BIB[illegible]AC[illegible]

[illegible]

LIB[illegible]NONICI [illegible]ORVM

[illegible]

LONDINI.

Excudebat Henricus Midletonus,

impensis J. H.

M.D.LXXXV.

TESTAMENTI VETERIS

BIBLIA SACRA

sive

LIBRI CANONICI
PRISCÆ IUDÆORUM
ECCLESIÆ A DEO TRADITI,

LATINI RECENS EX HEBRÆO
facti, brevibusque Scholiis illustrati ab Immanuele
Tremellio & Francisco Iunio.

ACCESSERUNT LIBRI QUI VULGO DI-
cuntur Apocryphi, Latinè redditi & notis quibusdam
aucti a FRANCISCO IUNIO.

MULTO OMNES QUAM ANTE EMEN-
datius editi ac aucti locis innumeris: quibus etiam adiunximus Novi Testamenti libros ex sermone Syro ab eodem Tremellio, & ex Græco a Theodoro Beza in Latinum versos.

TRIN COLL LIBRARY CAMBRIDGE
C

LONDINI,
Excudebat Henricus Midletonus,
impensis J. H.
M.D.LXXXV.

ILLUSTRISSIMO POTENTISSIMOQVE PRINCIPI

ET DOMINO. D. FRIDERICHO COMITI PALATINO AD RHENUM, BAVARIÆ DUCI, SACRI ROMANI IMPERII Electori primario, Domino nostro clementissimo, gratiam & pacem a Domino.

CUM PRIMUM *ad hoc opus elaborandum venimus, Illustrissime Princeps, non dubitavimus fore permultos, qui sive aliorum admiratione traducti, sive nostri fastidio alióve præjudicato abrepti, institutum hoc nostrum abjecturi sint. Sed quia bonam causam judiciis ejusmodi anteponendam novimus, ac non adversantium animorum causâ aut perfidè aut ignaviter deserendam, inprimis verò spem facit verbo suo Dominus fore ut si qua bene dicta sunt, tandem aliquando sub horam undecimam fortè aut desinentem diem bene accipiantur: freti Dei promissionibus, autoritate T. C. bonorum votis, & expectatione omnium, nunc demum laboris nostri specimen in lucem edimus: quod faustum felixq́ue sit Ecclesiæ Christi a Deo Patre & Domino* JESU CHRISTO. *Magnum profectò, magnum præjudicium faciunt hoc eodem argumento scripti, cùm Patrum, tum nostrorum hominum libri, quorum nos ipsi officiosam fidem & diligentiam summopere admiramur in evolvendis & explicandis Bibliis: majus eorum simplicitas, qui rivis illorum operâ ductis ita acquiescunt, ut vix uno aut altero anno fontes ipsos Veteris & Novi Testamenti investigent & consulant: maximum verò omnium, qui aut aliquam sui opinionem imbiberunt, aut malè de aliena fide studioq́ue cogitantes, quidlibet quamvis salutare futurum aversantur. Ac in primo quidem genere fideles multos conquiescere longè tutius judicamus, quàm si extra oleas (quod aiunt) vagandi licentiam præfidentius sibi assumpserint, quia tam multa piè, doctè, prudenter, ac modestè dicta sunt ab iis qui præcesserunt nobis, ut eorum nomine personas & scripta in pretio habeamus, vitia quæ occurrunt (prout labi, errare, decipi humanum est) cum bonis quæ protulerunt illi comparata,*

 offici-

officiosè contegamus. Quid enim tam iniquum esset, quàm omissis bonis enumerare mala, quibus scriptores invidiosè & nefariè obruantur? Isti suis laudibus ac meritissimis per nos fruantur licet: quorum nomine immortales Deo gratias agimus, quòd ex infirmis hisce ac fictilibus vasis placuit illa seligere & sanctificare ad gloriam ipsius tanto cum fructu tantaq; laude promovendam. In altero autem illo genere paulò amplius desiderare cogimur. Cùm enim præclarè secum agi existimant, si de rivulo humanitus ducto sorbeant ubi fons præ foribus est, nihil mirum est si miseri justo Dei judicio tandem eò adducuntur, ut palustri ulva implicentur & sordibus inquinentur: quas etsi suo ipsi torpore contrahunt, tamen ut ab aliis arreptas mordicus deinde retinendas putant. At quanto melius veteres ex doctrina Joannis ad libros sacræ scripturæ adhibendam fidem, ad sua scripta judicium afferri postularunt! viderunt illi hoc pacto esse imperitiæ multorum & simplicitati consulendum, ne quando sibi suisve aut ullius hominis scriptis divinus honor tribueretur, quem nemo sibi sine atrocissima blasphemia arrogare potest, nemo alteri sine insania tribuere. Tertium verò genus ut ebriosum planè ac nauseans, seriò ex animo oramus ut expergefaciat Dominus: quod alioqui nunquam huc adduxerimus, ut Christum nobis adfuisse credat, infirmitatem nostram sublevasse, animosq; nostros sua gloriosa luce ad illustrationem doctrinæ suæ perfudisse. Certè Deus Opt. Max. voluntates nostras (ut ita dicamus) ad hoc institutum animavit: & nos quoque coram illo Christianis omnibus sine cujusquam offensa breviter & perspicuè fidem officiumq; nostrum erga Deum, T. C. & totam Ecclesiam vicissim testari voluimus. Quod ut melius cognoscatur, paucis (si placet) de causa formaq; hujus translationis, & de tota Lege apud T. C. disseremus.

Causa hujus translationis est duplex, altera communis omnium, altera singularis. Communis causa quæ nos ad hoc opus suscipiendum adduxit, ea ipsa est qua Patres olim & homines nostri hac nostra memoria usi sunt. Illi enim cùm Ecclesiam benè & solidè institui cuperent, nihil tam necessarium & utile ad vetus Testamentum fore judicabant, quàm ut cum Hebræis fontibus omnia compararentur, & ex iis hauriretur veritas, & aliqua una translatio cum Hebræo textu conformata in Ecclesia sua invalesceret. Cùmque ab eo labore propter varias & graves occupationes quibus tum distinebantur, & propter ignorationē sermonis Hhebraici abstinuerint, alii ad interpretationem Lxx. confugiebant, alii hinc inde ex multorū interpretationibus corradebant quicquid aut ad scopum autoris aut ad præsentem usum videbant pertinere. Nam quòd ille ad sermones suos ferè quasque interpretationes obvias præsentis ædificationis causa rapiendo non satis ad firmitatem doctrinæ attenderunt (cùm idem plerumq; unum locum in varias sententias & interpretationes omisso scopo traduxerit) utut præposterum est, in ea tamen ætate fuit tolerandum: cùm quia hominum in linguis exercitato-

rum

rum penuria laborabat, tum vel maximè quia boni illi Ecclesiastæ cuique potiùs tenuissimo e plebe ruditer, quàm doctis solidè operam dabant de industria. Unus Hieronymus magis præmonstravit viam quàm aliquid dignum tanto hiatu præstitit. Quapropter ipse quoque & Augustinus infinitis locis desiderium suum super hac re abunde exposuerunt. Utcunq; enim varias interpretationes laudent: eò tandem recidunt Veteris instrumenti veritatem ex Hebræis exemplaribus, Novi verò e Græcis eruendam esse: ne multa, si populariter dicendum fuit, suas translationes vulgatas, sin limatè ac firmè, Hebræum textum adhibendum fuisse docent. Substituit quidem Augustinus LXX. interpretationem, eámque mirificè effert: quia neque melius videbat ut Hebraici sermonis expers, neque religiosum existimabat ab eorum interpretatione discedere. Quòd si quis hodie vulgatam Græcam hac autoritate donaverit, faciet ne intelligendo ut nihil intelligat. Quis enim tot ineptias in tantorum (si credimus) hominum animos tanto consensu incidisse credat, quales singulis paginis offenduntur? tot corruptos locos? tot additos? tot amissos? quis denique eosdem esse cum antiquis exemplaribus putet, qui eos ipsos locos quos Evangelistæ, Apostoli & alii Patres de verbo ad verbum adduxerunt cum libris nostris contulerit? Extant septem Locutionis libri ab Augustino scripti: in quibus quotusquisque est locus cui benè cum libris nostris conveniat? Quare cùm illorum consensu libri Hebræorum omnibus anteponendi sint, Græci aut non iidem aut certè omnium sint corruptissimi: optimè homines nostros de Repub. Christiana meritos esse confirmamus, qui studium suum, operam, laborem, atque industriam contulerunt ut Ecclesiam Christi augerent renovatis & interpolatis translationibus Scripturæ, quibus utrumq; quoad ejus fieri posset legentium oculis exhiberetur, genuinus sensus, & familiaris adusum nostrum accommodatio. Maximas illis agimus & habemus gratias, quòd tam piè atque studiosè in hoc genus operis incumbentes toti Ecclesiæ bonum, nobis subsidium non mediocre attulerunt: quippe cùm ædificatio Ecclesiæ & institutio studiosa istud ex parte consequendi & investigandi causam dederit, quod boni illi Patres vehementer expetebant. Jam verò si nos communem operam nostram studuimus in eadem re consumere, rebusq; interdum corruptis puritatem, obscuris lucem, bene inventis confirmationem adhibere: pios omneis oratos per nomen Jesu Christi & obtestatos volumus, ut ne quæ exempla diligentia ab omnibus uno ore dilaudata sunt, ea imitandi nobis intercludant viam. De nullius nomine scientes detrahimus: tantùm accessionem opellæ nostræ fore Ecclesiæ utilem putavimus, & si aberit a legentium animis morositas atque ἀϐδία δεια, confidimus in Domino fructum aliquẽ ex studio hoc & labore nostro ad Christianos omneis perventurum. Hæc ergo prima fuit causa instituti nostri, veterum optatis confirmata, & hominum nostrorum exemplis: quæ tamen si vidissemus omnibus ubique posse satisfacere, lubenter quidem certè labore isto supersedissemus. Huc verò al-

tera causa accessit, quæ nos privatim attingit, & jam inde ab opere cœpto vehementer extimulat: Ea est bonorũ de nobis expectatio, & judiciũ nostri: quorum desiderium ut pro modulo nostro saltem ex parte expleamus, tutius tandem visum est Deo duce, & succurrentibus piorum precibus rem periclitari, quàm ab illis accusari diffidentiæ inertiæve nomine. Periclitari autem? imò Deo nos laboremq; nostrum certa cum fiducia venturæ ad Ecclesiam benedictionis ex labore nostro committere. Nos enim quicquid egimus in hoc instituto, bona fide (ita nos Deus amet) bona conscientia egimus: non alienam operam temnentes, non aliorum beneficiis (quæ admiramur) invidentes, nemini præjudicati quicquam afferentes, sed simplice animo sententiam nostram, prout cum verbo Dei convenientiorem esse sensimus, adducentes: etiamq; in posterum eos qui piè & fraternè commodius aliquid dicent audituri, fraternoq; animo exosculaturi. Quid ergo? dixerit quispiam, vos aut illorum bonorum quos prædicatis expectatione dignum, aut Ecclesiæ utile suprà quàm quod a majoribus dictum est, aliquid profusuros arbitramini? Uno verbo satis factum vellemus, si placidè acciperent: nos ab omni contentione ac comparatione (ut ferè odio invidiaq; plena est) abhorrere, ac proinde malle ab ipsis judicari si quid bene & utiliter scripsimus, quàm ipsi in nos fœtidissimam hanc molestiam invidiosissimamq; suscipere. Recepimus nos piè, breviter, dilucide, ac modestè sententiam nostram allaturos. Illi se vicissim a nobis exorari sinant: unum petimus quod nemini bono molestum esse potest, ut prius legant, deinde judicent, ita laborem nostrum conveniente honore, nos verò benevolentia (quam ipsis æquè ex animo exhibemus) & charitate prosequantur. Denique idem flagitamus quod olim bonus ille senex: Quisquis hæc legit, ubi pariter certus est, pergat nobiscum: ubi pariter hæsitat, quærat nobiscum: ubi errorem suum cognoscit, redeat ad nos: ubi nostrum, revocet nos: Ita ingrediamur simul charitatis viam, tendentes ad eum de quo dictum est, Quærite faciem ejus semper.

Ne quis tamen hac ratione sibi minimè satisfactum putet, ad alterum caput nostra se convertet oratio: nam forma translationis quam secuti sumus, quæstionem totam explanabit. Constat apud omnes nihil æquè bono interpreti ex usu esse, quàm ut rem propositam intelligentia consequatur, & eam apposite reddat: Rei verò intelligentiam non tantùm ex serie & continuatione argumentorum, sed etiam ex verborum natura petendam esse. Dolet nobis, quòd aliquid gravius ad excusationem nostram factiq; nostri probationem dicendum est: sed tamen levissimam duntaxat interpretandi partem verbi gratia attingemus, quam in superiorum interpretum libris locis non desiderari paucis comperimus. Regula est γραμματικωτάτη, singularem vocum naturam, constructionem earum, & interpunctionem observandam esse. At multa antehac fuerunt præter vocum naturam formamq; reddita, voces detorta, res constructa alia ab aliis distracta, earum interpunctiones quasi quadam sententia-

rum

rum sepes avulsa, denique multa advecta incommoda: quæ si nostrâ operâ saltem ex aliqua parte amoveri possint, omne punctum (quod ille ait) tulisse, nobis videbimur. Ut autem nihil amplius de alieno labore cogamur dicere, ad formam nostram descendemus. Ad rectam intelligentiam rerum obtinendam, naturam singularum vocum expendimus, constructionem ex similium locorum comparatione, quàm maximè fieri potuit, observavimus, interpunctiones Hebræas non ut otiosas, quod vulgus opinatur, sed plurimum ad rem facientes retinuimus quanta commoditate potuimus, denique sermonis & argumentorum seriem accuratè exploravimus, ut evidentior esset illorum cohærentia. In quibus omnibus aptè & accommodatè reddendis, etiam Hebraici sermonis ordinem, ut per Latinam linguam licuit, servavimus nisi aliud evidentia loci postularet: Hebraismos singulares & ἐμφατικωτέρους, quàm ut mutari possent, Patrum exemplo religiosè retinuimus, alios Latinè quàm optimè per nos fieri potuit expressimus in contextu, Hebræarum vocum interpretationem de verbo ad verbum margini apponentes, Barbarismos fugimus: denique enixi sumus ut Mosche Latinus Christianum orbem personet, idque eodem argumento, quo civium suorum & gentilium aures dum vixit personabat. Hæc voluimus, in hoc laboravimus, ad hoc contendimus pro facultate quam nobis Deus indidit: impari quidem conatu (quis enim rem tantam aptè & accommodatè ad materiam & usum illius ubique tractare possit?) sed tamen qui Deo & hominibus piis (speramus) non improbabitur.

Superest tertium caput de quo nos apud T. C. acturos promisimus. Indignum esse hoc opus judicant multi, in quo transferendo toties laboretur, & nos quoque operam ludere qui veteribus & obsoletis rebus novè dicendis incumbimus. Verùm Deus bone quàm falluntur illi! quàm procul à vero absunt qui veritatem absque principiis veritatis commodè putant innotescere! utinam verò illius dicti quo Augustinus utitur meminissent: Ecclesiæ Christi, quæ mater nostra est omnium, duo ubera esse, Vetus & Novum Testamentum, ex quibus pii & fideles Dei partus in dies alimentum sugunt, educantur, & adolescunt in Christo. Nunquam committerent, ut singularis ista divinæ beneficentiæ planaque testificatio ignoratione, incuria, aut ignavia ulla concideret. Sed quid opus est nos singulas Veteris Testamenti laudes percurrere? autoritatem confirmare? usum commonstrare? stabilitatem minutim expendere? Quæ neque hujus loci est explicare, neque instituti nostri. Ad legem veniamus, de qua nobis sermo primùm institutus est. Legem vocamus, ex Christi ipsius Magistri nostri autoritate doctorumque hominum consensu, hos quinque libros quos conscripsit Mosche. Quæ obsecro autoritas, quis usus ad hujus autoritatem usumque, posset accedere? Autoritatem nobis satis erit duobus argumentis ostendere: quæ illi quidem oppugnando minimè convellent, sed potius omnino labefactabunt autoritatem illam, quam protervè sibi ex Dei ipsius (si Deo placet) spo-

liis aucupantur. Primùm enim, unde melius potest cuique rei quàm ab ipsius autore, conciliari autoritas? At hujus Legis autor est Deus pater in filio per Spiritum sanctum: ad cujus præsentiam cælum exarsit, intremuit terra, Mosche exhorruit, Jisraëlitæ perterrefacti sunt, dejecta denique omnia quæ suas vires cum hujus viribus ausa unquam sunt committere. Deinde quo & quali instrumento usus est Deus ad exponendam in Lege voluntatem suam? nónne Mosche sacratissimo viro Dei ac Propheta, cui non fuit similis in populo Dei, qui cum Deus facie ad faciē locutus est, & qui fuit servus fidelis in tota domo ejus? hæc testimonia qui tentat convellere sua autoritate, aut convulsa esse existimat, indignus certè est cui autoritas ulla tribuatur, aut habeatur fides. Nugæ, deliria, somnia, furores sunt quæcunque Manichæi, & alii omnes ad autoritatem istam obruendam insanè congesserunt. Quid ergo? nónne lex inveterata & abolita est? nónne fœdus Novum in locum Veteris suffectum? mendaciíne aut vanitatis ullius Apostolus ad Hebr. tenebitur? Absit: non feremus Apostolo qui hanc orationem habuit suam veritatem adimi: sed ea lege ut Christo quoque sua constet dicenti, non veni ut abolerem, sed ut implerem Legem: quos locos Barnardus alicubi optimè comparavit: Itaque ad ipsum Legis, id est, totius Pentateuchi statum veniamus, ut eo commodius quid abolitum quidve stabile sit intelligatur. Legem Moschis notum est ex duobus summis capitibus constare, factorum & juris. Ac historiam quidem factorum rerumq́ gestarum sive a Deo in Ecclesia extraq́ Ecclesiam, sive a rebus creatis in summa ortum Ecclesiæ, & prima illa vestigia benignitatis Dei in creatione adumbrata, in fœdere expressa, in operibus demonstrata quis nisi insanus intercidere patiatur? Sed de rebus ad jus pertinentibus gravior quæstio est: de quibus quia propriè statuuntur leges, eaq́ præcipuum locum in his libris & in Vetere Ecclesia summam autoritatem obtinent, Legis nomine hi libri appellati sunt. Nunc ergo angustiore paulò significatione accipiamus Legē pro ea quæ (ut ait Tullius) scripto sancit quod vult jubendo aut vetando. Sanè utralibet significatione accipiamus, latiore illa, sive hac angustiore, certum est eam totam a singulari illa Lege profluxisse quam patres legem communem & immutabilem Dei nominarunt. Cicero summam rationem insitam in natura, &c. quasi dicat, Legem scriptam Legis naturæ partum esse, Legem verò naturalem Legis Dei qui ordinavit naturam. Quod si ita est, quid obsecro nisi cum summa ratione, cum natura, & cum Deo pugnat, qui oppugnat Legem? Sed quia Legis opera (ut Aug. in epistolam ad Galat. scribit) bipertita sunt, partim in sacramentis, partim in moribus posita: scitè omnino distinguēdum est quid ex natura, quidve ad naturam in Lege accesserit. Ex lege naturæ sunt hæc, imperare, vetare, punire, permittere, hoc est, leges morum, & legum repagula: Sacramenta (ut ipsum fœdus, quod est Sacramentorum fundamentum) in accessionibus numerantur. Prioris generis membra quisquis negat, ut taceamus tot Leges naturæ inde a creatione

usque

usque ad traditionem Legis imperatas atque observatas, viderit qua fronte Deo Legislatori adimat quod omnium civilium legum commune est. Legis virtus (inquit Modestinus) hæc est, imperare, vetare, punire, permittere: quæ (malum) dementia est, sublato horum officiorum uno aut altero Legem Dei facere ἀνάπηρον? Præterea Deus ipse, lex & veritas immutabilis legum, non tantùm verbo suo ita se adumbravit boni autorem & mali vindicem, sed etiam operibus: quis autem minus verbo quam operibus inesse putet? quod sufficit εἰς ἰδιαίτατα ad hominem perfectum reddendum & comparatum ad omne opus bonum. Item regula justi & injusti in Deo atque in lege ejus eadem est & semper immutabilis: justum autem peræquè est puniri mala, ac imperari bona aut vetari mala: ergo pœnarum quoque jus est immutabile. Amplius dicemus, Quorum causæ æternæ sunt, eorum quoque jus est æternum & immutabile: Est ergo æternum & immutabile jus in singulis hisce capitibus. Neque tamen hæc ita accipi volumus, ut hac ratione pœnas Legis, singulas inquam cautiones & formulas earum, quæ ad leges judiciales moresque pertinent, accuratè præcipiamus observari: Nequaquam, sed jus ipsum & substantiam legum omneis omnino servare Deus omni loco imperat, singulares verò formulas & cautiones quæ in personis, rebus, locis, aliisq; circumstantiis sunt positæ liberas reliquit, modò nihil de jure ipsius, de substantia Legis, de æquitate derogetur. Sunt enim istæ formulæ accessiones Legis, ac proinde ex Rerumpub. personarum, temporum, locorūq; natura, forma & constitutione mutabiles. Quæ quidem omnia ita concessit Deus utenda mutandáve bonorum arbitratu, ut nihil decedat de naturæ jure: quamobrem inter permissiones ponenda sunt. Verbi gratia: Publicum liberatorem ducemq; populo dederat Deus, & Rempub. Jisraëlitarum instituerat: permittente Lege in Monarchiam abiit: neutrum a Lege naturæ discrepat, sed optimum est (si bene adhibebitur) ad eam conservandam vinculum atque sepimentum. In privatis judiciis capitales quidem causas planè definivit: aliis verò καθολικὰς quasdam regulas juris circumposuit, ut ii qui juri dicundo præsunt, cætera quæ tendunt ad eandem utilitatem vel interpretatione vel certa jurisdictione suppleant: itaque jus definivit, ut factorum singula momenta voluerit a judicibus explorari, & pro occasionibus circumstantiisq; judicari ad normam Legis. Ejusmodi sunt leges de damno mulieri gravidæ illato, de pauperie quam fecit quadrupes, Exod. 21. & alia quàmplurima. Postremò documentorum quæ in judicialibus illis Legibus tradita sunt: alia omnium temporum sunt, alia totius temporis quo in terra promissa versati sunt Jisraëlitæ, alia Monarchiæ consistentis, alia Oligarchiæ, alia denique ambulatoriæ illius Jisraëlitarum Reipub. cùm ex Ægypto profecti Cenahhanæam peterent: cujusmodi sunt castrorum ordines Num. 2. & paxilli usus, Deut. 23. 9. Horum verò omnium substantiam & æquitatem inviolatam servandam esse res ipsa loquitur, & Apostolus convenienter postremis duobus locis omnia honestè & ex ordine fieri in

Ecclesia

Ecclesia jubet. Quòd si horum quæ Apostolus præcipit fontes ex Lege sunt, multo magis justi & injusti ratio ex illa depromenda est. Nec refert quod objiciunt quidam nihil horum in novo Testamento adduci a Christo aut Apostolis ejus. Primùm enim ut omittam falsitatem istius cavilli quæ ex multis locis deprehendi potest, sciunt adeoq; testis est ipsorum animus & conscientia, Christum non fuisse aut adulteræ damnandæ, aut familiæ herciscundæ judicem datum aut vocatum a Deo: ipsum quoque, cujus nos imitatores esse oportet, justitiam omnem impleuisse, ideoq; tum ex ipsius ore tum ex Apostolorum scriptis, idem jus morale ad sanctificationem præstitui in novo Testamento ac jubebat Vetus: denique Christum non ita graviter aut sæpè de judiciorum statu contendisse, quia ne ipsi quidem Pharisæi de eo ambigebant, quod pervicacissima & contumacissima assentatorum turba ad deliniendum Principum ora fere sibi arrogavit. Iam verò demus istis hominibus judiciales leges etiam in re hac corruisse: quò tandem res deventura est? Conferamus omnes rationes ad judicia bene constituenda, & summam illam rationem insitam in natura aliquando tandem investigemus. An illi ex unius hominis quamvis consultissimi, consilii, gentis, populi, temporis, denique omnium simul hominum rationibus eruent? Minime verò, sed maximam evertendis ac everrendis Rebus pub. fenestram apperient: alius aiet, alius negabit, alius deliberandum censebit. Nos verò qui aliquam in natura, totam in Deo judiciorum normam sitam agnoscimus, quantò melius iis regulis juris conquiescemus, quas ne illi quidem a Deo profectas esse negaverint qui eas abdicant? Currant illi præcipites in sua illa volubili & lubrica hominum ratione, & populari auræ acclament plausibiliter: nobiscum optimè agetur, si vestigiis illis hærebimus quæ in his libris impressit certissima ac constantissima Dei sapientia, per quam Reges regnant, & principes decernunt justitiam. In sacramentis verò sive cæremoniis longè dissimilis ratio est. Primùm enim cæremoniæ non sunt naturæ, sed gratiæ & fœderis, quod etsi unicum est, varias tamen formas pro dispensatione Dei induit: deinde non sunt res bonæ ex se, sed signa rerum comprehensarum fœdere ex institutione Dei: neque ubique gentium, aut inde a creatione mundi: sed loco definito certo tempore & in suum tempus erant constituta: postremò non propter se data, sed ad perpetui fœderis obligationem, gratam præteriti præsentisq; beneficii recordationem, professionem officii nostri, & figurationem venturi corporis in Christo, in quo fœdus ictum est & omnia consummata. Ex quibus omnibus conficitur, jus quidem morum ac fœderis perpetuum esse, signa verò formas & cæremonias, etiam quæ legibus moralibus & judicialibus commixta sunt (ut ita dicamus) ambulatorias. Hîc verò admirabilis est adversariorum oscitantia. Nam Apostolum ad Hebræos uno loco de sacerdotio Christi agere (quod totum in Vetere populo fuit cæremoniis adumbratum) in altero de forma testificandi exhibendiq; fœderis res ipsa

lo-

loquitur. Atqui non sumus inquiunt, sub lege, sed sub gratia. Mirum non videre illos, neq; animadvertere, ubicunq; lex opponitur gratiæ, considerari legem nudam a gratia, id est, legem illam peccati nostri indicem inflammatricem & vindicem, nostrûmq; omnium carnificem: gratiâ verò non justitiam Dei quam lex commonstrat, sed peccatum nostrum aboleri in Christo, ut peccato mortui vivamus Deo in lege Christi, hoc est, in sanctimonia, charitate, & pace per fidem ipsius: in summa, non legẽ justi & injusti, sed vim legis nos alioqui cum peccatis nostris pessundaturam averti. Christus profectò sibi ipse constat, neq; idem implet legem & abolet. Itaque formulas illas legis in circumstantiis positas, & cæremonias ex ipsius quoque legis testimonio intercidisse concedimus: sed sacrosanctam illam doctrinam, magistram vitæ, speculum justitiæ Dei, indicem peccati nostri, prænuntiam & testem gratiæ cujus complementum est Christus, illam omnino retinemus in Ecclesia Dei.

Quæ cùm ita sint, primùm oramus Deum sanctissimæ hujus doctrinæ fontem, ut veritatem suam Vetere Novoq; Testamento explicatam suorum animis inscribat, & ab ingenii humani sordibus æterna spiritus sui virtute vindicet in Christo: deinde verò Christianos omneis quibus pietas & salus est cordi, ne aut nos ad ostentum in opere tam necessario lusisse existiment, aut seipsos tempus in eo legendo inaniter consumpturos. Infiniti sunt thesauri, qui se ultrò piorum animis in hac scriptione versantibus offerunt. Nihil gravius de miseria nostra, nihil altius de misericordia Dei prædicari potest, quàm quæ hîc breviter a Mosche dicta, a nobis quàm commodissimè & convenientissimè fieri potuit exposita sunt. Tuam verò C. Illustrissime Princeps, pro ea pietate quam tecum prolixè communicavit Deus scriptionũ hujusmodi studiosissimam, scripti hujus nostri vindicem & assertorẽ appellamus. Nam cui melius opus Moschis principis in populo dei humanissimi, & consultissimi tribuamus, quã tibi? qui tuum illum pietatis æstum quo magis excitas, eo magis exultas, qui ad æqui & boni scientiam comparandã, justiciam colendam, augendam sanctificationem, pacem continendam, tuendam deniq; dei autoritatem pro administratione quæ tibi commissa est animum advertis, cujus autoritas nos ad istud opus aggrediendũ provocavit, & adjuvit beneficentia.

Quæsumus itaque a T.C. ut illo spectato Zelo erga Dei gloriam & Scripturam gloriæ illius administram in dies magis exardescens, hoc divinum opus nostrâ operâ (nisi nos animus fallit) aliquanto limatius humaniter excipias, ut pignus fidei animiq; nostri erga T.C. studiosissimi: ut nos eò confidentius tua autoritate freti & bonorum votis, reliquis operibus, quorum altera pars jam propè beneficio Dei confecta est, pergamus incumbere. Vale Princeps Illustrissime.

Dominus T.C. quàm diutissimè incolumẽ servet, tibi adsit, te suo spiritu regat, & omni benedictionum genere ornet cumulatissimè. Iterum vale.

T.C. Servi addictissimi

IMMANUEL TREMELLIUS
FRANCISCUS JUNIUS.

ligaretur. Atqui non sumus, inquiunt, sub lege, sed sub gratia. Affir-
mamus nos [illegible] illos, neque animadvertere [illegible], lex opponitur gratiæ,
considerari legem nudam a gratia, id est legem illam peccati nostri vindi-
cem esse, [illegible] & vindicem, nostrisque [illegible] gratia
[illegible] justitiam Dei quam lex commonstrat, sed peccatum [illegible]
[illegible] in Christo, qui peccato mortuus vivit nunc Deo & legi [illegible] Hoc
est [illegible], charitate, & pace per fidem ipsius: in summa [illegible]
justi & injusti, sed cum legi eos [illegible] cum peccatis nostris [illegible]
[illegible]. Christus profecto, ut ipse consulit, neque venit, implere legem &
abolere. Itaque formulas illas legis in circumscisionis positas, & cæremoni-
as ex ipsius quoque legis testimonio intercidisse concedimus; sed ipsam essen-
tiam illam doctrinam, magistram esse, secundum justitiæ Dei, indicem
peccati nostri, præmonitricem & testem gratiæ cujus complementum est
Christus, illam omnino retinemus in Ecclesia Dei.

Quæ cum ita sint, primum oramus Deum sanctissimum hujus doctrinæ
fontem, ut veritatem suam Veteri Novoque Testamento explicatam in sano-
rum animis inscribat, & ab ingenii humani sordibus æterna spiritus sui
virtute vindicet in Christo: deinde vero Christianos omnes quibus gra-
tia & salus est cordi, [illegible]
[illegible] temporis [illegible] legendo [illegible]
[illegible] thesauri, qui [illegible] in hac scriptione [illegible]
[illegible]. Nihil gravius de miseria nostra, nihil altius de miseri-
cordia Dei prædicari potest, quam quæ hic breviter a Mose dicta, a
nobis quam commodissime & convenientissime fieri potuit exposita sunt.
Tuam vero C. Illustrissime Princeps, pro ea pietate quam tecum [illegible]
[illegible] Deus, scriptionis hujus [illegible] studiosissimam, scripti hujus
nostri vindicem & assertorem appellamus. Nam cui melius opus [illegible]
principis in populo Dei [illegible] & consiliarius [illegible]
qui [illegible] pietatis zelum quo magis excitas, eo magis exultas. qui
ad æqui & boni scientiam comparandam, justitiam colendam, augendam
sanctificationem, pacem continendam, tuendam denique dei autoritatem
pro administratione quæ tibi commissa est animum adverti, [illegible]
[illegible] ad [illegible] provocant & [illegible]

Oramus itaque T.C. ut illo [illegible] zelo erga Dei gloriam &
Scripturarum [illegible] in dies magis exardescens, hoc di-
vinum opus nostra opera ([illegible]) [illegible] hu-
maniter excipiat, ut pignus fidei animique nostri erga T.C. studiosissimi:
ut nos eo confidentius tua autoritate freti & honorum [illegible], reliquis o-
peris, quorum altera pars jam prope beneficio Dei confecta est, perga-
mus incumbere. Vale Princeps Illustrissime.

Dominus T.C. quam diutissime incolumem servet, tibique [illegible]
regat, & omni benedictionum genere ornet cumulatissime. Iterum vale.

T.C. Servi addictissimi

IMMANUEL TREMELLIUS

FRANCISCUS JUNIUS.

MULTA sunt Christiane Lector, quæ de hoc opere dici possent: sed quia hic brevitati ut in toto opere studendum existimavimus, quatuor in universum capita hoc quidem loco monebimus. Primum est de translationis genere: Vocum proprietati & ordini prout in Hebræo contextu habentur, quoad ejus fieri potuit, hæsimus: quamobrem non debet videri mirum, si ab aliorum interpretatione & ordine interdum discessimus, ut eâdem operâ & peritis & rudioribus consulatur. Secundum: Hebraismos, si quos propter emphasin servare necessarium visum est, servavimus: quos sine damno latinitatis de verbo ad verbum reddere licuit, expressimus: qui verò duriores futuri fuissent, in contextu Latinè redditos margini apposuimus. Tertium: Nomina propria (quorum distinctio singulare est historiæ lumen) ex Hebræorum formâ, ut maxime fieri potuit, scripsimus, ne quæ inter se confunderentur, quod plerumque factum est: ideóque literam Cheth per ch, Tzadi per tz, Schin per sch, (ut Germani solent) expressimus. Literam verò Hhajin (quę populis ab Occidente barbara & inaudita est) per duas aspirationes scripsimus, ut saltem distinctione literarum servata, differentiam nominum affinium indicemus, cujusmodi sunt Hharad, Arad, Amotz, Hhamos, & similia. Duabus autem aspirationibus junctis potius quàm per gn vel gh novè expressimus, quia duobus instrumentis aspirationis effertur, gutture & naribus: cùm a gutture incipiens illius enuntiatio in nares desinat. At gn nihil aspirati habet: gh verò Arabum & Maurorum est, qui duriorem illum (ut ipsis videtur) & asperiorem sonum usu pallati emolliunt. Quartum: in tota hac translatione operam dedimus, ut textus planus esset: ideo neque longiores in eum annotationes addi necesse visum est, neque de singulis mutationibus causam reddere: maximè cùm hoc magis obscuritatem quàm lucem, adeóq; multis in locis fastidium doctis allaturum esset, totumq; opus in immensum propè fuisset abiturum. Vale Christiane Lector, & Deum pro nobis ora ut inoffenso pede in reliquo opere pergentes, spiritu Christi regamur ad opus Dei promovendum in gloriam ipsius & Ecclesiæ bonum. Amen.

Ordo Canonicorum librorum veteris Testamenti.

I Partis.

Genesis	pag. 1	*Numeri*	119
Exodus	49	*Deuteronomium*	145
Leviticus	85		

II Partis.

Jehoschuhhæ lib. I.	6	*Regum lib. II.*	126
Judicum lib. I.	27	*Chronicorum lib. I.*	150
Ruthæ lib. I.	48	*Chronicorum lib. II.*	181
Schemuelis lib. I.	51	*Hhezræ lib. I.*	208
Schemuelis lib. II.	78	*Nechemjæ lib. I.*	216
Regum lib. I.	100	*Esteræ lib. I.*	228

III Partis.

Ijob	7	*Ecclesiastes*	144
Psalmi	39	*Liber Canticorum*	154
Proverbia	118		

IIII Partis.

Jeschahhja	5	*Jona*	222
Jirmeja	69	*Mica*	223
Jirmeja lament.	122	*Nachum*	228
Jechezkel	127	*Chabakkuk*	230
Danjel	181	*Tzephanja*	234
Hoschehhh	215	*Chaggai*	236
Joël	209	*Zecarja*	238
Hhamos	212	*Malachi*	232
Hhobadja	220		

Ordo librorum Apocryphorum.

HISTORICI, ex temporum serie dispositi.	[redacted]	*Hhezræ lib. IIII.*	48
		Adjectiones ad lib. Esteræ	68
Tobiti lib. I.	7	*Schimhhonis lib. I. qui vulgo Machæorum III.*	71
Oratio Menaschis.	15	*Machæorum lib. I.*	79
Judithæ lib. I.	15	*Machæorum lib. II.*	105
Baruci lib. I.	27	**DIDASCALICI.**	
Epistola Jirmejæ	31	*Liber sapientiæ*	120
Adjectiones ad Danjelem	32	*Ecclesiasticus*	131
Hhezræ lib. III.	36		

Primus liber Moschis,

sive

Genesis.

PRIMUS *liber Pentateuchi, ortum mundi & Ecclesiæ Dei describit, eiusq; doctrinam, religionem, progressus, & mirificam bis mille trecentorum sexaginta octo annorum gubernationem usque ad obitum Iosephi pertexit.*

A condito	*Adamo ad Schethum, Anni*	130	Gen. 5.	*A nato*	*Schelacho ad Hheberum, Anni*	30	Ge. 11
A nato	*Schetho ad Enoschum*	105			*Hhebero ad Pelegum*	34	
	Enoscho ad Kenanem	90			*Pelego ad Rehhu*	30	
	Kenane ad Mahalaleelem	70			*Rehhu ad Scherugum*	32	
	Mahalalele ad Jerredum	65			*Scherugo ad Nachorem*	30	
	Jerredo ad Chanochum	162			*Nachore ad Terachum*	29	
	Chanoco ad Metuschelachum	65			*Teracho ad Abramum*	130	
	Metuschelacho ad Lemecum	187			*Abramo ad Jitzchakum*	100	Ge. 21
	Lemeco ad Noachum	182			*Jitzchako ad Jahhakobum*	60	Ge. 25
	Noacho ad Schemum	502	Ge. 11.		*Jahhakobo ad descens. in Aegyptum*	130	Ge. 47
	Schemo ad Arpacschadum	100			*In Aegypto vixit Jahhakob*	17	
	Arpacschado ad Schelachum	35			*A morte Jahhakobi ad mortem Josephi*	53	Ge. 50

CAPUT PRIMUM.

Creatio totius mundi sex diebus absoluta.

1 'IN principio creavit Deus cælum & terram.
2 Terra autem erat res informis & inanis, tenebræque *erant* in superficie abyssi: & 'Spiritus Dei 'incubabat superficiei aquarum.
3 Tum 'dixit Deus: Esto lux, & fuit lux.
4 'Viditq; Deus ª lucem illam esse bonam: & distinctionem fecit Deus inter lucem & inter tenebras.
5 Tum Deus lucem illam 'vocavit diem, tenebras verò vocavit noctem: '& fuit vespera, & fuit mane, 'dies primus.
6 Deinde dixit Deus: 'Esto expansum inter aquas, ut sit distinguens inter aquas & aquas.
7 'Fecit ergo Deus expansum, quod distinguit inter aquas quæ *sunt* sub expanso, & inter aquas quæ *sunt* supra expansum: & fuit ita.
8 Expansum autem Deus vocavit cælum: & fuit vespera, & fuit mane, dies secundus.
9 Deinde dixit Deus: Congregentur aquæ *quæ sunt* infra cælum 'in locum unum, ut conspiciatur arida: & fuit ita.
10 Aridam autem 'vocavit Deus terram, congregationem verò aquarum vocavit maria: & 'vidit Deus *id* esse bonum.
11 Posteà dixit Deus: Producat terra 'herbas teneras, herbas sementantes semen, arbores fructiferas edentes fructum ᵇ secundum species suas, in quibus suum *sit* semen, super terram: & fuit ita.
12 Produxit ergo terra herbas teneras, herbas sementantes semen secundum species suas, & arbores edentes fructum, in quibus semen suum *erat*, secundum species suas: & vidit Deus *id* esse bonum.
13 Et fuit vespera, & fuit mane, dies tertius.
14 Deinde dixit Deus: Sunto luminaria in expanso cæli 'ad distinctionem faciendum inter diem & inter noctem: & sunto in signa, id est, 'in stata tempora, & in dies & annos.
15 Sunto etiam in luminaria in expanso cæli, ad afferendū lucem super terrā: & fuit ita.

1 *In principio*] Sensus est, deus principio facturus cœlum & terram, creavit impolitum chaos, quod postea suppeditavit cælestibus terrestribusque corporibus formandis materiam.
2 *Spiritus Dei*] non aër, aut ventus (quia nondum erant) sed ipse sanctus Dei Spiritus ea fovens.
Incubabat] verbum ab avibus pullitie suæ incubantibus mutuatum: quo significatur a Spiritu materiam illam informem fuisse fotam, ut foventur pulli ab incubantibus matribus.
3 *Dixit*] Deus Pater, filius, & Spiritus sanctus: sic deinceps in opere creationis.
4 *Viditq;*] id est, visum probavit & stabilivit: humanitus dictum, ut sequentia ferè omnia Deo attributa.
a Heb. *lucem illam, quod esset bona: traiectio, ut insrà sæpe.*
5 *Vocavit*] id est, statuit ut dum lux obtineret, esset dies: reliquum temporis, nox.
Et fuit vespera &c.] tenebras præponit luci, quia tempore fuerunt priores, & secundum sacrarum Scripturarum rationem (quam multi populi secuti sunt) a nocte inchoatur dies naturalis. Est autem hic Synecdoche, qua principium noctis & diei pro tota nocte & die ponitur.
Dies primus] id est, ex his tanquam partibus dies primus constitutus est, sicut & sequentes.
6 *Esto expansum*] ita vocatur quicquid supra nos est.
7 *Fecit ergo*] nimirum verbo suo potente, ut supra versu 3. & sic deinceps, Heb. 1.2.

9 *In locum unum*] id est, in [illegible] sibi [illegible] singula. Syllepsis, ut docet vox, maria, infra versu 10.
10 *Vocavit*] id est, stabilivit: vide supra 5. annot.
Vidit Deus] id est, [illegible] pus [illegible] punct [illegible] qua eadem [illegible] approbatio [illegible] expansi in [illegible] diem [illegible] 18. & [illegible] primo die hac approbatione carent.
11 *Herbas teneras, &c.*] [illegible] prompta [illegible] tibus qua [illegible]
b [illegible] *& sic deinceps*]
14 *Ad distinctionem faciendam*] id est, ut lux & tenebræ illis, velut suis organis, deinceps hæreant.
In stata tēpora] Ver, æstatem, autumnum, hyemem, [illegible] serenitatem, & alia id genus.

16 Fecit

16 Fecit itaque Deus duo illa luminaria mag-
na, luminare "majus" ad dominium diei, &
luminare minus ad dominium noctis, atque
stellas.
17 Et collocavit ea Deus in expanso cæli, ad
afferendum lucem super terram,
18 Et ad dominandum diei ac nocti, & ad di-
stinctionem faciendum inter lucem & inter
tenebras: & vidit Deus *id* esse bonum.
19 Et fuit vespera, & fuit mane, dies quartus.
20 Deinde dixit Deus: [c] Abunde producant
aquæ reptilia [d] animantia: "volatilia autem
volent supra terram versus superficiem ex-
pansi cælorum.
21 "Ita creavit Deus cetos maximos, & om-
nia animantia repentia, quæ abunde pro-
duxerunt aquæ secundum species suas, &
omnia volatilia [e] alata secundum species
suas: & vidit Deus *id* esse bonum.
22 "Et benedixit eis Deus, dicendo, [f] Fœtifi-
cate & augescite, & implete aquas per ma-
ria: volatilia autem "augescant in terra.
23 Et fuit vespera, & fuit mane, dies quin-
tus.
24 Deinde dixit Deus: Producat terra animã-
tia secundum species suas, jumenta & rep-
tilia & bestias terræ secundum species suas:
& fuit ita.
25 Sic fecit Deus bestias terræ secundum spe-
cies suas, & jumenta secundum species suas,
& "omnia reptilia terræ secundum species
suas: & vidit Deus *id* esse bonum.
26 Posteà dixit Deus, "faciamus hominem in
imagine nostra, "secundum similitudinem
nostram: "qui dominentur in pisces maris,
& in volatilia cæli, & in jumenta, & in uni-
versam terram, atque in omnia reptilia rep-
tantia super terram.
27 Cùm itaq; creasset Deus hominem in ima-
gine sua, in imagine, *inquam*, Dei creasset e-
um, "marem & fœminam creasset eos:
28 "Benedixit eis Deus, ac dixit eis Deus, fœ-
tificate & augescite, ac implete terram, &
"subjicite eam: & dominamini in pisces
maris, & in volatilia cæli, & in omnes bestias
reptantes super terram.
29 Prætereà dixit Deus: "Ecce dedi vobis
omnes herbas sementantes semen quæ *sunt*
in superficie totius terræ, omnesq; arbores
in quibus *est* fructus arboris, sementantes se-
men: vobis *ea* sint ad comedendum.
30 At omnibus bestijs terræ, & omnibus vola-
tilibus cæli, omnibusque reptantibus super
terram in quibus *est* anima vivens, *dedi* om-
nes [g] virides herbas ad comedendum: &
fuit ita.
31 Cumq; inspiceret Deus quicquid fecerat,
ecce "bonum *erat* valde: & fuit vespera, &
fuit mane, "dies ille sextus.

16 *Majus*] vtrumq; magnum quidem dicitur: sed cùm inter se conferuntur, Sol majus luminare dicitur.
Ad dominium &c.] distinguendo, lucendo, & suas proprietates cum inferioribus communicando.
c Heb. *in morem reptilium, id est, copiosissimè producant, ut versu sequente.*
d Heb. *animam viventem: periphrasis animantis, ut infrà sæpe: qua significatur, non tantùm corpora reptilium, sed etiam animas ex aquis jussu DEI extitisse.*
20 *Volatilia*] De volatilium origine tres sunt sententiæ: una, ex aqua solum originem habere, eo quod hîc cum reptilibus ex aqua productis cõjunguntur: altera, ex terra, quia junguntur bestijs e terra productis, infrà 2.19. tertia, ex terra & aqua originẽ duxisse. Nos ad postremam hanc probandam, ex utriusque loci inter se comparatione & Hebræorum consensu magis adducimur.
21 *Ita creavit*] id est, ex materia prius creata magnificè effecit.
e Heb. *alæ: substantivum constructum pro adjectivo suo, ut infrà 30.*
22 *Et benedixit*] id est, verbo vim fœcũditatis indidit: quod sequentibus exprimit Deus humanitus.
f Heb. *fructificate, ut infrà 28.*
Augescant] id est, fœtificent, augescant, & impleant terram, ut superiore mẽbro: Synecdoche.
25 *Omnia*] hoc ζευγματικῶς omnibus membris est accommodãdum: nominatim autem de reptili exprimitur, ut intelligamus ne in hoc quidem vilissimo genere ullã esse speciem, quæ Deum non habeat autorem.
26 *Faciamus*] non Angelos hîc alloquitur, aut elementa, nam creationis gloriam sibi soli servat: neque honoris causa sic de se loquitur, quia mos ille non ita est antiquus, aut in prima persona receptus: sed secum statuit Deus Pater, Filius, & Spiritus sanctus, vnicus Deus, tres distinctæ personæ. Estque hîc non obscurum S. Triados testimonium. *Secundum similitudinem*] Epexegesis est imaginis: ideò infrà vers. 27. & 5.1. alterum tantùm ponitur. Quid autem sit, docet Apostolus Ephe. 4.24. & Colos. 3.10. *Qui dominentur*) vir & uxor cum posteris: nam in totam speciem beneficium fuit. 27 *Marem & fœminam*] Conjungit ambos, tum quia uterque ad imaginem Dei creatus est, tum quia benedictio propagationis, quæ statim subjungitur, ad utrumque conjunctim pertinet. 28 *Benedixit*] vide suprà 22. annot. *Subjicite*] prout dixerat suprà 26. qui dominentur, &c. 29 *Ecce dedi*] Demonstrandi adverbium, & præteritum verbum hîc adhibetur a Deo, ut homini ostendat se antè ei cibum, quàm creatus esset, præparasse. g Heb. *viriditatem herbæ; vide suprà versu 21.*

31 *Bonum erat*] id est, non tantùm singula seorsim sed omnia simul eâ erant συμμετρίᾳ & perfectione, ut perfectior excogitari non posset. *Dies ille sext.*] Pronomine hîc tantùm præfixo designatur hunc illum fuisse diem, quo Deus constituerat absoluto homine, cujus causâ reliqua creaverat creandi finem facere.

Caput II.

Dies septimus à Deo consecratur, opus creationis quiete diei septimi terminatum fusius enarratur, & prima sancti conjugis institutio describitur.

1 Itaque perfecti sunt cæli & terra, & omnis
"exercitus illorum.
2 Cùm autem perfecisset Deus die septi-
mo opus suum quod fecerat, ipso die septi-
mo "quievit ab omni opere suo quod fece-
rat.
3 Et benedixit Deus diei septimo, id est,
"sanctificavit illum, quòd in eo quievisset ab
omni [a] opere suo faciendo, quod creaverat
Deus.
4 "Ista *sunt* "generationes cæli & terræ
(quando creata sunt, quo tempore, *inquam*,
Jehova Deus fecit terram & cælum.)
5 "Et omnis stirpis agri *quæ* nondum fuerat
in terra, omnisque herbæ agri *quæ* nondum
orta fuerat: non enim pluviam demiserat
Jehova Deus super terram, nec ullus homo
fuerat ad colendum terram,
6 Aut vapor *ullus* ascenderat e terra, ut irri-
garet universam superficiem terræ.
7 Finxerat autem Iehova Deus hominẽ pul-
verem ex terra, "sufflaveratque in nares e-
jus flatum vitæ: "sic fuit homo in animam
viventem.
8 Et ornaverat plantis Jehova Deus hortum
in "Hhedene "ab Oriente, vbi collocavit
hominem illum quem finxerat:
9 Feceratque Jehova Deus ut germinaret e
terra illa omnis arbor desyderabilis ad a-
spectum, & bona ad cibum, "arbor quoque
vitæ in medio illius horti, & "arbor scientiæ
boni & mali.
10 (Fluvius autem "exit Hhedene, irrigando
hortum, & inde dividit se, ita ut sit in quatu-
or capita.
11 Nomen unius "Pischon: is *est* qui [b] alluit
universam regionem "Chavilæ, ubi *est* au-
rum,

1 *Exercitus*] id est, quæcunque in cælo, & a terræ centro usq; ad cæli convexum ordinata extant, quibus cælum & terra cohonestantur, sicut Imperatores suis exercitibus.
2 *Quievit ab opere*] creationis videlicet, vt sequens ver. ostendit, nõ autem gubernationis & conservationis, quo adhuc operatur Deus. Ioan. 5. 17.
3 *Sanctificavit*] vide 4. præceptum decalogi, Exodi 20.8.
a He. *opere suo, quod creaverat Deus, faciendo. Verborum* ὑπαλλαγὴν, *quam nos, ut sensus planior esset, mutavimus.*
4 *Iste*] quas hactenus recensuimus.
Generationes] Id est, ortus vel origines.
5 *Et omnis stir.*] Stirpium præ reliquis meminit synecdochicé, cũ quia primæ fuerunt substantiæ e materia productæ, tum quia illustrissimum est in iis creandis potentiæ divinæ testimonium: non enim solent provenire, nisi irrigatione pluviæ, hominis cultura, & vaporum humectatione, quæ omnia hîc disertè Mosche ante stirpium procreationem extitisse negat. Aliter quidem vertunt alii & variè, sed nos cum rei veritate perspicuitatem conjunximus. 7 *Sufflaverat*] ut clarius appareret discrimen, quod est inter animam hominis & reliquorum animantium: horum enim animæ ex eâdem materia provenerunt, unde corpora habebant; illius verò anima spiritale quiddam est & divinum. *Sic fuit homo*] id est, hac ratione factum est, ut terrea illa statua animata viveret. 8 *Hhedene*] parte Mesopotamiæ, ut ex sequentibus apparet, item ex Jeschahhjæ 37. & Jechezkelis 27. *Ab oriente*] Moschi hæc scribenti, & Jisraëlitis quibus hæc scribebat, versantibus in deserto. 9 *Arbor quoque*] non erat in ea vita: sed Christi symbolum fuit, qui est vita nostra, dataque fuit, vt esset vitæ divinitus acceptæ & conservandæ sacramentum. *Arbor scientiæ*] metonymicè dicta ab effectu: quòd qui ea vescerentur (cùm prohibita esset a Domino) experturi erant quantum bonum amitterent, & in quantum inciderent malum. 10 *Exit*] alveorum ejus ratione, quà sursum & deorsum spectant: nam si aquarum cursum spectes, Tygris & Euphrates non inde exeunt, sed in regionem supernè influentes, ex ea infernè suis duobus alveis in sinum Persicum Moschis tempore deferebantur: etsi Euphratis alveus posteà Cyri Babylonem oppugnantis arte derivatus, & Orchænorum industria totus deinde præclusus est. Plinius 6. natur. hist. 27. 11 *Pischon*] Tygridis pars ab interamni regione ad sinum Persicum delabitur: sic b Heb. *circuit, id est, longo viarum flexu per totam regionis longitudinem delabitur: sic infrà sæpe.* [*Chavila*] vide infrà 10.7.

12 Et *quidem* aurum illius regionis præstans, ubi *est* Bdellium, & lapis Sardonyx:
13 Nomen verò fluvii secundi, Gichon, is *est* qui alluit universam regionem Cuschi:
14 Et nomen fluvii tertii, Chiddekel, is *est* qui labitur ad Orientem [c] Assyriæ: fluvius autem quartus est [d] Euphrates.)
15 Accipiens itaq; Jehova Deus hominem illum, collocavit illum in horto Hhedenis, ad colendum eum, & ad custodiendum eum.
16 Interdixitque Jehova Deus homini, dicendo, [e] Ex fructu *quidem* omnis arboris hujus horti [f] liberè comedes.
17 Ex fructu verò arboris scientię boni & mali ne comedas, *nempe* ex isto: nam quo die comederis ex eo, [g] utique morieris.
18 Dixerat autem Jehova Deus, non *est* bonum hominem esse solum: faciam ei auxilium [h] accommodum ipsi.
19 (Nam cùm formavisset Jehova Deus e terra omnes bestiàs agri & omnia volatilia cęli, & adduxisset ad Adamum ut videret quod nomen cuique inderet: quodcunque enim nomen indidit Adam cuique animanti, id *est* nomen ejus.
20 Indidissetque Adam nomina omnibus jumentis & volatilibus cæli, & omnibus bestiis agri: Adamo non invenerat auxilium accommodum.)
21 Quapropter injecit Jehova Deus soporem altum in Adamum, ita ut obdormierit, & desumpta una e costis ejus, inclusit carnem [i] pro illa.
22 Costam autem illam quam desumpserat Jehova Deus ex Adamo, extruxit in mulierem, quam adduxit ad Adamum.
23 Tunc dixit Adam, Hac vice *hæc est* os ex ossibus meis, & caro ex carne mea: hæc vocabitur virago, eo quòd ex viro desumpta est hæc.
24 Idcirco relinquet vir patrem suum & matrem suam, & adhærebit uxori suæ: eruntque in carnem unam.
25 Erant autem ambo illi nudi, Adam & uxor ejus, neq; erubescebant.

12 *Bdellium*] arbor quam Dioscorides lib. 1. propius ad vocem Hebræam accedens Bdolchon vocat. Hebræi lapidem esse contendunt pretiosum durissimam, quem Arabes vocant Elmas, id est, adamas: sed quia hîc lapidis nomen, ut Sardonychi, ei non præponitur, & adamas alio nomine in Bibliis exprimitur, prior interpretatio magis placet.

13 *Gichon*] Euphratis inferior pars a Tygride disparata, usque-dum influit in sinum Persicum.

Regionem Cuschi] Arabiam desertam: nam Cusch generatim Arabias Aethiopiasque comprehendit. vide infra 10.7.

14 *Chiddekel*] superior Tygridis pars, à loco ubi oritur usque ad confluentem: hinc nomen depravatum Diglito incolis receptum, teste Plinio 6.27.

c Heb. *Aschur*.

d Heb. *Perath*.

15 *Ad custodiendū*] ne videlicet bestiæ irrumperent, eumque deformarent.

e Heb. *ex omni arbore: metonymia quę deinceps servatur, vide infrà 3.2.*

f Heb. *comedendo comedes: nam infinitivi suis verbis præpositi vim habent adverbiorum significationem verbi intendentium: sic versu proximè sequenti.*

17 *Quo die*] id est, cùm primum meum præceptum transgredieris, mortis reus eris, infinitas corporis & animi ærumnas cruciatusque senties, certos secuturæ mortis prænuncios, denique jam in mortis vestibulo eris. g Heb. *moriendo morieris.* 18 *Dixerat*] die sexto, quo arboris fructu utrique interdictum est, ut infrà 3.3. mulier testatur. h Heb. *quasi coram se ipse esset, id est, talè auxilium, quod sit veluti alter ipse.* 19 *Adduxisset*] tradens homini imperium, & mittens illum in possessionem eorum, ut sisti solent subditi novo Principi inaugurando. *Ut videret*] Adam videlicet, quibus nominibus singulas animantium formas appellaret. 21 *Inclusit*] id est, vacuum locum carne replevit, & obducta cute occlusit. i *vel, loco illius.* 22 *Adduxit*] ut eam jungeret illi uxorem: ita divinitus conjugium institutum est. 23 *Virago*] hoc vocabulo utendum fuit (quamvis non omnino præsenti loco significatione conveniat) ut conspiceretur ex parte Hebræarum dictionum conjugatio, & planius intelligeretur inditi nominis causa: nam ut a viro desumpta est, ita nomen obtinuit a viri nomine derivatum. 24 *Idcirco*] Verba Moschis, quibus demonstrat divini instituti finem, doctrinam proponens omnibus ætatibus duraturam. Rationalis autem particula duas causas complectitur: quia uxor pars viri est, ideoque ei natura conjuncta, & quia divino instituto in matrimonium tradita. *Relinquet*] κατά τι, non simpliciter, sed per comparationem dictum: id est, illud potius faciat quàm ut uxorum deserat. 25 *Erant*] sensus est, non erat ante lapsum inhonestum, quod posteà propter peccatum factum est probrosum.

CAPUT III.

Natura humana a serpente diabolo decepta deficit a Deo, imaginemq; ejus labefactat, cuius instauratio per Christum mulieris semen promittitur.

1 ERAT autem serpens [a] astutior quavis bestia agri, quàm fecerat Jehova Deus: is dixit ad mulierem, Etiam quia edixit Deus, ne comederetis [a] ex omni [a] fructu arboris hujus horti.
2 Tum dixit mulier ad serpentē illum, E fructu quidem arborum hujus horti comedemus:
3 At de fructu arboris istius quæ *est* in medio horti, dixit Deus, ne comedatis, *nempe* ex isto, neq; attingatis eum, ne moriamini.
4 Tum dixit serpens ille ad mulierem, [b] non utique moriemini:
5 Sed novit Deus, quo die comederitis ex eo, aperturos se oculos vestros, & vos fore sicut dii, scientes boni & mali.
6 Cùm ergo videret mulier bonum esse arboris illius fructum in cibum, & [c] gratissimam *esse* illam oculis, desyderabilemq; esse arboris fructum ad afferendum intelligentiam, accepit tandem de fructu ejus, & comedit: deditq; etiam viro suo *comedendum* secum, qui comedit.
7 Tunc aperuerunt sese oculi amborum, ut cognoscerent se nudos esse: consutisque foliis ficus fecerunt sibi subligacula.
8 Deinde cùm audirent vocem Iehovæ Dei itantem per ipsum hortum ad ventum illius diei, abscondit se Adam & uxor ejus a facie Jehovæ Dei, inter arbores illius horti.
9 Inclamavit autem Jehova Deus Adamum, dixitque ei, ubi es?
10 Qui dixit, vocem tuam audivi in hoc horto, & extimui, eo quòd nudus sum: ideò abscondi me.
11 Dixit verò *Deus*, quis indicavit tibi nudum esse te? an ex fructu illius arboris, de quo interdixeram tibi ne comederes ex eo, comedisti?
12 Tum dixit Adam, mulier ista quam collocasti mecum, ipsa *est quæ* dedit mihi de fructu illius arboris, & comedi.
13 Tum dixit Jehova Deus ad mulierē, quid hoc *est quod* fecisti? Dixit autem mulier, serpens ille seduxit me, & comedi.

1 *Astutior*] ac proinde diaboli technis accommodatior.

Is dixit] diabolus videlicet in serpente: licet Mosche propter populi ruditatem mentionem diaboli omittat: sicut antè ob eandem causam omisit Angelorum creationem & diabolorū lapsum, de quibus posteà Ecclesiæ jam adultæ multa in Prophetis & Novo Testamento scribuntur.

Etiam quia] Paralepsis, qua Mosche ex longiore diaboli ad mulierem sermone id tantùm commemorat, quo obtinuit quod moliebatur. Videtur enim inter multas rationes (quibus persuadere voluit non ita a Deo amari homines ut putabant, imò odisse eos & ipsorum bono invidere) hanc afferre, quòd esu illius fructus prohibuisset a quo penderet maximum hominis bonum, cognitio videlicet boni & mali.

Ex omni] id est, quovis, q.d. libertatem ademit promiscuè vescendi quo velletis.

a Heb. *arbore, ut suprà 2.16. & sic deinceps.*

2 *E fructu quid.*] Responsio Chavæ hactenus eo tendit, ut partes Dei tueatur diabolo resistens: negat enim durum aut molestum esse, quod maximâ copiâ & varietate arborum concessâ unam duntaxat exceperit.

3 *Neque attingatis*] q.d. adeo sollicitè prohibuit illius esu, ut ne attingendus quidem nobis sit. *Ne moriamini*] hîc videtur cœpisse mulier labascere, substituens voci certitudinis dubitandi particulam. b Heb. *non moriendo moriemini: vide suprà 2.17.* 4 *Non utique*] Cavet Satanas ne apertius negando quod Deus dixerat, occasionem præbeat abrumpendi colloquij, & frustretur fine sibi proposito. Ideò verba Dei relinquens suo loco, ex dubitandi particula qua usa est Chava, infert non esse certum mortem secuturam, si de prohibito fructu vescatur: non enim dicit moriendo non moriemini, id est, utique non moriemini (quod ex diametro pugnaret cum verbis Dei suprà 2.17.) sed inverso vocum ordine, tantùm negat mortis certitudinem. 5 *Sed novit*] Aliam fuisse persuadet prohibitionis causam, non dubiam sed certam, quæ non hominem sed Deum attingeret, videlicet socios Dei fore boni & mali cognitione: hanc certam causam Deum reticuisse, & alteram incertam proposuisse, ut amplius suo periculo moverentur. *Quo die*] præsenti periculo quod Deus adduxerat dicens, quo die comederitis, &c. præsentem utilitatem opponit. *Oculi*] Metaphora, cujus sequitur explicatio, vos fore sicut Dii, &c. 6 *Videret*] id est, ex diaboli ratiocinatione, oculorumq; suorum fide statueret, &c. c Heb. *desyderium esse in oculis: sed ex linguæ proprietate substantivum (ut vocant) abstractum pro adiectivo gradus superlativi ponitur: ut infrà 11.34.* 7 *Aperuerunt sese*] id est, experientia & conscientiæ sensu, quorsum tetendisset serpentis colloquium, cognoverunt: nimirum ut toti corporis & animi bonis nudarentur. *Consutisq;*] ut nuditati corporis providerent: de animi nuditate consilium nullum. 8 *Ad ventum*] id est, vento illius diei, cùm subinde restaret, eam in aures illorum reportante. 9 *Ubi es*] hac interrogatione hominem expergefacit, & ad se revocat: sic infrà 4.9. 10 *Vocem*] timoris & occultationis suæ duas causas non veras attingit, veramq; reticet: nam etiam ante peccatum nudus erat, & Deum loquentem audiverat, nec timuerat tamen, aut se absconderat. Vera autem causa est peccatum cujus ipsum sua conscientia accusabat, & judicis injiciebat metum. 11 *An ex fruc.*] q.d. conscientiam tuam appello, an illæ sint causæ quas attulisti, ac non potius hæc quam omisisti. 13 *Quid hoc*] q.d. quod, quàm grave, & quantum flagitium commisisti?

14 *Quia fecisti*] Statim ad ferendam sententiam venit, quia nullus est in diabolo resipiscentiæ locus: idque partim in diabolum autorem, partim in serpentem administrum peccati.
15 *Conteret*] id est, multo gravius accipies, quàm afferes damnum.
d Heb. *multiplicando multiplicabo: simile est suprà.* 4.
16 *Dolorem conc.*] id est, dolore erunt conjuncta conceptus, gestatio, partus, & educatio liberorum: ad quam functionem obeundam viro jungeris. 1. Tim. 2. 15.
Quin erga] id est, cùm lege naturæ, tũ infirmitatis tuæ sensu dominiũ viri appetito.
17 *Maledicta*] quatenus ad tuos usus spectat.
e Heb. *comedito eam, id est, proventum ejus: Metonymia.*
18 *Spinam*] id est etiam post multos labores tuos, nec copiâ nec qualitate proventus, tuæ expectationi & necessitati satisfaciet.
Agri] non huius horti fructus, sed reliquæ terræ, cuius proventibus etiam bestiæ vescuntur.
19 *In sudore*] quodcunq; genus vitæ sequeris, laboriosa & ærumnosa esto vita tua: Synecdoche.
20 *Vocaverat*] cùm primùm a Deo adducta est ad eum, suprà 2. 22.
f *id est, viventem.*

14 Dixit ergo Jehova Deus ad serpentem illum, "quia fecisti hoc, maledictus esto præ
omnibus jumentis & præ omnibus bestiis
agri: super ventrem tuum ito, & pulverem
comedito omnibus diebus vitæ tuæ.
15 Præterea inimicitiam pono inter te & inter mulierem hanc, similiter inter semen tuum & inter semen ejus: ipsum "conteret tibi
caput, & tu conteres ei calcaneum.
16 Ad mulierem dixit, d admodum multiplico dolorem tuum, id est, "dolorem conceptus tui, in dolore paries liberos: " quin erga
virum tuum appetitus tuus esto, & ipse potestatem habeto in te.
17 Adamo verò dixit: Quia auscultasti voci
uxoris tuæ comedens de fructu arboris illius, quo interdixeram tibi dicendo, ne comedas ex isto: "maledicta *esto* terra propter
te, cum molestia e comedito ex ea omnibus diebus vitæ tuæ.
18 Et "spinam & carduum proferat tibi, &
comedito herbam "agri.
19 " In sudore vultus tui vescitor cibo, donec
revertaris ad ipsam terram, quia ex ea desumptus fuisti: pulvis enim es, & in pulverem reverteris.
20 " Vocaverat autem Adam nomen uxoris
suæ f Chavam, eo quòd ipsa *sit* mater omnium *hominum* viventium.
21 Cumq; fecisset Jehova Deus Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas, quib' vestiret eos:
22 Dixit Jehova Deus, "ecce homo evasit *scilicet* sicut unus " ex nobis, cognoscendo bonum & malum: nunc itaque " *videndum* ne
extensa manu sua accipiat etiam ex fructu
arboris vitæ, comedensque vivat in seculum.
23 Emittens itaque eum Jehova Deus ex
horto Hhedenis, ad colendum eam terram
ex qua desumptus fuerat,
24 Expulit ipsum hominem, statuitque "a parte anteriore horti Hhedenis " Cerubinos, &
g mucronem gladij sese vibrantis, ad custodiendum viam ad arborem vitæ.

22 *Ecce homo*] Ironica oratio, comparanda cum suasione serpentis, suprà. 5. *Ex nobis*] Deus hîc quoque, ut suprà. 1. 26. sermonem ad se dirigit. *Videndum ne*] Ecliptica oratio, quales esse solent hominum qui aliquo affectu valde commoti sunt, ut Mosche Deũ proponit ἀνθρωποπαθῶς: sic infrà 11. 4. & 42. 4. & Ijob. 1. 5. & alibi frequenter. 24 *A parte anter.*] quâ patebat aditus in hortum Hhedenis. *Cerubinos*] angelos: nam ad captum populi sui se accommodat: cui Cerubini gloriæ in tabernaculo noti erant: invisibiles verò Angeli non item. g *hac voce* [illegible] *bonos Latinitatis autores secuti utimur, propter inopiam Latinæ linguæ: Græci* ὀβελίσκον *dicunt: vulgus laminam sive folium.*

CAPUT IIII.

Adami duo filij diversam vitam sectantes Deo offerunt: quorum unus admittitur, alter reijcitur: inde natâ invidiâ, rejectus intermit admissum, & parricidium severè à Deo vindicatur. Fratricidæ progenies cum studiis ejus: propagatio quoque seminis benedicti in Schetho & Enoscho, initiumq; veri cultus Dei profanati describitur.

a *id est, acquisitum.*
1 *A Jehova*] eclipsis particulæ, ut infrà 4. 4.

1 DEINDE Adam cognovit Chavam uxorem suam: quæ ubi concepit & peperit
a Kajinum, dixit, Acquisivi virum "*a* Jehova.
2 Posteà pergens parere *peperit* fratrem ejus,
nempe Hebelem: fuitque Hebel pastor gregis, Kajin verò fuit agricola.
3 Fuit autem b post dies *multos*, cùm offerret
Kajin de fructu terræ munus Jehovæ:
4 Et ipse quoque Hebel offerret de primogenitis gregis sui, "& de adipe eorum: ut "respiceret Jehova ad Hebelem & ad munus ejus:
5 Ad Kajinũ verò & ad munus ejus non respiceret: quapropter accensa est *ira* Kajini
valde, & "concidit vultus ejus.
6 Tum dixit Jehova ad Kajinum: quare accensa est *ira* tua, & quare concidit vultus
tuus?
7 " Nónne " si bene egeris, remissio: sin verò
non bene egeris, " peccatum excubans præ
foribus *est*? tamen " erga te *est* appetitus illius, & tu potestatem habes in illum.
8 Deinde " colloquebatur Kajin cum Hebele
fratre suo: fuitq; cùm essent in agro, ut insurgens Kajin in Hebelem fratrem suum, occideret eum.
9 Quamobrem dixit Jehova ad Kajinum: ubi
est Hebel frater tuus? qui dixit: non novi,
an custos fratris mei *sum* ego?
10 Dixit verò *Deus*: quid fecisti? *Ecce* vocem
"sanguinum fratris tui " clamantium ad me
de terra.
11 Nunc itaque " maledictus esto: *etiam* " ab
ipsa terra, quæ "os suum aperuit ad excipiendum sanguinem fratris tui de manu tua:
12 Cùm coles ipsam terram, ne amplius edito vim suam tibi: "vagus & erro esto in terra.
13 Tum dixit Kajin ad Jehovam: major *est*
c pœna mea, quàm ut sustinere possim.
14 En, "expellis me hodie a superficie hujus
terræ, & " a facie tua abscondar: eróque vagus & erro in terra: unde futurum est ut
" cùm ullus invenerit me, occidat me.
15 Dixit verò ei Jehova: " propterea quisquis
occiderit Kajinum, " septuplo vindicator:
sic posuit Jehova in Kajino " signum, ne cæderet eum ullus qui erat inventurus eum.
16 Egressus itaque Kajin a facie Jehovæ, habitavit in regione d Nodi, ad Orientem Hhedenis.
17 Et cognovit Kajin uxorem suam, quæ concepit & peperit Chanocum: " erat autem
ædificator civitatis: vocavitque nomen civitatis illius de nomine filij sui Chanocum.
18 Deinde Chanoco natus est Hhirad: Hhirad
verò genuit Mechujaëlem: & Mechujaël
genuit Metuschaëlem: & Metuschaël genuit Lemecum.
19 " Lemec autem accepit sibi duas uxores:
prioris nomen *fuit* Hhada, nomen verò secundæ Tzilla.
20 Peperitque Hhada Jabalem: is fuit " autor

b Hebr. *post finem dierum.*
4 *Et de adipe*] id est, iisque pinguissimis: hypallage.
Respiceret] i. approbaret favens, & acceptum haberet: humanitus dictum à principum consuetudine. Visibilem autem fuisse approbationem oportet: cùm quia eam animadvertit Kajin, tum quia dicit Apostolus Deum perhibuisse testimonium de donis Hebelis: Heb. 11. 4.
5 *Concidit*] ut solet animus indicari vultu.
7 *Nónne*] interrogationum causam vide suprà 3. 9.
Si bene] i. aut remissio resipiscenti, aut pertinaci supplicium imminet.
Peccatum] i. pœna peccati: noëma, quod indicat generũ Enallage in Hebræo textu.
Erga te] i. & naturæ lege, quia junior est: & affectu, quia frater est, te colet.
8 *Colloquebatur*] dissimulans odium, ut inopinantem opprimeret.
10 *Sanguinum*] i. sanguinis cæde fusi: nam plurale sanguinis nomen ferè pro cæde usurpatur.
Clamantium ad me] hoc est, vindictam poscentium.
11 *Maledictus*] i. exclusus a Deo & Ecclesia: quò spectant Kajini verba ver. 14. a facie tua abscondar.
Ab ipsa terra] ut sit vindictæ quam tibi infligo ministra, quod sequens versus ostendit.
Os suum aperuit] Metaphora, quâ inhumanitas Kajini exaggeratur per comparationem terræ.
12 *Vagus & erro*] tertia pœna, exilium: idque tale, ut semper incertâ sede futurus sit.
c Heb. *iniquitas mea: noëma.*
14 *Expellis me*] Secundum membrum sententiæ Dei exaggerat primo loco, & primum secundo. *A facie t.*] id est, gratia tua destituar: vide in ver. 11. *Cùm ullus in.*] id est omnium hominum injurijs & violentiæ ero expositus: adeò ut qui primus mihi fiet obviam, me occidat. 15 *Propterea*] quia pœna homicidii Kajino propter ipsum & posteros inflicta fuit, ut omnes ejus exemplo ab effundendo sanguine humano absterrerentur, Deus per aposiopesin cavet, ne quis facilè in cædem ejus prorumpat. *Septuplo vind.*] Kajin. q. d. supplicium de ejus interfectore multò gravius sumitor quàm sit de eo sumptum. Numerus finitus pro infinito. *Signum*] i. aliquã notam ei impressit. alii per hypallagen vertunt: posuit Kajinũ in signum, id est, in exemplum. d *id est, erroris sive vagationis, a supplicio Kajini.* 17 *Erat autem æd.*] hoc est cœperat ædificare: sed vi maledictionis Dei subinde ad errandum impulsus, opus intermittebat. 19 *Lemec.*] primus digamus, & corruptor legitimi conjugii: de quo sup. 2. 24. 20 *Autor*] i. inventor, qui eorum usũ homines docuit

e Heb. *& pecoris: id est, fuit autor distribuendi pecora in greges, & cogendi ad suas caulas & armentaria.*

f Heb.] *prehendentis, pro apprehensum tractantis: ut Latinis tangere pro tangendo pulsare: Synecdoche.*

21 *Citharam & or.*] his nominibus synecdochicè comprehendit omnia instrumenta musica ψαλαφητὰ καὶ πνευματικὰ, quæ digitis ventoq; moventur.

g Heb.] *qui acuit: translatum a metallis ad fabros.*

23 *Certè*] apud suas uxores jactat suorum inventis fretus, se ne minimam quidem illam etiam à minimo injuriam passurum, sed gravius ulturum quàm Deus in Kajini homicidam interminatus sit.

degentium in tentoriis,[e] & pecuariæ.
21 Nomen autem fratris ejus, Jubal: is fuit autor omnis [f] tractantis [*] citharam, & organon.
22 Tzilla verò ipsa quoque peperit Tubal-kajinum, [g] qui erudivit omnem fabrum ærarium & ferrarium: sororemq; Tubal-kajini Nahhaman.
23 Tum dixit Lemec uxoribus suis: Hhada & Tzilla, audite vocem meam: uxores Lemeci, aurem præbete sermoni meo: [*] certè virum occiderem propter vulnus meum, etiam adolescentem propter livorem meum.
24 Si septuplo vindicabitur Kajin, utique Lemec septuagecuplo septuplo.
25 Adam autem denuò cognovit uxorem suam: quæ peperit filium, & vocavit nomen ejus [h] Schethum: nam *inquit illa*, reposuit mihi Deus semen aliud pro Hebele: quia ipsum occidit Kajin.
26 Sed & ipsi Schetho editus est filius, cujus nomen vocavit Enoschū: [*] tunc [*] cœptum est profanari [*] in invocando nomine Jehovæ.

h *id est, repositum.* 26 *Tunc*] sub Enoschi tempora. *Cœptum est prof.*] id est, alii posteri Schethi, apud quos mansura erat Ecclesia, a Kajinitis corrupti cœperunt profanare se. *In invocando*] id est, in cultu Dei: species pro genere; synecdoche frequens: vide infrà 5, 22. & 6. in principio.

Caput V.

Interseritur historiæ catalogus filiorum Schethi ad Noachum usque: ut promissionum Dei veritas de venturo semine mulieris, & certa temporum ætatumq; series usque ad diluvium ostendatur.

1 *Quo die*] vide supra 1. & 2.

3 *In imagine sua*] non illâ quâ creatus a Deo fuerat, sed hac deformata, quam ipse sibi & suis peccato comparaverat.

a Heb. *quinque annos & centum annos: Pleonasmus usitatus in numeris hoc cap. & alibi passim.*

1 HÆC *est* enumeratio generationum Adami: [*] quo die creaverat Deus hominem, in similitudine Dei fecerat eum.
2 Marem & fœminam creaverat eos, ac benedixerat eis: vocaveratque nomen eorum hominem, quo die creati sunt.
3 Vixerat autem Adam centum triginta annos, cùm gigneret *filium* [*] in imagine sua, secundum similitudinem suam; & vocaret nomen eius Schethum:
4 Fueruntque dies Adami, postquam genuit Schethum, octingentorum annorum: quibus genuit filios & filias.
5 Sic fuerunt omnes dies Adami, quibus vixit, nongentorum triginta annorum: ac mortuus est.
6 Vixerat autem Scheth [a] quinque & centum annos, cùm gigneret Enoschum.
7 Vixitque Scheth, postquam genuit Enoschum, octingentis septem annis: quibus genuit filios & filias.
8 Sic fuerunt omnes dies Schethi, nongentorum duodecim annorum: ac mortuus est.
9 Vixerat autem Enosch nonaginta annos, cùm gigneret Kenanem.
10 Vixitque Enosch, postquam genuit Kenanem, octingentis quindecim annis: quibus genuit filios & filias.
11 Sic fuerunt omnes dies Enoschi, nongentorum quinque annorum: ac mortuus est.
12 Vixerat autem Kenan septuaginta annos, cùm gigneret Mahalalelem.
13 Vixitq; Kenan postquam genuit Mahalalelem, octingentis quadraginta annis; quibus genuit filios & filias.
14 Sic fuerunt omnes dies Kenanis, nongentorum decem annorum, ac mortuus est.
15 Vixerat autem Mahalalel sexaginta quinque annos, cùm gigneret Jeredum.
16 Vixitque Mahalalel, postquam genuit Jeredum, octingentis triginta annis, quibus genuit filios & filias.
17 Sic fuerunt omnes dies Mahalalelis, octingentorum nonaginta quinque annorum, ac mortuus est.
18 Vixerat autem Jered centum sexaginta duos annos, cùm gigneret Chanocum.
19 Vixitque Jered, postquam genuit Chanocum, octingentis annis, quibus genuit filios & filias.
20 Sic fuerunt omnes dies Jeredi, nongentorū sexaginta duorum annorum, ac mortuus est.
21 Vixerat autem Chanoc sexaginta quinque annos, cùm gigneret Metuschelachum.
22 [*] Ambulavit autem Chanoc continenter cum Deo, postquam genuit Metuschelachū, trecentis annis, quibus genuit filios & filias.
23 Sic fuerunt omnes dies Chanoci, trecentorum sexaginta quinque annorum.
24 Cumque ambulasset Chanoc continenter cum Deo, [*] non extitit *amplius*, quia [*] assumpsit eum Deus.
25 Vixerat autē Metuschelach centum octoginta septem annos, cùm gigneret Lemecū.
26 Vixitq; Metuschelach, postquam genuit Lemecum, septingentis octoginta duobus annis, quibus genuit filios & filias.
27 Sic fuerunt omnes dies Metuschelachi, nongentorum sexaginta novem annorum, ac mortuus est.
28 Vixerat autem Lemec centum octoginta duos annos, cùm gigneret filium.
29 Vocavitque nomen ejus [b] Noachum, dicendo, hic [c] recreabit nos ab opere nostro, & a labore manuum nostrarum, [d] propterea quòd maledixit Jehova terræ.
30 Vixitq; Lemec, postquam genuit Noachū, quingentis nonaginta quinque annis, quibus genuit filios & filias.
31 Sic fuerunt omnes dies Lemeci, septingentorū septuaginta septem annorum, ac mortuus est.
32 Postquam autem natus fuit Noach quingentos annos, [*] genuit Noach Schemum, Chamum, & Jephethum.

22 *Ambulavit*] id est, non secutus est malitiam sui seculi, nec corrupto Dei cultu cum cæteris depravatus, sed fide, cordis integritate, & vitæ innocentiâ Deum coluit ex ejus præscripto, eumque ducem secutus est, vide Heb. 11. 5. Ecclesiastici 44. 16. & Sapient. 4. 11.

24 *Non extitit*] id est, disparuit ex hominum conspectu, nec fuit inventus.

Assumpsit eum] id est, ab hominum consortio trāstulit. Rara locutio, sed tamē etiā in historia de raptu Elijæ 2. Reg. 2. 9. & de morte uxoris Jechezkelis, Ezech. 24. 17. legitur.

b *id est, quietem, vel quietis recreationem & afferentem consolationem.*

c Heb. *consolabitur.*

d Heb. *propter terram cui maledixit Jehova.* Trajectio, & [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 1 Schemuel 25. 30.

32 *Genuit*] hoc est, gignere cœpit, ut accipitur infra 11. 26. nam omnes eodem anno natos non esse apparet ex cap. 11. 10. & alibi infra.

Caput VI.

Deus Noacho mundum propter grassationes & libidines, quibus filii Dei ex conversatione apostatarum contaminabantur, universali diluvio se deleturum prædicit, eumq; arcā quam delineat, intra certum tempus fabricare jubet, in qua ipse cum familia, & cætera animantium genera a diluvio conserventur.

1 [*] FUERAT autē, [*] cùm cœpissent homines multiplicari in superficie terræ, filiæque editæ fuissent illis,
2 Ut videntes [*] filii Dei [*] filias hominum [a] bonâ *formâ* esse, acciperent sibi mulieres ex omnibus [*] quas eligebant.

1 *Fuerat autem*] regreditur ad historiā, quam interpositio capite 5. abruperat: nam hæc viginti annis antequam nascerentur filii Noachi gesta sunt, ut apparet ex versu 3.

Cum cœpissent] hoc est, inde a temporibus Enoschi sup. 4. 26.

2 *Filii Dei*] i. qui puræ religionis & pietatis sectatores videri volebant, eamque profitebantur. *Filias hominum*] ex antitheto filiorum Dei patet sic vocari filias eorū quibus nulla erat pietas & religio: quales fuerunt Kajin & posteri ejus. a Heb. *quod bonæ forma essent: trajectio, ut supra 1. 4.* *Quas eligebant*] id est, modo forma placuisset, nulla fidei aut pietatis ratione habita, illas sibi adjungebant.

3 Qua-

3 Quapropter dixit Jehova, non disceptra-
bit Spiritus meus propter istos homines in
seculum, eo quòd etiam ipsi caro sint: sunto
itaque dies [b] hominis, centum viginti an-
norum.
4 Nam defectores erant in ea terra tempo-
ribus illis, ac etiam posteà *fuerunt*, quando
congressi sunt filii Dei cum filiabus hominũ,
quæ pepererunt illis *liberos*: ii *sunt* poten-
tissimi illi, qui *fuerunt* [c] olim viri celeber-
rimi.
5 Sed cùm videret Jehova augeri malitiam
hominis in terra, & omne figmentum, *id est*,
cogitationes cordis ejus tantummodò ma-
lum *esse* omni tempore,
6 Pœnituit Jehovam quòd fecisset hominẽ
in terra, & dolore affectus est [d] cum animo
suo.
7 Tandem dixit Jehova, delebo hominem
quem creavi, è superficie terræ, ab homine
usque ad jumenta, usque ad reptilia, & usq;
ad volatilia cœli: pœnitet enim me quòd fe-
cerim ea.
8 Sed Noach invenit gratiam in oculis Je-
hovæ.
9 Hæc *sunt* [e] quæ acciderunt Noacho. No-
ach vir justus, integer erat in ætatibus suis:
cum Deo continenter ambulabat Noach.
10 (Genuit autem Noach tres filios, Schemũ,
Chamum, & Jephethum.)
11 Sed terra corrupta erat coram Deo, & im-
pleta erat terra violentiâ.
12 Cùm enim inspiceret Deus terram, ecce
corrupta erat: nam corruperat omnis caro
viam suam super terram.
13 Quamobrem dixit Deus Noacho, finis
omnis carnis adventat coram me, eo quòd
impleta sit terra violentia propter istos:
quare ecce ego perditurus sum ipsos cum
reliqua terra.
14 Fac tibi arcam è lignis Gopher, *multarum*
[f] mansionum facies ipsam arcam: & pica-
bis eam intrinsecus & extrinsecus pice.
15 Hæc autem *est forma* qua facies eam: tre-
centorum cubitorum longitudo arcæ, quin-
quaginta cubitorum latitudo ejus, & trigin-
ta cubitorum altitudo ejus.
16 [g] Clarum lumen adhibeto arcæ, & [h] ad cu-
biti magnitudinem consummato eam a su-
periore parte, ostium verò arcæ in latere
ejus ponitò: infimarum, secundanarum, &
tertianarum *mansionum* perficito eam.
17 De me enim, ecce ego facturus sum ut ve-
niat diluvium aquarum super terrã, ad per-
dendum omnem carnem in qua *est* spiritus
vitalis infra cœlum: quicquid in terra *est*,
expirabit.
18 Sed stabilio fœdus meum tecum, ut in-
grediaris in ipsam arcam, tu & filii tui, & ux-
or tua, uxoresq; filiorum tuorum tecum:
19 Præterea ex omnibus viventibus ex omni
carne, bina ex omnibus intromittas in ar-
cam, ad conservandum ea in vita tecum:
mas & fœmina erunt.
20 Ex volucribus secundum species suas, &
ex jumentis secundum species suas, ex om-
nibus reptilibus terræ secundum species
suas, bina ex omnibus venient ad te, ut in
vita conserues ea.
21 Tu ergo accipe tibi ex omni cibo qui co-
meditur, & collige penes te, ut sit tibi & illis
ad comedendum.
22 Quod fecit Noach: secundum omnia quæ
præceperat ei Deus, sic fecit.

3 *Non disceptabit*] id est, non diu mecũ disputabo quid istis hominibus sim facturus: stat enim sententia, nisi intra constitutum tempus resipiscant, me funditus eos deleturum, quia nihil nisi carnem sapiunt, etsi filii Dei haberi volunt.

Caro sunt] hoc est, omnino depravati, ac proinde ad regnũ Dei non magis pertinent, quàm Kajim cum posteris suis: vide infrà 12.

b Heb. *eius: relativũ pro antecedente*.

Centum viginti] q.d. hoc spatium mundo tribuo, quo nisi resipuerint homines, diluvium immittam.

4 *Nam defectores*] sive apostatæ: hunc versum narrationi inserit Mosche, ut declaret planius quàm prius attigerat, unde sit corruptio illa nata: videlicet quòd qui a pietate defecerant (quos Deus longè a suis abesse Kajini exilio mandaverat) in cœtum filiorum Dei se ingerentes, communiter cum illis iterum vixerũt. Sic enim accepimus vocem Nephilim, derivatam a deficiendi sive desciscendi verbo, ut accipitur 2. Reg. 25.11. & Jirmejæ 37.13. Nec obstat quod Num. 14.34. hæc vox paulo aliter accipitur: non enim rarum est, ut idem nomen diversas significationes admittat, præsertim cùm illæ etiam inter se aliqua in re conveniat.

Ac etiam post. id est, homines nihilo meliores ista præmonitione facti sunt.

Ii sunt pot.] nimirũ defectores: ostendit enim eos cum autoritate qua valebant & celebritate nominis se insinuasse, tũ a filiis Dei, artiũ quas adinvenerant cõmoditate allectis, ultrò admissos esse. c Heb. *a seculo, viri nominis*. 6 *Pœnituit Jeh.*] ἀνθρωποπαθῶς: i. delere statuit quem prius formaverat, quod velut pœnitere est. vide 1. Schem. 15.11. annot. *Dolore aff.*] hoc est, summopere displicuit, similiter ἀνθρωποπαθῶς. d Heb. *in corde suo*. 7 *Ad jumenta*] propter jus hominis in illa, & ut exemplo sint. 8 *Invenit gratiã*] i. solâ Dei misericordiâ servatus est. e Heb. *generationes Noachi: sed quia titulus hic generatim ad totã historiã Noachi, quæ subiungitur, pertinet, ita vocem accepimus, ut infrà 37.2.* 9 *In ætatibus*] inter homines sui seculi, ante & post diluviũ. *Ambulabat*] vide suprà 5.22. annot. 11 *Terra*] metonymia, pro habitatoribus terræ: aut hyperbole, q.d. tanta fuit hominũ corruptio, ut terrã quoq; ipsam infecerit. *Coram Deo*] id est, palam: nam abjecta omni reverentia numinis impudenter peccabatur, ut infra 10.9. *Violentia*] id est, justi & æqui oppressione. 12 *Omnis caro*] id est, homo: ut Levit. 13.18. Jeschahhjæ 40.5. & alibi passim. *Viam suam*] id est, vitam, studia, & mores. 13 *Propter istos*] filios Dei depravatos, quos modo vocavit carnẽ. 14 *Arcã*] hoc est, navigium tectum, a forma arcæ. *Gopher*] alibi non legitur: cedri species est cariem non sentiens, fortassis Cedrelate, de qua Plinius lib. 13. nat. hist. cap. 13. f Heb. *nidorum: translatio, ut Ijob. 29.18. & Hhobadjæ 4.* g Heb. *splendorem facito, id est, fenestras claram lucem quasi in meridie præbentes*. h Heb. *ad cubitum*. 16 *Ad cubiti mag.*] id est, arcam ita extruito, ut supra triginta altitudinis cubitos ad unius tantum cubiti altitudinẽ assurgat fastigium tecti, summæ tabulatorum coaxatio securi clatâ formâ, suggrundæ verò, omni ex parte in dimidiatum cubitum projectæ; amplient uno cubito latitudinem depressi tecti: nam quòd vulgò verba hæc ad fenestram referunt, vocum generibus repugnat, ut illud mittamus, quòd arcæ descriptio imperfecta esset.

18 *Fœdus meum*] quo confirmo te & tuos isto exitio minimè perituros.

19 *Ex omnibus vivent.*] extra aquam, ut ostenditur infra 7.22.

Bina] non definit hic recipiendorum in arcam numerum, de quo infrà 7.2. & 3. sed conjuga esse oportere declarat ad conservandas species, ut finis versus explicat.

20 *Venient*] meo instinctu, & sua sponte: ut tibi non sit opus venatione, aucupióve laborare.

Caput VII.

Diluvium universale describitur, reliquiarúmq; ex hominibus & animantibus in arca conservatio: luculentissimum justitiæ, misericordiæ, ac providentiæ Dei testimonium.

1 POSTEA dixit Jehova Noacho, ingre-
dere tu & universa familia tua in arcã:
etenim te perspexi justum coram me in
ætate hac.
2 Ex omnibus jumentis mundis accipito
tibi [a] septena, marem & fœminam ejus: ex
jumentis verò quæ non *sunt* munda, bina,
marem & fœminam ejus:
3 Similiter ex volatilibus cœli, septena, ma-
rem & fœminam ejus: ad conservandum in
vita semen *eorum* in superficie totius terræ.
4 Nam ad dies adhuc septem, ego pluviam
demissurus sum super terram quadraginta
dies & quadraginta noctes: ut deleam om-
ne corpus vivens quod feci, e superficie
terræ.
5 Quod fecit Noach, secundum omnia quæ
præceperat ei Jehova.
6 (Noach autem [b] natus *erat* sexcentos an-
nos, cùm diluvium illud fuit, aquæ *fuerunt*
super terram)
7 Ingressus enim est Noach, & filii ejus, &
uxor ejus, & uxores filiorum ejus cum eo in
arcam, propter aquas diluvii:
8 Ex jumentis mundis, & ex jumentis quæ
non *sunt* munda, & ex volatilibus, & omni-
bus quæ reptant super terram,
9 Bina *quoque* ingressa sunt ad Noachum in
arcam, mas & fœmina: quemadmodũ præ-
ceperat Deus Noacho.
10 Et fuit septimo illo die, ut aquæ diluvii es-
sent super terram.
11 Anno sexcentesimo vitæ Noachi, mense
secundo, decimo septimo die ej' mensis, hoc
ipso die ruperunt sese omnes fontes abyssi
magnæ, & cataractæ cœli se aperuerunt:

1 *Postea*] extructa arca, sub finem 120 annorum, de quibus suprà 6.3.

Coram me] id est, iustitiã syncerã, quæ sola coram Deo justitia censetur.

In ætate] inter homines hujus ætatis. vide suprà 6.9.

2 *Omnibus*] id est, ex quovis genere.

Mundis] aptis ad sacrificia: nam mundorum & immundorum discrimen divinitus fuerat Patribus revelatum.

a Heb. *septem septem: hac repetitione Hebræi pro distributivis utuntur: sic posteà duo duo, id est, bina.*

Septena] horũ enim usus futurus erat major ad cibum & sacrificia; quod autem ad terna mundorum paria septimum adjicit, pertinet ad subministrationem sacrificii mox a diluvio futuri, infra 8.20.

3 *Septena*] mundorum: eclipsis enim est supplenda ex versu 2.

b Heb. *filius sexcentorum annorum.*

10 *Essent*] id est, inciperent esse, ut suprà 5.32.

11 *Anno sexcent.*] qui fuit mundi 1656.

Ruperunt se] ut fontes rupti & apertæ cataractæ aquis exundarent.

12 Ut

12 Ut esset pluvia illa super terram quadra-
ginta dies, & quadraginta noctes.
13 Eodẽ ipso die cùm ingressus esset Noach,
& Sehem & Cham & Jepheth filii Noachi,
uxorque Noachi & tres uxores filiorum ejus
cum ipsis in arcam:
14 Ipsi cum omnibus bestiis secundum speci-
es suas, & omnibus jumentis secundum spe-
cies suas, & omnibus reptilibus quæ reptant
super terram secundum species suas, & om-
nibus volatilibus secundum species suas,
omnibus avibus [a] cujuscunque alæ,
15 (Venerunt enim ad Noachum in arcam,
bina ex omni carne in qua erat spiratio vitę.
16 Id est, quæ venerunt, mas & fœmina ex o-
mni carne ingressa sunt) sicut præceperat
ipsi *Noacho* Deus: [a] occlusit Jehova pro eo.
17 Cùm ergo esset diluvium hoc [a] quadragin-
ta dies super terram: primùm ita creve-
runt aquæ, ut sustulerint arcam & elevare-
tur e terra,
18 Deinde invalescentibus aquis & crescen-
tibus admodum super terram, ambularet
arca in superficie aquarum.
19 Denique invalescentibus aquis [e] quàm
plurimum super terram, operti sunt omnes
montes excelsissimi, qui *sunt* sub vniuerso
cœlo:
20 Quindecim cubitis sursum versus inva-
luerunt aquæ, postquam operti fuerunt illi
montes.
21 [a] Expiravit itaque omnis caro quæ reptat
super terram, ex volatilibus & ex jumentis
& ex bestiis & ex omnibus reptilibus quæ
repunt super terram, & omnis homo.
22 Quicquid *erat* in cujus naribus *est* halitus
spirationis vitæ, ex universis quæ *degunt* in
sicco, mortuum est.
23 Sic deletum est omne corpus vivens quod
degit in superficie terræ, ab homine usque
ad jumenta, usque ad reptilia, & usque ad
volatilia cœli, deleta sunt e terra: sed su-
perstes relictus est tantummodò Noach, &
quæ cum eo *erant* in arca.
24 Prævaluerunt autem aquæ illæ super ter-
ram centum quinquaginta diebus.

14 *Cujuscunque alæ*] id est, quicquid quocunq; modo alatum est.

16 *Occlusit*] obseravit & oblivit omnibus ingressis.

17 *Quadraginta dies*] cum noctibus, ut supra versu 4.

e Heb. *valde valde*.

21 *Expiravit*] ut prædixerat supra 6.17. & versu 4. hujus capitis.

Caput VIII.

Diluvio abeunte exiccatáque ad habitationem terra, Noach cum suis omnibus mandato Dei egreditur arca, oblatisque sacrificiis Deum servatorem suum & mundi instauratorem celebrat: quam gratiarum actionem sibi acceptam esse testatur Deus.

1 NAM cùm [a] recordaretur Deus Noachi,
& omnium bestiarum, omniumque
jumentorum, & *eorum* quæ cum eo *e-
rant* in arca, transmiserat Deus ventum su-
per terram, ut [a] sedarentur aquæ.
2 Sic occlusis [a] fontibus abyssi & cataractis
cœli, cohibitóque [a] imbre e cœlo,
3 Recesserunt aquæ a superficie terræ [a] con-
tinenter recedendo: & defecerunt aquæ
[b] exactis centum quinquaginta diebus,
4 Adeò ut requieverit arca mense septimo,
[a] decimo septimo die ejus mensis, super [una]
montium [a] Ararati.
5 Deinde [c] pergentibus aquis deficere usque
ad mensem decimum, decimo *mense*, primo
die ejus mensis, conspecti sunt vertices
montium.
6 Fuit autem sub finem quadragesimi diei, ut
aperiens Noach fenestram arcæ quam fe-
cerat,
7 Emitteret corvum: qui [d] continenter i-
bat & redibat, [e] usque-dum exiccuerunt a-
quæ e superficie terræ.
8 Quamobrem [a] emisit columbam, vt vide-
ret num [f] leuata esset aquis superficies terrę.
9 Cumque non invenisset columba illa quie-
tis locum plantæ pedis sui, reversa est ad e-
um in arcam, eo quòd aquæ essent in su-
perficie terræ: qui extendens manum suam,
accepit eam, & intromisit eam ad se in
arcam.
10 Expectavit itaque adhuc septem dies ali-
os, & [g] iterum emisit columbam illam ex
arca.
11 Et venit ad eum columba illa [a] circa tem-
pus vespertinum, ecce autem folium olivæ
decerptum in ore ejus: unde cognovit No-
ach levatam esse aquis superficiem terræ.
12 Deinde expectavit adhuc septem dies ali-
os, & emisit columbam illam, quæ ultrà non
est ad eum reversa ex eo tempore.
13 Fuit itaq; sexcentesimo primo anno, pri-
mo *mense*, primo *die* mensis illius, cùm [a] sic-
catæ essent aquæ a superficie terræ: ut re-
movens Noach operculum arcæ circumspi-
ceret, ecce autem siccata erat superficies
terræ.
14 Mense autem secundo, vigesimo septimo
die ejus mensis, exaruerat terra.
15 Tunc edixit Deus Noacho, dicendo,
16 Exito ex arca, tu & uxor tua & filii tui, &
uxores filiorum tuorum tecum:
17 Omnes bestias quæ tecum *sunt* ex omni
carne, tam volatilia quàm jumenta & om-
nia quæ repunt super terram, educito tecũ
& abundè progignant in terra, fœtificent-
que & augescant super terram.
18 Exivit itaque Noach, & filij ejus, & uxor
ejus, uxorésque filiorum ejus cum eo:
19 Omnes bestiæ, omnia reptilia, & omnia
volatilia, *denique* quicquid reptat super ter-
ram, [h] per genera sua exiverunt ex arca.
20 Extructo autem Noach altari Jehovæ, ac-
cepit ex omnibus jumentis mundis & ex
omnibus volatilibus mundis quæ obtulit
holocausta super illud altare.
21 [a] Odoratúsque Jehova odorem illum [i] gra-
tum, dixit Jehova [k] cum animo suo, [a] Post-
hac non maledicã ultrà terræ propter ho-
minem, quamvis figmentum cordis homi-
nis malum *sit* ab adolescentia ejus, neque
posthac percutiam ultrà omnia viventia,
quemadmodum feci.
22 [a] Deinceps [l] quandiu erit terra, sementis
& messis, frigúsque & æstus, æstasque & hy-
ems, diesque & nox non cessabunt.

Caput IX.

Deus superstites ex diluvio benedictione consolatur, penuriam eorum esu carnis concesso suble-

1 *Recordaretur*] id est, efficeret ut Noach & reliqui intelligerent ipsum suorum non oblivisci.

Sedarentur] hoc est, ita Dei aquis exundantibus furentibusque testata deferbuit, faciens ut aquæ quiescerent.

2 *Fontibus*] nõ omnibus, sed iis qui ad exequendum judicium Dei præter naturam perruperant.

Imbre] ne deinceps descendens pluvia effluxum aquarum impediret.

a Heb.] *abeundo & recedendo: Infinitivus post verbum suum continuationem narrat: sic infrà ver. 5. & 7. & 12.9. & 26.13. & 1. Schemuel 4.19. & 17.41.*

b Heb. *a fine*, *ut supra* 4.3.

4 *Decimo sept.*] I. 151. die a cœpto diluvio.

Ararati] Armeniæ majoris quæ imminet Assyriæ, Ieschahjæ 37.38. & Jermejæ 51.26. quam Chaldæi vocant Kardu: ibi collocat Ptolemæus montes Gordyæos, quos Q. Curtius Cordæos appellat, paullùm deflexo nomine.

c Heb. *erant eundo & deficiendo*.

d Heb. *ibat eundo*.

e Heb. *usque ad exsiccationem*.

8 *Emisit*] die septimo ab emisso corvo, ut colligitur ex ver. 10.

f Heb. *levatæ essent aquæ e superficie: hypallage, ut infrà ver. 11.*

g Heb. *adjecit mittere, ut adjecit reverti, infrà 12. item adjiciam maledicere, & adjiciam percutere, infrà 21.*

11 *Circa tempus*] jam quietis locum, non pabulum inventum.

13 *Siccatæ essent*] ita ut terræ superficies conspiceretur, etsi adhuc mollior erat, quàm ut posset hominum aut graviorum animalium corpora sustinere: ideò nondum cogitat Noach de exitu, aut Deus illum exire jubet.

h Heb. *per familias suas, id est, non confusè*.

21 *Odoratusque*] ἀνθρωποπαθῶς, pro sacrificium illud acceptum habuit. Dicitur autem quietis odor, quia prius iratum propter hominum peccata placat, & facit ut ira ejus conquiescat.

i Heb. *quietis*.

k Heb. *in corde suo*.

Posthac non mal.] id est, terram diluvio non perdam: nam reliquas maledictiones terræ, de quibus suprà 3. & 4. nec tunc abstulit, nec adhuc ablatæ sunt, ut quotidiana experientia docet.

22 *Deinceps quand.*] Rerum naturam diluvio corruptam instaurat.

l Heb. *omnibus diebus terræ*.

vat, terroremq; a diluvio fœdere pacis sempiterno adimit dato iridis symbolo. Postremò Noach occasione ex animadversis moribus filiorum capta, quæ singulis eventura sint, procul in futurum prænunciat.

1 PRæterea [1]benedixit Deus Noacho & fi-
liis ejus, dicens eis, fœtificate, & auge-
scite, ac replete terram.
2 Et timor vestri terrórque vestri esto super
omnes bestias terræ, & super omnia volati-
lia cœli, in omnibus quæ calcant terram, &
in omnibus piscibus maris: *ea omnia* in ma-
num vestram tradita sunt.
3 Quodvis reptile, quicquid *est* vivum, vobis
esto ad comedendum: [3]tanquam viridem
herbam dedi vobis ea omnia.
4 Veruntamen carnem [a] cum animante eam
sanguine ejus, ne comedite.
5 Quin etiam sanguinem vestrum [b] anima-
rum vestrarum [5]reposcam, [c][5]ab omni be-
stia reposcam illum: atque adeò a manu ip-
sius hominis, a manu [5]cujusque fratris ejus
reposcam animam hominis.
6 [6]Qui effundit sanguinem hominis, per ho-
minem sanguis ejus effunditor: quoniā [d] in
imagine sua fecit Deus hominem.
7 Vos autem fœtificate & augescite, abunde
progignite in terra, & augescite in ea.
8 Locutus quoque est Deus ad Noachum &
ad filios ejus cum eo, dicendo,
9 [9]De me autem, Ecce ego stabilio fœdus
meum vobiscum, & cum semine vestro post
vos,
10 [10]Et cum omnibus [e] animantibus quæ vo-
biscum *sunt*, ex volatilibus, ex jumentis, & ex
omnibus bestiis terræ quę *sunt* vobiscum, ab
omnibus exeuntibus ex arca ad omnes be-
stias terræ:
11 Stabilio, inquam, fœdus meum vobiscum,
quòd non excindetur omnis caro amplius
ab aquis diluvii, neque erit deinceps diluvi-
um ad perdendum terram.
12 Deinde dixit Deus, hoc *est* signum fœde-
ris, quod pono inter me & inter vos, at-
que inter omnem animantem quæ *est* vobis-
cum, ætatibus [f] in seculum.
13 Arcum meum posui in nubibus, qui erit in
signum fœderis inter me & inter [13]terram.
14 Eritq; cùm fecero ut sint nubes supra ter-
ram, & conspiciatur arcus ille in nubibus,
15 Ut [15]recorder fœderis mei, quod *est* inter
me & inter vos & inter omnem animantem
ex omni carne: & non erunt deinceps aquæ
in diluvium ad perdendum terram.
16 Nam cùm erit arcus ille in nubibus, aspi-
ciam illum ad recordandum fœderis [g] per-
petui inter Deum & inter omnem animan-
tem, ex omni carne quæ *est* super terram.
17 Deniq; dixit Deus ad Noachum, [17]hoc il-
lud *est* signum fœderis, quod stabilio inter
me & inter omnem carnem quæ *est* super
terram.
18 Erant autem filii Noachi qui exiverunt ex
arca, Schem, & Cham, & Jepheth: [18]Cham
autem is *est* pater Cenahhani.
19 Hi tres *sunt* filii Noachi, a quibus respersa
est *incolis* universa terra.
20 Cœpit autem Noach [h] vir agriculturæ de-
ditus, plantare vineam.
21 Bibensq; de vino illius, inebriatus est, &
retexit se in medio tentorii sui.
22 Cumq; aspexisset Cham pater Cenahha-
ni nuditatē patris sui, indicavit duobus fra-
tribus suis foris.
23 Tum accipiens Schem cum Jephetho pal-
lium ejus, imposuerunt suo amborum hu-
mero, & accedentes retrorsum texerunt nu-
ditatem patris sui: facies autem suas *averte-
rant* retrorsum, ut nuditatem patris sui non
respicerent.
24 Sed cùm evigilasset Noach e vino suo, &
rescivisset id quod fecerat sibi filius suus mi-
nimus *natu*:
25 Dixit, [25]Maledictus *erit* Cenahhan, [25]servus
servorum erit fratribus suis.
26 Deinde dixit, Benedictus *est* Jehova Deus
Schemi, eritq; Cenahhan servus [26]eis.
27 [27]Alliciet Deus Jephethum, ut habitet in
tentoriis Schemi: eritq; Cenahhan servus
illis.
28 Vixit autem Noach post diluvium, trecen-
tos quinquaginta annos.
29 Sic fuerunt omnes dies Noachi, nongento-
rum quinquaginta annorum, & mortuus est.

CAPUT X.

Filiorum Noachi propagatio, & ab illis omnium gentium origo describitur.

1 ISTAE autem *sunt* generationes filiorū
Noachi, Schemi, Chami, & Jephethi, qui-
bus nati sunt filii post diluvium.
2 Filii Jephethi, [2]Gomer, & [2]Magog, & [2]Ma-
dai, & [2]Javan, & [2]Tubal, & Meschec, & [2]Tiras.
3 Filii autem Gomeri, [3]Aschcenaz, & [a][3]Ri-
phath, & [3]Togarma.
4 Filii verò Javanis, [4]Elischa, & [b][4]Tarschisch,
[4]Cittim, & [c][4]Dodanim.
5 Ab his [5]separatæ *sunt* posteà regiones Gē-
tium [5]per terras eorum, quæq; *gens* [5]secun-
dum linguam suam, [5]secundum familias su-
as [5]in gentes suas.
6 [6]Filii autem Chami, [6]Cusch, & [6]Mitzrajim,
& Put, & Cenahhan.

1 *Benedixit*] id est, benedictionem ipsi & posteris confirmavit quam in creatione contulerat.

3 *Tanquam vir.*] ut ante diluvium viridem herbam concesseram vobis in cibū: suprà 1.29.

a Heb. *animæ ejus sanguine ejus: hypallage.*

b Heb. qui est *ad animas vestras i. indicium ad animandū vos.*

5 *Reposcam*] persequar & puniam, ut Psalm.9.3.

c Heb. *a manu omnis bestiæ: Catachresis.*

Ab omni] q.d. adeo mihi chara est humana vita, ut ne brutis quidem parci velim si hominem occiderint: Eandem legem renovat Exod.21.28.

Cujusq; fr.] omnes homines sine ulla exceptione ab homicidio absterret, subjunctâ æquissimâ & efficacissimâ causâ, quòd omnes inter se sint fratres, & nefas sit tam arcto vinculo inter se conjunctos mutuis cædibus se conficere.

6 *Qui effundit*] i. sive homo sive bestia hominem interfecerit, occisorem volo per hominem autoritate Dei instructū interfici.

d He. *in imagine Dei fecit hominem: antecedens pro relativo, ut serviat utrinque: sic infrà 12.4. & 14.1.*

9 *De me autem*] q.d. quæ sint vestræ partes in hominum propagatione & conservatione audistis: jam quid ego propter eundem facturus sum exponam.

10 *Et cum om.*] id est, fœderis vobiscum initi etiam bestiæ percepturæ sunt commodum.

e Heb *animis viventibus: & sic deinceps.*

f Heb. *seculi.*

13 *Terram*] Metonymia, pro incolis, ut suprà 6.11.

15 *Recorder*] vide suprà 8.1.

g Heb. *seculi.*

17 *Hoc illud*] quasi digito signum fœderis commonstrans.

18 *Cham autem*] hoc adjicitur, cùm ut pateat via ad sequentē historiā, tum ut confirmati hoc monito Jisraëlitæ, ad suscipiendam expeditionem in terram jam olim sibi destinatam alacriores redderentur.

h Heb. *Vir terræ, ut plantaret, &c.*

25 *Maledictus*] his illa tantùm commemorat Mosche, quæ aliqua ratione ad populum Dei cui scribebat pertinebant: ideò omissis reliquis filiis Chami, singulaliter de Cenahhano loquitur, eâ ratione quam modo attigimus in versum 18.

Servus serv.] id est, vilissima servitute addictus fratribus suis: nam Hebræis positivum in constructione geminatum, superlativi naturam induit, ut sanctum sanctorum pro sanctissimo, Rex regum & dominus dominorum pro summo Rege dominoq; ponitur.

26 *Eis*] Schemo & Jephetho, quorum antè meminit.

27 *Alliciet*] .i. erit tandem ut vi Spiritus Dei posteritas Jephethi alliciatur ad eundem Deum colendum cum posteritate Schemi.

2 *Gomer*] superiorem Asiæ minoris partem obtinens, ex Jechezkel.38.6. & posterorum sedib.

Magog] Jechezkel 38.2.& 39.6. Scytharum autor.

Madai] Medorum autor, 2.Reg.17.6. Jeschahhjæ.13.17. Jirmejæ 25.25. Dani.5.6.& 8.

Javan] Jonum Græcorum autor, Dan.8. 21.Joël.3.6.

Tubal & Meschec] Albani cum Iberis, & Cappadoces, ubi est oppidum Mazaca Cæsarea posteà dictum: Jechezkel.27.13.& 32.26.& 38.3. *Tiras*] Thracum autor accolentium Pontum Euxinum atque Propontidem. 3 *Aschcenaz*] incola Ponti & Bithyniæ, ubi lacus & fluvius est Ascanius ab hoc denominatus, Jirmejæ 51.27. *Riphath*] Paphlagonum autor, qui olim Riphathæi. a *Diphath*, 1.*Chro.*1.6. *Togarma*] populorum Armeniæ minoris autor, quorum Reges Tygranes, & oppida multa Tygranokartæ vocata sunt, Jechezkel.27 .& 38. 4 *Elischa*] Aeolum purpurâ celebratorum autor, Jechezkel.27. *Tarschisch*] incola Ciliciæ, quā Syriæ jungitur, ubi sita est Tharsus. b *Tarschischa.*1.*Chro.*1.7. *Cittim*] Cetidis in Cilicia incolæ, Num.24.24. Jeschahhjæ.23.1. Jirmejæ.2.10. & 1.Machab.1.1. Hic autem postremus locus male a plerisq; intelligitur: qui illud quod dicitur Alexander ex Cittim exivisse ita accipiunt, quasi inde originem duxerit, itaq; nomine Cetim Macedonas significari putant. Sensus enim est Alexandrum in Darium expeditionem facturum, ex ea regione summo labore & molestia propter asperitatem ejus per angustias Amani montis prodiisse, ut inopinantem opprimeret. Sic etiam accipiendus Numer. locus, quòd Romani ibi curatâ sua classe in Hebræos irruperunt. *Dodanim*] Rhodii, & Dores a quibus vi maris Rhodum separatam scribunt. c *Rodanim*, 1. *Chro.*1.7. 5 *Separatæ*] separatim habitatæ. *Per terras eorum*] autorum videlicet: id est, conjunctis inter se regionibus familiarum, quæ ab uno autore descenderant. *Secundum linguam*] anticipatio, nam linguarū diversitas tum primùm cœpit, cùm Babylonis extructio impedita est. *Secundū famil.*] .i. cùm linguæ dividerentur, eadē mansit in una familia lingua: nam divisio linguarum separandi familias causa fuit, sicut conformitas linguæ in eadem familia, in causa fuit illis cur eodem commigrarent. *In gentes suas*] in quas pleræq; familiæ auctæ sunt. 6 *Filii autem Chami*] qui totū meridianū tractū a Babylone in Asia & Africa obtinuerunt. *Cusch*] qui Arabibus, Aethiopibusq; nomen dedit: Jirm.13.23. & 2.Reg.19.9. *Mitzrajim*] autor Aegyptiorum. *Put*] Libiæ, & ulteriorum regionum incola, ubi flumen est Phthuth. Jechezkel 27.10.& 38.5.

7 Et filii Cuschi,'Seba,&'Chavila,&'Sabbe-
ta, &'Rahhemá, &'Sabteca:filii verò Rah-
hemæ,'Scheba, &'Dedan.
8 Præterea Cusch genuit Nimrodum: is'cœ-
pit esse potens in terra.
9 Ipse fuit potens venatione'coram Jehova:
propterea'dici solet, tanquam Nimrod
'potens venatione coram Jehova.
10 Erat enim'principium regni ejus'Babel,
&'Erec,&'Accad,&'Calne' in terra Schin-
hharis.
11 E terra illa'processit in Assyriam,ubi ædifi-
cavit Nineven, &'Rechoboth-hhirem, &
'Celachum,
12 Et'Resenen inter Nineven & inter Cela-
chum: [d] illa *Nineve est* civitas maxima.
13 Mitzrajim autem genuit'Ludæos,&'Hha-
namæos,&'Lehabæos,&'Naphtuchæos,
14 'Pattruseos quoque,&'Casluchæos,&'un-
de egressi sunt Pelischtæi,'Caphtoræos.
15 Cenahhan verò genuit'Tzidonem pri-
mogenitum suum, &'Chethum,
16 'Jebusæum quoq;, &'Emoræum, &'Gir-
gaschæum,
17 Et'Chivvæum,&'Hharkæum, &'Sinæum,
18 Et'Arvadæum,&'Tzemaræum, &'Cha-
matheum: & posteà sparserunt se familiæ
Cenahhanæi.
19 'Fuit autem terminus Cenahhanæi a Tzi-
done quà venis Gerarum, usque Hhazzam:
& *inde* quà venis Sedomum, Hhamoram,&
Admam,& Tzebojima usq; Leschahhum.
20 Hi *sunt* filii Chami secundum familias suas,
secundum linguas suas, per terras suas in
gentes suas.
21 Deniq;'ipsi quoq; Schemo *proles* edita est,
patri omnium'filiorum Hheberi,'fratri Je-
phethi *natu* maximi.
22 Filii Schemi,'Hhelam, &'Aschur, &'Ar-
pacschad,&'Lud, &'Aram.
23 Filii autem Arami, 'Hhutz, &'Chul, &
'Gether,&'[e]Mesch.
24 Arpacschad verò genuit Schelachum, &
Schelach genuit Hheberum.
25 Hhebero autem editi sunt duo filii: unius
nomen est [f] Peleg,quia temporibus ejus'di-
visa fuit terra, nomen verò fratris ejus Jok-
tan.
26 Hic Joktan genuit Almodadum, & Sche-
lephum, & Chatzar-mavethum, & Jera-
chum,
27 Et Hadoramum,& Uzalem,& Diklam,
28 Et Hhobalem,& Abimaëlem,& Schebam,
29 Et Ophirem,& Chavilam,& Jobabum: hi
omnes fuerunt filii Joktanis.
30 Fuit autem habitatio eorum'a Mescha,
quà venis'Sepharam, ad montes Orientis
usque.
31 Isti *sunt* filii Schemi,secundum familias su-
as, secundum linguas suas, per terras suas
in gentes suas.
32 Hæ *sunt* familiæ filiorum Noachi secun-
dum generationes suas in gentes suas: ex
quibus diviserunt se gentes in terra post
diluvium.

Caput XI.

Homines numero post diluvium aucti, & communi habitatione ac sermone utentes, cupiditate gloriæ & separationis metu conspirant, urbemq; & turrim monstrosam ædificare incipiunt: quorum consilium Deus immissa linguarum confusione, familiisq; per orbem disjectis abrumpit. Deinde posteri Schemi ad Abrahamum usque recensentur: cujus demum migratio, ex vocatione promissionibusq; Dei, cum patris morte describitur.

1 'FUERAT enim universa terra sermonis
ejusdem: & verba eadem *erant*.
2 Sed fuerat cùm'ab Oriente profecti
essent, & inventa convalle in regione
Schinhharis,habitarent ibi:
3 Ut dicerent [a]alter ad alterum, agedum,for-
memus lateres,& [b] excoquamus prorsus:sic
erant eis lateres illi pro lapidibus,&'bitu-
men illius erat eis pro intrito.
4 (Nam'dixerant,agedum, extruamus nobis
urbem & turrim,cujus fastigium *assurgat*' in
cœlum,ut [c] acquiramus nobis nomen: *vide-
amus* ne dispergamur in superficiem terræ)
5 'Descendens autem Jehova, ad videndum
illam urbem & turrim quam extruebant fi-
lii hominis,
6 Dixerat Jehova,'Ecce populus unus est, &
idem sermo omnibus istis, hoc'verò est
[d] quod isti cœperunt facere: jam autem
[e] non averterentur isti ab omni eo quod co-
gitaverunt faciendo?

7 *Seba*]Arabiam desertam incolentium autor,Psal.72.10,& Jeschahhjæ.43.3. *Chavila*]Susianes frons in Perside,& quam Plin.lib.6. nat. hist.cap.27.corrupto nomine Babytacen vocat. *Sabbeta*]imæ regionis in Arabia felice incola, ubi erat urbs Sabbotha. *Rahhema*]autor populorum in Arabia felice, ad sinum Persicum ubi Ptolemæus Regamam ponit. *Sabteca*] Arabiæ felicis populorum autor ubi Sachalitæ sunt sub sinu Persico. *Scheba*]Australis regionis auro thure aromatisque abundãtis incola in Aethiopia, Jeschab.50.6. Matth.12.42.& 1 Reg.10.ubi Reginæ Kandak sive Candaces dicebantur Act.8.27. Strabo & Plinius lib.6.cap.29. *Dedan*]superioris tractus in Arabia felice incola,ut apparet tum ex mercibus quarum meminit Jechezkel.27.15.& 38.13.tum ex propinquitate Rahhemæ. 8 *Cœpit esse po.*] id est,in homines imperium exercere post linguarum divisionem: terra enim accipitur μεταφορικῶς, ut suprà 6.11. & alibi passim. 9 *Coram Jeh.*]ut suprà.6.11. *Dici solet*] id est,ejus tyrannis in proverbium abiit. *Potens venat.*] hoc quidem de ferarum venatione accipi potest,sed præcedentibus & sequentibus accommodatius est,cùm de imperio violento accipitur. 10 *Principium re.*]id est, primùm in Mesopotamia & Chaldæa regnabat. *Babel*] vide infrà.11. *Erec*] Edessa vetus ad Euphratem. *Accad*] Nisibis in Accadene Mesopotamiæ parte,quam Geographi corruptè Acabenen vocant. *Calne*] Seleucia,Hhamos.6.2. *In terra Schinha.*] id est, inferiore parte Mesopotamiæ,quæ subjacet monti Singaræ. 11 *Processit*] tyrannidem ampliavit. *Rechoboth-hhirem*] Orobam ad Tygrin. *Celachum*]quæ regioni Calacinæ nomen dedit. 12 *Resenem*] oppidum in Adiabene, fortassis Bessaram, quod videtur indicare situs. d *Relativum ad antecedens remotius pertinens: ut infrà 19.13.& 1.Schemu.7.17.& Psal.99.7.* 13 *Ludæos*]Gentilia, non propria sunt hæc nomina: Ludæi a Ludo,Hhanamæi a Hhanamo,&c.Sunt autem Ludæi Mareoticæ præfecturæ in Aegypto incolæ. *Hhanamæos*] Pentapolitas sive Cyrenæos. *Lehabæos*]Lybias. *Naphtuchæos*]Aethiopas Aegypto conterminos,quorum Metropolis Napatha sive Naphta. 14 *Pattruseos*]Phaurusios Ptolemæo,Pharusios Plinio,ab autore Pattroso,Jeschahhjæ.11.11. *Casluchæos*] Casiotidis in ingressu Aegypti incolas. *Et unde egr.*]Hysterosis verborum, quam restituimus ex Deut.2.23.Jirmejæ 47.4.& Hhamos.9. *Caphtoræos*] Sethroitidos præfecturæ incolas cum finitimis. 15 *Tzidonem*]Sidonis conditorem. *Chethum*]a quo Chittæi ad orientem siti Euphratem versus. Jehoschu.1.4. 16 *Jebusæum*]conditorem Jebusi,quæ postea Jeruschalaima, Jehoschu.18.28. *Emoræum*] Baschanis & Gilhhadis incolam,Deut.2.& alibi. *Girgaschæum*] sive Gergesenum. Matth.8.21. 17 *Chivvæum*]in agro Gibhhonitarum habitantem,Jehoschu.9.19. *Hharkæum*] incolam Hharkæ in Phœnicia ad radices Libani. *Sinæum*]Caparorsæ incolam, quam Ptolemæus in Idumæa non procul a Jebuso collocat, Meridiem versus. 18 *Arvadæum*]incolentes Aradum & Antaradum. *Tzemaræum*]Incolentes Tzemarajima Jehoschu.18.22. usque ad montem Tzemarajimorum. 2. Chron.13.4. *Chamathæum*]incolam regionis Chamathæ, a Libano ad Arabiam usque porrectæ. 19 *Fuit autem term.*] Quia Jisraëlitis scribebat Mosche, quibus regio Cenahhani destinata erat,singulari studio describit terminos tractus quem tum Cenahhanæi occupabant: nam Tzidon & Hhazza maritimæ civitates angulos occidẽtales designant a septentrione ad Meridiem, Sedõ verò cum reliquis civitatibus, & Leschahh sive Callirrhoë angulos orientales a Meridie ad Septentrionem. 21 *Ipsi quoq; Sch.*]similis prorsus locutio legitur suprà.4.26. *Filiorũ*]i.noster & Hebræorum omniũ. *Fratri &c.*]hæc rationẽ accentuũ,& fidem historiæ secuti ita reddidimus:nam cùm Noach quingentesimo demũ anno gignere cœperit, Schem verò biennio post diluvium centum annos dicatur natus infrà 11.10. (fuit autem is annus centesimus secundus vitæ Noachi)constat hunc natu maximũ non esse. Cham autem disertè minimus natu dicitur suprà.9.24.quare necessariò sic fuit de Jephetho accipiendum. Cur autem hic frater Jephethi appelletur, excluso Chamo, ex Noachi historia eruendum est suprà.9.23.& sequentibus.

22 *Hhelam*] a quo Hhelamitæ in superiore Persidis parte. *Aschur*] qui Assyriæ nomen dedit. *Arpacschad*] a quo per aphæresin Caschdim,id est, Chaldæi dicti sunt. *Lud*]a quo Lydi. *Aram*]a quo Aramæi,id est,Syri. 23 *Hhutz*]populorũ autor in Trachonitide, quam Ausanitida vocant. *Chul*] Palmyrenem ad Euphratem usque obtinens,ubi fuit oppidum Cholle,Ptolemæo. *Gether*]Apamenes incola, ubi Atergatis idolum colebatur. *Mesch*] incolens superiorem tractum Syriæ inter Ciliciam & Mesopotamiam, ad partem usque Amani montis,quam Masium vocant. e *Meschec.* 1.Chro.1.7. f *id est,divisio.* 25 *Divisa fuit ter.*] Metonymia,ut suprà.8. id est,tunc natus est,cùm linguæ dividerentur. 30 *A Mescha*] id est, a monte Masio Amani parte. *Sepharam*]Sippharam Ptolemæo, ad Euphratem sitam, quà conjungitur montibus Chaldææ: nam hi dicuntur hoc loco montes Orientis,ut Numer.23.11.

1 *Fuerat enim*]Per hysterosin causam & initium historiæ,quæ superiore capite continetur, explicat: quod genus hysteroseon in causarum explicationibus est frequentissimum. 2 *Ab Oriente*]ex montibus Ararati, ubi substiterat arca,suprà 8.4. a Heb.*vir ad amicum suum.* b Heb.*comburamus in combustionem.* 3 *Bitumen illius*]convallis videlicet,id est Babylonicum: hoc enim testatur Plinius lib.35.nat.hist.cap.15. adhibitum ferruminandis Babyloniæ muris, usum præbuisse calcis. 4 *Dixerant*]inter se deliberaverant. *In cœlum*] Hyperbole, qua maxima altitudo significatur, ut Deuter.1.27. c Heb.*faciamus: ut accipitur infrà 12.2.& Deuter.8.17.& 18.* 5 *Descendens*] humanitus dictum, ut suprà 1.26.& infrà.7. 6 *Ecce populus*] q.d. duobus istis freti hoc opus machinati sunt,communitate habitationis & linguæ. *Hoc verò*] id est,huc usque opus suum perduxerunt: tempus est ut illorũ conatus impediam. d Heb.*incipere ipsorum facere.* e Heb.*non averteretur ab istis facere.* Hypallage.

7 Agedum

7 *Confundamus*] ita q; efficiamus ut opus intermittatur & homines dispergantur.
f Heb. *vir labium amici sui: ut suprà 2.*
g *id est confusionem.*
10 *Hæ sunt gen.*] variam posteritatem Schemi & habitationes ejus suprà dixit: hic recensentur filii Dei, ad historiæ fidem, temporum seriem, Ecclesiæ continuationem, & Christi genus cognoscendum.
26 *Genuit*] gignere cœpit, ut supra 5.32.
Abramum] hic primus inter filios Terachi nominatur, ut Dei filius, quia de eo præcipuè sermo habendus est: etsi non propterea primogenitus existimandus est, sicut etiam de Schemo observatum est suprà 10.21. Abramus enim (ut ex 12.1 infrà patet) natus est cum pater ageret annum 130. siquidem pater anno 205. Charane mortuus est, infra ver. 32. ac proinde Abram 60. annis primogenito Harane junior fuit.
Nachorem & Haranem] inverso naturæ ordine nominat, quia a minimo inceperat, ut Matth. 1.1. Horum autem meminit propter sequentem historiam, ut intelligatur qua ratione Lot ad Abramum attineat, & ut origo uxorum Jitzchaki & Jahhakobi constet.
28 *In conspectu*] i. vivo & præsente patre, ut Num. 3.4.
h Heb. *in terra cognationis suæ, ut infr. 33.*
Vre] historicis Orchoë.
29 *Milca*] avia Ribkæ uxoris Jitzchaki, infra 22. 23. proavia Rachelis & Leæ, in- [illegible]
[illegible] *Haranis*] hinc [illegible] ejus Haranem [illegible] natu maximum, [illegible] quod filia ejus apta fuisse legitur, ut matrimonio fratri ejus Nachori jungeretur.
31 *Assumens*] postquam Deus Abramum vocavit infra 33. & Act. 7. Sunt enim hæc per anticipationem dicta.
Egressi sunt] id est, Terach Abramum [illegible] Ure Chaldæorum [illegible] duxit, comitemq; profectionis ei se adjunxit, ut Deo filium vocanti obtemperaret, hinc autem incipi- [illegible] li 430. anni quibus exactis Jisraelitæ ex AEgypto educti leguntur Exod. 12. [illegible] quos Paulus Galat. 3.17. intercessisse, ait inter promissionem & legem.

7 Agedum, descendamus & [e] confundamus
ibi sermonem eorum, vt non intelligant [f] alter sermonem alterius.
8 Sic disperserat eos Jehova inde in superficiem totius terræ, desierantque extruere urbem illam.
9 Propterea vocavit nomen ejus [g] Babelem,
quia ibi confuderat Jehova sermonem totius terræ, & inde disperserat eos Jehova in superficiem totius terræ.
10 [*] Hæ *sunt* generationes Schemi. Schem
natus centum annos, genuit Arpacschadum, biennio post diluvium.
11 Vixitque Schem, postquam genuit Arpac-
schadum, quingentis annis, quibus genuit filios & filias.
12 Arpacschad autem, cùm vixisset triginta
quinque annos, genuit Schelachum.
13 Vixitque Arpacschad, postquam genuit
Schelachum, quadringentis tribus annis, quibus genuit filios & filias.
14 Schelach autem cùm vixisset triginta an-
nos, genuit Hheberum.
15 Vixitque Schelach, postquam genuit Hhe-
berum, quadringentis tribus annis, quibus genuit filios & filias.
16 Cùm autem vixisset Hheber triginta qua-
tuor annos, genuit Pelegum.
17 Vixitque Hheber postquam genuit Pele-
gum, quadringentis triginta annis, quibus genuit filios & filias.
18 Cùm autem vixisset Peleg triginta annos,
genuit Rehhu.
19 Vixitque Peleg postquam genuit Rehhu,
ducentis novem annis; quibus genuit filios & filias.
20 Cùm autem vixisset Rehhu triginta duos
annos, genuit Serugum.
21 Vixitque Rehhu, postquam genuit Seru-
gum, ducentis septem annis, quibus genuit filios & filias.
22 Cùm autem vixisset Serug triginta annos,
genuit Nachorem.
23 Vixitque Serug, postquā genuit Nachorē,
ducentis annis, quibus genuit filios & filias.
24 Cùm autem vixisset Nachor viginti novem
annos, genuit Terachum.
25 Vixitque Nachor, postquam genuit Tera-
chum, centum novendecim annis, quibus genuit filios & filias.
26 Cùm autem vixisset Terach septuaginta
annos, [*] genuit [*] Abramum & Nachorem, & Haranem.
27 Hæ itaque sunt generationes Terachi: Te-
rach genuit Abramum & Nachorem & Haranem, Haran verò genuit Lotum.
28 [Mortuus] autem est Haran [*] in conspectu
patris sui, [h] in solo natali suo, [*] Ure Chaldæorū.
29 Abram quoque & Nachor acceperunt sibi
uxores: nomen uxoris Abrami *est* Sarai, nomen verò uxoris Nachoris, [*] Milca [*] filia Haranis, patris Milcæ & patris Jiscæ.
30 Erat autem Sarai sterilis, ideò non *erat* ei
proles.
31 [*] Assumens autem Terach Abramum filium
suum, & Lotum filium Haranis nepotem suum, & Sarai nurum suam uxorem Abrami filii sui, [*] egressi sunt unà Ure Chaldæorū ad proficiscendum in regionem Cenahhani: sed cùm pervenissent [*] Charanem, [*] manserunt ibi.
32 Erantque dies Terachi [*] ducentorum quin-
que annorum, cùm mortuus est Terach Charane.
33 [*] Dixerat enim Jehova Abramo, [i] Abi e ter-
ra tua, id est *solo* natali tuo & e domo patris tui, ad eam regionem quam ostendam tibi.
34 Et efficiam te [*] *patrem* genti magnę, ac [*] be-
nedicam tibi, & magnificabo nomen tuum; adeoque *jam* esto [*] benedictio.
35 [*] Etiam benedicam benedicentibus tibi,
qui verò maledixerit tibi, ei maledicam: & [*] benedictę erunt in te omnes familiæ terrę.

suprà 26. diximus. 33 *Dixerat en.*] Causa superioris profectionis exponitur per hysterosin, qualem suprà observavimus versu 1. Quamobrem tres hosce versus cum superioribus conjunximus. vide infrà 15.7. & Act. 7.2. & 3. i Heb. *vade tibi: Pleonasmus cum verbis actionis ἀμετάβατα* frequens. 34 *Patrem*] adjecimus ex 17. 3. & 4. infrà. *Benedicam*] rebus corporalibus & spiritualibus, Rom. 4.11. &c. *Benedictio*] i. summè, benedictus, ut suprà 3.6. Auxesis. 35 *Etiam bened.*] q.d. tanta commissa est tibi benedictio, ut propter eam sim communes tecum amicos & inimicos habiturus. *Benedictæ erunt*] id est, tibi per fidem insitæ participes fient harum promissionum benedictionūmq; tecum: Galat. 3. 8. Act. 3.25.

Caput XII.

Abram in peregrinatione imperata pergens Cenahhanæam petit: inde propter famam migrans aliò, uxorem ad tempus amittit, deinde inviolatam recuperat, bonisq; propter eam cumulatus, fide publica incolumis inde deducitur.

1 Cùm autem abiret Abram Charane,
sicut dixerat ei Jehova, abivit quoque
cum eo Lot (erat autem Abram natus
septuaginta quinque annos, [a] cùm inde exiret)
2 Assumpsit enim Abram Sarai uxorem suam
& Lotum filium fratris sui, cum universis facultatibus suis quas [b] comparaverant, & animis quas acquisierant Charane: qui profecti ut venirent in regionem Cenahhani, tandem pervenerunt [c] in eam.
3 Et transivit Abram per regionem ipsam vs-
que ad locum [*] Schecemi, vsque ad planitiem [*] Moræ: erat autem [*] Cenahhanæus tum in ea regione.
4 Quamobrem apparens Jehova Abramo,
dixit, Semini tuo dabo hanc ipsam regionem: tum extruxit ibi altare Jehovæ qui apparuerat ei.
5 Posteà refixit *tentorium* inde ad montem
profecturus, versus Orientalem plagā [*] Beth-elis, ubi tetendit tentorium suum, Beth-eli [d] ab occidente, & Hhai ab Oriente: extructoque ibi quoque altari Jehovæ, invocavit nomen [e] ejus.
6 Deinde profectus est Abram [f] continenter
pergendo, [*] ad Meridianum tractum *Cenahhanæ.*
7 Erat autem fames in ea regione: quapro-
pter descendit Abram in Ægyptum, ut peregrinaretur illic, quia gravis *erat* fames in ea regione.
8 Fuitque cùm [g] venisset prope Ægyptum, ut
diceret ad Sarai uxorem suam, Ecce, [*] nunc novi mulierem pulchram esse te:
9 Erit itaque, cùm videntes te Ægyptii dixe-
rint, hæc uxor ejus est, ut occidant me & te vivam conservent.

Charanem] Charræ in Mesopotamia.
Manserunt ibi] quasi 5. annos, qui inter vocationem Ure, & profectionem Charane intervenerunt. Dicitur enim infrà 12.1. Abram fuisse 75. annos natus, cùm inde exiret.
32 *Ducentorū quinque*] ex quibus si 75. annos Abrami Charane exeuntis detrahas, supererunt. 130. anni: quot annos vixisse Terachum necesse est, cùm Abramum gigneret, ut
a Heb. *cùm exiret Charane: antecedens pro relativo ad emphasin: ut infrà 2. & 5. & 16.16.*
b Heb. *fecerant.*
c Heb. *in regionem Cenahhani: ut sup. 1.*
3 *Schecemi*] id est, ubi postea fuit vrbs Schecem, de qua infrà 33.18.
Moræ] idē Deut. 11. 30. More autem proprium nomen possessoris existimatur, sub hæc tempora.
Cenahhanæus] hoc est, nihil minus in speciem videbat Abram, quàm quod promissum erat, & tamen percipiebat fide.
5 *Beth-elis*] per anticipationem, tum enim dicebatur Luz, infrà 28.19.
d Heb. *a mari: sic vocatur Occidens, propter mediterraneum mare, quod est ab occidente Cenahhanæ.*
e Heb. *Jehovæ ut suprà 1.*
f Heb. *eundo & proficiscendo: vide sup 8.3.*
6 *Meridianum tra.*] qui spectat Aegyptum: quare invadente fame in Aegyptum potius quàm aliò migravit.
g Heb. *appropinquasset veniendo vel ad veniendū in Aegyptū: verbum infinitivo junctum significationem adverbii obtinet.*
8 *Nunc*] cùm Meridianas istas fœminas contemplor, & te cum illis comparo,

10 Dic quæso ' sororem meam esse te, ut be-
ne sit mihi propter te, & vivat anima mea
tua causa.
11 Sic fuit ingresso Abramo in Ægyptum,
cùm viderent Ægyptii mulierem illam pul-
chram esse valde,
12 Videntésque eam ' Principes Parhhonis
laudarent eam apud Parhhonem: ut sublata
mulier illa '*perduceretur* in domú Parhhonis.
13 Qui Abramo ' benefecit propter eam, a-
deò ut fuerint ei oves & boves & asini, servi
quoque & ancillæ, asinæq; & cameli.
14 ' Inflixit autem Jehova Parhhoni plagas
magnas & domui ejus, h propter Sarai uxo-
rem Abrami.
15 Quamobrem vocavit Parhho Abramum,
ac dixit, ' quid hoc *est quod* fecisti mihi? quare
nó indicaveras mihi uxorem tuá esse hanc?
16 ' Quare dixisti, soror mea est? ut acceptu-
rus fuerim eam mihi in uxorem: jam itaque
ecce uxor tua, recipe *eam*, & abi.
17 Tunc dedit mandatum de eo Parhho ho-
minibus *certis*, qui dimiserunt eum, uxo-
rémque ejus, & quicquid *erat* ei.

10 *Sororem*] ut quæ avum communem secum habuerit: vide infrà 20.12. non petit ab uxore ut mentiatur, falsum aiens aut negans verú, sed tantùm ut veri partem dicens, partemq; reticens, ipsú a periculo liberet.

12 *Principes Par.*] id est, aulici.

Perduceretur] Metalepsis, quam supplevimus: nam verbum hoc superiore includitur, ut peregrina syntaxis confirmat.

13 *Benefecit*] nam his etiam mediis implet Deus promissiones suas, sup. 11. 34.

14 *Inflixit*] cùm propter violentum raptum Sarai, tum ut morbo correptus libidinem suam explere non posset.

h Heb. *super re Sarai.*

15 *Quid hoc*] Culpam omnem in Abramum rejiciens, se a culpa alienum dicit, non cogitans Deo perspectas esse sordidas cogitationes suas neque quam tyrannicè sua potestate abusus sit, aut erga peregrinos inhumanus fuerit expendens. 16 *Quare dixisti*] ad hanc interrogationem non respondet Abram, ut infrà 20. quia Rex iratus uxorem restituendo abire eum jubet, nec responsum expetit: nam hæc increpantis, ac non sciscitantis aut interrogantis verba sunt.

Caput XIII.

Abram & Lot eò redeunt unde fame depulsi fuerant: sed adeò auctis opibus ut eadem regio pecori amborum alendo non sufficeret, separari alter ab altero coguntur. Posteà Abramo terræ & numerosæ posteritatis promissio plenius à Deo renovatur.

1 ASCENDIT itaque Abram ex Ægypto
ipse cum uxore sua, & quicquid *erat* ei,
Lot quoque cum eo ad Meridianum
tractum *Cenahhanæa*.
2 (Erat autem Abram gravis valde, pecore,
argento, & auro)
3 Posteà ivit ' itineribus suis a Meridiano tra-
ctu usque Beth-elem, ad locum usque illum
ubi fuerat tentorium ipsius ' antè, inter Beth-
elem & inter Hhai,
4 Ad locum illius altaris quod fecerat ibi pri-
us: ubi invocavit Abram nomen Jehovæ.
5 Quinetiam Loto qui ibat cum Abramo, e-
rant greges & armenta & ' tentoria.
6 Itaque non ferebat eos terra illa ut habita-
rent simul: nam erant facultates eorum
multæ, adeò ut non possent habitare simul,
7 Essetq; contentio inter a pecuarios Abra-
mi, & inter pecuarios Loti: ' Cenahhaneus
enim & perizzæus túc habitabat in terra illa.
8 Dixit ergo Abram ad Lotum, Ne quæso sit
contentio inter me & inter te, aut inter pa-
stores meos & inter pastores tuos: nam viri
fratres sumus.
9 Nónne universa hæc terra b tibi exposita
est? separa te quæso a me: si sinistram ver-
sus *discesseris*, tum dexteram petam, sin au-
tem dexteram versus, sinistram petam.
10 Cùm itaq; Lot sublatis oculis suis animad-
verteret totam planitié Jardenis, quà venis
' Tzohharem, totam esse irriguam, sicut hor-
tus Jehovæ, sicut terra Ægypti, antequá per-
deret Jehova Sedomum & Hhamoram:
11 Elegit sibi Lot totam planitiem Jardenis,
& profectus est Lot Orientem versus: sic se-
paraverunt se alter ab altero.
12 Abram habitabat ' in regione Cenahhani:
Lot verò habitabat in civitatibus illius pla-
nitiei, tentoria movens ' Sedomum usque,
13 Quamvis d Sedomitæ *essent* mali & pecca-
tores ' coram Jehova valde.
14 Jehova auté edixit Abramo, postquá sepa-
ravit se Lot ab eo: attolle núc oculos tuos, &
circúspice ab isto loco ubi es, ad Septétrioné
& ad meridié, & ad Orienté, & ad Occidété.
15 Nam totam hanc regionem quam vides
tibi dabo, id est, semini tuo usq; ' in seculum.
16 Et reddam semen tuum *numerosum* ' sicut
pulverem terræ: vt si possit quisquam nume-
rare pulverem terræ, etiam semen tuum nu-
merari possit.
17 Surge, perambula regionem hanc in lon-
gitudinem ejus, & latitudinem ejus, nam ti-
bi daturus sum eam.
18 Movit ergo tentoria Abram, veniensq; ha-
bitavit in ' planitie Mamræ, quæ *est* ad Che-
bronem, ubi extruxit altare Jehovæ.

3 *Itineribus suis*] quibus in Aegyptum antè descenderat, ut quæ ipsi jam essent cognita

Antè] suprà 12.5.

5 *Tentoria*] id est, domestici multi: Synecdoche. Hæc autem dicuntur de Loto Abrami consanguineo, amico, & peregrinationis comite, ut appareat veritas promissionis Dei, qua dixerat se amicum fore amicis Abrami, suprà 11.35.

a Heb. *pastores gregis Abrami, & inter pastores gregis Loti.*

7 *Cenahhaneus*] hoc est, isti ut possessores regionis, meliorem pascuorum partem suo pecori retinebant: ex quo fiebat: ut peregrini Abram & Lot pascuorum penuria laborarent, ac pecuarii inter se contenderent.

b Heb. *coram te est: sic infrà 20.15. & 34.10.*

10 *Tzohharem*] per anticipationem, tum enim dicebatur Belahh, infrà 14.2. & 19.21.

Hortus Jehovæ] In Hhedene, suprà 2.

c Heb. *Ut a Ghetza?*

12 *In regione* [illegible] id est, in his Perizzæorum montanis, continuit se in campestribus quæ possidebat Cenahhan.

Sedomum usque] ubi sedem fixit, infra 14.12. & 19.1.

d Heb. *homines Sedomi.*

13 *Coram Jehova*] vide suprà 6.11.

15 *In seculum*] ex conditione quæ est Deut. 4.25. & 26. nam neq; istud tempus, quo Abrami semen terram illam non possedit, huic promissioni opponi potest, neque 70. anni captivitatis, quibus ab Assyriis & Babyloniis possessa est.

16 *Sicut pulv.*] hyperbole, quam sequentia explicant.

18 *Planitie Mam.*] diversa a planitie Moræ, de qua suprà 12.3. nam hæc Schecemo, illa Chebroni juncta est: nomen autem habet a possessore, de quo infrà 14.13

Caput XIIII.

Lotum in direptione Sedomi captivum abductum cum facultatibus liberat Abram, cui victori Reges honorem deferunt. Ipse hac liberatione contentus nihil sibi ex præda quærit aut oblatum accipit: sed tantùm victoriæ autorem Deum oblatis decimis agnoscit, & sociis belli quod jus postulat relinqui curat.

1 FUIT autem, temporibus Amraphelis
Regis ' Schinhharis, Arjoci Regis El-
lasaris, Cedor-lahhomeri Regis Hhela-
mi, & Tidhhalis Regis Gentium,
2 Ut gererent *isti* bellum contra Berahhum
Regem Sedomi, & contra Birschahhum Re-
gem Hhamoræ, Schinabum Regem Admæ,
& Schemeberum Regem Tzebojimorum,
Regemq; Belahhi, ipsa *jam est* Tzohhar.
3 Omnes hi junxerunt *copias* ad ' vallem Siddi-
morum, quæ *jam est* mare salsum.
4 Duodecim annos servierant Cedor-lahho-
mero, tertiodecimo autem anno rebellarát.
5 Quapropter decimoquarto anno veniens
Cedor-lahhomer, & Reges qui *erant* cum
eo, percusserant ' Raphæos ' Hhaschtero-
this Karnajimorum, & Zuzæos Hami, & E-
mæos in planitie *ad* ' Kirjathajima,
6 ' Chorzæos quoque in monte suo Sehhire,
usque ad planitiem ' Paranis quæ *est* juxta
desertum:
7 Deinde reversi venerant Hhen-mischpa-
tum, ipsum *jam est* Kadesch, & percusserant
totum agrum *qui nunc est* ' Hhamalekitarum,
etiamque Emoræum illum qui habitabat
' Chatzatzone thamaris:
8 Cùm procedens Rex Sedomi, & Rex Hha-
moræ, & Rex Admæ, & Rex Tzebojimorú,
& Rex Belahhi, ipsa *est* Tzohhar, instructi in-
ierunt cótra eos prœliú in valle Siddimorú,
9 *Nempe* contra Cedor-lahhomerum Regem
Hhelami, & Tidhhalem Regem Gentium,
&

1 *Schinhharis*] De Schinhhare & Hhelamo, vide supra 10.10. & 22.

3 *Vallem Sidd.*] ubi erant sitæ Sedom & reliquæ civitates: quibus eversis facta est mare salsum, quod etiam mare mortuum & lacus Asphaltites dicitur.

5 *Raphæos*] populos ex posteris Cenahhani, infra 15.20.

Hhaschterothis Karnaj.] sive Hhaschtero[illegible] simpliciter, [illegible] 13.31.

Kirjath[illegible] quibus [illegible] & Jeh[illegible] [illegible] Deut. 2.1[illegible]

Paranis] [illegible] montisq; nomen, historicis Pharan: Num. 13.1. & Deut. 33.2.

7 *Hhamalekitarum*] anticipatio: vide infra 36.12.

Chatzatzone tham.] sive Hhen-gedi, historicis Engadda, oppidum ad mare mortuum. 2. Chronic. 20.2.

a Heb. *puteiputei bituminis: cujusmodi substantivorum anadyplosi Hebræi interdum rei multitudinem exprimunt: ut Exod. 8.10. Judi. 5.30. Jirm. 2.13.*
13 *Hhebræo*] ex posteris Hheberi, suprà 10.21.
b Heb. *fecit ut evaginarent instructi sui, id est, comparavit ad pugnam capessendam.*
c Heb. *natos domi suæ: ut infrà 15.3.*
14 *Instructos*] cùm de jure hujus expeditionis, tum de religione informatos.
Danem] locum ubi fons est, ad radices Libani in termino septentrionali terræ Jisraëlitarum, sub quo posteà oppidum fuit, primum Lajisch sive Leschem, deinde Dan postremò Cæsarea Philippi appellatũ: de quo Jehoschu. 19. 47. & Judic. 18.
15 *Distribuens*] id est, suas & fœderatorum copias.
Chobam] Opoton in Phœnicia.
Dammeschcko] Damasco, unde regio Damascena.
d *id est, planum, æquum.*
17 *Vallis Regis*] non procul a Jeruschalajimis. 2. Schem. 18.18.
18 *Malci-tzedek*] Regulus Cenahhanæę sedẽ habẽs Schalemi, quæ postea Jeruschalajima, Psal. 76. 3.
Proferens] id est, exiens Abramo obviam adduxerat cõmeatum: nusquam enim verbum Hebræum legitur pro offerendi verbo.
Erat sacerdos] causam ostendit humanitatis erga Abramum, benedictionis qua illũ & Deũ prosecutus est, ac postremò decimarum quas obtulit Abram.
e Heb. *animam: Enallage numeri, id est, homines mihi subditos, qui in tuam potestatem venerant.*
22 *Extuli manum*] id est, cum ad bellum profecturus Dei auxiliũ implorarem juramento me obstrinxi: synecdoche signi & rei significatæ. 23 *Dira mihi*] Aposiopesis in juramentis usitatissima, ut infra 21. 23. *A filo &c.*] Proverbialis formula de rebus vilissimis & nullius pretii: a quibus qui se abstenturum dicit, confirmat multò magis a majoribus & pretiosioribus sibi temperaturum esse. 24 *Penes me*] sic infrà 41.16.

& Amraphelem Regem Schinhharis, & Arjocum Regem Ellasaris: quatuor hi Reges
erant contra illos quinque:
10 (Vallis autem Siddimorum ᵃ referta erat
puteis bituminis) sed fugientes Rex Sedomi & Hhamoræ ceciderunt illuc, residui verò ad montana fugerunt.
11 Accipientes itaque illi omnes facultates
Sedomi & Hhamoræ, omnemque commeatum earum, ut abirent:
12 Ceperunt quoque Lotum filium fratris Abrami cum facultatibus ejus, & abierunt:
nam ipse habitabat Sedomi.
13 Veniente autem quodam qui evaserat ut
nunciaret Abramo ' Hhebræo: habitanti in planitie Mamræ Emoræi fratris Escholis & fratris Hhaneri, qui erant fœderati Abrami:
14 Cùm audivisset Abram captivum esse agna-
tum suum, ᵇ armavit ᶜ vernas suos ' instructos trecentos octodecim, & persecutus est illos ' Danem usque.
15 Ubi ' distribuens se contra illos noctu ipse
& servi ejus, percussit illos: persecutusque est eos usque ' Chobam, quæ *est* a sinistra 'Dammeschcko.
16 Sic reducens omnes facultates, etiam Lo-
tum agnatum suum cum facultatibus ejus reducebat, & mulieres quoq; ac populum.
17 Quare egressus est Rex Sedomi obviam
ei, postquã rediit a cæde Cedor-lahhomeri & Regum qui fuerant cum eo, ad vallem ᵈ Schavæ, ipsa *jam est* ' vallis Regis.
18 'Malci-tzedek autem Rex Schalemi ' pro-
ferens panem & vinum (qui etiam ' erat sacerdos Deo forti excelso)
19 Benedixerat illi dicens: Benedictus A-
bram Deo forti excelso, possessori cœli & terræ:
20 Et benedictus Deus fortis excelsus, qui
tradidit hostes tuos in manum tuam: dabatque ei *Abram* decimam ex omnibus.
21 Quapropter dixit Rex Sedomi ad Abra-
mum, da mihi ᵉ animas, facultates verò accipe tibi.
22 Tum dixit Abram ad Regem Sedomi, 'Ex-
tuli manum meam ad Jehovam Deum fortem excelsum, possessorem cœli & terræ,
23 ' *Dira mihi imprecans* si accepero, a filo us-
que ad corrigiam calceamenti, ac proinde si *accepero* ex ulla re quæ tua sit: ut non dicas, Ego ditavi Abramum.
24 ' Penes me nihil, tantùm quod comede-
runt hi famuli, & pars horum virorum qui profecti sunt mecum, *eorum esto*: Hhaner, Eschcol, & Mamre, ipsi accipiunto partem suam.

Caput XV.

Deus cum Abramo nondum liberos habente iniens fœdus adhibitis symbolis, superiores promissiones confirmat de sua protectione & posteritate numerosa, quam post definitum 400 annorum tempus se in promissæ terræ possessionem missurum pollicetur.

1 ᵃ HIS rebus transactis, fuit sermo Jehovę
ad Abramum per visionem, dicendo,
ne timeas Abram: ego ' clypeus *sum*
tibi, ' merces tua ampla *est* valde.
2 Cui dixit Abram, Domine Jehova, ' quid
dares mihi, cùm ego ' incedam liberis carens, & ᵇ is cui relinquetur domus mea *sit* Dammaskenus Elihhezer:
3 Amplius dixit Abram, en mihi non dedisti
semen: unde ecce ᶜ verna meus, is hæres meus futurus est.
4 Tum ecce sermo Jehovæ fuit ad eum, di-
cendo, iste non erit tuus heres: sed qui exibit ' e visceribus tuis, is erit heres tuus.
5 Quare postquam eduxerat eum foras, dixit,
intuere nunc versus cœlum, & numera ipsas stellas, si poteris numerare eas: dixitque ei, sic futurum est semen tuum.
6 Tunc credidit Jehovę, qui imputavit ei il-
lud ' ad justitiam.
7 (' Dixerat enim ad eum, ' Ego *sum* Jehova,
qui eduxi te Ure Chaldęorum, ut dem tibi regionem hanc ad possidendum eam hęreditariò.
8 Et *Abramo* dicente, Domine Jehova, quo
cognoscã me hęreditariò possessurum eam?
9 Edixerat ei, sume ' mihi vitulam triennem,
& capram triennem, & arietem triennem, turturemque & pullum columbarum.
10 Ideoque Abram his omnibus sumptis ei &
dissectis per medium, collocaverat dimidiatam cujusque partem e-regione suæ alterius, aves verò non dissecuerat.
11 Eas autem volucres quæ descendebant
super cadavera ista, dum abegisset Abram,
12 Fuerat sole inclinante, ut altus sopor inva-
deret Abramum: & ecce terror & tenebræ magnæ pervadentes eum)
13 Dixit, inquam, Jehova Abramo, ᵈ scito
certò peregrinos fore posteros tuos in ' terra non sua, & ejus *incolis* ' servituros, qui affligent eós: idque ' quadringentos annos:
14 Atque etiam gentem illam cui servierint,
me ' judicaturum esse, & postea egressuros illos ' cum facultatibus magnis:
15 Te verò ' venturum ad patres tuos ' cum
pace, sepultum iri in ' canitie bona:
16 ' ᵉ Progeniem autem quartam huc rever-
suram, eo quòd non sit completa iniquitas ' Emoræi adhuc.
17 Fuitque condito jam Sole, cùm cæca nox
esset, ut ecce furnus *appareret* fumans, & lampas ignis, quibus ' transibat inter segmenta illa.
18 Hoc die pepigit Jehova fœdus cum Abra-
mo, dicendo, Semini tuo ' dedi regionem hanc, ' a flumine Ægypti usque ad flumen illud magnum, flumen Euphratis:

a Heb. *Post has res.*
1 *Clypeus*] defensor tuus ab hostium impetu, odio, invidia, & violentia.
Merces] q.d. etsi rei a te gestæ fructum neque tibi ipse servasti, neque oblatum accepisti, contra populi pio tuo erga se officio abutuntur ad ludificandum te: tamen apud me reposita est tibi felicitatis merces. Hæc ita accipienda esse ostendit Abrami respõsio.
2 *Quid dares*] q.d. quorsum dares, & quid mihi proderit, si prole caream?
Incedam] id est, vitam transigam ἄτεκνος ad mortem properans.
b Heb. *filius derelictionis domus meæ, id est, hæres extraneus, ac (ut Jurecons. loquuntur) nõ suus.*
c Heb. *filius domus meæ, ut sup. 14.14.*
4 *E viscerib.*] i, ex te nascetur. synecdoche
6 *Ad justitiam*] sic reddimus ex Psal. 106.31. & Rom. 4.9. hoc est, eum quamvis justitia carentem pro justo habuit, numeravitque in justitiæ loco, quòd promissiones firma fide amplexus est.
7 *Dixerat*] Hyperbaton usq; ad ver. 13. quare hæc quæ ante promissionem gesta sunt, parenthesi inclusimus.
Ego sum Jeh.] Exordium in promissionibus freqnens ad faciendam de illis fidem, a natura Dei, quæ ex se est, & aliis dat esse.
9 *Mihi*] usurpaturo ista ad promissiones confirmandas. De hoc ritu Jirme. 34.18. & nonnihil apud profanos quoque autores legitur.
d Heb. *sciendo scito quod semen tuum, &c.*
13 *Terra nõ*] Cenahhanæa, & Aegypto.
Servituros] eorũ imperio subditos fore.
Quadringentos] hic numerus incipit a nato Jitzchako, ex quo Abram consecutus est promissionis semen: & præcisè impletur cùm Jisraëlitæ ex Aegypto educuntur. 14 *Judicaturum*] puniturum. *Egressuros*] a servitute quâ ab Aegyptiis premebantur. *Cum facult.*] vide Exod. 3.21. & 12.36. 15 *Venturum ad patres*] periphrasis mortis: quod alibi dicitur aggregari ad populos suos, ut infrà 25.8. *Cum pa.*] non afflictus sub alieno imperio, ut posteri. *Canitie bo.*] id est, diuturna senectute, & non morbosa. 16 *Progeniem autem qua*] id est, quartos ab ingredientibus in Aegyptum, prout factum est: Caleb enim quartus fuit a Jehuda qui in Aegyptum descenderat, & filii Moschis & Aharonis ex tribu Levi quarti fuerunt a Kehatho, qui inter descendentes in Aegyptum numeratur, infra 46,11. e *vel ætatem quartam.* *Emoræi*] id est, Cenahhanæorum quos in fine cap. enumerat: Synecdoche. 17 *Transibat*] videlicet Deus, ut moris erat iis qui promissa externis symbolis confirmabant, ut Jirme. 34.18. & 19. 18 *Dedi*] hoc est, inviolabili decreto adjudicavi, etsi executionem in quadringentesimum annum differo. *A flumine*] complementum sub Davide & Schelomone: vide 2. Schemu. 8. & 2. Chron. 9.

19 Kenæos, & Kenizzæos, & Kadmonæos,
20 Et Chittæos, & Perizzæos, & Raphæos,
21 Et Emoræos, & Cenahhanæos, & Girgaschæos, & Jebusæos.

Caput XVI.

Sarai sterilis desiderio seminis benedicti ex Abramo suscipiendi, ei ancillã suã jungit, quæ ex hero gravida herã spernit superbè, ab eáque repressa fugit: sed ab Angelo promissionibus adducta ut ad heram rediens redigi se in ordinem cogat, reversa hero parit Jischmahhelem.

1 Cùm que Sarai uxor Abrami non pareret ei (erat autem ipsi ancilla Ægyptia, cujus nomen Hagar)
2 Dixit Sarai ad Abramum, Ecce 'nunc,
'occlusit me Jehova ne parerem: nunc *itaque* congredere cum ancilla mea, fortassis liberos consequar ex ea: annuitque Abram voci Sarai.
3 Tunc accipiens Sarai uxor Abrami Hagaram Ægyptiam ancillam suam, [a] exactis decem annis ex quo habitabat Abram in regione Cenahhani, dedit eam Abramo viro suo, *ut esset* ei pro uxore.
4 Sic congressus est cum Hagara, quæ concepit: cumque videret se concepisse, levis habita est hera ejus in oculis ejus.
5 Quapropter dixit Sarai ad Abramum, '[b] injuria *quæ fit* mihi, in te *recidat*: ego posui ancillam meam in sinum tuum, quæ cùm vidit se concepisse, levis habita sum in oculis ejus: 'judicet Jehova inter me & inter te.
6 Dixit autem Abram ad Sarai, ecce ancilla tua in manu tua, fac ei quod videtur bonum in oculis tuis: afflixit ergo eam Sarai, ita ut fugeret a facie ipsius.
7 Sed inveniens eam Angelus Jehovæ juxta fontem aquarum in deserto, juxta fontem illum *qui est* in via *ad* 'Schurem,
8 Dixit, Hagar ancilla Sarai, 'undénam advenis, & quonam itura es? quæ dixit, a facie Sarai heræ meæ ego fugio.
9 Tum dixit ei Angelus Jehovæ, Revertere ad heram tuam, & [c] abjice te sub manus ejus.
10 Iterum dixit ei Angelus Jehovæ, [d] valde multiplicabo semen tuũ: adeò ut non possit numerari præ multitudine.
11 Præterea dixit ei Angelus Jehovæ, ecce tu prægnans es, & [e] propediem paritura filium: illius ergo nomen vocato [f] Jischmahhelem, eo quòd attendit Jehova ad afflictionem tuam.
12 Ipse autem erit 'ferus homo, 'cujus manus *erit* contra omnes, & manus omnium contra eum: & 'coram omnibus fratribus suis habitabit.
13 Idcircò vocavit Hagar nomen Jehovæ alloquentis se, tu *es* fortis *Deus* [g] visionis: dicebat enim, nónne etiam 'jam video 'post videntem me?
14 Et vocat *quisque* puteum illum, puteum
'[h] Lachai, roi: ecce is *est* inter 'Kadeschum
& Beredum.
15 Peperit itaque Hagar Abramo filium, vocavitq; Abram nomen filii sui quem peperit Hagar Jischmahhelem.
16 Erat autem Abram natus octoginta sex annos, cùm pareret Hagar [i] ipsi Jischmahhelé.

Caput XVII.

Deus cum Abramo sempiternum fœdus in semine Jitzchaki ex Sarai nasciturì iniens, signum Circumcisionis instituit, utriusq; conjugis nomen ad promissionis monimentum mutat, & priori filio in gratiam patris se fauturum pollicetur: quod fœdus Abraham fide & obedientia amplexus, sibi suisque omnibus notam hujus fœderis ex Dei jussu apponit.

1 Cùm autem Abram natus esset nonaginta novem annos, apparuit Jehova Abramo, dixitque ad eum, Ego *sum Deus* 'fortis [a] omnipotens: continenter 'ambula coram me, & esto integer.
2 Et [b] sanciam fœdus meum inter me & inter te: & 'multiplicabo te quàm-plurimùm.
3 Tum 'procidente Abramo super faciem suam, 'loquutus est cum eo Deus, dicendo:
4 De me, ecce fœdus meum tecum: quòd eris 'in patrem, *& quidem* multitudinis gentium.
5 Nec vocabitur ultrà nomen tuum Abram: sed erit nomen tuum 'Abraham, quia patrẽ multitudinis gentium 'reddidi te:
6 Fœcundabo enim te quam-plurimum, reddens te 'in gentes multas, & Reges ex te prodibunt.
7 Stabilio autem fœdus meum inter me, & inter te ac inter semen tuum post te per ætates suas, in fœdus 'perpetuum: 'me esse tibi in Deum, & semini tuo post te.
8 'Daturumque tibi & semini tuo post te regionem 'peregrinationum tuarum, totam regionem Cenahhani, in possessionem perpetuam: denique fore illis in Deum.
9 Ad Abrahamum verò dixit Deus, 'tu autem fœdus meum servato, tu *inquam*, & semen tuum post te per ætates suas.
10 Hoc *est* 'fœdus meum 'inter me, & inter vos & inter semen tuum post te, quod servabitis, [c] ut circumcidatur vobis 'omnis mas.
11 Circumcidite igitur carnem præputii vestri, ut sit in signum fœderis inter me & inter vos.
12 Omnis, inquam, mas circumciditor vobis natus octo dies per ætates vestras, natus domi, & [d] emptus pecunia, ex quibuscunque alienigenis *sit*, id est, qui nõ *sit* ex semine tuo,
13 [e] Omnino circumciditor natus domi tuæ, & emptus pecunia tua: sic erit fœdus meum in carne vestra, in fœdus 'perpetuum.

2 *Nunc*] qua nunc ætate sum (erat enim 75. annos nata) intelligo Deum voluisse mihi sterilitatem afferre. *Occlusit me*] i. uterũ meum, ut infrà 20. 18. Synecdoche. a Heb. *a fine decem annorum.* 5 *Injuria*] Expostulatio hæc nata ex eo videtur, quòd Abram ancillæ insolentiam non corrigeret. b Heb. *injuria mea super te.* *Judicet*] declaret uter nostrûm a culpa alienus sit. 7 *Schurem*] versus Aegyptum, unde oriunda erat: vide Exo. 15.22. 8 *Undenam.*] vide suprà 3.9. annot. c Heb. *afflige te, id est, patere te affligi.* d Heb. *multiplicando multiplicabo.* e *Vox Hebræa ex duobus temporibus cõposita paulò post futurũ tempus significat hîc & Jud.* 13.7. f *id est, attendit* Deus *fortis.* 12 *Ferus*] bellicosus & formidabilis, de quo vide Gen. 21. 20. *Cujus ma.*] id est, posteritas ejus bellum movebit omnibus, & bello vicissim ab omnibus petetur. *Coram omn.*] hoc est, tantus erit gentis numerus ac potentia, ut latissimam regionẽ sit occupatura, & terminos suos ad omnium fratrum suorum fines productura: vide infrà 25.17. g *nomen esse, non participium, vocis Hebrææ prima vocalis indicat.* 13 *Jam video*] id est, lucem hanc aspicio & vivo: Synecdoche, unius functionis vitę pro tota vita, cui similis est Exod 24.11. & 1. Schem. 14.28. Miratur enim se post Dei visionem vivere: quia a conspectu Dei aut Angeli mortem secuturam putabant, ut infrà 32.30. & Judic. 13.23. *Post viden*] i. postquam Angelus, cui nota erã, mihi apparuit. 14 *Lachai, roi*] Separantur hæc duo distinctionis nota, licet unius rei sint nomina, quia diversa respiciunt: nam puteũ viventis vocat respectu sui, quia viva remansit post Angeli conspectũ, videntis verò respectu Angeli, propter beneficium sibi in ea apparitione collatum. h *id est, viventis, videntis me.* *Kadeschum*] sive Kadeschum barnehhæ, unde exploratores missi; Numer. 32.8. Deuter. 1.19.

i Heb. *Abramo* [illegible] *suprà* 12.1.

1 *Fortis omnip.*] quia fidem & obedientiã a recipiendis in fœdus stipulatur, principio proponit potentiam suam & sufficientiam, quibus promissa bona præstat, & depellit adversa mala. a He. *Schaddai, id est, qui sum sufficiens.* *Ambula*] id est, teipsum curę meę protectionique cõmitte, at statue actionum cogitationumque tuarum omnium me esse arbitrum: sic infrà 48.15. & Psal. 116.9. b Heb. *dabo, id est, ponam.* 2 *Multiplicabo*] vide suprà 11.34. 3 *Procidente*] ut qui divinæ majestatis præsentia perterrefieret, ut de Mosche legitur Exod. 3.6. & alibi passim in vetere & novo Testamento. *Locutus*] postquam erexit eũ, ut ex vers. 17. colligitur, ubi rursus procidisse legitur. 4 *In patrem*] ut suprà 11.34. 5 *Abraham*] priori nomini insita est aspiratio, unde vox Hebræa incipit multitudinem significans, veluti symbolum veritatem promissionis obsignans. *Reddidi*] id est, statui reddere inviolabili decreto, ut suprà 15.18. 6 *In gentes*] duodecim tribus, Edomæos, Jischmahhelitas, Keturæ natos: nam ex his multæ gentes ortæ sunt, Regésque profluxerunt. 7 *Perpetuum*] hoc est, in Christo (sive ad Christum sola fide, sive etiam carne pertineant) quod ad substantiam perpetuò continuandum, etsi mutabilibus symbolis. *Me esse Deum*] i. efficere te mei, justitiæ meæ, bonorum omnium, denique cœlestis vitæ participem. 8 *Daturum*] suprà 13.15. & 15.18. quam promissionem fœdere confirmat. *Peregrinationum t.*] quò meo jussu venisti, & ex Aegypto repetiisti, cujus longitudinem & latitudinem perlustrasti, & in qua etiamnum ut peregrinus habitas. 9 *Tu autem*] altera pars fœderis, restipulatio. 10 *Fœdus meum*] metonymicè pro fœderis symbolo, ut infrà 13. ut versus sequens explicat: nam inane symbolum non est, sed fœdus obsignat, & promissionem adjunctam habet. *Inter me*] id est, pignus mearum promissionum erga vos, & vestri officii erga me. c Heb. *circumcidi vobis omnem marem.* *Omnis mas*] quia vir est caput mulieris, a quo generatio pendet, eiq; tribuitur, ideò dum in carnali genere Abrahami mansit fœdus, voluit Deus symbolum maribus tantùm insculpi, licet utriusque sexus fœdus esset. Cùm antẽ gentes quoq; spirituali generatione adoptatæ sint, sublato illo signo, substitutum est alterum expressius, & utrique sexui commune. d Heb. *emptio pecuniæ.* e Heb. *circumcidendo circumciditor.* 13 *Perpetuum*] ut suprà 7.

14 Præ-

14 Præputiatus enim, mas qui non *circum-
ciderit carnem præputii sui, utique *excin-
detur anima illa e populis suis: *nam* fœdus
meum irritum fecit.
15 Præterea dixit Deus ad Abrahamum, quòd
ad Sarai uxorem tuam, ne voces nomen e-
jus Sarai: sed *Sara *esto* nomen ejus.
16 Ita enim benedicam ei, ut etiam dem tibi
ex ea filium: benedicam, inquam, ei, ut sit
in gentes *multas*, Reges populorum ex ea
sint.
17 Tum *procidens Abraham super faciem
suam risit, dixitque in [f] animo suo, *an nato
centum annos nasceretur *proles*? an etiam
Saræ: an nata nonaginta annos pareret?
18 Dixitque Abraham Deo, utinam Jisch-
mahhel *vivat coram te.
19 Cui dixit Deus, *imò Sara uxor tua paritu-
ra est tibi filium, cujus vocabis nomē [g] Jitz-
chakum: stabiliamque fœdus meum cum
eo, in fœdus perpetuum semini ejus post
eum.
20 De Jischmahhele autem, exaudivi te, ecce
*benedixi ei, ut fœcundem eum *augeam-
que eum quàm plurimum: *duodecim prin-
cipes generabit, reddamque illum in gen-
tem magnam.
21 Fœdus verò meum stabiliam *cum Jitz-
chako, quem pariet tibi Sara hoc eodem
tempore, anno altero.
22 Cumque absolvisset colloqui cum eo, *as-
cendit Deus ab Abrahamo.
23 *Tunc accipiens Abraham Jischmahhe-
lem filium suum, omnesq; natos domi suæ,
& quemcunq; emerat pecuniâ suâ, omnem
marem inter [h] domesticos suos: circumci-
dit carnem præputii eorum eo ipso die:
quēadmodū locutus fuerat cum ipso Deus.
24 Erat autem Abraham natus nonaginta no-
vem annos, cùm circūcideretur carne præ-
putii sui:
25 Jischmahhel verò filius ejus natus erat tre-
decim annos, cùm circumcideretur carne
præputii sui.
26 Eodem ipso die circumcisus est Abraham,
& Jischmahhel filius ejus:
27 Omnes quoque domestici ejus, natus do-
mi, & emptus pecuniâ ex alienigena, cir-
cúmcisi sunt cum eo.

14 *Circumciderit*] id est, præputiatus mas si adultus circumcisionem negliget, aut a parentibus neglectam approbabit. *Excindetur*] id est, hîc & in futuro seculo a sanctorum consortio excludetur: quod ex similium locorum comparatione colligimus.

15 *Sara*] additâ eâdem literâ quæ nomini Abrahami accessit, ut idem esset utrobique earundē promissionum symbolum: quod confirmatur. 1. Petri. 3. 6.

17 *Procidens*] gratias agendo, ut risus non dubitationis vel incredulitatis, sed lætitiæ indicium est: non enim reprehenditur, ut risus Saræ, infra 18. 12. & Onkelos verbum risit interpretatur gavisus est.

f Heb. *corde*.

An nato] interrogatio divinam potentiam cum sua & uxoris impotentia comparantis, admirantis, & suspicientis, ut docet Apostolus Rom. 4. 17.

18 *Vivat*] id est, tuo præsidio servetur incolumis, & in promissa felicitate fratri conjungatur hanc fuisse Abrahami mētem ex Dei responso patet.

19 *Imò Sara*] q. d. favorem quidem utrique præstabo, sed cum filio Saræ, non cum altero, fœdus continuaturus sum.

g id est, *risum: a risu Abrahami, de quo suprà 17.*

20 *Benedixi*] suprà 16. 10.

Duodecim] complementum vide infrà 25. 11. & seq.

21 *Cum Jitzchako*] spirituale, præter corporales benedictiones ei cum Jischmahhele communes. 22 *Ascendit*] id est, ascendens disparuit: nam apparuisse, id est, aspectabili forma visum fuisse legimus suprà 1. 23 *Tunc accip.*] a tempore quo jussum Dei executus est, a personis in quibus id fecit, ab ipsius & filii ætate, & ab eo quod aliorum ministerio abstinens, ipse mandatum Dei præstitit, fides & obedientia Abrahami commendatur. h Heb. *viros domus Abrahami: ut infrà 27. vide sup. 12. 1.*

Caput. XVIII.

Abraham Angelos humanâ formâ iter facientes ad se invitat, & convivio excipit: qui promissione de nascituro Jitzchako in gratiam Saræ repetita, consilium Dei de urbium eversione ad divinæ gratiæ erga eum testificationem, & posterorum utilitatem retegunt: Abraham verò pro illis sedulò apud Deum deprecatur.

1 Apparuit porrò ei Jehova in plani-
tie Mamræ, cùm ipse sederet ad osti-
um tentorii sui [a] in æstu diei.
2 *Cùm enim sublatis oculis suis aspexisset, ec-
ce *tres viri stabant ante eum: quos videns
accurrit obviam eis ex ostio tentorij, & *in-
curvavit se in terram:
3 Et dixit, *Domini mei: si nunc *inveni gra-
tiam in oculis tuis, ne quæso prætereas a ser-
vo tuo.
4 Sumatur *jam parum aquæ, & *lavate pedes
vestros: atq; *innitimini sub hac arbore.
5 Interim accipiens *afferam* frustum panis, &
reficite cor vestrum, postea progrediemini,
[b] quandoquidem transitis præter servum
vestrum. Qui dixerunt, ita facito ut locu-
tus es.
6 Itaque festinanter abiens Abraham in ten-
torium ad Saram, dixit, festina, tria *sata,
farinam similam *accipe*, depse, & fac *subci-
neritias placentas.
7 Ad armentum verò currens Abraham ac-
cepit [c] vitulum subrumum tenerum & bo-
num: deditque puero, qui festinavit appa-
rare eum.
8 Ita accepto butyro & lacte ac vitulo quem
apparaverat, apposuit illa coram eis: qui
ipso adstante sibi sub eadem arbore, come-
derunt.
9 Dicentibus autem ad eum, *ubi est Sara uxor
tua? dixit, ecce in hoc tentorio.
10 Dixit verò *eorum unus*, [d] Certè revertar ad
te *cùm hoc tempus vigebit, & ecce filius
erit Saræ uxori tuæ: Sara autem audiebat, *in*
ostio tentorij quod erat *post eum.
11 (Abraham autem & Sara senes *erant*, *ver-
gentes [e] ætate: desierat esse Saræ [f] *secun-
dum consuetudinem mulierum.
12 Quapropter cùm ridens Sara [g] apud se, di-
ceret, Post vetustatem meam foret mihi vo-
luptas? deinde dominus meus senex est:
13 Dixit *Jehova ad Abrahamum, Quid ita
risit Sara, dicendo, an etiam verè parerem,
postquam ego consenui?
14 *An potest occultari à Jehova quicquam?
hac tempestate *revertar ad te, cùm hoc
tempus vigebit, & Saræ *erit* filius.
15 Mentiens verò Sara negabat dicendo, non
risi, nam timebat: sed *Jehova* dixit, nequa-
quam, sed risisti.
16 Posteà surgentes inde viri illi *prospecta-
bant Sedomum versus: Abraham verò ibat
cum illis, ut dimitteret illos.
17 Cui Jehova dixit, *occultémne ego ab A-
brahamo, quod ego facturus sum?
18 Abrahamo, *inquam*, [h] prorsus futuro in gen-
tem magnam & potentem, in quo benedi-
cendæ sunt omnes gentes terræ?
19 Cùm noverim eum, *non revelarem*? ob hanc

a Heb. *cùm æstus diei esset, id est, sub meridiem.*

2 *Cùm enim*] Hospitalitatis Abrahami præclarum exemplum, quod singulis ferè vocibus amplificatur.

Tres viri] non ut erant, sed ut putabantur esse: nesciens enim Angelos excepit: Hebr. 13. 2.

Incurvavit] honorem exhibens, qui civiliter exhiberi solebat hominibus honore dignis.

3 *Domini mei*] omnes primùm simul appellat, deinde cùm eos invitat, singulos sigillatim rogat.

Inveni gr.] si hac gratiâ dignum me esse judicas.

4 *Jam*] quasi dicat, sine ulla mora quæ vobis iter facientibus sit molesta

Lavate] id est, pedes luto, sudore, ac pulvere inquinatos mundate, fessosq; ex itinere lotione recreate.

Innitimini] q. d. nō parabo sumptuosam mensam, sed frugaliter vos excipiam rustico more, quo vos præsentis arboris hoc æstu invitat commoditas.

b Heb. *quòd propter hoc: hysteron proteron in his particulis hoc sensu receptum ut infrà 19. 8. & 38. 26.*

6 *Sata*] Sea, modius Rom. tertia pars Ephæ: Hebræa mensura capiebat 6. cabos, cabus. 4. logos, logus 6. communia ova gallinacea. Est autem sententia ἀσύνδετος & concisa valde, significans sedulitatem Abrahami ad excipiendos hospites, sicut & munerum distributio.

Subcineritias] quia citius parantur, & apponuntur recentes.

c Heb. *filium bovis periphrasis vituli subrumi.*

9 *Ubi est Sara*] ut fides Abrahami obsignetur, & Saræ augeatur, seipsos patefaciunt nomen hujus exprimendo: ita enim declarant sibi notum esse eum & uxorem ejus.

d Heb. *revertendo revertar ad te hoc tempore vivente.* 10 *Cùm hoc tempus vig.*] hæc interpretatio confirmatur ver. 14. Vox enim viventis, alioquin propria animalium, ita tempori tribuitur, ut alibi structuræ, 1. Chronic. 11. 9. & lapidibus Nechem. 4. 2. *Post eum*] id est, a tergo ipsius Angeli. 11 *Vergentes*] translatio sole occumbente ad homines appropinquantes morti: ideò additur vox ætate. e Heb. *diebus.* f Hebr. *consuetudo secundum mulieres: Hypallage. Secundum consuetudinem*] ac proinde nulla erit naturalis in ea concipiendi facultas. Rom. 4. 19. g Heb. *intra se.* 13 *Jehova*] jam hîc Jehovam vocat, quia se Dei Angelum esse demonstraverat suprà 9. *An etiam*] non verba sed sententiam refert. 14 *An potest &c.*] id est, non potest Sara risum suum celare Deum, licet tantùm internus esset. 16 *Prospectabant*] iter eò facturi. 17 *Occultémne*] humanitus dictum. Singulæ autem ferè voces sunt à Mosche distinguentibus notis insignitæ, ut totidem circumstantiæ personarum & factorum expendantur; ut ipse minutatim versibus sequentibus explicat. h Heb. *existendo erit.* 19 *Non revelarem*] ad evidentiam loci & caussarum distinctionem hanc Ellipsin contrariorum supplevimus, confirmati similibus exemplis, infrà 33. 10. & 15. Proverb. 28, 16. Jirme. 18. 15. & 1. Timoth. 4. 3.

causam

caussam, ut præcipiat filijs suis & [i] domesti-
cis suis post se, ut observent [*] viam Jehovæ
exercendo [*] justitiam & judiciū,& [k] ut præ-
stet Jehova Abrahamo id quod [l] promisit ei.
20 Dixit ergo Jehova, [*] Clamor [*] Sedomi
& Hhamoræ cùm multus sit, & peccatum
eorum cùm grave sit valde:
21 [*] Descendam nunc, ut inspiciam num se-
cundum clamorem ejus qui pervenit ad me
fecerint [m] *facta digna* consumptione: sin au-
tem minus, cognoscam.
22 Cùm autem aversi inde [*] virorum illorum
duo abirent Sedomum versus, Abraham ip-
se adhuc stabat coram Jehova.
23 [*] Accedens enim Abraham dixit, an etiam
perdes justum cum improbo?
24 Fortassis sunt quinquaginta justi in ea ci-
vitate: an etiam perdes, ac non parces isti
loco propter illos quinquaginta justos qui
fuerint in ea?
25 Absit tibi ut facias [n] tale quippiam, morti
tradendo justum cum improbo, ut ita sit ju-
sto sicut improbo, absit tibi: an judex totius
terræ non faceret judicium?
26 Cui dixit Jehova, si invenero Sedomi quin-
quaginta justos in ipsa civitate, parcam eti-
am toti illi loco propter eos.
27 [o] Tum subjicienti Abrahamo ac dicenti,
Ecce nunc cuperem loqui ad Dominum,
tametsi ego sim pulvis & cinis:
28 Fortassis quinquaginta illos justos defici-
ent quinq;, an perdes propter hos quinque
totam civitatem istam? dixit non perdam, si
invenero ibi quadraginta quinque.
29 Deinde pergenti loqui denuò ad eum ac
dicēti, fortassis invenientur ibi quadraginta:
dixit, non faciam propter illos quadraginta.
30 Postea dicenti, ne quæso accendatur *ira*
Domini si loquar, fortassis invenientur ibi
triginta: dixit, non faciam si invenero ibi
triginta.
31 Rursus dicenti, ecce nunc cuperem loqui
ad Dominum, fortassis invenientur ibi vi-
ginti: dixit, non perdā propter illos viginti.
32 Postremò dicenti, ne quæso accēdatur ira
Domini, si loquar tantùm hac vice, fortas-
sis invenientur ibi decem: dixit, non per-
dam propter illos decem.
33 Abiitq; Jehova, postquam desiisset alloqui
Abrahamum: Abraham verò reversus est in
locum suum.

i Heb. *domesticæ.*
Viam Jehovæ] id est, vivendi rationē, quam homini præscribit ut in ea ambulet: frequens metaphora.
Justitiam & Jud.] quicquid Deus ab homine requirit, sive ad primam sive ad secundam tabulam pertineat.
k Heb. *ad faciendū ut eveniat.*
l Heb. *dixit de eo.*
20 *Clamor*] & antecedentia scelera, clamoris caussæ: Metalepsis in hac voce frequēs, ut Jeschahh-jæ 5.7.
Sedomi] & aliarum urbium planitiei: synecdoche.
21 *Descendam*] humanitus dictum, tertium autem exemplum est moderationis in summo judice, qui adhibet examen, antequàm ad pœnas sumendas veniat: sicut in diluvio & linguarum divisione fecerat.
m Heb. *opus consūptionis: verbalia enim sæpe conjugatis suis verbis includuntur: alioqui nullo argumento niteretur supplicatio Abrahami: infrà 23. & sequentibus.*
22 *Virorum illorum duo*] tertius enī est, Jehova, corā quo Abraham stabat: quod ostenditur infrà 19. 1.
23 *Accedens*] i. propius se admovens, ut pro urbibus intercederet.
n Heb. *secundum rē hanc.*
o *Hic ne toties eadē repetendo personæ confunderentur, adhibitis participiis aliquantulum a verbis Hebræis discessimus, ut planiorem sententiam evidentioremq; redderemus.*

Caput XIX.

Sedomi vicinarumq; civitatū eversio, & liberatio Loti & filiarum ejus (ex quibus duæ gētes Moabitarum & Hhammonitarum ortæ sunt) describitur.

1 PERVENIENTIBUS autem duobus
illis Angelis Sedomum vespere, Lot se-
debat ad portam Sedomi: quos cùm
videret Lot, surgens ivit eis obviam, & in-
curvavit se vultu demisso in terram.
2 Et dixit, Ecce [*] nunc Domini mei, divertite
quæso in domum servi vestri, ubi pernocte-
tis, & lavate pedes vestros, deinde surgen-
tes mane pergetis viam vestram: qui dixe-
runt, [*] ne *quæsumus*, nam in platea ipsa possu-
mus pernoctare.
3 Sed cùm institisset apud eos valde, diver-
tentes ad eum ingressi sunt domum ejus, qui
fecit eis convivium, & [*] infermētatos panes
coxit, quos comederunt.
4 Nondū cubaverant, cùm viri civitatis illius
Sedomitæ obsederunt domum illam a pue-
ro usque ad senem, universus populus ab ex-
tremo urbis:
5 Et inclamaverunt Lotum dicentes ei, ubi
sunt viri illi qui ingressi sūt ad te hac nocte?
educ illos ad nos, ut [*] cognoscamus eos.
6 Ad quos egressus Lot ad ostium, januam
clausit post se:
7 Et dixit, ne quæso, fratres mei, malefaciatis
istis.
8 [*] Ecce jam mihi sunt duæ filiæ quæ non sunt
expertæ virum, educam quæso illas ad vos,
& facite illis prout bonum *videbitur* in ocu-
lis vestris: tantummodò hominibus istis ne
faciatis quicquam, quandoquidem ingressi
sunt sub umbram [a] tabulati mei.
9 Qui dixerunt, [*] secede illuc: deinde dixe-
runt [*] hic unus venerit ad hospitandum, &
[b] judicis partes arrogat? nunc malefaciemus
tibi plus quàm illis: cumque [*] institissent in
virum illum *nempe* in Lotum valde, tandem
accesserunt ut perfringerent januam.
10 Quapropter extendentes viri illi manum
suam, introduxerunt Lotum ad se domum,
januam autem occluserunt.
11 Viros verò illos qui erant ad ostium do-
mus percusserunt [c] subito scotomate a mi-
nimo usque ad maximum, adeò ut defessi
sint *laborando* ad inveniendum ostium.
12 Edixeruntq; viri illi Loto, quis prætereà
hic tibi est, *sive* gener, sive filii tui, sive filiæ
tuæ, deniq; quicunque tibi *juncti sunt* in hac
civitate, cura ut exeant ex hoc loco.
13 Nos enim [d] perdituri sumus locum hunc,
eo quòd magnus est clamor istorum in cō-
spectu Jehovæ, misitq; nos Jehova ad per-
dendum [e] istam *civitatem.*
14 Egressus itaq; Lot allocutus est generos
suos qui brevi fuerant ducturi filias suas, di-
cens, surgite, egredimini de loco hoc, mox
enim perditurus est Jehova hanc civitatem:
sed fuit *habitus* tanquam jocabundus in o-
culis generorum suorum.
15 Cùm autem aurora ascenderet, urgebant
Angeli ipsi Lotum, dicendo: surge, assume
uxorem tuam & duas filias tuas præsentes,
ne consumaris in [f] pœna hujus civitatis.
16 Cunctabatur autem: quapropter prehen-
derunt viri illi manum ejus & manum uxoris
ejus, manumque duarum filiarum ejus, [g] eo
quòd Jehova clementer amplectebatur e-
um: ut educerent eum, & relinquerent eum
extra civitatem ipsam.
17 Fuitque cùm educerent eos foras, ut dice-
ret *unus*, Eripe te quod ad vitam tuam: [*] ne
intuere post te, neque consiste tota hac pla-
nitie: ad montem illum *fuga* eripe te, ne
consumaris.
18 Dixit verò Lot ad eos, [*] ne quæso, Domini
mei.
19 Ecce nunc [h] invenit gratiam servus tuus in
oculis tuis, & amplificasti benignitatem tu-
am quam exercuisti erga me, incolumē ser-
vando animam meam: ego autem non pos-
sum *fuga* me eripere ad montem illum: [i] vide
ne assequatur me hoc malum, & moriar.

2 *Nunc*] cùm nox instet.
Ne quæso] ut hominum specie apparebant, sic hominum more civiliter agebant.
3 *Infermentatos*] ut maturè comederent, & se ad quietem cōponerent: vide supra 18.6.
5 *Cognoscamus*] adeò deplorati erant, ut abjecto omni pudore turpissimum suum flagitiosissimumque animum palam profiterentur.
8 *Ecce jam*] tanta erat olim hospitalitatis reverentia, ut suorum hospitum incolumnitatem suis etiam damnis redimerent. Nec tamen propterea probari, aut in exemplum trahi potest quod hic Lot aut Judic. 19.24. Ephratæus ille facit, quia facienda non sunt mala ut eveniant bona.
a Heb. *tignorum.*
9 *Secede*] tantisper dum de eo quod proposuisti deliberabimus.
Hic unus] indignum judicantes ut ab inquilino leges acciperent, in priore proposito pergunt, & graviora, nisi cesserit, interminantur.
b Heb. *Judicando judicet.*
Institissent] propositis minis, si hospitum copiam non faceret.
c *Vox Hebræa, teste Aben-Hhezra, hic & 2. Regum 6.18. non tantum oculorum, sed etiā mentis tenebras designat, ac proinde in plurali numero solum reperitur.*
d Heb. *perdentes: nam præsens paulò post futuri significationem habet, ut versu 14.*
e *vide suprà 10.12.*
f Heb. *iniquitate, ut suprà 4.13.*
g Heb. *propter clementiam Jehovæ erga eum.*
17 *Ne intuere*] q.d. celerrimè fuge: duo enim prohibet quæ fugam retardant, neque tantùm Loto, sed etiam reliquis, ut docet ver. 26. unum est, ne retrospiciat ullus, alterum, ne pedem in ulla planitiei parte ad consistendum figat.
18 *Ne quæso*] cogar continuo cursu ad montem illum remotiorem difficilemque contendere.
h *sic sup. 6.8. & 18.3.*
i *Ecclipsis ut suprà 3. 22. & 11.3.*

20 Ecce nunc civitas iſta propinqua ad fugi-
endum eò,& eſt *res* perexigua: *fuga* eripiam
me quæſo illuc (nónne res perexigua eſt?)
& vivat anima mea.
21 Dixit ergo ad eum, Ecce rationem habeo
tui etiam in hac re: ut non ſubvertam civi-
tatem iſtam quam dixiſti.
22 Feſtina, *fuga* te eripe illuc, ° non enim po-
tero facere quicquam uſque-dum pervene-
ris illuc: propterea ° vocavit quiſque nomen
illius civitatis [k] Tzohharem.
23 ° Sole oriente ſuper terram, Lot ingredie-
batur Tzohharem.
24 Et Jehova demiſit ſuper Sedomum & ſu-
per Hhamoram, pluviam ſulphuris & ignis,
a Jehova e cœlis:
25 Subvertitque ° civitates ipſas & planitiem
totam: & omnes incolas illarum civitatum,
etiam ° fœtum terræ.
26 Intuens autem uxor ejus ° ulterius poſt e-
um, fuit *in* ° ſtatuam ſalis.
27 Cumque Abraham mane ſurgens, *in* loco
illo ubi ° ſteterat coram Jehova,
28 Proſpectaret verſus Sedomum & Hhamo-
ram, & verſus univerſam regionem illius
planitiei: vidit quòd ecce aſcendebat fu-
mus illius regionis tanquam fumus forna-
cis.
29 Fuit itaque cùm perderet Deus civitates
illius planitiei, ut ° recordaretur Deus Abra-
hami: ideoque emitteret Lotum e medio
illius ſubverſionis, cùm ſubverteret civita-
tes illas in quibus habitaverat Lot.
30 Lot autem aſcendens Tzohhare, ut habi-
taret in monte illo, & duæ filiæ ejus cum
eo (metuebat enim habitare Tzohhare)
habitavit in ſpelunca quadam ipſe cum du-
abus filiabus ſuis.
31 Ubi dixit primogenita ad minorem *natu*,
pater noſter ſenex eſt: neque quiſquam *ſu-
pereſt* in terra, qui congrediatur nobiſcum,
ſecundum conſuetudinem totius terræ.
32 Agedum, demus bibendum patri noſtro vi-
num, & cubemus cum eo, ut ſervemus ex
patre noſtro ſemen.
33 Cùm itaque dediſſent bibendum patri ſuo
vinum nocte illa, accedens primogenita cu-
bavit cum patre ſuo, qui non percepit cùm
cubaret illa, aut cùm ſurgeret.
34 Fuit verò poſtridie ut diceret primogenita
ad minorem *natu*, ecce cubavi præterita
nocte cum patre meo: demus ei bibendum
vinum etiam hac nocte: deinde accedens
cuba cum eo, ut ſervemus ex patre noſtro
ſemen.
35 Cùm itaque dediſſent bibendum etiam
nocte illa patri ſuo vinum, ſurgens minor
natu cubavit cum eo, qui non percepit cùm
cubaret illa, aut cùm ſurgeret.
36 Ita conceperunt duæ filiæ Loti ex patre
ſuo.
37 Pepéritque primogenita filium, & voca-
vit nomen ejus Moabum: ° is *eſt* pater Mo-
abitarum ° uſque in hunc diem.
38 Et ipſa quoque minor *natu* peperit filium,
& vocavit nomen ejus Ben-hhammi: ipſe *eſt*
pater Hammonitarum uſque in hunc diem.

22 *Non enim po.*] quaſi dicat, conſiliũ Dei immutabile eſt de vobis ex incendio eripiendis, ac proinde ante incendium in tuto collocandis: quod mandatum Angelus accepiſſe dicit.
Vocavit quiſque] ut ſuprà 16.14.
k *id eſt, exiguam: alludit ad verba Loti, ver.* 20.
23 *Sole oriente*] id eſt, ab aurora ad ortum ſolis ejuſdem diei iter confecit, quod erat inter Sedomum & Tzohharem, quo emenſo incendium ſecutum eſt, ut Angelus dixerat ver. 22.
25 *Civitates*] quæ nominantur Deut. 29 23. duæ verò quæ hic reticentur Hoſche. 11.8.
Fœtum] id eſt, quicquid oritur e terra.
26 *Ulterius poſt eũ*] contra mandatum Angeli ſuprà ver. 17. Lot enim mulieres ſequebatur, ut eas urgeret.
Statuam ſalis] nõ tãtùm in materiam ſalis, ſed firmam & durabilem, quod utrũq; indicatur voce ſalis: ut Num. 5. 11. fœdus perpetuum fœdus ſalis dicitur, quia ſal a corruptione vendicat.
27 *Steterat*] ſuprà 18.22.
29 *Recordaretur*] ut ſuprà 11.35. promiſerat ſe fore beneficum erga benedicentes ei, & amicos ejus, inter quos Lot poſtremus non erat.
37 *Is eſt pater*] quia hi duo fuerunt duorum populorum autores, qui Jiſraelitis futuri erant vicini, & de quibus certæ leges ferendæ, & hiſtoriæ ſcribendæ erant, ideò Moſche hæc de illis ſcribit, ut origine cognitã, melius eorum ratio, quæ ſcribuntur de illis, intelligeretur.
k *Uſque in hunc diem*] q.d. noſtro adhuc tempore manent impermixti, & ſua nomina retinent.

Caput XX.

Abraham e planitie Mamra cum familia ad urbem regiam Abimeleci migrat: ubi uxore ei adempta Rex divinitus objurgatus, punitus, eamque reddere juſſus, eam inviolatam marito cum amplis muneribus reſtituit, cujus precibus ipſe cum ſuis ſanitatem recuperat.

1 PRofectus autem ° inde Abraham
ad regionem Meridianam, ut habitaret
inter Kadeſchum & Schurem, hoſpita-
tus eſt Gerari.
2 Ubi ° cùm dixiſſet Abraham de Sara uxo-
re ſua ſoror mea eſt, mittens Abimelec Rex
Gerari homines, accepit Saram.
3 Sed veniens Deus ad Abimelecum in ſom-
nio nocturno, dixit ei, Ecce [a] tu ° illico mo-
rieris propter hanc mulierem quam acce-
piſti, cùm ſit [b] juncta marito.
4 Abimelec autem ° non acceſſerat ad eam:
quapropter dixit, Domine, ° an gentem e-
tiam juſtam occides?
5 Nónne ipſe dixit mihi, ſoror mea eſt? & il-
la ipſa quoque dixit, frater meus eſt? ° cum
integritate cordis mei, & munditia manuũ
mearum feceram iſtud.
6 Tum dixit ad eum Deus in ſomnio, etiam
ego ſciebam cum integritate cordis tui te
feciſſe iſtud, atque etiam ego cohibui te ne
peccares in me: idcircò non ſivi te attinge-
re eam.
7 Nunc itaque reſtitue uxorem illius viri,
° propheta enim eſt, cumque oraverit pro
te, ° vivito: quòd ſi non reſtitueris, ſcito te
[c] omnino moriturum, te, *inquam*, & omnes
qui tui *ſunt*.
8 Cùm ergo ſurgens Abimelec mane vocaſſet
omnes ſervos ſuos, & locutus eſſet omnia
verba hæc [d] ipſis audientibus, timuerunt vi-
ri illi valde.
9 Deinde vocans Abimelec Abrahamum
dixit ei, quid feciſti nobis? & quid peccavi
in te, quòd induxiſti ſuper me & ſuper reg-
num meum noxam magnam? opera quæ
non ſunt facienda feciſti adverſum me.
10 Dixit prætereà Abimelec ad Abrahamum,
° quid ſpectabas, cùm faceres rem hanc?
11 Cui dixit Abraham, *feci* quia dicebam, duntaxat
irreverentia Dei *eſt* in loco iſto: quare
occident me cauſa uxoris meæ.
12 ° Sed etiam verum *eſt*, ſoror mea filia patris
mei *eſt*, ſed non filia matris meæ: & fuit mi-
hi [e] uxor.
13 Fuit autem cùm [f] facerent Deus ut errarem
e domo patris mei, ut dicerem ei, hæc *ſit*
benignitas tua quam exerceas erga me: ad
quemcunque locum pervenerimus, dicito
de me, frater meus eſt.
14 Tunc ° accipiens Abimelec greges & ar-
menta & ſervos & ancillas, dedit Abraha-
mo, & reſtituit ei Saram uxorem ejus.
15 Dixitque Abimelec, ecce regio mea [g] ti-
bi expoſita eſt: in [h] *loco* tibi grato habita.

1 *Inde*] ex planitie Mamræ, ubi habitabat, ſuprà 18.1.
2 *Cùm dixiſſet*] quo conſilio, hîc & cap. 12. oſtenditur.
a Heb. *tu es mortuus: ut ſuprà* 19.13.
3 *Illico mor.*] ſub conditione, niſi mulierem hanc reſtituas, infra 7. nam conditionalis eſt interminatio.
b Heb. *maritata marito.*
4 *Non acceſſerat*] divinitus impeditus morbo, qui apparitionem præceſſit, ut liquet ex fine cap.
An gentem] nam etſi Deus Abimelecum alloquens populi nõ meminit, plagæ tamen, quibus populum cum Rege caſtigavit, efficiebant ut populo quoque ſuo metueret: ideóque illum culpa primùm liberat, deinde ſeipſũ excuſat.
5 *Cum integritate*] id eſt, bona fide & conſcientia: quaſi dicat, nec animum habui malum, nec factum (quod ſynecdochicè manibus tribuitur) turpe exiſtimavi, aut humanitus reprehendendum fore.
7 *Propheta*] mihi charus, quem ſi offendas, me offenderis: & quia Propheta eſt, uxorem ſuam ſcit a te intactam eſſe, ac proinde eã reſtitutã acquieſcet.
Vivito] quaſi dicat ſententiam mortis latam reſcindens remitto te in poſſeſſionem vitæ, cum primùm hic mihi expoſuerit te ſibi ſatisfeciſſe,
c Heb. *moriendo morituruni.*
d Heb. *in auribus eorum.*
10 *Quid ſpectabas*] quaſi dicat, cùm nihil præceſſerit a nobis quod te eò moveret, quid te movit ut hoc conſilium caperes?
12 *Sed etiã verum*] hinc confirmant Hebræi Saram eandem eſſe quæ ſuprà 11. 29. nominatur Jiſcha filia Haranis. Haranem enim (ut qui annos 50. ante Abramum natus ſit) ex altera matre natum eſſe dicunt, ideoque Abrahamum hic vocare eam filiam patris ſui, non autem matris. Nepotes verò filios avorum dici pervulgatum eſt, ut Jithronis filiæ dicuntur filiæ Rehhuelis, Exodi 2 17.& 20.
e Heb. *in uxorem.*
f Heb. *errare facerent Deus: ut* 2. *Schem.*7.23. *plurale verbum cum Dei nomine ad indicandum S. Triados myſterium.*
14 *Accipiens*] iratum ſibi placaret, injuriamque illatam compenſaret.
g Heb. *Coram te, ut ſuprà* 13.9.
h Heb. *in bono loco in oculis tuis.*

16 Saræ verò dixit, ecce dedi mille ſiclos ar-
genteos fratri tuo: ecce ipſe ᶜ tibi eſt operi-
mentum oculorum apud omnes qui tecum
ſunt: ᶜ ſit etiam apud quoſcunque, & eſto e-
rudita.

17 Cùm itaque oraſſet Abraham Deum, ſa-
navit Deus Abimelecum & uxorem ejus &
ancillas ejus, ut parerent.

18 Nam ⁱ firmiter occluſerat Jehova om-
nem vulvam familiæ Abimeleci, cauſâ Sa-
ræ, uxoris Abrahami.

16 *Tibi eſt operimentum*] Periphraſis mariti, a jure quod in uxorem habet, & ab officio illius protegendæ: nam in ſubjectionis ſignum velatur uxor, infrà 24. 65. & 1. Corinth. 11. Simile eſt expandere alam veſtimenti, Ruth. 3. 9. & Jeſchahh-jahu 4. 1.

Sit etiam] id eſt, quemadmodum a tuis familiaribus maritus tuus agnoſcitur, ſic fac et apud quoſcunque agnoſcatur: & erudiat te hoc periculum in quo modo fuiſti, ut in poſterum caveas, ne diſſimules hunc eſſe maritum tuum.

i Heb. *occludendo occluſerat.*

Caput XXI.

Dominus promiſſi memor, conſtituto tempore largitur Saræ Jitzchakum: quem Abraham octavo die circumcidit, Hagaram ancillam cum Jiſchmahhele filio inſtinctu Saræ Deiq; juſſu ablegat, a Rege Abimeleco ad ineundum fœdus invitatus acquieſcit, & ab eo puteum ſibi per violentiam ademptum recuperat.

1 ᶜPOSTEA Jehova ᶜ viſitavit Saram quē-
admodum ᶜ dixerat, id eſt, fecit Jehova
Saræ quemadmodum locutus fuerat.

2 Concepit enim & peperit Sara Abrahamo
filium in ſenectute ejus, eâ ipſâ tempeſtate
quam dixerat Deus.

3 Vocavitque Abraham nomen filii ſui qui
natus erat ipſi, quē pepererat ei Sara, ᶜ Jitz-
chakum:

4 Et circumcidit Abraham Jitzchakum fi-
lium ſuum, natum octo dies, ſicut ᶜ præce-
perat ei Deus.

5 Erat autem Abraham natus centum annos,
cùm naſceretur ei Jitzchak filius ejus.

6 Dixitque Sara, ᶜ riſum fecit mihi Deus:
quiſquis audiet, arridebit mihi.

7 Dixit præterea, ᶜ quis dixiſſet Abrahamo,
ᵃ certo lactabit ᶜ filios Sara? attamen peperi
filium in ſenectute ejus.

8 Crevit autem infans & a lacte depulſus eſt:
fecitque Abraham convivium magnum,
quo die a lacte depellebatur Jitzchak.

9 Cumque videret Sara filium Hagaræ Æ-
gyptiæ, quem pepererat Abrahamo, ᶜ irri-
dentem,

10 Dixit Abrahamo, ejice ancillam hanc &
filium ejus: ᶜ non enim futurus eſt hæ-
res filius ancillæ iſtius cum filio meo, cum
Jitzchako.

11 Mala autem videbatur hæc res valde in
oculis Abrahami propter filium ſuum.

12 Sed ᶜ edixit Deus Abrahamo, ne malum
videtor in oculis tuis de puero hoc & de
ancilla tua, quicquid dixit ad te Sara auſ-
culta voci ejus: nam in Jitzchako ᶜ voca-
bitur tibi ſemen.

13 Attamen etiam filium ancillę hujus in
gentem redigam, quia ſemen tuum eſt.

14 Cùm ergo ſurrexiſſet Abraham mane, ac-
cipiens ᶜ panem & utrem aquæ, dedit Ha-
garæ imponens humero ejus, dedítque eum
puero ipſo, ac dimiſit eam: itaque profe-
cta vagabatur per deſertum *quod jam dicitur*
Beer-ſchebahhi.

15 Et deficientibus aquis ex utre, abjecit pu-
erum ſuum ᶜ ſub unam arborum,

16 Abienſque ſedit e-regione procul, ᶜ ut
qui jaculantur arcu: dicebat enim, ne vide-
am cùm morietur puer: ſic ſedens e-regio-
ne ſublata voce ſua flebat.

17 Audivit autem Deus vocem ipſius pueri:
quapropter inclamans Angelus Dei Haga-
ram e cœlo, dixit ei, quid tibi *eſt* Hagari ne
timeas: attendit enim Deus ad vocem ip-
ſius pueri ᶜ in *loco* ubi eſt.

18 Surge, tolle puerum iſtum, & apprehende
manu tua eum: nam in gentem magnam
redigam eum.

19 Tum ᶜ aperuit Deus oculos illius, ut vide-
ret puteum aquarum: abiens itaque imple-
vit utrem illum aqua, & bibendum dedit
puero.

20 Deinde ᶜ adfuit Deus ipſi puero ita ut cre-
verit, (ᶜ habitabat autem in deſerto, eratq;
ᶜ jaculator arcitenens,

21 Habitabat, inquam, in deſerto Paranis) &
accepit ei mater ejus uxorem, e terra Æ-
gypti.

22 Fuit autem ᶜ illo tempore, ut alloqueretur
Abimelec & Picol princeps militiæ ejus A-
brahamum, dicendo, ᶜ Deus tecum eſt in
omnibus quæ tu facis.

23 Nunc itaque jura mihi per Deum hîc, ᶜ *dira
tibi imprecans*, ſi mentitus fueris mihi aut filio
meo, aut nepoti meo, fore ut ſecundum be-
nignitatem illam quam exercui erga te, ex-
erceas erga me & erga regionem hanc in
qua peregrinaris.

24 Dixit verò Abraham *quod ad* me, jura-
bo.

25 (Poſtquam reprehendenti Abrahamo A-
bimelecum, ᶜ propter puteum aquarum, quē
vi occupaverant ſervi Abimeleci,

26 Dixiſſet Abimelec, neſcio quis fecerit rem
hanc: nam neque tu indicaſti mihi, neque
etiam ego audivi præterquam hodie)

27 Et accipiens Abraham greges & armenta
ᶜ dedit Abimeleco: pepigeruntque ambo ip-
ſi fœdus.

28 Statuerat autem Abraham ſeptem agnas
gregis ᶜ ſeorſim.

29 Dicenti itaque Abimeleco ad Abraha-
mum, quorſum ſeptem agnæ iſtæ, quas ſta-
tuiſti ſeorſim?

30 Is dixit, ut has ſeptem agnas accipias e
manu mea: ᶜ quo ſit mihi in teſtimonium
me fodiſſe puteum hunc.

31 Idcirco vocavit *quiſque* locum illum ᵇ Be-
er-ſchebahhum, quia ibi juraverant ambo.

32 Sic cũ pepigiſſent fœdus Beer-ſchebahhi,
ſurgens Abimelec & Picol princeps militię
ejus, reverſi ſunt in regionem Peliſchtæo-
rum.

33 ᶜ Plantavit verò Abraham nemus Beer-
ſchebahhi, & invocavit ibi nomen Jehovæ
Dei fortis æterni.

34 Peregrinatus enim eſt Abraham in regio-
ne Peliſchtæorum diebus multis.

1 *Poſtea*] quam recuperata uxore eò pervenit quò volebat.

Viſitavit] hinc ſumenda frequentiſſimæ hujus phraſeos explicatio: eſt enim viſitare exequi promiſſum bonum, vel denunciatum malũ.

Dixerat] ſuprà 18. 10. & 14.

3 *Jitzchakum*] ex mandato Dei ſuprà 17. 19.

4 *Præceperat*] ſuprà 17. 11. bic primus octavo die circumciſus legitur.

6 *Riſum*] non amplius diffidentis, ut ſuprà 18. 12. ſed prædicantis beneficium Dei.

7 *Quis dixiſſet*] q. d. contra omnium opinionem factum eſt, ut hac ætate mater nutrixque fierem: ideò dicitur Rom. 4. 18. Abraham ſub ſpe contra ſpem credidiſſe.

a Heb. *lactavit.*

Filios] indefinitè dictum, vide infrà 46. 7.

9 *Irridentem*] Certum eſt ex Galat. 4. 29. eam fuiſſe irriſionem, quæ cum Jitzchaki perſecutione conjuncta eſſet.

10 *Non enim*] Hæc cauſa oſtendit perſecutionem iſtam ab affectatione hęreditatis natam eſſe: cúmq; Jiſchmahhel adhuc puer nõ ſuo inſtinctu, ſed a matre inſtructus id facere videretur, ideò petit Sara ut uterque eiiciatur.

12 *Edixit*] noctu, ut oſtendit ver. 14. *Vocabitur*] id eſt, Jitzchak erit & reputabitur legitimus tuus hæres, ad quem promiſſiones tibi factæ derivabuntur.

14 *Panem*] Synecdoche: commemorantur enim tantùm, quæ iter facientibus per deſerta loca ſunt neceſſaria.

15 *Sub unam arb.*] ne ſolis ardore conficeretur, ſed quietius vitam in umbra finiret.

16 *Ut qui jacul.*] ſ. quantum ſagittarii a ſcopo abeſſe ſolent.

17 *In loco ubi*] q. d. licet a paterna domo exulans, in deſerto verſetur, rebus ad vitam neceſſariis deſtitutus, non tamen eum dereliqui, ſed ejus etiam hîc rationem habeo. Sic fidem hujus mulierculæ fulcit de promiſſione ſuprà 16. 10. & factam Abrahamo præſtat ſuprà 17. 20.

19 *Aperuit*] id eſt, effecit ut videret fontem vicinum, quē anteà, quamvis apertis eſſet oculis nõ videbat: ſic Lucę 24. 31.

20 *Adfuit*] favore, quod ad externa proſecutus eſt, ut promiſſiones factas præſtaret.

Habitabat] ut prædixerat Angelus ſuprà 16. 12. ipſe erit ferus homo.

Jaculator] id eſt, bellicoſus, ſynecdochicè, ut angelus ibidem prædixerat.

22 *Illo tempore*] cùm adhuc Abraham habitaret inter Kadeſchum & Schurem.

Deus tecum] q. d. tibi in omnibus favet, quod nos monet, ut tuam amicitiam expetamus.

23 *Dira tibi*] apoſiopeſis, ut ſuprà, 14. 23.

25 *Propter puteum*] regio eſt ſiticuloſa, ut apparet ex hiſtoria Hagaræ, & Deut. 11. 10. quamobrem non debet leviculum videri id de quo Abraham Regem interpellabat.

27 *Dedit*] ut teſtaretur nihil amplius offenſionis animo ſuo hærere, ſe excuſationem accipere, & in traditione hac beneficia accepta grato animo agnoſcere.

28 *Seorſim*] nam negotium hoc de puteo, diverſum erat ab altero de ineundo fœdere.

30 *Quo ſit mihi*] id eſt, muneris hujus acceptio teſtetur te mihi ſine controverſia cedere hujus putei quem effodi uſu atque dominio.

b *id eſt, puteum juramenti.*

33 *Plantavit verò*] ut qui ſtatuerat diu ibi commorari, quod ſequens verſus oſtendit.

Caput XXII.

Abraham ex divino oraculo Jitzchakum filium immolandum in locum imperatum adducit: ad quem jugulandum ubi manum admovet, divinitus probibetur, & arietem ejus loco mactat: quo facto Deus obedientiam ejus probans, promissiones de hæreditate & de Christo ei & semini ejus juramento confirmat. Postremò nuncius Abrahamo affertur de familia fratris aucta, & nata Ribka, futura Jitzchaki uxore.

1 FUIT autem [1]his [a] rebus transactis, ut
Deus ipse [2] tentaret Abrahamum: cùm
dicenti ad eum ô Abraham, is dixisset,
ecce me.
2 Dixit enim *Deus*, tolle nunc [2]filium tuum,
[2]unicum tuum, [2] quem diligis, Jitzchakum,
ut abeas in regionem [2] Morijæ: & offer eum
ibi in holocaustum, super [2] uno illorum mõ-
tium, quem dixero tibi.
3 Surgens itaque Abraham ipso mane in-
stravit [3] asinum suum, & accepit duos pue-
ros suos secum & Jitzchakum filium suum:
& fissis lignis holocausti surrexit ut abiret
ad locum quem dixerat ei Deus.
4 Tertio die cùm extulisset Abraham oculos
suos, vidit ipsum locum e-longinquo.
5 Quapropter edixit Abraham pueris suis,
consistite hic cum asino: ego verò & hic
puer ibimus eousque, cúmq; adoraverimus,
[5]revertemur ad vos.
6 Et accipiens Abraham ligna holocausti,
imposuit Jitzchako filio suo, accepit verò
in manum suam ignem & cultrum: sic abi-
bant ambo simul.
7 [7]Alloquens autem Jitzchak Abrahamum
patrem suum dicebat, mi pater, qui dixit,
ecce me fili mi: tum dixit *Jitzchak*, ecce
ignem & ligna, at ubi *est* parva pecus ad ho-
locaustum?
8 Cui dixit Abraham, Deus prospiciet sibi de
parva pecude ad holocaustum, fili mi: cùm
irent ambo simul.
9 Cumque pervenissent ad locum illum quẽ
dixerat ei Deus, extructo ibi Abraham alta-
ri disposuit ligna: posteà colligans artubus
Jitzchakum filium suum, imposuit eum al-
tari supra ipsa ligna.
10 Et extendens Abraham manum suam, ac-
cepit cultrum ad jugulandum filium su-
um.
11 Inclamans verò ad eum Angelus Jehovæ
e cœlo, dixit, [11] Abraham Abraham: qui
dixit, ecce me.
12 Tum dixit *Angelus*, ne extendas manum
tuam in puerum hunc, nec facias ei quic-
quam: nunc enim [12] expertus sum timentem
Dei esse te, cùm non subtraxeris filium tu-
um, unicum tuum, a me.
13 Cùm autem sublatis Abraham oculis suis
videret, quòd ecce aries [13] retrò detineba-
tur in perplexitate *veprium* cornibus suis,
abiens Abraham accepit arietem illum, ob-
tulitque eum in holocaustum loco filii sui.

1 *His rebus transf.*] q.d. postquam Abraham tot promissiones a Deo in Jitzchako acceperat, & tot benedictiones, ut earũ fructus gustaverat, hoc ei proponitur quod videbatur ex diametro pugnare cum promissionibus, quarum, fundamentum erat Christus ex Jitzchako nasciturus.
a Heb. *Post hæc, ut infrà ver.* 20.
Tentaret] examini eum subjecit, ut palàm fieret qua fide erga se præditus esset.
2 *Tolle nunc*] tot sunt ferè distinctiones emphaticæ quot verba ad exaggerandam mandati gravitatem, fidemque Abrahami & obedientiam: vide suprà in 18.17.
Unicum tuum] post amandatum Jischmahhelem, eumque unum legitimè ex uxore natum.
Quem diligis] præ altero.
Morijæ] anticipatio, nam nominis causa ponitur infrà ver. 14. Est autem hæc regio ubi sita sunt Jeruschalajima. 2. Chron. 3.1.
Uno illorum] nam montosa est regio, Psal. 125.2.
3 *Asinum*] ad ferenda ligna, ver. 6.
5 *Revertemur*] fide reputabat Deũ posse Jitzchakum a mortuis suscitare, Heb. 11:19. itaque nesciens formam rei futuræ, prophetavit.
7 *Alloquens*] hæc colloquii narratio plurimum ad ostendendam Abrahami πληροφορίαν & constantiam facit.
11 *Abrahami*] anadiplosis festinationẽ in vocante ostẽdit & declarat eum in ipso articulo a filii cæde retractum esse, quo fuerat mactaturus.
12 *Expertus sum*] humanitus dictum.
13 *Retrò*] videtur vox Angeli a tergo Abrahami insonuisse, ad quam cùm se convertisset, aries ille oculis ejus oblatus est.

14 [14]Propterea vocavit Abraham nomen loci
illius, Jehova providebit: ex quo dici solet
hodie, [14] in monte Jehovæ providebitur.
15 Inclamavit porro Angelus Jehovæ Abra-
hamum secundò, e cœlo:
16 Ac dixit, Per meipsum juro, dictum Jeho-
væ: quandoquidem fecisti rem hanc, &
non subtraxisti filium tuum, unicum tu-
um:
17 [b] Me prolixè benedicturum tibi & cumu-
latissimè multiplicaturum [17] semen tuum, *ut
sit numerosum* sicut stellæ cœli, & sicut are-
na quæ *est* in littore maris & hæreditariò
possessurum semen tuum [17] portam inimico-
rum suorum,
18 Ita ut [18] benedictas se reputent in semine
tuo omnes gentes terræ: quandoquidem
auscultasti voci meæ.
19 Deinde reverso Abrahamo ad pueros su-
os, surgentes abierunt pariter Beer-sche-
bahhum: habitabat enim Abraham Beer-
schebahhi.
20 Fuit autem his rebus transactis, ut nunci-
aretur Abrahamo, dicendo, ecce peperit
ipsa quoque Milca filios Nachori fratri
tuo:
21 Hhutzum primogenitum suum, & Buzum
fratrem ejus, & Kemuelem patrem Arami,
22 Cesedumque, & Chazonem, & Pildas-
chum, & Jidlaphum, etiamque Bethuelem:
23 Bethuel autem genuit [23] Ribkam: octo i-
stos peperit Milca Nachori fratri Abraha-
mi.
24 Quòd verò ad concubinam ejus, cujus
nomen Rëuma, ipsa quoque peperit Teba-
chum, & Gachamum, & Tachaschum, &
Mahhacam.

Caput XXIII.

Saræ ætas & mors cum Abrahami planctu describitur, & locus ab eo emitur in quo uxorem sepelit.

1 FUIT autem vita Saræ centum viginti
septem annorum, *hi* anni vitæ Saræ.
2 Quâ mortuâ in urbe Arbahhi (ea *jam
dicitur* Chebron) in regione Cenahhani,
[2] ingressus est Abraham ad lugendum prop-
ter Saram, & ad deflendum eam.
3 Posteà surgens Abraham a facie mortui sui,
allocutus est filios Chethi, dicendo,
4 [4] Peregrinus & inquilinus sum apud vos: da-
te mihi possessionem sepulchri apud vos,
ut sepeliam mortuum meum *sublatum* e con-
spectu meo.
5 Respondentes autem filii Chethi Abraha-
mo, dixerunt ei,
6 Audi nos domine mi, [6] princeps Dei, tu in-
ter nos, in selecto sepulchrorum nostrorum
sepeli mortuum tuum: nemo ex nobis se-
pulchrum suum occludet tibi, quo minus
sepelias motuum tuum.
7 Tum surgens Abraham incurvavit se co-
ram populo ejus regionis, coram filiis Che-
thi:
8 Et locutus est cum eis, dicendo, si est in ani-
mo vobis ut sepeliam mortuum meum *sub-
latum* a conspectu meo: audite me & inter-
cedite pro me apud Hhephronem filium
Tzocharis:

14 *Propterea*] comparans cum eventu responsionem suam ad filium suprà ver. 8.
In monte Jeh.] q.d. ex eo quod ibi Abrahamo contigit, proverbium manavit: quo in rebus perplexis quarum nullus cernitur exitus ad Dei providentiam recurritur, dicendo, in monte Jehovæ providebitur, hoc est, suo tempore & loco, ut olim factum est.
b Heb. *quòd benedicendo benedicam tibi & multiplicando multiplicabo.*
17 *Semen tuum*] illud de quo dictum est, in Jitzchako vocabitur tibi semen, suprà 21.12.
Portam] robur, potentiam, & imperiũ nam munitiones & propugnacula in portis collocari solebant: & ibidem jus a magistratibus dici, ut passim in Scripturis apparet.
18 *Benedictas*] id est, fide se agnoscant in semine tuo, quod est Christus, esse benedictas.
23 *Ribkam*] cujus causâ hanc genealogiam superioribus adjecit Mosche, ut viam sibi muniret ad narrationem cap. 24.
2 *Ingressus est*] in tentorium Saræ: non enim simul habitabant, ut sua tentoria separata haberent, sicut apparet ex fine cap. seq.
4 *Peregrinus*] benevolentiam sibi conciliat, & necessitatem suæ petitionis ostendit.
6 *Princeps Dei*] id est, quem nos, licet nihil inter nos possidentem, Dei beneficiis eximiè ornatum agnoscimus: sic Abimelec suprà 21.22. Deus est tecum.

9 Ut det mihi speluncam *loci* 'Macpelæ [a] sui,
quæ *est* in extremitate agri ipsius,[b] justâ
pecunia det eam mihi inter vos, in possessi-
onem sepulchri.
10 (Hhephron autem ' sedebat inter filios
Chethi) respondit verò Hhephron Chittęus
Abrahamo,[c] audientibus filiis Chethi, co-
ram omnibus ingredientibus portam civita-
tis suæ, dicendo,
11 Nequaquam, domine mi audi me: a-
grum illum do tibi, & speluncam quæ in eo
est tibi do ipsam: [d] præsentibus populari-
bus meis do ipsam tibi, sepeli mortuum
tuum.
12 Tunc incurvavit se Abraham coram po-
pulo regionis illius:
13 Et allocutus est Hhephronem audiente
populo regionis illius, dicendo, 'sed si tu *is*
es, quæso audi me: '[e] oblatum pretium a-
gri accipe a me: tum sepeliam mortuum
meum ibi.
14 Respondens autem Hhephron Abraha-
mo, dixit ei.
15 Domine mi audi me, terra quadringento-
rum *siclorum* argenti, 'inter me & inter te,
'quid est? quare mortuum tuum sepeli.
16 Acquievit itaque Abrahā Hhephroni, &
appendit Abrahā Hhephroni argentum il-
lud, quod indicaverat audiētibus filiis Che-
thi: quadringentos '*siclos* argenti 'commean-
tis ad quemlibet mercatorem.
17 'Ita cessit ager Hhephronis qui *est* Mac-
pelæ, quæ *est* e-regione Mamræ, ager cum
spelunca ipsa quæ in eo *est*, omnique arbo-
re quæ in agro *erat*, quod *denique erat* in toto
termino ejus circumquaque,
18 Abrahamo in possessionem præsentibus fi-
liis Chethi, coram omnibus ingredientibus
portam civitatis ejus.
19 Post hæc demum sepelivit Abraham Sa-
ram uxorem suam in spelunca agri Macpe-
læ e-regione Mamræ (ea *jam dicitur* Che-
bron) in regione Cenahhani.
20 Cùm cessisset ager ille & spelunca quę *est*
in eo, Abrahamo in possessionem sepulchri,
emptus a filiis Chethi.

9 *Macpela*] nomen proprium est loci, ut apparet ex Hebræa constructione, infrà 17. & 19.
a Heb. *qui est ipsius*.
b Heb. *pleno argento, ut* 1. *Chro.* 21. 22. *&* 24. *quod explicatur infrà ver.* 16.
10 *Sedebat*] id est, unus erat ex illo cōsessu apud quem agebat Abraham.
c Heb *in auribus filiorum ut infrà* 13. *&* 16.
d Heb. *in oculis filiorum populi mei, sic infrà* 18.
13 *Sed si tu*] nam viri nomen audiverat Abraham, sed neque de facie noverat, neque adesse putabat.
Oblatum] ver. 9.
e Heb. *dedi argentum agri id est, planè statui dare & jam offero.*
15 *Inter me &*] ut inter amicos (cujusmodi sumus) æstimari solet.
Quid est?] q. d. levisculum est quàm ut propterea mortuum sepelire differas.
16 *Siclos*] Siclus in Lege est duplex: Communis, jam ante latam legem in rebus politicis receptus, & sacer, ad res sacras institutus lege, altero duplo major. Erat autem sacer 20. gerarum. Exod. 30. 13. & Jechezkel. 45. 12. gera 16. granorum hordei. Continet ergo communis siclus (de quo hîc Moschen agere verisimile est, cum de emptione rei non sacræ ante legem facta quæritur) 10. geras, id est, 160. grana hordei. Efficiunt autem 160. grana scrupulos nostrates sex, & duos trientes, sive duas drachmas & grana 16. Sic 400. sicli argentei efficiunt centum undecim uncias argenti, duos scrupulos, & duos trientes scrupuli.
Commeantis] id est, ea quantitate & qualitate, ut etiam inter ipsos mercatores (qui in expendendo numismatum pretio sunt diligentissimi) translatitium & receptum esse posset. 17 *Ita cessit*] His versibus locum emptum, venditorem, testes, & alias circumstantias accuratè, & fusiore quàm solet stylo, proponit Mosche, idque verbis desumptis ex publicis emptionis tabulis, in quas omnia exactè referri solent: ut perpetuum esset documentum posteris Abrahami de legitima illius loci possessione.

CAPUT XXIIII.

Abraham senex filio de uxore prospiciens, fidum famulum jurejurando obstrictum ad eam quærendam amandat: qui in Mesopotamiam Deo duce profectus, Ribkam Jitzchaki consanguineam ei in uxorem obtinet, Jitzchak verò eam ad se adductam uxorem accipit.

1 ABRAHAM autem erat 'senex, ver-
gens ætate: benedixeratq; Jehova A-
brahamo in omnibus.
2 Tunc edixit Abraham servo suo seni-
ori familiæ suæ, qui præerat in omnibus
quæ *erant* illi, ' pone nunc manum tuam
sub femore meo:
3 Ut jurejurando obstringam te per Jeho-
vam Deum cœli Deumque terræ, te non ac-
cepturum uxorem filio meo ex filiabus 'Ce-
nahhanęi *populi*,[a] inter quem habito.
4 Sed te ad regionem meam & ad cognatio-
nem meam profecturum, & accepturum ux-
orem filio meo Jitzchako.
5 Dicenti autem ad eum servo illi, fortassis
nolet mulier illa [b] sequi me in terram hanc:
an [c] omnino reducam filium tuum in regio-
nem illam ex qua egressus es?
6 Edixit Abraham, Cave tibi ne reducas fi-
lium meum illuc.
7 Jehova Deus cœli, qui assumpsit me e domo
patris mei & e regione cognationis meæ,
quiq; locutus est mihi, & qui juravit mihi di-
cendo, semini tuo dabo regionem hanc: ipse
mittet Angelum suum ante te, ut accipias
uxorem filio meo inde.
8 'Quòd si nolet mulier illa sequi te, tu in-
sons eris ab adjuratione mea hac: modò fi-
lium meum ne reducas illuc.
9 Ponens itaque servus ille manum suam sub
femore Abrahami Domini sui, juravit ei su-
per hac re.
10 Deinde accepit servus ille decem came-
los e camelis domini sui, ut proficisceretur:
(omnes enim opes domini sui *habebat* in
manu sua). surgensque profectus est in
Syriam [d] interamnem ' ad civitatem
Nachoris.
11 Ubi faciens 'ut flecterent genua cameli
extra civitatem ipsam, juxta puteum aquæ,
tempore vespertino, quo tempore egredi
solent haurientes *mulieres*,
12 Dixit, Jehova Deus Domini mei Abraha-
mi, fac quæso ut obveniat mihi hodie: & ex-
erce benignitatem *hanc* ' erga dominum
meum Abrahamum.
13 (Ecce ego consisto juxta fontem aqua-
rum, & filiæ hujus civitatis egrediuntur ad
hauriendum aquam)
14 'Ut puella illa quę mihi ad se dicenti, in-
clina quæso hydriam tuam, ut bibam, re-
sponderit bibe, etiamque camelis tuis bi-
bendum dabo, sit ea quam destinaveris
servo tuo Jitzchako: & hac re experiar te
exercuisse benignitatem erga dominū meū.
15 [e] Evenit autem idipsum: nondum desie-
rat loqui, cùm ecce Ribka egrediebatur,
quæ nata fuerat Bethueli filio Milcę uxoris
Nachoris fratris Abrahami, habens hydri-
am suam super humerum suum.
16 (Puella autem ista erat formâ bonâ valde,
virgo quam vir non cognoverat) cumque
descendens ad fontem illum implevisset
hydriam suam, atque ascenderet:
17 Accurrens servus ille obviam ei, dixit,
sine me sorbere quæso parum aquę ex hy-
dria tua.
18 Quæ dixit, bibe, domine mi: [f] festinanter-
que demittens hydriam suam super manum
suam, bibendum dedit ei.
19 Cumque desiisset dare ei bibendum, dix-
it, etiam camelis tuis hauriam, usque-dum
absolverint bibere.
20 Et festinanter, deplens hydriam suam in
aqualiculum, cucurrit denuò ad puteum ut
hauriret, hausitque omnibus camelis

1 *Senex*] natus 140. annos, ut colligitur ex 25. 20. ideò tempus videbat esse consulendi filio.
2 *Pone*] ut fecit Jahhakob infrà. 47. 29. Ritus olim usitatus in juramentis, quæ superiores a domesticis exigebant: eū adhuc apud Aethiopas & Indos servari Abben Hhezra dicit.
3 *Cenahhanæi*] a Deo rejecti, a fœdere exclusi, & exitio destinati, suprà 9. 25. & 15. 16.
a Heb. *in cujus medio.*
b Heb. *ire post me, & sic deinceps.*
c Heb. *reducendo reducam.*
8 *Quod si*] ipse quidem erat certus de providentia Dei, sed ut servo sollicitè ne quid temerè juret caventi satisfaciat ita respondet.
d Heb. *Aram* [illegible] *fluviorum, id est, Mesopotamiam, quæ inter Tygrin & Euphratem sita est.*
10 *Ad civitatem Nac.*] non Urem Chaldęorum, ubi natus erat, sed Charanem Mesopotamiæ, in qua habitabat, ut ex 28. cap. liquet.
11 *Ut flecterent*] id est, quiescerent pro Arabicorum camelorum natura.
12 *Erga dominum*] cujus res, non mea agitur.
14 *Ut puella*] Rei eventus declarat non superstitiosa divinatione, sed divino instinctu motum fuisse servum, ut sibi signum hoc proponeret ad fidem suam confirmandam. Simile est de Jonathane & armigero, 1. Schē. 14. 9. & 10. Simile etiam quod de Gidhhone legitur Judic. 7. 13. & seq. nisi quod expressè Gidhhoni dicitur a Deo propositum, hîc non exprimitur.
e Heb. *fuit: ut infrà* 41. 13. *&* 1. *Schem.* 4. 1.
f Heb. *festinavit ut demitteret: sic infrà* 20. *festinavit ut depleret: item ver.* 46.

ejus.
21 Intereà vir ille ' stupebat super ea,taci-
tus *observans* ut cognosceret utrum secun-
dasset Deus viam suam,nécne.
22 Fuit autem postquam absolverunt cameli
bibere,ut depromptum *tradens* vir ille g mo-
nile aureum cujus pondus *erat* dimidiati "si-
cli,& duas armillas imponens manibus ejus,
quarum pondus *erat* decem " aureorum:
23 (Cùm eo dicente,filia cujus es?indica nunc
mihi estne in domo patris tui locus nobis ad
pernoctandum?
24 Illa dixisset ad eum, filia sum Bethuelis
filii Milcæ,quem peperit Nachori,
25 Dixisset quoque ad eum,tum stramen tum
pabulum multum *est* penes nos, tum etiam
locus ad pernoctandum)
26 Verticem inclinaret vir ille, & incurvaret
se Jehovæ,
27 Dicens,Benedictus *sit* Jehova Deus domi-
ni mei Abrahami, qui ' non dereliquit be-
nignitatem suam & fidem suam, h quin *exer-
ceret eam* erga dominum meum: quod ad
me,' hac eadem via deduxit me Jehova in
domum agnatorum domini mei.
28 Itaque currens puella nunciavit in domo
matris suæ,ut res istæ *se* habebant.
29 Ribkæ autem *erat* frater,cujus nomen La-
ban: cucurrit ergo Laban ad virum illum
foras ad fontem:
30 (Fuit autem *hoc*, cùm vidisset monile illud
& armillas super manus sororis suæ, & cùm
audisset verba Ribkæ sororis suæ dicentis,
ita allocutus est me vir ille) venitque ad vi-
rum illum: qui ecce adstabat camelis prope
fontem.
31 Et dixit *Laban*,ingredere ' benedicte Je-
hovæ: quare maneres foris? nam ego ex-
pedivi domum,& locum pro camelis istis.
32 Ingressus itaque vir ille domum ipsam,
solvit camelos: deditque *Laban* stramen
& pabulum camelis,& aquam ad lavandum
pedes illius, pedesque virorum qui *erant*
cum illo.
33 Sed cùm apponeretur illi ut comede-
ret, dixit,non comedam usquedum locutus
fuero verba mea: dixit ergo *Laban*, lo-
quere.
34 Tum dixit, Servus Abrahami ego *sum*.
35 Jehova autem benedixit Domino meo
valde,adeò ut magnus evaserit: dedit enim
ei greges & armenta & argentum & aurum,
servosq; & ancillas,& camelos & asinos.
36 Præterea peperit Sara uxor domini mei fi-
lium domino meo,i " postquam senuit ipsa:
qui dedit ei quicquid habet.
37 Jurejurando autem obstrinxit me Domi-
nus meus dicendo,ne accipias filio meo ux-
orem e filiabus Cenahhanæi *populi*,in cujus
regione ego habito.
38 *Dira tibi imprecare*, nisi ad domum patris
mei proficiscaris & ad familiam meam, ut
accipias uxorem filio meo.
39 Cumq; dicerem ad dominum meum, for-
tassis non sequetur me mulier illa,
40 Dixit ad me, Jehova in cujus conspectu
continenter ambulavi, mittet Angelum su-
um tecum, & secundabit viam tuam, ut ac-
cipias uxorem filio meo e familia mea, & e
domo patris mei.

21 *Stupebat*] ad divinæ providentiæ κὶ οἰκονομίας considerationem, cùm eventus omnino proposito signo responderet.

g *Sive spiram ut Plinius vocat,Græci* ςλεγγίδα.

22 *Sicli*] vide suprà 23.16.

Aureorum] supple siclorum: nam ubicunque auro & argento (quæ nomina, ut & reliquorum metallorum, apud Hebræos plurali carent) numeralia nomina juncta leguntur, pro siclis ejusdem metalli usurpantur.

27 *Non dereliquit*] id est, continenter prosecutus est, Liptote.

h Heb. *a domino meo. peregrina verbi constructio ostendit supplendum esse verbum cui conveniat.*

Hac eâdem viâ] benignitatis & fidei, ut ver. 48. quasi dicat, tam benignè mecum egit atq; fideliter, quàm egisset cum domino meo si hoc iter ipse suscepisset.

31 *Benedicte Jehovæ*] vide infrà 26 29.

i Heb. *post senectutem suam.*

36 *Postquam senuit*] præter naturæ ordinem & expectationem omnium: summi favoris indicium,& spem certam faciens de felice filii successu.

41 Tunc insons eris ab execratione mea
cùm veneris ad familiam meam: etsi non
dabunt tibi, tunc eris insons ab execratio-
ne mea.
42 Veniens ergo hodie ad fontem istum, di-
xi, Jehova Deus domini mei Abrahami,
si tu nunc secundas viam meam per quam
ego ambulo:
43 (Ecce ego consisto juxta fontem aquarũ)
fac ut sit virgo illa mox egressura ad hauri-
endum,ad quam dicenti, da mihi quæso bi-
bendum parum aquæ ex hydria tua,
44 Responderit mihi,etiam tu bibe,etiamque
camelis tuis hauriam,ea ipsa *sit* uxor, quam
destinavit Jehova filio domini mei.
45 Ego nondum absolveram loqui cum ani-
mo meo,cùm ecce Ribka egressa est *habens*
hydriam suam super humerum suum, des-
cendensq; ad fontem hausit: ad quam cùm
dixissem,da mihi bibendum quæso,
46 Festinanter dimittens hydriam suam a se,
dixit, bibe etiamque camelis tuis bibendũ
dabo: bibi itaque,& etiam camelis meis bi-
bendum dedit.
47 Quare interrogavi eam dicens, filia cujus
es? quę cùm dixisset,filia Bethuelis filii Na-
choris,quem peperit ei Milca,posui monile
istud supra nasum ejus, & armillas istas su-
per manus ejus:
48 Et inclinans verticem incurvansq; me Je-
hovæ,benedixi Jehovæ Deo domini mei A-
brahami, quòd duxisset me per viã k veram,
ad accipiendum filiam fratris domini mei
pro filio ejus.
49 Nunc igitur si estis exercituri " benignita-
tem & fidem erga dominum meum,indica-
te mihi: sin autem minus, indicate mihi, ut
convertam me "ad dexteram vel ad sinistrã.
50 Cui respondens " Laban & Bethuel dixe-
runt,a Jehova profecta est hæc res:non pos-
sumus eloqui tibi malum aut bonum.
51 Ecce Ribka l tibi exposita *est*, accipe & a-
bi,ut sit uxor filio domini tui, quemadmodũ
locutus est Jehova.
52 Fuit itaque ut audiens servus Abrahami
verba eorum,incurvaret se ad terram usque
Jehovæ:
53 Et proferens servus ille supellectilia ar-
gentea & supellectilia aurea ac vestes,daret
ea Ribkæ,similiter res pretiosas daret fratri
ejus & matri ejus.
54 Deinde comederunt & biberunt ipse &
viri illi qui cum ipso *erant*, ac pernoctave-
runt: cumque mane surrexissent, dixit ser-
vus ille, remittite me ad dominum meum.
55 Dicente verò fratre ipsius *Ribkæ* & matre
ipsius,Resideat hæc puella nobiscum *aliquot*
dies saltem m decem,postea abito,
56 Dixit ad eos,ne remoremini me, cùm Je-
hova secundaverit viam meam: remittite
me ut abeam ad dominum meum.
57 Tunc dixerunt, vocemus puellam ipsam,
& interrogemus ' ex ore ejus.
58 Vocantes ergo Ribkam dixerunt ad eam,
n visne proficisci cum hoc ipso? Dixit illa,
proficiscar.
59 Dimittentes itaque Ribkam 'sororem su-
am & 'nutricem ejus,servumque Abrahami
ac viros ejus:
60 Benedixerunt Ribkæ,dicentes ei, ô soror
nostra

k Heb. *veritatis.*

49 *Benignitatem & fi.*] postulatum concedendo,& bona fide præstando officium quod debetis consanguineo vestro.

Ad dexteram vel] id est, aliò deflectam, opponuntur enim ista rectæ viæ: proverbialis formula.

50 *Laban & Bethuel*] filius hic in assensu præbendo patri præponitur, quia familiam paternam gubernabat (fortassis valetudinarius erat pater) & quia prudentiâ valebat in administratione rei familiaris, ut apparet ex cap. 28.& sequentibus, in historia rerum cum Jahhakobo gestarum: quare nulla deinceps fit patris mentio.

l Heb. *coram te.*

m Heb. *decadem dierum.*

57 *Ex ore ejus*] id est, ejus consensum non de nuptiis, sed de subita hac profectione, ut sequens versus docet.

n Heb. *eisne profectura.*

59 *Sororem*] id est, sanguine junctam: erat enim tantùm Labanis soror.

Nutricem] Deboram, de qua infrà 35.8.

nostra, tu evadas in mille myriadas, & hæ-
reditariò possideat semen tuum 'portam in-
imicorum suorum.
61 Surgens verò Ribka & puellæ ejus, insi-
dentesque camelis secutæ sunt virum illum:
acceptaque servus ille Ribkâ abiit.
62 Jitzchak autem veniebat ex deambulati-
one ad puteum 'Lachai roi: nam ipse habi-
tabat in regione meridiana *Cenahhanæa*.
63 (Egressus enim fuerat Jitzchak ad [o] me-
ditandum in quodam agro, appetente
vespera) cumque sublatis oculis suis aspice-
ret, ecce cameli venientes.
64 Ribka quoque sublatis oculis suis cùm
videret Jitzchakum, [p] dejecit se de ca-
melo.
65 (Dicenti enim *Ribka* ad servum illum,
quis *est* vir iste qui ambulat per agrum il-
lum obviam nobis ? responderat servus il-
le, is *est* dominus meus) & accepto peplo 'o-
peruit se.
66 Enarravit autem servus ille Jitzchako om-
nes res quas gesserat.
67 Et introducens eam Jitzchak in tentori-
um illud *quod fuerat* Saræ matris suæ, ac-
cepit Ribkam ut esset ei uxor, & amavit e-
am: sic consolatus est se Jitzchak 'post *obi-
tum* matris suæ.

60 *Portam inim.*] vide suprà 22. 17. annot.

62 *Lachai roi.*] de quo suprà 16, 13.

o *Veleranidum.*

p Heb. *decidit* sponte.

65 *Operuit se*] in pudoris & subjectionis signum: vide annot. suprà 20, 16.

67 *Post obitum*] ex quo tertius annus agebatur, necdum tamen dolorem ejus deposuerat.

Caput XXV.

Abraham ex novo conjugio liberos suscipit, quos a Jitzchako (ut solus hæres sit) cum muneribus dimittit: deinde mortuus, a duobus senioribus filiis sepelitur. Jischmahhelis ætas, mors, gens, & termini illius describuntur. Jitzchak geminos suscipit, quorum prior posteriori jus primogenitorum vili pretio vendit.

1 [a] DEINDE verò Abraham accepit vx-
orem, cujus nomen Ketura.
2 Quæ peperit ei Zimranem, & Jok-
schanem, & Medanem, & Midjanem, Jisch-
bakum quoque, & Schuachum.
3 Jokschan autem genuit Schebam & Deda-
nem: filii verò Dedanis fuerunt 'Aschuri-
mus, & Letuschimus, & Leummimus.
4 Filii autem Midjanis, Hhepha, & Hhepher,
& Chanoc, & Abidahh, & Eldahha: omnes
hi *fuerunt* filii Keturæ.
5 'Dederat autem Abraham quicquid *erat*
sibi, Jitzchako:
6 Filiis verò concubinarum uxorum quæ *fue-
runt* [b] sibi, dedit Abraham dona: ac dimisit
eos a Jitzchako filio suo, dû adhuc viveret,
Orientem versus, 'in regionem Orienta-
lem.
7 [c] Hoc autem *est* tempus annorum vitæ Abra-
hami, quibus vixit: 'centum septuaginta
quinque anni.
8 Et expirans mortuus est Abraham 'in cani-
tie bona, [d] senio satur: sic 'aggregatus est
ad populos suos.
9 Sepelieruntque eum Jitzchak & Jischmah-
hel filii ejus in spelunca Macpelæ, in agro

a Heb.] *& adjecit Abraham & accepit.*

3 *Aschurimus*] Hæc nomina etsi pluralia terminatione, numero tamen singularia & significatione sunt propria, ut Muppim, Chuppim, & Chuschim, Infr. 46. 21 & 23.

5 *Dederat*] nam unicus erat ex uxore, suprà 22. 2. & temporalium spiritualiumque promissionum divinitus, antequam nasceretur, hæres institutus, suprà 15. 4.

b Heb. *Abrahamo*, ut suprà 12. 1.

6 *In regionem orient.*] ubi est Arabia utraque.

c Heb. *hi autem sunt dies annorum.*

7 *Centum*] ita vixit peregrinus 105. annos, & nepotes reliquit 15. annorum.

d Heb. *senex & satur.*

8 *In canitie*] ut promissum fuerat suprà 15, 15.

Aggregatus est] id est, reliquis ante ipsum mortuis adjunctus: quod item dicitur de Jischmahhele, infrà 17.

Hhephronis filii Tzocharis Chittæi, qui *est*
e-regione Mamræ,
10 Agro, *inquam*, illo quem emerat Abraham
a filiis Chethi: ibi sepultus est Abraham
cum Sara uxore sua.
11 Fuitque post mortem Abrahami, ut 'be-
nediceret Deus Jitzchako filio ejus: habi-
tabat autem Jitzchak juxta puteum 'La-
chai roi.
12 'Atque hæ *sunt* generationes Jischmah-
helis filii Abrahami, quem peperit Hagar
Ægyptia ancilla Saræ, Abrahamo.
13 Hæc, inquam, nomina filiorum Jischmah-
helis, [e] quibus appellantur per generatio-
nes suas: primogenitus Jischmahhelis Ne-
bajoth, deinde Kedar, & Adbeel, & Mib-
sam,
14 Et Mischmahh & Duma, & Massa,
15 Chadar, & Tema, Jethur, Naphis, & Ked-
ma.
16 Hi fuerunt filii Jischmahhelis, & hæc no-
mina eorum per villas eorum, & per castel-
la eorum, duodecim principes per nationes
suas.
17 (Hi autem *sunt* anni vitæ Jischmahhelis,
centum triginta septem anni, deinde expi-
rans mortuus est: sic aggregatus est ad po-
pulos suos.
18 Qui habitaverunt a Chavila usque Schu-
rem, quod *desertum est* e-regione Ægypti,
usque quà venis in Assyriam, coram omni-
bus fratribus suis 'longè lateque habita-
vit.
19 Hæc verò *sunt* [f] quæ acciderunt Jitzcha-
ko filio Abrahami: Abrahã genuit Jitzcha-
kum.
20 Erat autem Jitzchak natus quadraginta
annos, cùm acciperet Ribkam filiam Be-
thuelis Syri, ex Padane Syriæ, 'sororem
Labanis Syri sibi in uxorem.
21 Posteà supplex oravit Jitzchak Jehovam
'ob uxorem suã, eo quòd sterilis *erat*: & ex-
oratus est illi Jehova, ita ut conceperit
Ribka uxor ejus.
22 Cumque [g] inter se conquassarent filii ejus
in ea, dixit, si sic est, 'quorsum ego ? abiit
igitur 'ad consulendum Jehovam.
23 Cui dixit Jehova, 'duæ gentes *sunt* in
ventre tuo, & duæ nationes, *editæ* ex ven-
tre tuo separabuntur: quarum [h] natio una
'robustior erit alterâ, & major serviet mi-
nori.
24 Completis itaque diebus ejus ad parien-
dum, ecce gemini in ventre ejus.
25 Prodiit autem prior rufus, totus tanquam
toga villosa: ideò vocarunt nomen ejus
[i] Hhesavum.
26 Posteà verò prodiit frater ejus, cujus ma-
nus tenebat calcaneum Hhesavi: ideò vo-
cavit *quisque* nomen ejus [k] Jahhakobum. E-
rat autem Jitzchak natus sexaginta annos,
cùm *illa* pareret eos.
27 Deinde cùm crevissent isti pueri, fuit Hhe-
sav vir peritus venationis, vir agrestis: Jah-
hakob verò vir integer, habitabat 'in ten-
toriis.
28 Amabat itaque Jitzchak Hhesavum, quia
venatio *grata erat* in ore ejus: Ribka verò

11 *Benediceret*] ei confirmaret benedictiones parenti factas, suprà 17. 19.

Lachai roi] suprà 16 13. & 24. 62.

12 *Atque*] sequentibus ostendit fidem Dei in servandis iis quę promiserat suprà 16. 10. & 12.

e Heb. *cum nominibus suis.*

18 *Longè lateq. hab.*] nimirum coram omnibus fratribus suis, ut promiserat suprà 16. 12. nam verbum Hebræum hîc, ut Judic. 7. 12. significat longè lateque diffundi.

f Heb. *generationes Jitzchaki, ut suprà 6. 9.*

20 *Sororem Labanis*] hîc propter historiam Jahhakobi (cujus socer fuit) nominatur.

21 *Ob uxorem*] id est, ea præsente & unà cum illa.

g *vel irruerent alter in alterum.*

22 *Quorsum ego*] tamdiu oravi supplex ut mihi concederetur proles? Aposiopesis in pathetico sermone frequens.

Ad consulendum] per aliquem Prophetam, fortasse socerum qui idem dicitur propheta suprà 20. 7.

23 *Duæ gentes*] duarum gentium autores inter se dissidentes, quorum dissidium in posteris ipsorum continuabitur.

h Heb. *natio præ natione robusta erit.*

Robustior erit] id est, ea quæ ex minore nascetur victoriam obtinebit, conjunctam fœderis continuatione: in quo præter Christum & vitæ cœlestis hæreditatem, hujus quoque vitæ benedictiones comprehendebantur. Quamobrem rectè adducitur hîc locus ab Apostolo Rom. 9. 12. & victoria hæc gratuitæ electioni Dei, unico promissionum ejus fœderisque fundamento in Christo attribuitur.

i *id est perfectum, nam perfectior quàm pueri solent, videlicet pilis instructus, prodiit.*

k *id est, manu tenentem calcaneum; nam ex manu & calcaneo compositum nomen est. Sed paronomasia in vertendo perit.*

27 *In tentoriis*] pecuariam & rem domesticam exercens ideò tentoriis in plurali scribit, q. d. vel domi erat, vel apud greges: ut suprà 4. 20. Jubal degentium in tentoriis autor fuisse dicitur.

amabat Jahhakobum.
29 *Coquente autem Jahhakobo [l] jusculum,
veniebat Hhesav ex agro, eratque fessus:
30 Quamobrem dixit Hhesav ad Jahhako-
bum, sine me haurire de isto edulio [m] admo-
dum rufo, nam fessus sum: idcirco vocavit
quisque nomen ejus [n] Edomum.
31 Respondenti vero Jahhakobo, vende jam
hodie primogeniti jus tuum mihi:
32 Dixit Hhesav, ecce ego *propero ad mor-
tem: quorsum ergo mihi jus primogeniti?
33 Cui dixit Jahhakob, jura mihi jam ho-
die, qui juravit ei: sic vendidit jus suum
primogeniti Jahhakobo.
34 Jahhakob verò dedit Hhesavo panem &
jusculum lentium, qui *comedit ac bibit,
deinde surgens abiit: sic contempsit Hhe-
sav jus ipsum primogeniti.

29 *Coquente*] hoc puerorum factum etsi videtur ridiculum, tamen non frustrà describit Mosche: divinæ enim voluntati, qua major minori subjectus est, inservit, ut etiam benedictio à patre decepto in minorem collata, infrà 27.29. quod tandem completum est sub Davide. 2. Schem. 8.14.
l Heb. *coctionem.*
m Heb. *rufo rufo: anadiplosis loco superlativi.*
n *id est, rufum.*
32 *Propero ad*] quasi dicat feras venando pericula mortis quotidie subeo, ita non modò juris sed etiam vitæ præsentis (quam pluris facio) curam omnem abjicio: quòd si ab illis discerpar, quid proderit mihi jus primogeniti? Sic profanus Hhesav sacrum Dei jus abjicit: vide Heb. 12. 16. 34 *Comedit*] hac congerie impœnitentia Hhesavi describitur, qui neque vilitate pretii a tanta rei venditione est deterritus, neque inter comedendum aut postquàm comedisset, ulla ratione resipuit.

Caput XXVI.

Jitzchak fame impulsus in Aegyptum cogitat: sed monitus a Deo Gerari substitit: ubi etsi de promissionibus patri factis confirmatus est, tamen metu mortis uxorem suam fingit sororem esse: quo nomine a Rege objurgatus quidem, sed publico edicto confirmatus est. Deinde cùm Dei beneficio opulentior effectus, injuriâ Pelischtæorum gravius premeretur, Beerschebahhum secessit, ubi Dei oraculo denuò confirmatus, & a Rege Gerari in fœdus ascitus est.

1 FUIT autem fames in ea regione, præ-
ter famen illam priorem quæ fuerat *tem-
poribus Abrahami: quapropter profe-
ctus est Jitzchak ad Abimelecum Regem
Pelischtæorum Gerarum.
2 Apparens enim ei Jehova, dixerat, *ne de-
scendas in Ægyptum, sed habita in ea regi-
one quam dixero tibi.
3 Peregrinare in hac regione, & ero tecum
ac benedicam tibi: nam tibi & semini tuo
dabo omnes regiones istas, ut stabiliam *ju-
ramentum illud quod juravi Abrahamo
patri tuo.
4 Multiplicabo enim semen tuum *ut sit nu-
merosum* sicut stellæ cœli, & dabo semini
tuo omnes regiones istas: & benedictas se
reputabunt in semine tuo omnes gentes
terræ:
5 Propterea quod auscultavit Abraham voci
meæ, & observavit *observationem meam,
præcepta mea, statuta mea, & leges meas.
6 Concedit itaque Jitzchak Gerari.
7 Interrogantibusque viris loci illius de uxo-
re ipsius, dicebat, soror mea est, nam me-
tuebat dicere, uxor mea *est*: [a] *dicebat enim,
cavendum* ne occidant me viri hujus lo-
ci propter Ribkam, eo quòd bonâ formâ
sit.
8 Fuit autem cùm [b] multos dies ibi egisset,
ut prospectaret Abimelec rex Pelischtæo-
rum per fenestram: & videret quòd ecce
Jitzchak colludebat cum Ribka uxore sua.
9 Quapropter vocato Abimelec Jitzchako
dixit, Certè ecce uxor tua est: quomodo
ergo dixisti, soror mea est? ad quem dixit
Jitzchak, quia dicebam, *cavendum* ne mo-
riar propter eam.
10 Tum dixit Abimelec, quid hoc *est quod* fe-
cisti nobis? parum *abfuit* quin concubuerit
unus ex hoc populo cum uxore tua: sic ad-
duxisses super nos *reatum.
11 Præcepitque Abimelec toti populo suo,
dicendo, qui tetigerit hunc virum aut ux-
orem ejus, [c] omnino morte plectetur.
12 Serens autem Jitzchak in terra illa adipi-
scebatur anno quoque centuplas mensuras:
adeò benedicebat ei Jehova.
13 Sic crescebat vir ille, & [d] progrediebatur
continenter crescendo, usque-dum crevis-
set valde.
14 Fuit enim ei possessio gregum, & posses-
sio armentorum, & famulitium adeò mag-
num, ut inviderent ei Pelischtæi:
15 Et omnes puteos quos foderant servi pa-
tris ejus temporibus Abrahami patris ejus,
occluderent Pelischtæi, implentes eos pul-
vere:
16 Diceretque Abimelec ad Jitzchakum, dis-
cede a nobis, nam multò potentior factus
es nobis.
17 Itaque discessit inde Jitzchak, & castris
positis in valle Gerari, consedit in ea.
18 ([e] Refoderat enim Jitzchak puteos aqua-
rum quos foderant temporibus Abrahami
patris sui, quósque occluserant Pelischtæi
post mortem Abrahami: & indiderat eis no-
mina, secundum nomina quæ indiderat eis
pater ejus)
19 Fodientesque servi Jitzchaki in ea valle,
invenierunt ibi puteum aquarum *viventi-
um.
20 Contenderunt autem pastores Gerari
cum pastoribus Jitzchaki, dicendo, nostræ
sunt hæ aquæ: quamobrem vocavit nomen
putei illius [f] Hhesekum, quia sponte litem
moverant cum ipso.
21 Deinde cùm fodissent puteum alterum,
contenderunt etiam propter illum: quam-
obrem vocavit nomen ejus [g] Sitnam.
22 *Refigens verò inde tentorium cùm effo-
disset puteum alium, non contenderunt
propter eum: quapropter vocavit nomen
ejus [h] Rechobothas, dicebat enim *sic vocan-
dus est*, quia jam dilatavit Jehova nobis
terminos, ut fructuosi simus in hac regi-
one:
23 Posteà ascendit inde Beer-schebahhum.
24 Apparuitque ei Jehova *illa ipsa nocte, di-
cens, Ego sum Deus Abrahami patris tui: ne
timeas, nam tecum sum, benedicamque ti-
bi, & multiplicabo semen tuum propter A-
brahamum servum meum.
25 Extructo itaq; ibi altari invocavit nomen
Jehovæ, tetenditque ibi tentorium su-
um: & foderunt ibi servi Jitzchaki pute-
um.
26 *Abimeleco autem veniente ad eum Ge-
raro, cum Achuzatho amico suo, & Picole
principe exercitus sui:
27 Dixit Jitzchak ad eos, cur venistis ad
me?

1 *Temporibus Abr.*] suprà 12.7.
2 *Ne descendas*] ut patris exemplo cogitabas.
3 *Juramentum illud*] quod te præsente præstitum est, ubi fueras immolandus suprà 22.17.
5 *Observationem*] hoc generis nomen est, cujus tres voces quæ sequuntur sunt veluti species: qua congerie vocum, diligens & syncera Abrahami in omnibus obedientia commendatur.
a *Eclipsis supplenda hic, ut infrà 9. vide suprà 9.22.*
b Heb. *prorogati essent ei ibi dies.*
10 *Reatum*] id est, conjecisses nos in peccatum, cujus pœna fuisset nobis subeunda: Hebræa enim vox significat reatum, & reatus pœnâ.
c Heb. *moriendo morte plectetur.*
d Heb. *ibat eundo & crescendo: ut suprà 8.3.*
e Heb. *reversus erat ut foderet.*
19 *Viventium*] id est, perennium & perpetuò scaturientium.
f *id est, litem.*
g *id est, odium, inimicitias, contradictionem.*
22 *Refigens*] vide suprà in 13.8.
h *id est, dilatationes.*
24 *Illa ipsa*] quò eò pervenit: apparuit autem, ut tristem de injuriis acceptis consolaretur, & jubet subsistere.
26 *Abimeleco*] sic declarat Deus se eodem favore filium prosequi, quo Abrahamum fuerat prosecutus ad quem similiter petendi fœderis causâ venerat Abimelec, suprà 21.

mes cùm vos oderitis me, & dimiseritis me
a vobis?
28 Qui dixerunt,[l] certò perspeximus[*] esse Je-
hovam tecum, ideò diximus, sit nunc [*] exe-
cratio inter nos, *hoc est*, inter nos & inter te:
pangamus itaque fœdus tecum.
29 *Dira tibi imprecare*[*] si nos affeceris ma-
lo, [*]quemadmodum [*] non tetigimus te, &
quemadmodum te [*]duntaxat beneficio af-
fecimus, dimisimúsq; te [*]cum pace: tu nunc
annue[*] benedicte Jehovæ.
30 Cùm itaque fecisset eis convivium, come-
dissentque & bibissent,
31 Surgentes mane juraverunt [k] alter alteri:
deduxitq; eos Jitzchak, & abierunt ab eo
cum pace.
32 Fuitq; eo ipso die, ut venientes servi Jitz-
chaki nunciarent ei de [*]puteo illo quem fo-
derant, dicerentq; ei, invenimus aquas.
33 Et vocavit illum [l] Schibhham: idcircò no-
men civitatis illius est [m] Beer-schebahh, us-
que ad hunc diem.

l Heb. *perspiciendo perspeximus*, *vide supra* 2.16. & 17.
28 *Esse Jehovam*] vide supra 21.22.
Execratio] id est, juramentum execratione conjunctũ, qua sibi male precatur, jurans, si juramentũ violet: Synecdoche.
29 *Si nos*] summa fœderis erat, ne alter noceret alteri.
Quemadmodum] his verbis objectum odium diluunt, & petitionis suæ æquitatem ostendunt: quà eadem ratione usi sunt suprà 21. 23.
Non tetigimus] nam ita edicto caverat suprà ver. 11.
Duntaxat beneficio] hospitio excipientes, & ad participanda cõmoda regionis nostræ admittentes.
Cum pace] id est, salvis personis, rebusq; tuis omnibus. *Benedicte Jehovæ*] honorifica appellatio illius temporis, quã etiam Laban servum Abrahami appellavit suprà 24. 31. k Heb. *vir fratri suo.* 32 *Puteo illo*] de quo supra ver. 25. l *id est, juramentum.* m *id est, puteum juramenti: vide suprà* 21.31.

Caput XXVII.

Hhesav Cenabhanæas uxores parentibus invisas ducit: quem dum senex Jitzchak & oculis captus venatum mittit, benedicturus ei post allatam prædam, minor filius astu matris cum vestitu majoris domesticóque edulio suppositus, benedictionem imprudente patre surripit: qua fraude retecta frater reversus benedictionem minimè recuperat, sed alteri nihilominus Deo autore confirmatur. Quare cùm major minorem odio capitali prosequeretur, mater consilium de ablegando filio, callidè ipsi maritóque proponit.

1 [*] CUM autem esset Hhesav natus qua-
draginta annos, duxit uxorem Jehu-
ditham filiam Beeri Chittæi, & Bas-
matham filiam Elonis Chittæi:
2 Quæ fuerunt [a] amaritudini animis Jitzcha-
ki & Ribkæ.
3 Deinde fuit cùm senuisset Jitzchak, & ca-
ligarent oculi ejus ne videret, ut vocans
Hhesavum filium suum majorem, diceret ad
eum, fili mi: qui dixit ad eum, ecce me.
4 Tum dixit, ecce nunc senui, non novi diem
mortis meæ.
5 Jam itaque sume quæso arma tua, phare-
tram tuam & arcum tuum, exiensq; in agrum
venare mihi venationem:
6 Paratisque mihi cupediis quemadmodum
diligo, afferto eas ad me ut comedam:
& [*] benedicet tibi anima mea priusquam
moriar.
7 (Ribka autem audiebat cùm alloqueretur
Jitzchak Hhesavum filium suum) abiit ergo
Hhesav in agrum, ad venandum venationẽ
quam afferret.
8 Ribka verò allocuta est Jahhakobum fili-
um suum, dicendo: ecce, audivi patrem tu-
um alloquentem Hhesavum fratrem tuum,
dicendo,
9 Affer mihi venationem, & para mihi cupe-
dias, quas comedam, pòst benedicam tibi
[*] coram Jehova, priusquam moriar.
10 Nunc itaque fili mi, ausculta voci meæ, in
eo quod ego præcipio tibi.
11 [*] Abiens nunc ad gregem, accipe mihi in-
de duos hœdos caprarum bonos, quos pa-
rem cupedias patri tuo, quemadmodum
diligit,
12 Et afferente te ad patrem tuum comedat:
ut benedicat tibi antequam moriatur.
13 Sed dixit Jahhakob ad Ribkam matrem
suam, En Hhesav frater meus, vir pilosus est,
ego verò *sum* vir [b] glaber:
14 Forsassis palpabit me pater meus, & ero in
oculis ejus tanquam [c] planus: sic adducam
super me maledictionem, non autem bene-
dictionem.
15 Cui dixit mater ejus, [*] super me *sit* male-
dictio tua, fili mi: tantùm ausculta voci meæ, &
abiens accipe mihi.
16 Abiens ergo accepit & attulit matri suæ:
paravitque mater ejus cupedias, quemad-
modum diligebat pater ejus.
17 Deinde acceptis Ribka vestimentis Hhe-
savi filii sui majoris [d] desyderatissimis, quæ
erant apud se domi, induens Jahhakobum
filium suum minorem,
18 Pellibusq; hœdorum e capris induens ma-
nus ejus, & [e] glabritiem colli ejus:
19 Posuit cupedias illas quas paraverat, cum
pane, in manu Jahhakobi filii sui.
20 Sic veniens ad patrem suum dixit, pa-
ter mi: quo dicente, ecce me, quis es tu,
fili mi?
21 Dixit Jahhakob ad patrem suum, ego *sum*
Hhesav primogenitus tuus, feci quemad-
modum edixisti mihi: surgens nunc sede &
comede de venatione mea, ut benedicat
mihi anima tua.
22 Dicenti autem Jitzchako ad filium suum,
[*] quàm jam [f] citò invenisti, fili mi? dixit, *cer-
tè*, quia fecit Jehova Deus tuus ut obveni-
ret mihi.
23 Tum dixit Jitzchak ad Jahhakobum, acce-
de nunc ut palpem te fili mi, an tu is *sis*, filius
meus Hhesav nécne.
24 Accessit ergo Jahhakob ad Jitzchakum
patrem suum: qui palpando eum dixit, hæc
vox vox est Jahhakobi, at hę manus manus
Hhesavi.
25 Non enim agnoverat eum, eo quòd essent
manus ejus, ut manus Hhesavi fratris ejus,
pilosæ: quare benedixit ei.
26 Cùm enim dicenti, tu is *es* filius meus Hhe-
sav? respondisset Jahhakob, sum,
27 Ipsiq; dicenti, admove mihi & comedam
de venatione filii mei, ut benedicat tibi a-
nima mea, admovisset ut comederet, attu-
lissetq; ei vinum ut biberet:
28 Dixerat ad eum Jitzchak pater ejus, acce-
de nunc & osculare me, fili mi.
29 Accedente igitur eo & osculante illum,
cùm odoraretur *Jitzchak* odorem vestimẽ-
torum ejus, benedixit ei: ac dixit, [*][g] vide, o-
dor filii mei cui benedixit Jehova, *est* sicut
odor agri.
30 [*] Det itaque Deus ipse tibi de rore cœli,
[h][*] variaque pinguedine terrę, & copiam fru-
menti ac musti.
31 [*] Serviant tibi populi, & incurvent se
tibi nationes, [*] esto herus fratribus tuis,

1 *Cum autem*] Duos hos versus, quia ad sequentem historiam pertinent, huic capiti conjunximus.
a Heb. *amaritudo spiritus Jitzchako & Ribkæ: vide infra ver. ultimo, & 28.8.*
8 *Benedicet*] id est, paternarum benedictionum promissionumq; hæreditatem in te ut primogenitũ transmittam: sic naturalis ordinis privatiq; studii potius rationem habet quàm oraculi, de quo suprà 25.23.

9 *Coram Jehova*] q.d. quæ testamentaria benedictio rata futura est a Domino.
11 *Abiens nunc*] antequàm frater cum præda revertatur.
b Heb. *levis*, *id est levi cute.*
c *id est, alios seducens & in errorem impellens.*
15 *Super me*] de divino oraculo confirmata, maledictionẽ audacter in se derivat, a qua filius metuebat.
d Heb. *de syderiorum, id est, omnino pretiosis.*
e Heb. *levorem.*
22 *Quàm jam*] duę causæ explicantur, quæ senem moverunt ut fraudem subesse suspicaretur: una est citò allatus cibus, altera vocis dissimilitudo. Priorem diluit Jahhakob adducta Dei providentia: altera (quia plus pa[t]ertactui & odoratui quàm auditui, Deo ita disponente, tribuebat) cùm Jahhakobum palpasset, & olfecisset vestimenta ejus, sublata est.
f Heb. *festinasti inveniendo.*
29 *Vide odor*] Ἐμπλοκὴ verborum quam mutato ordine fecimus planiorem. Sensus est: cùm filium osculans odorem vestimentorum Hhesavi (quæ non pædorem caulæ sed agrorum odoramenta redolebant) sensit, omni dubitatione sublata eum existimavit esse Hhesavum, ac proinde ei benedixit.
g *id est, considera.*
30 *Det itaque*] & bene precatur filio vota animi sui proferens, & prophetico Spiritu promissiones Dei denunciat: quare Hebræa verba utrunque continent, det vel dabit, & sic sequentia.
h Heb. *pinguedinibus.*
Variaq; ping.] confer cum Deut. 8.8.
31 *Serviant*] hæc partim Jehoschuhhæ, partim Davidis sequentiumq; Regũ temporibus effecta sunt.
Esto herus] hic jus primogeniti imprudens confirmat pater.

&

& incurvent se tibi filii matris tuæ: *maledicentium tibi quisque maledictus *esto*, &
qui benedixerit tibi, esto benedictus.
32 Fuit autem cùm absolvisset Jitzchak benedicere Jahhakobo: fuit, inquam, ut [i] vixdum egresso prorsus Jahhakobo a facie
Jitzchaki patris sui, Hhesav rediret a venatione sua.
33 Paratas itaque ipse quoque cupedias attulit patri suo: dixitque patri suo, surgat pater meus, & comedat de venatione filii sui,
ut benedicat mihi anima tua.
34 Dicente verò ei Jitzchako patre ejus, quis
es tu? dixit, ego *sum* filius tuus, primogenitus
tuus, Hhesav.
35 Tunc *contremuit Jitzchak tremore magno admodum, & dixit, [k] quis ille *est* qui venatus venationem modò attulit mihi, & comedi ex omnibus antequàm venires, & cui
benedixi? etiam benedictus erit.
36 Audiens autem Hhesav verba patris sui,
exclamavit clamore magno & amaro admodum: dixitque patri suo, benedic mihi,
mihi quoque pater mi.
37 Qui dixit, venit frater tuus *per fraudem,
& abstulit benedictionem tuam.
38 Dicenti autem, quàm rectè vocavit nomen suum [l] Jahhakobum! supplantavit enim me jam secundò, primogeniti jus meum *abstulerat, & ecce modò abstulit *benedictionem meam: deinde dicenti, an
non penes te reservasti mihi benedictionem?
39 Respondens Jitzchak dixit Hhesavo, en,
herum constitui eum tibi, & *omnes fratres
ejus dedi ei in servos, frumento quoque ac
musto *fulcivi eum: tibi igitur jam quid faceram, fili mi?
40 Dicebat verò Hhesav ad patrem suum, an
benedictio unica tibi est, pater mi? benedic
mihi, mihi quoque, pater mi: & sublata Hhesav voce sua *flebat.
41 Respondens itaque Jitzchak pater ejus dixit ad eum, ecce, ex varia pinguedine terræ *erit* habitatio tua, & ex rore cœli
supernè.
42 Sed *gladio tuo vives, & fratri tuo servies:
*erit tamen cùm dominaberis, & frangendo
excuties jugum ejus e collo tuo.
43 Quare intestino odio prosequens Hhesav
Jahhakobum propter istam benedictionem
qua benedixerat ei pater ejus, dixit Hhesav
[m] cum animo suo, appropinquant dies luctus
patris mei, tunc occidam Jahhakobum fratrem meum.
44 Cumque nunciatum esset Ribkæ *unumquodque* verborum Hhesavi filij sui majoris,
mittens vocavit Jahhakobum filium suum
minorem, dixitque ad eum, ecce *Hhesav
frater tuus se mox consolaturus esset de te,
occidendo te.
45 Nunc itaque fili mi, ausculta voci meæ, &
surgens fuga te eripe ad Labanem fratrem
meum Charanem:
46 Ut maneas cum eo dies [n] paucissimos, usque-dum avertatur æstuans ira fratris tui:
47 Dum aversa ira æstuante fratris tui a te,
oblitus fuerit ejus quod fecisti ipsi, postea
mittens recipiam te inde: quare orbarer etiam utroque vestrûm die uno?

Maledicentium] benedictiones paternas huic tradit hæreditatis jure, de quibus suprà 11.35.
i Heb. *tanquam exeundo exiverat*.

35 *Contremuit*] quo velut fræno injecto cohibet eum Deus ne benedictionem revocet, sed verbis sequentibus confirmare cogit.
k Heb. *quis modò is est qui, &c. Vocum ordo perturbatus, animum loquentis perturbatum exprimens.*
37 *Per fraudem*] ut se excuset fratrem accusat non admodum prudenter.
l *id est, supplantatorem: nomen enim contumeliosè detorquet a vera significatione.*
38 *Abstulerat*] imò ipse interposito juramento sciens ac prudens vendiderat, suprà 25.33.
Benedictionem meam] atqui ad eum pertinebat, ut cui primogeniti jure cessisset.
39 *Omnes fratres*] id est totam posteritatem tuam.
Fulcivi] circumquaque munivi, eorumq; copiam ei addixi.
40 *Flebat*] vide Heb. 12.17.
41 *Erit habitatio*] hoc est, regionem habebis non prorsus sterilem, sed ex parte frugiferam.
42 *Gladio tuo*] vitam inquietam ages, & fines tuos armis tueri cogêris.
Erit ta.] ut evenit sub Joramo. 2. Reg. 8.
m Heb. *in corde suo*.
44 *Hhesav fra.*] prudenter Hhesavi consilium reticet, tantùm quod metuit filio minori proponit, ut quàm minimè fieri possit, fratrum animi exacerbentur.

n Heb. *unos*.

48 Ad Jitzchakum verò dixit Ribka, *tædet
me vitæ meæ propter [o] Chittæas: si accipiet
Jahhakob uxorem de Chittæis quales istæ
sunt, de filiabus hujus regionis, ad quid
mihi vita?

o Heb. *filias Chethi: nimirum uxores Hhesavi, de quibus suprà 26.34 & 35.* 1. & 2.

Caput XXVIII.

Jitzchak Jahhakobum in Mesopotamiam mittens ut ex sua cognatione uxorem ducat, eum contra exilii molestias divina benedictione solatur: cujus animum sibi prioribus nuptiis infensum reconciliaturus Hhesav, filiam Jischmahhelis prioribus superinducit. Deus Jahhakobo in itinere paternas benedictiones confirmat, favoremq; suum in toto illo exilio promittit: ad cujus testimonium erecto lapide Jahhakob loci nomen mutat, ac grati animi votum Deo nuncupat.

1 VOcans itaque Jitzchak Jahhakobum
ut *benediceret ei, præcepit ei ac dixit ei, ne accipias uxorem de filiabus
Cenahhani:
2 *Sed* *surge, abi Padanem Syriæ in domum
Bethuelis patris matris tuæ, & accipe tibi
inde uxorem de filiabus Labanis fratris matris tuæ.
3 *Deus* autem fortis *omnipotens benedicat
tibi, fructuosumq; te reddat ac multiplicet
te, ut evadas in cœtum populorum.
4 Detq; tibi benedictionem Abrahami, tibi
inquam & semini tuo tecum, ut hæreditariò
possideas terram peregrinationum tuarum,
quam Deus dedit Abrahamo.
5 Sic dimisit Jitzchak Jahhakobum ut abiret Padanem Syriæ, ad Labanem filium Bethuelis Syrum, fratrem Ribkæ matris Jahhakobi & Hhesavi.
6 Videns autem Hhesav Jitzchakum benedixisse Jahhakobo, & dimisisse eum Padanem Syriæ ad accipiendum sibi inde uxorem, cumque ei benediceret, interdixisse ei
dicendo, ne accipias uxorem de filiabus
Cenahhani,
7 Jahhakobum verò auscultantem patri suo
ac matri suæ, abiisse Padanem Syriæ:
8 Videns quoque Hhesav malas videri filias
Cenahhani in oculis Jitzchaki patris sui:
9 Abiens Hhesav ad [a] Jischmahhelitas, accepit Machalatham filiam Jischmahhelis filij Abrahami, sororem *Nebajothi,
præter *superiores* uxores suas, sibi in uxorem.
10 Verùm Jahhakob exiens Beer-schebahho, ut proficisceretur Charanem,
11 Incidit in quendam locum, ubi pernoctavit *quia occiderat Sol: & accipiens de lapidibus illius loci disposuit *ut essent* cervical
suum, cubavitq; in eo loco.
12 Eoq; somniante, *ecce scala constituta in
terra, cujus summitas pertingebat ad cœlum: & ecce Angeli Dei ascendebant descendebantq; per eam.
13 Ecce autem Jehova stans supra eam dicebat, *ego *sum* Jehova Deus Abrahami
patris tui, & Deus Jitzchaki: hanc ipsam

48 *Tædet me*] astuta ratione non tantùm copiam discedendi a patre impetrat filio, sed etiam patri persuadet ut eum a se ablleget.

1 *Benediceret*] id est, benedictiones quas prius deceptus contulerat, Jahhakobo peregrè profecturo, sciens & prudens confirmaret.
2 *Surge abi*] non dubium est quin Jitzchak uxoris consilio tum demum acquieverit cùm oraculo Dei fuit approbatum, præsertim memoria tenens quàm sollicitè cavisset pater ne in Mesopotamiam ipse duceretur suprà 24. nam hoc benedictionibus promissionibusque Dei quæ Jahhakobo in itinere fiunt, eventuq; ostenditur.
3 *Omnipotens*] vide suprà 17.1.
a Heb. *Jischmahhelem: sed is jam antè mortuus erat sup. 25. 17. Nomina autē propria pro gentilibus sæpe usurpantur.*
9 *Nebajothi*] primogeniti Jischmahhelis suprà 25.13.
11 *Quia occiderat*] ideò non poterat pervenire Luzam, & in agro subdio cubare coactus est.
12 *Ecce*] visioni huic convenit cum promissionibus Dei nam scala, Jahhakobi iter designat, Angeli ascendentes, abeuntis sunt custodes, sicut descendentes, redeuntis. Deus summitatem scalæ obtinet, quia rem totam moderatur, cujus providentiâ Jahhakob a parentibus abstrahitur, in itinere ducitur, apud socerum conservatur, atque reducitur. Hanc interpretationem fert Deus ipse ver. 15. Cùm enim se Jahhakobo adfuturum eumq; non deserturum dicit, satis declarat quorsum in summitate scalæ & Angelos adhibuerit. 13 *Ego sum*] hîc confirmatur à Deo benedictio Jitzchaki suprà facta ver. 3. & 4.

terra

Et semini tuo] ut suprà 13.15. annot.
14 *Sicut pulvis*] ut suprà Abrahamo, 13. 14. & sequent.
Benedicentur] ut suprà 11.35.
15 *Usque-dum*] id est, nunquam te derelinquam: sunt enim æternæ promissiones Dei in Christo. 1. Tim. 4.8.
16 *Est Jehova*] hoc est, singulari quadam ratione Deus, qui alioqui ubique est, hic se esse declarat signo.
17 *Domus Dei*] locus dignus qui consecretur precibus fundendis Deo: idem quoque sensus est verborum sequentium.
b Heb. *lapidem pro lapidum strue hic & infrà ver. 22. ut ostendit ver. 11. nam unus lapis qui ab uno moveri potuisset non fuisset satis ad statuam erigendam.*
18 *Oleum*] veluti consecrationis signũ, non ab eo excogitatum, sed a patre avoq; acceptum, & divinitus institutum. Hæc ceremonia deinde sub Lege in rerum personarumq; consecrationibus ex Dei mandato in usu fuit Exodi. 19. nam ita erat Ecclesiæ infãtia & pueritia exercenda, donec exhiberetur Christus.
c *id est, domum Dei fortis.*

terram in qua tu cubas, tibi dabo ' & semini tuo.
14 Eritq; semen tuum *numerosum*, ' sicut pulvis terræ, adeò ut erumpas in Occidentem, & in Orientem, & in Septentrionem, & in Meridiem: & ' benedicentur in te omnes familiæ terræ, id est, in semine tuo.
15 Quamobrem ecce ego tecum sum, ut custodiam te quocunque iveris, & reducam te ad hanc ipsam terram: non enim deseram te ' usque-dum perfecero id quod locutus sum tibi.
16 Cùm itaque evigilans Jahhakob a somno suo diceret, certè ' *est* Jehova in hoc ipso loco, attamen ego nesciveram:
17 (Territus enim dixerat, quàm terribilis *est* hic locus! non *est* hic *locus* nisi ' domus Dei: etiam hic locus est porta cœli)
18 Surgens Jahhakob mane, accepit illam [b] lapidum struem quam disposuerat *ut esset* cervical suum: disposuitq; eam *in* statuam, & effudit ' oleum in summitatem ejus.
19 Vocavitq; nomen loci illius [c] Beth-elem: siquidem Luz *erat* nomen civitatis illius antè.
20 Præterea vovit Jahhakob votum dicendo: ' Cùm fuerit Deus mecum, & custodierit me in via ista per quam ego profecturus sum, dederitque mihi panem ad comedendum, & vestimentum ad induendum,
21 Reversusq; fuero in pace ad domum patris mei, ' denique fuerit mihi Jehova in Deum:
22 Tum, ' hæc strues lapidum quam disposui in statuam, erit domus Dei: & quicquid dederis mihi, ejus decimas omnino dabo tibi.

20 *Cùm fuerit*] non est particula conditionalis, sed temporis adverbium, ut infrà 28.9. nam de promissionibus sibi factis minimè ambigit, quas propè ad verbum repetit, & adverbium certitudinis quo utitur suprà 16. eum non dubitasse docet. 21 *Denique fuerit*] finis iste versiculi cohæret cum reliqua parte ejus, votum verò seorsim in sequente versu exprimitur. Similem locutionem vide suprà 17.8. unde Jahhakob hanc voti formulam sumpsit. 22 *Hæc strues*] id est, locus in quo statuam e lapidibus erexi: Metonymia.

Caput XXIX.

Jahhakob Rachelis operâ in familiam Labanis receptus, ejusq; puellæ amore correptus septennii servitutem pro ea paciscitur: deinde in nuptiis per fraudem soceri Leâ suppositâ, alterum septennium paciscitur, ut Rachele potiatur. Et quia hanc præ illa amat, hæc sterilis divinitus, illa quatuor filiorum mater redditur.

1 Sublatis] id est, non invitus ac pedes trahens, sed alacris reliquum iter confecit, divino oraculo confirmatus.
Regionem ori.] Mesopotamiam, quæ Cenahhanææ est Orientalis.
a Heb. *filiorum Orientis.*

1 DEINDE ' sublatis Jahhakob pedibus suis, perrexit in ' regionem [a] Orientalium.
2 Cumque circumspiceret, ecce puteus in quodam agro: & ecce ibi tres greges pecudum cubantes juxta illum, ut ex illo puteo adaquarent greges, & lapis quidem magnus super os illius putei.
3 (Congregari enim solebant illuc omnes greges, & devolventes pastores lapidem illum ab ore ipso putei adaquabant pecudes: posteà reponebant eundem lapidem super os illius putei in locum suum)
4 Dicenti itaque ad illos Jahhakobo, fratres mei, undenam estis? dixerunt, ex Charane sumus.
5 Dixitque eis, nostisne Labanem filium Nachoris? qui dixerunt, novimus.
6 Deinde dixit eis, [b] rectène habet? qui dixerunt, rectè: & ecce Rachel filia ejus advenit cum pecudibus.
7 Tum dixit, en, adhuc dies [c] multus *est*, non *est* tempus congregandi pecoris: adaquate has pecudes, & [d] abeuntes pascite.
8 Qui dixerunt, ' non possumus, usque-dum congregati fuerint omnes greges, & devolverint pastores istum lapidem ab ore hujus putei: tum adaquabimus pecudes.
9 Ipso adhuc loquente cum illis, advenit Rachel cum pecudibus quæ *erant* patris sui: nam pecuaria erat.
10 Fuitq; cùm videret Jahhakob Rachelem filiam Labanis [e] avunculi sui, & pecudes Labanis avunculi sui, ut accedens Jahhakob ' devolveret lapidem illum ab ore illius putei, adaquaretq; pecudes Labanis avunculi sui.
11 Cùm enim ' osculatus Jahhakob Rachelé, sublata voce sua ' flevisset,
12 Deinde nunciasset Jahhakob Racheli se [f] cognatum esse patris ipsius, id est, se esse Ribkæ filium, cucurrerat illa ut nuntiaret patri suo.
13 Fuit itaque cùm audiret Laban [g] nuncium de Jahhakobo filio sororis suæ, ut currens obviam ei amplexaretur atque oscularetur eum, introduceretq; eum in domum suam: tunc narravit Labani ' omnes res istas.
14 Cui dixit Laban, ' profectò ' os meum & caro mea *es*: sic mansit cum eo [h] spatiũ mensis.
15 Deinde dixit Laban Jahhakobo, an quia cognatus meus es, ideò servies mihi gratis? indica mihi: quid *vis* in mercedem tuam?
16 (*Erant* autem Labani duæ filiæ: nomen majoris Lea, & nomen minoris Rachel.
17 Oculi verò Leæ [i] teneri *erant*, sed Rachel erat pulchra formâ & pulchra aspectu:
18 Quapropter amabat Jahhakob Rachelé) dixit ergo, Serviam tibi septem annos ' pro Rachele filia tua minore.
19 Cui dixit Laban, melius fuerit me tradere eam tibi, quàm ut tradam eam viro alteri: mane apud me.
20 Servivit itaque Jahhakob pro Rachele septem annos, qui fuerunt in oculis ejus tãquam dies [k] paucissimi, propterea quòd diligebat eam.
21 Dixerat autem Jahhakob ad Labanem, Cedò uxorem meam: quoniam ' completi sunt dies mei, ' ut congrediar cum ea.
22 Congregatisq; Laban ' omnibus viris illius loci, fecerat convivium.
23 Fuit autem vespere, ut ' accipiens Leam filiam suam, introduceret eam ad illum: qui

b Heb. *estne pax ei? pacis autem nomine valetudo & omne prosperitatis genus passim in scripturis intelligitur.*
c Heb. *magnus.*
d Heb. *abite & pascite.*
8 *Non possumus*] propter lapidis magnitudinem vires nostras superantem.
e Heb. *fratris matris suæ, & sic deinceps.*
10 *Devolveret*] suam operam in devolvendo lapide cum pastoribus conferret pro absente Rachele, quæ domum cucurrerat, ut de ejus adventu moneret patrem.
11 *Osculatus*] pro temporis & loci consuetudine.
Flevisset] præ gaudio, quòd tam commodè cognatam nactus esset.
f Heb. *fratrem ut suprà 24.27. & infrà 51.*
g Heb. *auditionem Jahhakobi.*
13 *Omnes res*] id est, quid inter fratrem & ipsum accidisset, cur profectionem hanc suscepisset, & quomodo in itinere oraculo confirmatus esset. Hæc oportebat Labani innotescere, ne quid adversi de subito ejus adventu suspicaretur: præsertim cùm nudum ferè videret ac sine comitatu: qui anteà famulum avi camelis, hominibus, auro, & argento instructum exceperat, suprà 24.
14 *Profectò*] Exclamatione satis sibi factum affirmat.
Os meum] id est, mihi consanguineus: necessitudinis periphrasis, ut Gene. 2. 23. & Judic. 9.2.
h Heb. *mensem dierum, id est, quot dies requiruntur ad constituendum mensem: Hypallage, pro dies mensis.*
i Heb. *debiles.*
18 *Pro Rachele*] id est, si des Rachelem: non enim ita servitutem paciscebatur, ut conjugium differretur usque ad exactum septennium. k Heb. *unius ut suprà 27.44.* 21 *Completi sunt dies*] i. uxori maturus sum plus satis: agebat enim annũ quasi 76. cùm pro uxore pacisceretur: quod colligitur si ex 130. annis quos natus erat cùm sisteretur Parhhoni infrà 47.9. quadraginta anni ætatis Josephi detrahantur, & quatuordecim anni servitutis Jahhakobi pro uxoribus, sub quorum finem Joseph natus est, infrà 30. 25. *Ut congrediar*] non ut abducat quia servitutem debet, sed ut dum servit, ea uxore utatur. 22 *Omnibus*] id est, quàm plurimis: sic enim alibi frequenter universalis particula restringitur, ut infrà 41.58. & 2. Reg. 8.9. & in novo Testamento sæpe.
23 *Accipiens Leam*] pro Rachele: nam sponsæ in mariti sui thalamum velatæ & sine lumine ducebantur, ut pudori earum consuleretur: ea fuit in prisca ætate integritas morum atque modestia.

congressus est cum ea.
24 Deditq; illi Laban Zilpam ancillam suam,
ut esset Leæ filiæ suæ ancilla.
25 Sed fuit mane cùm ecce ipsa *agnosceretur*
Lea, ut diceret *Jahhakob* ad Labanem, quid
hoc *est quod* fecisti mihi? nonne pro Rachele
[l] servio apud te? quare igitur decepisti me?
26 Cui dixit Laban, non ita fieri solet in lo-
co nostro: ut detur minor *natu* ante primo-
genitam.
27 Comple septimanam hujus: tum dabimus
tibi etiam istam pro servitute qua servies a-
pud me adhuc septem annos alteros.
28 Faciens ergo Jahhakob ita complevit sep-
timanam illius: deditq; Laban ei Rache-
lem filiam suam, *ut esset* ei uxor.
29 Dedit verò Laban Racheli filiæ suæ Bil-
ham ancillam suam, *ut esset* ei ancilla.
30 Congressusq; Jahhakob etiam cum Ra-
chele, amavit etiam Rachelem præ Lea,
servivitq; apud illum, præterea septem an-
nos alteros.
31 Videns autem Jehova exosam esse Leam,
aperuit vulvam ejus: at Rachel *erat* sterilis.
32 Concepit ergo Lea & peperit filium, cujus
vocavit nomen [m] Reubenem: dicebat enim,
sic vocandus est eò quòd vidit Jehova affli-
ctionē meā: nunc enim amabit me vir me*.
33 Posteà iterum concepit peperitq; filium:
quapropter dixit, quia audivit Jehova me
esse exosam, ideò dedit mihi etiam hunc: sic
vocavit nomen ejus [n] Schimhhonem.
34 Deinde concipiens rursus peperit filium,
dixitq;, nunc demum adjungetur mihi vir
meus, quia peperi ei tres filios: idcircò vo-
cavit nomen ejus [o] Levin.
35 Deinde concepit denuò, pariensq; filium
dixit hac vice celebrabo Jehovam: idcircò
vocavit nomen ejus, [p] Jehudam: tum desti-
tit parere.

l Heb. *fruivi*, *id est*, *servivi atem patiens sum*.

26 *Non ita*] Loci consuetudinem post nuptias obducit, quæ in contractu sponsalium fuerat exprimēda.

27 *Hujus*] Leæ videlicet, nam hæc ne repudietur, Laban alteram deamatam offert. Sensus est, patere nuptiarum convivium septemdiale jam cœptum absolvi, Leam apud te retinendo, posteà optatam quoque habebis. Nuptialis autem convivii septem dierum exemplum est in Schimschone, Judic. 14.15. & 17.

31 *Exosam*] id est, minus amatam, ut apparet ex præcedente versu.

m *id est*, *videntis afflictionem filium*: *compositum nomen ex corruptis vocibus ut & sequentia*.

n *ab audiendi verbo*.

34 *Nunc demum*] id est, conjunctior mihi posthac erit vir meus, & impensius me amabit quam antehac, ternûm liberorum matrem.

o *a verbo adjungendi*.

p *compositum ex Jehova & celebrandi verbo*.

CAPUT XXX.

Rachel & Lea æmulatione ancillas suas Jahhakobo tradunt suo loco parituras, qui tum ex ancillis, tum etiam ex uxoribus octonis adhuc liberis susceptis, dimissionem in patriam secundo servitutis septennio exacto petit: sed nova pactione soceri detentus, qua versicolor partus ipsi ex unicolore albo grege dabatur, mercedem duabus artibus, divinitus adjutus, multam & præstantem consequitur, ita ut pecoris efficiatur ditissimus.

1 Cùm autem videret Rachel se non pa-
rere Jahhakobo, æmulata est Rachel
sororem suam: dixitq; ad Jahhakobū,
cedo mihi liberos, sin minus, mortua sum.
2 Tunc accensa est ira Jahhakobi in Rache-
lem: & dixit, an loco Dei *sum* ego? qui pro-
hibuit a te fructum ventris.
3 Quapropter dixit *Rachel*, ecce ancillam
meam Bilham, congredere cum ea: ut pa-
riat super genua mea, & liberos consequar
ego quoque ex ea.
4 Deditq; ei Bilham ancillam suam in uxo-
rem: & congressus est cum ea Jahhakob.
5 Ita concepit Bilha, & peperit Jahhakobo
filium.
6 Tunc dixit Rachel, causam meam egit De-
us, etiamq; exaudivit vocem meam, quòd
dedit mihi filium: idcircò vocavit nomen
ejus [a] Danem.

1 *Cedo*] dolore excæcata, suæ sterilitatis culpam in maritum rejicit.

Mortua sum] id est, actum est de me, ut suprà 20.3.

2 *An loco*] quasi dicat, possemne ego mihi arrogare quod solius Dei est? ipse te sterilem reddidit, & solus potest fœcundare. sic infrà 50.19.

3 *Ecce anc.*] exemplo Saræ, suprà 16.2.

Pariat sup.] id est, partus ejus excipiam gremio, & tanquam meos habeam.

a *id est*, *causam agentem*, *vel judicantē*.

7 Cumq; concipiens iterū, peperisset Bilha
ancilla Rachelis filiū secundū Jahhakobo:
8 Dixit Rachel, Luctationibus [b] maximis
luctata sum cum sorore mea, etiamq; præva-
lui: quapropter vocavit nomē ejus [c] Naph-
talim.
9 Videns autem Lea se destitisse parere, si-
militer accepit Zilpam ancillam suam, & de-
dit eam Jahhakobo in uxorem.
10 Peperitq; Zilpa ancilla Leæ, Jahhakobo
filium:
11 Ideoq; dixit Lea, venit turma: & vocavit
nomen ejus [d] Gadem.
12 Iterum pariente Zilpa ancilla Leæ, filium
secundum Jahhakobo:
13 Dixit Lea, cum beatitate mea, nam bea-
tam prædicabunt me [e] mulieres: idcircò
vocavit nomen ejus [f] Ascherem.
14 Cùm autem abiens Reuben temporibus
messis triticeæ, invenisset amabiles *flores* in
quodam agro, eosq; attulisset ad Leam ma-
trem suam: dixit Rachel ad Leam, da quæso
mihi de amabilibus *floribus* filii tui.
15 Quæ dixit ei, an parum est te abstulisse vi-
rum meum ut auferas etiam amabiles *flores*
filii mei? dixit verò Rachel, idcircò cubet
ille tecum hac nocte pro amabilibus *floribus*
filii tui.
16 Redeunte itaque Jahhakobo ex agro ves-
pere, egrediens Lea obviam ei, dixit, con-
gredieris mecum, nam [g] omnino mercede
conduxi te pro amabilibus *floribus* filii mei:
cubavitq; cum ea nocte illa.
17 Deo autem exaudiente Leam, ita ut con-
ciperet & pareret Jahhakobo filiū quintū:
18 Dixit Lea reddidit Deus mercedem me-
am, postquam dedi ancillam meā viro meo:
ideoq; vocavit nomen ejus [h] Jissascarem.
19 Deinde concepit rursus Lea, peperitque
filium sextum Jahhakobo:
20 Et dixit Lea, donavit me Deus, me *inquam*
dono bono: nunc tandem cohabitabit mihi
vir meus, quia peperi ei sex filios: idcircò
vocavit nomen illius [i] Zebullunem.
21 Postremò verò peperit filiam, & vocavit
nomen ejus Dinam.
22 Recordatus autem est Deus Rachelis: &
exaudiens eam Deus aperuit vulvam ejus.
23 Cumq; concepisset & peperisset filium, di-
xit, abstulit Deus opprobrium meum.
24 Vocavitq; nomen illius [k] Josephum, di-
cendo, addat mihi Jehova filium alterum.
25 Fuit autem cùm peperisset Rachel Jose-
phum, ut diceret Jahhakob ad Labanem,
dimitte me, ut abeam ad locum meum & ad
regionem meam.
26 Da uxores meas pro quibus servivi tibi, &
natos meos ut abeam: tu enim nosti servi-
tutem meam, qua servivi tibi.
27 Dixit verò ad eum Laban, si nunc inve-
ni gratiam in oculis tuis, *missa faciamus hæc*:

8 *Luctationibus*] quasi dicat, quæ jam luctæ species inter nos fuit, qua soror ne mater fierem nitebatur, ego verò contra ut fierem: sed superior evasi tandem susceptis per ancillā liberis.

b Heb. *Dei*: *ut Jonæ* 3.3. *Ps.* 36. 7. & *alibi*.

c *id est*, *luctationem*, *vel lucta mea est*.

11 *Venit turma*]. hoc est, qui aliis quos prius peperi junctus, efficiet turmam.

d *id est*, *turmam*.

13 *Cum beatit.*] i. quod sit faustum & felix. Sensus est, beatitudinis laudem inter mulieres consequar, jam sex filiorum mater facta.

e *filiæ*.

f *id est*, *beantem*.

14 *Cum autem*] Hæc puerilis in speciem historia ostendit non minorem fuisse in Lea æmulationem propter amorem quo sibi præferebatur Rachel, quàm in Rachele propter fœcunditatem Leæ: adde quòd hac occasione Lea, quæ aliquandiu destiterat parere, rursum concepit ac peperit, idq; ex sororis ipsius consensu.

Amabiles] Hebræam vocem etiam Hebræi interpretes exponunt mandragoras, quidam gelseminum, alii violas, alii philtra sive amatoria: adeò incerta est significatio vocis, quæ tantùm hîc & Cantic. 7. 13. legitur. Nos autem Reubenis pueritiam spectantes, (quam non virtute sed specie motam fuisse constat) & odorē gratum eis attributū Cantic. 7, (qui nihil ad mandragoras pertinet) postremò tempus præcox (quo neq; gelseminum neque mandragoræ maturæ sunt) eo adducimur, ut amabiles omnes flores elegantia & odore eosq; humiles, hac voce intelligamus. Quibus optimè convenit Hebræa vox ab amando ducta.

g Heb. *conducendo conduxi*.

18 *Reddidit*]. i. mercedem quam dederā Racheli, abunde compensavit. *Postquam dedi*] i. etiam tum filium largitus, cùm de partu desperans, ancillam meam viro meo exposueram. h *id est*, *merces est*, *vel vim mercedem*. i *id est*, *domum cohabitandi*: *compositum ex duobus verbis corruptis*, *sed affinibus pronuntiatione*: *cujusmodi est sequens nomen ver.* 24. 21 *Dinam*] cujus meminit propter historiam quæ scribitur infrà 34. 23 *Opprobrium*] sterilitatis, quæ apud veteres probrosa erat: nam maledictio reputabatur, at contra filiorum procreatio, benedictio Dei. k *id est*, *addat vel addet auferenti probrum*, *nimirum filio huic alterum*. 25 *Ut diceret*] finito videlicet altero servitutis septennio, cùm nihil amplius socero deberet. 26 *Nosti*]. i. scis pactæ servitutis annos exactos esse. 27 *Si nunc inve.*] concisa est oratio deprecantis, & Jahhakobum a discedendi proposito revocantis: suprà 18.3.

expe-

ᵏ experimento didici, ut benedixerit mihi
Jehova tuâ causâ.
28 Dixit etiam, ˡ nominatim expressam mercedem tuam impone mihi, & dabo.
29 Dixit autem ad eum *Jahhakob*, tu novisti
quomodo servierim tibi, & quale fuerit
pecus tuum apud me.
30 Nam exiguum erat quod habebas ᵏ ante
me, erupit autem in multitudinem, quia benedixit Jehova tibi ad *illatum* pedem meum: jam verò ᵏ quando operabor ego similiter pro domo mea?
31 Dicenti verò Labani, quid dabo tibi? dixit Jahhakob, ᵏ non dabis mihi quicquam: si
voles facere mihi ᵏ rem hanc, revertar, pascam gregem tuum, custodiam.
32 Transeunte me per universum gregem tuum hodie, remove inde ᵏ omnem parvam
pecudem punctulis respersam, & latis maculis interstinctam, omnémque parvam pecudem fuscam inter oves, similiter latis
maculis interstinctam ac punctulis respersam inter capras: & *talium* sit merces
mea.
33 ᵏ Sic attestetur mihi justitia mea ᵐ posthac
coram te, cùm accedes ad *inspiciendum* mercedem meam: ᵏ quicquid non punctulis respersum, & latis maculis interstinctum, præterea fuscum inter oves fuerit apud me, furtivum esto.
34 Cui dixit Laban, ᵏ en: ô utinam sit secundum verbum tuum.
35 Cùm itaque removisset eodem die hircos
varia crura habentes & latis maculis interstinctos, omnesq; capras punctulis respersas,
& latis maculis interstinctas, omne in quo
erat alba nota, præterea omne fuscum inter
oves: tradidit ea Laban in manum filiorum
suorum.
36 Interposuitque iter trium dierum inter se
& inter Jahhakobum: pascebatque Jahhakob pecudes Labanis residuas.
37 Accepit autem sibi Jahhakob virgas e populo virentes, & ex Corylo & Castanea: &
corticem *hîc illic* detrahens fecit in eis multa spaciola alba, ⁿ denudando alburnum
quod *erat* in virgis illis.
38 Virgas autem illas quas *ita* decorticaverat, collocabat in canalibus & in ᵒ alveis aquarum e-regione pecudum, quæ pecudes
veniebant ad bibendum: ut incalescerent
cùm venirent ad bibendum.
39 Ita incalescebant pecudes ad virgas illas:
pariebantq; pecudes *partus* varios cruribus
punctulis respersos, & latis maculis interstinctos.
40 Deinde ᵏ hos agnos separabat Jahhakob,
obvertebatque ora pecudum, ᵖ pecudum
in quam Labanis, ad varias cruribus & ad omnes fuscas: sibi autem collocabat greges
seorsim, ᵏ nec obvertebat eas versus pecudes
Labanis.
41 Eratque ᵏ quandocunque incalescebant,
si erant pecudes compactæ corpore, ut poneret Jahhakob virgas illas ᵏ ante oculos
istarum pecudum in canalibus, ut incalescerent ipsæ ad virgas illas:
42 Cùm autem serò coibant pecudes, non poneret: sic erant serotinæ, Labanis, compactæ verò corpore, Jahhakobi.
43 Itaque erupit vir ille *in multitudinem* quàm
plurimùm: fueruntque ei greges multi, ancillæque & servi, & cameli & asini.

Experimento did.] laudans præteritam Jahhakobi diligentiam, conatur eum diutius retinere.
l Heb. *nominatim exprime mercedem tuam super me.*
30 *Ante me*] id est, meum adventum ad te.
Quando operabor] quasi dicat, jam nonagenarius sum, tempus est ut familiæ meæ prospiciam.
31 *Non dabis*] .i. nullam mercedem quæ abs te pendeat, sed quicquid divina providentia mihi constituerit mercedis loco. Mavult enim a liberalitate Dei, quam ab avaro socero pendêre.
Rem hanc] quam mox proponam.
32 *Omnem parvam*] tum mares & fœminas jam maturas, tū tenellos earum fœtus: synecdoche.
33 *Sic attestetur*] id est, appareat me non retinuisse mihi quicquam, quod ad me non pertineat.
m Heb. *cras: pars temporis proxima pro toto, Synecdoche: ut infrà 31. 2.*
Quicquid] summa est, ego tibi versicolores & fuscas abducendas tradam, tu mihi unicolores albas tantùm custodiendas: posteà quicquid ex his varii coloris aut fuscum nascetur, mea esto merces, quicquid non fuerit ejusmodi si invenietur penes me, id mihi ut furtum ascribito.
34 *En, ô utinam sit*] tria sunt membra inter se distincta: En, est hominis rem propositam expendentis, ut ad eam respôdeat: ô utinam, apud seipsum probantis rem a genero propositam: sit secundum verbum tuum, respondentis, planè consentientis atque contrahentis.
37 *Accepit*] hæc a Jahhakobo jussu Dei facta, eumq; divinitus locupletatū esse ostenditur infrà 31. 9. & sequentibus.
n Heb. *denudatione alburni.*
o *vel aqualiculis.*
40 *Hos agnos*] versicolores & fuscos, ut antecederent, alii verò subsequentes, dum in progressu coibant, eorum intuitu similes conciperent. p Heb. *in pecudibus.* *Nec obvertebat*] ne conspectu unicolorum conciperent unicolores. 41 *Quandocunque*] id est, in priore admissura, qua robustiores tantùm appetunt mares. *Ante oculos*] ut quæ ex robustioribus nascebantur, sua essent merces.

CAPUT XXXI.

Jahhakob ex animadversa Labanis & filiorum invidia anxius, divinitus redire in patriam jubetur: qui re tota uxoribus exposita, clam socero ex consensu earum cum familia facultatibusq; discedit. Laban cum cognatis eum in itinere assequitur: & à violentia quidē Dei monitu abstinet, sed graviter tamen clandestino discessu generi reprehenso, furti eum insimulat: tandem verò post multas ultrò citroq; expostulationes, & probatam defensionem generi, fœdere pacis inito discedit.

1 CUM autem audiisset Jahhakob verba
filiorum Labanis, dicentium, accepit Jahhakob quicquid *erat* patris
nostri: & ex eo quod *erat* patris nostri, comparavit omnem gloriam istam:
2 Aspexissetque Jahhakob vultum Labanis,
quod ecce non erat erga eum sicut ᵃ anteà:
3 Denique edixisset Jehova Jahhakobo, revertere in regionem ᵏ patrum tuorum, & ad
cognationem tuam, nam ᵏ ero tecum:
4 Mittens Jahhakob accersivit Rachelem &
Leam, ᵏ in agrum, ad gregem suum:
5 Et dixit eis, video ego vultum patris vestri
non esse erga me sicut anteà: deinde Deus
patris mei ᵏ fuit apud me.
6 Atqui vos nostis omni facultate mea me
serviisse patri vestro:
7 Contra patrem vestrum illusisse mihi & mutasse mercedem meam ᵇ decies, ᵏ quamvis non permiserit ei Deus ut damno afficeret me:
8 ᵏ Cùm ita diceret, punctulis respersa sunto
merces tua, tum peperisse pecudes omnes
punctulis respersa: cùm verò sic diceret, varia cruribus sunto merces tua, tum peperisse
omnes pecudes varia cruribus:
9 ᵏ Ita eripuisse Deum pecus patris vestri, &
tradidisse mihi.
10 ᵏ Fuit autem quo tempore incalescunt pecudes, ut attollēs oculos meos viderem per
somnium, quòd ecce isti hirci qui pecudes
ineunt *erant* varii cruribus, punctulis respersi, & *quasi* grandine guttati.
11 Dicenti enim ad me ᵏ Angelo Dei ipsius
per somnium, Jahhakob, cùm dixissem, ecce
me:
12 Dixit, attolle nunc oculos tuos & aspice, omnes hi hirci qui ineunt pecudes *sunt* cruribus varii, punctulis respersi, & *quasi* grandine guttati: nam ᵏ vidi quicquid Laban facit tibi.

a Heb. *heri & nudius tertius: synecdoche sequitur, qua pars proxima temporis pro toto sumitur: sic infrà ver. 5.*
3 *Patrum tuorum*] qua donati sunt divinitus.
Ero tecum] id est, beneficus ero erga te, ut ipse Jahhakob explicat infrà. 32. 9.
4 *In agrum*] ne gregis curam relinqueret, & ut omnia liberius uxoribus exponeret.
5 *Fuit apud*] id est, apparuit mihi jubens me discedere, ut exprimitur infrà ver. 13.
b Heb. *decem vicibus, id est sæpius, ut infrà vers. 41. & Num. 14. 22. & Ijob. 19. 3.*
7 *Quamvis non*] q.d. etsi animus erat nocendi, & facta animo respondebant, omnia tamen Deus in commodum meum convertit.
8 *Cùm ita*] hæc suprà reticuit Mosche, quia hîc fuissent repetenda: ex quibus apparet contractum illum de quo suprà. 30. 34. a Labane sæpius mutatum esse, Jahhakobum verò pacis studio mutationem illam pertulisse.
9 *Ita eripuisse*] id est, non mea fraude, sed divinitus factum ut e grege patris vestri ditescerem.
10 *Fuit aut.*] id est, divinitus præmonebar in ipsa pecudum admissura, cujus coloris essent nascituri fœtus, ut intelligerem meditari beneficio Dei: hinc profectum, quod Jahhakob, in una admissura coëuntibus virgas proponebat, in altera verò minimè.
11 *Angelo*] id est. Deo ipsi, ut patet ex ver. 13. 12 *Vidi*] id est, rationem habui injuriæ quam a Labane pateris, & pro mea justitia, lucrum quod sperat ex mercede tua obventurum, tibi attribuo.

13 Ego

13 Ego ſum Deus ille fortis, * Deus Beth-elis,
ubi unxiſti ſtatuam, ubi voviſti mihi * votum:
* nunc ſurge, exi e regione hac, & redi in re-
gionem cognationis tuæ.
14 Tunc reſpondens Rachel & Lea, dixerunt
ei, * an adhuc nobis *eſt* pars & hæreditas in
domo patris noſtri?
15 Nónne extraneæ reputatæ fuimus ab eo?
vendidit enim nos: præterea * etiámne [c] ex-
ederit continenter pecuniam noſtram?
16 Nam omnes hæ divitiæ quas eripuit Deus
a patre noſtro, noſtræ ſunt & filiorum no-
ſtrorum: quare nunc quicquid Deus edixit
tibi, facito.
17 * Surgens itaque Jahhakob, ſublatos filios
ſuos & uxores ſuas impoſuit camelis:
18 Et abduxit univerſum pecus ſuum, omnéſ-
que facultates ſuas quas comparaverat,
pecus acquiſitionis ſuæ quod comparaverat
Padane Syriæ, ut proficiſceretur ad Jitz-
chakum patrem ſuum in regionem Cenah-
hani.
19 (Laban autem abierat ad tondendum oves
ſuas: cùm furata eſt Rachel * imagines quæ
erant patri ſuo.
20 Et [d] Jahhakob * furtim, inſcio Labane Sy-
ro, *ſe & ſua* ſurripuit, quatenus non indi-
cavit ei: ipſe enim fugiebat.)
21 Sic fugit ipſe cum omnibus quæ habebat,
& ſurgens trajecit * flumen ipſum: [e] obver-
ſáque facie contendit ad montem Gilhha-
dis.
22 Cùm autem nunciatum eſſet Labani * die
tertio, fugere Jahhakobum,
23 Aſſumens cognatos ſuos ſecum perſecutus
eſt eum itinere ſeptem dierum: & aſſecutus
eſt eum in monte Gilhhadis.
24 (Veniens autem Deus ad Labanem Syrum
in ſomnio nocturno, dixerat ei, * cave tibi
ne loquaris cum Jahhakobo [f] * ſive bonum
ſive malum)
25 Aſſecutúſque Laban Jahhakobum, cùm
Jahhakob fixiſſet tentorium ſuum in eo mó-
te, Laban quoque fixit cum cognatis ſuis
in monte Gilhhadis.
26 Tum dixit Laban Jahhakobo, * quid feci-
ſti quòd furtim ſurripuiſti te, me inſcio, &
abduxiſti filias meas, quaſi captivas gladio
acquiſitas?
27 Cur [g] clàm fugiſti, & furtim ſurripuiſti te a
me? neque indicaſti mihi, ut dimitterem
te cum lætitia, cum canticis, cum tympano,
& cithara?
28 Neque permiſiſti mihi ut oſcularer filios
meos & filias meas? nunc *certè* [h] ſtultè fe-
ciſti.
29 Eſſet in poteſtate manus meæ malo vos af-
ficere: ſed Deus patris veſtri heſterna nocte
allocutus eſt me, dicendo, cave tibi ne lo-
quaris cum Jahhakobo ſive bonum ſive
malum.
30 Nunc *eſto*, [i] omnino abieris, quia ſummo
deſyderio tenebaris *eundi* in domum patris
tui: quare furatus es Deos meos?
31 Reſpondens verò Jahhakob dixit Laba-
ni, *clàm fugi*, * quia timui: dicebam enim, *vi-
dendum eſſe mihi*, ne vi raperes filias tuas a
me.
32 * Apud quem inveneris Deos tuos, ne vi-
vat, coram cognatis noſtris recognoſce, ſi
quid de tuo *eſt* apud me, & recipe tibi: non
enim ſciebat Jahhakob Rachelem furatam
eſſe illos.
33 Ingreſſus itaque Laban in tentorium Jah-
hakobi, & in tentorium Leæ, & in tentorium
duarum ancillarum, non invenit eos: egre-
diens autem e tentorio Leæ, venerat in ten-
torium Rachelis:
34 (Rachel verò acceptas imagines illas po-
ſuerat in clitellis cameli alicujus, ſedebatq́;
ſuper illas *imagines*) & contrectaverat La-
ban totum tentorium illud, neque invene-
rat.
35 Dixerat enim Rachel ad patrem ſuum, ne
quæſo [l] diſpliceat in oculis domini mei, non
enim poſſum [m] aſſurgere tibi, quia *ſecundum*
conſuetudinem mulierum eſt mihi: cumq́;
perſcrutatus eſſet, non invenit imagines il-
las.
36 Tunc accenſa eſt *ira* Jahhakobi, * adeò ut
jurgans cum Labane loqueretur Jahhakob
& diceret Labani, quę *eſt* prævaricatio mea?
quòd peccatum meum, quòd inſectatus es
me?
37 Quandoquidem contrectaſti omnia ſupel-
lectilia mea, quod inveniſti ex omnibus ſu-
pellectilibus domus tuæ, pone hic coram
cognatis meis & cognatis tuis: ut dijudi-
cent inter utrumque noſtrum.
38 Hic *eſt* vigeſimus annus *ex quo* fui tecum,
oves tuæ & capræ tuæ, non abortiverunt: &
arietes gregis tui non comedi.
39 Diſcerptum non retuli ad te, ego illud lue-
bam, de manu mea repoſcebas illud: *ſimiliter*
* furto ſublatum interdiu, & furto ſublatum
noctu.
40 Fui cum interdiu abſumeret me æſtus, &
gelu noctu, recederetq́; ſomnus meus ab o-
culis meis.
41 Hic mihi *eſt* vigeſimus annus domi tuæ ſer-
vivi tibi quatuordecim annos pro duabus fi-
liabus tuis, & ſex annos pro grege tuo: * im-
mutaſti autem mercedem meam deci-
es.
42 Niſi Deus patris mei, Deus Abrahami &
* pavor Jitzchaki adfuiſſet mihi, haud dubiè
nunc inanem dimitteres me: afflictionem
meam & laborem manuum mearum reſpe-
xit Deus, cùm * reprehendit *te* heſterna no-
cte.
43 Reſpondens verò Labā dixit ad Jahhako-
bum, * hæ filiæ filiæ meæ *ſunt*, & hi filii fili[i]
mei *ſunt*, & hoc pecus pecus meum *eſt*, de-
nique quicquid vides meum eſt: filiabus au-
tem meis iſtis quid facerem hodie, aut filiis
earum quos pepererunt?
44 Nunc itaque age, pangamus fœdus ego &
tu: quod ſit in teſtimonium inter me & inter
te.
45 Tunc * accepit Jahhakob [n] lapidem, quem
erigeret * in ſtatuam.
46 Deinde Jahhakobo dicente * cognatis ſuis,
colligite lapides: illi acceptis lapidibus fe-
cerunt cumulum, * ubi comederunt ſuper il-
lum cumulum.
47 Quem appellavit Laban [o] Jegarem ſaha-
duthæ,

13 *Deus Beth-elis*] qui illic tibi perpetuum præſidium, reditúmque in patriam promiſit, ſup. 28. 15.
Votum] gratiarum actionis & decimarū, ibidem.
Nunc] ſine mora: hæc cauſa fuit ſubiti diſceſſus Jahhakobi.
14 *An adhuc*] .i. nulla ſpes futuri cōmodi apud patrem nos diutius detinere debet: non enim nobis, ſed ſibi ex nobis emolumentum quærit, ut omnino demonſtravit, cùm nos tanquam alienas vendidit, pretii loco accipiens ſervitutem tuam.
15 *Etiámne*] q. d. cùm talem expertæ ſimus, an ſinemus pergere donec exederit quod habemus beneficio Dei?
c Heb. *ederit edendo*.
17 *Surgens*] id eſt, poſt uxorum conſenſuſe ad diſceſſum expedivit, ut 1. Schem. 17. 48.
19 *Imagines*] id eſt, deos penates Labanis, ut ex ver. 30. apparet.
d Heb. *& furatus eſt Jahhakob a corde Labanis: ſic infrà 26. & 27. Ecliyſis, de qua ſuprà 4. 1. nā verbū eſt actionis* ἀμεταβάτικ: *alioqui activū hac cōſecutione ſignificaret, devinxit ſibi animum Labanis, ut accipitur 2. Schemu. 15. 6.*
20 *Furtim*] ſibi ab eo metuēs, inf. ver. 31
21 *Flumen*] Euphratem, qui medius eſt inter Meſopotamiam & Cenahhanæā.
e Heb. *poſuit vultum ſuū verſus montē*.
22 *Die tertio*] quot dierum Labanis greges a ſtatione Jahhakobi aberant.
24 *Cave tibi*] hinc intelligitur prohibitioni gravē comminationē fuiſſe junctā.
f Heb. *a bono ad malum uſq;, ut inf. 29.*
25 *Sive bonum ſi.*] κατ' ἄκρον reſpectu finis propter quem Laban perſequebatur eum: quaſi dicat. neque blanditiis neque aſperitate & minis revocate eum aſtitor, ideò Laban hujus rei nullam apud Jahhakobum mentionē facit, ab omni tamē colloquio non abſtinet.
26 *Quid feciſti*] tripertita eſt expoſtulatio: primùm Jahhakobum mercenarium Labanis eo inſcio aufugiſſe, deinde filias ejus & nepotes eo non præmonito abduxiſſe, tertio Deos ſuos abſtuliſſe.
g Heb. *Abſcondiſti te fugiendo, vel latuiſti.* h Heb. *ſtultè egiſti ſic faciendo.*
i Heb. *abeundo abieris, quia deſyderando deſyderabas.* 31 *Quia timui*] ſic paucis candidè ad duo priora expoſtulationis capita reſpondet.

32 *Apud quem*] ad tertium caput reſpōdet, mortis ſententiam in autorem furti pronuncians, & omnia perveſtigandi copiam faciens: ita neque ſe neq; alium ſe conſcio Deos Labanis abſtuliſſe probat.
l *ſic accipitur hæc locutio infrà 45. 5. & 1 Schem. 15. 11.*
m Heb. *ſurgere a facie tua.*
39 *Furto ſublatum*] vide Exod. 22. 10.
41 *Immutaſti*] de mercede ſupra verſ. 7 & 8. ſic ſuam fidem cum Labanis perfidia comparat.
42 *Pavor Jitzchaki*] id eſt, Deus: alludit ad pavorem illū, quo quaſi freno cohibuit Jitzchakum, ne collatam in Jahhakobum benedictionem revocaret: ſuprà 27. 33.
Reprehendit te] ſupra ver. 24.
43 *Hæ filiæ*] hic Laban ſe cum rationibus Jahhakobi tū domeſticorum reſpectu frangi declarat, nec poſſe Jahhakobo damnum afferre profitetur, quin ſeipſum lædat: quare miſſis contentionibus, de ineundo amicitiæ fœdere loquitur.
45 *Accepit*] conſentiens videlicet in fœdus: quod Moſche brevitatis cauſā reticet, quia hoc facto ſatis oſtenditur, ut fœderis conſectario: paralepſis.
n *id eſt lapides: enallage ſingularis pro plurali, ut ſuprà 28. 18. quod confirmat ver. 51.*
In ſtatuam] ut procul cerneretur fœderis ibi initi monimentum.
46 *Cognatis ſuis*] qui iidē ſunt cognati Labanis ſuprà ver. 32 & 37.
Ubi comederunt] cùm jam fœdus iniiſſent, infrà ver. 54.
o *id eſt, cumulum teſtimonii. quod etiam ſonat Galhhed: ſed hoc Hebraicum eſt, illud verò Syriacum.*

duthæ, Jahhakob verò appellavit Galhhedem.
48 Cùm enim dixisset Laban, hic cumulus *sit*
testis inter me & inter te hodie : idcircò
vocavit Jahhakob nomen ejus Galhhede:
49 Etiamque p Mitzpam : quia dixerat La-
ban, speculetur Jehova inter me & inter te,
cùm ° absconditi erimus q alter ab altero.
50 Si affixeris filias meas, & si duxeris uxo-
res præter filias meas, ° nemo *esto* r inter
nos : vide, Deus testis, inter me *esto* & in-
ter te.
51 Præterea dixit Laban Jahhakobo, ecce
cumulus iste, & ecce statua ista, quæ ° jeci in-
ter me & inter te.
52 Testis *est* cumulus iste, & testis statua ista:
sive ego *prætergrediar*, me non prætergres-
surum ad te cumulum hunc, sive tu *præter-
grediaris*, te non prætergressurum ad me cu-
mulum hunc & statuam hanc, ad malum.
53 ° Deus Abrahami & Dii Nachoris judi-
cent inter nos, ° Dii patris eorum cui jura-
vit Jahhakob ° per pavorem patris sui Jitz-
chaki.
54 Tunc mactavit Jahhakob f animalia in
monte illo, & invitavit cognatos suos ad
comedendum cibum : qui ubi comede-
runt cibum, pernoctaverunt in eodem
monte.
55 Deinde surrexit Laban mane, & oscula-
tus filios suos ac filias suas benedixit eis:
abiensque reversus est Laban in locú suú.

p *Id est, speculam: sic fœderis transgressorem voluit admonitum ultionis Dei, qui omnia quasi e specula cernit.*

49 *Absconditi er.*] i. aberimus alter ab alterius conspectu.

q Heb. *vir a socio suo.*

50 *Nemo esto*] hoc est, nó ab hominibus, sed a Deo cognoscitor transgressi fœderis culpa, & supplicium sumitor.

r Heb. *nobiscum.*

51 *Jeci*] id est, ex conjectis lapidibus erexi.

53 *Deus Abrahami*] verbosus est admodum Laban in urgenda fœderis observatione, quia generum suâ ulnâ metiebatur, conscientiâ præteritorum in Jahhakobum malefactorum pressus.

Dii patris eor.] quos non tantùm avus meus coluit Abrahami frater, sed etiam Terach pater utriusq;: Sic superstitionem suam ab antiquitate cómendat, & obliquè defectionem Abrahami perstringit.

Per pavorem] ut suprà ver. 42.

f Heb. *mactationem, id est, animalia ad convivium, ut 1. Schem. 28. 24. & 1. Reg. 19. 21. & alibi, nam absurdum est (si hæc de sacrificio accipiantur) Labanem a Jahhakobo ad sacrum epulum admitti. Quod si Mosche socerum suum admisit, Exod. 18. fecit quia ad Deum conversum esse ex ipsius sermone intellexerat.*

Caput XXXII.

Jahhakob ab Angelis confirmatus, fratrem de adventu suo certiorem facit, quem audiens sibi obviam cum copiis adventare vehementer timet: ideoq; suis ad minuendum periculum in duas acies distributis, Dei auxilium implorat, fratri munera præmittit, fortiq; cum Angelo lucta & secundi nominis impositione a metu liberatus iterum de divino in posterum præsidio confirmatur.

1 JAHHAKOB verò perrexit itinere suo,
& ° obviam facti sunt ei Angeli Dei.
2 Dixitq; Jahhakob cùm videret eos, a-
cies Dei hæc est: quapropter vocavit nomen
loci illius a Machanajima.
3 Posteà Jahhakob misit nuncios ° ante se
ad Hhesavum fratrem suum in regionem
° Sehhiris, ° agrum Edomæorum.
4 Mandavitque eis dicendo, sic dicetis ° Do-
mino meo Hhesavo : sic dicit servus tuus
Jahhakob, apud Labanem peregrinus fui, &
moratus sum usque-adhuc.
5 Sunt autem mihi boves, & asini, greges, ser-
vique, & ancillæ: ° quod misi nuntiatum *tibi*
domino meo, ut invenirem gratiam in ocu-
lis tuis.
6 Sed cùm reversi nuncii illi ad Jahhakobú
dicerent, venimus ad fratrem tuum ad Hhe-
savum, qui etiam procedit obviam tibi &
quadringenti viri cum eo:
7 Timuit Jahhakob valde, & b fuit anxius,
quamobrem distribuit populum illum qui
erat secum, & greges, & armenta, & came-
los in duas acies.
8 Dicebat enim, si venerit Hhesav ad aciem
unam, & percusserit eam, erit saltem acies
illa quæ relicta fuerit, c salva.
9 Præterea dixit Jahhakob, ° ô Deus ° patris
mei Abrahami, & Deus patris mei Jitzcha-
ki, Jehova ° qui edixisti mihi, revertere in re-
gionem tuam & ad cognationem tuam, nam
beneficus ero erga te:
10 ° d Impar sum omnibus istis beneficiis, om-
nique isti fidei quam præstitisti servo tuo:
etenim cum baculo meo *solo* transiveram
Jardenem hunc, nunc autem evasi i duas
acies.
11 Eripe me quæso e manu fratris mei, e
manu Hhesavi: nam timeo eum, ne veni-
ens percutiat me, *&* ° matrem cum li-
beris:
12 Tu autem dixisti, e omnino beneficus ero
erga te, reddamq; semen tuum *numerosum*
velut arenam maris, quæ numerari non po-
test præ multitudine.
13 Et pernoctans ibi nocte illa, accepit ex eo
quod veniebat sibi ° ad manum, munus pro
Hhesavo fratre suo:
14 Capras ducentas, & hircos viginti, oves
ducentas, & arietes viginti,
15 Camelos lactantes cum pullis earum tri-
ginta, vaccas quadraginta & juvencos de-
cem, asinas viginti & asellos decem.
16 Cumq; traderet in manum servorum su-
orum f quemq; gregem seorsim, edixit servis
suis, transite ante me, & ° spatium interpo-
nite inter g greges alios ab aliis.
17 Præcepitq; primo, dicendo, cùm occurre-
rit tibi Hhesav frater meus, & interrogave-
rit te dicendo, cujus es? & quò abis? & cu-
jus *sunt* ista ante te?
18 Dicito, *sum* servi tui Jahhakobi, hoc *est*
præmissum munus, pro domino meo, pro
Hhesavo: atque ecce etiam ipse *Jahhakob*
post nos.
19 Idem præcepit etiam secundo, etiam ter-
tio, etiam omnibus qui procedebant post
greges illos, dicens, h in hanc sententiam
alloquimini Hhesavum, cùm inveneritis
eum:
20 Tandem dicite, etiam ecce servus tuus
Jahhakob post nos: dicebat enim *Jahha-
kob*, placabo ° vultum ejus hoc munere
quod procedit ante me, ut posteà aspiciam
vultum ejus, fortassis ° suscipiet vultum
meum.
21 Sic transiyit munus illud ante eum: ipse
verò pernoctavit ea nocte in ipsa acie.
22 Deinde surgens ea ipsa nocte, accepit du-
as uxores suas, & duas ancillas suas, & un-
decim natos suos, & trajecit vadum Jab-
boki.
23 Iisque acceptis & transmissis trans tor-
rentem illum, transmisit etiam quod ha-
bebat.
24 Sed cùm ° reliquus esset solus Jahhakob,
° luctatus est ° quidam cum eo, donec ascen-
deret aurora.
25 Qui cùm videret se nihil posse adversus
ipsum *Jahhakobum*, tetigit vertebram moré
se-

1 *Obviam facti*] ut illorum adventu de divino præsidio & protectione amplius confirmaretur.

a *id est, duæ acies, vel bina castra: nam ibi ipsius & Angelorum exercitus conjuncti erant.*

3 *Ante se*] id est, ante adventum suum: vide infrà 36. 6.

Sehhiris] vide suprà 14. 6. annot.

Agrum Edoma] Edom enim, id est, Hhesav, jam eò migraverat, infrà 36. 6 & agrum occupaverat, Deut. 2. 21.

4 *Domino meo*] hac demissione collatum in se divinitus honorē dominiumq; non rejicit, sed patienter expectans divinæ voluntatis executionem, intra naturæ fines se continet, & fratrem tanquam majorem reveretur: quod item erga Schaülem facit David. 5 *Quod misi*] q. d. nolui te inscio pertransire, ne aliqua suspicione abrumpatur illa benevolentia, quam mihi a te servari studeo.

b Heb. *angustia, vel anxietas fuit ei.*

c Heb. *in evasionem vel liberationem.*

9 *O Deus*] ad consilium quod præsens metus suaserat, precationem subjungit his 4. versibus.

Patris mei] a quo promissionum quas Abrahamo dederas, hæreditatem ad me detulisti.

Qui edixisti] cujus singulari jussu & vocatione in hoc iter ingressus sum.

10 *Impar sum*] id est, fateor me indignum fuisse cui tot beneficia conferres, nedum eo me dignū judicem quod petiturus sum.

d Heb. *minor sum.*

11 *Matrem cum*] id est, ad internecionem promiscuè, sine ullo sexus ætatisve discrimine; proverbialis locutio, ut Hosche. 10. 14.

e Heb. *benefaciendo benefaciam tibi.*

13 *Ad manum*] quia nox & antevertendi fratrem studium habere delectum non permittebant.

f Heb. *gregem gregem.*

16 *Spatium*] ut occasione Hhesavo data muneris recognoscendi, servos interrogandi & Jahhakobi submissionem audiendi, paulatim ejus ferocia mitigaretur: hoc enim consilium fuisse testatur Mosche infra ver. 20.

g Heb. *gregem & gregem.*

h Heb. *secundum verbum hoc.*

20 *Vultum ejus*] id est, iram quæ proditur vultu: metonymia.

Suscipiet vultum] id est, personam: synecdoche.

24 *Reliquus esset*] trans torrentem Jabboki, id est, cùm jam omnia præmisisset, & solus agmen clauderet.

Luctatus est] quo præ exercitamento, Deus voluit Jahhakobum metu liberare ab adventu fratris & fidem ejus de præsidio divino confirmare, dum ei robur subministrat etiam cum Angelo luctandi.

Quidam] Angelus, ut sequentia docent, & Hosche 12. 5. formam autem humanam assumpsit ad luctandum.

femoris ejus: ita [h] luxata pependit vertebra mas femoris Jahhakobi, illo luctante cum eo.
26 Dicenti verò illi, dimitte me, [i] ascendit enim aurora, dixit *Jahhakob*, non jam dimittam te, sed [a] cùm benedixeris mihi.
27 Quamobrem dixit ad eum, [a] quod est nomen tuum? qui dixit, Jahhakob.
28 Tum dixit *Angelus* [a] non Jahhakob *solùm* dicitor ultrà nomen tuum, sed [k] Israel: nam ut Principem te gessisti cum Angelis & cum hominibus, & potentiâ vales.
29 Petenti autem Jahhakobo & dicenti, indica quæso nomen tuum, dixerat, [a] quorsum interrogas de nomine meo? priusquam benediceret ei.
30 Quapropter vocavit Jahhakob nomen illius loci [l] Penielem: vidi enim, *inquit* Angelos facie ad faciem, & [a] erepta est anima mea.
31 Exoriebatur autem ei Sol, cùm transiret Penuelem: & ipse claudicabat super femur suum.
32 Idcircò non comedunt filij Jisraëlis [m] nervum defectus qui *est* supra vertebram femoris, usque in diem hunc, eo quòd tetigerat *Angelus* vertebram femoris Jahhakobi in nervo defectus.

25 *Luxata pependit*] Quod ita in lucta constitit ut efficeretur claudus, eò spectabat, ut intelligeret se non sua, sed cœlesti virtute stetisse, ut non succumberet.

i *vel cùm ascenderet aurora: ut sint verba Moschis, indicantis tempus quo hoc petiit Angelus.*

26 *Cùm benedixeris*] hæc petitio demonstrat Jahhakobum jam tum intellexisse eum non hominem, ut formâ videbatur, sed Angelum esse, cùm ab eo tanquam majore sibi benedici petit.

27 *Quod est no.*] interrogat de nomine, non quòd ignoraret, sed quia benedictionis roborisque suppeditati perpetuum documentum positurus erat mutato nomine.

28 *Non Jahhakob solùm*] Eclipsis in hujusmodi orationibus frequens, quæ κατ' ἄρσιν καὶ θέσιν enunciantur: ut 1. Schem. 8. 7. & alibi sæpe. k *id est, princeps Dei fortis. q. d. a forti Deo principalem potentiam consecutus, adeo ut cum Angelis & hominibus committi possis: quod antè cum Labane, nunc in lucta expertus, mox cum Hhesavo experturus es.* 29 *Quorsum*] petitionem Jahhakobi repellit, cùm quia nihil utilitatis inde fuisset consecuturus, tum ut dissimulato humano nomine Jahhakobi animum supra homines attolleret. l *sive Penuelem vers. 31. id est, aspectum, vel faciem Dei fortis.* 30 *Erepta est an.*] gratulatur sibi quòd cùm Angelum Dei viderit, tamen non sit mortuus: vide annot. suprà 16. 13. Cujus rei causam vide suprà in 3. 10 annot. m *id est, primum e quatuor nervis in femur progredientibus, qui in externam femoris cutem per ramos disseminatus, absumitur in musculis illis qui exterius femoris latus occupant. Defectus autem dicitur, quia non ad genu (ut reliqui) protenditur, sed antequam eò perveniat, deficit.*

Caput XXXIII.

Hhesav Jahhakobo fratre ejusque comitatu benignè excepto munera precibus victus accipit, se cum suis itineris comitem offert, eòque renuente discedit. Jahhakob verò Succothis Schecemum Cenabbaneam urbem pervenit: ubi empto agro commoratus altare extruit, & Deo gratias agit.

1 Jahhakob autem sublatis oculis suis aspiciens quòd ecce Hhesav veniebat, & quadringenti viri cum eo, distribuit natos juxta Leam & juxta Rachelem, & juxta duas ancillas suas.
2 Collocavitque ancillas & natos earum primo *loco*, deinde Leam & natos ejus posteriores, Rachelem verò & Josephum postremos.
3 Ipse autem transiens ante eos, cùm incurvaret se in terram [a] septies, donec appropinquaret usque ad fratrem suum,
4 Accurrens Hhesav obviam ei, & amplexatus eum, ruit in collum ejus & deosculatus est eum: ita fleverunt.
5 Deinde Hhesav sublatis oculis suis videns mulieres illas & natos illos, dixit, [a] qui sunt isti tibi? cui respondit, hi sunt nati, quos largitus est Deus servo tuo.
6 [a] Itaque appropinquantes ancillæ ipsæ & nati earum, incurvaverunt se.
7 Deinde appropinquans etiam Lea & nati ejus incurvaverunt se: postremò verò [a] jussus appropinquare Joseph & Rachel incurvaverunt se.
8 Dixit autem *Hhesav*, [a] quæ tibi *est* tota acies ista cui occurri? qui dixit, *obviam misi* ut invenirem gratiam in oculis domini mei.
9 Dicenti verò Hhesavo, est mihi satis, [a] mi frater, esto tuum quod tuum *est*:
10 Dixit Jahhakob, ne quæso [b] *recuses* si nunc inveni gratiam in oculis tuis: sed accipito e manu mea, [c] quandoquidem [a] contemplatus sum faciem tuam, ac si contemplatus essem faciem Dei, & benignè excepisti me.
11 Accipe quæso [d] donum meum quod adductum est ad te, cùm liberaliter egerit mecum Deus, cumque *sit* mihi ex omnibus: instititit ergo apud eum ita ut tandem acceperit.
12 Posteà dicente Hhesavo, proficiscamur & progrediamur, & ego præibo tibi:
13 Respondit ei, Dominus meus novit hos natos esse teneros, & *quod ad* greges & armenta lactantes incumbere mihi: quæ si agendo plus æquo urserint *pecuarii vel* uno die, morientur omnes pecudes.
14 Transeat quæso Dominus meus ante servum suum: ego autem sensim pergam *itineribus* mihi *accommodis*, [e] [a] gressui hujus rei quę ante me *est*, & gressui horum natorum, [a] usque-dum veniam ad dominum meum Sehhirem.
15 Tum dixit Hhesav, constituam quæso tecum *aliquot* e populo hoc qui mecum *est*: qui dixit, quorsum hoc? [a] inveniam gratiam in oculis domini mei.
16 Revertit itaque eodem ipso die Hhesav, itinere suo, Sehhirem versus.
17 Jahhakob verò profectus est Succothas, ubi extruxit sibi domum: pecori autem suo fecit tuguria, idcircò vocavit nomen illius loci [f] Succothas.
18 Deinde venit Jahhakob [a] incolumis ad civitatem Schecemum, quæ *est* in regione Cenahbani, cùm veniret Padane Syriæ: & [a] castra posuit ad spectum ejus civitatis.
19 Emitque portionem illius agri in quo tetendit tentorium suum, e manu filiorum Chamoris patris Schecemi, centum [g] numis.
20 Et [a] statuit ibi altare, quod appellavit *Dei fortis* Dei Jisraëlis.

g *Heb. pecudibus, id est, nummis quibus pecudis imago impressa est: hic tantùm & Ijobi ultimo legitur.* 20 *Statuit*] id est, prius ab Abramo extructum suprà 12. 6. deinde verò ab Incolis profanatum denuò consecravit.

a Heb. *septem vicibus.*

3 *Septies*] numerus certus pro incerto, ut innuunt sequentia, donec appropinquaret.

5 *Qui sunt isti*] id est, quid ad te attinent? amica hac interrogatione numerosam sobolem gratulatur fratri.

6 *Itaque*] cùm frater excepisset fratrem, & finito colloquio oculi Hhesavi in illas (quæ tunc substiterant) conversi essent.

7 *Jussus*] parvulus enim 6. annorum erat: ideo nihil nisi a matre jussus faciebat: & quia præcedebat matri, nominatus prior.

8 *Quæ tibi*] hoc quidem ex servis audiverat, sed ex Jahhakobi responsione munera coràm recusandi occasionem captat.

9 *Mi frater*] q. d. meus animus fraternus est erga te etiam sine muneribus.

b *Eclipsis, ut suprà 18. 19.*

c *Ut suprà 18. 5. & 19. 8.*

10 *Contemplatus*] id est, conspectus tui placidi vultus mihi est certum divinæ gratiæ indicium, ac si ipsam Dei faciem benignè me intuentem contemplarer.

d Heb. *benedictionem, id est munus ex benevolentia profectum: ut 1. Schem. 25. 27.*

e Heb. *pedi hujus operis, sed pro re usurpatur, ut Exodi 22. 8. & 36. 6. metonymia.*

14 *Gressui*] id est, quantum poterit ferre incessus horum quæ sub mea cura habeo.

Usque-dum ve.] etsi nusquam eò venisse legitur.

15 *Inveniam gratiam*] id est, annue petitioni meæ, videlicet ne quem transmittas: sic infrà 34. 11.

f *id est, tuguria.*

18 *Incolumis*] rebus integris, nullum in itinere passus incommodum, ut posteà Schecemi accidit: quod consultò videtur addidisse Mosche, ut ostenderet completum esse quod Angelus post luctam Jahhakobo dixerat suprà 32. 28.

Castra posuit] id est, tentoria fixit, aliquandiu ibi moraturus, & Deo gratias acturus. Sic suprà 26. 17.

Caput XXXIIII.

Jahhakobo ante mœnia Schecemi commorante, Dina in urbem puellas spectatum à matre digressa, rapitur a filio principis atque vitiatur: quod flagitium fratres puellæ clam patre severissimè ulciscuntur fraude: & ultionis causa graviter a patre reprehensi, accepta injuria exaggeratione factum suum excusant.

1 **E**GRESSA autem est Dina filia Leæ
quam pepererat Jahhakobo, ut specta-
ret puellas ejus regionis.
2 Cumque vidisset eam Schecem filius Cha-
moris Chivvæi principis ejus regionis, ra-
puit eam,& concumbens cum ea, compres-
sit eam.
3 Adhærebatque animus ejus ad Dinam fili-
am Jahhakobi, id est,deamabat puellam, &
loquebatur [a] *quæ erant* cordi puellæ:
4 Adeò ut alloqueretur Schecem Chamorem
patrem suum, dicendo: Accipe mihi na-
tam hanc in uxorem.
5 Intereà Jahhakob *quidem* illum vitiasse Di-
nam filiam suam audierat,dum filii ejus *erãt*
cum pecore suo in agro: sed ' siluit Jahha-
kob donec venirent.
6 Quamvis exivisset Chamor pater Sche-
cemi ad Jahhakobum, ut loqueretur cum
eo.
7 Sed ubi filii Jahhakobi venerunt ex agro,
dolore afficiebantur homines illi, accen-
debaturque ira illorum valdè, cùm audivis-
sent flagitium commisisse in Jisraëlem,con-
cumbendo cum filia Jahhakobi, cujusmodi
non est faciendum.
8 Et loquente Chamore ac dicente eis,' Quod
ad Schecemum filium meum, animus ejus
amore propendet in filiam vestram, date
quæso ipsam ei in uxorem,
9 Et affinitatem inite nobiscum: filias vestras
date nobis, & filias nostras accipite vobis.
10 Sic nobiscum manete(nam hæc regio [b] ex-
posita est vobis) inhabitate & negotiamini
in ea, & possessores vos ipsos constituite in
ea:
11 Quinetiam Schecemo dicente ad patrem
illius & ad fratres illius,' Inveniam gratiam
in oculis vestris, & quod mihi indixeritis
dabo,
12 [c] Magnam valdè imponite mihi dotem &
donum, & dabo prout indixeritis mihi,
tantùm date mihi puellam ipsam in uxorẽ.
13 Respondentes filii Jahhakobi Schecemo
& Chamori patri ejus, locuti sunt fraudu-
lenter, eo quòd vitiasset Dinam sororem ip-
sorum,
14 'Dixeruntque ad eos, non possumus face-
re rem istam, dare sororem nostram viro
cui est præputium: nam ipsum *præputium* res
est probrosa nobis.
15 Veruntamen [d] hac lege acquiescemus vo-
bis: si eritis sicut nos, cùm circumcisus fu-
erit vobis omnis mas,
16 Tunc dabimus filias nostras vobis, & filias
vestras accipiemus nobis, habitabimus-
que vobiscum & erimus in populum u-
num:
17 Quòd si non auscultabitis nobis ut circum-
cidamini, recipientes puellam nostram ab-
ibimus.
18 Cùm itaque bona *viderentur* verba eorum
in oculis Chamoris, & in oculis Schecemi
filii Chamoris:
19 Non distulit ipse adolescens exequi hanc
rem, eo quòd deamabat filiam Jahhakobi
(*erat* autem ipse honoratissimus omnium
[e] domesticorum patris sui)
20 Sed abeuntes Chamor & Schecem filius
ejus ' ad portam civitatis suæ, allocuti sunt

a Heb. *ad cor puellæ, id est, sermonem suum animo puellæ, ut eam consolaretur & ad amorem ipsius pertraheret, accommodabat: sic Jeschah. 40.1. & Hosch. 2.13.*

5 *Siluit*] id est, dolorem continuit, neque respondit, donec cum filiis revertentibus consilia communicasset.

Quod ad] Ex oratione Chamoris Mosche id tantùm refert quod ad præsens institutum facit: ideò inducit statim ex abrupto amorem filii commendantem erga puellam, ejusq; nuptias petentem filio.

b Heb. *est corã vobis: ut infrà ver 21. sic suprà 13.9. & 20.15.*

11 *Inveniam gr.*] vide suprà 33.15.

c Heb. *ampliate super me dotem.*

14 *Dixerunt*] responsum tripartitum est: primùm enim affinitatem contrahi posse, negant cum præputiatis, eo quod ipsis probrosum est præputium: deinde ostendunt hac ratione obstaculum tolli posse, si circumcidantur: tertiò quid sint facturi si propositam conditionem Schecemitæ non admittant.

d *velim hac re, quam videlicet proposuistis nobis: sic infrà 22.*

e Heb. *domus.*

20 *Ad portam*] quo solebant cives cõvenire, & ibi publica negotia transigere, ut nunc in curiis: vide suprà 23.10.

[f] cives suos,dicendo:
21 'Homines isti pacis studiosi, sunt apud nos,
habitent ergo in hac regione, & negotien-
tur in ea, & hæc regio (' ecce ampla spati-
is est) exposita eis esto: filias eorum acci-
piemus nobis in uxores, & filias nostras da-
bimus eis.
22 Veruntamen hac *lege* acquiescent nobis
homines isti ad habitandum nobiscum, ut
simus in populum unum, si circumcisus fue-
rit nobis omnis mas, quemadmodum ipsi
circumcisi sunt.
23 'Pecus eorum & possessio eorum, & om-
nia jumenta eorum nónne nostra sunt? tan-
tùm acquiescamus eis, ut habitent nobis-
cum.
24 Auscultantes itaque Chamori & Sche-
cemo filio ejus omnes ' egredientes porta
civitatis ejus circumcisi sunt omnes ma-
res,omnes egredientes porta civitatis ejus.
25 Fuit autem' die tertio cùm essent [g] in do-
lore, ut accipientes duo filii Jahhakobi
'Schimhhon & Levi fratres Dinæ quisque
gladium suum, ingrederentur in urbem ip-
sam' securè,& occiderent omnem marem:
26 Chamorem quoque & Schecemum occi-
derent acie gladii,& accepta Dina e domo
Schecemi abirent.
27 'Deinde filii Jahhakobi supervenientes
'cæsis deprædati sunt urbem ipsam,eo quòd
vitiassent sororem ipsorum.
28 Greges eorum & armenta eorum asinosq;
eorum, tam quod *erat* in urbe quàm quod
erat in agro acceperunt:
29 Universas quoque opes eorum, & omnes
parvulos eorum, uxoresque eorum capti-
vas abduxerunt & deprædati sunt, denique
quicquid *erat* in domo qualibet.
30 'Quamobrem dixit Jahhakob ad Schim-
hhonem & ad Levin,' perturbastis me faci-
endo, ut 'fœteam apud incolas regionis hu-
jus, apud Cenahhanæum & Perizzæum:
cumque ego *sim* [h] hominibus paucis *instru-
ctus*, si congregentur adversum me ut per-
cutiant me, excindar ego & familia mea.
31 Qui dixerunt, an tanquam cum scorto age-
ret *quisquam* cum sorore nostra?

f Heb. *Viros civitatis suæ.*

21 *Homines*] confer hæc cum ver. 9. & 10.

Ecce ampla] id est, nobis est spatiosior quàm ut eam possimus colere soli.

23 *Pecus eorum*] ab utili duram circumcisionis conditionem leniunt.

24 *Egredientes porta*] periphrasis civium, qui item dicuntur ingredientes portam civitatis suæ, suprà 23.10.

25 *Die tertio*] qui vulneratis ex sententia medicorum est criticus.

g Heb. *dolentes.*

Schimhhon & Levi] fratres Dinæ ex utroque parente & reliquis seniores præter Reubenem, quem mitioris ingenii fuisse minusq; sanguinarium docet historia Josephi infrà 37. nec verisimile est eos solos fuisse, sed soli ut facinoris autores nominantur, sicut infrà 49.7.

Securè] ἀμφίλογον: nam & cives securè agebant nihil hostile a familia Jahhakobi metuentes, & filii Jahhakobi securè ingressi sunt nihil sibi a graviter decumbẽtibus metuentes: sed illud magis probamus.

27 *Cæsis*] ex homicidis fiunt prædones, sicut David ex adultero homicida: sic usu venit illis qui frænum laxant affectibus. 30 *Quamobrem*] hinc apparet Jahhakobum neque consilii istius fuisse conscium, neque in executionem consensisse: quod planius testatur infrà 49.5 & sequentibus. *Perturbastis*] Metaphora: qua Jahhakob queritur se prius tranquillè inter incolas agentem, jam filiorum scelere, cùm inanimo tùm in rationibus suis perturbatum esse, & nova consilia inire coactum. *Fœteam*] id est, æquè sim odiosus & invisus ac res fœtidæ hominibus: metaphora frequẽs: ut Exod. 5.21. h Heb. *homine numeri, id est, facilè numerabiles: Hypallage pro numerus hominum. Sic Deut. 4.27. & 33.6. & alibi.*

CAPUT XXXV.

Jahhakob ex superiore cæde sollicitus, jussu Dei Beth-elem proficiscitur lustrata familia: ubi votum persolvit, nutricem matris sepelit, & priorum benedictionum confirmationem accipit. Quo inde profecto, Rachel in itinere ex Binjamini partu moritur ac sepelitur, & uxor a filio Reubene stupratur: tãdem cum uxoribus & filiis ad patrem pervenit, quem mortuum ipse & frater, Chebrone sepeliunt.

1 **E**DIXIT autem Deus Jahhakobo, sur-
ge, ascende Beth-elem & conside ibi:
& fac ibi altare *Deo* illi forti, qui appa-
ruit tibi' cùm fugeres [a] metu Hhesavi fra-
tris tui.
2 Quapropter edixit Jahhakob familiæ suæ
&

1 *Cùm fugeres*] hoc est, non minus periclitareris.

a Heb. *a facie, ut infrà ver. 7.*

& omnibus qui erant secum, ᵃ removete
Deos alieni *populi* qui *sunt* inter vos,& mun-
date vos ᵃ mutantes vestimenta vestra.
3 ᵃPosteà surgentes ascendemus Beth-elem,
ut faciam ibi ᵃ altare *Deo* illi forti qui exau-
dit me in die angustiæ meæ, ᵃ & adfuit mihi
in ipsa via quâ profectus sum.
4 Qui cùm dedissent Jahhakobo omnes De-
os alieni *populi*, qui *erant* ᵃ in manu sua, &
ᵃin aures quæ *erant* in auribus suis, ᵃ abscon-
dit ea Jahhakob sub illa quercu quæ *est* pro-
pe Schecemum.
5 Deinde profecti sunt (ᵇ invaserat autem
ᵃterror Dei civitates illas quæ *erant*, circa e-
os: ut non persequerentur ᶜ abeuntes filios
Jahhakobi)
6 Pervenitq; Jahhakob ᵃ Luzum quod *est* in
regione Cenahhani (illud *jam est* Beth-el)
ipse & cunctus populus qui *erat* cum eo.
7 Et ᵃ extruxit ibi altare *Deo* forti, *Deo* Beth-
elis, unde vocaverat locum illum: eo quòd
ibi revelatus fuisset ipsi Deus, cùm fugeret
metu fratris sui.
8 Mortuaque est Debora ᵃ nutrix Ribkæ, ac
sepulta infrà Beth-elem sub quadam quer-
cu, cujus vocavit nomen ᵈ Allon bacuth.
9 ᵃ Tum apparens Deus Jahhakobo rursus in
reditu ejus Padane Syriæ, benedixit ei:
10 Dixitque ei Deus, nomen tuum *est* Jahha-
kob: non vocabitur ultrà nomē tuum *solùm*
Jahhakob, sed Jisraël *quoque* erit nomen tu-
um: sic vocavit nomen ejus Jisraëlem.
11 Prætereà dixit ei Deus, ᵃEgo *sum Deus* for-
tis ᵉ omnipotens, fructuosus esto & multi-
plicare, gens imò cœtus gentium esto ex te:
etiam reges e lumbis tuis prodeunto.
12 Quod autem ad regionem hanc quam de-
di Abrahamo & Jirzchako, ᵃ tibi dabo eam,
id est, semini tuo post te dabo hanc regionē.
13 Posteà ᵃ ascendit ab illo Deus, in ipso lo-
co ubi locutus fuerat cum eo.
14 Statuerat verò Jahhakob statuam in eo-
dem loco ubi locutus est *Deus* cum eo, sta-
tuam lapideam, ᵃ inspersitque eam ᶠ liquo-
re, & perfudit eam oleo.
15 Sic vocavit Jahhakob nomen illius loci,
ubi locutus est cum ipso Deus, Beth-elem.
16 Deinde cùm profecti essent Beth-ele (su-
pererat autem adhuc ᵃ exiguum spatium ᵍ i-
tineris *conficiendum* ut pervenirent Ephra-
tham) pariens Rachel ʰ difficiliore partu u-
tebatur.
17 Fuitque cùm difficili amplius partu u-
teretur, ut diceret ei obstetrix, ne timeas,
ᵃnam etiam hic tibi filius *est*.
18 Fuit verò cùm exiret anima ejus (morie-
batur enim) ut vocaret nomen ejus ⁱ Ben-o-
ni: sed pater ejus vocavit eum ᵏ Binjami-
nem.
19 Sic mortua Rachel sepulta est in via *spectan-*
te Ephratham, ea *jam est* Beth-lechem.
20 Statuitq; Jahhakob statuam super sepul-
chrum ejus: ea *est* statua sepulchri Rache-
lis ᵃ usque in hunc diem.
21 Deinde profectus Jisraël, tetendit tentori-
um suum ultra turrim ˡ Hhederis.
22 Fuit autem cùm habitaret Jisraël in regio-
ne illa, ut abiens Reuben concumberet cū
Bilha concubina uxore patris sui, quod ᵃ au-
divit Jisraël: ᵃ erant autem filii Jahhakobi,
duodecim.
23 Filii Leæ, ᵃ primogenitus Jahhakobi Reu-
ben: postea Schimhhon, & Levi, & Jehu-
da, & Jissascar, & Zebullum.
24 Filii Rachelis, Joseph, & Binjamin.
25 Filii autem Bilhæ ancillæ Rachelis, Dan, &
Naphtali.
26 Filii verò Zilpæ, ancillæ Leæ, Gad, & As-
cher: hi *sunt* filii Jahhakobi, qui editi sunt
ei ᵃ Padane Syriæ.
27 Denique pervenit Jahhakob ad Jitzcha-
kum patrem suum Mamren, in urbem Ar-
bahhi, ea *jam est* Chebron: ubi peregrinus
fuerat Abraham & Jitzchak.
28 Fuerunt autem dies Jitzchaki, centum o-
ctoginta annorum.
29 Et ᵃ expirans Jitzchak mortuus est, aggre-
gatusque est ᵃad populos suos senex & satur
diebus: sepeliveruntque eum Hhesav &
Jahhakob filii ejus.

Caput XXXVI.

Hhesavi conjugia & discessus a Cenahhanæa, genus Edomæorum, & Choræorum ducum, Reges Choræorum qui ante Jisraëliticæ Reipub. exordium rerum potiti sunt, & duces Edomæi qui posteà præfuerunt recensentur.

1 HÆ autem sunt generationes Hhesavi,
is *est* ᵃ Edom.
2 Hhesav acceperat uxores suas e filia-
bus Cenahhani, ᵃHhadam filiam Elonis
Chittæi, & ᵃ Aholibamam filiam Hhanæ fi-
liam ᵃ Tzibhhonis Chivvæi:
3 Deinde ᵃBasematham filiam Jischmahhelis
ᵃ sororem Nebajothi.
4 Peperit autem Hhada Hhesavo Eliphazū,
Basematha verò peperit Rehhuelem:
5 Et Aholibama peperit Jehhuschum, Jahh-
lamum, & Korachum: isti *sunt* filii Hhesavi,
qui editi sunt ei in regione Cenahhani.
6 Assumpserat autem Hhesav uxores suas
& filios suos & filias suas, omnesque ᵃ do-

a *Removete*] bipartita est Jahhakobi concio: primùm enim quicquid detestabile est Deo, ac in primis idololatriam, procul a suis amoveri jubet, deinde in fide instituens ad sanctificationem præparat. *Mutantes*] id est externa professione abnegationē vestri, internamq; mutationem & renovationē testantes. 3 *Posteà surg.*] exhortationis superioris causa. *Altare*] in quo eucharisticas victimas offeram Deo, infrà ver. 14. & votum persolvam. *Et adfuit*] deducendo, reducendo, frænumq; fratri, socero finitimisq; Schecemi injiciendo, ne me ullo pacto læderent. 4 *In manu*] .i. quos penes se in sua potestate habebant. *In aures*] tum ne posthac eas ut superstitionis insignia gestarent, tum ne in posterum ad novos Deos conflandos materia essent ac irritamentum. *Abscondit*] tota familia locum ignorante, ut præsens malum tolleretur, & a futuro caveretur. *Illa quercu*] cujus mentio est Jehoschu. 24.16. & Judic. 9.6. b Heb. *erat autē terror Dei super civitates.* *Terror Dei*] Divinitus immissus & maximus: humanitus enim nequaquam fuisset timendum illis, qui numero potentia peritiaq; locorum & viarum longè erant superiores. c Heb. *post filios, id est, vestigiis eorum insisterent.* 6 *Luzum*] vide suprà 28.19. 7 *Extruxit*] ut mandaverat deus suprà 1. 8 *Nutrix Ribkæ*] quæ ipsi adjuncta fuerat suprà 24.59. videtur autem postquam Ribkam deduxisset ad Jitzchakum, reversa esse in Mesopotamiam, jam verò desyderio revisendi Ribkam filium ejus prosecuta esse. d *I. est, quercum fletus, quia ibi ejus mortem defleverunt.* 9 *Tum apparens*] hac visione Deus obsequium Jahhakobi probat, & benedictiones novumq; nomen ab Angelo impositum confirmat, de quibus suprà 28. & 32. 11 *Ego sum*] hîc promittit Deus quæ pater Jahhakobo precabatur cùm eum a se dimitteret suprà 28.3.& 4 ideò iisdem fere vocibus utitur. e Heb. *Scheddai, id est, sufficiens: vide suprà* 17.1. 12 *Tibi*] non Hhesavo: nam Jahhakob solus cum suis posteris apertè paternarum avitarumq; promissionum hæres instituitur. 13 *Ascendit*] ut suprà 17.22. 14 *Inspersitq.*] id est, votum suum, de quo suprà 28.22. ibi persolvit & obtulit Deo, cujus causâ Deus altare extrui jusserat suprà ver. 1. Synecdoche, pars oblationis pro toto. f. Heb. *respersionem, id est, liquorem qui spargitur*. 16 *Exiguum spatium*] ita exponendam esse vocem evincitur ex 2. Regum. 5.19. g Heb. *terræ.* h Heb. *dura fuit in partu suo.* 17 *Nam etiam*] quasi dicat, a doloribus partus ita te consolare, quod alterum filium, quem a Deo optabas addi suprà 30.24. jam consequeris.

i *id est, filium doloris mei, vel filium luctus mei.* k *id est, filium dexteræ, hoc est, charum, æquè & dilectum ut homini est dextera.* 20 *Usque in hunc*] ... Schemu. 10.2. ... lis tempus, 1. Schemu. 10.2. l *id est, gregis.* 22 *Audivit*] ... disertè additur, ut planius intelligatur quæ Jahhakob Reubeni dicit infrà 49. vers. 2.3.& 4. & appareat quam justè primogeniti jure privatus sit: ut meminit 1. Chro. 5.1. *Erant*] nato jam Binjamine ultimo Jahhakobi filio numerus eorum recensetur, quia duodecim tribuum (quarum posteà frequens fit mentio) autores fuerunt: commodè verò duabus historiis superioribus subjicitur, ut causæ intelligantur ex quibus primogeniti præeminentia, nō Reubeni Schimhhonis aut Levi fuit, sed ad Josephū & Jehudā, ut primos præcipuarum uxorum filios, translata est: de quibus vide 1 Chro. 5.1.& 2.

23 *Primogenitus*] a natura, etsi præstantiam suo scelere amisit. 26 *Padane*] etsi Binjamin in itinere est natus, majoris tamen partis ratione, dicuntur Padane editi: quare aut Binjaminem Padane conceptum fuisse dicendum est, aut addendum excepto Binjamine, quod genus synecdoches receptum est in plurimis narrationibus. 29 *Expirans*] etsi Jitzchaki mors statim post Jahhakobi reditum describitur, tamen diu posteà contigit, cùm jam Joseph fuisset a fratribus venditus, & ultra 12. annos captivus. Est itaq; hîc anticipatio. *Ad populos*] ut suprà 25.

1 *Edom*] hujus cognominis causa vide suprà 25.29. 2 *Hhadam*] quæ etiam suprà 27.1. Basemath dicitur: binomia enim fuit. *Aholibamam*] hoc nomine non recensetur inter uxores Hhesavi, suprà 27.1.& 9. quare aut alia ab illis diversa est, aut eadem quæ suprà Jehudith filia Beeri nominatur, ita ut æquè ac pater suus binomia. Nec obstat quòd illîc Chittæus, hîc Chivvæus, dicitur, qui populi diversi sunt, suprà 10. ... 23. & Exod. 3.8. ... Chittæorum amplissimi erant fines, quibus Chivvæi continebantur. *Tzibhhonis*] ... avi nomen ad discretionem additur, ne alterius Hhanæ filia putaretur, qui Tzibhhonis frater fuit, ver. 20. 3 *Basematham*] hæc quoque binomia fuit, vocatur enim Machalath suprà 28.9. *Sororem Nebajothi*] id est, ex eadem matre: de hoc suprà 25.13. a Heb. *animas domus suæ.*

mestic

b Heb. *ante faciē: sic enim interdum accipitur propositio, ut supra cap. 43. 12. fiat verò pro adventu ultrà supra 32. 3. & infra 46. 28. Hanc autem profectionem Hhesavi ante adventum Jahhakobi contigisse ostenditur cap. 32. & 33. supra.*

7 *Eorum*] id est, Jitzchaki patris & Hhesavi ipsius, qui ambo in regione Cenahhani peregrini erant.

9 *In monte Sehhiris*] id est, nepotes, qui nati sunt ei jam habitanti Sehhiris montem. Confer cum hoc catalogo. 1. Chron. 1.

c *qui etiam Tzephi*, 1. *Chron.* 1. 36.

12 *Timnahh*] soror Lotanis, infrà ver. 22 ex hoc loco explicandus alter. 1. Chron. 1. 36.

Hhamalekum:] illorum Hhamalekitarum autor qui Exod. 17. 14. a Domino sunt excidio destinati: vide Deut. 2. 4. annot.

Filii Hhadæ] id est, nepotes.

16 *Korach*] hic in filiorum catalogo omissus est, fortassis quia nepos fuit ex aliquo filiorum: sed tamen distinguendus a Koracho filio Aholibamæ, de quo vers. 14. & 18.

d Heb. *duces eorū.*

20 *Hi sunt filii*] horum recensio fit propter affinitatem quam Hhesav & Eliphaz cum eis contraxerunt: qua occasione factum est ut cum eis habitarent, & in imperio tandem eis succederent.

Chorei] ut suprà 14. 6. hanc autem eandem gentem Chivvæam dici apparet ex collatione ver. 2. & 21. hujus capitis.

e *qui & Dischan*, *infrà ver.* 26.

f *qui & Homan*, 1. *Chron.* 1. 39.

22 *Timnahh*] vide suprà in ver. 12.

g *qui & Hhaljan*, 1. *Chron.* 1. 40.

h *qui & Schephi*, *ibidem.*

24 *Invenit mulos*] id est, artem excogitavit, qua ex admissura asini & equæ muli procrearentur.

25 *Aholibama*] non illa Hhesavi uxor: vide suprà in ver. 2.

i *qui & Dischon*, *suprà vers.* 21.

k *qui & Chemran*, 1. *Chron.* 1. 41.

l *qui & Jahhakā*, 1. *Chron.* 1. 42.

mesticos suos, pecus quoque suum & omnia
jumenta sua, denique omnem possessionem
suam quam acquisiverat in regione Cenah-
hani, & abierat in regionem *Sehhiris* b ante
adventum Jahhakobi fratris sui.
7 Erant enim ' eorum facultates ampliores
quàm ut habitarent simul, neque poterat
terra peregrinationū eorum ferre eos pro-
pter pecora eorum.
8 Habitabat ergo Hhesav in monte Sehhi-
ris: Hhesav is *est* Edom.
9 Hæ autem *sunt* generationes Hhesavi, pa-
tris Edomæorum ' in monte Sehhiris.
10 Hæc *sunt* nomina filiorum Hesavi, Eliphaz
filius Hhadæ uxoris Hhesavi, Rehhuel fi-
lius Basemathæ uxoris Hhesavi.
11 Filii autem Eliphazi *sunt*, Teman, Omar,
c Tzepho, & Gahhtam, & Kenaz.
12 ' Timnahh verò *fuit* concubina uxor Eli-
phazi filii Hhesavi, quæ peperit Eliphazo
' Hhamalekum: hi *sunt* ' filii Hhadæ uxoris
Hhesavi.
13 Hi verò *sunt* filii Rehhuelis, Nachath, &
Zerach, Schamma, & Mizza: hi *sunt* filii
Basemathæ uxoris Hhesavi.
14 Hi denique filii Aholibamæ filiæ Tzib-
hhonis, uxoris Hhesavi: peperit enim Hhe-
savo Jehhuschum, & Jahhlamum, & Ko-
rachum.
15 Hi *sunt* duces filiorum Hhesavi. Filii Eli-
phazi primogeniti Hhesavi, dux Teman, dux
Omar, dux Tzepho, dux Kenaz.
16 Dux ' Korach, dux Gahhtam, dux Hhama-
lek, hi *sunt* duces Eliphazi in regione Edo-
mæa: hi *sunt* filii Hhadæ.
17 Hi autem filii Rehhuelis filii Hhesavi, dux
Nachath, dux Zerach, dux Schamma, dux
Mizza, hi duces Rehhuelis in regione E-
domæa: hi *sunt* filii Basemathæ uxoris Hhe-
savi.
18 Hi denique filii Aholibamæ uxoris Hhesa-
vi, dux Jehhusch, dux Jahhlam, dux Korach:
hi duces Aholibamæ filiæ Hhanæ uxoris
Hhesavi.
19 Isti *sunt* filii Hhesavi, & isti d duces ex eis:
is *Hhesav est* Edom.
20 ' Hi *sunt* filii Sehhiris ' Choræi, incolentes
eam regionem, Lotan, & Schobal, & Tzib-
hhon, & Hhana,
21 Et e Dischon, & Etzer, & Dischan: hi du-
ces Choræi filii Sehhiris, in regione Edo-
mæa.
22 Sunt autem filii Lotanis, Chori & f Heman,
sororque Lotanis ' Timnahh.
23 Hi verò filii Schobalis, g Hhalvan, & Ma-
nachath, & Hhebal, h Schepho, & Onam.
24 Et hi filii Tzibhhonis, cùm Aja, tum Hha-
na: is *est* Hhana qui ' invenit mulos in de-
serto, cùm pasceret asinos Tzibhhoni patri
suo.
25 Hi autem filii Hhanæ, Dischon, ' Aholiba-
ma quoque filia Hhanæ.
26 Et hi filii i Dischanis, k Chemdan, & Esch-
ban, & Jitran, & Ceran.
27 Hi quoque filii Etzeris, Bilhan, & Zahha-
van, & l Hhakan.
28 Item hi filii Dischanis, Hhutz, & Aran.
29 Hi *sunt* duces Chorææ *gentis*, dux Lotan,
dux Schobal, dux Tzibhhon, dux Hhana,
30 Dux Dischon, dux Etzer, dux Dischan, hi
sunt duces Chorææ gentis m in ducatibus
eorum, in regione Sehhiris.
31 ' Hi autem *sunt* Reges qui regnaverunt in
regione Edomæa, antequam regnaret ' Rex
in filiis Jisraelis.
32 Primùm regnavit in Edomæa Belahh fi-
lius Behhoris, ' cujus civitas nomine Din-
haba.
33 Mortuo autem Belahho, regnavit pro eo
Jobab filius Zerachi ex Botzra.
34 Item mortuo Jobabo, regnavit pro eo
Chuscham ex regione Temanæi *populi*.
35 Item mortuo Chuschamo regnavit pro eo
Hadad filius Bedadi, qui percussit Midjanē
in agro Moabitarum, cujus civitas nomine
erat Hhavith.
36 Item mortuo Hadado, regnavit pro eo
Samla e Masreka.
37 Itē mortuo Samla, regnavit pro eo Schaul
ex Rechobothis fluminis.
38 Item mortuo Schaule, regnavit pro eo
Bahhal-chanan filius Hhacboris.
39 Item mortuo Bahhal-chanane filio Hhac-
boris, regnavit pro eo n Hadar, cujus civitas
nomine *erat* o Pahhu: nomen verò uxoris
ejus Mehetabeel, *quæ erat* filia Matredis, fi-
lia Mezahabi.
40 Atque hæc *sunt* nomina ducum Hhesavi
secundum familias suas per loca sua, *nuncu-
pata* illorum nominibus: dux ' Timnahh, dux
Hhalva, dux Jeteth,
41 Dux Aholibama, dux Ela, dux Pinon,
42 Dux Kenaz, dux Teman, Dux Mibtzar,
43 Dux Magdiel, dux Hhiram: hi *fuerunt* du-
ces Edomæorū secundum habitationes suas
in regione possessionis suæ: is *est* Hhesav au-
tor Edomæorum.

Caput XXXVII.

Joseph adolescens fratrum vitia patri retegens, ab eo quidem præ illis amatur, & divinitus paternæ familiæ princeps futurus præmonstratur: sed fratrum odium invidiamq; tantam suscipit, ut occasione oblata primùm in necem, deinde in venditionem ejus conspirent: qua ratione eò rem deducunt, ut in Ægyptum abductus Satrapæ Ægyptii mancipium fiat.

1 Habitabat verò Jahhakob in re-
gione ' peregrinationum patris sui, in
regione Cenahhani.
2 a Hæc *sunt* quæ acciderunt Jahhakobo: Jo-
seph natus septēdecim annos pascebat cum
fratribus suis gregem (*erat autem* ' puer) cum
filiis Bilhæ & cum filiis Zilpæ uxorum patris
sui: ' referebatq; Joseph famam eorum ma-
lam ad patrem ipsorum.
3 Jisraël autem diligebat Josephum præ om-
nibus filiis suis, quòd ' filius senectutis esset
sibi, feceratque ei tunicam versicolorem:
4 Videntes verò fratres ejus patrem suum di-
ligere eum præ omnibus fratribus ejus, ode-
rant eum adeò ut non possent alloqui eum
b placidè.
5 Præterea cùm somniasset Joseph somnium,
narrabat *illud* fratribus suis: quamobrem
c magis adhuc oderant eum.
6 Dicebat enim ad eos, audite nunc somnium
hoc, quod somniavi:

m Heb. *in ducatibus eorum, vel secundum duces eorum.*

31 *Hi autem*] quasi ad hanc usq; ætatem nostram, cum nondum Jisraelitæ ab Ægyptiorum servitute liberati proprium haberent gubernatorem administrationemque liberam, quæ me gubernatore cœpit, isti in Edomæa regnarunt.

Rex] id est, gubernator unicus & ordinarius, Mosche, ut Deut. 33. 5. Judic. 17. 6. & 1. Schem. 12. 12. 32.

Cujus civitas] hi omnes ex diversis locis oriundi fuerūt: unde colligitur eos non jure successionis, sed vel electione vel tyrannide ad gubernationem pervenisse, quod indicaverat Jitzchaki vaticinium, gladio tuo vives, suprà 27. 40.

n *qui & Hadad* 1. *Chron.* 1. 50.

o *qua & Pahhi, ibidem.*

40 *Timnahh*] & Aholibama ver. 41. nomina virorum sunt hîc, quæ suprà eodem capite mulieribus sunt attributa.

1 *Peregrinationum*] ut suprà 17. 8.

a Heb. *generationes, ut suprà* 6. 9.

2 *Puer*] non tantùm ætate, sed etiam ministerio, cujus ratione Jehoschuahh ætate maturus puer Moschis. Ex. 33. 11. & Gechazi puer Elischahhi 2. Reg. 4. 12. dicitur, q. d. patri fratribusq; ministrabat, & utrisq; pro mediastino erat.

Referebatque] tres causæ fraterni in eum odii ex ordine recensentur, delatio malè actæ vitæ apud patrē, patris amor singularis erga eum, & somnia ejus de principatu futuro.

3 *Filius*] natus enim erat Jahhakobo jam 91. annū agenti.

b Heb. *ad pacem, id est, placidis verbis.*

c Heb. *addiderunt adhuc odisse eum: ut infrà v. 8.*

7 [e] Ecce nobis colligantibus segetum fasces
in medio cujusdam agri, ecce surgebat fa-
scis meus, & etiam stabat erectus: ecce au-
tem circuibant fasces vestri, & incurvabant
se fasci meo.
8 Tum dixerunt ei fratres ejus, ergóne [d] pla-
nè regnabis super nos, aut prorsus domina-
beris nobis? quare magis adhuc oderunt
eum propter somnia ejus, & propter verba
ejus.
9 Deinde cùm somniasset adhuc somnium al-
terum, narravit illud fratribus suis dicens,
ecce somniavi adhuc somnium, quòd ecce
ipse Sol & Luna stellæque undecim incur-
vabant se mihi.
10 Narravit quoque patri suo, idque cum fra-
tribus suis: quamobrem [*] increpavit eum pa-
ter ejus, ac dixit ei, quódnam *est* hoc som-
nium quod somniasti? an [e] omnino venie-
mus [*] ego & mater tua & fratres tui, ut in-
curvemus nos tibi in terram?
11 Invidebant itaque ei fratres ejus: pater
verò ejus observabat rem ipsam.
12 Cùm autem abiissent fratres ejus, ad pa-
scendum gregem patris sui apud Schece-
mum,
13 Dixit Jisraël ad Josephum, Nónne fratres
tui pascunt apud Schecemum? adesdum ut
mittam te ad eos: qui dixit ei, ecce me.
14 Deinde dixit ei *Jahhakob*, i nunc, [f] cogno-
sce de incolumitate fratrum tuorum, & de
incolumitate gregis, & refer ad me aliquid:
sic cùm dimisisset eum e valle Chebronis,
abiit *in* Schecemum versus.
15 Inveniens autem eum, cùm ecce erraret
in quodam agro, interrogavit eum vir qui-
dam, dicendo, quid quæris?
16 Qui dixit, fratres meos quæro: indica quæ-
so mihi ubinam ipsi pascunt.
17 Dixit verò vir ille, profecti sunt hinc, nam
audivi dicentes, abeamus Dothajina: inse-
cutus igitur Joseph fratres suos invenit eos
[*] Dothanis.
18 Illi autem videntes eum e-longinquo, cùm
nondum accessisset ad ipsos, machinati fue-
rant contra eum de eo interficiendo.
19 Dixerant enim [g] alter ad alterum, ecce,
[*] dominus somniorum iste advenit.
20 [*] Nunc igitur agite occidamus eum, & in-
jiciamus eum in unam ex his cisternis, tum
dicemus, bestia mala devoravit eum: & vi-
debimus quid futura sint somnia ejus.
21 Quod cùm audiret Reuben, ut [*] eriperet
eum e manibus illorum ([*] dicebat enim, non
percutiemus eum [h] lethaliter)
22 Dixit ad eos Reuben, [*] ne effundite san-
guinem, injicite eum in cisternam istam, quę
est in hoc deserto, sed manum ne immittite
in eum: ut eriperet eum e manu illorū, eum-
que reduceret ad patrem suum.
23 Fuit itaque cùm advenisset Joseph ad fra-
tres suos: ut exuentes Josephum [*] tunica
sua, tunica illa versicolore [i] quą erat indu-
tus,
24 Assumerent eum injicerentque eum in ip-
sam cisternam: cisterna autem illa vacua *e-
rat*, non *erat* aqua in ea.
25 Deinde sedebant ad comedendum cibum,
cùm sublatis oculis suis viderunt quòd ecce
cœtus commeantium [*] Jischmahhelitarum
veniebat ex [*] Gilhhadæ, quorum cameli fe-
rebant [*] myxaria, & opobalsamum, & lada-
num, pergentes ut deportarent *ea* in Ægy-
ptum:
26 Dixitque Jehuda ad fratres suos, [*] quod
erit lucrum cùm interfecerimus fratrem
nostrum, & occultaverimus sanguinem e-
jus?
27 Agite vendamus eum Jischmahhelitis i-
stis, & manus nostra ne sit in eum, quia fra-
ter noster, [*] caro nostra est: cui auscultave-
runt fratres ejus.
28 Itaque transeuntibus viris Midjanitis
mercatoribus extrahentes sustulerunt Jo-
sephum ex ipsa cisterna, vendideruntque
[k] eum Jischmahhelitis illis viginti [*] *siclis*
argenteis: qui deduxerunt eum in Ægy-
ptum.
29 [*] Reversus autem Reuben [*] ad ipsam cister-
nam, cùm ecce non esset Joseph in eâ ci-
sterna, [*] laceravit vestimenta sua.
30 Quamobrem reversus ad fratres suos dixit,
puer ille non adest: ego verò [*] quorsum ibo
ego?
31 Tum acceperunt tunicam Josephi, & jugu-
lantes hircum caprarum, intinxerunt tuni-
cam illam sanguine ejus.
32 Et miserunt qui deferrent tunicam illam
versicolorem ad patrem suum, ac dicerent,
hanc invenimus: agnosce nunc an tunica fi-
lii tui sit, necne.
33 Qui agnoscens eam dixit, tunica filii mei
est, bestia mala devoravit eum: [l] omnino di-
scerptus est Joseph.
34 Laceransque Jahhakob vestimenta sua, &
imponens [*] cilicium lumbis suis, luxit prop-
ter filium suum diebus multis.
35 Et quamvis surrexissent omnes filii ejus
omnesque [*] filiæ ejus ad consolandum eum,
renuit consolationem admittere, dicebat
enim, [*] quin descendam ad filium meum lu-
gens in sepulchrum: flevit etiam illum [*] pa-
ter ejus.
36 Medanæi autem vendiderunt illum *ab-
ductum* in Ægyptum, Potiphari aulico Par-
hhonis præfecto [*] satellitum.

7 *Ecce*] vide hujus somnii complementum infrà 42.6. ut sequentis, cap. 45.
d Heb. *regnando regnabis, &c. dominando dominaberis.*
10 *Increpavit*] astutè coram fratribus quorum animos sciebat in Josephum exacerbatos esse: nam revera ipse rem observabat, vers. seq.
e Heb. *veniendo veniemus.*
Ego & mater] in hac reprehensione somnium ita interpretatur, ut fratrum invidiam minuat argumento ἐξ ἀδυνάτου καὶ ἀτόπου, q.d. ergo resurrectura esset mater tua: etsi hoc in una ex Jahhakobi uxoribus noverca Josephi impletum est, infrà 46.
f Heb. *vide pacem.*
17 *Dothanis*] sive Dothajinis, cujus loci mentio est 2. Reg. 6.13.
g Heb. *vir ad fratrem suum.*
19 *Dominus somniorum*] id est, qui sibi futuram in nos dominationem somniat.
20 *Nunc igitur*] tam citò de tanto scelere perpetrando concludunt, quia aliis aliorum animi ex præcedentibus colloquiis erant cogniti.
21 *Eriperet*] id est, novo consilio ejus cædem impediret.
Dicebat] apud se, ut suprà 17.3.
h Heb. *anima, id est, ne adimamus ei vitam.*
22 *Ne effundite*] callidè Reuben a genere cædis tantùm deterret fratres, etsi revera illius vitæ consulebat.
23 *Tunica sua*] de qua suprà vers. 3. cur exuerent vide infrà ver. 31. & seq. quomodo autem interea Joseph se erga fratres gereret, exponitur infrà 42. 21.
i Heb. *quæ erat super eum.*
25 *Jischmahhelitarū*] Jischmahhelitæ hîc, Midjanitæ vers. 28. & Medanæi vers. 36. omnes Arabiam incolebant, ideoque Onkelos exponit Arabas, ut Judic. 8.24. & quia cœtus iste mercatorum ex variis constabat, Mosche illum variis nominibus exprimit.

Gilhhada] unde in AEgyptum euntibus illac iter erat: Gilhhade autem mercatorum emporium erat, ut Jirmejæ 8.22. & 22.6. & alibi ostēditur.
Myxaria] hanc vocem & duas sequentes variè admodum accipiunt interpretes, nos in tanta varietate, quod probabilius visum est, elegimus. Myxaria Arabibus dicuntur Nuketa teste AEgineta, Aëtio, Psello, & Actuario, voce proximè ad Hebraicum Nechoth accedente: opobalsamum cum R. D. K. interpretati sumus, Ledum verò vel Ladanum, Onkelon Chaldæum & Arabas secuti: nam quod Hebræi Lot vocant, Chaldæus Letum, Arabes Laten vel Laden nominant.
26 *Quod erit*] Jehuda divina providentia ductus, fratribus suadet sine cæde & cum lucro posse tria illa mala vitari quorum causa Josephum oderant, si mercatoribus vænum detur: sic enim fore ut a patre (apud quem ipsos accusabat, & cui præ cæteris dilectus erat) abstrahatur, & servitutem subeat loco sperati dominatus.
27 *Caro nostra*] id est, perinde erit sive morti tradamus, ac si nobis ipsis vim inferremus.
k Heb. *Josephum*: vide suprà 12.2.
28 *Siclis*] vide suprà 23.16.

29 *Reversus*] aberat enim cùm acciperetur Jehudæ consilium, & perficeretur. *Ad ipsam cisternam*] ut Josephum extractum reduceret, suprà vers. 22. *Laceravit*] ut veteribus erat in more, cùm triste aliquid accidebat, ut infrà vers. 34. & alibi frequenter. 30 *Quorsum ibo*] id est, quò me vertam? videtur enim patris iram præ aliis metuisse, tum quia illi ut seniori major pueri cura incumbebat, tum quia formidabat ne infensiorem sibi patrem redderet quem jam offenderat, suprà 35.22. l Heb. *discerpendo discerptus.* 34 *Cilicium*] id est, vestem vilem & sine ornatu lugentium more: nam vox Hebræa, teste R. D. K. non tantùm saccum formatum, sed ejus materiam & omne involucrum vile significat. 35 *Filiæ*] id est, filia, nurus, neptes. *Quin descendam*] id est, tantus est hic luctus, ut me ad mortis usque articulum prosecutus sit & citò in sepulchrum detrusurus. *Pater ejus*] Jitzchak pater Jahhakobi: nam a vendito Josepho quasi 12. annos vixit. vide suprà in 35.29. 36 *Satellitum*] Hebræa vox communis laniis, cocis & satellitibus, significat mactatores, quia illi animalia ad cibum, hi verò sontes in supplicium mactabant. Hinc duo illi Parhhonis aulici huic custodiendi traduntur, cujus erat damnatos plectere, infrà 40.3. & Rex Babyloniæ Jeruschalaimis captis ac Rege abducto, suum mactatorum sive satellitum præfectum eò misit, ut Capitalem suam sententiam in reliquias populi ipsamque civitatem exequeretur. 2. Regum ultimo. Hi Latinè quæstores rerum capitalium dici possunt.

Caput XXXVIII.

Jehuda Christi progenitor, ex Cenahhanæa uxore ternos liberos suscipit, duobus senioribus candem uxorem successivè conjungit, quibus mortuis tertium adhuc immaturum nurui fraudulenter promit-

promittens eam in patriam domum remittit: quod cùm ſuo tempore non præſtitiſſet, nurus ſimulato habitu ex Jehuda concipit & parit.

1 ᵃFUIT autem ᵃillo tempore, cùm deſcendens Jehuda a fratribus ſuis divertiſſet ad quendam Hhadullamæum, cujus nomen erat Chira,
2 Vidiſſetq; ibi Jehuda filiam cujuſdam Cenahhanæi cui nomen erat Schuahh, & accipiens eam in *uxorem* congreſſus eſſet cum ea,
3 Et illa concepiſſet ᵃpeperiſſetq; filium, cujus nomen vocavit Hherum,
4 Deinde concipiens rurſus peperiſſet filium, cujus nomen vocavit Onanem,
5 Poſt rurſus peperiſſet filium, cujus nomen vocavit Schelam (erat autem Jehuda ᵃCezibi cùm illa pareret iſtum)
6 Ut acciperet Jehuda uxorem Hhero primogenito ſuo, cujus nomen Tamar.
7 Cùm autem eſſet Hher primogenitus Jehudæ malus in oculis Jehovæ, morti tradidit eum Jehova.
8 Ideoque dixit Jehuda Onani, congredere cum uxore fratris tui, & ᵃfratris nomine duc eam: ut ᵃexuſcites ſemen fratri tuo.
9 Sciebat autem Onan non fore ſuum ſemen illud: ideò congreſſurus cum uxore fratris ſui, perdebat *ſemen, effundens* in terram, ne ſuppeditaret ſemen fratri ſuo.
10 Cumque malum videretur in oculis Jehovæ quod faciebat, morti tradidit etiam iſtum.
11 Quamobrem dixit Jehuda Tamaræ nurui ſuæ, mane vidua in domo patris tui, donec adoleverit Schela filius meus (dicebat enim, *Videndum* ne moriatur ipſe quoque ſicut fratres ejus) ſic abiens Tamar manebat in domô patris ſui.
12 Sed ᵃcùm plures eſſent dies, mortuâ filiâ Schuhhæ uxore Jehudæ, Jehuda ſe conſolaturus aſcendit ad tonſores gregis ſui, ipſe cum Chira amico ſuo Hhadullamæo ᵃTimnam.
13 Quod cùm renunciatum eſſet Tamaræ dicendo, ecce ſocer tuus aſcendit Timnam ad tondendum gregem ſuum:
14 ᵃDeponens illa veſtes viduitatis ſuæ a ſe ᵃoperuit ſe peplo ac ᵃtexit ſe, conſeditq; in ᵃbivio quod *eſt* juxta viam Timnam verſus: videbat enim adoleviſſe Schelam, ſe verò non fuiſſe datam ei in uxorem.
15 Videns autem eam Jehuda ᵃexiſtimavit eam eſſe ſcortum, ᵃoperuerat enim faciem ſuam.
16 Divertens itaque ad eam in ipſa via, dixit, age quæſo, congrediar tecum (non enim noverat nurum ſuam eſſe) quæ dixit, ᵃquid dabis mihi ut congrediaris mecum?
17 Quo dicente, ego mittam hœdum caprarum ex grege, dixit illa, *acquieſco* ſi des pignus donec miſeris.
18 Tum dixit ille, quódnam *eſt* pignus quod dem tibi? quæ dixit, ſigillum tuum ſudarium tuum & ſcipio tuus qui *eſt* in manu tua: his datis ei ᵃcongreſſus eſt cum ea, & concepit ea ex illo.
19 Deinde ſurgens ᵃabiit depoſuitq; peplum ſuum a ſe, ac induit veſtes viduitatis ſuæ.
20 Miſit autem Jehuda hœdum illum caprarum per amicum ſuum Hhadullamæum illum, ut reciperet pignus e manu iſtius mulieris, ſed non invenit eam:
21 Cumque interrogaret viros loci illius dicendo, ubinam *eſt* meretrix illa, *quæ* erat in iſto bivio juxta hanc viam? dixerunt, non fuit hîc *ulla* meretrix.
22 Quamobrem reverſus ad Jehudam dixit, non inveni eam: quin etiam homines illius loci dixerunt, non fuit hîc *ulla* meretrix.
23 Et dixit Jehuda, retineat ſibi, ᵃne ſimus contemptui: ecce miſeram hœdum iſtum, tu autem non inveniſti eam.
24 Fuit verò cùm tertius menſis ageretur, ut nunciaretur Jehudæ dicendo, ſcortata eſt Tamar nurus tua, etiamque ecce gravida eſt ex ſcortatione: quare dicebat Jehuda, ᵃeducite eam ut ᵃcomburatur.
25 Sed cùm educeretur, miſit ipſa ad ſocerem ſuũ qui diceret, ex viro cujus hæc *ſunt*, ego ſum gravida: dicebatque, agnoſce quæſo cujus *ſint* iſta, ſigillum hoc ſudariumque hoc, & hic ſcipio.
26 Quæ agnoſcens Jehuda dixit, ᵃjuſtior eſt me, quandoquidem non dedi eam Schelæ filio meo: ᵃneque ᵇamplius deinceps cognovit eam.
27 Fuitque quo tempore pariebat illa (ecce autem gemelli in ventre ejus)
28 Fuit inquam, cùm pareret, & illorum unus exereret manum: ut obſtetrix acceptum coccinum alligaret manui ejus, dicendo, hic exit primùm.
29 Sed fuit cùm retraxiſſet manum ſuam, & ecce exiret frater ejus, ut diceret illa, quàm perrupiſti! ᵃᶜtua *eſt* ruptura: ideò vocavit *quiſque* nomen ejus ᵈPeretzum.
30 Poſteà verò exivit frater ejus ad cujus manum *erat* coccinum: & vocavit quiſque nomen ejus Zerachum.

CAPUT XXXIX.

Joſeph in ſervitutem redactus tantam heri ſui gratiam conciliat benedictione Dei, ut omnium rerum adminiſtrationem ei committat: & licèt ab hera calumnioſè traductus in ſummum heri odium veniat, miſereq; in carcerem compingatur, tamen rurſus Dei beneficio aliquam heri gratiam promeritus ſaltem vinctis præficitur.

1 ᵃJOSEPH igitur deductus fuerat in Ægyptum: emeratq; eum Potiphar aulicus Parhhonis, præfectus ſatellitum, vir Ægyptius, e manu Jiſchmahhelitarum illorum qui deduxerant eum illuc.
2 Adfuit autem Jehova Joſepho, ut eſſet vir

1 *Fuit autem*] Hujus hiſtoriæ partem neceſſe eſt ante Joſephi venditionem cõtigiſſe: cùm enim tantùm 22. anni inter venditionem Joſephi & deſcenſum Jahhakobi cum familia in Aegyptũ numerẽtur, non potuit tam brevi ſpatio Jehuda uxorem ducere, ternos liberos tollere, uxorem unam duobus ſucceſſivè conjungere, tertii conjugium ultra tempus differre, filios ex nuru ſuſcipere, & illorum unus duos filios gignere ante deſcenſum in Aegyptum. Contigit ergo ante venditionem Joſephi ſaltem uſque ad tempus quo Hher primus Jehudæ filius decimum annum agebat.

Illo tempore] quo Jahhakob ad patrem ſuum Jitschakum redierat, Jehuda annũ 17. agente, ſuprà 35. 27.

3 *Peperiſſetq;*] eodem anno 17. Jehudæ.

5 *Cezibi*] quod alias dicitur Aczib. Jehoſch. 19. 29. & Judic. 1. 31.

8 *Fratris nomine*] hîc primùm legitur uxor fratris unius ſine liberis mortui alteri tradita ad excitandũ mortui ſemen: quam cõſuetudinem deinde Lege confirmavit Deus. Deut. 25. 5.

Exuſcites ſemen] id eſt, procrees liberos, quorum primus pro mortui filio habeatur: quam interpretationem docet Moſche Deut. 25. 6.

9 *Sciebat*] quia non erat jus à Jehuda recens invectum, ſed mos jamdiu receptus, ac proinde juveni Onani cognitus.

12 *Cùm plures*] quibus videlicet creverat Schela (erat enim quaſi 16. annorum) & ipſa diutius quàm anteà expectarat. *Timnam*] oppidum tribus Jehudæ, Jehoſch. 15. 57. ſicut Aczib & Hhadullam, nam vicina erant. 14 *Deponens illa*] duabus de cauſis Tamar fraudulentum hoc conſilium init: prior eſt jus receptum, ut mortuo proximus ſemen excitet, proximoque ceſſante ex ordine neceſſitudinis alius ſuccedat, ut ex Ruth. 3. conſtat: poſterior, promiſſio ſoceri ſuo tempore non præſtita. *Operuit ſe peplo*] pro capitis tegmine viduis uſitato ſumpſit matronale. *Texit ſe*] id eſt, faciem ſuam, ut ſequente ver. Synecdoche.
a Heb. *in porta oculorum: periphraſis bivii, quo oculis quodammodo aperitur janua, ut illorum intuitus huc illuc ferri poſſit.* 15 *Exiſtimavit*] eo quòd more impudicarum mulierum in bivio ſederet, Proverb. 7. 12. & 9. 14. & Jechezkel. 16. 24. & 25. *Operuerat*] altera cauſa cur ſcortum eſſe putet, quia de facie cognoſci non vult. 16 *Quid dabis*] mercedem ſpecie, ſed reipſa cautionem quærit, quaſi ex eo concipiat, certis indiciis id probare poſſit.

18 *Congreſſus eſt*] agens quaſi 34. annum: nam in Aegyptum venit 50 ætatis anno, cùm jam Peretz Jehudæ ex hoc congreſſu filius pater duorum filiorum eſſet, infra 46. 12.

19 *Abiit*] non expectato hœdo, quia ſeminis non mercedis cauſâ ſocerum admiſerat.

23 *Ne ſimus*] id eſt, ne re divulgata famæ jacturam faciamus: nam infamis erat ſcortatio etiam inter homines ignorantes Dei.

24 *Educite eam*] ad judices in portam.

Comburatur] non decernit, quia judex non eſt, ſed ex regionis conſuetudine ſupplicium ejus urget, abs qua in filii perſona ſe læſum arbitratur.

26 *Juſtior eſt me*] quaſi dicat gravius peccavi, qui facta ei ſpe conjugii deluſi eam, quàm ea quæ fraudantem circumvenit.

Neque ampl.] quia inceſtus eſt.

b Heb. *adjecit ultrà cognoſcere.*

29 *Tua eſt rup.*] hoc eſt, tibi conveniat ruptura nomen, quale eſt Pereta, quia fratrem anteverteus prior erupiſti.

c Heb. *ſuper te eſt ruptura.*

d *id eſt, rupturam.*

1 *Joſeph*] Regreſſio ad hiſtoriam cap. 37.

prosperè agens, dum fuit in domo domini
sui Ægyptii.
3 Videnteitaque domino ejus Jehovam es-
se cum eo, & omnia quæ ipse faciebat Je-
hovam secundare in manu ejus:
4 Adeò invenit Joseph gratiam in oculis e-
jus ut [a] ministraret ei, postremò præfecit e-
um domui suæ, & quicquid *erat* sibi, tradidit
in manum ejus.
5 Fuitq; ex quo præfeeerat eum domui suæ &
omnibus quæ *erant* sibi, ut benediceret Je-
hova domui illius Ægyptii propter Jose-
phum, essetque benedictio Jehovæ in om-
nibus quæ *erant* ei domi & rure.
6 Quapropter relinquebat omnia quæ *erant*
sibi in manu Josephi, adeò ut non cognos-
ceret cum eo de re ulla præter cibum quo
ipse vescebatur: erat autem Joseph pulcher
forma & pulcher aspectu.
7 Fuit itaque [a] his rebus gestis, cùm sustulis-
set uxor domini ejus oculos suos in Josephũ,
ut diceret, concumbe mecum.
8 Qui renuens dixit ad uxorem domini sui,
en dominus meus non cognoscit mecum
quicquid *est* in hac domo, & quæcunq; *sunt*
ipsi tradidit in manum meam:
9 Nullus *est* ei in hac domo major me, neq;
subtraxit à me quicquam præter te, quate-
nus uxor ejus es: quomodo ergo facerem
malum hoc maximum, & peccarem in De-
um?
10 Fuit autem alloquente ea Josephum [b] quo-
tidie, cùm non acquievisset ei ut cubaret
juxta eam *aut* ut esset cum ea,
11 Fuit, inquam, hujusmodi aliquo die, cùm
venisset *Joseph* domum ad faciendum opus
suum, neque esset quisquam ex [c] domesticis
ibi in ea domo,
12 Ut illa prehenderet eum veste ejus, dicen-
do, concumbe mecum: sed *is* relicta veste
sua in manu ejus, fugiens egressus est fo-
ras.
13 Fuit ergo cùm illa videret eum relicta ve-
ste sua in manu ipsius, fugisse foras,
14 Ut inclamaret domesticos suos, & loque-
retur eis dicendo, videte, adduxit nobis
virum Hebræum ad illudendum nobis: ac-
cessit ad me ut concumberet mecum, sed
inclamavi voce magna.
15 Fuitque cùm audiret ille me sublata voce
mea inclamantem, ut relicta veste sua juxta
me, fugerit foras.
16 Ita deposuit vestem illius penes se, donec
veniret dominus illius domum suam.
17 Tunc allocuta est eum hujusmodi verbis,
dicendo, accessit ad me servus iste, Hebræ-
us iste quem adduxisti nobis, ut illuderet
mihi:
18 Sed fuit cùm sublata voce mea inclama-
rem, ut relinquens vestem suam penes me
fugerit foras.
19 Fuit verò, cùm audiret dominus illius ver-
ba uxoris suæ, quibus alloquebatur ipsum
dicendo, [d] omnino hæc fecit mihi servus
tuus: ut accenderetur ira ejus,
20 Quamobrem rapiens Dominus Josephi e-
um, collocavit eum in [e] turri carceris, lo-
co ubi vincti Regis conclusi erant; ut esset
ibi Joseph in turri *carceris*.
21 Sed adfuit Jehova Josepho, & extendit

4 *Ministraret ei*] tres gradus describit Mosche servitutis Josephi: primò fuit conservus pari conditione cum cæteris, secundò cubicularius domini, tertiò præfectus ædibus & omnibus facultatibus ejus domi & rure.

6 *Quapropter*] id est, postquam administratio ejus hero probata est, immunem eum fecit a rationibus reddendis, adeò illius probitati confidebat.

Præter cibum] id est, nihil erat sollicitus, genio tantùm indulgebat: proverbiale dictum de eo qui rei domesticę curam totam alteri committit.

a Heb. *post has res.*

7 *Sustulisset*] præter decorum pudicæ fœminæ.

9 *Nullus est*] q.d. fidem meam, cui dominus meus omnia cõmisit perfidè violarem, & in Deum cõjugii autorem assertoremque peccarem.

b Heb. *die die.*

10 *Esset cum ea*] aliquantisper consisteret, & colloqueretur.

c Heb. *viris domus, ut infrà 14. sic suprà 17.23. & 27.*

14 *Inclamaret*] ut marito facilius persuaderet, cùm apud eum Josephum esset accusatura.

Videte] pallium ostentans loquitur.

Adduxit] indignationem adversus maritum fingit, cujus nomen propterea reticet.

Nobis] ita servorum animos in Josephum inflammat.

Hebræum] generis meminit ut Josephũ magis odiosum reddat, & jure de marito conqueri videatur: erant enim Hebræi Egyptiis præ cæteris abominabiles, infrà 43.32.

d Heb. *secundum verba hæc.*

e Heb. *in loco rotundi carceris, periphrasis turris: sic deinceps.*

20 *Loco ubi vincti*] id est, carcere durissimo, quò detrudebantur sontes qui regem offenderant, ut evidentius declaratur Psal. 105.18. quamobrem Scriptura foveam vocat infrà 40.15. & 41.14.

21 *Extendit*] id est, effecit ut sua benignitas ad eum usque carcere inclusum penetraret, Sapi. 10.13.

ad eum usque benignitatem, adeò ut [f] red-
diderit eum gratiosum in oculis præfecti
turri *carceris*,
22 Tradideritque præfectus turri carceris in
manum Josephi omnes vinctos qui *erant* in
turri carceris: & quicquid facere solent ibi,
id ipse faciebat.
23 Præfectus turri carceris nihil quicquam in-
spiciebat *quod esset* in manu ejus, eo quòd
Jehova adesset ei: & quod ipse faciebat, Je-
hova secundabat.

f Heb. *dederit gratiam ejus: hypallage, pro dederit ei gratiam, id est, conciliaverit.*

Præfecti turri] hic Potipharis satellitum præfecti servus erat, fidel commissarius custos: est autem verisimile Josephum huic rem totam sicut habebat explicasse, quod apud dominum non licuerat, itaque factum esse, ut etiam Josephi dominus de innocentia ejus persuasus, ei paulatim faveret; quòd confirmatur infrà 40.4.

Caput XL.

Joseph in carcere Satrapis Regis a domino suo jam melius ipsi cupiente præficitur: quorum somnia interpretatus Deo duce convenienter eventui, viam sibi ad libertatem dignitatemq; maximam eodem autore sternit.

1 FUIT autem his rebus gestis, cùm pec-
cavissent pincerna Regis & pistor in do-
minum suum, in regem Ægypti,
2 Effervescensque Parhho contra duos auli-
cos suos, contra præfectum pincernarum, &
contra præfectum pistorum,
3 Tradidisset eos in custodiam in domo præ-
fecti satellitum, in [a] turrim carceris locum
ubi Joseph vinctus erat,
4 Ut committeret præfectus satellitum Jose-
phum cum eis, qui ministraret eis: fueruntque
que diebus *multis* in custodia.
5 Somniaverunt autem somnium uterque il-
lorum, quisque somnium suum nocte [b] eâ-
dem, quisque secundum interpretationem
somnii sui, pincerna ille & ille pistor qui
fuerant Regis Ægypti, qui vincti *erant* in
turri carceris.
6 Cumque veniens ad eos Joseph mane aspe-
xisset eos, quòd ecce mœsti erant,
7 Interrogavit Satrapas Parhhonis qui se-
cum *erant* in custodia, in domo domini sui,
dicendo, quare vultus vestri [c] afflicti *sunt*
hodie?
8 Qui dixerunt ad eum, quisque somnium
somniavimus, & nemo *est* qui interprete-
tur illud: dixit verò ad eos Joseph, an non
Deo *sunt* interpretationes? narrate quæso
mihi illa.
9 Narravit ergo præfectus pincernarum som-
nium suum Josepho, dicens ei: in somnio
meo, cùm ecce vitis coram me *esset*,
10 (In qua vite tres erant palmites) ipsa qua-
si germinaret, erumperet flos ejus, matu-
rescerent botri ejus, *mox essent* uvæ maturæ,
11 Et poculum Parhhonis *esset* in manu mea,
accipiens illas maturas uvas exprimebam
eas in poculum Parhhonis: dabamque po-
culum ipsum in manum Parhhonis.
12 Cui dixit Joseph, hæc *est* interpretatio e-
jus: tres illi palmites tres dies sunt.
13 [d] Intra dies tres recensebit Parhho caput

a Heb. *locum rotundi carceris, ut suprà 39.20.*

b Heb. *una, ut infrà 41.11.*

5 *Secundum interp.*] id est, somnium eventui respondens quem prædixit sua interpretatione Joseph inf. ver. 22. sic infrà 41.11. & 12.

6 *Mœsti*] ut solent divinitus immissa somnia graviter eos afficere quibus immittuntur: sic turbatus est Parhho infrà 41.8. & Rex Babyloniæ Daniel. 2.

c Heb. *mali.*

8 *Nemo est*] id est, neque est hic Ariolus, neque captivis nobis adeundi illos copia conceditur pro Aegyptiorum consuetudine.

Annon Deo] ab ariolis animum eorum avocat, & ad expectandam a Deo interpretationem, somniorum autorem comparat, postrem quia se dono interpretandi divinitus instructum esse sentit, spem illis interpretationis facit.

9 *Ecce*] Hypotyposis somniis ordinaria, quia somniantibus res de quibus somniant præsens esse videntur.

10 *In qua vite*] ut quod ex naturæ ordine multis mensibus fit, somnio uno momento objicitur, ita asyndeta & compendiosa admodum oratione narrant. 12 *Sunt*] i. significant: categorice enunciat Joseph sententiam somnii, quia ut Propheta, non ut conjector loquitur. d Heb. *cùm ad tres dies.* 13 *Recensebit*] cùm familiam & servitia omnia lustrabit, te numerabit quoque in illorum catalogo.

tuum & restituet te in [e] statum tuum: porri-
gesque poculum Parhhonis in manum ejus,
secundum munus pristinum, cùm esses pin-
cerna ejus.
14 Quòd si memor eris mei, apud te cùm be-
ne erit tibi, tunc exerceto quæso erga me
benignitatem: aut mentionem facito mei a-
pud Parhhonem, & fac ut exeam ex hac
domo.
15 Etenim [f] omnino per plagium surreptus
sum e terra Hebræorum: atque adeò *hic
non feci quicquam cur conjicerent me in
hanc foveam.
16 Cùm autem videret præfectus pistorum e-
um [g] bonam interpretationem attulisse, di-
xit ad Josephum: etiam ego in somnio meo,
cùm ecce tria canistra [h] foraminatim texta
super caput meum essent,
17 In canistro autem supremo *esset* cibus Par-
hhonis, ex quovis opere pistorio, volucres
*comedebant ea e canistro illo supra caput
meum.
18 Cui respondens Joseph dixit, hæc *est* inter-
pretatio ejus: tria canistra illa, tres dies
sunt.
19 [i] Intra dies tres recensebit Parhho caput
tuum, *ne fit *deincept recensio* de te: suspen-
det enim te de ligno, & comedent volucres
carnem tuam ex te.
20 Fuit ergo ipso die tertio, die quo editus
fuerat Parhho, cùm faceret convivium om-
nibus servis suis, ut recenseret caput præ-
fecti pincernarum & caput præfecti pistorũ
inter servos suos.
21 Et restitueret præfectum pincernarum in
suum potus ministrandi munus, ut traderet
poculum in manum Parhhonis,
22 Præfectum verò pistorum suspenderet:
quemadmodum interpretatus fuerat eis Jo-
seph.
23 Non est autem præfectus pincernarum re-
cordatus Josephi, sed oblivioni tradidit e-
um.

e Heb. *basin tuam*, *id est locum vel sedem: translatio à vasis domesticis ad domestica hominum officia, ut infrà 41.13.*

f Heb. *furando furto ablatus sum.*

15 *Hic*] ex quo Ægyptum adductus sum.

g Heb. *bonum interpretatum esse.*

h Heb. *foraminis.*

17 [*comedebãt*] rostra foraminibus in canistrum immittentes.

i Heb. *cùm adhuc tres dies, ut suprà 13.*

19 *Ne fit deinceps*] Id est, jubebit nomen tuum e catalogo servorum suorum obliterari: non enim probatur hæc interpretatio, auferet caput tuum a te, quia non capite truncatus, sed suspensus fuit.

Caput XLI.

Parhho somniorum de futuris rebus divinitus immissorum interpretationem a suis sapientibus minimè consecutus, Josephum audita a præfecto pincernarum peritia ejus e carcere accersit, interpretationemq; & consilium optimum contra famem venturam accipit: quo nomine Joseph ex omnium procerum consensu regno præfectus, uxore ex clarissima familia ducta duos filios suscipit ante famis initium: & sua industria tantum annonæ numerum collegit, ut famis tempore totam Aegyptum sublevet, aliisq; regionibus alimentum suppeditet.

1 Fuit autem [a] exacto *biennii tempore,
ut Parhho somniaret quòd ecce stabat
juxta *rivum quendam:
2 Cùm ecce ex illo rivo ascendentes septem
vaccæ pulchræ aspectu & pingues carne,
quæ pascebant in ulva:
3 Item ecce septem vaccæ aliæ ascendentes
post eas ex illo rivo, [b] deformes aspectu &
tenues carne, quæ stabant juxta vaccas il-
las ad ripam ipsius rivi.
4 Posteà devorarunt istæ vaccæ deformes
aspectu & tenues carne septem illas vac-

a Heb. *a fine duarum annorum dierum: vide suprà in* 29.14.

1 *Biennii temp.*] ex quo somnia captivis interpretatus erat Joseph.

Rivũ] ex Nilo ductum, cui peculiare est hoc nomen.

b Heb. *male.*

cas pulchras aspectu & pingues: tunc evi-
gilavit Parhho.
5 Deinde redormiscens somniavit secundò:
ecce autem septem spicæ ascendentes in
culmo uno, pingues & bonæ,
6 Item ecce septem spicæ tenues & adustæ
Euro, provenientes post eas.
7 Posteà deglutiverunt istæ spicæ tenues sep-
tem illas spicas pingues & plenas, tunc evi-
gilavit Parhho: & *ecce somnium.
8 Quamobrem fuit ipso mane, cùm *conster-
natus esset animus ejus, ut mittens accerse-
ret omnes Magos Ægypti, & omnes sapi-
entes ejus: quibus cùm enarrasset Parhho
quæ somniaverat, non *erat* qui interpreta-
retur ea Parhhoni.
9 Tunc allocutus est præfectus pincernarum
Parhhonem, dicendo, *peccata mea ego
recordaturus sum hodie.
10 *Parhho effervescens contra servos suos
tradiderat me in custodiã in domo præfecti
satellitum, me & præfectum pistorum.
11 Somniavimus autem somnium nocte [c] ea-
dem ego & ille, quisque secundum inter-
pretationem somnii sui somniavimus.
12 Cumque ibi *esset* nobiscum puer Hhebræ-
us servus præfecti satellitum eique narravis-
semus, interpretatus est nobis somnia no-
stra, cuique secundum somnium suum inter-
pretationem attulit.
13 Fuit enim, ut sicut interpretatus est nobis
ita [d] eveniret: me restituit *Parhho* in [e] statum
meum, illum verò suspendit.
14 Misit itaque Parhho *homines* accersitum
Josephum, qui [f] celeriter eduxerunt eum ex
illa fovea: ita abraso *capite* & mutatis vesti-
bus suis venit ad Parhhonem.
15 Tunc dixit Parhho ad Josephum, somnium
somniavi, & nemo *est* qui interpretetur il-
lud: ego autem audivi de te dicentem, te
esse intelligentem somnii ut interpreteris
illud.
16 Respondit verò Joseph Parhhoni dicen-
do, *non *est* penes me: Deus [g] respondendo
enunciabit prosperitatem Parhhonis.
17 Dixit itaque Parhho ad Josephum, in som-
nio meo, ecce me adstante ripæ cujusdam
rivi,
18 Ecce inquam ex illo rivo ascendentes se-
ptem vaccæ pingues carne & pulchræ for-
ma, quæ pascebant in ulva.
19 Item ecce septem vaccæ aliæ ascendentes
post eas macilentæ, & [h] malâ formâ admo-
dum, & exhaustæ carne: non vidi illis de-
formitate similes in tota terra Ægypti.
20 Posteà devorarunt hæ vaccæ exhaustæ &
malâ formâ septem illas vaccas priores pin-
gues.
21 Et quamvis pervenissent in ventrem earum,
non animadvertebatur illas venisse in ven-
trem earum: nam aspectus earum *manebat*
malus sicut anteà, tum evigilavi.
22 Deinde videbam in somnio meo, & ecce
septem spicæ ascẽdentes in culmo uno ple-
næ & bonæ:
23 Item ecce septem spicæ graciles, tenues,
adustæ Euro, provenientes post eas.
24 Posteà deglutiverunt spicæ illæ tenues se-
ptem illas spicas bonas: quod retuli ad Ma-
gos, sed nemo *fuit* qui exponeret mihi.

7 *Ecce somnium*] Id est, abeunte somno non evanuit somnium, ut naturalia evanescunt, sed adhuc illius animo præsens erat, adeò ut graviter eum consternaret.

8 *Consternatus*] vide suprà 40.6.

9 *Peccata mea*] Insinuatio, qua ad Regis benevolentiam retinendam suam captivitatem justam pronuntiat, & beneficium Regis in sui liberatione prædicat.

10 *Parhho*] non personæ sed dignitatis nomen, q.d. Regia majestas: ideò illud in tertia persona usurpat.

c Heb. *una, ut suprà* 40.5.

d Heb. *esset, ut suprà* 24.15.

e Heb. *basin, ut suprà* 40.13.

f Heb. *fecerunt ut curreret.*

16 *Non est penes*] modestè Regis animum in se defixum ad Deum attollit, cujus solius sapientiæ est præstare quod Rex petebat, ut Daniel 2. Eadem particula usus est Abram suprà 14.24.

g Heb. *respondebit pacem.*

h Heb. *mala forma.*

25 Tunc

25 Tunc dixit Joseph ad Parhhonem, somniú
Parhhonis "unum est: "id quod Deus ipse
facturus est exponit Parhhoni.
26 Septem illę vaccę bonæ, septem anni sunt,
& septem illæ spicę bonæ, septem anni sunt:
somnium unum est.
27 Septem verò vaccæ exhaustæ & malæ as-
cendentes post illas, septem anni erunt: &
septem spicæ exhaustæ, adustæ Euro, erunt
septem anni famis.
28 Hoc *est* verbum quo alloquebar Parhho-
nem: quod Deus ipse facturus est, ostendit
Parhhoni.
29 "Ecce septem anni venturi sunt, saturitatis
magnæ in tota terra Ægypti.
30 Sed exurgent septem anni famis post illos,
quibus "oblivioni tradetur tota ista saturitas
in terra Ægypti: consumet enim fames ter-
ram ipsam.
31 Neq; animadvertetur saturitas illa in hac
terra, propter ipsam famem posteà: eo quòd
gravis futura sit valde.
32 "De iteratione autẽ somnii apud Parhho-
nem bis, *iteratum est*, quia stata est hæc res
a Deo ipso, & [i] festinanter facturus est il-
lam ipse Deus.
33 "Nunc ergo provideat Parhho *de* viro pru-
dente & sapiente, quem constituat super
terram Ægypti.
34 *Id* faciat Parhho: deinde præficiat præfe-
ctos huic terræ (ut accipiat quintam provẽ-
tuum terræ Ægypti septem illis annis satu-
ritatis)
35 Qui colligant omne esculentum istorum
annorum bonorum qui veniunt, & conge-
rant commeatum "sub manum Parhhonis,
& esculentum in quibusque civitatibus "ser-
vent:
36 Sitque illud esculentum in depositum pro
hac regione ad septem annos illos famis,
qui futuri sunt in terra Ægypti, ut non ex-
cindatur "terra hæc fame illa.
37 Cùm autẽ bona *videretur* hæc res in oculis
Parhhonis, & in oculis omniũ servorũ ejus:
38 Dixit Parhho ad servos suos, an invenire
possemus huic similem, virum in quo "spiri-
tus Deorum *sit*?
39 Deinde dixit Parhho ad Josephum, quan-
doquidẽ nota fecerunt Dii tibi "omnia hęc,
nemo *est* prudens & sapiens sicut tu.
40 Tu præesto domui meæ, & "os tuum oscu-
lator universus populus meus: tantummodò
hoc solio major ero te.
41 Cùm autem diceret Parhho ad Josephum,
"vide, constituo te super universam terram
Ægypti:
42 Detrahens Parhho annulum suum e manu
suá, indidit illum in manum Josephi: jussit-
que ipsum induere vestes xylinas, & appo-
suit torquem aureum collo ejus:
43 Et jussit eum insidere currui [k] secundo a
suo, ut proclamarent *præcones* ante eum fle-
ctenda esse genua, constituisse enim eum
super universam terram Ægypti.
44 Dixitque Parhho ad Josephum, "ego *sum*
Parhho: attamen sine te "non attollet quis-
quam manum suam aut pedem suum in uni-
versa terra Ægypti.
45 Vocavit autem Parhho nomen Josephi
[l] Tzophnath-pahhaneachum, deditq; ei A-
senathã filiam Potipherahhi "Præsidis "He-
liopoleos in uxorẽ: ita egressus *ibat* Joseph
per terram Ægypti.
46 (Erat autem Joseph natus triginta annos,
cùm stetit coram Parhhone Rege Ægypti,
egressusque est Joseph a conspectu Parhho-
nis, ut obiret universam terram Ægypti)
47 Produxit verò terra septem illis annis sa-
turitatis, "manipulatim.
48 Collegit itaque septem annis quævis escu-
lenta quæ *erant* in terra Ægypti, reposuitq;
esculenta per civitates: esculenta agrorum
cujusque civitatis, quæ *erant* circa eam, re-
posuit in ea.
49 Sic congessit Joseph commeatum multum
valde, ut arena maris, adeò ut desierit nu-
merari, eo quòd non esset numerus.
50 Josepho autem nati sunt duo filii, ante-
quàm adveniret ullus annus famis, quos pe-
perit ei Asenath filia Potipherahhi Præsidis
Heliopoleos.
51 Vocavitque Joseph nomen primogeniti
[m] Menaschem: nam fecit Deus, *inquit*, "ut
oblivviscerer omnis laboris mei, [n] & ejus *qui-
dem* a tota familia patris mei.
52 Nomen autem secundi vocavit [o] Ephraji-
mum, quia me, *inquit*, fructuosum reddidit
Deus in terra afflictionis meæ.
53 Absolutisque septem illis annis saturitatis,
quæ fuit in terra Ægypti,
54 Cùm cœpissent septem illi anni famis ve-
nire, quemadmodum prædixerat Joseph,
fuit fames "in omnibus regionibus *finitimis*,
in tota verò terra Ægypti erat cibus.
55 Et fame tandem terra Ægypti totâ labo-
rante, clamavit populus ad Parhhonem ci-
bi causa: sed dixit Parhho omnibus Ægy-
ptiis, ite ad Josephum, quod edixerit vobis
facite.
56 Cùm itaque fames fuit in universa super-
ficie illius terrę, aperuit Joseph omnia *prom-
ptuaria* in quibus *cibus* erat: vendiditque Æ-
gyptiis, cùm invaluisset fames illa in terra
Ægypti.
57 "Præterea cuiusque regionis *populi* vene-
runt in Ægyptum ad Josephum, ut emerent,
eo quòd invaluisset fames in qualibet re-
gione.

25 *Unum est*] significatione, licet bis & sub diversis imaginibus oblatum sit.

Id quod] q. d. hoc somnium est a Deo, qui res providet, earumque est autor.

29 *Ecce septem*] planius interpretatur somnium, & ad regnum AEgypti accommodat.

30 *Oblivioni tradetur*] id est, nullum ejus vestigium apparebit, sed sua inopiâ fertilium annorum recordationem adimet, ut ver. seq. hoc designabant in somnio vaccæ & spicæ tenues, quæ pinguibus absorptis nihilo pinguiores apparebant ver. 21.

32 *De iteratione*] ex repetitione duo colligit, certitudinem & celeritatem rei futuræ: tertium cõsultò apud regem infidelem omittit, ut torpẽtes excitet eorumq; stuporem excutiat, quod etiam plerique communi sermone facere solent.

i Heb. *festinat facere.*

33 *Nunc ergo*] Altera pars sermonis Josephi de usu somnii, in qua plus quã Parhho expectaret præstat, non temeritate sed spiritu Dei ductus: qui hac occasione Josephum ad principatum evexit, & sua oracula implevit, suprà 37.7. & 9.

35 *Sub manum*] in apothecas Regis.

Servent] id est, non antè distrahãt quàm urgebit necessitas: ut infrà ver. 55. Joseph fecisse legitur.

36 *Terra*] populus hujus terræ: metonymia.

38 *Spiritus Deorũ*] id est, vis divina: loquitur autem ut ethnicus, sicut & Laban suprà 31. 53. & avia Belschatzaris, Dan. 5. 11.

39 *Omnia hæc*] somniorum interpretationem, & consilium contra venturam famem.

40 *Os tuum*] id est, hoc subjectionis symbolo dominum te agnoscito atque profitetor: sic 1. Schemu. 10. 1. Psalm. 2. 12. & 1. Regum. 19. 18. & Hosche. 13. 2.

41 *Vide*] quia iam Josephum adhibitis externis signis in summam AEgypti præfecturam evehit, utitur verbo vide. k Heb. *secundo ab illo qui erat sibi.* 44 *Ego sum*] id est, mihi quidem reservo dignitatem regiam, tibi verò tantam autoritatem tribuo, ut te inconsulto vel nolente nihil a quoquam fiat in toto regno meo. *Non attollet*] proverbiale dictum, id est, nihil aggredietur sive tentabit quisquam,

l *idest, occultorum revelantem: peregrinæ voces.*

45 *Præsidis*] Hebræam vocem fatemur sæpe significare sacerdotem, propria tamen sua significatione latius adhuc patet. significat enim primarium ministrũ in ministerio honorabili: ideo Davidis quoque filiis tribuitur 2. Schemu 8. 18. quod exponitur 1. Chron. 18. 17. Sacerdotibus autem deinde attributum est, quatenus Levitarum respectu fuerunt primarii ministri Dei. Quare nos latam vocis significationem retinuimus, adducti Paraphrastæ Chaldæi authoritate Josephi ab idololatriæ communione alienissimi pietate, & ejusdem exẽplo, cum ipse ut minister Regis, familiaque paterna fuerit regiis sumptibus educata, infrà 47. 11.

Heliopoleos] Hebr. On: quod oppidum est AEgypti, præfecturę Heliopolitanæ metropolis, Onii Ptolemæo.

47 *Manipulatim*] Hyperbole, ad maximum proventum significandum. q. d. ex uno grano integer manipulus colligebatur.

m *idest, qui affert oblivionem.*

51 *Ut oblivviscerer*] hoc est, præsente felicitate ademit mihi molestam illorum temporum recordationem, maximè quibus tam indignè a fratribus meis domesticis patris mei tractatus sum: sic suprà ver. 30.

n Heb. *& ejus, totius familiæ patris mei: sed affixa genitiva (ut genitiva orationes (quorum loco veniunt) accipiuntur: ut diximus suprà 16. 5.* o *idest, fructuosum effectum.* 54 *In omnibus*] divina providentia videlicet, ut hac occasione Jahhakob cum familia in AEgyptum descenderet, & complerentur cùm Josephi somnia suprà 37. tum Abramo prædicta suprà 15. 13. 57 *Præterea*] Proparasceve est ad sequentem historiam de filiis Jahhakobi.

Caput XLII.

Josephi fratres Binjamine excepto in Ægyptũ pro annona a patre mittuntur: ubi a Josepho se dissimulante agniti, callidè explorationis insimulantur, & in carcerem conjecti, non prius cum annona dimittuntur, quàm dato obside hærentem domi fratrem se sisturos promittant: dimissi autem, unà cum annona illius pretium manticis ipsorũ jussu Josephi inditum imprudentes domum referunt, patri quicquid acciderat narrant, & minimi fratris sistendi necessitatem persuadere frustrà conantur.

1 VIDENS itaque Jahhakob eſſe annonam in Ægypto, cùm dixiſſet Jahhakob filiis ſuis, quare mutuò vos
aſpicitis?
2 Dixit, ecce audivi eſſe annonã in Ægypto: deſcendite illuc & comparantes *apportate* nobis inde, ut vivamus ac non moriamur.
3 Deſcenderunt itaque fratres Joſephi decem ad comparandum commeatum *& apportandum* ex Ægypto.
4 (Binjaminem autem fratrem Joſephi non miſerat Jahhakob cum fratribus ejus, quia dicebat, *videndum* ne obveniat ei exitium)
5 Et abierunt filii Jiſraëlis ad comparandum *annonam* inter alios euntes, quia erat eadem fames in terra Cenahhani.
6 Joſeph autem is qui imperium habebat in ea regione, idem erat qui annonam vendebat toti populo terrę: cui advenientes fratres Joſephi incurvaverunt ſe vultu *demiſſo* in terram.
7 Cumque videret Joſeph fratres ſuos, agnovit eos: ſed alienum ſe fingens eis, locutus eſt cum eis [a] duriter, dicens ad eos, unde advenitis? cui dixerunt, e regione Cenahhani ad comparandum eſculenta.
8 Cumq; agnoſcente Joſepho fratres ſuos, ipſi non agnoſcerent eum:
9 Recordatus Joſeph illorum ſomniorum quę ſõniaverat de eis, dixit, exploratores eſtis, ad obſervandum [b] nudas partes hujus terræ veniſtis.
10 Qui dixerunt ad eum, non, domine mi: imò ſervi tui venerunt ad comparandum eſculenta.
11 Nos omnes filii unius viri ſumus: probi ſumus, nunquam fuerunt ſervi tui exploratores.
12 Dixit verò ad eos, nequaquam, ſed ad obſervandum nudas partes hujus terræ veniſtis.
13 Dicentibus autem illis, duodecim ſervi tui fratres fuimus; filii viri unius in regione Cenahhani: quorum ecce minimus *eſt* cum patre noſtro hodie, unus verò non ſupereſt:
14 Dixit ad eos Joſeph, hoc illud *eſt* quo allocutus ſum vos dicendo, exploratores eſtis.
15 Hac re probabimini: ita vivat Parhho, ut exibitis hinc niſi cùm advenerit frater veſter minimus huc.
16 Mittite ex vobis unum qui accipiens *adducat* fratrem veſtrum, vos autem vincti eſtote, ut probentur verba veſtra an veritas *ſit* penes vos: ſin autem minus, ita vivat Parhho, *ut probatum fuerit* vos exploratores eſſe.
17 Contraxit itaque eos in cuſtodiam tribus diebus.
18 Deinde dixit ad eos Joſeph die illorum tertio, hoc facite & vivite, Deum illum ego timeo.
19 Si probi eſtis, frater unus ex vobis vinciatur in loco cuſtodię veſtræ: vos autem abeuntes abducite annonam, [c] ea quorum fame tenentur familiæ veſtræ.
20 Fratrem verò veſtrum minimum adducite ad me, ut probentur verba veſtra, & non moriamini: qui fecerunt ita.
21 Cumque dicentibus altero ad alterum, profectò rei ſumus fratris noſtri cauſa, qui videbamus anguſtiam animæ ejus cùm deprecaretur nos, nec tamen exaudivimus: idcircò aggreſſa eſt nos anguſtia hæc:
22 Reſponderet Reuben eis, dicendo, nónne alloquebar vos dicendo, ne peccetis in iſtum adoleſcentem? ſed non auſcultaſtis: ideò etiam ſanguis ejus ecce repoſcitur.
23 (Ipſi autem neſciebant Joſephum intelligere, eo quòd interpres *fuerat* inter eos)
24 Divertens *Joſeph* ab illis, flevit: deinde reverſus ad eos allocutus eſt eos, & accipiens ex eis Schimhhonem, vinxit eum ante oculos illorum.
25 Et præcepit Joſeph ut implerent *miniſtri* vaſa eorum commeatu, reſtituendo inſuper pecuniam eorum cuique in ſaccum ſuum, & dando illis viaticum ad iter: ita ergo egit cum illis.
26 [d] Imponentes itaque annonam ſuam aſinis ſuis, abierunt inde.
27 Aperiens autem illorum unus ſaccum ſuũ ut daret pabulum aſino ſuo in quodam diverſorio, cùm videret pecuniam ſuam quæ ecce *erat* in ore manticæ ſuæ:
28 Dixit ad fratres ſuos, reſtituta eſt pecunia mea, etiamque ecce in mantica mea, tum [e] defecit animus illorum, & exterriti ſunt, dicendo alter ad alterum, quid hoc *eſt quod* fecit Deus nobis?
29 Denique venientes ad Jahhakobum patrem ſuum in regionem Cenahhani, enunciaverunt ei omnia quæ acciderant ſibi, dicendo,
30 Locutus eſt vir ille, dominus ejus terræ nobiſcum duriter, & tradidit nos *in* cuſtodiam tanquam explorantes illam terram.
31 Dicentibus autem ad eum, probi ſumus, nunquam fuimus exploratores,
32 Duodecim fratres fuimus filii patris noſtri, quorum unus non ſupereſt, & minimus hodie *eſt* cum patre noſtro in regione Cenahhani:
33 Dixit ad nos vir ille dominus ejus terræ, hac re cognoſcam vos eſſe probos: fratrem ex vobis unum relinquite apud me, & iis quorum fame tenentur familiæ veſtræ acceptis abite.
34 Deinde adducite fratrem veſtrum minimum ad me, ut cognoſcam vos non exploratores eſſe, ſed vos eſſe probos: fratrem veſtrum reddam vobis, & in hac terra negotiari poteritis.
35 Fuit autem ipſis evacuantibus ſaccos ſuos, cùm ecce cuique faſciculus pecuniæ ſuæ in ſacco ſuo *eſſet*, ut videntes faſciculos pecuniæ ſuæ, ipſi & pater ipſorum timuerint.
36 Quamobrem dixit ad eos Jahhakob pater ipſorum, me orbatis, Joſeph non ſupereſt, & Schimhhon non ſupereſt, & Binjaminem auferetis? contra me ſunt hæc omnia.

1 *Videns*] ex reportantibus Cenahhanæis atq; narrantibus.
Mutuò vos aſp.] ut inopes conſilii ſolent, cunctabundi, & qui rei alicujus curam in alios rejiciunt.
2 *Vivamus ac non*] Id eſt, vitæ noſtræ conſulamus ne moriamur, ut infrà 18.
4 *Videndum*] ut ſupra 3.22. Sollicitus autem eſt de Binjamine, tanquam de minimo, ſolo ſuperſtite ex chariſſima conjuge, & ſenectutis filio: ut ver. 38.
6 *Incurvaverunt ſe*] ita cœperunt imprudentes implere, quod ſomniis Joſephi prænunciabatur ſupra 37.
a Heb. *dura: ſic infrà ver. 30.*
7 *Duriter*] ut hac veluti quęſtione extorqueat, quod ab illis cupit cognoſcere.
9 *Exploratores*] hac ſimulata accuſatione longioris cum fratribus colloquii occaſionem captat, ut quod cupit expiſcetur.
b Heb. *nuditatem, id eſt, nuda a defenſione & munitione loca, metaphora, ſic infrà ver. 12.*
11 *Nos omnes*] q.d. cùm exploratio ſit capitalis, non fuiſſet pater eodem momento tot filios in tantum periculum conjecturus.
13 *Dicentibus*] hinc ab illis Joſeph de ſuperſtite patre & fratre, & quid de ſe putent intelligit.
Non ſupereſt] id eſt, mortuus eſt, ut eos intellexiſſe apparet ex verbis Reubenis infrà ver. 22. & Jehudæ infrà 44. 20.
14 *Hoc illud*] q.d. confirmor in priore mea opinione de vobis, eo quòd prius vos decem eſſe dixiſtis ver. 11. nunc autẽ duorum aliorũ mentionem facitis, itaque vobis in reſpondendo minimè conſtatis.
15 *Exibitis*] ſub. omnes, ut ex ver. proximè ſequente apparet.
16 *Probatum fuerit*] id eſt, hoc indicio confirmatum: eclipſis, quam ex præcedentibus verbis impleri oportuit.
18 *Et vivite*] id eſt, vitæ veſtræ conſulite, ut ver. 2.
Deum illum] verum Deum timeo, ideoque nolo familias veſtras inſontes famem veſtra cauſa diutius ſuſtinere, aut vobis (ſi vos purgabitis) injuriam facere. c Heb. *famẽ familiarum veſtrarum, id eſt, quod & quantum familiis veſtris ad famem levandam opus eſt: ſic ver. 33.*

20 *Fecerunt*] abeuntes annonam abduxerunt.
21 *Dicentibus*] abſente interprete, priùs quam inde diſcederent: fortaſſe etiam cùm duriſſimam illã conditionem de novem retinendis proponens eos in cuſtodiam intruderet, ut deinde ex eorum verbis animo ipſorum cognito Joſeph leniorem multo conditionem propoſuerit.
Profectò] hæc anguſtia conſcientiam ſceleris admiſſi excitat, pœnitentiam & juſti judicii Dei confeſſionem extorquet, & Joſephum de fratrum erga ſe animo certiorem facit.
22 *Nonne al.*] ſupra 37.25.
Sanguis] mors immatura veſtro crudeli facto accelerata. eum enim jam mortuũ eſſe putabant.
24 *Divertens*] fratrum confeſſione, & Reubenis reprehenſione motus.
Schimhhonem] maximum natu ex iis qui in ipſius venditionẽ conſenſerant: ideò autem Reubenem excipit, quia abſtiterat & improbabat factũ, ſupra 37.29. & hîc ver. 22.
d Heb. *tollentes ſuper aſinos.*
28 *Etiamq;*] id eſt, præter viaticum.
e Heb. *exivit cor il.*
Quid hoc] non quærunt cauſam, ſed mirantur factum, cujus Deum autorem agnoſcunt, ut in rebus inſperatis ferè fit.
29 *Enunciaverunt*] ut cauſam intelligeret detenti Schimhhonis, & diuturnæ ipſorum moræ, neceſſitatemq; mittendi Binjaminem.
35 *Timuerint*] ut ſuprà ver. 28. verebantur enim ne ad priorem accuſationem accuſatio furti adderetur, ut infra 43.18.
36 *Me orbatis*] q.d. Binjamine me orbatum reputo, ſi illũ abducetis, meq; in hoc confirmat quod antè Joſepho & jam Schimhhoni accidit: nam his verbis eum Joſephi mortem & Schimhhonis abſentiã non planè exprobrare filiis vel inde apparet, quòd filii nihil ei reſpondent.
Contra me ſunt] id eſt, me onerant mœrore, & mihi mortem accellerant ver. 38.

37 Locutus verò eſt Reuben ad patrem ſu-
um, dicendo, duos ᵉ e filiis meis morti tra-
dito ſi non reduxero eum ad te : trade il-
lum in manum meam, & ego reſtituam il-
lum tibi.
38 Qui dixit, non deſcendet filius meus vo-
biſcum, nam ᶠ frater ejus ᵍ mortuus eſt, &
ipſe ʰ ſolus relictus eſt: quòd ſi obveniret ei
exitium in ea via per quam ituri eſtis, de-
mitteretis ⁱ canitiem meam cum mœrore in
ſepulchrum.

37 *E filiis*] nam quatuor fuerunt, qui nominantur infrà 46. 9.

38 *Frater ejus*] ex eadem matre, id eſt Joſeph.

Mortuus eſt] ſic enim perſuaſus fuit, cùm veſtem Joſephi videret ſupra 37. 32.

Solus relictus eſt] ex illa eâdem matre.

Canitiem meam] id eſt, me jam canum dolore mori cogetis: Hypallage, ut ſuprà 4.4.

Caput XLIII.

Jahhakob fame tandem coactus, Binjaminem & reliquos filios priore pecunia & duplice alio pretio muneribusq; instructos, cum precibus ad Joſephum pro annona remittit: a quo humaniter lauto convivio, reſtitutoq; obſide excipiuntur, & muneribus donantur.

1 INTEREA fames illa ingraveſcebat in
terra.
2 Fuit ergo abſolventibus ipſis comedere
annonam illam quam attulerant ex Ægyp-
to, cùm diceret ad eos pater eorum, redi-
te, comparate nobis paulùm eſculento-
rum:
3 Ut alloqueretur eum Jehuda dicendo, ᵃ ſe-
riò conteſtatus eſt nos vir ille, dicendo, non
eſtis viſuri faciem meam niſi frater veſter
fuerit vobiſcum.
4 Si miſſurus es fratrem noſtrum nobiſcum,
deſcendemus & comparabimus tibi eſcu-
lenta:
5 Quòd ſi non miſſurus es, ᵃ non deſcende-
mus, nam vir ille dixit ad nos, non eſtis viſu-
ri faciem meam niſi frater veſter fuerit vo-
biſcum.
6 Tum dixit Jiſraël, quare malo affeciſtis
me, quòd indicaſtis viro illi an vobis ad-
huc eſſet frater?
7 Qui dixerunt, ᵇ diligenter percunctatus
eſt vir ille de nobis & de cognatione no-
ſtra, dicendo, an adhuc pater veſter vivit?
an *eſt* vobis frater? ideò indicavimus ei ᵃ ſe-
cundum verba iſta: ᶜ poteramúſne ullo pa-
cto cognoſcere dicturum illum fuiſſe, faci-
te ut deſcendat frater veſter?
8 Præthereà dixit Jehuda ad Jiſraëlem pa-
trem ſuum, mitte hunc puerum mecum, ut
ſurgentes abeamus: ſic ᵃ vivemus ac non
moriemur & nos & tu & parvuli noſtri.
9 Ego ſpondeo pro eo, de manu mea repo-
ſcito eum: quòd ſi non reduxero eum ad
te & ſtitero eum coram te, ᵃ peccavero in
te omnibus diebus.
10 Etenim niſi cunctati fuiſſemus, jam certè
reverſi fuiſſemus, jam bis.
11 Dixit ergo ad eos Jiſraël pater eorum,
cùm ita jam *ſit faciendum*, id facite: acci-
pite de ᵈ laudatiſſimis rebus hujus regio-
nis in vaſis veſtris, & deferte ad virum illum
munus, parum ᵃ opobalſami & parum mel-
lis, myxaria & ladanum, ᵃ nuces terebinthi-
nas & amygdalas.
12 Pecuniam quoque ᵃ duplam accipite in
manu veſtra, & pecuniam illam quæ re-

3 *Seriò conteſt.*] id eſt, promiſſionem a nobis exegit non revertendi ad ſe niſi Binjaminem abduceamus.

a Heb. *conteſtando, conteſtatus*.

5 *Non deſcendemus*] id eſt, non poſſumus ſine promiſſi violatione & periculo deſcendere: vide 44.26.

b Heb. *percunctando percunctatus*.

7 *Secundum verba*] id eſt, prout ejus interrogationes requirebant.

c Heb. *an cognoſcendo cognituri eramus*.

8 *Vivemus*] ut ſuprà 42. 2.

9 *Peccavero*] id eſt, reus apud te ſim fidei non præſtitæ quandiu vixero.

d Heb. *de laude: abſtractum pro concreto ſuperlativi gradus: ut ſuprà 3. 6.*

11 *Opobalſami*] de his vide ſupra 37.

25 *Nuces terebinthinas*] fidem hiſtoriæ ex Theophraſto ſecuti, & Arabicam ejus appellationem ſic vertimus: Terebinthus enim Hebraicè & Arabicè eſt Boten, & viridem ſignificat, qualis eſt terebinthus arbore & fructu.

12 *Duplam*] invaluerat enim fames, ver. 1. ideoque annonæ pretium auctum erat.

ſtituta fuit in ore manticarum veſtrarum re-
cipite in manu veſtra: fortaſſis ᵃ error
eſt.
13 Ita fratrem veſtrum accipite, & ſurgen-
tes redite ad virum illum.
14 *Deus* autem fortis omnipotens det vobis
conſequi miſericordiam coram viro illo, ut
dimittat vobis fratrem veſtrum alium &
Binjaminem: quòd ad me autem, ᵃ cùm or-
batus fuero orbatus ſim.
15 Itaque homines iſti accepto munere illo,
duplaque pecunia accepta in manu ſua &
Binjamine, ſurgentes deſcenderunt in Æ-
gyptum, ſteteruntque coram Joſepho.
16 Et videns Joſeph cum eis Binjaminem,
dixit ei qui præerat domui ſuæ, introduc
hos homines domum: & macta ᵉ animalia
& præpara, nam mecum comedent homi-
nes iſti meridie.
17 Fecit ergo vir ille ſicut edixerat Joſeph:
& introducebat vir ille iſtos homines in do-
mum Joſephi,
18 Cùm ᵃ timentes homines iſti eo quòd ad-
ducerentur in domum Joſephi (dicebant e-
nim, ob cauſam illius pecuniæ quæ rediit
in manticas noſtras prius, adducimur, ut
ᵃ devolvat ſe ſuper nos, irruenſque ſuper
nos accipiat nos in ſervos & aſinos no-
ſtros)
19 ᵃ Acceſſerunt ad virum illum qui præerat
domui Joſephi, & allocuti ſunt eum ᵃ in o-
ſtio domus,
20 ᵃ Dixeruntque, ᶠ *attende* ad me domine
mi: tantummodo deſcenderamus priùs ad
comparandum eſculenta.
21 Fuit autem ᵃ cùm veniſſemus ad diverſori-
um quoddam, ut aperientibus nobis man-
ticas noſtras, ecce pecunia cujuſque *eſſet* in
ore manticæ ſuæ, pecunia noſtra ſecundum
pondus ſuum: eam itaque ᵃ retulimus in ma-
nibus noſtris.
22 Præthereà pecuniam aliam deſcendentes
attulimus in manibus noſtris ad comparan-
dum eſculenta: neſcimus quis repoſuerit
pecuniam noſtram in manticis noſtris.
23 Qui dixit, ᵃ pax *ſit* vobis, ne timeatis, De-
us veſter & Deus patris veſtri dedit vobis
theſaurum in manticis veſtris, pecunia ve-
ſtra pervenit ad me: & eduxit ad eos Schim-
hhonem.
24 Tandem introduxit vir ille iſtos homines
in domum Joſephi: deditque aquam ut la-
varent pedes ſuos, dedit quoque pabulum
aſinis eorum.
25 Intereà parabant munus ſuum, dum ve-
niret Joſeph in ipſo meridie: nam audie-
rant ſe ibi ſumpturos eſſe cibum.
26 Cùm itaque adveniſſet Joſeph domum, af-
ferentes ei munus illud quod ᵃ *habebant* in
manu ſua in domum illius, incurvaverunt ſe
illi in terram uſque.
27 Qui interrogavit eos de proſperitate, di-
cens, ᵍ proſperéne pater veſter ſenex ille
quem dixiſtis, an adhuc vivit?
28 Qui dixerunt, proſperè, de ſervo tuo patre
noſtro, is adhuc vivit: & ᵃ inclinantes verti-
cem incurvaverunt ſe.
29 Tunc ſublatis oculis ſuis contemplatus
Binjaminem fratrem ſuum filium matris
ſuæ, dixit, hiccine *eſt* frater ille veſter
minimus

Error eſt] quo ſit manticis veſtris relicta eſt.

14 *Cùm orbatus*] verba ſunt viri ſe & rerum ſuarum eventum committentis voluntati Dei: ſimilis phraſis eſt Eſter. 4. 16. Cùm periero perierim.

e Heb. *mactationem, id eſt, animalia quæ mactari ſolent ad convivium.*

18 *Timentes*] ne in vincula ducerentur, quaſi furtim prioris annonæ pretium ſecum detuliſſent.

Devolvat ſe] Metaphora duplex, a corporibus magnæ & ponderoſæ molis, quæ rotando devolvuntur, & a rebus altis, quæ quo ſunt altiores eo graviore impetu decidunt. q. d. cum nullam legitimam occaſionem habeat in nos irruendi, prætextu hujus pecuniæ eam captat.

19 *Acceſſerunt*] prius ſe purgaturi quàm accuſentur furti.

In oſtio domus] id eſt antequam introirent: ſciebant enim ſuum fuiſſe carcerem, & ibi detineri fratrem.

20 *Dixeruntq;*] per unum aliquem ex ipſis, ut mox ſequentia oſtendunt.

f *Eclipſis verbi audiendi vel attendendi, ut 1 Schemu. 1. 26. & alibi.*

21 *Cùm veniſſemus*] quia compendio utuntur, non accuratè omnia ut contigerant narrant: nam unus in diverſorio, reliqui domi pecuniam reſtitutam invenerant, ſupra 42. 27. & 35.

Retulimus] ad teſtificandam innocentiam noſtram.

23 *Pax ſit*] id eſt tranquillo ſitis animo.

26 *Habebant*] quæ aliquam partem offerendam, ut inter ſe diſtribuerant.

g Heb. *an pax* ... *ver. ſeq.*

28 *Inclinantes*] prout figuratum erat ſomnio manipulorum, ſuprà 37. 7.

h Heb. *festinavit ut quæreret: sic infrà* 44.11.
31 *Continebat se*] a lachrymis.
32 *Et soli*] prout ejus dignitas postulabat.
Non enim] hæc non fuit causa cur Josepho seorsim apponeretur (qui enim illius imperio regebantur, cum eo cibum sumere honori habuissent) sed cur fratres Josephi communi cum Aegyptiis mensa nõ uterentur.
Abominationi] hic causa non exprimitur, sed ex collatione cap. 46. ver. 34. & Exod. 8. 26. constat illos abhorruisse a vita pastoritia, & ab iis qui bubus aut aliis animantibus quæ pro diis colebant vescebantur, aut ea sacrificabant.

minimus quem dixeratis ad me? & dixit,
Deus gratiosus esto tibi fili mi.
30 Joseph autem quia æstuabant viscera ipsius erga fratrem suum, [h] festinanter quæsivit ubi fleret, & ingressus quoddam cubiculum flevit ibi.
31 Posteà lota facie sua egressus, *continebat se & dixit, apponite cibum.
32 Apposuerunt ergo ei, *ei soli, & illis solis, & Ægyptiis comedentibus apud eum solis:
*non enim poterant Ægyptii comedere cum Hebræis cibum, quia *abominationi id *est* Ægypto.
33 Sedebant autem coram eo, primogenitus secundum primogenita sua, & qui minor *erat* secundum [i] minorem ætatem suam, adeò ut [k] mirabundi *aspicerent* *homines illi alter ad alterum.
34 Et accipiens fercula ex eo quod *erat* ante se *mittebat Joseph* ad eos, majusque fuit ferculum Binjaminis quàm fercula singulorum quintuplo: sic [l] convivati sunt & affatim biberunt cum eo.

i Heb. *parvitatem*. k Heb. *mirarentur homines illi alter ad alterum: peregrina constructio index eclipseos, ut ver. sequente.* 33 *Homines illi*] fratres Josephi, videntes sibi Josephi jussu pro ætate cujusque loca designari, ac si cum ipsis vixisset Joseph, ætatemq; ipsorum compertam haberet. l Heb. *biberunt, synecdochicè pro convivari, sicut etiam comedendi verbum frequenter: sic Ester. 3. 15. & 7. 1.*

Caput XLIIII.

Joseph per præfectum, poculum mandato suo in mantica Binjaminis clam fratribus abditum ut sublatum furto ab ipsis abeuntibus repetit: qui furti crimen ex anteactu diluentes & conscientia freti se inquisitioni submittunt, mortemq; in se & servitutem decernunt. Hi invento penes Binjaminem poculo ad Josephum reducti se in servitutem dedunt: quod recusante illo & solius deprehensi servitute contento, Jehuda se in illius vicem retineri sedulò ac supplex petit.

5 *Certò exper.*] id est, hoc demum facto innotescunt domino meo fraudes vestræ quibus ei hactenus conati estis illudere. Qui hæc ad divinationem referunt, Josephum sine causa magno crimine gravant, ac si donum cognoscendi arcana a Deo acceptum obscuraret, & gloriam in se transferret, quod ne coram Parhhone quidem cùm recens ex carcere venit fecerat, suprà 41. 16. & vocibus vim faciunt cùm hic tum ubi a Josepho repetuntur infra ver. 15. vide suprà 30. 27.
a Heb. *experiendo experiens discet, sic ver. 15.*
7 *Absit servis*] q. d. ii sumus quibus non debeat hujusmodi crimen objici.

1 DEINDE præcepit *Joseph* ei qui præerat domui suæ dicendo, imple manticas hominum istorum esculentis, quātum poterunt ferre: & repone pecuniam cujusq; in ore manticæ suæ.
2 Scyphum verò meum, scyphum argenteum ponito in ore manticæ minimi, & pecuniam annonæ ejus: qui fecit secundum verbum Josephi quod locutus fuerat.
3 Simulac mane illuxit, homines isti dimissi sunt, ipsi cum asinis suis.
4 Ipsi egressi e civitate illa non longè abscesserant, cùm Joseph dixit ei qui præerat domui suæ, surge, persequere homines istos:
cumque assecutus fueris eos, dicito ad eos,
quare rependistis malum pro bono?
5 Nonne hic est quo bibere solet dominus meus? at ipse hac re *[a] certo experimento discet *quale sit tu*: malè egistis quod fecistis.
6 Assequutus itaque est eos, & allocutus ejusmodi verbis.
7 Qui dixerunt ad eum, quare loquitur Dominus meus talia verba? *[b] absit servis tuis, ut faciant rem ejusmodi.
8 *En pecuniam quam inveneramus in ore manticarũ nostrarũ retulimus ad te e regione Cenahhani: quomodo ergo furati essemus e domo domini tui argentum aut aurũ?
9 *Apud quem ex servis tuis reperietur, is moriatur: quinetiam *nos simus domino meo pro servis.
10 Qui dixit, *jam etiam secundum verba vestra, sic esto: apud quem reperietur, *esto mihi servus, vos autem estote innoxii.
11 Itaq; [c] festinanter deponentes quisque manticam suam in terrã, aperuerunt quisq; manticam suam.
12 Sic scrutatus est, a maximo incipiens & in minimo desinens: inventus autem est scyphus ille in mantica Binjaminis.
13 Tunc *lacerarunt vestimenta sua, cumque imposuisset onus quisque asino suo, reversi sunt in civitatem illam.
14 Venit itaq; Jehuda cum fratribus suis in domum Josephi, *qui adhuc erat ibi: & *prociderunt ante faciem ejus in terram.
15 Dixit autem eis Joseph, *quodnam est hoc factum quod fecistis? an ignorabatis virum cujusmodi ego *sum*, *certò posse experimento discere?
16 Tum dicente Jehuda, *quid dicemus domino meo? quid loquemur? aut quomodo purgabimus nos? *Deus ille deprehendit iniquitatem servorum tuorum: ecce nos servos domino meo, tam nos quàm eum in cujus manu inventus est scyphus ille:
17 Dixit, *absit mihi ut faciam hoc: vir ille in cujus manu inventus est scyphus, is *esto* mihi servus, vos autem ascendite *cum pace ad patrem vestrum.
18 Sed accedens ad eum Jehuda dixit, [d] *Attende* ad me domine mi: loquatur quæso servus tuus verbum [e] audiẽte domino meo, nec accendatur ira tua in servum tuum: *nam [f] tu *es* perinde ac Parhho.
19 *Dominus meus interrogaverat servos suos dicendo, éstne vobis pater aut frater?
20 Diximus verò ad dominum meũ, est nobis pater senex & natus senectutis parvus: frater autẽ ejus mortuus est, & relictus est ipse solus ex matre sua, ideò pater ejus deamat eum.
21 Tum dicebas ad servos tuos, facite ut descendat ad me, & [g] oculis meis intuear illũ.
22 *Dicentibus verò nobis ad dominum meum, non poterit puer ille relinquere patrẽ suum: simul-ac reliquerit patrem suum, morietur pater:
23 Dixisti servis tuis, nisi descenderit frater vester minimus vobiscum, non [h] amplius deinceps videbitis faciem meam.
24 Fuitq; cùm ascendissemus ad servum tuum patrem meum, ut nunciaremus ei verba domini mei.
25 Posteà dicente patre nostro, revertimini, comparate nobis parum esculentorum,
26 Diximus, non possumus descendere, sed si fuerit frater noster minimus nobiscum, descendemus: nam non possumus videre faciem illius viri si frater noster minimus non fuerit nobiscum.
27 Dixit autem servus tuus pater meus ad nos, vos novistis duos peperisse mihi uxorem meam.
28 Digresso autem priore a me, dicebam, *profectò [i] omnino discerptus est: nec vidi

b Heb. *absit servis tuis a faciendo, pro absit a servis tuis facere: Hypallage ferè perpetua in hac locutione, sic infrà ver. 17.* 8 *En pecuniam*] q. d. factum nostrum præcedens huic quod objicis contrarium nos abundè purgat.

h Heb. *addetis videre.* 28 *Profectò*] sic intelligit Joseph patrem de sui amittendi ratione & facinore fratrum ignorare. i Heb. *discerpendo discerptus.*

9 *Apud quem*] q. d. hæc tertia esto probatio nostri, quòd bona conscientia freti ultrò nos inquisitioni & supplicio subjicimus.
Nos simus] ut furti si deprehendetur conscii.
10 *Jam etiam*] ad ea quæ proposuerant respondens, inquisitionem quidem ipsorum etiam judicio rectam & æquam admittit, de supplicio verò mitius statuit, sola deprehensi furis servitute contentus.
c Heb. *festinaverunt ut demitterent.*
13 *Lacerarunt*] vide suprà 37. 29.
14 *Qui adhuc*] profecti reditum expectans.
Prociderunt] nihil dum loquentes: animi enim consternatio ex furto deprehenso verba illis intercipiebat.
15 *Quodnam*] ita peccatum exaggerat, ut sup. 3. 13.
Certò posse] id est, rationes excogitare, quibus certò cognoscat quod cognitu erat difficile.
16 *Quid dicemus*] patheticum exordium ex abrupto.
Deus] quasi exerto in cœlos digito: sensus est, fatemur hac ratione Deum nostra in ipsum peccata ulcisci: ubi videtur tacitè sceleratam fratris venditionem innuere, ut supra 42. 21. & 22.
Ecce nos] ut suprà ver. 9.
17 *Absit*] q. d. mihi satis erit supplicium de sonte sumpsisse, ut suprà ver. 10.
Cum pace] sine ullo damno.
d *vide suprà* 43. 20.
e Heb. *in auribus domini.*
18 *Nam tu es*] rationem reddit cur ejus iram deprecetur, quia autoritate eum agnoscit Parhhoni parem.
f Heb. *sicut tu, sicut Parhho.*
19 *Dominus*] Narratio, cujus finis est, ut Josephum ad misericordiã de patro capiẽdã flectat: ideò copiosè Binjaminis historiam explicat.
g Heb. *ponam oculum meum super illũ: nimirum ut ita vos probem sup. 42. 15.*
22 *Dicentibus*] hæc antè cap. 42. omiserat Mosche, quia hic fuissent repetenda.

eum hactenus.
29 Quòd si abstuleritis hunc quoque a facie
mea,& obvenerit ei exitium, deducetis ca-
nitiem meam cum tristitia in sepulchrum.
30 *Nunc igitur cùm venero ad servum tuum
patrem meum,si hic puer non fuerit nobis-
cum (quandoquidem *anima illius animæ
hujus devincta est)
31 *Erit cùm viderit non adesse hunc pue-
rū,ut moriatur:sic deduxerint servi tui cani-
tiem servi tui patris nostri cum mœrore in
sepulchrum.
32 *Sed quia servus tuus spopondit pro pue-
ro hoc *abducendo* a patre meo,dicens,nisi re-
duxero eum ad te, utique peccavero in pa-
trem meum omnibus diebus:
33 Ideò nunc maneat quæso servus tuus lo-
co hujus pueri servus domino meo: hic au-
tem puer ascendat cum fratribus suis.
34 Nam *quomodo ascenderem ad patrem
meum,cùm hic puer non erit mecūs? *caven-
dum est mihi*, ne videam illud malum quod
deprehensurum est patrem meum.

CAPUT XLV.

Joseph oratione Jehudæ permotus, lachrymans se fratribus patefacit, eosq́; sceleris in se recordatione consternatos, propositā divinā providentiā erigit: deinde Regis jussu eos curribus, commeatu, muneribusq́; instructos remittit ad patrem familiámq; totam celeriter adducendam: quibus reversis & nuncium hunc referentibus, pater non nisi multis verbis & visis curribus fidem habet.

1 QUare cùm non posset Joseph se *con-
tinere coram omnibus adstantibus si-
bi, exclamavit, *facite ut exeat
quisque a me: sic non remansit quisquam
cum eo,quando se cognoscendum præbuit
Joseph fratribus suis.
2 Deinde edidit vocem suam cum fletu,adeò
ut audierint *Ægyptii,*audierit etiam fami-
lia Parhhonis:
3 Et dixit Joseph ad fratres suos, ego *sum*
Joseph,an adhuc pater meus vivit? sed non
poterant fratres ejus respondere ei, quia
perturbati erant *ex conspectu ejus.
4 Quapropter dixit Joseph ad fratres suos,
*accedite quæso ad me, qui accesserunt:
tum dixit,ego *sum* Joseph frater vester, quē
vendidistis *deducendum* in Ægyptum.
5 *Sed nunc ne vos dolore crucietis, neque
a displiceat in oculis vestris, quòd vendidi-
stis me *adducendum* huc: nam *victus causa
misit me Deus ante vos.
6 Jam enim biennium fames *est* b in terra:
supersunt autem adhuc quinque anni, qui-
bus non erit aratio aut messis.
7 Misit,inquam,me deus ante vos,c ut efficiat
vos superstites in hac terra, & ut in vita
conservet vos,*liberatione maxima.
8 Nunc itaque nequaquam vos *estis*, *qui* mi-
sistis me huc,sed Deus ipse: qui constituit
me *patrem apud Parhhonem,& dominum
toti familiæ ejus, & dominatorem in tota
terra Ægypti.
9 d *Festinanter ascendite ad patrem meum,
& dicite ad eum, ita ait filius tuus Joseph,
constituit me Deus dominum toti Ægypto:
descende ad me,ne morator.
10 (Habitabis enim in terra *Goschenis,& e-
ris vicinus mihi tu & filii tui, & filii filiorum
tuorum, gregesque tui & armenta tua &
omnia quæ *sunt* tibi:
11 Et sustentabo te ibi, quia adhuc quinque
annos, *futura est* fames)ne paupertate con-
sumaris tu & familia tua & omnia quæ *sunt*
tibi.
12 *Ecce autem* oculi vestri vident,& oculi
fratris mei Binjaminis,*os meum ipsum esse
quod alloquitur vos.
13 Nunciate igitur patri meo omnem gloriam
meam in Ægypto & quæcunque vidistis: ac
festinantes deducite patrem meum huc.
14 Tum ruens in collū Binjaminis fratris sui
flebat:Binjamin quoq; flebat ad collū ejus.
15 Osculatusq; omnes fratres suos flebat su-
per eos: *postea demum locuti sunt fratres
ejus cum eo.
16 Cùm itaque rumor iste auditus esset in do-
mo Parhhonis dicendo,venerunt fratres Jo-
sephi,bonum visum est in oculis Parhhonis
& in oculis servorum ejus.
17 Edixitque Parhho Josepho,dic ad fratres
tuos,hoc facite: onerate jumenta vestra, &
abeuntes redite in regionem Cenahhani.
18 Inde assumentes patrem vestrum & fami-
lias vestras,redite ad me:(daturus verò sum
vobis e præstantissimum terræ Ægypti) &
vescimini f* pinguedine hujus terræ.
19 *Tu autem *Joseph* mandato instructus
es, hoc facite: *sumite vobis e terra Ægyp-
ti plaustra pro parvulis vestris & pro uxori-
bus vestris, & deportantes patrem vestrum
redite.
20 At g oculum vestrum ne tædeat propter
supellectilia vestra: nam prestantissimum
totius terræ Ægypti vestrum est.
21 Facientibus ergo sic filijs Jisraëlis, dedit
eis Joseph plaustra ex mandato Parhhonis,
dedit etiam eis viaticum ad illud iter.
22 Eis omnibus donavit viritim h mutandas
vestes, & Binjamini dedit trecentos *siclos*
argenteos,& quinque vestes mutandas:
23 Patri verò suo misit hæc, decem asinos
portantes de rebus præstantissimis Ægypti,
& decem asinas portantes commeatum,pa-
nis & obsonii patri suo ad iter.
24 Dimittensque fratres suos ut abirent, edix-
it eis,*ne commoveamini in hoc itinere.
25 Sic ascendentes ex Ægypto, venerunt in
regionem Cenahhani ad Jahhakobum pa-
trem suum.
26 Cui cùm renunciarent dicendo,adhuc Jo-
seph vivit,quin etiam ipse dominatur in to-
ta terra Ægypti:*defecit i animus ejus,non
enim credebat eis.
27 Sed cùm elocuti essent omnia verba Jose-
phi quibus erat allocutus eos, vidissetque
plaustra quæ miserat Joseph ad deportan-
dum ipsum, *revixit spiritus Jahhakobi pa-
tris eorum.
28 Quamobrem dixit Jisraël, *sufficit, adhuc
Joseph filius meus vivit: ibo & videbo eum
antequam moriar.

30 *Nunc igitur*] Propositionis pars prior, narratio eventus hypothetica, quid fiet si detineatur Binjamin?

Anima illius] propter impensum amorem illius vita ab hujus vita pendet.

31 *Erit*] hoc est, paternæ mortis autores habebimur, & spectatores erimus.

32 *Sed quia*] Petitio, altera pars propositionis, se apud patrem pro puero fidejussisse, ac proinde vadimonium suum offerre, ut liberetur puer.

34 *Quomodo*] id est, qua fronte? Confutatio.

Cavendum est] Cōclusio, omnino constitutum esse quidvis potiùs subire, quàm ut sine fratre rediens extremam patris calamitatem spectet.

1 *Continere*] quin se lachrymis & verbis fratribus declararet.

Facite ut ex.] ne quid de sui venditione rescisceretur, fratrum honori consulebat.

2 *Aegyptii*] jussi exire, quùm nondum abessent procul.

Audierit] ex sermone aliorum, ut infrà ver. 16.

3 *Ex conspectu*] conscientia sceleris sui, potentiaq; Josephi eos consternante facultatemq; loquēdi eis adimente.

4 *Accedite*] ita jubet erecturus eos, & benevolum animum amplexu ostēsurus, ut infrà ver. 14

5 *Sed nunc ne*] q. d. ne tantopere afficimini peccati vestri sensu, quin ad providentiam Dei respiciatis mihi & vobis hoc pacto consulentis.

a *vide suprà* 31.35

Victus causa] id est, ut vobis a me in hac summa rerum difficultate de iis quæ ad victum sunt, prospiceretur, ver. 6. & 7.

d Heb. *festinate & ascendite.*

9 *Festinanter ascendite*] ut patri sollicitudo de vobis adimatur, læto de me nuncio exhilaretur, vobis omnibus prospiciatur, meumq; desyderium videndi patris expleatur.

10 *Goschenis*] regione pascua & fertilissima totius Aegypti, Cenahhanæ vicina, nec multùm ab Heliopoli regia urbe & Josephi domicilio dissita. Suadet autem ut eò veniat, ab itineris brevitate, a soli quod habitaturus est fertilitate, a sui vicinitate, ab alimenti commoditate, & a summa paupertate quæ ei totiq; familiæ alioquin erat eventura.

12 *Ecce autem*] Confirmatio, a præsente visu & auditu.

Oculi] q. d. non audita sed visa refertis

Os meum] ac non interpretis, ut cùm nondum a vobis cognosci vellem.

15 *Posteà dem.*] cùm recreati signis illis benevolentiæ sumpsissent fiduciam.

e Heb. *præstantiā, ut infrà 20. vide suprà 3.6.*

f Heb. *adipe.*

18 *Pinguedine*] id est, selectissimis fructibus ejus, qui sunt argumento pinguedinis terræ: metonymia.

19 *Tu autem*] q. d. tanta a me autoritate instructus es, ut sine ampliore mandato hæc facere possis.

Sumite] hoc est, tuis non tantùm liberam in regno meo habitationem concedo, sed etiam volo liberales sumptus ad iter cōmunicare.

g Heb. *oculus vester non parcat: id est, cùm oculos vestros conjicietis in supellectilia vestra, ne vos tædeat illa relinquere: Synecdoche.*

h Heb. *mutationes vestium pro vestibus mutationū: Hypallage.*

24 *Ne commoveamini*] dum se quisque purgare volens crimen venditionis meę in alios rejiciet.

26 *Defecit*] ad filij memoriam dolore renovato deliquium animi passus est.

i Heb. *cor.*

27 *Revixit*] recreatus est & recepit vires, tanquam ex mortis angustijs in vitam rediens.

b Heb *in medio terræ.*

c Heb *ad ponendum in vobis residuum; Hypallage, pro ad ponendum vos in residuum.*

7 *Liberatione maxima*] a periculo maximo, idq; ratione mirabili.

8 *Patrem*] id est, primarium principem & secundum a Rege: confer cum 41.40 suprà.

28 *Sufficit*] q. d. non quæro de gloria ejus, nec tanti ampla munera quanti vitam ejus æstimo, hunc nuncium reliquis omnibus antepono.

CAPUT XLVI.

Jahhakob oblatis victimis divinitus confirmatus, cum familia quæ sigillatim enumeratur, omnibusq; facultatibus in Ægyptum descendens, Jehudam ad Josephum præmittit: Joseph patri obviam profectus eum amplexibus & lachrymis excipit: quo recreato, familiæ ejus fratribusq; consilium proponit, & instruit de prudente responso ad interrogata Regis, ut optatam regionem consequantur.

1 PROFECTUS itaque Jisraël cum omnibus quæ *erant* ei, venit ' Beer-schebahhum, ubi mactavit ' victimas Deo patris sui Jitzchaki.
2 Et alloquens Deus Jisraëlem in visionibus nocturnis dixit, Jahhakob, Jahhakob: quo dicente, ecce me,
3 Dixit, ego *sum Deus* ille fortis, Deus patris tui, ' ne timeas a descensu in Ægyptum: nam ' in gentem magnam redigam te ibi.
4 Ego ' descendam tecum in Ægyptum, & ego faciam ut ' ascendas, ' similiter ascendendo tecum: & ' Joseph imponet manum suam oculis tuis.
5 Surrexit ergo Jahhakob *profecturus* Beer-schebahho: deportaveruntque filii Jisraëlis Jahhakobum patrem suum parvulosq; suos & uxores suas plaustris, quæ miserat Parhho ad deportandum eum.
6 Assumpserunt quoque pecora sua, & facultates suas quas comparaverant in regione Cenahhani, ut venirent in Egyptum: Jahhakob & universum semen ejus cum eo.
7 Filios suos & filios filiorum suorum secum, ' filias suas & filias filiorum suorum, deniq; totum semen suum deduxit secum in Ægyptum.
8 Hæc autem *sunt* nomina [a] Jisraëlitarum venientium in Ægyptum, Jahhakobi & filiorũ ejus: ' primogenitus Jahhakobi, Reuben.
9 Filii autem Reubenis, Chanoc & Pallu, & Chetzron, & Carmi.
10 Et filii Schimhhonis, [b] Jemuel, & Jamin, & Ohad, & [c] Jacin, & [d] Tzochar, Schaul quoq; filius cujusdam ' Cenahhanitidis.
11 Et filii Levi, [e] Gerschon, Kehath, & Merari.
12 Et filii Jehudæ, Hher, & Onan, & Schela, & Peretz cum Zeracho (mortuus autem fuerat Hher & Onam in regione Cenahhani) erant quoque filii Peretzi Chetzron & Chamul.
13 Et filii Jissascaris, Tolahh, & [f] Puva, & [g] Job, & Schimron.
14 Et filii Zebullunis, Sered, & Elon, & Jachleel.
15 Hi *sunt* ' filii Leæ, quos pepererat Jahhakobo Padane Syriæ, & una Dina filia ejus: omnes ' animæ, ' *ipse*, filii ejus, filiæque ejus, triginta tres.
16 Et filii Gadis, [h] Tziphjon, & Chaggi, Schuni, & [i] Etzbon, Hheri, & [k] Arodi, & Areli.
17 Et filii Ascheris, Jimna, & Jischva, & Jischvi, & Berihha, & Serach soror eorum: filii autem Berihhæ, Cheber, & Malciel.
18 Hi *sunt* filii Zilpæ, quam dederat Laban Leæ filiæ suæ: illa peperit istos Jahhakobo, sexdecim animas.
19 Filii Rachelis ' uxoris Jahhakobi, Joseph, & Binjamin.
20 Nati autem sunt Josepho in terra Ægypti (quos peperit ei Asenath filia Potipherahhi Præsidis Heliopoleos) Menasche & Ephrajim.
21 Et filii Binjaminis, Belahh, & Becer, & Aschbel, & Gera, & Nahhaman, [l] Echi, & Rosch, [m] Muppim, & [n] Chuppim, & Ard.
22 Hi *sunt* filii Rachelis qui editi sunt Jahhakobo, omnes animæ quatuordecim.
23 ' Filii autem Danis, [o] Chuschim.
24 Et filii Naphtali, Jachtzel, & Guni, & Jetzer, & Schillem.
25 Hi *sunt* filii Bilhæ, quam dederat Laban Racheli filiæ suæ: illa peperit istos Jahhakobo, omnes animæ septem.
26 Omnes animæ quæ ingressæ sunt cum Jahhakobo in Ægyptum, egressi e femore ejus (exceptis uxoribus filiorum Jahhakobi) omnes animæ ' sexaginta sex *erant*.
27 Filii autem Josephi qui editi sunt ei in Ægypto, *sunt* animæ duæ: sic omnes animæ familiæ Jahhakobi, quæ venit in Ægyptum, *sunt* ' septuaginta.
28 Jehudam autem miserat ante se ad Josephum, ut præmoneret *eum* [p] ante adventum suum in Goschenem: ut convenirent in terram Goschenis.
29 Jungens itaq; Joseph currum suum ascendit obviam Jisraëli patri suo in Goschenem: cumq; Joseph ' se aspiciendum obtulisset ei, irruit *Jahhakob* in collum ejus, flevitq; ad collum ejus diu.
30 Et dixit Jisraël ad Josephum, moriar hac vice: quandoquidem vidi faciem tuam, ' cùm tu adhuc vivis.
31 Deinde dixit Joseph ad fratres suos & ad familiam patris sui, ascendam ut renunciem Parhhoni & dicam ad eum, fratres mei & familia patris mei quæ *erat* in regione Cenahhani, venerunt ad me.
32 Sunt autem homines isti pastores gregis, nam homines pecuarii *semper* fuerunt: gregesq; suos & armenta sua & quæcunq; *erant* eis adduxerunt.
33 Esto autem cùm vocaverit vos Parhho & dixerit, quæ *sunt* ' opera vestra?
34 Ut dicatis, homines pecuarii fuerunt servi tui ab adolescentia nostra, tum nos tũ majores nostri: ut habitetis in terra Goschenis, quia ' abominationi *est* Ægypto omnis pastor gregis.

1 *Beer-schebahhũ*] supra 21.14. & 26.23. qua iter erat Chebrone proficiscenti in Ægyptum. *Victimas*] tum gratias agens de invento Josepho filiisq; restitutis, tum etiam Deum orans & consulens de profectione sua.

3 *Ne timeas*] regionem hanc in pignus cœlestis hæreditatis semini tuo promissam deserere ad tempus, & in regionem migrare ubi avus tuus inhumaniter exceptus est: ita efficit Deus ut vaticinium de quo suprà 15.13. impleatur. *In gentem*] quasi dicat, non impediet migratio hæc promissum incrementum suprà 35.11.

4 *Descendam*] id est, dux tuus ero, & te continuo favore prosequar: humanitus dictum. *Ascendas*] tu quidẽ mortuus, sed superstites posteri: nam Jahhakobi cadaver in Cenahhanæam reportatum est, & huc respexisse videtur, cùm Josephum juramento obstrinxit ut id faceret, infrà 47.29. & 30. *Similiter asc.*] id est, te reducẽdo & solito favore prosequendo, ut promiserat suprà 15.13. *Et Joseph*] sic confirmatur Jahhakobo nuncius de Josepho superstite, & mors quieta Josepho adhuc vivente ac præsente promittitur.

7 *Filias suas*] [illegible] dictum, ut suprà 31.7. & infrà ver. 23. q.d. quotquot filias & nepotes habuit, secum abduxit: nam unam tantùm filiam unamq; neptem habuisse legitur infrà ver. 16. & 17.

a Heb. *filiorum Jisraëlis.* 8 *Primogenitus*] ut suprà 35.23. b *Nemuel*, 1. *Chro.* 4.24. c *Jarib ibidem.* d *Zerach, Num.* 26.13. *per* [illegible]. 10 *Cenahhanitidis*] hæc nominatim exprimitur, ut intelligamus reliquos Schimhhonis aliorumq; Patriarcharum liberos non esse natos ex matribus generis maledicti, excepto Schela filio Jehudæ, de quo infrà ver. 21. & suprà 38. e *Gerschom*, 1. *Chro.* 6.20. f *Pua* 1. *Chro.* 7.1. g *Jaschub, Num.* 26.24. 15 *Filii*] etiam nepotes: at filii tantùm nati sunt Padane Syriæ, nepotes verò postquam inde discessissent. *Animæ*] id est, personæ, ut in sequentibus. *Ipse*] perspicuitatis causa addimus, quia numerus 33 non completur nisi adnumerato Jahhakobo. h *Tziphion, Num.* 26.15.

i *Ozni, Num.* 26.16. k *Arod, Nu.* 26.17. 19 *Uxoris Jahh.*] hæc enim ratione sancta atq; legitima, verè uxor illius fuit propter primum contractum quem ille cum Labane iniit, suprà 29. l *Achiram, Num.* 26.38. m *Schephupham, Num.* 26.39. n *Chupham, ibidem.* 23 *Filii*] ut suprà vers. 7. o *Schucham, Num.* 26.42. *transpositis literis, & mutata vocali.* 26 *Sexaginta sex*] non comprehenso Jahhakobo, nam cum illo venisse dicuntur. 27 *Septuaginta*] Generalis summa Jahhakobum, Josephum, & duos ejus filios comprehendens. Quod autem Act. 7.14. septuaginta quinque numerantur præter Jahhakobum, fit quia Stephanus non eos qui re ipsa cum Jahhakobo descenderunt, sed & matres eorum quatuor uxores Jahhakobi, & duos filios Jehudæ licet antè defunctos comprehendit, id est, quotquot hic personæ de nomine recensentur: ut doceat ad quantum in summa numerum familia Jahhakobi, antequam descenderet in Ægyptum pervenisset. Quare planior esset locus si hoc modo legeretur [illegible] nimirum [illegible], constantem aut conscriptam ex animabus septuaginta quinque: quot hic disertè excepto Jahhakobo nominantur. p Heb. *ante faciem suam. vide suprà* 36.6. 29 *Se aspiciendum obt.*] tum ut pater senex oculis debilior propius se aspiceret, tum ut si quod adhuc de ipso dubium hærebat in animo ejus, eximeret. 30 *Cùm tu ad.*] q.d. jam impleri potest quod mihi promisit Deus, suprà ver. 4. 33 *Opera*] id est, vitæ genera quæ sequimini, & in quibus vos exercetis. 34 *Abominationi*] vide suprà 43.32.

CAPUT XLVII.

Joseph suorum adventu significato aliquot fratres & patrem in Regis conspectum adducit: qui sermone habito cum fratribus de genere vitæ, cũ patre verò de ætate ejus, terrã illis cõmodã in regione Gosche-

eum hactenus.
29 Quòd si abstuleritis hunc quoque a facie
mea,& obvenerit ei exitium, deducetis canitiem meam cum tristitia in sepulchrum.
30 ᵃNunc igitur cùm venero ad servum tuum
patrem meum,si hic puer non fuerit nobiscum (quandoquidem ᵃ anima illius animæ hujus devincta est)
31 ᵃErit cùm viderit non adesse hunc puerū,ut moriatur:sic deduxerint servi tui canitiem servi tui patris nostri cum mœrore in sepulchrum.
32 ᵃSed quia servus tuus spopondit pro puero hoc *abducendo* a patre meo,dicens,nisi reduxero eum ad te, utique peccavero in patrem meum omnibus diebus:
33 Ideò nunc maneat quæso servus tuus loco hujus pueri servus domino meo: hic autem puer ascendat cum fratribus suis.
34 Nam ᵃquomodo ascenderem ad patrem meum,cùm hic puer non erit mecū? *cavendum est mihi*, ne videam illud malum quod deprehensurum est patrem meum.

30 *Nunc igitur*] Propositionis pars prior,narratio eventus hypothetica, quid fiet si detineatur Binjamin?

Anima illius] propter impensum amorem illius vita ab hujus vita pendet.

31 *Erit*] hoc est, paternæ mortis autores habebimur,& spectatores erimus.

32 *Sed quia*]Petitio,altera pars propositionis, se apud patrem pro puero fidejussisse, ac proinde vadimonium suum offerre,ut liberetur puer.

34 *Quomodo*] id est,qua fronte? Confutatio.

Cavendum est] Cōclusio,omnino constitutum esse quidvis potius subire, quàm ut sine fratre rediens extremam patris calamitatem spectet.

CAPUT XLV.

Joseph oratione Jehudæ permotus, lachrymans se fratribus patefacit,eosq́; sceleris in se recordatione consternatos,propositâ divinâ providentiâ erigit: deinde Regis jussu eos curribus,commeatu,muneribusq́; instructos remittit ad patrem familiamq́; totam celeriter adducendam: quibus reversis & nuncium hunc referentibus, pater non nisi multis verbis & visis curribus fidem habet.

1 QUare cùm non posset Joseph se ᵃcontinere coram omnibus adstantibus sibi, exclamavit, ᵃfacite ut exeat quisque a me: sic non remansit quisquam cum eo,quando se cognoscendum præbuit Joseph fratribus suis.
2 Deinde edidit vocem suam cum fletu,adeò
ut audierint ᵃÆgyptii,ᵃaudierit etiam familia Parhhonis:
3 Et dixit Joseph ad fratres suos, ego *sum*
Joseph,an adhuc pater meus vivit? sed non poterant fratres ejus respondere ei, quia perturbati erant ᵃex conspectu ejus.
4 Quapropter dixit Joseph ad fratres suos,
ᵃaccedite quæso ad me, qui accesserunt: tum dixit,ego *sum* Joseph frater vester, quē vendidistis *deducendum* in Ægyptum.
5 ᵃSed nunc ne vos dolore crucietis, neque
ᵃ displiceat in oculis vestris, quòd vendidistis me *abducendum* huc: nam ᵃvictus causa misit me Deus ante vos.
6 Jam enim biennium fames *est* ᵇ in terra:
supersunt autem adhuc quinque anni, quibus non erit aratio aut messis.
7 Misit,inquam,me deus ante vos,ᶜ ut efficiat
vos superstites in hac terra, & ut in vita conservet vos,ᵃliberatione maxima.
8 Nunc itaque nequaquam vos *estis*, *qui* mi-
sistis me huc,sed Deus ipse: qui constituit me ᵃpatrem apud Parhhonem,& dominum toti familiæ ejus, & dominatorem in tota terra Ægypti.

1 *Continere*] quin se lachrymis & verbis fratribus declararet.

Facite ut ex.] ne quid de sui venditione rescisceretur, fratrum honori consulebat.

2 *Aegyptii*] jussi exire,quum nondum abessent procul.

Audierit]ex sermone aliorum, ut infrà ver. 16.

3 *Ex conspectu*] conscientia sceleris sui,potentiaq́; Josephi eos consternante facultatemq́; loquēdi eis adimente.

4 *Accedite*] ita jubet erecturus eos, & benevolum animum amplexu ostēsurus,ut infrà ver. 14

5 *Sed nunc ne*] q.d.ne tantopere afficimini peccati vestri sensu, quin ad providentiam Dei respiciatis mihi & vobis hoc pacto consulentis.

a vide supra 31.35

Victus causa]id est, ut vobis a me in hac summa rerum difficultate de iis quæ ad victum sunt prospiceretur,ver. 6. & 7.

b Heb *in medio terræ*.

c Heb *ad ponendum in vobis residuum*: *Hypallage*, pro *ad ponendum vos in residuum*.

7 *Liberatione maxima*] a periculo maximo, idq; ratione mirabili.

8 *Patrem*] id est,primarium principem & secundum a Rege: confer cum 41.40 suprà,

9 ᵈ ᵃFestinanter ascendite ad patrem meum,
& dicite ad eum, ita ait filius tuus Joseph, constituit me Deus dominum toti Ægypto: descende ad me,ne morator.
10 (Habitabis enim in terra ᵃGoschenis,& eris vicinus mihi tu & filii tui, & filii filiorum tuorum, gregesque tui & armenta tua & omnia quæ *sunt* tibi:
11 Et sustentabo te ibi, quia adhuc quinque
annos, *futura est* fames)ne paupertate consumaris tu & familia tua & omnia quæ *sunt* tibi.
12 ᵃEcce autem ᵃ oculi vestri vident,& oculi
fratris mei Binjaminis,ᵃos meum ipsum esse quod alloquitur vos.
13 Nunciate igitur patri meo omnem gloriam
meam in Ægypto & quæcunque vidistis: ac festinantes deducite patrem meum huc.
14 Tum ruens in collū Binjaminis fratris sui
flebat:Binjamin quoq; flebat ad collū ejus.
15 Osculatusq; omnes fratres suos flebat su-
per eos: ᵃpostea demum locuti sunt fratres ejus cum eo.
16 Cùm itaque rumor iste auditus esset in do-
mo Parhhonis dicendo,venerunt fratres Josephi,bonum visum est in oculis Parhhonis & in oculis servorum ejus.
17 Edixitque Parhho Josepho,dic ad fratres
tuos,hoc facite: onerate jumenta vestra, & abeuntes redite in regionem Cenahhani.
18 Inde assumentes patrem vestrum & fami-
lias vestras,redite ad me:(daturus verò sum vobis ᵉ præstantissimum terræ Ægypti) & vescimini ᶠ ᵃ pinguedine hujus terræ.
19 ᵃTu autem *Joseph* mandato instructus
es, hoc facite: ᵃsumite vobis e terra Ægypti plaustra pro parvulis vestris & pro uxoribus vestris, & deportantes patrem vestrum redite.
20 At ᵍ oculum vestrum ne tædeat propter
supellectilia vestra: nam prēstantissimum totius terræ Ægypti vestrum est.
21 Facientibus ergo sic filijs Jisraëlis, dedit
eis Joseph plaustra ex mandato Parhhonis, dedit etiam eis viaticum ad illud iter.
22 Eis omnibus donavit viritim ʰ mutandas
vestes, & Binjamini dedit trecentos *siclos* argenteos,& quinque vestes mutandas:
23 Patri verò suo misit hæc, decem asinos
portantes de rebus præstantissimis Ægypti, & decem asinas portantes commeatum,panis & obsonii patri suo ad iter.
24 Dimittensque fratres suos ut abirent,edix-
it eis,ᵃ ne commoveamini in hoc itinere.
25 Sic ascendentes ex Ægypto, venerunt in
regionem Cenahhani ad Jahhakobum patrem suum.
26 Cui cùm renunciarent dicendo,adhuc Jo-
seph vivit,quin etiam ipse dominatur in tota terra Ægypti: ᵃ defecit ⁱ animus ejus,non enim credebat eis.
27 Sed cùm elocuti essent omnia verba Jose-
phi quibus erat allocutus eos, vidissetque plaustra quæ miserat Joseph ad deportandum ipsum, ᵃ revixit spiritus Jahhakobi patris eorum.
28 Quamobrem dixit Jisraël, ᵃsufficit, adhuc
Joseph filius meus vivit: ibo & videbo eum antequam moriar.

d Heb. *festinate & ascendite*.

9 *Festinanter ascendite*] ut patri sollicitudo de vobis adimatur, læto de me nuncio exhilaretur, vobis omnibus prospiciatur,meumq; desyderium videndi patris expleatur.

10 *Goschenis*]regione pascua & fertilissima totius Aegypti,Cenahhanææ vicina,nec multùm ab Heliopoli regia urbe & Josephi domicilio dissita. Suadet autem ut eò veniat, ab itineris brevitate,a soli quod habitaturus est fertilitate, a sui vicinitate,ab alimenti commoditate,& a summa paupertate quæ ei totiq; familiæ alioquin erat eventura.

12 *Ecce autem*] Confirmatio,a præsente visu & auditu.

Oculi]q.d. non audita sed visa refcretis

Os meum]ac non interpretis,ut cùm nondum a vobis cognosci vellem.

15 *Posteà dem.*] cùm recreati signis illis benevolentiæ sumpsissent fiduciam.

e Heb. *præstantiā*, *ut infrà 20. vide suprà 3.6.*

f Heb. *adipe*.

18 *Pinguedine*]id est,selectissimis fructibus ejus,qui sunt argumento pinguedinis terræ: metonymia.

19 *Tu autem*]q. d. tanta a me autoritate instructus es, ut sine ampliore mandato hæc facere possis.

Sumite] hoc est, tuis non tantùm liberam in regno meo habitationem concedo,sed etiam volo liberales sumptus ad iter cōmunicare.

g Heb. *oculus vester non parcat: id est, citius oculos vestros conjicietis in supellectilia vestra, ne vos laedat illa relinquere: Synecdoche.*

h Heb *mutationis vestium pro vestibus mutationū: Hypallage.*

24 *Ne commoveamini*]dum se quisque purgare volens crimen venditionis meę in alios rejiciet.

26 *Defecit*]ad filij memoriam dolore renovato deliquium animi passus est.

i Heb. *cor*.

27 *Revixit*]recreatus est & recepit vires,tanquam ex mortis angustijs in vitam rediens.

28 *Sufficit*]q.d.non quæro de gloria ejus,nec tanti ampla munera quanti vitam ejus æstimo,hunc nuncium reliquis omnibus antepono.

CAPUT

Caput XLVI.

Jahhakob oblatis victimis divinitus confirmatus, cum familia quæ sigillatim enumeratur, omnibusq; facultatibus in Ægyptum descendens, Jehudam ad Josephum præmittit: Joseph patri obviam profectus eum amplexibus & lachrymis excipit: quo recreato, familiæ ejus fratribusq; consilium proponit, & instruit de prudente responso ad interrogata Regis, ut optatam regionem consequantur.

1 PROFECTUS itaque Jisraël cum omnibus quæ *erant* ei, venit ' Beer-schebahhum, ubi mactavit ' victimas Deo patris
sui Jitzchaki.
2 Et alloquens Deus Jisraëlem in visionibus nocturnis dixit, Jahhakob, Jahhakob: quo dicente, ecce me,
3 Dixit, ego *sum Deus* ille fortis, Deus patris tui, ' ne timeas a descensu in Ægyptum: nam ' in gentem magnam redigam te ibi.
4 Ego ' descendam tecum in Ægyptum, & ego faciam ut ' ascendas, ' similiter ascendendo tecum: & ' Joseph imponet manum suam oculis tuis.
5 Surrexit ergo Jahhakob *profecturus* Beer-schebahho: deportaveruntque filii Jisraëlis Jahhakobum patrem suum parvulosq; suos & uxores suas plaustris, quæ miserat Parhho ad deportandum eum.
6 Assumpserunt quoque pecora sua, & facultates suas quas comparaverant in regione Cenahhani, ut venirent in Egyptum: Jahhakob & universum semen ejus cum eo.
7 Filios suos & filios filiorum suorum secum, ' filias suas & filias filiorum suorum, deniq; totum semen suum deduxit secum in Ægyptum.
8 Hæc autem *sunt* nomina [a] Jisraëlitarum venientium in Ægyptum, Jahhakobi & filiorũ ejus: ' primogenitus Jahhakobi, Reuben.
9 Filii autem Reubenis, Chanoc & Pallu, & Chetzron, & Carmi.
10 Et filii Schimhhonis, [b] Jemuel, & Jamin, & Ohad, & [c] Jacin, & [d] Tzochar, Schaul quoq; filius cujusdam ' Cenahhanitidis.
11 Et filii Levi, [e] Gerschon, Kehath, & Merari.
12 Et filii Jehudæ, Hher, & Onan, & Schela, & Peretz cum Zeracho (mortuus autem fuerat Hher & Onam in regione Cenahhani) erant quoque filii Peretzi Chetzron & Chamul.
13 Et filii Jissascaris, Tolahh, & [f] Puva, & [g] Job, & Schimron.
14 Et filii Zebullunis, Sered, & Elon, & Jachleel.
15 Hi *sunt* ' filii Leæ, quos pepererat Jahhakobo Padane Syriæ, & una Dina filia ejus: omnes ' animæ, ' *ipse*, filii ejus, filiæque ejus, triginta tres.
16 Et filii Gadis, [h] Tziphjon, & Chaggi, Schuni, & [i] Etzbon, Hheri, & [k] Arodi, & Areli.
17 Et filii Ascheris, Jimna, & Jischva, & Jischvi, & Berihha, & Serach soror eorum: filii autem Berihhæ, Cheber, & Malciel.
18 Hi *sunt* filii Zilpæ, quam dederat Laban Leæ filiæ suæ: illa peperit istos Jahhakobo, sexdecim animas.
19 Filii Rachelis ' uxoris Jahhakobi, Joseph, & Binjamin.
20 Nati autem sunt Josepho in terra Ægypti (quos peperit ei Asenath filia Potipherahhi Præsidis Heliopoleos) Menasche & Ephrajim.
21 Et filii Binjaminis, Belahh, & Becer, & Aschbel, & Gera, & Nahhaman, [l] Echi, & Rosch, [m] Muppim, & [n] Chuppim, & Ard.
22 Hi *sunt* filii Rachelis qui editi sunt Jahhakobo, omnes animæ quatuordecim.
23 ' Filii autem Danis, [o] Chuschim.
24 Et filii Naphtali, Jachtzel, & Guni, & Jetzer, & Schillem.
25 Hi *sunt* filii Bilhæ, quam dederat Laban Racheli filiæ suæ: illa peperit istos Jahhakobo, omnes animæ septem.
26 Omnes animæ quæ ingressæ sunt cum Jahhakobo in Ægyptum, egressi e femore ejus (exceptis uxoribus filiorum Jahhakobi) omnes animæ ' sexaginta sex *erant*.
27 Filii autem Josephi qui editi sunt ei in Ægypto, *sunt* animæ duæ: sic omnes animæ familiæ Jahhakobi, quæ venit in Ægyptum, *sunt* ' septuaginta.
28 Jehudam autem miserat ante se ad Josephum, ut præmoneret *eum* [p] ante adventum suum in Goschenem: ut convenirent in terram Goschenis.
29 Jungens itaq; Joseph currum suum ascendit obviam Jisraëli patri suo in Goschenem: cumq; Joseph ' se aspiciendum obtulisset ei, irruit *Jahhakob* in collum eius, flevitq; ad collum ejus diu.
30 Et dixit Jisraël ad Josephum, moriar hac vice: quandoquidem vidi faciem tuam, ' cùm tu adhuc vivis.
31 Deinde dixit Joseph ad fratres suos & ad familiam patris sui, ascendam ut renunciem Parhhoni & dicam ad eum, fratres mei & familia patris mei quæ *erat* in regione Cenahhani, venerunt ad me.
32 Sunt autem homines isti pastores gregis, nam homines pecuarii *semper* fuerunt: gregesq; suos & armenta sua & quæcunq; *erant* eis adduxerunt.
33 Esto autem cùm vocaverit vos Parhho & dixerit, quæ *sunt* ' opera vestra?
34 Ut dicatis, homines pecuarii fuerunt servi tui ab adolescentia nostra, tum nos tũ majores nostri: ut habitetis in terra Goschenis, quia ' abominationi *est* Ægypto omnis pastor gregis.

1 *Beer-schebahhũ*] supra 21.14. & 26.23. qua iter erat Chebrone proficiscenti in Aegyptum.

Victimas] tum gratias agens de invento Josepho filiisq; restitutis, tum etiam Deum orans & consulens de profectione sua.

3 *Ne timeas*] regionem hanc in pignus cœlestis hæreditatis semini tuo promissam deserere ad tempus, & in regionem migrare ubi avus tuus inhumaniter exceptus est: ita efficit Deus ut vaticinium de quo supra 15.13. impleatur.

In gentem] quasi dicat, non impediet migratio hæc promissum incrementum supra 35.11.

4 *Descendam*] id est, dux tuus ero, & te continuo favore prosequar: humanitus dictum.

Ascendas] tu quidẽ mortuus, sed superstites posteri: nam Jahhakobi cadaver in Cenahhanæam reportatum est, & huc respexisse videtur, cùm Josephum juramento obstrinxit ut id faceret, infra 47.29. & 30.

Similiter asc.] id est, te reducẽdo & solito favore prosequendo, ut promiserat supra 15.13.

Et Joseph] sic confirmatur Jahhakobo nuncius de Josepho superstite, & mors quieta Josepho adhuc vivente ac præsente promittitur.

7 *Filias suas*] κατάχρησιν dictum, ut supra 21.7. & infra ver. 23. q.d. quotquot filias & nepotes habuit, secum abduxit: nam unam tantùm filiam unamq; neptem habuisse legitur infra ver. 16. & 17.

a Heb. *filiorum Jisraelis*. 8 *Primogenitus*] ut supra 35.23. b *Nemuel*, 1. *Chro.* 4.24. c *Jarib ibidem*. d *Zerach*, *Num.* 26.13. *per* μετάβολὴν *&* μετάθεσιν. 10 *Cenahhanitidis*] hæc nominatim exprimitur, ut intelligamus reliquos Schimhhonis aliorumq; Patriarcharum liberos non esse natos ex matribus generis maledicti, excepto Schela filio Jehudæ, de quo infra ver. 12. & supra 38. e *Gerschom*, 1. *Chro.* 6.20. f *Pua* 1. *Chro.* 7.1. g *Jaschub*, *Num.* 26.24. 15 *Filii*] etiam nepotes: at filii tantùm nati sunt Padane Syriæ, nepotes verò postquam inde discessissent. *Animæ*] id est, personæ, ut in sequentibus. *Ipse*] perspicuitatis causa addimus, quia numerus 33 non completur nisi adnumerato Jahhakobo. h *Tzephon*, *Num.* 26.15.

i *Ozni*, *Num.* 26.16. k *Arod*, *Nũ.* 26.17.

19 *Uxoris Jahh.*] hæc enim ratione sancta atq; legitima, verè uxor illius fuit propter primum contractum quem ille cum Labane iniit, supra 29.

l *Achiram*, *Num.* 26.38.

m *Schephupham*, *Num.* 26.39.

n *Chupham*, *ibidem*.

23 *Filii*] ut supra vers. 7.

o *Schucham*, *Num.* 26.42. *transpositis literis, & mutata vocali*.

26 *Sexaginta sex*] non comprehenso Jahhakobo, nam cum illo venisse dicuntur.

27 *Septuaginta*] Generalis summa Jahhakobum, Josephum, & duos ejus filios comprehendens. Quod autem Act. 7.14. septuaginta quinque numerantur præter Jahhakobum, fit quia Stephanus non eos qui re ipsa cum Jahhakobo descenderunt, sed & matres eorum quatuor uxores Jahhakobi, & duos filios Jehudæ licet antè defunctos comprehendit, id est, quotquot hic personæ de nomine recensentur: ut doceat ad quantum in summa numerum familia Jahhakobi, antequam descenderet in Aegyptum pervenisset. Quare planior esset locus si hoc modo legeretur ἐν ψυχαῖς ἑβδομήκοντα πέντε, nimirum συνεσταμένην ἐκ συγγεγραμμένων, constantem aut conscriptam ex animabus septuaginta quinque: quot hic disertè excepto Jahhakobo nominantur.

p Heb. *ante faciem suam*. vide supra 36.6.

29 *Se aspiciendum obt.*] tum ut pater senex oculis debilior propius se aspiceret, tum ut si quod adhuc de ipso dubium hærebat in animo ejus, eximeret. 30 *Cùm tu ad.*] q.d. jam impleri potest quod mihi promisit Deus, suprà ver. 4. 33 *Opera*] id est, vitæ genera quæ sequimini, & in quibus vos exercetis. 34 *Abominationi*] vide supra 43.32.

Caput XLVII.

Joseph suorum adventu significato aliquot fratres & patrem in Regis conspectum adducit: qui sermone habito cum fratribus de genere vitæ, cũ patre verò de ætate ejus, terrã illis cõmodã in regione

Gosche-

Goschenis concedit. ubi quietè a Josepho sustentantur, cùm interea omnes Ægyptii excepti Præsidibus tanta penuria laborarent, ut agros jumenta denique suam libertatem venderent, & a suis sedibus abducti se culturos agros Regis certis conditionib. reciperent. Postremò Jahhakob morti vicinus Josephum juramento obstringit fore ut ipsum inhumet in avito sepulchro, regione Cenahhani.

1 VENIENS ergo Joseph nunciavit
Parhhoni ac dixit, pater meus & fratres
mei cum gregibus suis, & armentis su-
is, & omnibus quæ *sunt* ipsorum advenerunt
ex regione Cenahhani: & ecce sunt in ter-
ra Goschenis.
2 Et partem fratrum suorum assumens, quin-
que *videlicet* homines, stitit eos coram Par-
hhone.
3 Tum dixit Parhho ad fratres ejus, quæ
sunt opera vestra? qui dixerũt ad Parhhonẽ,
pastor gregis *est quisque* servorum tuorum,
tum nos tum majores nostri.
4 Dixerunt insuper ad Parhhonem, ad hospi-
tandum in hac terra venimus, eo quòd non
esset pascuum gregibus qui *sunt* servis tuis:
gravis enim est hæc fames in regione Ce-
nahhani: nunc itaque habitent quæso servi
tui in terra Goschenis.
5 Quamobrem allocutus est Parhho Jose-
phum dicendo, pater tuus & fratres tui ve-
nerunt ad te.
6 Terra Ægypti [a] exposita est tibi: in optimo
loco hujus terræ colloca patrem tuum & fra-
tres tuos, habitent in terra Goschenis: si au-
tem noveris, & sint inter eos homines stre-
nui, eos constitue magistros pecuariæ super
illos qui *sunt* mihi.
7 Adducens quoque Joseph Jahhakobum
patrem suum, statuit eum coram Parhhone,
ut benediceret Jahhakob Parhhoni.
8 Tum dixit Parhho ad Jahhakobum, quot
sunt dies annorum vitæ tuæ?
9 Dixit verò Jahhakob ad Parhhonem, dies
annorum peregrinationum mearum *sunt*
centum triginta annorum: pauci & mali fu-
erunt dies annorũ vitæ meæ, neq; attigerunt
dies annorum vitæ patrum meorũ, [b] quibus
diebus illi peregrinati sunt.
10 Cumq; benedixisset Jahhakob Parhhoni,
egressus est a conspectu Parhhonis.
11 Collocans itaque Joseph patrem suum &
fratres suos, dedit eis possesionem in terra
Ægypti in optimo *loco* ejus terræ, in regione
Rahhmesesi: quemadmodum præceperat
Parhho.
12 Sustentavitque Joseph patrem suum &
fratres suos & universam familiam patris
sui cibo, *quasi inserens* in os parvulorum.
13 Cùm autem cibus non esset in tota terra
eo quòd gravis erat fames illa valde, furebat terra Ægypti & regio Cenahhani prop-
ter ipsam famem:
14 (Collegerat enim Joseph totam pecuni-
am quæ inveniebatur in terra Ægypti & in
regione Cenahhani pro annona quam illi
comparaverant: intuleratq; Joseph pecu-
niam illam in domum Parhhonis)
15 Absumptaq; pecunia sua e terra Ægypti
& e regione Cenahhani, conveniebant
omnes Ægyptii ad Josephum, dicendo, dato

3 *Quæ sunt opera*] quo consilio, apparet ex ver. 6.
Majores nostri] quo consilio hæc addantur, ostendit supra 46. 34.

a Heb. *coram te est:* ut infrà vers. 18. *sic suprà* 13. 9. & 20. 15. & 34. 10.
7 *Benediceret*] salutando eum, ut infrà 10. & 1. Schemu. 5. 5.
9 *Peregrinationum*] id est, quibus annis mihi sæpe fuit peregrinandum, ut in fine versus: Est autem terrena hæc peregrinatio alterius spiritualis index, qua peregrinamur a Domino, Heb. 11. 13.
Pauci & mali] q. d. præpropera est canities mea, quia vires meæ curis, laboribus, molestiisq; exhaustæ sunt.
b Heb. *in diebus peregrinationum illorum.*
11 *Rahhmesesi*] metropoleos in terra Goschenis, ubi Jisraëlitæ habitarunt infra 27.
12 *Cibo, quasi ins.*] Id est, patrem suum agebat, nec magis erant illi solliciti de cibis quàm solent parvuli: nihil deerat illis, cum Aegyptii premerentur fame.
13 *Furebat*] id est, Aegyptii tumultuabantur, mentem illis adimente fame.
14 *Domum*] id est, ærarium Regis.

nobis cibum, cur enim moreremur coram
te? *donato*, nam defecit pecunia.
16 Dixit verò Joseph, date pecora vestra, &
dabo vobis cibum pro pecoribus vestris, si
defecit pecunia.
17 Adducentibus itaque pecora sua ad Jose-
phum, dedit eis Joseph cibum pro equis &
pro [c] possesso grege & pro possesso armento
& pro asinis: ita fecit ut transigerent cum
cibo isto pro omnibus pecoribus suis annum
illum.
18 Cumque absolutus esset annus ille, rede-
untes ad eum anno [d] altero dixerunt ei, Ce-
lare non possumus dominum meum (cùm
absumpta sit pecunia, & jumenta quæ pos-
sidebamus, *pervenerint* ad dominum me-
um) non reliquum esse [e] quod exponamus
domino meo, præter [f] corpora nostra &
agros nostros.
19 Quare moreremur ante oculos tuos? tum
nos tum agros nostos *exponimus*, eme nos &
agros nostros pro cibo: & simus nos cum a-
gris nostris servi Parhhoni, & dato semen, sic
vivemus ac non moriemur, & agri ipsi non
desolabuntur.
20 Emit itaque Joseph totum agrum Ægyp-
ti Parhhoni, cùm venderent Egyptii quisque
agrum suum, eo quòd invaluisset supra
eos hæc fames: sic cessit terra ipsa Parh-
honi.
21 Ipsum verò populum transtulit in cer-
tas civitates, ab una extremitate limitis
Ægypti usque ad alteram extremitatem
ejus:
22 (Tantummodò agros Præsidum non
emit, nam portio attributa erat Præsidi-
bus a Parhhone, comedebantque porti-
onem suam quam attribuerat ipsis Parh-
ho: idcircò non vendiderunt agros
suos)
23 Edixitque Joseph populo, en, emi hodie
vos & agros vestros pro Parhhone: ecce vo-
bis sementis, ut seratis agros:
24 Sed esto de proventibus, ut detis quintam
Parhhoni: quatuor autem partes sunto
vestræ, ad sementem agri, & ad ci-
bum vestrum, & eorum quæ *pertinent* ad
familias vestras, & ad cibum parvulorum
vestrorum.
25 Qui dixerunt, conservasti nobis vitam: in-
veniamus gratiam in oculis domini mei, ut
simus servi Parhhoni.
26 Sancivit itaq; illud Joseph in statutum us-
que ad diem hunc de agris Ægypti, ut Parh-
honi tenerentur de quinta: tantummo-
dò agri Præsidum [g] solum non cesserunt
Parhhoni.
27 Habitabant verò Jisraëlitæ in terra Æ-
gypti in regione Goschenis, & constitue-
runt se possessores in ea, fœtificaruntq; &
aucti sunt valde.
28 Vixitq; Jahhakob in terra Ægypti sep-
tendecim annos, ita ut fuerint dies anno-
rum vitæ Jahhakobi, centum quadraginta
septem annorum.
29 Cumque propè essent dies Jisraëlis ut
moreretur, accersens filium suum Josephum
dixit ei, si nunc inveni gratiam in oculis tuis,
pone quæso manum tuam sub femore meo:
& exerceto erga me *hanc* benignitatem &
fidem,

15 *Coram te*] cùm sit in manu tua remedium, ut infrà 19.

c Heb. *possessione gregis & possessione armenti, ut vers. 18. Hypallage Rhetorum.*

d Heb. *secundo, ab absumpta pecunia, & ex quo cœptum est pecora annona cõmutare.*

e Heb. *coram domino, suprà 9.*
f Heb. *corpus nostrum & terram nostram: Enallage.*

21 *Transtulit*] ut jus proprietatis ab illis Parhhoni plenè acquireretur.
In certas civit.] ut singulis pro Regis imperio assignabatur, non pro illorum voluntate sedes.
22 *Præsidum*] id est, officialium, eorũ qui in aliquo munere erant apud Regem: nam vel ipsius Josephi exemplum ostendit regiis præfectis à familiis eorum ex Regis apothecis & promptuariis fuisse prospectum: alioqui non fuissent passi Aegyptii familiam Jahhakobi (quæ jam Josephi familia habebatur) Regis sumptibus sustentari. Quod autem quidam hæc ad Sacerdotes restringunt, fundamento & probatione caret: vide suprà 41. 45.
Idcirco] quia non cogebantur victum emere, quem Regis Quæstores suppeditabant.
23 *Ecce vobis*] nam hæc postremo anno famis contigerunt.
25 *Inveniamus gr.*] q. d. quod ad locationem agrorum quam proponis, oramus ut id nostrâ causâ efficias apud Parhhonem, quò ejus emphyteutæ, id est, perpetuarii coloni esse possimus.
g Heb. *Solorum.*
27 *Constituerunt pos.*] quòd ad habitationem & pascua, ut petierant ver. 4.
29 *Pone quæso*] vide suprà 24. 2.
Exerceto] jam fidans mihi, & suo tempore præstans.

fidem, *ne quæso sepelito me in Ægypto:
30 Sed cùm occubuero cum patribus meis, reportato me ex Ægypto, & sepelito me in sepulchro eorum: qui dixit, ego faciam secundum verbum tuum.
31 Dicente verò *Jisraële*, jura mihi, juravit ei: tunc *incurvavit se Jisraël ad [h] cervical lecti sui.

Ne quæso] Hoc non sua sed suorum causâ petit, ut etiam mortuus eos doceat non esse animum eorum Aegypto affigendum sed intendendum ad promissam terram, ut cœlestis hæreditatis symbolum: & ut patrum sepulturam posteris allectamentum & certum possessionis pignus esse confirmaret. Eodem spectasse Josephum apparet infrà 50. 21. & 25. & Act 7. 31 *Incurvavit se*] baculi quem senex in manu habebat summitate nixus, Heb. 11. 21. non ut Josepho honorem exhiberet de impetrata postulatione sua, sed ut gratias ageret Deo: qui intus spiritu, foris juramento filii futurum confirmabat, ut impleretur id quod non tam suâ quàm suorum causa petierat, Heb. ibidem. b Heb. *caput*.

Caput XLVIII.

Jahhakob ægrotus nepotes ex Josepho a patre adductos cooptans, heredes promissionis divinæ ejusq; pignoris (Cenahhanææ terræ) instituit filiorum gradu, jus primogenitorum a Reubene in Josephum transferens: eiúsq; benedicit minorem majori divino instinctu præponens.

1 FUIT autem [a] his rebus gestis, cùm dixisset *quispiam* Josepho, ecce pater tuus ægrotat, ut assumptis duobus filiis suis secum, Menasche & Ephrajimo, *adveniret*.
2 Quod cùm renunciasset *quidam* Jahhakobo, dicens, ecce filius tuus Joseph venit ad te, confirmavit se Jisraël ut sederet super lectum suum.
3 Et dixit Jahhakob ad Josephum, *Deus fortis omnipotens apparens mihi *Luzi in regione Cenahhani, *benedixit mihi:
4 Dicens ad me, ecce *ego fœcundabo te & augebo te, redigamque te in cœtum populorum: & dabo terram hanc semini tuo post te, possessionem [b] perpetuam.
5 *Nunc itaque duo filii tui qui nati sunt tibi in terra Ægypti ante adventum meum ad te in Ægyptum, *mei sunt: Ephrajim & Menasche, tanquam Reuben & Schimhhon *sunto mei.
6 Progenies autem tua, *si* quos genueris post eos, *tui sunto: *de nomine fratrum suorum vocantor in possessione ipsorum.
7 *De me autem, cùm redirem Padane, *mortua est apud me Rachel. *in regione Cenahhani in itinere, *cùm adhuc *superesset* exiguum spatium terræ ad perveniendum Ephratham: & sepelivi eam in via ad Ephratham, ea *jam est* Beth-lechem.

a Heb *post res istas*.

3 *Deus fortis*] Propositio prima promissionis & vocationis Dei, qua Josephum & filios ab Aegypto ad promissam hæreditatem avocat.
Luzi] supra 28. 19. & 35. 6.
Benedixit] patris & avi benedictiones confirmavit: quod ideò commemorat, ut intelligat Joseph (cujus filios in promissionũ participationẽ assumpturus est) eas penes Jahhakobum residere.
4 *Ego fœcundabo*] duo mihi promisit Deus, posteritatem numerosam, & hæreditatem amplam, ac ita contulit ut penes me sit facultas cooptandi filios tuos in communionem earum.
b Heb. *seculi*.
5 *Nunc itaque*] Altera propositio, duplex hæreditatis portio Josepho attributa, ex superiore jure. *Mei sunt*] non ut nepotes ex filio, sed ut mei ipsius filij. *Sunto mei*] in hæreditate hercîscunda uterq; cum reliquis filijs meis ex æquo partem accipito.
6 *Tui sunto*] filii tui & nepotes mei censentor. *De nomine fra.*] Ephrajimi & Menaschis, id est, horum alteri accensentor. Sic jus primogenitorum a Reubene ad Josephum transfert, quod ad hęreditatem, 1. Chro. 5. 1. & 2. cujus rei caussam vide inf. 49. 3. & 4. Hinc apparet jus primogenitorium de duplice portione hæreditatis (de qua lex habetur Deut. 21. 17.) ante latam Legem obtinuisse, sicut sabbathum, circumcisio, seminisq; fraterni suscitatio. 7 *De me*] Propositio tertia, Josephum similiter animans ad repetendam Cenahhanæam cum posteris, a religione sepulchri, cùm majorum tum nominatim matris. *Mortua*] supra 35. 19. *In regione*] in ea promissa terra, ad quam te revocat Deus. *Cum adhuc sup.*] hæc dicit ut planè declaret quàm religiosè caverit ne commisceretur cum idololatris, cùm non longè ab oppido existens, uxorem in via potius quàm in oppido cum infidelibus sepelierit, quia non poterat ad majorum sepulchrum deportare: itaque in seipso statuit exemplum Josepho & filiis pietatis conservandæ.

8 Tum *videns Jisraël filios Josephi, dixit, qui *sunt* isti?
9 Dicente verò Josepho ad patrem suum, filii mei sunt, quos dedit mihi Deus hic: dixit, quæso, assumens *admove* eos mihi, deinde benedicam eis.
10 (Oculi enim Jisraëlis graves erant præ senio, non poterat cernere) quapropter admovit eos illi: qui osculatus est eos & amplexatus eos.
11 Tum dixit Jisraël ad Josephum, me visurum faciem tuam non judicaveram: sed ecce, fecit Deus ut viderem etiam semen tuum.
12 Deinde *abducens illos Joseph a genibus ejus, cùm incurvasset se in conspectu *ejus ad terram usque,
13 Assumptos *disposuit* Joseph illos ambos, Ephrajimum *ad dexteram suam a sinistra Jisraëlis, Menaschen verò ad sinistram suam a dextera Jisraëlis: sic *illos* admovit ei.
14 *Sed extendens Jisraël dexteram suam, ut imponeret capiti Ephrajimi (quamvis esset *natu* minor) & sinistram suam capiti Menaschis, cognoscebat *palpando* manibus suis Menaschen esse primogenitum:
15 Benedicebatq; *Josepho dicens, Deus ille *ante cujus conspectum continenter ambularunt patres mei Abraham & Jitzchak, Deus ille qui pascit me ex quo *die* sum usque in diem hunc,
16 *Angelus ille qui vendicat me ab omni malo, benedicat pueris istis, & *vocetur in eis nomen meum & nomen patrum meorum Abrahami & Jitzchaki: & [c] tanquam pisces multiplicentur in medio *hujus terræ.
17 Cùm autem videret Joseph patrem suum impositurum esse manum dexteram suam capiti Ephrajimi, malum visum est illud in oculis ejus: quare sustinuit manum patris sui, ut averteret eam a capite Ephrajimi ad caput Menaschis.
18 Dixitque Joseph ad patrem suum, non ita pater mi, nam iste *est* primogenitus: impone dexteram tuam capiti istius.
19 Renuit verò pater ejus dicens, novi fili mi, novi, etiam iste evadet in populum, etiamque iste magnus erit: veruntamen frater ejus *natu* minor *major erit eo, & semen illius erit magna [d] multitudo gentium.
20 Itaque benedixit eis in die illo, dicendo, *[e] te *proposito* benedicent Jisraëlitæ dicendo, constituat te Deus sicut Ephrajimum & sicut Menaschen: sic posuit Ephrajimum ante Menaschen.
21 Deinde dixit Jisraël ad Josephum, *ecce ego [f] brevi moriturus sum: eritque Deus

8 *Videns*] nam præsentes non perceperat, & de ipsis tanquam absentibus loquebatur.

12 *Abducens*] ut eos mox benedicendos ordine Jahhakobo sisteret.
Ejus] Jahhakobi, ut cum bona ejus venia liberos subtraheret, alio ordine eos collocaturus: sic deprecata est Abigajil Davidem, 1. Schem. 25. 24.
13 *Ad dexteram suam*] videtur ex verbis Jahhakobi ver. 5. ac fortassis amplexibus animadvertisse Joseph Jahhakobum magis ad Ephrajimum quàm ad Menaschen inclinare, quod ex ignoratione fieri ratus, eos patri hoc ordine benedicendos offert.
14 *Sed extendens*] posthabito naturæ ordine, neque tam avi quàm ministri Dei personam sustinens, qui dona sua prout vult sine respectu naturæ confert.
15 *Josepho*] in his filijs ejus, ver. 16.
Ante cujus consp.] qui continenter duxit illos, & quem illi secuti sunt: sic Psalm. 116. 9.
16 *Angelus ille*] cùm eadem ab hoc Angelo petat quæ a Deo ipso petiit, eumque pari honore dignetur, non potest Angelus simpliciter, id est, creatus spiritus esse; neque ad alium accommodari quàm ad Christum, qui dicitur Mal. 3. 1. Angelus fœderis: quemadmodum Angelus Exod. 14. 19. idem dicitur Jehova Exod. 13. 21. & 14. 24. Christi autem mentionem hîc facit, quia illius fœderis cum patribus ad nostram cum Deo reconciliationem icti, Christus autor, mediator, & conservator est, solusq; bona in fœdere promissa cõfert, & mala cõtraria depellit. *Vocetur*] id est, mei & majorum meorum filii vocantor eodem gradu quo reliqui filii. c Heb. *fiant ut pisces in multitudine*. *Hujus terræ*] secundum promissionem suprà 46. 3. 19 *Major erit*] q. d. divinum decretum in causa est cur ita faciam. d Heb. *plenitudo: sic Jescha.* 31. 4. 20 *Te proposito*] sensus est, adeò conspicua erit Dei gratia in filiis tuis, ut bene precandi exempla Jisraelitæ sint inde sumpturi, illaq; benedictio in proverbium abitura: quales sunt formulæ Ruth 4. 11. & 12. e Heb. *in te*. 21 *Ecce ego*] id est, ne puteris has promissiones vobis a me moribundo esse, ut sunt hæreditates terrenæ quas parentes liberis relinquunt, & hi mortuis illis adeunt: sed sunt a Deo, qui vos in possessionem missurus est, in cujus fidei perpetuam protestationem meum corpus eò deferri moriturus jussi, suprà 47. 29. f Heb. *morior*.

21 *Accepi*] hoc eſt, nondum re ſed fide poſsidens, ac omnino de promiſsione Dei confirmatus, perinde de ea diſpono ac ſi jam poſsiderem.

vobiſcum, & reducet vos in regionem patrum veſtrorum.
22 Ego itaq; do tibi partem unam ſuprà fratres tuos, quam ' accepi e manu Emoræi
'gladio meo & arcu meo.

Gladio meo] proverbialis formula: qua deſignat fore ut poſteri ſui vi armata promiſſam terram acquirant, Deo ipſos armante & inimicos debilitante: ſic Pſal. 44.6.

Caput XLIX.

Jahhakob moriturus, divini ſpiritus inſtinctu præterita filiorum flagitia caſtigat, ſingulis eventura prædicit, ac benedicit eis: denique de ſepultura ultimam ſuam voluntatem repetens moritur.

1 *Ut prænunciem*] Ex his verbis apparet eum filios convocaſſe non tam teſtamenti condendi cauſa, quàm ut depoſitum apud ſe divinum oraculum eis exponeret: ideo aſſumit novum orationis genus, ſancto ſpiritu linguam ejus agente, & in ipſo ut in aliis Prophetis, loquente. Hinc frequentes ſub diverſis verbis anaphoræ, hinc ſententiæ ſolito contractiores & obſcuriores, hinc perpetuæ metaphoræ & comparationes. Inſtruit autem ſuos primùm de ſingulari Dei erga ipſos providentia, ut qui ipſorum poſteris, antequam ſint, hæreditatem & vitæ conditionem in qua ſibi ſerviturі ſunt conſtituerit: deinde filium deſignat ex quo ſemen illud benedictum (quod anteà fuerat promiſſum) erat naſciturum, quod non modò ipſorum, ſed omnium etiam gentium perfectæ felicitatis fons & origo futurum ſit.

1 DEINDE vocatis Jahhakob filiis ſuis
dixit, colligimini, ' ut prænunciem
vobis id quod venturum eſt vobis [a] ſe-
quentibus temporibus.
2 Congregamini & audite filii Jahhakobi, at-
tendite, inquã, ad Jiſraëlem patrem veſtrũ.
3 Reuben, ' primogenitus meus fuiſti, ' vis
mea, & principium potentiæ meæ, ' excel-
lentia dignitatis & excellentia roboris:
4 Rapiditate, ' aquarum inſtar [b] *inde ruas*, ne
excellas, quia ' aſcendiſti cubilia patris tui:
tunc prophanaſti ea, ' ſtratum meum aſ-
cendit.
5 Schimhhon & Levi, ' fratres: inſtrumenta
violentiæ, ' conventiones eorum.
6 ' In arcanum eorum ' ne ingreditor anima
mea, ' in cœtum eorum ne adunator gloria
mea: quia pro ira ſua occiderunt [c] viros, &
pro arbitrio ſuo avulſerunt boves.
7 ' Maledicta ira eorum, quia vehemens, &
furor eorum, quia ſævus fuit: diſpertio eos
per Jahhakobi, & diſpergo eos per Jiſrae-
lis *poſteros*.
8 ' Jehuda, te, te *inquam* celebrabunt fra-
tres tui, ' manus tua *tenebit* cervicem hoſti-
um tuorum: ' incurvabunt ſe tibi filii pa-
tris tui.
9 ' Catule leonis Jehuda, a præda fili mi aſ-
cendiſti: *cùm* in crura ſe demiſerit, cubuerit
tanquam leo, & tanquam immanis leo, quis
audeat illum ſuſcitare?
10 ' Non deſiſtet tribus a Jehuda, neque Le-
giſlator ' e medio pedum ejus, uſquedum
venerit [d] filius ejus, ' & ſit ei obedientia po-
pulorum.
11 ' Ligans ad vitem aſellum ſuum, & ad ge-
neroſam vitem pullum aſinæ ſuæ, ' lavat in
vino veſtimentum ſuum & in [e] ſucco uva-
rum operimentum ſuum:
12 ' Rubicundus oculis ex vino, & ' albus
dentibus ex lacte.
13 ' Zebullun ad portum marium habitabit,
ipſe *inquam* in portu navium, latusque ejus
verſus Tzidonem *erit*.
14 ' Jiſſaſcar aſinus [f] oſſibus valens, cubans
inter duas ſarcinas:
15 ' Nam videns quietem *rem* bonam eſſe, &
terram ſuam eſſe amœnam, inclinabit hu-
merum ſuum ad bajulandum, & fiet tributo
ſerviens.
16 ' Dan judicabit populum ſuum, ut [g] quæ-
vis tribuum Jiſraëlis.

8 *Jehuda*] Occaſione ipſius nominis de ejus dignitate vaticinatur, eumque divino decreto mittit in poſſeſſionem prioris illius juris quod ad primogenitum pertinebat: de quo ſuprà ver. 3.

Manus tua te.] id eſt, cæſos fugatoſque comprehendes, & plenam de eis victoriam conſequeris: quod primum quidem ex parte impletum legimus Judic. 1. & ſub Davide 2. Schemu. 8. deinde verò in Chriſto perfectiſſimè tandem implebitur, cùm Dominus omnes inimicos ejus ſcabellum pedum ejus poſuerit, Pſal. 110. 1.

Incurvabunt] hoc eſt, regia dignitas in populo Dei penes te erit, propter quam tibi reliquæ omnes tribus honorem delaturæ ſunt: ut Davidis & Schelomonis temporibus factum eſt.

a Heb. *in conſequentia temporum, id eſt, venturis & conſequentibus diebus, uſque ad exhibitionem Chriſti.* 3 *Primogenitus*] naturæ ordine, ut ſuprà 35.23. *Vis mea*] id eſt, primus effectus naturalium virium mearum. *Excellentia dig.*] id eſt, excellentiſsimus dignitate & robore: Hypallage Rhetorum, de qua ſuprà 3.6. Duas attingit prærogativas, quæ ejus ut primogeniti fuiſſent futuræ, niſi ſe inceſtu commaculaſſet: una dignitatis, qua fratres ſibi ſubjectos habuiſſet, poſteà in Jehudam Chriſti progenitorem tranſlata: altera roboris ex dupla hæreditate, quam ſupra cap. 48. in Joſephum tranſtulit. 4 *Aquarum inſtar*] hoc eſt, ut aquæ in ſublimi non conſiſtunt, ſed magna rapiditate ad inferiora feruntur & ſponte diffluunt: ſic tu ne in hac excellentia maneas, ſed illico in communem cum reliquis filiis gradum diſcendas. b *Eclipſis contrarii, ut ſuprà 18.19.* *Aſcendiſti*] vide ſupra 35.22. Sic declarat Jahhakob inceſtum Reubenis fuiſſe privationis cauſam. *Stratum me.*] hac apoſtrophe reliquis filiis juſtam eſſe oſtendit privationis cauſam, & hujus pœnæ exemplo omnes alios a peccatis abſterret. 5 *Fratres*] non tam germanitatem reſpicit & communes utriq; parentes, quàm ſimile in utroque ingenium & communem in facinus contra Schecemitas conſpirationem: de qua ſuprà 34. alioquin Reuben, Jehuda, Jiſſaſcar, & Zebullun æquè eorum fratres dicerentur. *Conventiones*] hoc eſt, pactionibus illis, quibus cum Schecemitis convenerunt, tanquam inſtrumentis abuſi ſunt, ut iter ſibi ſternerent ad perpetrandam violentiam. 6 *In arcanum*] id eſt, conſilium, quod quia ſecretò iniri ſolet, hoc nomine appellatur, ut Jirm. 15.17. & alibi. *Ne ingreditor*] quaſi dicat, hoc facere videreris, ſi illorum factum ſilentio & impunitum præterires: ideoque ut illud animo deteſtor, ita etiam reipſa puniam. *In cœtum*] Repetitio gradatim deteſtationem auget: nam cœtus plus eſt quàm arcanum, adunari quam ingredi, & gloria eſt animæ pars præſtantiſsima, quo etiam modo accipitur Pſalmo 16.9. & 30.13. c Heb. *virum, bovem, per enallagen: Synecdoche, pro quibuſvis hominibus & jumentis, quorum illi Schecemi occiſi, hæc verò ab urbe veluti avulſa & pro eorum libidine abducta ſunt: ſuprà 34.25. & ſeq.* 7 *Maledicta*] Jam exemplum in eos ſtatuit, ipſis poſteriſq; futurum ſalutare: itaque ſapienter cavet, ne poſteri exemplum progenitorum ſecuti facilè in ſcelus aliquod conſpirare poſſent, eâdem ratione qua antè Deus mundo proſpexerat ſuprà 11.7. huc adde, quòd eorum noxiæ par pœna inſtituitur: nam quia conſilio & viribus in perpetrando ſcelere ſeſe conjunxerant, ita hac demum pœna ſeparantur, ut non tantùm hujus poſteri a poſteris alterius, ſed etiam unius poſteri alii ab aliis ſeparentur. Schimhhoni enim poſſeſsio non continua, ut reliquis fratribus, ſed poſſeſsioni Jehudæ intermixta aſsignata eſt, Jehoſch. 19. poſteris verò Levi habitatio per omnes tribus deſignata, Jehoſch. 21.

6 *Catule leonis*] Quod prius dixit, jam ad majorem certitudinem allegoricè repetit, & figuris illuſtrat, ut Jehudæ ſtatum quaſi oculis filiorum ſpectandum ſubjiciat: ideò confert eum cum leunculo & leone per gradationem, inimicos verò cum præda. 10 *Non deſiſtet*] omiſsis quæ ab aliis in hujus verſus explicationem afferuntur nobis ex collatione eventus cum vaticinio hic eſſe videtur ſenſus: non prius Jehudæ genus confundetur & diſtinctæ tribus nomen amittet, neque prius regnum Dei ab ea ad alias gentes derivabitur, quàm ex ſe promiſſum humani generis ſervatorem qui lux eſt gentium, genuerit. nam cùm regnum decem tribuum diu ante captivitatem Babylonicam (ut vaticinium Jeſcha. 7.8. docet) planè diſsipatum fuerit & populus eſſe deſierit, tribus tamen Jehudæ divinâ providentiâ a reliquis diſtincta gente & religione manſit, etiamque in ipſa Babylonica captivitate, reſtitutionis venturæ promiſsis ſuſtentata eſt, ſicut in reſtitutione ejus ex 1. Chronicorum 3. itemque ex libris Hhezræ & Nechemjæ apertè liquet: denique poſt reditum a captivitate manſit impermixta ſemper uſque ad exhibitionem Chriſti. Eo autem exhibito, planè utrumque contigit: cùm enim ab ipſis rejectus eſt Chriſtus, procul dubio a Deo Legiſlatore ſuo defecerunt: quamobrem etiam deinde Lege & exercitamentis ejus ſpoliata tribus per Romanos abducta eſt, atque ita diſsipata ut ne Judæi quidem ipſi poſsint eos qui ſunt tribus Jehudæ a reliquis diſcernere: jungunt enim ſine diſcrimine inter ſe connubia, & nulla eſt cura reſervandi generis ſui ſeriem diſtinctam, aut ratio eam diſtinguendi. *E medio pedum*] i. eis qui ab eo generabuntur: ſimilis locutio eſt Deut. 28. 57. d Heb. *ſecundæ ejus, hoc eſt, Chriſtus, ut Chaldæa Paraphraſis utraque, & Hebræi interpretes ferè omnes conſentiunt: Metonymia, rei continentis pro contenta.* *Et ſit ei*] id eſt, ei obediant gentes, eum ſuum principem & ſervatorem agnoſcentes.

11 *Ligans ad*] Jam de terrena hæreditate tribus Jehudæ vaticinatur allegoricè. Senſus eſt, ejus regio futura eſt vitifera, adeò ut quemadmodum alibi ruſtici jumenta ſua ad vepres & arbuſta ligant, ſic poſteri Jehudæ præ copia & firmitate vitium etiam ad præſtantiſsimas ea ligaturi ſint. *Lavat in vi.*] hoc eſt, vini copiâ tantâ abundabit, ut eo poſsit uti ad veſtes lavandas aquæ loco: hyperbolicæ ſunt locutiones. e Heb. *ſanguine.* 12 *Rubicundus oculis*] ejus vini præſtantiam deſcribit ab effectu: ſolet enim præſtans vinum oculos bibentium rubicundos efficere, ut Proverb. 23.29. cui eſt rubedo oculorum? *Albus dent.*] id eſt, abundabit quoque bonis paſcuis, ac proinde copia lactis affluet.

13 *Zebullun ad porta.*] quaſi dicat, maritimam obtinebit regionem atque portuoſam: hujus rei complementum vide Jehoſchu. 19. a verſu 10. ad verſum 15. 14 *Jiſſaſcar aſinus*] aſino eum comparat robuſtiſsimo quidem ſed natura ſegni, adeò ut ſarcinas graves ſibi impoſitas ſegnitie quadam ferat, & non excutiat. f Heb. *Oſſis.* 15 *Nam videns*] ſimilitudinis quamodò uſus eſt Apodoſis vel accommodatio: Senſus eſt, quietis ſtudio & agri amœnitate captus, licèt robuſtiſsimus ſit, nihil præclari geret, ſed domi deſidens, ignaviter ſibi tributa indici patietur: idem quoque vaticinatus eſt Moſche Deuteronom. 33. 18. cùm eum in tentorijs ſuis oblectari dixit: vide Judic. 5.16. 16 *Dan judicabit*] Alludit ad nomen ejus a judicando deſumptum, ut ſuprà 30. 6. paulùm diverſa ratione. Senſus eſt, licet Dan filius ſit ancillæ, ac proinde ex jure & lege conditione ſua inferior illis quos modò recordatus ſum, principatum tamen aliquem nihilominus obtinebit inter fratres ſuos, divinitus ſublato diſcrimine inter filios herarum atque ancillarum. Quod autem hic nominatim Dani attribuitur, quia primus inter filios ancillarum a Jahhakobo recenſetur, æquè per analogiam de unoquoque ancillarum filio eſt accipiendum, quia omnes ſpiritu prophetico natalibus reſtitutos volebat Jahhakob: quæ verò peculiariter ad tribum Danis pertinent, ſtatim ſubjungit Jahhakob. g Heb. *una.*

17 ' Erit

17 *Erit Dan *ut* serpens juxta viam, acontias
juxta semitam: qui mordet calces equi, a-
deò ut cadat sessor ejus retrorsum.
18 *In salutem tuam expecto Jehovam.
19 Gad, *turma turmatim populabitur eum:
sed ipse populabitur *alios* tandem.
20 De Aschero, *pinguis *erit* cibus ejus, & ip-
se præbebit delicias [h] regias.
21 *Naphtali, *est* cerva emissa: *qui profert
verba [i] elegantia.
22 *Ramus fœcundus Joseph, Ramus fœcun-
dus secus fontem: *imò duo* rami, *procedit *u-
terque* ultra murum.
23 *Quamvis amaritudine affecerint eum &
jaculati sint in eum, quamvis intestino odio
prosecuti sint eum sagittarii:
24 Tamen permansit in robore arcus ejus,
roborataque sunt brachia manuum ejus, *a
manibus robusti *Dei* Jahhakobi, *unde *fuit*
pastor & lapis Jisraëlis:
25 *A forti *Deo* patris tui qui adjuvat te, &
ab omnipotente, qui benedixit tibi bene-
dictionibus cœlorum supernè, benedictioni-
bus *abyssi subjacentis, benedictionibus *u-
berum & vulvæ.
26 Benedictiones patris tui, (*quæ* validæ sunt
plus quàm benedictiones progenitorũ meo-
rum) *usque ad finem collium seculi, *sunto
in capite Josephi, & in vertice separati inter
fratres suos.

17 *Erit Dan*] Posteros Danis cum serpente comparat, qui furtim, astu, & per insidias hominibus nocet: eos enim his rationibus fuisse usos testantur historiæ Sacræ, cùm astu Lajischum occuparunt, Judicum 18. cùm Schimschon astu, ac nunquam aperto Marte Pelischtæis nocuit, Judic. 14. usque ad caput 17.

18 *In salutem tuam*] Sensus est, graviter opprimeris, adeoq; graviter ut non nisi divinitus ab oppressionibus servari possis: quod futurum certa spe amplector. Duobus autem nominibus ea tribus inprimis salute opus habuit: primùm quod ad terrenam hæreditatem attinet, nam ab Emoræis eam tribum valde fuisse pressam legimus Judic. 1. 34. eamque postremam inter tribus ad hæreditatem suam ac potius habitationem magnis laboribus pervenisse, Jehosch. 19. 47. & Judic. 18. deinde quod ad religionem, quia hæc prima a puritate illius defecisse legitur, & idola publicè coluisse, Judicum ibidem. 19 *Turma turmatim*] hîc quoque alludit ad nomen Gadis, ut suprà 30. 11. Sensus est, principio hostes tibi erunt infesti, sed tandem victor evades Dei protectione fretus, Deut. 33. 21. Hhammonitas autem videtur intelligere, quos hæc tribus habuit finitimos. De quibus quantopere fuerint ei infesti, & quomodo tandem Gad evaserit victor, apparet ex Judic. 10. & 11. nam ad illam historiam alludere videtur Jahhakob. 20 *Pinguis erit*] hoc est, regio Ascheritanæ tribus copiam rerum præstantissimarum efferet & regibus dignarum: eodem quoque spectat Mosche Deut. 33. 24. cùm dicit eum pedem suum oleo intingere. Eventum autem vaticinio respondisse apparet ex Jehosch. 19. ubi regio Ascheri attribuitur olei aliarumq; rerum optimarum feracissima. h Heb. *regis*. 21 *Naphthali est cerva*] Videtur Jahhakob innuere id quod de hac tribu scribitur Judicum 4. cap. & tribus sequentibus: q.d. erit hæc tribus animi promptitudine & celeritate ad gerendum bellum, quod sibi Deus commiserit, comparanda cum cerva a venatoribus dimissa. *Qui profert*] q.d. neque tamen hæc tribus temerè bella susceptura, sed pacis & concordiæ sermonibus erga omnes usura est forte sua contenta: quo etiam Mosche spectavit in benedictione ejus, Deut. 33. 23. i Heb. *elegantia*. 22 *Ramus fœcundus*] Josephum (ex cujus posteritate duas tribus constituit, ut suprà 48. 5.) cum bifido ramo comparat, i. geminam ex se propaginem efferente, & velut perenni fonte benedictionibus irrigato. *Procedit uterq;*] Omnia hæc allegoricè: i. adeò in latitudinem & altitudinẽ excrescet, ut murum superet juxta quem situs est. q. d. utraque ejus tribus sese longè lateque diffundet: cujus rei complementum vide Jehoschu. 16. & 17. 23 *Quamvis amaritudine*] Nunc primùm speciatim de Josepho agit sub metaphora jaculatorum & scopi: quasi dicat, illi quidem Josepho adversantes (ut fratres, hera ejus, dominus, & tumultuantes præ fame Aegyptii) collimando ad eum velut scopum perdere eum conati sunt, ipse verò arcu similiter instructus conatibus eorum restitit, & invictus mansit: arcus autem & robur ejus fuit favor Dei, providentia, & immutabile decretum de amplificando Josepho. 24 *A manibus rob.*] humanitus dictum. *Unde fuit pastor*] id est, a Deo ipso eodem evectus est eò usque, ut victum Aegyptiis & aliis gentibus suppeditaverit, fueritque Jisraëlitis lapis perfugii. 25 *A forti Deo*] nunc docet quod suprà 48. 4. attigerat, nimirum a Josepho in filios favorem illum Dei propagatum iri: eo quòd regionem sunt consecuturi fœcunditate soli, roris pluviæque abundantia, & aëris clementia præstantem, ubi & terræ nascentia feliciter proventura, & jam viventia prosperè actura sint. *Abyssi*] id est, fontiũ, rivorũ, & pinguedinis soli. *Uberum & vulvæ*] id est, liberorũ & pecudũ copia: Metonymiæ sunt. 26 *Validæ sunt plus quàm*] Quod ad substantiã quidẽ attinet, eædem sunt: validiores tamẽ dicũtur, primùm quia ex filiis Jahhakobi nullus excluditur, cùm de filiis Abrahami Jischmahhel & nati ex Ketura, de filiis verò Jitzchaki Hhesav hoc promissionũ genere exclusi sint: deinde quia multò clarius Jahhakobo revelatæ sunt, adeò ut potuerit singulis filiis singulas promissæ terræ portiones assignare, quales eæ futuræ essent discernere, & filium designare ex quo servator mundi Christus erat nasciturus: postremò quia non multò pòst quæ fuerunt procul ostensa patribus complementum suum erant habitura. *Usque ad finem*] id est, non temporales tantùm, sed æternæ: conjungit enim spirituales promissiones cum terrenis, quia hæ illarum erant figuræ, periphrasis est perpetuitatis, non dissimilis illi quæ habetur Psal. 72. ver. 5. 7. & 17. Psal. 89. 37. & 38. item Matthæi 5. 18. & alibi passim. *Sunto in capite*] id est, perfundunto Josephum, ut abundè fiat earum particeps,

27 *Binjamin, lupus qui discerpit, *mane co-
medit prædam, & ad vesperam dividit
spolium.
28 Omnes istæ *sunt* *tribus Jisraëlis, duo-
decim: & hoc *est* quod elocutus est eis
*pater earum, cùm benediceret eis, &
*prout erat cujusq; benedictio, benedi-
ceret eis.
29 Deinde præcepit ejs ac edixit eis, cùm
ego *aggregatus fuero ad populum me-
um, sepelite me cum patribus meis, in
spelunca illa quæ *est* in agro Hhephronis
Chittæi,
30 *In ea spelunca quæ *est* in agro Macpelæ,
qui *est* e-regione Mamre in terra Cenahha-
ni, quam emit Abraham cum ipso agro ab
Hhephrone Chittæo in possessionem se-
pulchri.
31 (*Ibi sepelierunt Abrahamum & Saram
uxorem ejus, ibi sepelierunt Jitzchakum &
Ribkam uxorem ejus, ibiq; sepelivi Leam)
32 In possessione agri illius, & speluncæ quæ
est in eo, *empta* a filiis Chethi.
33 Cumque absolvisset Jahhakob præcipere
filiis suis, *recipiens pedes suos ad lectum
suum expiravit: sic aggregatus est ad popu-
los suos.

27 *Binjamin lupus*] ingenium Benjaminitarum præmonstrat tale futurum, ut cum lupo prædam rapiente, lacerante, vorante, & suis catulis distribuente comparari possint: & historiæ quoque quæ de Benjaminitis leguntur Judicum 19. usque ad finem, & 1. Schemuelis a cap. 9. usque ad 15. eos tales fuisse ostendunt. *Mane comedit prædam, & ad vesp.*] id est totos dies: Synecdoche.

28 *Tribus Jisraëlis*] tribuum mentionem facit Mosche, antequàm Jisraëlitæ in tribus distincti essent, ut ostendat hæc Jahhakobi vaticinia non tam ad personas duodecim filiorum, quàm ad totas tribus ex illis orituras pertinere. *Prout erat cujusque*] id est, non ex paterno voto, aut singulari aliqua animi sui affectione, quæ singulis filiis optabat protulisse, sed ex Spiritu Dei quæ singulis fuerant a Deo decreta pronunciavit, & benedictiones addixit: nam licèt tres priores a ver. 3. ad ver. 7. nullam prorsus benedictionem à patre accepisse videantur, acceperũt tamen ipsi quoq;: tum quia hæreditatem inter fratres suos & habitationẽ habuerunt, tum etiam quia in divino fœdere fuerunt comprehensi. 29 *Aggregatus fuero*] vide suprà 25. 8. annot. 30 *In ea spelunca*] vide suprà 23. 9. 31 *Ibi sepelierunt*] hæc commemorat, ut efficacius illorum animos ab Aegypto, ubi erant, ad promissam terram revocet, ut Josepho nominatim fecerat supra 48. 7. De Ribkæ autem & Leæ morte atque sepultura, nihil usquam alibi legitur. 33 *Recipiens pedes*] hinc apparet eum cùm Dei præconem benedicens filiis ageret, pedibus demissis in lecto consedisse, ut saltem ea ratione, quia stare præ imbecillitate non poterat, honorem Dei verbo quod pronunciabat exhiberet, ut annotavimus supra 47. 31. Sic legimus observatum infrà Num. 23. 22. Judic. 3. 20. & 2. Regum 23. 2. & 2. Chro. 34. 31. & Nechemjæ 8. 6.

Caput L.

Jahhakob mortuus Josephi jussu aromatibus conditur, diu ab Ægyptiis defletur, & regis permissu a Josepho & fratribus, comitantibus regni proceribus, in Cenahhanæam delatus sepelitur. Joseph fratres de commisso in se facinore sollicitos benignè cõsolatur, eisq; necessaria omnia promittit: postremò visis ex se abnepotibus, cùm de transferendis suis ossibus cognationi suæ præcepisset, moritur: eiusq; corpus aromatibus conditum asservatur.

1 TUNC ruens Joseph super faciem pa-
tris sui, flevit super eum, & osculatus est
eum.
2 Cumq; præcepisset Joseph servis suis me-
dicis ut *aromatibus condirent patrem su-
um, aromatibus condierunt medici Jis-
raëlem.
3 Et impletis ei *quadraginta diebus (nam
ita impleri solent dies eorum qui aromati-
bus condiuntur) fleverunt eum Ægyptii sep-
tuaginta diebus.
4 Cum autem præteriissent dies fletus ejus,

2 *Aromatibus condirent*] ex regionis more, ut & sequentia: vide Herodotum lib. 2. & Plinium lib. 11 natur. hist. cap. 27. hunc autem morem Jisraëlitæ secum in promissam terram detulerunt, quo in Regum illustriumque virorum cadaveribus usi sunt: ut 2 Chron. 16. 14. & 21. 19. & in Evangelica historia de sepultura Christi. 3 *Quadraginta diebus*] videlicet ut conditura vis ad omnes cadaveris partes penetraret,

allocu-

allocutus est Joseph ᵃ familiam Parhhonis,
dicendo, si nunc inveni gratiam in oculis
vestris, loquimini quæso ᵃ apud Parhhonem,
dicendo:
5 Pater meus adjuravit me dicendo, ecce e-
go ᵇ brevi moriturus sum, in sepulchro
meo ᵃ quod fodi mihi in regione Cenahha-
ni, ibi sepelito me: nunc itaque ascendam
quæso, & sepeliam patrem meum, deinde
revertar.
6 Cui dixit Parhho, ascende & sepeli patrem
tuum, quemadmodum adjuravit te.
7 Ascendit itaque Joseph ad sepeliendum
patrem suum: ascenderuntque cum eo ᵃ om-
nes servi Parhhonis, ᵃ seniores familiæ ejus, &
seniores omnes terræ Ægypti:
8 Præterea tota familia Josephi & fratres e-
jus ac familia patris ejus: tantummodò par-
vulos suos & greges suos & armenta sua re-
liquerunt in terra Goschenis.
9 Denique ascenderunt cum eo tum currus
tum equites, adeò ut esset exercitus ille ᶜ nu-
merosus valde.
10 Cùm autem venissent usque ad areã quã-
dam ᵈ septam cynosbatis, quæ est ad vadum
Jardenis, planxerunt ibi planctu magno &
gravi valde: ᵉ instituit enim patri suo luctum
septem diebus.
11 Quapropter videns incola ejus regionis,
populus Cenahhanæus, luctum illum in ea a-
rea cynosbatis septa, dicebant, luctus gravis
hic *est* Ægypto: idcircò vocavit nomen il-
lius *areæ*, luctus Ægypti, quæ *est* ad vadum
Jardenis.
12 Facientes ergo filii ejus ei, ᶠ præcisè quem-
admodum præceperat eis,
13 Deportaverunt eum filii ejus in regionem
Cenahhani, & sepeliverunt eum in spelunca
agri Macpelæ, quam emerat Abraham cum
ipso agro in possessionem sepulchri ab Hhe-
phrone Chittæo, e-regione Mamræ.
14 Deinde reversus est Joseph in Ægyptum,
ipse & fratres ejus, & omnes qui ascenderãt
cum eo ad sepeliendum patrem ejus, post-
quam sepelivit patrem suum.
15 Videntes autem fratres Josephi mortuum
esse patrem suum, dicebant, fortassis intesti-
no odio prosequitur nos Joseph, & omnino
rependet nobis totum illud malum quod in-
tulimus ei.
16 Ideoq; amandarunt *aliquos* ad Josephum,
qui dicerent, ᵃ pater tuus ᵃ præcepit ante
mortem suam, dicendo,
17 Ita dicetis Josepho, obsecro, condona
nunc defectionem ᵃ fratrum tuorum & pec-
catum eorum, quòd malum intulerunt tibi,
nunc inquam condona quæso defectionem
ᵃ servorum Dei patris tui: sed flebat Joseph
ᵃ cùm illi alloquerentur se.
18 ᵃ Deinde adeuntes etiam fratres ejus pro-
ciderunt ante faciem ejus, ac dixerunt, ecce
nos tibi in servos:
19 Dixit verò ad eos Joseph, ne timeatis: nam
ᵃ an loco Dei *sum* ego?
20 Vos quidem cogitaveratis contra me ma-
lum, *sed* Deus cogitavit illud in bonum *con-
vertere*, ut faceret sicut *est* die hoc, conser-
vando in vita populum multum.
21 Nunc itaque ᵃ ne timeatis, ego sustentabo
vos & parvulos vestros: ita consolatus est
eos, & locutus ᵍ quæ *erant* eis cordi.
22 Sic habitavit Ioseph in Ægypto, ipse &
familia patris ejus: vixitq; Joseph centum
decem annos.
23 ᵃ Et vidit Joseph ab Ephrajimo *natos* ab-
nepotes: etiam filii Maciris filii Menaschis
nati sunt, *& educati* ᵃ super genua Jose-
phi.
24 Tum dixit Joseph ad fratres suos, ego
ʰ brevi moriturus sum: ᵃ Deus autem ⁱ omni-
no visitabit vos, & faciet ut ascendatis ex
hac terra in regionem illam quam ᵏ jura-
mento dedit Abrahamo, Jitzchako, & Jah-
hakobo.
25 Adjuravitq; Joseph filios Jisraëlis dicen-
do, omnino visitabit Deus vos, adjuro ut de-
portetis ossa mea hinc.
26 Deinde mortuus est Joseph natus centum
decem annos, quem cùm *medici* condivissẽt
aromatibus, ᵃ repositum in quadam arca *ser-
vaverunt Jisraëlitæ* in Ægypto.

4 *Familiam Parhhonis*] non quod e gratia Regis excidisset, sed quia pullatus erat & versabatur in luctu ipse enim tota cognatione sua: ideò Aegyptiis utitur intercessoribus. non enim solebant pullati apparere coram Rege, Ester 4.2.
a Heb. *in aures Parhhonis*.
b Heb. *morior*.
5 *Quod fodi*] frequenter in usu fuit, ut homines dum vivebant sibi sepulchra pararent, ut apparet ex 2. Chron. 16. 14. Jeschahhjæ 22.16. & Matth. 27.60. idem fecisse Jahhakobum hîc commemorare voluit Joseph, ne Jahhakob odio regionis inductus de se trãsferendo statuisse Aegyptiis videretur.
7 *Omnes servi*] id est, aulicorum bona pars: synecdoche.
Seniores] id est primates, ut senatores, consiliarii, præfecti.
c Heb. *gravis*.
d Heb. *cynosbatis*, *ut infrà* 11.
e Heb. *fecit*.
f Heb. *sic, quemadmodum*.

16 *Pater tuus*] quod a Josepho petunt, tribus argumentis exorare conantur: primum est patris voluntas atque precatio.
Præcepit] nobis videlicet ut suis verbis tecum ageremus.
17 *Fratrum tuorum*] secundum argumentum a fraterni sanguinis necessitudine.
Servorum Dei] tertium argumentum a communi religione.
Cùm illi] nam ut in[illegible] argumentis v[illegible] haud dubiè præmeditatam habebant orationem, ut re & verbis Josephum permoverent, ut illud mittamus, quòd non poterat pius Josephi animus sola facti commemoratione non graviter affici.
18 *Deinde*] cùm videlicet intellexissent quid ab intercessoribus factum.
19 *An loco Dei*] vide suprà annot. 30. 2. sensus est, non est meum mutare divinum decretum, & vobis nocere quibus Deus prodesse voluit: servi Dei estis, ut suprà ver. 17. & ego sum: quapropter ejus consilium utrique spectemus.
21 *Ne timeatis*] a metu vindictæ eos liberat hac conclusione, & in certam spem continuandæ beneficentiæ erigit.
g Heb. *secundum cor eorum: vide suprà* 34.3.
23 *Et vidit*] hîc incipit apparere quod Jahhakob prædixerat suprà 48. 19. Ephrajimum fore majorem fratre. *Super genua*] id est, excepti gremio Josephi, ut parvuli solent.
h Heb. *morior*, *ut suprà* 48.21.
24 *Deus autem*] respicit promissionem factam Abrahamo suprà 15.14. & renovatã Jahhakobo patri suo suprà 46 5.
i Heb. *visitando visitabit*, *ut* 25.
k Heb. *juravit*, *ut ver.* 25.
26 *Repositum in*] ut a migrantibus deportaretur Schecemum; vide Jehoschu. 24.32.

SECUN-

Secundus liber Moschis, *sive* Exodus.

SECUNDUS *liber Pentateuchi duram populi Dei servitutem, admirandam liberationem, divinæ Legis promulgationem, denique res centum quadraginta duorum annorum spatio a morte Josephi usque ad erectum tabernaculum gestas complectitur:*

A morte Josephi ad nativitatem Moschis	ann. 60.	
A nato Mosche ad exitum ex Ægypto	ann. 81.	Exod.7.10.
Ab exitu ex Ægypto ad erectum tabernaculum	ann. 1.	Exod.40.17.

CAPUT I.

Aegyptii sibi a Jisraëlitis numero & viribus auctis metuunt, ne insurgant in se aut se deserant: ideoq; novi Regis consilium sequentes dura eos servitute premunt, eorúq; masculos infantes tum privatim tum publicè tollendos esse e medio decernunt.

1 ATQUE hæc *quidem sunt* nomina filiorum Jisraëlis, qui venerant in Ægyptum (venerant *autem* cum Jahhakobo quisq; cum familia sua)
2 Reuben, Schimhhó, Levi, & Jehuda,
3 Jissascar, Zebullun, & Binjamin,
4 Dan, & Naphtali, Gad, & Ascher.
5 Erantq; omnes animæ, [a]egressi e femore Jahhakobi, septuaginta animæ, [a]cum Josepho *qui* erat in Ægypto.
6 Cùm autem mortuus esset Joseph, omnesque fratres ejus, & [a]tota ætas illa:
7 Ita filii Jisraëlis fœtificaverant & abundè progenuerant, augebanturq; & corroborabantur quamplurimùm, ut terra illa impleretur ipsis.
8 Quapropter existens Rex novus super Ægyptum, qui non agnoscebat Josephum,
9 Dixit ad populum suum, ecce populus filiorum Jisraëlis numerosior & potentior *fit* nobis:
10 Agedum, sapienter nos geramus adversus illum, ne augescat, sitq; si quando inciderint [a]*occasiones* belli ut adjungens se ipse quoq; inimicis nostris pugnet contra nos, vel ascendat ex hac terra.
11 Constitutis itaque super eum [a]præfectis angariarum, qui [a]affligerent eum oneribus suis: ædificavit populus Jisraëlis urbes armamentariorum Parhhoni, [a]Pithomum & [a]Rahhamsesum.
12 Sed prout affligebant eum, ita augescebat & ita erumpebat [b] *in multitudinem*, adeò ut distæderet *Aegyptios* propter filios Jisraëlis:
13 Quamvis [a]cogerent Ægyptii filios Jisraëlis servire per sævitiam,
14 Et amaram efficerent vitam eorum per servitutem duram, *occupantes* in luto, & in lateribus, & in omni servitute rustica, [c] [a]præter omnem servitutem ipsorum quam exigebant ab iis per sævitiam.
15 Quamobrem alloquens Rex Ægypti [a]illas quæ obstetricabantur Hhebræis, quarum uni nomen *erat* Schiphra, nomen verò alteri Puhha,
16 Dixit, obstetricando mulieribus Hhebræis cùm inspicietis in sellas parturientium: si filius fuerit, enecate illum, sin filia fuerit, ea vivito.
17 Sed timuerunt obstetrices illæ Deum ipsum, neque fecerunt quemadmodum edixerat eis Rex Ægypti: nam vivos conservabant natos.
18 Vocante autem Rege Ægypti obstetrices illas, & dicente eis, quare fecistis rem hanc, quòd vivos conservastis natos?
19 [a]Dixerunt obstetrices illæ ad Parhhonem, quia Hhebrææ non *sunt* sicut mulieres Ægyptiæ: sunt enim vividæ, *ideò* cùm nondum venit ad eas ulla obstetrix, jam pepererunt.
20 Idcircò benefecit Deus obstetricibus illis, cùm augeretur populus ille & corroborarentur valde.
21 Fuit verò, quia timuerant obstetrices illæ Deum, & [a]perficiebat ipsis *natis* familias:
22 [a]Ut præciperet Parhho toti populo suo, edicendo, omnem horum filium qui nascetur in rivum ipsum projicite, omnem verò horum filiam vivam conservate.

1 *Atque hæc*] quod prius scripserat Gen. 46. hîc repetit Mosche, primum ut illustrius appareat complementum promissionis factæ Jahhakobo, ibidem: deinde ut intelligatur occasio, qua moti sunt Aegyptii ut contra Jisraëlitas consilia inirent, quæ post describuntur.

5 *Egressi*] ut disertè excipiat uxores Jahhakobi atque filiorum, sicut nominatim excepit Gen. 46. 26.

Cum Josepho] & natis ex eo: synecdoche.

6 *Tota ætas illa*] adnumeratis etiam Aegyptiis.

8 *Non agnoscebat*] vel ignorans, (natus videlicet & ad regnum evectus post mortem Josephi) vel de industria memoriam abjiciens.

a *Eclipsis conjugati, ut Gen.* 18.21.

11 *Præfectis angariarum*] qui non una, sed multis rationibus extraordinariis servilia ab eis officia extorquebant.

Affligerent] ut vires eorum frangerent: sic imprudentes implent quod Deus Abramo prædixerat Gen. 15.13.

Pithomum] id est, Tanin.

Rahhamsesum] i. Pelusium, diversum a Rahmesseso, de quo Gen. 47.11. b *Eclipsis Gen.* 30.29. & 43. 13 *Cogerent*] declarat angarias quibus premebant eos.

c Heb. *cum omni servitute, qua serviebant sibi per eos.*

14 *Præter omnem*] hoc est, præter servitutem eamq; rigidissimam, quam in privatis suis negotiis ab eis exigebant.

15 *Illas quæ obstetricabantur*] plures quidem fuisse in tanto populo verisimile est: sed hæ duæ reliquis videntur fuisse præfectæ: alioquin nihil potuisset Rex hoc mandato efficere.

19 *Dixerunt*] Certum est ex vers. 17. obstetrices infantibus vitam conservasse, quia timebant Deum: jam verò quod Regi respondent, si verû est (quod magis probamus) Hhebrææ de mandato Regis aut verbo aut alia significatione certiores factæ antè pariebant quam eas vocarent: sin autem falsum, callidè verum tegunt metu regis, & causam a se in matres infantum derivant, gravius malum minore redimentes.

21 *Perficiebat*] id est, ita illis aderat ut ad justam ætatem pervenirent, & familias ex se procrearent. 22 *Ut præciperet*] Sensus est, cùm neque labores & molestiæ procreationem liberorum minuerent, neque obstetrices clam natos eorum tollerent, in apertam tyrannidem prorupit, & immane de submergendis pueris decretum promulgavit.

CAPUT II.

Moschis nativitas, admirabilis in summo discrimine conservatio, educatio, exilium, & conjugium ejus describitur: deinde mors Parhhonis, Jisraëlitarum gemitus, Deiq; erga eos clementia ac fides commemoratur.

1 ABIENS autem 'quidam ex familia Le-
vi,duxerat 'filiam Levi.
2 Concepitque mulier illa & peperit fi-
lium: quæ videns eum esse '[a] bona *forma*,ab-
scondit eum tribus mensibus.
3 Sed 'cùm non posset amplius abscondere
eum,' accipiens ei arcam scirpeâ oblivitil-
lam bitumine & pice:& impositum illi eum
puerulum exposuit 'in alga ' juxta ripam cu-
jusdam rivi:
4 Collocavitq; sororem ejus procul,ad cog-
noscendum quid fieret eo.
5 'Descendens autem filia Parhhonis ut la-
varet se ad rivum illum,cùm puellæ ejus de-
ambularet secundum rivum illum, vidensq;
arcam illam inter algam illius, misit ancil-
lam suam quæ accepit eam,
6 Eaq; aperta vidit ipsum puerulum (ecce
autem puer flebat)& miserta illius dixit, ex
natis Hhebræorum hic *est*.
7 Tunc dixit soror illius ad filiam Parhho-
nis,an ibo vocatum tibi mulierem nutricem
ex Hhebræis, quæ lactet tibi hunc pueru-
lum?
8 Dicente verò filia Parhhonis, i, abiens illa
adolescentula vocavit matrem ipsius pue-
ruli.
9 Cui dixit filia Parhhonis, abducens pueru-
lum hunc lactato eum mihi, & ego dabo
mercedem tuam:' sic accipiens mulier illa
puerulum illum,lactavit eum.
10 Cùm autem crevisset ille puerulus,addu-
xit eum ad filiam Parhhonis,cui erat filii lo-
co:vocavitq; nomen ejus [b] Moschen, quia
dicebat,ex aquis enim extraxi eum.
11 Erat autem diebus illis cùm creverat Mos-
che,ut ' exiret ad ' fratres suos & aspiceret
onera eorum:cumq; videret virum Ægyti-
um percutientem virum Hhebræum e fra-
tribus suis,
12 Et respiciens huc illuc videret neminem
adesse, 'percusit Ægyptium illũ,& abscon-
dit eum in arena.
13 Deinde exiens die postero,cùm ecce duo
viri Hhebræi contenderent, dixit 'iniquo,
cur percutis proximum tuum?
14 Qui dixit,quis constituit te in virum prin-
cipem & Judicem super nos? an occidere
me [c] cogitas, sicut occidisti Ægyptium il-
lum? idcircò timuit Mosche,quia dicebat,
profectò innotuit res ista.
15 Audiens verò Parhho 'rem istam,quærebat
ut interficeret Moschen: sed fugit Mosche
metu Parhhonis ut habitaret in terra Mid-
janis, & 'sedit ad quendam puteum.
16 'Præsidi autem Midjanitarum septem e-
rant filiæ: quæ advenientes hauriebant *a-
quam* & implebant aqualiculos illius *putei*,ut
adaquarent greges patris sui.
17 Supervenientibus verò pastoribus qui-
busdam & abigentibus eos,surgens Mosche
defendit eas,& adaquavit greges ' eorum.
18 Cùm itaque rediissent ad Rehhuelem 'pa-
trem suum,dixit, quare tam [d] citò rediistis
hodie?
19 Quæ dixerunt, quidam Ægyptius eripuit
nos e manu quorundam pastorum: etiamq;
[e] abunde hausit nobis & adaquavit ipsos
greges.
20 Tum dixit ad filias suas, at ubi *est* ille?
quamobrem reliquistis virum illum? voca-
te eum ut sumat cibum.
21 Acquievit tandem Mosche ut maneret
cum hoc viro: qui dedit Tzipporam ' filiam
suam Moschi *uxorem*.
22 Cumque peperisset filium,vocavit *Mosche*
nomen ejus [f] Gerschomum: dicebat enim,
peregrinus sum,in terram alienam *pulsus*.
23 Fuit autem diebus illis,'qui multi *fuerunt*,
cùm 'mortuus esset Rex Ægypti, ut suspira-
rent filii Jisraëlis ' præ servitute illa & voci-
ferarentur: & 'eorum clamor præ servitute
illa ascenderet ad Deum ipsum.
24 Quamobrem 'audiens Deus gemitum eo-
rum, & recordatus Deus ' fœderis sui cum
Abrahamo,cum Jitzchako, & cum Jahha-
kobo,
25 'Respexit Deus filios Jisraëlis,& ' cogno-
vit Deus.

1 *Quidam*] cujus nomen est Hhamram,uxoris vero Jocebed,infra 6.20.& Num.26.59.

Filiam Levi] ex ipso Levi genitam. Num.26.58. ideò infrà 6.20. mariti amita dicitur. fuit enim Hhamram Kehathi filius, & uxor ejus Jocebed Kehathi soror,infrà 6.18. quod matrimonii genus deinde interdictum est lege, Levi. 18.12.

2 *Bona forma*]hoc est, divinitus venustus, Act.7.20. & Hebr.11.23. quod præter naturalem στοργὴν reddebat matrem diligentiorem ad vitam ejus procurandam, & filiam quoq; Parhhonis movit ut eum inventum curaret sibi educandum, &pro filio haberet.

a Heb. *bonum, ut Gen.6.2.*

3 *Cùm non posset*] tum propter diligentem inquisitionem a Rege institutam,tum propter vicinos Aegyptios: mixti enim habitabant,ut infrà 3.22.

Accipiens]sperabat enim hac ratione sine parentum periculó servatum iri: hoc enim consilium divinitus fuisse immissum eventus ipse declarat.

In alga] ne nimis undis & ventis agitaretur.

Juxta ripam]ut eo facilius ab aliquo reciperetur.

5 *Descendens*] alio quidem consilio, sed tamen Deo impulsore,ut expositum infantulum reciperet.

9 *Sic accipiens*]ita divinitus filius matri curandus datur citra utriusque periculum.

b *id est,extractum: paronomasia.*

11 *Exiret*]interna vocatione Dei, in dies recognoscẽs fratres suos,& ad futurã liberationẽ se comparans,Act.7.22.

Fratres suos]Jisraëlitas,e quorum genere erat.

12 *Percussit*]id est, occidit jam quadragenarius,nec temerè, sed certò persuasus de vocatione sua,Act.7.25. 13 *Iniquo*]id est,ei qui causam agebat malam: nimirum ut ad pacem eos compelleret,Act.7.26. c Heb. *dicis, nimirum in corde.* 15 *Rem istam*] hujus exprobationem de cæde a Mosche commissa,Act.7.29. *Sedit*] ex longiore fuga in tuto se recreans. 16 *Præsidi*] vide in Gen.41.45. 17 *Eorum*] id est, omnium, puellarum & pastorum. 18 *Patrem*],i.avum apparet ex Num. 10. 29. Hebræis enim ut nepotes nomine filiorum, ita nomine patrum avi & majores continentur: sic neptes dicuntur filiæ,ver.20.

d Heb. *festinastis venire.*

e Heb. *hauriendo hausit.*

21 *Filiam*]neptem filii sui Jithronis filiam,infra.3.1.

f *id est,peregrinum pulsum:composita voce ex peregrinatione & peregrinationis causa.*

23 *Qui multi*] quadraginta ferè anni: tamdiu enim apud socerum mansisse apparet ex collatione Act.7.23. cum Exod.7.9. quod disertè exprimitur Act.7.30.

Mortuus esset]ac proinde liber esset Moschi in Aegyptũ reditus,infra 4.19.

Præ servitute] quæ etiam illo Rege mortuo durabat.

Eorum clamor]id est,maximè clamarent præ maxima servitute: gravis enim afflictio sensum peccatorum (quæ erant afflictionis causæ) in eis excitavit, & ad implorandam Dei misericordiam movit: vide Num.20.16. 24 *Audiens*] humanitus dictum ex judicionum formula. *Fœderis sui*] Gen.15.13.& 46.4. 25 *Respexit*] illos recognoscens ad fœdus suum pertinere, ut fœderatorum filios. *Cognovit Deus*] de causa[…] statuit quod proximo capite explicat, & sequentibus exequitur.

CAPUT III.

Mosche expressè a Deo vocatur in liberatorem populi, de ratione qua tum apud regem, tum apud Jisraëlitas agat instruitur: & de voluntate Dei contra adversantem Aegyptum, ac felice hujus legationis eventu præmonetur.

1 MOSCHE enim pascens gregem 'Ji-
thronis soceri sui Præsidis Midjani-
tarum, cum abducto grege illo post
quoddam desertum,venisset ad 'montem ip-
sum Dei [a] Chorebum:
2 Apparuit Angelus Jehovæ ei in flamma ig-
nis e medio cujusdam rubi:cumq; aspiceret,
ecce rubus ille ardebat igne,nec tamen ru-
bus consumebatur.
3 Itaque dicebat Mosche,divertam nunc ut
videam visionem istam magnam,quare non
'comburatur rubus iste.
4 Videns autem 'Jehova ipsum divertere ad
aspiciendum,inclamavit eum Deus e medio
illius rubi,dicens,Mosche Mosche,qui dixit,
ecce me.
5 Tum dixit *Deus*,ne appropinques huc:'ex-
trahe calceamenta tua e pedibus tuis, nam
locus in quo stas,'terra sancta est.
6 Deinde dixit,'ego *sum* Deus patris tui,De-
us Abrahami,Deus Jitzchaki,& Deus Jah-
hakobi: quapropter abscondit Mosche fa-
ciem suam('nam timebat)ne intueretur de-
um ipsum.

1 *Jithronis*] [...] Chobabi Num.10[...] & Judic.4.11. [...] Rehhuelis,ut sup[...] annotatum est,2.[...]

Montem Dei] [...] dictum,cùm prop[...] visionem hanc,ta[...] etiam quia in eu[...] descendit Deus [...] gem laturus pop[...] infrà 16.

a *Id est, siccum* [...] *propriè Sinai,* [...] *bi dicitur,ab hac* [...] *one,infrà 19.1*

3 *Comburatur*] [...] est, absumatur.

4 *Jehova*]Chri[...] stus angelus Jeh[...] ver.1.vide in Ge[...] 48.16.

5 *Extrahe c*[...] idem mandatu[...] hosch.6.3.Sim[...] sima hujus cer[...] niæ ratio vid[...] esse,ut pedum [...] tas religionem [...] mo incuteret.

Terra sancta] [...] præsentiã Dei sanctificantem,quæ abeunte loci sanctitas tollebatur. *Ego su*[...] ita se a fictitiis diis discernit, fœderisq; cum patribus initi memoriam [...] unde pendet populi,quæ hic agitur,liberatio. *Nam timebat*] duæ sunt [...] moris causæ, conscientia mali nostri, exemplo Adami & Petri,Genes.3.1[...] cæ 5.8.& majestatis Dei sublimitas,ad cujus præsentiam Angeli ipsi facie[...] lant,Jescha.6.2.

7 Cui dixit Jehova, [b] probè vidi afflictionem
populi mei qui *est* in Ægypto, & clamorem
eorum ab exactoribus ejus audivi; quin co-
gnovi [c] dolores ei *allatos*.
8 Ideò descendi ut liberem eum e manu Æ-
gyptiorum, & educam eum e terra illa in
regionem bonam & amplam: in regionem
affluëtem lacte & melle, in locum Cenah-
hanæi, & Chittæi, & Emoræi, & Perizzæi, &
Chivvæi, & Jebusæi.
9 Nunc itaque, ecce clamor filiorum Jisraë-
lis pervneit ad me, atq; etiam vidi oppressio-
nem, qua Ægyptii opprimunt eos:
10 Nunc inquam adesdum, ut mittam te ad
Parhhonē: deinde educito populum meum
filios Jisraëlis ex Ægypto.
11 Dicēti verò Moschi ad Deum ipsum, quis
sum ego, ut eam ad Parhhonem, & ut edu-
cam filios Jisraëlis ex Ægypto?
12 Dixit, *Fac*, nam ero tecum, & hoc ipsum
esto tibi signum, quòd ego miserim te: cùm
eduxeris populum illum ex Ægypto, servie-
tis Deo juxta montem hunc.
13 Dixit autem Mosche ad Deum, ecce, me
veniente ad filios Jisraëlis, cùm dixero eis,
Deus patrum vestrorum misit me ad vos: si
dicerent mihi, quod *est* nomen ejus? quid
dicerem illis?
14 Dixit itaq; Jehova ad Moschen, [d] Eheje,
quia ero: dixitque, ita dices filiis Jisraëlis,
Eheje misit me ad vos.
15 Edixitque iterum Deus Moschi, sic dicito
filiis Jisraëlis, Jehova Deus patrum vestro-
rum, Deus Abrahami, Deus Jitzchaki, &
Deus Jahhakobi misit me ad vos: hoc *est*
nomen meum in seculum, & hoc memoria-
le meum [e] in omnem ætatem.
16 I & congregatis senioribus Jisraëlis di-
cito ad eos, Jehova Deus patrum vestrorum
apparuit mihi, Deus Abrahami Jitzchaki &
Jahhakobi, dicendo, [f] omnino rationem ha-
beo vestri, & ejus quod fit vobis in Ægypto.
17 Quapropter dico, deducam vos ex affli-
ctione Ægypti in regionem Cenahhanæi &
Chittæi & Emoræi & Perizzæi & Chivvæi
& Jebusæi, in regionem affluentem lacte &
melle.
18 Sic auscultabunt voci tuæ: deinde acce-
dēs tu & seniores Jisraëlis ad regē Ægypti,
dicetis ad eum, Jehova Deus Hhebræorum
obviam factus est nobis: nunc itaque abire
nobis liceat quæsumus itinere trium die-
rum in illud desertum, ut sacrificemus Jeho-
væ Deo nostro.
19 Ego autem novi *fore* ut nolit permittere
vobis Rex Ægypti ut abeatis, ne quidē ma-
nu forti *pressus*:
20 Sed cùm extendens manum meam percus-
sero Ægyptum omnibus mirabilibus meis
quę facturus sum in medio ejus, tum demum
dimittet vos.
21 [g] Reddam verò gratiosum populum illum
in oculis Ægyptiorum: eritque cùm abibi-
tis, ut non abeatis vacui.
22 Petet enim unaquæque a vicina sua & ab
hospita domus suæ supellectilia argentea &
supellectilia aurea & vestimenta, quæ im-
ponetis filiis vestris & filiabus vestris: ita
spoliabitis Ægyptum.

Caput IIII.

Mosche rursus impositum sibi munus diversis subterfugiis detrectat, miraculis tandem, opis divinæ promissione, objurgatione, adjunctione fratris illud voluntati Dei acquiescens suscipit: deinde uxorem liberosq; reducens ad socerum, in itinere propter neglectam filii circumcisionem a Deo sistitur, nec nisi illo circumciso dimittitur: tum impetrata a socero venia, cum fratre legationem prodigiis apud Jisraëlitas confirmatam feliciter obit.

1 TUNC respondens Mosche dixit, at ec-
ce non credituri sunt mihi, neque au-
scultaturi voci meæ: sed dicent, non
apparuit tibi Jehova.
2 Dixit autem ad eum Jehova, quidnam est in
manu tua? quo dicente, baculus,
3 Dixit, abjice eum in terram, cumque ab-
jecisset eum in terram, [a] conversus est in ser-
pentem: fugiebatque Mosche [b] metu ejus.
4 Sed dixit Jehova ad Moschen, extendens
manum tuam apprehende caudam ejus:
cumque extensa manu sua apprehendisset
eum, cōversus est in baculum in manu ejus.
5 Ut credant, *inquit*, apparuisse tibi Jeho-
vam Deum patrum suorum, Deum Abraha-
mi, Deum Jitzchaki, & Deum Jahhakobi.
6 Deinde rursus dicente Jehova ei, infer
nunc manum tuam in sinum tuum: intulit
manum suam in sinum suum, cumque edu-
xisset eam, ecce manus ejus leprosa, *alba* si-
cut nix.
7 Dicente verò, refer manum tuam in sinum
tuum, retulit manum suam in sinum suum:
cumque eduxit eam e sinu suo, ecce resti-
tuta est ut *reliqua* caro ejus.
8 Hoc esto, inquit, si non crediderint tibi ne-
que auscultaverint voci *&* signo priori, ut
credant voci *&* signo alteri.
9 Esto quoque, si non crediderint etiam duo-
bus signis istis & non auscultaverint voci
tuę, ut accipiens de aquis alicujus rivi effun-
das in aridam: tunc convertentur aquæ illæ
quas acceperis e rivo, convertentur in san-
guinem in ipsa arida.
10 Dixit verò Mosche ad Jehovam, [c] *attende*
ad me domine, non sum vir [d] facundus, ne-
que [e] unquam anteà fui, ne quidem ex quo
locutus es cum servo tuo: sed [f] impedito ore
& impedita lingua sum.

b Heb. *videndo vidi*. c Hebr. *dolores ejus*.
8 *Descendi*] id est, jam adsum: humanitus dictum, ut Genes. 11.7. *Liberem*] secūdum promissionem, Gen. 15.14. & 46.4. *Bonam*] ex promissione, Gen. 13.15. *Affluentem*] id est, commēdabilem copia præstantiaque proventuum: hyperbole.
9 *Nunc itaque*] Finis præsentis visionis atque colloquii, ut Mosche denuò divinitus se jamjam ad populum Dei liberandum vocari intelligat.
11 *Quis sum*] Prima objectio Moschis, qua provinciam detrectat a persona sua, & a negotii gravitate.
12 *Ero tecum*] unico responso utramque difficultatem tollit. q. d. sufficientia tua erit a me, cui nihil est nimis arduum. *Hoc ipsum*] id est, hæc ipsa visio rationem naturæ superās. alii aliter exponunt, sed hoc videtur simplicissimum. *Servietis Deo*] finē ostendit hujus liberationis quem spectat Deus, ut liberatos a servitute terrena devinciat ut sibi serviant: quod futurū promittit designato & præfinito loco, ubi ratione declaraturus est qua sibi serviant.
13 *Quid dicerem*] Altera objectio, qua ne de nomine quidē mittentis posse Jisraëlitas a se confirmari queritur.
14 *Eheje*] hoc nomine se cognoscendum proponit ab æterna essentia sua, qua ab omnibus quę sunt in cœlo terra & infra terram discernitur: quod explicatur Hebr. 13.8. & Apocal. 1.8. qui est fuit & futurus est, heri & hodie & in perpetuum. Sic instruit Moschen, ut vocationis & missionis suæ fidem apud Jisraëlitas comparet, prædicando æternitatem mittentis conjunctam omnipotentia. Hebræum autem Eheje tanquam proprium retinuimus, quia ut proprium nomen eodem ver. paulò post subjicitur. d *id est ero, vel sum futurum quo pro continuo tempore ac præsenti usurpatur.* 15 *Jehova*] hoc quoq; nomen essentiæ proprium denotat æternitatem illius, & originem ac vim efficiēdi ut sint quæcunque sunt: hoc autem subjungit præcedenti, quia usitatius & magis notum est. *Hoc est*] nimirum quòd me dixi esse Eheje, Jehovam, & Deum patrum vestrorum. e Heb. *ætatem ætatis*. 16 *I &*] vocatum instruit qua ratione obiturus sit legationem. *Senioribus*] officio, ut passim in Scripturis accipitur, hoc est, iis qui vel gubernatione vel doctrina reliquis præsunt. hi primùm fuerunt conveniendi, ut per eos multitudo compararetur ad divina mandata utiliter a Mosche audienda, & ut Parhhonē nomine Dei totiusq; populi convenirent. f Heb. *visitando visitavi vos, & id quod, &c.* 18 *Obviam factus*] Paralepsis, reticet enim quid qua ratione mandaverit, supplendum tamen ex petitione sequente, & cap. 5.3. q. d. nobis nihil de hac re cogitantibus Deus noster obviam factus severè mandavit, ut hinc exiremus ei sacrificatum, cessantibusque interminatus est pestem aut gladium. *Itinere trium*] nullum est in petitione mendacium: sed partem consilii sui Deus tyranno aperit, ut fiat inexcusabilis, partem celat, quia necessarium est, ut Deut. 2.28. Sic Schemuelem instruit 1. Schemu. 16.2. & 3. & loquitur Paulus Act. 23.6.

19 *Novi*] hac prædictione præmunit eos, ne repulsam insperatò passi animū abjicerent.
20 *Mirabilibus*] decem plagis, quæ sequentibus cap. explicantur.
g Heb. *dabo verò gratiam hujus populi*.
22 *Petet*] nec vitiosa fraus, nec furtū hic intervenit: nam Deus rerum omnium dominus, pro voluntate sua, rerum suarū usum quibus vult cōcedit, & in quos vult transfert: his autem convenit cum promissione facta Abrahamo Gen. 15.14.

1 *Tunc respondens*] Tertia objectio, a persona sua eorumque ad quos mittitur, se non esse ita rationibus instructum, ut fidem apud eos conciliet vocationi suæ.
3 *Dixit*] quæ corā illis edenda erant ad illos de Moschis vocatione confirmandos, eadem hîc fieri jubet ad confirmandum Moschen.
a Heb. *fuit in serpentem*.
b Heb. *a facie ejus*.
4 *Dixit*] efficaciter, metu eum liberans, & a fuga revocans. *Apprehende*] nam eodem baculo alia signa erant edenda, ut ver. 17.
5 *Ut credant*] finis istius miraculorum doni.
6 *Albascut*] species lepræ est omnium deterrima, quæ cutē aspergit albis maculis nivem referentibus: vide Numb. 12. 10.
7 *Restituta*] in hoc positum est miraculum, quod subitò & affecta est manus, & curata morbo incurabili.
8 *Hoc esto*] hæc in subsidium prioris miraculi.
c Heb. *vide Genes.* 43.20.
10 *Non sum vir*] Quarta objectio a persona sua, se ineptum esse propter impeditum sermonem. d Heb. *verborum*. e Heb. *etiam ab heri, etiam a nudius tertio*. f Heb. *gravis ore & gravis linguæ*.

11 Tum dixit Jehova ad illum, [h] quis statuit os
hominis? aut quis statuere potest mutum aut
surdum, aut [g] sensibus valentem aut cæcum?
nónne ego *qui sum* Jehova?
12 Nunc itaque i, & ego adero ori tuo, & do-
cebo te quæ loqui te convenit.
13 Dicente autem *illo, attende* ad me Domine:
mitte quæso [h] per eum *quem* mittere te cō-
venit:
14 Accensus irâ Jehova contra Moschen, di-
xit, annon Aharon Levites frater tuus est?
scio illum [i] omnino valere eloquio: adeoq;
ecce ipse prodiens obviam tibi, quando vi-
debit te lætabitur [k] cum animo suo.
15 Itaque alloquitor eum & inserito hæc
verba ori ejus: de me autem, adero ori tuo
& ori ejus, & docebo vos quæ facere vos
conveniet.
16 Nam alloquetur ipse pro te populum: erit-
que ut ipse sit tibi vice oris, tu verò sis ei
vice Dei.
17 Baculum autem istum accipito in manu
tua, quo edas signa illa.
18 Abiens igitur Mosche reversus est ad [l] Je-
therum socerum suum, dixitque ei, eam que-
so, & revertar ad fratres meos qui sunt in
Ægypto, ut videam an adhuc vivant ipsi: &
dixit Jithro Moschi, abi cum pace.
19 Cumque edixisset Jehova Moschi apud
Midjanitas, i, revertere in Ægyptum, mor-
tui enim sunt omnes homines illi qui quæ-
rebant animam tuam:
20 Accipiens Mosche uxorem suam & filios
suos, imposuerat eos asino, ut reverteretur
ipse in terram Ægypti: acceperatque Mo-
sche baculum ipsum Dei in manu sua.
21 Dixerat quoq; Jehova ad Moschen, quan-
doquidem proficisceris ut revertaris in Æ-
gyptum, vide ut omnia illa prodigia quæ
posuero in manu tua, facias coram Parhho-
ne: sed ego obfirmabo cor ejus, ut nolit di-
mittere populum illum.
22 Tandem dices ad Parhhonem: sic dicit
Jehova: filius meus, primogenitus meus
est Jisraël.
23 Sed cùm edicerem tibi, dimitte filium me-
um ut serviat mihi, renuisti dimittere eum:
ecce ego occisurus sum filium tuum, pri-
mogenitum tuum.
24 (Fuit autem in illo itinere, in diversorio
quodam, ut occurrens ipsi *Moschi* Jehova
quæreret morte afficere eum.
25 Sed cùm accipiens Tzippora [m] *cultrum* a-
cutum, amputasset præputium filii sui, quod
admovit pedibus illius dicens, certè spō-
sus sanguinum es mihi:
26 Destitit *Jehova* ab illo: dixerat autem
tunc sponsum sanguinum propter circumci-
siones.)
27 Edixerat item Jehova Aharoni: abi ob-
viam Moschi in desertum: qui abiens occur-
rit ei juxta montem ipsum Dei & osculatus
est eum.
28 Tum retulit Mosche Aharoni omnia ne-
gotia Jehovæ ad quæ mittebat se, & omnia
signa illa quæ præceperat sibi.
29 Abiens itaque Mosche & Aharon, congre-
gaverunt omnes seniores filiorum Jisraëlis.
30 Proloquente autem Aharone omnia verba
illa quæ elocutus fuerat Jehova Moschi, &
edente signa illa ante oculos ipsius populi;
31 Credidit populus: cumque audirent Jeho-
vam visitasse filios Jisraëlis, & vidisse affli-
ctionem ipsorum, verticem inclinantes in-
curvaverunt se.

11 *Quis statuit*] Rationem Moschis confutat Deus a potentia sua, quæ donis ornat quos vult, & quos vult spoliat.

g *Hebræa vox significat auditu valentem & visu, cui præcedens & sequens privativè opponuntur.*

13 *Mitte quæso*] Quinta objectio, deprecatio muneris a tenuitate sua, Dei mittentis majestate, & negotii gravitate.

h Heb. *per manum* illius quem. *manus commune multarum actionum instrumentum sæpe adhibetur ad instrumentum significandum, etiam ubi nihil opus est administratione manus: Synecdoche, ut infrà 9.35.*

14 *Annon Aharon*] q.d. quorsum tot quæris subterfugia? quasi non sit tibi futurus ad manum vir eloquentiâ valens & tibi conjunctissimus Aharon germanus frater.

i Heb. *quòd eloquendo eloquitur ipse.*

Quando videbit] id est, videns audiverit ex te commissam vobis legationem, lætabitur & hilariter tecum eam suscipiet: Synecdoche.

k Heb. *in corde suo.*

15 *Inserito*] id est, de mandatis quæ a me acceperis, & iis quæ dicenda erunt, eum instruito.

16 *Vice oris*] id est, interpres tuus apud populum & Regem.

Vice dei] hoc est, personam meam apud illum geres, exponens ei voluntatē meam: vide infra 7.4.

l *qui & Jithro dicitur frequentius, ut suprà 3.1. & infrà hoc vers.*

19 *Omnes homin.*] tum Rex qui Moschē quærebat ut eum interficeret, suprà 2.15. tum vindices hominis occisi: vide suprà 2.23. 20 *Imposuerat*] & deductos ad socerum ibi reliquerat: Paralepsis. nam secum habebat eos cùm versaretur in deserto: postea verò ad Moschen redeuntem ex AEgypto reduxit eos Jithro, infra 18.2. & sequentibus. *Baculum ipsum*] de quo suprà vers. 4. & 17. 21 *Vide ut*] præmonet, ut suprà 3.19. *Obfirmabo*] non tantum permittendo, sed etiam meo spiritu eum destituendo, consilia & actiones ejus in finem mihi propositum dirigendo, & quibuscunque modis usurus sum ejus maliciam exacerbando. Sic Deus causa est obfirmationis, Parhho peccati. 22 *Tandem*] vide infrà 11.1. & 12.29. *Filius meus*] q.d. est mihi Jus paternum in populum hunc, ut non possis eum nisi tyrannicè detinere. *Primogenitus*] summè mihi dilectus. 23 *Primogenitum tuum*] omnium hominum & animantium in AEgypto quæ ad te pertinent, infrà 12.29. 24 *Illo itinere*] quo a deserto uxorem cum liberis ad socerum reducebat, accepturus ab eo discedendi veniam. *Occurrens*] id est, ejusmodi impetum in eum faciens, ut ipse & uxor ejus intelligerent causam iræ divinæ esse neglectam circumcisionem filii. m *Qui lapidem acutum exponunt vocis ambiguitate falluntur, quia sic accipitur Jechezkel. 3.9. pro cultro verò acuto. Jehoschu. 5.2. & 3. & Psalm. 89.44. nam familiam, & quidem pastores, destitutos fuisse cultro tam necessario ad multa instrumento non est verisimile: quo instructos fuisset stultum uti lapide.*

25 *Illius*] Moschis, in quem irata invehitur, & ægre ferens quòd sibi necesse fuerit mariti causa filiolo sua manu vulnus infligere.

Sponsus sanguinum] id est, te sponsum meum mihi sanguine filii cogor redimere.

26 *Dixerat*] verba Moschis, quibus declarat uxorē se sponsum sanguinum vocasse, quia filios circumcidi oportebat: quod Midjanitidi de voluntate Dei non satis instructæ ingratum erat.

27 *Edixerat*] antequam Mosche in AEgyptum perveniret. *Montem ipsum Dei*] Chorebum, ut suprà 3.1. cùm Mosche relicta uxore & liberis profecturus in AEgyptum, eò pervenisset. 31 *Visitasse*] rationem eorum habuisse, & promissam Abramo liberationem Gen. 15.13. jam præstare statuisse.

Caput V.

Mosche & Aharon legatione sua regi exposita, ut seditionis capita, cum objurgatione repelluntur: graviores labores Jisraëlitis præter diurnum pensum imponuntur: cujus causa operum curatores cæsi cùm frustrà apud Parhhonem questi essent, exacerbati animis hi cum Mosche & Aharone, tanquam sui mali autoribus, & Mosche cū Deo expostulant, a quo placidè exauditur & confirmatur Mosche.

1 POSTEA verò accedentes Mosche
& Aharon dixerunt ad Parhhonem, i-
ta ait Jehova Deus Jisraëlis, dimitte
populum meum ut festum celebrent mihi in
deserto illo.
2 Dicenti autem Parhhoni, quis *est* Jehova,
cujus voci auscultem dimittēdo Jisraëlem?
non novi Jehovam, idèo etiam Jisraëlem
non dimittam.
3 Dixerunt, Deus ipse Hhebræorum obvi-
am factus est nobis: liceat quæsumus nobis
abire itinere tridui in illud desertum, ut sa-
crificemus Jehovæ Deo nostro, ne occur-
rens nos *cædat* peste aut gladio.
4 Tum dixit ad eos Rex Ægypti, Mosche &
Aharon, quare abstrahitis populum hunc ab
operibus suis? abite ad onera vestra.
5 Dicebat enim Parhho, en multus nunc *est*
populus hujus terræ: & cessare faceretis eos
ab operibus suis?
6 Præcepitq; Parhho eodem die, illis qui ex-
actores agebant in populum, & moderato-
ribus ejus, dicendo,
7 Ne pergatis dare huic populo stramen ad
faciendos lateres suos, sicut [a] anteà, ipsi eant
& conquirant sibi stramen:
8 Summam verò laterum quam ipsi faciebāt
anteà imponite eis, ne minuite ex ea: nam
desides sunt, idcircò clamant ipsi dicendo,
[b] liceat nobis ire sacrificatum Deo nostro.
9 Aggravetur hæc servitus super homines i-
stos, & operentur in ea, ut non attendant
verbis mendacii.
10 Egressi itaque exactores ipsi populi & mo-
deratores

1 *Posteà*] quàm priore legationis parte apud Jisraëlitas functi sunt.

2 *Quis est*] ejusmodi respōsum prædixerat Deus suprà 3.19.

3 *Obviam*] vide suprà 3.18.

a Heb. *heri & nudius tertius, ut suprà 4.10. & infrà vers. 8. & 14.*

b Heb. *ibimus & sacrificabimus: ut infrà vers. 17.*

9 *Aggravetur*] in auget tyrannidem ex obfirmatione cordis, de qua suprà 4.21.

Verbis mendacii] sic Rex impius insignit verbum Dei, ut Psal. 2.3.

deratores ejus allocuti sunt populum ipsum
dicendo, ita ait Parhho: ego 'non sum daturus vobis stramen.
11 Vos ite, accipite vobis stramen, undecunque inveneritis: etsi non diminuitur de servitute vestra quicquam.
12 Ita dispersus est populus ipse per totam terram Ægypti, ad conquirendum stipulam pro stramine.
13 Exactores autem urgebant dicendo, perficite opera vestra, pensum diei die suo, sicut cùm adesset stramen:
14 Et cædebantur 'moderatores filiorum Jisraëlis, quos illis præfecerant exactores Parhhonis, dicendo, quare non perfecistis demensum vestrum faciendo lateres sicut anteà, 'nec heri nec hodie?
15 Quamobrem accedentes moderatores filiorum Jisraëlis, clamaverunt ad Parhhonem, dicendo: quare facis ita servis tuis?
16 Stramen non datur servis tuis, lateres autem, inquiunt nobis, perficite: & ecce servi tui cæduntur, cùm culpa *sit* 'populi tui.
17 Qui dixit: desides estis, desides: idcircò vos dicitis, liceat nobis ire sacrificatum Jehovæ.
18 Nunc itaq; abeuntes servite, stramen autem non dabitur vobis: summam tamen laterum datote.
19 Cùm autem moderatores filiorum Jisraëlis considerarent eos alloquendum esse [c] iniquè, *videlicet* ne diminuite de lateribus vestris, demensum diei die suo *date*:
20 Incidentes in Moschen & Aharonem (qui stabant e-regione ipsorum, cùm exirent a Parhhone)
21 Dixerunt ad illos, [d] Cognoscat Jehova de vobis & judicet: qui 'fecistis ut fœteat odor noster 'ante oculos Parhhonis & ante oculos servorum ejus 'tradendo gladium in manum eorum ad occidendum nos.
22 'Reversus itaque Mosche ad Jehovam dixit, Domine, quare 'malo affecisti populum hunc? quamobrem misisti me?
23 Nam ex quo veni ad Parhhonem & locutus sum nomine tuo, malo affecit populum hunc & [e] prorsus non liberasti populum tuum.
24 Dixit verò Jehova ad Moschen, nunc videbis quid facturus sim Parhhoni: nam 'per manum fortem dimittet eos, & per manum fortem expellet eos e terra sua.

Caput VI.

Mosche cum amplioribus quàm anteà mandatis ad Jisraëlitas remissus duriore servitute pressos, nihil efficit: quamobrem Parhhonem iterum convenire jussus metu ejusdem eventus detrectat. Deinde suum, fratrisq́; sibi in collegam dati genus describit.

1 ALLOQUENS autem Deus Moschen, dixit ad eum, ego *sum* Jehova.
2 'Apparueram quidem Abrahamo Jitzchako & Jahhakobo nomine [a] *Dei* fortis omnipotentis: at nomine meo Jehova 'non cognitus sum illis.
3 Atque etiam 'stabiliveram fœdus meum cum illis, me daturum illis terram Cenahhani, terram peregrinationum ipsorum, in qua peregrinabantur.
4 'Nunc etiam ego audio gemitum filiorum Jisraëlis quos Ægyptii servire cogunt: quare recordari volo fœderis mei.
5 Idcircò dic filiis Jisraëlis, ego *sum* Jehova, itaque eximam vos [a] a subjectione onerum Ægyptiorum, & eripiam vos a servitute eorum: redimamque vos 'brachio exerto & 'judiciis magnis.
6 'Et assumens vos mihi in populum, ero vobis in Deum: sic experiemini me esse Jehovam Deum vestrum eximentem vos a subjectione onerum Ægyptiorum.
7 Denique introducam vos in eam terram quam 'sublata manu mea *juravi* me daturum Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo: & dabo eam vobis 'in hæreditatem, 'ego *sum* Jehova.
8 Quod cùm ita eloqueretur Mosche filiis Jisraëlis, non attenderunt ad Moschen 'præ angustia spiritus & præ servitute dura.
9 Alloquente itaque Jehova Moschen, dicendo,
10 I, alloquere Parhhonem Regem Ægypti, ut dimittat filios Jisraëlis e terra sua:
11 Locutus est Mosche coram Jehova, dicendo: 'en filii Jisraëlis non attenderunt ad me: quomodo ergo attenderet ad me Parhho, qui sum 'præputiatus labiis?
12 Tamen allocutus est Jehova Moschen & Aharonem: & 'mandata dedit eis ad filios Jisraëlis & ad Parhhonem Regem Ægypti, ad educendum filios Jisraëlis e terra Ægypti.
13 'Hi *sunt* primarii familiarum paternarum ipsorum: filii Reubenis, primogeniti Jisraëlis, Chanoc, & Pallu, Chetzron, & Carmi: hæ *sunt* familiæ Reubenis.
14 Et filii Schimhhonis, Jemuel, & Jamin, & Ohad, & Jacin, & Tzochar, & Schaul filius cujusdam Cenahhanitidis: hæ *sunt* familiæ Schimhhonis.
15 Hæc autem *sunt* nomina filiorum Levi per generationes suas, Gerschon, & Kehath, & Merari: anni verò vitæ Levi *fuerunt* centum triginta septem.
16 Filii Gerschonis, Libni & Schimhhi per familias suas.
17 Filii verò Kehathi, Hhamram, & Jitzehar, & Chebron, & Hhuzziel: anni autem vitæ Kehathi *fuerunt* centum triginta tres.
18 Filii verò Merari, Machli & Muschi: hæ *sunt* familiæ Leviticæ *tribus* per generationes suas.

10 *Non sum daturus*] id est, non sinam dari.

14 *Moderatores*] hinc apparet moderatores Jisraëlitas fuisse, ab exactoribus Aegyptiis urgendo operi præfectos, a quibus deinde totius operis ratio deposcebatur, & in quos nisi præstitum esset animadvertebatur.

Nec heri nec] q. d. neglecto bidui opere.

16 *Populi tui*] id est, Aegyptiorum, qui stramen non suppeditant, & pristinū tamen laterum numerum à nobis in diem exigunt.

c Heb. *in malo*.

d Heb. *videat*.

21 *Fecistis ut fœteat*] hoc est, exosos nos reddidistis: vide Gen. 34.29.

Ante oculos] hoc est, quàm longè nos vident, aversantur nos.

Tradendo gladium] q.d. vos autores istius in nos odii armatis ipsi Aegyptios, & quasi nostri homicidæ estis.

22 *Reversus*] relicta multitudine secedens ut privatim cū Deo expostularet.

Malo affecisti] graviore quàm tum fuit cùm non misisses me.

e Heb. *liberando non liberasti, id est, nullum adhuc liberationis vestigium impressisti: vide de hac formula in Gen. 3.4.*

24 *Per manum fort.*] id est, tam durum experietur & sentiet manum meam, ut non modò dimittere, sed etiam vi expellere vos compellatur: vide complementū infrà 12.33

2 *Apparueram*] per comparationem hanc patefactionem qua se nunc filiis statuit patefacere, illi longè præfert qua se patribus patefecit: nam patribus facta revelatio promissiones habuit, hæc promissorum exhibitionem erat habitura. *Dei fortis*] q.d. promissa amplexi sunt fide, freti majestatis meæ omnipotentia & omnisufficientia.

Non cognitus] hoc est, non præbui me eis cognoscendum, non quòd Jehovæ nomen ignoraverint, aut ipse hoc nomine suas promissiones non obsignaverit (nam disertè se nominat Abramo & Jahhakobo Geneseos 15.7. & 28.13. & Jitzchak invocat nomē Jehovæ Geneseos 26.25.) sed quia nondum faciebat ut promissa existerent, quod designatur nomine Jehova. Significat enim existentem per se, ex quo, in quo, per quem, & propter quem sunt quæcunque sunt, ut supra. 3. 15.

3 *Stabiliveram fœdus*] etiam definiens complementi tempus. Gen. 15.13.

4 *Nunc etiam*] q.d. tertia causa accedit præsens Jisraëlitarū miseria, quę me movet ut eorum rationem habeam.

a Heb. *de sub oneribus, ut vers. 6.*

5 *Brachio exerto*] id est, potentissimè: humanitus dictum, quod proximè sequētia explicant.

Judiciis magnis] plagis, quibus judicia mea in Aegyptios exercebo.

6 *Et assumens*] finis liberationis, ut suprà 3.12.

7 *Sublata manu*] ut Gen. 14.22.

In hæreditatem] firma possessione, ut quæ hæreditario jure possidentur.

Ego sum Jeh.] ut suprà ver. 1. & 2.

8 *Præ angustia*] graviore quam anteà, ut suprà 5. 9. & 23 unde factum, ut Moschi ad eos remisso non attenderint: sed potius eo repulso servitutem Aegyptiam propositæ libertati prætulerint, infra 14.12.

11 *En filii*] Rursus tergiversatur, ab exemplo Jisraëlitarum argumentans per comparationem minoris, q.d. si Jisraëlitæ qui te Deum suum profitentur & quorum hîc salus agitur me repulerunt, quid impius Parhho, qui ex hujus populi dimissione maximum damnum acciperet?

Præputiatus labiis] id est, balbus. balbis enim multæ superfluæ syllabæ excidunt, quæ velut præputiū essent amputandæ ut purus efficeretur sermo. 12 *Mandata*] cap. seq. 13 *Hi sunt*] Digressio ad finem usque capitis, qua Mosche suum & fratris genus describens docet ex quo & quoto Jahhakobi filio sint nati, & quibus parentibus: quæ ad pleniorem cognitionem historiæ pertinent. Ordine autem a seniore Jahhakobi filio incipit donec ad eum veniat ex quo descendit; illos autem leviter percurrit eos tantùm nominans qui cum Jahhakobo descenderant, Gen. 46. in suo verò genere non tantùm posteros Levi commemorat qui cum Jahhakobo descenderant, sed ulterius pergit, donec ad se & fratrem suum perveniat.

19 *Amitam*]id est, filiam Levi, ut supra 2.1.

20 *Filii verò*]hîc videretur fuisse Moschi subsistendum: sed tamen pergit recensere Leviticum genus, quia aliorum quoque notitia ad sequentes historias erat necessaria: ut Korachi Num.16. Mischaëlis & Elizaphanis Levit.10.4. filiorum Korachi Num.26.11. & in Psalmis passim, Nadabi & Abihu Levit.10. Elhhazaris Numer.20. Jthamaris 1.Regum.2.& Pinchasi Num.25.

b Heb. *sibi in uxorem*.

c Heb. *patrum Levitarum*.

25 *Per exercitus*] id est, catervatim, pro ratione locorum ubi habitaverant & unde ejiciebantur: nondum enim constituta fuerat respub. & in tribus distincta.

19 Accepit autem Hhamram Jocebedam 'amitam suam sibi in uxorem, quæ peperit ei
Aharonem & Moschen: anni verò vitæ
Hhamrami *fuerunt* centum triginta septem.
20 'Filii verò Jitzeharis, Korach, & Nepheg,
& Zicri.
21 Et filii Hhuzzielis, Mischaël, & Eltzaphan, & Sithri.
22 Postea accepit Aharon Elischebahham
filiam Hhamminadabi sororem Nachaschonis sibi in uxorem: quæ peperit ei Nadabum, & Abihu, & Elhhazarem, & Ithamarē.
23 Filii autem Korachi, Asir, & Elkana, & Abjasaph: hæ *sunt* familiæ *gentis* Korachææ.
24 Elhhazar quoque filius Aharonis accepit
sibi unam de filiabus Putielis, [b] *ut esset* sibi
uxor, quæ peperit ei Pinchasum: hi *sunt* primarii [c] paternarum familiarum Leviticarum
per familias suas.
25 Hic ille Aharon & Mosche, quibus edixit
Jehova, educite filios Jisraëlis e terra Ægypti 'per exercitus suos.
26 Ipsi iidem *sunt* qui allocuti sunt Parhhonem Regem Ægypti, ad educendum filios
Jisraëlis ex Ægypto: hic ille *est* Mosche & Aharon.

CAPUT VII.

Deus Moschen quamvis detrectantem urgens ut altera legationis parte fungatur, eum cum fratre contra obstinationem Regis præmunitum & signis instructū ad Parhhonem remittit: tum Rex præstigiis Magorum ad signum serpentis obstinatior factus, plaga aquarū in sanguinem versarum percutitur, nec tamen a pertinacia sua desistit Magorum fascino excæcatus.

1 *Fuit ergo*]hos tres versus historiæ series ostendit ad 7 caput pertinere. Hîc enim Deus tergiversationi Moschis respondens, mandato repetito eum ad alteram muneris sui partem fungendam detrudit.

2 *Ego sum Ieh.*] Confutat objectionem Moschis a constantia & efficacitate sua. q. d. consilium non muto, nam Jehova sum: repulsa verò Jisraëlitarum, Parhhonisve pertinacia liberationem populi non impediet aut remorabitur, nam facio ut etiam quæ non sunt existant.

3 *Præputiatus lab.*] ab insufficientia sua deprecatur: vide supra 6.12.

4 *Vide*]q.d. jam huic incōmodo remedium adhibui, suprà 4.16.

a Heb *propheta*.

5 *Loquitor*]Aharoni, ut supra 4.15.

6 *Ut multiplicem*] hanc conjunctionem sic accipiendam apparet ex 9.16. infra.

7 *Exercitus*] vide supra in 6.25. *Judiciis*] vide suprà in 6.5. 9 *Quemadmodum*]vide Gen.6.22. hæc autem per prolepsin continent quæcunq; infrà usq; ad cap.12. describuntur.

1 'FUIT ergo, qua die allocutus est Jehova Moschen in terra Ægypti,
2 Ut alloquente Jehova Moschen dicendo, 'ego *sum* Jehova: eloquere apud
Parhhonem Regem Ægypti omnia quæ ego
locuturus sum ad te:
3 Diceret Mosche coram Jehova, en ego
sum 'præputiatus labiis, quomodo ergo attēderet ad me Parhho?
4 Tum dixit Jehova ad Moschen, 'vide, constitueram te vice Dei Parhhoni: Aharonem
verò fratrem tuum, ut esset [a] interpres tuus.
5 Tu 'loquitor quæcunque præcepero tibi:
Aharon verò frater tuus alloquitor Parhhonem, ut dimittat filios Jisraëlis e terra sua.
6 Ego verò obdurabo cor Parhhonis, 'ut multiplicem signa mea & prodigia mea in terra
Ægypti.
7 Sed cùm non auscultante vobis Parhhone
apposuero manum meā ad Ægyptum, educam 'exercitus meos, populum meum, filios
Jisraëlis e terra Ægypti 'judiciis magnis.
8 Et experientur Ægyptii me esse Jehovam,
cùm extendero manum meam adversus Ægyptum: sic educam filios Jisraëlis e medio
ipsorum.
6 Quod fecit Mosche & Aharon: 'quemadmodū præceperat Jehova eis, sic fecerunt.
10 Mosche autem natus *erat* octoginta annos & Aharon natus octoginta tres annos,
cùm alloquerentur Parhhonem.
11 Allocutus enim est Jehova Moschen &
Aharonem, dicendo:
12 'Cùm alloquetur vos Parhho dicendo, edite pro vobis prodigium, tum edicito Aharoni, accipe baculum tuum & projice coram Parhhone: vertetur in 'draconem.
13 Veniens itaque Mosche & Aharon ad
Parhhonem, fecerunt ita ut præceperat Jehova: projecit enim Aharon baculum suum
coram Parhhone & coram servis ejus, qui
conversus est in draconem.
14 Tum vocavit etiam Parhho 'sapientes &
præstigiatores: feceruntq; ipsi quoq; Magi Ægypti suis incantationibus 'similiter.
15 Projecerunt enim 'quisque baculum suum, qui conversi sunt in dracones: sed 'deglutivit baculus Aharonis baculos eorum.
16 Attamen obfirmatum est cor Parhhonis,
ita ut non auscultaret illis, quemadmodum
'prædixerat Jehova.
17 Deinde edixit Jehova Moschi, 'aggravatum est cor Parhhonis, renuit dimittere populum hunc:
18 'I ad Parhhonem hoc mane, ecce egreditur ad aquam: & consistens e-regione ejus
ad ripam ipsius rivi, baculum qui versus fuerat in serpentem accipe in manu tua:
19 Et dicito ad eum, Jehova Deus Hhebræorum miserat me ad te ut dicerem, dimitte
populum meum ut serviant mihi in ipso deserto: sed ecce non auscultasti adhuc.
20 Ita ait Jehova, hac *re* experieris 'me esse
Jehovam, ecce ego percussurus sum baculo
hoc qui *est* in manu mea superficiem aquæ
quæ *est* in hoc rivo: sic convertetur in sanguinem.
21 Et pisces qui *sunt* in quovis rivo morientur, adeò ut fœteat rivus quisque: & 'defetiscentur Ægyptii *quærendo* quam bibant aquam ex aliquo rivo.
22 Dixit ergo Jehova ad Moschen, 'edic Aharoni, accipe baculum tuum, & extende
manum tuam 'operaturam in aquas Ægyptiorum, in 'flumina earum, in 'rivos earum, &
in 'stagna earum, denique in omnem congregationem aquarum illorum, ut convertantur in sanguinem: eritq; sanguis in tota
terra Ægyptiorum, etiam 'in *vasis* ligneis, &
in lapideis.
23 Fecerunt itaq; sic Mosche & Aharon, ut
præceperat Jehova: sublato enim baculo
suo percussit aquam quæ *erat* in eo rivo ante occulos Parhhonis & ante oculos servorum ejus: & conversæ sunt omnes aquæ
quæ *erant* in unoquoq; rivo in sanguinem.
24 Et piscibus qui erant in unoquoque rivo
mortuis fœtuit unusquisque rivus, adeò ut
non potuerint Ægyptii bibere aquam ex ullo rivo: erat enim sanguis ille per universam
terram Ægyptiorum.
25 Sed 'fecerunt similiter Magi Ægypti in-

12 *Cùm alloquetur*] iisdem signis jubet probare Parhhoni vocationem suam, quibus populo probaverant. vide supra cap.4.

Draconem]id est, serpentem, ut ver.15.

14 *Sapientes*] vide Gen.41.8.

Similiter]in speciem, ac non reipsa, nam oculos Aegyptiorum mentesq; perstringebant.

15 *Quisque*] duos nominat Apostolus 2.Tim. 3.8. forte præcipuos inter adversarios Moschis, quorum etiam Hebræi meminerunt in Talmud, de oblationibus cap.9.

Deglutivit] ut baculis amissis & præstigiis evanescentibus, Mosche & Aharon victores manerent & Parhho fieret inexcusabilis.

16 *Prædixerat*] suprà ver.6.

17 *Aggravatum*] id est, qui prius difficilis erat ad populum dimittendum, jam difficilior effectus est, opere meo quasi pondere accedente, ut difficilius quàm antè moveatur.

18 *I ad Par.*]hoc enim vel nocte vel summo diluculo edixisse videtur. q.d. sine mora hoc ipso mane mandatum exequere.

20 *Me esse Jehovam*] quem ignorare dixisti, suprà 5.2. Jam quia verbis & signis particularibus apud eum nihil præstabatur, ad plagas venitur, quarum hæc prima est. Ostendit autem se Jehovam esse non tantùm infligendo, sed etiam prænunciando plagas, quas prænunciatas ne ipse quidem Parhho possit effugere.

21 *Defetiscentur*] similem vide phrasin Gen.19.11. hinc autem collige Jisraëlitis non fuisse ademptum aquarum usum, ut fodere sicut Aegyptii cogerentur.

22 *Edic Aharoni*] nam per Aharonem denunciabantur & edebantur miracula suprà ver.4. & 13. itaque quod ver.18. Moschi mandatum est ut baculum in manu acciperet, fuit ut Aharoni traderetur. *Operaturam*]non enim eum jubet percutere omnes aquas Aegypti, sed eam quæ præsens erat percutiendo, divinam maledictionem inde in omnes aquas diffusam intrepidè testatam facere percussionis signo: Synecdoche. *Flumina*] fluenta, brachia, & ostia Nili. *Rivos*]colliquias & aquæ ductus arte humana paratos. *Stagna*] aquas resides ad lina maceranda, aquationem, & alios usus humanos. *In vasis*] ut solent aquæ per domos asservari ad privatos usus. 25 *Fecerunt*] ut suprà ver.14. Aquas autem sumpserunt e fossis quas cogebantur Aegyptii potus causa fodere, de quibus ver.27. nam alioqui solus Nilus Aegypto potum præbet teste Plinio lib.6. natu. hist. cap.29.

cantu-

cantationibus suis: quapropter obfirmatum
est cor Parhhonis, adeò ut non auscultaret
eis, quemadmodum prædixerat Jehova.
26 Avertens enim se Parhho rediit domum
suam, nec [b] adjecit animum suum ' etiam ad
istud.
27 Effodiebant autem omnes Ægyptii circa
rivum quemq; ad bibendũ aquam: quia non
poterant bibere ex aqua ullius rivi.
28 ' Ita completum est septiduum, postquam
' percussit Jehova rivum illum.

Caput VIII.

Parhhoni populum Dei pertinaciter detinenti secunda tertia & quarta plaga ranarum, pediculorum, ferociumq; animalium colluviei denunciata immittitur: qui nihilominus obdurato animo, licèt verbis aliter præ se ferat, in pristina pertinacia persistit.

1 Deinde edixit Jehova Moschi, i ad
Parhhonem & dicito ad eum: ita ait
Jehova, dimitte populum meum ut ser-
viant mihi.
2 Quòd si tu renues dimittere, ecce ego ver-
beraturus sum totam oram tuam ranis.
3 Nam abundè producet rivus quisq; ranas,
quæ ascendentes ingredietur domum tuam
& conclave cubilis tui, & in lectum tuum:
in [a] domos quoque servorum tuorum & in
domos populi tui, etiam in furnos tuos & in
mactras tuas.
4 Sic ' contra te, & contra populum tuum,
& contra omnes servos tuos ascendent hæ
ranæ.
5 Dixitque Jehova ad Moschen, edic Aha-
roni, extende manum tuam cum baculo tuo
' *operaturam* in ipsa flumina, in rivos, & in
stagna: ita fac ut ascendant ranæ super ter-
ram Ægyptiorum.
6 Itaque extendit Aharon manum suam *ope-
raturam* in aquas Ægyptiorum, & ascenden-
tes ranæ operuerunt terram Ægyptiorum.
7 Sed fecerunt ' similiter Magi ipsi incanta-
tionibus suis, fecerunt enim ut ascenderent
ranæ super terram Ægyptiorum.
8 Accersens autem Parhho Moschen & A-
haronem, dixit, supplices orate Jehovam ut
amoveat ranas istas a me & a populo meo:
& dimittam hunc populum ut sacrificẽt Je-
hovæ.
9 Dixit verò Mosche Parhhoni, ' gloriam as-
sume supra me: [b] ' intra quod tẽpus supplex
orabo ipsum pro te, & pro servis tuis, & pro
populo tuo, ut excindat ranas istas a te & a
domibus tuis? tantùm in unoquoque rivo
relinquantur.
10 Quo dicente, intra crastinum: dixit Mos-
che, secundum verbum tuum *fiet*, ut ' expe-
riaris neminẽ esse parẽ Jehovæ Deo nostro.
11 Tunc recedent istę ranæ a te & a domibus
tuis & a servis tuis & a populo tuo, tantùm
in unoqnoque rivo ' relinquentur.
12 Sic exivit Mosche & Aharon a Parhhone:
inclamavitq; Mosche Jehovam propter il-
las ranas quas imposuerat Parhhoni.
13 Fecit autem Jehova secundum sermonem
Moschis, nam mortuæ sunt ranæ e domibus,
& ex villis, & ex agris ipsis.

b Heb. *apposuit cor.*
26 *Etiam ad*] ut neque adjecerat animum ad baculum serpente commutatum ver. 14.
28 *Ita completum*] id est, postquam ita percussæ sunt aquæ, mutatæ in sanguinẽ manserunt totum septiduum, quo duravit labor Aegyptiorum in effodiendis aquis.
Percussit] id est, Aharone percutiente in sanguinem convertit.

a Heb. *domum.*

4 *Contra te*] contra Jisraëlitas verò minimè.

5 *Operaturam*] vide supra 7.22.

7 *Similiter*] vide supra 7.25.

9 *Gloriam assume*] q. d. etsi non debetur tibi hæc gloria, ut præscribas mihi tẽpus quo ranas a te auferri vis, per me tamen assumas licet: sic obiter pungit Parhhonẽ, qui frustra in suis Magis gloriatus erat. duobus præterea locis hæc locutio (idque hoc sensu) legitur Judic. 7.2. & Jescha. 10.14.
b Heb. *ad quando.*
Intra quod] q. d. præscribe tempus quantumvis sit exiguum, ut illustrior sit divina virtus.
10 *Experiaris*] ac proinde has inexcusabilis.
11 *Relinquentur*] ut ibi erant ante immissam plagam.

14 Quas colligebant Ægyptii [c] acervatim,
adeò ut fœteret ipsa terra.
15 Sed cùm vidit Parhho aliquam esse respi-
rationem, ' aggravans cor suum non auscul-
tavit eis, quemadmodum ' prædixerat Je-
hova.
16 Quamobrem dixit Jehova ad Moschen,
edic Aharoni, extende baculũ tuum & per-
cute pulverem terræ: ut convertatur in pe-
diculos per totam terram Ægyptiorum.
17 Qui fecerunt ita: extendens enim Aharon
manum suam cum baculo suo percussit pul-
verem terræ, & extitit pediculorum copia
in hominibus & in jumentis: ' totus pulvis
terræ erant pediculi in tota terra Ægyptio-
rum.
18 Laborantes verò similiter Magi incanta-
tionibus suis ut producerent pediculos, non
potuerunt: sic fuit illa pediculorum multi-
tudo in hominibus & in jumentis.
19 Et quamvis diceret Magi ad Parhhonem,
' digitus Dei hic *est*, obfirmatum tamen est
cor Parhhonis ut non auscultaret illis, quẽ-
admodum prædixerat Jehova.
20 Deinde edixit Jehova Moschi, maturè sur-
ge hoc mane, & te sistens coram Parhhone
(ecce egreditur ad aquam) dicito ad eum:
ita ait Jehova, dimitte populum meum ut
serviant mihi.
21 Nam nisi dimittas populum meum, ecce e-
go immissurus sum in te & in servos tuos, &
in populum tuum, & in domos tuas quãdam
' colluviem *animalium*: adeò ut impleantur
domus Ægyptiorũ illa colluvie *animalium*,
atque etiam tellus ipsa super quam illa *ani-
malia* erunt.
22 Sed excipiam in die illo terram Goschenis
in qua populus meus moratur, ut non sit ibi
colluvies *animalium*: quo cognoscas ' me Je-
hovam esse ' in medio hujus terræ.
23 Sic ponam [d] redemptionis indicium in-
ter populum meum & inter populum tuum:
intra crastinum futurum est signum hoc.
24 Fecitque Jehova sic: advenit enim collu-
vies *animalium* ' gravis in domum Parhho-
nis & domum servorum ejus, adeò ut in tota
regione Ægyptiorum corrumperetur terra
ab ista colluvie *animalium*.
25 Tunc accersens Parhho Moschen & Aha-
ronem, dixit, euntes sacrificate Deo vestro
in hac terra.
26 Dixit verò Mosche, non convenit sic face-
re: nam quod abominationi est Ægyptiis
' *fortassis* sacrificaturi sumus Jehovæ Deo
nostro: ' si sacrificaremus id quod est abo-
minationi Ægyptiis ante oculos eorũ, nón-
ne lapidaturi essent nos?
27 ' Itinere tridui liceat nobis ire in ipsum
desertum, ut sacrificemus Jehovæ Deo no-
stro, quemadmodum edixerit nobis.
28 Dicenti autem Parhhoni, ego dimittam
vos ut sacrificetis Jehovę Deo vestro in ipso
deserto, tantummodo [e] ullo pacto ne lon-
gius abeatis: supplices orate ' pro me.
29 Dixit Mosche, ecce ego mox egressus abs
te supplex orabo Jehovam ut recedat hæc
colluvies *animalium* a Parhhone, a servis e-
jus, & a populo ejus cras: tantummodò ne
' pergat Parhho illudere, non dimittendo
populum istum ad sacrificandum Jehovæ.

c Heb. *acervos acervos, id est, permultos acervos: vide in Gen.* 14.10.
15 *Aggravans*] id est, seipsum in pertinacia cõfirmans statuit se præbere inexorabilem: vide suprà 7.17.
Prædixerat] suprà 7.6.
17 *Totus pulvis*] id id est, ubique in eo regno fuerunt pediculi pulveri terræ commixti: hyperbole.

19 *Digitus Dei*] virtus Dei non humana industria facit hoc: sic horum confessione Parhho fit inexcusabilis, sut 1. Schem. 6.9.
21 *Colluviem animalium*] damnum afferentium: illis enim corrumpebatur terra, & AEgyptii absumebantur infra vers. 24. & Psal. 78.45. alioqui non fuisset plaga.
22 *Me Jehovam*] ut suprà 5.2. & 7.20.
In medio] id est, autorẽ plagarum quibus hæc terra afficitur.
d Heb. *redemptionem: sic circumcisio fœdus & signum dicitur Gen. 17. parva pecus Pesach, infrà 12. arca fœderis Deus, Psal. 24. & alibi: Synecdoche.*
24 *Gravis*] numerosa, ut Gen. 13.2. & 50.9.
26 *Fortassis*] verbum hoc dubitantis esse apparet ex eo quòd apertè dicit se ignorare quibus rebus futurum est ut serviant Jehovæ infrà vers. 27. & 10.26.
Si sacrificaremus] Ratio: AEgyptii non tantum à sacrificiis, verùm etiam a cæde istarum rerum abhorrent: ideoque gravissimum nobis periculum ab AEgyptiis immineret.
27 *Itinere*] concludit a mandato Dei minimè discedendum, ut suprà 5.3.
28 *Pro me*] ut amoveatur hæc plaga, ut suprà vers. 8.
29 *Pergat Parhho*] ut cœpit in ranarum plaga, suprà ver. 15.

30 Egressus ergo Mosche a Parhhone, cùm
supplex oraret Jehovam:
31 Fecit Jehova secundum verbum Moschis:
nam recessit colluvies ista *animalium* a Par-
hhone, a servis ejus, & a populo ejus, ne u-
num quidem relictum est.
32 Attamen * aggravavit Parhho cor suum
etiam hac vice, neque dimisit populum
hunc.

32 *Aggravavit*] ut supra ver. 15.

Caput IX.

Parhhoni obfirmato tres aliæ graviores plagæ, pestis, ulcera, & grando, denunciatæ immittuntur, quarum tertiâ illi extorquetur quidem qualiscunq; sui peccati & suorum, ac justitiæ Dei confessio: sed tamen ad obstinatum suum ingenium redit.

1 DEINDE edixit Jehova Moschi, i ad
Parhhonem, & dicito ad eum: ita ait
Jehova Deus Hhebræorũ, dimitte po-
pulum meum ut serviant mihi.
2 Quòd si tu renues dimittere, & adhuc tu vi
retinebis eos:
3 Ecce * manus Jehovæ futura est in pecus
tuum quod *erit* in agro, in equos, in asinos,
in camelos, in armenta: & in greges: pestis
gravis valdè.
4 Discrimen autem ponet Jehova inter pecus
Jisraëlitarum & inter pecus Ægyptiorum:
non enim morietur ex omnibus *quæ sunt* fi-
liorum Jisraëlis quicquam.
5 Constituitque Jehova certum tempus, di-
cendo, cras facturus est Jehova rem istam in
hac terra.
6 Fecit itaque Jehova rem illam postero die,
adeò ut moreretur omne pecus Ægyptiorũ:
de pecore verò filiorum Jisraëlis ne unum
quidem moriebatur.
7 Et quamvis mittẽs Parhho *observaret* quòd
ecce non moriebatur e pecore Jisraëlita-
rum vel unum: tamen aggravatum est cor
Parhhonis, neque dimisit populum.
8 * Quapropter edixit Jehova Moschi & A-
haroni, sumite vobis [a] plenos pugnos vestros
favilla fornacis: quam spargat Mosche ver-
sus cœlum ante oculos Parhhonis:
9 Et erit in * pulvisculum *spargentem sese* per
omnem terram Ægypti: eritque super ho-
mines & super jumenta in ulcus [b] * erum-
pens * *multis* pustulis in tota terra Ægyptio-
rum.
10 Accepta itaque favilla cujusdam fornacis
steterunt coram Parhhone, sparsitque illam
Mosche versus cœlum: sic fuit ulcus, pustu-
læ multæ, *quibus* erumpebat in hominibus &
jumentis:
11 Adeò ut non possent ipsi Magi consistere
coram Mosche propter illud ulcus: erat e-
nim ulcus illud in ipsis Magis, ut in tota Æ-
gypto.
12 Sed obfirmavit Jehova cor Parhhonis, ut
non auscultaret eis, quemadmodum * præ-
dixerat Jehova Moschi.
13 Deinde dixit Jehova Moschi, maturè sur-
gens hoc mane te siste coram Parhhone: ac
dicito ad eum, ita ait Jehova Deus Hhe-
bræorum, dimitte populum meum ut ser-
viant mihi.
14 Quoniam * hac vice ego immissurus sum

3 *Manus Jehovæ*] id est, pestis à Deo irato immissa, ut finis versus explicat.

8 *Quapropter*] hæc plaga sicut & tertia suprà 8. 16. & nona infrà 10. 21. sine denunciatione immissa est.

a Heb. *plenitudinẽ pugnorum vestrorum.*

9 *Pulvisculum*] id est, non subsidebit, sed velut flos tenuissimus pulveris huc illuc volitabit, & diffundetur per totã AEgyptum.

b Heb. *florens, vel pullulans: sic ver. 10.*

Erumpẽs] nondum maturum, quo tempore dolorem affert gravissimum.

Multis pustulis] q. d. non unum in unoquoque, sed multa.

12 *Prædixerat*] suprà 4. 21.

14 *Hac vice*] jam nunc, & in posterum.

* omnes plagas meas * in cor tuum, & in ser-
vos tuos, & in populum tuum, ut experiaris
non esse parem mihi in universa terra.
15 Modò enim cùm extendi manum meam,
* percussissem etiam te & populum tuum pe-
ste illa: sic fuisses excisus de terra.
16 Veruntamen propterea feci ut restares, ut
* ostendam *in* te virtutem meam: & ut * *po-
pulus meus* enarret nomen meũ in tota terra.
17 Adhuc tu teipsum extollis in populũ meũ,
ut non dimittas eos?
18 Ecce ego demittam pluviam sub hoc tem-
pus cras, & grandinem gravem valdè, cui
par non fuit in Ægypto ex quo die fundata
fuit usque adhuc.
19 Nunc itaque [c] mitte * congregatum pecus
tuum & quicquid *est* tibi in agro: quicunque
homo aut jumentum invenietur in agro, ne-
que receptus fuerit in domum, descenden-
te super eos illa grandine, utiq; morientur.
20 Quisquis ex servis Parhhonis timuit verbũ
Jehovæ, fecit ut confugerent servi sui, & pe-
cus suum in domos:
21 Quisquis verò non adjecit animum suum
ad verbum Jehovæ, reliquit quoque servos
suos, & pecus suum in agro.
22 Edixit ergo Jehova Moschi, extende ma-
num tuam versus cœlum, ut sit grando in to-
ta terra Ægyptiorum: super homines, & su-
per jumenta, & super omnes herbas agri in
terra Ægyptiorum.
23 Et extendente Mosche baculum suum ver-
sus cœlum, Jehova edidit * sonos & grandi-
nem, & obibat ignis per terram: ita demisit
Jehova Deus pluviam cum grandine super
terram Ægyptiorum.
24 (Erat autem grando & ignis [d] qui se ac-
cendebat in medio illius grandinis, gravis
admodum: cui par non extitit in tota terra
Ægypti, ex quo fuit gentis *alicujus*)
25 Cæciditque illa grando in tota terra Æ-
gyptiorum quicquid *erat* in agro tam homi-
nes quàm jumenta: omnem quoq; herbam
agri læsit illa grando, & omnem arborem a-
gri fregit.
26 Tantummodo in terra Goschenis, ubi *erãt*
filii Jisraëlis, non fuit grando.
27 Quapropter mittens Parhho qui accerse-
ret Moschen & Aharonẽ, dixit ad eos, * pec-
cavi hac vice: Jehova justissimus, ego verò
& populus meus improbissimi *sumus*.
28 Supplices orate Jehovam (nam satis *est*) ne
pergant esse soni Dei & grando: tum dimit-
tam vos, & non [e] ultra manebitis.
29 Dixit verò ad eũ Mosche, cùm egressus hac
civitate expandero manus meas ad Jehovã,
soni illi cessabunt & grando non erit am-
plius, & experieris Jehovæ esse terram hãc.
30 De te autẽ & servis tuis, novi quòd * non-
dum timebitis ob præsentiam Jehovæ Dei.
31 Linum autem & hordeum læsum fuit, quia
[f] hordeum in culmũ *assurrexerat*, & linum in
calamum:
32 Triticum verò & zea non erant læsa, eo
quòd [g] latentia erant *sub terra*.
33 Itaque Mosche a Parhhone egressus urbe,
expandit manus suas ad Jehovam: cessave-
runtque soni illi & grando, & pluvia non est
effusa in terram.
34 Parhho autem videns cessasse pluviam il-
lam

Omnes plagas] reliquas, quibus adhuc mittẽdum populum cogendus es.

In cor] id est, ita graviter & altè, ut tuum ipsius cor transverberent, non leviter pungant velut extremam cutem.

15 *Percussissem*] nam pecus tantum percusserat vers. 3. & 6. Reddit autem rationem cur eadem plaga homines non percusserit.

16 *Ostendam in te*] ita intelligẽdum esse ostendit Mosche infrà 14. 17. & 18. & Apostolus Rom. 9. 17. cujusmodi reperiuntur multa.

Populus meus] ita vertendum docet Mosche infrà 10. 2. Apostolus autem activum passivè reddidit, evidentiæ & sensus rationẽ habẽs quia duo illa sunt ἀντίστροφα.

c Heb. *mitte, congrega.*

19 *Congregatum*] duabus de causis hoc indicit, tum ut eum evinçat sua beneficentia cum ingrato ejus animo certans, tum ut magnitudinem futuræ grandinis amplificet. q. d. si unquã rebus tuis in agro metuendum fuit, iam certè est.

23 *Sonos*] id est, tonitrua, ut infrà 19. 16.

d Heb. *qui se accipiebat.*

27 *Peccavi hac vice*] id est, nunc demum cogor fateri me peccasse, & Jehovæ justitiam, mihi verò ac meis improbitatem tribuere.

e Heb. *addetis manere.*

30 *Nondum timebitis*] ut confirmatur eventu vers. 35.

f Heb. *hordeum erat culmus, & linum calamus.*

g Heb. *obscura, illa erant, nondum prodierant.*

lam & grandinem & sonos, pertexit pecca-
re: aggravavit enim cor suum, ipse & servi
ejus,
35 Adeò ut obfirmato corde Parhho non di-
mitteret filios Jisraëlis: quemadmodum
'prædixerat Jehova [b] per Moschen.

Caput X.

Mosche plenius a Deo de pertinacia Parhhonis monitus & confirmatus, unam ei plagam denunciat, duas immittit, locustarum & tenebrarum: quarum priore in confessionem peccati, altera verò in gravissimas contra Moschen minas erumpit.

1 'DEINDE edixit Jehova Moschi, i ad
Parhhonem: quamvis ego aggrega-
verim cor ejus & cor servorum ejus,
ut edam signa mea hæc in medio ejus,
2 Et ut enarres [a] audiente filio tuo & filio
filii tui, quæ præclarè gessero in Ægypti-
os, & signa mea quæ edidero in eis: 'ita
cognoscatis me esse Jehovam.
3 Veniens itaque Mosche & Aharon ad Par-
hhonem, dixerunt ad eum, sic ait Jehova
Deus Hhebræorum, quousque renuis 'abji-
cere te ob præsentiam meam? dimitte po-
pulum meum, ut serviant mihi.
4 Quòd si tu renues dimittere populum me-
um, ecce ego inducturus sum cras locustas
in oram tuam:
5 Quæ operient [b] aspectum terræ, ita ut non
possit quisquam videre terram: absument-
que 'residuum quod evasit, quod relictum
est vobis a grandine, etiam absument om-
nem arborem, quicquid oritur vobis ex agro:
6 Prætereà implebunt domos tuas, domos-
que omnium servorum tuorum, denique
domos omnium Ægyptiorum, qualem *pla-
gam* non viderunt patres tui, aut patres pa-
trum tuorum, a die quo extiterunt super
terram usque in diem hunc: deinde aver-
tens se exibat a Parhhone.
7 Sed cùm dixissent servi Parhhonis ad eum,
quousque erit hic nobis 'in laqueum? 'di-
mitte hos homines ut serviant Jehovæ Deo
suo: an nondum cognoscis periisse Ægyp-
tum?
8 Reductus est Mosche & Aharon ad Par-
hhonem: qui dixit ad eos, [c] ite servitum
Jehovæ Deo vestro: '[d] quinam *sunt* illi qui
abituri sunt?
9 Dicente verò Mosche, cum pueris nostris
& cum senibus nostris abeundum est nobis,
cum filiis nostris & cum filiabus nostris,
cum gregibus nostris & cum armentis no-
stris abeundum est nobis, quia festum Je-
hovæ 'nobis *indictum est*.
10 Dixit ad eos, 'Ita sit Jehova vobiscum, ut
sum, dimissurus vos & parvulos vestros: con-
syderate, nam 'malũ *est* ante faciem vestrã.
11 Non ita *fiet*, ite nunc qui viri *estis* & ser-
vite Jehovæ, nam 'id vos postulabatis: sic
'expulit eos a facie Parhhonis.
12 Tunc edixit Jehova Moschi, extende ma-
num tuam contra terram Ægyptiorum
pro locustis, ut ascendant super universam
terram Ægyptiorum: & absument omnem
herbam ejus terræ, quicquid reliquerat
grando illa:
13 Extendente ergo Mosche baculum suum
contra terram Ægyptiorum, Jehova addux-
it '[e] Eurum in eam terram toto die illo & to-
ta illa nocte: mane erat cùm Eurus ille ap-
portasset locustas.
14 Et ascendentes locustæ illæ super univer-
sam terram Ægyptiorum, resederunt in
tota terra Ægyptiorum [f] numerosæ valde:
ante eas non fuerunt sic locustæ ut hæ, &
'post eas non sunt futuræ sic.
15 Operiebant enim aspectum totius terræ
illorum, ita ut obscuraretur terra, absume-
bantque omnem herbam terræ illorum,
& omnem fructum cujusvis arboris, quic-
quid residuum fecerat grando illa: neque
residua facta est ulla viriditas in ulla arbore
aut in herba agri per totam terram Ægyp-
tiorum.
16 Quapropter Parhho [g] festinanter accer-
sens Moschen & Aharonem, dixit, 'pecca-
vi in Jehovam Deum vestrum & 'in vos.
17 Sed nunc, condona quæso peccatum me-
um 'tantùm hac vice: & supplices orate Je-
hovam Deum vestrum, ut amoveat a me
tantummodò 'mortem hanc.
18 Quamobrem *ille* egressus a Parhhone, cũ
supplex orasset Jehovam,
19 [h] Immisit ex adverso Jehova ventum [i] Oc-
cidentalem vehementem valdè, qui sub-
latas locustas illas 'defixit in 'mare algo-
sum: non relicta est locusta una in tota ter-
ra Ægyptiorum.
20 Sed 'obfirmavit Jehova cor Parhhonis, ita
ut non dimitteret filios Jisraëlis.
21 Deinde edixit Jehova Moschi, extende
manum tuam versus cœlum, ut sint tenebræ
super terram Ægyptiorum, & '*quivis* palpa-
re possit tenebras.
22 Extendente itaque Mosche manum suam
versus cœlum, extiterunt tenebræ caligi-
nosæ in tota terra Ægyptiorũ tribus diebus.
23 'Non videbant [k] alter alterum, neque sur-
gebant ullus a loco suo tribus diebus: at
omnibus filiis Jisraëlis erat lux in habitati-
onibus eorum.
24 'Deinde accersivit Parhho Moschen, ac
dixit, euntes servite Jehovæ, tantùm greges
vestri & armenta vestra 'sistuntor: etiam
parvuli vestri abeunto vobiscum.
25 Sed dixit Mosche, etiam tu permissurus es
in manu nostra victimas & holocausta, quæ
faciamus Jehovæ Deo nostro.
26 Ideò etiam pecora nostra eant oportet
nobiscum, non relinquetur *vel* ungula, quia
ex eis accepturi sumus ut serviamus Jeho-
væ Deo nostro: nam nos ignoramus 'quo
'colere nos oportebit Jehovam, donec per-
venerimus illuc.
27 Obfirmavit verò Jehova cor Parhhonis,
adeò ut nollet dimittere eos:
28 Nam dixit ei Parhho, apage a me: cave
tibi, [l] ne deinceps intuetor faciem meam,
nam quo die intuitus fueris faciem meam,
morieris.
29 Cui dixit Mosche, 'rectè locutus es: non
amplius deinceps intuebor faciem tuam.

35 *Prædixerat*] utrumq; cessationem plagæ, & pertinaciã Parhhonis, suprà ver. 29. & 30.
b Heb. *per manum Moschis: vide suprà 4. 13.*

a Heb. *in auribus filii tui, &c.*
2 *Ita cognoscatis*] finis summus, quò duo præcedentes referuntur.
3 *Abjicere te*] id est, meis ferulis emẽdari, & te obsequio meo submittere.
b Heb. *oculum, ut etiam infrà ver. 15. & Numer. 22. 5. Metonymia.*
5 *Residuum*] triticum & zeam, de quibus suprà 9. 32. & reliqua a grandine relicta.
7 *In laqueum*] jam enim aliquoties a Mosche icti haud secus sibi ab eo metuunt, quàm aves a laqueo.
Dimitte hos] concedens quod petunt.
c Heb. *ite servite, ut infrà ver. 24.*
8 *Quinam sunt*] q. d. non omnibus sum concessurus, sed quibusdam tantùm, qui explicantur ver 11. eosque nominatim volo cognoscere.
d Heb. *quis & quis abituri.*
9 *Nobis*] subaudi omnibus, nam hæc est superiorum ratio.
10 *Ita sit Jehova vob.*] id est, propitius vobis adsit. q. d. non dimittam ut petitis: sed dum se illis malè precari putat, imprudens bene precatur.
Malum est] interminatur malum & præsens esse denunciat, nisi porrò sibi molestiam afferre desinant.
11 *Id vos postul.*] q. d. vos ab initio nõ amplius postulabatis.
Expulit] Parhho & aulicorum quisque, quorum consensum ut exprimeret Mosche, singulari verbo usus est: sic enim fore prædixerat Deus suprà ver. 1.

13 *Eurum*] in illis regionibus vehemẽtissimum, adeo ut maximas naves diffringat Psal. 48. 8. quamobrem eo mare rubrum Jisraëlitis pervium reddidit Deus, infrà 14. 21.
e Heb. *ventum Orientalem.*
f Heb. *graves.*
14 *Post eas*] id est, nunquam erunt usquam nam ut taceamus multas simul fuisse species Psal. 78. 46. & 105. 34. tanta fuit earum copia, ut aspectum terræ adimeret. Quod autem describitur Joël. 1. 2. 3. & 4. alia ratione, fuit incomparabile, tum quod aliæ species aliis successerunt, tũ quia per aliquot annos flagellum duravit.
g Heb. *festinavit accersere.*
16 *Peccavi*] ex flagelli acerbitate, non detestatione peccati in hanc vocem erumpit: quare sublato flagello statim ad ingenium redit.
In vos] deludendo vos sæpe, & a conspectu meo extrudendo.
17 *Tantùm hac*] q. d. nisi promissum cõstanter præstabo, ne deinceps parcas.
Mortem hanc] id est, mortiferam hanc plagam, & alimenta omnia exedentem: metonymia.
h Heb. *convertit.*
i Heb. *maris, vide Gen. 3.*
19 *Defixit*] id est, magno impetu dejecit, ut ibi suffocarentur ac non emergerent.
Mare algosum] id est, Erythræum sive rubrum: ita ipsum scripturæ vocant passim, quòd in eo alga plus quàm in aliis nascatur: vide Plinium lib. 13. natur. hist. cap. ultimo.
20 *Obfirmavit*] ut Moschi prædixerat suprà ver. 1.
21 *Quivis palpare*] præ earum densitate: hyperbole, qua designantur solito longè densiores tenebræ, ut declarat ver. sequens.
23 *Non videbant*] densitas enim aëris tenebrosi etiam ignem impediebat ne lucem subministraret eis.
k Heb. *vir fratrẽ suũ.*

24 *Deinde*] post triduanas tenebras, inductus a consiliariis suis qui tunc adsuerunt, ut ostenditur infrà 11. 8. *Sistuntor*] pignori, ut de vestro reditu certiores simus. 26 *Quo colore*] i. quibus generibus, & quo numero animalium. l Heb. *ne addas intueri: sic ver. 29.* 29 *Rectè loc.*] non approbat quod Parhho dicit: sed ei insultat, & id ipsum quod dicebat Parhho eventurũ quidem, at longè aliter quã putabat dicens, vim extremæ plagæ (quam mox denunciaturus est) ei prænunciat.

CAPUT XI.

Mosche ad Parhhonem non amplius rediturus, postremam ipsi plagam de primogenitorum nece ex Dei mandato denunciat, & vehementi ira commotus discedit.

1 DIXERAT enim Jehova ad Mos-
chen, adhuc plagam unam inducam
super Parhhonem & super Ægyptios,
postmodù dimittet vos hinc: cùm dimittet,
ad unum ª celeriter expellet vos hinc.
2 Loquere nunc ᵇ audiente hoc populo, ut
petant quisque ab amico suo, & quæque
ab amica sua, supellectilia argentea supel-
lectiliaque aurea:
3 ᶜ Reddiderat que Jehova gratiosum popu-
lum illum ante oculos Ægyptiorum: eti-
am virum illum Moschen, magnum valde in
terra Ægypti ante oculos servorum Par-
hhonis & ante oculos ipsius populi.)
4 Præterea dixit Mosche, ita ait Jehova, cir-
citer medium hujus noctis ego egressurus
sum per medium Ægypti:
5 Et morietur omnis primogenitus in terra
Ægyptiorum, a primogenito Parhhonis
qui sessurus erat super thronum ejus, usque
ad primogenitum ancillæ quæ *est* post mo-
las: etiam omne primogenitum jumenti.
6 Itaque erit clamor magnus in tota terra
Ægyptiorum, ᵈ cujusmodi non fuit editus,
& cujusmodi non deinceps erit.
7 At apud omnes filios Jisraëlis non move-
bit canis linguam suam, contra ullum homi-
nem aut jumentum: ut cognoscatis quan-
tum discrimen ponat Jehova inter Ægyp-
tios & inter Jisraëlitas.
8 Tunc descendentes omnes servi tui isti ad
me incurvabunt se mihi, dicendo, exi tu &
totus iste populus ᵉ qui tua vestigia sequi-
tur, & posteà exibo: sic exivit a Parhho-
ne, ᶠ accensus ira.
9 Quemadmodum dixerat Jehova ad Mos-
chen, non auscultabit vobis Parhho, ut mul-
tiplicem prodigia mea in terra Ægypti:
10 Ita Mosche & Aharone edentibus illa ip-
sa prodigia omnia coram Parhhone, obdu-
ravit Jehova cor Parhhonis, adeò ut non
dimiserit filios Jisraëlis e terra sua.

1 *Dixerat*] prædixerat quidem de plaga suprà 4.23. de missione & spoliis suprà 3.20. & sequent. sed eadem repetierat Deus antequam postremò ad Parhhonē rediret Mosche: quapropter dicit, adhuc plagam unam. *Celeriter expellet*] inf. 12.31. & sequent. a Heb. *expellendo expellet*. b Heb. *in auribus populi*. 2 *Amico*] Aegyptio & Aegyptia, suprà 3.22. c Heb. *dederat gratiam illius populi, ut suprà 3.21.* 3 *Etiam virum*] q.d. hinc factum est ut nihil contra ipsum Parhho tentaverit. *Ipsius populi*] Aegyptii. 5 *Primogenitum ancillæ*] i. infimum: per ancillam enim intelligit mancipium infimæ servitutis: vide infrà 12.29. *Post molas*] trusatiles, quas qui circūagunt, non præcedunt sed sequuntur, brachiis & toto corpore obnixè trudentes. d Heb. *Est Enallage generis, quia Mosche conjunctum de flagelli gravitate, & clamoris ex eo magnitudine loquitur: quæ diversi sunt generis. Sic Gen. 4.7.* 7 *Non movebit*] q.d. tanta erit quies & tranquillitas, ut ne canis quidem (qui minimo alioqui strepitu excitari solet) sit oblatraturus: proverbiale dictum, ut Jehosch. 10.24. 8 *Servi tui*] consiliarii & ministri, ut annotavimus suprà 10.24. e Heb. *qui est in pedibus tuis: pes pro vestigio μετωνυμικῶς, ut Judic. 4.10. & alibi.* *Exibo*] ex Aegypto. f Heb. *cum accensione iræ, ut 1. Schemu. 20. 34.* 9 *Quemadmodum*] Conclusio superiorum quinque capitum, evenisse ut Deus prędixerat suprà 3.9. & sequentibus cap. Moschen verò & Aharonem sicut Deus præceperat fecisse.

CAPUT XII.

Deus mox populum suum educturus, novam anni rationem, Paschalis victimæ sacramentum, & azymorum panum ritum instituit: Jisraëlitarum domos illius victimæ sanguine notatas præterfilit, Ægyptios primogenitis eorum interemptis cogit ut omnes Jisraëlitas cum suis facultatibus & ipsorum spoliis quàm citissimè dimittant: & Jisraëlitas eductos ad secundam stationem perducit.

1 ALLOCUTUS autem fuerat Jehova
Moschen & Aharonem, in terra Æ-
gypti, dicendo,
2 Hic mensis vobis principium mensium, pri-
mus esto vobis inter menses cujusq; anni.
3 Alloquimini totam congregationem Jisra-
ëlis dicendo, in ipso decimo *die* mensis hu-
jus, ut accipiant sibi quisque parvam pecu-
dem pro familia paterna, parvam pecu-
dem pro quaque familia.
4 Si verò minor fuerit aliqua familia, quàm
ut sit ª par edendæ parvæ pecudi, accipiat
ipse *pater familiàs* & vicinus ejus qui proxi-
mus *est* domui ejus *parvam pecudem* pro nu-
mero animarum: quisque ᵇ pro ratione
cibi sui numerabitis ad ipsam parvam pecu-
dem *comedendam*.
5 Parva pecus integra, mascula, annicula
esto vobis: *eam* ex ovibus aut ex capris ac-
cipitote.
6 Sitque apud vos in custodia, usque ad de-
cimum quartum diem huius mensis: tum
jugulanto eam totus cœtus congregatio-
nis Jisraëlis inter duas vesperas.
7 Deinde accipientes ex ipsius sanguine, im-
ponunto duobus postibus & superliminari,
in domibus illis in quibus esuri sunt ip-
sam.
8 Comedunto verò carnem illius ea ipsa no-
cte: comedunto eam assam igne, & azymos
panis cum *herbis* amaris.
9 Ne comedatis ex ea crudum *quicquam*, aut
coctile coctum in aqua, sed assum igne, ca-
put ejus cum cruribus ejus, & cum intestinis
ejus.
10 Neque reliquum faciatis ex ea *quicquam*
usq; mane: quod autem reliquum fuerit ex
ea usque mane, igne comburitote.
11 Ita verò comedite eā, lumbis vestris suc-
cinctis, calceamentis vestris ad pedes ve-
stros, & baculo vestro in manu vestra:
sed comedite eam cum festinatione, ᶜ Pas-
cha est Jehovæ.
12 Transiturus enim sum per terram Ægyp-
ti ea ipsa nocte, & percussurus omne pri-
mogenitum in terra Ægypti ab hominibus
usque ad jumenta: & in omnes Deos Æ-
gyptiorum exerciturus judicia, ego Je-
hova.
13 Erit autem sanguis ille pro vobis in sig-
num super illas domos ubi eritis, ut videns
sanguinem illum transeam præter vos: sic
non erit in vobis plaga ᵈ exitialis, cùm cæ-
dam *primogenita* in terra Ægypti.
14 Quamobrem erit dies iste vobis in mo-
nimentum, ut celebretis ipsum, *diem* festum
Jehovæ: per ætates vestras statuto

1 *Allocutus*] ante triduanas tenebras, ut evincit ver. 6. nam Pesach ex grege seligunt quatriduo antequàm mactetur: quod facere non potuissent, nisi inter hoc mā-datum seponendi mactandiq; Pascha, & Paschatis tempus infrà ver. 28. quatriduū intercessisset, triduum tenebrarum, & dies sequens, quo Mosche cum Parhhone postremò locutus, cædem primogenitorum proxima nocte futuram denunciavit; suprà 10. & 11.

2 *Cujusque anni*] sacri videlicet, hoc est, ad redemptionē & rationem festorum pertinentis: nam respectu Jubilæi, intermissionis terræ, atq; proventuum, hoc est, civilis anni aliud erat initium, nimirum a septimo mense, ut apparet infrà 23. 11. & 16. & 34. 22. & Levitici 25.9. 3 *Familia paterna*] id est, tota alicujus hominis cognatione, quę in multas familias ferè distributa est. *Quaque familia*] quæ sufficiet ad totā pecudem eadem nocte edendam. a Heb. *superior parva pecude*. 4 *Pro ratione cibi*] id est, singuli patresfam. pro numero suorum domesticorum, & ratione victus eorum, ut infrà 16.17. b Heb. *secundum comedere suum*. 5 *Annicula*] quæ annum non excesserit, etiamsi præcisè annum minimè complevisset: nam apta incipiebat esse inde ab octavo die: vide infrà 23. 19. 6 *Sitq; apud vos*] seponitor a reliquo grege penes vos. *Jugulanto*] quisque suam. *Duas vesperas*] id est, duas vespertini temporis extremitates, quarum prior ad finem diei inclinantis pertinet, ut apparet ex ver. 18. posterior ad principiū noctis, quo sequens dies inire dicitur Gen. 1.5. 7 *Imponunto*] causam vide infrà ver. 13. nam temporarium hoc mandatum fuit illius tantùm paschatis, quod ante redemptionem celebrarunt. *In quibus*] nam intra illas ea nocte se continere jubentur infrà ver. 22. 8 *Cum herbis amaris*] in monimentum amaræ servitutis, qua ab Aegyptiis pressi fuerant, suprà 1.14. 9 *Crudum*] aut crudum, aut non satis coctum, nam utrumque vox Hhebræa significat. *Caput ejus cum*] id est, integrum assatum, non autem per partes: nam ne tum quidem cum assata erat, per partes foras efferri sinebat, infrà ver. 46. 10 *Usque mane*] nam ad primam noctem illius festi hæc ceremonia pertinebat, infrà ver. 42. *Igne comburitote*] ne ad alios usus præter institutum adhibeatur. 11 *Ita verò*] Quatuor hæc ad istud tantùm Pascha pertinent, quod in Aegypto celebrarunt; quapropter in institutione anniversarii ritus Paschatis neque hæc repetuntur, neque sanguinis aspergendi mandatum, de quo suprà ver. 7. neque egrediendi interdictū, quod habetur infrà ver. 22. ac proinde Christum in celebratione Paschatis discumbentem, & post esum ejus in hortum exeuntem (ut Evangelistę tradunt) minimè contra Legem venisse constat. c Heb. *Pesach, id est, transitus, & sic deinceps: pro pecude adhibita ad significandum transitum.* 12 *Omnes Deos*] judiciis meis declarando quàm vani sint, fallaces, & omni facultate opis ferendæ destituti. 13 *Pro vobis*] ut vos promissi mei admonitos in fidę corroboret, & mihi testetur vos promissiones meas fide amplexos esse. d Heb. *in exitium*. 14 *Quamobrem*] hîc demum in futurum jubet anniversarium Pascha celebrari. *Monimentum*] redemptionis vestræ a Deo acceptæ, & grati erga ipsum animi vestri.

[e] perpetuo celebrate ipsum.
15 * Septem dies panes azymos comeditote,
veruntamen ipso die primo [f] jam amoveritis vetus fermentum e domibus vestris:
nam quisquis comederit fermentatum a die illorum primo usq; ad septimum diem,
utiq; * excindetur illa ipsa anima ex Jisraële.
16 In primo autem illorum die * convocatio
sancta, similiter die illorum septimo convocatio sancta esto vobis: nullum opus fiat
in eis, veruntamen quod comedendum erit unicuique animæ, * illud solùm parabitur
vobis.
17 Observatote igitur *diem* ipsum azymorum,
quia eodem ipso die eduxero exercitus vestros e terra Ægypti: ideò observatote illum ipsum diem per ætates vestras statuto
perpetuo.
18 Primo ipso *mense* quartodecimo die ejus
mensis * vespere comeditote azymos, usque ad diem vigesimum primum ejusdem mensis vespere.
19 Septem dies vetus fermentum ne reperitor in * domibus vestris: nam quisquis comederit fermentatum, utique excindetur illa ipsa anima ex congregatione Jisraëlis, tam
* peregrini, quàm indigenæ ipsius regionis.
20 Nihil fermentati comeditote: in omnibus
habitationibus vestris * comedite panes azymos.
21 Convocatis itaque Mosche omnibus senioribus Jisraëlis, edixit eis * extrahite, & accipite vobis parvam pecudem per familias vestras, deinde jugulate ipsum Pascha.
22 Tum acceptum fasciculum [g] musci intingite in sanguine ipsius qui *erit* in aliqua pelvi, & admovetote superliminari & duobus postibus de sanguine illo qui *erit* in ea pelvi: vos autem ne exitote ullus e porta domus suæ usque mane.
23 Procedens enim Jehova ad percutiendum
Ægyptum, cùm viderit sanguinem illum in superliminari & in duobus postibus: transibit Jehova præter portam illã, nec finet interfectorem ipsum ingredi dŏmos vestras ad cædendum.
24 Observatote autem * rem hanc, pro statuto & filiis tuis usque in seculum.
25 Esto itaque, * cùm veneritis in terram
illam quam daturus est Jehova vobis quemadmodum dixit, & observabitis hunc ipsum cultum:
26 Esto inquam, * dicentibus ad vos filiis vestris, quid hic cultus vobis *designat*?
27 Ut dicatis, victima, pascha est Jehovæ, qui
transiens præter domos filiorum Jisraëlis in Ægypto cùm cæderet Ægyptios, familias nostras eripuit: tunc verticem * inclinavit populus ipse & incurvaverunt se.
28 Quod abeuntes fecerunt filii Jisraëlis:
queadmodũ præceperat Jehova per Moschen & Aharonem, sic fecerunt.
29 Fuit autem * sub mediam noctem, ut Jehova cæderet omnem primogenitum, in terra Ægypti, a primogenito Parhhonis qui sessurus erat super thronum ejus, usq; ad primogenitum * captivi qui *erat* in [h] ergastulo: & omne primogenitum jumentorum.
30 Quapropter surrexit Parhho nocte, ipse &
omnes servi ejus, omnes denique Ægyptii: erat enim clamor magnus in Ægypto, eo quòd nulla *erat* domus, ubi non *esset* aliquis mortuus.
31 * Inclamabatque Moschen & Aharonem
noctu, dicens: surgentes exite e medio populi mei, tum vos tum filii Jisraëlis, & abeuntes servite Jehovæ, sicut locuti estis.
32 Greges quoq; vestros & armenta vestra
accipite, * quemadmodum locuti estis, ac abite: sed * benedicite etiam mihi.
33 Etiam Ægyptii vehementer instabant apud populum, festinanter dimittendo eos e sua regione, dicebant enim, nos omnes jam jam morituri sumus.
34 Itaque accepit ipse populus massam suam,
nondum fermentatam, mactris suis super humerum suum *quisque* circumligatis ad vestes suas.
35 (Filii autem Jisraëlis fecerant secundum
edictum Moschis: petierant enim ab Ægyptiis supellectilia argentea, & supellectilia aurea, & vestes:
36 Et Jehova [i] reddiderat gratiosum populum hunc ante oculos Ægyptiorum, qui commodaverant eis: ita * spoliaverunt Ægyptum)
37 Profectiq; sunt filii Jisraëlis * Rahhmasesо Succothas, * ad sexcenta millia peditum, virorum, præter parvulos.
38 Quinetiam * miscellanea turba multa ascendit cum eis, greges quoque & armenta, possessio gravis valde.
39 * Tunc coxerunt e massa illa, quam * extulerant ex Ægypto, placentas azymas cùm nondum fermentata esset: nam * expulsi ab Ægyptiis, non potuerant cunctari, etiamq; viaticum non comparaverant sibi.
40 Incolatus autem * Jisraëlitarum, quo commorati sunt * in Egypto, *fuit* * quadringentorum triginta annorum.
41 Fuit verò exactis quadringentis triginta
annis, fuit, inquam, eodem ipso die, ut egrederentur omnes exercitus Jehovæ e terra Ægypti.
42 Nox [k] plurimùm observanda est Jehovæ,
qua eduxit eos e terra Ægypti: hæc est illa nox Jehovæ, plurimùm observanda omnibus Jisraëlitis per ætates suas.
43 Quamobrem edixit Jehova Moschi & Aharoni, hoc *esto* statutum ipsius Paschatis:
nullus * alienigena vescitor illo.

Perpetuo] in Christo, qui legis est complementum, & harum umbrarum corpus, Rom. 10.4. Heb. 10.1. & Collo. 2. 17. in hac autem & in omnibus aliis legalibus ceremoniis, perpetuitas ista non longius quàm usque ad Christũ extenditur.

e Heb. *seculi: sic infrà vers.* 17.

15 *Septem dies*] Hebræi uno ore tantundem spatii dicunt intercessisse inter profectionem Jisraëlitarum ex Aegypto, & Aegyptiorum submersionem, ideoque mandatum fuisse, ut primus & ultimus diei præ cæteris celebraretur: quia dicitur infra 14.30. Jehova eo die quo submersi sunt Aegyptii servasse Jisraëlitas e manu Aegyptiorum. atque hæc sententia verisimilis est, tum quia quemadmodum primo die in esu Paschatis fuit sancta convocatio, sic submersis Aegyptis per convocationem sanctam cantico Moschis Deus celebratus est, tum quia itinerum rationi cum hac sententia optimè convenit: nam Succothas decimo quinto venerunt, Ethamum decimo septimo, ad fauces Chirotharum decimo octavo (ubi jussu Dei substiterunt expectantes adventum hostium) die vigesimo occurrit Parhhonis exercitus, nocte verò sequẽte Jisraëlitæ trajiciunt mare & illi submerguntur.

f Heb. *feceritis ut cesset: ita autem accipiendum esse ostenditur infrà* 23.18. *&* 34.25.

Excindetur] vide Gene. 17.14.

16 *Convocatio sancta*] id est, populus a reliquis hujus vitæ negotiis vacans conveniet, ut sacris incumbat.

Illud solùm] sicut etiam licebat diebus festis pentecostes, buccinarum & tabernaculorum: in Sabbatho verò hoc quoque prohibebatur, infrà 16.5. & 23. & 29. & 35.3. 18 *Vespere*] unde incipit dies, Gene. 1. ideò festa omnia in Lege mandata a vespere incipiebant. 19 *Domibus vestris*] Id est, toto termino tuo, infrà 13.7. Synecdoche.

Peregrini] id est, ad confusionem vitandam, alienigenæ inter Jisraëlitas versantes, quod ad externam vivendi rationem, seipsos populo Dei accommodent, alioquin ne tolerantor; ideo nec Sabbatho operari, nec azymorum tempore eis permittebat fermentato vesci, & contra venientes excludi jussit. 20 *Comedite pan.*] causam vide Deut. 16.3. 21 *Extrahite*] die videlicet decimo, id est, habito delectu a reliquis segregate pecudem qualis describitur suprà ver. 5. g *Latini ex vocis similitudine hyssopum, Hhebræi origanon, alii aliud intelligunt: sed muscum esse ostendit ejus ad cedrum altissimam & nobilissimam oppositio ut minutissima atque vilissima, 1. Reg. 4. 32. quod parietinis adnascitur, quodque præ cæteris recipiendo & aspergendo liquori aptus est, postremò quod penicilli usum præstare potuit ad sanguine inficiendum postes & superliminare.* 24 *Rem hanc*] non ceremonias illas Paschatis in Aegypto peculiares, de quibus suprà ver. 7. 11. & 22. sed reliquam institutionem anniversarii Paschatis atque azymorum. 25 *Cùm veneritis*] nam in deserto unum tantùm Pascha jussu Dei celebrasse leguntur anno secundo ab exitu ex Aegypto, Nume. 9.

26 *Dicentibus*] Sacræ actioni doctrinam annectit, ut cap. 13. nam sine ea actio vana & inutilis esset.

27 *Inclinavit*] ita fidem & obedientiam suam testificatus est.

29 *Sub mediam no.*] prout denunciaverat suprà 11.4.

Captivi] id est, servi & ancillæ, ut suprà 11.5. nam ex captivis fiebant servi, qui molas in carcere trudebant: vide de Schimschone Judic. 16.21.

h Heb. *loco foveæ.*

31 *Inclamabatq;*] ipse, & per omnes servos suos, etiam orando ut discederent, suprà 11.8.

32 *Quemadmodum locuti*] id est, sine exceptione, ut postulavistis, suprà 10.25.

Benedicite] id est, impetrate mihi hujus plagæ finem.

i Heb. *dederat gratiam hujus populi, ut suprà* 3.21.

36 *Spoliaverunt*] ut promiserat Deus Moschi suprà 3.21. & diu ante Abrahamo, Gen. 15.14.

37 *Rahhmesesо*] de quo Gen. 47.11.

Ad sexcenta mil.] ut Jahhakobo promiserat Deus Gene. 46.3. & narratur suprà 1.12.

38 *Miscellanea turba*] diversarum gentium, quæ miraculis territæ sese Jisraëlitis adjunxerant, de qua etiam Num. 11.4.

39 *Tunc*] cùm pervenissent Succothas, ver. 37.

Extulerant] suprà ver. 34.

Expulsi] ut promiserat Deus suprà 6.1. & 11.1.

40 *Jisraëlitarum*] id est, non tantum posterorũ Jahhakobi sed ipsius quoque Jahhakobi, patris, & avi, ex quo tempore Ure Chaldæorum vocatus est, tum enim cœpit incola esse Jisraël, & incolatus duravit usque ad exitum ex Aegypto: Synecdoche, ut Gen. 15.13. tempus autem itineris ad terram promissam, itidem synecdochicè possessioni terræ annumeratur.

In Aegypto] & aliis peregrinationum locis, in terra non sua: synecdoche.

Quadringentorum trig.] vide in Gene. 12.15. 15.13.

k Heb. *observationum, ut paulo pòst hoc versu.* 43 *Alienigena*] Id est, qui neq; ex liberatis ab Aegypto natus est, neque ad redemptionem futuram per Christum (cujus illa umbræ fuerunt) pertinet.

44 * Omnis

44 'Omnis verò servus cujusque, [l] emptus
pecunia, cùm 'circumcideris eum, tum vescitor illo.
45 'Inquilinus, aut mercenarius ne vescitor
illo.
46 'In eadem domo editor, ne efferto ex ulla
domo de carne illius foras: & 'os ne confringatis in illo.
47 Tota congregatio Jisraëlis faciunto illum.
48 Quòd si peregrinabitur apud te peregri-
nus, qui [m] facere voluerit Pascha Jehovæ,
circumciditor ei 'omnis mas, tum demum
accedito ad faciendum ipsum, & esto sicut
ipse indigena terræ: at nullus præputiatus
vescitor illo.
49 'Lex eadem esto indigenæ ipsi, & peregri-
no qui peregrinatur inter vos.
50 Quod fecerunt omnes filij Jisraëlis: quem-
admodum præceperat Jehova per Moschen & per Aharonem, sic fecerunt.
51 Fuit autem 'hoc, eodem ipso die, *quo* edux-
it Jehova filios Jisraelis e terra Ægypti per exercitus suos.

44 *Omnis verò*] exceptio superioris legis.
l Heb. *Emptio pecuniæ, ut Gene.* 17. 12.
Circumcideris] hoc est, ita institueris, ut fidei justitiam prehendat, & circumcisione (quæ sigillum ejus est) obsignari & in populum Dei referri voluerit: Synecdoche.
45 *Inquilinus*] tantùm, hoc est, fide non imbutus, ac proinde incircumcisus.
46 *In eadem domo*] populi, qui antè dispersus erat, collecti symbolum: Idcircò Deus hoc præcipit quod collectionem figurat, & contrariũ vetat.
Os ne conf.] quia Pesach figura fuit Christi, cui hoc accommodatur, Joan. 19.33. & 36.
m Heb. *fecerit Pesach.* 48 *Omnis mas*] id est, ipse, & quicunque mas ad eum pertinet. 49 *Lex eadem*] id est, iisdem legibus tenentor, quibus prętitis, nullo di crimine ab Jisraëlitis genere discernuntor. 51 *Hoc*] id est, anniversarii Paschatis institutio a ver. 43. ad finem usque.

Caput XIII.

Mosche mandata Dei de annuo Paschatis ritu & primogenitorum consecratione capite superiore atque hoc accepta populo proponit, eorumq; memoriam ad posteros propagari jubet: deinde quà & quomodo ad tertiam stationem ductu Dei pervenerint, narrare pergit.

1 Allocutus quoque est Jehova
Moschen, dicendo,
2 Consecra mihi omne primogenitum,
quicquid aperit vulvam in filiis Jisraëlis,
ex hominibus & ex jumentis: 'meum [a] e-
nim est.
3 Edixit itaque Mosche populo, memento-
te diei hujus, quo egressi estis ex Ægypto e
'domo servorum, nam [b] robusta manu edu-
xit Jehova vos illinc: ne ergo comeditor
fermentatum.
4 Hujus, *inquam*, diei *quo* vos exitis, in mense
[c] Abib.
5 Esto autem, cùm introduxerit te Jehova in
regionem Cenahhanæi, & Chittæi, & Emo-
ræi, & Chivvæi, & Jebusæi, quam jurauit
majoribus tuis se daturum tibi, terram af-
fluentem lacte & melle: ut obeatis cultum
istum mense hoc.
6 Septem diebus comedito panes azymos:
die quoque septimo festum *esto* Jehovæ.
7 Panes azymi comeduntor septem illis di-
ebus: neque conspicitor apud te fer-
mentatum *quicquam*, neque conspici-
tor apud te vetus fermentum in toto termi-
no tuo.
8 Et annunciato filio tuo die illo, dicendo,
'propter hoc, fecit *ista* Jehova mihi, cùm
exirem ex Ægypto.
9 Sic 'erit tibi in signum 'ad manum tuam,
& in monimentum inter oculos tuos, ut sit
doctrina Jehovæ in ore tuo, manu forti edu-
xisse te Jehovam ex Ægypto.

2 *Meum enim*] caussam vide infra ver. 15.
a *Eclipsis, ut Gene.* 14.17. & 49.3.
3 *Domo servorum*] id est, ergastulo, sive loco foveæ, suprà 12. 29. cui Aegyptus cõparatur, quod in ea Jisraëlitæ dura servitute exercebantur, ut servi in ergastulis solent, suprà 1.14.
b Heb. *robore manus: sic infrà ver.* 14. & 16.
c *id est, hordei cum spica: quia ibi hordeum jam spicas extulerat: Levit.* 10.10. & 15.
8 *Propter hoc*] id est, in hunc finem omnia hæc beneficia præstitit, ut ipsum tam beneficum grato animo colam & prędicem.
9 *Erit tibi in sig.*] id est, repetes quotannis hanc actionem, ut memoriam Dei & liberationis ab eo conserves, doctrinãq; ad posteritatem propages.
Ad manum tuam] id est, quod in promptu habeas quasi manibus palpandum, oculis continenter spectandum, & ad omnes usus recolendum: hyperbole ex hominũ more sũpta.

10 Observato itaque statutum hoc, 'consti-
tuto tempore suo, [d] quotannis.
11 Item esto, cùm introduxerit te Jehova
in regionem Cenahhanæi, quemadmodum
juravit tibi ac majoribus tuis, dederitque
eam tibi:
12 Ut [e] emancipes quicquid aperit vulvam,
Jehovæ: nam quicunque aperuerit *vulvam*,
fœtus jumentorum qui fuerit tibi, masculi
ex iis, Jehovæ *erunt*.
13 Sed omnem 'asinum aperientem *vulvam*,
parva pecude redimito, quòd si non redi-
mes, 'decollato ipsum: omnem verò pri-
mogenitũ humanum ex filiis tuis, 'redimito.
14 Et esto, cùm interrogaverit te filius tuus
[f] in posterum, dicendo, quid hoc *sibi vult*: ut
dicas ad eum, robusta manu eduxit nos Je-
hova ex Ægypto e domo servorum.
15 Fuit enim, cùm durum se prębuisset Par-
hho in dimittendis nobis, ut occiderit Je-
hova omne primogenitum in terra Ægyp-
ti, a primogenito hominum ad primogeni-
tum jumentorum: idcircò ego macto Jeho-
væ 'ex omni aperiente vulvam ipsos mascu-
los, omnem verò primogenitum filiorum
meorum redimo.
16 Quod erit in signum ad manum tuam, &
in frontalia inter oculos tuos, manu robu-
sta eduxisse nos Jehovam ex Ægypto.
17 Fuit autem, cùm dimisisset Parhho popu-
lum, ut non duceret eos Deus viâ regionis
Pelischtæorum, quamvis propinqua esset
(dicebat enim Deus, [g] *videndum* ne pœnite-
at hunc populum cùm viderint bellum, &
revertantur in Ægyptum)
18 Sed circumduceret Deus populum viâ ip-
sâ 'deserti, ad 'mare algosum: [h] militari
autem ordine ascendebant filii Jisraëlis e
terra Ægypti.
19 (Acceperat autem Mosche 'ossa Josephi
secum: nam 'jurejurando obstrinxerat fi-
lios Jisraëlis dicendo, omnino visitabit De-
us vos, *adjuro* ut tunc deportetis ossa mea
hinc vobiscum.
20 Profecti itaque 'Succothis, castrametati
sunt 'Ethami, in fine ipsius deserti.
21 'Jehova verò antecedens eos interdiu 'in
columna nubis, ad deducendum eos 'viâ il-
lâ, & noctu in columna ignis, ad afferen-
dum eis lucem, ut progrederentur interdiu
ac noctu:
22 Non amovit columnam illam nubis inter-
diu, aut columnam illam ignis noctu, a con-
spectu ipsius populi.

10 *Constituto temp.*] de quo sup. 12.6. hinc apparet, quàm temere constitutum a deo tempus post reditum a captivitate Babylonica Judęi mutaverint, ne Paschatis initium (ut ipsorum traditio docet) in diem Lunæ, Mercurii, aut Veneris incideret: quâ contempta Christus Pascha celebravit cum discipulis ex Legis præscripto, Marci 14.12. & alibi.
d Heb. *de anno in annum.*
e Heb. *facias ut transeat, nempe a tua potestate, ut deinceps Domini sit.*
13 *Asinum*] quod via jumentum ineptum sacrificiis per analogiam, hanc autem speciem nominat, quia majore ejus quàm aliarum copia illis regionibus erat: synecdoche.
Decollato] ne quod Domini est adhiberetur ad profanos usus.
Redimito] quando & quanti, docetur Num. 18.16. quod de Christo factum est, Lucæ 2.22.
f Heb. *cras: synecdoche.*
15 *Ex omni*] apto ad sacrificium: nam de ineptis dictum est ver. 13.
g *Eclipsis: vide Gene.* 3.22.
18 *Deserti*] Ethami, ut nominatur, Num. 33.8.
Mare algosum] de quo supra 10.19. nam si rectà fuissent profecti, ad mare potius mediterraneum, quàm ad rubrum declinassent.
h Heb. *quini, nam plerumque quini procedebant milites: Catachresis.*
19 *Ossa Josephi*] & reliquorum patriarcharum, ut docet Stephanus Act. 7. 16. horum verò nominatim meminit propter juramentum illud quo obstricti fuerant. *Jurejurando obstr.*] Gene. 50.25. 20 *Succothis*] suprà 12.37. *Ethami*] qui locus nomen deserto dedit, quod eousque etiam protenditur qua Jisraëlitæ fecerunt iter a trajecto mari. Num. 33.8. 21 *Jehova*] Christus, qui & Angelus Dei vocatur, infrà 14.19. vide 1. Corinth. 10. *In columna*] utriusque columnæ commune erat, ut populo dux itineris esset: peculiare autem, columnæ quidem nubis, ut ab æstu & cœli injuria protegeret. Psalm. 105.39. alterius verò quod hîc describitur. *Via illa*] quâ divertendum erat, suprà ver. 18.

Caput XIIII.

Deus Ægyptiorum potentiam in mare submersurus suosq; prorsus liberaturus, Jisraëlitis de toto rei eventu præmonitis mandat ut Parhhonem cum exercitu ad se stratagemate polliciant: qui eventum oraculo prorsus respondentem videntes Deum amplius reverentur, & Moschi ministro fidem habent.

1 Allo-

1 ALLOCUTUS autem est Jehova
Moschen, dicendo,
2 Alloquere filios Jisraëlis, [1] ut divertant, & castrametentur [a] ante [2] fauces *montium* Chirotharum, inter Migdulum & inter mare: ante Bahhal-tzephonem, e-regione ejus castrametamini ad mare.
3 Dicit autem Parhho de filiis Jisraëlis, perplexi sunt in hac regione, conclusit eos [3] desertum illud.
4 Et [4] obfirmabo cor Parhhonis, ut persequatur eos, quò glorificer in Parhhone & in omnibus copiis ejus, experianturque Ægyptii me esse Jehovam: & fecerunt sic.
5 Nam cùm nunciatum esset Regi Ægypti [5] fugere populum hunc, [a] mutatoque [b] animo Parhho & servi ejus erga populum hunc, dicerent, quid hoc *est quod* fecimus? quod dimisimus Jisraëlitas ne servirent nobis?
6 Junxit currum suum, & populum suum assumpsit secum,
7 Assumpsit, inquam, sexcentos currus delecti *militis*, & [7] omnes currus Ægypti: quibus omnibus præerant duces.
8 (Obfirmaverat enim Jehova cor Parhhonis Regis Ægypti, ut persequeretur filios Jisraëlis: filii verò Jisraëlis procedebant [8] manu sublata:)
9 Ita persequentes eos Ægyptii assecuti sunt eos castra habentes ad mare, omnes [c] equites cisiarii Parhhonis, & equites ejus, & copiæ ejus, ad fauces *montium* Chirotharum, ante Bahhal-tzephonem,
10 Et admovit castra Parhho: sublatis verò filii Jisraëlis oculis suis, cùm ecce Ægyptius subsequeretur eos, timuerunt valdè, & [10] clamaverunt filii Jisraëlis ad Jehovam.
11 Dixeruntque ad Moschen, an propterea quòd nulla prorsus sint sepulchra in Ægypto, abduxisti nos ut moreremur in hoc deserto? quid hoc *est quod* fecisti nobis, educendo nos ex Ægypto?
12 [12] An non hoc illud *est*, quo alloquebamur te in Ægypto, dicendo, desiste a nobis ut serviamus Ægyptiis? nam melius fuisset nobis servire Ægyptiis, quàm nos mori in hoc deserto.
13 Edixit autem Mosche ipsi populo, ne timeatis, [13] consistite & spectate [a] salutem Jehovæ, quam edet vobis hodie: nam quos vidistis Ægyptios hodie, non pergetis videre eos post hac usque in seculum.
14 Jehova pugnabit pro vobis, vos ergo [d] quiescite.
15 Edixit verò Jehova Moschi, [15] quid clamas ad me? alloquere filios Jisraëlis, ut proficiscantur.
16 Sed tu attolle baculum tuum, & extensa manu tua versùs ipsum mare finde ipsum, ut ingrediantur filii Jisraëlis per medium maris in ipsa arida.
17 De me autem, ecce ego obfirmo cor Ægyptiorum ut ingrediantur post illos, & glorificabor in Parhhone, & in omnibus copiis ejus, in curribus ejus, & in equitibus ejus.
18 Et experientur Ægyptii me esse Jehovam, cùm glorificabor in Parhhone, in curribus ejus, & in equitibus ejus.
19 Tum profectus [19] Angelus ipse Dei, qui antecedebat castra Jisraëlitarum, ivit a tergo eorum: (nam profecta columna illa nubis a conspectu eorum, stabat a tergo eorum.)
20 Procedensque inter castra Ægyptiorum, & inter castra Jisraëlitarum: illis erat nubes & tenebræ, *his* autem illustrabat noctem ipsam, adeo ut non appropinquaverit alter ad alterum tota illa nocte.
21 Cumque extendisset Mosche manum suam versùs illud mare, abegit Jehova mare ipsum Euro vehemente tota illa nocte: & redegit mare ipsum in siccum, diffindente se aqua illa.
22 Sic procedebant filii Jisraëlis in medio maris per ipsam aridam, cùm aquæ essent eis murus a dextera eorum & a sinistra eorum.
23 Persequentes quoque Ægyptii procedebant post eos, totus equitatus Parhhonis, cisiarii ejus, & equites ejus, [23] in medium illius maris.
24 Fuit autem in vigilia matutina illa, cùm [14] prospectaret Jehova ad castra Ægyptii in columna ignis & nubis, ut funderet castra Ægyptii,
25 [25] Ablatisque rotis curruum ejus duceret eum [e] tardè: quamvis diceret Ægyptius, fugiam a conspectu Jisraëlitarum, nam Jehova pugnat pro eis contra Ægyptium.
26 Tum dixit Jehova ad Moschen, extende manum tuam versùs ipsum mare, ut revertantur aquæ ipsius super Ægyptium, super currus ejus, & super equites ejus.
27 Extendente itaque Mosche manum suam versùs ipsum mare, reversum est mare ipsum appetente mane ad vim suam, Ægyptii autem fugiebant [27] obviam ipsi mari: Sic [a] excussit Jehova Ægyptium in medium maris.
28 Nam revertentibus aquis illis, & operientibus illorum currus & equites cum omnibus copiis Parhhonis, qui processerant post eos in ipsum mare, [28] non est relictus ex eis vel unus.
29 [29] Intereà filii Jisraëlis ibant per aridam in medio ipsius maris, & erant aquæ illæ eis murus a dextera eorum & a sinistra eorum.
30 Ita [30] servavit Jehova in die illo Jisraëlitas e manu Ægyptiorum, videruntque Jisraëlitæ Ægyptios morientes [a] in litore maris.
31 Cùm autem vidissent Jisraëlitæ [f] opus illud maximum, quod edidit Jehova contra Ægyptios, timuerunt populus ipse Jehovam, crediderùntque Jehovæ & Moschi servo ejus.

CAPUT XV.

Mosche cum Jisraëlitis Deum superioris victoriæ autorem cantico celebrat, idemque Maria & fœminæ tympanis adhibitis faciunt. Posteà relicto mari, per tridui iter aquæ penuriâ laborantes ad quintam stationem perveniunt: ubi murmuranti Deumque tentanti populo amaræ aquæ a Mosche dulces redduntur, ligno injecto ex jussu Dei, & populus in futurum eruditur.

1 TUNC canens Mosche & filii Jisraëlis canticum istud Jehovæ, locuti sunt dicendo, [1] Cantabo Jehovæ, eo quòd

a [a] ad-

2 *Ut divertant*] causam ostendit sup. 13. 17. hic autem prædicit quomodo hanc aberrationem accepturi sint Aegyptii, & quid inde eventurum sit.

Ante fauces] q. d. in loco iniquo, in faucibus montium inter duo munita loca non procul a mari, ut hac specie allecti Aegyptii Jisraëlitas aggrediantur, spe retrahendi eos ad pristinam servitutem.

a Heb. *os ipsarum Chirotharum: sic deinceps.*

3 *Desertum*] Ethami, de quo supra 13. 20. quasi dicat, deserti horriditate perterriti, huc illuc aberrando tandem montium angustiis se incluserunt.

4 *Obfirmabo*] vide supra in 4. 21.

5 *Fugere*] magnis itineribus die & nocte contendere, quod Aegyptii sui metu fieri existimabant.

Mutatoque an.] ita ut de Jisraëlitis, quos prius a se dimiserant, retrahendis ad servitutem cogitarent.

b Heb. *corde.*

7 *Omnes*] quos potuit in illa celeritate colligere.

8 *Manu sublata*] nõ ut fugitivi trepide manibus remissis, sed securè, instructa acie, ut dimissi, supra 13. 18. sic Num. 15. 30.

c Heb. *equus, currus, abstracta pro concretis: sic infra 23.*

10 *Clamaverunt*] animo & corpore anxii propter hostem propinquum ejularunt potius quàm invocarunt fide, quod ex sequentibus querimoniis apparet, quas contra Moschen miscent.

12 *An non*] vide supra 4. 8.

13 *Consistite*] ne commoveamini ac fluctuetis animo, sed spe firma opem domini expectate.

Salutem] victoriam & liberationem, 1. Schem. 14. 46. & 19. 5.

d Heb. *silete.*

15 *Quid clamas*] non reprehendit simpliciter quòd orat, sed quòd non exequitur mandatum acceptum supra ver. 2. ideoque illud rursus urget in fine versus: sic 1. Schemu. 16. 1. & Joan. 20. 17.

19 *Angelus*] vide supra 13. 21.

23 *In medium*] procul a litore illius sinus.

24 *Prospectaret*] immittens aquas, tonitrua, fulgura, & procellas, infra 15. & Psal. 77. 18. & 19.

25 *Ablatisque*] cùm remota siccitate terra fermentesceret, quæ tenaciter hærebat rotis & pedibus, ut frustrà de fuga cogitarent, Judic. 5. 7. & 8.

e Heb. *cum gravitate.*

27 *Obviam ipsi*] nam quocunque se convertebant, irruentes aquæ excipiebant eos.

Excussit] dejiciens eum ex curribus & equis.

28 *Non est re.*] ut Psal. 106. 11.

29 *Interea*] nam nondum omnes Jisraëlitæ transierant, cùm submergerentur Aegyptii.

30 *Servavit*] id est, prorsus liberavit: vide supra in 14. 13.

In litore] id est, Jisraëlitæ trajecto mari e litore hostes suos morientes spectarunt.

f Heb. *manum illam magnam.*

1 *Cantabo*] Exordium ab ipsa propositione rei quam cantaturus est.

a Heb. *excellendo excelluit.*
Admodum excel.] q.d. hac liberatione, illustri excellentiæ suæ documento, amplam nobis materiam se laudandi suppeditavit.
2 *Robur meum*] quo e tanti tyranni manibus ereptus sum.
Carmen] subjectum, argumentum carminis mei, metonymia: sic Psalmo 118.14.
Cum quo habit.] id est, perpetua servitute ei addictus, in ejus familia consistã.
b Heb. *vir belli, id est, magnus bellator, ut Judic.* 7.14.
3 *Jehova*] per se existens: vide suprà in 3.15. & 6.2.
4 *Currus*] Narratio superiori historiæ conjungenda, qua explicat Mosche quod ver. 1. per prolepsin dixit.
5 *Abyssi*] hoc est, duæ illæ aquarum congeries, quæ Jisraëlitis cesserant, & tantisper constiterant dum omnes Aegyptii in mare descendissent.
Velut lapis] q.d. nihil eis profuit natandi peritia, ut altera similitudine pluribi ostenditur ver. 10.
6 *Dextera tua*] Apostrophe ad Deum, narrationis ἐργασία usque ad ver. 14.
7 *Consumit*] iram Dei cum igne comparat, hostes cum stipula, quæ ignem facile concipit & statim consumitur, ut Jescha. 5.24.
8 *Flatu narium*] Euro vehemente divinitus immisso, sup. 14.21.
Concreverunt] ut aquæ congelatæ, constiterunt.
c Heb. *in corde maris.*
9 *Dixerat*] Hypotiposis præfidentis hostium consilii victoriam sibi promittentium.
d *Periphrasis fluctuum, quæ explicatur Psal.* 93.4.
12 *Deglutivit*] alveum maris, quò descenderunt submersi Aegyptii, faucibus terræ comparat, ut Jona. 2.6.

a admodum excelluit, equum & sessorem
ejus dejecit in mare.
2 Robur meum & carmen Jah, qui fuit mihi
saluti: hic *est Deus* fortis meus *cum* quo
habitabo, Deus patris mei quem exaltabo.
3 Jehova *est* b bellicosissimus, nomen ejus *est*
Jehova.
4 Currus Parhhonis & copias ejus præcipitavit
in mare, delectumque præfectorum
ejus: demersi sunt in mare algosum.
5 Abyssi operuerunt eos, descenderunt in
profunda velut lapis.
6 Dextera tua, Jehova, magnificus *es*, ipsa
virtute, dextera tua Jehova confringis hostem.
7 Et magnitudine excellentiæ tuæ subvertis
insurgentes contra te: furorem tuum immittis,
consumit eos tanquam stipulam.
8 Et flatu narium tuarum coacervatæ sunt
aquæ, constiterunt velut cumulus fluida;
concreverunt abyssi c in intima parte maris.
9 Dixerat hostis, persequar, assequar, dividam
prædam: explebitur eis anima mea, exeram
gladium meum, asseret eos in hæreditatem
manus mea.
10 Flavisti vento tuo, operuit eos mare: profunda
petierunt tanquam plumbum, in d aquis
validis.
11 Quis *est* sicut tu inter robustissimos, Jehova?
quis *est* sicut tu, magnificus sanctitate,
reverendus laudibus, mirificus?
12 Extendisti dexteram tuam, deglutivit eos
terra.
13 Deducis benignitate tua populum quem
redemisti: commodè ducis robore tuo ad
habitaculum sanctitatis tuæ.
14 *Cùm* audierint populi, commovebuntur:
dolor corripiet incolas Pelischtææ.
15 Tunc turbabuntur duces Edomæorum, potentes
Moabitarum, corripiet eos tremor:
diffluent omnes incolæ Cenahhanææ.
16 Irruet super eos formido magna & pavor:
magnitudine brachii tui conticescent tanquam
lapis, donec pertransierit populus
tuus Jehova, donec pertransierit populus
quem acquisivisti.
17 Introduces eos, & plantabis eos in monte
possessionis tuæ, loco *quem* ad habitationem
tuam operatus es Jehova: sanctuario,
ô Domine, *quod* stabiliverunt manus tuæ.
18 Jehova regnabit e in omnia secula.
19 Cùm procederet equitatus Parhhonis in
curribus ejus & equitibus ejus per ipsum
mare, & reduceret Jehova super eos aquas
illas maris, tunc filii Jisraëlis ibant in arida
per medium ejusdem maris.
20 Accepit quoque Prophetissa Mirjam soror
Aharonis tympanum quoddam in manu
sua, & egressæ sunt omnes fœminæ post
eam cum tympanis & cum fistulis.
21 Quibus respondebat Mirjam, Cantate
Jehovæ, eo quòd admodum excelluit, equũ
& sessorem ejus dejecit in mare.
22 Deinde proficisci jussit Mosche Jisraëlitas
a mari algoso, & progressi sunt versus desertum
Schuris: euntesque triduo per illud
desertum, non inveniebant aquam.
23 Inde pervenientes Maram, non potuerunt
bibere aquas e Mara, eo quòd amaræ essent:
idcircò *quisque* vocat nomen ejus *loci*
f Maram.
24 Quamobrem murmurante populo contra
Moschen, dicendo, quid bibemus?
25 Cùm inclamasset *Mosche* Jehovam, ostendit
Jehova ei lignum, quo injecto in aquas
illas, dulces factæ sunt aquæ: ibi imposuit
ei statutum & judicium, postquàm ibi tentavit
eum *Deus*:
26 Dixit enim: si g sedulò attendens ad vocem
Jehovæ Dei tui, quod rectum videtur
in oculis ejus feceris, & si aurem accommodans
ad præcepta ejus observaveris omnia
statuta ejus, nullum morbum quem imposui
Ægyptiis, imponam tibi, sed ego Jehova
ero curator tuus.

22 *Illud desertum*] Ethami, de quo sup. 13.20. ut probatur ex collatione Num. 33.8. cum hoc ver.
f id est, *amaritudines: amaros fontes vocat Plinius lib. 6. natur. histor. capite 29.*
25 *Dulces factæ*] ad præsentem necessitatem populi, non quod postea dulces remanserint.
Tentavit] id est, explorans ipsorum fidem & obedientiam, fecit ut ipsi proderent quales essent: sic infra 16.5 & Deut. 8.2. & 16. & 13.4.
g Heb. *attendendo attendens.*

Caput XVI.

Jisraëlitæ ad sextam stationem aquosam pervenientes castris positis recreantur: inde ad octavam per desertum progressi rursus ob cibi penuriam murmurant in Deum, ducibusque suis quòd ipsos eduxerint ex Ægypto exprobrant: quare Deus cœlitus cibum eis demittit, quo per totos quadraginta profectionis annos deinceps aluntur.

1 DEINDE venerunt Elima, ubi *erant* duodecim
fontes aquarum & septuaginta
palmæ, & castra metati sunt ibi propter
aquas illas.
2 Profecti verò Elimis, venerunt tota congregatio
filiorum Jisraëlis in desertum Sinis,
quod *est* inter Elima & inter Sinai, quintodecimo
die mensis secundi ab exitu eorum
ex Ægypto.
3 Tunc murmurarunt tota congregatio filiorum
Jisraëlis contra Moschen & contra Aharonem,
propter illud desertum:
4 Dixeruntque ad eos filii Jisraëlis, a utinam
mortui fuissemus manu Jehovæ in terra Ægypti,
cùm assidentes ollæ carnis comederemus
panem ad saturitatem: nam eduxistis
nos in desertum istud, ut mortem afferretis
toti huic cœtui fame ista.
5 Dixit verò Jehova ad Moschen, ecce ego
faciam ut pluat vobis panis ex ipso cœlo:
quare egreditor hic populus, & colliguntor
b dimensum cujusque diei quotidie, ut tentem
eum, utrum ambulaturus sit in lege
mea, necne.
6 Esto autem singulo die sexto, ut parent
quod intulerint: *hoc* verò esto duplum suprà
quam collegerint c quotidie.
7 Dixit ergo Mosche & Aharon ad omnes
filios Jisraëlis, vespere utique cognoscetis
Jehovam eduxisse vos e terra Ægypti.

2 *In desertum Sinis*] stationem octavam: omittitur hic septima ad mare algosum, ad sinum Aelaniticum, de qua Num. 33.10.
3 *Illud desertum*] per quod deducendi erant, & cujus asperitate terrebantur.
a Heb. *quis concederet nos mortuos esse.*
4 *Manu Jehovæ*] qua Aegyptii cæsi sunt.
b Heb. *rem diei die suo.*
5 *Tentem*] vide suprà in 15.25.
Ambulaturus] id est, vitã transacturus ex præscripto meo.
6 *Parent*] coquant illud totum quod collegerint pro arbitrio suo, ad usum hujus & sequentis diei, ut explicatur infra ver. 24.
c Heb. *die diem geminat, ut nomen pro adverbio.*

13 *Habitaculum sanct.*] id est, terram promissam. 14 *Cùm audierint*] tertia pars cantici, propositio prophetica, ex argumento præsentis beneficii. 15 *Diffluent*] ut Jehoschu. 2.9. & sequentibus, & 4.25. & 6.4. 16 *Conticescent*] Cenahhanæi: nam ita fuerunt consternati, ut Jisraëlitis Jardenem transituris non auderent sese objicere. 17 *Plantabis*] id est, firmam eis habitationem concedes, ut Psal. 44.3. & 80.9. *Monte Poss.*] montosa Cenahhanæa quam eis daturus, cum ipsis habitaturus, præsentiaque tua sanctificaturus ac stabiliturus es. 18 *Jehova*] Conclusio cantici. e Heb. *in seculum & seculum.* 21 *Quibus*] viris, ita ut alternis canerent, mulieribus, eundem versum, qui primus est cantici, διεξοδικῶς repetentibus, tantùm mutata persona numeroque verbi.

7 *Jehovam*] non autem nos fuisse, quod exprobrastis suprà ver. 4.

8 Mane quoque, cùm ' videritis gloriam Je-
hovæ, quandoquidé audit murmurationes
vestras contra Jehovam : nos enim quid
sumus, ut murmuretis contra nos ?
9 Dixitq; Mosche, *cognoscetu*, cùm dederit
vobis Jehova hoc vespere carnem ad eden-
dum,& panem mane ut saturemini,quando-
quidem audit Jehova murmurationes ve-
stras, quibus murmuratis contra se : nos e-
nim quid *sumus*? non *sunt* contra nos mur-
murationes vestræ, sed contra Jehovam.
10 Deinde dixit Mosche ad Aharonem, edic
toti congregationi filiorum Jisraëlis,appro-
pinquate ' ante conspectum Jehovæ : nam
audivit murmurationes vestras.
11 Fuitque allocuto Aharone totam congre-
gationem filiorum Jisraëlis, cùm se conver-
tissent ad ' ipsum desertum, ut ecce gloria
Jehovæ appareret in ipsa nube.
12 (Allocutus enim fuerat Jehova Moschen,
dicendo,
13 Audivi murmurationes filiorum Jisraëlis:
alloquere eos dicendo,inter has ' duas ves-
peras comedetis carnem, & ipso mane sa-
turabimini pane : ita cognoscetis me esse
Jehovam Deum vestrum)
14 Posteà fuit eo vespere, ut ascendentes
coturnices tegerent ipsa castra,mane verò,
esset [d] stratus ros circa ipsa castra.
15 Cumq; se [e] elevasset stratus ille ros, ecce
in superficie ipsius deserti tenue *quiddam*
rotundum, tenue *inquam* sicut ipsa pruina
super terram.
16 Quod videntes filii Jisraëlis dicebant [f] al-
ter ad alterum,[g] ' Man est, non enim scie-
bant quid esset : dixit verò Mosche ad eos,
is *est* panis ille quem dat vobis Jehova ad
comedendum.
17 Hoc *est* verbum quod præcepit Jehova,
colligite ex eo quisque pro ratione ' cibi
sui ' mensuram Hhomer [h] in singula capita,
pro numero animarum vestrarum : quisque
pro iis qui sunt in tentorio suo accipite.
18 Et fecerunt sic filii Jisraëlis : collegerunt
enim [i] qui magnam & qui parvam *familiam*
habebat.
19 Deinde ' metiebantur mensura Hhomer,
ita ut non abundaret qui magnam habe-
bat, & qui parvam,non laboraret penuria :
quisque pro ratione cibi sui ' colligebant.
20 Sed quamvis Mosche edixisset eis, nemo
reliquum faciat ex eo usque in crastinum,
21 ' Non auscultantes Moschi reliquum fece-
runt [k] quidam ex eo in crastinum,quod cùm
productis vermibus putruisset, efferbuit
contra eos Mosche.
22 Quare collegerunt illum [l] quovis mane,
quisque pro ratione cibi sui,nam cùm inca-
lesceret Sol,liquescebat.
23 Fuit autem ipso die sexto,quo colligebant
cibum duplum,binas mensuras Hhomer in
unumquemque, ut venientes omnes duces
congregationis renunciarent Moschi.
24 Qui dixit ad eos, illud *est* quod edixit Je-
hova,' quies sabbathum sanctum *est* Jehovę
cras : quod cocturi essetis,' coquite *hodie*, &
quod elixaturi essetis,elixate, quicquid au-
tem ' abundat, deponite vobis [m] asservan-
dum usque in crastinum.
25 (Cùm enim deposuissent usque in crasti-

8 *Videritis*] ut inf. factum est, ver. 11.

10 *Ante consp. ctum*] versus columnam populo præeuntem, præsentiæ divinæ symbolum, infrà ver. 11.

11 *Ipsum desertum*] cui impendebat columna populum per ipsum deductura.
13 *Duas vesperas*] vide suprà in 12.6.
d Heb. *stratum roris*, ut ver. 15.
e *id est, dissolutus abiisset.*
f Heb. *vir ad fratrem suum.*
g *id est, cibus præparatus.*
16 *Man*] cibus aptus ad comedendum, ut colligitur sine alio hominis labore : hoc autem generali nomine vocant, quia ejus speciē ignorabant : vide Sapientiæ 16.20.
17 *Cibi sui*] familliæ suæ, ut suprà 12.4.
Mensuram Hhomer] decimam Ephæ, infrà ver. 37.
h Heb. *in cranium: synecdoche.*
i Heb. *qui multus erat, & qui paucus, sub. familiâ.*
19 *Metiebantur*] ab omnibus collectū & in commune comportatum adhibita mensura distribuebant, ita accuratè ut nulli plus aut minus quàm opus esset darent 2.Cor.8.15.
Colligebant] demensum sibi recipiebant.
21 *Non auscult.*] vel ex curiositate, vel ex diffidentia demensi partem reservarunt.
k Heb. *viri.*
l Heb. *in mane ipso, in mane ipso: sic infrà 36.3. & Jechezkel. 46. 14. & 15.*
24 *Quies*] hoc generale est festorum nomen, sequens verò, singulare diei Sabbathi.
Coquite] ut suprà ver. 6.
Abundat] die sexto, suprà ordinarium demensum cujusque diei, nimirum dimidium duplę quam collegerant ver. 6.
m Heb. *ad asservationem: & sic deinceps.*

num,sicut præceperat Mosche,non putruit,
nec *ullus* vermis in eo fuit)
26 Dixitque Mosche,comedite illud ' eo die,
nam Sabbathum illius diei Jehovæ *est* : eo
die non invenietis illum *cibum* in ullo agro.
27 Sex diebus colligetis eum,die verò septi-
mo,sabbatho non erit.
28 Fuit verò ipso die septimo,cùm exivissent
aliqui de populo ad colligendum,& non in-
venissent :
29 Ut ' diceret Jehova ad Moschen, quousq;
renuitis observare mandata mea, & leges
meas?
30 ' Consyderate,quia Jehova dedit vobis ip-
sum sabbathum, idcircò idem dat vobis
quovis die sexto cibum bidui: manete quis-
que in loco suo, ' ne exeat ullus e loco suo
die ipso septimo.
31 Sic quiescebant populus quovis die sep-
timo.
32 Vocavit autem domus Jisraëlis nomen e-
jus Man : quod erat quasi semen coriandri,
album,& ' ejus sapor velut crustuli [n] melliti.
33 ' Dixit etiam Mosche, hoc *est* verbum
quod pręcepit Jehova,plena mensura Hho-
mer asservanda est ex eo per ætates vestras:
ut videant panem illum,quo vos cibo in hoc
deserto,postquā eduxi vos e terra Ægypti.
34 Quare edixit Mosche Aharoni,accipe ' ur-
nam unam, ubi ponas plenam mensuram
Hhomer Man : & depone ipsam ' ante con-
spectum Jehovæ asservandam per ætates
vestras.
35 Quemadmodum præcepit Jehova Mos-
chi,sic deposuit eam Aharon ' coram testi-
monio ipso asservandam.
36 Filii autem Jisraëlis vescebantur Man isto
quadraginta annis, donec venirent in regi-
onem habitabilem : hoc, *inquam*, Man ves-
cebantur ' donec pervenirent ad extremi-
tatem regionis Cenahhanææ.
37 Hhomer autem,' decima Ephæ est.

26 *Eo die*] Jam statuit quid sit faciendum non tantùm postero die, sed singulis Sabbathis, quandiu durabit Man, & causas in fine ver. indicat.
29 *Diceret*] mandaret populo dicenda quæ sequuntur.
30 *Consyderate*] Tres ponuntur Sabbathi observandi causæ : prima, finis creationis, ut Gen. 2. altera liberatio a servitute Aegypti, Deut. 5.15. tertia, liberalitas Dei in sexto, & cessatio Man in septimo die quam hic commemorat Mosche, quamvis & alias duas intelligat verbo præterito, dedit, de quibus infrà 20.11.
Ne exeat] ad Man colligendum, aut aliud opus faciendum: alioquin mandatum erat ut exirent ad convocationem sanctam, Levit. 23.3.
32 *Ejus sapor*] crudi : quod enim coquebatur, fiebat ut coctione diversos sapores acquireret, Sap. 16.21.
n Heb. *in melle.*
33 *Dixit etiam*] hic & 2. sequentes ver. dicuntur per prolepsin : facta enim sunt jam erecto tabernaculo extructâq; arca, antequam asservabantur Man & virga Aharonis, de qua Num. 17.10. hîc enim voluit Mosche totam historiam de Man contexere ut apparet infra ver. 36.
34 *Urnam*] auream, Heb. 9.4. quicquid Hebręi dicant de materia ejus. *Ante Consp.*] in sacrario, ubi supra arcam inter Cerubinos Dei Majestas erat. 35 *Coram testimonio*] arca & tabulis Legis : sic enim vocantur infrà 25.21. & alibi frequenter. 36 *Donec pervenirent*] Jehoschu. 5.12. 37 *Decima Ephæ*] Hhomer, aridorum mensura capit cotylas septem cum quinta parte, sive chœnices duos cum dimidio quinta minus : unde colligitur quanta sit capacitas Ephæ.

Caput XVII.

Jisraëlitæ ab octava ad undecimam stationem progressi, ibiq; sitis impatientia in rixas murmura & tentationes contra Deum & Moschen effusi, cùm aquæ copiam, tum victoriam contra Hhamalekitas consequuntur, mandatum ex scripto de perdenda gente illa accipiunt, & altare in perpetuam hujus rei memoriam extruunt.

1 DEINDE profecti tota congregatio fi-
liorum Jisraëlis a deserto Sinis ' itine-
ribus suis [a] ex præstituto Jehovæ, ca-
stra metati sunt Rephidimis,ubi non erat a-
qua quam populus biberet.
2 Quapropter contendens populus cum Mos-
che,dicebant,' date nobis aquam ut biba-
mus: quibus dixit Mosche,quid contenditis
mecùm ? ' quid tentatis Jehovam ?
3 Sed cùm sitiens ibi populus aquam,& mur-

1 *Itineribus suis*] nam duas habuerunt stationes a deserto Sinis Raphidima, de quibus Num. 33.12. & 13.
a Heb. *secundum os Jehovæ: metonymia.*
2 *Date*] tu & frater qui nos adduxistis.
Quid tentatis Jeh.] quid vestra incredulitate Deum provocatis, ut vobis edat potentiæ suæ præsentiæque signa? sic explicatur infrà ver. 7.

murans

murans populus ipse contra Moschen, amplius diceret, quare fecisti ut ascenderemus ex Ægypto, ad mortem afferendum mihi, filiis meis, & pecori meo hac siti?
4 Inclamavit Mosche Jehovam dicendo, quid faciam populo huic? *adhuc paulisper, tum possent me lapidare.
5 Edixit verò Jehova Moschi, *transi ante populum hunc & accipe tecum de senioribus Jisraëlis: baculoq; tuo, quo percusseras rivum ipsum, accepto in manu tua, abi.
6 Ecce me stante coram te ibi super illam rupem in Chorebo, ubi percusseris rupem ipsam, procedent ex ea aquæ ut bibat hic populus: *fecitq; sic Mosche ante oculos Seniorum Jisraëlis.
7 (*Vocavit autem nomen illius loci [b] Massam & Meribam, propterea quòd contenderant filii Jisraëlis, & propterea quòd tentaverant Jehovam dicendo, éstne Jehova in medio nostri, an non?
8 Sed *venientibus Hhamalekitis, ut pugnarent contra Jisraëlitas, *Rephidima,
9 Edixit Mosche Jehoschuhhæ, delige nobis homines, & [c] procede pugnatum contra Hhamalekitas: cras, me consistente in vertice istius collis cum baculo ipso Dei in manu mea.
10 Faciens itaque Jehoschuhha quemadmodum dixerat ei Mosche pugnavit contra Hhamalekitas: Mosche verò, Aharon, & Chur, ascenderunt verticem illius collis.
11 Eratque attollente Mosche *manum suam ut prævalerent Jisraëlitæ, cùm verò quieti dabat manum suam, prævalerent Hhamalekitæ.
12 Quamobrem cùm *manus Moschis graves essent, acceptum lapidem supposuerunt ei, ut insideret illi: Aharon verò & Chur sustentabant manus ejus, hinc unus & illinc alter, fuitq; utraque manus ejus [d] firma usque ad occasum solis:
13 Donec fregisset Jehoschuhha Hhamalekum, *id est*, populum ejus acie gladii.
14 Itaq; edixit Jehova Moschi, inscribe hoc in monimentum *libro isto, & *insere ipsum in aures Jehoschuhhæ: me [e] omnino deleturum esse memoriam Hhamalekitarum *e terra sub cœlo.
15 Tunc extruxit Mosche altare, cujus vocavit nomen, *Jehovæ vexilli mei.
16 Dicebat enim, *sic vocandum est*, quia *manus super solium Jah, bellum *est* Jehovæ côtra Hhamalekitas: de ætate in ætatem.

4 *Adhuc paulisper*] id est, si adhuc paulisper differas eis consulere, metuendum est ne vocer ab illis in discrimen vitæ.
5 *Transeunte*] id est, castra moveant Chorebum versus, & tu eis præcedas cum senioribus.
6 *Fecitq; sic*] etsi non omnia statim, nam intercessit prœlium in Hhamalekitas, qui profectionis momento supervenerunt: sunt ergo hęc per prolepsin dicta.
7 *Vocavit*] Mosche.
b Heb. *id est, tentationem & contentionē.*
8 *Venientibus*] cùm se Jisraëlitæ ad profectionem accingerent in Chorebum.
Rephidima] ut eos a tergo adorirentur, Deut. 25.17. & 18.
c Heb. *procede, pugna*
11 *Manum suam*] cum baculo, ut solent vexilliferi.
12 *Manus Moschis*] quibus alternis baculum tenebat.
d Heb. *firmitas: abstractū pro concreto.*
14 *Libro isto*] his tuis commentariis.
Insere] id est, de eo instrue Jehoschuhhā, qui tuus olim successor futurus est.
e Heb. *delendo deleturum.*
E terra sub cœlo] ubivis terrarum fuerint, quàm latè patet cœlum.
15 *Jehovæ vexilli*] id est, qui per me populo suo in conflictu isto vexillum erexit, & in perpetuū erigit.
16 *Manus sup.*] id est, Deus in ipso solio majestatis sedens manum exertam habet erectumq; vexillum, ad pugnandum contra Hhamalekitas in perpetuum.

Caput XVIII.

Jithro Moschis socer de successu legationis generi & Jisraëlitarum liberatione certior factus, filiam apud se cum duobus liberis a genero relictam ad eum in castra reducit: genero & populo beneficium Dei gratulatus, suam in Deum fidem & pietatem verbis factisq; protestatur: Tunc a genero senioribusq; populi humaniter exceptus dato prudenti & salutari pro repub. consilio domum revertitur.

1 Audiens autem Jithro Præses Midjanitarū socer Moschis quæcunq; fecerat Deus Moschi & Jisraëli populo suo, eduxisse Jehovā Jisraëlem ex Ægypto:
2 Assumpsit Jithro socer Moschis, Tzipporam uxorem Moschis, [a] quandoquidem *deduxerat eam,
3 Duosq; filios ejus: quorum unius nomen *erat* *Gerschom, quia dixerat *Mosche*, peregrinus sum, in terram alienam *pulsus*.
6 Nomē verò alterius Elihhezer, *quia dixerat*, nam Deus patris mei [b] auxilio *fuit* mihi, qui eripuit me *e gladio Parhhonis:
5 Et veniens Jithro socer Moschis cum filiis ejus & cum uxore ejus ad Moschen, in desertum illud, ubi is castra habebat, ad *montem ipsum Dei:
6 *Dixit ad Moschen, ego socer tuus Jithro venio ad te, uxor quoque tua, & duo filii ejus cum ea.
7 Tunc processit Mosche obviam socero suo, & incurvans se osculatus est eum, rogaruntque alter alterum [c] de prosperitate: posteà ingressi sunt in tentorium ipsius.
8 Ubi enarrante Mosche socero suo quæcūque fecerat Jehova Parhhoni & Ægyptiis propter Jisraëlem, omnesq; molestias [d] quę obvenerant ipsis in via illa, unde eripuerat eos Jehova:
9 Lætatus Jithro super omnibus illis beneficiis quibus affecerat Jehova Jisraēlē, quòd eripuisset eum e manu Ægyptiorum,
10 Dixit Jithro, benedictus *sit* Jehova qui eripuit vos e manu Ægyptiorum & e manu Parhhonis: qui eripuit hunc populum [e] a subjectione manus Ægyptiorum.
11 Nunc agnosco magnum esse Jehovam prę omnibus dijs: nam ea ipsa re [f] *qua superbiunt, superior illis *est*.
12 Acceptumq; *obtulit* Jithro socer Moschis holocaustū & victimas Deo: & venit Aharon & omnes seniores Jisraëlis ad comedendum cibum cum socero Moschis *coram Deo ipso.
13 Fuit autem postero die, sedente Mosche ad judicandum populum, cùm adstaret populus ipse Moschi, a mane illius *dies* usque ad vesperam:
14 Ut aspiciens socer Moschis quicquid ipse faciebat populo: diceret, quid hoc *est* *quod* facis huic populo? cur sedes tu solus, & totus hic populus sistit se coram te a mane usque ad vesperam?
15 Tum dixit Mosche socero suo, nam venit ad me hic populus ad *consulendum Deum.
16 *Cùm est inter illos negotium, venit *quisque* ad me ut judicem inter [g] utrumque: & nota facio statuta ipsa Dei & leges ejus.
17 Dixit verò socer Moschis ad eum, non *est* bona hæc res, *qualem tu facis.
18 [h] Omnino decides, cùm tu, tum populus hic qui *est* tecum: nam *gravis *est* hæc res supra te, non poteris eam præstare solus.
19 Itaque attende voci meæ, consulam tibi, *& erit Deus tecum: esto tu pro hoc populo erga Deum ipsum, ut tu referas eorum res ad Deum ipsum,
20 Et commonefaciens eos de statutis ac legibus ejus, notam facias eis viam ipsam per quam ambulaturi sunt, id est, opus ipsum quod sunt facturi.
21 Tu autem provideto ex toto hoc populo de viris [i] *strenuis, timentibus Dei; viris [k] *vera-

a Heb. *post missione ejus, sed hoc nom. plurale est tantùm.*
2 *Deduxerat*] vir ejus Mosche, cùm a Deo legatus mitteretur ad Parhhonem & Jisraëlitas, sup. 4.[20] & sequentibus.
3 *Gerschom*] Exod. 2.22.
b Heb. *in auxilio meo.*
4 *E gladio Par.*] supra 2.15.
5 *Montem Dei*] Chorebum, supra 3.1.
6 *Dixit*] per nuncios quos præmisit dicendum curavit.
c Heb. *de pace, ut Genes. 43.27.*
d Heb. *quæ invenerant eos.*
e Heb. *de sub manu, ut suprà 6.5.*
f *vel, qua superbiebant, supra eos fuit.*
11 *Qua superbiunt*] bifariam hæc exponi possunt: universè, Deum superiorem esse omnibus potestate præditis, & in ipsas de quibus gloriantur, pro arbitrio moderari: vel speciatim de historia Ægypti accipi, ut ex hypothesi ipsa eruatur thesis.
12 *Coram Deo*] ut moris erat in sacrificiis eucharisticis, Deut. 12. 7. & 27.7. nam epulum sacrificiorum locutio ostendit: vide in Gen. 31. 54.
15 *Consulendum Deum*] de rebus tum ad religionem & cultum Dei, tum ad res civiles pertinentibus: sic 1. Schem. 9.9.
16 *Cùm est*] in rebus civilibus & privatis causis: altera causa.
g Heb. *virum & proximum ejus.*
17 *Qualem*] non enim rem: sed rationem improbat qua utebatur Mosche, ut sequentia ostendunt.
h Heb *decidendo decides.*
18 *Gravis*] Aetiologia est ex parte ἀνταποδόσεως. q.d. & tu gravitate oneris conficieris, & populus expectando defetiscens damnum accipiet.
19 *Et erit Deus tecum*] bene erit tibi, Gen. 39.2.
i Heb. *roboris, ut ver. 25.*
21 *Strenuis*] fortibus & constantia animi præditis, qui solo Dei timore non variis affectibus ferantur.

k ' veracibus, osoribus turpis lucri, quos cô-
stituas super eos, præfectos millenis, præ-
fectos centenis, præfectos quinquagenis, &
præfectos denis:
22 Ut judicent populum hunc omni tempo-
re, sitque ut omnem rem quę magna *erit* re-
ferant ad te, omnẽ verò rem quæ parva *erit*
judicent ipsi : sic leva a te *onus* ut ferant
tecum.
23 Cumque feceris hanc rem & 'præceperit
tibi Deus, poteris consistere, etiãq; totus po-
pulus hic ad locum suum 'redibit 'cum pace.
24 Auscultans itaque Mosche voci soceri sui,
fecit quicquid dixerat.
25 Eligens enim Mosche viros strenuos ex
toto Jisraële, constituit eos principes super
ipsum populum, præfectos millenis, præfe-
ctos centenis, præfectos quinquagenis, &
præfectos denis:
26 Qui judicarent populum ipsum omni tem-
pore, rem quæ difficilis *erat* referebant ad
Moschen, rem verò quæ parva *erat* judica-
bant ipsi.
27 Posteà deduxit Mosche socerum suum,
'qui rediit in regionem suam.

k Heb. *veritatis*. *Veracibus*] rationẽ tantùm veritatis habentibus. ideoq; a turpi lucro abhorrentibus, infrà 23.8. Deut.16.19.

23 *Præceperit*] hoc meum consilium approbans. *Redibit*] non coactus expectare a mane usque ad vesperã, ut supra ver. 14. *Cum pace*] compositis litibus.

27 *Qui rediit*] vide in Num.10.29. & sequentibus.

Caput XIX.

Jisraëlitis castra in duodecima statione ex-adverso Sinai habentibus, Deus per Moschen significat recente redemptionis beneficio commemorato, se fœdus cum eis renovare, eosq; sibi legibus velle obstringere, observantesq; amore suo & beneficentia prosequi: Quibus annuentibus triduum ad se comparandos indicit, omnibusq; (excepto Mosche & Aharone) montis accessu interdicit: Postremò in montem cum majestate summa, cernentibus omnibus ac trepidantibus descendit.

1 IN novilunio *mensis* tertii ex quo exive-
runt filii Jisraëlis e terra Ægypti, eo ipso
die pervenerunt in desertum Sinai.
2 Cùm itaque profecti Rephidimis venissent
in desertum Sinai, & castra haberent in illo
deserto (castra autem fecerant ibi Jisraëli-
tæ e-regione ipsius montis)
3 Mosche ascendit ad Deum ipsum: clama-
vitq; ad eum Jehova ex ipso monte, dicen-
do, sic dicito familiæ Jahhakobi, & annun-
ciato filiis Jisraëlis:
4 'Vos vidistis quæ fecerim Ægyptiis, ut su-
stulerim vos *quasi* ' alis aquilarum, & addu-
xerim vos ' ad me.
5 Nunc itaque, si [a] sedulò attendetis voci
meæ & servabitis fœdus meum, utique eri-
tis mihi peculium præ omnibus aliis popu-
lis (nam 'mea *est* tota ipsa terra)
6 Vosq; eritis mihi 'regnum [b] sacerdotale,
& gens sancta: hæc *sunt* verba illa quibus
alloquëris filios Jisraëlis.
7 Veniens itaque Mosche cum vocatis seni-
oribus ipsis populi, proposuisset eis omnia
hæc verba quæ præceperat ei Jehova:
8 'Respondentes totus ipse populus unà,
dixerunt, quicquid dixerit Jehova, facie-
mus: retulitque Mosche verba hæc populi

4 *Vos vidistis*] recentis beneficii commemoratione ad fœdus invitat. *Alis aquil.*] id est, brevissimo tempore vos a durissima servitute liberans, huc incolumes extra omnem teli jactum summa fide paternoque studio transtuli, ut aquila pullos: sic Deuter. 32.11. *Ad me*] ut mihi servi sitis, meisque legibus vivatis.

a Heb. *attendendo attendetis*. 5 *Mea est tota terra*] id est, omnes populi terræ, metonymia. q. d. etsi pro meo jure possum aliquem alium populum quem singulari ratione prosequar, ex omnibus deligere, vos tamen præ cæteris omnibus hac prærogativa ornabo. 6 *Regnum sacerd.*] vide 1. Petri.2.5. & 9.

b Heb. *sacerdotum*. 8 *Respondentes*] cùm Seniores eis proposuissent verba Dei accepta a Mosche.

ad Jehovam.
9 Tunc dixit Jehova ad Moschen, ecce ego
venturus sum ad te in [c] densa hac nube, ut
audiat hic populus cùm alloquar te, etiam-
que tibi fidant in seculum: cum renunciaf-
set Mosche Jehovæ verba illa populi.
10 Sic edixit Jehova Moschi, ito ad ipsum po
pulum, ut ' sanctifices eos hodie & cras : &
lavanto vestimenta sua,
11 Ut sint parati in diem ipsum tertium: nam
ipso die tertio descensurus est Jehova ante
oculos totius populi hujus, super montem
Sinai.
12 Deinde 'terminum ponito huic populo
circumquaque, dicendo, cavete vobis ne
ascendatis in hunc montem, attingatisve fi-
nem ejus: quicquid tetigerit hunc montẽ,
[d] omnino morte afficitor.
13 'Ne attingito illud ulla manus, sed lapidi-
bus obruitor, aut [e] jaculando conficitor, sive
jumentum sive homo *fuerit*, ne vivito : cùm
'tractim sonabit cornu, ea ascendere pote-
runt in ipsum montem.
14 Descendit ergo Mosche ex monte illo ad
populum : ' sanctificavitq; populum, qui la-
varunt vestimenta sua,
15 Cùm edixisset populo, estote parati in di-
em ipsum tertium, 'ne accedite *ullus* ad ux-
orem.
16 Fuit verò die illo tertio, cùm [f] cœpisset
mane, ut essẽt soni & fulgura & nubes [g] den-
sæ super illum montem, sonitusq; tubæ ve-
hemens valde : adeò ut trepidaret totus
ipse populus qui *erat* ' in castris.
17 Sed educente Mosche 'populum obviam
Deo ipsi e castris suis, constiterunt ' ad i-
mum illius montis.
18 'Mons autẽ Sinai fumabat totus, propterea
quòd descendebat super eũ Jehova in ipso
igne: emittensq; fumũ suum 'tanquam fumũ
fornacis, tremebat totus ille mons valde.
19 Cumque sonus ille tubæ pergeret & inva-
lesceret valde, 'Mosche loquebatur , Deus
verò ipse respondebat ei ' voce.
20 Tum descendens Jehova super montem
Sinai ad ipsum verticem montis, vocavit Je-
hova Moschen ad ipsum verticem montis,
& ascendit Mosche.
21 Edixitq; Jehova Moschi, descende, conte-
stare hunc populum : ne [h] perrumpant *ter-
minum ascendendo* ad Jehovam videndi a-
nimo, ut *non* cadant ex eo multi :
22 *Ne* ipsi quidem ' sacrorum administri, qui
ad Jehovam appropinquantes sanctificare
se solent, ut non irrumpat in eos Jehova.
23 Dicenti verò Moschi ad Jehovam, ' non
poterit *quisquam* hujus populi ascendere
montem Sinai: quod tu contestatus es nos
dicendo, terminum pone huic monti, &
sanctifica illum ?
24 [i] Respondit ei Jehova, ' abiens descende,

c Heb. *in densitate hujus nubis*, vide infrà ver. 16.

10 *Sanctifices*] jubeas se sanctificare, lavando vestimenta sua, hoc ver. & abstinendo ab uxore ver. 15. quibus ceremoniis designatur purgatio ab internis sordibus præteritis, & studium absolutum informandi corpus & animum suum ad sanctè percipiendam Legem ut ver. 11.

12 *Terminum ponito*] primùm ut rudis populus affectus sensu majestatis Dei Legislatoris amplius eã revereretur, studiosiusq; caveret ne ejus mandata transgrederetur, infra 20.20. deinde ut infirmitati populi consuleretur, qui propius majestatem ejus ferre non potuisset, infrà 20.19 & Heb. 12 20.

d Heb. *moriendo ut moriatur fiat*.

13 *Ne attingito*] i. quicquid attigerit montem adeo execrabile esto, ut nulla manus ipsum attingat, sed jaculis vel lapidibus interimitor.

e Heb. *jaculando jaculator*.

Tractim son.] id est, audietur continens unius toni sonus: q. d. erit huic interdicto locus donec istud audiatur.

14 *Sanctificavitq;*] jussit sanctificari, ut ver. 10.

15 *Ne accedite*] id est, omnino vacate vobis informandis, ideoq; ne ad uxores quidem vestras accedite

f Heb. *esset*, i. *cœpisset esse*, ut Gen.5.32.

g Heb. *graves*.

16 *In castris*] etsi procul a monte: castra enim metaverat ad adverso montis, supra ver. 2.

17 *Populum*] prius confirmatum, ut infrà 20.20. *Ad imum*] in ipso termino sibi præscripto ver. 12.

18 *Mons autem*] cùm pervenissent illi ad imum montis. *Ipso igne*] quo circũdabatur deus, & mons cõflagrabat, Deu.4.11. *Tanquam fumum*] densum & atrum: ideò Deut.4.11. vocatur tenebræ, nubes & caligo. 19 *Mosche loquebatur*] nusquam in Vetere Testamento legitur quid sit locutus : sed Apostolus ad Hebræos.12.21. id exprimit dicens, adeò fuisse terribile visum quod apparebat, ut Mosche diceret, expavefactus sum & tremebundus. *Voce*] id est, placidis verbis timorem ei eximens, eum confirmavit. h *Eclipsis supplenda ex ver.* 24. 22 *Sacrorum administri*] id est, primogeniti, quos sibi Dominus consecraverat supra 13.2. Num.8.16. & sequen. hi enim administrarunt sacra donec Levitæ in eorum locum assumerentur: vide infrà 24.5. 23 *Non poterit*] cùm purè interdixisset Deus, ne ullus ex toto populo ad montem accederet, quærit Mosche an se vel alium aliquem exceptum velit : cui respondens Deus ver. 24. ipsum cum fratre ex interdicto excipit. i Heb. *dixit ad eum*. 24 *Abiens desc.*] interdictum populo denunciaturus.

ut ascendas tu & Aharon tecum: ipsi verò
sacrorum administri & populus ne perrum-
punto *terminum* ascendendo ad Jehovam,
ut non irrumpat in eos.
25 Descendens ergo Mosche ad ipsum popu-
lum, *hæc* retulit eis.

Caput XX.

Deus promulgat Decalogum terribili voce: quâ territi omnes procurant, ut non amplius per se Deus, sed per Moschen ipsos alloquatur: itaq; eos per illum admonet de certis capitibus ad duo prima Decalogi præcepta pertinentibus.

1 TUM elocutus est Deus omnia hæc ver-
ba, dicendo,
2 Ego *sum* Jehova Deus tuus, qui eduxi
te e terra Ægypti, e domo servorum.
3 Ne esto tibi *ullus* Deorum alienorum ' ante
faciem meam.
4 Ne facito tibi ' sculptile, aut ullam imagi-
nem *eorum* quæ *sunt* in cœlis suprà, aut quæ
in terra infrà, aut quæ in aquis infra terram:
5 Ne incurvato te eis, neq; colito ea: ' nam e-
go, Jehova Deus tuus *Deus* fortis Zelotes
sum, ' visitans iniquitatem patrum in filios,
in [a] nepotes, & in abnepotes, in ' eos qui
odio prosequuntur me,
6 Exercens verò benignitatem in millesimos
a patribus qui diligunt me & qui observant
mandata mea.
7 Ne assumito nomen Jehovæ Dei tui ' [b] in
vanū: nam [c] non relinquet impunè Jehova
eum qui assumpserit nomen suum in vanū.
8 Recordare diei sabbathi, ut ' sanctifices il-
lum.
9 Sex diebus operaberis, & facies omne opus
tuum:
10 Dies verò septimus ' sabbathum *est* Jeho-
væ Deo tuo: ne facito ' ullum opus tu, aut
filius tuus, aut filia tua, servus tuus aut an-
cilla tua, aut jumentum tuum, aut peregri-
nus tuus qui *est* intra ' portas tuas.
11 Nam sex diebus perfecit Jehova cœlum
ipsum & terram, mare & quicquid *est* in eis,
quievit verò die illo septimo: ' idcirco be-
nedixit Jehova diei sabbathi, & sanctifica-
vit illum.
12 Honora patrem tuum, & matrem tuam, ut
' prolongent dies tuos super terram illam,
quam Jehova Deus tuus dat tibi.
13 Ne occidito.
14 ' Ne scortator.
15 Ne furator.
16 Ne proferto contra proximum tuum te-
stimonium falsum.
17 ' Ne concupiscito domum proximi tui: ne
concupiscito uxorem proximi tui aut ser-
vum ejus, aut ancillam ejus, aut bovem e-
jus, aut asinum ejus, denique quicquid *est*
proximi tui.
18 Ipse autē populus totus percipiebant illos
sonos, & fulgetra & sonum tubæ, montemq;
ipsum fumantem: percipiensque populus,
' commoti sunt *loco* & steterunt procul.
19 ' Dixeruntque ad Moschen, ' loquere tu
nobiscum, & audiemus: sed ne loquatur
nobiscum Deus, ut non moriamur.
20 Edixit verò Mosche populo ipsi, ne timea-
tis, nam ut ' tentaret vos, venit Deus ipse: &
ut sit timor ejus ante faciem vestram, ' ne
peccetis.
21 ' Stabat ergo populus ipse procul, Mosche
verò accessit ad ' illam caliginem ubi *erat*
ipse Deus.
22 Tunc edixit Jehova Moschi, sic dicito filiis
Jisraëlis: vos vidistis, ' ex cœlis me locutum
esse vobiscum.
23 Ne facite *quicquam* ' mecum: ' Deos argen-
teos, aut Deos aureos ne facite vobis.
24 ' Altare ' terreum facito mihi, ut sacrifices
super ipsum holocausta tua, eucharisteria
tua, greges tuos & armenta tua: quocunq;
in loco jubebo celebrari memoriam nomi-
nis mei, veniam ad te, & benedicam tibi.
25 Quòd si altare ex lapidibus facies mihi,
ne extruito *ex* eis cæsis: nam cum-primùm
cœlum tuum extuleris super ipsum *lapidem*,
profanaveris eum.
26 ' Neq; ascendito per gradus ad altare me-
um, ut nō detegantur pudenda tua ad illud.

3 *Ante faciem meam*] id est, mecum, ut ver. 23. nam si facto vel cogitatione adhibetur Deus, ante faciem ejus est, cui etiam intima cordium sunt explicata.

4 *Sculptile*] sive ad me, sive ad falsos Deos repræsentandos.

5 *Nam ego*] Aetiologia mandati & interdicti superioris a natura Dei: zelotes est ac potentissimus: ideoque cùm severè animadvertens in Idololatras, tum in eos summè beneficus qui fidem servant in spirituali illo conjugio, cujus contractus describitur suprà 19.4. & sequentibus.

Visitans iniq.] non quamvis iniquitatem, sed qua spirituale conjugium dissolvitur, quam adeò severè punit, ut non tantum eum comprehendat qui illam cōmisit, sed etiam posteros ut meretricios partus: ejus enim qui a fœdere exclusus est, exclusi quoq; sunt filii, sicut eorum qui sunt in foedere, filii ad fœdus pertinent: vide Hosche 1. & 2. Jechezkel. 16. & 23.

a Heb. *tertianos & quartanos, nimirum ab ipsis patribus generationis ordine.*

Eos qui odio pro.] id est, qui ab amore mei deflectentes perfidè mecum agunt. 7 *In vanum*] id est, nulla causa, re, aut ratione vana, vel mendace: quæ omnia formula Hebræa significantur. b Heb. *in ullum vanum.* c Heb. *non declarabit innocentem, pro declarabit nocentem, id est, puniet, nam pœna est criminis consectaria: Metalepsis.* 8 *Sanctifices*] celebres, habens pro sancto & consecrato cultui Dei. 10 *Sabbathum est Jehovæ*] totum consumendum in cultu Dei tuí. *Ullum opus*] servile & mechanicum, ne in messe quidem & vindemia, quale concessum est sex reliquis diebus, infrà 34. 21. Levit. 23. 3. *Portas tuas*] terminos jurisdictionis tuæ, metaphora a portis, quibus oppida terminantur. 11 *Idcirco*] his tribus de causis: ut diem illum impendas in cultum Dei tui: ut ne continuis laboribus te aut tuos fatiges, infrà 23. 12. Deut. 5. 14. & ut perpetuò recorderis operum & quietis Dei in creatione. Additur quarta causa Deut. 5. 15. perpetua memoria liberationis a servitute Aegypti. 12 *Prolongent*] pater & mater honorem sibi ex mandato Dei delatum approbantes, ac benedicentes tibi: quo sensu alii alios servare dicuntur. 1. Tim. 4. 16. Jacob. 5. 20. & recipere in æterna tabernacula, Lucæ 16. 9. vide Eccles. 3. verbum enim hoc ubique transitivum est. 14 *Ne scortator*] qui vertunt, ne committas adulterium, præceptum nimis restringunt: significat enim vox omne scortationis genus, ut Ijob. 24. 15. & Jirmejæ 3. 9. & summæ inter Hebræos doctores authoritatis Abben Ezra ita interpretatur.

17 *Ne concupis.*] hoc versu unicum præceptum est, etsi Deut. 5 in duos versus distinguitur; quamobrem ibi incipitur ab uxore proximi, quæ hîc secundo loco ponitur: quòd si duo præcepta essent, incertum esset utrum alteri antecedat.

18 *Commoti sunt*] longius a monte retrocedendo: accesserant enim ad imum montis, suprà 19. 17.

19 *Dixeruntq.*] per tribunos & seniores suos, Deut. 5. 23.

Loquere tu] effectum ejus quod promiserat Deus suprà 19. 9. Hujus autem figuræ veritatem & usum explicat Mosche Deuter. 18.

20 *Tentaret*] ut suprà 15. 20.

Ne peccetis] sed humiliati ipsius legi vos subjiciatis.

21 *Stabat*] reversi ad sua tabernacula, Deut. 5. 30.

Illam caliginem] fumum densum & nubem de quibus suprà 19. 16. & 18.

22 *E cœlis*] nam etsi ignis nubes, fumus, & sonus tubæ in monte percepta sint, vox tamen Dei loquentis e cœlis edebatur, Deut. 4. 36. & Nechemjæ 9. 13. 23 *Mecum*] explicatio 1. mandati. *Deos argenteos*] explicatio 2. mandati: synecdoche, quia nobilissimis materiis rejectis, aliæ omnes repudiatæ intelliguntur. 24 *Altare*] q. d. his tantùm abjectis mediis in cultu meo utitor, quocunque vos deducam, donec fixum cultui meo locum designavero: præceptum enim temporarium est ab initio profectionis per desertum usque ad structuram templi, ut illa indicant. quocunque in loco jub. &c. posteà verò altare sacrificiorum fuit æneum, 1. Reg. 8. 64. *Terreum*] e terra vel lapidibus incultum fieri voluit, ut post temporarium ejus usum, aut laberetur per se, aut destrueretur, & ne elegantiæ aut religionis nomine conservatum posteris offensioni esset.

26 *Neque ascendito*] honestatis ratio in Ecclesia non est temporaria, sed etiam post designatum cultui locum duratura.

Caput XXI.

Hebræorum in Hebræos dominium circumscribitur: & in Homicidas, vim facientes aut maledicentes parentibus, damnoq; afficientes proximum aut jumentum ejus, leges cum adjunctis pœnis feruntur.

1 HÆc autem *sunt* judicia illa, quæ pro-
pones eis.
2 CÙM emeris ' servum Hebræum, sex
annis serviet: illorum autem septimo, exito
in libertatem gratis.
3 Si *solus* corpore suo venit, corpore suo ex-
ito: ' si maritus uxoris est, exito quoq; uxor
ejus cum eo.
4 Si dominus ejus dederit ei ' uxorē, pepere-
ritq; illi filios aut filias, uxor ipsa cum natis
suis erit domini ipsius, ille verò exito *solus*
corpore suo.
5 Quòd si [a] ingenuè dixerit ille servus, amo

2 *Servum Hebr.*] sive is paupertate pressus se aut liberos venderet, ut inf. ver. 7. & Deut. 15. 12. sive ab aliis furti nomine venderetur ex lege infrà 22. 3.

3 *Si maritus*] ... pater liberorum ... quos nexu secum ... liget, similiter ex... to: synecdoche, ... partim analogia ... ris, partim sequ... ver. ostendunt.

4 *Uxorem*] alie-genam videlicet, ... sibi pararet servos: nam ancillam Jisraëlitidem non poterat dominus dare ... jure dominii, ex lege infrà ver. 7. hanc autem deseri facilè permittit Deus, ... connubium istud Deo fuit ingratum, qui genus sanctum cum profano colebat ... misceri, ut clarius apparet ex lege Deut. 21. 10. a Heb. *dicendo dixerit.*

domin-

dominum meum, uxorẽ meam, & filios me-
os, [b]nolo exire liber:
6 Tum sistens eum dominus ejus 'coram ma-
gistratibus ipsis, sistito eum ad 'januam su-
am aut ad alterutrũ postem: ubi perforato
dominus ejus aurem ejus subula: sic servito
ei 'in seculum.
7 Cùm autem vendiderit quis filiam suam
in ancillam, ne exito 'ut hi servi exeunt.
8 Si mala videbitur in oculis domini sui ita
ut non desponset eam sibi, tum finito eam
redimi: *alicui* e populo extero ne jus habeto
vendendi eam, quandoquidem 'perfidè e-
git cum ea.
9 Quòd si filio suo desponset eam, 'secũdum
jus ipsum puellarum facito ei.
10 Si alteram 'acceperit sibi, alimentum ejus,
operimentum ejus, & [c]benevolentiam de-
bitam ei ne diminuito.
11 Quòd si 'trium illorum *unum* non fecerit
ei, tum exito gratis absque pecunia.
12 'Qui percutit quenquam ita ut moria-
tur, [d]omnino 'morte plectitor.
13 Tamen qui non quæsiverit, sed Deus ipse
objecerit manui ejus, 'constituam tibi locũ
quò ille confugiat.
14 Cùm autem quis 'arrogaverit contra pro-
ximum suum occidere eum astu, *etiam* 'ab
altari meo rapito eum ad mortem.
15 Item 'qui percutit patrem suum aut ma-
trem suam, omnino morte plectitor.
16 ‖Item plagiarius, sive vendiderit homi-
nem, sive deprehensus fuerit in manu ejus,
omnino morte plectitor.
17 Item qui maledicit patri suo aut matri
suæ, omnino morte plectitor.
18 Item cùm altercantibus hominibus per-
cusserit [e]unus alterum lapide aut pugno, ita
ut non mortuus sit, sed [f]decumbat in lecto:
19 Si surgens ambulaverit foras nixus scipio-
ne suo, tum '[g]impunis esto percussor: tantũ-
modò 'cessationem ejus reddito, & [h]plenã
curationem ejus præstato.
20 Item cùm percusserit quispiam 'servum
suum aut ancillam suam virga, ita ut moria-
tur 'sub manu ipsius, [i]omnino vindicator:
21 Sed si diem unum aut biduum superstes fu-
erit, ne vindicator, nam 'pecunia ejus est.
22 Item certantibus hominibus, si [k]percus-
serit *unus* illorum mulierem gravidam, ita ut
[l]ejiciatur fœtus ejus, nec tamen sit 'exitium:
[m]omnino 'mulctator prout imposuerit ei
maritus ipse mulieris, & 'per judices dato.
23 Sin autem exitium sit, tum reddito [n]'vitam
pro vita,
24 Oculum pro oculo, dentem pro dente, ma-
num pro manu, pedem pro pede,
25 Ustionem pro ustione, vulnus pro vulne-
re, livorem pro livore.
26 Item cùm percusserit quis oculum 'ser-
vi sui aut oculum ancillæ suæ, ita ut corru-
perit eum, in libertatem dimittito eum pro
oculo ejus:
27 Et si dentem servi sui aut dentem ancillæ
suæ [o]excusserit, in libertatem dimittito eum
pro dente ejus.
28 Item cùm cornu ferierit bos aliquis vi-
rum aut mulierem, ita ut moriatur: [p]omni-
no lapidator bos ille, 'neq; comeditor caro
ejus, dominus verò bovis illius 'insons esto.
29 Quòd si bos petulcus fuerit [q]antea, &
quamvis denunciatum fuerit testibus adhi-
bitis domino ejus, non asservaverit eũ, itáq;
interfecerit virum aut mulierem: bos ille
'lapidator, etiamque 'dominus ejus morte
plectitor.
30 'Si redemptionis pretium impositum fue-
rit ei, tũm dato pretium redemptionis vitæ
suæ, omnino prout impositum fuerit ei:
31 Sive filium cornu petierit, sive filiã cornu
petierit, secundum hoc jus fiat eo.
32 Si 'servum cornu petierit bos ille aut an-
cillam, 'triginta argenteos siclos dato do-
mino ejus, & bos ille lapidator.
33 Item cùm retexerit quis foveam, aut
cùm foderit quis foveam, deinde non ope-
ruerit eã, itáq; ceciderit illuc bos aut asinus:
34 'Dominus ille foveæ rependito, 'pecuni-
am restituito domino illius, quod autẽ mor-
tuum fuerit, ejus esto.
35 Item si ferierit [r]bos unius bovem alteri-
us ita ut moriatur, tum vendito eo qui vivit
partiunto pecuniam pretii ejus, & similiter
mortuum partiunto.
36 Aut *si* indicatum est bovem petulcum fu-
isse antea, nec tamen asservaverit eũ domi-
nus ejus: [s]omnino rependito bovẽ pro illo
bove, qui autem mortuus fuerit, ejus esto.

b Heb. *non exibo.*
6 *Coram magistrat.*] ut publicè profiteatur se certo consilio suam libertatem sibi abjudicare.
Januam suam] quidam ad publicam portam referunt, sed hoc verbis & significationi hujus ceremoniæ visum est accommodatius.
In seculum] usque ad Jubilæi annum, Levit. 25. 39.
7 *Ut hi servi*] de quibus superiore lege: finis est, ut puellarum honestati consulatur, & nunquam capite vacent: Summa, patri jus omne in filiam perire, venditione emancipatam in domini familiam transire, dominum teneri aut eam ducere aut eam collocare filio: si neutra ratione et consultum velit, non posse alienigenæ eam vendere, sed agnatis faciendam esse potestatem ejus redimendæ.
8 *Perfidè egit*] legem Dei violavit, qua se obstrinxerat cùm puellam emeret.
9 *Secundum jus*] ut ingenua puella nuptui dator.
10 *Acceperit*] sive dominus, sive filius ejus.
c Heb. *tempus ejus, vel habitationẽ ejus, hoc est, consortium uxoriũ.*
11 *Trium illorum*] id est, nec sibi despõsaverit, nec filio, nec eam redimendi potestatem fecerit. Hactenus leges συγχωρη-τικαὶ de personarum jure: nolebat enim Deus suos quos a servitute vendicaverat, beneficiũ hoc prostituere & se rursus servituti dedere, sed tolerabat factum.
12 *Qui percutit*] datâ operâ, ex antithesi ver. sequentis.

d Heb. *moriendo ut moriatur fiat, & sic deinceps: qua anaphora adhibentur, ut juris exequendi necessitas inviolabilis ostendatur, veniæq; danda interdictum.* *Morte*] hoc est, magistratus meam hanc legem exequitor, nec ullo studio aut affectu peccatis indulgeto. 13 *Constituam*] videtur in deserto fuisse tabernaculum perfugii locus ubi altare Dei erat, ex ver. sequente: sed post adventum in terram civitates constitutæ sunt, de quibus Numer. 35. Deut. 19. Jehoschu. 20. idque duabus de causis: una, ut eo se reciperent qui longè a magistratu aberant donec de causa sua cognosceretur, ne a vindice opprimerentur: altera, ut ibi cognita causa usque ad mortem summi sacerdotis tutò habitarent. 14 *Arrogaverit*] aut occiderit, aut conatus sit occidere, Deut. 19. 19. *Ab altari meo*] .i. nullus ei esto perfugii locus: sic jussit Schelomoh. 1. Reg. 2. 25. & 28. & 2. Reg 11. 15. 15 *Qui percutit*] etiamsi non sequatur mors, aut grave corporis damnum. ‖ *Deut.* 24. 7. e Heb. *vir proximum suum.* f Heb. *cadat in cubile.* 19 *Impunis esto*] ne occiditor. g Heb. *innocens esto, hoc est, declarator, ut suprà* 20. 7. *Cessationem*] damnum quod accepit cessando ab opere suo. h Heb. *curando bene curato.* 20 *Servum*] alienigenam, cum fratribus enim lenius agendum erat, Levit. 25. 38. *Sub manu*] id est, sub plagis, dum cæditur, ex antithesi ver. 21. i Heb. *vindicando vindicator.* 21 *Pecunia ejus*] emptus pecunia, metonymia. q.d. ipse satis grave de se supplicium sumpsit, pretium emptionis suæ perdendo. k Heb. *percusserint.* l Heb. *exeant nati ejus.* 22 *Exitium*] mulieris aut fœtus, personæ totius aut alicujus partis in ea corruptio. m Heb. *mulctando mulctator.* *Mulctator*] pœna arbitraria: nam præter voluntatem mulierem sibi occurrentem concussit.

Per judices] tum ut materiam contentionis & privatæ ultionis præcidant, tum ut statum sit quod eorũ interventu transactũ fuerit.
n Heb. *animam pro anima, anima pro vita, ut inf. ver. 30. metonymia.*
23 *Vitam pro vita*] nam etsi imprudens matrem aut fœtum privarit vita, consiliũ tamen & occasionis ratio habenda est: cõsilium autem fuit vitam proximi petere, qua occasione vita privavit istum. Est autem hic talionis exemplum, de qua etiam Levit. 24. 20. & Deut. 19. 19. alia exempla habentur.
26 *Servi*] alienigenæ, ut suprà ver. 20. nam Hebræi non erãt cædendi, alioquin illatum eis damnum retaliabatur ex Levit. 24. 19.
o Heb. *fecerit ut cadat.*
p Heb. *lapidando lapidator.*
28 *Neque comeditor*] a vobis, neque edenda exteris proponitor, ut alioqui morticina caro illis dari poterat in cibum Deut. 14. 21. Sic commendatur vita hominis & res ei adversantes detestationi sunt, ut Gen. 9. 5.
Insons esto] si vitium non præsciverat, ex versiculo sequente.
q Heb. *ab heri & nudiustertius, sic infrà ver. 36.*
29 *Lapidator*] nec ejus caro comeditor, ex ver. 28.
Dominus] ut late culpæ reus, cùm non caverit ne per suum bovem hoc damnum afferretur.

30 *Si redemptionis*] si causa cognita judicabitur non esse in eo latam culpam, sed aliqua occasione levior esse videbitur, multa irrogabitur ultimi supplicii loco. 32 *Servum*] alienigenam, ut suprà ver. 20. & 26. *Triginta siclos*] septem uncias argenti & quadrantem sive totidem dalleros: siclus enim communis quadrantem unciæ pendebat. 34 *Dominus ille foveæ*] qui aperuit, aut in causa fuit cur aperiretur apertave relinqueretur, quamvis non sit possessor ejus: nam in eo residet occasio damni. *Pecuniam*] quanti æstimabitur damnum. r Heb. *bos viri bovem proximi ejus.* s Heb. *rependendo rependito.*

Caput XXII.

Leges de furibus, de damno ex depastione aut incendio, de amisso deposito, rerum amotarum, conducti, commodati, de stupro virgini oblato, de sortilega, de nefariam libidinem exercente, de idololatra, de vi, de usura, de pignore, de honore magistratui habẽdo, de primitiis, & de sanctimonia ferũtur.

1 Si quis furatus bovem aut parvam pecu-
dẽ mactaverit aut vẽdiderit eam, 'quin-
que boves rependito pro uno bove, &
quatuor *pecudes* gregis pro una pecude.
2 Si in 'effossione deprehendatur fur, & per-
cussus moriatur, [a]reus cædis ne esto *per-
cussor.*
3 Si Sol ortus fuerit 'ei, cædis 'reus esto: *fur*

1 *Quinque boves*] nam in hoc damnum majus, fractura major, & audacia major est, in sequente verò minor: ideoq; inæquales pœnæ.
2 *Effossione*] nocturna, ex antithesi ver. 3.
a Heb. *ne sunto illi sanguines, sic ver. 3.*

3 *Ei*] furi & percussori, hoc est, si deprehendatur in ipso furto post ortum Solis. *Reus esto*] percussor: ne liceto ei furem occidere.

b Heb. *rependendo rependito: sic deinceps.*
c Heb. *deprehendendo deprehensum fuerit.*
4 *In manu ejus*] si non mactaverit aut vendiderit, sed servet apud se.
Duplum] id est, alterum tantum, quia idem reddit quod furatus erat: sic ver. 7.
d Heb. *incendit incendium.*
8 *Jurejurando*] sic accipiendũ ex ver. 11.
Si non extendit] ut ea tanquam sua utatur, aut suam faciat.
e Heb. *opus, ut Gen. 33.14. & infrà ver. 11.*
9 *Rerum amotarum*] quæ quocunq; pacto interversæ fuerint, & proprio domino perierint.
Illam ipsum] rerum amotarum reum.
Quem condemnabũt] sive depositarius evictus, sive depositor falsò accusans.
10 *Ex conducto*] hoc addidimus evidentiæ causâ, quia diversam esse hanc legem a præcedente ostendit pœna: & factum Jahhakobi Gen. 31.39. Hebræorumq; autoritas ita accipiendam confirmant.
11 *Si non*] ut suprà ver. 8.
Accipito] id est, juramento acquiescito.
f Heb. *ejus: relativum ad antecedens remotum.*
g Heb. *discerpendo discerptum.*
15 *Venerat pro*] id est, ejus usum mercede conduxerat, cujus abusu præsens dominus poterat interdicere.
h Heb. *dotando dotabit.*
i Heb. *renuendo renuerit.*
17 *Prout est dos*] videlicet 50. siclorum minimum, qui æstimantur paulo amplius duodecim unciis argenti & semuncia: vide Deut. 22.29.
18 *Præstigiatricem*] & præstigiatorem, & omnem artis nefariæ exercitorem, Levit. 19.26. & Deut. 18.10.
19 *Quisquis*] hîc quoque synecdoche est: omnes enim nefariæ libidines per analogiam prohibentur: vide Levit. 18.22. & 20.15.
k Heb. *moriendo ut moriatur fiat: vide suprà 21.12.*
l Heb. *clamando clamet.*
m Heb. *exaudiendo exaudio.*

verò [b] omnino rependito, si non *est* ei, vendi-
tor pro furto suo.
4 Sit autem [c] totum furtum deprehensum
fuerit *in manu ejus, sive bos, sive asi-
nus, sive parva pecus, viventes, *duplum re-
pendito.
5 Si quis depascens agrum aut vineam im-
miserit pecus suum quod pascat in agro al-
terius, optimo agri sui, & optimo vineæ suæ
rependito.
6 Si egressus ignis invenerit spinas, absuma-
turq; meta frumenti aut ipsa seges, aut ali-
quis ager, omnino rependito is qui [d] fecit ut
incendium esset.
7 Si quis dederit proximo pecuniam aut su-
pellectilia adservandum, & id furto ablatum
fuerit e domo illius: si deprehendetur fur ip-
se, rependito duplum:
8 Si non deprehendetur fur ille, tunc sistitor
dominus illius domus coram ipsis magistra-
tibus, *jurejurando se purgaturus*, *si non extẽ-
dit manum suam in [e] rem proximi sui.
9 De omni negotio *rerum amotarum, de
bove, de asino, de parva pecude, de vestimẽ-
to, de omni re amissa, cùm dixerit *ejus domi-
nus* *illum ipsum esse, usque ad ipsos magistra-
tus venito negotium amborum: *quem con-
demnabunt magistratus, rependito duplum
proximo suo.
10 Si dederit quispiam proximo suo *ex con-
ducto* asinum, aut bovem, aut parvam pecu-
dem, aut ullum jumentum ad servandũ, mor-
tuum autem, vel fractum *aliquid*, vel vi ab-
ductum fuerit, nemine vidente:
11 Juramentum Jehovæ esto inter utrosque,
quo se purget redemptor *si non extendit manũ
suam in rem proximi: quod *accipito domi-
nus [f] rei, ille ne rependito.
12 Quòd si furto ablatum fuerit illi, rependi-
to domino ejus.
13 Si [g] omnino discerptum est, afferto illius *a-
liquid, in* testimonium: quod discerptum est,
ne rependito.
14 Item cùm quis quid petierit a proximo
suo *commodatò*, quod corrumpatur aut mori-
atur, *si* dominus ejus *res* non adfuerit ei, om-
nino rependito.
15 Si dominus ejus adfuerit ei, ne rependito:
Si mercede conductum est, *ne rependito*, *ve-
nerat pro mercede sua.
16 Item si quis pellexerit virginem quæ non
est desponsata, & cubaverit cum ea, [h] omni-
no constituens ei dotem *accipiat eam* in ux-
orem:
17 Si [i] planè renuet pater ejus eam dare illi,
pecuniam pendito, *prout *est* dos virginum.
18 *Praestigiatricem ne sinito vi-
vere.
19 *Quisquis cubat cum jumento, [k] om-
nino morte plectitor.
20 Qui sacrificat aliis Diis præterquam Je-
hovę soli, ut anathema perditor.
21 Item peregrino vim ne facito, nec op-
primito eum: nam peregrini fuistis in terra
Ægypti.
22 Nullam viduam aut orphanum affligi-
tote.
23 Siqua afflictione afflixeris eum (nam si
[l] tantillum clamet ad me, [m] utique exaudire
soleo clamorem ejus)
24 Tum accensa ira mea occidam vos gladio:
sic erunt uxores vestræ viduæ, & liberi ve-
stri orphani.
25 Si pecuniam mutuã dederis populo meo,
pauperi ipsi qui *est* tecum, ne esto ei tãquam
fœnerator, ne imponite ei [n] usuram.
26 Si [o] pignore acceperis vestem proximi tui,
dum inclinat Sol, restituito illam ei.
27 Nam id solum operimentum ejus *est*, illud
est vestimentum ejus ad cutem ejus *tegẽdam*:
in quo cubaret? alioquin erit, cùm inclama-
bit me ut exaudiam, quia clemens sum.
28 *Magistratus ne execrator, & prin-
cipi in populo tuo ne maledicito.
29 [p] Frugum tuarum maturarum, & liquo-
ris tui *primitias* ne differto *dare*: primogeni-
tum filiorum tuorum dato mihi.
30 Sic facito bove tuo & pecore tuo: sep-
tem dies esto cum matre sua, illorum autẽ
die octavo dato illud mihi.
31 Item homines sancti estote mihi, & car-
nem in agro discerptam ne comeditote, ca-
ni projicite illam.

n Heb. *morsum, i. rodens lucrum.*
o Heb. *pignerando pignoraberis.*
28 *Magistratus*] penes quos est administratio civilis vel ecclesiastica, teste Apostolo Act. 23.5.
p Heb. *plenitudinem tuam, & lachrymam tuam.*

Caput XXIII.

Leges de injuriis, afficiendo beneficiis inimico, judiciis, intermissione culturæ, sabbatho & festis anniversariis, Idololatria & idolis, cultu veri Dei, fœdere cum Cenahhanæis & eorũ diis non ineundo, & habitatione cum illis non communicanda feruntur.

1 *Ne efferto rumorem mendacii, *ne ap-
ponito manum tuam cum improbo,
[a] agendo testem injurium.
2 Ne [b] insistito vestigiis potentiorum ad
mala: neque loquitor de lite, declinãdo post
potentiores ad pervertendum eum.
3 *Attamen pauperem ne honorato in lite
ejus.
4 *Si offenderis bovem inimici tui, aut asi-
num ejus errantem, [c] omnino reducito eum
ad illum.
5 Si videris asinum osoris tui succumbentem
oneri suo, tum *desinito ut non relinquas ei:
[d] omnino relinquito *rem tuam*, adesto ei.
6 *Ne pervertito judicium egeni tui, in lite
ejus.
7 *A verbo mendacii procul abesto, & inno-
centem ac justum *ne occidito: quia non ab-
solvam *improbum.
8 Et munus ne accipito: nam munus ipsũ ex-
cęcat *oculatos, & pervertit verba justorum.
9 Et *peregrinum ne opprimito: vos enim ex-
perti estis affectum peregrini, cùm peregri-
ni fuistis in terra Ægypti.
10 Item sex annis conseres terram tuam, &
colliges proventum ejus:
11 *Septimo autem quoque intermittito ea,
& relinquito eam incultam, ut comedant *e-
geni e populo tuo, residuum verò eorũ co-
medant bestiæ agrestes: sic facito vineę tuæ
& oliveto tuo.
12 Sex diebus facies opera tua: die autẽ ipso
septimo cessato, ut quiescat bos tuus & asi-

1 *Ne afferto*] ne falsi rumoris autor vel adjutor esto: sic Levit. 19.16.
Ne apponito ma.] ne consociator aut conferto operam cum illo, consentiendo aut juvando eum ad malum: synecdoche.
a Heb. *existendo testis injuriæ.*
b Heb. *esto post potent.*
3 *Attamen*] q. d. cavendum a duobus extremis injustitiæ, ne privatus aut potentioribus plus æquo tribuas, aut misericordiæ specie plus tenuibus faveas: sic Levit. 19.15.
4 *Si offenderis*] Deut. 22.1.
c Heb. *reducendo reducito.*
5 *Desinito*] ab occupatione tua, neque ei soli asini sublevandi onus relinquito: sic Deut. 22.4.
d Heb. *relinquendo relinquito.*
6 *Ne pervertito*] De judiciis versus quatuor: vide Deut. 16.19.
7 *A verbo men.*] admittendo, vel pronunciando.

Ne occidito] ne fretus autoritate tua injuria ulla afficito: synecdoche. *Improbum*] ne judicem quidem, qui improbè judicando litem suam fecerit. 8 *Oculatos*] sapientes metaphoricè, Deut. 16.19. 9 *Peregrinum*] hîc magistratibus feruntur leges, ut Deut. 24.19. privatis verò de eodem argumento suprà 22.21. & Levit. 19.33. 11 *Septimo*] idem Levit. 25.3. & pluribus ibidem ver. 20.21. & 22. *Egeni*] subaudi tecum & cum tuis communi jure, Levit. 25.6. & 7.

nus

e Heb. respiret.
f Heb. custodite vos.
13 Ne recordemini] imo potius efficite ut eorum memoria pereat, Deut. 12.3.
Neque auditor] sive in juramentis, sive in sermone familiari: vide exemplũ Psal. 16.4. & promissionem Hosche 2.17.
14 Tribus] Deut. 16.16.
15 Præcepi] supra 12.43. & 13.3.
Vacui] sed pro eo quod habent afferunto, Deut. 16.17.
16 Festum azym.] Pentecostes, quo incipiebat segetum messis, Deut. 16.19.
g Heb quodque.
Collectionis] sive tabernaculorum, Deuter. 16.13. ubi etiam vide quare collectionis dicatur.
17 Tribus] ut supra ver. 14.
18 Cum fermentato] habens adhuc fermentum apud te, sed illud removeto ante Pascha: vide infra 34.25.
Adeps sacri.] pars aliqua Paschalis sacrificii, vide ibidem.
h Heb. festi mei: synecdoche, ut Psalm. 118.27.
19 Prima quaque] primitias personarũ, animaliumq; supra 13. & rerum omnium, ut sunt primi arborum fructus, Levit. 19.23.
Ne coquito] ne sacrificii primitiarumve nomine offerto ullam pecudem cùm adhuc est lactea, id est, antequam septiduum excesserit, quo apud matrem relinqui jubetur, supra 22. 30. & Levit. 22. 28. sic infra 34.26. nam etiam in cibis privatis, illius tanquam immaturi usus damnatur, Deut. 14.21.
20 Angelum] non creatum, sed æternum sermonẽ Christum, quem supra 13. 21. nominavit Jehovam.
21 Ausculta voci ejus] nam etiam veteri populo Christus a patre magister datus est, licet illustrius Novo Testamento patefactus, 1. Petri 1.11.
i Heb. in medio ejus: hoc est, Jehova est, ac non creatus Angelus.

nus tuus, & e recreetur filius ancillæ tuæ & peregrinus.
13 Et in omnibus quę edixero vobis f continetote vos: nomen autem deorum alienorũ ' ne recordemini, ' neq; auditor in ore tuo.
14 Tribus vicibus feriator mihi quotãnis.
15 Festum azymorum observato, septem dies comedito azymos, quemadmodum ' præcepi tibi, constituto tempore, ipso mense Abib, quia in eo egressus es ex Ægypto: & ne ullis comparento coram me ' vacui:
16 Item ' festũ g anniversarium messis, primitiarum laborũ tuorum quas severis in agro tuo: festumq; ' collectionis in exitu cujusque anni, cùm collegeris labores tuos ex agro.
17 ' Tribus vicibus quotannis comparento omnis mas tuus in conspectu domini Jehovæ.
18 Ne mactando fundito sanguinem sacrificii mei ' cum fermentato: neque pernoctato ' adeps h sacrificii festi mei usque mane.
19 ' Prima quæque, primitias terræ tuæ afferto in domum Jehovæ Dei tui: ' ne coquito hœdum in lacte matris suę.
20 Ecce, ego mitto ' Angelum ante te, ad servandum te in hac via, & ad introducendum te in locum illum quem prępar avi.
21 Cave tibi a facie ejus, & ' ausculta voci ejus, ne exacerbe: eũ: quia non feret defectionem vestrã, quia nomen meũ est i in eo.
22 Nã cùm sedulò auscultaveris voci ejus & feceris omnia quæ edicã, inimicabor inimicos tuos, & hostiliter agã cum hostibus tuis.
23 Cùm iverit angelus meus ante te, & introduxerit te in terram Emoræi, & Chittæi, & Perizzæi, & Cenahhanæi, & Chivvæi, & Jebusæi, & excidero eum:
24 Ne te incurvato diis eorum, neque colito eos, neque facito secundum opera eorum: quin k omnino demolitor eos, & omnino perfringito statuas eorum.
25 Sed colitote Jehovam Deum vestrum, qui benedicet panî tuo & aquæ tuæ: & ' amovebo quemvis morbum e medio tui.
26 Non erit abortiens aut sterilis in terra tua: numerum dierum tuorum complebo.
27 Terrorem mei præmittam ante faciem tuam, & fundam quemlibet populum in quos venies: & l omnium inimicorum tuorum exponam tibi cervicem.
28 Mittam enim ' tanquam crabronem ante te, qui expellet Chivvæum, Cenahhanæum, & ' Chittæum a conspectu tuo.
29 Non expellam eum a conspectu tuo anno uno, ne sit terra ipsa desolata, & potentior sit bestia agrestis te:
30 Sed m paulatim expellam eum a conspectu tuo, usquedum ' fœtaveris, & possideas terram illam.
31 ' Et ponam terminum tuum a mari algoso usque ad mare Pelischtæorum, & ' a deserto usque ad illud flumen Euphratis: nam dabo in manum vestram habitatores illius terræ ut expellas eos a facie tua.
32 ' Ne pangito cũ iis, & cum diis eorũ fœdus.
33 Ne habitanto in terra tua, ut non inducant te ad peccandum mihi: nam servitu-
rus esses diis illorum, ' nam id esset tibi in tendiculam.

Caput XXIIII.

Mosche superiores leges populo propositurus ex mandato Dei descendit, quibus assentiente populo fœdus inter Deum populumq; pangit: tum omnibus constitutis quæ ad remp. administrandam se absente pertinebant, cum certo comitatu reversens, solus evocatur ad Deum, apud quem quadraginta dies noctesq; manet.

1 EDIXIT autem Moschi, ' ascende ' versus Jehovam tu & Aharon Nadab & Abihu & septuaginta e senioribus Jisraëlis: & incurvate vos e longinquo.
2 Deinde accedito Mosche solus ad Jehovam, isti verò ne accedunto: quod autem ad populum, ' ne ascendunto cum eo.
3 Veniens ergo Mosche cùm enarravisset populo omnia verba Jehovæ & omnia ' illa jura: respondissetq; populus una voce ac dixissent, omnia hæc verba quæ edixit Jehova faciemus:
4 Scripsit Mosche omnia verba Jehovæ: & surgens mane extruxit ' altare sub ipso monte, & duodecim statuas pro duodecim tribubus Jisraëlis.
5 Posteà misit ' pueros filiorum Jisraëlis, qui obtulerunt ' holocausta, & sacrificaverunt sacrificia eucharistica Jehovæ, juvencos.
6 Et accipiens Mosche dimidium sanguinis illorum, posuit in crateribus: dimidium verò ejusdem sanguinis sparsit super ' altare illud.
7 Cumq; acceptũ ' librum illũ fœderis legisset a audiente populo, & dixissent, quicquid edixerit Jehova, faciemus & auscultabimus:
8 Accipiens Mosche ' reliquum sanguinem, sparsit ' super ipsum populum ac dixit, ecce ' sanguis illius fœderis quod pepigit Jehova vobiscum, secundum ' omnia verba hæc.
9 Deinde ascendens Mosche & Aharon, Nadab & Abihu, & septuaginta e senioribus Jisraëlis,
10 Aspexerunt ' Deum Jisraëlis, & sub pedibus ejus velut opus b pavimentatum sapphiro, & velut corpus ipsum cœli nitore.
11 Tamen in ' selectos filiorum Jisraëlis ' non extendit manũ suam: nam quamvis intuiti essent Deũ ipsum, ' comederunt & biberunt.
12 Tum edixit Jehova Moschi, ascende ad me in hunc montem, & ' esto ibi, ut dem tibi tabulas lapideas, id est, legem ac præcepta quæ scripsero ad docendum eos.
13 Quare surgens Mosche & Jehoschuhha minister ejus, ut ascenderet Mosche ad montem ipsum Dei,
14 Senioribus illis edixit, c sedentes ' nos ex-

32 Ne pangito] vide infra 34.12. & Deut. 7. in principio.
33 Nam id] utrorum fœdus cum illis, affinitas, habitatio communis, & conversatio: sic autem explicatur hic locus Deut. 16.

1 Ascende] sub. postquam superiora jura populo propo sueris, & audito eius consensu fœdus cum eis meo nomine pepigeris: quæ narrantur infrà a ver. 3. ad 9. tum demum ascende leges accepturus, ut infrà ver. 12.
Versus Jehovam] nam illis deinde subsistendum erat, infrà ver. 14.
2 Ne ascendunto] in castris manento.
3 Illa Jura] comprehensa superioribus 4. capitibus.
4 Altare sub ipso monte] partium fœdus inter se ineuntium signa: sic Gen. 31.45.
5 Pueros] [illegible] primogenitos Jisraelitarum, qui ante sacerdotium institutum fuerunt sacrorum administri: vide supra 19.22.
Holocausta] prima expiatoria, deinde eucharistica.
6 Altare illud] quod Deum repræsentabat fœdus cum populo ineuntem.
7 Librum fœderis] in quo continebantur promissiones Dei, & stipulationes sive leges [illegible] populus [illegible] officii sui erga Deum [illegible] [illegible] de quo supra [illegible]
a Heb. [illegible] populi.
8 Reliquum sanguinem] servatum in crateribus, vers. 6.
Super populum] id est, duodecim illas statuas repræsentãtes duodecim tribus Jisraëlis, de quibus supra ver. 4. [illegible]

k Heb. demoliendo demolitor, & perfringendo perfringito. 25 Amovebo] ut supra 15. 26. l Heb. dabo omnes inimicos tibi versos te cervice, id est, in fugam dabo. 28 Tanquam crabronem] quod superiore versu promisit illustrat similitudine: q. d. animi eorum immissis aculeis terroris fodicabuntur, ita ut vobis cedere cogantur. Chittæum] cæterosque memoratos supra ver. 23. m Heb. parum par ũm. 30 Fœtaveris] id est, numero auctus fueris: synecdoche. 31 Et ponam] hujus promissionis complementum sub Davide & Schelomone vide 2. Schemu. 8. & 10. & 1. Regum 4. 21. & 2. Chron. 9. 26. [illegible] Euphratis] quod Ægyptum [illegible].

mia: nam singulos e populo sanguine aspergi nimis laboriosum fuisset [illegible] neq; sanguis ipse ad tantam multitudinem aspergendam potuisset sufficere: quamquam fortassis aliqua illius pars similiter aspersa fuit. Sanguis fœderis] signum veteris fœderis, adumbrans sanguinem Christi quo sancitum est novum, Lucæ 22. 20. Marc. 14. 24. Omnia verba] conditiones a Deo propositas, & a populo acceptatas. 10 Deum Jisraëlis] signa præsentiæ ejus, de quibus ver. 15. & 16. synecdoche. b Heb. structuræ lapidis sapphiri. 11 Selectos] quos Deus seorsim adduci jusserat, supra ver. 1. & 9. Non extendit manum] non afficit eos ullo malo, quia non temerè, sed Dei jussu accesserant. Comederunt] vivi & incolumes manserunt: quam incolumitatem hic vitæ actionibus exprimit Mosche: simile vide Gen. 26. [illegible] 12 Esto ibi] maneto, donec a te [illegible] infrà ver. 16. [illegible] 14 Nos exp.] me & Jehoschuham. c Heb. [illegible]

d Heb. *qui Dominus verborum erit.*
Aliquid dicendum] sive consilio, sive litis diceptione opus sit.
16 *Inclamavit Moschen*] ut solus veniret, supra ver. 2. nam Jehoschuhha postea non aderat Moschi, cùm Jehova alloqueretur eum, ut apparet infra ex 32.17.
17 *Ante oculos filiorum*] qui in castris manserant: non enim videbant illam speciem, quam visam fuisse legimus ab ijs qui cum Mosche ascendebant, suprà ver. 10.

peccatis hic, dum revertamur ad vos: ecce autem Aharon & Chur vobiscum, [d] qui habebit * aliquid dicendum, accedat eos.
15 Et ascendit Mosche montem illum (operiebat autem nubes quædam montem illum,
16 Habitabatq; gloria Jehovæ in monte Sinai) & operuit eum nubes illa sex diebus: posteà * inclamavit Moschen die illorum septimo e medio ipsius nubis.
17 Aspectus autem gloriæ Jehovæ *erat* tanquam ignis consumens in summitate illius montis, * ante oculos filiorum Jisraëlis.
18 Ita ingressus Mosche in medium ipsius nubis ascendit montem: fuitque Mosche in ipso monte quadraginta dies & quadraginta noctes.

CAPUT XXV.

Deus Moschen jubet Jisraëlitis indicere materias certas sponte ab ipsis offerendas, ex quibus sibi tabernaculum extruatur, ut ibi visibili symbolo præsentiæ suæ habitet: & arcæ, mensæ, lychnuchi cum instrumentis suis materiam, mensuram, & formam describit.

1 TUM allocutus est Jehova Moschen, dicendo,
2 Edic filiis Jisraëlis, ut accipientes [a] *offerant* mihi oblationem: ab omni viro cujus [b] animus sponte moverit eum, * accipite oblationem [c] mihi.
3 Hæc autem *est* oblatio illa, quam accipietis ab eis: aurum, & argentum, & æs,
4 Et [d] hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, sive * linum xylinum, sive *lana* caprarum,
5 Pelles etiam arietum rubefactæ, & pelles melium, & * ligna Schittim,
6 Oleū ad * luminare, odoramenta ad * oleum unctionis, & ad * suffitum aromata quædam,
7 Lapides * sardonyches, lapides * insitivi pro * amiculo, & pro pectorali sacro,
8 Ut faciant mihi sacrarium, & habitem inter eos:
9 Omnino prout ostendo tibi structuram ipsius tabernaculi, & structuram omnium supellectilium ejus, sic autem facitote.
10 PRIMUM faciunto arcam e lignis Schittim, longitudine sua duûm cubitorum, ac dimidiati, & unius cubiti ac dimidiati latitudine sua, similiter unius cubiti ac dimidiati altitudine sua.
11 Et obducito eam auro puro, intrinsecus & extrinsecus obducito eam: & facito super eam * [e] limbum aureum circumquaque.
12 Fundensq; ei quatuor annulos aureos, indito eos quatuor impagibus ejus, ut duo annuli sint in latere ejus uno, & duo annuli in latere ejus altero.
13 Facito quoque vectes e lignis Schittim, & obducito eos auro:
14 Et inducito vectes illos in annulos ad latera illius arcæ, ad ferendum eis arcam illam.
15 In annulis illius arcæ * sunto vectes illi, ne [f] amoventor inde.
16 Deinde collocato in ea arca * testimonio ipso, quod daturus sum tibi,

a Eclipsis verbi conjuncti, quam peregrina constructio indicat: sic infrà 27.20.
b Heb. *cor.*
2 *Accipite*] tu & quos nominavi tibi suprà 24.1.
c Heb. *meam.*
d Heb. *hyacinthi, & purpuræ, & vermis dibaphi: abstracta pro concretis.*
4 *Linum xylinum*] vulgo byssum: sed alia est bysi apud Hebræos appellatio: quamobrem nos ita vertimus adducti verbis Plinii lib. 18. natu. hist. cap. 1.
5 *Ligna Schittim*] genus cedri, fortassis proprium illius regionis: nam nusquam alibi quàm in hac historia, & Deuteron. 10.3. legitur.
6 *Luminare*] lychnuchi, de quo infrà ver. 37. & 27.20.
Oleum unctionis] de quo infra 30.23.
Suffitum] de quo infrà 30.34.
7 *Sardonyches*] vide Gen. 2.12.
Insitivi] gemmæ insitivæ, de quibus infrà 28.17.
Amiculo, & pro pect.] vestibus sacerdotalibus, de quibus infrà 28.
11 *Limbum aureum*] ab exteriore parte, quo tegatur operculi propitiatorii cū arca commissura, ut apparet ex comparatione ver. 17.
e *vel loricam auream.*
f Heb. *recedunto.*

17 Facito * operculum propitiatorium ex auro puro, duorum cubitorum & dimidiati longitudine sua, uniusq; cubiti & dimidiati latitudine sua.
18 Et facito duos * Cerubinos aureos, * continente opere facito eos, e duabus extremitatibus operculi ipsius propitiatorii:
19 Facito, inquam, Cerubinum unū ex extremitate *una* hinc, & Cerubinum alterum ex *altera* extremitate inde: ex operculo propitiatorio facito Cerubinos in duabus extremitatibus ejus.
20 Et sunto Cerubini illi passis alis suis sursum versus, obtegentes alis suis operculum illud propitiatorium, & faciebus suis obversis unius ad alterum: * versus ipsum operculum propitiatorium sunto facies Cerubinorum.
21 Imponito autem operculum hoc propitiatorium arcæ ipsi * supernè, * postquam in arca posueris testimonium illud quod daturus sum tibi:
22 Ubi conveniam tecum, & * loquar tecum e superiore parte operculi propitiatorii, e medio duorum Cerubinorum qui *erunt* super arcam illam testimonii, quæcunq; præcepero tibi *referenda* filiis Jisraëlis.
23 ITEM facito mensam e lignis Schittim, duûm cubitorum longitudine sua, & unius cubiti latitudine sua, cubitiq; & dimidiati altitudine sua.
24 Et obducito eam auro puro, facitoque ei limbum aureum circumquaque.
25 Facito quoque * ei fasciam palmarem circumquaque, & facito * limbum aureum ad fasciam ejus circumquaque.
26 Facito etiam ei quatuor annulos aureos, quos indito quatuor ejus angulis, qui *erunt* in quatuor pedibus ejus.
27 * E regione illius fasciæ sunto ipsi annuli, [g] ut sint sedes vectibus ad portandum ipsam arcam.
28 Facito verò vectes istos e lignis Schittim, quos obducito auro, ut portetur eis hæc mensa.
29 Præterea facito * scutulas ejus, & * acerras ejus, & * scutellas ejus, & * scopulas ejus, quibus * tegetur, ex auro puro facito illas.
30 * Imponitoq; huic mensæ panem * faciei, ante faciem meam jugiter.
31 ITEM facito lychnuchum ex auro puro: opere * continente fiat lychnuchus ille, scapus ejus, & rami ejus, lances ejus, mala oblonga ejus, & * calyculi ejus ex eo sunto.
32 Sex autem rami egrediuntor e lateribus ejus, tres rami lychnuchi e latere ejus uno, & tres rami lychnuchi e latere ejus altero.
33 Tres lances, speciem amygdalæ referentia in uno ramo *sunto* malum oblongum & calyculus, & tres lances, speciem amygdalæ referentia in uno ramo malum oblongum & calyculus: sic *esto* sex illis ramis qui prodeunt e * lychnucho ipso.
34 In ipso verò lychnucho quatuor *sunto* lances, amygdalæ speciem referentibus malis oblongis * ejus & calyculis ejus.
35 Malum autem oblongum *esto* sub duobus

17 *Operculum propitiatorium*] Verbum primitivum duo significat, expiare & illinere sive linimento tegere: quare nos duas significationes una conjunximus.
18 *Cerubinos*] absolutè humanas, sed alatas imagines: vide in Gen. 3.24. vestitos autem pingimus, ex lege supra 20.26.
Continente] non ex emptilibus mobilibúsve partibus, sed firmiter cohærentibus: sic infrà ver. 31. & 36.
20 *Versus ipsum op.*] i. vultu operculum versus demisso.
21 *Supernè*] non suprà elatum sed inditum in os arcæ.
Postquam] non enim posteà licebat eā aperire: ideoq; antequàm operculū fieri juberet testimoniū in arca poni jussit, suprà ver. 16.
22 *Loquar tecum*] vide Num. 7.89.
25 *Ei*] summitati pedum ejus, quò amota mensa pedes cohererent.
Limbum] sub mensa, ne vacillaret ea aut de trapezophoro depelleretur.
27 *E regione*] proximè infra fasciam.
g Heb. *pro domibus vectibus.*
29 *Scutulas*] formandis panibus, ut essent magnitudine formaque similes, totidem numero quot panes: vide Levit. 24.5.
Acerras] thuris conceptacula quæ Veteres accepthurarias dicebant, ut cum thure panibus singulis imponerentur, Levit. 24.7.
Scutellas] scutularū tegmina, quibus in coquendo circumcludebantur panes ut formâ eâdem essent: unde Num. 4.7. vocantur scutellæ tegminis: atq; ita exponit R. Jehuda antiquissimus Hebræorum scriptor.
Scopulas] repurgandæ mensæ instrumenta, ut docet etymon.
Tegetur] . Linsternetur mensa.
30 *Imponitoq;*] quovis Sabbatho recentes, Levit. 24.8.
Faciei] non quòd faciem haberent, sed quia ante faciem Dei erant, ut seq. explicat.
31 *Continente*] ut suprà ver. 18.
Calyculi] vox Hebræa communiter significat calathos, calyculos, & alabastros, sive flores apertos, semiapertos, vel clausos: sed ita reddimus, quia amygdallus specie fuisse dicuntur infrà ver. 33. 33 *Lychnucho*] lychnuchi scapo, ut sequenti ver. synecdoche. 34 *Ejus*] similium lychnuchi: quasi dicat, ramorum & scapi summitas forma eadem esto.

15 *Sunto*] id est, manento, ut suprà 24.12. 16 *Testimonio*] tabulis lapideis cum decem præceptis, quæ infrà 31.18. & 32.15. dicuntur tabulæ testimonii.

ramis

ramis ex eo prodeuntibus, & malum oblongum sub duobus ramis ex eo prodeuntibus,& malum oblongum sub duobus ramis ex eo prodeuntibus, *nimirum* sub sex illis ramis qui prodeunt ex ipso lychnucho.

36 Mala oblonga [h] ramorum, & rami eorum ex eo sunto:totus *esto* continentis operis ejusdem ,ex auro puro.

37 Et facito lucernas ejus septem,ut 'accendat *sacerdos* lucernas ejus,ad lucem præbendum [i] ab omni parte ejus :

38 Et 'forcipes ejus,& 'trullas ejus ex auro puro.

39 'Talento auri puri facito illum,cum omnibus instrumentis istis.

40 Videto autem ut facias juxta structuram eorum,[k]quæ tibi exhibita est videnda in hoc monte.

h Heb. *eorum*.

37 *Accendat*]hæc propria est verbi significatio cùm de lumine agitur, ut Num. 8.2.& 3.

i Heb. *ad transitum faciei ejus, id est, ultro citroq; &c.*

38 *Forcipes*]instrumenta ad emungendas lucernas. *Trullis*] instrumenta ad purgandum lucernas a decidentibus sordibus.

39 *Talento auri*] sacro, quod duplo majus erat communi: continebat enim 120. libras, commune tantùm sexaginta. Libram autem auri si estimes, ut ferè fit, coronatis aureis 100. erit summa lychnuchi & instrumentorum ejus, 12000,coronatorum.

k Heb. *quam factum est ut tu videres, ut infra 26.30.*

Caput XXVI.

Tabernaculi,tentorii,operimenti ejus,& tabulati ad ea sustentanda ratio præscribitur : mandaturq; Moschi , ut sacratiorem partem velo ante arcam appenso ab altera tabernaculi parte separet:in hac verò mensam ad septemtrionale latus , & lychnuchum ad Meridianum disponat.

1 IPSUM verò tabernaculum facito 'decem aulæorũ, *e* xylino nativo [a] internexo & hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, Cerubinis *referta* opere 'artificiosissimo facito ea.

2 Longitudo aulæi unius viginti octo cubitorum,& latitudo quatuor cubitorum , cujusq; aulæi : mensura eadem omnibus hiis aulæis *esto*.

3 Quinque aulæa sunto 'conjuncta unum ad alterũ,& quinq; aulæa conjuncta unum ad alterum.

4 Facito itaq; loramenta hyacinthina in ora aulæi primi 'ad extremitatem in commissura: & similiter facito in ora cujusvis aulæi ulteriore in commissura secunda.

5 Quinquaginta loramenta facito in aulæo primo, & quinquagena loramenta facito in extremitate cujusq; aulæi,quę *est* in commissura secunda:continentia hæc loramenta unum *auleum* cum altero .

6 Facito quoque quinquaginta ansulas aureas:ut conjungas aulæa illa alterum alteri, *inditis loramentis* in ansulas illorum,& 'sit ipsum tabernaculum unum.

7 DEINDE facito aulæa *e lana* caprina, *ut sint* pro tentorio super tabernaculum: undecim aulęa facito ista.

8 Longitudo aulæi unius triginta cubitorum,& latitudo quatuor cubitorum aulęi unius:mensura eadem *esto* undecim aulæis.

9 Et 'conjungito quinque horum aulæorum seorsim,& sex horum aulæorũ seorsim: 'conduplicatoque aulæum sextum e-regione [b]anterioris partis ipsius tentorii.

10 Facito itaq; quinquaginta loramenta aptanda orę aulæi primi 'ulteriori in ipsa commissura:& quinquagena loramenta oræ cujusvis aulæi,commissuræ secundæ.

11 Facito quoque 'ansulas æreas quinquagenas,ut inseras ansulas in loramenta,conjungasq; ipsum tentorium,ut sit unum.

12 'Redundans autem, quod superfluum *erit* in aulæis tentorii:dimidiũ illud 'aulæi quod superfluum erit,redundato versus posteriorem partem tabernaculi:

13 Cubitus verò unus hinc , & cubitus unus inde,ex eo quod superfluum erit in longitudinem aulæorum ipsius tentorii,esto redundans ad latera ipsa tabernaculi hinc& inde, 'ad tegendum ipsum.

14 FACITO preterea 'tegmen ipsi tentorio e pellibus arietum rubefactis, & operimentum e pellibus melium supernè.

15 ITEM facito asseres ipsi tabernaculo e lignis Schittim, arrectarios.

16 Decem cubitorum esto longitudo cujusq; asseris,cubiti verò & dimidiati cubiti latitudo asseris uniuscujusque.

17 Duo cardines sunto asseri unicuique, [c] 'scalari forma compositi,unus cum altero:sic facito omnibus asseribus istis tabernaculi.

18 Facito autem asseres istos huic tabernaculo : viginti asseres ad plagam Australem dextrorsum,

19 (Quadraginta verò stylobatas argenteos facies sub viginti asseribus illis *ponendos*,duos stylobatas sub assere uno ', ad duos cardines ejus, & duos stylobatas sub assere altero ad duos cardines ejus)

20 Et lateri tabernaculi secundo ad plagam Aquilonalem,viginti asseres,

21 Cum quadraginta stylobatis eorum argẽteis,duobus stylobatis sub assere uno, & duobus stylobatis sub assere altero:

22 Angulis verò ipsis tabernaculi ad Occidentem,facito sex asseres,

23 Et duos asseres facito in antas ipsas angulares tabernaculi,in utroque angulo:

24 Qui sint 'gemelliparæ infernè, 'pariterque sint gemelliparæ ad verticem suum , 'inditi annulo uno:sic esto duobus illis,pro duabus antis angularibus sunto.

25 Sic sunto octo asseres cum stylobatis suis argenteis, sexdecim stylobatis, duobus stylobatis sub assere uno,& duobus stylobatis sub assere altero.

26 Facito etiam transtilla e lignis Schittim: quinque sunto pro asseribus unius lateris ipsius tabernaculi,

27 Et quinque transtilla pro asseribus secundi lateris ipsius tabernaculi, & quinque transtilla pro asseribus lateris Occidentalis ipsius tabernaculi ad utrunque angulum *pertingentia*.

28 Transtillum autem medianum *esto*, 'in medio ipso asserum,transcurrens ab uno extre-

1 *Decem aulæorum*]ut ex decem aulæis constet tabernaculum.

a Heb. *contortuplicato, ut loquitur Plautus. i. duobus aut pluribus filis in modum chordæ contortis.*

Artificiosissimo] id est,Barbaricario, ut Imperatores vocant,utrinque eandem speciem referente: quod colligitur ex mediano velo separante sanctum a sancto sanctorum, de quo ver.31.

3 *Conjuncta*]loramentis & ansulis,de quibus ver.sequent. In utraq; autem cõpage primum aulæum nullas habebat ansulas,aut postremum loramenta: ita manebant quina aulæa conjuncta,quorum priora priorem,posteriora posteriorem tabernaculi partem efficiebant: neque ansulis & loramentis hæ duæ partes inter se continebantur.

4 *Ad extrem.*] id est,in ora secunda aulæi, qua cum secundo erat committendum.

6 *Sit ipsum tabernaculum unum*] hoc est,ita posterior aulæorum ordo priori admoveatur, ut nullum sit inter duos ordines spatium : quod speciem redderet duorum tabernaculorum. 9 *Conjungito*] loramentis & ansulis, ut ver. sequentibus. *Conduplicatoq;*] hoc est,ita imponito tabernaculo hæc secundaria aulæa , ut dimidio ejus (id est, duobus cubitis) quod secundo ordine primum est, contegatur dimidium quinti aulæi quod in prioribus ordinibus tentorii & tabernaculi est ultimũ, reliqua ejus latitudo contegat initium sexti aulæi in latitudinem. b Heb. *faciei*.

10 *Ulteriori*]citerior enim sive prior qua tabernaculum terminabatur,nullo opus habebat loramento,quia cum nullo erat committẽda: vide suprà in ver.3

11 *Ansulas*]collocandas in priore ora cuiusque aulæi, dempto primo , ut cum proximè antecedẽte conjũgeretur.

12 *Redundans*]supra mensuram aulæorum tabernaculi in longitudinem & latitudinem ejus :superabantur enim aulęa tabernaculi ab aulæis tentorii quatuor cubitis sua latitudine in longitudinem tabernaculi,& duobus cubitis sua longitudine in latitudinem ejus.

Aulæi] postremi omnium ad posteriorem sive occidentalem partem tabernaculi.

13 *Ad tegendum*] nam densitas asserum, transtillorum annulorumque prominentia,& stylobatæ postulabant ut tentorium quo tegebantur latius esset: quamobrem aulæa ejus aucta sunt duobus cubitis in longitudinem.

14 *Tegmen*] sive unum esset consutum, sive duo separata, arietinum inferius,superius verò e pellibus melium.

c Heb. *denticulati infernè*.

17 *Scalari forma*] æqualiter distantes, ut scalarum gradus æqualibus spaciis inter se distant.

19 *Ad duos cardines*] excipiendos: nam singuli stylobatæ singula habuerunt cava,in quæ cardines asserũ immitterentur.

24 *Gemelliparæ*] id est, quasi matres tabulæ geminos ex se tabulatorum ordines consocianto, nempe in longitudinem latitudinemque tabernaculi : continebant enim asseres arrectarios tabernaculi utrinque, summitate transtillorum in annulos suos transmissa, totumq; aulæorum pondus sustinebant.

Pariter] æqua & continente forma. *Inditi annulo uno*] uno infernè, & uno supernè, in quem incertis suis denticulis tabulæ antariæ constringebantur. 28 *In medio ipso*]Hebræi omnes quos legere licuit, hoc transtillum per mediam asserum densitatem transmissum dicunt: nos contra ex textu ipso colligimus medium asserum non ratione densitatis,sed longitudinis eorum dici, ut sit sensus,medianum transtillum annulis immittendum esse , qui præcise in media longitudine asserum sint collocati:alioqui aut spissos in infinitũ asseres fuisse oportet (quod minimè credibile est cùm gestatorium & ambulatoriũ hoc tabernaculũ fuerit, cujus tota compages ab octo bobus quatuor plaustris vehebatur, Num. 3.36. & 7. 8.) aut mirum in modum debilitatos , ac planè tanto oneri ferendo impares, neq; istud transtillum opus fuisset inaurari,ut ver.29.præcipitur.

mo ad alterum.
29 Illos verò asseres obducito auro, annu-
losq; eorum facito ex auro, *ut sint* sedes trã-
stillis ipsis: obducito quoque ipsa transtilla
auro.
30 Sic erigito tabernaculum illud, secundum
convenientiam ejus,[d] quæ tibi exhibita est
videnda in hoc monte.
31 Deinde facito velum ex hyacinthino,
& purpureo, & coccineo dibapho, & nati-
vo xylino internexo, opere artificiosissimo
facito illud Cerubinis *refertum*.
32 Et [e] appendito hoc ad quatuor columnas
e Schittim obductas auro, uncis earum au-
reis, impositas quatuor stylobatis argenteis:
33 Et collocato hoc velo 'illarum ansularum
loco, inferto illuc intra hoc velum arcam te-
stimonii: ut distinctionem faciat vobis il-
lud velum inter sanctum & inter sanctum
sanctorum.
34 Indito autem operculum propitiatorium
ipsi arcæ testimonii, in sancto sanctorum.
35 Ponito verò mensam extra illud velum, &
lychnuchum e-regione ipsius mensæ ad la-
tus unum tabernaculi versus meridiem: mẽ-
sam autem collocato ad latus Aquilonale.
36 Facito quoque tegumentum portæ hu-
jus tentorii ex hyacinthino, & purpureo, &
coccineo dibapho, & nativo xylino inter-
nexo, opere Phrygiano.
37 Et facito pro hoc tegumento quinque co-
lumnas e Schittim, 'quas obduces auro, un-
cis earum aureis: funditoq; illis quinque
stylobatas æneos.

d *ut suprà* 25. 40.

e *dato, id est, ponito.*

33 *Illarum ansularum loco*] id est, ubi quinque posteriora aulæa (si cum prioribus fuissent conjungenda) ansulas fuissent habitura: ita apparet sanctum sanctorum cœpisse ubi desinebat anterioris tabernaculi longitudo, quæ erat viginti cubitorum.

37 *Quas obduces*] id est, epystilia & zonas earum, infrà 36. 38. Synecdoche.

Caput XXVII.

Altare ad sacrificia, atriumq́, tabernaculi pars exterior, extruendum Moschi præscribitur: & de lucernis lychnuchi, quomodo fovendæ, quando & a quibus aptandæ accendendæq́ sint statuitur.

1 Item facito altare e lignis 'Schittim:
quinq; cubitorum lõgitudine, & quinque
cubitorum latitudine, 'quadratum sit
altare illud, & triũ cubitorũ altitudine sua.
2 Facito autem [a] illi cornua super quatuor
angulis ejus, 'ex ipso sunto cornua ejus: &
'obducito illud ære.
3 Facito etiam lebetes ejus ad excipiendos
cineres ejus, & palas ejus, & crateras ejus, &
fuscinulas ejus, & forcipes ejus: omnia in-
strumenta ejus facito ex ære.
4 Et facito ei 'cribrum opere æreo, 'reticulũ
æreum: facitoque 'secũdum illud reticulum
quatuor annulos æreos, in quatuor extremi-
tatibus istius altaris.
5 'Ponitoq; illud, subjacente *ei* ambitu ipso
altaris infernè, ita ut sit reticulum ad medi-
um illius altaris.
6 Facito etiam vectes huic altari, vectes e
lignis Schittim, & obducito eos ære:
7 Et inducitor uterq; vectium istorum in an-
nulos ejus: sic sunto vectes isti in duobus la-
teribus illius altaris, cùm portabitur.
8 [b] Cavum e tabulis facito illud: quemad-
modùm ostendit tibi *Dominus* in hoc mon-
te, sic faciunto.
9 Item facito atrium istius tabernaculi: ad
plagam meridianam dextrorsum, tapetes
'ocellatos atrii 'e xylino internexo, centum
cubitorum longitudine, in latus unum,
10 Columnasq; ejus viginti, & stylobatas ea-
rum viginti æreos, uncos columnarum &
'zonas illarum argenteas:
11 Similiter ad plagam Aquilonalem in lon-
gitudinem, tapetes ocellatos centum cu-
bitorum longitudine, columnasq; ejus vi-
ginti, & stylobatas earum viginti æreos, un-
cos columnarum & zonas illarum argen-
teas:
12 Latitudinis verò ipsius atrii ad plagam oc-
cidentalem, tapetes quinquaginta cubito-
rum, columnas eorum decem, & stylobatas
earum decem.
13 Similiter latitudo ejusdem atrii ad plagã
anteriorem Orientem versus, *erit quidem*
quinquaginta cubitorum:
14 Sed in quindecim cubitos tapetes ocella-
ti in uno latere *sunto*, columnę eorum tres,
& stylobatæ illarum tres:
15 Similiter in latere altero in quindecim cu-
bitos tapetes ocellati *sunto*, columnæ eorũ
tres, & stylobatæ illarum tres.
16 Denique in porta ipsa atrii tegumentum
esto viginti cubitorum ex hyachinthino, &
purpureo, & coccineo dibapho, & nativo
xylino internexo opere Phrygiano: colũnæ
eorum quatuor, & stylobatæ illarum qua-
tuor.
17 Omnes columnæ istæ atrii circumquaq;
redimitæ zonis argenteis, unci earum ar-
gentei, & stylobatæ illarum ænei.
18 Longitudo istius atrii centum cubitorum,
& latitudo [c] quinquaginta ex omni parte,
altitudo verò quinque cubitorum, 'e xylino
internexo: stylobatæ verò illarum ænei.
19 Omnia instrumenta ipsius tabernaculi 'ad
totum ministerium ejus, tum omnes paxil-
li ejus, tum omnes paxilli ipsius atrii ex ære
sunto.
20 Item tu præcipito filiis Jisraëlis, ut acci-
pientes *afferant* ad te oleum olivæ purum,
'tusum pro luminari, ad accendendum lu-
cernas singulas [d] quotidie.
21 In tentorio conventus extra illud velum,
quod *erit* versus ipsum testimonium, aptato
quãque illarum Aharon aut filii ejus, *ut lu-
ceat* a vespera usq; mane coram Jehova: sta-
tutum perpetuum *esto* generationibus eo-
rum, a filiis Jisraëlis '*observandum*.

1 *Quadratum*] superiore sua area, etsi altitudo aliis duabus mensuris non respondet.

a Heb. *cornua ejus: Enallage formæ.*

2 *Ex ipso*] id est, ipsi solidè hærento sursum versus, ut ostendit Jechezkel 43. 16. nam ad ea bestiæ sacrificandæ ligabantur, Psal. 118. 27.

Obducito] extrinsecus & intrinsecus, ut nihil lignorum cernatur.

4 *Cribrum*] e lamina ærea pertusa parvis foraminibus, quibus cinis & sacrificiorum sanguis ad imam altaris partem decideret: quòd si ampliora fuissent foramina, potuissent quoque ligna, carbones, aut carnes eò decidere.

Reticulum] foraminosum ut rete: metonymia. *Secundùm illud*] hoc est, ad illam altaris altitudinem annulos extrinsecus infigito, ad quam cribrum oportet consistere. 5 *Ponitoq;*] in cavo altaris. *Subjacente*] hoc est, ambitus ille sive projectura æris cui cribrum imponetur, continuus esto ab imo altaris usque ad ipsum cribrum, sive justam medietatem altaris. b Heb. *cavum tabularum, id est, tabulatum forstura vacuum.*

9 *Ocellatos*] utrinque pictura tantum. *E xylino*], eorum colorum de quibus infra ver. 16.

10 *Zonas*] quibus inter se columnæ connectebantur velut redimitæ, iisque tapetes alligabantur.

c Heb. *quinquaginta in quinquaginta.*

18 *E xylino*] ſi faciem exteriorem spectes, ubi continui tapetes apparebant: nam columnæ intus erant, pondus tapetum sustinentes.

19 *Ad totum ministerium*] erigendi & deponendi, ut sunt clavi, mallei, forcipes, ligones.

20 *Tusum*] tudicula, ut sit purius, non prælo expressum.

d Heb. *jugiter: ess tantùm a vespere ad mane accensas manifesse constat ex 30. 8. infrà, & Levit. 24. 3. & 1. Schemu. 3. 3. Catachresis.*

21 *Observandum*] nimirum ut ab his accendatur, ab illis verò oleum subministretur: nam hoc (ut alia ministeria quæ extra sanctum sanctorum obibantur) non solius Aharonis, sed etiam filiorum erat, quamobrem indefinitè suprà 25. 37. lucernas accendi jussit.

Caput XXVIII.

Deus futurorum sacerdotum ornamenta præscribit: pro Aharone quidem, amiculum, pectorale continens Urim & Tummim, bracteam coronariam, & cidarim, pro filiis, tiaras, pro utrisque, tunicas, baltheos, & femoralia: quibus illos suo munere in sancto loco functuros indui semper jubet.

1 Item jubeto accedere ad te Aharonem
fratrem tuum & filios ejus cum eo, e me-
dio filiorum Jisraëlis, ut sacerdotio fun-
gantur mihi, Aharonẽ, Nadabum, & Abihu,
Elhhazarem, & Ithamarẽ filios Aharonis:
2 Cùm feceris vestes sacras Aharoni fratri
tuo,

tuo, ad gloriam & ad ornatum.
3 Quapropter tu edicito omnibus [a] industriis,
quorumcunque replevero animum spiritu
sapientiæ, ut faciant vestes Aharonis, ad
consecrandum eum quò sacerdotio funga-
tur mihi.
4 Hæ autem *sunt* illæ vestes quas facturi sunt,
pectorale sacrum, & amiculum, & pallium,
& tunica [b] tessellata, cidaris, & baltheus:
faciunto ergo *has* vestes sacras Aharoni fra-
tri tuo & filiis ejus, ut quisque eorum sacer-
dotio fungatur mihi.
5 Ideoque 'illi accipiunto 'aurum illud, &
hyacinthina, & purpurea, & coccinea diba-
pha, & nativum illud xylinum.
6 PRIMÙM faciunto 'amiculum illud ex au-
ro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo
dibapho, & nativo xylino internexo, opere
artificiosissimo.
7 Duo 'humeralia conjungentia sunto illi in
'duabus extremitatibus, ut conjungi possit.
8 'Cingula verò amictus ejus 'quæ in eo est,
prout opus ejus fuerit, ex ipso esto, ex auro,
hyacinthino, & purpureo, & coccineo diba-
pho & nativo xylino internexo.
9 Tum accipiens duos lapides Sardonychas,
insculpito eis nomina filiorum Jisraëlis:
10 Sex e nominibus eorum super istorum la-
pidum unum, & nomina illa sex quæ supere-
runt, super istorum lapidum alterum, [c] prout
illi nati sunt.
11 Opere artificis lapidarii, 'sculpturis *tan-
quam* sigilli [d] insculpito duobus istis lapidi-
bus nomina filiorum Jisraëlis: circumclu-
sos fundis aureis aptato illos.
12 Et imponito duos istos lapides humerali-
bus illius amiculi, lapides monimenti pro fi-
liis Jisraëlis, ut portet Aharon nomina eorũ
coram Jehova super duos humeros suos in
monimentum.
13 Facito itaque fundas ex auro:
14 Et duas catenas auri puri æquabiles faci-
ens illis opere tortili, apponito illas catenas
tortiles ad ipsas fundas.
15 ITEM facito sacrum 'pectorale 'juris, o-
pere artificiosissimo, sicut opus amiculi fa-
cito illud: ex auro, hyacinthino, & purpu-
reo, & coccineo dibapho, & nativo xylino
internexo facito illud.
16 Quadratum esto, duplicatum: spithamæ
unius longitudine sua, & spithamæ unius la-
titudine sua.
17 Et inserito ei [e] insitivos lapides, lapides
ordinibus quatuor: ordo, pyropus, topazius,
& Smaragdus, hic ordo primus esto.
18 Hic autem ordo esto secundus, Chryso-
prasus, sapphirus, & adamas.
19 Et hic ordo tertius, cyanus, & Achates, &
amethystus.
20 Hic denique quartus ordo, beryllus tha-
lassius, & Sardius, & Jaspis: impacti fundis
aureis sunto insitionibus suis.
21 Hi autem lapides sunto cum nominibus fi-
liorum Jisraëlis duodecim secundum nomi-
na eorum: sculpturis *tanquam* sigilli secun-
dum cujusque nomen sunto pro duodecim
tribubus.
22 Et aptato ad illud pectorale sacrum cate-
nas [f] æquabiles, opere tortili, ex auro puro.
23 Factisque pro illo sacro pectorali duobus
annulis aureis, ponito duos illos annulos in
duabus extremitatibus pectoralis illius sa-
cri.
24 Tunc indens duas illas *catenas* tortiles au-
reas duobus istis annulis, in extremitatibus
pectoralis illius sacri:
25 Duas verò alias extremitates illarum dua-
rum tortilium *catenarum* indens duabus illis
fundis, apponito humeralibus ipsis amiculi,
pectorali ante faciem ejus.
26 Factos quoque duos annulos aureos indi-
to 'duabus extremitatibus illius sacri pecto-
ralis, 'intrinsecus, in ora ejus quæ *est* ad la-
tus ipsum amiculi.
27 Similiter factos duos annulos aureos indi-
to duobus 'humeralibus ipsius amiculi in-
fernè, ante faciem ejus e-regione *alterius*
commissuræ ejus: 'a superiore parte cingu-
læ ipsius amiculi.
28 Ita attollunto pectorale illud sacrum an-
nulis suis ad annulos illos amiculi vitta hya-
cinthina, ut incumbat ipsi cingulæ amiculi:
neque separator pectorale hoc sacrum ab
illo amiculo.
29 Ut portet Aharon nomina filiorum Jisraë-
lis in sacro illo pectorali juris supra cor suũ,
cùm ingredietur in ipsum sanctum, in moni-
mentum coram Jehova jugiter.
30 Deinde ponito in sacro illo pectorali juris
'Urim & Tummim, quæ sint supra cor Aha-
ronis cùm ingredietur coram Jehova: sic
portabit Aharon jus filiorum Jisraëlis supra
cor suum coram Jehova jugiter.
31 ITEM facito 'pallium ipsius amiculi, to-
tum hyacinthinum:
32 'In cujus medio esto os *transmittendo* ca-
piti ejus: limbus esto ori illius circumquaq;
opere [g] textili, velut os loricæ esto illi, ne la-
ceretur.
33 Et facito in fimbriis ejus malogranata hy-
acinthina, & purpurea, & coccinea diba-
pha, in fimbriis ejus circumquaq;, & tintin-
nabula aurea inter illa circumquaque:
34 Tintinnabulum aureum, deinde malogra-
natum, tintinnabulũ aureum, deinde malo-
granatum, in fimbriis illius pallii circum-
quaque.
35 Hoc esto super Aharonem cùm ministra-
bit: 'ut audiatur sonus ejus, 'cùm ingredie-
tur ipsum sanctum coram Jehova, & cùm e-
gredietur, neque moriatur.
36 ITEM facito bracteam ex auro puro: &
insculpito ei sculpturis *tanquam* sigilli, SAN-
CTITAS JEHOVAE.
37 Quam appones cum vitta hyacinthina, ita
ut sit super ipsam cidarin: e-regione ante-
rioris partis ipsius cidaris esto.
38 Sic esto super frontem Aharonis, ut 'aufe-
rat Aharon iniquitatem rerum sacratum
quas consecraverint filii Jisraëlis, omnium
donorum, rerum consecratarum ab illis; e-
sto ergo super frontem illius jugiter, [h] ut sit
benevolentia erga illos coram Jehova.
39 ITEM tessellatam facito tunicam illam e
nativo xylino, facito quoque cidarin e nati-
vo xylino: baltheum verò facito opere
Phrygiano.
40 FILIIS autem Aharonis facito 'tunicas,

a Heb. *sapientibus cordé, quorum repleve-re illud spiritu sap.*

b Heb. *tessella.*

5 *Illi*] industrii artifices, de quibus ver. 3.

Aurum illud] id est, de auro illo, ut hęc quoque sacerdotalia ornamenta ex eo, præter superiora faciant.

6 *Amiculum*] ornamentum humerale a lumbis ad summos humeros pertingens, summi Sacerdotis tantùm, quatuor alas in quatuor extremitatibus habens: quarum superiores super humeros flexæ pectorale catenulis aureis sustinebant, inferiores verò ad latera Sacerdotis flexę per annulos inferiori pectoralis parti conjungebantur. Confer hęc cum cap. 39. infra.

7 *Humeralia*] id est, superiores alæ sive cingulæ.

Duabus] dextera & sinistra.

8 *Cingula*] superiores & inferiores alæ.

Quæ in eo] discretionis causa, ne hæ singulæ pro baltheo accipiantur: erat enim baltheus separatus, istæ verò amiculo continentes.

c Heb. *secundum nativitates illorum.*

11 *Sculpturis*] id est, cujusmodi cælaturis signatorii annuli sculpi solent.

d Heb. *insculpito duos lapides illos super nomina, &c. Hypallage.*

15 *Pectorale*] hæc veluti anterior pars amiculi, qua sacerdotis pectus tegebatur, quatuor annulis aureis ex quatuor suis angulis vitta hyacinthina alis amiculi, (de quibus supra) alligabatur.

Juris] nam eo induebatur summus Sacerdos consulentibus Deum de jure responsuras. Nomb. 27.21. Eezræ 2.63. & Nechemjæ 7.65.

e Heb. *implementi ũ lapidum.*

f Heb. *æquabilitatum.*

25 *Ejus*] summi sacerdotis, cujus tegebat pectus.

26 *Duabus*] nimirum inferioribus.

Intrinsecus] in interiore pectoralis parte, ut commissura annulorum lateret sub angulis ejus, & pectorale insideret cingulis amiculi, quoties constringebantur: infra ver. 28.

27 *Humeralibus*] i. ὑπομασχαλίαις, subaxillaribus, duabus cingulis inferioribus, quæ etiam humerales dicuntur καταχρήσει.

A superiore] nam ita commodius sub interiore pectoralis parte vitta constringebatur, cùm extremitas cingulę ei subjiceretur.

30 *Urim*] quæ & qualia fuerint non constat: Certum autem est non numerari inter ea quæ artificibus commissa sunt facienda, sed Moschi soli a Deo data ut ea sacro pectorali inderet: prout fecisse legimus Levit. 8.8. ac propterea fortasse supra ver. 16. jussit Deus pectorale fieri duplicatum, ut Urim & Tummim intus reponerentur, & ab utraque parte laterent.

31 *Pallium*] cui immediatè amiculũ imponebatur.

32 *In cujus*] tam longitudinis quàm latitudinis, ut æquè penderet ab anteriore & posteriore parte: erat autem a lateribus apertum, & sine manicis.

g Heb. *textoris.*

35 *Ut audiatur*] pulsante ea crurum motu, nam eousque protendebatur pallium.

Cùm ingredietur] id est, cùm administrabit, & munere suo fungetur, ut Num. 27.17. Deut. 31.2. & 1. Chron. 27.1. & 2. Chron. 1.10. Act. 1. 21.

38 *Auferat*] non in persona sua, sed in summo Pontifice Christo, quem typicè referebat: notantur enim hîc duo beneficia solius Christi, remissio peccatorum, & reconciliatio æternaque benevolentia, quæ ver. eodem subjicitur.

h Heb. *in benevolentiam.*

40 *Tunicas*] quæ etiam in historiis sacris vocantur amicula, ut 1. Schem. 2. 18. & 28. & 14.3. & 22.18.

& facito eis baltheos: tiaras quoque facito
eis ad gloriam & ad ornatum.
41 Deinde induito illis Aharonem fratrem
tuum & filios ejus cum eo: & ungens eos
[i] conſecrato miniſterium eorum, ac ſanctifi-
cato eos, ut ſacerdotio fungantur mihi.
42 Fac quoque eis femoralia linea ad tegen-
dum [k] carnem nudam: a lumbis uſq; ad *ima*
femina ſunto.
43 Et ſunto ſuper Aharonem & ſuper filios e-
jus, cùm ingredietur tentorium conventus,
aut cùm accedent ipſum altare ad mini-
ſtrandum in ſancto, ne ferentes [l] iniquitatis
pœnam moriantur: ſtatuto perpetuo ei &
ſemini ejus poſt eum.

i Hebr. *impleto manum eorum*; *pro conſecrato*, *ut infrà 32. 29.*
k Heb. *carnem nuditatis.*
l Heb. *iniquitatem*, *ut Gen. 4. 13.*

Caput XXIX.

Deus legem de conſecratione ſacerdotum, & portione eis eroganda ex eucharisticis Jiſraëlitarum oblationibus ſancit. Jugia ſacrificia matutina veſpertinaq; instituit: promiſſionem de ſua præſentia confirmat, eaq; ſe populum, locum, miniſtros, & cultum ſanctificaturum pollicetur.

1 Hoc autem illud *eſt* quod facies eis,
ſanctificando eos ut ſacerdotio fun-
gantur mihi: accipito juvencum
[a] ſubrumum & arietes duos [1] integros:
2 Et [2] panes azymos, placentaſque azymas
miſtas oleo, & lagana azyma uncta oleo, e
ſimila tritici facito ea.
3 Poſitiſque iis in caniſtro uno, admoveto ea
in ipſo caniſtro, ſimiliter juvencum illum &
duos arietes.
4 Tum jubeto Aharonem & filios ejus acce-
dere ad portam tentorii conventus, & lava-
to eos [4] aqua.
5 Deinde accipiens veſtimenta [5] illa, induito
Aharonem tunica & [5] pallio amiculi, amicu-
loque ac pectorali ſacro, quæ accinges per
cingulam amiculi.
6 Et impoſita cidari capiti ejus, aptato [6] coro-
namentum ſanctum ſuper illam cidarin:
7 Acceptumque [7] oleum unctionis fundito ſu-
per caput ejus: ſic unxeris eum.
8 Poſteà filios ejus jubens accedere, induito
eos tunicis:
9 Et cingito illos baltheo, Aharonem & filios
ejus, & alligato [9] his tiaras, ut ſit eis ſacerdo-
tium decreto perpetuo: ſic [b] conſecraveris
miniſterium Aharonis, & miniſterium filio-
rum ejus.
10 Tum admoveto juvencum illum ante ten-
torium conventus, nitente Aharone & filiis
ejus manibus ſuis ſuper caput illius juvenci:
11 Et jugulato juvencum illum coram Jeho-
va, ad oſtium tentorii conventus.
12 Deinde accipiẽs de ſanguine illius juven-
ci, imponito cornibus altaris digito tuo: to-
tum autem reliquum ſanguinem effundito
verſus fundamentum altaris.
13 Accipiens quoq; totum adipem qui ope-
rit inteſtina, & reticulum *quod eſt* ſuper je-
cur, amboſque renes ejus & adipem qui *erit*
ſuper illos, adoleto ſuper illud altare.
14 Carnem verò illius juvẽci, & pellem ejus,
fimumq; ejus igne comburito extra caſtra:
[14] [c] oblatio eſt pro peccato.
15 Poſtea arietum illorum unum accipito: &
nituntor Aharon & filii ejus manibus ſuis
ſuper caput iſtius arietis.
16 Jugulatoque ariete iſto, acceptum ſangui-
nem ejus inſpergito altari circumquaque:
17 Arietem verò ipſum dividito in membra
ſua, cumque laveris inteſtina ejus & crura
ejus, apponito membris ejus & capiti ejus.
18 Sic adoleto arietem iſtum totum in ipſo
altari, [18] holocauſtum eſt Jehovæ: odor [d] gra-
tus, igne abſumendũ ſacrificium Jehovæ eſt.
19 Accipito quoq; arietem illorum alterum,
nitente Aharone & filiis ejus manibus ſuis
ſuper caput illius arietis:
20 Jugulatoq; ariete iſto, acceptum ſanguinẽ
ejus imponito infimæ auriculæ Aharonis, &
infimæ auriculæ filiorũ ejus dexteræ, & pol-
lici manus eorum dexteræ pollicique pedis
eorum dexteri: inſpergito verò reliquum
ſanguinem altari ipſi circumquaque.
21 Tum accipiens de illo ſanguine qui erit ſu-
per altare & de oleo illo unctionis, inſper-
gito Aharonem & veſtimenta ejus, filioſque
ejus & veſtimenta filiorum ejus cum eo: ita
ſanctus erit ipſe veſtimentaque ejus, atque
filii ejus & veſtimenta filiorum ejus cum eo.
22 Deinde accipiens ex iſto ariete adipem cũ
cauda, adipem quoque tegentem inteſtina,
& reticulum jecoris, amboſq; renes, & adi-
pem qui *erit* ſuper eos, & armum dexterum
(nam [22] aries [e] conſecrationum eſt)
23 [23] Tractam quoq; panis unam, & placentam
panis cum oleo unam, laganumq; unum ex
caniſtro illo azymorum quod erit corã Je-
hova:
24 Imponito hæc omnia manibus Aharonis,
manibuſque filiorum ejus, [24] & agitato illa a-
gitatione coram Jehova.
25 Poſteà accipiens illa e manu eorum, ado-
leto in ipſo altari ſuper holocauſtum, in o-
dorem gratum coram Jehova, ſacrificium
igne abſumendum Jehovæ.
26 Accipito verò pectus ipſum ex ariete con-
ſecrationum qui *erit* pro Aharone, cùm agi-
taveris illud agitatione coram Jehova, [26] &
cedito tibi in partem.
27 Sic ſanctificato pectus illud agitationis ar-
mumque [27] elationis, quod agitatum & qui
elevatus fuerit, ex ariete conſecrationum,
ex *eo* qui *fuerit* pro Aharone, & ex *iis* qui *fue-
rint* pro filiis ejus.
28 [28] Et cedito Aharoni & filiis ejus ſtatuto
perpetuo, *in ſacrificiis oblatis* a filiis Jiſraëlis
cùm elatio erit: nam elatio a filiis Jiſraëlis
ex ſacrificiis euchariſticis eorum, elatio, *in-
quam*, eorum Jehovæ *erit*:
29 Veſtes autem ſacræ quæ *fuerint* Aharonis,
ſunto filiorum ejus poſt eum, [29] ad ungendum
indutos eis, & ad conſecrandum in eis mini-
ſterium illorum.
30 Septẽ dies induito eas qui ſacerdos *fuerit*
pro eo ex filiis ejus, qui ingreſſurus erit in
tentoriũ convẽtus ad miniſtrandũ in ſancto.
31 Arietem autem iſtum conſecrationum ac-
cipiens, coquito carnem ejus [31] in loco ſancto.
32 Et comedito Aharon & filii ejus carnem
iſtam arietis, & panem illum qui *erit* in cani-
ſtro, ad portam tentorii conventus:
33 Comedunto, *inquam*, iſta ii pro quibus ex-
piatio facta fuerit, ad conſecrandum mini-
ſterium eorum, ad ſanctificandũ eos: [33] extra-
neus autẽ ne comedito, nam res ſancta ſunt.

34 Quòd

a Heb. *filium bovis*, *id eſt*, *nondum depulſum a lacte.*
1 *Integros*] omni vitio carentes, ut ſuprà 12. 5. Levit. 22. 20.
2 *Panes*] Placentas ſine oleo, Levit. 8. 26.
4 *Aqua*] nõ quavis, ſed ex labro ſancto, infrà 30. 18.
5 *Illa*] de quibus cap. 28. ut nominatim ſubjiciuntur.
Pallio amiculi] vide ſuprà in 28. 31.
6 *Coronamentum*] bracteam auream, de qua ſuprà 28. 36. ut explicat Moſche Levit. 8. 9.
7 *Oleum*] de quo infrà 30. 22.
9 *His*] filiis: nam pater tiaræ loco habebat cidarin, ut ſuprà ver. 6. vide ſuprà 28. 40.
b Heb. *impleveris manum*, *ut ſuprà 28. 41. quemadmodum aries impletionum dicitur infrà ver. 22. ſic deinceps.*
14 *Oblatio*] ac proinde comburenda extra caſtra, Levit. 4.
c Heb. *peccatum eſt*: *metonymia.*
18 *Holocauſtum*] totum pro ritu adolendum Deo, Levit.
d Heb. *quietis*, *id eſt*, *oblatio grata*, *ut Gen. 8. 21. ſic deinceps.*
22 *Aries*] & hi ritus requiritur in iſto ſacrificiorum genere, Levit. 7. 18.
e Heb. *impletionis*: *vide ſuprà ver. 9. ſic deinceps.*
23 *Tractam*] ſic vocat Cato quam vulgus tortam.
24 *Et agitato*] a dextra in ſiniſtram & contra.
26 *Et cedito*] tu qui Aharonem & filios conſecrans ſummi ſacerdotis munere obis.
27 *Elationis*] id eſt, ſurſum extollendi, antequã comederetur.
28 *Et cedito*] regula eſt in futurum de ſacerdotum jure, ut Levit. 7. 18. & 14.
29 *Ad ungendum*] id eſt, ut cùm ungendi fuerint & cõſecrandi ſucceſſores, induantur illis, quemadmodum Aharon & filii ejus: ſtatuit enim perpetuam rationem conſecrandi ſacerdotii.
31 *In loco ſancto*] in porta tentorii conventus, ubi coquenda & comedenda erat, infrà ver. 32. & Levit. 8. 31.
33 *Extraneus*] qui ex familia Aharonis non eſt.

34 Quòd si reliquum fiet de ista carne conse-
crationum aut de pane isto, usque mane, tu
comburito quod reliquum factum fuerit ig-
ne, ne comeditor, nam res sancta est.
35 Facito itaque Aharoni & filiis ejus sic, se-
cundum omnia quæ præcepi tibi: septem
diebus consecrato ministerium eorum.
36 Juvencum verò pro peccato parato quo-
libet die ad ' expiationes, &' peccato
inspergito altare expiationem faciens in
eo, ' postquam unxeris illud ad sanctifican-
dum illud.
37 Septem diebus expiato super illo altari, &
sanctificato illud: sic esto illud altare res
' sancta sanctarum, ' quicquid tetigerit al-
tare illud, sanctum esto.
38 Hoc quoque *est* quod [f] offeres in isto alta-
ri, agnos anniculos binos quoq; die jugiter.
39 Horum agnum unum offerto mane, & ag-
num alterum offerto ' inter duas vesperas.
40 Præterea ' decimam Ephę similæ, mistæ
quartâ ' hinis olei tusi, & libamen quar-
tam hinis vini, in quemlibet agnum.
41 Agnum verò alterum offerens inter duas
vesperas, secundum oblationem matuti-
nam, & secundum libamen ejus facito ei,
in odorem gratum, sacrificium igne absu-
mendum Jehovæ.
42 ‖ Holocaustum juge esto generationibus
vestris, ' intra portam tentorii conventus
coram Jehova, ubi conveniam vobiscum
' alloquendo te ibi.
43 Conveniam autem illuc cum filiis Jisraë-
lis, ut ' sanctificetur ' gloriâ meâ:
44 Sanctificabo enim tentorium conventus &
altare ipsum, Aharonem etiam & filios e-
jus sanctificabo, ut sacerdotio fungantur
mihi:
45 Et habitabo [g] inter filios Jisraëlis, ac ero
illis in Deum:
46 Experienturque me esse Jehovam Deum
suū, qui eduxi ipsos e terra Ægypti, ut habi-
tem inter ipsos: ego *sum* Jehova Deus eo-
rum.

36 *Expiationes*] Aharonis, filiorum, & altaris.
Peccato] sanguine sacrificii pro peccato, Levit.8.15. synecdoche.
Postquam unxeris] ut mandatur infrà 30.28. & 40.10. vide Levit.8.11.
37 *Sancta Sanctarum*] sanctissima, vide Gen 9.25. & infrà 30.32.
Quicquid tetigerit] hoc est, adeò sanctum esto, ut quidvis contactu ejus sanctificetur: huc respicit Christus Pharisæos redarguens, Matt. 23. 18.
f Heb. *facies*, & *sic deinceps*.
39 *Inter duas vesp.*] vide supra, 12.6.
40 *Decimam Ephe*] bhomerem, de quo suprà 16.37.
Hinis] mensuræ liquidorum tantum capientis quantum 72. ovorum gallinaceorum testæ: est ergo quarta hinis quātum capiunt 18. ovorum testæ, id est, dimidium congii.
‖ *Num.*28. 3.
42 *Intra portam*] nam in ea tabernaculi parte collocandum erat altare, & offerenda sacrificia: vide infrà 40.29.
Alloquendo te] q.d. per te filios Jisraëlis conveniam.
43 *Sanctificetur*] Jisraël.
Gloria mea] id est, per me, non per unctionem, aspersionē, aut quidvis aliud: nam externa illa omnia adhibebantur, ut veræ sanctificationis symbola.
g Heb. *in medio*, *ut versic seq.*

Caput XXX.

Altare suffitus, usus & locus ejus describitur: semisicli argentei capitatio maribus vigesimum annum attingentibus superantibusq; ad tabernaculi extructionem imperatur: unguenti suffitusq; sacri confectura & usus præscribitur, & ne ad alios usus adhibeantur severè prohibetur.

1 FACITO etiam altare, ' thymiaterium
suffitus, e lignis Schittim facito illud.
2 Unius cubiti longitudine sua, & cubiti
latitudine sua, quadratum esto, & duorum
cubitorum altitudine sua: ' ex ipso cornua
ejus *sunto*.
3 Et obducito illud auro puro, ' tectum ejus
& latera structuræ ejus circumquaq; & cor-
nua ejus: facitoque ei limbum aureum cir-
cumquaque.
4 Deinde binos annulos aureos faciens ei,
infrà limbum ejus juxta binos angulos ejus
apctato ad duo latera ejus, quòd erit ' in lo-
cos vectibus, ad portandum illud eis.
5 Facito autem ipsos vectes e lignis Schittim,
& obducito eos auro.
6 Et ponito illud ante velum quod *erit* ante
arcam testimonii, e-regione operculi pro-
pitiatorii illius quod *erit* supra testimoniū,
quo conventurus sum tecum:
7 Ut adoleat super illud Aharon suffitum a-
romatum, unoquoque mane, cùm aptave-
rit lucernas, adoleat illum,
8 Similiter cùm accenderit Aharon lucernas
inter duas vesperas, adoleat illum: suffitus
jugis coram Jehova per generationes ve-
stras *esto*.
9 Ne imponite ei suffitum exterum, aut ' ho-
locaustum, aut oblationem: neque libamen
libatote super illud.
10 Tantùm expiationem facito Aharon su-
per cornua ejus semel ' quotannis: e sangui-
ne [a] sacrificii pro peccato *dicti* expiationum
semel quotannis expiationem facito in eo
per generationes vestras: res sancta sancta-
rum est Jehovæ.
11 Praeterea allocutus est Jehova Mos-
chen, dicendo:
12 ' Cùm recensebis singula capita filiorum
Jisraëlis per numerandos eorum, tum dan-
to quisque ' redempturam [b] vitæ suæ Jeho-
væ, numerando eos, ut non sit in eis plaga
cùm numerabis eos.
13 Hoc danto, ' quisquis transit in numeratos,
dimidium sicli ' prout est siclus sacer (' vigin-
ti obolorum *est* hic siclus) dimidium sicli
oblationem Jehovæ.
14 Quisquis transit in numeratos a nato vi-
ginti annos & suprà, dato oblationem Je-
hovæ.
15 Qui dives est, ne augeto, & qui tenuis est,
ne diminuito de dimidio sicli, dando obla-
tionem Jehovæ, ad expiandum animas ve-
stras.
16 Accipiens autem pecuniam istam expiati-
onum a filiis Jisraëlis, reponito eam ' ad mi-
nisterium tentorii conventus: eritque filiis
Jisraëlis in monimentum coram Jehova, ad
expiandum animas vestras.
17 Item allocutus est Jehova Moschen, di-
cendo:
18 Facito etiam labrum æneum, & scapum
ejus æneum ad lavandum: & ponito illud
inter tentorium conventus & inter ' ipsum
altare, ac ponito ibi aquam:
19 Ut lavent Aharon & filii ejus ex eo, ma-
nus suas & pedes suos.
20 Cùm erunt ingressuri tentorium conven-
tus, lavanto aqua ut non moriantur, aut
cùm erunt accessuri ad ipsum altare, ut mi-
nistrent ut adoleant sacrificium igne absu-
mendum Jehovæ:
21 Lavanto, inquam, manus suas & pedes suos

1 *Thymiaterium*] a quotidiano usu ejus, etsi ibidem semel quotannis, & aliâs in certis peccatorum generibus aspersione sanguinis fieret expiatio, infrà ver.10. Levit.4.7.
2 *Ex ipso*] vide suprà 27. 2.
3 *Tectum*] aream, summam ejus partem.
4 *In locos*] ut suprà 25.27.

9 *Holocaustum*] nam ad hæc fuit institutum altare suprà 27.1.
10 *Quotannis*] die expiationum, decimo mensis septimi, Levit.16.18. & 23.37.
12 *Cùm recensebis*] Hebræi ferè omnes hoc mandatum non temporarium, sed perpetuum fuisse putant, ut ex collecta compararentur holocausta quotidiana, sacrificia in dies festos, & reliquæ oblationes pro toto cœtu: sed quia nusquam de anniversaria collecta legitur, verisimilius videtur mandatum fuisse Moschi ut semel tantùm fieret: primùm a fine, nam hæc capitatio ad expiationem populi recens ex Aegypto educti imperata est: secundò a verbis exemploque Moschis, qui neque hoc statutum perpetuum vocat ut cætera omnia, neq; deinceps repetiisse legitur, ne tum quidem cùm iteratò & tertiò populū recēsuit. Num.1. & 26. tertiò ab exemplo successorum omniū, qui nusquam legūtur hanc capitationem imperasse. (Legitur quidem Joasch 2. Chron.24. exemplū Moschis adhibuisse, ut extraordinariæ necessitati extraordinariâ collectâ consuleret: sed quod ibi scribitur, de anno in annum, &c. non ad pensitationem, ut vulgò putatur, sed ad assiduam templi instaurationem pertinet, ut quæ non esset unius anni opus: ut illud taceamus quòd diversū fuit collectæ genus, quod apparet ex eo quòd cunctabatur Jojada eam colligere, & quòd deinde tanquam voluntaria oblatio in arcam sive cippum Ecclesiæ ab unoquoque pro arbitrio suo conjecta est) Postremò ab hujus collectæ usu: nam pecunia hæc in monimentum statuenda dicitur ver.16. hoc est, in ministerium tabernaculi quòd manebat, non autem in res quæ consumuntur (qualia sacrificia erant) impendenda: ac propterea Nechemja legis studiosissimus observator Jisraëlitis postliminio reversis non legis autoritate sed ipsa æquitate fretus ad illum usum trientem sicli indixit Nechem.10.32. quod minimè omnium facturus erat si hac lege caveri intellexisset. *Redempturam*] pecuniam, quam offerri ab iis necesse est, si vitam salvam esse volunt: ideò sequitur, ut non sit in eis plaga.
b Heb. *animæ suæ*. 13 *Quisquis transit*] a cœtu numerandorum ad cœtum numeratorum: dabatur enim a singulis transeuntibus dimidiatus siclus. *Prout est siclus sacer*] duplo major communi. *Viginti obolorum*] est autem obolus tantum argenti quantum pendunt 16. grana hordei: itaque hic semisiclus pendebat 160. grana hordei. 16 *Ad ministerium ten.*] quod speciatim exprimitur infrà 38.25. 18 *Ipsum altare*] holocausti, de quo suprà 27.1. nam thymiaterium de quo ver.1. intra tentorium conventus ante velum sanctuarii erat collocandum, ver.6. quamobrem huic loco accommodari non potest.

ut non moriantur: hoc esto illis statutum perpetuum, ipsi *Aharoni* & semini ejus per generationes eorum.

22 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

23 Tu autem accipe tibi ᵃ aromatum præstantissimum, myrrhæ ingenuæ quingenta ᶜ *pondo*, & cinnamomi odarati dimidium ejus, ducenta quinquaginta: & calami odorati ducenta quinquaginta,

24 Et casiæ quingenta, prout est pondus sacrum, & olei olivæ ᵃ hinem.

25 Et parato ᵈ ex illo oleum unctionis sacræ, unguentum ᵃ unguentariæ operæ ᵃ unguentarii: oleum unctionis sacræ esto.

26 Eoque ungito tentorium conventus, & arcam ipsam testimonii,

27 Mensamque illam cum omnibus instrumentis ejus, & lychnuchum, ac instrumenta ejus, & altare ipsum suffitus,

28 Altare quoque holocausti & omnia instrumenta ejus, labrumque & scapum ejus.

29 Ita sanctificato illa, ut sint res ᵃ sancta sanctarum: quicquid tetigerit illa, sanctũ esto.

30 Aharonem quoque & filios ejus ungito: ita sanctificato eos, ut sacerdotio fungantur mihi.

31 Filios verò Jisraëlis alloquitor, dicendo, oleum unctionis sanctæ esto hoc ᵃ mihi per generationes vestras.

32 Carnem hominis ne *quisquam eo* ungito, aut secundum confecturam ejus ne facitote simile ei: ᵃ res sancta est, res sancta esto vobis.

33 Quisquis conficiet simile ei, aut quisquis imponet ex eo rei exteræ, utique ᵃ excindetur e populis suis.

34 ITEM edixit Jehova Moschi, accipe tibi aromata, stacten & ᵉ onychem & galbanum ᶠ ᵃ nardi folia cum spicis & thus purum: pondus *unius* prout pondus *alterius esto*.

35 Et parato ex eo suffitum, pigmentum opus pigmentarii, ᵃ salitum, purum, ac sanctum.

36 Contundensque ᵃ ex eo minutim, ponito ex eo ᵃ coram ipso testimonio in tentorio conventus quò conventurus sum tecum: res sancta sanctarum esto vobis.

37 At secundum hujus suffitus quem feceris confecturam ne facitote vobis: ᵃ res sancta esto tibi, Jehovæ *est*.

38 Quisquis fecerit ei similem ad odorandũ eam, utique excindetur e populis suis.

23 *Aromatum præstantissimum*] vel speciem omnium præstantissimam, hoc est, balsamum omnibus, ut Plinius loquitur, odoribus prælatum, quod ideò Arabibus dicitur Belsamin, quasi dicas, dominium obtinens inter aromata: vel uniuscujusque generis, quod subjungitur, quicquid est præstantissimum: harum prior interpretatio magis placet.

c *Eclipsis, quam supplevimus ex Onkelo Chaldæo.*

24 *Hinem*] bicongium: vide suprà 29. 40.

d Heb. *illud oleum*: *appositio, ut infrà ver.* 35.

25 *Unguentariæ*] i. artificiosissimè paratum.

Unguentarii] non tyronis sed periti artificis.

29 *Sancta sanctarum*] sanctissima per se, & alias sanctificans: vide Gen. 9.25.

31 *Mihi*] soli, ut ad nullos alios usus adhibeatur, aut fiat.

32 *Res sancta*] q.d. ut res sancta est mea institutione, ita vobis esto observatione.

33 *Excindetur*] vide Gen. 17.14.

e *Vulgo blattam Byzantiam.*

f Heb. *aromata.*

34 *Nardi folia cũ spicis*] tribus modis ab Hebræis redditur: quidam hoc modo, stacten & onychem & galbanum *hæc* aromata, & thus, &c. alii, & galbanum illa aromata & thus, respicientes ad ea quæ nominata sunt in superiore confectura ver. 23. alii nardum interpretantur, ut nos fecimus: nardus enim, teste Plinio lib. 12. natur. hist. cap. 12. præcipuus est in unguentis odoratis, ideoque generis nomen κατ' ἐξοχὴν obtinet. obtinet autem plurali, quia non tantùm spica, sed etiam foliis celebratur gemina dote, ut idem loquitur. 35 *Salitum*] ex simplice vocis etymo: etsi alii exponunt commixtum, condensatum, fermentatum, metaphoricè. 35 *Ex eo*] ex pastillis unguentariis ejus, qui non toti infabantur & contundebantur, sed tantum quotidie quantum absumendum erat. *Coram ipso test.*] in altari suffitus, seu thymiaterio, de quo ver. 1. 37 *Res sancta*] vide supra ver. 30.

CAPUT XXXI.

Deus nominatim præcipuos tabernaculi curatores facultate opificii a se instructos designat: & ne sibi licere putent operi illi sacro etiam in sabbatho incumbere, præceptum de ejus observatione mortis excidiique pœnâ adjuncta repetit.

1 DEINDE allocutus est Jehova Mosché, dicendo,

2 ᵃ Vide, nominatim vocavi Betzaleelem filium Uri filii Churis e tribu Jehudæ:

3 Quem ᵃ implevi Spiritu Dei, *quod* ad peritiam & intelligentiam notitiamque & omnem artem,

4 Excogitandi ᵃ res industriè inventas, & operandi in auro & in argento & in ære,

5 Et artificio gemmario inserendi, & artificio lignario, operandi qualibet arte.

6 Præterea ego ecce, addidi ei Aholiabum filium Achisamaci e tribu Danis, & ᵃ animo cujusque ᵇ industrii indidi peritiam: ut faciant quæcunque præcepi tibi.

7 Tentorium conventus, & arcam ᵃ pro testimonio ipso, & operculum propitiatorium quod *erit* super eam, & omnia instrumenta ipsa tentorii:

8 Mensamq; cum instrumentis ejus, & lychnuchum ᵃ purum cum omnibus instrumentis ejus, & altare suffitus:

9 Et altare holocausti cum omnibus instrumentis ejus, labrumque & scapum ejus:

10 Et ᵃ vestes ministerii, & vestes sacras Aharonis sacerdotis, ac vestes filiorum ejus ᵃ ad fungendum sacerdotio:

11 Denique oleum unctionis, & suffitum aromatum pro sanctuario: secundum omnia quæ præcepi tibi faciunto.

12 Prætereà edixit Jehova Moschi, dicendo,

13 Tu autem alloquere filios Jisraëlis dicendo, ᵃ veruntamen sabbatha mea servatote: nam ᵃ signum est inter me & inter vos per generationes vestras, ad cognoscendum me Jehovam esse qui sanctifico vos.

14 Observate ergo sabbathum, quia res sancta est vobis: profanantium illud *quisque* ᶜ omnino morti traditor, nam quicunque fecerit in eo opus, utique ᵃ excindetur anima illa e medio populorum suorum.

15 Sex diebus fiet opus, at die quovis septimo sabbathum ᵃ requies *est*, res sancta Jehovæ: quisquis fecerit opus die ullo sabbathi, omnino morti traditor.

16 Observanto itaque filii Jisraëlis sabbathum ipsum, celebrando sabbathum per generationes suas, fœdere ᵈ perpetuo.

17 Inter me & inter filios Jisraëlis signum est in perpetuum: quia sex diebus fecit Jehova cœlum & terram, die autem septimo quievit & ᵉ ᵃ recreavit se.

18 Tandem cùm absolveret alloqui eum in monte Sinai, dedit Moschi duas illas tabulas testimonii, tabulas lapideas scriptas ᵃ digito Dei.

CAPUT XXXII.

Jisraëlitæ Mosche tardante vitulum sibi in Deum constituunt, iram divinam gravissimè contra se provocantes: qua demum mitigata revertens Mosche, tot verbis & factis severè castigat.

1 CUM autem videret ᵃ populus admodum differre Moschen descendere ex ipso monte: congregatus populus ad

2 *Vide*] considera, ut scias cui erit hoc opus committendum.

3 *Implevi*] divinis donis quæ sequuntur instruxi.

a Heb. *cogitationes*: *metonymia.*

6 *Animo cujusque*] præter duos superiores, qui fuerunt præcipui curatores operis: vide infra 36.1.

b Heb. *sapientis corde.*

7 *Pro testimonio*] continendo: vide suprà 25.16.

8 *Purum*] ex auro puro supra 25.31.

10 *Vestes ministerii*] stragulas, hoc est, aulæa & vela tabernaculum vestientia supra 26. & infra 36. & involucra quibus tegebatur mensa, arca, altare, & reliqua instrumenta sacra, cùm deportanda erant. Num. 4. sic infra 35.19.

Ad fungendum] quibus utentur cum fungendum erit sacerdotio.

13 *Veruntamen*] q.d. tanti volo fieri sabbatha mea, ut ne hoc opus quidem, quamvis sacrum, iis fieri velim.

Signum] documentum commune inter nos, mei, ut creatoris & sanctificantis, vestri autem, ut qui creati estis & sanctificati: ideò subjungit, ad cognoscendũ, q.d. quod observari jubeo ut ejus observatione hæc cognoscatis.

c Heb. *moriendo morti traditor, ut infrà ver.* 15.

14 *Excindetur*] vide Gen. 17.14.

15 *Requies*] supra 16.26.

d Heb. *seculi.*

e Heb. *respiravit*, *ut suprà* 23.12.

17 *Recreavit*] se manitus dictum.

18 *Digito Dei*] id est, non artificio humano, sed divinitus sculptas, ut 32.16. nam secundas de quibus infra 34.1. paravit Mosche.

1 *Populus*] magna pars populi: synecdoche: nam illi qui Mosche armavit ... Apostolo 1. Cor. 10

Aharonem

a Heb. *surge*.

3 *Totus*] de quo ver. 1.
b Heb. *illud, vitulum fusionis, pro adjectivo conjugato, ut infrà ver. 8.*
c Heb. *abi descende.*
7 *Corrupit*] idololatria suâ sibi exitium comparavit, effecitque ut non amplius habeatur pro populo meo: sic Deut. 32. 5.
8 *Celeriter*] post initũ fœdus, & promulgatum decalogum.
Ei] non mihi, licet verbo aliter præ se ferant, suprà ver. 5.
9 *Vidi*] q. d. memoria repetens res ejus gestas ab exitu ex Ægypto, & cum facto hoc comparãs, indomitum esse statuo.
d Heb. *durus*.
Dura cervice] metaphora a juvencis refractariis.
10 *Sine me*] q. d. si me siveris neq; precibus averteris iram meam, cõsumam eos: humanitus dictum.
11 *Quare Jehova*] tribus argumentis deprecatur iram Dei, primum est a beneficiis antè collatis, quæ irrita essent si populus consumeretur: secundum a gloria Dei quam hostes obscurarent: tertium a promissionibus factis patribus, quarum fidem constare oporteat.
14 *Pœnituit*] ut Genes. 6. 6. id est, non consumpsit ut interminatus fuerat suprà vers. 10. sed tribus millibus cæsis acquievit vers. 28. pœnitentiaque populo imperatà infrà 33. 4. aspectabilem præsentiam suã a castris subduxit infrà 33. 7. & sequentibus.
16 *Opus Dei*] vide suprà 31. 18.
17 *Sonus belli*] nesciebat enim quid in castris gereretur, quia in monte substiterat suprà 24. 13.
e Heb. *clamandi strenuitatem, neque sonum clamandi debilitatem, sonum cantandi.*
18 *Cantantium*] post crapulam coram vitulo ludentium, ver. 6.

Aharonem, dixerunt ad eum, ª age, fac nobis Deos, qui anteeant nobis, jam enim viro illo Mosche, qui eduxit nos e terra Ægypti, quid factum sit ignoramus.
2 Quibus edixit Aharon, rumpentes detrahite inaures aureas quæ *sunt* in auribus uxorũ vestrarum, filiorum vestrorum, filiarumque vestrarum: & afferte ad me.
3 Rumpentes ergo detraxerunt sibi ' totus ille populus inaures aureas, quæ *erant* in auribus suis, & attulerunt ad Aharonem.
4 Qui acceptum e manu eorum formavit illud certâ formâ, fecitque ᵇ ex eo vitulum fusilem: tum dixerunt, hi *sunt* dii tui Jisraël, qui eduxerunt te e terra Ægypti.
5 Quod videns Aharon, extruxit altare coram eo, proclamavitq; Aharon dicendo, festum Jehovæ cras *esto*.
6 Surgentes itaque postero mane obtulerunt holocausta & applicarunt eucharisteria: seditque populus ad edendum & bibendum, deinde surrexerunt ad ludendum.
7 Edixit verò Jehova Moschi, ᶜ abiens descende, nam ' corrupit se populus tuus quem eduxisti e terra Ægypti:
8 Recesserunt ' celeriter ab ea via quam præcepi illis, fecerunt sibi vitulum fusilem: & incurvantes se sacrificaverunt ' ei, ac dixerunt, hi *sunt* Dii tui Jisraël, qui eduxerunt te e terra Ægypti.
9 Dixit etiam Jehova ad Moschen, ' vidi populum istũ, quòd ecce populus ᵈ ' dura cervice est.
10 Nunc igitur ' sine me, ut accensa ira mea in eos consumam eos: efficiam verò te in gentem magnam.
11 Quamobrem deprecans Mosche faciem iratam Jehovæ Dei sui, dixit, ' quare Jehova accenderetur ira tua in populum tuum, quem eduxisti e terra Ægypti, virtute magna & manu forti?
12 Quare loquerentur Ægyptii, dicendo, malo *animo* eduxit eos, ut occideret eos in istis montibus, & cõsumeret eos e superficie terræ? converte te ne accendatur ira tua, & pœniteat te istius mali quod proposuisti cõtra populum tuum.
13 Recordare Abrahami, Jitzchaki, & Jisraëlis servorum tuorum, quòd jurasti eis per te & promisisti eis, multiplicabo semen vestrũ tanquam stellas cœli: & totam hanc terram quam promisi dabo semini vestro, ut possideant in seculum.
14 Tum ' pœnituit Jehovam istius mali, quod facturum se dixerat populo suo:
15 Et Mosche revertens descendit de monte illo cum duabus tabulis testimonii in manu sua: tabulis scriptis a binis paginis suis, hinc & inde erant scriptæ.
16 Erantque tabulæ istæ ' opus Dei, & scriptura scriptura Dei erat insculpta tabulis.
17 Audiens autem Jehoschuhha sonum ipsum populi dum vociferaretur, dicebat ad Moschen, ' sonus belli *est* in castris:
18 Qui dixit, non *est* sonus ᵉ quo strenui clamant, neque *est* sonus quo debiles clamant: sonum ' cantantium ego audio.
19 Fuitque cùm appropinquans ad castra videret vitulum illum & choros, ut accenderetur ira Moschis, & abjiciens e manibus suis tabulas frangeret eas sub ipso monte.
20 Deinde accipiens vitulum illum quem fecerant ' exussit igne, commoluitque donec minutum esset: dispergensq; in superficiem aquarum, jussit bibere filios Jisraëlis.
21 Dixitque Mosche ad Aharonem, quid fecit tibi populus iste, quòd induxeris super eum peccatum maximum?
22 Cui dixit Aharon, ne accendatur ira domini mei, tu nosti populum hunc ᶠ in malo jacère.
23 Dicentibus mihi, fac nobis Deos qui anteeant nobis: jam enim Mosche viro illo, qui eduxit nos e terra Ægypti quid factum sit ignoramus:
24 Dixi eis, cui *est* aurum? rumpentes detrahite vobis, dederuntq; mihi: quod ubi conjeci in ignem, prodiit vitulus iste.
25 Cùm ergo videret Mosche populum esse ' nudatum, quòd ' nudasset eum Aharon ad ignominiam subeundam ' ab *inimicis* qui insurrecturi fuissent in eos:
26 Subsistens Mosche ' in porta castrorum, edixit, quisquis *est* Jehovæ, ad me *aggregator*: sic aggregati sunt ad eum ' omnes filii Levi.
27 Dixitque illis, sic ait Jehova Deus Jisraëlis, apponite quisque gladium suum femori suo: transite & redite per castra de porta in portam, ut occidatis quisque ' fratrem suum, & quisque amicum suum, & quisque propinquum suum.
28 Quod facientibus filiis Levi secundum edictum Moschis, ceciderunt de populo illo, eo ipso die, ad tria millia virorum.
29 ' Dixerat enim Mosche, ᵍ consecrate manum vestram hodie Jehovæ (nam *cõsecranda est* cuiq; contra ' filium suum & fratrẽ suum) ut imponat vobis hodie benedictionem.
30 Fuit autẽ ' postridie, cùm dixisset Mosche ad populum, vos peccastis peccato maximo, nunc itaque ascendam ad Jehovam, ' fortè expiationem faciam pro peccato vestro:
31 Ut reversus Mosche ad Jehovam ' diceret, utique peccavit populus iste peccato maximo, cùm fecerunt sibi Deos aureos.
32 Attamen nunc an condonare vis peccatũ eorum? nam si non *ita est*, ' dele me nunc de libro tuo quem scripsisti.
33 Dixit verò Jehova ad Moschen, eum qui peccaret mihi, ' delerem de libro meo.
34 Sed nunc abiens deduc populũ istum ' quò dixi tibi, ecce ' angelus meus præibit tibi: & ' quo die visitaturus sum, visitabo adversus eos peccatum ipsorum.
35 ' Quare cùm percuteret Jehova populum istum, *percutiebat* propter *id* quod fecit vitulo illi quem fecerat Aharon.

20 *Exussit*] deformavit liquefaciens igne: omnia hæc ad detestationem idololatriæ.
f Heb. *quòd in malo est: simile* 1. *Joan.* 5. 19.
25 *Nudatum*] gratia & præsidio Dei, quem adeò graviter offenderat.
Nudasset] præstando quod petebant, eosque in errore confirmando, ver. 4. & 5. unde gravis in eum ira secuta est, Deut. 9. 20.
Ab inimicis] ut postea evenit ab Hhamalekitis, Num. 14. 45.
26 *In porta*] cùm in tentorium extra castra se reciperet, infrà 33. 8.
Omnes filii] nõ quidem omnes Levitæ, sed omnes qui aggregati sunt Levitæ erant, videlicet qui domi manentes se in idololatriã non projecerant, hoc enim nomine commendãtur Deut. 33. 9. alioquin ex iis multi in idololatriam cum Aharone lapsi erant, ut apparet ex ver. 29. & Deut. 33.
27 *Fratrem suum*] q. d. nemini parcite, sed obvium quemq; sine exceptione occidite.
29 *Dixerat enim*] Ætiologia alacritatis Levitarũ, quòd a Mosche didicerant rem fore Deo gratissimam, sibique ac toti populo salutarem.
g Heb. *implete, ut suprà* 28. 41. *&* 29. 9.
Filium] ut suprà vers. 27.
30 *Postridie*] quã strages edita est, & Mosche sermonem cum Deo habuit, de quo infrà toto cap. 33.
Fortè] non dubitantis est, sed sollicitudinem exacuentis, gravitatem peccati ostendentis, & tamen aliqua gratiæ Dei expectatione erigẽtis, ut Jehoschu. 14. 12. & 1. Schem. 14. 7. Act. 8. 22.

31 *Diceret*] illo 40. dierum spatio, quo rursum jejunus in monte mansit, Deut. 9. 18. Est autem Paralepsis, qua reticens Mosche alias rationes quibus ad impetrandam populo veniam utebatur, colloquii finem duntaxat exprimit quo ipse erupit, cùm nihil aliis præstitisset: vide infrà 33. 32 *Dele me*] ne habeas me in tuorum numero, quos ad salutem præfestinasti: metaphora. 33 *Delerem*] Concessione inhibet ardens Moschis studium erga idololatras: q. d. si ut dicis ullus mihi delendus esset, pro summa mea justitia eum delerem qui peccavit. 34 *Quò dixi*] infrà 33. 2. & 3. nam illa tempore præcesserunt. *Angelus*] de quo suprà 23. 20. *Quo die visitaturus*] q. d. etsi nunc tua intercessione manũ retraho, alio tamen tempore eos propter hoc peccatum castigabo, cùm me aliis peccatis irritaverint.
35 *Quare*] id est, alio tempore quoties novi peccati occasione populum puniebat, punivit quoque huius peccati nomine.

Caput XXXIII.

Populus ira divinæ sensu ad resipiscentiam permotus

motus etiã externis signis eam declarat: ejũ precibus Moschis tandem venia impetratur.

1 EDIXERAT autem Jehova Moschi, a abiens ascende hinc tu & populus iste
quẽ eduxisti e terra Ægypti, in terram
quã juramento promisi Abrahamo, Jitzchako & Jahhakobo, dicendo, semini tuo dabo
illam:
2 (Et mittam ante te Angelum, quo expellam Cenahhanæum, Emoræum, & Chittæũ,
& Perizzæum, & Chivvæum, & Jebusæum)
3 In terram affluentem lacte & melle: sed
non ascendam in medio tui, quia populus
durus cervice es, ne consumam te in hoc
itinere.
4 Et audiens populus verbum malum istud
luctui se dederant, & non imposuerant ullus
ornamentum suum sibi:
5 (Quia edixerat Jehova Moschi, edic filiis
Jisraëlis, vos *estis* populus durus cervice, uno momento, si ascendero in medio tui, cõsumpsero te: nunc itaque depone ornamentum tuum a te, tunc cognoscam quid
sim facturus te)
6 Sed spoliaverant se filii Jisraëlis quisque ornamento suo, procul a monte Chorebo.
7 Mosche verò acceptum tentorium suum tetendit sibi extra castra procul recedendo a
castris, vocavitq; illud tentoriũ conventus:
erat enim ut quisquis requirebat Jehovam,
exiret versus tẽtorium conventus quod *erat*
extra castra.
8 Fuit autem cùm exiret Mosche in tentorium illud, surgentesque totus populus starent quisque ad ostium tentorii sui, ut intuerẽtur tergum Moschis donec ingrederetur
in illud tentorium:
9 Fuit verò, cùm ingressus esset Mosche in
tentorium illud, ut descendens columna illa
nubis consisteret ad ostium illius tentorii, &
loqueretur cum Mosche.
10 Quamobrem videns totus populus columnam illam nubis consistentem ad ostium illius tentorii, surgebat totus populus ut incurvarent se ad ostium tentorii sui.
11 Alloquebatur autem Jehova Moschen facie ad faciem, quemadmodum alloqui solet
quis amicum suum: redeunte verò ad castra
Mosche cum ministro suo Jehoschuhha filio
Nunis puero, non recedebat e medio illius tentorii.
12 Tum dixit Mosche ad Jehovam, vide, tu
edicis mihi deduc populum hunc, intereà tu
non indicasti mihi quẽ missurus eras mecũ:
tu tamen dixisti, agnosco te nominatim, atque etiam invenisti gratiam in oculis meis.
13 Nunc ergo, si modò inveni gratiam in oculis tuis, indica mihi quæso vias tuas, ut
agnoscam te eo quòd invenero gratiam
in oculis tuis: consydera etiam gẽtem hanc
populum tuum esse.
14 Quo dicente, facies mea præcederet ut
quietem darem tibi?
15 Dixit Mosche ad eum, si facies tua non
præcedet, ne jubeto nos hinc discedere.
16 Nam quanam re cognoscetur invenisse
gratiam in oculis tuis me & populum tuum?
nónne cùm ibis nobiscum? ita separabimur
ego & populus tuus ab omni populo qui *est*
in superficie terræ.
17 Dixit itaque Jehova ad Moschen, etiam
hãc rem quam dixisti faciam: quia gratiam
invenisti in oculis meis, & agnosco te nominatim.
18 Amplius dicenti *Moschi*, fac quæso videã
gloriam tuam:
19 Dixit, ego faciam ut transeat tota bonitas
mea ante faciem tuam, & inclamabo nominatim Jehova ante faciem tuam: attamen
gratiosus ero cui fuero gratiosus, & miserebor cujus misertus fuero.
20 (Dicebat enim, non posses videre faciem
meam, quia non potest videre me ullus homo dum vivit)
21 Et dixit Jehova, ecce locus apud me: ut
consistas super istam rupem.
22 Erit autem cùm transibit gloria mea, ut
ponam te in cavitate ipsa rupis, & obtegam
te manu mea donec transivero.
23 Sed cùm amovero manum meam, videbis
posteriora mea, facies autem mea videri
non potest.

1 *Edixerat*] cùm ad primam illam precationem Moschis supra 32.11. Deũ pœnituisset ejus mali, quod vers. 10. fuerat interminatus, vide suprà 32.14. nam totum hoc caput per hysterosin est superioris exegeticum.

a Heb. *abi, ascende.*

2 *Et mittam*] hæc disertè promisisse ulli patrum nusquam legitur, sed tamen reipsa promissionibus continentur, ut Gen. 46.3. cùm enim se daturum posteris promisit terram istorum populorum, omnino promisit fore ut illos expelleret.

3 *Non ascendam*] id est, nolo posthac signo aspectabili eos ducere, aut inter eos visibiliter residere, ut feci.

Durus] suprà 32.9.

Ne consumam te] quia nõ possum peccatis connivere, suprà 23.21.

4 *Verbum malum*] Deum gravissimè indignatum de populi excidio cogitasse, aliquantulum precatione Moschis mitigatum pœnitentiam publicam imperasse, & suam præsentiam aspectabilem subtrahere.

Non imposuerant] depositis pretiosis ornamẽtis, cilicio & cinere operti lugubri habitu incedebant.

5 *Tunc*] ratione habita resipiscentiæ tuæ certius aliquid statuam.

6 *Procul a monte*] quasi publicè profitentes se præsentia Dei indignos esse in Chorebo habitantis.

7 *Acceptum tentorium*] nam Deo nullum adhuc erectum fuerat, ac ne populo quidem imperatum. facit autem hoc Mosche ut populi peccatum ante oculos ejus exaggeret, & ne si in populo maneat colloquio Dei privetur, & plenæ reconciliationis actio abrumpatur, quandoquidem se Deus a castris subduxerat, suprà ver. 3. *Vocavitq;*] promulgavit omnibus qui Deum consulerent eorsum esse veniendum, unde nomen cõsecutum est tentorii conventus. 8 *Cùm exiret*] oraturus pro populo Deum ut iram plagasque suas cohiberet, de quibus suprà 32.25. & sequent. *Surgentesq;*] boni, qui Moschen pro ipsis intercessurum ita prosequebantur. 11 *Facie ad faciem*] id est, admodum familiariter, ut sequentia exprimunt. *Puero*] id est, famulo, ut Gen. 37.2. & 41.12. erat enim tum quasi 53. annos natus. *Non recedebat*] Jehova scilicet, qui planè denunciaverat se non futurũ in medio populi, suprà ver. 3. 12 *Tu edicis*] suprà vers. 1. *Non indicasti*] id est, nihil dicis de columna ignis & nubis quibus hactenus duxeras nos, aut de tabernaculo ubi promiseras habitaturã gloriam tuam: sed quod interminatus es suprà vers. 3. jam reipsa præstas, quòd hic consistens omnino a castris abstines, vers. 11. *Agnosco te*] approbo te, & habeo rationem tui. 13 *Indica mihi*] id est, ostende te fore ducem nostrum.

Agnoscam] id est, reipsa experiar & sentiam te præsentem esse.

14 *Facies*] aspectabilis præsentia mea, q.d. visne itaq; eri? statui enim tibi gratificari.

18 *Fac quæso*] id est, promissionem tuam confirma hoc signo aspectabili.

Gloriam tuam] ipsissimam majestatem tuam ab imaginibus nudam, ad majorem mei cõfirmationem.

19 *Tota bonitas*] id est, gloria, ut ver. 18. & 22.

Gratiosus ero] opere & communicatione mei.

Cui fuero gratiosus] æterno decreto meo & sic sequentia, q.d. neque omnino neque omnibus hoc tribuo, sed quibus, quando, & quãtum decretum est ab æterno: sic respondet Christus filiis Zebedæi, Matth. 20.23. Hunc locum Apostolus Rom. 9.15 a singulari causa ad universalem optimè accommodat.

20 *Dicebat enim*] altera recusationis causa, petentis personæ imbecillitas.

Dum vivit] in hac mortali vita.

22 *Obtegam te*] humanitus dictum, id est, velabo tibi oculos, ne videas gloriam meam quam humanus aspectus non fert. 23 *Posteriora*] aliquam gloriæ meæ imperfectam imaginem: quæ notitia cum ea comparetur qua quis hominem ex dorso, non autem de facie agnoscit: vide 1. Cor. 13.9 ad finem usque. *Facies mea*] ipsissima majestas mea retecta, ut suprà ver. 20.

CAPUT XXXIIII.

Deus populo infensus esse desinens novas tabulas lapideas dolari, & in mõtem ad se afferri jubet, quibus legem inscribat, & fœdus cum populo certis conditionibus renovet.

1 EDIXIT autem Jehova Moschi, dola tibi duas tabulas lapideas similes illis
prioribus, ut inscribam istis tabulis eadem verba quæ fuerant in tabulis illis prioribus quas fregisti.
2 Et esto paratus in crastinum mane, ut ascẽdas ipso mane in montem Sinai, & sistaris
mihi illic in vertice istius montis.
3 Sed ne quisquam ascendito tecum, etiamque ne quisquam conspicitor in toto isto
monte: etiam pecudes aut armenta ne pascunto e-regione istius montis.
4 Cùm igitur dolasset duas tabulas lapideas
similes illis prioribus, surgens Mosche ipso
mane ascẽdit in montem Sinai, quemadmodum præceperat Jehova ei: acceptis in manu sua duabus tabulis lapideis.
5 Tum descendens Jehova in ipsa nube constitit cum eo ibi, inclamavitque nominatim, Jehova.
6 Transiens enim Jehova ante faciem ejus,
inclamavit, Jehova Jehova, *Deus* fortis misericors, & gratiosus: longanimis, & multus
benignitate ac fide:

1 *Similes*] forma & amplitudine.

2 *Esto paratus*] id est, hodie illas expedi, ut cras mane ascẽdas.

In vertice] in eam partem, de qua suprà 33.21. & 22.

5 *Jehova*] nube ipsa, aspectabileq; signum præsentiæ ejus.

Inclamavit] ut promiserat suprà 33.19.

6 *Jehova*] hac anaphora Mosche magis præsentia divinæ majestatis afficitur, ut se statim ad reverentiam humilitatemque componat, ut fecisse dicitur infra ver. 8.

7 Custodiens

7 Custodiens benignitatem millibus, condo-
nans iniquitatem & defectionem & pecca-
tum: qui [a] ullo pacto non absolvit sontem,
"visitans iniquitatem patrum in filios, & in
filios filiorum, in nepotes & abnepotes.
8 Festinans autem Mosche, inclinato vertic-
ce in terram incurvavit se:
9 Et dixit, si nunc inveni gratiam in oculis tu-
is domine, eat quæso Dominus "in medio
nostri: "nam populus durus cervice est, con-
donans autem iniquitatē nostram & pecca-
tum nostrum comparasti nos in hæredita-
tem.
10 Qui dixit, ecce, ego "pango fœdus, coram
toto populo tuo facturus sum "mirabilia,
quæ non fuerunt patrata in tota terra & in
omnibus gentibus: adeò ut videat totus hic
populus (in cujus medio es) opus Jehovæ
terribile esse, quod ego facturus sum erga
te.
11 [b] Observa id quod ego præcipio tibi hodie:
ecce ego expulsurus sum a facie tua Emoræ-
um, & Cenahhanæum, & Chittæum, &
Perizzæum, & Chivvæum, & Jebusæum.
12 "Cave tibi ne pangas fœdus cum habita-
tore illius terræ ad quam venturus es, ut nō
sit "in laqueum in medio tui.
13 Sed altaria eorum demolimini, & statuas
eorum frangitote, ac lucos eorum succidi-
tote.
14 Nam non convenit te incurvare Deo ali-
eno, Jehovæ enim nomen *est* "zelotes, *Deus*
fortis zelotes est.
15 *Cave tibi inquam* ne pangas fœdus cum
habitatore illius terræ: ne cùm scortabitur
sectando Deos suos & sacrificabit Diis suis,
invitet te, & comedas de sacrificio ejus:
16 Et accipias de filiabus ejus pro filiis tuis,
cumque scortentur filiæ ejus [c] sectando
Deos suos, efficiant ut scortentur filii tui se-
ctando Deos ipsarum.
17 "Deos [d] fusiles ne facito tibi.
18 "Festum azymorum observato, septem di-
es vescitor azymis, quemadmodum præce-
pi tibi, constituto tempore, ipso mense A-
bib; quia ipso mense Abib egressus es ex Æ-
gypto.
19 "Omne *masculum* aperiens vulvam, meum
est: quare totius pecoris tui masculum sepa-
rator, aperiens vulvam bovis aut parvæ
pecudis.
20 [e] Asinæ autem aperientem vulvam redi-
mito parva pecude, quòd si non redimes ip-
sum, decollato: omnem primogenitum fi-
liorum tuorum redimito, neque comparen-
to *ulli* coram me vacui.
21 Sex diebus operaberis, die autem septimo
cessato: "in ipsa aratione & in messe cessato.
22 Etiam festum septimanarum [f] feriator tibi,
festum primitiarum messis triticeæ: & festum
collectionis "*in* revolutione cuiusque an-
ni.
23 "Tribus vicibus quotannis, compareto om-
nis mas tuus ante conspectum domini Jeho-
væ Dei Jisraëlis.
24 Nam ejiciam gentes a conspectu tuo, &
dilatabo terminum tuum: neque cōcupisset
quisquam terram tuam, cùm ascendes com-
pariturus ante conspectum Jehovæ Dei tui
ternis vicibus quotannis.

a Heb. *absolvendo non absolvit. subaudi, non absolvendum, q.d. tam misericors, ut maneat justus.*

7 *Visitans*] ut supra 20.5.

9 *In medio nostri*] ut suprà 29.43. & sequentibus.

Nam populus durus] tres redduntur causæ hujus petitionis: prima, a conditione populi, cùm durus sit populus, tali moderatore eget: secunda, a natura Dei, qualem prædicaverat suprà ver. 6. & 7. tertia, a beneficiis præteritis, & fœdere quo populum in hereditatem asciverat.

10 *Pango fœdus*] acquiesco petitioni tuæ, & fœdus redintegro ea lege quam mox exprimam.

Mirabilia] comprehendit omnia, quæ in gratiam illius populi cùm toto illo itinere, tùm in possessione & conservatione terræ promissæ facturus erat: de quibus ver. 11. & 24.

b Heb. *observa tibi, id est, ut tibi bono sit.*

12 *Cave tibi*] conditiones fœderis quę a populo requirūtur.

In laqueum] ut suprà 23.33. & ver. 15. & 16. hîc.

14 *Zelotes*] ut supra 20.5.

c Heb. *post deos: sic deinceps.*

17 *Deos fusiles*] species pro genere, sumpta occasione a vitulo quem fuderat Aharon, suprà 32. synecdoche.

d Heb. *fusura vel fusionis.*

18 *Festum azymorum*] fœderis ceremonię & exercitia repetuntur, de quibus suprà 23.

19 *Omne masc.*] ut suprà 13.2. 12. & seq.

e Heb. *asini, genere epicœno.*

21 *In ipsa aratione*] id est, tempora opportunissima, atq; in rebus humanæ vitæ summè necessariis opus intermittito ut sabbathum serves, suprà 31.13.

f Heb. *facito.*

22 *In revolutione*] respectu proventuū, Jubilæi, & remissionis terræ: vide suprà in 12.2.

23 *Tribus vicibus*] de quibus suprà 23. & Deut. 16.16.

25 ‖ Ne jugulando *fundito* cū fermentato san-
guinem sacrificii mei: neq; pernoctato usq;
mane sacrificium festi Paschatis.
26 Prima quæque, primitias terræ tuæ afferto
in domum Jehovæ Dei tui: ne coquito hœdū
in lacte matris suæ.
27 Tum edixit Jehova Moschi, scribe tibi ver-
ba hæc: quia [g] ex præstituto horum verborū
pango tecum fœdus & cum Jisraële.
28 Itaque fuit ibi cum Jehova quadraginta
dies & quadraginta noctes, cibū non come-
dit, & aquam non bibit: dum inscripsit tabu-
lis verba fœderis hujus, decem illa verba.
29 Fuit verò descendente Mosche e monte
Sinai (erant autem duæ illæ tabulæ testimo-
nii in manu Moschis, cùm descenderet ex il-
lo monte) "ut ignoraret Mosche splendidam
esse factam cutem faciei suæ, cùm ille loque-
retur secum.
30 Quamobrem videns Aharon & omnes fi-
lii Jisraëlis Moschen, quòd ecce splendida
facta erat cutis faciei ejus, timebant acce-
dere ad eum.
31 Sed revocante eos Mosche, reversi sūt ad
illū Aharon & omnes principes in eo cœtu:
& allocutus est eos Mosche.
32 Posteà demum accesserunt omnes filii Jis-
raëlis, quibus præcepit omnia quæ locutus
fuerat Jehova secum in monte Sinai.
33 Donec autem absolvisset Mosche loqui
cum eis, "imposuit faciei suæ velamen.
34 Cumq; veniret Mosche in conspectū Je-
hovę ad loquēdū cū eo, amovebat illud ve-
lamen donec exiret: egressus verò sic elo-
quebatur filiis Jisraëlis id quod mandatum
erat sibi.
35 Aspicientes enim filii Jisraëlis faciē Mos-
chis, *videbant* splendidam factam esse cutem
faciei Moschis: quapropter reponebat Mos-
che velamen illud super faciem suam, do-
nec rediret locutum cum eo.

‖ suprà 23.18.

g Heb. *secundum os, metonymia frequens.*

29 *Ut ignoraret*] vide 2. Cor. 3.

33 *Imposuit*] hujus interpretationis autorem Apostolum secuti sumus, 2. Cor. 3.7.

Caput XXXV.

Mosche sabbathi observatione inculcata oblationem a Deo imperatam indicit: eaq; collata a populo, artifices divinitus vocatos nominat.

1 Cùm ergo "congregasset Mosche totum
cœtum filiorum Jisraëlis, edixit eis, hæ
sunt illæ res quas præcepit Jehova ut
faciatis.
2 "Sex diebus fiet opus, die autem unoquo-
que septimo, esto vobis *dies* sanctus sabba-
thum quietis Jehovæ: quisquis fecerit in eo
opus, morte plectitor.
3 "Ne accenditote ignem in ullis habitatio-
nibus vestris, die ullo sabbathi.
4 Præterea allocutus est Mosche totum cœ-
tum filiorum Jisraëlis, dicendo, hæc *est* illa
res quam præcepit Jehova, dicendo:
5 "Accipientes ex *iis quæ* penes vos *sunt* obla-
tionem Jehovæ, cujuscunq; [a] animus spon-
te moverit eum, afferto eam oblationē Je-
hovæ: aurum, & argentum, & æs,
6 Et hyacinthina, & purpurea, & coccinea di-
bapha, sive linum xylinū, sive *lanam* caprarū:
7 Et pelles arietum rubefactas, pellesque me-
lium, & ligna Schittim,
8 Et oleum ad luminare, odoramentaq; ad o-
leum unctionis, & ad suffitum aromata illa:

1 *Congregasset*] suprà 34.32.

2 *Sex diebus*] Jisraëlitis oblationem & artificibus opus imperaturus, mandatum de sabbatho repetit, ea de causa quam attigimus suprà 31.13.

3 *Ne accenditote*] eo die cultui meo tantùm incumbite, ac ne cibos quidem vobis necessarios parate: vide suprà 16.24.

5 *Accipientes*] confer cum mandato Dei suprà 25.2.

a Heb. *cor, sic deinceps.*

9 Et

b Heb. *impletionum, sic ver. 27.*

9 Et lapides sardonychas & lapides [b] insiti-
vos, pro ipso amiculo, & pectorali sacro.

10 *Industrius*] vide supra 31.6.
c Heb. *sapiens cordis: sic deinceps.*

10 *[c] Industrius autem ex vobis quisque, ve-
niunto ut faciant quicquid præcepit Je-
hova:
11 Tabernaculum, tentorium ejus & tegmen
ejus, ansulas ejus & asseres ejus, transtilla
ejus, columnas ejus & stylobatas ejus:
12 Arcam ipsam, vectesque ejus, cum oper-
culo propitiatorio, & velum * tegumenti:

12 *Tegumenti*] quo obtegebatur ingressus in sanctuariam.

13 Mensam & vectes ejus & omnia instru-
menta ejus, & panis faciei *instrumenta*,
14 Lychnuchumque luminaris & instrumen-
ta ejus, ac Lucernas ejus, & oleum lumi-
naris:
15 Item altare suffitus & vectes ejus, & ole-
um unctionis, & suffitum aromaticum: &
* tegmentum portæ ad portam taberna-
culi:

15 *Tegmentum*] quo obtegebatur ingressus tabernaculi.

16 Altare holocausti & cribrum æneum quod
illi *erit*, vectes ejus, & omnia instrumenta
ejus, labrum & scapum ejus.
17 Tapetes ocellatos atrii, columnas ejus, &
stylobatas ejus, & * tegmentum portæ atrii:

17 *Tegmentum*] quo obtegebatur ingressus atrii, de quo supra 27.16.

18 Paxillos tabernaculi, & paxillos atrii, cum
funibus suis:

19 *Vestes ministerii*] vide supra 31. 10.

19 *Vestes ministerii ad ministrandum in san-
cto, vestes sanctas Aharonis sacerdotis, &
vestes filiorum ejus ad fungendum sacer-
dotio:
20 Tum egressis toto cœtu filiorum Jisraëlis,
a conspectu Moschis,
21 Reversi sunt quisque quem * extulit animus
ejus: & quemcunque spiritus ejus sponte
movit, afferentes oblationem Jehovæ, ad
opus tentorii conventus & ad totum * mini-
sterium ejus, & ad vestes sanctas.

21 *Extulit*] id est, excitavit ut non coactè sed liberaliter id faceret, ut planius sequentibus explicatur.
Ministerium ejus] id est, vasa & instrumenta sacra.
d Heb. *omnis voluntarius corde.*
e Heb. *agitabat, species pro genere. synecdoche, ut inf. 38.24 & 29. & Num. 8.11.*

22 Et venientes viri cum mulieribus: [d] quem-
cunque sponte movit animus, afferebant
hæ quidem fibulas & monilia & annulos &
cingula pendula, omnia supellectilia au-
rea, omnis verò vir qui [e] offerebat, *offerebat*
oblationem auri Jehovæ.
23 Item unusquisque quicquid præstò *fuit*
penes se hyacinthinum, aut purpureum, aut
coccineum dibaphum, sive linum xylinum,
sive *lanam* caprarum, pellesque arietum ru-
befactas, & pelles melium afferebant.
24 Quisquis offerebat, oblationem argenti
aut æris attulerunt *in* oblationem Jehovæ:
& penes quoscunque præstò *erant* ligna
Schittim, pro toto opere illius ministerii at-
tulerunt.
25 Præterea singulæ mulieres industriæ ne-
verunt manibus suis, attuleruntque netum
hyacinthinum & purpureum & coccineum
dibaphum & nativum xylinum.
26 Omnes etiam mulieres quas extulit ani-
mus earum *ad nendum* industriè, neverunt
lanam caprarum.
27 Principes verò attulerunt lapides sardo-
nychas & lapides insitivos, pro amiculo &
pectorali sacro.
28 Et odoramentum & oleum, pro luminari
& pro oleo unctionis, & pro suffitu aroma-
ta.
29 Omnes viri & mulieres, quos sponte mo-
vit animus ipsorum ad afferendum pro toto
illo opere quod præceperat Jehova fieri, per
Moschen, attulerunt filii Jisraëlis volunta-
riam oblationem Jehovæ.
30 Tum dixit Mosche ad filios Jisraëlis, vide-
te, * vocavit Jehova nominatim Betzalee-
lem filium Uri filii Churis, e tribu Jehudæ:

30 *Vocavit*] vide supra 31.[...] quentibus.

31 Quem implevit Spiritu Dei, *quod* ad peri-
tiam, ad intelligentiam & ad notitiam & ad
omnem artem,
32 Ut excogitet res industriè inventas, & o-
peretur in auro & in argento, & in ære,
33 Et in artificio gemmario ad inserendum,
& in artificio lignario, operando omni arte
[f] ingeniosissima:

f Heb. *excogita[...]nis.*

34 Et animo ejus indidit ut docere possit, ipsi
& Aholiabo filio Achisamaci e tribu Danis.
35 Implevit eos industria animi, ad faciendũ
omne opus fabri, & opificis artificiosissimi,
phrygionisque & textoris, in hyacinthinis
& in purpureis & in coccineis dibaphis &
in nativo xylino, facturos omne opus & ex-
cogitaturos res industriè inventas.
36 * Facito hæc Betzaleel & Aholiab, & om-
nis vir industrius, quibus indidit Jehova pe-
ritiam & intelligentiam ut sciant facere to-
tum opus ministeriale sanctuarii, secun-
dum omnia quæ præcepit Jehova.

36 *Facito*] h[...] versum ad præce[...]dentia pertinere [...] ita interpretand[...] esse, adeo gramm[...]cũ est, ut nihil s[...]

CAPUT XXXVI.

Artifices a Deo vocati ex oblata materia tabernaculum, operimenta, vela, asseres, columnas, stylobatasq; faciunt: & quia anteà oblata materia satis erat, cavetur ne quid amplius ad hoc opus populus conferat.

1 VOCAVIT ergo Mosche Betzaleelem
& Aholiabum, & omnem virum [a] indu-
strium cujus [b] animo indiderat Jehova
peritiam, quemcunque extulerat animus e-
jus, ut accederet ad opus illud ad faciendũ
illud.

a Heb. *sapien[...] corde, sic deinceps.*
b Heb. *cordi[...]*

2 Qui cùm accepissent a conspectu Moschis
omnem illam oblationem quam attulerant
filii Jisraëlis pro opere ministeriali sanctu-
arii ad faciendum illud, tamen adhuc affe-
rebant ad eum voluntariam oblationem
[c] singulo quoque mane.

c Heb. *mane m[...]*

3 Quapropter venientes periti illi omnes qui
faciebant totum opus sanctuarii, quisque ab
opere suo quod ipsi faciebant:
4 Allocuti sunt Moschen dicendo, excedunt
populus afferendo: plus satis *est* hujus ad-
ministrationis pro illo opere quod præcepit
Jehova faciendum.
5 Tum præcepit Mosche ut [d] proclamarent
in castris, dicendo, ullus aut ulla ne faciun-
to deinceps opus ad oblationem sanctuarii:
sic cohibitus est populus ne afferret.

d Heb. *facerent transiret vox.*

6 Nam illius [e] rei erat satis illis pro toto hoc
opere ad faciendum illud, [f] adeoque super-
erat.

e Heb. *operà, u[...] Gen. 33 14.*
f Heb. *& super[...]*

7 Fecerunt itaque industrius quisque inter
facientes hoc opus, tabernaculum illud e
decem aulæis, xylino nativo internexo &
hyacinthino & purpureo & coccineo diba-
pho, Cerubinis *referta*, opere artificiosissi-
mo fecit ea.

Confer hæc om[...] cum mandato Di[...] prà 26.

8 Longitudo aulæi uniuscujusque viginti o-
cto cubitorum, & latitudo quatuor cubitorũ
cujusque aulæi, mensura eadem fuit omni-
bus his aulæis.

g Heb. *[...] duo stylo[...]*

9 Et conjunxit quinque aulæa unum ad alterum, & quinque aulæa conjunxit unum ad alterum.
10 Deinde fecit loramenta hyacinthina in ora aulæi primi ad extremitatem in commissura: similiter fecit in ora cujusvis aulæi ulteriore, in comissura secunda.
11 Quinquaginta loramenta fecit in aulæo primo, & quinquagena loramenta fecit in extremitate cujusque aulæi quæ *erat* in cōmissura secunda: continuerunt hæc loramēta aulæa ipsa unum cum altero.
12 Factisq; quinquagenis ansulis aureis, conjunxit ista aulæa alterum alteri *inditu loramentis* in ipsas ansulas, ut esset ipsum tabernaculum unum.
13 Item fecit aulæa e *lana* caprina, ut essent tentorium super ipsum tabernaculum, undecim aulæa fecit illa.
14 Longitudo aulæi unius triginta cubitorū, & quatuor cubitorum latitudo aulæi uniuscuiusque, mensura eadem *fuit* undecim aulæis.
15 Conjunxitq; horum aulæorum quinq; seorsim, & sex horum aulæorum seorsim.
16 Faciens enim loramenta quinquaginta *aptavit* oræ aulæi ulteriori in commissura secunda, & quinquagena loramenta aptavit oræ aulæi cujusque commissura secunda.
17 Similiter fecit ansulas æreas quinquagenas, ad conjungendum ipsum tentorium ut esset unum.
18 Præterea fecit tegmen ipsi tentorio e pellibus arietum rubefactis, & tegmen e pellibus melium supernè.
19 Item fecit asseres huic tabernaculo e lignis Schittim, arrectarios.
20 Denûm cubitorum longitudo asseris, cubiti verò & dimidii cubiti latitudo asseris uniuscujusque.
21 Binos cardines asseri unicuiq; scalari forma compositos unū ad alterū: sic fecit omnibus asseribus ipsius tabernaculi.
22 Fecit autem asseres istos huic tabernaculo: viginti asseres ad plagam Australem dextrorsum:
23 Et quadraginta stylobatas argenteos fecit sub viginti illis asseribus, duos stylobatas sub assere uno ad duos cardines ejus, & duos stylobatas sub assere altero ad duos cardines ejus.
24 Similiter in latere tabernaculi secundo ad plagam Aquilonalem, fecit viginti asseres:
25 Et quadraginta stylobatas eorum argenteos, duos stylobatas sub assere uno, & duos stylobatas sub assere altero.
26 Angulis autem ipsius tabernaculi ad occidentem, fecit sex asseres:
27 Duos præterea asseres fecit ad antas angulares ipsi tabernaculo, in utroque angulo:
28 Qui erant gemellliparæ infernè, pariterq; erant gemelliparę ad verticem suum inditi annulo uno: sic fecit utrique illorum pro duabus antis illis angularibus.
29 Sic erant octo asseres, & stylobatæ eorum argentei, sexdecim stylobatæ: g bini stylobatæ sub assere unoquoque.

g Heb. duo stylobatæ, duo stylobatæ.

30 Fecit etiam transtilla e lignis Schittim: quinq; pro asseribus primi lateris ipsius tabernaculi,
31 Et quinq; transtilla pro asseribus secundi lateris tabernaculi, & quinque transtilla pro asseribus tabernaculi ad utrumq; angulum *pertinentia* occidentem versus.
32 Fecit autem transtillum horum medianū, quod transcurreret in medio ipsorum asserum, ab uno extremo ad alterum.
33 Asseres verò ipsos obduxit auro, & annulos eorum fecit ex auro *qui essent* sedes ipsis transtillis, obduxit quoque ipsa transtilla auro.
34 Item fecit velum illud ex hyacinthino, purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere artificiosissimo fecit illud Cerubinis *refertum*.
35 Et factis ei quatuor columnis e Schittim obduxit eas auro, uncis earum aureis, fuditque eis quatuor stylobatas argenteos.
36 Item fecit tegumentum portæ ipsi tentorii ex hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere Phrygiano:
37 Et columnas ejus quinque & uncos earum (obduxit tamen earum b epistylia, horumq; zonas auro) & stybolatas earum quinque, ex ære.

b Heb. capita, id est, capitella.

Caput XXXVII.

Betzaleel arcam, mensam, lychnuchum, thymiaterium, cum instrumentis ipsorum, oleum quoque unctionis, & suffitum aromaticum conficit.

1 Item fecit Betzaleel arcam illam e lignis Schittim: duûm cubitorum & dimidiati longitudine sua, & cubiti *unius* ac dimidiati latitudine sua, cubitique *unius* ac dimidiati altitudine sua.

Confer hæc cum mandato Dei sup. 25.

2 Eaq; obducta auro puro intrinsecus & extrinsecus, fecit ei limbum aureum circumquaque.
3 Et fudit ei quatuor annulos aureos ad quatuor impages ejus, ita ut duo annuli *essent* in latere ejus uno, & duo annuli in latere ejus altero.
4 Fecit quoque vectes e lignis Schittim, quos obduxit auro:
5 Et induxit vectes illos in annulos ad latera illius arcæ, ad ferendum arcam illam.
6 Deinde fecit operculum propitiatorium ex auro puro: duûm cubitorum & dimidiati longitudine sua, & cubiti *unius* ac dimidiati latitudine sua.
7 Fecit etiam duos Cerubinos aureos, continente opere fecit eos, e duabus extremitatibus ipsius operculi propitiatorii:
8 Cerubinum unum ab extremitate *una* hinc, & Cerubinum alterum ab extremitate *altera* inde: ex operculo propitiatorio fecit Cerubinos istos in duabus extremitatibus ejus.
9 Ita ut essent Cerubini illi passis alis sursum, obtegentes alis suis operculum ipsum propitiatorium, & facie sua *obversa* unius ad alterum, versus ipsum operculum propitiatorium facies Cerubinorum essent.
10 Item fecit mensam illam e lignis Schittim: duûm cubitorum longitudine sua, & *unius*

cubiti latitudine sua, & cubiti unius ac dimidiati altitudine sua.
11 Et obduxit eam auro puro, fecitq; ei limbum aureum circumquaque.
12 Facta quoq; ei fascia palmari circumquaque, fecit limbum aureum fasciæ ejus circumquaque.
13 Et fudit ei quatuor annulos aureos, indiditque annulos ipsos in quatuor angulos, qui *erant* in quatuor pedibus ejus.
14 E regione ipsius fasciæ fuerunt illi annuli, sedes vectibus ad portandum mensam.
15 Fecitque vectes ipsos e lignis Schittim, & obduxit eos auro, ad portandum mensam.
16 Fecit quoque instrumenta illa quæ imponerentur mensæ, scutulas ejus & acerras ejus & scopulas ejus & scutellas quibus tegeretur, ex auro puro.
17 Item fecit lychnuchum illum ex auro puro: continente opere fecit lychnuchum illum, scapus ejus & *quisque* ramus ejus, lances ejus, mala oblonga ejus, & calyculi ejus ex ipso erant.
18 Sex autem rami egredientes e lateribus ejus, tres rami lychnuchi e latere ejus uno, & tres rami lychnuchi e latere ejus altero:
19 Tres lances speciem amygdalæ referentia in uno ramo malum oblongum & calyculus, & tres lances, speciem amygdalæ referentia in uno ramo malum oblongum, & calyculus: similiter sex illis ramis qui prodibant e lychnucho illo.
20 In ipso verò lychnuchi *scapo* quatuor lances, amygdalæ speciem referentia mala oblonga ejus & calyculi ejus:
21 Et malum oblongum sub duobus ramis ex eo *prodeuntibus*, & malum oblongum sub duobus ramis ex eo *prodeuntibus*, & malum oblongum sub duobus ramis ex eo *prodeuntibus*, *nimirum* sub sex illis ramis prodeuntibus ex ipso:
22 Mala oblonga eorum & rami eorum ex ipso, totus ille continente opere uno *fuit* ex auro puro.
23 Et fecit lucernas ejus septem, & forcipes ejus, & trullas ejus ex auro puro.
24 Talento auri puri fecit illum, & omnia instrumenta illius.
25 || Item fecit altare ipsum suffitus e lignis Schittim, unius cubiti longitudine sua, & unius cubiti latitudine sua, quadratum, & duûm cubitorum altitudine sua, ex ipso erant cornua ejus.

|| *Confer hæc cum mandato suprà 30.*

26 Et obduxit illud auro puro, tectum ejus, lateraque ejus circumquaque, & cornua ejus, fecitque ei limbum aureum circumquaque.
27 Et binos annulos aureos fecit ei infra limbum ejus juxta binos angulos ejus, in duobus lateribus ejus, ut essent sedes vectibus ad portandum illud eis.
28 Fecit autem vectes ipsos e lignis Schittim, quos obduxit auro.
29 Fecit quoque oleum ipsum unctionis sanctæ, & suffitum aromaticum purum, opere pigmentarii.

CAPUT XXXVIII.

Betzaleel altare holocausti, labrum, atriumq; cum ipsorum instrumentis facit; deinde metallorum ad opus sacrum oblatorum summa recensetur, & quid ex unoquoq; factum sit ostenditur.

1 || ITEM fecit altare holocausti e lignis Schittim: quinque cubitorum longitudine sua, & quinque cubitorum latitudine sua, quadratum, & trium cubitorum altitudine sua.

|| *Confer cum mandato Dei suprà 27.1.*

2 Factisque cornibus ejus, super quatuor angulos ejus ex ipso fuerunt cornua ejus, & obduxit illud ære.
3 Fecit etiam omnia instrumenta ipsius altaris, lebetes & palas & crateras & fuscinulas & forcipes, omnia instrumenta ipsius fecit ex ære.
4 Et fecit illi altari cribrum opere *æreo*, reticulum æreum, sub *quo* ambitus illius *erat* ab ima parte usque ad medium illius.
5 Et fundens quatuor annulos indidit quatuor extremitatibus illius e regione cribri ænei, *ut essent* sedes vectibus illius.
6 Fecitq; vectes illos e lignis Schittim, quos obduxit ære.
7 Et induxit illos vectes in annulos ipsos in lateribus illius altaris ad portandum illud eis: cavum ex tabulis fecit illud.
8 || Itē fecit labrum illud chalybeum & scapum ejus chalybeum, e [a]speculis mulierum turmatim convenientium, quæ turmatim conveniebat ad portam tentorii conventus.

|| *Confer cum 30. 18. suprà.*
8 *Speculis mulierum*] oblatis a mulieribus, quæ studio pietatis turmatim accurrebant ad offerendum Deo.

9 || Item fecit illud atrium: ad plagam meridianam dextrorsum tapetes ocellatos illius atrii e xylino internexo, centum cubitorum.

|| *Confer cum cap. 27.9. suprà.*

10 Columnas eorum viginti, & stylobatas earum viginti æneos, uncos illarum columnarum, zonasque illarum argenteas:
11 Similiter ad plagam Aquilonalem, centum cubitorum, columnas eorum viginti & stylobatas earum viginti æneos, uncos columnarum zonasque illarum argenteas:
12 Ad plagam verò occidentalem, tapetes ocellatos in quinquaginta cubitos, columnas eorum decem & stylobatas illarum decem, uncos columnarum zonasque illarum argenteas:
13 Et ad plagam anteriorem orientem versus, quinquaginta cubitorum,
14 Tapetes ocellatos in quindecim cubitos ab uno latere, columnas eorum tres & stylobatas illarum tres,
15 Et a latere altero, hinc & inde ad portam ipsius atrii, tapetes ocellatos in quindecim cubitos, columnas eorum tres & stylobatas illarum tres.
16 Omnes tapetes ocellatos ipsius atrii circumquaque, e xylino internexo,
17 Et stylobatas ad istas columnas æneos, uncos columnarum cum zonis earum argenteos, & obductionem epistyliorum earum ex argento: erant enim omnes columnæ atrii redimitæ zonis argenteis.
18 Tegumentum autem portæ ipsius atrii opere phrygiano, ex hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho & nativo xylino internexo, cujus longitudo viginti cubitorum, altitudo verò in latitudine *tegumenti* quinque cubitorum, e-regione tapetium ocellatorum cujusque atrii:

19 Et columnas eorum quatuor cum styloba-
tis earum quatuor æneis, uncos earum ar-
genteos, & obductionem epistyliorum ea-
rum cum zonis earum ex argento:
20 Omnes autem paxillos ad tabernaculum
& ad atrium circumquaque æneos.
21 'Ista *sunt* numerata 'ipsius tabernaculi,ta-
bernaculi testimonii, quæ numerata sunt
[a] ex præstituto Moschis *ad* ministerium 'Le-
vitarum , [b] opera Ithamaris filii Aharonis
sacerdotis :
22 Ex quibus Betzaleel filius Uri filii Churis
e tribu Jehudæ,fecit omnia quæ præceperat
Jehova Moschi,
23 Et cum eo Aholiab filius Achisamaci de
tribu Danis, faber quisque & ingeniosus ar-
tifex, phrygioque in hyacinthino & in pur-
pureo & in coccineo dibapho & in nativo
xylino.
24 Totum illud aurũ quod factum est ad istud
opus in toto opere sanctuarii : fuit ergo au-
rum [c] oblationis,'viginti novem talenta,sep-
tingenti triginta sicli,prout *est* siclus sacer.
25 Item argentum numeratorũ e cœtu,'cen-
tum talenta,cum mille septingentis septua-
ginta quinque siclis,prout *est* siclus sacer.
26 Didrachma [d] in singula capita dimidium
sicli prout *est* siclus sacer, cujusq; transeun-
tis ad numeratos a nato viginti annos & de-
inceps,*nimirum* 'sexcentorum trium milli-
um quingentorum quinquaginta.
27 Cujus argenti fuerunt centum talenta ad
fundendum stylobatas sanctuarii & stylo-
batas veli,centum stylobatæ centum talen-
torum,talentum in stylobatam :
28 Ex mille verò septingentis septuaginta
quinque *siclis*,fecit uncos singulis columnis,
& obduxit epistylia earum, redimivitq; eas
zonis.
29 Item æs oblationis septuaginta talento-
rum, & bis mille quadringentorum siclo-
rum *pondere* :
30 Ex quo fecit stylobatas portæ tentorii cõ-
ventus,& altare æneum & cribrum æneum
quod ei *est*,& omnia instrumẽta illius altaris:
31 Stylobatas quoque ipsos atrii circũquaq;,
& stylobatas portę ipsius atrii : omnes præ-
terea paxillos tabernaculi, & omnes paxil-
los atrii circumquaque.

21 *Ista*] quæ numerare incipit ver. 23.
Ipsius tabernaculi] ad conficiendum tabernaculum & res ad ipsum pertinentes.
a Heb. *secundum os.*
Levitarum] totius gentis Leviticæ, quæ postea in Levitas & Sacerdotes distributa est.
b Heb. *per manum.*
c Heb. *agitationis, ut infrà ver. 29. vide suprà 35.22.*

24 *Viginti novem*] auri summa superat pretium quinquies centies sexagies mille quadringentorum quinquaginta dallerorum.
25 *Centum tal.*] argenti summa superat pretium centies nonagies bis mille octingentorum octoginta septem dallerorum cum dimidio : siquidem dimidiatus dallerus sacrum siclum efficit: vide justam rationem in Gen. 23.
d Heb. in cranium
26 *Sexcentorum*] qui numerus fuisse ostenditur, Num. 1. 46.

Caput XXXIX.

Quæ e xylino, auro & gemmis facienda erant, nimirum amiculum, pectorale sacrum, pallium, tunica, cidaris, tiaræ, baltheus, femoralia, & bractea ad Moschen afferuntur, & ab ipso probata narrantur.

Confer cum cap. 28. suprà.

1 Item ex illis hyacinthinis & purpureis &
coccineis dibaphis fecerunt vestes mini-
sterii,ad ministrandum in sancto,fecerunt
quoque vestes sacras quæ *essent* Aharonis,
sicut præceperat Jehova Moschi.
2 Fecit itaque amiculum illud, ex auro,hya-
cinthino & purpureo & coccineo dibapho
& nativo xylino internexo.
3 Ductis enim bracteis illius auri,sciderat *ar-
tifex* filamenta [a] ad inserendum inter hya-
cinthina ipsa,& inter purpurea,& inter coc-
cinea dibapha, & inter nativum illud xyli-
num,opere artificiosissimo.

a Heb. *ad scindendum in medio hyacinth. &c.*

4 Humeralia fecerunt ei conjungentia, ut
duabus extremitatibus ejus conjungeretur.
5 Et cingula amictus ejus quæ in eo *erat*,pro-
ut *erat* opus ejus ex ipso fuit, ex auro,hya-
cinthino,& purpureo,& coccineo dibapho,
& nativo xylino internexo,quemadmodum
præceperat Jehova Moschi.
6 Cumque aptassent lapides illos sardony-
chas circumclusos fundis aureis , insculptos
sculpturis *tanquam* sigilli, de nominibus fili-
orum Jisraëlis :
7 Imposuit illos humeralibus hujus amiculi,
ut essent lapides monimenti pro filiis Jisra-
ëlis , quemadmodum præceperat Jehova
Moschi.
8 Item fecit sacrum illud pectorale opere ar-
tificiosissimo sicut opus amiculi,ex auro,hy-
acinthino , & purpureo, & coccineo diba-
pho,& nativo xylino internexo.
9 Quadratum fuit,duplicatũ, *sic* fecerunt pe-
ctorale illud sacrum, spithamæ longitudine
sua,& spithamæ latitudine sua, duplicatum.
10 Inserueruntq; ei quatuor ordines lapidum:
ordinem,pyropum,topazium, & smaragdũ,
hunc ordinem primum.
11 Et hunc ordinem secundum , Chrysopra-
sum,Sapphirum,& adamantem.
12 Hunc quoque ordinem tertium, cyanum,
achatem, & amethystum.
13 Hunc deniq; quartum ordinem, beryllum
thalassium , Sardium, & Jaspidem : circum-
clusos fundis aureis insitionibus suis.
14 Hi ergo lapides cum nominibus filiorum
Jisraëlis erant duodecim de nominibus eo-
rum, sculpturę *tanquam* sigilli, cuique de
nomine illius,pro duodecim tribubus.
15 Et fecerunt in isto pectorali sacro, catenas
æquabiles opere tortili ex auro puro.
16 Factisque duabus fundis aureis,& duobus
annulis aureis,posuerunt duos illos annulos
in duabus extremitatibus pectoralis illius
sacri.
17 Indideruntque duas illas *catenas* tortiles
aureas duobus istis annulis, in extremitati-
bus illius pectoralis sacri.
18 Duas verò *alias* extremitates istarum dua-
rum tortilium catenarum apponentes dua-
bus illis fundis, indiderunt humeralibus ip-
sius amiculi, *ut esset* ante faciem ejus.
19 Fecerunt quoque duos annulos aureos,
quos apposuerunt duabus extremitatibus
pectoralis illius sacri,intrinsecus in ora ejus,
quę *est* ad latus ipsius amiculi .
20 Similiter fecerunt duos annulos aureos,
quos apposuerunt duobus humeralibus illi-
us amiculi infernè ante faciem ejus,e regi-
one *alterius* commissuræ ejus , a superiore
parte cingulæ ipsius amiculi.
21 Ita sustulerunt pectorale illud sacrum an-
nulis suis ad annulos illius amiculi vitta hya-
cinthina,ut esset super cingulam ipsius ami-
culi, neque separaretur pectorale illud sa-
crum ab ipso amiculo : quemadmodũ præ-
ceperat Jehova Moschi.
22 Item fecit palliũ illud amiculi, opere tex-
tili,totum hyacinthinum.
23 Os verò illius pallii in medio ejus velut os
loricæ,limbum ori ejus circumquaque , ne
laceraretur.
24 Et fecerunt in fimbriis illius pallii ma-
logranata

logranata hyacinthina,& purpurea,& coccinea dibapha,filis internexis.
25 Factisq; tintinnabulis ex auro puro,posuerunt tintinnabula hæc inter malogranata, in fimbriis ipsius pallii circumquaque inter malogranata illa:
26 Tintinnabulum deinde malogranatum, tintinnabulum deinde malogranatum in fimbriis illius pallii circumquaque,ad ministrandum, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
27 Itē fecerunt tunicas illas e nativo xylino, opere textili,Aharoni & filiis ejus:
28 Et cidarin illam e nativo xylino, & [b] tiaras illas ornamentorum e nativo xylino,& femoralia linea e nativo xylino internexo:
29 Et baltheum illum e xylino nativo internexo & hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho opere Phrygiano: quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
30 Item fecerunt bracteam coronamenti sancti ex auro puro, cui inscripserunt inscriptionem sculpturis *tanquam* sigilli, SANCTITAS JEHOVAE.
31 Et indiderunt ei vittam hyacinthinam imponendo eam cidari ipsi supernè: quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
32 Absoluto itaque toto opere tabernaculi, tentorii conventus (quod facientes filii Jisraëlis, secundum omnia quæ præceperat Jehova Moschi,sic fecerant)
33 Attulerunt tabernaculum illud ad Moschen,tentorium ipsum & omnia instrumenta ejus,ansulas ejus, asseres ejus, transtilla ejus,columnasque ejus,& stylobatas ejus:
34 Et operimentum e pellibus arietum rubefactis, & operimentum e pellibus melium, & velum tegumenti:
35 Arcam ipsam testimonii & vectes ejus, & operculum illius propitiatorium:
36 Mensam cum omnibus instrumentis ejus, & panis faciei *instrumenta*,
37 Lychnuchum illum * purum, lucernas ejus lucernas [c] aptandas, & omnia instrumenta ejus,& oleum luminaris:
38 Et altare aureum & oleum unctionis & suffitum aromaticum,& tegumentum portæ ipsius tentorii:
39 Altare æneum & cribrum æneum quod ei *est*, vectes ejus & omnia instrumenta ejus, labrum & scapum ejus:
40 Tapetes ocellatos atrii, columnas ejus & stylobatas ejus, & tegumentum ad portam atrii, funes ejus & paxillos ejus, denique omnia instrumenta ministerialia ipsius tabernaculi, pro tentorio conventus:
41 *Vestes ministerii ad ministrandum in sanctuario, vestes sacras pro Aharone sacerdote, & vestes filiorum ejus ad fungendum sacerdotio:
42 Secundum omnia quæ præceperat Jehova Moschi, sic fecerant filii Jisraëlis totum illud opus.
43 Cumque videret Mosche totum illud opus quod ecce fecerant illud, *&* quemadmodum præceperat Jehova sic fecerant,benedixit *eis Mosche.

b Heb. *ornamenta tiararum*: *hypallage*.

37 *Purum*] ex auro puro, ut supra 31.8. synecdoche.
c Heb. *aptationis*.

41 *Vestes ministerii*] vide suprà 31.10.

43 *Eis*] qui obtulerant,& qui ex rebus oblatis ea quæ mandaverat Deus perfecerant.

CAPUT XL.

Erigendi tabernaculi mandatum & executio, divina approbatio per aspectabilem descensum gloriæ Dei, & profectionum ratio describitur.

1 ALLOCVTVS autem fuerat Jehova Moschen, dicendo,
2 [a] Tempore mensis primi, primo die ejus mensis, erigito tabernaculum, tentorium conventus.
3 Tum ponito ibi arcam ipsam testimonii, & obtegito eam arcam * illo velo.
4 Deinde inferto mensam illam [b] quam instruas, inferto quoque lychnuchum illum, & accendito lucernas ejus:
5 Et ponito altare illud aureum ad suffitum coram arca ipsa testimonii: tunc apponito * tegumentum portæ ipsi tabernaculo.
6 Posteà ponito altare holocausti ante portam tabernaculi, tentorii conventus.
7 Ponito verò labrum inter tentorium conventus & inter hoc altare, ubi ponas aquā.
8 Postremò ponito atrium circumquaque, & apponito * tegumentum portæ ipsi atrii.
9 Tunc accepto oleo unctionis ungito tabernaculum ipsum & quicquid *erit* in eo, sic sanctificabis ipsum & omnia instrumenta ejus, ut sit res sancta:
10 Ungito quoque altare holocausti & omnia instrumenta ejus, sic sanctificabis ipsum altare, ut sit altare illud res sancta sanctarū:
11 Ungito etiam labrum ipsum & scapum ejus,sic sanctificabis ipsum.
12 Deinde jubens accedere Aharonem & filios ejus ad portam tentorii conventus, lavato eos aqua:
13 Et induto Aharone vestibus sacris ungens eum sanctificato eum ut sacerdotio fungatur mihi,
14 Filios verò ejus jubens accedere, induito eos tunicis,
15 Et ungito eos quemadmodum unxeris patrem eorum, ut sacerdotio fungantur mihi: sic fiet ut sit illis hęc unctio eorum * in sacerdotium perpetuum, per generationes eorū.
16 Quod fecit Mosche,secundum omnia quę præceperat ei Jehova,sic fecit.
17 Fuit enim ipso mense primo, anno * secundo, primo die mensis, ut erigeretur tabernaculum.
18 Nam erexit Mosche tabernaculum: positisq; stylobatis ejus imposuit asseres ejus, & apposuit transtilla ejus, ac erexit columnas ejus.
19 Deinde expandit tentorium in tabernaculo ipso, cui imposuit tegmen ipsius tentorii supernè, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
20 Acceptumque ponens testimonium in arca illa, apposuit vectes arcæ, & imposuit operculum propitiatorium arcæ illi supernè:
21 Postea intulit arcam in tabernaculum & apposuit velum tegmenti, ut obtegeret arcam ipsam testimonii,quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
22 Item posuit mensam in tentorio conventus,in latere tabernaculi Aquilonem versus extra velum illud:
23 Quam instruxit instructione panis coram Jehova, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
24 Similiter posuit lychnuchum in tentorio con-

a Heb. *die*, *synecdoche*.
3 *Illo velo*] quo definitur sanctum sanctorum, intima pars tabernaculi.
b Heb. *cujus disponas dispositionem,id est,res ex mandato disponendas supr*. 25.29

5 *Tegumentum*] quo sanctum altera tabernaculi pars definitur.

8 *Tegumentum*] quo terminatur atrium altera pars ac velut sepes tabernaculi, quæ sine tecto erat.

15 *In sacerdotium perpetuum*] videlicet ut non esset opus unctionem repetere ad consecrandum eorū posteros in sacerdotes: ungebantur enim postea summi sacerdotes tantùm, quamobrem hi soli dicuntur uncti Levit. 4.3.
17 *Secundo*] ab exitu ex Aegypto.

conventus e-regione illius mensæ, in latere
altero tabernaculi Meridiem versus:
25 Et accendit lucernas ejus coram Jehova,
quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
26 Posuit etiam altare aureum in tentorio cōventus, ante velum ipsum:
27 Et adolevit in eo suffitum aromaticum,
quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
28 Apposuitque tegumentum portæ, ipsi tabernaculo.
29 Item altare holocausti posuit ad portam
tabernaculi, tentorii conventus: & obtulit
in eo holocaustum & munus, quemadmodū
præceperat Jehova Moschi.
30 Et posuit labrum inter tentorium conventus & inter altare istud, ubi posuit aquam ad
lavandum:
31 Laverūtq; ex eo 'Mosche, 'deinde Aharon
& filii ejus, manus suas & pedes suos.
32 Cùm ingressuri erant in tentorium convētus, & cùm accessuri erant ad ipsum altare,
lavabant, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
33 Deniq; erecto atrio ipso circa tabernaculum & altare illud, apposuit tegumentū portę ipsius atrii: sic absolvit Mosche opus illud.
34 Tunc operuit 'nubes illa tentorium conventus, & gloria Jehovæ 'implevit tabernaculum:
35 Adeò ut non posset Mosche ingredi in tētorium conventus, cùm incubuisset illi nubes: nam gloria Jehovæ implebat ipsum tabernaculum.
36 Cùm autem sustollebatur nubes illa e tabernaculo, proficiscebantur filii Jisraëlis 'in
omnibus profectionibus suis:
37 Sin autē non sustollebatur nubes illa, neq;
ipsi proficiscebantur, usq; ad diē quo sustollebatur illa.
38 'Nubes enim Jehovæ erat super ipsum tabernaculū interdiu, ignis verò noctu ibidē,
in oculis totius familiæ Jisraëlis, omnibus
profectionibus eorum.

31 *Mosche*] cùm ingrederetur sacerdotis munus obiturus usquedum Aharonem & filios plenè consecravisset, & omnia sibi imparata in tabernaculo effecisset.
Deinde Aharon] quoties illis sacerdotio fungendum erat.

34 *Nubes illa*] de qua supra 13.21. & alibi sæpe.
Implevit] singulari quadam ratione, & aspectabili symbolo, cùm primùm eò descenderet.
36 *In omnibus*] id est, ubicunque essent, hoc signo intelligebant sibi proficiscendum esse.
38 *Nubes*] vide suprà 13.21. & 22.

Tertius liber Moschis,

sive

Leviticus.

TERTIUS ***liber pentateuchi continet memorabilia in populo Dei dicta & facta ab initio anni secundi post exitum ex Ægypto, erecto jam tabernaculo, usque ad principium secundi mensis ejusdem anni: inprimis autem id genus legum quod ad ceremonias pertinet.***

CAPUT I.

Lex de voluntario holocausto, ex quibus generibus animalium, & quo ritu sit offerendum.

1 'INCLAMAVIT autem
Moschen: deinde allocutus est Jehova eum e tentorio cōventus, dicendo:
2 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, quisque
cùm offeret e vobis 'oblationem Jehovæ, ex jumentis, *hoc est* 'ex bobus aut ex ª ovibus sive
capris offertote oblationem vestram.
3 Si holocaustum erit oblatio ejus e bobus,
ᵇ maris integri offerto illam: ad portam
tentorii conventus offerto illam, pro voluntate sua coram Jehova.
4 Et 'nititor manu sua super caput holocausti sui, ut 'sit acceptum pro ipso ad expiandū
ipsum.
5 Ac 'jugulato ᶜ subrumum illum *juvencum*
coram Jehova, cujus offerentes filii Aharonis sacerdotes sanguinem, spargūto sanguinem illum circumquaque super illud altare quod *est* ad portam tentorii conventus.
6 Deinde nudato *pelle* illud holocaustum, &
dividito illud in membra sua.
7 Tunc componentes filii Aharonis sacerdotes 'ignem, struunto ligna super ignem illum.
8 Postea disponunto filii Aharonis sacerdotes membra illa cum capite & adipe, super
illa ligna quæ fuerint apposita igni, qui *est*
super altare illud.

1 *Inclamavit autem Moschen*] foris manentem, quia præ gloria Dei implente tabernaculum non potuit Mosche ingredi tentoriū, Exod. 40. 34. inclamavit autem, ut vocem suam e tabernaculo sonantem, & leges ferentem de sacrificiis attentè audiret.
2 *Oblationem*] voluntariam, ut ostendit finis versic. 3.
Ex bobus aut] inter animalia terrestria hæ tres solæ species sacrificiis aptæ erant. a *Hebræa vox unica utramque speciem complectitur, quas evidentiæ causa expressimus.* b Heb. *marem integrum per appositionem, ut ver. 10.*

4 *Nititor*] vide in Exod. 29. 10.
Sit acceptum] offerenti acceptum feratur a Deo atque imputetur, tanquam legitimum & gratum sacrificium: vide infrà 7. 8.
5 *Jugulato*] videlicet is qui offert, ut in sequentibus sacrificiis omnibus accipiendum: quod ostenditur infrà 7. 20.
c Heb. *filium bovis.*
7 *Ignem*] illum videlicet qui cœlitus demissus est cùm in eo primùm offerretur, infrà 9. 24. & qui posteà ex Dei mandato semper alendus erat in eo altari ad res sacras, infrà 6. 5. & 6.

9 'Cùm

9 ᶠCùm intestina ejus & crura ejus laverit a-
qua: sic adolebit sacerdos ea omnia in illo
altari, holocaustum, sacrificium igne absúp-
tum, odoris grati Jehovæ.
10 Q u ò d si e grege oblationem suam, ex o-
vibus aut ex capris *offeret* in holocaustum,
maris integri offerto eam.
11 Jugulatoq; illam ad latus illius altaris ᵃver-
sus Aquilonem ᵃ coram Jehova: & spargun-
to filii Aharonis sacerdotes sanguinem ejus
super altare illud circumquaque.
12 Divisaque illa in membra sua cum capite
ejus & adipe ejus, disponito ea sacerdos su-
per illa ligna quæ fuerint apposita igni qui
est super illud altare.
13 Cùm intestina cruraque laverit aqua: sic
offerens sacerdos ea omnia adolebit in ipso
altari, holocaustum est, sacrificium igne ab-
sumptum, odoris grati Jehovæ.
14 S i n a u t e m ex aliqua volucri holocau-
stum oblationem suam *offerat* Jehovæ, tum
offerto ᶠ e turturibus, aut e pullis columbæ
oblationem suam.
15 Quam admovens sacerdos ad ipsum alta-
re, ungue secabit caput ejus adolebitque
in illo altari, cùm expressus fuerit sanguis
ejus ad parietem ipsum altaris.
16 Et amota ingluvie ejus cum ᵃ sordibus e-
jus, projecerit eam juxta altare illud ᵃori-
entem versus ᵃ ad locum cineris.
17 Fideritque ipsam continentibus alis ejus
quas non ᵃseparabit, sic adolebit eam sacer-
dos in ipso altari super ea ligna quæ fuerint
apposita igni: holocaustum est, sacrificium
igne absumptum, odoris grati Jehovæ.

9 *Cùm intestina*] nam hæc quoque sola cum reliquis holocausti partibus erant igne consumenda: unde holocaustum & sacrificium igne absumptum dicitur Exod. 29. 18. & hîc passim.

11 *Versus aquil.*] quod etiam de priore ἀναλογικῶς intelligendum est supra ver. 5.

Coram Jehova] id est, ad portam tentorii conventus, suprà ver. 3.

14 *E turturibus*] quæ duæ tantum species volucrium aptæ erant communibus sacrificiis, præter aviculam in oblatione pro leproso infrà 14.

16 *Sordibus*] visceribus, quæ transmissas ab ingluvie sordes excipiunt: synecdoche.

Orientem versus] longissimè a sancto sanctorum, ad reverentiam majestatis Dei.

Ad locum] in quo is qui purgabat altare cineres primùm collocabat, ut posteà efferrentur extra castra: quod docetur infrà 4. 12. & 6. 3. & 4.

17 *Separabit*] a reliquo trunco.

Caput II.

Lex de voluntario munere rerum inanimarum crudarum, torrefactarum, frixarum, elixatarum, & primitiarum, cum interdicto commiscendi fermenti aut mellis, & mandato de adhibendo sale.

1 C U J U S V I S autem animæ, cùm of-
feret oblationem ᵃ muneris Jehovæ, e
simila esto oblatio, cui superfundito o-
leum & apponito thus.
2 Sic afferto illud ad filios Aharonis sacerdo-
tes, & accipito inde plenum pugillum suum
e simila ejus *muneris* & ex oleo ejus cum to-
to thure ejus: adoletoq; sacerdos suffimen-
tum ejus in ipso altari, munus igne absump-
tum odoris grati Jehovæ.
3 Quod autem remanserit ex isto munere,
esto Aharonis & filiorum ejus: res san-
cta sanctarum est ex igne absumptis Jeho-
væ.
4 Q u ò d si offeret oblationem muneris, co-
ctum *aliquid* furno, funto e simila placentę
azymæ mixtæ oleo, aut lagana azyma un-
cta oleo.
5 Q u ò d si munus ad sartaginem coctum sit
oblatio tua, e simila azyma mixta oleo e-
sto.
6 Secato illam in frusta, postquam effuderis
super eam oleum: munus est.
7 S i n a u t e m munus ᵃ cacabi sit oblatio
tua, e simila cum oleo conficitor.
8 Tum afferto munus ipsum quod fuerit con-
fectum ᵃ ex istis Jehovæ: quo oblato sacer-
doti, admoveto *sacerdos* illud ad altare:
9 Et tollens sacerdos de munere isto ᵃ suffi-
mentum ejus, adoleto in altari illo, igne
absumptum, munus odoris grati Jehovæ.
10 Quod autem remanserit ex isto munere,
esto Aharonis & filiorum ejus: res sancta
sanctarum ex igne absumptis Jehovæ.
11 N u l l u m munus quod offeretis Jeho-
væ conficitor fermentatum: nam ex nul-
lo fermento, & ex nullo ᵃ melle adolere
poteritis igne absumendum munus Je-
hovæ.
12 In oblatione primitiarum offeretis ea
fermentata Jehovæ: sed ad hoc altare ne of-
ferunto in odorem gratum.
13 ᵃ Omnem autem oblationem muneris tui
sale salito: ᵃ neque cessare sinito salem fœ-
deris Dei tui a munere tuo, cum omni ob-
latione tua offerto salem.
14 Q u ò d si offeras munus primitiarum Je-
hovæ, aristas recentes tostas igne, [a] quod
contusum fuerit e spicis virentibus, offerto
munus primitiarum tuarum.
15 Cui addito oleum, & imponito ei thus:
munus est.
16 Sic adolebit sacerdos suffimentum ex
[b] eo contuso, & ex oleo ejus cum toto thu-
re ejus: munus igne absumptum est Je-
hovæ.

1 *Muneris*] donum intellige ex rebus inanimatis ad oblationē aptis: in hoc autē cap. de voluntariis tantùm agitur, in tribus verò primis versibus de crudo munere.

7 *Cacabi*] profundi vasis, in quo res coquuntur liquore mersæ.

8 *Ex istis*] tostis, frixis, aut elixatis.

9 *Suffimentum*] partem illam quam pugillo a sacerdote accipi jussit, ut Deo igne absumatur, suprà ver. 2.

11 *Nullum munus*] voluntarium: nam in eucharisticis sacrificiis placentæ fermentatæ adhibebantur, infrà 7. 13. & in primitiarum oblatione duo panes fermentati afferebantur, de quibus infrà 23. 20. & proximè sequente ver.

Melle] nam mel quoque fermentandi vim habet, teste Abben Hhezra.

13 *Omnem autem*] mandatum est universale: ex quo admonet Christus Marc. 9. 49. ut ad æternam & incorruptam fœderis observationem sanctitatemque comparemur, oblationum exemplo quæ sine sale ingratæ erant.

Neque cessare sin.] id est, in te ipso semper habeto fœdus meum quo velut sale conditus sis: oblationes enim hominum alienorum a fœdere, abominationi sunt mihi. Translata locutio a sensibus ad animum.

a Heb. *contusionem spicæ virentis, id est, ex aristis grana torrefacta & tusa: metonymia.*

b Heb. *contusione ejus, ut suprà ver. 14.*

Caput III.

Lex de sacrificiis privatorum eucharisticis, ex tribus quadrupedum generibus.

1 Q U Ò D si sacrificium [a] eucharisti-
cum oblatio ejus *erit*, cùm ex bo-
bus offert sive marem sive fœ-
minam, integram offerto eam coram Je-
hova.
2 Et nitens manu sua super caput oblatio-
nis suæ, mactato illam ad portam tentorii
conventus: funduntoque filii Aharonis sa-
cerdotes sanguinem illius super ipsum alta-
re circumquaque.
3 Postea offerto *sacerdos* de sacrificio hoc
eucharistico igne absumendum Jehovæ, a-
dipem illum qui operit intestina, & totum il-
lum adipem qui adhæret intestinis.
4 Prætereà ambos renes ejus, & adipem qui
erit super illos [b] *pertinentem* usquę ad ilia, &
reticulum quod *erit* super jecur, cum reni-
bus auferto illud.
5 Quod adolento filii Aharonis in eo altari,
unà cum holocausto quod *erit* super illa
ligna quæ fuerint imposita igni: igne assúp-
tum est, odoris grati Jehovæ.
6 Q u ò d si e grege erit oblatio ejus in sacri-
ficium eucharisticum Jehovæ, marem aut
fœminam, integram offerto eam.

a Heb. *eucharistiarum, q. d. retributionum.*

b Heb. *qui usque ad ilia & sic deinceps.*

7 Si

7 Si ovem offert oblationem suam, tum of-
ferto illam coram Jehova.
8 Et nitens manu sua super caput oblatio-
nis suæ, jugulato eam coram tentorio con-
ventus: sparguntoque filii Aharonis san-
guinem ejus super ipsum altare circum-
quaque.
9 Posteà offerto de sacrificio hoc eucharisti-
co igne absumendum Jehovæ, adipem ejus,
caudam ipsam integram, quam ad orthopy-
gium auferet, & adipem illum qui operit in-
testina, & totum illum adipem qui adhæret
intestinis.
10 Præterea ambos renes ejus, & adipem qui
erit super illos *pertinentem* usque ad ilia, &
reticulum quod *erit* super jecur, cum reni-
bus auferto illud.
11 Quod adoleto sacerdos in eo altari: cibus
est igne absumptus Jehovæ.
12 SIN AUTEM capra erit oblatio ejus, tum
offerto illam coram Jehova.
13 Et nitens manu sua super caput ejus, ju-
gulato eam coram tentorio conventus:
sparguntoq; filii Aharonis sanguinem ejus
super ipsum altare circumquaque.
14 Posteà offerto de ea oblatione sua igne
absumendum Jehovæ, adipem illum qui o-
perit intestina, & totum adipem qui adhæ-
ret intestinis.
15 Præterea ambos renes ejus, & adipem qui
erit super illos *pertinentem* usque ad ilia, &
reticulum quod *erit* super jecur, cum reni-
bus auferto illud.
16 Quæ adoleto sacerdos in eo altari: cibus
igne absumptus in odorem gratum, [a] omnis
adeps Jehovæ *esto*.
17 Statuto perpetuo per generationes ve-
stras [a] in omnibus habitationibus vestris,
nullum adipem, & nullum sanguinem come-
ditote.

16 *Omnis adeps*] hoc quoque mandatum generale est, ut in omnibus victimarum generibus adeps nec afferenti nec offerenti cedat, sed Deo sit sacer. Est autem adeps non quodvis pingue, sed musculorum extremitatibus aut membranis hærens, qui frigore concretus durus & fragilis est.

17 *In omnibus*] hoc est, non tantùm animalium mactatorum in publico ad sacrificia, sed etiam in vestris habitationibus ad privatos usus vestros, in universum esu adipis & sanguinis vobis interdico: vide 1. Schem. 14.33.

CAPUT IIII.

Lex de sacrificiis pro peccatis errore commissis a summo sacerdote, Ecclesia, Principe, & privato e vulgo.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, di-
cendo:
2 Alloquere filios Jisraëlis, dicendo, [a] quis-
que cùm peccaverit per errorem præter
omnia mandata Dei *peccatis* quæ non sunt
facienda, & fecerit præter unum ex illis
mandatis:
3 Si sacerdos ille qui [a] unctus est peccaverit
[a] in reatum populi, tum offerto propter pec-
catum suum quo peccavit, juvencum [b] sub-
rumum integrum Jehovæ in [a] peccatum.
4 Adductoq; juvenco illo ad portam tentorii
conventus coram Jehova, nititor manu sua
super caput ipsius juvenci, & jugulato ju-
vencum illum coram Jehova:
5 Deinde accipiens ipse sacerdos unctus de
sanguine illius juvenci, inferto eum in ten-
torium conventus,
6 Et intingens sacerdos ipse digitum suum
sanguine illius, aspergito de sanguine illo
septem vicibus coram Jehova, ante velum
sanctuarii:
7 Ponito quoque sacerdos de sanguine illo

a Heb. *anima*.

3 *Unctus*] id est, summus: nam is solus posteà ungebatur: vide in Exod. 40.15.

In reatum] id est, populum inducens in reatum, sive doctrina sive exemplo materiam ei præbens peccandi: similis locutio est 1. Chró. 21.3.

b Heb. *filium bovis*, & *sic deinceps*.

Peccatum] hostiam pro peccato, sic in sequentibus: metonymia.

super cornu altaris suffitus aromatici coram
Jehova, quod *est* in tentorio conventus, to-
tum verò reliquum sanguinem juvenci ef-
fundito versus fundamentum altaris holo-
causti, quod *est* ad portam tentorii con-
ventus:
8 Præterea totum adipem illius juvenci pro
peccato auferto ab eo, adipem qui operit
intestina, & totum adipem qui adhæret in-
testinis,
9 Ambosque renes & adipem qui *erit* super
illos [c] *pertinentem* usque ad ilia, & reticulum
quod *erit* super jecur cum renibus auferto
illud,
10 Sicut aufertur ex bove sacrificii [d] Eucha-
ristici: quæ adoleto sacerdos in altari holo-
causti.
11 Pellem verò juvenci illius & totam carnē
ejus cum capite ejus, & cum cruribus ejus,
intestinaq; ejus, & fimum ejus,
12 Denique totum illum juvencum efferto
extra castra ad locū mundum, ad locum [e] [a] u-
bi effunditur cinis, & comburito eum super
ligna igne: in loco ubi effunditur cinis com-
buritor.
13 QUÒD si totus cœtus filiorum Jisraëlis er-
raverint, & abdita sit res ab oculis ipsius Ec-
clesiæ, fecerintq; aliquid preter ullum præ-
ceptorum Jehovæ, eorum quæ non sunt fa-
cienda, ita ut rei sint:
14 Cùm innotuerit peccatum quo peccave-
rint contra *mandatum* illud, tunc offeren-
tes Ecclesia juvencum subrumum in pec-
catum adducunto eum ante tentorium con-
ventus:
15 Nituntorque seniores ipsi cœtus mani-
bus suis super caput illius juvenci coram Je-
hova, & jugulanto juvencum illum coram
Jehova:
16 Deinde inferto sacerdos ipse unctus de
sanguine illius juvenci in tentorium con-
ventus:
17 Et intingendo sacerdos ipse digitum suum
accipiens de illo sanguine, aspergito septem
vicibus coram Jehova ante velum ipsum:
18 De eodem quoque sanguine ponito super
cornua illius altaris quod *est* coram Jehova,
quod *est* in tentorio conventus, totum verò
reliquum sanguinem effundito versus fun-
damentum altaris holocausti quod *est* ad
portam tentorii conventus:
19 Præterea totum adipem illius auferens ex
illo, adoleto in isto altari.
20 Denique facito juvenco illo quemadmo-
dum facit juvenco pro peccato suo, sic faci-
to eo: ita expiabit eos sacerdos ille & re-
mittetur eis.
21 Efferto verò juvencū illum extra castra, &
comburito illum quemadmodum comburit
juvencum illum [a] priorem: peccatum Ec-
clesiæ est.
22 CUM princeps peccaverit, & fecerit ali-
quid præter ullum mandatorum Jehovæ
Dei sui, eorum quæ non sunt facienda, per
errorem ita ut reus sit,
23 Et notum factum fuerit peccatū ejus quo
peccavit contra illud, tunc adducito obla-
tionem suam, hircum caprarum marem in-
tegrum.
24 Et nititor manu sua super caput illius hir-
ci, &

c Heb. *qui usque ad ilia, ut suprà 3.4.*

d Heb. *eucharistiarum, ut suprà 3.1. & sic deinceps.*

e Heb. *effusionis cinerum.*

12 *Ubi effunditur cin.*] deportatus e loco sacro: nam extra castra ultimam cinerariam esse oportebat a priore distinguendam, cujus meminit suprà 1.16.

21 *Priorem*] pro peccato suo, suprà ver. 12.

ci,& jugulato illum in loco ubi jugulat *sa-*
cerdos holocaustum ipsum coram Jehova:
peccatum est.

24 *Holocaustum ipsum*] juge, de quo Exod.29.38. sic vocatur κατ' ἐξοχὴν passim, ut infra ver.33.

25 Deinde accipiens sacerdos ipse de san-
guine istius peccati digito suo, ponito super
cornua altaris holocausti: reliquum verò
sanguinem effundito versus fundamentum
altaris holocausti.
26 Præterea totum adipem ejus adoleto in
isto altari sicut adipem sacrificii eucharisti-
ci: ita expiabit eum sacerdos a peccato ejus,
& remittetur ei.

26 *Eucharistici*] de quo suprà 3.5. & sequentibus.

27 Quod si unus [f] quispiam peccaverit per
errorem ex [g] vulgo, faciendo aliquid præter
mandata Jehovæ, eorum quæ non sunt faci-
enda, ita ut sit reus:

f Heb. *anima*.
g Heb. *de populo terra*.

28 Cùm notum factum fuerit ei peccatũ ejus
quo peccavit, tum adducito oblationem suã
capram e capris integram fœminam pro
peccato suo quo peccavit:
29 Et nititor manu sua super caput istius pec-
cati, & jugulato peccatum istud in loco ho-
locausti.
30 Deinde accipiens sacerdos de sanguine
ejus digito suo ponito super cornua altaris
holocausti, totum verò sanguinem reliquũ
effundito versus fundamentum istius altaris.
31 Præterea totum ejus adipem auferens si-
cut aufertur e sacrificio eucharistico adeps,
adoleto eum sacerdos in ipso altari, in odo-
rem gratum Jehovæ: sic expiabit eum sacer-
dos, & remittetur ei.
32 Sin autem ovem adducet oblationem su-
am pro peccato, fœminam integram addu-
cito eam:
33 Et nititor manu sua super caput illius pec-
cati, & jugulato illam pro peccato in loco
ubi jugulat sacerdos holocaustum ipsum:
34 Deinde accipiens sacerdos de sanguine
illius peccati digito suo ponito super cor-
nua altaris holocausti, totũ verò sanguinem
reliquum effundito versus fundamentum il-
lius altaris.
35 Præterea totum ejus adipem auferens si-
cut aufertur adeps ovis e sacrificio eucha-
ristico adoleto *eos sacerdos in altari illo su-
per *igne consumpta Jehovæ: ita expiabit e-
um sacerdos a peccato ejus quo peccavit,
& remittetur ei.

35 *Eos*] adipes tam holocausti quàm sacrificii eucharistici.
Igne consumpta] id est, holocausta quotidiana, & alia adventitia: nam unum altare omnibus istis sacrificiis erat commune quæ in atrio consumebantur.

Caput V.

Leges de dissimulante blasphemiam proximi, de immundo ex immundorum contactu, de temerè jurante, de eo qui res sacras imminuit per errorem sive facti sive juris, & de eo qui de-industria mentitur proximo post illatum damnum.

1 Item cùm peccaverit [a] quispiam, & au-
dierit vocem blasphemiæ, cujus ipse
*testis sit, sive viderit sive *cognoverit, si
non *indicet, utique *feret iniquitatem e-
jus.

a Heb. *anima*.
1 *Testis*] Plerique omnes de eo legem hanc accipiunt, qui testimonium a se in judicio sub religione jurisjurandi petitum ex veritate non præstat: sed quia adjunctæ leges omnes de peccante per ignorantiam & de privatis peccatis loquuntur, communisque omnibus imperatur oblatio, potius de eo hîc videtur agi, qui non corrigit proximum blasphemantem, sed de industria vel imprudentia peccatum ejus dissimulat. est itaque hîc lex de correctione proximi, ut infrà 19.17. *Cognoverit*] auditione. *Indicet*] ei qui peccavit fraternè eum admonendo. *Feret iniq.*] id est, illius peccati reus erit.

2 Aut cùm quispiam tetigerit rem ullam im-
mundam, aut cadaver feræ immundæ aut
cadaver jumenti immundi aut cadaver rep-
tilis immundi: *etsi abditum fuit ab eo, ipse
tamen immundus est & reus.
3 Aut cùm tetigerit immunditiam hominis,
*secundum omnem immunditiam ejus qua
fit immundus, sive abditum fuerit ab eo sive
ipse noverit, reus tamen est.
4 Aut cùm quispiam juraverit *effutiendo la-
biis suis se malè aut benè facturũ, secundum
omnia quæ effutire solet homo juramento,
& *abditum fuerit ab eo, deinde cognoverit
se reum esse unius ex istis:
5 Tum esto, quia reus est unius ex istis, ut id
*confiteatur in quo peccavit:
6 Itaque adducito *reatum suũ Jehovæ pro-
pter peccatum suum quo peccavit, fœminã
e grege ovem aut capram e capris in rea-
tum: ita expiabit eum sacerdos a peccato
suo.
7 Quòd si nõ adipiscatur manus ejus [b] quod
satis erit pro parva pecude *comparanda*, tunc
adferto reatum suum quo peccavit, duos
turtures aut duos pullos columbæ Jehovæ,
unum in peccatum, & alterum in holocau-
stum.

2 *Etsi abditum*] id est, etiam ignorans contactu horum polluitur.
3 *Secundum omnem imm.*] cujus genera explicantur infrà 11.12.13.15.& 17. capitibus.
4 *Effutiendo*] temere proferendo ac perturbato animo: quale fuit juramentum Davidis contra Nabalem 1.Schem. 25.22.
Abditum] ex animi perturbatione.
5 *Confiteatur*] corã domino in loco sacro.
6 *Reatum*] oblationem pro reatu, ut ver.7.& 15. nam rerũ nomina cum symbolis earum communicantur metonymicè: sic etiam peccatum ver.7. & suprà 4.3.
b Heb. *sufficientiã parvæ pecudis: sic ver.11.*

8 Quibus allatis ad sacerdotem, offerto eum
qui *est* in peccatum prius, & ungue secato
caput ejus e-regione cervicis ejus ita ut
non *separet.
9 Et aspergito de sanguine illius peccati su-
per parietem altaris, quod verò remanserit
de illo sanguine exprimitor versus funda-
mentum illius altaris, peccatum est.

8 *Separet*] caput a reliquo corpore, ut suprà 1.17.

10 Ex altero autem conficito holocaustum
*pro more: ita expiabit eum sacerdos a pec-
cato ejus quo peccavit, & remittetur ei.

10 *Pro more*] de quo suprà 1.14.

11 Quòd si non assequatur manus ejus duos
turtures aut duos pullos columbæ, tunc ad-
ferto oblationem suam qui peccavit, *deci-
mam Ephæ similæ in peccatum: *ne addi-
to ei oleum, neque imponito ei thus, quia
peccatum est.
12 Qua allata ad sacerdotem, accipito ex ea
sacerdos plenum pugillum suum *in* suffimẽ-
tum ejus, & adoleto in ipso altari super igne
absumpta Jehovæ: peccatum est.
13 Ita expiabit eum sacerdos a peccato suo
quo peccavit de aliquo ex istis, & remitte-
tur ei: esto autem *reliquum* sacerdotis, *sicut
muneris *reliquum*.

11 *Decimam*] Hhomerẽ: vide Ex.16.37.
Ne addito] oblatio enim pro peccato condimento & odoramento, id est, oleo & thure carebat.

13 *Sicut muneris*] de quo suprà 2.3.

14 Prætereà allocutus est Jehova Mos-
chen, dicendo:
15 Cùm quispiam fefellerit falsitate aliqua
& peccaverit per errorem *minuens* e rebus
sacris Jehovæ, tunc afferto reatum suum Je-
hovæ arietem integrum e grege, *cum æsti-
matione tua, *id est*, [c] siclis argenteis prout est
siclus sacer, pro reatu.
16 Sic quod peccavit *minuens* e re sacra re-
pendito, & quintam partem ejus superad-
dito ei & dato illud sacerdoti: ita sacerdos
expiabit eum per arietem illum reatus, &
remittetur ei.
17 Quòd si quispiam quando peccavit, *ita
fecit præter ullum mandatorum Jehovæ eo-
rum quæ non sunt facienda, ut nesciret *fa-
ciendum non esse* & reus fieret, nihilominus
feret iniquitatem suam.

15 *Cum æstim.*] i. cum tanta pecunia quanti tu sacerdos æstimaveris damnum sacris ab eo illatum, ut explicatur ver.16. 18.& 25. vide plura de hac lege inf.22.14.
c Heb. *argento siclorum: hypallage.*
17 *Ita fecit*] i. non minuit quidem ut in superiore lege, sed in rem sacram alia ratione peccavit.

18 Qua-

18 Quapropter adducito arietem integrum
ex ovili cum æstimatione tua pro reatu ad
sacerdotem: ita expiabit eum sacerdos ab
errore suo quo erravit cùm ipse nesciret, &
remittetur ei.
19 Reatus est, [d] omnino reum se fecit Je-
hovæ.
20 ITEM allocutus est Jehova Moschen, di-
cendo,
21 Cùm quispiam peccaverit & fefellerit fal-
sitate [a] contra Jehovam, mentitus contra
proximum suum de deposito aut de [e] socie-
tate aut de rapto, aut *de dolo quo* fraudavit
proximum suum:
22 Sive inventa re illa mentitus erit de illa,
aut juraverit de mendacio, de aliqua re ex
omnibus quas facere potest homo peccan-
do in eis:
23 Tum esto quia peccavit & reus est, ut re-
stituat [a] rapinam ipsam quam rapuit aut ip-
sam [f] rem dolo interversam, aut depositum
ipsum quod apud se depositum fuerat, aut
ipsam rem amissam quam invenit:
24 Aut de quocunque juraverit mendaciter,
[a] rependito illud [g] quanti fuerit & quintam
ejus superaddito ei: ei cujus est dato illud
[a] quo die [h] reus peractus est:
25 Deinde reatum suum afferto Jehovæ, ari-
etem integrum ex ovili cum æstimatione
tua, in reatum ad sacerdotem.
26 Ita expiabit eum sacerdos coram Jeho-
va, & remittetur ei, pro aliquo ex omnibus
quæ fecerit, [i] reatum obeundo in eo.

CAPUT VI.

Ritus superiorum sacrificiorum fusius explicatur, holocausti, muneris omnium communis, muneris sacerdotum cùm initiantur, sacrificiiq; pro peccato & pro reatu.

1 [a] ITEM allocutus est Jehova Moschen di-
cendo,
2 Præcipe Aharoni & filiis ejus dicendo,
hæc *esto* lex [a] ipsius holocausti: [a] ipsum *est*
quod ascendit in adustionem *quæ fit* in alta-
ri ipso tota nocte usque mane, quia ignis ip-
se altaris [a] alendus est in eo.
3 Indutus ergo sacerdos [a] vestimento suo li-
neo, & femoralibus lineis superindutis car-
ni suæ, tollito cinerem ubi consumpserit ig-
nis holocaustum in isto altari, & ponito il-
lum [a] secus ipsum altare:
4 Deinde nudato se vestibus [a] suis & induito
vestibus aliis, ac deferto cinerem ipsum ex-
tra castra [a] in locum mundum.
5 Ignis autem qui est super altare alitor in
eo, ne extinguitor, sed facito sacerdos ut ar-
deant ligna super illum [b] quolibet mane: &
disponito super illum unumquodq; holo-
caustum, & adoleto super eum adipes eu-
charisticorum.
6 Ignis jugiter alitor in eo altari, ne extin-
guitor.
7 HÆC autem *esto* lex [a] ipsius muneris: of-
ferto illud *aliquis* filiorum Aharonis coram
Jehova ante idem altare:
8 Et tollens ex eo pugillo suo, de simila illi-
us muneris & de oleo ejus totumq; thus il-
lud quod *erit* in eo munere, adoleto in alta-
ri, odor gratus *est* suffimentum ejus Jehovæ.

d Heb *reum faciendo, reum se fecit.*

21 *Contra Jehovam*] nam etiam contra proximum prolatum, contra Jehovam est. sic exaggeratur peccatũ mendacii.

e Heb. *compositione manus, videlicet cujusq; societatem cum altero ineuntis: Synecdoche, dexteras jungendi ritus pro consociatione, ut Galat. 2.9. quanquam potest latius accipi pro omni negotiorum gestione, procuratione, & aliis bonæ fidei administrationibus, ubi quis manum apponit ad rem proximi.*

23 *Rapinam ipsam*] si extabit.

f Heb. *fraudẽ qua fraudavit.*

24 *Rependito illud*] si illud ipsum non potest redhiberi, quia non extat, aut deterius factum est.

g Heb. *Secundum caput ejus, id est, summam vel sortem.*

Quo die reus] .i. restitutionem ne differto, sed eodem tẽpore quo reconciliabitur Deo, proximo satisfacito, sic Matth. 5.23.

h Heb. *reatus sui.*

i Heb *in reatu in eo.*

1 *Item al.*] Pleriq; hoc caput incipientes a vers. 20. superioris cap. non viderunt ibi de privato quoq; peccato agi, hîc vero præcepta generalia de sacrificiorum ritu: quamobrem nos cùm veteres Hebræos, tùm argumentum secuti aliter distinximus.

2 *Ipsius holoc.*] sive jugis Exod. 29.38. sive privati ac voluntarii suprà 1. sive lege imperati.

Ipsum est] id est, totum cõsumitur igne, unde nomen habet, cujus etymon ostendit Mosche.

a Heb. *fiet ut urat.*

3 *Vestimento*] tunica de qua Exod. 28. 39. & 40.

Secus altare] orientẽ versus, suprà 1.16.

4 *Suis*] ministerialibus, de quibus ver. 3

In locum mun.] de quo suprà 4.12.

b Heb *mane mane.*

7 *Ipsius muneris*] de quo suprà 2.

9 Quod autem remanserit ex eo, comedent
Aharon & filii ejus: azymis *factu* comeditor
in loco sancto, in atrio tentorii conventus
comedunto illud.
10 Ne coquitor fermentatum, dedi illud *ut sit*
pars eorum ex meis igne absumptis: res san-
cta sanctarum est sicut [a] peccatum & sicut re-
atus ipse.
11 Omnis mas ex filiis Aharonis comedet il-
lud, statuto perpetuo per generationes ve-
stras de igne absumptis Jehovæ: quicquid
tetigerit ea, [a] sacrum esto.
12 ITEM allocutus est Jehova Moschen di-
cendo,
13 Hæc *esto* oblatio Aharonis & filiorum ejus
quam offerent Jehovæ [a] semper quo tempore
[c] consecrabitur eorũ aliquis, [a] decima Ephç
similæ munus, dimidium ejus mane & dimi-
dium ejus vespere.
14 In sartagine cum oleo parator, [a] bullatum
afferto illud, [d] cocta muneris frusta, offerto
odorem gratum Jehovæ.
15 Similiter sacerdos ille e filiis ejus qui un-
ctus fuerit pro eo facito idem, statuto per-
petuo, Jehovæ prorsus adoletor.
16 Sic prorsus esto omne munus sacerdotis,
ne comeditor.
17 ITEM allocutus est Jehovæ Moschen, di-
cendo:
18 Alloquere Aharonem & filios ejus dicen-
do, hæc *esto* lex peccati: in loco [a] ubi jugulari
solet holocaustum jugulator peccatum co-
ram Jehova, in atrio tentorii conventus.
19 Sacerdos ille qui [e] offert peccatum illud
[a] comedet ipsum: in loco sacro comeditor, in
atrio tentorii conventus.
20 Quicquid tetigerit carnem illius, [a] sanctum
esto: & cùm quis asperserit de sanguine illi-
us super ullum vestimentum, illud vestimen-
tum super quod asperserit lavato [a] in loco
sancto.
21 Et vas testaceum in quo coctum fue-
rit frangitor: quòd si in vase æneo co-
ctum fuerit, tum defricator & immergitor
in aquam.
22 Omnis mas in sacerdotibus comedere po-
terit illud: res sancta sanctarum est.
23 Sed omne peccatum [a] de cujus sanguine a-
liquid illatum fuerit in tentorium convẽtus
ad expiandum in sancto, ne comeditor, igne
comburitor.
24 ITEM hæc *esto* lex ipsius [a] reatus, res san-
cta sanctarum est.
25 In loco in quo jugulare solent holocaustũ
ipsum, jugulanto reatum: sanguinem
autem ejus spargito super altare circum-
quaque.
26 Totum verò adipem ejus offerto ex eo,
caudam & adipem illum qui operit inte-
stina:
27 Ambosque renes & adipem qui *erit* su-
per illos *pertinentem* usque ad ilia, & reticulũ
quod *erit* super jecur cum renibus auferto
illud.
28 Et adoleto illa sacerdos in ipso altari, igne
absumendum Jehovæ, reatus est.
29 Omnis mas e sacerdotibus comedere po-
test illũ: in loco sacro comeditor, res sancta
sanctarum est.
30 Prorsus sicut peccato sic reatui lex eadem

10 *Peccatum & reatus*] sacrificium pro peccato & reatu, ut infra passim. vide supra 5.6.

11 *Sacrum esto*] ne ad alios usus adhibetor, sed aut frangitor aut antè lavator, infrà ver. 20. & 21.

13 *Semper quo temp.*] id est, quoties cunque illorum aliquis sacerdotali muneri initiabitur, sive summus qui ungendus est, sive alii consecrandi.

c Heb. *ungetur, proprium sacerdotis summi, suprà 4.3. sed aliis tribuitur pro eorum consecratione & initiatione ad sacra: synecdoche.*

Decima Epha.] vide Exod. 16.37.

14 *Bullatum*] ita coctum ut in bullas tumuerit.

d Heb. *cocturas muneris frustorum: sensus est, massa illa prius in frusta dividitor, deinde coquitor.*

18 *Ubi jugulari*] suprà 1.3. & 5.

e Heb. *facit.*

19 *Comedet ipsum*] quod licebit comedere, nam quædam comedere nefas erat infrà 23.

20 *Sanctum esto*] ut suprà in ver. 11.

In loco sancto] ubi immunditiam contraxit: nam hoc ad sacerdotes ministrantes pertinet.

23 *De cujus sang.*] hujusmodi sunt sacrificia pro errore summi Sacerdotis & Ecclesiæ, de quibus suprà 4. & anniversaria diei expiationum, infrà 16.

24 *Reatus*] de quo suprà 5. toto cap.

esto utrisque sacerdotis ipsius qui eo expiationem fecerit, esto.

31 Sacerdotis autem qui offert holocaustum alicujus, pellis holocausti quod obtulerit illius sacerdotis esto.

32 Item omne munus quod coquitur in furno, & quicquid paratur in cacabo aut in sartagine, sacerdotis qui offert illud illius esto.

33 Similiter omne *munus mixtum oleo vel aridum: omnium filiorum Aharonis hoc jus esto, *unius sicut alterius.

33 *Munus*] de quo suprà 2.
Unius sicut al.] id est, omnium ex æquo.
f Heb. *viri sicut fratris sui.*

Caput VII.

Lex de eucharistico sacrificio trium generum, gratulatorio, votivo, & voluntario, de adipe & sanguine omni vitando, & de jure sacerdotum in omnes res quæ offerebantur.

1 *Item hæc *esto* lex sacrificii eucharistici, quod quis offeret Jehovæ.

2 Si pro gratiarum actione offeret ipsum, tunc offerto cum ipso sacrificio gratiarum actionis placentas azymas mistas oleo, & lagana azyma uncta oleo: *sunto* autem placentæ illæ mistæ oleo, e simila bullatæ.

3 Præter placentas *panem fermentatum offerto in oblationem suam, cum sacrificio gratiarum actionis, eucharistico suo.

4 Et offerto ex ea panem *unum* ex tota oblatione Jehovæ in elationem: ejus sacerdotis qui sparget sanguinem eucharisticorum, esto.

5 Caro autem sacrificii gratiarum actionis, eucharistici ejus, die oblationis ejus comeditor, nemo relinquito ex illa quicquam usq; mane.

6 Si verò votivum aut voluntarium erit sacrificium oblationis ejus, quo die offeret sacrificium suum, comeditor: & postero die similiter quod remanserit ex eo comeditor.

7 Quod autem *diutius* remanebit e carne illius sacrificii, ipso die tertio igne comburitor:

8 Nam si [a] quicquam comedetur de carne sacrificii eucharistici ejus die tertio, non erit acceptum, ei qui obtulit illud, *non reputabitur, *res abominabilis esto: quamobrem [b] is qui comederit ex ea, iniquitatem suam feret.

9 Et horum caro quæ tetigerit ullam rem immundā ne comeditor, igne comburitor: quod autem ad carnem reliquam, *quisquis mundus est comedere poterit [c] illam.

10 [d] Quisquis autem comederit carnem e sacrificio eucharistico *quod *est* Jehovæ, *cum immunditia sua in se, utique [e] excindetur [e] homo ille e populis suis.

11 Cùm quis tetigerit ullam rem *immundam, sive [f] immundum hominem, sive jumentum immundum, sive quicquid *est* abominatio immunda, deinde comederit de carne sacrificii eucharistici quod *est* Jehovæ: utique excindetur homo ille e populis suis.

12 Item allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

13 Alloquere filios Jisraëlis dicendo: nullum adipem *bovis aut ovis aut capræ comeditote.

1 *Item*] Hebræos secuti ita distinximus: nam leges de reatu & de peccato cohærere ostendit versus 25.

3 *Panem ferm.*] vide suprà in 2.11.

a Heb. *comedendo comed.*
8 *Non reputabitur*] tanquam sacrificium eucharisticum legitimè oblatum.
Res abominabilis] vox Hebræa propriè significat carnem quæ vetustate fit deterior in odorem vel speciem.
b Heb. *anima quæ com.*
9 *Quisquis mundus*] e sacerdotibus, de quorum munditia & impuritate infra 21. & 22.
c Heb. *carnem: antecedens pro relativo.*
d Heb. *anima quæ.*
10 *Quod est Jehovæ*] quod ex superioribus causis ingratum non est, sed acceptum Deo.
Cum immunditia sua] priusquam ab ea sit purgatus, ut imperatur infrà 21. & 22.
Excindetur] vide in Gen. 17.14.
e Heb. *anima illa: sic deinceps.*
11 *Immundam*] de quo infra a cap. 11 ad 15. & cap. 17.
f Heb. *immunditiam hominis, Hypallage.*
13 *Bovis aut ovis*] eorum jumentorum quæ sacrificiis apta sunt: nam aliorum quæ comedere fas erat, de quibus infra 11. & Deut. 14 adipe non interdicebatur.

14 Adeps quidem cadaveris & adeps *discerpti adhiberi poterit ad omne opus: sed omnino ne comeditote eum.

15 Nam quisquis comederit adipem ex iis jumentis e quibus offert homo igne absumendum, utiq; excindetur homo ille qui comederit e populis suis.

16 Similiter nullum sanguinem comedite in ullis habitationibus vestris, ullius volucris aut ullius bestiæ.

17 Quisquis comederit ullū sanguinem, utiq; excindetur homo ille e populis suis.

18 Præterea allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

19 Alloquere filios Jisraëlis dicendo: qui offert sacrificium suum eucharisticum Jehovæ, *afferto oblationem suam Jehovæ *de sacrificio suo eucharistico.

20 Manus ejus adferunto igne absumenda Jehovæ: ipsum adipem impositum pectori adferto, & pectus ad agitandum ipsum agitatione coram Jehova.

21 Tum adoleto sacerdos adipem illum in ipso altari, pectus verò ipsum esto Aharonis & filiorum ejus.

22 Armum etiam dextrum date in elationem sacerdoti, ex vestris sacrificiis eucharisticis.

23 Illius e filiis Aharonis qui obtulerit sanguinem & adipem illum eucharisticorum, esto armus ipse dexter in partem.

24 Nam pectus ipsum agitationis armumque elationis excepi a filiis Jisraëlis e sacrificiis eucharisticis eorum: & dedi ea Aharoni sacerdoti & filiis ejus statuto perpetuo, a filiis Jisraëlis *accipienda in partem.*

25 Hæc *est* pars *unctionis Aharonis & unctionis filiorum ejus ex igne absumendis Jehovæ, ex qua *die jussit eos accedere ad sacerdotio fungendum Jehovę:

26 Quam præcepit Jehova [g] dari eis, ex quo die *unxit eos, a filiis Jisraëlis, statuto perpetuo per generationes eorum.

27 *Hæc *est* lex de holocausto ipso, de munere, & de peccato, de reatu, item de consecrationibus, ac de sacrificio eucharistico:

28 Quam præcepit Jehova Moschi in monte Sinai, quo die præcepit ipse *Jehova* filiis Jisraëlis ut offerant sacrificia sua ipsi in deserto Sinai.

14 *Discerpti*] etiam e jumentorum genere apto sacrificiis.

19 *Afferto*] ipse, non per alium afferendum curato, quod declarat ver. sequens
De sacrificio] eas partes quæ vel Deo adolendæ erant, vel sacerdotibus cessuræ.

25 *Unctionis Ahar.*] id est, sacerdotis uncti: hypallage.
Die] a tempore septidui illius, quo sacerdotes uncti & consecrati fuerint.
g Heb. *ad dandum eis.*
26 *Unxit eos*] Mosche, vel Deus per Moschen.
27 *Hæc est lex*] Epilogus omnium superiorum a principio libri.

Caput VIII.

Consecratio rerum & personarum ad Dei cultum pertinentium, prout mandatum fuerat Exod. 29. & 30.

1 Item, allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

2 *Accipe Aharonem & filios ejus cum eo, vestesq; illas, & oleum ipsum unctionis, juvencum quoq; ipsum peccati, ac duos arietes, canistrumq; illum azimorum:

3 Et totum hunc cœtum convoca, ad portam tentorii conventus.

4 Quæ fecit Mosche sicut præceperat Jehova ei, & congregatus est cœtus ipse ad portam tentorii conventus.

5 Tum dixit Mosche ad cœtum, *hæc *est* res illa, quam præcepit Jehova facere.

2 *Accipe*] id est, jube tecum ad portam tentorii conventus illos accedere, & alia afferri & adduci ad te.

5 *Hæc est res*] quam mox facturus sum, & vos spectaturi.

6 Jubens

6 Jubens ergo Mosche accedere Aharonem
& filios ejus, lavit eos aqua.
7 Deinde imponens ei tunicam accinxit eum
baltheo, inductoque ei pallio imposuit ami-
culum: & accingens illud cingula amiculi,
cùm amiciret illum eo,
8 Apposuit ei pectorale sacrum, indiditque
pectorali sacro Urim & Tummim:
9 Postea imposita cidari capiti ejus, imposuit
cidari e-regione faciei ejus bracteam au-
ream, coronamentum sacrum, sicut præce-
perat Jehova Moschi.
10 Cumq; accipiens Mosche oleum unctio-
nis unxisset tabernaculū ipsum & quicquid
in eo erat, ut sanctificaret illa,
11 Et aspergens eo altare ipsum septem vici-
bus unxisset ipsum altare & omnia instru-
mēta ejus & labrum & scapum ejus, ad san-
ctificandum ea:
12 Effundens de illo oleo unctionis super ca-
put Aharonis, unxit eum ad sanctificandum
eum.
13 Similiter jussit Mosche accedere filios A-
haronis, & induens eos tunicis cinxit eos
baltheo, alligavitque eis tiaras, sicut præce-
perat Jehova Moschi.
14 Deinde admovit juvencum illum peccati,
nitente Aharone & filiis ejus manibus suis
super caput illius juvenci peccati:
15 Quem cùm jugulasset, acceptum Mosche
sanguinem illius posuit super cornua altaris
circumquaque digito suo, & expiavit altare:
reliquum verò sanguinē effudit versus fun-
damentum altaris, ad expiandum in eo:
16 Postea accipiens totum illum adipem qui
est super intestina, & reticulum jecoris, am-
bosque renes & adipem eorum, adolevit
Mosche in ipso altari:
17 Reliquum verò juvencum, id est, pellem e-
jus & carnem ejus & fimum ejus combussit
igne extra castra, quemadmodum præcepe-
rat Jehova Moschi.
18 Deinde admovit arietem holocausti, ni-
tentibus Aharone & filiis ejus manibus suis
super caput illius arietis:
19 Quem cùm jugulasset, sparsit Mosche san-
guinem ejus super altare circumquaque:
20 Et diviso ariete in membra sua, adolevit
Mosche caput & membra & adipem,
21 Postquam intestina & crura ejus lavisset
aqua: sic adolevit Mosche totum arietem
hunc in eo altari, holocaustum fuit in odo-
rem gratum, igne absumptum Jehovæ, quē-
admodum præcepit Jehova Moschi.
22 Deinde admovit arietem illorum alterum,
arietem consecrationum, nitentibus Aha-
rone & filiis ejus manibus suis super caput
illius arietis:
23 Quem cùm jugulasset, accipiens Mosche
de sanguine ejus imposuit [a] infimæ auriculæ
Aharonis dexteræ, & pollici manus ejus
dexteræ, & pollici pedis ejus dexteri:
24 Similiter jubens accedere filios Aharonis
imposuit Mosche de illo sanguine infimæ
auriculæ eorum dexteræ, & pollici manus
eorum dexteræ ac pollici pedis eorum dex-
teri, deinde sparsit Mosche reliquum san-
guinem super illud altare circumquaque:
25 Cumque accepisset illius adipem & cau-
dam totumque adipem qui *erat* super inte-
stina & reticulum jecoris ambosque renes
& adipem eorum, armumque dexterum,
26 De canistro verò illo azymorum quod *erat*
coram Jehova, accepisset placentam unam
azymam & placētam panis cum oleo unam
& laganum unum, apposuit adipibus illis ar-
moque dextero:
27 Et imponens hæc omnia manibus Aharo-
nis & manibus filiorum ejus, agitavit illa a-
gitatione coram Jehova:
28 Postea accepta Mosche illa e manibus eo-
rum adolevit in illo altari super ipsum holo-
caustum: consecrationes fuerunt in odorem
gratum, igne absumpta fuerunt Jehovæ.
29 Accepit autem Mosche pectus illius quod
agitavit agitatione coram Jehova: ex illo
ariete cōsecrationum Moschi cessit in par-
tem, quemadmodum præceperat Jehova
Moschi.
30 Tunc accipiens Mosche de illo oleo un-
ctionis & de sanguine isto qui *erat* super al-
tare, aspersit Aharonem vestes ejus & filios
ejus & vestes filiorū ejus cum eo: sic sanctifi-
cavit Aharonem & vestes ejus, filiosque e-
jus & vestes filiorum ejus cum eo.
31 Postea edixit Mosche Aharoni & filiis e-
jus, coquite istam carnem ad portam tento-
rii conventus, & ibi comedite eam panem-
que istum qui *est* in canistro consecrationū:
quemadmodum præcepi dicendo, Aharon
& filii ejus comedunto ' illud:
32 Quòd autem ' reliquum fiet de ista carne
aut de isto pane, igne comburite.
33 Sed extra portam tentorii conventus ne
exite septem diebus usq; ad diem comple-
menti, diebus consecrationum vestrarum:
nam septem diebus [b] consecrabit Jehova
ministerium vestrum.
34 Sicut ' facit die hoc, præceperat Jehova
facere ad expiandum vos.
35 Quapropter ad portam tentorii conven-
tus manete interdiu & noctu septē diebus,
& observate ' observationem Jehovæ ut non
moriamini: sic enim jussus sum.
36 Quod fecit Aharon & filii ejus, secundum
omnia verba quæ præceperat Jehova [c] per
Moschen.

Caput IX.

Aharon primo die a consecratione filiis populoq; præsente, primùm pro se, deinde pro toto populo sacrificia & munera offert: quibus igne e cœlo absumptis, ministerium sacerdotum populo divinitus comprobatur.

1 Fuit autem ' die octavo, *quo* convoca-
vit Mosche Aharonem & filios ejus, ac
seniores Jisraëlis:
2 Ut ediceret Aharoni, accipe tibi vitulum
[a] subrumum in peccatum, & arietem in ho-
locaustum integros, & offer coram Jehova:
3 Filios verò Jisraëlis alloquitor dicendo, ac-
cipite hircum caprarum in peccatum, vitu-
lumque & agnum [b] anniculos integros in
holocaustum,
4 Et bovem & arietem in eucharistica ad sa-
crificandum coram Jehova, ' munusque mi-
xtum oleo: nam hodie Jehova apparitur*us*
est vobis.

5 Ac-

a Heb. *molli auriculæ.*

31 *Illud*] reliquū carnis & panis ex canistro.

32 *Reliquum fiet*] usque in posterum mane.

b Heb. *implebit Jehova manus vestras.*

34 *Facit*] exequitur per me.

35 *Observationem*] id est, legem hanc quam a vobis observari jubet, mortem denuncians si transgrediamini.

c Heb. *per manum Moschis, id est, ministerium: metonymia.*

1 *Die octavo*] proximè sequente septiduum consecrationis.

a Heb. *filium bovis.*

b Heb. *filios anni.*

4 *Munusque*] e simila, ut supra 2.

5 Accipientes ergo quæ præceperat Mosche
adduxerunt ante tẽtorium conventus, & ac-
cedentes totus cœtus steterunt [5] coram Je-
hova.
6 Tum dixit Mosche, hanc rem quam præce-
pit Jehova facitote, & apparebit vobis glo-
ria Jehovæ.
7 Edixitque Mosche Aharoni, accede ad hoc
altare, primum para peccatum tuum & ho-
locaustum tuum expiationem facturus pro
te &[7] pro populo hoc: deinde para oblatio-
nem ipsius populi & expiationem fac pro
eis, quemadmodum præcepit Jehova.
8 Accedens itaque Aharon ad altare, jugula-
vit illum vitulum qui *erat* pro se.
9 Et admovẽtibus filiis Aharonis sanguinem
illius ad eum, intingens digitum suum in illo
sanguine posuit super cornua illius altaris,
reliquum verò sanguinẽ effudit versus fun-
damentum altaris.
10 Adipem autem & renes & reticulum [c] je-
coris in peccato ipso adolevit in eo altari,
quẽadmodum præceperat Jehova Moschi:
11 [11] Carnem verò & pellem ejus, combussit
igne extra castra.
12 Deinde jugulavit suum holocaustum, cui
porrigentibus filiis Aharonis sanguinem il-
lius, sparsit eum in illo altari circumquaque:
13 Similiter holocaustum porrigẽtibus ei per
membra illius & caput illius, quæ adoleret
in ipso altari,
14 Postquam lavit intestina & crura illius, a-
dolevit ea cum reliquo holocausto in illo
altari.
15 Postea obtulit oblationẽ populi: primùm
accepit hircum peccati qui *erat* pro populo,
quo jugulato paravit eum pro peccato, ritu
sui [15] prioris:
16 Deinde obtulit holocaustum ipsum, & pa-
ravit illud [16] pro ritu:
17 Obtulit quoque [17] munus illius, & implens
manum suam illo, adolevit in eo altari: [17] præ-
ter holocaustum matutinum.
18 Cumque jugulasset *quispiam* bovem & a-
rietem in sacrificium eucharisticum quod *e-
rat* pro populo: porrigentibus ei filiis Aha-
ronis sanguinem illorum, sparsit eum in ipso
altari circumquaque:
19 *Porrigentes* deinde adipes ex illo bove, &
ex illo ariete caudam & *adipem* operientem
intestina & renes & reticulum jecoris,
20 Imposuerunt illos adipes ad ipsa pectora:
& adolevit adipes in ipso altari,
21 Pectora verò ipsa & armum illorum dex-
terum agitavit Aharon agitatione corã Je-
hova: quemadmodum præceperat Mosche.
22 Tum attollens Aharon manus suas versus
populum [22] benedixit eis, ac descẽdit parato
illo peccato, holocaustoq; & eucharistico.
23 Postea venit Mosche cum Aharone [23] in
tentorium conventus, cumque egrederen-
tur [23] benedicturi populo, apparuit gloria Je-
hovæ toti populo.
24 Exiens enim ignis a conspectu Jehovæ, cõ-
sumpsit in illo altari holocaustum ipsum &
adipes: quod cùm videret totus populus, ac-
clamantes prociderunt super faciem suam.

5 *Coram Jehova*] in atrio tabernaculi.

7 *Pro populo*] id est, hac ratione fias idoneus ad faciẽdum pro illo expiationẽ.

c Heb. *e jecore*.

11 *Carnem verò*] denique totum juvẽcum reliquum pro ritu istius sacrificii suprà 4.11. synecdoche.

15 *Prioris*] de quo suprà vers. 2. & 8.

16 *Pro ritu*] holocausti suprà 1.

17 *Munus*] omni holocausto conjunctum ex lege, suprà 6. & 7.

Præter] juge cum munere suo, synecdochicè: nam hoc nulla ex causa intermittebatur, sed reliqua præcedebat, Exod. 29.38.

22 *Benedixit eis*] ex formula præscripta Num. 6.

23 *In tentorium*] ut ibi Aharonem de reliquo ministerio exercendo institueret.

Benedicturi] benedictione enunciata dimissuri eum peractis sacris.

CAPUT X.

*Filii Aharonis seniores duo munus suum trans-
gressi, divinitus morte plectuntur: quorum luctu
interdicto, occasione neglecti ab aliis officii præcipi-
tur ut a vino & inebriante potu abstineant: lex
fertur de esu sacrorum, & Aharonis excusatio
Moschi approbatur.*

1 [1] SED accipientes filii Aharonis Nadab &
Abihu quisque thuribulum suum, indito
eis igni imposuerunt suffitum, obtulerũt-
que coram Jehova ignem alienum, [1] quod
non præceperat eis.
2 Quapropter exiens ignis [2] a conspectu Je-
hovæ [a] exanimavit eos, ita mortui sunt [2] co-
ram Jehova.
3 Tum dixit Mosche Aharoni, illud *est* [3] quod
locutus erat Jehova dicendo, [3] in propinquis
meis [3] sanctificabor, & ante conspectum to-
tius populi glorificabor: sed [3] conticuit A-
haron.
4 Et vocans Mosche Mischaëlem & Eltza-
phanem filios [4] Hhuzzielis patrui Aharonis,
edixit eis, accedite, sublatos deportate
fratres vestros a conspectu sanctuarii extra
castra.
5 Qui accesserunt, sublatosque tunicis eorum
deportaverunt eos extra castra, sicut edixe-
rat Mosche.
6 Edixit verò Mosche Aharoni, & Elhhazari,
& Ithamari filiis ejus, capita vestra [6] ne nu-
date, neque vestimenta vestra discindite, ut
non moriamini & contra totum hunc cœ-
tum effervescat: sed fratres vestri, tota fa-
milia Jisraëlis deflebunt hoc incendiũ quod
incendit Jehova.
7 [7] Neque a porta tentorii conventus exite
ne moriamini, [7] nam oleum unctionis Jeho-
væ super vos *est*: qui fecerunt secundum ver-
bum Moschis.
8 Et allocutus est Jehova Aharonem, dicen-
do,
9 Vinum aut potum inebriantem ne bibito
tu aut filii tui tecum, quando ingressuri estis
tentorium cõventus, ut non moriamini, sta-
tuto perpetuo per generationes vestras:
10 [10] Cùm ad discernendum inter sacrum & in-
ter profanum, atque inter mundum & in-
ter immundum,
11 Tum ad docendum filios Jisraëlis omnia
illa statuta, quæ edixerit Jehova eis [b] per
Moschen.
12 Edixit autem Mosche Aharoni, & Elhha-
zari & Ithamari filiis ejus qui reliqui erant,
accipite munus istud quod reliquum est ex
igne absumptis Jehovæ, & comedite illud
cum azymis propè hoc altare: quia res san-
cta sanctarum est.
13 Ideò comedetis illud in loco sacro, quia
demẽsum tuum & demensum filiorum tuo-
rum est ex igne absumendis Jehovæ: [13] sic e-
nim jussus sum.
14 Pectus autem agitationis & armum elatio-
nis comedetis [14] in loco mundo, tu & filii tui
& filiæ tuæ tecũ: quia in demensum tuum &
demensum filiorum tuorum data sunt ex sa-
crificiis eucharisticis filiorum Jisraëlis.
15 Armus elationis & pectus agitationis, *quæ*

1 *Sed*] q.d. hoc temerario filiorum Aharonis facto alii perturbati ad functionem suam non satis attenderunt, unde Moschi eos reprehendendi oblata est occasio infrà vers. 16.

Quod] duo fecerũt contra mandatũ Dei, quòd igne extero usi sunt, (vide suprà in 1. 7.) & quòd locum sacrum ingressi sunt, quod ne summo quidẽ sacerdoti licebat nisi semel in anno.

2 *A conspectu*] vel e cœlo, ut suprà 9.24. vel ab altari holocausti, quod erat in conspectu Jehovæ.

a Heb. *devoravit eos: sed hoc ad vitæ tantùm ademptionem refertur: nam corpora & vestes integra manserunt, infrà vers. 4. & 5. synecdoche.*

Coram] ibidẽ subita morte.

3 *Quod*] suprà 8. 35.

In] sacerdotibus, quibus solis licuit in tabernaculum propius ad Deum accedere.

Sanctificabor] exercendo judicia mea corã populo in peccantes.

Conticuit] hortatu Moschis divinæ voluntati acquievit.

4 *Huzzielis*] qui fuit frater Hhamrami patris Aharonis & Moschis, Exod. 6. 18. Num. 3. 19.

6 *Ne nudate*] luctui ne vacate, synecdoche: erat enim hoc signum communel luctus, ut infrà 13.45.

7 *Neque*] hæ duæ leges repetuntur infra 20.10. & universè summis sacerdotibus accommodantur, non tantùm ministerii tempore aut recens unctis, ut hîc, sed toto vitæ curriculo observandæ.

Nam] id est, a Deo consecrati estis, recens adhuc est oleum unctionis in vobis, & in ipsa actione sacra versamini.

10 *Cùm ad*] q.d. duabus de causis interdixit potu qui perturbat mentem: primùm ut judicare possent, & sibi in administratione sua constare, deinde ne turbata mente secus doceant quàm convenit.

b Heb. *per manum Moschis.*

13 *Sic enim*] suprà 2.3. & 6.3.

14 *In loco mundo*] in castris: quia non tantùm mares, sed etiam fœminæ ex iis comedebant, suprà 7. ver. 4. 9. 21. & sequent.

cum igne absumendis adipibus afferent ad
agitandum agitatione coram Jehova, hoc
esto tibi & filiis tuis tecum in demensum
perpetuum, quemadmodum præcepit Je-
hova.
16 Cumq; hircum illum peccati [c] accuratè
perquisivisset Mosche, ecce ″exustus erat:
quapropter ″efferbuit contra Elhhazarem
& contra Ithamarem filios Aharonis qui
reliqui erant, dicendo,
17 Quamobrem non comedistis peccatum
hoc in loco sancto? nam res sancta sancta-
rum est: at illud dederat vobis ″ ad feren-
dum iniquitatem hujus cœtus, expiationem
faciendo pro eis coram Jehova.
18 En, non est illatus sanguis ejus in sanctua-
rium intrinsecus: [d] omnino comedere de-
bueratis in *loco* sancto, ″sicut præceperam.
19 Tum dixit Aharon ad Moschen, ecce, ho-
die ″obtulerunt peccatum suum & holocau-
stum suum coram Jehova, acciderunt autē
mihi qualia ″his: ″si comedero peccatum ho-
die, an bonum videbitur in oculis Jehovæ?
20 Quod cùm audivit Mosche, ″bonum visum
est in oculis ejus.

c Heb. *perquirendo perquisivisset.*
16 *Exustus*] vide in ver. 1.
Efferbuit] quia non attenderant ministerio suo.
17 *Ad ferendum iniq.*] ut a cœtu eam in vos trāsferatis & recipiatis expiandam: sic infrà 16.21. & 22.
d Heb. *comedendo comedere.*
18 *Sicut præcep.*] suprà 6.23.
19 *Obtulerunt*] totus cœtus.
His] filiis meis quos reprehendis, q.d. ejusdem negligentiæ & perturbationis reus sum.
Si comedero] id est, gratumne ei foret, si ego adhuc in peccato hærens, peccatum populi expiandum in me transferrem?
20 *Bonum visum est*] approbavit judicium fratris, ad cujus quæstionem ex mandato Dei respondetur infrà cap. 16.

Caput XI.

Leges de discernendis omne genus animantibus mundis ab immundis, ratione cibi, vel contactus.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen &
Aharonem, edicendo eis:
2 Alloquimini filios Jisraëlis dicendo:
hæc *sunt* animalia quæ vos comedetis, ex
omnibus bestiis quæ *sunt* super terram.
3 Quicquid habet ungulam scissam ita ut sit
bifidatum fissura ungularum, ″revocans ru-
minis *cibum* ex quavis bestia, illud come-
detis.
4 Veruntamen hoc ne comeditote, ex revo-
cantibus *cibum* ruminis aut ex habentibus
scissam ungulam: camelum, quia revocat
quidem *cibum* ruminis, sed scissam ungulam
non habet, immundus esto vobis.
5 Et cuniculum, quia revocat quidem *cibum*
ruminis, sed ungulam scissam non habet, im-
mundus esto vobis:
6 Et leporem, quia revocat quidem *cibum* ru-
minis, sed ungulam scissam non habet, im-
mundus esto vobis:
7 Et suem, quia habet quidem scissam ungu-
lam ita ut bifidata sit fissura ungulæ, sed ru-
minis *cibum* non ruminat, immunda esto
vobis.
8 De carne istorum ne comedite, & cadaver
eorum ne tangite, immunda *sunt* vobis.
9 Hoc comedetis ex omnibus quę *sunt* in
aquis: omne quod habet ″pinnas & squamas
in aquis tum per maria tum in fluminibus,
illa comedetis,
10 Quicquid verò non habet ″ pinnas aut
squamas tum per maria tum in fluminibus,
ex omni reptili aquatico, denique ″ ex omni
anima vivente quæ *sit* in ipsis aquis, abomi-
nationi sunto vobis.
11 Ita abominationi sunto vobis, ut de carne
eorum non comedatis, & cadaver eorum

3 *Revocans*] q.d. quibus hæc duo insunt, bifidati pedes & ruminatio, legitimè comedentur.
9 *Pinnas & squamas*] conjunctim, ut suprà de ungula & ruminatione.
10 *Pinnas aut*] quod destituitur alterutro, aut utroque.
Ex omni anim.] ut aquatilium multæ species sunt testaceæ, cartilagineæ, pedibus præditæ, &c.

abominemini.
12 Quicquid non habet pinnas aut squamas
in aquis, abominationi esto vobis.
13 ISTA autem abominationi ex volatili-
bus, ne comeduntor, abominationi sunto:
″aquilam, & ″ossifragam, & ″haliæetum,
14 Et ″milvum, & ″cornicem secundum speci-
em suam,
15 Omnem corvum secundum speciem
suam,
16 Et [a] ululam, & ″hirundinem, & æsalonem, &
accipitrem secundum speciem suam,
17 Et bubonem, & mergum, & noctuam,
18 Et ″monedulam, & ″plateam, & ″meropem,
19 Et ciconiam, ardeam secundum speciem
suam, & attagenem, & vespertilionem.
20 OMNE reptile volucre ambulans quatu-
or *pedibus*, abominationi esto vobis.
21 Veruntamen hoc comedetis ex omni rep-
tili volucri quod ambulat quatuor *pedibus*,
″quod non habet crura supra pedes suos,
quibus saliat super terram.
22 Ista *sunt* ex quibus comedetis, ″Arbem se-
cundum speciem suam, & Solhamum secun-
dum speciem suam, & Chargolum secun-
dum speciem suam, & Chagabum secundū
speciem suam.
23 Omne verò reptile volatile quatuor ha-
bens pedes, abominationi esto vobis.
24 ″HIS autem polluemini: quisquis tetige-
rit cadaver eorum, immundus esto usque ad
vesperam.
25 Item quisquis portaverit de cadavere il-
lorum, lavato vestimenta sua, & immundus
esto usque ad vesperam.
26 *Cadavera* omnis bestiæ quæ ″ scissam qui-
dem habet ungulam, sed fissura non *est* bifi-
data, aut *cibum* ruminis nō revocat, immun-
da sunt vobis, quicunque tetigerit ea, im-
mundus erit.
27 Similiter omnis incedentis super [b] mar-
culos suos ex omni animante [c] quadrupede,
immunda sunt vobis: quisquis tetigerit ca-
daver eorum, immundus esto usque ad ve-
speram.
28 Quare qui portaverit cadavera eorum, la-
vato vestimenta sua, & immundus esto usq;
ad vesperam: immunda sunt vobis.
29 Item hoc vobis immundum *est* ex rep-
tilibus quæ reptant super terram: mu-
stella, & mus, & ″testudo secundum speciem
suam,
30 Et hericius, & lacerta, & stellio, & chamę-
leon, & glis.
31 Ista *sunt* quæ ″immunda sunt vobis ex om-
nibus reptilibus: quisquis tetigerit illa post
mortem illorum, immundus esto usque ad
vesperam.
32 Et res omnis super quam *aliquod* eorum
post mortem suam ceciderit, immunda esto:
ex quocunque vase ligneo, aut vestimento,
aut pelle, aut sacco, denique unumquodque
vas eorum in quibus fit aliquod opus, in a-
quam infertor & immundum esto usque ad
vesperam, deinde mundum esto.

13 *Aquilam*] In his vertendis doctissimos Hebræorum interpretes secuti sumus: a quibus cum discedimus, causam exponemus paucis.
Ossifragam] nomen habet a distribuendo, quod huic animanti sic tribuit Plinius lib. 10. natur. hist. cap. 3. ejectos ab aquilis cognatum genus ossifragæ excipiunt & educant cum suis.
Haliæetum] a firmitate, nam hæc avis adeò firma est oculorum acie, ut intueatur adversum solem.
14 *Milvum*] a volatus forma.
Cornicem] sic vertimus ex Ijob. 28.7. qui huic avi præstantissimam oculorum aciem proverbiali forma tribuit, ut Latini cornicum oculos celebrarunt.
a Heb. *filiam ululæ.*
16 *Hirundinem*] hoc & duo sequentia ex R. Jehuda.
18 *Monedulam*] ex R. Schelomone, & R.D.K.
Plateam] a vomitu: vide Plin. Lib. 10 natur. hist. cap. 40.
Meropem] ab amore: nam genitores suos reconditos pascit; Plin lib. 10. ca. 33
21 *Quod non habet crura sup.*] cujus crura sunt obversa & pedes varicati; huic enim generi pedes nō subsunt cruribus.
22 *Arbem*] hæc insectorum genera neque Hebræis neq; historicis neque nobis sunt cognita, ideo Hebræas voces retinuimus: certum autem est in oriente cicadas & locustas fuisse cibo, Matth. 3. & Marci 1. Plinius lib. 11. natur. hist. cap. 26. & 29.
24 *His autem*] hinc usque ad vers. 41. digressio est, qua explicatur non tam quid impurum fit, quam quid impurum faciat. Est autem tripartita: docetur enim primùm ex cadaveris immundorum contactu, secundò ex reptilibus immundis sive viventibus sive mortuis, tertiò ex morticinî etiam mundorum animantium tactu vel cibo hominem impurari. 26 *Scissam*] tantùm ex una parte, superiore vel inferiore pedis. 29 *Testudo*] Nomen huic animanti & plaustro tecto commune est, quia hoc animal putaminibus suis tectum repræsentat camerati plaustri. 31 *Immunda*] non tantùm esu & morticinæ carnis contactu, ut superiora, sed etiam quod ad contactum eorum dum adhuc vivunt.

33 Omne autem vas testaceum intra quod
'aliquid illorum ceciderit, (omne quod in-
tra ipsum fuerit, immundum est) ipsum
frangite.
34 Ex omni cibo qui comeditur cui super-
venerit 'aqua, immundus esto: & omnis po-
tus qui bibi solet, in quocunque vase, im-
mundus esto.
35 Similiter super quodcunque ceciderit de
cadavere illorum, immundũ esto: furnus &
testus minuitor, immundi sunt, ideò immun-
di sunto vobis.
36 Veruntamen fons aut cisterna, congrega-
tio aquarum 'erit munda: sed quod tetigit
cadaver eorum, immundum esto.
37 Quòd si ceciderit de cadavere eorum su-
per aliquod semen sativum quod seminari
solet, mundum erit.
38 Sed si impositâ aquâ semini, ceciderit de
cadavere illorum super ipsum, immundum
esto vobis.
39 Item si moriatur ex bestiis *aliqua* quæ vo-
bis *est* cibo, qui tetigerit cadaver ejus, im-
mundus esto usque ad vesperam.
40 Qui autem comederit de cadavere ejus,
lavato vestimenta sua, & immundus esto us-
que ad vesperam: similiter qui asportave-
rit cadaver ejus, lavato vestimenta sua, &
immundus esto usque ad vesperam.
41 ITEM omne reptile quod reptat super
terram, abominationi esto, ne comeditor.
42 Quicquid 'it super ventrem, & quicquid
it quatuor *pedibus*, & quicquid numerosius *est*
pedibus ex omni reptili quod reptat super
terram, ne comedite ea, sed abominationi
sunto.
43 Ne abominabiles redditote [d] vos ipsos ul-
lo reptili quod reptat, neque polluitote vos
illis, 'essetis enim polluti illis.
44 Nam ego Jehova *sum* Deus vester, vos er-
go sanctificate, & estote sancti, quia ego san-
ctus sum: neque polluite vos ipsos ullo rep-
tili, quod reptat super terram.
45 Nam ego *sum* Jehova qui 'educo vos e ter-
ra Ægypti, ut sim vobis in Deum: estote igi-
tur sancti, quia sanctus ego sum.
46 'Hæc *est* lex de bestiis & volatilibus & om-
ni anima vivente quæ repit in aquis, deniq;
de omni anima quæ reptat super terram:
47 Ad discernendum inter immundum & mũ-
dum, atque inter animal quod comeditur, &
inter animal quod non comeditur.

33 *Aliquid illorum*] etiam vivum.

34 *Aqua*] illa impurata.

36 *Erit munda*] id est, non erit minuenda, sed purganda aqua quæ impuritatem contraxit.

42 *It super ventrem*] serpit.

d Heb. *animas vestras, ut ver. 44.*

43 *Essetis*] non haberem vos pro mundis, si vos illis contaminaretis.

45 *Educo*] jam inde ab eductione ex Aegypto in cœpto erga vos beneficio pergo.

46 *Hæc*] Epilogus.

CAPUT XII.

Lex de impuritate mulieris puerperæ, & de tempore ac ratione purgationis ejus.

1 ALLOCUTUS etiam est Jehova Mos-
chen, dicendo:
2 Alloquere filios Jisraëlis dicendo:
Mulier cùm edito semine pepererit mascu-
lum, ut immunda esse solet septem dies, 'se-
cundum dies [a] quibus ' separatur languore
suo, immunda esto.
3 Die autem ' octavo, circumciditor caro
præputii ejus.
4 Deinde triginta tres dies maneto 'in [b] san-
guinis purgatione: nullam rem sacram tan-
gito, & ad sanctuarium ne venito, donec cõ-
pleti fuerint dies purgationis suæ.
5 Quòd si fœminam pepererit, tunc impura
esto duabus hebdomadibus, 'secundum *im-
puritatem* separationis suæ: deinde sexagin-
ta sex dies maneto in purgatione sangui-
nis:
6 Cùm autem impleti fuerint dies purgati-
onis ejus a filio aut a filia, afferto agnũ [c] an-
niculum in holocaustum, & pullum colum-
bæ aut turturem in peccatum: ad portam
tentorii conventus sacerdoti.
7 Qui offerens illum coram Jehova expiati-
onem faciet pro ea, sic purgata erit a ' pro-
fluvio sanguinis sui: hæc *esto* lex puerperæ a
mare aut a fœmina.
8 Quòd si non [d] assequatur manus ejus quã-
tum satis est pro parva pecude, tum accipito
duos turtures aut duos pullos columbæ, unũ
in holocaustum & alterum in peccatum: &
expiationem faciet pro ea sacerdos, sic
munda erit.

2 *Secundum dies*] ut septiduum immunda est ex purgatione sua menstrua, infrà 15. 19. ita a puerperio immunda esto.

4 *In sanguinis purg.*] quo tempore non amplius ab hominum consortio, sed a rebus sacris abstinebat: sanguis enim μετωνυμικῶς pro impuritate ex eo accipitur.

b Heb. *sanguinibus purgationis hypallage, & sic deinceps.*

5 *Secundum imp.*] id est, eadem impuritatis lege, ut suprà ver. 2.

c Heb. *filium anni sui.*

7 *Profluvio*] impuritate, quam ex profluvio contraxerat.

d Heb. *inveniat manus ejus sufficientiam parvæ pecudis ut suprà 5. 7.*

a Heb. *Separationis languoris ejus.* *Separatur*] a reliquis hominibus tanquam immunda, ibidem. 3 *Octavo*] etsi lex circumcisionis diu antè lata fuit, videtur tamen Deus hoc consilio in diem octavum illam rejecisse, propter septiduum quo impura est mater, & impurat partum.

CAPUT XIII.

De signis ad lepram: de lepra hominum per se, aut ex ulcere, aut ex adustione: de porrigine, varo & calvitie: de leprosi separatione: de lepra rerum lanearum, linearum, & pellicearum, atque ratione qua de his omnibus sacerdotes erant cognituri.

1 PRÆTEREA allocutus est Jehova
Moschen & Aharonem, dicendo:
2 Homo cùm erit in cute carnis ejus
tumor aut abscessus aut phlyzacium, quo-
rum aliquid erit in cute carnis ejus *vergens*
ad plagam lepræ: omnino adducitor ad A-
haronem sacerdotem, aut ad unum e filiis
ejus sacerdotibus.
3 Cumq; inspexerit sacerdos ipse plagam il-
lam in cute carnis ejus, si pilus in plaga illa
mutatus fuerit in album, & species illius pla-
gæ profundior fuerit cute carnis ejus, plaga
lepræ est: cùm ergo eam inspexerit sacer-
dos, [a] immundum illum pronunciato:
4 Quòd si phlyzacium album erit in cute
carnis illius, & profundior non erit species
ejus ipsa cute, neque pilus ejus mutatus erit
in album: tum recludito sacerdos plaga illa
affectum septem diebus.
5 Posteà inspicito idem sacerdos die septi-
mo, si ecce plaga illa constiterit [b] judicio e-
jus, nec diffuderit se plaga illa in ipsam cu-
tem: tunc recludito eum ipse sacerdos sep-
tem diebus secundò.
6 Deinde inspicito eam idem sacerdos die
septimo secundò, si ecce contracta est plaga
illa, neque diffudit se plaga illa in ipsam cu-
tem: tum [c] mundum pronunciato eum sa-
cerdos, abscessus est, postquam laverit ve-
stimenta sua, mundus esto.
7 Sin autem [d] omnino diffuderit se abscessus
ille in cutem ejus, postquam ostensus fuerit
sacerdoti ipsi ad purgationem sui, & osten-
sus fuerit secundò sacerdoti:
8 Cùm inspiciet ipse sacerdos, si ecce diffu-
dit

a Heb. *impurato illum, & sic deinceps.*

b Heb. *in oculis ejus: nam pro specie cùm accipitur singulare est, ut infrà ver. 55.*

c Heb. *mundato, & sic deinceps.*

d Heb. *diffundendo diffuderit se.*

dit se abscessus ille in cutem ejus, tunc pro-
nunciato illum immundum sacerdos ipse,
lepra est.
9 Plaga lepræ si erit in homine, adducitor
ille ad aliquem sacerdotem:
10 Quæ cùm inspexerit sacerdos ille, si ecce
tumor albus est in cute & ipsa mutavit pi-
lum in album, etiam si *aliqua* sanitas carnis
vivæ *sit* in tumore illo:
11 Lepra inveterata est in cute carnis ejus,
ideò immundũ pronunciato eum sacerdos
ille: ne recludito eum, immundus enim est.
12 Quòd si [e] omnino efflorescet illa lepra in
cute ejus, tegetque illa lepra totam cutem
[f] plaga *affecti* a capite ejus usque ad pedes
ejus, [g] quacunq; inspicient oculi sacerdotis,
13 Postquam inspexerit sacerdos ipse, si ecce
texit lepra illa totam carnẽ ejus, tum mun-
dum declarato plaga illa *affectum*: cùm tota
mutata est in albam, mundus est.
14 Sed qua die apparebit in ea caro viva, im-
munda erit.
15 Cùm itaque inspexerit ille sacerdos car-
nem istam vivam, immundum pronunciato
illum: caro illa viva immunda est, lepra est.
16 At cùm versa fuerit caro illa viva & muta-
ta in albam, tum venito ad sacerdotem.
17 Cumque inspiciet eum sacerdos ipse, si ec-
ce versa fuerit plaga illa in albam, tum pro-
nunciato mundum sacerdos illum plaga *af-
fectum*, mundus est.
18 Item caro, cùm fuerit in ipsa cute ejus
ulcus, si sanata est,
19 Deinde oboritur in loco ipsius ulceris tu-
mor albus, aut phlyzacium album subrubi-
dum, tum ostenditor sacerdoti:
20 Cumq; inspiciet sacerdos ille, si ecce spe-
cies ejus *est* depressior ipsa cute & pilus ejus
mutatus in album, tum immundum pronun-
ciato eum sacerdos, plaga lepræ est, ulcere
effloruit.
21 Quòd si cùm inspiciet eam sacerdos, ecce
non *est* in ea pilus albus, neque depressior
est ipsa cute, sed est contracta, tunc recludi-
to eum sacerdos septem diebus.
22 Postea si omnino diffuderit se per ipsam
cutem, tum sacerdos pronunciato eum im-
mundum, plaga est.
23 Sin autem in loco suo constiterit phlyza-
cium illud, nec se diffuderit, cicatrix illius
ulceris est: ideò mundum pronunciato eum
sacerdos.
24 Item caro, cùm fuerit in cute ejus adu-
stio ignis, si erit [h] pars sanata ab illa adustio-
ne, phlyzacium album subrubidum, aut al-
bum *tantùm*,
25 Cùm inspiciet eam sacerdos, si ecce mu-
tatus est pilus in album in ipso phlyzacio &
species ejus est profundior ipsa cute, lepra
est, adustione effloruit, quapropter immun-
dum pronunciato eum sacerdos, plaga le-
præ est.
26 Quòd si cùm aspiciet eam sacerdos, ecce
non erit in phlyzacio pilus albus, neque
depressior erit ipsa cute, sed ipsa contracta
erit, tunc recludtio eum sacerdos septem
diebus.
27 Deinde aspiciente eam sacerdote eodem
die septimo, si omnino se diffuderit per ip-
sam cutem, tum sacerdos pronunciato eum
immundum, plaga lepræ est.
28 Sin autem in loco suo constiterit phlyza-
cium illud, nec diffuderit se per ipsam cu-
tem, sed illud contractum fuerit, tumor il-
lius adustionis est: quapropter mũdum pro-
nunciato eum sacerdos, nam cicatrix illius
adustionis est.
29 Item cùm in viro aut muliere erit plaga,
in capite vel in barba,
30 Inspiciente sacerdote plagam illam, si ec-
ce species ejus profundior *est* ipsa cute, &
in ea *est* pilus fulvus tenuis: tum immundum
pronunciato eum sacerdos, porrigo est, le-
pra capitis aut barbæ est.
31 Inspiciente verò sacerdote plagam illam
porriginis, si ecce species ejus profundior
non *erit* ipsa cute, & pilus nigricans non *erit*
in ea: tum recludito sacerdos *affectum* plaga
porriginis septem diebus.
32 Deinde inspiciente sacerdote plagam il-
lam die septimo, si ecce non diffudit se por-
rigo illa, neque factus est in ea pilus fulvus,
neque species ipsa porriginis profundior *est*
ipsa cute,
33 Tunc radito se, porriginem verò ipsam ne
radito: & recludito sacerdos porrigine illa
affectum septem diebus secundò.
34 Inspiciẽte autem sacerdote porriginem il-
lam die septimo, si ecce non diffudit se por-
rigo illa per ipsam cutem, & species ejus
non *est* profundior ipsa cute: tunc mundum
pronunciato eum sacerdos, & cùm laverit
vestimenta sua, mundus erit.
35 Sin omnino diffudit se porrigo illa per ip-
sam cutem, post mundationem ejus,
36 Tunc inspiciente eum sacerdote, si ecce
diffudit se porrigo illa per ipsam cutem: ne
inquirito sacerdos de pilo illo fulvo, immũ-
dus est.
37 Quòd si [i] judicio ejus constitit porrigo il-
la, & pilus nigricans effloruit in ea, sanata
est porrigo illa, mundus est: quapropter
mundum pronunciato sacerdos.
38 Item cùm erunt in cute carnis viri aut
mulieris phlyzacia, phlyzacia alba:
39 Tunc inspicito sacerdos, si ecce in cute
carnis eorum phlyzacia erunt contracta al-
ba: varus est qui effloruit in ipsa cute, mun-
dus est.
40 Item cùm alicujus caput glabrum fiet,
calvus est, mundus est.
41 Etsi *tantùm* ex parte faciei ejus glabrescet
caput ejus, recalvaster est, mundus est.
42 Cùm autem erit in ipso loco calvo aut in
recalvo plaga alba subrubida, lepra efflore-
scens est in loco calvo aut recalvo ejus.
43 Quare inspiciente eum sacerdote, si ecce
tumor illius plagæ albus subrubidus *erit* in
loco calvo aut recalvo ejus, secundum spe-
ciem lepræ cutis carnis,
44 Homo leprosus est, immundus est: [k] omni-
no immundum pronunciato eum sacerdos,
in capite ejus est lepra ejus.
45 Leprosi autem in quo plaga ista est,
vestimenta sunto scissa, & caput ejus esto
retectum, & [l] mystacem obvelato, & immũ-
dus immundus clamato.
46 Omnibus diebus quibus ea plaga in ipso
fuerit, immũdus habetor, immũdus est, solus
habitato, extra castra habitatio ejus esto.

e Heb. *efflorescendo efflorescet.*
f Heb. viri *plagæ: sic ver. 13. & 17.*
g Heb. *ad omnem aspectum oculorum sacerdotis.*
14 *In ea*] id est, in plaga conspicietur viva caro intermixta illi carni quæ mutata fuerat in album: nam varietas colorum indicium est lepræ, ut contrà unus color sanitatis.
h Heb. *sanitas illius adustionis.*
i Heb. *in oculis ejus, ut suprà ver. 5.*
41 *Ex parte faciei*] a vertice ad frontem & tempora.
k Heb. *impurando impurato.*
45 *Vestimenta scissa sunto*] cùm videlicet immundus declaratus, a reliquorum consortio emittetur.
l *qui priscis Latinis dicebatur mitax.*

47 Item cùm erit in aliqua veste plaga le-
præ, in veste lanea aut in veste linea,
48 Aut in trama aut in licio lineis laneísve,
aut in pelle, aut in quovis opere pelliceo,
49 Eritque plaga illa subviridis aut subrubi-
da in aliqua veste, aut in pelle, aut in trama,
aut in licio, aut in ullo instrumẽto pelliceo,
plaga lepræ est: tum ostenditor sacerdoti.
50 Cumque inspexerit sacerdos plagam il-
lam, recludito illud *affectum* plaga septem
diebus.
51 Deinde inspiciente *eo* plagam illam die
septimo, cùm diffuderit se plaga illa in ea
veste, aut in trama, aut in licio, aut in pelle,
ad quodcunq; opus aptata sit pellis illa, le-
pra dolorifica est plaga illa, res immũda est.
52 Quamobrem comburito vestem illam, aut
tramã, aut licium e lana sive e lino, aut om-
ne illud instrumentum pelliceum in quo e-
rit plaga ista: nam lepra dolorifica est, igne
comburitor.

51 *Dolorifica*] dolore & damno eos affectura qui utentur ipsis.

53 Quòd si inspiciẽte sacerdote, ecce non dif-
fudit se plaga illa in ea veste aut in trama,
aut in licio, aut in ullo instrumento pelliceo.
54 Tunc præcipito sacerdos ut lavent id in
quo *est* plaga illa, deinde recludito id septẽ
diebus secundò.
55 Inspiciente autem sacerdote ubi ablutum
fuerit illud plaga *affectum*, si ecce non mu-
taverit plaga illa speciẽ suam, etiam si plaga
illa non diffudit se, res immunda est, igne
comburito eam: res est diminuens, [m] exte-
riore aut interiore parte ejus.

m Heb. *loco calvo & recalvo ejus: quod aliis ita accipi placet, sive res trita sit, sive nova.*

56 Quòd si inspicente sacerdote, ecce con-
tracta est plaga illa postquã id lavatum est,
tum rumpito illud ab ea veste, aut ab ea pel-
le, aut a trama, aut a licio.
57 Sin apparebit adhuc in ea veste, aut in tra-
ma, aut in licio, aut in quocunque instru-
mento pelliceo, reflorescens est *lepra*: igne
comburito illud, in quocunq; *est* plaga ista.
58 Illa autem vestis aut trama aut licium, aut
quodcunque instrumentum pelliceum, cùm
laveris, si recesserit ab eis plaga ista, tunc la-
vator secundò, & mundum erit.
59 Hæc *esto* lex plagæ lepræ, vestis laneæ aut
lineæ aut tramæ aut licii aut cujuscunque
instrumenti pellicei: ad [n] pronunciandum
illud mundum aut immundum.

n Heb. *mundandum illud, aut impurandum illud.*

Caput XIIII.

De ritu observando cùm sanatus a lepra in cœtum est recipiendus: & de lepra ædium cognoscenda & purganda.

1 Præterea allocutus est Jehova Mo-
schen, dicendo:
2 Hæc esto lex leprosi, ' die purgationis
ejus: primùm adducitor, ' sacerdotẽ versus.
3 Exibit autem sacerdos ipse extra castra:
cumque inspexerit sacerdos, si ecce sana-
ta est plaga illa lepræ a leproso,
4 Præcipito sacerdos ut accipiat *quispiam* pro
eo qui purgandus erit, duas ' aviculas vivas
mundas, & lignum cedrinum, & dibaphum
coccineum, & muscum.
5 Deinde præcipito sacerdotes ut jugulans a-
viculam unam, *sanguinem ejus fundat* in vas
testaceum super aquam vivam.

2 *Die*] quo tempore pronunciandus est purgatus.
Sacerdotem] propius, ne sacerdos cogatur procul a castris discedere.
4 *Aviculas*] sive (ut Hebræi interpretantur) passeres: nomen enim generis & speciei commune est: nos generis significationem prætulimus.

6 Aviculam verò alteram vivam accipito, li-
gnumque cedrinum, & dibaphum cocci-
neum, & muscum: & intingito illa simul cum
avicula viva in aviculæ jugulatæ sanguinem
cum aqua viva.
7 Ita aspergito eum qui purgandus erit a le-
pra septem vicibus: & pronuncians eum
mundum, dimittito aviculam vivam in su-
perficiem agri.
8 Tum qui purgandus est, abluens vestimen-
ta sua & radens totum pilum suum lavator
aqua, sic mundus erit, & postea veniet in ca-
stra: sed emaneto extra tentorium suum se-
ptem dies.
9 Et esto die septimo ut radat totum pilum
suum, caput suum & barbam suam superci-
liaq; oculorum suorum: deniq; totum pilum
suum abradito: & ablutis vestimentis suis
lavato carnem suam aqua, sic mundus erit.
10 Die autem octavo accipito duos agnos in-
tegros, & agnam unam [a] anniculam inte-
gram, & tres decimas *Ephæ* similæ *in* munus
mistæ oleo, & sextarium unum olei.

a Heb. *filiam anni sui.*

11 Sacerdos autem ille qui purgat, statuito vi-
rum istum qui purgatur, unà cum istis, co-
ram Jehova, ad ostium tentorii conventus.
12 Et acceptum sacerdos ille agnum unum
offerto in reatum simul cum illo sextario o-
lei, & agitato illa agitatione coram Jehova.
13 Deinde jugulato agnum illum in loco ubi
jugulare solet peccatum & holocaustum, in
loco sancto: nam sicut peccatum, sic reatus
ipse *est* sacerdotis, res sancta sanctarum est.
14 Tum accipiens sacerdos de illo sanguine
reatus, imponito sacerdos infimæ auriculæ
dexteræ ejus qui purgatur, & pollici manus
ejus dexteræ, ac pollici pedis ejus dexteri.
15 Similiter accipiens sacerdos de sextario
illo olei, infundito sacerdos manui [b] suæ si-
nistræ.

b Heb. *sacerdotis sic ver.26.*

16 Et intincto sacerdos digito suo dextero,
accipiens de oleo illo quod *erit in* manu sua
sinistra, aspergito de illo oleo digito suo se-
ptem vicibus coram Jehova.
17 De residuo autem illius olei quod erit in
manu sua, imponito sacerdos infimæ auri-
culæ dexteræ ejus qui purgatur, & pollici
manus ejus dexteræ, ac pollici pedis ejus
dexteri: ' super ipsum sanguinem reatus.
18 Quod autem remanserit de illo oleo quod
erit super manum sacerdotis, imponito ca-
piti ejus qui purgatur: sic expiationem fa-
ciet pro eo sacerdos coram Jehova.

17 *Super*] id est, in eadem parte, quæ prius sanguine reatus aspersa fuit: vide supra ver.14.

19 Tum parans sacerdos peccatum expia-
tionem facito pro eo qui purgatur ab im-
munditia sua, postremò autem jugulato ho-
locaustum.
20 Et offerto sacerdos holocaustum illud &
munus ejus in altari: sic cùm expiationem
fecerit pro eo sacerdos, mundus erit.
21 Quòd si ' tenuis sit, ' neque assequatur *ista*
manus ejus, tum accipito agnum unum in
reatum ad agitationem, quo expiationem
faciat *sacerdos* pro eo, & decimam *Ephæ* u-
nam similæ mistæ oleo in munus, atque sex-
tarium olei,
22 Et duos turtures aut duos pullos colum-
bæ, quæ assequi poterit manus ejus, ut sit
unum in peccatum, & alterum in holocau-
stum.

21 *Tenuis*] id est, tenui, pauper.
Neque] sic infra ver.22.30.& 32. vide supra in 5,11.

23 Quæ

23 Quæ afferto die octavo purgationis suæ sacerdoti, ad portam tentorii conventus coram Jehova.

24 Tunc accipiens sacerdos agnum reatus & sextarium olei, agitato illa sacerdos agitatione coram Jehova.

25 Deinde jugulato agnum reatus: & accipiens sacerdos de sanguine illius reatus, imponito infimæ auriculæ dexteræ ejus qui purgatur, & pollici manus ejus dexteræ, ac pollici pedis ejus dexteri.

26 De oleo quoque effundito sacerdos super manum suam sinistram.

27 Et aspergito sacerdos digito suo dextero de illo oleo quod *erit* in manu sua sinistra, septem vicibus coram Jehova.

28 Postea imponito sacerdos de illo oleo quod *erit* in manu sua, infimæ auriculæ ejus qui purgatur, & pollici manus ejus dexteræ, ac pollici pedis ejus dexteri, ' in loco sanguinis ipsius reatus.

28 *In loco sanguinis*] ut supra 17.

29 Quod autem remanserit ex illo, quod *erit* in manu sacerdotis, imponito capiti ejus qui purgatur ad expiationem faciẽdam pro eo coram Jehova.

30 Deinde parato unum ex turturibus illis aut e pullis columbæ, ex eis quæ assequi potuerit manus ejus,

31 *Ex* iis quæ assecuta fuerit manus ejus, unum in peccatum & alterum in holocaustũ, cum suo munere: sic expiationem faciet sacerdos pro eo qui purgatur coram Jehova.

32 ' Ista *esto* lex *ejus* in quo *erit* plaga lepræ, cujus manus assequi ' *illa* non potuerit in purgatione sui.

32 *Illa*] quæ primo loco mãdata sunt ad purgationem lepræ ver. 10.

33 Allocutus quoque est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:

34 Cùm perveneritis in terram Cenahhani quam ego daturus sum vobis in possessionem, & indidero plagam lepræ alicui domui regionis [c] quam possidebitis,

c Heb. *possessionis vestræ*.

35 Tunc veniens is cujus *est* domus illa, indicato alicui sacerdoti, dicendo, velut plaga apparet mihi in domo illa.

36 Et præcipito sacerdos ut expediant domum illam, antequàm veniat sacerdos ad aspiciendum plagam illam, ut non polluatur quicquid *est* in ea domo: postmodùm verò advenito sacerdos ad aspiciendum domum illam.

37 Inspiciẽs autem plagam illam, si ecce plaga illa in parietibus illius domus *constat* fossulis subviridibus aut subrubidis, quarum species *sit* depressior ipso pariete:

38 Egreditor sacerdos illa domo ad januam ipsius domus, & recludito [d] eam septem diebus.

d Heb. *domum ipsam*.

39 Posteà redito sacerdos die septimo: cumque inspiciet, si ecce diffudit se plaga illa per parietes illius domus,

40 Tunc præcipito sacerdos ut eruant lapides illos in quibus *erit* plaga ista: & projiciunto eos extra civitatem in locum immundum.

41 Domum autem nudari jubeto tectorio intrinsecus circumquaque: & effundunto pulverem illum quem detraxerint, extra civitatem in locum immundum.

42 Deinde acceptos lapides alios inducunto in locum illorum lapidum, similiter pulvere alio accepto ipsam domum inducito.

43 Quòd si rediens eadem plaga efflorescet in ista domo, postquam eruit lapides illius, & postquam detraxit *pulverem* ex ea domo, & postquam induxit:

44 Tunc adveniens sacerdos inspicito, si ecce diffuderit se plaga hæc per domum illam, lepra ' dolorifica est in ea domo, immunda est.

44 *Dolorifica*] ut supra 13. 51.

45 Quapropter destruito domum illam, lapides ejus, & ligna ejus, omnemque pulverem illius domus, & educito extra ipsam civitatem in locum immundum.

46 Qui autem ingressus fuerit domum illam [e] ullo dierum *quibus* reclusit eam, immundus esto usque ad vesperam,

e Heb. *omnibus diebus*.

47 Et qui cubaverit in ea domo, lavato vestimenta sua: similiter qui comederit in ea domo, lavato vestimenta sua.

48 Sin autem [f] omnino ingresso sacerdote & aspiciente, ecce non diffudit se plaga illa per domum illam, postquam inducta est domus illa: tunc mundam pronunciato domum illam, quia sanata est plaga.

f Heb. *ingrediendo ingresso*.

49 Itaque accipito ad expurgandum domum illam duas aviculas, item lignum cedrinum, & dibaphum coccineum, & muscum:

50 Et jugulatæ aviculæ unius *sanguinem* infundens vasi fictili super aquam vivam,

51 Accipito lignum illud cedrinũ & muscum & dibaphum coccineum, aviculamque alteram vivam, & intingito in sanguine aviculæ jugulatæ, & in aqua viva: & aspergito domum illam septem vicibus.

52 Sic cùm mundaverit domum illam sanguine illius aviculæ & aqua viva, avicula quoque altera viva, lignoque cedrino, & musco, & dibapho coccineo:

53 Dimittito alteram aviculam vivam extra civitatem in superficiem agri: & expiatione facta pro illa domo, erit munda.

54 Ista *est* lex de omni plaga lepræ, & de porrigine,

55 De lepra quoq; vestimenti, & de *lepra* domus,

56 Item de tumore, & de abscessu, & de phlyzacio:

57 Ad docendum qua die quis immundus sit, & qua die quis sit mundus: ista *est* lex cujusque lepræ.

Caput XV.

Lex de immunditia viri gonorrhœa laborantis, de eo qui proprio semine se inficit, de muliere ordinarium vel extra ordinem fluxum patiente, & de ratione purgationis illorum.

1 Item allocutus est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:

2 Alloquimini filios Jisraëlis, & edicite eis, [a] unusquisque cùm est gonorrhœa affectus a carne sua, profluvio suo immundus est.

a Heb. *vir vir*.

3 Hæc autem est immunditia ejus in profluvio ejus: *si* salivaverit ' caro ejus profluvium ejus, aut obstrinxerit se caro ejus a profluvio ejus, immunditia ejus est.

3 *Caro*] honesta pudendorum appellatio per synecdochen.

4 Omne cubile cui incubuerit gonorrhœa affectus, immundum esto: & omne instrumentum cui insederit, immundum esto.

5 Et quisquis tetigerit cubile ejus, ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.

6 Item qui insederit instrumento ulli cui insedit gonorrhœa affectus, ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usq; ad vesperam.
7 Item qui tetigerit carnem "gonorrhœa affecti, ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.
8 Item cùm despuerit gonorrhœa affectus in aliquem mundum, is ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usq; ad vesperam.
9 Item omne sedile, cui insidens vehetur gonorrhœa affectus, immundum esto.
10 Item quisquis tetigerit rem ullam quæ substrata fuerit ei, immundus esto usque ad vesperam: & qui portaverit illa, ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.
11 Item quemcunque tetigerit gonorrhœa affectus, manibus suis non immersis in aquam, is ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.
12 Item vas testaceum quod tetigerit affectus gonorrhœa, frangitor: omne verò vas ligneum immergitor in aquam.
13 Cùm autem mundabitur affectus gonorrhœa a profluvio suo, primum numerato sibi septem dies ad purgationem sui, & abluito vestimenta sua, deinde lavato carnem suam aqua viva, ut sit mundus:
14 Denique die octavo accipito sibi duos turtures aut duos pullos columbæ: veniensque coram Jehova ad portam tentorii conventus, dato illos sacerdoti:
15 Quorum parato sacerdos unum in peccatum, alterum in holocaustum: sic expiationem faciet pro eo sacerdos coram Jehova profluvio ejus.
16 ITEM quisque cùm exibit ex eo [b] concubitus semen, is lavato aqua totam carnem suam, & immūdus esto usque ad vesperam.
17 Et super quocunque panno, aut quacunq; pelle fuerit concubitus semen, id abluitor aqua, & immundum esto usque ad vesperam.
18 Mulier etiam cùm qua vir concubuit concubitus semine, ambo lavantor aqua, & immundi sunto usque ad vesperam.
19 MULIER autem cùm erit affecta profluvio, *cùm* profluvium ejus erit in carne ejus, septem dies esto in "separatione sua, & quisquis tetigerit eam, immundus esto usque ad ad vesperam.
20 Et super quodcunque cubaverit tempore separationis suæ, immundum esto: similiter cuicunque insederit, immundum esto.
21 Et quisquis tetigerit cubile ejus, ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.
22 Quisquis etiam tanget ullum instrumentum cui illa insederit, ablutis vestimentis suis lavator aqua, ac immundus esto usque ad vesperam.
23 Etiamsi illud *quod quis tanget* erit super cubile aut super instrumentum illud, cui illa insidebat cùm is tangeret illud, immundus esto usque ad vesperam.
24 Quod si [c] omnino concubuerit quis cum ea, ita ut [d] id cujus causâ separatur ea sit super ipsum, is immundus esto septem diebus: similiter omne cubile in quo cubaverit, immundum esto.
25 ITEM mulier cùm profluet profluvio sanguinis diebus multis præter tempus separationis suæ, aut cùm profluet ultra separationem suam: omnibus diebus profluvii immunditiæ suæ, sicut diebus separationis suæ esto, immunda est.
26 Omne cubile in quo cubaverit omnibus diebus profluvii sui, ut cubile separationis suæ esto ei: & omne instrumentum cui insederit immundum esto, secundum immunditiam separationis ejus.
27 Et quisquis tetigerit illa, immundus erit: quapropter ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.
28 CÙM autē mūdabitur a profluvio suo, numeratis sibi septē diebus postea mundator.
29 Itaque die octavo accipito sibi duos turtures aut duos pullos columbæ, & afferto eos sacerdoti ad portam tentorii cōventus:
30 Quorum parato sacerdos unum in peccatum & alterum in holocaustum, & expiationem facito pro ea sacerdos coram Jehova a profluvio immunditiæ ejus.
31 Sic curabitis ut se separent filii Jisraëlis ab immunditia sua, ut non moriantur in immunditia sua, cùm impuraverint tabernaculum meum quod *est* inter ipsos.
32 Ista *est* lex affecti gonorrhœa, ejusque ex quo exit cōcubitus semen, quo fit immūdus.
33 Item languentis *mulieris* in separatione sua, & cujusque profluentis profluvio suo tam maris quàm fœminæ: de viro quoque qui concubuerit cum immunda.

CAPUT XVI.

Lex de ritu anniversariæ expiationis sanctuarii, tentorii, altaris, summi sacerdotis, ac totius populi: & de universali jejunio in die expiationis celebrando.

1 QUAMOBREM allocutus est Jehova Moschen, postquam mortui sunt duo filii Aharonis: (mortui autem sunt "cùm appropinquassent ante conspectum Jehovæ)
2 Edixitq; Jehova Moschi, alloquere Aharonem fratrem tuum, ut ne ingrediatur quovis tempore in ipsum sanctuarium intra velum: ante illud operculum propitiatorium quod *est* super arcam, ut non moriatur, nam "in nube appareo super operculum illud.
3 Cum hoc ingreditor Aharon ipsum sanctuarium, cum juvenco [a] subrumo in peccatum, & ariete in holocaustum.
4 Tunicam lineam sanctam induito, & femoralia linea sunto super carnem ejus, baltheoque lineo accingitor, & cidari linea tegitor: vestes sacræ sunt, ideo lavato aqua carnem suam cùm induet eas.
5 A cœtu verò filiorū Jisraëlis accipito duos hircos e capris in peccatum, & arietem unum in holocaustum.
6 Et offerto Aharon juvencum illum peccati qui *fuerit* pro se, & [a] expiationem facito pro se & pro familia sua.
7 Deinde acceptos duos illos hircos, sistito illos coram Jehova ad portam tentorii conventus.

---

b Heb. *concubitus seminis: hypallage.*

19 *Separatione sua*] id est, segregata a reliquis hominibus, ita ut neque cōcumbant, neque versantur cum ea, neque illam attingant: ut sequentia explicant.

c Heb. *concumbendo concumbet.*

d Heb. *separatio ejus sit sup. id est, cujus causâ separatur, aut id quod natura ejicit & separat ab ea.*

25 *Sicut diebus*] id est, eadem immunditiæ lege tenetor, qua cùm ordinarium fluxum patitur: de quo ver. 19. & sequentibus.

1 *Quamobrem*] ... gressio est, qua ... spōdet Deus ad quæstionem Moschi ... positam, an infirmi & peccati cōscii ... cerdos peccati ... puli possit ... re, suprà 10.19. ... verba contextu ... cent, postquam ... tui sunt, &c.

Cùm appropinquassent] plus sibi ... rogantes quàm ... erat muneris: ... 10.1.

2 *In nube*] ... aspectabili spec... resideo, & cons... dam exhibeo ... statem meam.

a Heb. *filium* ...

6 *Expiationem* ... præscribitur ... & sequentibus.

8 *Imponito*] id est, cognoscito per sortem judicium Dei, utrum illorum sibi mactari, & utrum dimitti cum populi peccatis velit.
b *id est, capri profectione: loco in quem emissus caper profecturus erat: sic deinceps.*
9 *Parato*] ut praescribitur ver. 15. & sequentibus.
10 *Hircus verò*] de cujus ritu infrà 20. & sequentibus.
c Heb. *plenitudinem thuribuli carbonibus ignis.*
d Heb. *plenitudinem pugillorum suorū.*
12 *Comminuto*] ex massa odoramentorum: vide suprà in Exod. 30. 34.

8 Et imponito Aharon his duobus hircis sortes, sortem unam pro Jehova, sortem verò alteram pro [b] Hhazazele.
9 Tunc offerens Aharon hircum super quem ascenderit sors pro Jehova, parato illum in peccatum.
10 Hircus verò ille super quem ascenderit sors pro Hhazazele, sistitor vivus coram Jehova ad faciendum expiationem super eum: ut dimittant eum Hhazazeli in desertum.
11 Cùm autem offerens Aharon juvencum illum peccati qui *erit* pro se, expiationem faciet pro se & familia sua: jugulato juvencum illum peccati qui *erit* pro se.
12 Et acceptum [c] plenum thuribulum prunis ex ipso altari a conspectu Jehovæ, [d] plenosq; pugillos suos suffitu aromatum comminuto, inferto intra ipsum velum.
13 Et imponito suffitum illum igni coram Jehova, ut tegat nubes illa suffitus ipsum operculum propitiatorium quod *est* super testimonium, & non moriatur.
14 Postea accipiens de sanguine illius juvenci inspergito digito suo superficiem ipsius operculi propitiatorii orientem versus: ante illud operculum propitiatorium inspergito septem vicibus de illo sanguine digito suo.
15 Jugulato verò hirco illo peccati qui *erit* pro populo, inferto sanguinem ejus intra ipsum velum: & facito sanguine ejus sicut fecit sanguine illius juvenci, id est, inspergito eo ipsum operculum propitiatorium, & ante operculum propitiatorium.

16 *Pro sanctuario*] purgato eo ab immunditie, quæ a circumstantibus filiis Jisraëlis immundis inferebatur.

16 Sic expiatione facta pro sanctuario ab immunditiis filiorum Jisraëlis & a defectionibus eorum ex quibusvis peccatis eorum, similiter facito tentorio conventus, manenti apud eos inter immunditias eorum.
17 (Nullus autem homo esto in tentorio cōventus cùm ille ingredietur ad expiationem faciendam in loco sancto, usque dum egrediatur cùm expiationem faciet pro se & pro familia sua, & pro tota congregatione Jisraëlis.)
18 Et exito ad ipsum altare quod *est* coram Jehova, ut expiationem faciat pro eo, accipiensq; de sanguine illius juvenci & de sanguine illius hirci, imponito cornibus ipsis altaris circumquaque.
19 Et inspergito ipsum ex illo sanguine digito suo septem vicibus: sic mundabit ipsum, & sanctificabit ipsum ab immunditiis filiorum Jisraëlis.
20 Cúmque finem fecerit expiandi sanctuarium & tentorium conventus atque altare ipsum, admoveto hircum illum qui vivus erit.
21 Nitensque Aharon ambabus manibus suis super caput illius hirci qui vivus *erit*, confitetor super ipsum omnes iniquitates filiorum Jisraëlis, & omnes defectiones eorum ex quibusque peccatis eorum, & postquam imposuerit illa capiti istius hirci, emittito eum [e] per hominem commodum in aliquod desertum.
22 Nam portabit hircus ille super se omnes iniquitates eorum in regionem [f] inhabitabilem: quamobrem is dimissurus est hircum illum in ipsum desertum.

e Heb. *per manum hominis tempestivi vel opportuni.*
f Heb. *decisam: quæ quia non habitatur, a parte habitabili velut decisa est.*

23 Postea veniens Aharon in tentorium conventus exuito vestes lineas quas induerat cùm venturus esset in locum sanctum: & relinquito eas ibi.
24 Deinde cùm laverit carnem suam aqua in loco sancto, & induerit vestimenta sua, exiens parato holocaustum suum & holocaustum populi: & expiationem facito pro se & pro populo.
25 Adipem verò cujusque peccati adoleto in ipso altari.
26 Qui autem dimiserit hircum illum pro Hhazazele, ablutis vestimentis suis lavato carnem suam aqua, & postea ingredi poterit in castra.
27 Juvencum verò illum peccati & hircum peccati, quorum sanguis illatus fuit ad expiationem faciendam in sancto, efferto extra castra: & comburunto igne pelles eorum, & carnem eorum, fimumque eorum.
28 Qui autem combusserit ista, ablutis vestimentis suis lavato carnem suam aqua: postea demum ingredi poterit in castra.
29 Atque *hoc* esto vobis in statutum perpetuum: mense septimo, *die* decimo illius mensis affligitote animas vestras, & nullum opus facitote, indigena aut peregrinus qui peregrinatur [g] inter vos.
30 Nam isto die expiationem faciet pro vobis, ad mundandum vos: ab omnibus peccatis vestris, coram Jehova mundabimini.
31 Cessatio, requies esto vobis, qua affligatis animas vestras, statuto perpetuo.
32 Expiato autem sacerdos ille quem *Deus* unxerit & cujus [h] consecraverit ministerium ad fungendum sacerdotio loco patris sui, cùm induerit vestimenta linea, vestimenta sacra.
33 Expiato inquam sanctuarium sacrum, tentorium quoque conventus, & altare expiato: etiam sacerdotes ipsos, & totum populum hujus congregationis expiato.
34 Et esto hoc vobis in statutum perpetuum, ad expiationem faciendam pro filiis Jisraëlis ab omnibus peccatis eorum, semel quolibet anno: quod fecit Aharon, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

29 *Animas vestras*] vos ipsos, videlicet abstinendo ab omni cibo & potu, ac utendo aliis exercitamentis ad finem istum accommodis.
g Heb. *in medio vestri.*
h Heb. *impleverit manum.*

Caput XVII.

Lex de loco omnium sacrificiorum Deo soli per sacerdotem ipsius offerendorum: interdictum universale edendi sanguinis, morticini, aut discerpti: cum pœnis adversus inobsequentes.

1 Praeterea allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
2 Alloquere Aharonem & filios ejus omnesque filios Jisraëlis, & edicito eis, hoc illud *est* verbum quod præcepit Jehova, dicendo:
3 [a] Quicunque e familia Jisraëlis jugulaverit bovem aut agnum aut capram in castris, aut quisquis jugulaverit extra castra,
4 Ac non ad portam tentorii conventus adduce-

a Heb. *vir vir qui, & sic deinceps.*
3 *Jugulaverit*] oblaturus oblationem Jehovæ, ex ver. 4.

duxerit illam, [b] oblaturus oblationem Je-
hovæ, ante tabernaculum Jehovæ: "san-
guis imputator viro illi, sanguinem effudit,
quapropter excinditor vir ille e medio po-
puli sui.
5 Adducunto itaque filii Jisraëlis sacrificia
sua, "quæ sacrificant in superficie cujusvis a-
gri, adducunto inquam illa Jehovæ versus
portam tentorii conventus ad sacerdotem,
& sacrificanto sacrificia " ipsa eucharistica
Jehovæ.
6 Ut aspergat sacerdos ipse sanguinem illo-
rum super altare Jehovæ ad portam tento-
rii conventus, adoleatque illorum adipem
in odorem [c] gratum Jehovæ.
7 Neque sacrificanto deinceps sacrificia sua
[d] dæmonibus, [e] quos sectantur isti scortan-
do: statutum perpetuum hoc esto eis per ge-
nerationes eorum.
8 Quapropter eis edicito, quicunque e fami-
lia Jisraëlis aut e peregrina *gente* qui pere-
grinatur [f] inter eos, offeret holocaustū aut
aliud sacrificium,
9 Ac ad portam tentorii conventus non ad-
ducet illud, ut paret illud Jehovæ: omnino
excinditor vir ille e populis suis.
10 Et quicunque e familia Jisraëlis aut e pe-
regrina *gente* qui habitat inter eos vesce-
tur ullo sanguine, utique ponam faciem me-
am iratam contra [g] eum ipsum qui come-
derit ullum sanguinem, & excindam illum e
medio populi mei.
11 "Nam anima cujusque carnis in sanguine
est, ego verò destinavi eum pro vobis in al-
tari ad expiationem faciendam pro animis
vestris, nam sanguis is *est* qui pro anima ex-
piationem facit.
12 Idcirco edico filiis Jisraëlis, nulla anima
ex vobis comedito sanguinem: etiam pere-
grinus qui peregrinatur inter vos ne come-
dito sanguinem.
13 Et quicunque e filiis Jisraëlis aut e pere-
grina *gente* qui peregrinatur inter eos, [h] ve-
nando ceperit capturam bestiæ aut avis quę
comeditur, primùm effundito sanguinem
ejus, & tegito eum pulvere.
14 Est enim anima cujusque carnis, sanguis
ejus pro anima ejus est, ideo edico filiis Jis-
raëlis, sanguinem ullius carnis ne comedi-
tote: nam cujusque carnis anima sanguis
ejus est, comedentium eum quisque excin-
ditor.
15 [i] Quicunque autem comederit mortici-
num aut discerptum, sive indigena sive pere-
grinus, is ablutis vestimentis suis lavator a-
qua, & immundus esto usque ad vesperam,
pòst mundus erit.
16 Quòd si non abluerit illa, & carnem suam
non laverit, feret iniquitatem suam.

b Heb. *ad offerendum*.

4 *Sanguis*] perinde habetor ac si homicidium perpetrasset, hominisque innoxii sanguinem effudisset: causam vide ver. 11.

5 *Quæ sacrificant*] id est, hucusque consueverunt sacrificare ubivis locorum ante erectum tabernaculum.

Ipsa eucharistica] ac multò magis reliqua sanctiora coram Deo: sic enim profitentur ipsi Jisraëlitæ Jehoschu. 22.26.

c Heb. *quietis*.

d Heb. *horrentibus, vel horrificis, quia horridi sunt & horrorem iis incutiunt quibus apparent*.

e Heb. *post quos ipsi scortantur, videlicet Aegyptii & gentes*.

f Heb. *in medio eorum, sic deinceps*.

g Heb. *animam quæ*.

11 *Nam anima*] Interdicti causæ duæ: prior, quòd sanguis sedes sit animæ: posterior, quod eum sibi reservat Deus, ut eo fiat expiatio pro animis offerentium, ac si anima pro anima dederetur noxæ. His rudimentis apud veterem populum Christus adumbratus est.

h Heb. *venatus fuerit venationem bestiæ*.

i Heb. *omnis unam animam quæ, &c.*

Caput XVIII.

Interdicta ab omni incestu, digamia, adulterio, vaga portentosaque libidine, cum gravi comminatione.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, di-
cendo,
2 Alloquere filios Jisraëlis, & edicito eis,
ego *sum* Jehova Deus vester.
3 Secundum opera terræ Ægypti in qua ha-
bitastis ne facite: similiter secundum opera
terræ Cenahhanæi, in quam duco vos, ne
facite, & in statutis eorum ne ambulate.
4 *Sed* judicia mea exercetote, & statuta mea
observatote ambulando in eis: ego *sum* Je-
hova Deus vester.
5 Cùm observaveritis statuta mea & judicia
mea, homo ille qui fecerit ea, utique vivet
per ea: ego *sum* Jehova.
6 [a] NEMO homo ad ullum "propinquum car-
nis suæ acceditote, ad retegendum nudita-
tem: ego *sum* Jehova.
7 Nuditatem patris tui aut nuditatem matris
tuæ ne retegito: mater tua est, ne retegito
nuditatem ejus.
8 Nuditatem uxoris patris tui ne retegito: nu-
ditas patris tui est.
9 Nuditatem sororis tuæ, " filiæ patris tui aut
filiæ matris tuæ, " cognationis domesticæ
aut exteræ cognationis, ne retegito nudita-
tem earum.
10 Nuditatē " filiæ filii tui, aut filiæ filiæ tuę, ne
retegito nuditatem earum: nam nuditas
tua sunt.
11 Nuditatem filiæ uxoris patris tui, " cogna-
tionis patris tui, " soror tua est: ne retegito
nuditatem ejus.
12 Nuditatem sororis patris tui ne retegito,
propinqua patris tui est.
13 Nuditatem sororis matris tuæ ne retegito,
nam propinqua matris tuæ est.
14 Nuditatē fratris patris tui ne retegito: ad
uxorem ejus ne appropinquato, amita tua
est.
15 Nuditatem nurus tuæ ne retegito: uxor fi-
lii tui est, ne retegito nuditatem ejus.
16 Nuditatem uxoris fratris tui ne retegito,
nuditas fratris tui est.
17 Nuditatem mulieris & filiæ ejus ne rete-
gito: " filiam filii ejus, aut filiam filię ejus ne
accipito ad retigendam nuditatem ejus,
proximę ejus sunt, scelus est.
18 "ITEM [b] mulierem *unam* ad alteram ne as-
sumito, angendo *hanc* retigendo turpitudi-
nem illius *ducta* super hanc in vita ejus.
19 "ITEM ad mulierem " in separatione im-
munditiei suæ ne accedito, retegendo nu-
ditatem ejus.
20 "ITEM cum uxore proximi tui ne com-
mittito ut concumbas ad semen, polluendo
te cum ea.
21 ITEM de semine tuo ne permittito tradu-
cendum "Moleco, ut non profanes nomen
Dei tui: ego *sum* Jehova.
22 Cum mare ne concubito concubitu muli-
ebri: abominatio est.
23 ITEM cum ulla bestia ne committito ut
concumbas, polluendo *te* cum ea: mulier
quoq; ne consistito coram bestia ut incubet
sibi, " confusio est.
24 Ne polluite vos ullo horum, quia omnibus
his pollutæ sunt gentes istæ quas ego ejicio
a facie vestra:

a Heb. *homo homo*.

6 *Propinquum*] ex iis videlicet qui infrà aut speciatim nominantur usque ad ver. 17. aut ex illorū comparatione per analogiam intelliguntur.

9 *Filiæ patris*] sororis tuæ etiam ex altero parente tantum.

Cognationis domest.] domesticæ cognationis sunt liberi ex eodem patre, exteræ verò, ex altero patre nati: nam liberi patris familiā sequūtur.

10 *Filiæ fil.*] i. neptis ex filio vel filia.

11 *Cognationis*] i. per matris suæ nuptias, patris tui cognata facta est: Ex variis bujus legis interpretationibus hæc videtur simplicitati, ordini, & verbis accommodatissima.

Soror tua] ex affinitatis jure, ut ver. 8. 14. 15. 16.

17 *Filiam filii*] liberos privigni aut privignæ tuæ: tanta est vis affinitatis ex lege Dei, & matrimonii commendatio. Hactenus leges naturales sanguinis, quarum gradus ponuntur duo, consanguinitas & affinitas.

18 *Item*] Lex naturalis matrimonii ad omnes personas pertinens, Gen. 2.24.

b Heb. *mulierem ad sororem suam, sed ita passim hæ voces accipiuntur, ut Gen. 26. 31. Exod. 26. 3. &c. Jechezkel. 1. 9. & 23. & 3. 13. Joel. 2. 8. Nos verò hic ita accipimus: primum, quia suprà ver. 16. connubium cum sorore uxoris prohibetur* ἀναλογικῶς: *secundò quia hæ caluliter nisi coactè & obscurè accommodari non possunt, cùm uni proprio nomine uxores digamorum angentes æmulas scripturæ voces 1. Schemuel. 1. 6. tertiò nusquam in lege disertè interdiceretur digamia nisi Regi, Deut. 17. 16. postremò fidelissimi sunt interpretes Christus Mat. 19. 5. & 6. Apostolus 1. Cor. 6. 16. & 7. & Chaldæus Paraphrastes in Ruth. 4.6.*

19 *Item*] lex ceremonialis.

In separatione] ejus immunditia laboris promiscuè de nefariis

separata est, sup. 15.25 20 *Item*] lex de adulterio, deinde
sceleribus. 21 *Moleco*] idolo Hhammonitarum, quod etiam dicitur Milcom
1. Reg. 11. 5. & 11. in hujus honorem parentes igne filios suos transmittebant, 2.
Reg. 23. 11. 23 *Confusio*] divinæ ordinationis perturbatio, & facinus confusione dignum

25 Und-

25 *Iniquitatem ejus*] id est, incolarum: metonymia.

c Heb. *ante vos est, ut ver.28. sic Gen.20.15.*

25 Unde polluta est terra, & iniquitatem e-
jus ego visito adversus eam, ita ut evomitu-
ra sit terra habitatores suos.
26 Sed vos observate statuta mea & judicia
mea, neque facitote *ullam* ex omnibus istis
abominationibus, indigena aut peregrinus
qui peregrinatur inter vos.
27 (Nam omnes abominationes istas fecerũt
homines istius terræ, quæ [c] vobis exposita
est, unde polluta est ipsa terra)
28 Ut non evomat eadem terra vos cùm pol-
lueritis eam, quemadmodum evomuerit
gentem illam quæ vobis est exposita.
29 Nam quisquis fecerit *aliquam* ex omnibus
abominationibus istis, utique excindentur
animæ quæ illud fecerint e medio populi sui.
30 Observate igitur observationem meam, ut
non faciatis ex istis institutis abominandis
quæ facta fuerunt ante vos, neque polluatis
vos illis: ego *sum* Jehova Deus vester.

Propinqui ex consanguinitatis aut affinitatis jure.

Consanguinei.	3 *Patruus, amita, ver.12.& 20.19.* 4 *agnatus vel agnata, ex analogia sequent.*	2 *Pater, mater, ver.7.*	3 *Avunculus, matertera, ver.13.* 4 *cognatus, cognata.*
Affines.	4 *Patrui uxor, amitæ vir, ver.14.& 20.20.*	3 *vitricus, noverca, ver.8.& 20.11.* 3 *socer, socrus, ver.15.& 20.12.*	4 *avunculi uxor, materteræ vir ex analogia patrui.*
		Ascendentes	
Consanguinei.	2 *frater, soror, ver.9.& 20.17.*	*Collate* ⊖ *rales*	
Affines.	3 *levir, fratria, ver.16.& 20.21.*		3 *viri uxorisve frater aut soror, ver.16.& 20.21.* 4 *vitrici, novercæ filius filiave, ver.11.*
		Descendentes	
Consanguinei.	2 *filius, filia, ver. 7. nepos, neptis, ver.10.*		
Affines.	3 *gener, nurus, ver.15.& 20.12.*		3 *privignus, privigna, ver. 8.& 17.& 20.14.* 4 *horum filius aut filia, ver.17.*

Ex horum comparatione tres regulæ nascuntur:
1 *Collateralium inter se conjugia ad quartum usque gradum prohiberi: ascendentium verò* ὀρθογράμμως *vel descendentium ipso naturæ ordine impediri, ac proinde opus non fuisse ut prohiberentur.*
2 *Eosdem gradus ascendentium ac descendentium per analogiam prohiberi.*
3 *Iisdem gradibus viro ac mulieri per analogiam interdici.*

Caput XIX.

Lex de sanctificatione nostri: cujus partes sunt reverentia Dei & parentum, officia in proximos, simplicitas & puritas nostra in corpore, habitu, & actionibus, & rerum contrariarum aversatio: quibus adjuncta sunt gratus animus erga Deum, abstinentia ab omni malo idololatrarum & a specie mali, scortationis præstigiarumque detestatio, Dei seniorumque honor, charitas erga exteros, & in omnes justitia.

4 *Ne convertite*] id est, Deo relicto illa ne sectemini.
Idola] a vanitate denominata Hebræis, quia idolum nihil est, 1.Cor.8.
Deos fusiles] vide Exod.34.17.
a Heb. *fusura,*
5 *Pro voluntate*] nam cõceptiva sunt, ac non imperata: vide suprà cap.7.
b Heb. *comedendo comedetur.*

1 PRAETEREA allocutus est Jehova Mo-
schen, dicendo:
2 Alloquere totum cœtum filiorum Jis-
raëlis & edicito eis: sancti estote, quia san-
ctus *sum*, ego Jehova Deus vester.
3 Quisq; matrem suam & patrem suum time-
te, & sabbatha mea servate: ego *sum* Jeho-
va Deus vester.
4 Ne convertite vos ad idola, & Deos [a] fu-
siles ne facitote vobis: ego *sum* Jehova
Deus vester.
5 Cùm autem sacrificabitis sacrificium eu-
charisticum Jehovæ, pro voluntate quidem
vestra sacrificabitis illud:
6 *Sed* quo die sacrificabitis illud comeditor
& postridie, quod autem remanserit usque
ad diem tertium igne comburitor.
7 Quòd si ejus [b] quicquam comedetur die
tertio, res abominanda est, non erit acce-
ptum.
8 Ideo [c] comedentium *quisque* iniquitatem
suam ferto, quia rem sanctam Jehovæ profa-
navit: utique excindetur anima illa e popu-
lis suis.
9 Item cùm metetis messem terræ vestræ, [d] ne
prorsus demetito latus agri tui: spicilegium
messis tuæ ne [e] facito.
10 Similiter vineam tuam ne racemato, & de-
ciduos acinos vineæ tuæ ne relegito: ipsi
pauperi & peregrino relinquito ista, ego
sum Jehova Deus vester.
11 Ne furamini, & ne mentimini, neq; falla-
cia utimini ullus in proximum suum.
12 Item ne jurate per nomen meum ad falla-
ciam ullam: sic profanaveris nomen Dei
tui, ego *sum* Jehova.
13 Ne fraudem facito proximo tuo, neq; ra-
pito: ne pernoctato [f] merces mercenarii a-
pud te usque mane.
14 Ne maledicito surdo, & ante cæcum ne
ponito offendiculum: sed timeto a Deo tuo,
ego *sum* Jehova.
15 Ne exerceto perversitatem in ullo judicio:
ne accipito [g] personam tenuis, neque hono-
rem exhibeto personæ magni: [h] justè judi-
cato proximum tuum.
16 Ne ambulato *cum* detractione per popu-
los tuos, ne instato contra sanguinem proxi-
mi tui: ego *sum* Jehova.
17 Ne odio habeto fratrem tuum in corde
tuo: [i] liberè corripito proximum tuum, ne-
que ferto in eo peccatum.

c Heb. *comedentes iniquitatem suam ferto: Syllepsis numeri.*
d Heb. *ne absolvito latus agri tui metere.*
e Heb. *legito.*
f Heb. *opus: metonymia.*
g Heb. *vultum: synecdoche, ut in sequentibus.*
h Heb. *injustitia.*
i Heb. *corripiendo corripito.*
17 *Neque ferto*] ne dissimulato in eo ullum peccatum quod non corripias.

18 Ne ulciscitor, neque *iram* asservato in po-
pulares tuos: sed diligito proximum tuum si-
cut te, ego *sum* Jehova.
19 Statuta mea observatote: [k] jumentorum
tuorum ne sinito coire duo genera, in agro
tuo ne serito duo seminum genera, & vesti-
mentum duorum generum variè commixtũ
ne [l] obtegito te.
20 Item cùm quis cubaverit cum muliere se-
minis concubitu, quamvis illa sit ancilla de-
specta cuique, quæ [m] omnino non redimi-
tur, aut libertas non datur ei: flagellatio
[n] adhibetor, ne morte afficiuntor, quia non
fuit ' libertate donata.
21 Præterea afferto *vir* reatum suum Jeho-
væ, ad portam tentorii conventus, arietem
reatus.
22 Et expiationem facito pro eo sacerdos il-
lo ariete reatus coram Jehova, pro peccato
ejus quo peccavit, & condonabitur ei *libe-
rando eum* a peccato ejus quo peccavit.
23 Item cùm veneritis in istam terram & plã-
taveritis quamvis arborem esculenti *fru-
ctus*, [o] omnino putate præputium ejus *id est*
fructum ejus, tribus annis sunto vobis præ-
putiatæ, [p] nihil earum comeditor.
24 Anno verò quarto esto omnis fructus ejus,
' sancta res laudationum Jehovæ:
25 (Anno demum quinto comedetis fructum
ejus) ut augeat vobis proventum ejus: ego
sum Jehova Deus vester.
26 Ne comeditote quicquam cum sanguine,
ne utimini conjectationibus, [q] neque præ-
stigiis.
27 Ne circumcidite *pilos ad* latus capitis ve-
stri: neque corrumpito latus barbæ tuæ.
28 Neque cæsuram pro ullo [r] mortuo indito-
te carni vestræ, & inscriptionem stigmatis
ne imponitote vobis: ego *sum* Jehova.
29 Ne profanato filiam tuam [f] prostituendo
eam: ut non scortetur ' terra illa, & implea-
tur illa terra scelere.
30 Sabbatha mea observatote, & sanctuariũ
meum reveremini: ego *sum* Jehova.
31 ' Ne vos convertite ad pythones & ario-
los, ne consulitote polluendo vos eis: ego
sum Jehova Deus vester.
32 Coram ' canitie assurgito, & honorem ha-
beto faciei senis: & timeto a Deo tuo, ego
sum Jehova.
33 Item si peregrinatur apud te peregrinus in
terra vestra, ne injuria afficite illum.
34 Tanquam indigena ex vobis, esto vobis
quisque peregrinus qui peregrinatur apud
vos, & diligito eum sicut te: quia peregrini
fuistis in terra Ægypti, ego *sum* Jehova
Deus vester.
35 Ne exercetote perversitatem in ullo [t] mu-
nere, ' in dimensione, in pondere, aut in
' mensura.
36 Trutinæ [v] justæ, [x] pondera justa, Epha ju-
stum, & hin justus sunto vobis: ego *sum* Je-
hova Deus vester, qui eduxi vos e terra Æ-
gypti.
37 Observate itaque omnia statuta mea, om-
niaque judicia mea, & facite ea: ego *sum*
Jehova.

k Heb. *jumentum tuum ne sinito coire duobus generibus: & sic sequentia.*

l Heb. *ascẽdito super te.*

m Heb. *redimendo non redimitur.*

n Heb. *esto.*

20 *Libertate donata*] nam de libera lex est Exod. 22, 16.

o Heb. *putando putate.*

p Heb. *ne comeditor.*

24 *Sancta res laudationum*] id est, Deo offeruntor in signum gratiarum actionis.

q Heb. *vel neque ex nubibus conjicite, vel ne temporis observationi plus æquo tribuite.*

r Heb. *anima, ut infrà 21. 1. metonymia.*

f Heb. *faciendo ut ipsa scortetur.*

29 *Terra illa*] populus illius exemplo tuo: metonymia.

31 *Ne vos convertite*] ut suprà ver. 4.

32 *Canitie*] cano homine, Synecdoche.

t Heb. *judicio, id est, officio ex lege præscripto.*

35 *Dimensione*] mensuris quibus dimetiuntur spatia.

Mensura] qua res aridæ aut liquidæ capiũtur, & de quantitate earum judicatur.

v Heb. *justitiæ, & sic deinceps.*

x Heb. *lapides: metonymia.*

CAPUT XX.

In transgressores legum quæ superioribus 2. cap. continentur, statuuntur pœnæ, & sanctificationis mandatum renovatur.

1 PRÆTEREA allocutus est Jehova Mo-
schen, dicendo:
2 Item filiis Jisraëlis edicito, quisquis e
filiis Jisraëlis aut e peregrina gente qui per-
egrinatur in Jisraële, dediderit de semine
suo Moleco, [a] omnino morte afficitor: po-
pulus ipse terræ obruunto eum lapidibus:
3 ' Aut ego opponens iratam faciem meam
viro illi ' excindam illum e medio populi
sui, quia de semine suo dedidit Moleco, ut
' pollueret sanctuarium meum, & ut profa-
naret nomen sanctum meum.
4 Quòd si ' [b] omnino occultaverint populus
illius terræ a viro isto, cùm dedidit de se-
mine suo Moleco, ut non afficerent eum
morte:
5 Tunc opponam ego iratam faciem meam
viro illi & ' familiæ ejus, & excindam eum,
omnesque qui [c] scortando sectantur ipsum
ut scortentur sectantes Molecum, e medio
populi sui.
6 De anima item quæ ‖ converterit se ad Py-
thones & ad ariolos ut scortando sectetur
eos: utique opponens iratam faciem meam
animæ illi, excindam illam e medio populi
sui.
7 Itaque sanctificate vos, & estote sancti, quia
ego Jehova *sum* Deus vester.
8 Et observate statuta mea, & facite illa: ego
Jehova *sum* sanctificator vester.
9 ' Nam ' ‖ quicunque maledixerit patri suo
aut matri suæ, omnino morte afficitor: pa-
tri suo aut matri suæ maledixit, [d] cædis suæ
causa *est* in ipso.
10 ‖ Similiter vir qui adulterabit cum uxore
alicujus, quia adulteravit uxorem proximi
sui, omnino morte plectitor adulter ipse &
adultera.
11 ‖ Item is qui cubaverit cum uxore patris
sui, nuditatem patris sui retexerit, omnino
morte afficiuntor ambo, cædis ipsorum cau-
sa *est* in ipsis.
12 ‖ Item is qui cubaverit cum nuru sua, om-
nino morte afficiuntor ambo: ' confusio-
nem fecerunt, cædis ipsorum causa *est* in
ipsis.
13 ‖ Item is qui cubaverit cum mare cõcubi-
tu muliebri, rem abominandam fecerunt
ambo: omnino morte afficiuntor, cædis ip-
sorum causa *est* in ipsis.
14 ‖ Item is qui duxerit mulierem & matrem
ejus, scelus est: igne comburunto eum ' &
eas, ut non sit scelus in medio vestri.
15 ‖ Item is qui sibi arrogaverit cubare cum
jumento, omnino morte afficitor: jumen-
tum quoque ipsum occiditote.
16 ‖ Item mulier cùm accesserit ad ullum ju-
mentum ut incubet sibi, occidito mulierem
& jumentum ipsum: omnino morte afficiun-
tor, cædis ipsorum causa *est* in ipsis.
17 Item is qui accipiens sororem suam filiam
patris sui aut filiam matris suæ viderit nudi-
tatem ejus, vicissim illa viderit nuditatem
ipsius, probrum est, quapropter excindun-
tor ' in oculis [e] popularium suorum: nudita-
tem sororis suæ retexit, iniquitatem suam
ferto.

18 ‖ Item

suprà 18. 21.

a Heb. *moriendo morte afficitor: sic deinceps.*

3 *Aut ego*] si vobis non innotuit.

Excindam] judicio aliquo singulari etiam in hac vita iram meam contra illum testabor.

Pollueret] sua impuritate, ut suprà 16, 16.

4 *Omnino occultaverint*] datâ operâ dissimulaverint.

b Heb. *occultando occultaverint.*

5 *Familiæ*] populo illius terræ qui dissimulabit scelus: synecdochicè. sic accipitur familiæ nomen Jirmejæ 8. 3. Micæ 2. 3. quo etiam modo accipitur γένος Marc. 7. 26. & πατριά Act. 3. 25. & alibi passim.

c Heb. *scortando post ipsum: sic deinceps.*

‖ *suprà 19. 31.*

9 *Nam*] id est, si enim non observabitis statuta mea, neq; rationem habebitis sanctificationis qua sanctifico vos, sed ista scelera facietis quæ sequũtur, erunt quoque istæ pœnæ vobis subeundæ.

Quicunque maledixerit] sensus est, quicunque vel dicto vel factum parentum offenderit.

‖ *suprà 19. 3.*

d Heb. *sanguis ejus in eo: sic deinceps.*

‖ *suprà 18. 20.*

‖ *suprà 18. 8.*

‖ *suprà 18. 15.*

12 *Confusionem fecerunt*] vide suprà 18. 23.

‖ *suprà 18. 22.*

‖ *suprà 18. 17.*

14 *Et eas*] sic conscia sunt ambæ, vel alteram earum, videlicet quæ non connubio sed adulterio illi conjuncta est: synecdoche Hhebræis frequentissima.

‖ *suprà 18. 23.*

‖ *suprà 18. 9.*

17 *In oculis popularium*] publicè.

e Heb. *filiorum populi sui.*

18 ‖ Item is qui cubaverit cum muliere lan-
guente *e fluxu* & retegens nuditatem ejus
profluvium ejus nudaverit, ipsaque retexe-
rit profluvium sanguinis sui: quapropter ex-
cinduntor ambo e medio populi sui.
19 ‖ Item nuditatem sororis matris tuæ, aut
sororis patris tui ne retegito: quia proximū
suum nudaverit, iniquitatem suam ferunto.
20 ‖ Item quisquis cubaverit cum ʼ amita sua,
nuditatem patrui sui retexit: peccatum su-
um ferunto, sine libris moriuntor.
21 ‖ Item quisquis acceperit uxorem fratris
sui, f res exterminanda est: nuditatem fra-
tris sui retexit, sine liberis sunto.
22 ʼ Denique ‖ observate omnia statuta mea
& omnia judicia mea, & facite illa, ut non
evomat vos terra illa, ad quam ego deduco
vos ut habitetis in ea.
23 Neque ambulate in statutis istius gentis
quam ego ejecturus sum a facie vestra: quia
omnia ista fecerunt, ideo tæduit me eorum:
24 Et dixi vobis, vos hæreditariò possidete
terram eorum (nam ego daturus sum illam
vobis ut hæreditariò possideatis eam) ʼ ter-
ram affluentem lacte & melle: ego *sum* Je-
hova Deus vester, qui discrevi vos a reli-
quis populis.
25 Vos igitur discernite inter bestiam mun-
dam & immundam, & inter avem immun-
dam & mundam: neq; abominandas efficite
animas vestras ulla bestia, aut ulla ave, aut
ullo quod premit terram, quæ discrevi vobis
ut immunda habeatis.
26 Et estote mihi sancti, quia sanctus ego *sum*
Jehova: qui discrevi vos a reliquis populis
ut sitis mei.
27 Sed viri aut mulieres, si erit ex eis ʼ pytho
aut ariolus, omnino morte afficiuntor: lapi-
dibus obruunto eos, cædis eorum causa *est*
in eis.

‖ *suprà* 18.19.
‖ *suprà* 18.12. & 13
‖ *suprà* 18.14.
20 *Amita*] patrui uxore, ut sequentia ostendunt.
‖ *suprà* 18.16.
f Heb. *separatio est, id est, res separatione digna.*
22 *Denique*] concludit ab exhortatione, ut suprà 18. 26.
‖ *suprà* 18.26.
24 *Terram affl.*] ut Exod. 3.8. hyperbole.
26 *Pytho aut ar.*] qui diabolicis artibus reliquos a Dei cultu & sui sanctificatione avocant: nam de iis qui avocantur, actum est suprà ver. 6.

Caput XXI.

Leges de puritate sacerdotum a rebus externis & internis: de honore ipsis habendo: & qui ex iis apti aut inepti sint ad ministerium.

1 PRAETEREA edixit Jehova Moschi, al-
loquere ʼ sacerdotes filios Aharonis: &
dicito eis, pro a mortuo ne polluito se
ullus vestrûm in populis suis.
2 Sed pro proximo suo propinquo sibi, pro
matre sua, aut pro patre suo, aut pro filio
suo, aut pro filia sua, aut pro fratre suo,
3 Aut pro sorore sua virgine ʼ propinqua sibi,
quæ non est *juncta* viro, pro ea ʼ polluet se.
4 Ne polluito se maritus *pro aliqua* ʼ in populis
suis, ita ut ipse profanet se.
5 ʼ Ne capillos evellendo calvitium capiti
suo inducunto, neque latus barbæ suæ ra-
dunto: neque carnem suam ulla cæsura ce-
dunto.
6 Sancti sunto Deo suo, neque profananto
nomen Dei sui, quia igne absumenda Jeho-
væ, cibum Dei sui ipsi offerunt: ideoq; sunt-
to b sancti.
7 Mulierem meretricem aut ʼ profanatam
ne accipiunto, & mulierem repudiatam a
viro suo ne accipiunto: nam sanctus est eo-
rum quisque Deo suo.
8 ʼ Tu quoque *popule* sanctum habeto illum:
qui cibum Dei tui ipse offert: sanctus esto
tibi, quia sanctus *sum* ego Jehova sanctifica-
tor vester.
9 Filia autem alicujus sacerdotis cùm pro-
fanaverit se scortando, patrem suum profa-
nat, igne comburitor.
10 Sacerdos autem ille qui maximus est fra-
trum suorum, cujus capiti infusum est oleum
illud unctionis, & c consecravit ministerium
suum ut induat vestes illas, ʼ caput suum ne
retegito, & vestimenta sua ne discindito:
11 Neque ad d ulla cadavera mortui venito:
ne pro patre quidem suo aut pro matre sua
se polluito:
12 Neque e sanctuario exito, ut non profa-
net sanctuarium Dei sui: nam coronamen-
tum & oleum unctionis Dei sui super ipsum
est, ego *sum* Jehova.
13 Et quod ad eum, uxorem in virginitate e-
jus ducito.
14 Viduam, aut repudiatam, aut profanatam
meretricem, hujusmodi ne ducito: sed vir-
ginem ʼ e populis suis ducito uxorem.
15 Neque profanato semen suum in populis
suis, quia ego Jehova *sum* sanctificator e-
jus.
16 ITEM allocutus est Jehova Moschen, di-
cendo:
17 Alloquere Aharonem, dicendo: ʼ in quo-
cunque e semine tuo per generationes eo-
rum fuerit corporis vitium, ne accedito ad
offerendum cibum Dei sui.
18 Nam nullus vir in quo *est* corporis vitium,
accedere debet, vir cæcus aut claudus, aut
curtus, aut prælongus membra,
19 Aut vir in quo est fractura pedis, vel fra-
ctura manus,
20 Aut gibbosus, aut gracilis, aut in cujus o-
culis *est* suffusio, aut *in quo est* psora, aut sa-
niosa scabies, aut thlibias teste.
21 In quocunque fuerit aliquod corporis vi-
tium e semine Aharonis sacerdotis, ne ap-
propinquato ad offerendum igne absumen-
da Jehovæ: corporis vitium *est* in eo, cibum
Dei sui ut offerat ne appropinquato.
22 Cibum quidem Dei sui e ʼ rebus sanctis
sanctarum, & e rebus sanctis comedet:
23 Veruntamen ad ipsum verum ʼ ne venito,
& ad altare ne appropinquato, quia corpo-
ris vitium *est* in eo, ut non profanet sanctua-
ria mea: nam ego Jehova *sum* sanctificator
eorum.
24 Quæ retulit Mosche ad Aharonem filiosque ejus, & ad omnes filios Jisraëlis.

1 *Sacerdotes*] inferiores quidem usque ad ver. 10. summum verò sex sequentibus.
a Heb *anima, ut suprà* 19.28.
3 *Propinqua*] germana sorore: additum enim est ut hoc nomen ad agnatos & affines minimè extēdatur, ut sæpe alibi evenit.
Polluet se] intererit funeri ejus, ut ver. 1.
4 *In populis suis*] id est, quam duxit e populis suis, ut infrà ver. 14. Est autem hîc Eclipsis nominis relati.
5 *Ne capillos*] id est, in luctu modum adhibento, ut eos decet qui resurrectionem expectant: idē mandatur populo suprà 19.8.
b Heb *sanctitas.*
7 *Profanatam*] cui stuprum est illatum vi aut alio modo. 8 *Tu quoque*] apostrophe ad populum.
c Heb. *implevit manum.*
10 *Caput suum ne*] id est, nulli externo luctui vacato: vide supra 10. 6.
d Heb. *ullas animas.*
14 *E populis suis*] non externam, sed e suo genere vel saltem ex aliqua tribu.
17 *In quocunque*] tam in summo quàm inferiore sacerdote.
22 *Rebus sanctis*] sive sanctioribus, ut erant panes faciei, reatus, peccatum, sive minus sanctis, ut erant eucharistica, primitiæ, decimæ.
23 *Ne venito*] ut eos venire necesse est qui sacra faciunt.

Caput XXII.

Leges ne sacerdotes impuri res sacras comedant, & ut legitimo ritu purgentur: quibus liceat, & quibus non liceat vesci sacris, subjuncta pœna in eos qui contrà venerint: qualia sacrificia & a quibus sacerdotes accepturi sint, qua ætate apta esse incipiant, quomodo mactanda, & quando comedenda sint.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, di-
cendo:
2 Alloquere Aharonem & filios ejus, ut

[e] separent se a rebus sanctis filiorum Jisraë-
lis, ut non profanent nomen sanctũ meum:
rebus quas illi sacrificant mihi, ego *sum* Je-
hova.
3 Edicito eis, quicunque e toto semine ve-
stro per generationes vestras accesserit ad
res illas sacras, quas sanctificaverint filii Jis-
raëlis Jehovæ, dum immunditia ejus in eo
est: utique excindetur [a] ille ipse a facie mea,
ego *sum* Jehova.
4 Quisquis e semine Aharonis est leprosus
aut gonorrhœa laborans, de rebus sacris ne
comedito usque-dum mundus fuerit: simi-
liter qui tangit ullum [b] immundum a mor-
tuo, aut eum ex quo exiit [c] concubitus se-
men.
5 Aut quicunque tetigerit ullum reptile quo
quis impuratur, aut hominem quo quis im-
puratur, secundum omnem immunditiam
ejus.
6 Anima quæ tetigerit illud, immunda quo-
que esto usque ad vesperam: neque come-
dito de illis rebus sacris, nisi laverit carnem
suam aqua.
7 Postquam occubuerit Sol, mundus erit: &
posteà comedere poterit de rebus illis san-
ctis, quia cibus ejus est.
8 Morticinum aut discerptum ne comedito
ut impuretur eo: ego *sum* Jehova.
9 Sed observanto observationem meam, ut
non importent in illam *rem sanctam* pecca-
tum, ac moriantur in eo, quia profanaverint
illam: ego *sum* Jehova [e] sanctificator earum.
10 Nullus quoque [e] alienus comedito rem
sanctam: [e] inquilinus sacerdotis & mercena-
rius ne comedito rem sanctam.
11 Cùm autem sacerdos emerit quempiam
emptione pecuniæ suæ, is comedet ea: simi-
liter [d] verna ejus, isti comedent de cibo ejus.
12 Sed filia sacerdotis cùm fuerit nupta viro
alieno, ipsa de oblatione illarum rerum san-
ctarum ne comedito.
13 Filia verò sacerdotis cùm erit vidua aut re-
pudiata, si semen non sit ei, revertaturque
ad domum patris sui sicuti *erat* in adolescẽ-
tia sua, de cibo patris sui comedet: at nul-
lus alienus comedito de illo.
14 Quòd si quis comederit rem sanctam per
errorem, is addito ei quintam ejus, reddito-
que sacerdoti rem sanctam:
15 Ut non profanent res sanctas filiorum Jis-
raëlis, quas obtulerunt Jehovæ:
16 Neque sinant [e] eos ferre pœnam reatus, co-
medendo res sanctas ipsorũ, quia ego Jeho-
va *sum* sanctificator illarum.
17 Item allocutus est Jehova Moschen, di-
cendo:
18 Alloquere Aharonem filiosq; ejus & om-
nes filios Jisraëlis, ac edicito eis: quicunq;
e domo Jisraëlis aut ex peregrino [e] *qui erit*
in Jisraële obtulerit oblationem suam secũ-
dum omnia vota sua & secundum omnia
voluntaria munera sua, quæ offerunt Jehovę
in holocaustum:
19 Pro voluntate vestra, integrum marem ex
bobus ex [e] agnis aut ex capris,
20 Nullum, in quo *sit* corporis vitium, offer-
te: non enim [e] acceptum esset pro vobis.
21 Etiam cùm quis ad offerendum sacrificiũ
eucharisticum Jehovæ, [f] segregabit votivũ
aut voluntarium munus ex bubili aut ex gre-
ge, integrum esto ut sit acceptum, nullum
corporis vitium esto in eo.
22 Cæcum, aut fractum, aut mutilum, aut suf-
fusione aut psora aut saniosa scabie *affectũ*,
ne offerte hujusmodi Jehovę: & igne absu-
mendum ne imponite ex istis altari Je-
hovæ.
23 Sed bovem aut pecudem prælongam cur-
támve membra, in voluntarium quidem mu-
nus parabis eam, pro voto autem ne ac-
cipitor.
24 Compressum verò aut contusum aut a-
vulsum aut excisum ne offerte Jehovæ: & [e] in
regione vestra ne facite *illa*.
25 Et e manu [e] alienigenæ *acceptum* ne offer-
te [e] cibum Dei vestri [e] ex ullis hujusmodi:
quia [e] corruptio eorum *quę est* in eis corpo-
ris vitium *censetur* in illis, ne sunto accep-
ta vobis.
26 Præterea, allocutus est Jehovæ
Moschen, dicendo:
27 Bos aut agnus aut capra cum nata fuerit,
esto deinde septem dies [e] sub matre sua: a die
autem octavo & deinceps accepta erit in
oblationem igne absumendam Jehovæ.
28 Bovem verò aut pecudem ullam cum fœ-
tu suo, [e] ne jugulate eodem die.
29 Cumq; sacrificabitis sacrificium laudis
Jehovæ, [e] pro voluntate vestra sacrificate.
30 Die eodem comeditor: ne reliquum facite
ex eo *quicquam* usque mane, ego *sum* Jehova.
31 Observate itaque mandata mea & facite
illa: ego *sum* Jehova.
32 Neque profanate nomen sanctum meum:
[e] sed sanctificer [g] inter filios Jisraëlis, ego Je-
hova *sum* sanctificator vester:
33 Qui deduco vos e terra Ægypti, [h] ut sim
vobis in Deum: ego *sum* Jehova.

Caput XXIII.

Leges de statis solennitatibus, Paschate, festo primitiarum, festo buccinarum, die expiationum, & festo tabernaculorum.

1 Item allocutus est Jehova Moschen, di-
cendo:
2 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, so-
lennitates Jehovæ quas indicetis, convoca-
tiones sanctæ: hæ *inquam* sunto solennita-
tes meæ.
3 Sex diebus fiet opus, die verò quovis septi-
mo [e] sabbathũ cessationis convocatio sancta
esto: nullũ opus facite, sabbathũ est Jehovæ
in omnibus habitationibus vestris.
4 [e] Hæ *sunt* solennitates Jehovę, convocatio-
nes sanctæ, quas indicetis statuto tempore
suo.
5 Primo quoq; mense, *die* quarto decimo illi-
us mensis, inter [e] duas vesperas [a] Pascha est
Jehovæ.
6 Quintodecimo enim die ejusdem mensis
festum azymorum est Jehovæ: septẽ diebus
panes azymos comeditote.
7 Die horum primo convocatio sancta esto
vobis: nullum opus servile facitote.
8 Offerte autem igne absumẽda Jehovę sep-
tem diebus: die illorum septimo convocatio
sancta *esto*, nullum opus servile facitote.

9 Item

2 *Separent*] cùm ex aliqua impuritate sunt immundi, de qua ver. 4. & seq.

a Heb. *anima illa*.

b Heb. *immundum animæ*.

c Heb. *concubitus seminis: hypallage*.

9 *Sanctificator earum*] eas a profanatione vendicãs, quia oblatas mihi pro sanctis habeo.

10 *Alienus*] a genere sacerdotum, ut sunt Levitæ & Jisraëlitæ reliqui, ut infrà ver. 12.

Inquilinus] sive advena, sive civis.

d Heb. *natus domui ejus*.

16 *Eos*] qui præter legem vescentur sacris.

18 *Qui erit in Jis.*] id est, proselytus: nam infidelium oblatio nulla grata est Deo.

19 *Agnis*] id est, ovibus: synecdoche, ut infrà ver. 27.

e Heb. *ad benevolentiam, sic ver. 21.*

f Heb. *offeret ad segregandum: Hypallage.*

24 *In regione vestra*] id est, vobis nefas esto alibi offerre, quàm in loco destinato cultui meo, ut suprà 17.

25 *Alienigenæ*] qui genere & fide alienus est a vobis: nam ex peregrino proselyto oblationem licuit accipere, suprà ver. 18.

Cibum Dei] oblationem igne consumendam, ut multis locis explicatur.

Ex ullis hujusmodi] etiamsi per se apta sint ad sacrificium.

Corruptio eorum] id est, infidelitas offerentium facit ut oblationes etiam carentes vitio quasi vitiosæ reputentur & ingratæ sint: nam immundis omnia sunt immunda.

27 *Sub matre*] nam inepta sunt ad sacrificium.

28 *Ne jugulate*] sub. ad sacrificium.

29 *Pro voluntate*] quando & quæ voletis ex aptis generibus.

32 *Sed sanctificer*] id est, studium a vobis adhibeatur ut sanctitas mea integra conservetur inter filios Jisraëlis: potest etiam verti, ita ut sanctificem me inter, &c. de qua interpretatione vide suprà 10. 3.

g Heb. *in medio fi.*

h *vel existendo vobis in Deum.*

3 *Sabbathum cessationis*] ut Exod. 35. 3.

4 *Hæ sunt solennitates*] anniversariæ præter sabbathum.

5 *Duas vesperas*] Exod. 12. 6.

a *id est, transitus sacrificium eucharisticũ, memoriale transitus Angeli percussoris parcentis familiis Jisraëlitarum cùm primogenitos Ægypti occideret. Exodi. 12*

9 Item allocutus est Jehova Moschen, di-
cendo,
10 Alloquere filios Jisraëlis,& edicito eis,cùm
ingressi in terram illam quam ego daturus
sum vobis messueritis messem ejus: tunc
afferte manipulum frugum, primitias messis
vestræ ad sacerdotem.
11 Qui agitabit manipulum istum frugum co-
ram Jehova ad acceptionem vestri: postri-
die illius cessationis agitabit eum sacerdos.
12 Quo autem die agitabitis manipulum illũ
frugum : parate agnum [b] anniculum inte-
grum in holocaustum Jehovæ.
13 Et munus ejus,duas decimas *Epha* similam
mistam oleo,igne absumenda Jehovæ in o-
dorem gratum: libamen autem ejus, vini
quartam hinis.
14 Panem autem tostásve aristas, aut spicas
virentes ne comeditote usque ad illum ip-
sum diem,usq; dum attuleritis oblationem
Dei vestri: statuto perpetuo per generati-
ones vestras, in omnibus habitationibus
vestris.
15 Deinde numerate vobis ' a postero die
istius cessationis,ex quo attuleritis manipu-
lum istum frugum agitationis: septem septi-
manæ integræ sunto.
16 Usque ad posterum diem septimanæ septi-
mæ numerate quinquaginta dies,tunc offer-
te munus ' novum Jehovæ.
17 ' Ex habitationibus vestris afferte ' panes
agitationis duos, duarum decimarum *Epha*
e simila sunto, fermentati coquuntor : pri-
mitiæ *sunt* Jehovæ.
18 Offerte autem cum illo pane septem ag-
nos anniculos integros, & juvencum [c] sub-
rumum,atque arietes duos: sunto holocau-
stum pro Jehova cum munere suo & libami-
nibus suis, igne absmenda odoris grati Je-
hovæ.
19 Parate quoque hircum caprarum unum in
peccatum,& duos agnos anniculos in sacri-
ficium eucharisticum.
20 Quæ agitabit sacerdos cum pane primiti-
arum agitatione coram Jehova cum duo-
bus agnis : res sancta sunto Jehovæ pro sa-
cerdote.
21 Et indicitote eo ipso die, convocatio san-
cta esto vobis,nullum opus servile facitote:
statuto perpetuo in omnibus habitationi-
bus vestris per generationes vestras.
22 Cùm autem metetis messem terræ vestrę,
[d] ne prorsus demetito latus agri tui, & spici-
legium messis tuæ ne [e] facito: ipsi pauperi &
peregrino relinquito ista, ego *sum* Jehova
Deus vester.
23 Item allocutus est Jehova Moschen, di-
cendo :
24 Alloquere filios Jisraëlis dicendo, Mense
quoque septimo primo *die* ejus mensis esto
vobis cessatio, ' monimentum clangoris,
convocatio sancta.
25 Nullum opus servile facitote, sed offerte
igne absumenda Jehovæ.
26 Præterea allocutus est Jehova Mos-
chen,dicendo:
27 Sed quoque die decimo mensis hujus sep-
timi dies expiationum est, convocatio san-
cta esto vobis,ut ' affligatis animas vestras:
tum offerte igne absumenda Jehovæ.
28 Quare nullum opus servile facitote illo ip-
so die: quia dies expiationum est ad expi-
ationem faciendam pro vobis coram Jeho-
va Deo vestro.
29 Omnis enim anima quæ non fuerit afflicta
eo ipso die, omnino excindetur e populis
suis.
30 Et omnem animam quæ fecerit ullum o-
pus eo ipso die, omnino perdam animam
istam e medio populi sui.
31 Nullum opus facitote, statuto perpetuo
per generationes vestras in omnibus habi-
tationibus vestris.
32 Sabbathum cessationis esto vobis quo af-
fligatis animas vestras, [f] cùm nonus dies e-
jus mensis fuerit vespere : a vespera usq; ad
vesperam [g] celebrate cessationem vestram.
33 Item allocutus est Jehova Moschen, di-
cendo :
34 Alloquere filios Jisraëlis dicendo : deci-
mo quinto quoque die mensis hujus septimi
festum ' tabernaculorum ' septem diebus e-
sto Jehovæ.
35 Die primo convocatio sancta *esto*, nullum
opus servile facitote.
36 Septem diebus offerte igne absumenda
Jehovæ : præterea die octavo convocatio
sancta esto vobis,& offerte igne absumenda
Jehovæ, ' *dies* interdicti est,nullum opus ser-
vile facitote.
37 Istæ *sunt* solennitates Jehovę quas indice-
tis, convocationes sanctæ : ad offerendum
igne absumenda Jehovæ , holocaustum &
munus sacrificium & libamina, rem diei *cu-
jusque* die suo.
38 Præter sabbatha Jehovæ, & præter dona
vestra & præter omnia vota vestra, & præ-
ter omnes voluntarias oblationes vestras
quas dabitis Jehovæ.
39 Veruntamen quolibet quintodecimo die
hujus mensis septimi cùm collegeritis pro-
ventum terræ, celebrabitis festum Jehovæ
septem diebus: horum dierum primo cessa-
tio esto,itemq; die octavo cessatio esto.
40 ' Sumpti sq; pro vobis ipso die primo ' ter-
mitibus arborum ' speciosarum,spathis pal-
marum, & ramis arborum densarum ' cum
salicibus torrentis, lætamini coram Jehova
Deo vestro septem diebus.
41 Et celebrate illud festum Jehovæ septem
dies quoque anno: statuto perpetuo per ge-
nerationes vestras,quolibet mense septimo
celebrate illud.
42 In illis tabernaculis manete septem die-
bus,quisquis indigena est in Jisraële, mane-
to in istis tabernaculis :
43 Ut cognoscant generationes vestræ me
fecisse ut in tabernaculis habitarent filii Jis-
raëlis, cùm educerem eos e terra Ægypti:
ego *sum* Jehova Deus vester.
44 Ita edixit Mosche solennitates Jehovæ,fi-
liis Jisraëlis.

Caput XXIIII.

Lex de conferendo oleo in lucernas sacras, & de panibus faciei sabbatho renovandis: Lex contra blasphemos occasione blasphemi deprehensi lata,item contra homicidam,& damno afficientem proximum aut jumentum ejus.

b Heb. *filium anni sui,& sic deinceps.*

15 *A postero*] die decimosexto mensis primi,qui dies est a Paschate secundus.

16 *Novum*] id est, recentium fructuum.

17 *Ex habitationibus*] non ex frugibus exteris, sed e terra quam trado vobis possidendam.

Panes agitationis] offerendos cum agitatione coram Jehova.

c Heb. *filium bovis.*

d Heb. *ne absolvito latus in metendo,ut suprà 19.9.*

e Heb. *legito.*

24 *Monimentum clang.*] tum ut præmoneretur populus inde incipiendum esse annum civilem emptionum,venditionum, servitutis, remissionis terræ, Jubilæi, tum ut ad gratiarum actionem adduceretur propter beneficia superiore anno accepta,& abnegando peccata sua compararetur ad remissionem consequendam proximè venturo expiationis die.

27 *Affligatis*] ut suprà 16.29.

f Heb. *in nono die.*

g Heb. *cessate cessationem.*

34 *Tabernaculorū*] potius tuguriorum : nam non erant ex tabulis,pannis,aut pellibus,sed ex frondentibus arborum ramis contexta, qualia umbræ causa fieri solent : vide sub finem Nechem.8.

Septem diebus] nam octavus dies immunis erat ab ista ceremonia.

36 *Dies interdicti*] quo omni servili opere interdicebatur: sic vocatur ultimus dies Paschatis, Deuter.16.8. ex eadem ratione : quare sequentia hic & aliis locis sunt exegetica.

40 *Sumptis*] quicquid hîc Hebræi somnient de nova ceremonia,planè explicatio est mandati ceremoniæ tuguriorum : docetur enim ex qua materia paranda sint & quomodo vincienda, vide Neche.8.

Termitibus] vox Hebræa communiter quidem significat fructus : sed tamen etiam 1.Reg.19. 31.similiter accipitur pro omni re pullulante & germinante, teste etiam Jonathane Chaldæo Paraphraste.

Speciosarum] ut sunt fere omnes oleosæ: quapropter Nechem.8. pro termitibus ponunt ur frondes olivarum, myrti, & oleosarum arborum.

Cum salicibus] ex quibus vimina fiebant ad colligandos ramos.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, di-
cendo,
2 ' Præcipe filiis Jisraëlis, ut accipientes
adferant ad te oleum olivæ purum tusum
pro luminari, ad accendendum lucernas
a quotidie.
3 ' Extra velum ipsum testimonii in tentorio
conventus aptabit unamquamque illarum
' Aharon, *ut luceant* a vespere usque mane
coram Jehova quotidie: statuto perpetuo
per generationes vestras.
4 Super ipsum lychnuchum *auri* puri aptabit
lucernas illas coram Jehova quotidie.
5 ITEM accipiens similam coquito ex ea
duodecim placentas, duarum decimarum
Ephæ esto unaquæque placenta.
6 Quas disponito duobus ordinibus, senas in
ordinem quemq; super mensam puram co-
ram Jehova.
7 Et imponito cuique ordini thus purum, ut
sit ' unicuique pani in suffimentum, igne ab-
sumendum Jehovæ.
8 b Quolibet die sabbathi aptato eum *sacer-
dos* coram Jehova jugiter, *acceptum* a filiis
Jisraëlis fœdere perpetuo.
9 ' Posteà esto Aharonis & filiorum ejus, qui
comedent illum in loco sancto: quia res san-
cta sanctarum est pro eo, ' præter igne absum-
pta Jehovę, statuto perpetuo.
10 EGRESSUS autem est filius cujusdam Jis-
raëlitidis qui erat filius viri Ægyptii, ' in-
ter filios Jisraëlis: concertantibusque in
castris filio hoc Jisraëlitidis, & ' Jisraëlita
quodam,
11 c Execrans filius ille Jisraëlitidis mulieris
' nomen illud *Dei* blasphemavit, quapropter
adduxerunt illum ad Moschen (nomen au-
tem matris ejus *erat* Schelumith filia Dibri
de tribu Danis)
12 Posueruntq; eum in custodia, ut exponere-
ret eis *Mosche quid faciendum esset* d ex præ-
stituto Jehovæ.
13 Allocutus itaque est Jehova Moschen, di-
cendo:
14 Educito blasphemum istum extra castra, &
nituntor quicunque ' audiverunt manibus
suis super caput ejus: deinde lapidanto eum
totus ipse cœtus.
15 Filios verò Jisraëlis alloquitor dicendo:
quisque cùm blasphemaverit Deum suum,
omnino ferto peccatum suum.
16 Id est, qui execratur nomen Jehovæ, e om-
nino afficitor morte, omnino lapides conji-
ciunto in eum totus cœtus: tam peregrinus
quàm indigena, cùm execratus fuerit nomē
Dei, morte afficitor.
17 Item ' cùm quis ' percusserit ullam animā
hominis, omnino morte afficitor.
18 Qui autem percusserit animam jumenti,
rependito illam: animam pro anima.
19 Quòd si quis intulerit corporis vitium pro-
ximo suo, quemadmodum fecit, sic fiat ei.
20 Fractura *esto* pro fractura, oculus pro oculo,
dens pro dente: prout intulerit corporis vi-
tium homini, ita infertor ei.
21 Denique qui occiderit jumentum, repen-
dito illud, & qui occiderit hominem, morte
afficitor.
22 Jus idem esto vobis, ut peregrini, ita indi-
genæ *jus esto*: nam ego Jehova *sum* Deus
vester.
23 Quæ referente Mosche filiis Jisraëlis, edu-
xerunt blasphemum illum extra castra, &
obruerunt eum lapidibus: sic filii Jisraëlis
fecerunt quemadmodum præceperat Jeho-
va Moschi.

2 *Præcipe*] ut Exod. 27. 20.
a Heb. *jugiter, ut* Exod. 27. 20.
3 *Extra velum*] ubi Meridiē versus lychnuchus erat: Exod. 26. 35.
Aharon] aut filii mandato ejus, Exod. 27. 21.

7 *Unicuique*] duodecim fuisse acerras a duodecim principibus tribuum oblatas constat ex Num. 7. & hîc ver. 5. totidē panes præcipitur duobus ordinibus in mensa disponi, ac illis imponi thus: quare nos non panes panibus impositos, ut plerique, intelligimus, quorum summo duæ tantùm acerræ fuissent imponendę, sed singulas acerras singulis panibus.
b Heb. *in die sabbathi, in die sabbathi.*
9 *Posteà*] finita septimana, ablatis e mēsa panibus, & recentibus substitutis.
Præter igne] i. absumpto thure quod illis erat impositum.
10 *Inter filios*] sive amplexus esset Jisraëlitarū fidem, ut plerique putant: sive inter illos peregrinaretur.
Jisraëlita] ex utroq; parente.
c Heb. *defigens vel transfigens: nã blasphemus eum quodam modo transfigit in quem pronunciat blasphemiam: metaphora.*
11 *Nomen illud*] propriū Dei, quod in vanum assumi disertè Decalogō prohibetur.
d Heb. *secundū os.*
14 *Audiverunt*] blasphemantem: hoc autē supplicii genus etiam in aliis criminibus mandatur Deut. 17. 7.
e Heb. *moriendo morte afficitor, lapidando lapidanto, & sic deincept.*
17 *Cùm quis*] ab occasione repetit leges antè latas Exod. 21. 12. & sequent.
Percusserit ullam] id est, vitam percutiendo ademerit, ut Gen. 37. 21.

CAPUT XXV.

Leges de intermissione culturæ & ratione victus septimo quoque anno, de jubilæo quinquagesimo quoq; anno celebrando, & de jure venditionis, emptionis, redemptionisq; rerum & personarum pro ratione jubilæi.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen in
monte Sinai, dicendo,
2 Alloquere filios Jisraëlis, & edicito eis:
cùm ingressi fueritis in eam terram quam
ego do vobis, omnino ' quiescito terra, ' sab-
bathum est Jehovæ.
3 Sex annis seminabis agrum tuum, & sex
annis putabis vineam tuam: & colliges
proventum illius.
4 Anno verò septimo sabbathum cessationis
esto ipsi terræ, sabbathum Jehovæ: agrum
tuum ne seminato, & vineā tuam ne putato.
5 Sponte natum ex messe tua ne metito, & u-
vas a intermissæ tuæ *vineæ* ne vindemiato:
annus cessationis esto ipsi terræ.
6 Sed esto *fructus* sabbathi ipsius terræ vobis
ad comedendum: tibi & servo tuo, & ancil-
læ tuæ, mercenario etiam tuo, & inquilino
tuo qui peregrinatur apud te.
7 Jumenti etiam tui & cujusque bestiæ quæ
est in terra tua, esto totus proventus illius ad
comedendum.
8 PRAETEREA numerato tibi septem b sep-
timanas annorum, septem annos septem vi-
cibus, ita ut tempus septem septimanarum
annorum sint tibi quadraginta novem anni.
9 Tunc c facito ut ubiq; personet clangor tu-
bæ ' mense septimo die decimo ejus mensis,
die expiationum facitote ut personet tuba
in tota terra vestra.
10 Ut sanctificetis annum quinquagesimum
& promulgetis libertatem in ipsa terra om-
nibus habitatoribus ejus: Jubilæi *annus* ille
esto vobis, ut revertamini quisque ad posses-
sionem suam, & quisq; ad familiam suam re-
vertamini.
11 Jubilæi est annus d quinquagesimus, jubi-
læi annus esto vobis: ne seminate, neque
metite sponte nascentia ejus *anni*, neque
vindemiate uvas intermissarum vinearum
ejus.
12 Nam jubilæi est, sanctus esto vobis: ' ex quo-
vis agro comedetis proventum ejus.
13 Anno jubilæi isto quisque redibitis in pos-
sessionem suam.
14 Quare cùm rem venalem e vendideris pro-
ximo tuo, aut emeris e manu proximi tui, ne
fraudem facitote f alter alteri.
15 Secundum numerum annorum a Jubilæo
emito a proximo tuo: secundum numerum
annorum proventuum vendito ille tibi.
16 Pro multitudine annorum augebis preti-
um emptionis ejus, & pro paucitate annorū
minues pretium emptionis ejus: nam nu-
merum proventuum ille vendit tibi.

2 *Quiescito*] ne exercetor cultura, ut reliquis annis.
Sabbathum] cessatio culturæ terræ præcepta a Jehova.
a Heb. *separatæ tuæ, id est, a qua te separas, intermittens cultum ejus ex lege mea: sic deinceps.*
b Heb. *sabbatha, pro septimanis, synecdochicè passim in vetere & novo testamento.*
c Heb. *facies ut transeat tuba clangoris: hypallage.*
9 *Mense septimo*] a quo mense & die civilis annus incipiebat, suprà 23. 24.
d Heb. *quinquaginta annorum, id est, inter eos ultimus.*
12 *Ex quovis agro*] id est, ne quid inde asservandum deportator, sed cùm usi lubuerit, ad præsentem usum inde desumitor.
e Heb. *vendideritis: syllepsis numeri frequens.*
f Heb. *vir fratri suo.*

17 Ne

g Heb. *vir proximo suo.*

17 Ne igitur fraudem facitote [g] alter alteri: sed timeto a Deo tuo: quia ego Jehova *sum* Deus vester.

18 Quòd si feceritis statuta mea, & judicia mea observantes feceritis ea, habitabitis in ea terra securè.

19 Et terra illa edet fructum suum, quem cõedetis ad saturitatem: & habitabitis securè in ea.

20 Sin autem dicatis, quid comederemus anno illo septimo si non sumus seminaturi neque collecturi proventum nostrum?

21 At amandabo benedictionem meam vobis anno quoque sexto, ita ut proferat proventum suum in tres annos.

22 Nam seminabitis anno octavo, & comedetis de illo proventu veterem *fructum*, usque ad nonum annum, usque-dum provenerit proventus ejus, comedetis veterem.

23 Terra autem ne venditor [h] lege mancipii, mea enim *est* illa terra: nam peregrini & inquilini vos estis apud me.

24 Itaq; in tota terra possessionis vestræ, redempturæ *legem* [i] relinquite ipsi terræ.

25 Cùm facultatibus attenuatus erit frater tuus, ita ut vendat de possessione sua, tunc accedens vindex ejus qui propinquus *est* ei, redimet rem venditam a fratre suo:

26 Quòd si cui non erit vindex, sed consecuta fuerit manus ejus & invenerit quantum satis est redempturę suæ:

27 Tunc supputatis annis venditionis suę restituito quod superest viro cui vendiderat: sic revertetur in possessionem suam.

28 Sin verò non invenit manus ejus quantũ satis erit ad restituendum ei, tunc erit res ejus vendita in manu illius qui emit ipsam usque ad annum jubilæi: deinde discedito emptor in ipso jubilęo, & revertitor *qui vendiderat* in possessionem suam.

29 Item cùm quis vendet domum habitabilem *in* civitate muro *cincta*, tum esto jus redempturæ ejus usque ad complementum anni venditionis ejus: [k] anno pleno esto jus redempturæ ejus.

30 Quòd si non fuerit redempta interea dum completur ei annus integer, tunc cedito domus illa quæ *est* in civitate muro *cincta*, in [l] mancipium illi qui emit eam, per generationes illius: *non discedet in ipso jubilæo.

31 Domorum autem in villis quibus non *sunt* muri circumquaque *secundum agrum terræ fiat supputatio: redempturæ *jus* esto ipsi *venditori*, aut in jubilæo *emptor* discedito.

32 Quod autem ad civitates Levitarum, domos civitatum possessionis eorum, *jus* [m] perpetuum redempturæ esto Levitis.

33 Sed qui redimit *esto* ex Levitis, aut discedito *emptor* a vendita domo & civitate possessionis illius in jubilæo: nam domus civitatum Levitarum *sunt* possessio eorum [n] inter filios Jisraëlis.

34 Ager verò suburbanus civitatum illorum ne venditor: quia possessio perpetua est eis.

35 Item cùm *facultatibus* attenuato fratre tuo apud te * vacillabit manus ejus, tunc confirmato illum, *etiam* peregrinum aut inquilinum, ut vivat tecum.

h Heb. *in decisionem, id est, præcisa ratione redimendi aut recuperandi quod venditum est.*

i Heb. *date vel permittite.*

k Heb. *dierum sub anno: id est, tot diebus jus habet redempturæ quot requiruntur ad efficiendum annum, ut per sequens explicat.*

l Heb. *decisionem, ut suprà ver. 23.*

30 *Non discedet*] a jure quod habebat in domum emptam, sic ver. 31.

31 *Secundum agrum*] id est, ut de venditione agri mandatum est, ver. 25. & seq.

m Heb. *seculi: sic deinceps.*

n Heb. *in medio.*

35 *Vacillabit manus*] id est, non magis rem suam poterit administrare quàm vir morbo confectus uti manu potest: metaphora.

36 Ne accipito ab eo usuram aut fœnus: sed timeto a Deo tuo, ut [o] vivat frater tuus tecum.

37 Pecuniam tuam ne dato ei in usuram: nec in fœnus dato cibum tuum.

38 Ego *sum* Jehova Deus vester qui eduxi vos e terra Ægypti, ut dem vobis regionem Cenahhanæi, & sim vobis in Deum.

39 Item cùm *facultatibus* attenuatus frater tuus se vendiderit tibi [p] ne exerceto eũ servitute servili.

40 Tanquam mercenarius, tanquam inquilinus est apud te, usque ad annum jubilæi serviet apud te.

41 Tunc egredietur a te ipse & filii ejus cum eo, ut revertatur ad familiam suã, & in possessionem patrum suorum revertatur.

42 Quia servi mei sunt quos eduxi e terra Ægypti, ne venduntor venditione servili.

43 Ne dominium exerceto in eum per sævitiam, sed timeto a Deo tuo.

44 Servum autem tuum aut ancillam tuam qui *sint* tui, ex illis gentibus quæ *sunt* circa vos, ex illis acquiretis servum & ancillam.

45 E filiis quoque inquilinorum qui peregrinantur apud vos, ex eis acquiretis, & ex familia eorum qui *erunt* apud vos, quos gignent in terra vestra, cedentq; vobis in possessionem.

46 Et constituetis vos possessores illorũ, cum filiis vestris post vos, obtinendo hęreditariò possessionem *eorum*, in perpetuum eorũ servitute utemini: at in fratres vestros filios Jisraëlis, nemo in fratrem suum dominator per sævitiam.

47 Imò cùm assecuta facultates manu peregrini aut inquilini apud te, iis attenuatus erit frater tuus apud eum, adeò ut vendiderit se peregrino habitanti apud te, aut [q] indigenę e familia peregrini:

48 Postquam vendidit se, redempturæ *jus* esto ei, unus e fratribus ejus redimet eum,

49 Aut patruus ejus, aut filius patrui ejus redimet eum, aut aliquis e propinquis carnis ejus ex familia ejus redimet eum, aut si assecuta erit *facultates* manus ejus, redimet sese.

50 Supputato autem cum emptore suo ab anno quo vendidit se ei usq; ad annum jubilæi, ut sit pecunia venditionis ejus pro numero annorum, * sit *inquam* penes eum tanquam *pecunia* dierum mercenarii.

51 Si adhuc multi supersunt ex istis annis *ante jubilęum*, [r] pro numero illorum restituito redempturam suam de pecunia emptionis sui:

52 Sin autem parum superest ex illis usque ad annum jubilæi, supputando cum eo, pro numero annorum ipsius *jubilęi* restituito redempturam suam.

53 Tanquam mercenarius [s] annus esto apud eum, ne dominator in eum per sævitiam *emptor* ante oculos tuos.

54 Quòd si non redemptus fuerit *uno* ex his, attamen discedet anno jubilæi, ipse & filii eius cum eo.

55 Nam mihi *sunt* filii Jisraëlis servi, servi mei sunt quos eduxi e terra Ægypti: ego *sum* Jehova Deus vester.

o Heb. *ut vita fratris tui sit apud te.*

p Heb. *ne servito ei servitute servi.*

q Heb. *radicato: id est, qui etsi originem habet aliunde, natus tamen est & quasi radices egit in populo Dei: metaphora.*

50 *Sit inquam penes*] id est, in sui redemptione tantum deducat ratione annorum quibus servivit habita, quantum mercenarius pro ejusdem temporis mercede lucrifecisset.

r Heb. *secundum illos: sic ver. 52.*

s Heb. *anni in anno.*

Caput

Caput XXVI.

Interdicta idololatria, observationem sabbathi, & sanctuarii reverentiam imperat: amplas promissiones observantibus mandata Dei, comminationes verò transgredientibus denunciat: postremò resipiscentibus certam veniæ spem facit.

1 Ne facite vobis 'idola, & sculptile aut
statuam ne erigite vobis, neque lapidem ª figuratum ponite in terra ve-
stra ut incurvetis vos ante eum: nam ego
Jehova *sum* Deus vester.
2 Sabbatha mea observatote, & sanctuarium
meum reveremini: ego *sum* Jehova.
3 Si ambulaveritis in statutis meis, & man-
data mea servantes feceritis ea,
4 Utique dabo pluvias vestras tempore suo:
edetque terra proventum suum, & quælibet
arbor agri edet fructum suum.
5 Et attinget vobis ' tritura vindemiam, &
vindemia attinget sementem: comedetisq;
cibum vestrum ad saturitatem, & habitabi-
tis securè in terra vestra.
6 Dabo enim pacem in ea terra, ita ut cube-
tis & non *sit* qui exterreat: & faciam ut ces-
set bestia mala ex ea terra, & gladius non
transibit per terram vestram.
7 Quin potius persequemini inimicos ve-
stros, qui cadent ante vos gladio:
8 Et quini ex vobis persequentur centenos,
& centeni ex vobis persequentur myriadas,
ita cadent inimici vestri ante vos gladio.
9 Respiciensq; ad vos faciam ut fœtificetis
atque augebo vos, & stabiliam fœdus meũ
vobiscum.
10 Et comedetis vetus, ᵇ valdè vetus, & ve-
tus propter novum deprometis.
11 Et 'ponam tabernaculum meum inter vos,
neque fastidiet anima mea vos.
12 Deniq; continenter ambulabo ᶜ inter vos
ac ero vobis Deus, vos quoque eritis mihi
populus.
13 Ego *sum* Jehova Deus vester, qui eduxi
vos e terra Ægyptiorum ne essetis illis ser-
vi, & frangens lora jugi vestri feci ut ambu-
letis ᵈ erecti.
14 Quòd si non asculta bitis mihi, neq; faci-
etis omnia mandata ista.
15 Si inquam statuta mea spernetis, & si judi-
cia mea fastidiet anima vestra, & non facie-
tis omnia mandata mea, sed irritum facietis
fœdus meum.
16 Etiam ego hoc faciam vobis, efficiam in-
quam ut 'dominetur in vos terror cum 'tabe
& cum æstuante morbo, 'conficientes ocu-
los & cruciantes animum: & seminetis fru-
stra semen vestrum, comedent enim illud
inimici vestri.
17 Et opponam faciem meam iratam vobis
ut cædamini coram inimicis vestris, domi-
niumq; exerceant in vos osores vestri: & fu-
giatis etiam nemine persequente vos.
18 Quòd si ᵉ adhuc non auscultaveritis mihi,
tunc addam castigando vos 'septuplũ pro-
pter peccata vestra.
19 Frangam enim ' excellentiam roboris ve-
stri, & reddam cœlum vestrum ' tanquam
ferrum, terramq; vestram sicut æs.
20 'Deficietq; frustra virtus vestra: non enim
edet terra vestra proventum suum, & arbo-
res ipsæ terræ non edent fructum suum.
21 Quòd si ambulaveritis mecum 'temerè &
non acquieveritis ut auscultetis mihi, tunc
addam contra vos plagam septuplam secũ-
dum peccata vestra.
22 Et immittam in vos bestias agri, ut orbent
vos excindentes jumenta vestra, & diminu-
entes vos, adeò ut desolatæ reddantur viæ
vestræ.
23 Quòd si istis non erudiemini *ut redeatis* ad
me, sed ambulabitis mecum temerè.
24 Utique ambulabo etiam ego vobiscum
'temerè, & percutiam ego vos quoque sep-
tuplo propter peccata vestra.
25 Et inducam contra vos gladium ulciscen-
tem ultionem ' fœderis ita ut congrege-
tis vos in civitates vestras: tum immittam
pestem inter vos, & trademini in manum
inimici.
26 'Cùm fregero vobis scipionem panis, &
coquentes ' decem mulieres panem ve-
strum in furno uno retulerint panem vestrũ
distribuendum certo pondere: si comederi-
tis, non tamen saturabimini.
27 Quòd si hoc non auscultaveritis mihi, sed
ambulaveritis mecum temerè.
28 Utique ambulabo vobiscum in æstuante
'ira temeritatis, & castigabo vos ego quo-
que septuplo propter peccata vestra:
29 Nam comedetis carnem filiorum vestro-
rum, & carnem filiarũ vestrarũ comedetis.
30 Et perdam excelsa vestra, & succidam
ᶠ subdiales statuas vestras, ponamque ca-
davera vestra cum 'cadaveribus stercoreo-
rum deorum vestrorum: & fastidiet anima
mea vos.
31 Et redigens civitates vestras in vastitatem
desolabo sanctuaria vestra, neque odorabor
odorem gratum ᵍ a vobis.
32 Desolabo inquam ego istam terram, adeò
ut obstupescant de ea inimici vestri, qui 'ha-
bitabunt in ea.
33 Vos autem dispergam in gentes, ʰ faciam-
que ut persequantur vos gladio stricto, ut sit
terra vestra desolata, & civitates vestræ
sint ipsa vastitas.
34 Tum exolvet terra sabbatha sua omnibus
diebus quibus desolata manebit, cùm eritis
in terra inimicorum vestrorum, tum quies-
cens terra ipsa exolvet sabbatha sua.
35 Omnibus diebus quiescet quibus desolata
manebit, quia non quieverit ' septimanis
vestris, cùm habitaretis in ea.
36 Quòd autem ad eos qui remanserint e
vobis, inducam mollitiem in animum eorũ
in regionibus inimicorum ipsorum, ita ut
persequente eos 'strepitu folii agitati fugi-
ant fuga *tanquam* a gladio, cadantq; etiam
nemine persequente.
37 Et impingent ⁱ alter in alterum tanquam a
gladio, etiam nemine persequente: nec erit
vobis consistendi facultas adversus inimi-
cos vestros.
38 Sed peribitis in ipsis gentibus, & absumet
vos terra inimicorum vestrorum.
39 Qui autem reliqui fuerint e vobis, tabes-
cent propter iniquitatem suam in regioni-
bus inimicorũ vestrorum, etiamq; propter
iniqui-

1 *Idola*] ut Levit. 19.4.

a Heb. *effigiei*.

5 *Tritura vind.*] q.d. tanta erit messis copia, ut non antè absolvatur segetum tritura quàm vindemiæ tempus advenerit, & præ uvarum copia tempus vindemiæ usque ad sementem producatur: abundantiæ maximæ promissio.

b Heb. *inveteratum*.

11 *Ponam*] id est, jam positum non auferam.

c Heb. *in medio vestri*.

d Heb. *cum erectione, videlicet cervicum*.

16 *Dominetur*] id est, occupet ac possideat vos.

Tabe] id est, omnibus morbis qui homines graviter affligunt: synecdoche.

Conficientes &c.] mala quidem exteriora oculos, interiora animum.

e Heb. *usque ad hæc, sensus est, si mihi eousque in vobis flagellandis progresso non auscult. &c.*

18 *Septuplum*] numerus finitus pro indefinito, sic deinceps.

19 *Excellentiam rob.*] id est, excellens robur, quo nunc excellitis: hypallage.

Tanquam fer.] pluvias supernè continebo, & fructus terræ infernè.

20 *Deficietq;*] id est, licet ad consumptionem usque virium laboretis, inanis tamen erit labor.

21 *Temerè*] sine discrimine, secuti studia vestra, non voluntatem meam: sic deinceps.

24 *Temerè*] sine ullo personarum discrimine, & non adhibita plagis moderatione, habenas iræ meæ in vos laxabo.

25 *Fœderis*] de rupto fœdere meo.

26 *Cùm fregero*] alendi facultatem pani ademero: metaphora.

Decem] q.d. tanta erit panis penuria, ut familiæ multæ vix tantum habeant unde furnum unum panibus simul impleant: finitus numerus pro indefinito, ut suprà ver. 18.

28 *Ira temeritatis*] omnia promiscuè pervadente.

f Heb. *sole affectas, id est, statuas quæ Soli expositæ colorem adustum habent: ut 2. Chro. 14.4.*

30 *Cadaveribus*] fragmentis: catachresis.

g Heb. *vestrum*.

32 *Habitabunt in ea*] vobis ejectis.

h Heb. *faciam ut educant post vos gladium*.

35 *Septimanis*] sabbatho, septimo quoque anno, & quinquagesimo, ut mandavit Deus supra 23. & 25.

36 *Strepitu folii*] id est, minima quaque re percellantur.

i Heb. *vir in fratrem suum*.

r 39 *Tabescent*] videlicet filii: q. d. continuabitur calamitas patrum in filiis.

iniquitates patrum suorum cum ipsis r tabescent.
40 Sin autem confitebuntur iniquitatem suam & iniquitatem patrum suorum cum prævaricatione sua qua prævaricati sunt in me, etiamque se ambulasse mecum temerè:
41 Me quoque ambulantem cum ipsis temerè, induxisse ipsos in terram inimicorum suorum: si tunc abjicietur istud cor eorum præputiatum, & tunc exolverint pœnam iniquitatis suæ,
42 Utique recordabor fœderis mei cum Jahhakobo, adeoq; fœderis mei cum Jitzchako, atque fœderis mei cum Abrahamo recordabor, ac etiam ipsius terræ recordabor.
43 Terra quidem desolata ab illis exolvet sabbatha sua, quatenus desolata erit illis, & illi exolvent pœnam iniquitatis suæ: k quia multis modis judicia mea spreverunt, & statuta mea fastidivit animus eorum.
44 Sed insuper hujus etiam *recordabor*, *quod* cùm essent in *terra inimicorum suorum nõ sprevi eos, neque fastidivi eos, ut consumerem eos irritum faciendo fœdus meum cum eis: quia ego Jehova *sum* Deus ipsorum.
45 Ideò recordabor propter illos fœderis priscorum, quos eduxerim e terra Ægypti ante oculos gentium ut essem eis in Deum, ego Jehova.
46 Ista *sunt* statuta illa judiciaq; & leges, quas dedit Jehova inter ipsum & inter filios Jisraëlis, in monte Sinai per Moschen.

k Heb. *quia & quia*

44 *Terra inimic.*] Aegypto, ubi fœderis mei recordatus illos conservavi.

Caput XXVII.

Leges de æstimatione personarum, bestiarum, ædium, & prædiorum voto consecratorum Domino: de redemptionibus eorum, & primogenitorum, atque decimarum.

1 Allocutus quoq; est Jehova Moschen, dicendo:
2 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, cùm quis a nuncupaverit votum: pro æstimatione *tua personæ *sunto* Jehovæ.
3 Esto autem æstimatio tua maris, a nato viginti annos usque ad b sexagenarium, esto inquam æstimatio tua quinquaginta sicli argentei, prout *est* siclus sacer.
4 Quòd si fœmina erit, tunc esto tua æstimatio triginta sicli.
5 Sin autem a nato quinque annos usque ad natum viginti annos, tunc esto æstimatio tua in marem viginti sicli: in fœminam autẽ decem sicli.
6 Quòd si *erit* a nato uno mense usque ad natum quinq; annos, tunc esto æstimatio tua in marem quinque sicli argentei: in fœminam verò *esto* æstimatio tua tres sicli argentei.
7 Cùm autem a sexagenario & deinceps, si *erit* mas, tunc esto æstimatio tua quindecim sicli: in fœminam verò decem sicli.
8 Quòd si tenuior sit *facultatibus* quàm pro æstimatione tua, tunc sistito eum coram sacerdote, ut æstimet eum sacerdos: prout assequetur manus illius qui vovit, æstimato eum sacerdos.
9 Sed si bestiam *vovit* c ex cujus genere oblationem offerre solent Jehovæ, quicquid ex eo dederat Jehovæ, esto sanctum.

a Heb. *separaverit*, i. *separatim expressis decreverit Deo*.
2 *Tua*] quam tu meo jussu mox illis propositurus es.
b Heb. *filium sexaginta annorum: & sic deinceps*.

c Heb. *ex qua sic ver. 11.*

10 Ne *aliam sufficito pro ea, neque *commutato illam, *substitutum* bonum pro malo, aut malum pro bono: quòd si d ullo pacto commutet bestiam bestia, tunc esto illa & quæ subjecta est pro illa, esto inquam sancta.
11 Si autem ullam bestiam immundam *vovit*, ex cujus genere non possunt offerre oblationem Jehovæ, tunc sistito bestiam illam coram sacerdote:
12 Et æstimato sacerdos eam sive bonam sive malam: e prout æstimaverit tibi sacerdos, sic esto.
13 At si f planè volet redimere illam, addito quintam ejus supra æstimationem tuam:
14 Cùm autem quis sanctificaverit domum suam *ut sit* sancta Jehovæ, & æstimaverit eam sacerdos sive bonam sive malam: prout æstimabit eam sacerdos, sic statum esto.
15 Quòd si qui sanctificavit, redimere volet domum suam, similiter addita quinta pecuniæ æstimationis tuæ supra eã, erit illius.
16 Sin verò de agro possessionis suæ sanctificaverit quis Jehovæ, tunc esto æstimatio tua secundũ sementem ejus: *Corus sementis hordeaceæ quinquaginta siclis argenteis.
17 Si ab anno jubilæi sanctificaverit agrũ suũ, secundum æstimationem tuam statum esto.
18 Sin post jubilæum sanctificavit agrum suum, tunc supputato ei sacerdos pecuniam illius pro numero annorum qui reliqui *sunt* usque ad annum jubilæi, & diminuitor de æstimatione tua.
19 At si planè volet redimere agrum illum is qui sanctificavit eum, similiter addita quinta pecuniæ æstimationis tuæ supra eam, erit illius.
20 Quòd si non redimet agrum illum, aut si vendet agrum illum viro alteri, ne redimitor amplius:
21 Sed esto ager ille postquam exiit *a jure ejus*, in jubilæo res sancta Jehovæ, sicut ager g devotus: penes sacerdotẽ esto possessio illius.
22 Si autem agrum h emptum sibi, qui non *est* ex agris possessionis suæ, sanctificavit Jehovæ:
23 Tunc supputato illi sacerdos summam ipsam æstimationis tuæ usque ad annum jubilæi, & dato illam æstimationem tuam eo die, rem sanctam pro Jehova.
24 Anno jubilæi revertetur ager ille ad eum a quo emerat illum, ad eum cujus *est* possessio ipsius i fundi.
25 Omnis autem æstimatio tua esto per siclum sacrum: viginti obolorum erit siclus.
26 Veruntamen primogenitũ quod primum gignitur Jehovæ ex bestiis, ne quis sanctificato illud: sive bos sive parva pecus, *Jehovæ est.
27 Sed si ex bestiis immundis *erit*, tunc redimito pro æstimatione tua addens quintam ejus supra eam: quòd si non redimetur, venditor pro æstimatione tua.
28 Ulla autem res devota quam devoverit quis Jehovæ, ex omnibus quæ *sunt* ei ex hominibus aut bestiis, aut ex agris possessionis suæ, ne venditor neque redimitor: omnis res devota *sancta sanctarum est Jehovæ.
29 Omnis *bestia* devota quæ devovetur ab homine, ne redimitor: k omnino morte afficitor.

10 *Aliam*] ejusdem generis.
Commutato] re alia diversi generis.
d Heb. *commutando commutaverit: sic deinceps*.

e Heb. *secundum æstimationem tuam sacerdotis*.
f Heb. *redimendo redimet, ut ver. 19. & 31.*

16 *Corus*] decem Ephæ sive medimni, hoc est triginta modii: vide Jechezkel. 45.11.

g Heb. *devotionis vel anathematis: vide infrà ver. 28.*
h Heb. *emptionis suæ*.

i Heb. *terræ*.

26 *Jehovæ est*] jure lege primogenitorum, Exod. 13.2.
28 *Sancta sanctarum*] id est, sanctissima: q. d. nunquam ad illum qui devovit eam aut ad alium ulla ratione redito, sed penes sacerdotes in perpetuum maneto.

k Heb. *moriendo morte afficitor*.

32. *Sub virgam*] rationem explicat qua hæc tria animalium genera decimari debent: nimirum ut quo ordine ipsa ex stabulis sua sponte exeunt, decimum quodque baculo numerantis tangatur & segregetur Domino, ut sequens versus indicat.

30 OMNES quoque decimæ illius terræ, ex semine terræ, ex fructu arborum, Jehovæ *sunt*, res sancta sunt Jehovæ.

31 Quòd si planè redimere volet quis de decimis suis, quintam illarum superaddito illis.

32 Et omnium decimarum boum aut gregum, eorum quæ transeunt [a] sub virgam decimum quodque esto sanctum Jehovæ.

33 Ne disquirat inter bonum & malum, neq; commutet ipsum: quòd si ullo pacto commutabit ipsum: tum esto illud & [l] quod suffectum est pro eo, res sancta, ne redimitor.

34 Ista *sunt* mandata illa, quæ mandavit Jehova Moschi *referenda* ad filios Jisraëlis in monte Sinai.

l Heb. *commutatio ejus*.

Quartus lib. Moschis, *sive* Numeri.

Quartus liber Pentateuchi continet res gestas & leges promulgatas in populo Dei, ab initio mensis secundi anni secundi post exitum ex Aegypto usque ad initium mensis undecimi anni quadragesimi: id est, historiam annorum amplius triginta octo.

CAPUT I.

Deus jubet Moschen Jisraëlitarū omnium, exceptis Levitis, mares a vigesimo anno ad sexagesimū per suas tribus recensere, ut ordine ponantur castra: Levitas verò ministerio tabernaculi præficere & circa illud collocare, ut ipsum, cùm opus erit, deponant, portent & erigant.

1 ALLOCUTUS autem est
Jehova Moschen in deserto Sinai in tentorio
conventus, primo die
mensis secundi anno secundo ab egressu eorum
e terra Ægypti, dicēdo:
2 Recensete capita universi cœtus filiorum
Jisraëlis per familias ipsorum secundum domos paternas eorum, per enumerationem
nominum, omnem marem [a] in singula capita eorum:
3 A nato viginti annos & [b] deinceps, [c] omnes
aptos ad egrediendum in militiam in Jisraële: recensebitis eos per exercitus ipsorum:
tu & Aharon.
4 Sunto autem vobiscum vir unus ex unaquaque tribu, vir primarius in domo majorum
suorum esto.
5 Hæc itaque *sunto* nomina virorum illorum
qui adstabunt vobis: ex Reubene, Elitzur filius Schedē-uris:
6 Ex Schimhhone, Schelummiel filius Tzurischaddai:
7 Ex Jehuda, Nachschon filius Hhamminadabi:
8 Ex Jissascare, Netan-el filius Tzuhharis:
9 Ex Zebulune, Eliab filius Chelonis:
10 De filiis Josephi, ex Ephrajimo, Elischamahh filius Hhammihudis: Ex Menasche,
Gamliel filius Pedah-tzuris:
11 Ex Binjamine, Abidan filius Gidhhoni:
12 Ex Dane, Abihhezer filius Hhāmischaddai:
13 Ex Aschere, Paghhiel filius Hhochranis:
14 Ex Gade, Eljasaph filius Dehhuelis:
15 Ex Naphtali, Achirahh filius Hhenanis.
16 Hi sunto, [d] convocati e cœtu, principes tribuum paternarum suarum, primarii multorum millium Jisraëlis sunto.
17 Assumpsit itaque Mosche & Aharon viros
istos, qui expressi nominatim fuerant:
18 Et totum ipsum cœtum congregaverunt
primo die mensis secundi: qui professi sunt
natales suos per familias suas secundū domum majorum suorum, per enumerationem
nominum a nato viginti annos & deinceps,
in singula capita eorum.
19 Sicut præceperat Jehova Moschi, sic recensuit eos in deserto Sinai.
20 FUERUNT itaque filii Rëubenis primogeniti Jisraëlis, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum
ipsorum, in enumeratione nominum *facta*
per singula capita eorum, omnis maris a nato viginti annos & deinceps, quisquis aptus
erat ad egrediendum in militiam:
21 Numerati eorum ex tribu Rëubenis, quadragies sexies mille quingenti.
22 Ex filiis Schimhhonis, generationes eorū
per familias eorum secundum domum majorum ipsorū, numerati ejus in enumeratione nominum *facta* per singula capita eorū,
omnis

a Heb. *calvitia*: *sic deinceps*: *synecdoche*.
b Heb. *suprà*: *sic deinceps*.
c Heb. *omnem egredientem, sic deinceps*.

16 *Convocati e cœtu*] in deliberationibus capiendis, & repræsentanto singuli suas tribus, quorum sunt principes.

omnis maris a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:
23 Numerati eorum ex tribu Schimhhonis, quinquagies novies mille trecenti.
24 Ex filiis Gadis, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorũ ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps, quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:
25 Numerati eorum ex tribu Gadis, quadragies quinquies mille sexcenti quinquaginta.
26 Ex filiis Jehudæ, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorũ ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:
27 Numerati eorum ex tribu Jehudæ, septuagies quater mille sexcenti.
28 Ex filiis Jissascaris, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps, quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:
29 Numerati eorum a tribu Jissascaris, quinquagies quater mille quadringenti.
30 Ex filiis Zebulunis, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorũ ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:
31 Numerati eorum ex tribu Zebulunis, quinquagies septies mille quadringenti.
32 De filiis Josephi, ex filiis Ephrajimi, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:
33 Numerati eorum ex tribu Ephrajimi, quadragies mille quingenti.
34 Ex filiis Menaschis, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:
35 Numerati eorum ex tribu Menaschis, tricies bis mille ducenti.
36 Ex filiis Binjaminis, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:
37 Numerati eorum ex tribu Binjaminis, tricies quinquies mille quadringenti.
38 Ex filiis Danis, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorũ ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:
39 Numerati eorum ex tribu Danis, sexagies bis mille septingenti.
40 Ex filiis Ascheris, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorũ ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps, quisquis *erat* aptus ad egrediendum in militiam:
41 Numerati eorum ex tribu Ascheris, semel & quadragies mille quingenti.
42 Filiorum Naphtali generationes per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:
43 Numerati eorum ex tribu Naphtali, quinquagies ter mille quadringenti.
44 Isti *sunt* numerati illi, quos recensuit Mosche & Aharon cum ducibus Jisraëlis duodecim viris: vir unus pro unaquaque domo majorum suorum erant.
45 Ita fuerunt omnes numerati filiorum Jisraëlis secundum domum majorum suorum, a nato viginti annos & deinceps quisquis in Jisraële aptus *erat* ad egrediendum in militiam:
46 Fuerunt inquam omnes isti numerati, sexcenties ter mille quingenti quinquaginta.
47 At Levitæ per tribum majorum suorũ, non fuerunt recensiti inter illos.
48 Allocutus enim fuerat Jehova Moschen, dicendo:
49 Veruntamen tribum Levi ne numerato, & capita eorum ne recenseto inter filios Jisraëlis:
50 Sed tu præficito Levitas tabernaculo testimonii & omnibus instrumentis ejus, ac omnibus quæ *sunt* ejus, ipsi ferunto tabernaculum & omnia instrumenta ejus, & ipsi ministranto ei ac circa tabernaculum castra habento;
51 Ut cùm profecturum erit tabernaculum, deponant illud Levitæ, & cùm castrametaturum erit tabernaculum, erigant ipsum Levitæ: sed quicunque extraneus accesserit, afficietur morte.
52 Quare castra habento filii Jisraëlis quisque in castris suis, & quisque ad vexillum suum per exercitus suos:
53 Levitæ autem castra habento circa tabernaculum testimonii, ut non sit ira fervens contra cœtum filiorum Jisraëlis, & observanto Levitæ observationem tabernaculi testimonii.
54 Quod fecerunt filii Jisraëlis: secundum omnia quæ præceperat Jehova Moschi, sic fecerunt.

51 *Extraneus*] qui non est e genere Levitico, ut Levit. 22, aliquoties.

Caput II.

Ordo servandus a tribubus in castris & profectionibus suis.

1 Deinde allocutus est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:
2 Filii Jisraëlis, quisq; juxta vexillum suum cum signis secundum domum majorum suorum castra habento: e longinquo circa tentorium conventus castra habento.
3 Castra habentium autem ab anteriore parte Orientem versus, vexillum esto castrorum Jehudæ per exercitus suos, cum principe filiorũ Jehudæ Nachschone filio Hhamminadabi,
4 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, septuagies quater mille sexcenti.
5 Qui autem castra habebunt juxta eum, *sunto* tribus Jissascaris, cum principe filiorũ Jissascaris Netan-ele filio Tzuhharis.
6 Cujus exercitus, id est, numerati ejus, quinqua-

quagies quater mille quadringenti.
7 *Et* tribus Zebulunis, cum principe filiorum Zebulunis Eliabo filio Chelonis,
8 Cujus exercitus, id est, numerati ejus, quinquagies septies mille quadringenti.
9 Omnes numerati in castris Jehudæ, centies octogies sexies mille quadringenti per exercitus suos: in prima *acie* proficiscuntor.
10 VEXILLUM castrorum Rëubenis *esto* Meridiem versus per exercitus suos, cum principe filiorum Rëubenis Elitzure filio Schedëuris,
11 Cujus exercitus, id est, numerati ejus, quadragies sexies mille quingenti.
12 Qui autem castra habebunt juxta eum, *sunto* tribus Schimhhonis, cum principe filiorum Schimhhonis Schelummiele filio Tzurischaddai,
13 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, quinquagies novies mille trecenti:
14 Et tribus Gadis, cum principe filiorũ Gadis Eljasapho filio [a] Rehhuëlis,
15 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, quadragies quinquies mille sexcenti quinquaginta.
16 Omnes numerati in castris Rëubenis, centies quinquagies semel mille quadringenti quinquaginta per exercitus suos: hi secundani proficiscuntor.
17 TUM proficiscitor tentorium conventus cum castris Levitarum in medio reliquorum castrorum: sicut solent castrametari, sic proficiscuntor, quisque in loco suo ad vexilla sua.
18 VEXILLUM castrorum Ephrajimi per exercitus suos *esto* [b] Occidentem versus, cũ principe filiorum Ephrajimi Elischamahho filio Hhammihudis,
19 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, quadragies mille quingenti.
20 Et juxta eum tribus Menaschis, cum principe filiorum Menaschis Gamliele filio Pedah-tzuris,
21 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, tricies bis mille ducenti.
22 Et tribus Binjaminis, cum principe filiorũ Binjaminis Abidane filio Gidhhoni,
23 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, tricies quinquies mille quadringenti.
24 Omnes numerati in castris Ephrajimi, cëties octies mille centum per exercitus suos: hi tertiani proficiscuntor.
25 VEXILLUM castrorum Danis *esto* Aquilonem versus per exercitus suos, cum principe filiorũ Danis Achihhezere filio Hhammischaddai,
26 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, sexagies bis mille septingenti.
27 Qui autem castra habebunt juxta eum, *sunto* tribus Ascheris, cum principe filiorum Ascheris Paghhiele filio Hhocranis,
28 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, semel & quadragies mille quingenti.
29 Et tribus Naphtali, cum principe filiorum Naphtali Achirahho filio Hhenanis.
30 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, quinquagies ter mille quadringenti.
31 Omnes numerati in castris Danis, centies quinquagies septies mille sexcenti: in postrema *acie* proficiscuntor per vexilla sua.

a *Qui etiam Dehhuel, supra* 1.14.

b Heb. *mari versus.*

32 Isti *sunt* numerati filiorum Jisraëlis secũdum domum majorum suorum: omnes numerati castrorum per exercitus suos, sexcẽties ter mille quingenti quinquaginta.
33 Levitæ autem non sunt numerati [c] inter filios Jisraëlis, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
34 Quod fecerunt filii Jisraëlis: secundum omnia quæ præceperat Jehova Moschi, ita castrametabantur per vexilla sua, & ita proficiscebantur quique per familias suas secundum domum majorum suorum.

c Heb. *in medio.*

CAPUT III.

Levitarum numerus, statio, officiaq; describuntur: qui loco primogenitorum ex reliquis tribubus Deo consecrantur: & quia præter numerum Levitarum primogeniti aliquot inventi sunt, quum in singulos redemptionis sicli statuuntur.

1 'HÆC autem *sunt* generationum Aharonis & Moschis, ex quo die locutus est Jehova cum Mosche in monte Sinai.
2 Et hæc nomina filiorum Aharonis, primogenitus Nadab, deinde Abihu, Elhhazar, & Ithamar:
3 Hæc inquam nomina filiorum Aharonis sacerdotum qui uncti fuerant, quorũ [a] consecraverat ministerium ad fungendum sacerdotio.
4 Sed mortuus est Nadab & Abihu coram Jehova, cùm offerrent ignem extraneum coram Jehova in deserto Sinai, & filii non essent illis: quapropter sacerdotio functus est Elhhazar & Ithamar ' coram Aharone patre suo.
5 Allocutus autem est Jehova Moschen, dicendo:
6 Jube appropinquare tribum Levi, & sistito eam coram Aharone sacerdote, ut ministrent ei,
7 'Observentq; observationem ejus, & observationem totius cœtus coram tentorio conventus, exercendo ministerium tabernaculi,
8 Et custodiant omnia instrumenta tentorii conventus, *nempe* ' custodiam filiorum Jisraëlis, exercendo ministerium tabernaculi:
9 Et dato Levitas Aharoni ac filiis ejus: hi [b] omnino donati *sunt* ei e filiis Jisraëlis.
10 Aharonem autem & filios ejus præficito ' ut observent sacerdotium suum: nam quicunque extraneus accesserit, morte plectetur.
11 Item allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
12 De me enim, ecce assumpsi Levitas e medio Jisraëlis loco omnis primogeniti aperientis vulvam ex filiis Jisraëlis: ideò sunto mei Levitæ:
13 Nam meum *est* omne primogenitum, quo die percussi omne primogenitum in terra Ægypti, sanctificavi mihi omne primogenitum in Jisraële [c] tam hominum quàm jumentorum: mea sunto, ego Jehova.
14 Præterea allocutus est Jehova Moschen in deserto Sinai, dicendo:

1 *Hæc autem*] id est, quæ hoc & seq. cap. dicentur, pertinent ad Levitas, ex quorum genere fuerunt Mosche & Aharon.

a Heb. *impleverat manum, ut Exod.* 28. 41.

4 *Coram Aharone*] ipso vivente, ut Gen. 11. 28.

7 *Observentq;*] cum observantia sacerdoti ministrent vice totius cœtus in ministerio illo subeuntes: nam totius cœtus erat ministrare Domino, cujus vices primùm gerebant primogeniti, jam verò in horum locum Levitæ assumuntur.

8 *Custodiam filiorum Jis.*] quam alioquin filii Jisraëlis præstare tenerentur.

b Heb. *donati donati.*

10 *Ut observent*] ut ministerii partes sacerdotes, quibus donati sunt, sublevent, observantes ne quid alienum fiat a sacerdotali munere.

c Heb. *ab homine usque ad jumentum.*

15 Re-

15 Recenseto filios Levi secundum domum
majorum suorum per familias suas, omnes
mares [c] a nato uno mense & deinceps numerato.
16 Numeravit ergo eos Mosche [d] ex præstituto Jehovæ, quemadmodum præceperat.
17 Erant autem hi filii Levi nominibus suis,
Gerschon, & Kehath, & Merari.
18 Et hæc nomina filiorum Gerschonis per
familias eorum, Libni & Schimhhi.
19 Filii verò Kohathi per familias ipsorum,
Hhamram & Jitzhar Chebron & Hhuzziel:
20 Filii autem Merari per familias eorum,
Machli & Muschi: hæ *sunt* familiæ Levitarum secundum domum majorum ipsorum.
21 Gerschoni *est* familia Libnitica & familia
Schimhhitica: hæ familię Gerschonitarum.
22 Numerati eorum in enumeratione cujusque maris a nato uno mense & deinceps,
numerati inquam eorum, septies mille quingenti.
23 Familiæ Gerschonitarum post tabernaculum castrametabantur, occidentem versus:
24 Princeps autem paternæ domus Gerschonitarum, Eljasaph filius Laëlis.
25 Custodia verò [*] filiorum Gerschonis in tentorio conventus *est* tabernaculi & ipsius tentorii, operimenti ejus cum tegmento portæ
tentorii conventus,
26 Et tapetum ocellatorum atrii cum tegmento portæ ipsius atrii, qui *sunt* ante ipsum tabernaculum & ante altare circumquaque, & funium illius pro toto ministerio
ejus.
27 Kehatho autem familia Hhamramæa, &
familia Jitzharitis, & familia Chebronitis,
& familia Hhuzzielitica: hæ *sunt* familiæ
Kohathitarum.
28 In enumeratione cujusque maris a nato
uno mense & deinceps, *erant* octies mille
sexcenti, custodientes custodiam sanctuarii.
29 Familiæ filiorum Kohathi castrametabantur ad latus tabernaculi, meridiem versus:
30 Princeps autem domus paternæ in familiis Kehathitarum, Elitzaphan filius Hhuzzielis.
31 Custodia verò horum *est* arcæ & mensæ &
lychnuchi & altarium instrumentorumque
sanctuarii, quibus ministrant, & ipsum tegumentum totumq; ministerium ejus.
32 At [*] princeps principum ordinis Levitici,
Elhhazar filius Aharonis sacerdotis: *hæc*
præfectura custodientium custodiam sanctuarii.
33 Merari *est* familia Machlitica, & familia
Muschitica: hæ familiæ Merari.
34 Et numerati eorum in enumeratione cujusq; maris a nato uno mense & deinceps,
erant sexies mille ducenti.
35 Princeps autem domus paternæ in familiis Merari, Tzuriel filius Abichajilis: ad latus tabernaculi castrametabantur Aquilonem versus.
36 Præfectura verò custodiæ filiorum Merari
est asserum ipsorum tabernaculi, & transtyllorum ejus, & columnarum ejus ac stylobatarum ejus, & omnium instrumentorum ejus
ac totius ministerii ejus:
37 Item columnarum ipsius atrii circumquaque & stylobatarum illarum, & paxillorum
funiumque illarum.
38 Qui autem castrametabantur ante tabernaculum ab anteriore parte ante tentorium
conventus Orientē versus, *erant* Mosche &
Aharō cum filiis ejus custodientes custodiā
sanctuarii pro custodia Jisraëlitarum: extraneus verò qui accessisset, morte plectendus erat.
39 Omnes numerati Levitarum, quos recensuit Mosche & Aharon ex præstituto Jehovæ per familias eorum, omnes mares a nato uno mense & deinceps, vicies bis mille.
40 Deinde edixit Jehova Moschi, recenseto omnem primogenitum marem ex filiis
Jisraëlis a nato uno mense & deinceps, &
collige numerum nominum illorum:
41 Et accipito Levitas mihi (ego *sum* Jehova)
loco omnis primogeniti in filiis Jisraëlis, &
jumenta Levitarum loco omnis primogeniti in jumentis filiorum Jisraëlis.
42 Recensente itaq; Mosche, quemadmodum
præceperat ei Jehova, omnem primogenitum in filiis Jisraëlis,
43 Fuerunt omnes primogeniti mares in enumeratione nominum a nato uno mense &
deinceps per numeratos illorum, vicies bis
mille ducenti septuaginta tres.
44 Quapropter allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
45 Accipito Levitas istos loco omnium primogenitorum in filiis Jisraëlis, & jumenta
Levitarum loco jumentorum illorum: sic
sunto mei Levitæ, ego *sum* Jehova.
46 Quod autem ad [e] redimendos illos ducentos septuaginta tres, qui redundant supra
Levitas ex primogenitis filiorum Jisraëlis,
47 Accipito [f] quinos siclos pro quoque capite: prout *est* siclus sacer accipito, viginti
obolorum *est* siclus ille.
48 Et dato pecuniam illam Aharoni & filiis
ejus, pecuniam redemptorum qui redundaverint inter illos.
49 Acceptâ itaq; Mosche pecuniâ illâ redemptionis ab iis qui redundabant, præter redemptos per Levitas,
50 A primogenitis filiorum Jisraëlis acceptâ
hâc pecuniâ, mille trecentis sexaginta quinque siclis, prout *est* siclus sacer.
51 Dedit Mosche pecuniam redemptorum
istorum Aharoni & filiis ejus ex præstituto
Jehovę, quemadmodum præceperat Jehova
Moschi.

15 *A nato uno mense*] tam enim primum purgabantur infantes ab impuritate partus, offerebanturq; Deo primogenitorum nomine, Levit. 12.4. sic infrà ver. 40.

d Heb. *secundum os:* sic ver. 39. & 51.

25 *Filiorū Gersch.*] horum & reliquorū munus fusius explicatur ca. 4. quod hîc per prolepsin dicitur

32 *Princeps principum*] id est, ipsis Levitarum principibus præfectus.

e Heb. *redemptos*, ut infrà 6.9. catachresi.

f Heb. *quinque quinque siclos in calvitium*.

Caput IIII.

Ex Levitico ordine mandato Dei eliguntur ad ministrandum tabernaculo in statione & profectione a trigenariis ad quinquagenarios, & pro familiarum ratione sua iis munera & onera distribuuntur.

1 Allocutus etiam est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:
2 Recenseto capita filiorum Kohathi
inter filios Levi, secundum familias eorum
per domum majorum ipsorum,
3 A nato triginta annos & deinceps usque ad
natum quinquaginta annos, omnem aptum
ab obeundum [*] hanc militiam, ad faciendum
opus in tentorio conventus.
4 [*] Hoc *esto* ministerium filiorum Kohathi in
tentorio

3 *Hanc militiam*] serviendi sacerdotibus in tabernaculo erecto, aut cùm proficiscendum est, ipsum deportandum: nam hæc duo erant ministerii genera apud ambulatorium tabernaculum.

4 *Ministerium*] id est, his rebus calpi-
strato,

tentorio conventus, res sanctæ sanctarum.
5 Prius accedito Aharon & filii ejus cùm pro-
fectura sunt castra, & depon ûto ᵃvelum teg-
menti, quo obteguntο arcam testimonii.
6 Deinde imponentes ei tegmen e pellibus
melium, postquam expanderint vestem to-
tam hyacinthinam supernè, apponunto de-
mum vectes ejus:
7 Similiter super ᵃmensam *panum* faciei ex-
pandunto vestem hyacinthinam, impositis
ei scutulis ejus & acerris scopulisque & scu-
tellis tegmenti, & panis jugis super eam esto.
8 Deinde expandentes super hæc vestem coc-
cineam dibapham, tegunto illam tegumen-
to e pellibus melium: apponunto demum
vectes ejus.
9 Accipientes quoque vestem hyacinthinam
tegunto lychnuchum luminaris & lucernas
ejus, & forcipes ejus, & trullas ejus, & om-
nia vasa olearia ejus quibus ministrare so-
lent in eo:
10 Eoque reposito & omnibus instrumentis
ejus in tegmento e pellibus melium, im-
ponunto eum palangæ.
11 Item super altare aureum expansa veste
hyacinthina, tegunto illud tegumento e
pellibus melium, deinde apponunto ve-
ctes ejus.
12 Accipiunto quoque omnia instrumenta
ministerii quibus ministrare solent in san-
ctuario, positaq; in veste hyacinthina te-
gunto illa tegumento e pellibus melium: sic
imponunto palangæ.
13 Præterea exceptis cineribus ex altari, ex-
pandunto super illud vestem purpuream:
14 Et imponunto ei omnia instrumenta ejus
quibus ministrare solent in eo, forcipes fus-
cinulas & palas & crateras, omnia instru-
menta altaris: expansoque super illud te-
gumento e pellibus melium apponunto ve-
ctes ejus.
15 Denique cùm absolverit Aharon & filii e-
jus tegere sanctuarium & omnia instrumen-
ta sanctuarii, cùm profectura erunt castra,
postmodùm accedunto filii Kohathi ad de-
portandum ᵃea: sed ne attingunto ullam
rem sanctam ne moriantur: ista sunto onus
filiorum Kohathi in tentorio conventus.
16 Præfectura autem Elhhazaris filii Aharo-
nis sacerdotis esto oleum luminaris, & suffi-
tus aromaticus, & munus ipsum jugis sacri-
ficii, oleumque unctionis: *hæc* præfectura
totius tabernaculi & omnium quæ *sunt*
in eo, tum sanctuarii tum instrumentorum
ejus.
17 Allocutus verò est Jehova Moschen & A-
haronem, dicendo:
18 Ne committite ut excindatur tribus, *aut*
ulla familiarum Kohathitarum e medio Le-
vitarum:
19 Sed hoc facite eis ut vivant ac non mori-
antur cùm accedent ad res sanctas sancta-
rum, Aharon & filii ejus advenientes collo-
canto eos, quemque in ministerio suo & in
onere suo:
20 Ut non ᵃinspiciant veniendo cùm tegunt
isti sacerdotes rem sanctam, & moriantur.
21 ALLOCUTUS quoque est Jehova Mos-
chen, dicendo:
22 Recense capita etiam ipsorum filiorum
Gerschonis, per domum majorum ipsorum
secundum familias ipsorum.
23 A nato triginta annos & deinceps usque
ad natum quinquaginta annos recenseto il-
los: omnem aptum ᵇad obeundum militi-
am, ad exercendum ministerium in tento-
rio conventus.
24 Hoc *esto* ministerium familiarum Gerscho-
nitarum, ministrandi, & onus *portandi*:
25 Ut portent aulea tabernaculi, & tentorii
conventus, tegumentum ejus & tegumen-
tum melium quod imponitur ei supernè, &
tegmen portæ tentorii conventus:
26 Et tapetes ocellatos atrii, & tegmentum in
janua portæ atrii quod *est* ante tabernacu-
lum & ante altare circumquaque, & funes
eorum, & omnia instrumenta ministerii eo-
rum, & quæcunque fiunt ad illa ut subservi-
ant *illis*.
27 ᶜEx præstituto Aharonis & filiorum ejus
esto ministerium totum filiorum Gerscho-
nitarum in toto onere & in toto ministerio
eorum: committetis autem eis in custodiam
omnia onera ipsorum.
28 Hoc *est* ministerium familiarum filiorum
Gerschonitarū in tentorio conventus: quo-
rum observatio ᵃ*esto* in manu Ithamaris filii
Aharonis sacerdotis.
29 FILIOS Merari secundum familias ipso-
rum, per domum majorum ipsorum recen-
seto.
30 A nato triginta annos & deinceps usque
ad natum quinquaginta annos recenseto e-
os, quemque aptum ad obeundum hanc mi-
litiam, ad exercendum ministerium tentorii
conventus.
31 Hæc autem *esto* observatio oneris eorum,
præter omne ministerium eorum in tento-
rio conventus, ᵈ*ut portent* asseres taberna-
culi & transtilla ejus, columnasque & stylo-
batas ejus:
32 Columnas quoque atrii circumquaque &
stylobatas earum, & paxillos earum, ac fu-
nes earum cum omnibus instrumentis illo-
rum & cum omni ministerio eorum: ᵃnomi-
natim autem recensete omnia instrumenta
observationis oneris eorum:
33 Hoc ministerium familiarum filiorum Me-
rari, præter omne ministerium eorū in ten-
torio conventus: *esto* in manu Ithamaris filii
Aharonis sacerdotis.
34 RECENSUIT itaque Mosche cum Aha-
rone & principibus cœtus filios Kohathita-
rum, secundum familias ipsorum, per do-
mum majorum ipsorum,
35 A nato triginta annos & deinceps usq; ad
natum quinquaginta annos, quemq; ad ob-
eundum illam militiam, ad ministerium in
tentorio conventus.
36 Fueruntque numerati eorum secundum
familias eorum, bis mille septingenti quin-
quaginta.
37 Hi *sunt* numerati familiarum Kohathita-
rum, quisque aptus ad ministrandum in ten-
torio conventus: quos recensuit Mosche
cum Aharone ᵉex præstituo Jehovæ per
Moschen.
38 Numerati autem filiorum Gerschonis, se-
cundum familias suas per domum majorum
suorum,

5 *Velum tegmenti*] vide Exod. 35. 12.

7 *Mensam panum*] de qua Exod. 25. 39.

15 *Ea*] etiam arcam ipsam, donec sacerdotes numero aucti eam deportare possent, Deut. 31. 9. nam sacerdotum postea fuisse omnia historiarum exempla docent, in libris Jehoschuhhæ, Judicū, Schemuelis, & Regum.

a Heb. *venient ad inspiciendo: hypallage i. ne prius veniant, quàm tecta sint a sacerdotibus omnia, ut non moriantur si illa inspexerint.*

b Heb. *ad obeundum ad militandum militiam.*

c Heb. *secundum os, & sic deinceps.*

28 *Esto in manu*] id est per Ithamarem habetor inspectio illorum, isq; curato ut exequantur ministeria sua; sic infrà ver. 33.

d *Ex ver. 25.*

32 *Nominatim*] id est, quæcunque illis deportanda servandave tradetis, ea sigillatim relata in indicem, descripta que habetote.

e Heb. *secundum os Jehovæ per manum Moschis: sic infra ver. 45.*

39 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos, quisq; aptus ad obeundum illam militiam, ad ministerium in tentorio conventus:

40 Numerati inquam eorum secundum familias suas per domum majorum suorum fuerunt, bis mille sexcenti triginta.

41 Hi *sunt* numerati familiarum filiorum Gerschonis, quisque aptus ad ministrandum in tentorio conventus: quos recensuit Mosche & Aharon ex præstituto Jehovæ.

42 Numerati verò familiarum filiorum Merari, secundum familias suas per domũ majorum suorum,

43 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos, quisq; aptus ad obeundum militiam illam, ad ministerium in tentorio conventus:

44 Numerati inquam eorum secundum familias suas, fuerunt, ter mille ducenti.

45 Hi *sunt* numerati familiarum filiorum Merari, quos recensuit Mosche & Aharon ex præstituto Jehovæ per Moschen.

46 Levitæ omnes numerati, quos recensuit Mosche cum Aharone & principibus Jisraëlis, secundum familias suas & per domum majorum suorum,

47 A Nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos, quisquis aptus ad obeundum militiam *illam*, ad exercendum ministerium cultus & ministerium oneris in tentorio conventus:

48 Numerati inquam eorum fuerunt, octies mille quingenti octoginta.

49 Ex præstituto Jehovæ per Moschen recensuit eos, [f] unumquemque ad ministeriũ suum & ad onus suum: & numerati ab eo *fuerunt* quos præceperat Jehova Moschi.

f Heb. *virum virum.*

Caput V.

Deus e castris in quibus habitat, ne contaminentur, leprosos, gonorrhœa laborantes, & cadavere immundos ejici jubet: culpam reatus domino ejus restitui cum quinta, aut si is non extabit, Jehovæ ut sacerdoti cedat: postremò a sacerdotibus de zelotypia justa aut injusta cognosci.

1 Allocutus quoq; est Jehova Moschen, dicendo:

2 Præcipe filiis Jisraëlis, ut ejiciant e castris omnem leprosum & omnem gonorrhœa laborantem, & omnem immundũ [a] ex cadavere.

3 [b] Sive marem sive fœminam ejicite, extra castra ejicite eos, ut non [3] polluant castra sua, in quorum medio ego habito.

a Heb. *propter animam: metonymia, ut Levit.* 21.1.

b Heb. *a mare usq; ad fœminam.*

3 *Polluant*] Jisraëlitæ reliqui, ferendo immundos in medio sui.

4 Facientes ergo sic filii Jisraëlis, ejecerunt eos extra castra: quemadmodum edixerat Jehova Moschi, sic fecerunt filii Jisraëlis.

5 Præterea allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

6 Edicito filiis Jisraëlis, cùm vir aut mulier fecerint ullum ex peccatis humanis prævaricando prævaricatione in Jehovam: ita ut rea sit anima illa:

7 [7] Primùm confitentor quisque peccatum suum quod fecerunt, deinde restituens reatum suum [c] quanti est quintam ejus superaddito ei, ac dato illi in quem reus est.

7. *Primùm confit.*] vide Levit. 5.21. & sequent.

c Heb. *in capite ejus, ut Levit.* 5.24.

8 Quòd si non erit isti viro vindex ad restituendum ei reatum, reatus qui restituitur Jehovæ, sacerdotis *esto*, præter arietem expiationum, quo expiationem facit pro eo.

9 Similiter omnis oblatio omnium rerum sanctificatarum a filiis Jisraëlis quas attulerint ad aliquem sacerdotem, illius esto.

10 Et cujusque res sanctificatæ, illius sunto: quod quis ulli sacerdoti dederit, illius esto.

11 Item allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

12 Alloquere filios Jisraelis & edicito eis, cùm [d] ullius uxor declinans *ab eo* prævaricatione prævaricata fuerit in eum,

d Heb. *viri viri.*

13 Et concumbente aliquo cum ea concubitu seminis, absconditum sit ab oculis mariti ejus, eaq; dissimulaverit se cùm tamen immunda facta sit, & nemo testis fuerit contra eam, neq; fuerit deprehensa:

14 Si invaserit eum [e] affectus zelotypiæ ita ut sit zelotypus uxoris suæ, quæ immunda facta sit, aut invaserit eum affectus zelotypiæ ita ut zelotypus sit uxoris suæ, quamvis ipsa non sit facta immunda:

e Heb. *spiritus: sic in sequent.*

15 Tunc adducito vir ille uxorem suam ad sacerdotem aliquem, & afferto oblationem ejus pro ea decimam Ephæ farinæ hordeaceæ: ne superfundito ei oleum, neque imponito ei thus, quia oblatio zelotypiarum est, munus monimenti revocans in memoriam iniquitatem.

16 Quam jubeto accedere sacerdos, & sistito eam coram Jehova.

17 Et accipito sacerdos [17] aquam sanctam in vase fictili, & de pulvere qui *erit* in solo tabernaculi accipiens sacerdos indito in aquam illam.

17 *Aquam sanctam*] haustam ex sancto labro, in quod ad sacros usus importabatur.

18 Sistensq; sacerdos mulierem illam coram Jehova retegito caput illius mulieris, & imponito manibus illius munus monimenti, *quod* munus zelotypiarum est: in manu verò sacerdotis esto aqua illa [18] amaritudinis quæ maledictionem importat.

18 *Amaritudinis*] sic vocatur ab effectu, quia gravi acerboq; supplicio afficiebat mulierem sontem, ut proximè sequentibus verbis explicatur.

19 Et adjurans eam sacerdos dicito ad ipsam mulierem, si non concubuit ullus tecum, & si non declinasti *ad eum* immunditie loco mariti tui, insons esto ab aqua illa amaritudinis quæ maledictionem importat.

20 Sin autem tu *sic* declinasti loco mariti tui & immunda facta es, eò quòd indiderit in te aliquis *semen* concubitus sui præter maritum tuum:

21 Adjurans inquam sacerdos mulierem illã adjuratione dirarum, dicito sacerdos mulieri illi, ponat te Jehova in *formulam* dirarũ & juramenti in medio populi tui, cùm reddiderit Jehova femur tuum cadivũ, & ventrem tuum tumidum.

22 Ingreditor itaque hæc ipsa aqua maledictionem importatura in viscera tua, ad tumidum reddendum ventrem & ad efficiendum femur cadivum: cui dicito mulier ipsa, amen amen.

23 Deinde scribito diras istas in quodam libro, & deleto eas aqua illa amaritudinis:

24 Curatoque ut bibat mulier illa aquam istam amaritudinis quæ maledictionem importat, ut ingrediatur in eam aqua ista quæ maledictionem importat, ad amaritudinem.

25 Accipiens autem sacerdos è manu mulie-
ris illius munus zelotypiarum, agitato mu-
nus illud coram Jehova, & offerto illud su-
per altare.
26 Et pugillo acceptum sacerdos de munere
illo suffimentum ejus adoleto in altari, &
posteà curato ut mulier illa bibat aquam
istam.
27 Cùm enim curaverit eam bibere aquam
istam: erit si immunda facta fuerit & præ-
varicata prævaricatione in virum suum, ut
intrante in eam aqua illa quæ maledictio-
nem importat in amaritudinem intumes-
cat venter ejus: & cadat femur ejus: sic e-
rit mulier illa in dirarum *formam* in medio
populi sui.
28 Quòd si non immunda facta fuerit mulier
illa, sed fuerit munda, tum insons erit, &
[f] consequetur semen.
29 Hæc *est* lex zelotypiarum, cùm declinave-
rit mulier *ad ullum* loco viri sui, ita ut im-
munda facta sit.
30 Aut cum invaserit aliquem affectus zelo-
typiæ ita ut zelotypus sit uxoris suæ, ut si-
stat mulierem ipsam coram Jehova, & ex-
equatur erga eam sacerdos totam legem
hanc.
31 Sic insons erit vir ille *ab iniquitate, mu-
lier verò illa feret iniquitatem suam.

f Heb. *seretur semine.*

31 *Ab iniquitate*] cujus planè reus esset, si contra legem Dei tantum vitium in uxore dissimularet, aut suspicionem in animo aleret, quæ conjunctioni conjugali adversatur.

Caput VI.

Lex de Nazaræatu, & formula qua sacerdotes orant populo benedicturi.

1 Item allocutus est Jehova Moschen, di-
cendo:
2 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis:
cùm vir aut mulier [a] nuncupaverit votum,
vovendo votum [b] Nazaræi, separaturum se
Jehovæ:
3 A vino aut alio potu inebriante separato
se, acetum vini & acetum ullius potus ine-
briantis ne bibito: & [c] nullum potum è ma-
ceratis uvis bibito, nec ullas uvas recentes
aut siccas comedito.
4 Omnibus diebus [d] Nazaræatus sui, de nul-
la re quæ fit ex vite vinifera, a nucleis acino-
rum usque ad cutem, comedito.
5 Omnibus diebus voti Nazaræatus sui no-
vacula ne transito super caput ejus, usque-
dum compleantur dies illi quibus separave-
rit se Jehovæ: sanctus esto, sinito crescere
comam, capillos capitis sui.
6 Omnibus diebus quibus separaverit se Je-
hovæ, ad [e] cadaver mortui ne accedito.
7 Propter patrem suum aut propter matrem
suam, propter fratrem suum aut propter so-
rorē suam, ne se polluito propter illos cùm
mortui sunt: quia Nazaræatum Dei sui *gerit*
in capite suo.
8 Omnibus diebus Nazaræatus sui, sanctus
est Jehovæ.
9 Quòd si is qui mortuus est mortuus fuerit
juxta eum [f] repentino casu, itaque pollue-
rit [g] Nazaræatum capitis ejus, tunc radito
caput suum die purgationis suæ, die septi-
mo radito illud:
10 Die autem octavo afferto duos turtures
aut duos pullos columbæ sacerdoti, ad por-
tam tentorii conventus:
11 Quorum parans sacerdos unum in pec-
catum & alterum in holocaustum, expiatio-
nem facito pro eo, ab eo quod peccavit
circa illud cadaver, sic sanctificato caput il-
lius eo die.
12 Deinde *separans Jehovæ dies Nazaræa-
tus sui adducito agnum anniculum in rea-
tum: dies autem illi priores [h] irriti sunto,
quia pollutus fuit Nazaræatus ejus.
13 Hæc autem *esto* lex Nazaræi quo tempo-
re complentur dies Nazaræatus ejus: afferto
*istud ad portam tentorii conventus:
14 Nempe offerto oblationem suam Jehovæ,
agnum [i] anniculum integrum unum in ho-
locaustum, & agnam anniculam integram
in peccatum, arietemque unum integrum
in *sacrificium* eucharisticum:
15 Præterea canistrum azymorum, placentas
e simila mistas oleo, & lagana azyma un-
cta oleo, cum munere eorum & libamini-
bus eorum.
16 Quæ offerens sacerdos coram Jehova,
parato peccatum ejus & holocaustum e-
jus.
17 Arietem autem ipsum parato in sacrifici-
um eucharisticum Jehovæ cum canistro a-
zymorum: similiter parato munus ejus & li-
bamen ejus.
18 Tunc radito Nazaræus in porta tentorii
conventus Nazaræatum capitis sui, & ac-
ceptos capillos Nazaræatus sui imponito
igni, qui subest sacrificio eucharistico.
19 Deinde accipiens sacerdos armum coctū
ex illo ariete, & placentam azymam unam
ex illo canistro cum lagano azymo uno, im-
ponito ea manibus Nazaræi, postquam sibi
raserit Nazaræatum suum.
20 Et agitato ea sacerdos agitatione co-
ram Jehova, res sancta est pro sacerdote
præter pectus agitationis & armum elatio-
nis: & postmodùm bibet Nazaræus ille
vinum.
21 Hæc *est* lex Nazaræi qui voverit, oblatio
Jehovæ pro Nazaræatu suo, *præter id quod
assequetur manus ejus: prout fuerit votum
ejus quod vovit, sic facito, præter legē Na-
zaræatus sui.
22 Præterea allocutus est Jehova Mos-
chen, dicendo:
23 Alloquere Aharonem & filios ejus, dicen-
do: sic benedicitote filiis Jisraëlis, dicen-
do eis:
24 Benedicat tibi Jehova, & custodiat te.
25 Faciat Jehova ut luceat facies sua tibi, &
gratiam faciat tibi,
26 Attollat Jehova faciem suam erga te, &
apponat tibi pacem.
27 Et *[k] imponentes manus filiis Jisraëlis, in-
vocabunt nomen meum, & ego benedi-
cam eis.

a Heb. *separaverit, ut Levit. 27.2. & sic deinceps.*
b *id est, separati.*
c Heb. *nullam macerationem uvarum.*
d *id est, separationis suæ, & sic in sequentibus.*
e Heb *animam, ut supra 5.2.*
f Heb. *repentè subitò.*
g Heb. *caput Nazaræatus:* hypallage, *ut ver. 18.*

12 *Separans*] id est, de integro incipiens se separare a superioribus rebus totis: & dies quot separatum se fore voverat, redintegransque complementum voti, ac si tunc primùm votum nuncupasset.
h Heb. *cadant.*
13 *Istud*] quod sequen. 2. versibus exprimitur.
i Heb. *filium anni sui.*

21 *Præter id*] id est, præter id quod sponte voverit, prout sunt facultates ipsius. Lex enim continet res tam a paupere quàm a divite necessariò offerendas.
27 *Imponentes manus*] id est, duobus signis testatam facient populo gratiam meam, quam ego pro fide mea facturus sum, nominis mei invocatione, & manuum suarum impositione.
k Heb. *imponent filiis Jisraëlis nomen meum.*

Caput VII.

Principes tribuum erecto tabernaculo, & consecrato altari, plaustra ad vehendum sacra, & sacrificia instrumentaq. ad sacrum ministerium pertinentia singuli singulis diebus offerunt, ex ordine instituto suprà 2. Postremò ratio describitur qua Mosche ex eo tempore Deum consuluit & responsum ab eo accepit.

1 FUIT autem quo die absolvit Mosche e-
rigere tabernaculum, & ungens illud
sanctificavit illud cum omnibus instru-
mentis ejus, & altare cum omnibus instru-
mentis ejus, cùm inquam ungens illa sancti-
ficasset illa.
2 Ut offerrent principes Jisraëlis primarii do-
mus majorum suorum (hi *erant* principes tri-
buum, qui iidem præerant numeratis)
3 Offerrent inquam oblationem suam coram
Jehova sex plaustra camerata & duodecim
boves, plaustrum unum in binos principes,
& bovem unum in unumquemque: & offer-
rent illa ante tabernaculum.
4 Allocutus autem est Jehova Moschen, di-
cendo:
5 Accipito *illa* ab illis, ut sint ad exercen-
dum ministerium tentorii conventus, & da-
to ea Levitis, ' cuique ' prout est ministerium
ejus.
6 Accipiens itaque Mosche plaustra illa &
boves, dedit ea Levitis.
7 Duo plaustra & quatuor boves dedit filiis
Gerschonis, ' prout erat ministerium eorum.
8 Quatuor verò reliqua plaustra & octo bo-
ves dedit filiis Merari, ' prout erat ministe-
rium eorum, [a] per Ithamarem filium Aharo-
nis sacerdotem.
9 Sed filiis Kehathi non dedit, quia ministe-
rium rei sanctæ incumbebat illis, ' humero
laturi erant.
10 Afferebant ergo principes illi cum dedi-
catione altaris, quo die illud ungebatur, af-
ferebant inquam principes illi oblationem
suam ante ipsum altare.
11 Edixit autem Jehova Moschi, [b] principes
singuli in singulos dies oblationem suam af-
ferunto, in dedicatione altaris.
12 ITAQUE fuit qui obtulit die primo obla-
tionem suã, Nachschon filius Hhamminada-
bi ' pro tribu Jehudæ.
13 Oblatio autem ejus, scutula argentea una
centum triginta *siclorum* pondere, crater u-
nus argenteus septuaginta siclorum prout
est siclus sacer, ambo pleni simila mista o-
leo in munus:
14 Acerra una decem *siclorum* aureorum ple-
na thure:
15 Juvencus unus [c] subrumus, aries unus, a-
gnus unus [d] anniculus in holocaustum:
16 Hircus e capris unus in peccatum:
17 In sacrificium verò eucharisticum boves
duo, arietes quinque, hirci quinque, agni
anniculi quinq;: hæc *fuit* oblatio Nachscho-
nis filii Hhamminadabi.
18 DIE secundo obtulit Netan-el filius
Tzuhharis, princeps Jissascaris.
19 Obtulit oblationem suam, scutulam ar-
genteam unam centũ triginta *siclorum* pon-
dere, craterem unum argenteum septua-
ginta siclorum prout est siclus sacer, ambos
plenos simila mista oleo in munus:
20 Acerram unam decem *siclorum* aureorum
plenam thure:
21 Juvencum unum subrumum, arietem unum,
agnum unum anniculum in holocaustum:
22 Hircum e capris unum in peccatum:
23 In sacrificium verò eucharisticum boves
duos, arietes quinque, hircos quinque, ag-
nos anniculos quinque: hæc *fuit* oblatio
Netan-elis filii Tzuhharis.
24 DIE tertio princeps filiorum Zebulunis,
Eliab filius Chelonis.
25 Oblatio ejus, scutula argentea una centum
triginta *siclorum* pondere, crater unus ar-
genteus septuaginta siclorum prout est si-
clus sacer, ambo pleni simila mista oleo in
munus:
26 Acerra una decem *siclorum* aureorum ple-
na thure:
27 Juvencus unus subrumus, aries unus, agnus
unus anniculus in holocaustum:
28 Hircus e capris unus in peccatum:
29 In sacrificium verò Eucharisticum boves
duo, arietes quinque, hirci quinque, agni an-
niculi quinque: hæc *fuit* oblatio Eliabi filii
Chelonis.
30 DIE quarto princeps filiorum Reübenis,
Elitzur filius Schedé-uris.
31 Oblatio ejus, scutula argentea una cen-
tum triginta *siclorum* pondere, crater unus
argenteus septuaginta siclorum prout est si-
clus sacer, ambo pleni simila mista oleo in
munus:
32 Acerra una decem *siclorum* aureorum ple-
na thure:
33 Juvencus unus subrumus, ' aries unus, ag-
nus unus anniculus in holocaustum:
34 Hircus e capris unus in peccatum:
35 In sacrificium verò eucharisticum boves
duo arietes quinque, hirci quinque, agni an-
niculi quinque: hæc *fuit* oblatio Elitzuris
filii Schedé-uris.
36 DIE quinto princeps filiorum Schimhho-
nis, Schelummiel filius Tzurischaddai.
37 Oblatio ejus, scutula una argentea cen-
tum trigintà *siclorum* pondere, crater unus
argenteus septuaginta siclorum prout est
siclus sacer, ambo pleni simila mista oleo in
munus:
38 Acerra una decem *siclorum* aureorum ple-
na thure:
39 Juvencus unus subrumus, aries unus, ag-
nus unus anniculus in holocaustum:
40 Hircus e capris unus in peccatum:
41 In sacrificium verò eucharisticum boves
duo, arietes quinque, hirci quinque, agni an-
niculi quinque: hæc *fuit* oblatio Schelum-
mielis filii Tzurischaddai.
42 DIE sexto princeps filiorum Gadis, Elja-
saph filius Dehhuelis.
43 Oblatio ejus, scutula argentea una cen-
tum triginta *siclorum* pondere, crater argen-
teus unus septuaginta siclorum prout est si-
clus sacer, ambo pleni simila mista oleo in
munus:
44 Acerra una decem *siclorum* aureorum ple-
na thure:
45 Juvencus unus subrumus, aries unus, ag-
nus unus anniculus in holocaustum:
46 Hircus e capris unus in peccatum:
47 In sacrificium verò eucharisticum boves
duo, arietes quinque, hirci quinque, agni an-
niculi quinq;: hæc *fuit* oblatio Eljasaphi filii
Dehhuelis.
48 DIE septimo princeps filiorum Ephraji-
mi, Elischamahh filius Hhammihudis.
49 Oblatio ejus, scutula argentea una cen-
tum triginta *siclorum* pondere, crater unus
argenteus septuaginta siclorum prout est
siclus

5 *Cuique*] genti Levitarum, ut sequẽtibus explicatur. *Prout est*] ut explicatur supra cap. 4.

7 *Prout*] suprà 4. 25. & 26.

8 *Prout*] suprà 4. 31. & 32.

a Heb. *per manum*.

9 *Humero laturi*] supra 4. 14.

b Heb. *princeps unus in diem, princeps unus in diem*.

12 *Pro tribu Jehudæ*] quod hic a principe Jehudæ publico suæ tribus nomine oblatum dicitur, de sequentibus quoque est intelligendum.

c Heb. *filius bovis sic deinceps*.

d Heb. *filius anni sui & sic deinceps*.

ficlus facer, ambo pleni fimila mista oleo in munus:

50 Acerra una decem *ficlorum* aureorum plena thure:

51 Juvencus unus fubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:

52 Hircus e capris unus in peccatum:

53 In facrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Elifchamahhi filii Hhammihudis.

54 Die octavo princeps filiorum Menafchis, Gamliel filius Pedah-tzuris.

55 Oblatio ejus, fcutula argentea una centum triginta *ficlorum* pondere, crater unus argenteus feptuaginta ficlorum prout eft ficlus facer, ambo pleni fimila mista oleo in munus:

56 Acerra una decem *ficlorum* aureorum plena thure:

57 Juvencus unus fubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:

58 Hircus e capris unus in peccatum:

59 In facrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Gamlielis filii Pedah-tzuris.

60 Die nono princeps filiorum Binjaminis, Abidan filius Gidhhoni.

61 Oblatio ejus, fcutula argentea una centum triginta *ficlorum* pondere, crater argenteus unus feptuaginta ficlorum prout eft ficlus facer, ambo pleni fimila mista oleo in munus:

62 Acerra una decem *ficlorum* aureorum plena thure:

63 Juvencus unus fubrumus, aries unus, agnus anniculus unus in holocaustum:

64 Hircus e capris unus in peccatum:

65 In facrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Abidanis filii Gidhhoni.

66 Die decimo princeps filiorum Danis, Achihhezer filius Hhammifchaddai.

67 Oblatio ejus, fcutula argentea una centum triginta *ficlorum* pondere, crater argenteus unus feptuaginta ficlorum prout eft ficlus facer, ambo pleni fimila mista oleo in munus:

68 Acerra una decem *ficlorum* aureorum plena thure:

69 Juvencus unus fubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:

70 Hircus e capris unus in peccatum:

71 In facrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Achihhezeris filii Hhammifchaddai.

72 [a] Die undecimo princeps filiorum Afcheris Paghhiel filius Hhocranis.

a Heb. *Die undecim dierum. Numeralia cardinalia suprà denarium ferè pro ordinalibus ponuntur, ut infrà ver. 78.*

73 Oblatio ejus, fcutula argentea una centum triginta *ficlorum* pondere, crater unus argenteus feptuaginta ficlorum prout eft ficlus facer, ambo pleni fimila mista oleo in munus:

74 Acerra una decem *ficlorum* aureorum plena thure:

75 Juvencus unus fubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:

76 Hircus e capris unus in peccatum:

77 In facrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinq;, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Paghhielis filii Hhocranis.

78 [f] Die duodecimo princeps filiorum Naphtali, Achirahh filius Hhenanis.

f Heb. *die duodecim dierum.*

79 Oblatio ejus, fcutula argentea una centum triginta *ficlorum* pondere, crater argenteus unus feptuaginta ficlorum prout eft ficlus facer, ambo pleni fimila mista oleo in munus:

80 Acerra una decem *ficlorum* aureorum plena thure:

81 Juvencus unus fubrumus, aries unus, agnus anniculus unus in holocaustum:

82 Hircus e capris unus in peccatum:

83 In facrificium verò eucharisticum boves duo, arietes qninque, hirci quinq;, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Achirahhi filii Hhenanis.

84 Hæc *eft* oblatio dedicationis altaris poft diem quo illud unctum fuit, *oblata* a principibus Jifraëlis: fcutulæ argenteæ duodecim, crateres argentei duodecim, acerræ aureæ duodecim.

85 Centenûm tricenûm *ficlorum* fcutula argentea unaquæq;, & feptuagenûm crater unufquifq;, totum argentum horum vaforum, bis mille quadringenti ficli prout eft ficlus facer.

86 Acerræ aureæ duodecim plenæ thure, denûm ficlorum unaquæque acerra prout eft ficlus facer, totum aurum illarum acerrarũ, centum viginti *ficli*.

87 Omnium boum in holocaustum *numerus* duodecim juvenci, arietes duodecim, agni anniculi duodecim cum munere fuo: & hirci e capris duodecim in peccatum:

88 Omnium verò boum facrificii eucharistici *numerus* viginti quatuor juvenci, arietes fexaginta, hirci fexaginta, agni anniculi fexaginta: hæc *fuit* oblatio dedicationis altaris, poftquam illud unctum fuerat.

89 Deinde cùm ingrederetur Mosche in tentorium conventus ut loqueretur cum *Deo* ipfo, tunc audiebat quandam vocem fermocinantem fecum e fuperiore parte illius operculi propitiatorii, quod *erat* fuper arcã testimonii, e medio duorum Cerubinorum: fic alloquebatur eum.

89 *Deinde*] c[...] fecrato tabern[...] ut promiferat [...] 25.22. nam au[...] fecrationem e[...] ter cum ipfo [...] batur Deus.

Caput VIII.

Deus cùm lucernæ lychnuchi accendendæ funt, omnes accendi præcipit, & Levitas primogenitorũ loco confecrari præfcripta confecrationis formula: poftremò tempus definit incipientis & definentis illorum minifterii.

1 Allocutus autem eft Jehova Mofchen, dicendo:

2 Alloquere Aharonem & edicito ei: quando accendes lucernas, [e] e-regione faciei lychnuchi lucem præbento feptem illæ lucernæ.

3 Fecitque fic Aharon, e regione faciei lychnuchi *lucem præbituras* accendit lucernas ejus: quemadmodum præceperat Jehova Mofchi.

4 Hoc autem opus lychnuchi, erat continens
ᵃex auro usque ad scapum ejus, usque ad ca-
lyculum ejus opus *erat* continens: secundũ
formam illam quam ostenderat Jehova Mo-
schi, sic fecerat lychnuchum illum.
5 Allocutus etiam est Jehova Moschen, di-
cendo:
6 Assume Levitas e medio filiorum Jisraëlis,
ut purifices eos.
7 Sic autem facito eis ad purificandum eos,
spargito super eos aquam [a] expiationis: &
novaculam ducentes super totam carnem
suam lavanto vestimenta sua, & purifican-
to se.
8 Postea accipiunto juvencum [b] subrumum
cum munere ejus, simila mista oleo, & ju-
vencum alterum subrumum accipiunto in
peccatum.
9 Jubensque Levitas accedere ante tentori-
um conventus, & congregari totum cœtum
filiorum Jisraëlis,
10 Admoveto Levitas coram Jehova, & ni-
tuntor filii Jisraëlis manibus suis super ipsos
Levitas:
11 Ita offerto Aharon Levitas [c] oblatione co-
ram Jehova *oblatos* a filiis Jisraëlis, ut sint ad
exercendum ministerium Jehovę.
12 Ipsi autem Levitæ nituntor manibus suis
super caput illorum juvencorum: quorum
parato unum *in* peccatum, & alterum in ho-
locaustum Jehovæ, ad expiationem facien-
dam pro ipsis Levitis.
13 Sic sistes Levitas coram Aharone & corã
filiis ejus, offerens eos oblatione Jehovæ:
14 Et separabis Levitas ipsos e medio filiorũ
Jisraëlis, ut sint mei Levitæ.
15 Postmodùm verò veniunto Levitæ ad mi-
nistrandum tentorio conventus, cùm purga-
veris eos & obtuleris eos oblatione:
16 Nam [d] omnino donati *sunt* mihi e medio
filiorum Jisraëlis, pro [e] omni aperiente vul-
vam, primogenito cujusque e filiis Jisraëlis,
assumpsi eos mihi:
17 Meum enim *est* omne primogenitum in fi-
liis Jisraëlis ex homine & jumento quovis,
quo die percussi omne primogenitum in
terra Ægypti, sanctificavi illa mihi:
18 Assumpsi autem Levitas pro omni primo-
genito, in filiis Jisraëlis,
19 Et dedi Levitas ipsos [f] dono Aharoni & fi-
liis ejus e medio filiorum Jisraëlis, ut exer-
ceant ministerium ᵃfiliorum Jisraëlis in ten-
torio conventus, & ut sint ᵃpretiũ redempti-
onis pro filiis Jisraëlis: sic non erit in filiis
Jisraëlis ᵃplaga, cùm accedent filii Jisraëlis
ad sanctuarium.
20 Quod fecit Mosche & Aharon & totus cœ-
tus filiorum Jisraëlis Levitis: secundum om-
nia quæ præceperat Jehova Moschi *fieri* Le-
vitis, sic fecerunt eis filii Jisraëlis.
21 Purificantes enim se Levitæ cùm lavissent
vestimenta sua, obtulit eos Aharon oblatio-
ne coram Jehova, & expiationem fecit pro
eis Aharon ad purgandum eos.
22 Postea demum accesserunt Levitæ ad ex-
ercendum ministerium suũ in tentorio con-
ventus coram Aharone & filiis ejus: quem-
admodum præceperat Jehova Moschi *fieri*
ipsis Levitis, sic fecerunt eis.
23 Allocutus quoque est Jehova Moschen,

4 *Ex auro*] Exo. 25.31.

a Heb. *peccati, quod adhiberetur ad expiandum peccatum: vide de ista aqua infrà 19.*

b Heb. *filium bovis.*

c Heb *agitatione, ut in sequent. synecdoche: vide Exod. 35.22.*

d Heb *donati donati: ut suprà 3.8.*

e Heb. *apertura omnis vulvæ.*

f Heb. *donatos.*

19 *Filiorum Jisraëlis*] id est, quo ministraturi fuissent primogeniti filiorum Jisraëlis, ut faciebant ante assumptam tribum Leviticam ad ministerium Exod. 24.22. vide suprà 3.7. & 8.

Pretium re.] id est, suis personis & ministeriis Jisraëlitas liberent, exolventes pro illis quod illorũ erat præstare.

Plaga] ... Jovæ esset, si ... ipsi accedentes non per Levitas qui postmodum ministrarent, ut contigit Hhuzzijæ, 2. Chron. 26.16.

dicendo:
24 Hoc *est* quod ad Levitas *pertinet*: ᵃa nato
vigintiquinq; annos & deinceps, venito *Le-
vita* ᵃad militandum militiam in ministerio
tentorii conventus:
25 Ex quo verò natus fuerit quinquaginta
annos, ᵃrevertetur a militia hujus ministe-
rii, ut non ministret amplius.
26 Attamen servito fratribus suis *obeuntibus
militiam* in tentorio conventus, ᵃobservan-
do observationem; ministerium verò non
exercebunt: sic facito Levitis in ᵃobserva-
tionibus eorum.

24 *A nato viginti quinque*] ministerii Levitici diversum hîc initium statuitur, & suprà 4.3. & 47. ita ut quinque annorum discrimen intercedat quod spatium 5. annorum Levitis dabatur ad tyrocinium primùm venientibus: quia viginti quinque annos nati reliquis accensi ministrare tenerentur, sed anno demum trigesimo munus suum plene exequi inciperent. Quamobrem suprà 4.3. dicit Mosche, omnem aptum ad obeundum, &c. hic verò, venito &c. *Ad militandum*] id est, consistendum in statione cum reliquis, & observandam rationem ministerii. 25 *Revertetur*] licebit, si volet. 26 *Observando*] id est, inspectionem habendo in alios, ut quique fungantur ministerio suo, & aliis sint νομοφύλακες. *Observationibus*] in singulorum ministeriis; quo sensu accipitur hæc vox suprà cap. 4.

Caput IX.

Jisraëlitæ in deserto anno secundo ab exitu rursus jubentur celebrare Pascha: ex occasione lex fertur de Paschate celebrando mense secundo iis qui propter immunditiam peregrinationémve non potuerunt: postremò ratio profectionum Jisraëlitarum & stationum in deserto ostenditur.

1 Allocutus autem ᵃfuerat Jehova
Moschen in deserto Sinai, anno secun-
do ab exitu eorum e terra Ægypti,
mense primo, edicendo,
2 Ut celebrarent filii Jisraëlis Pascha ipsum
stato suo tempore.
3 Quarto decimo die, mense isto, inter duas
vesperas, eum celebrate stato tempore suo,
secundum omnia ᵃstatuta ejus, & secundum
omnes rationes ejus celebrate eum.
4 Edixit itaque Mosche filiis Jisraëlis, ut ce-
lebrarent Pascha:
5 Et celebrantes Pascha primo *mense*, quar-
todecimo die ejus mensis inter duas vespe-
ras in deserto Sinai, secundum omnia quæ
præceperat Jehova Moschi, sic fecerant fi-
lii Jisraëlis.
6 Fuerunt autem quidam, qui cùm immun-
di essent ex [a] cadavere hominis, ᵃnon pote-
rant celebrare pascha die illo: quapropter
appropinquarunt ante Moschen & ante A-
haronem eo ipso die.
7 Dixeruntque homines illi ad eum, nos im-
mundi *sumus* ex cadavere hominis: quare
subtraheremur ne offeramus oblationem
Jehovæ statuto tempore suo [b] inter filios
Jisraëlis?
8 Ad quos dixit Mosche, consistite, dum au-
diam quid præcepturus sit Jehova vobis.
9 Allocutus autem est Jehova Moschen, di-
cendo:
10 Alloquere filios Jisraëlis, dicendo, [c] si ul-
lus e vobis erit immundus propter cadaver,
aut *ullus* e vobis aut ex generationibus ve-
stris in via remota fuerit: tamen celebrato
Jehovæ Pascha.
11 Mense secundo, decimo quarto die inter
duas vesperas ᵃcelebranto illud, cum azymis
& herbis amaris comedunto illud.
12 Ne relinquunto *quicquam* ex eo usq; mane,
& os ne frangunto in eo: secundum totum
statutum Paschatis celebranto illud.
13 Sed vir ille qui *est* mundus aut in itinere

1 *Fuerat*] tota Jisraëlitarum distributionem, quæ mense secundo illius anni contigit suprà 1. Translata est autem hæc narratio huc, propter Pascha immundorum & iter facientium, dilatum in mensem secundũ.

3 *Statuta ejus*] Exo. 12. & 23. & Levit. 23.

a Heb. *anima, ut Levi. 21.1.*

6 *Non poterant*] prohibitum enim fuerat ne immundus eucharistico vesceretur Levit. 7.20.

b Heb. *in medio filiorum.*

c Heb. *vir vir cum fuerit, &c.*

11 *Celebranto*] ut factum legimus temporibus Chizkijæ, 2. Chro. 30.2. & 15.

non est, si desierit celebrare Pascha, omnino excinditor anima illa e populis suis: quia oblationem Jehovæ non obtulit stato tempore ejus, pœnam peccati sui ferto vir ille.
14 Et si habitet vobiscum peregrinus, similiter celebrato Pascha Jehovæ, secundū statutum ipsius Paschatis & secundum rationem ejus, sic celebrato: statutum idem esto vobis, tam peregrino quàm indigenæ ipsi regionis.
15 Quo autem die erectum est tabernaculū, operuit nubes ipsa tabernaculum, versus tentorium testimonii: vespere autem erat super tabernaculum quasi specie ignis usq; mane.
16 Sic erat jugiter: nubes tegebat illud, sed specie ignis noctu.
17 Prout autem deducebatur nubes illa a tĕtorio ipso, ita postmodum proficiscebantur filii Jisraëlis: & in loco ubi residebat eadem nubes, ibi castrametabantur filii Jisraëlis.
18 [d] Ex præstituto Jehovæ proficiscebantur filii Jisraëlis, & ex præstituto Jehovæ castrametabantur: omnibus diebus quibus residebat illa nubes super tabernaculum, castra habebant:
19 Cumq; [e] continuabat nubes illa residere super tabernaculum diebus multis, tūm observabant filii Jisraëlis observationem Jehovæ, & non proficiscebantur.
20 Sive accideret ut esset illa nubes diebus [f] paucis super tabernaculum, ex præstituto Jehovæ castra habebant, & ex præstituto Jehovæ proficiscebantur:
21 Sive accideret ut esset illa nubes a vespere usque mane, posteà deduceretur nubes illa mane, tum proficiscebantur: sive per diem & noctem, quamdiu deducebatur nubes illa, tam diu proficiscebantur:
22 Sive biduo, sive mense, sive anno, prout continuabat nubes illa residere super ipsum tabernaculum, castra habebant filii Jisraëlis, & non proficiscebantur: & prout deducebatur illa, proficiscebantur.
23 Ex præstituto Jehovæ castra habebant, & ex præstituto Jehovæ proficiscebantur: observationem Jehovæ observabant ex præstituto Jehovæ per Moschen.

d Heb. *secundum os, & sic deinceps: etsi hæc non ore, sed signo nubis testata faciebat Deus. Catachresis.*

e Heb. *producebat sive prolongabat, ut ver. 22.*

19 *Observabant*] id est, vacabant cultui ejus in erecto tabernaculo.

f Heb. *numeri, supple exigui, ut Deut. 33.6.*

Caput X.

Duas argenteas tubas fieri Deus imperat, quibus cœtus convocetur, signa profectionum expeditionumq; dentur, & sacrificiorum tempore clangatur: deinde ordo Jisraëlitarum narratur a deserto Sinai in desertum Paranis proficiscentium Chobabo comite & arca duce: postremò formula precationis Moschis in profectionibus castrorumq; metationibus describitur.

1 PRÆTEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo,
2 Fac tibi duas tubas argenteas, opere continente facito illas, ut sint tibi ad convocandum cœtum, & ad imperandum profectionem castrorum.
3 Cùm clangent * illis, tunc congregantor ad te totus cœtus ad portam tentorii conventus:
4 Cùm autem unâ clanxerint, tunc congregantor ad te principes, primarii millium Jisraëlis:
5 Cùm autem * clangetis fracto sono, tunc proficiscuntor castra illa quæ metantur versus Orientem:
6 Cumq; fracto sono clangetis secundò, tūc proficiscuntor castra quæ metantur meridiem versus: fracto sono clangunto in profectionibus * eorum.
7 Cùm verò congregabitis congregationem, clangetis quidem, sed non edetis fractum sonum.
8 Et filii Aharonis sacerdotes clangunto tubis illis: hæc sunto vobis in statutum perpetuum per generationes vestras.
9 Cùm autem procedetis ad bellum in regione vestra, contra oppugnatorem oppugnantem vos, similiter fracto sono clangite tubis illis: & fiet vestri memoria coram Jehova Deo vestro, ac servabimini ab hostibus vestris.
10 In die quoque lætitiæ vestræ, & in solennitatibus vestris, & in principiis mensium vestrorum similiter clangetis tubis illis ad holocausta vestra, & ad sacrificia eucharistica vestra: eruntq; vobis in monimentum coram Deo vestro, ego *sum* Jehova Deus vester.
11 FUIT autem anno secundo, mense secundo, vigesimo *die* mensis, *ut* deduceretur nubes illa a tabernaculo testimonii:
12 Et proficiscerentur filii Jisraëlis profectionibus suis a deserto Sinai, resedítq; nubes illa in deserto Paranis.
13 Sic profecti sunt primùm [a] ex præstituto Jehovæ per Moschen:
14 Nam profectum est vexillum castrorum filiorum Jehudæ primùm per exercitus suos: cujus exercitui præerat Nachschon filius Hhamminadabi.
15 Et exercitui tribui filiorum Jissascaris, Nethan-el filius Tzuhharis.
16 Exercitui verò tribui filiorum Zebulonis, Eliab filius Chelonis.
17 Tum deposito tabernaculo, profecti sunt filii Gerschonis & filii Merari ferentes tabernaculum.
18 Posteà profectum est vexillum castrorum filiorum Reübenis per exercitus suos, cujus exercitui præerat Elitzur filius Schedeüris.
19 Et exercitui tribui filiorum Schimhhonis Schelummiel filius Tzurischaddai.
20 Exercitui verò tribui filiorum Gadis, Eljasaph filius Dehhuelis.
21 Tunc profecti sunt Kohathitæ ferentes sanctuarium: ut erigerent * illi tabernaculū dum * hi veniebant.
22 Posteà profectum est vexillum castrorum filiorum Ephrajimi per exercitus suos, cujus exercitui præerat Elischamahh filius Hhâmihudis.
23 Et exercitui tribui filiorum Menaschis, Gamliel filius Pedah-tzuris.
24 Exercitui verò tribui filiorum Binjaminis, Abidan filius Gidhhoni.
25 Postremò profectum est vexillum castrorum filiorum Danis, [b] extrema acies omnium illorum castrorum per exercitus suos, cujus exercitui præerat Achihhezer filius Hhammischaddai.

26 Et

3 *Illis*] ambabus, ut ex comparatione sequentis ver. apparet.

5 *Clangetis*] supple primùm, ut ex comparatione sequentis ver. intelligitur.

6 *Eorum*] tam horum quorum meminit, quam aliorum quos nondum commemoravit: synecdoche.

a Heb. *secundum os, i. eo ordine quem Deus præscripsit suprà 2.*

21 *Illi*] Gerschonitæ & Meraritæ, qui cum primo agmine proficiscebantur suprà 17.
Hi] Kohathitæ.

b Heb. *colligens omnia castra: sic dicitur ultima castrorum acies, quæ recipit omnia impedimenta, quæ priora sua agmina sequi non possunt: sic Jehosch. 6. 12. & 16.*

26 Et exercitui tribui filiorum Ascheris, Pag-
hhiel filius Hhocranis.
27 Exercitui verò tribui filiorum Naphtali,
Achirahh filius Hhenanis.
28 Hæ *erant* [a] profectiones filiorum Jisraëlis
per exercitus eorum, quando proficiscebā-
tur.
29 [a] Dixerat autem Mosche Chobabo filio
Rehhuelis Midjanitæ socero Moschis, pro-
fecturi sumus ad locum de quo dixerat Je-
hova, illum dabo vobis; veni nobiscum, &
benefaciemus tibi, quia Jehova [c] promisit
bona Jisraëli.
30 Qui dixit ad eum, non [a] *jam* ibo, [d] sed cùm
ad terram meam & ad cognationem meam
ivero.
31 Dixit verò Mosche, [a] ne quæso deseras
nos, quandoquidem [a] novisti metationes
nostras in hoc deserto, erisque nobis oculo-
rum loco:
32 Eritque, si iveris nobiscum, cùm fuerit bo-
num illud quo benefacturus est nobis Jeho-
va, ut benefaciamus tibi.
33 Profecti itaque sunt a monte Jehovæ iti-
nere tridui (arca autē fœderis Jehovæ pro-
ficiscebatur ante illos, itinere tridui ad ex-
plorandum sibi [e] locum quietis:
34 Et nubes Jehovæ supra eos erat quotidie,
cùm proficiscerentur ex castris.
35 Erat autem, cùm profectura esset arca, ut
diceret Mosche, surge Jehova, & dispergan-
tur inimici tui, fugiantque osores tui a facie
tua:
36 Cùm verò consisteret illa, diceret, da quie-
tem Jehova myriadibus millium Jisraëlis.

28 *Profectiones*] proficiscendi rationes, & proficiscentiū ordines.
29 *Dixerat*] videlicet cùm primùm ad ipsum venisset, Exod. 18. nā ibi paucis hæc historia Jithronis (qui idem est Chobab) attingitur, quia hic fusius fuerat describenda.
c Heb. *dixit bonū de Jisraële: sic Gen.* 18. 19.
30 *Jam*] hoc addimus, quia certū est ex Judic. 1. 16. & 4. 11. & 1. Schemu. 15. 6. & 2. Reg. 10. 15. & 1. Chron. 2. 55. & Jirmejæ 35. genus Jithronis fuisse Jisraëlitis conjunctum, & intereos habitasse.
d *sic Gen.* 32. 26.
31 *Ne quæso*] id est, ne abeas e manendi consilio, sed antequam hinc proficiscamur revertere: sic eum dimisit Mosche a se, Exod 18. 27.
Novisti] id est, versatus es in locis hujus deserti, & nosti locorum opportunitatem.
e *ut Gen.* 8. 9.

CAPUT XI.

Populus queritans adversus Deum, divino igne percussus, precibus Moschis liberatur. Rursus carnis desyderio & fastidio Man murmurans Deum provocat, & Moschen ita turbat ut excusationem a munere petat: quare Deus huic septuaginta adjungit, in illos verò subministratu eorum desyderii, gravissima plaga animadvertit.

1 TUM populus cùm querībundi essent,
malus fuit [a] audiente Jehova: quapro-
pter audiens Jehova accensus est ira, &
exardescens in eos ira Jehovæ consumebat
eos qui erant in extremitate castrorum:
2 Sed clamante populo ad Moschen, suppli-
cavit Mosche Jehovam, & compressus est
ignis ille.
3 Idcirco vocavit *quisque* nomen illius loci
[b] Tabhheram, quia exarserat in eos ignis Je-
hovæ.
4 [c] Convenarum quoque turba quæ in medio
ejus *erat* [d] graviter concupiverunt: quare
[e] rursus fleverunt etiam filii Jisraëlis dicen-
tes, [f] ô si quis daret nobis comedendam
carnem.
5 Recordamur piscium quos edebamus in Æ-
gypto [a] gratis, cucumerum & peponum &
porrorum & cæparum & alliorum.
6 Et nunc [a] anima nostra arida *est*, nihil quic-
quam *est*, [g] tantum Man ob oculos nostros.
7 ‖ (Man autem ut semen coriandri erat, &
color ejus ut color [a] bdellii.
8 Itantes populus colligebant ac molebant
molis, aut tundebant tudicula, coquebant-
que in cacabo, aut conficiebant ex eo pla-
centas subcinericias: eratq; sapor ejus tan-
quam sapor humoris præstantissimi ex oleo.
9 ‖ Et cùm descenderet ros quidam super ca-
stra noctu, descendebat Man cum eo.)
10 Audivit ergo Mosche populum ipsum flen-
tem per familias suas, quemque ad portam
tentorii [a] ipsius: quare accensa est ira Jeho-
væ valdè, & in oculis Moschis malum visum
est.
11 Dixit itaque Mosche ad Jehovam, quare
malo affecisti servum tuum? & quare non
inveni gratiam in oculis tuis, quòd imposui-
sti onus hujus populi totius mihi?
12 An ego concepi totum populum hunc? an
ego peperi illum? quòd dicis ad me, porta
eum in sinu tuo quemadmodum portat nu-
tricius lactentem, ad illam terram quam
juramento promisisti majoribus ejus.
13 Unde mihi *esset* caro quam dem toti popu-
lo huic? nam flent adversum me dicendo, da
nobis carnem ut comedamus.
14 Non possum ego solus ferre [h] *onus* totius
populi hujus, nam [i] grave hoc *est* supra me.
15 Quòd si tu sic facturus es mihi, [k] omnino
me jam occide, si inveni gratiam in oculis
tuis: & ne *ultra* experiar malum meum.
16 Dixit ergo Jehova ad Moschen, congrega
mihi septuaginta viros e senioribus Jisraëlis,
quos nosti esse seniores populi & modera-
tores ejus: & assumptos *adducito* eos ad ten-
torium conventus, ut sistant se ibi tecum.
17 Tum descendens loquar tecum ibi, & se-
ponam de spiritu qui *est* in te ponamque in
eis: sic portabunt tecum onus populi, neque
portabis tu solus.
18 Populo autem edicito, parate vos in cra-
stinum ut comedatis carnem, nam flevistis
audiēte Jehova dicendo, ô si quis daret no-
bis comedendam carnem, nam bene *erat*
nobis in Ægypto: dabit igitur vobis Jehova
carnem & comedetis.
19 Non uno die comedetis, neque biduo, imò
non quinque diebus, neque decem diebus,
neque viginti diebus:
20 Usque ad [l] plenum mensem comedetis,
usq; dum exeat e naso vestro, & sit vobis in
ejectamentum: propterea quòd sprevistis
Jehovam: qui *est* in medio vestri, & flevistis
coram illo dicendo, quare exivimus ex Æ-
gypto?
21 Dicente verò Mosche, sexcenties mille
peditum *est* populus hic in cujus medio ego
sum: & tu dicis, carnem daturus sum eis, ut
comedant mensem plenum.
22 An greges & armenta jugulabuntur eis, ut
[m] satis sit eis? an omnes pisces maris con-
gregabuntur eis ut *satis* sit eis?
23 Dixit Jehova ad Moschen, an manus Jeho-
væ [a] curta esset? jam videbis utrum even-
turum sit tibi verbum meum, nécne.
24 Egressus itaque Mosche elocutus est ad
populum verba Jehovæ, & [a] congregavit se-
ptuaginta viros e senioribus populi, quos
stitit circa tentorium *conventus*.
25 Tum descendens Jehova in nube illa allo-
cutus est eum, & seponens de illo spiritu, qui
erat super eum, indidit septuaginta illis viris
senioribus: fuitque cùm resideret super eos
spi-

a Heb. *in auribus: sic ver.* 18.
b *Id est, exarsionē.*
c Heb. *colluvies.*
d Heb. *concupiverunt concupiscentia.*
e Heb. *redierunt ut flerent.*
f Heb. *quis faciet nos comedere carnem! sic infrà ver.* 18.
5 *Gratis*] id est, vili pretio: hyperbole.
6 *Anima nostra*] exarescimus & contabescimus penuria rerum omnium.
g Heb. *tantum ad man oculi nostri: hypallage.*
‖ *Exod.* 16. 32.
7 *Bdellii*] gummi arboris bdellii, quod est translucidum simile ceræ, teste Plinio lib. 12. nat. hist. cap. 9.

8 *Humoris præstantissimi*] ejus qui super natat in oleo, nam illud præstantissimum est, ut scribit Plutarchus libro. 7. συμποσιακῶν προβλημάτων cap. 3. Nec pugnat quod hic scribitur cum Exod. 16. 32. nam ita sapore suo referebat crustulum mellitum, ut simul etiam haberet suavitatē olei præstantissimi.
‖ *Exod.* 16. 14.
10 *Ipsius*] supple Moschis, ut ipse ostēdit ver. 13.
h *Eclipsis nominis conjugati, ut ver.* 14.
i *ut Exod.* 18. 18.
k Heb. *occide me jam occidendo.*
l Heb. *mensem dierum: sic infrà ver.* 21.
m *sic accipitur hoc verbum Jehoschua* 17. 16. *& Iudic.* 21. 14. *&* 1. *Reg.* 14. 13.
23 *Curta*] id est finita minutavé facultas, adeo ut non possit eousque pertingere.
24 *Congregavit*] id est, jussit convenire & se sistere, etiam duo ex illis id non fecerint, ver. 26.

n Heb. *ut prophetarent, & non adderent prophetare.*
25 *Tum prophetarunt*] voluit enim Deus præsente signo populo toti vocationem eorum obsignare: ideo temporariū fuit in eis prophetiæ donum, ut Schauli contigit 1. Schemu. 10, 13.

spiritus ille, n ut * tum prophetarent, & non
amplius.
26 Remanserant autem duo viri in castris,
quorum uni nomen *erat* Eldad, nomen verò
alteri Medad, super quos resedit quoque
spiritus ille, quia ipsi *erant* inter conscriptos,
quamvis non prodiissent ad tentorium: sic
prophetarunt in castris.
27 Quare cucurrit minister quidam & renun-
ciavit Moschi, dicens, Eldad & Medad pro-
phetant in castris.
28 Locutusque Jehoschuahh filius Nunis mi-
nister Moschis a juventute sua, dixit, domi-
ne mi Mosche, cohibe eos.
29 Cui dixit Mosche, an invides tu meâ cau-
sa? atqui o utinam totus populus Jehovæ *es-
sent* prophetæ, indente Jehova spiritum
suum illis.
30 Posteà recepit se Mosche ad castra, cum
senioribus Jisraëlis.
31 Tum ventus profectus a Jehova abreptas
coturnices a mari dissevit ad castra, quasi i-
tinere unius diei hinc, & quasi itinere unius
diei illinc circa castra, idque ad duos cubi-
tos in superficie terræ.
32 Surgensque populus toto die illo & tota
nocte illa & toto die postero collegerunt
coturnices: qui minimum, decem acervos
collegit, & p * compositè expanderunt eas
sibi circa castra.
33 Earum caro * erat adhuc inter dentes illo-
rum, nondum exesa erat, cùm ira Jehovæ
accensa est in populum, & percussit Jehova
populum plaga magna valdè.
34 Quamobrem vocavit quisque nomen loci
illius q Kibrothas taavæ, quia ibi sepelive-
runt populum, eos qui concupierant.
35 Kibrothis taavæ profecti sunt populus Cha-
tzerothas, * & substiterunt Chatzerothis.

o Heb. *quis det ut omnis po.*

p Heb. *expanderunt eas expandendo.*
32 *Compositè*] ut melius a putredine conservarentur.
33 *Erat adhuc*] cōpleto mense, de quo suprà ver. 20.

q *id est, sepulchra concupiscentiæ.*
35 *Substiterunt*] occasione sequentis historiæ.

Caput XII.

Mirjam & Aharon murmurantes se æquant Moschi: sed divinitus repressi utrique præfertur Mosche, & de Mirjamo septiduana lepræ pœna sumitur.

1 Nam oblocuta est * Mirjam cum Aha-
rone contra Moschen, propter uxo-
rem illam * Cuschidem quam duxerat,
quòd uxorem Cuschidem duxisset:
2 Ac dixerunt, an tantummodo per Moschen
locutus est Jehova? nónne etiam per nos
locutus est? quod audivit Jehova.
3 (Vir autem ille Mosche * mâsuetus erat val-
dè, præ omnibus hominibus qui *erant* in su-
perficie terræ)
4 Quapropter edixit Jehova repente Mos-
chi & Aharoni & Mirjamo, prodite vos tres
ad tentorium conventus, & prodierunt ipsi
tres.
5 Tum descendens Jehova in columna nubis,
subsistit ad portam ipsius tentorii: cumque
vocasset Aharonem & Mirjamum, prodie-
runt ambo.
6 Quibus dixit, audite nunc verba mea, si *est*
propheta ex vobis *propheta* Jehovæ per ali-
quam visionem me ipsum notum facio ei,
aut per somnium alloquor eum:

1 *Mirjam*] priùs nominatur quæ peccati autor fuit, ideo in illam animadversum est infra ver. 10.
Cuschidē] Tzippo-ram Midjanitidem: vocātur autem Midjanitæ Cuschitæ, non quòd ex Cuscho progeniti essent, sed quia obtinebāt partem regionis Cuschi, Gen. 10.
3 *Mâsuetus*] quasi dicat, hanc injuriam ab illis modestè ferebat, ut erat injuriarum patientissimus.

7 Non sic servus meus Mosche, qui est in tota
domo mea fidelis:
8 a In os alloquor eum, & * ostendo, non *qui-
dem* ænigmatibus, sed similitudinem Jehovæ
intuetur: quare igitur non timuistis obloqui
contra servum meum, contra Moschen?
9 Accensa itaq; est in eos ira Jehovæ, & abiit.
10 Nubes enim illa recessit a superiore parte
tentorii, ecce autem Mirjam leprosa *erat*,
alba sicut nix: cumque respexisset Aharon
ad Mirjamum, ecce leprosa *erat*.
11 Quamobrem dixit Aharon ad Moschen,
attende ad me domine mi, ne quæso * impo-
nas nobis peccati pœnam, quo stultè egi-
mus & quo peccavimus:
12 Ne quæso sit *Mirjam* similis * mortuo, b cu-
jus dimidia caro exesa est cùm egreditur ex
utero matris suæ.
13 Inclamante ergo Mosche Jehovam, di-
cendo, *Deus* fortis quæso sana nunc eam.
14 Edixit Jehova Moschi, * si pater ejus spu-
tum inspuisset in faciem ejus, annon rubore
suffusa esset septē dies? secluditor septē dies
extra castra, & postmodum * aggregabitur.
15 Seclusa est itaq; Mirjam extra castra sep-
tem dies, ideo populus non est profectus
donec aggregaretur Mirjam.
16 Posteà vero profecti populus Chatzero-
this, castrametati sunt in deserto Paranis.

a Heb. *ore ad os.*
8 *Ostendo*] qualem scire volo, ut meipsum.

11 *Imponas*] impo-sinas, sed deprecare illam.
12 *Mortuo*] fœtui putrescenti in utero.
b Heb. *qui cùm egreditur ex utero matris suæ, jam exesum est dimidium carnis ejus.*
14 *Si pater*] id est, si pater terrenus aliquod gravis in eam iræ signum edidisset, puderet eam saltem septem dies redire in conspectum ejus: quanto igitur magis eam pudere debet in his castris versari hac plaga affectā, in quibus ego gravissimè ab ea offensus habito? secluditor igitur, &c.
Aggregabitur] liberata a lepra in cœtum recipiatur.

Caput XIII.

Exploratores jussu Dei in promissam terram præmittuntur: quibus post quadragesimum diem reversis, major pars eorum rem ita refert, ut populum ab aditu illius absterreat.

1 * Postea allocutus est Jehova Mos-
chen, dicendo,
2 ‖ Mitte * tibi viros qui explorent terram
Cenahhani, quam ego daturus sum filiis Jis-
raëlis, a virum unum pro unaquaque tribu
majorum suorum mittite, quemque princi-
pem inter eos.
3 Misit itaque illos Mosche a deserto Paranis
b ex præstituto Jehovæ: omnes viri illi, pri-
marii filiorum Jisraëlis erant.
4 Hæc autem *sunt* nomina illorum: pro tribu
Reubenis, Schammuahh filius Zacuris:
5 Pro tribu Schimhhonis, Schaphat filius
Chori:
6 Pro tribu Jehudæ, Caleb filius Jephunnæ:
7 Pro tribu Jissascaris, Jigeal, filius Josephi:
8 Pro tribu Ephrajimi, Hoscheahh filius Nu-
nis:
9 Pro tribu Binjaminis, Palti, filius Raphu:
10 Pro tribu Zebulunis, Gaddiel filius Sodi:
11 De tribu Josephi, pro tribu Menaschis,
Gaddi filius Susi:
12 Pro tribu Danis Hammiel filius Gemalli:
13 Pro tribu Ascheris, Setur filius Micaëlis:
14 Pro tribu Naphtali, Nachbi filius Vophsi:
15 Pro tribu Gadis, Geüel filius Maci.
16 Hæc *sunt* nomina virorum illorum quos
misit Mosche ad explorādum terram illam:
appellabatq; Mosche Hoschehham filium
Nunis, Jehoschuhham.
17 Mittens ergo eos Mosche ad exploran-
dum terram Cenahhani, edixit eis, ascendi-
te hac in meridiana plaga, & conscendite
istum montem.

1 *Postea*] quùm Kadeschū Barnehhæ pervenerunt, inter quod & Paranē multæ fuerunt stationes, de quibus infrà 33. vide in ver. 26. & infrà 32. 8. Præcedentem autem versum ad hoc caput minimè pertinere tum argumentum rei, tum Hebræorum distinctio docet.
‖ *Deut. 1. 22.*
2 *Tibi*] populo tuo petenti, Deut. 1. 22.
a Heb. *virum unum, virum unum pro tribu.*
b Heb. *secundùm os.*

18 Tum

18 Tum consyderabitis terram illam qualis
sit: & populum qui habitat in ea, utrum for-
tis sit an debilis, utrum paucus sit an mul-
tus:
19 Et qualis sit ea terra in qua habitat, utrum
bona sit an mala: & quales civitates illæ in
quibus habitat, utrum ' in castris an in mu-
nitis locis.
20 Rursus qualis sit ipsa terra, utrum pinguis
sit an macilenta, utrum sint in ea arbores
nécne: confirmate itaque vos ut accipiatis
de fructu illius terræ: dies autem illi dies
erant præcocium uvarum.
21 Ascendentes igitur exploraverunt terram
illam, a deserto Sinis ' Rechobum usque,
quà venis Chamatham.
22 ' Ascendentes enim per meridianam pla-
gam venerunt [c] Chebronem usque, ubi e-
rant Achiman, Scheschai, & Talmai nati ex
' Hhanako: Chebron autem extructa fue-
rat septem annis ante [d] Tzohhanem Æ-
gypti.
23 Deinde pervenerunt usque ad vallem Es-
cholis, unde exciso uno palmite cum botro
uvarum, deportaverunt eum palanga duo-
bus *hominibus*: similiter ex malogranatis &
ficubus ejus *terræ*.
24 Locum illum vocavit *quisque* vallem [e] Es-
cholis, propter botrum illum quem excide-
runt inde filii Jisraëlis.
25 Reversi autem sunt ab exploratione illius
terræ, [f] exactis quadraginta diebus:
26 Et abeuntes pervenerunt ad Moschen &
ad Aharonem & ad totum cœtum filiorum
Jisraëlis versus desertum Paranis ' Kades-
chum: & relato illis ac toti cœtui negotio,
ostenderunt eis fructum illius terræ.
27 Narrantes itaque ' ei dixerunt, perveni-
mus ad terram illam quò miseras nos: &
certè affluens est lacte & melle, atque hic
est fructus ejus.
28 Nisi quòd robustus *est* populus qui habi-
tat in ea terra, & civitates ipsas munitas
magnas valdè, etiamque natos ex Hhana-
ko vidimus ibi.
29 Hhamalek habitat in regione australi,
Chittæus verò & Jebusæus & Emoræus ha-
bitat in ipso monte, & Cenahhanæus ha-
bitat ad mare & ad ripam Jardenis.
30 Et quamvis ' compesceret ' Caleb popu-
lum *venientem* ad Moschen (dicebat enim,
[g] imò ascendamus ut hæreditariò possidea-
mus eam: nam [h] omnino prævalebimus ad-
versus eam)
31 Tamen alii viri qui ascenderant cum eo
dicebant, non prævalebimus ascendendo
ad istum populum, nam fortior est nobis.
32 Et induxerunt famam malam de terra illa
quam exploraverant, in filios Jisraëlis, di-
cendo: terra illa per quam transivimus ad
explorandum eam, terra est ' quę consumit
habitatores suos, & totus ille populus quem
vidimus in ea, homines *sunt* [i] proceri.
33 Præterea ibi vidimus gigantes filios Hha-
naki, [k] qui superant reliquos gigantes, ita
ut *videremur* in oculis nostris esse sicut lo-
custæ, & sic essemus in oculis eorum.

19 *In castris*] apertis locis, ut sunt castra, ac minime muro cinctis.
21 *Rechobum*] Rechob & Chamath civitates contermin[æ] erant promissæ terræ ad radices Libani. q. d. ingressi a parte meridiana penetrarunt usque ad terminos Aquilonares.
22 *Ascendentes*] ut singuli vel bini singula loca non omnes simul explorarent: quod manifestè ostêdit Caleb Jehoschu. 14. 12. ubi Caleb sibi nominatim Chebronem deposcit eo nomine, & Jehoschuahh (qui unus erat exploratorum) dicit, audivi, &c.
c aliàs urbem Arbahhi, Gen. 23. 2.
Hhanako] nomen proprium gigantis celeberrimi, quod deinde communiter omnibus gigantibus attributum est.
d *Tanim, quæ Tanitico secundo Nili ostio nomen dedit.*
e *id est, botri.*
f Heb. *a fine quadraginta d.*
26 *Kadeschum*] civitatem Edomæis finitimam infrà 20. 16. decimamoctavam stationem ab ingressu Paranis, infra 33. 36.
27 *Ei*] Moschi & Aharoni.
30 *Compesceret*] animadvertens populum jam seditionem moliri.
Caleb] & Jehoschuahh, infrà 14. 6. synecdoche.
g Heb. *ascendendo ascendemus.*
h Heb. *prævalendo prævalebimus.*
32 *Quæ consumit hab.*] id est, durissima, ita ut in ea colenda hominum vires consumantur.
i Heb. *mensurarum*: 1. Chro. 20. 6.
k Heb. *præ aliis gigantibus.*

CAPUT XIIII.

*Populus mala exploratorum relatione territus
reditum in Ægyptum molitur, monitoribusq; mor-
tem parat, donec Jehova se exhibet: qui subitum
exitium minatus, deprecatione Moschis flectitur,
ita tamen ut eis ab ingressu promissæ terræ exclusis
mortem in deserto decernat, ideoq; jubeat in deser-
tum retrocedere: Hi autem pertinaces dum contra
Dei jussum progredi contendunt, ab hostibus ca-
duntur.*

1 QUIA *fama* accepta totus populus edi-
derunt vocem suam, fleveruntque po-
pulus nocte illa.
2 Et murmurarunt contra Moschen & con-
tra Aharonem omnes filii Jisraëlis: dicebant
enim ad eos totus cœtus, utinam mortui es-
semus in terra Ægypti, aut in deserto hoc u-
tinam moreremur.
3 Nam quorsum Jehova adducit nos in ter-
ram istam ut cadamus gladio? *quorsum* uxo-
res nostræ & parvuli nostri sint prædæ? an
non melius esset nobis redire in Ægyptum?
4 Dicebantque [a] alter ad alterum, constitu-
amus [b] ducem, & revertamur in Ægyptum.
5 Tum prociderunt Mosche & Aharon super
faciem suam, coram tota congregatione
cœtus filiorum Jisraëlis.
6 Jehoschuahh verò filius Nunis & Caleb fi-
lius Jephunnæ, ex illis qui exploraverant
terram, lacerarunt vestimenta sua:
7 Et allocuti sunt totum cœtum filiorum Jis-
raëlis dicendo, terra per quam transivimus
ad explorandum eam, terra *est* [c] perquàm
optima.
8 Si delectatur nobis Jehova, introducet quo-
que nos in terram istam & dabit eam nobis,
terram quæ *est* affluens lacte & melle.
9 Tantummodò contra Jehovam ' ne rebel-
late, prætereà vos ne timete populum istius
terræ, nam ' cibus noster sunt: recessit [d] ' um-
braculum eorum ab eis, & Jehova *est* no-
biscum, ne timete eos.
10 Tunc [e] deliberabant totus cœtus ut obru-
erent eos lapidibus: sed gloria Jehovæ ap-
paruit in tentorio conventus omnibus filiis
Jisraëlis:
11 Dixitque Jehova ad Moschen, quousque
provocabunt me populus hic? & quousque
non credent mihi ad omnia illa signa quæ
feci in medio ejus?
12 Percutiam eum peste & dispellam eum, te
autem efficiam in gentem magnam & ro-
bustiorem hac.
13 Dixit verò Mosche ad Jehovam, atqui au-
dirent Ægyptii, e quorum medio fecisti vir-
tute tua ut ascenderet hic populus,
14 Ac dicerent, cum habitatore istius terræ
(audiverunt enim te Jehovam *esse* in medio
populi hujus, quia tu Jehova [f] oculo conspi-
ciendus appares, quòd nubes tua residet
super illos ac in columna nubis antecedis e-
os interdiu, & in columna ignis noctu)
15 Si inquam morte afficeres populum hunc
[g] omnes ad unum, loquerentur gentes istæ
quæ audiverunt famam tuam dicendo,
16 [h] Propterea quòd non poterat Jehova in-
troducere populum hunc in terram illam,
quam juramento promiserat eis, ideò ' ju-
gulavit eos in hoc deserto.
17 Nunc igitur ' magnificetur quæso virtus Do-
mini, quemadmodú pronunciasti dicendo,

a Heb. *vir ad fratrem suum.*
b Heb. *caput.*
c Heb. *bona valdè valdè.*
9 *Ne rebellate*] constituendo ducem & in Aegyptum redeundo contra voluntatem ejus, Deut. 19. 17.
Cibus noster] id est, tam facilè illos absumemus quàm facilè consumitur cibus.
d Heb. *umbra, effectus pro causa: metonymicè.*
Umbraculum] id est, omni præsidio nudati sunt & externæ injuriæ expositi.
e Heb. *dicebant.*
f Heb. *oculo ad oculum appares, id est, nō eminus, aut obscurè.*
g Heb. *tanquam virum unum.*
h Heb. *ex non posse.*
16 *Jugulavit*] violenta morte e medio sustulit: synecdoche.
17 *Magnificetur*] appareat magnitudo virtutis domini, & in hoc negotio explicetur.

‖ Exod. 34. 6

18 ‖ Jehova *est* longanimis & multus benig-
nitate, condonans iniquitatem & defectio-
nem, qui prorsus non absolvit sontem, vi-
sitans iniquitatem patrum in filios, in nepo-
tes & abnepotes:
19 Condona quæso iniquitatem populi hujus
pro magnitudine benignitatis tuæ, & pro-
ut condonasti populo huic ab Ægypto huc-
usque.
20 Cui dixit Jehova, condono secundum ver-
bum tuum:
21 Veruntamen *ne* vivam ego, nec impleatur
gloria Jehovæ tota terra:
22 (Quia omnes isti homines qui viderunt
gloriam meam & signa mea quæ feci in Æ-
gypto, & in deserto hoc, tentarunt me jam
[i] decies & non auscultarunt voci meæ)
23 Si viderint terram illam quam juramento
promisi patribus eorum: nulli inquam qui
provocaverunt me videbunt eam.
24 At servum meum Calebum, quia fuit *spi-
ritus alius cum eo & [k] plenè secutus est me,
ideò inducam ipsum in terram * in quam
venerat, & semen ejus hæreditariò posside-
bit eam.
25 Sed Hhamalekita & Cenahhanæus con-
sistit in * ista valle: cras revertimini & [l] *ve-
stro bono proficiscimini in desertum, via *ad*
mare algosum.
26 Deinde allocutus est Jehova Moschen &
Aharonem, dicendo,
27 Quousque auscultavero cœtui huic malo
qui *sunt* murmuratores adversum me? quo-
u'que murmura filiorum Jisraëlis qui *sunt*
murmurantes contra me, audivero?
28 Dicito ad eos, *ne* vivam ego, dictum Je-
hovæ, nisi quemadmodum *locuti estis [m] au-
diente me, ita fecero vobis:
29 *Nisi* in deserto hoc ceciderint cadavera
vestra & omnes *numerati vestri in toto nu-
mero vestro, a nato viginti annos & dein-
ceps, qui murmurastis adversum me:
30 Si vos ingressuri estis in terram, in qua
juravi tollens manum meam me collocatu-
rum vos, præter Calebum filium Jephunnę,
& Jehoschuhham filium Nunis.
31 Parvulos autem vestros, de quibus * dixi-
stis, prædæ erunt, utique introducam ip-
sos ut [n] fruantur ea terra quam sprevistis.
32 Cadavera ergo vestra, *quod ad* vos, cadent
in hoc deserto:
33 Filii verò vestri *pascentes in deserto qua-
draginta annos, * ferent pœnam scortatio-
num vestrarum, donec deficiant cadave-
ra vestra in deserto.
34 Pro numero dierum quibus explorastis
terram, quadraginta dierum, [o] unoquoque
die in annum *verso*, feretis pœnam iniqui-
tatum vestrarum quadraginta annos: sic ex-
periemini [p] pœnam abruptionis a me.
35 Ego Jehova locutus sum, *mentiar* nisi hoc
fecero toti cœtui malo huic qui congrega-
ti fuerunt contra me: in deserto isto defi-
cient, & ibidem morientur.
36 Quamobrem viri illi quos miserat Mos-
che ad explorandum terram & (propterea
quòd reversi, ad murmurandum incitarunt
contra eum totum cœtum, inducendo fa-
mam malam de terra illa)
37 Viri inquam illi qui induxerunt famam de
terra illa malam, mortui sunt * plaga illa
coram Jehova.
38 Jehoschuahh verò filius Nunis & Caleb
filius Jephunnæ vivi remanserunt ex viris il-
lis, qui iverant ad explorandum terram il-
lam.
39 Elocuto autem Mosche omnia verba illa
apud omnes filios Jisraëlis, luxerunt popu-
lus valdè.
40 Deinde cùm manè surrexissent ut ascen-
derent verticem illius montis, dicendo,
[q] præstò sumus ut ascendamus in locum illũ
de quo dixerat Jehova, nam *peccavimus:
41 Dixit Mosche, quare transgredimini vos
[r] præstitutum Jehovæ? atqui hoc non suc-
cedet.
42 Ne ascenditote, nã non *erit* Jehova in me-
dio vestri, ut non afficiamini plaga coram
hostibus vestris.
43 Hhamalekita enim & Cenahhanæus *ibi
est ante vos, cujus gladio caderetis: quando-
quidem aversi estis [s] a sequendo Jehova, ne-
que futurus est Jehova vobiscum.
44 Nihilominus contenderunt in altum ut
ascenderent verticem illius montis: sed ar-
ca fœderis Jehovæ & Mosche non discesse-
runt e medio castrorum.
45 Quapropter descendit Hhamalekita &
Cenahhanæus qui consistebat in monte il-
lo, & percutientes eos contuderunt eos
Chormam usque.

CAPUT XV.

*Ingressuris promissam terram renovat manda-
ta de muneribus ad sacrificia adjungendis, peregri-
num in eis æquans indigenæ: primitias massæ
quoties pinsitur offerri jubet: rationem expiandi
cœtus aut privati a peccato per errorem commisso
statuit, illiusq́; puniendi qui protervè transgredi-
tur, ut factum est eo qui violavit sabbathum. po-
stremò peniculamenta oræ vestimenti apponi jubet,
ut perpetua monimenta observandæ Legis.*

1 POSTEA allocutus est Jehova Moschen,
dicendo:
2 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis,
cùm perveneritis in terram habitationum
vestrarum, quam ego daturus sum vobis,
3 Si facietis igne absumendum Jehovæ ho-
locaustum aut sacrificium, nuncupando vo-
tum, aut in voluntaria oblatione aut in so-
lennitatibus vestris, parando odorem gra-
tum Jehovæ ex armento aut ex grege:
4 Tunc qui offert oblationem suam, afferto
Jehovæ, *in* munus [a] decimam *Ephæ* similæ
commistam olei quarta hinis,
5 Et vini in libamen quartam hinis, parato in
holocausto aut in sacrificio pro unoquoque
agno.
6 Aut pro ariete parato munus similæ duas
decimas, mistæ olei tertia hinis,
7 Et vini in libamen tertiam hinis, offerto
odorem gratum Jehovæ.
8 Quòd si parabis juvencum [b] subrumum *in*
holocaustum aut sacrificium, nuncupando
votum aut eucharisticum Jehovæ,
9 Tunc offerto cum juvenco subrumo mu-
nus, tres decimas *Ephæ* similæ mistæ olei
dimidio hine:

i Heb. *decem vicibus: numerus finitus pro infinito.*

24 *Spiritus*] id est, alio animo fuit quàm illi præditus, ita ut plenè voluntatem meam sequeretur.

k Heb. *implevit ire post me.*

In quam] in Chebronis agrum, suprà 13. 22. & Jehoschu. 14. 9.

25 *Ista valle*] ab altera parte montis: præmonet fore ut monte occupato Jisraëlitas invadant, ideoque jubet eos retrocedere.

l Heb. *vobis.*

Vestro bono] ut eventus docuit infrà ver. 45.

28 *Locuti*] suprà ver. 2.

m Heb. *in auribus meis.*

29 *Numerati*] de quibus suprà cap. 1. & 2.

31 *Dixistis*] suprà ver. 3.

n Heb. *cognoscant.*

33 *Pascentes*] incertis sedibus vagantes, ut grex pascui causâ vagatur per desertum.

Ferent pœnam] dum istâ quadraginta annorum morâ exhibitio terræ promissæ differetur.

o Heb. *die in annum, die in annum.*

p Heb. *fractionem vel abruptionem meam: metonymia usitata, hanc autem esse significationem ostendit coniugatum verbum infrà 32. 7. & 9.*

37 *Plaga illa*] peste quam interminatus fuerat suprà ver. 12.

q Heb. *ecce nos.*

40 *Peccavimus*] agnoscimus nos peccavisse ut 2. Schem. 24. 10. cùm videlicet noluimus ascendere, sed reditum in Ægyptum cogitavimus, supra ver. 3. & 4.

r Heb. *os.*

43 *Ibi est ante vos*] id est, jam summum montem ante vos occupavit.

s Heb. *a post.*

a Heb. *decimam similam, sic deinceps.*

b Heb. *filium bovis: sic ver. 24.*

10 Et vini offerto in libamen dimidium hine:
igne absumendum odoris grati Jehovæ.
11 Sic fiat in bovem unumquemque aut in a-
rietem unumquemque, aut in parvam pecu-
dem ex ovibus aut ex capris.
12 Pro numero quem parabitis, sic facitote in
unumquemque pro numero eorum.
13 Omnis indigena sic parato ista, offerendo
igne absumendum odoris grati Jehovæ.
14 Similiter si peregrinetur apud vos pere-
grinus aut [c] inquilinus in generationibus ve-
stris, cùm parabit igne absumendum odoris
grati Jehovæ, quemadmodum facturi estis,
ita facito.
15 Huic congregationi, vobis & peregrino
qui peregrinatur *apud vos*, statutum idem
esto: statuto perpetuo per generationes ve-
stras, * ut vos ita peregrinus erit coram Je-
hova.
16 Lex eadem & ratio eadem esto vobis, &
peregrino qui peregrinatur apud vos.
17 Item allocutus est Jehova Moschen di-
cendo:
18 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis,
cùm perveneritis in terram illam, quò ego
sum adducturus vos:
19 Tum esto comedentibus vobis de pane il-
lius terræ, ut offeratis oblationem Jehovæ.
20 [d] Primitias cujusque massæ vestræ placen-
tam offerte *in* oblationem: * sicut oblatio-
nem [e] ex area, sic offerte illam.
21 Ex primitiis cujusq; massæ vestræ date ob-
lationem Jehovæ, per generationes vestras.
22 Cùm autem errabitis non facientes * om-
nia mandata ista, quæ elocutus est Jehova
Moschi,
23 Omnia *inquam* quæ præcepit vobis Jeho-
va [f] per Moschen, * ex quo die præcepit
illa Jehova & deinceps per generationes
vestras:
24 Tum esto, si [g] non animadvertente ipso
cœtu commissum est *illud* per errorem, ut
parent totus ille cœtus juvencum subru-
mum unum in holocaustum, in odorem gra-
tum Jehovæ, & munus libamenque ejus pro
ratione ejus: præterea hircum e capris u-
num in peccatum.
25 Et expiationem facito sacerdos pro quo-
que cœtu filiorum Jisraëlis ut condonetur
eis: quia error est, & ipsi oblationem suam
igne absumendum Jehovæ, peccatumque
suum adduxerunt coram Jehova pro errore
suo:
26 Hoc condonabitur cuique cœtui filiorum
Jisraëlis, & peregrino qui peregrinatur in-
ter eos, quia toti illi populo accidit per er-
rorem.
27 Quòd si anima una peccaverit per erro-
rem, ea offerto capram [h] anniculam in pec-
catum.
28 Et expiationem facito sacerdos pro anima
quæ erravit peccato per errorem, coram Je-
hova, expiando pro ea sic condonabitur ei:
29 Indigenæ ex filiis Jisraëlis, & peregrino
qui peregrinatur inter eos; lex eadem esto
vobis, committenti *peccatum* per errorem.
30 Anima verò illa quæ commiserit * elata
manu, sive ex indigenis sive ex peregrinis,
Jehovam afficit probro: omnino excinditor
anima illa e medio populi sui.

c Heb. *qui est in medio vestri: periphrasis inquilini.*

15 *Ut vos*] id est, eodem loco apud me quo vos habebitur, qui genere estis Jisraëlitæ: de peregrino autem loquitur qui Dei doctrinam amplexus est.

d Heb. *principium massarum vestrarum: sic ver.21.*

20 *Sicut oblationē*] id est, pro quantitate massæ tuæ, ut fit in segetibus, Levit. 2.

e Heb. *areæ: de qua Levit.2.14.*

22 *Omnia mandata ista*] ad externum Dei cultum pertinentia, de quibus hoc cap. loquitur: nam hac ratione lex hæc distinguitur ab ea quæ habetur Levit. 4. de errore totius cœtus Jisraëlitarum.

f Heb. *per manum Moschis.*

23 *Ex quo*] inde ab hoc tempore quo legem hanc fero.

g Heb. *longè ab oculis cœtus.*

h Heb. *filiam anni sui.*

30 *Elata manu*] id est, protervè neque Deum neque homines metuens aut curans, non clàm aut recondita manu, sed apertè exercitaq; manu contravenerit.

31 Quia verbum Jehovæ sprevit, & manda-
tum ejus irritum fecit, [i] omnino excinditor
anima illa, iniquitas ejus in ea *est*.
32 Cùm autem essent filii Jisraëlis in deser-
to illo, invenerunt quendam colligentem
ligna in die sabbathi:
33 Quem adducentes *ii* qui invenerant illum
colligentem ligna, ad Moschen & ad Aha-
ronem & ad totum cœtum:
34 Posuerunt eum in custodia, quia non fue-
rat declaratum quid faciendum esset eo.
35 Edixit autem Jehova Moschi, [k] omnino
morte afficitor vir ille, obruito eum lapidi-
bus totus cœtus extra castra.
36 Educentes itaque totus cœtus illum extra
castra, obruerunt illum lapidibus ita ut mo-
reretur, quemadmodum præceperat Jeho-
va Moschi.
37 Item allocutus est Jehova Moschen, di-
cendo:
38 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, ut
faciant sibi * peniculamentum in oris vesti-
mentorum suorum per generationes suas,
& adhibeant peniculamento ipsius oræ fi-
lum hyacinthinum.
39 Hoc esto vobis peniculamentum, ut vi-
dentes illud recordemini omnium manda-
torum Jehovæ & faciatis ea, ac [l] non atten-
tâ observatione sequamini animum vestrum
& oculos vestros quæ vos sequentes scortá-
mini.
40 Ut *inquam* recordemini & faciatis omnia
mandata mea, & sitis sancti Deo vestro.
41 * Ego Jehova Deus vester, qui eduxi vos e
terra Ægypti ut sim vobis in Deum, sum Je-
hova Deus vester.

i Heb. *excindendo excinditor.*

k Heb. *moriendo morte afficitor.*

38 *Peniculamentum*] sic vocant Ennius & Lucilius genus segmenti caramnati quasi in penicillos sectis filis abiens, quod vulgus frangias nominat, Germani *franzen*: & ita ab Onkelo & Hhebræorum doctissimis accipitur.

l Heb. *non explorabitis post cor vestrum & post oculos vestros, post quæ scortamini.*

41 *Ego Jehova*] q.d. etiamsi patres vestros a promissa terra exclusi, non tamen ideò sum vobis infensus, sed Deus vester maneo.

Caput XVI.

Korach Levita sacerdotii ambitu seditionē movens contra Moschen & Aharonem, divinitus cum suis conjuratis & omnibus eorum facultatibus partim igne partim hiatu terræ intercidentibus perit.

1 Assumpsit autem *homines* Korach
filius Jitsharis filii Kohathi filii Levi,
similiter Dathan & Abiram filii Eliabi,
& On filius Pelethi filii Reübenis:
2 Ut insurgentes sisterent se coram Mosche,
Korach & homines ex filiis Jisraëlis ducenti
quinquaginta, principes cœtus, * convocati
e cœtu, homines [a] celebres.
3 Et congregantes se adversus Moschen &
adversus Aharonem dixerunt ad eos, plus
satis *arrogatis* vobis, nam totus hic cœtus, hi
omnes sunt sancti, & inter eos *est* Jehovà:
quare ergo effertis vos super congregatio-
nem Jehovæ?
4 Quo audito Mosche, procidit in faciem
suam.
5 Deinde allocutus est Korachum & totum
cœtum ejus dicendo: manè cùm illuxerit,
planè notum faciet Jehova eum qui ipsius
est, & * qui sanctus *est*, & quem admovit
ad se: nam eum quem elegerit, admovebit
ad se.
6 Hoc facite, sumite vobis thuribula, Korach
cum toto cœtu suo:
7 Inditoque eis igne imponite eis thus coram
Jehova cras, eritque is quem elegerit Jeho-

2 *Convocati e*] vide supra in 1.16.

a Heb. *nominum, ut Gen.6.4.*

5 *Qui sanctus est*] qui sanctificatus est ut sacerdotio fungatur mihi, quod declarant proximè sequentia verba.

va, illo ipse sanctus, plus satis *arrogatis* vobis
filii Levi:
8 Cùm dixisset Mosche ad Korachum, audite
nunc filii Levi.

9 *An parva res*] an minoris facitis quàm ut conveniat vobis?

9 ᵃAn parva res *est* præ vobis, quòd separavit
Deus Jisraëlis vos a cœtu Jisraëlis admo-
vendo vos ad se, ut exerceatis ministerium
tabernaculi Jehovæ, stantes coram hoc cœ-
tu ᵃpro ministerio eorum?

Pro ministerio] quo ipsis fuerat ministrandum Deo: vide supra 3.7.

10 Admovit enim te & omnes fratres tuos fi-
lios Levi tecum: & quæratis etiam sacerdo-
tium?
11 Idcircò tu & totus cœtus tuus *ii estis* qui
congregatis vos adversus Jehovam: Aharon
verò quid *est* ut murmuretis contra eum?
12 Mittente autem Mosche vocatum Datha-
nem & Abiramum filios Eliabi, dixerunt,
non ascendemus:
13 An parum est quòd fecisti ut ascendere-
mus e terra affluente lacte & melle, ad mor-
te afficiendum nos in isto deserto, quòd[b] e-
tiam continenter imperium tibi assumis in
nos?

b Heb. *facis te principem super nos etiam te principem faciendo.*

14 ᵃEtiam non introduxisti nos in terram af-
fluentem lacte & melle, nec dedisti nobis
ᵃpossessionem agri aut vineæ: an ᵃoculos
istorum hominum fodies? non ascende-
mus.

14 *Etiam non introduxisti*] cùm ad ejus fines pervenissemus, fecisti ut retrocederemus, suprà 14.
Possessionem] cujus causâ nos tibi devinctos teneas.
Oculos] an nobiscũ tanquam cum cæcis te acturũ arbitraris, ut tuas fraudes non videamus?

15 Tùm accensus ira Mosche valdè, dixit ad
Jehovam, ᵃne respicito ad munus eorum: ne
asinum quidem unum ab eis usurpavi, neque
malo affeci ullum ex eis.

15 *Ne respicito*] ne acceptum sit tibi, ut Gen. 4. 4.

16 Cùm ergo edixisset Mosche Koracho, tu &
totus cœtus tuus estote coram Jehova, tu
inquam, & illi cum Aharone cras:
17 Et accipientes quisque thuribulum suum,
indito illis thure admovetote coram Jeho-
va quisque thuribulum suum, ducenta quin-
quaginta thuribula, tu quoque & Aharon
quisque thuribulum suum:
18 Acceperunt quisque thuribulum suum, &
indito eis igne imposuerunt eis thus: stanti-
bus ad portam tentorii cõventus tum Mos-
che tum Aharone.
19 Congregavitq; contra eos Korach totum
cœtum suum ad portam tentorii conventus,
ubi apparuit gloria Jehovæ toti cœtui.
20 Et allocutus est Jehova Moschen & Aha-
ronem, dicendo:
21 Separate vos e medio cœtus hujus, ut con-
sumam eos [c] momento.

c Heb. *quasi momento, id est, tempore admodum exiguo.*

22 Qui procidentes in faciem suam dixerunt,
Deus fortis Deus spirituum, *Deus* omnis car-
nis? hic vir unus peccaverit, & contra to-
tum hunc cœtum effervesces?
23 Iterum allocutus est Jehova Moschen, di-
cendo,
24 Alloquere cœtum dicendo, recedite a
circuitu tabernaculi Korachi, Dathanis &
Abirami.
25 Surgens itaque Mosche ivit Dathanem &
Abiramum versus, [d] sequentibus cum senio-
ribus Jisraëlis:

d Heb. *& ibant post eum.*

26 Et allocutus est cœtum, dicendo, recedite
nunc a tentoriis istorum improborum ho-
minum, & ne attingite quicquam quod illo-
rum sit: ne consumamini in omnibus [e] pœ-
nis eorum.

e Heb. *peccatis, ubi est consequentis ex antecedente.*

27 Itaq; recesserunt a tabernaculo Korachi,
Dathanis, & Abirami circumquaq;, Dathan
verò & Abiramus [f] egressi stabant quisque in
ostio tentorii sui cum uxoribus suis, filiisque
suis, & parvulis suis.

f Heb. *egressi erant stantes: hypallage.*

28 Quibus dixit Mosche, hac *re* cognoscetis
Jehovam misisse me ad faciendum omnia
opera ista, non autem [g] ex me *venisse ad fa-
ciendum ea.*

g Heb. *ex corde meo.*

29 Si ut moriuntur omnes reliqui homines
moriantur isti, & [h] animadversione omnium
reliquorum hominum animadvertetur in
eos: ne Jehova miserit me.

h Heb. *visitatione omnium hominum visitabitur super eos.*

30 Sin autem [i] aliquid novi patrabit Jehova,
& aperiens humus os suum absorbebit eos
cum omnibus quæ eorum *sunt*, descendent-
que vivi in sepulchrum, tunc cognoscitote
homines istos provocasse Jehovam.

i Heb. *creationem creaverit.*

31 Fuit ergo cùm absolveret eloqui omnia
verba hæc, ut finderetur humus quæ suberat
illis,
32 Et aperiens terra os suum absorberet eos
& domos eorũ, ᵃomnes etiam homines qui
erant Korachi, & omnes facultates ejus.

32 *Omnes etiã homines*] exceptis filiis ejus, ut habetur infrà 26. 11.

33 Ita descenderunt illi cum omnibus quæ
ipsorum *erant*; vivi in sepulchrum: & ope-
riente eos terra perierunt e medio congre-
gationis.
34 Omnes verò Jisraëlitæ qui *erant* circa illos,
fugerunt ad vocem illorum: dicebant enim,
fugiamus, ne absorbeat nos terra.
35 Præterea ignis egressus est a Jehova, & ab-
sumpsit ducentos quinquaginta illos viros,
qui admoverant thus.

CAPUT XVII.

Deus seditiosorum thuribula ad tegendum altare adhiberi jubet in monimentum Jisraëlitis: Populo toto ex superiore clade in Deum murmurante, plaga a Deo immissa per Aharonem cohibetur, & novo miraculo florentis virgæ vocatio Aharonis cõfirmatur: ita murmurandi causâ præcisâ, populus perculsus remedium quærit.

1 TUM allocutus est Jehova Moschen,
dicendo:
2 Edicito Elhhazari filio Aharonis sacer-
dotis, ut tollat thuribula ista e medio in-
cendii, ignem verò eorum disperge ᵃilluc,
(sancta enim sunt)

2 *Illuc*] procul à sanctuario, quò res immundæ abjiciebantur extra castra.

3 Thuribula istorum qui peccatores *fuerunt*
ᵃin animas suas, e quibus faciunto [a] ductiles
laminas obducendas altari, nam admove-
runt illa coram Jehova, ideò sancta sunt: &
sunto in signum Jisraëlitis.

3 *In animas*] qui sibi ipsis causa exitii peccatis suis fuerũt.
a Heb. *ductionis laminarum, obductionem pro altari.*

4 Assumpsit itaque Elhhazar sacerdos thuri-
bula illa ærea quæ admoverant ii qui fue-
runt exusti, ᵃdiduxeruntque ea [b] obducen-
da altari.

4 *Diduxerunt*] bractearii.
b Heb. *obductionem pro altari, ut ver. 3.*

5 (In monimentum filiis Jisraëlis, ne acce-
dat quisquam extraneus qui ex semine Aha-
ronis non *est*, ad adolendum suffitum coram
Jehova: ut non sit sicut Korach, & sicut cœ-
tus ejus) quemadmodum edixerat Jehova
ipsi per Moschen.
6 Sed murmurarunt totus cœtus filiorum Jis-
raëlis postridie contra Moschen & contra
Aharonem, dicendo: vos morte affecistis
populum Jehovæ.
7 Fuitque congregato cœtu contra Moschen
& contra Aharonem, ac respicientibus ad
tentorium

tentorium conventus, ut ecce operiret illud
nubes ipsa: apparebat enim gloria Jehovæ.
8 Venit ergo Mosche & Aharon ante tento-
rium conventus.
9 Et allocutus est Jehova Moschen, dicen-
do,
10 [c] Recedite e medio hujus cœtus, ut absu-
mam eos [d] momento: 'qui prociderunt in
faciem suam.
11 Edixitque Mosche Aharoni, accipe thuri-
bulum, inditoque ei igne ex altari & impo-
sito thure, citò propera ad cœtum, & ex-
piationem facito pro eis: exivit enim fer-
vens ira a facie Jehovæ, iam incepit ipsa
plaga.
12 Quo accepto Aharon, quemadmodum e-
dixerat Mosche, cùm accurreret in medium
cœtus (ecce autem inceperat plaga illa in
populo) indito thure expiationem fecit pro
populo.
13 'Cumque staret inter mortuos & inter vi-
vos, cohibita est plaga illa.
14 Fuerunt autem qui mortui sunt ista plaga
quater decies mille septingenti, præter
mortuos ob negotium Korachi.
15 Deinde reverso Aharone ad Moschen ver-
sus portam tentorii conventus, cùm plaga
jam cohibita esset:
16 Allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
17 Alloquere filios Jisraëlis, & accipe ab eis
[e] singulas virgas pro paterna familia, ab om-
nibus ducibus eorum secundum paternam
familiam suam duodecim virgas, cujusque
nomen inscribito virgæ ejus.
18 Nomen verò Aharonis inscribito virgæ
Levi: 'nam virga una *est* in quemque [f] pri-
marium familiæ paternæ suæ.
19 Et relinquito illas in tentorio conventus,
coram ' testimonio ubi convenire soleo
vos.
20 Eritque ut ejus quem elegero, virga flo-
reat: sic sedando *avertam* a me murmura
filiorum Jisraëlis, quibus murmurant con-
tra vos.
21 Quæ cùm elocutus esset Mosche filiis Jis-
raëlis, dederunt ei omnes duces eorum
[g] virgas singulas in duces singulos domus
paternæ suæ, duodecim virgas: *eratque* virga
Aharonis inter virgas illorum.
22 Reliquit autem Mosche virgas illas coram
Jehova, in tentorio testimonii.
23 Et fuit postridie, ingresso Mosche in ten-
torium testimonii, ut ecce floruisset virga
Aharonis pro familia Levi, producens enim
germen emiserat florem, & educabat a-
mygdala.
24 Protulitque Mosche omnes virgas illas a
conspectu Jehovæ ad omnes filios Jisraëlis,
quas cùm aspexissent, receperunt quisque
virgam suam.
25 Edixit autem Jehova Moschi, refer vir-
gam Aharonis ante testimonium, [h] obser-
vandam in signum contra deditos rebellio-
ni: ut [i] auferas a me murmura eorum, ac nõ
moriantur.
26 Quod fecit Mosche, quemadmodum præ-
ceperat ipsi Jehova, sic fecit.
27 Tunc allocuti sunt filii Jisraëlis Moschen,
dicendo, 'en expiramus, perimus, omnes
perimus.
28 Quicunque [k] propè accedit ad taberna-
culum Jehovæ, moriturus est: nunquid con-
ficiemur expirando?

c Heb. *efferte vos.*
d Heb. *quasi momento, ut suprà* 15. 21.
10 *Qui prociderunt*] orantes & deprecantes supplicium à populo.
13 *Cumque staret*] ut plagæ ulterius serpenti sese objiceret.
e Heb. *virgam virgam.*
18 *Nam virga*] q. d. etiamsi tribum Levi in duas partes distinxi, sacerdotum & Levitarum, in hac tamen ut in reliquis virgam unam esse volo, & Aharonem totius generis principem.
f Heb. *caput.*
19 *Testimonio*] arca testimonii, in loco sacratiore ubi arca est.
g Heb. *virgam in ducem unum, virgam in ducem unum.*
h Heb. *ad observationem in signum filiis rebellionis.*
i Heb. *absumas.*
27 *En*] sensus est, superiora exempla evincunt Deum nobis infensum esse: cuperemus autem ad ejus tabernaculũ, ut cum eo reconciliemur, accedere: atqui mors proposita est propiùs accedentibus: quid igitur faciendum ut desinamus interire?
k Heb. *accedendo accedit.*

Caput XVIII.

Deus Aharonem & filios officii sui admonet, Levitas verò eis in ministerio sacro subjicit, certa illis ministeria designans: utrisque prospicit de alimentis a populo subministrandis ex oblationibus & decimis.

1 [a] QUAPROPTER dixit Jehova ad Aha-
ronem, tu & filii tui & 'familia patris
tui tecum ' portabitis iniquita-
tem sanctuarii: nam tu & filii tui tecum
portabitis iniquitatem sacerdotii vestri.
2 Atque etiam fratres tuos tribum Levi tri-
bum paternam tuam admovebis tecum; ut
adjuncti tibi ministrent tibi (tu autem &
filii tui tecum ministrabitis ' ante tentorium
testimonii)
3 Et ut 'observent observationem tui & ob-
servationem totius tentorii: sed ad vasa san-
ctuarii & ad altare ne accedunto, ut non
moriantur tum ipsi 'tum vos.
4 Adjunguntor verò tibi & observanto ob-
servationem tentorii conventus in toto mi-
nisterio tentorii: & nullus ' extraneus acce-
dito vobiscum.
5 Vos autem observabitis observationem
sanctuarii & observationem altaris: sic non
erit deinceps fervens ira contra filios Jis-
raëlis.
6 Etenim ego, ecce, desumpsi fratres vestros
Levitas e medio filiorum Jisraëlis: vobis
dono dantur pro Jehova, ad ministrandum
ministerium tentorii conventus.
7 Tu ergo & filii tui tecum observate sacer-
dotium vestrum in omni negotio altaris
quod *erit* intra ipsũ velũ ut ministretis: [a] da-
tivo ministerio dono sacerdotium vestrum,
ideo extraneus qui propè accesserit, morte
plectetur.
8 Præterea dixit Jehova ad Aharonem, ecce
insuper ego do tibi ad observationem obla-
tiones meas: ex omnibus rebus sanctis filio-
rum Jisraëlis tibi do eas propter ' unctio-
nem, & filiis tuis in statutum perpe-
tuum.
9 Hoc esto tuum, e rebus sanctis sanctarum
servatis ' ab igne: omnis oblatio eorum ex
omni ' munere eorum, & ex omni peccato
eorum, & ex omni reatu eorum quæ restitu-
ent mihi, res sancta sanctarum tua esto &
filiorum tuorum.
10 [b] In sanctiore loco comedito illud: omnis
mas comedet illud, res sancta esto tibi.
11 Hoc quoque tuum *esto*, elatio doni eorum
cum omnibus [c] *donis* filiorum Jisraëlis quæ
agitantur, tibi do illa & filiis tuis filiabusque;
tuis tecum statuto perpetuo: quisquis mun-
dus *erit* in familia tua, comedet illud.
12 Quodvis [d] opimum oleum & quodvis opi-
mum musti ac frumenti, primitias eorum
quas dederint Jehovæ, do tibi.
13 Primitiæ omnium quæ fuerint in terra il-
lorum, quas attulerint Jehovæ, sunto tuæ:
quisquis mundus *erit* in familia tua, come-
det ex eis.

1 *Quapropter*] quia Deus Jisraëlitas metu quo præmebantur suprà 17. 27. voluit liberare, ideò sui adeundi rationem docet, & per quos quibusque administris reconciliatio facienda.
Familia patris] tribus Levi ex sacerdotibus & Levitis constans.
Portabitis iniq.] dabitis pœnas, si quid in ministerium sacrum commiseritis.
2 *Ante tentorium*] procurabitis quicquid ad ministerium sacrum pertinet, ab altari usque ad intimam partem sanctuarii ubi est arca.
3 *Observent obs.*] præstò sint ad omnia mandata tua.
Tum vos] si hoc illis permittetis.
4 *Extraneus*] a genere Levitico, ut ver. 7.
a Heb. *ministerio doni: sic dativos tutores & curatores jurecons. vocant.*
8 *Unctionem*] sacerdotium, quod unctione in te & filios tuos collatum est: Synecdoche signi & rei significatæ.
9 *Ab igne*] Id est, quæ neque holocausta sunt, neque destinata ut igne comburantur Deo.
Munere] oblationum genera recenset de quibus Levit. 2, & 4. sequentibus.
b Heb. *in sancto sanctorum: hoc est non in intima tabernaculi parte (ut ferè accipitur) quæ summo tantum sacerdoti & semel quotannis patebat, sed ad portam tentorii, quæ non respectu tabernaculi, sed atrii sanctior dicitur, ut ostenditur Levit. 6. 9. & 29. & 8. 31.*
c Heb. *agitationibus fil.*
d Heb. *adipem olei: sic ver. 29. & 30. & 32.*

14 Omne

14 Omne devotum in Jisraële, tuum esto.
15 Quicquid aperit vulvam ex omni carne
quam oblaturi sunt Jehovæ tam ex homine
quam ex jumentis tuum esto: sed [e] omnino
redimi jubeto primogenitum hominis, pri-
mogenitum quoque jumenti immundi re-
dimi jubeto:
16 [f] Redimendos autem illorum a nato uno
mense redimi jubeto secundum æstimatio-
nem tuam, argenti quinque siclis prout est
siclus sanctuarii: viginti obolorum est:
17 Primogenitum verò bovis, aut primoge-
nitum ovis, aut primogenitum capræ ne
finito redimi, res sancta sunt: sanguinem e-
orum spargito super altare, & adipem illo-
rum adoleto, *ut sit* igne absumptus in odo-
rem gratum Jehovæ.
18 Et caro eorum tua esto, [*] sicut pectus agi-
tationis, & sicut armus dexter, tua esto.
19 Omnes oblationes rerum sanctarum quas
offerent filii Jisraëlis Jehovæ, do tibi & fi-
liis tuis ac filiabus tuis tecum in statutum
[g] perpetuum: [*] fœdus salis, perpetuum est
coram Jehova pro te & pro semine tuo te-
cum.
20 Edixit enim Jehova Aharoni, in terra illo-
rum ne habeto possessionem, & pars ne esto
tibi inter eos: ego *sum* pars tua & possessio
tua [h] inter filios Jisraëlis.
21 Filiis autem Levi ecce do omnes decimas
ex Jisraële in possessionem, pro ministerio
ipsorum quo ipsi ministrant, ministerio ten-
torii conventus:
22 Ut non accedant deinceps filii Jisraëlis
ad tentorium conventus, portantes pecca-
tum ad moriendum,
23 Sed ministrent Levitæ ipsi ministerium
tentorii conventus, & ipsi ferant iniquita-
tem suam: statutum perpetuum per gene-
rationes vestras *esto*, ut inter filios Jisraëlis
non possideant possessionem.
24 Nam decimas filiorum Jisraëlis quas affe-
rent Jehovæ in oblationem, do Levitis in
possessionem: idcirco edico de illis, inter
filios Jisraëlis ne possidento possessio-
nem.
25 Allocutus quoque est Jehova Moschen,
dicendo:
26 Levitas alloquere & edicito eis, cùm ac-
ceperitis a filiis Jisraëlis decimas quas do
vobis ab illis pro possessione vestra: tunc
offerte ex eis oblationem Jehovæ, decimas
ex illis decimis,
27 (Ut [*] imputetur vobis oblatio vestra) [*] si-
cut frumentum ex area, & sicut [i] maturum
liquorem ex torcularis lacu.
28 Sic offerte vos quoque oblationem Jeho-
væ de omnibus decimis vestris quas acce-
petis a filiis Jisraëlis: & date [k] ex illis sin-
gulis oblationem Jehovæ, Aharoni sacer-
doti.
29 Ex [l] singulis quæ dabuntur vobis offerte
omnem oblationem Jehovæ, ex singulorum
opimo, ex eo *offerte* sacram partem e-
jus.
30 Dicito etiam ad eos, cùm offeretis ex eo
opimum ejus, tum imputabitur Levitis tan-
quam proventus ex area, & tanquam pro-
ventus e lacu torcularis.
31 Tum comedetis ipsas *decimas* in quovis
loco vos & familiæ vestræ: nam merces est
vobis pro ministerio vestro in tentorio cō-
ventus.
32 Sic non portabitis illarum nomine pec-
catum, offerentes ex eis opimum earum, &
res sacras filiorum Jisraëlis non profanabi-
tis, neque moriemini.

Caput XIX.

Deus rationem præscribit conficiendæ aquæ ab immunditia purgantis.

1 Item allocutus est Jehova Moschen & A-
haronem, dicendo,
2 Hoc *est* statutum legale quod præcepit
Jehova dicendo, edicito filiis Jisraëlis, ut
accipientes *adducant* ad te juvencam rufam
integram, in qua non *sit* vitium, [a] cui jugum
nondum impositum sit.
3 Et dabitis eam Elhhazari sacerdoti, qui
jubebit eam educi extra castra, ut jugulet
eam *quis* coram ipso.
4 Tum accipiens Elhhazar de sanguine ejus
digito suo, aspergito versus anteriorem
partem tentorii conventus de sanguine e-
jus [b] septies.
5 Et [c] jubeto comburi juvencam illam ante o-
culos suos, pellem ejus & carnem ejus &
sanguinem ejus cum fimo ejus jubeto com-
buri.
6 Assumensq; sacerdos lignum cedrinum &
muscum & dibaphum coccineum, projicito
ea [d] intra rogum illius juvencæ.
7 Deinde lotis vestimentis suis sacerdos ab-
luito carnem suam aqua, postmodum veni-
et in castra, & immundus erit sacerdos usq;
ad vesperam.
8 Similiter qui combusserit eam, lavato ve-
stimenta sua aqua, & abluito carnem suam
aqua: & immundus erit usque ad vespe-
ram.
9 Tum colligito quispiam mundus cinerem
istius juvencæ, & relinquito extra castra in
loco mundo, ut cœtui filiorum Jisraëlis
[e] asservetur in [*] aquam separationis, *aqua*
peccati est.
10 Deinde lavato qui collegit cinerem illius
juvencæ vestimenta sua, & immundus esto
usque ad vesperam: hoc esto filiis Jisraëlis
& peregrino peregrinanti inter eos in sta-
tutum perpetuum.
11 Qui tetigerit mortuum, quodcunque ca-
daver hominis, is *esto* immundus septem
dies.
12 Et purgato se *aqua* illa die tertio & die sep-
timo, mundus erit: quòd si non purgabit
se die tertio & die septimo, non erit mun-
dus.
13 Quisquis tacto mortuo, cadavere homi-
nis qui mortuus est, non purgaverit se, ta-
bernaculum Jehovæ polluit, ideo excindi-
tor anima illa e Jisraële: quia aqua separa-
tionis non fuerit aspersa super eum, immun-
dus esto, deinceps immunditia ejus in eo
est.
14 Hæc *esto* lex cùm homo mortuus fuerit in
tentorio: quisquis accedit ad tentorium
ipsum, & quisquis *est* in ipso tentorio, im-
mundus esto septem dies.

15 Etiam

---

14 Devotum] Levit. 27. 28.

e Heb. *redimendo redimito.*

f Heb. *redemptos ut supra* 3. 46.

18 Sicut pectus] Levit. 7. 31. & 32.

g Heb. *seculi.*

19 Fœdus salis] id est, ab omni corruptione tutum, perpetuum: metaphora.

h Heb. *in medio: sic deinceps.*

27 Imputetur] id est, accepta feratur vobis, non illis a quibus decimas acceperitis.

Sicut frumentum] id est, antequam illis utamini, sicut alii tenentur offerre decimas frumenti & aliorum proventuum, antequam illis utantur.

i Heb. *plenitudinem, ut Exod.* 22. 29.

k Heb. *ex eo.*

l Heb. *omnibus donis vestris.*

a Heb. *super quam non ascenderit jugum, id est, in jugum, ut olim in sacrificiis dicebatur.*

b Heb. *septem vicibus.*

c Heb. *combures, nempe per alium, ut ostenditur infrà vers.* 8.

d Heb. *in medium combustionis.*

e Heb. *sit in asservationem.*

9 *Aquam separationis*] adhibendam iis qui propter immunditiam fuerant separati, ut ea purgati rursus in cœtum reciperentur: eadem ratione aqua peccati nominatur: sic deinceps.

15 *Super quo non*] quod aut indito panno contorto, aut circumvoluto ori ejus non fuerit obthuratum.
16 *Mortuum*] non violenta morte.

15 Etiam omne vas apertum * super quo non
fuerit pannus circumtortus, immundum est.
16 Et quicunque tetigerit in superficie agri
confossum gladio, aut * mortuum, aut os
hominis, aut sepulchrum, immundus esto
septem dies.
17 Accipiunto itaque pro illo immundo de
pulvere istius exustæ *juvencæ* peccati, cui im-
ponito aquam vivam in vase:
18 Et acceptum muscum intingens aqua, illa
vir mundus, aspergito eo tentorium illud &
omnia illa vasa, & animas quæ ibi fuerint:
similiter eum qui tetigerit aliquod os, aut
confossum, aut mortuum aut sepulchrum ul-
lum:
19 Aspergito inquam mundus ille immundum
istum die tertio & die septimo: cumque
purgaverit eum die septimo, lotis vestimen-
tis suis abluito se aqua: sic mundus erit ves-
pere.
20 Quisquis autem immundus fuerit & non
purgaverit se, omnino excinditor anima
illa e medio hujus congregationis: nam
sanctuarium Jehovæ polluit, aqua separa-
tionis non fuit inspersa illi, immundus
est.
21 Hoc esto illis in statutum perpetuum:
tum qui spargit aquam separationis lava-
to vestimenta sua, tum qui tangit aquam
separationis, immundus erit usque ad ves-
peram.
22 Et quicquid tetigerit is qui immundus *est*,
immundum esto: & anima quæ tetigerit
illud immunda esto usque ad vesperam.

CAPUT XX.

Populus aquarum penuriâ in duces suos insurgit, quibus cùm mandasset Deus ut eo præsente petram alloquentes aquam ex ea elicerent, ex diffidentia non planè mandatum ejus exequùntur, ideóq; a promissa terra excluduntur: per Edomæos transitus petitur: eo denegato ad montem Horem divertitur, ubi Aharon moritur, & Elhbazar ei in summo sacerdotio succedit.

1 *Mense primo*] anni quadragesimi ab exitu ex Aegypto, ut ostenditur infrà 33. 38. & Deut. 2. 14.
Kadeschi] in deserto Tzinis ad fines Edomæorum, infrà ver. 16.

a Heb. *bruta nostra*: *sic infrà ver* 8. & 11.

b Heb. *a facie*.

1 PERVENIENTIBUS autem filiis Jis-
raëlis, toto cœtu illorum in desertum
Tzinis * mense primo, consedit populus
* Kadeschi: ubi mortua est Mirjam, & se-
pulta ibi.
2 Cumque non esset aqua illi cœtui, congre-
gati sunt adversus Moschen & adversus A-
haronem:
3 Et contendens populus cum Mosche, lo-
quebantur dicendo, at utinam expirasse-
mus, cùm expirarent fratres nostri coram
Jehova.
4 Nam cur adduxistis congregationem Je-
hovæ in desertum istud? ut moriamur ibi
nos & [a] jumenta nostra?
5 Et quare fecistis ut ascenderemus ex Æ-
gypto? ad adducendum nos in locum ma-
lum istum? non *est* locus sementis, aut ficu-
um, aut vitium, aut malogranatorum, ac ne
aqua *quidem* adest ad bibendum.
6 Veniens itaque Mosche & Aharon [b] metu
illius congregationis ad portam tentorii
conventus, prociderunt in faciem suam: &
apparuit eis gloria Jehovæ.
7 Et allocutus est Jehova Moschen, dicen-
do:
8 Accipe * virgam hanc, congregatoque isto
cœtu tu & Aharon frater tuus alloquimini
petram istam ante oculos eorum, ut edat
aquam suam: ita proferens eis aquam ex
ista petra, dabis bibendum isti cœtui & ju-
mentis eorum.
9 Cùm itaque accepisset Mosche virgam il-
lam a conspectu Jehovæ, quemadmodum
præceperit ei:
10 Congregaverunt Mosche & Aharon con-
gregationem istam versus petram illam,
* dixitque * eis, * audite nunc ô rebelles, * an
ex petra hac proferremus vobis aquam?
11 Deinde Mosche attollens manum suam
percussit petram illam virga sua * bis: tunc
prodiit aqua multa, ut biberet cœtus ille &
jumenta illorum.
12 Quamobrem dixit Jehova ad Moschen &
ad Aharonem, quia non credidistis mihi, ut
* sanctificaretis me ante oculos filiorum
Jisraëlis, idcircò non introducetis con-
gregationem istam in terram quam ego do
eis.
13 (Illa *est* aqua contentionis, ubi conten-
derunt filii Jisraëlis contra Jehovam) ita
sanctificatus est * in illis.
14 TUM misit Mosche nuncios Kadescho ad
Regem Edomæorum, *qui dicerent*, sic ait
frater tuus Jisraël, tu nosti [c] omnes molesti-
as quæ obvenerunt nobis:
15 Ut descenderunt patres nostri in Ægyp-
tum, mansimusque in Ægypto temporibus
multis, ac malo affecerunt nos Ægyptii si-
cut patres nostros.
16 Cumque clamavissemus ad Jehovam, ut
exaudivit Jehova vocem nostram, misitque
angelum qui eduxit nos ex Ægypto: & ec-
ce jam sumus Kadeschi *in* civitate ad finem
termini tui.
17 Transeamus quæsumus per terram tuam,
non transibimus per agrum aut per vineam
ullius, neque bibemus aquam ullius putei:
viâ regiâ ibimus, non declinabimus ad dex-
teram aut sinistrâ usque dum transiverimus
terminum tuum.
18 Cui respondit Edomæus, ne transito [d] per
regionem meam, ut non prodeam * cum
gladio obviam tibi.
19 Rursus dicentibus ad eum filiis Jisraëlis,
tritâ viâ ascendamus, & si aquam tuam bi-
bemus ego & pecora mea, simul dabo [e] pre-
tium venditionis ejus: [f] nihil est *quod petimus*,
tantùm pedibus meis transeam:
20 Respondit, non transibis, prodiitque E-
domæus obviam ei cum populo [g] numeroso
& manu forti.
21 Renuente itaque Edomæo permittere Jis-
raëli ut transiret per terminum suum, de-
flexit Jisraël ab eo.
22 Profecti enim Kadescho, venerunt filii
Jisraëlis totus cœtus illorum in Horem
montem.
23 ‖ Tum allocutus est Jehova Moschen & A-
haronem in ipso monte Hore, juxta termi-
num terræ Edomæorum, dicendo,
24 Aggregandus est Aharon ad populos suos,
non enim ingredietur in terram quam do
filiis Jisraëlis: eò quòd rebellastis contra

8 *Virgam hanc*] quam suprà 17. 25. ante testimonium jussit asservari in signum contra rebellioni deditos: Ideò Mosche eam a conspectu Jehovæ accepisse dicitur infrà ver. 9.

10 *Dixitq;*] Mosche & Aharon, quod ex pœna utrique inflicta colligitur.
Eis] contrà quàm jussi fuerant alloqui petram ante oculos illorum.
Audite] impatientiæ voces.
An ex petra] incredulitatis voces: quod enim certò fore Deus promiserat ver. 8. Id isti in dubium vocât.
11 *Bis*] inobsequens factum, nam a mandato discedunt, cùm petram alloqui jussi suprà ver. 8. eam percutiunt, & quidè iteratò, irato & impatiente perturbatoque animo.
12 *Sanctificaretis me*] certò confirmando Jisraëlitas de eventu, & securè imperando petræ.
13 *In illis*] in Mosche & Aharone: similem locutionem vide Levit. 10. 3.
c Heb. *omnem molestiam quæ invenit nos, ut Exod.* 18. 8.

d Heb. *per me: synecdoche, ut Deut* 2. 28
18 *Cum gladio*, id est, armis: synecdoche.

e Heb. *venditionem: metonymia.*
f Heb. *tantùm nō est quicquam, pedibus meis transeam. Hysterosis.*
g Heb. *gravi.*

‖ *Num.* 33. 38. & 39.

a Heb. os.

a præstitutum meum ad aquam contentionis.
25 Assume Aharonem & Elhhazarem filium
ejus, quos jubeto ascendere in montem ipsum Horem.
26 Ubi exuito Aharonem vestibus suis, & induito eis Elhhazarem filium ejus: deinde
Aharon aggregabitur & morietur ibi.
27 Fecit ergo Mosche quemadmodum præceperat Jehova, cùm ascendissent in montem Horem ante oculos totius cœtus:
28 Exuens enim Mosche Aharonem vestibus ipsius induit eis Elhhazarem filium ipsius, & mortuus est Aharon ibi in vertice mōtis: postea descendit Mosche cum Elhhazare de monte illo.
29 Cumque viderent totus ille cœtus expirasse Aharonem, fleverunt Aharonem triginta diebus tota domus Jisraëlis.

Caput XXI.

Jisraëlitæ in pugna adversus Regem Cenahhanææ damno primùm accepto, votum nuncupantes victoriam consequuntur: postea murmurando efficiunt ut serpentes in se mittantur, a quibus precibus Moschis & serpentis ærei intuitu liberantur: post certas profectiones aquis divinitus datis, grato cantico Deum celebrant: denique duobus Emoræis regibus expugnatis regna eorum obtinent.

1 Cùm autem audivisset Cenahhanæus
Rex Hharadi inhabitans ¹Australem
partem adventare Jisraëlitas via ipsa
exploratorum, pugnavit contra Jisraëlem,
& captivam fecit ex eo captivorum multitudinem.
2 Quapropter vovens Jisraël votum Jehovæ,
dixit, cùm ᵃ omnino tradideris populum istum in manum meam, tunc ² devotas efficiam civitates eorum.
3 Auscultans ergo Jehova voci Jisraëlis tradidit Cenahhanæum illi qui devotos effecit eos & civitates eorum: quamobrem vocavit
nomen illius loci ᵇ Chormam.
4 Deinde profecti ex illo monte Hore viâ ad
mare algosum, ut circumirent terram Edomæorum, cùm imminutus esset animus populi propter viam illam:
5 Dicebat populus contra Deum & contra
Moschen, quare fecistis ut ascenderemus ex
Ægypto, ad moriendū in hoc deserto? nam
non adest panis, nec adest aqua, & animam
nostram tædet hujus panis vilissimi.
6 Tum immisit Jehova in populum illum serpentes ᶜ presteres qui morderent populum:
ita, moriebatur populus multus ex Jisraële.
7 Veniens itaque populus ad Moschen dixerunt, peccavimus quòd locuti sumus contra Jehovam & contra te, ora Jehovam ut
amoveat a nobis hos serpentes: oravitque
Mosche pro populo.
8 Edixit verò Jehova Moschi, fac tibi presterem & impone eum perticæ, eritque ut
quisquis morsus fuerit, cùm aspexerit eum
ᵈ sanitatem recipiat.
9 Et faciens Mosche serpentem æneum imposuit eum cuidam perticæ: eratque cùm
momordisset serpens aliquem, ut intuens in
serpentem illum æneum sanitatem reciperet.
10 Cumque filii Jisraëlis ¹⁰ profecti essent, castrametati sunt Obothis.
11 Deinde profecti Obothis, castrametati
sunt ad ¹¹ cumulos *montium* Hhabarimorum
in illo deserto quod *est* ante conspectum
Moabitarum ab ortu Solis.
12 ¹² Inde profecti, castrametati sunt in ᵉ valle Zeredis.
13 Inde profecti castrametati sunt ad vadum
Arnonis, quod *est* in ipso deserto procedens
a termino Emoræi: ¹³ nam Arnon terminus
Moabitarum inter Moabitas & inter Emoræos *est*.
14 Idcircò dici solet in recensione ¹⁴ bellorū
Jehovæ, contra ¹⁴ Vahebum turbine ᶠ *pugnavit*, & contra ¹⁴ flumina, *nempe* Arnonem.
15 ¹⁵ Decursus enim istorum fluminum qui divertit ad situm Hharæ, is nititur termino
Moabitarum.
16 Et inde *profecti sunt* ᵍ ¹⁶ Beerum: is *est* ille
puteus de quo edixerat Jehova Moschi,
congrega populum ut dem eis aquam.
17 (Tunc cecinit Jisraël canticum hoc, ¹⁷ ascende putee, acclamate ei:
18 Putee, quem fodiunt principes, quem effodiunt ingenui e populo, cum Legislatore ¹
scipionibus suis) a deserto verò Mattanam
sunt profecti:
19 Et Mattana Nachalielem, & Nachaliele
Bamothas:
20 Bamothis verò ad illam vallem quæ *est* in
agro Moabitarum ad initium collium, & respicit versus ²⁰ ipsam solitudinem.
21 Tum misit Jisraël nuncios ad Sichonem
Regem Emoræorum, qui dicerent,
22 Transeam per terram tuam, non divertemus in *ullum* agrum aut vineam, neque bibemus aquā *ullius* putei: viâ regiâ ibimus usque dum transiverimus terminum tuum.
23 Non permisit autem Sichon Jisraëli transire per terminum suum, sed congregato
Sichon toto populo suo procedens obviam
Jisraëli in ipsum desertum, venit Jahhezam ubi pugnavit contra Jisraëlem.
24 Percussit verò eum Jisraël acie gladii: &
hæreditariò acquisivit terrā ejus ab Arnone Jabbokum usque, usq; ad Hhammonitas
(²⁴ nam munitus erat terminus Hhammonitarum)
25 Occupavit ergo Jisraël omnes civitates illas: ideò habitat Jisraël in omnibus civitatibus Emoræi, Cheschbone & in omnibus
ʰ oppidis ejus.
26 Cheschbon enim civitas erat Sichonis
Regis Emoræi, qui pugnans contra ²⁶ Regem
Moabitarum ²⁶ priorem ademerat totam regionem ejus e manu ejus Arnonem usq;.
27 ²⁷ Idcircò dicere solent qui proverbiis utuntur, adite Cheschbonem, ædificetur &
firmetur civitas Sichonis.
28 ²⁸ Cùm ignis egressus est Cheschbone, flam-

1 *Australem partem*] Cenahhanææ, qua missi fuerant exploratores suprà 13. 18.

a Heb. *tradendo tradideris*.

2 *Devotas efficiam*] non reservabo ad usus nostros, sed tibi consecratas perdam.

b *id est, devotionē sive anathema*.

c Heb. *adurentes*.

10 *Profecti*] ... bus stationibus Tzalmone & Funone, infra 33. 41. & 42.

11 *Cumulos*] primos colliculos qui incipiunt Hhabarimi montes.

12 *Inde profecti*] his novem versibus non stationes Jisraëlitarum, sed loca compendio enumerantur per quæ transierunt antequam Mosche legatos ad Emoræum mitteret.

e *vel torrente*.

13 *Nam Arnon*] fuerat quidem ante ditionis Moabitarū, sed Sichon Emoræus bello ipsum cum ulteriore agro subegerat, itaque Jisraëlitæ nihil quod tum Moabitarum esset occuparunt.

14 *Bellorum Jehovæ*] quæ Jehovæ providentia & ducta contra Moabitas ab Emoræo gesta sunt, ut Moabitæ castigarentur, Sichon elatus Jisraëlitas audacius in bellum provocaret, & Jisraëlitis hæreditas pararetur: vide Judic. 11.

Vahebum] Regem a Sichone devictum, de quo infrà ver. 26.

f *Eclipsis conjuncti: ut Hhebræis familiare est conjugata nomina ex verbis, & verba ex nominibus intelligi*.

Flumina] Arnonem qui in diversos rivos ac fluenta dividitur.

15 *Decursus enim*] id est, hoc bello factum est, ut Moabitarum ditio eo rivo terminaretur qui vergit ad Hharam. Nam Sichon sibi ulteriores rivos vendicavit.

g *id est, in puteum*.

16 *Beerum*] ... a Arnone: unde dictum est ut aquæ penuria laborantibus Deus puteo succurreret.

17 *Ascende putee*] canticum est, per prosopopœiam & hypotyposin ... primum enim ... starum more ... sos ad opus urget clamore, deinde ... ras velut oculis ... jicit, nimirum principes & ingenuos ... Mosche scipionibus fodientes.

20 *Ipsam solitudinem*] Kademothas, unde nuncios ad Emoræum misit, Deut. ... 25. 24 *Nam munitus*] proinde non poterat, sicut Moabitarum terminus, a Sichone occupari. h Heb. *filiabus: sic deinceps*. 26. *Regem Moab.*] Vahebum de quo suprà ver. 14. *Priorem*] aut Balaki respectu de quo infrà 22. aut situ, ... ex variis Moabitarum regibus hic erat illi proximus. 27 *Idcircò dicere*] confirmatio a communi dicto ejus temporis. 28 *Cùm ignis*] altera confirmatio, cujus sensus est: Sichon post occupatam Cheschbonem copiis inde ductis ... cinos Moabitas, tanquam ignis consumpsit eos.

ma ex civitate Sichonis, absumpsit *Haram Moabitarum, incolas *excelsorum Arnonis.
29 Væ tibi Moab, periisti popule *Cemoschi:
*tradidit filios ejus qui evadebant & filias
ejus in captivitatem Regi Emoræo Sichoni.
30 Sed jaculati sumus in eos, pereunte
Cheschbone, Dibonem usq;, & desolavimus
Nophachum usque, *desolatione* [l] pertingente
Medebam usque.
31 Itaque habitavit Jisraël in terra Emoræi.
32 Deinde misit Mosche ad explorandum
Jahhzerem, quam ceperunt *cum* oppidis ejus: sic expulit Emoræum qui erat illic.
33 Postea conversi cùm ascenderent via *ad*
Baschanem, processit Hhog Rex Baschanis
obviam eis, ipse cum toto populo suo in prælium Edrehhin.
34 Edixit autem Jehova Moschi, ne timeto
eum, nam in manum tuam trado eum totumque populum ejus ac regionem ejus:
sed facito ei quemadmodum fecisti Sichoni Regi Emoræorum qui habitabat
Cheschbone.
35 Percusserunt itaq; eum filiosq; ejus & totum populum ejus, adeò ut non relinquerent ei superstitem: sic hæreditariò consecuti sunt terram ejus.

Haram] nomen agri Moabitarum, ut Deut. 2. 8.
Excelsorum] locorum munitorum, destinatorumq; idololatriæ.
29 *Cemoschi*] Idoli Moabitarum, 1. Reg. 11. 7. & alibi.
Tradidit] id est, sivit abduci, nec potuit defendere.
l Heb. *quæ est usque Med.*

Caput XXII.

Bilhham a Moabitis accersitus ut Jisraëli maledicat, primùm recusat de voluntate Dei admonitus, iterum vocatus, veniam abeundi extorquet: quare offensus Deus in via per Angelum eum objurgat, & quid fieri ab ipso velit disertè repetit.

1 Postea profecti sunt filii Jisraëlis, &
castra posuerunt in campestribus Moabitarum procul a vado Jerichuntino
Jardenis.
2 Quod videns Balak filius Tzipporis, cum
omnibus quæ fecerat Jisraël Emoræo ipsi:
3 Timuit Moabita [a] a præsentia istius populi
valde, eò quòd multus esset, tæduitq; Moabitam ob præsentiam filiorum Jisraëlis.
4 Quapropter dixit Moabita ad *seniores
Midjanis, nunc delingerent hæc congregatio omnia quæ circum nos *sunt*, ficut delingit bos viridem herbam agri: erat autem
Balak filius Tzipporis Rex Moabitarum
tempore illo.
5 Et misit nuncios ad Bilhhamum filium
Behhoris *Petoram, quæ *est* imposita ipsi
*flumini, in regionem [b] *popularium ejus,
accersitum eum: dicendo, ecce populus egressus ex Ægypto, ecce *operit aspectum
hujus terræ, & ipse considet e-regione
mei.
6 Nunc itaque veni quæso, *maledic meâ causâ populo huic, quia robustior est me, fortasse prævalebo, percutiemus eum aut expellam eum ex hac terra: novi enim benedictum fore eum cui benedixeris, & cui maledixeris fore maledictum.
7 Iverunt ergo seniores Moabitarum & seniores Midjanitarum [c] cum divinationum
honorariis in manibus suis: cumque pervenissent ad Bilhhamum, retulerunt ei verba
Balaki.

a Heb. *a facie: sic deinceps.*
4 *Seniores*] senatores quos socios in hoc consilio adhibuit: ideò legati utrinque dicuntur missi infrà ver. 7.
5 *Petoram*] Pacoriam Ptolemæo.
Flumini] Euphrati.
b Heb. *filiorum populi ejus: id est, Mesopotamiensium.*
Popularium] erat enim Mesopotamiensis, ut ipse testatur infrà 23. 11.
Operit] præ multitudine: hyperbole.
6 *Maledic*] tuis artibus fascina eum ut malè pereat: sic pugnasse dicitur côtra Jisraëlem Jehoschu. 24. 9.
c Heb. *& divinationes in.*

8 Qui dixit ad eos, pernoctate hîc nocte ista,
& reddam vobis [d] responsum quemadmodum edixerit Jehova mihi: sic manserunt
principes Moabitarum cum Bilhhamo.
9 Venit autem Deus ad Bilhhamum, & dixit,
qui *sunt* viri isti apud te?
10 Et dixit Bilhham ad Deum, Balak filius
Tzipporis Rex Moabitarum misit *eos* ad me,
11 *Dicens*, ecce populus egressus ex Ægypto
jam tegit aspectum hujus terræ: nunc veni,
[e] execrare meâ causâ illum, fortasse prævalebo pugnando adversus eum, aut expellam
eum.
12 Sed dixit Deus Bilhhamo, ne ito cum illis:
ne maledicito populo illi, nã benedictus est.
13 Quare surgens Bilhham eo mane dixit ad
principes Balaki, redite in terram vestram,
quia renuit remittere Jehova ut eam vobiscum.
14 Et surgentes principes Moabitarum venerunt ad Balakum, dixeruntq; *ei*, renuit Bilhham venire nobiscum.
15 Sed perrexit ulterius Balak, mittendo
principes plures & honoratiores istis:
16 Qui cùm venissent ad Bilhhamum, dixerunt ei, sic ait Balak filius Tzipporis, ne quæso [f] excuses te interdicto, quò minùs venias
ad me:
17 Nam [g] valde cumulabo te honore, & quicquid edixeris mihi efficiam: quare veni quæso, execrare populum hunc meâ causâ.
18 Respondens autem Bilhhã dixit ad servos
Balaki, si daret mihi Balak [h] domum suam
plenam argento & auro, non possem transgredi [i] præstitutum Jehovę Dei mei, faciendo aliquid parvum aut magnum.
19 Nunc tamen manete quæso hîc vos quoq;
hac nocte, ut cognoscam quid perrecturus
sit Jehova loqui mecum.
20 Veniens autem Deus ad Bilhhamum noctu
dixit ei, *quandoquidem accersitum te veniunt viri isti, surge vade cum eis: veruntamen rem quam edixero tibi, illam *facies.
21 Surgens itaque Bilhham ipso mane stravit
asinam suam, abiitq; cum principibus Moabitarum.
22 Sed accensâ irâ Dei *quòd ipse abiret, opposuit se Angelus Jehovæ in ea via ut esset
adversarius ei: is autem insidebat asinæ suę
habens duos pueros suos secum.
23 Cumque videns asina illa Angelum Jehovæ stantem in via illa & gladium ejus eductum in manu ejus, declinasset asina ab illa
via ut iret in agrum, percussit eam Bilhham
ut cogeret eam reflectere ad viam illam.
24 Tum stetit Angelus Jehovæ in tramite
quodam vinearum, [k] maceriam utrinq; habente.
25 Cumque videns asina Angelum Jehovæ
stantem comprimeret se ad alteram maceriem, compressit pedem Bilhhami ad maceriem illam: quare denuò percussit eam.
26 Postea Angelus Jehovæ perrexit transire: stetitque in loco angusto, ubi nulla erat via ad declinandum dextrorsum aut sinistrorsum.
27 Cumque videns asina Angelum Jehovæ
succubuisset sub Bilhhamo, accensus ira Bilhham percutiebat asinam baculo suo.
28 Aperuit autem Jehova os asinæ, quæ dixit

d Heb. *verbum.*
e Heb. *defige, id est, tuis artibus mihi illum confode: sic infrà ver. 18. & Levitici* 24. 11.
f Heb. *prohibearis.*
g Heb. *honorando honorabo te honore*
h Heb. *plenitudine domus suæ.*
i Heb. *os.*
20 *Quandoquidem*] q. d. cum illi te, & eo me adeò importunè sollicites, age abi, &c.
Facies] quamvis invitus & aliud cupiens.
22 *Quod ipse abiret*] animo exequendi voluntatem Balaki, Deut. 23. 5.
k Heb. *materia hinc & materia illinc.*

Bilhhamo, quid feci tibi, quòd percussisti
me jam [l] ter?
29 Dicente verò Bilhhamo asinæ, quia ludificata
es me: utinam esset gladius in manu
mea, jam enim occiderem te.
30 Dixit asina ad Bilhhamum, nónne asina tua
sum, qua vehi soles [m] ex quo tua fui usque in
diem hunc? an [n] solita fui unquam tibi ita
facere? qui dixit, non.
31 Tum detegente Jehova oculos Bilhhami,
vidit Angelum Jehovæ consistentem in ipsa
via & gladium ejus eductum in manu ejus:
quare inclinans verticem incurvavit se in
faciem suam.
32 Et dixit ad eum Angelus Jehovæ, quamobrem
percussisti asinam tuam jam ter? ecce
ego egressus sum ut sim adversarius, quia
*declinat hæc via in conspectu meo.
33 Cùm vidit me asina, tum divertit a conspectu
meo jam ter: nisi divertisset a conspectu
meo, jam certè etiam te occidissem
& illam vivam conservassem.
34 Dicente itaque Bilhhamo ad Angelum Jehovæ,
peccavi, quia nesciebam te consistere
obviam mihi in hac via: quare nunc si malum
videtur in oculis tuis, [o] revertar.
35 Dixit Angelus Jehovæ ad Bilhhamum, abi
cum istis viris, sed tantùm verbum quod edixero
tibi illud loquitor: ivitque Bilhham
cum principibus Balaki.
36 Cùm autem audiret Balak adventare Bilhhamum,
processit obviam ei ad urbem
Moabitarum quæ *erat* in termino Arnonis,
qui *est* in extremitate ipsius termini:
37 Et dixit Balak ad Bilhhamum, an non [p] sedulò
miseram ad te ad accersendum te? quare
non veniebas ad me? an verò non possum
honore afficere te?

l Heb. *tribus vicibus*, *sic infrà ver.* 32. & 33.

m Heb. *ex quo tibi* sum: *pronomen affixum pro separato.*

n Heb. *solendo solet tibi ita facere.*

32 *Declinat hæc via*] id est, alium tuæ hujus profectionis finem tibi proposuisti a meo: viam enim pro instituto accipit, ut Judic. 4.9.

o Heb. *revertar mihi.*

p Heb. *mittendo misiram.*

Caput XXIII.

Bilhham præmissis sacrificiis bis conatur Jisraëlitis maledicere morem Balako gerens: sed divinitus animo linguâque illius mutata, benedicit eis, & divinam erga eos benevolentiam prædicat.

1 Dixit verò Bilhham ad Balakum, ecce
veni ad te, jam [a] possémne ullo pacto
aliquid loqui? illud ipsum verbum
quod indiderit Jehova ori meo, eloquar.
2 Ivitque Bilhham cum Balako, & venerunt
Kirjath-chutzothas.
3 Ubi mactans Balak boves & pecudes,* misit
ad Bilhhamum & ad principes qui cum
eo *erant.*
4 Fuit autem ipso mane, ut assumens Balak
Bilhhamum deduceret eum ad excelsa
Bahhalis: unde videbat extremam partem
populi.
5 Tum dicente Bilhhamo ad Balakum, extrue
mihi hîc septem altaria, & præpara
hîc mihi septem juvencos & septem arietes:
6 Fecit Balak quemadmodum locutus erat
Bilhham, obtulitque Balak cum Bilhhamo
juvencum & arietem in unoquoque altari.
7 Dixit autem Bilhham Balako, consiste juxta
holocaustum tuum dum abeo, fortasse
[b] obviam fiet Jehova mihi, & [c] quamcunque
rem ostenderit mihi indicabo tibi: & abiit
in clivum.

a Heb. *posse possem.*

3 *Misit*] ut cum principibus convivaretur quos ei honoris causâ adjunxerat.

b Heb. *obviam fiet Jehova obviam mihi.*

c Heb. *rem verbi quod, &c.*

8 Cumq; obviam factus esset Deus Bilhhamo,
dixit ad eum Bilhham, septem altaria
ista disposui, & obtuli juvencum atque arietem
in unoquoque altari.
9 Indens verò Jehova verbum ori Bilhhami,
dixit, revertere ad Balakum, & sic loquere.
10 Qui reversus ad illum (cùm ecce consisteret
juxta holocaustum suum, ipse & omnes
principes Moabitarum)
11 Protulit sententiam suam dicens, * e Syria
jussit me adduci Balak Rex Moabitarum,
e *montibus orientalibus, *dicendo*, veni maledic
meâ causâ Jahhakobo, veni [d] detestare
Jisraëlem.
12 Quid execrarer quod non execratur *Deus*
fortis? aut quid detestarer quod non detestatur
Jehova?
13 Cùm e summitate rupium illum aspicio, &
e collibus contemplor illum, en populus *qui*
*solus habitat, & aliis gentibus seipsum non
annumerat.
14 Quis numeret pulverem Jahhakobi? &
quis numerum? *quis* quartam partem Jisraëlis?
[e] *moriar ego morte justorum, & sit finis
meus sicut illius.
15 Tum dixit Balak ad Bilhhamum, quid facis
mihi? ad execrandum inimicos meos
assumpsi te, ecce autem [f] continenter benedicis.
16 Qui respondens dixit, annon quod indidit
Jehova ori meo, ipsum [g] observanter eloquerer?
17 Deinde dixit ad eum Balak, veni quæso
mecum ad locum alterum ex quo videas eum
(tantùm extremitatem ejus videbis, eum
verò totum non videbis) & execrare eum
meâ causâ inde.
18 Sic assumens eum *deduxit* in agrum [h] Tzophim
ad verticem cujusdam collis, ubi extructis
septem altaribus obtulit juvencum
& arietem in unoquoque altari.
19 Dixitque ad Balakum, consiste hîc juxta
holocaustum tuum, ego verò obvius fiam
illic *Jehovæ.*
20 Obviam itaque factus Jehova Bilhhamo
indidit verbum ori ejus, ac dixit, revertere
ad Balakum & sic loquere.
21 Cui venienti ad se (cùm ecce consisteret
juxta holocaustum suum & principes Moabitarum
cum eo) dixit Balak, quid locutus
est Jehova?
22 Tum protulit sententiam suam dicens,
*surge Balak & audi, aures attende ad me
fili Tzipporis.
23 *Deus* fortis non *est* homo qui mentiatur,
aut filius hominis quem pœniteat: an ipse
dixerit & non faciet? an locutus fuerit, &
non præstabit illud?
24 Ecce *in me* recepi benedicere: * benedixit
enim, * nec revocabo illud.
25 * Non intuetur iniquitatem in Jahhakobo,
nec aspicit perversitatem in Jisraële: Jehova
Deus ejus * cum eo *est*, & clangor regius *est*
in eo.
26 *Deus* fortis eductor eorum ex Ægypto, * *est*
ei ut vires monocerotis.
27 * Nam non est incantatio contra Jahhakobum,
neq; divinatio contra Jisraëlem: * jam
hoc tempore dicendum est de Jahhakobo
& de Jisraële, quid operetur *Deus* fortis.

11 *E Syria*] Mesopotamia Syriæ parte, Deut. 23.4.

Montibus orient.] vide Gen. 11.26.

d Heb. *indignare*, *id est, in indignatione adduc: sic ver.* 12.

13 *Solus*] religione, legibus, & institutis vitæ ab omnibus aliis separatus Deo.

e Heb. *anima mea moriatur.*

14 *Moriar*] id est, utinam post hujus vitæ exitum felicitatem consequar his rectis repositam.

f Heb. *benedicendo benedicis.*

g Heb. *observarem loquendo.*

h *id est, speculatorum.*

22 *Surge*] honorem verbo Dei exhibiturus: sic Gen. 49.33. & Judic. 3.20.

24 *Benedixit*] Jehova, qui mihi occurrit.

Nec revocabo] non possum irritam facere benedictionem ejus.

25 *Non intuetur*] non imputat illis, sed tegit remittit & purgat peccata.

Cum eo est] illis favet, sua præsentia sanctificans eos, & verbo suo (quod in eis velnti buccina personat) regit eos.

26 *Est ei ut vires*] q.d. qui eos a servitute invitis Ægyptiis vindicavit, idem robore munit eos contra inimicos: et est munitus monoceros: nec plus valent adversus eum artes diabolicæ, quam venena contra monocerotem.

27 *Nam non*] Confirmatio a præsente, eò quòd ipse suis fascinis & incantationibus nihil illis nocere possit.

Jam hoc tempore] id est, his omnibus fascinis missis, opus Dei erga Jisraëlem mihi est prædicandum.

18 *Assurget*] prosperabitur & contra hostes prævalebit ut leo.

Non cubabit] non desinet prosperari.

28 En populus *qui* tanquam immanis leo ' assurget, & tanquam leo seipsum attollet: ' non cubabit donec comederit prædam, & sanguinem cæsorum biberit.
29 Tum dixit Balak ad Bilhhamum, ne exe-
cratione execrator eum, nec benedictione
benedicito ei.
30 Respondens verò Bilhham dixit ad Bala-
kum, annon allocutus eram te dicendo,
quicquid locutus fuerit Jehova, illud faci-
am?
31 Deinde dixit Balak ad Bilhhamum, age
quæso, assumens te *ducam* in locum alium:
fortasse rectum videbitur in oculis Dei illi-
us, ut istum inde meâ causâ execreris.
32 Et assumens Balak Bilhhamum *duxit* in
verticem Pehhoris, qui respicit ad solitudi-
nem.
33 Ubi dicente Bilhhamo ad Balakum, ex-
true mihi hic septem altaria, & præpara hic
mihi septem juvencos & septem arietes:
34 Fecit Balak quemadmodum dixerat Bil-
hham, obtulitque juvencum & arietem in
unoquoque altari.

Caput XXIIII.

Bilhham spiritu Dei adactus Jisraëlitis benedicit, & felicia iis, infelicia verò eorum hostibus coram Rege Moabitarum prænunciat: cui tamen perniciosum dat consilium ante profectionem suam.

1 Videns autem Bilhham bonum videri
in oculis Jehovæ ut benediceret Jis-
raëli, [a] hac vice ut antea non ivit ad
captandas incantationes, sed [b] convertit
faciem suam versus desertum.
2 Cumque sublatis oculis suis videret Bil-
hham Jisraëlem commorantem ' per tribus
suas, adfuit ei spiritus Jehovæ:
3 Quo protulit sententiam suam dicens, di-
ctum Bilhhami filii Behhoris, dictum viri
' aperti [c] oculis:
4 Dictum audientis sermones *Dei* fortis, qui
visionem omnipotentis videt, ' excidens,
sed retectus oculis.
5 Quàm sunt bona tentoria tua ô Jahhakob,
tabernacula tua ô Jisraël?
6 ' Ut valles extenduntur, ut horti juxta flu-
men, ut santali *quos* ' plantavit Jehova, ut
cedri juxta aquas.
7 ' Fundet aquam e situlis suis, ut semen ejus
sit in aquis multis: sic assurget supra ' Aga-
gum Rex ejus, & attollet se regnum ejus.
8 ' *Deus* fortis eductor ejus ex Ægypto ut vi-
res monocerotis *erit* ei: consumet gentes
inimicas sibi & ossa eorum [d] detrahet, aut
sagittis suis franget.
9 ' Ubi incurvaverit se, ubi jacuerit tanquam
leo & tanquam immanis leo, quis excitet
eum? ' benedicentium tibi *quisque est* bene-
dictus, & maledicentium maledictus.
10 Tunc accensus ira Balak adversus Bilhha-
mum complosit manibus suis: dixitque Ba-
lak ad Bilhhamum, ad [e] execrandum inimi-
cos meos vocaveram te, & ecce benedixi-
sti [f] continenter tribus jam vicibus.
11 Nunc ergo effuge in locum tuum: dixe-
ram, [g] honore cumulabo te, sed ecce [h] aver-
tit te Jehova ab honore.
12 Sed dixit Bilhham ad Balakum, nónne e-
tiam nuncios tuos quos miseras ad me allo-
cutus eram dicendo,
13 Si daret mihi Balak [i] plenam domum su-
am argento & auro, non possem transgredi
[k] præstitutum Jehovæ, faciendo rem bonam
aut malam [l] ex me: quod loquitur Jeho-
va, illud eloquar,
14 (' Attamen nunc ecce me eunte ad po-
pulum meum, age consulam tibi) quæ fa-
cturus est hic populus populo tuo [m] extre-
mis temporibus.
15 Et ' proferens sententiam suam dixit, dictū
Bilhhami filii Behhoris, dictum viri aperti
oculis:
16 Dictum audientis sermones *Dei* fortis,
& noscentis notionem excelsi, *qui* visio-
nem omnipotentis videt, excidens sed re-
tectus oculis.
17 ' Video illud, non tamen nunc: contem-
plor illud, sed non propinquum: procedet
' stella ex Jahhakobo, & exurget sceptrum
ex Jisraële, quod ' franget latera Moabita-
rum, & destruet omnes filios Schethi:
18 Et erit Edom possessio, erit inquam Seh-
hir possessio ' hostibus suis: nam Jisraël faci-
et [n] strenuè:
19 Dominiumque obtinebit ex Jahhakobo
natus, qui perdet ' superstitem e civitate
quaque.
20 Cumque aspiceret Hhamalekum, profe-
rens sententiam suam dixit: ' *ut* principium
gentium *quod ad* Hhamalekum, ita finis ejus
in perpetuum perit.
21 Cùm verò aspiceret ' Kenæum, proferens
sententiam suam dixit: forte est habitacu-
lum tuum & ponere in petra nidum tuum.
22 Attamen erit [o] cùm *aliqui* depascent ' Ka-
jinum: quousque *erit in petra nidus tuus*? As-
syria captivum abducet te.
23 Deniq; proferens sententiam suam dixit,
eheu, quis vivet cùm disposuerit hoc *Deus*
fortis?
24 Ut naves a litore ' Cittæorum *solventes* af-
fligant Assyrios & affligant Hhebræos: sed
etiam *populus* ille in perpetuum ' peribit.
25 Postea surgens Bilhham abiit ut reverte-
retur in locum suum: atque etiam Balak a-
biit itinere suo.

a Heb. *vice ut vice in occursum incantationum: sic Judic. 16. 20.*

b Heb. *posuit.*

2 *Per tribus*] in stationes suas distinctum ex lege suprà 2.

3 *Aperti oculis*] donati luce spiritus divini.

c Heb. *oculo, ut infrà ver. 15.*

4 *Excidens*] extra se raptus excidentibus sensuū facultatibus, quæ ratio est videndi visiones Dei, ut 1. Schemuel. 19. 24.

6 *Ut valles*] his metaphoris prædicit felicitatem populi, q. d. amplitudine cum vallibus, felicitatis incremento cum hortis perenni fluvio irriguis, suavitate cum santalis odoratissimis, robore & altitudine cum irriguis cedris comparanda.

Plantavit] q. d. quarum tanta est præstantia, ut non humanitus satæ sed divinitus datæ dicendæ sint.

7 *Fundet*] ita benedicet Deus ut copiosam sobolem habeat atque fructiferam. *Agagum*] Hhamalekitarum regum eo tempore florentissimum, per synecdochen: nam eorum Reges Agagi dicebantur, ut Aegyptiorum Parhhones: sic 1. Schemu 15. 8. 8 *Deus fortis*] vide suprà 23. 26. d Heb. *exossabit, id est, tractabit eos ut fera prædam.* 9 *Ubi incurvaverit*] ut Gen. 49. 9. *Benedicentium*] ex promissione facta Abrahamo Genes. 12. 3.

e *ut suprà, 22. 11.*

f Heb. *continuendo.*

g Heb. *honorando honorabo te.*

h Heb. *prohibuit te Jehova ab honore: hypallage pro prohibuit honorem a te.*

i Heb. *plenitudinem domus.*

k Heb. *os.*

l Heb. *ex corde meo: ut suprà 16. 28.*

14 *Attamen*] Insinuatio, qua Balaki animum comparat ut res (quamvis animo ipsius ingratas) patienter audiat. Consilium autem hoc quale fuerit, indicat historia ca. 25. nam ex consilio Bilhhami eam evenisse confirmatur infrà 31. 16. & Apoc. 2. 14.

m Heb. *in extremitate dierum.*

15 *Proferens*] sic suprà versu. 3. & 4.

17 *Video illud*] quod mox dicturus sum: sic relativa interdum apud Hhebræos antecedentibus præeunt.

Stella] stellæ & sceptri nomine regnū populi Dei intelligit, cœptum in Davide, completum in Christo: inter quos tempus interjectum fuit progressus quidam stellæ, sive temporale regnum species, quod in primis spectabat Bilhham, sive spiritnale, quod continenter adimpletur in Christo.

Franget] Moabitas sibi subjiciet quasi perfodiens eorum latera: vide 2. Schem. 8. 2.

Filios Schethi] homines ex Schetho Adami filio progenitos: nam Kajini aliorumque genus diluvio periit.

18 *Hostibus suis*] Jisraëlitis: vide 2. Schemu. 8. 14.

n Heb. *virtutem nomen pro adverbio.*

19 *Superstitem*] hostem.

20 *Ut principium*] id est, ut copiis ejus infeliciter successit, cùm primùm Jisraëlitas aggressi sunt Exod. 17. ita succedet semper donec deleti sint: nam irrevocabili Dei decreto Hhamalekitæ traditi sunt Jisraëlitis delendi, & contra eos perpetuum imperatum bellum, ibidem 3. ver. ultimis. 21 *Kenæum*] gentem Jithronis e Midjanitis: unde Kenæus vocatur Judic. 1. 16. & posteri ejus Kenæi Judic. 4. & 1. Schemu. 15. 6. o Heb. *ad depascendum Kajinum.* 22 *Kajinum*] Kenæum transpositis literis, fortasse autoris gentis istius nomen est. 24 *Cittæorum*] Cilicum: vide Gen. 10. 4. intelligit autem Græcorum Romanorumque copias quibus Hhebræi & Assyrii domiti sunt. *Peribit*] quod Daniel. 2. 34. & 45. figurâ statuæ a lapide, qui sine manibus excisus fuerat, comminutæ prædicitur.

Caput XXV.

Jisraëlitæ astuto Bilhhami consilio in idolola-
triam

triam & scortationem cum alienigenis inducti, iram Dei ita in se provocant, ut duces maleficorum suspendi, reliquos interfici jubeat, donec strenuo Pinchasi facto ira ejus deferbuit. Quo nomine sacerdotium perpetuum ei posterisq; ejus adjudicatur, & in Midjanitas sceleris autores bellum imperatur.

1 TUM manebat Jisraël Schittimis, ubi
cœpit populus scortari cum filiabus
Moabitarum.
2 Quibus invitantibus populum ad sacrifi-
cia deorum suorum, comedebat populus; ac
incurvabat se diis illarum.
3 Sic copulato Jisraële cum idolo Pehhoris,
accensa est ira Jehovæ in Jisraëlem.
4 Et edixit Jehova Moschi, sume omnes pri-
marios ' istius populi, & ' suspende eos Je-
hovæ ' coram isto Sole: ut avertatur furor
iræ Jehovæ ab Jisraële.
5 Deinde edixit Mosche judicibus Jisraëlis,
occidite quisque ' homines suos qui copu-
larunt se idolo Pehhoris.
6 Ecce autem quidam e filiis Jisraëlis veni-
ens ' adduxit versus fratres suos Midjaniti-
dem quandam, ante oculos Moschis & an-
te oculos totius cœtus filiorum Jisraëlis,
ipsis flentibus ad portam tentorii conven-
tus.
7 Quod cùm videret Pinchas filius Elhhaza-
ris filii Aharonis sacerdotis, surgens e me-
dio illius cœtus arripuit spiculum manu
sua.
8 Quod penetravit [a] a dorso viri Jisraëlitæ
ad [b] ventrem ejus, transfixitque ipsos am-
bos, virum Jisraëlitam & mulierem illam
per ventrem illius: tum coërcita est plaga
illa ne *pergeret* in filios Jisraëlis.
9 (Fuerunt autem qui mortui sunt plaga illa,
vicies quater mille)
10 Allocutus enim est Jehova Moschen, di-
cendo,
11 Pinchas filius Elhhazaris filii Aharonis
sacerdotis avertit æstuantem iram meam a
filiis Jisraëlis cùm [c] ageret zelotypiã mei
inter eos, ita ut non consumpserim filios
Jisraëlis zelotypiã meã.
12 Idcircò dicito, ecce do ei ' cum fœdere
meo pacem.
13 Erit enim ei ac semini ejus post eum fœ-
dere sacerdotium perpetuum, eò quòd ze-
lotypus fuit pro Deo suo, & expiationem
fecit pro filiis Jisraëlis.
14 Nomen autem viri Jisraëlitæ illius percus-
si, qui percussus *fuit* cum illa Midjanitide, *e-
rat* zimri filius Sallu, princeps paternæ fa-
miliæ [d] ex Schimhhonitis:
15 Nomen verò illius mulieris Midjanitidis
percussæ, Cozbi filia Tzuris, qui primarius
nationum paternæ familiæ inter Midjani-
tas erat.
16 Deinde allocutus est Jehova Moschen, di-
cendo,
17 Hostiliter agite cum Midjanitis istis, ac
percutite eos.
18 Nam ipsi hostiliter agunt contra vos ma-
chinationibus suis, quas machinati sunt
contra vos in negotio Pehhoris, & in nego-
tio Cozbi filiæ principis Midjanitarũ [e] gen-
tilis suæ, quæ percussa fuit in die ipso pla-
gæ ob negotium Pehhoris.

4 *Istius populi*] multitudinis eorum qui ad idololatriã & scortationem se cõtulerunt.
Suspende eos Jeh.] ut 2. Schemu. 21.6.
Coram isto Sole] hoc ipso die antequam occidat Sol: nam uno die durasse plagam illam legimus infrà ver. 18. & 1. Cor. 10.8.
5 *Homines suos*] suæ curæ commissos secundum ordinem institutum, Exod. 18. 25.
6 *Adduxit*] ipsum malum in media castra intulit: adeo non satis illi fuit ad exteras mulieres vocantes univisse cum reliquis.
a Heb. *post virum Jisraëlitam*.
b *ut vox affinis Deut. 18.3. quod enim vulgò interpretantur, ad ipsum tentorium, sine exemplo est.*
c Heb. *Zelaret zelotypiam meam*.
12 *Cum fœdere meo*] id est, præter fœdus meum quo illi sacerdotium adjudico illum dono reconciliatione mea cum populo: vide sacerdotii seriem, 1. Chro. 6.4. & sequentibus vers.
d Heb. *Schimhhonitæ*.
e Heb. *sororis*.

CAPUT XXVI.

Mosche cum summo sacerdote omnibus jam mortuis qui fuerant numerati suprà 1. jubetur iterum Jisraëlitas eâdem ratione qua prius recensere, & distributionis terræ promissæ mandatum accipit.

1 FUIT autem ' post illam plagam, ut edi-
ceret Jehova Moschi & Elhhazari filio
Aharonis sacerdoti, dicendo:
2 Recensete capita totius cœtus filiorum Jis-
raëlis a nato viginti annos & deinceps, per
familias paternas eorum, omnem [a] aptum
ad egrediendum in militiam inter Jisraëli-
tas.
3 Itaque allocutus est eos Mosche & Elhha-
zar sacerdos in campestribus Moabitarum,
ex adverso Jardenis Jerichuntini, dicendo,
4 *Recensete* a nato viginti annos & deinceps:
quemadmodum ' præceperat Jehova Mos-
chi & filiis Jisraëlis, qui egressi fuerant e
terra Ægypti.
5 REUBEN, primogenitus *fuerat* Jisraëlis:
filiorum Rëubenis, Chanoci familia [b] Cha-
nocæa, Pallu familia Palluitis,
6 Chetzronis familia Chetzronitis, Carmi fa-
milia Carmitis.
7 Hi *sunt* e familiis Rëubenitarum, quorum
fuerunt numerati quadragies ter mille sep-
tingenti triginta.
8 Nati autem Pallu, Eliab,
9 Et filii Eliabi, Nemuel & ‖ Dathan & Abi-
ram: hi *sunt* Dathan & Abiram convoca-
ti e cœtu, qui moverunt rixas contra
Moschen & contra Aharonem cum cœtu
Korachi, quando moverunt rixas contra
Jehovam.
10 Quare aperiens terra os suum absorpsit e-
os & ' *quæ erant* Korachi, cùm moreretur
cœtus ille: cùm absumpsit ignis ducentos
quinquaginta viros, itaque fuerunt ' in sig-
num:
11 Filii verò Korachi non sunt mortui.
12 FILIORUM Schimhhonis per familias
suas, [c] Nemuelis familia Nemuelitica, Ja-
minis familia Jaminitica: Jacinis familia
Jacinitica,
13 [d] Zerachi familia Zerachæa, Schaulis fa-
milia Schaulitica.
14 Hi *sunt* e familiis Schimhhonitarum, vi-
cies bis mille ducenti.
15 FILIORUM Gadis per familias suas, [e]
Tzephonis familia Tzephonitis, Chaggi fa-
milia Chaggitica: Schuni familia Schuni-
tica,
16 [f] Ozni familia Oznitica, Hheri familia
Hheritica,
17 Arodis familia Aroditica, Arceli familia
Arcelitis.
18 Hi *sunt* e familiis filiorum Gadis per nu-
meratos eorum, quadragies mille quin-
genti.
19 FILII Jehudæ *fuerant* Hher & Onan: sed
mortuus est Hher & Onan in terra Cenah-
hani.
20 Fuerunt autem filiorum Jehudæ per fami-
lias suas, Schelæ familia Schelanitis, Peretzi
familia

1 *Post illam plagam*] qua cæteri omnes qui suprà 14. mortui fuerant a Deo adjudicati, absumpti sunt.
a Heb. *egredientem*.
4 *Præceperat*] suprà 1.2. & 3.
b Heb. *Chanocæi, & sic deinceps.*
‖ *suprà 16.*
10 *Quæ erant Korachi*] sic accipiendum esse docet supra 16.32. Korach enim ipse cum illis ducentis quinquaginta erat quos ignis cœlestis consumpsit, supra 16.25.
In signum] exemplum omnium oculis propositum, ut est erectum signum.
c *qui & Jemuel Gen. 46.10.*
d *qui & Tzochar ibidem.*
e *qui & Tziphjon, ibidem & 1. Chro. 5.*
f *qui etiam Etzbon 1. Chro. 5.*

familia Peretzæa: Zerachi familia Zerachæa.
21 Fueruntque filiorum Peretzi, Chetzronis
familia Chetzronitis, Chamulis familia
Chamulitis.
22 Hi *ſunt* e familiis Jehudæ per numeratos
eorum, ſeptuagies ſexies mille quingenti.
23 FILIORUM Jiſſaſcaris per familias ſuas,
Tolahhi familia Tolahhæa: g Puvæ familia
Puvæa,
24 h Jaſchubi familia Jaſchubæa, Schimronis
familia Schimronitis:
25 Hi *ſunt* e familiis Jiſſaſcaris per numera-
tos eorum, ſeptuagies ſexies mille quin-
genti.
26 FILIORUM Zebulunis per familias ſuas,
Seredi familia Seredæa, Elonis familia E-
lonitis: Jachleelis familia Jachleelitis.
27 Hi *ſunt* e familiis Zebulunitarum per nu-
meratos eorum, ſexagies mille quingenti.
28 FILII Joſephi per familias ſuas, Menaſ-
che & Ephrajim.
29 Filiorum Menaſchis, Maciris familia Ma-
ciritis, Macir autem genuit Gilhhadem: Gil-
hhadis familia Gilhhaditis.
30 Horum filiorum Gilhhadis, i Ihhezeris fa-
milia Ihhezeritis: Cheleki familia Che-
lekæa,
31 Et Aſchrielis familia Aſchrielitis, & Sche-
cemi familia Schecemæa.
32 Et Schemidahhi familia Schemidahhæa,
& Chepheris familia Chepheritis.
33 Tzelophchado autem ipſi filio Chepheris
non fuerunt filii, ſed filiæ: & nomen filiarum
Tzelophchadi *fuit* Machla, & Nohha, Cho-
gla, Milca, & Tirtza.
34 Hi *ſunt* e familiis Menaſchis, quorum nu-
merati quinquagies bis mille ſeptingenti.
35 Hi *ſunt* filii Ephrajimi per familias ſuas,
Schutelachi familia Schutelachæa, k Bece-
ri familia Beceræa: Tachanis familia Ta-
chanitis:
36 Atque hi *ſunt* filii Schutelachi, Hheranis
familia Hheranitis.
37 Hi *ſunt* e familiis filiorum Ephrajimi per
numeratos eorum, tricies bis mille quin-
genti: hi *ſunt* filii Joſephi per familias ſuas.
38 FILIORUM Binjaminis per familias ſuas,
Belahhi familia Belahhæa, Aſchbelis fa-
milia Aſchbelitis: l Achirami familia Achi-
ramæa,
39 m Schuphami familia Schuphamæa, Chu-
phami familia Chuphamæa.
40 Fueruntq; filiis Belahhi n Ardi & Nahha-
mani, *illi* familia Arditis, Nahhamani fami-
lia Nahhamitis.
41 Hi *ſunt* filii Binjaminis per familias ſuas,
quorum numerati quadragies quinquies
mille ſexcenti.
42 Hi *ſunt* filii Danis per familias ſuas, o Schu-
chami familia Schuchamæa: * hi *ſunt* e fa-
miliis Danis per familias ſuas.
43 Omnes familiæ Schuchamæorum per nu-
meratos eorum, ſexagies quater mille qua-
dringenti.
44 FILIORUM Aſcheris per familias ſuas,
Jimnæ familia Jimnæa, Jiſchvi familia Jiſch-
vitis: Berihhæ familia Berihhæa:
45 Filiorum Berihhæ, Cheberi familia Che-
beræa: Malcielis familia Malcielitis:
46 Nomen verò filiæ Aſcheris, Serach.
47 Hi *ſunt* e familiis filiorum Aſcheris per nu-
meratos eorum, quinquagies ter mille qua-
dringenti.
48 FILIORUM Naphtali per familias ſuas,
p Jachtzeelis familia Jachtzeelitis: Guni
familia Gunitis,
49 Jetzeris familia Jetzeritis, q Schillemi fa-
milia Schillemæa.
50 Hi *ſunt* e familiis Naphtalitarum per fami-
lias eorum, quorum numerati quadragies
quinquies mille quadringenti.
51 Hi *ſunt* numerati filiorum Jiſraëlis, ſex-
centies mille cum mille ſeptingentis tri-
ginta.
52 TUM allocutus eſt Jehova Moſchen di-
cendo,
53 Iſtis dividitor terra in poſſeſſionem, * pro
numero nominum.
54 Ei qui multus eſt multiplicato poſſeſſio-
nem ſuam, ei verò qui paucus eſt paucio-
rem aſſignato poſſeſſionem: cuiq; ſecundum
numeratos ſuos attribuitor poſſeſſio ſua.
55 Veruntamen ſorte dividitor terra: pro no-
minibus tribuum paternarum ſuarum poſſi-
dento.
56 Per ſortem dividitor poſſeſſio ejus inter
multum & paucum.
57 HI autem *ſunt* numerati Levitarum per
familias ſuas, r Gerſchonis familia Ger-
ſchunnitis, Kehathi familia Kohathæa, Me-
rari familia Meraritis.
58 Hæ *ſunt* familiæ Levi, familia * Libnitis,
familia * Chebronitis, familia * Machlitis,
familia Muſchitis, familia * Korachæa: Ke-
hath autem genuit Hhamramum.
59 Et nomen uxoris Hhamrami Jocebed filia
Levi, quam peperit *uxor* Levi in Ægypto:
pepéritque Hhamramo Aharonem & Moſ-
chen atque Mirjam ſororem eorum.
60 Natus autem eſt Aharoni, Nadab & Abi-
hu Elhhazar & Ithamar,
61 Sed mortuus eſt Nadab & Abihu, cùm ad-
moverunt ignem extraneum coram Jehova.
62 Fueruntq; numerati illorum vicies ter mil-
le, omnis mas a nato uno mĕſe & deinceps:
* non enim recenſentur inter filios Jiſraëlis,
quia non dabatur illis poſſeſſio inter filios
Jiſraëlis.
63 Hi *ſunt* numerati ſ a Moſche & Elhhazare
ſacerdote, qui numerarunt filios Jiſraëlis in
campeſtribus Moabitarum ex adverſo Jar-
denis Jerichuntini.
64 In iſtis autem non erat quiſquam ex nu-
meratis a Moſche & Aharone ſacerdote,
cùm numerarent filios Jiſraëlis in deſerto
Sinai,
65 (Dixerat enim Jehova de illis, t omni-
no morientur in iſto deſerto) neque reli-
quus erat ex illis quiſquam niſi tantùm Ca-
leb filius Jephunnæ, & Jehoſchuahh filius
Nunis.

CAPUT XXVII.

Filiabus Tzelophchadi paterna hæreditate data, lex de jure ſucceſſionum fertur: deinde Moſchi propinqua mors denunciatur, & ſucceſſor in gubernatione populi divinitus Jehoſchuahh nominatur, quem inſtruendi & inſtituendi mandatum accipit atque exequitur.

g *qui & Pua.* 1. *Chro.* 7. 1.
h *qui & Job dicitur per ſyncopen:* *Gen.* 46.
i *qui idem Abihhezer Jehoſchu.* 17. 2. *& paſſim.*
k *qui idem Becher* 1. *Chro.* 7. 20.
l *qui idem Echi Gen.* 46. *&* *Achrach.* 1. *Chro.* 8. 1.
m *qui idem Muppim Gen.* 46. 21.
n *qui idem Adar per metathesin,* 1. *Chro.* 8. 2.
o *qui & Chuſchim, Gen.* 46. 23.
42 *Hi ſunt e fam.*] id eſt, ex hoc uno Danis filio diverſæ familiæ ortæ ſunt.

p *quidem Jachtziel,* 1. *Chro.* 7. 13.
q *qui & Schallum* ibidem.
53 *Pro numero*] habita ratione frequentiæ vel paucitatis in unaquaque familia.
r *qui & Gerſchom* 1. *Chron.* 6. 1.
58 *Libnitis*] e Gerſchone orta ſuprà 3. 18.
Chebronitis] e Kohatho ſuprà 3. 19.
Machlitis] & Muſchitis e Merari ſuprà 3. 20.
Korachæa] e Kohatho ſuprà 16. 1.
62 *Non enim*] hoc eſt, Jiſraëlitarum numeratio dividendæ poſſeſſionis cauſâ fuit inſtituta: quæ cauſa cùm ad Levitas nihil pertineret, diverſa eos numerandi ratio ſervata, & ſeorſim a Moſche deſcripta eſt.
ſ Heb. *Moſchis & Elhhazaris: ſic ver.* 64.
t Heb. *moriendo morientur.*

1 ACCEDENTES etiam filiæ Tzelophchadi filii Chepheris filii Gilhhadis filii Maciris filii Menaschis, ' ad familias Menaschis filii Josephi, cujus filiarum hæc *sunt* nomina, Machla Nohha & Chogla & Milca & Tirtza:

2 Steterunt coram Mosche & coram Elhhazare sacerdote, & coram principibus ac toto cœtu, ad portam tentorii conventus, dicentes:

3 Pater noster mortuus est in deserto, ipse tamen non fuit inter eorum cœtum qui convenerant contra Jehovam in cœtu Korachi: sed ' propter peccatum suum mortuus est cùm filii non essent ei.

4 Quare subtraheretur nomen patris nostri e medio familiæ suæ, eò quòd non *sit* ei filius? da nobis jus possessionis inter fratres patris nostri.

5 Protulit itaque Mosche ' causam earum coram Jehova:

6 Et allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

7 Rectè filiæ Tzelophchadi loquuntur, [a] omnino dato illis jus possessionis hæreditariæ inter fratres patris earum: & transferto possessionem patris earum in eas.

8 Ad filios autem Jisraëlis loquere, dicendo, cùm quis morietur, si filius non erit ei, tunc transferte possessionem ejus ad filiam ejus.

9 Quòd si filia non erit ei, tunc tradite possessionem ejus ' fratribus ejus.

10 Quòd si non erunt ei fratres, tunc tradite possessionem ejus fratribus patris ejus.

11 Sin autem non supererunt fratres patris ejus, tunc tradite possessionem ejus necessario ejus, propinquiori ei ex familia ' ejus, ut hæreditariò possideat eam: hoc erit filiis Jisraëlis in statutum judiciale, quemadmodum præcepit Jehova Moschi.

12 DEINDE edixit Jehova Moschi, ascende istum montem Hhabarimorum, & aspice terram quam do filiis Jisraëlis:

13 Ut cùm aspexeris eam, aggregeris ad populos tuos tu quoq;, quemadmodum aggregatus est Aharon frater tuus:

14 Quandoquidem rebellastis in deserto Tzinis in contentione cœtus [b] contra præstitutum meum, *quod erat* ut sanctificaretis me ad aquas illas ante oculos eorum: istæ sunt aquæ ' contentionis Kadeschi in deserto Tzinis.

15 Allocutus autem est Mosche Jehovam, dicendo,

16 Præficiat Jehova Deus spirituum *Deus* omnis carnis, virum huic cœtui:

17 Qui ' procedat ante eos & qui veniat ante eos, quique educat eos & qui reducat eos: ut non sit cœtus Jehovæ sicut pecudes quibus non *est* pastor.

18 Edixit verò Jehova Moschi, sume tecum Jehoschuhham filium Nunis, virum in quo *est* spiritus meus: & imponito manum tuam illi.

19 Sistensque illum coram Elhhazare sacerdote & coram toto cœtu, mandatis instruito illum ante oculos eorum:

20 Et impertire illi de gloria tua, ut auscultent totus cœtus filiorum Jisraëlis.

21 Is coram Elhhazare sacerdote stato, eumque consulito de ' judicio Urim coram Jehova: ad ' cujus præstitutum exeunto, & ad ejus præstitutum redeunto ipse & omnes filii Jisraëlis cum eo, denique totus cœtus.

22 Fecit ergo Mosche quemadmodum præceperat Jehova ipsi: assumens enim Jehoschuhham stitit eum coram Elhhazare sacerdote & coram toto cœtu.

23 Et imponens manus suas illi mandatis instruxit illum, quemadmodum edixerat Jehova fieri per Moschen.

1 *Ad familias*] id est, comparentes inter familias suæ tribus, quæ coram Mosche lustrabantur, ut paternam hæreditatem peterent.

3 *Propter peccatum suum*] videntur ita ratiocinari: si pater noster aut in cœtu Korachi fuisset, aut ejusmodi peccatum commisisset, non tantùm hæreditate sed etiam vita privandæ fuissemus, ut tum integræ familiæ quæ conspiraverant perierunt. Atqui peccatum, propter quod mortuus est, personam ejus non transiit: quare æquum est nobis tradi hæreditatem ejus ut vita nobis a Deo relicta est, præsertim cùm ex decreto Dei aliorum qui propter infidelitatem terra exclusi sunt liberis hæreditas attributa sit suprà 14. 31. Deut. 1. 39.

5 *Causam*] nam adhuc incertum erat, utrum fœminæ deficiente sobole mascula hæredes essent, an verò sola dos ad illas perveniret.

a Heb. *dando dato.*

9 *Fratribus*] si pater superstes non erit, ut in hoc exemplo: sic quoque accipiendus finis ver. 10.

11 *Ejus*] patris, ex quo filii denominantur.

b Heb. *ori meo*: *sic ver.* 21.

14 *Contentionis Kadeschi*] nam altera antè contigerat Rephidimis, ubi Deus a neutro horum offensus fuerat, Exod. 17. 7.

17 *Procedat*] domi & foris pace & bello rempub. administret.

21 *Judicio Urim*] oraculo Dei in rebus obscuris & incognitis. De Urim vide Exod. 28. 31. & Levit. 8. 8.

21 *Cujus*] Jehovæ, quod proximè præcessit.

CAPUT XXVIII.

Mandatum de jugi holocausto cum munere & libamine suo repetitur: deinde quid sibi singulis sabbathis, novilunijs, diebus Paschatis & Pentecostes, & quo diei tempore offerri velit, præscribit Deus.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

2 Præcipito filiis Jisraëlis & edicito eis: oblationem meam cibi mei, in igne absumenda mihi odorem gratum meum, [a] observanter offertote mihi, stato tempore suo.

3 Itaque dicito illis, hoc *est* igne absumendum quod offeretis Jehovæ: agni [b] anniculi integri bini quoque die in holocaustum jugiter.

4 Agnum illorum unum parato mane, agnumq; alterum parato inter duas vesperas:

5 Et decimam Ephæ similæ in munus, mistæ olei contusi quartâ hinis.

6 Holocaustum juge, ' quod paratum fuit in monte Sinai, in odorem gratum, igne absumendum Jehovæ:

7 Et libamen ejus quartam hinis in agnum unumquemque, in loco sancto libato libamen [c] generosi vini Jehovæ.

8 Agnum verò alterum parato inter duas vesperas, ut munus matutinum, & ut libamen ejus parato igne absumendum, odorem gratum Jehovæ.

9 DIE autem sabbathi bini agni anniculi integri, & binæ decimæ similæ in munus mistæ oleo cum libamine suo,

10 Holocaustum sabbathi esto sabbatho suo, præter ipsum holocaustum juge cum libamine suo.

11 ITEM in initiis mensium vestrorum offerte holocaustum Jehovæ, juvencos [d] subrumos binos & arietem unum, agnos anniculos septenos integros:

12 Et ternas decimas similæ in munus mistæ oleo in juvencum unumquemq;, binasq; decimas similæ in munus mistæ oleo, in arietem unumquemque,

13 [e] Singulas verò decimas similæ in munus mistæ oleo in arietem unumquemque: holocaustum, odorem gratum, igne absumendum Jehovæ.

14 De libaminibus autem eorum, dimidium hinis esto in quemque juvencum, tertiaque hinis in quemque arietem, & quarta hinis vini in quemque agnum: hoc holocaustum mensis ineuntis, *esto* in initio suo, per singulos menses anni.

15 Præterea hircus e capris unus in peccatū, præter holocaustum juge, Jehovæ parator cum libamine suo.

16 ITEM mense primo, decimoquarto die illius mensis, [f] Pascha *esto* Jehovæ.

17 Quin-

a Heb. *observatote ad offerendum mihi.*

b Heb. *filii unius anni: & sic deinceps.*

6 *Quod paratum fuit*] primum quidem oblatum Exod. 29. 38. sed postea triginta novem annis, quibus Jisraëlitæ in deserto vagati sunt, intermissum: vide in Deut. 12. 8.

c Heb. *potus inebriantis.*

d Heb. *filios bovis: & sic deinceps.*

e Heb. *decimam decimam.*

f *id est transitus.*

17 Quintodecimo autem die ejus mensis, fe-
stum: septem diebus azyma comeduntor.
18 Horum dierum primo convocatio sancta
esto: nullum opus servile facitote.
19 Et offerte igne absumendum holocaustũ
Jehovæ, juvencos subrumos binos & arie-
tem unum: præterea septenos agnos anni-
culos, integri sunto vobis.
20 Munus verò illorum, similam mistam o-
leo, *nempe* ternas decimas in quemque ju-
vencum, & binas decimas in quemque ari-
etem paratote:
21 Singulas decimas parato in unumquemq;
agnum, ex septem illis agnis:
22 Præterea hircum peccati unum, ad expia-
tionem faciendam pro vobis:
23 Præter holocaustum illud matutinũ quod
est pro holocausto jugi, paratote ista.
24 Qualia hæc *sunt* parate in quemq; diem
septem diebus, *in* cibum igne absumendum
odoris grati Jehovæ: præter holocaustum
juge parator cum libamine suo.
25 At die horum septimo convocatio sancta
esto vobis: opus servile nullum facitote.
26 Item die primitiarum, cùm offeretis
munus novum Jehovæ [a]post septimanas ve-
stras, convocatio sancta esto vobis, nullum
servile opus facitote.
27 Et offerte holocaustum odorem gratum
Jehovæ juvencos subrumos binos, arietem
unum, septenos agnos anniculos:
28 Et munus illorum, similam mistam oleo,
nempe ternas decimas in quemque juven-
cum, binas decimas in arietem quemque,
29 Singulas decimas in agnum unumquem-
que, ex septem illis agnis:
30 Hircum e capris unum, ad expiationem
faciendam pro vobis:
31 Præter holocaustum juge & munus ejus
facitote *ista*, integra sunto vobis cum liba-
minibus suis.

26 *Post septimanas*] exactis septem illis septimanis de quibus cautum est Levit. 23. 15. & 16.

Caput XXIX.

Præscribit offerenda sibi præter ordinarias oblationes in festis septimi mensis, die buccinarum, expiationum, singulis diebus tabernaculorum, & die interdicti hos proximè subsequente.

1 Mense verò septimo, primo *die* men-
sis, convocatio sancta esto vobis, o-
pus servile nullum facitote: [a]dies
clangoris esto vobis:
2 Quo parate holocaustum in odorem gra-
tum Jehovæ, juvencum [a] subrumum unum,
arietem unum, agnos [b] anniculos septenos
integros:
3 Munus verò eorum similam mistam oleo,
ternas decimas in quemque juvencum, &
binas decimas in quemque arietem,
4 Et decimam unam in agnum unumquem-
que, ex septem illis agnis:
5 Præterea hircum e capris unum *in* pecca-
tum, ad faciendum expiationem pro vobis:
6 Præter holocaustum mensis illius ineuntis
cum munere suo, & holocaustum juge cum
munere suo & libaminibus suis pro ratione
eorum, in odorem gratum igne absumen-
dum Jehovæ.
7 Item decimo *die* mensis hujus septimi
convocatio sancta esto vobis, [a] ut affligatis
animas vestras: nullum opus facitote.
8 Et offerte holocaustum Jehovæ *in* odorem
gratum, juvencum subrumum unum, arietẽ
unum, agnos anniculos septenos, integri
sunto vobis.
9 Et munus eorum similam mistam oleo, ter-
nas decimas in quemque juvencum, binas
decimas in arietem unumquemque,
10 [c] Singulas decimas in agnum unumquem-
que, ex septem illis agnis:
11 Hircum e capris unum *in* peccatum: præ-
ter peccatum expiationum, & holocaustum
juge cum munere suo ac libaminibus suis.
12 Item decimoquinto die hujus mensis
septimi convocatio sancta esto vobis, opus
servile nullum facitote: sed celebrate fe-
stum Jehovæ septem diebus.
13 Et offerte holocaustum igne absumendũ
odorem gratum Jehovæ, juvencos subru-
mos ternos denos, arietes binos, agnos anni-
culos quatuordenos: integri sunto:
14 Et munus eorum similam mistam oleo, ter-
nas decimas in juvencum unumquemq; ex
tredecim juvencis, binas decimas in arietẽ
unumquemq; ex duobus illis arietibus,
15 Et singulas decimas in agnum unumquem-
que, ex quatuordecim agnis:
16 Præterea hircum e capris unum, peccati:
præter holocaustum juge, munus ejus & li-
bamen ejus.
17 Deinde die illorum secundo juvencos
subrumos duodenos, arietes binos, agnos
anniculos quatuordenos integros,
18 Et munus eorum ac libamina eorum in ju-
vencos, in arietes, & in agnos quosque ex
numero eorum, pro eadem ratione,
19 Præterea hircum e capris unum peccati:
præter holocaustum juge & munus ejus, ac
libamina eorum.
20 Die autem illorum tertio juvencos un-
denos, arietes binos, agnos anniculos qua-
tuordenos integros,
21 Et munus eorum ac libamina eorum in ju-
vencos in arietes & in agnos quosq; ex nu-
mero eorum, pro eadem ratione,
22 Præterea hircum peccati unũ: præter ho-
locaustum juge & munus ejus ac libamen
ejus.
23 Die autem illorum quarto juvencos de-
nos, arietes binos, agnos anniculos quatuor-
denos integros,
24 Munus eorum ac libamina eorum in ju-
vencos, in arietes, & in agnos quosq; ex nu-
mero eorum pro eadem ratione,
25 Præterea hircum e capris unum peccati:
præter holocaustum juge, munus ejus & li-
bamen ejus.
26 Die autem illorum quinto juvencos no-
venos, arietes binos, agnos anniculos qua-
tuordenos integros,
27 Et munus eorum ac libamina eorum in ju-
vencos, in arietes, & in agnos quosq; ex nu-
mero eorum, pro eadem ratione,
28 Præterea hircum peccati unum: præter
holocaustum juge & munus ejus ac liba-
men ejus.
29 Die autem illorum sexto juvencos octo-
nos, arietes binos, agnos anniculos quatuor-
denos integros,

1 *Diei clangoris*] vide in Levit. 23. 24.

a Heb. *filium bovis: sic deinceps.*
b Heb. *filios unius anni: sic deinceps.*

7 *Ut affligatis*] ut Levit. 16. 29. & 23. 27.

c Heb. *decimam decimam, ut ver. 15.*

30 Et munus eorum ac libamina eorum in ju-
vencos, in arietes, & in agnos quosq; ex nu-
mero eorum, pro eadem ratione,
31 Præterea hircum peccati unum: præter
holocaustum ejus, munus ejus, ac libamen
ejus.
32 Die autem illorum septimo juvencos
septenos, arietes binos, agnos anniculos
quatuordenos integros,
33 Et munus eorum ac libamina eorum in ju-
vencos, in arietes, & in agnos quosq; ex nu-
mero eorum pro ratione eorum,
34 Præterea hircum peccati unum: præter
holocaustum juge, munus ejus ac libamen
ejus.
35 Die ipso octavo, *interdicti dies* esto vo-
bis: opus nullum servile facitote.
36 Et offerte holocaustum igne absumendum
odorem gratum Jehovæ juvencum unum,
arietem unum, agnos anniculos septenos
integros,
37 Munus eorum cum libaminibus eorum in
juvencum, in arietem, & in agnos quosque,
ex numero eorum pro eadem ratione,
38 Præterea hircum peccati unum: præter
holocaustum juge, & munus ejus ac libamen
ejus.
39 Hæc paratote Jehovæ in solennitatibus
vestris: præter votiva vestra & voluntarias
oblationes vestras, cum holocaustis vestris,
& cum muneribus vestris, & cum libamini-
bus vestris, & cum eucharisteriis vestris.
40 Quæ retulit Mosche ad filios Jisraëlis,
secundum omnia quæ præceperat Jehova
Moschi.

35 *Interdicti*] ut Levit. 23.36.

Caput XXX.

Lex de votivis promissis, de maris & fœminæ tam puellæ quàm uxoris exceptionibus, de votis viduæ & repudiatæ: quatenus hæc omnia rata aut irrita habenda sint.

1 Item allocutus est Mosche primarios
tribuum, ut filiis Jisraëlis dicerent, hoc *est*
verbum quod præcepit Jehova.
2 Vir cùm *voverit votum Jehovæ, aut jura-
verit juramento, *obligatione obligando
[a] seipsum, *ne profanato verbo suo: secun-
dum *omne verbum quod prodierit ex ore
suo facito.
3 Fœmina verò cùm vovit votum Jehovæ,
aut obligavit se obligatione domi patris sui
in adolescentia sua:
4 Si cùm audit pater ejus votum ejus aut ob-
ligationem qua obligavit seipsam, tacebit
apud eam pater ejus, tunc stata sunto omnia
vota ejus, & omnis obligatio qua obligavit
seipsam stata esto.
5 Sin autem efficiet pater ejus ut ea infrin-
gat *illud* quo die audiverit, nullum ex votis
ejus aut obligationibus ejus quibus obliga-
vit seipsam, statum esto: & Jehova condo-
nabit ei, quia pater ejus effecit ut ea in-
fringeret illud.
6 Sed si [b] omnino nubet viro votis ei incum-
bentibus, aut pronunciato labiorum suorũ
quo obligavit seipsam,
7 Audiensq; maritus ejus quo die audiverit
illud, tacebit apud eam: tum stata sunto
vota ejus, & obligationes ejus quibus obli-
gavit seipsam, statæ sunto.
8 Sin quo die audivit maritus ejus, effecit ut
ea infringeret, irritumq; fecit votum ejus
quod incumbebat ei, aut pronunciatum la-
biorum ejus quo obligaverat seipsam: simi-
liter Jehova condonabit illi.
9 Quod autem ad votum viduæ aut repudi-
atæ, quicquid *erit* quo obligaverit seipsam,
statum incumbito ei.
10 Sed si in domo viri sui vovit, aut obligavit
obligatione seipsam per juramentum,
11 Audiensque maritus ejus tacuerit apud e-
am, nec fecerit ut ea infringeret *illud*: tunc
stata sunto omnia vota ejus, omnisque obli-
gatio, qua obligavit seipsam, stata esto.
12 Sin verò [c] omnino irrita fecerit illa vir e-
jus quo die audiverit, nihil prolatum labiis
ejus, ex votis ejus aut ex obligatione sui ip-
sius, statum esto: vir ejus irrita fecit illa,
quapropter Jehova condonabit illi.
13 Omne votum, & omnem [d] obligationem
juramento confirmatam [e] de se ipsa affli-
genda, *vir ejus stabilito illam, aut vir ejus
irritam facito illam.
14 Quòd si [f] omnino taceat apud eam vir e-
jus de die in diem, tunc stabilierit omnia
vota ejus aut omnes obligationes ejus quæ
incumbunt ei: stabilierit, *inquam*, ea, cùm
tacuerit apud eam quo die audivit illud.
15 Sin omnino irrita fecit illa postquàm au-
diverit, tunc ipse portabit iniquitatẽ ejus.
16 Hæc *sunt* statuta quæ præcepit Jehova
Moschi inter virum & uxorem ejus *servan-
da*, inter patrem & filiam ejus in adoles-
centia ipsius, dum *est* * in domo patris
sui.

2 *Voverit votum*] se aliquid præstiturum voto obstrinxerit.

Obligatione] juramento se ab aliqua re aut facto abstenturum receperit: qualia erant Nazaræorum vota legitima, & illegitimum eorum qui Paulum volebant occidere, Act. 23.14.

a Heb. *animam suam, sic deinceps.*

Ne profanato] nomen Dei quod promittendo interposuit: profanat autem & qui votum licitum non exequitur, & qui vovet illicitum.

Omne verbum] non pugnans cum lege Domini, ut fuit insidiantium vitæ Pauli.

b Heb. *fiet viri: sic* infrà 36.3.

c Heb. *irrita faciendo irrita fecit ea: sic ver. 15.*

d Heb. *juramentum obligationis: hypallage.*

e Heb. *ad affligendum animam* suam.

13 *Vir ejus stabilito*] ne differto de die in diem, sed alterutrum facito, ut ver. sequens ostendit.

f Heb. *tacendo tacebit.*

16 *In domo patris*] sub patria potestate.

Caput XXXI.

Bello jussu Dei contra Midjanitas gesto, virgines tantùm ex hominibus servantur, & cum rebus Midjanitarum prædæ nomine inter milites qui conflixerant & reliquum populum dividuntur: Deus ex illorum pro sacerdotibus, ex hujus præda pro Levitis portionem assumit, præter res a ducibus oblatas, quæ in tabernaculo ad monimentum asservatæ sunt.

1 Allocutus autem est Jehova Mos-
chen, dicendo,
2 [a] Sume *ultionem Jisraëlitarum de
Midjanitis istis, postmodum aggregaberis
ad populos tuos.
3 Allocutus itaque est Mosche populum di-
cendo, [b] expedite ex vobis aliquos ad hanc
militiam: ut sint contra Midjanitas, ad
edendum ultionem Jehovæ contra Midja-
nitas.
4 [c] Millenos in singulas tribus, ex omnibus
tribubus Jisraëlis mitte ad hanc militiam.
5 Traditis itaque millenis e millibus Jisraë-
lis in singulas tribus, duodecies mille expe-
ditis ad militiam:
6 Misit Mosche hos millenos in singulas tri-
bus *delectos* ad hanc militiam, eos *inquam*, &
Pinchasum filium Elhhazaris sacerdotis in
hanc militiam, cum *vasis sacris *tubisque
clangoris in manu ejus.
7 Qui militantes contra Midjanitas, quem-
admo-

a Heb. *ulciscere ultionem.*

2 *Ultionem*] ejus rei, de qua suprà 25.18. & infra ver. 16.

b Heb. *expedite vos ex vobis: pleonasmus.*

c Heb. *millenos quemq; tribuum millenos in quamque tribum.*

6 *Vasis sacris*] arcâ fœderis cum iis quæ ad eam pertinebant.

Tubisq;] de quibus suprà 10.

admodum præceperat Jehova Moschi, oc-
ciderunt omnes mares.
8 ᵃReges quoque Midjanitarum occiderunt
præter cæsas *copias* eorum, Evim & Reke-
mum & Tzurem & Churem & Rebahhum,
quinque Reges Midjanitarum: etiam ᵃBil-
hhamum filium Behhoris occiderũt gladio.
9 Et captivas fecerunt filii Jisraëlis mulie-
res Midjanitarum ac parvulos eorum, om-
nia etiam jumenta eorum & omnia pecora
eorum omnesque facultates eorum præda-
ti sunt:
10 Omnes verò civitates eorum per habita-
tiones eorum, & omnes arces eorum com-
busserunt igne.
11 Deinde acceptis omnibus illis spoliis &
omni captura, tam hominum quàm jumen-
torum:
12 Adducebant ad Moschen & ad Elhhaza-
rem sacerdotem & ad cœtum Jisraëlita-
rum captivos & reliquam capturam spolia-
que ad castra, in campestria Moabitarum,
quæ *sunt* ex-adverso Jardenis Jerichuntini.
13 Sed egressi sunt Mosche & Elhhazar sacer-
dos omnesque principes cœtus obviam eis
extra castra.
14 Effervescensque Mosche contra præfectos
illarum copiarum, principes millenorum &
principes centenorum, qui redibant ab illo
militari prælio:
15 Dixit ad eos Mosche, an conservavistis vi-
vas omnes fœminas?
16 En ipsæ fuerunt filiis Jisraëlis ex sermone
Bilhhami, ᵈquæ suppeditarunt prævarica-
tionem contra Jehovam in negotio Pehho-
ris: unde fuit plaga ᵃilla in cœtu Jehovæ.
17 Nunc itaq; occidite omnes mares ex par-
vulis, omnem quoque mulierem quę cogno-
vit virum concubitu maris occidite:
18 Omnes verò parvulos ex fœminis quæ non
cognoverunt concubitum maris, vivos con-
servate vobis.
19 Vos autem castrametamini extra hæc ca-
stra septem dies: *etiam* quisquis occidit *ho-
rum* aliquem & quisquis tetigit cæsum, pur-
gate vos die illorum tertio & die septimo,
vos *inquam* & captivos vestros.
20 Cum omni vestimento & omni instrumen-
to pelliceo omniq; opere *e pilis* caprarum,
& omni instrumento ligneo, purgabitis vos.
21 Edixit quoque Elhhazar sacerdos omni-
bus viris illis militaribus qui iverant in illud
prælium, ᵃhoc *est* illud statutum legale
quod præcepit Jehova Moschi.
22 Tantummodo aurum & argentum, æs, fer-
rum, stannum & plumbum:
23 ᵉQuicquid fert ignem, transmittite per
ignem ut mundum sit, veruntamen ᵃaquâ se-
parationis purgator: quicquid autem non
fert ignem, transmittite per aquam.
24 Et lavate vestimenta vestra die horum se-
ptimo, ut mundi sitis, ac postmodùm venie-
tis in castra.
25 Præterea allocutus est Jehova Moschen,
dicendo,
26 Recense capita capturæ captivorum tam
hominum quam jumentorum, tu & Elhha-
zar sacerdos, & primarii paternarum *fami-
liarum* cœtus:
27 Et divide capturam ipsam inter gestores

8 *Reges*] beneficiarios sive vassallos (ut vocant) Sichonis, ut apparet Jehoschu. 13.21. quamvis cæso Sichone mero imperio ut reges αὐτοκράτορες usi sint.

Bilhhamum] in itinere, dum rediret in Mesopotamiam.

d Heb. *suppeditãdo, vel ad suppeditãdũ.*

16 *Illa*] de qua supra 25.9.

21 *Hoc est*] quod habetur suprà ver. 17 & sequent. sic enim jussit Deus suprà 25. 17.

e Heb. *omnem rem quæ venit in ignem, sub. ita ut eo minimè consumatur.*

23 *Aqua separationis*] de qua suprà 19.

hujus prælii qui egressi sunt in militiam,
& inter totum cœtum.
28 Et ablatam portionem pro Jehova ab istis
præliatoribus qui egressi sunt in hanc mili-
tiam, animam unam e quingentenis, ex ho-
minibus, & ex bobus, & ex asinis, & ex gre-
gibus,
29 E media parte ad istos *pertinente* accipien-
tes, dato Elhhazari sacerdoti oblationem
Jehovæ.
30 At e media parte ad filios Jisraëlis *pertinẽ-
te*, accipe unum ᵃcaptum e quinquagenis, ex
hominibus, ex bobus, ex asinis, & ex gregi-
bus, ex quibuscunque jumentis, & ᵃdato Le-
vitis observantibus observationem taber-
naculi Jehovæ.
31 Quod fecit Mosche & Elhhazar sacer-
dos, quemadmodum præceperat Jehova
Moschi.
32 Fuit autem captura illa, ᵃresiduum præ-
dæ quam prædati erant populus ille milita-
ris, pecudum sexcenta septuaginta quinque
millia,
33 Item boum septuaginta duo millia,
34 Item asinorum unum & sexaginta millia,
35 Item animæ humanæ ex fœminis quæ non
cognoverant concubitum maris, universæ
animæ trigecies bis mille.
36 Fuit autem hujus dimidium, pars eorum
qui prodierant in hanc militiam, numerus
pecudum, ter centies tricies septies mille
quingentæ,
37 Fuitque portio pro Jehova ex pecudibus,
sexcentæ septuaginta quinque:
38 Item boum trigecies sexies mille, portio
eorum pro Jehova septuaginta duo:
39 Item asinorum tricies mille quingento-
rum, portio eorum pro Jehova sexaginta u-
nus:
40 Item animarum humanarum sexdecies
mille, portio earum pro Jehova triginta duę
animæ.
41 Quam dedit Mosche portionem oblatio-
nis Jehovæ, Elhhazari sacerdoti: sicut præ-
ceperat Jehova Moschi.
42 De dimidio autem ad filios Jisraëlis *perti-
nente*, quod partitus Mosche *receperat* ab ho-
minibus illis qui militaverant
43 (Erat autem dimidium ad cœtum *pertinens*
ex pecudibus, tercenties tricies septies mil-
le quingentæ,
44 Et ex bobus tricies sexies mille.
45 Et ex asinis tricies mille quingenti,
46 Et ex animis humanis sexdecies mille)
47 Sumens, inquam, Mosche de dimidio ad
filios Jisraëlis *pertinente* unum captum ex
quinquagenis quibusque, ex hominibus &
ex jumentis, dedit ea Levitis observantibus
observationem tabernaculi Jehovæ, sicut
præceperat Jehova Moschi.
48 Tum accedentes ad Moschen ii qui præ-
fecti *erant* millibus illius militiæ, principes
millenorum & principes centenorum,
49 Dixerũt ad Moschen, servi tui recensuerũt
capita virorum hujus prælii qui fuerunt ᵃin
manu nostra: & non deest ex nobis quisquã.
50 Quapropter offerimus oblationem Jeho-
væ quisque quod nactus est, instrumentum
aureum, periscelidem, aut armillam, annulũ,
inaurem, aut cingulum pendulum, ᵃexpia-
tionem

30 *Captum e*] id est, quinquagesimum quemque, ut quingentesimum quodq; supra 28.

Dato] sic eadem proportio servatur quæ in decimarum distributione, nimirum ut decimũ ejus quod Levitarum est ad Sacerdotes perveniat.

32 *Residuum*] nã pars ad alimentum exercitus consumpta est in itinere, & in septiduana statione extra castra, suprà ver. 19.

49 *In manu nostra*] sive potestate, id est, qui nobis commissi fuerunt.

50 *Expiationem faciendo*] nam ex Moschis irati verbis supra ver. 14. intelligebãt se peccasse: ideóque duo oblationum genera offerunt, expiatorium & eucharisticum.

tionem faciendo pro animis nostris coram
Jehova.
51 Accepit ergo Mosche & Elhhazar sacer-
dos aurum ab illis, [f] totum in instrumentis
affabre factis,
52 (Erat autem totum illud aurum oblationis
quod obtulerunt Jehovæ, sedecies mille
septingentorum quinquaginta siclorum) a
principibus millenorũ & a principibus cen-
tenorum.
53 Quod ad viros militares, ' prædam habue-
runt quisque sibi.
54 Cumq; accepisset Mosche & Elhhazar sa-
cerdos aurum illud a principibus milleno-
rum & centenorum, intulerunt illud in ten-
torium conventus, monimentum pro filiis
Jisraëlis coram Jehova.

f Heb. *totum instrumentum operis*, id est, *operosum*.

53 *Prædam habuerunt*] q.d. etsi liberaliter admodum obtulerunt Deo, tamen tanta fuit præda ut quisque sibi multum reservaverit.

Caput XXXII.

Rëubenitæ & Gaditæ regionis cis Jordanem cõmoditate adducti, eam sibi in possessionem dari petunt: qui primùm graviter a Mosche objurgati, deinde cõmunes cum fratribus operas ad plenam terræ occupationem polliciti postulatum obtinent. Dimidiatæ verò tribus Menaschis, pars Gilhhadis quam armis occupaverat, adjudicatur.

1 Erat autẽ filiis Rëubenis & filiis Ga-
dis pecus multum, numerosum admo-
dum: ecce autem videbant terrã Jahh-
zeris & terram Gilhhadis, locum illum esse
locum pecuariæ.
2 Quapropter accesserunt filii Gadis & filii
Rëubenis, & allocuti sunt Moschen Elhha-
zaremque sacerdotem ac principes cœtus,
dicendo:
3 ' Hhatarothæ, & Dibon, & Jahhzer, &
[a] Nimra, & Cheschbon, & Elhhale, cum
[b] Schebamo & Nebunte & [c] Behhone,
4 Horum regio quam percussit Jehova coram
cœtu Jisraëlis, regio pecuariæ est: & servis
tuis *sunt* pecora.
5 Dixerunt ergo, si invenimus gratiam in o-
culis tuis, detur regio ista servis tuis in pos-
sessionem: ne nos ducas trans Jardenem.
6 Sed dixit Mosche filiis Gadis & filiis Rëu-
benis, ' an fratres vestri procederent in bel-
lum, & vos consisteretis hic?
7 Imò quare rumpitis [d] animum filiorum Jis-
raëlis, ne transeant in terram illam quam
dat eis Jehova?
8 Sic fecerunt patres vestri, cùm misissem eos
Kadescho Barnehhæ ad consyderandum il-
lam terram:
9 Nam cùm ascendissent ad vallem Eschco-
lis consyderantes illam terram, ruperunt a-
nimum filiorũ Jisraëlis, ne venirent in eam
terram quam dabat eis Jehova.
10 Idcircò accensus irã Jehova die illo, ju-
ravit dicendo,
11 *Ne vivam*, si viderint homines isti qui as-
cenderunt ex Ægypto a nato viginti annos
& deinceps, terram illam quam juramento
promisi Abrahamo, Jitzchako & Jahhabo-
bo, eò quòd [e] non sunt plenè secuti me:
12 Præter Calebum filium Jephunnæ ' Ke-
nizzæum, & Jehoschuhham filium Nunis,
quia plenè secuti sunt Jehovam.
13 Et accensus irã Jehova in Jisraëlem, agi-

3 *Hhatarothæ*] binæ erant eodem nomine infrà 34. & 35.
a *quæ etiam Beth nimra, infrà, ver.* 36.
b *quæ etiam Sebibma, infrà ver.* 38.
c *Contractum pro Bahhalmehhone, infrà ver.* 38.

6 *An fratres*] hac reprehensione non recusat Mosche Jisraëlitis terram attribuere, cujus mandatum se accepisse narrat Deut. 2. 23. sed petentes increpat ignaviæ, & sui erga fratres officii contemptum exprobrat: idq; eo vehemẽtius, quòd distractis copiis fore videbat ut Jisraëlitarum animi frangerentur.
d Heb. *cor, ut ver.* 9.

e Heb. *non impleverunt ire post me, ut suprà* 14. 24. *sic deinceps.*
12 *Kenizzæum*] nepotem Kenazi e tribu Jehudæ, 1. Chron. 4. 13.

tavit eos per hoc desertum ' quadraginta
annos, donec consumeretur tota illa ætas
quæ fecerat malum illud in oculis Jehovæ.
14 Ecce autem surrexistis loco patrum vestro-
rum turba, homines [f] peccatis dediti, ut ad-
datis adhuc ad æstum iræ Jehovæ contra
Jisraëlem.
15 Si [g] vos avertetis ab obsequio ejus, om-
nino perget adhuc relinquere eum in hoc
deserto: sic perdetis totum populum hunc.
16 Accedentes autem rursus ad eum dixe-
runt, septa gregum struemus hic pro peco-
re nostro: & civitates pro parvulis nostris
erunt.
17 ' Nos autem expediti erimus, celeres *ad*
procedendum ante filios Jisraëlis, usquedum
introduxerimus eos in locum suum: inte-
rea maneant parvuli nostri in civitatibus i-
stis munitis, [h] metu habitatorum istius terræ.
18 Non redibimus in domos nostras, donec
[i] adierint filii Jisraëlis quisque possessionem
suam.
19 Quin non erimus possessores cum illis
[k] trans vadum Jardenis, eo quòd obvenerit
possessio nostra nobis cis vadum Jardenis
Orientem versus.
20 Tum dixit ad eos Mosche, si feceritis rem
hanc, si expediti eritis ante Jehovam ad
bellum:
21 Si transibit quisque expeditus e vobis Jar-
denem istum coram Jehova, donec expule-
rit inimicos suos a facie sua,
22 Et domita fuerit terra illa coram Jehova,
posteà demum reuertemini eritisq; inson-
tes apud Jehovam & apud Jisraëlem: sic ce-
det terra hæc vobis in possessionem coram
Jehova.
23 Quòd si non sic facietis, ecce peccaveritis
Jehovæ: ac scitote ' peccatum vestrum ob-
venturum vobis.
24 Ædificate vobis civitates pro parvulis ve-
stris & septa pro gregibus vestris: sed quod
prodiit ex ore vestro facitote.
25 Tum allocuta est *tribus* filiorum Gadis &
filiorum Rëubenis Moschen, dicendo, servi
tui facient, quemadmodum dominus meus
præcipit.
26 Parvuli nostri, uxores nostræ, pecus no-
strum, & omnia jumenta nostra ibi erunt in
civitatibus Gilhhadis:
27 Servi autem tui transibunt quisque expe-
ditus ad militiam coram Jehova in bellum,
quemadmodum dominus meus loquitur.
28 Quapropter præcipiens Mosche de eis El-
hhazari sacerdoti & Jehoschuhhæ filio Nu-
nis, primariis etiam paternarum familiarum
in filiis Jisraëlis,
29 Edixit Mosche illis, si transierint filii Ga-
dis & filii Rëubenis vobiscum Jardenem,
quisque expeditus ad bellum coram Jeho-
va, & domita fuerit terra illa coram vobis:
tum date illis hanc terram Gilhhadis in pos-
sessionem:
30 Sin autem non transierint expediti vobis-
cum, tunc possessores fiant inter vos in terra
Cenahhani.
31 Responderuntque filii Gadis & filii Rëu-
benis dicendo, quod edixit Jehova servis
tuis, sic faciemus:
32 Nos transibimus expediti coram Jehova
in

13 *Quadraginta*] annumeratis duobus annis ab exitu ex Ægypto ad missionem exploratorum: synecdoche.
f Heb. *peccatorum*

g Heb. *revertemini ab eundo post eum.*

17 *Nos autem*] id est, is numerus ex vobis quem judicabitis fratribus juvandis sufficere: nam non omnes aptos ad militiam Jardenem cũ fratribus trajecisse apparet ex Jehoschua 4. 17. synecdoche.
h Heb. *a facie.*
i Heb. *constituerint se possessores filii Jisraëlis quisque possessionis suæ.*
k Heb. *a vado Jardenis & ultrà.*

23 *Peccatum vestrum*] pœnam peccati: metonymia.

in terram Cenahhani, & penes nos manebit jus possessionis nostræ cis Jardenem.

33 Dedit itaque eis Mosche, filiis Gadis & filiis Rëubenis ac * dimidiatæ tribui Menaschis filii Josephi, regnum Sichonis Regis Emoræorum & regnum Hhogi Regis Baschanis: regionem ipsam cum civitatibus per terminos ejus, civitates illius terræ circumquaque.

33 *Dimidiatæ tribui*] caussam cur hanc tribum illis conjungit vide infrà ver. 39. & sequent.

34 Et ædificarunt filii Gadis, Hhatarothas & Hharohherem,

35 Item Hhatrothas Schophanis, & Jahhzerem, & Jogbeham,

36 Et Beth-nimram, & Beth-haranem, civitates munitas cum septis gregum.

37 Filii verò Rëubenis ædificarunt Cheschbonem & Elhhalen, & Kirjathajima,

38 Item Nebuntem & Bahhal-mehhonem [l]mutatis nominibus, atque Sibmam: quibus indiderunt nomina, nomina * hæc civitatum quas ædificarunt.

l Heb. *mutatas nomine.*

38 *Hæc*] quæ jam obtinent ex quo ab illis ædificatæ sunt.

39 Profecti autem filii Maciris filii Menaschis in * Gilhhadem cùm cepissent illũ, [m]expulissentq; Emoræos qui habitabant in eo:

39 *Gilhhadem*] partem Gilhhadis quæ Rëubenitis & Gaditis minimè cesserat: synecdoche. vide Deut. 3. 12.

m Heb. *expulisset*, *sub. Maciris genus.*

40 Dedit Mosche Gilhhadem Maciri filio Menaschis, qui inhabitavit eum.

41 Jair enim filius Menaschis profectus ceperat villas ipsorum *Gilhhaditarum*, quas vocavit villas Jairis:

42 Similiter Nobach profectus ceperat Kenatham cum pagis ejus, quam vocavit Nobachum de nomine suo.

Caput XXXIII.

Jisraëlitarum ab Ægypto ad Cenahhanæam usque profectiones omnes & stationes recensentur: eũq; mandatur ut Cenahhanæos ejiciant, idola eorum perdant, terram sorte inter se dividant, subjuncta gravi comminatione, si quos ex Cenahhanæis idololatris in ea tollerent.

1 HÆ *sunt* profectiones filiorum Jisraëlis, cùm egressi sunt e terra Ægypti per exercitus suos, [a] ministerio Moschis & Aharonis.

a Heb. *manu.*

2 (Scripsit autem Mosche progressus eorum in profectiones eorum ex [b] præstituto Jehovæ) hæ inquam sunt profectiones eorum in progressibus eorum.

b Heb. *ore, ut infrà ver. 38.*

3 Primum proficiscentes ‖ Rahhmeseso, mense primo, decimo quinto die mensis ipsius primi, postridie ipso Paschatis egressi sunt Jisraëlitæ manu sublata ante oculos omnium Ægyptiorum:

‖ Exod. 12. 37.

4 ‖ Ægyptiis sepelientibus omnes primogenitos, quos percusserat Jehova in eis: cùm in deos etiam illorum exercuisset Jehova judicia.

‖ Exod. 12. 12.

5 Profecti autem filii Jisraëlis Rahhmeseso, castra posuerunt Succothis.

6 ‖ Deinde profecti Succothis, castrametati sunt Ethami quod *est* in extremitate deserti.

‖ Exod. 13. 2.

7 ‖ Deinde profecti Ethamo reversi sunt ad fauces Chirotharum quæ *sunt* ante Bahhaltzephonem, & castrametati sunt ante Migdolum:

‖ Exod. 14. 2.

8 ‖ Deinde profecti ex-adverso Chirotharũ transiverunt per medium ipsius maris in desertum: pergentesq; itinere tridui per desertum Ethami, castrametati sunt Maræ.

‖ Exod. 15. 22. & 23.

9 ‖ Deinde profecti Mara pervenerunt Elima (erant autem Elimis duodecim fontes aquæ & septuaginta palmæ) & castrametati sunt ibi. ‖ Exod. 16. 1.

10 Deinde profecti Elimis, castrametati sunt ad mare algosum.

11 ‖ Deinde profecti a mari algoso, castrametati sunt in deserto Sinis. ‖ Exod. 16. 1.

12 Deinde profecti a deserto Sinis, castrametati sunt Dophkæ.

13 Deinde profecti Dophka, castrametati sunt Aluschi.

14 ‖ Deinde profecti Aluscho, castrametati sunt Rephidimis, ubi non erat aqua populo quam biberet. ‖ Exod. 17. 1.

15 ‖ Deinde profecti Rephidimis, castrametati sunt in deserto Sinai. ‖ Exod. 19. 1.

16 Deinde profecti a deserto Sinai, castrametati sunt ‖ Kibrothis-taavæ, ‖ *Suprà* 11. 34.

17 Deinde profecti Kibrothis-taavæ, castrametati sunt ‖ Chatzerothis. ‖ *Suprà* 11. 35.

18 Deinde profecti Chatzerothis, castrametati sunt Rithmæ.

19 Deinde profecti Rithma, castrametati sunt Rimmone-peretzi.

20 Deinde profecti Rimmone-peretzi, castrametati sunt Libnæ.

21 Deinde profecti Libna, castrametati sunt Rissæ.

22 Deinde profecti Rissa, castrametati sunt ad Kehelam.

23 Deinde profecti a Kehela, castrametati sunt ad montem Schepheris.

24 Deinde profecti a monte Schepheris, castrametati sunt Charadæ.

25 Deinde profecti Charada, castrametati sunt Makehelothis.

26 Deinde profecti Makehelothis, castrametati sunt Tachathi.

27 Deinde profecti Tachatho, castrametati sunt Terachi.

28 Deinde profecti Teracho, castrametati sunt Mithkæ.

29 Deinde profecti Mithka, castrametati sunt Chaschmonæ.

30 Deinde profecti Chaschmona, castrametati sunt Moserothis.

31 Deinde profecti Moserothis, castrametati sunt apud filios Jahhakanis.

32 Deinde profecti a filiis Jahhakanis, castrametati sunt Chore-gidgadis.

33 Deinde profecti Chore-gidgadis, castrametati sunt ad Jotbatham.

34 Deinde profecti a Jotbatha, castrametati sunt Hhabronæ.

35 Deinde profecti Hhabrona, castrametati sunt Hhetzjone-geberi.

36 Deinde profecti Hhetzjone-geberi, castrametati sunt ‖ in deserto Tzinis, quod *est* Kadesch. ‖ *Suprà* 20. 1.

37 Deinde ‖ profecti Kadescho, castrametati sunt ad Horem montem juxta fines terræ Edomæorum. ‖ *Suprà* 20. 22.

38 (Ascenditq; Aharon sacerdos Horem montem ex præstituto Jehovę, & mortuus est ibi, anno quadragesimo ab exitu Jisraëlitarum e terra Ægypti, mense quinto, primo die illius mensis.

39 Erat autem Aharon natus centum viginti tres

tres annos, cùm moreretur in Hore monte)
40 ‖ Quod audivit Cenahhanæus Rex Hha-
radi, qui inhabitabat Australem partem in
regione Cenahhani, cùm adventarent filii
Jisraëlis.
41 Deinde profecti ab Hore monte, castra-
metati sunt 'Tzalmonæ.
42 Deinde profecti Tzalmona, castrametati
sunt Punone.
43 Deinde profecti Punone, ‖ castrametati
sunt Obothis.
44 Deinde profecti Obothis, castrametati
sunt ad ‖ cumulos Hhabarimorum *montium*
ad terminum Moabitarum.
45 Deinde profecti e cumulis, castrametati
sunt Dibone-Gadis.
46 Deinde profecti Dibone-Gadis, castra-
metati sunt Hhalmone ad Diblathajima.
47 Deinde profecti Hhalmone ad Diblatha-
jima, castrametati sunt ad montes Hhaba-
rimorum ante Nebuntem.
48 Deinde profecti a montibus Hhabarimo-
rum, castrametati sunt in ‖ campestribus
Moabitarũ ex-adverso Jardenis Jerichun-
tini:
49 Et castra habuerunt secundum Jardenem
a Beth-jeschimothis usque 'Abel-schitti-
mos, in campestribus Moabitarum.
50 Allocutus autem est Jehova Moschen in
campestribus Moabitarum, ex-adverso Jar-
denis Jerichuntini dicendo:
51 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis,
quandoquidem vos *mox* transituri estis Jar-
denem in terram Cenahhani:
52 Omnino ejicite omnes habitatores ejus
terræ a facie vestra, & perdite omnes effi-
gies eorum, & omnes imagines [c] fusas eo-
rum perdite, omniaque excelsa eorum de-
struite.
53 Cúmq; expulsis *eis* [d] *e* terra illa habitabi-
tis in ea (nam vobis trado terram illam ut
hæreditariò possideatis eam)
54 Tunc adite possessionem illius terræ sorte
per familias vestras, ei qui multus est multi-
plicatote possessionẽ ejus, ei verò qui pau-
cus est pauciorem assignato possessionem
ejus, in quemcunq; locum exierit cuiq; sors
sua, is illius esto: per tribus paternas ve-
stras possessiones adito te.
55 Quòd si non expuleritis habitatores istius
terræ a facie vestra, utique erit quicquid
reliquum feceritis ex eis in spinas in oculis
vestris & in aculeos in lateribus vestris: &
hostiliter agent vobiscum in illa terra in
qua habitaturi estis.
56 Eritq; ut quemadmodum cogitavi facere
illis, faciam vobis.

‖ *suprà* 21, 1.

41 *Tzalmonæ*] qui locus fortasse denominatus est ab imagine serpentis ibi erecti jussu Dei, suprà 21. 6. & sequentibus.
‖ *suprà* 21. 10.
‖ *ibidem* 11.

‖ *suprà* 22. 1.

49 *Abel-Schittimos*] Schittimos locum esse, ubi Jisraëlitæ cum mulieribus Moabitarum convenerunt apparet suprà 25. 1. Abelis autẽ nomen quod luctum significat, videtur sumpsisse a luctu quem extorsit populo gravis plaga Dei, ibidem ver. 6.

c Heb. *fusurarum*.

d *Eclipsis præpositionis, ut Gen.* 4. 1. & 26. 3.

Caput XXXIIII.

Deus terminos definit reliquæ terræ in possessionem tradendæ novem tribubus cum dimidiata: & ad eam distribuendam singulos e singulis tribubus summo sacerdoti & duci nominatim adjungit.

1 PRÆTEREA allocutus est Jehova Mos-
chen, dicendo:
2 Præcipe filiis Jisraëlis & edicito eis,
quandoquidem vos mox adituri estis terrã
Cenahhani: hæc *esto* terra quæ accidet vo-
bis in possessionem, terra Cenahhani per
terminos suos.
3 Primùm esto vobis plaga Australis a de-
serto Tzinis [a] secundum 'sedes Edomæorũ:
similiter esto vobis terminus Australis, ex-
tremitas 'maris salsi ad Orientem.
4 Et divertens vobis terminus hic ab Austro
ad ascensum 'Hhakrabbimorum pertransi-
to Tzinem, & sunto exitus ejus ab Australi
plaga per Kadeschum-barnebhæ: inde pro-
cedito 'Chatzar-Adarẽ, & transito Hhatz-
monem.
5 Posteà divertito hic terminus Hhatzmo-
ne ad 'torrentem Ægypti, ubi sunt ejus ex-
itus ad ipsum [b] Occidentem.
6 Terminus verò Occidentalis, ut est vobis
ipsum mare magnum ita terminus *esto*: hic
esto vobis terminus Occidentalis.
7 Hic verò esto vobis terminus Aquilona-
lis: a mari magno definitote vobis 'Horem
montem.
8 Ab Hore monte definitote quà itur Cha-
matham, & sunto exitus illius termini Tze-
dadi.
9 Et procedente eodem termino Ziphronẽ
sunto exitus ejus Chatzer-hhenanis: hic
esto vobis terminus Aquilonalis.
10 Item definite vobis in terminum Orien-
talem, a Chatzer-hhenane [c] Schephamum.
11 Et descendens hic terminus Schephamo
Riblam versus ab Oriente Hhajini, descen-
dere pergito terminus, donec attingat litus
maris Cinnereth Orientem versus.
12 Et descendente termino ad ipsum Jarde-
nem, sunto exitus ejus ad mare salsum: ista
esto vobis terra per terminos suos circum-
quaque.
13 Quæ præcepit Mosche filiis Jisraëlis, di-
cendo: hæc *esto* terra, cujus possessionem
adibitis per sortem, quemadmodum præce-
pit Jehova dari novem tribubus & dimidi-
atæ tribui.
14 Nam acceperant tribus filiorum Reube-
nitarum per familias paternas suas, & tri-
bus filiorum Gaditarum per familias pater-
nas suas, dimidiataq; tribus Menaschis ac-
ceperant possessionem suam.
15 Duæ hæ tribus cum dimidiata tribu, acce-
perant possessionem suam cis vadum Jar-
denis Jerichuntinum ab anteriore parte
orientem versus.
16 Præterea allocutus est Jehova Moschen,
dicendo,
17 Hæc *sunt* nomina virorum qui possidendã
vobis distribuent istam terram, Elhhazar
sacerdos, & Jehoschuahh filius Nunis.
18 Et [d] principem unum ex unaquaque tribu
adhibetote ad distribuendam possessionem
illius terræ.
19 Hæc autem nomina horum virorum *sunt*:
tribus Jehudæ, Caleb filius Jephunnæ.
20 Et tribus filiorum Schimhhonis, Schemu-
el filius Hhammihudis.
21 Tribus Binjaminis, Elidad filius Ciflonis.
22 Et tribus filiorum Danis princeps, Bukki
filius Jogli.
23 E filiis Josephi, tribus filiorum Menaschis
princeps, Channiel filius Ephodis.
24 Et tribus filiorum Ephrajimi princeps,
Kemuel filius Schiphtanis.
25 Et tribus filiorum Zebulunis princeps,
Elitza-

a Heb *per metam sive spatia, id est, latera metonymia.*

3 *Sedes*] id est, terminales tractus Edomæorum, ut Jehoschu. 15. 1.

Maris salsi] mortui, sive Asphaltitis lacus: vide in Gen. 14. 3.

4 *Hhakrabbimorum*] vel scorpionum, si cui placet appellative accipere.

Chatzar-Adarem] id est, Chatzronem & Adarem conjuncta oppida situ, etsi discreta muro: quapropter seorsim nominantur Jehosch. 15. 3.

5 *Torrentem Egy.*] Schichorem fluvium influentem in paludem Sirbonidem, qui Aegypti propterea dicitur, quòd Aegyptum ab Judæa disterminat.

b Heb. *mare: sic deinceps.*

7 *Horem*] id est, Chermonem, ut Jehoschu. 13. 15 nam huic monti plera sunt nomina, Schirjon & Schenir. Deut. 3 9. itemq; Sion Deu 4. 48.

c *Schiphmotha idem locus dicitur* 1. *Schemu.* 30. 28.

11 *Cinnereth*] qui posteà dictus est lacus Genezareth.

d Heb *principem unum principem ab e tribu.*

Elitzaphan filius Parnaci.
26 Et tribus filiorũ Jissascaris princeps, Pal-
tiel filius Hhazzanis.
27 Et tribus filiorum Ascheris princeps, A-
chihud filius Schelomi.
28 Deniq; tribus filiorum Naphtali princeps
Pedaheel filius Hhammihudis.
29 Hi *sunt* quibus præcepit Jehova, ut posses-
sionem distribuerent filiis Jisraëlis in terra
Cenahhani.

Caput XXXV.

Jisraëlitæ jubentur quadraginta octo civitates suburbanáque prædia Levitis assignare habitanda: e quibus sex in asyla constituuntur, quò se recipiant homicidæ donec de causa sua cognoscatur, & ubi in tuto maneant qui per imprudentiam aliquem occiderint: Homicidiorum jura explicantur, & reis cædis redemptio omnis præciditur.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen in
campestribus Moabitarum, ex-adverso
Jardenis Jerichuntini, dicendo:
2 Præcipe filiis Jisraëlis, ut dent Levitis de
possessione juris sui civitates ad habitan-
dum: suburbanum quoque prædium in sin-
gulas civitates circa ipsas datote Levitis:
3 Ut sint illis civitates ad habitandum, sub-
urbana verò prædia illarum sint pro jumen-
tis eorum & pro facultatibus eorum & pro
omnibus animalibus eorum.
4 Suburbana autem prædia illarum civitatum
quæ daturi estis Levitis, sunto a muro civi-
tatis cujusque extrinsecus mille cubitorum
circumquaque.
5 Ideoque metimini extra civitatem quam-
que ad plagam Orientalem ' bis mille cubi-
tos, & ad plagam Australem bis mille cu-
bitos, & ad plagam Occidentalem bis mil-
le cubitos, & ad plagam Aquilonalem bis
mille cubitos, ita ut quæque civitas sit in
medio eorum: hæc esto illis *mensura* præ-
diorum suburbanorum singularum civita-
tum.
6 Civitates autem quas dabitis Levitis sunto
sex civitates receptus, quas dabitis ut con-
fugiat illuc qui *hominem* occidit: & addito-
te illis quadraginta duas civitates.
7 Omnes civitates quas dabitis Levitis, sun-
to quadraginta octo civitates, ipsæ cũ præ-
diis suburbanis suis.
8 Istas autem civitates quas dabitis de pos-
sessione filiorum Jisraëlis, de ejus *possessione*
' qui multus est [a] multas datote, de ejus ve-
rò *possessione* qui paucus est datote paucio-
res: quisque prout erit possessio sua, dato de
suis civitatibus Levitis.
9 Allocutus quoque est Jehova Moschen, di-
cendo,
10 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis,
quandoquidem vos mox transituri estis Jar-
denem in terram Cenahhani:
11 ' Idcircò curate vobis ut obviæ sint civi-
tates *quæ* civitates receptus erunt vobis, ut
confugiat illuc occisor qui [b] aliquem per-
cussit per errorem.
12 Et sunto vobis civitates istæ in receptũ ' a
vindice *occisi*, ut non moriatur qui occidit
tantisper dum ' stat coram cœtu in judi-
cium.
13 Civitates autem illæ quas dabitis, sex civi-
tates receptus sunto vobis.
14 Tres harum civitatum datote eis Jarde-
nem, & tres reliquas civitates datote in
terra Cenahhani: civitates receptus sun-
to.
15 Filiis Jisraëlis peregrinoque & inquilino
inter eos sunto sex civitates istæ in recep-
ptum, ut fugiat illuc quisquis percussit ali-
quem per errorem.
16 Sed si instrumento ferreo ' percussit eum
ita ut mortuus sit, occisor est, [c] omnino
morti traditor occisor ille:
17 Similiter si lapide manuali quo *quis* mori
potest percusserit eum ita ut mortuus sit,
occisor est, omnino morti traditor occisor
ille.
18 Aut *si* ligneo instrumento manuali quo *quis*
mori potest percusserit eum ita ut mortuus
sit, occisor est, omnino morti traditor occi-
sor ille.
19 Vindex ipse illius sanguinis morti ' tradet
occisorem illum: cùm incidet in eum, ipse
morti tradet eum.
20 Quòd si ex simultate depulerit eum, aut
projecerit *aliquid* in eum de-industria ita ut
mortuus sit,
21 Aut ' per inimicitiam percusserit eum ma-
nu sua ita ut mortuus sit, omnino morti tra-
ditor percussor ille, occisor est: vindex ipse
sanguinis morti tradet occisorẽ illum cùm
incidet in eum.
22 Quòd si de-repente sine inimicitia depu-
lit eum, aut projecit in eum ullum instru-
mentum non de industria,
23 Aut *percussit eum* inconsyderatè ullo lapide
quo *quis* mori potest, faciens ut decidat in
eum ita ut moriatur, cùm ipse non *sit* inimi-
cus ei, nec quærat malum ejus:
24 Tunc jus dicunto cœtus inter ipsum per-
cussorem & inter vindicem illius sanguinis,
secundum judicia ista.
25 Sic eripientes cœtus occisorem istum e
manu vindicis illius sanguinis, remittunto
eum cœtus ad civitatem receptus sui quò
confugerat: in qua maneto usque ad mor-
tem sacerdotis maximi, quem unxit *Deus* o-
leo sacro.
26 Quòd si [d] ullo pacto exibit occisor iste ter-
mino civitatis receptus sui, quò confuge-
rat,
27 Et inveniet eum vindex ille sanguinis ex-
tra terminum civitatis receptus ejus: cùm
occiderit vindex ille sanguinis occisorem
istum, [e] non est ei eus sanguinis.
28 Nam in civitate receptus sui manere de-
bet usque ad mortem sacerdotis maxi-
mi: post mortem verò sacerdotis maxi-
mi revertetur occisor in terram possessio-
nis suæ.
29 Sunto autem hæc vobis in statutum judi-
ciale per generationes vestras, in omnibus
habitationibus vestris.
30 ' Quicunq; percussurus est aliquem, ex ser-
mone testium occidet occisorem: sed testis
unus non poterit testari contra aliquem, ut
moriatur.
31 At ne accipitote redemptionis pretium
pro ullo occisore qui sons sit dignus morte:
sed omnino morti traditor.

5 *Bis mille cubitos*] quidam hũc ver. cum 4. ita conciliant, ut illi mille cubiti propinquiores civitati, pecuariæ servirent, hi mille remotiores, culturæ: quod fundamento caret. Alii bis mille cubitos accipiunt ab una extremitate suburbani prædii ad oppositam ei extremitatem: quo pacto media versus pars redundaret. Nobis videtur hic versus exegeticè de quibus cubitis antè loquatur declarare, nimirum Geometricis sacris, qui (ut sich) duplo majores erant communibus, vide 1.Reg.7.15.

8 *Qui multus est*] Noẽma, quo subauditur, ac proinde ampliorem accepit hæreditatem, sic etiã in proximè sequente verbo: quod intelligitur ex 33.54. suprà.

a Heb. *multiplicatote* dare, *sic posteà minuite* dare.

11 *Idcircò curate*] id est, destinentur civitates opportuno regionis loco, & viæ ad eas undequaque reddantur expeditæ, ut imperatur Deut. 19.

b Heb. *animam, sic deinceps.*

12 *A vindice*] nã ex lege Dei permittebatur cõsanguineo cædẽ necessarii persequi infrà ver. 21.

Stat corã cœtu] suo ac legitimo, cui defertur hujus facti cognitio ex jure infrà ver. 24. hinc autem apparet nihil opus fuisse ut ii ad civitatem receptus confugerẽt qui in civitate hominem occiderãt, aut in alio loco unde commodiùs poterãt se sistere purgandos magistratui suo.

16 *Percussit eum*] sciens & prudens Deut. 19.5 sic duobus ver. sequent.

c Heb. *moriendo morti traditor: & sic deinceps.*

19 *Tradet*] id est, licebit ei tradere.

21 *Per inimicitiam*] aperta hostilitate, non infenso tantùm animo.

d Heb. *exeundo exibit.*

e Heb. *non est ei sanguis.*

30 *Quicunque*] sive judex, sive vindex ille sit.

32 Ne

32 Ne quidem accipitote pretium redemp-
tionis ab eo qui effugit in civitatem rece-
ptus sui, ut revertatur ad habitandum in
suam terram, donec mortuus fuerit sacer-
dos ille:
33 Ut non contaminetis terram ipsam in qua
eritis, quia sanguis iste contaminaturus es-
set hanc terram: pro eâ autem terrâ fieri
non posset expiatio a sanguine qui effusus
esset in eâ, nisi per sanguinem effundentis
eum.
34 Neque polluito terram ipsam in qua resi-
debitis, in cujus medio habitaturus sum:
nam ego Jehova habito in medio filiorum
Jisraëlis.

Caput XXXVI.

Occasione hæreditatis filiarum Tzelophchadi lex fertur, qua filia hæres intra paternam tribum jubetur nubere, ne cum ea hæreditas de tribu in tribum demigret.

1 [1] TUNC accedentes primores patrum
ex familiis filiorum Josephi cum fami-
lia filiorum || Gilhhadis filii Maciris fi-
lii Menaschis, locuti sunt coram Mosche &
coram principibus primoribus patrum in-
ter filios Jisraëlis.
2 Ac dixerunt, Domino meo præcepit Jeho-
va ut det istam terram in possessionem sorte
filiis Jisraëlis: & Dominus meus præcep-
tum habet a Jehova ut det possessionem
|| Tzelophchadi fratris nostri filiabus ejus.
3 Si [a] nubēt alicui e [b] tribulibus filiorum Jis-
raëlis, detrahetur possessio earum de posses-
sione paterna nostra, & adjicietur ad pos-
sessionem tribus eorum quibus nupserint:
utique de sorte possessionis nostræ detra-
hetur.
4 Etiam cùm erit [4] jubilæus filiis Jisraëlis, ta-
men adjecta manebit possessio earum ad
possessionem tribus illorum quibus nuptu-
ræ sunt, ita ut de possessione tribus pater-
næ nostræ detracta maneat possessio ea-
rum.
5 Præcepit itaque Mosche filiis Jisraëlis, ex
[c] præstituto Jehovæ, dicendo, rectè tribules
filiorum Josephi loquuntur.
6 Hoc *est* verbum quod præcipit Johova de
filiabus Tzelophchadi, dicendo, cui bo-
num videbitur in oculis suis nubent: verun-
tamen in familia tribus paternæ suæ nu-
bunto.
7 Nam non avertenda est possessio in filiis
Jisraëlis a tribu in tribum: sed filii Jisraëlis
adhærento quisque possessioni tribus pater-
næ suæ.
8 Quapropter quæcunque filia e tribubus fi-
liorum Jisraëlis hæres est possessionis, alicui
e familia tribus paternæ suæ nubito, ut filii
Jisraëlis hæreditariò possideant quisq; pos-
sessionem paternam suam.
9 Neque avertitor possessio a tribu *una* in
tribum alteram: sed quisque possessioni
suæ adhærento [d] tribulium filiorum Jisraë-
lis.
10 Quemadmodum præceperat Jehova Mos-
chi, sic fecerunt filiæ Tzelophchadi:
11 Nupserunt enim Machla, Tirtza, & Cho-
gla, & Milca, & Nohha filiæ Tzelophcha-
di [11] filiis patruorum suorum.
12 *Viris* e familiis filiorum Menaschis filii
Josephi nupserunt: fuitque possessio ea-
rum conjuncta tribui *ac* familiæ paternæ
earum.
13 Hæc *sunt* illa præcepta & judicia quæ præ-
cepit Jehova per Moschen filiis Jisraëlis, in
campestribus Moabitarum ex-adverso Jar-
denis Jerichuntini.

1 *Tunc accedenter*] Trajectio est in Hebræo contextu quā indicat ver. 5. nā reliquę familię filiorū Josephi se adjūxerunt familiæ Gilhhadis, ut ei apud Moschen & principes Jisraëlis patrocinarentur.

|| *suprà 26.*

|| *suprà 27.*

a Heb. *erunt in uxores: sic suprà 30.6. & deinceps.*

b Heb. *filiis tribuū filiorum Jisr. sic infrà.*

4 *Jubilæus*] quo alioquin possessiones distractæ & alienatæ ad priores dominos ex lege redeunt, Levit. 25.

c Heb. *ore.*

d Heb. *tribuum*

11 *Filiis*] postea: nihil enim contra jus & honestatem præcepit Deus, aut Mosche fieri passus est: hanc vocem latè accipi est notissimum.

QUIN-

Quintus lib. Moſchis,

ſive

Deuteronomium.

Hoc libro Moſche a brevi commemoratione rerum præteritarum exorſus, populum hortatur ad legis obſequium, quam diligenter repetit & explicat: ab initio undecimi menſis anni quadrageſimi, uſque ad ſeptimum diem menſis duodecimi ejuſdem anni ab exitu ex AEgypto.

Caput I.

Breviter repetitis actis a ſtatione in Chorebo uſque Kadeſchum barnehhæ, hiſtoriam de miſſis exploratoribus, & decretum Dei contra infideles fuſius, quàm antè Nume. 14. commemorat & exponit Moſche.

1 ¹ ISTA *ſunt* verba quę elocutus eſt Moſche univerſo Jiſraëli cis Jardenem,
in ¹deſerto, in ¹campeſtribus, e-regione ¹ *maris* algoſi, inter ¹Paranem &
inter Tophelem & Labanum & Chatzerothas, ac Di-zahabum:
2 ² In itinere a Chorebo per montem Sehhiris, uſque Kadeſchum-barnehhæ, ² *quod eſt* iter undecim dierum.
3 Fuit autem ³quadrageſimo anno, ³undecimo menſe, primo *die* menſis, ut alloqueretur
Moſche filios Jiſraëlis ſecundum omnia quę præceperat ei Jehova *referenda* ad illos.
4 ‖ Poſtquam percuſſit Sichonem Regem Emoræorum, qui habitabat Cheſchbone, &
Hhogum Regem Baſchanis qui habitabat Hhaſchterothis, *percuſſit* ⁴ Edrehhi:
5 Cis Jardenem in terra Moabitarum, placuit Moſchi declarare legem iſtam, dicendo:
6 Jehova Deus noſter allocutus erat nos in Chorebo, dicendo, ⁶ [a] ſatis habitaſtis in
monte iſto.
7 Convertite vos, & proficiſcentes ingredimini in montem Emoræorum & in omnia
vicina ejus, in campeſtria, in montana, & in humilia loca, & ⁷ in Auſtralem plagam, & in
portus maris: *in* terram Cenahhanæi & Libanum, uſque ad flumen maximum, flumen
Euphratis,
8 Vide, [b] expono vobis terram illam: ingredimini & hæreditariò poſſidete illam terram, quam juramento promiſit Jehova majoribus veſtris Abrahamo, Jitzchako, Jahhakobo daturum ſe illis, id eſt, ſemini eorum poſt eos.

9 Et allocutus fueram vos tempore illo, dicendo, non poſſem ſolus ferre [c] onus veſtrì.
10 Jehova Deus veſter auxit vos, adeò ut ecce
vos hodie ſicut ſtellæ cœli multitudine.
11 Jehova Deus majorum veſtrorum [d] augeat
vos ſuprà quàm eſtis millecuplo, & benedicat vobis quemadmodum dixit vobis.
12 Quomodo ferrem ego ſolus, [e] moleſtias a
vobis, onera a vobis, & contentiones veſtras?
13 [f] Exhibete homines ſapientes & prudentes & cognitos per tribus veſtras, ut conſtituam illos in primores veſtros.
14 Qui reſpondiſtis mihi, dicentes [g] bonum
eſt eam rem de qua dixiſti facere.
15 Accipiens itaque primores tribuum veſtrarum homines ſapientes & cognitos, conſtitui iſtos primores vobis, præfectos millenis & præfectos centenis, & præfectos quinquagenis, & præfectos denis, & moderatores per tribus veſtras:
16 Et præcepi judicibus veſtris tempore illo,
dicendo, ubi audiveritis cauſas inter fratres
veſtros, judicate [h] juſtè inter virum & inter
fratrem ejus, etiam inter peregrinum ei.
17 Ne [i] ſuſcipite perſonam in ullo judicio, æquè parvum atq; magnum auditote, ne metuitote [k] a quoquam, nam judicium ipſum
Dei eſt: rem autem quæ difficilis *erit* præ vobis, [l] referte ad me ut audiam eam.
18 Præcepi etiam vobis illo tempore, ¹⁸ res illas omnes quas facturi eſtis.
19 Deinde cùm profecti Chorebo obiiſſemus
totum illud deſertum magnum & formidabile quod vidiſtis, viâ ad montem Emoræorum, quemadmodum præceperat Jehova
Deus noſter nobis, & veniſſemus Kadeſchûbarnehhæ uſque:
20 Edixi vobis, veniſtis uſque ad montem Emoræorem quem Jehova Deus noſter dat
nobis:
21 Vide, exponit Jehova Deus tuus iſtam terram tibi: aſcendens hæreditariò poſſide,
quemadmodum dixit Jehova Deus patrum
tuorum tibi, ne timeto, neque conſternator.
22 ‖ ²² Accedentes verò ad me vos omnes, dixiſtis, mittamus homines ante nos qui nobis perveſtigent illâ terram: & referant nobis aliquid de via per quâ aſcenſuri ſumus,
& civitatibus in quas perventuri ſumus.

1 *Iſta*] quæ hactenus recenſuimus: Epilogus præcedentium, ut indicant locorum nomina, & duorum priorû verſuum cum verſ. 3. côparatio.

Deſerto] Sinai, ubi Choreb erat, Exod. 18. & 19.

Campeſtribus] Moabitarum, Num. 21. & ſequentibus.

Maris algoſi] quo redire juſsi ſunt, Num. 14. 25 & infrà 40.

Paranem] de Parane & Chatzerothis Num. 11. & 12. Tria reliqua loca alibi nô commemorâtur, quia ſtationem in illis non habuerunt Jiſraëlitę.

2 *In itinere*] hyſterôſin Hhebraicam conſultò ad evidentiam declinavimus.

Quod eſt] tam breve iter propter gravitatem peccati non potuerunt ante trigeſimum octavum annum abſolvere, infrà 2. 13.

3 *Quadrageſimo*] ab exitu ex AEgypto.

Undecimo menſe] paulò ante mortem ſuam: nam eum mortuum eſſe quaſi ſeptimo die menſis duodecimi colligitur ex Deut. 34. & Jehoſchu. 1. & 4.

‖ *Num.* 21.

4 *Edrehhi*] nam illuc duxiſſe exercitum contra Jiſraëlitas dicitur Num. 21. 33. & infrà 3. 1. 6 *Satis habitaſtis*] nam fermè annum ibi habitaſſe docet comparatio Exod. 19. 1. cum Num. 10. 11. a Heb. *multum fuit vobis habitare, ut infrà* 2. 2. 7 *In Auſtralem*] hic deſcribit terminos promiſſæ terræ ſuo ordine a Meridie, Occidente, Aquilone, & Oriente. b Heb. *pono coram vobis, ut infrà* 21.

c Heb. *vos, ut Num.* 11. 14.

d Heb. *addat vobis ut vos eſtis mille vicibus.*

e Heb. *moleſtiam veſtram, onus veſtrû.*

f Heb. *date vobis.* Exod. 18.

g Heb. *bona eſt res quam dixiſti facta.*

h Heb. *juſtitiâ.*

i Heb *agnoſcite faciem.*

k Heb. *a facie cujuſquam.*

l Heb. *admovete.*

18 *Res illas*] totâ legem ad mores, judiciaque, & ceremonias pertinentem.

‖ *Num.* 13.

22 *Accedentes*] hoc cum Num. 13. conjungendum eſt, primùm enim populus hoc a Moſche petiit, ut hic dicitur: deinde Moſche ad Deum petitionem referente, Deus id ſibi placere per Moſchen declaravit Num. 13. 2.

23 Quæ res cùm bona videretur in oculis
meis, accepi e vobis duodecim homines,
hominem unum in quamque tribum.
24 Qui convertentes se & ascendentes mon-
tem istum, venerunt usque ad vallem [m] E-
scholis: ita exploraverunt illam,
25 Et accipientes in manu sua de fructu illius
terræ [n] deportarunt ad nos: retuleruntque
nobis aliquid, dicentes, bona *est* illa terra
quam Jehova Deus noster dat nobis.
26 Noluistis tamen ascendere, sed [o] occasio-
nem dedistis mutandi præstitutum Jehovæ
Dei vestri.
27 Mussitastis enim in tentoriis vestris, dicen-
tes, [p] eò quòd Jehova odio prosequitur nos,
eduxit nos e terra Ægypti: ut tradat nos in
manum Emoræorum ad perdendum nos.
28 Quò ascenderemus? fratres nostri [q] dissol-
verunt animum nostrum dicendo, populus
est major & excelsior nobis, civitates magnę
& munitæ *assurgentes* in cœlum usque: quin-
etiam filios Hhanakitarum vidimus illic.
29 Me autem dicente vobis, ne expavescite,
neque timete ab illis:
30 Jehova Deus vester qui anteit vos, is pug-
naturus est pro vobis, secundum omnia quæ
exercuit erga vos contra Ægyptios ante o-
culos vestros,
31 Et quæ vidisti in deserto, Jehovam Deum
tuum portasse te queadmodum portat quis
filium suum, in tota via per quam ivistis do-
nec perveniretis ad locum hunc:
32 Non tamen propter hunc sermonem, cre-
didistis Jehovæ Deo vestro.
33 Qui anteit vobis in hac via ad exploran-
dum vobis locum pro castrorum metatione
vestra, igne noctu, quo monstret vobis viam
per quam ituri estis, & nube interdiu.
34 Quamobrē cùm audisset Jehova vocē ser-
monū vestrorū, effervescēs juravit, dicendo:
35 *Ne vivam*, si quis ex hominibus istis, *si* ge-
neratio prava ista visura est terram illam
optimam, quam juramento promisi me da-
turum patribus vestris:
36 Præter Calebum filium Jephunnæ, ipse vi-
debit eam, & ei tradam illam terram quam
calcavit ac filiis ejus, eò quòd [r] plenè secu-
tus est Jehovam.
37 (Etiam contra me irâ percitus est Jehova
occasione vestri, dicendo, neque tu ingre-
dieris illuc)
38 *Et* Jehoschuhham filium Nunis qui adstat
in conspectu tuo, ipse ingredietur illuc: eum
cōfirma, quia ipse possidendam dividet eam
Jisraëlitis.
39 Parvuli autem vestri de quibus dixistis,
prædæ erunt, & filii vestri qui non cogno-
scunt hodie bonum aut malum, ipsi ingre-
dientur illuc: nam eis tradam eam & ipsi
hæreditariò possidebunt eam.
40 Vos igitur revertimini, & proficiscimini in
desertum ipsum, viâ *ad* mare algosum.
41 Tum respondentes dixistis ad me, pecca-
vimus Jehovæ, nos ascendemus & pugnabi-
mus secundum omnia quæ præceperat no-
bis Jehova Deus noster: & accingentes vos
quisque armis bellicis suis, obtulistis vos ad
ascendendum montem illum.
42 Quamvis edixisset Jehova mihi, dicito eis,
ne ascenditote neque pugnatote, quia non
sum in medio vestri, ut non afficiamini pla-
ga coram inimicis vestris,
43 Et edixissem vobis, tamen non ausculta-
stis: sed occasionem dedistis mutandi præ-
stitutum Jehovæ, cùm [s] arroganter ascen-
deretis ipsum montem.
44 Egressi enim Emoræi qui inhabitant mon-
tem illum obviam vobis, persecuti sunt vos
ut facere solent apes: & contriverunt vos
in Sehhire Chormam usque.
45 Qui licèt reversi fleveritis coram Jehova,
non tamen auscultavit Jehova voci vestræ,
nec aurem præbuit vobis:
46 Quamvis cōsedissetis Kadeschi dies mul-
tos, ut *sunt* dies quibus consedistis ibi.
47 Deinde convertimus nos & profecti sumus
in ipsum desertū viâ *ad* mare algosum, quē-
admodum edixerat Jehova mihi: & circum-
ivimus montem Sehhiris diebus multis.

m *id est, botri.*

n Heb. *fecerunt descendere.* Num. 14.

o Heb. *mutare fecistis os Jehovæ, id est, fecistis ut Deus aliud consilium vobis proponeret quàm quod habetur suprà vers. 8. sic infrà ver. 43.*

p Heb. *propter odium Jehovæ quo odit nos: Eclipsis conjugati ut Gen. 19.16.*

q Heb. *liquefecerunt cor nostrum.*

28 *Hhanakitarum*] vide in Num. 13.22.

r Heb. *implevit ire post Jehovam.*

‖ *Num.* 20.12.

37 *Etiā contra me*] Hanc historiam inserit Mosche duabus de causis: una, ut ostendat eos in causa fuisse cur non tantùm ipsi, sed etiam Mosche terra exclusus est dum ipsorum rebellione fuit perturbatus: altera, ut Jehoschuhham ab ista exclusione nominatim exceptum, (prout cū Calebo exceptus fuerat Num. 14.30.) successorem sibi eadem operâ nominaret.

s Heb. *arrogant[...] vobis ut ascenderetis.*

44 *Apes*] eum [...] quo sunt offensæ, omni ex parte aggredientes.

46 *Quamvis consedissetis*] ut flentes supplicium exclusionis a terra deprecaremini supra ver. 45.

47 *Diebus multis*] annis triginta octo, ut supra in ver. 2.

Caput II.

Res gestæ apud Edomæos, Moabitas, & Hhammonitas, bellumq́ue contra Sichonem exponuntur.

1 Tandem allocutus est me Jehova, di-
cendo:
2 [a] Satis circumiistis montem istum: con-
vertite vos Aquilonem versus.
3 Item populo præcipe dicendo, vos mox
pertransituri estis terminum fratrum vestro-
rum filiorum Hhesavi inhabitantium Sehhi-
rem: quanquam metuent a vobis, tamen ca-
vete vobis valde.
4 Ne bellum miscete cum illis, non enim da-
turus sum vobis de terra eorum, [b] vel vesti-
gium plantæ pedis: nam hæreditarium dedi
Hhesavo montem Sehhiris.
5 Cibum comparate ab eis pecuniâ, quem
comedatis, & similiter aquam emitote ab
eis pecuniâ quam bibatis.
6 Nā Jehova Deus tuus benedixit tibi in om-
ni opere manus tuæ, agnovit iter tuū in de-
serto maximo isto: jā quadraginta annos Je-
hova Deus tuus tecū *fuit*, non eguisti *ulla* re.
7 Prætergressi itaq; fratres nostros filios Hhe-
savi inhabitantes Sehhirem a viâ campe-
strium *quæ sunt* ab Elatha & a Hhetzjone-
geberi, convertimus nos ut transiremus viâ
deserti Moabitarum.
8 Tum edixit Jehova mihi, ne hostiliter age
cum Moabitis, neque misceto cum eis bel-
lum: quia non sum daturus tibi de terra ejus
hæreditatem, nam filiis Loti dedi Hharem
in hæreditatem.
9 ([c] Emimi antea inhabitabant eam, popu-
lus magnus multúsque & excelsus ut Hha-
nakita:
10 Gigantes reputabantur etiā illi sicut Hha-
nakitę, sed Moabitæ vocabant eos Emimos.
11 Sehhirem inhabitabant quoque Choræi
antea, in quorum hæreditatem filii Hhesavi
successerunt cùm perdidissent eos a facie
sua, & inhabitabant loco eorum: quemad-
modum faciunt Jisraëlitæ terræ hæreditatis
suæ quam dedit Jehova eis)
12 Nunc surgentes transite vallem Zeredis:
quare transivimus vallem Zeredis.
13 Dies autem quibus iter fecimus Kades-
cho-barnehhæ usque-dum transivimus val-
lem Zeredis, fuerunt triginta octo annorum:
donec

a Heb. *multū si[...] vobis circumire, suprà 1.6.*

2 *Aquilonem*] [...] licto Meridiano [...] ctu respectu Cen[...] hanææ, secundu[...] Moabitarum agru[...] iter facite.

3 *Item*] or[...] rei gestæ non ser[...] sed quia de Moabi[...] & Hhāmonitis [...] locuturus est, qu[...] regiones erant po[...] transeundæ, [...] tum cōjungit de [...] molestandis Ed[...] mæis: quorum [...] gionem hìc dic[...] circumivisse, un[...] bentur discedere.

4 *Cum illis*] [...] quis per quos t[...] turi estis: nam [...] malekitas (qua[...] Edomæi essent) [...] minatim ex hac [...] exclusit Deus Ex[...] 17.14. & infrà 25.[...]

b Heb. *usque [...] vestigium.*

6 *Benedixit*] Co[...] firmatio in fu[...] ab experiētia gr[...] Dei quadragin[...] nos in hortendo [...] itinere eis co[...] tis.

Agnovit] cu[...] habuit tui in to[...] lo itinere.

c *id est, form[...] les.*

d Heb. *viri belli, id est, apti ad bellum a nato viginti annos & deinceps. contra quos exclusionis sententia lata est.* Num. 14. 23.

donec confecta esset tota ætas illa, ^d viri illi
militares e medio castrorum, sicut juraverat Jehova de eis,
14 Nam etiam manus Jehovæ erat contra eos ad quassandum eos e medio castrorum,
donec conficerentur.
15 Fuit itaque cùm omnes viri illi militares
moriendo confecti essent e medio populi.
16 Ut alloqueretur me Jehova dicendo,
17 Tu transiturus es hodie terminum Moabitarum Hharem,
18 Et appropinquaturus e-regione Hhammonitarum: ne hostiliter agito adversus eos,
neque bellum misceto cum eis: quia non
sum daturus tibi de terra Hhammonitarum
hæreditatem, nam filiis Loti dedi eam in
hæreditatem.
19 (Terra gigantum reputatur ipsa quoque:
Gigantes inhabitabant eam antea, quos
Hhammonitæ vocabant ^e Zamzumminos,

e *id est, quàm sceleratissimos: abutebantur enim robore & potentia sua.*

20 Populus magnus multusq; & excelsus sicut Hhanakitæ: sed perdidit eos Jehova a
facie istorum, ut succedentes in hæreditatem eorum inhabitarent *isti* loco eorum:
21 Quemadmodum fecit filiis Hhesavi inhabitantibus Sehhirem, a quorum facie perdidit Choræos, ut succedentes in hæreditatem eorum inhabitarent loco illorum usq;
in hunc diem:

22 *Hhavvæos*] priscos Palestinæ incolas: vide Jehoschu. 13. 3.
Caphtoræi] Pelischtæi a Caphtoræis orti, Gen. 10. 14.

22 *Hhavvæos quoq; qui inhabitabant Chatzerima Hhazzam usque, * Caphtoræi qui
prodierunt e Caphtore perdiderunt, & inhabitant loco illorum)
23 Surgentes proficiscimini & transite flumen
Arnonis: vide, trado in manum tuam Sichonem Regem Cheschbonis Emoræum &
terram ejus, ^f * incipe adire hæreditatem:
& misceto cum eo bellum.

f Heb. *incipe adi: sic infrà ver. 30.*
23 *Incipe*] vide in Num. 32. 6.
g Heb. *faciei populorum.*

24 Die hoc incipiam imponere pavorem tui
& timorem tui ^g populis sub universo cœlo:
qui audierint famam tuam, ii trepidabunt
& languescent a facie tua.
25 Itaque misi nuncios e deserto Kedemotharum ad Sichonem Regem Cheschbonis,
ad dicendum * verbis pacis:

25 *Verbis pacis*] nam pax prius offerenda erat infrà 20. 10. qua repudiata, nō solùm coram Deo sed etiam coram hominibus justè bellum susceptum est.
h Heb. *eadem via, eadem via.*

26 Transeam per terram tuam, ^h continenter procedam eâdem viâ, non recedam
dextrorsum aut sinistrorsum.
27 Sine me comparare cibum pecuniâ ut comedam, & aquam pecuniâ dato mihi ut bibam, (tantùm transibo pedibus meis)
28 *Quemadmodum fecerunt mihi filii Hhesavi inhabitātes Sehhirem, aut * *saltem* Moabitæ inhabitantes Hharē, usque-dum transeam Jardenem, * in eam terram quam Jehova Deus noster dat nobis.

28 *Quemadmodū*] nam Edomæi transitum quidem per regionem suam Jisraëlitis denegarunt, ut exprimitur Num. 20. 20. terminos verò suos attingere eis permiserant, cibumq; & potum pecuniâ concesserant: ut ex hoc loco colligitur.
Saltem] nam a terminis attingendis nō repulerunt, sed cibū & potum recusarunt, ut docetur inf. 23. 3.
In eam terram] vide in Exod 3. 18.
i Heb. *per se*, ut Num. 20. 18.
k Heb. *roboravit cor.*
l Heb. *ponere coram te: sic deincepe.*

29 Sed noluit Sichon Rex Cheschbonis sinere ut transiremus ^i per agrum suum: quia
obduravit Deus tuus spiritum ejus, & ^k obfirmavit animum ejus, ut traderet illum in
manum tuam, sicut *est* hoc tempore.
30 (Dixerat enim Jehova ad me, vide, cœpi
^l exponere tibi Sichonem & terram ejus: incipe adire hæreditatem, ut hęreditariò possideas terram ejus.)
31 Quin egressus est Sichon obviam nobis,
ipse cum toto populo suo in præliū Jahetzā.
32 Quem exponente Jehova Deo nostro nobis, percussimus eum & filios ejus & totum
populum ejus;
33 Et cepimus omnes civitates ejus eo tempore, devovimusque internecioni ^m homines cujusq; civitatis, etiam * fœminas & parvulos, non reliquum fecimus superstitem:

m Heb. *omnem civitatem hominum: hypallage, ut infrà 3. 6*
33 *Fœminas*] ut præcipitur infra. 20, 16.

34 Tantummodò jumenta prædati sumus nobis, & spolia civitatum illarum quas cepimus.
35 A Hharohhere quæ *est* in ripa fluminis Arnonis, & civitate ipsa quæ *est* in flumine usque ad Gilhhadem, nulla fuit urbs quæ superior esset nobis: omnia hæc exposuit Jehova Deus noster nobis:
36 Cæterùm ad terram Hhammonitarum nō
accessisti, totum tractum torrentis Jabboki,
& civitates ipsius montis, denique omnia
quibus interdixerat Jehova Deus noster.

Caput III.

Victoria contra Hhogum, distributio acquisitæ terræ in duas tribus & dimidiatam, institutio Jehoschuhhæ in successorem, deprecatio Moschis ne prius moriatur quam sit ingressus terram, & repulsa quam passus est a Deo, exponuntur.

1 INDE nos convertentes ascendebamus viâ
ad Baschanem: cumq; egrederetur Hhog
Rex Baschanis obviam nobis, ipse cum
toto populo suo in prælium Edrehhin,
2 Edixit Jehova mihi, ne timeto eum, nam in
manum tuam trado eum cum toto populo
ejus ac terra ejus: sed facito eo, quemadmodum fecisti Sichone Rege Emoræorum
qui habitabat Cheschbone.
3 Tradidit itaque Jehova Deus noster in manum nostram Hhogum quoque regem Baschanis cum toto populo ejus, quem percussimus adeò ut non fecerimus ei reliquum
superstitem.
4 Et cepimus omnes civitates tempore eodē,
nulla *est* urbs quam non ceperimus ab eis,
sexaginta civitates, totum tractum Argobi,
regnum Hhogi in Baschane:
5 Omnes istas civitates munitas muro alto,
portis, & vectibus, præter civitates paganorum multas admodum.
6 Devovimusque internecioni eos, quemadmodum feceramus Sichone Rege Cheschbonis, devovendo internecioni ^a cujusque
civitatis homines, fœminas, & parvulos:

a Heb. *omnem civitatem hominum ut suprà 2. 33.*

7 Omnia verò jumenta & spolia singularum
civitatum prædati sumus nobis.
8 Ita cepimus tempore illo terram e manu
duorum Regum Emoræorum, quæ *est* cis
Jardenem a flumine Arnonis usque ad montem Chermonis:
9 (Tzidonii Chermonem vocant Schirjonē,
Emoræi verò illum vocant Schenirem)
10 Omnes civitates planitei, totumque Gilhhadem & totum Baschanem, Salcam & Edrehhin usq;, civitates regni Hhogi in Baschane.
11 Nam * tantùm Hhog Rex Baschanis se reliquum servarat ex residuo Gigantum, ecce
sponda ejus sponda ferrea, nonne est Rabbathæ Hhammonitarum? novem cubitorum *est* longitudo ejus, & quatuor cubitorum latitudo ejus cubito virili.

11 *Tantum Hhog.*] id est, hic solus e gigantibus antiquis habitatoribus terræ reliquus erat, & se suis viribus in possessione regni continuerat: sic amplificatur virtus Dei in tradenda suis contra eum victoria.

12 Cùm itaque terram hanc hæreditariò cōsecuti essemus tempore illo: a Hharohhere

quæ *est* ad flumen Arnonis & dimidium mō-
tis Gilhhadis cum civitatibus ejus, dedi Rē-
ubenitis & Gaditis:
13 Residuum autem Gilhhadis cum toto Baſ-
chane regnum Hhogi dedi dimidiatę tribui
Menaſchis: totus tractus Argobi per totum
Baſchanem, is ipſe vocari ſolebat terra Gi-
gantum.
14 Jair filius Menaſchis ceperat totum tra-
ctum Argobi uſque ad terminum Geſchuri-
tarum & Mahhacathitarum: ideò vocavit
eas *nempe* Baſchanem de nomine ſuo villas
Jairis, uſque in diem hunc.
15 Maciri autem dedi *reliquum* illud Gilhha-
dis.
16 Sed Rēubenitis & Gaditis dedi a Gilhha-
de uſque ad fluvium Arnonis, inter amnem
agrum cum termino, Jabbokum torrentem
uſque, qui terminus *est* Hhammonitarum:
17 Prætereà campeſtria hæc & Jardenem cū
termino, a Cinnereth uſque ad mare cam-
peſtrium mare ſalſum, ſub decurſibus ipſi-
us collis verſus orientem.
18 Quamobrem præcepi vobis tempore illo
dicendo, Jehova Deus veſter dat vobis ter-
ram hanc quam hæreditariò poſſideatis:
|| expediti tranſite ante fratres veſtros filios
Jiſraēlis, [b] viri militares omnes.
19 (Sed fœminæ veſtræ parvulique veſtri &
pecora veſtra (novi pecora multa eſſe vo-
bis) manento in civitatibus veſtris quas de-
di vobis)
20 Uſque dum quietem largiatur Jehova fra-
tribus veſtris ut vobis, & poſſideant hæredi-
tariò ipſi quoque terram illam quam Jeho-
va Deus veſter dat eis trans Jardenem: tunc
revertemini quiſque ad hæreditatem ſuam
quam dedi vobis.
21 || Jehoſchuhhæ autem præcepi tempore
illo, dicendo: oculi tui *ſunt*, qui vident om-
nia quæ fecit Jehova Deus veſter duobus
regibus iſtis, ſic facturus eſt Jehova omni-
bus regnis quò tu tranſiturus es.
22 Ne timete illos: nam Jehova Deus veſter,
is eſt qui pugnabit pro vobis.
23 Cumque deprecarer Jehovam tempore
illo, dicendo,
24 Domine Jehova, tu cæpiſti oſtendere ſer-
vo tuo magnitudinem tuam & manum tuam
robuſtiſſimam, quâ quis *eſt* deus fortis in
cœlo aut in terra, qui faciat ſecundum ope-
ra tua & ſecundum virtutes tuas?
25 Tranſeam quæſo ut videam terram iſtam
optimam, quæ *eſt* trans Jardenem, montem
iſtum optimum, & Libanum:
26 Ut excanduerat Jehova contra me prop-
ter vos, ſic non auſcultavit mihi, ſed edixit
Jehova mihi, ſatis eſto tibi [c] ne ultrà dein-
ceps alloquitor me de hac re.
27 Aſcende verticem iſtius collis, & attollens
oculos tuos Occidentem, Aquilonem, & Au-
ſtrum, & Orientem verſus proſpice oculis
tuis: quia non es tranſiturus Jardenē hunc.
28 Mandatis verò inſtruens Jehoſchuhham
confirma eum atque corrobora eum: is e-
nim tranſiturus eſt ante populum hunc, & i-
dem poſſidendam diſtributurus eſt eis ter-
ram, quam proſpexeris.
29 Sic conſedimus in hac valle e-regione
Beth-pehhoris.

15 *Reliquum*] cujus meminit ſuprà ver. 8. 3.

17 *Cinnereth*] vide Num. 34. 11.
Decurſibus] ſic vocat declivem illius collis partem in quā e diverſis locis torrentes decurrunt, & civitatem eodem nomine a ſitu dictam Jehoſchu. 13. 21.
|| Num. 32. 20.
b Heb. *filii robo-ris.*

|| Num. 27.

25 *Montem iſtum opt.*] uberrimos colles, quibus montoſa Cenahhanæa referta eſt.
c Heb. *Ne adde alloqui me deinceps.*

Caput IIII.

Narrationi præcedenti exhortationem ſubjicit, ut Deum ſolum colant, judicia ejus nihil addendo aut detrahendo ſervent, exempla iræ Dei in tranſgreſſores & gratiæ in morigeros recordentur, felicitatem & exiſtimationem ſuam ſciant conjunctā eſſe Dei obedientia, ideoq; in ea pergant ipſi & filios ſuos inſtituant: deinde civitates receptus cu Jardenem deſignat Moſche.

1 Nunc ergo Jiſraēl, attende ad ſtatuta
judiciaq; illa quæ ego doceo vos fa-
cere, ut vivatis & ingreſſi hæreditariò
poſſideatis terram iſtam quam Jehova De-
us majorum veſtrorum dat vobis.
2 Ne addite ad verbum illud quod ego præ-
cipio vobis, neque detrahite de eo, ut ſer-
vetis præcepta Jehovæ Dei veſtri quæ ego
præcipio vobis.
3 || Oculi veſtri *ſunt*, qui viderunt quæ fecit
Jehova Bahhal-pehhore: nam omnem vi-
rum qui [a] ſecutus eſt Bahhal-pehhorē per-
didit Jehova Deus tuus e medio tui.
4 Vos autem qui adhæſiſtis Jehovæ Deo ve-
ſtro, vivitis omnes hodie.
5 Vide docui vos ſtatuta & judicia, quemad-
modum præcepit mihi Jehova Deus meus,
ut ſic faciatis in medio illius terræ quo mox
ingreſſuri eſtis ad hæreditariò poſſidendū
eam.
6 Obſervate ergo & facite, nam hęc *eſt* ſapi-
entia veſtra & prudentia veſtra ante ocu-
los populorum: qui audientes omnia ſtatu-
ta iſta dicent, tantùm gens iſta maxima po-
pulus ſapiens eſt & prudens.
7 Nam quæ *eſt* gens maxima? cui *eſt* Deus
propinquus ei, ſicut Jehova Deus noſter *eſt*
[b] quotieſcunque invocamus eum.
8 Rurſus quæ *eſt* gens maxima? cui *ſunt* ſta-
tuta & judicia juſta, ſicut *eſt* tota hæc lex
quam ego propono vobis hodie.
9 Sed cave tibi, & ſerva [c] teipſum valde, ne
obliviſcaris rerum illarum quas viderunt o-
culi tui, neque recedant ab [d] animo tuo ul-
lo dierum vitæ tuæ, ut notas facias filiis tu-
is & [e] nepotibus tuis:
10 Die *nimirum* quo ſtetiſti coram Jehova
Deo tuo in Chorebo, cum edixiſſet Jehova
mihi, congrega mihi iſtum populum, ut au-
dienda proponam eis verba mea, quibus di-
ſcant timere me quibuſcunque diebus vi-
cturi ſunt ſuper terram, & filios ſuos do-
ceant:
11 Quo accedentes ſtabatis ſub illo monte,
cùm mons ille arderet igne uſque ad [f] ſum-
mū cœlum, cum tenebris nube & caligine:
12 Tunc allocutum eſſe vos Jehovam e me-
dio illius ignis: vocem verborum vos audi-
viſſe, at ſimilitudinem nullam vos animad-
vertiſſe, præter vocem:
13 Et ipſum indicaſſe vobis fœdus ſuum, quo
præcipiebat vos [g] obſervare decem illa ver-
ba, & inſcripſiſſe ea duabus tabulis lapi-
deis.
14 Me autem præcepit Jehova tempore illo
docere vos ſtatuta & judicia, ut exerceatis
ea in iſta terra, quò mox tranſituri eſtis ad
hæreditariò poſſidendum eam.
15 Quamobrem cavetote vobis ipſis valde
(nam

|| Num. 25.
a Heb. *ivit poſt.*

b Heb. *in omni vocare nos eum.*

c Heb. *animam tuam, ſic deinceps.*
d Heb. *cordis.*
e Heb. *filiis filiorum tuorum, ſic ver. 25.*

f Heb. *cor cœl*

g Heb. *facere*

(nam non animadvertistis ullam similitudi-
nem quo die allocutus est Jehova vos in
Chorebo e medio illius ignis)
16 Ut non corrumpatis *quicquam*, & facia-
tis vobis sculptile similitudinem ullius simu-
lachri, formam maris aut fœminæ,
17 Formam ullius animalis quod *sit* in terra,
formam ullius avis alatæ quæ volat versus
cœlum,
18 Formam ullius repentis in terra, formam
ullius piscis qui *sit* in aqua sub terra:
19 Etiam ut non sublatis oculis tuis versus
cœlum, cùm aspexeris Solem aut Lunam
aut stellas, ullam rem exercitus cœlestis,
tum impellaris & incurvans te eis colas ea,
quæ impertitus est Jehova Deus tuus reli-
quis omnibus populis sub universo cœlo.
20 Vos enim assumpsit Jehova, & eduxit vos
e catino ferri ex Ægypto, ut essetis ei in
populum hæreditarium, sicut *estis* hodierno
die.
21 Quamvis Jehova percitus sit ira contra me
propter verba vestra, & juraverit me non
transiturum Jardenem, nec ingressurum ter-
ram illam optimā quam Jehova Deus tuus
dat tibi *in* possessionem:
22 (Nam moriturus sum in hac terra, non sum
transiturus Jardenem) vos tamen estis tran-
situri, & hæreditariò possessuri terram illam
optimam.
23 Cavete vobis ne obliviscamini fœderis Je-
hovæ Dei vestri, quod pepigit vobiscum, aut
faciatis vobis sculptile, similitudinem ullius
rei, quo interdixit tibi Jehova Deus tuus:
24 Nam Jehova Deus tuus ignis consumens
est, *Deus* fortis zelotes.
25 Cùm genueris filios & nepotes, & [h] habi-
tatores veteres facti fueritis in ea terra, si
corrumpetis *quicquam*, & facietis sculptile
similitudinem ullius rei, vel feceris aliquod
malum in oculis Jehovæ Dei tui provocan-
do eum:
26 Contestor contra vos hodie cœlum & ter-
ram, [i] fore ut omnino pereatis quàm celer-
rimè e terra illa quò transituri estis Jarde-
nem ad possidendum eam: non prolongabi-
tis dies in ea, sed [k] omnino perdemini:
27 Aut disperget Jehova vos in alios popu-
los, & reliqui fietis homines [l] pauci in gen-
tibus, quò Jehova vos abduxerit:
28 Et servietis illic Deis, operi manuum ho-
minis, ligno aut lapidi, qui non vident, neq;
audiunt, neque comedunt, neq; odorantur.
29 Quòd si requiretis inde *quisque* Jehovam
Deum tuum, invenies, cùm quæsiveris eum
ex toto corde tuo & ex toto animo tuo.
30 Cùm angustia fuerit tibi, & obvenerint ti-
bi omnes res istæ in extremitate dierum, si
conversus usque ad Jehovam Deum tuum
auscultaveris voci ejus:
31 Quādoquidem Jehova Deus tuus *est Deus*
fortis, misericors, non deserit te, neque per-
det te: nam non obliviscetur fœderis majo-
rum tuorum, quod juramento sancivit illis.
32 Nam interroga nunc, a temporibus priscis
quæ *fuerunt* ante te, inde ab eo die quo crea-
vit Deus hominem super terram, ab una ex-
tremitate cœli usq; ad alteram extremitatē
cœli: num facta fuerit [m] res cujusmodi hæc
maxima, aut num audita fuerit similis ei:
33 Num audierit *ullus* populus vocem Dei
loquentis e medio ignis ut tu audisti, & vi-
xerit:
34 Aut num tentaverit *ullus* Deus veniens as-
sumere sibi gentem aliquam e medio alte-
rius gentis, [n] probationibus, signis ac pro-
digiis, belloque & manu forti & brachio
extento, denique terroribus maximis:
qualia *sunt* omnia quæ fecit pro vobis Jeho-
va Deus vester in Ægypto ante oculos tuos.
35 [o] Tibi exhibita sunt videnda, ut cognoscas
Jehovam esse Deum ipsum, nullum amplius
esse præter eum.
36 E cœlis audiendam proposuit tibi vocem
suam ut erudiret te: & in terra exhibuit tibi
videndum ignem suum maximum, nam ver-
ba ejus audisti e medio ignis.
37 Et propterea quòd dilexit majores tuos ita
ut elegerit semen *cujusq;* eorum post eum,
ideò eduxit te præsentia suā virtute sua ma-
xima ex Ægypto:
38 Ut expellat gentes majores & robustio-
res te a conspectu tuo, ut introducat te, ut
det tibi terram eorum in possessionem, sicut
est hodie.
39 Scito ergo hodie & revocato in [p] animum
tuum, Jehovam Deum ipsum esse in cœlis
supernè, & in terra infernè, nullum amplius
esse:
40 Et observato [q] cunctis diebus statuta ejus
& præcepta ejus quæ ego præcipio tibi ho-
die, quibus bene sit tibi & filiis tuis post te:
ut prolonges dies super terram illam quam
Jehova Deus tuus dat tibi.
41 TUNC selegit Mosche tres civitates cis
Jardenem, ad ortum Solis:
42 Ut confugerit illuc occisor qui occidisset
proximum suum per imprudentiam, cùm ip-
se non odisset eum [r] antea, & fugiens in u-
nam ex illis civitatibus viveret:
43 Betzerem in ipso deserto in terra [s] plana
Reubenitarum, & Ramothas in Gilhhade
Gaditarum, atque Golanem in Baschane
Menaschitarum.

CAPUT V.

Mosche repetitum populo & explicatum Decalogum docet patribus quidem datum, sed ad filios propriè pertinere: se a Deo ipsis petentibus doctorem constitutum esse, ipsos verò obedientiam promisisse: ideoq; hortatur ut promissum servent.

1 HÆC autem illa *est* lex, quam proposuit
Mosche filiis Jisraëlis:
2 Hæ testificationes illæ, statutaque, &
judicia, quæ elocutus est Mosche apud fi-
lios Jisraëlis, cùm exivissent ex Ægypto:
3 Cis Jardenem in ipsa valle e-regione Beth-
pehhoris, in terra Sichonis Regis Emoræo-
rum habitantes Cheschbone, quem percus-
serat Mosche & filii Jisraëlis cùm exivissent
ex Ægypto:
4 Cùm jam hæreditariò possiderent terram
ejus & terram Hhogi Regis Baschanis am-
borum Regum Emoræorum, quæ *est* cis Jar-
denem, ab ortu Solis,
5 A Hharohhere quæ *est* ad ripam fluminis
Arnonis, usque ad montem Sionis qui *est*
Chermon:

16 *Quicquam*] aut majestatem Dei, effingendo eam similitudine cùm nullam habeat, aut fœdus & legem ejus, addendo vel detrahēdo de ea, aut denique vos ipsos, aliter vivendo quam ex præscripto ejus.

19 *Impertitus est*] duobus argumentis a cultu cœlestium corporum dehortatur: uno, quod non homines illis, sed illa hominibus data sunt ut eis ministrent: altero, quòd non uni alicui populo, sed omnibus sub universo cœlo data sunt utenda: facit enim Deus ut Sol suus oriatur super bonos & malos.

20 *Ferri*] labro sive vase in quo liquatur ferrum, ut 1.Reg.8.51.

h Heb. *inveterati fueritis.*

i Heb. *quòd perdendo peribitis.*

k Heb. *perdendo perdemini.*

l Heb. *numeri, id est, faciles numeratu, ut Gen.34.30.*

m Heb. *secundum verbum hoc maximum.*

n Heb. *tentationibus.*

34 *Probationibus*] signis quæ legationem Moschis divinam esse confirmarent Exod.4.

Belloq;] conflictu Dei contra Ægyptios in mari algoso, cujus ratione Mosche Deum virū belli vocat Exod.15.3.

Terroribus] tam Ægyptiorum quam reliquorum populorum, qui ad famam illius territi nihil contra eos moliri ausi sunt, ut promiserat Deus Exod.23.27.

o Heb. *tu factus es videre, ut Exod.25.40.*

p Heb. *cor.*

q *Hyperbaton in Hhebræo contexta ad evitationem restii ummnt: simile est Gen.10.12. & infrà 3.10.& 12.*

41 *Tunc selegit*] prout præceperat Deus, Num.35.14.

r Heb. *ab heri & nudius tertio: vide in Gen.31.2.*

s Heb. *planitiei.*

1 *Hæc autem*] Exordium sive propositio sequentium: quā obrem nos hos istos versus ad principium capitis 5. retulimus.

6 Et omnia ipsa campestria cis Jardenem o-
rientem versus usq; ad *mare campestrium,
sub ipsis decursibus collis.
7 Nam Mosche advocatis omnibus Jisraëlitis,
edixit eis, audi Jisraël statuta & judicia il-
la quę ego locuturus sum hodie [a] vobis au-
dientibus: ut discatis illa & [b] observanter
faciatis illa.
8 Jehova Deus noster pepigit nobiscum fœ-
dus in Chorebo.
9 *Non cum patribus nostris pepigit Jehova
fœdus istud, sed nobiscum, nos ii *sumus qui*
hic *sumus* hodie, nos omnes qui vivimus.
10 *Facie ad faciem locutus est Jehova vo-
biscum in monte illo e medio ignis,
11 (Ego stabam inter Jehovam & inter vos
tempore illo, ad referendum vobis sermo-
nem Jehovæ: timebatis enim propter ignẽ
illum, neque ascendistis illum montem) [c] di-
cendo:
12 ‖ Ego *sum* Jehova Deus tuus, qui eduxi
te e terra Ægypti e domo servorum.
13 Ne sit tibi ullus Deorum alienorum ante
faciem meam.
14 Ne facies tibi sculptile, ullam imaginem
eorum quæ *sunt* in cœlis suprà, aut quæ *sunt*
in terra infrà, aut quæ *sunt* in aquis infra
terram:
15 Ne incurves te illis, neque colas ea: nam
ego Jehova Deus tuus sum *Deus* fortis ze-
lotes, visitans iniquitatem patrum in filios
in nepotes & in abnepotes, in eos qui odio
prosequuntur me:
16 Exercens verò benignitatem in millesi-
mos *a patribus* qui diligunt me, *id est, qui
observant mandata ejus.
17 Ne assumas nomen Jehovæ Dei tui in va-
num: nam non relinquet impunem Jehova
eum, qui assumpserit nomen ejus in vanum.
18 Observa diem sabbathi ut sanctifices illum,
quemadmodum præcepit tibi Jehova Deus
tuus.
19 Sex diebus operaberis, & facies omne o-
pus tuum:
20 Dies verò septimus sabbathum *est* Jehovæ
Deo tuo: ne facias ullum opus, tu, aut filius
tuus, aut filia tua, aut servus tuus, aut ancil-
la tua, aut bos tuus, aut asinus tuus, aut ul-
lum jumentum tuum, aut peregrinus tuus
qui *est* intra portas tuas, ut quiescat servus
tuus & ancilla tua sicut tu:
21 Et memineris te servum fuisse in terra Æ-
gypti, Jehovam verò Deum tuum eduxisse
te inde manu forti & brachio extento: id-
circò præcipit tibi Jehova Deus tuus [d] ut
observes diem ipsum sabbathi.
22 Honora patrem tuum & matrem tuam,
quemadmodum præcepit tibi Jehova Deus
tuus, ut prolongent dies tuos, & bene sit ti-
bi super illam terram quam Jehova Deus
tuus dat tibi.
23 Ne occidas.
24 Neque scorteris.
25 Neque fureris.
26 Neque proferas contra proximum tuum
testimonium falsum.
27 Neque concupiscas uxorem proximi tui,
neque expetas domum proximi tui, agrum
ejus, aut servum ejus, aut ancillam ejus,
bovem ejus, aut asinum ejus, denique quic-
quid *est* proximi tui.
28 Hæc verba edixit Jehova toti congrega-
tioni vestræ in ipso monte, e medio ignis
nubis & caliginis, voce magna, neque [e] ul-
teriùs perrexit: sed inscripsit illa duabus ta-
bulis lapideis quas dedit mihi.
29 Fuit enim cùm audissetis vocem illam e
medio tenebrarum illarum & montis ardẽ-
tis igne, ut accedentibus ad me omnibus
primoribus tribuum vestrarum & seniori-
bus vestris,
30 Diceretis, en, ostendit nobis Jehova Deus
noster gloriam suam & magnitudinẽ suam,
& vocem ejus audivimus e medio ignis: ho-
dierno die vidimus *ista*: si pergeret Deus
loqui cum homine, an viveret?
31 Nunc itaque quare moreremur? nam ab-
sumeret nos ignis ille maximus: si pergere-
mus deinceps audire vocem Dei nostri, uti-
que moreremur.
32 *Nam quæ *est* ulla caro, quæ auditâ voce
Dei viventis loquentis e medio ignis sicut
nos, possit deinde vivere?
33 ‖ Accede tu & audi quæcunque dicturus
est Jehova Deus noster: deinde tu eloqui-
tor nobis quæcunque edixerit Jehova Deus
noster tibi, ut postquàm audiverimus facia-
mus.
34 Itaque audiens Jehova vocem verborum
vestrorum cùm alloqueremini me, dixit Je-
hova mihi, audivi vocem verborum populi
hujus quibus allocuti sunt te, [f] quæcunque
locuti sunt, bene sunt locuti.
35 [g] O si esset hic eorum animus illis ad timẽ-
dum me & observandum omnia præcepta
mea omnibus diebus, ut bene esset eis & fi-
liis eorum in seculum.
36 I, edicito illis, [h] revertimini ad tentoria
vestra.
37 Tu autem hîc consiste apud me, & edicam
tibi omnia præcepta statutaque & judicia
illa quæ docebis eos, ut exerceant *illa* in ea
terra quam ego do eis possidendam hęredi-
tariò.
38 Observanter igitur facitote quemadmo-
dum præcepit Jehova Deus vester vobis: ne
recedite dextrorsum aut sinistrorsum.
39 Totâ illâ viâ quam præcepit Jehova Deus
vester vobis itote, ut vivatis, & bene sit vo-
bis, & prolongetis dies in eâ terrâ quam hæ-
reditariò possessuri estis.

Caput VI.

Mosche doctoris officium præstans Decalogum antè propositum hic incipit explicare: duo priora ejus præcepta expenit, & bonum ex eorum observatione eventurum monstrat.

1 HOc autem *est* præceptum, statuta, ju-
diciaque illa, quæ præcepit Jehova
Deus vester ut doceam vos, ut exer-
ceatis, *ea* in terra, quò mox transituri estis
ad hæreditariò possidendum eam:
2 Ut timeas Jehovam Deum tuum observan-
do omnia statuta ejus & præcepta ejus quæ
ego præcipio tibi, tu & filius tuus & nepos
tuus omnibus diebus vitæ tuæ, & ut *pro-
longent dies tuos.

3 Audi

Mare campestrium] mortuum, sive salsum, id est, Asphaltiten lacum: vide suprà 3.17.
a Heb. *in auribus vestris.*
b Heb. *observetis faciendo, & sic deinceps.*
Exod. 19.
9 *Non cum patribus*] iis qui ante fœdus in Chorebo pactum mortui sunt: nã Legis pactum tum primùm cœpit, cùm in Chorebo Lex promulgata est. Fuit quidem fœdus substãtia idem initum cum Abrahamo, renovatũ in deserto, & planè in Christo exhibitũ: sed forma pro temporum personarumque ratione diversum dicitur: vide ad Hebræos 8.
10 *Facie ad faciem*] id est, admodum familiariter.
c *Hyperbaton ut suprà* 4.40.
‖ Exod. 20.
16 *Id est*] hæc veluti Moschis verba exegeticè posita sunt: ut etiam adduntur quædam suprà ea quæ in Exodo dicuntur pronunciasse Deus, infrà ver. 18. 20. 21. 22.
d Heb. *secretè* [illegible] *celebrare.*
e Heb. *addidit ad alloqui totam congregationem.*
32 *Nam quæ est*] q. d. miraculum est quòd jam vivimus: sed idem periculum subire metuimus.
‖ Exod. 20.19.
f Heb. *benefecerũt quicquid locuti sunt.*
g Heb. *quis det ut sit cor eorum.*
h Heb. *revertimini vobis.*
2 *Prolongent*] timor Dei & mandatorum observatio tibi causa diuturnæ vitæ.

3 Audi igitur Jisraël, & observanter facito, quo bene erit tibi, & quo augescetis valde (quemadmodum dixit Jehova Deus patrum tuorum tibi) *in* terra affluente lacte & melle.

4 Audi Jisraël: Jehova Deus noster, Jehova unus *est*.

5 Itaq; diligito Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo, & ex toto animo tuo, & ex [a] totis viribus tuis.

6 Et sunto verba ista quæ ego præcipio tibi hodie, in corde tuo:

7 Eaque [b] acutè ingerito filiis tuis: ac loquitor de eis ' cùm sedes domi tuæ, & cùm ambulas per viam aliquam, cùm cubas & cùm surgis:

8 Etiam * alligato ea in signum manui tuæ, & sunto pro frontalibus inter oculos tuos:

9 Denique inscribito ea postibus domus tuæ, & portis tuis.

10 Et esto, cùm introduxerit te Jehova Deus tuus in terram quam juramento promisit majoribus tuis Abrahamo Jitzchako Jahhakobo se daturum tibi, *in* civitates maximas & optimas quas non ædificasti,

11 Et *in* domos planas omni bono quas non implevisti, & *ad* cisternas effossas quas non effodisti, *ad* vineas & oliveta quæ non plantasti, & comedens saturatus fueris:

12 Ut caveas tibi ne obliviscaris Jehovæ, qui eduxit te e terra Ægypti e domo servorum.

13 Jehovam Deum tuum timeto, & ipsum colito, ac per nomen ejus jurato.

14 [c] Ne sequimini Deos alienos, e diis populorum qui circumstant vos:

15 (Nam *Deus* fortis zelotes Jehova Deus tuus *est* in medio tui) ne accensus irâ Jehova Deus tuus in te perdat te e superficie terræ.

16 || Ne tentatote Jehovam Deum vestrum, quemadmodum tentastis Massæ.

17 [d] Diligenter observatote præcepta Jehovæ Dei vestri, & testimonia ejus statutaque ejus quæ præcepit tibi.

18 Et facito quod rectum & quod bonum videtur in oculis Jehovæ (ut bene sit tibi, & ingressus hæreditariò possideas illam terram quam juramento promisit Jehova majoribus tuis)

19 || Expellendo omnes inimicos tuos a facie tua: quemadmodum locutus est Jehova.

20 Cumq; interrogaverit te filius tuus [e] posthac, dicendo, quid *sibi volunt* testimonia statutaque & judicia illa quæ præcepit Jehova Deus noster vobis?

21 Dicito filio tuo, servi eramus Parhhoni in Ægypto: sed eduxit nos Jehova ex Ægypto manu forti,

22 Cùm edidisset Jehova signa prodigiaque maxima & pessima contra Ægyptios, contra Parhhonem & contra totam familiam ejus ante oculos nostros.

23 Eduxit autem nos inde, ut introduceret nos ad dandum nobis terram hanc, quam juramento promiserat majoribus nostris:

24 Et præcepit nos Jehova exercere omnia statuta ista, timendo Jehovam Deum nostrum, [f] ut bene sit nobis omnibus diebus, ut nos conservet in vita sicut hodie.

25 Et * justitia erit nobis, si observanter fecerimus cuncta hæc præcepta coram Jehova Deo nostro, quemadmodum præcepit nobis.

Caput VII.

Dehortatur ab idololatria & a personis & rebus in eam inducentibus: proponit ampla præmia acquiescentibus exhortationi suæ, & graves pœnas renitentibus.

1 Cùm introduxerit te Jehova Deus tuus in eam terram, quò tu mox ingressurus es ad possidendum eam, & dejecerit gentes magnas a facie tua, Chittæam & Girgaschæam & Emoræam & Cenahhanæam & Perizzæam & Chivvæam & Jebusæam, septem gentes majores & robustiores te,

2 [a] Exposueritque eas Jehova Deus tuus tibi ut percutias eas: [b] omnino internecioni * devoveto eas, ne pangito cum eis fœdus, neque gratiam facito eis,

3 Neque conjungito te affinitate cum eis, filiam tuam ne dato filio ullius *earum*, & filiam ullius ne accipito pro filio tuo:

4 (Abduceret enim filium tuum [c] a sequendo me, & colerent Deos alienos, quamobrem accensus irâ Jehova in vos perderet vos celeriter)

5 Quin potius sic facitote eis, altaria earum diruitote, & statuas earum frangitote, etiam lucos earum succidite, & sculptilia earum comburite igne.

6 Nam populus sanctus es Jehovæ Deo tuo: te selegit Jehova Deus tuus, ut sis ei in populum peculiarem præ omnibus populis qui *sunt* sub universo cœlo.

7 Non [d] eò quòd plures essetis omnibus reliquis populis, amore propendit Jehova in vos ac selegit vos: vos enim eratis paucissimus omnium reliquorum populorum:

8 Sed [e] eò quòd diligit Jehova vos, & eò quòd servat juramentum illud quod juraverat majoribus vestris, eduxit vos Jehova manu forti: ac redemit te e domo servorū, e manu Parhhonis Regis Ægypti.

9 Agnoscito igitur Jehovam Deum tuum esse Deum ipsum, *Deum* fortissimum, fidelissimū, observantem fœderis sui & benignitatis suæ erga diligentes se & observantes mandata sua in mille ætates,

10 Et rependentem odio habentibus se cuiq; in faciem ejus perdendo eum: non dilaturus est odio habenti se, in faciem ejus rependet ei.

11 Observato igitur mandatum statutaque & judicia illa, quæ ego præcipio tibi hodie ut facias ea.

12 Eritque propterea quòd audientes judicia ista observaveritis ac feceritis ea, ut observet Jehova Deus tuus tibi fœdus illud & benignitatem, quam juramento promiserat majoribus tuis.

13 Diliget enim te & benedicet tibi atq; augebit te, benedicet inquam fructui ventris tui & fructui terræ tuæ, frumento tuo mustoque tuo & oleo tuo, fœtui boum tuarum & gregibus pecudū tuarum in ea terra quā ju-

a Heb. *Toto valde tuo.*

b Heb. *exacuito filiis: metaphora a bellatoribus, qui arma acuunt ut facilius in hostes penetrent: sic jubet proponere parentes liberis suis doctrinam Dei quàm accommodatissimè.*

7 *(cùm sedes, &c.]* id est, nunquam intermittas inculcare ea: periphrasis a situ hominis.

8 *Alligato]*, vide Exod. 13. 9.

c Heb. *ut ambulatis post.*

|| Exod. 17. 7.

d Heb. *observando observate,*

|| Num. 33. 52.

e Heb. *cras:* i. *posthac.*

f Heb. *in bonum nobis.*

25 *Justitia]* conditionalis, si observanter fecerimus, &c. vide Rom. 10. 5.

a Heb *dederit eas ante faciem tuam: sic ver. 23.*

b Heb. *devovendo devoveto.*

2 *Devoveto eas]* sub. perstantes in idololatria, ut ostendit ver. 4. sic in conservatione Rachabæ atque connubio & aliis quoque exemplis contra hoc mandatum Jisraëlitæ non venerunt.

c Heb. *a post me.*

d Heb. *propter multitudinem vestram præ omnibus populis*

e Heb. *propter dilectionem Jehovæ qua dilexit vos: Eclipsis conjugati.*

ramento promiserat majoribus tuis se daturum tibi.
14 Benedictus eris præ omnibus populis: non
erit in te [f] ullus ullave sterilis, etiam in jumentis tuis.
15 Et amovebit a te Jehova omnem morbum:
& nullos languores Ægyptiorum pessimos
quos nosti, imponet tibi, sed indet eos omnibus odio habentibus te.
16 [*] Absumito, inquam, omnes illos populos
quos Jehova Deus tuus dat tibi, ne parcito
oculus tuus illis: neque colito Deos eorum,
quia tendicula id esset tibi.
17 Si dicas in [g] animo tuo, majores *sunt* istæ
gentes me, quomodo possem expellere eas?
18 Ne timeto ab eis: [h] fideliter recordare
eorum quæ fecit Jehova Deus tuus contra
Parhhonem & totam Ægyptum,
19 [i] Probationum illarum maximarum quas
viderunt oculi tui, & signorum prodigiorúque manusque illius fortis & brachii extenti, quibus eduxit te Jehova Deus tuus: sic facturus est Jehova Deus tuus omnibus illis
populis a quorum facie times.
20 Sed etiam [*] *tanquam* crabronem immittet
Jehova Deus tuus in eos, donec pereant qui
reliqui fuerint, quique absconderint se a
facie tua.
21 Ne consternator metu illorum: nam Jehova Deus tuus in medio tui *est, Deus* fortis
magnus & formidabilis.
22 Et quanquam dejiciet Jehova Deus tuus
gentes illas a facie tua [k] paulatim, non poteris consumere eas celeriter, ne [l] numero
superent te bestiæ agri.
23 Exponet tamen eas Jehova Deus tuus tibi, & divexabit eas vexatione maxima donec perdantur,
24 Et tradet reges earum in manum tuam, ut
perdas nomen eorum sub cœlis: non consistet quisquam coram te donec perdideris
eos.
25 [m] Sculptiles deos earum comburite igne:
ne concupiscas argentum vel aurum *quod sit*
in eis, ut accipias tibi, ne illaqueeris eo,
nam abominationi est Jehovæ Deo tuo:
26 Ut ne inferens rem abominabilem domũ
tuam sis anathema, sicut ea *est*: [n] omnino
detestare eam, & prorsus abominare eam,
quia anathema est.

Caput. VIII.

Omnium mandatorum Dei observationem inculcat, inde pendere vitam & felicitatem docens: quam hortationem confirmat duobus argumentis, ab admirabili Dei ductu per annos quadraginta, & a maxima loci promissi commoditate.

1 Unumquodque præceptum quod
ego præcipio tibi hodie [a] observanter
facitote, ut vivatis & augeamini, ac ingressi possideatis hæreditario terram illam
quam juramento promisit Jehova majoribus vestris.
2 Et recordare totius istius vitæ, qua deduxit te Jehova Deus tuus jam quadraginta annos per ipsum desertum, ut affligeret te
tentando te [*] ad cognoscendum id quod *erat* in [b] animo tuo, utrum observares præcepta ejus necne.

f Heb. *infœcundus aut infœcunda.*

16 *Absumito*] Regressio ad mandatum quod intermissum fuerat inde a ver. 6.

g Heb. *Corde.*

h Heb. *recordando recordare.*

i Heb. *tentationũ: vide supra in 4.34.*

20 *Tanquam crabronẽ*] vide in Exod. 23.28.

k Heb. *paulisper paulisper.*

l Heb. *multiplicentur supra te.*

m Heb. *sculptilia eorum.*

n Heb. *detestando detestare, & abominando abominare.*

a Heb. *observato faciendo.*

2 *Ad cognoscendum*] id est, ut tu cognoscas: nam Mosche hic verum legis usũ explicat de quo Apostolus Gal. 3.

b Heb. *a cordis* [illegible]

3 Afflixit enim te & fecit ut esurires, sed cibavit te man, quod non cognoveras neque
cognoverant majores tui: ut notum faceret tibi non solo [c] pane vivere hominem,
sed omni [*] eo quod prodit ex ore Jehovæ
vivere hominem.
4 Vestimentum tuum non veteravit [d] quin tegumento sit tibi, & pes tuus non [e] intumuit, jam quadraginta annos.
5 Agnosce ergo cum animo tuo, ut erudit
quis filium suum, Jehovam Deum tuum erudire te.
6 Et observa præcepta Jehovæ Dei tui, ambulando per vias ejus & timendo eum.
7 Quandoquidem Jehova Deus tuus
mox introducturus est te in terram optimam, terram irriguam fluminibus aquarum,
fontibus & voraginibus prodeuntibus in
convalle & in monte quoque,
8 Terram *feracem* tritici & hordei & vitis &
ficus & malogranati, terram *feracem* oleæ
[f] oleosæ & mellis,
9 Terram in qua non comedes cum penuria
panem, neque egebis quoquam in ea, terrã
e cujus lapidibus ferrum, & e cujus montibus excides æs:
10 Cùm comederis & saturatus fueris, benedicito quoque Jehovæ Deo tuo in illa terra
optima quam dederit tibi.
11 Caveto tibi ne obliviscaris Jehovæ Dei
tui, non observando præcepta ejus judiciaque ejus & statuta ejus quæ ego præcipio
tibi hodie:
12 Ne, cùm comedens saturatus fueris, & domos bonas extruxeris ac inhabitaveris,
13 Armentaque tua & greges tui aucti fuerint, ac argentum & aurum auctum fuerit
tibi, deniq; quicquid *est* tibi auctum fuerit,
14 Efferat se animus tuus, & obliviscaris Jehovæ Dei tui, qui eduxit te e terra Ægypti e domo servorum:
15 Qui duxit te per desertum illud maximum
& formidabile, *abundans* anguibus presteribus & scorpionibus, ac siticulosum ubi
non *sunt* aquæ, qui produxit tibi aquam [*] e
rupe, *ex* ipso saxo:
16 Qui in eo deserto cibavit te man, quod
non noverant majores tui, ut affligeret te,
& ut tentaret te ad benefaciendum tibi [g] ad
extremum:
17 Neque dicas cum animo tuo, virtus mea
& robur manus meæ paravit mihi opulentiam hanc.
18 Sed recordare Jehovæ Dei tui, quia ipse
est qui dat tibi virtutem ad comparandum
opulentiam, ut præstet fœdus suum quod juramento sanciverat majoribus tuis, sicut *est*
hodie.
19 Erit enim si [h] omnino oblitus Jehovæ Dei
tui [i] secutus fueris deos alienos, & colens
eos incurvaveris te eis (contestor contra
vos diem hunc *illud fore*) ut [k] omnino pereatis:
20 Sicut hæ gentes quas Jehova perdiderit a
facie vestra, ita pereatis, propterea quod nõ
auscultaveritis voci Jehovæ Dei vestri.

Caput IX.

Mosche Jisraëlitas propria justitiæ opinione omnino spolians, omnia beneficia gratuitæ Dei bonitati

c *vel cibo: synecdoche.*

3 *Eo quod prodit*] id est, omni re cui Deus verbo suo alendi nos facultatem indit, quasi imperans ei ut hoc faciat & verbo suo præstans.

d Heb. *ne sit super te, q.d. divinitus factũ est ut tamdiu vestimentis tuis commodè utereris.*

e Heb. *fermentatum est, id est, intumuit ut massa fermentata solet: vel non pinsuit, id est, pressit terram nudus, ut solet pes pistoris massam subigere.*

f Heb. *olei.*

15 *E rupe, ex*] In geminatione nominis alludere videtur ad duo ejus generis beneficia in deserto præstita, Exod. 17. & Num. 20.

g Heb. *in extremitate tua, id est, tandem.*

h Heb. *obliviscendo oblitus.*

i Heb *iveris post.*

k Heb. *pereundo peréatis.*

nitati accepta ferenda docet: quod confirmat rebellionum superiorum commemoratione.

1 AUDI Jisraël, tu transiturus es die hac Jardenem, ut ingressus hæreditariò possideas ' gentes majores & robustiores te, civitates magnas & munitas *assurgentes* in cœlum usque.

2 || Populum magnum & excelsum, filios Hhanakitarum, quos tu novisti, & *de quibus* tu audivisti, quis consisteret coram filiis Hhanaki?

3 Scito ergo hodie Jehovam Deum tuum ipsum qui transit ante te ignem *esse* consumentem, ipsum perditurum eos, & ipsum prostraturum eos ante te, ut expellas eos & perdas eos celeriter, quemadmodum Jehova dixit tibi.

4 Ne loquitor cum [a] animo tuo, cùm expulerit Jehova Deus tuus eos a facie tua, dicendo propter justitiam meam introduxit me Jehova ad hæreditariò possidendum terram hanc, ut propter improbitatem gentium istarum Jehova expellit eas a facie tua.

5 Nequaquam propter justitiam tuam aut propter [b] rectum animum tuum ingressurus es ad possidendum hæreditariò terram earum: sed propter improbitatem gentium istarum Jehova Deus tuus expellit eas a facie tua, & ut præstet verbum quod juramento promisit majoribus tuis Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo.

6 Ut *autem* cognoscas non propter justitiam tuam Jehovam Deum tuum dare tibi terram istam optimam ad hæreditariò possidendum eam, sed populum durum cervice *esse* te:

7 Recordare, ne obliviscitor eorum quibus effecisti ut ira effervesceret Jehova Deus tuus in ipso deserto, inde ab ipso die quo exivisti e terra Aegypti usq; dum venistis in hunc locum [c] perversi fuistis contra Jehovam.

8 ‖ Etiam in Chorebo fecistis ut effervesceret irâ Jehova: nam percitus fuit irâ Jehova contra vos ad perdendum vos:

9 Cùm ascendissem montem ipsum accepturus tabulas lapideas, tabulas ipsas fœderis quod pepigerat Jehova vobiscum, & consedissem in ipso monte quadraginta dies & quadraginta noctes, cibum nõ comedissem, nec aquam bibissem,

10 || Et daret mihi Jehova duas illas tabulas lapideas scriptas digito Dei, quibus inerat secundum omnia illa verba quæ locutus fuerat Jehova vobiscum in eo monte e medio ignis die congregationis.

11 Fuit enim exactis quadraginta diebus & quadraginta noctibus, cùm daret mihi Jehova duas illas tabulas lapideas, tabulas ipsas fœderis,

12 Ut ediceret Jehova mihi, surge descende celeriter hinc, nam corrupit *se* populus tuus quem eduxisti ex Ægypto, recesserunt citò ab ea via quam præstitui ipsis, fecerunt sibi [d] fusile.

13 Præterea allocutus est Jehova me dicendo, consyderavi populum hunc, ecce autem populus durus cervice est:

14 Desiste a me, ut perdam eos & deleam nomen eorum sub cœlis, efficiam autem te in gentem robustiorem & majorem eâ.

15 Quamobrem convertens me descendi ex ipso monte (mons autem ille ardebat igne) cum duabus tabulis ipsis fœderis in ambabus manibus meis.

16 Cumque inspicerem quòd ecce peccaveratis Jehovæ Deo vestro, facientes vobis vitulum fusilem, recesseratis celeriter ab ea via quam præstituerat Jehova vobis:

17 Apprehendens duas illas tabulas, abjeci eas ab ambabus manibus meis, & confregi eas ante oculos vestros.

18 Deinde prorui coram Jehova sicut prius, quadraginta dies & quadraginta noctes (cibum non comedi & aquam non bibi) propter omnia peccata vestra quibus peccaveratis, faciendo quod malum *videtur* in oculis Jehovę, provocando eum:

19 Metuebam enim ab ira illa & quidem æstuante, qua efferbuerat Jehova contra vos ad perdendum vos: & auscultavit Jehova mihi etiam vice illa.

20 In Aharonem quoq; irâ percitus est Jehova valde ad perdendum eum: sed supplex oravi etiam pro Aharone eodem tempore.

21 Peccatum autem vestrum, ipsum quem feceratis vitulum accipiens combussi igne, & contrivi eum molendo optimè donec comminutus esset in pulverem: & projeci pulverem ejus in torrentem, qui descendit ex illo monte.

22 Etiam || Tabhheræ, & || Massæ, & || Kibrothis-taavæ fecistis ut Jehova effervesceret irâ.

23 Item cùm mitteret vos Jehova Kadeschobarnehhæ, dicendo, || ascendite & hæreditariò possidete terrã istam quã traditurus sum vobis: rursus [e] occasionem dedistis mutandi præstitutum Jehovæ Dei vestri, cùm non crederetis ei, neq; auscultaretis voci ejus.

24 Perversi fuistis erga Jehovam, ex quo die cognovi vos.

25 Cùm autem proruerem coram Jehova quadraginta illos dies & quadraginta noctes quibus [f] dixi me proruisse, eò quòd dixerat Jehova se perditurum vos:

26 Supplex oravi Jehovam dicens, Domine Jehova, ne perdito populum tuum, & *quidem* possessionis tuæ: quem redemisti magnitudine tua, quem eduxisti ex Ægypto manu forti.

27 Recordare servorum tuorum Abrahami, Jitzchaki & Jahhakobi, ne respice ad duritiem populi hujus, & ad improbitatem ejus, & ad peccatum ejus:

28 Ut non dicant *incolę* illius terræ unde eduxisti nos, [g] propterea quòd non poterat Jehova introducere eos in illam terram quam promiserat eis: & [h] quia oderat eos, eduxit eos ad morte afficiendum eos in deserto illo.

29 Attamen sunt populus tuus, & *quidem* possessionis tuæ, quem eduxisti virtute tua maxima, & brachio tuo extento.

CAPUT X.

Mosche instaurationem fœderis a Deo, novarum tabu-

' Gentes] id est, regionem gentium: metonymia. Nam gentes delendæ erant.

|| Num.13.22.& 33

a Heb. *corde.*

b Heb. *rectitudine cordis.*

c Heb. *pervertentes, vel mutationis causam afferentes, ut infra ver.24. vide supra 1.26. Exo.32.*

‖ *Etiam in Chorebo*] ubi liberationis recentis recordatio, præsentis Dei respectus, & fœdus recens initum vos, ut cùm maximè, debuerat continere.

|| Exod.24.

d Heb. *fusionem, ut ver.16.*

|| Num.11.3. Exod.17.7. Num.11.34.

|| Num.13.

e Heb. *fecistis ut mutaretur, ut supra ver.7.*

f Heb. *procidendo feci me proruere, supra ver.18.*

g Heb. *propter non posse Jehovam. Num.14.16.*

h Heb. *ex odio ipsius quo oderat illos.*

tabularum traditione, Levitarum institutione, & deleta Aharonis ac populi rebellione testatam repetens, populum ad gratum erga Deum animum hortatur.

‖ Exod. 34. 1.
1 *Tempore*] illo cùm meis precibus ira ejus conquievisset
Arcam ligneam] temporariam, ubi hæ tabulæ tantisper conservarentur dum arca fœderis fabricata esset, in qua deinde erant collocandæ, Exod. 25. 21.

1 ‖[1] TEMPORE illo edixerat Jehova mi-
hi, dola tibi duas tabulas lapideas sicut
illæ priores *erant*, & ascende ad me in
montem, facitoq; tibi [1]arcam ligneam:
2 Ut inscribam istis tabulis eadem verba,
quæ fuerant in tabulis illis prioribus quas
fregisti, deinde ponas eas in arca illa.
3 Facta itaque arca e lignis Schittim, dola-
vi duas tabulas lapideas sicut illæ priores
fuerant, & ascendi montem cum duabus
illis tabulis in manu mea.
4 Inscripsit ergo tabulis illis secundum scri-
pturam priorem eadem decem verba, quæ
edixerat vobis Jehova in monte e medio
ignis, die congregationis: & dedit eas Je-
hova mihi.
5 Tunc convertens me descendi e monte, &
posui tabulas illas in arca quam feceram:
quæ fuerunt ibi, quemadmodum præcepe-
rat mihi Jehova.

‖ Num. 33. 30. & sequentib.
6 *Et Mosera*] hysterosis, ut apparet ex Num. 33. 31.
Ibi] in eo progressu de quo ver. 7. Relativum est præpositum suo antecedenti: confer cum Num. 20. 22. & 33. 38.
7 *Terram versus irr.*] fines Moabitarum in quibus sunt decursus Arnonis: vide Num. 21. 14. & 15.
‖ Num. 8. 14.
8 *Tempore illo*] de quo supra ver. 1.
‖ Num. 18. 20. 23. & 24.

6 ‖ Quod autem filiis Jisraëlis progressis e
puteis filiorum Jahhakanis, [6]& Mosera, [6]ibi
mortuus est Aharon & sepultus ibidem, fun-
ctusque est sacerdotio Elhhazar filius ejus
loco ejus,
7 Cùm inde Gudgodam, & Gudgoda per
Jotbatham progederentur [7] terram *versus*
irriguam fluminibus aquarum:
8 ‖ [8]Tempore illo separaverat Jehova tribum
Leviticam ad portandum arcam fœderis
Jehovę, ad standum coram Jehova ut mini-
straret ipsi & ad benedicendum in nomine
ipsius, usq; in diem hunc.
9 ‖ Idcirco non *est* Levitæ pars aut possessio
cum fratribus suis: Jehova *est* possessio ejus,
quemadmodum locutus est Jehova Deus
tuus ei.
10 Sic cùm ego stetissem in illo monte si-
cut diebus prioribus, quadraginta dies &
quadraginta noctes, exaudivit me Jeho-
va etiam vice illa, noluit Jehova perde-
re te:

a Heb. *in profectionem.*

11 Sed edixit Jehova mihi, surge, [a] suscipe
profectionem ante populum hunc, ut in-
gressi possideant hæreditariò terram, quam
juramento promisi majoribus eorum me
daturum eis.

b Heb. *in bonum tibi, ut suprà 6. 24.*
14 *Cœli cœlorum*] id est, summi cœli, ut 1. Reg. 8. 27.
16 *Circumcidite*] id est, tollite ex animo vestro quod divinæ voluntati repugnat, nimirum carnem peccato obnoxiam Coloss. 2. 11. Metaphora a corpore ad animum, ut altera sequens de cervice.
17 *Deus Deorum*] id est, supremus omnium, qui munus aliquod divinum gerunt, ut sunt Angeli & homines, & verissimus Deus: vide in Gen. 9. 25.

12 Nunc itaq; Jisraël, quid Jehova Deus tuus
petit abs te, nisi ut timeas Jehovam Deum
tuum, ambules in omnibus viis ejus, & dili-
gas eum, & colas Jehovam deum tuum ex
toto corde tuo, & ex toto animo tuo:
13 Observando præcepta Jehovæ & statuta
ejus, quæ ego præcipio tibi hodie, [b] ut bene
sit tibi?
14 En Jehovæ Dei tui *sunt* cœli & [14] cœli cœ-
lorum, terra & quicquid *est* in ea:
15 *Attamen* tantùm in majores tuos propen-
sus fuit amore Jehova diligendo eos, unde
selegit semen eorum post eos, vos *inquam*
præ omnibus populis, sicut *est* hodie.
16 [16] Circumcidite ergo præputium cordis ve-
stri, & cervicem vestrã ne obdurate amplius.
17 Nam Jehova Deus vester, is *est* [17]Deus
Deorum & dominus dominorum, *Deus* for-
tissimus, maximus, potentissimus, summeq;
formidabilis, qui non [c] accipit personam,
neque recipit munus:

c Heb. *recipit faciem.*

18 Agit causam pupilli & viduæ, & amat pe-
regrinum dando ei cibum & vestimentum.
19 Itaque amate peregrinum, quia peregrini
fuistis in terra Ægypti.
20 Jehovam Deum tuum timeto, eum colito,
& ei adhæreto, ac per nomen ejus jurato.
21 Ipse *est* laus tua, idemq; Deus tuus, qui fe-
cit apud te res maximas & formidabiles i-
stas, quas viderunt oculi tui.
22 Ad septuaginta animas descenderunt pa-
tres tui in Ægyptum: nunc autem disposuit
te Jehova Deus tuus, ut sis sicut stellæ cœli
multitudine.

CAPUT XI.

Mosche primum præceptum inculcans commendat observationem ejus a beneficiis ante acceptis & præstantia terræ promissæ: ideoq; hæc diligenter memorari & filios doceri jubet: deinde post ingressum in terram monumentum publicum benedictionis & maledictionis quæ mandatis Dei conjunctæ sunt, instituti præcipit.

1 ITAQUE diligito Jehovam Deum tuum,
& observato observationem ejus & sta-
tuta ejus judiciaq; ejus & præcepta ejus
omnibus diebus:
2 Et agnoscite hodie non penes filios vestros
(qui non noverunt neq; sunt experti) *fuisse*
eruditionem Jehovæ Dei vestri, magnitudi-
nem ejus, manum ejus fortem & brachium
ejus extentum,
3 Nimirum signa ejus & facta ejus quæ fecit
in medio Ægypti, adversus Parhhonem Re-
gem Ægypti & adversus totam terram ejus,
4 Quæq; fecit exercitui Ægyptiorum equis
ejus & curribus ejus, quòd fecit ut aquæ
maris algosi inundarent super faciem eo-
rum cùm persequerentur vos, ita ut perdi-
derit eos Jehova usque in diem hunc,
5 Et quæ fecit in deserto, donec perveniretis
ad locum hunc,
6 Et quod fecit Dathani & Abiramo filiis
Eliabi filii Reubenis, cùm aperiens terra os
suum absorbuit eos & domos eorum & ten-
toria eorum, & omnia corpora viventia
quæ [a] sequebantur eos in medio totius Jis-
raëlis:

a Heb. *quæ erat in pedibus eorum, ut Exod. 11. 8.*
7 *Sed oculos*] id est, singulare in vos beneficium esse, quòd hæc omnia opera vestra ætate vobis spectantibus fruentibusque edita sunt: similem comparationem cum patribus vide supra 5. 3.

7 [7] Sed oculos vestros *fuisse*, qui viderunt
quodq; opus Jehovæ maximum quod fecit.
8 Observatote igitur quodque præceptum
quod ego precipio tibi hodie, ut roboremi-
ni, & ingressi hæreditariò possideatis ter-
ram, quò mox transituri estis ad hæredita-
riò possidendum eam:
9 Et ut prolongetis dies super illam terram,
quam juramento promisit Jehova majori-
bus vestris se daturum eis, id est, semini eo-
rum: terram affluentem lacte & melle.
10 Terra enim quò mox ingressurus es ad hę-
reditariò possidendum eam, non est ut terra
Ægypti unde exivistis, ut semines semen
tuum, deinde irriges [b] labore pedis tui sicut
hortum olitorium:

b Heb. *pede tuo, videlicet deferendo aquam, & rivos ducendo.*

11 Sed terra illa quò mox transituri estis ad
hæreditariò possidendum eam, terra mon-
tium

tium & convallium est, ad pluviam cœli imbibit aquam:
12 Est terra quam Jehova Deus tuus curat, jugiter oculi Jehovæ Dei tui *intenti sunt* in eam a principio anni usque ad finem [c] ejus.
13 Erit itaque si [d] seriò auscultaveritis præceptis meis quæ ego præcipio vobis hodie, diligendo Jehovam Deum vestrum & colendo eum ex toto corde vestro & ex toto animo vestro,
14 Ut dem pluviam terræ vestræ tempore suo, 'tempestivam & serotinam, sic colligas frumentum tuum & mustum tuum & oleum tuum:
15 Etiam dem herbam in agro tuo pro jumentis tuis, ut comedas & satureris.
16 Cavete vobis ne seducatur [e] animus vester, ut recedentes colatis Deos alienos & incurvetis vos illis:
17 Unde accensus irâ Jehova in vos ita claudat cœlos ut non sit pluvia, & terra non edat proventum suum: sic pereatis celeriter a terra illa optima quam Jehova daturus est vobis:
18 Sed reponite hæc verba mea in corde vestro & in animo vestro, & alligate ea in signum manui vestræ, suntoq; pro frontalibus inter oculos vestros:
19 Præterea docete ea filios vestros loquendo de eis, [f] cùm sedes domi tuæ & cùm incedis per viam & cùm jaces & cùm surgis:
20 Etiam inscribito ea postibus domus tuæ, & portis tuis:
21 Ut multiplicentur dies vestri & dies filiorum vestrorum super terram illam, quam juramento promisit Jehova majoribus vestris se daturum eis, ut *multi sunt* dies cœli super terram.
22 Nam si [g] diligenter observaveritis totum hoc præceptum quod ego præcipio vobis faciendum, diligendo Jehovam Deum vestrum, incedendo per omnes vias ejus & adhærendo ei:
23 Utique expellet Jehova omnes gentes istas a facie vestra, & hæreditariò possidebitis gentes majores & robustiores vobis.
24 Omnis locus quem calcaverit planta pedis vestri, vester erit: a deserto ad Libanum usque, ab ipso flumine, flumine Euphratis, usque ad mare ' posterum erit terminus vester.
25 ‖ Non consistet quisquam ante faciem vestram: pavorem vestri timoremque vestri indet Jehova Deus vester super faciem totius terræ quam calcabitis, sicut locutus est vobis.
26 Vide ego propono vobis hodie, benedictionem aut maledictionem:
27 Benedictionem, si auscultabitis præceptis Jehovæ Dei vestri quæ ego præcipio vobis hodie:
28 Maledictionem verò, si non auscultabitis præceptis Jehovæ Dei vestri, sed recedetis ab hac via quam ego præcipio vobis hodie, sequendo Deos alienos quos non nostis.
29 Esto igitur cùm introduxerit te Jehova Deus tuus in terram istam, quò tu mox ingressurus es ad hæreditariò possidendum eam, ut 'edas benedictionem hanc in monte

c Heb. *anni, antecedens pro relativo.*
d Heb. *auscultando auscultaveritis.*
14 *Tempestivam & serot.*] quæ sequitur culturam, & quæ antecedit collectionem proventuum.
e Heb. *cor.*
f *vide suprà in 6.7.*
g Heb. *observando observ.*
24 *Posterum*] id est, occidentale: nam ut oriens pars anterior, sic occidens posterior pars dicitur Jjob 23.8.
‖ Exod. 23.27.
29 *Edas*] audiente populo pronuncies, ut infrà 13.1. Describitur autem benedictio & maledictio hæc Deut. 27. & 28. quæ a Jehoschuhha executioni mandatur Jehoschu. 8.

Gerizzimorum, & maledictionem istam in monte Hhebalis.
30 Nónne sunt trans Jardenem procul viâ ad occasum Solis, in terra illius Cenahhanæi qui inhabitat campestria, e-regione Gilgalis juxta 'planitiem Moræ?
31 Nam vos transituri estis Jardenem, ut ingredientes hæreditariò possideatis terram quam Jehova Deus vester dat vobis: & hæreditariò possessuri estis eam, ac habitaturi in ea.
32 Itaque [h] observanter facite omnia hæc statuta & judicia, quæ ego propono vobis hodie.

Caput XII.

Idolorum sedes in Cenahhanea destrui, Deo non quidvis aut ubiq; exemplo gentium, sed tantùm in loco quem ipse elegerit res a Deo institutas & ratione præscripta offerri, etiamq; in domestico carnium esu a sanguine abstineri jubet: postremò idolorum cultum, ut Deo abominabilem, instaurari vetat.

1 Hæc *sunt* illa statuta & judicia, quæ [a] observanter facturi estis in ea terra, quam dat Deus majorum tuorum tibi ut hæreditariò possideas eam, 'omnibus diebus quibus victuri estis super terram.
2 [b] Omnino perdite omnia illa loca, ubi gentes quas hæreditariò possessuri estis coluerunt Deos suos, in singulis montibus excelsis, & in singulis collibus, & sub quaque arbore virente.
3 Diruite igitur altaria earum, & confringite statuas earum, & lucos earum comburite igne, ac [c] sculptiles Deos illarum succidite: sic perdite nomen eorum e loco illo.
4 Ne facite sic Jehovæ Deo vestro.
5 ‖ Sed in loco quem elegerit Jehova Deus vester ex omnibus tribubus vestris, ad collocandum nomen suum ibi, in habitatione ejus exquiritote *eum* & venito illuc:
6 Et adducitote illuc holocausta vestra, & sacrificia vestra, decimasq; vestras, & oblationem manus vestræ, item votiva vestra & voluntarias oblationes vestras, & primogenita armenti vestri ac gregis vestri:
7 'Ut comedatis ibi coram Jehova Deo vestro, & lætemini vos & familiæ vestræ, in omni [d] re ad quam jus vobis est admovendi manum, qua benedixerit tibi Jehova Deus tuus.
8 Non facietis secundum omnia quæ nos hic facimus hodie, quisq; 'quicquid rectum videtur in oculis ejus:
9 Non enim adhuc ingressi estis ad locum illum quietis & ad possessionem illam quam Jehova Deus tuus dat tibi.
10 Sed ubi trajecto Jardene habitabitis terram quam Jehova Deus vester possidendam dat vobis, & quietem dederit vobis ab omnibus inimicis vestris circumquaque ita ut habitetis securè:
11 Esto ut eò loci quem elegerit Jehova Deus vester ad collocandum nomen suum ibi, adducatis quæcunque ego præcipio vobis, holocausta vestra & sacrificia vestra, decimas

30 *Planitiem Moræ*] vide Gen. 13.18.
h Heb. *observate faciendo.*
a Heb. *observabitis faciendo: sic infrà vers. 32.*
1 *Omnibus diebus*] Hyperbaton: nam hæc ad prius sententiæ membrum pertinent.
b Heb. *perdendo perdite.*
c Heb. *sculptilia Deorum, hypallage.*
‖ *Levit. 17.*
7 *Ut comedatis*] de iis quibus offerentes jure vesci poterant.
d Heb. *ea tensione manus vestræ: sic infrà ver. 18.*
8 *Quicquid rectum*] quod ad oblationes attinet: nam etsi oblationum lex una semper fuit ab initio præscripta a Deo, non potuit tamen usque adeò in ambulatoriis Jisraëlitarum castris observari, aut summo jure ab illis exigi: prout ostendit antithesis ver. 11. vide Num. 28.6.

cimas vestras, & oblationem manus vestræ,
& [e] selectum quodque votum vestrum quod
voveritis Jehovæ:
12 Ut lætemini coram Jehova Deo vestro vos
& filii vestri filiæq; vestræ, & servi vestri an-
cillæq; vestræ, Levita etiā qui intra portas
vestras erit, quia non *est* ei pars aut posses-
sio vobiscum.
13 Cave tibi ne offeras holocausta tua in om-
ni loco, [f] qui videbitur tibi:
14 Sed in eo loco quem elegerit Jehova in a-
liqua tribuum tuarum, ibi offerto holocau-
sta tua & ibi facito quæcunque ego præci-
pio tibi.
15 Veruntamen [g] omnino prout desyderat
animus tuus, mactare poteris & comede-
re carnem in omnibus portis tuis, secun-
dum benedictionem Jehovæ Dei tui quam
largitus fuerit tibi: immundus & mundus co-
medere poterit ex ea, 'ut capreæ & ut cer-
vi *carne*.
16 Tantum horum sanguinem ne comedite,
super terram effundito illum sicut aquam.
17 Non poteris comedere intra portas tuas
decimas frumenti tui aut musti tui aut olei
tui, vel primogenita armenti tui aut gregis
tui, neque ulla votiva tua quæ voveris aut
voluntarias oblationes tuas, deniq; *ullam*
oblationem manus tuæ:
18 Sed coram Jehova Deo tuo comedito il-
lam in loco quem elegerit Jehova Deus tu-
us, tu & filius tuus filiaque tua & servus tu-
us ancillaq; tua, & Levita qui *est* intra por-
tas tuas: sic lætator coram Jehova Deo tuo
in omni re ad quam jus est tibi admovendi
manum.
19 Cave tibi ne deseras Levitam ullo dierum
tuorum in terra tua.
20 Cùm dilataverit Jehova Deus tuus ter-
minum tuum, quemadmodum promisit tibi,
si dixeris comedam carnem, eò quòd desy-
deret animus tuus comedere carnem, om-
nino prout desyderabit animus tuus, come-
des carnem.
21 Si procul aberit abs te locus ille, quem ele-
cturus est Jehova Deus tuus ad collocan-
dum nomen suum illic, & mactabis de ar-
mento tuo aut de grege tuo quem dederit
Jehova tibi, 'quemadmodum præcepi tibi:
tum comedes intra portas tuas omnino
prout desyderabit animus tuus.
22 Verùm quemadmodum comeditur aliqua
caprea aut cervus, sic comedes eam: mun-
dus simul & immundus comedent eam.
23 Tantummodo [h] persta ut non comedas
ullum sanguinem, quia sanguis cujusque est
ejus anima: ideò ne comedito ullius ani-
mam cùm ipsius carne.
24 Ne comedito illum, super terram effundi-
to illum sicut aquam.
25 Ne comedito illum, ut bene sit tibi & filiis
tuis post te, cùm feceris quod rectum vide-
tur in oculis Jehovæ.
26 Sed res sacras tuas quæ tuæ *erunt* & voti-
va tua sumens, venito ad locum quem ele-
gerit Jehova:
27 Et parato holocausta tua, carnem & san-
guinem eorum in altari Jehovæ Dei tui, sa-
crificiorum verò tuorum *aliorum* sanguis
effunditor in altari Jehovæ Dei tui, & car-
nem 'comedito.
28 Observa & ausculta omnibus verbis istis
quæ ego præcipio tibi, ut bene sit tibi & fi-
liis tuis post te usque in seculum, cùm fece-
ris quod bonum & rectum videtur in oculis
Jehovæ Dei tui.
29 Cùm exciderit Jehova Deus tuus a facie
tua gentes illas quò mox ingressurus es ad
possidendun eas hæreditariò, & hæredi-
tariò possidens eas habitabis in terra ea-
rum:
30 Cave tibi ne [i] sequendo eas illaqueeris
postquam perditæ fuerint a facie tua, & ne
exquiras de diis earum, dicendo, quomodo
coluerunt gentes istæ deos suos, & sic faci-
am ego quoque.
31 Ne facito sic Jehovæ Deo tuo: nam quic-
quid abominationi est Jehovæ, quicquid o-
dit fecerunt diis suis, nam etiam filios suos
& filias suas comburunt igne *offerentes* diis
suis.
32 Unamquamque rem quam ego præcipio
vobis, eam observanter facite: ne addito ei,
neque detrahito ex ea.

Caput XIII.

Deus præcepit, ne ulli autori defectionis a se quamvis conjuncto & charo, nec ullis defectoribus, quamvis magno numero, parcatur: & supplicii genus in eos statuit.

1 Cùm surgens in medio tui 'Propheta
aut somnians somnium, 'ediderit tibi
signum aut prodigium,
2 (Quamvis eveniat signum illud aut prodi-
gium quod prædixerat tibi) dicendo, [a] se-
quamur deos alienos quos non noveras, &
colamus eos:
3 Ne auscultato verbis Prophetæ istius, aut
isti somnianti somnium, quia tentat Jehova
Deus vester vos, 'ad cognoscendum an sitis
amantes Dei vestri ex toto corde vestro &
ex toto animo vestro.
4 Jehovam Deum vestrum sequimini, & ip-
sum timete, & mandata ejus observate, ac
voci ejus auscultate, eumque colite, & ad-
hærete ei.
5 Propheta autem iste aut somnians som-
nium iste plectitor morte, 'quia suasit apo-
stasiam contra Jehovam Deum vestrum, qui
eduxit vos e terra Ægypti & qui redemit
vos e domo servorum, depellendo te a via
quam præstituit tibi Jehova Deus tuus ut
ambules in ea: sic tollito illud malum e me-
dio tui.
6 Si clam incitet te frater tuus filius matris
tuæ, aut filius tuus, aut filia tua, aut uxor
[b] charissima tibi, aut amicus tuus qui *est* si-
cut tu ipse, dicendo, eamus & colamus De-
os alienos quos non noveras tu aut majo-
res tui,
7 E diis populorum qui sunt circa vos pro-
pinquorum tibi aut longinquorum abs te, ab
una extremitate terræ usque ad alteram ex-
tremitatem [c] ejus:
8 Ne acquiescito illi, neque auscultato illi,
neque parcito oculus tuus illi, neque cle-
mentia utitor, neque celato illum.
9 Sed [d] omnino occidito illum, 'manus tua
pri-

---

e Heb. *omnem electionem votorum vestrorum, id est, vota vestra quæ ex selectissimis in unoquoque genere nuncupanda sunt Deo.*

f Heb. *quem videbis.*

g Heb. *secundum omne desyderium animi tui: sic infrà 20. & 21.*

15 *Ut capreæ*] quæ animalia ad sacrificia quidem sunt inepta, sed in privatos usus munda: vide infrà ver. 22.

21 *Quemadmodum præcepi*] effundens sanguinem ejus, ut ver. 16.

h Heb. *fortis esto.*

27 *Comedito*] sacerdos, aut offerens, aut uterque, prout ferunt sacrificiorum leges.

i Heb. *post eas.*

1 *Propheta*] qui alteram ex illis ordinariis rationibus, de quibus Num. 12.6 falso sibi arrogaverit.

Ediderit] verbo, id est, prænunciaverit, ut explicat ver. 2. sic suprà 11.29. & 1. Reg. 13.6.

a Heb. *eamus post deos, ut infrà ver. 4. & 6.*

3 *Ad cognoscendum*] vide suprà in 8.2.

5 *Quia suasit*] prior nota dignoscendi pseudoprophetas a doctrina: posteriorem per concessionem ostendit suprà ver. 2. & explicat infrà 18.21. & 22.

b Heb. *sinus tui.*

c Heb. *terræ.*

d Heb. *occidendo occidito.*

9 *Manus tua*] qui detuleris eum ex lege quæ habetur infrà 17.7. quam rationem servarunt Pharisæi in falso judicio contra Stephanum Act. 7.58.

primùm esto contra illum ut morte afficias
illum,posteà verò manus totius populi:
10 Et obruito eum lapidibus ita ut moriatur,
quia quæsivit te depellere a Jehova Deo
tuo, qui eduxit te e terra Ægypti e domo
servorum.
11 Ut audiant omnes Jisraelitæ & timeant,
nec pergant *ulli* facere secundum rem malam
hanc in medio tui.
12 S i audiveris de aliqua civitatum tuarum,
quas Jehova Deus tuus dat tibi ad habitandum
illic, dicentes,
13 Egressi homines [e] nequissimi e medio tui
depulerunt habitatores civitatis suæ, dicendo,
eamus & colamus deos alienos quos
non noveratis:
14 Ubi inquisiveris & pervestigaveris ac percunctatus
fueris bene,si ecce [f] vera certaq;
erit res illa, *si* commissa fuerit abominatio
hæc in medio tui,
15 [g] Omnino percutito habitatores civitatis
illius acie gladii: internecioni devoveto eam,
& omnes qui erunt in ea jumentaque
ejus acie gladii:
16 Omnem verò prædam ejus comportato in
medium plateæ ejus,& comburito igne civitatem
ipsam omnemq; prædam ejus prorsus
Jehovę Deo tuo: estoq; tumulus [h] perpetuus,
ne ædificator deinceps.
17 Neque adhærescito manui tuæ quicquam
de ullo anathemate: ut convertat se Jehova,
ne accendatur ira ejus, & *ut* conferat
tibi misericordiam & misereatur tui atque
augeat te,sicut *se facturum* juramento promisit
majoribus tuis:
18 Si auscultaveris voci Jehovæ Dei tui observando
omnia præcepta quæ ego præcipio
tibi hodie,faciendo quod rectum *videtur*
in oculis Jehovæ Dei tui.

e Heb. *filii Belijahhalis*.
13 *Depulerunt*] a recta via, ut ver. 5.
f Heb. *veritas*.
g Heb. *percutiendo percutito*.
h Heb. *seculi*.

Caput XIIII.

Leges de modo adhibendo ad luctum, de discrimine ciborum, & de tribus decimarum generibus, ordinario in Levitas, anniversario ad sacrum epulum, & tertio quoque anno recurrente in eleemosynam & charitatis officia.

1 ‖ FILII estis Jehovæ Dei vestri: ‖ ne incidite
vos, neque inducite calvitium
inter oculos vestros propter mortuum:
2 Quia populus sanctus es Jehovæ Deo tuo,
& te elegit Jehova ut sis ei in populum peculiarem,
præ omnibus populis qui *sunt* in
superficie terræ.
3 ‖ Ne comedito ullam rem abominandam.
4 Hæ *sunt* bestiæ quas comedetis,boves, [a] ex
pecudibus oves & capræ:
5 Cervos & capreas & [*] damas, & rupicapras
& [*] strepsicerotas & bubalos & camelopardalidas,
6 Et omnem bestiam habentem ungulam
scissam & bifidatam fissura in binas ungulas,
revocantem ruminis *cibum* inter bestias,ipsam
comedetis.
7 Veruntamen hęc ne comeditote ex revocantibus
ruminis *cibum* & ex habentibus
ungulam scissam bifidatam: camelos & lepores
& cuniculos, quia revocant *quidem*
cibum ruminis ista,sed ungulam scissam non
habent, immunda sunto vobis.
8 Similiter suem, quia ungulam *quidem* scissam
habet, sed non *revocat cibum* ruminis,
immunda esto vobis: de carne eorum ne
comeditote,& cadaver eorum ne tangite.
9 Hæc comedetis ex omnibus quæ *sunt* in
aquis: quæcunque habent pinnas & squamas
comedetis.
10 Quæcunque verò non habent pinnas aut
squamas, ne comeditote: immunda sunto
vobis.
11 OMNEM avem mundam comedetis.
12 Hæc autem *sunt* ex quibus non comedetis,
aquilæ,& ossifragę,& haliæeti.
13 Et perspicaces nimirum cornices,& milvi
secundum speciem suam,
14 Et omnes corvi secundum speciem suam.
15 Et ululæ,& hirundines,& æsalones, & accipitres
secundem speciem suam,
16 Et bubones,& noctuæ,& monedulæ,
17 Et plateæ,& meropes,& mergi,
18 Et ciconiæ, & ardeæ secundum speciem
suam,& attagenes,& vespertiliones.
19 At omne reptile volucre immundum esto
vobis,ne comeduntor.
20 Omne volucre mundum comedetis.
21 ‖ Ne comeditote ullum cadaver (peregrino
qui *erit* intra portas tuas dabis illud, ut
comedat illud,aut vendes alieno) nam populus
sanctus es Jehovæ Deo tuo: ne coquito
hœdum in lacte matris suæ.
22 [b] Fideliter decimato omnem proventum
sementis tuę,qui provenit in agro, [c] quotannis.
23 Et comedes coram Jehova Deo tuo, in
loco quem elegerit ad collocandum nomen
suum ibi, decimas frumenti tui, musti
tui,& olei tui, & primogenita armenti tui
gregisq; tui: ut discas timere Jehovam Deum
tuum omnibus diebus.
24 Quòd si magnum sit [d] præter facultatem
tuam iter ipsum, ut nō possis ferre illas *decimas*,
si distet præter facultatem tuam locus
quem elegerit Jehova Deus tuus ad collocandum
nomen suum ibi: eò quòd benedixit
tibi Jehova Deus tuus:
25 Tum [e] commutato pecuniâ,& colligatam
pecuniam *habens* in manu tua,ito ad locum
quem elegerit Jehova Deus tuus:
26 Expensaq; pecunia illa in omnia quæ desyderaverit
animus tuus,in boves aut in pecudes,
& in vinum aut in alium potum inebriantem,
denique in omnia quæ expetierit
abs te animus tuus, comedes ibi coram
Jehova Deo tuo, ac lætaberis tu cum familia
tua.
27 Sed Levitam qui *erit* intra portas tuas ne
derelinquito, non enim *est* ei pars aut possessio
tecum.
28 ‖ A fine trium annorum depromito omnes
decimas proventus tui *provenientis* illo anno,
& relinquito intra portas tuas:
29 Quem venientes Levitæ (quibus non *est*
pars aut possessio tecum) & peregrini pupillique
& viduæ qui *sunt* intra portas tuas,
comedant & saturentur, ut benedicat tibi
Jehova Deus tuus in omni opere manus
tuæ quod facies.

1 *Filii*] promissionem habentes hæreditatis æternæ, ideò non est vobis lugendum ut qui spem non habent, 1. Thess. 4.13.
‖ *Levit.* 19.27. & 21.5.
Ne incidite] hoc enim aut desperantium est, aut cum infidelibus communicantium, a quibus vos segregavit Deus.
‖ *Levit.* 11.
a Heb. *pecudes ovium, & pecudes caprarum.*
5 *Damas*] ex R. Jehuda Hhebræorum antiquissimo scriptore & authoritatis summæ.
Strepsicerotas] sic enim Afri vocant Aldassen, teste Plinio lib. 11. natur. hist. 37. etsi corruptè legimus Addacem, appellatione ex nomine Hhebræo & articulo eorum depravata.

‖ *Exod.* 23.19.
b Heb. *decimando decimato*.
c Heb. *anno anno*.
23 *Et comedes*] nam his secundis decimis prospiciebatur de commeatu iis qui ex lege statis feriis in locum electum a Deo conveniebant.
d Heb. *præ te*, & in hoc vers.
e Heb. *ponito eam in pecunia*.
‖ *Infra* 26.12.

CAPUT XV.

Leges feruntur ut anno intermissionis intermittatur exactio nominum nisi ab exteris, etiamq; eo anno instante liberalitas in fratres egentes exerceatur. Jus servitutis Hhebræorum, manumittendi ratio, & primogenitorum leges explicantur.

1 A Fine septem annorum facito intermissionem.
2 Hoc autem *esto* jus intermissionis, intermittito omnis [a] creditor, jus habens vendicandi manu sua, id quod [2] vendicaturus esset a proximo suo: ne exigito a proximo suo & a fratre suo, quia [b] Jehova indixit intermissionem sibi.
3 Ab alienigena exiges, sed ab eo quod *erit* tibi apud fratrem tuũ intermittito manum tuam:
4 [4] Tantùm quia per te non debet esse egenus, cùm [c] omnino benedicturus sit tibi Jehova in ea terra quam Jehova Deus tuus dat tibi in possessionem, ut hæreditariò possideas eam:
5 Si tamen [d] diligenter auscultaveris voci Jehovæ Dei tui, [e] observanter faciendo totum præceptum hoc quod ego præcipio tibi hodie.
6 Nam Jehova Deus tuus benedicit tibi, quemadmodum locutus fuerat tibi: adeò ut poteris mutuare gentibus multis, & tu nō habebis opus mutuari, & poteris dominari in gentes multas, neque in te dominaturæ sunt.
7 Si fuerit apud te egens [f] quispiam e fratribus tuis intra aliquam e portis tuis, in terra tua quam Jehova Deus tuus dat tibi, ne obfirmato [g] animum tuum, neque occludito manum tuam adversus fratrem tuum qui egens sit:
8 Sed [h] liberaliter aperito manum tuam ei, & [i] liberaliter mutuato ei quantum satis est indigentiæ ejus, id cujus indiget.
9 Cave tibi ne sit quicquam in animo tuo nequam, ut dicas, appropinquat annus ille septimus, annus remissionis, & [9] malignus sit oculus tuus in fratrem tuum qui egens *est* ita ut non des ei: idcircò inclamet contra te Jehovam, & sit in te peccatum.
10 [k] Liberaliter dato ei, neque malignus esto animus tuus cùm das ei: nam hujus rei caussa benedicit tibi Jehova Deus tuus in omni opere tuo & in omni [l] re ad quam admoves manum tuam:
11 Quia non desinet egens e medio hujus terræ: idcircò ego præcipio tibi dicendo, liberaliter aperito manum tuam erga fratrẽ tuum, erga [11] ‖ pauperem tuum, & erga egenum tuum in terra tua.
12 Si vendatur tibi frater tuus Hhebræus aut Hhebræa, is serviet tibi sex annis: anno verò illo septimo dimittito eum liberũ abs te.
13 Cùm autem dimittes eum liberum abs te, ne dimittito eum vacuum:
14 [m] Liberaliter imponito collo ejus de grege tuo, & de area tua & de torculari tuo, quo benedixerit Jehova Deus tuus dato ei:
15 Et recordare te servum fuisse in terra Ægypti, ac redemisse te Jehovam Deum

a Heb. *Dominus debiti vendicans manu sua, id est, qui posset rem suam manus injectione recipere.*
2 *Vindicaturus esset*] nisi lex intermissionis obstaret.
b Heb. *indixit intermissionem Jehovæ, antecedēs pro relativo.*
4 *Tantùm*] duæ caussæ legis istius, prior charitatis, posterior benedictionis divinæ ex promissione, quæ obedientiæ conditione conjuncta est.
c Heb. *benedicendo benedict.*
d Heb. *auscultando auscult.*
e Heb. *observando facere.*
f Heb. *ex uno fratrum tuorum, hypallage.*
g Heb. *cor, ut ver. 9. & 10.*
h Heb *aperiendo aperito, ut inf. ver. 11.*
i Heb. *mutuando mutuato.*
9 *Malignus*] id est, misericors, qui eum non libenter aspicit ut succurrat ei, sic Matth. 20. 15.
k Heb. *dando dato.*
l Heb. *extensione manus tuæ ut sup. 12. 7.*
11 *Pauperem tuum*] quem tibi Deus offert ut ei succurras.
‖ Exod. 21. 2.
m Heb. *imponendo collo imponito ei.*

tuum: idcircò ego præcipio tibi rem hanc hodie.
16 Sed esto si dicat tibi, nolo exire a te, eò quòd diligat te & familiam tuam, quia bene est ei apud te:
17 Ut acceptam subulam indas auri ejus & ipsi januæ, sic erit tibi servus [n] in seculum; & etiam ancillæ tuæ facito similiter.
18 Ne durum videtor in oculis tuis cùm *sic* dimittes eum liberum abs te (nam [18] duplum *est* mercedis mercenarii quo servivit tibi sex annis) ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omnibus quæ facies.
19 ‖ OMNE primogenitum quod nascetur in armento tuo & in grege tuo, quod mas *erit* sanctificato Jehovæ Deo tuo: ne utitor primogenito bovis tui, neque tondeto primogenitum gregis tui.
20 Coram Jehova Deo tuo [20] comedito illud [o] quotannis in loco quem elegerit Jehova, tu & familia tua.
21 Sin autem erit in eo vitium, si *erit* claudum aut cæcum, ullum *si erit ex* [21] vitiis malis, ne mactato illud Jehovæ Deo tuo.
22 Intra portas tuas comedito illud, immundus & mundus pariter, tanquam capream & tanquam cervum.
23 Tantummodò sanguinem ejus ne comedito: super terrã effundito eum sicut aquã.

n Heb. *seculi, id est, usque ad annum jubilei ut Exod. 21. 6.*
18 *Duplum est*] id est, ut servus addictus necessaria servitute servivit, quæ multò gravior est quam mercenaria, ac proinde dupla mercede dignus.
‖ Exod. 13.
20 *Comeditis illud*] Apostrophe ad sacerdotes: nam illis primogenita cedebant ex Lege Num. 18. 17.
o Heb. *anno in annum.*
21 *Vitiis malis*] quod sit ex illis vitiis quæ recensentur Levit. 22. 23. 24. & 25. sic infrà 17. 1.

CAPUT XVI.

Repetit mandatum de tribus festis anniversariis, jubet singulis locis constitui, qui jus populo rectè administrent: lucos aut statuas haberi vetat, cùm Dei altare sit satis.

1 ‖ OBSERVATO mensem Abib, ut celebres [a] Pascha Jehovæ Deo tuo: quia in mense ipso Abib eduxit te Jehova Deus tuus ex Ægypto noctu.
2 Tum mactato Pascha, [2] pecudes & boves Jehovæ Deo tuo, in loco quem elegerit Jehova ad collocandum nomen suum ibi.
3 Ne comedito cum illo fermentum, septem diebus comedito cum illo azyma [3] panem paupertatis ([3] cum festinatione enim exivisti e terra Ægypti) ut recorderis diei exitus tui e terra Ægypti, omnibus diebus vitæ tuæ.
4 ‖ Neque conspicitor apud te vetus fermentum in toto termino tuo septem dies: neq; pernoctato quicquam de ea carne quam mactaveris vespere die primo, usque mane.
5 Non poteris mactare Pascha intra aliquam e portis tuis, quas Jehova Deus tuus dat tibi:
6 Sed ad locum illum quem Jehova Deus tuus elegerit ad collocandum nomen suum *profectus* ibi mactato Pascha vespere, cùm occidit Sol, [6] stato tempore exitus tui ex Ægypto.
7 Et coquito comeditoq; illud in loco quem elegerit Jehova Deus tuus: deinde revertens mane ibis ad tentoria tua.
8 Sex diebus comedito azyma: similiter die septimo, *qui dies est* interdicti Jehovæ Deo tuo, ne facito ullum opus.
9 SEPTEM septimanas numerato tibi, ex quo cœperit [9] falx *immitti* in segetem, incipito numerare septem septimanas.

‖ Exod. 12. & 13.
a *id est, transitum.*
2 *Pecudes & boves*] sacrificia imperata in dies illos, de quibus Num. 28. 16.
3 *Panem paupertatis*] id est, qualis fere vescuntur pauperes, qui præ fame non expectant dum fermentetur massa.
Cum festinatione] Exod. 12. 39.
‖ Exod. 34. 25.
6 *Stato tempore*] decimoquarto die mensis Abib, Exod. 13. 3. & 4.
9 *Falx immitti*] ad manipulum segetum offerendum de quo Levit. 23. 10.

10 Tum celebrato [a] festum septem septima-
narum Jehovæ Deo tuo, *tributo & volun-
taria oblatione manus tuæ quam dabis, pro-
ut benedixerit tibi Jehova Deus tuus.
11 Et lætator coram Jehova Deo tuo, tu & fi-
lius tuus & filia tua servusque tuus & ancil-
la tua, & Levita qui *erit* intra portas tuas,
peregrinus quoque & pupillus & vidua qui
erunt in medio tui, in loco quem elegerit
Jehova Deus tuus ad collocandum nomen
suum ibi.
12 Ita recordaberis te servum fuisse in Æ-
gypto, cùm observabis & facies statuta ista.
13 Festum tabernaculorū [b] celebrato sep-
tem diebus, cùm collegeris ex area tua, &
ex torculari tuo.
14 Et lætator celebrando festum, tu & filius
tuus & filia tua servusq; tuus & ancilla tua,
Levita quoque, & peregrinus, pupillusq; &
vidua, qui *erunt* intra portas tuas.
15 Septem diebus festum celebrato Jehovæ
Deo tuo in loco quem elegerit Jehova, cùm
benedixerit tibi Jehova Deus tuus in toto
proventu tuo & in omni opere manuum tu-
arum: erisq; tantummodo lætus.
16 Tribus vicibus compareto quotannis om-
nis mas tuus ante conspectum Jehovæ Dei
tui in loco quem elegerit, in festo azymo-
rum, & in festo septimanarum, & in festo ta-
bernaculorum: sed ne compareto ante con-
spectum Jehovæ vacuus.
17 Quisque [c] prout donatum est manui suæ,
pro benedictione Jehovæ Dei tui, qua do-
navit te.
18 Judices & moderatores constituito ti-
bi in singulis portis tuis quas Jehova Deus
tuus dat tibi per tribus tuas, qui judicent
populum judicio justo.
19 Ne pervertito judicium, ne [d] accipito per-
sonam: neque suscipito munus, quia munus
excæcat oculos sapientum, & pervertit ver-
ba justorum.
20 [e] Justissimam justitiam sectare, ut vivas &
hæreditariò possideas terram quam Jehova
Deus tuus dat tibi.
21 Ne conserito tibi lucum ullis arboribus,
ne sunto unà altare Jehovæ Dei tui, & quod
feceris tibi.
22 Neque erigito tibi statuam; quæ odit Je-
hova Deus tuus.

Caput XVII.

*Leges de integritate sacrificiorum, de interfici-
endis idololatris, de consulendis in causa religionis
sacerdotibus, in civilis judicibus summis, statuta in
contra venientes pœna, de Regis eligendi ratione,
& de illius electi officio.*

1 ‖ NE mactato Jehovæ Deo tuo bovem
aut pecudem in qua *sit* vitium, quic-
quam *quod sit* res mala: nam abomi-
nationi Jehovæ Deo tuo est.
2 *Si inveniatur in medio tui in aliqua e por-
tis tuis quas Jehova Deus tuus dat tibi, [a] ul-
lus ullave qui fecerit quod malum videtur
in oculis Jehovæ Dei tui transgrediendo
fœdus ejus:
3 Et abiens coluerit Deos alienos & se in-
curvaverit illis, aut Soli, aut Lunæ, aut ulli

10 *Festum septim. sept.*] quod etiam primitiarum dicitur, Num.28.26.
Tributo] de quo infra 26. primis undecim versibus.

b Heb. *facito tibi.*

c Heb. *secundum donum manus ipsius, id est, donum Dei manui ipsius collatum.* Exod.23.6.

d Heb. *agnoscito faciem.*

e Heb. *justitiam justitia.*

‖ Levit.21. & 22. & 24.
Num.19.
1 *Quod sit res*] vide supra in 15.21.
2 *Si inveniatur*] supplementum est cap.13 supra: quo docetur quid faciendū sit eo qui alios quidem non seduxit, sed ipse seductus idololatriam committit.
a Heb. *vir aut mulier.*

exercitus cœlorum, quod non præcepi,
4 Renunciatumq; fuerit tibi atque audive-
ris: tum inquirito bene, si ecce [b] vera certa-
que res illa *erit*, si commissa fuerit abomi-
natio ista in Jisraële:
5 Omnino producito virum illum aut mu-
lierem illam qui commiserint rem pessimā
hanc, *ad portas tuas, virum *inquam* illum
aut mulierem illam, ut obruas eos lapidi-
bus ac moriantur.
6 Ex [c] sermone ‖ duorum testium aut trium
testium morte afficitor is qui moritur: ne af-
ficitor morte ex sermone testis unius.
7 ‖ Manus testium primum esto contra eum
ut morte afficiant eum, postea verò manus
totius populi: sic tollito illud malum e me-
dio tui.
8 Si occulta erit res tibi in judicio *ferendo*
inter * [d] cædem & cædem, inter litem & li-
tem, aut inter plagam & plagam, e rebus
[e] controversis intra portas tuas: tunc sur-
gens ascendito ad locum quem elegerit Je-
hova Deus tuus,
9 Et adito Sacerdotes Leviticos, * vel sum-
mum judicem qui erit diebus illis: quos ubi
consulueris, indicabunt tibi [f] statum illius
judicii.
10 Tum facito [g] ex præstituto illius senten-
tiæ quam indicaverint tibi, *profectus* a lo-
co illo quem elegerit Jehova: & obser-
va ut facias secundum omnia quæ docue-
rint te.
11 Ex præstituto legis quam docuerint te,
& secundum judicium illud quod dixerint
tibi facito: ne recedito ab ea sententia
quam indicaverint tibi, dextrorsum aut si-
nistrorsum.
12 Vir autem ille qui commiserit [h] superbè, ut
non auscultet Sacerdoti [i] constanter mini-
stranti ibi Jehovæ Deo tuo, aut summo judi-
ci, omnino moritor vir ille, & tollito malum
illud e Jisraële.
13 Ut omnis populus audiant & timeant, ne-
que superbiant deinceps.
14 Cùm ingressus fueris in terram quam Je-
hova Deus tuus dat tibi ut hæreditariò pos-
sideas illam, & habitabis in illa, si dixeris,
statuam super me Regem sicut omnes gen-
tes quæ *sunt* circa me:
15 [k] Tantùm statuito super te Regem quem
elegerit Jehova Deus tuus: e medio fratrū
tuorum statuito super te Regem, non pote-
ris tibi præficere virum extraneum qui non
frater tuus sit.
16 Veruntamen ne multiplicato sibi equos,
neque facito ut hic populus revertatur in
Ægyptum ad multiplicandum equos: cùm
Jehova edixerit vobis, ne [l] deinceps redea-
tis per viam hanc amplius.
17 Neq; multiplicato sibi uxores, ut non re-
cedat [m] animus ejus a me: argentum quoq;
& aurum ne multiplicato sibi admodum.
18 Sed esto cùm insidebit solio regni sui, ut
describat sibi exemplum hujus Legis in li-
bro, ex *eo qui erit* in conspectu Sacerdotum
Leviticorum:
19 Estoque penes eum, & legito in eo omni-
bus diebus vitæ suæ, ut discat timere Jeho-
vam Deum suum, observare omnia verba
hujus Legis, & statuta ista faciendo ea.

b Heb. *veritas.*

5 *Ad portas*] conventuum publicorū loca: nam haberi solebant in portis.
c Heb. *ore duu hoc versu.*
‖ Num.35.30. & infra 19.15.
‖ supra 13.9.

8 *Cædem & cædem*] Cædes politicæ sunt & ad judicum cognitionem pertinent, plagarum discrimen ad cognitionem sacerdotum: litium verò aliæ politicæ, aliæ ecclesiasticæ, cujusmodi sunt quæ aut propter conscientiam magis institutæ sunt, ut zelotypiæ & consimiles, aut civili judicum cognitione pervestigari non possunt.
d Heb. *sanguinem & sanguinem.*
e Heb. *controversiarum.*
9 *Vel summum*] conjunctionem disjunctivam esse apparet ex ver.12. ut re ipsa munera esse disparata constat.
f Heb. *rem.*
g Heb *secundum os legis illius, ut vers.* 11.
h Heb. *per superbiam.*
i Heb. *perstanti ministrando: sic infra* 18.5.

k Heb. *statuendo statuito.*

l Heb. *addetis redire.*

Num.14.9.
m Heb. *cor ut* ver.20.

20 Ne efferatur animus ejus præ fratribus su-
is,& ne recedat ab hoc præcepto dextror-
sum aut sinistrorsum: ut prolôget dies in re-
gno suo ipse & filii ejus in medio Jisraëlis.

Caput XVIII.

De jure tribus Leviticæ in oblationes, decimas, & primitias: de sacrilega gentium idololatria fugienda: de propheta Mediatore venturo: & de ratione qua falsi prophetæ dignoscendi sunt.

‖Num.18.

1‖ NE esto sacerdotibus Leviticis toti tri-
bui Leviticæ pars & possessio cum
reliquo Jisraële: *ex* igne absumendis
Jehovæ & *de* possessione ejus comedunto.
2 Quamobrem ne esto possessio ipsi [a] inter
fratres suos: Jehova *est* possessio ejus, quem-
admodum dixit ei.
3 Hoc autem esto jus sacerdotum a populo,
a sacrificantibus aliquod sacrificium sive
bovem sive pecudem ut det sacerdoti armũ,
& ambas maxillas & omasum.
4 Primitias frumenti tui, musti tui, & olei
tui, & primitias velleris ovium tuarum da-
to ei:
5 Quia eum selegit Jehova Deus tuus ex om-
nibus tribubus tuis, ut [b] constanter mini-
stret in nomine Jehovæ ipse & filii ejus om-
nibus diebus.
6 Item si adveniat Levita quispiam ab ali-
qua e portis tuis ex universo Jisraële, ubi
habitabat, adveniat [c] omnino prout desy-
derabit animus ejus ad locum quem elege-
rit Jehova.
7 Is ministrato in nomine Jehovæ Dei tui,
sicut omnes ejus fratres Levitæ qui stant ibi
coram Jehova.
8 * [d] Partem ex æquo comedent (* præter
[e] pretium rerum quas quisque eorum ven-
diderit) * secundum [f] paternas fami-
lias.
9 CUM ingressus fueris in terram quam Je-
hova Deus tuus dat tibi, ne discito facere
secundum abominationem gentium ista-
rum:
10 Ne invenitor in te qui traducat filium su-
um aut filiam suam per ignem, [g] utens divi-
nationibus, planetarius, aut conjector, aut
præstigiator,
11 Item utens incantatione, aut requirens py-
thonem, aut ariolus, aut [h] necromantis.
12 Nam abominationi *est* Jehovæ quisquis
facit ista: & propter abominationes istas
Jehova Deus tuus expellit istas *gentes* a fa-
cie tua.
13 Integer esto cum Jehova Deo tuo.
14 Nam gentes istæ quarum tu hæres futurus
es, planetariis & divinis auscultant: de te au-
tem nô sic permittit tibi Jehova Deus tuus.
15 Prophetam e medio tui e fratribus tuis, si-
cut ego *sum*, suscitabit tibi Jehova Deus tu-
us, ei auscultate:
16 Secundum omnia quæ petiisti a Jehova
Deo tuo in Chorebo, die congregationis,
dicendo: ne [i] pergam ‖ audire vocem Jeho-
væ Dei, & ignem maximum istum ne vide-
am amplius, ut non moriar.
17 Quamobrem dixit Jehova ad me, [k] bene
locuti sunt quod locuti sunt.

a Heb. *in medio fratrum.*

b Heb. *ad perstandum ministrando.*

c Heb. *pro omni desyderio animi.*

8 *Partem ex æquo*] id est, æquè ad functionis Leviticæ & commodi ex ea partem admittitor cum fratribus, ut Num.18.31.

d Heb. *partem sicut partem.*

Præter pretium] q.d. ne excluditor a parte commodi, eò quòd habet pretium rei alicujus aut possessionis venditæ unde se possit alere. Ratio est, quia rem venditam redimendi jus perpetuum habet: redimere autem non posset si absumeretur pretiũ: vide Levit.25 32.

e Heb. *venditiones ejus: metonymia.*

Secundum paternas suas] id est, suo adventu ne perturbet distributa ministeria inter Levitas: sed accedito Gerschonita Gerschonitas, Kehathita Kehathitas, & sic de reliquis. Distributionem autem ministerii vide Num.3.& 4.

f Heb. *patres: Levit.*18 21.

g Heb. *divinans divinationes.*

*Levit.*19.26.

*Exo.*12.17.

*Levit.*20.27.

h Heb. *consulens mortuos.*

‖Exod.20.

i Heb. *addam audire.*

k Heb. *bene fecerunt quod locuti sunt.*

18 Prophetam suscitabo eis e medio fra-
trum ipsorum sicut tu *es*: & indam verba
mea ori ejus, ut eloquatur eis quicquid præ-
cepero ipsi.
19 Erit autem, ut quisquis non auscultaverit
verbis meis quæ locuturus est in nomine
meo ego reposcam ab illo.
20 Veruntamen propheta ille, qui sibi arro-
garit eloqui aliquid in nomine meo quod
non præcepero ei eloqui, aut qui eloquetur
in nomine Deorum alienorum, omnino mo-
ritor propheta ille.
21 Quod si dicas cum [l] animo tuo, quomodo
cognoscemus verbum illud quod non elo-
cutus fuerit Jehova?
22 Quod fuerit locutus ille propheta in no-
mine Jehovæ, si non erit illud verbum, * neq;
evenerit, hoc illud *est* verbum quod non elo-
cutus est Jehova: superbè elocutus est pro-
pheta ille, ne timeto ab eo.

l Heb. *corde.*

22 *Neque evenerit*] altera pseudoprophetæ nota ab eventu: priorem quæ est a doctrina vide suprà 13.

Caput XIX.

De tribus civitatibus receptus ultra Jardenem, & quibus liceat in eas securitatis causâ se recipere: de non movendo termino, de jure testium, & de pœna falsis testibus irroganda.

1 CUM exciderit Jehova Deus tuus gen-
tes istas, quarum terram Jehova Deus
tuus dat tibi, ita ut hæres sis earum, ha-
bitesq; in civitatibus earum & in domibus
earum:
2 Tres civitates separato tibi, in medio terræ
tuæ quam Jehova Deus tuus dat tibi ad hæ-
reditariò possidendum eam.
3 ‖ Parato tibi viam [a] ad eas, * cùm tripertitus
fueris terminum terræ tuæ quam possiden-
dam tradiderit tibi Jehova Deus tuus: [b] sun-
toque ut fugiat illuc omnis occisor.
4 (Hoc autem esto jus occisoris qui fugerit
illuc, ut vivat: qui percusserit proximum su-
um [c] imprudenter, cùm ipse non oderit e-
um [d] antea,
5 Ut qui iverit cum proximo suo in sylvam
ad cædendum ligna, si vibrante se manu e-
jus cum securi ad cædendum lignum deje-
cerit ferrum e [e] manubrio ejus, quod offen-
dat proximum ejus ita ut moriatur: is fugi-
ens ad unam harum civitatum fugito)
6 Ne persequens vindex illius sanguinis oc-
cisorem cùm incaluit animus ipsius, asse-
quatur eum si major erit [f] via ad eas, & per-
cutiat eum [g] lethaliter: cùm non sit in eum
judicium mortis, quia non oderat illum
antea.
7 Idcircò ego præcipio tibi dicendo, tres ci-
vitates separato tibi.
8 Cùm verò dilataverit Jehova Deus tuus
terminum tuum, quemadmodum juramen-
to promisit majoribus tuis, & dederit tibi to-
tam illam terram quam promisit se daturum
majoribus tuis,
9 (Siquidem observes totum præceptum
hoc faciendo illud quod ego præcipio tibi
hodie, diligendo Jehovam Deum tuum &
ambulando per vias ejus omnibus diebus)
adjicito tibi amplius tres civitates ad tres
istas:
10 Ut non effundatur sanguis innoxii, in me-
dio

‖Num.35.11.

a Heb. *earum.*

3 *Cùm tripertitus*] ut possis in unoquoque ejus quadrante civitatem commodo loco statuere.

b Heb. *esto, scil. una quaque illarum: syllepsis.*

c Heb. *absque scientia.*

d Heb. *ab heri nudius tertio: synecdoche, ut infrà ver.6.*

e Heb. *ligno: metonymia.*

f Heb. *via illa.*

g Heb. *animam vel anima, ut infrà ver.11. & Gen.37. 21.*

dio terræ tuæ quam Jehova Deus tuus dat
tibi *in* possessionem, neve fit in te [b] culpa
cædis.

b Heb. *sanguinum cæde*.

11 At si fuerit quispiam odio habens proxi-
mum suum, qui insidiatus fuerit ei, & insur-
gens in eum percusserit eum lethaliter ita
ut moriatur, deinde fugerit in aliquam ha-
rum civitatum:

12 *Illius*] qui reus est cædis.

12 Tunc mittentes seniores civitatis ° illi-
us accipiunto eum inde, & tradunto eum
in manum vindicis illius sanguinis ut mo-
riatur.
13 Ne parcito oculus tuus ei: sed tollito re-
atum sanguinis innoxii ex Jisraële, ut bene
sit tibi.
14 Ne moveto terminum proximi tui quem
determinarunt prisci, in possessione tua
quam possidebis, in ea terra quam Jehova
Deus tuus dat tibi ad hæreditariò possiden-
dum eam.
15 Ne surgito testis unicus in quemquam, pro
ulla iniquitate aut pro ullo peccato ex om-
nibus peccatis quibus quis peccat: ex [i] ser-
mone duorum testium, aut ex sermone tri-
um testium stata res esto.
16 Si surrexerit ° testis injurius in aliquem, ad
testificandum in eum apostasiam:
17 Tum sistunto se duo viri quorum *fuerit* con-
troversia, ista coram Jehova, ante ° sacerdo-
tes aut ° judices qui erunt in diebus illis.
18 Cumq; inquisiverint judices illi bene, si
ecce testis falsus *est* testis ille, falsum testa-
tus est contra fratrem suum:
19 Omnino facite ei, quemadmodum moli-
tus fuerat facere fratri suo: ut tollas malum
e medio tui:
20 Et qui reliqui sunt audientes timeant, ° ne-
que pergant deinceps facere simile quic-
quam huic rei malæ in medio tui:
21 Neque parcito oculus tuus: vita pro vita,
oculus pro oculo, dens pro dente, manus
pro manu, pes pro pede *esto*.

i Heb. *ore, ut suprà* 17.6.

16 *Testis*] etsi in omnibus aliis caussis minimùm duo testes ex Lege requiruntur: tamen in religionis negotio unus testis ad quæstionem habendam sufficit: adeò vult Deus magistratibus conservationē doctrinæ commendatam esse. Est autem appendix legis quæ habetur suprà 17.2.

17 *Sacerdotes*] si res nullis humanis testimoniis cognosci potest: vide supra in 17.8.

Judices] tentaturos si quid civili examine cognosci poterit.

20 *Neque pergant*] id est, ne indulgentia vestra inducantur ad sequendum exemplum illius qui impunitus sit dimissus.

CAPUT XX.

Leges militares de preparatione militum ad hortamenta sacerdotum, & orationem moderatorum exercitus: de pugnis, & de obsidionibus.

1 Cùm prodiens in prælium contra ho-
stem tuum videbis equos & currus, po-
pulum majorem te, ne timeto ab eis:
nam Jehova Deus tuus tecum *est*, qui fecit
ut ascenderes e terra Ægypti.
2 Esto autem cùm procedetis in prælium, ut
accedens sacerdos alloquatur populum:
3 Et dicat ad eos, audi Jisraël, vos proce-
ditis hodie in prælium contra hostes ve-
stros: ne mollescat cor vestrum, ne timete,
neque trepidate, neque expavescite [a] metu
eorum:
4 Nam Jehova Deus vester is *est* qui pergit
vobiscum, præliando pro vobis contra ho-
stes vestros ad servandum vos.
5 Deinde alloquuntor qui moderatores sunt
populū, dicendo, quis *est* ille vir qui ædifica-
vit domum novam & nondū [b] cœpit uti eâ?
abiens revertitor domum suam, ne moria-
tur in hoc prælio, & vir alius incipiat uti eâ.
6 Item quis *est* ille vir qui plantavit vineam,
nec dum [c] eâ facris jam solutâ usus est? abi-
ens revertitor domum suam, ne moriatur
in hoc prælio, & vir alius illâ facris solutâ
utatur.

a Heb. *a facie*.

b Heb. *initiavit eam. his hoc versu*.

c Heb. *profanavit eam*, id est, *fructum ejus adhibuit ad usus non sacros: vide legem Levi. 19.23. & seq.*

7 Item quis *est* ille vir qui desponsavit uxo-
rem, nec dum duxit eam? abiens revertitor
domum suam, ne moriatur in hoc prælio, &
vir alius ducat eam:
8 Et pergunto moderatores illi alloqui po-
pulum, dicentes, quis *est* ille vir, qui timidus
& mollis corde est? abiens revertitor domū
suam, ut non liquescat cor fratrum ejus, si-
cut cor ejus.
9 Tum esto desinentibus moderatoribus al-
loqui populum, ut præficiant principes ordi-
num militarium in [d] principiis populi.
10 Cùm accedes ad aliquam civitatem ad
belligerandum contra eam, primùm [e] invi-
tato eam ad pacem.
11 Esto autem si [f] pacem tuam responso pro-
bet, aperiatq; tibi: esto inquam ut populus
totus qui inventus fuerit in ea, sint tibi [g] tri-
butarii, & serviant tibi.
12 Quòd si non ineat pacem tecum, sed ge-
rat contra te bellum, tum obsideto eam.
13 Cumque tradiderit eam Jehova Deus tu-
us in manum tuam, percutito omnem marē
ejus [h] acie gladii:
14 Fœminas verò parvulosq; & jumenta &
quicquid erit in ea civitate, omnia spolia e-
jus diripies tibi: [i] fruerisque præda hosti-
um tuorum quam dederit Jehova Deus tu-
us tibi.
15 ° Sic facito omnibus civitatibus longin-
quis a te valde, quæ e civitatibus gentium
istarum non sunt:
16 Sed e civitatibus populorum istorum quas
Jehova Deus tuus dat tibi in possessionem,
ne sinito vivere ° ullam animam.
17 Quin potius [k] internecioni devoveto eos,
Chittæum, & Emoræum, Cenahhanæum, &
Perizzæum, Chivvæum, & Jebusæum:
quemadmodum præcepit tibi Jehova Deus
tuus:
18 Ut non doceant vos facere secundū om-
nes abominationes suas quas exercuerunt
erga deos suos, neque peccetis Jehovæ
Deo vestro.
19 Cùm obsidebis aliquam civitatem diebus
multis, oppugnando eam ut capias eam, ne
perdito arbores ejus vibrando in eas secu-
rim, si ex eis comedere potes, eas ne excin-
dito (quamvis ° cujusque hominis sint arbo-
res agri) ° ut procedant ante te in propug-
naculum.
20 Veruntamen arbores quas nosti non esse
esculenti *fructus* arbores, eas perdes &
excindes, ut ædifices propugnaculum con-
tra civitatem quæ gerit in te bellum, donec
[l] corruat.

d Heb. *capite*.

e Heb. *proclamato ad eam pro pace*.

f Heb. *pacem responderit tibi*.

g Heb. *in tributum*.

h Heb. *ore*.

i Heb. *comedes: synecdoche*.

15 *Sic facito*] captivos & spolia servato, ut ver. 14.

16 *Ullam animam*] sub. si pacē repudiaverit sanctis conditionibus oblatam: vide suprà 2.34. & 3.6.

k Heb. *devovendo devoveto*.

19 *Cujusq; hominis*] id est, quamvis omnes imperio hominis subjectæ sint, ac proinde struendis turribus & propugnaculis accommodari possint.

Ut procedant] ut propugnacula ex illis extructa hostibus opponas & te præmunias.

l Heb. *descendat*.

CAPUT XXI.

De expiatione cædis autore incerto: de ducente captivam uxorem: de jure primogenitorum nulla privata caussa perrumpendo: de filio contumace a parentibus deferendo, & morte afficiendo, de jure suspendii.

1 Si *quis* inveniatur confossus in terra quam
Jehova Deus tuus dat tibi ut hæreditariò

 possi-

possideas eam, [a] jacens in agro, nec notum
sit quis percusserit eum:
2 Tunc egressi Seniores tui & judices tui,
metiuntor *spatium inde* usque ad civitates
quæ *sunt* circa confossum illum.
3 Estoq; ut civitatis illius quæ proxima *erit*
isti confosso, accipiant civitatis Seniores
vitulam de armento quæ non sit ad usum
adhibita, [b] quæ non traxerit jugum:
4 Et deducentes Seniores illius civitatis vi-
tulam illam in vallem [c] horridam, in qua ni-
hil colitur neque seminatur, decollanto ibi
vitulam in illa valle.
5 Deinde accedentes Sacerdotes filii Levi
(eos enim elegit Jehova Deus tuus admi-
nistrandum sibi, & benedicendum in nomi-
ne Jehovæ: & ex eorum [d] præstituto age-
tur omnis controversia & omnis plaga).
6 Omnes quoque Seniores civitatis illius
qui sunt proximi ad confossum istum, la-
vanto manus suas super vitulam decollatã
in ea valle:
7 Et protestantor dicentes, manus nostræ
non effuderunt sanguinem hunc, & oculi
nostri *effundentem* non viderunt.
8 Expia populum tuum Jisraëlem, quem re-
demisti Jehova, & ne impone [e] reatum san-
guinis innoxii in medio populi tui Jisraëlis:
sic expiabitur illis reatus illius sanguinis.
9 Tu ergo tollito reatum sanguinis innoxii
e medio tui, si facturus es quod rectum vi-
detur in oculis Jehovæ.
10 *Cùm egressus fueris in prælium contra
hostes tuos: si dante [f] eos Jehova Deo tuo
in manum tuam captivã feceris ex eis cap-
tivorum multitudinem:
11 Et videns in ea captivorum multitudine
mulierem pulchram formâ, amore propen-
deris in eam, ita ut accipias tibi in uxorem:
12 Ideoq; introduxeris eam [g] domum tuam:
priùs radito caput suum, & [h] alito ungues
suos.
13 Depositoq; vestimento captivitatis suæ a
se, sedeto domi tuæ, & defleto patrem suum
& matrem suam [i] mense pleno: postea verò
congrediens cum ea maritus eris ejus, erit-
que illa tibi in uxorem.
14 Esto tamen si non delectaberis ea, ut di-
mittas eam arbitrio suo: at nequaquã [k] pe-
cuniâ vendito eam: ne utitor ea ad quæstũ,
[l] quandoquidem compressisti eam.
15 Si fuerint alicui duæ uxores, una dilecta
& altera exosa, pepererintq; ei filios dile-
cta & exosa: fuerit autem filius primogeni-
tus ejus quæ exosa est:
16 Tum esto ut quo die possessores instituet
filios suos eorum quæ *sunt* ipsi, non possit
primogenitum efficere filium dilectæ *in
conspectu filii exosæ qui primogenitus est.
17 Sed eum qui primogenitus *est* filium exosæ
agnoscito, dando ei portionem duorum ex
omnibus [m] quæ præstò sunt ei: nam is *est*
*principium potentiæ ejus, ipsius *est* jus pri-
mogenitorum.
18 Sicut fuerit filius contumax & rebel-
lis, qui non auscultat voci patris sui & voci
matris suæ, quamvis castigaverint eum, ta-
men non auscultat illis:
19 Tandem prehendentes eum pater ejus &
mater ejus, producunto eum ad Seniores

a Heb. *Audini.*
b Heb. *quæ non sit servitum.*
c Heb. *fortem vel asperam.*
d Heb. *ore erit omnis &c.*
e Heb. *sanguinem, hic hoc versu.*
10 *Cùm egressus*] concessio est facti, non lex: quamobrẽ duo Lege statuuntur, quæ evincunt rem Deo per se ingratam esse: unum, ceremoniæ ante matrimonium imperatæ, eò spectantes ut mulier deformetur, & vir ab amore suo refrigescat: alterum, dimissio longè facilior quàm in justis & legitimis matrimoniis.
f Heb. *eum: syllepsis.*
g Heb. *in medium domus.*
h Heb. *facito.*
i Heb. *luna dierũ, id est, tot diebus quot durat ambitus Lunæ.*
k Heb. *vendendo vendito.*
l Heb. *pro eo quod.*
16 *In conspectu*] ipso superstite, ut Gen. 11.28.
m Heb. *quæ inveniuntur ei.*
17 *Principium potentiæ*] vide in Gen. 49.3.

civitatis suæ & ad portam loci sui,
20 Ac dicunto ad Seniores civitatis suæ, fi-
lius noster iste contumax & rebellis non
auscultat voci nostræ, comessator & ebrio-
sus est.
21 Tunc obruunto eum omnes [n] cives ejus
lapidibus ita ut moriatur, & tollito malum
illud e medio tui, ut omnes Jisraëlitæ audi-
ant & timeant.
22 Cùm autem erit in aliquo peccatum [o] ad-
judicandum morti, & tradetur morti, si sus-
penderis eum de ligno:
23 Ne pernoctato cadaver ejus in ipso ligno,
sed [p] omnino sepelito eum eodem die, nam
suspensus [q] execrationi est Deo: ne ergo
polluito terram tuam quam Jehova Deus
tuus dat tibi *in* possessionem.

Caput XXII.

Leges de charitate in proximum, de non confundendis sexuum muneribus, de cavenda inhumanitate, de præveniendis periculis, de simplicitate servanda, & honestate in vestitu: & de pœnis in maritum falsò insimulantem uxorem impudicitiæ, in uxorem impudicitiæ evictam, & in adulterii, stupri, & incestus reos.

1 [a] Videns bovem fratris tui aut pecudem
ejus devios, ne te occultato ab illis:
sed [b] omnino reducito eos ad fratrem
tuum.
2 Quòd si frater tuus non erit propinquus
tibi, aut non nosces eum: tum recipito il-
lum intra domum tuam, ut sit apud te do-
nec quærat frater tuus illum, & illum re-
stituas ei.
3 Et sic facito de asino ejus, sic etiam de ve-
stimento ejus, & sic facito de omni re amis-
sa fratris tui, cùm perierit ei & inveneris il-
lam: non poteris te ipsum occultare.
4 Videns asinum fratris tui aut bovem ejus
jacentes in aliqua via, ne te occultato ab
eis: [c] omnino erigito cum illo.
5 Ne esto instrumentum virile super fœmi-
nam: neque induito vir vestem fœminæ:
nam abominationi est Jehovę Deo tuo quis-
quis facit ista.
6 Si obviam fiet tibi nidus avium in via, in
ulla arbore aut humi, *nidus* pullorum aut o-
vorum, ubi mater incubet pullis aut ovis:
ne accipito matrem cum [d] pullis.
7 [e] Prorsus dimittito matrem, pullos verò
accipies tibi, ut bene sit tibi, & prolonges
dies.
8 Cùm ædificas domum novam, tum faci-
to loricam ad tectum tuum, ut non impo-
nas reatum sanguinis domui tuæ, si decidat
[f] aliquis ex eo.
9 Ne conserito vineam tuam duobus gene-
ribus, *ne sanctus sit illius [g] fructus maturus,
nimirum semen ipsum quod severis & pro-
ventus vineæ.
10 Ne arato bove & asino simul.
11 Ne induito vestimentum duorum gene-
rum, variè commixtum, lana & lino pariter.
12 Instit as facito tibi, in quatuor oris
tegumenti quo tegis te.
13 Cùm duxerit quis uxorem: si postquam
congressus est cum ea, odit eam,

n Heb. *viri civitatis.*
o Heb. *judicii mortis.*
p Heb. *sepeliendo sepelito.*
q Heb. *execratio Dei.*
a Heb. *ne videas depulsos & occultes te: sic infrà ver. 4.*
b Heb. *reducendo reducito.*
c Heb. *erigendo erigito.*
d Heb. *filiis, … infrà ver. 7.*
e Heb. *dimittendo dimittito.*

h Heb. *imposuit ei occasiones sermonum: ut suprà ver. 17.*

14 Ideoque h dedit occasiones *habendorum*
sermonum de ea, proferens de ea famam
malam, puta dixit, mulierem hanc duxeram,
sed congressus cum ea non inveni in ea vir-
ginitatem:
15 Tunc accipito pater puellæ aut mater ejus
eam, & proferunto signa virginitatis puellæ
apud Seniores civitatis suæ ad portam.
16 Cumque dixerit pater puellæ Senioribus,
filiam hanc meam dederam viro huic in u-
xorem, qui odit eam,
17 Unde ecce ipse dedit occasiones *habendo-
rum* sermonum dicendo, non inveni in filia
tua virginitatem, cùm hæc sint signa virgi-
nitatis filiæ meæ: expandunto pannum ejus
coram Senioribus civitatis.
18 Tum accipientes Seniores civitatis illius
virum ejus, castiganto eum.
19 Et mulctanto eum centum *siclis* argenteis,
quos dabunt patri puellæ, eò quòd protulit
famam malam contra virginem Jisraëlis: &
esto ei in uxorem, neque potesto dimittere
eam omnibus diebus suis.
20 Sed si vera fuerit res ista, *si* non inventa fu-
erit virginitas in puella,
21 Tunc educunto puellam ad portã patris e-
jus, & obruunto eam i cives ejus lapidibus ita
ut moriatur, eò quòd commisit flagitium in
Jisraële scortando domi patris sui: sic tolli-
to malum e medio tui.

i Heb. *homines civitatis ejus.*

22 Si quis deprehendatur cubans cum mulie-
re maritata marito, omnino moriuntor pa-
riter ambo, vir qui cubavit cum muliere, &
mulier ipsa: sic tollito malum e medio tui.
23 Si puella virgo desponsata est viro, quam
inveniens quis in civitate concubuerit cum
ea:
24 Omnino productis eis ambobus ad portam
ipsam civitatis obruitote eos lapidibus ita
ut moriantur, puellam propterea quòd non
clamavit in civitate, virum autem, propte-
rea quòd compressit *uxorem proximi sui:
sic tollito malum e medio tui.

24 *Uxorem*] licet desponsatam tantùm: jam enim uxor ejus est jure.

25 Sed si in agro invenerit vir ille puellam de-
sponsatam, & vim faciens ei vir ille concu-
buerit cum ea, tunc moritor vir ille qui con-
cubuerit cum ea, solus:
26 Puellæ autem ne facito quicquam, non *est*
in puella peccatum k capitale: nam quem-
admodum surgit quis in proximum suum
& l occidens *adimit* ei vitam, sic *se habet* hæc
res:
27 Cùm in agro invenerit eam, clamaverit
puella desponsata, nec fuerit qui servaret
eam.
28 Si inveniat quis puellam virginem quæ non
est desponsata, & prehendens eam concu-
buerit cum ea, & m manifesti fiant:
29 Tunc dato vir ille qui concubuit cum ea,
patri puellæ quinquaginta *siclos* argenteos:
& esto ei in uxorem quòd compressit eam,
ne potesto dimittere eam omnibus diebus
suis.
30 ‖Ne ducito quisquam uxorem patris sui, ne-
que retegito oram *vestimenti* patris sui.

k Heb. *mortis.*

l Heb. *occidit eum animâ.*

m Heb. *inventi fuerint.*

‖ Levit. 18.

CAPUT XXIII.

De ineptis ad gerenda officia publica in populo Dei: de munditia in castris: de non prodendo servo alterius: de nullo scorto ferendo: de usura vitanda: de votis solvendis: & de non efferendo proventu ex alieno agro.

1 NEc *vulneratus teste, neque exectus
virilitate, *venito in congregatione
Jehovæ.
2 *Spurius ne venito in congregatione Jeho-
væ: etiam *decima ejus generatio, ne veni-
to in congregatione Jehovæ.
3 Ne venito Hhammonita aut Moabita in
congregatione Jehovæ, etiam decima ge-
neratio illorum, ne venito in congregatio-
nem Jehovæ usque in seculum.
4 *Propterea quòd non occurrerũt vobis cum
pane & aqua in ista via, cùm exiretis ex Æ-
gypto, & quia *mercede conduxit contra
te Bilhhamum filium Behhoris e Petore
a Mesopotamiæ, ad maledicendum tibi.
5 (Quanquam noluit Jehova Deus tuus au-
scultare Bilhhamo, sed convertit tibi Jeho-
va Deus tuus maledictionem illam in bene-
dictionem: eò quòd diligeret te Jehova
Deus tuus)
6 Ne quærito *pacem illorum & bonum il-
lorum, ullis diebus tuis unquam.
7 Ne abominare b Edomæum, nam frater tuus
est: ne abominare Ægyptium, nam pere-
grinus fuisti in terra ejus.
8 Filiorum, qui nascentur ex illis, generatio
tertia, venito ex illis in congregatione Je-
hovæ.
9 CUm exibit exercitus contra hostes tuos,
tum caveto tibi ab omni *re mala.
10 Si fuerit in te quispiam qui non erit mun-
dus *casu nocturno, is exito extra castra, ne
ingreditor intra castra.
11 Sed esto appetente vespera ut lavet se a-
qua: deinde cùm occidit Sol, veniet intra
castra.
12 Item spatium esto tibi extra castra, ut *e-
grediaris illuc foras:
13 Et paxillus esto tibi præter arma tua: esto-
que cum sessurus eris foris, ut eo fodias, &
c rursus tegas excrementum tuum:
14 Nam Jehova Deus tuus continẽter ambu-
lat in medio castrorum tuorum ad eripien-
dum te, & ad d exponendum inimicos tuos
tibi, ideò sunto sancta castra tua: ut non vi-
deat in te e turpitudinem ullius rei, quamob-
rem avertat se f a te.
15 Ne tradito servum domino suo, qui *confu-
giens* ad te eripuerit se domino suo.
16 Tecum maneto in medio tui, in loco quem
elegerit, in aliqua portarum tuarum ubi bo-
num videbitur ei: ne opprimito eum.
17 NE esto meretrix e filiabus Jisraëlis: neq;
esto meritorius e filiis Jisraëlis.
18 Ne inferto mercedem scorti, aut pretium
*canis in domum Jehovæ Dei tui, pro ullo
voto: nam abominationi Jehovæ Deo tuo
sunt pariter ambo.
19 NE dato in usuram fratri tuo, usuram pe-
cuniæ, usuram cibi, usuram ullius rei quæ in
usuram datur.
20 *Extraneo isti dabis in usuram, fratri au-
tem tuo ne dato in usuram: ut benedicat ti-
bi Jehova Deus tuus in omni g re ad quam
admoveris manum tuam super terram quo
tu mox ingressurus es ad hæreditariò possi-
dendum eam.

1 *Vulneratus*] nã hi ferè ignavi & fracto animo esse solẽt: contra quàm mandatur suprà 1. 17.
Venito] id est, administrato. q. d. munus publicum in populo Dei ne gerito: nam hæc quo minus de interdicto a sacris accipiantur impediunt leges Exod. 12. 48. Levit 22. 18. Num. 9. 14. & aliæ multæ: de interdicto quoque matrimonio intelligi non debere vel Ruthæ exemplũ ostendit: quæ Moabitis cùm esset, interveniente magistratus authoritate totiusq; populi acclamatione Bohhazo Jisraëlitæ nupsit.
2 *Spurius*] propter infamiam.
Decima ejus] id est, nullus descendentiũ ex eo: nàm spurius est.
4 *Propterea quòd*] vide suprà 2. 28. est autem hæc ratio sequentis interdicti.
Mercede conduxit] Moabita Num. 22.
a Heb. *Syriæ duorum fluminum, id est, inter amnis.*
6 *Pacem illorum*] id est, cum illis ne ambias fœdus: quod bono esset illis & tibi damno.
b Heb. *Adomæũ.*
9 *Re mala*] quæ cum æquitate & honestate pugnat.
10 *Casu nocturno*] de quo Levit. 15.
12 *Egrediaris illuc*] ad purgandum alvũ, ex sequenti versu.
c Heb. *reverteris ut tegas.*
d Heb. *dandum inimicos tuos coram te.*
e Heb. *nuditatem.*
f Heb. *a post te.*
18 *Canis*] id est, meritorii, quem ad detestationem canẽ vocat: etsi de cane accipere quibusdam placet.
20 *Extraneo isti*] reliquiis istis Cenahhanæorum, infrà 28. 12. illos enim Deus exitio destinaverat, & paulatim consomi volebat, suprà 7. 22.
g Heb. *extensione manus tuæ.*

21 Si voveris votum Jehovæ Deo tuo, ne differto solvere illud: nam [h] omnino reposceret illud Jehova Deus tuus abs te, & esset in te peccatum.

22 Quòd si [i] abstinueris a vovendo, non erit in te peccatum.

23 || Quod prodit e labiis tuis observato & facito, quemadmodum voveris Jehovæ Deo tuo voluntariam oblationem, quod dixeris ore tuo.

24 Si ingrediaris vineam proximi tui, comedes quidem uvas pro desyderio tuo ad saturitatem tuam: at instrumento tuo ne imponito.

25 Si ingrediaris segetem proximi tui, decerpes quidem spicas manu tua: at falcem ne agitato in segetem proximi tui.

h Heb. *reposcendo reposceret.*

i Heb. *desieris vovere.*

|| *Eccles.* 5.3. & 4.

Psalmus XXIIII.

De uxore non recipienda, quæ repudiata alteri nupsit: de immunitate novi mariti: de rebus ad victum necessariis pignori non accipiendis: de plagiariis: de jure lepræ observando: de pigneratione: de mercede mercenario exhibenda: de non transferendo supplicio sontium in insontes: & de publicis privatisque officiis in afflictos.

1 Cùm ducta quis uxore maritus fuerit ejus, fueritque si non invenit gratiam in oculis illius (quia invenit in ea [a] turpem rem aliquā) ut scribens ei libellum [b] repudii tradensque in manum ejus, dimiserit eam e domo sua:

2 Itaque egressa e domo ejus abierit, & [c] nupserit alteri viro:

3 Deinde odio habens eam hic vir posterior, scriptumque ei libellum repudii tradens in manum ejus dimiserit eam e domo sua, aut si moriatur vir ille posterior, qui acceperat eam sibi in uxorem:

4 Ne potesto maritus ejus prior qui dimiserat eam [d] rursus ducere eam, ut sibi sit in uxorem, posteaquàm *per eum* factum est ut pollueretur, nam res abominanda est coram Jehova: ne itaque permittito ut peccet *populus* terræ, quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* possessionem.

5 Cùm acceperit quis uxorem novam, non exibit in militiam, neque [e] imponitor ei *onus* ullius rei: immunis esto domi suæ annum unum, ut exhilaret uxorem suam quam duxit.

6 Ne pignore accipito quisquam molam aut catillum: nam is vitam acciperet.

7 Si inventus fuerit quis [f] plagiarius alicujus e fratribus suis e filiis Jisraëlis, & ad quæstum abusus fuerit eo aut vendiderit eum: omnino moritor plagiarius ille, sic tollito illud malum e medio tui.

8 Cave tibi in plaga lepræ ut observes valde, & ut facias secundum omnia quæ docuerint vos sacerdotes Levitici: quemadmodum præcepi eis, observate faciendo.

9 || Recordare eorum quæ fecit Jehova Deus tuus Mirjamæ, in itinere cùm exiretis ex Ægypto.

10 Cùm mutuaveris proximo tuo ullius rei mutuum, ne ingreditor domum ejus ad pignerandum pignus ejus.

a Heb. *nuditatem rei: hypallage.*

b Heb. *abscissionis, ut ver.* 3.

c Heb. *fuerit alterius viri.*

d Heb. *redire ad ducendum eam.*

e Heb. *transito super eum ex ulla re.*

f Heb. *fur animæ.*

|| *Num.* 12.

11 Foris subsistito, ut vir ille cui tu mutuas proferat ad te pignus suum foras.

12 Quòd si vir pauper est, ne cubato [g] habens pignus ejus:

13 [h] Omnino restituito ei pignus ejus cùm occidit Sol, ut cubans in veste sua benedicat tibi: quod tibi erit justitiæ coram Jehova Deo tuo.

14 Ne fraudem facito mercenario pauperi & egeno, e fratribus tuis aut e [i] peregrinis apud te, qui *est* in terra tua intra portas tuas.

15 Die suo dato mercedem ejus, neque occumbito super eam Sol, nam pauper est, quare ad eam ipse attollit animum suum: ut non invocet contra te Jehovam, & sit in te peccatum.

16 Ne morte afficiuntor patres pro filiis, nec filii morte afficiuntor pro patribus: quisque propter peccatum suum afficiuntor morte.

17 Ne pervertito judicium peregrini & pupilli, neque pignori accipito vestem viduæ:

18 Sed recordare te servum fuisse in Ægypto, redemisse autem te Jehovam Deum tuum inde: idcircò ego præcipio tibi ut facias rem hanc.

19 Cùm metes messem tuam in agro tuo, si oblitus eris manipuli in agro ipso, ne revertitor ad accipiendum illum, peregrini, pupilli, & viduæ esto: ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omni opere manuum tuarum.

20 Cùm excuties olivas tuas, ne ramos sigillatim recognoscito [k] postquam excusseris: peregrini, pupilli, & viduæ esto.

21 Cùm vindemiabis vineam tuam, ne racemato postquàm vindemiaveris: peregrini, pupilli, & viduæ esto.

22 Et recordare te servum fuisse in terra Ægypti: idcircò ego præcipio tibi ut facias rem hanc.

g Heb. *cum pignore ejus.*

h Heb. *restituendo restituito.*

13 *Tibi erit justitiæ*] id est, imputabitur tibi a Deo pro eleemosyna, quæ passim in scripturis justitia dicitur.

i Heb. *peregrino tibi.*

15 *Ad eam ipse*] id est, eo spectat & animum erigit, sperans se illa præsenti inopiæ consulturum.

k Heb. *post te: sic in seq.*

Caput XXV.

De judiciis ex bono & æquo pronunciandis: de communicando laborum fructu cum laborantibus: de suscitando semine fratris mortui, & ceremoniali pœna recusantis: de pœna mulieris pudoris oblitæ: de justis ponderibus & mensuris habendis: de memoria Hhamalekitarum delenda.

1 Si fuerit controversia inter aliquos, ideoque accesserint ad judicium ut judicent eos: tum justum pronunciato eum qui justus est, & improbato eum qui improbus est.

2 Esto autem, si [a] dignus est quem cædant improbus ille, ut [b] dejiciendam curet eum judex & cædendum coram se, pro improbitate ejus certo numero.

3 Quadragenis *plagis* cædendum curabit eum, ne addito: videto ne [c] pergat plagā numerosiore his cædere eū, cùm sit vilis factus frater tuus in oculis tuis.

4 Ne capistrato bovem [d] triturantem.

5 Si habitantibus fratribus pariter moriatur unus ex eis, cui filius non *sit*, ne [e] nubito uxor mortui foris viro extraneo:

a Heb. *filius cædendi.*

b Heb. *faciat cadere & percutiat eum.*

3 *Quadragenis*] i. numerum hunc non excedet: quamobrem ut ab hujus legis transgressione caveretur, statuerunt antiqui ne amplius triginta novem plagæ infligerentur, quibus se quinquies affectum fuisse scribit Apostolus 2 Cor. 11.24.

c Heb. *addat cædere*

Cùm vilis] q. d. [illegible] tis esto tibi adversarium tuum temerariis plagis afficere, ut in perpetua ignominia versari.

4 *Ne capistrato*] vide 1 Cor. 9.9. d Heb. *in triturâ ejus.* 5 *Pariter*] id est, hæreditatem communem habentibus eadem paternâ familiâ. e Heb. *esto.*

levir ejus congreditor cum ea, & ducens
eam sibi in uxorem, leviri officium præsta-
to ei.
6 Estóq; ut primogenitus quem pariet, f suc-
cedat in nomen mortui fratris illius : ut
non deleatur nomen ejus ex Jisraële.
7 Quòd si non placuerit viro illi ducere glo-
rem suam: tum ascendens glos ejus portam
ad seniores, dicito, renuit levir meus excitare fratri suo nomen in Jisraële, noluit le-
viri officium præstare mihi.
8 Cumq; accersentes eum Seniores civita-
tis ejus id elocuti fuerint ei, si persistens dix-
erit, non placet mihi ducere eam :
9 Accedens glos ejus ad eum ante oculos
Seniorum, exuito calceum ejus e pede e-
jus, spuitoq; ante faciem ejus: & protestans
dicito, sic fieri debet viro illo, qui non volet
extruere domum fratris sui :
10 Et vocator nomen *familiæ* ejus in Jisraële,
familia exuti calceo.
11 Si concertantibus hominibus inter se, vi-
ro cum fratre suo, accedat uxor viri unius il-
lorum ad eripiendum maritum suum e ma-
nu percutientis ipsum, & extendens manum
suam apprehendat pudenda ejus :
12 Tunc amputato manum illius, ne parcito
oculus tuus.
13 Ne esto tibi in loculo tuo g diversum pon-
dus, magnum & parvum.
14 Ne esto tibi domi tuæ h diversum Epha,
magnum & parvum.
15 Pondus integrum & justum esto tibi, E-
pha integrum & justum esto tibi : ut pro-
longent dies tuos in ea terra quam Jehova
Deus tuus dat tibi.
16 Nam abominationi est Jehovæ Deo tuo
quisquis facit ista, quisquis facit iniquita-
tem.
17 ‖Recordare eorum quæ fecit tibi
Hhamalek, in itinere cùm exiretis ex Æ-
gypto :
18 Qui occurrens tibi eo itinere, i in postre-
mo agmine tuo cæcidit omnes qui debili-
tate affecti k sequebantur te, cùm tu *esses* las-
sus & fatigatus : nec reveritus est Deum.
19 Ideò esto cùm quietē dederit Jehova De-
us tuus tibi ab omnibus inimicis tuis circū-
quaq; in terra quam Jehova Deus tuus dat
tibi *in* possessionem ad hæreditariò possi-
dendum eam, ut deleas memoriam Hhama-
leki sub cœlis : ne obliviscitor.

Caput XXVI.

Mosche repetit leges de primitiis & tertianis decimis solenniter offerendis, cum formulis orationum quibus utebantur offerentes : postremò fœderis Dei cum populo substantiam & usum explicat.

1 Esto autem cùm ingressus fueris in ter-
ram, quam Jehova Deus tuus dat tibi *in*
possessionem, & hæres factus ejus habi-
tabis in ea :
2 Ut accipiens de primitiis omnium fructu-
um illius terræ, quas oblaturus es de terra
tua, quam Jehova Deus tuus dat tibi, impo-
nas corbi, eásque ad locum quem elegerit
Jehova Deus tuus ad collocandum nomen
suum ibi.

Levir ejus] ex vi nominis & conjugati verbi in fine hujus versus apparet legē esse non remotioribus modo consanguineis, sed ipsis fratribus latam eorum qui sine liberis moriebantur, ideoque illius exceptionem esse quæ habetur Levit. 18. 16. deinde verò ex ordine naturæ ad agnatos pertinentem.

In uxorem] si ab uxore liber est: nam ne quidem hoc nomine duabus simul uxoribus licebat uti, Levit. 18. 18.

f Heb. *exurgat.*

7 *Excitare nomen*] .i. generando filium pro eo efficere ut ejus nomen, quod alioqnin interiturum esset, conservetur.

9 *Exuito calceum*] .i. publico hoc signo translationem juris & possessionis ab eo testator: nam calceus possessionis signum erat, detractio verò & traditio alienatæ possessionis & translatæ. Hujus legis affine exemplum vide Ruth 4. 7.

Extruere domum] id est, giguere prolem ejus nomine, in qua conservetur nomen & familia ejus.

g Heb. *lapis & lapis: metonymia materiæ pro re effecta.*

h Heb. *Epha & Epha, synecdoche, species pro genere.*

‖Exo. 17.

i Heb. *truncavit te cauda in omnibus.*

k Heb. *ibant post te.*

1 *De primitiis*] quas sibi in festo Pentecostes offerri voluit tributi nomine: vide suprà 16. 10.

3 Et accedens ad Sacerdotem qui erit die-
bus illis, dicito ad eum, profiteor hodie Je-
hovæ Deo tuo me ingressum esse terram,
quam juramento promiserat Jehova majo-
ribus nostris se daturum nobis.
4 Tunc accipiens sacerdos corbem e ma-
nu tua, statuito eum ante altare Jehovæ
Dei tui.
5 Deinde protestare dicens coram Jehova
Deo tuo, Syrus a miser *erat* pater meus, qui
descendit in Ægyptum hominibus paucis
ut peregrinaretur illic : evasit autem illic in
gentem magnam, robustam, & amplam.
6 Cumq; malo nos afficientes Ægyptii & af-
fligentes nos, imponerent nobis servitutē
duram,
7 Inclamavimus Jehovam Deum majorum
nostrorum: exaudiensq; Jehova vocem no-
stram respexit afflictionem nostram, mole-
stiamq; nostram, & oppressionem nostram.
8 Nam educens Jehova nos ex Ægypto ma-
nu forti & brachio extento & terrore ma-
gno, signis etiam & prodigiis,
9 Introduxit nos in locum hunc, deditq; no-
bis terram hanc, terram affluentem lacte &
melle.
10 Nunc itaq; ecce attuli primitias fructuum
terræ, quam dedisti mihi Jehova : sic relin-
quito illos coram Jehova Deo tuo, & incur-
vato te coram Jehova Deo tuo.
11 Postea lætaberis de omni bono quod de-
derit tibi Jehova Deus tuus & familiæ tuæ,
tu & Levita & peregrinus qui *erit* in medio
tui.
12 ‖Cùm absolveris b dare omnes decimas
proventus tui anno tertio, qui annus deci-
marum est, & dederis Levitæ, peregrino,
pupillo, ac viduæ, ut comedant in portis tuis
& saturentur :
13 Tunc dicito coram Jehova Deo tuo, sustu-
li quod sanctum est e mea domo, etiamque
illud dedi Levitæ, & peregrino, pupillo, &
viduæ, omnino secundum præceptum quod
præcepisti mihi : non sum digressus a man-
datis tuis, neq; oblitus sum *eorum* :
14 Non comedi in luctu meo ex illo, neque
sustuli ex eo ad rem immundam, neq; dedi
ex illo in mortuum : auscultavi voci Jeho-
væ Dei mei, feci secundum omnia quę præ-
cepisti mihi.
15 Prospice ex habitaculo sanctitatis tuæ e
cœlis, & benedic populo tuo Jisraëli & ter-
ræ illi quam dedisti nobis, quemadmodum
juramento promiseras majoribus nostris,
terræ affluenti lacte & melle.
16 Hodierno die Jehova Deus tuus præcipit
tibi, ut facias statuta hæc & judicia hæc :
observato igitur & facito ea ex toto corde
tuo & ex toto animo tuo.
17 c A Jehova stipulatus es sponsionem ho-
die, fore tibi in Deum, idque ambulando in
viis ejus & auscultando voci ejus :
18 Jehova verò stipulatus est sponsionem a te
hodie, ut sis ei in populum peculiarem, quē-
admodum edixit tibi, & ut observes omnia
precepta ejus :
19 Nempe ut efficiat te sublimem supra om-
nes gentes quas fecit, laude & nomine &
gloria, & ut sis populus sanctus Jehovæ Deo
tuo, quemadmodum locutus est.

5 *Syrus*] de Jahhakobo loquitur, qui viginti annorum servitutem apud socerum in Syria servivit.

a Heb. *periens.*

‖suprà 14. 28.

b Heb. *decimare decimas.*

12 *Anno tertio*] quo separabantur decimæ comedendæ singulis locis promissæ terræ, & lex illa decimarum cōplebatur, de qua suprà 14.

13 *E mea domo*] ne cum reliquo proventu adhiberetur ad res domesticas.

14 *In luctu meo*] id est, hilariter feci: quod mihi reliquum factum est non comedi tristis propter alienatas decimas, sive de illis comederim sive abstinuerim ex lege.

Ad rem immundam] .i. ad alium usum quam qui præscriptus est a te.

In mortuum] id est, ne in religiosis quidem sumptibus funerum ullam decimarum partem collocavi, sed me continui intra terminos a te præscriptos.

c Heb. *fecisti ut Jehova dicat, i. spondeat ac promittat tibi: sic ver. 18. Jehova fecit ut tu dicas.*

Caput XXVII.

Mosche præcipit ut trajecto Jardene lapides obliti calce inscripto Decalogo erigantur, & in altero e duobus vicinis montibus Levitæ audientibus & acclamantibus Jisraëlitis maledictiones Legis in transgressores pronuncient.

1 Præcepit autem Mosche cum Senioribus Jisraëlis populo, dicendo, observate unumquodq; præceptum quod ego præcipio vobis hodie:
2 Estoque qua die transiveritis Jardenem in terram quam Jehova Deus tuus dat tibi, ut erigas tibi lapides magnos & linias eos calce:
3 Et inscribas eis omnia verba Legis hujus, cùm transieris: ut pervenias in illam terram quam Jehova Deus tuus dat tibi, terram affluentem lacte & melle, quemadmodum locutus est Jehova Deus majorum tuorum tibi.
4 Esto autem, cùm trajecto Jardene erexeritis lapides istos, de quibus ego præcipio vobis hodie, in monte Hhebalis, & liveritis eas calce:
5 Ut extruas ibi altare Jehovæ Deo tuo: altare e lapidibus, ᵍ ne agitato super illos ferrum.
6 Lapidibus integris ædificato altare Jehovæ Dei tui, ut offeras in eo holocausta Jehovæ Deo tuo.
7 Mactabis etiam eucharistica quæ comedas ibi: & lætaberis coram Jehova Deo tuo.
8 Inscribito autem istis lapidibus omnia verba hujus legis bene perspicuè.
9 Tum allocutus est Mosche & sacerdotes Levitici totum Jisraëlem, dicendo, attende & audi Jisraël, hodierno die effectus es populus Jehovæ Deo tuo.
10 Auscultato igitur voci Jehovæ Dei tui, & facito præcepta ejus ac statuta ejus, quæ ego præcipio tibi hodie.
11 Præcepitq; Mosche in die illo populo, dicendo,
12 Hi stanto ad benedicendum populo in monte Gerizzimorum, cùm transiveritis Jardenem, Schimhhon, & Levi, & Jehuda, & Jissascar, & Joseph, & Binjamin:
13 Hi verò stanto ad maledictionem in monte Hhebalis, Reüben, Gad, & Ascher, & Zebulun, Dan, & Naphtali.
14 Protestantesq; Levitæ dicunto ad unumquemque Jisraëlitam, voce alta:
15 Maledictus *est* vir ille qui fecerit sculptile aut fusile, rem abominandam Jehovæ, opus manuum artificis, quamvis posuerit in abdito: & respondentes totus populus dicunto, Amen.
16 Maledictus qui vilipendit patrem suum aut matrem suam: & dicito totus populus, Amen.
17 Maledictus qui movet terminum proximi sui, & dicito totus populus, Amen.
18 Maledictus qui facit ut cæcus erret in via, & dicito totus populus, Amen.
19 Maledictus qui pervertit jus peregrini, pupilli, aut viduæ: & dicito totus populus, Amen.
20 Maledictus qui cubat cum uxore patris sui, quia retexit oram *vestimenti* patris sui: & dicito totus populus, Amen.
21 Maledictus qui cubat cum ulla bestia: & dicito totus populus, Amen.
22 Maledictus qui cubat cum sorore sua, filia patris sui aut filia matris suæ: & dicito totus populus, Amen.
23 Maledictus qui cubat cum socru sua: & dicito totus populus, Amen.
24 Maledictus qui cædit proximum suum clam: & dicito totus populus, Amen.
25 Maledictus ʳ qui accipit munus ad percutiendum ᵃ quemquam cæde innocentis: & dicito totus populus, Amen.
26 || Maledictus qui non præstiterit verba Legis hujus faciendo ea: & dicito totus populus, Amen.

Caput XXVIII.

Mosche propositis præmiis ad Legis Dei observationem hortatur, & comminationibus ab ejus violatione absterret.

1 Erit autem si ᵃ fideliter auscultaveris voci Jehovæ Dei tui, ᵇ observanter faciendo omnia præcepta ejus quæ ego præcipio tibi hodie, ut efficiat te Jehova Deus tuus sublimem supra omnes gentes terræ:
2 Et obvenientes tibi omnes benedictiones istæ assequantur te, cum auscultabis voci Jehovæ Dei tui.
3 Benedictus eris in civitate, & benedictus eris ruri.
4 Benedictus *erit* fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ, & fructus jumentorum tuorum, fœtus boum tuorum, & greges pecudum tuarum.
5 Benedictus ʳ corbis tuus & mactra tua.
6 Benedictus eris ʳ in ingressu tuo, & benedictus eris in egressu tuo.
7 ᶜ Exponet Jehova tibi inimicos tuos cæsos qui insurgent adversum te: cùm viâ unâ processerint contra te, septem viis fugient coram te.
8 Amandabit Jehova penes te benedictionem in horrea tua & in ᵈ quodcunq; admovebis manum tuam: benedicetq; tibi in terra quam Jehova Deus tuus dat tibi.
9 Stabiliet te Jehova sibi in populum sanctum, quemadmodum juramento promisit tibi: cum observabis præcepta Jehovæ Dei tui, & ambulabis in viis ejus.
10 Unde videntes omnes populi terræ nomen Jehovæ invocari in te, timebunt abs te.
11 Et faciet Jehova ut excellas bonis in fructu ventris tui, & in ᵉ fœtu jumentorum tuorum, & in fructu terræ tuæ, super terrã quam juramento promiserat Jehova majoribus tuis se daturum tibi.
12 Aperiet tibi Jehova thesaurum suum optimum, cœlos, dando pluviam terræ tuæ tempore suo, & benedicendo cuique operi manus tuæ: ita ut mutuare possis gentibus multis, tu autem opus non habeas mutuari.
13 Statuetq; te Jehova ʳ in caput, non autem in caudam, ut sis tantummodò superior, nõ autẽ sis inferior: cùm auscultabis præceptis Jehovæ

Cap. 27, 5 *Ne agitato*] id est, ne cæduntor, néve cælantor ferro, ut Exod. 20, 25.

25 *Qui accipit*] sive judex sit, sive testis, sive sicarius & redemptor cædis.
a Heb. *animam*.
|| *Galat.* 3, 10.

Cap. 28: a Heb. *auscultando auscultaveris*.
b Heb. *observando ad faciendum*: *sic infra ver.* 15. & 58.

5 *Corbis*] id est, panis tuus pro quovis cibo synecdochicè: est autem metonymia continentis pro contento, ut infra ver. 17.
6 *In ingressu*] id est, omni administratione tua domi & foris: vide in Num. 27. 17.
c Heb. *dabit ... coram te*.
d Heb. *omnem tensionem manus tuæ*: *sic ver.* 20.
e Heb. *fructu*: *infra* 18. & 51.
13 *In caput*] translato a membris animalium ...

Jehovæ Dei tui, quæ ego præcipio tibi hodie, ut observes & facias,
14 Et non recedes ab ullis verbis quæ ego præcipio vobis hodie dextrorsum aut sinistrorsum, f sequendo Deos alienos ad colendum eos.

f Heb. eundo post.

15 SED erit si non auscultaveris voci Jehovæ Dei tui, observanter faciendo omnia præcepta ejus & statuta ejus quæ ego præcipio tibi hodie, ut obvenientes tibi omnes maledictiones istæ assequantur te.
16 Maledictus eris in civitate, & maledictus eris ruri.
17 Maledictus corbis tuus, & mactra tua.
18 Maledictus fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ, fœtus boum tuorum, & greges pecudum tuarum.
19 Maledictus eris in ingressu tuo, & maledictus eris in egressu tuo.
20 Immittet in te Jehova ipsam maledictionem vexationem & exitium, in omnem rem ad quam admovebis manum tuam, quã facies: donec excindaris & donec pereas citò, propter malignitatem actionum tuarum, quia deserueris me.
21 Faciet Jehova ut adhærescat tibi pestis, donec consumpserit te ex ea terra quò tu venturus es ad hereditariò possidendũ eam.
22 Percutiet te Jehova tabe, calidaque & æstuante ac adurente febre, & siccitate & uredine, & morbo regio, quæ persequentur te donec pereas.
23 Præterea erunt ' cœli tui qui *sunt* supra caput tuum, ænei, & terra quæ subest tibi, ferrea.

23 *Cœli tui*] vide in Levit.26.19.

24 g Efficiet Jehova ' ut pluvia terræ tuæ sit pulvisculus aut pulvis, e cœlis descendet super te donec excindaris.

g Heb. *dabit Jehova pluviam terræ tuæ pulvisculum.*
24 *Ut pluvia*] id est, non magis fermẽtabit terram pluvia, quam si pulvis esset.

25 h Faciet Jehova ut cędaris coram hostibus tuis, viâ unâ procedes i contra exercitũ eorum, at septem viis fugies a facie ejus: eris q; ' in commotionem omnibus regnis terræ.

h Heb. *dabit Jehova te cæsum.*
i Heb. *contra eum sub. inimicum.*
25 *In commotionem*] id est, ut semper commovearis ab externis potentia.

26 Et erit cadaver tuum in cibum omnibus volatilibus cœli & jumentis terræ: nec erit qui deterreat.
27 Percutiet te Jehova ulcere Ægypti & hæmorrhoidibus & scabie & prurigine, quibus non poteris sanari.
28 Percutiet te Jehova amentiâ & cæcitate & stupore cordis:
29 Adeò ut palpes in meridie, quemadmodum palpat cæcus in caligine, neque prosperis viis tuis: & sis tantummodò infestus fraudi & rapinæ omnibus diebus, neque sit qui servet.
30 Uxorem desponsabis, sed vir alius cubabit cum ea, domum ædificabis, sed non inhabitabis eam: vineam conseres, sed k eâ sacris solutâ non uteris.

k Heb. *non profanabis eam, ut supra 20. 6.*

31 Bos tuus mactabitur ante oculos tuos, nec tamen comedes ex eo, asinus tuus abripietur a conspectu tuo, nec redibit ad te: pecudes tuæ tradentur inimicis tuis, nec erit tibi qui servet.
32 Filii tui filiæque tuæ tradentur populo extraneo: & oculis tuis aspicientibus & deficientibus *attentione* ad eos tota die, tamen non erit in potestate manus tuæ.
33 Fructum terræ tuæ & omnem laborem tuum absumet populus, quem non novisti, cæterisque tantummodò infestus fraudi & quassationi omnibus diebus.
34 Et fies amens propter visum oculorum tuorum, quod videbis.
35 Percutiet te Jehova ulcere maligno in genibus & in cruribus, quo non poteris sanari, a planta pedis tui usque ad verticem tuum.
36 Abducet Jehova te & regem tuum quem præfeceris tibi ad gentem quam non novisti tu aut majores tui, colesq; ibi deos alienos ligna aut lapides.
37 Erisque in stuporem, in parabolam, & in dicterium, apud omnes populos quò abduxerit te Jehova.
38 Semen multum deferes rus, sed parum colliges, quia absumet illud locusta.
39 Vineas conseres & coles, sed vinum non bibes neque comportabis, quia absument illas vermes.
40 Oleæ erunt tibi in toto termino tuo: sed oleo non unges te, quia dejiciet *oleas* oliva tua.
41 Filios filiasque gignes, non tamen erunt tui, sed abibunt in captivitatem.
42 Omnes arbores tuas & fructus terræ tuæ, hæreditariò obtinebit eruca.
43 Peregrinus qui in medio tui *erit*, ascendet supra te l perquàm supremè, tu autem descendes m perquàm infimè.

l Heb. *suprà suprà.*
m Heb. *infrà infrà.*

44 Ipse mutuabit tibi, tu verò non mutuabis ei: ipse evadet in caput, tu verò evades in caudam.
45 Venientes autem super te omnes maledictiones istæ persequentur te & assequentur te donec excindaris, cùm non auscultaveris voci Jehovæ Dei tui, observando præcepta ejus & statuta ejus quæ præcepit tibi.
46 Eruntque in te pro signo & pro prodigio, atque semine tuo, usque in seculum.
47 Propterea quòd non servieris Jehovæ Deo tuo in lætitia & in hilaritate cordis, præ copia *rerum* omnium:
48 Propterea servies inimico tuo, quem mittet Jehova contra te, in fame & in siti & in nuditate & in inopia *rerum* omnium, imponetque ' jugum ferreum collo tuo, donec exciderit te.

48 *Jugum ferreum*] durissimum & validissimum.

49 Efferet Jehova contra te gentem e longinquo ab extremitate terræ, *involantem* quemadmodum volare solet aquila: gentem cujus linguam non intelliges:
50 Gentem impudentem, quę ne *quidem* senis personam suscipiet, neque puero gratiam faciet:
51 Quæ absumet fœtum jumẽti tui & fructum terræ tuæ donec excindaris: quæ non reliquum faciet tibi frumentum mustum aut oleum, fœtum boum tuorum aut greges pecudum tuarum, donec perdiderit te.
52 Quæ premet te in omnibus portis tuis, donec corruerint mœnia tua altissima & munitissima quibus tu confideris, in tota terra tua, premet inquam te in omnibus portis tuis, in tota terra tua quam dederit Jehova Deus tuus tibi.
53 Adeò ut comedas fructum ventris tui, carnem filiorum tuorum filiarumque tuarum quas dederit tibi Jehova Deus tuus, in oppressione & in angustia qua anget te inimicus tuus.

54 Viri illius qui mollis *fuerat* in te & qui *fue-*
rat delicatus valde, malignus erit oculus in
fratrem suum, & in uxorem [n] sibi charissi-
mam, atque in residuum filiorum suorum
quos reliquos fecerit:
55 Adeò ut non det ulli ex eis de carne filio-
rum suorum quam comedet, adeò ut non
reliquum faciat illi quicquam in oppressio-
ne & angustia, qua anget te inimicus tuus in
omnibus portis tuis.
56 Mollis in te & delicatæ, quæ non tentarat
plantam pedis sui figere super terram præ
deliciis & præ mollitie, oculus malignus erit
in virum charissimum ipsi, & in filium ipsius,
ac in filiam ipsius.
57 Etiam in secundas ipsius quæ prodeunt in-
ter pedes ejus, & in filios ipsius quos pariet,
nam comedet eos clam præ inopia *rerum*
omnium: in oppressione & in angustia, qua
anget te inimicus tuus in portis tuis.
58 Nisi observanter feceris omnia verba
Legis hujus, quæ scripta sunt in libro hoc, ti-
mendo nomen gloriosissimum & summè re-
verēdum istud, nempe Jehovā Deum tuum:
59 Omnino *mirabiles efficiet Jehova plagas
tuas & plagas seminis tui, plagas magnas &
constantes, morbosque malignos & con-
stantes:
60 Et revocabit te in omnes languores Ægy-
ptiorum, a quibus metuebas, ut adhæreant
tibi:
61 Omnem etiam morbū, & omnem plagam
quæ scripta non est in libro Legis hujus, in-
ducet Jehova in te, donec excindaris.
62 Sic reliqui fietis hominibus paucis, pro eò
quòd fuistis sicut stellæ cœli multitudine, eò
quòd non auscultaveris voci Jehovæ Dei
tui.
63 Eritque ut quemadmodum lætabatur Je-
hova de vobis, benefaciendo vobis & au-
gendo vos, sic lætetur Jehova de vobis, per-
dendo vos & excindendo vos: cùm convel-
lemini e terra, quò tu ingressurus es ad hæ-
reditariò possidendum eam.
64 Nam disperget te Jehova in omnes po-
pulos ab extremitate terræ *una* usque ad *al-*
teram extremitatem [o] ejus: ubi servies diis
alienis quos non noveras tu aut majores tui,
lignis & lapidibus.
65 In gentibus verò illis non requiesces, neq;
erit quies plantæ pedis tui, sed dabit Jeho-
va tibi illic cor trepidum, & hebetationem
oculorum & mœrorem animi:
66 Eritque via tua suspensa tibi e-regione,
pavebisque noctu & interdiu, nec eris cer-
tus de vita tua.
67 Unoquoque mane dices, ô si esset vespe-
ra, & unaquaq; vespera dices, ô si esset ma-
ne: præ pavore cordis tui quo pavebis, &
præviso oculorum tuorum quod videbis.
68 Et reducet te Jehova in Ægyptum *navi-
bus, [p] via ad eam *terram* *de qua dixeram ti-
bi, [p] non deinceps amplius videbis eam: ex-
ponetisque vos ibi venales inimicis tuis in
servos & in ancillas, sed non erit ullus em-
ptor.

n Heb. *sinus sui, ut infrà vers. 56. sic suprà 13.6.*

59 *Mirabiles efficiet*] adeò aggravabit & amplificabit eas, ut sint omnes in admirationem traductæ.

o Heb. *terræ ante-cedens pro relativo.*

68 *Navibus*] per mare mediterraneū.
De qua dixeram] q. d. ei te rursus subjiciam, abs qua perpetuam liberationem promiseram Exodi 14.13.
p Heb. *non addes amplius videre eam,*

Caput XXIX.

Mosche jussu Dei fœdus in Chorebo pactum cum Jisraëlitis Jardenē mox trajecturis renovat, cum posteris eorum continuari jubet, a fœderis oblivione deterret gravissimi judicii interminatione, & prærogativam populo Dei attributam commendat.

1 HÆc *sunt* verba fœderis quod præce-
pit Jehova Moschi, ut pangeret cum
filiis Jisraëlis, in terra Moabitarum,
*præter fœdus illud quod pepigerat cum il-
lis in Chorebo.
2 Cōvocans enim Mosche omnes Jisraëlitas,
dixit ad eos, vos vidistis omnia quæ fecit Je-
hova ante oculos vestros in terra Ægypti,
Parhhoni, & omnibus servis ejus, totique
regioni ejus:
3 [a] Probationes illas maximas quas viderunt
oculi tui, signa & prodigia illa maxima.
4 Sed *nondum dederat vobis Jehova [b] men-
tem ad cognoscendum & oculos ad *viden-
dum & aures ad audiendum, usque in diem
hunc.
5 Deduxi autem vos quadraginta annos per
desertum: non inveteraverunt vestimenta
vestra, [c] quin tegumento essent vobis, neque
calceus tuus inveteravit, quin tegumento
esset pedi tuo.
6 Panem non comedebatis, nec vinum aut
potum inebriantem bibebatis, ut cogno-
sceretis me Jehovam esse Deum vestrum.
7 Tandem pervenientibus vobis ad locum
hunc, processit Sichon Rex Cheschbonis, &
Hhog Rex Baschanis obviam nobis in præ-
lium, & percussimus eos:
8 Occupataque terra eorum, dedimus eam
in possessionem Rëubeniticæ, Gaditicæq;
& dimidiatæ tribui Menaschææ.
9 Quapropter observate verba fœderis hujus
& facite ea, ut secundetis quicquid facturi
estis.
10 Vos statis hodie omnes corā Jehova Deo
vestro, primores vestri tribuum vestrarum,
Seniores vestri, & moderatores vestri, om-
nes viri Jisraëlitæ:
11 Parvuli vestri, fœminæ vestræ, & peregri-
nus qui *est* in medio castrorum tuorum, a ce-
dente ligna usque ad haurientem aquam
tuam:
12 Ad [d] ineundum fœdus Jehovę Dei tui cum
adjuratione ejus, quod Jehova Deus tuus
pangit tecum hodie:
13 Ut statuat te hodie sibi in populum, & ipse
sit tibi in Deum, queadmodum dixit tibi, &
quemadmodum juramento promisit majo-
ribus tuis, Abrahamo, Jitzchako, & Jahha-
kobo.
14 Neque vobiscum solis ego pango fœdus
meum hoc, cum adjuratione hac,
15 Sed cum eo qui adstat hic nobiscum hodie
coram Jehova Deo nostro, & cum eo qui
non *est* hic nobiscum hodie.
16 Quandoquidem vos novistis quomodo nos
habitaverimus in terra Ægypti, & quomo-
do transiverimus [e] per istas gentes, quas
pertransivistis,
17 Et vidistis [f] abominandos & stercoreos
Deos illorum, ligna & lapides argentum &
aurum, quæ *sunt* apud eos:
18 *Cavete* ne sit in vobis vir aut mulier aut fa-
milia aut tribus, cujus [g] animus avertat se
hodie a Jehova Deo nostro, ut eat ad co-
lendum Deos gentium istarum: *cavete* ne
sit

1 *Præter fœdus*] id est, præterquam id fœdus quod jam antè pepigerat: trajectio, ut Ge. 5.29. nam idem fuit fœdus substantia, sed ratione personarum & loci ubi instauratum est, diversum erat.
a Heb. *tentationes, ut suprà 4.34.*
4 *Nondum dederat*] eratis enim adhuc parvuli.
b Heb. *cor.*
Videndum] cum fructu, id est, res visas & auditas observandum.
c Heb. *desuper vos, ut mox desuper pedem tuum.*

d Heb. *transeundum in fœdus.*

e Heb. *per medium istarum gentium.*
f Heb. *abominationes & stercora.*

g Heb. *tuū*

sit in vobis radix * proferens cicutam aut
absynthium: Heb: 12:15
19 Unde erit, cùm audiverit verba adjurati-
onis hujus, ut benedicat sibi h cum animo
suo, dicendo, pax erit mihi cùm i ex senten-
tia animi mei ambulabo: * quò addat ebria
sitientem.
20 Non acquiescet Jehova ut condonet ei:
sed tunc fumante ira Jehovæ & zelo ejus
contra virum illum, * incûbet ei omnis adju-
ratio quæ scripta est in libro hoc: delebit-
que Jehova nomen ejus k sub cœlis.
21 Et separabit eum Jehova ad malum, ex
omnibus tribubus Jisraëlis: secundum om-
nes adjurationes fœderis, quod scriptum est
in libro hoc legis:
22 Adeò ut dicat generatio l sequens, filii ve-
stri qui exurgent post vos, & extraneus qui
adveniet e terra longinqua (cùm videbunt
plagas istius terræ & morbos ejus, quibus
affecerit Jehova eam:
23 Sulphure & sale exustam totam terram e-
jus, non seri, neque pullulare, neque prove-
nire in ea ullam herbam: cujusmodi fuit
subversio Sedomi & Hhamoræ Admæ &
Tzebojimorum, quas subvertit Jehova ira
sua & æstu suo)
24 Denique dicant omnes gentes, quamob-
rem affecit Jehova sic terram istam? quan-
ta *est* excandescentia, ira maxima ista?
25 Deinde dicant, quia deseruerunt fœdus
Jehovæ Dei majorum suorum: quod pepi-
gerat cum ipsis, quando educebat eos e
terra Ægypti:
26 Abeuntes enim coluerunt Deos alienos, &
incurvaverunt se eis: Deos quos non nove-
rant neque impertitus fuerat * eis *Deus*.
27 Ideo accensa est ira Jehovæ in terram il-
lam: ut inferret in eam totã maledictionem
istam, quæ scripta est in libro hoc.
28 Extirpavitque eos Jehova e terra ipsorum
ira & æstu ac fervore magno: & disjecit e-
os in terram aliam, sicut *est* hodie.
29 Quæ occulta sunt, penes Jehovam Deum
nostrum *sunto*: at quæ revelata, nobis & fi-
liis nostris usque in seculum *revelata sunt*, ut
faciamus omnia verba hujus Legis.

18 *Proferens*] id est, ne animus vester sit ullius idololatriæ perditæve vitę seminarium: Metaphora.

h Heb. *in corde suo.*

i Heb. *in aspectu cordis mei ambulabo, hoc est, ut sequar quod spectaverit animus meus.*

19 *Quò addat ebria sit.*] id est, ut nunquam peccandi finem faciat, aut suum ad peccandum desyderium expleat, sed ut solent ebrii sitim provocare atq; accendere, sic peccatorum fomites, & irritamenta accersat, & in peccatis occallescat.

20 *Incumbet*] id est, reus erit totius fœderis violati, quod adjuratione fuerat confirmatum.

k Heb *de sub.*

l Heb. *posterior*, ut Gen 49.1.

26 *Eis*] solis: vide supra in 4.19.

Caput XXX.

Veniam & liberationem proponit ex animo resipiscentibus: & divinam voluntatem populo ita fuisse patefactam docet, ut nullus sit futurus in posterum prætextui ignorationis locus.

1 ERIT autem cùm obvenerint tibi om-
nes res istæ, benedictio & maledictio
hæc quam proposui tibi: si revocabis
ea in animum tuum apud omnes gentes quò
depulerit te Jehova Deus tuus:
2 Et conversus usque ad Jehovam Deum tu-
um auscultabis voci ejus secundum omnia
quæ ego præcipio tibi hodie, tu & filii tui,
ex toto corde tuo & ex toto animo tuo:
3 Ut reducat Jehova Deus tuus multitudinẽ
captivorum tuorum misertus tui, & redu-
cens ‖ colligat te ex omnibus populis, quò
dispersẽrat te Jehova Deus tuus.
4 Etiamsi a quis ex tuis depulsus esset ad ex-
tremitatem cœli, inde colliget te Jehova
Deus tuus & inde resumet te:
5 Reducetque te Jehova Deus tuus in eam
terram quam hæreditariò possederant ma-
jores tui, ut hæreditariò possideas eam: &
benefaciet tibi, & augebit te suprà quàm
majores tuos.
6 Et * circumcidet Jehova Deus tuus b ani-
mum tuum & animum seminis tui, ad dili-
gendum Jehovam Deum tuum ex toto cor-
de tuo & ex tota anima tua, c ut vivas.
7 Indet autem Jehova Deus tuus omnes * ad-
jurationes istas inimicis tuis & osoribus tu-
is, qui persecuti fuerint te.
8 Tu verò conversus cùm auscultabis voci Je-
hovæ Dei tui, & facies omnia præcepta e-
jus quæ ego pręcipio tibi hodie,
9 Excellentem efficiet te bonis Jehova Deus
tuus in omni opere manus tuæ, in fructu
ventris tui & in fœtu jumentorum tuorum,
ac in fructu terrę tuæ: nam d rursus Jehova
lætabitur de te benefaciendo *tibi*, quem-
admodum lætatus fuerat de majoribus
tuis:
10 Si auscultaveris voci Jehovæ Dei tui ob-
servando pręcepta ejus & statuta ejus, quic-
quid scriptum est in libro hoc legis, si con-
versus fueris ad Jehovam Deum tuum ex
toto corde tuo, & ex toto animo tuo.
11 Nam præceptum hoc quod ego præcipio
tibi hodie, occultum non *est* a te, neque lon-
ginquum.
12 Non *est* in cœlis, ut dicas, quis ascendet
nobis in cœlum, qui sumens illud nobis e-
nunciet nobis illud, ut faciamus illud?
13 Neque est ultra mare, ut dicas, quis tran-
sibit nobis trans mare, qui sumens illud no-
bis enunciet nobis illud ut faciamus illud?
14 Sed propinquum *est* tibi verbũ hoc valde,
in ore tuo & in animo tuo, ad faciendum
illud.
15 (Vide, propono tibi hodie vitam & bonũ,
item mortem ac malum)
16 Quod ego præcipio tibi hodie, ut diligas
Jehovam Deum tuum ambulando in viis e-
jus, & observando præcepta ejus statutaq;
ejus & judicia ejus, ut vivas & augearis, ac
benedicat tibi Jehova Deus tuus in terra,
quò tu venturus es ad hæreditariò possiden-
dum eam.
17 Quòd si avertente se animo tuo non aus-
cultabis, sed impulsus incurvabis te diis a-
lienis & coles eos:
18 Denuncio vobis hodie e vos omnino peri-
turos: non prolongabitis dies super terram,
quò ut venias ad hæreditariò possidendum
eam tu transiturus es Jardenem.
19 Contestor hodie contra vos cœlum & ter-
ram, me vitam ac mortem proposuisse tibi,
benedictionem ac maledictionem: quare e-
lige vitam, ut vivas tu cum semine tuo,
20 Diligendo Jehovam Deum tuum, auscul-
tando voci ejus, & adhærendo ei (nam ipse
est vita tua & longitudo dierum tuorum) ut
habites super terram, quam juramento pro-
miserat Jehova majoribus tuis Abrahamo
Jitzchako & Jahhakobo se daturum eis.

‖ Nechemja. 1.9.

a Heb *aliquis tuus esset.*

6 *Circumcidet*] id est, repurgabit vos vi sui spiritus, & ad suum obsequium reformabit: metaphora, de qua supra, 10.15.

b Heb *cor.*

c Heb *propter vitam tuam.*

7 *Adjurationes*] id est, omnia mala in fœdere cum gravi adjuratione denunciata: Synecdoche.

d Heb *revertetur Jehova ad lætandum de te in bonum.*

Rom. 10. 6.

e Heb *quòd pereundo peribitis.*

Caput XXXI.

Mosche Jisraëlis exponit sibi cũ Jardenem moriendum, Jehoschuhham sibi a Deo suffectum pr[æ]-

ficiens promissionibus confirmat, Legem descriptam Sacerdotibus & Magistratibus tradit, ac septimo quoque anno publicè relegi jubet: postremo jussu Dei canticum describit publicè legendum, a singulis vero discendum & decantandum, ut Jisraëlitis beneficentiam Dei, & ingratum ipsorum animum testatum faceret.

1 **D**EINDE cùm veniens Mosche elocutus
esset verba ista apud omnes Jisraëlitas,
2 Dixit ad eos, natus sum hodie centum
viginti annos, non possum deinceps "proce-
dere & venire: præterea Jehova dixit ad me
non es transiturus Jardenem hunc.
3 Jehova Deus tuus, is qui transit ante te, ip-
se excindet gentes istas a conspectu tuo ut
hæreditariò possideas eas: Jehoschuhha is
transiturus est ante te, quemadmodum dix-
it Jehova.
4 Facietque Jehova illis, quemadmodum fe-
cit Sichoni & Hhogo Regibus Emoræi, ter-
ræque illorum, qui excidit eos.
5 Nam [a] exponet eas Jehova vobis, ut facia-
tis eis secundum " quodq; præceptum quod
præcepi vobis.
6 Confirmamini & fortes estote, ne timete ne-
que expavescite [b] metu eorum: nam Jeho-
va Deus tuus is qui ambulat tecum, non de-
seret te, neque derelinquet te.
7 Postea evocans Mosche Jehoschuhham,
edixit ei ante oculos omnium Jisraëlita-
rum, confirmare & fortis esto, nam tu in-
gressurus es cum populo hoc in terram quā
juramento promiserat Jehova majoribus e-
orum se daturum eis: & tu eam possidendam
divides eis.
8 Jehova autem, is qui antecedit te, ipse erit
tecum, non deseret te, neque derelinquet
te: ne timeto, neque consternator.
9 Cumque Mosche scripta hac Lege, de-
disset eam sacerdotibus filiis Levi qui por-
tant arcam fœderis Jehovæ, & omnibus Se-
nioribus Jisraëlis:
10 Præcepit eis Mosche dicendo, a fine sep-
tem annorum, stato tempore, anno inter-
missionis in festo tabernaculorum,
11 Cùm veniens totus Jisraël comparebit an-
te faciem Jehovæ Dei tui in loco quem ele-
gerit: legito *aliquis* legem hanc coram toto
Jisraële, [c] illis audientibus:
12 Congregando populum, viros fœminasq;
& parvulos & peregrinum tuum qui *erit* in
portis tuis: ut audiant, & ut discant time-
antque Jehovam Deum vestrum, & [d] ob-
servanter faciant omnia verba Legis hujus.
13 Filii quoque ipsorum qui experti non fue-
rint, audientes discant timere Jehovam De-
um vestrum: quibuscunque diebus vivetis
in terra, quo, ut hæreditariò possideatis e-
am, mox transituri estis Jardenem.
14 Edixerat namque Jehova Moschi, en pro-
pè sunt dies tui, cùm moriendum est, voca
Jehoschuhham & sistite vos ad tentorium
conventus, ut mandatis instruam eum: qua-
propter iens Mosche & Jehoschuhha stite-
rant se ad tentorium conventus,
15 Appareratq; Jehova in tentorio per co-
lumnam nubis, stante columna nubis super
portam ipsam tentorii.
16 DIXIT quoque Jehova ad Moschen, ec-
ce tu cubaturus es cum majoribus tuis: sur-
gens verò populus iste scortabitur [e] sequen-
do deos alienigenarum illius terræ [f] in quam
venturus est, & derelinquet me, irritumque
faciet fœdus meum quod pepegi cum eo.
17 Quamobrem accensâ ira mea contra eum
die illa derelinquam eos, & abscondam fa-
ciem meam ab eis, ut sit esui, & obveniant
ei mala multa atque angustiæ: adeò ut di-
cant de illa nonne eò quòd Deus meus
non *est* in medio mei obvenerunt mihi ma-
la hæc?
18 Ego verò [g] prorsus abscondero faciem
meam die illa, propter omne malum quod
commiserit, cùm avertit se ad Deos alienos:
19 Nunc itaque scribite vobis canticum i-
stud, quod doceas filios Jisraëlis " indendo
illud ori ipsorum, ut sit mihi hoc ipsum can-
ticum loco testis contra filios Jisraëlis.
20 Nam introducam eum in terram quam ju-
ramento promiseram majoribus ejus, afflu-
entem lacte & melle, ubi comedens satu-
rabitur ac saginabitur: sed avertent se ad
deos alienos, & colent eos, me autem irri-
tabunt, idque irritū faciendo fœdus meum.
21 Esto igitur, cùm obvenerint ei mala mul-
ta atque angustiæ, ut testetur canticum hoc
in faciem ejus loco testis (non enim oblivi-
oni tradendum est *excindendo* ex ore seminis
ejus) nam cognovi " figmentum ejus, quid
is sit facturus jam hodie, antequàm intro-
ducam eum in terram quam juramento pro-
misi.
22 Scripsit igitur Mosche canticum istud die
illo quod docuit filios Jisraëlis.
23 Et mandatis instruxit Jehoschuhham fili-
um Nunis, dicens, confirmator & fortis e-
sto, nam tu introduces filios Jisraëlis in ter-
ram quam juramento promisi eis: & ego e-
ro tecum.
24 Fuit autem cùm absolvisset Mosche scri-
bere verba legis hujus in libro, usque ad fi-
nem illorum,
25 Ut præciperet Mosche Levitis portanti-
bus arcam fœderis Jehovæ, dicendo,
26 Accipientes librum hunc Legis, ponite
eum "a latere arcæ fœderis Jehovæ Dei ve-
stri, ut sit ibi " contra te loco testis.
27 Nam ego novi rebellionem tuam & cer-
vicem tuam durissimam: en, dum adhuc e-
go vivo vobiscum hodie, rebelles fuistis cō-
tra Jehovam, quanto igitur magis post mor-
tem meam?
28 Congregate ad me omnes Seniores tribu-
um vestrarum, & moderatores vestros: ut
eloquar audientibus ipsis verba hęc, & con-
tester contra eos cœlos & terram.
29 Novi enim fore post mortem meam, ut
[h] omnino corrumpatis & recedatis ab hac
via quam præstitui vobis: unde obveniet vo-
bis hoc malum extremis temporibus, cùm
feceritis quod malum videtur in oculis Je-
hovæ, provocando eum opere manuum ve-
strarum.
30 Elocutus itaque est Mosche [i] audiente to-
ta congregatione Jisraëlis verba cantici hu-
jus, usque ad finem eorum.

CAPUT XXXII.

Mosche proponit & commendat populo canticū Dei;

1 *Verba ista*] quæ habentur suprà.29.& 30.
2 *Procedere*] id est, consueto munere fungi: vide Num.27.17.
a Heb. *dabit eas coram vobis.*
5 *Quodque præc.*] suprà.7.& 20.
b Heb. *a facie.*
c Heb. *in auribus illorum.*
d Heb. *observent faciendo.*
e Heb. *post Deos,*
f Heb. *in cujus medium.*
g Heb. *abscondendo abscondes o.*
19 *Indendo illud*] id est, sæpius inculcando eis, ut ipsi quoque illud sæpius recantent.
21 *Figmentum*] id est, cogitationem ejus Gen.6.5.
26 *A latere arcæ*] extra arcam in sanctuario: atque hic liber est quem sacerdos invenit Ioschijæ temporibus 2.Reg.22.
Contra te] apostrophe ad populum.
h Heb. *corrumpendo corrumpatis.*
i Heb. *in auribus totius congregationis.*

Dei: constans ex Procemio, Narratione laudativa præteritorum & præsentium beneficiorum Dei, ac vituperativa ingrati Jisraëlitarum animi, Propositionem gravissimæ comminationis divinæ, & consolationis ex restitutione populi inimicorumq; dejectione, & Conclusionem laudativam ad utrorumque reliquias. Deinde jubetur Mosche e proximo monte terram prospicere & vitam finire.

2 *Stillet*] id est, utinam eum fructum efferat oratio mea in vobis, quem proferunt pluvia & ros in terra.
3 *Tribuite*] percipiendo verba ejus, & observando.
4 *Rupi*] epitheton Dei, ut qui perfugium firmum est fide ad ipsum recurrentibus.
a Heb. *fidei, cui non est iniquitas.*
5 *Corrupit*] hysterosin ad evidentiam mutavimus: vide Exod. 32.7.
Quod non est] id est, vitiositas illorum aliena est a filiis Dei, qui justus & rectus est: ver. 4.
b Heb. *possessor vel emptor: sed quia de singulari possessione Dei fit sermo, ad assertionem ex Aegypto verbum accommodavimus.*
c Heb. *fecit, ut infrà ver. 15. & 1. Schemu. 12.6.*
d Heb. *ætatis & ætatis.*
8 *Statuit*] designavit illis possessionem nondum existentibus.
9 *Funiculus*] possessio peculiaris, nam possessiones funiculo dividebantur: metonymia.
e Heb. *ejulatu solitudinis: hypallage. Jechez. 16. Exod. 19.4.*
13 *Excelsa terræ*] id est, fecit ut penetrarent civitates munitissimas.
f Heb. *arietorum Baschanis, quæ regio erat pascuosissima, Num. 32.4.*
14 *Adipe renum*] id est, opimo crasso tritico, cujus genicula extuberant formâ renibus persimili; Metaphora ab animantibus. sic Num. 18.22. adipis nomen oleo & musto accommodatur.
Sanguinem] expressum succum.
15 *Jeschurun*] Jisraël. sic vocatur hic & infrà 33.5. & 26. à rectitudine quò vocatus est, etsi quàm longissimè ab ea discesserit.
16 *Extraneos*] Deos quos coluerant.

1 PRæBETE aures cœli, & eloquar: &
audito terra sermones oris mei.
2 *Stillet tanquam pluvia disciplina mea,
fluat tanquam ros sermo meus, ut tenues
pluviæ super teneram herbam, & sicut imbres
super adultam herbam.
3 Quandoquidem nomen Jehovæ prædicaturus
sum, *tribuite magnitudinem Deo
nostro:
4 *Rupi illi cujus opus *est* perfectum, omnes
enim viæ ejus *sunt* jus, *Deo* forti [a] fideli, &
experti iniquitatis, *qui* justus & rectus est.
5 *Corrupit se generatio perversa & contorta,
vitio suo, *quod* non est filiorum ipsius.
6 Jehovæne rependere debebatis istud, popule
stulte & insipiens? nónne ipse *est* pater
tuus [b] redemptor tuus? *nónne* ipse [c] magnificavit
te, & confirmavit te?
7 Recordare dierum seculi, animadvertite
annos [d] cujusque ætatis: interroga patrem
tuum, ut annunciet tibi, seniores tuos, ut dicant
tibi.
8 Cùm possessionem distribueret excelsus
gentibus, cùm dispararet filios Adami, *statuit
terminos populorum pro numero filiorum
Jisraëlis:
9 Quia pars Jehovæ est populus ejus, Jahhakob
*funiculus possessionis ejus.
10 Invenit eum in terra deserti, ac in inanitatis
& [e] ejulatus solitudine: circumdedit
eum, erudivit eum, custodivit eum tanquam
pupillam oculi sui.
11 Ut aquila excitat nidum suum, pullis suis
incubat, pandit alas suas, assumit eum, portat
eum super alas suas:
12 *Sic* Jehova solus duxit eum, nec fuit cum
eo Deus alienigena.
13 Vexit eum super *excelsa terræ, adeò ut
comedat reditus agrorum: datque ei sugendum
mel *etiam* e petra, & oleum e saxo
rupis.
14 Butyrum ex armento, & lac e grege, cum
adipe agnorum & ducum inter oves [f] Baschanæorum,
& hircorum, cum *adipe renum
tritici: etiam *sanguinem uvarum bibisti
merum.
15 Sed saginatus *Jeschurun recalcitravit:
saginatus es, obesatus es, adipem obduxisti:
deseruit enim Deum qui magnificaverat
ipsum, & vilipendit rupem salutis suæ.
16 Ad zelotypiam commoverunt eum propter
*extraneos, propter abominationes provocarunt
eum.
17 Sacrificaverunt dæmonibus, non Deo: diis
quos non noverant, novis qui e propinquo
advenerant, quorum metu non horruerant
majores nostri.
18 Rupis quæ genuit te oblitus es, & oblivioni
tradidisti *Deum* fortem formatorem
tuum.
19 Quod cùm videret Jehova: præ indigna-
tione [g] a filiis suis & filiabus suis sprevit
eos:
20 Et dixit, abscondam faciem meam ab illis,
videam quis *erit* finis illorum: sunt enim
generatio [h] perversitatibus dedita, filii in
quibus non *est* fides.
21 Ipsi commoverunt me ad zelotypiam per
ea quæ non *sunt Deus* fortis, provocaverunt
me vanitatibus suis: ego quoque ad zelotypiam
commovebo eos per eum *qui non
est populus, per gentem stultam provocabo
eos.
22 Nam ignis accensus *est* ira mea, qui ardebit
*usque ad imum sepulchrum: absumetque
terram & proventum ejus, & inflammabit
fundamenta montium.
23 Impendam in eos mala, sagittas meas
*consumam in eos:
24 In exhaustos fame & exesos anthrace ac
lue amarissima: dentes etiam bestiarum
immittam, cum veneno serpentum [i] terrestrium.
25 Foris orbabit gladius, & in conclavibus
terror: tam adolescentulum quàm virginem,
lactentem cum viro cano.
26 Dixissem, angulatim profligem eos: faciam
ut cesset e mortalibus memoria eorum:
27 Nisi indignationē ab inimico metuissem,
ne ignorent hostes illorum: ne dicant, excelsa
manus nostra fuit, nec Jehova operatus
est omnia hæc.
28 Nam gens [k] inops consiliorum sunt, & non
est in eis intelligentia.
29 Utinam saperent, intelligerent ista: animadverterent
ad finem usque suum.
30 Quomodo prosequeretur unus mille, &
duo fugarent myriadem? si non: fieri quia
rupes eorum [l] dedidit eos, & Jehova tradidit
eos.
31 (*Non enim ut rupes nostra rupes illorum
est, ac inimici nostri *sunt judices)
32 Nam [m] *superat vitem Sedomi vitis eorum,
& superat vites Hhamoræ: uvæ eorum
sunt uvæ venenosæ, botri amari sunt eis.
33 Venenum draconum vinum eorum *est*,
ac venenum aspidum sævum.
34 Nónne *illud reconditum est penes me?
obsignatum in thesauris meis?
35 *Mea *est* ultio & retributio, tempore *suo*
vacillabit pes eorū: nam propinqua *est* dies
calamitatum eorum, & festina *dies* eventurorum
illis.
36 Cùm judicaverit Jehova populum suum,
tunc propter servos suos *pœnitebit ipsum,
cùm videbit abiisse [n] *vires & *conclusum
cum derelicto nihil *esse*:
37 Et dicet, ubi *sunt* dii eorum? rupes cui cōmittebant
se?
38 Quorum victimarum adipe vescebantur,
& quorum bibebant vinum libaminis? surgant
& opitulentur vobis, sit vobis latebra
rupes illa.
39 Videte nunc, me, me ipsum *esse*, & nullum
esse Deum mecum: me morte afficere & vitæ
restituere, frangere me & sanare, nec *esse*
qui e manu mea eripiat.
40 Nam *attollo ad cœlos manum meam, &
dico, vivo ego in seculum:
41 Cùm acuero [o] coruscantem gladium meū,
&

g Heb. *filiorum & filiarum, passivè, ut infra ver. 27. filios autem hic respectu vocationis dicit, quos ratione vitæ vocavit non filios supra ver. 5.*
h Heb. *perversitatis.*
21 *Qui non est populus*] peculiaris, Rom. 10.19.
22 *Usq; ad imum*] q. d. suprà & infrà cōflagrabit, ut præsentibus futurisq; fructibus priventur: sequētia epexegoticè addita sunt.
23 *Consumam*] omnes ad unam ejaculabor.
i Heb. *pulverini.*
k Heb. *perientis consilia.*
30 *Si non*] Eclipsis: si unus Jisraëlita non persequitur mille, &c. sed contrà fundantur ab hostibus, fit quia, &c.
l Heb. *vendidit, id est subjecit aliis dominis. Jechezkel. 19.46.*
31 *Non enim*] Apostrophe Moschis, qua causā deditionis in servitutem explicat, quòd Deus opem ferat suis, adversetur desertoribus: quorum neutrum fictitiis Deis ascribi debet.
Sunt judices] experientiā testari possunt.
m Heb. *præ vite Sedomi est vitis eorum.*
32 *Superat*] fructum deteriorem edit: metaphoricè vitam malè actam describit.
34 *Illud*] q. d. jam jam compertum habeo qualis fueris hactenus, atque futurus sis.
35 *Mea est ultio*] non evadēt judicium, etiamsi differatur, sed suo tempore incipient labare.
36 *Pœnitebit*] vide in Gene. 6.6.
n Heb. *manum, ut Num. 14.23.*
Vires] Jisraëlitarū, quibus nimium confiderant.
Conclusum cum der.] id est, & captivum & eum qui evaserat hostium manus nihil posse.
38 *Surgant*] Sarcasmus: similem vide Judic. 10.14.
40 *Attollo manum*] id est, juro Gen. 14.22. ut hæ manitus dictura.
o Heb. *coruscationis gladii.*

& arripuerit manus mea judicium, reddam
ultionem hostibus meis, & osoribus meis
rependam.
42 Inebriabo sagittas meas sanguine, & gla-
dius meus absumet carnẽ, sanguine p con-
fossorum & captivorum, * inde a principio
erunt ultiones inimici.
43 Cantate gentes q *&* populus ejus: nam
sanguinem servorum suorum ulciscitur, &
ultionem reddit hostibus suis, ac terram su-
am populumque suum expiat.
44 Venit itaque Mosche ut eloqueretur om-
nia verba cantici hujus r audiente populo,
ipse & Hoscheahh filius Nunis.
45 Cumq; absolvisset Mosche eloqui omnia
verba omnibus Jisraëlitis:
46 Edixit eis, s adjicite animum vestrum ad
omnia hæc verba quæ ego testificor contra
vos hodie: quæ præcipitote filiis vestris,
t ut observanter faciant omnia verba Legis
hujus.
47 Nam non est res v inanior quàm ut susci-
piatis illam, sed est vita vestra: & hac re
prolongabitis dies super terram, quò ut hę-
reditariò possideatis eam transituri estis
Jardenem.
48 Postea allocutus est Jehova Moschen
eo ipso die, dicendo,
49 Ascende montem hunc Hhabarimorum,
montem Nebuntis, qui *est* in terra Moabi-
tarum qui *est* in conspectu Jerichuntis: &
prospice terram Cenahhani, quam ego do
filiis Jisraëlis in jus possessionis.
50 Deinde morere in eo monte quò tu ascen-
surus es, & aggregare ad populos tuos:
quemadmodum mortuus est Aharon frater
tuus in Hore monte, & aggregatus est ad
populos suos:
51 ‖ Eò quòd prævaricati estis contra me in
medio filiorum Jisraëlis ad aquas conten-
tionis Kadeschi in deserto Tzinis: eo quòd
non sanctificastis me in medio filiorum Jis-
raëlis.
52 Nam ex adverso prospicere poteris ter-
ram illam: at illuc non es venturus, in ter-
ram illam quam ego do filiis Jisraëlis.

p Heb. *confossi & captivitatis.*
42 *Inde a principio*] id est, cùm ultionem sumam de inimicis, nihil impunitum relinquam eorum quæ inde a principio contra me commiserunt.
q *vel* cum *populo ejus, ut Rom.* 15.10.
r Heb. *in auribus populi.*
s Heb. *ponite cor.*
t Heb. *ad observandum faciendo.*
v Heb. *inanis præ vobis.*
‖ *Num.* 20.

Caput XXXIII.

Mosche paulo pòst moriturus singulis tribubus propheticè benedicit: exorsus & concludens orationem a singulari Dei gratia erga eos quibus benedicit.

1 Hæc autem benedictio *est*, qua bene-
dixit Mosche * vir Dei filiis Jisraëlis
ante mortem suam.
2 Cùm diceret, Jehova * e Sinai prodeunte ut
oriretur e Sehhire * istis, * illucesceret e mon-
te Paranis: simul venit *turba* e myriadibus
a * sanctorum: a cujus dextera * ignis b lega-
lis ipsis lucebat.
3 Valde diligis * populos omnes sancti * isti-
us *sunt* * in manu tua: vicissim ipsi * medii in-
serantur pedibus tuis, suscipiat *quisque* e
verbis tuis,
4 Lege, *quam* præcepit nobis Mosche, * hære-
ditaria congregationi Jahhakobi.
5 ‖ (Erat enim in Jeschrune * Rex) cùm se con-
gregarent primores populi, simul tribus Jis-
raëlis.
6 Vivat Rëuben, & non moriatur, * imò
non sit hominibus ejus numerus:
7 Idem quoque * Jehudæ *precatus*, amplius
dixit exaudi Jehova vocem Jehudæ & ad
populum suum * reduc eum: manibus ejus
satis *sit* ei, & auxilium ab hostibus ejus sis.
8 De Levi autem dixit, * Tummim tui & U-
rim tui * penes virum tuum quem beneficio
prosequeris, quem probasti * probatione
‖ cum quo contendisti ad aquas Meribæ:
9 Dicentem de patre suo & de matre sua,
* non respicio eum, qui fratres suos non ag-
noscit, & filios suos non recognoscit: sed
observant sermonem tuum, & fœdus tuum
custodiunt:
10 * Docent judicia tua Jahhakobum, & Le-
gem tuam Jisraëlem, * apponunt suffitum ad
c faciem tuam, & prorsus consumendum ad
altare tuum.
11 Benedic Jehova * copiis ejus, & opus ma-
nuũ ejus grato animo suscipe: frange lum-
bos insurgentibus in eum & osoribus ejus,
ex quo insurrexerint.
12 De Binjamine dixit, * dilectus *est* Jehovæ,
habitet securè * cum eo: protegente eum
quotidie, & * inter humeros ejus habitante.
13 Et de Josepho dixit, ‖ benedicta Jehovæ
sit terra ejus: a rebus pretiosis cœli, a rore
& ab abysso subjacente:
14 Item a rebus pretiosis, proventibus Solis,
& a rebus pretiosis, d quas quæque Luna
protrudit:
15 Item a e præstantissimis rebus montium
antiquissimorum, & a pretiosis rebus colli-
um f æternorum:
16 Denique a pretiosis rebus terræ cum ple-
nitudine ejus, & * beneplaciti *Dei* * inhabi-
tantis rubum: veniant abunde ad caput
Josephi, & ad verticem separati g e fratri-
bus suis.
17 * Primogeniti, bovis illius decor *est* ei, &
velut cornua monocerotis duo cornua ejus
sunt, quibus populos feriet pariter, *populos
finium* terræ: *sunt* autem hæc, myriades E-
phrajimi, & sunt *multa* millia Menaschis.
18 De Zebulune autem dixit, lętare Zebulun
* de exitu tuo: & Jissascar * de tentoriis tuis.

4 *Hæreditaria*] id est, observanda præsentibus & futuris Jahhakóbi posteris supra 29.29.
‖ *Exod.* 19.
5 *Rex*] regis munus obiens populum gubernabat: ideò leges eis tulit: vide in Gen. 36.31.
6 *Imò non*] particula, non, ἀπὸ κοινοῦ repetenda est, Psalm. 9.19. cujus rei ignoratio Græcos fefellit, ut alteram hanc versus partem Schimhhoni accommodarent, quia nulla hic ejus diserta mentio.
7 *Jehudæ*] & Schimhhoni: synecdoche: nam Schimhhon accensitus est Jehudæ, & possessio ejus per tribum Jehudæ diffusa, Jehoschu. 19.1. & 1. Chro. 4.24. unde factum est ut expeditiones inter has tribus communes essent, Judic. 1.3.
Reduc eum] quia ejus est præire cæteris tribubus ad expeditiones, precatur, ut victor domũ reducatur.
8 *Tummim*] de quibus Exod. 28.30. id est, totum ministerium Sacerdotale synecdoche: est autem hîc apostrophe ad Deum.
Penes virum] Aharonem, penes quem depositum est Sacerdotale munus continuandum in posteris.
Probatione] vulgo in Massa, ut alludatur ad historiam Exod. 17.7. sed quia nihil ibi de singulari aliqua Aharonis probatione scribitur, simplicius visum est appellative accipere.
‖ *Num.* 20. *supra* 32.51.
9 *Non respicio*] q.d. neque personis, neque rebus humanis studiosius hæret, sed in hoc unum incumbit, ut Deum colat, alios retineat in cultu ejus: quod ostenderunt Levitæ gladium stringendo in idololatras ad mandatũ Moschis, non habita propinquitatis ratione, ut Deo manus suas consecrarent, Exod. 32. abstinendo a propinquorum luctu, Levit. 10.3. & 21. hæreditatiq; terrenæ renuntiando, Numerorum 18.20. 10 *Docent*] omnes e genere Levitico, ideò dispersi habitabant in Jisraële. *Apponunt*] sacerdotes. c Heb. *nasum.* 11 *Copiis ejus*] militiæ sacræ, diversisq; ministeriis eorum, Num. 4.3. 12 *Dilectus est Jeh.*] ut patri singulariter fuit, Gen. 44.20. *Cum eo*] ut olim cum patre. *Inter humeros*] id est, Jeruschalaimis in metropoli possessionis ejus: Metaphora, qua tota possessio Binjaminis cum corpore confertur, & metropolis cum capite humeris imposito: sic Jeschahhjæ 8.8. ‖ *Gen.* 49.25. d Heb. *protrusione Lunarum*] e Heb. *capite montium antiquitatis: sic accipitur caput pro re præstante Exod.* 30.23. f Heb. *seculi.* 16 *Beneplaciti*] id est, quas profert terra ex beneplacito Dei. *Inhabitantis rubum*] qui primùm mihi apparuit ex ardente rubo, Exod. 3.2. g Heb. *separati fratrum suorum: vide Gen.* 49.26. 17 *Primogeniti,*] id est, duabus dignitatibus excellit, quòd est primogenitus, & bos Dei: nam translatum est, quod ad possessionem attinet, primogenitorum jus a Rëubene in Josephum. 1. Chron. 5.1. deinde bovis officio (de quo proverb. 14.4.) functus est, cùm familiam paternam in Ægypto sustentavit. 18 *De exitu*] id est, negotiatione tua: maritimam enim regionem habuit navigationibus aptam, Gen. 49.13. *De tentoriis*] id est, re tua contentus esto, Gen. 49.14. & 15.

1 *Vir Dei*] Propheta: nam prophetico spiritu, non simpliciter benedicit, & res eventuras precatur.
2 *Sinai*] Metaphora perpetua est a Sole sumpta, qui initio lucem præmittit, posteà oritur ipse, tandem terras illustrat: sic gradatim Deus præsentiam suam in populo declaravit quacunque iter fecerunt. q.d. inde a termino proximo Aegypti, usquedum perventum est ad Edomæos finitimos terræ promissæ. *Istis*] Jisraëlitis. *Illucesceret*] pergeret favere istis, etiam post defectionem a reditu exploratorum. Num. 15.14. a Heb. *sanctitatis.* *Sanctorum*] Angelorum, quorum catervis stipatus est. vide Chabakuk. 3.3. Act. 7.53. Galat. 3.19. *Ignis legalis*] ex quo singula ipsis facienda omittendave edicebat. b Heb. *edicti.*
3 *Populos*] tribus Jisraëlis, ut Judic. 5.14. *Istius*] Jisraëlis. *In manu*] sub cura tua, ut suprà 32.11. *Medii*] efficiantur tui discipuli, tibiq; morigeri reddantur, ut sunt discipuli præceptoribus, quorum pedibus assident, ut de Paulo dicitur Act. 22.3.

19 *Populos ad*montem*invitent, ibi sacri-
ficent sacrificia [h] justa:quia affluentiam ma-
rium sugent, & occulta, id est, thesauros
*arenæ.
20 De Gade autem dixit, benedictus *est* qui
*dilatat Gadem: *tanquam leo habitat, ut
rapiat brachium & verticem:
21 Qui prospexit*de principiis ei,quia ibi*in
portione Legislatoris*protectus est: ideò
veniens cum primoribus populi, justitiam
Jehovæ faciat, &*judicia ejus cum *reliquo*
Jisraële.
22 De Dane autem dixit,Dan*ut* catulus leo-
nis *fit*: qui exilit ex Baschane.
23 De Naphtali quoque dixit, ô Naphtali sa-
tur beneplacito & plene benedictione Je-
hovæ: ad Occidentem & meridiem hæredi-
tatem obtine.
24 Denique de Aschere dixit,benedictus
a *relisquu**filiis Ascher: sit acceptus fratri-
bus suis: *intingat in pinguedine pedem
suum.
25 Ferrum & æs*sub calceo tuo: & [i] quandiu
durabunt dies tui*sermones *habeantur* de te.
26 Nullus *est* similis huic *Deo* forti, ô Jis-
churun: qui cœlis insidet in auxilium tuum,
& magnificentiâ suâ superioribus nubibus.
27 Protectio *sit* Deus [k] sempiternus, & infer-
nè*brachia æterna, qui expellat a facie tua
inimicum,*aut dicat perde:
28 Ut habitet Jisraël securè solus,*fons Jah-
hakobi, in terra frumenti & musti *ferace*:e-
tiam*cœli ejus stillent rorem.
29 [l] Beatus es Jisraël, quis *est* sicut tu,populus
servatus per Jehovam clypeum auxiliarem
tuum,& cujus gladius *est* excellentia tua?
Sic [m] reddantur abjecti inimici tui tibi, tu
autem*excelsa eorum conculces.

19 *Populos*] tam exteros,quàm Jisraëlitas reliquos.
Montem] Tzijonem, ubi colendus erat Deus.
Invitent] exemplo suo: qui licèt remotissimi ab eo loco essent,studiosè tamen ex Lege, ac minimè vacui eò confluebant.
h Heb *justitiæ,id est,eucharistica ut jus requirit.*
Arenæ] id est, maris: metonymia.
20 *Dilatat*] ab angustia liberat, efficitque ut commodè habitet: vide in Gen. 49.19.
Tanquam Leo] quasi dicat, jam possessio ei attributa est,ex qua tanquam leo commodè potest in hostium prædam irruere: vide 1. Chro.5.
21 *De principiis*] q.d.Deus tribuens ei possessionem ante reliquos, jussit eum in prima acie contra Cenahhanæos procedere,Num.32.16.
In portione Legisl.] quæ ei per Moschen divino jussu attributa est.
Protectus] loco firmo ac munito situs.
Judicia ejus] in excindendis & exterminandis Cenahhanæis.
22 *Ut catulus*] robore & felice successu.
24 *Filiis*] Jisraëlis, fratribus suis, ut mox nominat: quibus e terra sua res opimas suppeditaturus est. *Intingat*] præ copia rerum pinguium: hyperbole, ut Gen.49.11.
25 *Sub calceo*] id est, terra quam calcabis abundet fodinis ferri & æris. i Heb *ut dies tui, sermones tui.* *Sermones*] id est, laus soli tui commendet nomen tuum in perpetuum. k Heb. *antiquitatis.* 27 *Brachia æterna*] id est, omnipotentia sempiterna ejus. q.d.supra & infra eum habeas protectorem. *Aut dicat*] instruat te mandato & viribus ad perdendum eum. 28 *Fons Jahhakobi*] id est, ii qui manarunt ex Jahhakobo. *Cœli ejus*] ei impendentes, ut suprà 28.23.
l Heb. *beatitatis tuæ.* m Heb. *mendaces fiant, id est, priventur facultate exequendi quod magnificè sibi pollicebantur: vel emacientur, id est, robore priventur.*
29 *Excelsa*] ut suprà 32.13.

Caput XXXIIII.

Mosche defunctus munere suo, & divino mandato obsequens montem conscendit, terram circumquaque prospicit, moritur, a Deo sepelitur, a Jisraëlitis lugetur, succeditque ei Jehoschuahh.

1 Postea ascendit Mosche e campe-
stribus Moabitarum in montem Nebun-
tis,in verticem illius collis qui *est* in con-
spectu Jerichuntis: ubi ostendit ei Jehova
totam terram cum Gilhhade Danem us-
que:
2 Nempe totam *terram* Naphtali, terramque
Ephrajimi & Menaschis, & totam terram
Jehudæ,usque ad*mare posterum:
3 Meridianam quoque, & planitiem ipsam,
convallem Jerichuntis civitatis*palmiferæ
usque Tzohharem.
4 Dixitque Jehova ad eum, hæc *est* illa terra,
quam juramento promiseram Abrahamo
Jitzchako & Jahhakobo, dicendo, semini
tuo dabo eam: ostendo eam tibi,videndam
oculis tuis, sed eò non es transiturus.
5 Mortuus itaque est ibi Mosche servus Je-
hovæ,in terra Moabitarum [a] ex præstituto
Jehovæ:
6 Qui sepelivit eum in eadem valle in terra
Moabitarum, e-regione Beth-pehhoris:
*neque novit quisquam sepulchrum ejus us-
que in diem hunc.
7 (Erat autem Mosche natus centum viginti
annos, cùm moreretur: non caligaverat o-
culus ejus, neque fugerat viriditas ejus)
8 Et defleverunt filii Jisraëlis Moschen in
campestribus Moabitarum triginta diebus:
quibus absoluti sunt dies fletus, *id est*, luctus
Moschis.
9 Erat autem Jehoschuahh filius Nunis ple-
nus spiritu Sapientiæ,*cùm [b] imposuisset
Mosche manus suas ei: quapropter auscul-
tantes ei filii Jisraëlis,fecerunt quemadmo-
dum præceperat Jehova per Moschen.
10 Sed non surrexit Propheta prǽterea in Jis-
raële similis Moschi, *ut* quem cognoverit
Jehova facie ad faciem:
11 In omnibus signis & prodigiis ad quæ mi-
serat eum Jehova facienda in terra Ægyp-
ti, contra Parhhonem & contra omnes ser-
vos ejus, totamque terram ejus:
12 Etiam in omnibus *operibus* manus fortis,
& in omnibus *operibus* [c] terribilibus maxi-
mis, quæ fecit Mosche ante oculos totius
Jisraëlis.

2 *Mare posterum*] vide supra in 11. 24.
3 *Palmiferæ*] ut Judic.1.16. & 2. Chron.28.15. nam palmetis tota fuit consita, teste Pli. lib. 5.natur.hist.cap.15.
a Heb. *secundum os,* suprà 32.48.
6 *Neque novit*] causam,quare incognitam esse voluerit Deus sepulturam Moschis,vide in Epistola Apostoli Judæ ver.9.
9 *Cùm imposuisset*] ex mandato Dei: vide historiam totam Num.27.18. & sequentibus.
b Heb. *nixus fuisset Mosche manibus suis super eum.*
c Heb. *terroris magni.*

Primæ partis Bibliorum finis.

Πάντοτε δόξα Θεῷ.

BIBLIORVM

PARS SECUNDA,

id est,

Libri Historici Latini recens ex *Hebræo facti, brevibúsque Scholiis* illustrati ab Immanuele Tremellio & Francisco Iunio.

Librorum Index sequente pagina continetur.

LONDINI,
Typis Henrici Midletoni,
M. D. Lxxxv.

Jehoschuhhæ	liber unus.
Judicum	liber unus.
Ruthæ	liber unus.
Schemuelis	libri duo.
Regum	libri duo.
Chronicorum	libri duo.
Hhezræ	liber unus.
Nechemjæ	liber unus.
Esteræ.	liber unus.

Augustinus lib. 18. de civitate Dei cap. 40.

Cui narranti melius præterita credimus quàm qui etiam futura prædixerit quæ præsentia jam videmus? Nam & ipsa historicorum inter se dissonantia copiam nobis præbet, ut eis potius credere debeamus, qui divinæ quam tenemus non repugnant historiæ. Paulo post: Nos in nostræ religionis historia, fulti authoritate divina, quicquid ei resistit non dubitamus esse falsissimum, quomodolibet sese habeant cætera in secularibus literis quæ seu vera seu falsa sint, nihil momenti afferunt quò rectè beateq; vivamus.

ILLUSTRIS-

ILLUSTRISSIMO POTENTISSIMOQVE PRINCIPI ET DOMINO, D. FRIDERICHO, COMITI Palatino ad Rhenum, Bavariæ Duci, &c. Sacri Rom. Imperii Electori primario, domino nostro clementissimo, Gratiam & pacem a Domino.

QVEMADMODVM in ductionibus aquarū, Illustrissime princeps, aliud præstant aquileges, aliud castellarii (ut Frontinus vocat) emodulantes laxiora aquæ conceptacula, aliud operæ huc illuc aquas tubulis canalibusq; derivantes: ita multiplicibus variisq; operibus utendū esse commonstrat omniū ætatū experientia, ut perennis hæc & salutaris aqua accōmodè ad suos usus adhiberi possit. Nam ut illud taceamus: a Deo munificentissimo authore potus istius saluberrimi, non plenitudinē Spiritus, sed exiguas tantum scintillas & particulas cōmunicari nobiscū pro tenuitate nostra: amplius etiā agnoscimus, sive fontis ipsius (cujus petra manalis est Christus) id est, contextus sacri curationem puritatē q; spectabimus: sive Scripturæ locos, in quibus ut in castellis aquæ, summa doctrinæ cælestis capita continentur: sive uberes illos concionū rivos & exundantē latius in Christianos oēs explicationē veritatis: nullā omnino partem esse quæ non superet omnibus numeris facultates nostras, nullasq; humani ingenii vires ad tantam altitudinem & profunditatem sapientiæ Dei perfectè posse accedere. Et quamvis omnia hęc pertineant ad ædificationem corporis Christi: verbi gratia, Scripturæ loci ad scholas plurimùm, fluenta & rivi ad Ecclesiasticas conciones, fons verò hic Scripturæ ad Christianos omnes universè: nunquā tamen eò adducti sumus ut totam simul componendorum istorum omnium procurationem nobis assumamus: sive conscii tenuitatis nostræ coram Deo, sive rerum amplitudine perterriti, sive Dei ipsius authoritate exemploq; moti, & documentis Ecclesiæ. Si enim oculorum aciem ad nos advertimus, deficit animus: si ad Scripturam, mysteriorum amplitudine & profunditate absorbemur: sin ad authoritatem & exempla Dei, compellimur quidem ad scribendum ut dona Dei quantulacunque sunt in nobis fideliter expendamus, sed ἀπὸ τῆς πολυγραφίας ϗ πολυψαφίας in hoc quidem argumento maximè avertimur. Cur enim tam paucos brevesq; libellos, hoc est, Biblia aut βιβλαρίδια ista commendavit Ecclesiæ, in thesaurum illius importanda? cur rerum tantarum tanta fecit compendia, nisi ut exemplo ipsius discamus luxuriantem istam orationis sylvam (quæ vanitatis ferè est aut mendaciorum comes) sophistis rhetoribusq; missā facere, & breviloquentiā simplicitatemq; consectari? Aut cur Pastoribus Doctoribusq; suas in Ecclesia & schola functiones disparavit; nisi ad singulos suis repagulis quæ verbo fixit continendos, & illorum dicta, facta, scriptaq; (hæ enim sunt formæ utendorum piè donorū Dei pro administratione & operatione ad quam quisq; vocatus est in Ecclesia) suis terminis constringenda? Quamobrem non possumus satis mirari præpostera illorum judicia: qui ita in his mysteriis versantur ipsi, quasi omnia quæ ad locū unum adduci possunt, factis hinc inde coacervationibus multis teneantur possintve profundere: aut hoc ipsum ab aliis perinde exigunt, ac si omnis opera, nisi suffarcinata, foret inutilis. Excurrant illi per nos licet in voculæ unius argumento: in versu unico, si placet, ut in mediis Campaniæ latifundiis velitentur, aut in brevi aquula quasi in Oceano navigent ingenii sui fertilitate & exuberantia styli. denique majores centones compilent (ut ait Satyricus) quàm sunt duo Cæsaris Anticatones. Nos verò commodiùs prospici stomacho esurienti posse sacra hac diæta cogitamus, quàm levari copiā nauseantem, aut deonerari saturum: & quod in ędificiorum structuris dicitur, opus istud Dei firmius sine illa immani fractura compingi & coalescere. Præterea quàm multa piè a multis ante nos dicta sunt! quæ omnia si nobis inculcanda essent: nullam apud omneis gratiam, sed invidiam summam iniremus: saltem hoc nomine apud bonos, quod actum (ut aiunt) agere diceremur. Denique meminimus illustrissime PRINCEPS, instituti nostri, & expectationis communis omnium. Non hîc aguntur homiliæ, & salubres e

 sacro

sacro fonte rivuli per sanctissimum agrum Christi concionalibus, ut ita dicamus, sulcis derivantur: non locorum compositiones & demonstrationes Dialectica subtilitate & brevitate indicantur, certáque velut castella consiciuntur jucundissimum hunc potum immissariis suis eructantia: Hæc in lectionibus, illa in concionibus Ecclesiasticis Theologi corrivantur: Verùm omnibus æquè Pastoribus & ovibus, Doctoribus discipulisq; magnis & parvis, firmis & infirmis alteram sanctissimi illius fontis partem labore nostro excultam proferimus. Excultam autem elaboratione nostra propterea dicimus, quòd accessiuncula ista partim contextui (ut confidimus in Domino) aliquam lucem afferet, partim in Scholiis quamvis brevibus, locos difficiliores explanabit: quæstiones enim multæ, quæ antea miris modis exagitatæ sunt, ipso contextu diluuntur, & multi nodi solvuntur uno aut altero Scholiorum verbo. Quorum omnium brevitatem facilè condonaturi sunt, quicunque hac viâ præcaveri putaverint aut ab ingenii humani nausea aut a gravitate sumptuum. Atque hæc quidem de opera nostra apud T.C. plus satis. De rebus autem quæ his libris continentur, de historiis sacris quid multis opus est dicere? Prima lex historiæ (inquiunt veteres) nequid falsi dicere audeat, deinde nequid veri non audeat: nequa suspicio gratiæ sit in scribendo, nequa simultatis. Certè quisquis sine animi perturbatione hos libros legerit, omnia supra quàm dici potest in brevitate hac, vera, certa simpliciaq; recognoscet. Hîc enim tuetur Dominus authoritatem suam, fidem veritatemq; ostendit, & sempiterno suo Spiritu obsignat in animis credentium: cui adhærentes fide, authoritatem non addimus sed accipimus, & in veritate illius confirmamur. Vtinam verò Christiani omnes tum veram istarum rerum notitiam, tum legitimum earum usum a Deo opt. max. consequantur. Nos quidem in tradenda simplice veraq; horum notitia fidelem pro eo ac potuimus & diligentem operam consumpsimus: quæ desyderabuntur (prout minimè dubitamus semper ad hominum scripta vel accuratissima aliquid amplius adjungi, detrahi, aut mutari posse) sive in posterum nostrâ, sive aliorum peritiorum operâ in dies subministrabit Deus. Vsum verò hujus historiæ sanctæ legitimum licèt præstantes viri olim tradiderint, & multi viri boni memoriâ nostrâ piè sapienterq; scriptis consignaverint: non posse tamen incidi in hominum mentes sine eodem Spiritu Prophetę & Apostoli sexcentis locis demonstrarunt. Quòd si historiã humana arte industriáq; elaboratam, & ignoratione, vanitate plurimisq; animi perturbationibus implicatam, & prout ipse Herodianus scribit, συγκεκραμένην δόξῃ τῆς ἀληθείας μείζονι, tamen temporum testem, lucem veritatis, vitã memoriæ, magistram vitæ, nuntiam vetustatis vocavit Tullius: quantam obsecro opinionem & reverentiam erga libros istos ingenerari oportet in animis credentium? Nam omnes illæ historiæ nihil ad nostram hanc: quam per prophetas dictavit, per Ecclesiam tradidit, per Spiritum æternum suum obsignavit Deus. Ferinum itaque fuerit, ac non tantùm Christiano ullo, sed homine planè indignissimum, eosdem usus ab hisce historiis abjudicare: quas Deus commendat suis, sanctitatis, veritatis, utilitatisq; nomine. Temporum testificationem requirimus? quorum partem inde a creatione usq; ad obitum suum exposuit Mosche: ecce hîc evolutam rationem temporum inde a Mosche, usque ad finem regni Persici: hoc autem Alexander Macedo occupavit: cùm Jaddubh sacerdotio fungeretur, cujus Nechemja mentionem facit. Lucémne veritatis? at hæc prælucens dictavit veritas, & seipsam quodammodo literarum monumentis expressam in Ecclesia utendam fruendam dedit. An memoriæ vitã? hîc memorabilia omnia de Deo creatore, hîc de rebus creatis, hîc de earum administratione ac singulari Ecclesiæ ductu, hîc de memoria sempiternæ vitæ documenta omnibus fidẽ amplectentibus aperta exhibentur: in quæ simulac introspicimus, mens animus & memoria virtute Dei animatur. An magisterium vitæ? Deus bone, quàm multifariam, quàm certò, quàm sanctè, quàm efficaciter nostris cogitationibus, sermonibus, factis, toti deniq; vitæ præstituuntur statæ perpetuæq; regulæ in his libris! qua doctrina, quibus exemplis circumfluunt! Non libet hoc loco elogia multa longius petita percurrere: modò pervulgata duo testimoniorũ genera adduxerimus ex Testamento Novo. Vnum est: Scripturæ hujus doctrinã testimoniis Christi Evangelistarũ & Apostolorũ confirmatã esse, qui illam tam sæpe quàm Moschen aut Prophetas alios sermoni suo adhibent, & autoritatem sibi apud auditores conciliant ab illius locis. Ideoq; Paulus Romanis, Quæ antè scripta sunt, inquit, ad doctrinã nostram scripta sunt, ut per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus. Idem Timotheo, Permane in iis quę didicisti & quæ tibi concredita sunt, sciens a quo didiceris: Teq; a puero sacras literas novisse, quæ te possunt sapientem reddere in salute per fidem in Christo Iesu. Tota scriptura divinitus est inspirata, utilis, &c. Alterum est, rationem usus percipiendi ex hoc scripturarum genere ipsis locis singulis commonstrari, ubi adducitur. Nam ut missa faciamus

ea doctrinæ capita, quæ in his libris quàm simplicissimè & accommodatissimè proferuntur: illud pro certo habemus, quot exempla in his libris extant, totidem extare magisteria vitæ & fidei, ac juris factorumq; typos summis infimis, doctis indoctis, adeoq; omnibus imitanda fugiendáve propositos: proinde sive legamus promissiones, minas, præcepta, interdicta, beneficia, judiciáve Dei, sive hominum officia rationem fidei aut vitæ spectantia, sive rerum creatarum quæ in cælo aut terra degunt obsequia: omnia universè & sigillatim ad ingenerandã fidem pertinere, informanda studia, componendos animos, & corrigendos mores. Audiuntur promissiones a Deo? adhibeto fides. Audiuntur minæ? castus affertor metus. Audiuntur præcepta vel interdicta? obsequendi studiũ accedito. Beneficia judiciáve proferuntur? animi cum reverentia Dei, qui certissimus & constantissimus illorum autor est, eò advertuntor. Quæcunq; hominum officia in exemplum subjiciuntur, imitationi sunto: ignorationis, infirmitatis, & contumaciæ exempla odium, horrorem, fugam & studiosissimam cautionem ab iis induunto animis nostris: prompta cælestium terrestrium aquaticorumq; obsequia admiratione omnipotentiæ, sapientiæ, bonitatisq; divinæ afferunto: omnia denique confirmanto fidem & patientiam, spem consolationemq; pariunto, & accenduntо Zelum: ne per nos fiat, ut quo majorum a Deo benefactorum sumus conscii cum animis nostris, eo majoris perfidiæ & ἀχαριστίας gravioris hîc & in seculo venturo condemnemur. Hæc ita se habere cùm multis locis docent Apostoli, qui hæc rerum antegestarum & in sacrarium Ecclesiæ relatarum exẽpla propter nos fuiße scripta & facta testantur, δείγματα, ἐνδείγματα, ὑποδείγματα, ὑπογραμμα, καὶ τύπους nominantes: tum inprimis Petrus his verbis aureis ostendit: habemus firmiorem (videlicet quàm sint σεσοφισμένοι μῦθοι, quorum antè meminerat) sermonem illum propheticum: cui rectè facitis quòd attendatis: velut lucernæ splendenti in obscuro loco, usquedum dies illucescat & lucifer exoriatur in cordibus vestris: Hoc inprimus scientes nullam prophetiam scripturę esse propriæ explicationis: non enim libidine hominis allata est olim prophetia: sed acti a spiritu sancto loquuti sunt sancti homines illi Dei. Cùm itaq; hi nostri historiarum libri impressa quadam a Deo majestate, autoritate, fide, utilitate, & forma longè anteferendi sint omnibus illis quos humana industria exaravit, & peculiares sint thesauri olim Ecclesiæ commissi, & ab eo tempore per manus traditi ad ædificationem nostram: prout illos Deus sua Ecclesia dignos judicavit, ita nos hanc recognitionem nostrã, quantacunque est, nomine T.C. Ecclesiæ Christi offerrimus. Dignissimum donum exhibet Deus Ecclesiæ suæ, dignum Christiano principe, dignũ omnibus hominibus, dignum seculis: etsi nos imparem rebus, personis, expectationiq; operam exhibemus, sed pro demenso donationis Christi. Octavium Augustum narrat Tranquillus in evolvendis utriusq; linguæ autoribus nihil ęquè sectatum esse quàm præcepta & exempla publicè vel privatim salubria; eáque ad verbum excepta aut ad domesticos, aut ad exercituum provinciarumq; rectores, aut ad urbis magistratus plerunq; misiße, prout quique monitione indigerent; etiam libros totos & senatui recitaße, & populo notos per edictum sæpe feciße, quo magis persuaderet rem non a se primo animadversam, sed antiquis pariter fuisse curæ. Egregiũ profectò studium, & conveniens humano principi, qui impotentem tyrannorum dominationem hac sua lenitate universæ posteritati παραδειγμάτιον. Verùm quanto dignius Christiano Principe exempla hæc in manibus, in oculis, in animo ferri, & dicta factaq; ad normã eorum exigi! Hæc sunt proculdubio, hæc illa sunt studia, qui Christianam juventutem alunt, senectutem confirmant, domi oblectant, foris conversantur, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur, & ubivis locorum secundis adversisq; rebus sanctorum animos ad cœlestes cogitationes evehunt, faciuntq; ut jam unà cum Christo sedeant ἐν ἐπουρανίοις. Accipe igitur, Illustrissime Princeps, alterum hoc tuorum erga nos beneficiorum, nostriq; erga T.C. animi monimentum, & pignus officii: ut primùm Deo optimo Maximo de clariore ista veritatis explicatione (si quem Deus, ut speramus, operâ nostrâ contulerit) immortales gratiæ in Ecclesia habeantur, deinde etiam T.C. cujus monitis atq; subsidiis opus istud cæptum & hucusque a nobis perductum est: postremò verò nobis piorum vota foveant, studiumq; nostrum in hoc opere consummando sanctis precibus sublevent coram Deo Patre nostro & Domino Jesu Christo: cui Regi æterno, immortali, invisibili, soli sapienti Deo honor & gloria in sempiterna secula. Amen.

Dominus T.C. quàm diutißimè incolumem servet, tibi adsit, te suo Spiritu regat, & omni benedictionum genere in dies ornet cumulatißimè.

T. C.

Servi addictissimi,

Immanuel Tremellius,
Franciscus Junius.

IEHOSCHUHHÆ
Liber unus.

LIBER Jehoschuhhæ res memorabiles, inde a morte Moschis usq; ad mortem Jehoschuhhæ successoris, a Deo pro Jisraëlitis gestas continet: ut fidem suam in suis promissionibus confirmaret, & promissa impleret. Estq; historia annorum amplius septendecim.

CAPUT PRIMUM.

Jehoschuahh divinitus jubetur suscipere populi administrationem, cum divini favoris promissione: vocatione suscepta omnibus mandat, ut ad Jardenem trajiciendum se parent, illis autem, quibus cis Jardenem possessio erat attributa, ut promissi memores, in expeditionem cum aliis proficiscantur, qui omnes fidem dant Jehoschuhhæ.

1 FUIT autem post mor-
tem Moschis servi Je-
hovæ: ut ediceret Je-
hova Jehoschuhhæ fi-
lio Nunis ministro
Moschis, dicendo:
2 Mosche servus meus
mortuus est: jam itaque surge, transi Jarde-
nem hunc tu & totus populus hic, in terram
quam ego do ipsis filiis Jisraëlis.
3 Omnem locum quem calcaverit planta pe-
dis vestri [a] daturus sum: quemadmodum al-
locutus sum Moschen.
4 ' A deserto illo & ' Libano isto usque ad
flumen ' maximum, flumen Euphratis, to-
tam terram ' Chittæorum usque ad ' ma-
re magnum, ad occasum solis: erit termi-
nus vester.
5 Non poterit consistere quisquam ante fa-
ciem tuam, ullis diebus vitæ tuæ: quemad-
modum fui cum Mosche, ero tecum, non
deseram te, neque derelinquam te.
6 Confirmare & fortis esto: tu enim possiden-
dam trades populo huic terram illam, quam
juramento promiseram majoribus eorum,
me daturum eis.
7 Tantummodo confirmare & fortis esto val-
de, ut [b] observanter facias prorsus secun-
dum legem illam, quam ' præcepit tibi Mos-
che servus meus, ne recede ab ' eo dextror-
sum aut sinistrorsum: ut secunderis quocun-
que iveris.
8 Ne discedito ' liber iste legis ex ore tuo,
sed meditare de eo interdiu & noctu, ut ob-
servanter facias omnino prout scriptum est
in eo: tunc enim prosperaberis in viis tuis,
& tunc secundaberis.
9 ' Nonne præcepi tibi? confirmare & fortis
esto, ne expavescito neque consternator:
quia tecum *est* Jehova Deus tuus quocun-
que iveris.

a Heb. *dedi præteritum pro futuro.* Deut. 1.28. Deut. 11.24.

4. *A deserto*] desertum Sinis intelligit, quo terminabatur ad meridiem promissa terra.

Libano] Aquilonali termino.

Maximum] termino ab oriente, Gene. 15.18.

Chittæorum] tractum orientalem incolentium.

Mare magnum] terminum ab occidente.

b Heb. *ad observandum faciendo: hypallage, sic ver. 8.*

7. *Quam præcepit*] Num. 27. ver. ultimo. Deut. 31.7. & sequentibus.

Ab eo] sub. quod præcepit Mosche.

8 *Liber iste*] de quo Deut. 31.9.

9 *Nonne*] confirmat eum a vocatione divina.

10 Præcepit itaque Jehoschuahh moderato-
ribus populi, dicendo:
11 Transite per [c] castra, & præcipite popu-
lo, dicendo, parate vobis ' viaticum: nam
intra tres dies vos trajecturi estis Jardenem
hunc ut ingrediamini ad possidendum ter-
ram, quam Jehova Deus vester dat vobis
hæreditariò possidendam.
12 Reubeniticæ autem & Gaditicæ ac dimi-
diatæ tribui Menaschiticæ: edixit Jehos-
chuahh, dicendo:
13 || Recordamini rei illius quam præcepit
vobis Mosche, servus Jehovæ, dicendo: Je-
hova Deus vester quietem largitur vobis,
quòd dedit vobis terram hanc.
14 Fœminæ vestræ, parvuli vestri, & pecora
vestra manebunt in hac terra, quam de-
dit vobis Mosche cis Jardenem: at vos
transite [d] militari ordine ante fratres ve-
stros, quotquot *estis* valentes robore, & ad-
juvate eos.
15 Usque dum quietem largitus sit Jehova
fratribus vestris, ut vobis, & hæreditariò
possideant etiam ipsi terram, quam Jehova
Deus vester dat eis: tunc revertimini in
terram hereditatis vestræ quam dedit vo-
bis Mosche servus Jehovæ cis Jardenem
ad ortum solis, & hæreditariò possidebi-
tis eam.
16 Qui ' responderunt Jehoschuhhæ dicen-
do, quicquid præcepisti nobis faciemus, &
quocunque miseris nos ibimus.
17 Omnino secundum ea quibus auscultavi-
mus Moschi, sic auscultabimus tibi: ' tantum-
modo sit Jehova Deus tuus tecum, quemad-
modum fuit cum Mosche.
18 Quisquis occasionem dederit ' mutandi
præstitutum tuum, & non auscultaverit ver-
bis tuis in omnibus quæ præceperis ei, mor-
te plectetur: tantummodo confirmare &
fortis esto.

c Heb. *per medium castrorum: vel in medio.*

11 *Viaticum*] si quid vobis præter cibum ad iter est necessarium, illud jam parate. Man enim nondum cessarat.

|| Num. 32.

d Heb. *quinti: ut Exod. 13.18. & infra 4.12.*

16 *Responderunt*] omnes tribus ad superiora mandata.

17 *Tantummodo*] id est, videto, ut tibi Deus adsit, sicut Moschi: & tu ab eo non recedas, sicut Mosche non recessit ab eo. Restipulatio.

18 *Mutandi præstitutum*] id est, defectionis a te.

CAPUT II.

Jehoschuahh præmittit exploratores, qui divertunt Jerichunte apud Rachabam, & ab ea abditi, a periculo liberati, ac de regionis statu informati, jurejurando promissa ei & toti cognationi ejus vita, ad Jehoschuhham revertuntur, quem de omnibus certiorem faciunt.

1 'MISERAT

1 MISERAT autem *prius* Jehoschuahh
filius Nunis *Schittimis duos viros
exploratores [a] clam dicendo, ite, in-
spicite terram istam, adeoque Jerichunte:
qui abeuntes venerant in domum cujusdã
meretricis caupona, cujus nomen erat Ra-
chab, ut cubarent ibi.
2 Sed cùm renunciatum fuisset Regi Jeri-
chuntis, dicendo: ecce quidam veniunt
huc per noctem e filiis Jisraëlis ad pervesti-
gandum hanc terram:
3 Misit Rex Jerichuntis ad Rachabam qui
edicerent: produc viros illos venientes ad
te, qui ingressi sunt domum tuam, nam ad
pervestigandum totam hanc terram vene-
runt.
4 (Assumens autem mulier illa duos viros
illos, absconderat utrumque) quæ respon-
dit ita, venerant ad me quidem viri, nec sci-
ebam unde essent.
5 Sed cùm claudenda esset porta, in ipsis te-
nebris, viri illi exierunt: non novi quò abi-
verint viri illi: persequimini eos celeriter,
nam assequemini eos.
6 (Illa autem jusserat ipsos conscendere te-
ctum suum: & absconderat eos in [b] stipulis
lini, quæ erant ei disposita super tectum.)
7 Quam ob rem *virorum illorum *alii* perse-
cuti fuerant eos viâ ad Jardenem per vada
singula, *alii* autem *portam clauserant po-
stea cùm egressi essent, qui persequeban-
tur istos.
8 *Illi autem nondum cubaverant cùm ipsa
ascendit ad eos super tectum.
9 Dixitq; ad viros istos, novi Jehovam de-
disse vobis terram hanc: cùm quia irruit ter-
ror vestri super nos: tùm quia diffluxerunt
omnes habitatores istius terræ [c] metu vestri.
10 Audivimus enim quo modo arefecit Jeho-
va aquas maris algosi, propter vos, cùm ex-
iretis ex Ægypto: & quæ fecistis duobus re-
gibus Emoræorum, qui *erant* trans Jarde-
nem, Sichoni & Hhogo, quos internecioni
devovistis.
11 Quod audientibus nobis liquefactum est
cor *nostrum, neque [d] constat animo quis-
quam amplius metu vestri: nam Jehova
Deus vester, est Deus in cœlis suprà, & in
terra infrà.
12 Nunc itaque jurate mihi, quæso, per Jeho-
vam, quia exercui benignitatem erga vos:
sic exerciturос vos quoque erga familiam
paternam meam benignitatem, & date mi-
hi signum [e] certum.
13 Ut vivos conservetis patrem meum, &
matrem meam, & fratres meos, & sorores
meas, & quicquid illorum est: eripiatisque
animas nostras a morte.
14 Responderuntque ei viri isti, *animam no-
stram loco vestri ad moriendum *damus*, si
non enunciaveritis sermonẽ nostrũ hunc:
utique erit cùm dederit nobis Jehova ter-
ram hanc, ut exerceamus erga te benigni-
tatem & fidem.
15 (Tunc illa demisit eos fune per fenestram:
nam [f] paries domus ejus erat in mœnibus,
ita ut in ipsis mœnibus habitaret illa:
16 Dicens ipsis, ad istum montem ite, ne oc-
currant vobis qui persequuntur: & latitate
illic tribus diebus, donec revertantur per-
sequentes, deinde ibitis viâ vestrâ.)
17 Dixerunt inquam viri isti, *insontes eri-
mus ab adjuratione tua hac, qua adjurasti
nos.
18 Ecce nobis intrantibus in hanc terram:
hunc funiculum fili dibaphi ligato in hac
fenestra, per quam nos demisisti, & patrem
tuum cum matre tua ac fratribus tuis, deni-
que totam familiam patris tui jubeto con-
venire ad te in hanc domum.
19 Erit enim ut cujusque, qui egressus fuerit e
foribus domus tuæ, [g] cædis causam in caput
ejus *recidat*, & nos simus insontes: cujusque
verò qui erit tecum in hac domo, cædis cau-
sa *recidet* in caput nostrum, si manus fuerit
in eum *injecta*.
20 Sed si enunciaveris sermonem nostrum
hunc: tunc erimus insontes ab adjuratione
tua, qua adjurasti nos.
21 Qua dicente, secundum verba vestra sic
esto, & dimittente eos abiverunt: *posteà
alligavit *illa* funiculum dibaphum ei fene-
stræ.
22 Abeuntes ergo venerunt in montem illũ,
ac manserunt ibi tribus diebus, donec redi-
issent, qui persequebantur *eos*: quæsierant
enim eos qui persequebantur totâ illâ viâ,
sed non invenerant.
23 Deinde revertentes duo viri isti, cùm de-
scendissent e monte, trajecerunt *Jardenem*
& pervenerunt ad Jehoschuhham filium
Nunis: & enarrarunt ei quæcunque obve-
nerant sibi.
24 Dixeruntq; ad Jehoschuhham, *eamus*, nam
tradit Jehova in manum nostram totam ter-
ram istam: atque etiam diffluunt omnes
habitatores istius terræ metu nostri.

CAPUT III.

*Jehoschuahh a reditu exploratorum ad Jarde-
nem, cum populo trajecturus, accedit, quo pridie ad
sanctificationem comparato, sacerdotes cum arca
præmittit: ad quorum ingressum Jarden divisus,
transituris cedit: quo signo Jisraëlitæ confirmati,
omnes ad unum trajiciunt.*

1 ITAQUE cùm surrexisset Jehoschuahh
*manè, profecti Schittimis pervenerunt
usque ad Jardenem, ipse & omnes filii
Jisraëlis, pernoctaruntque ibi, nondum tra-
jecerunt.
2 Fuitq; [a] *tertio pòst die: ut transirent mo-
deratores per [b] castra.
3 Et præciperent populo dicendo, cùm vi-
debitis arcam fœderis Jehovæ Dei vestri, &
sacerdotes Leviticos portantes eam: vos
quoque proficiscimini e loco vestro & [c] se-
quimini eam.
4 (Veruntamen longinquum *spatium* esto in-
ter vos & inter eam, quasi bis mille cubi-
torum *notæ mensuræ: ne *propius* accedi-
te ad eam) ut cognoscatis viam per quam
ituri estis, non enim transivistis per eam
viam [d] antea.
5 Edixerat enim Jehoschuahh populo, san-
ctificate vos: nam cras facturus est Jehova
in medio vestri mirabilia.
6 Deinde edixit Jehoschuahh sacerdotibus
dicendo, portantes arcam fœderis, transite

1 *Miserat autem*] Hyperbaton est perpetuum toto hoc cap. cujusmodi annotavimus Gen. 11.1. quæ enim hoc capite narrantur gesta sunt a Jehoschuhha, antequam edictum de parando viatico promulgaret: Atque voluntate divina gesta fuisse eventus ostendit. Voluit enim Deus per Rachabæ relationem Jisraëlitis, ad eos confirmandos, innotescere populi præsentem constitutionem, ut Judic. 7. per somnii narrationem Gidhhonis animus confirmatus dicitur: & Jonathanis per evocationem ludicram 1. Schemu. 14.
Schittimis] de quo Num. 25. & 33.49.
a Heb. *silenter, id est, non communicato cum populo consilio: ut factum fuerat* Num. 13.
b Heb. *in linis stipule*: hypallage.
7 *Virorum illorũ*] civium Jerichuntis.
Portam] urbis videlicet, ne si in urbe essent exploratores, elaberentur.
8 *Illi*] cives, qui nondum a murmure planè cessarant.
c Heb. *a facie: sic deinceps.*
11 *Nostrum*] id est, populi nostri.
d Heb. *neque constat amplius spiritus in quoquam a facie vestra.*
e Heb. *veritatis.*
14 *Animam nostram*] vide in Deut. 24.
f Heb. *nam domus ejus erat in pariete mœnium*: hypallage.

17 *Insontes erimus*] id est, esse volumus his duabus conditionibus quæ sequuntur, ne quis sit extra domum, & ne quid reveles.
g Heb. *sanguis ejus in capite ejus: sic paulò infra.*
21 *Posteà*] cùm commodum & necessarium visum est.
1 *Manè*] noni diei mensis primi: trajecerunt enim die decimo ejusdem mensis, ut apparet infrà 4.19.
a Heb. *a fine trium dierum.*
2 *Tertio pòst die*] a mandato, de parando viatico suprà 1.11.
b Heb. *medium castrorum.*
c Heb. *ite post eam.*
4 *Notæ mensuræ*] q. communis, quæ duplicata mille cubitos efficiat, ut Num. 35.5.
d Heb. *ab heri, nudiustertius: synecdoche usitata.*

ante populum: qui portantes arcam fœde-
ris, iverunt ante populum.
7 Dixerat enim Jehova ad Jehoschuhham,
isto die incipiam magnificare te ante ocu-
los totius Jisraëlis: ut cognoscant, quemad-
modum fui cum Mosche, me futurũ tecum.
8 Tu autem præcipito sacerdotibus portan-
tibus arcam fœderis, dicendo: cùm perve-
neritis usque ad extremitatem aquarũ Jar-
denis, in ipso Jardene consistite.
9 Edixit itaque Jehoschuahh filiis Jisraëlis:
accedite huc, & audite verba Jehovæ Dei
vestri.
10 Deinde dixit Jehoschuahh, hac *re* cogno-
scetis Deum fortem, vivum esse in medio
vestri & omnino expulsurum a facie vestra
Cenahhanæum, & Chittæum, & Chivvæum
& Perizzæum, & Girgaschæum, & Emoræũ,
& Jebusæum.
11 (Ecce arca fœderis *arca* domini totius ter-
ræ, tran sit ante vos per Jardenem.
12 Nunc itaq; sumite vobis duodecim viros
e tribubus Jisraëlis [e] virum unum in quam-
que tribum.)
13 Erit enim, cùm primum quiescent plantæ
pedum sacerdotum portantium arcam Je-
hovę, domini totius terræ in aquis Jarde-
nis, ut aquæ Jardenis discindantur, aquę in-
quam, descendentes, ab *iis quæ sunt* super-
nè: quæ consistent acervo uno.
14 Fuitq; cùm proficisceretur populus e ten-
toriis suis ad trajiciendum Jardenem: & sa-
cerdotes portantes arcam fœderis ante po-
pulum:
15 Dum pervenerunt portantes arcam usq;
ad Jardenem, & pedes sacerdotum portan-
tium arcam cœperunt intingi in extremita-
te aquarum ejus: (est autem Jarden ple-
nus, superans omnes ripas suas omnibus di-
ebus messis.)
16 Ut consistentes aquæ, quæ descendebant
supernè, consurgerent in acervum unum,
procul valdè ab 4 Adamo civitate, quę est a
latere Tzartanis, quę autem descendebant
ad mare campestrium, mare salsum, [f] pror-
sus excinderentur: populus autem transi-
rent e regione Jerichuntis.
17 Stabant autem sacerdotes portantes arcã
fœderis Jehovæ in ipso sicco in [g] alveo Jar-
denis firmi: dum omnes Jisraëlitæ transi-
rent per siccum, usque dum absolvissent tota
gens illa trajicere Jardenem.

8 *Ad extremitatem*] id est, in alveum citerioris ripæ.

10 *Hac re*] quam exprimit ver. 13.

e Heb. *virũ unum, virũ unum, &c.*

13 *Quæ consistent*] videlicet aquæ superiores ut ex ver. 16. apparet.

15 *Est autem Jarden*] non tantùm id tunc contigit ut plerique arbitrantur, sed quotannis fit ex fluminis natura: ut apparet ex 1. Chro. 12.16. & Ecclesiastici 24.36.

4 *quæ & Adama, infrà 19.36.*

16 *Tzartanis*] ager in tribu Ephrajimi, de quo 1. Reg. 4.12. & 7.46. Idem etiam dicitur Tzerera Judic. 7.22. & Tzereda mutata litera 1. Reg. 11.26.

Mare salsum] Gen. 14.3.

f Heb. *deficerent, excinderentur.*

Excinderentur] id est, effluerent, & in lacu Asphaltite deperirent.

g Heb. *in medio*, id est, *intra alveum.*

Caput IIII.

Transmisso universo populo, sacerdotes cum arca, jussu Dei, Jardenem trajiciunt, qui illicò revertitur in priorem statum. Cujus beneficii monimenta utrinq; populo Dei eriguntur.

1 Fuit autem cùm absolvissent tota gens
hæc trajicere Jardenem (quia edixerat
Jehova Jehoschuhhæ dicendo:
2 Sumite vobis e populo duodecim viros:
[a] virum unum ex unaquaque tribu.
3 Et præcipite eis dicendo: tollite vobis
hinc ex medio Jardene, ex [b] ipso loco ubi
stant sacerdotum pedes firmi, duodecim la-
pides: & transportantes eos vobiscum, col-
locate eos in [c] statione in qua pernoctaturi
estis hac nocte.)

1 *Quia edixerat*] hyperbaton est, ut infrà 12. ver. quod huic libro admodũ est familiare.

a Heb. *virum unũ virum unum ex tribu, sic v. 4.*

b Heb. *ex statione pedum sacerdotum.*

c Heb. *in diversorio: sic ver. 8.*

4 Ut vocaret Jehoschuahh duodecim illos
viros, quos statuerat e filiis Jisraëlis: virum
unum e quaque tribu.
5 Quibus edixit Jehoschuahh, transite in
conspectũ arcæ Jehovæ Dei vestri in medio
Jardene: & tollentes vobis quisq; lapidem
unum *imponito* humero suo: pro numero tri-
buum filiorum Jisraëlis.
6 Ut sit hoc signum in medio vestri: ut cùm
interrogabunt filii vestri [d] posthac, dicen-
do, quid lapides isti vobis *designant*?
7 Dicatis eis, discissas fuisse aquas Jardenis a
præsentia arcæ fœderis Jehovæ, cùm transi-
ret per Jardenem discissas mansisse aquas
Jardenis: ideoq; sunt lapides isti monimen-
to filiis Jisraëlis usque in seculum.
8 Itaq; facientes sic filii Jisraëlis, quemad-
modum præceperat Jehoschuahh, sustule-
runt duodecim lapides e medio Jardene,
quemadmodum edixerat Jehova Jehos-
chuhhæ, pro numero tribuum filiorum Jis-
raëlis: quos transportarunt secum ad illam
stationem, & collocarunt eos ibi.
9 Præterea duodecim lapides erexit Jeho-
schuahh in medio Jardene, *eorum* loco, ubi
stabant pedes sacerdotum portantium ar-
cam fœderis: fueruntque ibi usque in di-
em hunc.
10 Interea sacerdotes portantes arcam sta-
bant in medio Jardene, donec absolutum
esset id totum quod præceperat Jehova Je-
hoschuhhæ ut ediceret populo, secundum
omnia quæ præceperat Mosche Jehoschu-
hhæ: dum populus festinantes trajicerent.
11 Fuitq; cùm absolvisset totus populus tra-
jicere: Ut trajiceret arca Iehovæ, & sacer-
dotes in conspectu populi.
12 (Trajecerant autem Reubenitæ & Gadi-
tæ, & dimidiata tribus Menaschis [e] militari
ordine ante filios Jisraëlis: quemadmodum
edixerat eis Mosche.
13 Quasi quadragies mille expediti ad mili-
tiam trajecerant ante Jehovam in bellum,
in campestria Jerichuntis.
14 Die isto magnificavit Jehova Jehoschu-
hham ante oculos omnium Jisraëlitarum, ut
revererentur eum, quemadmodum erant
reveriti Moschen omnibus diebus vitæ
ejus.)
15 Edixerat namque Jehova Jehoschuhhæ,
dicendo:
16 Præcipe sacerdotibus portantibus arcam
testimonii: ut ascendant e Jardene.
17 Ideo præceperat Jehoschuahh sacerdoti-
bus dicendo: ascendite e Jardene.
18 Fuit autem cùm ascenderent sacerdotes
portantes arcam fœderis Jehovæ e medio
Jardene in siccum, *tantùm* avellebantur
plantæ pedum sacerdotum: ut reversæ a-
quę Jardenis in locum suum, irent [f] ut antea,
supra omnes ripas eius.
19 Populus itaq; ascenderunt e Jardene du-
odecimo die mensis primi: & castra posue-
runt Gilgale, in extremitate, ad orientem
Jerichuntis.
20 Illos autem duodecim lapides quos ac-
ceperant e Jardene, erexit Jehoschuahh
Gilgale.
21 Edixitq; filiis Jisraëlis dicendo: cùm in-
terrogabunt posthac filii vestri patres suos
dicen-

d Heb. *cras: synecdoche usitata, ut infrà vers. 21.*

9 *Præterea*] ut monimento essent cis Jardenẽ habitantibus.

Usque in diem hunc] id est, immutabili & perpetuo statuto.

10 *Quæ præceperat Mosche*] quorũ summa continetur Num. 27.21.

e Heb. *quini, ut suprà 1. 14.*

Num. 32.

13 *Ante Jehovam*] Id est, ante arcam Jehovæ, ut ostenditur infra 6.12.

f Heb. *heri, nudius tertius: synecdoche usitata.*

19 *Gilgale*] per anticipationem sic ita vocat, qui postea ita vocatus fuit infrà 5.8.

dicendo, quid sibi volunt lapides isti?
22 Tunc instruite filios vestros dicendo: per
aridam trajecit Jisraël Jardenem istum.
23 Nam arefecit Jehova Deus vester aquas
Jardenis propter vos, donec transissetis:
quemadmodum fecerat Jehova Deus ve-
ster mari algoso, quod arefecit propter nos
donec transissemus.
24 Ut cognoscant omnes populi terræ manū
Jehovæ g robustam esse: ut timeatis Jeho-
vam Deum vestrum omnibus diebus.
25 ' Sic fuit cùm audirent omnes reges Emo-
ræorum, qui erant in latere Jardenis versus
occidentem, & omnes reges Cenahhanæo-
rum, qui accolebant mare, arefecisse Jeho-
vam aquas Jardenis propter filios Jisraëlis,
donec trajecissent: ut liquefieret cor illo-
rum, nec esset amplius in iis animus metu
filiorum Jisraëlis.

g Heb. *quòd robustà est.*

25 *Sic fuit*] quia hic versus a præcedentibus pendet, & ad sequētia non pertinet, superioribus conjunximus.

Caput V.

Jehoschuahh interruptum circumcisionis usum, Dei mandato, instaurat Gilgale, ubi præstituto tempore Pascha celebratur, & Man cessat.

1 TEMPORE illo edixit Jehova Jehos-
chuhhæ, para tibi gladios acutos: &
a ' secundò repetens circumcide filios
Jisraëlis.
2 Paravit itaque Jehoschuahh sibi gladios a-
cutos: quibus circumcidit filios Jisraëlis ad
' collem præputiorum.
3 Hæc autem est ratio cur circumcidit Jehos-
chuahh: ' *quia* totus populus ille qui exie-
rant ex Ægypto, mares omnes viri b ad bel-
lum apti *qui* mortui erant in deserto, in ipso
itinere, postquam exivissent ex Ægypto:
4 Quia *inquam* circumcisi fuerant totus popu-
lus qui exierant: at totum populum, qui na-
ti fuerant in deserto, in ipso itinere, post-
quam exivissent ex Ægypto, ' non circumci-
derant.
5 (Quadraginta enim annis iverant filii Jisra-
ëlis per desertum, donec consumeretur to-
ta gens illa, viri apti ad bellum egressi ex Æ-
gypto, qui non auscultaverant voci Jehovæ:
eò quòd jurasset Jehova eis se non permis-
surum eis ut viderent terram, quam jura-
mento promiserat Jehova majoribus eorum
se daturum nobis, terram affluentem lacte
& melle.)
6 Et *quia* horum filios statuerat loco eorum,
ipsos circumcidit Jehoschuahh: quia perpu-
tiati erant, non enim circumciderant eos in
ipso itinere.
7 Fuitque cùm c omnino tota hæc gens cir-
cumcisa esset, ut considerent loco suo in ca-
stris donec d sanitatem recepissent.
8 Tum dixit Jehova ad Jehoschuhham, ho-
die devolvi ' opprobrium Ægypti a vobis:
vocavitque nomen loci illius e Gilgalem us-
que in diem hunc.
9 Cumque filii Jisraëlis castra haberent Gil-
gale: celebrarunt Pascha quartodecimo die
illius mensis vespere, in campestribus Je-
richuntis.
10 Comederuntque ex annona ipsius terræ
postridie Paschatis, azymos panes, & tostū
igne: eo ipso die.
11 Quam ob rem cessavit Man postridiè, cùm

a Heb. *& redi, circumcide filios Jisraëlis secundò.*

1 *Secundò repetēs*] id est, rem semel ab Abrahamo observātam ac deinde in deserto a reditu exploratorum neglectam, rursus in usum revocans.

2 *Collem præputiorum*] nomen accepit ex præsenti facto, quod præputia circumcisorum sunt ibi relicta.

3 *Quia totus*] hic hyperbaton est valde obscurū, quod ut illustraremus, præsumpsimus particulam rationalem, quæ est in principio versus sequentis.

b Heb. *viri belli: sic infrà ver. 5.*

4 *Non circumciderant*] patres, quasi fœdus Dei a se & posteris suis abjicientes.

c Heb. *cùm absolvissent tota illa gens circumcidi.*

d Heb. *reviviscerent ut Num. 20. 8.*

8 *Opprobriū Ægypti*] id est, ex Ægypto haustum, Ægyptiis non Jisraëlitis dignum. nam etsi non datum est illis quod cupiebant ut redirent in Ægyptum, Num. 14. 4. animo nihilominus Ægyptum spirabant, quod vel ex circumcisionis neglectu declararunt.

e *id est, devolutio, propter devolutum ibi ab Jisraëlitis probrum.*

comederent de annona illius terræ: neque
fuit deinceps filiis Jisraëlis Man: sed come-
derunt de proventu terræ Cenahhani anno
illo.

Caput VI.

Jehoschuahh divinitus visione præmonetur de felici successu contra hostes, Deo duce, instruiturq́; de ratione expugnandæ Jerichuntis: & jubetur civitatem internecioni devovere.

1 ' FUIT autem cùm esset Jehoschuahh ad
Jerichuntem, & attollens oculos suos
videret quòd, ecce ' vir quidam staret
ex adverso ejus cum gladio suo stricto in
manu sua: ut iret Jehoschuahh ad eum, ac
diceret ei, utrum noster es an hostium no-
strorum?
2 Qui dixit, ' non, sed ego sum ' princeps mi-
litiæ Jehovæ, modò veni: ' quamobrem
procidens Jehoschuahh super faciem suam
in terram, incurvavit se, dixitque ei: quid
dominus meus edicit servo suo?
3 Tum edixit princeps militiæ Jehovæ Jehos-
chuhhæ, ' extrahe calceamentum tuum a
pedibus tuis, nam locus in quo stas sanctus
est: fecitque sic Jehoschuahh.
4 (a Cives autem Jerichuntis occluserant *eam*,
& occlusam continebant metu filiorum Jis-
raëlis: non erat qui exiret, nec erat qui in-
traret.)
5 Dixit deinde ' Jehova ad Jehoschuhham, vi-
de trado in manum tuam Jerichūtem & re-
gem ejus, valentes robore.
6 Circuite itaque civitatem ipsam, omnes vi-
ri b apti ad bellum, circundando civitatem
c semel: sic facite sex diebus.
7 Et septem sacerdotes portanto septem buc-
cinas arietinas ante arcam: die verò septi-
mo circuitote civitatem d septies: sacerdo-
tes verò clanguntо buccinis illis.
8 Estoque cùm tractim sonabitur cornu arie-
tino, cùm primùm audietis vocem buccinæ,
ut vociferentur totus populus vociferatio-
ne magna: sic concidet murus civitatis in
loco suo, ut ascendant populus quisque ex
adverso sui.
9 Vocavit itaque Jehoschuahh filius Nunis
sacerdotes, & edixit eis, portate arcam fœ-
deris: ac septem sacerdotes portanto sep-
tem buccinas arietinas ante arcam Jehovæ.
10 Populo autem edixerunt, transite & cir-
cuite civitatem istam: & expeditus quisque
transito ante arcam Jehovæ.
11 Fuit ergo, cùm hoc edixisset Jehoschuahh
populo, ut septem sacerdotes portantes se-
ptem buccinas arietinas ante Jehovam, trās-
irent & clangerent buccinis illis: arca verò
fœderis Jehovæ e sequeretur eos.
12 (Expeditus autem quisque iret ante sacer-
dotes illos clangentes buccinis) denique
f extrema acies sequeretur arcam, pergen-
tibus *sacerdotibus* & clangentibus buccinis
illis.
13 Nam populo præceperat Jehoschuahh di-
cendo, ne vociferemini, neque facite ut au-
diatur vox vestra, nec prodeat ex ore vestro
ullum verbum: usque in diem, quo edicam
vobis vociferamini, tunc vociferabimini.
14 Sic, cùm circumduxisset arcam Jehovæ,
circa

1 *Fuit autem*] hūc versum cum duobus sequentibus imperitè a proximè sequenti historia divulsum, ei conjunximus, hinc caput sextum incipientes.

Vir] Jehova forma viri.

2 *Non*] id est, neque ex Jisraëlitis, neque ex hostibus.

Princeps militiæ] id est, tam angelorum quàm populi Dei. Christus autem est, ad quem solùm hic principatus pertinet.

Quam ob rem procideres] hūc honorem exhibet ei, quia non angelum, sed Jehovā esse intelligit. Angeli enim eum sibi deferri nolunt, Apoc. 19. 10. & 22. 8.

3 *Extrahe*] sic Deus præcepit Moschi Exodi 3. 5. vide annotata ibi.

a Heb. *Jericho autem claudens, & clausa erat: metonymia.*

5 *Jehova*] quem 1. ver. virum, & 2. ver. principem militiæ Jehova vocarat.

b Heb. *viri belli.*

c Heb. *vice una.*

d Heb. *septem vicibus: sic sæpius.*

e Heb. *post eos: sic frequenter.*

f Heb. *colligens, ut Num. 10. 25. vide annotata ibi, sic infrà 13. ver.*

circa civitatem ipſam circumeundo ſemel,
reverſi in caſtra, pernoctarunt in caſtris.
15 Deinde cùm ſurrexiſſet Jehoſchuahh ma-
ne: rurſus portaverunt ſacerdotes arcam Je-
hovæ.
16 Et ſeptem alii ſacerdotes portãtes ſeptem
buccinas arietinas ante arcam Jehovæ, ire
pergebant & clangebant buccinis illis: (ex-
peditus autem quiſq; ibat ante eos) & extre-
ma acies ſequebatur arcam Jehovæ, per-
gentibus *ſacerdotibus* & clangentibus bucci-
nis illis.
17 Sic circuierunt civitatem die ſecundo ſe-
mel, ac reverſi ſunt in caſtra: ita fecerunt
ſex diebus.
18 Fuit autem die ſeptimo, ut ſurgerent cùm
aurora aſcenderet, & circuirent civitatem
hac eadem ratione ſepties: tantùm die illo
circuiverunt civitatem illam ſepties.
19 Fuit verò vice ſeptima, buccinaturis ſacer-
dotibus: ut ediceret Jehoſchuahh populo,
vociferamini, nam dedit Jehova vobis iſtam
civitatem.
20 Eſto autem civitas iſta ' anathema, ipſa &
quicquid eſt in ea Jehovæ: tantùm Rachab
meretrix caupona vivat ipſa, & quicquid eſt
cum ea domi ejus, quia fideliter abſcondit
legatos illos quos ' miſeramus.
21 Veruntamen vos, ſervate *vos* ab anathe-
mate, ne ' efficiatis *vos* anathema, accipien-
tes de iſto anathemate: & ſubjicientes ca-
ſtra Jiſraëlis anathemati perturbetis ea.
22 Sed totum argentum & aurum, & inſtru-
menta ærea aut ferrea res ſancta ſunto Je-
hovæ: in ' theſaurum Jehovæ venito.
23 Vociferatus itaque eſt populus cùm illi
clangerent buccinis: fuitque cùm populus
audiret ſonum buccinæ, & vociferaretur
populus voce magna, ut corrueret murus
loco ſuo, ita ut aſcenderet populus in civi-
tatem, quiſq; ex adverſo ſui: ſic ceperunt ci-
vitatem illam.
24 Devoveruntque internecioni quicquid e-
rat in ea civitate [g] tam fœminas, quàm viros,
tam pueros quàm ſenes: & boves & pecu-
des aſinoſque acie gladii.
25 Duobus autem viris illis, qui explorave-
rant illam terram, edixit Jehoſchuahh, ite in
domum mulieris illius meretricis cauponæ,
& educite inde ipſam mulierem & quic-
quid ejus *eſt*, quemadmodũ juramento pro-
miſiſtis ei.
26 Cùm itaque ingreſſi pueri illi explorato-
res eduxiſſent Rachabam, & patrem ejus,
ac matrem ejus atque fratres ejus, & quic-
quid *erat* ei, etiam omnes familias ejus e-
duxiſſent, collocarunt eos ' extra caſtra Jiſ-
raëlis.
27 Ipſam autem civitatem combuſſerunt ig-
ni, & quicquid erat in ea: tantummodo
argentum & aurum, inſtrumentaque ærea
& ferrea, poſuerunt *in* theſauro domus Je-
hovæ.
28 Sed Rachabam meretricem cauponam, &
familiam paternam ejus, cum omnibus quæ
erant ei, vivam conſervavit Jehoſchuahh,
quæ ' habitavit inter Jiſraëlitas ' uſque in
diem hanc: eò quòd abſcondiſſet legatos il-
los, quos miſerat Jehoſchuahh ad exploran-
dum Jerichuntem.

20 *Anathema*] id eſt, exitio devota.

Miſeramus] ego cũ primoribus clam populo, ſup 2.1.

21 *Efficiatis vos anathema*] id eſt, eidem exitio vos obnoxios reddatis: ſic Deut. 7. 26.

22 *Theſaurum*] id eſt, in tentorium conventus, ubi etiam manubiæ Midjanitarum Jehovæ aſſervabantur Num. 31. in fine.

g Heb. *a viro uſque ad fœminam, a puero uſque ad ſenem, & uſque &c.*

26 *Extra caſtra*] tantiſper dum initiarentur & reciperẽtur in populum Dei, ut Num. 31. 19. vide ver. eſt.

28 *Uſque in diem hanc*] id eſt, in perpetuum, ut ſuprà 4. 9. Auguſtinus lib. 6. locutionis de Joſua.

Habitavit] & Schalmoni filio Nachſchonis in tribu Jehudæ nupſit: Matthæi 1. 5.

29 Prætereà adjuratione execratus eſt Jehoſ-
chuahh tempore illo, dicendo: maledictus
eſto vir ille ' coram Jehova, qui ' ſurget ut
ædificet civitatem hanc Jerichûtem, [h] ' pre-
tio primogeniti ſui fundet eam: & pretio
minimi ſui ſtatuat fores ejus.
30 Erat autem Jehova cum Jehoſchuhha, a-
deò ut eſſet fama ejus in tota illa terra.

CAPUT VII.

Jiſraëlitæ propter ſcelus Hhacani, ope Dei deſtituti cæduntur: cujus cauſa Jehoſchuhhæ Deum conſulenti explicatur: quapropter inquiſitione deprehenſo ſceleris autore, & ſupplicio affecto, populus Deo reconciliatur.

1 SED prævaricati ſunt Jiſraëlitæ prævari-
catione ' in anathemate: accepit enim
[a] Hhacan filius Carmi, filii [b] Zabdi, filii
Zerachi e tribu Jehudæ de illo anathemate,
quapropter accenſa eſt ira Jehovæ in filios
Jiſraëlis.
2 Cùm enim mittens Jehoſchuahh quoſdam
Jerichunte Hhajum, quod erat prope Beth-
Avenem ab oriente Beth-Elis, edixiſſet eis
dicendo, aſcendite & explorate terram i-
ſtam: aſcendenteſque homines illi explo-
raſſent Hhajum:
3 Ac reverſi ad Jehoſchuhham dixiſſent ad
eum, ne aſcendat totus hic populus, quaſi
bis mille viri, aut quaſi ter mille viri aſcen-
dant ut percutiant Hhajum: ne fatiges du-
cendo illuc totum populum hunc, cùm pau-
ci ſint iſti:
4 Ideoque aſcendiſſent de populo illuc quaſi
ter mille viri: fugerunt a facie virorũ Hhaji.
5 Ceciderunt que ex eis viri Hhaji ad triginta
ſex viros, perſequentes inquam, eos *a loco
qui* erat ante portam uſque ad ' Schebari-
mos, ceciderunt eos in illius declivi: quam
ob rem liquefactum eſt cor populi adeò ut
[c] *velut* in aquam abiret.
6 Jehoſchuahh autem lacerans veſtimenta
ſua, procidit ſuper faciem ſuam in terram,
ante arcam Jehovæ uſque ad veſperam, ip-
ſe & ſeniores Jiſraëlis: ' impoſueruntque
pulverem quiſque capiti ſuo.
7 Dicebatque Jehoſchuahh, Aha domine Je-
hova, quare [d] unquam traduxiſti populum
hunc trans Jardenem? ut dedas nos in ma-
num Emoræi ad perdendum nos? at utinam
voluiſſemus [e] morari trans Jardenem.
8 *Attende* ad me domine: quid dicam poſt-
quam obvertit Jiſraël cervicem ante hoſtes
ſuos?
9 Nam audientes Cenahhanæi & omnes ha-
bitatores iſtius terræ, circumvenient nos, &
excindent nomen noſtrum ex hac terra. Et
quid facies nomini tuo maximo?
10 Dixit autem Jehova ad Jehoſchuhham
[f] ſurge, quorſum hoc? [g] te manere dejectum
in faciem tuam?
11 Peccavit Jiſraël, atque etiam tranſgreſſi
ſunt ' fœdus meum quod præceperam eis:
nam etiam acceperunt ' de anathemate, ac
' etiam furati ſunt, etiamque ' mentiti ſunt,
denique repoſuerunt etiam illud inter ' in-
ſtrumenta ſua.
12 Ideo non poterunt conſiſtere filii Jiſraëlis
ante

29 *Coram Jehova*] id eſt, ex decreto Jehovæ.

Surget] id eſt, operã dabit ut ædificet.

h Heb. *per primogenitum & per minimum.*

Pretio primogeniti] hujus execrationis effectum vide 1. Reg. 16. 34.

1 *In anathemate*] de quo capite præcedenti ver. 20, 21, 22.

a *qui & Hhacar* 1. *Chron.* 2. 7. *& Hhacan infrà ver.* 24.

b *Zimri*, 1. *Chron.* 2. 6.

5 *Schebarimos*] id eſt, fractionum loci: ſic enim ſonat Hebræa vox. videtur nomen accepiſſe inde, quod acies Jiſraëlitarum ibi fractæ ſint.

c Heb. *ut eſſet in aquam, id eſt, ut efflueret quaſi aqua.*

6 *Impoſueruntque pulverem*] lugentium more, de malo accepto, ut 1. Schem. 4. 12 & alibi paſſim.

d Heb. *traducendo traducendo.*

e Heb. *& manſiſſemus.*

f Heb. *ſurge tibi.*

g Heb. *tu decidens in faciem tuam.*

11 *Fœdus meum*] id eſt, obedientiam quam promiſerant fœdere, non præſtiterunt: Exodi 19. 8 & 24. 7. ſynecdoche.

De anathemate] id eſt, de rebus conſumendis, ex ver. 24 cap. 6.

Etiam furati] de rebus ſervandis Jehovæ, de quibus ibid. 22. ver.

Mentiti ſunt] non afferendo in theſaurum Jehovæ, quod ſingulis afferendum erat, ver. 27. ibid.

Inſtrumenta] id eſt, tam perdendas res, quàm Deo deſtinatas, rebus propriis commiſcuerunt, in peccato perſiſtentes: quare ſe & ſua eodem anathemate obligarunt.

ante hostes suos, servicem vertent ante ho-
stes suos, quia sunt [h] rei anathematis: non
pergam esse vobiscum, nisi perdatis ' hoc a-
nathema e medio vestri.
13 Surge, sanctifica populum hunc, dicens,
sanctificate vos in crastinum: sic enim ait
Jehova Deus Jisraëlis, anathema est in me-
dio tui Jisraël, non poteris consistere ante
hostes tuos, donec amoveritis anathema
istud e medio vestri.
14 Appropinquate ergo manè per tribus ve-
stras: estoque ut tribus illa quam prehen-
derit Jehova, appropinquet per familias
suas, & familia illa quam prehenderit Jeho-
va, appropinquet per domos suas, & domus,
quam prehenderit Jehova, appropinquet
per viros suos.
15 Tum esto, ut deprehensus cum hoc ana-
themate ' comburatur igni, ipse & quicquid
est ei: quia transgressus est fœdus Jehovæ,
& quia commisit flagitium in Jisraële.
16 Cùm itaque surgens Jehoschuahh manè,
jussisset Jisraëlem appropinquare per tri-
bus suas: prehensa est tribus Jehudæ.
17 Deinde cùm jussisset appropinquare quã-
que familiam Jehudæ, prehendit familiam
Zerachæam: postea jussit appropinquare
familiam Zerachæam per viros suos, & pre-
hensus est Zabdi.
18 Denique jussit appropinquare familiam
ejus per viros ejus, & prehensus est Hha-
can filius Carmi filii Zabdi, filii Zerachi e
tribu Jehudę.
19 Tum dixit Jehoschuahh ad Hhacanem,
fili mi, tribue nunc gloriam Jehovæ Deo Jis-
raëlis, & ede ei confessionem: & enuncia-
to nunc mihi quid feceris, ne celes me.
20 Respondit itaque Hhacan Jehoschuhhæ
dicens: verum est, ego peccavi Jehovæ Deo
Jisraëlis, & [i] ' hoc & illud commisi.
21 Cùm enim viderem inter illa spolia togam
[k] Babylonicam unam pręstantem, & ducen-
tos siclos argenti, & lingulam auream unam
quinquaginta siclorum pondere, concu-
piscens accepi ea, ecce autem sunt abscon-
dita in terra, in medio istius tentorii mei, ar-
gentum autem *est* sub ipsâ *toga*.
22 Tunc misit Jehoschuahh legatos, qui cu-
currerunt in illud tentorium & ecce ea *to-
ga* abscondita erat in tentorio ejus, & ar-
gentum illud sub ea.
23 Qui accipientes ea e medio illius tentorii
attulerunt ea ad Jehoschuhham & ad om-
nes filios Jisraëlis: statueruntque ea coram
Jehova.
24 Tunc Jehoschuahh, & totus Jisraël cum
eo, assumpto Hhacane filio Zerachi, & ar-
gento & toga & lingula aurea, & filiis ejus
ac filiabus ejus, & bobus ejus, asinisq; ejus,
& gregibus ejus, & tentorio ejus, denique
quicquid erat ei: deduxerunt ea in conval-
lem Hhacoris.
25 Ubi dixit Jehoschuahh, quàm perturbasti
nos? perturbabit te Jehova hoc die: obrue-
runtque eum totus Jisraël lapidibus, & com-
busserunt eos igni, 'cùm obruissent eos la-
pidibus.
26 Postremò erexerunt super eum acervum
lapidum magnum usq; in hunc diem, sic a-
versus est Jehova a furore irę suæ, idcircò
vocavit *quisque* nomen loci illius convallem
Hhacoris usque in hunc diem.

h Heb. *sunt in ana-thema*.

12 *Hoc anathema*] id est, tum res anathemati devotas prius, tum eas, quæ contagionem ejusdem criminis hauserunt, nempe familiam cum Hhacanis rebus.

15 *Comburatur*] id est, postquam supplicium subierit, quod ex lege in blasphemum, & divini mandati contemptorem constitutum est: Levit. 24. 14. & sequentibus: & Num. 15. 30. & 35. absumitor eadem ratione, qua perdendæ res & anathemati devotæ, tollendæ sunt, id est, incendio, ex lege Deut. 13. 16. quam Jisraëlitæ executi sunt, infrà ver. 25. & 26.

i Heb. *&* *secundū hoc & secundum illud commisi*.

20 *Hoc & illud*] id est, singula illa commisi, quæ Deus commissa esse in Jisraële queritur suprà 11.

k Heb. *Schinhha-rijah*, id est, *Babylonia regionis*, vide Gen. 10. 10.

25 *Cùm obruissent*] vide annot. ver. 15.

Caput VIII.

Deus Jisraëlitis reconciliatus jubet Jehoschuhham Hhajum aggredi stratagemate, & victoriam promittit, spoliaq; populo concedit, reliquis igni & gladio consumendis. Deinde Jehoschuahh partâ victoriâ altare ex legis præscripto erigit ad sacrificandum, decalogum lapidibus insculpit, & benedictiones ac maledictiones proponit.

1 TUM dixit Jehova ad Jehoschuhham,
ne timeto neque consternator, sume te-
cum totum populum [a] aptum ad bellum,
& surgens ascende versus Hhajum: vide tra-
do in manum tuam regem Hhaji & populũ
ejus, civitatemque ejus, & terram ejus.
2 Ut facias Hhajo & regi ejus, sicut fecisti
Jerichunti & regi ejus: tantùm spolia ejus
& jumenta ejus diripietis vobis: dispone
tibi insidias contra civitatem istam a poste-
riore parte ejus.
3 ' Surgens itaque Jehoschuahh & totus po-
pulus aptus ad bellum, ut ascenderet ver-
sus Hhajum: delegit Jehoschuahh triginta
millia virorum valentium robore, ut præ-
mitteret eos noctu.
4 Præcepitque eis dicendo, videte vos qui in-
sidiaturi estis huic civitati a posteriore par-
te ipsius civitatis, ne procul collocetis vos
ab ipsa civitate valde: sed estote vos omnes
parati.
5 Ego autem totusque hic populus qui me-
cum *erit*, appropinquabimus ad istam civi-
tatem: eritque cùm procedent obviam no-
bis, quemadmodum prius, & fugiemus an-
te eos:
6 Ut exeant post nos, donec avellerimus eos
ab ipsa civitate, (dicent enim, fugiunt ante
nos quemadmodũ prius:) fugiendo ante eos.
7 ' Tum vos surgitote ex insidiis, ut expellatis
[b] reliquias ipsius civitatis: tradet enim Je-
hova Deus vester eam in manum vestram.
8 Esto autem, cùm occupabitis ipsam civita-
tem, ut incendatis ipsam civitatem igni, se-
cundum verbum Jehovæ facitote: videte,
præcepi vobis.
9 Sic præmisit eos Jehoschuahh, qui abeun-
tes ad locum insidiarum, consederunt in-
ter Beth-Elem & inter Hhajum ab occasu
Hhajo: pernoctavit autem Jehoschuahh
nocte illa in medio populi.
10 Deinde surgens Jehoschuahh manè, re-
censuit populum: ascendebatq; ipse cum se-
nioribus Jisraëlis ante populũ versus Hhajũ.
11 Totus quoq; populus, [c] acies quæ erat cum
eo, ascendentes appropinquarunt donec
venirent e regione ipsius civitatis: posue-
runtq; castra ab Aquilone Hhajo: vallis au-
tem quædam erat inter eos & inter Hhajũ.
12 Præterea sumpsit quasi quinquies mille vi-
ros: quos disposuit in insidiis inter Beth-Elẽ
& inter Hhajum, ab occasu civitatis Hhaji.
13 Admovente autem populo tota castra, quę
erant ab Aquilone civitati illi, & extremam
partem eorũ ab occasu ipsius civitatis: per-
rexit Jehoschuahh ea nocte in medium ' il-
lius convallis.
14 Unde fuit, 'cùm *id* vidisset Rex Hhaji, ut
manè

a Heb. *belli*, *sic deinceps*.

3 *Surgens*] ut Gen. 31. 17.

7 *Tum*] signo dato, de quo infra 18. ver.

b Heb. *ipsam civitatem*. *metonymia & synecdoche*, *sic infrà* ver. 24.

c Heb. *bellicum*.

13 *Illius convallis*] quę videlicet media erat inter Hhajum & Jisraëlitarum exercitum: de qua sup. ver. 11.

14 *Cùm id vidisset*] Jisraëlitas iniquo loco castra collocasse, nempe in depressa valle, hac opportunitate allectus est ad irrumpendum.

d Heb. *ut festinaverunt & mane surgerent.*

Eo ipso tempore] sine dilatione aut deliberatione.

Planitiem illam] quæ civitati ad orientem adjacebat: ut ita Jisraëlitas a latere aggrederentur, & fugientibus iter præciderent.

15 *Ad desertum*] quà reditur Jerichuntem.

mane [d] festinanter surgentes procederent
viri illius civitatis obviam Jisraëli in prælium,
ipse cum toto populo suo, 'eo ipso tempore
ante 'planitiem illam: nesciebat autem
ille sibi insidias esse a parte posteriore
civitatis.
15 Tunc finxerunt se plaga affici Jehoschuahh
& totus Jisraël ante eos: fugeruntque via
'ad desertum.
16 Quapropter conclamati sunt totus populus,
qui remanserat in civitate Hhaji ad persequendos
eos: qui persecuti sunt Jehoschuhham,
ita ut avellerentur a civitate sua.
17 Neque remanserat quisquam Hhaji aut
Beth-Ele qui non exirent ad persequendum
Jisraëlem: reliqueruntq; civitatem suam
apertam dum persequebantur Jisraëlem.
18 Postea cùm edixisset Jehova Jehoschuhhæ,
'extende [e] vexillum istud, quod est in
manu tua versus Hhajum, quia in manum tuam
tradam ipsum: extendit Jehoschuahh
vexillum illud quod erat in manu sua versus
ipsam civitatem.
19 Tunc illæ insidiæ surgentes citò e loco suo,
accurrentesq; cum extendisset manum suam,
& ingressæ civitatem ipsam ceperunt
eam: & festinanter incenderunt civitatem
igni.
20 Cumq; respicientes viri Hhaji post se, viderent
quod, ecce, ascenderet fumus ipsius
civitatis versus cœlum, non erant in eis [f] vires
fugiendo huc & illuc: nam populus qui
fugiebat ad desertum, convertit se contra
eum qui persequutus fuerat.
21 Etenim Jehoschuahh & totus Jisraël videntes
suas insidias cepisse civitatem, & ascendere
fumum ipsius civitatis: reversi percusserunt
viros Hhaji.
22 Ipsæ verò *insidiæ* exierunt ex ipsa civitate
obviam illis, ita ut essent Jisraëlitis in medio,
istis hinc, & illis inde: percusserunt verò
illos adeò, ut non relinquerent illis superstitem
aut effugientem.
23 Sed regem Hhaji ceperunt vivum, quem
obtulerunt Jehoschuhhæ.
24 Fuit autem cùm absolvissent Jisraëlitæ occidere
omnes habitatores Haji in ejus agro,
in eo deserto ubi persequuti fuerant ipsos,
& cecidissent omnes illi acie gladii, donec
consumerentur: ut reversi omnes Jisraëlitæ
Hhajum, percuterent reliquias ejus acie
gladii.
25 (Fueruntque omnes qui ceciderunt die illo,
[g] cùm viri tum fœminæ duodecies millia:
omnes viri Hhaji.)
26 Nam Jehoschuahh non 'retraxit manum
suam, quam extenderat cum vexillo: usque
dum internecioni devovisset omnes habitatores
Hhaji.
27 Tantùm jumenta & spolia civitatis illius
diripuerunt sibi Jisraëlitæ: secundum verbum
Jehovæ, quod præceperat per Jehoschuhham.
28 Deinde combussit Jehoschuahh Hhajum:
& disposuit ipsum in tumulum [h] perpetuum,
in solitudinem usque in diem hunc.
29 Denique regem Hhaji suspendit e ligno
usque ad 'tempus vespertinum: cùm autem
occideret sol, præcepit Jehoschuahh ut cadaver
ejus demitterent e ligno, quod projecerunt
ad ostium portæ civitatis ipsius, &
statuerunt super ipsum acervum lapidum
magnum usque in diem hunc.
30 Tunc extruxit Jehoschuahh altare Jehovæ
Deo Jisraëlis: in monte Hhebalis:
31 ‖ (Quemadmodum præceperat Mosche
servus Jehovæ filiis Jisraëlis, sicut scriptum
est in libro legis Moschis,) altare e lapidibus
integris, super quos non 'agitaverat ferrum:
in quo obtulerunt holocausta Jehovę,
& sacrificaverunt eucharistica.
32 Præterea inscripsit ibi aliis lapidibus exemplum
legis Moschis, quam præscripserat
filiis Jisraëlis.
33 Cumq; totus Jisraël & seniores ejus, moderatoresq;
& judices ejus adstarent arcæ
[i] utrinque, coram sacerdotibus Leviticis
portantibus arcam fœderis Jehovæ, peregrinus
æquè ac indigena, dimidium ejus e
regione montis Gerizzimorum, alterum
verò dimidium ejus e regione montis Hhebalis:
(quemadmodum prius præceperat
Mosche servus Jehovæ populo ipsi Jisraëli.)
34 Postmodum pronunciavit omnia verba ipsius
legis, benedictionem ac maledictionem,
prorsus ut scriptum erat in ipso libro
legis.
35 Nullum fuit verbum ex omnibus quæ præceperat
Mosche, quod non pronuntiaverit
Jehoschuahh coram tota congregatione
Jisraëlis & fœminis & parvulis, peregrino
etiam, qui ibat inter eos.

18 *Extende vexillum*] ut hac explicatione, vexilli signum daretur insidiantibus irruendi in civitatem, & fugientibus faciem in hostes convertendi.

e Heb. *hastam vexillarem quæ &c. sic infrà.*

f Heb. *manus synecdoche.*

g Heb. *a viro usque ad fœminam.*

26 *Retraxit*] quod fuisset signum receptus.

h Heb. *seculi.*

29 *Tempus vespertinum*] vide legem Deut. 21, 22. sic infrà 10, 26.

Deut. 27

31 *Agitaverat*] vide prohibitionem Exodi 20, 25.

i Heb. *hinc & inde.*

Caput IX.

Fama successus Jisraëlitarum commoti reliqui Cenahhanæi reges in eos conspirant: Gibbhonitæ contrà astu vitam ab eis fœdere obtinent, sed cum perpetua servitute junctam.

1 Fuitque cùm *ista* audivissent omnes
reges illi, qui erant cis Jardenē, in montanis
& in planitie, & in omnibus portubus
maris magni, [a] usque ad *regionem* subiectam
Libano: Chittæus & Emoræus, Cenahhanæus,
Perizzæus, Chivvæus & Jebusæus:
2 Ut congregarent se pariter ad pugnandum
contra Jehoschuhham & contra Jisraëlem
[b] animo uno.
3 Habitatores autem Gibhhonis cùm audivissent
quæ fecerat Jehoschuahh Jerichunti
& Hhajo,
4 Fecerunt 'ipsi quoque astu, ut abeuntes fingerent
se legatos venisse *e longinquo*: sumentes
enim saccos tritos *imposuerunt* asinis suis,
& utres vini tritos, ruptosq; & colligatos.
5 Et calceamenta trita & resarta pedibus suis,
ac vestimenta trita sibi induta: omnisque
panis viatici eorum aruerat, [c] abierat in micas.
6 Qui adeuntes Jehoschuhham in castra
Gilgalem, dixerunt ad eum, & ad *primores*
viros Jisraëlis: e terra longinqua advenimus,
nunc ergo pangite nobiscum fœdus.
7 Dixerunt autem *primores* viri Jisraëlis ad
'Chivvæum: fortassis in 'medio mei habitas:
& 'quo modo pangerem tecum fœdus?
8 Qui dixerunt ad Jehoschuhham 'servi tui
sumus: dixitque ad eos Jehoschuahh, qui
estis? & unde venitis?

a Heb. *contra Libanum.*

b Heb. *ore uno synecdoche, sic 2. Chron. 18, 12.*

4 *Ipsi quoque*] id est, ut reliqui omnes Cenahhanæi vitæ suæ consulebant conspiratione, sic ipsi hac astutia.

c Heb. *erat mica, sic infrà 12. ver.*

7 *Chivvæum*] id est, Gibhhonitas qui Chivvæi erant.

Medio mei] ac si diceret, regio quam tenes jure divino ad me pertinet.

Et quomodo] id est, quale fœdus velles me tecum inire.

8 *Servi tui*] id est, ad quævis imperata facienda parati.

9 Tum dixerunt ad eum, e terra longinqua
valde venerunt servi tui ad nomen Jehovæ
Dei tui: nam audivimus famam ejus, & omnia
quæ fecit in Ægypto.
10 Omnia etiam quæ fecit duobus regibus
Emoræorum, qui erant trans Jardenem: Sichoni
regi Cheschbonis, & Hhogo regi
Baschanis, qui erat Hhaschtarothis.
11 Quapropter edixerunt nobis seniores nostri
& omnes habitatores terræ nostræ dicendo,
sumite in manu vestra viaticum ad
ipsum iter, & abite obviam eis, dicetis autem
ad eos, servi vestri sumus, nunc ergo
pangite nobiscum fœdus.
12 Hic panis noster est, calidum in viaticum
accepimus illum e domibus nostris, quo die
exivimus ut veniremus ad vos: nunc autem
ecce aruit & abiit in micas.
13 Et hi sunt utres vini, quos impleveramus
novos, jam ecce, rupti sunt: similiter hæc vestimenta
nostra & calceamenta nostra detrita
sunt, [d] quia magnum est iter hoc valde.
14 *Quæ cùm accepissent viri illi *primores* ex
viatico eorum: & os Jehovæ non consuluissent:
15 Fecit cum eis Jehoschuahh pacem, pepigitq; cum
eis fœdus de illis in *vita servandis:
quod juramento promiserunt eis principes
cœtus.
16 Fuit autem [e] tertio pòst die quàm pepigissent
cum eis fœdus: ut audientes eos
propinquos esse sibi, & in medio sui eos habitare:
17 Profecti filii Jisraëlis venirent ad civitates
eorum tertio die: erant autem civitates eorum
Gibhhon, & Cephira, & Beerothæ, &
Kiriath-Jehharim.
18 Sed non percusserunt eos filii Jisraëlis, eò
quòd juramento promisissent eis duces cœtus
per Jehovam Deum Jisraëlis: quamvis
murmurarent totus cœtus contra ipsos
duces.
19 Dixerunt enim omnes duces ad totum cœtum,
nos juramento promisimus eis per Jehovam
Deum Jisraëlis: ideo nunc *non possumus*
tangere eos.
20 Hoc faciamus eis, ut servemus in vita eos:
ne sit super nos *indignatio, propter illud
juramentum quo juravimus eis.
21 Cùm ergo dixissent ad eos duces illi, sinuntor
vivere: fuerunt putatores lignorum, &
haurientes aquam *pro toto cœtu, quemadmodum
dixerant ipsis duces.
22 Vocavit enim eos Jehoschuahh, & allocutus
est dicendo: quare decepistis nos dicendo:
longinqui sumus a vobis valde, cùm vos
in medio nostri habitetis?
23 Nunc ergo *maledicti estis: neque [f] deficiet
ex vobis servus, & qui putent ligna, ac
hauriant aquam pro domo Dei mei.
24 Qui respondentes Jehoschuhhæ dixerunt:
fecimus, quia [g] certò nũciatum fuerat servis
tuis, id quod præcepit Jehova Deus tuus
Moschi servo suo, ut daret vobis totam
hanc terram, & ut perderet omnes habitatores
hujus terræ a facie vestra: quare metuimus
valdè [h] vitæ nostræ a vobis, & fecimus
rem hanc.
25 Nunc autem, ecce, nos in manu tua, ut bonum
& ut rectum *videtur* in oculis tuis facere
nobis, fac.
26 Fecit ergo eis sic: & eripuit eos e manu filiorum
Jisraëlis, ut non occiderent eos.
27 Constituitque eos Jehoschuahh in die illo
putatores lignorum, & haurientes aquam
pro cœtu: idque pro altari Jehovæ
usque in diem hunc, in eo loco quem electurus
esset.

d Heb. *præ multitudine itineris valde.*

14 *Quæ cùm*] id est, quos sermones cùm admisissent & probassent, adducti specie rerum quas in viaticum sumpserant.

15 *In vita servandis*] nulla addita conditione ad personas, bona, vel regionem pertinẽte, prout cum exteris licebat, qui Cenahhanæi non erant: vide Deut. 20. 10. 2. Schem. 2. 12. & 21. 2.

e Heb. *a fine trium dierum.*

19 *Non possumus*] quia fidem legitimè dedimus, nondum enim ad eorum urbes accesseramus, cùm illi se nobis dederẽt, & vitam a nobis peterent. Est autem mandatum Deut. 20. 10. & sequentibus, ne postquam accesserimus ad expugnanda loca a Deo nobis destinata ullos vivere sinamus: sed cùm hi vitam prius petierint, quam eos aggrederemur, non habemus cur illos, contra juramentum nostrum, internecioni devovere debeamus. Eadem ratione vita concessa est Rachabę & toti familiæ paternæ ejus, suprà 4. Et eadem ratione reliquias Cenahhanæorum ultro se dedentes Schelomo tributarias fecit 1. Reg. 9. 20. Contrà verò, propter violatum a Schaüle juramentum hoc, divinitus fames immittitur, nec ira Dei prius sedatur quàm de familia Schaülis ultio sumpta sit, 2. Schem. 21.

Tangere eos] ut vitam adimamus.

20 *Indignatio*] quæ esset si legitimè præstitum juramentum violaremus.

21 *Pro toto cœtu*] id est, servi publici nomine cœtus populi Dei publicas angarias obeuntes in domo Dei, infrà 23. ver. Et Hhezræ 8. 20. quare etiam Netinæi id est, dediticii vocantur in Hhezra & Nechemja frequenter.

23 *Maledicti*] id est, miseræ conditioni & laboriosæ addicti.

f Heb. *excindetur.*

g Heb. *nunciando nunciatum.*

h Heb. *animis nostris.*

Caput X.

Reges qui ad pugnandum contra Jehoschuhham se congregarant, audita defectione Gibhhonitarum vires in eos convertunt, sed Jehoschuhhæ auxilio liberantur illi & reges divinitus cæduntur, quam victoriam Jehoschuahh persecutus regionem totam occupat & Gilgalem revertitur.

1 FUIT ergo, cùm audivisset Adoni-Tzedek
rex Jeruschalaimorum cepisse Jehoschuhham
Hhajum & exitio devovisse
ipsum, quemadmodum fecerat Jerichunte
& rege ejus sic fecisse Hhajo & rege ejus:
præterea pacem fecisse habitatores
Gibhhonis cum Jisraëlitis, & *Jisraëlitas* esse
in medio eorum:
2 (Timebant autem valde, eò quòd civitas
magna esset Gibhhon, sicut una ex civitatibus
regiis: imò quòd etiam major esset
Hhajo, & omnes cives ejus essent strenui.)
3 Ut mitteret Adoni-Tzedek rex Jeruschalaimorum,
ad Hohamum regem Chebronis,
& ad Piramum regem Jarmuthi, & ad
Japhihham regem Lacischi, & ad Debirum
Regem Hheglonis, qui dicerent:
4 Ascendite ad me & auxiliamini mihi, ut
percutiamus Gibhhonem: nam pacem fecit
cum Jehoschuhha & cum filiis Jisraëlis.
5 Congregati itaque ascenderunt quinque reges
Emoræorum, rex Jeruschalaimorum, rex
Chebronis, rex Jarmuthi, rex Lacischi, rex
Hheglonis, ipsi cum omnibus copiis suis, &
castra ponẽtes contra Gibhhonem, bellum
gerebant adversus eam.
6 Sed miserunt cives Gibhhonis ad Jehoschuhham
in castra Gilgalem, qui dicerent,
ne remitte manus tuas a servis tuis: ascende
ad nos celeriter, & serva nos auxilians
nobis, nam congregantur contra nos omnes
reges Emoræorum habitantes in montanis.
7 Ascendit itaque Jehoschuahh Gilgale, ipse
& totus populus aptus ad bellum cum ipso:
& quidem omnes valentes robore:
8 (Dixerat enim Jehova ad Jehoschuhham,
ne timeto ab eis, nam in manum tuam tradidi
eos: non consistet ex eis quisquam in
conspectu tuo.
9 Pervenitque ad illos Jehoschuahh repentè:
tota ipsa nocte ascenderat Gilgale.
10 *Fudit itaque illos Jehova coram Jisraële,
qui percussit eos cæde magna apud Gibhhonem:
deinde persecutus eos via [a] qua
ascenditur Bethchoronem, percussit eos
Hhazekam & Makkedam usque.
11 Fuit autem cùm fugerent a facie Jisraëlis,
ipsis *versantibus* in declivi Bethchoronis, &
Jehova dejiciente in eos lapides magnos e
Cœlis

1 *Jisraëlitas esse in medio*] Sic enim legitur cap. 9. 16.

10 *Fudit*] lapidibus, ut versus sequens explicat.

a Heb. *ascensu.*

Cœlis Hhazekam usque, quibus moriebantur: (plures erant qui moriebantur lapidibus illis grandinis, quàm quos occiderunt filii Jisraëlis gladio.)
12 Ut tunc [a]alloqueretur Jehoschuahh Jehovam die quo [b]exposuit Jehova hunc Emoræum filiis Jisraëlis: & diceret ante oculos Jisraëlis, Sol in Gibhhone [c]subsiste, & Luna [*]in convalle Ajalonis.
13 Subsistit ergo Sol, & Luna stetit donec vindicata esset gẽs *Jisraëlitica* ab hostibus suis: nónne hoc scriptum est in [*]libro recti? stabat autem sol in medio cœlo, neque festinabat ad occasum quasi diem integrum.
14 Nec fuit similis diei illi ante eum, vel post eum, auscultante Jehova voci cujusquam: nam Jehova pugnabat pro Jisraële.
15 [*]Tandem reversus est Jehoschuahh, & totus Jisraël cum eo ad castra Gilgalem.
16 Cùm autem fugientes quinque reges illi, abscondissent se in quadam spelunca Makkedæ:
17 Nuntiatumque fuisset Jehoschuhhæ dicendo: inventi sunt quinq; illi reges absconditi in quadam spelunca Makkedæ:
18 Dixit Jehoschuahh, obvolvite lapides magnos ori illius speluncæ: & præficite ei viros ad custodiendum illos.
19 Vos autem ne consistite, persequimini hostes vestros, & [d]postremos quosque eorum cædite: ne permittite eos ingredi in civitates suas: quandoquidem tradidit eos Jehova Deus vester in manum vestram.
20 Fuitque cùm absolvissent Jehoschuahh & filii Jisraëlis percutere eos cæde magna valdè, donec [*]consumerentur: superstites verò qui superarant ex eis ingressi essent in civitates munitas:
21 Ut reverterentur totus populus [*]in castra ad Jehoschuhham Makkedam [e]incolumes: [*]non moverat contra filios Jisraëlis quisquam linguam suam.
22 Diceretque Jehoschuahh, aperite os illius speluncæ, & producite ad me quinq; reges istos ex ipsa spelunca.
23 Qui facientes sic, produxerunt quinque reges istos ad eum ex ipsa spelunca, regem Jeruschalaimorum, regem Chebronis, regem Jarmuthi, regem Lacischi, regem Hheglonis.
24 Deinde fuit cùm produxissent reges istos ad Jehoschuhham, ut vocaret Jehoschuahh omnes viros Jisraëlis, & ediceret ductoribus virorum militantium, qui venerant cum ipso, appropinquate, imponite pedes vestros [f]cervicibus istorum regum: qui appropinquantes imposuerunt pedes suos cervicibus eorum.
25 Tunc dixit ad eos Jehoschuahh, ne timete, neque consternamini, confirmamini & fortes estote, nam sic facturus est Jehova omnibus hostibus vestris, quibuscum vos pugnaturi estis.
26 Percussitque eos Jehoschuahh postea & morte affecit eos, suspendens eos e quinque lignis: qui manserunt suspensi e lignis illis usque ad vesperam.
27 Fuit enim tempore occasus solis, ut præcipiente Jehoschuhha, demitterent eos ex ipsis lignis, ac projicerent eos in speluncam

12 *Alloqueretur*] precibus interpellaret eum.
b Heb. *posuit coram filiis Jisraëlis.*
c Heb. *sile: sic accipitur 1.Schem.14.10.*
In convalle Ajalonis] ad tribum Zebulunis pertinente versus alterum terminũ promissæ terræ ad Aquilonẽ, vide Judicũ 12. Est enim altera ab ea quę commemoratur infra 19.42. Sensus autem verborum est: sol ne occidas nobis in Gibhhone pugnantibus, & Luna ne nobis afferas noctem.
13 *Libro recti*] forensium annalium sive actorum publicorum qui intercidit, ut alii multi forenses, quorum Scriptura meminit.
15 *Tandem*] ab hoc versu ad ultimũ usque hyperbaton continuum est: nam antequam Gilgalem rediret cum exercitu, omnia, quæ subjungit, gesta sunt. ideo eundem versum in fine capitis repetit.
d Heb. *truncate illos cauda.*
20 *Consumerentur*] qui per agros oppressi sunt.
21 *In castra*] militaria. nam stativa erant Gilgale ut apparet ver. 15. & ultimo.
e Heb. *cum pace, id est, incolumitate.*
Non moverat] id est, ne verbo quidem a quoquam injuriam acceperant.
f Heb. *collis: sic in hoc versu, synecdoche.*

illam ubi absconderant se: & imposuerunt lapides magnos ori illius speluncæ usque in hunc ipsum diem.
28 MAKKEDAM autem cepit Jehoschuahh eodem die, [g]cujus *incolas* percussit acie gladii, & cum rege ejus internecioni devovit, ipsos, id est, [*]omnem animam quæ erat in illa, non reliquum fecit superstitem: sed fecit rege Makkedæ, quemadmodum fecerat rege Jerichuntis.
29 DEINDE progressus Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo Makkeda Libnam, oppugnavit Libnam.
30 Cumque tradidisset ipsam quoque Jehova in manum Jisraëlis & regem ejus, percussit eam acie gladii, id est, omnem animam quæ erat in ea, non reliquum fecit in ea superstitem: sed fecit rege ejus quemadmodum fecerat rege Jerichuntis.
31 DEINDE progressus est Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo Libna Lacischum: & castris positis obsidens eam oppugnavit eam.
32 Tradiditque Jehova Lacischum in manum Jisraëlis, qui cepit eam [*]die secundo, & percussit eam acie gladii, id est, omnem animam quæ erat in ea, secundum omnia quæ fecerat Libnæ.
33 TUNC ascendit Horam rex Gezeris ad auxiliandum Lacischo, sed percussit eum Jehoschuahh & populum ejus, adeò ut non faceret ei reliquum superstitem.
34 DEINDE progressus est Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo Lacischo Hheglonem: & castris positis obsidentes eam, oppugnaverunt eam.
35 Quam ceperunt [*]eodem die, & percusserunt eam acie gladii, id est, omnem animam quæ erat in ea, eodem die internecioni devovit: secundum omnia quæ fecerat Lacischo.
36 [*]DEINDE ascendit Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo Hheglone Chebronem, & oppugnaverunt eam.
37 Quam capientes percusserunt acie gladii, & regem ejus & omnes civitates ejus, id est, omnem animam, quæ erat in [h]unaquaque earum, non reliquum fecit superstitem, secundum omnia quæ fecerat Hhegloni, internecioni enim devovit eam, id est, omnem animam quæ erat in ea.
38 DEINDE [*]revertens Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo, Debirum venit & oppugnavit eam.
39 Cumque cepissent eam & regem ejus & omnes civitates ejus, percusserunt eos acie gladii, & internecioni devoverunt omnem animam in unaquaq; earum, non reliquum fecit superstitem: quemadmodum fecerat Chebroni, sic fecit Debiro & regi ejus, & quemadmodum fecerat Libnæ & regi ejus.
40 DENIQUE percussit Jehoschuahh totam regionem, [i]montanam & australem, & planam, & decursibus irriguam, & omnes reges earum, non reliquum fecit superstitem: sed omnem animam humanam internecioni devovit, quemadmodum præceperat Jehova Deus Jisraëlis.
41 || Sic percussit eos Jehoschuahh inde a Kadescho-Barnehhæ Hhazzam usque: totam

g Heb. *& percusserat eam.*
28 *Omnẽ animam*] humanam: nam cætera prædæ erant: Deut. 20. 16. & 17. & infrà ver. 40. hoc sensu sequentia omnia accipienda sunt.
32 *Die secundo*] ab obsidione: nam uno die non potuisset civitates tam remotas expugnare.
35 *Eodem die*] quo obsederunt.
36 *Deinde*] vide ampliorem hujus historiæ explicationẽ infrà 14. & 15.
h Heb. *in ea: sic in fine ver. & ver. 39.*
38 *Revertẽ*] meridiana parte relicta, Gilgalem versus tendens.
i Heb. *montis & austri, & planitiei, & decursuum.*
|| *Deut. 20. 16. & 17.*

tam etiam terram [a] Goschenis Gibhhonem
usque.
42 Omnes autem istos reges & terram eorum
cepit Jehoschuahh [k] una expeditione: nam
Jehova Deus Jisraëlis pugnabat pro Jisra-
ële.
43 Tum demum reversus est Jehoschuahh &
totus Jisraël cum eo ad castra Gilgalem.

CAPUT XI.

Devictis quinque regibus, omnes reliqui conjunctis copiis Jisraëlitas statuunt invadere, sed inopinantes oppressi caeduntur, & tota eorum regio occupatur distribuenda tribubus Jisraëlis, ac ita finis bellis imponitur.

1 FUITQUE cùm audivisset *ista* Jabin rex
Chatzoris: ut mitteret ad Jobabum re-
gem Madonis, & ad regem Schimronis,
& ad regem Aschaphi:
2 Ad reges quoque qui erant ab Aquilone
regionis, in montanis & in campestribus, in
[a] australibus partibus Cinnerothanis & in
planitie, & in tractibus Dori versus mare:
3 *Ad* Cenahhanæum ab oriente & occiden-
te, & Emoræum, & Chittæum, Perizzæum-
que & Jebusæum in montanis: Chivvæum
etiam subjacentem Chermoni, in regione
[3] Mitzpæ.
4 Qui prodierunt ipsi, & omnes copiæ eorũ
cum eis, populus multus, sicut arena quæ
est in litore maris, multitudine: & equi ac
currus multi admodum.
5 Et ex condicto convenerunt omnes reges
isti: deinde venientes castra posuerunt si-
mul ad aquas Meromi, ut pugnarent contra
Jisraëlem.
6 Dixit autem Jehova ad Jehoschuhham, ne
time a facie eorum, nam cras hoc eodem
tempore traditurus sum omnes illos confos-
sos coram Jisraële: equis eorum suffragines
succidito, & currus eorum comburito igni.
7 Venit itaque Jehoschuahh & totus populus
militaris cum eo contra illos ad aquas Me-
romi repentè, & irruerunt in eos.
8 Quos tradidit Jehova in manum Jisraëlis,
ita ut percuterent eos, persequutique sunt
eos usque ad magnam Tzidonem, & usque
ad [b] salinas, ac usque ad convallem Mitzpę
versus orientem: percusserunt autem eos
adeò, ut non reliquum facerent eis super-
stitem.
9 Fecitque Jehoschuahh quemadmodum ip-
si edixerat Jehova: equis eorum suffragines
succidit, & currus eorum combussit igni.
10 Reversus deinde Jehoschuahh, tempore
illo cepit Chatzorem, cujus regem percus-
sit gladio: Chatzor enim antea erat caput
omnium regnorum istorum.
11 Percusserunt autem omnem animam, quæ
erat in ea, acie gladii internecioni devo-
ventes, non reliqua fuit ulla anima huma-
na: Chatzorem verò combussit igni.
12 Similiter omnes civitates regum istorum,
& omnes reges earum cepit Jehoschuahh,
percussitque eos acie gladii internecioni
devovendo eos: ‖ quemadmodum præce-
perat Mosche servus Jehovæ.
13 Veruntamen nullam earum civitatum quę

41 *Goschenis*] non Aegypti, sed eam de qua infrà 15.51.

k Heb. *vice una.*

a Heb. *in austro Cinnerotharum, id est, regionum sitarum in utraq. ripa Genezareth cis & trans Jardenem.*

3 *Mitzpæ*] id est, speculæ: nam regio est sita in ingressu Libani supra Jardenem, in qua speculatores collocati erant, ut eorum custodiâ, secura servaretur regio. Non est autem illa Mitzpa quę ad tribum Jehudæ pertinet, infrà 15. 38. neque Binjaminis infra 18.26. neque illa Mitzpa Moabitarum de qua 1. Schemu. 22. 3. sed ea quæ est Gilhhadi juncta, de qua Gen. 31.49. & Jud. 1.1.

b Heb. *ad combustiones aquarum, id est, loca ubi aqua comburuntur in salem, ut infrà 13.6.*

‖ *Deut.* 20.16. & 17.

[13] manserunt cum aggere suo combussit Jis-
raël: pręter Chatzorem solam, *quam* com-
bussit Jehoschuahh.
14 Omnia autem spolia istarum civitatum &
jumenta diripuerunt sibi filii Jisraëlis: tan-
tùm omnes homines percusserunt acie
gladii, adeò ut perderent eos, non fecerunt
reliquam ullam animam humanam.
15 Quemadmodum præceperat Jehova Mos-
chi servo suo, sic præceperat Mosche Jehos-
chuhhæ, & sic fecit Jehoschuahh, nihil
detraxit ex omnibus quæ præceperat Jeho-
va Moschi.
16 Cepit ergo Jehoschuahh totam regionem
istam montanam, & totam australem, & to-
tam terram Goschenis, & planitiem atque
campestria, id est, montana Jisraëlis & pla-
nitiem ejus.
17 A monte [17] glabro [c] quo ascenditur Sehhi-
rem usque Bahhal-Gadem in convalle Li-
bani, sub monte Chermonis, quorum om-
nes reges cepit, & percutiens morti tradi-
dit eos.
18 [18] Diebus multis gessit Jehoschuahh contra
omnes reges istos bellum.
19 Nulla fuit civitas quæ pacem fecerit cum
filiis Jisraëlis, pręter Chivvæos habitatores
Gibhhonis: omnia ista ceperunt bello.
20 A Jehova enim fuit quod obfirmarant cor
suum, ad occurrendum bello Jisraëli, ut in-
ternecioni devoveret illas, nec fieret illis
gratia: sed ut perderent eas, quemadmo-
dum præceperat Jehova Moschi.
21 TEMPORE autem illo veniens Jehoschu-
ahh excidit [21] Hhanakæos e montanis, e
Chebrone, e Debiro, e Hhanabo, & ab om-
nibus [21] montanis Jehudæ & ab omnibus
montanis Jisraëlis: cum civitatibus illorum
internecioni devovit eos Jehoschuahh.
22 Nullus Hhanakæorum reliquus factus est
in terra filiorum Jisraëlis: tantùm Hhazzæ,
Gathi & Aschdodi superfuerunt.
23 Sic cepit Jehoschuahh totam illam terram
quemadmodum edixerat Jehova Moschi:
deinde dedit eam Jehoschuahh in possessi-
onem Jisraëlitis, [23] secundum partitiones eo-
rum per tribus eorum: cùm terra quieta fu-
it a bello.

CAPUT XII.

Epilogus expeditionum Jisraëlitarum sub Mosche & Jehoschuhha: cum catalogo regionum quas occuparunt, & regum quos occiderunt.

1 HI autem sunt reges istius terræ, quos
percusserunt filii Jisraëlis & hæredita-
riò possederunt terram eorum, trans
Jardenem ad ortum solis: a flumine Arnonis
usque ad montem Chermonis, & omnia cã-
pestria ad orientem.
2 ‖ Sichon rex Emorçorum qui habitabat
Cheschbone: qui dominabatur a Hharo-
hhere, quod est ad ripam fluminis Arnonis,
& [a] [2] interamni ipsius fluminis, ac dimidio
Gilhhadis usque ad Jabbokum torrentem,
terminum Hhammonitarum.
3 Et a campestribus usque ad mare [b] Cinne-
reth ab oriente, & usque ad mare campe-
strium, mare salsum ad orientem, *ubi est* via
[3] Beth-Jeschimothas: & ab Austro sub ipsis
[4] decur-

13 *Manserunt cum aggere*] id est, quæ obsidionem quidem expectarunt, sed antequam aggeres vi dejicerentur se dediderunt: Ex lege Deut. 20.10.

17 *Glabro*] id est, qui totus est glabretum sine arboribus.
c Heb. *ascendente Sehhirem, metonymia.*

18 *Diebus multis*] sex annis & paulo plus. quod colligitur ex ætate Calebi, cùm peteret possessionem a Jehoschuhha infrà 14.6. & sequentibus.

21 *Hhanakæos*] vide annotata Num. 13.22.
Montanis Jehudæ] hinc colligitur librũ hunc compositum fuisse post divisionem populi in duo regna, & Schaulis mortem. quod confirmatur frequenti illa formula qua facta a Jehoschuhha dicuntur durasse in diem hunc. supra 4.9. & sæpius.
23 *Secundum partitiones*] de quibus infrà 15. & sequentibus.

‖ *Num.* 21.
a Heb. *& medio ipsius fluminis.*
2 *Interamni*] Deut. 2.36. item 3.16.
b Heb. *Cinnerotharum. vide Num.* 34.11
3 *Beth-Jeschimothæ*] quæ est in termino Moabitarum: vide Ezech. 25.9.

Decursibus collis] de quibus Deut. 3. 17.

*decursibus collis.
4 Et conterminus Hhog rex Baschanis e reliquiis Raphaæorũ: qui habitaverat Hhaschtarothis & Edrehhi.
5 Dominabaturque in monte Chermonis & Salchæ & in toto Baschane, usq; ad terminum Geschuræorum, & Mahhachathæorum, & in dimidio Gilhhadis contermino Sichoni regi Cheschbonis.
6 Mosche servus Jehovæ & filii Jisraëlis percusserunt eos: deditque illam Mosche servus Jehovę hæreditariam possessionem Rëubeniticæ & Gaditicæ, ac dimidiatæ tribui Menaschiticæ.
7 Hi verò sunt reges istius terræ, quos percussit Jehoschuahh cum filiis Jisraëlis cis Jardenem ad occidentem, a Bahhal-Gade in convalle Libani usque ad montem glabrum, quà ascenditur Sehhirem: deditq; eam Jehoschuahh tribubus Jisraëlis hæreditariam possessionem secundum partitiones eorum.
8 In montanis ac in planitie & in campestribus, & in decursibus, & in deserto, ac in australi plaga: *terram* Chittæi, Emoræi, & Cenahhanæi, Perizzæi, Chivvæi, & Jebusæi.
9 Rex Jerichuntis unus: rex Hhaji, quæ a latere erat Bethelis unus.
10 Rex Jeruschalaimorum unus: rex Chebronis unus.
11 Rex Jarmuthi unus: rex Lacischi unus.
12 Rex Hheglonis unus: rex Gezeris unus.
13 Rex Debiri unus: rex Gederis unus.
14 Rex Chormæ unus: rex Hharadi unus.
15 Rex Libnæ unus: rex Hhadullami unus.
16 Rex Makkedæ unus: rex Beth-Elis unus.
17 Rex Tappuachi unus: rex Cheperis unus.
18 Rex Apheki unus: rex *Scharonæ unus.
19 Rex Madonis unus: rex Chatzoris unus.
20 Rex Schimronis Meronis unus: rex Achschaphi unus.
21 Rex Thahhanachi unus: rex Megidduntis unus.
22 Rex Kedeschi unus: rex Joknehhami cum Carmelo unus.
23 Rex Dori cum tractu Dori unus: rex gentium ad Gilgalem unus.
24 Rex Thirtzæ unus: omnes reges triginta unus.

18 *Scharonæ*] vide 1. Chron. 27. 29.

Caput XIII.

Jehoschuhhæ jam seni Deus præcipit, ut totam promissam terram tam occupatam quàm occupandam cis Jardenem novem tribubus cum dimidio distribuat, quæ distributio antequam explicetur, repetit distributionem factam a Mosche trans Jardenem duabus tribubus cum dimidiata.

1 Jehoschuahh autem *senex erat & [a] vergens ætate: quare dixit Jehova ad eum, tu senuisti, vergens ætate es: & terra relinquitur multa admodum hæreditariò possidenda.
2 Hæc terra est quæ relinquitur, omnes limites Pelischtæorum & tota Geschuræa.
3 A *Schichore, qui est ante Ægyptum usq; ad terminum [b] Hhekronis versus Aquilonem, Cenahhanæis *accensetur: *regio* quinque Satrapiarum Pelischtæorum, [c] Hhazzathæ & [d] Aschdodæ, & [e] Eschkeloniticæ, Gathææ, & [f] Hhekroniticæ, quæ Hhavvæorum *fuit*.
4 Ab Austro tota terra Cenahhanęi & [g] Magora quod est Tzidoniorum usque Aphekum: usque ad terminum Emoræi.
5 Terra etiam [h] Giblæa & totus Libanus ad ortum solis, a Bahhal-Gade sub monte Chermonis: usque ad ingressum Chamathæ.
6 Omnes habitatores illius montis a Libano usque ad [i] salinas omnes, Tzidonios ego expellam a conspectu filiorum Jisraëlis: tantum fac ut *sortitione* accidat Jisraëli in possessionem, quemadmodum præcepi tibi:
7 *Nunc itaque divide terram istam in possessionem novem his tribubus & dimidiatæ tribui Menaschiticæ.
8 *[k] Cum *altera dimidiata* ejus Rëubenitica & Gaditica acceperunt possessionem suam quam dederat eis Mosche trans Jardenem ad orientem, *quemadmodum dedit eis Mosche servus Jehovæ:
9 (A Hharohhere quod est ad ripam fluminis Arnonis, & civitate, quæ *est* interamnis, tum totam planitiem Medebæ Dibonem usque.
10 Id est, omnes civitates Sichonis regis Emoræi, qui regnabat Cheschbone: usque ad terminum Hhammonitarum.
11 Tum Gilhhadem & terminum Geschuræum & Mahhacathæum, totumque montem Chermonem ac totum Baschanem Salcam usque.
12 Totum regnum Hhogi in Baschane, qui regnabat Hhaschtarothis & Edrehhi: hic residuus erat e reliquiis *Raphaæorum,) cùm percussisset eos Mosche & expulisset eos.
13 Quamvis non expulerint filii Jisraëlis Geschuræum & Mahhacathæum, sed inhabitaverit Geschuræus & Mahhacathæus in medio Jisraëlitarum, usque in diem hunc.
14 Tantùm tribui Leviticæ non dedit possessionem: *igne consumenda Jehovæ Dei Jisraëlis sunt possessio ejus, quemadmodum dixit ei.
15 Dederat autem Mosche tribui filiorum Rëubenis per familias eorum *in possessionem*.
16 Fuitque eis terminus a Hharohhere, quod est ad ripam fluminis Arnonis, tum civitas quæ est interamnis, tum tota planities usque Medebam.
17 *Cheschbonem cum omnibus civitatibus ejus, quę sunt in illa planitie: Beth-Bahhal *Dibonem & Bamoth-Bahhalem, & [l] Mehhonem.
18 Item Jahhetzam & Kedemothas & Mephahhatham.
19 Item Kiriathajima & Sibmam & Zereth-Schahharam in montanis illius convallis.
20 Item Beth-Pehhorem, & *Aschdothas-Pisgæ & *Beth-Jeschimothas.
21 Denique omnes civitates illius planitiei & totum regnum Sichonis regis Emoræorum, qui regnarat Cheschbone: cùm percussisset Mosche cum & principes Midjanitarum Evin & Rekemum & Tzurem & Churem

1 *Senex*] de ætate ejus vide cap. seq. ver. 10.
a Heb. *vergens diebus, sic infrà bis.*
3 *Schichore*] amnis est, qui Petram Arabiæ præterfluens in Sirbonim paludem influit, & Aegyptum a terra promissa disterminat.
b *vel Accaronis, ut historici nominant.*
Accensetur] non enim erant Philistæi justi possessores ejus, sed vi Hhavvæos expulerant Deut. 2. 23. ideo finem versiculi vertimus, quæ Hhavvæorum fuit.

c *vel Gazata Gazæ.*
d *vel Azotæa ab Azoto.*
e *Ascalonea ab Ascalone.*
f *Akaronæa ab Acarone.*
g Heb. *Mehhara: sed usitatum est literam hebraicam Hhajin in g mutari, est autem fluvius in ora Libano subjecta inter Tripolim & Berytum, vide Plin. lib. 5. cap. 20.*
h *a Gabal, promontorio suprà Tripolim, sic dicta Plin. ibi.*
i Heb. *combustiones aquarum: vide annotata suprà 11. 8.*
7 *Nunc itaque*] cùm senio confectus sis sup. ver. 1.
8 *Cum altera*] præcedentia mandatum continent, sequentia referunt distributionem priùs factam a Mosche Num. 32. & 34. ut appareat cur novem tribubus tantùm cum dimidia jubetur possessionem distribuere.
k Heb. *cum eo, synecdoche.*
Quemadmodum] i. præstita conditione quam præscripserat Mosche.
12 *Raphaæorum*] vide Gen. 14. 5.
14 *Igni consumenda*] synecdoche est, simul & metonymia: nam species pro omni oblationum genere, & igni consumenda pro parte eorum asservata ponuntur Num. 18.
17 *Cheschbonem*] eam habuerunt communem Rëubenitæ cum Gaditis: unde factum est ut infrà 21. 39. a Gaditis dicatur Levitis data.
Dibonem] non est ea quæ Num. 33. 45. Dibon-Gadis vocatur ad differentiam hujus Dibonis, quamvis etiam illa interdũ Dibon simpliciter dicatur, ut Numerorum 32. 3.
l *Bahhalmehhon & Bebbon* Num. 32. 3. & 38. & *Beth-Mehhon Jeremia 48. 23.*
20 *Aschdothas Pisgæ*] vide Deut. 3. 17.
Beth Jeschimothas] de qua Num. 33. 49. & Ezech. 25. 9.

21 *Toparchas*] vide annotata Num. 31. 8.

Churem & Rebahhum, 'Toparchas Sichonis, inhabitantes eam terram.
22 Bilhhamum quoque filium Behhoris divinum occiderant filii Jisraëlis gladio ad cæsas copias eorum.
23 Fuitque terminus filiorum Rëubenis Jarden cum termino *ejus*: hæc *est* possessio filiorum Rëubenis per familias eorum, civitates cum villis earum.
24 ITEM dederat Mosche tribui Gadis, pro filiis Gadis per familias eorum,
25 Fuitque illis terminus Jahhazer cum omnibus civitatibus Gilhhadis, &' dimidiata terra Hhammonitarum: usque Hharohhérem, quæ est ante conspectum Rabbæ.
26 Item a Cheschbone usque [m] Ramatham Mitzpæ, & Betonimos: & a Machanajimis usque ad terminum [n] Debiræ.
27 In convalle autem [o] Beth-Haramum & [p] Beth-Nimram & Succothas & Tzaphonem, residuū regni Sichonis regis Cheschbonis, Jardenem cum termino *ejus*: usque ad extremitatem maris Cinnerethæ, trans Jardenem ad orientem.
28 Hæc est possessio filiorum Gadis per familias eorum: civitates cum villis earum.
29 DENIQUE dederat Mosche dimidiatæ tribui Menaschis: fuitq; dimidiatæ tribus filiorum Menaschis per familias eorum:
30 Fuit, inquam, terminus eorum a Machanajimis totus Baschan, totum regnum Hhogi regis Baschanis, & omnes villæ Jairis, quæ erant in Baschane sexaginta civitates.
31 Item dimidium Gilhhadis cum [q] Hhaschtarothis & Edrehhi civitatibus regni Hhogi in Baschane: hæc dederat filiis Maciris filii Menaschis' pro dimidiata parte filiorum Maciris per familias eorum.
32 Ista sunt, quæ possidenda tradiderat Mosche in campestribus Moabitarū trans Jardenem Jerichuntis orientem versus.
33 Tribui autem Leviticæ non dederat Mosche possessionem: Jehova Deus Jisraëlis est possessio eorum, quemadmodum dixit eis.

25 *Et dimidiata*] quam ademerat eis Sichon Num. 21. 26. nam attingere quicquam eorum quæ adhuc possidebant Hhammonitę expresse prohibuerat Deus, Deut. 2. 16. & sequentibus, unde Jiphtach Judic. 11. 17. negat Jisraëlitas quicquam occupasse, quod ad Hhammonitas pertineret.
m *Ramothas Gilhhadis, infrà* 20. 8.
n *Kirjath-Sepheri, infrà* 15. 15.
o *Beth-haranem,* Num. 32. 36.
p *Nimram,* Num. 32. 3.
q *Behhesch-tera, infrà* 21. 27.
31 *Pro dimidiata*] sex enim ejus filii hæreditatem acceperunt ultra Jardenem cum novem tribubus infrà. 17. 2.

CAPUT XIIII.

Generalis propositio partitionis terræ quinq; prioribus versibus continetur: unde verò usque ad finem capitis narratur singulari privilegio, antequam divideretur terra, Calebo possessionem attributam esse, ut promiserat Deus Num. 14.

1 *Ista*] quæ hoc & sequentibus quinque capitibus comprehenduntur.

1 'ISTA verò sunt quæ possidenda acceperunt filii Jisraëlis in terra Cenahhani: quę possidenda tradiderunt Elhhazar sacerdos & Jehoschuahh filius Nunis ac primores paternarum familiarum per singulas tribus filiis Jisraëlis.
2 Sortitione possessionis suæ: (quemadmodum præceperat Jehova per Moschen) novem tribubus & dimidiatæ tribui.
3 Cùm dedisset Mosche possessionem duabus illis tribubus, & dimidiatæ tribui trans Jardenem: Levitis autem non dedisset possessionem inter eos.
4 'Erant enim filiorum Josephi duæ tribus, Menasche & Ephrajim, ' quare non dederūnt partem Levitis in ipsa terra, sed civitates ad habitandum, & suburbana prædia earum, pro pecoribus eorum & pro facultatibus eorum.

4 *Erant enim*] hoc versu docet quo modo exceptis Levitis & illis qui possessionem acceperant ultra Jardenem, novem cum dimidia superfuerint.
Quare non dederunt] tum quia mandaverat Deus ut exciperentur Levitæ a possessione terræ, tum etiam quia Moschis exemplum exceptionem confirmabat.

5 Quemadmodum præceperat Jehova Moschi sic fecerunt filii Jisraëlis: & partiti sunt terram.
6 Accesserant enim 'filii Jehudæ ad Jehoschuhham Gilgalem, & dixerat ad eum Caleb filius Jephunnæ Kenizzæus: tu novisti verbum quod edixit Jehova Moschi viro illi Dei, mei causâ, & tui causâ Kadeschi-Barnehhæ.
7 Quadraginta annos natum fuisse me cùm mitteret Mosche servus Jehovæ Kadeschо-Barnehhæ ad explorandum hanc terram: & retulisse ei responsum, quemadmodum erat in [a] animo meo.
8 Fratres quidem meos, qui ascenderant mecum, liquefecisse [b] animum populi: me verò [c] plenè secutū esse Jehovam Deum meū.
9 Ideoque jurasse Moschen die illo dicendo: *mentiar* nisi terra illa per quam incessit pes tuus tibi cedat in possessionem filiisque tuis usque in seculum: eò quòd plenè secutus es Jehovam Deum meum.
10 Nunc autem, ecce, vivum conservavit Jehova me quemadmodum dixerat: jam'quadragesimus quintus annus est, ex quo edixit Jehova edictum hoc Moschi, 'cùm rediret Jisraël in desertum: nunc ergo, ecce ego hodie natus sum octoginta quinque annos.
11 Adhuc hodie robustus sum, ut quo die misit me Mosche, ut vires meæ tunc *fuerunt*, sic etiam vires meæ nunc *sunt* ad bellum, & ad 'procedendum atque veniendum.
12 Quapropter nunc da mihi montem istum, id quod edixerat Jehova die illo: quamvis tu audieris illo die Hhanakæos esse ibi, & civitates esse maximas *&* munitissimas, 'fortassis Jehova erit mecum ut expellam eos quemadmodum prædixit Jehova.
13 'Benedixit ergo ei Jehoschuahh: deditque Chebronem Calebo filio Jephunnæ in possessionem.
14 Idcircò cessit Chebron Calebo filio Jephunnæ Kenizzæ' in possessionem, usque in diem hunc: propterea quòd plenè secutus esset Jehovam Deum Jisraëlis.
15 (Nomen autem Chebronis ante fuerat [d] urbs' Arbahhi, is est homo ille maximus inter Hhanakæos) 'tum terra quieta fuit a bello.

6 *Filii Jehudæ*] ut contribuli suo Calebo, advocati patrocinarentur. Hæc autem gesta fuisse ante expugnatam Chebronem, ostendit cōparatio hujus loci cum ver. 36. & 37. capitis 10.
a Heb. *cum corde meo*.
b Heb. *cor*.
c Heb. *implevisse post Jehovam ire, ut infrà aliquoties*.
10 *Quadragesimus quintus*] id est, 7 ab ingressu in terram: unde colligitur septem annos Jehoschuhham impendisse in debellandis Cenahhanæis.
Cum rediret] Dei sententia jussus retrocedere. Num. 14 25.
11 *Procedendum*] vide Num. 27. 17.
12 *Fortassis*] offert se propriis viribus montis incolas aggressurum confisus promissione divina, vide Exod. 32. 30. Dubitandi vero particulam adjicit, cum ad notandam humanitus rei difficultatem, tum ad comparandos & confirmandos in eadem spe animos audientium, ut 1. Schem. 14. 7.
13 *Benedixit*] id est, approbavit petitionem ejus & concessit ei Chebronem, quamvis non promiserit ut propriis viribus aggrederetur Caleb, sed ipse cum toto Jisraële eam oppugnavit, & captam dedit Calebo. vide suprà 10. 37.
14 *In possessionem*] vide infra 21. 11. & sequentibus.
d Heb. *Kirjath-Arbahhi*.

15 *Arbahhi*] viri nomen est, a quo civitas denominabatur. *Tum terra*] idem repetit quod in fine decimi, ut eo clarius temporum ὑστέρωσις cognoscatur.

CAPUT XV.

Termini possessionis Jehudæ cum omnibus civitatibus & villis in ea comprehensis recensentur.

1 FUIT autem sors pro tribu filiorum Jehudæ per familias eorum: ad terminum Edomæorum, desertum Tzinis meridiem versus *erat* extremitas australis.
2 Fuitque eis terminus meridianus, extremitas maris salsi: ab [a] eo sinu qui spectat meridiem versus.
3 Unde procedens adversus meridiem ad ascensum Hhakrabimorum pertransit Tzinem, ascenditque a meridie Kadeschum-Barnehhæ: ac transiens Chetzrone, ascendit

a Heb. *ab lingua*.

dit Aderem, & divertit Karkahhum.
4 Inde transiens Hhatzmonem, procedit ad
a flumen Ægypti, cujus termini exitus sunt
in mare: hic est vobis terminus meridianus.
5 Terminus autem orientem versus, est mare ipsum salsum, usque ad extremitatem
Jardenis: terminus verò ad latus Aquilonare, a sinu istius maris, a pars Jardenis.
6 Unde ascendens hic terminus Beth-Choglam, transit ab Aquilone Beth-Hharabæ;
deinde ascendit idem terminus ad lapidem
Bohanis b a Rëubenitę.
7 Unde ascendit idem terminus Debirum a
convalle Hhacoris, & Aquilonem versus
spectat c Gilgalem, qui est e regione ascensus Adummimorum, qui est ipsi valli a meridie: tum transit terminus ipse ad aquas Hhê-
Schemeschi, suntq; progressus ejus ad fontem Rogelis.
8 Inde ascendit idem terminus per vallem filiorum Hinnomi ad latus urbis Jebusæorum
a meridie, ipsa est Jeruschalajima: unde ascendit idem terminus ad verticem montis
qui *est* in conspectu d vallis Hinnomi versus
occidentem: quiq; est in extremitate convallis Raphaæorum versus Aquilonem.
9 Post definit terminum istum mons a e vertice suo ad fontem aquarum Nephtoachi, &
procedit ad civitates montis Hhephronis:
definit etiam terminum istum Bahhala, ista
est Kiriath-Jehharim.
10 Deinde divertens terminus ipse a Bahhala occidentem versus, ad montem Sehhiris,
transit ad latus montis Jehharimorum ab
Aquilone, *hoc jam est* Cesalon: tum descendens Beth-Schemeschum transit Timnam.
11 Postea procedit iste terminus ad latus
Hhekronis Aquilonem versus, & definit ipsum terminum ad Schicceronem, & transiens montem Bahhalæ, procedit Jabneelem,
& sunt exitus istius termini in mare.
12 Denique terminus occidentalis est, quod
est, ad mare magnum & terminum *ipsius*: hic
est terminus filiorum Jehudæ circumquaq;
per familias eorum.
13 Calebo autem filio Jephunnæ, dederat
partem inter filios Jehudæ f ex præstituto
Jehovæ ad Jehoschuhham: urbem Arbahhi,
qui fuit pater Hhanakitarum: ea est Chebron.
14 Expuleratque inde Caleb tres Hhanakitas: Scheschaium & Achimanem & Talmaium, g Hhanakitas.
15 Postea a ascendens inde ad habitatores Debiri: (nomen autē Debiri antea fuerat urbs
Sepheri,)
16 Dixerat Caleb, qui percusserit urbem Sepheri & ceperit eam: vicissim dabo ei
Hhachsam filiam meam in uxorem.
17 Cumq; cepisset eam Hothniel a filius Kenazi agnatus Calebi: dedit ei Hhachsam filiam suam in uxorem.
18 Fuitq; cùm conventura esset, a ut persuaderet illi de petendo a patre suo agro: quare
ea desiliit de asino: cui dixit Caleb, quid tibi est?
19 Tum dixit illa, da mihi munus: quandoquidem terram h siccam dedisti mihi, des
mihi quoque scaturgines aquarum: dedit itaque ei scaturigines superiores & scaturigines inferiores.
20 Hæc est possessio tribus filiorum Jehudæ
per familias eorum.
21 Suntque civitates istæ: extremitatis *pertinentis* ad tribum filiorum Jehudæ contermina Edomæis ad meridiem: i Kabtzeel, &
Hheder, & Jagur.
22 Et Kina, & k Dimona & Hhadhhada,
23 Et Kedesch, & Chatzor, & Jithnan,
24 Ziph, & Telem, & Behhalothæ,
25 Et Chatzor, Chaddatha, & Kerijothæ,
(Chetzron a ea *est* Chatzor.)
26 Aman, & l Schemahh, & Molada,
27 Et m Chatzar-Gadda, & Cheschman, &
Beth-pelet,
28 Et Chazzar-Schuhhal, & Beer-Schebahh,
& Bizjothia.
29 n Bahhala, & Hijima, & Hhetzem.
30 Et o Eltolad, & p Cecil, & Chorma.
31 Et Tziklag & q Madmanna, & Sansanna,
32 Et r Lebaothæ, & f Schilchima, & a Hhajim, & Rimmon: omnes civitates a viginti
novem, & villæ earum.
33 In humili loco, Eschtaol, & Tzorhha, &
Aschna.
34 Et Zanoach, & Hhen-Gannimah, Tapuach, & Hhenam,
35 Jarmuth, & Hhadullam, Soco, & Hhazeka,
36 Et Schahharajima, & Hhadithajima, &
Gedera sive Gederothajima: civitates quatuordecim & villæ earum.
37 Tzenan, & Chadascha, & a Migdal-Gadis.
38 Et Dilhan, & Mitzpæ, & a Jokteel,
39 Lacisch, & Botskath, & Hheglon,
40 Et Chabbon, & Lachmas, & Cithlisch.
41 Et Gederothæ, Beth-Dagon, & Nahhama,
& Makkeda, civitates sexdecim & villę earum.
42 Libna, & t Hhether, & Hhaschan.
43 Et Jiphtach, & Aschna, & Netzib.
44 Et Kehhila, & v Aczib, & Marescha: civitates novem & villæ earum.
45 Hhekron cum pagis ejus & villis ejus.
46 Ab Hhekrone usque ad Mare, omnes *civitates* quæ sunt juxta Aschdodum & villæ earum.
47 Aschdod, pagi ejus, & villæ ejus: Hhazza,
pagi ejus, & villę ejus usque ad flumen Ægypti: & mare magnum, ac terminus *ejus*.
48 In montanis autem: Schamir, & Jattir, &
Socho.
49 Et Danna, & urbs Sannæ, ea *est* Debir.
50 Et Hhanab, & x Eschtemo, & Hhanimæ.
51 Et Goschen, & y Cholon, & Gilo: civitates undecim & villæ earum.
52 Arab, & Duma, & Eschehham,
53 Et Janum, & Beth-Tapuach, & Apheka,
54 Et Chumta, & urbs Arbahhi, ea *est* Chebron, & Tzihhor: civitates novem & villæ
earum.
55 Mahhon, Carmel, & Ziph, & z Juta,
56 Et Jizrehhel, & Jokdehham, & Zanoach,
57 Kajim, Gibba, & Timna: civitates decem
& villæ earum.
58 Chalchul, Beth-Tzur, & Gedor,
59 Et Mahharath, & Beth-hhanotæ, & Eltekon: civitates sex & villæ earum.
60 a Kirjath-Bahhal, ea *est* Kirjath-Jehharima, & Rabba: civitates duæ & villæ earum.

4 *Flumen Ægypti*] Schichorem intelligit, de quo supra 13. 3. & infra ver. 47.
5 *Mare ipsum*] totum, ab australi sinu usque ad orientalem, quo Jarden in ipsum mare influit.
Pars Jardenis] i. ab extremitate Jardenis partem ejus usque ad locum Genezareth Juda maximam possedit, etiamsi quarundam tribuum fines in ipsum Jardenem inciderent, hac ratione fiebat ut fines Naphthali ad Jardenem essent Judæ contermini, ut habetur infra 16.34.
b Heb. *filii Rëubenis*.
6 *Rëubenitæ*] nihil habuit ea tribus cis Jardenem: sed locus videtur ab hoc Bohanæ Rëubenita denominatus propter rem aliquam gestam ibi, quæ ipsum attingat, sicut infra ver. 37. Migdal-Gadis dicitur.
c *infrà* 18. *Gelilothas*.
d Heb. *Gehinnon unde voce corrupta irrepsit Gehenna nomen propter immanes cruciatus eorum qui immolabantur Moleco*, 2. *Reg.* 23.10. & *Jer.* 7. 31. & 19.
e Heb. *a vertice montis*.
f Heb. *secundum os*.
g Heb. *natos Hhanako, ut paulò antè in versu filios Hhanaki*.
15 *Ascendens inde*] videtur Calebo attribui expeditio in eam civitatem, quæ tamen supra, 10. 38. Jehoschuhhæ & toti Jisraëli attribuitur: quod fit, quia pro ipso Calebo suscipitur: ideo ipse præmium proponit primo occupanti.
17 *Filius Kenazi*] i. descendens a Kenazo, sive nepos, sive abnepos 1. Chron. 4.
18 *Ut persuaderet*] id est, veniam obtinuit a sponso, a patre suo petendi.
h Heb. *siccitatis*.

i *Jekabtzeel Nechem.* 11.25.
k *Dibon ibid.*
25 *Ea est*] cujus meminit in principio versus.
l *Schebahh infrà* 19.2. & *Jeschuahh Nechem.* 11.26.
m *forte Chatzar-Susa, ut quæ infrà* 19.5. & *Chatzar-Susim* 1. *Chron.* 4.31.
n *Bala infrà* 19.3. & *Bilha* 1. *Chro.* 4.29.
o *Tolad* 1. *Chr.* 4.29.
p *Bethul infr.* 19.4. & *Betuel* 1. *Chr.* 4.30.
q *Mecona Nechem.* 11.28.
r *Beth-Lebaoth infr.* 19.6.
f *Scharuchen inf.* 19.6. & *Schebharajima*, 1. *Chro.* 4.31.
32 *Hhajim &*] separatim leguntur infrà 19.7. & 1. Chr. 4.32. unde apparet duas civitates fuisse: quia autem Nechemjæ 11.29. conjunctæ sunt Hhen-Rimmon, videtur ita vicinas fuisse, ut unam quasi civitatē constituerent.
Viginti novem] plures quidem recenset, sed quia illarum partem Schimhhonitis cessisse apparet infra 19.9. ideo hic tantum 19. numerat quæ manserunt penes tribum Jehudæ, & quarum etiam aliquæ Schimhhonis & Jehudæ communes fuerunt.
37 *Midgal-Gadis*] vide annotata supra 6. ver.
38 *Jokteel*] idem Petram Arabiæ vide 2. Reg. 14.7.
t *Hhetan* 1. *Chr.* 4.32.
v *quæ & Chezib Gen.* 38.5. & *Cozeba* 1. *Chro.* 4.22.
x *Eschtemoah infrà* 21.14.
y *Chilen* 1. *Chr.* 6.58.
z *Jutta infrà*
a *quæ & Bahhala* 1 *Chro.* 13.6. & *Bahhales-Jehudæ* 2. *Sam.* 6.2.

61 In deserto, Beth-Hharabæ, Middin, & Se-
caca.
62 Et Nibscham, & civitas salis, & Hhen-Ge-
di: civitates sex & villæ earum.
63 Jebusæos autē inhabitantes Jeruschalaji-
ma non potuerunt filii Jehudæ expellere:
*sed habitabat Jebusæus cum filiis Jehudæ
Jeruschalajimis usque in diem hunc.

Caput XVI.

Termini filiorum Josephi in genere; deinde Ephrajimi speciatim recensentur.

1 DEINDE prodiit sors pro filiis Josephi,
a Jardene Jerichuntis, inde ab aquis
Jerichuntis ad orientem: desertum il-
lud, quod ascendit Jerichunte per montana
Beth-Elem.
2 Inde progreditur Beth-Ele *Luzum: & trans-
it ad terminum *Arcæi *Hhatarothas.
3 Postea descendit occidentem versus per
terminum Japhletæi usq; ad terminū Beth-
Choronis inferioris & Gezerum usq;: sunt-
que exitus ejus in mare.
4 Itaque possessionem acceperunt filii Jose-
phi, Menasche & Ephrajim.
5 Fuit autem terminus filiorum Ephrajimi
per familias eorum, fuit, inquam, terminus
possessionis eorum orientem versus Hha-
tarothæ-Adaris usque Beth-Choronem su-
periorem.
6 Et procedit terminus occidentem versus
Michmetatam ab Aquilone, tum diver-
tit terminus orientem versus Taanatam-
Schilontis, quam pertransit ab oriente ad
Janoachum.
7 Tum descendit a Janoacho Hhatarothas
& a Nahharam: & incurrens in Jerichun-
tem exit ad Jardenem.
8 A Tappuacho procedit terminus versus
occidentem ad flumen Kanæ: suntq; exitus
ejus in ipsum mare: hæc *est* possessio tribus
filiorum Ephrajimi per familias eorum.
9 Præter civitates illas, quæ distinctæ erant
pro filiis Ephrajimi in medio possessionis
Menaschitarum: omnes *inquam* civitates
illas cum villis earum.
10 Sed non expulerunt Cenahhanæum qui
habitabat Gezere: quapropter habitavit
Cenahhanæus inter Ephrajimitas usque in
diem istum: fuit tamen tributo serviens.

Caput XVII.

Reliquæ dimidiatæ tribui Menaschis, hæreditas a Jehoschuhha datur Ephrajimo conjuncta: & utrisque de angustia finium quærentibus, ratio illos dilatandi ostenditur.

1 FUIT verò sors tribui Menaschis, (*quia
ipse primogenitus erat Josephi): Ma-
ciri quidem primogenito Menaschis,
principi Gilhhaditidos, eò quòd ipse *erat*
vir bellicosus, ‖ ideo fuit ejus Gilhhaditis &
*Baschan.
2 Fuit verò filiis Menaschis *reliquis per fa-
milias suas, filiis a Abihhezeris, & filiis Che-
leki, & filiis Asriëlis, & filiis Schecemi, & fi-
liis b Chepheris, & filiis Schemiddahhi: (*nam*
hi sunt filii Menaschis, filii Josephi, mares
per familias suas.
3 Tzelophchado autem filio Chepheris, filii
Gilhhadis, filii Maciris, filii Menaschis, non
fuerant filii sed filiæ: hæc autem sunt nomi-
na filiarum ejus, ‖ Machla, & Nohha, Cho-
gla, Milca, & Tirtza.
4 Quæ accesserunt coram Elhhazare sacer-
dote, & coram Jehoschuhha filio Nunis, &
coram principibus, dicendo, ‖ Jehova præ-
cepit Moschi dari nobis possessionem inter
fratres nostros: quapropter dedit eis *Jehos-
chuahh* ad c præstitutum Jehovæ possessio-
nem inter fratres patris earum.)
5 Acciderunt inquam d partes Menaschis
*decem: præter terram Gilhhaditicam &
Baschanem quæ sunt trans Jardenem.
6 Nam filiæ Menaschis posséderunt possessi-
onem inter filios ejus: terra autem Gilhha-
ditica fuit filiorum Menaschis reliquorum.
7 Fuit verò terminus Menaschis versus As-
cherem Micmetatha, quæ est in conspectu
Schecemi: proceditq; terminus versus dex-
teram ad habitatores Hhen-Tappuachi.
8 (Menaschis *quidem est* regio Tappuachi: sed
Tappuach in termino Menaschis, *est* filio-
rum Ephrajimi.)
9 Unde descendit terminus ad flumen Kanæ
ad meridiem ipsius fluminis, civitates istæ
Ephrajimi sunt inter civitates Menaschis:
terminus autem Menaschis est ab Aquilo-
ne ipsius fluminis, suntque exitus ejus in
mare.
10 Quæ ad Austrum, Ephrajimi *sunt*, ad Aqui-
lonem verò, Menaschis, estq; mare *termi-
nus ejus: & in Ascherem incidunt ab Aqui-
lone, in Jissascharem verò ab oriente.
11 Est enim Menaschis in Jissaschare & in As-
chere, e Beth-Schean cum pagis ejus, & f Jib-
lehham cum pagis ejus, & habitatores Dori
cum pagis ejus, & habitatores Hhendori
cum pagis ejus, & habitatores Tahhanaci
cum pagis ejus: & habitatores Megiddun-
tis cum pagis ejus tres illi tractus.
12 Sed *non potuerunt filii Menaschis expel-
lere a civitatibus istis: & voluit habitare
Cenahhanæus in terra ista.
13 (*Fuit quidem cùm fortes evasissent filii
Jisraëlis, ut redderent Cenahhanæum tribu-
tarium: sed g omnino non expulerunt eum.)
14 Quapropter allocuti sunt *filii Josephi Je-
hoschuhham dicendo: quare dedisti mihi
in possessionem sortem *unicam, & partem
unicam, cùm ego sim populus multus, adeò
ut *huc usque benedixerit mihi Jehova.
15 Sed dixit ad eos Jehoschuahh, quandoqui-
dem populus multus es, ascende in istam syl-
vam, & *præcide tibi illic, & in terram Pe-
rizzæi & Raphaæorum: siquidem angustus
est tibi *mons Ephrajimi.
16 Dixerunt autem filii Josephi, non esset sa-
tis nobis iste mons, præterea currus *ferrati
sunt apud omnes Cenahhanæos, qui habi-
tant in terra convallis illius, apud eos qui
sunt Beth-Scheane, & in pagis ejus, & a-
pud eos qui sunt in convalle Jitzrehhelis.
17 Rursus allocutus est Jehoschuahh domum
Josephi Ephrajimum & Menaschem dicen-
do: populus multus es, & robur magnum est
tibi, ne sit tibi sors unica.

63 *Sed habitabat Jebusæus*] detinebant enim arcem, & alterā civitatis partem ad Jehudā pertinentem: a Davide enim primùm sunt devicti 2. Sche. 5.6. & sequent, vide Judic. 1.8.

2 *Luzum*] Non est ea, quæ ex Jahhakobi visione Gen. 28 19. vocata fuit Beth-El: sed altera non admodum remota, a Beth-Elita quodam extructa: de qua Judic. 1.26.

Arcæi Hhatarothas] falluntur qui utroq; hoc nomine unum locum designari putant: quod evincit Hhebræi textus distinctio. Est autem hic locus Erech ex quo Cuschai ille cōsiliarius Davidis, qui infregit consilium Achitophelis, denominatus est Arcæus. 2. Sam. 16. sive Erecæus Latinâ formâ.

Hhatarothas] Agrū situm in termino Ephrajimi Binjaminis & Jehudæ: Quam ob rem pro ratione termini variis nominibus distinctus est: infra ver. 5. & 7. & 1. Chron. 2.54.

a *quæ & Nahharan*, 1. *Chron.* 7.28.

1 *Quia ipse est*] rationem addit cur duæ partes sint Menaschi attributæ, quia primogenitus esset: vide legem Deut. 21.17. Nā quod legitur Gen. 48.18. & seq. prælatum Ephrajimum Menaschi, a Jahhakobo, hoc non ad translationem primogenituræ referendum est, sed ad propheticam benedictionem sobolis. ‖ *Num.* 32. *Baschan*] ex parte: synecdoche, vide suprà 13. 2 *Reliquis*] qui non acceperant possessionem trans Jardenem. a Heb. *Ibhezer*, *Num.* 26.30. b *Chuppim* 1. *Chron.* 7.15.

‖ *Num.* 27.

‖ *Num.* 32.

c Heb. *os.*

d Heb. *funiculi: metonymia, quia funiculo hæreditas in partes dividebatur ut infrà* 14.

5 *Decem*] id est, sex in eos qui nominantur ver. 2. quarum sexta in quinque filias divisa est.

10 *Terminus ejus*] utriusq; Ephrajimi & Menaschis.

e *Beth-Schean* 1. *Schem.* 31.12.

f *Bilhham* 1. *Chron.* 6.70. *&* *Gath-Rimmon infrà* 21.25.

12 *Non potuerunt*] statim in principio: nam ita Deus prædixerat fore. Exod. 23.29. & 30.

13 *Fuit quidem*] vide Judic. 1.28.

g Heb. *expellendo non expulit eum* posteritas Josephi.

14 *Filii Josephi*] utraque tribus, ut apparet ex ver. 15. 16. 17.

Unicam] id est, cui possidendæ una tribus satis esset: nam bona pars hæreditatis illis assignatæ a Cenahhanæis detinebatur.

Huc usque] id est, ad tantum numerum me excrescere voluerit. erant enim utriusque tribus virorū amplius 87. millia.

15 *Præcide tibi*] id est, locum habitabilem effice tibi succisâ sylvâ.

Mons Ephrajimi] in quo sylva ista est.

16 *Ferrati*] id est, falcibus instructi: metonymia.

18 Expelles] securè pronunciat fore ut expellant ex promissione Dei, suprà 13.6.

18 Quin mons esto tuus, si sylva est, at præci-
dito eam, ut sint tui exitus ejus: nam' expel-
les Cenahhanæum, quamvis currus ferrati
sint ei, quamvis robustus sit.

Caput XVIII.

Jisraëlitæ omnes convenientes, tabernaculum transferunt Gilgale Schiluntem, & jussu Jehoschuhhæ dant e singulis tribubus geodætas, ut ex eorum descriptione reliqua terra septem tribubus, quæ supererant, sorte distribuatur: & sors prima quæ Binjamini accidit, recensetur.

1 Congregati autem sunt totus
cœtus filiorum Jisraëlis Schiluntem,
collocaveruntq; ibi tentorium con-
ventus: postquam terra domita fuit corã eis.
2 Cumque reliquæ essent e filiis Jisraëlis sep-
tem tribus, quarum possessionem non di-
viserant,
3 Dixit Jehoschuahh ad filios Jisraëlis: quo-
usque vos remissè agetis, [a] quo minus pro-
grediamini ad hæreditariò possidendum
terram, quam dedit vobis Jehova Deus ma-
jorum vestrorum.

a Heb. *Ad progrediendum.*

4 Date ex vobis ternos viros ex quaque tri-
bu: ut mittam eos & surgentes obambulent
terram, ac describant eam, secundum pos-
sessionem ' suam, deinde redeant ad me.

4 *Suam*] id est, futurum tribuum quæ ipsis eventura est.

5 Sic partientur se in ea in septem partes: Je-
huda manebit in termino suo ab Austro, &
domus Josephi manebunt in termino suo ab
Aquilone.
6 Vos autem cùm descripseritis terram sep-
tem partibus, adferetis ad me huc: ut jaciam
pro [b] tribubus vestris sortem, hîc coram Je-
hova Deo nostro.
7 Nam non est pars Levitis [c] inter vos, quia
[d] ministerium Jehovæ est possessio ejus: Gad
verò & Reüben ac dimidiata tribus Menas-
chis acceperunt possessionem suam trans
Jardenem ab oriente, quam dedit eis Mos-
che servus Jehovæ.

b Heb. *pro vobis, ut infrà ver. 8. & 10. mittendos alloquitur ac si tribus allocutus esset, quæ mittebant eos: syllepsis.*
c Heb. *in medio vestri.*
d Heb *sacerdotium: synecdoche.*

8 Surrexerunt itaque viri illi ut abirent: præ-
cepitque Jehoschuahh abituris, ut describe-
rent ipsam terram, dicendo, ite & obambu-
late istam terram, ac describite eam, deinde
revertimini ad me, ut hîc jaciam pro tribu-
bus vestris sortem coram Jehova Schilunte.
9 Abeuntesq; viri isti transiverunt per ipsam
terram, & descripserunt eam oppidatim in
septem partes in libro: deinde venerunt
ad Jehoschuhham in castra Schiluntem.
10 Jecitq; pro [e] tribubus illorum Jehoschu-
ahh sortem Schilunte coram Jehova: sic
partitus est ibi Jehoschuahh terram istam
filiis Jisraëlis, secundũ partitiones illorum.

e Heb. *pro illis.*

11 'Ascendit enim sors tribus filiorum
Binjaminis per familias eorum: deinde pro-
diit terminus sortis illorum inter filios Je-
hudæ & inter filios Josephi.
12 Fuit autem illis terminus ' in angulo ver-
sus Aquilonem a Jardene: & ascendit ter-
minus ipse ad latus Jerichuntis ab Aquilo-
ne, deinde ascendit per montem, occiden-
tem versus, suntq; exitus ejus in desertum
' Beth-Avenis.
13 Unde transit terminus Luzum, ad latus Lu-
zi versus meridiem, ' illa est Beth-El: posteà

11 *Ascendit & prodiit*] ex urnis, quarum altera nomina tribuum, altera regionum continebat.
12 *In angulo versus aquilonem*] id est, in diverticulo Jardenis, quo magis adhuc ad orientem divertit.
Beth-Avenis] ea est Beth-Aven, cujus meminit suprà 7:2.
13 *Illa est Beth-El*] vide Gen. 28. 19. nam Luz altera, retinuit Luzi nomen, de qua Judic. 1. 26.

descendit terminus Hhatarothas-Adaris
secundum montem, qui est ab Austro Beth-
Choroni inferiori.
14 Unde definiens terminus ille, divertit in
angulo occidentali meridiem versus, a
monte qui est in conspectu Beth-Choronis
ad meridiem, & sunt exitus ejus ad Kiriath-
Bahhalem, (ea est Kiriath-Jehharima,) ci-
vitatem filiorum Jehudæ: hoc est latus oc-
cidentale.
15 Latus autem versus meridiem ab extremi-
tate Kiriath-Jehharimorum: hoc exiens a
termino occidentali progreditur ad fontem
aquarum Nephtoachi.
16 Tum descendit idem terminus ad extremi-
tatem montis qui est in conspectu vallis filii
Hinnomi, quique est in convalle Raphaæo-
rum in aquilonali parte *ejus*: descenditq; per
vallem Hinnomi ad latus Jebusæi meridi-
em versus, descendit inquam ad fontem
Rogelis.
17 Et definiens versus Aquilonem procedit
Hhen-Schemeschum, inde procedit [f] Geli-
lothas, quæ sunt e regione ascensus Adum-
mimorum: ac descendit ad lapidem Boha-
nis Reübenitæ.

f Heb. *alio nomine Gilgal, suprà 15.7.*

18 Inde transiens ad latus *quod est* e regione
Hharabæ aquilonem versus, descendit Hha-
rabam.
19 Postea transit terminus ad latus Beth-
Choglæ versus Aquilonem: suntq; exitus ip-
sius termini in sinum maris salsi Aquilona-
rem, in extremitatem Jardenis meridia-
nam: hic est terminus meridianus.
20 Denique Jarden terminat ipsum in latere
orientem versus: hæc *est* possessio filiorum
Binjaminis per terminos ejus circumqua-
que, pro familiis eorum.
21 Sunt autem civitates pro tribu filiorum
Binjaminis, per familias eorum: Jericho, &
Beth-Chogla, & Hhemek-Ketzitz,
22 Item Beth-Hharaba, & Tzemarajima, &
Beth-El,
23 Et Hhavvim, & Para, & Hhophra,
24 Item Cephar-Hhammonai, & Hhaphni, &
Gebahh: civitates duodecim & villæ earum.
25 Gibhhon, & Rama, & Beerothæ,
26 Et Mitzpa, & Cephira, & Motza,
27 Et Rekem, & Jirpeel, ac Tareala,
28 Et Tzelahh, Eleph, & Jebusæi *civitas*, (ea
est Jeruschalaima,) Gibhhath, & Kirjath,
civitates quatuordecim & villæ earum: hæc
est possessio filiorum Binjaminis per fami-
lias eorum.

Caput XIX.

Reliquæ sex tribus similiter sorte suam hæreditatem consequuntur, & omnes communi consensu Jehoschuhham civitate, quam petiit, munerantur.

1 Deinde prodiit sors secunda Schim-
hhoni: pro tribu Schimhhonitarum
per familias eorum: fuitque possessio
eorum intra possessionem filiorum Jehudæ.
2 Fuit enim eis in possessione illorum, Beer-
Schebahh & [a] Schebahh, & Molada,
3 Item Chatzar-Schuhhal, & [b] Bala, &
Hhetzem,
4 Et Eltolad, & Bethul, & Chorma,

a *suprà 15 Schemahh. & ea esse videtur quæ 1. Chro. 4. 28. Tocen vocatur: nam omnia utrobiq; conveniunt, hac excepta, quæ ibi alioquin omitteretur.*
b *vide 15. suprà in margine de hoc & sequentibus nominibus civitatum.*

5 Et

5 Et Tziglad, & Beth-Marcabothæ, & [e] Chatzar-Susa,
6 Et [d] Beth-Lebaothæ, & Scharuchen: civitates tredecim & villæ earum.
7 [e] Hhajin, Rimmon, & [f] Hhether, & Hhaschan: civitates quatuor & villæ earum.
8 Omnes, inquam, villæ quæ erant circa civitates istas usque ad [g] Bahhalath Beerem, sive Ramatham meridianam: hæc est possessio tribus filiorum Schimhhonis per familias suas.
9 [h] Ex portione filiorum Jehudæ, est possessio filiorum Schimhhonis: quia fuit [i] major pars filiorum Jehudæ, quàm eis conveniret, ideo possessionem acceperunt filii Schimhhonis intra possessionem eorum.
10 POSTEA ascendit sors tertia pro filiis Zebulunis per familias eorum: estque terminus possessionis eorum * Saridum usque.
11 Unde ascendit terminus eorum secundum mare, etiam Marhalam, & incurrit Dabbeschetam: postea incurrit etiam in torrentem, qui *est* in conspectu * Joknehhami.
12 * Convertitur autem Sarido antrorsum, versus ortum solis ad terminum [k] Cisloth-Taboris: & procedit Dabratham ac ascendit Japhihham.
13 Indeque transit antrorsum orientem versus Githam-Chepheris, *aliàs* Hhitta-Katzinis: proceditque [l] Rimmonem Methoarum *aliàs* Nehham.
14 Unde divertit terminus ille aquilonem versus Channathonem: suntque exitus ejus in vallem Jiphthach-Elis.
15 Cum [m] Kattatha, & [n] Nahhalale & Schimrone, & Jideala, & Beth-Lechemo: civitates sunt duodecim & villæ earum.
16 Hæc *est* possessio filiorum Zebulunis per familias eorum: *nimirum* civitates istæ & villæ earum.
17 JISSASCARI prodiit sors quarta pro filiis Jissascaris per familias eorum.
18 Estque * termini eorum: * ad Jizrehhelem & Cesullothæ, & Schunem,
19 Et Chapharajima, & Schion, & Anacharatha.
20 * Præterea Rabbith, & [o] Kischion, & Ebetz,
21 Et [p] Remeth, & [q] Hhen-Gannim, & * Hhen-Chadda, & Beth-Patzetz.
22 Unde incurrit terminus in [r] Taborem, & Schachatzima, & Beth-Schemeschum: suntque exitus termini eorum in Jardenem: civitates sexdecim & villæ earum.
23 Hæc est possessio tribus filiorum Jissascaris per familias eorum: hæ civitates & villæ earum.
24 TUM prodiit sors quinta pro tribu filiorum Ascheris per familias eorum.
25 * Estque termini eorum [s] Chelkath & Choli & Beten, & Acschaph,
26 Et Alammelech, & Hhamhhad, & [t] Mischeal: incurritque in Carmelum in occidente, & in * Schichorem ad * Libnatham.
27 Inde convertitur versus orientem solis Beth-Dagonem, & incurrit in Zebulunem, & in vallem Jiphtach-Elis ad Aquilonem, Beth-Hhemeki & Nehhielis: proceditque ad * Cabulem * sinistrorsum,
28 Item [v] Hhebron, & Rechob, & Chammon, & Kana: usq; ad Tzidonem magnam.
29 Unde convertitur terminus Ramam, usque ad civitatem munitam [a] Tzor: convertitur quoque terminus Chosam, suntque exitus ejus in mare a tractu Aczibæ.
30 Præterea Hhumma, & [b] Aphek, & Rechab: civitates viginti duæ & villæ earum.
31 Hæc est possessio tribus filiorum Ascheris per familias eorum: civitates istæ & villæ earum.
32 FILIIS Naphtali prodiit sors sexta: pro filiis Naphtali per familias eorum.
33 * Estque termini eorum a Chelepo, *&* ab querceto in Tzahhanannimis, & ab Adamæi fossa, & Jabneele, usque Lakkumum: suntque exitus ejus in Jardenem.
34 Unde convertitur terminus versus occidentem Aznothas-Taboris, & procedit inde Chukkokum versus: incurritque in Zebulunem a meridie, in Ascherem verò incurrit ab occidente, & in * Jehudam ad Jardenem ab ortu Solis.
35 Urbes autē munitæ sunt: Tziddim-Tzer, & [c] Chamah, [d] Rakkath, & * Cinnereth,
36 Et Adama, & Rama, & Chatzor,
37 Et [e] Kedesch, & Edrehhi, & Hhen-Chatzor,
38 Et Jireon, & Migdal-El, Chorem, & Beth-Hhanath, ac Beth-Schemesch: civitates novendecim & villæ earum.
39 Ista *est* possessio tribus filiorum Naphtali *per* familias eorum: hæ civitates & villæ earum.
40 PRO tribu filiorum Danis per familias eorum prodiit sors septima.
41 Estq; terminus possessionis eorum: Tzorhha & Eschtaol, & [f] Hhir-Schemesch,
42 Et [g] Schahhalabin, & Ajalon, & Jitla,
43 Et Elon, & Timnatha, & Hhekron,
44 Et Elteke, & Gibbeton, & Bahhalath,
45 Et Jehud, & Bene-Berak, & Gath-Rimmon,
46 Et Me-Jarkon, & Rakkon: cum termino suo e regione [h] Japhuntis.
47 Prodierat autem terminus filiorum Danis minor [i] quàm illis sufficeret: quapropter * ascendentes filii Danis pugnaverunt contra Leschemum, & capientes eam percusserunt eam acie gladii, & hæreditariò possidentes eam, habitaverunt in ea, vocaveruntque Leschemum, Danem, de nomine Danis patris sui.
48 Ista est possessio tribus filiorum Danis per familias eorum: hæ ipsæ civitates & villæ earum.
49 Cumque absolvissent possessionem accipere ipsius terræ per terminos ejus: dederunt filii Jisraëlis possessionem Jehoschuhhæ filio Nunis in medio sui:
50 Ex præstituto Jehovæ dederunt ei civitatem, quam petierat [k] Timnah-Serachum in monte Ephrajimi: extruxit deinde ipsam civitatem & habitavit in ea.
51 Istæ sunt possessiones quas possidendas dederunt Elhhazar sacerdos, & Jehoschuahh filius Nunis, ac primores paternarum familiarum tribubus filiorum Jisraëlis per sortem, Schilunte, coram Jehova, ad portam tentorii conventus: sic absolverunt partiri terram.

c supra 15. Chatzar-Gadda, convenientibus nomina significatione: nam Gadda turmam & Susa equitatū significat.
d & Beth-Birei 1. Chro. 4.31.
e quæ & Hhaschā 1. Chro. 6.59.
f Hhetam 1. Chron. 4.32.
g Bahhala 1. Chro. 4.33. sive Ramothas meridianas 1. Sch. 30. 27
h Heb. ex funiculo: metonymia, ut suprà 17.5.
i Heb. magna præ illis.
10 Saridum] ultima est in angulo meridiano, termino occidentali.
11 Joknehhami] Angulum septentrionalem in eodē termino.
12 Convertitur Sarido] describit meridianum terminum ascendendo ab occidēte orientem versus.
k Tabor 1. Chr. 6.77. & Kartha infr. 21. 34.
l Dimna infrà 21. 35. & Rimmono 1. Chro. 6.77.
m Kitrone Jud. 1.30.
n Nahalole Judic. 1.30.
18 Termini eorum] australis nimirum ab occidente versus orientem.
Ad Jizrehhelem] quæ erat filiorum Josephi sup. 17.16.
20 Præterea] in occidentali termino, in angulo meridiano ad Aquilonem.
o Kedesch, 1. Chron. 6.72.
p Jarmuth, infrà 21.29. & Ramoth 1. Chro. 6.73.
q Hhanem ibid.
21 Hhen-Chadda] hinc terminum aquilonarem incipit describere ab occidente in orientem.
r Daberath inf. 21. 28.
25 Estq; termini] occidentalis ab aquilone ad meridiem.
s Chukkoth 1. Chro. 6.75.
t Maschal. 1. Chro. 6.74.
26 In Schichorem] rivus est alius ab eo cujus suprà 13.3. est enim rivus quē Plin. lib. 5. cap. 19. vocat Pagidam sive Belū.
Libnatham] i. promontorium album, Plin. ibidem, suprà Hhachatem: ideo Hhacuntis hic non meminit, quia inclusa est his terminis: meminit autem ejus Judic. 1.31.
27 Cabulem] vide de ea 1. Reg. 9.13.
Sinistrorsum] i. ab ea parte quæ maximè septentrionalis est.
v Hhabdon inf. 21. 30. & 1. Chro. 6.74.
a Tyrum.
b Aphik Jud. 1.31.
33 Estq; termini] orientalis ab Aquilone ad meridiem.
34 Et in Jehudam] vide annotata suprà 15.5.
c Chammath Dor infrà 21.32. & Chammon 1. Chro. 6.76.
d fortassis ea est, quæ Karta infrà 21.32. & Kiriathajim 1. Par. 6.76. dicitur.
35 Cinnereth] unde nomen accepit lacus quem accolebant Naphtalitæ, postea dictus Genesareth.
e Kedesch in Gallea 1. Chro. 6.76. ad differentiam illius quod est in Jissascare.
f Beth-Schemesch 1. Reg. 4.9. &c. Hhar-Cheres, Judic. 1. 15. nam significatione conveniunt.
g Schahhalbim ibidem.
h vulgò Joppe.
i Heb. ab eis, id est, infrà esset.
47 Ascendentes] vide hæc fusiùs Jud. 18. ex cujus loci collatione constat, quæ hîc leguntur, longo tempore post Jehoschuhhæ mortem gesta esse.
k Timnath-Cheres Judic. 2. 9. literis inversis.

Caput XX.

Jisraëlitæ a Deo per Jehoschuhham admoniti civitates receptus designant.

1 DEINDE allocutus est Jehova Jehoschuhham dicendo:
2 ‖Alloquere filios Jisraëlis dicendo: date ex vobis civitates illius receptus, de quibus edixi vobis per Moschen.
3 Ut confugiat illuc occisor, qui percusserit quempiam errore, per imprudentiam: ut sint vobis receptui a vindice sanguinis illius.
4 Qui, ubi confugiens ad unam ex civitatibus istis, steterit ad ostium portæ civitatis, & [a] exposuerit, audientibus senioribus illius civitatis, rationes suas: tum [b] recipiunto illum in eam civitatem ad se, & danto ei locum, ut habitet cum ipsis.
5 Ut cùm persequetur illum vindex illius sanguinis, tum non tradant occisorem in manum ejus: (nam per imprudentiam percussit proximum suum, cùm non odisset hic illum [c] anteà:)
6 Sed maneat in civitate illa, donec stet coram cœtu ad judicium suum: [6] *ac deinde* usque ad mortem sacerdotis maximi, qui erit in diebus illis: tunc revertens occisor ille veniet in civitatem suam & in domum suã, *etiam* in civitatem unde fugerat.
7 Quapropter [7] sanctificaverunt Kedeschum in Galilæa, in monte Naphtali, & Schecemum in monte Ephrajimi & urbem Arbahhi, ea est Chebron, in monte Jehudæ.
8 Trans Jardenem autem Jerichuntinum orientem versus dederunt Betzerum in deserto, in planitie e tribu Reübenis, & Ramothas in Gilhhade e tribu Gadis, & Golanem in Baschane e tribu Menaschis.
9 Hæ sunt civitates [9] conventus omnibus filiis Jisraëlis & peregrino peregrinanti inter eos, ut confugiat illuc quisquis percusserit quempiam per errorem: & non moriatur manu vindicis illius sanguinis, donec [9] steterit coram cœtu.

‖ Num. 35. 9. Deut. 19. 1.

a Heb. *elocutus fuerit in auribus seniorũ &c. verba sua.*

b Heb. *colligunto.*

c Heb. *ab heri nudiustertius, synecdoche.*

6 *Ac deinde*] sub. si causa cognita, imprudens fecisse judicabitur. Num. 35. 25.

7 *Sanctificaverunt*] id est, in asylum cõsecraverunt.

9 *Conventus*] id est, ad quas conveniebant occisores.

Steterit &c.] id est, causam in judicio dixerit.

Caput XXI.

Civitates sacerdotibus & Levitis cum suis suburbanis, a singulis tribubus sorte attributæ recensentur.

1 TUM accesserunt primores paternarum *familiarum* e Levitis ad Elhhazarem sacerdotem, & ad Jehoschuhham filium Nunis: & ad primores paternarum *familiarum* tribuum e filiis Jisraëlis.
2 Allocutique sunt eos Schilunte in terra Cenahhani dicendo: Jehova præceperat per Moschen dari nobis civitates ad habitandum, & prædia suburbana earum pro jumentis nostris.
3 [3] Dederunt itaque filii Jisraëlis Levitis de possessione suâ [a] ex præstituto Jehovæ: civitates istas & suburbana prædia earum.
4 Cùm enim prodiret sors pro familiis Kehathitarum, fuerunt filiis Aharonis sacerdotis e Levitis a tribu Jehudæ, & a tribu Schimhhonitica & a tribu Binjaminis, sorte [4] civitates tridecim.
5 Filiis autem Kehathi reliquis ex familiis tribus Ephrajimi, & ex tribu Danis, & ex dimidiata tribu Menaschis, sorte [5] civitates decem.
6 Filiis autem Gerschonis ex familiis tribus Jissascaris, & ex tribu Ascheris, & ex tribu Naphtali, ac ex dimidiata tribu Menaschis in Baschane, sorte civitates [6] tredecim.
7 Filiis Merari per familias eorum ex tribu Reübenis & ex tribu Gadis, & ex tribu Zebulunis civitates [7] duodecim.
8 Dederunt, inquam, filii Jisraëlis Levitis civitates istas, & suburbana prædia earum (quemadmodum præceperat Jehova per Moschen) sorte.
9 DEDERUNT itaque ex tribu filiorum Jehudæ, & ex tribu filiorum Schimhhonis civitates istas, quas legere poterit *lector* nominatim.
10 Ut essent filiorum Aharonis e familiis Kehathitarum de filiis Levi: nam illis fuit sors primùm.
11 Dederunt, inquam, eis urbem Arbahhi patris [b] Hhanokitarum, ea est Chebron in monte Jehudæ: & suburbana prædia ejus circa eam.
12 Agrum verò ejus civitatis & villas ejus dederunt Calebo filio Jephunnæ, in possessionem ejus.
13 Filiis ergo Aharonis sacerdotis dederunt civitatem receptus occisoris Chebronem cum suburbanis prædiis ejus: & Libnam cum suburbanis ejus.
14 Et Jattirem cum suburbanis ejus: & Eschtemoahhum cum suburbanis ejus.
15 Et Cholonem cum suburbanis ejus: & Debirum cum suburbanis ejus.
16 Et Hhajinem cum suburbanis ejus: & Juttam cum suburbanis ejus: Beth-Schemeschum cum suburbanis ejus: civitates novem ex duabus tribubus istis.
17 Ex tribu autem Binjaminis, Gibhhonem cum suburbanis ejus: Gebahhum cum suburbanis ejus.
18 Hhanatothas cũ suburbanis ejus, & Hhalmonem cum suburbanis ejus: civitates quatuor.
19 Omnes civitates filiorum Aharonis sacerdotum, tredecim civitates cum suburbanis earum.
20 FAMILIIS autem filiorum Kehathi Levitarum, qui reliqui erant a filiis Kehathi: fuerunt quoque civitates sortis eorum ex tribu Ephrajimi.
21 Qui dederunt eis civitatem receptus occisoris, Schecemum cum suburbanis ejus in monte Ephrajimi: & Gezerum cum suburbanis ejus.
22 Item [c] Kibtzaima cum suburbanis ejus, & Beth-Choronem, cum suburbanis ejus: civitates quatuor.
23 Ex tribu autem Danis Elteken cum suburbanis ejus: Gibbetonem cum suburbanis ejus.
24 Ajalonem cum suburbanis ejus: Gath-Rimmonem cum suburbanis ejus: civitates quatuor.
25 A dimidiata autem tribu Menaschis Tahhnacum cum suburbanis ejus, & [d] Gath-Rim-

Confer cum 1. Chron. 6. 54.

Num. 35.

3 *Dederunt*] In usum & habitationem, manente interea dominio directo penes tribus quibus sorte obvenerant, ut exemplum Chebronis docet infrà ver. 11. & 12.

a Heb. *secundũ os.*

4 *Civitates tredecim*] de quibus infrà [illegible] 1. & seq.

5 *Civitates decem*] de quibus infrà ver. 20. & sequentibus.

6 *Tredecim*] de quibus infra ver. 27. &c.

7 *Duodecim*] de quibus infra ver. 34. &c.

b *antea dicti Hhanakitæ, & pater Hhanak.*

c *Jokmeham* 1. Chron. 6. 6[illegible]

d *vide supra* [illegible]

Rimmonem cum suburbanis ejus: civitates duas.

26 Omnes civitates decem cum suburbanis earum: pro familiis filiorum Kehathi reliquorum.

27 At Filiis Gerschonis ex familiis Levitarum a dimidiata tribu Menaschis civitatem receptus occisoris, Golanem in Baschane cum suburbanis ejus, & Behheschteram cum suburbanis ejus: civitates duas.

28 Item ex tribu Jissascaris Kischionem cum suburbanis ejus: Deberatham cum suburbanis ejus.

26 Jarmuthum cum suburbanis ejus, Hhen-Gannima cum suburbanis ejus: civitates quatuor.

30 Et ex tribu Ascheris Mischealem cum suburbanis ejus: Hhabdonem cum suburbanis ejus.

31 Chelkatham cum suburbanis ejus, & Rechobum cum suburbanis ejus: civitates quatuor.

32 Et ex tribu Naphtali civitatem receptus occisoris Kedeschum in Galilęa cum suburbanis ejus, & Châmothas-Dori cum suburbanis ejus, & Kartanem cum suburbanis ejus: civitates tres.

33 Omnes civitates Gerschunnitarum per familias eorum: tredecim civitates cum suburbanis earum.

34 Denique familiis filiorum Merari Levitarum reliquorum: ex tribu Zebulunis Joknehhamum cum suburbanis ejus, Kartham cum suburbanis ejus.

35 Dimnam cum suburbanis ejus: Nahalalem cum suburbanis ejus: civitates quatuor.

36 Ex tribu autem Rëubenis, Betzerum cum suburbanis ejus: & Jahhetzam cum suburbanis ejus.

37 Kedemothas cum suburbanis ejus: Mephahhatham cum suburbanis ejus: civitates quatuor.

38 Ex tribu autem Gadis, civitatem receptus occisoris Ramothas in Gilhhade cum suburbanis ejus, & Machanajima cum suburbanis ejus.

39 Cheschbonem cum suburbanis ejus: Jahhezerem cum suburbanis ejus: omnes civitates quatuor.

40 Omnes civitates istas filiis Merari per familias eorum, reliquis ex familiis Levitarum: fueruntque sortis eorum civitates duodecim.

41 Omnes civitates Levitarum intra possessionem filiorum Jisraëlis, civitates quadraginta octo cum suburbanis earum.

42 Sunt civitates istæ, [e] unaquæque cum suburbanis suis circa ipsam: sic de singulis civitatibus istis.

e Heb. *civitas civitas.*

Caput XXII.

Rëubenitæ cum Gaditis & Menaschitarum parte a Jehoschuhha, parta jam quiete, cum laude & præmio domum remittuntur, qui ad Jardenem, antequam trajiciunt, altare in communionis symbolum extruentes, Jisraëlitis omnibus occasionem præbent belli contra eos suscipiendi. Sed missis legatis, & audita illorum defensione, belli consilium deponunt.

1 Cùm autem [1] dedisset Jehova Jisraëlitis totam terram, quam juramento promiserat se daturum majoribus eorum, & hęreditariò possidentes eam, habitarent in ea:

2 Et quietem largitus esset Jehova illis circumquaque, secundum omnia quæ juramento promiserat majoribus eorum: neque consisteret quisquam ante faciem eorum, [2] ex omnibus hostibus eorum, omnes hostes eorum tradidisset Jehova in manum eorum.

3 Non excidisset quicquam ex ullis rebus bonis, quas locutus fuerat Jehova *se præstiturum* domui Jisraëlis, cuncta evenissent:

4 Tunc Jehoschuahh convocavit Rëubeniticam & Gaditicam ac dimidiatam tribum Menaschis.

5 Dixitque ad eos, vos observastis omnia quæ præcepit vobis Mosche servus Jehovæ: & auscultastis voci meæ in omnibus quæ præcepi vobis.

6 Non deseruistis fratres vestros jam [6] diebus multis, usque in diem hunc: & observastis observationem *&* præceptum Jehovæ Dei vestri.

7 Nunc autem, cùm quietem largitus sit Jehova Deus vester fratribus vestris, quemadmodum dixerat eis: nunc inquam conversi [a] abite in tentoria vestra, in terram possessionis vestræ, quam dedit vobis Mosche servus Jehovæ trans Jardenem.

8 Tantùm [b] observanter admodum facite præceptum & legem illam, quam præcepit vobis Mosche servus Jehovæ, diligentes Jehovam Deum vestrum, & ambulantes in omnibus viis ejus, & observantes præcepta ejus, & adhærentes ei: denique colentes eum ex toto corde vestro, & ex toto animo vestro.

9 Benedixitq; Jehoschuahh eis: ac dimisit eos ut abirent in tentoria sua.

10 [10] (Nam dimidiatæ tribui Menaschiticæ dederat Mosche *possessionem* in Baschane: alteri verò dimidiatæ ejus dedit Jehoschuahh [10] cum fratribus eorum *cis* Jardenem ad occidentem:) insuper etiam cum dimitteret eos Jehoschuahh in tentoria eorum, simul [c] muneratus est eos.

11 Et allocutus est eos dicendo, cum opibus multis redite in tentoria vestra, nimirum cum pecore numeroso admodum, cum argento, & auro, & ære, & ferro, & vestimentis multis admodum: participes estote prædæ hostium vestrorum cum fratribus vestris.

12 Revertentes itaque abiverunt Rëubenitæ & Gaditæ & dimidiata tribus Menaschitica a *filiis* Jisraëlis Schilunte, quæ *est* in terra Cenahhani: ut venirent in terram Gilhhadis, in terram possessionis suæ, in qua constituti fuerant possessores [d] ex prestituto Jehovæ per Moschen.

13 Cumque pervenissent ad limites Jardenis, qui sunt in terra Cenahhani: extruxerunt Rëubenitæ cum Gaditis & dimidiata tribu Menaschitica illic altare prope Jardenem, altare magnum ad aspectum.

14 Quare audientes filii Jisraëlis dicentem: ecce, extruxerunt Rëubenitæ cum Gaditis & dimidiata tribu Menaschitica altare

1 *Cùm autem*] solent tres hi versus præcedente capite includi, sed series historiæ requirit, ut sequentibus conjungantur, ideo ab hoc versu capitis initium fecimus: ostenditur enim istis, quando defuncti sunt Rëubenitæ & reliqui, munere a Deo per Moschen ipsis imposito Num. 32.

Tradidisset] licet Jisraëlitæ, sua negligentiâ, partem ejus aliquam intermitterent.

2 *Ex omnibus hostibus*] quos Jisraëlitę aggressi essent ab eis hostiliter lacessiti.

6 *Diebus multis*] septem continuis annis, quibus duravit bellum contra Cenahhanæos: vide annotata suprà 14.10.

a Heb. *abite vobis.*

b Heb. *observate faciendo admodum.*

10 *Nam, &c.*] rationem reddit cur supra ver. 4. Rëubenitis & Gaditis, Menaschitarum partem conjunxerit.

Cum fratribus] cum reliquis novem tribubus, ut ver. 11.

c Heb. *benedixit eis: benedicendi enim verbum non solum bene precari, sed etiam beneficium conferre significat.*

d Heb. *secundum os per manum Moschis.*

illud e regione terræ Cenahhani,in limiti-
bus Jardenis,in [e] latere filiorum Jiſraëlis:

e Heb. *in tranſitu.*

15 Audientes, inquam, filii Jiſraëlis, con-
gregati ſunt totus cœtus filiorum Jiſraëlis
Schilunte,ut aſcenderent contra eos in mi-
litiam.
16 Interim miſerunt filii Jiſraëlis ad Rëube-
nitas & ad Gaditas, & ad dimidiatam tri-
bum Menaſchis in terram Gilhhadis, Pin-
chaſum filium Elhhazaris ſacerdotis:
17 Ac decem principes cum eo, [f] principem
unum ex quaque domo paterna, ex ſingulis
tribubus Jiſraëlis: (erat autem eorum quiſ-
que primarius domus paternæ ſuæ in milli-
bus Jiſraëlis.)

f Heb. *principem unum principem unum in domum paternam, in omnes, &c.*

18 Qui venerunt ad Rëubenitas & ad Gadi-
tas & ad dimidiatam tribum Menaſchis in
terram Gilhhadis: & allocuti ſunt eos, di-
cendo:
19 Sic dicunt totus cœtus Jehovæ: quæ eſt
prævaricatio hæc, qua prævaricati eſtis in
Deum Jiſraëlis avertendo vos hodie [g] a Je-
hova, cùm extruxiſtis vobis altare,ut rebel-
letis hodie contra Jehovam?

g Heb. *ab eundo poſt Jehovam: ſic infrà aliquoties.*

20 [h] An parum eſt nobis,quòd nondum puri-
ficavimus nos ipſos ab iniquitate Pehhoris
uſque in diem hunc: unde fuit illa plaga in
cœtu Jehovæ:

h Heb. *an parum eſt nobis ab iniquitate Pehhoris, quòd non purificavimus nos ab ea.* Trajectio. Num. 25.

21 Quòd vos avertimini hodie a Jehova: un-
de futurum eſt vobis rebellantibus hodie
contra Jehovam, 'ut cras adverſus totum
cœtum Jiſraëlis efferveſcat.

21 *Ut cras*] id eſt, mox: ſynecdoche.

22 Quòd ſi fortè immunda *videtur* terra poſ-
ſeſſionis veſtræ, tranſite in terram poſſeſſio-
nis Jehovæ, in qua habitat tabernaculum
Jehovæ, & poſſeſſores conſtituimini inter
nos: modò contra Jehovam ne rebelletis,
& contra nos ne ſitis rebelles, extruentes
vobis altare præter altare Jehovæ Dei no-
ſtri.
23 An non Hhacan filius Zerachi prævari-
catus eſt prævaricatione causâ illius ana-
thematis,unde in totum cœtum filiorum Jiſ-
raëlis fuit ira fervens? quamvis ipſe vir unus
prævaricatus ſit, non expiravit propter ini-
quitatem ſuam *ſolus*.
24 Reſpondentes autem Rëubenitę cum Ga-
ditis,& dimidiata tribu Menaſchitica: ſic al-
locuti ſunt primores millium Jiſraëlis.
25 *Deus* fortis,Deus Jehova, Deus fortis, De-
us Jehova ipſe ſcit,& Jiſraël ipſe ſciat: ſi 're-
bellione, ſive prævaricatione in Jehovam,
ne ſervet nos hodierno die.

25 *Si rebellione*] [p]athetica eſt oratio, [i]deo membris con[ſt]at conciſis.

26 *Si* extruximus nobis altare ut averteremus
nos a Jehova: ſive ut offerremus in eo holo-
cauſtum cum munere, ſive ut pararemus
in eo ſacrificia euchariſtica, Jehova ipſe
requirat.
27 Imò ſi non ex ſolicitudine de hac re feci-
mus iſtud,dicentes: in [i] poſterum allocuturi
eſſent filii veſtri filios noſtros dicendo: quid
vobis [k] cum Jehova Deo Jiſraëlis?

i Heb. *cras: & ſic ſæpius infrà.*
k Heb. *&* Jehova.

28 Quandoquidem terminum poſuit Jehova
inter nos & inter vos Rëubenitæ & Gaditę,
Jardenem hunc,non eſt vobis portio in Je-
hova: & effecturi eſſent filii veſtri,ut filii no-
ſtri ceſſarent,quo minus timerent Jehovã.
29 Quapropter diximus,extruentes faciamus
jam nobis altare,non ad holocauſtum, neq;
ad ſacrificium.
30 Sed teſtis ſit inter nos & inter vos,& inter
generationes noſtras poſt nos: de exercen-
do cultu Jehovæ coram eo, holocauſtis no-
ſtris & ſacrificiis noſtris, euchariſticisque
noſtris: ut non dicant filii veſtri in poſte-
rum filiis noſtris, non eſt vobis portio in Je-
hova.
31 Diximus enim, ſic erit cùm alloquentur
nos aut generationes noſtras in poſterum,
ut dicamus, Reſpicite ſimilitudinem alta-
ris Jehovæ, quam fecerunt patres noſtri,
non ad holocauſtum, neque ad ſacrifici-
um, ſed *ut* teſtimonium ſit inter nos & in-
ter vos.
32 Abſit [l] a nobis illud, ut rebellemus contra
Jehovam,& ut avertamus nos hodie a Je-
hova ædificando altare ad holocauſtum,ad
munus,aut ad ſacrificium: excepto altari Je-
hovæ Dei noſtri, quod eſt ante tabernacu-
lum ejus.

l Heb. *abſit nobis ab illo: hypallage.*

33 Cúmque audiviſſet Pinchas ſacerdos &
principes cœtus,id eſt,primores millium Jiſ-
raëlis, qui *erant* cum eo, verba iſta, quæ
locuti fuerant Rëubenitæ cum Gaditis &
Menaſchitis, viſum eſt bonum in oculis eo-
rum.
34 Quapropter dixit Pinchas filius Elhhaza-
ris ſacerdotis ad Rëubenitas & Gaditas &
ad Menaſchitas: ' hodie novimus in me-
dio noſtri eſſe Jehovam, ut qui non ſitis
prævaricati contra Jehovam prævaricatio-
ne iſta: 'tunc eripuiſtis filios Jiſraëlis e ma-
nu Jehovæ.

34 *Tunc*] cùm extrueretis altare in alium finem, quàm ad ſacrificandum in eo, liberaſtis vos & nos ab ira Dei.

35 Reverſus itaque eſt Pinchas filius Elhha-
zaris ſacerdotis cum ipſis principibus a Rë-
ubenitis & a Gaditis e terra Gilhhadis in
terram Cenahhani ad filios Jiſraëlis: & re-
tulerunt eis rem.
36 Cumque bona videretur res illa in oculis
filiorum Jiſraëlis,benedixerunt Deo filii Jiſ-
raëlis: nec amplius locuti ſunt ut aſcende-
rent contra illos in militiam, ad perdendum
terram illam, in qua Rëubenitæ & Gaditæ
habitabant.
37 Sic indiderunt Rëubenitæ & Gaditæ alta-
ri iſti 'nomen: *dicentes*, ſed teſtis eſt inter
nos,Jehovam eſſe Deum.

37 *Nomen*] ſuprà ver. 30.

Caput XXIII.

Jehoſchuahh diſtributa jam terra, morti vicinus, omnes Jiſraëlitas convocat, & commemoratione præteritorum beneficiorum & promiſſionum divinarum, atque etiam pœnis propoſitis ſui officii admonet & confirmat.

1 Fuit autem exactis 'diebus multis,
poſtquàm dedit Jehova quietem Jiſraë-
litis ab omnibus hoſtibus eorum cir-
cumquaque cùm Jehoſchuahh ſenex eſſet
[a] vergens ætate.

1 *Diebus multis*] non tantùm ſeptem annis bellorum, ſed etiam toto tempore, quod expendit in diſtributione terræ, ut probat verſus quartus.
a Heb. *diebus: ſic infrà 2.*

2 Ut vocaret Jehoſchuahh totum Jiſraëlem,
ſeniores ejus & primores ejus, judicesque
ejus ac moderatores ejus: diceretque ad
eos,ego ſenui,vergo ætate.
3 Vos autem vidiſtis quæcunque fecit Jeho-
va Deus veſter omnibus iſtis gentibus pro-
pter vos: Jehova enim Deus veſter is eſt,
qui pugnat pro vobis.
4 Videte [b] jactis ſortibus,attribui vobis gen-
tes

b Heb. *feci ut caderent vobis gentes iſtæ in hæreditatem, &c.*

tes istas reliquas in possessionem per tribus
vestras: a Jardene, cùm omnes gentes quas
excidi, tum *gentes* maris magni ad occasum
Solis.
5 Nam Jehova Deus vester ipse dispellet eas
a facie vestra ᐟ omnino expellet eas a facie
vestra: ut hæreditariò possideatis terram
earum, quemadmodum locutus est Jehova
Deus vester vobis.
6 Confirmamini igitur valde, ut observetis
& faciatis quicquid scriptum est in libro le-
gis Moschis: ne recedatis ab eo dextrorsum
aut sinistrorsum.
7 Ne conveniatis cum gentibus istis, istis,
inquam, quæ reliquæ sunt vobiscum: ‖ & no-
men Deorum earum ne recordemini, ᐟneq;
adjuretis, neque colatis eos, neque incurve-
tis vos eis.
8 ‖ Sed Jehovæ Deo vestro adherescite: quem-
admodum fecistis in hunc usque diem.
9 Ut expulit a facie vestra Jehova gentes
magnas & robustas: (nam quod ad vos, non
constitit quisquam in conspectu vestro usq;
in diem hunc:)
10 *Ita* vir ex vobis persequetur mille, quia
Jehova Deus vester is est qui pugnat pro
vobis: ‖ quemadmodum locutus est vobis.
11 [c] Attendite igitur valde animis vestris: ut
ametis Jehovam Deum vestrum.
12 Nam si [d] omnino averteritis vos, & adhæ-
seritis residuo gentium istarum, istarum *in-
quam*, quæ reliquæ sunt vobiscum, & affini-
tatem contrahentes cum eis, conveneritis
cum eis, eæque vobiscum:
13 [e] Certò scitote non perrecturum Jehovam
Deum vestrũ expellere omnes gentes istas
a facie vestra, sed eas fore vobis in laqueum
& in tendiculam, & in ᐟ flagellum lateribus
vestris, ac in spinas in oculis vestris, donec
pereatis e terra optima hac, quam dedit
vobis Jehova Deus vester.
14 Ecce autem ego decessurus sum [f] brevi
pro consuetudine totius terræ: quapropter
cognoscite ex toto corde vestro, & ‖ ex toto
animo vestro non excidisse rem ullam, ex
omnibus rebus bonis, quas promiserat Je-
hova Deus vester vobis, omnia evenisse vo-
bis, non excidisse ex eis rem ullam.
15 *Contrà* fore, ut quemadmodum evenit vo-
bis unaquæq; res bona, quam promiserat Je-
hova Deus vester vobis: sic inducat contra
vos Jehova unamquamque rem malam, do-
nec perdiderit vos e terra optima hac, quã
dedit vobis Jehova Deus vester.
16 (Quandoquidem transgressi fueritis fœ-
dus Jehovæ Dei vestri quod præcepit vobis,
& abeuntes colueritis deos alienos, & in-
curvaveritis vos eis:) cúmq; primùm ac-
censa fuerit ira Jehovę in vos, perituros vos
esse celeriter a terra hac optima, quam de-
dit vobis.

5 *Omnino expellet*] sic enim promisit Num. 33. 52. Deut. 6. 19.

‖ Exo. 23. 13.

7 *Neque adjuretis*] efficientes ut ipsæ ea commemorent, Exo. 23. 13. & Deut. 12. 3.

‖ Deut. 13. 4.

‖ Levit. 26. 7.

c Heb. *conservate vos valde.*

d Heb. *avertendo &c.*

e Heb. *sciendo scitote.* Exod. 23. 33. item 34. 12. Num. 33. *in fine.*

13 *Flagellum lateribus*] mos erat antiquus cædendi latera. Ecclesiast. 30. 12 Item 42. 6.

f Heb. *hodie: synecdoche.*

‖ Suprà 22. 3.

Caput XXIIII.

Jehoschuahh rursus omnes tribus Jisraëlis cum earum moderatoribus Schecemum convocat, easq; commemoratis beneficiis divinis præteritis, ad perseverantiam in cultu Dei hortatur, ac fœdus inter Deum & Jisraëlitas renovat. Postremò mors Jehoschuhha, & sepultura ejus, ossium Josephi & Elhhazaris sacerdotis describitur.

1 Deinde congregavit Jehoschuahh
omnes tribus Jisraëlis ᐟin agrum Sche-
cemitanum: postquàm convocasset
seniores Jisraëlis & primores ejus, & judi-
ces ejus, & moderatores ejus, qui stiterunt
se ᐟ coram Deo.
2 Tum dixit Jehoschuahh ad totum popu-
lum, sic dicit Jehova Deus Jisraëlis: ultra
flumen *Euphratem* habitabant majores ve-
stri [a] olim, *utpote* Terach pater Abrahami
& pater Nachoris: colebantque Deos ali-
enos.
3 Sed assumpsi patrem vestrum Abrahamũ,
e *regione* quæ est trans illud flumen, & de-
duxi eum per totam terrã Cenahhani: aux-
ique semen ejus, cùm dedissem ei Jitzcha-
kum.
4 Dedi enim Jitzchako Jahhakobum, &
Hhesavum: dedi autem Hhesavo montem
Sehhiris ut hæreditariò possideret eum, sed
Jahhakob & filii ejus descenderunt in Æ-
gyptum.
5 Quò mittens Moschen & Aharonem, pla-
gis affeci Ægyptum, prout feci in medio e-
jus: & postea eduxi vos.
6 Deducente autem me patres vestros ex Æ-
gypto, donec advenissetis ad mare, persecu-
ti sunt Ægyptii patres vestros curribus & e-
quitibus ad mare algosum.
7 ‖ Cúmque clamarent ad Jehovam, posuit
caliginem inter vos & inter Ægyptios, de-
inde induxit super eos mare illud, quod ope-
ruit eos, videruntq; oculi vestri, id quod fe-
ci contra Ægyptios: postea mansistis in ip-
so deserto diebus multis.
8 Tandem adduxi vos in terram Emoræorum
habitantium trans Jardenem, qui pugnave-
runt contra vos: tradidi autem eos in ma-
num vestram, ita ut hæreditariò possidea-
tis terram eorum, & perdidi eos a facie
vestra.
9 Surrexit quoque Balak filius Tzipporis
Rex Moabitarum ut certaret contra Jis-
raëlem: ideoque mittens vocaverat Bil-
hhamum filium Behhoris, ut ‖ malediceret
vobis.
10 Sed nolui auscultare Bilhhamo: unde
[b] ᐟcontinenter benedixit vobis, sic eripui vos
e manu ejus.
11 Cumque trajecissetis Jardenem, & venis-
setis ad Jerichuntem, ᐟpugnaverunt contra
vos [c] Jerichuntini, Emoræi & Perizzæi &
Cenahhanæi & Chittæi & Girgaschæi,
Chivvæi, & Jebusæi: quos tradidi in manum
vestram.
12 Mittebam enim ante vos crabronem, qui
expellebat eos a facie vestra, *ut* duos reges
Emoræi: non gladio tuo, neque arcu tuo *ex-
pulisti eos.*
13 Dedi itaque vobis terram in qua non labo-
raveratis, & civitates quas non extruxera-
tis, in quibus habitatis: vinetis & olivetis,
quæ non plantaveratis fruimini.
14 Quare nunc timete Jehovam & colite e-
um, integrè & fideliter: & amovete Deos,
quos coluerunt majores vestri, in *regione*
trans flumen illud & in Ægypto, & colite
Jehovam.
15 Quòd si malum *videatur* in oculis vestris
colere Jehovam, ᐟeligite vobis hodie quos
colatis,

1 *In agrum Schecemitanum*] Schiluntem intelligit, ubi tunc tabernaculum Dei erat. Est enim Schilo in agro Schecemitano: nec novum est, oppidi nomẽ pro agro poni, ut infrà ver. penultimo ossa Josephi Schecemi sepulta dicuntur, & statim subjicitur, sepulta fuisse in portione agri quem emerat Jahhakob &c. agrum autem illum non fuisse in oppido, apparet ex Gen. 33. 18. & sequenti. Sic Chebron Calebo data dicitur suprà 14. 14. cùm tamen non ipsa civitas, sed ejus ager datus sit ei: sup. 21. 12.

Coram Deo] id est, in loco tabernaculi.

a Heb. *a seculo.*

‖ Exod. 14. 19. & 20

‖ Num. 22. 11.

b Heb. *benedixit benedicendo vobis,* vide Gen. 8. 3.

10 *Continenter*] nam non semel tantùm id fecit, sed quoties tentavit maledicere eis, toties divinitus coactus est eis benedicere.

11 *Pugnaverunt*] hi urbem vobis occludendo, illi verò cum armis vobis occurrendo.

c Heb. *domini Jerichuntis.*

Exod. 23. 28. *est promisso.*

d Heb. *in integritate & in fide.*

15 *Eligite*] non solvit eos vinculo colendi Deum, quo prius obstricti erant, sed hæc proponendo animos illorum explorat: & exemplo patrum ac Emoræorum eos ab idololatria absterret: suo verò & familiæ exemplo ad perseverantiam in cultu Dei hortatur. Simile vide in Ruth. 1. 15.

colatis, sive deos quos coluerunt majores vestri, qui habitabant trans flumen illud, sive deos Emoræorum, in quorum terra habitatis: ego verò & familia mea colemus Jehovam.
16 Cui respondens populus dixit: [e] absit a nobis ut relinquamus Jehovam ad colendum deos alienos.
17 Nam Jehova Deus noster, is est qui eduxit nos & patres nostros e terra Ægypti e domo servorum: & qui edidit ante oculos nostros signa maxima ista, conservavitq; nos tota illa via, per quam ivimus, & in omnibus populis per quorum medium transivimus.
18 Expulit etiam Jehova omnes populos istos & Emoræum inhabitantem illam terram a facie nostra: nos quoque colemus Jehovā, quia est Deus noster.
19 Dixit autem Jehoschuahh ad populum: *non potestis colere Jehovam, quia Deus [f] sanctissimus est: Deus fortis Zelotes est, *non feret defectionem vestram & peccata vestra,
20 Cùm deseretis Jehovam & coletis Deos alienigenarum, sed conversus malo afficiet vos, & consumet vos, postquam benefecerit vobis.
21 Tum dixit populus ad Jehoschuhham: *nequaquam, sed Jehovam colemus.
22 Dixit itaque Jehoschuahh ad populum, testes estis ipsi de vobis, vos elegisse vobis Jehovam ad colendum eum: qui dixerunt, testes sumus.
23 Nunc igitur *inquit* amovete deos alienigenarum qui sunt in medio vestri, & inclinate animum vestrum ad Jehovam Deum Jisraëlis.
24 Tum dixerunt populus ad Jehoschuhham,
Jehovam Deum nostrum colemus, & voci ejus auscultabimus.
25 Sic pepigit Jehoschuahh fœdus cum populo die illo: proposuitque ei statuta & judicia in Schecemo.
26 Deinde scripsit Jehoschuahh verba ista *in libro legis Dei: qui est in Sanctuario Jehovæ: & accipiens lapidem magnum, erexit illum ibi, *sub quercu illa.
27 Dixitq; Jehoschuahh ad totum populum: ecce lapis iste esto inter nos testimonium: quia ipse [g] interfuit contestādo omnes sermones Jehovæ quibus locutus est nobiscū: estoque inter vos in testimonium, ne mentiamini in Deum vestrum.
28 Tum dimisit Jehoschuahh populum, quemque in possessionem suam.
29 Fuit autem post res istas, ut moreretur Jehoschuahh filius Nunis servus Jehovæ, natus centum decem annos.
30 ‖Sepeliveruntque eum in termino possessionis ejus Tinnath-Serachi, quę est in monte Ephrajimi, ab Aquilone monti Gahhascho.
31 Coluit autem Jisraël Jehovam omnibus diebus Jehoschuhhæ, omnibus etiam diebus *seniorum, qui prolongarunt dies post Jehoschuhham, quique * experti erant omne opus Jehovæ, quod fecit Jisraëli.
32 Tum ossa Josephi, quæ *deportaverant filii Jisraëlis ex Ægypto, ‖sepeliverūt in Schecemo, in illa portione agri quam emerat Jahhakob a filiis Chamoris patris Schecemi centum numis: ita fuerunt apud filios Josephi in possessione *eorum*.
33 Elhhazar quoque filius Aharonis mortuus est, quem sepeliverunt in colle Pinchasi filii ejus, qui datus fuerat ei in monte Ephrajimi.

[e] Heb. *absit nobis a relinquendo: hypallage usitata.*

19 *Non potestis*] subaudi, Deos alienos retinendo, & eorum cultum cultui Dei commiscendo: quod colligitur ex ver.23.
[f] Heb. *quia Deus sancti est. adjectivum plurale pro singulari in gradu superlativo.*
Non feret] impunitum: sic Exod.23.21.
21 *Nequaquam*] Jehovam deseremus, &c.

26 *In libro legis Dei*] id est, jussit ut sacerdotes referrent in librum legis Dei, Deut.31.26. quem penes se habebant, & in sanctuario asservabant.
Sub quercu] de qua vide Gen.35.4. & Judic.9.6.
[g] Heb. *audivit: translata locutio a testibus vivis, præsentibus audientibusq́; ad lapidem.*

‖ *Judicum* 2.8.

31 *Seniorum*] eos tantùm intelligit, qui simul cum Jehoschuhha Rempub. administrarant, & eis pervixerant.
Quique fuerant experti omne opus] id est, qui jam adulti erant, cùm exirent ex Ægypto, & observasse poterant, quę Deus fecerat Jisraeli.
32 *Deportaverant*] prout juramēto promiserant Josepho, Gen.50.25.
‖ Gen.33.19.

JUDICUM

Liber unus.

LIBER *Judicum statum Reipub. Jisraelitarum inde a temporibus Jehoschuhhę usque ad Hhelin sacerdotem, peccata eorum in genere, revocamenta Dei, partim monitis partim judiciis, postremò singularia exempla duo impudentissima Jisraelitarum describit: ut ex illis corruptissimæ in religione & moribus Reipub. imago conspiciatur. Estque historia annorum a morte Jehoschuhhæ ducentorum nonaginta novem.*

Ad mortem	Hhothnielis	40	*Judicum cap.3.*	ver.11.
	Ehudis & Schamgaris	80		ver.30.
	Deboræ	40	*Judicum cap.5.*	ver.31.
	Gidhhonis	40	*Judicum cap.8.*	ver.28.
	Abimeleci	3	*Judicum cap.9.*	ver.22.
	Tolahhi	23	*Judicum cap.10.*	ver.2.
	Jairis	22		ver.3.
	Jiphtachi	6	*Judicum cap.12.*	ver.7.
	Ibtzanis	7		ver.9.
	Elonis	10		ver.11.
	Hhabdonis	8		ver.14.
	Schimschonis	20	*Judicum cap.16.*	ver.31.

CAPUT

Caput I.

Jisraëlitæ Jehoschuhha mortuo, hostes invasuri de ordine suo militari Deum consulunt & feliciter pugnant: Res a Jehuda & Josepho strenuè gestæ narrantur. Postremò omnium tribuum negligentia commemoratur.

1 Fuit autem post mortem Jehoschuhhæ, [1] ut consulerent filii Jisraëlis Jehovam dicendo: quis ascendet ex nobis contra reliquum Cenahhanæum in principio, ad pugnandum contra eum?
2 Quibus dixit Jehova, Jehuda ascendito: ecce tradidi [2] istam terram in manum ejus.
3 ([3] Dixerat autem Jehuda Schimhhoni fratri suo, ascende mecum in sortem meam, ut pugnemus contra Cenahhanæum istum: vicissim ibo ego quoque tecum in sortem tuam: ibatq; cum eo Schimhhon.)
4 Sic ascendit Jehuda, tradiditq; Jehova Cenahhanæum & Perizzæum illum in manum eorum: qui percusserunt eorum in Bezeko decies mille viros.
5 Invenientes enim Adoni-Bezekum in Bezeko, pugnaverunt contra eum: & percusserunt Cenahhanæum & Perizzæum illum.
6 Cùm autem fugeret Adoni-Bezek, persecuti sunt [a] eum: & prehendentes eum, amputarunt pollices manuum ejus, ac pedum ejus.
7 Tum dixit Adoni-Bezek, septuaginta reges pollicibus manuũ suarum & pedum suorum amputatis, colligebant sub mensa mea, quẽadmodum feci, sic rependit mihi Deus: & adduxerunt eum Jeruschalajima, ubi mortuus est.
8 Expugnaverant enim filii Jehudæ [8] Jeruschalajima, & capientes eam percusserant *incolas* ejus acie gladii: [b] civitati verò ipsi inmiserant ignem.
9 Deinde autem descenderant filii Jehudæ ad pugnandum contra Cenahhanæum: inhabitantem [9] montana, & [9] australem plagam, & [9] humilem regionem.
10 ‖ Processerat enim Jehuda ad Cenahhanæum inhabitantem Chebronem: (nomen autem Chebronis antea *erat* urbs Arbahhi:) percusserantque [10] Scheschaium, & Achimanem, & Talmaium.
11 ‖ Ac inde processerat adversus incolas Debiri: (nomen autem Debiri antea *erat* urbs Sepheri.)
12 Ubi cùm dixisset Caleb, qui percutiens urbem Sepheri ceperit eam: utique dabo ei Hhacsam filiam meam in uxorem,
13 Cepit eam Hhothniel [13] filius Kenazi agnatus Calebi minimus [13] ex illo: quamobrem dedit ei Hhacsam filiam suam in uxorem.
14 (Fuit autem cùm conventura esset, ut persuaderet illi de petendo a patre suo agro quodam, quare *ea* desiliit de asino: cui dixit Caleb, quid tibi est?
15 Tum dixit ei illa, cedo mihi munus, quandoquidem terram siccam dedisti mihi, des mihi quoque scaturigines aquarum: dedit itaque ei scaturigines superioris & scaturigines inferioris *tractus*)
16 Filii quoque Kenæi soceri Moschis [16] ascenderant e [16] civitate palmarum, cum filiis Jehudæ in desertum Jehudæ, quod est ad Australem plagam Hharadi: [16] profectus enim fuerat ut habitaret cum ipso populo.
17 Vicissim procedente Jehuda cum Schimhhone fratre suo, percusserant Cenahhanæum inhabitantem Tzephatham: quod cùm devovissent, vocavit *Schumhhon* nomen civitatis illius [c] Chormam.
18 [18] Deinde cepit Jehuda Hhazzam cum termino ejus, & Aschkelonem cum termino ejus: atque Hhekronem cum termino ejus.
19 Aderat enim Jehova Jehudæ, ita ut expelleret montanæ regionis *incolas*: [19] sed non *perrexit* ad expellendũ habitatores ipsius convallis, eò quòd [19] currus ferrati essent illis.
20 Dederunt autem Calebo [20] Chebronem, quemadmodum dixerat Mosche: qui expulit inde tres illos filios Hhanaki.
21 Jebusæum quoque habitantem [21] Jeruschalajimis non expulerunt filii Binjaminis: sed inhabitabat Jebusæus cum filiis Binjaminis Jeruschalajima usque in diem hunc.
22 Ascenderant etiam familia Josephi ipsi quoque Beth-Elem: & Jehova *fuerat* cum eis.
23 Curaverant enim familia Josephi explorari ‖ Beth-elem: (nomen autem illius civitatis antea *erat* Luz.)
24 Videntes autem observatores illi quendam exeuntem e civitate illa: dixerant ei, ostende nobis, quæso, ingressum istius civitatis, & exercebimus erga te benignitatem.
25 Sic cùm ostendisset ipsis ingressum ipsius civitatis, percusserant civitatem ipsam acie gladii: virum autem illum cum tota familia ejus dimiserant,
26 Abiitq; vir ille in terram Chittæorum: ubi ædificavit civitatem & vocavit nomen ejus [26] Luzum, id *est* nomen ejus usque in diem hunc.
27 Sed [27] non expulerat Menasche incolas Beth-Scheanis, & pagorum ejus, & Tahhanaci pagorumque ejus, & incolas Dori ac pagorum ejus, & incolas Jeblehhami pagorumque ejus, & incolas Megidduntis pagorumque ejus: [27] placebat enim Cenahhanæo habitare in terra ista.
28 Fuit autem cùm fortis evaderet Jisraël, [28] ut redderet Cenahhanæum tributarium: sed [d] omnino non expulit eum.
29 Similiter Ephrajim non expulit Cenahhanæum illum qui habitabat Gezere: Sed habitabat Cenahhanæus in medio ejus Gezeri.
30 Zebulun non expulit habitatores Kitronis & habitatores Nahalolis: sed habitabat Cenahhanæus in medio ejus: & erant tributarii.
31 Ascher non expulit habitatores Haccuntis & habitatores Tzidonis: item Achlabi, & Aczibi, & Chelbæ, & Aphiki, & Rechobi.
32 Habitabat enim Ascherita in medio Cenahhanæi,

1 *Ut consulerent*] Imperatore destituti (cujus nutu omnia gesserant) & in suas quasi Respub. distributi, per sacerdotem Deum consulunt ex lege Numerorum 27.21.
2 *Istam terram*] id est, agrum Bezeki, quem adhuc Cenahhanæus occupat, Jehudæ priùs sorte attributum.
3 *Dixerat autem*] id est, peculiare fœdus cũ Schimhhone inierat, ut ostẽdit historia Chormæ, infrà vers. 17. quæ temporibus Jehoschuhhæ gesta fuit: Jehosch. 12.14.
a Heb. *post eum.*
8 *Jeruschalajima*] id est, partem illam quæ ei soli obtigerat Jehosch. 15.8. & 63. Duplex enim erat civitas præter arcem (unde etiam nomen habet dualis formæ) quarum altera in sorte Jehudæ erat, altera Binjaminis cum Jehuda communis, arx verò solius Binjaminis. Hæc autem & sequentia temporibus Jehoschuhhæ gesta hìc commemorantur ἀιτιολογικῶς ut appareat qua occasione Deus Jehudam reliquis tribubus prætulerit: nimirum quia fuit reliquis prudentior, & in exequendo mãdato divino diligentior: Nam in scripturis sæpe, non tam temporum quàm causarum series observatur.
‖ *Jehosch.* 15.
b Heb. *civitatem miserant in ignem, hypallage.*
9 *Montana*] ubi erat Chebron ver. 10.
Australem plagam] ubi erat Debir vers. 11. & Kenæus, & Chorma, ver. 16 17.
Humilem regionem] quam occupare non perrexit ut ver. 19. Totus enim hic versus prolepticus est.
‖ *Jehosch.* 10.36. & 11.21. & 15.13.
10 *Scheschaium*] de quibus Numer. 13.22. ‖ *Ibid. ver.* 38. & 15.15.
13 *Filius*] id est, ex posteris Kenazi, a quo dictus est Caleb Kenizzæus Num. 32.12. *Ex illo*] id est, omnium qui ex Kenazo geniti superstites erant, ætate, auctoritate, opibus minimus, quod dicitur ad commẽdationem fidei Calebi, & strenuitatis illius.

16 *Ascenderant*] id est, in illa expeditione Jehudæ se conjunxerant. Dicitur autẽ Jithro Kenæus a gente, Numerorum 24.21.
Civitate palmarum] Jerichunte Deut. ultimo 3. ver. sic infrà cap. 3.13.
Profectus enim] vide Numerorum 10.29.
c *id est, anathemati devotam.*
18 *Deinde cepit*] post terræ distributionem, ut apparet ex Jehosch. 13.3. etsi non diu potitus est illis civitatibus, ut ex cap. 3.3. ver. apparet.
19 *Sed non perrexit*] hic incipit seminarium indicare calamitatum Jisraëlitarum, quæ in sequẽtibus describentur, nimirum quod gentes inimicas contra mandatum Dei in medio sui tolerarunt singulæ tribus.
Currus ferrati] obliti mandatorum & promissionum Dei, Jehosch. 13.6. & 17.18.
20 *Chebronem*] confer cum Jehosch. 14. ver. 11.12.
21 *Jeruschalajimis*] ex altera Jeruschalajima & arce, suprà 8.
‖ *Gen.* 28.19.
26 *Luzum*] vide Jehosch. 16.2.
27 *Non expulerat*] vide Jehosch. 17.12. 13.
Placebat] id est, potius acquiescebat [illegible] duris conditionibus quàm ut excederet.
28 *Ut redderet*] id est, pacem cum Cenahhanæo iniit nulla alia cõditione quàm tributi, neglecto Dei cultu & expresso mandato Exod. 23.32. 34.12.15. & Deut. 7.2.
d Heb. *expellendo non expulit.*

nahhhanæi, habitatorum illius terræ : quia
non expellebat eum.
33 Naphtali non expulit habitatores Beth-
Schemeschi, & habitatores Beth-Hhana-
thæ : sed habitabat in medio Cenahhanæi,
habitatorum illius terræ : & habitatores
Beth-Schemeschi & Beth-Hhanathæ erant
eis tributarii.
34 Comprimebant autem Emoræi filios Da-
nis intra montana : nam non permittebant
ei descendere in ipsam convallem.
35 Placebat enim Emoræo habitare Har-
Cheresi, Ajalone, & Schahhalbimis: sed
cùm ingravesceret manus *familiæ Josephi
facti sunt tributarii.
36 (Terminus itaque Emoræi *erat* ab ascensu
Hhakrabbimorum : ab ipsa *petra & quod
suprà *est.*)

35 *Familia Josephi*] quæ possessionē habebat Dani & istis Emoræis vicinam.

36 *Ab ipsa petra*] id est, a primo aditu ascensus Hhakrabbimorum.

CAPUT II.

Rationes quibus Jisraëlitæ ad Cenahhanæos depellendos sollicitati sunt, describuntur: Frequens Jisraëlitarum perfidia, & Dei in eos ultio summatim declaratur.

1 *QUAMVIS ascendisset *nuntius Jeho-
væ *Gilgalæ *Bocimos : ac dixisset,
feci ut vos ascenderetis ex Æ-
gypto, & introduxi vos in hanc terrā, quam
juramento promiseram majoribus vestris,
ac dixi non irritum faciam fœdus meum vo-
biscum in seculum:
2 Vicissim vos ne pangitote fœdus cum ha-
bitatoribus terræ hujus, altaria eorum de-
molimini : attamen non auscultastis voci
meæ, quid est hoc *quod* fecistis?
3 Quam ob rem etiam dico, non expellam
eos a facie vestra: sunto itaque vobis ad la-
tera, sed Dii eorum erunt vobis in tendicu-
lam.
4 Fueratque cùm eloqueretur nuntius Jeho-
væ verba hæc apud omnes filios Jisraëlis:
ut attollentes populus vocem suam, flerent.
5 (Quare vocarunt nomen loci illius [a] Boci-
mos) : & sacrificarunt ibi Jehovæ.
6 *Dimiserat etiam Jehoschuahh populum:
& abierant filii Jisraëlis quisq; in possessio-
nem suam, ad hæreditariò possidendum ip-
sorum terram.
7 Coluerunt quidem populus Jehovam om-
nibus diebus Jehoschuhhæ, omnibus etiam
diebus seniorum, qui prolongarunt dies
post Jehoschuhham, qui viderant totum
opus Jehovæ maximum quod fecerat Jis-
raëli.
8 *Sed cùm mortuus esset Jehoschuahh filius
Nunis servus Jehovæ natus centum decem
annos:
9 Et sepelivissent eum in termino possessio-
nis suæ [b]Timnath-Cheresi, in monte Ephra-
jimi, ab Aquilone monti Gahhascho:
10 Præterea tota etiam illa ætas aggregati
essent ad majores suos : & surrexisset ætas
altera post illos qui non agnoscebant Jeho-
vam, nec etiam opus illud quod fecerat
Jisraëli:

1 *Quamvis*] his sex primis versibus injustitiam populi exaggerat, quòd neque legi, neq; singularibus monitis paruissent, sed averti a fœdere, cū Cenahhanæis, exitio divinitus destinatis pacem colerēt, quare præcedentibus potius quàm sequentibus hi versus conjungendi viderentur, nisi commodius fuisset hujus libri summā in hoc caput contrahere.

Nuntius] sive fuerit propheta extra ordinem vocatus, sive sacerdos Pinchas. Hominem non angelum fuisse apparet, quòd locus unde venerit exprimitur, neque disparuisse legitur, ut de aliis angelis narratur: Sic propheta angelus Dei vocatur Chaggai 1.13.

Gilgalæ] id est, cùm populus inde arcam Schiluntem transferret: de quo Jehoschu. 18. principio.

Bocimos] per anticipationem, ut apparet ex versu quinto. Videtur autē locus fuisse Schilunti conjunctus, quia ibi sacrificasse dicuntur, ver. 5.

|| *Exod.* 23.32. & 34.12. *Deut.* 7.2.

a *id est, flentes.*

6 *Dimiserat*] Hoc fuit alterum monitū singlare, de quo Jehosch. 18.3.

8 *Sed cùm mortuus*] ab hoc versu usque ad 7. versum sequentis capitis summatim explicantur causæ judiciorum Dei in Jisraëlitas, quæ deinde singularibus aliquot exemplis explicantur plaulus infra a 17. cap. usque ad finem.

b *Timnath-Serach, Jehosch.* 24.30.

11 Fecerunt filii Jisraëlis quod malum *vide-
tur* in oculis Jehovæ : coluerunt enim [c] Ba-
hhalimos.
12 Et relinquentes Jehovam Deum majorum
suorum, qui eduxerat eos e terra Ægypti,
[d] secuti sunt Deos alios e diis populorum,
qui erant circa ipsos, incurvaveruntque se
illis: sic provocaverunt Jehovam.
13 Quapropter cùm *dereliquissent Jeho-
vam: & servivissent Bahhali & *Hhaschta-
rothis,
14 Accensa est ira Jehovæ in Jisraëlem, ut tra-
deret eos in manum diripientium, qui diri-
puerunt eos: dediditque eos in manum ini-
micorum eorum circumquaque : cùm non
possent amplius consistere ante inimicos
suos.
15 || Quocunque egrediebantur, manus Jeho-
væ erat contra eos in malum, quemadmo-
dum locutus fuerat Jehova, & quemadmo-
dum juraverat Jehova illis : & angustiis af-
ficiebat eos valde.
16 Postea excitabat *quidem* vindices, qui ser-
vabant eos e manu diripientium eos.
17 Sed neque vindicibus suis auscultabant,
(scortabantur enim sequentes deos alienos,
& incurvabant se illis) recedebant celeriter
ab ea via, qua ambularant majores eorum,
auscultando præceptis Jehovæ, non sic fa-
ciebant.
18 Nam cùm excitaverat illis Jehova vindi-
ces, fuerat quidem Jehova cum unoquoque
vindice, & servabat eos e manu inimicorum
eorum, omnibus diebus cujusque vindicis :
*pœnitebat enim Jehovam propter gemi-
tum eorum, ab opprimentibus eos, & depel-
lentibus eos.
19 Sed erat mortuo vindice, ut reversi cor-
rumperent se supra patres suos, sequendo
deos alienos ad colendum eos & incurvan-
dum se illis : non [e] remitterent de actioni-
bus illorum, & de via eorum obdurata *quic-
quam.*
20 Quapropter accensa est ira Jehovæ in Jis-
raëlem : & dixit, propterea quòd transgres-
si sunt gens ista fœdus meum quod præce-
peram majoribus eorum, neque auscalta-
runt voci meæ:
21 Etiam ego non pergam expellere quen-
quam a facie eorum, ex gentibus quas reli-
quit Jehoschuahh, cùm moreretur.
22 Ad probandum per eas Jisraëlem: an ob-
servaturi sint viam *mandatorum* Jehovæ, am-
bulando in eis, quemadmodum observarant
majores eorum nécne.
23 Fecerat autem Jehova ut manerent gen-
tes istæ, quia non expulerant eas celeriter:
ideo non tradiderat eas in manum Jehos-
chuhhæ.

c *id est, tutelares deos.*

d Heb. *iterum post*, *sic ver.* 18.

13 *Haschtarothis*] Id est, ovibus a forma, Deabus Tzidoniorū, 1. Reg. 11.5. & 33. & 2. Reg. 23.14. & Pelischtæorum 1. Sch. 31.10.

|| *Levit.* 26. *Deut.* 28.

18 *Pœnitebat*] ut de Gen. 6.6.

e Heb. *abjicerent idest, cum detestatione deponerent.*

23 *Non expulerant*] nimirum Jisraëlitæ, ut mandatum fuerat illis, Deut. 7.

CAPUT III.

Recensentur populi in terra relicti ad Jisraëlitas erudiēdos: Et ex triplici Jisraëlitarum defectione, tria oppressionis tempora, cum liberatione ab illis attributa resipiscentibus, ministerio Hhothnielis, Ebudis & Schamgaris.

1 ISTÆ autem sunt gentes, quæ ut mane-
rent fecit Jehova, ad probandum per e-
as Jisraëlitas: eos omnes qui non exper-
ti

ti fuerant ulla bella [1] Cenahhanæa:
2 Tantummodo ut cognoscerent ætates fi-
liorum Jisraëlis, [2] docente eos bello: ea tan-
tùm quæ priùs non noverant.
3 Nempe, quinque Satrapæ Pelischtæorum,
& totus Cenahhanæus, Tzidoniúsque &
Chivvæus inhabitans montem Libanum: a
monte Bahhal-Chermone usq; ad ingressū
Chamathæ.
4 Fueruntque ad probandum per ipsas Jisra-
ëlem: ad cognoscendum an auscultaturi es-
sent præceptis Jehovæ, quæ præceperat ma-
joribus eorum per Moschen.
5 Filii autem Jisraëlis habitabant in medio
Cenahhanæi, Chittæi & Emoræi ac Periz-
zæi, Chivvæiq; ac Jebusæi.
6 Et accipiebant filias eorum sibi in uxores,
& filias suas dabant filiis eorum: deniq; co-
lebant deos eorum.
7 Cùm itaque facerent filii Jisraëlis quod
malum *videtur* in oculis Jehovæ, obliti Je-
hovæ Dei sui: colerentque Bahhalimos, &
idola lucorum:
8 Accensa est ira Jehovæ in Jisraëlitas, & de-
didit eos in manum Cuschanis Rischehha-
thajimorum regis Syriæ interamnis: servi-
veruntq; filii Jisraëlis Cuschani Rischehha-
thajimorum octo annis.
9 Deinde clamaverunt filii Jisraëlis ad Je-
hovam: quare excitavit Jehova servatorem
filiis Jisraëlis, ut servaret eos: [9] Hhothnielē
filium Kenazi, agnatum Calebi, minimum
ex illo.
10 [a] Cui cùm insideret spiritus Jehovæ [b] [10] vin-
dicavit Jisraëlem, nam egressus est ad bel-
lum, tradiditq; Jehova in manum ejus Cu-
schanem Rischehhathajimorum regem Sy-
riæ: id est, robusta fuit manus ejus supra
Cuschanem Rischehhathajimorum.
11 Sic quievit terra. [11] *hæc gesta* quadraginta an-
norum: cùm mortuus est Hhothniel filius
Kenazi.
12 Deinde [c] denuo filii Jisraëlis fecerunt
quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: &
fortiorem reddidit Jehova Hheglonem re-
gem Moabitarum supra Jisraëlitas, eò quòd
facerent quod malum *videtur* in oculis Je-
hovæ.
13 Congregavit enim ad se Hhammonitas &
Hhamalekitas: quibuscum abiens percus-
sit Jisraëlem, & possederunt civitatem pal-
marum.
14 Servierunt autem filii Jisraëlis Hhegloni
regi Moabitarum octodecim annis.
15 Deinde clamantibus filiis Jisraëlis ad Je-
hovam, excitavit eis Jehova servatorē Ehu-
dem filium Geræ Binjaminitam, virum præ-
clusum manu dextera sua cùm misissent filii
Jisraëlis per eum munus Hhegloni regi Mo-
abitarum.
16 (Paraverat autem sibi Ehud gladium [d] bi-
pennem cubitalem longitudine sua: quo ac-
cinxerat se sub vestibus suis, ad femur dex-
terum suum)
17 Obtulit itaque ipsum munus Hhegloni re-
gi Moabitarum: qui Hheglon homo erat
pinguis valde:
18 Fuitq; cùm absolvisset offerre munus illud:
[18] ut deduceret populum illum qui attule-
rant munus.

1 *Cenahhanæa*] id est, a populo Dei contra Cenahhanæos gesta Mosche & Jehoschuhha ducibus: Nā historias bellorum illorum ex parte tenebant, sed Dei in illis singularia judicia non animadvertebāt: quod sequens versus fusiùs explicat.
2 *Docente eos bello*] id est, bellorum eventis eos revocantibus ad eorum recordationem, ad quæ alioquin ipsi non attendebant.
9 *Hhothnielem*] de quo suprà 1.13.
a Heb. *& fuit super eum spiritus Jehovæ, id est divina vi impulsus fuit.*
b Heb. *judicavit vel causam egit.*
10 *Vindicavit*] id est, manu armata Jisraëlitarum causam contra hostes suscepit, & superior fuit.
11 *Hæc gesta*] id est, quæcunq; a morte Jehoschuhhæ usq; ad mortem Hhothniëlis facta narrantur, comprehensa etiam servitute sub Syris, de qua ver. 8. gesta fuerunt quadraginta annis: nam hoc membrum ἀπὸ κοινοῦ ad totam historiam est referendum: & sic accipiendum esse hunc locum & sequentes docet temporum ratio ex 1. Reg. 6. 1. Similo vide Gen. 15. 13.
c Heb. *addiderunt facere.*
d Heb. *cui erant duæ acies.*
18 *Ut deduceret*] ut a periculo, si quod eventurum erat, liberati essent.

19 Ipse verò reversus e lapicidinis, quæ *sunt*
prope Gilgalem diceret: aliquid arcani ha-
beo ad te, o Rex, qui cùm dixisset, [19] sile, & ex-
iissent ab eo quicunque adstabant ei.
20 Ehud accessit ad eum (is autem sedebat in
cœnaculo [e] æstivo suo solus) dixitq; Ehud, a-
liquid divini habeo ad te: quapropter [20] sur-
rexit e suo solio.
21 Extendens autem Ehud manum sinistram
suam, accepit gladium illum a femore suo
dextero: & infixit eum ventri illius.
22 Ita ut ingrederetur etiam capulus ipse
post mucronem suum, & occluderet adeps
mucronem ipsum, (non enim extraxit gla-
dium suum e ventre ejus) & exiret ad podi-
cem ejus.
23 Postea exivit Ehud ad ipsum procœtonē:
cùm occlusisset fores cœnaculi circa illum,
& pessulo obserasset.
24 Ipso autem exeunte servi illius venerunt
& aspexerunt quòd ecce fores ipsius cœna-
culi essent obseratæ: quare dixerunt, [f] pur-
gat alvum in conclavi æstivi *cœnaculi.*
25 Cumq; expectassent [g] dudum, & ecce non
aperiret fores ipsius cœnaculi: accepta cla-
ve aperuerunt, ecce autem dominus eorum
ceciderat in terram mortuus.
26 Interea Ehud sese recipiebat, dum cuncta-
rentur illi: & ipse prætergrediens lapicidi-
nas illas sese recepit [26] Sehhiram.
27 Fuitque cùm adveniens clanxisset bucci-
na in monte Ephrajimi: ut descenderent cū
eo filii Jisraëlis ex eo monte, [h] ipso præe-
unte eis.
28 Dixerat enim ad eos, sequimini me, nam
tradidit Jehova inimicos vestros Moabitas
in manum vestram: quapropter descende-
runt post eum, & præoccupantes vada Jar-
denis Moabitis, non siverunt quemquam
transire.
29 Sed percusserunt Moabitarum tempore
illo quasi decies mille viros, quemq; [i] opu-
lentum, & quemque virum strenuum: neque
recepit se quisquam.
30 Sic depressi sunt Moabitæ die illo sub ma-
nu Jisraëlitarum & quievit terra. [30] *hæc gesta*
octoginta annorum.
31 Quibus post eum fuit [31] Schamgar filius
Hhanathi, qui percussit Pelischtæos sexcen-
tos viros stimulo bovis: servavitq; ipse quo-
que Jisraëlem.

Caput IIII.

Nova Jisraëlitarum a Deo defectio, cum severa Dei castigatione: Resipiscentia eorum, & divina liberatio per Deboram, Barakum & Jahhelem recensetur.

1 Deinde cùm [a] rursus filii Jisraëlis fa-
cerent quod malum *videtur* in oculis
Jehovæ: Ehude mortuo:
2 Dedidit eos Jehova in manum Jabinis re-
gis Cenahhanæi, qui regnabat in [2] Chatzo-
re: (cujus militię princeps erat Sisera,) &
habitabat [2] Charoschethæ gentium.
3 Quapropter clamaverunt filii Jisraëlis ad
Jehovam: cùm enim nongenti currus ferra-
ti essent ei, ipse oppresserat filios Jisraëlis
violentia, viginti annis.

19 *Sile*] donec isti abierint, qui me circumstant.
e Heb. *refrigerationis, quod erat ei.*
20 *Surrexit*] vide Num. 23. 22. in annotatione.
f Heb. *tegit ipse pedes suos: sic 1. Schem. 24. 4. periphrasi honesta purgantis alvum.*
g Heb. *usque ad tarditatem, id est, amplius distulisset aperire, quam solebat.*
26 *Sehhiram*] locus est ad montana Ephrajimitarum, ut ostendit versus sequens.
h Heb. *& ipse descendebat ante eos.*
i Heb. *pinguem: translatum a corpore ad opes.*
30 *Hæc gesta*] a morte Hhothnielis ad hujus mortem, ut suprà ver. 11.
31 *Schamgar*] de quo infrà 5. ver. 6.
a Heb. *cùm addiderent filii Jisraëlis facere.*
2 *In Chatzore*] id est, in agro Chatzoritano: nam Chatzorē Jehoschuahh. combusserat: Jehoschuhh. 11. ver. 11. & 13. ideo subjungitur ipsum resedisse Charoschethę.
Charoschethæ] i. in loco sylvatico: Sic fuit locus a situ dictus. Gentium autem vocatur quod eò tanquam in locum munitum & tutum se contulissent reliquiæ Cenahhanæorum.

4 Debora

4 Debora autem fœmina prophetiſſa [b] Lap-
pidothana: judicabat Jiſraëlem tempore
illo.
5 (Quæ habitabat ſub palma Deboræ inter
Ramam & inter Beth-Elem in monte E-
phrajimi:) nam aſcendebant ad eam filii
Jiſraëlis in judicium.
6 Mittens itaque advocavit Barakum filium
Abinohhami Kedeſcho Naphtalitarum: di-
xitque ad eum, nónne præcepit Jehova
Deus Jiſraëlis? I & [c] convocatos in mon-
tem Taboris aſſumito tecum decies mille
viros e filiis Naphtali & e filiis Zebulu-
nis.
7 Nam [d] convocabo adverſum te ad torren-
tem Kiſchonis Siſeram principem militiæ
Jabinis, curruſq; ejus & multitudinem ejus:
quem tradam in manum tuam.
8 Dixit verò ad eam Barak, ſi iveris mecum
utique iturus ſum: ſin autem non iveris me-
cum, non ibo.
9 Quæ dixit: [e] omnino itura ſum tecum, niſi
quòd non erit gloria tua, ſecundum hanc
viam qua tu ambulas: in manum enim muli-
eris dedet Jehova Siſeram: ſic ſurgens De-
bora ivit cum Barako Kedeſchum.
10 Cùm itaque accerſiviſſet Barak Zebuluni-
tas & Naphtalitas Kedeſchum, deduxit [f] ad
veſtigia ſua decem millia virorum: ibatque
cum eo Debora.
11 (Cheber autem Kenæus ſeparaverat ſe a
[g] Kenæa gente, de filiis Chobabi ſoceri Mo-
ſchis: tetenderatq; tentorium ſuum uſq; ad
quercetum in [h] Tzahhanajimis, quod *eſt*
prope Kedeſchum.
12 Cùmque renunciaſſent Siſeræ aſcendiſſe
Barakum filium Abinohhami montē Tabo-
ris,
13 Accerſivit Siſera omnes currus ſuos, non-
gentos currus ferratos, & totum illum po-
pulum qui *fuerat* cum eo: Charoſchetha
gentium ad torrentem Kiſchonis.
14 Tum edixt Deboræ Barako: ſurge, nam hic
ille dies eſt, quo tradit Jehova Siſeram in
manum tuam, nónne Jehova procedit ante
te? quare deſcendit Barak e monte Taboris
& decies mille viri poſt eum.
15 Fuditque Jehova Siſeram, & omnes illos
currus, totamque illum exercitum *ſternendū*
acie gladii ante Barakum: ita ut deſcen-
dens Siſera de ſuo curru fugeret pedibus
ſuis.
16 Barak verò cùm perſequeretur currus il-
los, & exercitum illum uſque Charoſchethā
gentium: & caderet totus exercitus Siſeræ
acie gladii, non relictus eſſet ne unus qui-
dem.
17 Siſera fugit pedibus ſuis ad tentorium Ja-
hhelis uxoris Cheberi Kenæi: erat enim
pax inter Jabinem regem Chatzoris & in-
ter familiam Cheberi Kenæi.
18 Prodiens autem Jahhel obviam Siſeræ,
dixit ad eum: diverte domine mi, diverte ad
me: ne timeto: ſic divertit ad eam in tento-
rium: quę texit eum ſtragula amphitapa.
19 Dixerat autem ad eam, da mihi, quæſo, bi-
bendum parum aquæ, nam ſitio: & illa ape-
riens utrem lactis, dederat ipſi bibendum,
antequàm tegeret eum.
20 Dixit autem ad eam, ſta in porta tentorii:
& eſto, ſi quis adveniens interroget te & di-
cat, eſtné iſtic aliquis? ut dicas nemo eſt.
21 Deinde Jahhel: uxor Cheberi accipiens
paxillum ipſius tentorii, & apponens [i] manū
ſuam ad malleum quendam, acceſſit ad eum
ſenſim, ac infixit paxillum illum in tempo-
ra ejus, ita ut [k] permearet in terram: nam
ipſe feſſus ſomno ſopitus erat, ſic mortuus
eſt.
22 Ecce autem Barako perſequente Siſeram,
prodiit Jahhel obviam ei, dixitque ei: veni
ut oſtendam tibi virum illum quem tu quæ-
ris: qui ingreſſus eſt ad eam: & ecce Siſe-
ra proſtratus mortuus, cum paxillo in tem-
poribus ſuis.
23 Sic cùm depreſſiſſet Deus die illo Jabinem
regem Cenahhanæum ante filios Jiſraëlis,
24 [l] Perrexit manus filiorum Jiſraëlis conti-
nenter durior eſſe contra Jabinem regem
Cenahhanæum: uſque dum excidiſſent Ja-
binem regem Cenahhanæum.

b Heb. *fœmina Lappidotharum*.
4 *Judicabat*] id eſt, conſulentibus de jure ex revelatione divina reſpondebat, ut verſus ſequens explicat.
c Heb. *& attrahito in montem Taboris, & aſſumito &c. nimirum accerſendo, ut docet ver.* 10.
d Heb. *attraham, ſub. divino meo inſtinctu*.
e Heb. *eundo ibo*.
9 *Secundum hanc viam*] hac ratione quam tu ſequeris parta victoriæ laus non ad te, ſed ad mulierē perventura eſt: mulierem autem hic indefinitè accipit, & eventus docet Deboræ & Jahheli magna ex parte eam aſcribi. Viam autem ſic accipit Moſche Num. 22. 32.
f Heb. *ad pedes ſuos*.
11 *Separaverat ſe*] Id eſt, relictis ſuis gētilibus apud tribum Jehudæ, venerat habitatum in regionem Naphtalitarum.
g Heb. *a Kajino: ſic Num.* 24. 22.
h *qui Tzahhanaimimi vocantur. Jehoſ.* 19. 33.
15 *Fudit*] ut Jehoſch. 10. 10.
17 *Erat pax*] id eſt, non erant ſimultates aut bella inter illos, ſed pacem familia illa Kenæa æquè cum Jabine atq; cum Jiſraëlitis colebat, ut quæ nullum jus ſibi in ea regione vendicaret: ſic 1. Schemu. 7. 13.
i Heb. *miſit manum ſuam, hypall. lege*.
k Heb. *deſiliit in terram, id eſt, cum impetu erumpens ex altero temporum affigitur in terram*.
l Heb. *ivit manus filiorum Jiſraëlis eundo & dura eſſendo*.

Caput V.

Carmen epinicium, quo Debora Deum victoriæ auctorem celebrat, & reliquis celebrandum proponit, a ſuperiore Dei ductu, & liberatione e proximis populi calamitatibus e peccato ipſorum natis, & a commodis victoriæ. Deinde vocationem ſuam prædicans, ſe, Barakum, & ſingulas tribus ad perſequendam victoriam hortatur ab exemplo duarum tribuum, quę hanc victoriam comparaverant, a ſingularibus teſtimoniis divini favoris, & a judiciis Dei ſeveris in hoſtes & deſides, & clementibus in adjutores. Poſtremò ludificatur hoſtium muliebrem jactationem, & canticum prophetica precatione concludit.

1 CECINIT autem Debora & Barak fi-
lius Abinohhami: die illo dicendo.
2 [a] Quandoquidem ſumit ultiones per
Jiſraëlem, ſponte ſe offerente populo: be-
nedicite Jehovę.
3 Audite reges, aurem prębete dominato-
res, ego, ego Jehovæ canam, pſallam Jeho-
væ Deo Jiſraëlis.
4 Jehova cùm procederes a Sehhire, cùm
gradereris ab agro Edomæorum, terra mo-
ta eſt, etiam Cœli ſtillaverunt: etiam denſæ
nubes ſtillaverunt aquas.
5 Montes diffluxerunt a pręſentia Jehovæ:
ipſe Sinai a præſentia Jehovæ Dei Jiſraë-
lis.
6 Diebus Schamgaris filii Hhanathi, diebus
Jahhelis deſierant cœtus commeantium: &
euntes itineribus cœtus commeantes, ibant
itineribus tortuoſis.
7 Deſierant [b] pagani in Jiſraële, deſierant:
uſquedum ſurrexi Debora, dum ſurrexi ma-
ter in Jiſraële.

a Heb. *in ulciſcendo ultiones*.
2 *Populo*] id eſt, non toto Jiſraële, ſed iis qui Barakum ſecuti Siſeram fuderant, de quibus ſuprà 4. ver. 10. & infrà ver. 18. nam eo nomine dicuntur ſponte ſe obtuliſſe, quod Barakum priùs in ſe nullum imperium habenti, ſecuti ſunt. Eſt autem his duobus verſibus exordium, in quo Jiſraëlitas ad laudationem Dei, exteros verò ad attentionem hortatur.
4 *Cùm procederes*] populum inde in terram promiſſam deducendo, Num. 20. ver. 21. & 21. capite cum ſequentibus. Narrationis pars prima, in qua recenſet anteactam beneficentiam Dei erga Jiſraëlem in debellandis Cenahhanæis. *Terra mota eſt*] id eſt, omnia tua præſentia perculſa ſunt: hyperbolicæ locutiones. 5 *Ipſe Sinai*] q.d. non tantùm illi, in quos procedebas, ſed etiam quos procul a tergo relinquebas, ut erat mons Sinai. 6 *Diebus Schamgaris*] ſecunda narrationis pars, in qua afflictus Jiſraëlitarum ſtatus, proximè ante victoriam hanc partam, deſcribitur. *Schamgaris*] de quo ſuprà tertii capitis ultimo verſiculo. *Jahhelis*] de qua ſuprà cap. 4. 17. verſiculo & ſeq. & infrà in hoc cantico. Senſus autem eſt, a morte Ehudis uſque ad hunc conflictum adeò premebatur hic populus ab hoſtibus, ut commercia ceſſarent, & quibus iter faciendum erat, hoſtium metu, diverticula quærenda eſſent, neque tuta eſſet ullius pagi habitatio. b Heb *deſierant pagi, ſupple viri, vel pagani* *nus quiſque*. 7 *Mater*] tum quia ſpiritu prophetico Jiſraëlitis ut mater filiis, & propheta diſcipulis (quos prophetarum filios Scriptura vocat) conſulebat, tum quia hoc bello malum ab Jiſraëlitis, ut pia mater, depulit.

8 Elege

8 *Elegerat deos novos, tunc debellator *erat*
in portis: *clypeus an conspiciebatur? aut
spiculum in quadraginta millibus, in Jis-
raële?
9 c *Animus meus *propensus est* erga *manda-
ta habentes Jisraëlitarum, *erga* *se sponte
offerentes in populo: benedicite Jehovæ.
10 *Equitantes asinas nitidas, *residentes in
provincia, & *qui proficiscimini per viam
confabulamini.
11 *A strepitu sagittariorum inter haustra, ibi
confabulentur de d justis operibus Jehovæ,
justis operibus *erga paganos suos in Jisraë-
le: tunc *cùm descendent ad portas, populus
Jehovæ *confabulentur*.
12 Expergiscere, expergiscere Debora, exper-
giscere, expergiscere, eloquere canticum:
surge Barak, & captivam fac multitudinem
captivorum tuorum fili Abinohhami.
13 *Tunc dominium *residui populi tradidit
*magnificis: Jehova *dominium tradidit mi-
hi in fortissimos.
14 Ex Ephrajimo: *ex* iis *quorum* radix ad Hha-
malekitas *protenditur*: e *ex* sequentibus te
Binjaminitis inter populos meos: e Macire
*legislatores: & e Zebulune *convocantes
descendunt *ad stylum scribæ.
15 Etiam principes in Jissascare *cum Debo-
ra: ut Jissascar, *sic Barak, ad cujus f vesti-
gia missus est *exercitus* in ipsam convallem:
*magni institutis g animi *in h partibus Rëu-
benis.
16 (*Cur desidéres inter duas illas sarcinas
*audiendo sibila acierum?) *magni i pro-
fundis cogitationibus animi *ad partes
Rëubenis.
17 Gilhhad ultra Jardenem habitans, & Dan
quare degeret *apud naves? Ascher *quare*
desidéret ad portum marium, & in *præru-
ptis suis habitaret?
18 *Zebulun & Naphtali populus est *qui* ab-
jecit k se ipsum ad moriendum, *in editis
locis agri.

19 Venerunt *reges, pugnaverunt: tunc pug-
naverunt reges Cenahhanæi *Tahhanaci ad
aquas Megidduntis: *ne frustulum *quidem* ar-
genti acceperunt.
20 *E Cœlis pugnarunt: *sydera ipsa *e suis
aggeribus pugnaverunt contra Siseram.
21 *Torrens Kischonis *everrit eos, torrens
*occursuum torrens Kischonis: *proculca a-
nima mea robur.
22 Tum fortes eorum obtuderunt calces e-
quorum: l præ citatis cursibus suis.
23 *Maledicite Merozo, *inquit angelus Je-
hovæ, m continenter maledicite habita-
toribus ejus: quia non advenerunt ad auxi-
lium Jehovæ, ad auxilium Jehovæ inter for-
tes.
24 Benedicitor præ fœminis Jahhel uxor
*Cheberi Kenæi: præ fœminis *in tentorio
degentibus benedicitor,
25 Aquam petierat *ille*, lac *ipsa* dedit: *in pa-
tera magnificorum obtulit n lac pingue.
26 Manus sinistra ejus ad paxillum, dextera
autem ejus ad tuditem laborantium sese ex-
tenderunt: & tudit Siseram, abrasit caput
ejus, & fregit ac transverberavit tempora
ejus.
27 Inter pedes ejus incurvavit se, cecidit, ja-
cuit: inter pedes ipsius incurvavit se, ceci-
dit, ubi incurvavit se ibidem cecidit *vita*
spoliatus.
28 *Per fenestram prospectabat & garriebat
mater Siseræ, per fenestellam: cur tardat
currus ejus redire? cur differunt incessus
curruum ejus?
29 Sapientes principum fœminarum ejus re-
spondebant: etiam ipsa referebat sermones
suos sibi ipsi.
30 An non assecuti sunt? partiuntur prædam?
puellam unam, *imò* duas o in personam quã-
que? præda versicolorium *est* Siseræ, præda
versicolorium phrygionicum opus: versico-
lor operis phrygionici utrinq; ad p colla præ-
dantium.
31 Sic pereant omnes inimici tui, Jehova, at
diligentes eum *roborentur*, ut cùm procedit
Sol in robore suo: sic quievit terra. *hæc gesta*
quadraginta annorum.

8 *Elegerat*] afflictionum, in quas populus inciderat, caussam exponit idololatriam, suprà 2. ver. 10. & sequentibus, & 4. ver. 1.
Clypeus an, &c.] id est, Deus illis animũ ademit, ut se contra hostes non valuerint defendere, ut comminatus erat, Levit. 26. 36. Deuteronom. 28. 65.
c Heb. *cor meum*.
9 *Animus meus*] tertia pars cantici, propositio qua militiæ duces laudat, & omnes secum ad laudationes Dei accendit, postremò vocationem suam a Deo singulis tribubus nominatim commendat: & classicum canens ad perdendas Cenahhanæorum reliquias hortatur: quod factum esse ostendit ver. ultimus cap. 4.
Mandata habentes] id est, duces qui huic militiæ præfuerunt.
Sponte se offerentes] id est, etiam milites gregarios, qui ultrò venerant, ut suprà ver. 2.
10 *Equitantes asinas*] id est, qui animi caussâ aliquò convenitis.
Residentes in provincia] id est, qui manetis domi.
Qui proficiscimini per viam] id est, commeantes mercatores.
11 *A strepitu*] id est, pueri & puellæ, qui ad hauriendum aquam discrimen vitæ subibant, ab hostium sagittis, eodem loco convenientes, divinam liberationem prædicent. d Heb. *justitias Jehovæ, justitias paganis ejus*. *Erga paganos suos*] quibus deinceps Dei beneficio, suos pagos tutò inhabitare licet. *Cùm descendent ad portas*] convenient ad curiam & forum. 13 *Tunc*] cùm Barak captivos fecit Cenahhanæos. *Residui populi*] Cenahhanæi, qui reliquus factus fuerat suprà 3. *Magnificis*] Jisraëlitis. *Dominium tradidit mihi*] id est, Jisraëlitis me præfecit, ut suprà 7. quos sigillatim quinque sequentibus versibus enumerat. 14 *Quorum radix*] id est, ex tribu Jehudæ & Schimhhonis, quarum hæreditas extendebatur ad Hhamalekitas usque, ut ostendit comparatio 16. vers. cap. 1. suprà, cum 1. Sam. cap. 15. vers. 6. Locutio autem est metaphorica, qua comparantur tribus arbori, quarum extrema pars ad Austrum radix appellatur. e Heb. *ex post te* sequentibus. *Ex sequentibus te*] apostrophe ad Deum, qua Binjaminis reliquias servatas ab excidio Binjaminiticæ tribus (cujus mentio habetur infrà 19. & sequentibus capitibus) paucitate sua non impeditas fuisse docet, quò minus in populis Dei numerarentur, id est, tribum unam efficerent, quia secutæ erant Deum: nam historiam illam huic tempore præcessisse ostendemus suo loco. *Legislatores: & e*] id est, primarii, qui jus populo dicunt. *Convocantes*] id est, quorum authoritate conventus habentur. *Ad stylum scribæ*] id est, unis literis a me transmissis obsequuntur. 15 *Cum Debora*] id est, consentiunt cum ea, & jussi se ei sistunt. *Sic Barak*] vocatus cum sua tribu Naphtalitica accessit, suprà 4. ver. 6 & imperata fecit ibidem ver. 10. f Heb. *ad cujus pedes; sic Exod. 11. ver. 8. & suprà 4. ver. 10.* *Magni institutis animi*] id est, magnates industrii: periphrasis gubernatorum in ea tribu. g Heb. *cordis: sic ver. 16.* *In partibus*] id est, in regione trans Jardenem. h Heb. *divisionibus*. 16 *Cur desidéres*] Apostrophe ad Jissascarem, qua asininam ejus segnitiem excitat: vide de eo Gen. 49. 14. *Audiendo, &c.*] id est, non admovendo manum, sed quiescendo interea dum fratres tui cum inimicis ad fines tuos dimicant. *Ad partes Rëubenis*] Gaditas intelligit, qui Rëubenitis adjacebant. *Magni*] id est, magnates consulti. i Heb. *profunditatibus cordis*. 17 *Apud naves*] possessionem enim habuit magna ex parte maritimam, Jehosch. 19. ver. 40. sicut & Ascher ibidem ver. 24. & sequentibus. *Præruptis suis*] supple, rupibus. 18 *Zebulun & Naphtali*] quarta pars confirmatio ab exemplo superioris victoriæ. k Heb. *animam suam*. *In editis locis agri*] in monte Taboris, de quo suprà 4. 14.

19 *Reges*] Jabin & fœderati ejus, ut res amissas recuperarent.
Tahhanaci, &c.] regiones sunt in dimidiata tribu Menaschis non procul a Tabore, Jehosch. 17. 11. & suprà 1. 27.
Ne frustulum] id est, nihil acquisiverunt illo bello.
20 *E cœlis*] id est, res cœlestes, pluviæ, venti, grandines, procellæ.
Sydera ipsa] quæ sunt harum rerum instrumenta.
E suis aggeribus] e superioribus regionibus aëris: translata locutio a militibus ex editiore loco pugnantibus.
21 *Torrens Kischonis*] qui labitur ad radices Carmeli, tractum Tahhanacæum & Megiddũnem præterfluens.
Everrit eos] auctus imbribus sua rapiditate hostium corpora abstulit.
Occursuum] ad quem utrique exercitus concurrentes manu conseruerunt.
Proculca anima] id est, quicquid validum fuit, sive torrentem, qui paulo antè hostes abripuit, sive hostes ipsos robori suo præfidentes.
l Heb. *plausibus, plausibus: supple equorum, qui currendo plaudunt terram*.
23 *Maledicite Merozo*] secundus confirmationis locus ab ira Dei in desides, ut fuerunt Merozitæ, & favore Dei in adjutores, ut fuit Jahhel.
Inquit angelus] id est, quicunque spiritu Dei afflati sunt, mecum semper pronunciabunt Merozitas maledictos esse & Jahhelem benedictam. m Heb. *maledicite maledicendo*. 24 *Cheberi Kenæi*] vide suprà 4. 17. & sequentibus. *In tentorio*] quas decet domi se continere, non viros, ut Merozitæ fecerant. 25 *In patera magnificorum*] id est, ampla, ut ad satietatem biberet. n Heb. *butyri, subaudi lac: id est, recens & vix pressum*. 28 *Per fenestram*] postrema pars cantici, Conclusio bimembris: primùm enim per hypotyposin mulierum hostilium jactationes cum Sarcasmo traducit: deinde propheticam precationem illarum jactationibus opponit, qua exitium reliquiis hostium, Jisraëlitis autem roboris incrementum, comparatione Solis ab ortu ad meridiem procedentis, precatur. o Heb. *in caput viri, id est cujusque*. p Heb. *ad colla virorum prædæ*.

CAPUT VI.

Deus Jisraëlitas rursus a se deficientes per Midjanitas castigat, per prophetam increpat: & Gidhhonem per angelum ad eos liberandos vocat ac præparat.

1 DEINDE cùm facerent filii Jisraëlis
quod malum *videtur* in oculis Jehovæ:
tradidit eos Jehova in manum Midja-
nitarum septem annis.
2 Roborata itaq; manu Midjanitarum super

Jisraëlem:

4 Debora autem fœmina prophetissa [b] Lap-
pidothana: *judicabat Jisraëlem tempore
illo.
5 (Quæ habitabat sub palma Deboræ inter
Ramam & inter Beth-Elem in monte E-
phrajimi:) nam ascendebant ad eam filii
Jisraëlis in judicium.
6 Mittens itaque advocavit Barakum filium
Abinohhami Kedeschо Naphtalitarum: di-
xitque ad eum, nónne præcepit Jehova
Deus Jisraëlis? I & [c] convocatos in mon-
tem Taboris assumito tecum decies mille
viros e filiis Naphtali & e filiis Zebulu-
nis.
7 Nam [d] convocabo adversum te ad torren-
tem Kischonis Siseram principem militiæ
Jabinis, currusq; ejus & multitudinem ejus:
quem tradam in manum tuam.
8 Dixit verò ad eam Barak, si iveris mecum
utique iturus sum: sin autem non iveris me-
cum, non ibo.
9 Quæ dixit: [e] omnino itura sum tecum, nisi
quòd non erit gloria tua, *secundum hanc
viam qua tu ambulas: in manum enim muli-
eris dedet Jehova Siseram: sic surgens De-
bora ivit cum Barako Kedeschum.
10 Cùm itaque accersivisset Barak Zebuluni-
tas & Naphtalitas Kedeschum, deduxit [f] ad
vestigia sua decem millia virorum: ibatque
cum eo Debora.
11 (Cheber autem Kenæus *separaverat se a
[g] Kenæa gente, de filiis Chobabi soceri Mo-
schis: tetenderatq; tentorium suum usq; ad
quercetum in [h] Tzahhanajimis, quod *est*
prope Kedeschum.
12 Cùmque renunciassent Siseræ ascendisse
Barakum filium Abinohhami monte Tabo-
ris,
13 Accersivit Sisera omnes currus suos, non-
gentos currus ferratos, & totum illum po-
pulum qui *fuerat* cum eo: Charoschetha
gentium ad torrentem Kischonis.
14 Tum edixt Debora Barako: surge, nam hic
ille dies est, quo tradit Jehova Siseram in
manum tuam, nónne Jehova procedit ante
te? quare descendit Barak e monte Taboris
& decies mille viri post eum.
15 *Fuditque Jehova Siseram, & omnes illos
currus, totamque illum exercitum *sternendū*
acie gladii ante Barakum: ita ut descen-
dens Sisera de suo curru fugeret pedibus
suis.
16 Barak verò cùm persequeretur currus il-
los, & exercitum illum usque Charoschethā
gentium: & caderet totus exercitus Siseræ
acie gladii, non relictus esset ne unus qui-
dem.
17 Sisera fugit pedibus suis ad tentorium Ja-
hhelis uxoris Cheberi Kenæi: *erat enim
pax inter Jabinem regem Chatzoris & in-
ter familiam Cheberi Kenæi.
18 Prodiens autem Jahhel obviam Siseræ,
dixit ad eum: diverte domine mi, diverte ad
me: ne timeto: sic divertit ad eam in tento-
rium: quę texit eum stragula amphitapa.
19 Dixerat autem ad eam, da mihi, quæso, bi-
bendum parum aquæ, nam sitio: & illa ape-
riens utrem lactis, dederat ipsi bibendum,
antequàm tegeret eum.
20 Dixit autem ad eam, sta in porta tentorii:

[b] Heb. *fœmina Lappidotharum.*
4 *Judicabat*] id est, consulentibus de jure ex revelatione divina respondebat, ut versus sequens explicat.
[c] Heb. *& attrahito in montem Taboris, & assumito &c. nimirum accersendo, ut docet ver.10.*
[d] Heb. *attraham, sub. divino meo instinctu.*
[e] Heb. *eundo ibo.*
9 *Secundum hanc viam*] hac ratione quam tu sequeris partæ victoriæ laus non ad te, sed ad mulierē perventura est: mulierem autem hîc indefinitè accipit, & eventus docet Deboræ & Jahheli magna ex parte eam ascribi. Viam autem sic accipit Mosche Num. 22. 32.
[f] Heb. *ad pedes suos.*
11 *Separaverat se*] Id est, relictis suis gē-tilibus apud tribum Jehudæ, venerat habitatum in regionem Naphtalitarum.
[g] Heb. *a Kajino: sic Num. 24. 22.*
[h] *qui Tzahhanaimi vocantur. Jehos. 19.33.*
15 *Fudit*] ut Jehosch. 10.10.
17 *Erat pax*] id est, non erant simultates aut bella inter illos, sed pacem familia illa Kenæa æquè cum Jabine atq; cum Jisraëlitis colebat, ut quæ nullum jus sibi in ea regione vendicaret: sic 1. Schemu. 7.13.

& esto, si quis adveniens interroget te & di-
cat, estné istic aliquis? ut dicas nemo est.
21 Deinde Jahhel: uxor Cheberi accipiens
paxillum ipsius tentorii, & apponens [i] manū
suam ad malleum quendam, accessit ad eum
sensim, ac infixit paxillum illum in tempo-
ra ejus, ita ut [k] permearet in terram: nam
ipse fessus somno sopitus erat, sic mortuus
est.
22 Ecce autem Barako persequente Siseram,
prodiit Jahhel obviam ei, dixitque ei: veni
ut ostendam tibi virum illum quem tu quæ-
ris: qui ingressus est ad eam: & ecce Sise-
ra prostratus mortuus, cum paxillo in tem-
poribus suis.
23 Sic cùm depressisset Deus die illo Jabinem
regem Cenahhanæum ante filios Jisraëlis,
24 [l] Perrexit manus filiorum Jisraëlis conti-
nenter durior esse contra Jabinem regem
Cenahhanæum: usque dum excidissent Ja-
binem regem Cenahhanæum.

[i] Heb. *mallem ad manum suam, hypallage.*
[k] Heb. *descendit in terram, id est, cum impetu erumpens ex altero temporum infigitur in terram.*
[l] Heb. *ivit manus filiorum Jisraëlis eundo & dura efficiendo.*

Caput V.

Carmen epinicium, quo Debora Deum victoriæ auctorem celebrat, & reliquis celebrandum proponit, a superiore Dei ductu, & liberatione e proximis populi calamitatibus e peccato ipsorum natis, & a commodis victoriæ. Deinde vocationem suam prædicans, se, Barakum, & singulas tribus ad persequendam victoriam hortatur ab exemplo duarum tribuum, quę hanc victoriam comparaverant, a singularibus testimoniis divini favoris, & a judiciis Dei severis in hostes & desides, & clementibus in adjutores. Postremò ludificatur hostium muliebrem jactationem, & canticum prophetica precatione concludit.

1 Cecinit autem Debora & Barak fi-
lius Abinohhami: die illo dicendo.
2 [a] Quandoquidem sumit ultiones per
Jisraëlem, sponte se offerente *populo: be-
nedicite Jehovę.
3 Audite reges, aurem prębete dominato-
res, ego, ego Jehovæ canam, psallam Jeho-
væ Deo Jisraëlis.
4 Jehova cùm *procederes a Sehhire, cùm
gradereris ab agro Edomæorum, *terra mo-
ta est, etiam Cœli stillaverunt: etiam densæ
nubes stillaverunt aquas.
5 Montes diffluxerunt a præsentia Jehovæ:
*ipse Sinai a præsentia Jehovæ Dei Jisraë-
lis.
6 *Diebus *Schamgaris filii Hhanathi, diebus
*Jahhelis desierant cœtus commeantium: &
euntes itineribus cœtus commeantes, ibant
itineribus tortuosis.
7 Desierant [b] pagani in Jisraële, desierant:
usquedum surrexi Debora, dum surrexi *ma-
ter in Jisraële.

[a] Heb. *in ulciscendo ultiones.*
2 *Populo*] id est, non toto Jisraële, sed iis qui Barakum secuti Siseram fuderant, de quibus supra 4. ver. 10. & infra ver. 18. nam eo nomine dicuntur sponte se obtulisse, quod Barakum priùs in se nullum imperium habenti, secuti sunt. Est autem his duobus versibus exordium, in quo Jisraëlitas ad laudationem Dei, exteros verò ad attentionem hortatur.
4 *Cùm procederes*] populum inde in terram promissam deducendo, Num. 20. ver. 21. & 21. capite cum sequentibus. Narrationis pars prima, in qua recenset anteactam beneficentiam Dei erga Jisraëlem in debellandis Cenahhanæis. *Terra mota est*] id est, omnia tua præsentia perculsa sunt: hyperbolicæ locutiones. 5 *Ipse Sinai*] q. d. non tantùm illi, in quos procedebas, sed etiam quos procul a tergo relinquebas, ut erat mons Sinai. 6 *Diebus Schamgaris*] secunda narrationis pars, in qua afflictus Jisraëlitarum status, proximè ante victoriam hanc partam, describitur. *Schamgaris*] de quo suprà tertii capitis ultimo versiculo. *Jahhelis*] de qua suprà cap. 4. 17. versiculo & seq. & infrà in hoc cantico. Sensus autem est, a morte Ehudis usque ad hunc conflictum adeò premebatur hic populus ab hostibus, ut commercia cessarent, & quibus iter faciendum erat, hostium metu, diverticula quærenda essent, neque tuta esset ullius pagi habitatio. [b] Heb. *desierant pagi, supple viri, vel paganus quisque.* 7 *Mater*] tum quia spiritu prophetico Jisraëlitis ut mater filiis, propheta discipulis (quos prophetarum filios scriptura vocat) consulebat, tum quia hoc bello malum ab Jisraëlitis, ut pia mater, depulit.

8 *Elegit

8 *Elegerat*] afflictionum, in quas populus inciderat, causam exponit idololatriam, suprà 2.ver.10. & sequentibus, & 4. ver.1.

Clypeus an, &c.] id est, Deus illis animũ ademit, ut se contra hostes non valuerint defendere, ut comminatus erat, Levit. 26.36. Deuteronom. 28.65.

c Heb. *cor meum.*

9 *Animus meus*] tertia pars cantici, propositio qua militiæ duces laudat, & omnes secum ad laudationes Dei accendit, postremò vocationem suam a Deo singulis tribubus nominatim commendat: & classicum canens ad perdendas Cenahhanæorum reliquias hortatur: quod factum esse ostendit ver. ultimus cap.4.

Mandata habentes] id est, duces qui huic militiæ præfuerunt.

Sponte se offerentes] id est, etiam milites gregarios, qui ultrò venerant, ut suprà ver.2.

10 *Equitantes asinas*] id est, qui animi causâ aliquò convenitis.

Residentes in provincia] id est, qui manetis domi.

Qui proficiscimini per viam] id est, commeantes mercatores.

11 *A strepitu*] id est, pueri & puellæ, qui ad hauriendum aquam discrimen vitæ subibant, ab hostium sagittis, eodem loco convenientes, divinam liberationem prædicent.

8 'Elegerat deos novos, tunc debellator *erat in* portis: 'clypeus an conspiciebatur? aut spiculum in quadraginta millibus, in Jisraële?

9 c 'Animus meus *propensus est* erga 'mandata habentes Jisraëlitarum, *erga* 'se sponte offerentes in populo: benedicite Jehovæ.

10 'Equitantes asinas nitidas, 'residentes in provincia, & 'qui proficiscimini per viam confabulamini.

11 'A strepitu sagittariorum inter haustra, ibi confabulentur de d justis operibus Jehovæ, justis operibus 'erga paganos suos in Jisraële: tunc 'cùm descendent ad portas, populus Jehovæ *confabulentur.*

12 Expergiscere, expergiscere Debora, expergiscere, expergiscere, eloquere canticum: surge Barak, & captivam fac multitudinem captivorum tuorum fili Abinohhami.

13 'Tunc dominium 'residui populi tradidit 'magnificis: Jehova 'dominium tradidit mihi in fortissimos.

14 Ex Ephrajimo: *ex iis* '*quorum* radix ad Hhamalekitas *protenditur*: e '*ex* sequentibus te Binjaminitis inter populos meos: e Macire 'legislatores: & e Zebulune 'convocantes descendunt 'ad stylum scribæ.

15 Etiam principes in Jissascare 'cum Debora: ut Jissascar, 'sic Barak, ad cujus f vestigia missus est *exercitus* in ipsam convallem: 'magni institutis g animi 'in h partibus Rëubenis.

16 ('Cur desidéres inter duas illas sarcinas 'audiendo sibila acierum?) 'magni i profundis cogitationibus animi 'ad partes Rëubenis.

17 Gilhhad ultra Jardenem habitans, & Dan quare degeret 'apud naves? Ascher *quare* desidéret ad portum marium, & in 'prærupis suis habitaret?

18 'Zebulun & Naphtali populus est *qui* abjecit k se ipsum ad moriendum, 'in editis locis agri.

19 Venerunt 'reges, pugnaverunt: tunc pugnaverunt reges Cenahhanæi Tahhanaci ad aquas Megiddúntis: 'ne frustulum *quidem* argenti acceperunt.

20 'E Cœlis pugnarunt: 'sydera ipsa 'e suis aggeribus pugnaverunt contra Siseram.

21 'Torrens Kischonis 'everrit eos, torrens 'occursuum torrens Kischonis: 'proculca anima mea robur.

22 Tum fortes eorum obtuderunt calces equorum: l præ citatis cursibus suis.

23 'Maledicite Merozo, 'inquit angelus Jehovæ, m continenter maledicite habitatoribus ejus: quia non advenerunt ad auxilium Jehovæ, ad auxilium Jehovæ inter fortes.

24 Benedicitor præ fœminis Jahhel uxor 'Cheberi Kenæi: præ fœminis 'in tentorio degentibus benedicitor.

25 Aquam petierat *ille*, lac *ipsa* dedit: 'in patera magnificorum obtulit n lac pingue.

26 Manus sinistra ejus ad paxillum, dextera autem ejus ad tuditem laborantium sese extenderunt: & tudit Siseram, abrasit caput ejus, & fregit ac transverberavit tempora ejus.

27 Inter pedes ejus incurvavit se, cecidit, jacuit: inter pedes ipsius incurvavit se, cecidit, ubi incurvavit se ibidem cecidit *vita* spoliatus.

28 'Per fenestram prospectabat & garriebat mater Siseræ, per fenestellam: cur tardat currus ejus redire? cur differunt incessus curruum ejus?

29 Sapientes principum fœminarum ejus respondebant: etiam ipsa referebat sermones suos sibi ipsi.

30 An non assecuti sunt? partiuntur prædam? puellam unam, *imò* duas o in personam quãque? præda versicolorium *est* Siseræ, præda versicolorium phrygionicum opus: versicolor operis phrygionici utrinq; ad p colla prędantium.

31 Sic pereant omnes inimici tui, Jehova, at diligentes eum *roborentur*, ut cùm procedit Sol in robore suo: sic quievit terra. *hæc gesta* quadraginta annorum.

19 *Reges*] Jabin & fœderati ejus, ut res amissas recuperarent.

Tahhanaci, &c.] regiones sunt in dimidiata tribu Menaschis non procul a Tabore, Jehosch.17.11.& suprà 1.27.

Ne frustulum] id est, nihil acquisiverunt illo bello.

20 *E cœlis*] id est, res cœlestes, pluviæ, venti, grandines, procellæ.

Sydera ipsa] quæ sunt harum rerum instrumenta.

E suis aggeribus] e superioribus regionibus aëris: translata locutio a militibus ex editiore loco pugnantibus.

21 *Torrens Kischonis*] qui labitur ad radices Carmeli, tractum Tahhanacæum & Megiddũtem præterfluens.

Everrit eos] auctus imbribus sua rapiditate hostium corpora abstulit.

Occursuum] ad quem utrique exercitus concurrentes manu conseruerunt.

Proculca anima] id est, quicquid validum fuit, sive torrentem, qui paulo antè hostes abripuit, sive hostes ipsos robori suo præfidentes.

l Heb. *plansibus, plansibus: supple equorum, qui currendo plandunt terram.*

23 *Maledicite Merozo*] secundus confirmationis locus ab ira Dei in desides, ut fuerunt Merozitæ, & favore Dei in adjutores, ut fuit Jahhel.

Inquit angelus] id est, quicunque spiritu Dei afflati sunt, mecum semper pronunciabunt Merozitas maledictos esse & Jahhelem benedictam. m Heb. *maledicite maledicendo.* 24 *Cheberi Kenæi*] vide suprà 4.17. & sequentibus. *In tentorio*] quas decet domi se continere, non viros, ut Merozitæ fecerant. 25 *In patera magnificorum*] id est, ampla, ut ad satietatem biberet. n Heb. *butyri, subaudi lac: id est, recens & non pressum.* 28 *Per fenestram*] postrema pars cantici, Conclusio bimembris: primùm enim per hypotyposin mulierum hostilium jactationes cum Sarcasmo traducit: deinde propheticam precationem illarum jactationibus opponit, qua exitium reliquiis hostium, Jisraëlitis autem roboris incrementum, comparatione Solis ab ortu ad meridiem procedentis, precatur. o Heb. *in caput viri, id est cujusque.* p Heb. *ad colla* virorum *prædæ.*

d Heb. *justitias Jehovæ, justitias paganis ejus.* *Erga paganos suos*] quibus deinceps Dei beneficio, suos pagos tutò inhabitare licet. *Cùm descendent ad portas*] conveniẽt ad curiam & forum. 13 *Tunc*] cùm Barak captivos fecit Cenahhanæos. *Residui populi*] Cenahhanæi, qui reliquus factus fuerat suprà 3. *Magnificis*] Jisraëlitis. *Dominium tradidit mihi*] id est, Jisraëlitis me præfecit, ut suprà 7. quos sigillatim quinque sequentibus versibus enumerat. 14 *Quorum radix*] id est, ex tribu Jehudæ & Schimhhonis, quarum hæreditas extendebatur ad Hhamalekitas usque, ut ostendit comparatio 16. vers. cap. 1. suprà, cum 1.Sam. cap.15.vers.6. Locutio autem est metaphorica, qua comparantur tribus arbori, quarum extrema pars ad Austrum radix appellatur. e Heb. *ex post te* sequentibus. *Ex sequentibus te*] apostrophe ad Deum, qua Binjaminis reliquias servatas ab excidio Binjaminitisæ tribus (cujus mentio habetur infrà 19. & sequentibus capitibus) paucitate sua non impeditas fuisse docet, quò minus in populis Dei numerarentur, id est, tribum unam efficerent, quia secutæ erant Deum: nam historiam illam huic tempore præcessisse ostendemus suo loco. *Legislatores: & e*] id est, primarii, qui jus populo dicunt. *Convocantes*] id est, quorum authoritate conventus habentur. *Ad stylum scribæ*] id est, unis literis a me transmissis obsequuntur. 15 *Cum Debora*] id est, consentiunt cum ea, & jussi se ei sistunt. *Sic Barak*] vocatus cum sua tribu Naphtalitica accessit, suprà 4.ver.6 & imperata fecit ibidem ver. 10. f Heb. *ad cujus pedes: sic Exod.11.ver.8. & suprà 4.ver.10.* *Magni institutis animi*] id est, magnates industrii: periphrasis gubernatorum in ea tribu. g Heb. *cordis: sic ver.16.* *In partibus*] id est, in regione trans Jardenem. h Heb. *divisionibus.* 16 *Cur desidéres*] Apostrophe ad Jissascarem, qua asininam ejus segnitiem excitat: vide de eo Gen.49.14. *Audiendo, &c.*] id est, non admovendo manum, sed quiescendo interea dum fratres tui cum inimicis ad fines tuos dimicant. *Ad partes Rëubenis*] Gaditas intelligit, qui Rëubenitis adjacebant. *Magni*] id est, magnates consulti. i Heb. *profunditatibus cordis.* 17 *Apud naves*] possessionem enim habuit magna ex parte maritimam, Jehosch.19.ver.40. sicut & Ascher ibidem ver.24 & sequentibus. *Prærupis suis*] supple, rupibus. 18 *Zebulun & Naphtali*] quarta pars confirmatio ab exemplo superioris victoriæ. k Heb. *animam suam.* *In editis locis agri*] in monte Taboris, de quo suprà 4.14.

Caput VI.

Deus Jisraëlitas rursus a se deficientes per Midjanitas castigat, per prophetam increpat: & Gidhhonem per angelum ad eos liberandos vocat ac præparat.

1 Deinde cùm facerent filii Jisraëlis quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: tradidit eos Jehova in manum Midjanitarum septem annis.

2 Roborata itaq; manu Midjanitarum super Jisraëlem:

Jisraëlem: metu Midjanitarum faciebant si-
bi filii Jisraëlis specus illas quæ *sunt* in mon-
tibus, & speluncas ac munitiones.
3 Erat enim cùm severat Jisraël, ut ascenden-
te Midjane, Hhamalek quoque & orienta-
les similiter ascenderent adversus illum.
4 Et *castra ponentes contra eos perderent
proventum terræ, usque quà venis Hhaz-
zam: neque reliquum facerent victum in
Jisraële, aut parvam pecudem, aut bovem
aut asinum.
5 Nam ipsi & peccora eorum ascendebant
cum tentoriis suis: veniebant autem quasi
locustæ multitudine, ipsisque & camelis eo-
rum non erat numerus: veniebantque in
eam terram ad perdendum eam.
6 Cùm ergo depauperatus esset valde Jisraël
ob præsentiam Midjanitarum: clamaverunt
filii Jisraëlis ad Jehovam.
7 Fuitque cùm clamarent filii Jisraëlis ad Je-
hovam, propter Midjanitas:
8 Ut mitteret Jehova virum prophetam ad
filios Jisraëlis: qui dixit eis, sic ait Jehova
Deus Jisraëlis, ego feceram ut vos ascende-
retis ex Ægypto, & eduxeram vos e domo
servorum,
9 Et eripueram vos e manu Ægyptiorum &
e manu omnium opprimentium vos: expu-
leramque eos a facie vestra, & dederam vo-
bis terram eorum,
10 Denique dixeram vobis, ego sum Jehova
Deus vester: ne timete deos Emoræorum,
in quorum terra habitatis: at non ausculta-
stis voci meæ.
11 Posteà veniens *angelus Jehovæ, consedit
sub quercu illa quæ est Hhophræ, pertinen-
te ad Joaschum Abi-Hhezeritam cujus fi-
lius Gidhhon decutiebat triticum in qua-
dam [a] areola, [b] ut fugiens deportaret a con-
spectu Midjanitarum.
12 Cumque appareret ei angelus Jehovæ: di-
xit ad eum, Jehova *est* tecum, valentissime
robore.
13 Cui dixit Gidhhon, *attende* ad me domi-
ne, si est Jehova nobiscum, at quare obve-
nit nobis totum hoc? & ubi sunt omnia mi-
rabilia ejus, quæ enarrabant nobis patres
nostri dicendo, nónne fecit ut ex Ægypto
ascenderemus Jehova, cùm nunc deseruerit
nos Jehova ac tradiderit nos in manum
Midjanitarum?
14 Tum respiciens ad eum Jehova dixit, i
*virtute tua hac, & servabis Jisraëlem e ma-
nu Midjanitarum: nónne mitto te?
15 Cui ille dixit, *attende* ad me Domine, *qua-
nam reservabo Jisraëlem? *ecce dux meus
pauperrimus est inter Menaschitas, & ego
minimus in domo patris mei.
16 Tum dixit ad eum Jehova, *sed ero tecum:
ideo percuties Midjanitas *tanquam virum
unum.
17 Dixit autem *Gidhhon* ad eum, si nunc inve-
ni gratiam in oculis tuis: (ut edas mihi si-
gnum te illum esse qui loqueris mecum)
18 Ne, quæso, moveas te hinc, donec redeam
ad te, & prolatum munus meum collocem
ante te: qui dixit, ego considebo donec re-
vertaris.
19 Deinde Gidhhon rediit, cùm parasset hœ-
dum e capris, & ex Epha farinæ azymos pa-
nes, carne posita in canistro, & jure posito
in cacabo: protulitque ad eum sub quercum
illam, & *applicavit.
20 Nam edixerat ei angelus ille Dei, acci-
pe istam carnem, & azymos panes, & col-
loca in petra illa, jus autem effunde: qui fe-
cit sic.
21 Tum extendens angelus Jehovæ extremi-
tatem scipionis illius, qui *erat* in manu ejus,
tetigit illam carnem & illos azymos panes:
ascenditque ignis e rupe illa, qui absumpsit
carnem & azymos panes illos: sic angelus
Jehovæ abiit a conspectu ejus.
22 Quapropter animadvertens Gidhhon an-
gelum Jehovæ eum esse: dixit Gidhhon:
*Aha, domine Jehova, quandoquidem vidi
angelum Jehovæ *facie ad faciem.
23 *Dixit verò ei Jehova, pax *est* tibi: ne ti-
me: non morieris.
24 Extruxit itaque ibi Gidhhon altare Jeho-
væ, quod vocavit, JEHOVÆ PACIS: us-
que in diem hunc adhuc extat Hhophræ A-
bi-Hhezeritarum.
25 (Nam fuerat ea ipsa nocte ut diceret ei Je-
hova: accipe juvencum [c] adultiorem, qui
est patris tui, nempe juvencum *illum se-
cundum *septennem: & postquam destru-
xeris altare illud Bahhalis, quod *est* pa-
tri tuo, & lucum qui *est* juxta illud succi-
deris,
26 Extruito altare Jehovæ Deo tuo in sum-
mitate illius ipsius *arcis, cum ipsa strue:
tunc accipiens juvencum illum secundum
offerto holocaustú in lignis illius luci quem
excideris.)
27 Itaque Gidhhon accipiens decem viros e
servis suis, fecit quemadmodum edixerat ei
Jehova: fuit autem quia timebat familiam
patris sui, & homines civitatis illius, [d] si fe-
cisset interdiu, ut faceret noctu.
28 Cùm autem surrexissent homines illius ci-
vitatis manè, & ecce dirutum erat altare
Bahhalis, & lucus qui *fuerat* juxta illud, ex-
cisus: juvencus autem secundus ille oblatus
in holocaustum *erat* super illud altare extru-
ctum:
29 Dixerunt *alter ad alterum, quis fecit rem
hanc? cumque inquisivissent & percunctati
essent, dixerunt: Gidhhon filius Joaschi fe-
cit rem hanc.
30 Dixerunt autem homines illius civitatis ad
Joaschum, produc filium tuum, ut moriatur:
quia diruit altare Bahhalis, & quia succidit
lucum qui *erat* juxta illud.
31 Dixit verò Joasch omnibus qui instabant
apud ipsum, *vóne contendetis pro Bahha-
le? an vos servabitis eum? qui contenderit
pro eo, [e] hoc ipso mane morti tradetur: si
Deus est, contendet pro se, quia diruit alta-
re ipsius.
32 *Vocavit itaq; illum die illo [f] Jerubbahha-
lem: [g] eò quòd dixisset, contendet contra
eum ipse Bahhal, quia diruit altare ejus.
33 Omnes autem Midjanitæ & Hhamalekitæ
ac orientales *congregati simul, trajecto
Jardene *castrametati erant in convalle
*Jitzrehhelis.
34 Sed spiritus Jehovæ *induit Gidhhonem:
qui cùm clanxisset buccina, [h] convocati A-
bi-Hhezeritæ eum secuti sunt.

35 Præ-

4 *Castra ponentes*] singulis annis, ut & septimo anno facere inceperant, infrà 33. ver.

11 *Angelus Jehovæ*] Christus sermo æternus patris, qui infrà ver. 14. Jehova, & 15. dominus vocatur.
a Heb. *torculari, id est, parva area quæ juxta torcular capiendo fuit est: quo sensu accipitur hic a R. Jehuda scriptorum Hhebræorum antiquissimo.*
b Heb. *ad faciendum fugere.*

14 *Virtute tua hac*] qua te valētissimum robore vocans, donavi, & me tecum futurum promisi.
15 *Quanam re,*] non diffidentis, sed consulentis verba sunt, quasi dicat, non dubito futurū quod promittitur, sed modum quæro illius efficiendi.
Ecce dux meus] duplici ratione ostendit sibi facultatem deesse: prior, quia præfecturæ in qua est, tenues sint vires: posterior, quia in præfectura illa ipse minimum locum obtinet.
16 *Sed ero tecum*] ut suprà ver. 12.
Tanquam virum unum] id est, facillimè, ac si tibi cum uno negotium esset.

19 *Applicavit*] ferendo, ut Exod. 6. Malachi 1.11. vers. 3.
22 *Aha*] interjectio est exitium metuentis ex conspectu Jehovæ, Gen. 16.13. ...
Facie ad faciem] ... de Exod. 33.11.
23 *Dixit verò*] hanc vocem ... protulit.
c Heb. *bovis.*
25 *Illum secundum*] id est, qui in ordine secundus ...
Septennem] ... eodem natum ... quo Midjanitæ cœperat tyrannis.
26 *Arcis*] qui suprà ver. 20. petra, 21. ver. rupem vocavit, hic vocat arcem, quod calamitosis illo tempore in ejusmodi loca tanquam in arces Jisraëlitæ se recipiebant, ut suprà ver. 2.
d Heb. *a faciendo interdiu.*
29 *Alter ad alterum*] tam ex civibus quàm ex domesticis.
31 *Vóne*] Ut ... voluntate Dei instructus respondet tribus argumentis: primùm ab ... eorum, qui pro vocatione ... ces Bahhalis ... lebant, & contra voluntatem Dei ... bant: secundò ... tu supplicii ... quem illis injicit: tertiò ab officiis Bahhalis ... concessionem ... cam, si Deus est ...
e Heb. *donec hoc mane.*
32 *Vocavit*] ... pater filium Gidhhonem, non contra ... monimenti causa quemadmodum ... Jerubboscheth 2 Schem. 11.21.
f *id est, contendat contra eum Bahhal.*
g Heb. *dicendo.*
33 *Congregati*] anno septimo ejus calamitatis.
Castrametati] ... indicavimus suprà ver. 4. & infrà 7.12. idem repetitur.
Jitzrehhel] vide Jehosch. 17.16.
34 *Induit*] ... xit eum voluntate ... facultate ad ... peditionem ... nente.
h Heb. *& ... catus est Abihhezer post eum: sic ... in ver. proxim... quente.*

35 Præterea nuntios misit per totum Menas-
schen, qui convocatus ipse quoque secutus
est eum: nuntios etiam misit ad Ascherem
& ad Zebulunem & ad Naphtalin, qui ascē-
derunt obviam ' istis.
36 Dixerat autem Gidhhon ad Deum: si tu
servaturus es manu mea Jisraëlem, quemad-
modum locutus es:
37 Ecce ego statuo [i] vellus lanæ in hac area:
si ros fuerit in ipso vellere solo, & in tota
terra siccitas, sic novero te servaturum ma-
nu mea Jisraëlem, quemadmodum locutus
es.
38 Et fuit ita, nam surgens postero mane, quo
asperserat *Jehova* vellus: expressit rorem
ex illo vellere, plenam pateram aquæ.
39 Rursus dixit Gidhhon ad Deum, ne accen-
datur ira tua in me, & loquar tantùm hac vi-
ce: probem, quæso, solummodo hac vice
hoc vellere: sit, quæso, siccitas in hoc vel-
lere solo, & super totam terram sit ros.
30 Fecit itaque Deus sic nocte illa: erat enim
siccitas in illo vellere solo, at in tota terra
erat ros.

35 *Illis*] Abibhezeritis & Menaschitis.

i Heb. *tonsuram lanæ, sic deinceps.*

CAPUT VII.

Gidhhon partem populi, Dei jussu dimittit, & residuos trecentos divinitus designatos retinet, quibuscum noctu, Dei jussu & adversarii somnio confirmatus, mirabili stratagemate hostes fundit, & fugientium partem cædit.

1 SURGENS itaque Jerubbahhal, is est
Gidhhon, totusque populus qui erat
cum eo, castrametati sunt ad ' fontem
Charodi: castra autem Midjanitarum *erant*
ei ab Aquilone, cis collem ' Moræ in ipsa
convalle.
2 Sed dixit Jehova Gidhhoni, numerosior *est*
hic populus qui *est* tecum, quàm ut tradam
Midjanitas in manum eorum: ' ne gloriam
assumat sibi Jisraël supra me, dicendo, ma-
nus mea salutem attulit mihi.
3 Nunc itaque proclama jam [a] audiente hoc
populo dicendo, is qui timidus est & trepi-
dus, revertens evolato ' versus montem
Gilhhadis: sic reversa sunt ex eo populo vi-
ginti duo millia, decies autem mille reman-
serunt.
4 Quapropter edixit Jehova Gidhhoni, po-
pulus iste adhuc est numerosior, deducito
eos ad istas aquas, & [b] disparabo tibi eum
illic: estoque ut de quocunque edixero ti-
bi, hic ito tecum, is eat tecum: de quocun-
que autem edixero tibi, hic ne ito tecum, is
ne eat.
5 Deducto itaque populo ad istas aquas: edi-
xit Jehova Gidhhoni, quicunq; lambet lin-
gua sua ex ista aqua, quemadmodum lam-
bere solet canis, statuito eum seorsim: simi-
liter quicunque incurvabit se in genua sua
ad bibendum.
6 Fuitque numerus eorum qui lamberant sua
manu ad os suum *admota*, trecentorum viro-
rum: totum autem reliquum illius populi in-
curvaverunt se in genua sua ad bibendum
aquam.
7 Tum edixit Jehova Gidhhoni, trecentis i-
stis viris lambentibus servabo vos, & tra-
dam Midjanitas in manum tuam: quam ob
rem totus iste populus abeunto quisque in
locum suum.
8 Cùm itaque accepissent hic populus com-
meatum in manu sua, & buccinas ' illorum,
& omnes viros Jisraëlitas illos dimisisset
quemque in tentoria sua, trecentos istos vi-
ros retinuit: castra verò Midjanitarum in-
fra eum *erant* in illa convalle.
9 Fuit autem illa ipsa nocte ut ediceret ei Je-
hova, surge, descende contra ista castra:
nam trado ea in manum tuam.
10 Quòd si times descendere: descende tu &
Pura puer tuus ad ipsa castra:
11 Et audito quid loquantur, ut posteà confir-
mentur manus tuæ, ac descendas contra ista
castra: descendit itaque ipse & Pura puer e-
jus ad extremitatem [c] militarium ordinum,
qui *erant* in castris.
12 Midjanitæ autem & Hhamalekitæ cum
omnibus orientalibus ' diffusi erant in ea
convalle ' tanquam locustæ multitudine:
camelisque eorum non erat numerus, *erant*
sicut arena quæ *est* in littore maris multitu-
dine.
13 Cumque advenisset Gidhhon, ecce qui-
dam narrabat proximo suo somnium: & di-
cebat, ecce somnium somniavi, quòd ecce
[d] tostus panis hordeaceus obvertebat se in
castris Midjanitarum, & perveniēs in quod-
que tentorium, concutiebat ipsum ita ut ca-
deret, subvertebatque ipsum: sic jacebat
tentorium quodque.
14 Respondens autem proximus ejus dice-
bat, non est hoc *aliud* nisi gladius Gidhho-
nis filii Joaschi viri Jisraëlitæ: tradidit
Deus in manum ejus Midjanitas & tota hęc
castra.
15 Fuit ergo cùm audisset Gidhhon narratio-
nem illius somnii & [e] explicationem ejus
ut incurvaret sese: & reversus ad castra Jis-
raëlitarum diceret, surgite, tradit enim Je-
hova in manum vestram castra Midjanita-
rum.
16 Tum distribuit trecentos illos viros in tria
[f] agmina: tradiditque buccinas in manum
cujusq; eorum, & hydrias vacuas, erantque
faces in medio illarum hydriarum.
17 Et edixit eis, me versus respicitote, & sic
facitote: cùm ecce ego veniam ad extremi-
tatem istorum castrorum, esto ut quemad-
modum faciam sic faciatis.
18 Clangam enim buccina ego & quicunque
erunt mecum: quare clangitote vos bucci-
nis quoque circum tota ista castra, & dicite,
Jehovæ & Gidhhonis *gladius*.
19 Adveniens itaque Gidhhon & centum viri
qui *erant* cum ipso ad extremitatem illorum
castrorum principio vigiliæ mediæ, (tātum-
modo [g] demum statuebant custodes:) clan-
xerunt buccinis simul comminuendo hy-
drias, quæ *erant* in manu ipsorum.
20 Clanxeruntque tria illa agmina buccinis,
& fregerunt hydrias: sic tenebant manu si-
nistra sua faces, manu verò dextera sua buc-
cinas ad clangendum: deinde clamarunt,
gladius Jehovæ & Gidhhonis.
21 Subsistebant autem quisque in loco suo
circum castra ipsa: discurrentia verò tota
illa castra vociferabantur & fugiebant.

1 *Fontem Charodi*] Is fons esse videtur, cujus meminit 1. Schem. 29. 1. quia in Jitzrehhele situs erat, & fortasse Charod (quod sonat trepidum) dictus est, vel a trepidatione 22. milliū, qui Gidhhonem deseruerunt infrà 3. ver. vel a trepidatione Midjanitarum fusorum per Gidhhonem ibi castra habentem, vel denique a trepidatione Schaulis ibidem, de qua 1. Schemu. 28. 5.

Collem Moræ] id est, jaculatoris vel indicis. hoc quoque nomen collis ille consecutus videtur a sagittariis qui Schaulem fugientem assecuti sunt. 1. Sch. 31. 3. nam unus erat e montibus Gilbohhæ.

2 *Ne gloriam assumat*] vide Exodi 8. 9.

a Heb. *in auribus hujus populi.*

3 *Versus montem Gilhhadis*] id est, retrorsum, ne animos Jisraëlitarū qui vicini erāt hostibus, minuerent, hostium verò animos confirmarent.

b Heb. *defæcabo, translatum a metallis ad homines.*

8 *Illorum*] omniū qui prius abierant, vers. 3. & tunc obibant.

c Heb. *quinorum, sic Exod. 13. 18.*

12 *Diffusi erant*] vide Gen. 25. 18.

Tanquam locustæ] erant enim centum triginta quinque millia, ut apparet ex 8. cap. ver. 10.

d Heb. *to stamp... nis hordeorum.*

e Heb. *fracturam ejus, translatum verbū a nucibus vel nucleus quasi dicas, enucleationem.*

f Heb. *tria capita: sic infrà 10. & 9. 34.*

g Heb. *statuendo statuebant.*

22 Rursus clanxerunt trecentis illis buccinis,
& [h] obvertit Jehova gladium [i] unius in alte-
rum, idque per tota illa castra: adeò ut fu-
gerit exercitus ille usq; Beth-Schittam per
'Tzereram usque ad ripam 'Abel-Mecho-
læam supra Tabbatham.
23 Quapropter convocati sunt viri Jisraëlitæ
e Naphtali & ex Aschere, atque ex toto Me-
nasche, qui persecuti sunt Midjanitas.
24 Præterea nuntios misit Gidhhon per to-
tum montem Ephrajimi qui edicerent, de-
scendite obviam Midjanitis, & præoccupa-
te illis aquas [k] Beth-Baram usque, nempe
Jardenem: itaque convocati omnes viri E-
phrajimi præoccupaverût aquas illas Beth-
Baram usque, id est, Jardenem.
25 Ceperuntque duos principes Midjanita-
rum Hhorebum & Zeebum, ac occiderunt
Hhorebum in rupe Hhorebi, Zeebum verò
occiderunt in torculari Zeebi cùm perse-
querentur Midjanitas: caput autem Hhore-
bi & Zeebi attulerunt ad Gidhhonem 'trans
Jardenem.

h Heb. posuit.
i Heb. viri in proximum suum.
22 *Per Tzereram*] id est, agrum Tzartanis, ut colligitur ex 1.Reg.4.12. vide Jehosch.3.16.
Abel-Mecholeā] id est, ripam Jardenis ex adverso Abel-Meholæ: Locus est unde oriundus erat Elischahh. 1.Reg.19.16. in tribu Ephrajimi 1.Reg.4.12.
k *quæ apud Johannem cap.1.28. Bethabara dicitur.*
25 *Trans Jardenē*] nam Jardenem trajecerant, ut ostendit ver.4. capitis sequentis.

Caput VIII.

Gidhhon Ephrajimitarum contra se contentione prudenter & modestè sedata, hostes fugientes persecuturus a Succothanis & Penuelitis commeatum non impetrat: quare illis interminatus expeditionem suam feliciter persequitur, & reversus illos plectit: Oblatum dominium repudiat, & victoriæ monimentum in urbe sua statuit, quo post mortem ejus Jisraëlitæ ad idololatriam abusi sunt.

1 SED dixerunt ad eum viri Ephrajimitæ,
quæ est hæc res *quam* fecisti nobis, non
vocando nos cùm proficisceris ad pu-
gnam contra Midjanitas? 'contenderunt-
que cum eo validè.
2 Qui dixit ad eos, quid feci nunc cujusmodi
vos? 'nónne meliores sunt racemationes
Ephrajimitarum, vindemia Abihhezerita-
rum?
3 In manum vestram tradidit Deus principes
Midjanitarum Hhorebum & Zeebum: quid
ergo potui facere cujusmodi vos? tunc de-
stitit [a] iratus illorum animus ab eo, cùm lo-
cutus esset verbum hoc.
4 Cùm autem venisset Gidhhon ad Jarde-
nem: trajiciens ipse cum trecentis viris qui
erant cum eo fessi, persequentes tamen:
5 Dixit viris Succothanis, date, quæso, 'tra-
ctas panis huic populo [b] qui sequitur vesti-
gia mea: fessi enim sunt, & ego persequor
Zebachum & Tzalmunahhum Reges Mid-
janitarum.
6 Dixit verò principum Succothanorum *or-
do*: 'an [c] manus Zebachi & Tzalmunahhi
nunc est in manu tua, ut tradamus exercitui
tuo panem?
7 Quibus dixit Gidhhon: propterea cùm tra-
diderit Jehova Zebachum & Tzalmuna-
hhum in manum meam: utique [d] triturando
cædam carnem vestram, spinis istius deserti
& sentibus.
8 Et ascendens inde Penuelem allocutus est
eos [e] in eandem sententiam: sed responde-
runt ei viri Penuelitæ, quemadmodum re-
sponderant viri Succothani.
9 Quare etiam allocutus est viros Penuelitas
dicendo: cùm revertar [f] incolumis, destruam
turrim istam.
10 Zebach autem & Tzalmunahh erant Kar-
Koræ, & exercitus eorum cum ipsis quasi
quindecim millium, quicunque residui *erant*
e toto exercitu [g] orientalium: qui autem ce-
ciderant, centum viginti millia virorum e-
rant stringentium gladium.
11 Ascendit itaque Gidhhon viâ 'degentium
in tentoriis ab oriente 'Nobacho & 'Jog-
behæ: percussitque exercitum illum: nam
exercitus ille degebat securè.
12 Sed fugientes Zebachum & Tzalmuna-
hhum persecutus est: cepitque duos reges
Midjanitarum Zebachum & Tzalmuna-
hhum, & totum exercitum illum perculit.
13 Quapropter revertens Gidhhon filius Jo-
aschi ab illo prælio ante 'ascensum solis,
14 Cepit puerum e viris Succothanis & per-
cunctatus est eum: qui descripsit ei princi-
pes Succothanos & seniores ejus, septua-
ginta septem viros.
15 Cumq; ingressus esset ad viros Succotha-
nos dixit: ecce Zebach & Tzalmunahh de
quibus exprobrastis mihi dicendo: an ma-
nus Zebachi & Tzalmunahhi est nunc in
manu tua, ut tradamus viris tuis fessis panē?
16 Et assumptis senioribus civitatis illius, spi-
nisque deserti & sentibus: 'documentum in
eis dedit viris Succothanis.
17 Deinde turrim Penuelis destruxit, ac inter-
fecit' viros illius civitatis.
18 Postea dixit ad Zebachū & ad Tzalmuna-
hhum: quales erāt viri quos interfecistis Ta-
bore? qui dixerunt, qualis tu tales illi *erant*,
idem *erant* formâ quali filii regis.
19 Tunc dixit, fratres mei filii matris meæ e-
rant: *ita ut* vivit Jehova, si vivos servassetis
eos, 'non occiderem vos.
20 Itaque dixit Jethero primogenito suo, sur-
gens occide istos: sed non strinxit puer gla-
dium suum, eò quòd timeret, nam adhuc
puer erat.
21 Tum dixit Zebach cum Tzalmunahho: sur-
ge tu & incurre in nos: nam qualis est vir,
tale *est* robur ejus: quapropter surgens Gid-
hhon interfecit Zebachum & Tzalmunah-
hum: accepitque 'lunulas illas, quæ *erant*
ad colla camelorum ipsorum.
22 Posteà dixerunt Jisraëlitæ ad Gidhhonem:
dominium habe in nos, tum tu, tum filius
tuus, tum [h] nepos tuus: quia servasti nos e
manu Midjanitarum.
23 Sed dixit ad eos Gidhhon, non habebo e-
go dominium in vos neque filius meus ha-
bebit dominium in vos; Jehova habiturus
est dominium in vos.
24 Præterea dixit ad eos Gidhhon, petam a
vobis petitionem ut detis mihi quisque mo-
nile prædæ suæ: (monilia enim aurea fue-
rant illis, quia 'Jischmahhelitæ erant.)
25 Qui dixerunt [i] lubentissimè dabimus: ex-
plicantesque pannum quendam conjece-
runt illuc quisque monile prædæ suæ.
26 Fuit autem pondus monilium aureorum
quæ petierat, 'mille septingentorum *Siclo-
rum* auri: præter lunulas & myrothecidia &
vestes purpureas, quibus induti erant reges
Midjanitarum, & præter torques, qui erant
ad colla camelorum illorum.

27 Apta-

1 *Contenderunt validè*] ex cæcis duobus regibus Midjanitarum sibi præsidentes.
2 *Nónne meliores sunt*] Pugnam cum vindemia, fugientiū verò persecutionem cum racematione comparat, quasi dicat, nos Abihhezoritæ non tantum pugnando, quantum vos Ephrajimitæ a nobis fugatos persequendo, confecti sumus.
a Heb. *spiritus*.
5 *Tractas panis*] id est, quam celerrimè paratas & coctas, ne nostrum iter abrumpatur.
b Heb. *qui est ad pedes meos*.
6 *An manus*] quasi dicant, longissimè abes ab expectatione tua, cùm tu fessus & parvo comitatu, expeditos, numerosiores & a labore recreatos persequeris: ita ejus consilium ridēt.
c Heb. *vola*.
d Heb. *triturabo*, *id est*, *repetitis ictibus*, *ut solent qui triturant*, *ad necem usque cadā*.
e Heb. *sicut hoc*.

f Heb. cum pa[ce]
g Heb. *filiorum orientis*.
11 *Degentium in tentoriis*] Arabum scenitarum.
Nobacho] de quo Num.32. ver. ult.
Jogbeha] in tribu Gadis, de quo Num. 32.35.
13 *Ante ascensum*] sub ipsum ortum.
16 *Documentum in eis*] id est, eos cædendo Succothanos informavit ut in posterum saperent.
17 *Viros illius*] illi civitati præ[fectos], ut ex superiore exemplo constat.
19 *Non occiderem*] sed illos vita redimerem.
21 *Lunulas*] id est, ornamenta lunari forma, & [...] tas phaleras.
h Heb. *filii* [...] *tui*.
24 *Jischmahhelitæ erant*] vide Gen. [...]
i Heb. *dando dabimus*.
26 *Mille septingentorum*] id est, [...] dalerorum.

27 Aptavitque Gidhhon illud *aurum* in ami-
culum, ᵃ statuitque ipsum in sua civitate
Hhophræ: ᵃquod scortantes secuti sunt om-
nes Jisraëlitæ ibi: fuitque Gidhhoni, id est,
familiæ ejus in tendiculam.
28 Tum depressi Midjanitæ ante filios Jisra-
ëlis, non perrexerunt attollere caput suum:
sic quievit terra diebus Gidhhonis: *hæc ge-
sta* quadraginta annorum.
29 Et abiens Jerubbahhal filius Joaschi, man-
sit domi suæ.
30 (Fuerunt autem Gidhhoni septuaginta fi-
lii, egressi e femore ejus: nam uxores multæ
erant ei.
31 Concubina verò ejus quæ erat Schecemi,
peperit ei ipsa quoque filium, cui nomen in-
didit Abimileco)
32 Sed cùm mortuus Gidhhon filius Joaschi
in canitie bona, sepultus esset, in sepulchro
Joaschi patris sui Abihhezeritæ Hhophræ:
33 Fuit mortuo Gidhhone, ut ᵏ denuò filii
Jisraëlis scortantes sequerentur Bahhali-
mos proponerentque sibi ᵃ Bahhal-Berithū
in Deum.
34 Ita non recordarētur filii Jisraëlis Jehovæ
Dei sui, qui eripuerat ipsos e manu om-
nium inimicorum ipsorum circumqua-
que:
35 ᵃ Neque exercerent benignitatem erga
familiam Jerubbahhalis, Gidhhonis: secun-
dum omne illud bonum quo affecerat Jis-
raëlem.

27 *Statuit*] in monimentum victoriæ.
Quod scortantes] i. demum mortuo Gidhhone abusi sunt ad cultum Bahhalimorum, infrà 33.

k Heb. *reverterentur filii Jisraëlis ut scortarentur.*
33 *Bahhal-Berithum*] idolum Schecemitarum, de quo cap. sequente.

35 *Neque exercerent*] Transitio est ad historiam sequentē.

Caput IX.

Abimelec Schecemitarum imperium consecutus omnes fratres uno excepto occidit, qui ipsi & Schecemitis exitium denunciat. Deus verò illius prædictionem mutuis Abimeleci & Schecemitarum odiis, grassationibus & pugnis ita adimplevit, ut vaticinatus erat.

1 Cùm enim abiens Abimelec filius Je-
rubbahhalis Schecemum ad cogna-
tos matris suæ, allocutus esset eos, &
totam familiam paternæ domus matris suæ,
dicendo:
2 Eloquimini, quæso, ᵃ audientibus omnibus
Schecemitis, utrum melius est vobis, an ut
dominium habeant in vos septuaginta viri,
omnes filii Jerubbahhalis, an verò ut do-
minum habeat in vos vir unus? ᵃ recordemi-
ni autem me esse os vestrum & carnem ve-
stram.
3 Elocuti sunt cognati matris ejus pro eo,
audientibus omnibus Schecemitis, omnia
verba ista, inclinavitque ᵇ animus eorum ad
sequendum Abimelecum, eò quòd diceret,
cognatus noster est.
4 Quapropter dederunt ei septuaginta *siclos*
argenti ex æde Bahhal-Berithi: quibus cō-
duxit Abimelec viros vanos & instabiles, qui
secuti sunt ipsum.
5 Ita venit in domum patris sui Hhophram,
& interfecit fratres suos filios Jerubbahha-
lis, *qui erant* septuaginta viri, super lapidem
unum: sed superstes relictus est Jotham fili-
us Jerubbahhalis minimus; absconderat e-
nim sese.
6 Tum congregarunt se omnes Schecemitæ,
& ᶜ omnes incolæ munitionis, abeuntesq;

a Heb. *in auribus omnium dominorum Schecemi: sic ver. 3. & sic deinceps.*
2 *Recordemini*] oratio est ecliptica: quasi dicat, Quòd si constitueritis virum unum habendum esse, præferte me aliis, qui vobis sanguine conjunctus sum.
b Heb. *cor.*

c Heb. *& universus munitionis.*

constituerunt Abimelecū in regem, in ᵃ pla-
nitie statuæ, quæ *est* in *agro* Schecemitano.
7 Quod cùm nunciassent Jothamo, abiens
constitit in vertice montis Gerizzimorum,
& sublata voce clamavit: dicens illis, audite
me Schecemitæ, ita audiat vos Deus.
8 ᵈ ᵃ Aliquando iverunt arbores ut crearent
sibi regem: dixeruntque olivæ, regna super
nos.
9 Sed dixit eis oliva, cogerémne desistere
cum pinguedine mea ego, per quam ᵃ ho-
norant Deum & homines: & irem ᵃ vagatum
propter alias arbores?
10 Deinde dixerunt arbores ficui: veni tu, re-
gna super nos.
11 Sed dixit eis ficus, cogerémne desistere
cum dulcedine mea, & cum reditu meo op-
timo, & irem vagatū propter alias arbores?
12 Tum dixerunt arbores viti: veni tu, regna
super nos.
13 Sed dixit eis vitis: cogerémne desistere cum
musto meo, quod ᵃ lætificat Deum & homi-
nes: & irem vagatum propter alias arbores?
14 Denique dixerunt omnes arbores ad Cy-
nosbatum: veni tu, regna super nos.
15 Tum dixit Cynosbatus ad arbores: si ᵉ se-
riò vos ᶠ creatis me in regem super vos, ve-
nite, obtegite vos umbra mea: sin minus,
exeat ignis ex Cynosbato, & absumat ce-
dros ipsas Libani.
16 Similiter nunc, si seriò & integrè fecistis
quòd Regē constituistis Abimelecum, & si
bonum exercuistis erga Jerubbahhalem &
erga familiam ejus, & si secundum benefici-
um manuum ejus affecistis eum:
17 (Pugnavit enim pater meus pro vobis: &
abjiciens animam suam procul, eripuit vos
e manu Midjanitarum.
18 Vos autem insurrexistis contra familiam
patris mei ᵍ hoc tempore & interfecistis fi-
lios ejus, *qui erant* septuaginta viri super la-
pidem unum: regemq; constituistis Abime-
lecum filium ancillæ ejus super Schecemi-
tas: eò quòd cognatus vester est)
19 Si, inquam, seriò & integrè fecistis erga Je-
rubbahhalem & erga familiā ejus hoc tem-
pore: lætamini de Abimeleco, & lætetur
ipse etiam de vobis:
20 Sin verò minus, exeat ignis ex Abimeleco,
& absumat Schecemitas & incolas muniti-
onis: & exeat ignis ex Schecemitis & inco-
lis munitionis qui absumat Abimelecum.
21 Tum aufugit Jotham, & fugiens abiit ᵃ Be-
erum: mansitq; ibi metu Abimeleci fratris
sui.
22 Tenuit ergo Abimelec principatum super
Jisraëlem tribus annis.
23 Immisit autem Deus ʰ affectum malum in-
ter Abimelecum & inter Schecemitas, adeò
ut prævaricarentur Schecemitæ contra A-
bimilecum.
24 Ut reversa injuria septuaginta filiis Je-
rubbahhalis *illata*, id est, cædes eorum re-
poneretur Abimeleco fratri eorum, qui in-
terfecerat eos, & Schecemitis qui confir-
maverant manus ejus, ut interficeret fratres
suos.
25 Ponentes enim adversus eum Schecemitę
insidiatores in verticibus illorum montium,
rapiebant quicquid transibat juxta illos
per

6 *Planitie*] in campo illo prope Schecemum ubi Jehoschuahh magnum lapidem erexisse legitur sub quercu: Jehosch. ult. ver. 26, vide annotata ibi.
d Heb. *eundo iverunt ad ungendum.*
8 *Aliquando*] apologus ut 2. Reg. 14. 9.
9 *Honorant Deum*] adhibetur enim oleum ad sacrificia, ad unctionem regum, sacerdotum, ac prophetarum, denique ad corpora humana delibuenda.
Vagatum] id est, circumcursatum ad regium munus exequendum.
13 *Lætificat Deum*] quia ad oblationes legales adhibetur, & cor hominis exhilarat: psal. 104. 15.
e Heb. *in veritate, ut ver. 16. & 19.*
f Heb. *ungitis, ut sup. ver. 8.*

g Heb. *hodie, synecdoche.*

21 *Beerum*] forsan is locus est qui Jehosch. 19. 8. Bahhalath-Beer dicitur in tribu Schimhhonis.

h Heb. *spiritum.*

per eam viam: quod *renunciatum est Abi-
meleco.
26 Deinde veniens Gahhal filius Hhebedi &
fratres ejus, cùm pervenissent Schecemum:
confisi sunt ei Schecemitæ.
27 Adeò ut exeuntes in agrum vindemiarent
vineas suas, & calcarent *uvas*, facerentq;
*laudativa carmina: deinde ingressi ædem
Dei sui comederent & biberent ac maledi-
cerent Abimeleco.
28 Quare dixit Gahhal filius Hhebedi, præ-
sente Zebule præfecto Schecemi, *quis est
Abimelec, & quæ Schechem ut serviamus
isti? nónne filius *est* Jerubbahhalis? servite
*cum civibus Chamoris [i] principis Schece-
mi, cur enim serviremus isti nos?
29 [k] *At utinam populus hic esset in manu
mea, ut tollerem Abimelecum: dixitque de
Abimeleco, * multiplica exercitum tuum
& prodi.
30 Audiens itaque Zebul præfectus ipsius ci-
vitatis verba Gahhalis filii Hhebedi: qui-
bus accensa est ira ejus,
31 Misit nuncios ad Abimelecum *Tormam,
qui dicerent: ecce Gahhal filius Hhebedi
& fratres ejus ingressi sunt Schecemum, qui
ecce cum civitate oppugnaturi sunt te.
32 Nunc igitur surge noctu tu & populus qui
est tecum: & insidiare in agro.
33 Et esto ipso mane cùm orietur Sol, ut sur-
gas irruiturus in *civitatem, nam ecce ipse
& populus qui *est* cum eo exituri sunt ad te,
sic facies ei prout obvenerit manui tuæ.
34 Surrexit itaque Abimelec & totus popu-
lus qui *erat* cum eo noctu: insidiatique sunt
in Schecemitas * quatuor [l] agminibus.
35 Gahhal verò filius Hhebedi cùm exivis-
set, substitit in foribus portæ civitatis: sur-
gebat enim Abimelec & populus qui *erat*
cum eo ex insidiis.
36 Vidensque Gahhal populum illum, dice-
bat ad Zebulem, ecce populus descendens
e verticibus istorum montium: sed respon-
dit ei Zebul, umbram ipsorum montium vi-
des quasi homines.
37 [m] Deinde iterum locutus Gahhal, ampli-
us dixit, ecce populus descendentes ex [n] e-
ditiore loco terræ: nam agmen unum ve-
niebat a via planitiei [o] Mehhonenimo-
rum.
38 Cui dixit Zebul, ubi nunc est *os tuum, quo
dicebas, quis est Abimelec ut serviamus ei?
an non iste est populus ille quem sprevi-
sti? egredere, quæso, nunc, & pugna con-
tra eum.
39 Sic egressus Gahhal ante Schecemitas
pugnavit contra Abimelecum.
40 Sed persecutus est eum Abimelec fugien-
tem a facie sua: cecideruntque confossi
multi, usque ad fores ipsius portæ.
41 Residebat autem Abimelec Arumæ: expu-
litque Zebul Gahhalem cum fratribus ejus,
ne habitarent Schecemi.
42 Fuit etiam postridie *cùm exiret populus
in agrum, ut renunciarent Abimeleco.
43 Qui assumens populum suum, partitus est
eos in tria agmina, & insidiatus est in agro:
cumque videret quòd ecce populus exi-
bat e civitate, insurgens in eos percussit
eos.
44 Nam Abimelec & agminum *illud* quod
erat cum ipso irruentes instabant ad fores
portæ ipsius civitatis: duo verò reliqua ag-
mina irruentia in omnes qui erant in agro
percusserunt eos.
45 Itaque Abimelec oppugnans ipsam civi-
tatem toto illo die cepit civitatem, & po-
pulum qui *erat* in ea interfecit: destructaq;
civitate *consevit eam sale.
46 Quæ cùm audirent omnes [p] cives arcis
Schecemitanæ: ingressi sunt propugnacu-
lum, ædem Dei Berithi.
47 Cumque nunciatum esset Abimeleco se
congregasse omnes cives arcis Schecemi-
tanæ:
48 Ascendit Abimelec montem Tzalmonis
ipse & totus populus qui erat cum eo, ubi
accipiens Abimelec securim bipennem in
manu sua, amputavit ramos arborum, quos
sublatos imposuit humero suo: edixitque
populo qui *erat* secum, quod vidistis me fa-
cere, [q] festinanter facite sicut ego.
49 Quapropter amputarunt totus quoq; po-
pulus quisque ramos suos, & secuti Abime-
lecum circumposuerunt propugnaculo, &
incenderunt illis propugnaculum igni: sic
mortui sunt etiam omnes cives arcis Sche-
cemitanæ, quasi mille viri & mulieres.
50 Deinde profectus Abimelec Tebetzum:
castra posuit contra Tebetzum, & cepit
illud.
51 Arx autem munita erat intra civitatem il-
lam, quò confugientes omnes viri & muli-
eres, id est, omnes cives illius civitatis, oc-
cluserant circa se: & ascenderant ad te-
ctum arcis.
52 Sed veniens Abimelec usque ad arcem ut
pugnaret contra eam: cùm accederet us-
que ad portam arcis, ad comburendum
eam igni,
53 Dejecit mulier quædam fragmen molæ
super caput Abimeleci: & confregit cra-
nium ejus.
54 Quare inclamans celeriter puerum armi-
gerum suum edixit ei, stringe gladium tu-
um, & morti trade me, ne dicant de me,
mulier interfecit eum: tum confodit eum
puer ejus, ita ut mortuus sit.
55 Videntes autem Jisraelitæ mortuum esse
Abimelecum, abiverunt quisque in locum
suum.
56 Sic fecit Deus ut rediret maleficium Abi-
meleci, quo affecerat patrem suum, inter-
ficiendo fratres suos, *qui erant* septuagin-
ta,
57 Et totum maleficium Schecemitarum fe-
cit Deus ut rediret in caput illorum: eve-
nitque illis maledictio Jothami filii Jerub-
bahhalis.

Caput X.

Jisraelitæ aliquandiu sub Tolahho & Jaire pace & libertate usi, postquam in idololatriam relapsi sunt, divinitus deduntur hostibus suis: quapropter Deum inclamantes, primùm quidem graviter increpantur, deinde verò seriò resipiscentes gratiam impetrant.

1 Sur-

25 *Quod renunciatũ*] oratio ecliptica, quæ suppletur ex oratione sequenti. quasi dicat, quæ ex relatione, in Schecemitas infensus in agro Schecemitano grassabatur. simile est Gen. 35. 22.

27 *Laudativa carmina*] id est, cantu suo & laudibus Gahhalis declararunt se omni metu Abimeleci solutos esse, & hoc beneficium Gahhali adscribere.

28 *Quis est Abimelec?*] indignitatem servitutis comparatione personarum Abimeleci & Schecemitarum ostendit: Jerubbahhalis filius est, qui nomẽ cõsecutus est a dejecto altari & luco Dei Bahhalis, quique ut privatus vixit, neque imperium in quemquam habuit: Schecemitæ autem liberam Rempub. jam olim constitutam habuerunt.

Cum civibus Chamoris] id est, si serviendum est, ne patiamini vos servitute premi duriore, quàm olim hujus loci cives sub Chamore, qui Schecemitis erat veluti pater.

i *patris*.

k Heb. *quis det?*

29 *At utinam*] init consilium cùm civibus de occidendo postridie Abimeleco Tormæ.

Multiplica exercitum] absentem exagitat ironice & arroganter.

31 *Tormam*] idem locus est, qui infra 41. ver. Aruma vocatur.

33 *Civitatem*] cæso Gahhale cum civibus, ut statim subjicit.

34 *Quatuor agminibus*] ut illos circumveniret.

l Heb. *capitibus, ut suprà 7. 16. sic deinceps.*

m Heb. *& adjecit amplius Gahhal loqui, ac dixit.*

n Heb. *umbilico terræ.*

o *id est, plantatariorum.*

38 *Os tuum*] quasi dicat, ut heri ore ita nunc manu te virum præsta.

42 *Cùm exiret*] ut prius consilium exequeretur, etsi priore duce destituti, tanto flagrabant in Abimelecum odio. nam qui de operibus rusticis accipiunt, non considerant vindemiam jam factam fuisse, & ejus nomine epulum meditrinaliorum (ut Latini vocarunt) celebratum suprà ver. 27. aratio autem non statim vindemiam subsequitur.

45 *Consevit sale*] in perpetuæ detestationis symbolum.

p Heb. *dominorum turris Schecemi, sic deinceps.*

q Heb. *festinato facite.*

1 SURREXIT autem post Abimelecum
ad conservandum Jisraëlem Tolah filius
Puæ filii Dodonis a Jissascarita: qui
residebat Schamire in monte Ephrajimi.
2 Is judicavit Jisraëlem viginti tribus annis:
& moriens sepultus est Schamire.
3 Deinde surrexit post eum Jair Gilhhadita:
qui judicavit Jisraëlem viginti duobus
annis.
4 Erant autem ei triginta filii equitantes triginta
b asellos: ac triginta civitates erant eis,
quas vocarant villas Jairis usque in diem istum,
quæ *erant* in terra Gilhhadis.
5 Deinde mortuus Jair, sepultus est Kamone.
6 Tum c rursus faciebant filii Jisraëlis quod
malum *videtur* in oculis Jehovæ: colebant
enim Bahhalimos & Hhaschtarothas, id est,
deos Syriæ & deos Tzidonis & deos Moabitarum,
deosque Hhammonitarum & deos
Pelischtæorum: ac proinde dereliquerant
Jehovam nec colebant eum.
7 Quapropter accensa est ira Jehovæ contra
Jisraëlitas: adeò ut dederet eos in manum
Pelischtæorum & in manum Hhammonitarum.
8 Hi autem confringebant & conquassabant
Jisraëlitas usque ad annum illum: *nimirum*
decimum octavum annum, omnes *inquam*
Jisraëlitas qui *erant* ultra Jardenem in terra
Emoræi quæ *est* in Gilhhade.
9 Trajiciebant quoque Hhammonitæ Jardenem
ad pugnadum etiam contra Jehudam,
& contra Binjaminem, & contra familiam
Ephrajimi: adeò ut angustia esset Jisraëlitis
valde.
10 Clamaverunt itaq; Jisraëlitæ ad Jehovam
dicendo: peccavimus tibi, tum quia dereliquimus
Deum nostrum, tum *quia* coluimus
Bahhalimos.
11 Sed dixit Jehova ad Jisraëlitas: an non ex
Ægyptiis & ex Emoræis, & ex Hhammonitis
& ex Pelischtæis,
12 Tzidoniis quoque & Hhamalekitis, & d indigenis
opprimentibus vos: cùm clamaretis
ad me, omnino servavi vos e manu eorum?
13 Attamen derelinquêtes me coluistis Deos
alienos: idcirco non pergam servare vos.
14 Abite, & inclamate Deos istos, quos elegistis:
ipsi servent vos tempore angustiæ
vestræ.
15 Dixerunt autem Jisraëlitæ ad Jehovam,
peccavimus, fac tu nobis e omnino prout
bonum *videtur* in oculis tuis: veruntamen libera
nos, quæsumus, f hoc tempore.
16 Et removentes Deos alienigenarum e medio
sui coluerunt Jehovam: ita imminutus
est animus ille ejus propter laborem Jisraëlitarum.

CAPUT XI.

Gilhhaditæ bellum suscepturi contra Hhammonitas Jiphtachum gentilem suum profugum, promisso regionis principatu, in belli ducem accersunt, qui tentatis sæpe Hhammonitarum animis per legatos, rationibusque suis frustra propositis, bello confligens eos devincit. Deinde ab expeditione rediens filiam suam e domesticis primam nactus, ut præmium in bellis voverat, conjugio privans, Deo sanctificat.

1 NAM cùm côvocati Hhammonitæ castra
haberent in Gilhhade: congregati
sunt quoque Jisraëlitæ & castra
metati sunt in Mitzpa.
2 Ubi dixerunt populus, principes Gilhhadis
a alter ad alterum: quis ille vir erit, qui
incipiet pugnare contra Hhammonitas? is
esto primarius omnibus habitatoribus Gilhhadis.
3 (Jiphtach autem Gilhhadites erat valens
robore, eratque filius mulieris meretricis:
ex qua genuerat Gilhhad Jiphtachum.
4 Pepererat etiam uxor Gilhhadis ei filios: &
cùm adolevissent filii ipsius uxoris, expulerunt
Jiphtachum: dicebant enim ei, non es
habiturus possessionem in domo patris nostri,
quia filius mulieris exteræ es.
5 Aufugiens itaque Jiphtach metu fratrum
suorum, considebat in terra Tobi: collegerant
enim se ad Jiphtachum homines vani,
& exierant cum illo.)
6 Fuit autem post annos *illos*: ut bellum gererent
Hhammonitæ contra Jisraëlitas.
7 Fuitque cùm pugnaturi essent Hhammonitæ
contra Jisraëlitas: ut abirent seniores
Gilhhadis ad assumendum Jiphtachum e
terra Tobi:
8 Et dicerent Jiphtacho, veni & esto nobis
ductor: ut pugnemus contra Hhammonitas.
9 Dixit verò Jiphtach senioribus Gilhhadis,
nonne vos odistis me, & expulistis me e
domo patris mei? cur ergo venitis ad me
nunc, cùm angustia est vobis?
10 Dixerût verò seniores Gilhhadis ad Jiphtachum,
idcirco nunc reversi sumus ad te,
ut veniens nobiscum pugnes contra Hhammonitas:
imò sis nobis primarius, omnibus
habitatoribus Gilhhadis.
11 Dixit ergo Jiphtach ad seniores Gilhhadis,
quâdoquidem reducitis me ad pugnandum
contra Hhammonitas: cùm exposuerit
eos Jehova mihi, ego futurus sum vobis primarius.
12 Tum dixerunt seniores Gilhhadis ad Jiphtachum:
Jehova b cognoscet inter nos, nisi
secundùm verbum tuum sic fecerimus.
13 Ita profectus est Jiphtach cum senioribus
Gilhhadis, constitueruntque populus ipsum
super se primarium & ductorem: postquam
elocutus esset Jiphtach omnia verba sua
coram Jehova in Mitzpa.
14 Deinde misit Jiphtach nuntios ad regem
Hhammonitarum qui dicerent, quid mihi
c tecum, quòd venisti ad me, ut pugnes in
terra mea?
15 Dixit autem rex Hhammonitarum ad nuntios
Jiphtachi, quia cepit Jisraël terram
meam, cùm ascenderet ex Ægypto ab Arnone
usque ad Jabbokum, & ad Jardenem usque:
nunc ergo restitue illa *loca* cum pace.
16 Quapropter pertransiit rursus Jiphtach: misitque
nuntios ad regem Hhammonitarum.
17 Et dixit ei, sic ait Jiphtach: non cepit Jis-

---

1 *Ad conservandum*] continendum Jisraëlé in cultu Dei, atque ideo in pace, & parta antè libertate.

a Heb. *vir Jissascaris.*

Schamire] oppido Jissascaris contermino EpHrajimitis, aliud enim est a Schamire Jehudæ, de quo Jehosch. 15.48.

b Heb. *pullos*, ut infrà 12.14.

4 *Villas Jairis*] de nomine prioris Jairis, de quo Num. 32. 41.

c Heb. *addiderunt facere.*

7 *Pelischtæorum*] a quibus adhuc Jiphtachi tempore Jisraëlitarum pars, quæ ad occidentem sita est, premebatur: nam in historia Jiphtachi tantùm de Hhammonitis scribitur: de Pelischtæis verò demû in historia Schimschonis.

8 *Annum illum*] vide infrà 11.6.

d Heb. *habitantibus ... gentibus ... terræ quam habitatis ... Cenahhanæorum.*

13 *Idcirco*] quia coluistis & adhuc colitis.

e Heb. *secundum omne bonum in oculis tuis.*

f Heb. *hoc ipso die.*

16 *Animus*] indignatio ejus, quia dixerat Deus, non pergam servare vos, suprà ver. 13.

Propter laborem] tum quo ab hostibus premebatur, tum quo studebat in gratiam redire cum Deo.

1 *Nam cùm convocati*] hunc & sequentem versiculum ad undecimum caput pertinere res ipsa loquitur.

Mitzpa] vide Jehosch. 11.3.

a Heb. *vir ad proximum suum.*

3 *Genuerat Gilhhad*] alius a Gilhhade Macitis filio, tamen ex posteris ejus.

4 *Exteræ*] non domesticæ, quasi dicat, vulgò quæsitas.

5 *Terra Tobi*] Tob tractus est ad regionem Gilhhadis non procul a Hhammonitis in ingressu Arabiæ desertæ: vide 2. Schemu. 10.6. & 8. ver.

Exierant] e Gilhhade, ut cum Jiphtacho sedes novas quærerent.

6 *Post annos illos*] id est, ultimo annorû illorum octodecim, de quibus capitis decimi versiculo octavo.

9 *Vos odistis*] sive fratres Jiphtachi fuerint, sive ex magistratu, qui hæreditatem Jiphtachi abjudicaverit, sive utrique simul.

10 *Idcirco*] quasi dicant, nisi facta[illegible] ista, [illegible] causam ob quam jam ad te venimus: [illegible] propterea venimus ut &c.

Imò sis] id est, non tantùm in hoc negotio, sed posteà in cæteris principatum apud Gilhhaditas obtineas, ut suprà versiculo secundo.

b Heb. *erit audiens.*

12 *Cognoscet*] id est, paciscemur tecû præsente Jehova, ut cognoscat de pacto nostro, & violationem ejus puniat.

13 *Verba sua*] quæ prius cû legatis habuerat.

c Heb. *& tibi.*

15 *Terram meam*] falsò suâ fuisse dicet regionem quæ primò Moabitarum fuerat, deinde Sichonis, postremo Jisraëlitarum, Numerorum vigesimo primo capitis versiculo 26.

17 *Non cepit Jisraël*] primus locus defensionis Jiphtachi est inficiatio, cujus confirmatio tribus sequentibus versibus continetur, a narratione rerum gestarum Numerorum capitis vigesimi versiculo vigesimo primo, & Deuteronomii secundo, qua ostendit nihil rei fuisse Jisraëli cum Hhammonitis, sed tantùm cum Edomæis & Moabitis, Deuteronomii capitis secundi versiculo vigesimo octavo.

raël terram Moabitarū, aut terram Hham-
monitarum.
18 Sed ascendentibus illis ex Ægypto: cùm
perrexisset Jisraël per desertum usque ad
mare algosum, tàdem pervenit Kadeschum.
19 Unde misit Jisraël nuntios ad regem Edo-
mæorum dicendo: transeam, quæso, per
terram tuam: sed non auscultavit rex Edo-
mæorum: etiamque ad regem Moabitarum
misit, qui non acquievit: sic consedit Jisraël
Kadeschi.
20 Posteà pergens per desertum illud circui-
vit terram Edomæorum & terram Moabi-
tarum, veniens versus ortum solis terræ Mo-
abitarum, castraque metati sunt trans Ar-
nonem: sed non ingressi sunt terminum Mo-
abitarum. Arnon enim terminus Moabita-
rum erat.
21 Inde *misit Jisraël nuntios ad Sichonem
regem Emoræum, regem Cheschbonis: di-
xitque ei Jisraël: liceat nobis, quæso, trans-
ire per terram tuam usque ad locum meum.
22 Sed non fidens Sichon Jisraëli ut transi-
ret per terminum suum: congregavit Si-
chon totum populum suum, & castrametati
sunt ad Jahetzam, pugnavitque contra Jis-
raëlem.
23 Tradidit autem Jehova Deus Jisraëlis Si-
chonem & totum populum ejus in manum
Jisraëlitarum, qui percusserunt eos: sic hæ-
reditariò possedit Jisraël totam terram E-
moræi habitatoris terræ illius.
24 Hæreditariò, inquam, possederunt [f] to-
tum terminum Emoræorum ab Arnone us-
que ad Jabbokum, & a *deserto usque ad
Jardenem.
25 *Nunc autem Jehova Deus Jisraëlis ejecit
Emoræum a facie populi sui Jisraëlis: & tu
hæres illius esses?
26 Nónne cujus hæredem institueret te Ce-
mosch Deus tuus illius hæres esses? sic
quemcunque expulit Jehova Deus noster
a facie nostra, illius hæreditatem obtinebi-
mus.
27 *Jam verò an [d] ullo pacto melior es Bala-
ko filio Tzipporis rege Moabitarum? an
*unquàm contendit cum Jisraële? num pu-
gnavit unquam contra nos?
28 Dum habitavit Jisraël Cheschbone & in
villis ejus, & [e] Hharhhore & in villis ejus, at-
que in omnibus civitatibus quæ sunt secun-
dum Arnonem *trecentos annos: & quare
non eripuistis *eas* tempore illo?
29 *Quamobrem ego non peccavi in te, sed
tu afficis me malo pugnando contra me: Je-
hova qui judex est, judicet hoc tempore in-
ter Jisraëlitas & inter Hhammonitas.
30 Attamen non auscultavit rex Hhammo-
nitarum verbis Jiphtachi, cùm misisset ad
eum.
31 Itaque adfuit spiritus Jehovæ Jiphtacho,
ut *pertransiret Gilhhadem & Menaschem:
pertransivit enim Mitzpen Gilhhadis, &
Mitzpa Gilhhadis transivit ad Hhammo-
nitas.
32 (Vovens autem Jiphtach votum Jehovæ
dixerat: cùm [g] omnino tradideris Hham-
monitas in manum meam:
33 Utique erit, [h] quodcunq; primum egredie-
tur foribus domus meæ obviam mihi, quan-
do revertar cū pace ab Hhammonitis: *erit,
inquam, Jehovæ, aut offeram illud holocau-
stum.
34 Cumque transivisset Jiphtach ad Hham-
monitas ut pugnaret contra eos: tradidit
eos Jehova in manum illius.
35 Percussit enim eorum a Hharohhere, usq;
quà venis *Minnitham viginti civitates, &
usque ad [i] Abelum vinearum, plaga magna
admodum: sic depressi sunt Hhammonitæ a
facie Jisraëlitarum.
36 Deinde redeunti Jiphtacho Mitzpam in
domum suam, ecce filia ejus exibat obviam
ei cum tympanis & cum choris: & tantùm
ipsa unica erat: non erat illi ex se *alius* filius
aut filia.
37 Quam ob rem fuit cùm videret eam ut la-
cerans vestes suas diceret: Ah, ah filia mea
[k] omnino *depressisti me, quia es inter tur-
batores meos: ego enim pandi os meum Je-
hovæ ita ut non possim [l] repetere.
38 Quæ dixit ad eum: pater mi, pandisti os
tuum Jehovæ, fac mihi quemadmodum ex-
ivit ex ore tuo: postquàm præstitit tibi Je-
hova ultiones de hostibus tuis, de Hham-
monitis.
39 Deinde dixit ad patrem suum, fiat mihi
hæc res: desiste a me duobus mensibus, ut
abeam descendens in istos montes, & de-
fleam virginitatem meam, ego cum puellis
amicis meis.
40 Qui dicens, abi, dimisit eam duobus men-
sibus: sic abiens illa cum puellis amicis suis,
deflevit virginitatem suam super illos mon-
tes.
41 Deinde fuit [m] exactis duobus mensibus
cùm reversa esset ad patrem suum, ut *exe-
queretur in ea votum suum quod voverat:
nam ipsa non novit virum: *fuitque ritus in
Jisraële.
42 De anno in annum ibant filiæ Jisraëlita-
rum ad confabulandum cum filia Jiphtachi
Gilhhaditæ: quatuor diebus quotannis.

Caput XII.

*Ephrajimitæ levi de causa Jiphtacho intermi-
nantes excidium, maxima clade ab eo afficiuntur,
& in fuga linguæ vitio detecti jugulantur. Judi-
ces tres mortuo Jiphtacho ordine succedūt, Ibtzan,
Elon & Hhabdon.*

1 Cùm itaque *convocati Ephrajimitæ
transivissent versus aquilonem: dixe-
runt Jiphtacho, quare transivisti ad pu-
gnandum contra Hhammonitas nobis non
vocatis, ut iremus tecum? domum tuam
comburemus tecum igne.
2 Dixit autem Jiphtach ad eos, [a] in contro-
versia eram ego & populus meus contra
Hhammonitas gravi: cumque inclamarem
vos, non servabatis me e manu eorum.
3 Itaque videns te non servare, *exposui [b] vi-
tam meam in manu mea, transivique ad
Hhammonitas, quos tradidit Jehova in ma-
num meam: & quare ascenditis ad me hoc
tempore ad pugnandum contra me?

4 Tum

---

21 *Inde misit*] altera pars defensionis, assertio juris sui a legitimo bello cōtra Sichonem, qui tunc eam regionem possidebat.

24 *Totum terminū Emoræorum*] regionē quam Hhammonitæ suprà vers. 15. juris sui esse falsò affirmabant: ut ostendit limitum circumscriptio.

Deserto] Arabia deserta.

25 *Nunc autem*] tertia pars defensionis, cōfirmatio juris a victoria divinitus data, quā amplificat per concessionē juris gentium, argumento a minore ad majus: si quod putatis a diis vestris vobis attributum esse, justè vos illud possidere arbitramini: multo justius nos possidemus, quod Jehova nobis tradidit.

27 *Jam verò*] quarta defensionis locus cōfutatio duobus argumentis, a silēcio Moabitarum, qui prius regionem possederant, atque ideo eorum magis interfuisset: & a longi temporis præscriptione, quæ continetur versu sequente.

An unquam contēdit] hujus regionis causa.

d Heb. *an bonus, bonus es tu præ Balako? an contendendo contendit? an pugnando pugnavit?*

e *id est, Hharohhere infrà ver. 35.*

f Heb. *quæ sunt ad latera Arnonis.*

28 *Trecentos annos*] ab exitu ex Ægypto incipit numerus, unde narrationis suæ initium fecerat suprà versiculo decimo octavo: præcisè autem trecentos annos numerat pro trecentis quinque, brevitatis causa. Eclipsis, ut infra vigesimo, vers. quadragesimo sexto.

29 *Quamobrem*] Conclusio bimembris: qua primum injustam Hhammonitarum expeditionē, justāq; sui defensionem probat: deinde Deum inter utrosque judicem invocat.

31 *Pertransiret*] cum exercitu, quem ducebat in Hhammonitas.

g Heb. *tradendo tradideris.*

h Heb. *illud egrediens quod egreditur.*

33 *Erit Jehovæ*] subaudi, consecratum illi, & si fuerit aptum ad sacrificium, offeram eo holocaustum, conjunctio enim disjunctiva est hoc loco, ut alibi frequenter, [illegible] di capitis 1. ver. [illegible] 21. ver. 15.

35 *Minnitham*] [illegible] est, imam Armeniæ minoris partem [illegible] tiano junctam: dicitur enim Armenia quasi Aram-minni, id est, Syria Minni, corrupta appellatione: atque hæc pars Aquilonalis est [illegible] vinearum verò [illegible] stralis.

i *id est, luctum [illegible] tessis a luctu Hhammonitarum ex clade hoc nomen accepit.*

k Heb. *deprimendo depressisti.*

37 *Depressisti me*] quasi dicat, qui me antehac turbaverant [illegible] nati sunt, operam [illegible] ferunt, ut fratres mei & Hhammonitæ, & tu hoc facto prorsus me dejicis: nam quod promisi, revocare non possum.

l Heb. *revertendi ad pœnitendum, id est, votum hoc commutare.*

m Heb. *a fine duorum mensium.*

41 *Exequeretur in ea votū*] id est, illam non redemit [illegible] tione pecuniæ, secundum legem quæ habetur Levitici [illegible] mo ver. 4. sed [illegible] consecratam Domino: ideo non [illegible] est illam pubertate alterius quàm Jehovæ esse videretur: quod ex legis ignoratione (ut corrupta erant tempora) [illegible] ctum est: dicit enim supra vers. 37. se non posse repetere, & puella patri [illegible] bens, virginitatem suam deflet. *Fuitq; ritus*] id est, abiit in consuetudinem, quod versu sequente explicatur.

1 *Convocati*] [illegible] a Jiphtacho [illegible] ti, ut versu [illegible] testatur Jiphtach, tardius advenientes, sive certo consilio Jiphtachum aggressuri ultrò conventi rint.

a Heb. *vir controversiæ eram ego & populus meus & Hhammonitæ valde.*

3 *Exposui*] [illegible] periculorum me [illegible] ci: sic 1. Sam. [illegible] & 28. 21.

b Heb. *animam meam.*

4 Tum contrahens Jiphtach omnes Gilhha-
ditas, pugnavit contra Ephrajimitas: ᵃdein-
de percusserunt viri Gilhhaditæ Ephrajimi-
tas: dicebant enim ᵇGilhhaditæ medii inter
Ephrajimitas & Menaschen, perfugæ E-
phrajimitarum estis.
5 Occupaverant namque Gilhhaditæ vada
Jardenis contra Ephrajimitas: ita erat cùm
dicerent perfugæ Ephrajimitarum, transe-
am, ut dicerent illorum cuique Gilhha-
ditæ, ésne ᶜEphrathæus? quo dicente non:
6 Dicebant ei, dic jam ᵈschibboleth: qui di-
cebat ᵉsiboleth, ᵃnec comparabat se ad lo-
quendum rectè: quam ob rem apprehen-
sum eum jugulabant ad vada Jardenis: sic
ceciderunt tempore illo ex Ephrajimitis
quadraginta duo millia.
7 Judicavit autem Jiphtach Jisraëlem sex
annis: deinde mortuus Jiphtach Gilhhadita,
sepultus est in *aliqua* civitatum Gilhhadi-
tarum.
8 Post eum verò judicavit Jisraëlem Ibtzan
e Beth-Lechemo.
9 Erantque ei triginta filii, & triginta filias
ᶠlocavit foras, & triginta filias introduxit
pro filiis suis foris: judicavitque Jisraëlem
septem annis.
10 Deinde mortuus Ibtzan sepultus est Beth-
Lechemi.
11 Et post hunc judicavit Jisraëlem Elon Ze-
bulonita: judicavit autem Jisraëlem decem
annis.
12 Posteà mortuus Elon Zebulonita, sepultus
est Ajalone in terra Zebulunitarum.
13 Et post eum judicavit Jisraëlem Hhabdon
filius Hillelis Pirhhathonites.
14 Erantque ei quadraginta filii & triginta
nepotes equitantes septuaginta ᵍasellos:
judicavitque Jisraëlem octo annis.
15 Deinde mortuus Hhabdon filius Hillelis
Pirhhathonites: sepultus est Pirhhathone
in terra Ephrajimitarum in monte ᵃHhama-
lekitarum.

4 *Deinde*] post cò-
flictum dum perse-
quebantur fugientes:
nam hic versus pro-
lepticus est, comple-
ctiturque historiam
quæ planius duobus
versibus sequentibus
describitur.
Gilhhaditæ] id est,
milites Jiphtachi, qui
inter regionem suam
& Ephrajimitarum se
collocarant ad obsi-
denda itinera & oc-
cupanda vada Jarde-
nis, quo præcluderent
Ephrajimitis redi-
tum.
c idest, *Ephraji-
mita*.
d *id est, fluxus flu-
minis, ut accipitur
Psal. 69.3. & Je-
schahja 27.12.*
e *vox corrupta ex
illa Ephrajimitarum
pronunciatione, nihil
per se significans.*
6 *Nec compara-
bat*] quia statim & in-
cogitatè efferre jube-
batur.
f Heb. *emisit*.
g *pullos, ut suprà
10.4.*
15 *Hhamalekita-
rum*] quem Hhama-
lekitæ incolebant ad-
hùc ex parte, unde
a Schaule demum e-
jecti sunt 1. Schem.
15. id est in orientali
Ephrajimitarum tra-
ctu.

CAPUT XIII.

Jisraëlitis adhuc Pelischtæorum dominatu propter peccata sua pressis, Schimschon divinitus parentibus promittitur in Jisraëlitarum vindicem: legibusq; de eo latis promissio signo confirmatur, & suo tempore præstatur.

1 CÙM autem ᵃrursus filiis Jisraëlis faci-
entibus quod malum *videtur* in oculis
Jehovæ: tradidisset eos Jehova in ma-
num Pelischtæorum ᵃquadraginta annis:
2 Fuerat vir quidam e ᵃTzorhha, e familia
aliqua Danitarum nomine suo Manoach:
cujus uxor sterilis erat, ut quæ non pepe-
risset.
3 Apparuit autem angelus Jehovæ mulieri
illi: dixitque ad eam: ecce nunc sterilis es
ut quæ nondũ pepereris: sed conceptura es
& paritura filium.
4 Jam ergo cave tibi nunc, & ne bibito vi-
num aut potum inebriantẽ: neq; comedito
ᵃquicquam immundi.

a Heb. *iterum addi-
derunt filii Jisraëlis fa-
cere, &c.*
1 *Quadraginta
annis*] qui incipiunt a
decimo quarto an-
no gubernationis
Jairis, de quo cap.
10.3. & desinunt in
nuptiis Schimschonis,
ubi primùm oc-
casione capta Pe-
lischtæos cœdit, ut
ex eorum spoliis so-
cios, prout promise-
rat, muneraret, infrà
14.10. nam quæ hoc
capite narrantur,
temporibus præ-
cedentium judicum
contigerunt. 2 *Tzorhha*] quæ Jehosch. 15.33. & 19.41. inter Jehudæ & Danis
terminales civitates numeratur: Est autem hîc nomen civitatis pro agro ejus: nã
ruri habitabant Schimschonis parentes in castris Danis, de quibus infrà 14.1.
4 *Quicquam immundi*] I. non tantùm cujus esus vulgo ex lege Levit. 11. sed e-
tiam Nazaræis ex lege, Num. 6.3. & 4 prohibitus est.

5 Nam ecce tu concipies & brevi paritura
es filium, ad cujus caput nemo ᵇadmove-
to novaculam: nam Nazaræus Dei erit
ipse puer inde ab utero: & ipse ᵃincipiet
servare Jisraëlem e manu Pelischtæorum.
6 Tunc veniens mulier illa allocuta est virum
suum dicendo, vir quidam Dei venit ad me
cujus aspectus erat veluti aspectus Angeli
Dei reverendus valde: sed non interroga-
vi eum undenam esset, & nomen suum non
indicavit mihi.
7 Dixit autem mihi, ecce tu concipies &
brevi paritura es filium: jam ergo ne bibito
vinum aut potum inebriantem, neq; com-
edito quicquam immunditiæ: nam Na-
zaræus Dei erit ipse puer inde ab utero, us-
que ad tempus mortis suæ.
8 Quapropter supplex orans Manoach Je-
hovam dixit: attende ad me Domine, vir
ille Dei quem miseras, veniat quæso rursus
ad nos, doceatque nos quid faciamus pue-
ro illi qui natus fuerit.
9 Et auscultavit Deus voci Manoachi: venit
enim ille angelus Dei rursus ad ipsam muli-
erem, cùm ipsa sederet in quodam agro, &
Manoach vir ejus non esset cum ea.
10 Quare festinans mulier illa cucurrit ut in-
dicaret viro suo: dixitque ad eum, ecce ap-
paruit mihi vir idem qui venerat die illo
ad me.
11 Quapropter surgens Manoach secutus est
uxorem suam: cumque venisset ad virum il-
lum dixit ei: túne vir ille es, qui allocutus fu-
eras istam mulierem? qui dixit, sum.
12 Tum dixit Manoach, ᵃnunc eveniet unum-
quodque verborum tuorum: quæ ᶜratio
erga puerum illum, & opera *præstanda* erit
ei?
13 Edixit autem angelus Jehovæ Manoacho:
ab omni re quam indicavi mulieri huic ca-
veto sibi.
14 De nulla re quæ exit e vite vinifera come-
dito *illa*, & vinum aut potum inebriantem
ne bibito, neque immunditiæ quicquam
comedito: quicquid præcepi ei observato.
15 Postea dixit Manoach ad angelum Jeho-
væ: detineamus, quæso, te ut ᵈparantes *ap-
ponamus* tibi hœdum e capris.
16 Sed dixit angelus Jehovæ ad Manoachũ,
si detineres me, ᵃnon comederem de cibo
tuo, sin autem parare vis holocaustum, Je-
hovæ offeres illud: ᵃnon enim sciebat Ma-
noach eum esse angelum Jehovæ.
17 Rursus dixit Manoach ad angelum Jeho-
væ, quis es de nomine tuo, ut cùm evenerit
quodque verborum tuorum ᵃhonore affici-
amus te?
18 Cui cùm dixisset angelus Jehovæ, ecquid
interrogas de nomine meo? ᵃfuit mirificus.
19 Nam cùm Manoach assumens hœdum e
capris & ejus munus, offerret in rupe qua-
dam Jehovæ: is ᵉmirabiliter egit, Manoa-
cho & uxore ejus videntibus.
20 Fuit enim cùm ascenderet flamma quæ-
dam ab altari versus cœlum, ut ascenderet
angelus Jehovæ in flamma illa altaris: quod
Manoach & uxor ejus videntes, procide-
runt super faciem suam in terram.
21 Neque ᶠdeinceps amplius angelus Jeho-
væ apparebat Manoacho & uxori ejus tunc

b Heb. *ascendere
faciat.*
5 *Incipiet*] nam
nihil a Jairis tempo-
ribus in Pelischtæos
gestum est, & ipse
Schimschon nõ prorsus Jisraëlitas a Pe-
lischtæis liberavit,
ut apparet ex 1. Sché.
7.13.
12 *Nunc eveniet*]
verba sunt declaran-
tis se fide certa pro-
missionem Dei am-
plexum esse.
c Heb. *quæ ratio
pueri illius, & opera
ejus, &c.*
d Heb. *et ponamus
ante te, metalepsis.*
16 *Non comede-
rem*] duplex est pro-
ponendi cibi finis, ut
comedatur humani-
tus, vel ut Deo ac-
ceptus absumatur:
prima ratione mihi
offerre opus non est,
altera si offeras scito
te Jehovæ oblaturũ.
Non enim sciebat]
sed tantùm virũ Dei
esse putabat.
17 *Honore*] id est,
honorarium aliquod
munus tibi in grati-
tudinis signum offe-
ramus.
18 *Fuit mirificus*]
id est, factis maluit
Manoacho se decla-
re quam verbis, &
promissionem supe-
riorem confirmare.
e Heb. *is mirifica-
vit agendo.*
f Heb. *neque adde-
bat amplius angelus ap-
parere.*

novit Manoach eum angelum Jehovæ esse:
22 Quapropter dixit Manoach ad uxorem
suam, [g] omnino morituri sumus: nam De-
um vidimus.
23 Sed dixit ei uxor ejus, si delectaretur Je-
hova morte afficiendo nos, non accepisset
e manu nostra holocaustum cum munere,
neque ostendisset nobis omnia hæc: quin
etiam hoc tempore non fecisset ut audire-
mus hujusmodi.
24 Peperit itaque mulier illa filium, cujus
nomen vocavit Schimschonem: adolevitq;
puer ille & [*] benedixit ei Jehova.

21 *Angelum Jehovæ*] sermonem æternum, quem versu sequente ipse vocat Elohim, uxor verò ejus Jehovam ver. 23.
g Heb. *moriendo morituri sumus*.
24 *Benedixit*] donavit eum heroico animo, & prodigiosis viribus corporis.

Caput XIIII.

Schimschon Pelischtæam puellam ducturus, cùm ad sponsalia contrahenda proficiscitur, leonem in itinere inermis necat: postea ad nuptias rediens e leonis cadavere mel exceptum comedit cum parentibus; quod in nuptiali convivio invitatis ænigmaticè proponit, sponsione utrinque facta, cujus mente a sponsa retecta, irâ accensus discedit, Pelischtæos cædit, e quorum exuviis promissioni satisfacit, & uxor ejus alteri nubit.

1 Cœpit autem spiritus Jehovæ [*] agere e-
um in [*] castris Danis inter Tzorhham &
inter Eschtaolem.
2 Cùm enim descendisset Schimschon Tim-
natham: & vidisset fœminam Timnathæ
e filiabus Pelischtæorum,
3 Ascendens indicavit patri suo & matri suę,
ac dixit, fœminam vidi Timnathæ e filiabus
Pelischtæorum: nunc itaque accipite eam
mihi in uxorem.
4 Dicente autem ei patre & matre ejus, an
non est inter filias agnatorum tuorum aut
in toto populo meo uxor, quòd tu abis ad
accipiendum uxorem e Pelischtæis istis prę-
putiatis? responderat Schimschon patri suo,
istam accipe mihi: [*] ea enim recta vide-
tur in oculis meis.
5 (Pater autem & mater ejus ignorabant a
Jehova id esse, occasionem [*] ipsum quærere
a Pelischtæis: nam tempore illo Pelischtæi
dominium habebant in Jisraëlitas.)
6 Cùm ergo descenderet Schimschon cum
patre & matre sua Timnatham: pervenien-
tibus usque ad vineas Timnathæ, ecce [a] ad-
ultus leo rugiens occurrebat ei.
7 Tum incessit eum spiritus Jehovæ, adeò ut
discinderet illum, ac si discidisset aliquem
hœdum quamvis nihil esset in manu ejus:
[*] non autem indicavit patri aut matri suæ id
quod fecerat.
8 Deinde descendit & allocutus est fœminā
illam, quæ recta visa est in oculis Schim-
schonis.
9 Revertens autem post aliquot dies, ut du-
ceret eam, secessit ad videndum cadaver

1 *Cæpit agere*] hic versus sequentibus potius quam præcedentibus cohæret: continet enim generalem propositionē eorum quæ gessit Schimschon divini spiritus instinctu.
Agere] id est, bruto adolescentiæ Schimschonis impetu uti cœpit ad ea ordinanda, quæ ei contendendi cum Pelischtęis occasionē darent: ut mala voluntate fratrum Josephi usus est ad implendum ea, quæ per somnium prędixerat: Gen. 37. & 50. ver. 20.
Castris Danis] Locus est vicinus urbi Jabharimorum, id est, Chebroni, qui nomen accepit ab expeditione Danitarū, de qua infra 18. 12. quasi dicat, spiritus Jehovæ in domo paterna cœpit eum agere, ut apparet e ver. 31. cap. 16.
4 *Ea enim*] quasi dicat, neque nostrorum sanctitatis, neque illorum impuritatis & præputii rationem habeo, sed oculos meos sequor: ... brutus Schimschonis impetus apparet.
5 *Ipsum*] Jehovam, qui volebat a Pelischtæis Schimschoni justam inimicitiarum occasionem dari. a *adultus leonum*, id est, integra ætate, firmissimisq; viribus, & feritate maxima. 7 *Non autem indicavit*] nam illi vel ad leonis rugitum fugâ sibi consuluerant, vel Schimschon a parentibus in itinere digrediebatur, ita ut ipsis absentibus leonem laceraverit: non autem indicavit, ne ab iis increparetur temeritatis nomine. Tota autem hæc de leone historia eò pertinet, ut Schimschon præpararetur ad suscipiendas Pelischtæorum inimicitias; viribus sibi a Deo subministratis fretus, & ut argumentum suppeditaretur ænigmatis, cujus nomine Pelischtæi Schimschonem provocarunt.

illius leonis: & ecce examen apum in cor-
pore illius leonis *erat* cum melle.
10 Quod cùm eduxisset in manus suas, [b] per-
gebat ire comedendo, & perveniens ad
patrem suum & matrem suam, dedit eis,
qui comederunt: sed non indicavit eis, se e
corpore leonis eduxisse mel illud.
11 Postea descendit pater ejus ad illam fœ-
minam: fecitque ibi Schimschon convivi-
um, sic enim solebant facere juvenes.
12 Fuit autem cùm [*] viderent eum illi trigin-
ta sodales [*] quos assumpserant, ut essent cum
eo,
13 Ut diceret eis Schimschon, [c] proponam
vobis nunc ænigma: quod si [d] planè expli-
caveritis mihi intra septem dies hujus
convivii & inveneritis, utique dabo vobis
triginta sindones, & triginta [e] mutandas
vestes.
14 Sed si non potueritis explicare mihi, vicis-
sim vos dabitis mihi triginta sindones &
triginta mutandas vestes: qui dixerunt ei,
propone ænigma tuum, ut audiamus il-
lud.
15 Tum dixit eis, ab edente prodiit edulium,
& ab acri prodiit dulce: qui non potuerunt
explicare ænigma illud [*] tribus diebus.
16 Fuit autem dierum illorum septimo ([*] dix-
erant enim uxori Schimschonis, pellice vi-
rum tuum, [*] ut explicet nobis hoc ænigma,
ne comburamus te & familiam patris tui ig-
ne: an ad hæreditatem nostram consequen-
dam invitastis nos, necne?
17 Quamobrem flebat uxor Schimschonis a-
pud eum, & dicebat, tantùm odisti me ac
non amas me: istud ænigma proposuisti po-
pularibus meis, & mihi non explicasti: qui
dicebat ei, ecce patri aut matri meę non ex-
plicavi, & tibi explicarem?
18 Sic flebat apud eum [*] septem illis diebus,
quibus fuit illis convivium:) fuit inquam,
die illorum septimo ut explicaret ei, quia
premebat eum, & illa explicaret ænigma
ipsum popularibus suis.
19 Dixerunt ergo ei [f] cives illius civitatis die
septimo cùm nondū occumberet sol, quid
dulcius est melle, & quid acrius leone? qui
dixit eis, [*] nisi arassetis vitula mea, non in-
venissetis ænigma meum.
20 Tum incessit eum spiritus Jehovæ, ut de-
scendens ad Aschkelonitas, perceuteret ex
eis triginta viros, & acceptis exuviis eo-
rum daret illas [*] mutandas *vestes* eis qui ex-
plicaverant illud ænigma; & [*] accensâ irâ
suâ [*] ascenderet in domum patris sui.
21 Quapropter [g] nupsit uxor Schimschonis
[*] sodali ejus, quem sibi in sodalem ascive-
rat.

b Heb. *ibat eundo & comedendo*.
12 *Cum viderent*] id est, cum post mutuos sermones institui in sponsum oculos defixos haberent.
Quos assumpserant] id est, sponsus cum parentibus invitarant, ut apparet ex ver. 16.
c Heb. *ænigmatizabo ænigma*: sic ver. 14. 17.
d Heb. *indicando indicaveritis*.
e Heb. *mutationes vestium*: hypallage pro *vestes mutationis*, id est, ad mutandum: sic ver. seq. & 20. ut Gen. 45. 22.
15 *Tribus diebus*] quibus seipsos in invenienda suo marte ænigmatis explicatione fatigarant.
16 *Dixerant enim*] post triduum illud: hæc autem quia hyperbatica sunt, parenthesi inclusimus.
Ut explicet nobis] id est, tibi, ut ex te intelligamus, sic ver. 18.
18 *Septem illis*] id est, illorum septem reliquis, de quib. sup. ver. 13. synecdoche.
f Heb. *homines civitatis*, hoc est, triginta sodales invitati.
19 *Nisi arassetis*] id est, nisi ut rustici juvencæ opera arando quæ sub terra latebant retegunt, vos sponsæ meę opera quæ in animo meo latebant scrutati fuissetis, non invenissetis &c. allegoria, qua perstringit sponsæ perfidiam & illorum fraudem.
20 *Mutandas*] cum sindonibus, synecdoche.
Accensa] in sponsam.
Ascenderet] non deducta secum sponsa.
g Heb. *fuit uxor Schimschonis*, &c.
Nam. alt. ver. 3.
Sodali] ex illis triginta numeratis.

Caput XV.

Schimschon denegatâ sibi uxore, occasionem arripit Pelischtæorum agros incendendi & Pelischtæos contra se armatos cædendi, quapropter grassantibus in Jehudam Pelischtæis, fidei popularium suorum se committit, ut vinctus ad illos deducatur, ubi divinitus solutis vinculis, maxilla asini rursus eos cædit. Denique labore sitiens precibus novum fontem a Deo impetratis recreatur.

Fuit

a Heb. *dierum*, ut ver. 20.

1 FUIT autem post *aliquot* dies [a] tempo-
re messis triticeæ, ut visitaturus Schim-
schon uxorem suam cum hœdo e capris,
diceret, ingrediar ad uxorem meam in ip-
sum conclave: sed non permisit ei pater illi-
us ingredi.
2 Dixit enim pater illius, [b] planè cogitavi te
prorsus odisse eam: ideò tradidi eam soda-
li tuo: nónne soror ejus minor [c] elegantior
est ea? nubat nunc tibi loco ejus.
3 Quamobrem dixit de eis Schimschon, [3] in-
sons fuero hac vice a Pelischtæis, cùm ego
affecero eos malo.
4 Et abiens Schimschon cepit trecentas vul-
pes: acceptisque facibus obvertit [d] caudam
unam ad alteram, & posuit facem unam-
quamque mediam inter binas caudas.
5 Sic accendens ignem in facibus immisit e-
as in segetes Pelischtæorum: qui succen-
dit cùm metas tum segetes, vineasque &
oliveta.
6 Interrogantibus autem Pelischtæis, quis fe-
cit istud? cùm dixissent, Schimschon gener
illius Timnæi, eò quòd acceptam uxorem e-
jus dederit sodali ejus: ascenderunt Pe-
lischtæi, & eam cum patre ejus combusse-
runt igni.
7 Sed dixit eis Schimschon, [7] siccine facturi
estis? at cùm ultionem sumpsero de vobis,
postmodum desistam.
8 Percussitque eos [8] crus *vibrans* in femora
eorum plaga magna: deinde descendens
consedit in scopulo petræ [8] Hhetami.
9 Quamobrem ascendentes Pelischtæi ca-
stra posuerunt [9] contra Jehudam, fuderunt-
que se in loco [e] Lechi.
10 Dixerunt autem viri Jehudæ, cur ascendi-
stis contra nos? qui dixerunt, ad vinciendum
Schimschonem ascendimus, ut faciamus ei,
quemadmodum fecit nobis.
11 Tum descendentes ter mille viri ex Jehu-
da ad scopulum petræ Hhetami, dixerunt
Schimschoni, an nesciebas Pelischtæos do-
minium habere in nos? quid ergo est, quod
fecisti nobis? qui dixit eis, quemadmodum
fecerant mihi, ita feci eis.
12 Qui dixerunt ei, ad vinciendum *te* descen-
dimus, ut tradamus te in manum Pelischtæ-
orum: quibus dixit Schimschon, jurate mihi,
[f] *nam timeo* ne incurratis vos in me.
13 Tum allocuti sunt eum dicendo, nequa-
quam *incurremus*, sed [g] bene vinciemus te,
ut tradamus te in manum eorum, ac nullo
modo morte afficiemus te: vinxerunt au-
tem eum duobus funibus novis, & deduxe-
runt eum ab illa petra.
14 Ipse pervenerat usque ad locum Lechi, &
Pelischtæi vociferabantur præ gaudio ad
occursum ejus: cùm incessit eum spiritus Je-
hovæ quo fuerunt funes illi qui erant ad
brachia ejus, tanquam [h] fila linea, quæ arse-
runt igni, & dissoluta sunt vincula ejus e
manibus ejus.
15 Cumq; invenisset maxillam asini humen-
tem, extensa manu sua accepit eam, qua
percussit mille viros.
16 Quapropter dicebat Schimschon, *ista*
maxilla asini acervum unum, [16] *imò* duos a-
cervos, ista maxilla asini percussi mille vi-
ros.
17 Unde fuit cùm absolvisset loqui & pro-
jecisset maxillam a manu sua, ut vocaret lo-
cum illum [i] Ramath-Lechi.
18 Deinde sitiens valde invocavit Jehovam
ac dixit, tu [k] effecisti per manum servi tui sa-
lutem hanc maximam: nunc autem more-
rérne siti, aut inciderem in manum istorum
præputiatorum?
19 Quapropter [19] fidit Deus [l] cavum quoddam,
quod est in loco illo Lechi, ita ut prodirent
ex eo aquæ, de quibus bibit, sic restituto [m] a-
nimo ejus revixit: idcirco vocavit nomen
ejus *fontis*, fontem invocantis, qui est in illo
Lechi, usque in hunc diem.
20 Vindicavit autem Jisraëlem [20] temporibus
Pelischtæorum viginti annis.

b Heb. *dicendo dicebam, quòd odio odisti eam: sic dicere pro cogitare*, Exod. 2. ver. 14 & infrà ver. 3.

c Heb. *melior, supple forma*, ut Gen. 6. 2.

3 *Insons fuero*] Datâ mihi hoc facto justâ vindictæ occasione, ut ipse explicat ver. 11.

d Heb. *caudam ad caudam*.

7 *Siccine facturi estis*] quasi dicat, ex hoc initio intelligo, quid me facturi esse-tis, si in vestras manus venitem: atqui non idcirco prius desistam ab inceptis, quàm de vobis ultus fuero.

8 *Crus vibrans*] id est, non aliis armis eos petens, quàm pede.

Hhetami] qui ad tribum Schimhhonis intra fines Jehudæ pertinebat 1. Chron. 4. 32.

9 *Contra Jehudā*] comprehenso Schimhhone ex ea ratione, quæ dicta est suprà cap. 1. sic in sequentibus.

e *id est, maxillæ quod nomen accepit ab hac historia.*

f. *Ecthlipsis, de qua Gen 3. 22 in annotatione.*

g Heb. *vinciendo vinciemus te: at morti tradendo non trademus te.*

h Heb. *tanquam linum: substantivum pro adjectivo, & materia pro re effecta: metonymicè.*

16 *Imò acervos*] Correctio est: nam cùm maxilla hostes utrinq; [illegible] exsterneret, facti sunt ex uno duo acervi.

i *id est, [illegible] maxillæ.*

k Heb. *dedisti.*

19 *Fidit*] hiatum & aperturam fecit unde aquæ prodire [illegible] inciperent.

l Heb. *mortarium, a similitudine ejus propter cavitatem.*

m Heb. *spiritu.*

20 *Temporibus Pelischtæorum*] quasi dicat, ultiones quidem aliquas fecit, sed tamen non abstulit eorum dominatum.

CAPUT XVI.

Pelischtæi non jam armis sed artibus Schimschonis mortem quærentes de primo consilio ab eo præventi decidunt Hhazzæ: sed postea Soreki Delilæ ab eo amatæ proditione viribus nudatus Pelischtæis venditur, a quibus excæcatus in pistrinum truditur donec recuperatis viribus ad Pelischtæorū hilaria per ludibrium traductus, ædem dejecit moriens, & Pelischtæos oppressit.

1 VENIT enim Schimschon Hhazzam:
ubi cùm videret quandam meretri-
cem, congressus est cum ea.
2 Hhazzæis cùm diceretur, venit Schimschō
huc: [2] circumeuntes insidiati sunt ei tota illa
nocte in porta civitatis suæ: conticesce-
bantq; tota illa nocte, cùm dixissent *contices-
camus* usque ad lucem matutinam, tum in-
terficiemus eum.
3 Sed cùm cubasset Schimschon usq; ad me-
dium noctis, surgens ipso medio noctis arri-
puit fores portæ civitatis, una cum duobus
postibus earum, profectusque est cum eis,
conjunctis vecte imponens humeris suis: ac
deportavit in verticem montis illius, qui *est*
in conspectu Chebronis.
4 QUAPROPTER fuit postea cùm adama-
ret mulierem in valle Soreki: cujus nomen
Delila,
5 Ut ascenderent ad eam Satrapæ Pelisch-
tæorum, dicerentque ad eam, pellice cum
& [a] cognosce in quo *consistat* vis ejus [5] ma-
gna, & quo pacto prævaleamus ei, ut vincia-
mus eum, [5] ad affligendum eum: nos autem
dabimus tibi quisque millenos centenos *si-
clos* argenti.
6 Dixit ergo Delila ad Schimschonem, indi-
ca mihi quæso in quo *consistat* vis tua ma-
gna, & quo pacto vinciri posses ad affligen-
dum te.
7 Ad quam dixit Schimschon, si vincirent me
septem restibus virentibus quæ nondum ex-
siccatæ fuerint: tum infirmarer, & essem si-
cut unus aliquis homo.
8 Curaverunt ergo ei adferri Satrapæ Pe-
lischtæorum septem restes virentes quæ
nondum fuerant exsiccatæ, quibus illa vin-
civit eum.
9 (Insidiæ autem manebant apud eam in ali-
quo conclavi,) & dixit ad eum, Pelischtæi
invadunt te Schimschon: qui disrupit re-
stes illas quemadmodum disrumpitur filum
stupeum.

2 *Circumeuntes*] id est, per circitores curaverunt tota illa nocte, ut cives parati essent in matutinum tempus ad occidendum Schimschonem.

a Heb. *vide, metaphora.*

5 *Magna*] qua reliquos superat.

Ad affligendum eum] ad magnam ejus vim cohibendam, ut communem cum aliis hominibus fortem experiatur: sic in sequentibus, quod ipse Schimschon explicat ver. 7.

stupeum, cùm [b] sentit ignem: sic non est agnita vis ejus.
10 Postea dixit Delila ad Schimschonem, ecce delusisti me: nam elocutus es mihi mendacia: nunc indica mihi quæso quo pacto
vinciri possis.
11 Qui dixit ad eam, si [c] validè vincirent me
funibus recentibus, quibuscum nullum opus
esset factum: tum infirmarer & essem sicut
unus aliquis homo.
12 Sed cùm accipiens Delila funes recentes
vinxisset eum illis, dixissetque ad eum, Pelischtæi invadunt te Schimschon: (manebant autem insidiæ in quodam conclavi) disrupit illos a brachiis suis tanquam filum.
13 Quapropter dixit Delila ad Schimschonem, hactenus delusisti me, & elocutus es
mihi mendacia: indica mihi quo pacto vinciri posses: qui dixit ad eam, si attexueris
septem * cincinnos capitis mei ad jugum
textoris.
14 * Quæ impacto paxillo dixit ad eum, Pelischtæi invadunt te, Schimschon: qui expergefactus a somno suo, profectus est cum
paxillo ipso texturæ & cum ipso jugo.
15 Deinde dixit ad eum quomodo dicis amo
te, cùm [d] animus tuus non sit penes me? jam
tribus vicibus illusisti mihi, dum non indicasti mihi in quo consistat vis tua magna.
16 Fuit itaque cùm premeret eum verbis suis
omnibus diebus & urgeret eum: denique
* imminueretur animus ejus, ac si [e] moriturus esset,
17 Ut indicaret ei totum animum suum & diceret ei, novacula nunquam [f] fuit admota
ad caput meum, eò quòd Nazaræus Dei
sum inde ab utero matris meæ: quòd si raderer, recederet a me vis mea, & infirmarer, ac essem ut quivis homo.
18 Cùm ergo animadverteret Delila eum indicasse sibi totum animum suum, mittens
accersivit Satrapas Pelischtæorum dicendo: ascendite hac vice: nam indicavit mihi
totum animum suum: sic ascenderunt ad
eam Satrapæ Pelischtæorum afferentes ipsam pecuniam in manu sua.
19 Illa autem cùm somnum ei induxisset super genua sua, accersivit quendam, curavitque ut abraderet * septem cincinnos capitis
ejus: deinde cœpit affligere eum, cùm recessisset vis ejus ab eo.
20 Dixit enim, Pelischtæi invadunt te Schimschon: qui expergefactus a somno suo dicebat, [g] hac vice ut anteà exibo, cùm excussero me: nam ipse ignorabat * Jehovam recessisse a se.
21 Itaque apprehendentes eum Pelischtæi
effoderunt oculos ejus: & eum deductum
Hhazzam vinxerunt duobus vinculis chalybæis, ubi erat molens in domo vinctorum.
22 Inceperant autem capilli capitis ejus reflorescere, * ut cùm abraderetur.
23 Quando Satrapæ Pelischtæorum congregati sunt ad [h] celebrandum sacrificium magnum Dagoni deo suo, & * ad lætitiam: dicebant enim, tradidit Deus noster in manus
nostras Schimschonem inimicum nostrum.
24 Videntes eum quoque populus laudabant
Deum suum: dicebant enim, tradidit Deus
noster in manus nostras inimicum nostrum
& vastatorem terræ nostræ, quique [i] multos
e nobis confodit.
25 Fuitque cùm [k] hilaris esset animus illorum,
ut dicerent, vocate Schimschonem & ludat
coram nobis: qui evocantes Schimschonem
e domo vinctorum ut luderet coram ipsis,
statuerunt eum inter columnas.
26 Dixerat enim Schimschon puero illi qui
tenebat manum ejus, colloca me & fac palpem illas columnas, quibus hæc domus sustentatur: & * innitar illis.
27 (Erat autem ea domus plena viris & mulieribus, ubi erant omnes Satrapæ Pelischtæorum: super tectum autem quasi tria millia
virorum ac mulierum qui spectabant quando luderet Schimschon.)
28 Invocans verò Schimschon Jehovam dicebat: domine Jehova recordare mei obsecro, & confirma me obsecro tantùm hac
vice, ô Deus, * ut sumam de Pelischtæis
ultionem vicis unius propter ambos oculos
meos.
29 Tum complexus Schimschon duas columnas medianas quibus domus illa sustentabatur, nixus est eis: uni dexterâ suâ, alteri verò
sinistrâ suâ.
30 Deinde dicens Schimschon, [l] moriar ego
cum Pelischtæis, * inclinavit se vi, deciditque;
domus illa super ipsos Satrapas & super totum populum qui erat in ea: ita fuerunt
mortui illi, quos morti tradidit cùm moreretur, plures quàm quos morti tradiderat
in vita sua.
31 Posteà descendentes cognati ejus, & tota
familia paterna ejus, deportaverunt eum, &
ascendentes sepeliverunt eum inter Tzorhham & inter Eschtaolem, in sepulchro
Manoachi patris ejus: vindicaverat autem
Jisraëlem viginti annis.

Caput XVII.

Mulier pecuniam sibi a filio priùs ablatam, deinde sibi restitutam, idololatriæ destinat: ex qua mater statuam, filius ornamenta, imagines, & sacerdotem ex genere Levitico mercede procurat.

1 * Fuerat autem quidam e monte Ephrajimi, cujus nomen erat Micajehu.
2 Qui cùm dixisset matri suæ, argentum
illud mille centum siclorum quod captum fuerat tibi, * quia tu execrata es, sicut etiam
dixisti me audiente, ecce argentum illud penes me est, ego ceperam illud: dixit mater
ejus, * benedictus sit filius meus Jehovæ.
3 Deinde restituenti argentum illud mille
centum siclorum matri suæ, dixit mater ejus:
[a] omnino sanctificavi istud argentũ Jehovæ
dimissura e manu mea filio meo ad facien-

b Heb. olfacit: metaphora.
9 Agnita vis ejus] id est, non est cognitum a Pelischtæis in quo vis ejus consisteret: noëma.
c Heb. cùm vinciendo vincirent.
13 Septem cincinnos] id est, capillamentum omne, in septem cincinnos quasi licia distributum.
14 Quæ impacto paxillo] subaudi, postquam egisset quæ ex verbis Schimschonis agenda esse didicerat: noëma, quasi dicat, his factis impegit paxillum in scapum, ne jugum cum panno cui capilli attexti erant volvi posset.
d Heb. cor tuum, sic deinceps.
16 Imminueretur] maximè frangeretur: sic Num. 21.4.
e Heb. ad moriendum.
f Heb. ascendit.
19 Septem cincinnos] id est, totum capillamentum ejus, ut indicat ver. 17. numerus finitus pro infinito.
g Heb. vice, ut vice: sic Num. 24.1.
20 Jehovam recessisse] vim illam, quam priùs contulerat, ei adimendo.
22 Ut cùm abraderetur] id est, in pristinam suam magnitudinem recrescebat.
h Heb. ad sacrificandum.
23 Dagoni] id est, Tritoni maritimarum gentium, quales erant Pelischtæi, idolo, nomen habet ab Hebraica piscis appellatione, eò quòd inferiore parte sua piscis esset, 1. Schem. 5.4.
Ad lætitiam] ad celebrandam hilariam.

i Heb. multiplicavit confossos nostros.
k Heb. cùm bonum esset cordi illorum, ut infrà 18.20.
26 Et innitar illis] quasi esse: ex labore pristini & adventu sui acceleratione fessus.
28 Ut sumam ultionem] quasi dicat, quando nunc in hac Pelischtæorum frequentiam veni, quam deinceps oculis captus quærere non possum, ac proinde vicium, quas de istis tu in me instaurare plicandarum commoditas tanta oblata est: fac ut injuriam hanc mihi effossione oculorum illatam & damnũ irreparabile quo me affecerunt ultiones tuas impediendas, semel tamen demum præstem.
l Heb. moriatur anima mea, ut Num. 23.14.
30 Inclinavit] manibus secum deprimens columnas.
1 Fuerat autem] Quæcunque ab hoc capite usque ad hujus libri narrantur, ad eos pertinent quæ scribuntur suprà 2. ver. 11. & sequentibus, & non multo post mortem Jehoschuæ gesta fuisse apparet. primùm quod historiam hujus & sequentis capitis sequitur, eò quòd verisimile non est tribum Danis, quæ numerosa erat, diu potuisse propria possessione carere, ut caruisse dicitur infrà 18.1. confirmatur Jehosch. 19.47. Deinde eo quod is quem in sacerdotem tribus Danitica adoptavit juvenis & pronepos Moschis ex Menasche erat, ut apparet ex 18.30. Tertiò quia hanc historiam ante sequentem de Binjaminitis gestam, esse ostenditur infrà 20.1. Similiter quod ad sequentem historiam attinet cap. 19. & sequentibus sub idem tempus contigisse probatur, primùm ex Pinchaso, qui tum temporis sacerdotio fungebatur, ut apparet ex 20.28. deinde ex eo quod Jeruschalajimi (quæ Jebus dicebatur) ea pars quæ ad Binjaminem spectabat adhuc a Jebusæis tenebatur, ut docetur infrà cap. 19.11. vide supra cap. 1. ver. 8. & 21. Postremò ex verbis Deboræ Judicum 5.14. Est ergo hujus & sequentium capitum status, Jisraëlitarum Rempub. tam in religione quàm in moribus fuisse corruptissimam: quia ex parvis initiis brevi tempore totæ tribus in idololatriam & aperta scelera ruerunt, quod satis fuit unico tantùm in utroque genere exemplo confirmasse. Finis autem est, ut judiciorum Dei, quæ suprà a capite 3 hucusque commemorata, justitia elucescat. 2 Quia tu execrata es] quasi dicat, ego execratione tua dita perculsus agnosco culpam. Benedictus sit] hac mea execratione liberet.
a Heb. sanctificando sanctificavi.

dum sculptile & fusile: quapropter* jam re-
stituerem tibi.
4 Restituit tamen argentum illud matri suæ:
unde accipiens mater ejus ducentos *siclos*
argenti dedit illud fusori, qui fecit ex eo
sculptile & fusile: fuitq; in domo Micajehu.
5 Huic autem viro Micæ erat ædes Deorum:
qui *facto * amiculo & imaginibus ᵇconse-
cravit ministerium *unius e filiis suis, ut esset
ipsi in sacerdotem.
6 (Temporibus illis non erat *rex in Jisraë-
le: quisq; quod rectum *videbatur* in oculis
suis faciebant.)
7 Fuit autem ut *puer *discedens* Beth-Leche-
mo Jehudæ: (qui cùm esset Levita *peregri-
natus erat illic.)
8 Discedens, inquam, vir ille ab ea civitate
Beth-Lechemo Jehudæ ad peregrinandum
ubicunq; inveniret *commodum*: perveniret
in montem Ephrajimi, usq; ad domum Mi-
cę conficiendo iter suum.
9 Cui dicente Mica unde venis? dixit ad eū
Levita sum, *venio* Beth-Lechemo Jehudæ:
ego autem vado ad peregrinandum ubicun-
que *commodum* invenero.
10 Tum dixit ei Mica, mane apud me, & esto
mihi in patrem & in sacerdotem, & dabo
tibi denos siclos argenti quotannis, & *syn-
thesin vestium & victum tuum: sic ivit Le-
vita.
11 Et dum placuit Levitæ isti manere apud
virum illum: fuit iste puer ei quasi unus e fi-
liis ejus.
12 Consecravit enim Mica ministerium istius
Levitę, ut esset sibi puer ipse in sacerdotem:
sic erat in domo Micæ.
13 Dicebat enim Mica, nunc novi Jehovam
benefacturum esse mihi: eò quòd est mihi
*hic Levita in sacerdotem.

3 *Jam restituerem*] quasi dicat, quid opus est ut illud ad me referas, cum si haberem tibi redditum essem?

5 *Qui facto amiculo*] ex reliqua pecunia, quam sibi mater reliquerat.

Amiculo] sacerdotalibus vestibus: synecdoche.

b Heb. *implevit manum*, Exo 28.41. & infrà ver 12.

Unius e filiis] ad tempus, donec sibi de aliquo Levita pro videretur.

6 *Rex*] gubernator & ordinarius judex: sic accipitur Gen. 36.31. & Deut. 33.5.

7 *Puer*] ratione ministerii Exodi 33. 11. Est autem hic Jehonathan de quo infrà 18.30.

Peregrinatus erat illic] ubi tamen Levitis nulla erat assignata habitatio, sed ibi servitutem serviebat, ut erant jam tum omnia perturbata.

10 *Synthesin vestium*] tam ad usum proprium, quàm ad ministerium.

13 *Hic Levita*] q. d. non amplius ex alieno genere ad functionem sacerdotalē aliquem assumo.

Caput XVIII.

Danitæ sedem ampliorem sibi quærentes, Lajischum statu ejus per exploratores cognito stratagemate occupant, & idololatriam ex una familia in totam suam tribum, partim superstitione partim oraculi eventu adducti, derivant.

1 Temporibus illis non erat *rex in Jis-
raële: cùm temporibus iisdem tribus
Danitica quæreret sibi possessionem ad
habitationem, *hæc enim ei nondum acci-
derat usque in diem illum inter tribus Jisra-
ëlis in possessione *ejus*.
2 Quapropter miserunt filii Danis ex familia
sua, quinque viros e finibus suis ᵃ homines
strenuos Tzorhha & Eschtaole, ad explo-
randum terram quandā & ad pervestigan-
dum eam, dicentes ad eos, ite, pervestigate
illam terram: qui pervenientes in montem
Ephrajimi usque ad domum Micæ, perno-
ctarunt *ibi.
3 Cumque ipsi essent apud domum Micę, ag-
noverunt vocem illius pueri Levitæ: qua-
propter divertentes illuc dixerunt ei, quis
adduxit te huc? & quid tu agis hic? quidve
tibi hic est?
4 Qui dixit ad eos, ᵇ hæc & talia fecit mihi
Mica, & mercede conduxit me ut sim ei in
sacerdotem.

1 *Rex*] vide cap. 17.6.

Hæc enim] confer hunc locum cum Jehoschu. 19.47. & supra 1.34.

a Heb. *filios strenuitatis*.

2 *Ibi*] i. in loco ubi Mica domum habebat.

b Heb. *sicut hoc & sicut hunc*.

5 Tum dixerunt ei, consule Deum quæsumus:
ut sciamus an secundum erit iter nostrum,
cujus causa imus.
6 Quibus dixit sacerdos ille, ite cum pace:
ᶜ* coram Jehova est iter vestrum, quò ituri
estis.
7 Abeuntes ergo quinque viri illi pervene-
runt Lajischum: ubi animadverterunt po-
pulum qui *erat* in ea, (*ut erat* sita in tuto) *se-
cundum rationem Tzidoniorum quietum &
securum esse, *nec esse quicquam quod pu-
dorem afferret in ea terra, *neq*; ᵈ *hæredem
imperii: præterea eos remotos esse * a Tzi-
doniis, * & rem non esse eis cum quoquam.
8 Redeuntibus itaq; ipsis ad fratres suos Tzor-
hham & Eschtaolem, dixerunt fratres ipso-
rum, quid vos?
9 Qui dixerunt, surgite ut ascendamus con-
tra illos: nam consyderavimus terram illam
quòd ecce bona sit valde, & vos siletis: ne
pigramini properare eundo ad possidendū
istam terram.
10 Cùm advenietis, adveneritis ad populum
securum & in terram quæ *est* ampla spatiis,
nam tradidit Deus eam in manum vestram:
locus *est* ubi nulla *est* penuria, nulla rei quæ
sit in terra.
11 Itaque profecti inde ex familia Danitica
Tzorhha & Eschtaole: sexcenti viri accin-
cti armis bellicis,
12 Ascendentes castra fecerunt ad urbem
Jahharimorum ad Jehudam: (idcircò voca-
runt locum illum, * Castra Danis usque in
hunc diem, ecce est * post urbem Jehhari-
morum.)
13 Deinde transeuntes illinc ad montem E-
phrajimi: pervenerunt usque ad domum
Micæ.
14 Ubi loquentes quinq; viri illi qui iverant
ad explorandum Lajischum cum terra ejus,
dixerunt ad fratres suos, nostisne in domi-
bus istis esse amiculum & imagines, & sculp-
tile & fusile? nunc igitur *cognoscite quid
facturi sitis.
15 Qui divertentes illuc venerunt in domum
illius pueri Levitæ domum Micæ: & *inter-
rogaverunt illum de ᵉ prosperitate.
16 Sexcenti autem viri accincti armis belli-
cis suis, qui erant e filiis Danis, subsiterant
ad fores portæ.
17 *Interea ascendentes quinque viri illi, qui
iverant ad explorandum illam terram, in-
gressi illuc, acceperunt sculptile & amicu-
lum & imagines & fusile ipsum: dum ipse
sacerdos subsisteret ad fores portæ cum
sexcentis viris illis, qui accincti erant armis
bellicis.
18 Cumq; isti qui ingressi fuerant domum Mi-
cæ accipientes *afferrent* sculptile, amiculum
& imagines et ipsum fusile: dixit ad eos sa-
cerdos ille, quid facitis?
19 Qui dixerunt ei, sile: impone manū tuam
ori tuo, & veniens nobiscū esto nobis in pa-
trē & in sacerdotē: utrum melius est te esse
sacerdotem domui unius viri, an te esse sa-
cerdotem tribui & familiæ in Jisraële?
20 Tum ᶠ lætatus est animus ipsius sacerdotis,
& recepit amiculum ipsum & imagines &
sculptile: sic proficiscebatur in medio illi-
us populi.

c Heb. *e regione Jehovæ*.

6 *Coram Jehova*] i. Deus sibi ob oculos proposuit iter & institutum vestrum, ut illud secundet: sic impiè nomine Jehovæ abutitur.

7 *Secundum rationem Tzidoniorum*] id est eisdem institutis & legibus utentem.

Nec esse quicquam] omnia licere, & nihil apud eos turpe præ licentia esse.

d Heb. *hæredem interdicti aut prohibitionis*.

Hæredem] id est, Rempub. non rege, sed alternante magistratu regi.

A Tzidoniis] qui auxilio illis esse potuissent si abfuissent propius.

Et rem] id est, singulare fœdus: ita enim sibi confidebant, ut aliorum fœdera rejicerent.

12 *Castra Danis*] vide supra 14. ver. 25.

Post urbem] id est, ab occidente ejus. vide annotata Deut. 11.24.

14 *Cognoscite quid facturi*] id est, ut nos fecimus supra ver. 5. deos hos de expeditione vestra cōsulite.

15 *Interrogaverunt illum de pace*] id est, amicè salutatum foras ad sexcentos colloquendo adduxerunt, ut intelligitur ex ver. 17. Metalepsis.

e Heb. *de pace*. vide Gen. 43.27.

17 *Interea*] dum eum sexcenti apud se colloquio detinent.

f Heb. *bene habuit cor*, ut supra 16.25.

21 Ita conversi abibant, positis parvulis & pe-
coribus & impedimentis ante se.
22 Ipsi procul aberant à domo Micæ, cùm vi-
ri illi qui inhabitabant domos, quæ erant
junctæ domui micæ convocati assecuti sunt
filios Danis.
23 Et inclamantes filios Danis fecerunt ut
converterent faciem suam: qui dixerunt
Micæ, quid tibi *est*, quòd g convocatis comi-
tatus es?
24 Qui dixit, deos meos, quos feceram acce-
pistis & sacerdotem ipsum, & abitis: & quid
mihi amplius *est*? quid igitur *est* hoc quod di-
citis ad me, quid tibi *est*?
25 Sed edixerunt ei filii Danis, ne facito ut au-
diatur vox tua apud nos, ne si incurrant in
vos viri amarulenti animo, h perdas vitam
tuam & vitam familiæ tuæ.
26 Deinde perrexerunt filii Danis itinere suo:
Mica verò cùm videret eos fortiores esse
se, conversus rediit domum suam.
27 Sic isti acceptis quæ fecerat Mica, & sacer-
dote qui fuerat ei, supervenerunt Lajischo
populo quieto & securo, quos percusserunt
acie gladii: "postquam civitatem ipsam cō-
busserunt igni.
28 Nemo autem fuit qui eriperet, "quia remo-
ta erat a Tzidone, & res non erat illis cum
quoquam: (ea autem est in convalle illa
quæ adjacet "regioni Rechobi:) posteà ex-
truentes ipsam civitatem habitarunt in ea.
29 Vocarunt autē nomen illius civitatis Da-
nem, de nomine Danis patris sui, qui natus
fuerat Jisraëli: siquidem "Lajisch nomen e-
rat civitatis illius primò.
30 "Tum statuerunt sibi filii Danis illud sculp-
tile: "Jehonathan verò filius Gerschomi, fi-
lii Menaschis, ipse & filii ejus fuerunt sa-
cerdotes tribui Daniticæ usque ad tempus
quo "migravit e terra.
31 Et constitutum habuerunt sibi i sculptile
quod fecerat Mica omnibus diebus quibus
fuit domus Dei Schilunte.

g Heb. *quòd convocatus es.*
h Heb. *colligat animam tuam & animam &c.*
27 *Postquam civitatem*] id est, ignem diversis partibus civitatis subjecerunt, ut quia pauciores erant, commodius hostes in extinguendo incendio occupatos opprimerent.
28 *Quia remota*] supra ver. 7.
Regioni Rechobi] parti Syriæ Trachonitidis, de qua 2. Schem. 10. 6. & 8. ver.
29 *Lajisch*] sive Leschē, Jehosch. 19. 47. postea Cæsarea Paneadis.
30 *Tum statuerūt*] videntes omnia successisse, prout sacerdos prædixerat, tanta fuit erroris efficacitas, ut totam tribū in idololatria & sacerdotem cum posteritate tota in sacerdotio confirmaret.
Jehonathan] de quo supra in ver. 1. capitis 17.
Migravit] nimirū domus Dei Schiluntæ, quod ex ver. seq. ζευγματικῶς præsumendum est, vide 1. Schem. 4. & Psa. 78. 60.
i Heb. *sculptile Micæ quod fecerat: trajectio, sic 2. Reg. 24. 3.*

CAPUT XIX.

Levita quidam exteram concubinam a se profectam repetens, Bethlechemi quatriduo apud patrem illius hæret, cum qua deinde revertens opprimente nocte Gibhham divertit: ubi a peregrino exceptus, a civibus obsidetur, & in concubinam exponere cogitur, quam deinde ex accepta per totam noctem contumelia mortuam recipit, & in duodecim partes divisam per singulas tribus Jisraëlis membratim ad jus postulandum mittit.

1 Fuit quoq; temporibus illis, cùm "rex
non esset in Jisraële: fuit inquam ut qui-
dam Levita peregrinatus per latera
montis Ephrajimi acciperet sibi mulierem
concubinam e Beth-Lechemo Jehudæ.
2 Quæ concubina ejus "scortata cum eo,
tandem discessit ab eo in domum patris sui
Beth-Lechemum Jehudæ: ubi fuit a plenis
quatuor mensibus.
3 Quapropter surgens vir ejus abiit post eam
ad loquendum b quæ illi essent cordi, ut re-
duceret eam, cum puero suo & pari asino-
rum quam introduxit eum in domum patris
sui: & ipse pater puellæ videns eum, lætatus
est de occursu ejus.
4 Nam retinente eum socero ejus patre ipsi-
us puellæ mansit apud eum tribus diebus:
ubi comedebant & bibebant at pernocta-
bant.
5 Fuit autem die quarto ut surgentibus illis
mane consurgeret ad proficiscendum: sed
dixit pater ipsius puellæ ad generum suum,
fulci c animum tuum frustulo cibi, deinde
abibitis.
6 Itaque sedentes comederunt ambo unà
& biberunt: dicebatq; pater puellæ ad ip-
sum virum, acquiesce & pernocta, ut bene
sit animo tuo.
7 Sed surrexit vir ille ad proficiscendum:
insistente verò apud eum socero ejus, d rur-
sus pernoctavit ibi.
8 Posteà surrexit mane die quinto ut abiret:
dicente autem patre puellæ, fulci quæso ani-
mum tuum: cunctati sunt donec declinaret
dies, nam comedebant ambo.
9 Tandem surrexit vir ille ad proficiscendū
ipse & concubina ejus & puer ejus: cumq;
diceret ei socer ejus pater puellæ, ecce nūc
remissus est dies adeò ut advesperascat,
pernoctate quæso, "ecce hospitium hodier-
num, pernocta hic ut bene sit animo tuo, de-
inde surgentibus vobis cras ad iter vestrum,
perges ad tentorium tuum,
10 Noluit vir ille pernoctare, sed surgens abi-
vit & pervenit e ex adverso Jebusi, id est, Je-
ruschalajimorum: & cum eo par asinorum
instratorum, concubina quoque ejus cum
eo *erat*.
11 Ipsi *erant* prope Jebusum, cùm dies de-
clinasset valde: quapropter dicebat puer ad
dominum suum, propera quæso ut diverta-
mus in istam civitatem Jebusæi & perno-
ctemus in ea.
12 Ad quem dixit dominus ejus, non diver-
temus in ullam civitatem alienigenæ, ex eis
quæ non sunt filiorum Jisraëlis: sed transibi-
mus Gibhham usque.
13 Præterea dixit puero suo, perge ut appro-
pinquemus ad alterum istorum locorum: &
pernoctemus Gibhhæ aut Ramæ.
13 Prætereuntes igitur properabant: sed oc-
cubuit illis sol prope Gibhham quæ est Bin-
jaminis.
15 Quapropter diverterunt illuc, ingredien-
tes ad pernoctandum Gibhhæ, & ingressus
consedit in platea civitatis: quia non fuit
quisquam qui reciperet eos in domum suam
ad pernoctandum.
16 Ecce autem vir senex veniens ab opere
suo ex agro vespere (erat autē vir ille e mon-
te Ephrajimi, qui peregrinabatur Gibhhæ:
viri autem loci illius Binjaminitæ.)
17 Qui cùm sublatis oculis suis videret virum
illum viatorem in platea civitatis: dixit vir
ipse senex, quò abis & unde venis?
18 Qui dixit ad eum, transimus Beth-Leche-
mo Jehudæ usque ad latera montis Ephra-
jimi unde sum, iveram enim usq; Beth-Le-
chemum Jehudæ: ad "domum autem Jeho-
væ abeo, & non est quisquam qui recipiat
me in domum suam.
19 Quanvis tum stramen tum pabulum sit
penes servos tuos pro asinis nostris, tum e-
tiam panis & vinum sit pro me & pro ancilla
tua

1 *Rex*] ut suprà 17. 6.
2 *Scortata cum eo*] non enim justa uxor erat, donec parentum consensu confirmatum est matrimoniū, Exod. 22. 16. quo confirmato pater illius dicitur Levitæ socer, infrà ver 4. sic passim accipitur hæc locutio Jechezkelis 16. cap. & 23.
a Heb. *dierum quatuor mensibus*: Nehem. 1. 6. & 21. ver.
b Heb. *super cor ejus*. Gen. 34. 3.
c Heb. *corde frustulo cibi* ...
d Heb. *reversus est & pernoctavit.*
9 *Ecce hospitium*] id est, alio tibi non est eundum, sed hic hodie hospitandum.
e Heb. *usque contra Jebusum.*
18 *Domum Jehovæ*] Schiluntem, ubi tabernaculum erat.

tua & hoc puero : nullius rei ſit penuria.
20 Sed cùm dixiſſet vir ille ſenex, ᵃ pax eſto
tibi, quicquid deficit te, incumbat tantùm
mihi : tantummodo in hac platea ne per-
noctato,
21 Introducens in domum ſuam, pabulum de-
dit aſinis : deinde lotis pedibus ſuis come-
derunt & biberunt.
22 Ipſi exhilarabant animos ſuos, cùm ecce
viri civitatis illius, viri [f] nequam circunſte-
terunt domum illam, pulſantes ad ejus janu-
am : & allocuti ſunt virum illum, dominum
ejus domus, ſenem illum, dicendo, produc
virum illum, qui ingreſſus eſt domum tuam
ut cognoſcamus eum.
23 Ad quos egreſſus vir ille dominus domus
illius, dixit ad eos, ne fratres mei, ne male-
facite quæſo: quandoquidē ingreſſus eſt vir
iſte domum meam, ne facite flagitium iſtud.
24 Ecce filiam meam quæ virgo *eſt*, & concu-
binam illius, producam nunc eas, & compri-
mite eas, aut facite eis quod bonum *videtur*
in oculis veſtris : viro autem iſti ne facite
quicquam hujus flagitii.
25 Sed nolentibus viris illis auſcultare ei, pre-
hendēs ipſe vir concubinam ſuam produxit
ad eos foras : qui cognoſcentes eam cùm
[g] indeſinenter abuſi eſſent ea tota nocte
uſque mane, dimiſerunt eam cùm aſcende-
ret aurora.
26 Tum rediit mulier illa appetente mane :
& collapſa jacebat ad portam domus illi-
us viri, ubi dominus ipſius erat uſq; ad ip-
ſam lucem.
27 Cùm autem ſurgens Dominus ejus mane,
apertis januis domus exiret ad pergendum
itinere ſuo : ecce mulier illa concubina ejus
jacens ad portam domus ᵃcum manibus ſuis
in limine.
28 Qui cùm dixiſſet ad eam, ſurge ut abea-
mus, nec eſſet qui reſponderet : acceptam
eam *impoſuit* aſino, ſic ſurgens vir ille abiit
in locum ſuum.
29 Deinde ingreſſus domum ſuam, accipiens
gladium prehendit concubinam ſuam,
quam diviſit per oſſa ejus in duodecim
membra : miſitque eam per totum termi-
num Jiſraëlis.
30 Eratque ut quiſquis videbat diceret, non
fuit factum neque fuit viſum, hujuſmodi in-
de a tempore *quo* aſcenderunt filii Jiſraë-
lis e terra Ægypti uſque in diem hunc : [h] ad-
hibete vos ad iſtud, conſilium inite & col-
loquimini.

20 *Pax eſto tibi*] nihil eſto ſollicitus.

f Heb. *viri filiorum Beli-Jahhal.*

g Heb. *ſuccitaſſent ipſa.*

27 *Cum manibus*] quaſi indormivíſſet, manibus capiti ſubjectis in limine.

h Heb. *apponite.*

Caput XX.

Jiſraëlitæ conventu indicto Binjaminitas citant, accuſationem Levitæ audiunt, reos a Binjaminitis petunt, in contumaces ac recuſantes bellum decernunt : bis a Binjaminitis caſi ad Deum convertuntur, quo reconciliato Binjaminitas ſtratagemate vincunt, eoſq; perdūt funditus, exceptis 600

1 ITAQUE exiverunt omnes Jiſraëlitæ, cō-
gregatuſq; eſt totus cœtus [a] unanimis ᵃa
Dane ᵃ Beerſchebahhum & ᵃ terram
Gilhhadis uſque : ad Jehovam ᵃMitzpam.

a Heb. *quaſi vir unus* : & ſic deinceps.

1 *A Dane*] oppido quod prius Laiſch ſive Leſchem dicebatur ſuprà 18,29. terminus ſeptentrionalis Jiſraëlitarum. *Beerſchebahhum*] civitas Jehudæ verſus Peliſchtæos, terminus meridianus, Gen. 21.33. *Terram Gilhhadis*] terminum ab oriente. *Mitzpam*] locus erat in finibus Binjaminitarum, quorum res agebatur in iſto conventu, quaſi in media longitudine regionis ſitus, ac proinde conventibus habendis deſtinatus. vide Jehoſch. 11.3.

2 Ubi conſtiterunt [b] *uſque ab* extremitati-
bus totius populi omnes tribus Jiſraëlis, in
congregatione populi Dei : quadringenta
millia virorum peditū ſtringentium gladiū.
3 Audiverunt autem Binjaminitæ aſcendere
Jiſraëlitas Mitzpam : ᵃ dicebant enim Jiſra-
ëlitæ, eloquimini quo modo factum eſt ma-
lum iſtud ?
4 ᵃ Tum proteſtatus vir ille Levita, vir mulie-
ris illius occiſæ, dixit : cùm Gibhham il-
lam quæ *eſt* Binjaminis veniſſem ego & cō-
cubina mea ad pernoctandum,
5 Inſurrexerunt in me [c] Gibhhani & circun-
dederunt contra me ipſam domum noctu :
[d] ſibi propoſuerant me occidere, & con-
cubinam meam ita compreſſerunt ut mor-
tua ſit.
6 Quapropter prehendens concubinam me-
am membratim diviſi eam, ac miſi eam per
totum agrum poſſeſſionis Jiſraëlitarum,
eò quòd feciſſent ſcelus & flagitium in
Jiſraële.
7 ᵃEcce vos omnes Jiſraëlitæ *eſtis*, [e] communi-
cate inter vos ſermonem & conſilium hic.
8 Surrexit ergo totus populus unanimis di-
cendo : non ſumus ituri ullus in tentorium
ſuum, neque ſeceſſuri in domum ſuam.
9 Sed nunc eſto hæc res quam facturi ſumus
contra Gibhham : [f] oppugnabimus eā ᵃforte.
10 Accipiemus enim denos viros e centenis
per omnes tribus Jiſraëlis, & centenos e
millenis, ac millenos e decies millenis ad
[g] comparandum commeatum pro hoc po-
pulo, ut invadendo [h] Gibhham Binjamini-
tarum faciant [i] omnino prout meritum eſt
flagitium illud quod fecit in Jiſraële.
11 Sic congregati ſunt omnes Jiſraëlitæ *ven-
turi* contra illam civitatem unanimes con-
juncti.
12 Tum miſerunt tribus Jiſraëlis viros ad om-
nes tribus Binjaminis qui dicerent : quod
eſt malum iſtud, quod factum eſt in vobis ?
13 Nunc igitur date iſtos viros [k] nequam, qui
ſunt iſtic Gibhhæ, ut morti tradamus eos &
tollamus malum ab Jiſraële : ſed noluerunt
auſcultare Binjaminitæ voci fratrum ſuo-
rum Jiſraëlitarum.
14 Congregaverunt enim ſe Binjaminitæ e
ſuis civitatibus Gibhham : ut prodirent in
prælium contra Jiſraëlitas.
15 ᵃNumeraveruntq; ſe Binjaminitæ tempo-
re illo e ſuis civitatibus viginti ſex millia vi-
rorum ſtringentium gladium : præter habi-
tatores Gibhhæ *qui* numeraverunt ſe ſep-
tingentos viros lectiſſimos.
16 ᵃE toto populo iſto erant ſeptingenti viri
lectiſſimi ᵃ præludentes manum dexte-
ram ſuam : iſtorum quiſque funda mittens
lapidem ad ᵃ capillum, [l] ſine erratione mit-
tebat.
17 Jiſraëlitæ quoque numeraverunt ſe præ-
ter Binjaminitas quadringenta millia viro-
rum ſtringentium gladium : quorum quiſ-
que vir *erat* bellicoſus.
18 Deinde ſurgentes aſcenderunt in ᵃ do-
mum Dei fortis, ut conſulerent Deum, dixe-
runtque Jiſraëlitæ, ᵃ quis ex nobis pri-
mùm aſcendet ad hanc pugnam contra
Binjaminitas ? quibus dixit Jehova, Jehuda
primùm.

b Heb. *angulo totius populi.*

3 *Dicebant*] legatis miſsis Binjaminem convocabant & ſuum negotium explicare juſſerant.

4 *Tum*] Binjaminitis non comparentibus.

c Heb. *domini Gibhhæ.*

d Heb. *imaginati erant.*

7 *Ecce vos omnes*] quaſi dicat, hæc injuria non me ſolùm, ſed totam Jiſraëlitarum Remp. attingit.

e Heb. *date vobis ſermonem.*

f Heb. *contra eam forte ibimus.*

9 *Sorte*] id eſt, ſortiemur qui annonæ curatores & qui bellatores ſint futuri

g Heb. *accipiendū.*

h *Gebahh ſic infrà ver. 33.*

i Heb. *ſecundum totum illud flagitium quod fecit in Jiſraële.*

k Heb. *viri filii Beli-Jahhal.*

15 *Numeraveruntq;*] id eſt, e toto ſuo numero conſcripſerunt viginti ſex millia virorum qui in aciem prodirent, ut Gibhhani ſeptingentos, reliquis ad locorum cuſtodiam relictis.

16 *E toto populo*] id eſt, e toto Binjaminitarum exercitu hi erant velites ad Jiſraëlitas laceſſendos miſſi.

Præludentes] id eſt, ita præſidentes viribus & militari peritiæ ſuæ, ut vel manu ſiniſtra cum hoſte dimicare auderent.

Capillum] hyperbole, qua tanta eorum peritia in mittendis lapidibus fuiſſe dicitur, ut rem quantumvis parvam attingerent.

l Heb. *non ſinerent peccare, id eſt, aberrare lapidem.*

18 *In domum Dei*] id eſt, Schiluntem, ut confirmatur cap. 21.12.

Qui aſcendet] quaſi dicant, ſtatutum eſt bellum inire ad puniendos ſceleratos & contumaces, vires autem noſtræ tantæ ſunt, & adeo juſta cauſa, ut de victoria ſecuri ſimus, ſed non convenit inter nos quis primo ordine inter nos procedat,

19 Surgentes itaque Jisraëlitæ manè: castra
posuerunt contra Gibhham.
20 Et exeuntes Jisraëlitæ in prælium contra
Binjaminitas: instruxerunt contra eos Jisra-
ëlitæ aciem apud Gibhham.
21 Exeuntes verò Binjaminitæ Gibhha: pro-
straverunt ex Jisraëlitis die illo viginti duo
millia virorum humi.
22 Confirmavit tamen se populus, Jisraëlitæ:
ita ut ᵐ iterum instruerent aciem in eodem
loco ubi instruxerant die illo priore:
23 Cùm ascendentes Jisraëlitæ flevissent co-
ram Jehova usque ad vesperam, consuluis-
sentq; Jehovam dicendo, an ⁿ iterum acce-
dam in prælium contra filios Binjaminis
*fratris mei? dixissetq; Jehova ascendite
contra illum.
24 Appropinquaverunt itaque Jisraëlitæ ad
Binjaminitas die isto secundo.
25 Exeuntes quoque Binjaminitæ obviam
eis Gibhha eo ipso secundo die, prostrave-
runt ex Jisraëlitis iterum octodecim millia
virorum humi: omnes hos stringentes gla-
dium.
26 Quapropter ascendentes omnes Jisraëli-
tæ, totus, inquam, populus ille venerunt ad
domum Dei fortis, & *flentes consederunt
ibi coram Jehova, ac jejunaverunt die illo
usq; ad vesperam: obtuleruntq; holocausta
& eucharistica coram Jehova.
27 Cùm consuluissent Jisraëlitæ Jehovam:
(nam ibi erat arca fœderis Dei temporibus
illis.)
28 *Ipsi* & Pinchas filius Elhhazaris filii Aha-
ronis *qui stabat coram eo temporibus illis
dicendo, utrum pergam adhuc exire in
prælium contra filios Binjaminis fratris
mei, an desinam? quibus dixit Jehova, as-
cendite: cras enim traditurus sum eum in
manum tuam.
29 Disposuit autem Jisraël insidias apud Gib-
hham circumquaque.
30 Deinde ascendentes Jisraëlitę contra Bin-
jaminitas die tertio, instruxerunt *aciem* a-
pud Gibhham sicut ᵒ anteà.
31 Unde exeuntes Binjaminitæ obviam isti
populo avellebantur ab ipsa civitate: cœ-
perant enim ᵖ percutiendo confodere ex
isto populo ut anteà per vias illas tritas, qua-
rum altera ascendit ad domum Dei fortis,
altera verò Gibhham, in agro quasi triginta
viros ex Jisraële.
32 Quapropter dicebant Binjaminitæ, cæ-
duntur isti ante nos ut prius: at Jisraëlitæ
dixerant fugiemus, ut avellamus eum a sua
civitate ad istas vias tritas.
33 Tunc omnes Jisraëlitæ surgentes quisque
e loco suo instruxerunt aciem Bahhal-Ta-
mare: insidiæ quoque Jisraëlitarum erupe-
runt e loco suo post *denudationẽ Gibhhæ.
34 Veneruntq; Gibhhæ *ex adverso decies
mille viri lectissimi ex toto Jisraële cùm
prælium ingravesceret: illi autem ignora-
bant se pertingere malum illud.
35 Affecit enim Jehova Binjaminem *plaga
coram Jisraële, adeò ut prosternerent Jisra-
ëlitę e Binjamine die illo vicies quinquies
mille centum viros: hos omnes stringentes
gladium.
36 Nam videntes Binjaminitæ se plaga affici:

m Heb. *adderent instruere.*

n Heb. *addam accedere.*

23 *Fratris mei*] quasi dicant, an ideò ingratum est bellum, quia contra fratres suscipitur? sic nondum pugnaverunt fide.

26 *Flentes*] tandem videntes seipsos Deo ingratos fuisse, resipuerunt, quã resipiscentiam a signis externis describit

28 *Qui stabat*] ut sacerdos summus. sic Deut. 10.17.

o Heb. *vice ut vice.* Num 24.1. *& infrà ver.* 31.

p Heb. *percutere ex isto populo confossos, ut infrà ver.* 39.

33 *Post denudationem*] id est, postquam Gibhhani cum totis copiis exeuntes in Jisraëlitas fugientes civitatem præsidio nudaverant.

34 *Ex adverso Gibhhæ*] id est, collocaverunt se medios inter Gibhham & Gibhhanos, ne se in civitatem reciperent.

35 *Affecit plaga*] prolepsis: qua in genere proponit historiam, quam deinde sigillatim persequitur.

(*cesserant enim Jisraëlitæ loco Binjamini-
tis, quia confidebant insidiis quas posuerant
contra Gibhham.
37 Insidiæ verò illæ festinantes irruerant in
Gibhham: & ᑫ signo dato insidiæ percusse-
rant totam civitatem illam acie gladii.
38 Cúmque constitutum fuisset tempus Jisra-
ëlitis cum insidiis istis: ut ʳ excitantibus istis
multam elationem fumi e civitate illa;
39 Converterent se Jisraëlitæ ad prælium:
Binjaminitæ verò incepissent percutiendo
confodere quasi triginta viros: eò quòd di-
cerent, utique plaga ˢ omnino afficitur co-
ram nobis, sicut bello priore.
40 Elatio illa, columna *inquam* fumi cœpe-
rat ascendere e civitate: adeò ut respicien-
tes Binjaminitę retrorsũ, *viderent* quòd ecce
ascenderet incendium civitatis in cœlum.)
41 Et Jisraëlitas se obvertere, turbati sunt
Binjaminitæ: videbant enim pertingere se
malum illud.
42 Averterunt itaque se ante Jisraëlitas in vi-
am ad desertum: sed ᵗ præliatores assecuti
sunt eos, & unumquemq; e civitatibus aliis
prosternebant *in medio cujusque.
43 Cinxerunt Binjaminitas, persequendũ cu-
raverunt quemque, proculcaverunt quem-
que ᵛ quietum, usque *ex adverso Gibhhæ
ab ortu solis.
44 Nam *ceciderunt e Binjaminitis octo de-
cies mille viri: hi omnes viri strenui.
45 Deinde eorum qui aversi fugiebant ver-
sus desertum ad Petram Rimmonis *race-
marunt quemque per tritas illas vias, quin-
quies mille viros: posteà assecuti eos a ter-
go Gidhhomum usque, percusserunt ex eis
bis mille viros.
46 Ita fuerunt omnes qui ceciderunt *e Bin-
jaminitis *vicies quinquies mille viri strin-
gentes gladium eodem die: omnes isti viri
strenui.
47 Eorum autem qui aversi erant, effugerunt
versus desertum ad petram Rimmonis sex-
centi viri: qui consederunt in petra Rimmo-
nis quatuor mensibus.
48 Quibus Jisraëlitæ reversi ad Binjaminitas
percusserunt eos acie gladii, ˣ tam homines
civitatis cujusque quàm jumenta, deni-
que quicquid inventum est: etiam omnibus
civitatibus illis, quæ supererant immiserunt
ignem.

CAPUT XXI.

Jisraëlitæ bello contra Binjaminitas confecto, fletu & precibus a Deo consilium servandæ in reliquiis tribus exorant. Jabeschitas delent, ex quibus puellas quadringentas Binjaminitis tradunt: reliquis autem consilio prospiciunt de uxoribus Schilunte rapiendis, & raptarum parentibus prout promiserant reconciliatis, domum quisq; revertuntur.

1 JISRAELITAE autem juramento se ob-
strinxerant *Mitzpæ dicendo: quisquam
nostrûm non dabit filiam suam Binjami-
nitæ in uxorem.
2 Quamobrem populus ingressi domum Dei
fortis consederunt ibi usq; ad vesperam co-
ram Deo. & sublata voce sua fleverunt fletu
magno.

36 *Cesserant*] hyperbaton, quod nos ad evidentiam parenthesi inclusimus.

q Heb. *tractim clanxerant insidiæ.*

r Heb. *ad faciendum eos ut multum ascendere elatio fumi.*

s Heb. *afficiendo afficitur.*

t Heb *prælium secutum est eos comminus.*

42 *In medio cujusque*] id est, singulos cives in suis civitatibus prostraverunt.

v Heb. *quietis virum, id est, qui non expeditione arma sumpserat.*

43 *Ex adverso*] id est, usque ad fines Binjaminis versus Jeruschalaima.

44 *Ceciderunt*] in ipso conflictu.

45 *Racemarunt*] id est, palantes occiderunt: metaphora ut suprà 8.2.

46 *E Binjaminitis*] ex acie Binjaminitarum.

Vicies quinquies mille] centenario numero prætermisso brevitatis causa: quia paulò antè præcessit 35. versu: sic supra 11.28. eclipsis.

x Heb. *a civitate hominis: hypallage.*

1 *Mitzpæ*] cùm bello contra Binjaminitas suscipiendo deliberaturi illuc convenissent supra 20.1.

3 Ac dixerunt, 'quare ô Jehova Deus Jisraëlis fieret istud in Jisraële : ut desyderaretur
hodie ex Jisraële tribus una ?
4 ' Fuitque postridie, cùm manè surgentes
populus 'extruxissent illic altare : ut offerrent holocausta & eucharistica:
5 Et dicerent Jisraëlitæ , quis *est* qui non ascendit cum hac congregatione ex omnibus
tribubus Jisraëlis ad Jehovam ? (nam juramentum maximum [a] intercesserat contra eum qui non ascenderet Mitzpam ad Jehovam dicendo,[b] omnino morti tradetur.
6 'Cùm enim pœniteret Jisraëlitas de Binjamine fratre suo dixerant , excinderemúsne
hodie tribum unam ex Jisraële ?
7 Quid facturi sumus istis, reliquis istis quod
ad uxores ? nos enim juramento obstrinximus per Jehovam , ut non daremus illis de
filiabus nostris in uxores)
8 'Cùm autem dixissent, quis ullus est e tribubus Jisraëlis qui non ascendit Mitzpam
ad Jehovam ? ecce non venerat quisquam
in castra, Jabescho Gilhhadis ad congregationem.
9 Numeravit enim se populus: & ecce non
erat ibi quisquam ex habitatoribus Jabeschi Gilhhadis.
10 Quapropter miserunt illuc cœtus duodecies mille viros e [c] strenuissimis, & mandatis instruxerunt eos dicendo : ite ut percutiatis habitatores Jabeschi Gilhhadis acie
gladii,etiam mulieres & parvulos.
11 Hoc enim illud *est* quod facturi estis: omnem marem & omnem fœminam expertam
concubitum maris internecioni devovebitis.
12 Qui invenerunt ex habitatoribus Jabeschi Gilhhadis quadringentas puellas virgines, quæ non fuerant expertæ virum concubitu maris: 'adduxeruntque eas Schiluntem ad castra , 'quæ *manserant* in terra Cenahhani.
13 Tum mittentes totus ille cœtus qui alloquerentur Binjaminitas qui *erant* in petra
Rimmonis,promulgaverunt illis pacem.
14 Sic reversi sunt Binjaminitę tempore illo,
quibus dederunt fœminas illas , quas vivas
conservarant e fœminis Jabeschi Gilhhadis: sed sic ' non fuerunt satis illis.
15 Cumq; *adhuc* populum pœniteret de Binjamine: eo quod fecisset Jehova rupturam
in tribubus Jisraëlis,
16 Dixerunt seniores cœtus ipsius, quid faciemus reliquis istis quod ad mulieres : cùm
perditæ sint e Binjamine fœminæ ?
17 Amplius dixerunt, [d] possessio Binjaminitarum hæreditaria est horum qui evaserunt:
non enim delenda est tribus ex Jisraële.
18 Nos autem non possumus dare eis uxores
e filiabus nostris: (obstrinxerant enim se juramento Jisraëlitæ dicendo : maledictus sit
qui dederit uxorem Binjaminitis.)
19 Tandem dixerunt : ecce festum Jehovæ
est Schilunte de anno in annum, quod *celebratur* ab Aquilone domus Dei fortis,versus
ortum solis ad tritam viam, quæ ascendit a
domo Dei fortis Schecemum : & a meridie
Lebonæ.
20 Et præceperunt Binjaminitis dicendo : ite
ut insidiemini in vineis.
21 Et animadvertite, ut ecce cùm exibunt
puellę Schiluntinæ ad saltandum choreis:
statim prodeuntes e vineis illis rapiatis vobis quisque uxorem suam e puellis Schiluntinis: deinde abite in terram Binjaminitarum.
22 Erit autem cùm venient parentes earum
aut agnati earum ad litigandū apud nos, ut
dicamus ad eos , ' gratificamini nobis illas,
ut qui non cepimus pro quoque uxorem suam 'in isto bello : nam vos non dederitis illis, '*neque* jam rei eritis.
23 Facientes itaque sic Binjaminitæ perduxerunt uxores pro numero suo e saltantibus
illis quas rapuerant : abeuntesque reversi
sunt ad possessionem suam, & instauraverunt civitates suas in quibus habitarunt.
24 Receperunt quoq; se inde Jisraëlitæ tempore illo quisque ad tribum suam, & ad familiam suam:' unde exiverunt quisque in
possessionem suam.
25 Temporibus illis non erat rex in Jisraële:
quisque quod rectum *videbatur* in oculis
suis faciebat.

3 *Quare, &c.*] Petunt ut Deus sibi rationem conservandi tribum explicet.

4 *Fuitq; postridie*] cùm jam impetrassent consilium quod petierant, ut in sequentibus explicatur.

Extruxissent altare] præter ordinarium, propter multitudinem sacrificiorum quæ offerenda erant, ut factum est Schelomonis tempore 1. Reg 8.64. nam quod unum tantùm altare lege imperabatur, ad ambulatoriam Rempub. restringendum est cùm altare huc illuc deferendū erat, ut ostendit Mosche Exodi 20.24.

a Heb. *fuerat.*

b Heb. *moriendo morti tradatur.*

6 *Cùm enim pœniteret*] nimirum pridie: explicatur enim narratio versus secundi & tertii.

8 *Cùm autem dixissent*] nimirum postridie, divinitus ostensa ratione consulendi reliquiis Binjaminitarum & contumaces castigandi.

c Heb. *filius roboris.*

12 *Adduxeruntq;*] reliquis omnibus interfectis, ut mandatum illis fuerat vers. 10.

Quæ manserant in terra Cenahhani] quę non trajecerant Jardenem, ut Jabeschitas oppugnarent.

14 *Non fuerunt, &c.*] sic accipitur idem verbum Num. 11.22.

d Heb. *possessio hereditaria evasionis Binjaminis.*

22 *Gratificamini nobis*] quasi dicant, non illis, sed nobis datę reputantor.

In isto bello] contra Jabeschitas, ex quo tantùm quadringentæ Binjaminitis traditæ sunt.

Neque jam rei] quasi dicant, non est cur metuatis ne non præstetis fidem vestram, non dedistis, ceperunt ipsi: & si qua culpa est, eam in nos recipimus.

24 *Unde exiverunt*] id est, cùm gregatim primùm unaquęq; tribus ad sortem suam pervenissent, singuli postea in possessionem suam discesserunt.

R U T H

Liber unus.

RUTH Moabitis prioris mariti (cui premente fame in agrum Moabitarum profecto nupserat) defuncti recordatione & pietatis studio, socrum in patriam revertentem secuta: Bohhazo secundis nuptiis, iure propinquitatis coniungitur : cui parit Hhobedum Davidis avum: unde Christus, secundum carnem, genus suum ducit. Matth. primo.

CAPUT

Caput I.

Elimelec Beth-Lechemites fame e patria cum uxore & duobus filiis pulsus, apud Moabitas consedit: ubi ipso primùm, deinde utroque filio orbata Nahhomi in patriam fame sedata unà cum Rutha altera Nuru decennio pòst revertitur.

1 FUIT autem [a]quo tempore judicabant judices, cùm esset fames in ipsa terra: ut abiret quidam Beth-Lechemo Jehudę ad peregrinandum in agrum Moabitarum,
ipse cum uxore sua & duobus filiis suis.
2 Cujus viri nomen erat Elimelec, nomen
verò uxoris ejus Nahhomi, & nomina duorum filiorum ejus Machlon & Ciljon, Ephratæi e Beth-Lechemo Jehudæ, pervenientesque in agrum Moabitarum [b]substiterunt ibi.
3 Ubi mortuo Elimeleco viro Nahhomi, superstes relicta est ipsa cum duobus filiis suis.
4 Qui duxerunt sibi uxores Moabitidas, nomen unius erat Hhorpa & nomen alterius
Ruth: consederuntque ibi quasi decem annos.
5 Deinde mortuis quoque utrisque Machlone & Ciljone, superstes relicta mulier illa
a duobus natis suis & a viro suo,
6 Surrexit ipsa cum nuribus suis, ut reverteretur ex agro Moabitarum: (audierat enim
in agro Moabitarum Jehovam visitasse populum suum dando eis panem.)
7 Et egressa est e loco illo ubi substiterat, &
duæ nurus ejus cum ea: ingressęq; sunt iter ad revertendum in terram Jehudæ.
8 Sed dicebat Nahhomi duabus nuribus suis, abeuntes revertimini quæq; in domum
matris suæ: exerceat erga vos Jehova benignitatem, quemadmodum exercuistis erga mortuos & erga me.
9 Det Jehova vobis ut inveniatis requiem
quęque in domo viri sui: cumque oscularetur eas, sublata sua voce flebant.
10 Dicebantque ei: quin tecum revertemur
ad populum tuum.
11 Sed dicebat Nahhomi, revertimini filiæ
meæ: cur veniretis mecum? num adhuc sunt mihi filii in visceribus meis, qui vobis viri futuri sint?
12 Revertimini filiæ meæ, abite: nam senior
sum quàm [c]ut nubam: si dicerem est mihi spes: essem etiam hac nocte cum viro: aut etiam parerem filios:
13 An propter hæc expectaretis, usque dum adolescerent? an propter hæc differetis ita
ut non nuberetis cuiquam? nequaquam filiæ meę: nam mihi multò amarius est quàm vobis: sed exeruit se contra me manus Jehovæ.
14 Tum sublata voce sua fleverunt iterum: &
Hhorpa osculata socrum suam *abiit*, Ruth autem adhærebat ei.

a Heb. *in diebus*.
1 *Quo tempore*] Ex collatione primi capitis Matth. vers. 5 cum fine hujus historiæ colligitur hæc contigisse temporibus Deboræ. Primùm quod ad Bohhazū attinet e Rachaba natum, fieri potest ut ea ipsum pepererit quinquaginta quinque annos nata, si ei tribuantur quindecim cùm exploratores excipit Jehos. 2. ita ut vigesimo tertio Hhothnielis Bohhazum pariat: unde ad initium Deboræ sunt anni nonaginta septem, quibus si addideris viginti priores annos Deboræ, erit Bohhaz 117. annorum, cùm e Rutha suscipit Hhobedum: Hhobedum quoque & Jischaium, ut historiæ Davidis tempus cum hoc conveniat, necesse est centenarios genuisse.
2 *Ephratæi*] e Beth-Lechemo Jehudæ ut sequentia verba testantur: Ephrata enim Gen. 35. 19. est Beth Lechē.
b Heb. *surrunt ibi*.
6 *Visitasse populū*] vide annotata Gen. 21. 1. vers.
8 *Erga mortuos*] filios meos, maritos vestros, cùm viverent.
10 *Revertemur ad populum*] id est, revertentem prosequemur ut infra ver. 22. quasi dicant, adeo grata fuit nostra cum filiis tuis conversatio, ut illorum recordatio nos ad totum populum amandum incitet.
11 *Sunt mihi filii*] per quos suscitetur mortuis semen ex lege Deut. 25. 5.
c Heb. *sim viro*, ut Num. ultimo, sic infrà ver. 13.
13 *Propter hæc*] has cōditiones, quas commemoravit versu præcedenti.
Amarius est] id est, etsi grave est quod deseritis me, mihi adhuc molestius est vobis privari. *Exeruit se*] id est, non per me factum est ut vos desererem: sed divina voluntate, qua ego filiis, vos viris orbatæ sumus.
14 *Osculata socrum*] quia non religione, sed humanitate fuerat mota ad sequendam socrum: ut ostendunt verba Nahhomi proximè sequentia. 15 *Revertere post fratriam*] ut fidem ejus exploret, fratriæ exemplum proponit.

15 Quamobrem dixit *socrus*: ecce reversa est
fratria tua ad populum suum & ad Deos suos, revertere post fratriam tuam.
16 Sed dixit Ruth, ne [d]adversa esto mihi ut
derelinquam te recedendo a te: nam quocunq; iveris ibo, & ubicunque diversata fueris diversabor, populus tuus populus meus: & Deus tuus Deus meus est.
17 Ubicunque morieris, moriar & ibidem sepeliar: sic faciat Jehova mihi, & sic pergat, nam sola mors separatura est inter me & inter te.
18 Itaque videns illam fortiter instare, ut pergeret secum: destitit *sic* alloqui eam.
19 Ita profectæ sunt ambæ donec pervenirent Beth-Lechemum: fuit autem cùm ingrederentur Beth-Lechemum, ut [e]fusę omnes cives *accurrerent* ad eas ac dicerent, heccine est Nahhomi?
20 Quæ dicebat ad eas, ne vocate me [f]Nahhomin, vocate me [g]Maram: eò quòd amaritudine affecit me omnipotens valde.
21 Ego plena abieram, at vacuam reducit
me Jehova: cur vocaretis me Nahhomin, cùm Jehova testificatus sit contra me, & omnipotens malis affecerit me?
22 Sic cùm reversa esset Nahhomi habens
Rutham Moabitidem nurum suam secum redeuntem ex agro Moabitarum: ingressæ sunt Beth-Lechemum in principio messis hordeaceæ.

Caput II.

Ruth dum spicilegium in agro Bohhazi facit, innotescit ei, a quo humanissimè verbis excepta, bonis ita afficitur, ut eorum etiam commodum ad socrum perveniat.

1 ERAT autem Nahhomi huic [a]affinis a
marito ejus, vir valens facultatibus e familia Elimeleci: cujus nomen erat Bohhaz.
2 Cùm ergo dicenti Ruthæ Moabitidi ad
Nahhomin, eam quæso in aliquem agrum ut legam spicas post eum, in cujus oculis invenero gratiam, dixisset illa, abi filia mea:
3 Et abiens venisset ut legeret in aliquo a-
gro post messores, [b]accidit casu ei possessio agri *pertinentis* ad Bohhazum, qui erat e familia Elimeleci.
4 Ecce autem Bohhaz veniens Beth-Lechemo dixit messoribus, Jehova sit vobiscum: cui dixerunt, benedicat tibi Jehova.
5 Tum dixit Bohhaz puero suo, [c]qui præerat
illis messoribus: cujus est puella hæc?
6 Cui respondens puer, qui præerat illis messoribus dixit, puella Moabitis est, quæ rediit cum Nahhomi ex agro Moabitarum.
7 Dixit autem, legam quæso & colligam inter manipulos post messores: sic accedens perstitit ex quo fuit mane usque adhuc, modò sedit paulisper domi suæ.
8 Tum dixit Bohhaz ad Rutham, nónne audis filia mea? ne abito ad legendum in agrum alterum, neque etiam discedito hinc: sed hîc hæreto cum puellis meis.
9 Oculi tui *intenti sunto* in agrum illum
quē metent ut sequaris eas: an non præcepi
pueris

d Heb. *ne occurre mihi ...*
17 *Sic faciat Jehova*] Imprecandi forma, qua malum aliquod sibi ... & continuari ... postulabant, si ... quam dixerant ... rent: est autem ... que aposiopesis ... : quod vel ipsi intelligebant, vel ... judicio commi... bant.
e Heb. *... tur tota civitas ... vel perstreperent ... civitas de eis*.
f *id est, amœna*.
g *id est, amara ... translatum autem ... ab uno sensu ad ... ut significet ...*
22 *Redeuntem*] id est, cum redeunte ... nientem, ut supra ... & infra 2. 6. & ... Schem. 13. 25. ... chresis.
a Heb. ...
b Heb. ... *sus ejus: ...*
3 *Casu*] id est, ... hac de re nihil ... tante sed Deo ... ipsa.
c Heb. *qui ... tutus erat super ... res*.
6 *Quæ rediit*] ... suprà in versum ... mum capitis ...

pueris istis ne attingant te? cùm autem si-
ties, ito ad ista vasa, & bibito ex eo quod
hauserint pueri isti.
10 Quare procidens in faciem suam, incur-
vavit se in terram ac dixit ad eum, quare in-
veni gratiam in oculis tuis, ut agnoscas me,
cùm sim alienigena?
11 Sed respondens Bohhaz dixit ei, [d] planè
indicatum est mihi quicquid egisti cum so-
cru tua: post mortem viri tui: ut deseruisti
patrem tuum & matrem tuam & [e] solum
natale tuum, & venisti ad populum quem
non cognoveras [f] antea.
12 Rependet Jehova opus tuum, & 'erit mer-
ces tua perfecta a Jehova Deo Jisraëlis,
quòd 'sub ejus alas venisti ut te obtegeres.
13 Quæ dixit, 'invenio gratiam in oculis tuis
domine mi, quòd consolatus es me, & quòd
locutus es quę sunt [g] cordi ancillæ tuæ: at
ego non sum futura ut una ancillarum tua-
rum.
14 Dixit verò ei Bohhaz 'tempore cibi, acce-
de huc ut comedas ex hoc cibo, & intingas
bucceam tuam in acetum istud: & sedenti ei
a latere messorum porrexit *aristas* tostas, a-
deò ut comedens saturaretur, & reliquum
faceret.
15 Deinde surrexit ad legendum *spicas*: præ-
cepit autem Bohhaz pueris suis dicendo, e-
tiam inter 'manipulos legentem ipsam ne
pudefacite.
16 Atque etiam de [h] industria omittite ei ex
fasciculis manualibus, & sinite *eos* ut legat:
nec increpate eam.
17 Legit itaque in eo agro usque ad vesperam:
adeò ut cùm excussisset quod legerat, esset
quasi 'Epha hordei.
18 Cumque deferens ipsa venisset in civita-
tem, & vidisset socrus ejus quod legerat:
præterea proferens dedisset ei quod reli-
quum fecerat 'ex quo saturata fuerat:
19 Dixit ei socrus ejus, ubi legisti hodie, &
ubi fecisti *opus*? sit qui agnovit te benedi-
ctus: indicavitq; socrui suæ apud quem *opus*
fecerat, dicens, nomen viri illius apud quem
opus feci hodie *est* Bohhaz.
20 Tum dixit Nahhomi nurui suæ, benedi-
ctus sit a Jehova: ut qui non destitit exer-
cere benignitatem suam erga 'vivos & erga
mortuos: deinde dixit ei Nahhomi, propin-
quus noster vir ille, ex 'vindicibus nostris
est.
21 Tum dixit Ruth Moabitis: etiam quia e-
dixit mihi, cum istis pueris qui mei sunt hæ-
reto, donec absolverint totam messem quæ
mea *est*.
22 Quapropter dixit Nahhomi ad Rutham
nurum suam: bonum est filia mea ut exeas
cum puellis ejus: ac non adversi sint tibi
metentes in agro altero.
23 Itaque hærebat cum puellis Bohhazi le-
gendo, donec absoluta esset messis hordei
& messis tritici: deinde mansit apud socrum
suam.

d Heb. *indicando indicatum est mihi.*

e Heb. *terram nativitatis tuæ.*

f Heb. *heri nudius tertius: synecdoche.*

12 *Erit merces tua*] id est, planè fidem tuam, qua ad ipsum cõfugisti, munerabitur Deus.

Sub ejus alas &c.] metaphora a pullis avium.

13 *Invenio gratiã*] quasi dicat, satis gratiæ inivi apud te, dum me humaniter consolatus es, & verbis tuis confirmasti, indignum esset me accipere abs te beneficium etiam illud quod domesticorum tuorum proprium est, suprà versiculo nono.

g Heb. *quæ sunt super cor: sic Gen. 34. 3.*

14 *Tempore cibi*] cùm ipse unà cum operariis cibum sumpturus esset.

15 *Inter manipulos*] fasces manipulorum.

h Heb. *omittendo omittite ei.*

17 *Epha*] vide Exodi capitis decimi-sexti versiculo ultimo.

18 *Ex quo saturata*] vide suprà versiculo decimo quarto.

20 *Erga vivos*] id est, erga nos, & mortuorum nostrorum recordationem in nobis.

Vindicibus] ex eis ad quos pertinent vindiciæ sive jus redimendi hæreditates nostras, & semen suscitandi, Levit. 25. 25. Deut. 25. 5.

CAPUT III.

Ruth a socru instructa, jacentem Bohhazum noctu accedit, eumq́; de jure propinquitatis sibi exhibendo verecundè submonet, a quo promisso confirmata, ad socrum cum munere remittitur.

1 POSTEA dixit ei Nahhomi socrus ejus:
filia mea, 'an non quærerem tibi requi-
em qua bene sit tibi?
2 Jam verò annon Bohhaz affinis noster, cũ
cujus puellis fuisti, ecce ipse ventilaturus
est hordeum in area nocte hac?
3 'Lavans itaque te' ungito te, & impositis
tibi vestibus tuis descendito in ipsam are-
am: ne innotescito ipsi viro donec absolve-
rit comedere & bibere.
4 Sed esto cùm cubabit, ut cognoscas locum
ubi cubaturus est, deinde accedens retegas
pedes ejus & cubes: & ipse indicabit tibi
quid sis factura.
5 Quæ dixit ad eam, quicquid edixeris mihi
faciam.
6 Descendit itaque in aream, & fecit omni-
no prout præceperat ei socrus ejus.
7 Cùm enim comedisset Bohhaz ac bibisset,
& [a] hilaris animo ivisset cubitum in extre-
mam partem cujusdam acervi: venit illa
clam, & retectis pedibus ejus cubavit.
8 Fuit autem ipsa media nocte, 'ut contremi-
sceret vir ille, & huc illuc se verteret, cùm
ecce mulier cubaret ad pedes ejus.
9 Cui dixit, quæ *es* tu? quæ dixit, sum Ruth
ancilla tua, ut ' expandas alam tuam super
ancillam tuam, quia 'vindex es.
10 Qui dixit benedicta esto, filia mea, Je-
hovæ, meliorem præstas benignitatem tu-
am hanc ' posteriorem illa priore, non se-
quendo ullum juvenum, sive pauperem sive
divitem.
11 Nunc ergo filia mea, ne timeto, 'quicquid
dicis efficiam tibi: novit enim [b] quisque
intra portas populi mei, te fœminam esse
[c] strenuam.
12 Nunc inquam, quia verum est, etsi vindex
ego sum: tamen prętereà *est* vindex propin-
quior me,
13 Pernocta hac nocte, eritq; mane, si vendi-
cabit te, bene vendicet, sin autem noluerit
vendicare te, tum vendicabo te ego, ut vivit
Jehova: cuba usque mane.
14 Itaque cubavit ad pedes ejus usq; mane,
deinde surrexit cùm nondum agnosceret
[d] alter alterum: dicebat enim Bohhaz, ne
innotescat ingressam esse ullam mulierem
in hanc aream.
15 Cumque dixisset, cedo ventrale [e] quo tẽ-
geris, & tene illud: quæ tenuit illud: tunc
demensus sex *mensuras* hordei imposuit ei,
deinde 'ingressus est civitatem.
16 Illa verò venit ad socrum suam, quę dice-
bat, 'quæ es filia mea? indicavitq; ei quic-
quid fecerat sibi vir ille.
17 Dixit etiam, sex *mensuras* hordei istas de-
dit mihi: dicebat enim ad me, ne venito va-
cua ad socrum tuam.
18 Tum dixit *illa*, conside filia mea usq; dum
resciscas quomodo casura sit res: non enim
quieturus est vir ille, nisi absolverit hanc
rem hodie.

1 *An non quærerem*] quasi dicat, an non sollicita essem ut tibi de fausto connubio prospiceretur? confer cum 1. 11. suprà.

3 *Lavans te*] Consilium est re legitimum, specie inhonestum: sed fidens pietati utriusq; & Bohhazi senio, illud nurui proponit, ita ut offensionem proximâ circumstantiis temporis & loci vitet.

Ungito te] ut erat usus in regionibus orientalibus: psal. 104. Math. 6. 17.

a Heb *bonus corde, aut bonum esset cor ejus.*

8 *Ut contremisceret*] rei novitate perterritus.

9 *Expandas alam*] id est, me ducens in uxorem protectionẽ meam suscipias: vide suprà 2. 12. & annotata in Gen. 20. 16.

Vindex] vide suprà 2. 20.

10 *Posteriorem*] quòd socrum tuam tanti recordatione secuta es, magnum quidem est: sed majus adhuc quod posthabita ætatis & formæ meæ ratione, mariti propinquum juvenibus formosis præfers.

11 *Quicquid dicis*] id est, connubium quod expetis cum vindice procurabo.

b Heb *tota porta populi: synecdoche pro tota civitate.*

c Heb. *strenuitatis.*

d Heb. *vir proximum suum.*

e Heb. *quod est super te.*

15 *Ingressus est civitatem*] ad conficiendum quod Ruthæ promiserat, ut sequens caput ostendit.

16 *Quæ es filia mea*] nam ipsa diluculo venerat, ita ut socrus eam de facie agnoscere nõ posset, suprà ver. 14.

CAPUT IIII.

Bohhaz Rutham Moabitidem cum hæreditate Elimeleci a propinquiore in judicio concessam, sibi in uxorem accipit: ex qua suscipit Hhobedum Davidis avum.

1 BOHHAZ autem ascendens ad portam
cõsidebat ibi, cùm ecce vindex ille trã-
siret [1]de quo locutus fuerat Bohhaz: cui
dixit, [a]adesdum, sede hic, [b]heus tu, N. qui
accedens sedit.
2 Tum assumens Bohhaz decem viros e se-
nioribus civitatis dixit: sedete hic: qui se-
derunt.
3 Posteà dixit vindici illi: partem agri, qui
fuerat cognati nostri Elimeleci: [c][3]alienavit
Nahhomi, quæ reversa est ex agro Moabi-
tarum.
4 Quamobrem ego [d]statui revelare, te audi-
ente, dicendo: compara coram his assiden-
tibus, & coram senioribus populi mei: si [4]vẽ-
dicaturus es, vendica: quòd si nõ vendicatu-
rus es, indica mihi [4]ut cognoscam: nam nul-
lus est præter te qui vendicet, & ego *se-
cundus* sum a te: qui dixit, ego vendicatu-
rus sum.
5 Sed dixit Bohhaz, quo die comparabis a-
grum illum *alienatum* a manu Nahhomi: om-
nino a Rutha Moabitide uxore demortui
comparaveris, [5]excitando nomen demortui
in possessionem ejus.
6 Tum dixit vindex ille: non possum vendi-
care mihi, [6]ne perdam possessionem meam:
vendica tu tibi [e]id cujus meæ erant vindi-
ciæ: nam non possum vendicare.
7 (Hoc autem antiquitus in Jisraële *obtine-
bat* in vindiciis [7]& in permutatione ad sta-
biliendam unamquamque rem: detrahe-
bat [7]vir *ille* calceum suum, & dabat [7]proxi-
mo suo: & hoc erat ejus *rei* testimonium in
Jisraële)
8 Cùm ergo dixisset vindex ille Bohhazo:
compara tibi: [8]extraxit calceum suum.
9 Tum dixit Bohhaz senioribus illis & toti
populo, testes estis hodie me comparare
quæcunque fuerunt Elimeleci, & quæcunq;
fuerunt Ciljonis & Machlonis *alienata* a
manu Nahhomi:
10 Præterea etiam Rutham Moabitidem ux-
orem Machlonis, comparo mihi in uxorem
ad excitandum nomen demortui in posses-
sionem ejus, ut non excindatur nomen de-
mortui a fratribus suis, & a [10]porta loci sui:
testes estis hodie.
11 Cui dixerunt totus populus qui erat in
porta & seniores, testes *sumus*: reddat Jeho-
va hanc mulierem quæ ventura est domum
tuam, similem Racheli & Leæ, quæ extrux-
erunt ambæ domum Jisraëlis, & [11]compara
opes [11]Ephratæ, [f]& fac [11]prædicetur nomen
Beth-Lechemi.
12 Sitq; domus tua ut domus Peretzi, quem
peperit Tamar Jehudæ: ex illo semine quod
daturus est tibi Jehova de puella hac.
13 Accepit itaque Bohhaz Rutham [g]nu-
bentem sibi, & congressus est cum ea: de-
ditque ei Jehova ut [h]conciperet & pareret
filium.
14 Tum dicebant mulieres ad Nahhomin,
benedictus *sit* Jehova, qui non destituit te
vindice hodie: & celebretur nomen illius
in Jisraële.
15 Hic erit tibi ut instaurator [i]vitæ, idq; su-
stentando canitiem tuam: quia nurus tua
quæ diligit te, peperit eum, quæq; est meli-
or tibi septem filiis.
16 Accipiensq; Nahhomi natum illum, appo-
suit eum sinui suo: fuitq; ei vice nutricis.
17 Indiderunt autem ei vicinæ nomen, dicen-
tes, natus est filius Nahhomi: vocaverunt e-
nim nomen ejus [17]Hhobedum, is *est* pater
Jischi, patris Davidis.
18 Atque hæ *sunt* generationes Peretzi: Pe-
retz genuit Chetzronem.
19 Chetzron autem genuit Ramum: & Ram
genuit Hhamminadabum.
20 Hhamminadab autem genuit Nachscho-
nem: & Nachschon genuit Salmon.
21 Salmon autem genuit Bohhazum: & Boh-
haz genuit Hhobedum.
22 Hhobed autem genuit Jischajum: & Jis-
chai genuit Davidem.

1 *De quo locutus*] cum Rutha suprà 3. 12.
a Heb. *accede.*
b Heb. *peloni almoni, hoc est, si græcè reddas τὸ̃ δεῖνα. sic loquuntur Hebræi cùm certum hominem significare volunt, neque tamen nominare: sic 1. Sam. 21. 3. & 2. Reg. 6. 8.*
c Heb. *vendidit.*
3 *Alienavit*] id est, in filium Machlonem transtulit, quo mortuo ad Rutham uxorem devoluta est.
d Heb. *dixi revelabo auri tuæ dicendo.*
4 *Vendicaturus es, &c.*] apostrophe ad seniores primum, deinde ad vindicem, quâ non observata, locus videtur obscurior.
Ut cognoscam] statuam quid mihi faciendum sit: sic Gen. 18. 21.
5 *Excitando*] secundum legem Deut. 25. 5. vide annotata ibi.
6 *Ne perdam*] q.d. ne si unam tantum prolem suscipiam, non mihi, sed mortuo suscipiam: ideoque hæreditatem meam ita perdam, ut Elimelec & filii suam: eadem ratio fuit Onanis Gen. 38. 8.
e Heb. *redemptionem meam vel vindicias meas.*
7 *Et in permutatione*] id est, in omni publico alienationis genere: synecdoche, nam permutatio antiquissimum est alienationis genus: teste Aristotele Ethicorum ad Nichomachũ lib. 5. ca. 5. *Vir ille*] qui rem a se alienabat: nam calcei traditione, juris sui cessionem, & rei alienationem significabat. *Proximo suo*] in quem jus suum transfundebat. 8 *Extraxit*] passus est secundum legem ab ea cujus connubium recusabat, extrahi, ut cui ea nuberet, illum in cessionis signum traderet.

10 *A porta*] id est, a civibus: metonymia.
11 *Compara opes*] q.d. precamur, ut qui opes in hoc matrimonio nõ spectasti, opulentus ex eo fias.
Ephratæ] Beth-lechemi ut suprà 1. 2.
f Heb. *prædica.*
Prædicetur nomen] tam demortui quàm tuum ipsius, susceptis pluribus liberis.
g Heb. *cùm fuisset ei in uxorem.*
h Heb. *conceptum.*
i Heb. *animæ.*
17 *Hhobedum*] id est, servientem: ab officio quodam nomen dicebant eum ...... præstiturum.

SCHEMUELIS

Liber primus.

PRIMUS liber Schemuelis res gestas sub judicibus Hheli & Schemuele ac sub rege Schaule describit. Estq; historia octoginta annorum.

Sub { Hheli	40. cap. 4. 18.	} Vers.
{ Schemuele & Schaule	40. Act. 13. 21.	

CAPUT

Caput I.

Channa Elkanæ Levitæ uxor, & Peninnæ æmula, graviter ferens, quòd jam diu sterilis esset, & eo nomine ab illa provocaretur, Deum Schilunte flens supplicat: ubi primùm ab Hheli ut ebria repulsa, deinde postquam se purgavit, ejus sermone confirmata, tandem Schemuelem parit, quem jam educatum Deo, ut ex mariti consensu voverat, in perpetuum Nazaræum addicit.

1 ERAT autem vir quidam
ᵃe duplici Rama ᵃTzophæorum in monte ᵃEphrajimi: cujus nomen
Elkana filius Jerochami,
filii ᵃ Elihu, filii ᵇ Tochu,
filii ᶜTzuphi, ᵃEphrateus.
2 Et erant ei duæ uxores, nomen unius Chāna, nomen verò alterius Peninna: erantque
Peninnæ nati: Channæ verò non erant nati.
3 Ascendebat autem vir ille e civitate sua de
anno in annum, ad incurvandum se & ad sacrificandum Jehovæ exercituum, ᵃSchiluntē: ubi duo filii Hheli, Chophni & Pinchas,
sacerdotio fungebantur Jehovæ:
4 Eratque quo die sacrificabat Elkana: ut daret Peninnæ uxori suæ, & omnibus filiis ejus
ac filiabus ejus partes:
5 Channæ verò daret partem unam ᵈ tristis
valdè: eò quòd Channam diligeret, & Jehova occlusisset vulvam ejus.
6 Et ipsam quoque ᵉ valde provocabat ᵃæmula ejus, ut commoveret eam: quia occluserat Jehova vulvam ejus.
7 Sic autem faciente eo quotannis, cùm illa
ascēderet in domum Jehovæ ita *æmula* provocabat eam: ut fleret & non comederet.
8 Quamvis diceret ei Elkana vir ejus, Channa quare fles? & quare non comedis? & quare malè se habet ᶠ animus tuus? an non melior sum tibi quàm decem filii?
9 Surrexit itaque Channa, postquam comedisset ille Schilunte & postquam bibisset:
cùm Hheli sacerdos sederet in solio ad postem templi Jehovæ.
10 Cumque illa esset ᵍ amaro animo: supplicavit Jehovam & ʰ vehementer flevit.
11 ᵃVovitque votum dicens, Jehova exercituum, ⁱ si omnino respiciens ad afflictionem
ancillę tuæ recordaberis mei, & non oblivisceris ancillæ tuæ, sed dabis ancillæ tuæ semen ᵏ masculum: utique dabo ipsum Jehovæ, omnibus diebus vitæ ejus: & ᵃnovacula
non ˡ admovebitur capiti ejus.
12 Erat autem cùm illa ᵐ multis supplicaret
coram Jehova: ut Hheli observaret os ejus.
13 Nam Channa loquebatur cum animo suo,
tantùm labia ejus movebantur, vox autem
ejus non audiebatur, quapropter reputabat
eam Hheli ebriam.
14 Et dixit ad eam Hheli, quousque ages ebriam? amove vinum tuum a te.
15 Sed respōdens Channa dixit: nequaquam
domine mi: mulier ⁿ ægra animo sum, & vinum aut potum inebriantem non bibi: sed
effundo *desyderium* animi mei corā Jehova.
16 ᵒ Ne compares ancillam tuam cum ulla
fœmina nequam: nam præ magnitudine
meditationis meæ & indignationis meæ *sic*
locuta sum hactenus.

1 *E duplici Rama*] id est, ex ea quæ in duas civitates divisa erat.
Tzophæorum] incolarum regionis Tzuphi de qua infrà 9. 5.
Ephrajimi] ut a Rama Binjaminis & Naphtali distinguatur.
a *Eliab.* 1 *Chron.* 6. 27. & *Eliel ibi. ver.* 34.
b *Nachath ibid. vers.* 26. & *Toach ibid.* 34. *ver.*
c *Tzophai ibid. ver.* 26.
Ephrateus] id est, ex agro Ephrajimitarum.
3 *Schiluntem*] ubi tabernaculum constiterat inde a septimo anno Jehoschuhhæ. vide Jehoschuhhæ 18. 1.
d Heb. *iratum vic.*
e Heb. *& provocabat eam æmula ejus etiam provocatione.*
6 *Æmula ejus*] Peninna altera uxor: nam ita vocantur uxores digamorum Levitici 18. 18.
f Heb. *cor tuum, ut infrà ver.* 13.
g Heb. *amara animo.*
h Heb. *flendo flevit.*
11 *Vovitque*] sive sub cōditione, si maritus comprobaret, sive consensum illius antè audiverit: vide legem Num 30.
i Heb. *respiciendo respexeris.*
k Heb. *virorum.*
Novacula non admovebitur] id est, Nazaræus erit ex voto Num. 6.
l Heb. *ascendet.*
m Heb. *multiplicaret supplicando.*
n Heb. *dura spiritu.*
o Heb. *ne des ancillam tuam coram filia Beli-Jahhal, id est, nequitia.*

17 Tum respondens Hheli dixit, ᵃabi cum pace: Deus autem Jisraëlis præstet petitionem tuam quam petiisti ab eo.
18 Quæ dixit, ᵃinveniat ancilla tua gratiam in
oculis tuis: sic abiens mulier illa itinere suo
ᵃcomedit, & irata ᵖ facies non erat amplius
ei.
19 Cumque surgentes manè incurvavissent
se coram Jehova, & revertentes pervenissent domum suam Ramam: cognovit Elkana Channam uxorem suam: & Jehova recordatus est ejus.
20 Fuit enim ᵃpost revolutiones ᵍtemporis
ex quo concepit Channa, ut pareret filium:
vocavitq; nomen ejus ʳ Schemuelem, nam,
inquit, a Jehova petivi illum.
21 Deinde ascendente ipso viro Elkana cum
tota familia sua ad sacrificandum Jehovæ
sacrificium illud anniversarium, & ᵃvotum
suum *persolvendum*:
22 Channa non ascendit: dicebat enim viro
suo, *differendum* donec ᵃeducatus fuerit
puer iste: tunc adducam eum ut comparens
in conspectu Jehovæ, ᵃmaneat ibi usque in
seculum.
23 Cui dixit Elkana vir ejus, fac quod bonum
videtur in oculis tuis, mane donec educaveris eum: tantummodò præstet Jehova verbum suum: Sic mansit mulier illa ut lactaret
filium suum, donec educasset eum.
24 Deinde abduxit eum secum, postquam educavit eum, cum juvencis tribus & Epha
uno farinæ, & utre vini: introduxitque eum
in domum Jehovæ Schilunte: puer autem
erat *admodum* puer.
25 Mactaveruntque juvencum, cùm adducerent puerum ad Hhelin.
26 Cui dixit *Channa*, *attende* ad me domine
mi, ᵃut vivit anima tua domine mi, sum mulier quæ stabat tecum hîc supplicando Jehovam.
27 Pro puero isto supplicabam: præstititque
mihi Jehova petitionem meam, quam petebam ab eo.
28 Quam ob rem ego quoque commodatum
restituo eum Jehovæ omnibus diebus quibus fuerit, ᵃipse commodatus est Jehovæ:
incurvavitque se *Schemuel* ibi Jehovæ.

17 *Abi cum pace*] id est, hac sollicitudine te libera, & fac ut animus tuus in Dei providentia acquiescat, sic 2 Reg. 5. 19.
18 *Inveniat*] id est, ut jam pro me oras, ita precor ut porro facias.
Comedit] cùm responsum & precationem sacerdotis pro oraculo accepisset.
p Heb. *facies ejus non erat* ut fuerat prius.
20 *Post revolutiones*] exacto ordinario graviditatis tempore.
q Heb. *dierum.*
r *id est, petitum a Deo sorti, nomine ex duobus corruptis & ex integro composito.*
21 *Votum suum*] commune ipsius & uxoris votum, de Schemuele Deo dicando.
22 *Educatus fuerit*] id est, eousque provectus ut ministrare possit: nam hoc verbum non tantùm est a mamma disjungere, sed educare, Num. 17. 23. 1. Reg. 11. 20.
Maneat ibi] id est, ne sit mihi necesse eum educandum reducere, sed maneat a me emancipatus perpetuò: nam alioqui postea Schemuelis domicilium fuit Ramæ, cùm legitima sua administratione functus esset, infrà 7. 16.
26 *Ut vivit*] quasi dicat, per tuam vitam obsecro, ut attendas ad me.
28 *Ipse commodatus*] id est, ab eo mihi datus jam restitutus esto ei.

Caput II.

Channa gratitudinis cantico Deum celebrat: Filii Hheli sacerdotali munere ad sua scelera abutuntur, & Jisraëlitas a sacris ceremoniis alienāt, nec tamen a patre debita severitate castigantur: quare Deus iratum calamitatē & exitium ipsi Hheli & ejus posteritati per Prophetam denunciat.

1 TUNC orans Channa dixit, ᵃexultat ᵃ animus meus in Jehova, elevatur ᵃcornu
meum in Jehova: dilatatur os meum
ᵃcontra hostes meos, nam lætor de salute
tua.
2 ᵃNullus est sanctus ut Jehova, imò nullus

1 *Exultat*] Propositio est, quasi dicat, ex salutari hoc tuo beneficio tantam lætitiam concepi, ut animus qui prius tristis erat, exultet, caput abjectum elevetur, & os occlusum dilatetur. Est enim totum hoc canticum metaphoris, asyndetis, & apostrophis refertum. a Heb. *cor meum.* *Cornu*] pro capite: sic ver. 10. *Contra hostes*] sive Peninnam æmulam, sive alios qui mihi sterilitatis opprobrium objiciebant: nam est indefinite dictum. 2 *Nullus est sanctus*] Confirmatio propositionis tribus argumentis: primum a natura Dei sanctissimi, & qui solus a creaturis sanctificandus est. Secundum a singulari ejus fide, beneficētia, & protectione erga suos. Non est rupes &c. Tertiū ab universali ejus providentia & dispositione rerū omniū: qui postremus locus exemplis aliquot antitheticis confirmatur.

est præter te: & nulla *est* rupes ut Deus no-
ster.
3 Ne [b] multis loquimini admodum elatè, ne
prodeat [c] superbum *quicquam* ex ore vestro:
'nam Deus fortis [d] omni notitia præditus est
Jehova, & non disponuntur actiones.
4 [e] Arcu valentes conteruntur: & collapsi ac-
cinguntur robore.
5 Saturi ob panem operam suam locant: fa-
melici autem ' desinunt: adeò ut sterilis
' septem pariat: & [f] abundans filiis elangue-
scat.
6 Jehova morte afficit & in vitam restituit:
demittit in sepulchrum & educit.
7 Jehova depauperat & ditat: deprimit, e-
tiam extollit.
8 Erigit e pulvere tenuem, e sterquilinio ex-
tollit egenum, collocando cum ingenuis, &
faciendo ut solium gloriæ possideant: nam
Jehovæ sunt cardines terræ, quibus impo-
suit orbem habitabilem.
9 'Pedes eorum quos benignè accepit con-
servabit, improbi verò in tenebris ' conti-
cescent: quia viribus *suis* ' non obtinebit
quisquam.
10 *Singuli* contendentes in Jehovam conte-
rentur, contra quemque in cœlis intonabit,
Jehova judicabit fines terræ: ' nam dabit
fortitudinem regi suo, & extollet cornu un-
cti sui.
11 Deinde abiit Elkana Ramam in domum
suam: puer autem ministrabat Jehovæ in
conspectu Hheli sacerdotis.
12 Quamvis filii Hheli [g] nequam essent: 'nec
agnoscerent Jehovam.
13 ' Ratio enim sacerdotum istorum cum po-
pulo *hæc* erat: cùm ullus quispiam sacrifica-
bat sacrificium, veniebat puer sacerdotis
dum coqueret carnes, habens fuscinam tri-
dentem in manu sua.
14 Incutiensq; in labrum aut in lebetem, aut
in ahenum, aut in cacabum, quicquid de-
promebat fuscina illa, accipiebat sacerdos
ex eo: sic faciebant Schilunte, omnibus Jis-
raëlitis venientibus illuc.
15 Etiam cùm nondum adolevissent illius ad-
ipem, veniens puer sacerdotis dicebat viro
qui sacrificabat, da carnem assandam pro
sacerdote: non enim accepturus est abs te
carnem coctam, sed crudam.
16 Quòd si dicebat ad eum vir ille, [h] potius
jam adoleant ipsum adipem, tum accipe ti-
bi prout desyderabit animus tuus: dicebat
hic illi, imò jam nunc dabis, sin autem mi-
nus, accepturus sum vi.
17 Sic erat peccatum istorum puerorum ma-
gnum valde in conspectu Jehovæ: quia 'sper-
nebant homines munus Jehovæ.
18 At Schemuel ministrabat in conspectu Je-
hovæ: puer cinctus ' amiculo lineo.
19 Pallium autem parvum faciebat ei mater
ejus, quod adferebat ei de anno in annum:
cùm ascenderet cum viro suo ad sacrifican-
dum sacrificium anniversarium.
20 Benedixerat autem Hheli Elkanæ & uxo-
ri ejus dicendo, reponat tibi Jehova semen
ex muliere hac, pro restitutione ejus quem
petierat a Jehova: cùm abirent in locum
suum.
21 Cumque visitaret Jehova Channam, con-
cipiens peperit tres filios & duas filias: dum
puer Schemuel cresceret apud Jehovam.
22 Hheli autem senex erat valde: qui audiens
quæcunque faciebant filii sui toti Jisraëli, &
ut concumbebant cum mulieribus 'quæ tur-
matim conveniebant ad portam tentorii
conventus:
23 Dicebat eis, quare facitis res hujusmodi?
ut ego audiam sermones hos malos de vo-
bis ab ipso toto populo.
24 'Nequaquam filii mei: non enim bona est
ista fama quam ego audio, vos avertere po-
pulum Jehovæ.
25 'Si peccaverit [i] ullus in alterum, judicabit
eum ' magistratus: sed si in Jehovam ullus
peccat, quis oret illum? non tamen auscul-
tarunt voci patris sui: quia 'volebat Jehova
morte afficere eos.
26 Interea puer Schemuel [k] pergebat cresce-
re & gratus esse, tum apud Jehovam, tum e-
tiam apud homines.
27 Venit autem 'vir Dei ad Hhelin: dixitque
ad eum, sic ait Jehova: an *non* [l] planè me
ipsum revelavi domui 'patris tui, cùm essent
in Ægypto *subditi* domui Parrhonis?
28 Deinde eligendo illum ex omnibus tribu-
bus Jisraëlis mihi in sacerdotem, ' ad offe-
rendum super altare meum, ad adolen-
dum suffitum, ad gestandum amiculum co-
ram me: dedi familiæ patris tui ' *reliquias* o-
mnium igne absumendorum a filiis Jisraë-
lis?
29 Cur 'recalcitratis in sacrificium meum &
in munus meum, quod præcepi, habitaculi
hujus: & honorasti filios tuos supra me, ut
saginaretis vos e primario cujusque mune-
ris Jisraëlis, populi mei?
30 Idcirco dictum Jehovæ Dei Jisraëlis, [m] 'di-
xeram quidem, domus tua ut domus patris
tui continenter ibunt coram me usque in se-
culum: at nunc, dictum Jehovæ, ' absit mi-
hi: nam honorantes me honorabo, con-
temptores autem mei ' leves fient.
31 Ecce dies venturi sunt, cùm 'amputabo
brachium tuum, & brachium domus patris
tui: ne sit senex e domo tua.
32 'Nam intueberis angustiam habitaculi pro
omni eo quo ' benefacturus fuisset *Deus* Jis-
raëli: adeò ut non sit futurus senex in fami-
lia tua omnibus diebus his.
33 'Is autem *quem* non excindam tibi ab alta-
ri meo, *erit* ad consumendum ' oculos tuos
& ad cruciandum animum tuum: nam tota
soboles domus tuæ *reliqua* morientur virili
ætate.
34 Atque hoc ' tibi esto signum quod eventu-
rum est duobus filiis tuis Chophni & Pin-
chaso: die uno morientur ambo.
35 'Statuam verò mihi sacerdotem firmum,

b Heb. *ne multiplicetis, loquamini altum altum.*
c Heb. *durum, densum.*
3 *Nam Deus fortis*] duobus argumentis dehortatur a malo: primò quia Deo omnia consilia perspecta sunt: altero, quia omnia pro voluntate sua moderatur & disponit.
d Heb. *notitiarum.*
e Heb. *arcus valentium, hypallage.*
5 *Desinunt*] nimirum famelici esse.
Septem] id est, multos, finitus numerus pro indefinito.
f Heb. *multa filiis.*
9 *Pedes eorum*] Conclusio prophetica, qua divinam protectionem & salutem eis quos benignè accepit in Christo promittit, contrà verò iram & exitium ejus adversariis denunciat.
Conticescent] cõfusione & metu, ut piorum os contrà dilatatur suprà ver. 1.
Non obtinebit] ut supra in fine versus tertii.
10 *Nam dabit*] Vaticinatur de regno futuro in populo Dei, quod propriè pertinet ad Christũ: quasi dicat, suos servabit & adversarios perdet per regem suum Christum, cui omnem potestatem daturus est in Cœlo & in terra.
g Heb. *filii Belijahhal.*
12 *Nec agnoscerent*] videlicet factis, ut ad Titum 1.16.
13 *Ratio enim*] id est, forma quam servabant non lege, sed nefaria usurpatione & prætendentia authoritatis suæ: sic 1. Schem 8.9.
h Heb. *adolendo adoleant.*
17 *Spernebant homines*] Jisraëlitæ tam essreni ministrorum Dei licentia a cultu Dei & reverentia illius abstrahebantur. vide infra ver. 24.
18 *Amiculo*] vide in Exod. 28.40.

22 *Quæ turmatim*] vide Exod. 38.8. in annotatione.
24 *Nequaquam*] videlicet hujusmodi facite.
25 *Si peccaverit*] quasi dicat, si homo hominem offendit, est cognitio civilis aut Ecclesiastica res cõponi possunt: sed si in Deum quis volens & elata manu peccet, non adhuc reliquum est pro peccatis sacrificium, neque quisquam pro eo apud Deum intercessurus est, Num. 15. 30. infrà 3.14. Jirmejæ 7.16. & 11.14. & 14.11. Heb. 10.26. 1. Joh. 5.16.
i Heb. *virum.*
Magistratus] vide Exod. 22.28.
Quia volebat] id est, stabat sententia.
k Heb. *ibat crescens & bonus.*
27 *Vir Dei*] id est, Schemuel, cujus vocatio per ... explicatur capite sequente.
l Heb. *revelando revelavi.*
Patris tui] Aharonis.
28 *Ad offerendum*] quæ communia erant omnibus sacerdotibus tam ex Eleazare quàm ex Ithamare descendentibus.
Reliquias] ex Nu-mer. 18. est lex.
29 *Recalcitratis*] contemnitis & quasi pedibus teritis.
m Heb. *dicendo dixeram.*
30 *Dixeram*] in prima sacerdotii institutione Exod. 28. 43. & 29.9.
Absit mihi] ... mum tuam totam lege stabiliam.
Leves fient] ... Mosche meo ... pronunciavit: Levit. 10.3.
31 *Amputabo brachium*] id est, ... tam familiam ... excindam, adeò ... tantùm juvenes ...

quot supersint. quòd factum esse apparet, cùm uno die Hheli cum duobus filiis ... deret infra cap. 4. superstites enim remanserunt Achitob & Icabod, de quibus in-frà 14.3. 32 *Nam intueberis*] te vivo accidet, ut habitaculum angustia pre-matur arcâ amissâ, infrà 4.21. & sequente. *Benefacturus fuisset*] Si tamen cultum Dei conservassetis. 33 *Is autem*] Id est, præter calamitatem ... tuo tempore immittam, non est sobolis tuæ melior futura conditio: nam illa ... que tota violenta morte tolletur, infrà 22.17. Ebjatharem autem quem ... lam violenta morte in illa clade, reservabo ad subeundas magnas calamitates ... 1. Reg. 2. ver. 26. *Oculos tuos*] in nepote tuo. 34 *Tibi esto signum*] ... Initium tuæ calamitatis erit a morte filiorum, ex quo argumentum sumes ... rum calamitatum tibi denunciatarum. 35 *Statuam verò*] quasi dicat, ... te & de tuis facturus sum ut denunciavi, constanter tamen præstiturus ... missionem meam, de qua suprà ver. 30.

Domum firmam] Id est, faciam ut non intercidat ejus posteritas, & munus illius continuabo. Intelligit autem Tzadokum, qui fideliter ex voluntate Dei Davidi & Schelomoni hæsit, ac proinde in summum sacerdotem unctus est 1. Paralip.29.22. & sacerdotium in posteris ejus semper continuatum: sic infrà 25 28.

36 *Veniat incurvatum*] hoc impletum est postquã Ebjathar sacerdotio a Schelomone abdicatus, & Hhanathothas ablegatus est 1.Reg.2.26. nam non poterat sine cibario Dei ex suo agello ipse cum familia sua victitare: postremò autẽ publico judicio definitum a Joschi a 2.Reg.23.9. & divinitus in perpetuum confirmatum Jechezkel. capitis quadragesimi quarti versiculo decimo & sequentibus.

qui quemadmodum est in corde meo & in
animo meo faciet: & ædificabo ei *domum
firmam, ut continenter ambulet coram un-
cto meo omnibus temporibus.
36 Eritque ut quicunque reliquus fuerit in fa-
milia tua *veniat incurvatũ se illi pro num-
mulo argenteo & segmento panis: ac dicat,
coopta me quæso in unam e functionibus
sacerdotalibus, ut comedam frustum panis.

Caput III.

Deus Schemueli se primùm patefaciens cladem familiæ Hheli prædicit, eamq; per ipsum sacerdoti Hheli denunciat. Deinde pergens cum Schemuele communicare famam ei & autoritatem apud totum Jisraëlem conciliat.

1 *DUM enim puer Schemuel ministra-
bat Jehovæ *coram Hheli: sermo Je-
hovæ fuerat [a]rarus temporibus illis,
nec fuerat visio [b]*aperta.
2 Sed fuit *die illa, Hheli cubante in *loco
suo: (oculi autem ejus cœperant caligare,
*non poterat videre.)
3 Schemuele quoq; cubante: *cùm nondum
lucerna Dei extingueretur in templo Jeho-
væ ubi erat arca Dei:
4 Ut vocaret Jehova Schemuelem: qui dix-
it, ecce me:
5 Et accurrens ad Hhelin dixit, ecce me: vo-
casti enim me: sed dixit, non vocavi, rever-
tere [c] cubitum: qui abiens cubavit.
6 [d]Iterum autem Jehova amplius vocavit
Schemuelem: quare surgens Schemuel a-
biit ad Hhelin ac dixit, ecce me: nam voca-
sti me: qui dixit, non vocavi fili mi, reverte-
re cubitum.
7 At Schemuel nondum expertus fuerat Je-
hovam; id est, nondum revelatus fuerat ei
sermo Jehovæ.
8 Deinde Jehova vocavit amplius Sche-
muelem tertiò: qui surgens abiit ad Hhe-
lin ac dixit, ecce me: nam vocasti me: tum
intellexit Hheli Jehovam vocasse puerum
ipsum.
9 Quapropter dixit Hheli Schemueli, abi
cubitum: esto autem si vocaverit te, ut di-
cas, loquere Jehova, quia audit servus
tuus: sic abiens Schemuel cubavit *in loco
suo.
10 Veniens autem Jehova substitit, cùm vo-
casset ut anteà, Schemuel Schemuel: dix-
issetque Schemuel, loquere quia audit ser-
vus tuus.
11 Ac dixit Jehova ad Schemuelẽ: ecce ego
facturus sum rem *in Jisraëlem: quam quis-
quis audiverit, *tinnient ambæ aures ejus.
12 Die illa præstabo Hheli *quicquid loquor
contra familiam ejus, *incipiendo & perfi-
ciendo.
13 Indico enim ei me vindicaturum esse fa-
miliam ejus usque in seculum: propter ini-
quitatem quam *novit, quia maledictionem
inferentibus sibi filiis suis, *non tamen re-
pressit eos.
14 Ideoq; juro familiæ Hheli, *ne vivam*, *si
expiabitur iniquitas familiæ Hheli ullo sa-
crificio & munere usque in seculum.
15 Cùm itaque cubuisset Schemuel usq; ma-
ne, aperiebat *valvas domus Jehovæ: Sche-
muel enim timebat indicare Hheli istam vi-
sionem.
16 Sed vocavit Hheli Schemuelem dicens,
Schemuel fili mi? qui dixit: ecce me.
17 Et dixit quis est sermo ille quo allocutus
est te? ne quæso celes me: *ita faciat tibi
Deus & ita pergat, si celaveris me quicquã
ex toto sermone illo quo allocutus est te.
18 Itaque indicavit ei Schemuel omnes illos
sermones nec celavit eum: qui dixit, Je-
hova est, quod bonum *videtur* in oculis suis
faciat.
19 *Cùm autem crevisset Schemuel, Jeho-
va erat cum eo, adeò ut non sineret deci-
dere ullum ex omnibus sermonibus ejus *in
terram.
20 Unde cognovit totus Jisraël *a Dane us-
que Beerschebahhum Schemuelem fidelẽ
esse prophetam Jehovæ.
21 Nam pergebat Jehova apparere Schilun-
te: *postquam revelasset se Jehova Sche-
mueli Schilunte *per sermonem Jehovę.

1 *Dum enim*] vide annotata suprà 2.27.

Coram Hheli] id est, institutore.

a Heb. *pretiosus.*

b Heb. *perrupta.*

Aperta] id est, fuerunt quidem singulares & privatę visiones cum piis communicatæ, ut cum Manoacho Judic. 13. sed publicè Prophetarum omne officium jacebat.

2 *Die illa*] cùm Deus virum suum mitteret ad Hhelin, declaratum ea de quibus suprà 2.27.

In loco suo] in atrii parte tabernaculo proxima, ubi erant sacerdotum cellæ.

Non poterat] videlicet clarè: nam tantùm cœperant caligare oculi.

3 *Cùm nondum*] id est, ante tempus matutinum, quousque ardebant lucernæ Exodi 27.20.& 21. & 2.Chron.13.11.

c Heb *revertere, cuba, sic deinceps.*

d Heb. *& addidit Jehova adhuc &c. sic ver.8.*

9 *In loco suo*] id est, in remotiore tabernaculi parte ubi erant Levitarum cellæ.

11 *In Jisraëlem*] Non tantum in domum Hheli, sed etiã in populum, qui sacerdotum offensione spernebant cultum Jehovæ. suprà 2.17. cladem autem intelligit de qua infrà 4. 2.& 20. vers.

Tinnient] id est, adeò audiens percelletur, ut præ horrore sensus ejus hebetentur.

12 *Quicquid loquor*] quod quia capite superiore continetur, brevitatis caussâ est omissum. *Incipiendo*] id est, totum id a principio ad finem, quod 6. ultimis versibus 2. cap. denunciatur.

13 *Novit*] id est, cujus est reus ratione quæ subjungitur.

Non tamen] ea severitate & modis quibus debuit pro authoritatę patris, sacerdotis, & judicis, ac scelerum magnitudine. Vide lenitatem ejus supra 2. ver.23. & sequentibus.

14 *Si expiabitur*] vide annotata supra 2, ver.25.

15 *Valvas domus*] id est, atrii, ut Jisraëlitis adoraturis paterent.

17 *Ita faciat*] Imprecatio, de qua vide Ruth.1.17.

19 *Cùm autem*] explicat fusius quod supra 2.26. attigerat: sunt autem hæc parascevastica ad sequentia.

In terram] ita ut effectum suum non sortiretur: metaphora a semine, cui sato benedicit Deus.

20 *A Dane*] vide Judic.20.1. in annotatione.

21 *Postquam revelasset*] id est, cœpisset revelare, suprà ver.7.

Per sermonem] de quo in superioribus.

Caput IIII.

Jisraëlitæ priore prælio contra Pelischtæos fusi arcam Dei a filiis Hheli in castra adduci jubent ut ea duce rursus cum hostibus dimicent, qui graviore adhuc clade accepta, arcam sacerdotibus interfectis amittunt: ad cujus rei famam Hheli cadens & nurus pariens moriuntur, ut prædixerat Deus suprà capite 2.& 3.

1 [a]EVENIT autem sermo Schemuëlis *to-
ti Jisraëli: cùm egressi Jisraëlitę obviã
Pelischtæis in bellum castra-metaren-
tur ad illum *locum* qui *dicitur* *Eben-Hhezer,
& Pelischtæi castra haberent *Apheki.
2 Nam cùm acie instructa Pelischtæi irent
obviam Jisraëli & [b] consereretur prælium,
plaga affectus est Jisraël coram Pelischtæis;
ita ut percuterent ipso conflictu in eodem
agro quasi quatuor millia virorum.
3 Quam ob rem cùm venisset populus in
castra, dixerunt seniores Jisraëlis: quare pla-
ga affecit nos hodie Jehova coram Pelisch-
tæis? assumamus ad nos Schilunte arcam
fœderis Jehovæ, ut procedens in medio
nostri servet nos e manu inimicorum no-
strorum.
4 Misit itaque populus Schiluntem, ut depor-
tarent inde arcam fœderis Jehovæ exerci-
tuum *insidentis Cerubinis: erant autem ibi
cũ arca fœderis Dei duo filii Hheli, Choph-
ni & Pinchas.
5 Fuit autem cùm veniret arca fœderis Je-
hovæ in castra, ut vociferarentur omnes Jis-
raëlitæ vociferatione magna adeò ut per-
streperet terra.
6 Audientes autem Pelischtæi sonum illius
vociferationis dicebant, quid sibi vult so-
nus vociferationis maximæ istius in castris

a Heb. *fuit: sic Gen.24.15.*

1 *Toti Jisraëli*] Nã mala denunciarat nõ tantùm domui Hheli: sed etiam Jisraëli suprà 3.11.& sequentibus: ex quorũ prędictione & eventu ei respondente apud Jisraëlem autoritas comparata est suprà 3.19.& 20.ver.

Eben-Hhezer] per anticipationem: nam nomen hoc consecutus est ex victoria de qua infrà 7.11.

Apheki] civitas est Jehudæ, Jehosc.15.53

b Heb. *extenderetur, vel explicaretur.*

4 *Insidentis Cerubinis*] e quorum medio responsa dabat, Num.7.89.

Hhebræorum? & intellexerunt arcam Jehovæ venisse in castra eorum.
7 Quapropter timentes Pelischtæi cùm [c] diceretur Deus venisse in castra eorum, dicebant, væ nobis: quia non fuit tale quippiam [d] antehac.
8 Væ nobis, quis nos eripiet e manu *istorum deorum magnificentissimorum? hi sunt illi dii qui percusserunt Ægyptios, *præter singulas plagas, *in deserto.
9 Confirmate vos, & estote viri ô Pelischtæi, ne serviatis Hhebræis quemadmodum servierunt vobis: estote igitur viri & pugnate.
10 Pugnantibus itaque Pelischtæis, iterum plaga affecti Jisraëlitæ fugerunt quisque ad tentoria sua, fuitq; plaga illa magna valde: nam ceciderunt ex Jisraële triginta millia peditum.
11 Et arca Dei capta est: duoque filii Hheli mortui sunt, Chophni & Pinchas.
12 Tum currens quidam Binjaminita ex ipsa acie, venit Schiluntem eodem die: vestibus suis laceris, & *terra capiti suo inspersa.
13 Quo ingrediente ecce Hheli *sedebat in solio, latus viæ observans: erat enim [e] animus ejus trepidus propter arcam Dei: cumque vir ille ingressus esset nuntiando per civitatem, exclamavit tota civitas.
14 Audiens verò Hheli sonum istius clamoris dixit, quid sibi vult sonus ipsius multitudinis? tum vir ille festinans venit ut nunciaret Hheli.
15 (Hheli autem natus erat nonaginta octo annos: & oculorum ejus *acies* caligaverat ita ut non posset videre)
16 Dixitq; vir ille ad Hhelin, ego *sum* qui venio ab ipsa acie, nam ego ex ipsa acie effugi hodie: cui dixit, quid fuit rei, fili mi?
17 Tum respondens nuntius ille dixit, fugit Jisraël coram Pelischtæis, & etiam magna plaga fuit in populo: quin etiam duo filii tui mortui sunt, Chophni & Pinchas, & arca Dei capta est.
18 Fuit ergo cùm mentionem faceret ille arcæ Dei, ut caderet *Hheli* e solio retrorsum ante latus portæ, ita ut fracta vertebrarum cervicis suæ compage moreretur: senex enim erat vir ille & gravis, & judicaverat Jisraëlem quadraginta annis.
19 Præterea nurus ejus uxor Pinchasi prægnans [f] proxima partui, cùm audiret hanc famam de capta arca Dei, & mortuo socero suo ac viro suo: incurvavit se ut pareret, quia [g] irruerant in eam dolores ejus.
20 Cumque, quo tempore moriebatur, dicerent quæ adstabant ei, ne timeto: nam filium peperisti: non tamen respondit neq; apposuit animum suum.
21 Indiderat autem nomen puero ipsi [h] I-Cabodem, dicendo, emigravit gloria ab Jisraële: *audiens* de capta arca Dei & de mortuo socero suo ac viro suo.
22 Dicebat enim, emigravit gloria ab Jisraële: *propterea quòd capta esset arca Dei.

c Heb. *dicerent venit Deus, &c.*

d Heb. *heri nudiustertius.*

8 *Istorum Deorũ*] de unico vero Deo impiè, ut deorũ multorum cultores loquuntur.

Præter plagas] de illis loquitur, quibus affecti Aegyptii Jisraëlitas dimittere coacti sunt, de quibus in Exodo usque ad 12 cap.

In deserto] ubi Aegyptii Jisraëlitas persequentes in mari algoso submersi sunt, quod deserto Ethami conjunctum erat Exodi 13.20. vide annotata Exodi 15. 22.

12 *Et terra capiti*] vide annotata Jehos. 7.6.

13 *Sedebat in solio*] quod erat ad limen templi Jehovæ, suprà 1.9.

e Heb. *cor, &c. sic* Ver. 20.

f Heb. *ad pariendũ.*

g Heb. *vertebant se in eam dolores ejus.*

h *i. non est gloria.*

22 *Propterea quòd*] quasi dicat, illud eam inprimis cruciabat, & domesticam calamitatem publicæ postponebat.

Caput. V.

Deus in Pelischtæos propter abductam arcam suam animadvertens, Deum eorum comminuit, eosq; & regionem eorum gravi plaga afficit: adeò ut consilium de remittenda arca inire cogantur.

1 Pelischtæi autem captam arcam Dei abduxerunt Eben-Hhezere Aschdodum.
2 Ubi Pelischtæi acceptam arcam Dei induxerunt *in ædẽ Dagonis: collocaveruntque eam prope Dagonem.
3 Sed cùm surrexissent Aschdodæi postridie, ecce Dagon collapsus jacebat facie sua in terram coram arca Jehovæ: & accipientes Dagonem, restituerunt eum in locum suum.
4 Surgentibus verò mane postridie, rursus ecce Dagon collapsus jacebat facie sua in terram coram arca Jehovæ: caput autẽ Dagonis & ambæ palmæ manuum ejus abscissæ *erant* in ipso limine infero, tantùm [a] quod referebat piscem remanserat in eo.
5 Idcirco non calcant sacerdotes Dagonis aut ulli ingredientes in ædem Dagonis limen inferum Dagonis Aschdodi: usque in hunc diem.
6 Præterea ingravescens manus Jehovæ contra Aschdodæos *desolabat eos: (percutiebat enim eos hæmorrhoidibus) Aschdodum & terminos ejus.
7 Videntes autem Aschdodæi sic rem habere: dicebant, non manebit arca Dei Jisraëlis apud nos: nam dura est manus ejus contra nos & contra Dagonem deum nostrum.
8 Mittentes itaque congregaverunt omnes satrapas Pelischtæorum ad se, quibus dixerunt, quid facturi sumus arca Dei Jisraëlis? dixerunt verò illi, Gathum circumducitor arca Dei Jisraëlis, quò circumduxerunt arcam Dei Jisraëlis.
9 Sed fuit postquàm circumduxissent eam, ut esset manus Jehovæ contra civitatem illã vexatione magna valde, qua percussit cives illius civitatis a minimo usq; ad maximum: *nam occultabant se inter eos hæmorrhoides.
10 Quapropter miserunt arcam Dei Hhekronem: fuitq; cùm intraret arca Dei Hhekronem, ut clamarent Hhekronitæ dicendo, circunduxerunt ad me arcam Dei Jisraëlis ad morte afficiendum me & populum meum.
11 Proinde mittentes congregaverunt omnes satrapas Pelischtæorum quibus dixerunt, dimittite arcam Dei Jisraëlis, ut revertatur in locum suum, neque morte afficiat me & populum meum: erat enim vexatio lethalis in tota ea civitate, gravis erat valde manus Dei ibi.
12 Homines enim [b] qui supervivebant manebant affecti hæmorrhoidibus: ita ut ascenderet exclamatio civitatis in cœlum.

2 *In ædem Dagonis*] vide de eo annotata Judicum 16.23.

a Heb. *Dagon remanserat.*

6 *Desolabat eos*] homines hæmorrhoidibus: & regionem muribus infestando, de quibus infrà 6.5.

9 *Nam occultabant*] sistebatur enim sanguis, qui internea erodebat: quod est secundum genus hæmorrhoidis, & multò gravius.

b Heb. *manebant.*

Caput VI.

Pelischtæi suorum sacerdotum consilio arcam post septem mensium captivitatem cum muneribus plaustro impositam dimittunt, quam Beth-Schemeschitæ ad suos fines venientem irreverentius aspicientes divinitus castigantur: quare eam civibus Jehharimorum abducendam tradunt.

1 Fuerat autem arca Jehovæ in agro Pelischtæorum septem menses.
2 Cùm vocantes Pelischtæi suos sacerdotes

tes & divinos dicerent eis, quid facturi esse-
mus arca Jehovæ? instruite nos qua ratione
remittamus eam in locum suum.
3 Qui dixerunt, si remissuri estis arcam Dei
Jisraëlis, ne remittite eam [a]donis vacantem,
sed [b] omnino reddite ei 'reatum, tunc sana-
bimini, aut innotescet vobis 'quare non re-
cedat a vobis manus ejus.
4 Dicentibus autem *Pelischtæis*, quis est ille
reatus quem reddemus ei? dixerunt, *de* nu-
mero Satraparum Pelischtæorum quinque
hæmorrhoides aureæ, & quinque mures au-
rei: quia plaga eadem est omnibus istis &
satrapis vestris.
5 Nam cùm feceritis 'imagines hæmorrhoi-
dum vestrarum & imagines murium vestro-
rum qui corrumpunt hanc terram, & dede-
ritis Deo Jisraëlis gloriam: fortassis alleva-
bit manum suam a vobis & a Diis vestris & a
terra vestra.
6 Et quare aggravaretis cor vestrum, quemad-
modum aggravarunt Ægyptii & Parrho cor
suum? nonne postquam præclara gessit in
eos, tàdem dimiserunt istos ita ut abierint?
7 Nunc itaq; [c] facite unum plaustrum novum
& accipite duas vaccas fœtas, [d] quibus nun-
quam est impositum jugum: & jungite eas
vaccas illi plaustro, pullos verò earum re-
ducite domum [e] ne eas sequantur.
8 Tum accipientes arcam Jehovę imponite
eam plaustro, & instrumenta ista aurea, quæ
reddideritis ei *in* reatum ponetis in capsula
a latere illius: sic dimittetis eam ut abeat.
9 Consyderabitis autem, si viâ *ferente ad* ter-
minum ejus, ascenderit Beth-Schemeschû,
ipse affecerit nos hoc malo maximo: sin
autem minus, utique cognoscemus nequa-
quam manum ejus attigisse nos, casum esse
qui accidit nobis.
10 Fecerunt itaque viri illi sic, nam accipien-
tes duas vaccas fœtas junxerunt eas illi
plaustro: cùm pullos earum reclusissent do-
mi.
11 Imposueruntque arcam Jehovæ plaustro
illi: & capsulam suam unà cum muribus au-
reis, & cum imaginibus mariscarum suarum.
12 Ita rectâ contendentes vaccæ per viam il-
lam, per viam Beth-Schemeschi, 'stratâ viâ
unicâ [f] ibant continenter mugientes, neque
declinabant ad dexteram vel sinistram: sa-
trapæ verò Pelischtæorum [g] sequebantur
eas usque ad terminum Beth-Schemeschi.
13 Beth-Schemeschitę autem metebant mes-
sem triticeam in sua convalle: qui cùm sub-
latis oculis suis viderent ipsam arcam, gavi-
si sunt 'inspiciendo.
14 Cumque perveniens plaustrum in agrum
Jehoschuhhæ Beth-Schemeschitę substitis-
set ibi, ubi erat lapis magnus: 'fiderunt ligna
plaustri, & ipsas vaccas obtulerunt holocau-
stum Jehovæ.
15 'Levitæ enim deposuerunt arcam Jehovæ
& capsulam illam quæ *erat* prope eam, in
qua *erant* instrumenta aurea, & imposue-
runt lapidi illi magno: Beth-Schemeschitæ
autem 'offerebant holocausta, & sacrifica-
bant sacrificia die illo Jehovæ.
16 Quod quinq; satrapæ Pelischtæorum cùm
vidissent: reversi sunt Hhekronem eodem
die.

a Heb. *vacue.*
b Heb. *reddendo reddite.*
3 *Reatum*] oblationem pro reatu, ut Levitici 5. & passim. quasi dicant, peccatum nô videmus: sed fieri potuit ut propter omissum aliquem e ritibus ejus, rei sitis.
Quare non recedat] id est, ipsum non esse in causa cur non recedat: sed casum esse, ut infrà vers. 9.
5 *Imagines hæmorrhoidum*] id est, sedes cum hęmorrhoidibus, vel mariscis, ut infra vers. 11. & 17.
c Heb. *accipite & facite: verborum ὑστερολογία.*
d Heb. *super quas non ascendit jugum.*
e Heb. *de post eas.*
12 *Stratâ viâ unicâ*] id est, nunquam deflectentes, ut sequêtia epexegeticôs ostendunt.
f Heb. *ibant eundo & mugiendo.*
g Heb. *ibant post eas.*
13 *Inspiciendo*] rectam contra legem Num. 4. 5. & 20. vers. sive a Pelischtæis retecta missa esset, sive ab ipsis.
14 *Fiderunt*] nimirum sacerdotes Levitici ordinis, de quibus vers. 15. erat enim Beth-Schemesch urbs sacerdotum, Jehosch. 21. 16.
15 *Levitæ enim*] e sacerdotum genere, ad quos propriè hoc munus pertinebat: vide Num. 4. 5. & sequentibus versibus.
Offerebant] id est, suppeditabant animalia sacerdotibus ad holocausta & sacrificia.

17 Hæ autem sunt mariscæ aureæ quas reddi-
derunt Pelischtæi Jehovæ in reatum: pro
Aschdodo una: pro Hhazza una: pro Asch-
kelone una: pro Gatho una: pro Hhekro-
ne una:
18 Et mures aurei *de* numero omnium civita-
tum Pelischtæorum per quinque satrapias
illas, [h] nomine tam civitatum munitarum
quàm vicorum paganorum: usque [i] ad lapi-
dem illum magnum, super quem collocarát
arcam Jehovæ, *is est* usque in diem hunc in
agro Jehoschuhhæ Beth-Schemeschitæ.
19 'Percussit autem ex Beth-Schemeschitis
qui inspexerant arcam Jehovæ, 'ut percus-
serat 'ex illis quinquagies mille septuagin-
ta homines: quapropter lugentes populus
eò quòd percussisset Jehova populum plaga
magna,
20 Dicebant Beth-Schemeschitæ, quis posset
consistere coram Jehova Deo sanctissimo
isto? & ad quem ascendet a nobis?
21 Miserunt ergo nuntios ad habitatores ur-
bis Jehharimorum qui dicerent: reduxerunt
Pelischtæi arcam Jehovæ, descendite, ab-
ducite eam ad vos.
22 'Venerunt itaque cives urbis Jehharimo-
rum & abducentes arcam Jehovæ intulerût
eam in domum Abinadabi in ipso colle: El-
hhazarem autem filium ejus sanctificave-
runt ad observandum arcam Jehovæ.

h Heb. *a civitate munita usque ad vicũ paganum: supple submittitis ati mures.*
i Heb. *luctum nam sic denominatus fuit lapis iste nomine a luctu populi, de quo vers. 19. nam aben lapidem, abel luctum significat, qua una tantum litera discrepant.*
19 *Percussit ex Beth-Schemeschitis*] eos qui propius ad inspiciendum arcam irreverenter accesserant suprà 13. ver.
Ut percusserat] hoc est, Hæmorrhoidibus, quibus Pelischtæos percusserat suprà 5. 6 & sequent.
Ex illis] id est, Pelischtæis quorum anteà meminit. Ita scriptum invenimus in vetere codice Hebræo manuscripto ex bibliotheca illustrissimi Principis Electoris Palatini. Quod autẽ de Beth-Schemeschitis plerique hunc locum accipiunt, nobis non probatur: primùm quia Beth-Schemeschitæ erant Aharonitæ ad quos tractatio arcæ pertinebat, Numer. 4. Secundò, quia tantum numerum hominum totus tractus Beth-Schemeschi non potuit, nedum ipsum oppidum continere. Tertiò, quia si tanta fuissent affecti plaga, non potuissent celare fratres suos cives urbis Jehharimorum: ad quos nuntios mittunt, ut a [illegible] se arcam recipiant. Hanc autem horum sententiam fluxisse suspicamur ex affinitate vocum Bahem, in eis, & Bahham, in populo, una tantum litera discrepantium. 22 *Venerunt*] hunc versum ad superiora pertinere res ipsa docet: quare cum superioribus conjunximus.

CAPUT VII.

Jisraëlitæ Schemuelis opera ad veram resipiscẽtiam, reconciliationem cum Deo, & legum instaurationem adducti, vigesimo post anno divinitus ab invadentibus Pelischtæis servantur, & prius amissas civitates recuperant. Postremò forma quietæ gubernationis sub Schemuele exponitur.

1 FUIT autem, ex quo tempore resedit ar-
ca in urbe Jehharimorum, multis diebus
elapsis, cùm jam esset vigesimus annus:
quando lamentantes tota familia Jisraëlis
[a] sequebantur Jehovam,
2 ('Edixerat enim Schemuel toti familiæ Jis-
raëlis dicendo, si ex toto [b] animo vestro vos
convertimini ad Jehovam, auferte deos a-
lienigenæ *gentis* e medio vestri & Hhasch-
tarotas: & comparantes animum vestrum
ad Jehovam, colite eum solum, & eripiet
vos e manu Pelischtæorum.
3 Et amoverant filii Jisraëlis Bahhalimos &
Hhaschtarotas: & colebant Jehovam so-
lum.
4 Deinde edixerat Schemuel, congregate to-
tum Jisraëlem Mitzpam, ut supplicem pro
vobis Jehovam.
5 Congregaverantque se Mitzpam, 'ubi hau-
rientes aquam effuderant coram Jehova,
jejunantesque illo die, dixerant illic, pecca-
vimus Jehovæ. ita 'judicaverat Schemuel
filios Jisraëlis Mitzpæ).

a Heb. *lamentabantur post Jehovam.*
2 *Edixerat enim*] his quatuor versibus tota ratio administrationis qua Schemuel Jisraëlitas gubernavit inde a morte Hheli, exponitur: quod hyperbaton ut planius esset parenthesi inclusimus.
b Heb. *corde: sic deinceps.*
5 *Ubi haurientes*] hyperbolica descriptio ingentis lamentationis. quasi dicat, eos lachrymarum rivos ex intimo fonte cordis haustos, oculis coram domino profudisse: quo hyperbolico genere pleni sunt inter alios psalmi.
Judicaverat] i. populo resipiscenti & cum Deo recôciliato jus dixit, & corruptũ Jisraëliticæ Reip. & Ecclesiæ 1. Chr. 9. 22. statum correxit.

6 Fuit inquam ut audientes Pelischtæi Jisraë-
litas congregare se Mitzpam, ascenderent
Satrapæ Pelischtæorum versus Jisraëlem:
quod cùm audirent Jisraëlitæ timuerunt ab
c adventu Pelischtæorum.
7 Quapropter dicebant Jisraëlitæ ad Sche-
muelem, ne fileto pro nobis, quin inclames
Jehovam Deum nostrum: ut servet nos e
manu Pelischtæorum.
8 Et accipiens Schemuel agnum d lactentem
unum obtulit eum holocaustum totum Je-
hovæ: inclamavitque Schemuel Jehovam
pro Jisraële, & exaudivit eum Jehova.
9 Fuit enim Schemuele offerente holocau-
stum, cùm Pelischtæi appropinquassent ad
prælium contra Jisraëlem: ut intonaret Je-
hova sono magno eodem die contra Pe-
lischtæos & funderet eos, ita ut plaga affi-
cerentur coram Jisraële.
10 Egressi autem Jisraëlitæ Mitzpa persecuti
sunt Pelischtæos: quos percusserunt usque
ad *locum* subjacentem 'Beth-Cari.
11 Tunc accipiens Schemuel lapidem quen-
dam collocavit eum inter Mitzpam & inter
scopulum illum cujus nomen vocavit e E-
ben-Hhezerum: dicebat enim, usque huc
adjuvit nos Jehova.
12 Sic depressi sunt Pelischtæi,' neque perre-
xerunt deinceps invadere terminum Jisraë-
litarum: 'erat enim manus Jehovæ contra
Pelischtæos omnibus diebus Schemuelis.
13 Et f reductæ sunt civitates illæ ad Jisraë-
lem, quas ceperant Pelischtæi ab Jisraële,
inde a Hhekrone Gathum usque, & termi-
num earum eripuit Jisraël e manu Pelisch-
tæorum: 'eratque pax inter Jisraëlitas &
inter Emoræos.
14 Judicavit autem Schemuel Jisraëlem 'om-
nibus diebus vitæ suæ.
15 Profectusque de anno in annum obibat
'domum Dei fortis & ' Gilgalem & Mitz-
pam: ut judicaret Jisraëlem in omnibus lo-
cis istis.
16 (Quamvis regressio ejus esset 'Ramá, quia
ibi erat domus ejus, & ibidem judicaret Jis-
raëlem): & extruxit ' illic altare Jehovæ.

c Heb. *a facie: sic Gen. 36. 6. facies pro adventu.*

d Heb. *lactis.*

10 *Beth-Cari*] nomen scopuli illius de quo versu 11.

e *id est, lapidem adjumenti, de quo suprà 4. 1.*

12 *Neque perrexerunt, &c.*] justo videlicet exercitu, ut dilatarent regionem suam: sed contenti erant stationario milite tueri, quæ acquisiverant: nam est proleptica narratio omnium quę tempopore Schemuelis cōtra Pelischtæos contigerunt, vide infrà 10. 5. & 13. 3.

Erat enim] ut paulatim res acquisitas amitterēt, quod versus proximus indicat, & historia sequens docet.

f *reversæ sunt.*

13 *Erat pax*] id est, inter eos nullum gerebatur bellum: sic Judic. 4. 17.

14 *Omnibus diebus*] etiam comprehenso Schaulis regno, ut apparet infrà 13. 15. & 16. capitibus. Hinc factum ut Actorum 13. 21. Schemueli & Schauli conjunctim anni quadraginta tribuantur.

15 *Domum Dei fortis*] id est, urbem Jehharimorum arcæ Dei domicilium quia coram ea ex lege festis anniversariis maximi conventus habebantur Exod. 23. 17.

Gilgalem & Mitzpam] quæ duo loca in media longitudine ita sita erant, ut Mitzpa extremitatem latitudinis ad occidentem & Gilgal ad orientem attingerent: quare videbantur habendis conventibus commodissimæ. 16 *Ramam*] vide suprà 1. 1. *Illic*] nimirum in urbe Jehharimorum, ubi arca erat: sic enim frequenter relativa ad remotiora antecedentia referuntur: ut Gen. 10. 12. & infrà 27. 8. & 2. Schem. 21. 13. & Psalmo 99. 7. Cujusmodi multa in Novo Testamento extant.

Caput VIII.

Schemuel jam senex filios suos in administrationem populi cooptat, qui a patris vestigiis longè discedentes, Jisraëlitis regem a Schemuele petendi occasionem præbent. Quare Schemuel Deo consulto eos a proposito frustra deterrere conatus, propter damna quæ accepturi erant inde, annuens illorum petitionis eos dimittit.

1 SED fuit cùm senuisset Schemuel, & præ-
posuisset filios suos judices Jisraëli,
2 (Erat autem nomen primogeniti filii e-
jus a Joel, & nomen secundi ab eo Abija):
Judices *inquam* ' usque ad Beer-Scheba-
hhum:
3 Nec ambularent filii ejus viis ejus, sed b se-
ctarentur lucrum: & accipientes munus per-
verterent judicium;
4 Ut congregantes se omnes seniores Jisraë-
lis venirent ad Schemuelem Ramam,
5 Et dicerent ad eum, ecce tu senuisti & filii
tui non ambulant viis tuis: nunc præpone
nobis regem, ad vindicandum nos, ut *habent*
omnes istæ gentes.
6 'Malum autem visum est istud verbum in o-
culis Schemuelis, cùm dicerent, da nobis
regem ad vindicandum nos: quapropter
'supplicavit Schemuel Jehovam.
7 Sed dixit Jehova ad Schemuelem, 'ausculta
voci populi hujus in omnibus quæ indicunt
tibi: non enim te spreverunt ' *solùm*, sed me
spreverunt, ne regnem super ipsos.
8 Secundum omnia illa facta quæ fecerunt a
die quo deduxi eos ex Ægypto usque in
hunc diem, quibus dereliquerunt me & co-
luerūt Deos alienos: sic ipsi faciunt etiā tibi.
9 Nunc itaque ausculta voci illorum: verun-
tamen cùm c sedulo contestatus fueris con-
tra eos, & indicaveris eis 'rationem istam
regis qui regnaturus est super eos.
10 Itaque indixit Schemuel omnia verba Je-
hovæ populo, petentibus a se regem.
11 Ac dixit, hæc erit ratio ipsa regis qui re-
gnabit super vos, filios vestros accipiet ut si-
bi disponat in curribus suis & in equitibus
suis, & currant ante currum suum.
12 Et ad disponendum sibi præfectos mille-
nis, & præfectos quinquagenis: & ad aran-
dum d arva sua & ad metendum messem
suam, & ad faciendum instrumenta bellica
sua, & instrumenta curruum suorum.
13 Similiter filias vestras accipiet in vnguen-
tarias, in coquas & in pistrices.
14 Etiam agros vestros, & vineas vestras ac
oliveta vestra optima accipiet, & dabit ser-
vis suis.
15 Semina quoq; vestra & vineas vestras dé-
cimabit: & dabit aulicis suis & servis suis.
16 Servosq; vestros & ancillas vestras ac ju-
venes vestros præstantissimos & asinos ve-
stros accipiet: quod faciet ad opus suum.
17 Greges vestros decimabit: denique vos
eritis ei in servos.
18 Adeo ut clamaturi sitis die illa propter re-
gem vestrum, quem elegeritis vobis: sed
non exaudiet vos Jehova die illa.
19 Renuerunt tamen populus auscultare voci
Schemuelis: & dixerunt, ' nequaquam: sed
rex præerit nobis.
20 Ut simus nos quoq; sicut omnes istæ gen-
tes, & vindicet nos rex noster, & procedens
ante nos gerat bella nostra.
21 Audiens itaque Schemuel omnia verba
populi, elocutus est ea e apud Jehovam.
22 Et edixit Jehova Schemueli, ausculta voci
eorum, ut præficias eis regem: quapropter
edixit Schemuel Jisraëlitis, 'ite quisque in
civitatem suam.

a *Idem qui 1. Chro. 6. 28. Vaschni vocatur.*

2 *Usq; ad*] synecdoche, qua sub una extremitate alteram ei oppositam nempe Danis simul intelligit.

b Heb. *declinarent post.*

6 *Malum visum est*] & meritò: nam Dei gubernationem sperni videbat: ut ipse Deus versu 7. testatur, quod confirmatur infrà 12. 17. & 19.

Supplicavit] consulens Deum quid sibi faciendum esset ad petitionem populi, & orans pro populo.

7 *Ausculta voci*] verba sunt irati, ut testatur Hosche 13. 11.

Solum] ecclipsis, qualis Gen. 32. 28. ut ostendit finis versus sequentis: sic faciunt etiam tibi &c.

c Heb. *contestando contestatus fueris.*

9 *Rationem istam*] ut supra 2. 13. vide annotata ibi.

d Heb. *arationem suam.*

19 *Nequaquam*] subaudi, hęc tua contestatio nos a nostro proposito dimovebit.

e Heb. *in auribus Jehovæ.*

22 *Ite quisque*] ecclipsis est assentientis & totam rei procurationem in se suscipientis.

Caput IX.

Schaul ad Schemuelem occasione amissarum asinarum eum de illis consulturus adveniens, de regia dignitate sibi delata præmonetur, cōvivio honorificè excipitur, & a Schemuele præmisso puero deducitur.

1 ERAT autem quidam e Binjamine, cu-
jus nomen Kisch, filius a Abielis, filii
Tzeroris, filii Bechorathi, filii Aphia-
chi,

a *qui Ner dicitur 1. Chro. 8. 33. & 9. 39.*

chi, filii ᵃ viri Binjaminitæ : valens robore.
2 Huic verò erat filius nomine suo Schaul
juvenis & [b] elegans, adeo ut nemo esset e
filiis Jisraëlis elegantior eo: ab humero suo
sursum versus altior erat toto populo.
3 Cumque amissæ essent asinæ quædam Ki-
scho patri Schaulis: edixit Kisch Schauli
filio suo, accipe nunc tecum unum ex istis
pueris, & surgens abi quæsitum istas asinas.
4 Itaque transivit in montem Ephrajimi,
cùm pertransivisset terram ᵃ Schalischæ ne-
que invenissent: pertransivissent etiam ter-
ram ᵃ Schahhalimorum, neque *illic* essent,
denique pertransivissent terram [c] Binjami-
nitarum, neque invenissent.
5 Ipsis venientibus in terram ᵃ Tzuphi, Schaul
dicebat puero suo qui cum ipso erat, agedum revertamur: ne cessans pater meus de
asinis istis, sollicitus sit de nobis.
6 Qui dixit ei, ecce jam vir Dei est in civitate ista, & quidem vir honoratissimus, quic-
quid prædicit [d] omnino evenit: eamus nunc
illuc, fortè indicabit nobis ᵃ viam nostram
ad id cujus causâ profecti sumus.
7 Dixit verò Schaul puero suo, ecce ergo
eamus sed ᵃ quid adferemus viro isti? nam
panis [e] defecit ex instrumentis nostris, &
donarium nullum est quod adferamus ad
virum hunc Dei: quid *est* penes nos?
8 Tum pergens puer ille respondere Schauli
dixit, ecce præsentem in manu mea qua-
drantem sicli argentei : hunc dabo viro isti
Dei, ut indicet nobis viam nostram.
9 ᵃ Antiquitus in Jisraële sic dicebat quisque,
cùm profecturus esset ad consulendum Deum, agite eamus usque ad Videntem: nam
qui propheta hodie, antiquitus vocabatur
ᵃ Videns.
10 Cùm itaque dixisset Schaul puero suo, bo-
nus est sermo tuus, agedum eamus : & irent
versus illam civitatem, ubi erat vir ille
Dei,
11 Ipsi ascendebant per clivum civitatis, cùm
invenerunt puellas egredientes ad hauriendum aquam : & dixerunt illis, éstne illic
Videns?
12 Quæ respondentes eis dixerunt, est, ecce
ante te: festina jam, nam hodie venit in ci-
vitatem, quia [f] convivium *est* huic populo
in isto excelso.
13 Simulac ingressi eritis civitatem, inveni-
etis eum, cùm nondum ascenderit excelsum
istud ᵃ ad comedendum, nam non comedet
populus usque dum advenerit, cùm ipse ᵃ be-
nedixerit convivio, postmodum comedent
invitati: nunc ergo ascendite, nam hoc ip-
so [g] tempore inventuri estis eum.
14 Cúmque ascendissent in civitatem ipsis
pervenientibus in mediam civitatem: ecce
Schemuel prodibat obviam illis, ut dedu-
ceret ad excelsum illud.
15 (ᵃ Jehova enim revelarat *in* aurem Schemu-
eli: die uno antequam adveniret Schaul,
dicendo:
16 Hoc ipso tempore cras ᵃ missurus sum ad
te quendam e terra Binjaminis ut ungas e-
um in ᵃ antecessorem super populum meum
Jisraëlem, & servet populum meum e ma-

1 *Viri Binjaminitæ*] id est, patris Gibhhonitarum Jehhielis 1. Chro.9.35.

b Heb. *bonus forma*: *ut Gen.6.2.*

4 *Schalischæ*] ea regio plana est in Binjamine. 2. Reg.4.42

Schahhalimorum] cujus oppidum Johan.3.23. Salim corrupta voce dicitur, non procul a Gilgale ad Jardenem.

c Heb. *Jeminitarum.*

5 *Tzuphi*] de quo suprà 1.1.

d Heb. *eveniendo evenit.*

6 *Viam nostram*] qua via nobis eundū est, ut asinas istas inveniamus.

7 *Quid adferemus*] q.d. incivile esset sine honorario eum accedere, anteà ignotum.

e Heb. *abiit.*

8 *Viam nostram*] suprà ver.6.

9 *Antiquitus*] q.d. priscis illis temporibus tanta erat inter Jisraëlitas pietas, ut in rebus obscuris Deum consulerent per prophetas ejus, quos tunc vocabant Videntes. Exemplū habemus in Ribka Gen.25.22.

Videns] Quia visionibus se & res occultas patefaciebat illis Deus, ut Num.12.6.

f Heb. *mactatio*, *ut Gen.31.54 vide annotata: sic deinceps.*

13 *Ad comedendum*] non autem ad sacrificandum: quod contra legem fuisset, jubentem ut coram Deo tantùm sacrificetur: Levit.17.3. & sequentibus. Deut. 12.5 & sequent.

Benedixerit] ex lege Deut. 8.10.

g Heb. *die*, *synecdoche*, *ut infrà*, 16.

15 *Jehova enim*] Instituti convivii causa indicatur & simul ostenditur cur Schemuel obviam eis prodierit: prout etiam ad hunc finem Schemuel armum asservari jusserat, infrà ver.23.

16 *Missurus*] secreto ductu spiritus, ipso aliud cogitante.

Antecessorem] id est, ut ita dicamus, præitorem, qui tempore belli ante exercitum procedit.

nu Pelischtæorum: ᵃ nam respexi populum
meum: quia pervenit clamor ejus ad me.)
17 Cúmque Schemuel videret Schaulem: Je-
hova dixit ei, ecce hic *est* vir, quem dixe-
ram tibi, hic imperium obtinebit in popu-
lo meo.
18 Quapropter Schauli accedenti ad Sche-
muelem intra portam: & dicenti, indica
quæso mihi ubinam sit domus Videntis?
19 Respondit Schemuel Schauli dicens, ego
sum ille Videns, ascende ante me in istud
excelsum ut comedatis mecum hodie: & di-
mittam te manè, ᵃ quicquid autem est in
[h] animo tuo *jam* indico tibi.
20 Nempe quod ad asinas, quæ amissæ erant
tibi [i] abhinc tertio die, ne apponito animū
tuum ad illa: nam inventæ sunt: ᵃ erga quem
autem est totum desyderium Jisraëlis? nón-
ne erga te, & erga totam familiam patris
tui?
21 Respondens autem Schaul dixit: ᵃ an non
ᵃ Binjaminita sum [k] minimus e tribubus Jisra-
ëlis, & familia mea infima est omnium fa-
miliarum in tribubus Binjaminis? & quam
ob rem allocutus es me sermone hujusmo-
di?
22 Assumpsit tamen Schemuel Schaulem &
puerum ejus, quos introduxit in cœnacu-
lum: ᵃ deditque eis locum in [l] summo invita-
torum, qui *erant* quasi triginta viri.
23 Tum dixit Schemuel coquo, cedo partem
illam quam dederam tibi: de qua dixeram
tibi, repone eam apud te.
24 Cumque deprompsisset coquus armum
quendam & quæ hærebant ei, apposuit *Sche-
muel* ante Schaulem dicens, ecce quod reli-
quum *erat* ponens ante te, comede: nam in
hoc tempus reservatum fuit tibi, ᵃ *ex quo* dixi,
populum invitavi: sic comedit Schaul cum
Schemuele illo die.
25 Posteà descenderunt ex illo excelso in ci-
vitatem: ubi locutus est *Schemuel* cum
Schaule ᵃ versus suum tectum.
26 Illis autem manè surgentibus fuit cùm
ascenderet aurora, ut vocaret Schemuel
Schaulem versus tectum suum ᵃ dicens, surge
ut dimittam te: cumque surrexisset Schaul;
egressi sunt ambo, ipse & Schemuel fo-
ras.
27 Ipsi descendebant ad extremum civitatis,
cùm Schemuel edixit Schauli, dic huic pu-
ero ut transeat ante nos: (transivit itaque:)
tu autem ᵃ sta jam, & [m] enunciabo tibi ser-
monem Dei.

CAPUT X.

Schemuel Dei jussu Schaulem in regem ungit privatim, & de vocatione ipsius signorum prædictione confirmat. Deinde Mitzpæ in publicu conventibus, primùm Dei nomine cum populo expostulat, & sortitione designatum a Deo regem populo sistit, qui eum maxima ex parte acclamationibus excipit.

1 TUM accepta Schemuel phiala olei per-
fundens caput ejus ᵃ osculatus est eum:
& dixit, nónne *sic faciendum est*, quia
unxit te Jehova in antecessorem super pos-
sessionem suam?

Nam respexi] id est, prospicere illi statui.

19 *Quicquid autem*] quicquid cogitas ex me sciscitari, quod sequens versus explicat.

h Heb. *in corde tuo*: *sic* 20. *ver.*

i Heb. *hodie est tertius dierum illorum.*

20 *Erga quem*] q.d. nosti omnium Jisraëlitarum desyderium esse ut sibi præficiatur rex, prout seniores mihi exposuerūt, supra 8.5. jam verò cui defert Deus hanc dignitatem nisi tibi, ac proinde familiæ patris tui?

21 *An non Binjaminita*] modestè tribus rationibus gradatim regnum recusat: a tribu omnium infirmissima ex historia Judic.20. a personæ suæ & a familiæ totius tenuitate.

k Heb. *e minimis tribuum*: *hypallage.*

22 *Deditque eis*] hac collocatione & armi appositione cœpit dignitatē Schaulis invitatis adumbrare.

l Heb. *in capite.*

24 *Ex quo dixi*] ex quo indixi coquo, ut convivium invitatis pararet.

25 *Versus suum*] utpote locum secretiorem, ac proinde commodiorem sermonibus habendis & precibus, Danielis 6.11. Act.10.9.

26 *Dicens surge*] Paralepsis, cujusmodi est Gen.3.1. vide annotata ibi. Reticentur enim monita Schauli a Schemuele data.

27 *Sta jam*] ut cum reverentia audias divinum oraculum: vide annotata Gen. 48. 33. & Num.23.22.

m Heb. *faciam ut audias.*

1 *Osculatus est*] In subjectionis signum: vide Gen.41. 40. in annotatione.

2 'Cùm abieris hodie a me invenies duos
viros apud ' sepulchrum Rachelis, in ter-
mino Binjaminis ' Tzeltzachi: qui dicent ad
te, inventæ sunt asinæ quas quæsitum abie-
ras, & ecce omissis pater tuus rebus istis a-
sinarũ, sollicitus est de vobis dicendo, quid
faciam filio meo?
3 Et inde progressus ulterius, cùm veneris
usque ad planitiem Taboris, invenient te
illic tres viri ascendentes ad Deum 'in do-
mum Dei fortis: unus ferens tres hœdos, &
alter ferens tres tractas panis, & alius fe-
rens utrem vini.
4 Qui interrogabunt te de [a] prosperitate: da-
buntque tibi duas *tractas* panis, quas acci-
pies e manu eorum.
5 Postmodum pervenies ad ' collem ipsum
Dei, ubi sunt ' stationarii milites Pelischtæ-
orum: eritque ibi cùm ingressus fueris civi-
tatem, ut occurras ' turbæ Prophetarum
descendentium de illo excelso, 'cum nablio
& cum tympano & tibia & cithara ante se,
qui prophetabunt:
6 Irruetque super te spiritus Jehovæ, ut pro-
phetes cum eis: & ' mutaberis in virum a-
lium.
7 Quòd cùm erit, cùm evenerint signa ista
tibi: fac ' quod obvenerit manui tuæ, quia
Deus ipse tecum erit.
8 'Posteà descendens ante me Gilgalem,
quò ecce ego descendam ad te, ' ad offe-
rendum holocausta, *&* ad sacrificandum
sacrificia eucharistica: ' septem diebus ex-
pectato usquedum venero ad te, & notum
faciam tibi id quod facturus es.
9 Itaque fuit cùm avertisset humerum suum
abeundo a Schemuele ut mutaret ei Deus
cor in aliud: & evenerint omnia ista signa
die eodem.
10 Cùm autem venissent illuc ad collem illũ,
ubi ecce turba prophetarum obviam facta
esset ei: irruente super eum spiritu Dei pro-
phetabat inter eos.
11 Fuitque cùm omnes qui noverant eum
[b] antè, viderent, quòd ecce cum prophetis
prophetaret: ut diceret populus [c] alter ad
alterum, quid hoc *est quod* [d] accidit filio
Kischi? an etiam Schaul *est* inter prophe-
tas?
12 Respondens autem ' quidam, ex eo loco
dixit, at quis *est* 'pater eorum? idcirco [e] a-
biit 'in proverbium, an etiam Schaul *est*
inter prophetas?
13 Cùm autem absolvisset prophetare, in-
gressus est ipsum ' excelsum.
14 Dixit autem patruus Schaulis ad eum &
ad puerum ejus ' quò abieratis? qui dixit,
ad quærendum asinas, cùm autem videre-
mus nusquã esse, venimus ad Schemuelem.
15 Dicente verò patruo Schaulis: indica
quæso mihi quid dixerit vobis Schemuel.
16 Dixit Schaul ad patruum suum, [f] certò in-
dicavit nobis inventas esse asinas: sed ne-
gotium regni non indicavit ei ' quod edixe-
rat Schemuel.
17 Schemuel autem convocato populo Mitz-
pam 'ad Jehovam,
18 Dixit ad filios Jisraëlis, sic ait Jehova Deus
Jisraëlis, ego deduxi Jisraëlem ex Ægypto
& eripui vos e manu Ægyptiorum, & e ma-
nu omnium regnorum, *ab* opprimentibus
vos.
19 Vos verò hodie sprevistis Deum vestrum,
qui ipse servat vos ab omnibus malis ve-
stris & angustiis vestris: cùm ' dixistis ei: i-
mò regem prepones nobis: nunc ergo sistite
vos coram Jehova per tribus vestras, & ' per
duces vestros.
20 Cumque faceret Schemuel ' ut accede-
rent omnes tribus Jisraëlis, deprehensa est
tribus Binjaminis.
21 Deinde cùm faceret ut tribus Binjaminis
accederet per familias suas: deprehensa est
familia Matreæ *gentis*, denique deprehen-
sus est Schaul filius Kischi, quem cùm quæ-
rerent non inveniebatur.
22 Quam ob rem cùm rogarent iterum Je-
hovam, ' an adhuc adventaturus est huc il-
le? dixit Jehova, ecce ipse latitat ad impe-
dimenta.
23 Tum accurrentes assumpserunt eum inde,
qui stitit se in medio populi: erat autem al-
tior toto populo ab humero suo sursum ver-
sus.
24 Tum dixit Schemuel ad totum populum,
videtisne quem elegit Jehova, non esse ei
similem in toto populo? tunc vociferantes
totus populus dixerunt, vivat Rex.
25 Cumq; elocutus esset Schemuel apud po-
pulum jus regni, & descripsisset in quodam
libro, quem collocavit coram Jehova: di-
misit Schemuel totum populum, quemque
domum suam.
26 Et etiam Schaul abiit domum suum Gib-
ham, 'comitantibus eum copiis, [g] quorum
tetigerat Deus animos.
27 At [b] homines nequã dicebant, quid serva-
ret nos iste? contemnentes eum, ut ne affer-
rent quidem ei munus, tamen ' [i] planè con-
ticuit.

Caput XI.

Hhammonitæ Jisraëlitarum fines invadentes, Jabeschitas ita obsidione premunt, ut turpissima conditione deditionem post septem dierum inducias paciscantur: sed intereà Schaulis diligentia copiosus exercitus colligitur: quo fusis Hhammonitis, liberantur Jabeschitæ, & sic Schaulis vocatio confirmatur.

1 'NAM ascendens Nachasch Hhammo-
nita castra habebat contra Jabeschũ
Gilhhadis: tandem dicentibus omni-
bus civibus Jabeschi ad Nachaschum, pan-
ge nobiscum fœdus ut serviamus tibi:
2 Dicebat ad eos Nachasch Hhammonita,
hac *lege* pangam vobiscum, effodiendo vo-
bis oculum dexterum cujusque: ut impo-
nam hoc ipsum probrum toti Jisraëli.
3 Dixerunt autem ad eum seniores Jabeschi,
desiste a nobis septem dies, ut mittamus
nuntios per totum terminum Jisraëlis: quòd

si

2 *Cùm abieris*] a signis mox eventuris Schaulem confirmat.
Sepulchrum Rachelis] propè Beth-Lechemum Gen. 35. 19. 20.
Tzeltzachi] nomen est loci, quem superioribus verbis circumscribit.
3 *In domum Dei*] id est, in urbem Jebharimorum ubi arca residebat.
a Heb. *de pace*.
5 *Ad collem*] ad editiorem partem Gibhhæ, ubi est excelsum sive synagoga, locus cœtui sacro destinatus: ideo vocatur collis Dei.
Stationarii milites] vide annotata suprà 7. 12. & infrà 13. 3.
Turbæ Prophetarum] studiosorum operam dantium prophetiæ: quorum alii filii, id est, discipuli Prophetarum dicuntur, alii Prophetæ simpliciter
Cum Nablio] his instrumentis utebantur pro incitamentis, ut apparet ex 2. Regum 3. 15.
6 *Mutaberis in virum*] id est, animus tuus eo spiritus dono repentè imbuetur, quod ad obeundum regium munus pertinebit.
7 *Quod obvenerit*] prout te vocatum senseris ita ambulato, & suo tempore regem te præsta: ut fecisse legitur infrà 11. 5. & 13. 2. & 3.
8 *Posteà descendens*] cùm ea gesseris quæ obvenerint manui tuæ contra Hhammonitas & Pelischtæos.
Ad offerendum] eò arcã adductã, ut apparet infrà 12. 2. & 13. 9.
Septem diebus] de quibus infrà 13. 8.
b Heb. *ab heri nudiustertio*.
c Heb. *vir ad proximum suum*.
d Heb. *fuit*.
12 *Quidam ex eo loco*] fortasis unus aliquis ex illorum Prophetarum numero.
Pater eorum] institutor: quasi dicat, an putatis hos prophetas esse eò quòd tantùm ab hominibus instituti sunt, & non potiùs quòd divinitus prophetandi donum habuerunt?
e Heb. *fuit*.
In Proverbium] de aliquo qui aliquid præter expectationem præstat, vide infrà 19. 24. 13 *Excelsum*] ædem in colle Dei, de quo suprà ver. 5. 14 *Quo abieratis*] intelligens Schaulem prophetasse, & rei novitate motus studiosius percontatur, præsertim audita mentione Schemuelis. f Heb. *indicando indicavit*. 16 *Quod edixerat*] subandi, ne cuiquam indicaret: quapropter etiam puerum Schaulis præmiserat, cùm Schaulem uncturus esset suprà 9. versu ultimo.

17 *Ad Jehovam*] quo arcam apportari & sacerdotem summum cum Urim & Thummim advenire jusserat, ad mittendas sortes & consulendum Deum, infrà 11. vide infrà in capitis duodecimi versum secundum.
19 *Dixistis ei*] Deo & mihi Prophetæ ejus, suprà 8. 5.
Per duces] subandi singularum familiarum, quæ multæ erant in singulis tribubus: Eandem rationem servat quum Jehoschuahh et præscripto domini, Jehoschu. 7. 14. & sequentibus.
20 *Ut accederent*] coram arca, ubi utrique erant: unde sortes emittebantur: nam præmissis precibus Deus per sortem consulebatur: preces autem præcessisse indicat ver. 22. ubi dicitur: Iterum rogarent Jehovam &c. Sic Act. 1. 24.
22 *An adhuc*] id est, an quia abest vocandus est, ut sistatur coram populo?
26 *Comitantibus eum copiis*] id est, cum prætorianis cohortibus, & comitatibus Regis (ut Imperatores vocant) quos elegit ad 3000, infrà 13. 2.
g Heb. *quos Deus tetigerat in corde ipsorum*.
h Heb. *Filii Belijahhal, id est, homines nequitiæ dediti*.
27 *Planè conticuit*] id est, modestè se continuit, vide infrà 11. 12.
i Heb *fuit ut obmutescens*.

1 *Nam*] occasionem explicat petiti ab Jisraëlitis regis & omnium eorum quæ ab octavo capite huc usque narrantur: quod etiam planiùs confirmat ver. 14. capitis 12.

si nemo fuerit qui servet nos, tum exibimus
ad te.
4 Cùm itaque venissent isti nuntii 'Gibhham
Schaulis, & elocuti essent verba illa audien-
te populo: totus populus sublata voce sua
flebant.
5 Ecce autem Schaul sequebatur armentum
suum ex agro, dixitque Schaul, quid *est* huic
populo quod flent? qui narrarunt ei verba
civium Jabeschi.
6 Tû irruente spiritu Dei super Schaulem dum
audiret verba ista: 'accensa est ira ejus valde.
7 Et acceptum par boum membratim divisit
illud, & transmisit in totum terminum Jisra-
ëlis [a] 'per eosdem nuntios dicendo, quis-
quis non exibit post Schaulem '& post Sche-
muëlem, sic fiet armento ejus. Unde incidit
pavor Jehovæ in populum ita ut exirent [b] u-
nanimes.
8 Quos cùm recenseret 'in Bezeko, fuerunt
'Jisraëlitarum trecenta millia: 'virorum au-
Jehudæ triginta millia.
9 'Qui dixerunt nuntiis illis qui advenerant,
sic dicetis civibus Jabeschi Gilhhadis: cras
aderit vobis salus cùm incalescet sol: quod
redeuntes nuntii illi cùm indicassent civibus
Jabeschi, illi læti sunt.
10 Itaq; dixerunt cives Jabeschi *Hhammonitis*,
cras exibimus ad vos 'ut faciatis nobis om-
nino prout bonû *videbitur* in oculis vestris.
11 Fuit autem 'postridie, ut disposito Schaul
populo tribus [c] agminibus pervaderent me-
dia castra in vigilia matutina: percuterent-
que Hhammonitas usque ad æstum diei: fu-
itque ut qui residui erant dispergerentur
neque relinquerentur ex eis duo simul.
12 Tum dixit populus ad Schemuelem, quis
est qui dicebat, Schaul *ne* regnaret super
nos? date hujusmodi homines ut morti tra-
damus eos.
13 Sed dixit Schaul, non tradetur morti quis-
quam die hoc: quandoquidem hodie effe-
cit Jehova 'salutem in Jisraële.

5 *Gibhham Schaulis*] quæ prius Binjaminis dicebatur.
6 *Accensa est ira*] in Hhammonitas, propter illorum invasionē & superbissimas conditiones.
a Heb. *per manum* *coram nuntiorum*.
7 *Per eosdem*] ut magis permoverent de suis rebus agentes.
Et post Schemuelem] nam huic expeditioni Schemuelem interfuisse docet versus 12. & principium capitis sequentis.
b Heb. *tanquam vir unus: sic Judicum* 20. 1.
8 *In Bezeko*] in Bezekano agro Judic. 1. 4.
Jisraëlitarum] ex aliis tribubus.
Virorum Jehudæ] comprehenso etiam Schimhhone, ut Judic. 1. 3. quorum sedes erat Pelischtæis conterminæ: ac ideo non poterat tam commodè viris exhauriri quàm reliquæ tribus.
9 *Qui dixerunt*] Schaul cum Schemuele: ex consensu totius populi.
10 *Ut faciatis*] subaudi, nisi suppetiæ advenerint: reticeat autem adventum eorum, ut reperiantur imparati.
11 *Postridie*] id est, die primo a pacto septiduo.
c Heb. *capitibus: sic Judic.* 7. 16. *&* 20.
13 *Salutem in*] vocationis meæ testem, quam isti prius in dubium vocabāt. Noëma, quo rationis tantū prior pars explicatur: sic 2. Sch. 19. 23.

Caput XII.

Schemuel Jabeschi comitiis Gilgalem indictis coram populo & rege anteactam suam administrationem censuræ subjicit: qua probata, populum ingrati in Deum animi arguit, & cœlitus edito signo eorum animos percellit: deinde consternatos & resipiscentes erigit & confirmat, atque ad constantiam in Dei cultu hortatur.

1 'TUM 'dixit Schemuel ad populum: agi-
te eamus Gilgalem: ut 'renovemus ibi
regnum hoc.
2 Abierunt itaque totus ille populus Gilga-
lem ut regem constituerent ibi Schaulem
coram Jehova, Gilgale, & sacrificarent ibi
sacrificia eucharistica 'coram Jehova: quam
ob rem lætatus est ibi Schaul & omnes Jisra-
ëlitæ pervalde.
3 'Præterea dixit Schemuel ad totū Jisraëlē:
ecce auscultavi voci vestræ in omnibus quæ
dixeratis mihi: & constitui super vos regem.

1 *Tum*] Hos duos versus, quia ad orationem Schemuelis in castris habitam pertinent, illi conjunximus.
Dixit] cùm adhuc essent ad Jabeschum in castris, ut probat finis decimi versiculi: nam Schemuel septimo tantùm die istius conventus Gilgalem venturus erat, suprà 10. 8. & infrà 13. 8. & 10.
Renovemus] planè ex omnium consensu probatum confirmemus. hæc autem dicit, tum ut eorum qui priùs Schaulem pro rege non agnoverant peccatum levetur, tum ut omnis in posterum occasio rebellionis præcidatur.
2 *Coram Jehova*] præsente arca ejus: in conventus enim maximos per sacerdotes adduci solebat: ut confirmatur ex capite 14. 19. 3 *Præterea dixit*] ibidem in castris ante profectionem Gilgalem.

4 'Nunc autem ecce regem ipsum pergentem
ante vos: cùm ego senui & incanui, & filii
mei ecce sunt inter vos: ego verò continen-
ter ambulavi coram vobis a pueritia mea in
diem hunc.
5 Ecce me, testificamini contra me coram
Jehova & coram uncto ejus, cujus bovem
acceperim: aut cujus asinum acceperim: aut
quem fraudaverim: aut quem concusserim:
aut e cujus manu acceperim redemptionis
pretium, 'ut abderem oculos meos propter
illud: & reddam vobis.
6 Qui dixerunt, nô fraudasti nos, neq; concussi-
sti nos, neq; accepisti quicquā e manu ullius.
7 Tum dixit ad eos, testis *est* Jehova contra
vos, & testis *est* unctus ejus hodie, vos non
invenisse in manu mea quicquam: dixitque
populus, testis *est*.
8 Dixitq; Schemuel ad populū: Jehova *testis*
est, qui [a] magnificavit Moschē & Aharonē, &
qui deduxit majores vestros e terra Ægypti.
9 Nunc itaque sistite vos, & contendam vo-
biscum coram Jehova: de omnibus [b] 'justis
factis Jehovæ quæ fecit vobiscum & cum
majoribus vestris.
10 Postquam venisset Jahhakob in Ægyptum:
clamantibus majoribus vestris ad Jehovam,
misit Jehova Moschen & Aharonem, qui e-
duxerūt majores vestros ex Ægypto & col-
locaverunt eos 'in loco isto.
11 ‖ Deinde cùm obliviscerentur Jehovæ Dei
sui: dedidit eos in manum Siseræ principis
militiæ Chatzoris, & in manum Pelischtæo-
rum, & in manum Regis Moabitarum, qui
oppugnaverunt eos.
12 Sed cùm clamarent ad Jehovam dicentes,
peccavimus quòd deserentes Jehovam co-
luimus Bahhalimos & Hhaschtarothas: at
nunc eripe nos e manu hostium nostrorum,
ut serviamus tibi:
13 ‖ Misit Jehova Jerubbahhalem & 'Beda-
nem & Jiphtachum & Schemuelem: eripu-
itque vos e manu hostium vestrorum cir-
cumquaque, ita ut habitaretis securè.
14 Denique videntes Nachaschum regem
Hhammonitarum invasisse vos, dixistis mi-
hi, 'nequaquam, sed rex regnaturus est super
nos: 'cùm Jehova Deus vester, sit rex vester.
15 Nunc igitur ecce regem illum quem elegi-
stis, quem petiistis: ecce inquam [c] præfecit
vobis Jehova regem.
16 Si timentes Jehovam colueritis eum, & au-
scultaveritis voci ejus, neque [d] occasionem
dederitis mutandi præstitutum Jehovæ: uti-
que [e] permanebitis tum vos tum etiam rex
ipse qui regnat super vos, [f] sequentes Jeho-
vam Deum vestrum.
17 Sed si non auscultaveritis voci Jehovæ,
quin mutaveritis præstitutum Jehovæ, uti-
que erit manus Jehovę contra vos, ut contra
patres vestros.
18 Etiam nunc consistite, & respicite hanc
rem maximam: quam facturus est Jehova
ante oculos vestros.
19 Nónne 'dies messis triticeæ est hodie? ubi
invocavero Jehovam, edet sonos & pluvi-
am: itaque agnoscite & videte malum ve-
strum quod fecistis, magnum esse in oculis
Jehovæ, petendo vobis regem.
20 Cumq; clamaret Schemuel ad Jehovam,
edidit

4 *Nunc autem*] quasi dicat, cùm nunc regem habeatis, ad quem Reipub. vestræ gubernatio pertinet: & ego ætatis imbecillitate excuser, filii autem mei lege in privatorum conditionem devenerint, ego me ultro sisto, ut administratæ ab ineunte ætate a me Reipub. rationē reddam.
5 *Ut abderem*] id est, ab injuria cognoscenda muneribus corruptus averterem me.
a Heb. *fecit: ut* *Deut.* 32. 6.
b Heb. *justitias*.
9 *Justis factis*] tam beneficiis, ex promissione: quàm suppliciis, ex ipsorum meritis: ut sequens narratio indicat.
10 *In loco isto*] Nam duce Mosche duo regna Emoræorum occupata sunt, in quibus erat Jabesch. Num. 20. & 21.
‖ *Judicum* 4. *Judicum* 10. 7. *Judicum* 3.
‖ *Judic.* 6. *Judic.* 10. *Judic.* 11.
13 *Bedanem*] id est, Jairē Menaschitam, de quo Judicum 10. 3 nam hoc cùm ordine vocum congruit, quo utitur Schemuel: tum loco qui est, 1. Chro. 7. 17.
14 *Nequaquam*] vide supra 8. 19.
Cùm Jehova] atque ideo gubernatione ejus contenti esse debuissetis supra 8. 7.
c Heb. *dedit super vos*.
d. Heb. *feceritis mutare os Jehovæ: sic infrà ver.* 17. *& Deut.* 1. 26.
e Heb. *eritis*.
f Heb. *post Jehovam: sic infrà* 23.
19 *Dies messis*] id est, cœlum sudum, quale ad messem tempestivum est.

2 ᵃCùm abieris hodie à me invenies duos
viros apud ᵃ sepulchrum Rachelis, in termino
Binjaminis ᵃ Tzeltzachi: qui dicent ad
te, inventæ sunt asinæ quas quæsitum abieras,
& ecce omissis pater tuus rebus istis asinarū,
sollicitus est de vobis dicendo, quid
faciam filio meo?
3 Et inde progressus ulterius, cùm veneris
usque ad planitiem Taboris, invenient te
illic tres viri ascendentes ad Deum ᵃin domum
Dei fortis: unus ferens tres hœdos, &
alter ferens tres tractas panis, & alius ferens
utrem vini.
4 Qui interrogabunt te de [a] prosperitate: dabuntque
tibi duas *tractas* panis, quas accipies
e manu eorum.
5 Postmodum pervenies ad ᵃ collem ipsum
Dei, ubi sunt ᵃ stationarii milites Pelischtæorum:
eritque ibi cùm ingressus fueris civitatem,
ut occurras ᵃ turbæ Prophetarum
descendentium de illo excelso, ᵃcum nablio
& cum tympano & tibia & cithara ante se,
qui prophetabunt:
6 Irruetque super te spiritus Jehovæ, ut prophetes
cum eis: & ᵃ mutaberis in virum alium.
7 Quòd cùm erit, cùm evenerint signa ista
tibi: fac ᵃ quod obvenerit manui tuæ, quia
Deus ipse tecum erit.
8 ᵃPosteà descendens ante me Gilgalem,
quò ecce ego descendam ad te, ᵃ ad offerendum
holocausta, *&* ad sacrificandum
sacrificia eucharistica: ᵃ septem diebus expectato
usquedum venero ad te, & notum
faciam tibi id quod facturus es.
9 Itaque fuit cùm avertisset humerum suum
abeundo a Schemuele ut mutaret ei Deus
cor in aliud: & evenerint omnia ista signa
die eodem.
10 Cùm autem venissent illuc ad collem illū,
ubi ecce turba prophetarum obviam facta
esset ei: irruente super eum spiritu Dei prophetabat
inter eos.
11 Fuitque cùm omnes qui noverant eum
[b] antè, viderent, quòd ecce cum prophetis
prophetaret: ut diceret populus [c] alter ad
alterum, quid hoc *est quod* [d] accidit filio
Kischi? an etiam Schaul *est* inter prophetas?
12 Respondens autem ᵃquidam, ex eo loco
dixit, at quis *est* ᵃpater eorum? idcirco [e] abiit
ᵃin proverbium, an etiam Schaul *est*
inter prophetas?
13 Cùm autem absolvisset prophetare, ingressus
est ipsum ᵃ excelsum.
14 Dixit autem patruus Schaulis ad eum &
ad puerum ejus ᵃ quò abieratis? qui dixit,
ad quærendum asinas, cùm autem videremus
nusquā esse, venimus ad Schemuelem.
15 Dicente verò patruo Schaulis: indica
quæso mihi quid dixerit vobis Schemuel.
16 Dixit Schaul ad patruum suum, [f] certò indicavit
nobis inventas esse asinas: sed negotium
regni non indicavit ei ᵃ quod edixerat
Schemuel.
17 Schemuel autem convocato populo Mitzpam
ᵃad Jehovam,
18 Dixit ad filios Jisraëlis, sic ait Jehova Deus
Jisraëlis, ego deduxi Jisraëlem ex Ægypto
& eripui vos e manu Ægyptiorum, & e manu
omnium regnorum, *ab* opprimentibus
vos.
19 Vos verò hodie sprevistis Deum vestrum,
qui ipse servat vos ab omnibus malis vestris
& angustiis vestris: cùm ᵃ dixistis ei: imò
regem prepones nobis: nunc ergo sistite
vos coram Jehova per tribus vestras, & ᵃ per
duces vestros.
20 Cumque faceret Schemuel ᵃ ut accederent
omnes tribus Jisraëlis, deprehensa est
tribus Binjaminis.
21 Deinde cùm faceret ut tribus Binjaminis
accederet per familias suas: deprehensa est
familia Matreæ *gentis*, denique deprehensus
est Schaul filius Kischi, quem cùm quærerent
non inveniebatur.
22 Quam ob rem cùm rogarent iterum Jehovam,
ᵃ an adhuc adventaturus est huc ille?
dixit Jehova, ecce ipse latitat ad impedimenta.
23 Tum accurrentes assumpserunt eum inde,
qui stitit se in medio populi: erat autem altior
toto populo ab humero suo sursum versus.
24 Tum dixit Schemuel ad totum populum,
videtisne quem elegit Jehova, non esse ei
similem in toto populo? tunc vociferantes
totus populus dixerunt, vivat Rex.
25 Cumq; elocutus esset Schemuel apud populum
jus regni, & descripsisset in quodam
libro, quem collocavit coram Jehova: dimisit
Schemuel totum populum, quemque
domum suam.
26 Et etiam Schaul abiit domum suum Gibhham,
ᵃcomitantibus eum copiis, [g] quorum
tetigerat Deus animos.
27 At [h] homines nequā dicebant, quid servaret
nos iste? contemnentes eum, ut ne afferrent
quidem ei munus, tamen ᵃ [i] planè conticuit.

Caput XI.

Hhammonitæ Jisraëlitarum fines invadentes, Jabeschitas ita obsidione premunt, ut turpissima conditione deditionem post septem dierum inducias paciscantur: sed intereà Schaulis diligentia copiosus exercitus colligitur: quo fusis Hhammonitis, liberantur Jabeschitæ, & sic Schaulis vocatio confirmatur.

1 ᵃNAM ascendens Nachasch Hhammonita
castra habebat contra Jabeschū
Gilhhadis: tandem dicentibus omnibus
civibus Jabeschi ad Nachaschum, pange
nobiscum fœdus ut serviamus tibi:
2 Dicebat ad eos Nachasch Hhammonita,
hac *lege* pangam vobiscum, effodiendo vobis
oculum dexterum cujusque: ut imponam
hoc ipsum probrum toti Jisraëli.
3 Dixerunt autem ad eum seniores Jabeschi,
desiste a nobis septem dies, ut mittamus
nuntios per totum terminum Jisraëlis: quòd
si

2 *Cùm abieris*] a signis mox eventuris Schaulem confirmat.
Sepulchrum Rachelis] propè Beth-Lechemum Gen. 35. 19. 20.
Tzeltzachi] nomen est loci, quem superioribus verbis circumscribit.
3 *In domum Dei*] id est, in urbem Jehharimorum ubi arca residebat.
a Heb. *de pace*.
5 *Ad collem*] ad editiorem partem Gibhhæ, ubi est excelsum sive synagoga, locus cœtui sacro destinatus: ideo vocatur collis Dei.
Stationarii milites] vide annotata suprà 7. 12. & infrà 13. 3.
Turbæ Prophetarum] studiosorum operam dantium prophetiæ: quorum alii filii, id est, discipuli Prophetarum dicuntur, alii Prophetæ simpliciter.
Cum Nablio] his instrumentis utebantur pro incitamentis, ut apparet ex 2. Regum 3. 15.
6 *Mutaberis in virum*] id est, animus tuus eo spiritus dono repentè imbuetur, quod ad obeundum regium munus pertinebit.
7 *Quod obvenerit*] prout te vocatum senseris ita ambulato, & suo tempore regem te præsta: ut fecisse legitur infrà 11. 7. & 13. 2. & 3.
8 *Posteà descendens*] cùm ea gesseris quæ obvenerint manui tuæ contra Hhammonitas & Pelischtæos.
Ad offerendum] eò arcâ adductâ, ut apparet infrà 12. 2. & 13. 9.
Septem diebus] de quibus infrà 13. 8.
b Heb. *ab heri nudiustertio*.
c Heb. *vir ad proximum suum*.
d Heb. *fuit*.
12 *Quidam ex eo loco*] fortasis unus aliquis ex illorum Prophetarum numero.
Pater eorum] institutor: quasi dicat, an putatis hos prophetas esse eò quòd tantùm ab hominibus instituti sunt, & non potiùs quòd divinitus prophetandi donum habuerunt?
e Heb. *fuit*.
In Proverbium] de aliquo qui aliquid præter expectationem præstat, vide infrà 19. 24. 13 *Excelsum*] ædem in colle Dei, de quo suprà ver. 5. 14 *Quo abieratis*] intelligens Schaulem prophetasse, & rei novitate motus studiosius percontatur, præsertim audita mentione Schemuelis. f Heb. *indicando indicavit*. 16 *Quod edixerat*] subaudi, ne cuiquam indicaret: quapropter etiam puerum Schaulis præmiserat, cùm Schaulem uncturus esset suprà 9. versu ultimo.

17 *Ad Jehovam*] quo arcam apportari & sacerdotem summum cum Urim & Thummim advenire jusserat, ad mittendas sortes & consulendum Deum, infra 21. vide infra in capitis duodecimi versum secundum.
19 *Dixistis ei*] Deo & mihi Prophetæ ejus, suprà 8. 5.
Per duces] subaudi singularum familiarum, quæ multæ erant in singulis tribubus: eandem rationem servat quam Jehoschuahh ex præscripto domini, Jehoschu. 7. 14. & sequentibus.
20 *Ut accederent*] coram arca, ubi sortes erant: unde sortes emittebantur: nam præmissis precibus Deus per sortem consulebatur: preces autem præcessisse indicat ver. 22. ubi dicitur: Iterum rogarent Jehovam &c. Sic Act. 1. 24.
22 *An adhuc*] id est, an quia abest vocandus est, ut sistatur coram populo?
26 *Comitantibus eum copiis*] id est, cum prætorianis cohortibus, & comitatibus Regis (ut Imperatores vocant) quos elegit ad 3000, infrà 13. 2.
g Heb. *quos Deus tetigerat in corde eorum*.
h Heb. *Filii Belijahhal, id est, homines nequitiæ dediti*.
27 *Planè conticuit*] id est, modestè se continuit, vide infrà 11. 12.
i Heb. *fuit ut obmutescens*.

1 *Nam*] occasionem explicat petiti ab Jisraëlitis regis & omnium eorum quæ ab octavo capite huc usque narrantur quod etiam planè confirmat ver. 14. capitis 12.

si nemo fuerit qui servet nos, tum exibimus
ad te.
4 Cùm itaque venissent isti nuntii *Gibhham
Schaulis,& elocuti essent verba illa audien-
te populo: totus populus sublata voce sua
flebant.
5 Ecce autem Schaul sequebatur armentum
suum ex agro,dixitque Schaul, quid *est* huic
populo quòd flent? qui narrarunt ei verba
civium Jabeschi.
6 Tû irruente spiritu Dei super Schaulem dum
audiret verba ista:*accensa est ira ejus valde.
7 Et acceptum par boum membratim divisit
illud,& transmisit in totum terminum Jisra-
ëlis [a]*per eosdem nuntios dicendo, quis-
quis non exibit post Schaulem*& post Sche-
muëlem,sic fiet armento ejus. Unde incidit
pavor Jehovæ in populum ita ut exirent [b] u-
nanimes.
8 Quos cùm recenseret* in Bezeko, fuerunt
*Jisraëlitarum trecenta millia: *virorum au-
Jehudæ triginta millia.
9 *Qui dixerunt nuntiis illis qui advenerant,
sic dicetis civibus Jabeschi Gilhhadis: cras
aderit vobis salus cùm incalescet sol: quod
redeuntes nuntii illi cùm indicassent civibus
Jabeschi,illi lætati sunt.
10 Itaq; dixerunt cives Jabeschi *Hhammonitis*,
cras exibimus ad vos* ut faciatis nobis om-
nino prout bonû *videbitur* in oculis vestris.
11 Fuit autem* postridie, ut disposito Schaul
populo tribus [c] agminibus pervaderent me-
dia castra in vigilia matutina: percuterent-
que Hhammonitas usque ad æstum diei: fu-
itque ut qui residui erant dispergerentur
neque relinquerentur ex eis duo simul.
12 Tum dixit populus ad Schemuelem, quis
est qui dicebat, Schaul *ne* regnaret super
nos? date hujusmodi homines ut morti tra-
damus eos.
13 Sed dixit Schaul,non tradetur morti quis-
quam die hoc: quandoquidem hodie effe-
cit Jehova*salutem in Jisraële.

4 *Gibhham Schaulis*] quæ prius Binjaminis dicebatur.
6 *Accensa est ira*] in Hhammonitas, propter illorum invasionē & superbissimas conditiones.
a Heb. *per manum eorundem nuntiorum.*
7 *Per eosdem*] ut magis permoverent de suis rebus agentes
Et post Schemuelem] nam huic expeditioni Schemuelem interfuisse docet versus 12.& principium capitis sequentis.
b Heb. *tanquam vir unus sic Judicum* 20.1.
8 *In Bezeko*] in Bezekano agro Judic.1.4.
Jisraëlitarum] ex aliis tribubus.
Virorum Jehudæ] comprehenso etiam Schimhhone,ut Judic.1.3.quorum sedes erat Pelischtæis contermina: ac ideo non poterat tam commodè viris exhauriri quàm reliquæ tribus.
9 *Qui dixerunt*] Schaul cum Schemuele: ex consensu totius populi.
10 *Ut faciatis*] subaudi,nisi suppetiç advenerint: reticent autem adventum eorum, ut reperiantur imparati.
11 *Postridie*] id est, diē primo a pacto septiduo.
c Heb. *capitibus: sic Judic.*7.16.*&* 20.
13 *Salutem in*] vocationis meæ testem, quam isti prius in dubium vocabât. Noëma,quo rationis tantû prior pars explicatur;sic 2.Sch.19.23.

Caput XII.

Schemuel Jabeschi comitiis Gilgalem indictis coram populo & rege anteactam suam administrationem censuræ subjicit: qua probata,populum ingrati in Deum animi arguit, & cælitus edito signo eorum animos percellit: deinde consternatos & resipiscentes erigit & confirmat, atque ad constantiam in Dei cultu hortatur.

1 *TUM *dixit Schemuel ad populum:agi-
te eamus Gilgalem :ut*renovemus ibi
regnum hoc.
2 Abierunt itaque totus ille populus Gilga-
lem ut regem constituerent ibi Schaulem
coram Jehova,Gilgale, & sacrificarent ibi
sacrificia eucharistica *coram Jehova:quam
ob rem lętatus est ibi Schaul & omnes Jisra-
ëlitæ pervalde.
3 *Preterea dixit Schemuel ad totû Jisraëlē:
ecce auscultavi voci vestrę in omnibus quæ
dixeratis mihi:& constitui super vos regem,

1 *Tum*] Hos duos versus,quia ad orationem Schemuelis in castris habitam pertinent, illi conjunximus.
Dixit] cùm adhuc essent ad Jabeschum in castris, ut probat finis decimi versiculi: nam Schemuel septimo tantùm die istius conventus Gilgalem venturus erat,suprà 10.8. & infrà 13.8.& 10.
Renovemus] planè ex omnium consensu probatum confirmemus.hæc autem dicit,tum ut eorum qui priùs Schaulem pro rege non agnoverant peccatum levetur,tum ut omnis in posterum occasio rebellionis pręcidatur.
2 *Coram Jehova*] præsente arca ejus: in conventus enim maximos per sacerdotes adduci solebat: ut confirmatur ex capite 14.19.
3 *Præterea dixit*] ibidem in castris ante profectionem Gilgalem.

4 *Nunc autem ecce regem ipsum pergentem
ante vos: cùm ego senui & incanui, & filii
mei ecce sunt inter vos: ego verò continen-
ter ambulavi coram vobis a pueritia mea in
diem hunc.
5 Ecce me, testificamini contra me coram
Jehova & coram uncto ejus, cujus bovem
acceperim: aut cujus asinum acceperim:aut
quem fraudaverim: aut quem concusserim:
aut e cujus manu acceperim redemptionis
pretium,*ut abderem oculos meos propter
illud: & reddam vobis.
6 Qui dixerunt,nô fraudasti nos,neq;concussi-
sti nos,neq; accepisti quicquâ e manu ullius.
7 Tum dixit ad eos, testis *est* Jehova contra
vos,& testis *est* unctus ejus hodie, vos non
invenisse in manu mea quicquam: dixitque
populus,testis *est*.
8 Dixitq; Schemuel ad populû: Jehova *testis*
est,qui [a] magnificavit Moschē & Aharonē,&
qui deduxit majores vestros e terra Ægypti.
9 Nunc itaque sistite vos, & contendam vo-
biscum coram Jehova: de omnibus [b]*justis
factis Jehovæ quæ fecit vobiscum & cum
majoribus vestris.
10 Postquam venisset Jahhakob in Ægyptum:
clamantibus majoribus vestris ad Jehovam,
misit Jehova Moschen & Aharonem,qui e-
duxerût majores vestros ex Ægypto & col-
locaverunt eos* in loco isto.
11 ‖ Deinde cùm obliviscerentur Jehovæ Dei
sui: dedidit eos in manum Siseræ principis
militiæ Chatzoris,& in manum Pelischtæo-
rum,& in manum Regis Moabitarum, qui
oppugnaverunt eos.
12 Sed cùm clamarent ad Jehovam dicentes,
peccavimus quòd deserentes Jehovam co-
luimus Bahhalimos & Hhaschtarothas: at
nunc eripe nos e manu hostium nostrorum,
ut serviamus tibi:
13 ‖ Misit Jehova Jerubbahhalem & *Beda-
nem & Jiphtachum & Schemuelem: eripu-
itque vos e manu hostium vestrorum cir-
cumquaque,ita ut habitaretis securè.
14 Denique videntes Nachaschum regem
Hhammonitarum invasisse vos, dixistis mi-
hi,*nequaquam,sed rex regnaturus est super
nos: *cùm Jehova Deus vester,sit rex vester.
15 Nunc igitur ecce regem illum quem elegi-
stis,quem petiistis: ecce inquam [c] præfecit
vobis Jehova regem.
16 Si timentes Jehovam colueritis eum,& au-
scultaveritis voci ejus, neque [d] occasionem
dederitis mutandi præstitutum Jehovæ: uti-
que [e] permanebitis tum vos tum etiam rex
ipse qui regnat super vos, [f] sequentes Jeho-
vam Deum vestrum.
17 Sed si non auscultaveritis voci Jehovæ,
quin mutaveritis præstitutum Jehovæ, uti-
que erit manus Jehovę contra vos,ut contra
patres vestros.
18 Etiam nunc consistite, & respicite hanc
rem maximam: quam facturus est Jehova
ante oculos vestros.
19 Nonne* *dies* messis triticeæ est hodie? ubi
invocavero Jehovam, edet sonos & pluvi-
am: itaque agnoscite & videte malum ve-
strum quod fecistis, magnum esse in oculis
Jehovæ,petendo vobis regem.
20 Cumq; clamaret Schemuel ad Jehovam,
edidit

4 *Nunc autem*] quasi dicat,cùm nunc regem habeatis, ad quem Reipub.vestræ gubernatio pertinet: & ego ætatis imbecillitate excuser,filii autem mei lege in privatorum conditionem devenerint,ego me ultro sisto,ut administratæ ab ineunte ætate a me Reipub.rationē reddam.
5 *Ut abderem*] id est,ab injuria cognoscenda muneribus corruptus averterem me.
a Heb. *fecit:ut* Deut.32.6.
b Heb. *justitias.*
9 *Justis factis*] tam beneficiis,ex promissione: quàm suppliciis, ex ipsorum meritis: ut sequens narratio indicat,
10 *In loco isto*] Nam duce Mosche duo regna Emoræorum occupata sunt,in quibus erat Jabesch, Num.20.& 21.
‖ *Judicum* 4. *Judicum* 10.7. *Judicum* 3.
‖ *Judic.*6. *Judic.*10. *Judic.*11.
13 *Bedanem*] id est, Jairē Menaschitam, de quo Judicum 10.3 nam hoc cùm ordini vocum congruit,quo utitur Schemuel:tum loco qui est, 1.Chro. 7.17.
14 *Nequaquam*] vide supra 8.19.
Cùm Jehova] atque ideo gubernatione ejus contentos esse debuissetis suprà 8.7.
c Heb. *dedit super vos.*
d. Heb. *feceritis mutare os Jehovæ:sic infrà ver.*17.*& Deut.* 1.26.
e Heb. *eritis.*
f Heb. *post Jehovam:sic infrà* 23.
19 *Dies messis*] jam est,cœlum sudum, quale ad messem tempestivum est.

edidit Jehova sonos & pluviam eodem die:
timuitque totus populus valde Jehovam &
Schemuelem.
21 Quam ob rem dixerunt totus populus ad
Schemuelem, supplica pro servis tuis apud
Jehovam Deum tuum & ne moriamur: ad-
jecimus enim ad omnia peccata nostra ma-
lum, petendo nobis regem.
22 Tum dixit Schemuel ad populum, ne time-
te, vos fecistis totum malum hoc: [f]ve-
runtamen ne recedite [g] aversi a Jehova, sed
colite Jehovam ex toto [h] animo vestro.
23 Ne inquam recedite: nam sequeremini ip-
sam inanitatem: quæ non prosunt, neque e-
ripiunt, quia sunt inanitas.
24 Non enim deseret Jehova populum suum
propter nomen suum maximum: quia pla-
cuit Jehovæ vos sibi efficere populum.
25 Etiam quod ad me, absit mihi [i] ut peccem
Jehovæ, ut desinam supplicare pro vobis:
imò instituam vos in via optima & re-
ctissima.
26 Veruntamen timete Jehovam & colite e-
um verè, ex toto animo vestro: nam consy-
derate [k] res magnas quas fecit erga vos.
27 Quòd si [l] ultro malefeceritis: tum vos, tum
rex vester consumemini.

22 *Veruntamen ne recedite*] quasi dicat, etiamsi graviter a vobis peccatum sit: misericordiâ suâ vos respicit, modò ne vos ab eo amplius avertatis.
g Heb. *de post Jehovam.*
h Heb. *corde: sic deinceps.*
i Heb. *a peccando, a desinendo.*
k Heb. *quod magnificavit vobiscum.*
l Heb. *malefaciendo malefeceritis.*

CAPUT XIII.

Præsidium Pelischtæorum apud Gibhham, dum Schaul in expeditione est contra Hhammonitas, a Jonathane funditur: quam ob rem Pelischtæi magno exercitu regionẽ ingressi in Micmascho ex adverso Gibhhæ castra ponunt: Schaul verò hoc audito Jisraëlitas ad arma excitat, & Gilgale non expectato Schemuele sacrificat, ideo graviter a Schemuele increpatus & de instabilitate regni sui monitus, cùm Jisraëlitæ diffugerent, ipse Gibhham cum paucis reliquis inermibus proficiscitur, cujus adversam regionem hostes tribus agminibus emissis occupabant.

1 [a] AGENS primum annum Schaul in re-
gno suo: (duobus autem annis regna-
vit super Jisraëlem.)
2 [2] Elegerat sibi Schaul tria millia ex Jisraë-
litis, ut essent cum Schaule bis mille [*] in
[b] Micmascho, & [*] in monte Beth-Elis: mille
autem essent cum Jonathane Gibhhæ Bin-
jaminis: reliquum autem populi dimiserat,
quemque in tentoria sua.
3 [3] Interea percussit Jonathan stationarios
milites Pelischtæorum qui erant Gebahhi,
quod cùm audivissent Pelischtæi: Schaul
quidem clanxit buccina per totam eam ter-
ram dicendo, audiant Hhebræi:
4 Omnes inquam Jisraëlitæ audiant dicen-
tes, percussit Schaul stationarios milites Pe-
lischtæorum, unde etiam fœtidus factus est

a Heb. *filius anni, vel anniculus Schaul in regnare suo.*
1 *Agens primum*] i. cùm recẽs regnum suum iniret, statim in ingressu prioris anni regni sui gesta sunt, tam quæ gesta narrantur duobus superioribus capitibus, quàm quæ describuntur hoc & sequente.
Duobus autem annis regnavit] Subaudi legitimè, nondum planè rejectus a Deo & spiritu ejus destitutus, de quo infrà 16.15. rejectus enim fuit tum demum cùm in expeditione contra Hhamalekitas Deo non obtẽperavit, inf. 15. & spiritu destitutus cùm David unctus fuit: infrà 16.13. & 14. Confirmatur autem hæc interpretatio primùm ex cap. 14.48 ubi regnum cepisse dicitur, id est, tyrannicè occupasse: deinde etiam ex multis bellis ejus de quibus ibidem scribitur: tertiò ex longis persecutionibus in Davidem atque numerosis: postremò ex tempore quo David exul Tziklagi cum suis hæsit, infrà 27. ver. 6. 2 *Elegerat*] hi sunt illi de quibus suprà 10.26. quos Schaul profecturus contra Hhammonitas, sub cura Jonathanis reliquit contra præsidia Pelischtæorum. *In Micmascho*] nomen non oppidi sed tractus est, in finibus Binjaminitarum ad montem Beth-Elis. b Heb. *Micmaso, ut Hhezræ* 2.27. *In monte Beth-Elis*] nam ibi erat peropportunus transitus, ut meminit principium capitis sequentis & Jeschahhjæ 10.28. 3 *Interea*] dum Schaul occupabatur in expeditione contra Hhammonitas.

Jisraël inter Pelischtæos: & convocetur po-
pulus [c] ad sequendum Schaulem Gilgalem.
5 Pelischtæi verò congregaverunt se ut bel-
larent contra Jisraëlem triginta millibus
curruum, & sex millibus equitum, ac populo
in multitudinem sicut arena quæ *est* in litto-
re maris: & ascendentes castrametati sunt
in Micmascho ad orientem [*] Beth-Avenis.
6 Itaq; Jisraëlitæ videntes angustiã esse sibi,
eò quòd coarctaretur populus; [*] abscondebant
sese populus *alii* in speluncis, & in spi-
netis, & in petris, & in arcibus, & in ci-
sternis.
7 Hhebræi verò alii trajiciebant Jardenem
in terram Gadis & Gilhhadis: Schaule au-
tem hærente adhuc Gilgale, [*] totus hic po-
pulus [*] trepidi accurrebant post eum.
8 Cumque expectasset septem dies, secundum
illud [*] tempus, quo *expectaturus erat* Sche-
muel, neque veniret Schemuel Gilgalem,
dispergebatur populus ab eo.
9 Quapropter dixit Schaul, admovete mihi
istud holocaustum & Eucharistica: & [*] ob-
tulit holocaustum.
10 Sed fuit cùm absolveret offerre holocau-
stum illud, ut ecce Schemuel adveniret: &
exivit Schaul obviã ei ad [*] benedicendũ ei.
11 Cui dixit Schemuel, quid fecisti? Dixit
autem Schaul, cùm viderem dispergi popu-
lum a me, & te non advenisse constituto
tempore dierum, Pelischtæos verò congre-
gatos esse in Micmascho:
12 Dicebam, jam descendent Pelischtæi con-
tra me Gilgalem, cùm faciem Jehovæ non-
dum deprecatus fuero: cumque continuis-
sem me, tandem obtuli holocaustum.
13 Tum dixit Schemuel ad Schaulem, stultè
gessisti te: non observasti mandatum Jeho-
væ Dei tui, quod mandavit tibi, jam certè
stabilivisset Jehova [*] regnum tuum apud Jis-
raëlitas usque [*] in seculum.
14 Nunc autem regnum tuum non stabit: quæ-
sivit sibi Jehova [*] virum secundum animum
suum, quem mandavit Jehova esse antecef-
sorem in populo suo, quia non observasti id
quod præceperat tibi Jehova.
15 Deinde surgens Schemuel ascendit Gilga-
le Gibhham Binjaminitarum: ubi recensuit
Schaul populum, qui præstò erant secum,
quasi sexcentos viros.
16 Schaule itaque & Jonathane filio ejus &
populo qui præstò aderat eis, considentibus
Gebahhi Binjaminitarum: Pelischtæis verò
castra habentibus in Micmascho:
17 Egressus est miles [d] populator e castris Pe-
lischtæorum tribus [e] agminibus: agmen u-
num vertens se ad viam *versùs* [*] Hhophram,
in terram Schuhhalis:
18 Et agmen unum obvertens se viã [*] Beth-
Choronem *spectante*: & agmen unum ob-
vertens se viã ejus termini qui spectat versus
vallem [*] Tzebohhimorum in desertum.
19 [*] Faber autem non inveniebatur in tota
terra Jisraëlitarum: dixerant enim Pelisch-
tæi, *caveamus* ne faciant Hhebræi gladium
aut hastam.
20 Adeò ut descenderent omnes Jisraëlitæ ad
Pelischtæos: ad poliendum quisque vome-
rem suum, aut ligonem suum, aut securim su-
am, & rutrum suum.

c Heb. *post Schaulem.*
5 *Beth-Avenis*] oppido & deserto Beth-Avenis, de quo Jehos. 18.12.
6 *Abscondebant sese populus*] tum et universo regno, tum etiam ex tribus illis millibus præsidiorum, de quibus suprà ver. 2.
7 *Totus hic populus*] sexcenti illi, qui infrà ver. 15. commemorantur: & alii qui deinde dilapsi sunt ut versu sequenti commemoratur.
Trepidi] adeo ut arma in præsidiis suis reliquerint & inermes ad Schaulem confugerint: est autem relativũ ... suum antecedens positum, quod frequenter fieri solet.
8 *Tempus, quo* ...] id est, adventus ... dilaturus ut dixerat suprà 10.8.
9. *Obtulit*] per sacerdotem, non expectato adventu Schemuëlis, ut jussus erat suprà 10.8.
10 *Benedicendum*] salutandum eum, ... Gene. 47.7.
13 *Regnum tuum*] i. personæ tuæ ... lectione commissum.
In seculum] perpetuò, tota vita tua ... suprà 1.22.
14 *Virum*] Davidem, de quo infrà ... nam eo consecrato Schaul desiit legitimè regnare, ut ... dictum est in versu primum.
d Heb. *corrumpens.*
e Heb. *capitibus: sic deinceps.*
17 *Hhophram*] oppidum Binjaminitarum, de quo Jehos. 18.23. id est, septentrionem versus, ... one loci ubi Pelischtæi castra habebant.
18 *Beth-Choronem*] in tribu Ephraimi occidentem versus in cõfinio Binjaminitarum, Jehos. 16.3. & 18.13.
Tzebohhimorum] ... tribu Binjaminis ... sus desertũ Jardenis ... de eodem legitur Nechemjæ 11.34.
19 *Faber*] ... bris ferrariis ... git: q. d. ex quo tempore Pelischtæi dominatum in Jisraëlitas obtinuerant, studiosè caverant ... artibus, ne Jisraëlitis arma aut armorum habendorum facultas esset.

21 ᵃAlioquin [f] adhibebatur lima pro rutris &
pro ligonibus, & pro tridente, & pro securi-
bus: etiam ad ᵃ aptandum stimulum.
22 Ita fuit [g] tempore belli, ut non inveniretur
gladius aut hasta [h] penes totum populum
qui erat cum Schaule & Jonathane: ᵃtan-
tùm inveniebatur penes Schaulem & Jona-
thanem filium ejus.

21 *Alioquin*] si nolebant aut non poterant Pelischtæos adire.
f. Heb. *erat*.
Aptandum] tam partem illam quæ veruto infigitur: quàm alteram qua stimulatur jumenta.
g Heb. *dic*.
h Heb. *in manu totius populi*. 22 *Tantùm inveniebatur*] causam vide suprà in annotatione in ver.7.

Caput XIIII.

Jonathan cessante & inscio patre atque exercitu, divino spiritu & signo incitatus, cum solo armigero hostes invadit ac fundit. Deinde Schaul cum exercitu fusos persequens, intempestivo interdicto plenam victoriam impedit, & filium ut interdicti violatorem ad mortem petit: sed ab ea per milites liberatur: Postremò reliqua bella a Schaule feliciter gesta summatim, ejusq; genus ac progenies recensetur.

1 ᵃPROGRESSA autem statione Pelischtæorum ad [a] ᵃangustias Micmaschi:
2 Fuit quodam die ut ediceret Jonathan
filius Schaulis puero armigero suo: agedum
transeamus ad stationem Pelischtæorum,
quæ est a [b] latere illo: quamvis patri suo nô
indicavisset.
3 Schaul verò considebat in extremitate
collis sub malo punica quæ *est* in ᵃ Migrone:
& populus qui aderat ei quasi sexcenti viri.
4 Et Achija filius Achitubi fratris ᵃ Icabodis
filii Pinchasi, filii Hheli sacerdotis Jehovæ
Schilunte gestans amiculum: ᵃqui populus
ignorabat abiisse Jonathanem.
5 (Inter angustias autem illas quibus quære-
bat Jonathan transire ad stationem Pe-
lischtæorum, [c] scopulus erat ab uno latere
hinc, similiter scopulus ab altero latere in-
de: nomenque unius Botzetz, & nomen al-
terius Sene.
6 Scopulus illorum unus erat situs ab Aqui-
lone contra Micmaschum: alter verò a me-
ridie contra Gebahhum.)
7 Cùm ergo dicenti Jonathani ad puerum
armigerum suum, agedum transeamus ad
stationem præputiatorum istorum, ᵃ fortè
faciet Jehova pro nobis: non enim *est* Jeho-
væ impedimentum quin servet multis aut
paucis:
8 Diceret ipsi armiger ejus, fac quicquid est
in [d] animo tuo: applica te ex *sententia* ani-
mi tui, ecce me tecum.
9 Dixit Jonathan, ecce nos transituri sumus
ad viros istos: & retegemus nos eis.
10 ᵃSi dicent ita ad nos, [e] subsistite donec
pervenerimus ad vos: tum stabimus in loco
nostro & non ascendemus ad eos.
11 Sin autem ita dicent, ascendite ad nos, u-
tique ascendemus: nam tradiderit eos Je-
hova in manum nostram: hoc igitur esto no-
bis signum.
12 Itaque retegentibus se ambobus stationi
Pelischtæorum; dicebant Pelischtæi, ecce
Hhebræi prodeunt e foraminibus ubi sese
absconderant.
13 Deinde alloquentes ᵃhomines istius statio-

1 *Progressa*] hunc versum ad sequentia pertinere res ipsa docet.
a Heb. *transitum*: sic ver.5.
Angustias] quibus occupatis patebat eis in Binjaminitarum campos aditus, de illis infrà ver.5. Et Jeschahh.10.29.
b Heb. *transitu illo*: sic infrà 5. & 41. ver.
3 *Migrone*] agri nomen ab altera angustiarum parte Gibham versus Jeschahh.10.29.
4 *Icabodis*] de quo suprà 4.21.
Qui populus] tam sacerdos quàm Schaul cum comitatu suo.
c Heb. *acus petra*.
7 *Fortè faciet*] vide Jehos.14.12.
d Heb. *cordi*: sic deinceps.
10 *Si ita dicent*] vide annotata Gen. 24.14.
e Heb. *filete*: sic Jehos.10.12.13.
13 *Homines*] id est, primi excubitores sive procubitores exercitus.

nis Jonathanem & armigerum ejus, dixe-
runt: ascendite ad nos, ut notam faciamus
vobis rem: quamobrem dixit Jonathan
ad armigerum suum, ascende post me, nam
tradidit eos Jehova in manum Jisraëlis.
14 Cùm itaque ascendisset Jonathan nixus
manibus & pedibus suis, & armiger ejus
post eum: ᵃ cadebant ante Jonathanem, ar-
miger quoque ejus ᵃ morte afficiebat post e-
um.
15 Fuitque plaga illa prior qua percussit Jo-
nathan & armiger ejus quasi viginti viros,
fermè in dimidiato jugero, *id est*, *boum* [f] ju-
gatorum actu.
16 Quapropter fuit trepidatio in illis castris,
in eo agro & in toto illo populo, stationarii
& populatores milites trepidaverunt ipsi
quoque: adeò ut commoveret se ipsa ter-
ra, & evaderet in trepidationem [g] maxi-
mam.
17 Videntes autem speculatores ubi *retule-*
runt ad Schaulem Gibhham Binjaminitarũ:
quòd ecce multitudo illa colliquesceret &
[h] pergeret continenter tundere se:
18 Dixit Schaul populo qui erat secum, re-
censete jam & videte quis abiit a nobis: qui
cùm recensuissent, ecce non aderat Jona-
than & armiger ejus.
19 Dixit ergo Schaul Achijæ, admove arcam
Dei: (ᵃ nam erat arca Dei illa die cum filiis
Jisraëlis.)
20 Sed fuit adhuc alloquente Schaule sacer-
dotem illum, cùm multitudo illa quæ *erat* in
castris Pelischtæorum [i] pergeret continen-
ter conflictari: ut diceret Schaul ad ipsum
sacerdotem, ᵃrecipe manum tuam.
21 Et congregati Schaul totusque populus
ille qui *erat* cum eo, venerunt usque ad pug-
nam illam: ubi ecce erat gladio cujusque
stricto in alterum, strepitus magnus valde.
22 ᵃHhebræi autem quidam *erant* istis Pelisch-
tæis ut [k] anteà, qui ascenderant cum ipsis
ad ea castra circumquaque: isti etiam fue-
runt [l] ab Jisraëlitis, qui erant cum Schaule
& Jonathane.
23 Præterea omnes Jisraëlitæ qui ᵃ abscondе-
rant sese in monte Ephrajimitarum audien-
tes fugere Pelischtæos: assecuti sunt ipsi
quoque eos a tergo in eo prælio.
24 Sic servavit Jehova die illo Jisraëlem: &
[m] ᵃ exercitus transivit Beth-Avenem.
25 Ubi Jisraëlitæ pressi sunt eodem die: ᵃquia
execratione obstrinxit Schaul populum di-
cendo: maledictus *esto* vir ille qui come-
derit cibum usq; ad vesperam: ut ultionem
sumam de inimicis meis, neque gustavit
totus ille populus cibum.
26 Quamvis [n] totius regionis populus venis-
sent in ᵃ quandam sylvam, ubi erat mel in su-
perficie agri:
27 Tamen advenientis populi ad eam sylvam,
ubi ecce fluxus mellis erat: nemo fuit qui
admoveret manum suam ad os suum: time-
bat enim populus illam adjurationem.
28 Sed Jonathan qui ᵃnon audiverat cùm ad-
juraret pater suus populum, extendens ex-
tremitatem baculi, qui *erat* in manu ipsius,
intinxit eam in illum favum mellis: & cùm
advertisset manum suam ad os suum, ᵃlumen
receperunt oculi ejus.

14 *Cadebant*] ab eo videlicet cæsi.
Morte afficiebat] sumptis armis ab aliquo ex interfectis.
f Heb. *paris jugi*.
g Heb. *Dei*: sic Gen.30.8.
h Heb. *& iret eundo & contundendo se*.
19 *Nam erat*] vide annotata suprà.12.2.
i Heb. *iret eundo & conflictando*.
20 *Recipe manum*] q.d. non amplius hic in cõsulendo Deo hærendum est: sed propius ad Pelischtæos accedendum: hic incipit prodere suum animũ a spiritu Dei alienum.
22 *Hhebræi autem*] multi Pelischtæi multa mancipia Hhebræorum inter impedimenta castrorum suorum habebant, qui arrepta hac occasione ad suos Jisraëlitas transfugerunt.
k Heb. *ut heri nudiustertius*.
l Heb. *cum*.
23 *Absconderant*] ut suprà 13.6.
m Heb. *bellum*, metonymicõs.
24 *Exercitus transivit*] persequens Pelischtæos cùm pervenisset Beth-Avenem nõ procul a Micmascho, ut apparet ex 13.5. ubi volebat sumere cibum: sed adjuratione Schaulis ad persequendum victoriam supra modũ pressus est.
25 *Quia execratione*] finem bonum sumendæ de hostibus ultionis duobus malis mediis definit: nimirum interdicto necessarii cibi, & execratione, secundum argumentum destituti Schaulis spiritu Dei.
n Heb. *tota terra*: ut Gen.41.57. sic infrà ver.30.
26 *In quandam*] inter Beth-Avenem & Ajalonem Danis.
28 *Non audiverat*] nondum enim ex quo Pelischtæos invasit, ad exercitum redierat.
Lumen] id est, vires recepit, unde singuli sensus recreati sunt: synecdoche, ut Gen. 16.13.

29 Re-

29 *Respondenti*] ad hortamenta Jonathanis obvios Jisraëlitas incitantis ad strenuè persequendū hostes.
o Heb. *adjurando adjuravit, &c.*
Ita fatigatus] q.d. vires nos ita deficiunt, ut longius persequi non possimus.
30 *Turbavit*] Improbat consilium patris primum ab effectu, quod populus viribus destituitur: quem locum probat exemplo suo. Secundò ab eventu, quia non adeo cædebantur Pelischtæi, ut cæsi fuissent, si Jisraëli ex cibo vires suas confirmassent. Tertiò correctione ex abrupto, qua pium suum votum opponit patris adjurationi: Quia libertatem populo præripuit: & prædæ à Deo oblatæ usum intercludens populum in necessitatem conjecit.
32 *Ajalonem*] Danis videlicet Jehos. 19.42.
p Heb. *filios bovis.*
33 *Comedebat*] præ festinatione, non plane depurato & expresso sanguine, quãobrem cavendum putarent ne veniretur contra legem, Levit. 3.17.
34 *Devolvite ad*] ad extruendum altare, de quo infrà ver. 36. ut coram Deo & se spectante animalia jugularent.
q Heb *spargimini per populum & dicetis.*
35 *Jugulaverunt*] in agro qui altare circunstat.
r Heb. *hoc incepit extruere, &c.*
s Heb. *omnes angulos populi sic Judic.* 20.2
t Heb. *in quo.*
v Heb *morte morietur: sic infr. ver.* 45.
42 *Cedo integrum*] id est, declara quis sit innoxius: pro eo quod est declara nocentem, sed euphemismo utitur ut solent hypocritæ: sic 1. Reg. 21.10.
x Heb. *exivissent, i. est, forte exempti fuissent.*
y Heb. *conjicite, subaudi sortes.*
43 *Deprehensus*] qui verè erat integer & innocens: ita Deus revera præstat: quod Schaul hypocrita κατ' εὐφημισμὸν dixerat.

29 Respondenti autem cuidam de populo &
dicenti, o omnino adjuravit pater tuus po-
pulum dicendo: maledictus *esto* vir ille qui
comederit cibum hodie: ita fatigatus est
populus:
30 Dixit Jonathan, turbavit pater meus ter-
ram: videte quæso ut illuminati sunt oculi
mei, cùm gustavi parum mellis hujus:
31 Etiam quia (utinam liberè comedisset ho-
die populus de præda hostium suorum quod
suffecisset :) quia *inquam* jam non multa *est*
plaga in Pelischtæos.
32 Percusserunt itaque die illo Pelischtæos a
Micmascho Ajalonem usq;: ubi fatigatus
erat populus valde.
33 Quamobrem contendens populus ad præ-
dam, accipiebant quidem pecudes & boves
& p *juvencos* subrumos, quos jugulantes *fun-*
debant sanguinem humi: sed comedebat po-
pulus cum ipso sanguine.
34 Quod cùm nunciassent Schauli dicendo:
ecce hic populus peccant Jehovæ comedē-
do cum sanguine: dixit perfidè egistis: de-
volvite ad me hodie lapidem magnum.
35 Deinde dixit Schaul, q discurrentes per
populum edicite eis, admovete ad me quis-
que bovem suum, & quisque parvam pecu-
dem suam, & jugulate hic, ut comedatis &
non peccetis Jehovæ comedendo *quicquam*
cum sanguine: admoventes ergo totus po-
pulus quisque bovem suum, *qui erat* in manu
sua, illa nocte, jugulaverunt ibi.
36 Ita extruxit Schaul altare Jehovæ: r hoc
primum extruxit altare Jehovæ.
37 Posteà dixit Schaul, descendentes perse-
quamur Pelischtæos noctu, & deprædemur
eos usque ad lucem matutinam, ut non reli-
quum faciamus ex eis quemquam: qui dixe-
runt, quicquid bonum *videtur* in oculis tu-
is fac: sed dixit sacerdos, accedamus hic
ad Deum.
38 Consulente itaque Schaule Deum, an de-
scendens persequar Pelischtæos? an tradi-
turus es eos in manum Jisraëlis? non respō-
dit ei die illo.
39 Quapropter dixit Schaul: accedite huc,
s usque ab omnibus extremitatibus populi:
& cognoscite ac videte t qua re fuerit pec-
catum hoc die.
40 Nam ut vivit Jehova qui servat Jisraëlem,
etiamsi illud fuerit in Jonathane filio meo,
v omnino morietur: nec erat qui responde-
ret ei ex toto populo.
41 Tum edixit toti Jisraëli: vos estote a late-
re uno, ego autem & Jonathan filius meus
erimus a latere altero: dixeruntque popu-
lus ad Schaulem: quod bonum *videtur* in o-
culis tuis fac.
42 Cùm itaque dixisset Schaul ad Jehovam
Deum Jisraëlis, cedo integrum: & depre-
hensus esset Jonathan cum Schaule: popu-
lus autem x absoluti essent:
43 Dixit Schaul, y sortimini inter me & inter
Jonathanem filium meum: deprehensusq;
est Jonathan.
44 Quare edixit Schaul Jonathani, indica mi-
hi quid feceris: quod indicans ei Jonathan,
dixit: tantummodò gustavi extremitate ba-
culi, qui *est* in manu mea parum mellis: ecce
me, an morerer?

45 Cui dixit Schaul, Ita faciat *mihi* Deus &
ita pergat: ut omnino moriturus es, Jona-
than.
46 Sed dixit populus ad Schaulem, an Jona-
than moreretur, qui z comparavit salutem
hanc maximā in Jisraële? absit: ut vivit Je-
hova, an cadere debet ullus e capillis capitis
ejus: quandoquidē a Deo duce operatus est
hoc hodie? sic redemerunt populus Jona-
thanem ut non moreretur.
47 Deinde ascendit Schaul a persequendis
Pelischtæis: Pelischtæi verò abierunt in lo-
cum suum.
48 Schaul autem acceptum obtinuit regnū
super Jisraëlem: & bellavit circumquaque
contra omnes inimicos suos: contra Moa-
bitas: & contra Hhammonitas, & contra
Edomæos: & contra reges Tzobæ, & con-
tra Pelischtæos, & in quoscunq; se vertebat
inquietabat *eos*.
49 Comparavit etiam copias quibus percus-
sit Hhamalekum: denique eripuit Jisraëlem
e manu diripientium eum.
50 Erant autem filii Schaulis Jonathan &
b Jischvi & Malcischuahh: nomina verò du-
arum filiarum ejus, nomen *quidem* primoge-
nitæ Merab, nomenque minoris Mical.
51 Et nomen uxoris Schaulis Achinohham
filia Achimahhatzi: nomen verò principis
exercitus ejus Abner filius Neri patrui
Schaulis.
52 Nam Kisch pater Schaulis, & Ner pater A-
bneri filius erat Abi-Elis.
53 Sed quia erat validum bellum contra
Pelischtæos omnibus diebus Schaulis: pro-
spiciebat *sibi* Schaul de omni viro forti, &
omni c strenuo, quem recipiebat ad se.

nio lib. 6. cap. 28. Nubei dicuntur: regionem tenebant a Batanea ad Euphra[tem] ... quibus vide 2. Schem. 8. 49 *Percussit*] quæ expeditio explicatur capite se[quenti].
50 *Erant autem*] Eos tantùm nominat qui in bello patrem sequebantur, [...] eo tandem ceciderunt, infra 31.2. b *qui & Abinadab. inf.* 31.2. & 1. Chr. 8. [...]
52 *Filius*] suprà 9.1. c Heb. *filio roboris.*

Caput XV.

Schaul divinitus jussus Hhamalekitas penitus excindere, ducto in eos exercitu, lenius quam pro mandato cum eis agit. Deinde reversus cum præda Gilgalem, a Schemuele iterum post aliquot reprehensiones & cavillationes, rejectionis sententia audita, & occiso Agago domum revertitur.

1 CUM autem dixisset Schemuel ad
Schaulem, me miserat Jehova ad un-
gendum te in regem super populum
suum, *nempe* super Jisraëlem: idcirco nunc
ausculta voci, verbisq; Jehovæ.
2 ‖ Sic ait Jehova exercituum, visitavi id quod
fecit Hhamalek Jisraëli: cui opposuit in iti-
nere cùm ascenderet ex Ægypto, *aciem*.
3 Nunc abi ut percutias Hhamalekum, &
anathemati devoveatis quicquid est ei, ne-
que clementia utaris erga eum: sed occidi-
to a cùm virum tum mulierem, cùm puerū
tum lactentem, cùm bovem tum parvam
pecudē, cùm camelum tum asinum quemq;.
4 Hoc promulgato Schaul apud populum,
recensuit eos in Telajimis, ducenta mil-
lia peditum, & decem millia, virorum Je-
hudæ.
5 Cumque Schaul pervenisset usque ad civi-
tates Hhamaleki: ut contenderet *cum eo*
in valle ejus:

45 *Ita faciat*] [...] quod tam facile [...] rumpit in jur[amen]tum, videtur [...] us fuisse juratu[s] [...] rationem majorem habet juramenti [...] juris, ut qui [...] est a morte [...] ita in seipsum [...] tiam fert, quam [...] in ipsum suo [...] re executus est [...] hac formula [...] ti vide Ruth 1.17 [...] annotatione.
z Heb. *fecit* [...] Gen. 12.2. & [...] ver.
46 *Ut vivit*] [...] jurat populus Sc[hau]lem, & appella[t] [...] us conscientiam [...] ram vivente De[o] [...] posthabita jura[tione] [...] ratione, juris [...] rationem, quasi [...] cat, an ex jure [...] ut vel minimum [...] num acciperet a [...] pulo Dei vir, qui [...] um secutus tanta[m] [...] populo salutem [...] paravit? prover[bialiter] dictum ut 2. Sch[em.] 14.12. & 1. Reg. [...] penult.
a Heb. *cum D[eo]*
Redemerunt] [...] se interponentes [...] Schaulem impe[dive]runt ne eum [morti] traderet.
48 *Acceptum*] [...] annotata sup. 13. [...]
Reges] Tzob[æ] [...] populorum, qui [...] rupto nomine [...]

‖ Exod. 17.[...] 8. *usque ad finem* [...] *Deut.* 25.17. & [...]
2 *Visitavi*] [...] cognovi, & vi[...] statui: vide an[not.] Gen. 21.1.
a Heb. *a viro [...] ad mulierem &c.*
4 *Telajimis*] [...] gro Telemi opp[ido] [...] tribus Jehudæ, [de] quo Jehos. 15.24.
Virorum Jehud[æ] [...] causam exigui [...] numeri vide sup[ra] 11.8. in annot[...]

6 Edixit Schaul ᵃKenæis,ᵃabite, recedite, de-
scendite e medio Hhamalekitæ, ne tollā te
cum eo: tu enim exercuisti ᵃ benignitatem
erga omnes Jisraëlitas cùm ascenderent ex
Ægypto: recessit itaq; Kenæus e medio Hha-
maleki.
7 Et percussit Schaul Hhamalekum: ᵃ*habitan-
tem* inde a ᵃ Chavila *usque* quà venis ᵃ Schu-
rem, qui est e regione Ægypti.
8 Sed cepit ᵃ Agagum regem Hhamaleki vi-
vum: cùm totum ejus populum internecio-
ni devovisset acie gladii.
9 Itaque clementia usus Schaul cum populo
erga Agagum, & erga opimos gregum & ar-
mentorum, etiam ᵃ secundarios, & erga ᵃ ovi-
um duces & erga quicquid bonum erat, no-
luerunt internecioni devovere ea: tantùm
omnem rem contemptibilem & [b] tabescen-
tem, eam internecioni devoverunt.
10 Quapropter fuit verbum Jehovæ ad Sche-
muelem, dicendo:
11 ᵃPœnitet me constituisse Schaulem in re-
gem, quia [c] aversus est a sequendo me, &
verba mea non præstitit: quod [d] displicuit
Schemueli adeò ut clamaret ad Jehovam
tota illa nocte.
12 Deinde surgente Schemuele *ut iret* obviam
Schauli mane: nunciatum est Schemueli di-
cendo, venerat Schaul ᵃCarmelum, ubi ecce
ᵃ constituerat sibi [e] stationem: sed deflectens
transivit ac descendit Gilgalem.
13 Quò veniente Schemuele ad Schaulem:
ᵃdixit ei Schaul, benedictus esto Jehovę, præ-
stiti verbum Jehovæ.
14 Cui dixit Schemuel, quid ergo *sibi vult* vox
pecudum istarum [f] *personans* aures meas? &
vox ista armentorum quam ego audio?
15 Dixit verò Schaul, ab Hhamalekitis ad-
duxerunt ea populus, qui clementia usus est
erga opimos gregis & armenti, ad sacrifi-
candum Jehovæ Deo tuo: residuum autem
internecioni devovimus.
16 Tum dixit Schemuel ad Schaulem, desine,
ut renunciem tibi quod elocutus est mihi Je-
hova hac nocte: qui dixit ei, loquere.
17 Dixit ergo Schemuel, nónne ᵃ cùm parvu-
lus *videbaris* in oculis tuis, caput tribuum
Jisraëlis fuisti: & unxit te Jehova in regem
super Jisraëlem?
18 Et mittens te Jehova in iter: dixit, abi, &
internecioni devoveto peccatores istos
Hhamalekum, & oppugnato eum, usq; adeò
ut *tui* isti consumant eos?
19 Quare ergo non auscultasti voci Jehovæ,
sed contendens ad prædam, fecisti quod ma-
lum *videtur* in oculis Jehovæ?
20 Dixit verò Schaul ad Schemuelem, imò
auscultavi voci Jehovæ: & ambulavi in iter
quò misit me Jehova: adduxi quidem Aga-
gum regem Hhamaleki: sed Hhamalekum
internecioni devovi.
21 Accepit verò populus de præda illorum
greges & armenta præstantissimum illius a-
nathematis: ad sacrificandum Jehovæ Deo
tuo Gilgale.
22 At dixit Schemuel, an delectatur Jehova
holocaustis & sacrificiis, ut cùm auscultatur
voci Jehovæ? ecce auscultare *est* melius sa-
crificio: attendere, adipe arietum.
23 Quin *sicut* peccatum divinationis *est* rebel-
lio: & *sicut* superstitio & idola *est* repugnan-
tia: quia sprevisti verbum Jehovæ, sprevit si-
militer te ne sis Rex.
24 Tum dixit Schaul ad Schemuelem, pecca-
vi quòd transgressus sum [g] præstitutū Jehovę
& verba tua: sed timui populum: ideo aus-
cultavi voci eorum.
25 Nunc autem, condona, quæso, peccatum
meum: & ᵃ revertere mecum, ut incurvem
me Jehovæ.
26 Dixit verò Schemuel ad Schaulem, non
revertar tecum: nam sprevisti verbum Jeho-
væ. ideo sprevit te Jehova, ne sis rex super
Jisraëlem.
27 Itaque divertit Schemuel ut abiret: quare
apprehendit *Schaul* alam pallii ejus, ita ut
laceraretur.
28 Tum dixit ad eum Schemuel: laceravit Je-
hova regnum Jisraëlis a te hodie: ut dederit ip-
sum proximo tuo, qui melior *est* te.
29 Quin etiam ᵃ qui *est* æternitas Jisraëlis non
committet mendaciter, neque pœnitebit e-
um: non enim homo *est* ut pœniteat eum.
30 Tandem eo dicente, peccavi: jam honora
quæso me coram senioribus populi mei
& coram Jisraële: & revertere mecum, ut in-
curvem me Jehovæ Deo tuo:
31 Reversus Schemuel [h] secutus est Schaulem,
& incurvavit se Schaul Jehovæ.
32 Deinde dicente Schemuele, admovete ad
me Agagum regem Hhamaleki: ivit ad eum
Agag [i] delicatè *cultus*: dicebat enim Agag,
ᵃ certè recessit amaritudo mortis.
33 Sed dixit Schemuel, quemadmodum or-
bavit mulieres gladius tuus: sic orbabitur in-
ter mulieres mater tua: dilaniavitq; Sche-
muel Agagum coram Jehova Gilgale.
34 Tum abiit Schemuel Ramam: Schaul verò
ascendit in domum suam Gibhhā Schaulis.

Caput XVI.

Schemuel ex Dei mandato, omisso Schaule, Beth-Lechemum specie convivii ad Jischajum proficiscitur, & Davidem ejus filium in regem consecrat: quem Deus regali spiritu instruit: Schaulem verò malo spiritu agitatum ad Davidis operam adhibendam incitat.

1 ᵃPOSTEA non perrexit Schemuel ᵃinvise-
re Schaulem ᵃusque ad diem mortis suæ:
ᵃ cùm luxisset Schemuel de Schaule: &
Jehovam pœnituisset regem constituisse
Schaulem super Jisraëlem.
2 Nam dixit Jehova ad Schemuelem: quous-
que lugeres de Schaule, cùm ego spreverim
eum ne regnet super Jisraëlem? imple cornu
tuum oleo, & abi *quo* mitto te ad Jischajum
Beth-Lechemitam, nam prospexi inter fili-
os ejus mihi de rege.
3 Cui dicente Schemuele, quomodo irem?
audiens enim Schaul occideret me: dixit
Jehova, vitulam armenti accipito in manu
tua & dicito, ᵃ ad celebrandum convivium
Jehovæ veni.
4 Et invitato Jischajum ad illud convivium:
ego autem ostendam tibi id quod facturus

6 *Kenæi*] qui in finibus Jehudæ & Hhamalekitarū habitabant Jitheonis gentiles: Judic. 1.16.
Abite] congeries asyndetos celeritatis index: vide Gē. 18.6.
Benignitatem] quæ Exod. 18. describitur & Num. 10.29. & seq.
7 *Habitantem*] nō describit terminum quem depopulatus est Schaul: sed regionem quam occupabant, qui Schauli occurrerant. Non enim omnes Hhamalekitę sed isti tantùm cæsi sunt: ut apparet infrà 30.
Chavila] regione Arabiæ.
Schurem] terminū Arabiæ versus Aegyptum, de quo Gen. 16.7. & 25.18.
8 *Agagum*] vide annotata Num. 24.7.
9 *Secundarios*] id est, minus præstātes: sed non macilentos & contemptibiles: hanc genuinam esse Hhebraicę vocis significationem, quicquid alii dicant, docent literarum ordo & vocalium notæ.
Ovium duces] ut commodius greges suis ducibus assuefactos, abducere possent: ita autem accipiendum esse Hhebræam vocem docet perpetua apud Prophetas metaphora, qua duces hominum hanc appellationem obtinent: ut 2. Reg. 11.4. & 19. Jechez. 39.18.
b Heb. *liquescentē.*
11 *Pœnitet me*] humanitus dictum, ut Gen. 6.6. quod ostendit infrà ver. 29. & 16.1.
c Heb. *a post me.*
d *sic accipitur* Gen. 31.35.
12 *Carmelum*] oppidum Jehudę, quod redeunti ab Hhamalekitis in itinere erat Jehosch. 15.55.
Constituerat sibi] i. cum exercitu constiterat ut recrearetur a labore.
e Heb. *spatium sive locum.*
13 *Dixit ei Schaul*] obviam ei profectus ut eum acciperet: ut apparet ex ver. 25 & sequentibus.
f Heb. *in auribus meis.*
17 *Cùm parvula*] vide suprà 9.21.

g Heb. *os.*
25 *Et revertere*] vide Ruth. 1.22. in annotatione: & sic sequentia.
29 *Qui est æternitas*] periphrasis Dei ad sermonem suum accommodata: quasi dicat, Deus qui naturâ æternus est, æternum se populo suo usquequaque exhibet: ac proinde in æternum te de regno dejicit & Davidem evehit.
h Heb. *post Schaulem.*
i Heb. *in deliciis.*
32 *Certè recessit*] id est, periculū mortis evasi, quandoquidem ab armato rege ad senem prophetam abducor.

1 *Postea &c.*] hunc versum ad sequentia pertinere res ipsa docet.
Invisere] ut anteà solitus erat, regis instruendi causa. Sic accipitur idem verbum 2. Reg. 8. ver. ultimo.
Usque ad diem mortis] id est, nunquam: vide Gen. 49.26.
Cùm luxisset] id est, pro facto, quod sibi displicebat, apud Deū intercessisset suprà 15.11. nam fieri non potest, ut audita Dei irrevocabili sententia, & ea ipsius nomine Schauli pronunciata suprà 15.29. precibus contenderit ut rescinderetur.
3 *Ad celebrandum*] sic eadem vox pro convivio accipitur suprà 9.12. & 13. & infrà hoc capite. Quod autem additur Jehovæ, ad sacrificia referendum non esse vel inde apparet, quòd intra domesticos Jischai parietes celebrabatur: cùm nulla publica aut privata sacrificia ex lege alibi quàm in loco a Deo designato: vel temporibus corruptis, alibi quàm in excelsis offerri possent: sed ideo additur Jehovæ, ut intelligatur ex mandato Jehovæ actum aliquam divinam esse institutum.

cs, u

es, ut ungas mihi quem dixero tibi.
5 Cùm itaq; Schemuel faciens quod edixerat Jehova adveniret Beth-Lechemum:
trepidi accurrerunt seniores civitatis obviam ei, & dicebat *quisque*, [a] prosperéne advenis?
6 Qui dixit, prosperè, ad celebrandum convivium Jehovæ veni, comparate vos ut veniatis mecum ad illud convivium: similiter
'jussit comparare se Jischajum & filios ejus, & invitavit illos ad illud convivium.
7 Fuit autem ingredientibus illis, cùm videret [b] Eliabum: ut diceret, ' utique coram
Jehova *est* unctus ejus.
8 Edixit verò Jehova Schemueli, ne respicito ad speciem ejus, aut ad altitudinem staturæ ejus, nam respui eum: non enim *specto* quod spectare solet homo, nam homo spectat *quod est* ob oculos, sed Jehova spectat *quod est* in animo.
9 Deinde vocans Jischai Aminadabum, jussit eum transire ante Schemuelem: qui dixit, neque hunc elegit Jehova.
10 Tunc jussit Jischai transire [c] Schammam: qui dixit, neque hunc eligit Jehova.
11 Sic jussit Jischai transire septem filios suos coram Schemuele: sed dicebat Schemuel ad Jischajum, non elegit Jehova istos.
12 Denique dicenti Schemueli ad Jischajum, ' an absolverunt *transire* pueri? dixit, adhuc reliquus *est* minimus qui ecce pascit gregem: edixit ergo Jischajo, mitte & assume eum, non enim ' deflectemus donec venerit huc.
13 Mittens itaque adduxit eum (erat autem rufus cum pulchritudine oculorum & decoro aspectu:) & dixit Jehova, surgens unge eum, quia hic ille est.
14 Cùm ergo Schemuel accepto cornu olei, ' unxisset eum in medio fratrum ejus, ' irruens spiritus Jehovæ in Davidem, *egit eum* a die illo & deinceps: ' Posteà surgens Schemuel abiit Ramam.
15 Nam spiritus Jehovæ recesserat a Schaule: perturbabatque eum spiritus malus a Jehova.
16 Quapropter dicentibus servis Schaulis ad eum: ecce jam spiritus Dei malus perturbat te:
17 Edicat, quæsumus dominus noster servis tuis [d] adstantibus tibi, *ut* perquirant aliquem scientem, pulsantem citharam: eritque cùm inerit tibi spiritus Dei malus, ut eo pulsante manu sua, bene sit tibi.
18 Edixit Schaul servis suis, prospicite mihi jam de aliquo [e] bene pulsante quem adducatis ad me:
19 Tum respondens unus ex ejus pueris dixit, ecce prospexi, filium est Jischai Beth-Lechemitæ scienes pulsare, & ' valens robore, & vir bellicosus, rerumque intelligens ac vir formosus: denique Jehova *est* cum eo.
20 Quapropter Schaul missis nuntiis ad Jischajum: edixit, mitte ad me Davidem filium tuum, qui *est* cum grege.
21 Accipiens verò Jischai asinum [f] *cum* pane, & utrem vini, hœdumq; e capris unum: misit per Davidem filium suum ad Schaulem.
22 Cumq; venisset David ad Schaulem ' stabat coram eo: dilexitque eum valde, adeò ut esset ei armiger.
23 Mitteretque Schaul ad Jischajum, qui diceret: stet, quæso, David coram me: nam invenit gratiam in oculis meis.
24 Erat enim cùm inesset spiritus Dei Schauli, ut David accipiens citharam pulsaret manu sua: unde respirabat Schaul, & bene erat ei, recedente ab eo [g] spiritu illo malo.

CAPUT XVII.

Schaule castra habente ex adverso Pelischtæorum, qui armati irruperant: monstrosæ magnitudinis Goljath armis munitissimus per quadraginta dies in medium prodit, se se offerens ad decernendum de victoria, singulari certamine: sed tandem ab adolescente inermi Davide, fide munito, victus occiditur, & Pelischtæorum copiæ funduntur.

1 Cùm enim congregantibus Pelischtæis castra sua ad bellum, congregata fuissent [1] Socuntem, quæ est Jehudæ: & metata inter Socuntem, & Hhazekam, in [a] Ephes-Dammimis.
2 Schaul verò & Jisraëlitæ congregati castris positis ad convallem querceti: instruxissent aciem contra Pelischtæos:
3 Consistentibus Pelischtæis in monte hinc, Jisraëlitis verò consistentibus in monte inde: ubi vallis erat inter eos:
4 Egressus erat quidam [b] duellator e castris Pelischtæorum Goljath nomine Gatho *oriundus*: cujus altitudo erat sex cubitorum cum spithama.
5 Galea autem chalybea super caput ejus, & lorica squamata erat indutus: (cujus loricæ pondus *erat* quinquies mille siclorum) e chalybe.
6 Et tibialia chalybea *erant* super pedes ejus: & humerale chalybeum inter humeros ejus.
7 Hastile autem hastæ ejus simile *erat* jugo textorum, & [c] mucro ferreus hastæ ejus sexcentorum siclorum erat: & qui scutum ferebat antecedebat eum.
8 Qui subsistens clamabat ad acies Jisraëlitarum & dicebat eis, quare prodiretis instruendo aciem? an non ego sum Pelischtæus unus? vos ergo servi Schaulis seligite vobis virum qui ' descendat ad me.
9 Si prævalebit pugnando contra me ita ut percutiat me, ' utique simus vobis servi: sin autem ego prævaluero ei, ita ut percutiam eum, vicissim estote nobis servi, ' omnino servietis nobis.
10 ' Dicebat præterea Pelischtæus ille, egóne probro affecero acies Jisraëlitarum hodie? date mihi virum ut pugnemus simul.
11 Cumque audisset Schaul & totus Jisraël verba illa Pelischtæi: consternati timebant valde.
12 ' David autem ille filius viri Ephrathæi e Beth-Lechemo Jehudæ: (huic nomen Jischai, erantque ei ' octo filii: & vir ille temporibus Schaulis senuerat, provectus inter homines *senes*.
13 Abeuntesque tres filii Jischai maximi sequebantur Schaulem in isto bello: nomenq; trium filiorum ejus qui iverant in istud bellum *erat* Eliab primogeniti, secundi autem ab eo Abinadab, & tertii Schamma).

14 David

---

a Heb. *pax adventus tuum: sic infrà ver. 6.*

6 *Jussit comparare*] Declarando ei consilium Dei de eligendo rege ex filiis ejus: quod ostendit finis versiculi 9. 10. & 11.

b *Qui & Elihu* 1. Chron. 27. 18.

7 *Utique coram Jehova*] id est, probatus est Jehovæ in regem, ut Judic. 18. 6. imprudenter dictum quod sequentia corrigunt; quale est Nathanis 2. Schem. 7. 3.

c *Qui idem Schimha* 1. Chro. 2. 13. & 2. Schem. 13. 3.

12 *An absolverunt*] similis est locutio, Matth. 10. 23.

Deflectemus] ad convivium. eodem sensu accipitur idem verbum, Gen. 42. 24.

14 *Unxisset*] præeunte explicatione voluntatis Dei: vide 2. Schem. 5. 2.

Irruens spiritus] de quo suprà 10. 6. qui a Schaule recessisse dicitur proximo versu.

Posteà] uncto Davide & celebrato convivio.

d Heb. *coram te.*

e Heb. *benefacientem pulsando.*

19 *Valens robore*] Ex his quorum nomine hic commendatur David colligitur eum jam antè Pelischtæum interfecisse, unde apparuit ipsum esse bellicosum, & Deum adesse ei.

f Heb. *asinum panis.*

22 *Stabat coram eo*] id est, ministrabat ei: ut explicatur Deut. 10. 8. sic versu 23.

g Heb. *respirans erat Schaul.*

24 *Spiritu illo*] est, lymphationes quæ ab illo spiritu malo proficiscebantur, tunc temporis cessantibus [illegible] mia.

1 *Socuntem &c.*] oppida tribus Jehudæ Jehosc. 15. 35. [illegible] autem toto hoc capite digressio ad [illegible] firmandum verba, quibus Schaulis [illegible] Davidem ei commendabant, suprà 16. [illegible]

a *Idem Pas-Dammima*, 1. Chro. 11. 13.

b Heb. *vir [illegible] ter duos: [illegible] nam singularem [illegible] ni postulabat [illegible] & 10. ver. [illegible] duo: [illegible] sic infrà 23. [illegible]*

c Heb. *[illegible] de Gen. 3. 24.*

8 *Descendat [illegible]* ad singulare cer[illegible]

9 *Omnino [illegible]* Verba sunt [illegible] sibi præfidentis [illegible] licentis.

10 *Dicebat præterea*] cùm videns [illegible] minem prodire [illegible] singulare certamen [illegible] quo provocaverat [illegible] ut sequens versus [illegible] tendit.

12 *David ille*] cujus [illegible] tionem fecerat [illegible] vi Schaulis, suprà [illegible]

Octo] Propter [illegible] septem tantum [illegible] qui nominantur [illegible] Chron. 2. 13. 14 [illegible] hîc autem octo [illegible] nuntur: quia [illegible] unus ex aliquo [illegible] rum jam tum [illegible] tus erat; forsan [illegible] Jonadab Schammæ filius de quo 2. [illegible] 13. 3. nepotes [illegible] in scripturis [illegible] filii dicuntur.

14 David, inquam, ille ' minimus : cùm tres
maximi sequerentur Schaulem,
15 David, inquam, ibat & redibat [d] a ' comita-
tu Schaulis : ad pascendum gregem patris
sui, Beth-Lechemum.
16 Appropinquaverat autem Pelischtæus ille
[e] mane & vespere : & stiterat se quadragin-
ta diebus.
17 Cùm dixit Jischai Davidi filio suo, accipe
nunc pro fratribus tuis epham hanc arista-
rum tostarum, & decem hos panes & [f] cele-
riter deportato in castra ad fratres tuos.
18 Decem verò caseos istos lacteos deferto
ad præfectum Chiliadi *eorum* : & fratres tu-
os visitans *cognoscito* de [g] prosperitate *eorum*:
' & arrham ab eis accipito.
19 Schaul autem cum ipsis, & omnes Jisraëli-
tæ in convalle querceti *erant* : bellantes
contra Pelischtæos.
20 Itaque surgens David mane deserto grege
penes custodem, assumpsit *ea* & abiit, quem-
admodum præceperat ei Jischai : pervenit-
que ' ad plaustrorum ambitum cùm exerci-
tus prodiret in aciem, & vociferarentur ad
prælium.
21 Nam instruxerat se Jisraëlitarum & Pelisch-
tæorum acies [h] altera adversus alteram.
22 Quapropter David deserens ' impedimen-
ta a se in manu custodis impedimentorum,
cucurrit in ipsam aciem: & adveniens inter-
rogavit fratres suos de prosperitate.
23 Ipso autem loquente cum eis, ecce vir
ille duellator ascendebat, Goljath Pelisch-
tæus nomine, oriundus Gatho, ex aciebus
Pelischtæorum, & loquebatur ' hujusmodi
verba: quæ audivit David.
24 Singuli autem Jisraëlitæ cùm viderent i-
stum virum : fugiebant a facie ejus, adeò
metuebant valde.
25 Et dicebat quisque Jisraëlita, nónne vidi-
stis hunc virum qui ascendit, ad probro affi-
ciendum Jisraëlem ascendere? erit tamen
ut virum illum qui percusserit eum, ditet rex
divitiis magnis, & filiam suam det ei, & do-
mum paternam ejus efficiat immunem in
Jisraële.
26 Tunc allocutus est David homines qui ad-
stabant sibi dicendo : ' quid fieret viro qui
percuteret Pelischtæum illum, & auferret
opprobrium ab Jisraële? quis enim *est* Pe-
lischtæus præputiatus iste quòd probro affi-
cit acies Dei viventis?
27 Cui locutus est populus ille in eandem
sententiam dicendo: ' ita fiet viro illi qui
percusserit eum.
28 Audiebat autem Eliab frater ejus maxi-
mus, cùm alloqueretur viros illos : quare
Eliab accensus ira in Davidem dixit, quor-
sum descendisti, aut penes quem deseruisti
pauculas illas pecudes in deserto? ego no-
vi arrogantiam tuam & nequitiam animi
tui, te ad inspiciendum hoc bellum descen-
disse.
29 Dixit verò David, ' quid feci nunc? nónne
' negotium fuit?
30 Deinde deflectens [i] ab eo versus alium, lo-
cutus est in eandem sententiam : responde-
runtq; populus in sententiam priorem.
31 Cumque auditi fuissent sermones quos
loquebatur David : indicatis illis præsente

14 *Minimus*] eorum qui propriè erant, supra 16.12.
d Heb. *de cum Schaule.*
15 *A comitatu Schaulis*] hoc est sæpius a patre ad fratres, qui in isto bello Schaulem comitabantur, mittebatur.
e Heb. *infinitivi verborum sunt posita pro adverbiis.*
f Heb. *sic currere.*
g Heb. *pace, ut infra 22.*
18 *Et arrham ab eis accipito*] id est, symbolum aliquod ab eis, quod me de prosperitate eorum certiorem reddat, tecum deportato.
20 *Ad plaustrorum ambitum, &c.*] id est, ad locum impedimentorum quibus castra circumvallaverant ut infra 26.5 synecdoche: plaustra pro omni impedimentorum genere.
h Heb. *acies adversus aciem.*
22 *Impedimenta*] id est, ea quæ ad fratres & ducem militarem ducebat.
23 *Hujusmodi verba*] qualia commemorata sunt ver. 8
26 *Quid fieret*] q. d. quid tantis præmiis opus est ad fortem Jisraëlitam incitandum? etiam sine præmio ineundum est certamen duabus de causis: prior a persona hostis injurii & alieni a Deo ac fœdere ejus: posterior a dignitate eorum qui afficiuntur injuria, quorum probra in se recipit Deus.
27 *Ita fiet*] q.d. ut ut etiam sine præmio certandum sit: nihilo minus tamen certum est præmium propositum.
29 *Quid feci*] subaudi cujus nomine nunc arrogantiæ me damnas.
Negotium fuit] cujus conficiendi causâ huc me misit pater.
i Heb. *a propre eum.*

Schaule assumpsit eum.
32 Dicente verò Davide ad Schaulem, ne
concidat [k] animus ullius propter istum: ser-
vus tuus iturus est & pugnaturus contra Pe-
lischtæum istum.
33 Dixit Schaul ad Davidem, non prævaleres
eundo ad Pelischtæum istum, ut pugnes con-
tra eum: puer enim es, ipse verò vir bellico-
sus a pueritia sua.
34 Tum dixit David ad Schaulem, pascente
servo tuo patri suo gregem : cùm accedens
leo aut ursus, auferret ' parvam pecudem e
grege,
35 Egressus persequebar illum, ut percuterem
eum, aut eriperem ex ore ejus, insurgentem
verò in me prehendebam eum barba, & per-
cutiens morte afficiebam eum.
36 Tum leonem tum ursum percussit servus
tuus: & esset Pelischtæus præputiatus iste ut
unus ex eis, cùm probro affecerit acies Dei
viventis?
37 Dicebatque David, Jehova qui eripuit
me [l] a leone, & ab urso, idem eripiet me
e manu Pelischtæi istius: tum dixit Schaul ad
Davidem, abi & Jehova *sit* tecum.
38 Jusserat autem Schaul Davidem indui ' ar-
mis suis, & imposuerat galeam chalybeam
capiti ejus: jusseratq; eum indui lorica.
39 Cùm itaque David accinctus gladio suo
super arma sua vellet incedere, cùm non
expertus esset: dixit David ad Schaulem,
non possum incedere cum istis, quia non sum
expertus, amovitq; ea David a se.
40 Et accepto baculo suo in manu sua, elegit
sibi quinque læves lapides ex [m] valle, quos
imposuit instrumento pastorali quod habe-
bat, ad est, peræ, funda autem ejus erat in
manu ejus: sic appropinquabat ad Pelisch-
tæum.
41 Similiter Pelischtæus [n] continenter per-
gebat appropinquare ad Davidem : viro il-
lo, qui ferebat scutum, præcedente eum.
42 Cumque intuitus Pelischtæus videret Da-
videm, spernebat eum : eò quòd esset puer
& rufus cum pulchritudine aspectus.
43 Quam ob rem dicebat Pelischtæus ille ad
Davidem, an canis sum quòd venis contra
me ' cum baculis? maledicebatq; Pelisch-
tæus ille Davidi per Deos suos.
44 Deinde cùm dixisset Pelischtæus ad Da-
videm: accede ad me, ut tradam carnem tu-
am volatilibus Cœli & bestiis agri :
45 Dixit David ad illum Pelischtæum, tu ve-
nis ad me cum gladio & cum hasta & cum
' humerali: ego verò venio ad te in nomine
Jehovæ exercituum, Dei acierum Jisraëlita-
rum, quem probro affecisti.
46 Hoc ipso die dedet te Jehova in manum
meam, ut percutiens te amoveam caput tu-
um a te, & tradam cadavera exercitus Pe-
lischtæorum hoc ipso die volatilibus Cœli &
bestiis terræ : ita cognoscent *incolæ* totius
terræ Deum esse pro Jisraële.
47 Et cognoscent tota congregatio hæc, non
gladio aut hasta Jehovam servare: nam ' Je-
hovæ *est* hoc bellum, ideo tradet vos in ma-
nus nostras.
48 Fuit autem cùm ' surgens Pelischtæus per-
geret appropinquare obviam Davidi : &
festinans David procurreret in aciem ob-

k Heb. *cor hominis*
34 *Parvam pecudem*] Ita reddidimus, Chaldæum paraphrasten & duos codices manuscriptos secutis: alioquin pro hac voce in vulgatis exemplaribus legitur : & auferebat hoc e grege: mutatâ unâ literâ, proclivi lapsu.
l Heb. *e manu leonis, & e manu ursi, ut Gen. 9.5.*
38 *Armis suis*] id est, Davidi datis a Schaule & ipsius corpori accommodatis: nã tanta fuit Schaulis proceritas, ut arma ipsius, Davidi convenire non potuerint.
m *vel torrente.*
n Heb. *similiter ibat Pelischtæus iens & appropinquans Davidem.*
43 *Cum baculis*] Indefinitè dictum: plurale pro singulari, ut Gen. 21.7. & alibi frequenter.
45 *Humerali*] armis ad corpus tegendum pertinentibus: synecdoche.
47 *Jehovæ est*] Vos Jehovæ bellum infertis : nos pro eo gerimus.
48 *Surgens*] se expediens & ad conflictum comparans, ut Gen. 31.17.

viam Pelischtæo,
49 Ut extendens David manum suam ad su-
um instrumentum, acceptum inde lapidem
intorqueret funda, & percuteret Pelisch-
tæum in fronte ejus : ita * ut immerso la-
pide in frontem ejus caderet [o] pronus in
terram.
50 Cùm itaque robustior fuisset David Pe-
lischtæo funda & lapide, & percutiens Pe-
lischtæum * morti tradidisset eum ; quamvis
gladius non esset in manu Davidis :
51 Accurrens David stetit super Pelischtæ-
um, deinde arrepto gladio ejus, quẽ eduxit
e vagina sua ut morte planè afficeret eum,
amputavit illo caput ejus : quapropter vi-
dentes Pelischtæi mortuũ esse fortissimum
suum, aufugerunt.
52 Surgentes verò viri Jisraëlis & Jehudæ,
vociferantes persecuti sunt Pelischtæos * us-
que quà is per vallem, & usque ad portas
Hhekronis : cecideruntq; confossi Pelisch-
tæorum per viam *ad* * Schahharajima Ga-
thum & Hhekronem usque.
53 Deinde reversi Jisraëlitæ ab insectando
Pelischtæos : diripuerunt castra eorum.
54 * Posteà accipiens David caput Pelischtæi,
detulit ipsum Jeruschalaima : arma verò e-
jus deposuit in * tentorio suo.
55 Cùm autem videret Schaul Davidem ob-
viam procedentem Pelischtæo illi, dicebat
ad Abnerem principem militiæ, cujus filius
est iste puer, Abner? cui dicebat Abner, *ut*
vivit anima tua, Rex, non novi.
56 Dicebat verò Rex : interroga tu, cujus fi-
lius sit iste adolescens.
57 Quapropter cùm reverteretur David a cę-
de Pelischtæi, assumens eum Abner adduxit
eum in aspectum Schaulis : caput Pelischtæi
habentem in manu sua.
58 Ad quem dicente Schaule, cujus filius es
ô puer? dixit David, filius servi tui Jischai
Beth-Lechemitæ.
59 * Fuitque cùm absolveret alloqui Schau-
lem, ut anima Jonathanis devinciretur cum
anima Davidis : adeò ut amaret eum Jona-
than tanquam [p] se ipsum.

49 *Immerso*] id est, altius infixo, ea facilitate qua fuisset in aquas immersus.
o Heb. *super faciem suam.*

50 *Morti tradidisset*] id est, lethale vulnus inflixisset ei.

52 *Usque quà is*] id est, per iter totius vallis, cujus meminit suprà ver. 3.
Schahharajima] oppidum in finibus Jehudæ. de quo Jehosch. 15. 36.

54 *Postea*] non videtur hoc statim a victoria factum : sed diu postea : tum fortassis cùm arca Dei ipso jam rege constituto Jeruschalaima translata est, & ei ibi tentorium erectum 2. Schemu. 6. 17. prolepsis est, ut Exod. 16 33.
Tentorio suo] id est, quod arcæ Dei ipse tetenderat, ibidem & 1. Chron. 15. 1. & seq. versibus.

59 *Fuitq;*] hunc versum cum superioribus conjungendum esse ipsius initium docet.
p Heb. *animam suam.*

Caput XVIII.

David Schaulis citharœdus, & Jonathani fœderatus satellitio regis præficitur : & ita se gerit ut ipsius administratio omnibus probata a puellis publico cantico administrationi Schaulis præferatur. Unde in Davidem Schaul odio tanto exarsit : ut ejus mortem apertè primùm, deinde insidiosis consiliis, deferendo honores & affinitatem promittendo periculosis conditionibus quæsiverit : quæ omnia pericula singulari Dei providentia superavit.

1 ITAQUE assumpsit eum Schaul * die illa :
nec permittebat ei redire domum patris
sui.
2 * Deinde pepigit Jonathan cum Davide
fœdus : eò quòd amaret eum tanquam [a] se
ipsum.
3 Et exuens se Jonathan pallio, quo erat
indutus, tradidit illud Davidi : & vestes suas,
& tum gladium suum, tum arcum suum, tum
denique baltheum suum.
4 Cumque prodiens David ad quæcunque
mittebat eum Schaul, secundaretur, præpo-
suit eum Schaul viris militaribus : bonusque
videbatur in oculis totius populi, ac etiam
in oculis servorum Schaulis.
5 Sed fuit * redeuntibus illis, cùm revertere-
tur David a cæde [b] Pelischtæorum, ut prodi-
rent fœminæ ex omnibus civitatibus Jisraë-
lis ad cantandum, & earum choreæ obviam
Schauli Regi cum tympanis prę lætitia &
cum panduris.
6 * Respondebant autem fœminæ ludentes
& dicebant : * percussit Schaul millia sua, at
David myriadas suas.
7 Quapropter accensa est *ira* Schauli valde,
mala enim videbatur in oculis ejus hæc res
ac dicebat, tribuerunt Davidi myriadas, mi-
hi verò tribuerunt millia, & quid *tribuant*
amplius ei? utique ipsum regnum.
8 Et * configebat Schaul oculos in Davidem,
ab eo die & deinceps.
9 Fuit enim postridie cùm irruente spiritu
Dei malo in Schaulem * prophetico more a-
geret domi suæ, & David pulsaret manu sua
eo die ut anteà : (erat autem hasta in manu
Schaulis)
10 Ut jacularetur Schaul hastam : * dicebat e-
nim percutiam Davidem usq; ad parietem :
sed deflexit David metu illius bis.
11 Deinde metuens Schaul propter Davidem
eò quòd esset Jehova cum illo & a Schaule
recessisset,
12 Amovit eum Schaul a se, constituitq; eum
sibi * præfectum Chiliadi : ut * procederet &
veniret ante populum.
13 David autem in omnibus viis suis secun-
dabatur : quia Jehova *erat* cum eo.
14 Cumq; videret Schaul eum secundari val-
de : formidabat ab eo.
15 Totus verò Jisraël & Jehuda amabat Da-
videm : quia ipse procedebat & veniebat
ante eos.
16 * Itaque dixit Schaul ad Davidem, ecce fi-
lia mea major Merab, ipsam daturus sum ti-
bi in uxorem, tantùm esto mihi [c] strenuus &
gere bella Jehovæ : (Schaul enim dicebat,
ne sit manus mea contra eum, sed sit contra
eum manus Pelischtæorum).
17 Dixit verò David ad Schaulem, * quis *sum*
ego? aut quis *autor* vitæ meæ? *aut* familia pa-
tris mei in Jisraële, ut sim gener regi?
18 Fuit autem quo tempore daturus erat Me-
rabam filiam Schaulis Davidi : ut ipsa dare-
tur * Hhadrieli * Mecholathæo in uxorem.
19 Sed amabat Mical filia Schaulis Davidem :
quod cùm nuntiarent Schauli, rectum vi-
sum est in oculis ejus.
20 (Dicebat enim Schaul, dem eam illi ut sit
ei in * tendiculam, & sit contra eum manus
Pelischtæorum :) dixitque Schaul ad Davi-
dem, per [d] alteram te affinitate conjunge
mecum * ista die.
21 Pręceperat autem Schaul servis suis, al-
loquimini Davidem * clam dicendo, ecce
delectatur te rex, & omnes servi ejus a-
mant te : nunc ergo junge te affinitate cum
rege.
22 Et eloquentibus servis Schaulis in au-
res Davidis sermones istos : dixerat Da-
vid : an *videtur* leve in oculis vestris af-
finitate jungi cum rege : cùm ego sim vir
pau-

1 *Die illa*] qua missis legatis ad Jischajum, petiit ut apud se David relinqueretur : est enim regressio ad historiã intermissam in fine capitis 16.
2 *Deinde*] i. postquã eũ Schaul assumpsisset in aulam, amorem (quo inde a cæso Pelischtæo eum prosequebatur) fœdere confirmavit.
a Heb. *animam suam* suprà 17. 59.

5 *Redeuntibus illis*] Schaule, populo, servis Schaulis ab aliqua alia pugna contra Pelischtæos.
b Heb. *Pelischtæi. Enallage numeri frequentissima, ut Gen. 19. & sequentibus, infrà 19. 5.*
6 *Respondebant*] id est, hunc alternatim versum, nempe percussit Schaul, &c. alternis canebant, ut Exodi 15. 21.
Percussit Schaul] laude dignus est Schaul : sed decuplo majore David. Numerus certus pro incerto.
8 *Configebat*] id est, limis intuebatur, & observabat ut eum noceret.
9 *Prophetico more ageret*] id est, extra se esset, & spiritu malo actus, ita sermones & actus suos componeret, ut boni Prophetæ solent actu spiritus bono.
10 *Dicebat*] id est, cogitabat apud se, ut infra sæpe.
12 *Præfectum Chiliadi*] non ut eum cohæreret : sed ut eum hostibus interficiendum objiceret : vide infra 16. & 24. ver.
Procederet & veniret] vide Num. 27. 17.

16 *Itaque dixit*] i. cùm permaneret ... necem Davidis quæreret : populi ... more in Davidem ... se deterreretur a perpetranda cæde : ... dulentum hoc consilium suscepit.
c Heb. *in filium roboris.*
17 *Quis sum*] ... persona sua, ... & familiæ ... tatẽ suam ostendit.
18 *Hhadrieli*] ... Barzillai Ephrathæ. 2. Schem. 21. ...
Mecholathæo] ... Judic. 7. 22.
20 *In tendiculam*] ut explicatur infra ver. 24.
d Heb. *per duas est. secundam ... cardinale pro ordinali sic 2. Reg. 15. 32 & alibi.*
Ista die] i. incertum & præfinitum tempus, ... ret ex ver. 25.
21 *Clam*] id est, tanquam ex ... intelligat consilium ex me profectum esse.

"pauper & vilis?
23 Quod cùm renuntiassent servi Schaulis
ei dicendo: hujusmodi sermonibus locutus
est David:
24 Edixerat Schaul, sic dicitote Davidi: non
delectatur rex dote, nisi 'centum præputiis
Pelischtæorum, ut ultio sumatur de inimicis
regis: (Schaul autem cogitabat efficere ut
David caderet manu Pelischtæorum.)
25 Renuntiantibus igitur servis ejus Davidi
sermones istos, recta *visa* est res in oculis
Davidis, ut affinitate conjungeret se regi:
nec dum impleti erant 'dies illi,
26 Cùm surgens David abiit ipse cum viris
suis & percussit e Pelischtæis ducentos vi-
ros: quorum præputia attulit David, pleneq;
exhibuerunt ea regi, quo affinitate se junge-
ret Regi; quapropter dedit ei Schaul Mi-
calem suam filiam in uxorem.
27 Videns autem Schaul & experientia cog-
noscens Jehovam esse cum Davide: & Mi-
calem filiam Schaulis amare illum:
28 Perrexit Schaul metuere a Davide ampli-
us: sic fuit Schaul infestus Davidi omnibus
diebus suis.
29 Prodeuntibus enim præfectis Pelischtæo-
rum: erat quotiescunque prodibant, ut se-
cúndaretur David præ omnibus servis Schau-
lis: & in pretio esset nomen ejus valde.

CAPUT XIX.

*Schaulis consilium de interficiendo Davide a Jo-
nathane Davidi retegitur, & eo monitore David
Schauli reconciliatur: sed iterum bello a Davide
feliciter gesto, Schaul mortem illius quærit, cujus
furori cedens David domum se recepit, in qua cir-
cumventus, Micalis astu & operâ eripitur: Sche-
muelem adit & Prophetarum collegium: ibique a
violentia legatorum & ipsius etiam Schauli, ipsis
divinitus repressis, conservatur.*

1 ITAQUE allocutus est Schaul Jonatha-
nem filium suum & omnes servos suos
de morte afficiendo Davide: sed Jona-
than filius Schaulis delectabatur Davide
valde.
2 Quapropter indicavit Jonathan Davidi
dicendo, quærit Schaul pater meus morte
afficere te: nunc ergo cave tibi, quæso,
'mane, & confidens in occulto absconde te.
3 Ego autem exiens consistam ad latus pa-
tris mei in eodem agro ubi tu eris, & ipse al-
loquar de te patrem meum, & ubi percepe-
ro aliquid, nuntiabo tibi.
4 Alloquens ergo Jonathan de Davide *bonis*
verbis Schaulem patrem suum: dicebat ad
eum, ne peccet rex in servum suum in Davi-
dem, quia non peccavit in te, quinimò facta
ejus bono sunt tibi valde.
5 Nam cùm exponens vitam suam in manu
sua percussit [a] Pelischtæos, & comparavit
Jehova salutem magnam toti Jisraëli, vidisti
& lætatus es: & quare peccares contra san-
guinem innoxium, morte afficiendo Davi-
dem immeritò?
6 Tunc auscultavit Schaul voci Jonathanis:
ita ut juraret Schaul, ut vivit Jehova, non
afficietur morte.
7 Quapropter vocans Jonathan Davidem,
indicavit ei Jonathan omnia verba ista: &
reduxit Jonathan Davidem ad Schaulem, ut
esset coram eo [b] sicut antea.
8 Fuitque cùm [c] redintegraretur bellum: ut
prodiens David ad pugnandum contra Pe-
lischtæos, percuteret eos plaga magna, &
fugerent a facie ejus.
9 Deinde cùm inesset spiritus Jehovæ ma-
lus Schauli; (erat autem domi suæ desidens,
tenens hastam suam manu sua:) pulsante
Davide manu,
10 Quæsivit Schaul percutere hasta Davidem,
[d] *usque* ad parietem: quo abscedente a facie
Schaulis percussit hasta parietem: sic David
aufugiens eripuit se nocte illa.
11 Misit autem Schaul legatos versus domum
Davidis ad observandum eum, ut morte af-
ficeret eum mane: quod nuntiavit Davidi
Mical uxor ejus dicendo: si non eripis [e] te
ipsum hac nocte, cras morte afficieris.
12 Cumq; demisisset Mical Davidé per quan-
dam fenestram: abiens aufugit & eripuit se.
13 Mical verò assumptam quandam imagi-
nem imposuit lecto, & 'pulvinar caprinum
cervicali ejus: quam texit veste *stragula*.
14 Mittente verò Schaule legatos ad capi-
endum Davidem: dicebat illa, ægrotus est.
15 Tunc remisit Schaul legatos illos ad invi-
sendum Davidem, dicens: adducite eum in
lecto ad me ut morte afficiam eum.
16 Sed cùm ingressi essent legati, & ecce
quædam imago erat in lecto, & pulvinar ca-
prinum in cervicali ejus:
17 Dixit Schaul ad Micalem, quare ita dece-
pisti me & dimisisti inimicum meum, ut eri-
peret se? dixit Mical ad Schaulem, ipse
dixerat mihi, dimitte me, quam ob rem mor-
te afficerem te?
18 David ergo fuga eripiens se venit ad
Schemuelem Ramam, indicavitq; ei quic-
quid fecisset sibi Schaul: 'abiitq; ipse cum
Schemuele; ut considerent Najothis.
19 Cumq; nuntiaretur Schauli dicendo, ecce
David est Najothis in Rama:
20 Misit Schaul legatos ad capiendum Davi-
dem: quorum vidit *quisque* congregationem
prophetarum prophetantium, & Schemue-
lem stantem, qui præerat illis: quapropter
invasit legatos Schaulis spiritus Dei, ut 'mo-
re prophetico agerent ipsi quoque.
21 Quod cùm nuntiassent Schauli, misit le-
gatos alteros qui more prophetico egerunt
ipsi quoque: ideò remisit Schaul legatos
tertios qui more prophetico egerunt ipsi
quoque.
22 Tandem abiens etiam ipse Ramam cùm
pervenisset usque ad cisternam magnam
quæ est in Schecu interrogabat dicens, ubi
est Schemuel & David? cui dixit *quispiam*,
ecce Najothis in Rama.
23 Tum abibat illuc Najothas in Rama: sed
invasit eum quoque ipsum spiritus Dei: ita
ut [f] continenter pergens prophetico more
ageret, usquedum perveniret Najothas in
Rama.
24 Ubi 'exuens etiam ipse vestes suas pro-
phetico more agebat ipse quoque coram
Schemuele: ita 'excidit 'nudatus toto die
illo & tota nocte: ideo dicere solent, 'an eti-
am Schaul *est* inter prophetas?

22 *Pauper*] quasi dicat, non esset penes me eam dotem tribuere quæ convenit filiæ regis: non enim accipiebant: sed dabant viri dotem, ut Gen. 34. 12. Exod. 22. 16. & 17.

24 *Centum præputiis*] Loco dotis, quæ minimum erat quinquaginta siclorum: vide annot. Exodi 22. 17.

25 *Dies illi*] id est, nondum præfinitum a rege tempus elapsum erat: de quo suprà 20. versu.

2 *Mane*] id est, antequam a satellitibus patris mei opprimaris, ut infrà ver. 11.

a Heb. *Pelischtæum: vide suprà 18. 5. in margine.*

b Heb. *sicut heri nudiustertius, ut Gen. 31. 2.*

c Heb. *cùm adjiceret bellum esse.*

d Heb. *Davidem & parietem.*

e Heb. *animam tuam.*

13 *Pulvinar caprinum*] ut capillamenti humani specie deciperentur a Schaule missi.

18 *Abiitq;*] ut in prophetarum collegio & Schemuelis consortio Davidis animus confirmaretur & mirificam Dei administrationem, cui ipse fidebat, experiretur, qua ipse ereptus, inimici aversi sunt: fortassis etiam ut in collegio illo velut in asylo tutus a Schaule esset, quod apud omnes gentes etiam receptum fuisse, historiæ prophanæ docent, & exemplum confirmat, suprà 16. 10. ubi ne Pelischtæi quidem hostes Jisraëlitarum, cœtum prophetarum agentem Gibhhæ stationis eorũ loco, infestarunt.

20 *More prophetico*] vide suprà 18. ver. 9. sic deinceps, apparet autem eos deposuisse habitum illum militarem, quo capturi Davidem venerant ex ultimo versu hujus capitis.

f Heb. *ut iret eundo & prophetico more ageret.*

24 *Exuens*] id est, deponens militarem habitum, sicut fecerant prius ab ipso missi, ut se in speciem prophetæ componeret.

Excidit] id est, extra se raptus est: vide Num. 24. 4.

Nudatus] supple militari habitu quo se exuerat.

An etiam Schaul] Proverbium est, de eo qui præter expectationem divinitus cohibetur a præstando conatu suo: quod confirmat exemplum Bilhami Num. 23. & 24. & Pauli Actor. 9. Est autem hoc proverbium anceps de iis qui aut spiritu Dei impelluntur ad aliquid agendum ut sup. 10. 12. aut de iis qui a prę{ę}standu arcentur.

Caput XX.

David fugiens Schaulem apud Jonathanem de injuria conqueritur: qua Jonathan audita, cum Davide constituit tempus, locum & rationem, quibus eum de patris animo certiorem faciat, jurejurando veri amici officium perpetuum ei promittit & ab eo restipulatur: Quòd posthabita paternæ indignationis & periculi sui ratione fideliter præstans, Davidē liberat, consolatur & confirmat.

1 INTEREA fugiens David Najothis in
Rama: venit ac dixit coram Jonathane:
quid feci? quæ *est* iniquitas mea? & quod
est peccatum meum coram patre tuo, quòd
quærit [a] vitam meam?
2 Qui dixit ei: absit, non morieris: ecce non
solet pater meus facere quicquam magnum
aut quicquam parvum quin revelet mihi in
aurem: cur ergo celaret me pater meus rem
hanc? non *est* hoc.
3 Deinde verò juravit David, (cùm dixisset,
[b] certò novit pater tuus me invenisse gratiam
in oculis tuis, ideo dixit: ne cognoscat
hoc Jonathan, ut non afficiatur dolore:) at
certè ut vivit Jehova & vivit anima tua,
*quasi passus inter me & inter mortem *est*.
4 Dixit verò Jonathan ad Davidem: eloquere
quod sit [c] desyderium tuum & efficiam
tibi.
5 Tum dixit David ad Jonathanem, ecce
*novilunium est cras, quo ego [d] omnino sedere
soleo cum rege ad comedendum: *dimittito
ergo me ut abscondam me in isto agro
*dum erit vespera tertiana.
6 Si recensendo desyderaverit me pater tuus:
tum dicito, [e] *obnixè excusavit se apud me
David ut percurreret Beth-Lechemum in
civitatem suam, nam convivium ibi est anniversarium
toti ejus familiæ.
7 Si ita dixerit, Bene, pax erit servo tuo: sin autem
[f] planè accendetur ei *ira*, scito [g] definitum
esse malum hoc ab eo.
8 Hanc exerceto benignitatem erga servum
tuum, quandoquidem in fœdus Jehovæ induxisti
servum tuum, tecum: quòd si est
in me iniquitas, tu me afficito morte: nam
usque ad patrem tuum quare adduceres
me?
9 Cui dixit Jonathan, absit tibi, nam si planè
novero definitum esse hoc malum a patre
meo ut obveniat tibi, an non illud indicarem
tibi?
10 Dixit autem David ad Jonathanem, quis
indicabit mihi: si quid responderit tibi pater
tuus duri?
11 Dixit verò Jonathan ad Davidem, age exeamus
in istum agrum: egressique sunt ambo
in agrum illum.
12 Tum dixit Jonathan ad Davidem, * ô Jehova
Deus Jisraëlis, cùm pervestigavero a
patre meo secundum hoc tempus cras *aut*
postridie, si ecce bonus fuerit erga Davidem:
an non tunc mitterem ad te, & revelarem
tibi in aurem?
13 *Ita faciat Jehova Jonathani & ita pergat,
si bonum videbitur patri meo hoc malum
inferre tibi, ut revelaturus sum tibi in aurem
& dimissurus sum te cum pace, * quò sit Jehova
tecum, sicut fuit cum patre meo.
14 *Nónne ergo *ad facerem* tantisper dum vixero?
* nónne vicissim exerciturus es erga
me benignitatem Jehovæ *hanc*, quòd *non
moriturus sum?
15 Neque præcisurus es benignitatem tuam
a familia mea usque in seculum: ne tunc quidem
cùm excindet Jehova inimicos Davidis
quemq; a superficie terræ.
16 *Et requiret Jehova de manu inimicorum
Davidis: sic pepigit Jonathan cum familia
Davidis [h] *fœdus*.
17 Similiter [i] de-integro adjuravit Jonathā
Davidem præ amore suo erga eum: nam amore
[k] sui ipsius amabat eum.
18 Posteà dixit ei Jonathan, cras est novilunium:
& desyderaberis, cùm vacabit sedes
tua.
19 Cùmque ad [l] triduum abfueris, descendito
[m] diligenter, & venito ad locū illum ubi
absconderas te, [n] quo die *istud negotium
gestum fuerat: & consideto juxta lapidem
istum qui *dictus est* [o] Ezel.
20 Ego autem tres sagittas ad latus ejus jaculabor:
[p] emittendo ad scopum.
21 Ecce autem mittens puerum quendam *dicendo*,
abi inveni sagittas: si [q] planè dixero
puero, ecce sagittæ sunt præter te citeriùs,
assumito eum & venito: nam pax tibi erit:
nec erit *quicquam ut vivit Jehova.
22 Sed si ita dixero adolescenti: ecce sagittæ
sunt præter te ulterius: abi, quia * dimiserit
te Jehova.
23 Hoc autem verbum quod locuti sumus ego
& tu: (ecce Jehova *est* inter me & inter
te) *esto* usque in seculum.
24 Itaque *absconditt se David in illo agro:
fuitque in novilunio: quo sessurus erat Rex
ad cibum, ut comederet,
25 Ut sessuro rege in sede sua sicut [r] antea,
in sede ad parietem, *assurgeret Jonathan:
sederetq; Abner a latere Schaulis: & vacaret
locus Davidis.
26 Attamen non est locutus quicquā Schaul
illo die: dicebat enim, * casus est, non est
mundus: quia non est mundus *non venit*.
27 Sed fuit [s] postridie a novilunio, cùm vacaret
locus Davidis, ut diceret Schaul ad Jonathanem
filium suum: quare non venit
filius Jischai tum heri tum hodie ad cibum?
28 Respondit autem Jonathan Schauli: obnixè
excusavit se David apud me ut percurreret
Beth-Lechemum usque.
29 Et dixit, dimitte me, quæso: quia convivium
familiæ nobis *est* in ea civitate, & ipse
frater meus *præcepit mihi, nunc itaq; si inveni
gratiam in oculis tuis, proripiam, quæso,
me & invisam *fratres meos: idcirco non
venit ad mensam regis.
30 Tum accensa est ira Schaulis in Jonathanem
adeò ut diceret ei, *fili perversissime
[t] contumacissime, nónne novi te seligere filium
Jischai ad pudorem tuum & ad pudorem
nuditatis matris tuæ?
31 Nam quibuscunque diebus filius Jischai
vixerit super terram, non stabilieris tu &

30 *Fili perversissime*] ut impurissimus loquitur in filium matrem suam uxorem convitia ingerens turpissima.

1 *Interea*] dum Schaul divinitus correptus diem & noctē Najothis hærebat.

a Heb. *animam: & sic deinceps.*

b Heb. *noscendo novit: ut infrà 9. ver.*

3 *Quasi passus*] præsentissimum est periculum meum in quo versor.

c Heb. *quis sit animus tuus: sic animus pro desyderio Psal. 27. 12. & alibi frequenter.*

5 *Novilunium est cras*] atque ideo dies solennis epuli.

d *sedendo sedere soleo.*

Dimittito ergo] quandoquidem patris vices eo absente geris, ut ostenditur infra ver. 25. nam interea Schaul Najothis hærebat, sup. 19. 23.

Dum erit vespera] Id est, nocte illa a qua incipit tertius dies mensis, me abscondam & expectabo dum abs te certior fiam de patris tui erga me animo.

e Heb. *exorando exoravit se a me: sic infrà ver. 28.*

6 *Obnixè excusavit*] vide infrà ver. 28. 29.

f Heb. *accendendo accendetur.*

g Heb. *absolutum: sic 9. ver. & ver. 33.*

8 *In fœdus induxisti*] suprà 18. 2.

12 *ô Jehova*] Exclamantis cum admiratione, quasi dicat, Deus bone fierine posset ut ego qui adeò te amo, officium istud non præstarem?

13 *Ita faciat*] aposiopesis contrarii per Euphemismum; q. d. ita benedicat ut revelabo, aut maledicat ut non revelabo.

Quo sit] ut divinæ voluntati inserviam, quæ tibi regnum, prius patri meo collatum, adjudicavit.

14 *Nónne ergo*] quasi dicat, cùm te amem: tibi juraverim coram Deo: & ejus consilio servire studeam, nónne totam vitam meam ob conferrem?

Nónne vicissim] Restipulatio, qua id officium in se & in posteros suos a Davide postulat.

Non moriturus sum] id est non afficiar morte, cujus pater meus totam familiam suam ream peragit.

16 *Et requiret*] hysterosis verborum, quam ad perspicuitatem mutavimus.

h *Eclipsis, ut infrà 22. 8. & 1. Reg. 8. 9.*

i Heb. *addidit Jonathan adjurare.*

k Heb. *animæ suæ.*

l Heb. *tertiare.*

m Heb. *valde.*

n Heb. *in die facti.*

19 *Istud negotium*] liberationis tuæ a manu patris, me intercedente. suprà 19. 2. & sequentibus.

o *Id est, aditus vel aditionis, eò quòd ad eum aditurus erat Jonathan Davidem, & ei negotium indicaret.*

p Heb. *emittendo mihi: pleonasmus.*

q Heb. *dicendo dicero.*

21 *Quicquam*] subaudi periculi.

22 *Dimiserit te Jehova*] hoc signo sit dato te abire jussit: sic docet qua ratione sit præstiturus quod suprà ver. 13. juravit.

24 *Abscondit*] ad constitutum diem suprà 5. intra quod tempus contigerunt quæ describuntur undecim versibus sequentibus.

r Heb. *ut vice in vice: sic Num. 24. 1.*

25 *Assurgeret*] patris vices gerens eo absente, juxta eum sedens ut cederet.

26 *Casus est*] aliquis ex iis casibus quibus homines sordidantur: vide Levitic. & sequentibus.

Non venit] subaudi, ad epulum sacrum eucharisticum, quod in novilunio celebrabatur Num. 10. 10. quo immundis considere nefas erat Levitic. 7. 9.

s Heb. *a crastino novilunii secundo.*

29 *Præcepit mihi*] ex mandato patris.

Fratres] id est cognationem meam, ut alibi passim. adeoque in ...

t Heb. *filii* ... *tumaciæ.*

reg-

regnum tuum: quare nunc mitte & captum
adduc eum ad me: quia [v] reus mortis est.
32 Respondens verò Jonathan Schauli pa-
tri suo: dixit ad eum, quare morte afficere-
tur? quid fecit?
33 Tum jaculatus est Schaul hastam suam in
eum, ut percuteret eum: unde cognovit Jo-
nathan definitum hoc esse a patre suo ut
morte afficeret Davidem:
34 Quapropter surrexit Jonathan a mensa,
[x] accensus iræ: neque comedit in die novilu-
nii secundo cibum: dolore enim afficieba-
tur, propter Davidem: *&* quia ignominia af-
fecerat ipsum pater ipsius.
35 Fuitque ipso mane, ut exiens Jonathan in
agrum illum ad tempus constitutum Davidi:
cum puero parvo secum:
36 Diceret puero suo, curre, inveni jam sagit-
tas, quas ego jaculaturus sum: itaque cur-
rente puero ipse [y] jaculando sagittam ulte-
rius transmisit.
37 Cùm autem venisset puer usque ad [z] sco-
pum, ad quem jaculabatur Jonathan: incla-
mavit Jonathan post puerum dicens, nónne
sagitta præter te ulterius est?
38 Prætereà inclamavit Jonathan post pue-
rum citò festina, ne consistito: quare colle-
ctis puer Jonathanis sagittis, rediit ad domi-
num suum.
39 (Ipse autem puer nesciebat quicquam:
tantùm Jonathan & David conscii erant
hujus rei).
40 Et dedit Jonathan arma sua puero illi, qui
erat secum: dixitque ei, abi, refer in civita-
tem.
41 Puer ille abibat cùm David surgens 'e late-
re meridiano, procidit [a] pronus in terram, in-
curvans se tribus vicibus: & osculati sunt [b] al-
ter alterum, fleveruntque alter cum altero,
donec Davidem [c] ' erexisset.
42 Cùm diceret Jonathan Davidi, abi cum
pace: *ratum esto* quod juravimus nos ambo
in nomine Jehovæ dicendo: Jehova *esto* in-
ter me & inter te, atque inter semen meum
& inter semen tuum, usque in seculum.

v Heb. *filius mortis.*

x Heb. *in accensione iræ; ut Exod.* 11.8.

y Heb. *jaculatus est sagittam transmittendo eam.*

z Heb. *locum sagittæ: periphrasis scopi.*

41 *E latere meridiano*] lapidis & agri.

a Heb. *super faciem suam.*

b Heb. *vir proximum suum.*

c Heb. *magnificasset vel sustulisset; ut Psal.* 41.10.

Erexisset] consternatum animo confirmasset, ut sequens versus ostendit: prout etiam posteà fecit, cap. 23.17.

Caput XXI.

David discedens a Jonathane ad Achimelecum sacerdotem venit: panes sacros & gladium Goljathi ab eo obtinet prospectante Doëgo: Inde Gathum profectus a Pelischtæis agnoscitur, & ad regem adductus amentiæ simulatione evadit.

1 Itaque surgens abiit: cùm Jonathan
rediret in civitatem.
2 Adveniente autem Davide 'Nobum ad
Achimelecum sacerdotem: trepidus accur-
rens Achimelec obviam Davidi, dicebat ei,
quare tu solus es? & an nemo est tecum?
3 Dixit verò David Achimeleco sacerdoti:
rex præcepit mihi aliquid: edixitque mihi,
ne quis sciat quicquam de hac re ad quam
mitto te, & quam præcipio tibi: ipsis autem
pueris condixi locum cujusdam [a] N.
4 Nunc igitur quid est [b] penes te? quinque
panes tradito in manum meam: aut quod
præstò est.
5 Respondit verò sacerdos Davidi dicens:
non adest panis [c] communis penes me: sed
panis sacer adest: si caverint sibi pueri ipsi,
'utique a muliere.
6 Tum respondens David sacerdoti dixit ei:
imò verò mulier 'intercepta est nobis, ut
heri nudiustertius: cùm egrederer jam e-
rant 'instrumenta ipsa puerorum sancta: 'est
enim [d] ratione communis *penes sacerdotes*:
'tum etiam eo die cùm sanctificandus est
alius in eodem vase.
7 Itaque dedit ei sacerdos sanctum: eò quòd
non esset ibi panis, nisi panes faciei qui a-
movebantur a conspectu Jehovæ, ad appo-
nendum panem calidum, quo die ille tolle-
batur.
8 (Erat autem ibi quidam e servis Schaulis
eo die 'detentus coram Jehova, nomine
Doeg 'Adomæus: amplissimus pastorum qui
erant Schauli.
9 Prætereà dixit David Achimeleco: annon
est hic penes te hasta aut gladius? nam
nec gladium meum, nec arma mea accepi
in manum meam: quia *erat* verbum regis
urgens.
10 Cui dixit sacerdos [e] 'postquam applicuis-
set amiculum, gladius Goljathi Pelischtæi,
‖quem percussisti in convalle querceti, ecce
is est involutus panno: si illum accepturus es
tibi, accipe: nam non *est* alius præter ipsum
hic: cui dixit David, non *est* ei similis: da eum
mihi.
11 Itaque surgens David aufugit die illo
[f] metu Schaulis & venit ad 'Acischum Re-
gem Gathi.
12 Dicentibus autem servis Achischi ad eum,
nónne hic *est* David 'Rex istius terræ? an nó
de hoc respondebant in choreis dicendo:
‖ percussit Schaul millia sua: David autem
suas myriadas?
13 Reposuit David verba ista in [g] animo suo:
timebatque valde ab Acischo rege Gathi.
14 Quapropter mutavit sibi [h] 'speciem suam
in oculis eorum, & agebat insanum 'in manu
eorum: & signabat valvas portæ, demitte-
batq; salivam suam in barbam suam.
15 Et dixit Acisch ad servos suos: ecce cùm
videritis hominem amentem, quare adduxi-
stis eum ad me?
16 Careóne amentibus ego, quòd adduxistis
hunc ut amentem agat apud me? hiccine
ingrederetur domum meam?

2 *Nobum*] ubi tum tabernaculum Dei erat, atque ideò multi sacerdotes, ministrandi causâ ibidem residebant: erátque in tribu Binjaminis prope Hhanathothas, ubi assignata erat habitatio & ager familiæ isti, Nechemjæ 11.32. & 1. Reg. 2.26.

a Heb. *Peloni almoni: vide annotata Ruth.* 4.1.

b Heb. *sub manu tua: sic deinceps.*

c Heb. *prophani* ... [illegible]

5 *Utique a muliere*] id est, sui sanctificationi studuerint, adeò ut ne ad uxores suas quidem accesserint. Quæstio est quam sumit sacerdos ex analogia mandati de quo Exodi 19.15. & ex oraculo Dei de quo infra ver. 10. & cap. sequente ver. 10 quasi dicat, qui rebus sanctis sanctarũ, quales sunt hi panes, usuri sunt, hac puritate præditi esse debent, quam Deus a populo ad se accessuro exegerat & nũc quoque mandato exigit.

6 *Intercepta*] id est, tanta est celeritas hujus itineris nostri, ut cum uxoribus esse non licuerit nobis a discessu nostro: a quo hic tertius dies agitur.

Instrumenta] id est quibuscunque ad iter hoc conficiendum instructi sunt.

Est enim ratione] id est, æquè atque alio pane sacerdotes eo vesci possunt: hæc verba sunt autoris ex Levit. 24.9.

d Heb. *via prophani.*

Tum etiam] id est, inde ab ipso die sabbathi ineunte, quo reponendi sunt in suis scutellis recentes, ibidem ver. 8. & infrà ver. sequent.

8 *Detentus*] aut religione sabbathi, aut voto.

Adomæus] id est, vel ex Adamo oppido Naphtalitarum de quo Jehoschu. 3. 16. & 19.36. vel potius ex Edomæa oriundus, sed Jisraëlitarum religionem profitens, ut Chittæus infrà 26.6. & similia.

e Heb. *post ipsum amiculum.*

10 *Postquam applicuisset*] q.d. de his postulatis Davidis indutus amiculo Deum consuluisset: ita accipienda esse hæc verba docent historia sequentis cap. ver. 10. 13 & 15. Jonathan Chaldæus paraphrastes, & Jeschahhja Hhebræus interpres: Simile locutionem vide Deut. 24.20. & 21. ‖ *Suprà* 17.2. f Heb. *e facie.* 11 *Ad Acischum*] quem Psalm. 34.1. Abimelecum vocat communi Pelischtæorum Regum appellatione. 12 *Rex*] id est, gubernator, ut Gen. 36.31. ‖ *Supra* 18.6. g Heb. *in corde suo.* h Heb. *gustum suum.* 14 *Speciem*] id est, gestus, verba, & quicquid cadere potest in hominum sensum: translatum nomen a sensu gustus ad visum & auditum, & si qui sunt alii quibus homo hominem explorare potest.

In manu] dum erat in eorum potestate, & captus ad regem adducebatur: vide initium Psalmi 56.

Caput XXII.

David a Pelischtæis dimissus Hhadullami cum copiis & parentibus ad Moabitas proficiscitur, sed a propheta monitus Judæam cum suo comitatu repetit: Quo audito Schaul a proditione sibi metuens, suos objurgat, absentem filium accusat, & delatum Achimelecum & familiam coram se a delatore occidi, totamq; civitatem eorum excindi jubet: e quibus solus Ebjathar evadens ad Davidẽ proficiscitur.

1 *Hhadullami*] oppidum est in tribu Jehudæ: de quo Jehosch. 15. 35. hujus autem speluncæ meminit etiã 2. Schem. 23. 13. & 1. Chron. 11. 15.

3 *Mitzpam*] id est, speluncam, φρȣ̃ραν clausuram vel clusuram, ut Jureconsulti vocant. Jehosc. 11. 3.

Regem Moabitarũ] unum ex hostibus Schaulis, ut apparet, 1. Schem. 14. 48. quo nomine verisimile est regem Davidi & copiis ejus, quas persequebatur Schaul, locum apud se dedisse, ut fecerunt Pelischtæi, infra 27. cap.

4 *In eo propugnaculo*] in Mitzpa.

5 *Gad*] cujus fit mentio 2. Schem. 24. & 1. Chron. 21. & 2. Chron. 29.

6 *Cum hasta*] quasi paratus ut supplicium sumeret ipse de deprehenso.

8 *Suprà 18. 2.*

8 *Quòd excitaverit*] audiens Davidem cum copiis reversum esse in regnum: & videns Jonathanem abesse ex quo in eum hastam vibraverat suprà 20. 33. suspicatur conjurationem factam, & sibi insidias parari.

10 *Qui consuluit*] ut cognosceret, an sacros panes tantùm sacerdotibus concessos, & gladium semel Deo sacratum ad alios usus transferre fas esset.

11 *Achitubi*] cujus meminit suprà 14. 3.

15 *Absit mihi*] ut conjurem contra te: quod dixerat Schaul ver. 13.

a Heb. *moriendo morieris.*

17 *Cursoribus*] id est, viatoribus sive apparitoribus.

1 Itaque abiens David inde, proripuit se
ad speluncam *Hhadullami: quo audito,
fratres ejus & tota familia patris ejus de-
scenderunt ad illum illuc.
2 Congregaverunt quoq; se ad eum quilibet
pressus angustia, & cuicunque erat exactor,
& quisquis amaro erat animo, ut esset ipsis
præfectus: ita fuerunt cum ipso quasi qua-
dringenti viri.
3 Posteà abiens David inde *Mitzpam Mo-
abitarum; dixit ad *regem Moabitarum, e-
gressi, quæso, *maneant* pater meus & mater
mea vobiscum, tantisper dum cognoscam
quid facturus sit me Deus.
4 Quos deduxit in conspectum regis Moabi-
tarum: manseruntque apud eum omnibus
diebus quibus fuit David *in eo propugna-
culo.
5 Edixit autem propheta *Gad Davidi, ne
maneto in isto propugnaculo: abito & re-
dito in terram Jehudę: abiens itaq; David
venit in sylvam Cherethæ.
6 Tum audiens Schaul recognitum esse Da-
videm & homines qui erant cum eo: Schaul,
inquam, considens Gibhhæ sub nemore in
excelso, *cum hasta sua in manu sua omni-
bus servis ejus adstantibus ei:
7 Dixit Schaul servis suis qui adstabant sibi,
audite jam Binjaminitæ, etiámne vobis om-
nibus daturus est filius Jischai agros & vine-
as? omnésne vos dispositurus est præfectos
millenis & præfectos centenis?
8 Quòd conjurastis vos omnes contra me,
neque est qui revelaverit mihi in aurē, || cùm
pangeret *fœdus* filius meus cum filio Jischai,
neque est e vobis qui ægrè tulerit meã cau-
sã, & revelaverit mihi in aurem: *quòd ex-
citaverit filius meus servum meum contra
me insidiatorem, sicut *est* hodie?
9 Respondit autem Doeg Adomæus, qui ad-
stabat cum servis Schaulis dicens, vidi filium
Jischai venientem Nobum ad Achimele-
cum filium Achitubi.
10 *Qui consuluit pro eo Jehovam, & viati-
cum dedit ei: etiã gladium Goljathi Pelisch-
tæi dedit ei.
11 Tum misit Rex vocatum Achimelecum fi-
lium *Achitubi sacerdotem, & totam fami-
liam paternã ejus, sacerdotes qui *erant* No-
bi: veneruntque omnes ad Regem.
12 Et dixit Schaul, audi jam fili Achitubi: quo
dicente, ecce me, domine mi:
13 Dixit ad eum Schaul, quare conjurastis
contra me tu & filius Jischai: cùm dede-
ris ei panem & gladium, & consulueris pro
eo Deum, ut insurgeret contra me insidia-
tor, sicut *est* hodie?
14 Respondens verò Achimelec regi dixit, at
quis *est* inter omnes servos tuos sicut David
fidus, & gener regis, & incedens in tui obedi-
entia, ac honorabilis in domo tua?
15 *An* eo die cœpi consulere pro illo De-
um? *absit mihi: ne imponat Rex servo suo
quicquam, *aut* ulli e familia patris mei: nam
non fuit conscius servus tuus in toto hoc ne-
gotio rei parvæ aut magnæ.
16 Attamen dixit Rex: a omnino moriturus
es Achimelec: tu & tota familia patris tui.
17 Dixitq; Rex *cursoribus qui adstabant si-
bi: divertite & morte afficite sacerdotes
Jehovæ: quia etiam manus eorum *adjuncta
est Davidi: & quia scientes eum fugere, non
revelarunt mihi in aurem: sed noluerunt
servi regis extendendo manum suam irrue-
re in sacerdotes Jehovę.
18 Quapropter dixit Rex Dojego, diverte tu
& irrue in sacerdotes istos: *divertens ergo
Dojeg Adomæus irruit ipse in sacerdotes, &
morte affecit eodem die octoginta quinque
viros, gestantes *amiculum lineum.
19 Nobum quoque civitatem istorum sacer-
dotum percussit acie gladii tam viros quàm
fœminas: tam pueros quàm lactentes: e-
tiam boves & asinos ac parvas pecudes acie
gladii.
20 Tamen proripuit se filius unus Achimele-
ci filii Achitubi nomine Ebjathar: & *fugit
post Davidem.
21 *Tum nuntiante Ebjathare Davidi, Schau-
lem occidisse sacerdotes Jehovæ:
22 Dixit David Ebjathari: sciebam eo die,
cùm ibi esset Doeg Adomæus, b omnino in-
dicaturum esse Schauli: ego in causa fui, *cur
sæviretur* in c omnes personas familiæ patris
tui.
23 Mane mecum: ne time: nam qui quærit vi-
tam meam quærit vitam tuam: sed *in* custo-
dia tu es apud me.

Adjuncta est Davidi] id est, consociati sunt ei vide in Levitici 5. 21.

18 *Divertens*] hujus historiæ accommodationem ad divinam comminationem vide suprà 2. 33. in annotatione.

Amiculum lineum gestantes] functionem sacram obeuntes: ad quam amiculo lineo solebant tegi, quam lex tunicam appellat Exodi 28. 40. & 41.

20 *Fugit*] quem secutus est Kehhilam infra 23. 6.

21 *Tum nuntiante*] hæc de occasione per prolepsin dicuntur: tum enim demum gesta sunt cum Ebjathar Kehhilam venit, infra ibidem.

b Heb. *indicando indicaturum esse.*

c Heb. *in omnem animã*: sic Gen. 14. 21.

Caput XXIII.

David duobus oraculis Dei confirmatus Kehhilæos a Pelischtæorum obsidione liberat. Ebjatharem cum ornamentis sacerdotis advenientem recipit. Inde certior de Schaulis contra se consilio factus Deo consulto, per deserta Ziphæorum abit: ubi a Jonathane confirmatus, fœdus cum eo renovat. Deinde a Ziphæis proditus, & a Schaule circumventus, divinitus allato nuntio de irruptione Pelischtæorum, liberatur.

1 Cùm autem indicassent Davidi, dicen-
do: ecce Pelischtæi bellum gerunt
contra Kehhilam, & ipsi diripiunt are-
as *illius*:
2 *Consuluit David Jehovam dicendo, an
iturus sum & percussurus Pelischtæos illos?
& dixit Jehova ad Davidem, i, & percutiens
Pelischtæos illos servato Kehhilam.
3 Dicentibus verò hominibus Davidis ad e-
um, ecce nos hic in Jehuda *timemus: *quan-
to igitur magis euntes Kehhilam in acies
Pelischtæorum?
4 a *Amplius iterum consuluit David Jeho-
vam, respondítque ei Jehova: dicens, surge,
descende Kehhilam quia ego *illico tradi-
turus sum Pelischtæos in manum tuam.
5 Itaque abiens David cum viris suis Keh-
hilam, debellavit Pelischtæos & abegit pe-
cora eorum, cùm percussisset eos plaga
magna: sic servavit David habitatores Ke-
hhilæ:
6 Fuit autem quando fugit Ebjathar filius
Achimeleci ad Davidem Kehhilam: *ut* des-
cenderet *cum* amiculo in manu sua.
7 Tum nunciatum est Schauli Davidem ve-
nisse Kehhilam: quare dicens Schaul, con-
clusit eum Deus in manu mea: quandoqui-
dem b venit inclusum se in civitate *munita*
foribus

2 *Consuluit*] per Prophetam Gadem qui erat in comitatu Davidis, suprà 22. 5. nam nondum apud se habebat sacerdotem cum amiculo, per quem Deum consulere posset.

3 *Timemus*] ab eo hoste Schaule.

Quanto igitur magis] subaudi timendum erit, si Pelischtæos a fronte & Schaulem a tergo habeamus?

a Heb. *adjecit adhuc David consulere Jehovam.*

4 *Amplius iterum*] non sua: sed suorum causâ.

Illicò] antequam Schaul te adoriri possit.

b Heb. *inclusus est veniendo*: hypallage.

foribus & vecte.
8 Promulgavit Schaul toti populo bellum:
ut descendendo Kehhilam, obsideret Davidem & homines ejus.
9 Sed rescifcens David Schaulem fabricari
contra se hoc malum: edixit Ebjathari sacerdoti, applica amiculum.
10 Dixitque David, ô Jehova Deus Jisraëlis,
[c] certò audivit servus tuus Schaulem quærere ut invadat Kehhilam, ad perdendum
civitatem meâ causâ.
11 An dedituri essent me [d] Kehhilæi in manum ejus? an descensurus esset Schaul, quémadmodum audivit servus tuus? ô Jehova
Deus Jisraëlis indica quæso servo tuo: cui
dixit Jehova, descensurus esset.
12 Deinde dixit David, an dedituri essent
Kehhilæi me & homines meos in manum
Schaulis? cui dixit Jehova, dedituri essent.
13 Quapropter surgens David cum hominibus suis quasi sexcentis viris egressi sunt
Kehhila, ut continenter itarent, quò itare
possent: quod cùm nuntiatum est Schauli
Davidem se proripuisse Kehhila, destitit
procedere.
14 Considebat autem David per desertum in
propugnaculis, tandem consedit in monte,
in deserto Ziphi: & quamvis quæreret eum
Schaul omnibus illis diebus, non tradidit eũ
Deus in manum illius.
15 Percipiebat enim David cùm Schaul
procederet ad quærendum vitam suam: David ergo erat in deserto Ziphi, Choreschæ:
16 Cùm surgens Jonathan filius Schaulis,
adivit Davidem Choreschum: & confirmavit manum ejus in Deo.
17 Dixit enim ei, ne timeto, quia non est inventura te manus Schaulis patris mei: sed tu
regnaturus es super Jisraëlem, & ego futurus sum [e] secundus a te: quin etiam Schaul
pater meus novit ita fore.
18 Pepigeruntque ambo fœdus coram Jehova: & considente Davide Choreschę, Jonathan abiit domum suam.
19 Tum ascenderunt Ziphæi ad Schaulem
Gibhham ejus, dicentes: an non David latitat apud nos in propugnaculis, Choreschæ, in colle Chacilæ, qui est a [f] meridie solitudinis?
20 Nunc ergo [g] prout desyderat omnino animus tuus descendere, descende: nostrũ autem esto, dedere eum in manum regis.
21 Quibus dixit Schaul, benedicti estote Jehovæ: quòd clementia utimini erga me
22 Ite jam, informate vos certiùs adhuc, &
cognoscite ac dispicite locum ejus: ubi erit
pes ejus? quis viderit eum ibi: nam dicebat
mihi ipse, se astu admodum solere uti.
23 Dispicite ergo & recognoscite ex omnibus illius latebris ubi *jam* latitet: tum revertimini ad me cum certitudine, ut eam vobiscum: eritque si ipse fuerit in hac terra, ut
perscruter eũ in omnibus millibus Jehudæ.
24 Itaque surgentes redierunt Ziphum ante
Schaulé: cùm David & homines ejus essent
in deserto Mahhonis, in campestribus, ad
meridiem illius solitudinis.
25 Nam adveniente Schaule & viris ejus ad
quærendum: cùm indicassent Davidi, descendit e petra illa & consedit in deserto

9 *Applica amiculum*] id est, accede indutus amiculo, ut consulas pro me Deum ratione præscripta Num. 27.21.

c Heb. *audiendo audivit.*

11 *An dedituri essent me*] subaudi, si hic consisterem, ut docet vers. 13.

d Heb. *domini Kehhilæ: sic ver. 12. & Judic. 9.2.*

15 *Percipiebat*] per exploratores quos emittebat, & per indices qui erant in regno.

16 *Confirmavit manum ejus*] id est, ipsum anxium divinis promissionibus confirmavit, ut docet versus sequens: synecdoche.

17 *Tu regnaturus es*] ex promissione Dei supra 16.

Futurus sum &c.] ex tua promissione, & fœdere inter nos inito.

e Heb. *tibi in secundum.*

Novit ita fore] ex Schemuele supra 15.28. ex continuo successu Davidis, atque etiam aliorum sermone: ut ipse Schaul ostendit supra 20.30.31. & 22.8.

18 *Coram Jehova*] id est, solenne, præsente sacerdote Dei.

f Heb. *dextera: sic infra 24.*

g Heb. *ad omne desyderium animæ tuæ descendendi descende.*

22 *Nam dicebat ipse mihi*] id est, David cum familiariter mecum versaretur, rogatus qua ratione tam facile hostibus potiretur, dicebat &c.

25 *E petra illa*] id est, e colle Chacilæ de quo supra ver. 19.

Mahhonis: quod audiens Schaul persecutus est Davidem *in* deserto Mahhonis.
26 Ibatque Schaul a latere montis hinc: David autẽ cum hominibus suis a latere montis inde: sed fuit Davide accelerante abitũ
metu Schaulis: ut Schaul & homines ejus
circumcluderent Davidem & homines ejus
ad prehendendum eos.
27 Sed nuntius venit ad Schaulem dicens, festina & abi: quia irruerunt Pelischtæi in hãc
terram.
28 Quapropter revertens Schaul a persequẽdo Davide abiit obviam Pelischtæis: idcircò vocaverunt locum illum, Petrã diremptionum.

Caput XXIIII.

Davide agente in deserto Hhen-Gedi, Schaul cum copiis ad eum intercipiendum proficiscitur: sed cùm in itinere alvum purgaturus solus speluncam ingreditur, imprudens in Davidem incidit: qui suorum hortamento propemodùm adductus, ut manus Schauli inferret, inhibet se & suos: Schaulemq; egressum reverenter alloquens, & partem laciniæ quam absciderat, ostendens: evincit Schaulem injustitiæ, suam innocentiam probat, & ab injuria sibi facienda dehortatur. Postremò fide petenti Schauli data de non delenda ejus posteritate, abit.

1 POSTEA ascendens David inde: considebat in propugnaculis ad Hhen-Gedin.
2 Fuit autem cùm reverso Schaule a persequendis Pelischtæis: nunciarent ei dicendo, Ecce David in deserto Hhen-Gedi:
3 Ut accipiens Schaul tria millia virorum
delectorum e toto Jisraële: iret ad quærendum Davidem & homines ejus versus rupes rupicaprarum.
4 Cumque perveniens ad caulas ovium prope viam, ubi erat spelunca, ingrederetur
Schaul ad [a] purgandum alvum: Davide &
hominibus ejus considentibus ad latera illius speluncæ:
5 Dicebant homines Davidis ad eum: ecce
hic dies *est* quo dicit Jehova ad te: ecce ego trado inimicum tuum in manum tuam,
ut facias ei quemadmodum bonum *videbitur* in oculis tuis: quare surgens David
abscidit alam pallii quod *erat* Schauli,
clam.
6 Sed fuit postmodùm, ut [b] afficeret animus
Davidis ipsum: eò quòd abscidisset alam
pallii quod *erat* Schauli.
7 Quam ob rem dixit hominibus suis: absit
mihi a Jehova, an facerem rem hanc Domino meo, uncto Jehovæ, extendendo manum
meam contra eum? *non faciam*: quia unctus
Jehovæ est.
8 Et [c] dispescuit homines suos David verbis, nec sivit eos insurgere in Schaulem: sic
Schaul surgens ex ea spelunca, ibat itinere
suo.
9 Posteà demum David surgens, egressus est
e spelunca, & clamavit post Schaulem dicendo: domine mi Rex: cumque intueretur Schaul post se, verticem inclinans David
facie in terram *demissa*, incurvavit se.
10 Dixitque David Schauli: quare auscultas

28 *Petram diremptionum*] Ex eo quòd nuntio allato de Pelischtæis diremptæ sunt copiæ Schaulis a copiis Davidis quas circumvenerant.

1 *Hhen-Gedin*] vide annotata Gen. 14.7.

3 *Rupicaprarum*] id est, editissimas, qualibus illud genus animalium delectatur.

a Heb. *ad tegendum pedes suos: vide Judic. 3.24.*

b Heb. *ut perenteret cor Davidis ipsum: sic 2. Schem. 24.10.*

7 *Uncto Jehovæ*] a Deo ad regnum assumpto: ac proinde sancto & munito ab omni injuria.

c Heb. *fidit, vel dissidit.*

8 *Dispescuit*] id est, jam ex utraque parte speluncæ, ubi latebant, exurgentes ut in Schaulem irruerent, utrinque repressit.

verbis cujusquã dicentis: ecce David quærit malum tuum?
11 (Ecce hoc die viderunt oculi tui, Jehovam
tradidisse te in manum meam in ista spelunca:) Dicit quidem, *quæris* occidere te: atqui
pepercit *oculus meus* tibi: dixi enim non extendam manum meam in dominum meum,
nam unctus Jehovæ est.
12 Imò, pater mi, [d] etiam atque etiam vide a-
lam pallii tui in manu mea: ex eo quòd, excindendo alam pallii tui, non interfeci te,
agnosce & vide 'non esse in manu mea malum aut defectionem, neque peccasse me in
te: quamvis tu venêris [e] vitam meam, ut intercipias eam.
13 Judicabit Jehova inter me & inter te, &
ulciscetur me Jehova de te: at manus mea
non erit contra te.
14 Quemadmodum [f] dicitur sententiâ illâ an-
tiquorum: ab improbis prodeat improbitas:
at manus mea non erit contra te.
15 Post quem processit rex Jisraëlis? quem tu
persequeris? 'persequeris canem mortuum,
persequeris pulicem unum.
16 Sed erit Jehova judex, & jus dicet inter me,
& inter te: cognoscet, inquam, agetque causam meam, & vendicabit me e manu
tua.
17 Fuit autem cùm absolvisset David allo-
qui verbis istis Schaulé: ut diceret Schaul,
an vox tua hæc *est*, fili mi David? & sublata
Schaul voce sua fleret:
18 Dicens ad Davidem, justior es me: nam
tu rependis mihi bonũ, cùm ego affecerim
te malo.
19 Tu enim indicasti hodie, te afficere me
bono: quamvis dederet me Jehova in manum tuam: attamen te non occidisse
me.
20 Cùm autem quis invenit inimicum suum,
an dimittit eum [g] cum beneficio? itaque Jehova rependat tibi beneficium, [h] pro eo
quod fecisti mihi hodie.
21 Sed nunc, ecce novi te [i] omnino regnatu-
rum: & stabile fore in manu tua regnum
Jisraëlis.
22 Nunc, inquam, jura mihi per Jehovam, '*di-
ra tibi imprecans* si excideris semen meum post me: & si perdideris nomen meum e familia patris mei.
23 Quod juravit David Schauli: tum abiit
Schaul domum suam: David verò & homines ejus ascenderunt ad propugnaculum
quoddam.

d Heb. *vide etiam vide*.

12 *Non esse in manu*] id est, me non versare malum, synecdoche: sic infra 26.18.

e Heb. *animam meam*.

f Heb. *dicit* quisque *sententiam illam antiqui*.

15 *Persequeris canem*] quasi dicat, facis quod est tanto rege indignum, dum me tenuissimum, infimum & infirmissimum tanto comitatu persequeris: hyperbolæ sunt per comparationem dictæ.

g Heb. *in via boni*.

h Heb. *pro hodierno die quod fecisti mihi*: trajectio, *ut Gen*. 5.29.

i Heb. *regnando regnaturum*.

22 *Dira tibi imprecans*] Eclipsis, de qua Gen. 14.23.

Caput XXV.

Schemuele mortuo, David cum suis ad fines Jehudæ meridianos secedit: ubi cum pastoribus Nabalis aliquandiu versatus, tandem ad eum in loco vicino greges tondentem, nuntios mittit, qui donum aliquod sibi ab eo impetrarent: sed duriter excepti, & vacui contumeliosé dimissi ad Davidem revertuntur: qui ultionis studio inflammatus, & cum bona copiarum parte adversus Nabalem proficiscens, Abigajilæ occurrit: quæ deprecatione, rationibus, & munere iram ejus placat, & reversa marito periculum explicat: ex quo adeò consternatur, ut decimo post die moriatur, quo accepto nuntio David Abigajilam uxorem ducit.

1 TUM 'mortuo Schemuele, cùm se con-
gregarent omnes Jisraëlitæ, 'ut plangerent eum & sepelirent eum in domo ejus Ramæ: surgens David descendit versus
'desertum Paranis.
2 Quidam autem 'Mahhone agens, cujus o-
pus erat Carmeli, & quidem vir magnus valde (nam erant ei ovium tria millia & mille capræ: erat *quoque* cùm tonderentur oves suæ Carmeli)
3 Hujus viri nomen Nabal, & uxoris ejus no-
men Abigajil mulier quidem ipsa [a] præstante mente & pulchrâ formâ: sed vir illius durus, & malis actionibus deditus, eratq; Calebita.
4 Audiens ergo David in deserto illo, Naba-
lem tondere oves suas:
5 Misit David decem pueros: edixitq; Da-
vid pueris illis, ascendite Carmelum, & ingressi ad Nabalem, interrogate eum nomine meo de [b] prosperitate.
6 Ac dicite ipsi, 'ita [c] agenti: & tu pace, &
domus tua pace, & quicquid est tibi pace *fruitor*.
7 Nunc autem audivi tibi esse ovium tonso-
res: jam (pastores tuos cùm essent nobiscum non affecimus injuria, neque desyderatum est illis quicquam omnibus diebus quibus fuerunt in Carmelo:
8 Interroga pueros tuos qui indicabunt ti-
bi, ut inveniant 'pueri isti gratiam in oculis tuis:) quandoquidem 'die [d] læto venimus: da quæso quod obvenerit manui tuæ 'servis tuis, & filio tuo Davidi.
9 Advenientes itaque pueri Davidis, allocu-
ti sunt Nabalem omnibus verbis istis nomine Davidis: & quietè se 'continuerunt.
10 Cùm respondens Nabal servis Davidis di-
ceret, quis *est* David? aut quis *est* filius Jischai? multi sunt servi qui 'erumpentes deficiunt quisque a domino suo.
11 Scilicet acciperem panem meum & aquas
meas, & [e] mactatas carnes meas, quas mactavi pro tonsoribus ovium mearum: & darem hominibus quos non novi undénam sint.
12 'Et converterunt se pueri Davidis in viam
suam: reversiq; venerunt & nuntiaverunt ei secundum omnia verba ista.
13 Quapropter dixit David hominibus suis,
accingite quisque gladium suum, quibus accingentibus singulis gladium suum, accinxit quoque David gladium suum: ita ascenderunt post Davidem quasi quadringenti viri, ducenti verò consederunt ad impedimenta.
14 Intereà Abigajilæ uxori Nabalis indica-
verat puer unus e suis pueris dicendo, ecce misit David nuntios a deserto 'ad benedicendum domino nostro, & abegit eos.
15 Cùm tamen homines illi boni fuerint er-
ga nos valde: neque fuerimus injuria affecti, nec desyderaverimus quicquam quibuscunque diebus itavimus cum eis, dum essemus in agro.
16 [f] Muri loco fuerunt nobis tum noctu tum
interdiu: quibuscunque diebus fuimus cum eis pascentes gregem.
17 Nunc ergo cognosce & dispice quid factu-
ra sis, nam 'definitum est malum contra
dominum

1 *Mortuo Schemuele*] cujus consilio subsidioq; fretus, commodius in regno versabatur.

Ut plangerent & sepelirent] Quo tempore ad fines regni se recepit, & a Schaulis persecutione aliquantisper respiravit.

Desertum Paranis] ad meridianos terminos regni & tribus Jehudæ.

2 *Mahhone*] vide de hoc & de Carmelo Jehos. 15.55.

a Heb. *bona intelligentiâ*.

b Heb. *de pace*.

6 *Ita agenti*] pace jam & prosperitate fruenti, meo nomine ejus continuationem precamini.

c Heb. *viventi*.

8 *Isti pueri*] id est, nos nuntii Davidis.

Die læto] quo proventus tuos e gregibus recipis, & æquum est ex lege Deut. 15.7. ut ex tua abundantia aliquid cum fratribus egentibus communices.

d Heb. *boni*.

Servis tuis] qui et sumus ex animo et etiam factis servorum officium præstitimus apud servos tuos, & Davidi officium filii.

9 *Continuerunt*] patienter Nabalem invehentem in se & in Davidem, ad finem usque audiverunt.

10 *Erumpentes deficiunt*] id est, qui perrumpunt officii sui fines: sumpta metaphora ab exundantibus fluminibus.

e Heb. *mactationem meam quam mactavi*.

12 *Et converterunt*] modestè & quietè ut supra ver. 9.

14 *Ad benedicendum*] ut Gen. 47.7.

f Heb. *murus fuerunt circa nos*.

17 *Definitum*] de quo infra ver. 22.

dominum nostrum & cõtra totam familiam
ejus: ipse autem [g] nequior est, quàm ut al-
loquar eum.
18 Ideò festinans Abigajil accepit ducentos
panes, & duos utres vini, & quinque pecu-
des paratas, & quinque sata aristæ tostæ, &
centum uvas passas,& ducentas palathas fi-
cuum: quæ imposuit asinis.
19 Dixitque pueris suis, transite ante me:ec-
ce post vos ventura sum:viro autem suo Na-
bali non indicaverat.
20 Fuit verò ea insidente asino,& descenden-
te per abditum montis,ut ecce David & ho-
mines ejus descenderent obviam illi: & illa
occurreret eis.
21 (Dixerat enim David, utique frustra con-
servavero quicquid *erat* isti in deserto, ita
ut non desyderetur ex omnibus quæ sunt ei
quicquam: reddidit enim mihi malum pro
bono.
22 'Ita faciat Deus hostibus Davidis & ita
pergat:*ut* non reliquum faciam ex omnibus
quæ *sunt* ei usque ad lucem crastinam,'min-
gentem ad parietem.)
23 Itaque cùm videret Abigajil Davidem, fe-
stinans descendit de asino: & 'procidens
ante Davidem in faciem suam,incurvavit se
terram *versus*.
24 Cumque procidisset ad pedes ejus dixit,
'in me,me inquã,domine mi, *sit* hæc iniqui-
tas: sed loquatur, quæso, ancilla tua ad au-
res tuas, & audi verba ancillæ tuæ.
25 'Ne, quæso,apponat dominus meus [h] ani-
mum suum ad virum istum' nequissimum,ad
Nabalem, nam prout *est* nomen ejus,ita est,
[i] Nabal est nomen ejus, & penes eum est
stultitia: ego verò,ancilla tua non videram
pueros domini mei quos miseras.
26 'Nunc ergo domine mi, per viventem Je-
hovam,& per [k] vitam tuam,'quandoquidem
cohibet te Jehova ne ineas cædes, ' & vin-
dicet manus tua te,'nunc inquam,' sint sicut
Nabal inimici tui, id est, qui quærunt ma-
lum contra dominum meum.
27 'Jam verò ' hoc donum illud est,quod ad-
duxit ancilla tua domino meo ut detur pue-
ris istis qui itant ad [l] vestigia domini mei.
28 Condona queso,defectionem ancillæ tuæ:
'nam [m] planè parabit Jehova domino meo
'domum firmam, si 'bella Jehovæ dominus
meus gerat, & malum non inveniatur in te
in diebus tuis.
29 'Ut ut surgat homo ad persequendum te,
& ad quærendum vitam tuam: erit tamen
vita domini mei 'ligata in fasciculo viven-
tium apud Jehovam Deum tuum, at vitam
inimicorum tuorum ' ejaculabit e medio
[n] cavo fundæ.
30 ' Sed esto, cùm fecerit Jehova domino
meo bonum illud, [o] secundum omnia quæ
promisit tibi: & mandato instituerit te ante-
cessorem super Jisraëlem:

31 (Si quidem hoc non fuerit tibi titubationi,
aut offensioni [p] animi domino meo, [q] si ef-
fundat sanguinem immeritò, aut vindicet
dominus meus se): cùm *inquam* benefece-
rit Jehova domino meo, ut recorderis an-
cillæ tuæ.
32 Tum dixit David Abigajilæ: benedictus *sit*
Jehova Deus Jisraëlis, qui misit te hoc ipso
die obviam mihi:
33 Et benedictum consilium tuum, benedi-
ctaque tu ipsa: quæ continuisti me hoc ipso
die 'ne inirem cædes, & vindicaret me ma-
nus mea.
34 Nam certè ut vivit Jehova Deus Jisraëlis,
qui cohibuit me ne malo afficerem ' te: nisi
festinans venisses obviam mihi: certè non
relictus fuisset Nabali usque ad lucem ma-
tutinam,mingens ad parietem.
35 Ita accipiens David e manu ejus id quod
adduxerat sibi: ei dixit, ascende cum pace
domum tuam: vide auscultavi voci tuæ, &
'suscipio vultum tuum.
36 Cùm autem veniret Abigajil ad Nabalem,
ecce ei cõvivium erat domi suæ, quasi con-
vivium regium: [r] in quo animus Nabalis læ-
tus erat, adeò ut pervaldè ebrius esset: quã
ob rem illa non indicavit ei quicquam parvi
aut magni usque ad lucem matutinam.
37 Sed fuit mane cùm abiisset [s] crapula a Na-
bale, & indicaret ei uxor ejus res istas: ut
[t] obstupuerit animus ejus in eo, & ipse fue-
rit ' veluti lapis.
38 Cumque fuissent quasi decem dies: qui-
bus plaga affecerat Jehova Nabalem, mor-
tuus est.
39 Audiens autem David Nabalem esse mor-
tuum dixit,benedictus Jehova,qui egit cau-
sam opprobrii mei a [v] Nabale, & servum su-
um subtraxit a re mala, malum autem Na-
balis convertit Jehova in caput ejus: misit-
que David per quos alloqueretur Abigaji-
lam ad ducendum eam sibi uxorem.
40 Venientes itaque servi Davidis ad Abiga-
jilam Carmelum, allocuti sunt eam dicen-
do: David misit nos ad te, ut ducat te sibi in
uxorem.
41 Tum surgens illa incurvavit se facie *de-
missa* ad terram: & dixit: ecce ancilla tua
in famulam ad lavandum pedes servorum
domini mei.
42 Deinde [x] festinanter surgens Abigajil in-
sedit asino, & quinq; puellæ ejus, quæ ibant
ad vestigia ejus: & secuta legatos Davidis,
fuit ei uxor,
43 Quamvis Achinohhâmam duxisset David
'e Jizrehhele: fueruntque etiam hæ ambæ
ei uxores.
44 Nam Schaul dederat Micalem filiam suam
uxorem Davidis: [y] Palti filio Lajischi, qui
erat ' e Gallimis.

Caput XXVI.

Ziphæi rursus Davidem Schauli produnt: qui copias ducens in eum, ita divinitus sopitur noctu cum toto exercitu, ut David uno comitatus ad Schaulem usque penetret, ejusq; hastam & phialam auferens, tutò se in montem recipiat: unde inclamatus castris ducem neglecti officii objurgat, regem excitat, de injuria quæ sibi fiebat, cum eo expostulat, jure secum agi petit, & ad Deum justum judicẽ provocat.

1 Cùm:

g Heb. *filius nequam*.
22 *Ita faciat*] vide Ruth.1.17.
Mingentem] id est, ne canem quidem: sic infrà 34.
23 *Procidens*] hoc signo abjectissimè & humillimè supplicãs 2.Reg.4.27.
24 *In me*] exordiũ ex abrupto, quo transfert crimen in se, & audientiam facit.
25 *Ne quæso*] Propositio deprecationem continens, primum culpæ, a viri sui conditione & sua ignoratione.
h Heb. *cor suum*.
Nequissimum] ut Deuteron.15.9. quò verbis his spectare videtur.
i *id est, stultus*.
26 *Nunc ergo*] altera pars propositionis, deprecatio pœnæ per adjurationem.
k Heb. *vitam animæ tuæ*.
Quandoquidem] a providentia Dei ipsius occursum disponentis.
Et vindicet] ab officio Davidis, ne sibi sui ipsius ultionem sumat.
Nunc inquã] ab æquitate per comparationem facti Nabalis, cum alieno: quasi dicat, non de illis qui delinquunt in suo officio, ut Nabal, ultio sumenda est: sed de illis qui studio contra suum officium veniunt.
Sint sicut Nabal] id est, sicut Nabal futurus esset, si iñ tuo consilio pergeres.
27 *Jam verò*] secunda propositio, qua primùm oblato munere crimen quod in se transtulerat suprà versiculo vigesimo quarto deprecatur.
Hoc donum illud] quod per legatos tuos petieras, suprà 8.ver.
l Heb. *ad pedes: ut Exod.11.8. sic infrà 42.ver.*
28 *Nam planè parabit*] Confirmatio propositionis suæ a promissione Dei cũ officio Davidis conjuncta, quo argumẽto usa est suprà 26. pro Nabale. m Heb. *faciendo faciet*. *Domum firmam*] id est, regnum firmius quàm fuerit Schaulis: vide suprà 2.30. *Bella Jehovæ*] non autem privatas ultiones tuas. 29 *Ut ut surgat*] altera confirmatio a decreto Dei, quod nemo potest infirmare. *Ligata &c.*] id est, firmissima & secura, ut avelli ei a quoquam non possit: metaphora. *Ejaculabit*] id est, violenter illis eripiens, quam longissimè abjiciet, ut lapidem emissum funda: metaphora a re præsenti: id est, ab armis Davidis & sociorum ejus. n Heb. *volæ*. 30 *Sed esto*] Conclusio petitoria, per hypothesin promissionum Dei, & officii Davidis: qui fuerunt suprà duo summi suasionis loci. o Heb. *secundum omne, quod locutus est bonum illud de te, trajectio antecedentis post relativum.*

p Heb. *cordis*.
q Heb. *effundendo, &c. vindicando, &c.*
33 *Ne inirem cædes*] id est, ne officium meum transgrederer ultionis studio excæcatus.
34 *Te*] familiam tuam, ut sequentia exponunt.
35 *Suscipio vultũ*] vide annotata Gen. 32.20.
r Heb. *cor Nabalis bonum erat in eo.*
s Heb. *vinum: metonymia.*
t Heb. *mortuum fuerit cor ejus in medio ejus.*
37 *Veluti lapis*] præclusus sensibus rigebat, horrore periculi perterrefactus.
v Heb. *a manu Nabalis.*
x Heb. *festinavit ut surgeret.*
43 *E Jizrehhele*] oppido Jehudæ: Jehoschu.15.56.
y *qui Paltiel* 2.Schem.3.15.
44 *E Gallimis*] Loco Binjaminitarum non procul a Gibhha Schaulis: Jeschahhjæ 10.30.

1 CUM [a] rursus venissent Ziphæi ad Schaulem Gibhham dicendo: nónne David latitat in eodem colle Chacilæ ex adverso solitudinis?

2 Surgens Schaul descendit versus desertum Ziphi, & cum eo ter mille viri delecti Jisraëlitæ: ad quærendum Davidem in deserto Ziphi,

3 Itaque castra posuit Schaul in colle ipso Chacilæ, qui est ex adverso solitudinis prope viam: David autem considens in deserto, animadvertit venire Schaulem post se in desertum.

4 Miserat enim David exploratores: per quos cognovit pro certo adventare Schaulem.

5 Quare surgens David venit in locum ubi castra habebat Schaul, ut inspiceret David locum ubi cubabat Schaul, & Abner filius Neri princeps militiæ ejus: Schaul autem cubabat in [a] ambitu plaustrorum: populus verò castra habebat circa eum.

6 Quod referens David, allocutus est [a] Achimelecum Chittæum, & Abischajum [a] filium Tzerujæ fratrem Joabi dicendo: quis descensurus est mecum ad Schaulem in ipsius castra? cui dixit Abischai, ego descendam tecum.

7 Veniente ergo Davide & Abischajo ad populum illum nocte: ecce Schaul cubabat dormiens in plaustrorum ambitu, & hasta ejus infixa erat humi *versus* cervical ejus: Abner verò & populus cubabāt circa eum.

8 Tum dixit Abischai ad Davidē: dědit hodie Deus inimicū tuum in manum tuam: quare nunc percutiam quæso eum hasta usque in terram ictu uno, utique non iterabo ei.

9 Sed dixit David ad Abischajum: ne perimito eum: quis enim immissa manu sua in unctum Jehovæ insons esset?

10 Præterea dixit David, ut vivit Jehova *non sinam*: sed Jehova [a] plaga afficiet eum: aut dies ejus adveniet ut moriatur: aut in bellum descendet ut consumatur.

11 Absit mihi a Jehova, ut extendam manum meam in unctum Jehovæ: sed nunc, quæso, accipe hastam quæ *est* versus cervical ejus, & phialam istam aquæ: deinde abeamus.

12 Accepit itaque David hastam & phialam illam aquæ a cervicali Schaulis, & abiverunt: nec fuit qui videret: neque qui nosset, neque qui evigilaret: omnes enim dormiebant, quia [a] altus sopor Jehovæ irruerat super eos.

13 Cumque transivisset David [a] ipsorum aditum, substitit in vertice cujusdam montis e lōginquo: *inter*jecto amplo spatio inter eos.

14 Unde inclamavit David populum & Abnerum filium Neri dicendo, an non respondes Abner? tandem respondens Abner dixit, quis es *qui* [a] inclamas regem?

15 Tum dixit David ad Abnerum, an non vir egregius *es*? & quis *est* tibi similis in Jisraële? quare ergo non observasti *adstans* domino tuo regi? [a] nam veniret unus e populo ad perimendum regem dominum tuum.

16 Non est bona hec res quā fecisti, ut vivit Jehova [a] [a] rei mortis estis, qui non observastis circa dominum vestrum, circa unctum Jehovæ: nunc enim aspice, ubi *est* hasta regis & phiala aquæ quæ *erat* ad cervical ejus?

17 Tum agnoscens Schaul vocem Davidis dixit, an vox tua hæc *est*, fili mi David? cui dixit David, vox mea *est*, domine mi rex.

18 Ad hæc dixit, quam ob rem persequitur dominus meus servum suum? quid enim feci? & quid mali *est* in [a] manu mea?

19 Nunc ergo, audiat, quæso, dominus meus rex verba servi sui: si Jehova incitavit te contra me, [a] odoretur munus: sin autem [b] homines, maledicti sint coram Jehova: [a] quia expellunt me hodie ne cooptatus hæream possessioni Jehovæ, dicentes abi, cole Deos alienos.

20 At nunc, ne cadat sanguis meus in terram [a] procul a conspectu Jehovæ: [a] nam procedit rex Jisraëlis ad quærendum [a] pulicem unum, ac si persequeretur perdicem in montibus.

21 Dixit verò Schaul: peccavi, revertere, fili mi David: non enim malefaciā tibi amplius, propterea quòd pretiosa visa est vita mea in oculis tuis hoc ipso die: ecce stultè egi & erravi quamplurimum.

22 Cui respondens David dixit: ecce hastam regis: transeat jam unus ex istis pueris qui accipiat eam.

23 Jehova autem reddet unicuique [a] justitiam suam & [a] fidem suam: quandoquidem tradiderat te Jehova hodie *mihi* in manum: sed nolui immittere manum meam in unctum Jehovæ.

24 Ideoque ecce, quemadmodum vita tua magni fuit in oculis meis: ita magni erit vita mea in oculis Jehovæ, & eripiet me ab omni angustia.

25 Tum dixit Schaul ad Davidem, benedictus es, fili mi David, [a] etiam [c] porrò facito, nam etiam omnino prævalebis: sic abeunte Davide itinere suo, Schaul reversus est in locum suum.

1 *Rursus*] de prima eorum proditione vide suprà 23.20.

5 *Ambitu plaustrorum*] vide suprà 17.20.

6 *Achimelecum Chittæum*] id est, ex ea gente ortum, religione tamen Jisraëlitam.

Filium Tzerujæ] sororis Davidis, vide 1.Chron.2.16.

10 *Plaga afficiet*] id est, committo eum Deo, ut quocunque pacto voluerit eum e medio tollat.

12 *Altus sopor Jehovæ*] maximus & divinitus immissus: vide Gen.25.5.

13 *Ipsorū aditum*] castrorum ingressum ubi excubiæ collocantur.

Inclamas regem] id est, ita inclamas ut regem excites.

15 *Nam veniret*] id est, venire posset.

a Heb. *filii mortis*.

16 *Rei mortis*] nā hoc ex jure gentium capitale est.

18 *In manu*] vide suprà 24.12.

19 *Odoretur munus*] id est, nihil aliud peto, quàm ut ei acceptum sit sacrificium mei per mortem, ad quam ultro me offero: ut est acceptum munus ritè oblatum. Munus pro oblatione tota, synecdoche metaphorica.

b Heb. *filii hominis*.

Quia expellunt] Non sinunt me versari in cœtu fidelium: sed cogūt me vivere inter infideles: ac proinde ad defectionem a Deo provocant.

20 *Procul a conspectu*] id est, ne priùs morte afficiar, quàm legitimè de causa mea sit cognitum, & sistar magistratui qui judicia Dei exercet, & in cujus medio Deus præsidet.

Nam procedit Rex] pro sua libidine, sine ulla juris forma, ut aucupes.

Pulicem] id est, me ei longè inferiorem; ut suprà 24.15.

23 *Justitiam*] id est, æquitatem causæ suæ, vel iniquitatem.

Fidem] id est, constantiam in officio aut instabilitatem.

25 *Etiam porrò facito*] id est, in justitia & fide, quam antea exercuisti erga me, persevera, & causa superior eris.

c Heb. *conficiens conficies, & prævalendo prævalebis*.

CAPUT XXVII.

David ut Schaulem effugiat ad regem Gathi rursus cum suis recurrit: apud quem aliquandiu in regia urbe commoratus, ab eo impetrat Tziklagum: unde in veteres populi sui hostes sæpe irrumpens hominibus occisis, copiosam prædam abducebat, fingens apud regem se e Judæa abduxisse.

1 TANDEM dixit David cum [a] animo suo, jam, consumar aliquo die manu Schaulis: nihil mihi melius est, quàm ut [b] omnino proripiam me in terram Pelischtæorum: ut [c] spem abjiciat Schaul mei *prehendendi*, quærendo me amplius in ullo termino Jisraëlis, cùm eripuero me e manu ejus.

2 Itaque surgens David, [d] transfugit ipse & sexcenti viri qui *erant* cum eo: ad [a] Acischum filium Mahhoci, regem Gathi.

3 Manebatque David cum Acischo Gathi, ipse & viri ejus, quisque cum familia sua: David cum duabus uxoribus suis Achinohhama Jizrehhelitide, & Abigajila uxore Nabalis Carmelitide.

4 Sic cùm nuntiatum esset Schauli Davidem fugisse Gathum: non perrexit amplius quærere eum.

5 Dixit autem David ad Acischum: quæso, si inveni gratiam in oculis tuis, [e] detur mihi locus

a Heb. *apud animum suum*.

b Heb. *proripiendo proripiam me*.

c Heb. *desperet de me Schaul*.

d Heb. *transiit*.

2 *Acischum*] de quo suprà 21.10. priùs accepta fide publica, non ut antea clanculum.

e Heb. *demus locum*.

locus in aliqua civitatum *hujus agri & re-
sideam ibi: nam cur resideret servus tuus in
civitate regia tecum?
6 Quam ob rem dedit ei Acisch die illa Tzik-
lagum: f* hoc pacto fuit Tziklag regum Je-
hudæ usque in hunc diem.
7 Fuit autem numerus dierum quibus mansit
David in agro Pelischtæorum: anni *unius* &
*quatuor mensium.
8 Et ascendebat David & viri ejus irruentes
in *Geschuræum & g Girzæum & Hha-
malekitam: (* illæ enim *sunt gentes* quæ
h olim habitaverant *ipsam terram,) quà ve-
nis *Schurem usque ad terram Ægypti.
9 Et percutiens David regionem, non con-
servabat vivum marem aut fœminam: sed
acceptis gregibus & armentis, & asinis &
camelis & vestibus revertebatur & venie-
bat ad Acischum.
10 Cumque diceret Acisch, in quem irruistis
hoc tempore? dicebat David, in meridia-
num tractum Jehudæ, aut in meridianum
tractum *Jerachmeelis, aut in meridianum
tractum *Kenæi.
11 Marem autem vel fœminam non conser-
vabat vivum David, *quem* adduceret Ga-
thum dicens: *cavendum* ne indicent nos di-
cendo: sic fecit David: & ita erat ratio e-
jus omnibus diebus quibus mansit in agro
Pelischtæorum.
12 Credensque Acisch Davidi dicebat: i pla-
nè fœtidum se reddidit populo suo Jisraë-
li, ideò erit mihi servus perpetuus.

5 *Hujus agri*] id est, civitate regni tui altera.
f *sic accipitur eadem vox infrà* 28.2.
6 *Hoc pacto*] fuerat quidem assignata Jehudæ per Jehoschuhham 15.31. sed tamen obtinebatur a Pelischtæis, donec hac occasione ad Jehudam transferretur.
7 *Quatuor mensium*] usque ad Schaulis mortem, post cujus casum Chebronē transivit: de quo 2. Schemu. 2.1.
8 *Geschuræum*] reliquias Cenahhanæorum: qui ad adventum Jisraëlitarum Geschurem in Gilhhade, de quo Jehos. 12.5. & Gezerum in Ephrajimo, de quo Jehos. 16.3. reliquerunt, ut ad Hhamalekitas se reciperent.
g *pro Gezeræo, transpositis literis, ut notant Massoritæ.*
Illæ enim] duæ priores vide supra 7.16.
h Heb. *a seculo: sic Gen.* 6.4.
Ipsam terram] Judæam cis & trans Jardenem.
Schurem] de quo Gen. 16.7. & Exo. 15.22.
10 *Jerachmeelis*] regionem Judeæ, quam possident posteri Jerachmeelis primogeniti Chetzronis, de quo 1. Chron. 2. ver. 9. 25. & sequentibus. *Kenæi*] vide Judic. 1.16. i Heb. *fœtidum reddendo, fœtidum se reddidit: vide Gen.* 34.30

CAPUT XXVIII.

David Acischo in bellum cū reliquis Pelischtæis profecturo operam suam pollicetur. Schaul verò Pelischtæorum adventu consternatus, cùm nullum responsum a Deo impetraret, Pythonissam adit: cujus opera, a spectro Schemuelis mortis denuntiationem & regni ablationem audit, quo nuntio exterritus & inedia confectus cōcidit: deinde cibo confirmatus ad sua castra abit.

1 FUIT autem diebus illis cùm congrega-
rent Pelischtæi castra sua ad militiam, ad
bellandum contra Jisraëlem: ut edice-
ret Acisch Davidi, a omnino scito te mecum
proditurum in castra, te cum hominibus
tuis.
2 Dicente verò Davide ad Acischum, b hoc
pacto tu experieris id quod facturus sit ser-
vus tuus: dixit Acisch ad Davidem: *prop-
tereà custodem capitis mei ponam te om-
nibus diebus.
3 (Schemuel autem mortuus erat, & planx-
erant eum omnes Jisraëlitæ, cùm sepelivis-
sent eum Ramæ, id est, in civitate sua: &
*Schaul amoverat Pythones & ariolos e ter-
ra sua.)
4 Cùm ergo congregantes se Pelischtæi ve-
nissent & castra haberent *Schunemi: & cō-
gregasset Schaul omnes Jisraëlitas ut ca-
stra haberent *Gilbohhæ,
5 Vidensque Schaul castra Pelischtæorum,
timeret ac trepidaret c animus ejus valde:

a Heb. *sciendo scito.*
b *ut suprà.* 27.6.
2 *Propterea*] quòd te virum præstiteris.
3 *Schaul amoverat*] vide annotata 2. Schem. 21.1.
4 *Schunemi*] oppidum est in termino Jissascaris Jehos. 19.18.
Gilbohhæ] montes sunt non procul a cōvalle Jizrehhelis: nam ibi prælium consertum est.
c Heb. *cor.*

6 Consuluit Schaul Jehovam: sed non re-
spondebat ei Jehova: nec per somnia, nec
per *Urimos, nec per *Prophetas.
7 Quare dixit Schaul servis suis: quærite mi-
hi mulierem præditam Pythone, ut adeam
eam, consulturus per eam: ad quem servi
ejus dixerunt, ecce mulier prędita Pythone
est *Hhen-Dori.
8 Cùm itaque se dissimulasset Schaul indutus
vestibus aliis, ivit ipse & duo viri cum eo, &
venerunt ad istam mulierem noctu: cui dixit,
divina, quæso, mihi per Pythonem, & d evo-
ca mihi eum quem dixero tibi.
9 Sed dicente muliere ad eum: ecce tu nosti
quid fecerit Schaul, ut excidit Pythones &
ariolos ex hac terra: cur ergo te ponis in
tendiculam vitæ meę ad morte afficiendum
me?
10 Juravit ei Schaul per Jehovam dicendo: ut
vivit Jehova non obveniet tibi e pœna
propter hanc rem.
11 Tum dixit mulier, quem evocabo tibi? qui
dixit, Schemuelem evoca mihi.
12 Cùm autem videret mulier *Schemuelem,
clamavit voce magna: & allocuta est muli-
er Schaulem dicendo: quare decepisti me,
cùm *tu sis Schaul?
13 Dixit verò ei Rex, ne timeto: sed quid vi-
disti? & dixit mulier ad Schaulem: *deos
*vidi ascendentes e terra.
14 Quo dicente ei, quę *est* forma *hujus? dixit
illi, vir senex ascendit, qui *est* amictus pallio:
tunc agnoscens Schaul Schemuelem esse,
verticem inclinavit facie *demissa* in terram,
& incurvavit se.
15 Dixit autem Schemuel ad Schaulē: *qua-
re commovisti me evocando me? cui dixit
Schaul, angustia est mihi valde: nam Pe-
lischtæi bellum gerunt contra me: Deus au-
tem recessit a me, nec exaudit me amplius
sive per prophetas, sive per somnia: qua-
propter inclimavi te, ut doceas me quid sim
facturus.
16 Cui dixit Schemuel, quare ergo consulis
me: cùm Jehova recesserit a te, & sit inimi-
cus tuus?
17 *Fecit enim Jehova sibi quemadmodum
locutus est per me: *laceravit enim Jehova
regnum istud e manu tua, ut tradat illud
proximo tuo Davidi.
18 Quum non auscultaveris voci Jehovæ, ne-
que executus sis f iram ejus accensam in
Hhamalekum: idcirco rem hanc facit tibi
Jehova hoc die.
19 Prætereà traditurus est Jehova Jisraëlem
quoque tecum in manum Pelischtæorum,
ita ut cras, tu & filii tui *futuri sitis mecum:
etiam castra Jisraëlitarum traditurus est Je-
hova in manum Pelischtæorum.
20 Tum Schaul g confestim cecidit h totā sta-
turā suā in terram, adeò timebat valde a
verbis Schemuelis: vis etiam non inerat ei,
quia non comederat cibum toto die & tota
nocte illa.
21 Quapropter accedēs mulier illa ad Schau-
lem, cùm videret eum turbatum esse valde:
dixit ad eum: ecce auscultavit ancilla tua
voci tuæ, & *exposui vitam meam in manu
mea, ut auscultarem verbis tuis, quæ edixisti
mihi.

22 Nunc

6 *Urimos*] de quibus Num. 27.21. illi enim non penes Schaulem: sed penes Davidem erant, suprà 23.6. & 9.
Per prophetas] Num. 12.6. id est, neque ordinarie, neque extra ordinem.
7 *Hhen-Dori*] oppidum est Menaschitarum cis Jardenem: Jehos. 17.11.
d Heb. *fac ascendere mihi: sic deinceps.*
e Heb. *iniquitas, metonymia, Gen.* 4.13
12 *Schemuelem*] spectrum diabolicum specie Schemuelis.
Cùm tu sis] quod intellexerat a Diabolo quem evocaverat.
13 *Deos*] i. divinas quasdam imagines, quibus Diabolus ante suas illusiones prędudere solet.
Vidi] ac proinde disparuerant cùm Schemueli apparituro pręcessissent: Noëma.
14 *Hujus*] quem adhuc vides.
15 *Quare*] ut specie Schemuelem, ita verbis mentiebatur: sic in toto capite.
17 *Fecit sibi*] id est disposuit sua consilia ad eum finem ut exequatur id quod locutus est per Schemuelem.
Laceravit] vide suprà 15.27. & 28. ver. cujus rei executio docetur 2. Schem. 2.
f Heb. *accensionem iræ ejus.*
19 *Futuri sitis*] id est, mortui, ut Schemuel.
g Heb. *festinavit & cecidit.*
h Heb. *plenitudine staturæ suæ.*
21 *Exposui vitam*] ut Judic. 12.3.

22 Nunc itaque ausculta tu quoque voci
ancillæ tuæ, & cùm apposuero tibi frustum
panis, comede: ut insit tibi vis, cùm profi-
cisceris in viam.
23 Renuente verò ac dicente eo, non come-
dam, instíterunt apud eum servi ejus, etiam-
que mulier, ita ut auscultaret voci eorum: &
surgens e terra [i] recubuit in lecto.
24 Mulieri autem illi erat vitulus [k] saginatus
domi, quem [l] festinanter mactavit: & acci-
piens farinam depsit & [m] ex ea coxit azy-
mos panes.
25 Deinde admovit ad Schaulem & ad ser-
vos ejus, qui comederunt: & surgentes ab-
iverunt nocte illa.

i Heb. *sederet.*
k Heb. *saginarii.*
l Heb. *festinavit & mactavit.*
m Heb. *eam, ut Gen. 3. 17.*

Caput XXIX.

Pelischtæi lustrantes exercitum, uno ore Davidem abdicant: Acischumq; excusantem ita increpant, ut Davidem cum ipsius hominibus remittat.

1 Cùm itaque congregassent Pelischtæi
omnes copias suas [1] Aphekum: Jisraë-
litis castra habentibus ad [1] fontem qui
est Jizrehhele:
2 Satrapæ Pelischtæorum transibant cum
centenis & millenis: David verò & homi-
nes ejus [2] transibant in extrema *acie* cum A-
cischo.
3 Quam ob rem dixerunt principes Pelisch-
tæorum, quid *sibi volunt* Hhebræi isti? dixit
verò Acisch ad principes Pelischtæorum:
annon hic *est* David servus Schaulis regis Ji-
sraëlitarum, qui fuit apud me jam aliquot
diebus, imò jam [3] aliquot annis, neque de-
prehendi in eo quicquam, [a] ex quo die
defecit usque in hunc diem?
4 Sed efferbuerunt contra eum principes Pe-
lischtæorum, dixeruntque ei principes Pe-
lischtæorum, remitte virum istum, ut re-
vertatur in locum suum, ubi præfecisti eum,
ut non descendat nobiscum in hoc prælium:
neque sit nobis adversarius in hoc prælio:
qua enim re benevolentiam sibi concilia-
bit apud dominum suum? an non capitibus
[4] horum hominum?
5 ‖An non hic *est* David de quo respondebant
in choreis dicendo: percussit Schaul millia
sua: David verò myriadas suas?
6 Quapropter Acisch advocans Davidem e-
dixit ei: ut vivit Jehova, tu rectus es, & bo-
nus *videtur* in oculis meis [6] egressus tuus &
ingressus tuus mecum in castra: quia non
deprehendi in te malum ex *quo* die venisti
ad me usque in diem hunc: sed in oculis i-
storum satraparum non *videris* bonus.
7 Nunc ergo revertere & abi cum pace: ut
non facias *quod videtur* malum in oculis sa-
traparum Pelischtæorum.
8 Dixit verò David ad Acischum: at quid fe-
ci, quidve deprehendisti in servo tuo ex quo
die fui coram te usque in diem hunc: quòd
non iturus sum ut pugnem contra hostes
domini mei regis?
9 Respondens verò Acisch dixit ad Davidem:
scio, certè bonus *videris* in oculis meis sicut
angelus Dei: veruntamen principes Pelisch-
tæorum dixerunt: non est ascensurus nobis-
cum in hoc prælium.
10 Quare nunc manè surge cum servis do-
mini tui, qui advenerunt tecum: cumque
surrexeritis manè & illuxerit vobis, abite.
11 Itaque surrexit David ipse cum hominibus
suis, abiturus manè, ut reverteretur in ter-
ram Pelischtæorum: cùm Pelischtæi ascen-
derent Jizrehhelem.

1 *Aphekum*] Aphek oppidum in tribu Ascheris Jehos. 19. 30.
Fontem] de quo vide Judic. 7. 1. in annot.
2 *Transibant*] lustrantes copias suas.
3 *Aliquot annis*] i. jam altero anno: indefinitè dictum, vide suprà 27. 7.
a Heb. *a die defecere sui.*
4 *Horum hominū*] id est, nostris & nostrorum.
‖ *Suprà 18. 6.*
6 *Egressus*] id est, conversatio & administratio tua: sic Num. 27. 17.

Caput XXX.

David a Pelischtæis Tziklagū remissus, oppidum invenit spoliatum & exustum: quod per Ægyptium ab Hhamalekitis factum cognoscens, eos assequitur & fundit: & prædam omnem tam sibi, quam finitimis ereptam recuperat. De ea milites componit, & munera amicis civitatibus in terminis Jisraëlis mittit.

1 Erat verò quando venit David cum
hominibus suis Tziklagum, [1] tertius dies:
Hhamalekitæ autem irruentes in meri-
dianum *tractum* & in Tziklagum, percusse-
rant Tziklagum & combusserant illud
igne.
2 Et captis fœminis quæ erant in eo, nemi-
nem a minimo ad maximum morte affece-
rant: sed abducebant abeuntes itinere suo.
3 Itaque veniente Davide cum hominibus
suis in civitatem, cùm ecce combusta esset
igne: & uxores eorum, filiique eorum ac
filiæ eorum capti essent:
4 Sustulit David & populus qui erat cum eo
vocem suam & fleverunt: usque dum non
superesset ipsis vis flendi.
5 Et quamvis duæ uxores Davidis captivæ
essent: Achinohham Jizrehhelitis, & Abi-
gajil uxor Nabalis Carmelitæ:
6 Et angustia esset Davidi valde: quòd loque-
rentur populus de ipso lapidando (erat e-
nim amarus animus totius populi, cujusque
propter filios suos vel propter filias suas) ta-
men [6] confirmavit se David in Jehova Deo
suo.
7 Edixitque David Ebjathari sacerdoti filio
Achimeleci, applica, quæso, meâ causâ a-
miculum: applicavitque Ebjathar amicu-
lum Davidis causâ.
8 Tum consulente Davide Jehovam dicen-
do, persequar turmam hanc? assequárne e-
am? dixit ei, persequere: nam [a] omnino as-
secuturus es, & omnino erepturus es.
9 Quapropter abiens David ipse & sexcenti
viri qui *erant* cum ipso, venerunt usque ad
torrentem Besoris: ubi reliqui [9] isti substite-
runt.
10 Inde persecutus est David ipse cum qua-
dringentis viris: cùm subsisterent ducenti
viri, qui ita [b] defecti erant viribus, ut non
possent trajicere torrentem Besoris.
11 Illi inventum virum Ægyptium in agro ca-
pientes, *duxerunt* ad Davidem: cùm dedis-
sent ei panem ut comederet, & bibendam
dedissent ei aquam:
12 Dedissentque ei fragmen palathæ, & duas
uvas passas ut comederet: itaque restitutus
esset ei animus: (non enim comederat ci-
bum, neque biberat aquam tribus diebus &
tribus noctibus.)
13 Tum dixit ei David, cujus es tu? & undenâ
es? qui dixit, puer Ægyptius sum, servus
viri

1 *Tertius dies*] quo David discesserat a castris Pelischtæorum, nam tantum itineris inter castrorum locum intercessisse docet initium sequentis libri ver. 2.
6 *Confirmavit*] vide suprà 23. 16. & annotatione.
a Heb. *assequuturus es, & eripiendo erepturus.*
9 *Isti*] duceni, quibus ver. sequenti.
b Heb. *qui defecti erant a transeundo.*

viri Hhamalekitæ: dereliquit autem me Dominus meus, eò quòd ægrotarem [c] abhinc die tertio.
14 Nos irrueramus ad meridianum tractum
'Ceretæi, & in eum qui est Jehudæ, & in meridianum' Calebi: deniq; Tziklagum combussimus igne.
15 Quamobrem dicenti ad eum Davidi, possésne deducere me ad turmam istam? dixit, jura mihi per Deum, te non affecturum me morte: neque dediturum me in manum domini mei: & deducam te ad turmam istam.
16 Cumque deduxisset eum, (ecce autem dis-
siti erant in tota superficie illius terræ: comedentes & bibentes & tripudiantes de tota præda illa magna quam ceperant e terra Pelischtæorum, & e terra Jehudæ:)
17 Percussit eos David a crepusculo usque ad vesperam [d] postridie *expeditionis in eos*: nec proripuit se ex eis quisquam, nisi quadringenti homines pueri, qui insidentes Camelis aufugerunt.
18 Sic eripuit David quicquid ceperant Hhamalekitæ: etiam duas uxores suas eripuit David.
19 Neque defuit eis [e] quicquam parvum aut magnum, tum e filiis aut filiabus, tum e præda: deniq; quicquam quod accepissent eis: hæc omnia reduxit David.
20 Præterea cepit David ' totum reliquum gregem & armentum: *quod* abducentes ante ' pecora sua dicebant, hæc *est* præda Davidis.
21 Redeunte itaque Davide ad ducentos illos homines, qui [f] defecti viribus non poterant sequi Davidem, quosque jusserat residere ad torrentem Besoris: egressi sunt obviam Davidi & obviam populo, qui *erat* cum eo: & accedens David ad illum populum, interrogabat eos de [g] prosperitate.
22 Deinde ' respondens quisque pravus & nequam ex hominibus illis qui iverant cum Davide, dicebant: propterea quòd non sunt profecti mecum, ne demus eis de hac præda quam eripuimus: sed cuique uxorem suam & filios suos, ut abducentes abeant.
23 Dixit verò David, ne facitote sic fratres mei: [h] ' præterquam quòd tradidit nobis Jehova *hæc*, servans nos & tradens turmam quæ venerat contra nos in manum nostram:
24 Præterea quis auscultet vobis in re hac?
' nam prout *est* pars descendentis in prælium: ita etiam *est* pars residentis ad impedimenta: pariter partiuntor.
25 ' Quod fuit a die illo & deinceps: nam imposuit illud statutum & judicium Jisraëli usque in hunc diem.
26 Deinde cùm venisset David Tziklagum, misit de ea præda senioribus Jehudæ amicis suis dicendo: ecce vobis [i] donum de præda hostium Jehovæ.
27 Nempe iis qui *erant* ' in domo Dei: & iis qui *erant* ' Ramothis meridianis, & iis qui *erant* ' Jattire,
28 Et iis qui *erant* ' Hharohhere, & iis qui *erant* ' Siphmothis, & iis qui *erant* ' Eschtemohhæ,
29 Et iis qui *erant* Racali, & iis qui *erant* in civitatibus ' Jerachmeelitæ, & iis qui *erant* in civitatibus ' Kenæi.

14 *Ceretæi*] id est, Pelischtæi, ut ostēditur infra vers. 16. & Tzephanjæ 2.5. & Jechezkelis 25.16.
Calebi] id est, quem possidet posteritas Calebi.

d Heb. *postridie eorum*.

e Heb. *a parvo usque ad magnum, & usque ad filios, &c.*
20 *Totum reliquū gregem*] quæ hostes aliunde compilaverant.
Pecora sua] quæ sibi fuerant erepta versu proximo.
f *vide suprà* 10. *vers.*
g Heb. *de pace*.
22 *Respōdens*] cùm sermo cœpisset agi de dividenda præda.
h Heb. *cū eo quod tradidit*.
23 *Præterquam quòd*] prius argumētum est a genere victoriæ quòd non ipsorum viribus: sed divina beneficentia sit parta.
24 *Nam prout*] alterum argumentum a jure militari: ex æquo censentur militare, stationarii castrorum & qui in aciem prodeunt.
25 *Quod fuit*] id est, obtinuit lex illa.
i Heb. *benedictio: sic Gen.* 33.11.
27 *In domo Dei*] id est, in urbe Jehharimorum, quo arca restituta a Pelischtæis, translata resedit 1. Schem. 6.22.
Ramothis] de quibus Jehos. 19.8.
Jattire] Jehos. 15.48.
28 *Hharohhere*] Jehos. 13.16.
Siphmothis] quæ Num. 34.10. Schephā dicitur.
Eschtemohhæ] quæ Eschtemo Jehos. 15.50. vocatur.
29 *Jerachmeelitæ*] de quo suprà 27.10.
Kenæi] vide Judic. 1.16.

30 Item iis qui *erant* ' Chormæ, & iis qui *erant*
' Cor-Hhaschane, & iis qui *erant* Hhataci.
31 Denique iis qui *erant* Chebrone: & omnibus locis quò ' itaverat David, ipse cum hominibus suis.

CAPUT XXXI.

Schaul prælio commisso fugiens Pelischthæos, cæsis filiis, sibi mortem consciscit, Pelischtæi fugientium Jisraëlitarum loca occupant, & inter confossos, Schaulis & filiorum corpora inventa, ad ludibrium præ mœnibus, affigentes, diu ac populo suo gratulantur: Jabeschitæ verò noctu abrepta corpora Jabeschi exurunt, & ossa sepeliunt.

1 ‖ ' PELISCHTÆIS autem præliantibus contra Jisraëlem: fugerunt Jisraëlitæ metu Pelischtæorum, cecideruntque confossi in monte Gilbohhæ.
2 Ubi assecuti Pelischtæi Schaulem cum filiis ejus: percusserunt Pelischtæi ' Jonathanem & Abinadabum ac Malci-Schuhham filios Schaulis.
3 Ingravescente verò prælio in Schaulem, invenerunt eum homines arcu jaculantes: timuitque valde ab ipsis jaculatoribus.
4 Quapropter cùm dixisset Schaul armigero suo, stringe gladium tuum & transfode me illo, ne venientes præputiati isti transfodiāt me, & ' illudant mihi, & noluisset armiger ejus (reverebatur enim valde *eum*) arrepto Schaul gladio suo irruit in eum.
5 Tum videns armiger ejus mortuum esse Schaulem: irruit ipse quoque in gladium suum, ut moreretur cum ipso.
6 Sic mortuo Schaule cum tribus filiis suis & armigero suo, & etiam omnibus hominibus suis eo die pariter:
7 Videntes Jisraëlitæ qui *habitabant* ' citra convallem illam, & qui *habitabant* citra Jardenem fugisse Jisraëlitas & mortuos esse Schaulem ac filios ejus: derelictis civitatibus suis fugerunt: & venientes Pelischtæi habitarunt in eis.
8 Fuit autem ' postridie, cùm venissent Pelischtæi ad spoliandum confossos: ut invenirent Schaulem & tres filios ejus prostratos in monte Gilbohhæ.
9 Cujus caput cùm abscidissent, & dextraxissent arma ejus: miserunt in terram Pelischtæorum circumquaque, ad nuntiandum in æde ' terriculorum suorum, & populo.
10 Et deposuerunt arma ejus in æde ' Hhaschtarotharum: corpus verò ejus affixerunt ' prope murum ' Beth-Schanis.
11 Sed audientes de eo ' habitatores Jabeschi Gilhhadis: quod fecerant Pelischtæi Schauli:
12 Surgentes omnes viri strenui, abierunt tota nocte: & assumpserunt corpus Schaulis & corpora filiorum ejus a muro Beth-Schanis: redeuntesque Jabeschum ' combusserunt ea ibi.
13 Deinde accipientes ossa eorum sepeliverunt sub nemore ad Jabeschum: & jejunaverunt septem diebus.

30 *Chormæ*] Judic. 1.17.
Cor-Hhaschane] forte oppidum est Schimhhonis quod simpliciter Hhaschā, Jehos. 19.7. dicitur.
31 *Itaverat*] ad quos frequenter se receperat David, cū fugeret a Schaule.

‖ 1. Chron. 10.
1 *Pelischtæis*] regreditur ad historiā cap. 29. dimissione Davidis & ejus in Hhamalekitas expeditione interruptam.
2 *Jonathanē &c.*] vide supra 14.50.

4 *Illudant mihi*] id est, aliquo mortis genere indigno me afficiant.
7 *Citra convallem, &c.*] est, ab utraque parte loci, in quo prælium fuerat commissum.
8 *Postridie*] conflictus.
9 *Terriculorum*] idolorum, quibus terrentur animi superstitiosorum: non instituuntur. Confer cum 1. Chro. 10. cap.
10 *Hhaschtarotharum*] vide annotata Judicum 2.13.
Prope murum] id est, in platea muro juncta, infrà 2. Sche. 21.12.
Beth Schanis] quod & Beth-Schean dicitur Judic. 1.27. & alibi. Hoc in sorte Menaschis erat, sed nondum ereptū Pelischtæis, ibidem: ut de Kehhila dictum est suprà 27.6.
11 *Habitatores*] memores beneficii a Schaule accepti, sup. cap. 11.
12 *Combusserunt*] id est, carnem eorum: tum quia jamdudum soli & aëri exposita computruerant: tum etiam quia hac ratione prospiciebatur, ne rursus corpora illa ludibrio exponerentur.

SCHEMUELIS
Liber secundus.

POSTERIOR liber Schemuelis res gestas a morte Schaulis, usque ad finem regni Davidis describit. Estq; historia quadraginta annorum, 2 Schem. 5.5.

Caput I.

David morte Schaulis per eum nunciata, qui se illius interfectorem fuisse profitetur, supplicium de eo sumit: & carmine deplorat Schaulis & Jonathanis mortem.

1 FUIT autem post mortem Schaulis, cùm David reversus esset ᵃ a ᵃ cæde Hhamalekitarum: & consedisset David Tziklagi duobus diebus:

1 *A cade*] de qua 1. Schem. 30.
a Heb. *a cadendo Hhamalekum.*

2 Fuit, inquam, die tertio, ut ecce quidam veniret e castris a Schaule, vestibus laceris & ᵃ terra imposita capiti suo: fuitque eo veniente ad Davidem, cùm procidens in terram incurvasset se:

2 *Et terra imposita*] vide Jehos. 7.6.

3 Ut diceret ei David, undènam venis? qui dixit ad eum, e castris Jisraëlitarũ proripui me.

4 Dixit verò ad eum David, quid fuit rei? indica, quæso, mihi: qui dixit, nempe fugit populus a prælio: ᵇ ubi cùm multi e populo ceciderunt & mortui sunt, tum etiam Schaul & Jonathan filius ejus mortui sunt.

b Heb. *& etiam multi mu e populo ceciderunt.*

5 Dicenti autem Davidi ad puerum qui nunciabat ei; qui scis mortuum esse Schaulem & Jonathanem filium ejus?

6 Dixit puer qui nunciabat ei, ᶜ casu incidi in montem Gilbohhæ, cùm ecce Schaul ᵈ incumberet hastæ suæ: ecce autem currus & ᵃ magistri equitum assequebantur eum,

c Heb. *incidendo incidi.*
d Heb. *niteretur hasta sua.*
6 *Magistri equitum*] synecdoche, id est, ipsi cum suis turmis.

7 Cumque respiciens a tergo suo videret me: inclamavit me, & dixi ei, ecce me.

8 Eo autem dicente mihi, quis es? cùm dixissem ad eum, Hhamalekita sum,

9 Dixit ad me, insta, quæso, in me & morte affice me, quia ᵃ detinuit me hæc ocellata chlamys: nam adhuc tota ᵉ vita mea in me *est*.

9 *Detinuit me*] impedivit hastam ne in corpus meum altius penetraret.
e Heb. *anima.*

10 Instans itaq; in eum morte affeci eum: quia sciebam eum non victurum, postquam cecidisset: & accepi coronamẽtum quod *erat* in capite ejus & armillam, quæ erat in brachio ejus, ut afferrẽ ea ad dominum meum huc.

11 Tum David corripiens vestimenta sua laceravit ea: similiter etiam omnes homines qui *erant* cum eo.

12 Et plangentes fleverunt, jejunaveruntque usque ad vesperam, propter Schaulem, & propter Jonathanem filium ejus, & propter populum Jehovæ, deniq; propter familiam Jisraëlis quod cecidissent gladio.

13 Et dixit David ad puerum qui nunciabat ei, undènam es? quo dicente filius cujusdam ᵃ peregrini Hhamalekitæ sum,

13 *Peregrini*] id est, peregrinantis in Jisraële, quod quibus conditionibus permissum fuerit, vide Deut. 20.10 & 23.3. & sequentibus.

14 Dixit ad eum David: quo modo non timuisti extendere manum tuam ad perimendum unctum Jehovæ?

15 Vocansq; David unum e pueris suis dixit, accede, incurre in eum: qui percussit eum ita ut moreretur.

16 Cùm dixisset ad eum David, ᶠ cædis tuæ *causa est* super caput tuum: nam os tuum testatum est contra te dicendo: ego morte affeci unctum Jehovæ.

f Heb. *sanguinis* [...] sic Jos. 2.19. & Jud. 9.24.

17 Lamentatus autem est David lamẽtatione hac de Schaule & de Jonathane filio ejus.

18 ᵃ Quam protulit ad docendũ filios Jehudæ *tractare* arcũ: ᵃ ecce scripta est in libro recti.

18 *Quam protuli*[...] id est, ut ea carmen per contribules [...] quasi hortamento excitaret eos ad p[...]ritiam jaculandi e[...]ercitatione comp[...]randam.
Ecce scripta est[...] vide Jehos. 10.13 [...] annotatione.

19 ᵃ O decus Jisraëlis, ᵃ in excelsis tuis confossi: quo modo ceciderunt robusti!

19 *O decus*] Per[...]phrasis Dei: e[...] patheticum cla[...] propositionem [...]tinens. Est autem p[...]mus lamentation[...] cycloides.
In excelsis] id est [...] montibus terræ [...] ut infra 21. & 25. [...]

20 ᵃ Ne indicetis ᵃ Gathi, neque annuntietis in plateis Aschkelonis: ut non ᵃ lætentur filiæ Pelischtæorum, ut non exultent filiæ præputiatorum.

20 *Ne indicetis*] Propositio secun[...] eventuũ ex super[...] clade quos pern[...]tio fingit. Eorũ pa[...]rem deprecatur, [...] istius cladis rumor [...] unquam ad Pelisch[...]tæos perferatur: [...] finem habet hono[...] Dei, ut Micæ 1.10 [...] posteriorem imp[...]catur in cladis lo[...]
Gathi] i. in [...] partibus Pelisch[...]rum, ne in pr[...]quioribus quide[...]
Lætentur] D[...] blasphemãtes [...] pulo ejus insult[...] ut de Schimscho[...] Judic. 16.23. & seq.

21 O montes Gilbohhæ, ne ros néve pluvia *decidat* super vos, ô agri ᵍ editi: quia illic ᵃ fastidio fuit clypeus robustorum, clypeus Schaulis, deest ᵃ unctus oleo.

g Heb *elationum: sed. stantivum pro adjectivo.*
21 *Fastidio fuit*] i. abjectus est clypeus nostrorum cum animo. *Unctus*] id est, rex Scha[...] amissus est.

22 ᵃ A sanguine confossorum, ab adipe fortium arcus Jonathanis non retrocedebat; & gladius Schaulis non revertebatur vacuus.

22 *A sanguine*] amplificatio cædis, a præstãtia personarum Schau[...]lis & Jonathanis. Est autem hic primus commendationis locus a rebus ge[...] quasi dicat, nunquam frustra hostibus arma intulerunt, quin ea in ima be[...] quamvis fortissimorum, viscera penetrarent.

23 ᵃ Schaul & Jonathan amantissimi & jucundissimi in vita sua: in morte quoque suã non separati sunt: ᵃ aquilis leviores, leonibus robustiores erant.

23 *Schaul & Jonathan*] secu[...] locus a constante fide & amore mutuo usque ad mortem. *Aquilis*] tertius [...] ab eorum agilitate & robore.

24 ᵃ Filiæ Jisraëlis de Schaule flete, qui vestiebat vos dibapho cum deliciis, qui inducebat ornamenta aurea super vestimenta vestra.

24 *Filiæ Jisraëlis*] quartus locus ab effectis, [...] subditos bonis cumulabant.

25 ᵃ Quomodo ceciderunt robusti in isto prælio! Jonathan in excelsis tuis confossus!

25 *Quo modo*] versus amœbæus, idem cum p[...] & ultimo versu lamentationis, quo transitur ad quintum locum lament[...]

26 ᵃ Angustia est mihi propter te, frater mi, Jonathan: jucundus fuisti mihi valde: admirabilior fuit amor tuus mihi amore fœminarũ.

26 *Angustia est mihi*] quintus locus a privato suo damno & dolore p[...] summum mutuum amorem: suum enim fraterno amori comparat, & Jonat[...] erga se, muliebri.

27 ᵃ Quo modo ceciderunt robusti, & perierunt arma bellica!

27 *Quo modo*] Conclusio per versum amœbæum.

Caput II.

David oraculo Dei Chebronem profectus a posteris Jehudæ in regem eligitur: Jabeschitis per legatos de officio præstito Schauli gratulans, id Deo acceptum testatur, & iis operam suam pollicetur. Ischboscheth filius Schaulis operâ Abneri, reliquo Jisraëli præficitur: & bello inter utrunque biennio post orto, Abner cum suis funditur.

1 FUIT autem post hæc, cùm consulente Davide Jehovam dicendo, sumne ascensurus in aliquam civitatum Jehudæ? edixisset Jehova ei ascende: Et dicenti Davidi, quò ascensurus sum? dixisset, Chebronem:

2. Ut

2 Ut ascenderet illuc David, etiamque duæ
uxores ejus: Achinohham Jizrehhelitis,
& Abigajil uxor Nabalis Carmelitæ:
3 Homines quoque suos, qui secum *erant* de-
duceret David, quemque cum familia sua:
& habitarent [e] in civitatibus Chebronis.
4 Quò advenientes homines Jehudæ, unxe-
runt ibi Davidem in regem super familiam
Jehudæ: & [e] indicaverunt Davidi dicendo,
homines Jabeschi Gilhhadis sunt qui sepe-
lierunt Schaulem.
5 Quamobrem David missis legatis ad homi-
nes Jabeschi Gilhhadis: dixit ad eos, bene-
dicti estis Jehovæ, qui exercuistis benigni-
tatem hanc erga dominum vestrum, erga
Schaulem, quòd sepelivistis eum.
6 Propterea nunc exerciturus est Jehova er-
ga vos benignitatem & fidem: & ego quo-
que [a] reponam vobis beneficium hoc, qui
fecistis rem hanc.
7 Nunc itaque confirmentur manus vestræ,
& estote [b] strenui, cùm mortuus est domi-
nus vester Schaul: [e] nam similiter unxerunt
me domus Jehudæ in regem super se.
8 Abner autem filius Neri princeps militiæ,
quæ *fuerat* Schaulis: assumptum [c] Ischbos-
chethum filium Schaulis, traduxit [e] Macha-
najima.
9 Constituitque eum regem super [e] Gilhha-
dem, super [d] [e] Ascheræos, & [e] Jizrehhelem,
& Ephrajimum, & Binjaminem, denique
super Jisraëlem totum.
10 Quadraginta annos natus erat Ischbo-
scheth filius Schaulis, cùm [e] regnare cœpit su-
per Jisraëlem, & duobus annis regnaverat:
(tantùm domus Jehudæ erant [f] qui seque-
bantur Davidem.
11 Fuitq; numerus dierum, quibus erat Da-
vid rex Chebrone super domum Jehudæ:
septem annorum & sex mensium.)
12 Cùm egressus est Abner filius Neri, & ser-
vi Ischboschethi filii Schaulis Machanaji-
mis Gibhhonem.
13 Joab quoque filius Tzerujæ & servi Davi-
dis egressi occurrerunt eis apud piscinam
Gibhhonis simul: consederuntque hi se-
cundum piscinam hinc: illi verò secundum
piscinam inde.
14 Ubi dicenti Abnero ad Joabum: surgant
jam pueri isti ut [e] ludant coram nobis: dixit
Joab, surgant.
15 Surgentes itaque transiverunt *pari* nume-
ro: duodecim a Binjamine, id est, ab Isch-
boschetho filio Schaulis, & duodecim a ser-
vis Davidis.
16 Quorum quisque apprehenso capite proxi-
mi sui, gladium suum *infixit* lateri proximi
sui: sic ceciderunt simul: quapropter vo-
cat quisq; locum illum, [e] portionem fortium
quæ est Gibhhone.
17 Deinde fuit prælium durum admodum die
illo: & plagâ affectus est Abner & homines
Jisraëlis ante servos Davidis.
18 (Erant autem ibi tres filii Tzerujæ Joab &
Abischai & Hhasa-El: eratque Hhasa-El
celer pedibus suis, ut caprearum aliqua quæ
degit in agro.)
19 Quapropter persequebatur Hhasa-El Ab-
nerum, nec declinabat eundo ad dexteram
aut ad sinistram, a persequendo Abnero.

3 *In civitatibus*] i. quæ sitæ sunt in montano tractu Chebronis: vide Jehos. 21. 11. & 12.
4 *Indicarunt*] sciscitanti de corpore mortui regis, ut ipsũ honorifice sepeliret.
a Heb *facient*.
b Heb *filii roboris*.
7 *Nam similiter*] q. d. si Schaule defensore destituti estis, me paratum habebitis jam constitutum regem Jehudæ.
c *qui & Eschbaal* 1. *Chro*. 8. 33. & 9. 39.
8 *Machanajima*] vide Gen. 32. 2. nominis rationem: est autem ultra Jardenem in tribu Gadis.
9 *Gilhhadem*] regionem trans Jardenem: synecdoche, ut in sequentibus.
d Heb *Aschuræum*.
Ascheræos] i. regionem summam a septentrione: nam synecdochicôs hac & sequentibus vocibus tota latitudo regionis a mari ad Jardenem intelligitur.
Jizrehhelem] i. regionem mediam Zebulunis, Jissascaris & Naphthali.
e Heb *regnavit sic Gen*. 5. 32.
f Heb *erant post*.
14 *Ludant*] i. spectaculi causa pugnẽt.
16 *Portionem*] i. partem agri, ut Gen. 33. 19.

20 Respiciens verò post se Abner dixit, esne
tu Hhasa-El? qui dixit, sum.
21 Dicente verò ei Abnero, declina tu ad
dexteram tuam, aut ad sinistram tuam, &
prehendens tibi unum ex istis pueris, acci-
pe tibi exuvias ejus: noluit Hhasa-El diver-
tere [g] ab eo persequendo.
22 Quare rursus adhuc dixit Abner ad Hha-
sa-Elem, diverte tu a me persequendo: qua-
re percutiens *sternerem* te in terram? [e] &
quomodo sublaturus essem faciem meam
apud Joabum fratrem tuum?
23 Cùm itaque renueret divertere, percussit
eum Abner stylo posteriore hastæ ad quin-
tam costam, ita ut exeunte hasta a tergo e-
jus, caderet ibi & moreretur in loco suo: e-
ratque *ut* quisquis veniebat ad locum illum
ubi cadens Hhasa-El mortuus fuerat, sub-
sisterent.
24 Sed persecuti sunt Joab & Abischai Ab-
nerum: qui cùm sol occũberet venerunt ad
collem Ammæ, qui *est* in conspectu Giachi,
via ad desertum Gibhhonis.
25 Et congregaverunt se Binjaminitæ [h] se-
quentes Abnerum, ita ut essent cuneus u-
nus: substiteruntque in vertice collis unius.
26 Unde inclamans Abner Joabum dixit, [e] an
in æternum consumet gladius? an non scis
amaritudinem fore in fine? quousque ergo
non edices populo isti, ut avertantur a per-
sequendo fratres suos?
27 Cui dixit Joab: ut vivit Deus ipse, nisi [e] lo-
cutus fuisses, *nihil fecissemus*: sed inde a ma-
tutino tempore abductus fuisset populus,
quisque a persequendo fratrem suum.
28 Tum clangente Joabo buccina ut subsiste-
rent totus populus, neque amplius perse-
querentur Jisraëlitas: non perrexerunt am-
plius bellum gerere.
29 Ita Abner & homines ejus abiverunt per
campestria tota nocte illa: & trajecto Jar-
dene obeuntes [i] totum tractum separatum
Jardene pervenerunt Machanajima.
30 Joab verò reversus a persequendo Abne-
rum congregavit totum populum: desyde-
ratique sunt e servis Davidis novemdecim
viri & Hhasa-El.
31 Servi autem Davidis percusserant e Bin-
jaminitis, id est, ex hominibus Abneri *multos*:
trecenti sexaginta viri mortui sunt.
32 Tollentes autẽ Hhasa-Elem sepeliverunt
eum in sepulchro patris sui, quod *erat* Beth-
Lechemi: cùm pergentibus tota nocte Jo-
abo & hominibus ejus, illuxisset ipsis Che-
brone.

Caput III.

Bello inter Davidem & Ischboschethum durante, decrescit hic: ille verò in dies augescit, numerosa prole: restitutione Micalæ uxoris: confœderatione Jisraëlitarum deficientium ab Ischboschetho operâ Abneri: quem rege inscio, Joab & Abischai dolo interficiunt. A quo maleficio David verbis & opere se purgans, Abnerum honorificè sepeliendum curat, & apud suos se excusat quòd Joabi supplicium differat.

1 DEINDE fuit bellum [a] diutinum inter
domum Schaulis & inter domum Da-
vidis: sed Davidis perges invalescebat:
domus

g Heb *a post eum*: sic deinceps.
22 *Et quomodo*] i. qua fronte essem coram fratre tuo compariturus?
h Heb *post*.
26 *An in æternum*] Tribus argumentis deterret Joabum a persequẽda victoria. Primum est ab humanitatis officio. Secundum ab eventu, qui non potest etiam victoribus non esse luctuosus in ejusmodi victoriis: postremum a naturali necessitudine & religionis jure.
27 *Locutus*] id est, nisi prior sermone provocasses, suprà ver. 14.
i Heb *totam separationem*: sic cant. 2. vers. ultimo, montes separationis, id est, ultra Jardenem.
a Heb *longum*.

domus verò Schaulis pergentes attenuabantur.
2 Nati enim sunt Davidi filii Chebrone: fuitque primogenitus ejus Amnon ex Achinohhama Jizrehhelitide.
3 Et secundus ab eo [b] Cileab ex Abigajila uxore Nabalis Carmelitæ: & tertius Abschalom filius Mahhacæ filiæ Talmai regis *Geschuris.
4 Et quartus Adonija filius Chaggithæ: & quintus Schephatja filius Abitaliæ.
5 Denique sextus Jitrehham ex Hegla, *quæque* uxore Davidis: hi nati sunt Davidi Chebrone.
6 Fuit etiam cùm esset bellum inter domum Schaulis & inter domum Davidis: & Abner *sese confirmasset in domo Schaulis:
7 (Fuerat autem Schauli concubina *nomine Ritzpa filia Ajæ) *ut diceret *Ischboschetb* ad Abnerum: quare congressus es cum concubina patris mei?
8 Tum accensus *irâ* Abner valde propter verba Ischboschethi dixit: *an persona canina sum? *qui fuerim Jehudæ? hodie exercuero benignitatem erga domum Schaulis patris tui: erga cognatos ejus, & erga proximos ejus quòd non exhibuerim te in manû Davidis: ut imputes mihi *iniquitatem istius mulieris?
9 Ita faciat Deus Abnero, & ita pergat *facere* ei, ut quemadmodum juravit Jehova Davidi, ut *inquam* sic facturus sum ei,
10 Transferendo hoc regnum a domo Schaulis: & stabiliendo solium Davidis super Jisraëlem & super Jehudam, *a Dane usque Berschebahhum.
11 Qui non potuit amplius respondere Abnero quicquam, [c] præ timore quo timebat eum.
12 Itaque misit Abner legatos ad Davidem *propter hoc, qui dicerent: *cujus *est* regio? *&* dicerent, pange fœdus tuum mecum, & ecce *manus mea affutura est tibi, ad avertendum ad te totum Jisraëlem.
13 Qui dixit, bene *est*: ego pacturus sum tecum fœdus: veruntamen rem unam ego peto abs te dicendo: non visurus es faciem meam, nisi antequam introducant te, cum Micale filia Schaulis adveneris ad videndum faciem meam.
14 Misitque David nuntios ad Ischboschethum filium Schaulis, qui dicerent: da uxorem meam Micalem quam dispondi mihi *centum præputiis Pelischtæorum.
15 Itaque mittens Ischboscheth assumpsit eam a viro: a [d] Paltiele filio Lajischi.
16 Pergente autem cum ea viro ejus, [e] continenter flendo post eam *Bachurima usq;: edixit ei Abner: abi, revertere: qui reversus est.
17 Sermo autem Abnero fuerat cum senioribus Jisraëlis dicendo: [f] anteà planè quærebatis Davidem in regem super vos:
18 Nunc ergo efficite: nam Jehova locutus est de Davide dicendo: per Davidem servum meum servaturus sum populum meum Jisraëlem e manu Pelischtæorum, & e manu omnium hostium ipsorum.
19 Præterea locutus erat similiter Abner audientibus Binjaminitis: cùm abiit etiam Abner ad eloquendum in aures Davidi Chebronem, omnia quæ bona *videbantur* in oculis Jisraëlitarum: & in oculis *totius familiæ Binjaminis.
20 Cùm autem venisset Abner ad Davidem Chebronem [g] comitatus viginti hominibus: fecit David Abnero & hominibus qui *erant* cum eo convivium.
21 Deinde dicente Abnero ad Davidem: surgens abeam ut congregem ad dominum meum regem omnes Jisraëlitas: qui pangant tecum fœdus, & regnes prorsus prout desyderat animus tuus: dimisit David Abnerum: qui abibat cum pace.
22 Ecce autem servi Davidis cum Joabo, veniente a *persequenda* aliqua turma, prædam magnam secum abducebant: sed Abner non erat amplius cum Davide Chebrone, eò quòd dimisisset eum ut abiret cum pace.
23 Joabo itaque & toto exercitu qui *erat* cum eo ingressis: postquam nuntiaverunt Joabo dicendo: venit Abner filius Neri ad regem, qui dimisit eum ut abiret cum pace:
24 Veniens Joab ad regem dixit: quid fecisti? ecce venerat Abner ad te: quare dimisisti eum ut *abeat [h] continenter?
25 Nostine Abnerum filium Neri? certè ad pelliciendum te venit: aut ad cognoscendum *egressum tuum & regressum tuum: denique ad cognoscendum quæcunque facis.
26 Tum egressus Joab a Davide, misit legatos post Abnerum: qui revocaverunt eum a cisterna Siræ: sed David non erat conscius.
27 Reversoque Abnero Chebronem, seorsim duxit eum Joab intra portam, ut loqueretur cum eo, [i] imprudentem: percussitque eum ibi quintâ costâ, adeò ut moreretur: *propter sanguinem Hhasa-Elis fratris sui.
28 Quod cùm posteà audisset David, dixit: insons ego *sum* & regnum meum apud Jehovam usque in seculum: *a sanguinibus Abneri filii Neri.
29 Maneant super caput Joabi, & super *caput* totius domus paternæ ejus: *neque [k] deficiat e domo Joabi fluxum patiens: aut leprosus: aut qui *nitatur scipione: aut cadens gladio: aut carens cibo.
30 *Joab enim & Abischai frater ejus occiderant Abnerum: eò quòd morte affecisset Hhasa-Elem fratrem ipsorum *Gibhhone in illo prælio.
31 Posteà edixit David Joabo & toti populo qui *erat* cum eo: *lacerate vestimenta vestra & accingite vos ciliciis, ac plangite ante Abnerum: & rex ipse David sequebatur feretrum illius.
32 Ipsis autem sepelientibus Abnerum Chebrone: rex sublata voce sua flebat ad sepulchrum Abneri, flebantque totus populus.
33 Et lamentatus rex Abnerum dixit: ergóne *ut moritur stultus, mortuus fuerit Abner?
34 Manus tuæ *non fuissent ligatæ, & pedes tui æreis compedibus non fuissent admoti: ut cadit quis ante [l] iniquissimos, cecidisti: pergebantque totus populus deflere eum.
35 Veniente autem toto populo ut reficeret Davidem cibo, cùm adhuc erat dies: juravit David dicendo, ita faciat mihi Deus, & ita pergat, ut non ante occasum solis gustaturus sum panem aut prorsus quicquam.

36 Quod

b *qui dicitur Daniel* 1.Chr.3.1.
3 *Gesch.*] pars est Syriæ, contermina Gilbhadi in Trachonitide: Deut.3.14.
6 *Sese*].i. autoritatem & opes sibi comparasset.
7 *Nomine*] de qua vide plura infrà cap. 21.
Ut diceret] falsa suspitione vel delatione motus: nam nihil tale commisisse legitur.
8 *An persona*] id est, vilis, abjecta, & scortationi dedita, nam utroque spectat appellatio canis. Deut.23.18. & 1. Schem.24.15.
Qui fuerim &c.] id est, qui a te defecerim cum tribu Jehuda suprà 2.4. Exprobrat beneficium suum erga Ischboschethum, & sequentibus amplificat.
Iniquitatem].i. velut commissam cum hac muliere: ita inficiatur objectum sibi crimen.
10 *A Dane*] vide Judic.20.1.
c Heb. *præ timore ejus.*
12 *Propter hoc*].i. hac offensione motus
Cujus est] supple, nisi tua, cui Deus imperium detulit.
Manus mea].i. operâ meam tibi navabo: vide Levit.5.21.
14 *Centum præputiis*] ex Schaulis pacto mihi proposito 1 Schem.18.24.
d *qui Palti dicitur* 1.*Schem*.25.*ver.ult.*
e Heb. *eundo & flendo.*
16 *Bachurima*] oppidum in tribu Binjaminis, ut apparet infrà cap.19.17.
f Heb. *etiam heri, etiam nudiustertius* synecdoche.
19 *Totius fa[illegible] &c.*].i. maxime p[illegible] tis: synecdoche [illegible] 1.Chro.12.29.
g Heb *& cum viginti hominibus.*
24 *Abeat continenter*].i. confic[illegible] ter suum sine impedimento.
h Heb. *eundo*
25 *Egressum* [illegible] vide Num.27.17.
i Heb *per* [illegible]
27 *Propter sanguinem*] propter ca[illegible] de qua sup.2.23.
28 *A sanguinibus*] [illegible] ut versu præ[illegible] vide Gen.4.10.
29 *Neque deficiat*] [illegible] tantisper dum [illegible] bit ejus famili[illegible] noxia sit istis [illegible]
k Heb. [illegible]
Nitatur scipione] [illegible] valetudinari[illegible] gricus, tabidu[illegible] synecdochic[illegible]
30 *Joab enim*] [illegible] onem reddit [illegible] cationis David[illegible] totam patern[illegible] miliam ejus [illegible] ambo fratres, [illegible] pererant, in [illegible] Abneri consp[illegible] rant
Gibhhone] [illegible]
31 *Lacerate*] [illegible] Jehos.7.6.
33 *Ut moritur*] [illegible] Hoc est, an ta[illegible] nè virum adeò [illegible] nuum obire [illegible] it? ut versu se[illegible] explicatur.
34 *Non fuissent*] [illegible] si justo certam[illegible] flixissent tec[illegible] parui et qu[illegible] ditus fueris [illegible] & pedibus.
l Heb. [illegible]

36 Quod cùm totus populus cognovisset, bo-
num *visum* est in oculis eorum: omnino
prout fecerat rex, *videbatur* in oculis totius
populi bonum.
37 Agnoscebant enim totus populus ejus, &
totus Jisraël die illo, non *profectum* fuisse a
rege, ut *quis* morte afficeret Abnerum filium
Neri.
38 Nam dixerat rex ad servos suos: 'an nes-
citis principem & quidem magnum ceci-
disse die hoc in Jisraële?
39 Ego autem hoc tempore [m] infirmus sum,
'utpote unctus rex: homines verò isti filii
Tzerujæ [n] 'firmiores sunt me: 'rependet Je-
hova ei qui fecit hoc malum secundum ma-
leficium ejus.

38 *An nescitis*] q.d. occisores tanti viri agnoscitis maximo supplicio dignos pro atrocitate criminis, & amplitudine personæ occisæ: sed infirmus rerum mearum status, non patitur ut nunc supplicium sumam de eis, qui plus quàm ego apud populum possunt.
m Heb. *tener*.
39 *Utpote*] id est, designatus quidem totius Jisraëlis rex: sed nondum plenè regnum consecutus.
n Heb. *duriores*.
Firmiores] militaribus hominibus acceptiores quàm ego sim, ut apparet infrà cap. 19. Est autem utriusque membri antithesis metaphorica a plantis desumpta. *Rependet*] id est, sumet ipse de eo supplicium, cùm me adhuc facultas deficit: vel me facultate instruet, ut ipsius judicium exerceam: vide initium executionis infrà 19.14. progressum 1. Reg. 2.5. & 6. executionem autem plenam ibidem ver. 34. & 35.

Caput IIII.

Morte Abneri Ischboschetb fractus: Jisraëlitis consternatis, latronibus impunè grassantibus, tandem ab illorum duobus simulato habitu, domum illius ingressis, dormiens occiditur: quibus caput illius ad Davidem afferentibus, præter expectationem ipsorum, ignominiosæ mortis sententia a Davide pronuntiatur, & executioni mandatur: caput verò Ischboschethi honorificè sepelitur.

1 AUDIENTE verò filio Schaulis mor-
tuum esse Abnerum Chebrone, 'remis-
sæ sunt manus ejus: omnes verò Jisraë-
litæ 'conturbati sunt.
2 Duo autem homines principes [a] turmarum
'erant filio Schaulis, nomen unius Bahha-
na: nomen verò alterius Rechab filii Rim-
monis Beerothæi e Binjaminitis: nam Bee-
rothæ quoq; 'annumerabantur Binjamini.
3 Fugerantque Beerothitæ isti 'Gitajima:
fuerantque peregrini ibi usque 'in istum
diem.
4 'Cumque e Jonathane filio Schaulis filius
esset affectus pedibus: (natus quinque an-
nos erat, cùm pervenit fama de Schaule &
de Jonathane e 'Jizrehhele: quo assumpto
cùm nutrix ejus fugeret, fuit ea acceleran-
te fugam, ut cadens claudus redderetur:)
cujus nomen erat [a] Mephiboscheth:
5 Iverunt filii Rimmonis Beerothæi Rechab
& Bahhana intraveruntque [b] æstu diei in
domum Ischboschethi: ipso cubante cu-
batu meridiano.
6 Cumque illuc pervenissent usque ad inti-
mum domus, bajulantes triticum, percus-
serunt eum quintâ costâ: deinde Rechab
& Bahhana frater ejus proripuerunt se.
7 Itaque ingressi domum illam, ipso cubante
in lecto suo, [c] in cubiculo suo, cùm percuti-
entes morte affecissent eum, & amovissent
caput ejus: assumpto capite ejus abiverunt
'via campestrium tota illa nocte.
8 Et afferentes caput Ischboschethi ad Davi-
dem Chebronem, dixerunt ad regem: ecce
caput Ischboschethi filii Schaulis inimici
tui, qui quærebat [d] vitam tuam: sic edidit Je-
hova pro domino meo rege ultiones hodie
de Schaule & de semine ejus.
9 Sed respondens David Rechabo & Bahha-
næ fratri ejus, filiis Rimmonis Beerothæi,
dixit eis: 'vivit Jehova, qui redimit [e] me ab
omni angustia.
10 'Cùm eum qui nuntiabat mihi dicendo:
ecce mortuus est Schaul, qui tamen [f] *vide-
batur* in oculis suis quasi læta nuntians, ap-
prehensum occiderim Tziklagi: 'quod [g] *o-
portebat* me ei præstare pro nuntio:
11 Quanto magis *oportet* hominibus impro-
bis, *qui* occiderunt virum 'justum, domi e-
jus, in cubili ejus: jam ergo an non repos-
cerem sanguinem ejus e manu vestra, & tol-
lerem vos e terra?
12 Præcepit itaque David pueris suis ut occi-
derent eos, qui amputarunt manus eorum
& pedes eorum, & suspenderunt ad pisci-
nam Chebrone: caput verò Ischboschethi
assumentes, sepeliverunt in sepulchro Ab-
neri Chebrone.

1 *Remissæ*] i. fractus animo destitit bellum gerere.
Conturbati] rei novitate consternati, quasi præcisa suorum consiliorum viâ, de quibus sup. 3.17.
a *Turmarum*] latronum grassatorum: ut Hosch. 6.9 & 7.1.
Erant filio] e subditis ejus, quia Binjaminitæ erant.
Annumerabantur] Jehos. 18.25. q.d. etiamsi Beerothæ a Pelischtæis post Schaulis cædem occupatæ adhuc detinerentur. 1. Schem. 31.7.
3 *Gitajima*] Nechem. 11.33. Binjaminitarum oppidum.
In istum] quo facinus perpetrarunt, inclusivè.
4 *Cumque e Jonathane*] Quasi dicat, cùm latrones isti viderent neminem fore designatæ a se cædis regni vindicem, præter Mephiboschethum puerum adhuc claudum, spe impunitatis in factum audacius prorupere.
Jizrehhele] ubi cæsi & fugati sunt, 1. Schem. 31.
a qui & Merib-baal & Meri-Baal. 1. Chr. 8.34. & 9. 40.
b Heb. *cùm æstu diei esset*, sic Gen. 18.1.
c Heb. *in conclavi cubatus sui*. 7 *Via camp.*] i. trajecto Jardene per solitudinem Schuntinam: nam cædes Machanajimis perpetrata est. d Heb. *animam tuam*.

9 *Vivit*] q.d. Deus idem est in sempiternum, qui promissionem suam de me servando, non maleficorum opera (ut vestra est) sed sanctè hactenus præstitit, & in posterum præstiturus est. Prius argumentum damnationis illorum, a fide promissionum Dei.
e Heb. *animam meam*.
10 *Cùm eum*] secundum argumentum a præjudicio, per comparationem minoris.
f Heb. *erat in oculis suis*.
Quod oportebat] quasi dicat, quæ merces illi jure a me debebatur.
g Heb. *quod mihi erat ei præstandum nuntium*. 11 *Justum*] id est, qui ipsos nulla injuria affecerat, ut contra illi improbi, id est, injusti dici solent, ut Exod. 2.13. & alibi passim.

Caput V.

David a toto Jisraële rex confirmatus Tzijonem occupat, & instaurat: amicitiam cum rege Tyriorum init: filiorum numero augetur, Pelischtæos bis fundit: sic in dies magis augescit.

1 TUNC venientes omnes tribus Jisraëlis
ad Davidem Chebronem: loquutæ sunt
dicendo, ecce nos, 'os tuum & caro tua
sumus.
2 [a] Item planè antehac cùm Schaul nobis
præesset rex, 'tu eras qui educebas & redu-
cebas Jisraëlem. deniq; 'dixit Jehova tibi, tu
pasturus es populum meum Jisraëlem, & tu
præfuturus es antecessor Jisraëli.
3 Venerunt quoque omnes seniores Jisraëlis
ad regem Chebronem, quibuscum pepigit
rex David fœdus Chebrone 'coram Jeho-
va: & unxerunt Davidem in regem super Ji-
sraëlem.
4 Natus triginta annos David cùm [b] regnare
cœpit: quadraginta annis regnavit.
5 Chebrone regnavit super Jehudam septem
annis & sex mensibus: Jeruschalaimis verò
regnavit 'triginta tribus annis per totum Ji-
sraëlem & Jehudam.
6 'Profecto autem rege cum hominibus suis
Jeruschalaima contra Jebusæum inhabitan-
tem eam terram: allocutus est *ille* Davidem
dicendo: ne venito huc, sed amoveto te,
'cæcis ipsis & claudis dicentibus, non est
venturus David huc.
7 Attamen cepit David propugnaculum
Tzijonis: ea *jam est* civitas Davidis.
8 (Dixerat enim David die illo, quisquis per-
tingens ad illud emissarium, cœperit percu-
tere Jebusæum & istos cæcos & claudos ex-
osos animo Davidis, '*primarius & princeps fu-
turus est* eò quòd dixissent cæcus & claudus,
non introgressus est [c] huc.)
9 Et habitans David in eo propugnaculo vo-
cavit illud, civitatem Davidis: quia ædifica-
vit David circumquaque a munitione ipsa
'introrsum.

1 *Os tuum &c.*] ut Gen. 29.14.
a Heb. *etiam heri, etiam nudiustertius*.
2 *Tu eras*] vide 1. Schem. 18.4. & 5. ver.
Dixit Jehova] cùm per Schemuelem eum ungi jussit 1. Schem. 16.13. Signum enim non fuit sine verbo: sed brevitatis causâ ibi reticetur.
3 *Coram*] i. publico jurejurando, Jehova advocato teste.
b Heb. *regnavit*, ut inf. ver. 9. sic Gen. 5. 32.
5 *Triginta trib.*] i. triginta duobus cum dimidio: synecdochę.
6 *Profecto*] Confer quæ hìc dicuntur cum 1. Chr. 11.4. & 5.
Cæcis ipsis] freti munitione loci, ipsi in primis Davidem ludificati sunt, & præcipui autores fuerunt ut Davidi minime cederetur: gloriantes vel se solos Davidem propulsaturos.
8 *Primarius*] ecclipsis consequentis, sive oratio anantapodotos, quæ impletur, 1. Chr. 11.6.
c Heb. *in hanc domum*.
9 *Introrsum*] nam Joab reliquam civitatem instauravit 1. Chro. 11.8.

10 Sic pergebat David [d] continenter cresce-
re: quia Jehova Deus exercituum *erat* cum
eo.
11 [e]Misit enim Chiram rex Tyri legatos ad
Davidem, lignaque cedrina, & fabros lig-
narios & [e] latomos: qui extruxerunt domũ
Davidis:
12 Cùm expertus esset David Jehovam sta-
bilivisse se in regem super Jisraëlem, & ex-
tollere regnum suum propter populum ipsi-
us Jisraëlem.
13 Accepit autem David adhuc concubinas
& uxores e Jeruschalaimis postquam ve-
nit Chebrone: natique sunt Davidi filii &
filiæ.
14 Atque hæc sunt nomina eorum qui nati
sunt ei Jeruschalaimis: [f] Schammuahh, &
Schobab, & Nathan & Schelomo.
15 Item Jibchar & [g] Elischuahh, & Nepheg
& Japhiahh.
16 Et Elischamahh, & [h] Eljadahh, & Eliphe-
let.
17 Audientes autem Pelischtæi *Jisraëlitas*
unxisse Davidem in Regem super se: ascen-
derunt omnes Pelischtæi, ad quærendum
Davidem, versus propugnaculum: quod au-
diens David [*] descendit.
18 Cùm enim Pelischtæi venissent: & diffiti
essent per convallem [*] Raphaæorum:
19 Consuluerat David Jehovam dicendo, an
ascensurus sum contra Pelischtæos? an tra-
diturus es eos in manum meam? & dixerat
Jehova Davidi, ascende, nam [i] omnino tra-
diturus sum Pelischtæos istos in manum tu-
am.
20 Veniens itaque David Bahhal-Peratzima,
percussit eos ibi David ac dixit, rupit Jeho-
va inimicos meos coram me, ut *est* eruptio
aquarum: idcirco vocavit *quisque* nomen lo-
ci illius [k] Bahhal-Peratzima.
21 Nam [*] dereliquerunt ibi [*] terricula sua:
quæ [*] sustulit David & viri ejus.
22 [l] Iterum autem adhuc Pelischtæi ascen-
dentes: diffiti erant in convalle Raphaæo-
rum.
23 Cùm consulenti Davidi Jehovam dixit,
ne ascendito: [m] diverte a persequendis eis,
posteà aggredere eos ex adverso moro-
rum.
24 Et esto cùm audieris sonum incessus in
cacuminibus mororum, ut tunc [*] moveas
te: tunc enim prodierit Jehova ante te ad
percutiendum castra Pelischtæorum.
25 Cumq; David sic faceret quemadmodum
præceperat ei Jehova: percussit Pelischtæos
a [*] Gebahho usque qua venis Gezerum.

d Heb. *eundo & crescendo.*

11 *Misit enim*] confer hos duos versus cum initio 1. Chro. 14.

e Heb. *fabros lapidum muri.*

f *qui & Schimbba* 1. *Chro.* 3.5.

g *qui & Elischamahh, ibid. ver.* 6.

h *qui & Bebbeljadahh* 1. *Chro.* 14.7.

17 *Descendit*] ex arce sua processurus contra Pelischtæos, ut explicatur ibidem ver. 8.

18 *Raphaæorum*] in tribu Jehudæ, Jehosch. 15.8.

i Heb. *tradendo traditurus sum.*

k *id est, planitiem rupturarum a rupturis exercitus Pelischtæorum.*

21 *Nam*] q.d. tam præceps fuit Davidis irruptio & illorum ruptura, ut fugientibus ne Deos quidem suos recipere vacaverit.

Terricula] vide annotata 1. Schem. 31.9

Sustulit] comburendo ea, ut 1. Chron. 14.12.

l Heb *addiderunt adhuc Pelischtæi ascendere.*

m Heb. *diverte a post eos.*

24 *Moveas*] procedas in prælium.

25 *Gebahho*] Gibhhone in tribu Binjaminis Jehosch. 18.25.

Caput VI.

David Jisraëlitas convocat, ut secum arcam Dei ex urbe Jebharimorum in civitatem suam deducant: in cujus deportatione peccatur, tum a sacerdotibus dum arcam plaustro devehendam curant: tum a Hhuzza, qui ad eam temerè manum admovens divinitus in exemplum morte afficitur. Unde consternatus David, arcam in itinere Hhobed-Edomo committit, donec audita ejus prosperitate consilium repetit, & eam ad se magno comitatu & Lætitia adducit. Postremò a Micale derisus eam ipse graviter increpat, Deus verò sterilitate punit.

1 Postea congregavit [*] iterum David
quosque delectos ex Jisraële, triginta
millia.
2 Surgente autem Davide & toto illo popu-
lo qui erat cum eo, ut abiret [*] Bahhalibus
Jehudæ: ad deducendum inde arcam Dei,
ad quam [*] invocabatur nomen, nomen
inquam Jehovæ exercituum [*] insidentis Ce-
rubinis:
3 [*] Imposuerunt arcam Dei plaustro novo, ut
deportarent eam e domo Abinadabi, quæ
erat in ipso colle: Hhuzza & Achjo filiis A-
binadabi ducentibus plaustrum illud novũ.
4 Deportaverunt itaque eam e domo Abina-
dabi quæ *erat* in ipso colle Dei *euntes* cum
arca Dei: Achjo autem ibat ante arcam.
5 David verò & tota domus Jisraëlis gestie-
bant [a] *præ Lætitia* coram Jehova, cum quovis
instrumento e lignis abiegnis: nempe cum
citharis & cum nabliis & cum tympanis, &
cum tubis & cum cymbalis.
6 Sed cùm venissent usque ad aream [b] Naco-
nis: Huzza extensa ad arcam Dei *manu*,
prehẽdit eam: quia dimoverant eam boves.
7 Quamobrem accensus irâ Jehova in Hhuz-
zam: percussit ibi Deus eum propter [c] hoc
[*] imprudens factũ: ita ut moreretur ibi, pro-
pe arcam Dei.
8 [*] Displicuit autem Davidi, eò quòd irrupis-
set Jehova irruptione in Hhuzzâ: quapro-
pter vocat *quisq;* locum illum rupturâ Hhuz-
zæ, usque in diem hunc.
9 Et timens David Jehovam die illo: dixit,
[*] quomodo intraret ad me arca Jehovæ?
10 Noluitque abducere David ad se arcam
Jehovæ in civitatem Davidis: sed curavit
David ut ea diverteret in domum [*] Hhobed-
Edomi [*] Gittæi.
11 Confidente autem arca Jehovæ in domo
Hhobed-Edomi Gittæi tres menses: cùm
benediceret Jehova Hhobed-Edomo &
toti domui ejus:
12 Et nuntiaretur regi Davidi dicendo: bene-
dixit Jehova domui Hhobed-Edomi, & om-
nibus quæ ei *sunt* propter arcam Dei: [*] abi-
ens David deduxit arcam Dei e domo Hho-
bed-Edomi in civitatem Davidis cum læti-
tia.
13 Erat autem cùm progressi essent portan-
tes arcam Jehovæ sex gressibus: [*] ut sacrifi-
caret boves & pinguia *sacrificia.*
14 David verò saltabat omnibus viribus co-
ram Jehova: eratque David accinctus ami-
culo lineo.
15 Ita David & tota domus Jisraëlis adduxe-
runt arcam Jehovæ cum clangore & cum
sono tubæ.
16 Fuit autem arca Jehovæ intrante in civi-
tatẽ Davidis: cùm Mical filia Schaulis pro-
spectans per quandam fenestram, videret
regem Davidem [d] contentissimè saltantem
coram Jehova, ut sperneret eum [e] cum ani-
mo suo.
17 Cumque introducta arca Jehovæ statuis-
sent eam in loco suo, intra tentorium [*] quod
tetenderat ei David: obtulit David holo-
causta coram Jehova & Eucharistica.
18 Deinde cùm absolvisset David offerre ho-
locaustum & Eucharistica: benedixit popu-
lo in nomine Jehovæ exercituum.

1 *Iterum*] i. secundò, nam bis eam ob causam Davidem congregasse Jisraëlitas docet 1. Chro. 13.

2 *Bahhalibus*] i. urbe Jebharimorum Jehos. 15.60.

Invocabatur] i. colebatur: synecdoche usitata, ut Gen. 4.26.

Insidentis] vide 1. Schem. 4.4.

3 *Imposuerunt*] ob[illegible] liti legis quæ habetur Num. 7.9. & Pelischtæorum exemplum secuti 1. Sch[illegible]

a Heb. *ludebant, id est, ludentium more gestiebant, ut inf. ve.* 16.

b *qui & Cidon,* 1. *Chro.* 13.9.

c Heb. *hanc imprudentiam.*

7 *Imprudens*] [illegible] præter munus [illegible] familiæ suæ com[illegible] sum gestandi [illegible] humeris, eam pla[illegible] stro imposuit: [illegible] peccatum [illegible] & levitarum [illegible] commune fuit: [illegible] nunc contra lege[illegible] Num. 4.15. [illegible] attingit: quod [illegible] liare est illi [illegible] peculiariter [illegible] animadvertit [illegible]

8 *Displicuit*] [illegible] dem verbum [illegible] tur Gen. 31.3[illegible]

9 *Quomodo*] [illegible] baudi, cum [illegible] declaret, non [illegible] hanc suam [illegible] tem.

10 *Hhobed*[illegible] Levitæ ex [illegible] bus & cant[illegible] Chro. 15.18 [illegible]

Gittæi] [illegible] Gath-Rimmon [illegible] quod a Mena[illegible] & Danitis [illegible] niter fuit [illegible] Kehathitis [illegible] 24. & 25.

12 *Abiens*] [illegible] Confer cum [illegible] 15.

13 *Sacri*[illegible] altari t[illegible] aggesto [illegible] od. 20.24.

d Heb. [illegible] *tem & sal*[illegible]

e Heb. [illegible]

17 *Quod*[illegible] *rat*] [illegible] ceretur [illegible] initium [illegible] Chro. [illegible] cum 1. Ch[illegible]

19 Et impertitus est toti illi populo, toti mul-
titudini Jisraëlitarum, tam viris quàm muli-
eribus, cuique tractam panis unam, & fru-
stum unum carnis, & lagenam *vini* unam:
posteà abiit totus populus ille quisque do-
mum suam.
20 Tum revertẽte Davide ab benedicendum
domui suæ: egressa Mical filia Schaulis ob-
viam Davidi dixit: quàm gloriosus fuit ho-
diè rex Jisraëlis, qui retexit se hodie ante
oculos ancillarum servorum suorum, [f] pror-
sus ut retegit se unusquispiam e vanissimis
hominibus!
21 Dixit verò David ad Micalem: coram Je-
hova, qui elegit me præ patre tuo & præ to-
ta familia ejus: præcepto instituendo me
antecessorem super populum Jehovæ, super
Jisraëlem: *præ lætitia gestivi*: & gestiam co-
ram Jehova.
22 Quo [g] abjecero me adhuc amplius, & fu-
ero humilior ante oculos meos: eo apud
istas ancillas, de quibus locuta es, *&* apud
illos gloriosior ero.
23 Itaque Micali filiæ Schaulis ipsi non fuit
proles: in diem usque mortis suæ.

f Heb. *ut retegendo retegit se, &c.*
20 *Retegit, &c.*] id est, scurriliter vel histrionicè, deposita omni honestate & gravitate.
21 *Præ lætitia*] ellipsis antecedentis sive hypozeugma, quod indicat copula.
22 *Quo abjecero*] juxta sententiam ipsius Dei 1. Sche. 2. 30.
g Heb. *leviorem habuero me.*
23 *Itaque*] propter hunc suum in Deum & in maritum ac regem contemptum, sterilitatis perpetuæ probro affecta est.

Caput VII.

Nathan Davidis consilium de ædificando templo primùm ex proprio sensu approbat: sed posteà Dei jussu Davidi declarat, id ex vocatione nō esse: filium autem ei promittit, qui consilium illud fideliter exequetur: ejusq; regno plurima, typicè in Schelomone & posteris: perfectè verò in Christo implenda revelat. Pro quibus David indignitatem suam agnoscens, & æterno Dei verbo omnia ascribens, gratitudinem suam amplissimis verbis exponit.

1 FUIT autẽ cùm desideret rex domi suæ:
& Jehova dedisset ei quietem circum-
quaque ab omnibus inimicis ejus:
2 Ut diceret rex ad Nathanem prophetam:
vide quæso, ego habito in domo cedrina:
dum arca ipsa Dei habitat inter aulæa.
3 Dixit vero Nathan ad regẽ: quicquid *est*
in [a] animo tuo abi facito: nā Jehova tecum *est*.
4 Sed fuit nocte illa: ut [b] ederetur verbum
Jehovæ ad Nathanem, dicendo:
5 Abi ut dicas ad servum meum Davidem, ita
ait Jehova: túne ædificares mihi domum
quam inhabitem?
6 Cùm non habitarem in æde *ulla*, inde a
tempore, quo deduxi filios Jisraëlis ex Æ-
gypto usque in diem hunc: sed itarem cum
tentorio & cum tabernaculo:
7 Quocunque itabam cum filiis Jisraëlis, lo-
cutúsne sum quicquam ulli [c] moderatorum
Jisraëlis, quibus præceperam ut pascerent
populum meum Jisraëlem, dicendo: quare
non ædificastis mihi domum cedrinam?
8 Nunc ergo, sic dicito servo meo Davidi, ita
ait Jehova exercituum: ego assumpsi te ex
ipsa caula, a sequendo grege: ut antecessor
præesses populo meo Jisraëli.
9 Et fui tecum quocunq; ivisti, excidiq; om-
nes inimicos tuos a facie tua: adeò ut com-
paraverim tibi nomen magnum, par nomini
maximorum qui *sunt* in terra.

1 *Fuit autem*] confer totum hoc caput cum 1. Chron. 17.
2 *Inter aulæa*] in tabernaculo, quod ei in civitate sua tetenderat, suprà 6. 17.
3 *Dixit verò Nathan*] ut suprà 1. Schem. 16. 7.
a Heb. *in corde.*
b Heb. *esset.*
5 *Túne ædificares*] hoc est, putásne tantū tibi fore otii a rebus bellicis, ut eam ædificare possis? quasi dicat, falleris: nam bella adhuc multa gesturus es. vide cap. 8 Atque hæc est ratio, quam Schelomoni adfert 1. Chro. 22. 11. & Schelomo proponit 1. Reg 5. 3. Avertit Davidem a suo instituto hac prima ratione.
6 *Cùm non habitarem*] Secunda ratio ab exemplo antecessorum qui nihil tale susceperunt: scientes Dei vocationem expectandam esse.
c Heb. *sceptrorum: synecdoche.*
8 *Ego assumpsi te*] accommodat secundam ratioñé ad personam Davidis: quasi dicat, reliquam partem officii illius exequere, ad quod te assumpsi, & in quo opem meam expertus es. 9 *Omnes inimicos*] id est, Schaulem & quicunque opposuerant se Davidi ne regnaret.

10 Dispositurus etiam sum locum populo meo
Jisraëli, & plantaturus eum, ut habitet in lo-
co suo, & non commoveatur amplius: neq;
pergant [d] iniquitati dediti affligere eum,
quemadmodum prius,
11 Nimirum ex quo die mandatis instruxi ju-
dices super populum meum Jisraëlem: us-
quedum quietem dedi tibi ab omnibus ini-
micis tuis. Deniq; indicat tibi Jehova: do-
mum paraturum esse tibi Jehovam:
12 Quando completis diebus tuis, occubu-
eris cum patribus tuis: excitabo semen tu-
um post te, quod prodierit e visceribus tuis:
& stabiliam regnum ejus.
13 Ipse ædificabit domum nomini meo: & sta-
biliam solium regni ejus usque in seculum.
14 Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in
filium: qui cùm perversè egerit, corripiam
eum virga hominum, id est, plagis humanis:
15 At benignitas mea non amovebitur ab eo:
quemadmodum amovi a Schaule, quem a-
movi a facie tua.
16 Sed firma erit domus tua, & regnum tuum
usque in seculum, [e] tibi erit expositum: so-
lium tuum erit stabile usque in seculum.
17 Secundum omnia verba hec, & secundum
totam visionem hanc: sic allocutus est Na-
than Davidem.
18 Itaq; ingressus Rex David, [f] restitit coram
Jehova: ac dixit, quis *sum* ego, domine Je-
hova? & quæ *est* familia mea quòd deducis
me eousque?
19 Et parum adhuc visum est hoc in oculis
tuis, domine Jehova: adeo ut locutus sis eti-
am de familia servi tui in longinquum: [g] id-
que secundum rationem humanam, domine
Jehova.
20 Sed quid perget adhuc David loqui apud
te: cùm tu cognoscas servum tuum, domine
Jehova?
21 Propter VERBUM tuum, & secundum
animum tuum, præstas [h] has omnes res maxi-
mas: notas faciendo servo tuo.
22 (Propterea magnus es Jehova Deus: quin
non *est* par tibi, imò non *est* Deus præ-
ter te:) omnino prout audivimus auribus
nostris.
23 Quæ ergo *est* sicut populus tuus, sicut Jis-
raël gens ulla in terra? ad quam redimen-
dam sibi in populum [i] iverit Deus, & ad
[k] comparandum sibi nomen, & ad præstan-
dum vobis has res maximas & [l] reveren-
ter suspiciendas terræ tuæ, *expellendo* a facie
populi tui, quem redemisti tibi ex Ægypto
gentes & deos earum.
24 Nam stabilivisti tibi populum tuum Jisraë-
lem, ut tibi *sit* populus usque in seculum: &
tu Jehova *es* eis in Deum.
25 Nunc ergo Jehova Deus, verbū illud quod
promisisti servo tuo & familiæ ejus præsta in
seculum: & fac quemadmodum dixisti.
26 Ut magnificetur nomen tuum usque in se-
culum dicendo: Jehova exercituum Deus
est super Jisraëlem: & domus servi tui Davi-
dis stabilis sit coram te.
27 Tu enim Jehova exercituum Deus Jisraë-
lis revelasti in aurem servi tui dicendo: do-
mum ædificaturus sum tibi: idcirco [m] judi-
cavit servus tuus cum animo suo orandum
te esse oratione hac.

d Heb. *Filii iniquitatis.*
11 *Usquedum*] i. usq; ad hoc tempus, ut suprà ver. 1.
Domum paraturum] ideoq; hanc tuam esse vocationem, ut huic promissioni inservias, & regnū stabilias perventurum ad successorem tuum.
12 *Quando*] Postrema pars, promissio hæredis, regni & domus, in Schelomone & posteris typica, in Christo absoluta: ut ostendit illud, Usque in seculum: confer cum 1 Chro. 22. 8. & sequentibus.
14 *Virga hominū*] id est, modum adhibebo castigationibus ut patres cùm castigant filios.
15 *Non amovebitur*] ita ut convellam regnum ejus, transferamq; in aliam familiam.
e Heb. *coram te, sic Gen. 13. 9.*
16 *Tibi expositum*] ut a tua posteritate possideatur.
f Heb. *consedit: catachresis.*
18 *Deducis eousq;*] id est, evehis ad tantam amplitudinem: metaphora. Exordiū a comparatione personæ suæ & suorum, cum beneficiis Dei sive acceptis sive promissis.
g Heb. *& hæc est ratio hominis.*
19 *Idq; secundum*] id est, familiariter mecum agis, ut solet homo cum homine: ita commendat beneficia Dei à forma, ut in superioribus a reipsa.
21 *Propter*] Propositio, causam continens beneficiorum Dei erga populum & erga se.
VERBUM] id est, propter Christum servum tuum, vide 1. Chron. 17. 19.
h Heb. *totam hanc ipsam magnitudinem, ut infrà ver. 23.*
22 *Magnus es*] i. magnus agnosceris.
Omnino prout] quæ majoribus nostris fuerant promissa, jam re ipsa consignas mihi servo tuo.
i Heb. *iverint dii, ut Gen 20. 13.*
k Heb *ponendum.*
23 *Vobis*] Apostrophe ad populum Dei.
l Heb. *reverendas.*
27 *Revelasti*] suprà ver. 11.
m Heb. *invenit servus tuus cum corde suo.*

28 'Quapropter nunc, domine Jehova, tu ip-
se *es* Deus & verba tua *sunt* veritas: promi-
sistique servo tuo bonum istud.
29 Nunc inquam, [n] placeat tibi benedicere
domui servi tui, ut sit in seculum coram te:
quia tu domine Jehova dixisti, benedictio-
ne ergo tua benedicatur domus servi tui in
seculum.

Caput VIII.

David contra Pelischtæos, Moabitas, Tzobæos, Damascenos, Edomæos adeò prosperè pugnat, ut eis cæsis amplam prædam reportet, & eos tributarios reddat: Regi verò Chamathæ per filium muneribus instructum, amicitiam petenti assentitur, munerāq; cum spoliis Deo consecrat.

1 'FUIT enim post hæc, ut David percuti-
ens Pelischtæos, deprimeret eos, & ac-
ciperet David 'frænum [a] Amgaris e ma-
nu Pelischtæorum.
2 Percussit etiam Moabitas, cúmque metire-
tur 'eos funiculo dejicendo 'eos in terram:
'metiebatur duobus funiculis quos morte
afficeret, integro autem funiculo quos in
vita conservaret: fueruntque Moabitæ Da-
vidi servi 'afferentes munus.
3 Percussit quoque David [b] Hadad Hheze-
rem filium Rechobi 'Regem Tzobæ: cùm
proficisceretur *David* ad repellendam ma-
num ejus, 'versus flumen Euphratem.
4 Cepitque David ex eis mille *currus*, & 'sep-
tingentos equites, & viginti millia virorum
peditum: & succisis David suffraginibus om-
nium [c] currulium equorum, reliquum fecit
ex eis *ad* centum currus.
5 Venerant autem Syri [d] Damasceni ad ju-
vandum Hadad Hhezerem regem Tzobæ:
quapropter percussit David e Syris viginti
duo millia virorum.
6 Imposuitque David stationarios Syriæ Da-
mascenæ: & fuerunt Syri Davidi servi ad-
ferentes munus: servabat enim Jehova Da-
videm quocunque ibat.
7 David autem acceptos umbones aureos,
qui *erant* penes servos Hadad Hhezeris:
attulit Jeruschalaima.
8 E [e] Betacho quoque & [f] Berothai civitati-
bus Hadad Hhezeris: accepit rex David æ-
ris quamplurimum.
9 Cumq; audiret Tohhi rex Chamathæ: Davi-
dē percussisse totas copias Hadad Hhezeris,
10 Misit Tohhi [g] Joramum filium suum ad re-
gem Davidem ad rogandum eum de pro-
speritate, & ad benedicendum ei: eò quòd
præliatus contra Hadad Hhezerem, per-
cussisset eum. (nam Hadad Hhezer [h] bella
gerebat contra Tohhin,) erantque in manu
'illius 'instrumenta argentea, & instrumen-
ta aurea, & instrumenta ænea.
11 Hæc quoque 'consecravit rex David Je-
hovæ: cum argento & auro quod consecra-
verat, *ablatum* ab omnibus gentibus quas
subegerat.
12 A Syris & a Moabitis, & ab Hhammonitis,
& a Pelischtæis, & ab Hhamalekitis: etiam
de præda Hadad Hhezeris filii Rechobi re-
gis Tzobæ.
13 Comparavit etiam David nomen, cùm re-
verteretur a cæde Syrorum, in 'valle salis:
'percutiens octodecim millia.
14 Adeò ut disponens in Edomæum stationa-
rios, in tota Edomæa poneret 'stationarios,
& essent omnes Edomæi servi Davidis: ser-
vabat enim Jehova Davidem quocunque
ibat.

Caput IX.

David Jisraëlitis jus dicens, curatores Reipub. & Ecclesiæ ordinat: & fœderis sui cum Jonathane memor, domesticum exemplum pietatis & fidei in Mephiboschethum Jonathanis filium edit.

1 'REGNABAT itaq; David super totum
Jisraëlem: eratq; David exercens judi-
cium & justitiam in toto populo.
2 Joab autem filius Tzerujæ 'præerat mili-
tiæ: & Jehoschaphat filius Achiludis [a] a me-
moria *erat*.
3 Et 'Tzadok filius Achitubi, ac Achimelech
filius 'Ebjatharis sacerdotes: Scheraja au-
tem scriba.
4 Et Benaja filius Jehojadahhi [b] præerat
'Ceretheis & 'Pelethæis: filii denique Da-
vidis 'præsides erant.
5 Dixit verò David an certè superesset adhuc
qui relictus sit de familia Schaulis: ut exer-
ceam erga eum benignitatem propter Jo-
nathanem?
6 Erat autem servus familiæ Schaulis nomine
Tziba, quem vocarunt ad Davidem: ad
quem dicente rege: Túne es Tziba? dixit
sum, servus tuus.
7 Dicente verò rege, an nullus amplius su-
perest familiæ Schaulis erga quem exerce-
am 'benignitatem Dei? dixit Tziba ad re-
gem: *superest* adhuc filius Jonathanis, 'affe-
ctus pedibus.
8 Tunc dixit ei rex: ubinam est? dixit Tziba
ad regem: ecce est in domo Maciris, filii
Hhammielis 'Lodebari.
9 Mittens ergo David assumpsit eum e domo
Maciris filii Hhammielis Lodebaro.
10 Cumque ingressus esset Mephiboscheth
filius Jonathanis filii Schaulis ad Davidem,
procidens in faciem suam incurvavit se: &
dicenti Davidi, Mephiboscheth, dixit, ecce
servum tuum.
11 Tum dixit ei David: 'ne timeto: nam [c] om-
nino exerciturus sum erga te benignitatem,
propter Jonathanem patrem tuum: & 're-
stituam tibi totum agrum Schaulis 'patris
tui: tu verò sumpturus es cibum in mensa
mea semper.
12 Qui incurvans se dixit: quid *est* servus tuus:
ut respexeris ad 'canem mortuum, [d] qualis
sum ego?
13 Quum ergo vocasset rex Tzibam puerum
Schaulis, edixit ei: quicquid *erat* Schauli &
toti familiæ ejus, 'do filio domini tui.
14 Quapropter colito ei terrā, tu, & filii tui, &
servi tui: deinde 'afferto, ut sit 'filio domini
tui cibus quem comedat: sed Mephibo-
scheth filius domini tui, sumpturus est sem-
per cibum in mensa mea: Tzibæ autē quin-
decim *erant* filii & viginti servi).
15 Dixitq; Tziba ad regem: omnino prout

---

28 *Quapropter*] Conclusio postulatoria a natura: libera voluntate: promissionibus: & fide Dei.
n Heb. *velis & benedic.*

1 *Fuit enim*] ætiologia sive confirmatio causæ, cur noluerit Deus templum a Davide sibi ædificari est hic & capite 10. nam utrobique summa bellorum, quæ superarant Davidi gerenda, recensetur.
Frænum Amgaris] id est Gathum potentissimum illius montis oppidum, cujus clausura totus Pelischtæorum tractus montanus, ab hostibus defendebatur: vide 1. Chron. 18. 1.
a Heb. *Ammæ: proprium nomen montis Pelischtæorum, ex quo & appellativo Har conflatum est nomen Amgaris: de quo Plin lib. 5. cap. 13. natur. hist.*
2 *Eos*] regionem eorum, metonymia.
Eos in] civitates eorū æquando solo.
Metiebatur] sensus est, regionem in tres partes mensus est adhibito funiculo, ex quibus unam conservavit iis occisis qui erant in aliis duabus.
Afferentes munus] i. tributarii, ut infrà ver. 6.
b *qui & Hadar Hhezer 1. Chro. 18. dicitur.*
3 *Regem Tzobæ*] 1. Schem. 14. 48. belli hujus occasio attingitur hìc, quòd Chamatham invasurus exercitum per terminos Davidis duceret, cùm dicitur, ad repellendam manum ejus, i. propulsandas copias ejus a suis finibus.
Versus flumen] finis hujus belli, ut fines regni sui eò produceret, hac occasione, secundum promissionē Gen. 15. 18. quod innuit 1. Chro. 18. 3.
4 *Septingentos*] i. decurias equitū septingentas, quæ efficiunt septem millia equitum: ibid. ver. 4. sic infrà 10. 17.

c Heb. *omnium currruum: metonymia.* d *in Chronicis Darmaskeni: & sic deinceps.* e *quæ in Chronicis Tibchath transpositis literis & mutata forma: Tauba Ptolemæo.* f *in Chron. Cun: Ptolemæo Barathena.* g *Hhadoramum 1. Chro. 18. 10.* h Heb. *vir bellorū Tohhi erat Hadad Hhezer.* 10 *Illius*] Jorami filii Tohhi. *Instrumenta*] quæ patris nomine dedit Davidi. 11 *Consecravit*] ad futuri templi ornatum: vide 1. Chron. 18. 11. & 26. 26.

13 *Valle salis*] in Edomæa 2. Reg. 14. 7 & Psalm. 60.
Percutiens] duce Abischajo, ut commemorat 1. Chro. 18.
14 *Stationarios*] quibus præerat prorex usque ad Jehoschaphati tempus 1. Reg. 22. 48.

1 *Regnabat*] hos quatuor versus, qui non ad bella externa, sed ad domesticam gubernationem pertinent, seq. conjunximus, quia eodem spectant.
2 *Præerat militiæ*] ex eo quod gessit legitur supra 3. 8.
a Heb. *monitor.*
3 *Tzadok*] e gente Elhhazaris 1. Chro. 6. 8.
Ebjatharis] filii Achimeleci occisi a Schaule 1. Schem. 22. e genere Ithamaris, 1. Chron. 24. 3.
b Heb. *cum Ceretheo & Pelethæo.*
4 *Ceretheis*] id est, Jisraëlitis, quorum coloniæ devictis Pelischtæis, qui Cerethæi dicuntur, 1. Sche. 30. 14. in illorum agros translatæ erant: sive ii commorarentur, sive inde in prætoriam cohortē cooptarentur, ut exercitatissimi.
Pelethæis] i. militibus e tribu Jehudæ natis Peletho Jerachmeelis filio, de quo 1. Chro. 2. 33. nam quoq; ut Pelischtæis contermini, in bellis erant exercitatissimi: vide 1. Schem. 10. & 30. 29.
Præsides] id est, primarii administri latera regis, ut 1. Chron. 18. 17. De voce vide Gen.
7 *Benignitatem Dei*] i. fœdere & jurando corā Deo promissam 1. Schem.
Affectus] ...
8 *Lodebari*] trans Jardenē, ut apparet, infrà 17. 27.
11 *Ne timeto*] quamvis Ischbosethi partes secutus ... infrà 19. 29.
c Heb. *exercendo exerciturus sum.*
Restituam] ... tāti per dum ... avitam hæreditatem ... bonæ fidei possessores obtinebant: ... tem te ... eorum possessionem remittam ... Num. 27. 8. & 9. *Patris tui*] id est, avi tui, ut Exodi. 2. 18. vide 1. Sche. 24. 15. in annotatione. d Heb. *qui sicut ego.*
12 *Canem*] ...
13 *Do filio*] ... ditatis jure. 14 *Afferto*] videlicet, proventus ejus: nam eum colonum ... tiarium instituit David: vide infrà 19. 30. *Filio domini*] id est, Micæ filio Mephiboschethi, qui jam est dominus tuus.

præceperit dominus meus rex servo suo, sic
factuturus est servus tuus: quanquam Mephi-
boscheth comedens *in mensa mea, *fores* 'ut
unus e filiis regiis.
16 *Erat* autem Mephiboschetho filius parvus,
nomine Mica: & quotquot habitabant do-
mi Tzibæ, servi erant Mephiboschetho.
17 Ita Mephiboscеth residebat Jeruschalai-
mis, quia in mêsa regis semper comedebat:
quamvis esset claudus [c] utroque pede.

Caput X.

David a Hhammonitis injuria in legatos suos, & belli apparatu provocatus, contra Hhammonitas & auxiliares eorum copias per Joabum & Abischajum feliciter pugnat. Deinde eosdem novis auxiliis instructos rursus cædens, pacem petere & servitutem pacisci cogit.

1 'FUIT quoque posteà, cùm mortuo 're-
ge Hhammonitarum, regnaret Chanun
filius ejus pro eo:
2 Ut diceret David: exerceam benignita-
tem erga Chanunem filium Nachaschi,
'quemadmodem exercuit pater ejus erga
me benignitatem: & mitteret David con-
solatum eum per servos suos de patre ejus:
venirentq; servi Davidis in regionẽ Hham-
monitarum.
3 Dicentibus autem principibus Hhammo-
nitarum ad Chanunem dominum suum: Da-
vidné honore afficere patrem tuum in ocu-
lis tuis *videtur*, quia misit tibi consolatores?
an non ut perscrutetur hanc civitatem, & ad
explorandum eam, denique ad evertendum
eam misit David servos suos ad te?
4 Accipiens Chanun servos Davidis, abra-
sit dimidium barbæ eorum, & præcidit ve-
stes eorum per medium, usque ad nates eo-
rum: sic remisit eos.
5 Quod cùm indicassent Davidi, misit obvi-
am eis: (erant enim homines illi rubore suf-
fusi valde:) edixitque rex, considete Jeri-
chunte donec reflorescat barba vestra, ut
revertamini.
6 Videntes itaque Hhammonitæ se fœtidos
factos Davidi: miserunt Hhammonitæ qui
'mercede conducerent e Syris [a] 'Recho-
bæis & e Syris 'Tzobæis viginti millia pe-
ditum: & a rege 'Mahhacæ mille viros,
& 'viros Tobi, duodecim millia virorum.
7 Quod audiens David: misit Joabum cum
toto exercitu suo robustissimos quosque.
8 Egressi itaque Hhammonitæ instruxerunt
aciem ad 'ostium portæ: Syri verò Tzobæ
& Rechobi, & viri Tobi ac Mahhacæ [b] se-
orsim *erant* in agro.
9 Quam ob rem videns Joab, obversam esse
contra se aciem [c] a fronte & a tergo: sele-
ctos ex omnibus lectissimis Jisraëlis, instrux-
it adversus Syros.
10 Residuum autem populi tradidit in ma-
num Abischai fratris sui: quod instrueret
adversus Hhammonitas.
11 Ac dixit: si Syri robustiores fuerint me,
tum esto mihi [d] auxilio: quòd si Hhammoni-
tę robustiores fuerint te: vicissim ibo, ut aux-
ilio sim tibi.
12 Confirmare, imò confirmemus nos pro

15 *Immensa*] quã ego ei paraturus essem.
Ut unus] ut filium Regis decet.
c Heb. *duobus pedibus suis*.
1 *Fuit*] confer hoc caput cum 1. Chr. 19.
Rege] i. Nachascho, de quo 1. Schem. 11.
2 *Quemadmodum*] nihil plane reperitur Nachaschum beneficii præstitisse Davidi: sed verisimile est, illum in Schaulis odium, a quo magnam cladem acceperat 1. Schem. 11. Davidi fugienti gratificatum esse.
6 *Mercede*] i. mille talentis argenti, ut 1. Chro. 19. 6.
a Heb. *domus Rechobi*.
Rechobæis & Tzobæis] subditis Hadarhhezeris.
Mahhacæ] finitimæ Gilhhadis in Trachonitide: vide Deut. 3. 14.
Viros Tobi] vide Judic. 11. 5. hîc autem non enumerantur currus, de quibus 1. Chron. 19. 7.
8 *Ostium*] civitatis Medebæ in fine Hhammonitarum: Num. 21. 30. 1. Chron. 19. 7.
b Heb. *soli, ut Gen.* 43. 32.
c Heb. *ab ante & a tergo*.
d Heb. *saluti sic dicatur*.

populo nostro, & pro civitatibus Dei nostri:
Jehova autem faciet quod bonum *videbitur*
in oculis suis.
13 Tum accedente Joabo & populo qui e-
rat cum eo, in prælium contra Syros: fuge-
runt a facie ejus: Hhammonitæ verò viden-
tes fugisse Syros, fugerunt a facie Abischai,
& ingressi sunt civitatem suam: deinde re-
vertens Joab a Hhammonitis ingressus est
Jeruschalaima.
14 Sed videntes Syri se plaga affectos fuisse
coram Jisraële: rursus congregaverunt se
simul.
15 Et mittens Hadarhhezer, eduxit Syros
qui degunt trans flumen, veneruntq; 'Che-
lamum: [e] Schobaco principe militiæ Ha-
darhhezeris præeunte illis.
16 Quod cùm nuntiaretur Davidi, congre-
gato toto Jisraële, trajecit Jardenem venit-
que Chelamum: ubi Syri instruentes aciem
adversus Davidem præliati sunt contra e-
um.
17 Sed fugerunt Syri a facie Jisraëlis: & occi-
dit David e Syris 'septingentorum curruum
equites, & quadraginta *peditum* millia:
Schobacum quoque principem militiæ illi-
us percussit: ita ut moreretur ibi.
18 Quam ob rem videntes omnes reges 'ser-
vi Hadarhhezeris, se plaga affectos esse an-
te Jisraëlitas, pacem ineuntes cum Jisraëli-
tis servierunt eis: metuebant enim Syri am-
plius auxilio esse Hhammonitis.

Caput XI.

David redintegrato contra Hhammonitas bello, cùm domi desideret Urijæ uxorem formosam lavantem videns accersit, & a se compressam remittit: quam ex se concepisse audiens, maritum e castris revocat, ut partus illius habeatur. Quod quia non succedit, remissum in castra Urijam cum literis, Joabo mandat, ut eum interficiendum hostibus objiciat: quo effecto viduam ejus ducit, & filium ex ea suscipit.

1 SED fuit 'vertente anno, quo tempore
prodeunt reges: cùm misisset David Jo-
abum & servos suos cum eo, ac totum Ji-
sraëlem qui perderent Hhammonitas & ob-
siderent 'Rabbam: Davide desidente Je-
ruschalaimis:
2 Fuit, inquam, tempore 'vespertino,
cùm surrexisset David a cubili suo, & ob-
ambulans in tecto domus regiæ, mulierem
'lavantem se vidisset ex ipso tecto: quæ qui-
dem mulier pulchra aspectu erat valde:
3 Ut mitteret David sciscitatus de ipsa mu-
liere (cùm dixisset *quispiam*, an nõ *est* [a] Bath-
Schebahh filia Elihhami uxor Urijæ 'Chit-
tæi?)
4 Mitteret, inquam, David nuntios ut assu-
meret eam: qua ingressa ad ipsum cubavit
cum ea, cùm ipsa [b] purgasset se ab immun-
ditia sua: posteà reversa est domum suam:
5 Concepit autem mulier: quapropter mit-
tens indicavit Davidi dicens: gravida sum.
6 Tunc mittens David *edixit* Joabo: mitte ad
me Urijam Chittæum: misitque Joab U-
rijam ad Davidem.
7 Ingressum autem Urijam ad se: interroga-

15 *Chelamum*] forté oppidum illud est, quod Ptolomæus Alamtham vocat, apud Trachonitas Arabas.
e *qui & Schophac*, 1. *Chr.* 19. 16.
17 *Septingentorum*] .i. septingentarum decuriarum equites, ut suprà 8. 4. Ideo 1. Chro. 19. 18. septem millia equitum fuisse dicuntur.
18 *Servi*] i. conducti ab eo, ut ipsi in eo bello operam suam locaverat.
1 *Vertente*] i. redeunte æstate, qua solent bella geri.
Rabbam] metropolim Hhammonitarũ Philadelphiam dictã.
2 *Vespertino*] i. pomeridiano, quo solent homines meridiari.
Lavantem] i. purgantem se ab immunditia, ut exprimit versus 4. ex lege Levit. 15.
a *quæ & Bat-Schuahh & pater ejus Hhammiel transpositis syllabis* 1. *Chro.* 3. 5.
3 *Chittæi*] vide annot. 1. Schem. 26. 6
b Heb. *sanctificasset se*.

vit

vit David de [c] prosperitate Joabi,& de pro-
speritate populi, & de prosperitate belli.
8 Deinde dixit David Urijæ: descende do-
mum tuam & 'lava pedes tuos: sic egresso
Urija e domo regia, 'egrediebatur post e-
um ferculum regium.
9 Sed cubavit Urija ad ostium domus regiæ,
cum omnibus servis domini sui: neque de-
scendit domum suam.
10 Quod cùm nuntiassent Davidi dicendo:
non descendit Urija domū suam: dixit Da-
vid ad Urijam: nónne ex itinere advenis?
quare non descendisti domum tuam?
11 Dixit verò Urija ad Davidem: 'arca ipsa,
& Jisraël ac Jehuda manent in tuguriis: &
Joab 'dominus meus, ac servi domini mei
in superficie agri castra habent: & ego in-
grederer domum meam ad comedendum
& ad bibendum & ad cubandum cum uxo-
re mea? [d] ut vivis & ut vivit anima tua, non
sum facturus rem hanc.
12 Tum edixit David Urijæ: subside hîc eti-
am hodie, & cras dimittam te: sic subsedit
Urija Jeruschalaimis die illo & postridie.
13 Quo accersivit eum David, ut comederet
ante se & biberet, '& inebriaret eum: atta-
men egressus est vespere ad cubandum in
cubili suo cum servis domini sui: neque do-
mum suam descendit.
14 Fuit itaque mane ut David scriptam epi-
stolam ad Joabum: mitteret [e] per Urijam.
15 Scribebat autem in ea epistola, dicendo:
adhibete Urijam ex adverso [f] præliatorum
fortissimorum: deinde avertite vos [g] ab eo,
ut percussus moriatur.
16 Fuit ergo Joabo observante civitatem: ut
poneret Urijam versus locum illum: ubi sci-
ebat esse viros strenuos.
17 Egressisque viris civitatis,& pugnantibus
contra Jehudam,caderent e populo,e servis
Davidis: & moreretur etiam Urija Chit-
tæus.
18 Quare mittens Joab,qui indicaret Davidi
singulas res hujus prælii:
19 Præcepit nuntio dicendo: cùm absolveris
singulas res hujus prælii eloqui apud re-
gem:
20 Tum esto,si [h] invehatur æstuans ira regis,
ita ut dicat tibi: quare accessistis ad civita-
tem expugnaturi? an non sciebatis quàm e-
jaculentur e muro?
21 Quis percussit Abimelecum filium 'Jerub-
beschethi? an non mulier dejecit super eum
fragmen molæ e muro, ita ut mortuus sit
Tebetzi? quare accessistis ad murum? *esto
inquam* ut dicas, etiam servus tuus Urija
Chittæus mortuus est.
22 Sic abivit nuntius ille: qui veniens indi-
cavit Davidi omnia *ad* quæ miserat eum
Joab.
23 Dixitque nuntius ille ad Davidem: cùm
fortiter se gerentes contra nos homines il-
li, prodirent ad nos in agrum:& instaremus
illis usque ad ostium portæ:
24 Jaculati sunt jaculatores contra servos tu-
os e muro,& mortui sunt e servis regis,ac e-
tiam servus tuus Urija Chittæus mortuus
est.
25 Edixit verò David nuntio: sic dicito ad Jo-
abum: ne mala videatur in oculis tuis hæc

c Heb. *pace*.

8 *Lava pedes*] i. recrea te a labore itineris: synecdoche.
Egrediebatur] i. mittebatur a rege ad eum, in benevolentiæ signum.

11 *Arca*] solebat enim in gravibus bellis arca deferri in castra: ut apparet ex 1. Schem. 4.4. & 14. 19.
Dominus meus] regis vicarius, & totius exercitus imperator: sic infrà 20.6.
d Heb. *vita tua & vita animæ tuæ*.

13 *Et inebriaret*] ut ebrium remitteret domum, quod a sobrio non obtinuerat.

e Heb. *per manum Uriæ*.
f Heb. *belli fortissimi*: metonymia.
g Heb. *a post eum*.

h Heb. *si ascendat*.

21 *Jerubbeschethi*] Gidhhonis, qui Jerubbahhal dicitur Judic. 6.32. nam idem est Jerubbescheth: vide hanc historiam Judicum 9.50. &c.

res: nam [i] hujusmodi *ratione* & hujusmodi
homines consumere solet gladius: confirma
militiam tuam contra istam civitatem, ut
destruas eam,& confirma ipsum *militem*.
26 Audiens verò uxor Urijæ, mortuum esse
Urijam virum suum: planxit de marito suo.
27 Sed cùm transisset luctus,& mittens David
recepisset eam in domum suam: fuit ei ux-
or, & peperit ei filium: mala autem visa est
'hæc res, quam fecit David, in oculis Je-
hovæ.

Caput XII.

*Nathan a Deo missus, proposita Davidi para-
bola quid juris esset expiscatus: eum ad facti sui cō-
scientiam revocat, & resipiscenti veniam pronun-
tiat, sed castigationibus conjunctam: de quarum u-
na, nimirum infantis morte, David sperans Deum
exorari posse, fletu, jejunio, precibusq́; eum sollici-
tat: donec audita infantis morte voluntati ejus ac-
quiescit. Posteà Schelomonem ex Bath-Schebahha
suscipit: Rabbam expugnat, & de Hhammonitis,
injuriæ legatis factæ nomine, supplicia gravia su-
mit.*

1 Quapropter misit Jehova Natha-
nem ad Davidem: qui ingressus ad e-
um dixit ei: 'duo homines erant
in civitate quadam, unus dives, alter verò
pauper.
2 Diviti erant greges & armenta multa ad-
modum.
3 Pauperi autem nihil quicquā: nisi agna una
parva quā emerat, quam alebat, ut educa-
retur secum, & cum filiis suis pariter: de
frusto *panis* ejus comedebat, & de poculo
ejus bibebat, & in sinu ejus cubabat: de-
niq; erat ei tanquam filia.
4 Sed adveniente viatore ad virum illum di-
vitem, pepercit accipere de grege suo, aut
de armento suo, quod pararet viatori qui
venerat ad se: accipiens verò agnam viri il-
lius pauperis, paravit eam illi viro, qui ve-
nerat ad se.
5 Tunc David accensus ira in virum illum
valde: dixit ad Nathanem: ut vivit Jehova,
[a] reus mortis *est* vir ille qui fecit hoc.
6 Agnam quoque ipsam rependito 'quadru-
plam: 'eò quòd fecit rem hanc, & eò quòd
'non pepercit.
7 Tum dixit Nathan ad Davidem: tu vir ille
es: sic ait Jehova Deus Jisraëlis: ego unxi te
in regem super Jisraëlem, & ego te eripui e
manu Schaulis.
8 Prætereà tradidi tibi domum dominorum
tuorum, 'etiam uxores dominorum tuo-
rum [b] ad animum tuum, denique tradidi tibi
'domum Jisraëlis & Jehudæ: & si parum est,
additurus fui tibi [c] hæc & talia.
9 Quare sprevisti verbum Jehovæ faciendo
quod malum *videtur* in oculis ejus? Urijam
Chittæum percussisti gladio, ut uxorem e-
jus assumeres tibi in uxorem: occidisti au-
tem cum gladio Hhammonitarum.
10 Nunc itaq; non amovebitur gladius a do-
mo tua, 'usque in seculum: eò quòd sprevi-
sti me, ut acciperes uxorem Urijæ Chittæi,
quæ esset tibi uxor.
11 Sic ait Jehova: ecce ego suscitaturus sum
con-

i Heb. *sicut hac & sicut nunc absumit gladius*.

27 *Hæc res*] totum hoc Davidis factum: est enim hic paraskeve ad sequens caput, quo reprehenditur David.

1 *Duo homines*] Allegoria sive parabola, qua prophetæ Davidem adigit ad ferendum contra se sententiam.

a Heb. *filius mortis*.
6 *Quadruplam*] Ex lege Exod. 22.1. Sic accipienda est vocem, non autem pro bis quadruplo, apparet ex usu huius vocis, Jesch. 30.26.
Eò quòd] etiologia suis duabus partibus duobus condemnationis membris respondens: ita ut prima pars ad posterius condemnationis membrum pertineat propinquius, et Hhebræorum...
Non pepercit] i. fecit contra id quod præcipitur Deut. ... ac proinde ... tis est.
8 *Etiam uxores*] q.d. res & personas etiam intimas ... charissimas, eas qui prius tui erant domini, subjeci ...
b Heb. *in sinum*: metonymia, sic Psal. 89.50.
Domum] i. imperium totius populi.
c Heb. *sicut hæc & sicut hæc*.
10 *Usque in*] ... diu vives ... 1. Schem. 1.22.

11 *Malum e domo*] Abschalomum Davidis filium, infrà 15. 16. & 17.
Ante oculos tuos] id est, te vivo: synecdoche.
Qui cubabit] infrà 16. 21. & 22.
d Heb. *ante oculos Solis.*
Coram isto sole] id est, palàm & interdiu
13 *Peccatum tuum*] id est, personam tuam liberat peccato & pœna, quam tu in te pronuntiaveras suprà vers. 5.
e Heb. *irritando irritasti per inimicos Jehovæ, nomen fungens officio antecedentis & relativi, ut Gen. 9. 6.*
14 *Per inimicos*] id est, Hhammonitas, quorum opera es usus ad occidendum Urijam innoxium.
f Heb. *moriendo morietur.*
g Heb. *jejunans jejunio.*
16 *Cum rediisset*] a domo Dei, ubi eum requisiverat.
18 *Die septimo*] ab ejus nativitate.
20 *Lavit*] ut se ex jejunio recrearet & luctum deponeret: vide infrà 14. 3.
22 *Quis scit*] quasi dicat quis possit affirmare comminationem illam irrevocabilem esse?
24 *Vocavit David*] ex Dei jussu, 1. Chron. 22. 9.
h *id est, amatum Deo.*
25 *Propter Jehovam*] quia amabatur ab eo.
26 *Civitatem regiam*] id est, partem civitatis, ubi erat regia. Regreditur ad historiam intermissam in principio capitis 11.
i Heb. *civitatem aquæ.*

contra te "malum e domo tua, & accipiens
uxores tuas "ante oculos tuos tradam proximo tuo': "qui cubabit cum uxoribus tuis
d "coram isto Sole.
12 Quamvis tu feceris clam: attamen ego facturus sum rem hanc coram toto Jisraële, &
coram Sole.
13 Tum dixit David ad Nathanem: peccavi
Jehovæ: quapropter dixit Nathan ad Davidem: etiam Jehova transtulit "peccatum
tuum: non es moriturus.
14 Tantummodo quia e planè irritasti Jehovam "per inimicos ejus in hac re: similiter
iste filius, qui natus est tibi, f omnino moriturus est.
15 Deinde abiit Nathan domum suam: & Jehova plaga affecit infantem illum, quem pepererat uxor Urijæ Davidi, adeò ut conficeretur morbo.
16 Quamobrem requisivit David Deum propter puerum: & g utens David jejunio "cùm
rediisset, pernoctavit & cubavit humi.
17 Et quamvis seniores domus ejus instarent
apud eum ut erigerent eum a terra: noluit
tamen: neque refecit se cum eis cibo.
18 Fuit autem "die septimo, cùm mortuus esset infans: ut timerent servi Davidis nunciare ei mortuum esse infantem. dicebant enim: ecce cùm esset infans vivus alloquebamur eum: sed non auscultabat voci nostræ: quo modo ergo dicentibus nobis ad eum, mortuus est infans, id afficiet *eum*
malo?
19 Sed videns David servos suos inter se mussitantes, intellexit David mortuum esse infantem: dixitq; David ad servos suos: mortuúsne est infans? qui dixerunt, mortuus est.
20 Tum surgens David e terra "lavit se, ac unxit se, & mutatis vestimentis suis, ingressus
domum Jehovæ incurvavit se: postea rediens domum suam, petiit ut apponerent ipsi
cibum, & comedit.
21 Dicebant autem servi ejus ad eum: quæ
est hæc res quam fecisti? propter istum infantem viventem jejunans flebas: postquam
verò mortuus est infans, surgens comedisti
cibum.
22 Qui dixit: dum infans viveret, jejunans
flebam: quia dicebam "quis scit? gratiam
potest facere mihi Jehova, ut vivat infans.
23 At nunc mortuus est: quorsum ego jejunarem? possémne revocare eum denuo? ego sum abiturus ad ipsum: at ipse non est
reversurus ad me.
24 Itaque David consolatus Bath-Schebahham uxorem suam, & accedens ad eam
cubavit cum ea: peperitq; filium, cujus nomen "vocavit *David* Schelomonem: & Jehova dilexit eum.
25 Ideoque mittens per Nathanem prophetam, vocavit etiam nomen ejus h Jedidjah:
"propter Jehovam.
26 Bellum autem gerens Joab contra Rabbam Hhammonitarum capiebat ipsam "civitatem regiam.
27 Sed mittens Joab legatos ad Davidem: dixit, oppugnavi Rabbam, etiam cepi i civitatis *partem ubi est* aqua:
28 Quare nunc congrega residuum populi &
castra metare contra hanc civitatem ut
capias eam: ne si cepero civitatem, "prædicetur nomen meum de ea.
29 Itaque David congregato toto populo,
profectus est Rabbam: quam expugnavit
& cepit.
30 Et assumpsit coronam regis eorum a capite ejus, cujus pondus erat "talenti auri cum
lapidibus pretiosis: quę imposita fuit capiti
Davidis: prædamque civitatis detulit multam valde.
31 Populum verò, qui erat in ea, eductum
k "subjecit serrę, & tribulis ferreis, ac securibus ferreis: traduxitque eos in laterariam:
& sic fecit omnibus civitatibus Hhammonitarum: deinde reversus est David cum toto
populo Jeruschalaima.

Caput XIII.

Amnon sororis amore languens, consilio Jonadabi agnati, a patre astu obtinet ut ipsam ad se mittat: invitam comprimit: posteà mutato animo turpiter expellit: ea in itinere lugens ad Abschalomū fratrem suum se recipit: qui post dissimulatum biennio odium in convivio illum occidendum curat, & apud avum maternum triennium exulat.

1 FUIT autem post hæc, cùm Abschalomo filio Davidis "soror pulchra *esset* nomine Tamar: ut deamaret eam Amnon
filius Davidis.
2 Adeò ut a præ angustia Amnon conflictaretur morbo, propter Tamaram sororem
suam: "quia virgo erat: unde occulta videbatur *ratio* in oculis Amnonis faciendi ei
quicquam.
3 Erat autem Amnoni amicus nomine Jonadab filius Schimhhæ fratris Davidis: eratq;
Jonadab vir b astutus valde.
4 Qui dixit ei: quare sic attenuatus es fili regis, c singulo quoque mane? an non indicares mihi? cui dixit Amnon: Tamaram sororem Abschalomi fratris mei ego deamo.
5 Dixit verò ei Jonadab: cuba in cubili tuo,
& age ægrotum: ut veniente patre tuo ad
invisendum te, dicas ad eum: veniens, quæso, Tamar soror mea ut reficiat me cibo, paret ante oculos meos cibum ipsum: quem
cùm videro comedam e manu ejus.
6 Decumbens itaque Amnon, agebat ægrotum: cumque venisset rex ad invisendum eum, dixit Amnon ad regem: veniat,
quæso, Tamar soror mea, ut paret ante oculos meos duo crustula, & reficiar de manu
ejus.
7 Quapropter misit David ad Tamaram in
domum ejus, qui diceret: ito jam in domum Amnonis fratris tui, & parato ei cibum illum.
8 Tum abiens Tamar in domum Amnonis
fratris sui, ipso decumbente: assumptā massam quam depserat, paravit eam in crustula
ante oculos illius, & coxit crustula ipsa.
9 Posteà accipiens sartaginem "effudit coram eo, quod renuit comedere: (dixerat autem Amnon: facite ut exeat quisque a me, &
exiverant quisque ab eo.
10 Ad Tamaram verò dixerat Amnon, afferto cibum istū in conclave, ut reficiar e manu
tua: & accipiens Tamar crustula illa quæ
paraverat, attulerat ad Amnonem fratrem
suum

28 *Prædicetur*] id est, ascribatur mihi victoria.
30 *Talenti*] id est, sexaginta librarum: vide Exod. 25. 39.
k Heb. *quos posuit in serra.*
31 *Subjecit serræ*] id est, his suppliciorum generibus eos affecit, ferro & igne.
1 *Soror*] ex eadem matre Mahhaka, de qua suprà 3. 3.
a Heb. *angeretur Amnon consiciendo se morbo.*
2 *Quia virgo*] atque ideo pro more virginum arctiùs servabatur.
b Heb. *sapiens.*
c Heb. *mane mane.*
9 *Effudit*] e sartagine in discum.

suum in ipsum conclave).
11 Sed eam admoventem sibi ut comederet:
prehendens dixit ei: accede, cuba mecum
soror mea.
12 Quæ dixit ei: ne frater mi, ne comprimito
me. nam non est ita faciendum in Jisraële:
ne committito flagitium hoc.
13 Ego enim, quò [d] derivarem opprobrium
meum? tu autem esses ut unus e flagitiosissi-
mis in Jisraële: nunc itaque, alloquere,
quæso, regem ut non [e] interdicat me tibi.
14 Qui renuit auscultare voci ejus: & cùm
robustior esset ea, compressit eam cubando
cum ea.
15 Deinde odit eam Amnon odio magno
valde: majus enim *erat* odium quo odit e-
am: quàm amor quo deamarat eam: dixit-
que ei Amnon, surge abi.
16 Illa verò dicente ei, occasione mali maxi-
mi hujus, majoris altero quo affecisti me,
quòd pellis me: noluit auscultare ei.
17 Sed inclamans puerum ministrum suum,
dixit: emitte jam istam a me foras, & obde
pessulum foribus post eam.
18 (Erat autem induta tunica versicolore:
sic enim vestiebantur filiæ regis virgines
pallis): itaq; emisit eam minister illius foras,
& pessulum obdidit foribus post eam.
19 Tum Tamar assumptum cinerem imposuit
capiti suo: tunicamque versicolorem, qua
erat induta, laceravit: & imposita manu
sua capiti suo [f] abiens continenter vocife-
rabatur.
20 Ad quam dixit Abschalom frater ejus: an
Amnon frater tuus fuit apud te? sed nunc
soror mea, tace, frater tuus est: ne apponas
[g] animum tuum ad hanc rem: itaque con-
sedit Tamar, idque desolata in domo Ab-
schalomi fratris sui.
21 Rex quoq; David audivit omnes res istas:
& displicuit ei valde.
22 Sed non loquebatur Abschalom cum Am-
none sive malum, sive bonum, quamvis odis-
set Abschalom Amnonem: propterea quòd
compresserat Tamaram sororem suam.
23 Deinde fuit post biennium [h] integrum,
cùm essent tonsores *ovium* Abschalomo in
planitie Chatzoris, quæ est contermina E-
phrajimo: ut invitaret Abschalom omnes
filios regis.
24 Nam ingressus Abschalom ad regem dixe-
rat: ecce jam sunt tonsores *ovium* servo tuo:
veniat quæso, rex & servi ejus cum servo tuo.
25 Dixit autem rex ad Abschalomum: ne fili
mi: ne nunc veniamus omnes, ut non præ-
gravemus te: & quamvis urgente eo, noluit
tamen ire: sed benedixit ei.
26 Cui dixit Abschalom: [i] saltem veniat quæ-
so, nobiscum Amnon frater meus: dixit ve-
rò ei rex: quorsum iret tecum?
27 Sed urgente ipsum Abschalomo: misit cum
eo Amnonem & omnes filios regis.
28 Præceperat autem Abschalom pueris suis
dicendo: videte quæso, cùm [k] lætus fuerit
animus Amnonis vino, & edixero vobis, per-
cutite Amnonem, ut morte afficiatis eum: ne
timetote: nónne quia ego præcepero vobis?
confirmamini & [l] strenui estote.
29 Itaque fecerunt pueri Abschalomi Am-
noni, quemadmodum præceperat Abscha-

d Heb. *facerem ut abiret.*
13 *Alloquere quæso*] ut præsens periculum evitet nō planè recusat: sed ut a rege id petat consulit, dilationem quærens.
e Heb. *non prohibeat me abs te.*
16 *Occasione mali*] oratio imperfecta, quia ab Amnone urgente ejus discessum abrumpitur: videtur autem voluisse Amnoni ostendere graviora adhuc subsecutura mala ex hac sui ejectione: eò quòd statim futurum erat, ut res omnibus innotesceret, sicut eventus declaravit.
19 *Imposita manu sua*] morem exprimit fœminarum gravissimè lugentiū: de quo etiam Jirm. 2. ver. 37.
f Heb. *abibat eundo & vociferabatur.*
20. *Frater tuus est*] quasi dicat: etsi ipse fraterni juris oblitus est, te tamen decet illius rationem habere, & cavere ne ejus infamia in te & nos omnes qui fratres sumus, promulgata redundet: postremò cogitandum tibi est regem non tui tantùm, sed etiam illius rationem habiturum, qui similiter filius est & quidem primogenitus: ac proinde te omnibus querimoniis tuis nihil effecturam.
g Heb. *cor: sic ver.* 33.
21 *Displicuit*] sic Gen. 31. 35.
22 *Non loquebatur*] id est, nunquam hujus rei mentionem apud eum fecit, sive improbando sive approbando: sic Gen. 31. 24.
h. Heb. *dierum: vide Gen.* 29. 14. *in annotatione.*
23 *Chatzoris*] de qua Jehosch. 15. 25.
Ut invitaret] solebant enim tunc domini ipsi interesse & convivia agitare: vide Gen. 38. & 1. Sche. 25.
25 *Benedixit ei*] sermone, & fortasis etiam munere.
i Heb. *si non, subaudi tu veni.*
k Heb. *bonum cor.*
28 *Nónne*] subaudi, feceritis: quasi dicat, si quis eo nomine voluerit vobis esse molestus, ego præstabo.
l Heb. *filii roboris.*

lom: quapropter surrexerunt omnes filii re-
gis, & insidentes quisq; mulo suo aufugerūt.
30 Fuit autem dum adhuc essent in via, ut ru-
mor quidam perveniret ad Davidem dicen-
do: percussit Abschalom omnes filios regis,
neque relictus est ex eis unus.
31 Quapropter surgens rex, laceravit vesti-
menta sua, & cubabat humi: cum omnibus
servis suis, adstantibus laceratis vestibus.
32 Cui locutus Jonadab filius Schimhhæ fra-
tris Davidis, dixit: ne dicat, dominus meus,
omnes pueros filios regis affecerunt morte,
cùm Amnon solus mortuus sit: Nam [m] ex
præstituto Abschalomi factum est [n] id quod
proposuerat: ex quo die compressit ille Ta-
maram sororem ipsius.
33 Nunc ergo ne statuat dominus meus rex
apud animum suum quicquam dicendo, om-
nes filios regis mortuos esse: sed Amnonem
solum mortuum esse.
34 Intereà fugiebat Abschalom: puero autem
speculatore sublatis oculis suis, vidente
quòd ecce populus multus veniebant a via
[o] ad illum, *viâ* a latere montis,
35 Dixit Jonadab ad regem: ecce filii regis
veniunt: secundum verbum servi tui sic fa-
ctum est.
36 Fuitque cùm absolvisset eloqui, ut ecce
filii regis advenirent, & sublata voce sua
flerent: tum rex quoque & omnes servi ejus
fleverunt fletu magno valde.
37 Abschalomo fugiente & proficiscente ad
Talmaium filium Hhammichuris regem
Geschuris: luxitque de filio suo omnibus
diebus illis,
38 Quibus Abschalom fugiens venerat Ges-
churem: fuit autem ibi tribus annis.

Caput XIIII.

Joab animadvertens regis animum in Abschalomum impensum esse, mulierem submittit: quæ primum tentato per parabolam regis animo, posteà inde Abschalomi causam agens, efficit, ut rex eum per Joabum hujus consilii autorem, revocet: sed Abschalom biennio a regis congressu exclusus, Joabum tandem ad patrem detrudit, per quem liberum ad regem aditum impetrat.

1 Cùm autem [a] consumeret Davidem re-
gem *desyderium* exeundi ad Abschalo-
mum (consolationem enim ceperat de
Amnone, quia mortuus esset)
2 Cognoscens Joab filius Tzerujæ: [b] animū
regis hærere Abschalomo:
3 Misit Joab Tekohham, & assumpsit inde
mulierem [c] astutam: dixitque ad eam: age,
quæso, lugentem, & indue te jam vestibus
lugubribus, neque ungitor oleo: sed esto
sicut mulier jam dies multos lugens de
mortuo.
4 Ita veniens ad regem alloquere eum [d] in
hanc sententiam: [e] Indiditque Joab ipsa
verba ori ejus.
5 Itaque dixit mulier illa Tekohhæa ad re-
gem, cùm procidens super faciem suam in
terram incurvasset se: dixit, inquam: serva
ô Rex.
6 Cui dicente rege: quid tibi est? dixit illa:
equidem mulier vidua sum, & mortuus est
vir

m Heb. *secundum os: sic Num.* 3. 16.
n Heb *propositum.*
34 *Videntes*] &c. referente: paralepsis.
Viâ ad illum] id est, qua ibatur ad domū Abschalomi, ubi tondebantur oves.
o Heb. *post illum.*
37 *Talmaium*] avum suū maternum, supra 3. 3. Eo autem potius quàm ad ullam civitatum receptus se recipit: quia subito regis & populi furori cedendum putavit, & avi patrocinium sibi profuturum confisus est.
a Heb. *consumsit Davidē ex[illegible]* [illegible] *va oratio pro nomine verbi transitivi.*
1 *Quia mortuus*] quia factū infectum esse nō poterat, hoc autem verùm sequ. cohærere facilè è textu apparet.
b Heb. *cor [illegible] esse super Abschalomo.*
2 *Animum regis*] quia maximus natu esset, omnium pulcherrimus, atque populo charus.
3 *Tekohham*] oppidum Jehudæ, 2 Chron. 11. 6.
c Heb. *sapientem ut suprà* 13. 3.
Neque ungitor] vide suprà 12. 20.
d Heb. *secundum verbum hoc.*
e Heb. *posuit in ore: sic infra* 20. *ver.*

vir meus.
7 Ancillæ autem tuæ duo erant filii, qui dum
rixarentur ambo in agro, nec esset dirimens
inter eos, cùm percussisset alter hunc, qui u-
nicus est: hic morte affecit illum.
8 Tum ecce surgens [e]tota familia contra an-
cillam tuam, dixerunt: da percussorem
fratris sui, ut morte afficiamus eum pro vi-
ta fratris sui quem interfecit, & perdamus
etiam ipsum hæredem: ita extinxerint [e]pru-
nam meam quæ remansit, non [f]relinquen-
do viro meo nominis superstitem in superfi-
cie terræ.
9 Dixit verò rex ad mulierem illam, abi do-
mum tuam: & ego mandabo de te.
10 Sed dixit mulier illa Tekohhæa ad regem:
in me, domine mi Rex, [e]esto hæc iniquitas &
in familiam patris mei, nam rex cum solio
suo [e]erit innoxius.
11 Cui dixit rex: eum qui loquitur contra te,
adducito ad me: ut non pergat amplius at-
tingere te.
12 Iterum dicente: [e]recordetur, quæso, rex Je-
hovæ Dei tui, ne [g] plus vindex sanguinis pe-
rimat neq; perdant filium meum: dixit *rex*:
ut vivit Jehova, [e]non cadet e capillis filii tui
in terram.
13 Tum dixit mulier illa: eloquatur quæso
ancilla tua apud dominum meum regem a-
liquid: quo dicente, eloquere:
14 Dixit mulier: & [e]quare cogitasti rem hu-
jusmodi contra populum Dei? & *quare* se-
cùm loquitur Rex hanc rem ipsam [e]quasi *de*
reo dum non revocat Rex depulsum [e]illius?
15 [e]Nam [h] omnino morituri sumus, & *futuri*
veluti aquæ diffluentes in terram quæ non
recipiuntur: & non susciperet Deus desyde-
rium [e]*illius* & [i] iniret cogitationes, ut non
maneat depulsus [e]ab illo [e]is qui depulsus est?
16 Nunc autem quòd veni allocutum domi-
num meum regem de hac re, *veni* [e]quia me-
tum mihi incusserunt populus: quapropter
[e]dixit ancilla tua: alloquar jam regem, for-
tassis facturus est rex verbum ancillæ suæ.
17 Si auscultaverit rex eripiendo ancillam
suam e manu viri: [e]perdituri me & filium
meum pariter a possessione Dei:
18 Dixit, inquam, ancilla tua: [e] jam erit ver-
bum Domini mei regis ad quietem: ([e]nam
ut angelus Dei, ita *est* dominus meus rex
cùm audit bonum aut malum:) [e]& Jehova
Deus tuus erit tecum.
19 Respondens verò Rex, dixit ad mulierem
illam: ne, quæso, celato me rem, de qua in-
terrogaturus sum te: cui dixit mulier illa,
loquatur jam dominus meus rex.
20 Itaque dicenti regi: an [k] opera Joabi adfuit
tibi in tota hac re? respondens mulier, di-
xit: ut vivit anima tua, domine mi Rex, non
est flectendum ad dexteram vel ad sinistram
ab omnibus quæ locutus est dominus meus
rex: nam ipse servus tuus Joab præcepit
mihi, & ipse indidit ori ancillæ tuæ omnia
verba hæc.
21 [e]Ut circumduceret speciem hujus sermo-
nis, fecit servus tuus Joab rem hanc: domi-
nus autem meus [e]sapiens est, quasi sapien-
tiâ angeli Dei, ad cognoscendum quicquid
fit in hac terra.
22 Quamobrem dixit rex ad Joabum: ecce
fecisti jam rem hanc: abi ergo, reduc pue-
rum illum, Abschalomum.
23 Tum procidens Joab in faciem suam ver-
sus terram, incurvavit se, & [e]benedixit regi:
dixitq; Joab: hodie experitur servus tuus,
me invenisse gratiam in oculis tuis, domine
mi rex: quòd effecit rex verbum servi sui.
24 Deinde surgens Joab abiit Geschurem: re-
duxitque Abschalomum Jeruschalaima.
25 Dicente verò rege: divertito domum su-
am, & faciem meam ne videto: divertit
Abschalom domum suam, & faciem regis
non vidit.
26 Non erat autem vir pulcher ut Abscha-
lom in toto Jisraële [l] laudabilis valde: a
planta pedis ejus, usque ad verticem ejus,
non erat in eo vitium.
27 Et cùm tondebat [m] *capillos* capitis sui: (fie-
bat autem exactis [n] singulis annis ut tonde-
ret: quia prægravabant eum, tonderet eos:)
ut penderet capillos capitis sui ducentis si-
clis pondere [e]regio.
28 Et nati sunt Abschalomo tres filii & filia
una nomine Tamar: hæc erat fœmina pul-
chra aspectu.
29 Itaq; mansit Abschalom Jeruschalaimis
biennium [o] integrum: cùm faciem regis
nondum vidisset.
30 Quapropter mittente Abschalomo ad Jo-
abum, ut mitteret eum ad regem: cùm nol-
let venire ad ipsum: & mittente adhuc se-
cundò, iterum nollet venire:
31 Edixit servis suis, videte possessionem Joa-
bi [p] adjacentem meæ, ubi ei *est* hordeũ: ite
& succendite eam igni: succenderuntq; ser-
vi Abschalomi possessionem illam igne.
32 Tum surgens Joab venit ad Abschalomum
in domum ejus: dixitque ad eum: quare
succenderunt servi tui possessionem istam,
quæ mea *est*, igne?
33 Dixit Abschalom ad Joabum: ecce mise-
ram ad te dicens: veni huc & mittam te ad
regem, [e]ut dicas, quare veni Geschure? me-
lius esset mihi me adhuc ibi esse, quam ob
rem nunc videam faciem regis: [e]quòd si est
in me iniquitas, morte me afficiat.
34 Veniens itaque Joab ad regem indicavit
ei: qui vocavit Abschalomum: isque veni-
ens ad regem incurvavit se super faciem su-
am in terram coram rege: & osculatus est
rex Abschalomum.

CAPUT XV.

Abschalom plenè a patre restitutus, subditorum animos artibus ita ab eo ad se allicit, ut secum contra Davidem conspirent: David verò ut sibi consulat & populo parcat, urbe cum suis exiens fugit quidem: sed in ipsa fuga constituit, quæ ad Abschalomi consilia evertenda pertinebant.

8 *Tota familia*] Ad quam ex lege vindiciæ pertinent.

Prunam meam] aptissima metaphora: quasi dicat, cum unicus supersit, potius ferendus quam extinguendus est.

f Heb. *non ponendo viro meo nomen & residuum*: Hypallage Rhetorum.

10 *Esto iniquitas*] quasi dicat ego ita sum persuasa de filii superstitis innocentia, ut culpam in me recipere non dubitẽ.

Erit innoxius] præstando quod peto.

12 *Recordetur*] q. d. meminerit legis a Deo datæ, qua occisoribus imprudentibus vel invitis cavetur: Num. 35.

g Heb. *ne multiplicet perimere vindex sanguinis*.

Non cadet] vide suprà 1. Schem. 14. 46. in annotatione.

14 *Quare cogitasti*] q. d. cum improbes postulatum familiæ: cur tu eadem ratione Abschalomũ persequeris: ad quem totius populi conversi sunt oculi, tanquam ad prunam suam, successorem tuũ? hinc enim colligitur, ut ex principio capitis sequentis, Cileabum sive Danielem secundum Davidis filium jam tum mortuum fuisse: quapropter regnum ad Abschalomum redibat.

Quasi de reo] id est, quasi Abschalom reus esset propter vindicatam injuriã, quam alter sorori intulerat: & quidem vindicatam post triennium, quo David præcipuus vindex injuriam dissimulaverat.

Illius] i. populi, qui ejus exilium triennium tulit.

15 *Nam*] id est, ita afficimur ejus absentia: ut sine illo vita nobis ingrata: & regni status diffluxurus videatur, ita ut re integrari deinceps non possit.

h Heb. *moriendo morituri*.

Illius] populi desyderium de restituendo Abschalomo.

i Heb. *cogitaret, &c.* *Ab illo*] populo. *Is*] Abschalom. Sensus est: putaresne hoc studium tantum humanum esse: & non potius Deum illud excitare in populo, ut ea ratione revocetur Abschalom ab exilio? 16 *Quia metum incussit*] q. d. videbam periclitaturum esse populum nisi ei restitutione Abschalomi succurreretur. *Dixit*] i. cogitavit apud se. 17 *Perdituri*] i. qui fuisset perditurus me, nisi tua autoritas intercederet: Se autem dicit, quia extincto filio suo de vita sua desperabat. 18 *Jam erit*] quasi dicat, Ita cogitabam, si in causa hac privata, rex ratione mei habita, filio meo consulendum judicabit: multo magis in publica causa, filio suo ad publicam tranquillitatem consulturus est. *Nam ut Angelus*] id est, in simili causa, idem judicium constanter laturus est, positis humanis affectibus. *Et Jehova*] id est, cùm hoc feceris, Deus benedictione sua tibi aderit. k. Heb. *animam a Joabi tecum?* metonymia.

21 *Ut circumduceret*] id est, ut versando hunc sermonẽ de filio meo, illum tandem devolveret ad causam Abschalomi.

Sapiens] ut sagacissimus, optime es assecutus consilium nostrum.

23 *Benedixit*] gratias agendo.

l Heb. *ad laudandum*.

m Heb. *caput suum*: synecdoche.

n Heb. *a fine anni in annum*.

27 *Regio*] id est, civili non sacro.

o Heb. *dierum*.

p Heb. *ad latus mea*.

33 *Ut dicas*] meis verbis.

Quòd si est iniquitas] quasi dicat, cognoscatur de causa mea: vide annotata supra ver. 14.

1 FUIT autem [a] aliquanto pòst, ut para-
ret sibi Abschalom currum cum equis:
& ' quinquaginta viros præcurrentes
sibi.
2 Præterea mane surgens Abschalom, stabat
secundum viam ipsius ' portæ: eratq; ut cui-
cunque esset lis venienti ad regem in jus, in-
clamans Abschalom eum diceret: ex qua-
nam civitate es? quo dicente, ex aliqua tri-
buum Jisraëlis *sum* servus tuus:
3 Diceret ad eum Abschalom: ' consydera ra-
tiones tuas, bonæ sunt & rectæ: sed qui au-
diat nemo *est* tibi a rege.
4 Et dicebat Abschalom: [b] utinam poneret
me judicem in hac terra: ut ad me veniret
cuicunque est lis aut causa, & justum pro-
nuntiarem ' istum.
5 Erat etiam cùm quis appropinquaret in-
curvaturus se ei: ut extensa manu sua, eum
apprehensum deoscularetur.
6 Cumq; faceret Abschalom omnibus Jisra-
ëlitis hac ratione, qui veniebant in jus ad
regem: ' suffurabatur Abschalom animum
Jisraëlitarum.
7 Tandem fuit ante finem ' quadraginta an-
norum, ut diceret Abschalom ad regem: ab-
eam, quæso, ut persolvam votum meũ quod
vovi Jehovę, Chebronem.
8 Nam ' votum vovit servus tuus, cùm reside-
rem ' Geschure in Syria dicendo: si [c] omni-
no reduxerit me Jehova Jeruschalaima, ut
colam Jehovam.
9 Cui dicente rege: abi cum pace: surgens
abiit Chebronem.
10 Miserat autem Abschalom ' exploratores
per omnes tribus Jisraëlis, qui dicerent: cùm
audietis sonum buccinæ Chebrone, tum di-
cite: regnat Abschalom.
11 Cum Abschalomo verò abierant ducenti
viri Jeruschalaimis: Vocati *quidem*, sed eun-
tes [d] integro animo: non enim conscii erant
ullius rei.
12 Miserat etiam Abschalom *accersitum* Achi-
tophelem Giluntinum, consiliarium Davi-
dis, a civitate ejus Gilunte, cùm mactaturus
esset [e] animalia: fuitq; conjuratio firma,
[f] populo continenter augescente cum Ab-
schalomo.
13 Tum venit index quidam ad Davidem di-
cens: [g] animus Jisraëlitarum sectatur Ab-
schalomum.
14 Quam ob rem dixit David omnibus servis
suis, qui cum ipso erant Jeruschalaimis: sur-
gite & fugiamus ante adventum Abschalo-
mi: alioquin non esset nobis effugium: fe-
stinanter properate, ne festinans assequatur
nos, ' aut impellens in nos istud malum, per-
cutiat hanc civitatem acie gladii.
15 Dicentibus ergo servis regis ad regem:
omnino ' prout elegerit dominus meus Rex,
ecce servos tuos:
16 Egressus est rex cum tota familia sua [h] ' se-
quente vestigia ipsius: tantùm reliquit rex
decem fœminas concubinas, ad custodien-
dum domum suam.
17 Egressus autem rex & totus populus se-
quens vestigia ejus: substiterunt in [i] quodã
loco ' remoto.
18 Cumque omnes servi ejus transirent ad
latus ejus, cum omnibus ' Cerethæis & om-
nibus Pelethæis: omnes quoq; Gittæi sex-
centi viri, qui Gatho ad vestigia ipsius *Ittai*
venerant, transirent ante faciem regis.
19 Dixit rex ad ' Ittai Gittæum: quare ires tu
quoque nobiscum? revertere & mane cum
rege: nam ' extraneus es, & etiam ' remigra-
turus es in locum tuum.
20 [k] Nuperrime venisti, & hodie [l] abducerem
te ad vagandum nobiscum: cùm ego abe-
am, [m] quò me ire contigerit? revertere, &
' redde fratribus tuis tecum benignitatem
& fidem.
21 Respondens verò Ittai regi dixit: ut vivit
Jehova, & vivit dominus meus Rex, tantum-
modò in loco ubi erit dominus meus rex, si-
ve ad mortem sive ad vitam, ibi futurus est
servus tuus.
22 Dicente itaq; Davide ad Ittai: veni & tran-
si: transivit Ittai Gittęus cum omnibus viris
suis, & omnibus parvulis qui erant secum.
23 Et [n] omnes incolæ terræ flebant voce ma-
gna dum populus totus transirent: rex ita-
que pertransivit torrentem ' Kidronem, to-
tusque populus transibant versus viam ' ad
desertum.
24 Cùm autem ecce ' Tzadok quoque, & om-
nes Levitę ' cum eo, ferentes arcam fœderis
Dei, collocassent arcam Dei, ascendente e-
tiam ' Ebjathare: donec absolveret totus
populus ille transire e civitate:
25 Edixit rex Tzadoko: reduc arcam Dei in
civitatem: si invenero gratiam in oculis Je-
hovæ: utique reducet me, & faciet ut revi-
sam se & habitaculum suum.
26 Quòd si ita dixerit: non delector te: ecce
me: faciat mihi prout bonum *videtur* in o-
culis suis.
27 Præterea dixit Rex ad Tzadokum sacer-
dotem, ' ipse es videns, revertere in civita-
tem cum pace: & Achimahhatz filius tuus,
& Jonathan filius Ebjatharis, duo filii vestri
' vobiscum.
28 Videte ego cunctaturus sum in campestri-
bus istius deserti: donec venerit [o] a vobis
qui annuntiet mihi aliquid.
29 Itaque reduxit Tzadok cum Ebjathare ar-
cam Dei Jeruschalaima: & consederunt ibi.
30 David autem ascendebat per clivum *montis*
olivarum [p] continenter flens, ' opertus capi-
te suo, & pergens discalceatus: similiter to-
tius populi qui erant cum eo, operuerant
quisque caput suum, & ascendebant [q] con-
tinenter flendo.
31 Cumq; Davidi ' nuntiaret dicendo: Achi-
tophel est inter conjuratos cum Abschalo-
mo: dixit David: stultum redde, quæso, ' cõ-
silium Achitophelis, ô Jehova.
32 Deinde fuit cùm David pervenisset usque
ad illius verticem, ubi ' incurvaturus erat se
Deo: ut ecce Chuschai ' Arcęus obviam ve-
niret ei lacerata tunica sua, & terra imposita
capiti suo.
33 Cui dixit David: si transieris mecum, utiq;
eris mihi oneri:
34 Sin autem in civitatem reversus, dixeris
Abschalomo: servus tuus, ô Rex, futurus
sum, servus equidem patris tui fui [r] jamdiu:
nunc autem similiter sum servus tuus: utique
irritum facies mea causa consilium Achi-
tophelis.

35 Et

a Heb. *de post sic.*

1 *Quinquaginta viros*] id est, satellitiũ regium: quia interfecto Amnone, & Cileabo extincto, ipse heres futurus erat.

2 *Portæ*] palatii regii.

3 *Consydera*] quasi dicat, etsi causa tua bona est, prudenter tamen tibi agendum, ut eam bene tractes: nam omnia negligẽter geruntur a regiis, sic reddendum esse versum Hebraicæ distinctiones docent.

b Heb: *quis ponet me: formula optantis.*

4 *Istum*] cujus rationes bonæ sunt & rectæ, de quo suprà ver. 3.

6 *Suffurabatur*] vide Gen. 31. 20. in annotatione.

7 *Quadraginta annorum*] regni Davidis, de quo supra 5. 5.

8 *Votum vovit*] proficiscendi Chebronem, ubi natus sum: ut apud tribules meos, & seniores Jisraëlis prædicem beneficium acceptũ.

Geschure] exul. suprà 13. 38.

c Heb. *reducendo reduxerit.*

10 *Exploratores*] qui nuntiorum speciem præ se ferebant: re tamen ipsa explorabant animos præcipuorum in singulis tribubus, & in partes Abschalomi adductos, Chebronem indicato conventus fine, invitabant, infra 17. 2.

d Heb. *in integritate sua.*

e Heb. *mactationes: ut Gen. 31. 54.*

f Heb *populo pergente & augescente.*

g Heb. *cor Jisraëlitarum est post Abschalomum.*

14 *Aut impellens*] id est, oppugnans nos in civitate inclusos.

15 *Prout*] quasi dicant, e duabus rationibus utram voles sequemur.

h Heb. *in pedibus ipsius, sic deinceps.*

16 *Sequente vestigia*] id est, ordinario suo comitatu.

i Heb. *in domo quadam remotionis.*

17 *Remoto*] ab urbe.

18 *Cerethæis*] vide suprà 9. 4.

19 *Ittai Gittæum*] præfectum præsidiariorum Gathi, a Davide occupati.

Extraneus es] id est, non es e domesticis meis, ac proinde periculum tibi non erit a novo rege.

Remigraturus] id est, rediturus Gathum in stationem tuam.

k Heb. *heri.*

l Heb. *movere te nobiscum veniendo.*

m Heb. *quò ego abeo.*

20 *Redde*] id est, gratiam habeto illis & sociis a me.

n Heb. *tota terra metonymia: sic Gen. 41. 57.*

23 *Kidronem*] inter urbem & montem olivarum situm.

Ad desertum] quod vergit ad campestria Jardenis: vide infra 28.

24 *Tzadok*] qui hebdomade ministerio erat: pro ordines sacri ministerii a Schemuele & Davide constituti erant 1. Chro. 9. 22. & 2. Chron. 23. &

Cum eo] id est, qui ordinarie sub eo ad arcam ministrabant.

Ebjathare] etsi hebdomade non ministrabat.

27 *Ipse es videns*] sic habetur in duobus manu scriptis exemplaribus Hebraicis & Chaldeo paraphraste. Sensus est, munus tuum non est me privata conditione fugientem sequi, sed Reipub. in sacris inservire, in statione tua residens.

Vobiscum] subaudi, civitatem versus redeant: nam civitatem non sunt ingressi, infra 17. 17.

o Heb. *donec veniat aliquid a vobis, qui annuntiet mihi,* ἐμπλοκὴ verbi.

p Heb. *ascendens & flens.*

30 *Opertus*] pro lugentium more involutus: vide infra 19. 5. & Ester. 6. 12.

q Heb. *ascendendo & flendo.*

31 *Nuntiaret*] Tzadok & Ebjathar.

Consilium Achitophelis] quod tunc maximi fiebat: vide infra 16. ver. ultim.

32 *Incurvaturus se*] inde versus arcam Dei se convertens.

Arcæus] vide notata Jehos. 16. 2.

r Heb. *ex tunc.*

35 Et an non tecum erunt ibi Tzadok & Eb-
jathar sacerdotes ? esto igitur, ut quamcun-
que rem audiveris e domo regis, indices
Tzadoko & Ebjathari sacerdotibus.
36 * Ecce ibi cum eis *sunt* duo filii eorum: A-
chimahhatz Tzadochi, Jonathan autem
Ebjatharis: per quos mittentes ad me *indi-
cetu* quamcunque rem audiveritis.
37 Itaque venit Chuschai amicus Davidis in
civitatem: cùm Abschalom venturus esset
Jeruschalaima.

36 *Ecce ibi*] sic putabat David, ignorans eos parentum jussu substitisse ad fontem Rogelis. Infra 17.17.

Caput XVI.

David in fuga a famulo Mephiboschethi verbis & munere deceptus, herilia bona ei addicit: & a Schimhhi Binjaminita contumeliosis verbis & factis provocatus, conscientiâ judicii divini a vindicta abstinet, & suos impedit, ne quid adversus eum faciant. Abschalomum Jeruschalaima ingressum, Chuschai Davidis amicus ambigua oratione demulcens, in ejus consilium se insinuat: Achitophel verò Davidi infensus Abschalomo autor est, ut palàm cum concubinis patris congrediens, præcisa Jisraëlitis omni reconciliationis spe, sibi eos magis devinciat.

1 DAVID autem trãsierat paululum præ-
ter verticem * *montis*, cùm ecce * Tzi-
ba puer Mephiboschethi venit obviã
ei; & par asinorum instratorum, quibus im-
positi erant ducenti panes, & centum uvæ
passæ centumque [a] poma & uter vini.
2 Dixit ergo rex ad Tzibam, quid *sibi volunt*
hæc tua ? cui dixit Tziba: hi asini pro fami-
lia regis, ad insidendum: hi verò panes &
poma, ut comedant pueri, & vinum, ut bi-
bant qui fessus fuerit in deserto.
3 Tum dicente rege, at ubi *est* filius domini
tui ? dixit Tziba ad regem, ecce residet Je-
ruschalaimis, dicit enim, hodie redditur i
sunt mihi domus Jisraëlis regnũ patris mei.
4 Quam ob rem dixit rex Tzibæ: ecce tuum
esto quicquid erat Mephiboschethi: cui di-
xit Tziba, * incurvo me: * inveniam gratiam
in oculis tuis, domine mi Rex.
5 Deinde progrediebatur rex David Bachu-
rima versus: ecce autem inde quidam pro-
diens e familia domestica Schaulis, nomine
Schimhhi filius * Geræ procedebat [b] conti-
nenter maledicens.
6 Et appetebat lapidibus Davidem, & omnes
servos regis Davidis: quamvis totus popu-
lus & robustissimi quique, a dextera ejus, &
a sinistra ejus *essent*.
7 Sic autem dicebat Schimhhi maledicen-
do ei: exi, exi [c] vir sanguinarie, & vir ne-
quissime.
8 Convertit in te Jehova omnes cædes fami-
liæ Schaulis, cujus loco regnasti: traditque
Jehova regnum ipsum in manum Abschalo-
mi filii tui: jam ecce te * in malo tuo, quia
vir sanguinarius es.
9 Tum dicenti Abischajo filio Tzerujæ ad re-
gem: quare malediceret * canis iste mor-
tuus domino meo regi ? transeam, quæso, ut
auferam caput ejus.
10 Dixit rex, [d] quid mihi vobiscum filii Tze-
rujæ ? si maledicit, quia Jehova edixit ei ma-
ledic Davidi: ecquis dicat, quare sic facis ?

1 *Montis*] videlicet olivarum: de quo sup. 15.30.
Tziba] de quo sup. 9.6.
a Heb. *æstatis*, id est, *æstivi fructûs*.
4 *Incurvo me*] id est, declaro me gratum: synecdoche.
Inveniam] quasi dicat, oro te, ita mihi sis gratiosus in posterum ut nunc es.
5 *Geræ*] filii Echudis filii Binjaminis, de quo 1. Chron. 8. 6.
b Heb. *exibat exeundo & maledicens*.
c Heb. *vir sanguinum, & vir Belijahhal*.
8 *In malo*] id est, in pœna maleficiorũ tuorum: Noëma.
9 *Canis mortuus*] vide 1. Schem. 24. 15. in annotatione.
d Heb. *quid mihi & vobis*.

11 Deinde dixit David ad Abischajum & ad
omnes servos suos: ecce filius meus, qui
prodiit [e] e visceribus meis, quærit [f] vitam
meam: quanto igitur magis nunc Binjami-
nita iste ? sinite eum ut maledicat, quia edi-
xit ei Jehova.
12 Fortasse respiciet Jehova ad afflictionem
meam: & reddet Jehova mihi bonum loco
maledictionis ejus, hodierno die.
13 Itaque progrediebatur David cum homi-
nibus suis, itinere suo: quamvis Schimhhi
[g] pergens in latere montis ex adverso ejus
continenter malediceret, & appeteret la-
pidibus ex adverso ejus, & [h] injiceret pul-
verem.
14 Sic advenit rex & totus populus qui erat
cum eo fessi: & recreavit se * ibi.
15 Abschalom verò & totus populus ejus Jis-
raëlitæ, ingressi sunt Jeruschalaima: & A-
chitophel cum eo.
16 Fuit autem cùm venisset * Chuschai Arcæus
amicus Davidis ad Abschalomum: & dixis-
set Chuschai ad Abschalomum: * vivat rex,
vivat rex:
17 Ut diceret Abschalom ad Chuschajum:
hæccine *est* benignitas tua erga amicum
tuum ? quare non ivisti cum amico tuo ?
18 Dixit verò Chuschai ad Abschalomum: ne-
quaquam, quem enim elegit Jehova & po-
pulus hic, ac omnes Jisraëlitæ: non essem
ejus, ac cum eo manerem ?
19 Secundò, cui ego serviero ? nónne coram
filio ejus ? quemadmodum servivi coram pa-
tre tuo, sic futurus sum coram te.
20 Dixit autem Abschalom * ad Achitophelẽ:
[i] da consilium quid facturi simus.
21 Dixit verò Achitophel ad Abschalomum:
congredere cum concubinis patris tui, quas
reliquit ad servandum domum suam: ut au-
diente toto Jisraële * fœtidum te redditum
esse patri tuo: * confirmentur manus omni-
um qui tecum sunt.
22 Quapropter cum tetendissent Abschalo-
mo tentorium super tectum * illius: congres-
sus est Abschalom cum concubinis patris
sui, * ante oculos totius Jisraëlis.
23 * Consilium enim Achitophelis, quod con-
sulebat diebus illis, *erat* ac si quis petiisset
verbum ipsum Dei: ita erat quodque con-
silium Achitophelis tum Davidi tum Ab-
schalomo.

e in manuscripto exemplari, ex me.
f Heb. *animam*.
g Heb. *pergens pergendo, &c. & malediceret*.
h Heb. *pulveraret pulvere*.
14 *Ibi*] id est, Bachurimis: vide vers. 5.
16 *Chuschai*] supr. 15.32.
Vivat rex] his Chuschai toto suo sermone cũ Abschalomo ex ambiguo ludificatur ei.
20 *Ad Achitophelem*] id est, totum consilium suum: synecdoche.
i Heb. *date vobis*: Pleonasmus.
21 *Fœtidum te*] id est, prorsus exosum, & ab omni reconciliationis spe exclusum, ut Gen. 34.30.
Confirmentur manus] id est, eo constantius agant: synecdoche.
22 *Illius*] nimirũ regiæ, cujus concubinæ custodes erant, de quo ver. 21.
Ante oculos] ex prædicto suprà 12. 11.
23 *Consilium enim*] id est, etsi facinus omnium judicio per se horrendum erat: tamen tanta erat apud omnes Achitophelis autoritas, ut rem Abschalomo & factiosis Jisraëlitis probaverit.

Caput XVII.

Achitophel sponte Abschalomo consilium dat de opprimendo Davide, & se ducem offert: sed a Chuschaio, ad Abschalomum vocato, multis rationibus hoc consilium infringitur, & astu alterum suggeritur Davidi salutare. Cujus rei David certior factus ab eo, Jardenem trajicit, & commeatu ab amicis adjuvatur. Persequente verò Davidem Abschalomo, Achitophel indignabundus de rejecto consilio suo laqueo seipsum suspendit.

1 DIXIT præterea Achitophel ad Ab-
schalomum: deligam quæso, duodecim
millia virorum, ut surgens persequar
Davidem hac nocte.
2 Et invadens eum, dum est lassus & [a] remissis
manibus, ita perterrefaciam eum, ut fugiat
totus

a Heb. *remissus manibus*: synecdoche.

tus populus qui cum eo est: sic percutiam
regem ipsum solum.
3 Tum reducam totum illum populum ad te:
quasi restitutio rerum omnium *est* is quem
tu quæris: toti populo erit pax.
4 Et recta videbatur res illa in oculis Abschalomi: & in oculis omnium seniorum Jisraëlis.
5 Sed dixit Abschalom: voca jam etiam Chuschaium Arcæum: ut audiamus quid sit in ore etiam ipsi.
6 Cùm ergo venisset Chuschai ad Abschalomum, allocutus est eum Abschalom dicendo: in hanc sententiam locutus est Achitophel, an facturi sumus verbum ejus? si non *facturi sumus*, tu loquere.
7 Dixit verò Chuschai ad Abschalomum: non *est* bonum consilium istud quod consuluit Achitophel hac vice.
8 Deinde dixit Chuschai: tu novisti patrem tuum & homines ejus esse robustos: præterea amaro animo sunt, tanquam ursus orbatus per agrum: cumque pater tuus bellicosus sit, non pernoctabit cum populo.
9 Ecce nunc ipse delitescit in aliqua e fossis, aut in aliquo e locis *suis*: erit autem cùm ceciderint ex istis in principio, ut audiens quisq; dicat, fuit plaga in populo qui sequitur Abschalomum:
10 Et ipsi etiam [b] strenui, quorum [c] animus *est* ut animus leonis omnino colliquescent: novit enim totus Jisraël robustum esse patrem tuum & strenuos qui sunt cum eo.
11 Sed consulo, ut [d] prorsus congregato ad te toto Jisraële a Dane Beerschebahhum usque, sicut arena quæ *est* ad mare in multitudinem: & [e] persona tua procedente in hanc expeditionem:
12 Aggrediamur eum [f] ubicunque locorum reperietur, & [g] commodè ingruamus ei, quemadmodum cadit ros super terram: sic non relinquetur ex eo, id est, ex hominibus qui sunt cum eo vel unus.
13 Quòd si in civitatem se receperit, curabunt omnes Jisraëlitæ attolli in civitatem illam funes: & trahemus illam usque ad torrentem, adeò ut ne lapillus quidem inveniatur ibi.
14 Tum dixit Abschalom & omnes Jisraëlitæ: melius *est* consilium Chuschai Arcæi consilio Achitophelis: Jehova autem præstituerat irritum facere consilium Achitophelis, quod melius fuisset: ut induceret Jehova in Abschalomum malum suum.
15 Deinde dixit Chuschai ad Tzadokum & Ebjatharem sacerdotes: [h] ista & talia consuluit Achitophel Abschalomo & senioribus Jisraëlis: hæc verò & talia consului ego.
16 Nunc itaque mittite festinanter, & indicate Davidi dicendo: ne pernoctato hac nocte in campestribus istius deserti: quin imò
[i] omnino trajicito: ne absorbeatur rex & totus populus qui cum eo *est*.
17 Jonathan autem & Achimalihhatz constiterant ad fontem Rogelis, ad quos profecta quædam ancilla, indicavit eis: ut ipsi euntes indicarent regi Davidi: non enim poterant comparere *aut* ingredi in civitatem.

3 *Est is*] id est, David, quo si potieris, omnium potiere.

9 *Locis suis*] id est, ipsi, jam inde a persecutione Schaulis cognitis & exploratis.
Ex istis] subaudi, militibus tuis.
b Heb. *filii roboris*: *sic infrà.*
c Heb. *cor colliquescendo colliquescet.*
d Heb. *congregando congregetur.*
e Heb. *facie tua.*
f Heb. *in uno locorum ubi reperietur.*
g Heb. *quiescamus super eum, sicut cadit ros.*
13 *Funes*] id est, machinas bellicas funibus ductiles, sive scansorias, sive demolitorias: metonymia.
Trahemus] hyperbole, qua facilitatem & gravitatem excidii exprimit.
14 *Melius*] id est, accommodatius ad consequendum desyderium Abschalomi.
h Heb. *sicut hoc & sicut illud: sic infrà.*
i Heb. *trajiciendo trajicito.*
16 *Absorbeatur*] subitò circumventus obruatur: metaphora.
17 *Ad fontem Rogelis*] in terminis Jehudæ & Binjaminis: Jehos. 15.7. & 18.16.
Non poterant] ex condicto parentum: ut inde ad Davidem commodiùs excurrere possent.

18 Videns tamen eos puer, indicavit Abschalomo: quapropter abeuntes ambo festinanter venerunt in domum cujusdam Bachurima, cui puteus erat in atrio ipsius, quò descenderunt.
19 Cumque accipiens mulier ipsa explicasset tegumentum in superficie illius putei, & expandisset super illud molam: non innotuit res.
20 Venientibus enim servis Abschalomi ad eam mulierem domum ejus & dicentibus: ubi est Achimalihhatz & Jonathan? dixit eis ipsa mulier: transiverunt rivulum istum aquæ: quare cùm quæsivissent nec invenissent, reversi sunt Jeruschalaima.
21 Fuit autem postquam abiissent illi, ut hi ascendentes e puteo, pergerent nunciaturi regi Davidi: dixeruntque ad Davidem: surgite & transite festinanter hanc aquam: sic enim consuluit contra vos Achitophel.
22 Quam ob rem surgens David & totus populus qui erat cum eo, trajecerunt Jardenem: dum illucesceret mane, ne unus quidem deerat, qui non transiisset Jardenem.
23 Achitophel autem videns non fieri consilium suum: instrato asino suo surgens abiit domû suam: & præceptis datis in familiam suam, strangulavit se: sic mortuus est & sepultus in sepulchro patris sui.
24 David verò venerat Machanajima: cùm Abschalom trajiceret Jardenem: ipse & omnes Jisraëlitæ cum eo.
25 Tunc Hhamasam posuit Abschalom loco Joabi qui præesset militiæ: (Hhamasa autem filius erat cujusdam nomine [k] Jitræ Jisraëlitæ, qui congressus fuerat cum [l] Abigale filia Nachaschæ sorore Tzerujæ matris Joabi.)
26 Et castra posuit Jisraël cum Abschalomo in terra Gilhhadis.
27 Fuit autem cùm veniret David Machanajima: ut Schobi filius Nachaschi e Rabba Hhammonitarum, & Macir filius Hhammielis e Lodebaro, ac Barzillai Gilhhadita e Rogelimis,
28 Cubilia, & pelves, & vasa fictilia, & triticum, & hordeum, & farinam, etiam e spica tosta, & fabas, & lentes, & spicas tostas,
29 Et mel, & butyrum, & parvas pecudes, & caseos armentitios afferrent ad Davidem & ad populum qui erat cum eo, ut comederent: dicebant enim: populus iste famelicus, & lassus, & sitibundus *est* in hoc deserto.

18 *Bachurima*] vide supra 3.16.
19 *Molam*] id est, grana tusa & commolita.
22 *Dum illucesceret*] id est, mane, lustrato exercitu, invenit neminem desiderari.
24 *Machanajima*] vide Gen. 32.2.
k qui 1. Chron. 2.17. *Jether.*
25 *Jisraëlitæ*] religionis & institutis vitæ: genere vero Ischmaëhhelita, 1. Chron. 2.17.
l ibidem *Abigail.*
Nachaschæ] [illegible] Jischai.
26 *In terra Gilhhadis*] præter Machanajima, ut Davidem circumcluderent.
27 *E rabba*] [illegible] gnata jam ante [illegible] vide, supra 12.26 [illegible] sequentibus.
Lodebaro] vide supra 9.8.
Barzillai] vide infra 19.32.
28 *Etiam e spica*] qualis est farina avenacea, quæ non nisi torrefacta molitur.

Caput XVIII.

David instructum exercitum Abschalomo cum maximis copiis appropinquanti, obviam mittit: ipse Machanajimis ex voluntate populi consistit. Prælio commisso Abschalom cum suis fusus in sylvam fugit, & capillis quercui suspensus hæret, donec a Joabo & ejus armigeris occiditur. Postremò istius victoriæ nuntii duo excurrentes ad Davidem, rem paucis nuntiant.

1 Cùm autem David lustrato populo qui erat secum: præposuisset eis præfectos millenis & præfectos centenis:

2 Et

2 Et commisisset David populum, tertiam
manui Joabi, & tertiam manui Abischai fi-
lii Tzerujæ fratris Joabi, ac tertiam ma-
nui Ittai Gittæi: dicebat rex ad populum:
a omnino processurus sum ego quoque vo-
biscum.
3 Sed dixit populus, non es processurus. nam
sive b planè fugeremus, non apponerent ad
nos c animum: sive morerentur dimidium
nostri, non apponerent ad nos animum, 'e-
tiamsi jam ut sumus, decies mille *essemus*:
quare nunc melius erit, si fueris nostrâ cau-
sâ 'pervigil ad ferendum opem.
4 Dicens itaque ad eos rex: quod bonum
visum fuerit in oculis vestris faciam: sub-
stitit rex 'in spatio ipsius portæ, dum totus
iste populus procederent per centenos &
millenos.
5 Præcepit autem rex Joabo, & Abischajo &
Ittajo, dicendo: d leniter propter me erga
puerum istum, erga Abschalomum: & totus
populus audiverant, cùm præciperet rex
omnibus præfectis e de Abschalomo.
6 Egresso itaq; populo in agrum obviam Jis-
raëli: fuit prælium 'ad sylvam Ephrajimi-
tarum.
7 Ubi cæsi sunt populus Jisraëlis ante servos
Davidis: adeò ut esset ibi plaga magna in
die illo, viginti millium.
8 Nam cùm esset ibi sparsum prælium in su-
perficiem totius terræ: f 'plures consumpsit
sylva illa de populo, quàm consumpserit
gladius die illo.
9 Obviam autem facto Abschalomo servis
Davidis: & Abschalomo insidente mulo,
venit mulus subter g perplexam quercum
magnam: h cui quercui ita hæsit caput ejus,
ut i penderet inter cœlum & inter terram, &
mulus qui sub eo erat prætergrederetur.
10 Quod videns quidam nuntiavit Joabo, ac
dixit: ecce vidi Abschalomum suspensum
de quercu.
11 Dixit verò Joab viro illi qui nuntiabat si-
bi: cùm ecce videris, quare ergo non per-
cussisti eum ibi *dejiciens* in terram? nam pe-
nes me erat dare tibi decem *siclos* argente-
os & cingulum unum.
12 Sed dixit vir ille ad Joabum: etiamsi ego
'appenderem manibus meis mille *siclos* ar-
genteos, non extenderem manum meam in
filium regis: nam k nobis audientibus, præ-
cepit rex tibi, & Abischajo, & Ittajo dicen-
do: observate quicunque *estis* de puero isto,
de Abschalomo.
13 Aut *si* commisissem l ex me ipso falsitatem:
cùm nulla res celari possit a rege: 'an tu si-
steres te ex adverso?
14 Dixit verò Joab: non ita 'morabor coram
te: & assumens tria tela in manum suam, in-
fixit ea in m medium Abschalomi adhuc vi-
ventis, per mediam quercum.
15 Deinde circumdantes decem pueri armi-
geri Joabi: percusserunt Abschalomum ita
ut morte afficerent eum.
16 Tum clangente Joabo buccina, reversus
est populus ejus a persequendis Jisraëlitis:
quia subtraxit Joab populum.
17 Assumpseruntq; Abschalomum, & proji-
cientes eum in ea sylva in quandam fossam
magnam, statuerunt super eum cumulum

a Heb. *procedendo procesfurus*.
b Heb. *fugiendo fugeremus*.
c Heb. *cor: sic infrà*.
3 *Etiamsi jam*] id est, etiamsi decuplo plures & instructiores essemus, non tanti facerent victoriam, quam si te unum opprimere possent.
Pervigil] id est, attentus, & accuratissime hîc observans ut nobis succurras si opus fuerit: hæc interpretatio videtur simplicior & consecutioni vocum accommodatissima: ut confirmatur ver. 24.
4 *In spatio*] id est, inter duas portas, ut infrà ver. 24.
d Heb. *sensim*.
e Heb. *de re Abschalomi*.
6 *Ad sylvam Ephraimitarum*] id est, ubi olim a Jiphtacho Ephrajimitæ sunt cæsi Judic. 12. unde sylva illa nomen accepit, licèt esset in tribu Menaschis trans Jardenem.
f Heb. *multiplicavit sylva consumere*.
8 *Plures consumpsit*] sive in stipites impingerent, sive in arbores illiderent, denique in scrobes & præcipitia caderent &c.
g Heb. *perplexitatem &c.*
h Heb. *prehensum est caput ejus ad quercum*.
i Heb. *poneretur*.
12 *Appenderem*] id est, si præsentem tantam pecuniam numeraret mihi quispiam, non facerem.
k Heb. *in auribus nostris*.
l Heb. *in animo meo*.
13 *An tu*] id est, regi me damnanti repugnaturus esses ad defensionem mei?
14 *Morabor*] prætteriens occasionem hostem occidendi.
m Heb. *in corde, sic* **in cor quercus hic**.

lapidum magnum valde: omnes verò Jisraë-
litæ fugerunt quisque ad tentoria sua.
18 Abschalom autem assumptam statuerat si-
bi in vita sua statuam 'in convalle regis: di-
cebat enim, 'non est mihi filius: ut moni-
mentum statuam nominis mei: quapropter
vocavit statuam illam de nomine suo: quæ
vocatur, locus Abschalomi usque in diem
hunc.
19 Cùmque Achimahhatz filius Tzadoki
diceret: excurram, quæso, & nuntiē regi: Je-
hovam vindicasse eum e manu hostiū ejus:
20 Dixit ei Joab: tu non n is es, qui *perferas* nun-
tium hoc die: sed nuntiabis 'die alio: hodie
autem non es nuntiaturus, quandoquidem
filius regis 'mortuus est.
21 Dixit verò Joab cuidam 'Æthiopi: abi,
nuntia regi quod vidisti: qui Æthiops incur-
vans se Joabo, cucurrit.
22 Pergens autem adhuc Achimahhatz filius
Tzadoki, dicebat ad Joabum: quicquid tan-
dem sit, excurram ego quoque post ipsum
Æthiopem: ut diceret Joab: quam ob rem
tu cursurus esses, fili mi, cùm tibi nō sit nun-
tius o conveniens?
23 Quicquid sit, inquit, excurram: cui dixit,
excurre: excurrens itaque Achimahhatz via
planitiei, prætergressus est Æthiopem il-
lum.
24 Consederat autem David inter duas por-
tas, & iverat speculator in tectum portæ ad
ipsum murum: qui sublatis oculis suis vidit,
quòd ecce quidam accurrebat solus.
25 Quamobrem inclamante speculatore &
indicante regi: dixit rex, si solus est, nuntius
est in ore ejus: ita p veniendo continenter
appropinquabat.
26 Deinde vidit speculator quendam alium
accurrentem, & inclamans speculator jani-
torem dixit: ecce quidam accurrit solus: tū
dixit rex, nuntium allaturus est etiam hic.
27 Dicente verò speculatore, ego video cur-
sum prioris quasi cursum Achimahhatzi filii
Tzadoki: dixit rex, vir bonus est, & propter
'nuntium bonum venit.
28 Tandem exclamans Achimahhatz ad re-
gem dixit, Pax: cumq; incurvasset se regi fa-
cie sua versus terram: dixit: benedictus Je-
hova Deus tuus qui dedidit homines illos,
qui extulerant manum suam contra domi-
num meum regem.
29 Dicenti autem regi: paxne *est* puero Ab-
schalomo? dixit Achimahhatz: vidi multi-
tudinem aliquam magnam, cùm mitteret
Joab 'servum regis, & *me* servum tuum: sed
non novi quid esset.
30 Cui dixit rex: diverte, consiste isthic: qui
divertens stetit.
31 Tum ecce Æthiops ille venit: dixitq; Æ-
thiops: nuntium accipiat dominus meus
rex, quòd vindicavit te Jehova hodie e ma-
nu omnium insurgentium contra te.
32 Dixit itaq; rex ad Æthiopem: an pax *est* pu-
ero Abschalomo? cui dixit Æthiops: sint si-
cut puer iste inimici domini mei regis, &
quicunq; insurgunt contra te ad malum.

18 *In convalle*] vide annotata Gen. 14. 17.
Non est mihi] nam mortui erant tres ejus filii: de quibus supra 14. 28.
n Heb. *vir nuntii hoc die*.
20 *Die alio*] cùm alia occasio dabitur læta nuntiandi: confer cum versic. 22.
Mortuus] ideò nuntius est lugubris regi.
21 *Æthiopi*] servo regis, ut infrà vers. 29.
o Heb. *sufficiens*; ut Num. 11. 22.
p Heb. *veniebat veniendo & appropinquando*.
27 *Nuntium bonum*] id est, mihi utilem.
29 *Servum regis*] Aethiopem, ut observatum est in ver. 21.

CAPUT XIX.

Davide Abschalomi mortem deflente, milites ejus pudefacti dilabuntur: donec Joabi reprehensi- *one*

one & minis adductus, deposito luctu, populo se exhibet. Auditis Jisraëlitarum studiis de se reducendo, suam tribum ita sollicitat, ut reliquos in eo negotio anteverteat: excepto Schimhhi, qui culpam deprecaturus cum eis advenit. Mephiboscheth restituitur, & Cimeham in familiam regis asciscitur: Jisraëlitæ autem præreptam sibi gloriam ægrè ferentes, cum Jehuda graviter contendunt.

1 TUM commotus rex, ascendens in cœ-
naculum illius portæ flebat: & ita dice-
bat eundo: fili mi Abschalom, fili mi,
fili mi Abschalom: [a] utinam mortuus essem
ego, *utinam* essem loco tuo, Abschalom fili
mi, fili mi.
2 Cùm autem nuntiatum esset Joabo: ecce
rex flet ac luget de Abschalomo:
3 Fuit illa salus eo die *conversa* in luctum toti
populo: cùm audiret populus eo die dicen-
tes: dolore afficitur rex de filio suo.
4 Et [b] furtim populus ille eo die veniebat in
civitatem: quemadmodum furtim se surrep-
turus fuisset populus rubore suffusus si fugis-
sent in prælio.
5 Rex verò obvolverat faciem suam, & cla-
mabat rex, voce magna: fili mi Abschalom,
Abschalom fili mi, fili mi.
6 Cùm veniens Joab ad regem intrò: dixit,
pudefecisti hodie vultum omnium servorū
tuorum, qui eripuerunt vitam tuam hodie, &
vitam filiorum tuorum filiarumq; tuarum &
vitam uxorum tuarum, & vitam concubina-
rum tuarum:
7 Amando osores tuos, & odio prosequendo
amantes tui: ut qui indicasti hodie non esse
tibi principes aut servos, experior enim ho-
die si Abschalom viveret, & nos omnes ho-
die mortui essemus, tunc rectum *fore* in o-
culis tuis.
8 Nunc ergo surge, exi & loquere [c] quę sint
cordi servis tuis: nam per Jehovam juro, si
non exieris, non pernoctaturum quenquam
apud te hac nocte: & pejus tibi futurū hoc,
omni malo quod obvenit tibi ab adolescen-
tia tua usque nunc.
9 Surgens itaque rex consedit in porta: quod
cùm toti populo nuntiassent dicendo: ecce
rex considet in porta, venit totus populus
ante regem, Jisraëlitæ verò fugerant quisq;
in tentoria sua.
10 Erat autem totus populus iste disceptans
apud se in omnibus tribubus Jisraëlis dicen-
do: hic Rex eripuerat nos e manu omnium
inimicorum nostrorum, & idem liberaverat
nos e manu Pelischtæorum: modò autem
fugit ex hac terra ab Abschalomo.
11 Abschalom verò quem unxeramus mortu-
us est in hoc prælio: nunc ergo quare [d] qui-
escitis a revocando rege?
12 Quapropter Rex David misit ad Tzado-
kum & ad Ebjatharem sacerdotes qui dice-
rent: alloquimini seniores Jehudę dicendo:
quare essetis postremi ad reducendum re-
gem domum suam: cùm sermo totius Jisra-
ëlis pervenerit ad regem *de reducendo eo* do-
mum suam?
13 Fratres mei estis, os meum & caro mea
estis: quare ergo postremi essetis ad redu-
cendum regem?
14 Hhamasæ quoque dicitote: an non
os meum & caro mea es? ita faciat mihi
Deus & ita pergat, si non princeps militiæ
futurus es coram me omnibus diebus loco
Joabi.
15 Sic cùm inflexisset [e] animum omnium vi-
rorum Jehudæ quasi viri unius: miserunt ad
regem *qui dicerent*, revertere tu & omnes
servi tui.
16 Revertens igitur rex venit usque ad Jarde-
nem; Jehuda autem venit Gilgalem, ut iret
obviam regi, ad traducendum regem cis
Jardenem.
17 Cùm festinans Schimhhi filius Geræ Bin-
jaminita qui erat e Bachurimis: descendit
cum viris Jehudæ, obviam regi Davidi:
18 Et mille viri cum eo e Binjamine: Tziba
quoque minister familiæ Schaulis, & quin-
decim filii ejus, & viginti servi ejus cum
eo: qui transmiserunt Jardenem ante re-
gem.
19 Cùm ergo transivisset ponto ille ad trans-
vehendum familiam regis, & ad faciendum
quod bonum *videretur* in oculis ejus: Schim-
hhi filius Geræ procidit coram rege, quan-
do trajecturus erat per Jardenem.
20 Et dixit ad regem: ne imputet mihi do-
minus meus iniquitatem, neque recorderis
quæ iniquè egit servus tuus, quo die egres-
sus est dominus meus rex Jeruschalaimis:
ut rex reponat in animo suo.
21 Agnoscit enim servus tuus: ego enim pec-
cavi: sed ecce veni hodie prior tota domo
Josephi, ut descenderem obviam domino
meo regi.
22 Respondente verò Abischajo filio Tzeru-
jæ ac dicente: an propterea morte non af-
ficeretur Schimhhi: cùm maledixerit un-
cto Jehovæ?
23 Dixit David, [f] quid mihi vobiscum filii
Tzerujæ, quòd estis mihi hodie [g] adversa-
riis? hodiéne afficeretur morte quisquam in
Jisraële? nam nónne agnosco hodie me esse
regem super Jisraëlem?
24 Dixitque rex ad Schimhhin, non es mori-
turus, & juravit ei rex.
25 Mephiboscheth quoque [h] nepos Schaulis
descenderat obviam regi: (non curaverat
autem pedes suos, neque curaverat mysta-
cem suum & vestes suas non laverat ex quo
die abierat rex, usque ad diem quo venit
cum pace.)
26 Fuitq; obvius regi cùm rediret *rex* Jerus-
chalaima: cui dixit rex: quare non proficis-
cebaris mecum Mephiboscheth?
27 Qui dixit, domine mi rex, servus meus de-
cepit me: nam dixerat servus tuus, inster-
nam mihi asinam ut insidens ei abeam cum
rege: quia claudus *est* servus tuus.
28 Et traduxit servum tuum apud dominum
meum regem: dominus autem meus rex, *est*
sicut angelus Dei: quare fac quod bonum
videtur in oculis tuis.
29 Nam non [i] erant omnes e familia patris
mei nisi rei mortis apud dominum meum
regem: cùm posuisti servum tuum inter co-
medentes *cibum* mensæ tuæ, & quid *est* mihi

a Heb. *quis det mori me.*

b Heb *furabatur se veniendo.*

5 *Faciem suam*] caput suum: synecdoche, vide suprà 15.30.

6 *Pudefecisti*] id est, hoc tuo facto effecisti, ut tuum exercitum victorem, facti sui pudeat, perinde ac si victus esset, & ingratum te præbuisti.

Filiorum tuorum, &c.] hoc est, ita rebellem filium defles, ut si vitam illius toti familiæ tuæ anteponeres, quod familiæ contumeliosum est & turpe.

7 *Non esse tibi*] videlicet curæ.

c Heb. *super cor servorum tuorum: sic Gen. 34.3.*

9 *Jisraëlitæ*] qui steterant ab Abschalomo.

10 *Hic rex eripuerat*] Tribus argumentis ad revocandum Davidem se excitant. Primùm a beneficiis Davidis, qui eos liberaverat & defenderat. Deinde à facinoris indignitate filii in patrem. Tertiò a morte Abschalomi, quem ipsi stultè ad regiam dignitatem evexerant, & justè a Deo in eo prælio prostratum agnoscunt.

d Heb. *siletis: ut Exo. 14. 14.*

14 *Hhamasæ*] quem Abschalom principem militiæ suæ cō stituerat, suprà 17.25.

Os meum] id est, consanguineus, ut Gen. 29.14. nam filius erat sororis Davidis, suprà 17.25.

Loco Joabi] ... cet dignitatem illam sua strenuitate in expugnatione Jebus. 1. Chron. 11.6 sibi comparasset: jam tamen Abschalomi cæde & protervo isto in regem sermone, & arrepto imperio ... dicabatur.

e Heb. *cor: sicut* ... 20.

15 *Quasi viri unius*] id est, unanimi consensu, ut Judic. 20.1.

18 *Ante regem*] id est, antequam rex ad Jardenem veniret.

19 *Ponto ille*] quem præmiserant tribus Jehudæ ad reducendum regem, & quem Schimhhi cum suo comitatu ad deprecandam iram regis sequitur.

20 *Reponat in animo*] ultionem ... liquando sumpturus.

21 *Prior tota domo*] quasi dicat ... dio redeundi in gratiam tuam ... diligentiâ ad te properavi, ut anteverterim omnes posteros Josephi, quorum ager tibi ... Jardenem ... jimis huc ad ... venienti est vicinior: nam Binjaminitarum ager remotior erat Jebos ... 11.

f Heb *mihi & vobis, ut suprà 16.10.*

g Heb. *in adversarium.*

23 *Hod ...*] ... dem argumento ... tur quo Schaul ... Schem. 11.13.

24 *Non es moriturus*] per me, quasi dicat, etsi ... ratio minimè ... prætereunda ... quod me attinet tibi condono, & ... cti judicium ... linquo: vide 1. Reg. 2 8.37. & sequentibus.

h Heb. *filius*

25 *Non curaverat*] in signum ... ob fugam regis ... suprà 12.20.

27 *Dixerat servus*] id est, ... ram Tzibæ ... meo consilium ... um & mandaveram ut insterneret &c.

28 *Sicut angelus*] vide suprà 14.17.

29 *Rei mortis*] ... nes enim partes Ischboschethi sequebamur suprà 2. habitaverat enim trans Jardenem ubi regnaverat Ischboscheth suprà 9.

i Heb. *non erat tota domus patris mei, nisi hominum mortis.*

amplius ' juris *postulandum*, aut expostulandum amplius apud regem?

30 Cui dixit rex: 'quare eloquereris ultrà verba tua? ' edixeram ut tu & Tziba partiamini ' agrum.

31 Dixit verò Mephiboscheth ad regem, vel omnia accipiat: postquam venit dominus meus rex cum pace domum suam.

32 Barzillai quoque Gilhhadita descenderat Rogelimis: quare trajecit cum rege Jardenem, prosequendo eum per Jardenem.

33 ‖ (Erat autem Barzillai senex valde natus octoginta annos, qui sustentaverat regem dum resedit Machanajimis. nam vir magnus erat valde.)

34 Dixit itaque rex ad Barzillaium: tu progredere mecum, & sustentabo te apud me Jeruschalaimis.

35 Sed dixit Barzillai ad regem: [k] quantum *est* tempus annorum vitæ meæ, ut ascendam cum rege Jeruschalaima?

36 Natus sum octoginta annos hodie: an dignoscere possum inter bonum & malum? num gustare poterit servus tuus quod comedam & quod bibam? num audire potero amplius vocem cantorum & cantatricum? & quare esset servus tuus amplius oneri domino meo regi?

37 'Perparùm transierit servus tuus Jardenem cum rege: quare ergo retribuerit mihi rex retributionem hanc?

38 Revertatur, quæso, servus tuus, ut moriar in civitate mea apud sepulchrum patris mei & matris meæ: Sed ecce servus tuus [l] ' Cimeham transiturus est cum domino meo rege: cui fac quod bonum *videtur* in oculis tuis.

39 Quam ob rem dixit rex: mecum transeat Cimeham, cui ego faciam quod bonum *videtur* in oculis tuis: præterea quicquid optaveris a me efficiam tibi.

40 Cumque trajecisset totus populus Jardenem, & rex quoque trajecisset: osculatus rex Barzillaium, benedixit ei: qui reversus est in locum suum.

41 Deinde progresso rege Gilgalem, & Cimehane progrediente cum eo: cùm totus populus Jehudæ [m] prosequerentur regem, ac etiam ' pars populi Jisraëlis.

42 Ecce omnes Jisraëlitæ venientes ad regem: dixerunt ad regem: quare ' furtim abduxerunt te fratres nostri viri Jehudæ, traducentes regem cum familia ejus cis Jardenem? (' omnes autem homines Davidis cum eo erant)

43 Responderunt autem omnes viri Jehudæ contra viros Jisraëlis: quoniam rex ' propinquus est mihi, & cur accensa est *ira* tibi de hac re? an [n] quicquam comedimus a rege? an donativum donavit nobis?

44 Respondẽtes verò viris Jisraëlis viri Jehudæ dixerunt: decem partes mihi *sunt* ' in rege, atque adeò pro Davide potior sum te, quare ergo vilipendisti me? an non fuit sermo meus ' prior apud me de reducendo rege meo? sed ' durior fuit sermo virorum Jehudæ sermone virorum Jisraëlis.

Juris postulandum] propter bona adempta, detractum honorem, & injuriam factã a servo.

30 *Quare eloquereris*] quasi dicat, accipio excusationem, pluribus opus non est.

Edixeram] quasi dicat, posteriorem sententiam revoco, qua præsita tua Tzibæ adjudicavi, cùm apud me defectionis te accusasset supr. 16. 3. & priorem suprà 9. redintegro.

Agrũ] id est, proventum: synecdoche.

‖ *Sup.* 17. 27.

k Heb. *quot sunt dies annorum vitæ meæ: sic Gen.* 23. 1.

37 *Perparùm*] quasi dicat, pro tantillo officio tanta retributione opus non est.

l *vel Cimhan. ver.* 41.

38 *Cimeham*] filius vel proximus.

m Heb. *progredi fecerunt regem.*

41 *Pars populi*] qui non defecerant a rege, & qui jam redierant cum eo in gratiam, ut Schimhhi suprà 17. ver.

42 *Furtim abduxerunt*] non expectatis nobis (qui constitueramus te ut regẽ decet, reducere) honorem præripuerunt.

Omnes homines] & tribules Jehudæ, & qui pro Davide militarant: quibus copiis freti audaciores erãt in sua responsione.

43 *Propinquus*] id est, contribulis meus.

n Heb. *comedendo comedimus.*

44 *In rege*] id est, in regno, ut Hosche. 10. 15.

Prior] supr. ver. 10. & 12.

Durior fuit] id est, refellendo Jisraëlitarum rationes & ludificando eos, insolentiùs adhuc locuti sunt quàm Jisraëlitæ.

Caput XX.

Autore Schebahho, Jisraëlitæ a Davide deficiunt, & a sola tribu Jehudæ rex Jeruschalaima reducitur: ubi vitiatas a filio concubinas perpetuæ custodiæ committit. Hhamasæ ut celeriter defectionis autorem persequatur jubet: eo tardante Abischajum submittit. In cujus comitatu Joab Hhamasæ obviam factus proditoriè eum interficit. Deinde cum fratre Schebahhum persequitur, obsidet, & cives defectoris capite tradito, obsidione liberans, Jeruschalaima revertitur, dignitatemq́ suam recipit.

1 Ibi autem casu aderat quidam [a] nequam nomine Schebahh filius Bicri [b] Binjaminita: qui clangens buccina dicebat: ' non *est* nobis pars cum Davide, neque *est* nobis possessio cum filio Jischai: quisque ad tentoria sua, ô Jisraëlitæ.

2 Sic ascendit [c] a Davide quisque Jisraëlita post Schebahhum filium Bicri: homines verò Jehudæ adhæserunt regi suo a Jardene usque Jeruschalaima.

3 Ingressus autem David domum suam Jeruschalaimis, assumptas rex decem fœminas concubinas, quas reliquerat ad custodiendum domum suam: tradidit eas in [d] custodiã, ubi sustentabat eas, & cum eis non congrediebatur: sed fuerunt vinctæ usque ad diem mortis ipsarum [e] ' viduitate in vitam.

4 Edixit autem rex ' Hhamasæ: convoca mihi viros Jehudæ in diem tertium, & tu hic te ' siste.

5 Itaque abiit Hhamasa ad convocandum Jehudam: sed tardavit ultra tempus illud quod constitutum erat ei.

6 Quapropter dixit David ad Abischajum: nunc magis nobis nociturus esset Schebahh filius Bicri quàm Abschalom: tu assume servos ' domini tui, & persequere eum: ne inveniat sibi civitates munitas, & eripiat *se ex* oculis nostris.

7 Itaque prodeuntes ' post eum, ' homines Joabi, & ' Cerethæi ac Pelethæi & robustissimi quique: prodierunt Jeruschalaimis ad persequendum Schebahhum filium Bicri.

8 Ipsis *agentibus* apud lapidem illum magnum, qui *est* in Gibhhone, Hhamasa obvenit eis: Joab autem erat accinctus chlamyde sua vestimenti sui, super quam *erat* [f] zona cum gladio, ' copulato lumbis ejus in vagina sua, ' ut ipso eunte caderet *gladius*.

9 Tum dixit Joab Hhamasæ: [g] túne prosperè agis frater mi? apprehenditq́ue manus dextera Joabi barbam Hhamasæ, ut oscularetur eum.

10 Cumque Hhamasa non caveret sibi a gladio, qui *erat* in manu Joabi, percussit eum illo in quinta costa, & effudit viscera ejus in terram: adeò ut non iterato ei *ictu* moreretur: deinde Joab cum Abischajo fratre suo persecutus est Schebahhũ filium Bicri.

11 Quidam autem stabat juxta illum e pueris Joabi: qui dicebat, quisquis est bene affectus erga Joabum, & quisquis est pro Davide sequatur Joabum.

12 Intereà Hhamasa ' volutabat se in suo sanguine in medio tritæ viæ: quam ob rem videns vir ille subsistere totum populum, avertit Hhamasam ab ipsa trita via in agrum, & conjecit super eum pannum, cùm vidisset quemvis venientem ad illum consistere.

13 Cùm amotus esset a trita via, progrediebatur

a Heb. *vir Belijahhal.*

b Heb. *vir Jeminita.*

1 *Non est nobis*] id est, nihil habemus commune cum Davide: sic 1. Reg. 12. 16.

c Heb. *a post Davidem.*

d Heb. *domum custodiæ.*

e Heb. *viduitate vitæ.*

3 *Viduitate in vitam*] id est, perpetua, destitutæ marito quamdiu vixerunt.

4 *Hhamasæ*] ut quem constituerat principem militiæ suæ, sup. 19. 14.

Siste] subaudi, eodem die.

6 *Domini tui*] Hhamasæ, sub quo tu militas: sic Urija Joabum vocat dominũ suum, suprà 11. 11.

7 *Post eum*] id est, Abischajum cum copiis ejus.

Homines Joabi] quorum nominatim dux erat.

Cerethæi] quorum dux erat Benaja supr. 9. 4.

f Heb. *zona gladii.*

8 *Copulato*] id est, elato ad lumbos, ne inter ambulandum nutans & crus allidens incedenti impedimento esset: ut pedites Germani solent.

Ut ipso eunte] nam sic certo consilio aptaverat, ut sibi non caveret Hhamasa infrà 10. ver.

g Heb. *an tu pax, &c.*

12 *Volutabat*] moriens.

14 *Abelum*] oppidum Menaschitarũ tribui Naphthali cõterminum, quòd alio nomine Abel Majim dicitur, 2.Chron.16.4. Vocatur autem Abel-Mahhacæ ad differentiam aliorum oppidorum ejuſdem nominis: fuit hoc Mahhacæ uxoris Machiris: 1.Chron.7.16.

Beræis] id eſt, civibus Beerotharũ, oppidi Binjaminitarũ, Jehoſch.18.25. contribulibus & fortaſsis civibus ſuis.

h Heb. *catapultam: metonymia.*

15 *Iſtum murum*] interiorem videlicet.

i Heb. *loquendo loquebantur.*

18 *Omnino, &c.*] id eſt, cives mei omnino ſibi principio perſuadebant fore, ut per legatos exponeres petitionem tuam & omnia, priuſquam armis experireris: quod ſi factũ fuiſſet, jam abſolutum & cõfectum eſſet negotiũ. Sic modeſtè Joabo mandatum Dei objicit, Deut.20.10. de conditionibus pacis offerendis: civiũ ſuorum de Joabo opinionem bonam, denique facilitatem omnium ad efficiẽdam & præſtandam rem juſtam.

k Heb. *interrogando interrogabunt.*

l Heb. *ego pacem colentium fidelium Jiſraëlis ſum.*

m Heb. *civitatem & matrẽ: metonymia.*

21 *E monte Ephrajimi*] id eſt, ex oppido ſito in finibus montis Ephrajimi: nam propriè Beerothæ erant Binjaminitarum: Jehoſch.18.25. & ſuprà 4.2.

n Heb. *a cõtra hãc civitatem: ſic ver.22.*

23 *Præerat*] nam imperiũ jure ſibi ademptũ improbè recuperavit: cætera vide ſuprà 9.

o Heb. *memorator.*

p *qui ſuprà 9.3. Scheraja.*

26 *Præſes*] ſic ſuprà 9.4.

tur unuſquiſque poſt Joabum ad perſequendum Schebahhum filium Bicri.
14 (Is progrediebatur per omnes tribus Jiſraëlis, 'Abelum nimirum Beth-Mahhacæ cum omnibus 'Beræis: qui congregantes ſe etiam ſequebantur eum.)
15 Venientes igitur illi, obſederunt eum Abeli-Beth-Mahhacæ, & diffuderunt [h] miſſilia catapultaria in civitatem quæ reſiſtebat ad interiorem murum: & totus populus qui erat cum Joabo, perdebant dejicientes 'iſtum murum.
16 Tum inclamavit mulier ſapiens de civitate: audite, audite: dicite, quæſo, ad Joabum: appropinqua huc uſque ut alloquar te.
17 Cumque appropinquaſſet ad eam, dixit mulier: tune es Joab? qui dixit, ſum: & ea dicente audi verba ancillæ tuæ: dixit, ego audio.
18 Itaque locuta eſt dicendo: [i] 'omnino loquebantur principio, dicendo: [k] haud dubiè interrogabunt Abelæos, & ita abſolverint.
19 Ego [l] ex pacem colentibus, e fidelibus Jiſraëlis *ſum*: tu quæris morte afficere [m] incolas civitatis, & quidem metropolis in Jiſraële: quare abſorberes poſſeſſionem Jehovæ?
20 Reſpondit verò Joab dicens: Abſit, abſit mihi ut abſorbeam, & ut perdam.
21 Non ita ſe habet res: ſed quidam 'e monte Ephrajimi Schebahh filius Bicri nomine ſuo, extulit manum ſuam contra regem Davidem: tradite eum ſolum, & abibo [n] ab obſidione hujus civitatis: quapropter dixit mulier illa ad Joabum: ecce caput ejus mox projicietur ad te per murum.
22 Et ita inceſſit mulier illa apud populum ſapientia ſua, ut amputantes caput Schebahhi filii Bicri, projicerent ad Joabum: qui cùm clanxiſſet buccina, diſperſi ſunt ab obſidione civitatis quiſque in tentoria ſua: Joab verò reverſus eſt Jeruſchalaima ad regem.
23 Sic Joab 'præerat toti militiæ in Jiſraële: Benaja autem filius Jehojadahhi præerat Cerethæis & Pelethæis.
24 Et Adoram præerat tributo: & Jehoſchaphat filius Achiludis erat [o] a memoria.
25 [p] Scheja autem ſcriba: Tzadok verò & Ebjathar ſacerdotes.
26 Et etiam Hhira Jairites erat 'præſes pro Davide.

CAPUT XXI.

Fame per triennium Jiſraëlitas premente, David oraculo admonitus, propter cæſos a Schaule contra jusjurãdum, Gibhhonitas, ammiſſam eſſe: petentibus in piaculum Gibhhonitis, ſeptem e poſteris Schaulis ſuſpendendos tradit: quo facto reconciliatur Deus. Pietas commendatur, Ritzpæ quidem in cuſtodiendis ſuſpenſis: Davidis verò, in eis cum Schaule ſepeliendis. Poſteà quatuor recenſentur prælia contra Peliſchtæos feliciter geſta, in quorum ſingulis ſinguli gigantes occubuerunt.

1 FUERAT autem fames temporibus Davidis [a] tribus annis continuis: 'deinde 'requiſivit David faciem Jehovæ: cui dixit Jehova, propter Schaulem & domum [b] illius 'ſanguinariam, eò quòd 'morte affecit Gibhhonitas.
2 Itaque rex accerſitis Gibhhonitis allocutus eſt eos: (Gibhhonitæ autem non e filiis Jiſraëlis erant: ſed e reſiduo Emoræi, quibus etſi filii Jiſraëlis juramento caverant: tamen quæſiverat Schaul percutere eos, 'affectus zelo pro filiis Jiſraëlis & Jehudæ.)
3 Et dixit David ad Gibhhonitas: quid faciam vobis? & quânam re expiabo, 'ut benedicatis poſſeſſioni Jehovæ?
4 Cui dixerunt Gibhhonitæ: non *agitur* mihi *de* argento aut auro cum Schaule & cum familia ejus: neque *agitur* nobis *de* ullo morte afficiendo in Jiſraële: quibus dixit: id quod vos dicetis facturus ſum vobis.
5 Tum dixerunt ad regem: viri illius qui abſumpſit nos, & qui cogitavit contra nos: *per quem* exterminati ſumus ne conſiſteremus in ullo termino Jiſraëlis:
6 Ex illius filiis dentur nobis ſeptem homines quos 'ſuſpendamus Jehovæ apud Gibhham Schaulis, ô electe Jehovæ: quibus dixit rex, ego daturus ſum.
7 Sed clementiâ uſus rex erga Mephiboſchethum filium Jonathanis filii Schaulis: propter 'juramentum Jehovæ quod *fuerat* inter ipſos, inter Davidem, & inter Jonathanem filium Schaulis:
8 Accepit rex duos filios 'Ritzpæ filiæ Ajæ, quos pepererat Schauli, Armonin & Mephiboſchethum: & quinque filios '*ſororis* Micalæ filiæ Schaulis quos pepererat Hhadrieli filio Barzillai Mecholano:
9 Tradiditque eos in manum Gibhhonitarum, qui ſuſpenderunt eos in 'monte coram Jehova: ſic ceciderunt hi ſeptem ſimul: ſunt autem affecti morte 'ipſis primis diebus meſſis, in principio meſſis hordeaceæ.
10 'Accepit autem Ritzpa filia Ajæ quoddam cilicium, quod tenderet ſibi ad rupem illam a principio meſſis: 'donec effunderetur aqua ſuper eos e cœlis: 'ut non ſineret volatilia cœli quieſcere ſuper eos interdiu, aut beſtias agri noctu.
11 Et renunciatum eſt Davidi quod fecerat Ritzpa filia Ajæ concubina Schaulis.
12 ‖Et abiens David accepit oſſa Schaulis, & oſſa Jonathanis filii ejus a civibus Jabeſchi Gilhhadis: qui ſuffurati erant ea e platea Beth-Schanis, ubi ſuſpenderant eos Peliſchtæi, quo tempore percuſſerant Peliſchtæi Schaulem in Gilbohha.
13 Cumque deportaſſet inde oſſa Schaulis & oſſa Jonathanis filii ejus: 'collegerunt oſſa *eorum* qui ſuſpenſi fuerant:
14 Sepeliveruntque cum oſſibus Schaulis & Jonathanis filii ejus in terra Binjaminitarum 'Tzelahhi, in ſepulchro Kiſchi patris illius, feceruntque omnino prout præceperat rex: ſic exoratus eſt Deus ipſi 'terræ 'poſt illud.

b Heb. *domum ... [illegible] ſanguinum.*

Sanguinariam, [illegible] quæ Schauli adhærebat, ſanguinem & cædes ſpiranti: & poſt Schaulẽ Iſchboſchetho cõtra inſtitutum Dei: vide ſuprà 19.[illegible]

Morte affecit] contra juramentum illis præſtitum Jehoſchuæ: hæc hiſtoria alibi non legitur: nam ad eadem ſacerdotum & excidium civitatis Nobi de quo 1.Schem.22 referri nõ placet, quia ſacerdotum quoque hoc loco mentionem fecidet, & qui in eo facto zelo [illegible] ducebatur pro Jiſraëlitis, quod ſequenti verſ. dicitur: ſeditionis affectu, verùm ... milius verò eſt, ... ab eo factũ eſſe, ... Pythones & ariolos exterminaret e ... 1.Schem.28.3.& 9. verſ. Quia iſtius ... commune fuit gentes & gentium ... e medio Jiſraëlis tollere.

2 *Affectus* ...] mãdato Dei ... poſitio, de quo ... di 23. in fine & Deut. 7.& 20. ſed ſine ... tia.

3 *Ut benedicatis*] id eſt, reconciliationem veſtram teſtificantes, iram ... ab Jiſraële avertatis: ſic de Abimelecho & Abrahamo Gen.20.[illegible]

6 *Suſpendamus*] ... eum vobis reconciliandum jura ejus ... equendo in familiam iſtam, ut Num.25.[illegible]

7 *Juramentum Jehovæ*] de quo 1.Schem. 20.15. & 42. & 23.[illegible]

8 *Ritzpa*] de qua ſuprà 3.7.

Sororis Micalæ] ... eclipſis qualis legitur infrà 19. verſ. ... xorem Hhadrielis ... terã Schaulis filiam fuiſſe apparet 1.Sch. 18.18.

9 *Monte*] Gibhha Schaulis.

Ipſis primis] ... tẽpus Paſchatis, ... primùm falx in ... tem ex lege mitte... tur: Deut.16.9.

10 *Accepit*] ... ligens ex oraculo hac ratione Dei populo reconciliatum iri, & miſſa pluvia reconciliationem ſignificaturum, ... pit, &c.

a Heb. *anno poſt annum.*

1 *Deinde*] id eſt, anno quarto, ut oſtenditur infrà 24. cap. *Requiſivit*] ordinaria ratione, de qua Numer.27.21.

Donec effunderetur] incerta enim erat, quo tẽpore pluvia caſura eſſet. *Ut non ſineret*] ſi fortè Deus nondũ planè reconciliatus fuiſſet ac proinde pluviã ... diſtuliſſet: nam hæc ad pietatis officia ſe ita comparaverat, ut divinæ voluntati ſatisfaceret, & non manerent inſepulta quocunque temporis momento ... factum eſſe teſtificaturus eſſet Deus pluviam demittendo in terminos Jiſraëlis ... de legem Deut.21.23. ‖ 1.Schem.31.10. & ſequentibus. 13 *Collegerunt*] diu poſtquam ſepulti fuiſſent. 14 *Tzelahhi*] de quo Jehoſch.18.[illegible] *Terræ*] demittendo pluviam. *Poſt illud*] poſtquam ſuſpenſi ſunt, relativum ad remotius refertur, vide ſuprà 1.Schem.7.16.

15 Cùm antè adhuc esset bellum Pelischtæis
contra Jisraëlitas: descendens David & ser-
vi ejus cum eo, pugnaverūt contra Pelisch-
tæos, ita ut defessus esset David.
16 Tum Jischbi Benob, qui erat e natis cujus-
dam gigantis, cujus mucronis pondus, *erat*
trecentorum siclorum pondus, ex chalybe,
eratque accinctus novo *gladio*: [c] cogitabat
percutere Davidem.
17 Sed opem tulit ei Abischai filius Tzerujæ,
& percutiens Pelischtæum morte affecit
eum: tunc jurarunt homines Davidis ei di-
cendo: non es proditurus ultrà nōbiscum in
prælium, ut nōn 'extinguas lucernam Jis-
raëlis.
18 Fuit quoque posteà cùm adhuc esset præ-
lium 'Gobi contra Pelischtæos: ut tunc per-
cuteret Sibcai Cuschathæus [d] Saphum, qui
erat e natis ejusdem gigantis.
19 Item fuit adhuc prælīū Gobi cum Pelisch-
tæis: ubi percussit Elchanan filius [e] Jahha-
re-Oregim Beth-Lechemita, Goljathi Git-
thæi '*fratrem*, cujus hastile erat ut jugum
textorum.
20 Fuit item adhuc bellum ad Gathum: erat-
que [f] quidam procerus, [g] cujus manuum &
pedum digiti erant seni, viginti quatuor nu-
mero: & ipse quoque natus erat eidem gi-
ganti.
21 Quem, cùm probro afficeret Jisraëlem,
percussit Jonathan filius [h] Schimhhai fratris
Davidis.
22 Quatuor isti editi sunt eidem 'Giganti Ga-
thi: 'qui ceciderunt manu Davidis, & manu
servorum ejus.

c Heb. *dicebat.*

17 *Extinguas lucernam*] id est, morte tua felicem nostrarū rerum cursum & regiæ majestatis lumen intervertas.

18 *Gobi*] in loco adjacente Gezeri: ideò 1. Chron. 20. hoc bellum dicitur gestū ad Gezerem.

d *Sippajum*, 1. *Chr.* 20. 4.

e *Jahhiris*, 1. *Chro.* 20. 5.

19 *Fratrem*] sic enim expressè scribitur, 1. Chron. 20. 5. sic supr. vers. 8.

f Heb. *vir mensuræ.*

g Heb. *cujus digiti manuum & digiti pedum sex & sex.*

h *Schimhha* 1. *Chr.* 20. 7.

22 *Giganti eidem*] qui pater erat Goljathi.

Qui ceciderunt] cōprehenso Goljatho: synecdochè.

Caput XXII.

Davidis carmen laudatorium, editum ab eo sub finem vitæ: quo Deum laudat recordatione beneficiorum jam acceptorum, & in posterum se laudaturum profitetur.

1 ‖ ELOCUTUS autem est David Jehovæ
'verba cantici hujus: qua die eripuerat
eum Jehova e manu inimicorum ipsius,
ut e manu Schaulis.
2 Et dixit: 'Jehova petra mea, & propugna-
culum meum, & liberator meus, a me *est*.
3 Deus rupis meæ, in quem me recipiam: cly-
peus meus & 'cornu salutis meæ: editus lo-
cus meus, & perfugium meum: servator
meus, a violentia servas me.
4 'Laudatum invoco Jehovam: & ab inimi-
cis meis servor.
5 'Cùm circundant me irrumpentes fluctus
mortis: torrentes *hominum* nequam perter-
rent me.
6 Dolores 'sepulchri circumeunt me: occur-
runt mihi 'tendiculæ mortis.
7 In ipsa angustia mea invoco Jehovam, &
Deum meum inclamo: 'qui exaudit e tem-
plo suo vocem meam: & clamorem meum
auribus suis.
8 Et 'concutitur ac movetur terra: 'funda-
menta cœlorum commoventur: concutiun-
tur autem cùm ira accenditur ei.
9 Cùm ascendit fumus per nasum ejus, & i-
gnis ex ore ejus consumit: prunæ ardent ab
eo.
10 Et demittens Cœlum descendit: cum cali-
gine sub pedibus suis.
11 Et insidet Cerubinis & volat: ac conspi-
cuus est super alas venti.
12 Et circumponit sibi tenebrarum tuguria:
atrorem aquarum, densitates superiorum
nubium.
13 Splendore qui *est* ante eum, ardent prunæ
igneæ.
14 Tonat e Cœlis Jehova: & excelsus edit vo-
cem suam.
15 Et emittit sagittas, *quibus* dispergit illos:
fulgur quo fundit illos.
16 Conspiciuntur etiam imi alvei maris: re-
velantur fundamenta orbis habitabilis: in-
crepatione Jehovæ, a flatu spiritus nasi e-
jus.
17 'Mittens ex edito assumit me: extrahit me
ex aquis multis.
18 Eripit me ab inimico meo valentiore: ab
osoribus meis, cùm robustiores sunt me.
19 Cùm occurrunt mihi in tempore calamita-
tis meæ: tum est Jehova scipio mihi.
20 Et educit in latum me: liberat me 'quia de-
lectatur me.
21 Tribuit mihi Jehova secundum 'justitiam
meam: secundum puritatem manuum mea-
rum restituit mihi.
22 Cùm observo vias Jehovæ: neque improbè
averto me a Deo meo:
23 Sed omnia judicia ejus in conspectu meo
sunt: & ab ullo statutorum ejus non rece-
do:
24 Denique cùm sum integer illi: & caveo
mihi [a] ne iniquè agam:
25 Restituit mihi Jehova secundum justitiam
meam: secundum puritatem meam coram
oculis suis.
26 Cum benigno benignum te exhibes: cum
viro integro integrum te exhibes.
27 Cum puro purum te præbes: at cum per-
verso 'eluctaris.
28 Populum autem afflictum servas: & ocu-
los tuos contra elatos 'dejicis.
29 'Quin imò tu es 'lucerna mea ô Jehova: &
Jehova 'illustrat tenebras meas.
30 Per te enim transcurro 'turmam: per De-
um meum transilio 'murum.
31 'Hujus Dei fortis integra est via: sermo Je-
hovæ purgatissimus est: clypeus est omnibus
qui se recipiunt ad eum.
32 Nam quis *est* Deus fortis præter Jehovam?
& quis rupes præter Deum nostrum?
33 Hic Deus fortis robur *est* meum, & *meorum*
copiarum: & 'expeditam reddit integrè vi-
am meam.
34 Disponit pedes meos, ut cervarum: 'ut in
excelsis meis statuat me.
35 Docens manus meas prælium: adeò ut
frangatur arcus chalybeus brachiis meis.
36 Nam 'das mihi clypeum salutis tuæ: &
'mansuetudo tua adauget me.
37 'Dilatas gressui meo locum meum: neque
'vacillant malleoli pedum meorum.
38 Persequor inimicos meos, ut perimam eos:

‖ Confer hoc caput cum Psal. 18. & 144.

2 *Jehova*] propositio, contenta tribus versibus: per congeriem metaphoricarū similitudinum.

3 *Cornu salutis*] id est, quo me defendo, ut bestiæ cornibus.

4 *Laudatum*] id est, cùm eum invoco, non possum non erūpere in laudes, quia certa fiducia amplector quod peto.

5 *Cùm circumdant*] Confirmatio a narratione beneficiorum Dei planè poëtica: cujus duæ sunt partes, liberationis ex adversis ab hoc versu ad 29. & gloriosæ victoriæ inde ad 47.

6 *Sepulchri circumeunt*] id est, lethales.

Tendiculæ mortis] id est, quas homines nequam tetenderunt in necem meam.

7 *Qui exaudit*] primus gradus beneficiorum Dei, precum exauditio in calamitatibus.

8 *Concutitur, &c.*] secundus, præsentiæ suæ testificatio multiplex, ad confirmandos suos & hostes perterrefaciendos usque ad versum 17. A terræ motu: ab aëris inflammatione: a repercussu nubium: a vi majore, & impressionibus: a ventorum concertatione: a nubium condensatione: a coruscatione: a tonitruis: a fulguribus; & a maris terræque hiatu.

Fundamenta cœlorum] id est, altissimi montes, quibus videtur quasi cœlum incumbere.

17 *Mittēs*] tertius gradus, opus liberationis, sub similitudine ejus qui aliquē e profundis aquis eripit, propositum.

20 *Quia delectatur*] unica causa liberationis, gratuita Dei benevolentia erga nos.

21 *Justitiam*] causæ nimirū, quam contra hostes sustineo, sive facti mei, cū illorum comparati.

a Heb. *ab iniquitate mea.*

27 *Eluctaris*] id est, ita certas, ut eum sua ipsius perversitate corruentem vincas.

28 *Dejicis*] id est, e sublimiore loco eos observas punitdos.

29 *Quin*] altera pars narrationis, ut observatum est supr. vers. 5.

Lucerna] id est, author felicitatis meæ; metaphora.

Illustrat] id est, dissipat adversa prosperis allatis.

30 *Turmam, Murū*] hostium.

31 *Hujus Dei*] Epiphonema: percurrens laudes Dei ab operibus: sermone & essentia ejus bis duobus versibus.

33 *Expeditam*] id est, sublatis omnibus impedimentis complanat & felicem exitum dat.

34 *Ut in excelsis*] id est, in munitionibus, quas tanta velocitate cōparavi, stabilit me: sic Deut. 32. 13. & 33. 29.

36 *Das mihi*] id est, armas me salute.

Mansuetudo tua] qua ad benefaciendum tuis te demittis.

37 *Dilatas*] id est, facis ut liberè incedam sublatis adversariis.

Vacillant] ut solent trepidi.

neque revertor donec consumam eos.
39 Et consumo eos ac frango eos, adeò ut non
exurgant: sed cadant sub pedes meos.
40 Accingis enim me robore ad bellum: pro-
sternis sub me insurgentes in me.
41 Et inimicorum meorum exponis mihi cer-
vicem: odio habétium me, ut excindam eos.
42 Circumspectant: sed non est qui servet: ad
Jehovam: sed non exaudit eos.
43 Contundo itaque eos tanquam pulverem
terræ: ut lutum platearum comminuo eos,
dispando eos.
44 Sic liberas me a contentionibus populo-
rum: conservas me in caput gentium: po-
pulus *quem* non noveram serviunt mihi.
45 Alienigenæ mendaciter se dedunt mihi:
'ad auditionem auris obediunt mihi.
46 Alienigenæ " decidunt: & horrescunt 'e
conclavibus suis.
47 'Vivit Jehova, & benedicta rupes mea: qua-
propter exaltetur Deus rupis [b] salutaris meç.
48 Deus ille fortis, qui [c] præstat ultiones mi-
hi & deturbat populos subter me.
49 Qui exitum dedisti mihi ab inimicis meis:
& supra insurgentes in me exaltasti me: a
viro [d] violentissimo eripuisti me.
50 Idcirco celebrabo te, Jehova, in gentibus:
& nomini tuo psallam.
51 *Dicens ipsum esse* turrim, [e] omnimodam sa-
lutem regis sui: & exercere benignitatem
erga unctum suum, Davidem & semen ejus
usque in seculum.

45 *Ad auditionē*] Id est, quàm primùm audiunt mandatum, obtemperant, etsi mendaci animo.
46 *Decidunt*] ut folia arborum marcida.
E conclavibus] id est, etiam in abstrusissimis locis, quò se ad securitatem recipere solent, metu percelluntur.
47 *Vivit Jehova*] Conclusio cujus duæ sunt partes, præsentis laudationis ab antea ctis beneficiis: & publicç professionis in futurum.
b Heb. *salutis*.
c Heb. *dat*.
d Heb. *violentiarum*.
e Heb. *salutes*.

Caput XXIII.

David moriturus vocationē suam, mandatū Dei & promissiones repetit, & suam indignitatem confessus, fidem suam in fœdus Dei protestatur: ex quo suo regno prospera: alienis adversa denuntiat. Catalogus describitur ducum exercitus Davidis: e quibus summi tribuni rebus strenuè gestis commendantur.

1 DENIQUE hæc sunt verba Davidis
'postrema: Dictū Davidis filii Jischai:
dictum inquam, viri qui constitutus est
'excelsus: unctus Dei Jahhakobi: & 'amœ-
nus psalmis Jisraëlitarum.
2 'Spiritus Jehovæ locutus est in me: & ser-
mo ejus per linguam meam.
3 'Dixit Deus Jisraëlis, mihi locuta est 'rupes
Jisraëlis: qui dominatur 'hominibus istis ju-
stus esto, dominans *in* timore Dei.
4 *Erunt* 'ut cum lucente mane oritur sol: '*ut*
mane non nubilo, herba tenera e terra *exi-
stit* splendore post pluviam.
5 Quamvis non sit ita 'domus mea erga Deū
fortem: quādoquidem fœdus [a] 'perpetuum
disposuit mihi, 'ordinatum *manet* prorsus &
servatum, quia tota salus mea & totum 'de-
syderium *est*: 'quamvis nō faciat ut pullulet.

6 At '*homines* nequam ut spinæ remotæ erant
omnes: quæ manu non capiuntur.
7 Sed qui attrectaturus est eas [b] munitur fer-
ro & hastili: ut igne [c] prorsus comburantur
in 'sede eadem.
8 ‖ISTA sunt nomina robustissimorum qui e-
rant Davidi: [d] Joscheb Baschebeth Tach-
cemonita 'primarius ducum: [e] huic gratum
fuit hastato una vice invadere octingentos
[f] 'confodiendos.
9 Post hunc Elhhazar filius Dodonis 'Acho-
chæi: inter hos tres robustissimos [g] comites
Davidis, cùm 'abjicerent se contra Pelisch-
tæos: *quibus* congregatis illuc ad bellum,
'abierant Jisraëlitæ.
10 Is surgens percussit Pelischtæos, usque-
dum defatigata esset manus ipsius, & 'ad-
hæreret manus ipsius gladio suo: præstan-
te Jehova salutem magnam illo die: post
quem reversus est populus tantùm ad spo-
liandum.
11 'Post hunc autem Schamma filius Agæ
Hararites: cùm congregarentur Pelischtæi
in catervam: ubi erat portio agri plena len-
tibus: & populus fugeret a facie Pelisch-
tæorum,
12 Stitit se in medio illius portionis ut libera-
ret eam, percussitque Pelischtæos: ita præ-
stitit Jehova salutem magnam.
13 Prætereà descendentes 'tres isti supra tri-
ginta primarii convenerunt in messe ad Da-
videm, ad speluncam 'Hhadullami: cùm ca-
terva Pelischtæorum castra haberent in cō-
valle 'Raphaæorum.
14 (Nam David tunc agebat 'in suo propu-
gnaculo: & statio Pelischtæorum tunc 'erat
ad Beth-Lechemum)
15 Et desyderio motus dixit David: [h] ô si quis
bibendā daret mihi aquam e cisterna Beth-
Lechemi, quæ *est* ad portam.
16 Quapropter perruperunt tres isti poten-
tissimi per castra Pelischtęorum: & haustam
aquam e cisterna Beth-Lechemi, quæ *est* ad
portam, deportantes attulerunt ad Davi-
dem: qui noluit bibere eam: sed effudit eam
Jehovæ.
17 Dicebat enim: absit mihi a Jehova ut fa-
ciam hoc, an sanguinem istorum hominum,
qui [i] inverunt periculum vitæ suæ biberem?
sic noluit bibere illam: hæc fecerunt tres il-
li potentissimi.
18 Deinde Abischai frater Joabi filius Tze-
rujæ erat primarius 'horum trium: qui vi-
bravit hastam suam in trecentos, quos con-
fodit: eratque [k] nominatissimus inter hos
tres.
19 Horum trium, nónne quia honoratissimus
erat, fuit illis princeps? attamen usque ad
'illos tres non pervenit.
20 Et Benaja filius Jehojadahhi filius viri
strenui, magnus rebus gestis, e 'Kabtzee-
le: is percussit duos [l] valentissimos Moabi-
tas, & idem descendens percussit quen-
dam leonem in medio cisternæ 'tempore
nivis.
21 Idem quoq; percussit quendam Ægyptium
[m] spectabilē *magnitudine*: cùm esset in manu

6 *Homines nequā*] qui mādata Dei non amplectuntur, neque promissionum sunt participes, id est, reprobi. est autem antithesis ex comparatione cum superioribus.
b Heb. *impletur ferro*.
c Heb. *comburendo comburantur*.
7 *In eadem sede*] id est, in eo loco ubi succisæ fuerint.
‖ *Confer cum 1. Chron. 11. a ver. 11.*
d *Alii Jaschob Ben filius Chachmoni*.
8 *Primarius ducum*] id est, dux summus primi agminis, ut quinque sequentes suorum agminum suo ordine.
e Heb. *hoc protum fuit ei hastato*.
f Heb. *confossum* infrà 18. ver.
Confodiendos] ex quibus trecētos eum confodisse ostendit 1. Chron. 11. 11.
9 *Achochæi*] e posteris Achoachi Benjaminitæ, de quo 1. Chron. 8. 4. sic infr. vers. 28.
g Heb. *cū Davide*.
Abjicerent se] id est, abjecta vitæ cura, periculo se exponerent: sic Judic. 5. 18.
Abierant] id est, fugientes loco cesserant, 1. Chro. 11. ver. 13. & hîc ver. 11.
10 *Adhæreret*] ex distensione nervorum præ magno labore.
11 *Post hunc*] ab Elhhazare secundus restitit Pelischtæis, alteram catervam ab altera agri parte invadens, nam Elhhazar ab ea parte Pelischtæos aggressus est, ubi erat hordeum: Schamma vero qua lentes erant, 1. Chron. 11. 13.
13 *Tres isti*] supra nominati.
Hhadullami] 1. Sch. 22. 1.
Raphaæorum] sup. 5. 18.
14 *In suo propugnaculo*] Jebusi in civitate sua, paulo antè expugnata, ex qua prodiit Hhadullamum versus, Pelischtæos aggressurus.
Erat ad Bethlechemum] illinc ad... sidens.
h Heb. *quis dabit mihi*.
i Heb. *qui iverunt pro animis suis*.
18 *Horum trium*] qui sequuntur.
k Heb. *nominatus*...

& linguā meā moderatus est ad prophetias exarandas, confirmatio posterioris sui epitheti. 3 *Dixit*] cōfirmatio prioris sui epitheti a vocatione & mandato Dei. *Rupes*] vide Deut. 32. 4. *Hominibus*] Jisraëlitis. 4 *Ut cum*] .i. omni luce prosperitatis & gloriæ circumfulgebunt, altera pars sermonis Dei promissio regi, & populo colenti justitiam & timorem Dei. *Ut mane*] .i. virescent perpetuò, ut herbæ, quibus pluviæ & calores tempestivè adveniūt. 5 *Domus &c.*] .i. ego & regnum meum, quamvis hæc non ita exactè præstemus, ac proinde rei simus non servati fœderis cum Deo, &c. a Heb. *seculi*. *Perpetuum*] quia Deus immutabilis est, & ita promisit sup. 7. 15. 16. *Ordinatum, &c.*] .i. penes ipsum est ordinatio & conservatio, quam se effecturum recepit, ibid. *Desyderium*] Deus & fœdus ejus. *Quamvis non faciat*] id est, propter indignitatem nostram perparum præstet illius promissæ felicitatis. Sic anticipat objectiones: unam quòd non pareant mandato Dei: alteram quòd Deus promissa nondum præstet. Statuit enim inobedientiā suā fidem Dei inanem reddi non posse: ut Roman. 3. 3.

1 *Postrema*] Id est, habita ab eo postquā mandata dedit filio Schelomoni, de quibus 1. Reg. 2. eumque precibus Deo commendavit Psalm. 72. cùm jājam esset moriturus. Hoc enim facto Jahhakobū Gen. 49. & Moschen Deut. 32. & 33. imitatus est.
Excelsus] .i. evectus ad fastigium regni, ut proximè sequētia verba indicāt.
Amœnus] .i. propheta, qui suaves psalmos Jisraëlitis ad laudandum Deum conscripsit.
2 *Spiritus Jehovæ*] .i. Deus pater per filium in spiritu animā

ei in tribus istis. 19 *Illos tres*] antè numeratos. 20 *Kabtzeele*] Jehos. 15. 21. tribu Jehudæ. l Heb. *ariel, id est, duos leones fortissimos*, ...seu ferociores sunt penuria victus. m Heb. *virum aspectus*. *Tempore nivis*]...

Ægyp-

Ægyptii hasta,descendit ad eum baculo: &
accipiens hastam e manu Ægyptii, interfe-
cit eum hasta ipsius.
22 Hæc fecit Benaja filius Jehojadahhi: qui
erat nominatus inter hos tres potentes.
23 Honoratus supra triginta: quamvis ad tres
illos non pervenerit: quam ob rem præpo-
suit eum David n satellitio suo.
24 Hhasael frater Joabi supra triginta istos:
Elchannanem filium Dodonis Beth-Leche-
mitam.
25 o Schammam Charoditam: Elikam Cha-
roditam.
26 Cheletzum p Paltitam: Hhiram filium
Hhikeschi Tekohhæum.
27 Abihhezerem Hhanathotanum: q Mebun-
naium Chuschatæum.
28 r Tzalmonem Achochæum: Maharaium
Netophathæum.
29 s Chelebum filium Bahhanæ Netophathæ-
um: Ittaium filium Ribbai e Gibhha Binja-
minitarum.
30 Benajam Pirhhathonæum: t Hiddaium
ex una vallium Gahhaschi.
31 v Abi-Hhalbonem Hharbathæum: Hhaz-
mavethum x Barchumæum.
32 Eljachbam Schahhalbonæum: e filiis y Ja-
schenis Jonathanem.
33 Schammam Hhararitam: Achiamum fi-
lium z Schararis Hhararitam.
34 a Eliphelethum filium Achasbi Mahha-
chathæi: b Elihhamum filium Achithophelis
Giluntinum.
35 c Chetzravum Carmelitam: Pahharai-
um Arbæum.
36 d Jigalem filium Nathanis e Tzoba: Ba-
nin Gaditam.
37 Tzelekum Hhammonitam: Nacharajum
e Beerothitam armigerum Joabi filii Tze-
rujæ.
38 Hhiram Jitræum: Garebum Jitræum.
39 Urijam Chittæum: omnes sunt triginta
septem.

n Heb. *auscultationi suæ*: id est, militibus stipatoribus suis, qui semper præsto erant ad imperium ipsius 2. Sam. 8.18. & 20.23.
24 *Supra triginta*] postremus quidem secundi ordinis: sed præstantior triginta Chiliarchis quos deinceps nominat, nam sex isti quibus Chiliarchis præerant, ut Joab erat imperator omnium: sunt enim hæ duæ voces ἀπὸ κοινοῦ sex illis accommodandæ quorum nomina & res gestæ modo explicatæ sunt.
o *Schammothum Hharurithi*. 1.Chr.11.
25 *Charoditam*] Judic. 7.1.
p *Pelonitam*.
q *Sibcaium*.
27 *Chuschatæum*] e tribu Jehudæ 1. Chro. 4.4.
r *Hhilaium*.
28 *Netophathæum*] in tribu Jehudæ 1. Chro. 2.54.
s *Cheledum*, & *Cheldai*. 1.Chro. 27.15.
30 *Pirhhathonæum*] oppidum in tribu Ephrajimi, Judic. 12.15.
t *Churaium*.
Gahhaschi] mons in tribu Ephrajimi, Jehosch. 24.30. & Judic. 2.9.
v *Abielem*.
x *Bacharumæum*, id est, ex Bachurimis Binjaminitarum.
32 *Schahhalbonæum*] e Schahhalabimis in tribu Danis Jehosch. 19.42.
y *Hhaschemi*.
33 *Hhararitam*] montanum, e montibus Ephrajimi. z *Sacharis*. a *Eliphalem filium Uris*.
34 *Mahhachathæi*] trans Jardenem ex oppido Menaschitarum Jos. 13.11.
b *Achijam Pelonitam*. *Giluntinum*] Jehos. 15.51. c *Chetzronem*. 35 *Carmelitam*] ex oppido Jehudæ Jehos. 15.55. d *Na-Hharajum*. *Arbæum*] ex Arabo oppido Jehudæ ibidem 52. e *Joelem fratrem Nathanis*. 37 *Beerothitam*] Jehos. 18.25. 38 *Jitræum*] e Jattire oppido Jehudæ: Jehosch. 15.48.
39 *Triginta septem*] comprehenso Joabo imperatore summo, & secundo a rege.

CAPUT XXIIII.

David Satanæ instinctu populum numerari jubens, Dei iram in se & in populum concitat. Quam obrem Deus ei trium pœnarum optione data, triduana peste, ut David elegerat, in populum sævit. Deinde populi & Davidis resipiscentis misertus, altare sibi extrui & sacrificia in eo offerri destinato loco quem demonstrat, jubet.

1 PERREXIT autem ira Jehovæ accendi
in Jisraëlitas: cùm incitasset *adversari-
us* Davidem in eos dicendo: I, nume-
ra Jisraëlem & Jehudam.
2 Edixit enim rex Joabo principi copiarum
a suarum, discurre jam per omnes tribus Jis-
raëlis a Dane Beerschebahhum usque: &
recensete populum: ut sciam numerum
populi.
3 Et quamvis diceret Joab ad regē: at adjici-
at Jehova Deus tuus ad populum b quotquot
sunt centuplum, idque oculis domini mei
regis videntibus: dominus autem meus rex
quare delectaretur re hac?
4 Tamen prævaluit verbum regis apud Joa-
bum, & apud præfectos copiarum: quapropter
egressus est Joab, & præfecti copiarum a
conspectu regis ad recensendum populum
Jisraëlem.
5 Et trajicientes Jardenem castra posuerunt
ad Hharohherem, a dextera civitatis, quæ
est in medio torrentis Gaditarum Jahhze-
rem usque.
6 Deinde venerunt Gilhhadem, & in terram
inferiorem recens comparatam: posteà
venerunt Dan-Jahhanum, & circa Tzido-
nem.
7 Et venientes ad urbem munitam Tyri, &
omnes civitates Chivvæi, & Cenahhanæi:
processerunt ad meridianum tractum Jehu-
dæ Beerschebahhum.
8 Denique cùm discurrissent per totam ter-
ram, venerunt c exactis novem mensibus &
viginti diebus, Jeruschalaima.
9 Ubi dedit Joab numerum census populi re-
gi: erant autem Jisraëlitarum octingenta
millia virorum d strenuorum stringentium
gladium: virorum autem Jehudæ quingen-
ta millia.
10 Tum e animus Davidis affecit eum, post-
quam numerasset populum: quapropter di-
xit David ad Jehovam: peccavi valde *in* eo
quod feci: sed nunc Jehova, transfer, quæso,
iniquitatem servi tui, nam stultè egi val-
de.
11 Cumque surrexisset David manè: verbum
Jehovæ fuit ad Gadem prophetam Viden-
tem Davidis dicendo.
12 Abiens alloquitor Davidem: ita ait Jeho-
va: tria ego propono tibi: delige unum ex
his quod faciam tibi.
13 Veniens ergo Gad ad Davidem renuntia-
vit ei: dixit enim ei: an eveniet tibi sep-
tem annorum fames in terra tua? an poti-
us ut fugias tribus mensibus, a facie oppri-
mentium te, ita ipse persequetur te? an de-
nique ut sit tribus diebus pestis in terra tua?
nunc cognosce, & vide quid rei responsurus
sim ei qui misit me.
14 Dixit verò David ad Gadem: angustia est
mihi valde: incidamus, quæso in manum
Jehovæ, nam magnæ sunt miserationes ejus:
in manum autem hominis ne cadam.
15 Itaq; posuit Jehova pestem in Jisraële ab
eo mane usque ad tempus constitutum: qua
mortui sunt de populo a Dane usque Beer-
schebahhum septuaginta millia virorum.
16 Extenderatq; manū suam angelus contra
Jeruschalaima ad perdendum ea: sed pœni-

1 *Perrexit*] i. cùm toto triennio antè Jisraëlitis infensus, famem immisisset ob factum Schaulis sup. 21. hæc Davidis offensa rursus in eos ira accensus esse: nam utraque hæc historia per ὕστερον πρότερον temporum ultimo loco ponitur. *Adversarius*] ex 1. Chro. 21.1. Nam nomina conjugata verbis suis: ut contrà verba nominibus inclusa latent, ex linguæ proprietate, ut Gen. 18. 21. *Dicendo*] sine ulla legitima causa: sive Ecclesiastica, ut fuit illa tempore Moschis, Exod. 30. sive politica, ut est temporibus belli, sed contra promissiones Dei, contra fidem suam pristinam & contra publicam quietem venientem vide 1. Chro. 23.23. a Heb. *quæ erant cum eo*.

2 *A Dane*] vide Judicum 20.1.
Populum] aptum ad militiam obeundam, i. a nato viginti annos & deinceps 1. Chro. 23.26. & 27.23. prout ostenditur infrà ver. 9.
Ut sciam] mera curiositate movetur, & nullam rationem adfert aliam quam voluntatem: quapropter Joab conans eum a proposito avertere dicit: quare delectaretur Dominus meus re hac?
b Heb. *ut sunt, & ut sunt centum vicibus*.
5 *Hharohherem*] vide Num. 32.34.
Quæ est] vide Deut. 2.35.
Torrentis] Arnonis.
6 *Recens comp.*] temporibus Schaulis: 1. Chro. 5. 10.
Dan-Jahhanum] Quod Dan simpliciter dicitur Jehos. 19.47.
Circa Tzidonem] nam agrū tenebant quamvis Cenahhanæi urbem: quemadmodum de Tyro in sequenti versu dicendum est.
7 *Urbem munitā*] Jehos. 19.29.
c Heb. *a fine novem mensium*.
9 *Erant autem*] quorum numerum Joab regi dedit, cùm primùm Jeruschalaima venit, nondum numerato Binjamine neque Levi: studio enim Joab omiserat eos, quia rem improbabat, ut apparet 1. Chro. 21.6. Cur autem ibi trecenta millia ad hunc numerum accedant, vide 1. Chro. 27.24.
d Heb. *virorum roboris*.
Quingenta millia] annumeratis triginta millibus, quorum milleni singuli Chiliarchis parebant, de quibus suprà 23. 8. ver. & sequent. quā ob rem his omissis in Chronicis quadringenta septuaginta millia tantùm numerantur.
e Heb. *percussit cor Davidis ipsum*: sic 1. Schem. 24. 6.
10 *Nam stultè*] i. agnosco me stultè egisse, ut Num. 14.40.
11 *Videntem*] vide 1. Schem. 9.9. & de ejus officio 2. Chro. 29.25.

13 *Septem ann.*] q.d. jam tres anni famis propter Gibhhonitas elapsi sunt; hic quartus est, quo datâ pluviâ testatus quidē est Deus se reconciliatū esse: sed hoc tuo peccato offensus denuo proponit tibi alterū trienniū cujus mentio est 1. Chr. 21. 12. nam hoc triennium superioribus annis conjunctum septem efficit. *Ita ipse*] i. Deus tibi infensus ipsorum contra te conatus secundet & efficiat ut assequantur te: vide 1. Chro. 21.12. 14 *In manum Jehovæ*] solius, ut finis versus explicat.
15 *Tempus*] tridui, suprà ver. 13.

tens Jehova istius mali, edixit angelo qui
perdebat de populo: satis *est*, jam remitte
manum tuam: angelus autem Jehovæ erat
juxta aream [f] Aravnæ Jebusæi.
17 Cùm allocutus David Jehovam, videndo
angelum qui percutiebat populum, dixisset:
ecce ego peccavi, & ego iniquè feci: hi autem,
hæ oves quid fecerunt? sit quæso manus
tua contra me & * contra domum paternam
meam.
18 Deinde * rediit Gad ad Davidem die illo:
& dixit ei: ascende, statue Jehovæ altare
in area Aranjæ Jebusæi.
19 Et ascendente Davide secundum verbum
Gadis: quemadmodum præceperat Jehova:
20 Cùm prospectans Aravna videret regem
& servos ejus transeuntes ad se: egressus Aravna
incurvavit se regi facie sua *demissa* in
terram.
21 Dixitque Aravna: quare venit dominus
meus rex ad servum suum? cui dicente David:
emptum a te istam aream, ad ædificandum
altare Jehovæ: ut cohibeatur hæc plaga
a populo:
22 Dixit Aravna ad Davidem: accipiat & offerat
dominus meus rex quod bonum *videtur*
in oculis ejus: vide * hos boves pro holocausto,
& has tribulas & instrumenta boum
in ligna.
23 Hæc omnia dabat Aravna regulus regi:
dicebatque Aravna ad regem: Jehova Deus
tuus acceptum te habeat.
24 Dixit verò rex ad Aravnam, nequaquam:
sed [g] omnino emam abs te pretio: neque offeram
Jehovæ Deo meo holocausta gratis:
quapropter emit David * aream illam & illos
boves argenti * siclis quinquaginta.
25 Deinde extruens ibi David altare Jehovę:
obtulit holocausta & eucharistica: sic exoratus
est Jehova terræ, & cohibita plaga
hæc ab Jisraële.

f *qui & Arania ver.18. & Ornan in Chronicis.*

17 *Contra domum*] i. contra familiares meos, ut consiliorum participes.

18 *Rediit*] ex jussu Dei 1.Chro.21.18. & Infr. 19.ver.

22 *Hos boves*] quibus utebatur in trituratione.

g Heb. *emendo emam.*

24 *Aream*] eam cum toto loco emit sexcentis siclis aureis 1.Chro.21.25. qui efficiunt paulo amplius mille quingentos dalleros.

Siclis quinquaginta] videlicet boves: hoc est, dalleris paulò amplius duodecim synecdoche.

REGUM
LIB. PRIOR.

PRIOR liber regum res gestas quinq; regũ Jehudæ, Schelomonis, Rechabhhami, Abijæ, Asæ, Jehoschaphati: & octo regum Jisraëlis Jarobhhami, Nadabi, Bahhaschæ, Elæ, Zimri, Tibni, Hhomri & Achabi continet. Estq; historia centum octodecim annorum: e quibus primi quadraginta Schelomonis fuerunt: cæteri nimirum septuaginta-octo reliquorum regnantium in Jehuda & in Jisraele.

	Schelomonis			40. 1.Reg.11.42.		
	Jehudæ			Jisraëlis		
Anni	Rechabhhami	17.	1.Reg.14.21.	Jarobhhami	21	1.Reg.14.20.
	Abijami	3.	1.Reg.15.2.	Nadabi	1.	1.Reg.15.25.
	Asæ	41.	1.Reg.15.10.	Bahhaschæ	23	1.Reg.16.1.
	Jehoschaphati solius	17.	1.Reg.22.52.	Elæ	1.	1.Reg.16.10.
				Zimri dies	7.	1.Reg.16.17.
				Tibni cum Hhomri		
				Hhomri	11.	1.Reg.16.25.
				Achabi	21.	1.Reg.16.31.

In regibus Jisraëlis observandum, nos ex numero, qui in istis singulis scripturæ locis habetur, ultimum cujusque annum detrahere: quia idem est successoris primus.

CAPUT I.

Davide rigente præ senio, Adonija maximus natu filius apud populum gratiosus, cum Joabo & Ebjathare conspirat, ut regnum paternum occupet: sed Nathanis operâ, dissipato eorum consilio, a Davide Schelomo rex instituitur: a sacerdote ungitur: a populo accipitur, & spectante Davide in solio regni collocatur. Cujus rei Adonija certior factus, dilapso comitatu, ad altare domini securitatis causâ se confert: donec fide data ad Schelomonem ductus, domum cum venia remittitur.

1 REx autem David * senuerat, vergebat [a] ætate: &
quamvis operirent eum
pannis: non tamen [b] calefiebat.
2 Quapropter dixerunt
ei servi ejus: [c] quæratur
domino meo regi puella virgo, quæ stet coram
rege, & sit ei adjutrix: ut cubante ea in
sinu tuo, calefiat dominus meus Rex.
3 Quærentes itaque puellam pulchram in toto
termino Jisraëlitarum: invenerunt Abischagam
* Schunamitidem, quam adduxerunt
ad regem.
4 Erat autem puella hæc pulchra admodum:
eratque regi adjutrix, & ministrabat ei: rex
verò non cognovit eam.
5 Adonija porrò filius Chaggithæ efferens
se dicendo: * ego regnaturus sum: * paraverat
sibi currum, & equites, & quinquaginta
viros præcurrentes sibi.
6 Quem pater ejus [d] nunquam dolore afficiebat
dicendo: quare ita facis? & ipse * quoque
bonâ formâ erat valde, pepereratque
eum *Chaggitha* post Abschalomum *natum*.
7 Tandem * fuerunt ei sermones cum Joabo

1 *Senuerat*] nam ad annum 70. pervenerat: vide 2.Schem. 5.4.

a Heb. *diebus: ut Gen.18.ver.11.*

b Heb. *non calescebat ei: sic inf. ver. 2.*

c Heb. *quærant.*

3 *Schunamitidem*] e Schunemo oppido Jissascaris, Jehos. 19. 18.

5 *Ego regnaturus*] quasi dicat, meum regnare jure meo: qui primus sum, senioribus fratribus extinctis: infra ver. 6 & 2.Schem.3.4

Paraverat] Exemplo Abschalomi 2. Schem.15.

d Heb. *a diebus suis.*

6 *Quoque*] ut Abschalom: qua ratione erat gratiosus apud populum.

7 *Fuerunt ei sermones*] id est, communi consilio cum illis conspiravit.

filio Terujæ, & cum Ebjathare sacerdote: ut
e Adonijam secuti adjuvarent.
8 Tzadok verò sacerdos, & Benaja filius Je-
hojadahhi & Nathan propheta, & 'Schim-
hhi ac Rehhi, & reliqui potentes qui erant
Davidi, non aderant Adonijæ.
9 Cumq; Adonija mactatis pecudibus ac bo-
bus iisque pinguibus apud lapidem Zoche-
leth, qui est juxta fontem 'Rogelis: invitas-
set omnes fratres suos filios regis, & omnes
homines Jehudæ servos regis:
10 Nathanem verò Prophetam & Benajam,
& reliquos potentes, ac Schelomonem fra-
trem suum non invitasset:
11 Allocutus est Nathan Bath-Schebahham
matrem Schelomonis dicendo: an non au-
divisti regnare Adonijam filiũ Chaggithæ:
domino nostro Davide ignorante?
12 Nunc ergo age, f daturus jam sum tibi con-
silium: quo libera vitam tuam, & vitam filii
tui Schelomonis.
13 Abi & ingressa ad regem Davidem dicito
ad eum: nonne tu domine mi rex, jurasti an-
cillæ tuæ dicẽs: Schelomo filius tuus regna-
turus est post me, & ipse sessurus est super
solium meum: cur ergo regnat Adonija?
14 Ecce te adhuc loquente ibi cum rege: ego
quoque ingrediar post te, & g confirmabo
verba tua.
15 Itaq; ingressa est Bath-Schebahh ad regẽ
in conclave, (rex enim erat senex valde:) ubi
Abischag Schunamitis ministrabat regi.
16 Et inclinato vertice Bath-Schebahh incur-
vavit se regi: & dicente rege: quid tibi est?
17 Dixit ei: domine mi, tu jurasti per Jeho-
vam Deum tuum ancillæ tuæ: Schelomo fi-
lius tuus regnaturus est post me, & ipse ses-
surus est in solio meo.
18 Nunc autem, ecce Adonija regnat: h te,
domine mi rex, ignorante.
19 Mactatis enim bobus, iisque pinguibus &
i pecudibus multis, invitavit omnes filios re-
gis etiam Ebjatharem sacerdotem, & Joa-
bum principem 'militiæ: Schelomonem ve-
rò servum tuum non invitavit.
20 At k jam, domine mi rex, oculi omnium
Jisraëlitarum in te conversi sunt, ut indices
eis, quis sessurus sit in solio domini mei re-
gis post ipsum.
21 Alioquin erit, cùm occubuerit dominus
meus rex cum patribus suis: ut sim ego & fi-
lius meus Schelomo 'peccatores.
22 Ecce autem ipsa adhuc loquebatur cum
rege: quando Nathan propheta venit.
23 Cumque nuntiassent regi dicendo: ecce
Nathan propheta: 'ingressus in conspectum
regis, incurvavit se regi l facie sua *demissa*
versus terram.
24 Dixitque Nathan, domine mi Rex, *tũne* di-
xisti, Adonija regnaturus est post me, & ipse
sessurus est in solio meo?
25 Nam descendit hodie, & mactatis bobus
iisque pinguibus & pecudibus multis, invi-
tavit omnes filios regis, & principes militiæ,
& Ebjatharem sacerdotem, qui ecce come-
dunt & bibunt coram eo: & dixerunt, vivat
rex Adonija.
26 Me verò, me servum tuum, & Tzadokum
sacerdotẽ & Benajam filium Jehojadahhi,
ac Schelomonẽ servum tuum non invitavit.

e Heb. *adjuvarent post Adonijam.*

8 *Schimhhi*] fortassis est ille de quo infra 4.17.

9 *Rogelis*] Jehos. 15.7. & 2. Schem. 17. 17.

f Heb. *consulturus.*

g Heb. *muniam vel suppleb*o.

h *in aliis exemplaribus, & nunc domine mi rex ignoras.*

i Heb. *in multitudinem: sic infr. ver.* 25.

k *& tu domine mi rex: ut habent quædam exemplaria.*

21 *Peccatores*] id est, agetur nobiscum ut cum sontibus, & de vita nostra periclitabimur.

23 *Ingressus*] egressa Bath-Schebahha: ut apparet ex ver. 28.

l Heb. *super faciẽ suam in terram.*

27 An a domino meo rege facta est hæc res?
quòd non notum fecisti servo tuo, quis ses-
surus sit in solio domini mei regis post ip-
sum.
28 Cui cùm respondisset rex David: dixit, vo-
cate mihi Bath-Schebahham: 'quæ ingressa
in conspectum regis stabat coram rege.
29 Juravitque rex dicens: ut vivit Jehova, qui
redemit animam meam de omni angustia:
30 m Quemadmodum juraveram tibi per Je-
hovam Deum Jisraëlis dicendo: Schelomo-
nem filium tuum regnaturum post me: eum-
que sessurum in solio meo pro me: ita factu-
rus sum hoc die.
31 Tum inclinans verticem Bath-Schebahh,
facie *demissa* in terram, incurvavit se regi: ac
dixit, vivat dominus meus rex David 'in se-
culum.
32 Deinde dixit rex David: vocate mihi Tza-
dokum sacerdotem & Nathanem prophe-
tam, & Benajam filium Jehojadahhi: vene-
runtque in conspectum regis.
33 Quibus dixit rex: sumite vobiscum servos
'domini vestri, & facite ut Scholomo filius
meus insideat mulæ meæ: ita deducite eum
ad 'Gichonem.
34 Ubi ungito eum Tzadok sacerdos, & Na-
than propheta in regem super Jisraëlem, &
clangẽtes buccina, dicitote: vivat rex Sche-
lomo.
35 Deinde ascendite post eum, & ingressus
sedeat in solio meo, & ipse regnet pro me:
nam præcepi eum esse antecessorem in Jis-
raële & in Jehuda.
36 Tum 'respondens Benaja filius Jehojada-
hhi, regi dixit: 'Amen: ita dixerit Jehova
Deus Domini mei regis.
37 Quemadmodum fuit Jehova cum domino
meo rege: ita sit cum Schelomone: ampli-
ficetque solium ejus, supra solium domini
mei, regis Davidis.
38 Descendens ergo Tzadok sacerdos & Na-
than propheta & Benaja filius Jehojadahhi
'Cerethæusque & Pelethæus, cùm fecissent
ut insideret Schelomo mulæ regis Davidis,
deduxerunt eum ad Gichonem.
39 Ubi Tzadok sacerdos accepto cornu olei
'e tentorio unxit Schelomonem: & clangẽ-
tes buccina dicebant totus populus: vivat
rex Schelomo.
40 Ascendebant autem totus populus post
eum, & ipse populus canebant tibiis, læta-
banturque lætitia magna: adeo ut 'findere-
tur terra præ voce eorum:
41 Et audiret Adonija, & omnes invitati qui
erant cum eo, cùm ipsi absolverent come-
dere: audiensq; Joab sonum buccinæ dice-
ret: quare vox ista urbis perstrepẽtis *editur*?
42 Cùm adhuc ipse loqueretur, ecce Jonathan
filius Ebjatharis sacerdotis advenit: cui di-
cente Adonija, accede, vir enim n strenuus
es, & 'bonum nuntium affers:
43 Respondens Jonathan dixit Adonijæ: at
dominus noster rex David regem constituit
Schelomonem.
44 Misit enim cum eo rex Tzadokum sacer-
dotem & Nathanem prophetam ac Bena-
jam filium Jehojadahhi, Cerethæumque &
Pelethæum: qui fecerunt ut ipse insideret
mulæ regis.

28 *Quæ ingressa*] egresso Nathane ut docet ver. 32.

m Heb. *quòd quemadmodum, &c quòd ita facturus sum,* pleonasmus particulæ ad evidentiam.

31 *In seculum*] id est, quàm diutissime: quasi dicat, mihi satis est de jure confirmari, non peto ut me regno spolies.

33 *Domini vestri*] id est, meos, in cujus obedientia perstatis.
Gichonem] id est in locum istum per gradus civitatis Davidis prosequimini, qui cis Gichonem est, quasi medius inter civitatem Davidis & alteram Jeruschalaima, ut aditum obtineat ex adverso fontis Rogelis: nam Gichon rivus erat alluens civitatem Davidis & Jeruschalaima 2. Chron. 32. 30. & 33. 14.

36 *Respondens Benaja*] suo & reliquorum nomine, ut apparet ver. 47.
Amen] id est, firmum & statum esto a Deo.

38 *Cerethæusq.*] vide 2. Schem. 9. 4.

39 *E tentorio*] quod tetenderat David arcæ in civitate sua 2. Schem. 6. 17.

40 *Finderetur*] hyperbole.

n Heb. *robore.*

42 *Bonum nuntium*] vide simile 2. Schem. 18. 27.

tens Jehova istius mali, edixit angelo qui
perdebat de populo: satis *est*, jam remitte
manum tuam: angelus autem Jehovæ erat
juxta aream [f] Aravnæ Jebusæi.
17 Cùm allocutus David Jehovam, videndo
angelum qui percutiebat populum, dixisset:
ecce ego peccavi, & ego iniquè feci: hi au-
tem, hæ oves quid fecerunt? sit quæso ma-
nus tua contra me & *contra domum pater-
nam meam.
18 Deinde *rediit Gad ad Davidem die il-
lo: & dixit ei: ascende, statue Jehovæ alta-
re in area Aranjæ Jebusæi.
19 Et ascendente Davide secundum verbum
Gadis: quemadmodum præceperat Jehova:
20 Cùm prospectans Aravna videret regem
& servos ejus transeuntes ad se: egressus A-
ravna incurvavit se regi facie sua *demissa* in
terram.
21 Dixitque Aravna: quare venit dominus
meus rex ad servum suum? cui dicente Da-
vide: emptum a te istam aream, ad ædificā-
dum altare Jehovæ: ut cohibeatur hæc pla-
ga a populo:
22 Dixit Aravna ad Davidem: accipiat & of-
ferat dominus meus rex quod bonum *vide-
tur* in oculis ejus: vide *hos boves pro ho-
locausto, & has tribulas & instrumenta bo-
um in ligna.
23 Hæc omnia dabat Aravna regulus regi:
dicebatque Aravna ad regem: Jehova De-
us tuus acceptum te habeat.
24 Dixit verò rex ad Aravnam, nequaquam:
sed [g] omnino emam abs te pretio: neque of-
feram Jehovæ Deo meo holocausta gratis:
quapropter emit David *aream illam & il-
los boves argenti *siclis quinquaginta.
25 Deinde extruens ibi David altare Jehovæ:
obtulit holocausta & eucharistica: sic ex-
oratus est Jehova terræ, & cohibita plaga
hæc ab Jisraële.

f *qui & Arania* ver.18. *& Ornan in Chronicis.*

17 *Contra domum*] i. contra familiares meos, ut consiliorum participes.

18 *Rediit*] ex jussu Dei 1. Chro.21.18. & infr. 19. ver.

22 *Hos boves*] quibus utebatur in triturationе.

g Heb. *emendo emam.*

24 *Aream*] eam cum toto loco emit sexcentis siclis aureis 1. Chro.21.25. qui efficiunt paulò amplius mille quingentos dalleros.

Siclis quinquaginta] videlicet boves: hoc est, dalleris paulò amplius duodecim synecdoche.

REGUM
LIB. PRIOR.

PRIOR liber regum res gestas quinq; regũ Jehudæ, Schelomonis, Rechabhhami, Abijæ, Asæ, Jehoschaphati: & octo regum Jisraëlis Jarobhhami, Nadabi, Bahhaschæ, Elæ, Zimri, Tibni, Hhomri & Achabi continet. Estq; historia centum octodecim annorum: e quibus primi quadraginta Schelomonis fuerunt: cæteri nimirum septuaginta-octo reliquorum regnantium in Jehuda & in Jisraële.

	Schelomonis		40.1.Reg.11.42.			
	Jehudæ			Jisraëlis		
Anni	Rechabhhami	17.	1.Reg.14.21.	Jarobhhami	21	1.Reg.14.20.
	Abijami	3.	1.Reg.15.2.	Nadabi	1.	1.Reg.15.25.
	Asæ	41.	1.Reg.15.10.	Bahhaschæ	23	1.Reg.16.1.
	Jehoschaphati solius	17.	1.Reg.22.52.	Elæ	1.	1.Reg.16.10.
				Zimri dies	7.	1.Reg.16.17.
				Tibni cum Hhomri		
				Hhomri	11.	1.Reg.16.23.
				Achabi	21.	1.Reg.16.31.

In regibus Jisraëlis observandum, nos ex numero, qui in istis singulis scripturæ locis habetur, ultimum cujusque annum detrahere: quia idem est successoris primus.

Caput I.

Davide rigente præ senio, Adonija maximus natu filius apud populum gratiosus, cum Joabo & Ebjathare conspirat, ut regnum paternum occupet: sed Nathanis operâ, dissipato eorum consilio, a Davide Schelomo rex instituitur: a sacerdote ungitur: a populo accipitur, & spectante Davide in solio regni collocatur. Cujus rei Adonija certior factus, dilapso comitatu, ad altare domini securitatis causâ se confert: donec fide data ad Schelomonem ductus, domum cum venia remittitur.

1 Rex autem David *senu-
erat, vergebat [a] ætate: &
quamvis operirent eum
pannis: non tamen [b] ca-
lefiebat.
2 Quapropter dixerunt
ei servi ejus; [c] quæratur
domino meo regi puella virgo, quæ stet co-
ram rege, & sit ei adjutrix: ut cubante ea in
sinu tuo, calefiat dominus meus Rex.
3 Quærentes itaque puellam pulchram in to-
to termino Jisraëlitarum: invenerunt Abis-
chagam *Schunamitidem, quam adduxe-
runt ad regem.
4 Erat autem puella hæc pulchra admodum:
eratque regi adjutrix, & ministrabat ei: rex
verò non cognovit eam.
5 Adonija porrò filius Chaggithæ efferens
se dicendo: *ego regnaturus sum: *parave-
rat sibi currum, & equites, & quinquaginta
viros præcurrentes sibi.
6 Quem pater ejus [d] nunquam dolore affici-
ebat dicendo: quare ita facis? & ipse *quo-
que bonâ formâ erat valde, pepereratque
eum *Chaggitha* post Abschalomum *natum*.
7 Tandem *fuerunt ei sermones cum Joabo

1 *Senuerat*] nam ad annum 70. pervenerat: vide 2. Schem. 5.4.

a Heb. *diebus: ut Gen.*18. *ver.*11.

b Heb. *non calefiebat ei: sic inf. ver.* 2.

c Heb. *quærant.*

3 *Schunamitidem*] e Schunemo oppido Jissascaris, Jehos. 19. 18.

5 *Ego regnaturus*] quasi dicat, mea[illegible] regnare jure [illegible] qui primus sum [illegible] oribus fratribus [illegible] tinctis: infra ver. 6 & 2. Schem. 3.4.

Paraverat] Exemplo Abschalomi 2. Schem. 15.

d Heb. *a diebus suis.*

6 *Quoque*] [illegible] Abschalom: qui [illegible] erat gratiosus apud populum.

7 *Fuerunt ei sermones*] id est, communi consilio cum illis conspiravit.

filio Terujæ, & cum Ebjathare sacerdote: ut
e Adonijam secuti adjuvarent.

e Heb. *adjuvarent post Adonijam.*

8 Tzadok verò sacerdos, & Benaja filius Je-
hojadahhi & Nathan propheta, & 'Schim-
hhi ac Rehhi, & reliqui potentes qui erant
Davidi, non aderant Adonijæ.

8 *Schimhhi*] fortasis est ille de quo infrà 4.17.

9 Cumq; Adonija mactatis pecudibus ac bo-
bus iisque pinguibus apud lapidem Zoche-
leth, qui est juxta fontem 'Rogelis: invitas-
set omnes fratres suos filios regis, & omnes
homines Jehudæ servos regis:

9 *Rogelis*] Jehos. 15.7. & 2. Schem. 17. 17.

10 Nathanem verò Prophetam & Benajam,
& reliquos potentes, ac Schelomonem fra-
trem suum non invitasset:
11 Allocutus est Nathan Bath-Schebahham
matrem Schelomonis dicendo: an non au-
divisti regnare Adonijam filiũ Chaggithæ:
domino nostro Davide ignorante?
12 Nunc ergo age, f daturus jam sum tibi con-
silium: quo libera vitam tuam, & vitam filii
tui Schelomonis.

f Heb. *consulturus.*

13 Abi & ingressa ad regem Davidem dicito
ad eum: nónne tu domine mi rex, jurasti an-
cillæ tuæ dicẽs: Schelomo filius tuus regna-
turus est post me, & ipse sessurus est super
solium meum: cur ergo regnat Adonija?
14 Ecce te adhuc loquente ibi cum rege: ego
quoque ingrediar post te, & g confirmabo
verba tua.

g Heb. *muniam vel supplebo.*

15 Itaq; ingressa est Bath-Schebahh ad regẽ
in conclave, (rex enim erat senex valde:) ubi
Abischag Schunamitis ministrabat regi.
16 Et inclinato vertice Bath-Schebahh incur-
vavit se regi: & dicente rege: quid tibi est?
17 Dixit ei: domine mi, tu jurasti per Jeho-
vam Deum tuum ancillæ tuæ: Schelomo fi-
lius tuus regnaturus est post me, & ipse ses-
surus est in solio meo.
18 Nunc autem, ecce Adonija regnat: h te,
domine mi rex, ignorante.

h *in aliis exemplaribus, & nunc domine mi rex ignoras.*

19 Mactatis enim bobus, iisque pinguibus &
i pecudibus multis, invitavit omnes filios re-
gis etiam Ebjatharem sacerdotem, & Joa-
bum principem militiæ: Schelomonem ve-
rò servum tuum non invitavit.

i Heb. *in multitudinem: sic infr. ver. 25.*

20 At k jam, domine mi rex, oculi omnium
Jisraëlitarum in te conversi sunt, ut indices
eis, quis sessurus sit in solio domini mei re-
gis post ipsum.

k *& tu domine mi rex: ut habent quadam exemplaria.*

21 Alioquin erit, cùm occubuerit dominus
meus rex cum patribus suis: ut sim ego & fi-
lius meus Schelomo 'peccatores.

21 *Peccatores*] id est, agetur nobiscum ut cum sontibus, & de vita nostra periclitabimur.

22 Ecce autem ipsa adhuc loquebatur cum
rege: quando Nathan propheta venit.
23 Cumque nuntiassent regi dicendo: ecce
Nathan propheta: 'ingressus in conspectum
regis, incurvavit se regi l facie sua *demissa*
versus terram.

23 *Ingressus*] egressa Bath-Schebahha: ut apparet ex ver. 28.

l Heb. *super faciẽ suam in terram.*

24 Dixitque Nathan, domine mi Rex, *tune* di-
xisti, Adonija regnaturus est post me, & ipse
sessurus est in solio meo?
25 Nam descendit hodie, & mactatis bobus
iisque pinguibus & pecudibus multis, invi-
tavit omnes filios regis, & principes militiæ,
& Ebjatharem sacerdotem, qui ecce come-
dunt & bibunt coram eo: & dixerunt, vivat
rex Adonija.
26 Me verò, me servum tuum, & Tzadokum
sacerdotẽ & Benajam filium Jehojadahhi,
ac Schelomonẽ servum tuum non invitavit.
27 An a domino meo rege facta est hæc res?
quòd non notum fecisti servo tuo, quis ses-
surus sit in solio domini mei regis post ip-
sum.
28 Cui cùm respondisset rex David: dixit, vo-
cate mihi Bath-Schebahham: 'quæ ingressa
in conspectum regis stabat coram rege.

28 *Quæ ingressa*] egresso Nathane ut docet ver. 32.

29 Juravitque rex dicens: ut vivit Jehova, qui
redemit animam meam de omni angustia:
30 m Quemadmodum juraveram tibi per Je-
hovam Deum Jisraëlis dicendo: Schelomo-
nem filium tuum regnaturum post me: cum-
que sessurum in solio meo pro me: ita factu-
rus sum hoc die.

m Heb. *quòd quemadmodum, &c quod ita facturus sum, pleonasmus particulæ ad evidentiam.*

31 Tum inclinans verticem Bath-Schebahh,
facie *demissa* in terram, incurvavit se regi: ac
dixit, vivat dominus meus rex David 'in se-
culum.

31 *In seculum*] id est, quàm diutissime: quasi dicat, mihi satis est de jure confirmari, non peto ut e regno spolies.

32 Deinde dixit rex David: vocate mihi Tza-
dokum sacerdotem & Nathanem prophe-
tam, & Benajam filium Jehojadahhi: vene-
runtque in conspectum regis.
33 Quibus dixit rex: sumite vobiscum servos
'domini vestri, & facite ut Scholomo filius
meus insideat mulæ meæ: ita deducite eum
ad 'Gichonem.

33 *Domini vestri*] id est, meos, in cujus obedientia perstatis. *Gichonem*] id est in locum istum per gradus civitatis Davidis prosequimini, qui cis Gichonem est, quasi medius inter civitatem Davidis & alteram Jeruschalaima, ut aditus obtineat ex adverso fontis Rogelis: nam Gichon rivus erat alluens civitatem Davidis & Jeruschalaima 2. Chron. 32. 30. & 33. 14.

34 Ubi ungito eum Tzadok sacerdos, & Na-
than propheta in regem super Jisraëlem, &
clangẽtes buccina, dicitote: vivat rex Sche-
lomo.
35 Deinde ascendite post eum, & ingressus
sedeat in solio meo, & ipse regnet pro me:
nam præcepi eum esse antecessorem in Jis-
raële & in Jehuda.
36 Tum 'respondens Benaja filius Jehojada-
hhi, regi dixit: 'Amen: ita dixerit Jehova
Deus Domini mei regis.

36 *Respondens Benaja*] suo & reliquorum nomine, ut apparet ver. 47. *Amen*] id est, firmum & statum esto a Deo.

37 Quemadmodum fuit Jehova cum domino
meo rege: ita sit eum Schelomone: ampli-
ficetque solium ejus, supra solium domini
mei, regis Davidis.
38 Descendens ergo Tzadok sacerdos & Na-
than propheta & Benaja filius Jehojadahhi
'Cerethæusque & Pelethæus, cùm fecissent
ut insideret Schelomo mulæ regis Davidis,
deduxerunt eum ad Gichonem.

38 *Cerethæusq.*] vide 2. Schem. 9.4.

39 Ubi Tzadok sacerdos accepto cornu olei
'e tentorio unxit Schelomonem: & clangẽ-
tes buccina dicebant totus populus: vivat
rex Schelomo.

39 *E tentorio*] quod tetenderat David arcæ in civitate sua 2. Schem. 6. 17.

40 Ascendebant autem totus populus post
eum, & ipse populus canebant tibiis, læta-
banturque lætitia magna: adeo ut 'findere-
tur terra præ voce eorum:

40 *Finderetur*] hyperbole.

41 Et audiret Adonija, & omnes invitati qui
erant cum eo, cùm ipsi absolverent come-
dere: audiensq; Joab sonum buccinæ dice-
ret: quare vox ista urbis perstrepẽtis *editur*?
42 Cùm adhuc ipse loqueretur, ecce Jonathan
filius Ebjatharis sacerdotis advenit: cui di-
cente Adonija, accede, vir enim n strenuus
es, & 'bonum nuntium affers:

n Heb. *roboris.*

42 *Bonum nuntium*] vide simile 2. Schem. 18. 27.

43 Respondens Jonathan dixit Adonijæ: at
dominus noster rex David regem constituit
Schelomonem.
44 Misit enim cum eo rex Tzadokum sacer-
dotem & Nathanem prophetam ac Bena-
jam filium Jehojadahhi, Cerethæumque &
Pelethæum: qui fecerunt ut ipse insideret
mulæ regis.

45 Et unxerunt eum Tzadok sacerdos & Na-
than propheta regem apud Gichonem, &
ascenderunt inde læti, adeò ut perstreperet
urbs: hæc illa est vox quam audivistis.
46 Quin-etiam insidet Schelomo ipsi solio
regni.
47 Et etiam ingressi sunt servi regis ad bene-
dicendum cum domino nostro rege Davide
dicendo: præstantius reddat Deus tuus no-
men Schelomonis nomine tuo, & amplifi-
cet solium ejus supra solium tuum: ac incur-
vavit se rex * in suo cubili.
48 Atque adeò ita dixit rex: benedictus Jeho-
va Deus Jisraëlis qui dedit hodie sedentem
in solio meo, idque oculis meis videnti-
bus.
49 Quare trepidantes surrexerunt omnes illi
invitati, qui aderant Adonijæ: & abiverunt
quisque itinere suo.
50 Adonija verò metuebat a Schelomone:
quare surgens abiit, & * prehendit cornua
altaris.
51 Cumque nuntiaretur Schelomoni dicen-
do, ecce Adonija timet regem Schelomo-
nem: ideoque ecce prehendit cornua alta-
ris dicēdo: juret mihi rex Schelomo se non
affecturum morte servum suum gladio:
52 Dixit Schelomo: si futurus est ° strenuus,
non cadet *ullus* e capillis ejus in terram: sed
si malum deprehendetur in eo, utique mo-
rietur.
53 Itaq; misit rex Schelomo qui deducerent
eum ab altari: unde veniens incurvavit se
regi Schelomoni: cui dixit Schelomo, abi
domum tuam.

47 *In suo cubili*] adoraturus, ut Jahhakob, Gen. 47.31. & cum illis bene precaturus filio.

50 *Prehendit cornua*] non ut tutus esset donec de causa cognosceretur: sed ut misericordiam imploraret ob numinis reverentiam: sicut Joab, infrà 2.28.

o Heb. *in filium roboris.*

CAPUT II.

David moriturus Schelomonem filium hortatur ad pietatem erga Deum & ad justitiam: nominatim verò beneficium posteris Barzillai rependi, & supplicium de Joabo & Schimhhi sumi jubet: Quod Schelomo datis occasionibus justis, non tantùm in eos: sed etiam in Adonijam & Ebjatharem præstat.

1 * CUMQUE propè essent dies Davidis
ut moreretur: præcepit Schelomoni fi-
lio suo, dicendo:
2 Ego a decessurus sum brevi pro consuetudi-
ne totius terræ: sed confirmare & esto b vir.
3 Et observato observationem Jehovæ Dei
tui, ambulando in viis ejus, servando statuta
ejus & præcepta ejus, judiciaque ejus, & te-
stimonia ejus, sicut scriptū est in lege Mo-
schis: * ut secundes quicquid feceris, & quo-
cunque te verteris.
4 Ut præstet Jehova verbum suum quod pro-
misit mihi dicendo: si observabunt filii tui
viam suam, ambulando coram me in fide: ex
toto corde suo, & ex toto animo suo: dicen-
do *inquam*: * non excindetur tibi vir a solio
Jisraëlis.
5 Adhæc tu nosti quid * fecerit mihi Joab fi-
lius Tzerujæ: quid fecerit duobus principi-
bus exercituum Jisraëlis, Abnero filio Ne-
ri, & Hhamasæ filio Jetheri, quos occidit,
c * designans cædem bellicam in pace: * ut
reposuit d sanguinem bellicæ *cædis* in zo-
na sua, quæ adhærebat lumbis ipsius, &

1 *Cumq.*] vide annotata 2. Sche. 23. 1.

a Heb. *ab eo per viam totius terræ.*

b Heb. *in virum: id est, præsta te virum, quamvis ætate adolescens*: 1. Chron. 22. 5.

3 *Ut secundes*] eodem sensu dictū quo Exod. 20. 12. ut prolongēt dies tuos, &c.

4 *Non excindetur*] i. semper erit aliquis tibi successor, per μείωσιν dictum.

5 *Fecerit*] κατ᾽ ἄτι per consequentiam, dum perfidè interfecit illos, quos ego in fidē meam receperā.

c Heb. *ponens sanguines belli in pace.*

Designans] i. patrās ejusmodi cædem pacis tempore, quæ tātùm tēporibus belli convenit.

Ut reposuit] i. cruētatum ensem in vaginam reposuit & cruentatis pedibus ambulavit, neque eo nomine magis affectus est, quàm si nihil commisisset.

d Heb. *sanguines belli,*

in calceamento suo quod habebat ad pe-
des suos.
6 Quam ob rem facito * pro sapientia tua: * ne-
que sinito descendere canitiem ejus cum
pace in sepulchrum.
7 Erga filios verò Barzillai Gilhhaditæ ex-
erceto benignitatem, & sunto inter come-
dentes *cibum* mensæ tuæ: quia similiter * ap-
propinquarunt ad me cùm fugerem propter
Abschalomum fratrem tuum.
8 || Deniq; ecce * apud te *esto* Schimhhi filius
Geræ Binjaminita e Bachurimis: qui qui-
dem maledixit mihi maledictione acerri-
ma, quo die ibam Machanjima: quo descen-
dente obviam mihi ad Jardenem juravi ei
per Jehovam dicendo, morte non afficiam
te gladio.
9 Nunc autem eum sontem ne absolvito, cùm
vir sapiens sis: sed cognoscito quid sis factu-
rus eo, ut deducas canitiem ejus cum san-
guine in sepulchrum.
10 Posteà occubuit David cum patribus suis:
& sepultus est in civitate Davidis.
11 Dies autem quibus regnavit David super
Jisraëlem fuerunt quadraginta annorum:
Chebrone regnavit septē annos, Jeruscha-
laimis verò regnavit triginta tres annos.
12 Cùm itaq; Schelomo sederet in solio Da-
vidis patris sui: & confirmaretur regnum e-
jus valde.
13 Venit Adonija filius Chaggithæ ad Bath-
Schebahham matrem Schelomonis: qua di-
cente, e an cum pace advenis? dixit, cū pace.
14 Et dixit, f aliquid mihi est *dicendum* tibi: qua
dicente, loquere.
15 Dixit, tu nosti meum fuisse hoc regnum, &
in me convertisse omnes Jisraëlitas faciem
suam ut regnarē: sed devolutum esse ipsum
regnum ut esset fratris mei, * eò quòd a Je-
hova ejus sit.
16 Nunc autem ego petitionem unam peto
abs te: * ne avertito faciem meam: quæ di-
xit ad eum, loquere.
17 Dic quæso Schelomoni regi, (non enim a-
versurus est faciem tuam:) ut det mihi Abis-
chagam Schunamitidem in uxorem.
18 Cui dixit Bath-schebahh: bene: ego pro
te alloquar regem.
19 Itaque cùm venisset Bath-schebahh ad
regem Schelomonem ut loqueretur ei pro
Adonija: assurgens rex obviam ei, incur-
vavit se ei, & sedens in solio suo, apponi jus-
sit solium matri regis, quæ sedit ad dexte-
ram ejus.
20 Et dixit, petitionē unam parvam ego peto
abs te: ne avertito faciem meam: cui dicen-
te rege, pete mater mea: non enim avertam
faciem tuam:
21 Dixit illa: detur Abischag Schunamitis A-
donijæ fratri tuo in uxorem.
22 Respondens verò rex Schelomo dixit ma-
tri suæ: & quare tu petis Abischagam Schu-
namitidem pro Adonija? * imò pete pro eo
regnū ipsum, cùm ipse sit frater meus ma-
jor me: * at illius & Ebjatharis sacerdotis, ac
Joabi filii Tzerujæ *petitio est.*
23 Et juravit rex Schelomo per Jehovam di-
cendo: ita faciat mihi Deus & ita pergat: ut
contra vitam suam locutus est Adonija ver-
bum istud.

6 *Pro sapientia*] tempus & rationem faciendi sapienter observās: quasi dicat, homo est novarum rerum cupidus: non diu quiescet, qui tibi justam occasionē in se animadvertendi præbeat.

Neque sinito] id est, ne sinito eum naturali morte interire: sic 9. ver.

7 *Appropinquarunt ad me*] id est, appropinquantes idem officium exhibuerunt mihi: 2. Schem. 17. 27.

|| 2 Schem. 16. 5.

8 *Apud te esto*] id est, Ne sinito illum vagari: sed certum ei locum circumscribito quo se cōtineat, ne quid cū suis Binjaminitis moliatur: apud quos gratia & autoritate valet, ut apparet 2. Sch. 19. 17. & sequentibus.

e Heb. *an pacis adventus tuus?*

f Heb. *verbum mihi est ad te.*

15 *Eò quòd a Jehova*] 1. Chron. 22. 12. & 28. 5.

16 *Ne avertito*] id est, ne recuses: synecdoche: sic deinceps.

22 *Imò pete*] si Abischagam petis eadem opera regnum transfer: nam is scopus ejus est, ut Achitophelis consilium spectabat, cùm Abschalomum induxit, ut rem haberet cum concubinis patris, 2. Schem. 16. 21.

At illius] id est, non est ipse solus commentus, sed Ebjatharis & Joabi conjuratorum usus est consilio.

24 ‖Quapropter nunc ut vivit Jehova qui stabilivit me, & collocavit me in solio Davidis patris mei, quiq; paravit mihi domum, quemadmodum locutus est: hodie morte afficietur Adonija.
25 Mittens igitur rex Schelomo *jussit eum occidi* per Benajam filium Jehojadahhi, qui irruit in ipsum ita ut moreretur.
26 ‖ Ebjathari autem sacerdoti edixit rex; "Hhanathothas abi ad agrũ tuum, nam g reus mortis es: attamen hoc die non afficiam te morte quia portasti arcam domini Jehovæ, coram Davide patre meo: & quia "afflixisti te in omnibus quibus afflictus est pater meus.
27 Sic ejecit Schelomo Ebjatharem ne esset sacerdos Jehovæ: "ut impleret verbum Jehovæ, quod locutus fuerat contra domum Hheli Schilunte.
28 Rumore autem hoc perveniente usque ad Joabum (Joab enim declinabat post Adonijam, quamvis post Abschalomum non declinasset:) fugiens Joab ad tentorium Jehovæ, prehendit cornua altaris.
29 Cumq; nuntiaretur regi Schelomoni: "fugit Joab ad tentorium Jehovæ, & ecce *est* prope altare:
30 Misit Schelomo Benajam filium Jehojadahhi, dicens: abi irrue in eum.
31 Nam cùm venienti Benajæ ad tentorium Jehovæ, & edicenti ei, sic edicit rex: egredere, dixisset, nequaquam: sed hic moriar: & retulisset Benaja regi rem dicens, ita locutus est Joab & ita respondit mihi:
32 Dixit ei rex, "fac quemadmodum locutus est, & irrue in eum, deinde sepeli eum: ut amoveas h culpam sanguinis immeriti, quem effudit Joab, a me, & a domo patris mei.
33 Et i retorqueat Jehova "sanguinem ejus in caput ejus: qui irruit in duos homines justiores & meliores se, & occidit eos gladio, patre meo Davide ignorante: Abnerum filium Neri principem militiæ Jisraëlis, & Hhamasam filium Jetheri principem militiæ Jehudæ.
34 Sic reversis cædibus eorum in caput Joabi, & in caput "seminis ejus in seculum: Davidi, id est, semini ejus & domui ejus ac solio ejus sit pax usque in seculum a Jehova.
35 Itaque ascendens Benaja filius Jehojadahhi irruit in eum & morte affecit: deinde sepultus est domi suæ in deserto.
36 Tum præposuit rex Benajam filium Jehojadahhi loco ejus exercitui: Tzadokum verò posuit rex loco Ebjatharis.
37 Deinde mittens rex accersivit Schimhhin, & dixit ei: extrue tibi domum Jeruschalaimis ut habites ibi: neq; egreditor inde huc aut illuc.
38 Erit enim quo die egressus transieris torrentem Kidronem (k certò scito te omnino moriturum: ut l causa cædis tuæ sit in capite tuo.
39 "Dixit autem Schimhhi regi, bona *est* res ista: quemadmodum locutus est dominus meus rex, ita facturus est servus tuus: & cōsedit Schimhhi Jeruschalaimis diebus multis.
40 Fuit autem m exactis tribus annis, cùm fugissent duo servi Schimhhi ad Acischum filium Mahhacæ regem Gathi: & indicassent Schimhhi *quidam* dicendo: ecce servi tui sunt Gathi.
41 Ut surgens Schimhhi strato asino suo abiret, Gathum ad Acischum quæsitum servos suos: rediensq; Schimhhi reduceret servos suos Gatho.
42 Cùm itaque nuntiatum esset Schelomoni: abivisse Schimhhin Jeruschalaimis Gathũ, & reversum esse:
43 Mittens rex accersivit Schimhhin, & dixit ad eum: nónne juramento astrinxi te per Jehovam, & contestatus sum te dicendo: quo die exiens abieris huc aut illuc, certò scito te omnino moriturum: dixerasque ad me, bona *est* hæc res quam audio.
44 Quare ergo non observasti juramentum Jehovæ, & præceptum quod præceperam tibi?
45 Deinde dixit rex ad Schimhhin, tu nosti totum illud malum, cujus conscius est animus tuus, quo affecisti Davidem patrem meum: retorquet autem Jehova malum tuum in caput tuum.
46 Rex verò Schelomo benedictus & solium Davidis erit stabile coram Jehova usque in seculum.
47 Tum præcipiente Rege Benajæ filio Jehojadahhi, egressus irruit in eum, ita ut moreretur: sic regnum stabilitum est in manu Schelomonis.

‖ 2.Schem.7.12.

‖ 2.Schem.15.24. 1.Schem 22.20.

26 *Hhanathothas*] vide Jehoschu.21.18. & annotata 1.Schem. 21.2.

g Heb. *vir mortis*.

Afflixisti te] ex quo excisa est domus paterna tua a Schaule 1.Schem.22.20.

27 *Ut impleret*] i. ut Jehova impleret verbum suum: nomen pro se & pro suo relativo: sic Gen.9.6. vide 1.Schem.2.35.& 36.

29 *Fugit Joab*] quasi ad asylum, ut Adonija sup.1.51. vide annotata Exodi 21.13.

32 *Fac quemad.*] ex lege Exod.21.14.

h Heb *sanguinis sine causa: metonymia.*

i Heb. *redire faciat: sic infrà ver.45.*

33 *Sanguinem*] i. quem ipse effudit.

34 *Seminis*] vide 2.Schem.3.29.

38 *Kidronem*] vide 2 Schem.15.23.

k Heb. *sciendo scito, quòd moriendo morieris: sic ver.42.*

l Heb. *sanguis tuus &c.*

39 *Dixit*] adhibito juramento ut apparet ex ver.43.

m Heb. *a fine trium annorum.*

47 *Stabilitum*] sublatis rerum innovatoribus.

Caput III.

Schelomo filiam regis Ægypti uxorem ducit: Deum singularibus sacrificiis Gibhhone colit: ubi optione a Deo in somnis data petendi quod vellet, prout petit, sapientia divinitus donatur, etiam aliis donis suprà quàm petierat cumulata: quæ, in judicio litigantium inter se mulierum apparere incipiens, autoritatem ei & reverentiam magnam apud subditos conciliat.

1 JUNXIT autem se affinitate Schelomo cum Parhhone rege Ægypti: & "accipiens filiam Parhhonis duxit eam "in civitatem Davidis: "donec absolvisset ædificare "domum suam, & "domum Jehovæ, ac "murum Jeruschalaimorum circumquaque.
2 Tantummodò populus sacrificabant in "istis excelsis: cùm nondum ædificata fuisset domus nomini Jehovæ, tantisper-dum fuerunt dies isti.
3 "Amabat enim Schelomo Jehovam, ambulando in statutis Davidis patris sui: tantummodò in istis excelsis, ipse sacrificabat & adolebat.
4 Cùm itaque abiens rex Gibhhonem ad sacrificandum ibi: eò quòd esset "excelsum magnum: ‖mille holocausta obtulisset Schelomo in altari illo:
5 Gibhhone apparuit Jehova Schelomoni per somnium "eadem nocte: dixitque Deus: pete, quid daturus sum tibi?
6 Cui dixit Schelomo: tu exercuisti erga servum tuum Davidem patrem meum benignitatem magnam: cùm ambularet coram te a fideliter ac justè & recto corde erga te:

1 *Accipiens filiam*] prius populo Dei professione fidei conjunctam: aliter enim prohibebatur Deut 7.3. Nam hæc a Schelomone gesta esse in principio regni ejus, cùm adhuc amaret Deum, versus 3 ostendit: & Psal. 45 & libro canticorum confirmatur.

In civitatem] ubi regiam suam habebat: sed angustiorem quàm ut tantam reginam cum ejus comitatu commodè caperet.

Donec absolvisset] ut infrà cap.7.8.

Domum suam] de qua infrà 7 2. & sequentibus.

Domum Jehovæ] de qua 6.

Murũ] inf.9.15.& 19.

2 *Istis*] quæ commemorantur in hoc capite, nempe Gibhhone ubi erat tabernaculum 2.Chron. 1. 3.& Jeruschalaimis ubi erat arca 2.Schem.6.versic.17. 3 *Amabat*] Ideo neque ipse alibi offerebat, neq; alios offerre patiebatur. ‖ 2 *Chr*.1.6. 4 *Excelsum*] ubi ordinarium erat cultus divini exercitium. & altare jugis holocausti 2 Chr.1.5.
5 *Eadem*] quæ proximè sacrificium Schelomonis subsecuta est. 2.Chro.1.7.
a Heb. *in fide & in justitia & in rectitudine cordis.*

servastique ei benignitatem hanc maximã,
quòd dederis ei filium sedentem in solio
ejus, ut *est* hodierno die.
7 Nunc enim Jehova Deus mi, tu constitu-
isti *me* servum tuum regem loco Davidis pa-
tris mei: quamvis ego puer parvus nesciam
*procedere & redire.
8 Servum, inquam, tuum in medio populi tui
quem elegisti: populi multi, qui neque nu-
merari neque supputari potest præ multitu-
dine.
9 Da igitur servo tuo [b] animum intelligen-
tem ad judicandum populum tuum, discer-
nendo inter bonum & malum: quis enim
posset judicare hunc populum tuum [c] nu-
merosissimum?
10 Qui sermo cùm bonus videretur in oculis
[d] Jehovæ: quòd petiisset Schelomo rem
hanc:
11 Dixit Deus ad illum: eò quòd petiisti rem
istam: & non petiisti tibi dies multos: neq;
petiisti tibi divitias: neq; petiisti [e] vitam in-
imicorum tuorum: sed petiisti tibi discre-
tionem ad intelligendum judicium:
12 Ecce facio secundum sermonem tuum:
ecce do tibi * animum sapientem & intelli-
gentem: adeò ut [f] par non fuerit tibi ante
te, & post te non surrecturus sit par tibi.
13 Insuper etiam, quod non petiisti do tibi,
tum divitias tum gloriam: adeò ut non sit
par tibi ullus inter reges omnibus diebus
tuis.
14 Quòd si ambulaveris per vias meas, ob-
servando statuta mea, & præcepta mea,
quemadmodum ambulavit David pater tu-
us: etiam prolongabo dies tuos.
15 Deinde expergefacto Schelomone, cùm
ecce * *adesset* somnium: venit Jeruschalai-
ma, ubi stans coram arca fœderis Jehovæ,
obtulit holocausta, & fecit eucharistica,
deinde fecit convivium omnibus servis
suis.
16 Tum venientes duæ mulieres * cauponæ
ad regem: steterunt coram eo.
17 Dixitque mulier illarum una, *attende* ad
me domine mi: ego & mulier hæc habita-
mus in domo eadem: & peperi apud eam in
eadem domo.
18 Fuit autem die tertio a partu meo, cùm
peperisset etiam mulier hæc: & essemus u-
nà, nullus extraneus esset nobiscum, in ea-
dem domo, præterquam nos duæ in eadem
domo,
19 Ut moreretur filius mulieris hujus noctu:
eò quòd incubuisset ei.
20 Quapropter surgens media nocte, accepit
filium meum a [g] latere meo, ancilla tua dor-
miente, & collocavit eum in sinu suo: fili-
um autem suum mortuum collocavit in si-
nu meo.
21 Cumque surgerem mane ad lactandum fi-
lium meum, ecce mortuus erat: sed animad-
verti de eo mane, quòd ecce non esset fili-
us meus quem pepereram.
22 Dixit verò mulier illarum altera, nequa-
quam: sed filius meus *est*, qui vivit, filius
verò tuus qui mortuus est: illa verò dice-
bat, quin-imò filius *est* tuus, qui mortuus est,
& filius meus qui vivit: sic loquebantur co-
ram rege.

7 *Procedere*] i. obi- functionem meam: vide Num. 27.17.

b Heb. *cor: sic deinceps.*

c Heb. *gravem: ut Num. 20, 20.*

d *vel domini, ut in nonnullis exemplaribus.*

e Heb. *animam.*

12 *Animum*] ad intelligenda & prævidenda quæ sunt officii tui.

f Heb. *sicut tu: sic deinceps.*

15 *Adesset*] i. abeunte somno sentiret illud somnium non fuisse somnium evanidum: sed ornatum esse donis, quæ in somnio promissa fuerant.

16 *Cauponæ*] quæ simul cauponariam exercebant: nam meretrices fuisse credibile non esset: cùm quia regnum inde a temporibus Davidis bene constitutum erat, tum quia non fuissent ausæ coram Schelomone Deum timante, & tum adhærente Legi ad agendum causam suam comparere.

g Heb. *a prope me.*

23 Tum dixit rex: hæc dicit, hic *est* filius me-
us qui vivit, filius autem tuus qui mortuus
est: sed illa dicit, quin imò *est* filius tuus qui
mortuus est, filius autem meus qui vivit.
24 Quare edixit rex, accipientes mihi gladi-
um *afferte*: qui attulerunt gladium ante re-
gem.
25 Quibus dixit rex: scindite natum istum
qui vivit in duas partes: & date ejus dimi-
dium uni, dimidiumque alteri.
26 Sed mulier illa cujus erat filius qui vive-
bat, allocuta est regem (æstuabant enim vi-
scera ejus erga filium suũ) ac dixit, *attende* ad
me domine mi: date huic natum istum qui
vivit, & [h] minimè afficite eum morte: illa
verò dicebat, neque mihi, neq; tibi sit: scin-
dite.
27 Tunc pronuntiavit rex dicens: date illi na-
tum istum qui vivit, & minimè eum morte
afficite: illa mater ejus est.
28 Cumque audirent omnes Jisraëlitæ judi-
cium hoc, quod judicaverat rex, timuerunt
a facie regis: videbant enim sapientiam Dei
in [i] eo esse ad exercendum judicium.

h Heb. *morte afficiendo ne afficite eum morte: sic ver. 27.*

i Heb. *in medio ejus: ut Exod. 23.21.*

Caput IIII.

Schelomo toti Jisraëli imperans regnum ordinat, de administratoribus, annonæ curatoribus, equis & copiis ordinariis providens: ita ut sui tranquillè agerent: vicini ei obtemperarent, & longinqui ejus sapientiæ fama ad eum confluerent.

1 Erat autem rex Schelomo, rex super
totum Jisraëlem.
2 Et hi sunt principes qui erant ei: Hha-
zaria * filius Tzadoki præses.
3 Elichoreph & Achija filii Schischæ, scribæ:
Jehoschaphath filius Achiludis [a] a memo-
ria.
4 Benaja filius Jehojadahhi præfectus mili-
tiæ: Tzadok verò & Ebjathar * sacerdo-
tes.
5 Et Hazarja filius Nathanis præfectus [b] Si-
tarchis: & Zabud filius Nathanis * præses,
amicus regis.
6 Et Achichar * præfectus domui: & [c] Ado-
niram filius Hhabdæ præfectus * delectui.
7 Erantque Schelomoni duodecim Sitarchi
super totum Jisraëlem qui substentabant
regem & familiam ejus: mensem quotan-
nis erat unicuique sustentare *eam.*
8 Quorum hæc sunt nomina: filius Churis in
monte Ephrajimi.
9 Filius Dekeri in * Makatzo, & Schahhalbi-
mis & [d] Bethschemescho: Elone quoque
Bethchanane.
10 Filius Chesedi in * Arubbothis: ipsius erat
*Soco & tota * terra Chepheri.
11 Filii Abinadabi totus tractus * Dori: Taph-
ath filia Schelomonis erat ei uxor.
12 Bahhanæ filii Achiludis * Tahhanac & Me-
giddo: & tota Beth-Schean quæ est prope
* Tzartanem infra Jizrehhelem, a Beth-
Scheane usq; * Abel-Mecholam, usque ultra
* Jokmehhamum.
13 Filii Geberi in Ramothis Gilhhadis erant

2 *Filius Tzadoki*] non sacerdotis: sed alterius ejusdem nominis.

a Heb. *memorator, ut 2. Schem. 8.16.*

4 *Sacerdotes*] id est, primarii in ordinibus sacerdotum constitutis a Davide 1. Chro. 24.

b Heb. *præfectus quibus ver. 7. & sequentibus, qui curatores erant annonæ regiæ.*

5 *Præses*] regii consilii.

6 *Præfectus*] id est, magister aulæ magnus.

c *infrà 12.18. Adoram.*

Delectui] de quo infra 5.14.

9 *Makatzo*] id est, in tractu, qui obvenerat tribui Danis, Pelischtæis contermino: unde nomen habet quod sonat finalem, quasi dicat, terminalem tractum.

d *quæ Jehos. 19.41. Hhir-Schemesch dicitur.*

10 *Arubbothis*] nomen tractus in Jehuda.

Soco] de quo Jehos. 15.35.

Terra Chepheri] alter tractus Jehudæ in Menasche cis Jardenem, Jehos. 17.11. — possessus a Chephero filio Aschuris. 1. Chr. 4.6. 11 *Dori*] in Menasche cis Jardenem, Jehos. 17.11. 12 *Tahhanac*] ibidem. *Tzartanem*] vide Jehos. 3.16. *Abel-Mecholam*] vide Judic. 7.22. *Jokmehhamum*] in termino Zebulunis Jehos. 19.11, & 21.22.

*villæ Jairis filii Menaschis quæ sunt in Gil-
hhade, ejus erant tractus *Argobi, qui *est* in
Baschane sexaginta civitates magnæ, *mu-
nitæ* muro & vecte chalybeo.
14 Achinadab filius Hiddonis erat in *Ma-
chanajimis.
15 Achimahhatz in Naphthali: ipse quoque
acceperat Bosematham filiam Schelomo-
nis in uxorem:
16 Bahhana filius Chuschai in Aschere & *in
superioribus *partibus*: Jehoschaphat filius
Paruachi in Jissascare.
17 Schimhhi filius Elæ in Binjamine:
18 Geber filius Uri *in terra Gilhhadis: terra
Sichonis regis Emoræi & Hhogi regis Ba-
schanis: hic Sitarchus unus qui præerat *illi
terræ.
19 Jehuda & Jisraël multi, ut arena quæ est
ad mare in multitudinem: comedebant &
bibebant & lætabantur.
20 Schelomo autem erat dominans in omnia
regna ab ipso *flumine *ad* terram Pelisch-
teorum, & usque ad terminũ Ægyptiorum:
offerebant munus & serviebant Schelomo-
ni omnibus diebus vitæ ejus.
21 Eratque cibarium Schelomonis in diem
unum *triceni Cori similæ, & sexageni Co-
ri farinæ.
22 Deni boves pingues, & viceni boves pas-
cuales & centenæ pecudes: præter cervos
& capreas & damas, denique *lectissima
quæque [e] altilia.
23 Nam ipse dominabatur in tota citeriore
parte fluminis a *Tiphsacho ad [f] Hhazzam,
in omnes reges qui erant citra ipsum flumẽ:
& pax erat ei ab omnibus [g] lateribus suis
circumquaque.
24 Adeò ut consideret Jehuda & Jisraël se-
curè quisque *sub vite sua & sub ficu sua, *a
Dane Beerschebahhum usq; omnibus die-
bus Schelomonis.
25 Erantq; Schelomoni *quadraginta millia
præsepiorum equilium, ad equitatum ejus:
& ad duodecies mille equites.
26 Sustentabantq; Sitarchi illi regem Sche-
lomonem, & omnes qui appropinquabant
ad mensam regis Schelomonis, quisq; men-
se suo: non sinebant desyderari quicquam.
27 Hordeum autem & stramen in equos, & in
*angarios: afferebant ad locum ubi erant:
quisque pro ratione sua.
28 Præterea indidit Deus sapientiam Sche-
lomoni, & intelligentię multũ admodum: &
amplitudinem animi, secundum *amplitudi-
nem* arenæ, quæ *est* in littore maris.
29 Erat enim sapientia Schelomonis major,
*quàm sapientia omnium orientalium: &
quàm omnis sapientia Ægyptiorum.
30 Sapientior etiam fuit omnibus *suis homi-
nibus: *Ethane *Ezrachæo, & Hemane, &
Calcole, & [h] Dardahho filiis Macholis:
[i] pervasitque nomen ejus in omnes gentes
circumquaque:
31 Et elocutus est *ter mille sententias: fue-

13 *Villæ Jairis*] Num. 32.41.
Argobi] Deut. 3.4.
14 *Machanajimis*] Jehosch. 13.26 vide annotata Gen 32.2.
16 *In superioribus*] id est, in montanis, quorum pars ad Danem, pars ad Aschenem pertinebat: pars a Schelomone fuerat recens acquisita. 2. Chron. 8.15. & 16.
18 *In terra Gilhhadis*] reliqua ab ea quam sup. 13. versic. nominavit.
Illi terræ] quæ fuerat duorum regum.
20 *Flumine*] Euphrate: sic deinceps.
21 *Triceni Cori*] id est, ter centeni medimni attici. Corus enim decem Ephas id est medimnos atticos continet sive triginta seas, id est, modios Romanos.
22 *Lectissima Altilia*] omissis omnibus interpretũ somniis vocis etimon secuti sumus.
e Heb. *præsepiata, ut ita liceat loqui.*
23 *Tiphsacho*] Tapsacho ad Euphratem, ut vocant historici, quod deinde vocatum est Amphipolis Plin. libr. natur. hist. 5. cap. 24.
f *quæ Gaza vocatur.*
g Heb. *transitibus.*
24 *Sub vite*] id est, in prædiis suis: synecdoche.
A Dane] Judic. 20.1.
25 *Quadraginta millia*] id est, status ordinarius a Schelomone constitutus est, de alimento præstãdo huic equorum numero ad omnem necessitatem: e quibus sexdecim millia quatuor millibus curruum aptabantur, de quibus 2. Chron. 9. 25. reliqui, id est, viginti quatuor millia ad duodecies mille equites pertinebant, quorum quisque habebat binos, ut fit in ordinariis principum copiis. Ita conciliandus est hic locus cum 2. Chron. 9. 25.
27 *Angarios*] Id est, celeres equos, qui vulgò dicuntur postæ, in stationibus regis dispositos: vide Ester 8.10. & 14.
29 *Quàm sapientia omnium*] id est, superabat omnes exteros cognitione liberalium artium & scientiarum, quibus orientales & Aegyptii olim floruerunt. 30 *Suis hominibus*] Jisraëlitis. *Ethane &c.*] de quibus 1. Chron. 2.6. *Ezrachæo*] qui Zeracho progenitus est; quem Juda suscepit e Tamare, ibidem. h *Dardahho*: 1 *Chro.* 2.6. i Heb. *fuit.* 31 *Ter mille &c.*] ex quibus ea tantùm collecta & in Ecclesiæ thesaurum importata sunt quæ Proverbiorum, Ecclesiastis, & canticorum libris continentur: reliqua de quibus etiam versu seq. fidei hominum commissa interciderunt. vide infrà 11. 41. in annotatione.

runtque cantica ejus quinque supra mille.
32 Elocutus etiam est de plantis a cedro quæ
est in Libano usque ad *muscum, qui prodit e
pariete: denique elocutus est de jumentis,
& de volucribus, & de reptilibus, & de pis-
cibus.
33 Quam ob rem veniebant ex omnibus po-
pulis ad audiendam sapientiam Schelo-
monis: ab omnibus regibus terrę, qui audi-
erant de sapientia ejus.

CAPUT V.

Schelomo a Chiramo per nuntios salutatus, juvari ab ipso petit ad materiam pro structura templi parandam: quod Chiram certis conditionibus mercedu accipiens, cum Schelomone paciscitur & præstat. Schelomo autem operarios suppeditat adjunctis præfectis & curatoribus.

1 MISERAT autẽ Chiram rex Tyri ser-
vos suos ad Schelomonẽ: cùm audi-
ret *Jisraëlitas* unxisse eum in regem
loco patris ejus: ‖ *amicus enim fuerat Chi-
ram Davidi omnibus diebus ejus.
2 Quapropter misit Schelomo ad Chiramum
qui dicerent:
3 Tu novisti Davidem patrem meum non po-
tuisse ædificare domum nomini Jehovæ Dei
sui, [a] *propter bellatores qui circundabant
eum: donec poneret Jehova illos sub plan-
tis pedum ejus.
4 At nunc quietem dedit Jehova Deus meus
mihi circumquaque: non *est* adversarius,
neque *est* *occursus mali.
5 Quam ob rem ecce [b] cogito ædificare do-
mum nomini Jehovæ Dei mei: quemadmo-
dum prædixit Jehova Davidi patri meo,
dicendo, filius tuus quem ponam pro te in
solio tuo, ipse ædificaturus est istam domum
nomini meo.
6 Nunc ergo præcipe ut succidant mihi ce-
dros e Libano & servi mei erunt cum servis
tuis: mercedem autem servorum tuorum
daturus sum tibi prorsus prout dixeris: tu e-
nim nosti non esse inter nos quemquam pe-
ritum ad cædendum ligna ut sunt Tzido-
nii.
7 Fuit autem cùm audiens Chiram verba
Schelomonis: lætaretur valde: ut diceret:
benedictus Jehova hoc tempore, qui præ-
fecit pro Davide filium sapientem populo
multo isti.
8 Et misit Chiram ad Schelomonem qui di-
cerent: audivi quorum causâ misisti ad me:
ego effecturus sum omnem voluntatem tu-
am, quod ad ligna cedrina, & quod ad ligna
abiegna.
9 Servi mei deducent a Libano ad mare, &
ego disponens ea ratibus, per mare *mittam*
usque ad locum quem miseris *significatum*
mihi, ut ibi disparem ea & tu auferas: tu vi-
cissim facito voluntatem meam dando ci-
bum familiæ meæ.
10 Itaque dabat Chiram Schelomoni ligna
cedrina & ligna abiegna [c] prorsus ut vole-
bat.
11 Schelomo autem dabat Chiramo *vicies
millenos coros tritici in cibum pro fami-
lia ejus & vicies coros olei tusi: ita dabat

32 *Muscum*] vide Exodi 12.22. Id est, a maxima ad minimã.
‖ 2. *Chron.* 2.
1 *Amicus enim*] quam cum Davide contraxerat amicitiam 2. Schem. 5. 11. & 1. Chron. 14. 1. nunquam interrupit.
a Heb. *propter belli viros.*
3 *Propter bellatores*] vide 2. Schem. 7.5.
4 *Occursus mali*] quod sit mihi impedimento.
b Heb. *dico, subaudi apud me: sic Exodi* 2.14. 2. *Schem.* 7.18.
c Heb. *totam voluntatem ejus.*
11 *Vicies millenos coros &c.*] & totidem hordei ac vini, 2. Chron. 2. 10. synecdoche: de coro vide supra 4.21.

d Heb. *impoſuit tributum* perſonale *: ſic n. inceptum capite.*
e Heb. *mutationibus.*
15 *Septuagies mille*] hi omnes peregrini erant ut apparet 2. Chron. 2. in fine.
16 *Præter principes*] id eſt, præter peregrinos illos ter mille, de quibus 2. Chron. 2 ſecundo & ultimo ver. quos curatores illi Jiſraëlitę, de quibus ver. 13. præfecerant centū quinquaginta millibus operariis: ita ut eſſent e tribus millibus ſinguli quinquagenis operariis præfecti: ſexcenti verò reliqui alternis ab his tribus millibus rationem exigerent, ſinguli ab eorum denis. Ideò hîc trecenti tantùm tribus millibus adduntur: in Chronicis autē ſexcenti, annumeratis etiam trecentis, qui vicarias operas præſtabant. f *Vel raros, ut 1. Schem. 3. 1. & infrà 7. 9 & 10.* 17 *Pretioſos*] non quidem gemmas, ſed tamen in genere ſuo forma & magnitudine præſtantes. 18 *Giblei*] vicini Tzidoniis.

Schelomo Chiramo de anno in annum.
12 Cùm ergo dediſſet Jehova ſapientiam
Schelomoni, quemadmodum promiſerat ei:
& eſſet pax inter Chiramū & inter Schelomonē, ita ut paciſcerentur fœdus ambo ipſi:
13 d Indixit rex Schelomo delectū in toto Jiſraële: fuitq; delectus triginta milliū virorū.
14 Quorum mittebat ad Libanū decies millenos in menſem e alternis: menſem erant
in Libano: duos autem menſes *quiſque* domi
ſuæ: Adoniram autem præerat illi delectui.
15 Erant quoq; Schelomoni 'ſeptuagies mille
bajuli: & octuagies mille putatores in illo
monte.
16 'Præter principes curatorū Schelomonis,
qui præerant illi operi, ter mille trecenti: qui
dominabantur populo, facientibus opus illud.
17 Et præcipiente rege devexerunt lapides
magnos, lapides f 'pretioſos: ad fundandum
domum illam, lapides cæſos.
18 Dolabātq; ſtructores Schelomonis, & ſtructores Chirami, atq; 'Giblei: ſic præparabant
ligna & lapides ad ædificandum domum.

Caput VI.

Schelomo templum Deo ſumptuoſiſſimum, cujus magnitudo, partes & ornamentum deſcribitur, abſolvit ſeptem annorum ſpatio.

1 *Quadringenteſimo*] hos annos ita colliges: in deſerto 40. Deut. 1. 3. ſub Jehoſchuhha 17. Judicibus 299. Hheli, Schemuele & Schaule 80. Davide 40. quibus additi quatuor anni Schelomonis hunc numerum efficiunt.
Zivo] qui reſpondet majori ex parte Aprili.
Secundus] ex Dei inſtituto, Exodi 12. 2.
a Heb. *ædificavit: ſic Gen. 5. 32. & infrà ver. 37. prout exponitur 2. Chron 3. 1.*
2 *Cubitorum*] ſacrorum & Geometricorum in metiendis corporibus ſolidis receptorum: nam ideò dicuntur primarii 2. Chro. 3. 3. vide infrà 7. 2. & 15. & Numer. 35. 5.
3 *Et porticus*] duæ tantùm dimenſiones hîc ponuntur longitudinis & latitudinis: altitudinis verò deſcribitur 2. Chron. 3. 4.
b Heb. *feneſtras proſpectuum clauſorum.*

1 DEINDE fuit 'quadringenteſimo octu-
ageſimo anno ab egreſſu Jiſraëlitarum
e terra Ægypti, anno quarto, menſe
'Zivo (is menſis *eſt* 'ſecundus) regni Sche-
lomonis ſuper Jiſraëlem: ut a ædificare inci-
peret domum Jehovæ.
2 Domus autem quam ædificavit rex Schelo-
mo Jehovæ, *fuit* longitudine ſua ſexaginta
'cubitorum, & viginti latitudine ſua: trigin-
ta verò cubitorum altitudine ſua.
3 'Et porticus erat ante templum domus vi-
ginti cubitorum longitudine ſua ſecundum
frontem latitudinis domus: decem cubito-
rum latitudine ſua ante domum.
4 Et fecit domui feneſtras b ' proſpectui ac-
commodas 'clauſas.
5 Et ædificavit ad murum domus 'ſubſtru-
ctionem circumquaque: 'ad muros ipſi-
us domus circumquaque templo & adyto:
fecitque 'alas circumquaque.
6 Subſtructio ima *erat* quinque cubitorum
latitudine ſua, & mediana ſex cubitorum
latitudine ſua, tertiana verò ſeptem cubito-
rum latitudine ſua. nam 'contracturas indi-
derat domui circumquaque extrinſecus, 'ne
hærerent muris domus.
7 Domus autem cùm ædificabatur, c 'lapide
integro ut fuerat advectus ædificabatur:
'neque mallei aut ſecuris, *aut* ullum inſtru-

4 *Proſpectui accomodas*] id eſt, e lato contractas utrinque uſque ad mediam craſſitiem muri: ea enim ratione commodiùs lux undequaque intromittitur. *Clauſas*] vitro, ad arcendas cœli injurias. Sic interpretatur R. Jehuda ſcriptor antiquiſſimus cujus ſententiam ex vocum etymo reliquis omnibus prætulerimus. 5 *Subſtructionem*] id eſt, ſolum cujusq; contignationis: vide ver. 6. *Ad muros*] a parte exteriore. *Alas*] id eſt, extantes muros alarum inſtar, ad alteram partem ſubſtructionis ſuſtinendam. 6 *Contracturas indiderat*] id eſt, quino quoque cubito aſſurgentis muri craſſitiem ejus deminuerat cubito uno extrinſecus, ut projecturę illæ muri eſſent cubilia ſubſtructionis trabibus. *Ne hærerent*] id eſt, ut exemptiles eſſent ſine damno templi, & tantum projecturis incumberent. c Heb. *advectionis* lapide. 7 *Lapide integro*] id eſt, prorſus affabre facto antequam adveheretur, ut ſequentia explicant. *Neque mallei*] id eſt, inſtrumenta illa quæ ad tundendos, dolandos, & cælandos lapides adhiberi ſolent.

mentum ferreum auditum eſt in illa domo
cùm ædificaretur.
8 Porta ad 'alæ medianum erat in latere do-
mus 'dextero: quà per cochleas aſcende-
bant ad medianum, & a mediano 'ad terti-
ana *cubicula*.
9 Ædificata itaque domo illa atque abſolu-
ta: 'obtexit domum ipſam d cantheriis, &
coaxationibus cedrinis.
10 Ædificavit autem ſubſtructionem quamq;
circa totam domum quinis cubitis altitudi-
ne ſua: 'quam adjecit domui lignis cedrinis.
11 Tum fuit verbum Jehovæ ad Schelomo-
nem, dicendo.
12 Hæc, quam tu ædificas, 'domus illa eſt: ſi
ambulaveris in ſtatutis meis, & judicia mea
exercueris, ac obſervaveris omnia præcepta
mea ambulando in eis: utiq; præſtabo ver-
bum meum erga te, quod 'elocutus ſum Da-
vidi patri tuo.
13 Et habitabo inter Jiſraëlitas: neque dere-
linquam populum meum Jiſraëlem.
14 Cùm itaque ædificaſſet Schelomo domum
iſtam, & abſolviſſet eam,
15 e Contabulavit muros ipſius domus intrin-
ſecus f tabulis cedrinis: a ſolo domus uſque
g tegmen murorum obduxit ligno intrinſe-
cus: obduxit etiam ſolum ipſum 'domus
tabulis abiegnis.
16 Contabulavit verò viginti cubitos ad late-
ra ipſius domus tabulis cedrinis,' a ſolo uſq;
ad ipſos muros: contabulavit, inquam,' ipſi
intra adytum in ſancto ſanctorum.
17 Quadraginta autem cubitorum erat do-
mus illa: illud templum anterius.
18 Et h ad cedros domus intrinſecus erant i in-
ciſæ colocynthides & aperti flores: omnia
erant cedrina, nullus lapis conſpiciebatur.
19 Adytum quoque intra domum intrinſecus
paravit: ad collocandum ibi arcam fœderis
Jehovæ.
20 Quod autem ad interiorem partem adyti,
viginti cubitorum erat longitudo, & viginti
cubitorum latitudo, ac viginti cubitorum
altitudo ejus, quam obduxit auro k 'aſſerva-
to: obduxit etiam 'altare cedrinum.
21 Cumque obduxiſſet Schelomo hanc do-
mum intrinſecus auro aſſervato: l fecit in-
terjectum *parietem* præter 'funes aureos an-
te adytum, quem ſimiliter obduxit auro.
22 Ita totam domum ipſam obduxit auro,
donec abſolveretur tota domus: ſimiliter
totum altare illud quod erat 'ad adytum
obduxit auro.
23 Fecit autem in ipſo adyto duos Cerubinos
e lignis m oleoſis: decem cubitorum altitu-
do n utriuſque *eorum*.
24 Et quinque cubitorum erat ala Cerubini
una: ſimiliter quinque cubitorum ala Ce-
rubini altera: decem cubiti *erant* ab extre-
mitate alæ cujuſque, uſque ad extremitatem
alę ſuæ *alterius*.
25 Sic decem cubitorum Cerubinus alter e-
rat: menſura eadem & proportio eadem
ambobus Cerubinis.
26 Altitudo Cerubini unius decem cubito-
rum, & ſimiliter Cerubini alterius.
27 Diſpoſuit autem iſtos Cerubinos intra 'do-
mum intimam ita ut expaſſis alis cerubi-
norum attingeret ala unius murum hunc, &
ala

8 *Alæ medianum*] i. qua aſcendebatur ad medianam contignationem.
Dextero] i. meridiano.
Ad tertiana &c.] hinc ex parte apparet ſingulas contignationes diſtinctas fuiſſe in diverſas cellas: clarius verò adhuc ex 2. Reg. 11. 2. & 1. Chron. 28. 11.
9 *Obtexit*] intrinſecus tectum extruxit.
d Heb. *dorſis & ordinationibus.*
10 *Quam adjecit*] i. impoſuit projecturis muri domus: vide ſuprà 6.
12 *Domus illa*] quam patri tuo ſum promiſi ut tu ædificares 2. Schem. 7. 13.
Elocutus ſum] ibid.
e Heb. *ædificavit, ſic ver. 16.*
f Heb. *lateribus, ſic deinceps.*
g Heb. *muros tegminis* i. ad murſum ſuam partem, cui incumbit tegmen.
15 *Domus*] non adyti, ſed prioris partis: ſynecdoche, ut apparet ex ver. 17. vide 2. Chron. 3. 5.
16 *A ſolo uſque ad muros*] id eſt, ſolum totum a muro uno ad alterum.
Ipſi] Deo.
h Heb. *in cedro ad domum.*
i Heb. *inciſura colocynthidum vel ſigurum, & aperturæ florum: ſic infrà ver. 29. & 32.*
k Heb. *recluſi, ſic ver. 21.*
20 *Aſſervato*] a Davide in hunc finem 1. Chro. 28. 14. vide 2. Chron 3. 6.
Altare] ſuffitus de quo ver. 22.
l Heb. *tranſire fecit.*
21 *Funes aureos*] quibus pendebat velum ante parietem & portam ad ſanctum ſanctorum: ſynecdoche.
22 *Ad adytum*] id eſt, e regione parietis.
m Heb. *olei.*
n Heb. *ejus.*
27 *Domum intimam*] id eſt, adytum

ala Cerubini alterius attingeret murum al-
terum: alæ verò eorum versus medium do-
mus attingerent [o] altera alteram.
28 Et obduxit istos Cerubinos auro.
29 Omnes autem muros istius domus [p] circu-
itu inciso, sculpturis incisurarum Cerubino-
rum & palmarum, & apertorum florum in-
trinsecus & extrinsecus.
30 Solum quoque domus obduxit auro intus
& extrà.
31 Et *in* porta adyti fecit fores e lignis oleo-
sis: superliminare *cum* postibus quinta *pa-
rietis*.
32 In his autem binis foribus e lignis oleo-
sis incidit cæsuras Cerubinorum, & palma-
rum, & apertos flores, quos obduxit auro:
diduxit etiam super Cerubinos & super pal-
mas aurum.
33 Et similiter fecit portæ templi postes e li-
gnis oleosis: e quarta *parietis*.
34 Et binas fores e lignis abiegnis: duę [q] val-
væ foribus unis versatiles, ac duæ valvæ in-
cisæ foribus alteris versatiles.
35 Incidit enim Cerubinos & palmas ac aper-
tos flores: quæ obduxit auro, [r] adaptato ad
earum scalpturam.
36 Posteà ædificavit atrium interius tribus
ordinibus *lapidum* cæsorum: & ordine secta-
rum cedrorum.
37 Anno quarto [s] cœpta est fundari domus
Jehovæ mense Zivo.
38 Anno verò undecimo mense Bule (is men-
sis *est* octavus) absolvit domum hanc cum
omnibus rebus ejus, & secundum omnes
rationes ejus: ita ædificavit eam septem
annis.

o Heb. *ala, alam.*

p Heb. *circuitu incisura.*

29 *Extrinsecus*] parietem illum quo distinguebatur adytum a templo, in illa ejus parte, quæ templum spectabat.

30 *Intus & extrà*] tam in adyto quàm in templo.

31 *Quinta parietis*] id est, altitudine & latitudine sua quatuor continebat cubitos, qui efficiunt quincūcem parietis.

33 *E quarta parietis*] id est, quinque cubitis latam & totidē altam: nam hic est triens parietis.

q Heb. *latera.*

r Heb. *directo ad ipsam scalpturam.*

36 *Atrium interius*] propinquius templo pro sacerdotibus 2. Chron. 4.9. Sic autem dicitur respectu atrii magni pro populo. ibidem.

s Heb *fundata est.*

38 *Bule*] qui respondet majore ex parte nostro octobri.

Octavus] ex Dei instituto, ut suprà in ver. 1.

Caput VII.

Privatæ Schelomonis structuræ & publicæ: Deinde religiosum opificium Columnarum, Lacus, Basium cum labris, & instrumentorum eò pertinentium ex ære: Postremò res aureæ ad Dei cultum & honorem comparatæ describuntur.

1 Postea domum suam ædificavit Sche-
lomo tredecim annis: quibus absolvit
totam domum suam.
2 Deinde ædificavit domum saltus Libani
centum cubitorum longitudine, & quin-
quaginta cubitorum latitudine, & triginta
cubitorum altitudine: super quatuor ordi-
nes columnarum cedrinarum, & trabes ce-
drinas impositas columnis.
3 Et tectum cedrinum supernè suprà [a] con-
tabulationes, quod *erat* supra colūnas, qua-
draginta quinque: quindenas ordine.
4 Et prospectuum tres ordines, quorum aspe-
ctus ad aspectum *dirigebatur*, [b] triplici serie.
5 Et omnes portas cum postibus quadratas

1 *Quibus absolvit*] non mirum videri debet, si plus temporis in ea impendit quàm in domum Dei, suprà 6. quia neque materiam paratam invenit: neque tot operas, neque tantam diligentiam adhibuit.

Domum suam] de qua ver. 8.

2 *Deinde*] post viginti annos, de quibus infrà 9.10. capta jam Chamatha civitate regia Libani: 2. Chron. 8.13.

Saltus libani] in ipso saltu ædificatam.

Centum cubitorum] communium, quales adhibebantur in rebus non sacris: alioqui major fuisset domus ista domo Dei: vide suprà 6. 2 *Super quatuor*] hæc infima est domus contignatio. *Et trabes cedrinas*] hoc est, solum medianæ contignationis, cui impositæ quadraginta quinque columnæ, de quibus ver. 3. efficiebant medianam contignationem. 3 *Tectum cedrinum*] tertia & summa contignatio. a Heb. *laterarūt suprà 6.15.* *Contabulationes*] quibus mediana contignatio circumsepta erat. 4 *Tres ordines*] in singulis contignationibus singuli fenestrarum ordines ad prospiciendum. *Quorum aspectus*] id est, inter se parallelogrammæ, & convenienter in singulis contignationibus superiores inferioribus ad perpendiculum respondebant. b Heb. *tribus vicibus: sic ver. 5.* *Triplici serie*] id est, æquè in longitudinis latera duo atque in altitudinem fenestra habebant convenientem responsum.

[c] jugumento: & directuram aspectus ad as-
pectum triplici serie.
6 Præterea porticum columnarum fecit,
quinquaginta cubitorum longitudine, &
triginta cubitorum latitudine: ita ut porti-
cus esset secundum aspectum illarum, id est,
columnæ & columen secundum aspectum
illarum.
7 Item porticum tribunalis ubi judica-
bat, porticum, *inquam*, judicii fecit: quod
obtectum erat cedro, [d] a soli parte una ad
alteram.
8 Posteà domui suæ ubi habitabat, atrium
alterum interius ista porticu, opere huic si-
mile erat: domum quoque filiæ Parhhonis
fecit quam duxerat Schelomo, similem por-
ticui isti.
9 Omnia hæc *erant* e lapidibus [e] pretiosis,
secundum dimensiones *unius* cæsi lapidis,
sectis serra intrinsecus & extrinsecus: idque
a fundamento usque ad [f] præcinctiones, e-
tiam extrinsecus: *omnia inquam*, usque ad a-
trium magnum.
10 Fundatio quoque *erat* e lapidibus pretio-
sis, lapidibus magnis, lapidibus denûm cubi-
torum, & lapidibus octonûm cubitorum.
11 Similiter supernè e lapidibus pretiosis, se-
cundum dimensiones *unius* lapidis cæsi, &
cedro.
12 Denique atrio magno circumquaq;, tres
erant ordines lapidis cæsi, & ordo trabium
cedrinarum: similiter atrio domus Jehovæ
interiori, & porticui ejusdem domus.
13 Misit quoque rex Schelomo, ut assumeret
[g] Chiramum e Tyro.
14 (Is erat filius mulieris viduæ, e tribu Naph-
tali, cujus pater vir Tyrius fuerat faber æ-
rarius:) eò quòd plenus esset, peritia &
intelligentia ac notitia ad faciendum omne
opus ex ære: || qui veniens ad regem Sche-
lomonem fecit totum opus ejus.
15 Formavit enim duas columnas æreas: o-
ctodecim cubitorum erat altitudo columnæ
uñius, quam filum duodecim cubitorum
cingebat: etiam columnam secundam.
16 Et duo coronamenta fecit ad imponen-
dum summitatibus columnarum e fuso ære:
quinque cubitorum altitudo coronamenti
unius, & quinque cubitorum altitudo coro-
namenti alterius.
17 [h] Encarpi opere implexo, fasciæ opere ca-
tenato ipsis coronamentis, quę erant in sum-
mitate columnarum: septem coronamen-
to uni, & septem coronamento alteri.
18 Quæ aptavit ad ipsas columnas: deinde
duos ordines circumquaque super encar-
pum unum, ad tegendū coronas, quæ impo-

c Heb. *unius aspectus.*

5 *Directuram aspectus*] id est, ita ut duorum laterum fenestræ ex diametro singulæ ad singulas dirigerentur in singulis cōtignationibus.

6 *Porticum columnarum*] id est, constātem ex multis colūnis, & tecto illis imposito.

Quinquaginta] ut ejus longitudo protenderetur in latitudinem domus.

Illarum] sub. portarum, de quibus versu 5.

7 *Porticum tribunalis*] nimirum Jeruschalaimis ante domum suam, ubi forum constituit. Erat autem conjunctum huic foro atrium exterius pro populo ad forum accedente, ut colligitur ex versu sequente.

d Heb. *ab hac soli, usque ad illam soli* extremitatem.

8 *Alterum*] ab exteriori illo atrio, quod 2. Reg. 20.4. appellatur medianum.

Interius] id est, inter ipsam porticum & domum regiam.

Domum quoque] viciniam quidem: sed extra arcem Davidis, vide suprà 3.1. indicatur autem causa 2. Chron. 8.11.

9 *Omnia hæc*] quæ hoc & superiore capite commemorantur ædificia.

e *Vel raros: sic deinceps: ut suprà 5.17. & infrà 10. & 11. ver.*

Secundum dimensiones] id est, structura isodomo.

f Heb. *palmas, quia ferè palmares sunt projecturæ.*

Præcinctiones] i. summi muri projecturas sive loricationes, quibus incumbit tectum.

Magnum] ubi populus conveniebat.

12 *Interiori*] id est, sacerdotum: vide suprà 6.36.

g *qui & Churam* 2 *Chro.* 4.11.

14 *E tribu Naphtali*] etiamsi mater e tribu Danis erat 2 Chron. 2.14. *Tyrius*] i. incola Tyri: genere tamen Judæus. *Ex ære*] synecdoche: ibidem. || 2. *Chro.* 3.15. 15 *Octodecim cubitorum*] sacrorum, id est, triginta sex communium: quamobrem in Chronicis trigeni quini cubiti tribuuntur cuique, quia de communibus ibi sermo est: excipitur autem basis, quæ unius cubiti communis altitudine erat, quæ efficit trigesimum sextum cubitum. *Quem filum &c.*] ita ut diameter ejus esset quaternûm cubitorum. 16 *Duo coronamenta*] id est, epistilia, quorum partes erant ternæ: capitulum, abacus & corona. *Quinque cubitorum*] si tres istas partes comprehendas: nam capitulum unius cubiti erat: abacus unius: corona trium, ideo infrà versic. 19 coronæ cum abaco quatuor cubiti tribuuntur: at 2. Reg. 25.20 coronæ soli tres cubiti. h Heb. *Perplexitates opere perplexo.*
17 *Encarpi &c.*] Id est totum capitulum ex florum, frondium ac fructuum implexu coronario incursantium constabat, quaternis ordinibus qui ternis fasciis redimiti erant. *Septem*] comprehensis encarporum ac fasciarum ordinibus.
18 *Deinde duos ordines*] i. abacum duobus ordinibus malogranatorū cinctum.

nendæ

Malogranatorum] id est, abaci malogranatis cincti, quæ artifices guttas vocant.
19 *Ita ut coronæ*] cum suis abacis: vide supra 15.
20 *Coronæ autem*] id est, coronarum scapi ab ima parte sua, usque ad eam qua expanduntur flores, ad perpendiculum respondebant parti illi encarpi quæ maximè prominebat.
i Heb. *ventris.*
k i. *stabilis vel stabiliet.*
21 *Jacin & Bohhaz*] hæc duo nomina columnis prophetice indita fuerunt, ut prædicaret Schelomo columen & robur plusquam aheneum in regno Dei, id est, in ecclesia esse.
l *i. in ipso est robur.*
22 *Opus liliaceum*] ut supra 19. ver.
m Heb. *mare: sic deinceps.*
2. Chro. 4. 2.
n Heb. *a labro ejus usque ad labrum ejus.*
23 *A labri parte*] id est, ex diametro.
o *vel fungi.*
24 *Denæ in cubitum*] id est, trecentæ in ambitum.
26 *Simile operi, &c.*] id est, repandum, ut sunt calices & lilia, periphrasis.
Mille bathos] mensura liquidorum ejusdem capacitatis cum Epha, de qua Exodi 16. 35. amphora attica.
Continebat] quasi dicat, hic bathorum numerus ordinariè inferebatur: nam alioquin totum usque ad summitatem labri poterat capere ter mille bathos, 2. Chro 4. 5.
27 *Bases*] trusatiles sive ambulatorias, sedes labrorũ, de quibus infrà 38. ver.
p Heb. *clausuræ.*
i. latæ fasciæ, quibus insculptæ essent imagines: de quibus in versu sequente.
q Heb. *scalæ: sic deinceps.*
29 *Fulcrum*] id est, area sive superficies statuminata, qua fultum nitebatur labrum.

nendæ erant summitati ' malogranatorum
(ut etiam fecit coronæ alteri.)
19 'Ita ut coronę, quæ *erant* super capitulum
columnarum opere liliaceo, *collocandarum*
in porticu: quatuor cubitorum *essent*.
20 'Coronæ autem impositæ duabus istis co-
lumnis etiam sursum versus, *sitæ erant* e regi-
one [i] projecturæ, quæ *erat* in latere encar-
pi: & malogranata ducentena *bina* ordini-
bus circumquaque, *etiam* ad coronamen-
tum alterum.
21 Deinde erexit columnas ipsas in porticu
templi: erectamque columnam dexteram
vocavit nomine ejus [k] ' Jacin: posteà ere-
ctam columnam sinistram vocavit nomine
ejus ' [l] Bohhaz.
22 Cùm itaque impositum esset capitulo co-
lumnarum 'opus liliaceum: absolutum est o-
pificium columnarum.
23 ITEM fecit ipsum [m] lacum fusum: decem
cubitorum erat [n] ' a labri parte una ad alte-
ram, rotundum circumquaque, cujus alti-
tudo quinque *erat* cubitorum, & filum tri-
ginta cubitorum cingebat eum circumqua-
que.
24 [o] Colocynthides autem subter labium e-
jus circumquaque cingebant ipsum, 'denæ
in cubitum ambiebant lacum circumquaq;:
duobus ordinibus colocynthides fusæ in fu-
sura ejus.
25 Stabat impositus duodecim bobus, tribus
respicientibus ad aquilonem, & tribus re-
spicientibus ad occidentem, & tribus respi-
cientibus ad meridiem, ac tribus respicien-
tibus ad orientem: quibus lacus *erat* impo-
situs supernè: ita eorum omnium posteri-
ora intus *latebant*.
26 Crassitudo autem ejus palmaris erat, & la-
bium ejus 'simile operi labii calicis, *aut* flo-
ribus lilii: bis 'mille bathos 'continebat.
27 Item fecit ' bases decem æreas: quater-
nûm cubitorum longitudo basis uniuscujus-
que, & quaternûm cubitorum latitudo ejus,
ternorumq; cubitorum altitudo ejus.
28 Erat autem hujusmodi opus cujusque ba-
sis: [p] zophori erant eis: erantq; zophori in-
ter [q] denticulatos toros.
29 Ipsis autem zophoris qui *erant* inter den-
ticulatos toros, inerant leones, boves, & Ce-
rubini: & super denticulatos toros 'fulcrum
supernè: infra leones verò & 'boves 'adje-
ctiones opere ducto.
30 Erantq; quaternæ rotę æneæ basi unicuiq;,
& 'tabulæ æreæ, quibus erant 'scapulæ in
quaternis impagibus suis: subter labrum
quodque, scapulæ illæ erant fusæ e regione
'adjectionum cujusque *labri*.
31 Deinde illius ' *labri* os ab interiore parte
[r] 'ambitus coronarii sursum versus *extabat*
'uno cubito, cujus '*ambitus* os rotundum *erat*
'opere fulcri, 'unius cubiti & dimidiati cu-
biti: 'circa cujus os similiter inerant cæ-
suræ, & ' zophori earum quadrati non ro-
tundi.
32 Quaternę autem rotæ illæ subter zopho-
ros illos, & axes rotarum *affixi erant* basi: &
altitudo rotæ uniuscujusq; erat cubiti unius
& dimidiati cubiti.
33 Eratque opus rotarum istarum simile o-
peri rotæ currus: axes earum, & modioli e-
arum, & canthi earum, & radii earum: om-
nia fusa.
34 Similiter quaternæ scapulæ ad quaternos
angulos basis uniuscujusque: ex ipsa basi e-
rant scapulæ ejus.
35 'Ita ut in summo ipsius basis, dimidiati cu-
biti 'altitudo rotunda *extaret* circumquaq;:
nam in summo basis 'manus illius, ut zopho-
ri illius, ex ipsa erant.
36 Insculpsit autem 'tabulis illius, ' manibus
illius, & 'zophoris illius Cerubinos, leones
& palmas: prout [s] cælaturis cujusque & ad-
jectionibus circumquaque *conveniebat*.
37 [t] In hanc *formam* fecit decem bases: fusura
eadem, mensura eadem, proportio eadem
erat ipsis omnibus.
38 Item fecit decem labra ærea: quadragenos
'bathos continebat labrum unumquodque:
quaternûm cubitorum *erat* labrum unum-
quodque: labrum unum impositum basi suæ
uni, in decem bases.
39 Et disposuit harum basium quinque ad la-
tus ipsius domus dextrorsum, & quinque ad
latus domus sinistrorsum: lacum verò po-
suit versus latus domus dexterum, 'ad orien-
tem e ' regione meridiei.
40 Cùm itaque Chiram fecisset labra & ha-
mas ac crateras eorum: absolvit Chiram fa-
cere totum opus, quod fecit regi Schelomo-
ni *pro* domo Jehovæ.
41 Columnas duas, & 'orbes coronarios qui
erant impositi capitulo columnarum duos:
& encarpos duos, ad tegendum duos orbes
coronarios, qui *erant* impositi capitulo co-
lumnarum.
42 Et malogranata quadringenta pro duobus
encarpis: duobus ordinibus malogranata
pro encarpo unoquoque, ad tegendum du-
os orbes coronarios, qui *erant* in superficie
columnarum.
43 Item bases decem, & labra decem impo-
sita basibus.
44 Item lacum unum, & boves duodecim sub
ipso lacu.
45 Item ollas, & hamas, & crateras: deni-
que omnia vasa illa quæ fecit Chiram regi
Schelomoni *pro* domo Jehovæ: ex ære pur-
gato.
46 In planitie Jardenis fudit ea rex in [v] terra
argillosa: inter ' Succothas, & inter ' Tzar-
tanem.
47 Et omisit Schelomo *pendere* omnia vasa ista
præ multitudine: [x] quamplurima erant: non
pervestigatum est æris eorum pondus.
48 Fecit verò Schelomo omnia instrumenta
ista, quæ *erant* domui Jehovę: nempe 'altare
aureum, & mensam, super quam erant panes
faciei, auream.
49 Item lychnuchos, quinque a dextera, &
quinq; a sinistra ante ipsum adytum ex auro
asser-

Opere fulcri] id est, justo & ad proportionem labri, quod rotundum erat, accommodato: ut [illegible] cimento esset [illegible] dequaque.
Unius cubiti] pro mensura imi labri, quod recipiebat.
Circa cujus os] id est, in area illa quadrata baseos, cujus medium ambitus coronarius occupabat.
Zophori earum] id est, eas circumcidentes ab extremis areæ quadratæ partibus.
35 *Ita ut in summo*] id est, supra basim & scapulas ejus.
Altitudo] summi labri videlicet, ut dictum est supra ver. 30.
Manus illius] id est, scapularum summitates, quibus [illegible] manibus fulcie[illegible]tur labrum.
36 *Tabulis*] [illegible]entibus summam [illegible]ream.
Manibus] id est, extanti scapularum parti: synecdoche.
Zophoris illius] [illegible]mirum areæ, de quibus supra 31.
s Heb. *secundum effossuram cujusque.*
t Heb. *secundum hanc.*
38 *Bathos*] vide supra ver. 26.
39 *Ad orientem*] id est, ad ingressum domus.
E regione meridiei] id est, in latere dextero domus: [illegible]ticum est.
41 *Orbes coronarios*] id est, [illegible] supra ver. 19. & [illegible]
v Heb. *in [illegible] terra.*
46 *Succothas*] [illegible] tribu Gadis [illegible] Jardenem: vide [illegible] 33. 17. & Jehoschua 13. 27.
Tzartanem] [illegible] bu Ephrajimi [illegible] denem, Jehos. 3. [illegible] supra 4. 12.
x Heb. *valde* [illegible]
48 *Altare* [illegible] Thymiaterium [illegible] drinum obductum auro: de quo supra 6. 20. & 22.

Boves] sub. & cerubinos, synecdoche. *Adjectiones*] id est, fascias e venusto opere implexo & continente appositas. 30 *Tabulæ æreæ*] quæ instratæ erant axibus, ut sibi impositas bases sustinerent. *Scapulæ*] id est, extremæ tabulæ in formam humerorum e quatuor angulis assurgentes, ne inter trudendum vacillaret labrum.
Adjectionum cujusque labri] id est, ornamentorum quæ erant ad collum labri sub projecturis ejus, dimidio cubito infra summitatem labri: vide infrà ver. 35. 31 *Labri os*] id est, æquabilis cavitas sub projectura. r Heb. *coronæ.*
Ambitus coronarii] id est, circuli in quem indebatur ex labro cubitus unus cum dimidiato. *Uno cubito*] ab area ambitus coronarii usque ad summas scapulas. *Ambitus os*] id est, æquabilis cavitas sub area, in quam indebatur labri dimidia altitudo.

49 *Flores*] id est, ychnuchorum ornamenta & instrumenta.
50 *Cardines fœminas*] id est, metas cavas sive ferramenta januis affixa, quæ circum cardines volvuntur.
‖ 2. *Chron* 5.
51 *Res consecratas*] partim factas, partim infectas, quæ ex opere superfuerant.

asservato: *flores etiam & lucernas & forcipes aureos.
50 Item pelves & instrumenta musica, &
crateras & acerras & trullas *ex* auro asservato: etiam *cardines fœminas cum foribus
domus interioris sancti sanctorum, *&* cum
foribus domus templi ipsius, aureas.
51 ‖Perfecto demum toto opere illo, quod fecit rex Schelomo *pro* domo Jehovæ: inferens rex Schelomo *res consecratas a Davide patre suo, argentum & aurum, & vasa posuit in thesauris domus Jehovæ.

CAPUT VIII.

Schelomo convocatis primoribus populi & sacerdotibus, deducit arcam Tzijone in adytum, tabernaculum ac vasa sacra Gibbhone in thesaurum domus Dei: in qua cùm Deus præsentiæ suæ signum aspectabile edidisset, Schelomo cum populo benedicit Deo, & conceptis precibus sacrificat: domum Dei consecrat: festum tabernaculorum celebrat: denique populum ad pietatem hortatus dimittit.

1 TUNC congregari jussit Schelomo seniores Jisraëlis, & omnes primarios
tribuum, principes paternarum familiarum cum Jisraëlitis ad regem Schelomonē
Jeruschalaima: ut deducerent arcā fœderis
Jehovæ *e civitate Davidis, ea *est* Tzijon.
2 Congregatis itaque ad regem Schelomonē
omnibus Jisraëlitis mense *horridorum *agrorum*, in ipso *festo: is *est* mensis *septimus:
3 Et convenientibus omnibus senioribus Jisraëlis: deportarunt *sacerdotes arcam.
4 Et deduxerunt *arcam Jehovæ & *tentorium conventus, & omnia vasa sacra quę *erant*
in tentorio: deduxerunt, inquam, ea *sacerdotes & Levitæ.
5 Rex autem Schelomo & totus cœtus Jisraëlitarum qui convenerant ad eum, cum ipso
euntes coram arca: sacrificabant pecudes &
boves, quæ nec numerabantur nec supputabantur præ multitudine.
6 Intulerunt autem sacerdotes arcam fœderis Jehovæ in locum ipsius, in adytum domus, in sanctum sanctorum: sub alas Cerubinorum.
7 Nam Cerubini pandebant alas super locum
arcæ: & obtegebant Cerubini arcam & vectes ejus supernè.
8 Deinde protenderunt ejus vectes, ita ut
conspicerentur summitates vectium *e sancto *versus partem anteriorem ipsius adyti:
non autem conspiciebantur foris: fueruntque ibi usque in diem hunc.
9 ‖*Nihil *erat* in arca præter duas tabulas lapideas, quas collocaverat ibi Mosche in
Chorebo: quando *pepigit *fœdus* Jehova
cum filiis Jisraëlis, egredientibus ipsis e terra Ægypti.
10 Fuit autem cùm exirent sacerdotes e sancto ipso: ut nubes impleret domum Jehovæ.
11 Adeò ut non possent sacerdotes consistere
ad ministrandum propter ipsā nubem: cùm
implevisset gloria Jehovæ domum Jehovæ.
12 ‖Tum dixit Schelomo: *Jehova dixit se ha-

1 *E civitate*] vide 2. Schem. 5. 9.
2 Heb. *fortium vel asperorum.*
2 *Horridorum agrorum*] id est, septēbri, quo collectis totius anni proventibus, agri inculti horrescunt: sic Deut. 21. 4.
Festo] Tabernaculorum, ut colligitur ex 65. versu.
Septimus] Ex divina institutione, Exod. 12. 2.
3 *Sacerdotes*] Levitici ordinis: ideò Levitæ dicuntur 2. Chron. 5. 4.
4 *Arcam Jehovæ*] e civitate Davidis, suprà ver. 1.
Tentorium conventus] Gibbhone, 2. Chron. 1. 3. & 4. ver.
Sacerdotes & Levitæ] quique pro munere & functione sua Num. 4. nam etsi eo loco nihil de sacerdotibus legitur: tamen certum est aucto sacerdotum numero, portandi arcam munus illis impositum fuisse, Deut. 31. 9.
8 *E sancto*] i. ex arca sacta, 2 Chro. 5. 7
Versus partem anteriorem] ut veluti repagula essent sacerdoti adytum ingredienti: & ita semper manserunt etiā consistente arca, ut mandatum fuerat Exod. 25. 15.
‖ *Exod.* 40. 20.
Nihil erat in arca] id est, intra arcam sub operculo: nam urna in qua erat Man, & virga Aharonis coram testimonio quidem: sed extra arcam fuisse leguntur, Exo. 16. 33. & Num. 17. 19. Nec pugnat quod ad Heb. 9. ver. 4. legitur: nam relativum, in qua, non ad arcæ nomen proximum; sed ad nomen *σκηνῆς* id est, tabernaculi referendum est, etiamsi remotius sit. *Pepigit fœdus*] vide similem ecclipsim 1. Schem. 20. 16. & 22. 8. ‖ 2. *Chron.* 6. 12 *Jehova dixit*] q. d. hoc signo testatur se præsentem esse, ut Moschi dixit, Levitici 16. 2.

bitare in caligine.
13 ᵇPlanè ædificavi tibi domum habitaculi:
stationem ᶜin qua resideas in secula.
14 Posteà rex conversa facie sua *benedixit
cum tota congregatione Jisraëlis: tota congregatione Jisraëlis stante:
15 Ac dixit: benedictus Jehova Deus Jisraëlis, qui allocutus est ore suo Davidem patrem meū, prout manu sua implevit, dicēdo;
16 ‖Ex quo die eduxi populum meum Jisraëlem ex Egypto: non *elegeram civitatem
ex ullis tribubus Jisraëlis: ad ædificandum
domum ubi esset nomen meum: sed elegi
Davidem ut præesset populo meo Jisraëli.
17 Quamobrem cùm esset in ᵈanimo Davidis patris mei: ædificare domum nomini Jehovæ Dei Jisraëlis:
18 Dixit Jehova ad Davidem patrem meum:
eò quòd fuit tibi in animo ædificandi domum nomini meo: bene fecisti ᵉquòd fuisti
eo animo.
19 Veruntamen tu non es ædificaturus istam
domum: sed filius tuus qui egressurus est e
lumbis tuis, is ædificabit domum istam nomini meo.
20 Itaque pręstitit Jehova verbum suum quod
locutus fuerat: surrexi enim loco Davidis
patris mei, & sedens in solio Jisraëlis quemadmodum locutus est Jehova, ædificavi domum hanc nomini Jehovæ Dei Jisraëlis,
21 Ubi disposui locum pro arca, in qua *est*
*fœdus Jehovæ, quod pepigit cum patribus
nostris, cùm educeret eos e terra Ægypti.
22 Deinde substitit Schelomo *ante altare Jehovæ, coram tota congregatione Jisraëlis,
& expandit manus suas versus cœlum:
23 Ac dixit: *Jehova Deus Jisraëlis, nullus *est*
similis tibi Deus, in cœlis supernè, aut in
terra infernè: servans fœdus & benignitatem servis tuis, qui ambulant coram te, ex
toto animo suo.
24 Qui servasti Davidi patri meo servo tuo
id quod elocutus fueras ei: ut elocutus fueras ore tuo, ita manu tua implevisti, sicut *est*
hoc die.
25 *Nūc ergo Jehova Deus Jisraëlis serva Davidi servo tuo patri meo, id quod elocutus
fueras ei, dicendo: non excindetur tibi vir a
conspectu meo sedens in solio Jisraëlis: si
tamen observabunt filii tui viam suam ambulando *coram me, quemadmodum ambulasti coram me.
26 Nunc etiam Deus Jisraëlis: confirmetur,
quæso, verbum tuum quod elocutus es servo
tuo Davidi patri meo:
27 (*Quamvis an revera habitaret Deus in
terra? ecce cœli ipsi, & *cœli cœlorum non
capiunt te: quanto minus domus hęc quam
ædificavi).
28 Ut respicias ad orationem servi tui, & ad
deprecationem ejus Jehova Deus mi: auscultando clamori & orationi qua servus tuus orat coram te hodie.
29 Ut sint *oculi tui aperti erga domum hanc
noctu & interdiu, erga locum illum de quo
dixisti: futurum est nomen meum ibi: auscultando orationi qua orabit servus tuus
versus locum hunc.
30 *Auscultato igitur deprecationi servi
tui, & populi tui Jisraëlis, qua orabunt
*ver-

b Heb. *ædificando ædificavi.*
c Heb. *ad residentiam tuam.*
14 *Benedixit*] sub. Deo, laudibus ejus & precibus: nam benedicendi verbo utrunque comnetur, ut Matth. 14. 19. & 26. 26.
‖ 2. *Sche.* 7. 6. & 7.
16 *Elegeram*] i. electionem meam patefeceram: humanitus dictum.
d Heb. *cordi: sic deinceps.*
e Heb. *quòd fuit cum corde tuo.*
21 *Fœdus*] id est, tabulæ fœderis: Metonymia.
22 *Ante altare*] sub. holocausti, quod erat in atrio, ubi Schelomonem hæc protulisse e suggestu legitur. 2. Chron. 6. 12. & 13.
23 *Jehova Deus*] exordium orationis, a laudatione, cujus argumenta sunt, natura Dei & gratia, posita partim in promissionibus, partim in effectis earum.
25 *Nunc ergo*] propositio, secunda orationis pars, cujus membra sunt duo: unum, ut stabiliatur regnū in familia Davidis: alterū, ut Deus præsentia sua in domo sibi consecrata, regnum & regem sanctificet & regat.
Coram me] i. in lege mea, 2. Chro. 6. 16.
27 *Quamvis &c.*] correctio petitionis de præsentia Dei in domo, argumento a majore: q. d. si neque tota terra: neq; omnes cœli te capere possunt, quid dicerem ut continearis in hac domo? Act. 7. 47.
Cœli cœlorum] i. summi cœli.
29 *Oculi tui*] humanitus dictum.
30 *Auscultato*] tertius locus propositionis: quo petit Schelomo, ut in posterum ad omnes occasiones Deus ipse ipsa præsentiam suam petenti cuique, sive ex populo ejus sive ex alienigenis mitem & salutarem ostendat.

Versus locum] Id est, horsum conversus, quasi respiciens ad promissionem tuę presentiæ in hoc loco. Exemplum in Daniele cap. 6. 11.

31 *Cùm peccaverit*] synecdoche: quasi dicat: in caussis omnibus dubiis quæ hominis inquisitione pervestigari non possunt: ut ea sunt, in quibus lex ad jurisjurandi religionem remittit Exod. 22. 8. & 11. Num. 5. 15. & alibi: tu qui omnia nosti justum judicem te declara.

33 *Celebrabunt nomen tuum*] sibi reatum: tibi vero justitiam ac gloriam tribuentes.

35 *Quia testatus &c.*] immissa siccitate, ut factum est 2. Schem. 21.

f Heb. *portarum*.

38 *Expandet manus*] id est, precabitur: synecdoche a signo.

40 *Revereantur*] ambulando in viis tuis, 2. Chron. 6. 31.

g Heb. *secundum omne quod*.

44 *Viâ qua mittes*] id est, expeditione justa & a te imperata.

Viâ civitatis] id est, versus civitatem hanc: sic ver. 48.

ᵉversus locum hunc: tu, inquam, auscultato
in loco habitationis tuæ in cœlis, & auscul-
tans condonato.
31 ᵉCùm peccaverit ullus in proximum suum,
qui detulerit ei juramentum execrationis,
execratione adjurando eum, (nam veniet
execratio ante altare tuū in domum hanc):
32 Tunc tu audito e cœlis, & conficiens judi-
cato servos tuos, improbando improbum,
reddendo viam ejus in caput ejus: & justi-
ficando justum, reddendo ei secundum ju-
stitiam ejus.
33 Cùm plaga affectus fuerit populus tuus
Jisraël coram hoste: eò quòd peccaverint
in te: si conversi ad te ᵉcelebrabunt nomen
tuum, & orabunt ac deprecabuntur te ver-
sus domum hanc:
34 Tunc tu exaudiens e Cœlis cōdonato pec-
catum populi tui Jisraëlis: & reducito eos
in terram hanc, quam tradidisti majoribus
eorum.
35 Cùm clausum fuerit Cœlum ita ut non sit
pluvia, eò quòd peccaverint in te: si orantes
versus locum hunc celebrabunt nomen tu-
um, & a peccato suo revertentur, ᵉquia
testatus fueris contra eos:
36 Tunc tu exaudiens e Cœlis condonato
peccatum servorum tuorum, & populi tui
Jisraëlis: cùm docueris eos viam optimam
per quam ambulent: & dato pluviam super
terram tuam quam dedisti populo tuo in
possessionem.
37 Fames cùm erit in hac terra: pestis cùm e-
rit, uredo, rubigo, locusta, bruchus cùm erit:
cùm anget eum inimicus ejus in terra [f] di-
tionis ejus: quæcunque plaga, quæcunque
ægritudo:
38 Omnem orationem, omnem deprecatio-
nem quæ erit a quocunque homine, *aut* a
toto populo tuo Jisraële: cùm agnoscentes
quisque plagam animi sui, ᵉexpandet ma-
nus suas versus domum hanc,
39 Tum tu exaudito e cœlis, statione habita-
tionis tuæ, & condonans facito aut dato u-
nicuique secundum omnes vias ejus, quas
agnosces apud animum ejus: tu enim nosti
solus animum omnium filiorum hominis.
40 Ut ᵉrevereantur te omnibus diebus, qui-
bus sunt victuri in superficie hujus terræ
quam dedisti majoribus nostris.
41 Quin etiam extraneo ipsi, qui non e popu-
lo tuo Jisraële *fuerit*: sed venerit e terra lon-
ginqua propter nomen tuum.
42 (Audient enim de nomine tuo magno, &
manu tua robusta ac brachio tuo extento:)
cùm adveniens orabit versus domum hanc:
43 Tu auscultato e Cœlis, statione habitatio-
nis tuæ, & facito [g] omnino prout clamaverit
ad te extraneus ipse: ut experiantur omnes
populi terræ nomen tuum, ad reverendum
te, sicut populus tuus Jisraël, & ad cognos-
cendum nomen tuum invocari super do-
mum hanc quam ædificavi.
44 Cùm procedet populus tuus in bellum
contra inimicum suum, ᵉvia qua mittes eos:
si orabunt Jehovā ᵉviā civitatis hujus quam
elegisti, & hujus domus quam ædificavi no-
mini tuo:
45 Tum exaudito e cœlis orationem eorum
& deprecationem eorum: ut peragas cau-
sam eorum.
46 Cùm peccaverint in te (nam nemo *est* qui
non peccet), & iratus contra eos [h] exposue-
ris eos inimico: ita ut captivos abduxerint
eos *illi* a quibus capti sunt in terram ini-
mici, longinquam aut propinquam,
47 Si reducent in animum suum in ea terra u-
bi captivi detinebuntur: ut conversi de-
precentur te, in terra eorum quorum sunt
captivi, dicendo: peccavimus & perversè
egimus, improbè fecimus:
48 Et revertentur ad te ex toto corde suo, &
ex toto animo suo in terra inimicorum suo-
rum, qui captivos detinebunt eos: & orabūt
te viā terræ suæ, quam dedisti majoribus ip-
sorum, hujus civitatis quam elegisti, & hujus
domus quam ædificavi nomini tuo:
49 Tum exaudito e cœlis, statione habitatio-
nis tuę, orationem eorum & deprecatio-
nem eorum: ut peragas causam eorum.
50 Et condonato populo tuo quæ peccave-
rint contra te, & omnes defectiones eorum
quibus defecerint a te: & [i] conciliato eis
misericordiam coram captivos detinenti-
bus eos, ut misereantur eorum.
51 ᵉPopulus enim tuus & possessio tua sūt: quos
eduxisti ex Ægypto, e medio ᵉcatino ferri.
52 Oculis tuis apertis existentibus ad depre-
cationem servi tui, & ad deprecationem
populi tui Jisraëlis: auscultando eis [k] quan-
documque invocabunt te.
53 Tu enim distinxisti eos tibi in possessionem
ab omnibus populis terræ: ‖quemadmodum
locutus es per Moschen servum tuum, cùm
educeres majores nostros ex Ægypto, Do-
mine Jehova.
54 Deinde fuit cùm absolvisset Schelomo o-
rare Jehovā tota oratione & deprecatione
ista: ut surgens ab anteriore parte altaris Je-
hovæ, ab inflectione sua in genua, manibus-
que suis passis versus Cœlum,
55 Staret ac benediceret *Deo* cum tota con-
gregatione Jisraëlis, voce magna dicendo:
56 ‖Benedictus Jehova qui dedit quietem po-
pulo suo Jisraëli, prorsus ut locutus fuerat:
ᵉnon excidit res ulla ex omnibus rēbus bo-
nis ejus, quas locutus fuerat per Moschen
servum suum.
57 ᵉSit Jehova Deus noster nobiscum quem-
admodum fuit cum majoribus nostris: ne
derelinquat nos neque deserat nos.
58 Ad inclinandum animum nostrum ad se:
ut ambulemus in omnibus viis ejus: ut ob-
servemus præcepta ejus, & statuta ejus,
ac judicia ejus quæ præcepit majoribus no-
stris:
59 Et sint verba mea ista, quibus deprecatus
sum coram Jehova, propinqua Deo nostro
interdiu & noctu: ut peragat causam ᵉservi
sui & causam populi sui Jisraëlis, [l] cujusque
temporis tempore suo.
60 Ut cognoscant omnes populi terræ Jeho-
vam esse Deum ipsum: neminem *esse* am-
plius.
61 Esto igitur cor vestrum integrum erga Je-
hovam Deum nostrum: ambulando in sta-
tutis ejus, & observando præcepta ejus, sicut
hodierno die.
62 Deinde rex & omnes Jisraëlitæ cum eo sa-
crificarunt sacrificia coram Jehova.

63 Sa-

h Heb. *dederis coram inimico*: ut Gen. 13. 9. & Lev. 7. 2.

i Heb. *dato in misericordias*.

51 *Populus enim*] Confirmatio petitionum superiorum tertia orationis pars.

Catino ferri] vide Deut. 4. 20.

k Heb. *in omni vocare eos te*.

‖ Exod. 19. 5.

‖ Deut. 12. 10.

56 *Non excidit*] vide Jehosch. 21. 45.

57 *Sit Jehova*] Precatio est Schelomonis cum benedictione conjuncta (?) teutia.

59 *Servi sui*] est, regis.

l Heb. *rem diei in die suo*.

63 Sacrificavit enim *Schelomo *in* sacrificiū
eucharisticum quod sacrificavit Jehovę, boves vicies bis mille & pecudes centies vicies mille: cùm dedicarent domum Jehovę rex & omnes filii Jisraëlis.
64 Eo ipso die consecravit rex m *internam
partem atrii quæ *erat* ante domum Jehovæ, eò quòd parasset ibi holocausta & munera ac adipes eucharisticorum: *nam altare æreum, quod *erat* coram Jehova, minus erat quàm ut caperet holocausta & munera ac adipes eucharisticorum.
65 Celebravit etiam Schelomo tempore il-
lo illud *festum, & totus Jisraël cum eo, congregatio magna, inde ab *ingressu Chamathæ usque ad *torrentem Ægypti, coram Jehova Deo nostro *septem diebus, *deinde septem diebus: hoc est, quatuordecim diebus.
66 *Die octavo dimisit populum, cùm bene-
dixissent regi: ita abierunt ad tentoria sua, læti & hilares animo de toto illo bono, quo affecerat Jehova *Davidem servum suum, & Jisraëlem populum suum.

63 *Schelomo*] cum populo, ut explicat finis versus.
m Heb. *medium atrii.*
64 *Internam par.*] id est, atrium interius sive sacerdotum: hypallage.
Nam altare æreum] quod fecerat Schelomo, 2. Chron. 7. 7. de cujus forma, 2. Chron. 4. 1.
65 *Festum*] nempe tabernaculorum.
Ingressu Chamathæ] vide Num. 13. 21 & 34. 8.
Torrentem Ægypti] Num. 34. 5. in annotatione.
Septem diebus] tamdiu enim duravit dedicatio.
Deinde septem diebus] festum tabernaculorum.
66 *Die octavo*] id est, sub finem diei octavi: nam dies interdidii fuit dies octavus, Levitic. 23. 36. & 2. Chron. 7. 9. ut postridie proficiscerentur, qui fuit vigesimus tertius mensis, ut indicat ibidem ver. 10. *Davidem*] & Schelomonem, 2. Chron. 7. 10. synecdoche.

Caput IX.

Schelomo Dei nova revelatione confirmatus de anteactis promissionibus, domo sua ædificata, Chiramo regionem nuper acquisitam offert in compensationem officiorum, quibus adjutus ab eo fuerat: publica opera curat: gentes populo intermixtas deditione recipit & servituti addicit: Cultum Dei e legis præscripto observandum curat: & classe procul transmissa, auri peregrini vim magnam comparat.

1 FUIT autem cùm absolvisset Schelo-
mo ædificare domum Jehovę & domum regis: idq; pro toto desyderio Schelomonis quo delectatus fuerat faciendo:
2 (*Apparuerat enim Jehova Schelomoni se-
cundò: *quemadmodum apparuerat ei Gibhhone,
3 Et dixerat Jehova ad eum: exaudivi orati-
onem tuam, & deprecationem tuam qua deprecatus es coram me: consecravi domū istam quam ædificasti: ut collocem nomen meum ibi usque in seculum: & sint oculi mei & a animus meus ibi omnibus diebus.
4 Tu autem, si ambulaveris coram me, sicut
ambulavit David pater tuus, b integro animo & recto, faciendo omnino prout præcepi tibi: statuta mea & judicia mea observaveris,
5 ‖Utiq; stabiliam solium regni tui super Jis-
raëlem in seculum: quemadmodum elocutus fueram Davidi patri tuo dicendo: non excindetur tibi vir a solio Jisraëlis.
6 Si c omnino aversi fueritis vos & filii vestri
a d sequendo me, & non observaveritis præcepta mea & statuta mea, quæ proposui vobis: sed abeuntes colueritis deos alienos, & incurvaveritis vos eis:
7 Utiq; excindam Jisraëlem a superficie hu-
jus terræ quam dederam eis: & istam domum quam consecravi nomini meo dimit-

1 Libro 8.
2 *Apparuerat*] hyperbaton est usque ad ver. 10. quo ostendit qua re fretus ædificaverit sibi quoque domos, & templum Dei, atque basilicas tam accuratè ornaverit: nimirum promissione præsentiæ divinæ in templo, & stabilitatis regni in posteris.
Quemadmodum] id est, proxima nocte a dedicatione, ut antea proxima nocte a sacrificiis, suprà 3. 5.
a Heb. *cor: sic deinceps.*
b Heb. *integritate cordis & rectitudine.*
‖ Suprà 2. 4.
c Heb. *avertendo aversi fueritis.*
d Heb. *a post me.*

tam a facie mea: eritq; Jisraël * in parabo-
lam & dicterium inter omnes populos.
8 Et domus ista *ut ut* fuerit excelsa, quisquis
transibit juxta eam *obstupescet aut *sibilabit: dicent enim: quamobrem fecit Jehova ita terræ isti, & domui isti?
9 Ac dicent: eò quòd dereliquerunt Jeho-
vam Deum suum, qui eduxerat majores ipsorum e terra Ægypti, & prehenderunt deos alienos: & incurvantes se eis coluerunt eos: idcirco induxit Jehova in eos totum malum istud.)
10 Fuit inquam, exactis *viginti annis, quibus
ædificavit Schelomo duas illas domos: domum Jehovæ & domum regis:
11 Quia Chiram rex Tyri donaverat Schelo-
monem lignis cedrinis & lignis abiegnis ac *auro, pro toto desyderio ejus: *ut* tunc daret rex Schelomo Chiramo viginti civitates ad e *regionis limitem.
12 Itaque egressus Chiram Tyro ad visendū
civitates illas quas dabat ipsi Schelomo: cùm non placerent in oculis ejus:
13 *Dixit, quid *sunt* civitates istæ, quas das
mihi, frater mi? ideò vocat eas *quisque* *terræ Cabul *civitates* usque in diem hunc.
14 Miserat enim Chiram regi, *centum vigin-
ti talenta auri.
15 Hæc porrò causa est *delectus, quem in-
dixerat rex Schelomo ut ædificaret domum Jehovæ, & domum suam, & *munitionem ipsam murumque Jeruschalaimorum: item *Chatzorem & *Megidduntem & *Gezerum.
16 (Parhho rex Ægypti ascendens ceperat
Gezerum, & combusserat eam igne: Cenahhanæum autem qui inhabitabat civitatem interfecerat: dederatque eam in munus filiæ suæ uxori Schelomonis.
17 Ædificavit autem Schelomo Gezerum:)
& *Bethchoronem inferiorem.
18 Item *Bahhalatham & *Tadmorem in de-
serto, *in illa terra.
19 Omnes quoq; civitates armamentariorū,
quæ *erant* Schelomoni, & civitates curruum, & civitates equitum, denique pro desyderio Schelomonis *id* quod desyderaverat ædificare Jeruschalaimis, & *in Libano, & in tota terra dominatus sui.
20 Totius populi qui relictus fuerat ex Emo-
ræo, Chittæo, Perizzęo, Chivvæo & Jebusæo, qui non *erant* e filiis Jisraëlis:
21 *Horum filios qui relicti fuerant post eos
in ipsa terra, quos *non potuerant Jisraëlitæ internecioni devovere, f *adegit eos Schelomo in *tributum servile * usque in hodiernum diem.
22 Ex Jisraëlitis verò neminē reddidit Sche-
lomo servum: sed erant viri militares, &

7 *In parabolam*] ut Deut. 28. 37.
8 *Obstupescet*] admiratione, ut sequētia in versu explicāt.
Sibilabit] ludibrio & derisione, ut apparet ex versu seq.
10 *Viginti annis*] septem extructi templi sup. 6. 38. & tredecim extructæ domus suæ, sup. 7. 1. id est, vigesimo quarto regni ejus.
11 *Auro*] cujus numerus explicatur infra ver. 14.
e Heb. *in regione limitis.*
Regionis limitem] id est, Ascheri conterminam versus septentrionem: sed extra possessionem a Deo lege definitam: ex qua non licebat quicquam exteris possidendum dare: nam Cabulem minimè ad Ascherem pertinuisse, cùm ex hoc loco ostenditur: tum ex ipso civitatum Ascheris numero, qui habetur Jehosch. 19. a versiculo 24 usque ad 30. denique ex 2. Chronic. 8. 14. ubi Schelomo Jisraëlitarum colonias eò deduxisse legitur.
13 *Dixit*] reddendo eas amice, ut testatur 2. Chron. 8. 14.
Terra Cabul] id est, displicentis, ex Phœnicum lingua, ut testatur Josephus Antiquitatum lib. 8. cap. 2.
14 *Centum viginti*] id est, septuaginta viginti millia aureorum.
15 *Delectum*] de quo supra 5. 13.
Munitionem ipsam] videlicet Tzijonis.
Chatzorem] Jehos. 19. 36. Naphtalitarum.
Megidduntem] Menaschitarum: Jehos. 17. 11.
Gezerum] Ephrajimitarum: Jehoschu. 21. 21.
17 *Beth-Choronem inferiorem*] synecdoche pro superiore & inferiore: vide 2. Chron. 8. 17. Ephrajimitarum, Jehoschu. 21. 22.
18 *Bahhalatham*] Danitarum Jehoschu. 19. 44. *Tadmorem*] si ea civitas est, quam Ptolemæus vocat θαμόρων: in deserto Judę est, non procul ab Hhen-Gedi: si verò est Palmira, ut Josephus putat Antiquit. Jud. lib. 8. cap. 2. in solitudine Syriæ sita est: sed posterior sententia magis placet. *In illa terra*] hoc est, quæ omnia oppida in ipso Schelomonis regno & intra fines a Deo designatos erant. 19 *In Libano*] vide suprà 7. 2. & sequentibus. 21 *Horum filios*] vide annotata Jehoschu. 9. 19. *Non potuerant*] justo Dei judicio: quia cùm mandatum haberent & possent, neglexerant, Judic. 2. f Heb. *Ascendere fecit in tributum servitutis.*
Adegit] dedititios: sive ultrò se offerrent: sive pacem oblatam acciperent ex lege Deuteron. 20. 10. *In tributum servile*] .i. præter pecuniarum tributum, servitutem etiam ab eis exigebat. *Usque in hodiernum*] i. in perpetuum: nam etiam post captivitatem, nomen retinuerunt servorum Schelomonis, Hhezræ 2. 55. & Nehemjæ 7. 60.

servū

22 *Servi ejus*] ingenua servitute & liberalibus officiis.
23 *Quingenti*] quorum ducenti quinquaginta, de quibus 2. Chronic. 8. 22. alternis curatione sua fungebantur.
Quinquaginta] alternis decurionum officium agentes, ab illis opus exigentes, vide suprà 5. 16. annotata.
‖*Suprà* 7. 8.
24 *Munitionem*] suprà versu 15.
25 *In eo quod erat, &c.*] id est, in Thymiaterio, est autem synecdoche, pro eo quod est, cultum Dei exercebat ex lege, ut in Chronicis explicatur.
26 *Elothas*] vide de utroque loco Deuteron. 2. 7.
g Heb. *homines navium*.
28 *Ophirum*] id est, ad auream Chersonesum, ut explicat Josephus. *Quadringenta*] id est, vicies, quinquies centena, viginti millia aureorum. At in 2. Chron. 8. versu ultimo est accessio 30. talentorũ, quæ non ad regem afferebantur: sed in usum classis insumebantur.

servi ejus, & principes ejus, & duces ejus, & præfecti curruum ac equitum ejus.
23 Ex his erant principes curatorum, qui præfecti erant operi pro Schelomone quingenti quinquaginta: qui dominabantur populo, facientibus opus illud.
24 ‖Veruntamen filia Parhhonis ascenderat e civitate Davidis ad domum suam quam ædificaverat ei *Schelomo*: tunc ædificavit munitionem ipsam.
25 Et offerebat Schelomo ter quotannis holocausta & eucharistica super altare quod extruxerat Jehovæ: & suffitum adoleri curabat in eo quod erat coram Jehova: cùm perfecisset domum.
26 Præterea classem paravit rex Schelomo Hhetzjone Geberi, quæ *est* prope Elothas ad littus maris algosi in terra Edomæorum.
27 Misit verò Chiram in ea classe servos suos, g nautas, peritos maris: cum servis Schelomonis.
28 Qui profecti Ophirum, acceperunt inde auri quadringenta viginti talenta, quæ attulerunt ad regem Schelomonem.

Caput X.

Regina Schebæ auditâ famâ de Schelomone, eum invisit: sapientiam ejus probat: gloriam perlustrat & muneribus datis & acceptis domum revertitur. Cujus historiæ occasione, istius gloriæ Schelomonis documenta exponuntur, in ascensu: clypeis: solio: poculis, & reliquis instrumentis: denique proventibus ex classe, pensitationibus exterorum, & vectigalibus.

1 *Schebæ*] vide Gen. 10. 7.
a Heb. *ad nomen*.
2 *Exercitu*] id est, comitatu & satellitio regio.
b Heb. *gravi*.
c Heb. *cum corde: sic infrà* 24. *ver.*
3 *Cui indicavit*] id est, respondit ad omnes quæstiones ejus.
5 *Consessum servorum*] id est, multitudinem procerum qui sub eo erant suis ordinibus.
Et ascensum ejus] de quo infra ver. 12.
Non erat in ea, &c.] præ stupore quo penè exanimabatur: hyperbole.
d Heb. *addidisti sapientiam & bonitatem ad famam &c.*

1 Audiens autem regina Schebæ famam Schelomonis a & nominis Jehovæ: venit ad probandum eum ænigmatibus.
2 Et ingressa Jeruschalaima cum exercitu b numeroso admodum, camelis ferentibus aromata, & aurum multum admodum, ac lapides pretiosos: accessit ad Schelomonẽ, & elocuta est ei quicquid *erat* in c animo suo.
3 Cui indicavit Schelomo omnia verba ejus: non fuit absconditum quicquam regi, quin indicaverit ei.
4 Quapropter cùm videret regina Schebæ omnem sapientiam Schelomonis: & quamque domum quam ædificaverat:
5 Cibum etiam mensæ ejus, & consessum servorum ejus, & statum ministrorum ejus & vestitum eorum: similiter pincernas ejus, & ascensum ejus quo ascendebat in domum Jehovæ: non *erat* amplius in ea spiritus.
6 Tandem dixit ad regem: verum *est* verbum illud quod audiveram in terra mea: de rebus tuis & de sapientia tua.
7 Tamen non credidi verbis illis usquedum venirem, & viderent oculi mei, sed ecce nõ indicatum fuerat mihi ejus dimidium: d superas sapientiã & bonitate famam illam quam audiveram.
8 Beati homines tui, beati servi tui isti: qui stant coram te jugiter, qui audiunt sapientiam tuam.
9 Sit Jehova Deus tuus benedictus, qui delectatus est te, ut collocaret te in solio Jisraëlis, eò quòd diligit Jehova Jisraëlem in seculum, ideò imposuit te regem, ut exerceres judicium & justitiam.
10 Et dedit regi centum viginti talenta auri, & aromata multa valde, ac lapides pretiosos: e non sunt advecta hujusmodi aromata amplius tanta multitudine, quanta dedit regina Schebæ regi Schelomoni.
11 (Nam etiam classis Chirami quæ afferebat aurum ex Ophiro: advexerat ex Ophiro ligna thyina multa admodum & lapides pretiosos:
12 Et paraverat Rex ex illis lignis thyinis f repagulum ad domum Jehovæ & ad domum regis: & citharas, & nablia pro cantoribus: non fuerant advecta talia ligna thyina, neque visa usque in diem illum.)
13 Rex verò Schelomo dedit reginæ Schebæ pro toto desyderio ejus quicquid petivit, præter id quod g rependit ei pro facultate regis Schelomonis: quæ revertens abiit in terram suam, ipsa cum servis suis.
14 Erat autem pondus auri quod obveniebat Schelomoni quolibet anno: sexcentorum sexaginta sex talentorum auri:
15 Præter *id quod obveniebat* a h publicanis negotiatorum & mercaturæ aromatariorũ: & omnibus regibus Arabiæ, & proceribus ejus regionis.
16 Itaque fecerat rex Schelomo ducentos clypeos ex auro malleato: sexcentos aureos i imponebat clypeo unicuique.
17 Item trecenta scuta ex auro malleato, tria pondo auri imponebat scuto unicuiq;: quæ posuit rex in domo saltus Libani.
18 Fecerat præterea rex solium eburneum magnum: & obduxerat illud auro depuratissimo.
19 Sex gradus erant huic solio, & fastigium rotundum ipsi solio a posteriore parte ejus, & fulcra manuaria hinc & inde ad locum sessionis: ac duo leones stantes juxta ipsa fulcra manuaria.
20 Duodecim quoque leones stantes ibi ad sex gradus ejus hinc & inde: non fuerat factum tale in ullis regnis.
21 Insuper omnia vasa potoria regis Schelomonis *erant* aurea: & omnia vasa domus saltus Libani ex auro k asservato: nihil inerat argenti: non æstimabatur temporibus Schelomonis ullius *pretii*.
22 Nam classis Oceani pro rege, cum classe Chirami *erat*: semel ternis annis veniebat classis ex Oceano afferens aurum & argentum, ebora, & simias, & pavones.
23 Sic major erat rex Schelomo omnibus regibus terræ: divitiis & sapientia.
24 Et totius terræ *reges* quærebant aspectum Schelomonis: ut audirent sapientiam ejus, quam indiderat Deus animo ejus.
25 Isti quoque afferebant quisque munus suum, instrumenta argentea & instrumenta aurea, & vestimenta, & arma, & aromata, equos & mulos: rem annuam quotannis.

10 *Centum*] suprà 9. 14.
e Heb. *non venit sicut aroma illud amplius in multitudine quod dedit &c.*
11 *Nam*] reddit rationem cur obstupuerit regina adspectum tantæ gloriæ: nominatim verò illius ascensus de quo suprà ver. 5.
Chirami] & Schelomonis: synecdoche: vide suprà 9. 26. & 27.
Thyina] ligna præstantissima, ut apparet ex apocal. 18. 12. vide Plin lib. 13. natural. hist. cap. 15. & 16. nam quod corallium Hhebræi interpretantur, alienum est ab illis operibus ad quæ adhibebantur, neque fuisset tam procul advehendum, ut in mari mediterraneo & rubro abunde crescat.
f Heb. *fulcrum*.
12 *Repagulum*] synecdoche, pro ascensu repagulis utrinque munito, quo a domo regis ad domum Dei ibatur: sic enim accipiendum esse ostenditur 1. Chro. 26. 16. & 18. & 2. Chro. 9. 11.
g Heb. *reddidit*: quo sensu accipitur idem verbum 2. Chro. 8. 14. nam apud Hebræos simplicia verba habent significationem compositorum quibus illi carent.
14 *Sexcentorum, &c.*] hoc est, tricenties mille, nongenties nonagies mille aureorum.
h Heb. *hominibus exploratorum*: solent enim illud genus hominum in spectaculis occasionem aucupari comparandarum ac distrahendarum mercium.
15 *Publicanis negotiatorum*] id est, qui publica regis vectigalia exteris mercatoribus impensa redimebant.
Regibus Arabiæ] finitimis tam ab oriente quàm a meridie.
16 *Itaque*] cùm abundaret auro.
Aureos] sub. siclos communes, qui efficiunt aureos nostros paulo minus mille.
i Heb. *ascendere faciebat*.
17 *Tria pondo*] continentia siclos centenos, 2. Chron. 9. 16.
k Heb. *clausi*.
21 *Ullius pretii*] hyperbole: ut infra ver. 27.
22 *Classis Oceani*] comparata ad navigationem Africani Oceani.

|| 2.Chro.1.14.

26 *Mille quadringenti*] alternis in ordinario comitatu ejus: nam alioquin totus numerus curruum tam in comitatu ejus quàm in stationibus erat quatuor millium: vide supra 4.25. & 2. Chron.9.25.

Abduci jussit] id est, per vices in stationibus esse, & sibi ministrare.

27 *Ut lapides*] hyperbole.

28 *Vectigal*] nam ex Aegypto terrestri itinere in Syriam proficiscentibus per angustias transeundum erat inter Syriacum & rubrum mare, quas obtinebat Schelomò. *Equorum*] id est, mercium, quæ equis aut curribus vehebantur, ut sequens versus explicat: metonymia. *Erat Schelomoni*] quia per ipsius regionem transibatur. *Neti*] id est, mercium netarum & confectarum, ut byssi & aliarum, quæ ibi parabantur: de quibus vide Proverb.7.16.& Jechezkel.27.7. *Mercatores*] id est, publicani sive vectigalium redemptores. 29 *Exibat*] e finibus Jehudææ, & Schelomonis regni. *Currus*] oneratus mercibus in quaternos equos: prout equus onustus centenos quinquagenos siclos pendebat. *Chittæorum*] ab oriente: ut Jehos.1.4. *Syriæ*] ab Aquilone. *In manu sua*] id est, secum abducebant quocunque volebant, pensitatis vectigalibus.

26 ||Ita ut congregaret Schelomo currus &
equites: essentque ei 'mille quadringenti
currus, & duodecies mille equites: quos 'abduci
jussit in civitates curruum, & ad regem
Jeruschalaima.
27 Et reddidit rex argentum Jeruschalaimis
'ut lapides: cedros autem reddidit ut sycomoros
quæ *crescunt* in loco depresso, multitudine.
28 Et 'vectigal 'equorum ex Ægypto, quod
'erat Schelomoni, id est, 'neti 'mercatores
regis accipiebant netum pro pretio.
29 Nam ascendens ex Ægypto 'exibat 'currus
sexcentenis siclis argenti, & equus centenis
quinquagenis: & ita pro omnibus regibus
'Chittæorum, & pro regibus 'Syriæ 'in
manu sua educebant.

Caput XI.

Schelomo multarum exterarum fæminarum consortio corruptus, in idololatriam labitur: ideoq; Dei iram in se ita provocat, ut ei intermineturLacerationem regni: duos hostes excitet: & Jarobbhamum servum ejus in successorem majoris partis regni præsignificet. Qui a occasione cùm Schelomo ejus necem quæreret, in Ægyptum aufugit: ubi manet usque ad Schelomonis mortem.

1 *his præter filiam*] quam legitimè duxerat, q. d. uxori huic suæ legitimæ alias multas superinducens: vide suprà 3.1. sic accipiuntur hæ particulæ ver.25. & 2.Chron.11.18.

|| Deut.7.3. & seq.

a Heb. *cor: sic deinceps.*

1 POSTEA rex Schelomo adamavit mulieres
alienigenas multas, 'idque præter
filiam Parhhonis: Moabitidas, Hhammonitidas,
Edomæas, Tzidonias, & Chittæas.
2 || E gentibus de quibus edixerat Jehova filiis
Jisraëlis: ne convenitote cum eis, nec
ipsi conveniunto vobiscum: profectò inclinarent[a]
animum vestrum post deos suos:
iisdem adhæsit rex Schelomo amore:
3 Adeò ut essent ei fœminæ principes septingentæ,
& concubinæ trecentæ: quapropter
inclinarunt fœminæ ejus animum
ejus.
4 Fuit ergo tempore senectutis Schelomonis,
fœminis inclinantibus animum ejus
post deos alienos: cùm non esset animus ejus
integer erga Jehovam Deum suum, sicut
fuerat animus Davidis patris ejus:

b Heb. *iret post, sic* ver. 10.

5 *Hhaschtorethā*]] Astartem vocant historici.

c Heb. *Deos: sic* ver.33.

Milcom.] vide annotata Levitici 18.21.

d Heb. *impleret ire post.*

7 *Cemoscho*] ut Num.21.29.

In eo monte] olivarum, de quo vide 2. Schem.15.30.

5 Ut [b]sequeretur Schelomo 'Hhaschtoretham
[c]deam Tzidoniorum, & 'Milcomum
abominationem Hhammonitarum.
6 Sic faceret Schelomo quod malum *videtur*
in oculis Jehovæ: neque [d]plenè sequeretur
Jehovam sicut David pater ejus.
7 Tunc ædificavit Schelomo excelsum 'Cemoscho
abominationi Moabitarum, 'in eo
monte qui *est* in conspectu Jeruschalaimorum,
& Moleco abominationi Hhammonitarum.
8 Itidem fecit omnibus suis fœminis alienigenis:
adolentibus & sacrificantibus diis
suis.

9 Itaque ira percitus est Jehova in Schelomonem:
eò quòd declinasset animus ejus
a Jehova Deo Jisraëlis, qui apparuerat
ei bis:
10 Et interdixerat ei hanc ipsam rem, ne sequeretur
deos alienos: nec tamen observasset
id quod præceperat Jehova.
11 Et 'dixit Jehova Schelomoni, eò quòd fuit
hoc apud te, quòd non observasti fœdus
meum & statuta mea quę præcepi tibi: [e]omnino
lacerabo hoc regnum a te, & tradam
servo tuo.
12 Veruntamen diebus tuis non faciam hoc
'propter Davidem patrem tuum: e manu filii
tui lacerabo illud.
13 Sed totum hoc regnum non lacerabo: tribum
unam dabo filio tuo, propter Davidem
servum meum, & 'propter Jeruschalaima
quæ elegi.
14 Itaq; suscitavit Jehova adversarium Schelomoni
Hadadum Edomæum: is *erat* e semine
regis *qui regnaverat* in Edomæa.
15 Fuit autem cùm esset David contra Edomæos,
ascendente Joabo principe militiæ
ad sepeliendum confossos: ||postquam percussisset
omnes mares in Edomæa.
16 (Nam sex menses mansit ibi Joab cum tota
Jisraële: donec excidisset omnes mares
in Edomæa)
17 Ut fugeret Hadad ipse, & homines Edomæi
e servis patris ejus cum eo ad proficiscendum
in Ægyptum: erat autem Hadad
puer parvus.
18 Cumque surgentes e Midjane venissent
Paranem: assumpserunt secum homines Parane
& venerunt in Ægyptum ad Parhhonem
regem Ægypti, qui dedit ei domum, &
cibum condixit ei, terram quoq; dedit ei.
19 Ubi invenit Hadad gratiam in oculis Parhhonis
[f]permagnam: adeò ut daret ei uxorem
sororem uxoris suæ sororem Tachpenesæ
[g] Augustæ.
20 Peperit autem ei soror Tachpenesæ Genubathum
filiū ejus, quem 'educavit Tachpenes
intra domum Parhhonis: ita ut esset
Genubath domi Parhhonis inter filios
Parhhonis.
21 Audiens autem Hadad in Ægypto, occubuisse
Davidem cum patribus ejus & mortuum
esse Joabum principem militiæ: dixit
Hadad ad Parhhonem: dimitte me ut eam
in terram meam.
22 Dicente verò ei Parhhone: at quid deficit
te apud me, quòd ecce quæris abire in
terram tuam? dixit, non: sed [h] omnino dimitte
me.
23 Suscitavit præterea Deus illi adversarium
'Rezonem filium Eljadahhi: 'qui fugerat
ab Hadar-Hhezere rege Tzobæ domino
suo.
24 Et congregatis ad se hominibus erat princeps
turmę, cùm occideret David illos: deinde
euntes Damascum habitarunt in ea,
& 'regnarunt Damasci.
25 Et erat adversarius Jisraëli omnibus diebus
Schelomonis: idq; præter malum illud
quod *inferebat* Hadad: & 'tædebat eum Jisraëlis,
cùm regnaret in Syria.
26 Jarobhhamum quoq; *excitavit* filium Nebati
Ephratæum e 'Tzereda (cujus matri

9 *Bis*] Gibhhone, supra 3.5. deinde Jeruschalaimis, sup. 9.2.

11 *Dixit Jehova*] i. interminatus est, neque minas suas revocavit, ex resipiscentia Schelomonis, vide annotata 2. Chron.11.17.

e Heb. *lacerando lacerabo.*

12 *Propter Davidem*] i. propter promissionem factam Davidi 2.Schem.7.14.&c. & 1. Chron.28.9.

13 *Propter Jeruschalaima*] i. propter promissionem præsentię meę regni Davidis stabilitate conjunctam, supra 8.16. & 2.Chron.6.6.

||2.Schem.8.14.

f Heb. *valde.*

g Heb. *domina.*

20 *Educavit*] sic 1.Schem.1.22.

h Heb. *dimittendo dimitte.*

23 *Rezonem*] vide infra 15.18.

Qui fugerat] cùm videret victoriam inclinare in partes Davidis.

24 *Regnarunt*] i. regnum statuerunt pro ipso & posteris.

25 *Tædebat*] ac ideò indies infestabat.

26 *Tzereda*] vide Jehos.3.16.

nomen Tzeruhhæ fœminæ viduæ) servum Schelomonis: ita ut 'attolleret manum suam contra regem.

27 Hæc autem occasio *est* quâ sustulit manum contra regem Schelomonem: ædificabat munitionem: obstruebat 'rupturam civitatis Davidis patris sui.

28 Vir autem iste Jarobhham valentissimus erat robore: quare videns Schelomo 'puerum ipsum [i] negotio esse intentum: præfecit eum toti oneri familiæ Josephi.

29 Fuit autem eodem tempore, Jarobhhamo egresso Jeruschalaimis: ut inveniret eum Achija Schilonites propheta in via, cùm ille induisset vestimentum novum, & essent ambo soli in agro.

30 Ubi prehendens Achija vestimentum novum quo [k] tegebatur: laceravit illud in duodecim fragmenta.

31 Ac dixit Jarobhhamo: accipe tibi decem fragmenta, nam sic ait Jehova Deus Jisraëlis: ecce ego laceraturus sum regnum hoc e manu Schelomonis, & daturus tibi decem tribus.

32 'Tribus autem una erit ejus propter servum meum Davidem, & propter Jeruschalaima civitatem quam delegi ex omnibus *civitatibus* tribuum Jisraëlis:

33 Eò quòd dereliquerunt me, & incurvarunt se Hhaschtorethæ deę Tzidoniorum, & Cemoscho deo Moabitarum, ac Milcomo deo Hhammonitarum: neq; ambularunt in viis meis faciendo quod rectum videtur in oculis meis, videlicet statuta mea & judicia mea, sicut David pater hujus.

34 Non tamen auferam quicquam istius regni de manu hujus: sed principem dispono eum omnibus diebus vitæ ejus propter Davidem servum meum quem elegi, qui observavit pręcepta mea & statuta mea.

35 Sed accipiens illud regnum e manu filii ejus: dabo tibi [l] ex illo decem tribus.

36 Filio verò ejus dabo tribum unam: 'ut sit lucerna Davidi servo meo omnibus diebus coram me Jeruschalaimis, in civitate quam delegi mihi ad ponendũ nomen meum ibi.

37 Te itaque assumam ut regnes secundum omnia quæ desyderabit animus tuus, & eris rex super Jisraëlem.

38 Erit autem si auscultaveris omnibus quæ præcepero tibi, & ambulaveris in viis meis ac feceris quod rectũ *videtur* in oculis meis, observando statuta mea & præcepta mea, quemadmodum fecit David servus meus: ut adsim tibi & ædificem tibi 'domum firmam, quemadmodum ædificavi Davidi, ac tradam tibi Jisraëlem.

39 Affligam quidem semen Davidis propter hoc: veruntamen non omnibus diebus.

40 Quam ob rem quęrebat Schelomo morte afficere Jarobhhamum: sed surgens Jarobhham fugit in Ægyptum ad Schischakum regem Ægypti: fuitque in Ægypto donec mortuus esset Schelomo.

41 [m] Reliquę autem res Schelomonis, & quicquid fecit ac sapientia ejus nónne sunt scripta 'in libro rerum Schelomonis?

42 Dies autem quibus regnavit Schelomo Jeruschalaimis super totum Jisraëlem fuerunt quadraginta annorum.

43 Deinde occubuit Schelomo cum patribus suis, & sepultus est in civitate Davidis patris sui: regnavitque Rechabhham filius ejus, loco ejus.

Attolleret manum] .i. deficeret a Schelomone, ut exprimitur ver. 40.

27 *Rupturam*] quam David fecerat expugnando Jebusæum, 2. Schem. 5. 6. & sequent.

28 *Puerum*] id est, ministrum: sic Exod. 33. 11.

i Heb. *facientem opus.*

k Heb. *quod erat super eum.*

32 *Tribus una*] nempe Jehudæ integra: nam e Binjamine tantùm pars penes eum mansit.

l Heb. *illud: synecdoche.*

36 *Ut sit lucerna*] .i. regius splendor: vide 2. Schem. 21, 17.

38 *Domum firmam*] ut 1. Schem. 2. 35. & 2. Schem. 7. 16.

m Heb. *reliquum rerum.*

41 *In libro*] .i. in actis publicis, sive in commentariis rerum gestarum Schelomonis: q. d. nihil attinet hîc ea enarrare: hæc ad fidem & institutionem Ecclesiæ sunt satis: ita enim his scriptis temperavit spiritus Dei, consulens tenuitati nostrę: sic Joan 20. 30. & 21. 25. Nam hęc de duob. libris Chronicorum, qui longo post intervallo ab Hhezra conscripti sunt, ridiculũ est accipere.

Caput XII.

Rechabhham duro responso decem ferè tribus a se alienat: quæ Jarobhhamum novum regem sibi præficiunt, Rechabhhami legato interfecto. Quamobrem Rechabhham in Jisraëlitas bellum adornat: sed Dei jussu ab eo abstinet. Jarobhham verò metu Rechabhhami se munit, & ne sui deficerent, nova religionis specie avertit eos a Jeruschalaimis adeundis, & eos in regno suo, statutâ idololatriâ, continet.

1 ‖ TUM abiit Rechabhham Schecemum: nam Schecemum 'conveniebat totus Jisraël ad constituendum eum regem.

2 Fuerat autem cùm audivisset Jarobhham filius Nebati qui *erat* adhuc in Ægypto, ‖ *ex quo* fugerat metu regis Schelomonis: (habitabat enim Jarobhham in Ægypto)

3 Ut mitterent accersitum eum: & venirent Jarobhham & tota congregatio Jisraëlis: alloquerenturq; Rechabhhamum, dicendo:

4 Pater tuus [a] 'durum imposuit jugum nobis: tu ergo nunc leva *nos* servitute patris tui dura & jugo ejus gravi quod imposuit nobis, & serviemus tibi.

5 Qui dixit ad eos: abite usque ad diem tertium, tum revertimini ad me: sic abiverunt populus.

6 Intereà iniit consilium rex Rechabhham, cum senioribus, 'qui steterant ante Schelomonem patrem ipsius [b] cùm esset in vivis, dicendo: quo modo vos consilium iniretis ad respondendum populo huic aliquid?

7 Qui allocuti sunt eum dicendo: si hodie fueris servus populo huic, & servieris eis, id est, respondens eis allocutus fueris eos 'verbis bonis: utique erunt tibi servi omnibus diebus.

8 Sed reliquit consilium seniorum quo consuluerant ei: & iniit consilium cum eis [c] qui a pueris educati fuerant secum, *&* qui stabant coram ipso.

9 Dixitq; ad eos: quod vos consilium iniretis ut responderemus aliquid populo huic, qui allocuti sunt me dicendo: leva nos jugo illo quod imposuit pater tuus nobis?

10 Tum allocuti sunt eum isti qui a pueris educati fuerant cum eo, dicendo: sic dices populo isti qui alloquuti sunt te dicendo: pater tuus grave effecit jugum nostrum, tu ergo leva *illud* nobis: sic alloqueris eos: 'minimus *digitus* meus densior est lumbis patris mei.

11 Jam verò pater meus oneravit vos jugo gravi: ego autem superaddam jugo vestro: pater meus castigavit vos scuticis: ego autem castigabo vos flagellis aculeatis.

12 Cùm ergo venisset Jarobhham & totus populus ad Rechabhhamũ die tertio: quẽadmodum edixerat rex dicendo: revertimini ad me die tertio:

13 Respondit rex populo duriter, derelicto consilio seniorum quo consuluerant ei.

‖ 2. Chro. 10.

1 *Conveniebat*] quia ibi habenda erant comitia regni, propter loci commoditatem: nam est in meditullio regni.

‖ Sup. 11. 40.

a Heb. *induravit jugum nostrum.*

4 *Durum jugum*] .i. onera gravia, quæ alia describuntur supra cap. 4. a vers. 7. usque ad 27. quamvis de illis conqueritur populus, non habita commodorum ratione quę ad ipsum Schelomonis regno pervenerant.

6 *Qui steterant ante*] .i. qui ministrabant & a consiliis erant: sic vers. 8.

b Heb. *cùm esset vivus.*

7 *Verbis bonis*] .i. acquiescens petitioni illorum, 2. Chro. 10.

c Heb. *cum illis qui &c. sic vers. 10. trajectio.*

14 Allo-

14 Allocutus est enim eos ex consilio puero-
rum suorum dicendo: pater meus grave red-
didit jugum vestrum: ego autem supperad-
dam jugo vestro: pater meus castigavit vos
scuticis: ego autem castigabo vos flagellis
aculeatis.
15 ‖ Cùm itaque non auscultasset rex populo:
(erat enim ' causa a Jehova: ut præstaret
verbum suum, quo allocutus fuerat Jehova
per Achijam Schilonitem Jarobhhamum fi-
lium Nebati)
16 Videns totus Jisraël regem non auscultas-
se sibi: retulerunt populus regi responsum
dicendo: quæ nobis ' portio *esset* cum Davi-
de? utique non *est nobis* possessio cum filio
Jischaji: ad tentoria tua Jisraël: jam ' pro-
spice domui tuæ David: sic abiit Jisraël ad
tentoria sua.
17 Tantùm ' super filios Jisraëlis qui habita-
bant inter civitates Jehudæ: regnavit Re-
chabhham.
18 Cumq; misisset rex Rechabhham [d] Ado-
ramum qui præerat tributo, & obruissent
omnes Jisraëlitæ eum lapidibus ita ut mo-
reretur: Rex Rechabhham [e] totis viribus
conscenso curru fugit Jeruschalaima.
19 Sic defecerunt Jisraëlitæ a domo Davidis
usque in hunc diem.
20 Fuitque cùm audissent omnes Jisraëlitæ
reversum esse Jarobhhamum, (quem mit-
tentes accersiverant ad cœtum) ut consti-
tuerent eum regem super totum Jisraëlem:
nemo [f] secutus est domum Davidis, præter
' tribum Jehudæ ' solam.
21 ‖ Cùm autem Rechabhham venisset Jerus-
chalaima, congregavit ex tota domo Jehu-
dæ & tribu Binjaminis centum octoginta
millia delectorum *hominum* gerentium bel-
lum: ad pugnandum contra domum Jisraë-
lis: ut reduceret regnum illud ad Rechab-
hhamum filium Schelomonis.
22 Sed fuit verbum Dei, ad Schemahhjam vi-
rum Dei dicendo:
23 Edicito Rechabhhamo filio Schelomonis
regi Jehudæ, & toti domui Jehudæ & Bin-
jamini: & residuo populi, dicendo,
24 Sic ait Jehova: ne ascendite, néve pugna-
te contra fratres vestros filios Jisraëlis: re-
vertimini quisque domum suam: ' nam a me
facta est res ista: qui auscultarunt verbo Je-
hovæ & reversi abiverunt, secundum ver-
bum Jehovæ.
25 Posteà ' ædificavit Jarobhham Schecemū
in monte Eprajimi, & habitavit in eo: & pro-
cedens inde ædificavit ' Penuelem.
26 Dicebat autem Jarobhham [g] cum animo
suo: mox reversurum esset regnum hoc ad
domum Davidis:
27 Si ascenderet populus iste ad parandum
sacrificia in domum Jehovæ Jeruschalaima,
& rediret animus populi istius ad dominum
suum, ad Rechabhhamum regem Jehudæ:
utique occiderent me: sic reverterentur ad
Rechabhhamum regem Jehudæ.
28 Quapropter inito consilio rex fecit duos
vitulos aureos: & edixit [h] Jisraëlitis, satis *sint*
vobis, ut non ascendatis Jeruschalaima: ec-
ce Dii tui ô Jisraël, qui eduxerunt te e terra
Ægypti.
29 Quorum unum posuit ' Beth-Ele; alterum

‖ Suprà 11.29. & sequentibus.
15 *Causa a Jehova*] id est, hæc media disposuit Deus, ut illud exequeretur quod per prophetam Jarobhhamo dixerat, suprà 11. ver. 31.
16 *Portio cum Davide*] vide annotata 2. Schem. 20. 1.
Prospice] id est, curam habe rerum tuarum, & a nostris abstine.
17 *Super filios Jisraëlis*] id est, super tribum Schimhhonis & partem Binjaminis: quorum hi sortem conjunctam, illi commixtā habebant & super convenas aliarum tribuum, ut ostenditur infrà vers. 23. & 2. Chron. 11. 13. & sequent.
d *qui Adoniram dicitur suprà 4. 6.*
e Heb. *roboravit se ascendendo currum ad fugiendum.*
f Heb. *fuit post.*
20 *Tribum*] id est, sortem unam tribuū duarum Jehudæ & Schimhhonis: vide annotata Deut. 33. 7.
Solam] subaudi integram.
‖ 2. Chron. 11.
24 *Nam a me*] vide supra 15. ver.
25 *Ædificavit*] id est, munivit.
Penuelem] trans Jardenem in tribu Gadis: vide Gen. 32. 30.
g Heb *in corde suo*: sic ver. 27.
h Heb. *illis*: relativum præpositum antecedenti.
29 *Bethele & Dane*] in finibus regni sui: priore meridiano, posteriore septentrionali: Hæc autem per prolepsin dicuntur, quæ tribus proximè sequētibus versibus explicantur.

verò collocavit Dane.
30 Sic fuit res ista in *causa* peccati, cur irent
populus ' coram [i] hoc Danem usque.
31 Paravit enim domum excelsorum: & fecit
sacerdotes [k] e populo, qui non erant e filiis
Levi:
32 Et constituit Jarobhham festum mense o-
ctavo quintodecimo die ejus mensis, simile
' festo quod *celebrabatur* in Jehuda, quo offe-
rebat in altari: similiter fecit Beth-Ele sacri-
ficādo vitulis quos fecerat: etiam Beth-Ele
constituit sacerdotes excelsorū quę fecerat.

Caput XIII.

Jarobhhā Bethele sacrificans a viro Dei obliquè reprehenditur: futurum olim Dei judicium in altare & ejus sacerdotes denuntiante, & præsentibus prodigiis in regem & in altare confirmante. Inde ex mandato Dei abiens, a propheta quodam oraculi prætextu deceptus redit: Quam ob rem offensus Deus, eum apud Bethelitam objurgat: deinde in itinere morte quam denuntiaverat afficit: quo cognito Bethelita honorificè eum sepelit, & filios de vaticiniis illius fide informat: Jarobhhamo nihilominus in sua defectione pergente.

1 ' Cùm autem offerret in altari quod fe-
cerat Beth-Ele, quintodecimo die,
mense octavo, mense illo, quod com-
mentus fuerat [a] animo suo: & celebrans fe-
stum cum filiis Jisraëlis, offerret in altari illo
adolendo,
2 Ecce vir Dei veniens e Jehuda cum verbo
Jehovæ Beth-Elem: Jarobhhamo astante
altari ad adolendum,
3 Clamavit contra altare illud per verbum
Jehovæ, dicens: altare, altare, sic ait Jeho-
va: ecce filius ' nasciturus est domui Davi-
dis nomine Joschija, ' qui mactabit super te
sacerdotes excelsorum, adolentes super te,
& ossa hominum comburent super te.
4 Et ' edidit illo ipso die prodigium dicendo:
hoc *est* prodigium ejus quod dixit Jehova:
ecce altare hoc findetur, & effundetur ci-
nis, qui *est* super ipsum.
5 Fuit autem cùm audito rex verbo viri Dei,
quo clamabat contra altare Beth-Ele, extē-
disset Jarobhham manum suam ab altari di-
cendo: prehendite eum: ut exaresceret ma-
nus ejus quam extenderat contra illum: ita
ut non posset retrahere eam ad se.
6 Altare autem fissum est, & effusus cinis ab
altari: secundum prodigium, quod ' edide-
rat vir Dei ex verbo Jehovæ.
7 Tunc locutus rex dixit ad virum illum Dei:
deprecare, quæso, iratam faciem Jehovæ
Dei tui, & ora pro me, ut redeat *restituta* ma-
nus mea ad me: cumq; deprecatus esset vir
ille Dei iratam faciem Jehovæ *restituta* ma-
nus regis rediit ad ipsum, & fuit sicut anteà.
8 Quapropter dixit rex ad virum illum Dei:
veni mecum domum: & [b] refice te: deinde
dabo tibi donum.
9 Dixit verò vir ille Dei ad regem: ' si dares
mihi dimidiam domum tuam non irem te-
cum: neque comederem panem, neque bi-
berem aquam in hoc loco.
10 Sic enim præcepit mihi [c] verbo suo Jehova
dicendo: ne comedito panem neq; bibito a-
quā: neq; revertitor per eā viam qua iveris.

30 *Coram hoc*] qui erat Dane: nam ad posterius prolepseos membrum & propinquius pertinent relativę voces ex Hebræorum usu.
i Heb. *uno.*
k Heb. *e partibus.*
32 *Festo*] tabernaculorum.
1 *Cùm autē offerret*] versum hunc ad sequentia pertinere res ipsa docet.
a Heb. *ex corde suo.*
3 *Nasciturus*] post annos circiter 330.
Qui mactabit] vide 2. Reg. 23. 15. & sequentibus.
4 *Edidit prodigium*] per quod fides de vaticinio suo confirmaretur, secundum institutionem Domini Deut. 13.
6 *Ediderat*] id est, verbo pronuntiaverat, ut Deut. 13. 2.
b Heb. *fulcito.*
c Heb. *verbo Jehovæ*: antecedens vim suam & relativi obtinens, ut Gen. 9. 6.

11 Itaque abiit viâ aliâ: ac non est reversus
viâ illâ qua venerat Beth-Elem.
12 *Propheta autem quidam senex habitabat
Beth-Ele: cui veniens filius ejus, enarravit
totum hoc factum quod fecerat vir Dei illo
die Beth-Ele, cum verbis quibus allocutus
fuerat regem, quæ enarraverunt [d] *filii* patri
suo.
13 Ad quos dicente patre eorum, quanam viâ
abiit? consyderarunt filii ejus viam qua ibat
vir ille Dei, qui venerat e Jehuda.
14 Deinde edixit filiis suis: insternite mihi asinum: qui instraverũt ei asinum, & insedit ei.
15 Secutus itaq; virum illum Dei, invenit eum
sedentem sub quadam quercu: & dixit ad
eum, esne vir ille Dei qui veneras e Jehuda?
qui dixit, sum.
16 Tum dixit ad eum: veni mecum domum &
comede panem.
17 Qui dixit: non possum reverti tecum, aut
ingredi tecum: neque comedam panem, neque bibam tecum aquam in isto loco.
18 Verbum enim editũ est mihi ex verbo Jehovæ: ne comedito panẽm, neque bibito
ibi aquam: neque [e] redito via qua iveris.
19 Sed eo dicente illi: etiam ego propheta
sum ut tu, & angelus allocutus est me ex verbo Jehovæ dicendo: reduc eum tecum domum tuam, ut comedat panem & bibat aquam: (mentiebatur *autem* ei)
20 Reversus est cum eo, & comedit panem
domi ejus, & bibit aquam.
21 Fuit verò illis assidentibus mensæ: fuit, inquam, verbum Jehovæ ad prophetam illum
*quem reduxerat.
22 Inclamavit enim virum Dei qui venerat e
Jehuda dicendo: sic ait Jehova: propterea
quòd rebellasti contra [f] præstitutum Jehovæ, neque observasti præceptum illud, quod
præceperat tibi Jehova Deus tuus:
23 Sed reversus es & comedisti panem, & bibisti aquam in loco in quo edixerat tibi: ne
comedito panem, neque bibito aquam: non
est venturum cadaver tuum in sepulchrum
majorum tuorum.
24 Fuitq; postquã comedisset panem & postquam bibisset: instravissetque ei asinum, *nimirum* ei prophetæ quem reduxerat:
25 Ut eum abeuntem inveniret leo in via, &
morte afficeret eum: sic erat cadaver ejus
abjectum in via: & adstabat asinus juxta
ipsum: leo quoque adstabat juxta cadaver
ipsum.
26 Cùm ecce quidam transeuntes viderunt
cadaver illud abjectum in via, & leonem
adstantem juxta cadaver: qui venientes retulerunt in ea civitate in qua propheta ille
senex habitabat.
27 Quod cùm audiret propheta ille qui reduxerat eum de via dixit: vir ille Dei *est*, qui rebellavit contra præstitutum Jehovæ: ideò
tradidit Jehova eum leoni isti, ut frangens
eum morte afficeret eum, secũdum verbum
Jehovæ quo locutus fuerat ei.
28 Deinde edixit filiis suis dicendo, insternite mihi asinum: qui instraverunt.
29 Tum abiens invenit cadaver illius abjectum in via & asinum ac leonem adstantes
juxta cadaver: non comederat leo cadaver,
neque fregerat asinum.
30 Sustulit itaque hic propheta cadaver viri
Dei, & impositum asino reduxit illud: & ingressus est civitatem propheta ille senex ad
plangendum & sepeliendum illud.
31 Et eo collocante cadaver illius in sepulchro suo: plangebant super eum, eheu frater mi.
32 Fuitq; postquam sepelivisset eum, ut diceret filiis suis dicendo, cùm mortuus fuero, similiter sepelite me in hoc sepulchro, in
quo vir ille Dei sepultus est, juxta ossa ejus
collocate ossa mea.
33 Nam [g] omnino futura est res quam prædicavit ex verbo Jehovæ: contra altare quod
est Beth-Ele, & contra omnes domos excelsorum quæ *sunt* in civitatibus [h] Schomronis.
34 [i] Hoc facto non est reversus Jarobhham a
via sua mala, sed [k] rursus fecit e populo sacerdotes excelsorum, ejus qui volebat [l] consecrabat ministerium ut essent sacerdotes
excelsorum.
35 *Fuitq; hac re domus Jarobhhami in *causa*
peccati: & ut excinderet ac perderet *eam*
Deus a superficie terræ.

*12 Propheta autem] hoc facto mendax, ut docetur ver. 19: etsi alioquin certa sunt pietatis illius in hoc capite documenta, ut quod a sacris Jerobhhami abstinuerit: quòd humaniter prophetam vivum & mortuum sit prosecutus: quòd sepulturam cum eo communem habere voluerit: quòd denique filios suos in expectatione vaticinii confirmaverit.

d *Eclipsis correlativi, ut Levit. 21.4.*

e Heb. *revertere eundo.*

21 *Quem reduxerat*] sic interpretandũ esse docet epexegesis quæ statim subsequitur: ut etiam 24. ver. eadem locutio eodem modo exprimitur, & confirmant verba ipsa Bethelitæ in fine ver. 27.

f Heb. *os: sic Num.* 20.24. *& infr. ver.* 21.

g Heb. *essendo erit.*

h *vulgo Samaria.*

i Heb. *post rem hanc.*

k Heb. *reversus est & fecit e partibus populi ut suprà* 12.31.

l Heb. *implebat manum, ut Exod.* 28.41.

35 *Fuitque hac re*] vide supra 12.30.

Caput XIIII.

Jarobhham de filio ægrotante prophetam per uxorem consulens, non tantùm de eo responsum accipit: sed etiam de propinquo excidio familiæ suæ: de regni Jisraëlitici continua agitatione & excidio præmonetur, & morienti Nadab succedit. Rechabhham quoque & Jehudâ peccatu Deum provocantes, a rege Ægypti affliguntur & spoliantur: & Rechabhhamo mortuo succedit Abijam.

1 TEMPORE illo ægrotabat Abja filius
Jarobhhami:
2 Quapropter dixit Jarobhhã uxori suæ:
surge jam & [a] dissimula te, ut non agnoscant te esse uxorem Jarobhhami: ac ito
Schiluntem: ecce ibi *est* Achija propheta:
qui [b] promiserat mihi me fore regem super
populum hunc.
3 Accipiens autem in manu tua decem panes & buccellata, & lagenam mellis adito
eum: is indicabit tibi quid futurum sit isto
puero.
4 Et faciens ita uxor Jarobhhami surrexit, &
abiens Schiluntem ingressa est domum Achijæ: Achija autẽ non poterat videre: nam
oculi ejus caligaverant præ [c] senio ejus.
5 Sed Jehova indixerat Achijæ: ecce uxor
Jarobhhami ventura est, ut requirat aliquid
abs te de filio suo, quia ægrotus est: [d] his
& talibus alloquitor eam: futurum autem
est cùm ingredietur, ut ipsa agat extraneam.
6 Fuit itaque cùm audiret Achija strepitum
pedum ejus ingredientis januam, ut diceret:
ingredere uxor Jarobhhami: ecquid tu agis
extraneam? ego verò missus sum ad te *ad*
indicandum durum.
7 I, dic Jarobhhamo: sic ait Jehova Deus Jisraëlis: propterea quòd te extuli e medio hujus populi, & imposui te antecessorem populo meo Jisraëli,
8 Et laceratum regnum a domo Davidis tradidi tibi: neque fuisti sicut servus meus David, qui observavit præcepta mea, & qui [e] secutus est me ex toto animo suo, faciendo
tantum-

a Heb. *mutare ipsam.*

b Heb. *locutus erat de me in regem.*

c Heb. *canitie sua.*

d Heb. *secundum hoc & secundum hoc.*

e Heb. *ambulavit post me.*

tantummodò quod rectum *videtur* in oculis
meis:
9 Sed [f] pejus egesti omnibus qui fuerunt an-
te te: & abiens fecisti tibi 'deos alienos, eti-
am fusiles ad provocandum me: deniq; ab-
jecisti me post tergum tuum:
10 Idcirco ecce ego inducturus sum malum
in domum Jarobhhami, & excisurus sum Ja-
robhhamo 'mingentem ad parietem, ' con-
clusumque & derelictum in Jisraële: & tol-
lam [g] asseclas domus Jarobhhami: quem-
admodum tollit quis stercus, donec defe-
cerit.
11 'Morientem Jarobhhamo in civitate, co-
medent canes: morientem verò in agro,
comedent volatilia cæli: nam Jehova locu-
tus est.
12 Tu autem surge, abi domum tuam: cùm
intrabunt pedes tui civitatem illico morie-
tur infans:
13 Quem plangent omnes Jisraëlitæ sepeli-
entes *eum*, is enim solus ' perveniet Jarob-
hhamo in sepulchrum: eò quòd [h] ' est de eo
solo e domo Jarobhhami sententia bona a-
pud Jehovam Deum Jisraëlis.
14 Itaq; suscitabit sibi Jehova ' regem super
Jisraëlem, qui excidet domum Jarobhhami
'eadem die: 'quid autem? etiam nunc *sus-
citavit*.
15 Prætereà ' percutiet Jehova Jisraëlem *a-
gitans* 'quemadmodum agitatur arundo in
aqua: & ' convellens Jisraëlem a terra hac
optima quam dederat majoribus eorum, di-
sperget eos procul ultra ipsum ' flumen: eò
quòd fecerunt lucos suos provocantes Je-
hovam.
16 Denique exponet Jisraëlem: propter pec-
cata Jarobhhami quibus peccavit, & quibus
ad peccandum induxit Jisraëlem.
17 Tum surgens uxor Jarobhhami abiit, &
pervenit 'Tirtzam: qua veniente ad limen
domus suæ, puer mortuus est.
18 Et sepelientes eum planxerunt eum omnes
Jisraëlitæ: 'secundum verbum Jehovę quod
locutus fuerat [i] per servum suum Achijam
prophetam.
19 [k] Reliquæ autem res Jarobhhami, ut bella-
vit & ut regnavit: ecce scriptæ sunt in [l] libro
'Chronicorum regum Jisraëlis.
20 Dies autem quibus regnavit Jarobhham
fuerunt 'viginti duorum annorum: qui post-
quam occubuit cum patribus suis, regnavit
Nadab filius ejus pro eo.
21 Rechabhham verò filius Schelomonis re-
gnavit in Jehuda: natus unum & quadra-
ginta annos Rechabhhā cùm iniret regnū,
septemdecim annos regnavit Jeruschalai-
mis, in civitate quam elegerat Jehova ad
ponendum nomen suum ibi ex omnibus *ci-
vitatibus* tribuum Jisraëlis, ' & nomen ma-
tris ejus Nahhama Hhammonitis.
22 'Fecit etiam Jehuda quod malum *videtur*
in oculis Jehovæ: & ad zelotypiam move-
runt eum peccatis suis, quibus peccarunt
supra quam omnia quæ fecerant majores
eorum.
23 Nam extruxerunt etiam sibi excelsa, & sta-
tuas ac lucos: super omnem collem altum,
& sub omni arbore virente.
24 Insuper etiam meritorii erant in terra
ipsa: faciebant secundum abominationes
gentium, quas ejecerat Jehova a facie Jis-
raëlitarum.
25 ‖ Quapropter fuit anno quinto regis Re-
chabhhami: ut ascendens ' Schischak rex
Ægypti contra Jeruschalaima,
26 Acciperet thesauros domus Jehovæ, & the-
sauros domus regis: illa, inquam, omnia ac-
ciperet: acciperet etiam omnia 'scuta aurea
quæ fecerat Schelomo.
27 Pro quibus fecit Rex Rechabhham scuta
ærea: quę deposuit in manum præfectorum
'cursoribus, qui observabant portam do-
mus regis.
28 Eratque ex quo veniebat rex in domum
Jehovæ, ut afferrent ea cursores: posteà re-
ferrent ea ad procœtonem cursorum.
29 Reliquæ autem res Rechabhhami, & om-
nia quæ fecit: nónne sunt scripta in libro
Chronicorum regum Jehudæ?
30 Etiam bellum *quod* fuit inter Rechabhha-
mum & inter Jarobhhamum omnibus die-
bus eorum.
31 Cumque occubuisset Rechabhham cum
patribus suis, & sepultus esset cum patribus
suis in civitate Davidis: cujus matri nomen
Nahhama Hhamonitis: regnavit [m] Abijam
filius ejus pro eo.

Caput XV.

*Abijam improbus triennio regnat, Asa verò fi-
lius bonus & instaurandi cultus Dei studiosus uno
& quadraginta: Sed Babhascha conatu mala ra-
tione impedito iram Dei in se provocat. In regno
verò Jisraëlitico Nadab Jarobhhamo succedit
sceleratus patris exemplo: quem Babhascha altero
ipsius regni anno per conjurationem occidit, & toto
Jarobhhami stirpe deleta regno potitur.*

1 ‖ Anno autem decimo octavo regis Ja-
robhhami filii Nebati: regnavit [a] Abi-
jam super Jehudam.
2 Tribus annis regnavit Jeruschalaimis: cu-
jus matri nomen [b] Mahhaca filia ' Abischa-
lomi.
3 Et ambulavit in omnibus peccatis patris
sui, quæ fecerat coram ipso: nec fuit [c] ani-
mus ejus integer erga Jehovam Deum su-
um, ut animus Davidis patris sui.
4 Sed propter Davidem dedit Jehova Deus
illius, illi 'lucernam Jeruschalaimis, suscitan-
do filium ejus post eum & stabiliendo Je-
ruschalaima:
5 Eò quòd fecisset David quod rectū *videtur*
in oculis Jehovæ: 'neque recessisset ab om-
nibus quæ præceperat ei, omnibus diebus
vitæ suæ: præterquam in re Urijæ Chittæi.
6 Bellum autem fuerat inter Rechabhhamū
& Jarobhhamum omnibus diebus vitę ejus.
7 Sed cùm reliquæ res Abijami, & omnia quæ
fecit nónne sunt scripta in libro 'Chronico-
rum regum Jehudæ, tum bellum [d] confectū
inter Abijamum & Jarobhhamum?
8 Postea occubuit Abijam cum patribus suis,
quem sepeliverunt in civitate Davidis: &
regnavit Asa filius ejus pro eo.

f Heb. *male egisti faciendo.*
9 *Deos alienos*] vide 2. Chron. 11. 15.
10 *Mingentem*] vide 1. Schem. 25. 22.
Conclusumq.] vide Deut. 32. 36.
g Heb. *post domum Jarobhhami euntes:* sic infrà 16. 5.
11 *Morientem Jarobhhamo*] vide executionē infrà 15. 29. & sequentibus.
13 *Perveniet Jarobhhamo*] .i. ex posteris ejus.
h Heb. *inventa est de eo: vide Num.* 11. 22.
Est de eo &c.] .i. placuit Deo hunc solum e posteris Jarobhhami sepulturæ honore afficere.
14 *Regem*] Babhascham, vide inf. 15. 27
Eadem die] id est, eodem tempore quo regnum invadet.
Quid autem] correctio, q. d. quid dico suscitabit? imò jam constitutus est, & in regno versatur.
15 *Percutiet*] Infelicem & calamitosum statum regni Jisraëlitici a Jarobhhamo usque ad finem prophetat.
Quemadmodum agitatur] .i. perpetuis motibus civilibus & externis divexans, ut tota illius regni historia docet.
Convellens] sub Hoschebha filio Elæ per Salmanassarem, 2 Reg. 17.
Flumen] Euphratē in Assyriam, Mesopotamiam, & Mediam, 2. Reg. 17. 6.
17 *Tirtzam*] urbē regiam ante extructā Samariā, ad Euphratem sitam non procul Tiphsacho: vide 2. Reg. 15. 16.
18 *Secundum verbum*] suprà ver. 13.
i Heb *per manum servi.*
k Heb. *reliquū rerum.*
l Heb. *verbum dierum i. in actis publicis: sic deinceps.*
19 *Chronicorum*] vide suprà 11. 41. sic infrà 29.
20 *Viginti duorum annorum*] quorum ultimus in regno filii primus numerandus est.
21 *Et nomen matris*] hîc & in fine capitis meminit matris, quòd idololatriæ ipsius author post regni triennium fuerit: vide 2. Chro. 11. 17.
22 *Fecit etiam*] anno quarto regni ipsius, sic apparet ex 2. Chro. 11. 17. & infrà versic. 25.

‖ 2. Chron. 12.
25 *Schischak*] ad quem Jarobhham fugisse legitur 1. Reg. 11. 40. Idem Saso. in Diodoro Siculo, & Susakis Justino dicitur.
26 *Scuta aurea*] de quibus supra 10. 16. & 17.
27 *Cursoribus*] .i. regis stipatoribus ad officia expeditis.
m *qui Abija,* 2. *Chro.* 12. 16.

‖ 2. Chro. 13.
a *in Chron. Abija.*
b *Micaja filia Urielis.* 2. Chro. 13. 2. *binomii enim fuerunt ipsa & pater.*
2 *Abischalomi*] nō filii Davidis (nam ejus liberi non supervixerunt, 2. Schem. 18. 18) sed alterius Gibhhani e Binjamine, 2. Chron. 13. 2.
c Heb. *cor: sic deinceps.*
4 *Lucernam*] vide suprà 11. 36. Sequentia autem per epexegesin ostendunt in quo consistat ista lucerna, nimirum in regno & in religione.
5 *Neque recessisset*] .i. neque omnia pietatis & justitiæ officia lege imperata deposuisset: præterquam &c. Nam Urija facto in totam legem peccavit, sed ex infirmitate: non autem elata manu & projecta audacia totus effusus est ad peccandum in Spiritum sanctum. 7 *Chronicorum*] ut suprà 11. 41. d Heb. *fuit.* *Sed ita hoc loco interpretandum esse verbum docet 2. Chron. 13. 3. & sequentibus.*

9 Anno itaque vigesimo ᵈcompleto Jarobhha-
mi regis Jisraëlis: regnavit Asa super Jehu-
dam.
10 Uno & quadraginta annis regnavit Jeru-
schalaimis: cujus ᵉ aviæ nomen Mahhaca
filia Abischalomi.
11 Et fecit Asa quod rectum *videtur* in oculis
Jehovæ: sicut David pater ipsius.
12 Nam abstulit ᶠmeritorios e terra: & amo-
vit omnes deos stercoreos quos fecerant
majores sui.
13 Quin etiam ipsam Mahhacam aviam suam
ᵍamovit ne esset ᶠ augusta: eò quòd fecerat
horrendam statuam cum luco: & ʰsuccisam
Asa horrendam statuam ejus, combussit ad
torrentem Kidronem.
14 Excelsa quidem non amota sunt: sed ani-
mus Asæ fuit integer ⁱerga Jehovam omni-
bus diebus ejus.
15 Et retulit res consecratas patris sui, & res
consecratas *a se* in domum Jehovæ: argen-
tum & aurum & instrumenta.
16 ᵏQuamobrem bellum fuit inter Asam &
inter Bahhascham regem Jisraëlis omni-
bus diebus eorum.
17 ‖Nam ascendens Bahhascha rex Jisraëlis
contra Jehudam, ædificabat Ramam; ˡne
sineret ad Asam regem Jehudæ egredi aut
regredi *quemquam*.
18 Sed accipiens Asa totum argentum & au-
rum ᵐquæ reliqua erant in thesauris Jehovæ:
etiam thesauros domus regiæ, tradidit in
manum servorum suorum: quos misit rex
Asa ad Ben-Hadadum filium Tabrimonis
filii ⁿChezjonis regem Syriæ, qui habitabat
Damasci ut dicerent:
19 Fœdus *est* inter me & inter te, ᵒinter patrē
tuum & inter patrem meum: ecce mitto ad
te munus argentum & aurum: age fac irri-
tum fœdus tuum cum Bahhascha rege Jis-
raëlis, ut abscedat a me.
20 Et auscultans Ben-Hadad regi Asæ, misit
principes copiarum ᵍ suarum contra civi-
tates Jisraëlis, & percussit ᵖHijonem, & Da-
nem & ʰ Abelum Beth-Mahhacæ, & ⁱ to-
tum tractum Cinnereth & totam terram
Naphthali.
21 Unde fuit audiente Bahhascha, ut desi-
steret ab ædificanda Rama, & resideret
Tirtzæ.
22 Tunc rege Asa promulgante in tota Jehu-
da, (nemo erat immunis,) deportarunt lapi-
des Ramæ, & ligna ejus quibus ædificabat
Bahhascha, & ædificavit ex illis rex Asa Ge-
bahhum Binjaminitarum & Mitzpam.
23 Reliquæ autem omnes res Asæ, & omnis
fortitudo ejus, & quæcunque fecit, & civi-
tates quas ædificavit, nónne sunt scripta in
libro Chronicorum regum Jehudæ? verun-
tamen ᵠ tempore senectutis suæ ægrotavit
ex pedibus suis.
24 Posteà cùm occubuisset Asa cum patribus
suis, sepultus est cum patribus suis in civita-
te Davidis patris sui: & regnavit Jehoscha-
phat filius ejus pro eo.
25 Nadab verò filius Jarobhhami regnare
cœpit super Jisraëlem anno secundo Asæ
regis Jehudæ: ac regnavit super Jisraëlem
ʳbiennio.
26 Fecitque quod malum *videtur* in oculis
Jehovæ: ambulans in via patris sui, & in
peccato ejus, quo ad peccandum induxit
Jisraëlem.
27 Quapropter conspirationem fecit contra
eum Bahhascha filius Achijæ e domo Jis-
sascaris, & percussit eum Bahhascha ad
ˢGibbetonem, qui Pelischtæorum erat: cùm
Nadab & omnes Jisraëlitæ obsiderent Gib-
betonem.
28 Itaque morte afficiens eum Bahhascha
anno tertio Asæ regis Jehudæ: regnavit
pro eo.
29 ‖Fuitque cùm cœpit regnare, ut percute-
ret totam domum Jarobhhami, donec per-
didisset eam: non reliquam faceret ullam
animam Jarobhhamo: secundum verbum
Jehovæ quod locutus fuerat per servum su-
um Achijam Schilonitam.
30 Propter peccata Jarobhhami quibus pec-
cavit, & quibus ad peccandum induxit Jis-
raëlem: propter indignationem ejus, qua
provocavit Jehovam Deum Jisraëlis.
31 Reliquę autem res Nadabi & omnia quæ
fecit nónne sunt scripta in libro Chronico-
rum regum Jisraëlis?
32 Itaque ᵗ bellum erat inter Asam & inter
Bahhascham regem Jisraëlis omnibus die-
bus illorum.

Caput XVI.

Regni Jisraëlitarum status temporibus Asę describitur: ut Babhascha Jarobhhamo in peccatis similis, similis pœna denuntiatur: ut eam Ela filius cum toto genere luit. Ut Zimri post septiduum se ipsum comburit: Ut regnum Jisraëlitarum inter Hhomrim & Tibnim dividitur: Ut Hhomri solus regno potitus Samariam ædificat: & malitia antecessores superat: Ut Achab ei succedens omnes impietate superat: Denique ut contra execrationem Jehoschubbha Jerechunte instaurata, autor instaurationis pœnas luit.

1 ᵃ ANNO tertio Asæ regis Jehudę: regna-
vit Bahhascha filius Achijæ super to-
tum Jisraëlem Tirtzæ, ᵇviginti quatuor
annis.
2 Cùm autem faceret quod malum *videtur*
in oculis Jehovæ: ambulans in via Jarob-
hhami, & in peccato ejus, quo ad peccan-
dum induxerat Jisraëlem:
3 Fuit verbum Jehovæ ad Jehu filium Cha-
nani contra Bahhascham, ut diceret:
4 Quia cùm exaltavi te ex ipso pulvere, & po-
sui te antecessorem in populo meo Jisraële:
ambulasti in via Jarobhhami, & ad peccan-
dum induxisti populum meum Jisraëlem, ut
provocarent me peccatis suis:
5 Ecce ego mox sublaturus sum ᵃ asseclas
Bahhaschę & asseclas domus ejus: & reddi-
turus domum tuam sicut domum Jarobhha-
mi filii Nebati.
6 Morientem Bahhaschæ in civitate come-
dent canes: & morientem ei in agro come-
dent volatilia Cœli.
7 Reliquę autem res Bahhaschæ, & quæ fe-
cit, fortitudoq; ejus, nónne sunt scriptæ in
libro ᶜChronicorum regum Jisraëlis?
8 (Posteà occumbens Bahhascha cum patri-
bus suis, sepultus est Tirtzæ: & regnavit Ela
filius ejus pro eo)

9 ᵈUt

---

9 *Completo*] Nam Nadab Jarobhhamo successisse scribitur anno secundo Asæ, infra ver. 25.

e Heb. *matri: vide suprà 2. ver. & infra 13. ver.*

12 *Meritorios*] de quibus suprà 14.24. vide infra 22.47.

13 *Amovit*] .i. dignitate & potestate eam privavit: hæc autem omnia summatim sine temporũ distinctione de administratione Asæ referuntur, quæ planiùs in sua tempora distribuuntur 2. Chr. 14.15. & 16. cap.

f Heb. *domina: ut suprà 11.19.*

Succisam] & comminutam: synecdoche: 2. Chro. 15.16.

14 *Erga Jehovam*] Id est, erga cultum ejus, quamvis vitam reliquam huic studio non conformaverit.

16 *Quam ob rem*] cùm Bahhascha videret Asam religionem instaurasse, & multos in suo regno ad Asam defecisse, ut in fœdus Dei convenirent: vide 2. Chro. 15.8. & sequentibus.

‖ 2. Chro. 16.

17 *Ne sineret, &c.*] ut suorum defectionem impediret, & iter ad sollicitandos suos præcluderet.

18 *Quæ reliqua erant*] a temporibus Rechabhhami: vide suprà 14.26.

Chezjonis] fortè Is est, qui suprà 11.23. Rezon dicitur.

19 *Inter patrem tuum*] nam adversarius fuisse legitur temporibus Schelomonis, ac non diutius: suprà 11.25. posteà autẽ diviso regno utriusque fœderatus fuit.

g Heb. *quæ erant ei.*

20 *Hhijonem & Danem &c.*] id est, percurrens superiorem tractum Ascheris, Danis & Naphtali usque ad fines Menaschis stragem edidit: Nam Hhijon Ascheris, Dan Danitarum, Abel-Mahhaca Menaschitarum, Cinnereth Naphtalitarum erat.

h 2. Chro. 16.4. *dicitur Abel Majim: vide 2. Schem. 20.14.*

i Heb. *totas Cinnerothas: vide Jehos. 11.2.*

23 *Tempore senectutis*] tribus ultimis annis fuit: quare nihil fortiter gessit.

25 *Biennio*] imperfecto, ut ostendit ver. 28. & ca. seq. ver. 1.

27 *Gibbetonem*] oppidum attributũ Dani, quod Pelischtæi tenebant, Jehoschu. 19.44.

‖ *Sup. 14.10. & sequentibus.*

32 *Bellum erat*] ut suprà ver. 16.

1 *Anno tertio*] hos duos versus ad sequentia pertinere res ipsa ostendit.

Viginti quatuor annis] quorum primus & ultimus imperfecti sunt: nam primus etjam Nadabo successori, & ultimus Elæ filio communis est.

a Heb. *post Bahhascham & post universum ejus euntes, ut sup. 14.10.*

7 *Chronicorum*] vide supra 11.41. & sic de seq.

9 'Ut etiam per Jehu filium Chanani pro-
phetam verbum Jehovę fuerat contra Bah-
haſcham & contra domum ejus: idque pro-
pter totum malum illud, quod fecerat in o-
culis Jehovæ, quòd provocaſſet eum operi-
bus manuum ſuarum, quòd eſſet ſimilis do-
mui Jarobhhami: & eò quòd percuſſiſſet
eum.
10 'Anno vigeſimo ſexto Aſæ regis Jehudæ
completo: regnabat Ela filius Bahhaſchæ ſu-
per Jiſraëlem Tirtzæ 'ſecundo anno,
11 Cùm facta conſpiratione in eum ſervus e-
jus Zimri princeps dimidiatæ partis curru-
um, dum is Tirtzæ biberet [b] ad ebrietatem,
in domo Artzæ, qui præerat domui ipſius
Tirtzæ:
12 Veniens Zimri & percutiens eum, morte
affecit eum anno vigeſimo ſeptimo Aſæ re-
gis Jehudæ: ac regnavit pro eo.
13 Fuit autem cùm primum iſte regnaret,
'dum inſedit ſolio ſuo, ut percuteret totam
familiam Bahhaſchæ, non reliquum faceret
ei 'mingentem ad parietem: 'etiam vindi-
ces ejus & amicos ejus.
14 Itaq; perdidit Zimri totam familiam Bah-
haſchæ: ſecundum verbum Jehovæ quod
locutus eſt contra Bahhaſcham, per [c] Jehu
prophetam:
15 Propter omnia peccata Bahhaſchæ & pec-
cata Elæ filii ejus: quibus peccaverunt, &
quibus ad peccãdum induxerunt Jiſraëlem,
provocando Jehovam Deum Jiſraëlis vani-
tatibus ſuis.
16 Reliquæ autem res Elæ & quæcunque fe-
cit: nónne ſunt ſcripta in libro Chronico-
rum regum Jiſraëlis?
17 Anno vigeſimo ſeptimo Aſæ regis Jehudæ
regnavit Zimri ſeptem diebus Tirtzæ: cùm
populus caſtra haberent 'contra Gibbeto-
nem qui *erat* Peliſchtæorum.
18 Sed qui caſtra habebant, populus ille au-
diens dicentes: conſpiravit Zimri, & etiam
percuſſit regem: conſtituerunt omnes Jiſ-
raëlitæ regem Hhomrin principem mili-
tiæ ſuper Jiſraëlem eodem die, in ipſis ca-
ſtris.
19 Poſteà aſcendens Hhomri, & omnes Jiſ-
raëlitæ cum eo Gibbetone: obſederunt Tir-
tzam.
20 Fuit autem cùm videret Zimri captam eſ-
ſe civitatem, ut ingrederetur palatium do-
mus regiæ: & combuſta ſecum domo regis
igne, moreretur:
21 Propter peccata ſua quibus peccaverat fa-
ciendo quod malum *videtur* in oculis Jeho-
væ: ambulando in via Jarobhhami, & in pec-
cato ejus quod fecerat inducẽdo Jiſraëlem
ad peccandum.
22 Reliquæ autem res Zimri, & conſpiratio
ejus qua conſpiravit, nónne ſunt ſcriptæ in
libro Chronicorum regum Jiſraëlis?
23 Tunc diviſus eſt populus ille, Jiſraël in par-
tes: pars una populi ſequebatur Tibnin fi-
lium Ginathi ut conſtitueret eum regem:
pars vero altera ſequebatur Hhomrin.
24 Cumque firmior eſſet populus qui ſeque-
batur Hhomrin populo qui ſequebatur Tib-
nin filium Ginathi: 'mortuo Tibni 'regna-
vit Hhomri.
25 Anno trigeſimo primo *completo* Aſæ regis
Jehudæ, (regnavit Hhomri ſuper Jiſraëlem
'duodecim annis): Tirtzæ regnabat ſexto
anno,
26 Cùm emit montem [d] Schomronis a Sche-
mero 'duobus talentis argenti: & ornato
ædificiis monte, vocavit nomen civitatis il-
lius quam ædificavit de nomine Schemeri
domini illius montis, Schomronem.
27 Et fecit Hhomri quod malum *videtur* in o-
culis Jehovæ: ac pejus fecit quàm ullus qui
fuerit ante eum:
28 'Nam ambulavit in tota via Jarobhhami
filii Nebati, & in ſingulis peccatis ejus, qui-
bus ad peccandum induxerat Jiſraëlem: ut
provocaret Jehovam Deum Jiſraëlis vani-
tatibus illorum.
29 Reliquæ autem res Hhomri, '& omnia quæ
fecit, & fortitudo ejus qua fecit: nónne ſunt
ſcripta in libro Chronicorum regum Jiſraë-
lis?
30 Poſteà occubuit Hhomri cum patribus ſuis
& ſepultus eſt Schomrone: regnavitque A-
chab filius ejus pro eo.
31 Achab autem filius Hhomri regnare cœpit
ſuper Jiſraëlem anno trigeſimo octavo Aſæ
regis Jehudæ: regnavitque Achab filius
Hhomri ſuper Jiſraëlẽ Schomrone 'viginti
duobus annis.
32 ‖ Fecitque Achab filius Hhomri quod ma-
lum *videtur* in oculis Jehovæ: plus quàm
omnes qui fuerant ante ipſum.
33 Fuit enim ('nónne leve habebatur ei am-
bulare in peccatis Jarobhhami filii Neba-
ti?) ut acciperet uxorem Izebelem filiam
'Eth-Bahhalis regis Tzidoniorum: & abiẽs
coleret [e] Bahhalem illorum ac incurvaret
ſe ei:
34 Et ſtatueret altare Bahhali iſti in æde illa
Bahhalis, quam extruxerat Schomrone.
35 Præterea [f] conſereret Achab lucum: deni-
que [g] amplius Achab faceret ad provocan-
dum Jehovam Deum Jiſraëlis, quàm omnes
reges Jiſraëlis qui *fuerant* ante ipſum.
36 Diebus ejus ædificavit Chiel Beth-Elita
Jerichuntem: [h] pretio Abirami primogeni-
ti ſui fundavit eam, & pretio Schegubi natu
minimi ſui ſtatuit fores ejus: ſecundum ver-
bum Jehovæ quod locutus erat per Jehoſ-
chuhham filium Nunis.

9 *Ut etiam*] accõmodatio exitus iſtius regis ac totius familiæ Bahhaſchæ, ad ſuperiorem prophetiam Jehu, ver. 4. & 5.

10 *Anno vigeſimo ſexto*] quo mortuus erat Baſchahba, & regnare cœperat Ela. *Secundo anno*] Elæ, qui fuit 27. Aſę, ut infrà 12. quaſi dicat: vix dum elapſus erat ei annus primus cùm ad conſpirationem ventum eſt.

b Heb. *ebrius*.

13 *Dum inſedit*] id eſt, ſeptiduo illo quo regnavit. *Mingentem*] vide 1. Schem. 25. 22. *Etiam vindices*] id eſt, omnes qui erant ejuſdem cognationis.

c Heb. *per manum Jehu*.

17 *Contra Gibbetonem*] vide ſuprà 15. 27. annotat.

24 *Mortuo Tibni*] quarto demum anno poſt ſubjatum Zimrin: vide in 2. Chron. 22. 2. *Regnavit*] anno 5. & ſequente regnum totum Jiſraëlis obtinuit.

25 *Duodecim annis*] comprehenſis annis 4. quibus æmulũ habuit Tibnin.

d *vulgo Samariæ, ſic deinceps*.

26 *Duobus talẽtis*] id eſt, paulo minus bis mille daleris.

28 *Nam ambulavit*] duo notantur hîc mala quibus ſuperavit anteceſſores ſuos, quòd regum & populi peccata minutatim perſcrutatus eſt ut illis hæreret: alterum, quòd conſultò & de-induſtria Deum provocavit, cùm ſuperiores non ita deſtinato cõſilio & deſperata malitia id feciſſent: nam decretis obſtrinxit populum, & ad idololatriam tyrannicè coegit: quod teſtatur Mica propheta 6, 16.

29 *Et omnia*] ſic habent noſtra vetuſta manu ſcripta exemplaria.

31 *Viginti duobus annis*] imperfectis: nam primus cum patre, ultimus cum filio communis fuit.

‖ *Infra* 21. 25.

33 *Nónne leve*] epiphonema: quaſi dicat, quàm parvi fecit iſte peccata priorum, qui novis illa cumulavit. *Eth-Bahhalis*] quẽ Diodorus Siculus vocat Itobalum.

e *id eſt, tutelarem deum: vide Judic. 2. 11.*

f Heb. *faceret*.

g Heb. *adderet facere*.

h Heb. *pro Abiramo, & pro Schegubo, Jehoſ. 6. 29.*

Caput XVII.

Elija Achabo a Deo multorum annorum ſiccitatem denuntiat: juſſuſq; certo loco delitéſcere, per annum corvorum miniſterio divinitus cibatur: inde propter aquæ penuriam Dei juſſu Zarphatham profectus, a tenui vidua, quam promiſſione Dei confirmat, ultra biennium ſuſtentatur: cui mortuum filium precibus ſuſcitat.

1 DIxit autem Elija 'Tiſchbites ex 'in-
quilinis Gilhhadis ad Achabum: ut vi-
vit Jehova Deus Jiſraëlis ante quem
'adſto, non eſt futurus 'annis iſtis ros aut
pluvia: niſi ex verbo meo.
2 Poſteà fuit ad eum verbũ Jehovæ, dicendo:
3 Abi hinc, & convertens te orientem ver-

1 *Tiſchbites*] id eſt, incola partis illius Gilhhadis, quæ ad orientem ſpectat, temporibus Schaulis Hagarenis adempta. Hæc autem Teſcheb dicta eſt: vel eò quòd veteres incolæ ad centum millia captivi abducti ſunt: vel quòd ex Jiſraëlitis trans Jardenem coloniæ eò tranſmiſſæ ſunt, ut eam inhabitarent: vide 1. Chron. 5. 21. *Inquilinis*] id eſt, colonis e Gilhhade tranſmiſsis. *Adſto*] id eſt, miniſtro, ut exponitur Deut. 10. 8. *Annis*] tribus & ſex menſibus Luc. 4. 25. & Jacobi 5. 17. vide infrà 18. 1. ſic enim apertè colligitur ex mandato & promiſsione Dei infrà 14.

sus, absconde te ad torrentem Cerithi, qui
est e regione Jardenis.
4 Eritque ut ex illo torrente bibas: *corvis
autem præcepi, ut te sustentent ibi.
5 Qui abiens fecit secundum verbum Jeho-
væ: veniens enim consedit ad torrentem
Cerithi, qui *est* e regione Jardenis:
6 Quò corvi afferebant ei panem & carnem
quolibet mane, similiter panem & carnem
quolibet vespere: & e torrente bibebat.
7 Sed fuit exacto anno, cùm exsiccatus esset
torrens ille: quia non fuerat pluvia in illa
terra:
8 Ut esset verbum Jehovæ ad eum, dicendo:
9 Surge, abi *Tzarphatham quæ *est* Tzidonis,
& consideto ibi: ecce præcepi ibi mulieri vi-
duæ ut sustentet te.
10 Qui surgens abiit Tzarphatham, cumque
pervenisset ad portam civitatis, ubi ecce
mulier vidua colligebat ligna: advocavit
eam & dixit: a accipiens da, quæso, mihi
paululum aquæ in hoc vase ut bibam.
11 Euntem verò ut acceptam daret: rursus
advocans eam dixit: accipiens da quæso mi-
hi frustum panis *prout est* *in manu tua.
12 Quæ dixit, ut vivit Jehova Deus tuus non
est mihi *placenta: sed plena vola farinæ in
cado, & paululum olei in phiala: & ecce
colligo duo ligna, ut veniens parem illam
mihi & filio meo, ut comedamus illud: *de-
inde moriemur.
13 Dixit verò ad eam Elija: ne timeto, abi, pa-
ra secundum verbum tuum: veruntamen fac
mihi de ea placentâ parvâ priùs, quam affe-
ras mihi: tibi verò & filio tuo facito posteà.
14 Nam sic ait Jehova Deus Jisraëlis: b cadi
istius farina non cõsumetur, & phialæ istius
oleum non deficiet: usque ad *diem quo
daturus est Jehova pluviam in superficie
terræ.
15 Abiens ergo illa fecit secundum verbum
Elijæ: ita comedit ipsa & ipse, idque domi
ejus per annum.
16 Cadi farina illa non consumebatur, & phi-
alæ illius oleum non deficiebat: secundum
verbum Jehovæ quod locutus fuerat per E-
lijam.
17 Fuit autem c *his rebus gestis ut ægrotaret
filius mulieris illius, dominæ domus: cumq;
esset ægritudo ejus valida admodum, adeò
ut *non reliqua esset in eo respiratio,
18 Dixit illa ad Elijam: *quid d mihi tecum
vir Dei? *veneris ad me ad recordandum
iniquitatem meam, & afficiendum morte fi-
lium meum?
19 Qui dixit ad eam: da mihi filium tuum: &
acceptum eum e sinu ejus, detulit eum in
cœnaculum, ubi ipse habitabat, deposuitq;
eum super lectum suum.
20 Tum inclamans Jehovam dixit: ô Jeho-
va Deus mi: *etiámne viduam hanc apud
quam ego hospitor malo affeceris, mortem
afferendo filio ejus?
21 Et *admensus se super puero *ter, incla-
mavit Jehovam dicens: Jehova Deus mi, re-
vertatur quæso anima pueri hujus in mediũ
ejus.
22 Quapropter auscultavit Jehova voci Elijæ,
ita ut reversa animâ pueri in medium ejus,
is revixerit.
23 Tum acceptum Elija puerum deduxit e suo
cœnaculo domum, & reddidit eum matri e-
jus: dixitque Elija: vide, vivit filius tuus.
24 Dixit verò mulier ad Elijam: jam hoc ex-
perior virum Dei te esse: & verbum Jehovæ
in ore tuo verum.

Caput XVIII.

Elija ab Achabo diu quæsitus, jussu Dei se illi exhibet: increpantem regem reprehendit, & Jisraëlem cum falsis prophetis in montem Carmeli convocari jubet: ubi populo similiter reprehenso, miraculo cum prophetis Bahbalis spondet: convictos jugulat: regi pluviam denuntiat, & abeuntem Jizrehbelem prosequitur.

1 *POSTEA diebus multis post annum ter-
tium hunc, fuit ut verbum Jehovæ esset
ad Elijam dicendo: I, *ostende te Acha-
bo, & dabo pluviam in superficie terræ.
2 Itaque abiit Elija ut ostenderet se Achabo:
erat autem fames valida in *Schomrone.
3 Quapropter advocaverat Achab Hhobad-
jam qui præerat domui ipsius: (erat autem
Hhobadja timens Jehovæ valde.
4 Nam fuit cùm excinderet Izebel prophe-
tas Jehovæ: ut accipiens Hhobadja centum
prophetas absconderet eos, quinquagenos
viros in una spelunca, & sustentaret eos pa-
ne & aqua.)
5 Et edixerat Achab Hhobadjæ: perambula
hanc terram ad fontes aquarum, & ad om-
nes torrentes: si fortè inveniamus fœnum,
ut vivos conservemus equos & mulos, &
non a sinamus excindi nobis jumenta.
6 Itaq; partiti terram inter se quam obirent:
Achab profectus est unâ viâ ipse b seor-
sim, & Hhobadja profectus est viâ alterâ se-
orsim.
7 Fuit autem Hhobadja *versante* in itinere,
cùm Ecce Elija obvius ei fieret: ut agnoscẽs
eum procideret in faciem suam ac diceret:
túne ille *es* dominus meus Elija?
8 Qui dixit ei, sum: i, dic domino tuo, ecce
Elijam.
9 Dixit verò *Hhobadja*: quid peccavi: quòd
tradis servum tuum in manum Achabi ut
morte afficiat me?
10 Ut vivit Jehova Deus tuus, non *est* gentis
aut regni *locus* quò non miserit dominus
meus ad quærendum te: qui dixerunt non
adest: etiam adjuravit regnum & gentem:
quia non potest invenire te.
11 Et nunc tu dicis: i, dic domino tuo ecce E-
lijam.
12 Atqui erit me abeunte abs te, ut spiritus
Jehovæ deferat te nescio quò: cumque ve-
nero indicatum Achabo, si non inveniat te
occidet me: tamen servus tuus timet Jeho-
vam ab adolescentia meâ.
13 Nónne indicatum est domino meo quid
fecerim cùm occideret Izebel prophetas
Jehovæ? ut occultavi e prophetis Jehovæ
centum viros, c quinquagenos viros in una
spelunca, & sustentavi eos pane & aqua?
14 Nunc autem tu dicis: i, dic domino tuo,
ecce Elijam: atqui occideret me.
15 Dixit verò Elija: ut vivit Jehova exerci-
tuum coram quo *adsto: hodie ostendam
me ei.

16 Abiens

4 *Corvis præcepi*] hæc avis lege immũda erat cibo: non autem contactu, nisi mortua: Levit. 11. 15.

9 *Tzarphatham*] quam scriptores vocant Sareptam inter Tyrum & Tzidonem sitam ad mare.

a Heb. *accipe quæso mihi: vide Exod. 25. 2. sic deinceps.*

11 *In manu tua*] id est, penes te.

12 *Placenta*] id est ne minimus quidem panis factus.

Deinde moriemur] quasi dicat, nulla est deinceps vitę sustentandæ ratio.

b Heb. *cadus istius farinæ, & phiala olei: hypallage.*

14 *Diem quo*] id est, usquedum anni duo cum dimidio effluxerint.

c Heb. *post res has.*

17 *His rebus gestis*] id est, tertio anno quem apud viduam agebat: sive exacto biennio siccitatis: nam annum educatus est corvorum ministerio, suprà ver. 7. & alterum apud viduam, de quo ver. 15.

Non reliqua esset] id est, expirasset.

18 *Quid mihi tecum*] subaudi, fuerit. Id est, quorsum spectaverint promissiones tuæ, si moriendũ sit illis quibus factæ sunt?

d Heb. *mihi & tibi: sic 2. Schem. 16. 10. & 19. 23.*

Veneris ad me] quasi dicat, cùm me primùm allocutus es, me & filium de vita in remissione peccatorum confirmasti ver. 14. quòd jam amplius annum experta sum: nunc verò éstne aliquid cujus nomine tam graviter sim castiganda contrà quàm initio spem feceras?

20 *Etiámne*] quasi dicat, ut alios multos qui fame & siccitate pereunt, sed minimè confirmatos de vita: ut hæc vidua per me confirmata est.

21 *Admensus se*] tum ut visu & contactu pueri ad orandum magis inflammaretur: tum ut incubationis medio caro pueri foveretur, confer cum facto Elischahhi 2. Reg. 4. 34.

Ter] alternis incubans & orans.

1 *Posteà diebus*] id est, elapsis sex mensibus, Luc. 4. 25. & Jacob. 5. 17. vide suprà in 17. 1.

Ostende] ea dicturus & facturus quæ in sequentibus narrantur, ut ipse docet ver. 36.

2 *Schomrone*] id est, regno Jisraëlis, synecdoche.

a Heb. *& non excindamus nos a jumentis: hypallage.*

b Heb. *solus: sic Gen. 43. 32.*

c Heb. *quinquaginta quinquaginta.*

16 Abiens itaque Hhobadja obviam Achabo
indicavit ei: quapropter ivit Achab obviam
Elijæ.
17 Fuitque cùm videret Achab Elijam: ut di-
ceret Achab ad eum: túne ille es 'pertur-
bator Jisraëlis?
18 Qui dixit, non perturbo Jisraëlem: sed tu
& domus patris tui: dum derelinquitis præ-
cepta Jehovæ & sequeris Bahhalimos.
19 Sed nunc mitte, congrega ad me totum
Jisraëlem in montem Carmelum: & pro-
phetas Bahhalis quadringentos quinqua-
ginta, prophetas quoque 'luci illius qua-
dringentos comedentes è mensa Izebelæ.
20 Itaque mittens Achab ad omnes Jisraëli-
tas congregavit prophetas illos in montem
Carmeli.
21 Tum accedens Elija ad totum populum il-
lum, dixit: 'quousque claudicaturi estis in
duabus istis cogitationibus? si Jehova est
Deus ipse, sequimini eum: sin autem isto-
rum Bahhal, sequimini eum: sed 'non re-
sponderunt ei populus ille quicquam.
22 Præterea dixit Elija ad populum illum: ego
relictus sum propheta Jehovæ solus: 'pro-
phetæ autem isti Bahhalis quadringenti
quinquaginta viri.
23 Itaque [d] dentur nobis duo juvenci, & eli-
gentes sibi juvencum unum, in membra di-
vidãt eum ac imponant lignis: sed ignem ne
apponunto: ego quoque parabo juvencum
alterum, quem imponam lignis: sed ignem
non apponam.
24 Tum 'invocatote nomen deorum vestro-
rum: ego verò invocabo nomen Jehovæ:
eritque Deus ille qui testabitur igne, ipse
Deus: cui respondens totus populus ille
dixerunt: bona *est* hæc res.
25 Deinde dicente Elija prophetis Bahhalis:
eligite vobis juvencum unum, & parate pri-
mum, nam *estis* plures: & invocate nomen
deorum vestrorum: sed ignem ne apponi-
te:
26 Acceperunt juvencum 'quem concesserat
eis: quo parato cùm invocassent nomen
Bahhalis a mane usque ad meridiem dicen-
do, ô Bahhal exaudi nos, & nulla *esset* vox &
nullus exaudiens: 'insultarunt in altare quod
fecerat *Elija*.
27 Fuit enim ipso meridie ut ludificans eos
Elija diceret: clamate voce magna quan-
doquidem Deus est, nam colloquium: aut,
nam 'insectatio *est* ei: aut, nam iter *est fac-
iendum* ei: fortassis dormit, ut evigilet.
28 Qui clamabant voce magna, & 'incide-
bant sese pro ratione ipsorum gladiis & spi-
culis: usque adeo ut perfunderent se san-
guine.
29 Fuit verò cũ præteriisset meridies, ut 'pro-
phetas agerent usquedum 'offertur munus:
sed nulla *erat* vox, & nullus exaudiens, nul-
laque attentio.
30 Elija autem edicente toti populo illi, acce-
dite ad me, accessit totus populus ad eum:
tum curavit altare Jehovæ 'quod dirutum
erat.
31 Nam accepit Elija 'duodecim lapides pro
numero tribuum filiorum Jahhakobi: ad
quem fuerat verbum Jehovæ dicendo, ‖ Jis-
raël esto nomen tuum.

17 *Perturbator*] qui tantam siccitatẽ & famem in Jisraëlẽ immittis.
19 *Luci illius*] de quo supra 16.33.
21 *Quousque*] i. quousque in dubio erunt conscientiæ vestræ, quem cultum sequamini? nam neque cultui vitulorum quem vos Jehovæ exhibere putatis ex institutione Jarobhhami: neque Bahhalimis, quos recens instituit Achab, planè acquiescitis: denique nescitis utrum veterem novo, an novum veteri præferre debeatis: hæc autem quæ sequuntur per concessionem dicuntur.
Non responderunt] quia dubitabant uter Dei cultus esset, aut hærebant donec miraculo Elijæ confirmati sunt.
22 *Prophetæ isti*] non comprehensis prophetis luci, de quibus sup. ver. 19.
d Heb. *dent nobis duos.*
24 *Invocatote*] Apostrophe ad Prophetas Bahhalis.
26 *Quem concesserat*] i. cujus optionem dederat.
Insultarunt] post meridiem, furorem propheticum simulantes ut ipsum everterent ver. 30. provocati sarcasmis Elijæ: nam prolepticus hic versus 3. sequentibus exponitur.
27 *Insectatio*] vel hostium vel ferarum.
28 *Incidebant*] ex more gentium, de quo Deut. 14. 1.
29 *Prophetas*] vide 1. Schem. 18. 9.
Offertur munus] i. usque ad tempus vespertinum, quo munus offerebatur, Exo. 29. 41. sic inf. 36. simile vide 2. Reg. 3. 20.
30 *Quod dirutum &c.*] ab insultantib. prophetis sup. 26.
31 *Duodecim lapides*] ut hac altaris structura doceret Jisraëlitas, omnes tribus simul in unum corpus Deo sacrum debere coalescere, & avitæ dignitatis memores ab omni idolorum servitute abstinere.
‖ Gen. 32. 28. & 35. 10.

32 'Cumque extruxisset lapidibus istis altare
in nomine Jehovæ: paravit aquæ ductum
capientem quasi [e] duo sata sementis circa illud
altare.
33 Deinde disposuit ligna: & divisum in mem-
bra juvencum imposuit lignis.
34 Tum edixit: implete quatuor Cados 'aqua,
& effundunto super ipsum holocaustum &
super ligna: iterum edicente, secundò faci-
te, secundò fecerunt: rursus edicente tertiò
facite, tertiò fecerunt.
35 Adeò ut [f] fluerent aquæ circa altare: atque
etiam aquæ ductum impleret aqua.
36 Fuit autem cùm 'offertur munus, ut acce-
dens Elija propheta diceret: ô Jehova De-
us Abrahami, Jitzchaki & Jisraëlis, hodie
innotescat te Deum esse in Jisraële, & me
servum tuum: qui ex verbo tuo feci omnes
res istas.
37 Exaudi me Jehova, exaudi me, ut agnos-
cant populus hic te Jehovam Deum illum
esse: cùm tu averteris animum eorũ 'retror-
sum.
38 Tunc ignis Jehovæ decidens, consumpsit
holocaustum & ligna & lapides & pulve-
rem ipsum: etiam aquam quæ *erat* in aquæ
ductu delinxit.
39 Quod cùm videret totus ille populus, pro-
ciderunt in faciem suam: & dixerunt, Jeho-
va ipse Deus est, Jehova ipse Deus est.
40 Deinde dicente Elija eis: prehendite
prophetas istos Bahhalis, nemo se proripi-
at ex eis: prehenderunt eos: quos deducens
Elija ad torrentem 'Kischonis, jugulavit ibi.
41 Et dixit Elija Achabo: ascende, comede
& bibe: nam *ecce* strepitus multitudinis plu-
viæ.
42 Sic ascendit Achab ad comedendum & bi-
bendum: Elija autem ascendit in verticem
Carmeli, & pronum se abjecit in terram: de-
inde posuit faciem suam inter genua sua.
43 Edixerat autem puero suo, ascende jam,
intuere viã maris: qui ascendens intuitus est
ac dixit, non *est* quicquam: & septies edixit
revertere.
44 Fuitque septima *vice* ut diceret: ecce nu-
bes parva sicut vola hominis ascendit a ma-
ri: tum dixit: ascende, dic Achabo, junge
equos & descende ne intercludat te pluvia.
45 Itaque fuit [g] intereà cùm Cœli obscura-
rentur nubibus & vento, unde fuit pluvia
magna: ut equitans Achab abiret Jiz-
rehhelem.
46 Manus autem Jehovæ adfuit Elijæ, ut 'con-
firmaret lumbos ejus: ita præcurrit Acha-
bo usquedum venias Jizrehhelem.

Caput XIX.

Izebel audita cæde prophetarum suorum, Elijæ per nuntium mortem in crastinum minatur. Quare Elija in desertum fugiens mortem expetit: unde, ab angelo cibo confirmatus, in Chorebum progreditur & in speluncam se abdit: ex qua a Deo evocatus, ad novos reges Syriæ & Jisraëlitarum, per Elischahhum sibi in munere prophetico successurum, instituendos mittitur.

1 Indicavit autẽ Achab Izebelæ quic-
quid fecerat Elija: & eum occidisse pror-
sus omnes prophetas ejus gladio.

32 *Cumque extruxisset*] speciali mãdato Dei hoc facto extra ordinem Jisraëlitas revocantis: ac proinde contra legẽ non venit quæ est Levit. 17. & Deut. 12.
e Heb. *quasi locũ duorum satorum sementis.*
34 *Aqua*] nam carmelus imminet mari, unde aquam petebant.
f Heb. *irent.*
36 *Offertur munus*] sup. ver. 29.
37 *Retrorsum*] ab idololatria in quam nunc præceps currit, ad te converteris.
40 *Kischonis*] vide Judic. 5. 21.
g Heb. *dum sic & dum sic est.*
46 *Confirmaret*] i. vires suppeditaret ut expeditè pedes iter faceret.

2 Quapropter misit Izebel nuntium ad Eli-
jam qui diceret: sic faciant dii & sic per-
gant, ut hoc ipso tempore cras [a] reddita
sum vitam tuam ut est vita uniuscujusque il-
lorum.
3 Quod cùm [b] intelligeret, surgens abiit,
[c] consulens vitæ suæ, pervenitq; Beer-Sche-
bahhum quod *est* Jehudæ: ubi reliquit pu-
erum suum.
4 Ipse verò perrexit in illud desertum itine-
re unius diei, & veniens consedit sub juni-
pero quadam: ubi expetebat [d] apud se mori,
ac dicebat: satis *est*, nunc Jehova accipe
animam meam, non enim sum melior ma-
joribus meis.
5 Ita recumbens obdormivit sub junipero
quadam: cùm ecce quidam angelus tan-
gens eum, dixit ei: surge, comede.
6 Eo intuente, ecce ad locum capitis ejus
placenta carbonibus *tosta*, & phiala aquæ:
unde comedit ac bibit, posteà [e] rursus recu-
buit.
7 Reversus autem angelus Jehovæ secundò,
tetigit eum dicens: surge comede: nam [f] ma-
jus esset hoc iter quàm conficeres.
8 Surgens ergo comedit ac bibit: deinde
progressus est vi cibi illius quadraginta dies
& quadraginta noctes *sustentante eum*, usq;
ad montem Dei Chorebum.
9 Ubi cùm ingressus quandam speluncam
pernoctaret ibi: ecce verbum Jehovæ ad e-
um, quo dixit ei: quid tibi *rei* hic est, Elija?
10 Quo dicente, [g] planè zelo affectus sum
pro Jehova Deo exercituũ: eò quòd dereli-
querunt fœdus tuũ Jisraëlitæ: altaria tua de-
struxerunt: & || prophetas tuos occiderunt
gladio: cumque ego relictus sim solus, etiam
quærunt [h] vitam meam ut auferant eam:
11 Edixit Deus: exi & consiste in isto monte
coram Jehova: ecce autẽ Jehova transibat
& ventus magnus ac vehemẽs perfringens
montes ac perrumpens petras ante Jehovã:
non *erat* in eo vento Jehova: post ventum
autem illum concussio, non *erat* in concussi-
one illa Jehova:
12 Et post concussionem illam ignis: nõ erat
in eo igne Jehova: denique post ignem il-
lum, vox silentio tenuis.
13 Fuitque ut audiens Elija obvolveret faci-
em suam toga sua: & exiens consisteret in
porta ipsius speluncæ: cùm ecce ad eum *fuit*
vox, quæ dixerat: quid *rei* tibi hic est E-
lija?
14 Cui dixerat *ille*, planè zelo affectus sum
pro Jehova Deo exercituum, eò quòd de-
reliquerunt Jisraëlitæ fœdus tuum, altaria
tua destruxerunt, & prophetas tuos occide-
runt gladio: cumque ego relictus sim solus,
etiam quærunt vitam meam ut auferant eã.
15 Edixit enim ei Jehova: abi, revertere iti-
nere tuo versus desertum Damasci, & ve-
niens ungito Chazaëlem in regem super
Syriam,
16 Jehu autem filium Nimschi ungito in re-
gem super Jisraëlem: denique Elischahhũ
filium Schaphathi Abel-Mecholanum un-
gito in prophetam loco tuo.
17 Erit enim ut eum qui proripuerit se a gla-
dio Chazaëlis morte afficiat Jehu: eum ve-
rò qui proripuerit se a gladio Jehu, morte
curabit affici Elischahh.
18 Reliquos autem feci ex Jisraële septies
mille: quorum omnium genua non curva-
verunt se Bahhali, & quorum omnium os
non osculatum est illum.
19 Itaq; abiens inde cùm invenisset Elischa-
hhum filium Schaphati qui arabat duode-
cim jugis antecedentibus eum, & ipse *erat*
cum duodecimo: transiens Elija ad eum, in-
jecit togam suam illi.
20 Tum relictis bobus accurrens post Elijam
dixit: osculer quæso patrem meum & ma-
trem meam ut sequar te: cui dixit: abi, re-
vertere: nam quid feci tibi?
21 Itaque divertit ab eo, & acceptum par
boum mactavit, & instrumento boum coxit
[i] illorum carnem: quam dedit populo suo,
& comederunt: posteà surgens secutus est
Elijam, & ministrabat ei.

a Heb. *positura sum*.

b Heb. *videret*.
c Heb. *pro vita sua*.

d Heb. *cum animo suo*.
4 *Melior*] ut diutius mihi vivendum sit quã illi vixerint.

e Heb. *reversus est ut recumberet*.

f Heb *multum esset pro te hoc iter*.

g Heb. *zelando zelavi: sic inf. ver. 14*.
10 *Planè zelo*] q.d. abjectio tui fœderis: cultus tui destructio: prophetarum tuorũ cædes, & mei persecutio faciunt ut mortem expetam: suprà ver. 4.
Altaria], i. cultum, metonymia: nam propriè altaria Dei erant Jeruschalaimi.
|| *Sap.* 18. 13.
h Heb *animam*: sic infrà 14.
11 *Ventus magnus*] hujus apparitionis duo sunt fines: unus ut de divina præsentia certior reddatur Elija: alter ut ea confirmetur, & ad exequendum mãdata Dei cõparetur.
12 *Silentio*], i. cũ ventus, concussio & ignis conquievissent.
13 *Obvolveret*] vide Exod. 3. 6.
15 *Veniens*], i. instituito per alium: vide executionem 2. Reg. 8. sic etiam de Jehu accipienda sunt verba sequentia 2. Reg. 9.
16 *Abel-Mecholanum*] Judicum 7. 22.
Loco tuo], i. qui hæc tibi mandata exequatur.
17 *Chazaëlis*] in bello contra Joramũ de quo 2. Reg. 8. 28.
Morte afficiat] 2. Reg. 9. 10.
Morte curabit] per Chazaëlem: vide 2. Reg. 8. 12. & executionem ibidem cap. 10. 32. & cap. 13. 3.

18 *Reliquos*] respondet ad illud quod dixerat: Relictus sum solus, &c. suprà ver. 10.
Non curvaverunt], i. coluerunt: synecdoche, vide Gen. 41. 40.
19 *Injecit togam*] id est, hoc signo vocationem Dei ei indicavit, & in numerum prophetarũ assumptum esse declaravit, quorum habitus ille erat.
20 *Osculer*] id est, valedicam parentibus & amicis meis: synecdoche.
Abi revertere], i. hac conditione abi ut quàm primum revertaris.
Quid feci] q.d. sis muneris memor ad quod te vocavi, & cujus administratio non patitur moras, aut curam aliarum rerum: Matth. 8. 22. & Lucæ 9. 62. i Heb. *coxit eos, carnem*.
21 *Quam dedit, &c.*] convivio valedicturus eis.

CAPUT XX.

Rex Syriæ regnum Jisraëlis invadens ab Achabo fidem subjectionis cum obsidibus & thesauris petit: cui Achab fidem offert, reliqua deprecatur. Deinde instante Syro & tempus designante, Achab ex consilio suorum conditiones repudiat: Syrum oppugnantem duobus prœliis fundit; quorum posteriore Syrum dedentem se honorificè accipit, & fœdere icto a se dimittit: Quam ob rem a propheta reprehenditur denuntiata a Deo ipsi & populo pœna.

1 BEN-HADAD autem rex Syriæ congre-
gatis omnibus copiis suis, & triginta re-
gulis secum, cum equis & curribus: as-
cendens obsedit Schomronem ut oppugna-
ret eum.
2 Et misit nuntios ad Achabum regem Jisra-
ëlis in civitatem:
3 Per quos dixit ei, sic ait Ben-hadad: argen-
tum tuum & aurum tuum meum esto: etiam
fœminæ tuæ & filii tui præstantissimi mei
sunto.
4 Respondens autem rex Jisraëlis dixit: se-
cundum verbum tuum domine mi Rex: tu-
us sum & quæcunque *sunt* mihi.
5 Rursus autem redeuntes nuntii dixerunt: sic
ait Ben-hadad dicens: quia miseram ad te
qui dicerent, argentum tuum & aurum tu-
um & fœminas tuas & filios tuos mihi dato.
6 Sed hoc ipso tempore cras mittam servos
meos ad te, ut scrutentur domum tuam, &
domos servorum tuorum: eritque ut quic-
quid desyderabile *erit* oculis tuis, positum in
manu sua accipiant.
7 Itaque rex Jisraëlis vocatis omnibus seni-
oribus regionis dixit: agnoscite quæso &
videte istum quærere malum: miserat e-
nim ad me pro fœminis meis & pro filiis
meis, & pro argento meo ac pro auro meo:
neque denegaveram ei.
8 Dixerunt verò ad eum omnes illi seniores
& totus populus: ne ausculato neq; acqui-
escito.
9 Dixit ergo nuntiis Ben-hadadi, dicite do-
mino meo regi: quicquid mandabas servo
tuo

3 *Mei sunto*] id est, planè dedito meo arbitratui personas & facultates tuas.
4 *Tuus sum*] beneficiarius, quem vassallum vocant.
5 *Dato*] videlicet jamjam tu ipse, non expectans donec per meos involem.
6 *Sed*] q.d. quandoquidem non dedisti &c.
7 *Neque*] quominus fidei & clientelæ ejus subjicerentur.

tuo primùm, facturus sum: rem verò hanc
non possum facere: sic abeuntes nuntii retulerunt ei rem.
10 Quapropter mittens ad eum Ben-hadad
dixit: sic faciant mihi dii & sic pergant:
* non sufficeret pulvis Schomronis pugillis toti populo huic qui [a] sequitur vestigia mea.
11 Sed respondens rex Jisraëlis dixit, eloquimini: *ne jactet se qui accingit se ut qui discingit.
12 Fuit autem audito verbo hoc, cùm biberet ipse & reges illi in tuguriis: ut ediceret
servis suis, * admovete: qui admoverunt
contra civitatem.
13 Tum ecce propheta quidam accedens ad
Achabum regem Jisraëlis, dixit, sic ait Jehova: vidésne totam multitudinem maximam
istam? ecce ego traditurus sum eam in manum tuam hodie, ut cognoscas me esse Jehovam.
14 Dicenti verò Achabo, per quos? dixit, sic
ait Jehova: * per pueros præfectorum provinciis: iterum dicenti, quis componet [b] aciem? dixit, tu.
15 Itaq; recensuit pueros præfectorum provinciis, qui *erant* ducenti triginta duo, &
post hos recensuit totum populum, omnes
Jisraëlitas septies mille.
16 Et egressi sunt ipso meridie: cùm Ben-hadad [c] biberet ad ebrietatem in tuguriis ipse
cum regulis illis triginta duobus auxiliaribus ejus.
17 Egressis autem pueris præfectorum provinciis primùm: misit Ben-hadad cùm renuntiassent ei dicendo, homines egressi sunt
Schomrone.
18 Ac dixit, sive ad pacem egressi sint, prehendite eos vivos: sive ad bellum egressi
sint, vivos prehendite eos.
19 Isti autem egressi e civitate: pueri præfectorum provinciis, & copiæ quæ sequebantur eos:
20 Percusserunt quisque virum suum, adeò ut
fugientes Syros persequerentur Jisraëlitæ:
proripuit autem se Ben-hadad rex Syriæ in
equo cum equitibus.
21 Tum egressus rex Jisraëlitarum percussit
equos & currus: denique percussit Syros
plaga magna.
22 Accedens autem propheta ille ad regem
Jisraëlis dixit ei: abi, confirma te, & cognosce ac vide quid sis facturus: nam [d] revertente anno rex Syriæ ascensurus est contra te.
23 Servi verò regis Syriæ dicebant ad eum:
dii montium sunt dii eorum, idcirco firmiores fuerunt nobis: at certè pugnemus contra eos in ipsa planitie: si non firmiores erimus eis.
24 Itaque rem hanc facito: *amove regulos
istos, quemque a loco suo, & substitue * proceres loco eorum.
25 Tu tamen numerato tibi copias [e] * ex tuis,
prout erant copiæ illæ quæ ceciderunt, &
equos prout erant illi equi, & currus prout illi currus erant: sic pugnemus contra illos in ipsa planitie: si non firmiores erimus
eis: qui auscultans voci eorum sic fecit.
26 Fuit enim revertente anno, cùm recensuisset Syros Ben-hadad: ut ascenderet * Aphekum in bellum contra Jisraëlitas.
27 Jisraëlitæ quoque recensiti & commeatu
instructi processerunt obviam eis: & castra
habentes Jisraëlitæ e regione eorum, similes *erant* * duobus parvis gregibus caprarum:
Syri autem replebant illam terram.
28 Quapropter accedens vir ille Dei allocutus est regem Jisraëlis ac dixit: sic ait Jehova: eò quòd dixerunt Syri Deum montium
Jehovam ac non Deum convallium esse:
ideò traditurus sum totam multitudinem
maximam istam in manum tuam, ut cognoscatis me esse Jehovam.
29 Itaque castra habebant hi ex adverso illorum septem dies: fuit verò die septimo,
ut appropinquante acie, percuterent Jisraëlitæ e Syris centum millia peditum uno die.
30 Fugientibus deinde reliquis Aphekum in
ipsam civitatẽ, corruit ejus murus super viginti septem millia virorum qui reliqui erant: sed Ben-hadad fugiens ingressus est
civitatem in [f] intimum conclave.
31 Ubi dixerunt ad eum servi ejus: ecce jam
audivimus reges domus Jisraëlis, reges [g] benignos esse: *imponamus quæso cilicia lumbis nostris, & funes indamus capitibus nostris, & exeamus ad regem Jisraëlis, fortassis [h] vitam tuam servabit.
32 Itaque accingentes ciliciis lumbos suos
& funes indentes capitibus suis, venerunt
ad regem Jisraëlis dicentes: servus tuus
Ben-hadad dicit, vivat quæso anima mea:
qui dixit, éstne adhuc vivus? * frater meus
est.
33 (Homines autem isti [i] * experimento discere festinabant & præcisè cognoscere an ex
ipso esset), dixerunt itaque, frater tuus *ergo
est* Ben-hadad: qui dixit, redite assumpto eo:
egressum itaque ad se Ben-hadadum, jussit
ascendere in currum suum.
34 Ad quem dicente Ben-hadado, civitates
illas * quas acceperat pater meus a * patre
tuo, restituam, & * limitanea constitues tibi
in Damasco, quemadmodum constituerat
pater meus * in Schomrone: * *dixit*, & ego
cum hoc fœdere dimittam te: sic pacto cum
eo fœdere dimisit eum.
35 Vir autem quidam e filiis prophetarum
dixit ad proximum suum ex verbo Jehovæ:
percute me quæso: sed renuit vir ille percutere eum.
36 Ideoque dixit ei, propterea quòd non auscultasti voci Jehovæ, ecce abeuntẽ te a me
percussurus est leo: cumque abiisset ab eo,
inveniens eum leo percussit eum.
37 Iterum invento viro alteri dixit: percute
me quæso: quem percutiebat vir ille [k] continenter ac vulnerabat.
38 Tum abiens propheta ille stetit coram rege in via: dissimulaverat autem se cinere
insperso oculis suis.
93 Fuitq; rege transeunte, ut ipse clamans ad
regem diceret: servus tuus processerat in
medium prælii cùm ecce quidam accedens
adduceret ad me virum & diceret, serva virum hunc: si [l] ullo pacto desyderabitur, utiq;
erit vita tua pro vita ejus, vel talentum argenti pendes.

40 Fuit

10 *Non sufficeret*] comparatio est a majore: sed hyperbolica atque Thrasonica: quasi dicat, tota terra vestra auferretur pugillo a meis: quanto magis homines vestri, similis hyperbole 2. Schem. 17. 13.

a Heb. *qui est in pedibus meis*: *ut Exod.* 11. 8.

11 *Ne jactet*] id est, qui induit arma pugnaturus ne ita glorietur ac si victoriâ partâ illa deponeret, hoc est, ne canat (quod aiunt) triumphum ante victoriã.

12 *Admovete*] machinas.

14 *Per pueros præfectorum*] id est, ministros domesticos.

b Heb. *ligabit*.

c Heb. *bibens ebrius*.

d Heb. *in reversione anni*: *sic inf. ver.* 26.

24 *Amove*] id est, ne adhibeto ut antea.

Proceres] e subditis, qui pareant fidelius.

e Heb. *ex tecum*.

25 *Ex tuis*] id est, non auxiliario milite qui lucrum & mercedem tantùm spectat.

26 *Aphekum*] in sorte Ascheris: Jehosch. 19. 30. quod occupavit rex Syriæ in hoc bello.

27 *Duobus gregibus*] erant enim distributi in duas acies sed parvas respectu Syrorum.

f Heb. *conclave in conclave*.

g Heb. *benignitatis*.

31 *Imponamus cilicia*] id est, liceat nobis servis tuis lugubri sontium habitu misericordiam implorantium, regem Jisraëlis adire, ut pro salute tua intercedamus.

h Heb. *vivificabit animam tuam*.

32 *Frater meus est*] id est, fraterno studio & officiis prosequar eum.

i Heb. *experimento discebant & festinabant & præcidebant ex eo*.

33 *Experimento discere*] id est, sagaciter & studiose intenti erant ut animum Achabi explorarent gestu & sermone qui erga Benhadadum esset.

34 *Quas acceperat pater*] supra 15. 20.

Patre tuo] id est, antecessore tuo nempe Bahhascha.

Limitanea] id est, clausuras sive aditus in regnum Damascenum.

In Schomrone] id est, regno Samariæ synecdoche.

Dixit & ego] eclipsis insolens verbi etiã in diverso membro ἀπὸ κοινοῦ repetendi: ut 2. Reg. 9. 27. & 10. 15.

k Heb. *percutiendo & vulnerando*.

l Heb. *desyderando desyderabitur*.

40 Fuit autem servo tuo agente hîc & illic, ut
ille *non adesset: tum dixit ad eum rex Jisra-
ëlis: rectè judicium tuum tu decidisti.
41 Tum festinans amovit cinerem ab oculis
suis: ut agnosceret ipsum rex Jisraëlis e pro-
phetis esse:
42 Et dixit ad illum, sic ait Jehova: eò quòd
virum [m] a me anathemate devotum dimisisti
e manu: ideò erit vita tua pro vita ejus, &
populus tuus pro populo ejus.
43 Quam ob rem abiens rex Jisraëlis domum
suam fastidiosius & indignabundus; ingres-
sus est Schomronem.

40 *Non adesset*] id est, fuga se eripuisset.

m Heb. *anathematis mei*.

Caput XXI.

Achab recusatâ sibi a Nabotho vinea æger decumbit, donec ab Izebela erigitur spe certa consequendæ vineæ. Quod ut ei præstet Nabothum falsis testibus oppressum lapidari curat, & Achabum in vineæ possessionem mittit. Quam ob rem Elija Achabo obviam missus, ipsi cum tota ejus posteritate & ipsi etiam Izebelæ excidium a Deo denunciat. Quo nomine Achab exterrefactus ad tempus resipiscit, & sententiæ executionem prorogat.

1 FUIT autem [a] his rebus gestis, cùm vi-
nea Nabotho Jizrehhelitę agenti Jizre-
hhele, esset juxta palatium Achabi re-
gis Schomronis:
2 Ut alloqueretur Achab Nabothum dicens:
cedo mihi vineam tuam, ut sit mihi in hor-
tum olitorium, nam propinqua est juxta do-
mum meam, & dabo tibi pro ea vineam
meliorem ea: sin melius *videtur* in oculis
tuis, dabo tibi pecuniam pretium hujus.
3 Dixit verò Naboth ad Achabum: * absit
mihi a Jehova, ut cedam possessionem ma-
jorum meorum tibi.
4 Quam ob rem venit Achab domum suam
fastidiosus & indignabundus, propter ver-
bum quo allocutus fuerat ipsum Naboth
Jizrehhelita dicens, non cedam tibi posses-
sione majorum meorum: & jacens in lecto
suo, avertebat faciem suam ne comederet
cibum.
5 Sed veniente ad ipsum Izebela uxore ipsi-
us, & dicente ad ipsum: ecquid spiritus tuus
fastidiosus est, adeò ut non comedas cibum?
6 Dixit ad eam, quia allocutus Nabothum
Jizrehhelitam dixeram ei, cedo mihi vine-
am tuam pecunia, aut si mavis dabo tibi vi-
neam pro ea: sed dixit non sum daturus tibi
vineam meam.
7 Tum dixit ad eum Izebel uxor ejus, *túne
nunc exerceres regnum super Jisraëlem?
surge, comede cibum, & bono animo esto:
ego dabo tibi vineā Nabothi Jizrehhelitæ.
8 Itaque scribens illa literas nomine Acha-
bi, obsignavit sigillo ejus: & misit literas ad
seniores & ad [b] clarissimos qui *erant* in civi-
tate illius, [c] cives cum Nabotho.
9 Scripserat autem in illis literis edicens:
*indicite jejunium & *collocate Nabothum
in [d] principiis populi.
10 Et collocate duos homines [e] *nequam ex
adverso ejus, qui testificentur contra eum
dicendo: [f] maledixisti Deo & regi: deinde
educentes eum lapidatote eum, ita * ut mo-
riatur.

a Heb. *post res istas*.

3 *Absit mihi a Jehova*] lege enim prohibetur possessionem terræ illius alienari lege mancipii, Levit. 25.23 & Num. 36.7. & sequentibus.

7 *Túne exerceres*] reprehendit in marito animi abjectionē & consilii inopiam, tanquam rege indignam.

b Heb. *candidos*, id est, *spectatos & illustres*: sic ver. 11.

c Heb. *qui habitabant cum Nabotho*.

9 *Indicite jejunium*] id est, cœtum indicto jejunio convocate, ut pro more, publico conventu de maleficiis inquisitio habeatur. Nam jejuniorum dies insumebantur in reconciliando Deo, maleficiis tollendis & jure dicendo.

Collocate in principiis] hoc est, jubete ut e media turba procedens sistat se coram magistratu.

d Heb. *in capite*: sic ver. 12.

e Heb. *filios Belijahhal*.

10 *Nequam*] verba sunt autoris exegeticè describentis testes ab Izebela submissos

f Heb. *benedixisti*, per antiphrasin: vide 1. Schem. 14.42. sic infrà ver. 13.

Ut moriatur] tanquam reus minutæ majestatis divinæ & humanæ: vide legem Levitici 24.15. & sequentibus, & Exodi 22.28.

11 Feceruntq; homines civitatis illius ipsi se-
niores & clarissimi, qui iidem cives *erant* in
civitate illius, quemadmodum mandaverat
eis Izebel: quemadmodum scriptum erat
in literis quas miserat ad eos.
12 Indicto jejunio collocarunt Nabothum in
principiis populi.
13 Tum venientes duo illi homines nequam,
consederunt ex adverso ejus: testatiq; sunt
contra eum homines isti nequam, contra
Nabothum, coram populo dicentes, male-
dixit Naboth Deo ac regi: sic eduxerunt
eum extra civitatem suam, & lapidibus ob-
ruerunt eum ita ut moreretur.
14 Deinde miserunt ad Izebelam qui dice-
rent: lapidatus est Naboth, & mortuus.
15 Fuit autem cùm audivisset Izebel lapida-
tum Nabothum ac mortuum esse, ut diceret
Izebel ad Achabum: surge, *hæreditariò
possside vineam Nabothi Jizrehhelitę, quam
renuerat dare tibi pecunia, non enim vivus
est Naboth, *sed mortuus.
16 Sic fuit audiente Achabo mortuum esse
Nabothum: ut surgeret Achab descensurus
ad vineam Nabothi Jizrehhelitæ ut hæredi-
tariò possideret eam.
17 Fuit autem verbum Jehovæ ad Elijā Tisch-
bitem, dicendo:
18 Surge, descende obviam Achabo regi Jis-
raëlitarum habitanti Schomrone: ecce in
vinea Nabothi *est*, quo descendit ut hæredi-
tariò possideat eam.
19 Et alloquitor eum dicens, *sic ait Jehova:
an occideris, ac etiam hæreditariò posside-
as? alloquitor ergo eum dicendo, sic ait Je-
hova, [g] pro eo quod linxerunt canes sangui-
nem Nabothi, lincturi sunt canes tuum san-
guinem etiam tibi.
20 Dixit verò Achab ad Elijam: *téne inve-
nire me, inimice mi? qui dixit [h] invenire o-
portuit, eò quòd dedidisti te ad faciendum
quod malum *videtur* in oculis Jehovę.
21 *Ecce inducturus sum in te malum, & tol-
lam posteros tuos: & excisurus sum Achabo
*mingentem ad parietem, & * conclusum ac
derelictum in Jisraële.
22 || Et reddam domum tuam sicut domum
Jarobhhami filii Nebati, & sicut domum
Bahhaschæ filii Achijæ: propter indignatio-
nem qua provocasti *me* quòd ad peccan-
dum induxisti Jisraëlem.
23 Atque etiam contra Izebelam locutus est
Jehova dicendo: * canes comedent Izebe-
lam ad præmunitionem Jizrehhelis.
24 Morientem Achabo in civitate comedent
canes, & morientem in agro comedent vo-
latilia Cœli.
25 || Enimverò non fuit similis Achabo, qui
deddierit se ad faciendum quod malum *vi-
detur* in oculis Jehovæ.
26 Nam commisit res valde abominandas
[i] sequendo stercoreos deos: prorsus ut fece-
rant Emoræi quos expulit Jehova a facie
Jisraëlitarum.
27 Fuit verò cùm audisset Achab verba ista,
* ut laceratis vestibus suis, & imposito cili-
cio carni suæ jejunaret: cubaret etiam cum
cilicio & ambularet lentè.
28 Quapropter fuit verbum Jehovæ ad Eli-
jam Tischbitem, dicendo:

15 *Hæreditariò posside*] ut cujus bona fisco tuo annotata sint, omnibus hæredibus ejus cum ipso de votis anathemati: ita obtendebat religionis speciem: perinde ac si judicio divino in Dathanem & Abiramū Numeri 16. & in Hhacanem Jehoschu. 7. sese confirmaret, vide 2. Reg. 9.26.

Sed mortuus] ipse cum hæredibus.

19 *Sic ait Jehova*] vide executionem infrà 22.38.

g Heb. *in loco ejus quod, &c.*

20 *Téne invenire*] quasi dicat, an non conveniebat te inimicum meum, a meo conspectu abstinere?

h Heb. *inveni*.

21 *Ecce inducturus*] interruptum ab Achabo sermonem repetit.

Mingentem] vide 1. Schem. 25.22.

Conclusum] Deut. 32.36.

|| Sup. 15.27 & 16.13.

23 *Canes comedent*] vide 2. Reg. 9.33.

|| Suprà 16.33.

i Heb. *stercoreos*.

27 *Ut laceratis*] resipiscentia temporaria, ut ex historia sequente infrà 22. constat.

29 Vidésne Achabum se abjecisse ante faci-
em meam? eò quòd abjecit se ante faciem
meam, non inducam malum illud diebus e-
jus: diebus filii ejus inducam malum illud
super domum ejus.

29 *Eò quòd*] q.d. hanc temporariam pœnitentiam beneficio temporario compensabo.

CAPUT XXII.

Achab cum Jehoschaphato Ramothas Gilhhadis oppugnatum profectus, & dissimulato habitu pugnans occiditur, ut a propheta ei prædictum fuerat. Jehoschaphati vita & res gestæ summatim describuntur.

1 || CùM autem mansissent tres annos: sine
bello inter Syriam & inter Jisraëlem:
2 Fuit anno tertio *completo*, [a]ut descen-
deret Jehoschaphat rex Jehudæ ad regem
Jisraëlis.
3 Dixerat verò rex Jisraëlis ad servos suos:
nostisne [a] nostras esse Ramothas Gilhha-
dis? & nos [a] quiescimus a recipiendis illis e
manu regis Syriæ?
4 Dicente itaque ad Jehoschaphatum, iturúsne
es mecum in istud bellum Ramothas Gil-
hhadis? [a]dixit Jehoschaphat ad regem Jisra-
ëlis, sicut ego, sic tu: sicut populus meus,
sic populus tuus: sicut equi mei, sic equi tui
sint.
5 Dixit prætereà Jehoschaphat ad regem
Jisraëlis: consule quæso hoc ipso die ver-
bum Jehovæ.
6 Tunc congregatis rex Jisraëlis prophetis
suis quasi quadringentis viris, dixit ad eos:
utrum iturus sum contra Ramothas Gilhha-
dis in bellum, an destiturus? qui dicebant,
ascende, traditurus enim est dominus in
manum regis.
7 Dicente verò Jehoschaphato: an non est
hic propheta Jehovæ amplius, ut consula-
mus ex eo?
8 Dixit rex Jisraëlis ad Jehoschaphatum, am-
plius vir quidam *est* ex quo consulas Jeho-
vam: sed ego odi eum: quia non prophetat
de me bonum, sed malum, Micajehu filius
Jimlæ: dixit verò Jehoschaphat [a]ne loqua-
tur rex ita.
9 Itaque advocato rex Jisraëlis aulico uno:
edixit, [b] festinanter adduc Micajehu filium
Jimlæ.
10 (Interea rex Jisraëlis & Jehoschaphat
rex Jehudæ sedebant quisque in solio suo,
induti vestibus *regiis* in area ad ostium por-
tæ Schomronis: & omnes prophetæ illius
prophetabant coram eis.
11 Fecerat enim Tzidkija filius Cenahhanæ
cornua ferrea, & dicebat: sic ait Jehova: his
feries Syros, adeò ut consumas eos.
12 Omnes quoq; prophetæ illi prophetabant
similiter, dicendo: ascende Ramothas Gil-
hhadis & prosperare, traditurus enim est Je-
hova in manum regis).
13 Nuntius autem ille qui iverat vocatum
Micajehu alloquebatur eum, dicendo: ecce
nunc verba istorum prophetarum uno ore
bonum *prophetant* regi: sit quæso verbum
tuum ut verbum unius illorum, & eloquitor
bonum.
14 Cui dixit Micajehu: ut vivit Jehova, quod
edixerit mihi Jehova id eloquar.

1 2.Chro.18.

2 *Ut descenderet*] instituto pro rege Jehoramo filio: nam pacem inter se inierant, ver.45.

3 *Nostras*] tum ex prima distributione terræ, tum ex fœdere cum Ben-hhadado: sup.20.34.

a Heb. *silemus*: translatio.

4 *Dixit*] id est, incitavit, ut communem in hoc bellum operam conferret, 2.Chro.18.2.& seq.

8 *Ne loquatur*] hoc est, neque personam oderis, neque verbum Dei ratione personæ spernas.

b Heb. *festina*.

15 Cùm ergo ingressus esset ad regem, dixit
rex ad eum: Micajehu utrum ituri sumus in
bellum contra Ramothas Gilhhadis, an de-
stituris? qui dixit ad eum, [a]ascende & prospe-
rare: scilicet tradet Jehova in manum regis.
16 Dicenti verò ad eum regi, [c] quoties tan-
dem ego adjuraturus sum te: ut non eloqua-
ris mihi, nisi veritatem in nomine Jehovæ?
17 Dixit, video omnes Jisraëlitas [a] dispersum
iri per illos [a] montes, ut oves quibus non *est*
pastor: nam dixit Jehova, non *erit* domi-
nus istis, revertantur quisque domum suam
[a]cum pace.
18 Tunc dicente rege Jisraëlis ad Jehoscha-
phatum: nonne dixeram ad te: fore ut non
prophetaret de me bonum: sed malum?
19 Dixit, [a]propterea audi verbum Jehovæ: vi-
di Jehovam insidentem solio suo, & totum
exercitum cœli adstantem ei, a dextera e-
jus & a sinistra ejus.
20 Ubi dicente Jehova, quis pelliciet Acha-
bum, ut ascendat & corruat apud Ramo-
thas Gilhhadis? hic dicit [d] hoc modo, & ille
dicit illo modo.
21 Tandem prodiit quidam spiritus, qui con-
sistens coram Jehova dixit, ego pelliciam e-
um: dicente verò Jehova ad eum: [e] quo pa-
cto?
22 Dixit, egressus ero spiritus mendacii in ore
omnium prophetarum ejus: tum dixit, pel-
licies, etiamque [a]prævalebis, exi & fac ita.
23 Quare nunc ecce indidit Jehova spiritum
mendacii ori omnium prophetarum tuorũ:
intereà locutus est Jehova contra te ma-
lum.
24 Tunc accedens Tzidkija filius Cenahha-
næ percussit Micajehu in maxillam: dicens,
quanam transivit spiritus Jehovæ a me, ut al-
loqueretur te?
25 Cui dixit Micajehu, ecce tu videris illo ip-
so die: cùm ingredieris [f] intimum conclave
ad abscondendum te.
26 Dixit verò rex Jisraëlis, prehende Micaje-
hu, & [a]reduc ad Ammonem præfectum civi-
tatis: & ad Joaschum filium regis.
27 Quibus dicito, sic edicit rex: ponito istum
in [g] carcere: & alite eum pane [h] angustè, &
aqua angustè, donec rediero cum pace.
28 [a]Dixit verò Micajehu, [i] si planè reversus
fueris cum pace, non locutus fuerit Jehova
per me: dixitq;, audite populi quotquot sunt.
29 Itaque ascendit rex Jisraëlis cum Jehos-
chaphato Rege Jehudæ *contra* Ramothas
Gilhhadis.
30 Ubi dixit rex Jisraëlis ad Jehoschapha-
tum, [k] cùm dissimularet se processurus in
prælium: at tu induere vestimentis tuis: sic
dissimulans se rex Jisraëlis processit in præ-
lium.
31 Rex autem Syriæ præceperat suis curruum
præfectis triginta duobus, dicendo: ne [a]pug-
natote contra parvum aut contra magnum:
sed contra regem Jisraëlis solùm.
32 Fuit itaq; cùm videntes præfecti curruum
Jehoschaphatum ipsi dicerent, utique rex
Jisraëlis est: ut [a] accederent contra eum ad
pugnandum: & [a]exclamaret Jehoschaphat.
33 Quam ob rem fuit cùm viderent præfecti
curruum regem Jisraëlis non esse: ut rever-
terentur a [l] persequendo eo.

15 *Ascende*] ironice pseudoprophetas fingit.

c Heb. *usque ad quot vices*.

17 *Dispersum*] si in istam expeditionem proficiscentur.

Montes] Gilhhadis ubi sitæ erant Ramothæ.

Cum pace] id est, omissa belli cogitatione.

19 *Propterea*] id est, quia nunc ludificaris consilium Dei, & incredulitatem palam testatam facis: jam tibi certam Dei sententiam denuntio: sic 2.Chro.25.16.

d Heb. *hic in sic & ille in sic*.

e Heb. *in quo*.

22 *Prævalebis*] & habebis efficacitatẽ ad desipiendum.

f Heb. *conclave, in conclave* sup.20.30.

26 *Reduc.*] in civitatem.

g Heb. *in domo coërcitionis*.

h Heb. *oppressionis*: nomen pro adverbio.

28 *Dixit*] Micajehu contestans quotquot aderant.

i Heb. *revertendo reversus*.

k *Eclipsis particulæ Beth pro gerundio: dissimulando se & veniendo in prælium*.

31 *Pugnatote*] id est, pugnando contendite.

32 *Accederent*] ab aliis divertentes in eum contenderent 2.Chro.18.31.

Exclamaret] ad Jehovam, ejus opem implorans, ibidem.

l Heb. *a post eum*.

34 Sed

m Heb. *in simplicitate sua nihil minus cogitans quàm Achabum percutere.*
34 *Inter commissuras*] i. ad latus ubi est commissura anterioris cum posteriore parte.
n Heb. *ascendebat.*
35 *Distinebatur*] i. occupatus erat, ut suos fugam molientes sisteret, 2. Chr. 18.34.
o Heb. *in sinum.*
p Heb. *clamoris vir: quam eclipsin ostendit genus verbi: sic Gen. 4.7.*

‖ *Suprà 21. 19.*

39 *Chronicorum*] ut infrà 46. vide sup. 11.41.

42 *Viginti quinque annis*] comprehensis filii Jehorami gubernatione, & quatuor primis annis regni illius: quamobrem hic liber a decimo septimo anno Jehoschaphati desinit, unde cœpit Jehorami gubernatio: vide 2. Reg. 1.17. & 8.16.

34 Sed quidam jaculatus arcu m simplici animo, percussit regem Jisraëlis *inter commissuras, id est, inter loricæ *partes*: quapropter dixit aurigæ suo, deflecte manu tua, & educ me ex castris: quia ægrotus factus sum.
35 Quoniam autem n invalescebat prælium eo die, rex *distinebatur propter currus suos contra Syros: quare mortuus est vespere, cùm effluxisset sanguis e plaga ejus in o capsum currus.
36 Quapropter transivit p præco per castra occumbente sole, dicens: quisque in civitatem suam & quisq; in regionem suam *redito*.
37 Rex verò mortuus pervenit Schomronem: & sepeliverunt *Jisraëlitæ* regem Schomrone.
38 Cumque immergeret *auriga* illius currum in piscina Schomronis, lingebant canes sanguinem ejus: sic cùm ipsius arma lavarunt: ‖ secundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat.
39 Reliquæ autem res Achabi, & omnia quæ fecit, domusque eburnea quam ædificavit, omnes item civitates quas ædificavit: nónne sunt scripta in libro *Chronicorum regum Jisraëlis?
40 Deinde cùm occubuisset Achab cum patribus suis, regnavit Achazja filius ejus pro eo.
41 Jehoschaphat porrò filius Asæ regnare cœpit super Jehudam: anno quarto Achabi regis Jisraëlis.
42 Jehoschaphat natus triginta quinque annos cùm regnare inciperet, *viginti quinq; annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen erat Hhazuba filia Schilchi.
43 Et ambulavit prorsus in via Asæ patris sui:
non recessit ab ea: faciendo quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ.
44 Veruntamen excelsa non desistebant: adhuc populus sacrificabant & adolebant in excelsis.
45 ‖ *Et pacem inierat Jehoschaphat cum rege Jisraëlis.
46 Reliquæ autem res Jehoschaphati & fortitudo ejus qua fecit, & qua pugnavit: nónne sunt scriptæ in libro Chronicorum regum Jehudæ?
47 ‖ Is reliquos meritorios qui relicti fuerant têporibus Asæ patris sui: sustulit e sua terra.
48 In Edomæa tunc *non erat rex: *sed* prorex.
49 Jehoschaphat paravit q classem Oceani quæ proficisceretur Ophirum auri causâ: sed non ivit: quia fracta est classis Hhetzjone-Geberi.
50 Tunc dixerat Achazja filius Achabi ad Jehoschaphatum, eant servi mei cum servis tuis in ista classe: sed *non acquieverat Jehoschaphat.
51 Posteà cùm occubuisset Jehoschaphat cũ patribus suis, & sepultus esset cum majoribus suis in civitate Davidis patris sui: regnavit Jehoram filius ejus pro eo.
52 Achazja filius Achabi regnare cœpit super Jisraëlem Schomrone anno decimo septimo Jehoschaphati regis Jehudæ *completo*: & regnavit super Jisraëlem *biennio.
53 Fecitque quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: nam ambulavit in via patris sui & in via matris suæ ac in via Jarobhhami filii Nebati, qui ad peccandum induxi Jisraëlem.
54 Et colens Bahhalem incurvabat se ei: sic provocavit Jehovam Deum Jisraëlis, prorsus prout fecerat pater ejus.

‖ 2. *Chro.* 20.
45 *Et pacem*] cum Achabo & filio ejus 2. Reg. 3.7. quod similiter reprehensione dignum fuit: unde 2. Chro. 19.2. a propheta reprehenditur.
‖ *Sup.* 15.12.

48 *Non erat*] inde a temporibus Davidis: 2. Schem. 8.14.
q Heb. *navem fi...* *deinceps.*

50 *Non acquieverat*] primùm: sed tandem persuasus est, & malè cessit, 2. Chro. 20.

REGUM

LIB. II.

SECVNDVS liber regum continet res gestas sedecim Regum Jehudæ, & duodecim regum Jisraëlis. Estque historia 320. annorum.

Jehudæ			Jisraëlis		
Jehoram prorex & rex	12. ex	2. Reg. 8.16	Achazja	1	1. Reg. 22.52
Achazja		2. Reg. 8.26	Jehoram	11	2. Reg. 8. 25.
Hhathalja	6	2. Reg. 11.3	Jehu	28	2. Reg. 10.36
Joasch	39	2. Reg. 12.2.	Jehoachaz	15	2. Reg. 13. 1.
Amatzja	17	2. Reg. 14.2	Joasch	16	2. Reg. 13. 10
Hhuzzija	52	2. Reg. 15.2.	Jarobhham	41	2. Reg. 14.23
Jotham	15	2. Reg. 15.33	Zecarja	Capite	2. Reg. 15. 8.
Achaz	14	2. Reg. 16. 2.	Schallum		2. Reg. 15.13
Chizkija	29	2. Reg. 18. 2.	Menachem	10	2. Reg. 15.17
Menasche	55	2. Reg. 21. 1.	Pekachja	2	2. Reg. 15.23
Amon	2	2. Reg. 21.19	Pekach	20	2. Reg. 15.27
Joschija	31	2. Reg. 22.1.	Hoscheahh	17	2. Reg. 15.30
Joachaz		2. Reg. 23.31			
Jehojakim	11	2. Reg. 24. 1.			
Jehojacin		2. Reg. 24.10			
Tzidkija	11	2. Reg. 25. 1.			
Inde usq; ad Jehojacinem evectum,	26. anni.	2. Reg. 25.30			

CAPUT

Caput I.

Moabitarum defectio: Achazjæ morbus & mors, prout ab Elija denuntiata fuerat: & Jehorami fratris successio.

1 DEFECIT autem [1] Moab
ab Jisraële post mortem
Achabi.
2 Cumque cecidisset A-
chazja per quendam cla
thrum in cœnaculo suo
quod *erat* Schomrone,
[2] ægrotabat: quam ob rem mittens nuntios
edixit eis: ite, consulite Bahhal-Zebubum
Deum Hhekronis, an [a] sanitatem receptu-
rus sim ex morbo hoc.
3 Intereà angelus Jehovæ allocutus est Eli-
jam Tischbitem: surge, ascende obviam
nuntiis regis Schomronis, & eloquere eis:
an propterea quòd non *est* Deus in Jisraële,
vos itis consultum Bahhal-Zebubum Deum
Hhekronis?
4 At propterea sic ait Jehova, ex illo lecto
quò ascendisti non es descensurus: sed [b] om-
nino moriturus: deinde [4] abiit Elija.
5 Reversis itaque nuntiis istis ad illum: dixit
ad eos: quid revertimini?
6 Qui dixerunt ad eum, quidam ascendit ob-
viam nobis, qui edixit nobis: abite, reverti-
mini ad regem qui misit vos, & eloquimini
ei: sic ait Jehova: an propterea quòd non
est Deus in Jisraële tu mittis consultum Ba-
hhal-Zebubum Deum Hhekronis? propte-
reà ex illo lecto quò ascendisti non es des-
censurus: sed omnino moriturus.
7 Rursus dixit ad eos: quis habitus *est* viri il-
lius qui ascendit obviam vobis, & elocutus
est vobis verba ista?
8 Quibus dicentibus ad eum, vir est [c] pilosus,
& cingulo pelliceo accinctus lumbos suos:
dixit, Elija Tischbites est.
9 Tum misit ad eum præfectum quinquaginta
[9] cum quinquaginta suis: qui ascendens ad
eum (ecce enim considebat in vertice cu-
jusdam montis) edixit ei: ô vir Dei, rex e-
dixit, descende.
10 Respondens verò Elija allocutus est illum
præfectum quinquaginta: quòd si vir Dei
sum, descendat ignis e Cœlo & consumat te
& quinquaginta tuos: illicò descendens
ignis e Cœlo consumpsit eum cum quin-
quaginta ejus.
11 [d] Rursus itaque *rex* misit ad eum præfe-
ctum quinquaginta alterum cum quinqua-
ginta suis: qui clamans edicebat ei: ô vir
Dei, sic edixit rex, citò descende.
12 Respondens verò Elija elocutus est eis: si
vir Dei sum, descendat ignis e Cœlo & con-
sumat te cum quinquaginta tuis: illicò des-
cendens ignis Dei e Cœlo consumpsit illum
cum suis quinquaginta.
13 Itaque rex rursus misit præfectum quin-
quaginta tertianis cum suis quinquaginta:
ascendensque venit præfectus quinquagin-
ta iste tertius, & procidens in genua sua
coram Elija deprecabatur eum ac dicebat
ad eum: ô vir Dei pretiosa habeatur quæso
[e] vita mea & vita servorum tuorum quin-
quaginta horum in oculis tuis.
14 Ecce descendens ignis e Cœlo consum-
psit duos præfectos quinquagenis priores
cum quinquagenis eorum: sed nunc preti-
osa habeatur vita mea in oculis tuis.
15 Edixerat autem angelus Jehovæ Elijæ:
descende cum isto, ne timeto a facie ejus:
quapropter surgens descendit cum eo ad
regem.
16 Dixitque ad eum: sic ait Jehova, eò quòd
misisti nuntios consultum Bahhal-Zebu-
bum Deum Hhekronis: (an propterea
quòd non *est* Deus in Jisraële ad consulen-
dum verbum ejus?) idcircò e lecto illo quò
ascendisti non es descensurus: sed omnino
moriturus.
17 Mortuus itaque est secundum verbum Je-
hovæ quod locutus fuerat Elija, ac regnavit
[17] Jehoram pro eo, [17] anno secundo Jehora-
mi filii Jehoschaphati regis Jehudæ: quia
non *erat* illi filius.
18 Reliquæ autem res Achazjæ quas fecit:
nónne sunt scriptæ in libro [18] Chronicorum
regum Jisraëlis?

> 1 *Moab*] quem domuerat David 2. Schem. 8.2.
>
> 2 *Ægrotabat*] ac proinde nihil contra Moabitas tentare potuit.
>
> a Heb. *victurus*: sic Num. 21.8.
>
> b Heb. *moriendo moriturus*: *sic deinceps*.
>
> 4 *Abiit Elija*] post executionem mandati accepti, abiit in verticem montis.
>
> c Heb. *dominus pili*.
>
> 9 *Cum quinquaginta suis*] ut vel invitum ad se traherent, tanquam ministri injustitiæ regis: quamobrem non priùs ad regem descendit quàm tertia legatione audita sit ab Angelo confirmatus, infrà ver. 15.
>
> d Heb. *reversus est ut mitteret*: *sic ver.* 13.
>
> e Heb. *anima*: *sic infrà versu sequente*.
>
> 17 *Jehoram*] frater ejus, filius Achabi, infrà 3.1.
>
> *Anno secundo*] ex quo Jehoram gubernare cœpit ut prorex, qui fuit annus decimus octavus Jehoschaphati.
>
> 18 *Chronicorum*] vide 1. Reg. 11. 41.

Caput II.

Elija Elischabho in via colloquens, Jardene per siccum trajecto in Cœlum assumitur: Elischabho successore relicto donis cœlitus instructo: qui fisso similiter Jardene reversus a prophetis colitur: aquam Jerichuntis curat: & Beth-Elu pueris sibi illudentibus efficaciter maledicit.

1 DEINDE fuit cùm sublaturus esset Je-
hova Elijam turbine in Cœlum: &
proficisceretur Elija cum Elischahho
Gilgale:
2 Ut diceret Elija ad Elischahhum, confide
quæso hîc, quia Jehova mittit me Beth-E-
lem usque: cui dixit Elischahh, ut vivit Je-
hova & vivit anima tua, non derelinquam
te: ita descenderunt Beth-Elem.
3 Tunc egressi filii prophetarum qui *agebant*
Beth-Ele ad Elischahhum, dixerunt ad e-
um: nostine hodie Jehovam assumpturum
dominum tuum a [a] te? qui dixit, etiam ego
novi: silete.
4 Rursus dicente ei Elija: confide quæso hîc
Elischahh, nam Jehova mittit me Jerichun-
tem: dixit, ut vivit Jehova & vivit anima
tua non derelinquam te: ita venerunt Jeri-
chuntem.
5 Accedentes autem filii prophetarum qui
agebant Jerichunte ad Elischahhum, dixe-
runt ad eum: nostine hodie Jehovam as-
sumpturum dominum tuum a te? qui dixit,
etiam ego novi: silete.
6 Amplius dicente ei Elija: confide quæso hîc,
nam Jehova mittit me ad Jardenem: dixit,
ut vivit Jehova & vivit anima tua, non dere-
linquam te: ita abibant ambo.
7 Quinquaginta quoque viri e filiis prophe-
tarum, euntes [7] constiterunt e regione
procul: istis ambobus consistentibus ad
Jardenem:
8 Cùm Elija assumpta toga sua & convoluta
percuteret aquas illas, & divisæ *cederent*
huc & illuc: ita transiverunt ipsi ambo per
siccum.

> a Heb. *a te cum capite tuo*: *Synecdoche sic deinceps*.
>
> 7 *Constiterunt*] ut observaret quid eo fieret.

9 Fuit

9 *Nondum assumor*] dum adhuc versor in extremo actu administrationis propheticæ, in qua tu mihi ex Dei mandato successurus es, 1.Reg.19.16.
Portio dupla] id est, donorum spiritualiũ prærogativa inter prophetas prout ad functionem novam mihi necessaria futura est. translata locutio, a jure corporali primogenitorum Deut.21.17. ad dona spiritus.
b Heb. *difficultatem injecisti petendo.*
10 *Rem difficilem*] Id est, quæ non humanitus datur: sed divinitus: & rarò contingit
Si videris] q.d. ne expectato a me: sed ab eo qui me assumpturus est: ac proinde signum ejus attentè observato, ut de donis ad vocationem tuam confirmeris.
12 *Currus Jisraëlis*] id est, vis & robur Jisraëlis: metaphora.
Laceravit] lugens magistrum.
14 *Ubi es Jehova*] id est, qui adjuvisti Elijæ in simili actione, suprà ver. 8.
15 *Filij Prophetarum*] de quibus suprà ver 7.
c *Eclipsis, qualis est Gen.3.22.*
17 *Mittite*] per concessionem, importunitate ipsorum victus.
19 *Regio facit abortum*] hoc est, neque hominum & animantium fœtus, neque terræ fructus ad justã maturitatem pervenire sinit: nam in toto tractu Jerichuntino unus tantùm fons erat: vide Josephum de bello Judaico lib.5.
23 *Illudebant ei*] non tantùm in contemptum personæ: sed etiam functionis propheticæ, ut qui idololatriam, quæ Beth-Ele exercebatur ab ipsis incunabulis imbibissent.
24 *In nomine Jehovæ*] cui ipsi illudebant in propheta.

9 Fuit tandem ipsis transeuntibus, ut Elija diceret ad Elischahhum: pete, quid faciam tibi, cùm nondũ assumor abs te? cui dixit Elischahh, sit ergo, quæso, portio dupla de tuo spiritu penes me.
10 Cui dixit, [b] rem difficilem petiisti: si videris me assumi a te, futurum est tibi sic: sin verò minus, non est futurum.
11 Fuit itaque ipsis pergentibus ambulando colloqui, ut ecce currus igneus & equi ignei separationem facerent inter utrosque: sic ascenderet Elija turbine in cœlum.
12 Quod Elischahh videns ipse clamabat: pater mi, pater mi, currus Jisraëlis & equites ejus: donec non videret eum amplius: postea accipiens vestes suas laceravit eas in duo fragmenta.
13 Sublataq; toga Elijæ quæ ceciderat ab eo: reversus constitit ad ripam Jardenis.
14 Ubi cùm accipiens togã Elijæ quæ ceciderat ab eo, percussisset aquas illas, dicens, ubi *es* Jehova Deus Elijæ? etiam iste cùm percussisset aquas, divisæ *cesserunt* huc & illuc, sic transivit Elischahh.
15 Quod ex adverso videntes filii prophetarum qui *agebant* Jerichunte dixerunt: quievit spiritus Elijæ super Elischahhum: quare venientes obviam ei, incurvaverunt se ei in terram usque.
16 Et dixerunt ad eum, ecce jam *sunt* cum servis tuis quinquaginta homines strenui: eant quæso ut quærant dominum tuum: [c] *videndum* ne forte sustulerit eum spiritus Jehovæ, & conjecerit eum in aliquem montium, aut in aliquam vallium: qui dixit, non estis missuri,
17 Tandem instantibus apud eum, dum differebat: dixit, mittite: miserunt itaq; quinquaginta viros: qui quærentes tribus diebus non invenerunt eum.
18 Itaque reversis ad eum, cùm ipse consideret Jerichunte: dixit ad eos; nónne edixeram vobis: ne eatis?
19 Tum dicentibus hominibus illius civitatis ad Elischahhum: ecce jam habitatio hujus civitatis bona *esset*, quemadmodum dominus meus videt: sed aquæ malæ sunt, quapropter regio facit abortum:
20 Dixit, sumite mihi phialam novam, & ponite ibi salem: qui sumptam *attulerunt* ei.
21 Tum egressus ad scaturiginem illius aquæ, injecit illuc salem: ac dixit, sic ait Jehova, sano aquam hanc, ut non sit inde deinceps mors aut abortus.
22 Sic sanata est illa aqua usq; in hodiernum diem: secundum verbum Elischahhi quod locutus fuerat.
23 Posteà ascendebat inde Beth-Elam: ipso autem ascendente via illa, pueri parvi egressi e civitate illa illudebant ei dicentes ei, ascende calve, ascende calve.
24 Qui cùm retrospiciens videret eos, maledixit eis in nomine Jehovę: quapropter egressæ duæ ursæ e sylva illius, disciderunt ex eis quadraginta duos pueros.
25 Unde abiit ad montem Carmeli: & inde reversus est Schomronem.

CAPUT III.

Jehoram Jisraëlita contra rebelles Moabitas proficiscens cum Jehoschaphat & rege Edomæorum, siti in itinere valde premitur: Sed Elischahhi ministerio aqua subministratur & victoria promittitur. Severum Anathematis judicium in Moabitas decernitur quod victores exequuntur postridie: donec cognita Moabitarum obstinatione de expugnando oppido desperantes, domũ revertuntur.

1 ITAQUE Jehoram filius Achabi regnare cœpit super Jisraëlem Schomrone, anno decimo octavo Jehoschaphati regis Jehudæ: regnavitque duodecim annis.
2 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: sed non sicut pater ipsius & sicut mater ipsius: nam abstulit statuam Bahhalis quam fecerat pater ipsius.
3 Veruntamen peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jisraëlem, adhæsit: non recessit [a] ab ullo eorum.
4 Meschahh autem rex Moabitarum erat pecuarius: penderatque regi Jisraëlis centena millia agnorum, & centena millia arietum lanatorum.
5 ‖ Sed fuerat cùm moreretur Achab: ut deficeret rex Moabitarum a rege Jisraëlis.
6 Quapropter egressus rex Jehoram die illa Schomrone recensuit totum Jisraëlem.
7 Et abiens misit ad Jehoschaphatum regem Jehudæ qui dicerent: Rex Moabitarum defecit a me: profecturúsne es mecum contra Moabitas in prælium? ‖ qui dixit ascendam: sicut ego, sic tu: sicut populus meus, sic populus tuus: sicut equi mei, sic equi tui *sint*.
8 Dicenti verò, quanam via ascensuri sumus? dixit, via deserti Edomæorum.
9 Profecto itaque rege Jisraëlis cum rege Jehudæ & rege Edomæorum, circumiverunt itinere septidui: deinde non erat aqua pro exercitu, & pro jumentis quæ [b] sequebantur vestigia eorum.
10 Quapropter dixit rex Jisraëlis: eheu quòd vocavit Jehova tres hos reges, ut traderet eos in manum Moabitarum.
11 Dixit verò Jehoschaphat: an non *est* hîc propheta Jehovę ut consulamus Jehovam ex eo? cui respondens unus ex servis regis Jisraëlis dixit: est hic Elischahh filius Schaphati qui infundebat aquam manibus Eliję.
12 Dicente verò Jehoschaphato: est apud eum verbum Jehovæ: descenderunt ad eum rex Jisraëlis & Jehoschaphat ac rex Edomęorum.
13 Sed dixit Elischahh ad regem Jisraëlis, quid mihi [c] tecum *est*: abi ad prophetas patris tui & ad prophetas matris tuæ: cui dixit rex Jisraëlis: ne *ista dicito*, quandoquidem vocavit Jehova tres reges hos, ut tradat eos in manum Moabitarum.
14 Tum dixit Elischahh, ut vivit Jehova exercituum ante quem adsto, nisi [d] personam Jehoschaphati regis Jehudę susciperem: non intuerer te neque aspicerem te.
15 Sed nunc assumentes adducite mihi fidicinem: sic fuit cùm pulsaret fidicen, ut adesset ei manus Jehovæ:
16 Et diceret, sic ait Jehova: [e] faciendæ *sunt* in valle hac multę fossæ.
17 Nam sic ait Jehova, non [f] sensuri estis ventum,

1 *Decimo octavo*] qui idem posterior fuit Acharjæ.
Duodecim annis] imperfectis.
a Heb. *ab eo:* ... lepsis.
‖ Suprà 1,1.
‖ Sic 1.Reg.22.4.
8 *Via deserti*] ... recta, ut illos ... adoriamur.
9 *Rege Edomæorum*] id est, pro rege beneficiario Jehoschaphati, infra 8.20.
b Heb. *quæ erant in pedibus eorum:* ... Exod.11.8.
11 *Infundebat aquam*] i. ministrabat: synecdoche.
12 *Est apud eum*] proculdubio habebit quod nomine Dei exponat.
c Heb. *mihi & tibi:* ... ut 2.Schem.16.10.
13 *Prophetas patris &c.*] i. prophetas Bahhalis & luci 1. Reg.18.19.
Hos tres reges] ... non tantùm ... gitur: sed etiam ... his duobus, quos magni facis.
d Heb. *faciem:* synecdoche.
15 *Fidicinem*] ... jus opera perturbatus ipsius animus præsentia impii regis Jisraëlitarum ... daretur, & spirituali carmine componeretur ad cœlestia ... dicenda, sicut ... ad ea percipienda.
Manus Jehovæ] ... vis prophetiæ ... donum prophetiæ: metonymia
e Heb. *faciens ... hac valle fossas ...*
f Heb. *videbitis:* synecdoche.

tum, neque visuri estis pluviam: tamen vallis
ista implebitur aqua: unde bibatis vos, pe-
coraque vestra & jumenta vestra.
18 Et leve hoc *visum est* in oculis Jehovæ:
nam traditurus est Moabitas in manum ve-
stram.
19 ' Quorũ percutite omnem civitatem mu-
nitam, & omnem civitatem lectam, omnem-
que arborem bonam dejicite, & omnes fon-
tes aquæ obthurate: omnem deniq; posses-
sionem bonam afficitote lapidibus.
20 Fuit autem mane, cùm ' tempus esset
offerendi munus, ut ecce aqua veniret a via
Edomææ: & impleretur terra illa aquâ.
21 Moabitæ verò omnes audierant ascende-
re istos reges ad pugnandum contra se: qua-
propter convocati fuerant ab omni ' accin-
gente se *primùm* cingulo & deinceps, sta-
bantque in termino suo.
22 Itaque surgentes mane, sole jam orto su-
per aquã illam: cùm viderent Moabitæ ex
adverso illam aquã rubentẽ ut sanguinem:
23 Dixerunt, sanguis est: g omnino desolave-
runt se reges isti, & percusserũt h alter alterũ:
quapropter nunc ad prædam, ô Moabitæ.
24 Cumq; pervenissent ad castra Jisraëlis, sur-
gentes Jisraëlitæ percusserunt Moabitas, ita
ut fugerint a facie ipsorum: & i perrexerunt
percutere Moabitas etiam in ipsa *regione eo-
rum*.
25 Nam civitates eorum destruxerunt, & quã-
que possessionem bonam injectis quisque
lapidibus suis impleverunt, & quemque a-
quæ fontem obthurarunt, ac quamque ar-
borem bonam dejecerunt, ' donec Kir-Cha-
reseræ reliquos facerent *Moabitæ* ' lapides
ejus: quapropter divertentes funditores
quatiebant eam.
26 Videns autem rex Moabitarum prævalere
sibi k hos bellatores. (nam acceperat secum
septingentos viros stringentes gladium, ut
perrumperent per regem Edomæorum: sed
non potuerant).
27 Accepit filium * suum primogenitum qui
regnaturus erat pro ipso, & obtulit eum in
holocaustum super murum ipsum: adeò e-
rat fervor magnus contra Jisraëlitas: ' quare
profecti ab eo reversi sunt in regionẽ suam.

CAPUT IIII.

Elischahhi miracula: aucti olei apud viduam prophetæ: exhibiti & excitati a mortuis filii Schunamitidis hospitæ suæ: & pultis ex amara dulcis factæ, denique panum viginti in multorum alimentum subministratorum, describuntur.

1 MULIER autem quædam ex uxori-
bus filiorum prophetarum clamabat
ad Elischahhum dicens, servus tuus
vir meus mortuus est: tu verò nosti, servum
tuum timuisse Jehovã: creditor autem venit
ad rapiendũ duos natos meos sibi in servos.
2 Ad quam dixit Elischahh: quid facturus
sum tibi? indica mihi: quid *est* tibi domi? que
dixit, non *est* ancillæ tuæ quicquam domi, ni-
si lecythus olei.
3 Qui dixit, abi, pete tibi vasa foris ab omni-
bus vicinis tuis: vasa vacua, ' ne pauca petito.
4 Tum ingressa occludito fores tibi & filiis
tuis: deinde infundito in omnia vasa illa, &
quod plenum fuerit ' amoveri jubeto.
5 Itaque abiens ab eo, cùm occlusisset fores
sibi & filiis suis: ipsis admoventibus ad il-
lam, infundebat illa.
6 Fuitque cùm plena essent vasa illa: & edi-
cente ea filio suo admove mihi adhuc vas:
dixisset ad eam nullum præterea *est* vas: ut
' consisteret oleum.
7 Tunc illa veniens indicavit viro Dei: qui
dixit, abi, vende istud oleũ & repende credi-
tori tuo: tu verò cum filiis tuis vivito e re-
liquo.
8 Præterea fuit quodam die, cùm pertransi-
ret Elischahh ' Schunemum, ut ibi ' mulier
quædam magna prehenderet eum ad sumen-
dum cibum: unde fuit quoties transibat, *ut*
diverteret eodem ad sumendum cibum.
9 Dixit enim illa ad virum suum: ecce quæ-
so novi virum Dei sanctum hunc esse: qui
transit per nos jugiter.
10 Faciamus, quæso, cœnaculum parvum mu-
ro, ubi ponamus illi lectum & mensam, sel-
lam quoque & lucernam: estoq; cùm vene-
rit ad nos *ut* divertat eò.
11 Fuit deinde quodam die, quo venerat il-
luc: cùm divertens ad cœnaculum illud cu-
basset ibi:
12 Ut ediceret Gechazi puero suo, voca
Schunamitidem istam: quam ille voca-
vit, ut sisteret se ' coram illo.
13 (' Edixerat enim illi, dic jam ad eam: ecce
a sollicita fuisti erga nos tota sollicitudine
ista, quid faciendum est tuâ causâ? estne lo-
quendum tuâ causâ ad regem, aut ad præfe-
ctum militiæ? quæ dixerat, ' in medio popu-
li mei ego habito.
14 Dicenti verò Elischahho, quid ergo faci-
endum est ejus causâ? dixerat Gechazi, uti-
que filius non *est* ei, & vir ejus *est* senex).
15 Dicente ergo advoca eam, cùm vocasset
eam, stitit illa se ad portam illius.
16 Et dixit ille, ' hac ipsa tempestate, cùm hoc
tempus vigebit, tu amplexatura es filium:
quæ dixit, ' ne, domine mi vir Dei, ne menti-
aris ancillæ tuæ.
17 Itaq; cõcepit mulier illa, ac peperit filium
ea ipsa tempestate: cùm vigeret illud tem-
pus quo allocutus fuerat eam Elischahh.
18 Deinde crevit infans ille: fuitq; quodam
die, cùm egressus esset ad patrem suum a-
pud messores,
19 Ut diceret ad patrem suum, caput meum,
caput meum: qui edixit puero, refer illum
ad matrem suam.
20 Is referens eum, adduxit ad matrem ejus:
super cujus genua cùm sedisset usque ad
meridiem, mortuus est.
21 Tunc sursum deportans illa, collocavit e-
um super lectum viri Dei: & includens eum,
egressa est.
22 Deinde accersivit virum suum dicens, mit-
te mihi quæso unum e pueris, & unam asina-
rum: ut excurram usque ad virum Dei: de-
inde revertar.
23 Qui dixit, quare itura es ad eum hodie,
' cùm non sit novilunium neq; sabbathum?
quæ dixit, b quieto animo *esto*.
24 Deinde instrata asina edixit puero suo, duc
& abi: equitando ' ne inhibeto meâ cau-
sâ, nisi edixero tibi.

19 *Quorum percutite omnem civitatem*] quasi dicat, omnia anathemati devovete, ut qui non tantùm a regno: sed etiam a religione defecerunt: vide Deut. 13.12.

20 *Tempus offerendi munus*] vide 1. Reg. 18.29.

21 *Accingente se primùm*] novitio tyrocinium armorum exercente.

g Heb. *desolando desolarunt se*.

h Heb. *vir ad proximum suum*.

i Heb. *& percusserunt in ea, etiam percutiendo Moabitas*.

25 *Donec Kircharesetæ*] id est, reliquiæ Moabitarum eò se recipientes impedirent, ne sicut cæteræ destruerentur.

Lapides ejus] id est, muros: metonymia: ab illis enim vim Jisraëlitarum propulsabant.

k Heb. *hujus belli milites*.

* *Corrigendum, ejus, id est, regis Edomæorum, vide Iunium 1. 16. in Amasiæ*.

27 *Quare profecti*] i. cùm viderent tantam obstinationem in Moabitis: ac proinde de potiũda urbe desperarent, ab imperato anathemate perficiendo destiterunt diffidentia.

3 *Ne pauca petito*] id est, sive a te, sive ab aliis: cura ut vasorum copia instructa sis.

4 *Amoveri jubeto*] id est, per filios seponito.

6 *Consisteret*] id est, augeri desineret.

8 *Schunemum*] vide Jehosch. 19.18.

Mulier magna] genere & facultatibus, ut sequentia ostendunt.

12 *Coram illo*] id est, Elischahho.

13 *Edixerat illi*] id est, ministro suo.

a Heb. *trepidasti ad nos tota trepidatione ista*.

In medio populi mei habito] id est, amicè cum omnibus popularibus meis vivo: adeò ut illorum causâ nihil habeam quod apud istos conquerar.

16 *Hac ipsa tempestate*] vide Gene. 18.10. & 14.

Ne domine mi] verba sunt deprecantis: quasi dicat, faxit Deus ut quod dixisti irritum non fiat.

23 *Cùm non sit novilunium*] qui dies ordinarii sunt ad cõsulendum Deum & verbum ejus audiendum: nam in regno Jisraëlis, ubi religio corrupta erat, pii huc illuc ad consulendum prophetas discurrebant.

b Heb. *pax: sic ver. 26*.

24 *Ne inhibeto*] id est, continuenter pergito.

25 Sic abiens illa pervenit ad virum Dei in
montem Carmeli: fuit autem cùm videret
eam vir Dei procul, ut ediceret Gechazi
puero suo, ecce Schunamitis illa.
26 Nunc curre quæso obviam ei, dic ei: *estne*
pax tibi? *estne* pax viro tuo? *estne* pax nato?
quæ dixit, quieto animo *esto*.
27 Cumq; pervenisset ad virum Dei in mon-
tem, 'prehendit pedes ejus: accedenti au-
tem Gechazi ad depellendum eam, edixit
vir Dei, sine eam, nam animus ejus amaritu-
dine affectus est in ea: quod Jehova celavit
me, neque indicavit mihi.
28 Dicente verò illa, 'an petieram filium a do-
mino meo? an non dixeram: ne fallas me?
29 Edixit Elischahh Gechazi, 'accinge lum-
bos tuos, & sumpto scipione meo in manum
tuam abi: si quem inveneris, 'ne [c] salutato
eum: & si quis te salutaverit, ne respondeto
ei: & 'ponito scipionem meum super faci-
em pueri.
30 Sed dixit mater pueri: ut vivit Jehova &
vivit anima tua non derelinquam te: quare
surgens secutus est eam.
31 Gechazi autem antecesserat eos, & posito
scipione super faciem pueri, 'nulla *erat* vox
neque ulla attentio: quapropter revertens
obviam illi, indicavit illi dicens: non evigi-
lavit puer.
32 Tum ingressus est Elischahh domum illius:
ecce autem puer mortuus, collocatus erat
super lectum ipsius.
33 Quò ingressus occlusit fores post utrunq;:
& supplicavit Jehovam.
34 Deinde conscendens *lectum* 'incubuit pu-
ero, & imponens os suum ori ejus, & oculos
suos oculis ejus, & volas suas volis ejus, ex-
tendit se super eum: ut incalesceret caro
pueri.
35 Postea rursus ibat per domum [d] modò huc
modò illuc, & conscendens extendebat se
super illum: tandem sternutavit puer usque
septies, & aperuit puer oculos suos.
36 Tum inclamans Gechazin edixit: advo-
ca Schunamitidem istam: qui cùm advo-
casset eam, venit ad illum: & dixit *Elischahh*,
defer filium tuum.
37 Itaque ingressa est, & 'procidens ad pedes
ejus incurvavit se versus terram: deinde de-
ferens filium suum exivit.
38 Elischahho autem reverso 'Gilgalem, cùm
fames esset in ea terra, & filii prophetarum
sederent coram eo: edixit puero suo, dispo-
ne ollam istam magnam, & coque pultem
pro filiis prophetarum.
39 Egressus verò quidam in agrum ad colli-
gendum olera, invenit 'vitem agrestem,
collegitq; ex ea colocynthidum agrestium
plenam vestem suam: & veniens concissas
posuit in olla pultis: non enim 'noverant.
40 Postea infuderunt hominibus ut comede-
rét: sed fuit comedétibus illis ex ea pulte, ut
clamantes ipsi dicerent, mors *est* in olla ista,
vir Dei: & non possent comedere.
41 Qui dixit, at sumentes *afferte* farinam, pro-
jecitq; in ollam: posteà dixit, infunde huic
populo & comedant: nec fuit quicquam
mali in olla.
42 Intereà quidam veniens e planitie 'Scha-
lischæ attulit ad virum Dei panes primitia-

27 *Prehendit pedes &c.*] vide 1. Schem. 25.23.

28 *An petieram*] quasi dicat, priore conditione mea contenta non petebam filium: sed ultrò a te promissum, mihi divinitus dari & conservari petieram: nunc autem quia recepisti te præstiturum petitionem meam supra ver. 13. & sequentibus: in eadem petitione persto.

29 *Accinge lumbos tuos*] expeditè iter facturus.

Ne salutato] synecdoche: id est, ne colloquitor cum eo, quod sit tibi in mora; sic Luc. 10.4.

c Heb. *ne benedicito, & si quis tibi benedixerit.*

Ponito scipionem] quo signo Gechazi confirmabatur de virtute Dei ipsi affutura ad preces Elischahhi, cujus erat scipio.

31 *Nulla erat vox*] id est, nullum apparuit in puero restitutæ vitæ signum: nō quòd Elischahh falsus fuerit opinione sua, cùm baculū tradidit ministro: sed quia ad importunum mulieris juramentum consilium mutare est coactus.

34 *Incubuit puero*] vide 1. Reg. 17. 21.

d Heb. *semel huc & semel illuc.*

37 *Procidens*] cum submissione gratias agens.

38 *Gilgalem*] unde cum Elija profectus fuerat, suprà 2. 1.

39 *Vitem agrestem*] id est, colocynthidē, quam Hhebræi a forma sic vocabant.

Non noverant] quā naturā essent.

42 *Schalischa*] vide 1. Schem. 9. 4.

rum, viginti panes hordeaceos, & spicas re-
centes cum gluma sua: itaque edixit, appone
huic populo ut comedant.
43 Dixit verò minister ejus, quid apponerem
hoc centum viris? rursus edixit, appone huic
populo, ut comedant (sic enim edixit Jeho-
va) [e] abundè & reliquum faciant.
44 Quo apponente eis: comederunt, & reli-
quum fecerunt secundum verbum Jehovæ.

Caput V.

Nahhaman Syrus per Elischahhum mundatus lepra ad Deum convertitur: & Gechazi propter interversam Nahhamani clam Elischahho pecuniam, divinitus ipse cum posteris lepra afficitur.

1 NAHHAMAN autem præfectus mili-
tiæ regis Syriæ erat vir magnus apud
dominum suum, & [a] persona accepta:
quia per eum ediderat Jehova 'salutem Sy-
riæ: sed vir iste valens robore erat leprosus.
2 Cumq; Syri turmales, egressi captivam ab-
duxissent e terra Jisraëlis puellam parvam:
[b] quæ fuit administra uxori Nahhamanis:
3 Dixit illa ad heram suam: utinam dominus
meus esset coram propheta illo qui *habitat*
in Schomrone: tum [c] restitueret eum a le-
pra ejus.
4 Itaque veniens indicavit domino suo, di-
cendo: [d] hæc & talia locuta est puella ista,
quæ *est* e terra Jisraëlis.
5 Cui dicente rege Syriæ: age, abi, & mit-
tam literas ad Regem Jisraëlis: abiens ac-
cepit in manu sua 'decem talenta argenti,
& sex millia aureorum, ac decem mutan-
das vestes.
6 Et attulit literas ad regem Jisraëlis, quibus
dicebat: 'nunc ergo, cùm pervenerint hæ
literæ ad te, ecce mitto ad te Nahhama-
nem servum meum, ut restituas eum a lepra
ejus.
7 Fuit verò, cùm legisset rex Jisraëlis illas li-
teras, ut lacerans vestimenta sua, diceret: an
Deus sum ad morte afficiendum, & ad resti-
tuendum vitæ, quòd iste mittit ad me ut re-
stituam a lepra sua? at profectò cognoscite,
quæso, ac videte, istum fabricari sibi occasi-
onem contra me.
8 Sed fuit cùm audivisset Elischahh vir Dei
Regem Jisraëlis lacerasse vestimenta sua, ut
mitteret indictum regi: quare lacerasti ve-
stimenta tua? veniat jam ad me, & experie-
tur prophetam esse in Jisraële.
9 Venit itaque Nahhaman cum equis suis &
cum curru suo, ac substitit ad portam do-
mus causâ Elischahhi.
10 'Sed misit ad eum Elischahh nuntium, di-
centem: abi & lavato te [e] septies in Jarde-
ne: sic [f] restituetur caro tua tibi, & mun-
dus eris.
11 Tum effervescens Nahhaman abibat: dice-
bat enim, ecce dicebam, [g] procul dubio exi-
turus est ad me, & consistens invocaturus
nomen Jehovę Dei sui, & agitaturus manum
suam in ipso loco: ut restituat leprosum.
12 An non melior *est* [h] Abana & [i] Pharphar
flumina Damasci omnibus aquis Jisraëlis?
an nō possem lavare me illis ut mundus es-
sem? sic conversus abibat cum æstuante ira.

e Heb. *comedendo & reliquendo* ...

a Heb. *acceptus facie.*

1 *Salutem Syriæ*] id est, regnum ... hostibus conservavit.

b Heb. *quæ erat coram uxore:* synecdoche.

c Heb. *colligeret*, id est, reciperet in ... consortium, ver. 6. 7. & 11.

d Heb. *sicut hoc & sicut hoc.*

5 *Decem talenta*] paulo minus ... millibus daleros.

Sex millia aureorum] siclorum, id est, quindecies mille daleros.

6 *Nunc ergo*] ... ea literarum pars citatur, quæ ... nis summam continet, ut Gen. 31.

e Heb. *septem vicibus: sic ver. 14.*

f Heb. *redibit* ... ver. 14.

g Heb. *exeundo exiturus est.*

h *quod & ... historicis Abana ... Adonim ...*

i *historicis ...*

13 Accedentes verò servi ejus allocuti sunt
eum ac dixerunt: [k] domine mi, *si* rem mag-
nam iste propheta edixisset tibi, an non fa-
cturus fuisses? quanto igitur magis cùm edi-
cit tibi, lava te ut mundus sis?
14 Itaq; descendens immersit se in Jardenē
septies, secundum verbum viri Dei: & resti-
tuta est caro ejus, ut caro pueri parvi, &
mundus factus est.
15 Tum reversus ad virum Dei, ipse cum [l] om-
nibus copiis suis, venit & stitit se coram eo,
dicens: ecce jam novi nullum esse Deum in
tota terra ' nisi in Jisraële: quare nunc acci-
pe quæso [m] munus a servo tuo.
16 Dixit verò *Elischahh*, ut vivit Jehova ante
quem sto, non sum accepturus: & quamvis
instaret apud eum ut acciperet, renuit.
17 Cui dixit Nahhaman, [n] saltem 'detur quæso
servo tuo duorum mulorum onus e terra:
non enim est facturus amplius servus tuus
holocaustum aut sacrificium diis alienis:
sed Jehovæ.
18 Hac in re condonet Jehova servo tuo: cùm
ingreditur dominus meus ædes Rimmonis
ut incurvet se ibi, quia is nititur manu mea,
similiter incurvo me in æde Rimmonis: hoc
incurvare meum in æde Rimmonis condo-
net quæso Jehova servo tuo, in hac re.
19 Sed dixit ei Elischahh, abi cum pace: ita
abierat ab eo 'exiguum spatium terræ:
20 Cùm 'diceret Gechazi minister Elischa-
hhi viri Dei: ecce cohibuit se dominus me-
us apud Nahhamanem Syrum istum, ne ac-
ciperet e manu ejus id quod adduxerat: sed
ut vivit Jehova, curram post eum ut accipi-
am ab eo aliquid.
21 Itaque persecutus est Gechazi Nahha-
manem: quem videns Nahhaman accurren-
tem post se, desiliit e curru suo obviam ei, ac
dixit: [o] prosperéne?
22 Qui dixit: prosperè, dominus meus mittit
me ad dicendum: ecce jam modò venerunt
ad me duo pueri a monte Ephrajimi e filiis
prophetarum: da quæso pro eis talentum
argenti & duas mutandas vestes.
23 Cui dixit Nahhaman: acquiesce, cape duo
talenta: instititq; apud eum, ut ligaret duo
talenta argenti in duobus loculis, & duas
mutandas vestes: quæ tradidit duobus pue-
ris suis, ut ferrent ante illum.
24 Sed cùm pervenit ad clivum, accipiens
e manu eorum deposuit in quadam domo:
postquam dimisisset homines illos & abi-
vissent.
25 Deinde ipse ingressus cùm sisteret se Do-
mino suo, dixit ad eum Elischahh: undénam
Gechazi? qui dixit, non ivit servus tuus huc
aut illuc.
26 Dixit verò ad eum *Elischahh*: 'non abierat
[p] animus meus, ‖ cùm cōverteret se vir a cur-
ru suo obviam tibi: an tempus erat ' accipi-
endi argentum, aut accipiendi vestes, aut o-
leas, aut vineas, aut greges, aut armenta, aut
servos, aut ancillas?
27 Idcirco 'lepra Nahhamanis adhæreto tibi
& semini tuo in seculum: sic egressus est a
conspectu ejus affectus lepra *alba* sicut nix.

k Heb. *pater mi*.

l Heb. *cum totis castris suis*.

15 *Nisi in Jisraële*] i. nisi eum qui ab Jisraëlitis colitur.

m Heb. *benedictionem*.

n Heb. *si non acccepturus es*: *sic* 2. *Schem*. 13.26.

17 *Detur quæso*] hic Nahhaman de vero Deo persuasus, duo postulat ex zelo Dei profecta: sed non secundum scientiam: nam zelus Dei est, quòd dicit: non est facturus servus tuus &c. a scientia verò aliena; primum quòd petit ut sibi terrā deportare liceat, super quā sacrificet: nam neque terræ per se hærebat sanctitas: neque alibi quàm Jeruschalaimis sacrificatum fas erat. Deinde quod petit ut Deus condonet officiosam, ut ipse existimabat, servitutem coram rege.

19 *Abi cum pace*] q.d. quieto animo esto: & ne sis sollicitus de illis rebus, quæ nihil ad pacem conscientiæ tuæ faciunt: sed potius illam turbaturæ essent, & Deum in te provocaturæ. Sic 1. Schem. 1.17. & suprà 4.23. & 26.

Exiguum spacium] vide Gen 35.16.

20 *Diceret*] cum animo suo, ut suprà ver. 11.

o Heb *an est pax*? *sic* ver. 22.

26 *Non abierat*] i. aderat præsens.

p Heb *cor meum*.

‖ Sup. ver. 21.

Accipiendi argentum] i. quicquam, synecdochicōs omnia dona intelligit.

27 *Lepra Nahhamanis*] i. eodem genere lepræ corripitor quo ille laboravit. Est autem prophetica denuntiatio divini judicii in eum & posteros ejus ad detestationem sceleris: mentiebatur enim Spiritui sancto, ut Ananias & Sapphira Actorum 5.

Caput VI.

Elischahhi tria miracula: revocatæ securis e flumine: retectarum insidiarum quas struebant Syri: & delusi ac capti ab eo Syrorum exercitus, qui ad capiendum eum venerant, describuntur: Deinde ex obsidione Schomronis fames, cum prædictione subitæ & maximæ abundantiæ.

1 DIXERUNT autem filii prophetarum
ad Elischahhum: ecce jam hic locus,
ubi nos considemus coram te, [a] angu-
stior est, quàm ut nobis sit satis.
2 Abeamus quæso usque ad Jardenem, ut ac-
cipientes inde quisque tignum unum, pare-
mus nobis illic locum ubi habitemus: qui
dixit, abite.
3 Dicente verò uno illorum: acquiesce quæso
& i cum servis tuis: dixit, ego iturus sum.
4 Itaque ivit cum eis: & cum venissent ad
Jardenem, cædebant ligna.
5 Fuit autem illorum uno dejiciente tignum
etiam cum ferro, *ut ferrum* caderet in aquā:
quapropter exclamabat dicens Eheu domi-
ne mi: est enim [b] commodatum.
6 Cui dixit vir Dei, quò cecidit? cumq; o-
stendisset ei locum, præcîdens lignum inje-
cit illuc: ita fecit ut enataret ferrum.
7 Deinde dixit, tolle tibi: qui extendens ma-
num suam recepit illud.
8 PRAETEREA cùm rex Syriæ gereret bel-
lum contra Jisraëlitas, & consilium iniret
cum servis suis dicendo, apud locum ' cujus-
dam N. erit metatio mea:
9 Mittebat vir Dei ad regem Jisraëlis dicen-
do: cave tibi ne transeas per locum illum:
nam ibi Syri 'insidiantur.
10 Quare mittebat rex Jisraëlis ad locum de
quo dixerat ipsi vir Dei, & monuerat ipsum
ut caveret sibi illic: [c] non semel neque bis.
11 Perturbato itaque animo regis Syriæ su-
per re hac: inclamans servos suos dixit ad e-
os: annon indicaretis mihi, quis ex nostris
ad regem Jisraëlis *retulit*?
12 Cui dixit unus e servis ejus, ' non domine
mi rex: sed Elischahh propheta ille, qui *est*
in Jisraële, indicat regi Jisraëlis verba ipsa
quæ loqueris in conclavi cubilis tui.
13 Tum dixit: ite & videte ubi nam est, ut mit-
tens capiam eum: nuntiatumque est ei, di-
cendo: ecce est 'Dothane.
14 Misit itaque illuc equos & currus, ac copi-
as [d] numerosas: quæ venientes noctu, cinxe-
runt obsidione civitatem illam.
15 [e] Mane autem minister viri Dei surgens,
cùm exiret, & ecce copiæ circumdabant ci-
vitatem, & equi & currus: dixit puer ejus ad
eum: eheu domine mi, quo modo faciemus?
16 Cui dixit, ne metuito: nam plures *sunt* qui
nobiscum quàm qui cum illis *sunt*.
17 Et orans Elischahh dixit: ô Jehova 'aperi
quæso oculos ejus ut videat: & aperiens
Jehova oculos pueri illius, vidit quòd ecce
mons ille plenus *erat* equis & curribus igne-
is circa Elischahhum.
18 Cumque descenderent ad eum, oravit E-
lischahh Jehovam ac dixit: percute quæso
gentem istam 'subito scotomate: qui per-
cussit eos subito scotomate secundum ver-
bum Elischahhi.
19 Tum dixit ad eos Elischahh: 'non *est* hæc
via, neq; hæc est civitas illa: sequimini me &
ducam vos ad virum illum quem quæritis: sic
dixit

a Heb. *angustius est pra nobis*.

b Heb. *petitum commodato*.

8 *Cujusdam N.*] vide Ruth. 4.1.

9 *Insidiantur*] de Syris loquens, voce Syra utitur, significante se ad insidiandum demittere.

c Heb. *non una neq; duab. vicibus*, i. *persæpe: sæpius*.

12 *Non*] i. non ita se habet res, ut suspicaris.

13 *Dothane*] locus est nō procul a Schecemo & Schomrone, ac ideo in tribu Menaschis, Gen. 37.17.

d Heb *graves*.

e Heb. *matutinus agebat minister viri Dei surgendo*.

17 *Aperi*] id est, illustra.

18 *Subito scotomate*] vide Gen. 19.11.

19 *Non est hæc via*] q.d. neque hac neque illac est vobis eundum ut assequamini eum quem quæritis.

duxit eos Schomronem.
20 Fuit autem cùm ingressi essent Schomro-
nem, dicente Elischahho: ô Jehova aperi
oculos istorum, ut videant: ut aperiret Je-
hova oculos eorum, & viderent quòd ecce
essent in medio Schomronis.
21 Dicebat verò rex Jisraëlis ad Elischah-
hum cùm videret eos: percutiámne? percu-
tiam pater mi?
22 Qui dixit: ne percutito: 'an quos captivos
abduceres gladio tuo & arcu tuo, *eos* percu-
teres? propone panem & aquam illis, ut co-
medant & bibant: deinde abeant ad domi-
num suum.
23 Itaque apparavit eis apparatum magnum:
qui cùm comedissent & bibissent, ac dimi-
sisset eos, abierunt ad dominum suum: 'neq;
perrexerunt deinceps turmæ Syrorum in-
vadere terram Jisraëlis.
24 Sed fuit posteà, ut congregans Ben-hadad
rex Syriæ totum exercitum suum: ascende-
ret & obsideret Schomronem.
25 Ideoq; esset fames magna Schomrone,
dum ecce obsidebant eam: adeò ut esset ca-
put asini 'octogenûm *siclorum* argenti, &
'quarta pars, 'venter ipse *qui est* in cavo co-
lumbarum 'quinum *siclorum* argenti.
26 Fuitq; rege Jisraëlis transeunte secundum
murum: ut mulier *quædam* clamaret ad eum,
dicens: serva, domine mi rex.
27 Qui dixit, 'ne servet te Jehova: unde serva-
rem te? an ex area? aut ex torculari?
28 Dixit prætereà ei rex: quid tibi *est*? quæ
dixit, mulier isthæc dixerat ad me: da filium
tuum ut comedamus eum hodie, filium au-
tem meum comedemus cras.
29 Coximus itaque filium meum, & comedi-
mus eum: sed cùm dicerem ad eam die alio,
da filium tuum ut comedamus eum, abscon-
dit filium suum.
30 Fuit verò cùm audisset rex verba mulieris
illius, ut laceraret vestimenta sua, dum tran-
siret secundum murum: quod cùm vidisset
f populus intra civitatem: ecce 'cilicium im-
posuit carni suæ.
31 'Quapropter dixit rex: ita faciat mihi De-
us & ita pergat, si manserit caput Elischahhi
filii Schaphati in eo hodie.
32 (Elischahh autem sedebat domi suæ, & se-
niores sedebant cum eo:) & misit 'quendam
g ex adstantibus sibi: cùm nondum venisset
nuntius iste ad ipsum, ipse jam dixerat ad se-
niores, perviderisne ut mittit filius 'occiso-
ris iste qui auferat caput meum? videte cùm
ingredietur nuntius iste, occludite fores
& 'comprimite eum in ipsis foribus: 'an
non strepitus pedum domini ejus sequitur
eum?
33 Adhuc ipso loquente cum illis, ecce nunti-
us ille descendit versus eum: & 'dixit, ecce
'hoc malum *sit* a Jehova, quid considerem
Jehovæ amplius?
34 'Dixit verò Elischahh: audite verbum Je-
hovæ: sic ait Jehova, h hoc tempore cras, sa-
tum similæ siclo, & bina sata hordei *venient*
siclo, in porta Schomronis.
35 Respondit autem viro Dei dux ille, cujus
manu rex nitebatur, ac dixit: si Jehova fa-
ceret 'cataractas in cœlis, an posset esse res
ista? cui dixit Elischahh: ecce tu id visurus es
oculis tuis, sed ex eo non es esurus.

CAPUT VII.

Deus excitato strepitu Syros in fugam vertit: ex quorum castris in manum Jisraëlitarum, ad leprosorum indicium, traditis, eos fame levat, & curatorem annonæ eo fructu privat: implens quod per Elischahhum superiore capite prædixerat.

1 ERANT autem quatuor homines lepro-
si ad januam 'portæ *Schomronis*: qui di-
cebant a alter ad alterum: quid deside-
demus hic donec moriamur?
2 Si dicamus, ingrediamur civitatem: at fa-
mes *est* in civitate, ideo moriemur ibi: sive
desideamus hic, itidem moriemur: nunc ita-
que agite, deficiamus ad castra Syrorum: si
nos vivere sinent, vivemus: sin verò morte
affecerint nos, etiam moriemur.
3 Quare surgentes ipso crepusculo ut veni-
rent in castra Syrorum: venerunt usque ad
finem castrorũ Syrorũ: ubi ecce nemo *erat*.
4 Nam dominus effecerat ut audirent castra
Syrorum strepitum curruum & strepitum e-
quorum, strepitum copiarum magnarũ: ad-
eò ut dicerent b alter ad alterum: ecce mer-
cede conduxit rex Jisraëlis contra nos re-
ges Chittæorum & reges Ægypti, ut inva-
dant nos.
5 Itaque surgentes aufugerant ipso crepus-
culo, & dereliquerant tentoria sua, & equos
suos & asinos suos, ipsa castra 'quemadmo-
dum erant: denique c fuga consuluerant vi-
tæ suæ.
6 Cùm ergo venientes leprosi isti usque ad
finem castrorum, & ingressi in tentorium u-
num comedissent & bibissent, deportarunt
inde argentum aurumque & vestes, quę ab-
euntes absconderunt: d rursus venientes in
tentorium aliud, similiter deportarunt inde,
& abeuntes absconderunt.
7 Tum dixerunt alter ad alterum, non rectè
facimus: dies iste dies boni nuntii *est*, & nos
taceremus? si expectaverimus usque ad lu-
cem matutinam, utiq; obventura est nobis
culpa: quare nunc agite, & euntes indice-
mus domui regis.
8 Venientes itaque inclamaverunt janito-
rem civitatis, & indicaverunt 'illis dicendo:
ingressi sumus castra Syrorum, ubi ecce ne-
mo *est*, ne vox quidem hominis: sed equi li-
gati, & asini ligati, & tentoria quemadmo-
dum erant.
9 Quo inclamante reliquos janitores: ii in-
dicarunt domui regis intus.
10 Surgens itaque rex noctu dicebat ad ser-
vos suos: indicabo jam vobis id quod faci-
ant nobis Syri: sciunt famelicos nos esse:
ideò exiverunt ex castris, ut absconderent
sese in agro dicentes: cùm egressi fuerint e
civitate, capiemus eos vivos, & civitatem
invademus.
11 Respondens autem unus e servis ejus dix-
it: sed accipiant quæso quinq; ex equis reli-
quis, qui relicti sunt in ea (ecce sunt 'sicut to-
ta multitudo Jisraëlitarũ qui reliqui sunt in
ea: ecce sunt sicut tota multitudo Jisraëlita-
rum, qui deficiunt) & mittentes videamus.

12 Itaque

22 *An quos*] argumentum est a majori: quasi dicat, ne eos quidem occideres quos mancipii jure tibi in bello comparares: ergo multo minus alieno beneficio comparatos fas erit occidere.

23 *Neque perrexerunt*] id est, non amplius Syri turmariis insidiantibus Jisraëlitas aggredi ausi sunt, sed justis & numerosis castris.

25 *Octogenûm siclorum*] id est, vicenum dalerorum.

Quarta pars] supple columbarum.

Venter] id est, ingluvies cum interaneis: quod sequentia per appositionem explicat: metonymia continentis pro contento.

Quinûm siclorum] id est, unius daleri cum quadrante.

27 *Ne servet te*] Impatientis & indignabundi atque infidelis verba, videntis se juvandi facultate destitutum.

f *in Hebræo* ὑποτύπωσις *est verborum, quam sustulimus ad evidentiam.*

30 *Cilicium imposuit*] ut se cum rege luctu communicare testaretur.

31 *Quapropter*] fretus turba assentantis populi, irascitur autem contra Elischahhum: tum quia verbo ejus Syris resistebatur, ac proinde se ab illo delusum fuisse cogitabat: tum quia putabat negligentia Elischahhi fieri ut fames indies ingravesceret.

32 *Quendam*] qui exprimitur ver. 35.

g Heb. *ex ante se.*

Occisoris] Achabi, cujus nutu Naboth & viri boni occisi sunt. 1. Reg. 18. & 21.

Comprimite] id est, sistite eum extra septa, ne ingressus irruat in me: ut commodè possim denuntiare verbum Domini.

An non strepitus] id est, vestigiis ipsius insistit Rex, & proximè eum sequitur.

33 *Dixit*] cùm sisteretur a senioribus ostendentibus tantam famem non fortuitò, sed divinitus immissam esse.

Hoc malum] fames, & parvulorum cædes ex fame consecuta.

34 *Dixit Elischahh*] ad seniores nuntium, & regem adventantem, ut ostenditur infrà 7.16. hos autem duos versus cum superioribus cohærere res ipsa ostendit. h heb. *sic mensura hoc tempus.*

35 *Cataractas*] profundendam imbrium...

1 *Porta Schomronis*] exclusi a consortio civium ex lege, Levit. 13. 14. vicini autem portæ erant propter prementem hostem.

a Heb. *vir ad proximum suum: sic ver. 3.*

b Heb. *vir ad fratrem suum.*

5 *Quemadmodum erant*] id est, ut cum in illis versarentur Syri: sic ver. 8.

c Heb. *fugerunt pro anima sua: ut Gen. 19. 17.*

d Heb. *reversi venientes.*

8 *Illis*] janitori cum excubitoribus.

11 *Sicut tota multitudo*] i. propter fame peritur... homines ... proinde ... multam ... citi de eorum servatione.

a Heb. *vectura equorum: hypallage.*

12 Itaque acceperunt duos [a] equos vectarios:
quos misit rex post castra Syrorum dicen-
do, ite & videte.
13 Ita persecuti sunt eos usque ad Jardenem:
ecce autem tota illa via plena erat vestibus,
& instrumentis, quæ projecerant Syri inter
festinandum: quod reversi nuntii indicarunt
regi.
14 Quare egressus populus diripuerunt castra
Syrorum: fuitque satum similæ *venale* siclo,
& bina sata hordei siclo secundum verbum
Jehovæ.
15 Rex autem præfecerat portę ducem illum,
cujus manu nitebatur: quem proculcave-
runt populus in porta ita ut moreretur: quē-
admodum locutus fuerat vir Dei, cùm lo-
queretur descendente rege ad ipsum.
16 ‖ Fuerat enim cùm loqueretur vir Dei re-
gem dicendo: bina sata hordei siclo, & sa-
tum similæ siclo *venale* erit hoc tempore
cras in porta Schomronis:
17 Ut responderet iste dux viro Dei, dicens:
etiāsi faceret Jehova cataractas in cœlis, an
esse posset secundum verbum hoc? diceret-
que *Elischahh*, tu id visurus es oculis tuis: sed
ex eo non esurus.
18 Fuit ergo illi sic: nam proculcarunt eum
populus in porta ita ut moreretur.

‖ Supra 6.34.

Caput VIII.

*Elischahh Schunamitidi famem septennii prædi-
cens, autor est ei ut aliò cum familia migret: Mor-
tem Ben-hadadi & regnum Chazaëlis prænuntiat:
Jehorā Jehoschaphato patri succedit, quo regnan-
te Edomæi & Libnæi defecerūt, eiq; mortuo succedit
Achazja, qui Joramum Achabi filium ex vulne-
ribus in prælio contra Syros acceptis, laborantem
invisit, Jizrebhelem.*

‖ Supra 4.35.

1 ‖ ELISCHAHH autem edixerat mulieri
illi cujus filium vitæ restituerat, dicen-
do: surge & abi tu cum familia tua, &
peregrinare ubicunq; peregrinari poteris:
nam proclamavit Jehova famem, quę etiam
advenit in hanc terram ad septennium.
2 Surgens itaque mulier illa fecerat secun-
dum verbum viri Dei: abierat enim ipsa
cum familia sua, & peregrinata fuerat in
terra Pelischtæorum septem annos.
3 Fuit verò exactis septem annis, cùm rever-
sa esset mulier e terra Pelischtæorū: ut pro-
diret ad implorandum regem [*] pro domo
sua, & pro agro suo.
4 Intereà rex alloquebatur Gechazin pue-
rum viri Dei, dicens: narra, quæso, mihi om-
nes res magnas quas fecit Elischahh.
5 Itaque fuit illo narrante regi, quo modo
vitæ restituisset mortuum: ut ecce mulier il-
la, cujus filium restituerat vitæ, imploraret
regem pro domo sua & pro agro suo: qua-
propter dixit Gechazi, domine mi rex, hæc
illa *est* mulier, & hic filius ejus, quem vitę re-
stituit Elischahh.
6 Interrogante autem rege mulierem illam,
cùm enarrasset ipsi: dedit illi rex aulicum
unum dicens, cura restitui quicquid *est* illi-
us, etiam omnes proventus agri, ex *quo*
die dereliquit hanc terram [a] ad hoc usque
tempus.

3 *Pro domo &c.*] receperant eis: in quorum possessionē ipsa absente, alii missi fuerant.

a Heb. *& usque nunc.*

7 Posteà venit Elischahh Damascum, cùm
Ben-hadad rex Syriæ ægrotaret:
tumq; est ei dicendo, venit vir Dei huc usq;.
8 Itaque edixit rex ille Chazaëli, accipe in
manu tua munus, & i obviam viro Dei, ut
consulas Jehovam ex eo, dicens: an revales-
cere possum ex morbo hoc?
9 Tum abiturus Chazaël obviam ei, accepit
munus in manu sua, & [b] ex quavis re prę-
stante Damasci, onus quadraginta Came-
lorum: & veniens substitit coram eo, ac dix-
it: [*] filius tuus Ben-hadad rex Syriæ misit
me ad te, dicendo: an revalescere possum ex
morbo hoc?
10 Ad quem dixit Elischahh: abi, dic ei: om-
nino [c] revalescere posses: sed ostendit mihi
Jehova eum [d] omnino moriturum.
11 Et quamvis contineret vultum suū ac com-
poneret [e] dudum: tandem flevit vir Dei.
12 Cui dicente Chazaële, quare dominus me-
us flet? dixit, quia novi illud malum quo af-
fecturus es filios Jisraëlis: munitiones eo-
rum committes igni, & juvenes eorum
gladio occides, & infantes illorum allides,
ac prægnantes eorum diffindes.
13 Dixit verò Chazaël: at quid *est* servus tuus
hic [*] canis, ut faciat rem magnam hanc? Cui
dixit Elischahh, ostendit mihi Jehova te *fore*
regem super Syriam.
14 Tum abiens ab Elischahho venit ad do-
minum suum, qui dixit ei, quid dixit Elis-
chahh? dixit mihi, inquit, omnino revalesce-
re potes.
15 Sed fuit postridie cùm acceptam stragu-
lam intingens in aquam extenderet super
faciem illius, ut moreretur: sic regnavit
Chazaël pro illo.
16 [*] Anno autem quinto Jorami filii Achabi
regis Jisraëlis, cùm Jehoschaphat esset rex
Jehudæ, regnare cœpit Jehoram filius Je-
hoschaphati, rex Jehudæ.
17 Natus triginta duos annos erat cùm re-
gnare inciperet, & [*] octo annis regnavit Je-
ruschalaimis.
18 Quibus ambulavit in via regum Jisraëlis,
quemadmodum faciebant domus Achabi:
nam [*] filia Achabi erat ei uxor: ita fecit quod
malum *videtur* in oculis Jehovæ.
19 ‖ Tamen noluit Jehova perdere Jehudam,
propter Davidem servum suum: quemad-
modum dixerat de eo, se daturum illi lucer-
nam, & filiis ejus omnibus diebus.
20 ‖ Diebus hujus defecit Edom [f] ne subje-
ctus esset Jehudæ: & constituerunt super se
[*] regem.
21 Quapropter profectus est Joram [g] Tzah-
hirem, & omnes currus cum eo: fuitq; ipso
surgente nocte, ut percuteret Edomæos cir-
cumjacentes sibi, & præfectos curruum, fu-
geretq; populus iste ad tentoria sua.
22 Attamen perstitit in defectione Edom ne
subjectus esset Jehudę in hunc usque diem:
tunc defecit [*] Libna eodem tempore.
23 Reliquæ autem res Jorami & quicquid fe-
cit: nónne sunt scripta in libro Chronico-
rum regum Jehudæ?
24 Cumque occubuisset Joram cum patribus
suis, & sepultus esset cum patribus suis in ci-
vitate Davidis: regnavit [h] Achazja filius e-
jus pro eo.

b Heb. *& omne bonum Damasci, id est, quodvis.*

9 *Filius tuus*] qui te ut patrem veneratur.

c Heb. *vivendo vivere potes: sic deinceps.*

10 *Revalescere potes*] ex morbo qui lethalis non est.

d Heb. *moriendo morietur.*

e Heb. *usque ad tarditatem: ut Judic. 3. 25.*

13 *Canis*] id est, vilis & abjectus, 2. Schem. 3.8.

16 *Anno quinto*] qui erat vigesimus secundus regni Jehoschaphati, confer cum cap 3.1. regnat enim simul cum patre quatuor annis: quam ob rē 2. Chro. 21.3. legitur ipsum Jehoschaphatum regnum tradidisse Jehoramo: quia primogenitus erat.

17 *Octo annis*] solus jam mortuo patre quatuor, & quatuor vivente patre.

18 *Filia Achabi*] Hhathalja, ver. 26.

‖ 1. *Reg.* 11.36.

‖ 2. *Chron.* 21.8.

f Heb. *de manu Jehudæ: sic ver.* 22.

20 *Regem*] nam prius imperabat prorex datus a Rege Jehudæ, 1. Reg. 22.48. Est autem hîc complementum vaticinii Jitzchaki Gen. 27.40.

g *Ptolemæo Tzaram.*

22 *Libna*] sacerdotum urbs in Jehuda Jehosch. 21.13. ita defectione impeditus, victoriam persequi non potuit.

h *qui & Hhazarja* 2. *Chron.* 22.6.

25 Anno duodecimo *ineunte* Jorami filii A-
chabi regis Jisraëlis, regnare cœpit [i] Achaz-
ja filius Jehorami, rex Jehudæ.
26 Natus "viginti duos annos Achazja cùm
regnare inciperet, "anno uno regnavit Jeru-
schalaimis: cujus matri nomen Hhathalja
[k] nata Hhomri rege Jisraëlis.
27 Et ambulavit in via domus Achabi, fecit-
que quod malum *videtur* in oculis Jehovæ
ficut domus Achabi: quia gener domus A-
chabi erat.
28 Quapropter ivit cum Joramo filio Achabi
in bellum contra Chazaëlem regem Syriæ
Ramothas Gilhhadis: ubi percusserunt Syri
Joramum.
29 Et reversus est Joram rex, ut curaret se
Jizrehhele, a percussoribus: dum percusso
eo Syri "Ramæ inter prœliandum" *consiste-
rent* cum Chazaële rege Syriæ: Achazja
verò filius Jehorami rex Jehudæ descendit
ad invisendum Joramum filium Achabi Jiz-
rehhelem: eò quòd ægrotus esset.

i *qui & Joachaz* 2. *Chron.* 21.17.
26 *Viginti duos annos*] cùm ageretur annus 42. ex quo domus Hhomri regnare cœpit. 2. Chron. 22.2.
Anno uno] imperfecto: quia eodem Hhathalja regnare cœpit, cujus primus dicitur.
k Heb. *filia*.
29 *Ramæ*] id est, Ramothis Gilhhadis.
Consisterent] id est, non persequerentur victoriam.

Caput IX.

Jehu ex Dei decreto in regem Jisraëlitarum unctus, de ipsius voluntate instructus, & in castris confirmatus in Joramum conspirat: & cum exercitu ad exequendum Dei decretum properans, Joramum, Achazjam & Izebelam occidit: e quibus solus Achazja sepeliendus relinquitur.

1 Elischahh autem propheta, voca-
to uno e filiis prophetarum: edixit ei,
"accinge lumbos tuos, & accipiens phi-
alam olei hanc in manu tua, abi Ramothas
Gilhhadis.
2 Et ubi perveneris illuc, dispiciens *quære*
illic Jehu filium Jehoschaphati filii Nim-
schi: ad quem cùm veneris, facito ut surgat
e medio "fratrum suorum, & introducito e-
um in [a] intimum conclave.
3 Tunc accepta phiala olei infundito capiti
ejus, ac dicito, ita ait Jehova: ungo te in re-
gem super Jisraëlem: deinde aperiens fo-
res fugito, neque differto.
4 Itaque abiit puer ille, "puer propheta ille
Ramothas Gilhhadis.
5 Quo ingresso ecce principes copiarum cõ-
sidebant: dixit autem: verbum mihi *est* ad
te, ô princeps: cui dicente Jehu, ad quem ex
omnibus nobis? dixit, ad te, ô princeps.
6 Cùm ergo surgens ingressus esset intrò, in-
fudit oleum capiti ejus: ac dixit ei, ita ait
Jehova Deus Jisraëlis: ungo te in regem su-
per populum Jehovæ, super Jisraëlem.
7 Ut percutias domum Achabi domini tui:
sic ulciscar [b] cædem servorum meorum pro-
phetarum, & cædem omnium servorum Je-
hovæ a manu Izebelæ:
8 Pereunte tota familia Achabi, cùm excin-
dam Achabo "mingentem ad parietem, con-
clusumque & derelictum in Jisraële.
9 ‖ Et reddam domum Achabi sicut domum
Jarobhhami filii Nebati, & sicut domum
Bahhaschæ filii Achijæ.
10 Etiam Izebelam comedent canes, "in por-
tione Jizrehhelitana: nec erit qui sepeliat:
deinde aperiens fores aufugit.
11 Jehu verò regresso ad servos domini sui,

1 *Accinge lumbos*] ut suprà 4.29.
2 *Fratrum suorum*] .i. collegarum: vide ver. 5.
a Heb. *conclave in conclavi*: *sic* 1. *Reg.* 20.30.
4 *Puer propheta*] .i. propheta administer, Exod. 33.11.
b Heb. *sanguines*: *sic deinceps*.
8 *Mingentem &c.*] vide 1. Schem. 25.22. & Deut. 32.36.
‖ 1. *Reg.* 15.27. & 16.13.
10 *In portione &c.*] Id est, portione regis quam iniquè Nabotho ademerat: vide 1. Reg. 21.

dicebat *quisque* [c] prosperéne? quare venit
demens iste ad te? ad quos dixit, vos "novi-
stis hominem & sermonem ejus.
12 Tandem dicentibus falsum est, indica que-
so nobis: dixit, [d] his & talibus allocutus est
me dicendo: ita ait Jehova, ungo te in re-
gem super Jisraëlem.
13 Tunc [e] festinanter accipientes quisque ve-
stem suam, supposuerunt ei "in fastigio gra-
duum: & clangentes buccina dicebant, re-
gnat Jehu.
14 Deinde conjuravit Jehu filius Jehoscha-
phati filii Nimschi contra Joramum: cùm
Joram *qui* servabat Ramothas Gilhhadis
ipse cum toto Jisraële, adversus Chazaëlem
regem Syriæ,
15 ‖ Reversus esset Jehoram rex, ut curare-
tur Jizrehhele, a percussoribus quando per-
cusserunt eum Syri, cùm pugnaret contra
Chazaëlem regem Syriæ: & dixit Jehu: si
[f] est vobis in animo, ne exito *quisquam* pro-
ripiens se ex hac civitate, ut abeat renunti-
atum Jizrehhelem.
16 Tum equitans Jehu ivit Jizrehhelem: quia
Joram decumbebat ibi: Achazja verò rex
Jehudæ descenderat ad invisendum Jora-
mum.
17 Speculator autem stans in turri Jizrehhe-
le, cùm videret agmen Jehu inter venien-
dum dixit: alicujus agmen video: tum dixit
Jehoram, accipe equitem, & mitte illis ob-
viam, qui dicat, prosperéne?
18 Abiens itaque eques obviam ei dixit, ita
ait rex: prosperéne? cui dixit Jehu, [g] quid
tua de prosperitate? diverte [h] ad asseclas
meos: quam ob rem indicavit speculator
dicendo: pervenit nuntius ille usque ad
eos: sed non revertitur.
19 Et misit equitem alterum: qui veniens ad
eos dixit, ita ait rex, prosperéne? cui dixit
Jehu, quid tua de prosperitate? diverte ad
asseclas meos:
20 Quod indicavit speculator, dicendo: per-
venit usque ad eos: sed non revertitur: &
ductus iste, *est* quasi ductus Jehu filii Nim-
schi, nam [i] præcipitanter ducere solebat.
21 Tum dicẽte Jehoramo, junge, junxit *auriga*
currum ejus: sic egressus Jehoram rex Jisra-
ëlis & Achazja rex Jehudæ quisq; in curru
suo, processerunt obviam Jehu: quem inve-
nerunt in portione Nabothi Jizrehhelitæ.
22 Fuit autem cùm videret Jehoram Jehu, ac
diceret, prosperéne Jehu? ut is diceret, quid
istud prosperè, dum scortationes Izebelæ
matris tuæ, & præstigiæ ejus quàm plurimæ
durant?
23 Itaq; avertens Jehoram manus "illius, fu-
giebat: cùm dixisset ad Achazjam, dolus *est*
Achazja.
24 Sed Jehu [k] vehementissimè adducto manu
sua arcu percussit Jehoramum [l] interscapilio
ejus, ita ut exiret sagitta ex corde ejus: sic
corruit in curru suo.
25 Deinde edixit Bidcari duci suo: tolle, pro-
jice eum in portione agri Nabothi Jizre-
hhelitæ: nam recordare, me & te pariter e-
quitantibus binis post Achabum patrem
istius, Jehovam protulisse adversus eum "o-
nus hoc.
26 *Nempe, ne vivam* si non cædem Nabothi,
&

c Heb. *sumpsit*: *sic deinceps*.
11 *Novistis hominem*] quasi dicat, scitis quid prophetæ loqui soleant: ex ea persona conjicite quæ sint ipsius verba.
d Heb. *secundum hoc & secundum illud*.
e Heb. *festinarunt & acceperunt*.
13 *In fastigio graduum*] .i. in loggia regio.
‖ Suprà 8.29.
f Heb. *si est cum animo vestro*: *sic* Gen. 23.8.
g Heb. *quid tibi & paci?* *sic deinceps*.
h Heb. *ad posteriora*: *sic* ver. 19.
i Heb. *in insania*
23 *Manus*] ... jubens ut ...
k Heb. *implevit manum suam* ... *pallage*, ... id est, *plenè* ... *manu sua arcum*
l Heb. *inter brachia ejus*.
25 *Onus*] ... comminationem ... hanc propheticam ... ut ferè in ... accipitur.

& cædem filiorum ejus, quam vidi hesterna
vespera, ‖ dictum Jehovæ, rependero tibi in
hac ipsa portione, dictum Jehovæ: quare
nunc tolle, projice eum in hac portione, secundum verbum Jehovæ.
27 Quod Achazja rex Jehudæ videns, aufugit via domus hortensis: sed persecutus eum
Jehu, edixit, etiam ipsum percutite in suo
curru: ʼsic percusserūt eum in ascensu Guris, qui
est ad Jiblehhamum: unde fugit ʼMegiddun-
tem, ubi mortuus est.
28 Postea currui imponentes eum servi ejus,
abduxerunt Jeruschalaima: sepeliveruntque
eum in sepulchro ejus cum patribus ejus in
civitate Davidis.
29 Anno autem undecimo ʼcompleto Joramo
filio Achabi, regnare cœperat Achazja super Jehudam.
30 Præterea adveniente Jehu Jizrehhelem,
cùm id audivisset Izebel [m] apposito fuco oculis suis, & aptato capite suo: prospiciebat
per fenestram.
31 Cumq; Jehu ingrederetur portam, dixit illa: prosperéne ʼô Zimri, occisor domini sui.
32 Ille verò sublata facie sua ad fenestram
illam, dixit: ʼquis facit mecum? quis? & respicientibus ad eum duobus vel tribus ʼaulicis:
33 Dixit: deturbate eam: qui deturbarunt eam, & aspersa est pars sanguinis ejus parieti
& equis, & conculcavit eam Jehu.
34 Deinde ingressus postquam comedit & bibit: edixit: revisite jam maledictam istam
& sepelite eam: nam filia regis est.
35 Abierunt ergo ad sepeliendum eam: sed
non invenerunt ex ea nisi calvariam, & pedes ac volas manuum.
36 Quod cùm reversi indicavissent ei, dixit:
verbū Jehovæ est, ‖ quod locutus fuerat per
servum suum Elijam Tischbitem dicendo:
in portione Jizrehhelitica comedent canes
ipsi carnem Izebelæ.
37 ʼItaq; sit cadaver Izebelæ tanquam stercus in superficie agri, in portione Jizrehhelis: ut non dicant, hæc est Izebel.

CAPUT X.

Jehu pergens divinam sententiam in Achabum exequi, omnes ejus filios jugulari curat: factum suum populo ex Eliæ prophetia probat: Achazjæ agnationem tollit. Bahhalis cultum & sacerdotes abolet: sed peccatu Jarobhami insistit, quo nomine a Deo primùm verbis: deinde operâ Chazaëlis severi castigatur, & mortuo succedit filius Jehoachaz.

1 Cúmque Achabo essent septuaginta
filii Schomrone: scripsit Jehu literas,
quas misit Schomronem ad ʼprincipes
Jizrehhelis, ʼseniores & ʼ nutritios Achabi,
edicendo.
2 ʼNunc ergo, cùm pervenerint literæ istæ ad
vos: quandoquidem apud vos sunt filii domini vestri: & penes vos currus & equi, civitas quoque munita & arma:
3 Dispicite optimum & rectissimum e filiis
domini vestri quē collocetis in solio patris
sui: & pugnatote ʼpro domo domini vestri.
4 Qui timentes [a] vehementissimè dicebant:
ecce duo isti reges non substiterunt coram
eo: & quo modo subsisteremus nos?
5 Quapropter misit [b] præfectus domui & præfectus civitatis, seniores etiam & nutritii ad
Jehu dicendo: servi tui sumus, ideoq; quicquid edixeris nobis faciemus: non præficiemus ullum regem: quod bonum videtur in
oculis tuis facito.
6 Qui scripsit ad eos literas secundò, dicens:
si mei estis, & voci meæ auscultatis, assumptis capitibus [c] singulorum filiorum domini
vestri: venite ad me hoc ipso tempore cras
Jizrehhelem: filii autem regis, septuaginta
viri erant apud magnates illius civitatis, qui
educabant eos.
7 Fuit itaque, cùm pervenissent istæ literę ad
eos, ut accipientes filios regis jugularent
septuaginta viros: & imponentes capita
eorum sportis, mitterent ad eum Jizrehhelem.
8 Tum veniens nuntius indicavit ei dicendo,
attulerunt capita filiorum regis: qui dixit,
componite illa duobus acervis ʼad januam
portæ usque mane.
9 Fuit deinde mane cùm egressus substitisset,
ut diceret ad totum populum ʼ justi estis: ecce ego conspiravi contra dominum meum
& occidi eum: ʼ & quis percussisset omnes
istos?
10 ʼAgnoscite jam non oportere ut excidat
quicquam in terram de verbo Jehovæ, quod
locutus est Jehova contra domum Achabi:
sed Jehovam efficere quod locutus erat per
servum suum Elijam.
11 Deinde percussit Jehu omnes qui reliqui
erant de domo Achabi Jizrehhele: & omnes magnates ejus, & necessarios ejus, & sacerdotes ejus: donec non relinqueret ei superstitem.
12 Nam cùm surgens abiret profecturus
Schomronem: & jam esset ʼBeth-Hhekedi
pastorum in itinere:
13 Jehu inventis [d] agnatis Achazjæ regis Jehudæ dixit: qui estis? qui dixerunt, agnati
Achazjæ sumus: & descendimus ad [e] salutandum filios regis & filios Augustæ.
14 Quam ob rem edixit Jehu, prehendite illos vivos: qui prehenderunt eos vivos: &
jugularunt eos apud cisternā Beth-Hhekedi, quadraginta duos viros: ita ut non reliquum faceret quenquam ex eis.
15 Posteà abiens inde cùm invenisset Jehonadabum filium ʼRechabi, occurrentem sibi &
[f] bene precantem sibi, dixit ad illum: ʼan inest [g] animo tuo rectum erga me, quemadmodum animo meo, erga animum tuum? cui dicente Jehonadabo, est: si est ʼ inquit, cedo
manum tuam: quem cùm dedisset manum
suam, jussit conscendere ad se in currum.
16 Dicens, veni mecum, & vide Zelum meum
pro Jehova: sic imposuerunt eum currui illius.
17 Cumque venisset Schomronem, percussit
omnes qui relicti fuerant Achabo Schomrone, donec ʼperderet eum: secundū verbum
Jehovæ quo allocutus fuerat Elijam.
18 Postea Jehu congregato toto populo dixit
ad eos: Achab coluit Bahhalem parùm: Jehu colet eum multùm.

‖ 1.Reg.21.17. &c.

27 *Sic percusserunt*] Eclipsis: de hoc genere eclipseos vide 1.Reg.20.34.
Jiblehhamum] oppidum Menaschis Jehosch.17.11.
Megiddunem] ibidem.
29 *Completo*] nam ineunte duodecimo regnasse scribitur, suprà 8.25.
m Heb. *posuit ad fucum oculos suos*; hypallage, ut suprà 24. ver.
31 *Zimri*] ô alter Zimri 1.Reg.16.17. cujus conspirationis ultio fuit per Hhomria socerum Izebelæ.
32 *Quis facit*] quasi dicat, an nemo istic meis partibus futurus est?
Aulicis] ex comitatu Izebelæ.
‖ 1.Reg.21.23.
37 *Itaque*] quasi dicat, rescindo priorem sententiam me de ea sepelienda.

1 *Principes Jizrehhelis*] i. præcipuos aulicos missos a Joramo cum filiis Samariam, cùm expeditionem susciperet in Syriam.
Seniores] ac ideò minus aptos ad expeditionem bellicā: aptissimos autem ad Rempub. consilio, juventutem autoritate regendam.
Nutritios Achabi] i. quibus filii Achabi commissi erant, quique magnates Samariæ erant. 2 *Nunc ergo*] paralepsis, qualis suprà 5.6. 3 *Pro domo domini*] cui bellum indixi. concessio autem est ironica.

a Heb. *valde valde*.
b Heb. *qui erat super domum &c.*
c Heb. *hominum*.
8 *Ad januam portæ*] i. ad curiam, & forum judiciale.
9 *Justi estis*] quasi dicat: ego vos innocentes pronuntio, non est quòd putetis me quicquam moliri in salutem vestram.
Et quis percussisset] quasi dicat, quis tantum facinus ausus fuisset committere nisi me duce ac potius authore Deo.
10 *Agnoscite jam*] quasi dicat, non meo instinctu: sed Dei impulsu factum, ut exequeretur quod comminatus fuerat 1. Reg.21.21. & seq.
12 *Beth Hhekedi*] pagi nomen: significans locum ligaminis: vel quòd ibi tondendas oves ligarent: vel quòd hi e regio sanguine, qui pastores populi dicuntur, ibi ligati & jugulati sunt.
d Heb. *fratribus* i. *filiis fratrum* 2. Chron. 22.8. *sic* Gen.13.8.
e Heb. *ad pacem filiorum regis*.
15 *Rechabi*] viri celebris Kinæi e genere Jithronis, vide 1. Chron.2.55. & Jirmejæ 35.
f Heb. *benedicentem*.
An inest &c.] q.d. an æquè mihi ex animo bene cupis, ut ego tibi bene volo?
g Heb. *cordi tuo*: *sic deinceps*.
Inquit] eclipsis: ut 1.Reg.20.34.
17 *Perderet eum*] i. totum genus Achabi: syllepsis.

19 Quare nunc omnes prophetas Bahhalis,
omnes servos ejus, & omnes sacerdotes e-
jus vocate ad me: nullus ne desyderator, nam
sacrificium magnum mihi *sacrificandum est*
Bahhali: quisquis desyderabitur ne vivito:
Jehu autem faciebat fraude, ut perderet
servos Bahhalis.
20 Et dixit Jehu: sanctificate "diem interdicti
Bahhali, quem proclamaverunt.
21 Misit enim Jehu per totum Jisraëlem, ut
venirent omnes servi Bahhalis: neque re-
linqueretur quisquam qui non veniret: qui-
bus ingressis in ædem Bahhalis, plena erat
ædes Bahhalis [h] confertim.
22 Tum edixit ei qui præerat vestiario, pro-
me vestimentum in quosque servos Bahha-
lis: qui prompsit eis vestimentum.
23 Et ingressus Jehu cum Jehonadabo filio
Rechabi in ædem Bahhalis, edixit servis Ba-
hhalis, pervestigate & videte ne sit hic vo-
biscum e servis Jehovæ *quisquam*: sed servi
Bahhalis soli.
24 Cùm itaque venissent ad faciendum sacri-
ficia & holocausta: Jehu dispositis sibi foris
octoginta viris dixit: ejus viri anima *a* quo
proripuerit se *quis* ex hominibus istis, quos
ego [i] committo manibus vestris, erit pro a-
nima illius.
25 Deinde fuit cùm absolverit *sacerdos* facere
holocaustum, ut ediceret Jehu cursoribus, &
ducibus: ingredimini, percutite eos: ne exi-
to quisquam: qui percusserunt eos acie gla-
dii: quos abjecerunt cursores & duces: de-
inde perrexerunt in ædem Bahhalis *per*
quamque civitatem.
26 Et educentes statuas ædis Bahhalis, com-
burebant eam.
27 Destruebantque statuam Bahhalis: & de-
structa æde Bahhalis disponebant eam in
latrinas usque in hodiernum diem.
28 Sic perdidit Jehu Bahhalem ex Jisraële.
29 Veruntamen a [k] sequendis peccatis Jarob-
hhami filii Nebati, quibus ad peccandū in-
duxit Jisraëlem non recessit Jehu: *a* vitulis
aureis, qui Beth-Ele, & qui Dane *erant*.
30 Quam ob rem dixit Jehova ad Jehu: eò
quòd bene fecisti quod rectum *videtur* in o-
culis meis: omnino quod *erat* in animo meo
fecisti domui Achabi: [l] "abnepotes tui sede-
bunt in solio Jisraëlis.
31 Sed Jehu non observavit ut ambularet in
lege Jehovæ Dei Jisraëlis ex toto animo
suo: nō recessit a peccatis Jarobhhami qui-
bus ad peccandum induxit Jisraëlem.
32 Temporibus illis cœpit Jehova truncare
Jisraëlem: "percutiente eos Chazaële in to-
to termino Jisraëlis.
33 A Jardene ad ortum solis, tota terra Gil-
hhadis, Gaditarum, & Rëubenitarum & Me-
naschitarum a Hharohhere quæ *est* ad tor-
rentem Arnonis: tum Gilhhadem, tum Ba-
schanem.
34 Reliquæ autem res Jehu & quicquid fecit,
& tota fortitudo ejus: an non sunt scripta in
libro "Chronicorum regum Jisraëlis?
35 Denique cùm occubuisset Jehu cum patri-
bus suis & sepelivissent eum Schomrone: re-
gnavit Jehoachaz filius ejus pro eo.
36 Dies autem quibus regnavit Jehu super Jis-
raëlē Schomrone, fuerunt vigintiocto anni.

20 *Diem interdicti*] vide Levitici 23. 36.

h Heb. *ore ad os, id est, adeò densi, ut ora hominum ferè sese contingerent: ut infrà 21. 16.*

i Heb. *venire facio ad manum vestras.*

k Heb. *a post ipsa peccata.*

l Heb. *filii quartanorum* ordinum. i. *quartani.*

30 *Abnepotes tui*] vide complementum infra 15.8. & sequentibus.

32 *Percutiente eos*] ex prophetia Elischahhi, suprà 8. 12.

34 *Chronicorum*] vide 1. Reg. 11. 41.

Caput XI.

Hhathalja, filio mortuo, regnum invadit: & e cæde stirpis regiæ in quam illa grassatur, Joasch anniculus eripitur: A sacerdote occultatur & instituitur usque ad annum septimum: quo conspiratione facta populo ipsum producit: regem instituit: Hhathaljam occidit, & collapsum cultū instaurat.

1 ‖ HHATHALJA autem "mater Achaz-
jæ, cùm videret mortuum esse filium
suum: surgens perdidit totum semen
[a] regium.
2 Sed accipiens [b] Jehoschebahha filia regis
Jorami soror Achazjæ, Joaschum filium A-
chazjæ, furtim surreptum e medio filiorum
regis qui afficiebantur morte, ipsum & nu-
tricem ejus *abdidit* in conclave lectorum:
deinde absconderunt eum metu Hhathaljæ,
ita ut non afficeretur morte.
3 Ita fuit cum illa in domo Jehovæ latitans
sex annos: quibus Hhathalja regnavit super
eam terram.
4 Anno autem septimo mittens [c] Jehojadahh
assumpsit centuriones, primores, & curso-
res, ac ingredi jussit eos ad se in domum Je-
hovæ: ‖ quibuscum "pepigit fœdus, ac jure-
jurando obstringens eos in domo Jehovæ,
ostendit eis filium regis.
5 Præcepitque eis dicendo: hæc *est* res quam
facturi estis: tertia pars vestrum "ingredien-
tium sabbatho & observantium observatio-
nem, adesto "domui regis.
6 Et tertia altera " in porta Suris: reliqua
verò tertia " in porta post cursores: ut ob-
servetis observationem domus hujus " *ab* ir-
ruptione.
7 Ex vobis verò omnibus "exituris sabbatho
binæ [d] laterales custodiæ: cùm observave-
rint observationem domus Jehovæ, "adsun-
to regi.
8 Et cingite regem circumquaque, quisque
cum armis suis in manu sua, ut qui invaserit
hos ordines morte afficiatur: & estote cum
rege cùm exibit & cùm ingredietur.
9 Itaq; fecerunt centuriones omnino prout
præceperat Jehojadahh sacerdos, assumse-
runt etiam quisq; homines suos ingredien-
tes sabbatho "cum egredientibus sabbatho:
venientes ad Jehojadahhum sacerdotem.
10 ‖ Deditque sacerdos centurionibus hastas
& umbones qui fuerant regis Davidis, & e-
rant in domo Jehovæ.
11 Cumque adstarent cursores quisque cum
armis suis in manu sua, a latere domus "dex-
tero usque ad "latus domus sinistrum "versus
altare, & "versus domum: apud regem cir-
cumquaque.
12 Produxit *Jehojadahh* filium regis, & impo-
sito ei coronamento, idque "cum testimo-
nio, cōstituerunt eum regem ungentes eum:
& complodentes volis dicebant: vivat rex.
13 Cùm autem audiret Hhathalja strepitum
concursantium, populi: ingressa est ad po-
pulum in domum Jehovę.

‖ 2. Chron. 22. 10.

1 *Mater Achazjæ*] suprà 8. 26.

a Heb. *regnitatis.*

b *quæ & Jehoschabhhat*, 2. Chron. 22. 11.

c *Qui & Jechonan*. 1. Chron. 6. 9.

‖ 2. Chron. 23.

4 *Pepigit fœdus*] de tollenda Hhathalja, instituendo Joascho, tollenda idololatria, & restituendo cultu Dei quo tempore Jisraëlitæ mares conveniebant ex lege ad colendum Deum, Exodi 23.

5 *Ingredientium sabbatho*] id est, vice sua ministerium in templo obeuntium a sabbatho ad sabbathum. vide 2. Schem. 15. 24.

Domui] id est, in aquilonari parte atrii, ubi rex a sexennio latuerat.

6 *In porta Suris*] seu & Jesod, id est fundamenti dicitur, 2. Chron. 23. 5. erat autem maxima atrii porta ab oriente, quam ob rem etiam porta suprema structura dicitur, infrà 15. 35.

In porta post cursores] qua 2. Chron. 23. 4. porta Sippim, id est, postium dicitur: meridiana porta atrii sacerdotum.

Ab irruptione] id est, ne quis irrumpens periculum crearet regi, aut vitium loco sancto inferret.

7 *Exituris sabbatho*] id est, qui jam functi ministerio hebdomadario ad proprias habitationes essetis concessuri.

d Heb. *manus*, *latera.* i. *laterum*, *metonymia*: *sic vers. 11.*

Adsunto regi] id est, regem utrinque stipantes in atrium magnum deducunto populo exhibendum.

9 *Cum egredientibus*] nam hos non dimisit, suprà vers. 7.

‖ 2. Schem. 8. 7. & 11.

11 *Dextero*] versus portam meridianam ubi stabant cursores suprà ver 6. *Latus sinistrum*] aquilonare, qua parte rex latebat. *Versus altare*] id est, ad portam orientalem in fronte atrii. *Versus domum*] id est, ad occidentem templi. 12 *Cum testimonio*] id est, tradito ei libro legis, ut mandatur Deut. 17. 18. & sequentibus.

14 Ubi videns quod ecce rex ſtabat [a]in columna ſua pro more, & principes & tubæ aderant regi, totuſque populus terræ lætus clangebat tubis: laceravit Hhathalja veſtimenta ſua, clamans, conjuratio, conjuratio.
15 Præcepit autem Jehojadahh ſacerdos centurionibus illis præfectis copiarum, & edixit eis: ſinite iſtam exire [a]intra ordines: etiam eum qui ſequetur iſtam morte afficientes gladio: dicebat enim ſacerdos: ne morte afficiatur in domo Jehovæ.
16 Cùm itaque diſponerent ei [c]cuſtodias laterales, abiit via [a]aditus equorum verſus domum regis: ubi morte affecta eſt.
17 Tunc pepigit Jehojadahh [a]fœdus inter Jehovam & inter regem ac inter populum, ipſos fore populum Jehovæ: & inter regem & inter populum.
18 Poſtea ingreſſus eſt totus populus regionis ædem Bahhalis & demoliti ſunt eam, altaria ejus & imagines ejus fregerunt benè: Mattanem verò ſacerdotem Bahhalis occiderunt ante ipſa altaria: & [a]repoſuit ſacerdos præfecturas in domo Jehovæ.
19 Cumque aſſumpſiſſet centuriones, & primores, curſoreſque & totum populum terræ, deduxerunt regem e domo Jehovæ, ingreſſiq; ſunt via portæ curſorum in domum regis: ubi ſedit *Joaſch* ſuper ſolium regum.
20 Et lætatus eſt totus populus terræ, ac civitas conquievit: poſtquam Hhathaljam morti tradidiſſent gladio, in domo regis.

Caput XII.

Jehoaſch vivo Jehojadahho rectè ſe gerens templum Dei inſtaurari jubet: poſtea illo mortuo degenerans, a Chazaële Syriæ rege infeſtatur: & tandem a ſervis conjuratu occiditur: cui filius Amatzja ſuccedit.

1 NATUS annos ſeptem Joaſch cùm regnare inciperet:
2 Anno ſeptimo Jehu regnare cœpit Jehoaſch, & quadraginta annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Tzibia e Beer-Schebahho.
3 Fecitque Jehoaſch quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ omnibus diebus illius, Jehojadahhi ſacerdotis: [a]qui docebat eum.
4 [a]Veruntamen excelſa non amota ſunt: adhuc populus ſacrificabant & adolebant in excelſis.
5 Edixit autem Jehoaſch ſacerdotibus: omnem pecuniam ſacrorum quæ inferetur in domum Jehovæ, [a]pecuniam tranſeuntis, [a]pecuniam æſtimationis animarum cujuſq;: omnem pecuniam quam [b]venerit in animū cujuſque offerendi Jehovæ:
6 Sumunto apud ſe ſacerdotes quiſque a noto ſibi: & ipſi [c]curanto labem ipſius domus, ubicunque inventa fuerit labes.
7 Deinde fuit anno vigeſimo tertio regis Jehoaſchi: nondum curantibus ſacerdotibus labem domus,
8 Ut rex Jehoaſch vocato Jehojadahho ſacerdote, & reliquis ſacerdotibus diceret ad eos: quare non curatis labem domus? nunc ergo ne accipitote pecuniam a notis vobis: ſed ad labem domus curandam [a]redditote illam.
9 Cui acquieverunt ſacerdotes: ne acciperent pecuniam a populo, neque curarent labem domus.
10 Quare [a]accipiens Jehojadahh ſacerdos arcam [a]alicujus, excavato foramine in [d]operculo ejus: poſuit eam [a]juxta altare dextrorſum, qua ingreditur quiſque domum Jehovæ: & collocarunt ibi ſacerdotes, obſervantes [a]limen, & totam pecuniam quæ inferebatur in domum Jehovæ.
11 Eratque videntibus illis multum eſſe pecuniæ in arca: ut aſcenderet ſcriba regis & ſacerdotis maximi, & [a]ligarent quam numeraverant pecuniam inventam in domo Jehovæ.
12 Poſtea tradebant pecuniam iſtam certâ ſummâ compoſitam in manus curatorum illius operis, præfectorum *operi* domus Jehovæ: qui expendebant illam in fabros lignarios, & in ſtructores, reficientes domum Jehovæ:
13 Nempe in cementarios, & in lapicidas, & ad comparanda ligna, & lapides cæduos, ut curarent labem domus Jehovæ: & ad omnia quæ inſumenda erant in domum ad curandam eam.
14 Veruntamen non fiebant domui Jehovæ pelves argentei, inſtrumenta muſica, crateres, tubæ, ullum inſtrumentum aureum aut inſtrumentum argenteum: ex iſta pecunia, quæ inferebatur in domum Jehovæ,
15 [a]Cùm curatoribus operis tradebant illam: ut curarent eâ domum Jehovæ.
16 Neque rationes exigebant ab hominibus illis in quorum manus tradebant pecuniam, tradendam curatoribus operis: [a]nam fidè illi agebant.
17 [a]Pecunia pro delicto & pecunia pro peccatis non inferebatur in domum Jehovæ: ſacerdotibus cedebant.
18 [a]TUNC aſcêdens Chazaël rex Syriæ oppugnavit Gathum & cœpit illud: & [e]convertebat Chazaël faciem ſuam, ut aſcenderet [a]contra Jeruſchalaima.
19 Sed Jehoaſch rex Jehudæ accipiens omnia illa ſacra quę conſecraverant Jehoſchaphat, & Jehoram & Achazja majores ipſius reges Jehudæ, & ſacra ſua totumque aurum quod inveniebatur in theſauris domus Jehovæ & domus regis: miſit ad Chazaëlem regem Syriæ: ita divertit a Jeruſchalaimis.
20 Reliquæ autem res Joaſchi, & omnia quæ fecit: nónne ſunt ſcripta in libro [a]Chronicorum regum Jehudæ?
21 Tandem inſurgentes ſervi ejus eùm [f]feciſſent conſpirationem: percuſſerunt Joaſchum in loco munitionis qui [g]vergit [a]Sillam verſus.
22 [h]Jozachar, inquam, filius Schimhhatæ, & Jehozabad filius [i]Schomræ ſervi ejus, percuſſerunt eum ita ut moreretur: & ſepeliverunt eum [a]cum majoribus ſuis in civitate Davidis: regnavitque Amatzja filius ejus pro eo.

Caput XIII.

Jehoachazo in Jiſraële regnante, regnum a Syria

14 *In columna ſua*] id eſt, in columna regia, impoſita labro ſive baſi quam Schelomo paraſſe legitur, 2.Chron.6.13. Idem de Joſchija legitur infra 23.3.

15 *Intra ordines*] id eſt, copias armatorum extra atrium diſpoſitas.

c vide ſuprà ver.7.

16 *Aditus equorum*] id eſt, portæ civitatis Davidis ita vocatæ, ad aquilonē: qua ad portā Ephrajimi ibatur, infra 14.13.

17 *Fœdus*] duplex: prius eccleſiaſticum regis & populi cum Deo: deinde civile populi cum rege.

18 *Repoſuit*] id eſt, inſtauravit cultum & ordinem, temporum injuriâ corruptiſſimum.

3 *Qui docebat &c.*] nam poſt Jehojadahhi mortem Joaſch deſcivit a cultu Dei: vide 2.Chron. 24.18.

4 *Veruntamen excelſa*] ſenſus eſt, Deū quidem colebant tātùm: ſed alibi quàm in loco quem elegerat.

5 *Pecuniam tranſeuntis, &c.*] id eſt, collectam vel capitationem, quæ viritim a ſingulis ex ordine tranſeuntibus domeſticatim colligebatur, prout quiſque ſua æſtimabat, & ultrò offerebat.

a Heb. *viri, pecuniam animarum æſtimationis ejus.*

b Heb. *aſcendit in cor viri.*

c Heb. *confirmanto rupturam, ſic deinceps.*

8 *Redditote illam*] quam videlicet hactenus accepiſtis.

10 *Accipiens*] juſſu regis: vide 1.Chro. 24.8.

Alicujus] ſacerdotis vel Levitæ: nam quicquid penes ſe habebant ex capitatione, retulerant ex mādato regis ver.8.

d Heb. *janua ejus.*

Juxta altare] id eſt, ad dexterum poſtem portæ atrii ſacerdotum, ubi altare erat extrinſecus in fine atrii magni, quouſque pervenire licebat toti Jiſraëli: vide 2.Chron.24.8.

Limen] portæ atrii ſacerdotum ex præſcripto Dei, Numer. 18.4.

11 *Ligarent*] loculis impoſitam.

15 *Cum curatoribus*] ſed reparata domo reſiduū pecuniæ in illa impenſum eſt, 2.Chron.24.14.

16 *Nam fidè*] id eſt, pecunia fidei illorum committebatur, & ipſi bonâ fide adminiſtrabant.

17 *Pecunia pro delicto*] de qua Levitici 5.15. & ſequentibus. nā quod ibi de duobus reatus generibus præcipitur, ſynecdochicè ad ſimilia peccata pertinet, ex analogia quæ habetur Levitici 6.30.

18 *Tunc aſcendens &c.*] ex prophetia Eliſchahhi, ſuprà 8.12.

Tunc] mortuo Jehojadahho, & Joaſcho corrupto, 2.Chr. 24.17. & ſequētibus.

e Heb. *componebat.*

Contra Jeruſchalaima] cùm jam popularetur regnum ibidem ver.23.

20 *Chronicorum*] vide 1.Reg.11.41.

f Heb. *cōſtrinxiſſent conſpiratione.*

g Heb. *deſcendit.*

21 *Sillam*] id eſt, aggeſtum iter. videtur partem illam intelligere, in qua Schelomo aggeſta terra, aſcenſum fecit a domo ſua ad Domum Dei: 1.Chron. 26.16. & 2 Chron.9. 11. Nam magis probamus Hhebræam vocem Silla appellativè accipi pro aggere, ex iſtorum locorū comparatione.

h *qui & Zabad* 2.Chron.24.26.

i *Schimrith a, ibidē.*

22 *Cū majoribus*] .i. ſicut majores: ſed non in ſepulchro regum, 2.Chron.24.25.

ris valde atteritur: donec Joaschi a patre in regnum cooptatus, & a Deo per Elischahhum confirmatus, ter Syros vincens res amissas recuperarit.

1 AB anno vigesimo tertio Joaschi filii A-
chazjæ regis Jehudæ: regnavit Jehoa-
chaz filius Jehu super Jisraële, Schom-
rone [1]septemdecim annis.
2 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Je-
hovæ: [a]secutus enim est peccata Jarobhha-
mi filii Nebati, quibus ad peccandum in-
duxit Jisraëlem: non recessit [b] ab ullo eo-
rum.
3 Quapropter accensus ira Jehova in Jisra-
ëlem [3]tradebat eos in manum Chazaëlis re-
gis Syriæ, & in manum Benhadadi filii Cha-
zaëlis omnibus illis diebus.
4 Sed deprecante Jehoachazo iratam faci-
em Jehovæ: auscultavit ei Jehova, cùm vi-
deret oppressionem [4]Jisraëlitarum, quòd op-
primeret eos rex Syriæ.
5 Itaque dedit Jehova, Jisraëlitis [5]servato-
rem, ut [c] exirent e manu Syrorum, & consi-
derent filii Jisraëlis in tentoriis suis [d] sicut
anteà.
6 Veruntamen non recesserunt a peccatis
domus Jarobhhami, quibus ad peccandum
induxit Jisraëlem, in unoquoque eorum am-
bulavit: quin etiam [6]lucus ipse manebat
Schomrone.
7 Quamvis non reliquum fecisset Jehoacha-
zo populum: nisi quinquaginta equites, &
decem currus, ac decies mille pedites: per-
diderat enim illos rex Syriæ, & redegerat
eos tanquam pulverem, [7]triturando.
8 Reliquæ autem res Jehoachazi, & omnia
quæ fecit, ac fortitudo ejus: nónne sunt
scripta in libro Chronicorum regum Jisra-
ëlis?
9 Posteà cùm occubuisset Jehoachaz cum
majoribus suis & sepelivissent eum Schom-
rone: regnavit Joasch filius ejus pro eo.
10 [10]Anno trigesimoseptimo Joaschi regis Je-
hudæ *completo*: regnavit Joasch filius Jeho-
achazi super Jisraëlem, Schomrone sexde-
cim annis.
11 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Je-
hovæ: non recessit ab omnibus peccatis Ja-
robhhami filii Nebati, quibus ad peccan-
dum induxit Jisraëlem: in unoquoque eo-
rum ambulavit.
12 Reliquæ autem res Joaschi, & quicquid
fecit, ac fortitudo ejus, quòd pugnavit [12]con-
tra Amatzjam regem Jehudæ: nónne sunt
scripta in libro Chronicorum regum Jisra-
ëlis?
13 Posteà occubuit Joasch cum majoribus
suis, & Jarobhham sedit in solio ejus: sepul-
tusque est Joasch Schomrone cum regibus
Jisraëlis.
14 [14]Cùm enim Elischahh ægrotaret morbo
suo, quo mortuus est: [14]descendit ad eum Jo-
asch rex Jisraëlis: & flens ante faciem ejus
dicebat: [14]pater mi, pater mi: currus Jisraëlis
& equites ejus.
15 Cui dicente Elischahho: sume arcum & sa-
gittas: sumens *attulit* ad eum arcum & sa-
gittas.
16 Tum dixit regi Jisraëlis: appone manum
tuam ad arcum: qui apposuit manum suam:
imposuit verò Eliscahh manus suas mani-
bus regis.
17 Ac dixit, aperi fenestram istam antrorsum,
quam aperuit: cumque dicente Elischahho,
jaculare: jaculatus esset: dixit Elischahh:
[17]sagitta salutis [17]*erit* Jehovæ, sagitta, inquam,
salutis contra Syros: quare percutito Syros
[e] fortiter usque ad consumptionem.
18 Deinde edicente, [18]accipe reliquas sagit-
tas, accepit *Joasch*: iterum edicente regi
Jisraëlis, percutiendo impete *illis* terram:
cùm percussisset [f] ter, [18]destitit.
19 Quam ob rem effervescens contra eum vir
Dei, dixit: percutiendum fuisset [19]quinquies
aut sexies, [19]tunc percussisses Syros usque ad
consumptionem: nunc verò *tantùm* ter per-
cussurus es Syros.
20 Posteà cùm mortuum Elischahhum sepeli-
vissent: turmæ Moabitarum invaserunt il-
lam terram ineunte anno.
21 Fuit verò ipsis sepelientibus quendam,
cùm ecce videntes turmam illorum, proje-
cissent virum illum in sepulchrum Elischa-
hhi: ut iniens attingeret vir ille ossa Elischa-
hhi, & reviviscens [21]staret erectus in pedes
suos.
22 Chazaël ergo rex Syriæ opprimebat Jis-
raëlitas omnibus [22]diebus Jehoachazi.
23 Sed gratiâ faciens eis Jehova, & misertus
eorum, respexit ad eos: propter fœdus suum
cum Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo:
neque voluit perdere eos, neq; abjecit eos
a facie sua hactenus.
24 Itaque mortuo Chazaële rege Syriæ: &
regnante Benhadado filio ejus pro eo:
25 [g] Recepit Jehoasch filius Jehoachazi civi-
tates illas e manu Benhadadi filii Chaza-
ëlis, quas ceperat *ille* e manu Jehoachazi
patris ipsius, bello: ter percussit eum Josach,
cùm restitueret civitates Jisraëlis.

1 *Septemdecim annis*] quorum duo postremi fuerunt cum filio communes, ut infrà ver. 10. & 22.
a Heb. *ivit post.*
b Heb. *ab eo: sic ver. 6. & 11.*
3 *Tradebat*] id est, faciebat ut a Syris cæderentur, & aliquid ex regno amitteretur. Prolepsis qua generatim attinguntur historiæ, quæ infrà ordine exprimuntur.
4 *Jisraëlitarum*] quorum cum majoribus pepigerat fœdus, infra vers. 23.
5 *Servatorem*] Joaschum, infrà ver. 25.
c Heb. *de sub manu Syrorum.*
d Heb. *ut heri nudiustertius: sic Gen. 31. 2.*
6 *Lucus*] quem plantaverat Achab, de quo 1. Reg. 16. 33.
7 *Triturando*] id est, bellis & depopulationibus affligendo valde comminueret.
10 *Anno trigesimo septimo*] nondũ mortuo patre, in regni administrationem cooptatus: septemdecim enim anni regni Jehoachazi usq; ad trigesimum nonũ regis Jehudæ extenduntur.
12 *Cõtra Amatzjam*] capite proximè sequente.
14 *Cùm enim*] ætiologia est illius quod dixerat suprà 5. ver. Deum dedisse servatorem: & fortitudinis ejus, cujus meminit ver. 12.
Descendit rex Joasch] patre adhuc vivente: quod factum videtur cum Jehoachaz deprecaretur faciem Jehovæ suprà ver. 4.
Pater mi] ut suprà 2. 12.
17 *Sagitta salutis*] metonymia, signum pro re significata.
Erit Jehovæ] id est, jubet me Jehova promittere vobis victoriam hoc signo.
e Heb. *ad vehementer.*
18 *Accipe sagittas*] ut cognosceret ex hoc, quæ & quanta futura esset victoria.
f Heb. *tribus vicibus: sic ver. 19.*
Destitit] non omnibus sagittis emissis.
19 *Quinquies &c.*] prout iam in pharetra.
Tunc percussisses] id est, cognovisses te percussurum.
21 *Staret*] id est, resurgeret.
22 *Diebus Jehoachazi*] quandiu, videlicet solus nõ assumpto filio regnavit.
g Heb. *reversus est ut caperet:*

Caput XIIII.

Amatzja principio Dei cultum amplexus, insignem contra Edomæos consequitur victoriam: qua elatus, ab Jisraëlitis, quos provocabat, funditur, capitur & gravi mulcta afficitur. Posteà a subditis conjuratis pellitur: Hhazarja filius substituitur: Jarobhham autem secundus regnum Jisraëlis amplificat, & morienti succedit Zecarja.

1 [1]AB anno secundo Joaschi filii Joachazi
regis Jisraëlis: regnavit Amatzja filius
Joaschi, rex Jehudæ.
2 Natus vigintiquinque annos cùm regnare
inciperet, [2]vigintinovem annis regnavit Je-
ruschalaimis: cujus matri nomen Jehohhad-
dan [e] Jeruschalaimis.
3 Qui fecit quod rectum *videtur* in oculis
Jehovæ: [3]sed non sicut David pater ejus:
prorsus ut fecerat Joasch pater ejus, fecit.
4 Veruntamen excelsa non sunt remota: ad-
huc populus sacrificabant & adolebant in
excelsis.
5 ‖Fuit autem cùm confirmatum esset reg-
num in manu ejus: ut percuteret servos su-
os, qui percusserant regem patrem suum.
6 Filios verò percussorum non affecit mor-
te: sicut scriptum est in libro legis Moschis,
præcepisse Jehovam dicendo: ‖ne afficiun-
tor morte patres pro filiis, & filii ne affi-
ciuntor

1 *Ab anno secundo*] ex quo cœpit vivente Jehoachazo patre regnare Joasch Jisraëlita, qui idem quadragesimus est Joaschi regis Jehudæ, & Amatzjæ primus.
2 *Vigintinovem*] ex quibus septemdecim annos regnavit: reliquis verò duodecim propter conspirationẽ vitam egit exul: synecdoche.
3 *Sed non sicut*] id est, non integro animo, 2. Chron. 25.
‖ Sup. 12. 21.
‖ Deut. 24. 16.

ciuntor morte pro patribus: sed quisque
propter peccatum suum morte afficitor.
7 Is percussit Edomæorum in *valle salis de-
cem millia, & occupavit *Petram in eo bel-
lo: cujus nomen vocat quisque *Jokteelem
usque in diem hunc.
8 Tunc *misit Amatzja nuntios ad Jehoaschū
filium Jehoachazi filii Jehu regem Jisraë-
lis qui dicerent: age *videamus [a] alter fa-
ciem alterius.
9 Misit verò Jehoasch rex Jisraëlis ad Amatz-
jam regem Jehudæ qui dicerent: *quædam
spina quæ in Libano *erat*, misit ad cedrum
quæ *erat* in Libano ad dicendum: da filiam
tuam filio meo in uxorem: intereà præte-
riens bestia agrestis, quæ in Libano *erat*,
conculcavit spinam illam.
10 [b] Egregiè percussisti Edomæos: ideo ex-
tulit te animus tuus: fruere gloria & consi-
de domi tuæ: nam quare misceres bellum
malo *tuo*? ut cadas tu & Jehuda tecum?
11 Sed non auscultante Amatzja, *ascendit
Jehoasch rex Jisraëlis, & viderunt alter al-
terius faciem, ipse & Amatzja rex Jehudæ:
apud *Beth-Schemeschum quod *est* *Je-
hudæ.
12 Plaga autem affectus est Jehuda coram
Jisraële: ita ut fugerent quisque ad tentoria
sua.
13 Amatzjam verò regem Jehudæ filium Je-
hoaschi *filii Achazjæ, prehendit Jehoasch
rex Jisraëlis apud Beth-Schemeschum: de-
inde veniens Jeruschalaima perrupit in mu-
ro Jeruschalaimorum, *a porta Ephrajimi
usque ad *portam anguli, quadringentos
cubitos.
14 Denique assumpto toto auro & argento,
omnibusq; vasis quæ inventa sunt in domo
Jehovæ, & in thesauris domus regis, etiam
[c] obsidibus, reversus est Schomronem.
15 Reliquæ autem res Jehoaschi quas fecit,
fortitudoque ejus, utque pugnavit contra
Amatzjam regem Jehudæ: nónne scripta
sunt in libro Chronicorum regum Jisraëlis?
16 Cumque occubuisset Jehoasch cum patri-
bus suis, & sepultus esset Schomrone cum
regibus Jisraëlis: regnavit Jarobhham fili-
us ejus pro eo.
17 Vixit verò Amatzja filius Joaschi rex Je-
hudæ post mortem Jehoaschi filii Jehoa-
chazi regis Jisraëlis: quindecim annis.
18 Reliquæ autem res Amatzjæ: nónne sunt
scriptæ in libro Chronicorum regum Jehu-
dæ?
19 *Tandem cùm [d] fecissent contra eum con-
spirationem Jeruschalaimis, *fugit *Lacis-
chum: quam ob rem miserunt post eum La-
cischum ubi morte affecerunt eum.
20 Unde deportaverunt eum equis: sepultus-
que est Jeruschalaimis cum patribus suis in
civitate Davidis.
21 *Tum assumentes totus populus Jehudæ
[e] Hhazarjam, qui erat natus sexdecim an-
nos: constituerunt eum regem pro patre e-
jus Amatzja.
22 Ipse ædificavit *Elatham, quam recupera-
verat Jehudæ: postquam occubuisset rex
cum patribus suis.
23 Ab anno quintodecimo Amatzjæ filii Jo-
aschi regis Jehudæ: regnavit Jarobhham fi-
lius Joaschi rex Jisraëlis Schomrone, uno &
quadraginta annis.
24 Fecitq; quod malum *videtur* in oculis Je-
hovæ: non recessit ab omnibus peccatis
Jarobhhami filii Nebati: quibus ad peccan-
dum induxit Jisraëlem.
25 Hic recuperavit terminum Jisraëlis, ab a-
ditu *Chamathæ usque ad *mare campe-
strium: secundum verbum Jehovæ Dei Jis-
raëlis, quo locutus fuerat per servum suum
*Jonam filium Amittai, prophetam, qui erat
e *Gatho-Chepheris.
26 Nam viderat Jehova afflictionem Jisraëlis
jactati valde: & *nihil esse *conclusum, ni-
hilque esse derelictum: denique neminem
esse adjutorem Jisraëli.
27 Et nondum dixerat Jehova se deleturum
nomen Jisraëlitarum [f] sub cœlo: servavit ita-
que eos per Jarobhhamum filium Joaschi.
28 Reliquæ autem res Jarobhhami & quic-
quid fecit, fortitudoque ejus qua pugnavit,
utque recuperavit *Damascum & Chama-
thā Jehudæ pro Jisraële: nónne sunt scripta
in libro Chronicorum regum Jisraëlis?
29 Posteà occumbente Jarobhhamo, cum pa-
tribus suis cum regibus Jisraëlis: regnavit
Zecarja filius ejus pro eo.

Caput XV.

Hhazarja sacrum sacerdotium invadens, per-cutitur lepra: ideò hominum consortio excluditur, filio intereà regnum administrante. Quo tempore genus Jehu in Zecarja exstinditur. Schallum, Menachem, Pekachja, Pekach & Hoschéabh regnum Jisraëlis obtinent. Tandem Jotham mortuo patre in Jehuda regnat: & morienti succedit Achaz filius.

1 ANNO *vigesimo septimo Jarobhhami
regis Jisraëlis: regnabat Hhazarja fili-
us Amatzjæ, rex Jehudæ.
2 (Natus fuerat annos sexdecim cùm regna-
re inciperet, & quinquaginta duobus annis
regnavit Jeruschalaimis: cujus matri no-
men Jecolja e Jeruschalaimis,
3 Feceratque quod rectum *videtur* in oculis
Jehovæ: omnino prout fecerat Amatzja pa-
ter ejus.
4 Sed excelsa non amota fuerant: adhuc po-
pulus sacrificabant & adolebant in excel-
sis.)
5 Cùm *plaga affecit Jehova regem, qua fu-
it leprosus usque ad diem mortis suæ: ideo-
que habitabat in domo [a] semota: Jotham
verò filius regis præerat domui, jus dicens
populo regionis.
6 Reliquæ autem res Hhazarjæ, & omnia
quæ fecit: nónne sunt scripta in libro Chro-
nicorum regum Jehudæ?
7 Posteà cùm occubuisset Hhazarja *cum
patribus suis, sepelivissentque eum cum pa-
tribus ejus in civitate Davidis: regnavit Jo-
tham filius ejus pro eo.

7 *Valle salis*] 2. Schem. 8. 13.
Petram] metropolim Arabiæ Petreæ, a qua denominatur.
Jokteelem] vide Jehos. 15. 38.
8 *Misit Amatzja*] partim recordatione cædis majorum a Jehu factæ supra 9. partim verò motus recenti injuria, de qua 2. Chro. 25. 10. & 13.
Videamus &c.] id est, coràm dimicemus alter contra alterum.
a Heb. *videamus nos invicem facie: sic ver. 11.*
9 *Quædam spina*] Apologus, ut Judic. 9. 8. in quo rex Jisraëlis regem Jehudæ, spinæ; se, cedro Libani: populatores, bestiæ agri: damnum illatum, conculcationi comparat: quasi dicat, Tu ipse te infirmiorem esse sentiens, quàm ut Edomæos solus expugnares, ultro ambivisti conjunctionē mecū, mecum multo potentiore: petens a me auxiliares copias: quòd si insperata dimissione efferati quidam ex meis, me inscio, in agrum tuum irruerunt, non sum in culpa. Jam tu ista victoria insolescens æquas spinam cedro, lacessens me bello, & tibi populoque tuo malum arcessis. Confer ista cum historia 2. Chro. 25. 6. & sequentibus, unde hæc interpretatio sumpta est.
b Heb. *percutiendo percussisti.*
11 *Ascendit*] non expectans donec rex Jehudæ fines suos invaderet.
Beth-Schemeschū] Jehos. 15. 10.
Jehudæ] ad differentiam ejus quod in tribu Naphtali est, Jehos. 19. 38.
13 *Filii Achazjæ*] quem avus ipsius interfeceerat: sic ad contemptum proponit genus, sup. 9.
A porta Ephrajimi] ab aquilone versus orientem ascendendo: vide sup. 11. 16.
Portam anguli] sive angulorum Zecarjæ 14. 10. & porta angularis sive prospiciens, 2. Chro. 25. 23.

c Heb. *filiis sponsionum vel fide jussionum.* 19 *Tandem*] nimirum anno quarto a morte Joaschi, cùm Jarobhham ageret annum quartum. d Heb. *conspirassent conspiratione.* *Fugit*] ubi privatam vitam egit undecim reliquis annis ex illis quindecim quorum meminit sup. ver. 17. *Lacischum*] in tribu Jehudæ ad fines Pelischtæorum. 21 *Tum*] cùm conspirarent in eum, & fugeret Amatzja. Ex quo fit ut undecim anni sequentes, non tantùm Amatzjæ: sed etiam Hhazarjæ qui idem Hhuzzija dictus est, communi jure tribuantur. e *Qui & Hhuzzija, infrà 15. 30.*

22 *Elatham*] vide Deut. 2. 7.
25 *Chamathæ*] termini Jisraëlitarum, de quo Num. 13. 21. & 34. 8.
Mare campestrium] vide Deut. 3. 17.
Jonam] qui inter duodecim prophetas minores quintus est ordine.
Gatho-Chepheris] oppido Zebulunis: Jehos. 19. 13.
26 *Nihil esse*] id est, nullius facultatis nullarumque virium ad salutem comparandam.
Conclusum &c.] Deut. 32. 36.
f Heb. *de sub cœlo.*
28 *Damascum & Chamatham*] quæ jure ad tribum Jehudæ pertinuerant. 2. Schem. 8. 6. & 1. Chron. 18. 3.

1 *Vigesimo septimo*] qui vigesimus quartus erat Hhuzzijæ.
5 *Plaga affecit*] vide causam 2. Chro. 26. 16. & sequentibus.
a Heb. *libera, id est, reliquis non conjuncta, ex lege de leprosis Levitici 13. 46.*
7 *Cum patribus*] non quidem in eodē sepulchro: sed in agro religioso sepulturæ regum, 2. Chr. 26. 23.

8 *Trigesimo octavo*] qui idem ultimus est Jarobhhami.

8 Anno ᵃtrigesimo octavo Hhazarjæ regis Je-
hudæ: regnavit Zecarja filius Jarobhhami
super Jisraëlem Schomrone, sex mensi-
bus.
9 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jeho-
væ, quemadmodum fecerant majores ejus:
non recessit a peccatis Jarobhhami filii Ne-
bati, quibus ad peccandum induxit Jisraë-
lem.
10 Contra hunc conspirans Schallum filius
Jabeschi, & percutiens eum coram popu-
lo, morte affecit eum: & regnavit pro eo.
11 Reliquæ autem res Zecarjæ: ecce sunt scri-
ptæ in libro Chronicorum regum Jisra-
ëlis.
12 Illud est verbum Jehovæ quo allocutus
fuerat Jehu dicendo, ᵇ abnepotes tui sessuri
sunt super solium Jisraëlis: & ita accidit.
13 Schallum filius Jabeschi regnavit anno
trigesimo nono Hhuzzijæ regis Jehudæ:
regnavit autem mensem ᶜ integrũ, Schom-
rone.
14 Ascendens enim Menachem filius Gadi, e
ᵃ Tirtza: & ingressus Schomronem, percus-
sit Schallumum filium Jabeschi, Schom-
rone: & eo morte affecto regnavit pro
eo.
15 Reliquæ autem res Schallumi, & conspi-
ratio ejus qua conspiravit: ecce sunt scrip-
tæ in libro Chronicorum regum Jisraë-
lis.
16 Tunc percussit Menachem ᵃ Tiphsachum,
id est, quicquid in ea erat, & omnes termi-
nos ejus a Tirtza. quia ᵃ non aperuerat, i-
deò percussit: ipsas omnes prægnantes ejus
diffidit.
17 Ab anno trigesimo nono Hhazarjæ regis
Jehudæ: regnavit Menachem filius Gadi
super Jisraëlem decem annis, Schomro-
ne.
18 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Je-
hovæ: non recessit a peccatis Jarobhhami
filii Nebati, quibus ad peccandum induxit
Jisraëlem, omnibus diebus suis.
19 ‖ Invadente autem Pule rege Assyriæ regi-
onem illam, dedit Menachem Puli ᵃ mille
talenta argenti: ut ᵈ ᵃ esset adjumento sibi
ad confirmandum regnum in manu ipsius.
20 Exegit verò Menachem istam pecuniam
a Jisraële ab omnibus qui valebant faculta-
tibus: ut daret regi Assyriorum ᵃ quinqua-
genos siclos argenti in virum unumquenq;:
deinde reversus est rex Assyriorum: nec sub-
stitit ibi in ea regione.
21 Reliquæ autem res Menachemi, & quæ-
cunque fecit: nónne sunt scripta in libro
Chronicorum regum Jisraëlis?
22 Posteà occubuit Menachem cum majori-
bus suis: & regnavit Pekachja filius ejus
pro eo.
23 Ab anno quinquagesimo Hhazarjæ regis
Jehudæ: regnavit Pekachja filius Mena-
chemi super Jisraëlem Schomrone, bien-
nio.
24 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Je-
hovæ: non recessit a peccatis Jarobhhami
filii Nebati, quibus ad peccandum induxit
Jisraëlem.
25 Conspirans autem contra eum Pekach
filius Remaljæ dux ejus cum Argobo, & cum
eo qui *dicebatur* Leo, percussit eum Schom-
rone in palatio domus regiæ, habens se-
cum quinquaginta viros ᵉ e Gilhhaditis;
cumque morte affecisset eum, regnavit pro
eo.
26 Reliquæ autem res Pekachjæ & quæcun-
que fecit: ecce sunt scripta in libro Chro-
nicorum regum Jisraëlis.
27 Ab anno quinquagesimo secundo Hhazar-
jæ regis Jehudæ: regnavit Pekach filius Re-
maljæ super Jisraëlem Schomrone, viginti
annis.
28 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Je-
hovæ: non recessit a peccatis Jarobhhami
filii Nebati, quibus ad peccandum induxit
Jisraëlem.
29 Diebus Pekachi regis Jisraëlis invadens
ᶠ Tiglath-Pileser rex Assyriorum cepit ᵃ Hi-
jonem, & Abelum, domus Mahhacæ, &
ᵃ Janoachum, & ᵃ Kedeschum & Chatzorem
& ᵃ Gilhhadem, denique Galilæam ipsam,
totam terram Naphthali: ac harum *incolas*
deportavit in Assyriam.
30 ᵍ Facta autem conspiratione contra Pe-
kachum filium Remaljæ, Hoscheahh filius
Elæ ita percussit eum ut morte afficeret e-
um, anno vigesimo ᵃ a *regno cœpto* Jothami
filii Hhuzzijæ: deinde ᵃ regnavit pro eo.
31 Reliquæ autem res Pekachi, & quæcun-
que fecit: ecce sunt scripta in libro Chroni-
corum regum Jisraëlis.
32 ‖ Ab anno secundo Pekachi filii Remaljæ
regis Jisraëlis: regnare cœpit Jotham filius
Hhuzzijæ, rex Jehudæ.
33 Natus viginti quinque annos erat ᵃ cum
regnare inciperet, & ᵃ sexdecim annis reg-
navit Jeruschalaimis: cujus matri nomen
Jerusca filia Tzadoki.
34 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Je-
hovæ: omnino prout fecerat Hhuzzija pa-
ter ejus, fecit.
35 Veruntamen excelsa non sunt amota, ad-
huc populus sacrificabant & adolebant in
excelsis: hic ædificavit ᵃ portã domus Jeho-
væ supremam.
36 Reliquæ autem res Jothami, & quæcun-
que fecit: nónne scripta sunt in libro Chro-
nicorum regum Jehudæ?
37 ᵃ Diebus illis cœpit Jehova immittere in
Jehudam Retzinem regem Syriæ, & Peka-
chum filium Remaljæ.
38 Cumque occubuisset Jotham cum patri-
bus suis, & sepultus esset cum patribus suis,
in civitate Davidis patris sui: regnavit A-
chaz filius ejus pro eo.

Caput XVI.

Achaz impius a regibus Syriæ & Jisraëlis pressus ad Assyrium recurrit: a quo occupata Syria & rege occiso, Achaz afflictus, in graviorem idololatriam quàm anteà delabitur: cui mortuo succedit filius Chizkija.

1 ANNO ᵃ decimo septimo Pekachi filii
Remaljæ: regnare cœpit Achaz filius
Jothami, rex Jehudæ.
2 Natus viginti annos erat Achaz cùm ᵃ ille
regnare inciperet, & sexdecim annis reg-
navit Jeruschalaimis: sed non fecit quod
rectum *videtur* in oculis Jehovæ Dei sui, si-
cut

---

b Heb. *filii quartani* sup. 10. 30.

c Heb. *dierum*: sic Gen. 29. 14.

14 *Tirtza*] vide 1. Reg. 14. 17.

16 *Tiphsachum*] vide 1. Reg 4. 23.
Non aperuerat] ei proficiscenti Tirtza contra Schallumum.

‖ 1. Chro. 5. 26.
19 *Mille talenta &c.*] quasi decies centies mille daleros.
d Heb. *ut essent manus ejus secum*: metonymia.
Esset] i. pacem redemit ab eo, & ejus opem obtinuit ut confirmaretur in regno.
20 *Quinquagenos*] i. duodecim daleros cum dimidio cuique Assyrio.

e Heb. *filiis Gilhhaditarum*.

f qui & Tiglath-Pilneeser, 1. Chr. 5. 2[illegible]
29 *Hhijonem*] vide 1. Reg. 15. 20. & sequentes.
Janoachum] Jos. 16. 6. Ephrajimitarum.
Kedeschum] Naphtalitarum Jehos. 19. 36. & 37.
Gilhhadem] id est, totam regionem trans Jardenem quam Reubenitæ, Gaditæ & pars Menaschitarum obtinebant.
g Heb. *conjuratione conspiratione*.
30 *A regno*] i. anno quarto Achazi: quia ejus adhuc nullam mentionem fecit, tempus deducit a superiore rege.
Regnavit] non quidem imperio [illegible] annis, tributarius verò novem [illegible] 1. & 6.
‖ 2. Chron. 27.
33 *Cum regnare*] i. cùm regni administrationem iniit, propter lepram patris, suprà ver. 5.
Sexdecim] a morte patris.
35 *Portam*] vide suprà 11. 6.
37 *Diebus illis*] i. sub finem regni Jothami cœperunt calamitates illæ, quæ consecutæ sunt regnante Achazo.

1 *Decimo septimo*] qui idem fuit Jothami decimus septimus.
2 *Ille*] Jothã [illegible] de quo ver. 1. [illegible] piendum esse [illegible] ætas Chizkijæ [illegible] ad regnum pervenit cum hujus ætate comparata, infrà 18. 2. [illegible] mile vide 2. Chr. [illegible]

cut David pater ejus.
3 ‖Ambulavit enim in via regum Jisraëlis:
atque etiam filium suum transmisit per ig-
nem secundum abominationes gentium,
quas expulerat Jehova a facie Jisraëlita-
rum.
4 Et sacrificabat studiosè, adolebátque *in
excelsis, & in collibus: & sub omni arbore
virente.
5 ‖Tunc ascendit Retzin rex Syriæ, & Pe-
kach filius Remaljæ rex Jisraëlis Jeruscha-
laima in bellum: qui obsiderunt Achazum:
sed non potuerunt debellare.
6 (Tempore illo averterat Retzin rex Syriæ,
*Elatham ad Syros, & excusserat Jehudæos
ex *Elothis: Syri verò venientes Elatham
habitaverunt ibi usque in diem hunc.)
7 Misit enim Achaz nuntios ad Tiglath-Pe-
leserum regem Assyriæ dicendo: servus tuus
& filius tuus sim: ascende & serva me e ma-
nu regis Syriæ, & e manu regis Jisraëlis, qui
insurrexerunt contra me.
8 Et accipiens Achaz aurum & argentum
quod inveniebatur in domo Jehovæ, & in
thesauris domus regiæ: misit ad regem As-
syriæ munus.
9 Cui auscultavit rex Assyriæ, & ascendens
rex Assyriæ Damascum cepit eam, & depor-
tavit *incolas* ejus *in Kirum: Retzinem verò
morte affecit.
10 *Profectus autem rex Achaz obvjam Ti-
glath-Pelesero regi Assyriæ Damascū: *cùm
vidisset altare quod *erat* Damasci: misit rex
ad Urijam sacerdotem similitudinem illius
altaris, & structuram ejus secundum totum
artificium ejus.
11 Et extruxit Urija sacerdos altare: omnino
prout miserat rex Achaz Damasco: ita fe-
cit Urija sacerdos, dum rediret rex Achaz
Damasco.
12 Deinde cùm rediisset rex Damasco, & vi-
disset rex illud altare: accedens rex ad ip-
sum altare, obtulit in eo.
13 Et adolevit holocaustum suum, munusque
suum, & libavit libamen suum: inspersit-
que sanguinem eucharisticorum suorum al-
tari.
14 Altare verò æneum quod fuerat coram Je-
hova, longiùs amovit ab anteriore parte
ipsius domus, ne esset inter suum altare, &
inter domum Jehovæ: posuitque illud ad la-
tus sui altaris aquilonem versus.
15 Præcepitque rex Achaz Urijæ sacerdoti
dicendo: in hoc altari magno adole holo-
caustum matutinum, & munus vespertinum,
holocaustumque regis & munus ejus, etiam
holocaustum totius populi terræ, munusque
eorum, & libamina eorum, ac sanguinem
holocausti, omnemque sanguinem sacrificii
ei inspergito: altare verò æneum erit penes
me *inquirere.
16 Quod fecit Urija sacerdos: omnino prout
præceperat rex Achaz.
17 Præterea truncavit rex Achaz *Zophoros
& bases, & amovit ab illis labrum quodque,
lacum quoque deposuit a bobus [a] æreis, qui
suberant ei: ac imposuit illum pavimento
lapideo.
18 *Tegmen quoque sabbathi, quod ædifi-
caverant in ipsa domo, & *accessum regis
extimum, amovit a domo Jehovæ: *metu
regis Assyriæ.
19 Reliquæ autem res Achazi, quas fecit:
nónne sunt scriptæ in libro Chronicorum
regum Jehudæ.
20 Denique cùm occubuisset Achaz cum pa-
tribus suis, sepultusque esset cum patribus
suis *in civitate Davidis: regnavit Chizkija
filius ejus pro eo.

‖ Levit. 18.21.

4 *In excelsis*] contra legē Deut. 12.2.

‖ Jeschahbja 7.1.

6 *Elatham*] de qua supra 14.22.
Elothis] id est, a tota ditione Elathæ.

9 *In Kirum*] id est, eam Mediæ partem, quæ ab hac deportatione Syromedia est dicta: appellatur autem Kir, id est, murus, quòd monte Zagro velati muro circumquaq; cingatur. De Cyrene accipere alienum est, cùm nūquam ad regnum Assyriorū pertinuerit, & ab agro eorum sit remotissima. Media autem regibus Assyriæ parebat, ut apparet infrà cap. 17.6.

10 *Profectus obviam*] ad gratulandū ei de victoria: tum etiam ut impetraret ab eo auxilium, quo recuperaret quæ ademerant ei Pelischtæi, 2. Chron. 28.18.
Cùm vidisset] confer cum 2. Chron. 28. 23.

15 *Inquirere*] id est, Deum in eo consulere, si quando placebit.

17 *Zophoros &c.*] 1. Reg. 7.28. & sequentibus.
a Heb. *desuper bobus ære.*

18 *Tegmen sabbathi*] id est, paratum pro custodibus templi, qui singulis sabbathis functiones suas obibant per vices: de quibus suprà 11.5. Est autem synecdoche, pro eo quod est, occlusit fores templi Jehovæ 2. Chron. 28.24.
Accessum regiū] de quo 1. Reg. 10.5. & 12.

Metu regis] id est, a vi regis Assyriorū sibi metuens, ne fortè per illū accessum in regiam irrumperet.

20 *In civitate Davidis*] at non in sepulchris regum: vide 2. Chron. 28.27.

Caput XVII.

Hoschealh regis Assyriorum tributarius effectus, cum rege Ægypti conspirat, & tributum recusat Assyrio. quam ob rem Assyrius regnum invadit, occupat, regem capit, populum deportat, & novos colonos intromittit: qui leviore plaga plus afficiuntur ad cultum Dei aliqua ex parte effingendum, quàm Jisraëlitæ ad retinendum & restituendum ullis calamitatibus.

1 ANno duodecimo Achazi regis Jehu-
dæ: cùm regnaret Hoschealih filius
Elæ Schomrone, super Jisraëlem nono
anno:
2 Et faceret quod malum *videtur* in oculis
Jehovæ: sed non sicut reges Jisraëlis qui
fuerant ante eum:
3 Contra eum ascendit Schalmaneser rex
Assyriæ: factusque est illi Hoscheahh servus,
& pendebat ei munus.
4 Posteà *invenit rex Assyriæ in Hoschehha
conspirationem: eum misisse nuntios ad
Soum regem Ægypti, & non obtulisse mu-
nus regi Assyriæ [a] ut quotannis: quare coer-
cuit eum rex Assyriæ, & *vincivit eum in car-
cere.
5 Nam pervasit rex Assyriæ totam ejus regi-
onem: & ascendens Schomronem obsedit
eam *tribus annis.
6 Anno nono *Hoschehhæ cepit rex Assy-
riæ Schomronem, & deportavit Jisraëlem
in Assyriam: collocavitq; eos in *Chalacho,
& in *Chabore, *fluvio Gozanis, & in civi-
tatibus Mediæ.
7 *Sic fuit, eò quòd peccaverant filii Jisraë-
lis contra Jehovam Deum suum, qui eduxe-
rat eos e terra Ægypti: [b] ne subessent ma-
nui Parhhonis regis Ægypti: & reveriti fue-
rant deos alienos.
8 Ambulaverantq; in statutis gentium, quas
expulerat Jehova a facie filiorum Jisraëlis:
& quæ fecerant reges Jisraëlis.
9 Et mussantes filii Jisraëlis res quæ rectæ
non sunt, contra Jehovam Deum suum: æ-
dificaverant sibi excelsa in omnibus civitā-
tibus suis: *a turri custodum usque ad civi-
tatem munitam:
10 Statuerantq; sibi statuas ac lucos: in om-
ni colle excelso, & sub omni arbore vi-
rente.
11 Et adoleverant ibi in omnibus excelsis, si-
cut gentes quas deportaverat Jehova a fa-
cie eorum: feceruntque res malas provo-
cando Jehovam.
12 Et coluerant stercoreos deos: de quibus
edixerat Jehova eis: ne facitote rem istam.
13 Cumque contestaretur Jehova in Jisraë-
lem & in Jehudam per [c] omnes prophetas
*cujuscunque visionis, dicendo: revertimi-
ni a viis vestris pessimis: & observate præ-
cepta

4 *Invenit*] nimirum quinto aut sexto anno, postquam tributarius factus esset: vide infrà 18.9.
a Heb. *de anno in annum.*
Vincivit] nono anno ex quo tributarius factus fuerat, ut sequentia explicant.
5 *Tribus*] nimirum septimo, octavo & nono anno.
6 *Hoschehhæ*] tributarii, qui fuit 17. annus & ultimus regni ipsius.
Chalacho] id est, in Chalcitide Mesopotamiæ.
Chabore] Chaboras fluvius & oppidum dicitur Ptolomæo Geographicorū lib. 5. cap. 18. in Acrabene Mesopotamiæ.
Fluvio Gozanis] id est, in Gausanide, quam fluvius Chaboras ab Acrabene dis-terminat.
7 *Sic fuit*] Aetiologia judiciorum Dei, qua explicatur quibus sceleribus provocatus Deus Jisraëlis regnum posside-derit: usque ad finem capitis.
b Heb. *de sub manu.*
9 *A turri &c.*] id est, ubique: æque in solitariis atq; in frequentibus locis: proverbiale dictum.
c Heb. *per manum omnium sic deinceps.*
13 *Cujuscunque visionis*] id est, qua sunque ratione vel forma illis cernendam proponebat voluntatem suam: vide Num. 12. 6.

cepta mea & statuta mea, omnino secun-
dum legem illam quam præcepi majoribus
vestris: quæque commisi vobis per servos
meos prophetas:
14 Non auscultaverant: sed obduraverant
cervices suas, ut [d] majores cervices suas: qui
non crediderant Jehovæ Deo suo.
15 Et spernentes statuta ejus, ac fœdus ejus,
quod pepigerat cum majoribus ipsorum, &
testimonia ejus, quibus contestatus est eos:
sectati fuerant ipsam vanitatem, adeò ut va-
ni effecti fuerint, & *sectati* fuerint gentes
circumstantes ipsis: de quibus præceperat
Jehova eis: ne facerent sicut illæ.
16 Et derelictis omnibus præceptis Jehovæ
Dei sui, fecerant sibi fusile, duos vitulos: fe-
cerant etiam lucum, & incurvaverant se to-
ti exercitui Cœlorum: coluerant quoque
Bahhalem.
17 Præterea transmiserant filios suos & filias
suas per ignem, & [e] usi erant divinationi-
bus, & conjectores fuerant: denique se ip-
sos dediderant ad faciendum quod malum
videtur in oculis Jehovæ provocando eum:
18 *Fuit, inquam*, ut irâ percitus Jehova valde
in Jisraëlem, amoverit eos a facie sua: non
reliqua fuit nisi tribus Jehudæ ' sola.
19 ' Etiam Jehuda non observabat præcepta
Jehovæ Dei sui: sed ambulabant in statutis
Jisraëlitarum, quæ fecerant.
20 Ideò spernens Jehova totum ' semen Jis-
raëlis, & affligens eos, tradiderat eos in
manum diripientium: donec abjiceret eos a
facie sua.
21 (Postquam ' laceravit Jisraëlitas a domo
Davidis: cùm regem constituissent Jarob-
hhamum filium Nebati: depulit enim Ja-
robhham Jisraëlitas a [f] sequendo Jeho-
vam, & induxit eos ad peccandum peccato
magno.
22 Et ambularunt filii Jisraëlis in omnibus
peccatis Jarobhhami quæ fecerat: non re-
cesserunt [g] ab ullo eorum.)
23 Donec amoveret Jehova Jisraëlem a fa-
cie sua: quemadmodum locutus fuerat per
omnes servos suos prophetas: ita demigra-
vit Jisraël a terra sua in Assyriam usque in
hunc diem.
24 Deinde adduxit ' rex Assyriæ e Babele &
e ' Cutha, & e ' Hhava, & e ' Chamatha, &
' Sepharvajimis *colonos* quos collocaverat in
civitatibus Schomronis loco Jisraëlitarum:
& hæreditariò possidentes Schomronem
habitant in civitatibus ejus.
25 Fuit autem cùm principio habitantes ibi
' non revererentur Jehovam: ut immitte-
ret Jehova in illos leones, qui interficie-
bant eos.
26 Itaque allocuti sunt regem Assyriæ dicen-
do: gentes istæ quas deportans collocasti
in civitatibus Schomronis, ignorant ritum
Dei regionis istius: ideò immisit in eos leo-
nes, qui ecce morte afficiunt eos, quan-
doquidem ignorant ritum Dei illius regio-
nis.
27 Præcepit verò rex Assyriæ dicendo: duci-
te illuc unum ex istis sacerdotibus, quos de-
portastis inde: & abeuntes ' residento ibi:
ut doceat eos ritum Dei illius regionis.
28 Veniens itaque unus ex illis sacerdotibus

d Heb. *ut cervices majorum suorum*: hy-
pallage.

e Heb. *divinaverant divinationibus,
& conjectaverant.*

18 *Sola*] cum adhærentibus Levitis
& Binjaminitarũ reliquiis: synecdoche.

19 *Etiam Jehuda*] altera causa judicii
in Jisraëlitas, contagium regni Jehudæ,
in eâdem labem prolabentis vicini regni
exemplo, Oseæ 4.15.

20 *Semen Jisraëlis*] id est, regni decẽ
tribuum: synecdoche.

21 *Laceravit*] subaudi Jarobhham.

f Heb. *a post*. 1. Reg. 12. 28.

g Heb. *ab eo.*

24 *Rex Assyriæ*] Esar-Chaddon filius
Sancheribi: Hhezræ 4.2.

Cutha] e Cossea, regione Susianes.

Hhava] regione Arabiæ desertæ, in
quam Hhavvæi pulsi a Pelischtæis se rece-
perant: Deut. 2. 23. quæ & Hhivva dici-
tur infra 18. 34.

Chamatha] Syriæ, in finibus Cenabha-
næ.

Sepharvajimis] id est, ex agro Sephare
urbis ad Euphratem in Mesopotamia.

25 *Nõ revererẽtur*] id est, non colerent
eum externo cultu.

27 *Residento*] Legati qui expostulatũ
venerant cum sacerdote.

quos deportaverant e Schomrone, consedit
Beth-Ele: & docebat eos quo modo ' re-
veriturі essent Jehovam.
29 Attamen faciebant [h] quæque gens deos
suos: quos collocabant in æde excelsorum,
quæ fecerant ' Schomronitæ: quæque gens
in civitatibus suis ubi habitabant.
30 Nam homines Babelis fecerunt Succoth-
Benoth, & homines Cuthi fecerunt Nerga-
lem: homines verò Chamathæ fecerunt As-
chimam.
31 Hhavvæi autem fecerunt Nibchanem &
Tartakum: & Sepharvæi comburebant fi-
lios suos igne Adrammeleco & Hhanam-
meleco diis Sepharvajimorum.
32 Sic reverebantur Jehovam: & faciebant
sibi e [i] numero suo sacerdotes excelsorum:
qui *sacra* faciebant eis in æde excelsorum.
33 Jehovam reverebantur: & deos suos co-
lebant, ex ' ritu gentium quas deportave-
rant inde.
34 Usque in hunc ipsum diem ' isti faciunt ex
ritibus priscis: non reverentur Jehovam,
neque faciunt secundum statuta ipsorum, &
secundum ritum ipsorum: id est, secundum
legem & secundum præceptum quod præ-
ceperat Jehova filiis Jahhakobi; ' cui im-
posuit nomen Jisraëlis.
35 Et quibuscum pepigerat Jehova fœdus,
præceperatque eis dicendo: ne reveremini
deos alienos: neque incurvate vos eis, ne-
que colite eos, neque sacrificate eis:
36 Sed Jehovam, qui eduxit vos e terra Ægy-
pti virtute magna & brachio extento, ipsum
reveremini, eique incurvate vos, ac sacri-
ficate ei:
37 Et statuta ac judicia, legemque & præce-
ptum, quæ scripsit vobis, [k] observanter fa-
cite omnibus diebus: at ne reveremini deos
alienos:
38 Et fœderis quod pepigi vobiscum ne obli-
viscamini: ut non revereamini deos alie-
nos.
39 Sed Jehovam Deum vestrum revereamini:
& ipse eripiet vos e manu omnium inimico-
rum vestrorum.
40 Non tamen auscultarunt: sed secundum
priscum ritum suum faciunt:
41 Quamvis gentes istæ reveritæ sint Jeho-
vam, & cum idolis suis coluerint: etiam fi-
lii eorum & nepotes eorum: sicut fece-
rant majores eorum, faciant usque in diem
hunc.

Caput XVIII.

*Instaurato per Chizkijam Dei cultu in regno
Jehudæ: & occupato Schomronis regno ab Assy-
riis: regnum Jehudæ invaditur propter defectio-
nem Chizkijæ: quamobrem Chizkija paciscitur pre-
tio cum rege Assyriæ: qui nihilominus per legatos
Chizkijam multis contumeliis afficit, & populum
ad defectionem, Deum protervè blasphemando
sollicitat.*

1 Fuit autem ' anno tertio Hoschehhæ
filii Elæ regis Jisraëlis ut regnaret Chiz-
kija filius Achazi, rex Jehudæ.
2 Natus viginti quinque annos erat cùm re-
gnare inciperet, & viginti novem annis re-
gnavit

28 *Reveriturі essent*] id est, colerent
vitulum, cujus specie putabant Deum
repræsentari.

h Heb. *gens gens*: sic infrà.

29 *Schomronitæ*] id est, decem tribus
incolæ regni Schomronis.

i Heb. *e partibus suis*: ut 1. Reg. 12. 31.

33 *Ritu gentium*] id est, decem tribus.

34 *Isti*] id est, decem tribus quas proximè
commemoravit: nam ex comparatione istarum
coloniarum, quas rex Assyriæ transmiserat,
contumacia Jisraëlitarum ostenditur, qui
toties castigati graviter, & nunc denuo
tam dura servitute pressi, ne minimum
quidem resipiscentiæ signum dederant.

Cui imposuit] exaggeratio, ut 1. Reg. 18. 31.

k Heb. *observate faciendo.*

1 *Anno tertio*] quo tributarius regis Assyriæ erat
fuit regni ... cimus.

gnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen [a] Abi filia Zecarjæ.
3 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat David pater ejus.
4 ‖ Ipse amovit excelsa, fregitque statuas, & excidit lucum: contudit etiam serpentem æneum quem fecerat Mosche: eò quòd usque ad dies illos Jisraëlitæ adolerent ei, qué vocavit [b] Nechuschtanem.
5 In Jehova Deo Jisraëlis fiduciam habuit: & non fuit ei similis inter omnes reges Jehudæ qui post eum, aut qui ante eum *fuerunt*.
6 Adhæsit enim Jehovæ: non recessit [c] ab eo sequẽdo: sed observavit præcepta ejus, quæ præceperat Jehova Moschi.
7 Et aderat Jehova ei: quocunque prodibat, secundabatur: 'rebellavitq; in regem Assyriæ ut non serviret ei.
8 Ipse percussit 'Pelischtæos usque Hhazzam, & terminos ejus: 'a turri custodum usque ad civitatem munitam.
9 Fuit autem anno quarto regis Chizkijæ, is *est* annus septimus 'Hoschehhæ filii Elæ regis Jisraëlis: ut ascendens Schalmanéser rex Assyriæ contra Schomronem, obsideret eam.
10 Deinde cepit eam sub finem 'tertii anni, anno sexto Chizkijæ: is annus *erat* nonus Hoschehhæ regis Jisraëlis, *quo* capta fuit Schomron.
11 ‖ Et deportavit rex Assyriæ Jisraëlitas 'in Assyriam: quos collocavit in Chalacho, & ad Chaborem fluvium Gozanis & in civitatibus Mediæ.
12 Propterea quòd non ascultaverant voci Jehovæ Dei sui, & transgressi fuerant fœdus ejus, quicquid præceperat Mosche servus Jehovæ: neque auscultaverant, neque fecerant.
13 Deinde decimo quarto anno regis Chizkijæ ascendit Sancherib rex Assyriæ contra omnes civitates Jehudæ munitas, & 'occupavit eas.
14 Quam ob rem misit Chizkija rex Jehudæ ad regem Assyriæ 'Lacischum qui dicerent, peccavi: diverte a me: id quod imposueris mihi feram: imposuit autem rex Assyriæ Chizkijæ regi Jehudæ 'trecenta talenta argenti, & triginta talenta auri.
15 Quam omnem pecuniam dedit rex Chizkija, quæ est inventa in domo Jehovæ: & in thesauris domus regiæ.
16 Tempore illo truncavit Chizkija fores templi Jehovæ, & 'antas quas 'obduxerat Chizkija rex Jehudæ: tradiditque eas regi Assyriæ.
17 ‖ 'Sed misit rex Assyriæ Tartanem & Rabsarisum & Rabschakem Lacischo ad regem Chizkijam, cum copiis [d] numerosis 'Jeruschalaima: qui ascendentes cùm proficiscerentur Jeruschalaima, ascendentes venerunt & substiterunt ad aquę ductum piscinæ superioris, qui *est* in aggere agri fullonis.
18 Cumq; inclamassent regem, egressus est ad eos Eljakim filius Chilkijæ, qui præerat domui: & Schebna scriba, & Joach filius Asaphi [e] a memoria.
19 'Ad quos dixit Rabschake, dicite jam ad
Chizkijam: 'sic ait rex maximus rex Assyriæ, quæ *est* fiducia ista, qua confidis?
20 'Dixeris, (veruntamen verba [f] futilia,) *adesse* consilium & fortitudinem ad bellũ: nunc cui confidis quòd rebellas contra me?
21 Nunc, ecce fiduciam tuã habueris in scipione arundinis istius quassatæ, in Ægyptio: quo si quis innixus fuerit, intrans volam ejus perforabit eam: ita *est* Parhho rex Ægypti omnibus fiduciam habentibus in ipso.
22 Quòd si dixeritis ad me: in Jehova Deo nostro fiduciam habemus: an non is *est* cujus abstulit Chizkija excelsa & altaria, edicens Jehudæ & Jeruschalaimis: coram altari hoc incurvate vos Jeruschalaimis?
23 'Sed nunc [g] misceto bellum cum domino meo rege Assyriæ: & dabo tibi bis mille equos, si poteris suppeditare qui equitent eos pro te.
24 Quo modo ergo 'averteres faciem ducis unius e servis domini mei minimis? sed fiduciam tuam habes in Ægyptio propter currus & propter equites.
25 At nunc, an absque Jehova ascendi contra locum hunc, ad perdendum eum? Jehova 'edixit mihi: ascende contra regionem istam & perde eam.
26 'Dixit verò Eljakim filius Chilkijæ, & Schebna ac Joach ad Rabschakem: alloquere quæso servos tuos Syrè: intelligimus enim: neque alloquitor nos Judaicè, [h] audiente populo hoc qui *est* super murum.
27 Ad quos dixit Rabschake, an ad dominum tuum, aut ad te misit me dominus meus ut loquerer verba hæc? nónne ad homines istos qui sedent super murum, 'ut comedant excrementa sua, ut bibant lotium suum vobiscum?
28 Itaque subsistens Rabschake exclamavit voce magna Judaicè: & locutus est dicens: audite verbum regis maximi, regis Assyriæ.
Ita ait rex, ne vos decipiat Chizkija: non enim poterit vos eripere e manu ejus.
30 Neque adducat vos Chizkia ut fiduciam habeatis in Jehova, dicendo, [i] certò eripiet nos Jehova, neque tradetur civitas hæc in manum regis Assyriæ.
31 Ne auscultetis Chizkijæ: nam sic ait rex Assyriæ: transigite mecum munere & prodite ad me: sic comedite quisq; *fructum* vitis suæ, & quisque *fructum* ficus suæ, ac bibite quisque aquas cisternæ suæ.
32 Usquedum veniens assumam vos, *deducendos* in terram similem terræ vestræ, terram frumenti & musti *feracem*: terram pane & vineis *abundantem*, terram olivæ oleosæ & mellis: & vivite ac non moriamini: neque auscultate Chizkijæ, quia seducit vos dicendo: Jehova eripiet nos.
33 An [k] ullo modo eripuerunt dii gentium quisq; terram suam e manu regis Assyriæ?
34 Ubi sunt dii Chamathæ & 'Arpadi? ubi sunt dii 'Sepharvajimorum, 'Henahhi & 'Hhivvæ? quin' eripuerúntne Schomronem e manu mea?
35 Qui *sunt* inter omnes Deos istarum regionum, qui e ripuerint regionem suam e manu mea: ut eripiat Jehova Jeruschalaima e manu mea?

36 Ob-

a *quæ & Abija.* 2. Chro. 29. 1.

‖ 2. Chro. 29. 30. & 31. capitibus.

b *id est, æreum: a materia.*

c Heb. *a post eum.*

7 *Rebellavit*] elatus rebus secundis, excutiens jugum quod receperat pater Achaz, supra 16. 7.

8 *Pelischtæos*] qui patri Achazo multa ademerant, 2. Chro. 28. 18.

A turri] ut supra 17. 9.

9 *Hoschehhæ*] ex quo tributarius, &c.

10 *Tertij anni*] obsidionis.

‖ Cap. 17. 6.

11 *In Assyriam*] i. in ditionem suam.

13 *Occupavit*] aliquas nimirum, synecdoche.

14 *Lacischum*] civitatem tribus Jehudæ, quam Assyrius tunc oppugnabat, Jehos. 15. 39.

Trecenta argenti, & triginta auri talenta] id est, quasi sexcenta millia dalerorum.

16 *Antas*] id est, postes & limina.

Obduxerat] laminis aureis, cùm rursus aperiret domum Jehovæ primo mense anni primi 2. Chro. 29. 3.

‖ Jesch. 36.

17 *Sed misit*] non stans promissis accepta pecunia.

d Heb. *gravibus.*

Jeruschalaima] ut ex suis præsidiis hæreret, & tyrannidis regiæ essent administri, contra quam transactum fuerat.

e Heb. *memorantem: sic infra ver. 37.*

19 *Ad quos*] recensens præsidia illa lutumittere.

Sic ait rex] increpatio est dilemmatica: quasi dicat: Si tuis viribus fidis, vanitatis est: sin alienis, cujus obsecro? an Aegyptii? at societas illius exitialis est: an verò Dei? at illius cultum minuisti: nam blaspheme vitio vertit quod imperaverat Deus, Deut. 12. 5.

20 *Dixeris*] id est, tecum cogitaveris, & populo persuaseris nihil tibi deesse quod ad propulsandum regem opus sit.

f Heb. *labiorum.*

23 *Sed nunc*] sarcasmus, quo ludificatur audaciam Chizkijæ propter tenuitatem ejus.

g Heb. *misceto bello.*

24 *Averteres*] i. propulsares.

25 *Edixit mihi*] i. testatur mihi in animo, fore me vindicem injuriarum, quibus affecisti eum: ver. 22.

26 *Dixit Eljakim &c.*] i. unus eorum de sententia omniũ.

h Heb. *in auribus.*

27 *Ut comedant*] i. quibus nisi maturè ab hac pertinacia discedant, eventuræ sunt calamitates istæ, & rerum summa difficultas.

i Heb. *eripiendo eripies.*

k Heb. *eripiendo eripuerunt.*

34 *Arpadi*] in regione Arrapachitide, aut melius Arpaditide, summa Assyriæ parte.

Sepharvajimorum] vide suprà 17. 22.

Henahhi] Inginea, regionis in Mesopotamia: nam literam Hhajin ferè per literam g exprimunt historici.

Hhivvæ] vide suprà 17. 24.

Eripuerunt] dii Schomronis videlicet ab ò ἀπὸ κοινοῦ.

36 Obticuerunt autem populus, neque re-
fponderunt ei quicquam: præceptum enim
regis fuerat edicentis: ne refpondete ei.
37 Venit itaque Eljakim filius Chilkijæ qui
præerat domui, & Schebna Scriba, ac Joach
filius Afaphi a memoria ad Chizkijam [1] la-
ceris veftibus: & indicaverunt ei verba Rab-
fchakis.

Caput XIX.

Deus per Jefchahhjam nuntiis Chizkijæ ipfum confulentibus, promittit irritum fore Affyrii confilium de expugnandis Judæis. Iterum autem comminante & blafphemante Affyrio eandem promiffionem repetit & figno confirmat, quam ftatim effectu implet, ftrage Affyriorum per angelum & Sancheribi cæde.

1 FUIT autem cùm audiret rex Chizkija,
ut laceraret veftimenta fua: & tegens
fe cilicio ingrederetur domum Jeho-
væ:
2 Et mitteret Eljakim qui præerat domui, &
Schebnam fcribam, ac feniores facerdo-
tum tectos ciliciis: ad Jefchahhjam prophe-
tam filium Amotzi.
3 Qui dixerunt ad eum: fic ait Chizkija, 'di-
es anguftiæ & increpationis & irritationis
dies hic: 'cùm venerint filii ufq; ad os ma-
tricis, & vis non adfit ad partum.
4 Utinam audiat Jehova Deus tuus omnia
verba Rabfchakis, quem mifit rex Affyriæ
dominus ejus, ad afficiendum probro De-
um viventem: & arguat verba ifta quæ au-
dierit Jehova Deus tuus: itaque effer pre-
cationem tuam pro 'hoc refiduo quod præ-
fens eft.
5 Cùm itaque veniffent fervi regis Chizkijæ
ad Jefchahhjam:
6 Dixit eis Jefchahhja, fic dicite domino ve-
ftro: fic ait Jehova: ne timeto propter ver-
ba ifta quæ audivifti, quibus blafphemarunt
'pueri regis Affyriæ me.
7 Ecce ego 'indam ei fpiritum, ut audito 'ru-
more revertatur 'in terram fuam: 'tandem
dejiciam eum gladio in terra ejus.
8 Itaque reverfus Rabfchake invenit regem
Affyriæ oppugnantem 'Libnam: audierat
enim eum profectum effe Lacifcho.
9 Audiens autem de Tirhaka rege 'Cufchi
dicentes: ecce procedit ut pugnet contra
te; [a] rurfus mifit nuntios ad Chizkijam, edi-
cendo.
10 Sic alloquimini Chizkijam regem Jehu-
dæ, dicendo: ne decipiat te Deus tuus in
quo tu fiduciam habes dicendo: non tra-
dentur Jerufchalaima in manum regis Af-
fyræ.
11 Ecce tu audivifti id quod fecerunt reges
Affyriæ omnibus aliis regionibus interne-
cioni devovendo *incolas* earum: & tu eripe-
reris?
12 An dii gentium quas perdiderunt majores
mei eripuerunt eas? 'Gozanem & 'Cha-
ranem, & 'Retzephum & 'Hhedenitas qui
funt 'Telafaris?
13 Ubi *eft* rex 'Chamathæ, & rex Arpadi, &
rex civitatis illius Sepharvajimorum, Hena-
hhi & Hhivvæ?
14 Cumq; accepiffet Chizkija literas e ma-
nu nuntiorum, & legiffet eas: afcendens in
domum Jehovæ, explicavit eas Chizkija
coram Jehova.
15 Et precatus eft Chizkija coram Jehova,
dicens: Jehova Deus Jifraëlis, 'infidens
Cerubinis, tu es Deus folus omnibus regnis
terræ: tu fecifti Cœlum & terram.
16 Inclina Jehova aurem tuam, & audi: ape-
ri Jehova oculos tuos & vide: audi, inquam,
verba Sancheribi, illius quem mifit ad pro-
bro afficiendum Deum viventem,
17 Verum eft Jehova: vaftaverunt reges Af-
fyriæ gentes illas & regionem earum.
18 Et tradiderunt deos earum igni: quia dii
non erant: fed opus manuum hominis, lig-
num aut lapis: ideò perdiderunt eos.
19 Itaque nunc Jehova Deus nofter ferva
nos, quæfo, e manu illius: ut cognofcant
omnia regna terræ, te Jehovam Deum effe
folum.
20 Tum mifit Jefchahhja filius Amotzi ad
Chizkijam qui diceret: fic ait Jehova Deus
Jifraëlis: quæ precatus es me contra San-
cheribum regem Affyriæ exaudivi.
21 Hoc eft verbū quo [b] edicit Jehova *refpon-
deri* ei: 'contemnit te, fubfannat te Virgo,
filia Tzijonis: poft te 'caput movet filia Je-
rufchalaimorum.
22 Quem probro affecifti ac blafphemafti, &
contra quem extulifti vocem? utique attol-
lis in fublime oculos tuos contra fanctum
Jifraëlis.
23 Per nuntios tuos probro affecifti domi-
num, cùm diceres: multitudine curruum
meorum ego afcendi fummitatem montiū,
latera Libani: & fuccidam [c] proceras ce-
dros ejus: lectiffimas abietes ejus: 'ingre-
diar etiam [d] extremum diverforium ejus: fyl-
vas, arva ejus.
24 Ego effodio ut bibam aquas 'exteras: 'nam
exficco planta pedum meorum omnes ri-
vos locorum [e] obfefforum.
25 An non audivifti inde a longo *tempore* 'me
id facere, & a diebus prifcis formare illud?
'nunc adduco illud, ut fis ad deturbandum
in acervos vaftos civitates munitas.
26 'Ideo habitatores earum contracti manu,
territi funt & erubuerunt: fuerunt *ut* herba
agri, ut [f] oleracea herba tenera, *ut* fœnum
tectorum, & *ager* tactus uredine, [g] antequam
in culmum affurgat.
27 Utique feffionem tuam, & profectionem
tuam, & inceffum tuum novi: etiam furo-
rem tuum contra me.
28 Quoniā tu furis contra me, & tumultuatio
tua afcendit ad aures meas: ideo ponam
'hamum meum in nafo tuo, & frænum me-
um inter labia tua, ac perducam te viā illā
per quam venifti.
29 'Illud autem efto tibi, hujus *rei* fignum:
comedere vos anno uno fponte natum: &
anno altero fponte renatum: anno demum
tertio 'ferite & metite ac plantate vineas,
& comedite fructum earum.
30 [h] Nam refiduum domus Jehudæ quod reli-
ctum fuerit, rurfus 'radicabitur infernè, &
fructum proferet fupernè;

31 Cùm

---

1 Heb. *lacerati veftes.*

3 *Dies anguftiæ*] id eft, dies calamitofus, quo increpamur de facto noftro, & Dei nomen contumeliosè profcinditur.

Cùm venerint] allegoria, qua fe parturienti, & populum fuum fœtui: præfentis verò periculi magnitudinem, graviffimæ pariendi difficultati comparat. q.d. tantæ funt anguftiæ, ut neque fœtus fe ipfum juvare: neque ego ipfum ex anguftia liberare poffim.

4 *Hoc refiduo*] reliquæ enim decem tribus jam in captivitatem abierant, fuprà 17. & regni Judaici pars jam ab Affyrio obtinebatur: fuprà 18.13.

6 *Pueri*] id eft, miniftri: fic Exod. 33.11.

7 *Indam fpiritum*] id eft, afficiam animum ejus hac voluntate.

Rumore] de adventu Tirhakæ, ver. 9.

In terram fuam] ut hoftem invadentem depellat: fic experiemini periculum non ita præfens effe ut putatis.

Tandem] iis gestis quæ prędicuntur ver. 28. & completa narrantur ver. 37.

8 *Libnam*] vide Jehof. 15.42. & 21.13

9 *Chufchi*] vide Gen. 10.6.

a Heb. *reverfus eft & mifit.*

12 *Gozanem*] vide fuprà 17.6.

Charanem] id eft, Charras Mefopotamiæ, Gen. 11.31.

Retzephum] Rezipha Ptolomæo, Mefopotamiæ.

Hhedenitas] vide Gen. 2.10. *Telafari*] quæ poftea Seleucia dicta eft, Hhedenis metropolis. 13 *Chamatha*] vide fuprà 18.34.

15 *Infidens*] ... Schem. 44.

Solus] contra quæ dixerat Affyrius fuprà 18.35. & hic verfu 12.

b Heb. *edicit Jehova ad eum.*

21 *Contemnit te*] id eft, non curat: ludificatur te, ut ... imbecilla & infirma eft.

Caput movet] id eft, amarulenter ridet: fynecdoche, ut Pfal. 22.8.

c Heb. *proceritatem cedrorum, & delectum abietum* ... *&c.*

23 *Ingrediar*] id eft, nihil non perv... dam.

d Heb. *diverforium extremitatis.*

24 *Exteras*] id eft, novas, antè incognitas.

Nam exficco] Thrafonica hyperbole.

e Heb. *rivos obfidionis.*

25 *Me id fecere*] quod tu tibi arroga... fuprà ver. 23. & 24.

Nunc] id eft, ... is victoriis quas ... ctas. q.d. ego ipfe ... autor, & tuo miniftrio utor ad ... bandum, &c.

26 *Ideo*] id eft ... tibi animum ... ita illis abftuli ... nullo negotio ... rentur.

f Heb. *viridis herba tenera.*

g Heb. ...

28 *Hamum meum*] metaphora fumpta a pifcibus & ...

29 *Illud autem* ... Apoftrophe ad Chizkijam, altera ... tiæ pars.

Illud autem ... eft, hæc terra ... fine cultura ... Dei liberalitate ... biennio ... graffantibus ... bus fruimini ... met in vobis ... dinem libe... promiffa, ... tranquillitat...

Serite & metite] ... eft, metu ab... abjecto agros ... ter colite.

h Heb. ... *duum, & c.* ... *fernè.*

30 *Radicabitur infernè*] id eft ... ni parte ... tur: ... plantis.

31 Cùm Jeruſchalaimis 'prodibit reliquum &
& reſiduum e monte Tzijonis: zelus Jeho-
væ exercituum facturus eſt iſtud.
32 'Propterea ſic ait Jehova de rege Aſſyriæ:
non eſt 'ingreſſurus in civitatem hanc, ne-
que jaculaturus huc ſagittam: neque op-
poſiturus ei ſcutum, neque diffundet con-
tra eam [i] miſſilia catapultaria.
33 Viâ qua venerit, eâdem revertetur: in ci-
vitatem verò hanc non ingredietur, dictum
Jehovæ.
34 Nam protegam civitatem hanc ad ſervan-
dum eam: propter me & 'propter Davidem
ſervum meum.
35 Itaque fuit nocte eadem, ut prodiens an-
gelus Jehovæ percuteret in caſtris Aſſyrio-
rum centum octoginta quinque millia: qui
cùm ſurrexiſſent mane, ecce omnia illa e-
rant cadavera mortuorum.
36 Quare profectus abivit & reverſus eſt San-
cherib rex Aſſyriæ: conſeditque Nineves.
37 Ubi fuit ipſo ſe incurvante in æde Niſro-
chi Dei ſui, ut Adrammelec, & Scharetzer
filii ejus percuterent eum gladio: ipſi verò
proripuerunt ſe in terram 'Ararati: & reg-
navit Eſar-Chaddon filius ejus pro eo.

31 *Prodibit reliquum*] i. reliquiæ populi, qui intra muros Jeruſchalaimorum propter hoſtes ſe continebant, prodibant liberæ ab obſidione.
32 *Propterea*] ut promiſſionis ſuæ veritatem oſtendat.
Ingreſſurus &c.] i. non inſtituet obſidionem in ſecundo ſuo adventu.
i Heb. *catapultam*: metonymia.
34 *Propter Davidem*] i. promiſſionem illi factam: 1. Reg. 11. 12.
37 *Ararati*] vide Gen. 8. 4.

Caput XX.

Chizkija ex lethali ulcere decumbens Deum precatur, & ſanitatem ac prorogationem regni in quindecim annos obtinet: & ſigno de promiſſione Dei confirmatur. Deinde a legatu Babylonii ſalutatus, ſuperbè illis ſuos theſauros oſtentat: quam ob rem per Jeſchahhjam graviter objurgatur: & de direptione opum, ſuorumque captivitate præmonitur: cui ſuccedit Menaſche.

1 'DIEBUS illis ægrotavit Chizkija [a] le-
thaliter: & veniens ad eum Jeſchahh-
ja filius Amotzi propheta, dixit ad e-
um, ſic ait Jehova: da præcepta familiæ
tuæ: nam tu [b] brevi morieris: ac 'non vives.
2 Quapropter advertens faciem ſuam ad pa-
rietem: oravit Jehovam, dicendo:
3 Obſecro Jehova, recordare jam me 'con-
tinenter ambulaſſe coram te fideliter & [c] a-
nimo integro, & quod bonum *videtur* in o-
culis tuis feciſſe: flevitque Chizkija fletu
magno.
4 Tum fuit Jeſchahhja nondum egreſſo ex
'atrio mediano: ut verbum Jehovæ eſſet ad
eum, edicendo:
5 Revertere & dicito ad Chizkijam anteceſ-
ſorem populi mei, ſic ait Jehova Deus Da-
vidis patris tui: audivi precationem tuam:
vidi lachrymas: ecce ſano te, die tertio aſ-
cenſurus es in domum Jehovæ.
6 Et addam diebus tuis quindecim annos, &
e manu regis Aſſyriæ eripiam te, & civita-
tem hanc: protegamque civitatem hanc
propter me, & 'propter Davidem ſervum
meum.
7 Tum edixit Jeſchahhja: ſumite palatham fi-
cuum: quam ſumentes impoſuerunt ulceri
illius. 'ita revaluit.
8 Dicente verò Chizkija ad Jeſchahhjam:
'quod *eſt* ſignum Jehovam ſanaturum eſſe

1 *Diebus illis*] id eſt, quartodecimo anno regni ejus, cùm adventu Tirhakæ Aſſyrius avocaretur a Judæa, quod evincit verſiculus 6.
a Heb. *ad moriendum*.
b Heb. *tu es mortuus*: ut Gen. 20. 3.
Non vives] i. non potes vivere ex tanto morbo illo naturæ remedio: ſed hæc omnia ſubſunt & pronunciantur ſub conditione voluntatis & potentiæ divinæ.
3 *Continenter ambulaſſe*] q. d. me pro virili mea conditio... adhæſiſſe quam propoſueras 1. Reg. ... 25 peto igitur ut ... promiſſi tui ... non patiaris ... excedere me ſi... ſucceſſore filio: ... triennio pòſt ... naſche ei natus ... infrà 21. 1.
c Heb. *corde*.
4 *Atrio mediano*] ... ipſa porti... quod 1. Reg. 7. 8. ... alterum vo...
6 *Propter Davidem*] ſup. 19. 34. 7 *Ita revaluit*] non ex facultate ficuum, cùm morbi natura eſſet indomita a mediis naturalibus: ſed ex Dei verbo. 8 *Quod eſt ſignum*] q. d. modò dixiſti actum eſſe de vita mea; jam vero ſanitatem promittis: ... ſigno confirmari hoc promiſſum.

me, & me aſcenſurum die tertio in domum
Jehovæ?
9 Dixit Jeſchahhja: hoc ipſum tibi *eſto* ſignū
'a Jehova, facturum eſſe Jehovam: rem quā
locutus eſt: abeâtne 'iſta umbra decem gra-
dibus an retrocedat decem gradibus?
10 Cui dixit Chizkija: levius *eſſet* umbrā 'de-
clinare decem gradibus: non: ſed retro-
cedat umbra iſta decem gradibus.
11 Quapropter cùm inclamaſſet Jeſchahhja
Propheta Jehovam: 'reduxit umbram illam
iiſdem gradibus, quibus deſcenderat in ſo-
lario Achazi decem gradibus.
12 Tempore illo 'miſit [d] Berodach Baladan fi-
lius Baladanis, 'rex Babyloniæ literas cum
munere ad Chizkijam: audierat enim æ-
grotaſſe Chizkijam.
13 Ad quos intentus Chizkija, oſtendit eis
totum gazophylacium ſuum: argentum, &
aurum, & aromata ac oleum præſtantiſſi-
mum, & domū vaſorum ſuorū: deniq; quic-
quid inveniebatur in theſauris ſuis: non fuit
quicquam quod non oſtenderet eis Chizki-
ja in domo ſua & in tota ditione ſua.
14 Quapropter ingreſſus Jeſchahhja prophe-
ta ad regem Chizkijam: dixit ad eum: quid
dixerunt homines illi, & unde venerunt
ad te? cui dixit Chizkija, e terra longin-
qua venerunt, Babylone.
15 Iterum dicenti, quid viderunt domi tuæ?
dixit Chizkija quicquid *eſt* domi meæ vide-
runt: non fuit quicquam quod non oſtende-
rim eis in theſauris meis.
16 Tum dixit Jeſchahhja ad Chizkijam: audi
verbum Jehovæ.
17 Ecce dies venturi ſunt, quibus deportabitur
quicquid *eſt* domi tuæ, & quod recondide-
runt majores tui uſque in diem hunc, in Ba-
byloniam: non relinquetur quicquam, ait
Jehova.
18 De filiis etiam tuis, qui prodibunt ex te,
quos geniturus es, aſſument: ut 'ſint aulici
in palatio regis Babyloniæ.
19 Dixit verò Chizkija ad Jeſchahhjam: bo-
num *eſt* verbum Jehovæ quod locutus es:
præterea dixit: 'nonne? quandoquidem pax
& ſtabilitas futura eſt diebus meis.
20 Reliquæ autem res Chizkijæ & tota forti-
tudo ejus: utque fecit piſcinam, & aquæ
ductum, quo induxit aquam 'in civitatem:
nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum re-
gum Jehudæ?
21 Tandem cùm occubuiſſet Chizkija cum
patribus ſuis: regnavit Menaſche filius e-
jus pro eo.

Caput XXI.

Menaſche omnium peſſimè ſe in regno gerente, Deus per prophetas ſuos, illius domui & regno excidium denuntiat: cui mortuo ſuccedit Amon filius, patri in malo ſimilis, quo per conſpirationem ſublato ad regnum aſſumitur filius Joſchija.

1 NATUS duodecim annos Menaſche
cùm regnare inciperet, 'quinquaginta
quinq; annis regnavit Jeruſchalaimis:
cujus matri nomen Chephtzi-Ba.
2 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Je-
hovæ:

9 *A Jehova*] q. d. non ex me profectū: ſed a Jehova.
Iſta umbra] pariter retrocedente ſole: ſynecdoche, ut apparet ex Jeſchahhjæ 38. 8.
10 *Declinare*] i. uno momento in decimum gradum abripi.
11 *Reduxit*] ita dies qui duodenas horas continebat viginti duarum effectus eſt.
12 *Miſit*] ad inquirendum prodigium prout obſervatum fuerat a Chaldæis 2. Chron. 32. 31.
d *qui & Merodach* Jeſcha. 39. 1.
Rex Babyloniæ] prius fiduciarius Aſſyrii: tandem verò Aſſyriorum & Babyloniorum monarcha effectus eſt.
18 *Sint aulici*] quod completum eſſe legimus infrà cap. 24. & 25.
19 *Nónne*] i. omnino bonum & juſtū, affirmandi ratione apud Hebræos uſitata: ſic 1. Schem. 10. 1.
20 *In civitatem*] ut illam hoſtibus interciperet, 2. Chron. 32. 3. 4. & 30. ver. de hac piſcina vide Nechemjæ 3. 16.
1 *Quinquaginta quinque*] comprehenſis iis quibus fuit captivus in Babylonia, 2. Cron. 33. 11.

hovæ: secundum abominationes illarum
gentiũ quas expulerat Jehova [a] a conspectu
Jisraëlitarum.
3 Nam [b] rursus ædificavit excelsa quæ ' perdiderat
Chizkija pater ipsius: erexitq; altaria
Bahhali, ac fecit lucum, quemadmodum
fecerat ' Achab rex Jisraëlis, & incurvans
se toti exercitui cœlorum, coluit ea.
4 Etiam extruxit altaria in domo Jehovæ: de
qua dixerat Jehova: Jeruschalaimis collocabo
' nomen meum.
5 Extruxit, inquam, altaria toti exercitui cælorum:
in ' duobus atriis domus Jehovæ.
6 Præterea traduxit filium suum per ignem:
præstigiisque & conjectationibus usus est: &
instituit pythonem & ariolos: [c] plurimum fecit
quod malum *videtur* in oculis Jehovæ
provocando eum.
7 Et collocavit cum sculptili lucum quem
paraverat: in domo de qua dixerat Jehova
ad Davidem & ad Schelomonẽ filium ejus:
‖ in domo hac & Jeruschalaimis quæ elegi
præ omnibus *locu* tribuum Jisraëlis, collocabo
nomen meum in seculum.
8 Neque deinceps [d] faciam ut erret pes Jisraëlitarum
ab hac terra quam tradidi majoribus
eorum: si modò [e] observanter fecerint
omnino prout præcepero eis: & secundum
totam legem quam præcepit eis servus
meus Mosche.
9 At non auscultarunt: nam fecit Menasche
ut aberrarent, faciendo quod malum est
amplius quàm gentes, quas perdiderat Jehova
a conspectu Jisraëlitarum.
10 Quamvis loqueretur Jehova per servos suos
prophetas, dicendo:
11 Propterea quòd fecit Menasche rex Jehudę
abominationes istas: pejora egit omnibus
quæ fecerant Emoræi qui antecesserant eum:
& ad peccandum induxit etiam Jehudam
in stercoreis diis suis:
12 Idcirco sic ait Jehova Deus Jisraëlis: ecce
ego inducturus sum malum super Jeruschalaima
& Jehudam: quod quisquis audierit,
' tinnient ambæ aures ejus.
13 Extensurus enim sum super Jeruschalaima
' regulam Schomronis, & perpendiculum
' domus Achabi: & ' abstersurus sum Jeruschalaima,
ut qui abstergere solet gabatam:
abstergit, deinde subvertit [f] eam in os.
14 Et deserens residuum possessionis meæ,
tradam eos in manum hostium eorum: ut
sint prædę & conculcationi omnibus hostibus
suis.
15 Quandoquidem fecerunt quod malum *videtur*
in oculis meis, & provocarunt me: inde
a die quo egressi sunt majores eorum ex
Ægypto usque in diem hunc.
16 Insuper etiam sanguinem innoxium fudit
Menasche quamplurimùm: usque adeò ut
impleret Jeruschalaima [g] confertim: præter
peccatum suum quo ad peccandum induxit
Jehudam, ut faceret quod malum *videtur*
in oculis Jehovæ.
17 Reliquæ autem res Menaschis & ' quicquid
fecit, peccatumque ejus quo peccavit: nónne
sunt scripta in libro Chronicorum regum
Jehudæ?
18 Tandem cùm occumbens Menasche cum
patribus suis, sepeliretur in horto domus
suæ, in horto Hhuzzæ: regnavit Amon filius
ejus pro eo.
19 Natus viginti duos annos Amon cùm regnare
inciperet, duobus annis regnavit Jeruschalaimis:
cujus matri nomen Meschullemeth
filia Charutzi e ' Jotba.
20 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis
Jehovæ: quemadmodum fecerat Menasche
pater ejus.
21 Ambulavit enim in tota illa via, qua ambulaverat
pater ejus: & colens stercoreos
deos quos coluerat pater ipsius, incurvavit
se eis.
22 Et derelinquens Jehovam Deum majorum
suorum: non ambulavit in via Jehovæ.
23 Conspiraverunt autem servi Amonis contra
eum: & morte affecerunt regem suum
in domo ejus.
24 Percussit verò populus regionis omnes
qui conspiraverant contra regem Amonẽ:
& regem constituerunt populus regionis
Joschijam filium ejus pro eo.
25 Reliquæ autẽ res Amonis quas fecit: nónne
sunt scriptæ in libro ' Chronicorum regum
Jehudæ?
26 Quem sepelivit in sepulchro ejus, in horto
Hhuzzæ: & regnavit Joschija filius ejus pro
eo.

CAPUT XXII.

Joschija domus Dei instaurationem urgente, summus sacerdos librum legis authenticum nactus ad regem mittit: cujus lectione perculsus Deum consulit: a quo sententiam de regni excidio accipit: etsi executio ejus propter abjectionem regis, post mortem illius rejicitur.

1 NATUS octo annos Joschija cùm regnare
inciperet, uno & triginta annis
regnavit Jeruschalaimis: cujus matri
nomen Jedida filia Hhadajæ ' Botzkatæa.
2 ‖ Qui fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ:
ambulans omnino in via Davidis patris
sui, neque recedens dextrorsum aut sinistrorsum.
3 Fuit autem anno decimo octavo ' regis Joschijæ:
ut mitteret rex Schaphanem filium
Atzaljæ filii Meschullami scribam, in domum
Jehovæ, dicens:
4 Ascende ad Chilkijam sacerdotem summum,
ut ' absolvat *aptare* pecuniam inferendam
in domum Jehovæ: quam collegerunt
' custodes liminis ejus, a populo:
5 Et tradant eam in manum curatorum operis,
qui præfecti sunt in domo Jehovæ: ut tradant
eam opificibus qui *sunt* in domo Jehovæ,
ad curandum labem domus.
6 Fabris & structoribus & cœmentariis: item
ad comparandum ligna, & lapides cæduos,
ad curandum domum.
7 Veruntamen non subducebatur ' cum illis
ratio pecuniæ traditæ in manum illorum:
nam fide illi agebant.
8 ' Tum dixit Chilkija sacerdos summus ad
Schaphanem scribam: ' librum legis inveni
in domo Jehovæ: tradiditque Chilkija librum
ipsum Schaphani, qui legit illum.
9 Cumq; veniens Schaphan scriba ad regem,
retu-

---

a Heb. *a facie filiorum Jisraëlis.*
b Heb. *reversus est & ædificavit.*
3 *Perdiderat*] supra 18.4.
Achab] 1. Reg. 16. 33.34.35.
4 *Nomen meum*] subaudi solũ, 1. Reg. 8.29. & 9.3.
5 *Duobus atriis*] populi & sacerdotũ.
c Heb. *multiplicavit facere.*
‖ *Psalm.* 132.
d Heb. *addam facere ut erret.*
e Heb. *observent faciendo.*
12 *Tinnient*] vide 1. Schem. 3.11.
13 *Regulam Schomronis*] i. eodem modo Jeruschalaima tractabo, quo tractavi Schomronem: Metaphora sumpta ab architectis.
Domus Achabi] .i. sicut Achabi gens deleta est, ita horum familiam prorsus deleturus sum: quod executus est, partim in Tzidkija] & filiis, infra 25. 10. partim in Jischmaëhele, ibidem ver. 28. Nam Zerubbabel & successores ejus non per Schelomonem, ut reliqui omnes, sed per Nathanem a Davide descẽdunt, ut apparet Luc. 3.
Abstersurus] cives regni Judaici, ut sordes patinę profundioris, abstergendo, & præsens regnum subvertendo. vide complementum Jirmejæ 39.
f Heb. *in faciem ejus.*
g Heb. *ore ad os:* ut sup. 10.21.
17 *Quicquid fecit*] post captivitatem suam, de quibus vide 2. Chr. 33. a versu 11.

19 *Jotba*] forsan illa Jotba in finibus Moabitarum, de qua Num. 33.33. & Deut. 10.7.
25 *Chronicorum*] ut 1. Reg. 14.41.
1 *Botzkataæ*] Botzka oppidum Jehudæ Jehos. 15.39.
‖ 2. Chro. 34.
3 *Regis*] i. regni ejus. vide omnino piosius, 2. Chro. 34.
4 *Absolvat* [illegible] i. res oblatas in argentum infectum pecunia commutet, ut accommodet in usum suum [illegible] possit: confer cum cap. suprà.
Custodes liminis] Levitici ordinis, [illegible] ver. 10.
7 *Cum illis*] curatoribus operis Levitis, ut ostenditur 2. Chr. 34.12.
8 *Tum dixit*] [illegible] executioni mandato quod rex imperarat.
Librum legis] authenticum Mosis autographum, [illegible] Dei in sacrario positum: Deut. 31. 24. & sequentibus.

retulisset regi rem: ac dixisset, conflaverunt servi tui pecuniam illam quæ inventa fuit in domo, & tradiderunt eam in manum curatorum operis, qui præfecti sunt in domo Jehovæ:
10 Indicavit Schaphan scriba regi dicendo:
librum tradidit mihi Chilkija sacerdos: legitq; eum Schaphan coram rege.
11 Fuit autem cùm audiret rex verba libri legis: ut laceraret vestimenta sua.
12 Et præciperet rex Chilkijæ sacerdoti, &
Achikamo filio Schaphanis, & [a] Hhacbori filio Micajç, & Schaphani scribç, ac Hhasajç servo regis, dicendo:
13 Ite, consulite Jehovam pro me & pro populo, nempe pro toto Jehuda, super verbis libri hujus qui inventus est: nam magnus æstus *est* iræ Jehovæ, quæ accensa est in nos: eò quòd non auscultarunt patres nostri verbis legis hujus, ut facerent omnino prout præscriptum est nobis.
14 Itaq; abiit Chilkija sacerdos, & Achikam
& Hhacbor & Schaphan, & Hhasaja ad Chuldam prophetissam uxorem Schallumi filii [b] Tikvæ filii Charchasi vestiarii: ea enim habitabat Jeruschalaimis in parte ' secunda ab eo: & allocuti sunt eam.
15 Ad quos dixit, sic ait Jehova Deus Jisraëlis: dicite viro qui misit vos ad me:
16 Sic ait Jehova, ecce inducturus sum malum contra locum hunc, & contra habitatores ejus: omnia verba istius libri, quem legit rex Jehudæ:
17 Propterea quòd dereliquerunt me, & adoleverunt diis alienis, ut irritarent me omni opere manuum suarum: ideò accensa manebit æstuans ira mea in locum hunc, & non extinguetur.
18 De rege verò Jehudæ, qui misit vos ad cõsulendum Jehovam, sic dicitote ad eum: sic ait Jehova Deus Jisraëlis: *tu* qui audivisti verba ista,
19 Quia mollitus est [c] animus tuus, & demisisti te a facie Jehovç, cùm audivisses ea quç locutus sum contra locum hunc, & contra habitatores ejus, fore in desolationem & in maledictionem: & lacerans vestimenta tua flevisti coram me: ideo etiam ego exaudivi: dictum Jehovæ.
20 Propterea ecce ego faciam ut aggregeris ad patres tuos, & aggregeris ad sepulchra tua ' in pace: ut non videant oculi tui totum istud malum quod ego inducturus sum contra locum hunc: qui retulerunt regi rem.

Caput XXIII.

Joschija cum toto populo fœdus cum Deo renovat: Templum & regnum ab idololatria repurgat: idololatriæ autores castigat: prædicta Jarobhhamo Jisraëlitarum regi primo, complet: Dei cultum fidelissimè restituit: tandem in bello contra Ægyptium temerè suscepto occiditur: cui Jochaz filius improbus succedens ab eodem Aegyptio vinctus abducitur, Jehojakimo fratre ei substituto, & tributario facto.

1 Cùm itaque misisset rex, qui congregarent ad se omnes seniores Jehudæ & Jeruschalaimorum:
2 Ascendit rex in domum Jehovæ & omnes viri Jehudæ, omnesque habitatores Jeruschalaimorum cum eo: cùm sacerdotes, tùm prophetæ ac totus populus a minimo usque ad maximum: & legit [a] ipsis audientibus omnia verba libri fœderis, qui inventus fuerat in domo Jehovæ.
3 Deinde stans rex ad ' columnam suam pepigit fœdus coram Jehova, se secuturos Jehovam, & observaturos præcepta ejus & testimonia ejus ac statuta ejus ex toto corde & ex toto animo: præstando verba fœderis illius, quæ scripta sunt in libro illo: cui ' adsistebat totus populus in ipso fœdere.
4 Tunc præcepit rex Chilkijæ sacerdoti summo & sacerdotibus secundanis ac custodibus liminis: ut efferrent e templo Jehovæ omnia illa instrumenta quæ parata fuerant Bahhali & luco, totiq; exercitui cœlorum: quæ combussit extra Jeruschalaima, in agris Kidronis, quorum pulverem deportari curavit ' Beth-Elem.
5 Præterea abolevit ' atratos, quos constituerant reges Jehudæ: ut eorũ quisque adoleret in excelsis per civitates Jehudç, & ambitum Jeruschalaimorum: similiter eos qui adolebant Bahhali, Soli & Lunæ ac [b] planetis, denique toti exercitui cœlorum.
6 Exportavit etiam ' lucum e domo Jehovæ extra Jeruschalaima ad torrentem Kidronem, quem comburens ad torrentem Kidronem comminuit in pulverem: & projecit pulverem ejus super sepulchrum ' illorum popularium.
7 Et destruxit [c] lupanaria quæ *erant* in domo Jehovç: ubi mulieres texebant ' ædiculas ad lucum.
8 Insuper adductis omnibus sacerdotibus ' e civitatibus Jehudæ, polluit excelsa ubi adoleverant sacerdotes isti ' a Gebahho ' Beerschebahhum usque: & destruxit etiam excelsa portarum, ' *etiam* quod erat ad ostium portæ Jehoschuhhæ præfecti urbis, quod erat ad sinistram cujusque *intrantis* portam civitatis.
9 Veruntamen 'non offerunt ' sacerdotes illi excelsorum in altari Jehovæ Jeruschalaimis: ' sed comedunt azymos panes inter fratres suos.
10 ' Polluit etiam Tophethum quod est ' in valle filii Hinnomi: ne traduceret quisquam filiũ suum aut filiam suã per ignem Moleco.
11 ' Abolevit quoq; equos illos quos posuerant reges Jehudæ Soli ab ingressu in domum Jehovæ, in [d] domum Nethan-Meleci aulici, quæ *erat* in ipsis suburbiis: ' currus autem Solis combussit igni.
12 Et altaria quæ *erant* ' super tectum cœnaculi Achazi quæ fecerant reges Jehudæ: ‖ etiam altaria quæ fecerat Menasche in duobus atriis domus Jehovç destruxit rex: quibus abruptis inde, projecit pulverem eorum in torrentem Kidronem.

a *qui Hhabdon filius Micæ 2.Chro.34.20.*

b *qui & Tokehat filius Chasræ: ibid. ver. 22.*

14 *Secunda ab eo*] id est, in parte civitatis, regiæ proxima: sic redditur ratio, cur ad hanc potius quam ad alios rex hos miserit.

c Heb. *cor.*

20 *In pace*] id est, incolumi regno & nondum effusa ira, quam interminatus sum: nam alioqui Joschija telo extinctus est infra 23.29. & 2.Chron.35.23.

a Heb. *In auribus eorum.*

3 *Columnam suam*] vide suprà 11.14.

Adsistebat] præsentia videlicet & opere, ut sequentia docent.

4 *Beth-Elem*] ut comportatis undiq; sordibus locum illum quem Jisraëlitæ sacrum habuerant religione spoliaret: parebat enim Beth-el regno Jehudæ inde a temporibus Abijæ, 2.Chron.13.19.

5 *Atratos*] id est, sacrificulos pullis vestibus indutos, ex superstitioso ritu.

b *vel, signis cœlestibus.*

6 *Lucum*] a Menasche constitutum, suprà 21.7.

Illorum popularium] videlicet idololatrarum: in detestationem idololatriæ cui adhæserant, & contaminationem sepulchrorum in exemplum vivis.

c Heb. *domos meritoriorum.*

7 *Aediculas*] id est, sacella textilia.

8 *E civitatibus*] id est, excelsis quæ in singulis civitatibus erant, ut ab idololatria desisterent & Deum colerent.

A Gebahho] qui tunc temporis erat terminus regni Judaici septentrionalis in Binjamine: vide 1.Reg.15.22.

Beerschebahhum] terminus meridianus Judic.20.1.

Etiam quod] q.d. sine discrimine privata & publica, potentum & tenuium idola abstulit.

9 *Non offerunt*] id est, abdicati sunt ipsi, & tota ipsorum posteritas a sacro ministerio: vide Jechezkel 44.10. & sequentibus.

Illi sacerdotes] qui e genere Aharonis sunt. sed peregrino cultu se contaminaverunt.

Sed comedunt] id est, sunt eodem jure post resipiscentiam, quo qui corporis vitio laborabant, Levitici 21.17. & sequentibus. summa est, Joschijam leniore judicio erga sacerdotes usum esse, tum ut generi Levitico parceret, in quo Deus frequentia & manifesta suæ misericordiæ signa ediderat: ut in Aharonis persona Deut 9.20: posteris Korachi, Num.26.11: & Ebjathare, 1.Reg.2.26. tum ut nihil gravius in resipiscentes ex publica corruptione statueret.

10 *Polluit*] id est, religione idololatriæ exuit: catachresis, sic deinceps. *In valle*] vide Jehos.15.8. 11 *Abolevit*] .i. interfici jussit. d Heb. *cubiculum synedoche. Suburbiis*] civitatis Davidis. *Currus solis*] .i. ipsi dicatos. 12 *Super tectum*] ex ritu colentium exercitum cœlorum, Jirmejæ 19.13. & Tzephanjæ 1.5. ‖ Suprà 21.5.

13 ‖ Item excelsa quæ *erant* in conspectu Je-
ruschalaimorum, quæ *erant* ᵉ ad dexteram
ᵉ montis corrumpentis, quæ ædificaverat
Schelomo rex Jisraëlis, Hhaschtorethæ ab-
ominationi Tzidonioruᷣ, & Cemoscho abo-
minationi Moabitarum, & Milcomo abo-
minationi Hhammonitarum: polluit rex.
14 Et confractis statuis ac succisis lucis ea-
rum: implevit loca earum ossibus hominum.
15 ‖ Quin-etiam altare illud quod *erat* Beth-
Ele, excelsum illud quod fecerat Jarob-
hham filius Nebati quo ad peccandum in-
duxit Jisraëlem, etiam altare illud, & excel-
sum illud destruxit: & comburens excelsum
comminuit in pulverē, & combussit lucum.
16 Cùm aspiciens Joschija, vidisset sepulchra
illa quæ ibi erant in monte, & mittens acce-
pisset ossa ex ipsis sepulchris, & comburens
in illo altari polluisset ipsum: ‖ secundum
verbum Jehovæ quod proclamaverat vir il-
le Dei, qui prædixerat res istas.
17 Dicente autem, quid sibi vult monumen-
tum hoc quod ego video? dixerunt ad eum
homines illius civitatis: hoc sepulchrum *est*
illius viri Dei qui veniens e Jehuda prædix-
erat res istas, quas fecisti contra hoc altare
Beth-Ele.
18 Qui dixit, sinite illud: ne quis commoveto
ossa ejus: sic eripuerūt ossa ejus, cùm ossibus
illius prophetæ, ᵉ qui venerat e Schomrone.
19 Atq; adeò omnes domos excelsorum, quæ
erant in civitatibus Schomronis, quas fece-
rant reges Jisraëlis irritando *Jehovam* amo-
vit Joschija: ac fecit illis secundum omnia
facta quæ fecerat Beth-Ele.
20 Et mactavit ᵉ omnes sacerdotes excelso-
rum, qui *erant* ibi, super ipsa altaria, combus-
sitq; ossa hominum in eis: deinde reversus
est Jeruschalaima.
21 Tum præcepit rex toti populo dicendo:
celebrate Pascha Jehovæ Deo vestro: prout
scriptum est in libro fœderis hujus.
22 Quamvis non celebratum fuerit simile
Paschati huic ᵉ a diebus judicum qui judica-
runt Jisraëlem: & ullis diebus regum Jisraë-
lis aut regum Jehudæ,
23 Ut decimo octavo anno regis Joschijæ ce-
lebratum est Pascha istud Jehovę Jeruscha-
laimis.
24 Atq; etiam pythones, & ariolos & imagi-
nes ac stercoreos deos, & omnes abomina-
tiones quæ conspiciebantur in terra Jehu-
dæ & Jeruschalaimis sustulisset Joschija: ut
prętaret verba legis scripta in libro quē in-
venerat Chilkija sacerdos in domo Jehovę
25 Et similis ei non fuisset ante ipsum rex, qui
reverteretur ad Jehovam ex toto corde suo,
& ex toto animo suo, totisq; viribus suis, om-
nino secundum legem Moschis: nec post
eum extiterit similis ei:
26 Attamen non est reversus Jehova a furore
iræ suæ maximo, quo accensa erat ira ejus
in Jehudā: propter omnia irritamenta qui-
bus irritaverat eum Menasche.
27 Sed dixit Jehova: etiam Jehudam amove-
bo a facie mea, quemadmodum amovi Jis-
raëlem: & spernam civitatem hanc quam
elegeram, Jeruschalaima: etiam domum
hanc de qua dixeram: erit nomen meum ibi.
28 Reliquæ autem res Joschijæ & omnia quæ
fecit: nónne sunt scripta in libro Chronico-
rum regum Jehudæ?
29 Diebus ejus ascendebat Parhho-Neco rex
Ægypti contra regem Assyriæ ad flumen
Euphratis: cumque processisset rex Joschija
ᵉ obviam illi, morte affecit eum ᵉ Megiddun-
te, ᵉ cùm vidisset ipsum.
30 Quem mortuum imponentes currui servi
ejus Megiddunte abduxerunt eum Jerus-
chalaima, & sepeliverunt eum in sepulchro
ipsius: ᵉ accipiensq; populus terræ ᵉ Jehoa-
chazum filium Joschijæ, ᵉ unxerūt eum, con-
stituentes eum regem loco patris sui.
31 Natus viginti tres annos Jehoachaz cùm
regnare inciperet tribus mensibus regnavit
Jeruschalaimis: cujus matri nomen Chamu-
tal filia Jirmejæ e Libna.
32 Qui fecit quod malum videtur in oculis Je-
hovæ: omnino prout fecerant majores ejus.
33 Quem ᵉ vinciri jussit Parhho-Neco ᵉ Riblæ
in regione Chamatæ ne regnaret Jerusch-
alaimis: & imposuit mulctā regioni ejus ᵉ cen-
tenūm talentorum argenti, & talenti auri.
34 Et regem constituit Parhho-Neco Eljaki-
mum filiū Joschijæ pro Joschija patre ejus,
immutans nomen ejus in Jehojakimum: Je-
hoachazo verò assumpto abiit in Ægyp-
tum: ubi mortuus est.
35 Deinde illud argentum & aurum dabat
Jehojakim Parhhoni: sed taxabat habita-
tores terrę, ut daret pecuniam illam f ex
præstituto Parhhonis: ab unoquoq; pro æ-
stimatione sua exigebat argentum illud &
aurum: a populo *inquam* terræ, ut daret Par-
hhoni-Neconi.

Caput XXIIII.

Jehojakimo perseverante in peccatis: Babylonius a Deo immittitur, qui eum sibi tributarium reddit: & deinde rebellantem perdit. Cui mortuo Jehojacin filius succedens æquè pravus ad deditionem a Babylonio cogitur: qui ipsum cum pretiosissimis spoliis, & captivorum numero in Babyloniam abducit: Tzidkija rege suffecto.

1 Natus viginti quinq; annos Jehoja-
kim cū ᵉ regnare inciperet, ᵉ undecim
annis regnavit Jeruschalaimis: cujus
matri nomē Zebudda filia Pedajæ e Ruma.
2 Cùm autem faceret quod malum *videtur*
in oculis Jehovæ: omnino prout fecerant
majores ipsius:
3 ᵉ Diebus ejus ᵉ ascendit Nebucadnetzar rex
Babyloniæ: cui cùm fuisset Jehojakim ser-
vus ᵉ tribus annis, posteà aversus rebellavit
contra eum.
4 Quam ob rem immisit Jehova contra eum
ᵉ turmas Chaldęorum, & turmas Syrorum,
turmasq; Moabitarum, ac turmas Hham-
monitarum: immisit inquam, eas contra Je-
hudam ad perdendum eum. secundum ver-
bum Jehovæ quod locutus fuerat ᵉ per ser-
vos suos prophetas.
5 Enimverò ᵃ ex præstituto Jehovæ *id* fiebat
contra Jehudam, ut amoveret *eum* a facie
sua: ᵇ propter peccata similia omnino iis
ᵉ quæ fecerat Menasche.

‖ 1.Reg.11.5.
13 *Ad dexteram*] i. meridiem versus.
Montis corrumpentis] i. olivarum, qui a fructu mōs Mischæ. i. unctionis dicebatur: hîc verò per antonomasiam mons Maschchith. i. corrumpentis propter idololatriam vocatur, ut apud Hoschehham Beth-Aven pro Beth-El 4.15.
‖ 1.Reg.12.

‖ Ibidem 13.2.

18 *Qui venerat*] & se cum eo sepeliri jusserat, 1.Reg.13.32.

20 *Omnes sacerdotes*] non divinitus vocatos: sed ex institutione Jarobhhami factos, 1.Reg.12.31.

22 *A diebus judicum*] sed illis non annumeratis: ideò in 2. Chron.35.18. Schemuel tantùm qui eorum ultimus fuit nominatur: q.d. a constituto regno nullus fuit qui tanta sedulitate populum, sacerdotes, & se ipsum præparaverit ad celebrandum Pascha, impuritatem omnē amovendo, & fœdus Dei renovando, denique Ecclesiæ disciplinam severissimè exigendo.

29 *Obviam illi*] ut depelleret eum.
Megiddunte] in tribu Menaschis, Judic. 1.27.
Cùm vidisset ipsum] vide supra 14.8.
30 *Accipiensq; populum*] ne rex Aegypti regnum rege vacuū occuparet.
e *qui & Jochanā*, 1.Chro.3.15. & Schallum, Jirmeja 22.11.
Unxerunt eum] ut hoc signo declararent regnum armis Aegyptiorum turbatum, tanquam de integro se huic tradere contra vim hostis defendendum: alioquin unctione opus non erat, cum esset legittimus successor.
33 *Vinciri jussit*] tantisper dum reverteretur ab expeditione in Carcemischū 2.Chron.35.20. & Jirm.46.2.
Riblæ] Apamia, ut Paraphrastes Jerosolymitanus docet in Num.34.11.
Centenūm talentorum] quasi centenūm denūm millium [illegible]lerorum in summa.
34 *Mortuus est*] ex vaticinio Jirmejæ 22.11.& 12.
f Heb. *secundum os*.

1 *Regnare inciperet*] subaudi solus post fratris captivi [illegible]tem: nam dum captivus viveret, pu[illegible]batur ad eum jus [re]gni pertinere: [illegible] hic ejus veluti pro-rex erat: licet Jirm. 22.11. de illo pl[illegible] prophetasset [illegible] in regnum non [re]teretur.
Undecim annis] [illegible] pro-rex, tum [illegible] fratris mortem.
3 *Diebus ejus*] id est, post annum [illegible]tum regni ejus [illegible] is fuit Nebucadnetzari primus, Jirm. 25.1.
Ascendit] post[quam] fudisset Aegyptios, Jirmejæ 46.2.
Tribus] nimirum quinto, sexto & [sep]timo regni sui.
4 *Turmas &c.*] [illegible] castra Nebucadnetzari constantia his gentibus. *Per suos Prophetas*] per Mo[sche] Deut.31.& 32. per alios supr 21.10. per Chuldam sup.22.15. & per Jirmejam [illegible] 4.& 15. cum seq. a Heb. *secundum os*. b Heb. *propter peccata Menaschis [illegible] omnibus quæ fecit: trajectio: ut Gen.5.29.& Judic.18.31.* 5 *Quæ fecerat*] supra 16. vide Jirm.22.17.

6 N[illegible]

6 Nam etiam sanguinem innoxium effunde-
bat, adeò ut impleret Jeruschalaima san-
guine innoxio: ideo noluit Jehova condo-
nare.
7 Reliquæ autem res Jehojakimi & omnia
quæ fecit: nonne sunt scripta in libro Chro-
nicorum regum Jehudæ?
8 Tandem occumbente Jehojakimo cum pa-
tribus suis: regnavit [c] Jehojacin filius ejus
pro eo.
9 Posteà ' non perrexit ultrà rex Ægypti pro-
cedere e regione sua: cùm cœpisset rex Ba-
byloniæ a flumine Ægypti, usque ad fluvium
Euphratis quicquid fuerat regis Ægypti.
10 Natus octodecim annos Jehojacin cùm
regnaret, ' tribus mensibus regnarat Jerus-
chalaimis (cujus matri nomen Nechuschta
filia Elnathanis e Jeruschalaimis.)
11 Et fecerat quod malum *videtur* in oculis
Jehovæ: omnino prout fecerat pater ejus:
12 Quo tempore ascenderũt servi Nebucad-
netzari regis Babyloniæ Jeruschalaima: ut
veniret civitas in obsidionem.
13 Cumq; venisset Nebucadnetzar rex Ba-
byloniæ ad ipsam civitatem: servis ejus ob-
sidentibus eam:
14 Prodiit Jehojacin rex Jehudæ ad regem
Babyloniæ, ipse cum matre sua, servi quo-
que ejus & præfecti ejus cum aulicis ejus:
quem cepit rex Babyloniæ anno octavo re-
gni sui.
15 Et depromptis inde omnibus thesauris
domus Jehovæ, & thesauris domus regis:
[d] decerpsit omnia instrumẽta aurea quæ fe-
cerat Schelomo rex Jisraëlis pro templo Je-
hovæ: quemadmodum ' prædixerat Jeho-
va.
16 Et deportavit rex ' e totis Jeruschalaimis
cùm omnes præfectos, cum omnes valen-
tes robore, ' decies mille captivos, omnesq;
fabros lignarios & fabros ferrarios: nihil
relictum est præter tenuem populum ter-
ræ.
17 Deportavit enim Jehojacinem in Babylo-
nem: & matrem regis & fœminas regis, &
aulicos ejus, & ' potentiores regionis: [e] re-
legavit Jeruschalaimis in Babyloniam:
18 Omnes quoque viros strenuos septies mil-
le, & fabros lignarios ac ferrarios mille: om-
nes robustos bellatores: deduxit rex Baby-
loniæ captivos in Babyloniam.
19 Constituitque rex Babyloniæ Mathanjam
' patruum illius regem loco illius: cujus no-
men immutavit in Tzidkijam.

c *qui & Jeconja* 1 Coron. 3. 16. & *Conja Jirm.* 22. 28.
9 *Non perrexit*] usque ad ultimos annos Tzidkijæ, cùm obsiderentur Jeruschalaima a Chaldæis, Jir. 37. 5.
10 *Tribus mensibus*] & decem diebus: synecdoche, 2. Chr. 36. 9.
d Heb. *truncavit.*
15 *Prædixerat*] supra 20. 17.
16 *E totis Jeruschalaimis*] i. toto e regno: synecdoche.
Decies mille] in quorum numero erant e tribu Jehuda ter mille viginti tres, Jir. 52. 28. Est autem prolepsis, quę duobus sequentibus versibus speciatim explicatur.
17 *Potentiores regionis*] quorum omnium numerus erat bis millium.
e Heb. *duxit captivitate.*
19 *Patruum illius*] vide 1. Chro. 3. 16. & 17.

Caput XXV.

Tzidkija improbo contra Babylonium rebellante, Jeruschalaima a Chaldæis obsidentur, occupantur, & rex fugiens intercipitur: cujus filii eo præsente jugulantur: ipse verò excæcatus & vinctus in Babyloniam abducitur. Templũ, regia & omnia magnifica ædificia igne absumuntur, mœnia urbis dejiciuntur, populi pars abducitur: pars tenuior ad colendam terram Gedaljæ committitur: thesauri & res pretiosæ sacræ auferuntur: primores occiduntur: reliquiæ occiso Gedalja Ægyptum petunt. Tandem Jehojacin anno 37. captivitatis suæ a successore Nebucadnetzari ad regiam dignitatem in aula ejus evehitur.

1 ‖ ' NATUS unum & viginti annos Tzid-
kija cùm regnare inciperet, unde-
cim annis regnavit Jeruschalaimis:
cujus matri nomen Chamutal filia Jirmejæ
e Libna.
2 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Je-
hovæ: omnino prout fecerat ' Jehojakim.
3 Cumque secundum iram Jehovæ fieret Je-
ruschalaimis, & in Jehuda: adeò ut abjice-
ret eos a facie sua: & rebellaret Tzidkija
contra ' regem Babyloniæ:
4 Fuit anno nono regni illius, mense decimo,
die decimo mensis: ut adveniens Nebucad-
netzar rex Babyloniæ, ipse cum omnibus
copiis suis contra Jeruschalaima, castra fa-
cerent juxta ea: extruentes contra ea pro-
pugnacula circumquaque.
5 Sic venit civitas in obsidionem: usque ad
undecimum annum regis Tzidkijæ.
6 Cujus nono *die* [a] *quarti* mensis, cùm invalu-
isset fames in civitate: adeo ut non esset
panis populo regionis:
7 Et ' perrupta esset civitas, ' omnibus bel-
latoribus *abeuntibus* nocte illa, via ' portæ
inter duplicem murum, quæ *erat* juxta hor-
tum regis: Chaldæis contra obsidentibus ci-
vitatem circumquaque: abiit etiam *rex* via
campestrium.
8 Sed persecutæ copiæ Chaldæorum regem,
assecutæ sunt eum in campestribus Jeri-
chuntis: cùm omnes copiæ ejus dispersæ es-
sent ab eo.
9 Et prehendentes regem deduxerunt eum
ad regem Babyloniæ ' Riblam: ubi [b] tule-
runt de eo sententiam.
10 Ex qua filios Tzidkijæ jugularunt ante o-
culos ejus: deinde oculos Tzidkiję excæca-
vit, & vinctum numellis chalybeis deduxe-
runt in Babyloniam.
11 Deinde mense quinto septimo *die* mensis,
ipso decimonono anno regis Nebucadnet-
zari regis Babyloniæ: ingressus Nebuzar-
Adan præfectus satellitum servus regis Ba-
byloniæ Jeruschalaima:
12 Combussit domum Jehovę & domum re-
gis: etiam omnes domos Jeruschalaimorũ:
id est, omnes domos magnatum combussit
igne.
13 Et muros Jeruschalaimorum circumqua-
que: destruxerunt omnes copiæ Chaldæo-
rum, quæ *erant* cum præfecto satellitum.
14 Reliquum autem populum, eos qui relicti
fuerant in civitate, & defectores qui defe-
cerant ad regem Babyloniæ, & reliquum
vulgi: deportavit Nebuzar-Adan præfectus
satellitum.
15 Tantùm e tenui *populo* terræ reliquos fe-
cit præfectus satellitum: ut essent [c] vinitores
& agricolæ.
16 Præterea columnas ęreas quæ *erant* in do-
mo Jehovæ, & bases, & lacum æreum qui
erat in domo Jehovæ, fregerunt Chaldæi:
deferentes æs eorum in Babyloniam.
17 ' Item ollas & hamas & instrumenta mu-
sica, & acerras, & omnia instrumenta ærea
quibus ministraverant, acceperunt.
18 Item trullas & crateras, [d] quæcunque au-
ræa & quæcunque argentea: accepit præ-
fectus satellitum:
19 Columnas duas, lacum unum, & bases

‖ *Jirmeja* 52.
1 *Natus &c.*] res ipsa docet hunc & duos sequentes versus cum sequentibus conjungendos esse.
2 *Jehojakim*] frater ejus ex utroque parente.
3 *Regem Babyloniæ*] a quo rex fuerat institutus sup. 24. 17.
a Eclipsis quæ suppletur ex Jirmejæ 52. 6.
7 *Perrupta*] ab obsidentibus, portã medianam occupantibus, Jirm. 39. 3.
Omnibus bellatoribus] Tzidkijæ.
Portæ] i. pseudothyron.
9 *Riblam*] vide supra 23. 33.
b Heb. *locuti sunt cum eo judicium.*
c Heb. *in vinitores.*
17 *Item ollas*] vide 1. Reg. 6. & 7.
d Heb. *quæ auri auri & quæ argenti argenti.*

quas fecerat Schelomo pro domo Jehovæ:
non fuit pondus æri omnium vasorum isto-
rum.
20 Octodecim cubitorum erat altitudo co-
lumnæ unius: cui imposita *erat* corona ærea:
& altitudo ipsius coronæ *erat* trium cubito-
rum, & encarpus ac malogranata ad coro-
nam circumquaque, omnia ex ære: & his si-
milia erant columnæ alteri cum encarpo.

20 *Corona trium*] vide 1. Reg 7.16.

21 Item cepit præfectus satellitum *Serajam
sacerdotem primarium, & Tzephanjam
sacerdotem secundanum: ac tres custodes
liminis.

21 *Serajam*] de quo 1. Chron. 6.14.

22 E civitate verò cepit aulicum unum qui e-
rat præfectus bellatoribus: & quinq; homi-
nes ex [e] intimis regis, qui inventi sunt in ci-
vitate, & scribam primarium exercitus, qui
exercitum conscribebat e populo terræ: ac
sexaginta viros e populo terræ qui inventi
sunt in civitate.

e Heb. *videntibus faciem regis, id est, ordinariis ministris regiis: sic Ester* 1.14.

23 Hos captos Nebuzar-Adan præfectus sa-
tellitum deduxit ad regem Babyloniæ Rib-
lam.
24 Quos percutiens rex Babyloniæ, morte
affecit Riblæ in terra Chamathæ: sic migra-
vit Jehuda e terra sua.
25 Populo autem illi qui relictus fuerat in ter-
ra Jehudæ, quem reliquerat Nebucadnet-
zar rex Babyloniæ: illis præfecit Gedaljam
filium Achikami filii Schaphanis.
26 || Cumque audivissent omnes *præfecti co-
piarum ipsi & homines ipsorum, regem Ba-
byloniæ præfecisse Gedaljam, venerunt ad
Gedaljam Mitzpam: nempe Jischmahhel
filius Netanjæ, & Jochanan filius Kareachi
& Saraja filius Tanchum ethi *Netophathi-
tæ, & [f] Joazanja filius Mahhachathitæ ip-
si cum hominibus suis.

|| *Jirmeja* 40.7.
26 *Præfecti copiarum*] Tzidkijæ, palantes per agros, qui dispersi fuerant suprà ver. 7.

Netophathitæ] filii Hhephai, *Jirm.* 40.8.
f *qui & Jezanja, Jirmeja* 40.8.

27 Quibus jurans Gedalja & hominibus eo-
rum, dixit eis: ne timete [g] ut sitis servi Chal-
dæorum: residete in hac terra, & servite re-
gi Babyloniorum: sic bene erit vobis.

g Heb. *ab esse servos Chaldæorum sic interpretandum ex Jirmeja, Jirm.* 42.

28 Fuit verò mense septimo, ut accedens
Jischmahhel filius Netanjæ, filii Elischa-
mahhi e semine [h] regio, & decem homines
cum eo, percuterent Gedaljam ita ut more-
retur: unà cum Jehudæis & Chaldæis qui
erant cum eo Mitzpæ.

h Heb. *regni*.

29 Tum surgentes totus populus a minimo
usque ad maximum, etiam præfecti copia-
rum, abiverunt in Ægyptum: metuebant e-
nim a [i] Chaldæis.

i Heb. *a facie Chaldæorum: Jir.* 43.

30 Posteà fuit trigesimoseptimo anno a de-
portatione Jehojacinis regis Jehudæ, duo-
decimo mense, *vigesimoseptimo die men-
sis: ut efferret *Evil-Merodach rex Babylo-
niæ, quo anno regnare cœpit, caput Jeho-
jacinis regis Jehudæ, e carcere.

30 *Vigesimoseptimo*] consilio jam ante inito & rebus comparatis inde a die vigesimo quinto ejusdem mensis, de quo Jirmeiæ 52.31. est hoc demum die planè effectum est.
Evil-Merodach] successor Nebucadnezari.

31 Cum quo locutus est bonis *verbis*: & posu-
it solium ejus supra solium reliquorum re-
gum qui *erant* secum in Babylonia.
32 Et mutatis vestimentis carceris sui: com-
edebat cibum jugiter coram illo: omni-
bus diebus vitæ suæ.
33 Nam cibarium ejus, cibarium juge dispo-
situm fuit ei a rege, [k] demensum diei cujus-
que in diem quemque: omnibus diebus vi-
tæ ejus.

k Heb. *verbum diei in die suo, ut Exod.* 16.4.

CHRONICORUM

Liber Prior.

PRIORE libro Chronicorum percurrit Hhezra ortum & propagationem gentis Jisraëliticæ usq; ad reditum a captivitate Babylonica: Deinde ab historia Davidis regnũ redorsus constitutionem Reipub. & Ecclesiæ ab eo factam accuratissimè describit, usque ad regnum Schelomonis, id est, annum ab urbe condito 2985.

Genesis Chronicum est	2368.	Judicum	299
Exodi	142.	1. Schemuelis	80
Reliquorum Moschis	39.	2. Schemuelis	40
Jeholchuhhæ	17.		

Summa 2985.

Caput I.

Majores Nouhi inde ab Adamo: & posteri ejus usque ad Abrahamum: Abrahami quoq; posteri usq; ad Jahhakobum copiosiùs propter historiam sacram recensentur: Et reges ac duces nominatim cõmemorantur, qui Edomæorum agro præfuerunt, usq; ad Moschis tempora.

1 || ADAM, Scheth, Enosch,
2 Kenan, Mahalaleel, Je-
red,
3 Chanoc, Methuschelach,
Lemec,
4 || Noach, Schem, Cham, &
Jepheth.
5 Filii Jephethi, Gomer, & Magog, & Ma-
dai, & Javan, & Tubal, & Meschec, & Ti-
ras.
6 Filii autem Gomeri: Aschcenaz & Di-
phath & Togarma.
7 Filii verò Javanis, Elischa, & Tarschischa:
Cittim, & Rodonim.
8 Filii Chami: Cusch & Mitzrajim, Put, &
Cenahhan.
9 Et filii Cuschi, Seba, & Chavila, & Sabta,
& Rahhema, & Sabteca: filii verò Rahhe-
mæ, Scheba & Dedan.
10 Præterea Cusch genuit Nimrodum: is cœ-
pit

|| *Gen.* 5.
|| *Gen.* 10.

pit esse potens in terra.
11 Mitzrajim autem genuit Ludæos, & Hha-
namæos, & Lehabæos, & Naphtuchæos:
12 Pattrusæos quoque & Casluchæos, & unde
egressi sunt Pelischtæi, Caphtoræos.
13 Cenahhan verò genuit Tzidonem primo-
genitum suum, & Chethum,
14 Jebusæum quoque, & Emoræum, & Gir-
gaschæum,
15 Et Chivvæum, & Hharkæum, & Si-
næum,
16 Et Arvadæum, & Tzemaræum, & Chama-
thæum.
17 Filii Schemi, Hhelam, & Aschur, & Arpac-
schad, & Lud, & Aram, hujus *filii*, Hhutz, &
Chul, & Gether, & Meschec.
18 At Arpacschad genuit Schelachum: Sche-
lach verò genuit Hheberum:
19 Hhebero autem editi sunt duo filii: quo-
rum unius nomen Peleg: quia temporibus
ejus divisa fuit terra: nomen verò fratris e-
jus Joktan.
20 Qui Joktan genuit Almodadum, & Sche-
lephum, & Chatzar-mavethum, & Jera-
chum,
21 Et Hhadoramum, & Uzalem, & Diklam,
22 Et Hhebalem, & Abimaëlem, & Schebam,
23 Et Ophirem, & Chavilam, & Jobabum: hi
omnes fuerunt Filii Joktanis.
‖ Gen. 11.10. 24 ‖SCHEM, Arpacschad, Schelach,
25 Hheber, Peleg, Rehhu,
26 Serug, Nachor, Terach,
27 Abram, is *est* Abraham.
28 FILII Abrahami, Jitzchak, & Jisch-
mahhel.
‖ Gen. 25.13. 29 ‖Hæ *sunt* generationes eorum: primogeni-
tus Jischmahhelis Nebajoth, deinde Kedar,
& Adbeel, & Mibsam,
30 Mischmahh, & Duma, Massa, Chadad, &
Thema,
31 Jetur, Naphisch, & Kedma: hi *sunt* filii
Jischmahhelis.
‖ Gen. 25.2. 32 ‖Filii autem Keturæ concubinæ uxoris A-
brahami: ea peperit Zimranem, & Jokscha-
nem, & Medanem, & Midjanem, & Jischba-
kum, & Schuachum: filii autem Jokschanis,
Scheba, & Dedan.
33 Filii verò Midjanis, Hhepha, & Hhepher,
& Chanoc, & Abidahh, & Eldahha: omnes
hi *fuerunt* filii Keturæ.
‖ Gen. 25.21. 34 ‖Genuit ergo Abraham Jitzchakum: filii
verò Jitzchaki, Hhesav, & Jisraël.
35 ‖Filii Hhesavi: Eliphaz, Rehhuel, & Jeh- ‖ Gen. 36.10.
husch, & Jahhlam, & Korach.
36 Filii Eliphazi: Teman, & Omar, Tzephi &
Gahhtam, Kenaz, & Thimnahhe *filius* nem-
pe Hhamalek.
37 Filii Rehhuelis: Nachath, Zerach, Scham-
ma, & Mizza.
38 Filii autem Sehhiris, Lotan, & Schobal, &
Tzibhhon, & Hhana: & Dischon, & Etzer,
& Dischan.
39 Filii autem Lotanis, Chori & Homam: so-
ror verò Lotanis, Timnahh:
40 Filii Schobalis, Hhaljan & Manachath, &
Hhebal, Schephi, & Onam: Filii verò Tzib-
hhonis, Aja, & Hhana.
41 Filii Hhanæ, Dischon: & filii Discho-
nis Chamram, & Eschban, & Jitran, & Ce-
ran.
42 Filii Etzeris, Bilhan, & Zahhavan, Jahha-
kan: filii Dischanis, Hhutz, & Aran.
43 Hi autem sunt reges qui regnaverunt in E-
domæa, ante quàm regnaret rex e filiis Jis-
raëlis: Belahh filius Behhoris, cujus civitas
nomine erat Dinhaba.
44 Cumque mortuus esset Belahh: regnavit
loco ejus Jobab filius Zerachi e Botzra.
45 Cumque mortuus esset Jobab: regnavit
loco ejus Chuscham, e regione Temanæi.
46 Cumq; mortuus esset Chuscham: regna-
vit loco ejus Hadar filius Bedadis, qui per-
cussit Midjanem in agro Moabitarum: cu-
jus civitas nomine *erat* Hhajith.
47 Cumq; mortuus esset Hadad: regnavit lo-
co ejus Samla e Masreka.
48 Cumq; mortuus esset Samla: regnavit lo-
co ejus Schaul e Rechobothis fluminis.
49 Cumq; mortuus esset Schaul: regnavit lo-
co ejus Bahhal-Chanan filius Hhacboris.
50 Cumq; mortuus esset Bahhal-Chanan: re-
gnavit loco ejus Hadad, cujus civitas nomi-
ne Pahhi: nomen verò uxoris ejus Mehe-
tabeel filia Matredis, filia Me-Zahabi.
51 Cumq; mortuus esset Hadad; fuerunt du-
ces Edomæorum: dux Timnahh, dux Halja,
dux Jeteth,
52 Dux Aholibama, dux Ela, dux Pi-
non,
53 Dux Kenaz, dux Teman, dux Mibtzar:
54 Dux Magdiel, dux Hhiram: hi *fuerunt* du-
ces Edomæorum.

TABULA I.

Adam.–Scheth.–Enosch.–Kenan.–Mahalaleel–Jered.–Chanoc.–Metuschelah.–Lemec.–Noach.

- **Schem.**
  - Hhelam, Aschur, Arpacschad, Lud, & Aram.
    - (Arpacschad) Schelach.
      - Hheber.
        - Peleg. Rehhu. Serug. Nachor. Terach. Abraham. tab. 2.
        - Joktan.
          - Almodad, Scheleph, Chatzar-maveth, Hhadoram, Uzal, Dikla, Hhebal, Abimaël, Scheba, Ophir, Chavila, & Jobab.
    - (Aram) Hhutz, Chul, Gether, & Meschec.
- **Cham.**
  - Cusch, Mitzrajim, Put, & Cenahhan.
    - (Cusch) Nimrod, Seba, Chavila, Sabbeta, Sabteca, & Rahhema.
      - (Rahhema) Scheba, & Dedan.
    - (Mitzrajim) Ludæi, Hhanamæi, Lehabæi, Naphtuchæi, Pattrusæi, Casluchæi, & Caphtoræi. Pelischtæi.
    - (Cenahhan) Tzidon, Cheth, Jebusæus, Emoræus, Girgaschæus, Chivvæus, Hharkæus, Sinæus, Arvadæus, Tzemaræus, & Chamathæus.
- **Jepheth.**
  - Gomer, Magog, Madai, Javan, Tubal, Meschec, & Tiras
    - (Gomer) Aschenaz, Diphath, & Togarma.
    - (Javan) Elischa, Tarschischa, Cittim, & Rodanim.

TABULA II.

Abraham e

- **Sara uxore** Jitzchak
  - Hhesav sive Edom,
    - Eliphaz, Rehhuel, Jehhusch, Jahhlam, & Korach.
      - (Eliphaz) Teman, Omar, Tzephi, Gahhtam, Kenaz, & e Timnahh Hhamalek.
      - (Rehhuel) Nachath, Zerahh, Schamma, & Mizza.
  - Jahhakob. cap. 2.
- **Hagara ancilla** Jischmahhel
  - Nebajoth, Kedar, Adbeel, Mibsam, Mischmahh, Duma, Massa, Chadad, Tema, Jetur, Naphisch, & Kedma.
- **Ketura concubina.**
  - Zamran, Jokschan, Medan, Midjan, Jischbak & Schuach.
    - (Jokschan) Seba, & Dedan.
    - (Midjan) Hhepha, Hhepher, Chanoc, Abidahh, & Eldahha.

TABULA III.

Choræorum

- **gentis author Sehhir**
  - Lotan, soror Timnahh.
    - Chori, Homam.
  - Schobal,
    - Hhaljan, Manachath, Hhebal, Tzephi, & Onam.
  - Tzibhhon,
    - Aja, Hhana.
  - Hhana, Dischon.
  - Dischon,
    - Chamran, Eschban, Jitran, & Ceran.
  - Etzer,
    - Bilhan, Zahhavan, & Jahhakan.
  - Dischan.
    - Hhutz, Aran.
- **status, sub**
  - Regibus Choræis: Belahho, Jobabo, Chuschamo, Hhadado 1., Samla, Schaûle, Bahhal-Chanane, Hadado 2.
  - ducibus Edomæis, occupato regno: Timnahho, Hhalja, Jethetho, Aholibama, Ela, Pinone, Kenazo, Temane, Mibtzare, Magdiele, Hhiramo,

CAPUT II.

Caput II.

Numeratis Jisraëlis filiis, recensio posterorum Jehudæ instituitur hoc capite & duobus sequentibus. In hoc verò nominatim percursa tantum Zerachi gente, in recensenda Chetzronis posteritate insistit. Primum Rami usque ad Davidem: deinde filiorum quos Chetzron in senectute suscepit: tertio Jerachmeelis: postremo primi & secundi Calebi.

1 ‖HI *sunt* filii Jisraëlis: Reūben, Schimhhon, Levi, & Jehuda, Jissascar & Zebulun,
2 Dan, Joseph, & Binjamin, Naphtali, Gad, & Ascher.
3 'Filii Jehudæ, Hher, & Onan, & Schela: [a] tres editi sunt ei a filia Schuhhę Cenahhanitide: cumq; *visus* esset Hher primogenitus Jehudæ, malus in oculis Jehovæ, morte affecit eum.
4 Tamar verò nurus illius peperit illi 'Peretzum & Zerachum: omnes filii Jehudæ quinque.
5 ‖Filii Peretzi, Chetzron, & Chamul.
6 Filii autem Zerachi, [b] 'Zimri, & Ethan, & Heman, & Calcol, & [c] Darahh: hi omnes quinque.
7 Et filii *Zimri*, Carmi: *nepos* [d] Hhacar turbator Jisraëlis, qui prævaricatus fuit in anathemate.
8 Filii autem Ethanis, Hhazarja.
9 Filii verò Chetzronis qui editi sunt ei: Jerachmeel, & [e] Ram, & [f] Celubai.
10 ‖R A M verò genuit Hhamminadabum: & Hhamminadab genuit Nachschonem principem filiorum Jehudæ.
11 Nachschon autem genuit Salmam, & Salma genuit Bohhazum.
12 Et Bohhaz genuit Hhobedum, & Hhobed genuit Jischaium.
13 Jischai autem genuit primogenitum suum Eliabum: & Abinadabum secundum, & [g] Schimhham tertium,
14 Nethaneelem quartum, Raddaium quintum,
15 Otzemum sextum, Davidem septimum.
16 Et sorores eorum Tzerujam & Abigajilā: filii autem Tzeruję fuerunt Abschai, & Joab & Hhasa-El, tres.
17 Abigajil verò peperit Hhamasam: pater autem Hhamasæ fuit [h] Jether Jischmahhelita.
18 'C A L E B autem filius Chetzronis genuerat ex 'Hhazuba uxore, & ex Jerihhotha: hujus filii erant Jescher & Schobab & Ardon.
19 Mortua verò 'Hhazuba: accepit sibi Caleb Ephratham, quæ peperit ei Churem.
20 ‖Et Chur genuit Urin, & Uri genuit Betzaleelem.
21 Postmodùm congressus est Chetzron cum 'filia Maciris patris Gilhhadis, quam ipse duxit cùm esset natus sexaginta annos: quæ peperit ei Segubum.
22 (Segub autem genuit Jairem: cui fuerunt viginti tres civitates in terra Gilhhadis.
23 Nam accepit ab ipsis [i] 'Geschuræis & Syris villas Jairis cum Kenatha & villis ejus sexaginta civitates: Hæc omnia *ceperunt* filii Maciris patris Gilhhadis.)
24 Etiam post mortem Chetzronis cùm [k] duxisset Caleb Ephratham: similiter uxor Chetzronis Abija peperit ei quoque Aschurem patrem Tekohhæorum.
25 F U E R U N T autem filii Jerachmeelis primogeniti Chetzronis, primogenitus Ram: deinde Buna, & Oren, & Otzem *ex* Achija.
26 Fuit quoque uxor altera Jerachmeeli, nomine Hhatara: ea *est* mater Onami.
27 Fuerunt verò filii Rami primogeniti Jerachmeelis: Mahhatz, & Jamin & Hheker.
28 Item fuerunt filii Onami, Schammai, & Jadahh: filiique Schammai, Nadab, & Abischur.
29 Nomen verò uxoris Abischuris Abihajil: quæ peperit ei Achbanem, & Molidum.
30 Et filii Nadabi, Seled, & Appajim: sed mortuus est Seled sine liberis.
31 Filii verò Appajimi Jischehhi: & filii Jischehhi Scheschan, & [l] filia Scheschanis Achlai.
32 Filii autem Jadahhi fratris Schammai, Jether, & Jonathan: sed mortuus est Jether sine liberis.
33 Filii verò Jonathanis, Peleth & Zara: isti fuerunt filii Jerachmeelis.
34 Non fuerunt autem Scheschani filii: sed [m] filiæ: eratque Scheschani servus Ægyptius nomine Jarchahh.
35 Quam ob rem dedit Schechahh 'filiam suam Jarchahho servo suo in uxorem: quæ peperit ei Hhattaium.
36 Hhattai autem genuit Nathanem, & Nathan genuit 'Zabadum.
37 Zabad autem genuit Ephlalem, & Ephlal genuit Hhobedum.
38 Hhobed autem genuit Jehu, & Jehu genuit Hhatzarjam.
39 Hhatzarja autem genuit Cheletzum, & Cheletz genuit Elhhasam.
40 Elhhasa autem genuit Sismaium, & Sismai genuit Schallumum.
41 Schallum autem genuit Jekamjam, & Jekamja genuit Elischamahhum.
42 I T E M filii 'Calebi fratris Jerachmeelis, Meschahh 'primogenitus ejus: ipse pater fuit Ziphæorum: & posteri Mareschæ patris Chebronis.
43 Filii autem Chebronis Korach, & Tappuach, & Rekem, & Schemahh.
44 Schemahh verò genuit Rachamum patrē Jorkehhami: & Rekem genuit Schammaiū.
45 Filius autem Schammai, Mahhon: qui Mahhon pater fuit Beth-Tzuritarum.
46 Hhepha quoque uxor concubina Calebi peperit Charanem & Motzam & Gazezū: Charan enim genuit Gazezum.
47 Filii verò *Motzæ*, Johedai: *ex quo* Regem, & Jotham, & Geschan, & Pelet, & Hhepha, & Schahhaph.
48 *Ex* [n] uxore concubina Mahhaca, Caleb genuit Scheberum, & Thirchanam.
49 Peperit autē *uxor* Schahhaphi patris Madmannæorum, Schevam patrem Macbenæorum, & patrem Gibhhæorum: denique filia Calebi 'Hhacsa.
50 I S T I fuerunt filii 'Calebi, filii Churis primogeniti Ephrathæ: Schobal pater Kirjath-Jehharimanorum.
51 Salma 'pater Beth-Lechemitarum, [o] Chareph pater familiæ Gaderitarum.
52 Fueruntque filii Schobali patri Kirjath-Jehharimanorum: [p] Haroe pater incolarum partis

‖ Gen. 35.23.
3 *Filii Jehudæ*] a quo in præcipuam juris primogeniti partem divinitus assumpto, incipit generis patriarcharum recensio, propter regiam successionem, & Christi originem: vide Gen. 49.8. &c.
a Heb. *trias edita est ei.* Gen. 38.
4 *Peretzum*] qui Hhero in jus primogenitorum successit, velut a patre excitatum semen.
‖ Gen. 46.12.
b *qui & Zabdi* Jehos. 7.1.
6 *Zimri*] propriè filius, sequentes autem in posteris fuerunt, etsi non proximè ab eo nati: fuerūt enim filii Macholis 1. Reg. 4.30.
c *qui & Dardahh* 1. Reg. 4.30.
d *qui & Hhacan, sed hic alludit ad turbatoris nomen.*
e *qui & Aram,* Matt. 1.3.
f *qui & Caleb inf.* ver. 18.
‖ Ruth. 4.19.
g *qui & Schammai* 1. Schem. 16.10.
h *qui & Jithra Jisraëlita,* 2. Schem. 17.25.
18 *Caleb autem*] Hic non instituitur ex professo recensio generis Calebi primi: nam habetur infra ver. 42. sed tantùm ostenditur quàm efficax erat Dei benedictio ad vegetandā in Aegypto senectutem Chetzronis, ac proinde Jisraëlitas multiplicandos.
Hhazuba] cujus posteri recensentur infra ver. 42. & seq.
‖ Exo. 31.2.
21 *Filia Maciris*] ex qua Jair filius quoque Menaschis dictus est, Num. 32.41. & ratione hæreditatis inter Menaschitas accensus.
i Heb. *accepit Geschure & Syro villas Jairis ab eis,*
* ὑστέρως Num. 32.41.
23 *Geschuræis*] erat enim Gilhhad pars Geschuris, atque adeò Syriæ.
k Heb. *cum Caleb ad Ephratham accessisset.*
l Heb. *filii* synecdochicè dictū, q. d. quicquid habuit liberorum, unica fuit filia Achlai. vide infrà ver. 35.
m synecdochicè dictum ut Gen. 21.7.
35 *Filiam suam*] Achlajam ver. 31.
36 *Zabadum*] de quo infra 11.41.
42 *Calebi*] primi de quo ver. 18. hic autem brevitatis causa reticentur filii qui nominati fuerūt supra ver. 18.
Primogenitus] primæ uxoris Hhazubæ filius, supra ver. 18.
n Heb. *uxore concubina Calebi Mahhaca genuit &c.* ut Gen. 9.6.
49 *Hhacsa*] prima primi Calebi filia.
50 *Calebi*] secundi, qui fuit primi nepos ex Chure, de quo ver. 19.
51 *Pater Beth-Lechemitarum*] ex parte: nam alius [illegible] a Salma Bohhazi Beth-Lechemitæ pa[illegible]tre, de quo ver. 11.
o *qui & Penuël* infrà 4.4.
p *qui & Reaja* infrà 4.2.

partis ᵖMenuchotarum.

53 Et familiæ Kirjath-Jehharimanorum, Jithritarum, Putæorum, & Schumatæorum, & Mischrahhæorum: ex his prodierunt ʳTzarhhathæi, & Eschtaolitæ.

54 Filii Salme, Beth-lechemitæ & Netophatæi, ˢHhatarothani e familia Joabi: & ᵠ Tzorhhani *qui fruebantur* parte Menuchotharũ.

55 Et ᵗfamiliæ ᵘScribarum incolentium Jahhbetzam, Thirhhatæorum, Schimhhatæorũ, Suchatæorum: hi sunt ˣKinæi advenæ, orti ʸChamatho, patre familiæ ᶻRechabi.

52 *Menuchotarũ*] i. regionis Manachatæ in fine Jehudæ, Binjaminis & Danis: ut apparet cùm ex hoc loco, tum inf. 8.6.

53 *Tzarhhathæi*] i. incolæ Tzorhhæ & Eschtaolis, ex ea parte quæ ad Jehudam pertinuit Jehosch. 15. 33.

54 *Hhatarothani*] vide annotata Jehosch. 16 a.

ᵠ Heb. *& pars Menuchathani Tzarhhaui.*

55 *Familiæ Scribarũ*] hic versus pergõs adjectus est, etsi hæ familiæ ex Jehudæ non orti fuerunt: tamen cum Jehuda habitarunt in deserto Jehudæ, ubi Jahhbetz sita erat, Judic. 1. 16. *Scribarum*] i. in Scribatu & actis publicis exercendis vitam transigentium ut Reipub. utiles essent, quibus alioquin nulla erat attributa hæreditas: sed tantum cum quibus vellent concessa habitatio. *Kinæi*] i. posteri Jitronis, a gente sic dicti, Judic. 1.16. *Chamatho*] principe eorum, qui cum tribu Jehudæ habitarunt; hoc discretionis causa additur, quia Cheber cum suis ab istis separans se ad septentrionem migrasse legitur Judic. 4. 11. *Rechabi*] de qua Jirmejæ 35.

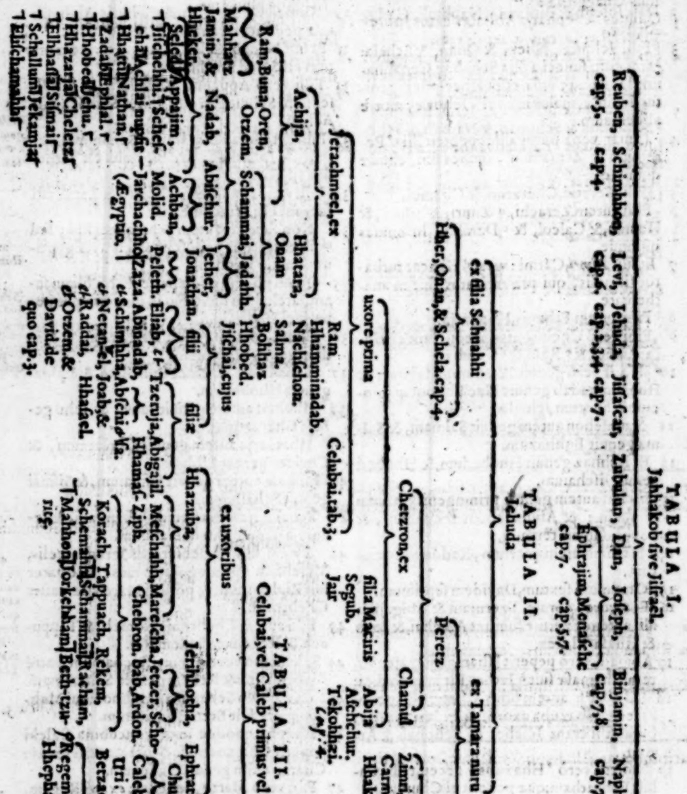

Caput III.

Davidis filii, regnū, successores in regno ex Schelomone primùm, deinde ex Nathane duces & primores recensentur.

1 HI autem sunt filii Davidis qui editi sunt ei Chebrone: primogenitus Amnon Achinohhamæ Jizrehhelitidis: secundus [a] Daniel Abigajilæ Carmelitidis:
2 Tertius Abschalom filius Mahhacæ filiæ Talmai regis Geschuris: quartus Adonija filius Chaggithæ:
3 Quintus Schephatja Abitalæ: sextus Jithrehham Hheglæ, *cujusq;* uxoris ejus.
4 Sex editi sunt ei Chebrone, ubi regnavit septem annos & sex menses: triginta verò tribus regnavit Jeruschalaimis.
5 [5] Hi autem editi sunt ei Jeruschalaimis: [b] Schimhha & Schobab, & Nathan, & Schelomo, quatuor [c] Bathschuahhæ filiæ Hhammielis.
6 Item Jibehar, & [d] Elischamahh, & Eliphelet,
7 Et Noga, & Nepheg, & Japhiahh,
8 Et Elischamahh, & [e] Eljadahh, & Eliphelet: novem.
9 Omnes filii Davidis, præter filios uxorum concubinarum & [9] Tamaram sororem illorum.
10 [10] Filius verò Schelomonis Rechabhham: Abija filius ejus, Asa filius ejus, Jehoschaphat filius ejus,
11 Joram filius ejus, Achazja filius ejus, Joasch filius ejus,
12 Amatzja filius ejus, Hhazarja filius ejus, Jotham filius ejus,
13 Achaz filius ejus, Chizkija filius ejus, Menasche filius ejus,
14 Amon filius ejus, Joschija filius ejus.
15 Filii autem Joschijæ, primogenitus [f] Jochanan, secundus [g] Jehojakim: tertius Tzidkija, quartus Schallum.
16 Filii verò Jehojakimi, Jeconia filius ejus. [16] Tzidkija filius ejus.
17 [17] Filii autem Jeconjæ [17] vincti, Schealtiel filius ejus.
18 *Hujus* autem Malciram, & Pedaja, & Schenatzar, Jekamja, Hoschumahh, & Nedabja.
19 Filii verò Pedajæ, Zerubbabel & Schimhhi: & filius Zerubbabelis, Meschullam, & Chananja, & Schelomith soror eorum.
20 [20] *Illius* verò Chaschuba, & Ohel, & Berecja, & Chasadja, Juschab-Chesed, quinque.
21 Filius verò Chananjæ Pelatja, & Jeschahhja: filii Rephajæ, filii Arnanis, filii Hhobadjæ, filii Schecanjæ.
22 Filii, inquam, Schecanjæ Schemahhja: & filii Schemahhjæ Chattusch, & Jigeal & Bariach, & Nehharja, & Schaphat, sex.
23 Et filius Nehharjæ, Eljohhenai, & Chizkija, & Hhazrikam tres.
24 Denique filii Eljohhenai, Hodajeva, & Eljaschib, & Pelaja, & Hhakkub, & Jochanan, & Delaja, & Hhanani, septem.

[a] 2. Schem. 3. 3. qui & [illegible] ver. 3.
5 *Hi autem*] Hic [illegible] ac non promiscuè, ut sequentes Davidis filii ex Bathschuahha recensentur propter prærogativā regni divinitus attributam Schelomoni, infrà 28. 5. ac proinde cujus ex naturæ ordine ad proximum fratrem pervēturum, intercidente ejus posteritate. Inverso autem ordine connumerantur, quia mox de Schelomone & ejus posteris sermo habendus est: Schelomo enim natura primus fuit: 2. Schem. 12. 24. Nathan secundus, & sic deinceps.
[b] qui & Schammuahh 2. Schem. 5. 14.
[c] Bathschebahh filia Elihhami 2. Schem. 11. 3.
[d] qui & Elischuahh 2. Schē. 5. ver. 15.
[e] qui & Beheljadahh infrà 14. 7.
9 *Tamaram*] de qua 2. Schem. 13.
10 *Filius Schelomonis*] successio regū e stirpe Schelomonis.

[f] qui & Jehoachaz 2. Reg. 23. 30. & Schallū Jirm. 22. 11.
[g] qui & Eljakim, 2. Reg. 23. 34.
16 *Tzidkija filius ejus*] non natura: erat enim ejus patruus 2. Reg. 24. 17. sed successione regni, ut versu sequente.
17 *Filii Jeconjæ*] non natura, nam sine liberis ex Dei decreto extinctus est, & in eo Schelomonis semen, Jirm. 22. 30. sed successionis jure, quæ ad Nathanis posteros devolvebatur: fuit enim Schealtiel filius Neri ex posteritate Nathanis Luc. 3. 27.
Vincti] id est captivi, & in Babyloniā deportati: 2. Reg. 24. 17.
20 *Illius verò*] id est, Meschullami: quod colligitur ex collatione hujus versiculi cum sequente.
21 *Filii Rephajæ*] συναθροισμὸς sive congeries, qua in genere nominantur familiæ, quæ ad stirpem regiam pertinebant.

TABULA I.

David.

Chebrone, ex | Jeruschalaimis, ex

Achinohham, Abigajil, Mahhaca, Chaggith, Abital, Hhegla. | Bathschuahha, v. Bathschebahha | incertis

Amnon. Daniel. Abschalom, et Tamar. Adonija. Schephatja. Jitrehham.

Schelomo, Rechabhham. Abija. Asa. Jehoschaphat. Joram. Achazja. Joasch. Amatzja. Hhazarja. Jotham. Achaz. Chizkija. Menasche. Amon. Joschija.

Nathan, Schobab, Schimhha

Nathan: Mattatha. Mainam. Melca. Eljakim. Jona. Joseph. Jehuda. Schimhhon. Levi. Mattath. Joram. Elihhezer. Josche. Hher. Elmodan. Cuschan. Abdi. Malci. Neri. } ex Lucæ 3.

Joschija: Jochanan, Jehojakim, Tzidkija, Schallum.

Jehojakim: Jeconja.

Successores juris

Tzidkija patruus Jeconjæ, rex e Schelomone ultimus. | Schealtiel princeps.

Schealtiel: Malcirā, Pedaja, Schenatzar, Jecanja, Hoschamahh, Nedabja

Pedaja: Zerubbabel | Schimhhi.

Zerubbabel: Meschullam, | Chananja, Schelomith

Meschullam: Chaschuba, Ohel, Berecja, Chasadja, Juscab-chesed. | Chananja: Pelatja, Jeschahhja.

TABULA II.

Viri e stirpe regia, posteri Nathanis aut fratrum

Rephaja, Arnan, Hhobadja, Schecanja, Schemahhja.

Chattusch, Jigeal, Bariach, Nahharja, Schaphat.

Eljohhenai, Chizkija, Hhazrikam.

Hhodavja, Eljaschib, Pelaja, Hhakkub, Jochanan, Delaja, Hhanani.

Caput IIII.

Reliquorum posterorum Jehudæ, Calebi secundi, Aschchuris, Celubi, & Schelæ catalogus. Itē Schimhhonis gens & possessio, partim a Jehoschuhha eis attributa, partim armis multò post comparata exponitur.

1 Filii Jehudæ: Peretz, Chetzron, &
[a] Carmi, & Chur, & [1] Schobal.
2 [b] Reaja autem filius Schobalis, genuit
Jachathum, & Jachath genuit Achumaium,
& Lahadum: horum *sunt* familiæ [2] Tzorhhatæorum.
3 Item hi ex patre Hhetamæorum, Jizrehhel
& Jischma, & Jidbasch: quorum sorori nomen Hatzelelponi.
4 Et [c] penuel [4] pater Gedoræorum & Hhezer
pater [d] Chuschæ: hi *sunt* filii Churis primogeniti
Ephrathæ patris Beth-Lechemitarū.
5 [5] Aschchuri verò patri Tekohhæorum
fuerunt duæ uxores: Chelea & Nahhara.
6 Peperitq; ei Nahhara Achuzamum, & Chepherum,
& Temenin, & Hhaachaschtarin:
hi *sunt* filii Nahharæ.
7 Filii autem Cheleæ, Tzereth, Jetzochar, &
Etnan [7] *& Kotz*.
8 Kotz autem genuit Hhanubum, & Hatzobebā:
& familias Acharchelis filii Harumi.
9 Sed fuit [9] Jahhbetz honoratior fratribus
suis: cui mater indidit nomen [e] Jahhbetz
dicendo: eò quòd peperi cum dolore, *ita vocandus est*.
10 Nam invocavit Jahhbetz Deum Jisraëlis
dicendo: [10] si [f] planè benedicens mihi ampliaveris
terminum meum, & aderit manus tua
mihi, denique feceris [g] ut malum non afficiat
me dolore: fecitque Deus ut eveniret
quod petierat.
11 Celub autem frater [h] Schuchæ genuit
Mechirum (is fuit pater Eschtonis.
12 Et Eschton genuit familiam Raphæ, & Paseachi,
& Techinnæ patris Hir-Nachaschi:
hi fuerunt homines Recæ.)
13 Item posteros Kenazi, Hhothnielem, &
Serajam:) filii autem Hhothnielis Chathath
& Mehhonathai.
14 Mehhonathai verò genuit Hhophram: &
Seraja genuit Joabum patrem *degentium* [14] *in*
valle fabrorum, nam fabri erant.)
15 Et filios Calebi filii [15] Jephunnæ, Hiru, Elam,
& Nahhamum: filii autem Elæ, [i] secundus
Kenaz.)
16 Et filios Jehallelelis: Ziphum & Zipham,
Tirjam, & Asarelem:
17 Et [k] filios Hhezræ, & Jetherum, & Meredum,
Hhepherumque & Jalonem (concipiens
autem *uxor Meredi peperit* Mirjamum,
& Schammaium, & Jischbachum patrem
Eschtemohhæorum.
18 Uxor verò ejus Jehudæa peperit Jeredum
patrem Gedoræorum, & Cheberum patrem
Socuntinorum, & Jekuthielem patrem Zanoachitarum:
illi quidem filii erant Bithjæ
filiæ Parhhonis, quam duxerat Mered.
19 Hi verò filii uxoris [l] Judææ sororis Nachami
Garmæi patris Kehhilæorum: & Eschtemohhæ
Mahhachathitæ.)
20 Item filios Schimonis, Amnonem, & Rimnam,
Ben-chananem, & Tilonem: filios quoque
Jischehhi, Zochethū & Ben-zochethū.
21 Filii Schelæ filii Jehudæ, Hher pater
Lecanorum, & Lahhda pater Mareschanorum,
& familiæ [m] gentis artificis in bysso,
gentis Aschbehhæ.
22 Item Jokim & homines [n] Cozebæ, & Joaschh,
& Saraph, [22] qui dominium habuerunt
in Moabitas, & Jaschubi-Lechem: [22] sed res
istæ *sunt* obsoletæ.
23 Isti sunt figuli illi, desidentes ad plantas &
macerias: cum rege in opere ejus manserunt
[23] illic.
24 ‖ Filii Schimhhonis: Nemuel, & Jamin,
Jarib, Zerach, Schaul.
25 Schallum filius ejus, Mibsam filius ejus,
Mischmahh filius ejus:
26 Et filii Mischmahhi: Chammuel filius ejus,
Zaccur filius ejus, Schimhhi filius ejus.
27 Fuerunt autem Schimhhi filii sexdecim, &
filiæ sex, cùm fratribus ejus non essent filii
multi: itaque tota familia sua [o] non fuerunt
tam multi, ut filii Jehudæ.
28 ‖ Habitaveruntq; Beer-schebahhi, & Moladæ,
& Chatzar Schuhhale,
29 Et Bilhhæ, & Hhetzemi, & Toladi,
30 Et Bethuele, & Chormæ, & Tziklagi,
31 Et Beth-Marcabothis, & Chatzar-Susimis,
& Beth-Birei, & Schahharajimis: hæ *fuerunt*
civitates eorum, [31] quandiu regnavit David.
32 Pagi autem eorum, Hhetam, & Hhajin,
Rimmon, & Tocen, & Hhaschan: civitates
quinque.
33 Prætereà omnes pagi eorum qui *erant* circa
civitates illas Bahhalem usque: hæ habitationes
eorum *fuerunt*, prout per gentes se
distribuendo adierunt illas.
34 Meschobab autem & Jamlec & Joscha filius
Amatzjæ:
35 Et Joel: & Jehu filius Joschibjæ, filii Serajæ,
filii Hhasielis:
36 Et Eljohhenai, & Jahhakoba, & Jeschochaja,
& Hasaja, & Hhadiel, & Jesimiel, &
Benaja:
37 Et Ziza filius Schiphehhi filii Allonis, filii
Jedajæ, filii Schimri filii Schemahhjæ:
38 Hi [p] quorum adducta sunt nomina, principes
in familiis suis: cùm paternę familiæ eorum
erupissent in multitudinem:
39 Abiverunt in aditum [39] Gedoris, usque ad
orientalem tractum ipsius [39] vallis: ad quærendum
pascuum gregi suo.
40 Cumque invenissent pascuum pingue &
bonum, & terram amplam spaciis, & quietam
ac tranquillam: [40] quia Chamo orti erant,
qui habitabant ibi anteà,
41 Venientes isti scripti de nominibus, temporibus
Jechizkijæ regis Jehudæ, percusserunt
tentoria eorum, & habitacula quæ inventa
sunt ibi, & internecioni devoverunt
eos usque [41] in diem illum, habitaveruntque
loco eorum: eò quòd pascuum esset
gregi suo ibi.
42 Prætereà ex illis, *nempe* e filiis Schimhhonis
profecti ad montem Sehhiris homines
quingenti: Pelatja, & Nahharja, & Rephaja,
& Hhuzziele filiis Jischehhi [q] præeuntibus
eis:
43 Percusserunt residuū [43] quod evaserat Hhamalekitarum:
ubi habitaverunt usque in
diem illum.

a *qui & Celubai sup. 2.9. & Caleb primus ibid. ver. 18.*
1 *Schobal*] filius Calebi filii Churis: qui Caleb brevitatis causa omittitur: sup. 2.50.
b *qui & Haroe, sup. 2.52.*
2 *Tzorhhatæorum*] ex parte, ut sup. 2.53.
c *Chareph: supra 2.51.*
4 *Pater Gedoræorum*] ex parte: confer cum ver. 18.
d *qui & Schucha, infrà ver. 11.*
5 *Aschchuri*] Posthumo Chetzronis, de quo supr. 2.24.
7 *Et Kotz*] ellipsis frequens in hoc scriptorum genere, ut infra ver. 13.
9 *Jahhbetz*] autor unius e numeratis familiis Acharchelis.
e *id est, dolorificus: corrupto nomine per metathesin literarum.*
10 *Si planè &c.*] Aposiopesis voti, juramentorum propria, quibus votum affine est.
f Heb. *benedicendo benedixeris.*
g Heb. *& feceris de malo ut non afficiat me dolore. Trajectio ut Gen. 5.29.*
h *qui & Chuscha suprà ver. 4.*
14 *In valle fabrorum*] sita in finibus Jehudæ & Binjaminis: ac proinde mixti imperii: Nechem. 11. 35.
15 *Jephunnæ*] filii Kenazi: unde Caleb Kenizzæus dictus est, Num. 32.12.
i Heb. *etiam Kenaz.*
k Heb. *filium: enallage.*
l Heb. *Hodija: aphæresis.*

m Heb. *gentis opificii byssini.*
n *quæ & Czib Gen. 38.5. ubi natus erat Schela: & Aczib Jehosch. 15.44.*
22 *Qui dominium habuerunt*] id est, pro rege in agro Moabitarum imperarunt.
Sed res istæ] quasi dicat, supervacuum esset plura de illa gente, possessione & dignitate referre, cùm jam hæc omnia posterorum ignavia [illegible] peliat: qui spreta agricolatione, & rusticam structuram denique miserrimam apud Babylonios servitutem suæ libertati prætulerint, ut apparet ex versu sequente.
23 *Illic*] in Babylonia.
‖ Gen. 46.10.
o Heb. *non multiplicati sunt usque ad filios Jehudæ.*
‖ Jehosch. 19.
31 *Quandiu regnavit*] id est, usque ad captivitatem Babylonicam.
p Heb. *hi qui veniunt per nomina.*
39 *Gedoris*] id est, Gederæ sive Gederothajimorum Jehosch. 15.36.
Vallis] quæ porrigitur ab Ephes-Dammimis Hhelæum usque: vide 1. Sam. 17.
40 *Quia Cham*] ætiologia est sequentium, nimirum quo jure illos profligaverint.
41 *In diem illum*] quo desiit regnum Davidicum, sup. vers. 31. & infra ver. 43.
q Heb. *in capite eorum.*
43 *Quod residuum*] sub Schaule, 1. Sam. 14.49. & sub Davide 2. Schem. 8.12.

TABULA I.

Jehuda
Peretz
Chetzron
Carmi, v. Celubai, v. Caleb primus
Chur
Caleb secundus

- Schobal
  - Kirjath-Jehharimani quorum familiæ Jitritis, Puthitis, Schumathitis, & Mischrahhitis.
  - Haroë, v. Reaja Jachath
    - Achumai, Lahad.
      - Tzorhhatæi.
- Salma, pater
  - Bethlechemitarum, Netophatzorum, Hhatrotanorum, Menuchotanorum & Tzorhhæorum ex parte. His sunt accensi Kenæi scribæ, incolæ Jahhbetzi, quorum familiæ
    - Tirhhatæa, Schimhhatæa, & Sucatæa.
- Chareph, v. Penuel, pater Gedorenorum sive Gaderitarũ.
- Hhetam
  - Jizrehhel, Jischma, Jidbasch, & soror Hhatzelelponi.
- Hhezer
  - Chuscha, v. Schucha
  - Celub tab. 3.

TABULA II.

Aschchur, pater Tekohhæorum ex uxoribus

- Chelea
  - Tzereth, Jetzochar, Etnan, Kotz.
    - Hhanub, Hatzobeba, Harum.
    - Acharchelis familiæ, in quibus erat Jahhbetz.
- Nahhara
  - Achuzzam, Chepher, Temeni, Haachaschtari.

TABULA III.

Celub

- Meschir. Eschton
  - Rapha, Paseach, Techinna. Hhir-nachasch.
    - viri Recæ.
- Kenaz primus
  - Hothniel
    - Chatath, Mehhonothai. Hhophra.
  - Seraja Joab incolę vallis fab.
  - Jephunne Caleb 3.
    - Hhiru, Ela, Nahham.
      - Kenaz secundus.
- Jehalleleel
  - Ziph, Zipha, Tireja, Asareel.
- Hhezra
  - Jether, Mered, Hhepher, Jalon.
    - e Bitheja Ægyptia
      - Mirjam, Schammai, Jischbach. Eschtemohhæi.
    - e Jehudæa
      - Jered Gedoræi.
      - Cheber Socunini.
      - Jekuthiel. Zanoachæi.
- Schimon.
  - Amnon, Rinna, Benchanan, Tilon, Jischehhi.
    - Zocheth, Benzocheth.

TABULA IIII.

Schela

- Hher, Lecæi.
- Lahhda, Mareschani.
- Aschbeahh, opifices ex bysso.
- Jokim, Cozebani, Joasch, Saraph, Jaschubi-lechem, & alii, quorum exoleta sunt nomina, quia in Babylonia manserunt Regis figlinam, agriculturam, & materiariam exercentes.

TABULA V.

Schimhhonis

- **Posteri**
  - Namuel, Jamin, Jarib, Jacim, Zerach
  - Schaul. Schallum. Mibsam. Mischmahh. Chammuel. Zaccur. Schimhhi.
    - filii 16. filiæ 6.
- **Possessio**
  - **per Jehudam**
    - oppida
      - Beer-schebahh
      - Molada
      - Chatzar-schuhhal
      - Bileha, v. Bahhala, v. Bala.
      - Hhetzem
      - Tolad, v. Eltolad.
      - Betuel, v. Betul, v. Cesil.
      - Chomna
      - Tziklag
      - Beth-marcabothæ
      - Chatzar-susima, v. Chatzar-susa, v. Chatzar-gadda.
      - Beth-birei, v. Beth-lebaothæ, v. Lebaothæ.
      - Schahharajim, v. Scheruchen.
      - Schemahh, v. Schebahh, v. Jeschuahh.
    - pagi
      - Hhetam, v. Hhether.
      - Hhajin
      - Rimmon
      - Tocen
      - Hhaschan.
  - **temporibus Jechizkijæ**
    - ager qui est in accessu Gedoris, usque ad tractum Orientalem vallis, ereptus filiis Chami.
    - Hhamalekitarum ager in montana Edomææ.

Caput V.

Reubenitarum, Gaditarum: & partis Menaschitarum trans Jardenem, familia, duces, cædes, expeditiones, defectio a Deo, & deportatio describitur.

‖ Gen. 35.22. & 49.3.

1 ‖ Filii autem Reubenis primogeniti Jisraëlis, (erat enim primogenitus; sed cùm
prophanasset strata patris sui, tradita
sunt primogenita ejus filiis Josephi filii Jis-
raëlis: non autem ut sibi *soli* attribueret pri-
mogenita.
2 Nam Jehuda ᶜprævaluit fratribus suis, &
antecessor *est* ex eo: ᶜreliqua verò primo-
genita *fuerunt* Josephi.)
3 ‖ Filii *inquam* Reubenis primogeniti Jis-
raëlis: Chanoc, & Pallu, Chetzron & Car-
mi,
4 Filii ᶜJoëlis: Schemahhja filius ejus, Gog
filius ejus, Schimhhi filius ejus.
5 Mica filius ejus, Reaja filius ejus, Bahhal
filius ejus:
6 Beera filius ejus, quem deportavit Tilgath-
Pilneeser rex Assyriæ: is princeps erat Reu-
benitarum.
7 Fratrum autem ᶜ illius per familias suas
quisque cùm distribuerent se per generatio-
nes suas: primarius Jehhiel, deinde Zecarja.
8 Et Belahh filius Hhazazi, filii Schemahhi
filii Joëlis: ᶜhic habitabat in Hharohhere Ne-
buntem, & Bahhal-Mehhonem usque.
9 ᶜDeinde orientem habitavit usque ad adi-
tum ᶜin desertum inde a flumine Euphrate:
nam pecora eorum multiplicata erant in
terra Gilhhadis.
10 Quapropter temporibus Schaulis bellum
gesserunt contra ᶜHagarenos, qui ceciderũt
manu ipsorum: ita habitaverunt in tento-
riis eorum, ᵃ in toto tractu anteriore *qui est*
ad orientem Gilhhadi.
11 Filii verò Gadis ex adverso eorum ha-
bitabant, in terra Baschanis Salcam us-
que.
12 Joël eorum primarius, & Schaphan secun-
dus ab eo: deinde Jahhnai, & Schaphat in
Baschane ᶜ*manserunt*.
13 Fratres verò eorum per paternas familias
suas, Micaël, & Meschullam, & Schebahh, &
Jorai, & Jahhecan, & Ziahh, & Hheber:
ᶜseptem,
14 (Hi *erant* filii Abichajilis filii Churi, fi-
lii Jareachi, filii Gilhhadis, filii Micae-
lis, filii Jeschischai, filii Jachdonis, filii Bu-
zi.)
15 Achi filio Hhabdielis filii Guni ᶜ primario
per paternas familias eorum,
16 Cùm habitarent in Gilhhade, in Baschane,
& in villis ejus: & in omnibus municipiis
ᶜScharonis, secundum ᵇ fines suos.
17 Hi omnes per genera distribuendo se, ᶜtem-
poribus Jothami regis Jehudæ: & tempori-
bus ᶜJarobhhami regis Jisraëlis:
18 E filiis Reubenis, & Gaditis & dimidiata
tribu Menaschis, strenui homines ferentes
scutum & gladium, & tendentes arcum
ac periti belli, quadragies quater mille
septingenti sexaginta prodeuntes in militi-
am,
19 Gesserunt bellum contra Hagarenos: nimi-
rum ᶜ Jeturem & Naphischum, & Noda-
bum.
20 Cumque ᶜadjuvarentur contra illos, tra-
diti sunt in manum eorum, ipsi Hagareni &
quæcunque *erant* penes illos: nam ad De-
um clamaverant in prælio: & exoratus
fuerat eis, quia fiduciam collocaverant in
eo.
21 Itaque ceperunt pecora eorum, camelos
eorum quinquagies mille, & pecudum du-
centa quinquaginta millia, ac asinorum duo
millia: animarum autem humanarum cen-
tum millia:
22 Postquam confossi multi cecidissent, nam
a Deo ipso *confectum est* hoc prælium: ita ha-
bitaverunt loco illorum usque ad ᶜdeporta-
tionem suam.
23 ᶜFilii enim dimidiatæ tribus Menaschis
habi-

2 *Prævaluit*] .i. dignitate principali supra fratres divinitus per patrem donatus est, Gen. 49.8.
Reliqua primogenita] .i. duplum hæreditatis præ cæteris fratribus, quod alterum est primogenituræ jus: Gen. 48.5. & 49.22.
‖ Gen. 46.9.
4 *Joëlis*] orti, ut credibile est, Chanoco, eò quòd tribus princeps fuerit, v. 6.
7 *Illius*] nimirum Chanoci, id est, trium aliarum familiarum principes.
8 *Hic habitabat &c.*] .i. hæc tribus Reubenitica, de qua agitur.
9 *Deinde*] temporibus Schaulis ut versu sequente.
In desertum] ad Jardenem: hoc est, possedit ab Euphrate usque ad Jardenem.
10 *Hagarenos*] Jischmahhelitas Agara matre natos, Arabiam desertam incolentes.
a Heb. *supra omnem faciem orientalem Gilhhadis.*

12 *Manserunt*] ... tuendos propri... nes, fratribus ... bellum gerentibus
13 *Septem*] ... numero familiarum Gadis, Num. 26...
15 *Primario*] ... summum impe... rem agente in ... citu, de quo ve...
16 *Scharonis*] ... pascuosissimi, ... infra 27.29.
b Heb. *exitus*.
17 *Temporibus Jothami*] ... progen... gentis, cùm ... prosuisset, 2. R... 15.5.
Jarobhhami] ... di, qui ipsis ... bat, Ibidem ... ver. 16.
19 *Jeturem*] ... de quibus Gen... hoc est Iturae... bæos & Jisch... litas alios ... deserta Syria... inos: nam Reub... tæ sup. ver. ... orem Arabiæ ... suæ regioni ... occupatam ... superiorem ... & Menasch... terminam.
20 *Adjuvarentur*] a Deo ... versus, & ... explicat.
22 *Deportationem*] de qua 2. Reg. 15...
23 *Filii*] ... ologia est ... schitæ ... adjunx... expeditione.

habitantes in ea terra: a Baschane Bahhal-
chermonem & Senirem, id est, montem
Chermonem usque, ipsi *quoque* aucti fue-
rant.
24 Quorum primores paternarum familiarum
hi *sunt*: Hhepher & Jischehhi, & Eliel, &
Hhazriel, & Jirmeja, & Hodanja, & Jach-
diel, viri valentes robore, [c] viri nominati,
primores per paternas familias suas.
25 Sed cùm [e] prævaricati essent in Deum ma-
jorum suorum: & scortati essent sectando
Deos populorum ejus regionis, quos perdi-
derat Deus a facie eorum:
26 Suscitavit Deus Jisraëlis [d] [e] animum Pulis
regis Assyriæ, & animum [f] Tilgath-Pilneese-
ris regis Assyriæ, ut deportaret ipsos Rëube-
nitas, & Gaditas, ac dimidiatam tribum Me-
naschis: itaque abduxit eos in Chelachum,
& Chaborem, & [g] Haram, & ad flumen Go-
zanis, usque in diem hunc.

c *Heb. viri nominum.*
25 *Prævaricati essent*] ut copiosè ostenditur 2.Reg.17.7. & sequentibus.

d *Heb. spiritum sic paulo post.*
26 *Animum Pulis*] de quo 2.Reg.15.19.
Tilgath-Pilneeseris] de quo 2.Reg.15.29.
Haram] id est, montosam regionem superioris tractus Mediæ, de cæteris vide in 2.Reg.17.6.

TABULA I.

Rëuben

- Chanoc, Joël, Schemahhja, Gog, Schimhhi, Mica, Reaja, Bahhal, Beera.
- Pallu — Eliab — Jehhiel
- Chetzron — Zecarja
- Carmi. Joël, Schemahh, Hhazaz, Belahh.

Horum possessio

- Jehoschuhhæ temporibus a Hharohhere Nebuntem & Bahhal-Mehhonem usq;
- Schaulis temporibus Hagarenorum ager a deserto ad Euphratem.

TABULA II.

Gad

Tziphjon, Chaggi, Guni, Ozni, Hheri, Arod, Areel.

Hhabdiel
Achi
Buz
Jachdo.
Jesisai
Micaël
Gilhhad
Jaroach
Churi
Abichajil, cujus filii præfecti copiis temporibus Jarobhhami

Imperator Achi

Præfecti Reipublicæ: 2. Joël, Schapham, Jahhnai, Schaphat.

Micaël, Meschullam, Schebahh, Jorai, Jahhkan, Ziahh, Hheber.

Horum possessio.

- Jehoschuhhæ temporibus, Gilhhad, Baschan usque Salcam
- Jarobhhami ager Hagarenorum
  - Jetur, Naphisch, Nodab.

TABULA III.

Dimidiatæ tribus Menaschis principes

Hhepher, Jischehhi, Eliel, Hhazriel, Jirmeja, Hhodarja, Jachdiel.

Hhorum possessio a Baschane ad Bahhal-Chermonem.

CAPUT VI.

Sacerdotum & Levitarum gentes, functiones, & designata habitationes recensentur.

1 FILII Levi: [a] Gerschon, Kehath, & Me-
rari.
2 Filii autem Kehathi: Hhamram, [b] Jizhar,
& Chebron, & Hhuzziel.
3 Filii verò Hhamrami, Aharon, & Mosche,
& Mirjam: ac filii Aharonis, Nadab, & Abi-
hu, Elhhazar & Ithamar.
4 Elhhazar genuit Pinchasum: Pinchas ge-
nuit Abischuhham.
5 Abischuahh autem genuit Bukkin: & Buk-
ki genuit Hhuzzin.
6 Et Hhuzzi genuit Zerachjam: & Zarachja
genuit Merajothum.
7 Merajoth genuit Amarjam, & Amarja ge-
nuit Achitubum.
8 ‖ Et Achitub genuit Tzadokum: & Tzodok
genuit Achimahhatzum.
9 Et Achimahhatz genuit Hhazarjam: &
Hhazarja genuit [c] Jochananem.
10 Et Jochanan genuit Hhazarjam: is *est* [e] qui
egit sacerdotem in domo illa, quam ædifi-
caverat Schelomo Jeruschalaimis.
11 Genuit autem Hhazarja Amarjam, & A-
marja genuit Achitubum.
12 Et Achitub genuit Tzadokum, & Tzadok
genuit [d] Schallumum,
13 Et Schallum genuit Chilkijam, & Chilkija
genuit Hhazarjam.

a *qui & Gerschom, ver.16. Gen.46.11. Exod.6.15.*
b *qui & Hhamminadab ver.22.*

‖ 2.Schem.9.3. 2.Schem.15.27.
c *qui & Jehojadahh, 2.Reg.11.4.*
10 *Qui egit sacerdotem*] id est, adeò strenuè perfunctus est sacerdotio contra Hhuzzijam, ut illud a labe vindicaret, 2.Chron.26.17. & sequentibus: hæc communis est Interpretatio. Nobis verò magis placet pronomen ad Jochananem referre: quasi dicat, Jochanã is ille Jehojadahh qui rebus deploratis & Hhathaliæ tyrannide oppressis dei cultum & Rempub. restituit 2.Reg. 11. & 2.Chron.23. vide 2.Chron.24.16.
d *qui & Meschullam.*

14 ‖ Et Hhuzzija genuit [c] Serajam, & Seraja
genuit Jehotzadakum.
15 Qui Jehotzadak abiit, cùm efficeret Jeho-
va ut deportarentur Jehudæi & Jerosolymi-
tani per [e] Nebuchad-Netzarem.
16 [d] Filii Levi: Gerschom, Kehath, & Me-
rari.
17 Hæc autem *sunt* nomina filiorũ Gerscho-
mi, Libni & Schimhhi.
18 Et filiorum Kehathi: Hhamram, & Jitze-
har & Chebron & Hhuzziel.
19 Filiorum Merari, Machli & Muschi: atque
hæ familiæ Levitarum per majores suos.
20 Gerschomo, Libni filius ejus, Jachath filius
ejus, [e] Zimma filius ejus:
21 [f] Joach filius ejus, [g] Hhiddo filius ejus, Ze-
rach filius ejus, [h] Jehaterai filius ejus.
22 Filii Kehathi: Hhamminadab filius ejus,
‖ Korach filius ejus, Assir filius ejus:
23 Elkana filius ejusdem, & Ebjasaph filius
ejusdem, Assir filius hujus.
24 Tachath filius ejus, [i] Uriel filius ejus, [k] Hhuz
zija filius ejus, & [l] Schaul filius ejus, *& El-
kana filius ejus.*
25 Et filii Elkanæ, Hhamasai, & Achimoth.
26 Filius Hhamasai [m] Elkana: filius hujus, El-
kana, [n] Tzophai filius ejus, & [o] Nachath fi-
lius ejus.
27 [p] Eliab filius ejus, Jerocham filius ejus, El-
kana filius ejus, *Schemuel filius ejus.*
28 Filii verò Schemuelis primogenitus [q] Vas-
chni, deinde Abija.
29 Filii Merari, Machli: Libni filius ejus,
Schimhhi filius ejus, Hhuzza filius ejus.
30 Schimhha filius ejus, Chaggija filius ejus,
Hhasaja filius ejus.
31 Hi Autem *sunt* quos constituit David
ad [r] ministerium musicum in domo Jehovæ
ex quo [s] quievit arca:
32 Ut essent administri coram tabernaculo
tentorii conventus musicâ: donec ædifica-
ret Schelomo domum Jehovæ Jeruschalai-
mis: ubi perstiterunt pro munere suo in mi-
nisterio suo.
33 Hi, inquam, qui perstiterunt cum filiis suis:
e Kehathitarum posteris Heman musicus fi-
lius Joëlis, filii Schemuelis,
34 [t] Filii Elkanæ, filii Jerochami, filii Elielis,
filii Toachi,
35 Filii Tzuphi, filii Elkanæ, filii Machathi, fi-
lii Hhamasai,
36 Filii Elkanæ, filii Joëlis, filii Hhazarjæ, fi-
lii Tzephanjæ,
37 Filii Tachathi, filii Assiris, filii Ebjasaphi, fi-
lii Korachi,
38 Filii Jitzeharis, filii Kehathi, filii Levi, filii
Jisraëlis.
39 Et cognatus ejus Asaph, qui stabat ad dex-
teram ejus: Asaph filius Berecjæ, filii Schim-
hhæ.
40 Filii Micaëlis, filii Bahhaseja, filii Malcijæ,
41 Filii Etni, filii Zerachi, filii Hhadajæ,
42 Filii Ethanis, filii Zimmæ, filii Schimhhi,
43 Filii Jachathi, filii Gerschomi, filii Levi.
44 Filii verò Merari cognati eorum ad sini-
stram illius: [a] Ethan filius [b] Kischi, filii Hhab-
di, filii Malluci,
45 Filii Chaschabjæ, filii Amatzjæ, filii Chil-
kijæ,
46 Filii Amtzi, filii Bani, filii Schemeris,
47 Filii Machli, filii Muschi, filii Merari, filii
Levi.
48 Cognati autem eorum reliqui Levitæ: in-
stituti ad totum ministerium tabernaculi
domus Dei.
49 Aharon verò & filii ejus adolebant in al-
tari holocausti & in altari suffitus: præter
omne opus sancti sanctorum: idque ad ex-
piationem faciendam pro Jisraële, omnino
prout ‖ præceperat Mosche servus Dei.
50 Atque [*] hi sunt filii Aharonis: Elhhazar
filius ejus, Pinchas filius ejus, Abischuahh
filius ejus,
51 Bukki filius ejus, Hhuzzi filius ejus, Ze-
rachja filius ejus,
52 Merajoth filius ejus, Amarja filius ejus, A-
chitub filius ejus,
53 Tzadok filius ejus, Achimahhatz filius e-
jus.
54 ‖ Hæ Autem *sunt* habitationes eorũ, per
castella eorum, in termino eorum: filii Aha-
ronis e familia Kehathitarum: quia illorum
erat hæc sors.
55 Ideò dederunt illis Chebronem in terra
Jehudæ: & suburbana prædia ejus circa eã:
56 Agrum verò civitatis & pagos ejus: dede-
runt Calebo filio Jephunnæ.
57 Filiis ergo Aharonis dederũt civitates Je-
hudæ, *civitatem* receptus [c] Chebronẽ: præ-
tereà Libnam & suburbana prædia ejus, &
Jattirũ cũ Eschtemohha & suburbana ejus.
58 Item [d] Chilenem & suburbana ejus, Debi-
rem & suburbana ejus,
59 Et [e] Hhaschanem ac suburbana ejus, &
Beth-Schemeschum ac suburbana ejus.
60 E tribu autem Binjaminis, Gebahhum &
suburbana ejus, & [f] Hhalemetham ac sub-
urbana ejus: & Hhanathotas ac suburbana
earum: horum omnes civitates [*] tredecim
per familias eorum.
61 Itẽ filiis Kehathi reliquis a [*] familia unius
tribus, & a dimidiata tribu, dimidio Menas-
chis, sorte civitates decem.
62 Et filiis Gerschomi per familias eorum, a
tribu Jissascaris, & a tribu Ascheris, & a tri-
bu Naphtali, & a tribu Menaschis in Bas-
chane civitates tredecim.
63 Filiis Merari per familias eorum a tribu
Rëubenis & a tribu Gadis, ac a tribu Zebu-
lunis sorte civitates duodecim.
64 Dederunt, inquam, filii Jisraëlis ipsis Levi-
tis: istas civitates & suburbana prædia earũ.
65 ([*] Cùm dedissent sorte a tribu filiorum Je-
hudæ, & a tribu Schimhhonitarum ac a tri-
bu Binjaminitarum:) civitates istas quas le-
cturi sunt nominatim *lectores.*
66 Primùm, reliquis e familiis Kehathitarum,
quorum termini civitates a tribu Ephrajimi.
67 Dederunt, inquam, ipsis e civitatibus rece-
ptus, Schecemum cum suburbanis prædiis
ejus in monte Ephrajimi: & Gezerum ac
suburbana ejus:
68 Et [g] Jokmehhamum ac suburbana ejus, &
Bethchoronem & suburbana ejus:
69 [*] Similiter Ajalonem ac suburbana ejus, &
Gath-rimmonem ac suburbana ejus.
70 Item a dimidiata tribu Menaschis, [h] Hha-
nerem ac suburbana ejus, [i] Bilhhamumque
ac suburbana ejus: familiæ Kehathitarum
reliquorum.

71 Filiis

‖ 1. Chron. 9.11. 2. Reg. 22.4. Ibid. 25. 21.
14 *Serajam*] a quo natus Hhezra, Hhezr. 7.1.
e Heb. *per manum.*
16 *Filii Levi*] tra[n]sitio ad recensionem generis Levitarum præter sacerdotes, repetito principio capitis.

20 *Zimma filius ejus*] id est, nepos: filius enim Schimhhi fuit filii Jachathi infrà ver. 42.
f *qui & Ethan infrà 42. ver.*
g *qui & Hadaja, 41. ver.*
h *qui & Etni, 41. ver.*
‖ *Exod. 6.23.*
i *Tzephanja, ver. 36.*
k *Hhazarja, ibid.*
l *Joël, ibid.*
m *qui & Machath infrà 35. ver.*
n *Tzuph, ibid.*
o *Toach 34. ver.*
p *Eliel, ibid.*
q *Joël, ver. 33.*

r Heb. *manibus musica, id est, musicis: synecdoche: ut 2. Chro. 29.27.*
31 *Quievit*] id est, translata est in domũ Davidis: prius enim huc illuc deportabatur.

a *qui & Jeduthun infrà 9.16. & passim.*
b *qui Kuschaja infrà 15.17.*

‖ Num. 3 ...
50 *Hi ...*] ... videm ex ver. ...
‖ *Jehosch. 21,*
c *qui & Kirj[ath] Arbahh.*
d *Cholon: Jeh[osch.] 21.15.*
e *Hhajin, ibid.*
f *Hhalmon, ibid.*
60 *Tredecim*] ... pe undecim ... numerantur: ... ter eas Jutta & G... hhon, Jehosch. ... & 17.
61 *Familia* ... Ephrajimi infrà ... 66. & Danis, Jeh... 21.23.
65 *Cùm ded...*] subaudi, ... bus civitates ... quibus ...
g *Kibtza[jim]* Jehosch. 21.22.
69 *Similiter A[ja]lonem*] a tribu ... ex qua ... duo civitates ... mina ad Keh... pertinentia: ... 21.23.
h *qui & ...* ... ibid. ver. ...
i *Gath-...* & *Jibl...* 17.11.

71 Filiis Gerschomi, a familia dimidiatæ tribus Menaschis, [k] Golanem in Baschane & suburbana ejus: & [l] Hhaschtarothas ac suburbana ejus.
72 Item a tribu Jissascaris [m] Kedeschum ac suburbana ejus: Dobratham ac suburbana ejus:
73 Et [n] Ramothas ac suburbana earum, & [o] Hhanemum ac suburbana ejus.
74 Item a tribu Ascheris [p] Maschalum ac suburbana ejus: & Hhabdonem ac suburbana ejus:
75 Et [q] Chukkokum ac suburbana ejus, & Rechobum ac suburbana ejus.
76 Item a tribu Naphtali, Kedeschum in Galilæa ac suburbana ejus, & [r] Chammonem ac suburbana ejus, & [s] Kirjathajima ac suburbana eorum.
77 Filiis Merari qui reliqui erant, a tribu Zebulunis, [t] Rimmonuntem ac suburbana ejus, [v] Taborem ac suburbana ejus.
78 Trans Jardenem autem Jeruchuntis ab oriente Jardenis a tribu Rĕubenis, Betzerum in deserto ac suburbana ejus: & Jahetzam ac suburbana ejus:
79 Et Kedemothas ac suburbana earum, & Mephahhatham ac suburbana ejus.
80 Item a tribu Gadis, Ramothas in Gilhhade ac suburbana earum: & Machanajima ac suburbana eorum:
81 Et Cheschbonem ac suburbana ejus, & Jahhazerum ac suburbana ejus.

[k] [illegible]
[l] [illegible], ibid.
[m] [illegible], ibid. 28. vers.
[n] Jarmuth, ibid. vers. 29.
[o] [illegible]
[p] [illegible], ibid. vers. 30.
[q] Chelkath, vers. 31.
[r] Chammoth-Dor, ibid. 32.
[s] Kartan, ibid.
77 A tribu Zebulunis] quatuor civitates: de quibus hic duæ omittuntur, Jehosch. 21.34. expressæ.
[t] Dimna, ibid 35. vers.
[v] Nahalal, ibid.

TABULA I.
Levi.

- **Gerschom, Gerschon.**
  - Libni, Schimhhi
  - Jachath
  - Schimhhi
  - Zimma
  - Joach, Ethan.
  - Hhiddo, Hhadaja
  - Zerach
  - Jeatrai, Ethni.
  - Malcija
  - Bahhasseja
  - Micael
  - Schimhha
  - Berecja
  - Asaph
- **Kehath**
  - Hhamram,
    - Aharon, Mosche, Mirjam.
      - Nadab, Abihu, Elhhazar, Iithamar.
        - Pinchas,
        - Abischuahh,
        - Bukki,
        - Hhuzzi,
        - Zerachja,
        - Merajoth,
        - Amarja,
        - Achitub,
        - Tzadok,
        - Achimahhatz,
        - Hhazarja,
        - Jochanan, Jojadahh.
        - Hhazarja,
        - Amarja,
        - Achitub,
        - Tzadok,
        - Schallum,
        - Chilkija
        - Hhazarja,
        - Seraja
        - Jehotzadak.
  - Jitzehar; v. Hhamminadab, Korach
    - Assir, Elkana, Ebjasaph.
      - Assir,
      - Tachath.
      - Uriel, Tzephanja.
      - Hhuzzija, Hhazarja.
      - Schaul, Joël.
      - Elkana.
        - Hhamassai, Achimoth.
        - Elkana, Machath.
        - Elkana.
        - Tzophai, Tzuph.
        - Nachath, Toach.
        - Eliab, Eliel.
        - Jerocham,
        - Elkana,
        - Schemuel.
          - Vaschni, Joël Abija.
          - Heman.
  - Chebron,
  - Hhuzziel.
- **Merari**
  - Machli, Libni, Schimhhi, Hhuzza, Schimhha, Chaggija, Hhasaja
  - Muschi, Machli, Schemer, Bani, Amtzi, Chilkija, Amatzja, Chaschabja, Malluc, Hhabdi, Kischi, Kuschaja, Ethan.

TABULA II.
Possessiones, & oppida.

1. Aharonitarum in tribu

- Jehudæ, & Schimhhonis 9.: Chebron, Kirjath-arbahh. Libna, Jattir, Eschtemoahh, Chilen, Cholon, Debir, Hhaschan, Hhajin, Beth-schemesch, Jutta
- Binjaminis 4.: Gebahh, Hhallemeth, Gibhhon, Hhanathoth.

2. Kehathitarum in tribu

- Ephrajimi 4.: Schecem, Gezer, Jokmehham, v Kibtzajim, Beth-Choron.
- ½ Menaschis 2.: Hhaner, v Tahhanac, Bilhham, v Jiblehham, v Gath-rimmon.
- Danis 4.: Elteke, Gibbeton, Ajalon, Gath-rimmon.

3. Gerschonitarum in tribu

- ½ Menaschis 2.: Golan, v Gaulon, Hhaschtaroth, v Beheschtera.
- Jissacaris 4.: Kedesch, v Kischjon. Dobrath, Ramoth, v Jarmuth. Hhanem, v Hhen-gannim.
- Ascheris 4.: Maschal, v Mischeal. Hhabdon. Chukkok, v Chelkath. Rechob.
- Naphtali 3.: Kedesch Galilææ. Chammō, Chammoth-dor. Kirjathajim, v Kartan.

4. Meraritarum in tribu

- Zebulunis, 4.: Rimmono, Dimna. Tabor, Nahalal. Joknehham. Kartha.
- Rĕubenis 4: Betzer. Jahhetza. Kedemoth. Mephahhath.
- Gadis 4: Ramoth Gilhhadis. Machanajim. Cheschbon. Jahhzer.

CAPUT VII.

Jissascaris, Binjaminus, Naphtali, Menaschis, Ephrajimi, & Ascheris familiæ recensentur.

1 ‖ ET filii Jissascaris, Tolahh, & Pua, & Jaschub, & Schimrom, quatuor.
2 Filii verò Tolahhi, Hhuzzi, & Rephaja, & Jeriel, & Jachmai, & Jibsam, & Schemuel, primores paternæ familiæ suæ Tolahhitidis, valētes robore per generationes suas: quorum numerus ᵃ temporibus Davidis, viginti duorum millium sexcentorum.
3 Et filii Hhuzzi Jizrachja, cum filiis Jizrachjæ Micaële & Hhobadja, & Joële Jischija, quinque primores omnes:
4 Quibuscum per generationes suas, per paternas familias suas, turmarii militiæ bellicæ tricies sexies mille: nam ᵃmultas habuerunt uxores atque liberos.
5 Cum reliquis fratribus eorum, per omnes familias Jissascaris valentissimi robore, octuagies septies mille, ᵇ censu omnium ipsorum.
6 BINJAMINIS Belah, & Beker, & ᶜ Jedihhaël, ᵃ tres.
7 Ac filii Belahhi Etzbon, & Hhuzzi, & Hhuzziel & Jerimoth, & Hhiri, quinque primores paternarum familiarum valentissimi robore: quorum census viginti duorum millium triginta quatuor.
8 Filii autem Beceri, Zemira, & Johhasch, & Elihhezer, & Eljohhenai, & Hhomri, & Jeremoth, & Abija, & Hhanathoth, & Hhalemeth, omnes hi filii Beceri.
9 Quorum census per generationes eorum, per primores paternæ familiæ suæ, valentiū robore, vicies mille ducentorum.
10 Filii verò Jedihhaëlis, Bilhan, & filii Bilhanis Jehusch & Binjamin, & Ehud & Cenahhana, & Zethan & Tarschisch, & Achischachar.
11 Omnes hi filii Jedihhaëlis per primores paternarum *familiarum* valentissimi robore decies septies mille, ducenti, ᵈ apti ad procedendum in militiam bellicam.
12 ᵃ Præter Schuppæos & Chuppæos ᵉ cives urbis, *&* Chuschæos ᵃ natos in agro extero.
13 ‖ Filii Naphthali, Jachtziel, & Guni, & Jetzer, & Schallum, ᵃ cum natis Bilhæ.
14 ᵃ FILII Menaschis *Gilhhad*, Asriel quem peperit uxor *Gilhhadis* (concubina uxor ᵃ illius Syra pepererat Macirem patrem Gilhhadis.
15 Macir autem ᶠ acceperat uxorem nomine Mahhacam sororem ᵃ Chuppimi & Schuppimi) & ᵃ nomen secundi Tzelophchad, fueruntque Tzelophchado filiæ.
16 Peperit autem Mahhaca uxor Maciris filium, quæ vocavit eum nomine Pereschum, fratrem verò ejus nomine Schereschum: cujus filii Ulam & Reken.
17 Et filii Ulami, ᵃ Bedan: ᵃ hi *sunt* in filiis Gilhhadis, filii Maciris, filii Menaschis.
18 ᵃ Soror autem ejus Hhammolecheth: peperit Jischhodum, & ᵍ Abihh ezerē, & Machlam, *& Schemidahhum.*
19 Denique fuerunt filii Schemidahhi: Achjan & Schecem & ʰ Likchi & Anihh am.
20 FILII autem Ephrajimi, Schutelach: & Bered filius ejus, & Tachat filius ejus, & Elhhada filius ejus, & Tachat filius ejus,
21 Et Zabad filius ejus, & Schutelach filius ejus, & Hhezer & Elhhad: ᵃ quos occiderunt homines Gathi indigenæ illius terræ, ᵃ cùm descendissent ut caperent pecora illorum.
22 Quapropter luctu afflixit se Ephrajim pater illorum diebus multis: sed venerunt fratres ejus ad consolandum eum.
23 Tum congressus est cum uxore sua, quæ concipiens peperit filium: & vocavit nomen ejus ⁱ Berihha, quòd in afflictione fuisset propter familiam suam:
24 Et filiam ejus Scheeram, quæ ædificavit Beth-Choronem inferiorem & superiorem: & Uzen-Scheeram.
25 Item Rephachum filium ejus, & Reschephum, & Telachum filium ejus, & Tachanam filium ejus.
26 ᵃ Illius filio ᵏ Hhadani, Hhammihud filius ejus, Elischamahh filius ejus,
27 ˡ Non filius ejus, Jehoschuahh filius ejus.
28 ᵃ Horum autem possessio & habitationes *sunt* Bethel & villæ ejus: & ab oriente ᵐ Naharan, ab occasu verò Gezer, & villæ ejus, & Schecem cum villis ejus, usque ad Hhazzam & villas ejus.
29 In locis verò Menaschitarum *erant* Beth-Schean & villæ ejus, Tahhanac & villæ ejus, Megiddo & villæ ejus, Dor & villæ ejus: in istis habitabant filii Josephi filii Jisraëlis.
30 FILII Ascheris, Jimna, & Jischva, & Jischvi, & Berihha ac Serach soror horum.
31 Filii autem Berihhæ, Cheber & Malciel: hic pater fuit Birzavithæ.
32 Et Cheber genuit Japhletum, & Schomerum, & Cothamum: & Schuhham sororem horum.
33 Filii autem Japhleti, Pasasch & Bimhal, & Hhasvath: hi fuerunt filii Japhleti.
34 Et filii Schameri: Achi, & Rohega, Jechubba, & Aram, & *Helem.*
35 Filius autem Helemi fratris hujus, Tzophach, & Jimnahh, & Schelesch, & Hhamal.
36 Filii Tzophachi: Suach, & Charnepher: & Schuhhal, & Beri, & Jimra:
37 Betzer, & Hod, & Schamma, & Schilscha, & ⁿ Jitran & Beera.
38 Filii autem Jetheri: Jephunne, & Pispa, & Ara, *& Hhulla.*
39 Filii denique Hhullæ: Arach, & Channiel, & Ritzja.
40 Omnes hi filii Ascheris, primores familiarum paternarum lectissimi, valentissimi robore, primores principum: quorum census ad militiam bellicam, numerus virorū istorum vicies sexies mille.

TABU-

‖ *Gen.* 46.13. *&* *Num.* 26.23.

1 *Temporibus Davidis*] id est, cùm ejus jussu per Joabum recensitus est Jisraël 2. Schem. 24.

a Heb. *multiplicaverunt uxores & liberos.*

b Heb. *censeri horum per omnes: sic deinceps.*

c *qui & Aschbel,* Gen. 46.21.

6 *Tres*] quorum posteri a Joabo fuerunt annumerati.

d Heb. *egredientes in militiam ad bellum.*

12 *Præter*] id est, exceptis horum familiis quæ non venerūt in Joabi censum: recensuit enim Joab eos tātùm e Binjaminitarū tribu in quos ex oportunitate itineris incidit: Quam ob rem neq; eos qui Jeruschalaimis habitabant, neque foris natos & commorantes numeravit.

e Heb. *filios civitatis.*

Natos in agro] id est, Moabitarū agro, de quibus infrà 8.8.

‖ *Gen.* 46.25.

13 *Cum natis Bilhæ*] id est, cum Danitis, qui eandem habuerunt matrem Bilham. Consultò autē hîc reticetur Dan, quia unum duntaxat habuit familiæ suæ principem Chuschimum Gen. 46.23.

14 *Filii Menaschis*] Id est, posteri, nam Asriel pronepos fuit ex Gilhhade filio Maciris, filii Menaschis: Tzelophchad verò abnepos ex Chephero filio Gilhhadis Num. 27.1.

Illius] nimirū Menaschis.

f *maxima est verborum* ὑπερβολὴ *sive trajectio quam nos perspicuitatis causâ ex ver. seq. restituimus.*

15 *Chuppimi &*] i. ex tribu Binjaminis, suprà vers. 12.

Nomen] nepotis Gilhhadis ex Chephero fratre Asriëlis juniore, Num. 26.33.

17 *Bedan*] de quo 1. Schemu. 12.13. in annotatione.

Hi sunt in filiis] id est, possessionem habuerunt inter Gilhhaditas.

18 *Soror*] i. Gilhhadis, filia Maciris.

g *qui & Ihhezer,* Num. 26.30.

h *qui & Chelek, sibidem per metathesin literarum.*

21 *Quos occiderunt*] id est, quorum partem: synecdoche.

Cùm descendissent] id est, Gathæi ... Ægypti populum: erant enim illis crebra cum Ægyptiis bella, quorum causâ Jisraëlitæ in Ægypto a Pelischtæis sibi metuebant: huc spectabat consilium Dei, de quo Exod. 13.17.

i *id est, in afflictione.*

26 *Illius*] nempe Schutelachi, filii Ephrajimi, Num. 26.36.

k *qui & Hheran,* Num. 26.36.

l *qui & Nun,* Num. 13.16.

28 *Horum*] Ephrajimitarum.

m *quæ & Naharath* Jehosch. 16.7.

n *qui & Jether verso sequenti.*

TABULA I.

Jissascar

Tolahh Pua, v Jaschub, v Schimron.

Puva Job

Hhuzzi, Rephaja, Jeri-
el, Jachmai, Jibsam, & Schemuel.

Jizrachja

Micaël, Hhobadja,
Joël, & Jischija.

TABULA II.

Binjaminis principes temporibus Davidis

e Belahho | e Becero | e Jedihhaële | natos
Etzon, Hhuzzi, Hhuz-
ziel, Jerimoth, & Hhi-
ri.

Zemira, Johhasch, Eli-
hhezer, Eljohhenai,
Hhomri, Jeremoth,
Abija, Hhanathoth,
Hhalemeth.

Bilhan

Jehusch, Binja-
min, Ehud, Ce-
nahhana, Zetan,
Tarschisch, A-
chischachar.

Jeruschalaimis,
peregrè Cus-
chæos

Schuppæos &
Chuppæos.

TABULA III.

Naphtali

Jachtziel, Guni, Jetzer, Schallum.

Jachtzeel. Schillem.

TABULA IIII.

Menasche

Macir

ex uxore | ex Mahhaca Binjaminitide

Gilhhad | Hammoleceth | Peresch | Scheresch

Asriel | Chepher. | Ischehod, Abihhezer, Machla, Schemidahh. | Ulam | Rekem

Tzelophchad,
cui filiæ.

Achjan, Schecem, Likchi, Anihham.

Chelek.

Bedan.

TABULA V.

Ephrajim

Scutelach, Bered, Tachath, Elhhada, Tachath, Zabad, Schutelach, Hhezer, Elhhad, Berihha, Scheera, Rephach, Rescheph, Telach,

Hhadan, v Hheran | mater | (Tachan.

Hhammihud

Elischamahh

Non, v Nun.

Jehoschuahh

Bethchoronitarum, | Uzzen-scheeranorum.

superiorum | inferiorum.

TABULA VI.

Ascher

Jimna, Jischva, Jischvi, Berihha, Serach soror.

Cheber | Malciel

Birzavith

Japhlet | Schomer, v Schemer

Pasac, Bimhal, Hhasvath. | Rohega, Achi, Jechubba, Aram, Hhelem.

Tzophach, Jimnahh, Schelesch, Hhamal.

Schuach, Charnepher, Schuhhal, Beri, Jimra, Betzer, Hod, Schamma, Schilscha, Jitran, v Jether, Beera.

Jephunne, Pispa, Ara, Hhulla.

Arach, Channiel, Ritzja.

CAPUT VIII.

Binjaminitarum familiæ & sedes earum recensentur, & postremò Schaulis & Jonathanis genus.

1 [1] **B**INJAMIN autem genuit Belahhum primogenitum suum: [a] Aschbelem [2] secundum, & Achrachum tertium:

2 [c] Nocham quartum, & [d] Rapham quintum,

3 (Fueruntque filii Belahho: [e] Addar & Gera & Abihud,

4 Et Abischuahh & Nahheman & Achoach.)

5 Et Gera & [f] Schephuphan, & [g] Churam.

6 [6] Atque hi filii Echudis: hi *sunt primores* paternarum *familiarum* habitatoribus [h] Gebahhi, qui curaverunt istos migrare in [7] Manachatam.

1 *Binjamin*] Etsi hujus tribus recensio aliqua in superiore capite facta est: duæ tamen sunt causæ, cur rursus eandem & copiosiùs recenseat: Prior, ut hoc caput sit ad sequentem historiã κατασκευαστικόν. altera, ut Binjaminitarum qui erant pars regni Jehudæ, recensio integra post captivitatem haberetur. a *Idem qui & Jedihhaël sup. 7.6.* 2 *Secundum*] ordine naturæ: Nam quod Mosche filios Binjaminis alio ordine enumerat, fit per congeriem: ut ex eo evincitur, quòd etiam nepotes in filiorum numero promiscuè recenset. b *Echi, Gen. 46.21. & Achiram, Num. 26.38*

c *qui Becer Gen. 46.21.* d *qui Rosch ibidem.* e *qui & Ard. ibidem.* f *qui & Muppim ibidem, & Schephupham, Num. 26.39.* g *qui Chuppim ibidem Gen. & Chupham, Numeror.* 6 *Atque*] Hinc incipit de Binjaminitarum locis & possessionibus agere non habita ratione autorum primorum quibus familiæ propagatæ sunt. In causa esse videtur Binjaminitarum illa strages quæ Judicum 20. describitur. h *Etiam Gibbha Schaulis. 1 Schem. 11.4. sive Binjaminis dicitur.* 7 *Manachatam*] Numero jam ita aucti ut commodè simul habitare non possent, colonias eò ablegarunt, in eam partem quæ Binjaminitarum erat: vide sup. 2, ver. 52.

7 Nam [h] Nahhamanem & [i] Achijam & Geram
migrare [*] jussit: cùm genuisset Hhuzzam &
Achichudem, *& Schacharajimum.*
8 Qui Schacharajim genuit in agro Moabi-
tarum ex *quo* is dimisit illos: ex Chuschima
& [k] Bahhara uxoribus suis:
9 Genuit inquam, *ex* Chodescha uxore sua:
Jobabum & Tzibjam, & Mescham & Mal-
camum,
10 Et Jehhutzum, & Socjam & Mirmam: hi
filii ejus, primores paternarum *familiarum*
erant.
11 Ex Chuschima autem genuit Abitubum
& Elpahhalem.
12 [*] Filii verò Elpahhalis, Hheber, & Mische-
hham, & Schemed: is ædificavit [*] Onuntem,
& Lodum ac villas ejus.
13 Item Berihha & Schemahh fuerunt
primores paternarum *familiarum* habitato-
ribus [*] Ajalonis: hi fugaverunt habitatores
Gathi.
14 [*] Achjo autem, Schaschak & Jeremoth:
15 Et Zebadja, & Hharad, & Hheder:
16 Et Micael, & Jischpa, & Jocha filii Beri-
hhæ:
17 Item Zebadja, & Meschullam, & Chizki,
& Cheber:
18 Et Jismerai, & Jizlia, & Jobab, filii Elpa-
hhalis:
19 Item Jakim, & Zicri, & Zabdi:
20 Et Elihhenai, & Tziltai & Eliel,
21 Et Hhadaja, & Beraja, & Schimrath filii
[l] Schimhhi:
22 Item Jischpan, & Hheber, & Eliel:
23 Et Hhabdon, & Zicri, & Chanan:
24 Et Chanaja, & Hhelam, & Hhantothi-
ja:
25 Et Jiphdeja, & Penuel filii Schaschaki:
26 Et Schamscherai, & Schecharja, & Hha-
talja:
27 Et Jahhareschja, & Elija, & Zicri filii Je-
rochami:
28 Hi primores paternarum *familiarum* per
generationes suas primores: hi inquam ha-
bitabant Jeruschalaimis.
29 Gibhhone autē habitabant [*] pater Gib-
hhonis, cujus uxoris nomen Mahhaca:
30 Et filiùs ejus primogenitus Hhabdon, de-
inde Tzur, & Kisch, & Bahhal, & Nadab,
31 At Gedor & Achjo & [m] Zeker,
32 Et Mikloth, *qui* genuit [n] Schimeam: hi e-
tiam [*] ex adverso fratrum suorum, habita-
runt Jeruschalaimis [*] cum fratribus suis.
33 [o] Ner autem genuerat Kischum, & Kisch
genuit Schaulem, & Schaul genuit Jonatha-
nem, & Malci-Schuhham, & Abinadabum,
& [p] Eschbahhalem.
34 Filius autem Jonathanis, [q] Merib-Bahhal,
& Merib-Bahhal genuit [r] Micam.
35 Et filii Micæ, Pithon, & Melec, & [s] Taare-
ahh & Achaz.
36 Achaz autem genuit [t] Jehohhaddam, &
Jehohhadda genuit Hhalemethū, & Hhaz-
mavethum, & Zimrin: Zimri verò genuit
Motzam.
37 Et Motza genuit Binhham, cujus filius
[v] Rapha, cujus filius El-Hhasa, cujus filius
Atzel.
38 Atzeli autem fuerunt sex filii, quorum hæc
nomina, Hhazrikam, Bocru, & Jischmahhel,
& Schehharja, & Hhobadja & Chanan:
omnes hi filii Atzelis.
39 Filii verò Hhescheki fratris ejus, Ulam
primogenitus ipsius, Jehhusch secundus,
& Eliphelet tertius.
40 Erant autem filii Ulami, viri valentes ro-
bore, tendentes arcum, & abundantes fili-
is & nepotibus, centum quinquaginta: om-
nes hi ex filiis Binjaminis.

7 *Nahhamanem &c.*]. i. horum posteros agnatos suos.
i *qui Achoach sup. ver. 4.*
Jussit] nempe Echud paterfamilias.
k *quæ & Chodesch, ver. sequente.*
12 *Filii Elpahhalis*] præter eos, qui Jeruschalaima inhabitarunt, de quibus infrà ver. 17.
Onuntem &c.] de quibus Hhezræ 2. versic. 33. Nechem. 7. 37. & 11. 35.
13 *Ajalonis*]. i. agri circumjacentes Ajalonem civitatem, in tribu Danis: Jehosch. 19. 42.
14 *Achjo autem*] Catalogus principū e singulis familiis Binjaminis, qui Jeruschalaimis habitabant.
l *qui & Schemahh sup. ver. 13.*
29 *Pater Gibhhonis*]. i. Jehhiel, infra cap. 9. 35.
m *qui & Zecarja infrà 9. 37.*
n *qui & Schimeam infrà 9. 38.*
32 *Ex adverso*]. i. Gibhhonitarum, in ea civitatis regione, quæ Gibhhonem spectat.
Cum fratribus]. i. reliquis Binjaminitis incolentibus Jeruschalaima.
o *qui & Abiel, 1. Schem. 9. 1.*
p *qui Ischbosheth, 2. Schem. 2. 8.*
q *qui & Mephiboscheth 2. Schem. 4. 4. & Meribahhal parte sequente 40. ver.*
r *de quo 2. Schem. 9. 16.*
s *qui & Tachreahh infrà 9. 41.*
t *qui & Jahhra ibidem 42. ver.*
v *qui & Rephaja ibid. 43.*

TABULA I.

Binjamin

Belahh — Addar, Gera, Abihud, Abischuahh, Nahhaman, & Achoach.
Aschbel, *v* Jedihhaēl
Achrach, *v* Echi, *v*. Achi-Beceram.
Nocha, *v* Rapha,
v Rosch
Gera,
Schephuphan, *v* Schephupham.
Churam, *v* Chupham.
Chuppim, *v*

Quorum principes

Gebahhi, Ajalone, Jeruschalaimis, Gibhhone.

TABULA II.

Echud, pater Gebahhæorum, cujus posteri fuerunt

Gebahhi — Hhuzza, Achichud, Schacharajim, qui genuit in agro Moab
e Chuschima — Abitub, Elpahhal. — Hheber, Mischehham, Schemed.
Bahhara, *v* Chodesch — Jobab, Tzibja, Mescha, Malcam, Jehhutz, Socja, & Mirma.
in Menachata. — Nahhaman, Achija, Gera.

TABULA III.

Ajalone.

Berihha — Achjo, Schaschak, Jeremoth, Zebadja, Hharad, Hheder, Micaēl, Jischpa, Jocha & Elpahhal — Zebadja, Meschullam, Chizki, Cheber, Jischmerai, Jizlija, & Jobab.
Schemahh, *v*. Schimhhi — Jakim, Zicri, Zabdi, Elihhenai, Tziltai, Eliel, Hhadaja, Beraja, & Schimrath.

TABULA

TABULA IIII.

Jeruschalaimis

Schaschak | Jerocham

Schaschak: Jischpan, Hheber, Eliel, Hhabdon, Zicri, Chanan, Chananja, Hhelam, Hhantothija, Jiphdeja, & Penuel.

Jerocham: Schamscherai, Schecharja, Hhatalja, Jahhareschja, Elija, & Zicri.

TABULA V.

Gibhhone

Jehhiel, pater Gibhhonitarum, cujus uxor Mahhaca.

Hhabdon, Tzur, Kisch, Bahhal, Ner, Nadab, Gedor, Achjo, Zecer, Mikloth, Schimea

Mikloth, Schimea: incolæ Jeruschalaimorum

Ner

Kisch

Schaul

Jonathan, Meribahhal. Mica. | Malcischuahh, v. Achischuahh | Abinadab, | Eschbahhal, v. Ischboscheth.

Mica: Pithon, Melec, Taereahh, Achaz,

Achaz: Tachreahh, Jehohhadda, Jahhra.

Hhalemeth, Hhaamaveth, Zimri.

Zimri: Motza. Binhha. Rapha. Elhhassa.

Elhhassa: Atzel | Hheschek.

Atzel: Hhazricam, Bocru, Jischmahhel, Schehharja, Hhobadja, & Chanan.

Hheschek: Ulam, Jehhusch, & Elipheler.

CAPUT IX.

Facto epilogo præcedentium, status civilis & Ecclesiasticus Jeruschalaimorum recensetur a deportatione: Et ad Binjaminitarum Schaulisque genus reditur.

1 [a] AT omnes quidem Jisraëlitæ, recensiti
sunt, ut ecce scripti erant in libro regum Jisraëlis: Jehudæi verò *ut cùm* deportati sunt in Babyloniam, propter prævaricationem suam.
2 Habitatores autē primi, *qui inhabitant* possessionem suam, per civitates suas, Jisraëlitæ, sacerdotes, Levitæ, & [2] Nethinæi,
3 Jeruschalaimis inquam habitarunt e filiis Jehudæ, & e filiis Binjaminis, & [3] e filiis Ephrajimi ac Menaschis.
4 [a] Hhuttai filius Hhamihhudis, filii Hhomri, filii Imri, filii Bani e filiis Peretzi filii Jehudæ.
5 Et ex *familia* Schelanæa [b] Hhasaja primogenitus & filii ejus:
6 Et e filiis Zerachi, Jehhuel, quorum agnati sexcenti nonaginta.
7 E filiis verò Binjaminis, Sallu filius Meschullami filii [c] Hodavjæ filii Hassenuæ.
8. Et Jibneja filius Jerochami, ac Ela filius Hhuzzi filii Micri: & Meschullā filius Schephatjæ filii Rehhuelis, filii Jibnijæ.
9 Quorum agnati per generationes suas [9] nongenti quinquaginta sex: omnes hi viri primores paternarum *familiarum* per familias paternas suas.
10 Item ex sacerdotibus: Jedahhja & Jehojarib & Jacin:
11 Et [d] Hhazarja filius [11] Chilkijæ filii Meschullami, filii Tzadoki, filii Merajothi, filii Achitubi, antecessor in domo Dei.
12 Et Hhadja filius Jerochami, [12] filii Paschchuris, filii Malcijæ: & [e] Mahhasai, filius Hhadielis, filii Jachzere filii Meschullami, filii [f] Meschillemithi filii Immeris:
13 Quorum agnati primores familiarum paternarum suarum, mille septingenti, sexaginta: valentes robore ad opus ministerii domus Dei.
14 Item ex Levitis: Schemahhja filius Chaschubi, filii Hhazrikami, filii Chaschabjæ e filiis Merari:
15 Et [g] Bakbakar, Cheresch, & Galal & Mattanja filius Micæ, filii [h] Zicri, filii Asaphi.
16 Et [i] Hhobadja filius Schemahhjæ, filii Galalis, filii Jeduthunis: & Berecja filius Asæ, filii Elkanæ qui habitabat in villis [16] Netophathæorum.
17 Et Janitores, Schallum, & Hhakkub, & Talmon, & Achiman: in quorum agnatis Schallum primarius *erat.*
18 [18] (Is hactenus in porta regis versus orientem *stationem habet.*) [18] illi sunt [18] Janitores secundum castra Levitarum.
19 Schallum verò filius Koræ filii Ebjasaphi filii Korachi, & agnati ejus e familia patris ejus Korachitæ in opere ministerii, observāt [19] limina ad tentorium: ut [19] patres eorum juxta [19] castra Jehovæ observaverant aditum.
20 Cùm Pinchas filius Elhhazaris antecessor præesset olim eis, [20] cui Jehova adfuerat.
21 Zecarja filius Meschelemjæ [21] janitor est ostii, ad tentorium conventus.
22 Hi omnes qui electi fuerant in janitores, per limina ducenti duodecim, istos per villas suas recensitos, istos *ordines inquam* statuerat [22] David & [22] Schemuel [22] videns, in statu munere ipsorum:
23 Ut ipsi & filii eorum adstantes portis [23] ad

1 *At omnes quidem*] Epilogus superiorum, quo docetur unde illæ recensiones sint desumptæ.

2 *Nethinæi*] vide Jehos. 9.21. Summa est ut priscorum Jehudæorum quatuor erant classes: Popularis, Sacerdotalis, Levitica & Deditititia, quæ erat ex exteris in religionem cooptatis: sic postliminio reversis Jehudæis est observatum.

3 *E filiis Ephrajimi & Menaschis*] id est, ex aliis tribubus ad quas Jeruschalaima non pertinebant: synecdoche. nam eos intelligit, qui studio religionis, ad Jehudā convenerant.

a qui Hathaja filius Hhuzzijæ filii Zecarjæ filii Amarjæ filii Schephatjæ filii Mahalelis: [illegible] Nechem. 11.4.

b qui Mahhasija, Nechem. 11.5.

c qui & Jehuda, Nechem. 11.9. & Jehuda, ibid. [illegible]

9 *Nongenti*] qui superiori numero [illegible] quos ver. 6. adjunxit, [illegible] centos quadraginta sex principes familiarum.

d Seraja, Nechem. 11.11.

11 [*Chilkijæ*] qui librum legis invenit sub Joschija 2. Reg. 22.8.

12 *Filii Paschchuris*] id est, abnepotis: vide Nechem. 11.12. sic passim.

e qui Hhamaschsai, filius Hhazarielis filii Achsai: Nechem. 11.13.

f qui Meschillemoth. Ibid.

g qui & Bakbukja, Ibid. ver. 17.

h qui & Zabdi. Ibid.

i qui Hhabda filius Schammuhhæ, Ibid.

16 *Netophathæorum*] in tribu Jehudæ supra 2.54. Nam etsi possessiones in tribu Jehudæ & Binjaminis attributæ erant sacerdotibus, tamen cum Levitis pro necessitate communicata fuit ipsorum habitatio, ut quo ingenium divisum est.

18 *Is*] id est, qui primarius janitorum est.

Illi] nempe quatuor qui modo in præcedente versu nominati sunt.

Janitores] id est, Janitorum Levitarum, per vices custodias suas obeuntium primarii, infra 22. & sequentibus.

19 *Limina ad*] i. interiora atque adita sanctiora.

Patres eorū] i. Kohathitæ Num. 4.4.

Castra] id est, Sacerdotes circum arcam castra habentes.

20 *Cui Jehova*] i. qui charus fuit Deo, janitorum sive custodum interiorum Num. 25.11. & sequentibus.

21 *Janitor*] id est, primarius custodum interiorum.

22 *David*] vide infra 26. & 23.

Schemuel] vide 1. Schem. 7.5.

Videns] vide 1. Schem. 9.9.

23 *Ad domum Jehovæ &c.*] id est, ad exteriorem & inferiorem custodiam de quibus ver. 12. & sequentibus.

domû Jehovæ, ad domû tectorii per custodias,
24 In quatuor [k] plagas essent janitores orien-
tem, occidentem, aquilonem, & austrum:
25 Et agnati eorum per villas suas *habitantes*
venirent [l] septimo quoq; die in sua tempora
cum illis.
26 Nam in stato munere sunt, quatuor poten-
tissimi janitorum illi Levitæ, & præsunt cu-
biculis ac thesauris Domus Dei:
27 Et circa domum Dei pernoctant, nam illis
incumbit custodia: & præsunt aperturæ, &
quidem [m] singulo quoque mane.
28 Ex his quoque præsunt instrumentis mi-
nisterii: nam certo numero inferunt ea, ut
certo numero depromunt ea.
29 Nam ex illis *alii* constituti sunt super in-
strumenta illa, etiam super omnia instrumē-
ta sacra: alii super similam, & vinum, & o-
leum, & thus & aromata.
30 (Quamvis ex filiis sacerdotum sint [n] artifi-
cēs unguenti ex ipsis aromatibus.)
31 Et Mattitja ex Levitis: is *est* primogenitus
Schallumi Korachæi: ex stato munere
præest operi rerum ex cacabo.
32 Item e filiis Kehathitis agnatis ipsorum
præsunt pani dispositionis, adaptando unoquo-
quoque [o] sabbatho.
33 Horum quoque ipsi sunt musici, primores
paternarum *familiarum* inter Levitas in cu-
biculis degentes immunes: quia interdiu &
noctu illorum est versari in suo opere.
34 Isti primores paternarum *familiarum* inter
Levitas, per generationes suas primores isti
inquam habitant Jeruschalaimis.
35 ‖ GIBHHONI ergo habitaverant pater
Gibhhonitarum Jehhiel, cujus uxori no-
men Mahhaca:
36 Et filius ejus primogenitus Hhabdi: dein-
de Tzur, & Kisch, & Bahhal & Ner, & Na-
dab.
37 At Gedor, & Achjo, & Zecarja, & Mikloth,
38 (Qui Mikloth genuit Schimeamum) hi e-
tiam ipsi ex adverso fratrum suorum habita-
runt Jeruschalaimis cum fratribus suis.
39 Ner autem genuerat Kischum, & Kisch
genuit Schaulem: & Schaul genuit Jonatha-
nem, & Malci-Schuahham, & Abinadabû,
& Eschbahhalem.
40 Filius autem Jonathanis Meri-Bahhal: &
Meri-Bahhal genuit Micam.
41 Et filii Micæ, Pithô, & Melec, & Tachreahh,
& Achaz.
42 Achaz autem genuit Jahhram, & Jahhra
genuit Hhalemethum, & Hhazmavethum,
& Zimrin: Zimri autem genuit Motzam:
43 Et Motza genuit Binhham, cujus filius Re-
phaja, cujus filius Elhhasa, cujus filius Atzel.
44 Atzeli autem fuerunt sex filii, quorum hæc
nomina: Hhazrikam, Bocru, & Jischmahhel,
& Schehharja, & Hhobadja, & Chanan: hi
filii Atzelis.

k Heb. *ventos*.

l Heb. *in septenâm dierum, de tempore ad tempus*.

25 *Cum illis*] id est, primoribus, de quibus suprà vers. 17. & 21.

m Heb. *& in mane, & in mane*.

28 *Instrumentis ministerii*] prolepsis sive propositio universalis, quam sequētes versus sigillatim explicant.

n Heb. *unguentarii unguenti*.

31 *Schallumi*] vide suprà 17. & 19.

32 *Unoquoque*] Levit. 24. 5.

o Heb. *sabbatho, sabbatho*.

33 *Horum*] id est, ex hoc ordine Levitico.

‖ Supra 8. 29.

35 *Gibhhone*] Regressio ad gentem & historiā Schaulis, de qua capite præcedēti a versu 29. ut fit ανακεφαλαίωσις ad historiam sequentem.

Cujus uxori] sic invenimus in antiquo manuscripto, & in vetustioribus exemplaribus excusis: quæ sequi maluimus, propter convenientiam hujus loci cum superiori capite: quamvis in permultis libris etiam Hhebraicis hoc modo legatur: cujus sorori nomen Mahhaca.

36 *Ner*] diversus ab Abneri patre qui Kischi non pater, sed frater fuit, 1. Schem. 14. 51.

Caput X.

Ultimum Schaulis cum Pelischtæis prælium, cum ipsius ac filiorum morte: Jabeschitarúmque in eos officio describitur: & causa mortis illius, ac regni ad Davidem translati ostenditur.

1 ‖ PELISCHTÆIS autem præliantibus
contra Jisraëlem: fugerunt Jisraëlitæ
[a] metu Pelischtæorum, cecideruntque
confossi in monte Gilbohhæ.
2 Ubi assecuti Pelischtæi Schaulē & filios e-
jus: percusserunt Pelischtæi Jonathanē & A-
binadabû & Malcischuhhā filios Schaulis.
3 Ingravescente verò prælio in Schaulem, in-
venerunt eum jaculantes arcu: timuitque a
jaculatoribus.
4 Quapropter cùm edixisset Schaul armigero
suo, stringe gladium tuum, & transfode me
illo: ne venientes præputiati isti illudant mi-
hi, & noluisset armiger ejus: reverebatur e-
nim valde *eum*: arrepto Schaul gladio suo
irruit in eum.
5 Tum videns armiger ejus mori Schaulem:
irruit ipse quoque in suum gladium ut mo-
reretur.
6 Sic mortuo Schaule & tribus filiis ejus & o-
mnibus domesticis ejus pariter mortuis:
7 Vidētes omnes Jisraëlitæ qui *habitabant* ci-
tra convallem illam, fugisse *Jisraëlitas*, &
mortuos esse Schaulem ac filios ejus: dere-
lictis civitatibus suis fugerunt, & venientes
Pelischtæi habitarunt in eis.
8 Fuit autem postridie cùm venissent Pelisch-
tæi ad spoliandum confossos: ut invenirent
Schaulem & filios ejus, prostratos in monte
Gilbohhæ.
9 Quem cùm spoliassent, deportarunt caput
ejus & arma ejus: miseruntq; in terram Pe-
lischtæorum circumquaque: ad nuntiandum
apud terricula sua, & apud populum.
10 Et deposuerunt arma ejus *in* æde deorum
suorum: [b] caput verò ejus affixerunt *in* æde
Dagonis.
11 Sed audientes omnes *habitatores* Jabeschi
Gilhhadis quicquid fecerant Pelischtæi
Schauli:
12 Surrexerunt omnes viri strenui, & assump-
tum corpus Schaulis, & corpora filiorum e-
jus, intulerunt Jabeschum: & sepelientes
ossa eorum sub quadam quercu Jabeschi,
jejunarunt septem diebus.
13 Itaque mortuus est Schaul propter præ-
varicationem suam, qua prævaricatus est
contra Jehovam, [c] eò quòd non observasset
verbum Jehovæ: atque etiam quòd consu-
lere Pythonem quæsiisset:
14 Ac non requisivisset Jehovam: ideò mor-
te affecit eum: & avertit regnum ipsum ad
Davidem filium Jischai.

‖ 1. Schem. 31.

a Heb. *a facie*.

b Heb. ... synecdoche.

Caput XI.

David (Chebrone maximo Jisraëlitarum conventu rex totius Jisraëlis constituitur) Jebusum occupat & munit. Ejus duces recensentur ordine, tum qui in expeditionibus militabant, tum stationarii.

1 ‖ NAM congregati sunt omnes Jisraë-
litæ ad Davidem Chebronem: ut di-
cerent: ecce os tuum & caro tua su-
mus.
2 [a] Planè antehac, etiam cùm esset Schaul
rex, tu eras qui educebas & reducebas Jis-
raëlem: denique dixit Jehova Deus tuus ti-
bi: tu pasturus es populum meum Jisraëlem,
& tu præfuturus es antecessor populo meo
Jisraëli.
3 Venerunt quoque omnes seniores Jisraëlis
ad regem Chebronem: quibuscum pepigit
David fœdus Chebrone coram Jehova: &
unxerunt

unxerunt Davidem in regem super Jisraëlem: ‖ secundum verbum Jehovæ per Schemuëlem.

‖ 1.Schem.16.

4 Profectò autem Davide *cum toto Jisraële Jeruschalaima, ea *erat* Jebus (nam ibi Jebusæi *erant ex* *habitatoribus terræ.)

5 Dixerunt habitatores Jebusi Davidi: non es venturus huc: sed cepit David arcem Tzijonis: ea *est* civitas Davidis.

6 (Dixerat enim David, quisquis percusserit Jebusæum primùm, futurus est primarius & princeps: quare cùm ascendisset primùm Joab filius Tzerujæ factus est primarius.)

7 Postea habitabat David in ea arce: idcirco vocarunt eam, civitatem Davidis.

8 Nam extruxit civitatem ipsam circumquaque, [b] tam munitionem quàm circuitum ejus: Joab verò [c] instauravit reliquum civitatis.

9 Sic [d] pergebat David continenter crescere: quia Jehova exercituum erat cum eo.

10 Hi autem *sunt* primores robustissimorum qui *fuerunt Davidi, qui fortiter se gesserunt cum eo, pro regno ejus, *&* *cum toto Jisraële ad efficiendum ut regnaret: secundum verbum Jehovæ, *super Jisraëlem.

11 Et ex his *numerus robustissimorum qui erant Davidi: Jaschchobhhâ filius Chachmonæi primarius ducum: hic vibravit hastam suam in trecentos [e] quos confodit, vice una.

12 Post hunc verò Elhhazar filius Dodonis Achochæi: hic erat inter hos *tres robustissimos.

13 *Ipse erat cum Davide [f] Pas-Dammimis, cùm Pelischtæis congregatis illuc ad bellū: (*erat* autem portio illa agri plena hordei) populus fugerent metu Pelischtæorum.

14 *Stiterunt autem se in medio illius portionis ut liberarent eam, ac percusserunt Pelischtæos: sic servavit Jehova conservatione magna.

15 Prætereà descenderunt tres isti supra triginta primarii e quadam rupe ad Davidem, ad speluncam Hhaddullami: cùm castra Pelischtæorum metarentur in convalle Raphæorum.

16 (Nam David tunc *agebat* in suo propugnaculo: statio autem Pelischtæorum tunc ad Beth-Lechemum.)

17 Cumque desyderio motus David diceret: ô si quis bibendam daret mihi aquam, e cisterna Beth-Lechemi quæ *est* ad portam:

18 Perruperunt tres isti per castra Pelischtæorum, & haustam aquam e cisterna Beth-Lechemi quæ *est* in porta, deportantes attulerunt ad Davidem: quam noluit bibere: sed effudit eam Jehovæ.

19 Dicebat enim: absit mihi a Deo meo ut faciam hoc: an sanguinem virorum istorum biberem, [g] ineuntium periculum vitæ suæ? nam periculo vitæ suæ attulerunt eam: ideò noluit bibere illam: hæc fecerunt tres illi potentissimi.

20 Deinde Abschai frater Joabi ipse erat primarius horum trium: hic quoque vibravit hastam suam contra trecentos quos confodit: eratque nominatissimus inter hos tres.

21 Horum trium supra alios duos honoratissimus: ideò fuit illis princeps: at usque ad illos tres non pervenit.

22 Benaja filius Jehojadahhi, filius viri strenui, magnus rebus gestis e Kabtzeele: hic percussit duos valentissimos Moabitas: & idem descendens percussit quendam leonem in medio cisternæ, tempore nivis.

23 Idem quoque percussit virum quendam Ægyptium, virum [h] procerum quinque cubitorum: cùm in manu ipsius Ægyptii *esset* hasta, par jugo textorum, descendit ad eum baculo: & arripiens hastam e manu Ægyptii, interfecit eum hasta ipsius.

24 Hæc fecit Benaja filius Jehojadahhi: qui erat nominatus inter hos tres robustissimos.

25 Supra triginta ecce honoratus erat; quamvis ad illos tres non pervenerit: quamobrem præposuit eum David satellitio suo.

26 Item *e* robustissimis copiarum Hhasaël frater Joabi, Elchanan filius Dodonis e Beth-Lechemo,

27 Schammoth Harorita, Cheletz Pelonæus,

28 Hhira filius Hhikeschi Tekohhæus, Abhhezer Hhanathothæus,

29 Sibcai Chuschathæus, Hhilai Achochæus,

30 Maharai Netophathæus, Cheled filius Bahhanæ Netophathæus,

31 Ithai filius Ribai e Gibhha Binjaminitarū: Benaja Pirhhathonites,

32 Churai ex *amne* vallium Gahhaschi, Abiel Hharbathæus,

33 Hhazmaveth Bachurimænus, Eljachba Schahhalbonites,

34 E filiis Haschemi Gizonitæ Jonathan, filius Schagæ Hararitæ,

35 Achiam filius Sacaris Hararita, Eliphal filius Uris,

36 Chepher Mecerathæus, Achija Pelonæus,

37 Chetzro Carmelita, Nahharai filius Ezbai,

38 Joël frater Nathanis, Mibchar filius Hagri,

39 Tzelek Hhammonita: Nachrai Berothita armiger Joabi filii Tzerujæ,

40 Hhira Jitræus, Gareb Jitræus,

41 Urija Chittæus, *Zabad filius Achlai,

42 *Hhadina filius Schizæ Reûbenita, primarius Reûbenitarum: attamen superiores eo triginta.

43 Chanan filius Mahhacæ, & Joschaphat Mithnæus,

44 Hhuzzija Hhaschterathæus: Schamahh & Jehhiel filii Chothami Hharohherita,

45 Jedihhaël filius Schimri, & Jocha frater ejus Titzæus,

46 Eliel Hhammachavim, & Jeribai, & Joschavja filii Elnahhami: & Jitma Moabita,

47 Eliel, & Hhobed, & Jahhasiel Metzobajani.

Caput XII.

Copia quæ se Davidi partim exilii tempore, partim Chebrone regnanti adjunxerant: Et postremò quæ ex singulis tribubus ad maximum conventum regi Jisraëlitis præficiendo convenerunt, recensentur.

b Heb. *ab ipsa munitione usque ad circuitum ejus.*
c Heb. *vivificavit vel sanavit*: ut 2. Chr. 24.13.
d Heb. *ibat David eundo & crescendo*. 2.Schem.23.8.
10 *Fuerunt Davidi*] in expeditione contra Jebusæos: de quibus inf. 12.23. &c.
cum toto Jisraële] supr. ver. 4.
super Jisraëlem] totum videlicet.
11 *Numerus robustissimorum*] ex quibus lectus est numerus ducum, qui deinde ordinariis cohortibus sub Davide præfuerunt.
e Heb. *confossos: sub unum.*
12 *Tres*] quorum primus hic reticetur: exprimitur autem 2. Schem.23.11.
13 *Ipse erat*] de hoc bello vide 2. Schem.5.17. & sequentibus, & 23.9. vers.11.
f *qui & Ephes-Dammim*, 1.Schem. 17.1.
14 *Stiterunt*] Elhhazar & Schamma.
g Heb. *super animas suas, super animas suas*, &c.
h Heb. *mensuræ*.
41 *Zabad*] vide supra 2.36. Hic autem unus, præter recensitos quæ est 2.Schem. 23 additus fortasse quia Elika, de quo ibi ver. 25. occumbente, hic in locum ejus suffectus est.
42 *Hhadina filius*] altera pars recensionis, quâ exponitur qui duces stationarii in finibus regni ultra Jardenē præfuerint, & regionibus recens acquisitis: de quibus supra, 5.10.

1 HI verò ſunt qui venerant Tziklagum ad
Davidē, adhuc ᵃexcluſum metu Schau-
lis filii Kiſchi: qui cum illis ʳ robuſtiſſi-
mis *fuerunt* adjutores bellorum ejus.
2 Armati arcu, ᵃ dextrorſùm & ſiniſtrorſùm
petentes lapidibus, ſagittis *jaculantes* arcu: ex
agnatis Schaulis e Binjaminitis.
3 Primarius Achihhezer, deinde Joaſch, fi-
lii Schemahhæ Gibhhani, & Jeziel & Pelet
filii Hhazmavethi: & Beraca & Jehu Hha-
nathothanus:
4 (Jiſchmahhja verò Gibhhonita robuſtiſſi-
mus inter ᵗhos triginta erat: ideoque præ-
erat his triginta) & Jirmeja & Jachaziel, &
Jochanan & Jozabad Gederanus:
5 Elhhuzai, & Jerimoth, & Behhalja, & Sche-
marja, & Schephatja Charuphæus:
6 Elkana, & Jiſchija, Hhazareel, & Johhezer,
& Jaſchobhham Korachæi:
7 Et Johhela, & Zebadja filii Jerochami e
Gedore.
8 Etiam e Gaditis ᵇ ſeceſſerunt ad Davidem
ad ᵗpropugnaculū illud in deſertum, valen-
tes robore, viri militares ad bella ejus, in-
ſtructi clypeo & ſcuto: quorū facies ut facies
leonis *erant*, & ſimiles erant capreis in mon-
tibus ᶜ pernicitate.
9 Hhezer primus, Hhobadja ſecundus, Eliab
tertius,
10 Miſchmanna quartus, Jirmeja quintus,
11 Hhattai ſextus, Eliel ſeptimus,
12 Jochanan octavus, Elzabad nonus,
13 Jirmeja decimus, Macbannai undecimus:
14 Hi e Gaditis primores militiæ: unuſquiſ-
que in centenos qui minimus, & qui maxi-
mus in millenos:
15 Hi *inquam* ſunt qui trajecerunt Jardenem
menſe primo, quamvis ᵈ ᵗ exundaret ſupra
omnes ripas ſuas: & fugaverunt omnes *in-
colas* convallium ad orientem & ad occi-
dentem.
16 Cùm autem venirent e filiis Binjaminis
& Jehudæ uſque ad iſtam munitionem ad
Davidem:
17 Egreſſus eſt David obviam eis, & locutus
dixit eis: ſi ᵉ pacis animo venitis ad me ut
juvetis me, erit mihi vobiſcum ᶠ animus ad-
unatus: ſed ſi ad decipiendum me *prodituri*
hoſtibus meis, cùm non ſit injuria in mani-
bus meis: reſpiciat Deus majorum noſtro-
rum & reprehendat.
18 Tunc ᵗ ſpiritus induit Hhamaſajum prima-
rium horum ducum: *ut diceret*: tibi David,
& comitibus tuis filii Jiſchai *ſit* pax, pax tibi
& pax adjuvantibus te: adjuvat enim te De-
us tuus. ſic ſuſcepit eos David, & conſtituit
eos inter primores turmarios.
19 ‖ E Menaſchitis autem defecerunt ad Da-
videm, quando venit cum Peliſchtæis con-
tra Schaulem ad prælium: ſed non ᵗ juve-
runt illos: (nam de conſilio dimiſerant eum
Satrapæ Peliſchtæorum dicendo: ᵍ periculo
capitum noſtrorum deficeret ad dominum
ſuum Schaulem.)
20 Cùm ᵗ rediiſſet Tziglagum, defecerunt ad
eum e Menaſchitis Hhadnach, & Jozabad,
& Jedihhaël, & Micaël, & Jozabad, & Eli-
hu, & Tzillethai, qui erant Chiliarchi apud
Menaſchitas.
21 Hi quoque fuerunt adjumento Davidi ad-
juncti turmæ ejus: nam valentes robore e-
rant omnes: quapropter fuerunt præfecti
in ejus militia.
22 Quin etiam ʰ opportuno quoque die ve-
niebant ad Davidem ut juvarent eum: do-
nec exercitus redderetur magnus ut exer-
citus Dei.
23 HI VERÒ numeri primariorum inter ex-
peditos ad militiam venerunt ad Davidem
Chebronem: ᵗut averterent regnū Schau-
lis ad eum, ſecundum ⁱ præſtitutum Jeho-
væ.
24 Filii Jehudæ ferentes clypeum & ſpicu-
lum, ſexies mille octingenti, expediti ad mi-
litiam:
25 E filiis Schimhhonis valentes robore ad
militiam: ſepties mille centum.
26 E Levitis, quater mille ſexcenti:
27 Et Jehojadahh qui ᵗ anteceſſor erat Aha-
ronitis: & cum eo ter mille ſeptingenti:
28 Et Tzadok adoleſcens valens robore: &
familiæ paternæ ejus principes vigintiduo.
29 Item e Binjaminitis agnatis Schaulis ter
mille: nam adhuc multi illorum ᵗ obſerva-
bant obſervationem domus Schaulis.
30 Et ex Ephrajimitis, vicies mille octingenti:
valentes robore, viri ᵏ nominati per famili-
as paternas ſuas.
31 Et e ᵗ dimidiata tribu Menaſchis, octode-
cies mille: qui expreſſi erant nominibus, ut
venirent ad conſtituendum regem Davidē.
32 Et e Jiſſaſcaritis ˡᵗ noſcentes ſcitè tempo-
ra, ut ᵐ noſcerent Jiſraëlitæ quid *ſibi* facien-
dum eſſent: primores illorum ducenti, quo-
rum omnium fratres ex præſtituto eorum
agebant.
33 E Zebulunitis prodeuntes in militiam,
inſtructi ad bellum omnibus armis bellicis
quinquagies mille: etiam ordinibus ſervan-
dis *exercitati* ⁿᵗ integro animo.
34 Et e Naphtalitis præfecti mille: quibuſcū
clypeati & haſtati tricies ſepties mille.
35 Et e Danitis inſtructi ad bellum, vicies o-
cties mille ſexcenti.
36 Et ex Aſcheritis prodeuntes in militiam,
ordinem ſervando bellicum, quadragies
mille.
37 Et ex transjardenanis, ex Reübenitis &
Gaditis atque ex dimidiata tribu Menaſ-
chis cum omnibus armis militiæ bellicæ,
centies vicies mille.
38 Omnes hi viri bellatores ordines aciei ſer-
vantes, animo integro venerunt Chebro-
nem ad regem præficiendum Davidem toti
Jiſraëli: quin etiam totius reſidui Jiſraëlita-
rum ᵒ animus unus erat ad regem conſtitu-
endum Davidem.
39 Hi fuerunt ibi cum Davide diebus tribus,
comedentes & bibentes: quia præparave-
rant eis ᵗ fratres eorum.
40 Atque etiam ᵗ propinqui illorum uſque ab
Jiſſaſcare, & Zebulune, & Naphtali advé-
hebant panes aſinis, & camelis, & mulis, &
bobus: cibum, farinam, palathas, & uvas
paſſas, vinumque & oleum, boves, pecudeſ-
que ᵖ copiosè: quia lætitia erat in Jiſraële.

CAPUT XIII.

*David de conſilio omnium ordinum arcam
Dei*

1 *Excluſum*], i. extra regni fines agentem, 1. Schem. 27. 1.
Robuſtiſſimis] de quibus capite præcedente.
a Heb. *dextram petentes & ſiniſtram petentes lapidibus*: ut Gen. 13. 9.
4 *Hos triginta*] qui hic recenſentur.
b Heb. *ſeparaverunt ſe*.
8 *Propugnaculum*] i. Tziklagum, ſup. ver. 1. quod ſitum erat in deſerto Jehudæ.
c Heb. *feſtinando*.
d Heb. *impleret ſupra omnes ripas ſuas*.
15 *Exundaret*] vide Jehoſ. 3. 15.
e Heb. *ad pacem*.
f Heb. *cor ad ſimul*.
18 *Spiritus induit*] ut Judic. 6. 34.
‖ 1. Schem. 29.
19 *Juverunt illos*] Peliſchtæos Davidis copiæ.
g Heb. *ſuper capita noſtra*.
20 *Rediiſſet*] cæſis jam Hhamalekitis 1. Schem. 30. quo tempore Gaditæ & Binjaminitæ Davidi ſeſe adjunxerunt.
h Heb. ... diei in die ...
23 *Ut averterent*] vide ſup. in fine ... tis decimi, & in principio undecimi.
i Heb. *ad ſermonem* ...
27 *Anteceſſor*] ... eorum ſacerdotum ductor, qui ... memorantur ad Davidem ... nam ſacerdotum ... anteà in regno Chebronitico ... Davidem ... mus erat Ebjathar ... Schem. 23. 6.
29 *Obſervabant*] i. ſtudebant ... vare regnum ... familiam Schaulis.
k Heb. ...
31 *Dimidiata* ... bu] cis Jardenem ... mixta Ephraj...
l Heb. ... *intelligentiam in tempora*.
32 *Noſcentes*] ... periti ... inſtructi, qua ... rarunt quid ... agendum eſſet ... nibus Jiſraëlitis ... hoc facto ... ſic Eſter. 1. 13.
m Heb. ... *ſceret quid faciendum* ... *ſet Jiſraël* ...
n Heb. ... *corde & corde* ... *non duplici animo*.
33 *Integro animo*] venerunt, ut ... 38.
o Heb. *cor*.
39 *Fratres* ...] i. contribules.
40 *Propinqui*] ... parentes & ... ſingulorum ... rem curam ... ſuorum habent ...
p Heb. *in multitudinem*.

Dei Kirjath-Jehharimis abducit, ut Jebusum deportet: sed divinitus perempto in itinere Hhuzza, consilium mutans apud Hhobed-Edomum eam deponit.

1 *DEINDE iniit consilium David cum Chiliarchis & centurionibus, omnibusque antecessoribus:
2 Et dixit David toti congregationi Jisraëlis: si vobis bonum, & a Jehova Deo nostro *videtur esse*, [a] passim dimittamus ad fratres nostros qui reliqui sunt per omnes regiones Jisraëlitarum, & cum eis *ad* sacerdotes & Levitas [b] per civitates & suburbana eorum: ut congregentur ad nos.
3 Ita divertamus arcam Dei nostri ad nos: nam *non requisivimus eam diebus Schaulis.
4 Dixerunt autem tota congregatio illa, faciendum esse ita: nam recta *videbatur* res illa in oculis totius populi.
5 Congregavit ergo David ex toto Jisraële a *Schichore Aegypti, usque quà venis Chamatham, ad deducendum arcam Dei e *Kirjath-Jehharimis.
6 ‖Cumque ascendisset David cum toto Jisraële Bahhalam *sive* Kirjath-Jehharima quæ *sunt* Jehudæ: ad deducendum inde arcam Dei Jehovæ insidentis Cerubinis, * cujus invocatur nomen:
7 Imposuerunt arcam Dei plaustro novo *deportandam* e domo Abinadabi: Hhuzza & Achjo ducentibus plaustrum.
8 David autem & omnes Jisraëlitæ præ lætitia gestiebant coram Deo totis viribus: tam canticis quàm citharis, & nabliis & tympanis & cymbalis atque tubis.
9 Sed cùm venissent usque ad aream Cidonis: extendit Hhuzza manum suam ad prehendendũ arcã, quia dimoverant *eam* boves.
10 Quam ob rem accensus ira Jehova in Hhuzzam, percussit eum, eò quòd extenderet manum suam ad arcam: ita ut moreretur ibi coram Deo.
11 Displicuit autem Davidi, quòd irrupisset Jehova irruptione in Hhuzzam: quapropter vocat quisque locum illum, rupturã Hhuzzæ usque in hunc diem.
12 Et timuit *sibi* David a Deo die illo dicens: quo modo introducerem ad me arcam Dei?
13 Neque abduxit David arcam ad se in civitatem Davidis: sed curavit ut ea diverteret in domum Hhobed-Edomi Gittæi.
14 Considente autem arca Dei apud familiam Hhobed-Edomi in domo ejus tres menses: benedixit Jehova familiæ Hhobed-Edomi, & omnibus quæ *erant* ei.

1 *Deinde*] cùm rex totius populi creatus Jebusum occupasset, & Pelischtæos cecidisset, 2. Sche. 5.
a Heb. *erumpamus, dimittamus, id est, cursores celeriter hac illac emittamus*: metaphora ab exundantibus aquis.
b Heb. *civitatum suburbanorum eorum.*
3 *Non requisivimus*] Id est, externum ex lege cultum apud eam non exercuimus: nam pars illa regni frequentibus Pelischtæorum incursionibus infestabatur, sed in tabernaculo arca vacuo colebatur Deus.
5 *Schichore*] vide Jehosch. 13. 3. Id est, a termino meridiano ad septentrionalem.
Kirjath Jehharimis] quò delata fuerat temporibus Schemuelis, 1. Schem. 6. 22
‖ 2. Schem. 6.
6 *cujus invocatur*] q. d. [illegible] cujus cultus etiamnum manet: etiamsi arca a temporibus deportationis desyderetur.

CAPUT XIIII.

Tyriorum rex muneribus & officiis Davidem prosequutur: qui filiorum numero augetur & Pelischtæos bis fundit.

1 ‖MISIT autem Chiram rex Tyri legatos ad Davidem: ligna que cedrina & [a] latomos ac fabros lignarios: ad extruendum ipsi domum:
2 Cùm expertus esset David [b] a Jehova stabiliri se in regem super Jisraëlem: quia sursum extollebatur regnum ejus propter populum ipsius Jisraëlem.
3 ‖Accepit deinde David adhuc uxores Jeruschalaimis: genuitque David adhuc filios & filias.
4 Atque hæc *sunt* nomina [c] eorum qui nati sunt ei Jeruschalaimis: Schammuahh, & Schobab, Nathan, & Schelomo:
5 Item Jibchar, & Elischuahh, & Elpelet,
6 Et Noga, & Nepheg, & Japhiahh,
7 Et Elischamahh, & Behheljadahh, & Eliphelet.
8 Audientes autem Pelischtæi, unctum esse Davidem in regem super totum Jisraëlem: ascenderunt omnes Pelischtæi ad quærendum Davidem, quod audiens David processit ante eos.
9 Cùm enim Pelischtæi venissent & diffusi essent per convallem Raphæorum:
10 Consuluerat David Deum dicendo: an ascensurus sum contra Pelischtæos, & traditurus es eos in manum meam? & edixerat ei Jehova: ascende, nam traditurus sum eos in manum tuam.
11 Ascendentibus itaque illis Bahhal-Peratzima, percussit eos ibi David: ac dixit David: rupit Deus inimicos meos manu mea, ut eruptione aquarum: idcirco vocant nomen loci illius Bahhal-Peratzim.
12 Nam dereliquerant ibi deos suos: qui edicente Davide, exusti sunt igne.
13 Pergentes autem iterum Pelischtæi, diffusi erant in ea convalle:
14 Cùm consulenti iterum Davidi Deum, edixit ei Deus: ne ascendito post eos: diverte ab eis, posteà aggredieris eos ex adverso mororum.
15 Et esto, cùm audieris sonum quendam incessus in cacuminibus mororum: *ut* tunc prodeas in prælium: prodierit enim Deus ante te ad percutiendum castra Pelischtæorum.
16 Cumque faceret David quemadmodum præceperat ei Deus: percusserunt castra Pelischtæorum inde a Gibhhone Gezerum usque.
17 Sic abiit fama Davidis per omnes regiones: & Jehova indidit metum ejus omnibus gentibus.

‖ 2. Schem. 5. 11. & seq.
a Heb. *fabros muri*.
b Heb. *quòd stabilivisset se Jehova &c.* [illegible]
‖ Suprà 3. 5.
c Heb. *natorum qui fuerunt ei, & a. trajectio.*

CAPUT XV.

David erecto tentorio arcæ Dei in civitate sua, per Levitas ex legis præscripto, eam e domo Hhobed-Edomi eò deportari curat, prosequentibus Jisraëlitarum ordinibus.

1 CÙM autem [a] fecisset sibi David domos in civitate sua: & parato loco arcæ Dei, tetendisset ei tentorium:
2 Tum dixit David, non sunt laturi arcam Dei nisi Levitę: quia ipsos elegit Jehova ad ferendum arcam Dei, & ministrandum ei usque in seculum.
3 Itaque congregans David omnes Jisraëlitas Jeruschalaima ad deducendum arcam Jehovæ, in locum ejus quem paraverat ei,
4 Collegit David filios Aharonis & Levitas istos.
5 ‖ E filiis Kehathi: Uriëlem principem, & agnatos

a Heb. *cùm fecisset sibi domos in civitate Davidis.* [illegible] *ut Gen. 9. 6. Num. 4.*
‖ Suprà 6.

agnatos ejus ducentos viginti.
7 E filiis Gerſchomi : Joëlem principem, & agnatos ejus centum triginta.
8 E filiis Elitzaphanis: Schemahhjam principem, & agnatos ejus ducentos.
9 E filiis Chrebronis : Elielem principem & agnatos ejus octoginta.
10 E filiis Hhuzzielis : Hhamminadabū principem & agnatos ejus centum duodecim.
11 Tunc vocavit David Tzadokum & Ebjatharem ſacerdotes : ac Levitas iſtos Urielem, Hhaſajam & Joëlem, & Schemahhjam, & Elielem, & Hhamminadabum.
12 Et edixit eis : vos primarii paternarum familiarum inter Levitas ; ſanctificate vos ipſos & agnatos veſtros: ‖ ut deportetis arcam Jehovæ Dei Jiſraëlis in *locum quem* præparavi ei.
13 Quia principio vos non *feciſtis hæc* : irrupit Jehova Deus noſter in nos : cùm non requireremus eum [b] ritè.
14 Itaque ſanctificaverunt ſe ſacerdotes ac Levitæ : ad deportandum arcam Jehovæ Dei Jiſraëlis.
15 Et tulerunt Levitæ arcam Dei, quemadmodum præceperat Moſche ex verbo Jehovæ : humero ſuo vectibus ſibi impoſitam.
16 Edixit quoque David principibus Levitarum, ut inſtituerent agnatos ipſorum muſicos cum inſtrumentis muſicis nabliis, citharisque ac cymbalis, reſonaturos extollendo vocem cum lætitia.
17 Inſtituerunt ergo Levitæ illi [c] Hemanem *filium Joëlis & ex cognatis ejus [d] Aſaphum filium Berecjæ: & e Meraritis cognatis ſuis [e] Ethanem filium Kuſchajæ.
18 Et cum ipſis cognatos ipſorum ſecundanos: Zecarjam, Benem & Jahhazielem & Schemiramothum & Jechielem & Hhumin, Eliabum & Benajam, & Mahhaſejam & Mattitjam, & Eliphelem, & Miknejam, & Hhobed-Edomum, ac Jehhielem janitores.
19 Ac muſici quidem iſti, Heman, Aſaph & Ethan : cymbalis chalybeis *reſonabant.
20 Et Zecarja, & [f] Hhazziel, & Schemiramoth, & Jechiel, & Hhumri, & Eliab, & Mahhaſeja, & Benaja, cum nabliis [g] *acutæ ſymphoniæ.
21 Mattitja verò & Eliphele & Mikneja & Hhobed-Edō, & Jehhiel & Hhazazja cum citharis [h] *gravi ſymphoniæ præerant.
22 At Cenanja princeps Levitarum [i] quibus *incumbebat* munus portandi: *erudiebat de munere portandi, quia peritus erat.
23 Berecja autem, & Elkana janitores adſtantes arcæ:
24 Et Schebanja, & Joſchaphat, & Netaneel, & Hhamaſai, & Zecarja, & Benaja, ac Elihhezer ſacerdotes clangentes tubis: anteibant arcæ Dei: poſteà Hhobed-Edom, & Jechija janitores *ſequebantur* arcam.
25 Deinde erat David cum ſenioribus Jiſraëlis & Chiliarchis: procedentibus ad deducendum arcam fœderis Jehovæ e domo Hhobed-Edomi cum lætitia.
26 Erat autem cum [k] *levaret Deus Levitas geſtantes arcam fœderis Jehovæ : ut ſacrificarent ſeptenos juvencos & ſeptenos arietes.
27 Ita David *paludatus pallio byſſino, & omnes Levitæ geſtantes arcam, & muſici, atq; Cenanja qui princeps erat muneris portandi, muſicam exercentes : (Davidi autem impoſitum *erat* *amiculum lineum)
28 Denique omnes Jiſraëlitæ deducebant arcam fœderis Jehovæ cum clangore & ſono buccinæ, tubisque ac cymbalis : reſonantes nabliis & citharis.
29 Fuit autem arca fœderis Jehovę intrante in civitatē Davidis : cùm Mical filia Schaülis proſpectans per quandam feneſtram, videret regem Davidem ſaltantem & geſtientem, ut ſperneret eum cum animo ſuo.

‖ Suprà 13.7.

b Heb. *ſecundum ritum ſuum. Num. 4.*

c *Suprà 6.33.*

17 *Filium Joëlis*] filii Schemuelis Kehathitæ.

d *Ibid. 39. ver.*

e *ibid. ver. 44.*

19 *Reſonabant*] i. exercebant muſicam diatonum.

f *qui Jahhaziel ver. 18.*

g Heb. *virgineis: ut παρθένια genus Muſices vocarunt Dores.*

20 *Acutæ ſymphoniæ*] id eſt, ut vulgus Muſicorum dicit, alto & ſuperiore: ſive ut veteres vocabant, ſonis ſynemmenis, diazeugmenis & hyperboleis: qui ſoni optimè vocibus virginum referuntur. Sunt autem hæc plerunq; in Chromate poſita, ſecundo genere muſices.

h Heb. *octavæ i. quam muſici vocant diapaſôn.*

21 *Gravi ſymphoniæ*] i. ut vulgus muſicorum vocat baſſo & Tenore, ſive ut veteres, hypatis & Meſis, id eſt, imis & mediis ſonis: quod genus cantionum ferè in harmonia, tertio genere muſices, poſitum eſt.

i Heb. *qui erant in onere.*

22 *Erudiebat*] id imperabat modum & tempus geſtandi, interquieſcendi, & bajulos cōmutandi.

k Heb. *adjuvaret.*

26 *Levaret*] i. cùm juſſu Cenanjæ conſiſteret arca, Levitæ interquieſcerent, & alii aliis ſuccederent, erat autem hoc ſpatium ſenūm greſſuum, 2. Schem. 6. 13.

27 *Paludatus* [illegible]] id eſt, paludamento regio.

Amiculum lineum] ſuperinductum paludamento regio, ad dignitatem regiam coram Deo [illegible] eas, & religionem [illegible] miniſtris [illegible]

Caput XVI.

David allata arca Dei, miniſtros apud eam conſtituit : canticum deſcribitur in deportatione arcæ cantatum. Sacerdotumq; & Levitarum officia tam coram arca quàm tabernaculo diſtribuit.

1 ‖ Cùm itaq; intuliſſent arcam Dei, & ſtatuiſſent eam intra tentorium illud, quod tetenderat ei David : *obtulerunt holocauſta & euchariſtica coram Deo.
2 Deinde cùm abſolviſſet David offerre holocauſtum & euchariſtica: benedixit populo in nomine Jehovæ.
3 Et impertitus eſt unicuique Jiſraëlitæ [a] tam viris quàm mulieribus viritim tractam panis unam, & fruſtum carnis, & lagenam *vini*.
4 Tunc diſpoſuit coram arca Jehovæ e Levitis miniſtros: tam ad [b] prædicandum quàm ad celebrandum & laudandum Jehovam Deum Jiſraëlis.
5 Aſaphum primarium, & ſecundum ab eo Zecarjam: Jehhielem, & Schemiramothum, & Jechielem, & Mattitjam, & Eliabum, & Benajam, & Hhobed-Edomum, & Jehhielem cum inſtrumentis nabliorum & cum citharis (Aſaph autem cymbalis reſonabat)
6 Benajam verò & Jachazielem ſacerdotes : cum tubis jugiter coram arca fœderis Dei.
7 Tunc eodem die tradidit David [c] primùm ‖ *hunc Pſalmum* ad celebrandum Jehovam, in manum Aſaphi & cognatorum ejus.
8 *Celebrate Jehovam, proclamate nomen ejus : notas facite in populis actiones ejus.
9 Canite ei, pſallite ei, confabulamini de omnibus mirabilibus ejus.
10 Laudibus vos efferte in nomine [d] ſancto ejus: lætetur [e] animus quęrentium Jehovam.
11 Requirite Jehovam & *robur ejus: quęrite faciem ejus jugiter.
12 Recordamini mirabilium ejus quę fecit, prodigiorum ejus, & judiciorum oris ejus.
13 O ſemen Jiſraëlis ſervi ejus : filii Jahhakobi electi ejus.
14 Hic *eſt* Jehova Deus noſter : in tota terra judicia ejus *ſunt*.
15 Recordamini in ſeculum *fœderis ejus : in mille ætates verbi *quod* præcepit:
16 ‖ Quod pepigit cum Abrahamo, & juramenti ejus *cum* Jitzchako:
17 ‖ Quod præſtitit etiam Jahhakobo, in ſtatutum, Jiſraëli in fœdus perpetuum :
18 Dicens, tibi daturus ſum terrā Cenahhani,

‖ 2. Schem. [illegible]

1 *Obtulerunt holocauſta*] [illegible] nem: vide plura ſuprà ver. 39. & 1. Sch. 6. 13.

a Heb. *a viro uſque ad mulierem.*

b Heb. [illegible]

c Heb. *in principio.*

‖ *Pſal. 105.*

8 *Celebrate*] Propoſitio laudativa ſive hortativa ad laudes Dei. Sunt [illegible] hujus cantici [illegible] quatuor in quibus ſunt tres propoſitiones & concluſio [illegible] rum propoſitionum ſingulæ duo continent capita, [illegible] onem ad laudes, [illegible] laudum argumentum. In hac prima Jiſraëlitæ ad laudes [illegible] provocantur, a gratuito fœdere Dei, [illegible] beneficiis collatis [illegible] fœdere, uſque ad ver. 23.

d Heb. [illegible]

e Heb. [illegible]

11 *Robur ejus*] [illegible] eſt, arcam [illegible] Dei robur [illegible] ſymbolum [illegible] Chro. 6. 41. [illegible] 78. 61.

15 *Fœderis ejus*] id eſt, eorum [illegible] vobis promiſit [illegible] quæ a vobis [illegible] tus eſt: vide Gen. 17. 9.

‖ Gen. 17.

‖ Gen. 26. 3. & 35. 11.

ni, 'funiculum possessionis vestræ.
19 Quamvis sitis homines [f]pauci, planè pau-
ci, & inquilini in ea.
20 *Nam itabant a gente in gentem, & a reg-
no in populum alium.
21 ‖Non permisit cuiquam opprimere eos: e-
tiam reprehendit propter eos reges, di-
cens:
22 Ne attingitote 'unctos meos, & 'prophe-
tas meos ne afficitote malo.
23 *CANITE Jehovæ 'tota hæc terra: an-
nuntiate de die in diem salutem ejus:
24 Narrate in gentibus gloriam ejus, in om-
nibus populis mirabilia ejus.
25 Nam magnus Jehova, & laudandus valde,
& reverendus *est* supra omnes deos.
26 Quia omnes dii populorum sunt 'idola: Je-
hova verò 'cœlos fecit:
27 Gloria & decor coram eo, robur & gaudi-
um 'in loco ejus.
28 *Cedite Jehovæ familiæ populorum: ce-
dite Jehovæ gloriam & robur:
29 Cedite Jehovæ gloriam nominis ejus: af-
ferte munus & venite in conspectum ejus:
incurvate vos Jehovæ in decore sanctita-
tis.
30 'Formidate a conspectu ejus tota terra.
Etiam stabilietur orbis habitabilis ne dimo-
veatur.
31 'Lætabuntur cæli & exultabit terra: ac di-
cent in gentibus, Jehova regnat.
32 Perstrepet mare & quod ipsum implet, ex-
ultabit ager & quicquid in eo est.
33 Tunc cantabunt arbores sylvæ: ob præsen-
tiam Jehovæ, cùm advenerit ad judicandum
terram.
34 'Celebrate Jehovam, quoniam bonus est,
quoniam in seculum benignitas ejus.
35 Et dicite, serva nos Deus salutis nostræ,
& 'congrega nos & libera a gentibus; ad
celebrandum nomen sanctum tuum, & lau-
dationibus commendandum nos in laude
tua.
36 Benedictus Jehova Deus Jisraëlitis a secu-
lo usque in seculum: tum dixerunt totus po-
pulus, Amen: & [g]laudem Jehovę.
37 Reliquit autem ibi *David* coram arca fœ-
deris Jehovæ Asaphum & cognatos ejus, ad
ministrandum coram arca jugiter, [h]prout
opus erat in diem quotidie.
38 Et Hhobed-Edomum & *Chosam* cum fra-
tribus ipsorum sexaginta octo: Hhobed-E-
domum, inquam, filium Jedithunis & Cho-
sam in janitores:
39 Tzadokum verò sacerdotem, & cognatos
ejus sacerdotes coram tabernaculo Jehovę:
in excelso quod erat 'Gibhhone:
40 Ad offerendum holocausta Jehovæ in
altari holocausti jugiter quolibet mane &
vespere: & ad *præstandum* quicquid scrip-
tum *est* in lege Jehovæ quod imperavit Jis-
raëli:
41 Et cum eis Hemanem, & Jeduthunem, &
reliquos selectos qui expressi sunt nomini-
bus: ad celebrandum Jehovam, quoniam
in seculum *est* benignitas ejus.
42 Penes ipsos autem Hemanem & Jeduthu-
nem tubas & cymbala pro resonantibus, &
instrumenta musica Dei: filios verò Jedu-
thunis ad januam.
43 Denique abierunt totus populus quisque
domum suam: reversus autem est David ad
benedicendum domui suæ.

18 *Funiculum possessionis*] vide Deut. 32.9.
f Heb. *numeri* [illegible] Gen. 34.30.
20 *Nam itabant*] [illegible] peregrinationum trium patriarcharum: de quibus Gen. ab 11. cap. usque ad finem libri.
‖Gen. cap. 12. & 20. Exod. 7. capite usque ad 12.
*Psal. 96.
22 *Unctos*] i. electos & consecratos mihi per Christum: metonymia signi pro re significata.
Prophetas] q. d. quos ego familiariter alloquor, & qui alios meis verbis alloquuntur. Gen. 20.7.
23 *Canite*] propositio secunda, qua Jisraëlitę provocantur, ad laudes Dei in omnibus gentibus promulgandas: A salutaribus & gloriosis miraculis ejus: & a natura ejus: quę duo argumenta per comparationem ejus cum diis gentium illustratur.
Tota hæc terra] i. Jisraëlitæ omnes: metonymia.
26 *Idola*] vide Levitici 19.4.
Cœlos] synecdoche.
27 *In loco ejus*] i. penes eum: q. d. totus est in se, & solus aliis autor roboris & gaudii.
28 *Cedite Jehovæ*] propositio tertia: qua gentes, quasi [illegible] cognitione Dei [illegible], ad ipsum laudandum & colendum provocantur a [illegible] argumentis, & benedictionibus ad eos perventuris ex regno Christi.
30 *Formidate*] q. d. [illegible] timore Dei [illegible] circumfluentes benedictionibus, quę [illegible] versibus [illegible].
31 *Lætabuntur* [illegible] hyperbolæ ad amplitudinem beneficiorum Dei [illegible].
34 *Celebrate Jehovam*] Conclusio bimembris ex hortatione & laude constans: hortationis duę sunt partes, una ad laudandum Deum quolibet tempore, altera ad [illegible] & auxilium ejus implorandum.
35 *Congrega*] [illegible] [illegible] Davide [illegible], supra 12.29.

g Heb. *laudare*: infinitivus pro nomine.
h Heb. *[illegible]* diei *die suo*.
39 *Gibhhone*] quo translatum fuit post cædem sacerdotum [illegible] Nobi, 1. Schem. 22. vide infra 2. Chron. 1.3.

CAPUT XVII.

Eodem argumento est cum 2. Schem. 7.

1 ‖FUIT autem, cùm desideret David do- ‖2. Schem. 7.
mi suæ: ut diceret David ad Nathanem
prophetam: ecce ego habito in domo
cedrina dum arca fœderis *habitat* sub auleis.
2 Dixit verò Nathan ad Davidem: quicquid
est in animo tuo fac, nam Deus ipse tecum
est.
3 Sed fuit nocte illa: ut ederetur verbum Dei
ad Nathanem dicendo:
4 Abi ut dicas ad Davidem servum meum: ita
ait Jehova: tu non ædificaturus es mihi do-
mum illam quam inhabitem.
5 Cùm non habitarem in æde ulla, inde a tē-
pore quo adduxi Jisraëlem usque id diem
hunc: sed essem de tentorio in tentorium
iens, etiam extra tabernaculum:
6 Quocunque itabam in toto Jisraële: an
quicquam locutus sum ulli judicū Jisraëlis,
quibus præceperam ut pascerent populum
meum dicendo: quare non ædificatis mihi
domum cedrinam?
7 Nunc ergo sic dicito servo meo Davidi, ita
ait Jehova exercituum: ego assumpsi te ex
ipsa caula, a sequendo grege, ut præesses an-
tecessor populo meo Jisraëli.
8 Et fui tecū quocunque ivisti, excidiq; om-
nes inimicos tuos a facie tua: adeò ut com-
paraverim tibi nomen par nomini maximo-
rum qui *sunt* in terra.
9 Dispositurus etiam sum locum populo meo
Jisraëli & plantaturus eum, ut habitet in lo-
co suo, ac non commoveatur amplius: neq;
pergant iniquitati dediti terere eum quem-
admodum prius:
10 Nimirum ex quo tempore mandatis in-
struxi Judices super populum meum Jisraë-
lem: usquedum depressi omnes inimicos tu-
os: denique indico tibi, domum ædificatu-
rum tibi Jehovam.
11 Erit enim completis diebus tuis, ad abe-
undum cum patribus tuis: ut excitem semen
tuum post te, quod erit e filiis tuis: & stabili-
am regnum ejus.
12 Ipse ædificabit mihi domum: & stabiliam
solium ejus usque in seculum.
13 Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in
filium: benignitatem verò meam non amo-
vebo ab illo, quemadmodum amovi ab *eo*
qui fuit ante te.
14 Sed constituam eum in domo mea & in re-
gno meo usque in seculum: & solium ejus
erit stabile usque in seculum.
15 Secundum omnia verba hæc, & secundum
totam visionem hanc: sic allocutus est Na-
than Davidem.
16 Itaque ingressus rex David resedit coram
Jehova, ac dixit, quis *sum* ego Jehova Deus,
& quæ est familia mea, quod deducis me
eò usque?

17 Et

17 Et parum visum est hoc in oculis tuis, Deus: adeo ut locutus sis de familia servi tui in longinquum: & prospexeris mihi secundum rationem humanam de hac excellentia, Jehova Deus.

18 Quid perget adhuc David loqui apud te de honore *quo honoras* servum tuum: cùm tu servum tuum cognoscas?

19 Jehova propter SERVUM tuum, & secundum animum tuum præstas totam hanc rem maximam: notas faciendo omnes res istas maximas.

20 (Jehova non *est* par tibi, imò non *est* Deus præter te:) omnino prout audiveramus auribus nostris.

21 Quæ ergo *est*, sicut populus tuus Jisraël, gens ulla in terra: ad quam redimendam sibi in populum iverit Deus: ad comparandum nomen tibi rerum maximarum, & reverenter suspiciendarum, expellendo a facie populi tui, quem redemisti ex Ægypto, gentes?

22 Nam reddidisti populum tuum Jisraëlem tibi populum usque in seculum: & tu Jehova *es* illis in Deum.

23 Nunc ergo Jehova verbum illud quod promisisti servo tuo & familiæ ejus, statum sit usque in seculum: & fac quemadmodum dixisti:

24 Ut cùm statum erit magnificetur nomen tuum usque in seculum, dicendo: Jehova exercituum Deus Jisraëlis *est* Deus Jisraëli: & domus Davidis servi tui stabilis *sit* coram te.

25 Tu enim, Deus mi, revelasti in aurem servi tui, te edificaturum ipsi domum: idcirco judicavit servus tuus orandum esse coram te.

26 Quapropter nunc Jehova tu ipse *es* Deus: & promisisti servo tuo bonum istud.

27 Nunc, inquam, cùm placuerit tibi benedicere domui servi tui, ut sit in seculum coram te: quia tu Jehova benedixisti: *sit* igitur benedicta in seculum.

CAPUT XVIII.

Eodem argumento cum 2. Schem. 8. & principio 9.

‖2. Schem. 8.

1 ‖FUIT autem post hæc, ut percutiens David Pelischtæos deprimeret eos: & acciperet Gathum & villas ejus e manu Pelischtæorum.

2 Percussit etiam Moabitas: fueruntque Moabitæ Davidi servi, afferentes munus.

3 Percussit quoque David Hadar-Hhezerem regem Tzobæ in Chamatha: cùm proficisceretur *David* ad injiciendam manum suam versus flumen Euphratem.

4 Cepitq; David ab eo mille currus, septies mille equites, & vicies mille viros pedites: & succisis David suffraginibus omnium currulium equorum, reliquum fecit ex eis ad centum currus.

5 Venerant autem Syri Darmasceni ad juvandum Hadar-Hhezerem regem Tzobæ: quapropter percussit David e Syris viginti duo millia virorum.

6 Imposuitque David *stationarios* Syriæ Darmascenæ: & fuerunt Syri Davidi servi, afferentes munus: servabat enim Jehova Davidem quocunque ibat.

7 David autem acceptos umbones aureos, qui *erant* penes servos Hadar-Hhezeris: attulit Jeruschalaima.

8 E Tibchata quoque & Cune civitatibus Hadar-Hhezeris accepit David æris quamplurimùm: ex quo fecit Schelomo lacum æneum, & columnas cum instrumentis æneis.

9 Cumque audiret Tohhu rex Chamathæ Davidem percussisse totas copias Hadar-Hhezeris regis Tzobæ:

10 Misit Hadoramum filium suum ad regem Davidem, ad rogandum eum de prosperitate, & ad benedicendum ei: eò quòd præliatus contra Hadar-Hhezerem, percussisset eum (nam Hadar-Hhezer bella gerebat contra Tohhu) cum quibuslibet instrumentis aureis argenteisq; ac æreis.

11 Etiam hæc consecravit rex David Jehovę: cum argento & auro quod abstulerat ab omnibus gentibus istis: ab Edomæis & a Moabitis, & a Hhammonitis, & a Pelischtæis, & a Hhamalekitis.

12 Abschai etiam filius Tzerujæ percussit Edomæorum, in valle Salis, octodecim millia:

13 Adeò ut disponeret in Edomæa stationarios, & essent omnes Edomæi servi Davidi: servabat enim Jehova Davidem quocunque ibat.

14 ‖Regnabat itaque David super totum Jisraëlem: eratq; exercens judicium & justitiam in toto populo suo. ‖2. Schem. 8.

15 Joab autem filius Tzerujæ præerat militiæ: & Jehoschaphat filius Achiludis a memoria:

16 Et Tzadok filius Achitubi atque Abimelec filius Ebjatharis sacerdotes: Schauscha autem scriba:

17 Et Benaja filius Jehojadahhi præerat Cerethæis & Pelethæis: filii denique Davidis primarii ad manum regis.

CAPUT XIX.

Idem fer è cum 2. Schem. 10.

1 ‖FUIT quoque postea, mortuo Nachascho rege Hhammonitarum: cum regnaret filius ejus pro eo: ‖2. Schem. 10.

2 Ut diceret David, exerceam benignitatem erga Chanunem filium Nachaschi, quia exercuit pater ejus erga me benignitatem, & mitteret David legatos ad consolandum eum de patre ejus: venirentque servi Davidis in regionem Hhammonitarum ad Chanunem, ut consolarentur eum.

3 Dicentibus autem principibus Hhammonitarum Chanuni: an honore afficere *videtur* David patrem tuum in oculis tuis, quia misit tibi consolatores? an non ad perscrutandũ, & ad evertendum & ad explorandum terrã hanc venerunt servi illius ad te?

4 Accipiens Chanun servos Davidis, rasit eos, & præcidit vestes eorum per mediũ usq; ad summas coxendices: sic remisit eos.

5 Quod cùm abeuntes *quidam*, indicassent Davidi de hominibus istis, misit obviam eis: erant enim homines illi rubore suffusi valde: ‖2. Schem. 11.

valde: edixitque rex considete Jerichunte, donec refloreſcat barba veſtra ut revertamini.

6 Videntibus itaque Hhammonitis ipſos ſe fœtidos reddidiſſe apud Davidem: miſit Chanun cum Hhammonitis mille talenta argenti ad mercede conducendum ſibi e Syria Interamni, & e Syria Mahhaca, & e Tzoba currus & equites.

7 Itaque mercede conduxerunt ſibi triginta duo millia *peditum*, currus & regem Mahhacæ cum populo ſuo; qui venientes caſtra metati ſunt in conſpectu Medebæ: Hhammonitæ quoq; congregati e civitatibus ſuis, venerunt in bellum.

8 Quod audiens David: miſit Joabum cum toto exercitu, robuſtiſſimos quoſque.

9 Egreſſi autem Hhammonitæ inſtruxerant aciem ad portam civitatis illius: reges verò qui venerant, erant ſeorſim in agro.

10 Quam ob rem videns Joab obverſam eſſe contra ſe aciem a fronte & a tergo: ſelectos ex omnibus lectiſſimis in Jiſraële inſtruxit adverſus Syros:

11 Reſiduum verò populi tradidit in manum Abſchai fratris ſui: quod inſtruxerunt adverſus Hhammonitas:

12 Ac dixit, ſi robuſtiores erunt me Syri, tum eſto mihi auxilio: quòd ſi Hhammonitæ robuſtiores erunt te, viciſſim auxilio ero tibi.

13 Confirmare, imò confirmemus nos pro populo noſtro, & pro civitatibus Dei noſtri: Jehova autem quod bonum *videtur* in oculis ſuis faciet.

14 Tum accedente Joabo & populo qui *erat* cum eo contra Syros in prælium: fugerunt a facie ejus.

15 Hhammonitæ verò videntes fugiſſe Syros, fugerunt ipſi quoque a facie Abſchai fratris illius, & ingreſſi ſunt civitatem ſuam: deinde venit Joab Jeruſchalaima.

16 Sed videntes Syri ſe plaga affectos fuiſſe coram Jiſraële: miſſis legatis eduxerunt Syros qui degunt trans flumen: Schophaco principe militiæ Hadarhhezeris præeunte illis.

17 Quod cùm nuntiaretur Davidi, congregato toto Jiſraële, trajecit Jardenem, venitq; ad eos, ut inſtrueret contra eos *aciem*, cumque inſtruxiſſet David contra Syros aciem, præliati ſunt contra eum.

18 Sed fugerunt Syri a facie Jiſraëlis, & occidit David e Syris ſepties mille equites curules, & quadragies mille viros pedites: Schophacum quoque principem militiæ illius affecit morte.

19 Quapropter videntes ſervi Hadar-Hhezeris ſe plaga affectos eſſe ante Jiſraëlitas, pacem ineuntes cum Davide ſerviverunt ei: neque voluerunt Syri auxilio eſſe Hhammonitis amplius.

CAPUT XX.

David ſuo imperio Hhammonitas ſubjicit: & tria prælia cum Peliſchtæis, caſis tribus eorum gigantibus feliciter gerit.

1 || DEINDE fuit tempore vertentis anni, quo tempore prodeunt reges, ut duceret Joab copias militares, & perderet regionem Hhammonitarum: deinde veniens obſideret Rabbam, Davide deſidente Jeruſchalaimis: * tandem percutiente Joabo || Rabbam & deſtruente eam: || 2.Schem.11.1. || Schem.12.26. &c.

2 Aſſumpſit David coronam regis eorum a capite ejus, quam invenit eſſe pondere talenti aurei, & lapides pretioſos in ea, quæ impoſita fuit capiti Davidis: prædamq; civitatis detulit multam valde.

3 Populum verò qui in ea *erat* eductum diſſecuit ſerra & tribulis ferreis ac ſecuribus, & ſic fecit David omnibus civitatibus Hhammonitarum: deinde reverſus eſt David cum toto populo Jeruſchalaima.

4 || Fuit quoque poſteà * cùm perſtaret prælium ad Gezerem contra Peliſchtæos: *ut* tunc percuteret Sibbecai Chuſchathæus Sippaium e natis cujuſdam gigantis, ita depreſſi ſunt. || 2.Schem.21.18.

5 Ibidem fuit adhuc prælium contra Peliſchtæos: ubi percuſſit Elchanan filius Jahhiris Lachmim fratrem Goljathi Gittæi, cujus haſtile erat par jugo textorum.

6 Item fuit adhuc bellum ad Gathum: eratque quidam procerus, cujus digiti ſeni erant, viginti quatuor: & ipſe quoque natus erat eidem giganti.

7 Quem, cùm probro afficeret Jiſraëlem: percuſſit Jonathan filius Schimhhæ fratris Davidis.

8 Iſti editi ſunt giganti eidem Gathi: qui ceciderunt manu Davidis, & manu ſervorum ejus.

CAPUT XXI.

Eodem argumento eſt cum 2.Schem.24.

1 || INSTANS autem adverſarius contra Jiſraëlem: incitavit Davidem ad numerandum Jiſraëlem. || Confer cum 2.Schem.24.

2 Quam ob rem edixit David Joabo & præfectis populi: ite, numerate Jiſraëlitas a Beer-ſchebahho Danem uſque: deinde afferte ad me ut cognoſcam numerum eorum.

3 Et quamvis diceret Joab: adjiciat Jehova populo ſuo quotquot ſunt centuplum: an non, domine mi rex, omnes *ſunt* domino meo ſervi: cur quæreret iſtud dominus meus? cur eſſet ad dandum reatum Jiſraëli?

4 Tamen verbum regis prævaluit apud Joabum: quare egreſſus Joab, obivit totum Jiſraëlem: deinde venit Jeruſchalaima.

5 Ubi dedit Joab numerum cenſus populi Davidi: (erat autem omnium Jiſraëlitarum undecies centies mille viri ſtringentes gladium, Jehudæ verò quadringenties ſeptuagies mille viri ſtringentes gladium)

6 Licet Levin & Binjaminem non numeraſſet inter illos: quòd abominandum videretur verbum regis Joabo.

7 Quam ob cauſam cùm videretur malum in oculis Dei, percuſſit Jiſraëlem.

8 Et dixit David ad Deū: peccavi valde quòd feci rem iſtam: ſed nunc aufer quæſo iniquitatem ſervi tui, nam ſtultè egi valde.

9 Allocutus autem eſt Jehova Gadem videntem Davidis, dicendo:

10 Abiens alloquitor Davidem dicendo: ita ait Jehova: tria ego propono tibi: delige tibi

tibi unum ex eis quod faciam tibi.
11 Veniens ergo Gad ad Davidem: dixit ei,
sic ait Jehova, accipe tibi,
12 Aut triennii famem, aut trimestre, quo cō-
sumaris ob præsentiam hostium tuorum, gla-
dio inimicorum assequente: aut triduum quo
gladius Jehovæ, ac pestis in terra hac & an-
gelus Jehovæ perdat in toto termino Jisraë-
lis: nunc itaque vide quid rei sim responsu-
rus ei qui misit me.
13 Dixit verò David ad Gadem, angustia *est*
mihi valde, incidam quæso in manum Jeho-
væ, nam magnæ *sunt* miserationes ejus val-
de: in manum autem hominis ne incidam.
14 Itaque posuit Jehova pestem in Jisraële:
qua ceciderunt ex Jisraëlitis septuagies mil-
le viri.
15 Miserat autem Deus angelum Jeruscha-
laima ad perdendum ea: sed cùm eo per-
dente respiceret Jehova, & pœniteret eum
istius mali: edixit angelo perdenti, satis *est*:
jam remitte manum tuam: angelus verò
Jehovæ stabat apud aream Ornanis Je-
busæi,
16 Cùm David sublatis oculis suis vidit ange-
lum Jehovæ stantem inter terram & inter
cœlum, cum gladio suo stricto in manu sua,
extenso contra Jeruschalaima: ideoq; pro-
cidit David, & seniores tecti ciliciis in fa-
ciem suam:
17 Et dixit David ad Deum, an non edixi nu-
merari populum, & ego is sum qui peccavi
& [a]omnino malè feci: hæ autem oves quid
fecerunt? Jehova Deus mi, sit quæso manus
tua contra me, & contra domum paternam
meam: at contra populum tuum ne *sit* ad *af-
ficiendum* plaga.
18 Tum Angelus Jehovæ edixit Gadi, dicen-
dum Davidi: ut ascenderet David ad sta-
tuendum altare Jehovæ in area Ornanis Je-
busæi.
19 Ascendit itaque David secundum ver-
bum Gadis, quod edixerat nomine Jeho-
væ.
20 Cumque aversus Ornan, viso angelo, &
quatuor filii ejus cum eo se continerent
abditos: (Ornan autem triturabat triti-
cum.)
21 Veniebat David usque ad Ornanem: sed
intuitus Ornan, ubi vidit Davidem, egressus
ex area sua incurvavit se Davidi facie in
terram *demissa*.
22 Dixit verò David ad Ornanem, da mihi lo-
cum hujus areæ, ut extruam in eo altare Je-
hovæ: pecunia justa da illum mihi, ut cohi-
beatur plaga hæc a populo.
23 Dicente verò Ornane ad Davidem, accipe
tibi, & faciat dominus meus rex quod bo-
num *videtur* in oculis suis: vide, dono hos
boves ad holocausta, & has tribulas ad
ligna, & triticum hoc ad munus, hoc to-
tum dono:
24 Dixit rex David Ornani, nequaquam: sed
omnino empturus sum justa pecunia: nam
non offeram quod tuum *est* Jehovæ, aut of-
feram holocaustum gratis.
25 Appendit itaque David Ornani pro loco
illo: siclos aureos sexcentos.
26 Deinde extruens ibi David altare Jehovæ,
obtulit holocausta & eucharistica: & invo-
cato Jehova, exaudivit eum igne cœlitus *de-
misso* super altare holocausti.
27 Edixitque Jehova angelo: qui reposuit
gladium suum in vaginam ejus.

a Heb. *malefaciendo malè feci.*

Caput XXII.

David ex occasione superioris historiæ cognoscens locum quem elegerat Jehova: opifices & materiam comparat ad templi ædificationem: Schelomonem instruit de promissionibus Dei & officio ædificandi templi: Postremo principibus præcipit ut filio sint adjumento.

1 [1]TEMPORE illo videns David, Jehovam
exaudivisse ipsum in area Ornanis Je-
busæi: cùm sacrificasset ibi:
2 (Tabernaculum autem Jehovæ quod fece-
rat Mosche in deserto, & altare holocausti
tempore illo: *erat* in excelso [2]Gibhhone:
3 Neque potuerat David ire [3]ante ipsum ad
requirendum Deum: [*]eò quòd territus es-
set metu gladii angeli Jehovæ.)
4 Dixit David, [4]hic *est* locus Jehovæ Dei, &
hic *locus* altaris ad holocaustum pro Jisra-
ële.
5 Quapropter dixit David, ut congregarent
peregrinos qui *erant* in terra Jisraëlis: quos
constituit latomos, ut cæderent lapides cæ-
duos, ad ædificandum domum Dei.
6 Ferrum quoque [a]copiosè, in clavos, in val-
vas portarum, in catenationes paravit Da-
vid: atque æs copiosè *adeò ut* non *esset*
pondus:
7 Deniq; ligna cedrina adeò ut non *esset* nu-
merus: nam adducebant Tzidonii & Tyrii
ligna cedrina copiosè ad Davidem.
8 Dicebat enim David, Schelomo filius meus
[8]puer *est* ac tener: domus verò illa, ædifican-
da Jehovæ, & magna facienda est [b]summè:
ad nomen *&* quidem ornatissimum *obtinen-
dum* apud omnes terras: comparem jam ei:
comparavit itaque David copiosè *illa* ante
mortem suam.
9 Deinde vocavit filium suum Schelomonē,
ut præciperet ei de ædificanda domo Jeho-
væ Deo Jisraëlis.
10 Dixitq; David Schelomoni: fili mi: quod
ad me, [c]erat mihi in animo ædificare do-
mum nomini Jehovæ Dei mei:
11 Sed editum est mihi verbum Jehovæ, di-
cendo: [11]sanguinem copiosum effundis &
bella magna geris: non es edificaturus do-
mum nomini meo, quia sanguinem multum
effundis in terram coram me.
12 Ecce filius editus tibi, is futurus est [d]quie-
tus, cùm quietem dedero ei ab omnibus ini-
micis ejus circumquaque: ‖nam [e]Schelomo
erit nomen ejus: etiam pacem & tranquilli-
tatem disponam in Jisraële diebus ejus.
13 Is ædificaturus est domum nomini meo,
idemque mihi futurus in filium, & ego ei in
patrem: & firmabo solium regni ejus super
Jisraëlem usque in seculum.
14 Nunc fili mi, futurus est Jehova tecum:
quandoquidem prosperaberis, ædificato
domum Jehovæ Dei tui, quemadmodum
locutus est de te.
15 Veruntamen det tibi Jehova intellectum
& prudentiam, cùm mandatis instruet te
super

1 *Tempore* ... verius ad sequen... pertinere ... docet.
2 *Gibbhone* ... prà 16.39.
3 *Ante ipsum* ... tabernaculum Gibhhone.
Eò quòd territus ... est, tautopere ... consternatus, ... sistere quidem ... propter ... præceptus ... 21.15. Ita impletum est David ... filium: Dei ... impletum ... occasione ... suo locum, ... git ad collo... nomen suum ... demonstravit, ... 12.5. &c.
4 *Hic est* ... d. nunc demo... deo hunc locum ... tum esse & dest... tum a Deo, ... eo maneat, ... ordinatum ... exhibeamus.
a Heb. ... *tudinem sic* ...
8 *Puer* ... 29.1.
b Heb. ... *nomen & ornati...* *εἰς δόξαν*, ... *vulgo dictum* ... *du.*
c Heb. ... *corde meo.*
11 *Sanguinem copiosum* ... nimis occup... vide in 2.Sam...
d Heb. ...
‖ 1.Sam...
e Id est, ...

super Jisraëlem: & ut observes legem Jehovæ Dei tui.
16 Tunc prosperaberis, si [f] observanter facies statuta & judicia quæ præcepit Jehova
Moschi de Jisraële: confirmare & fortis esto, ne timeto neque consternator.
17 Ecce autem [ª]in afflictione mea paravi ad
domum Jehovæ auri [ª] talenta centies mille,
& argenti decies centies mille talenta: æri
autem & ferro non *est* pondus, quia copiosum est: ligna etiam & lapides paravi, supra
quæ adjecturus es.
18 Penes te verò sunt copiosè opifices, cæsores & artifices ex lapide & ligno: & quidem omnes periti in unaquaque arte.
19 Auro argento & æri ac ferro non *est* numerus: agedum fac, nam futurus est Jehova tecum.
20 Deinde præcepit David omnibus principibus Jisraëlis, ut juvarent Schelomonem filium suum, *dicens*,
21 An non Jehova Deus vester vobiscum *est*,
qui dedit vobis quietem circumquaq; : nam
tradidit in manum meam habitatores hujus
terræ, & subjecimus ipsam terram [ª]coram
Jehova, & coram populo ejus.
22 Nunc adhibete cor vestrum & animum
vestrum ad requirendum Jehovam Deum
vestrum: ideoque agite ædificate sanctuarium Jehovæ Dei: ad inferendum arcam fœderis Jehovæ, & instrumenta sacra
Dei in domum quæ ædificata fuerit nomini
Jehovæ.
23 [ª]Nam cùm David senuisset, & satur esset
dierum: constituit regem Schelomonem filium suum super Jisraëlem.

f Heb. *observantervs faciendo.*

17 *In afflictione*] i. in molestiis diuturnis & bellis quibus agitatus sum, sup. 11. versic.
Talenta auri centies &c.] i. quinquies centies mille daleros in auro & totidem in argento.

21 *[coram Jehova]* ...tis illius cultui, & populi usui fit expo...

23 *Nam cùm David*] ...hunc versum ad præcedentia pertinere manifestum est, ...tum ex 28. & 29. cap. ...ubi hæc historia fusius recensetur: tum ex eo quòd sequens constitutio totius ...regni tam ecclesiastica quàm politica ...longo intervallo ante mortem Davidis ...facta est, ut suis locis ...ostendetur. Hic enim continetur superioris exhortationis & mandati causa.

Caput XXIII.

Levitarum recensio: & distributio per gentes & familias ad sua officia describitur.

1 Cùm autem congregasset David omnes
principes Jisraëlitarum, [ª]& sacerdotes
ac Levitas:
2 Numerati sunt Levitæ [ª] a nato triginta
annos & deinceps: quorum fuit numerus
per [a] capita eorum, triginta octo millia virorum.
3 Ex his qui præessent operi domus Jehovæ
vicies quater mille erant: & moderatores
ac judices sexies mille.
4 Et quater mille janitores, ac [ª] quater mille
laudantes Jehovam, instrumentis quæ feci
inquit ad laudandum.
5 [ª]Distribuit autem eos David distributionibus: secundum filios Levi, in Gerschonitas,
Kehathitas & Meraritas.
6 E Gerschonitis erant [b] Lahhdan & Schimhhi.
7 [ª]Posterorum Lahhdanis quisque primarius
Jechiel & Zetham & Joël tres:
8 *Et* posterorum [ª]Schimhhi, Schelomith &
Chaziel & Haran tres: hi erant primores
paternarum familiarum Lahhdanis.
9 Posteri autem Schimhhi, Jachad, [c] Zina, &
Jehhusch ac Berihha: hi quatuor *erant* posteri Schimhhi.
10 Erat verò Jachad primarius & Ziza secundanus: at Jehhusch & Berihha, quia nó

2 *A nato triginta annos*] ex lege Num. ...vide in Num. 8. 24.
a Heb. *granis* : sic ...infra ver. 23.

4 *Quater mille laudantes*] annumeratis discipulis, cum ...doctoribus ducentis ...octoginta octo: infrà 25. 7.
5 *Distribuit*] ex mandato Dei per ...Gadum & Nathanem ...2. Chron. 29. 25. vide ...2. Chron. 8. 26.
b *qui Libni sup.* 6. 20.
7 *Posterorũ Lahhdanis*] qui temporibus Davidis venerunt in censum: sic deinceps.
8 *Schimhhi*] filii Lahhdanis. nã Lahhdanis genus in duas summas familias divisum est, Lahhdaniticam & Schimhhiticam.
c *qui & Ziza ver.* 10.

multos habebant liberos, fuerunt in familia
paterna recensionis unius.
11 Filii Kehathi, Hhamram, Jitzehar Chebron & Huzziel, quatuor.
12 Filii Hhamrami, Aharon & Mosche: || separatus autem fuit Aharon ad sanctificandum ipsum in rem sanctam sanctarum ipse &
filii ejus usque in seculum: ad adolendum
coram Jehova ad ministrandum ei, & ad benedicendum in nomine ejus usque in seculum.
13 Ipsius verò Moschis viri Dei: filii [d] accensentur tribui Leviticæ.
14 Filii Moschis, Gerschom & Elihhezer.
15 Filiorum Gerschomi Schebuel primarius.
16 Fuerunt autem posteri Elihhezeris *sub* Rechabja primario: neque erant Elihhezeri
filii alii: sed posteri Rechabjæ multiplicati
sunt [e] summè.
17 Filii Jitzeharis, Schelomith primarius.
18 Filiorum Chebronis: Jerija primarius, Amarja secundanus, Jechaziel tertianus, &
Jekamhham quartanus.
19 Filiorum Hhuzzielis, Mica primarius, &
Jischija secundanus.
20 Filii Merari, Machli & Muschi: posteri
Machli, Elhhazar & Kisch.
21 Cùm autem morienti Elhhazari non essent filii, sed filiæ: duxerunt eas filii Kischi
cognati earum.
22 Filiorum Muschi, Machli & Hheder, ac
Jeremoth tres *primarii*.
23 ([ª]Hi ipsi Levitæ per familias paternas suas,
primarii paternarum familiarum cum numeratis ipsorum, pro numero nominum viritim, [ª] exercentes opus in ministerio domus Jehovæ: *numerati sunt* [ª] a nato viginti
annos & deinceps.
24 [ª]Quamvis dixisset David: quietem dedit
Jehova Deus Jisraëlis populo suo: & habitabat Jeruschalajmis usque in seculum:
25 Atque etiam Levitis: non est portandum
tabernaculum & ulla instrumenta ejus ad
ministerium ejus.
26 Nam in [ª]actis Davidis posterioribus numerus Levitarum fuit horum, *nempe* a nato
viginti annos & deinceps.)
27 [ª]Constitutio enim eorum erat, ut *essent* ad
manum filiorum Aharonis in ministerio domus Jehovæ, præfecti atriis & apothecis, &
purgationi cujusque rei sanctæ: ac operi
ministerii domus Dei:
28 Id est, pani dispositionis, & similæ in munus, & in placentas azymas, & in ea quæ
fiunt cacabo, & in bullata: item cuique
[ª]mensuræ & [ª]dimensioni.
29 Item ut starent [f] unoquoque mane ad celebrandum & ad laudandum Jehovam: &
similiter vespere.
30 Item omni oblationi holocaustorum
Jehovæ, in singula sabbatha, in novilunia
& in stata tempora: numero *certo*, prout
ratio incumbebat illis jugiter coram Jehova.
31 Deniq; observarent observationem tentorii conventus & observationem rei sanctæ, observationemque filiorum Aharonis cognatorum suorum: in ministerio domus Jehovæ.

|| *Exod.* 28.

d Heb. *vocantur de tribu.*
e Heb. *sursum ut suprà* 22. 8.
23 *Hi ipsi Levitæ*] Digressio qua ostendit Hhezra se in hoc & tribus sequentibus capitibus rationem habere legitimæ numerationis a Davide factæ, postquam adducta fuit arca supra 16. 37. ad stabiliendum cultum Dei: non autem alterius illegitimæ quam hic multis nominibus damnat: de hac vide 2. Schem. 24. & sup. 21. & infrà 27. 24.
Exercentes] primũ argumentum, quo improbatur altera recensio: quia a ministerio illorum ad tractanda arma hoc pacto Levitas & Sacerdotes avocabat.
A nato viginti] secundum argumentũ quòd Levitas eadem ratione qua reliquos Jisraëlitas numeravit Num. 1. 3. & infrà 27. 23. Ac non ex præstituto legis, Num. 4. 3.
24 *Quamvis*] tertium argumentum, quòd in hoc facto promissionum Dei: fideique suæ in promissiones, quam priore recensione erat professus, ita oblitus est, ut Levitas cum Jisraëlitis a fide & quiete publica abduceret.
26 *Actis posterioribus*] id est, posteriore ista recensione per Joabum facta.
27 *Constitutio*] id est, ordinata & præscripta functio erat triplex: ministrantium, musicorum, atque janitorum, ut ostenditur tribus cap. sequentibus.
28 *Mensuræ*] id est, quantitati rerum aridarum aut liquidarum, quæ ad res sacras adhibebantur.
Dimensioni] id est, spaciis, in quæ personæ, sacrificia, &c. recipiebantur: vide Levit. 19. 35.
f Heb. *mane, mane.*

Caput

CAPUT XXIIII.

Sacerdotum recensio fit per suas gentes, officia & ordines: ac postremò Kehathitarum & Meraritarum Sacerdotibus ministrantium.

1 ‖FILIORUM verò Aharonis distributiones: (filii Aharonis *fuerant* Nadab & Abihu, Elhhazar & Ithamar:
2 Sed mortuo Nadabo & Abihu coram patre ipsorum, cùm filii non essent ipsis: sacerdotio fungebantur Elhhazar & Ithamar.)
3 Quibus distribuit eos David, & Tzadok e filiis Elhhazaris, atque Achimelec e filiis Ithamaris: in præfecturam suam ad ministerium suum.
4 Et inventi sunt posteri Elhhazaris plures, quod ad primarios virorum, quàm posteri Ithamaris, cùm distribuerent eos: posteris Elhhazaris primores in paternas familias erant sexdecim: posteris verò Ithamaris in familias paternas ipsorum octo.
5 Distribuerunt autem eos sortibus 'alios cum aliis:'quamvis essent principes sacrorũ, & principes Dei e posteris Elhhazaris, etiam in filios Ithamaris.
6 Quos descripsit Schemahhja filius Netanelis scriba e Levitis, coram rege & principibus ipsis & Tzadoko sacerdote atque Achimeleco filio Ebjatharis, primoribusq; paternarũ *familiarum* inter sacerdotes & inter Levitas: familiam paternam unam*quamque* 'captam ex Elhhazare, & [a] similiter captam quamque ex Ithamare.
7 Nam prodiit sors prima Jehojaribo, Jedahhjæ secunda:
8 Charimo tertia, Sehhorimo quarta:
9 Malcijæ quinta, Mijamini sexta:
10 Kotzo septima, Abijæ octava:
11 Jeschuhhæ nona, Schecanjæ decima:
12 Eljaschibo undecima, Jakimo duodecima:
13 Chuppæ decimatertia, Jeschebeabo decimaquarta:
14 Bilgæ decimaquinta, Immeri decimasexta:
15 Cheziri decimaseptima, Pitzetzo decimaoctava:
16 Petachjæ decimanona, Jechezkeli vigesima:
17 Jacini vigesimaprima, Gamuli vigesimasecunda:
18 Delajæ vigesimatertia, Mahhazjæ vigesimaquarta:
19 'Horum *fuit* præfectura 'illorum in ministerio suo, ut ingrederentur in domum Jehovæ, secundum officium illorum, sub manu Aharonis patris illorum: quemadmodũ præceperat ei Jehova Deus Jisraëlis.
20 Quod autem ad filios Levi 'reliquos: e filiis Hhamrami [b] Schubaël: filiorũ Schubaëlis Jechdeja.
21 ‖De Rechabja *verò*: filiorum Rechabjæ primarius Jischija.
22 E Jitzcharitis Schelomoth: filiorum Schelomothi Jachath.
23 E *Chebronitis Jerija*: & filii Jerijæ: Amarja secundanus, Jachaziel tertianus, Jekamhhã quartanus.
24 Filiorum Hhuzziëlis, Mica, ex filiis Micæ Schamir:
25 *Et* frater Micæ Jischija, e filiis Jischijæ Zecarja.
26 FILII Merari, Machli & Muschi: filii Jahhazijæ filii illius, *primarii erant*.
27 Filii Merari ex Jahhazija filio ejus, tum Schoham & Zaccur tum Hhibri.
28 Ex Machli Elhhazar, cui non *erant* filii.
29 Ex Kischo, filiorum Kischi Jerachmeel.
30 Filiorum verò Muschi, Machli, & Hheder & Jerimoth: hi Levitæ *primores* per domos paternas ipsorum.
31 Quos conjecerunt etiam sortibus 'ex adverso fratrum suorum Aharonitarum coram Davide rege, & Tzadoko cum Achimeleco, & primoribus paternarum familiarum ex sacerdotibus & Levitis: paternarum familiarum primarium quemque *cum* cognatis suis minoribus ex adverso *illorum*.

‖ Levit. 10.

5 *Alios cum aliis*] id est, promiscuè, discrimen ordinũ Deo sortitione relinquẽtes.

Quamvis] Occupatio, qua respondetur objectioni huic: non posse æqui juris esse, si summum sacerdotium penes Elhhazaris posteros sit ex jure naturæ & institutione Dei Num. 25.13.

6 *Captam*] id est, a Deo sorte obvenientem.

a Heb. *& captam captam*.

19 *Horum fuit præfectura*] id est, his eadem cura commissa est sub summo sacerdote, quæ Elhhazari & Ithamari sub Aharone sacerdote, ut passim in lege habetur.

Illorum] Aharonis & filiorum ejus.

20 *Reliquos*] hoc est, qui nondum plane & sigillatim enumerati fuerunt: Gerschonitarum autem primarios sigillatim enumeravit sup. 23. 6. &c. & sacerdotes in hoc capite: ac proinde tantùm supersunt reliqui Kehathitæ & Meraritæ recensendi: omissi autem fuerunt, quia horum ordines sacerdotibus ministrabant: Ideo fuerunt hîc cum illis conjungendi.

b *qui & Schebuel*, *suprà* 23.15.

‖ *Vide sup.* 23.15. *& seq.*

CAPUT XXV.

Musici sacri in viginti quatuor ordines distributi, & functiones eorum recensentur.

1 DISTINXIT quoque David cum principibus militiæ, ad ministerium in filios Asaphi & Hemanis & Jeduthunis, eos qui 'prophetabant citharis nabliis & cymbalis: fueruntq; de numero illorum viri [a] functionis *hujus* ad ministerium suum.
2 In filios Asaphi, Zaccur & Joseph, & Nethanja & [b] Ascharela filii Asaphi: 'ad manum Asaphi qui prophetabat [c] 'ex præscripto regis.
3 In Jeduthunem: filii Jeduthunis Gedalja & [d] Tzeri & Jeschahhja, Chaschabja & Mattithja '*& Schimhhi* sex ad manus patris sui Jeduthunis cum cithara, qui prophetabat 'de celebrando & laudando Jehova.
4 In Hemanem: filii Hemanis Bukkija, Matanja, [e] Hhuzziel, [f] Schebuel & Jerimoth, Chananja, & Chanani, [g] Eljatha, Gidalti, & Romanti-Hhezer, Joschbekascha, Mallothi, Hothir, Machazioth.
5 Omnes hi filii Hemanis, *qui erat* videns regis, in 'verbis Dei de extollendo cornu. (dederat enim Deus Hemani filios quatuordecim, & filias tres.)
6 Omnes isti ad manus patris ipsorum incumbebant musicæ *in* domo Jehovæ, cum cymbalis, nabliis & citharis ad ministerium domus Dei: ex præscripto regis, Asapho & Jeduthuni & Hemani.
7 Fueruntq; numero illi cum cognatis suis edoctis musicam *canendam* Jehovæ: omnes doctores ducenti octoginta octo.
8 Quorum conjecerunt sortes *ad* observationem ex adverso illorum [h] æquè parvi atque magni, doctorum cum discipulis.
9 Et prodiit sors prima in Asaphum Josepho: Gedaljæ secunda, qui cum cognatis suis & filiis suis erant duodeni.
10 Tertia Zaccuri, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.
11 Quarta Jitzri, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.
12 Quinta Netanjæ, filiis ejus & cognatis ejus

ejus duodecim.
13 Sexta bukkijæ, filiis ejus & cognatis ejus
duodecim.
14 Septima Jeschar elæ, filiis ejus & cognatis
ejus duodecim.
15 Octava Jeschahhjæ, filiis ejus & cognatis
ejus duodecim.
16 Nona Mattanjæ, filiis ejus & cognatis ejus
duodecim.
17 Decima Schimhhi, filiis ejus & cognatis
ejus duodecim.
18 Undecima Hhazareeli, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.
19 Duodecima Chaschabjæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.
20 In decimatertia Schubaël, filii ejus & cognati ejus duodecim.
21 In decimaquarta Mattitja, filii ejus &
cognati ejus duodecim.
22 In decimaquinta Jeremoth, filii ejus &
cognati ejus duodecim.
23 In decimasexta, Chananja, filii ejus &
cognati ejus duodecim.
24 In decimaseptima, Joschbekascha, filii
ejus & cognati ejus duodecim.
25 In decimaoctava, Chanani, filii ejus &
cognati ejus duodecim.
26 In decimanona, Mallothi, filii ejus & cognati ejus duodecim.
27 In vigesima Elijatha, filii ejus & cognati
ejus duodecim.
28 In vigesimaprima Hothir, filii ejus & cognati ejus duodecim.
29 In vigesimasecunda Gidalti, filii ejus, &
cognati ejus duodecim.
30 In vigesimatertia Machazioth, filii ejus &
cognati ejus duodecim.
31 In vigesimaquarta Romamti-Hhezer, filii
ejus & cognati ejus duodecim.

Caput XXVI.

Distributio Janitorum templi ex Levitis: & constitutiones munerum ordinariæ atque extraordinariæ recensentur.

1 Quod ad distributiones in Janitores:
ex Korachæis, [a] Meschelemja filius
Koræ ex filiis [b] Asaphi.
2 Meschelemjæ autem filii *erant*: Zecarja
primogenitus, Jedihhaël secundus, Zebadja
tertius, Jatniel quartus:
3 Hhelam quintus, Jehochanan sextus, Eljehohhenai septimus.
4 Hhobed-Edomo quoque *erant* filii: Schemahhja primogenitus, Jehozabad secundus, Joach tertius, & Sacar quartus, & Netaneel quintus:
5 Hhammiel sextus, Jissascar septimus, Pehhulletai octavus: nam [1] benedixerat ei
Deus.
6 Etiam Schemahhjæ filio ejus editi erant
filii, qui dominatum habebant in familia
paterna ipsorum: eò quòd valentes robore essent.
7 Filii Schemahhjæ, Hhothni cum Rephaële & Hhobedo, Elzabado fratribus ipsius [c] strenuus: Elihu & Schemahhja.
8 Isti omnes e filiis Hhobed-Edomi ipsi cum
filiis suis ac fratribus suis [d] quisq; strenuus
pro sua facultate ad ministerium: erant
sexaginta duo Hhobed-Edomo.
9 (Meschelemjæ verò filii ac cognati strenui erant octodecim.)
10 Item Chosæ [1] e Mararitis filii: Schimri
horum primarius, quamvis non esset primogenitus: tamen constituit eum pater ejus [1] primarium:
11 Chilkija secundus, Tebalja tertius, Zecarja quartus: omnes filii & cognati Chosæ
tredecim.
12 In hos *facta sunt* distributiones janitorum
per primarios viros: *ad* custodias [1] ex adverso fratrum ipsorum ad ministrandum in
domo Jehovæ.
13 Nam conjecerunt sortes [e] æquè parvi atque magni, in domos paternas ipsorum, ad
[f] unamquamque portam.
14 Accidit autem sors [1] versus orientem Schelemjæ: Zecarjæ verò filii ejus [g] consiliarii
prudentis, cùm jacerent sortes, prodiit sors
ad [1] septentrionem:
15 Hhobed-Edomo ad [1] meridiem: filiis verò
ejus [1] obvenit [h] ærarium.
16 Schuppimo & Chosæ ad [1] occidentem,
cum [1] porta injectus in [i] aggesto ascensu: [1] custodia ex adverso custodiæ *agente*.
17 Ad orientem Levitæ erant seni: ad septentrionem in diem quaterni: ad meridiem in
diem quaterni. & ad ærarium [k] [1] bis bini.
18 In [l] parte exteriore *&* ad occidentem:
quaterni ad [1] aggerem: bini ad partem exteriorem.
19 Hæ distributiones janitorum in Korachæos & Meraritas.
20 Hi quoque Levitę: [1] Achija pręerat thesauris domus Dei, thesauris, inquam, [1] rerum
sacrarum.
21 In Lahhdanitas & [1] in Gerschonitas, e
Lahhdane ([1] primores paternarū familiarū
erant e Lahhdane Gerschonita) [m] Jechieli.
22 Filii Jechieli: Zetham & Joël frater ejus,
præerant thesauris domus Jehovę.
23 In Hhamramitas, in Jitzcharitas, in Chebronitas, in Hhozzielitas,
24 Similiter Schebuel filius Gerschomi filii
Moschis, antecessor præerat thesauris [1] eorū.
25 Cognati autem eorum ex Elihhezere: Rechabja filius ejus, cujus filius Jeschahhja,
cujus filius Joram, cujus filius Zicri, cujus filius Schelomith.
26 Hic Schelomith cum fratribus suis præerat omnibus thesauris rerum sacrarū: quas
consecravit David rex, & primores paternarum familiarum cum chiliarchis & centurionibus ac præfectis militiæ:
27 Ex bellis & ex præda consecrarūt: ad [n] curandum domum Jehovę.
28 Item omnibus quæ consecravit Schemuel videns, & Schaul filius Kischi, ac Abner
filius Neri, & Joab filius Tzerujæ: quisquis
consecrabat *deponebat* in manum Schelomithi ac fratrum ejus.
29 Ex Jitzeharitis, Cenanja & filii ejus [1] operi

a qui Schelemja supra ver.14.
b Ebjasaph supra 9.19.

5 *Benedixerat*] ut dicit 1.21. & 28. ver.

c Heb. *filius roboris* ut ver 9.
d Heb. *vir roboris*.

10 *e Mereritis*] hoc de Hhobed-Edomo & Chosa zeugmaticè intelligendū est: nam Hhobed Edom Jeduthunis Meraritæ filius erat, supra 16.38. quamobrem superiorem versum parenthesi inclusimus.
Primarium] non in jure primogeniti: sed in suctione custodię.
12 *Ex adverso*] ut supra 24.31. & 25.1.
e Heb. *sicut parvi sicut magnus* sup. 25.8.
f Heb. *ad portam & portam*.
14 *Versus orientem*] id est, ab anteriore templi parte.
g Heb. *consulentis cum prudentia*.
Septentrionem] sinistram templi partem.
15 *Meridiem*] dexteram templi partem.
Obvenit ærarium] locus in quo collecta reservabātur: ita accipiendum esse ostēdit locus secundi Chron. 25.24.
h Heb. *domus congregatorum*.
16 *Occidentem*] id est, posteriorem templi partem.
Porta injectus] id est, quam versus terra injecta & accumulata est ad parandum iter regis. de quo 1. Reg. 10.5. & 12.
i Heb. *in aggere ascendente*.
Custodia ex adverso &c.] id est, simul obeuntibus suum munus ordinibus janitorum, & simul abeuntibus, cùm alii succederent.
k Heb. *duo duo*.
17 *Bis bini*] quorum bini portam vestibuli exteriorem, & bini interiorem ærarii observabant.
l Heb. *ad parbar* quæ vox Chaldæa est, *& composita, q. d. partem exteriorem vel in agrum spectantem*.
18 *Aggerem*] de quo supra 16. ver.
20 *Achija*] Merarita & Meraritarū quæstor, ut ex sequentium comparatione apparet: incipit autem hic ab eo, quia superior versus desinit in Meraritas, ex Hhebræorum usu.
Rerum sacrarum]. i. ad ministerium sacrū Meraritarum, & ad ipsos Meraritas pertinentium. 21 *In Gerschonitas*]. i. posteros Schimhhi Gerschonitæ, de quo supra 23.6. *Primores paternarum*] causam ostendit, cur e Lahhdanitis quæstores Gerschonitarum constituti sunt. m *qui Jechiel, sup.* 23.7. 24 *Eorum*] Kehathitarum, quos per quatuor familias suas nominavit, superiore versu. n Heb. *confirmandum: ut* 2. *Reg.* 12 6. 29 *Operi externo*]. i. erant curatores earum rerum, quæ foris parandæ erant, ad futuram templi ædificationem, & continuationem cultus Dei: vide Nechemjæ 11.16.

externo *praerant* 'apud Jisraëlitas, modera-
tores & judices.
30 E Chebronitis, Chaschabja & cognati ejus
strenui, mille septingenti in præfectura Jis-
raëlitarum,[o] secundum Jardenem 'occiden-
tem versus, omni operi Jehovæ & ministe-
rio '*imperato* a rege.
31 E Chebronitis, Jerija primarius, in Che-
bronitarum generationibus in paternas *fa-
milias*: ('anno quadragesimo regni Davidis
quæsiti sunt: ita inventi in eis, valentes ro-
bore in Jahhzere Gilhhaditarum.)
32 Et cognati ejus strenui, bis mille septin-
genti primores paternarum familiarũ: quos
præfecit David rex apud Rëubenitas & Ga-
ditas & dimidiatam tribum Menaschitarũ,
omni negotio Dei, & 'negotio regio.

Apud Jisraëlitas] .i. in eo regni tractu, qui secundum mare Mediterraneum est: nam tota regio cis Jardenem in duos tractus divisa est, hujus curationis ratione: nimirum secundum mare & secundum Jardenem infrà versu sequente: synecdoche.

o Heb. *a transitu Jardenis.*

30 *Occidentem*] .i. in citeriore præfectura.

Imperato a rege] sup. 22.5.

31 *Anno quadragesimo*] quo David maximum conventum Jisraëlitarum habuit & Schelomonem filium sibi successorem pronuntians, omnibus cultum Dei & structuram templi: nominatim verò filio functionum ecclesiasticarum distributiones commendavit infrà 28. & 29. 32 *Negotio regio*] id est, imperato a rege, ut versu 30.

CAPUT XXVII.

Legiones ordinariæ cum suis ducibus, tribuni populi, & regis officiales recensentur.

1 FILIORUM autem Jisraëlis secundum
numerum ipsorum, in primores paterna-
rum familiarum, chiliarchosque & cen-
turiones & moderatores eorum, ministran-
tes regi in omni negotio suarum distributi-
onum (quarum quæque [a] 'procedebat & re-
dibat *de* mense in mensem omnibus mensi-
bus anni): distributio unaquæque *erat* vice-
nûm quaternûm millium.
2 Distributioni primæ in mensem primum,
præerat [b] Jaschobhham filius Zabdielis: (in
cujus distributione erant viginti quatuor
millia.)
3 E filiis Peretzi primarius omnibus præfe-
ctis exercituum in mensem primum.
4 In distributione autem mensis secundi erat
[c] Dodai Achochæus, & distributio ejus, 'de-
inde Mikloth antecessor: in cujus distribu-
tione erant vigintiquatuor millia.
5 Præfectus militiæ tertius in mensem terti-
um Benaja filius Jehojadahhi sacerdotis
primarius: in cujus distributione erant vi-
gintiquatuor millia.
6 Hic Benaja potens inter triginta, præerat
etiam 'ipsis triginta: '& distributioni ejus
Hhammizadab filius ejus.
7 Quartus in mensem quartum Hhasaël fra-
ter Joabi, & Zebadja filius ejus post eum: in
cujus distributione erant vigintiquatuor
millia.
8 Quintus in mensem quintum princeps
[d] Schamhuth Zerachæus: in cujus distribu-
tione erant vigintiquatuor millia.
9 Sextus in mensem sextum Hhira filius Hhi-
keschi Tekohhæus: in cujus distributione
erant vigintiquatuor millia.
10 Septimus in mensem septimum Cheletz
[e] Pelonita e posteris Ephrajimi: in cujus di-
stributione erant vigintiquatuor millia.
11 Octavus in mensem octavum Sibcai Chus-
chathæus e Zerachæis: in cujus distributio-
ne erant vigintiquatuor millia.
12 Nonus in mensem nonum Abihhezer Hha-
nathothanus e Binjaminitis: in cujus distri-
butione erant vigintiquatuor millia.

a Heb. *quæ ingrediebatur & egrediebatur.*

1 *Procedebat*] .i. obibat munus suum, ut Num. 27.17.

b *qui & Joschel-Baschebeth*, 2. Sche. 23.8.

c *qui & Dodo* Ibid. 9.

4 *Deinde*] Dodaio extincto: ut de Hhasaële infrà ver. 7.

6 *Ipsis triginta*] de quibus 2 Schem. 23. & suprà cap. 11.

Et distributioni &c.] quia idem Benaja præerat etiam ordinariis stipatoribus regis, & prætorianis cohortibus 2. Schem. 9.4.

d *qui & Schammoth sup.* 11.27. *& Schamma* 2. Schem. 23 10.

e *qui & Paltita* 2. Schem. 23.26.

13 Decimus in mensem decimum Maharai
Netophathita e Zerachæis: in cujus distri-
butione erant vigintiquatuor millia.
14 Undecimus in undecimum mensem Bena-
ja Pirhhathonita e posteris Ephrajimi: in
cujus distributione erant vigintiquatuor
millia.
15 Duodecimus in duodecimũ mensẽ [f] Chel-
dai Netophathita ex Hhothniele: in cujus
distributione erant vigintiquatuor millia.
16 IN tribubus autem Jisraëlis, Rëubenitica
antecessor erat Elihhezer filius Zicri: Schim
hhonitica Schephatja filius Mahhacæ:
17 Levitica Chaschabja filius Kemuelis: A-
haronis Tzadok:
18 Jehudæ [g] Elihu e fratribus Davidis: Jissas-
caris Hhomri filius Michaëlis:
19 Zebulunis Jischmahhja filius Hhobadjæ:
Naphtali Jerimoth filius Hhazriëlis:
20 Filius Ephrajimi Hhoschehahh filius Hha-
zazjæ: dimidiatæ tribui Menaschis, Joël fi-
lius Pedajæ:
21 Dimidio Menaschis ad Gilhhadem Iddo
filius Zecarjæ: Binjamini Jahhasiel filius
Abneri:
22 Dani Hhazareel filius Jerochami: hi erant
'principes tribuum Jisraëlis.
23 'Non recensuit autem David numerum e-
orum infra [h] natum viginti annos; eo quòd
dixisset Jehova se multiplicaturum Jisraëli-
tas tanquam stellas cœli.
24 Joab filius Tzerujæ ' cœperat numerare:
sed non absolverat, quòd esset ob hanc cau-
sam ira fervens contra Jisraëlem: ' neque
[i] relatus est istorum numerus, in numerum
Chronicorum regis Davidis.
25 'Thesauris vero regis præerat Hhazma-
veth filius Hhadielis: & thesauris qui erant
in agro, in reliquis civitatibus, & in pagis ac
in turribus, Jonathan filius Hhuzzijæ.
26 Item exercentibus opus rusticum in agri-
cultura Hhezri filius Celubi.
27 Item [k] vinitoribus Schimhhi Ramathæus:
sed [l] proventui vinearũ, thesauris vini, Zab-
di Schiphmeus.
28 Item cultoribus olearum, sycomororum
quæ erant in humili loco, Bahhal-Chanan
Gederita: thesauris autem olei, Johhasch.
29 Item armentis pascentibus in 'Scharone,
Schitrai Scharonita: armentis autem *pas-
centibus* per cõvalles, Schaphat filius Hhad-
lai.
30 Item camelis Obil Jischmahhelita: & asi-
nis, Jechdeja Meronothæus.
31 Item pecudibus Jaziz Hagarenus: om-
nes hi præfecti facultatum quæ erant regi
Davidi.
32 Jonathan verò patruus Davidis, consilia-
rius, vir prudens, & [m] juris peritus erat: & Je-
chiel filius Chachmonæi erat cũ filiis regis.
33 Achithophel quoque consiliarius erat re-
gi: & Chuschai Arcita amicus regis.
34 Post Achithophelem verò Jehojadahh fi-
lius Benajæ & Ebjathar, denique princeps
militiæ regis erat Joab.

CAPUT XXVIII.

David convocatis ordinibus declarat Schelomonem ex Dei voluntate regni hæredem esse: omnes ad cultum Dei, & structuram templi a Deo præscriptã hortatur; cujus formam Schelomoni tradit.

f *qui & Cheldai* Schem. 23.29. *& Cheled sup.* 11.30.

g *qui & Eliab*, 1. Schem. 16.7.

22 *Principes tribuum*] excepto Aschere, de quo forte dubice idem judicium faciendum.

23 *Non recensuit*] .i. cavit ne recenserentur: ne videretur inquirere in fidem promissionum Dei, idque tam priore quam posteriore recensione.

h Heb. *a nato viginti annos & infra* Gen 15.5.

24 *Cœperat numerare*] omnes Jisraëlitas supra annum vigesimum, 2. Schem. 24.

Neque relatus est] .i. hi duodecim ordines constantes ex ducentis octoginta octo millibus: præter singulares singulorum principum chiliadas, (quæ omnes simul efficiunt [illegible] millia) non sunt relati in 2. Schem. 24 qui liber est ecclesiasticus Chronicorum Regis Davidis: & reddit rationem Hhezra cur ipse numerum trecentorum millium adscripserit supra 21.5. ad eam summam quæ habetur 2 Schem. 24.

i Heb. *ascensus.*

25 *Thesauris* [illegible] .i. fisco Jerosolymitano: ut ostendit sequentis membri [illegible] paratio.

k Heb. *exercentibus opus* [illegible]

l Heb. *et quod in vineis.*

29 *Scharone*] quid alii dicant [illegible] tum est Scharonem campestrem [illegible] esse Libano [illegible] inde a Baschane [illegible] cap 5 16. supra.

m Heb. *scribe.*

1 'CON-

1 CONGREGAVIT itaq; David omnes
præfectos Jisraëlis, præfectos tribubus,
& præfectos distributionibus ministrā-
tes regi, & Chiliarchos centurionesque, at-
que præfectos omnibus facultatibus & pe-
cuariæ regis, filios quoq; suos cum aulicis &
robustissimis, deniq; quemque valentem ro-
bore, Jeruschalaima.
2 ‖ Et surgens David rex in pedes suos dixit:
audite me fratres mei & popule mi: ego,
cùm esset [a] mihi in animo ædificare locum
quietis pro arca fœderis Jehovæ, & pro sca-
bello pedum Dei nostri, cōparaveram qui-
bus ædificarem.
3 Sed Deus dixit mihi, non es ædificaturus
domum nomini meo: quia [b] vir bellis *occu-
patus* es & sanguinem fundis.
4 Elegit autem Jehova Deus Jisraëlis me ex
tota familia paterna mea, ut essem rex super
Jisraëlem in seculum: ‖ nam Jehudam elege-
rat in antecessorem, & e familia Jehudæ fa-
miliam patris mei: inter filios verò patris
mei, me voluit quem constitueret regem su-
per totum Jisraëlem.
5 Similiter autē ex omnibus filiis meis (mul-
tos enim filios dedit mihi Jehova:) elegit
Schelomonem filium meum, ut insideret so-
lio regni Jehovæ, super Jisraëlem.
6 Nam dixit mihi, Schelomo filius tuus ipse
ædificaturus est domū meam & atria mea:
nam elegi ipsum mihi in filium: & ego futù-
rus sum ei in patrem:
7 Et stabiliturus sum regnum ejus usque in
seculum: si firmus fuerit in exercendis præ-
ceptis meis, & judiciis meis, sicut hoc tem-
pore.
8 Nunc ergo ante oculos totius Jisraëlis con-
gregationis Jehovæ, & [c] audiente Deo no-
stro, observate & exquirite omnia præcep-
ta Jehovæ Dei vestri: ut hæreditariò possi-
deatis terram hanc optimam, & possiden-
dam tradatis filiis vestris post vos usque in
seculum.
9 Tu quoq; Schelomo fili mi, agnosce Deum
patris tui, & cole eum corde integro & ani-
mo studioso: quia omnia corda exquirit Je-
hova, & quodque figmentum cogitationum
intelligit: si exquisiveris eum, invenietur
abs te: sed si dereliqueris eum, rejiciet te in
perpetuum.
10 Vide jam, quandoquidem Jehova elegit
te ad ædificandum domum pro sanctuario:
confirmare & fac.
11 Tunc tradidit David Schelomoni filio suo
structuram porticus, & domiciliorum ejus,
& gazophylaciorum ejus, cœnaculorumq;
ejus, ac cubiculorum ejus interiorum, etiam
loci operculi propitiatorii:
12 Deniq; structuram omnium quæ *erant* pe-
nes eum *informata* per spiritum, de atriis
domus Jehovæ, & de omnibus domibus cir-
cumquaque pro thesauris domus Dei, & pro
thesauris rerum sacrarum.
13 Item pro distributionibus sacerdotum &
Levitarum, & pro omni opere ad ministe-
rium domus Jehovę, ac pro omnibus instru-
mentis ad ministerium domus Jehovæ *perti-
nentibus*.
14 Aurum certo pondere ad aurea ad singu-
la instrumenta [d] cujusque ministerii: *argen-
tum* ad omnia instrumenta argentea *certo*
pondere, ad singula instrumenta cujusque
ministerii.
15 Id est, pondus pro lychnuchis aureis, & lu-
cernis eorum aureis, ex pondere [e] cujusque
lychnuchi & lucernarū ejus: & pro lychnu-
chis argenti ex pondere lychnuchi & lucer-
narum ejus, secundum ministerium cujusq;
lychnuchi:
16 Et aurum pondere pro mensis dispositio-
nis in [f] quamq; mensam: similiter argentum
pro mensis argenteis.
17 Item pro fuscinulis & crateribus, & scu-
tellis aurum purum: & pro pelvibus aureis
certo pondere [g] in quamque pelvim: & pro
pelvibus argenteis argentum *certo* pondere
in quamque pelvim.
18 Item pro altari suffitus aurum purgatissi-
mum *certo* pondere: & ad structuram sedi-
lis, *id est*, cerubinorum aurum, ut panden-
tes *alas* tegerent arcam fœderis Jehovæ.
19 Hæc omnia de scripto *sunt* a manu Jeho-
væ, *inquit*, *qui* instruxit me: omnia opera hu-
jus structuræ.
20 Itaque dixit David Schelomoni filio suo,
confirmare estoque fortis & fac: ne timeto
neque consternator: nam Jehova Deus,
Deus meus tecum erit (non deseret te ne-
que dereliquet te) donec absolveris totum
opus ad ministerium domus Jehovæ.
21 Ecce autem distributiones sacerdotum
& Levitarum ad unumquodque ministe-
rium domus Dei: & penes te sunt ad om-
ne opus omnes voluntarii *instructi* peritia
ad omne ministerium: denique princi-
pes & totus populus *paratus* ad omnia ver-
ba tua.

1 *Congregavit*] regressio ad historiam, quam cœperat narrare supra a capite 23.
‖ 1. Schem. 7. 5.
2 *Surgens*] a lecto, in quo præ senectute jacere solebat, honorem exhibens verbo Dei quod propositurus erat: sic Gen. 49. 33.
a Heb. *cum corde meo*.
b Heb. *vir bellorum*.
3 *Vir bellis*] vide 2. Schem. 7. 5. in annotatione.
‖ Gen. 49. 8. 1. Schem. 16. 2.
c Heb. *in auribus Dei nostri*.
12 *Per spiritum*] id est, autore spiritu sancto.
14 *Cujusq. ministerii*] tam in sancto, ubi adhibebantur instrumenta aurea, quàm in atrio ubi argētea: quomodo etiam tres sequentes versus sunt accipiendi.
d Heb. *ministerii & ministerii*: *sic deinceps*.
e Heb. *lychnuchi & lychnuchi*: *sic deinceps*.
f Heb. *in mensam & mensam*.
g Heb. *in pelvim & pelvim*: *sic deinceps*.
18 *Sedilis*] ita vocat Cerubinos, quia illis Deus insidere dicitur. vide 1. Sche. 4. 4.
Tegerent] 1. Reg. 6. 23. & sequentibus.

CAPUT XXIX.

David verbis & exemplo ordines Jisraëlitarum provocat, ad liberaliter offerendum in structuram templi: Deo gratias agit: populo & filio bene precatur: & gratiis Deo actis a populo, sacrificiisq; oblatis, rex novus & sacerdos summus omnium consensu confirmantur.

1 PRAETERE A dixit David rex toti illi
congregationi: Schelomonem filium
meum unum elegit Deus puerum &
tenellum: opus autem hoc magnum *est*: non
enim homini istud palatium: sed Jehovæ
Deo *paratur*.
2 Atque omnibus *quidem* viribus meis præpa-
ravi pro domo Dei mei, aurum ad aurea &
argentum ad argentea, & æs ad ærea, fer-
rum ad ferrea, & ligna ad lignea: lapides
sardonychas & [a] insitivos, [b] lapides ad orna-
tum, & ad opus phrygianum, denique quos-
vis lapides pretiosos, & lapides marmoreos,
[c] copiosè.
3 Et amplius, quandoquidem propendeo vo-
luntate erga domum Dei mei, est mihi pe-
culium, aurum, & argentum: trado pro do-
mo Dei mei, suprà quàm omnia quæ præpa-
ravi in domum sanctam:
4 Ter mille talenta auri ex auro Ophiris, &
septies mille talenta argēti purgatissimi ad

1 *Unum*] quasi dicat, monarcham eum ita instituit, ut regnum per filios meos divisum esse nolit: vide infrà ver. 23.
Puerū] id est, ætate non ita provectū, & multis fratribus natu minorem: nam alioquin jam tum uxorem duxerat, ut ostēdit ætas Rechabhami, 2. Chron. 12. 13.
a Heb. *implementorum*.
b Heb. *lapides fuci sive ornamenti, & operis phrygiani*.
c Heb. *in multitudinem*: *sic deinceps*.
4 *Ter mille*] id est, decies octies centena millia coronatorum pro æstimatione talenti communis: vide Exodi 25. 39. *Ophiris*] vide 1. Reg 9. 28. *Septies mille talenta argenti*] id est, septuagies octies centies mille quadraginta millia dalerorum.

obducendum parietes *domorum:
5 Aurum pro aureis, & argentum pro argen-
teis, & pro omni opificio manu artificum:
quis ergo sponte se offert, [d]ut consecretmi-
nisterium suum hodie Jehovæ?
6 Itaque sponte se obtulerunt principes pa-
ternarum *familiarum* & principes tribuum
Jisraëlis, & Chiliarchi, centurionesque, &
præfecti operi regis.
7 Dederuntq; ad opus domus Dei auri talen-
ta *quinquies mille, & *drachmarum myria-
dem, & argenti talenta *decies mille, ærisq;
octodecies mille talenta, & ferri centies
mille talenta:
8 Denique lapidum quicquid inveniebatur
penes unumquemque dederunt in thesau-
rum domus Jehovæ: in manum *Jechielis
Gerschonitæ.
9 Et lætabatur populus cùm sponte offerrent,
nam [e]animo integro offerebant Jehovæ:
etiamque David rex lætabatur lætitia mag-
na.
10 Quamobrem benedixit David Jehovæ an-
te oculos totius congregationis: & dixit Da-
vid *Benedictus es Jehova Deus Jisraëlis
patris nostri a seculo usque in seculum.
11 Tua *est*, ô Jehova, magnitudo & potentia
& gloria & æternitas ac majestas: imò om-
nia in cœlo & in terra: tuum *est* Jehova re-
gnum, ut qui te extollis supra omnia in ca-
put.
12 Nam divitiæ & gloria a facie tua *sunt*, & tu
dominium habes in omnia, & in manu tua
vis & potentia: in manu, inquam, tua magni-
ficandi & confirmandi rem quamlibet.
13 Itaque nunc Deus noster, celebramus te:
& laudamus nomen tuum [f]gloriosum.
14 Etenim quis sum ego, aut quis populus me-
us ut obtineamus vim sponte offerendi hu-
jusmodi? nam ex te sunt omnia, & a manu
tua *acceptum* reddimus tibi.
15 Peregrini enim sumus coram te, & inquili-
ni, sicut omnes majores nostri: velut umbra
sunt dies nostri super terram quę non [g]con-
sistit.
16 Jehova Deus noster, tota hæc rerum mul-
titudo quam paravimus ad ædificandum ti-
bi domum pro nomine sancto tuo: e manu
tua *est*, & tua *sunt* hæc omnia.
17 Sed novi, Deus mi, te esse scrutatorem cor-
dis, & quæ recta sunt velle: ego [h]recto cor-
de meo sponte obtuli omnia ista: nunc quo-
que populum tuum qui præsentes sunt hic,
vidi cum lætitia sponte offerentem tibi.
18 *Jehova Deus Abrahami, Jitzchaki & Jis-
raëlis majorum nostrorum, serva hoc in se-
culum, nempe figmentum cogitationum
cordis populi tui: & constitue animum eo-
rum erga te.
19 Schelomoni quoque filio meo da animum
integrum ad observandum præcepta tua, te-
stimonia tua & statuta tua: tum faciẽdo om-
nia illa, tum ædificando palatiũ istud *quod
præparavi.
20 Deinde edixit David toti congregationi,
benedicite nunc Jehovæ Deo vestro: sic be-
nedixerunt tota illa congregatio Jehovæ
Deo majorum suorum, & inclinato vertice
incurvaverunt se Jehovæ ac *regi.
21 Ac sacrificaverunt Jehovæ sacrificia, obtu-
leruntque Jehovę holocausta postridie diei
illius, juvencos mille, arietes mille, agnos
mille & libamina eorum: & sacrificia copio-
sè pro toto Jisraële.
22 Et comederunt ac biberunt coram Jehova
die illo cum lætitia magna: regemque *se-
cundò instituerunt Schelomonẽ filium Da-
vidis, quem unxerunt Jehovæ in antecesso-
rem, & *Tzadokum in sacerdotem.
23 Insidens autem Schelomo solio Jehovæ in
regẽ pro Davide patre suo, prosperabatur:
nam auscultabant ei omnes Jisraëlitæ.
24 Omnesque principes & robusti, ac etiam
omnes filii regis Davidis: *dederunt manum
se fore subditos regi Schelomoni.
25 Magnificabat enim Jehova Schelomonem
[i]summè ante oculos totius Jisraëlis: indens
ei majestatem regiam, qualis non fuerat in
ullo rege ante ipsum, super Jisraëlem.
26 David autem filius Jischai cùm regnasset
super totum Jisraëlem:
27 (Dies verò quibus regnavit super Jisraë-
lem fuerunt quadraginta annorum: Che-
brone regnaverat septem annis, deinde Je-
ruschalaimis regnavit triginta tribus.)
28 Mortuus est in canitie bona, satur dierum,
divitiarum & gloriæ: & regnavit Schelomo
filius ejus pro eo.
29 Res autem Davidis regis *priores & poste-
riores: ecce sunt scriptæ in verbis Schemue-
lis videntis, & in verbis Nathanis prophetę,
& *in verbis Gadis videntis:
30 Cum tota [k]regni ejus gubernatione & po-
tentia ejus: ac temporibus quæ inciderunt
ei & Jisraëli, ac omnibus regnis *finitimarum*
regionum.

CHRO-

Domorum] id est, aurum quidem ad templum Dei, argentum vero ad ædificia templo adjuncta.

d Heb. *ut impleat manũ suam*: sic Exod. 28.41.

7 *Quinquies mille*] Id est, tricies centena millia coronatorum.

Drachmarum myriadem] id est, dextãtem talenti; nam talentũ duodecies mille drachmas cõtinet, Id est, quater mille octingentos coronatos.

Decies mille] id est, nonagies decies sexcenties mille daleros.

8 *Jechielis*] de quo supra 26.21.

e Heb. *corde: sic deceps.*

10 *Benedictus*] Exordium laudativum, ab amplitudine Dei & beneficiorum ejus: tenuitate offerentiũ, & studioso ipsorum animo.

f Heb. *gloria tua.*

g Heb. *non est expectatio, vel consistentia.*

h Heb. *in rectitudine cordis mei.*

18 *Jehova Deus Abrahami*] prop[...] tio εὐτικὴ apud Deum, pro populo primùm, deinde pro novo rege.

Figmentum] id est, studium quod in hac re declararunt, para fove in eis.

19 *Quod*] id est, cujus materiam: synecdoche.

20 *Regi*] Schelomoni.

22 *Secundò*] id est, regem in regno confirmarũt, quem prius tumultuariè [...] propter [...] Adoniiæ regem proclamari jusserat, 1.Reg.1.33.

Tzadokum in sacerdotem] summum [...] rogato Ebjathare, propter conspirationem cum Adonija [...] ctam 1.Reg.1.7.

24 *Dederunt manum*] id est, [...] porrecta manu: synecdoche.

i Heb. *sursum.*

29 *Res priores*] id est, ante peccatum cum Bath Schebai commissum & post peccatum quo [...] tas calamitatum [...] & toti regno [...] vit, vide 2.Chron. 3.

In verbis] id est, in duobus libris Schemuelis, quorum [...] tes hi qui nominantur, conscripserunt.

k Heb. *cum regno: meliusque*

CHRONICORUM

Liber Secundus.

Secundo libro Chronicorum percurrit Hhezra progressum & finem regni Jehudæ, usque ad annum reditus a captivitate Babylonica. Estq; historia annorũ quadringentorum septuaginta duorum: ultimus verò annus cum historia Hhezræ communis est.

A Schelomone ad deportationem Jeconjæ anni	401
Anni captivitatis	70
Cyri regis Persidis.	1

Caput I.

Schelomo rex Deum Gibhhone colit: ubi divinitus sapientia donatur, & divitiis ac honoribus instruitur.

1 Cùm autem se confirmasset Schelomo filius Davidis in regno suo: & Jehova Deus ejus adsistens ei magnificaret eum [a] summè:

a Heb. sursum, ut supra 1. Chro. 22. 8.

2 Indixit Schelomo toti
Jisraëli & chiliarchis, & centurionibus, judicibusque, & unicuique duci in toto Jisraële, primoribus paternarum familiarum:
3 Abieruntq; Schelomo & tota illa congregatio cum eo in excelsum quod *erat* Gibhhone: quia ibi erat tentorium conventus Dei, quod fecerat Mosche servus Jehovæ in deserto.
4 ‖(Sed arcam Dei deduxerat David ex urbe Jehharimorum, in *locum* quem paraverat ei David: cùm tetendisset ei tentorium Jeruschalaimis)

‖ 2. Schem. 6.

5 Altare quoque æreum quod fecerat Betzaleel filius Uri filii Churis ibi *erat* coram tabernaculo Jehovæ: ubi requisivit eum Schelomo & ipsa congregatio.
6 ‖Obtulitque ibi Schelomo in altari æreo coram Jehova, quod aderat tentorio conventus: obtulit, inquam, in eo holocausta mille.

‖ 1. Reg. 3. 4.

7 Eadem nocte apparuit Deus Schelomoni, dixitq; ei: pete: quid daturus sum tibi?
8 Dixit autem Schelomo Deo, tu exercuisti erga Davidem patrem meum benignitatem magnam: quòd feceris ut regnem loco ejus.
9 Nunc Jehova Deus, statum erit verbum tuum, *habitum* cum Davide patre meo: cùm tu feceris ut regnem super populum multum, ut pulvis terræ.
10 Nunc, inquam, sapientiam & notitiam da mihi: qua [']procedam ante populum hunc & redeam: quis enim posset judicare populum tuum hunc maximum?

10 Procedam ante &c.] vide Num. 27. 17

11 Tum dixit Deus Schelomoni, eò quòd fuit hoc [b] in animo tibi, & non petiisti divitias, opes, aut honorem, aut [c] vitam osorum tuorum, etiamque dies multos non petiisti: sed petiisti tibi sapientiam & notitiam qua judices populum meum, cui regem te præfeci:

b Heb. cum corde tuo.
c Heb. animam.

12 Sapientia illa & notitia datur tibi: divitias insuper ac opes, honoremq; daturus sum tibi: cujusmodi non fuit regibus qui fuerũt ante te, & cujusmodi post te non erit.
13 Cùm itaque rediret Schelomo Jeruschalaima, a *profectione* ad excelsum quod *erat* Gibhhone, a conspectu tentorii conventus: [']sic regnabat super Jisraëlem.
14 ‖[']Congregavit etiam Schelomo currus & equites: erantq; ei mille quadringenti currus, & duodecies mille equites: quos collocavit in civitatibus curruum, & apud regem Jeruschalaimis.

13 *Sic*] id est, ea sapientia & notitia quam promiserat Deus: de qua copiosiùs 1. Reg. 3.
‖ 1. *Reg.* 10. 26.
14 *Congregavit etiam*] confirmatio alterius partis promissionum Dei de opibus, honore, &c. suprà 12. ver.

15 Et reddidit rex, Jeruschalaimis argentum & aurum ut lapides: cedros autem reddidit ut sycomoros, quæ in depresso loco *crescunt*, multitudine.
16 Et vectigal equorum ex Ægypto quod erat Schelomoni: id est, neti, mercatores regis netum accipiebant pro pretio.
17 Nam [']deducebant & exportabant ex Ægypto currum sexcentenis *siclis* argenti, equum verò centenis quinquagenis: & ita pro omnibus regibus Chittæorum & regibus Syriæ in manu sua educebant.

17 *Deducebant*] mercatores natali.

Caput II.

Schelomo templum ædificaturus, de operis & materia prospicit, & cum rege Tyri de mercede contrahit.

1 Cùm autem [a] cogitaret Schelomo ædificare domum nomini Jehovæ: & domum [b] regiam suam:

a Heb. *diceret*, ut 1. *Reg.* 5. 5.
b Heb. *regno suo*: sic *infrà ver.* 12.

2 ‖Numeravit Schelomo septuagies mille viros bajulos, & octuagies mille viros putatores [']in illo monte: & qui præessent illis ter mille sexcentos.

‖ 1. *Reg.* 5. 13. &c.
2 *In illo monte*] id est, Libano, ut exprimitur versu 8. κατ' ἐξοχὴν.

3 Cùm misisset Schelomo ad Churamum regem Tyri, dicendo: quemadmodum fecisti cum Davide patre meo, cui misisti cedros ad ædificandum sibi domum in qua habitaret.
4 Ecce ego ædificaturus sum domum nomini Jehovæ Dei mei: ad sanctificandũ eum, ad adolendum coram eo suffitum aromatum, *ad* dispositionem *panum* jugem, holocaustaq; in matutinum quodq; & vespertinum tempus, in quæque sabbatha & novilunia, & in stata tempora Jehovæ Dei nostri: in seculum hoc incumbit Jisraëli.
5 Domus autem illa quam ædificaturus sum, magna erit: nam major *est* Deus noster omnibus diis.
6 Sed quis obtineat vim ædificandi ei domum

mum: cùm cœli ipsi & cœli cœlorú non capiant eum? & quis *sum* ego ut ædificem ei domum: nisi ut adoleatur coram eo?
7 ⁿIta nunc mitte mihi virum peritum operandi ex auro & ex argento, & ex ære, & ex ferro, & ex purpureo, & ex coccineo, & ex hyacynthino, & scientem sculpere sculpturas: cum peritis qui penes me *sunt* in Jehuda & Jeruschalaimis, quos comparavit David pater meus.
8 Mitte etiam mihi ligna cedrina, abiegna, & ⁿthyina e Libano: novi enim servos tuos scientes esse cædendi arbores Libani: ecce autem servi mei erunt cum servis tuis:
9 Idque ad comparandum mihi ligna cedrina [c] quàmplurima: nam domus illa quam ædificaturus sum, magna *futura est*, & quidem mirificè.
10 Vicissim ecce, putatoribus illis, cæsoribus arborum do tritici [d] excussi servis tuis coros vicies mille, & hordei coros vicies mille: & vini bathos vicies mille, ac olei bathos vicies mille.
11 Dixit verò Churam rex Tyri scripto, quod misit ad Schelomonem: præ amore Jehovæ erga popu lum suum, constituit te super eos regem.
12 Deinde dicebat Churam, benedictus Jehova Deus Jisraëlis, qui fecit cœlum & terram: quòd dedit Davidi Regi filium sapientem, scientem, [e] prudentem & intelligentem, qui ædificaturus est Domum Jehovæ, & domum regiam suam.
13 ‖Nunc itaque mitto virum peritum, scientem *&* intelligentem *qui erat* Churamo patri meo:
14 Filium mulieris [f] e posteris Danis, & ⁿpatrem ejus virum Tyrium, scientem operari ex auro & ex argento, ex ære, ex ferro, ex lapidibus, & ex lignis, ex purpureo, ex hyacinthino, & ex byssino, & ex coccineo: & sculpere quamlibet sculpturam, & excogitare [g] quodvis industriè inventú: quicquid proponetur ei cum peritis tuis, & peritis domini mei Davidis patris tui.
15 Vicissim nunc triticum illud & hordeum, oleum & vinum quod dixit dominus meus, mittat servis suis.
16 Nos verò cædemus arbores ex Libano ad omnem necessitatem tuam, quas devehemus tibi ratibus per mare, [h] Japhuntem: unde tu deportabis eas Jeruschalaima.
17 Numeravit itaque Schelomo omnes homines peregrinos qui *erant* in terra Jisraëlis, post numerationem qua numeraverat eos David pater ipsius: inventiq; sunt centies quinquagies ter mille sexcenti.
18 E quibus effecit septuagies mille bajulos, & octuagies mille putatores in monte illo: ter verò mille sexcentos ut præessent [i] adigendo huic populo.

7 *Ita nunc*] apodosis primi illius membri quod cœptum fuerat ver. 3. quemadmodum fecisti &c. est enim interjectum hyperbaton.

8 *Thyina*] vide 1. Reg 10.11.

c Heb. *in multitudinem.*

d Heb. *percussionem tritici.*

e Heb. *scientem prudentiæ & intelligentiæ: sic ver. 13.*

‖ 1. Reg. 7.13.

f Heb. *e filiabus Danis.*

14 *Patrem ejus*] qui similiter Churam nomine vocabatur infra 4.16.

g Heb. *omnem excogitationem: ut Exodi 31.4.*

h *quæ Joppe: Jehoschua 19.46.*

i Heb. *ad faciendum ut transiret hic populus.*

Caput III.

Locus, tempus, partes ædificati templi, cum earum materia & forma describuntur.

1 ‖DEINDE incepit Schelomo ædificare domum Jehovæ Jeruschalaimis ⁿ in monte Morijæ, ubi apparuerat *Jehova*
Davidi patri ipsius: ‖in loco quem paraverat David in area Ornanis Jebusæi.
2 Incepit autem ædificare mense secundo, *die* secundo, anno quarto regni sui.
3 Atque ⁿharum *dimensionum erat* [a] fundatio Schelomonis in ædificanda domo Dei: longitudo cubitorum ⁿex mensura primaria cubitorum sexaginta, & latitudo cubitorum viginti.
4 Porticus autem quæ *erat* ante longitudinem, secundum [b] frontem latitudinis ipsius domus, cubitorum viginti, altitudo verò centum viginti: quam obduxit intrinsecus auro puro.
5 ⁿ Domum quoque magnam obtexit lignis ⁿabiegnis, deinde obtexit eam auro præstante, ⁿubi fecerat ut eminerent in ea palmæ & catenæ.
6 Et obduxit ⁿipsam domum lapidibus pretiosis ad ornatum: aurum autem ipsum *erat* ⁿaurum parvajimorum.
7 Obtexit verò domus trabes, postes, & parietes ejus & valvas ejus auro: cùm insculpsisset Cerubinos parietibus.
8 Fecit etiam domum sancti sanctorum, longitudine secundum latitudinem domus cubitorum viginti, & latitudine cubitorum viginti: quam obtexit auro præstante ad ⁿ talentorum sexcentorum *pondus*.
9 Pondus verò in clavos siclorum quinquaginta auri: denique ⁿcœnacula obtexit auro.
10 Fecit quoque in domo sancti sanctorum Cerubinos duos opere [c] ⁿexemptili: quos obduxerunt auro.
11 Quorum Cerubinorum alæ longitudine sua in cubitos viginti *protendebantur*: ala una cujusq; in cubitos quinos pertingens parietem domus, ala similiter altera cubitorum quinq; pertingens alam Cerubini alterius.
12 Sic ala Cerubini una cubitorum quinque pertingebat parietem domus: & ala ejus altera cubitorum quinque hærebat alæ cerubini alterius.
13 Alæ Cerubinorum istorum expandebant se in cubitos viginti: ipsi autem stabant pedibus suis, facie sua introrsum *versa*.
14 Fecit quoque velum hyacinthinum & purpureum, & coccineum & byssinum: in quo expressit Cerubinos.
15 ‖Item fecit ante domum ipsam columnas duas cubitorum ⁿtricenûm quinûm longitudine: & coronamentum quod *erat* in summitate cujusque, cubitorum, quinûm.
16 Ut fecerat ⁿcatenas in adyto, ⁿita posuit in summitate columnarum: fecitq; malogranata ⁿcentena, quæ interposuit catenis illis.
17 Deinde erexit columnas ante templum, unam a dextera, & alteram a sinistra ejus: vocavitq; nomen dexteræ Jacin, & nomen sinistræ Bohhaz.

‖ 1. Reg. 6.
1 *In monte Morijæ*] de quo Gen. 22.2.

‖ 2. Schem. 24. 1. Chron. 21.

3 *Harum dimensionum*] quæ hoc loquente versu explicantur.
a Heb. *fundamentum* ...
Ex mensura primaria] vide 1. Reg. ...
b Heb. *faciem.*
5 *Domum magnam*] id est, templum ... rius, quod sanctum dicebatur, 1. Reg. 6. 17.
Abiegnis] ... videlicet, ut constat ex 1. Reg. 6.15. ... scriptione patet infra ver. 7.
Ubi fecerat] ... in prominentia ... marum & catenarum.
6 *Ipsam domum*] i. reliquam partem soli, quæ vacua ... implevit opere ... sivo atque emblemate ex diversis lapidum generibus.
Aurum parvajimorum] i. ex Chald. ... ubi præstantissimum aurum fuisse ... Mosche, Gen. 2.11 ... enim in ea ... cenorum ... bacia oppidum ... rupto nomine ... pro Parvajim ... nio natur. hist. ... ca. 28. quod ... David ex devictis ... gibus regionis ... nitimis collectum, ... ad hos usus ... rat 1. Reg. 6.34.
8 *Talentorum sexcentorum*] i. ... sexcenties mille ... ronatorum.
9 *Cœnacula*] ... domicilia quæ ... cul incumbebant ... quibus 1. Chron. ... & 12.
c Heb. *exemptili* ...
10 *Exemptili*] ... ex multis partibus quæ divelli inter ... poterant: quod ... cessarium fuit ... ter eorum magnitudinem & gravitatem.
‖ 1. Reg. 7.15.
15 *Tricenûm quinûm* &c.] ... tata 1. Reg. 7.15.
16 *Catenas*] ... nes aureos, de qui... 1. Reg. 6.21.
Ita posuit] ... opere catenato ... Reg. 7.17.
Centena] ... bet ordine.

Caput IIII.

Ornamenta templi intestina, altare, lacus, labra, lychnuchi, & mensa: item atria & minutiora instrumenta describuntur.

1 FECIT præterea altare æreum, viginti cubitorú longitudine, & viginti cubitorum latitudine: decem autem cubitorum altitudine.

2 ‖Item

2 || Item fecit lacum fusum decem cubitorum
ª a labii parte una ad alteram, rotūdum cir-
cumquaque, & quinque cubitorum altitudi-
ne, quem filum triginta cubitorum cinge-
bat circumquaque.
3 (*Similitudo autem boum sub eo undequa-
que circumstantium eum in decem cubitos
cingentium lacum ipsum circumquaque *e-
rat*: qui boves *pertingebant* duos ordines *co-
locynthidum* fusarum in fusura ejus)
4 Stantem super duodecim boves, tres respi-
cientes ad aquilonem, & tres respicientes
ad occasum, & tres respicientes ad meridiē,
& tres respicientes ad orientem: ita lacus
eis impositus erat supernè: quorum omnium
posteriora intus *latebant*.
5 Crassitudo verò ejus palmaris *erat*, & labi-
um ejus simile operi labii calicis, *aut* floris
lilii: quod capax erat bathorum, ter mille
continebat.
6 || Item fecit labra decem: quorum disposuit
quinque a dextera, & quinque a sinistra ad
lavandum ex eis, opus holocausti abluebant
ex eis: sed lacus *erat* sacerdotibus ad lavan-
dum se ex eo.
7 || Item fecit lychnuchos aureos decem ᵇ *ea-
dem ratione inter se: posuitque in templo
quinque a dextera & quinque a sinistra.
8 Item fecit mensas decem quas collocavit
in templo, quinq; a dextera & quinque a si-
nistra: fecitque crateras aureos centum.
9 Item fecit *atrium sacerdotum & atrium
*maximum: & valvas atrio cuique, quorum
valvas obduxit ære.
10 || Lacum verò posuit versus latus dexterum
ad orientem e regione meridiei.
11 Item fecit Churam ollas, & hamas, & cra-
teras: ita absolvit Churā facere opus istud,
quod faciebat regi Schelomoni pro domo
Dei:
12 Columnas duas, & *orbes cum coronis in
summitate columnarum duos: & encarpos
duos ad tegendum duos orbes coronarios
qui *erant* in summitate columnarum:
13 Et malogranata quadringenta ad duos en-
carpos: binis ordinibus malogranata in en-
carpo unoquoque: ad tegendum duos or-
bes coronarios qui *erant* in superficie co-
lumnarum.
14 Bases quoque fecit, & labra fecit imposita
basibus:
15 Lacum unum: & duodecim boves sub eo.
16 Item ollas, & hamas, & fuscinas, ac omnia
instrumenta illorum fecit *cum* *Churamo
patre suo, regi Schelomoni pro domo Jeho-
væ: ex ære terso.
17 In planitie Jardenis fudit ea rex in ᶜ terra
argillosa: inter Succothas & inter Tzereda-
num *agrum*.
18 Itaque fecit Schelomo omnia ista instru-
menta ᵈ numerosa valde: non enim perve-
stigatum est pondus æris eorum.
19 Fecit enim Schelomo omnia instrumenta
illa quæ erant Domus Dei: & altare aureum
& mensas, quibus imponebatur panis fa-
ciei:
20 Et lychnuchos cum lucernis eorū, ut arde-
rent pro ritu suo ante adytum, ex auro asser-
vato:
21 Flores etiam & lucernas & forcipes ex au-
ro: quod erat ᵉ perfectissimum aurum:
22 Instrumentaq; musica, & crateras, & acer-
ras, & trullas *ex* auro asservato: & portæ do-
mus valvas interiores sancti sanctorum, val-
vasque domus, *valvas* templi *ex auro.

|| 1.Reg.7.23.
a Heb. *a labio ejus ad labium ejus.*
3 *Similitudo autem boum*] id est, boves ærei formā suā: hypallage.
|| 1.Reg.7.38.
|| Ibid.49.ver.
b Heb. *secundum rationem eorum.*
7 *Eadem ratione*] id est, ad exemplum eius quem paraverat Mosche in deserto.
9 *Atrium sacerdotum*] id est, quod sacerdotibus erat proprium, templo conjunctum, ubi erant eorum cellæ ab utraque templi parte: 1.Reg.6.5. de quo 1.Reg.6.36.
Maximum] id est, maximæ capacitatis in ambitu templi & atrii sacerdotum, pro populo.
|| 1.Reg.7.29.
12 *Orbes*] id est, instar coronarum partes annulis similes.
16 *Churamo patre*] vide suprà 2.14.
c Heb. *in densitate terræ.*
d Heb. *immoditate valde.*
e Heb. *perfectissimum aurum.*
22 *Ex auro*] id est, deauratas.

Caput V.

Schelomo convocatis sacerdotibus & primoribus populi arcam Tzijonis in adytum: tabernaculum & vasa sacra Gibhhone deportat in thesaurum domus Dei, ubi Deus signum aspectabile suæ præsentiæ edit.

1 || Perfecto autem toto opere quod fe-
cit Schelomo pro domo Jehovæ: infe-
rens Schelomo res consecratas a Davi-
de patre suo, & argentum, & aurum, & om-
nia instrumenta posuit in thesauris domus
Dei.
2 || Tunc congregari jussit Schelomo seniores
Jisraëlis, & omnes primarios tribuum, prin-
cipes paternarum *familiarum* cum Jisraëlitis
Jeruschalaima: ut deducerent arcam fœde-
ris Jehovæ, e civitate Davidis, ea *est* Tzi-
jon.
3 Congregatis itaq; ad regem omnibus Jisra-
ëlitis in ipso festo: hoc *festum est* mensis sep-
timi:
4 Et convenientibus omnibus senioribus Jis-
raëlis: deportarunt *Levitæ arcam:
5 Et deduxerunt arcam & tentorium conven-
tus, omniaque vasa sacra quæ *erant* in ten-
torio: deduxerunt *inquam* ex sacerdotes &
Levitæ.
6 Rex autem Schelomo, & totus cœtus Jisra-
ëlitarum qui convenerant ad eum præeun-
tes arcæ: sacrificabant pecudes & boves,
quæ nec numerabantur nec supputabantur
præ multitudine.
7 Intulerunt autem sacerdotes arcam fœde-
ris Jehovæ in locum ipsius, in adytum do-
mus, in sanctum sanctorum: sub alas Ceru-
binorum.
8 Erant enim Cerubini pandentes alas super
locum arcæ: & obtegebant Cerubini arcam
& vectes ejus supernè.
9 Deinde protenderunt vectes ejus, ita ut cō-
spicerentur summitates vectium ex arca *pro-
ductorum* versus partem anteriorem ipsius
adyti: non autē conspiciebantur foris: quod
fuit ibi usque in *diem istum.
10 Nihil *erat* in ea arca, præter duas illas ta-
bulas quas collocaverat Mosche in Chore-
bo: quando pepigit Jehova *fœdus* cum fi-
liis Jisraëlis, egredientibus ipsis ex Ægy-
pto.
11 Fuit autem cùm exirent sacerdotes *e san-
cto ipso: (*nam omnes sacerdotes qui ade-
rant sanctificaverant se, non fuerant obser-
vandæ distributiones:
12 Similiter Levitæ musici omnes ex Asapho,
ex Hemane, ex Jeduthune, tam filii eorum
quàm cognati eorū, induti bysso, cum cym-
balis, & cum nabliis ac citharis adstabant
ad orientem altari: & cum illis sacerdotes
ad centum viginti, clangentes tubis:
13 Erat enim ª pariter clangentium tubis &
musicorum, ᵇ edere concentum unum ad
laudandum & celebrandum Jehovam:) &
cùm efferrent concentum tubis & cymbalis

|| 1.Reg.7.51.
|| 1.Reg.8.1.
4 *Levitæ*] id est, sacerdotes Levitici generis: vide Num. 4.15.
9 *Diem istum*] deportationis, de qua in fine 2.Reg. vide 1.Chron.4.41.
11 *E sancto*] ex adyto & templo.
Nam] ætiologia est, cur eo die sacerdotes in templum & adytum libere & sine offensa ingressi sint, non servatis distributionibus: de quibus 1.Chron.23. & sequentibus.
a Heb. *sicut unus.*
b Heb. *audire facere sonum.*

13 *Quia bonus*] id est, Psalmum, 136.

ac instrumentis musicis, cumque laudarent
Jehovam "quia bonus *est*, quia in seculum
benignitas ejus: ut domum illam, domum
Jehovæ impleret nubes:
14 Adeò ut non possent sacerdotes consistere
ad ministrandum propter illam nubem: cùm
implevisset gloria Jehovæ domum Dei.

Caput VI.

Schelomo cum populo Deo benedicit, & preces concipit.

‖ 1 Reg 8.12.

1 ‖ TUM dixit Schelomo: Jehova dixit se
habitare in caligine.
2 Utique ego ædificavi domum habita-
culi tibi: & stationem [a] in qua resideas in
secula.

a Heb. *ad residentiam tuam.*

3 Posteà rex cõversa facie sua benedixit cum
tota congregatione Jisraëlis: tota congre-
gatione Jisraëlis stante.
4 Ac dixit, benedictus Jehova Deus Jisraëlis,
qui allocutus est ore suo Davidem patrem
meũ: prout manibus suis implevit, dicendo:
5 Ex quo die eduxi populum meum e terra
Ægypti: non elegeram civitatem ex ullis
tribubus Jisraëlis, ad ædificandum domum
ubi esset nomen meum: neque elegeram vi-
rum qui præfuturus esset antecessor populo
meo Jisraëli.
6 Sed elegi Jeruschalaima ut sit nomen meum
illic: & elegi Davidem ut præsit populo meo
Jisraëli.
7 Quam ob rem cùm esset in animo Davidis
patris mei: ædificare domum nomini Jeho-
væ Dei Jisraëlis:
8 Dixit Jehova ad Davidem patrem meum:
eò quòd fuit tibi in animo ædificare domũ
nomini meo: benefecisti quòd fuisti eo ani-
mo.
9 Veruntamen tu non es ædificaturus istam
domum: sed filius tuus qui egressurus est e
lumbis tuis, is ædificabit domum istam no-
mini meo.
10 Itaq; præstitit Jehova verbum suum quod
locutus fuerat: surrexi enim loco Davidis
patris mei, & insidens solio Jisraëlis, quem-
admodũ locutus est Jehova, ædificavi hanc
domum nomini Jehovæ Dei Jisraëlis.
11 Ubi disposui arcam in qua *est* fœdus Jeho-
væ: quod pepigit cum filiis Jisraëlis.
12 Deinde substitit *Schelomo* ante altare Jeho-
væ coram tota congregatione Jisraëlis: &
expandit manus suas.

b Heb. *labrum dictum a forma: catachresis.*

13 *Atrii*] publici, de quo supra 4.9.

c Heb. *ingeniculans.*

13 (Nam fecerat Schelomo [b] suggestum ære-
um, posueratque ipsum in medio atrii: quin-
que cubitorum longitudine & quinque cu-
bitorum latitudine, triumque cubitorum al-
titudine:) substitit inquam in eo, & [c] flexus in
genua sua coram tota cõgregatione Jisraë-
lis expandit manus suas versus cœlum:
14 Ac dixit, Jehova Deus Jisraëlis, nullus *est*
similis tibi Deus in cœlo aut in terra: ser-
vans fœdus & benignitatẽ illam servis tuis,
qui ambulant coram te ex toto animo suo:
15 Qui servasti servo tuo Davidi patri meo,
id quod elocutus fueras ei: ut elocutus fue-
ras ore tuo: ita manu tua implevisti, sicut
est hodie.
16 Nunc ergo Jehova Deus Jisraëlis, serva
servo tuo Davidi patri meo id quod elocu-
tus fueras ei, dicendo: non excindetur tibi
vir a conspectu meo sedens in solio Jisraëlis:
si tamen observabũt filii tui viam suam, am-
bulando in lege mea, quemadmodum am-
bulasti coram me.
17 Nunc etiam Jehova Deus Jisraëlis, confir-
metur verbum tuum, quod elocutus es servo
tuo Davidi.
18 (Quamvis an revera habitaret Deus cum
homine in terra? ecce cœli, & cœli cœlorũ
ipsi non capiunt te, quanto minus domus
hæc quam ædificavi?)
19 Ut respicias ad orationem servi tui & ad
deprecationem ejus, Jehova Deus mi: au-
scultando clamori & orationi qua servus
tuus orat coram te:
20 Ut sint oculi tui aperti erga domum hanc
interdiu & noctu, erga locum hunc, ubi *te*
dixisti positurum nomen tuum: auscultan-
do orationi qua orabit servus tuus versus lo-
cum hunc.
21 Auscultato igitur deprecationibus servi tui,
& populi tui Jisraëlis, quibus orabunt versus
locum hunc: tu inquam auscultato e loco
habitationis tuæ e cœlis, & auscultans con-
donato.
22 Cùm peccaverit ullus in proximum suum,
qui detulerit ei juramentum execrationis,
execratione adjurando eum: (nam veniet
execratio ante altare tuum in domum hãc.)
23 Tunc tu audito e cœlis, & conficiens judi-
cato servos tuos: rependendo improbo, red-
dendo viam ejus in caput ejus: & justifican-
do justum, reddendo ei secundum justitiam
ejus.
24 Itẽ cùm plaga affectus fuerit populus tuus
Jisraël coram hoste, eò quòd peccaverint
in te: si conversi celebrabunt nomen tuum,
orabuntq; & deprecabuntur coram te ver-
sus domum hanc:
25 Tum tu exaudiens e cœlis, condonato pec-
catum populi tui Jisraëlis: & reducito eos
in terram hanc quam tradidisti eis, ut majo-
ribus eorum.
26 Cùm clausum fuerit cœlum, ita ut non sit
pluvia, eò quòd peccaverint in te: si oran-
tes versus locum hunc celebrabunt nomen
tuum, *&* a peccato suo revertentur, quia te-
status fueris contra eos:
27 Tunc tu exaudiens e cœlis condonato
peccatum servorum tuorum, & populi tui
Jisraëlis: cùm docueris eos viam optimam
per quam ambulent: & dato pluviam super
terram tuam, quam dedisti populo tuo in
possessionem.
28 Fames cùm erit in hac terra: pestis cùm
erit, uredo aut rubigo: locusta aut bruchus
cùm erit: cùm anget eum inimicorum ejus
quisque in terra ditionis ejus, quæcunque
plaga aut quæcunque ægritudo:
29 Omnem orationem, omnem deprecatio-
nem quæ erit a quocunque homine, aut a
toto populo tuo Jisraële: cùm agnoscentes
quisque plagam suam & dolorem suum ex-
pandet manus suas versus domum hanc:
30 Tunc tu exaudiens e cœlis, a statione habi-
tationis tuæ condonato: & dato unicuique
secundum vias ejus, quod agnosces apud a-
nimum ejus (tu enim solus nosti animum fi-
liorum hominis.)

31 Ut

31 Ut revereantur te ambulando in viis tu-
is, omnibus diebus quibus victuri sunt in
superficie hujus terræ: quam dedisti majo-
ribus nostris.
32 Quin etiam extraneo ipsi, qui non e popu-
lo tuo Jisraële fuerit: sed venerit e terra
longinqua propter nomen tuum magnum,
manumque tuam robustam, & brachium tu-
tum extentum: cùm advenientes orabunt
versus domum hanc:
33 Etiam tu auscultato e cœlis, & statione ha-
bitationis tuæ, & facito omnino prout cla-
maverit ad te extraneus ipse: ut experian-
tur omnes populi terræ nomen tuum: tum
ad reverendum te, sicut populus tuus Jisra-
ël: tum ad cognoscendum nomen tuum in-
vocari super domum hanc quam ædificavi.
34 Cùm procedet populus tuus in bellum
contra inimicos suos, viâ quam mittes eos: si
orabunt viâ civitatis hujus quam elegisti &
hujus domus quam ædificavi nomini tuo:
35 Tunc exaudito e cœlis orationem eorum,
& deprecationem eorum: ut peragas cau-
sam eorum.
36 Cùm peccaverint in te, (nam nemo *est* qui
non peccet,) & iratus contra eos exposue-
ris eos inimico: ita ut captivos abduxerint
eos illi a quibus captivi sunt, in terram lon-
ginquam aut propinquam:
37 Si reducent in animum suum in ea terra u-
bi detinebuntur captivi: ut conversi depre-
centur te in terra captivitatis suæ, dicendo:
peccavimus, perversè egimus, & improbi
fuimus:
38 Et revertentur ad te ex toto corde suo, &
ex toto animo suo in terra captivitatis suæ,
ubi captivos detinebunt eos: & orabunt viâ
terræ suæ quam dedisti majoribus ipsorum,
hujusque civitatis quam elegisti, & hujus
domus quam ædificavi nomini tuo:
39 Tum exaudito e cœlis, e statione habita-
tionis tuæ, orationem eorum & deprecatio-
nes eorum: ut peragas causam eorum: &
condonato populo tuo quæ peccaverint
contra te.
40 Nunc Deus mi, sint quæso oculi tui aperti
& aures tuæ intentæ: ad [d] orationem, *qua o-
rabitur versus* locum hunc.
41 ‖ Nunc, inquam, surge Jehova Deus ad [r]e-
quiem tuam, tu & arca [r]oboris tui: sacerdo-
tes tui, Jehova Deus, [i]nduantur salute, &
[q]uos benignè accipis lætentur de eodem
bono.
42 Jehova Deus, ne avertas faciem [u]ncti tui:
recordare [b]enignitatum *erga* Davidem ser-
vum tuum.

d Heb. *orationem loci hujus*: *sic infrà 8. 5.*
‖ *Psal.* 132. 8.
41 *Requiem tuam*] i. locum hunc in quo statuisti quiescere, & non amplius itare cum tentorio & tabernaculo: vide 2. Schem. 7. 6.
Roboris tui] vide 1. Chro. 16. 11.
Induantur] id est. circumvallentur & circummuniantur salutaribus tuis beneficiis, ut vestimento corpus: sic Jeschahbjæ 62. 1.
Quos benignè] i. electi & sancti.
42 *Uncti tui*] i. meam in Christo, unctorum tuorum capite.
Benignitatum] i. promissionum factarum & inceptorum beneficiorum erga domum ejus.

Caput VII.

Schelomo sacrificans, domum Dei consecrat: & festo tabernaculorum celebrato populum dimittit.

1 ‖ Cùm que absolvisset Schelomo ora-
re: illico ignis descendens e cœlis ab
sumpsit holocaustum & sacrificia: [g]lo-
ria Jehovæ implente domum illam:
2 Adeò ut non possent sacerdotes ingredi
domum Jehovæ: cùm implevisset gloria Je-
hovæ domum Jehovæ.
3 Omnes autem Jisraëlitæ videntes cùm de-
scenderet ignis ille, & gloria Jehovæ in do-
mum: inflexerunt se facie in terram, versus
pavimentum, & incurvaverunt se celebran-
do Jehovam, quoniam bonus *est*, quoniam
in seculum benignitas ejus.
4 ‖ Rex verò & totus populus sacrificarunt
sacrificia coram Jehova.
5 Sacrificavit enim rex Schelomo sacrificium
boum vicies bis mille, & pecudum centies
vicies mille: cùm dedicarent domum Dei
rex & totus populus.
6 (Interea sacerdotes in observationibus su-
is consistebant, & Levitæ cum instrumen-
tis musicis Jehovæ, quæ fecerat David rex,
celebrando Jehovam, quoniam in seculum
benignitas ejus, per [h]ymnum Davidis *tra-
ditum* in manum ipsorum: sacerdotes verò
[a]lii clangebant tubis e regione eorum, om-
nibus Jisraëlitis adstantibus.)
7 Consecravit enim Schelomo internam par-
tem atrii, quæ *erat* ante domum Jehovæ, eò
quòd parasset ibi holocausta & adipes eu-
charisticorum: nam altare æreum quod fe-
cerat Schelomo non poterat capere holo-
causta illa, muneraque & adipes illo-
rum.
8 Celebravit etiam Schelomo festum illud
tempore illo septem diebus, & totus Jisra-
ël cum eo, congregatio magna valde: inde
ab ingressu Chamathæ usque ad torrentem
Ægypti.
9 Celebraruntque die octavo interdictum:
cùm dedicationem altaris celebrassent sep-
tem diebus, & festum illud septem diebus.
10 Die autem vigesimo tertio mensis septi-
mi, dimisit populum in tentoria ipsorum:
lætos & hilares animo de illo bono, quo af-
fecerat Jehova Davidem, Schelomonem-
que ac Jisraëlem populum suum.

‖ 1. Reg. 8. 54.
1 *Gloria Jehovæ*] i. nube: vide suprà 5. 13. & 14.
‖ 1. *Reg.* 8. 62.
6 *Hymnum Davidis*] i. Psalmum 136.
Alii] centum viginti, de quibus suprà 5. 12.

Caput VIII.

Argumentum hujus capitis idem est cum 1. *Reg.* 9.

1 ‖ Cùm autem absolvisset Schelomo do-
mum Jehovæ & domum regiam: &
quicquid venerat in animum Schelo-
moni facere in domo Jehovæ & in domo
sua, *in eo* prosperatus esset.
2 (Apparuerat enim Jehova Schelomoni
nocte illa, & dixerat ei: exaudivi orationem
tuam, & elegi locum hunc mihi pro domo
sacrificiorum.
3 Si clausero cœlos ita ut non sit pluvia: aut
si præcepero locustæ ut exedat terram: aut
si immisero pestem in populum meum:
4 Et deprimentes se populus meus super
quos invocatur nomen meum, oraverint &
requisiverint faciem meam, revertentes a
viis suis malis: vicissim ego exaudiens e cœ-
lis condonabo peccatum eorum, & curabo
terram eorum.
5 Jam nunc oculi mei futuri sunt aperti, & au-
res meæ intentæ ad [a] orationem *qua orabitur
versus* locum hunc.
6 Jam enim elegi & consecravi domum i-
stam, ut sit nomen meum ibi usque in secu-
lum: sintque oculi mei & animus meus ibi
omnibus diebus.

‖ 1. *Reg.* 9.
1 *Cùm autem*] hæc ita distinguenda esse constat ex collocatione ejusdem historiæ, 1. Reg. 9.
a Heb. *orationem loci hujus*: *ut sup.* 6. 40.

7 Tu autem si ambulaveris coram me, sicut
ambulavit David pater tuus, idque faciendo
omnino prout præcepi tibi, statutaque mea
& judicia observaveris:
8 Utique stabiliam solium regni tui, quemad-
modum pactus sum Davidi patri tuo dicen-
do: non excindetur tibi vir dominans in Ji-
sraële.
9 Sin autem aversi fueritis vos & dereliqueri-
tis statuta mea, & præcepta mea quæ pro-
posui vobis: & abeuntes colueritis deos ali-
enos, & incurvaveritis vos eis:
10 Utique extirpabo istos e terra mea quam
dederam eis, & istam domum quam conse-
cravi nomini meo projiciam a facie mea: &
[b] efficiam eum in parabolam & in dicterium
inter omnes populos.

b Heb. *dabo vel ponam.*

11 Et de domo ista quæ fuerit excelsa, omni
transeunti juxta eam stupor obveniet: dicet
enim: quam ob rem fecit Jehova sic terræ
isti, domuique isti?
12 Ac dicent: eò quòd dereliquerunt Jeho-
vam Deum majorum suorũ, qui eduxerat e-
os e terra Ægypti, præhenderuntque deos
alienos, & incurvantes se eis coluerunt eos:
idcirco induxit in eos totum malum i-
stud.)
13 Fuit ergo exactis viginti annis, quibus æ-
dificavit Schelomo domum Jehovæ & do-
mum suam:
14 Ut civitates illas quas [c] reddiderat Chu-
ram Schelomoni, ædificaret Schelomo: &
habitatores collocaret ibi Jisraëlitas.

c vide 1. Reg. 9. 13. *de significatione hujus vocis.*

15 Pergens quoque Schelomo in Chama-
tham Tzobæ: cùm fortior fuisset ea,
16 Ædificaret Tadmorem in deserto: & om-
nes civitates armamentariorum, quas ædi-
ficavit in Chamatha.
17 Ædificaret etiam Beth-Choronem supe-
riorem, & Beth-Choronem inferiorem: ci-
vitates munitas, *instructas* muris, portis &
vectibus:
18 Item Bahhalatham & omnes civitates ar-
mamentariorum quę *erant* Schelomoni, &
omnes civitates curruum ac civitates equi-
tum: deniq; pro toto desyderio Schelomo-
nis *id* quod desyderaverat ædificare Jerus-
chalaimis, & in Libano & in tota terra do-
minatus sui.
19 Totius populi qui relictus fuerat ex Chit-
tæo, & Emoræo, & Perizzæo Chivvæoque
& Jebusæo, qui non *erant* e Jisraële:
20 Ex horum filiis, eos qui relicti erant post
hos in ipsa terra, quos non consumpserant
filii Jisraëlis: eos adegit Schelomo in tribu-
tum, usque in diem istum.
21 Ex Jisraëlitis autem quos non reddidit
Schelomo servos in opus suum: (nam erant
viri militares, & principes ducum ejus, præ-
fectique curruum & equitum ejus.)
22 *Ex illis*, inquam, *erant* principes curato-
rum, qui pro rege Schelomone *curabant* du-
centeni quinquageni: qui dominabantur
illi populo.
23 Filiam verò Parhhonis deduxit Schelo-
mo e civitate Davidis *in illam domum quã
ædificaverat ei: dixerat enim, * non posset
habitare uxor mecum in domo Davidis re-
gis Jisraëlis, nam sancta sunt * ista, cùm ve-
nerit ad ea arca Jehovæ.

23 *In illam domum*] de qua 1. Reg. 7. 8.
Non posset] id est, angustior est, quàm ut comitatum utrumque capiat, ut observatum est 1. Reg. 3. 1.
Ista] i. loca domui Davidis adjacentia: quapropter aut Deo ædificari, aut pura servari debent.

24 Tunc offerebat Schelomo holocausta Je-
hovæ super altare Jehovæ quod extruxerat
ante porticum.
25 Idque rem diei quotidie offerendo secun-
dum præceptum Moschis, quibusque sab-
bathis & noviluniis, statisque temporibus,
[d] ter quotannis: in festo azymorum, & in
festo septimanarum, ac in festo tabernacu-
lorum.

d Heb. *tribus vicibus.*

26 Et constituit secundum rationem Davidis
patris sui, distributiones sacerdotum in mi-
nisterio eorum, & Levitarum in custodiis
ipsorum ad laudandum & ministrandum co-
ram sacerdotibus, [e] ad quodq; officiũ diurnũ
die suo: janitores quoq; per distributiones
eorum in [f] unamquamque portam: nam sic
præceptum fuerat Davidis * viri Dei.
27 Neque recesserunt a præcepto regis im-
posito sacerdotibus & Levitis, in omni [g] of-
ficio & thesauris *administrandis*.

e Heb. *ad rem diei die suo.*
f Heb. *portam & portam.*
26 *Viri Dei*] Prophetæ, *&c.* qui *&c.* adhibito sacrorum Prophetarum consilio ordines Ecclesiæ disponentis: ut 1. Chron. 29. 25.
g Heb. *re:* ut *supra* ver. 26.

28 Cùm autem comparatum esset totum o-
pus Schelomonis usque in istum diem, *inde a*
fundatione domus Jehovæ usquedum ab-
solvisset eam: perfecta domo Jehovæ:
29 Tunc profectus est Schelomo Hhetzjo-
nem-Geberis & prope Elothas ad littus
maris, in terram Edomæorum.
30 Misit verò ei Chura per servos suos naves,
& servos peritos maris: qui abeuntes cum
servis Schelomonis Ophirum, acceperunt
inde quadringenta quinquaginta talenta
auri, quæ attulerunt ad regem Schelomo-
nem.

Caput IX.

Ejusdem est argumenti cum 1. Reg. 10.

1 ‖ Regina autem Schebæ audiens famã
Schelomonis, venit ad probandum
Schelomonem ænigmatibus, Jerusche-
laima cum exercitu numeroso admodum, &
camelis ferentibus aromata, aurumque
[a] plurimum & lapides pretiosos: & acce-
dens ad Schelomonem, elocuta est apud
eum quicquid erat in animo suo.

‖ 1. Reg. 10.
a Heb. *in multitudinem: sic deinceps.*

2 Cui indicavit Schelomo omnia verba ejus:
neque fuit absconditum quicquam Sche-
lomoni, quin indicaret ei.
3 Quapropter cùm videret regina Schebæ
sapientiam Schelomonis: & quamque do-
mum quam ædificaverat:
4 Cibum etiam mensæ ejus, & consessum ser-
vorum ejus, statumque ministrorum ejus, &
vestimenta eorum: similiter pincernas ejus
cum vestimentis eorum, & ascensum ejus
quo ascendebat in domum Jehovæ: non e-
rat in ea amplius spiritus.
5 Tandem dixit ad regem, verum *est* ver-
bum illud quod audiveram in terra mea: de
rebus tuis & de sapientia tua:
6 Tamen non credidi verbis illorum usque-
dum venirem, & viderent oculi mei: sed ec-
ce non indicatum fuerat mihi dimidium
amplitudinis sapientiæ tuæ: superas famam
illam quam audiveram.
7 Beati homines tui, & beati servi tui isti:
qui stant coram te jugiter, & audiunt sapi-
entiam tuam.

8 Sit

8 Sit Jehova Deus tuus benedictus : qui
delectatus est te, ut collocaret te in solio suo
regem pro Jehova Deo tuo: eò quòd dili-
git Deus tuus Jisraëlem quem statuat in se-
culum: ideò imposuit te illis regem, ut ex-
erceres judicium & justitiam.
9 Et dedit regi centum viginti talenta auri, a-
romataque multa valde, & lapides pretio-
sos: nam non sunt advecta amplius aromata
hujusmodi, quanta dedit regina Schebæ re-
gi Schelomoni.
10 (Nam etiam servi Churami, & servi Sche-
lomonis qui attulerant aurum ex Ophiro:
advexerant ligna thyina, & lapides preti-
osos a.
11 Et paraverat rex e lignis illis thyinis [b] ag-
gestam viam in domum Jehovæ, & in do-
mum regis, citharasque & nablia pro canto-
ribus: non fuerant visa talia antè in terra
Jehudæ.)
12 Rex verò Schelomo dedit reginæ Schebæ
pro toto desyderio ejus quod petivit: præ-
ter *compensationem eorum* quæ attulerat ad
regem: tum revertens abiit in terram suam
ipsa cum servis suis.
13 Erat autem pondus auri quod obveniebat
Schelomoni anno unoquoque: sexcentorum
sexaginta sex talentorum auri.
14 Præter *id quod* publicani negotiatorum &
mercatorum afferebant: etiam omnes re-
ges Arabiæ, & proceres ejus regionis affe-
rebant aurum & argentum Schelomoni.
15 Itaque fecerat rex Schelomo ducentos
clypeos ex auro malleato: sexcentorum *si-
clorum* aurum malleatum, imponebat cly-
peo unicuique.
16 Item trecenta scuta ex auro malleato, tre-
centos *siclos* aureos imponebat scuto uni-
cuiq; quæ posuit rex in domo saltus Libani.
17 Fecerat præterea rex solium eburneũ ma-
gnum: & obduxerat illud auro puro.
18 Sex autem gradus erant huic solio ' cum
clivulo ex auro, huic solio continentes, &
fulcra manuaria hinc & inde ad locum sessi-
onis: & duo leones stantes juxta fulcra hæc
manuaria.
16 Duodecim quoq; leones stantes ibi ad sex
gradus ejus hinc & inde: non fuit factum ta-
le in ullo regno.
20 Insuper omnia vasa potoria regis Schelo-
monis *erant* aurea, & omnia vasa domus sal-
tus Libani ex auro asservato: nihil *inerat* ar-
genti: æstimabatur temporibus Schelomo-
nis nullius pretii.
21 Nam naves regis obibant Oceanum cum
servis Churami: semel ternis annis venie-
bant naves Oceani afferentes aurum & ar-
gentum, ebora, & simias, & pavones.
22 Sic major erat rex Schelomo omnibus re-
' gibus terræ: divitiis & sapientia.
23 Et omnes reges terræ quærebant aspectum
Schelomonis: ut audirent sapientiam ejus,
quam indiderat Deus animo ejus.
24 Isti quoque afferebant quisq; munus suũ:
instrumenta argentea, & instrumenta au-
rea, vestimentaq; arma & aromata, equos
& mulos; rem annuam quotannis:
25 Ita ut essent Schelomoni ' quater mille
præsepia equorum, & currus, & duodecies
mille equites; quos collocavit in civitatibus

b Heb. aggeres.

18 *Cum clivulo*] id est, molli ascensu in circuitu solii præterquam ab anteriore parte, ubi gradus erant: nam in clivuli extremitate erant leones, gradus singulos quasi observantes.

25 *Quater mille*] id est, præsepia equorum ad quater mille currus, ut ibidem annotata 1.Reg.4.26.

curruum, & apud regem Jeruschalaimis.
26 ‖ Eratq; dominium habens in omnes alios
reges inde a flumine *Euphrate* usque ad ter-
ram Pelischtæorum, & usque ad terminum
Ægypti.
27 Et reddidit rex argentum Jeruschalaimis
ut lapides: cedros autem reddidit ut syco-
moros, quæ in loco depresso *crescunt*, multi-
tudine.
28 Pendebant enim vectigal equorum ex Æ-
gypto *mercatores* Schelomoni, & ex omnibus
aliis regionibus.
29 Reliquæ autem res Schelomonis ' priores
& posteriores: nonne sunt scriptæ ' in ver-
bis Nathanis Prophetæ, & in prophetia A-
chijæ Schiluntini, & in visione [c] Jehhdonis
videntis de Jarobhhamo filio Nebati?
30 Regnavit verò Schelomo Jeruschalaimis
super totum Jisraëlem quadraginta annis,
31 Cumq; occubuisset Schelomo cum patri-
bus suis, & sepelivissent eum in civitate Da-
vidis patris ejus: regnavit Rechabhham fili-
us ejus pro eo.

‖ 1.Reg.4.21.

29 *Priores & posteriores*] id est, ante & post lapsum ejus: de quo 1.Reg. 11. ut confirmatur infrà 17.3.
In verbis Nathanis] id est, principio primi libri regum, quod hi tres conscripserunt, qui hîc nominantur.
c *qui & Hhiddo infrà 12.15. & Hhedd infrà 15.1.*

Caput X.

Eodem est argumento cum 1.Reg.12.

1 ‖ TUNC abiit Rechabhham Schecemũ:
nam Schecemum conveniebant om-
nes Jisraëlitæ ad constituendum eum
regem.
2 Fuerat autem cùm audivisset Jarobhham
filius Nebati, qui erat *adhuc* in Ægypto, quò
fugerat metu Schelomonis regis: ut rever-
teretur Jarobhham ex Ægypto.
3 Nam miserant accersitum eum, venitque
Jarobhham & totus Jisraël: & allocuti sunt
Rechabhhamum dicendo:
4 Pater tuus durum imposuit jugum nobis:
tu ergo leva *nos* servitute ista patris tui dura,
& jugo ejus gravi quod imposuit nobis, &
serviemus tibi.
5 Qui dixit ad eos, adhuc triduum *differte*,
tum revertimini ad me: sic abiit populus.
6 Intereà iniit consilium rex Rechabhham
cum senioribus qui steterant ante Schelo-
monem patrem ipsius, dum esset in [a] vivis,
dicendo: quomodo vos consilium iniretis
ad respondendum populo huic aliquid?
7 Qui allocuti sunt eum, dicendo: si fueris
[b] facilis populo huic gratificando eis, & al-
locutus fueris eos verbis bonis: utique erunt
tibi servi omnibus diebus.
8 Sed reliquit consilium seniorum quo con-
sulerant ei: & iniit consilium cum iis, qui a
pueris educati fuerant secum, stantibus co-
ram ipso:
9 Dixitq; ad eos: quod vos consilium iniretis,
ut responderemus aliquid populo huic: qui
allocuti sunt me dicendo: leva *nos* jugo isto
quod imposuit pater tuus nobis?
10 Tum allocuti sunt eum isti, qui a pueris e-
ducati fuerant cum eo dicendo: sic dices
populo isti, qui allocuti sunt te dicendo, pa-
ter tuus grave effecit jugum nostrum: tu er-
go leva *illud* a nobis: sic alloqueris eos:
minimus *digitus* meus densior est lumbis pa-
tris mei.
11 Jam verò pater meus oneravit vos jugo
gravi: ego autem superaddam jugo vestro:
pater

‖ 1.Reg.12.

a Heb. vivus.

b Heb. in bonum.

pater meus castigavit vos scuticis, ego au-
tem flagellis aculeatis.
12 Cùm ergo venisset Jarobhham & totus
populus ad Rechabhhamum die tertio:
quemadmodum edixerat rex dicendo, re-
vertimini ad me die tertio:
13 Respondit eis rex duriter: nam dereliquе-
rat rex Rechabhham consilium seniorum:
14 Et allocutus est eos ex consilio puerorum
suorum dicendo: pater meus grave effecit
jugum vestrum: ego autem superaddam illi:
pater meus castigavit vos scuticis: ego au-
tem flagellis aculeatis.
15 Cùm itaque non auscultasset rex populo:
(erat enim causa a Deo: ut præstaret Jeho-
va verbum suum quo allocutus fuerat per
Achijam Schiluntinum Jarobhhamum fili-
um Nebati).
16 [a] Omnes Jisraëlitæ quia non auscultaverat
rex ipsis, responderunt populus regi dicen-
do, quæ nobis portio esset cum Davide? uti-
que non *est nobis* possessio cum filio Jischaji,
quisque ad tentoria tua, ô Jisraël: jam pro-
spice domui tuæ, David: sic abiit totus Jisra-
ël in tentoria sua.
17 (Tantùm super filios Jisraëlis qui habita-
bant inter civitates Jehudæ regnavit Re-
chabhham.)
18 Cumq; misisset rex Rechabhham Hadora-
mum qui præerat tributo, obruerunt eum
Jisraëlitæ lapidibus, ita ut moreretur: quam
ob rem rex Rechabhham totis viribus con-
scenso curru fugit Jeruschalaima.
16 Sic defecerunt Jisraëlitæ a domo Davidis
usque in hunc diem.

16 *Omnes Jisraëlitæ quia &c.*] in quibusdam exemplaribus additur, Videntes, quod fortè irrepsit ex comparatione cum 1.Reg.12.16. sed probatiora nostra exemplaria eo carent.

Caput XI.

Rechabhham a bello in Jisraëlitas Dei jussu abstinet; regnum munitionibus, commeatu, armis, personisq; confirmat. Sacerdotes Levitas & Jisraëlitas profugos recipit: filiosq; provinciis præficit.

‖ 1.Reg.12.21.

1 ‖ Cùm autem venisset Rechabhham Je-
ruschalaima: congregavit ex domo Je-
hudæ & Binjaminis centum octoginta
millia delectorum *hominum* gerentium bel-
lum: ad pugnandum contra Jisraëlem, ut re-
duceret regnum illud ad Rechabhhamum.
2 Sed fuit verbum Jehovæ ad Schemahhjam
virum Dei, dicendo:
3 Edicito Rechabhhamo filio Schelomonis
regi Jehudæ: & omnibus Jisraëlitis in Jehu-
da & Binjamine, dicendo:
4 Sic ait Jehova: ne ascendite, neque pugna-
te contra fratres vestros, revertimini quis-
que domum suam: nam a me facta est res
ista: qui auscultantes verbis Jehovæ, reversi
sunt a profectione contra Jarobhhamum.
5 Itaque resedit Rechabhham Jeruschalai-
mis: & ædificavit civitates ad munitionem
[a] in Jehuda:
6 Ædificavit, inquam, Beth-Lechemum, &
Hhetamum, & Tekohham:
7 Item Beth-Tzurem, & Socunem, & Hha-
dullamum:
8 Gathum quoque, & Mareschām, & Tzi-
phum:
9 Et Adorajima, & Lacischum, & Hhaze-
kam:

5 *In Jehuda*] i. e. in regno Jehudæ, ut ostendit comparatio versus 10. synecdochicè.

10 Et Tzorhham, & Ajalonem, & Chebro-
nem quæ *sunt* in Jehuda & in Binjamine, ci-
vitates munitionum.
11 Confirmavitque has munitiones: dispo-
nens in eis [a] antecessores, & apothecas cibi,
& olei, & vini:
12 Et in [a] unaquaque civitate [f] clypeos & spi-
cula: denique confirmavit eas [b] quampluri-
mum: ita fuit ejus Jehuda & Binjamin.
13 Sacerdotes quoque & Levitæ, qui *erant* in
toto Jisraële, stiterunt se ei e toto termino
suo.
14 Nam derelinquentes Levitæ prædia sub-
urbana sua & possessionem suam, abiverunt
ad Jehudam & Jeruschalaima: cùm rejice-
ret eos Jarobhham, & [f] filii ejus, [f] ne sacer-
dotio fungerentur Jehovæ:
15 Statueretq; sibi sacerdotes pro excelsis, &
pro dæmonibus: & pro vitulis quos fecerat.
16 Et secuti illos ex omnibus tribubus Jisraë-
lis, qui dedebant [c] animum suum ad requi-
rendum Jehovam Deum Jisraëlis: venerunt
Jeruschalaima ad sacrificandum Jehovæ
Deo majorum suorum.
17 Qui confirmarunt regnum Jehudæ, & for-
tificarunt Rechabhhamum filium Schelo-
monis, ad triennium: nam ambulaverunt in
via Davidis & [f] Schelomonis triennio.
18 Acceperat autem sibi Rechabhhā uxorem
præter Machalatam filiā Jerimothi filii Da-
vidis: Abihajilam filiam Eliabi filii Jischaii:
19 Quæ peperit ei filios: Jehuschum, & Sche-
marjam, & Zahamum.
20 Post hanc verò duxit [d] Mahhacam filiam
Abschalomi: quæ peperit ei Abijam &
Hhattaium, & Zizam, & Schelomithum.
21 Amabat autem Rechabhham Mahhacam
filiam Abschalomi præ omnibus uxoribus
suis, & concubinis suis: nam uxores octo-
decim duxerat, & concubinas sexaginta:
unde genuit viginti octo filios & sexaginta
filias.
22 Ideoq; Rechabhham constituit primari-
um Abijam filium Mahhacæ antecessorem
inter fratres ipsius: quia erat constituturus
eum regem.
23 Et [f] prudentiam adhibens, dispersit de om-
nibus filiis suis per singulas regiones Jehu-
dæ & Binjaminis, in omnes civitates mu-
nitionum, quibus indebat commeatum
[e] copiosum: & [f] procuravit *eis* multitudinem
uxorum.

11 *Antecessores*] filios suos, infra 23. ver.
a Heb. *in omni civitate & civitate.*
12 *Clypeos*] id est, omnia genera armorum tam ad defensionem quàm ad offensionem: Synecdoche.
b Heb. *ad multum valde.*
14 *Filii ejus*] ad consilium adhibuerit: successores illorum usus est a præsidiis confirmandis exemplo Rechabhami.
Ne Sacerdotio] id est, ne doctrinam nuntiarent, & populum in ea continerent, ac in reliquis exercitamentis ad cultum Dei pertinentibus officium suum facerent.
c Heb. *cor.*
17 *Schelomonis*] nam videtur eo loco ut ex toto Ecclesiaste Schelomonem post lapsum resipuisse: etsi non potuit idololatriam plane evertere, & cultum Dei redintegrare temporibus Menachis infra 33.17.
d *quæ & Michaja filia Urielis Gibh.* infra 13.2.
23 *Prudentiam adhibens*] exemplo Abrahami Gen. sic de Jehoschaphato infra 21.3.
e Heb. *in abundantiam.*
f Heb. *petiit.*

Caput XII.

Rechabhham & Jehuda peccatis Deum provocantes a rege Aegypti affliguntur & spoliantur. Resipiscentes Dei verbo eriguntur & restituuntur: postremò Rechabhhamo succedit Abija.

1 ‖ Fuit autem cùm stabilivisset Rechab-
hham regnum, cumq; confirmatus esset,
ut [a] relinqueret legem Jehovæ: & totus
Jisraël cum eo.
2 Unde fuit anno quinto regis Rechabhha-
mi, ut ascendens Schischak rex Ægypti
contra Jeruschalaima, (quia prævaricati e-
rant contra Jehovam)
3 Cum mille ducentis curribus, & cum sex-
aginta millibus equitum: [a] innumeroq; po-
pulo

‖ 1.Reg.14.25.
1 *Relinqueret*] post illud tempus de quo sup. 11.17.
a Heb. *non erat numerus.*

pulo qui veniebant cum ipso ex Ægypto,
'Lubæis, 'Succæis, & 'Æthiopibus:
4 Caperet civitates ipsas munitionum quæ
erant Jehudæ: & veniret Jeruschalaima us-
que.
5 Schemahhja verò propheta 'ille, veniens
ad Rechabhhamum ac principes Jehudæ,
qui congregati erant Jeruschalaimis b metu
Schischaki: dixit eis, sic ait Jehova: vos de-
reliquistis me, ideò ego quoque derelinquo
vos *tradendos* in manum Schischaki.
6 Tum deprimentes se principes Jisraëlis &
rex: dixerunt, justus est Jehova.
7 Quos cùm videret Jehova seipsos depres-
sisse, fuit verbum Jehovæ ad Schemahh-
jam dicendo, depresserunt se ipsos: non
perdam eos: sed præstabo eis mox c libe-
rationem, neque effundetur æstuans ira
mea super Jeruschalaima per d Schischa-
kum:
8 Sed 'erunt ei servi: ut experiantur servitu-
tem mei, & servitutem regnorum reliqua-
rum regionum.
9 Ascendens itaque Schischak rex Ægypti
contra Jeruschalaima 'accepit thesauros
domus Jehovæ, & thesauros domus regis,
omnia, inquam, illa accepit: accepit etiam
scuta aurea quæ fecerat Schelomo.
10 Pro quibus fecit Rex Rechabhham scuta
ærea: quæ deposuit in manum præfectorum
cursoribus, qui observabant portam domus
regis.
11 Eratque ex quo veniebat rex in domum
Jehovæ: ut venientes cursores afferrent ea:
deinde referrent ea ad procœtonem curso-
rum.
12 Cùm itaque se depressisset, aversa est ab
eo ira Jehovæ, ut non perderet e omnino:
'prout etiam erga Jehudam usus fuerat ver-
bis bonis.
13 Confirmavit ergo se rex Rechabhham Je-
ruschalaimis & regnavit: nam natus unum
& quadraginta annos Rechabhham cùm
regnare inciperet, septendecim annis reg-
navit Jeruschalaimis: civitate quâ elegerat
Jehova ad collocandum nomen suum ibi,
ex omnibus *civitatibus* tribuum Jisraëlis, &
nomen matris ejus Nahhama Hhammo-
nitis.
14 Fecit autem malum: nam non compara-
vit animum suum ad quærendum Jehovam.
15 Res verò Rechabhhami 'priores & poste-
riores an non sunt scriptæ in verbis Sche-
mahhjæ prophetæ & Hhiddonis Videntis
'in genealogiis: etiam bella Rechabhha-
mi contra Jarobhhamum omnibus eorum
diebus.
16 Denique cùm occubuisset Rechabhham
cum patribus suis, & sepultus esset in civi-
tate Davidis: regnavit f Abija filius ejus pro
eo.

3 *Lubæi*] hi sunt Libyes Mareotha conterminì Aegypto: quare potius dicendi fuissent Lubies sive Lybies ex vero etymo.
Succæi] i. Troglo-ditis: ita vocati quod in tabernaculis degant, quæ hebraicè Succoth dicuntur: quam ob rem regionem Mororum Troglodyticen pistis Succœn dictam esse testatur. Plin. libro 6. natur. hist. cap. 29. etsi Miccoen legitur proclivi lapsu, mutato Samec in Mem.
Æthiopibus] sub Aegypto.
5 *Ille*] de quo sup. 11.2.
b Heb. *a facie.*
c Heb. *effugium.*
d Heb. *per manum Schischaki.*
8 *Erunt ei servi*].i. cogentur pacis conditiones ab eo accipere, & se redimere.
9 *Accepit*] datos a rege & populo pro sui redemptione.
e Heb. *in totum vel in consumptionem.*
12 *Prout etiam*] vide 1. Reg 12. 13. & 16. & sup. versu 7.
15 *Priores*] ut supra 9.29.
In genealogiis].i. in libro, in quo regum genealogias describit: qui etiam dicitur Midrasch, id est, commentarius: infra 13. 22.
f *qui & Abijam* 1. Reg. 14. 31. & passim in libro regum.

Caput XIII.

Abija Deo confisus, felicissimè contra Jarobhhamum pugnat.

1 ‖ ANNO decimo octavo regis Jarobhha-
mi: regnare cœpit Abija super Jehu-
dam.

‖ 1. Reg. 15. 1.

2 Tribus annis regnavit Jeruschalaimis; cu-
jus matri nomen Micaja filia Urielis e Gib-
hha: bellumque fuit inter Abijam & inter
Jarobhhamum.
3 Quam ob rem junxit Abija copias, robore
valentes bellatores, quadringenties mille
viros delectos: Jarobhham verò instruxit
contra eum aciem cum octingentis mille vi-
ris delectis valentibus robore.
4 Tum surgens Abija e summo monte 'Tze-
marajimorum, qui *est* in montanis Ephra-
jimi: dixit, audite me Jarobhham, & totus
Jisraël.
5 An non vestrum erat agnoscere Jehovam
Deum Jisraëlis tradidisse regnum Davidi su-
per Jisraëlem 'in seculum: ipsi & filiis ejus
'fœdere salis?
6 ‖ Attamen surrexit Jarobhham filius Neba-
ti servus Schelomonis filii Davidis: & rebel-
lavit contra dominum suum.
7 Deinde congregati sunt ad eum homines
vani, a nequissimi, qui fortificarunt se con-
tra Rechabhhamum filium Schelomonis:
cùm Rechabhham esset puer ac b mollis a-
nimo: neque confirmaret se adversus illos.
8 Et nunc vos c cogitatis confirmare vos ad-
versus regnum Jehovæ, *quod est* in manu fi-
liorum Davidis: quamvis sitis multitudo
magna: tamen penes vos vituli aurei *sunt*,
quos fecit vobis Jarobhham in deos.
9 ‖ An non depulistis sacerdotes Jehovæ fili-
os Aharonis & Levitas? & fecistis vobis sa-
cerdotes, ut populi reliquarum regionum:
quemlibet venientem d ad consecrandum
ministerium suum 'juvenco subrumo & ari-
etibus septem, estque sacerdos iis qui non
sunt dii?
10 Nos autem *habemus* Jehovam Deum no-
strum, quem non dereliquimus: sacerdotes
autem ministrantes Jehovę sunt filii Aharo-
nis, & Levitæ *sunt* in opere suo:
11 Et adolent Jehovæ holocausta e quolibet
mane & quolibet vespere, suffitum quoque
aromatum & dispositionem panum super
mensam mundam, & lychnuchum aure-
um cum lucernis ejus *curant* accendendo
quolibet vespere: observamus enim obser-
vationem Jehovæ Dei nostri: vos autem
dereliquistis eum.
12 Quare ecce nobiscum *est* in f principiis
Deus ipse: & sacerdotes ejus cum tubis
clangoris ad clangendum contra vos: filii
Jisraëlis ne pugnetis contra Jehovam Deum
majorum vestrorum: non enim secundare-
mini.
13 Intereà Jarobhham jusserat divertere in-
sidias, ut g invaderent eos a tergo: ita erant
Jisraëlitæ a fronte Jehudæis, insidiæ verò a
tergo eorum.
14 Aspicientes autem Jehudæi quòd ecce si-
bi instabat bellum h a fronte & a tergo, in-
clamarunt Jehovam: sacerdotes verò clan-
gebant tubis.
15 Clanxerunt etiam viri Jehudæ: fuitq; cùm
clangerẽt viri Jehudæ, ut Deus plaga affice-
ret Jarobhhamũ, & totum Jisraëlem coram
Abija & Jehuda.
16 Quam ob rem fugerunt Jisraëlitæ metu
Jehudæ: tradiditque illos Deus in manum
horum.

4 *Tzemarajimorum*] in finibus Binjaminis: vide Gen. 10. 18.
5 *In seculum*] 2. Schem. 7. 13.
Fœdere salis].i. perpetuo, Num. 18. 19.
‖ 1. Reg. 11. 26.
a Heb. *filii Belijahhal.*
b Heb. *tener corde.*
c Heb. *dicitis: ut Exod. 2. 14.*
‖ *Sup. 11. 13. & 14.*
d Heb. *ad implendum manum suam, ut Exod. 28. 41.*
9 *Juvenco subrumo*].i. novo hoc ritu a vobis confitto.
e Heb. *mane mane, & vespere vespere: sic deinceps.*
f Heb. *in capite: ut Deut. 20. 9.*
g Heb. *ut venirent a post eos: sic deinceps.*
h Heb. *facie & dorso.*

17 Per-

17 Percusserunt enim eos Abija & populus ejus percussione magna: ita ut caderent confossi ex Jisraëlitis quingenties mille viri delecti.
18 Ita depressi sunt Jisraëlitæ tempore illo: & fortificati filii Jehudæ: quia nitebantur Jehovæ Deo majorum suorum.
19 Nam persecutus Abija Jarobhhamum: cepit ab eo civitates, ' Beth-Elem cum villis ejus: & Jeschanam cum villis ejus: ' Hhephravin quoque cum villis ejus.
20 Neque obtinuit vim Jarobhham amplius diebus Abijæ: sed cùm plaga affecisset eum Jehova, mortuus est.
21 Confirmatus ergo est Abija: qui ' duxerat sibi uxores quatuordecim: unde genuit viginti duos filios, & sexdecim filias.
22 Reliquæ autem res Abijæ, & viæ ejus ac verba ejus: scripta sunt in ' commentario prophetæ Hhiddonis.

19 *Beth-Elem*] Binjaminiticæ tribus, ubi vitulorum alter erat 1. Reg. 12. 19. *Hhephravin*] Hhophra Binjam nitarũ, Jehosch 18.23.
21 *Duxerat*] non tantùm in regno. sed vivo etiam patre.
22 *Commentario*] vide suprà 12. 15.

Caput XIIII.

Asa rex publicam idololatriam tollit: urbes munit, & Æthiopes invadentes, invocato Dei nomine cæsos fusosq́ spoliat.

1 ‖ Cùm autem occubuisset Abija cum patribus suis, & sepelivissent eum in civitate Davidis, regnavit Asa filius ejus pro eo: diebus ejus quievit terra decem annis.
2 Et fecit Asa quod bonum & rectum *videtur* in oculis Jehovæ Dei sui.
3 Amovit enim altaria alienigenarum atque excelsa: & confregit statuas eorum, succiditque lucos eorum:
4 Et edixit ' Jehudæis, ut requirerent Jehovam Deum majorum ipsorum: & ut facerent legem & præceptum ejus:
5 Amovit, inquam, ab omnibus civitatibus Jehudæ excelsa & ' subdiales statuas: cùm quiesceret regnum coram eo.
6 Ædificavit quoque civitates munitionis in Jehuda: cùm quiesceret ea terra, & nullum gereretur secum bellum annis illis: nam quietem dederat Jehova ei.
7 Dicebat enim Jehudæis, ædificemus civitates has, & circumdemus muro, & turribus, valvis & vectibus, ᵃ tantisper dum hæc terra nobis exposita est, quandoquidem requisivimus Jehovam Deum nostrum, requirentibus dedit quietem nobis circumquaq;: quapropter ædificarunt & prosperati sunt.
8 Fuerunt autem Asæ copiæ ferentes ' clypeum & spiculum: e Jehuda trecentorum millium: e Binjamine autem ferentium scutum & tendentium arcum ducentorum octoginta millium: omnes hi valentes robore:
9 Cùm prodiisset contra eos Zerach Æthiops cum copiis ᵇ decies centies millium, & curribus ' ter centies: venissetque ' Mareſcham usque.
10 Quò procedens Asa adversus eum: instructis aciebus in valle Tzephathæ ad Mareſcham:
11 Invocavit Asa Jehovam Deum suum, dicens: ô Jehova, nihili *est* apud te, opem ferre destituto viribus ᶜ ' intercedendo abundanti *viribus*: opem fer nobis, Jehova Deus noster: nam tibi innitimur, & in nomine tuo venimus contra multitudinem istam: ô Jehova, Deus noster *es*, ne obtineat *vires* cõtra te mortalis.
12 Tum plaga affecit Jehova Æthiopes illos coram Asa & coram Jehuda: fugeruntque Æthiopes.
13 Quos persecutus est Asa, & populus qui cum eo erat ad Gerarum usque, ceciderúntque ex Æthiopibus *tot* ut non esset illis ᵈ ' instauratio: quia fracti erant coram Jehova & corã exercitu ejus: ita deportarunt isti prædam multam valde.
14 Percusserunt etiam omnes civitatum ' *incolas* circa Gerarum: nam invaserat eos ' metus Jehovæ: spoliaruntque omnes civitates illas, in quibus spolia multa erant.
15 Atq; etiam ' habitatores tentoriorum pecuariorum percusserunt: & captivos abducendo greges quàm plurimos & camelos, reversi sunt Jeruschalaima.

1 ‖ 1. Reg. 15. 8.
4 *Jehudæis*] id est, omnibus pertinentibus ad regnum Jehudę.
5 *Subdiales statuas*] vide Levitici 26. 30. in annotatione. Hæc autem omnia de publica cultus Dei instauratione sunt accipienda: nam anno demum decimo quinto sigillatim quæstione habita, etiam privatæ idololatriæ sunt abolitæ, & fœdus cum Deo instauratũ, infrà 15. 8. &c.
a Heb. *adhuc hac existente ut hæc terra coram nobis* sit.
8 *Clypeum*] vide annotata sup. 11. 12.
b Heb. *mille millium*.
9 *Ter centies*] suple αὐτὸ κοινὸ mille; ut patet infrà 16. 8. *Mareſcham*] in finibus Jehudæ, Jehosch. ehuhhæ 15. 44.
c Heb. *inter abundantem*.
11 *Intercedendo*] id est, opponendo te illi, ut vulgus loquitur.
d Heb. *vivifi*[…]
13 *Instauratio*] nulla suas copias instaurandi ratio: sic enim conjugatum vivificandi verbum accipitur 1. Chronicorum 11. 8. ut observatum est Gen. 18. […]
14 *Incolas*] qui Pelischtæi erant, & proinde Jehudæorum perpetui hostes: & fortè etiam Æthiopibus juncti. *Metus*] vide sub Ge. 35. 5. & inf. 17. 10.
15 *Habitatores*] i. Scenitas Arabes Pelischtææ & Idumææ finitimos, ad fugientibus Æthiopibus iter erat: […] 1. Chro. 4. 41.

Caput XV.

Asa a propheta monitus inceptam regni reformationem, & veri cultus instaurationem persequitur: fœdusq́ cum Deo renovat.

1 Tum Hhazarjam filium ᵃ Hhodedi incessit spiritus Dei:
2 Qui procedens ante Asam, dixit ei: audite me Asa totusque Jehuda & Binjamin: ' Jehova fuit vobiscum dum fuistis cum eo: & si requiretis eum, præstò erit vobis: sin dereliquetis eum, derelinquet vos.
3 ' Dies enim multi aguntur Jisraëlitis sine Deo vero, & sine sacerdote docente, ac sine lege.
4 Quòd si conversus fuisset, cùm angustia esset sibi, ad Jehovam Deum Jisraëlis: requirentibus eum præstò fuisset illis.
5 Sed ' temporibus istis non *est* pax exeunti & redeunti: verùm vexationes magnæ super omnes habitatores regionum illarum:
6 Adeò ut ' contundantur gens gente & civitas civitate: quia Deus vexat eos omni angustia.
7 ' Vos ergo confirmamini, neque sint ' remissæ manus vestræ: est enim merces operi vestro.
8 Quare cùm audiret Asa verba ista, & ' prophetiam illam *scriptam a* Hhodedo propheta: confirmans se abstulit ' reliquos abominandos deos e tota terra Jehudæ & Binjaminis, atque ex illis ' civitatibus quas ceperat de montanis Ephrajimi: renovavítque ' altare Jehovæ, quod erat ' ante porticum Jehovæ.
9 Et congregavit totum Jehudam & Binjaminem, & illos qui peregrinabantur apud eos, ex Ephrajimo & Menasche, ' etiam e Schimhhone: nam defecerant ad eum ex Jisraëlitis ᵇ plurimi, cùm vidissent Jehovam Deum ejus esse cum eo.

a qui Hhido […] 12. 15. & Jehbu[…] 9. 29.
2 *Jehova*] propositio hortatoria ad pietatem, ab experientia Dei, quam experta erat regnum Jehudæ.
3 *Dies enim*] confirmatio ab exemplo regni Jisraëlitici.
5 *Temporibus*] ab initio defectionis hucusque.
6 *Contundantur*] vide commentarium 1. Reg. 14. 10. & sequentibus, & supplementum 1. Reg. 15. 27.
7 *Vos ergo*] conclusio hortationis, ut quod bene cœperant promovere, & totum Dei placitum integrare pergant. *Remissæ manus*] […] 2. Schem. 4. 1.
8 *Prophetiam*] […] chijæ quam Hhodedo in acta retulit, 1. […] 14. 7. & sequentibus: nam Hhodedo sive Hhiddonem […] tem illam historiæ regum scripsisse […] ostendimus supra […] 22. *Reliquos*] […] ne domestica […] bita regum […] idololatria […] *Civitatibus*] […] bus supra 13. […] *Altare*] […] atrium de […] curavit: quod […] rem atrium novum dicitur infrà 20. 5. synecdoche. *Ante porticum*] […] 24.
9 *Etiam e Schimhhone*] hinc apparet Schimhhonitas aliquos Jisraëlitis finitimos a regno Jehudæ defecisse, cùm laceraretur regnum: […] corpus tribus Schimhhoniticæ Jehudę adhæsit, dum domus Davidis […] 1. Chro. 4. 31. & sequentibus. b Heb. *in multitudinem*.

10 In[…]

10 Itaque congregati Jeruschalaima ᵃmense
tertio: anno quinto decimo regni Asæ,
11 Sacrificaverunt Jehovæ die illa, *quæ* de
præda attulerant: boves septingentos, &
pecudum septem millia:
12 Iniveruntq; fœdus de requirendo Jehova
deo majorum suorum: ex toto corde suo, &
ex toto animo suo:
13 Adeò ut quisquis non requisiturus esset
Jehovam Deum Jisraëlis, morte afficiendus
esset: ᶜ sive parvus sive magnus: sive vir sive
fœmina.
14 Et jurarunt Jehovæ cum sono magno &
clangore: tubisque ac buccinis.
15 Lætabantur enim omnes Jehudæi de isto
juramento: nam ex toto ᵈ animo suo jura-
bant, quòd cum toto studio suo ᵉrequisivis-
sent eum, præstò fuisset eis: dederat enim
Jehova quietem eis circumquaque.
16 ‖Quinetiam Mahhacam aviam Asæ regis
amovit ne esset augusta, eò quòd fecerat
cum luco horrendam statuam: & succisam
Asa horrendam statuam ejus comminuit, ac
combussit ad torrentem Kidronem.
17 Excelsa quidem non amota sunt ex Jisra-
le: sed animus Asæ fuit integer omnibus di-
ebus ejus.
18 Et retulit res consecratas a patre suo & res
consecratas a se in domum Dei: argentum
& aurum & instrumenta.
19 Bellum enim non fuerat usque ad annum
ᵉtrigesimumquintum ᵉ regni Asæ.

Mense tertio] In quem festum septimanarum incidit, mandatum a Deo Exod. 23.16.

c Heb. *inde a parvo ad magnum, &c.*

d Heb. *corde.*

15 *Requisivissent*] supra 14.11.

‖ 1. Reg. 15.13.

19 *Trigesimum quintum*] inclusivè, ut ostenditur infrà 16.1.

Regni Asæ] i. regni Jehudæ a diviso populo quod tunc obtinebat Asa: nam regna modo a populis denominantur, modò a personis regnantibus. Est autem hic annus decimusquartus ex quo regnabat Asa: Nam Rechabhbham septendecim annos regnavit, Abija tres: quibus si hos quindecim addas erunt viginta-quinque a lacerato regno: sic versu proximo sequente.

e vel *regni Asæ.*

Caput XVI.

Asa de Syrorum ope ad impediendum Bahhascham adhibitâ, a propheta reprehensus, eum in carcerem trudit: populum concutit: & morbo afflictus ad medicos tantùm non ad Deum recurrit.

1 ‖ ANNO ᵗtrigesimo sexto regni Asæ, a-
scendens Bahhascha rex Jisraëlis cō-
tra Jehudam, ædificabat Ramam: ne
sineret egredi aut regredi *quenquam* ad Asam
regem Jehudæ.
2 Sed depromens Asa argentum & aurum ex
thesauris domus Jehovæ & domus regis:
misit ad Ben-Hadadum regem Syriæ qui ha-
bitabat Damasci, dicendo.
3 Fœdus *est* inter me & inter te, ut inter pa-
trem meum & inter patrem tuum: ecce mit-
to ad te argentum & aurum. age irritum fac
fœdus tuum cum Bahhascha rege Jisraëlis:
ut abscedat a me.
4 Et auscultans Ben-Hadad regi Asæ misit
principes copiarum suarum contra civitates
Jisraëlis, quæ percusserunt Hijonem, & Da-
nem, & Abel-Majima: ᵃ omnesque civitates
armamentariorum Naphtali.
5 Unde fuit audiente Bahhascha, ut deliste-
ret ab ædificanda Rama: quia faciebat *Sy-
rus* ut cessaret ab opere suo.
6 Tunc Asa rege assumente totum Jehudam
deportarunt lapides Ramæ & ligna ejus,
quibus ædificabat Bahhascha: & ædificavit
ex illis Gebahhum & Mitzpam.
7 Quam ob rem illo tempore veniens ᵗCha-
nani Videns ad Asam regem Jehudæ: dixit
ad eum: quandoquidem innixus es rege Sy-
riæ: ac non innixus es Jehova Deo tuo: id-
circo ᵗpropipiunt se copiæ regis Syriæ, ᵇne
sint ad manum tibi.
8 An non ᶜ Æthiopum illorum & Libyum e-
rant copiæ numerosæ curribus & equitibus
ᵈ quamplurimum? tamen cùm innitereris
Jehova, tradidit eas in manum tuam.
9 Cùm Jehovæ oculi discurrant per totam
terram, ut ᵗfirmum se exhibeat erga eos *quo-
rum* ᵉ animus integer *est* erga ipsum: stultè
egisti in hac re: nam ᶠporrò futura sunt con-
tra te bella.
10 Tunc indignatus Asa contra videntem il-
lum, tradidit eum in ᵍ ᵗcarcerem Cippi,
quia ʰ indignatione percitus erat contra e-
um de hac re: & conquassabat Asa ex po-
pulo tempore illo.
11 Sed ecce res Asæ ᵗpriores & posteriores:
ecce sunt scriptæ in libro regum Jehudæ &
Jisraëlis.
12 Ægrotavit autem Asa anno trigesimono-
no regni sui, ex pedibus suis, ⁱ usque eò ut
morbus ejus summè *invalesceret*: tamen ne
in morbo quidem suo requisivit Jehovam:
sed hæsit medicis.
13 Denique occumbens Asa cum patribus su-
is: mortuus est anno quadragesimo primo
ex quo regnare cœpit.
14 Quem sepeliverunt in sepulchris ejus, quæ
foderat sibi in civitate Davidis, deponen-
tes eum in cubili quod impleverat ᵏ aroma-
ticis speciebus paratis unguentario opere: &
ᵗcombusserunt ei ustionem *odorum*, per-
quàm maximam.

‖ 1. Reg. 15.16.

1 *Trigesimo sexto*] i. decimosexto de quo sup. 15.10. vide annotata ibidem in versum ultimum.

a Heb. *omnia armamentaria civitatum Naphtali.*

7 *Chanani*] pater prophetæ Jehu, de quo 1. Reg. 16.3. infrà 19.2.

Propipiunt se] q. d. nihil egisti Syros advocando: nam illis abeuntibus redintegrabit hostis tuus bellum, quo continenter infestaberis infrà 9. vers. vide 1. Reg. 15.16.

b Heb. *a manu tua.*

c Heb. *Æthiopes, & Libyes erant in copiis, Sup. 14.*

d Heb. *multum valde.*

9 *Firmum*] non autem varium, & suorum partes temerè deserentem, ut Syri.

e Heb. *cor.*

f Heb. *ex nunc.*

g Heb. *in domum eversionis: sic dicitur Cippus ab evertendo & contorquendo sontium corpore.*

10 *Carcerem Cippi*] id est, carcerem sonticum, ubi sontes constringuntur Cippis: nam cum propheta agebat ut cum reo minutæ majestatis: sic Jirmejæ 20. & 37.

h Heb. *in indignatione erat contra eum.*

11 *Priores & posteriores*] vid. Sup. 9.29.

i Heb. *usque sursum morbus eius.*

k Heb. *aromatibus & speciebus: Endyadis.*

14 *Combusserunt ei*] i. sepulchrum ejus lustrarunt in ustrina suffitu facto, regum more. vide infrà 21 sub finem.

Caput XVII.

Jehoschaphat regno confirmato, Ecclesias purgare & instituere curat, dum Deus hostium alios cohibet, alios ei subjicit, postremò descriptio status copiarum ejus.

1 REGNAVIT itaque Jehoschaphat fili-
us ejus pro eo: & confirmavit se super
Jisraëlem.
2 Nam disposuit copias per omnes civitates
Jehudæ quæ munitæ erant: & disposuit sta-
tionarios per regionem Jehudæ, & per civi-
tates Ephraijmi quas ceperat Asa pater e-
jus.
3 Eratque Jehova cum Jehoschaphato: quia
ambulabat in viis Davidis patris sui ᵗpriori-
bus, & non requirebat ᵗBahhalimos:
4 Quia Deum patris sui requirebat, & in præ-
ceptis ejus ambulabat: ac non ᵃ imitabatur
factum Jisraëlitarum.
5 Ideò confirmavit Jehova istud regnum in
manu ejus, ita ut darent omnes Jehudæi
ᵗmunus Jehoschaphato: sic fuerunt ei divi-
tiæ & gloria ᵇ copiosè.
6 ᵗElato itaque animo suo ad vias Jehovæ:
amplius adhuc amovit ᵗ excelsa & lucos ex
Jehuda.
7 Et anno tertio ex quo regnare cœpit, misit
ᵗcum præfectis suis, cum Ben-Chajile &
cum Hhobadja & cum Zecarja & cum Ne-
taneële, & cum Micaja: ad docendum per
civitates Jehudæ.
8 Cum illis, inquam, hos Levitas, Schemah-
jam & Netanjam, & Zebadjam & Hhasa-
ëlem, & Schemiramothum, & Jonatha-
nem, & Adonijam, & Tobijam, & Tob-Ado-
nijam

3 *Prioribus*] vide 1. Chron. 29.29.

Bahhalimos] id est, ulla idola: synecdoche.

a Heb. *secundum factum &c.*

5 *Munus &c.*] id est, eum suum esse regem hoc symbolo omnes profiterentur, ut 1. Schem. 10.27.

b Heb. *in multitudine.*

6 *Elato*] id est, cum audentior factus esset ad promovendū verum Dei cultum, quàm fuisset Asa pater ipsius.

Excelsa &c.] quæ vel relicta fuerant vel rursus invecta.

7 *Cum præfectis*] i. hos selegit ex omnibus ordinibus ad tempus, per quos statum ecclesiarum recognosceret, & populum in verbo Dei institueret, ac autoritate sua in officio confirmaret.

nijam Levitas: quibuscum erant Elischamahh & Jehoram sacerdotes,
9 Qui docuerunt in Jehuda, habentes secum librum legis Jehovæ: & obiverunt omnes civitates Jehudæ docentes populum.
10 Pervaserat autem metus Jehovæ omnia regna regionum quæ erant circa Jehudam: ideoque non gererent bellum contra Jehoschaphatum.
11 Quin-imò a Pelischtæis adferebant ad Jehoschaphatum munus, & pecuniam [c] indictionis: etiam Arabes adducebant ei greges, arietes septies millenos septingentenos, & hircos septies millenos septingentenos.
12 Ita Jehoschaphat [d] pergebat crescere usque ad summum: & ædificavit in Jehuda arces & civitates armamentariorum.
13 Et [e] *res multæ erant ei per civitates Jehudæ: ac homines [f] bellatores, valentes robore Jeruschalaimis.
14 Quorum numeratio per paternas familias eorum: ex Jehuda chiliarchorum Hhadna princeps, quicum erant valentium robore trecenta millia:
15 Et [g] secundum hunc Jehochanan princeps: quicum erant ducenta octoginta millia:
16 Et secundum hunc Hhamasja filius Zicri, sponte se offerens *Jehovæ: quicum erant ducenta millia valentium robore:
17 Ex Binjamine verò valens robore Eljadahh: quicum erant armati arcu aut scuto ducenties mille:
18 Et secundum hunc Jehozabad: quicum erant centum octoginta millia expeditorum ad militiam:
19 Hi erant qui ministrabant regi: *præter eos quos disposuerat rex per civitates munitas in toto Jehuda.

c Heb. *oneris.*

d Heb. *erat iens & crescens.*

e Heb. *opificationum*: Gen. 33. 14.

13 *Res multæ*] ad munitionem & commeatum pertinentes ut suprà 11. 11.

f Heb. *belli.*

g Heb. *ad manum hujus: sic deinceps.*

16 *Jehovæ*] id est, alacerrimo & promptissimo animo ad gerenda bella ejus.

19 *Præter eos*] de quibus suprà ver. 2.

CAPUT XVIII.

Argumentum idem est cum 1. Reg. 22.

1 CUM autem essent Jehoschaphato divitiæ & gloria [a] copiosè: *affinitate se junxit Achabo.
2 Deinde descendit [b] exactis *aliquot* *annis ad Achabum Schomronem, cui mactavit pecudes & boves copiosè, populoque qui *erat* cum eo: & incitavit eum ut ascenderet contra Ramothas Gilhhadis.
3 Dixit enim Achab rex Jisraëlis ad Jehoschaphatum regem Jehudæ, iturúsne es mecum Ramothas Gilhhadis? qui dixit ei, sicut ego, sic tu: & sicut populus tuus, populus meus: ut tecum simus in isto bello.
4 Dixit præterea Jehoschaphat ad regem Jisraëlis: consule, quæso, hoc ipso die verbum Jehovæ.
5 Tunc congregatis rex Jisraëlis prophetis suis quadringentis viris: dixit ad eos, utrùm ituri sumus contra Ramothas Gilhhadis in bellum istud: an destiturus sum? qui dicebant, ascende: traditurus enim est Deus in manum regis.
6 Dicente verò Jehoschaphato: annón est hic propheta Jehovæ amplius, ut consulamus ex eo?
7 Dixit rex Jisraëlis ad Jehoschaphatum, amplius vir quidam *est* ex quo consulas Jehovam: at ego odi eum, quia non prophetat de me bonum, sed omnibus diebus suis malum: is est Micajehu filius Jimlæ: dixit verò Jehoschaphat, ne loquatur rex ita.
8 Itaque advocans rex Jisraëlis aulicum unum edixit: festinanter adduc Micajehu filium Jimlæ.
9 Intereà rex Jisraëlis & Jehoschaphat rex Jehudæ sedentes: quisque in solio suo, induti vestibus *regiis* considebant in area ad ostium portæ Schomronis: & omnes prophetæ illius prophetabant coram eis.
10 Fecerat enim sibi Tzidkija filius Cenahhanæ cornua ferrea: & dicebat, sic ait Jehova: his feries Syros adeò ut consumas eos.
11 Omnes quoq; prophetæ illi prophetabant similiter dicendo: ascende Ramothas Gilhhadis & prosperare: traditurus enim est Jehova in manum regis.
12 Nuntius autem ille, qui iverat vocatum Micajehu, alloquebatur eum, dicendo: ecce verba prophetarum istorum ore uno bonum prophetant regi: sit, quæso, verbum tuum ut unius illorum, & eloquitor bonum.
13 Cui dixit Macajehu: ut vivit Jehova, quod edixerit Deus meus, id eloquar.
14 Cùm ergo ingressus esset ad regem, dixit rex ad eum: Mica, utrum ituri sumus contra Ramothas Gilhhadis in bellum, an destituturus sum? qui dixit: ascendite & prosperamini, scilicet tradentur in manum vestram.
15 Dicenti autem ad eum regi: quoties ego tandem adjuraturus sum te, ut non eloquaris mihi nisi veritatem in nomine Jehovæ?
16 Dixit, video omnes Jisraëlitas dispersum iri per montes illos, ut oves quibus non *est* pastor: nam dixit Jehova, non *erit* dominus istis: revertantur quisque domum suam cum pace.
17 Tum dicente rege Jisraëlis ad Jehoschaphatum: nónne dixeram ad te, fore ut non prophetaret de me bonum: sed malum?
18 Dixit, propterea audite verbum Jehovæ: vidi Jehovam sedentem in solio suo, & totũ exercitum cœlorum adstantes a dextera ejus & sinistra ejus.
19 Ubi dicente Jehova, quis pelliciet Achabum regem Jisraëlis, ut ascendat & corruat apud Ramothas Gilhhadis? præterea dicente, hic dicit hoc modo, & ille dicit illo modo:
20 Tandem prodiit quidam spiritus qui consistens coram Jehova dixit, ego pelliciam eum: dicente verò Jehova ad eum, quo pacto?
21 Dixit, egressus ero spiritus mendacii in ore omnium prophetarum ejus: tum dixit, pellicies, etiamq; prævalebis: exi & fac ita.
22 Quare nunc ecce indidit Jehova spiritum mendacii ori tuorum prophetarum istorum: intereà Jehova locutus est contra te malum.
23 Tunc accedens Tzidkija filius Cenahhanæ percussit Micajehu in maxillam: & dixit, quanam viâ transivit spiritus Jehovæ a me, ut alloqueretur te?
24 Cui dixit Micajehu: ecce tu videris illo ipso

a Heb. *in multitudinem: sic ver. 2.*

1 *Affinitate se junxit*] accipiendo Hhathaljam Achabi filiam in uxorem Jehoramo filio suo: 2. Reg. 8. 18.

b Heb. *ad finem annorum* 1. Reg. 22.

2 *Annis*] anno decimo septimo regni sui, ut annotatum est, 1. Reg. 22. 41.

ſodie: quo ingredieris intimum conclave
ad abſcondendum te.
25 Dixit verò rex Jiſraëlis, prehendite Mica-
jehu, & reducite eum ad Ammonem præfe-
ctum civitati: & ad Joaſchum filium regis.
26 Quibus dicite: ſic edicit rex, ponite iſtum
in carcere: & alite eum pane anguſtè, & a-
qua anguſtè, donec rediero cum pace.
27 Dixit verò Micajehu, ſi planè reverſus fue-
ris cum pace, non locutus fuerit Jehova
per me: præterea dixit, audite populi quot-
quot ſunt.
28 Itaque aſcendit rex Jiſraëlis cum Jehoſ-
chaphato rege Jehudæ contra Ramothas
Gilhhadis.
29 Ubi dixit rex Jiſraëlis ad Jehoſchaphatum,
cum diſſimularet ſe proceſſurus in prælium:
at tu induere veſtimentis tuis: ſic diſſimu-
lante ſe rege Jiſraëlis proceſſerunt in præ-
lium.
30 Rex autē Syriæ præceperat præfectis cur-
ruum ſuorum dicendo: ne pugnatote con-
tra parvum aut contra magnum: ſed contra
regem Jiſraëlis ſolum.
31 Fuit itaque cùm viderent præfecti curru-
um Jehoſchaphatum, ipſi quoque dicerent,
rex Jiſraëlis eſt, ut diverterent contra eū ad
pugnandum: ſed exclamanti Jehoſchapha-
to Jehova auxiliatus eſt, & c averterit illos De-
us ab eo.
32 Nam fuit cùm viderent præfecti curruum,
eum non eſſe regem Jiſraëlis: ut reverte-
rentur a perſequendo eum.
33 Sed quidā jaculatus arcu ſimplice animo,
percuſſit regem Jiſraëlis inter commiſſuras,
id eſt inter loricæ partes: quapropter dixit
aurigæ ſuo, deflecte manu tua, & educ me e
caſtris: quia ægrotus factus ſum.
34 Quoniam autem invaleſcebat prælium eo
die, rex Jiſraëlis diſtinebat currus ſuos ad-
verſus Syros uſque ad veſperam: quam ob
rem mortuus eſt quo tempore occidit ſol.

c Heb. incitavit ſ[illegible]

34 [illegible] id eſt, ſu[illegible] in fugam [illegible]

Caput XIX.

Jehoſchaphat prophetæ reprehenſione reſipiſcens, ſuos ad Deum revocat: Et ordinem Eccleſiaſticum atque politicum in regno toto recognoſcit.

1 Revertente autem Jehoſchaphato
rege Jehudæ domum ſuam, cum pace
Jeruſchalaima:
2 Prodiens in conſpectum ejus Jehu a filius
Chanani videns, dixit ad regem Jehoſcha-
phatum: an b improbo auxiliari & oſores
Jehovę diligere te? at propter hæc tibi in-
cumbit fervens ira a Jehova.
3 Veruntāmen res bonæ inventę ſunt apud
te: quòd c removiſti lucos e terra, & con-
ſtituiſti animum tuum ad quærendū Deum.
4 Deinde d reſedit Jehoſchaphat Jeruſchalai-
mis: poſtquam e converſus obiviſſet per po-
pulum, f a Beerſchebahho uſque ad monta-
na Ephrajimi, & revocaſſet eos ad Jehovam
Deum majorum ipſorum:
5 Conſtituiſſetque judices in ea regione per
omnes civitates Jehudæ munitas, a cuique
civitati;
6 Edicens judicibus, videte quid ſitis facturi:
non enim b pro homine judicaturi eſtis, ſed

a Filius Chanani] de quo ſuprà 16.7.
Improbo] Achabo & Jiſraëlitis, ſuprà 18.
c Removiſti lucos] ſuprà 17.4. & 6.
d Reſedit] id eſt, quievit, habenis regni Jotamo commiſſis, & eccleſiaſtico ac politico ordine conſtitutis, ut ſequitur.
Converſus] id eſt, reſipiſcens ad prophetæ monitum.
A Beer-Schebahho] id eſt, ab una regni extremitate ad alteram.
a Heb. civitati & civitati.
b Pro homine] id eſt, non tam mei aut ullius hominis, quàm Dei vices in judicando geritis.

pro Jehova: qui vobiſcum futurus eſt in re-
bus judiciariis.
7 Quare nunc inſit pavor Jehovæ vobis: ob-
ſervate ut faciatis: non enim eſt apud Jeho-
vam Deum noſtrum iniquitas, aut acceptio
b perſonarum, aut ſumptio muneris.
8 Atque etiam Jeruſchalaimis conſtituit Je-
hoſchaphat e Levitis & ſacerdotibus, & ex
primoribus paternarum familiarum Jiſraë-
lis, ad c judicia Jehovæ, & ad d lites: cùm e re-
verterentur illi Jeruſchalaima.
9 Et præcepit eis dicendo: ſic facitote cum
timore Jehovæ, cum fide, & cum c animo in-
tegro:
10 Ut quæcunque lis pervenerit ad vos a fra-
tribus veſtris reſidentibus in civitatibus ſu-
is, de diſcrimine inter cædem & cædem, inter
legem & præceptum, ſtatuta & judicia, ad-
moneatis eos, ne rei fiant Jehovæ, & incum-
bat fervens ira vobis & fratribus veſtris: ſic
facitote ut non ſitis rei.
11 Ecce autem Amarja ſacerdos primarius
inter vos, in omni negotio Jehovæ: Zebad-
ja verò filius Jiſchmahhelis antecesſor in
domo Jehudæ in omni negotio regio, cum
moderatoribus & Levitis d expoſiti ſunt
vobis: confirmate vos & facite, & Jehova
aderit e æquo.

b Heb. ſuſcipere.
c Judicia Jehovæ] id eſt, cauſas ſacras, quarum cognitio ad ſacerdotes & Levitas pertinebat: vide Deut. 17. 8. & ſeq.
Lites] civiles.
Reverterentur Jeruſchalaima] cùm alii judices propter obſcuritatem aut difficultatem cauſarum, vos conſultori venient, aut partes inter ſe diſſidentes ad vos remittent, ex lege Deut. 17.
c Heb. toto.
11 Negotio Jehovæ] vide ſuprà 8. verſ.
In domo Jehudæ] id eſt, in regno.
Regio] id eſt, regni, ſive politico.
d Heb. coram vobis: ut Gen. 13. 9.
Expoſiti ſunt] id eſt, ſemper erunt præſto, ut conſulentibus de jure reſpondeant.
e Heb. bono.
Aequo] id eſt, rebus & perſonis æquitate conjunctis.

Caput XX.

Jehoſchaphat divinam opem jejunio & precibus contra Moabitas & alios implorans, & promiſſionem Dei fide amplexus, victoriam divinitus obtinet: poſtremò ſocietatem inis contra voluntatem Dei cum Achazja: qua reprehenditur & infelicem ſucceſſum habet.

1 Fuit autem poſteà, venientibus Moa-
bitis & Hhammonitis, & a aliis qui trans
Hhammonitas habitabant, cum eis, con-
tra Jehoſchaphatum in bellum:
2 Venerunt qui indicarent Jehoſchaphato,
dicendo: invadit te multitudo magna e
b transmarina regione, ex Syria: qui ecce
ſunt ad c Chatzatzonem Tamaris, ea eſt
Hhen-Gedi.
3 Timens verò compoſuit Jehoſchaphat fa-
ciem ſuam ad quærendum Jehovam: & in-
dixit jejunium toti d Jehudæ.
4 Itaque congregati ſunt Jehudæi ad requi-
rendum opem a Jehova: etiam ex omnibus
civitatibus Jehudæ convenerunt ad requi-
rendum Jehovam.
5 Tunc ſtans Jehoſchaphat in congregatio-
ne Jehudæ & Jeruſchalaimorum, apud do-
mum Jehovæ ante atrium e novum:
6 Dixit: Jehova Deus majorum noſtrorum,
nonne tu es Deus in Cœlis, & tu dominaris
in omnia regna gentium: ita ut in manu
tua ſit vis & potentia, ac a nemo tibi poſſit
obſiſtere?
7 Nonne tu Deus noſter expuliſti habitato-
res terræ hujus a conſpectu populi tui Jiſra-
ëlis, & tradidiſti eam ſemini Abrahami di-
ligenti te, in ſeculum?
8 In qua habitantes: ædificaverunt tibi in ea
ſanctuarium pro nomine tuo, dicendo:
9 b Si obvenerit nobis malum, puta gladius,
judicium, aut peſtis, ſive fames, conſiſtemus

a Aliis] id eſt, Syris, de quibus verſ. 2. & Edomæis verſ. 10.
b Transmarina] id eſt, trans mare ſalſum ſive mortuum, quod lacus Aſphaltites etiam dicitur: nam in eam partem nationes iſtæ convenerant ad invadendū Jehudam.
Chatzatzonem] de qua Gen. 14. 7.
3 Jehudæ] id eſt, toti regno ſuo.
e Novum] vide ſuprà 4. 9.
a Heb. nemo eſt contra te ſiſtendo ſit.
9 Si obvenerit] ſumma orationis a Schelomone habitæ ſuprà 6. 14.

ante domum hanc & coram te: nam nomen
tuum est in domo hac: quare inclamantes
te ex angustia nostra, exaudi & serva.
10 Nunc autem ecce Hhammonitæ & Moa-
bitæ & ᶜmontana Sehhiris, in quæ ᵛnon per-
misisti Jisraelitis ingredi, cùm venirent e
terra Ægypti; quamvis recesserint ab illis,
& non perdiderint illos:
11 Tamen ecce ipsi ᶠrependunt nobis: adve-
niendo ut expellant nos ab hæreditate tua,
quam hæreditariò possidendam tradidisti
nobis.
12 Deus noster, an non judicia exerciturus es-
ses in eos? nam non *est* in nobis vis ᵇobsi-
stendi multitudini magnæ isti invadenti nos:
& nos nescimus quid facturi simus: sed in te
defixi sunt oculi nostri.
13 Intereà ᶠomnes Jehudæi stabant coram
Jehova: etiam parvuli eorum, uxores eo-
rum & filii eorum.
14 Tunc Jachazielem filium Zecarjæ, filii Be-
najæ, filii Jehhielis filii Mattanjæ, Levitam
e posteris Asaphi: incessit spiritus Jehovæ in
medio ipsius congregationis:
15 Quo dixit, attendite omnes Jehudæi & ha-
bitatores Jeruschalaimorū, & rex Jehoscha-
phat: sic ait Jehova vobis, vos ne timetote
neque consternamini metu multitudinis
magnæ istius: nam non vestrum erit hoc
prælium; sed Dei.
16 Cras descendito versus eos, ecce ascen-
suri sunt per ᶠclivum ᶜTzitzi: & invenietis
eos in extremitate vallis, in fronte deserti
Jeruelis.
17 Non *erit* vestrum pugnare in hoc *prælio*: si-
stite vos, consistite & videte salutem Jeho-
væ erga vos, Jehudæi & Jeruschalaimani: ne
timetote, neque consternamini, cras exite
ante eos: nam Jehova aderit vobis.
18 Tunc inclinavit Jehoschaphat verticem
facie *demissa* in terram: omnes quoque Je-
hudæi & habitatores Jeruschalaimorum
prociderunt coram Jehova, incurvando se
Jehovæ:
19 Et surrexerunt Levitæ e posteris Kehathi-
tarum & e posteris Korachæorum: ad lau-
dandum Jehovam Deum Jisraëlis voce
magna summè.
20 Deinde surgentes mane, exiverunt in de-
sertum Tekobhæ: quibus exeuntibus, consi-
stens Jehoschaphat dixit, audite me Jehu-
dæi & habitatores Jeruschalaimorum, firmè
credite Jehovæ Deo vestro, & confirmabi-
mini: firmè credite prophetis ejus: & pro-
sperabimini.
21 Ita consilio habito cum populo, constituit
musicos Jehovæ, & laudantes decorum san-
ctitatis: qui procedendo ante expedi-
tum *exercitum* dicerent: celebrate Jeho-
vam: quoniam in seculum benignitas e-
jus *est*.
22 Quando autem inceperunt cantum & lau-
dem, disposuit Jehova insidiatores contra
Hhamminonitas, Moabitas, & montanos Se-
hhiris, qui invaserant Jehudam, ita ut affice-
rentur plagis.
23 Nam institerunt Hhammonitæ & Moa-
bitæ contra habitatores montis Sehhiris ad
internecioni devovendum & perdendum
eos: & cùm absolvissent contra habitatores
Sehhiris, juverunt *inter se* ut ᵈalter esset al-
teri perditor.
24 Intereà Jehuda veniebat ad ipsam ᶠspecu-
lam versus ᵍdesertum illud: quibus respici-
entibus ad multitudinem illam, ecce e-
rant cadavera prostrata humi, nec *erat* ᵉsu-
perstes.
25 Quapropter advenit Jehoschaphat cum
populo suo ad diripiendam prædam eorum,
inveneruntque inter eos copiose tum fa-
cultates, tum instrumenta desyderabilia
cum cadaveribus: quæ spoliaverunt sibi,
ᶠadeò ut non essent ferendo: fueruntque
per triduum diripientes prædam illam:
magna enim erat.
26 Die autem quarto congregaverunt se in
convalle benedictionis, ubi benedixerunt
Jehovæ: idcircò vocant nomen loci illius,
convallem benedictionis usque in hunc
diem.
27 Posteà reversi omnes viri Jehudæ & Jeru-
schalaimorum cum Jehoschaphato in prin-
cipiis ipsorum, ut reverterentur Jerusch-
alaima cum lætitia: nam lætitia affecerat
eos Jehova ab hostibus eorum:
28 Venerunt Jeruschalaima cum nabliis &
cum citharis, & cum tubis: ad domū Jehovæ.
29 Et incessit pavor Dei omnia regna illarum
regionum: cùm audirent pugnasse Jeho-
vam contra hostes Jisraëlis.
30 Ita quievit regnum Jehoschaphati; quie-
tem largiente illi, Deo ejus circumquaque.
31 Cùm autem regnaret Jehoschaphat super
Jehudam: (natus triginta quinque annos
cùm regnare inciperet, viginti quinque an-
nis regnavit Jeruschalaimis, cujus matri no-
men Hhazuba filia Schilchi.)
32 Ambulavit in via patris sui Asæ: neque re-
cessit ab ea: faciendo, quod rectum *videtur*
in oculis Jehovæ.
33 Veruntamen excelsa non amota sunt: nam
adhuc populus ᶠnon comparaverant ani-
mum suum erga Deum majorum suorum.
34 Reliquæ autem res Jehoschaphati ᶠprio-
res & posteriores: ecce sunt scriptæ in ver-
bis ᶠJehu filii Chanani, qui ᶠjussus est refer-
re in librum ᶠregum Jisraëlis.
35 ᶠNam postmodum consociavit se Jeho-
schaphat rex Jehudæ cum Achazja rege Jis-
raëlis: is *autem* ᵍimprobissimè agebat.
36 Tamen consociavit eum sibi, faciendo na-
ves ad obeundum Oceanum: feceruntque
naves Hhetzjone-Geberis.
37 Quapropter prophetavit Elihhezer filius
Dodavæ Mareschanus contra Jehoscha-
phatum dicendo: quandoquidem consocia-
sti te cum Achazja: disrumpit Jehova ope-
ra tua, & confractæ sunt naves, neque obti-
nuerunt *vim* obeundi Oceanum.

Caput XXI.

Jehoram fratres suos regni sui stabiliendi causa interficit: & quia impiè vivit defectione Edomæorum ac Libnæ, bello Pelischthæorū & Arabum, domesticorum cæde & bonorum direptione castigatur: postremò incurabili morbo diutinus extinguitur.

1 Cùm autem occubuisset Jehoschaphat
cum patribus suis, sepultusq; esset cum
patribus

10 *Montana Sehhiris*] id est, incolas: metonymia.
Non permisisti] Deut. 2. 5. 9. & 18. ver.
11 *Rependunt*] id est, compensant nostrum beneficium hoc maleficio.
b Heb. *vis ante multitudinem, &c.*
13 *Omnes*] id est, ex singulis familiis omnes: simile est Jonæ 3. 6.
16 *Clivum Tzitzi*] qui situs erat inter desertum Tekobhæ & desertum Jeruelis, de quo in hoc versu.
c *vel floris, id est, floridum.*
21 *Decorum sanctitatis*] periphrasis Dei.
d Heb. *virum in [illegible] suum, ut esset perditor.*
24 *Speculam*] quæ est in summo colle Tzitzi, de quo vers. 16.
Desertum illud] Jeruelis.
e Heb. *evasio.*
f Heb. *absque deportatione.*
33 *Non comparaverant*] quum Jehoschaphat [illegible] eos revocasset [illegible] 19. 4.
34 *Priores & posteriores*] id est, [illegible] [illegible] [illegible] 29.
Jehu] de quo 19. 2.

patribus suis in civitate Davidis; regnavit
Jehoram filius ejus pro eo.
2 Huic *erant* fratres filii Jehoschaphati, Hha-
zarja, & Jechiel, & Zecarja, & Hhazarja, &
Micaël, & Schephatja: omnes hi filii Jehos-
chaphati regis ᵃJisraëlis:
3 ᶠQuibus dederat pater eorum dona multa
argenti & auri & rerum pretiosarum cum
civitatibus munitis in Jehuda: regnum
verò dedit Jehoramo, quia erat primoge-
nitus.
4 Surgens autem Jehoram ut confirmaret se
in regno patris sui, interfecit omnes fratres
suos gladio: etiamque *aliquos* e principibus
Jisraëlis.
5 ‖Natus triginta duos annos Jehoram cùm
regnare inciperet, octo annos regnavit Je-
ruschalaimis.
6 Quibus ambulavit in via regum Jisraëlis,
quemadmodum faciebant familia Achabi:
nam ᵉfilia Achabi erat ei uxor: fecitq; quod
malum *videtur* in oculis Jehovæ.
7 Noluit tamen Jehova perdere domum Da-
vidis propter illud fœdus quod pepigerat
cum Davide: & quemadmodum dixerat se
daturum ei lucernam & filiis ejus omnibus
diebus.
8 Temporibus hujus defecit Edom, ne sub-
jectus esset Jehudæ: & constituerunt super
se regem.
9 Quapropter profectus est Jehoram cum
præfectis suis & omnibus curribus suis se-
cum: fuitque ipso surgente nocte, ut percu-
teret Edomæum circumjacentem sibi, &
præfectos curruum ejus.
10 Attamen perstitit Edom in defectione, ne
ᵃsubjectus esset Jehudæ usq; in ᵉdiem i-
stum: tunc defecit Libna eodem tempore,
ne subjecta esset ei: nam dereliquerat Jeho-
vam Deum majorum suorum.
11 Etiam ipse fecit excelsa in montibus Je-
hudæ, effecitque ut scortarentur ᵉhabita-
tores Jeruschalaimorum, imò impulit ᵉcum
Jehuda.
12 Quam ob rem pervenit ad eum scriptum
ᵉab Elija propheta, dicente: sic ait Jehova
Deus Davidis patris tui: propterea quòd
non ambulasti in viis Jehoschaphati patris
tui, & in viis Asæ regis Jehudæ:
13 Sed ambulasti in via regum Jisraëlis, &
effecisti ut scortarentur Jehuda & habita-
tores Jeruschalaimorum, sicut effecit do-
mus Achabi ut scortaretur *Jisraël*: insuper
etiam fratres tuos domesticos patris tui
meliores te interfecisti:
14 Ecce Jehova affi*ciet te* plaga magna in po-
pulo tuo: & in filiis tuis, & in uxoribus tuis,
atque in omnibus facultatibus tuis.
15 Tu quoque ᵇagitaberis morbis magnis,
morbo intestinorum tuorum: ᶜper duos an-
nos continuos, donec exeant intestina tua
præ morbo illo.
16 Excitavit itaque Jehova contra Jeho-
ramum ᵈanimum Pelischthæorum & Arabû,
ᵉqui *sunt* ᵉfinitimi Æthiopum:
17 Qui ascendentes contra Jehudam, irrupe-
runt in *regionem* ejus, & abduxerunt capti-
vas omnes facultates quæ inventæ sunt in
domo regis, etiamque filios ejus, & uxores
ejus: ita ut non relinqueretur ei filius nisi
ᶠJehoachaz minimus filiorum ejus.
18 Deinde post omnia hæc: affecit eum Je-
hova in intestinis ejus morbo illo, adeò ut
nulla *esset* medicina.
19 Perrexit enim de anno in annum, adeò ut
quo tempore exibat ᵉterminus ille, comple-
tis annis duobus, exirent intestina ejus, cum
morbo ejus, & moreretur morbis ᵍgravissi-
mis: neque fecerunt ei populus ejus ᵉustio-
nem *odorum* similē ustioni majorum suorũ.
20 Natus triginta duos *annos* erat cùm reg-
nare inciperet, & octo annis regnavit Jeru-
schalaimis: quos cùm transegisset ᵉsine vo-
luptate: sepelierunt eum in civitate Davi-
dis: sed non in sepulchris Regum.

CAPUT XXII.

Achazja rex familiæ Achabi obsecutus, unà cum ea a Jehu perimitur: ita regno Jehudæ a Hhathalja occupato, solus Joaschi ex cruentis illius manibus eripitur.

1 ‖CONSTITUERUNT autem habita-
tores Jeruschalaimorum regem A-
chazjam filium ejus minimum pro eo:
nam omnes priores ᵉinterfecerat turma
quædam quæ venerat cum Arabibus in ca-
stra: ita regnavit Achazja filius Jehorami
rex Jehudæ.
2 ᵉCujus matri nomen Hhathalja ᵉnata Hhó-
ri ᵃagentis ᵉquadragesimum secundum an-
num cùm ᵇAchazja regnaret, qui anno uno
regnavit Jeruschalaimis.
3 Hic etiam ambulavit in viis domus Acha-
bi: nam mater ejus erat consiliaria ejus ad
improbè agendum.
4 Itaque fecit quod malum *videtur* in ocu-
lis Jehovæ sicut domus Achabi: ipsi enim
erant ei consiliarii post mortem patris ejus,
ᶜadeò ut perdiderint eum.
5 Etiam in consilio eorum ambulavit: pro-
fectus cum Jehoramo filio Achabi rege Jis-
raëlis in bellum contra Chazaëlem regem
Syriæ ad Ramothas Gilhhadis: ubi percus-
serunt Syri Joramum.
6 Cumq; reverteretur ut curaret se Jizreh-
hele: nam percussores qui percusserant eũ
apud Ramam cùm præliaretur, ᵉ*consliterunt*
cum Chazaële rege Syriæ: Hhazarja filius
Jehorami rex Jehudæ descendit ad invisen-
dum Jehoramum filium Achabi Jizrehhe-
lem: eò quòd ægrotus esset.
7 ‖Sed a Deo fuit ᵉproculcatio Achazjæ ve-
niendo ad Joramum: nam processit cum Je-
horamo ad Jehu filium Nimschi venientem,
quem unxerat Jehova ad excindendum do-
mum Achabi.
8 Fuit enim cùm judicia exerceret Jehu cō-
tra domum Achabi: ut inveniens principes
Jehudæ, & filios cognatorum Achazjæ mi-
nistrantes Achazjæ, interficeret eos.
9 Deinde cùm quæsivisset Achazjam, cepe-
runt eum (is autē se absconderat ᵉin Schom-
rone) & adductum eum ad Jehu morte affe-
cerunt eum ac sepeliverunt eum: dicebant
enim, filius est Jehoschaphati, qui quæsivit
Jehovam ex ᵈtoto animo suo: ita non *erat*
domui Achazjæ, qui obtineret vires ad
ᵉregnandum.

Margin notes:

d Heb. ... [illegible]

a *Jisraëlis*] i. regni Jehudæ cum adhærentibus Jisraëlitis: synecdoche.
3 *Quibus dederat*] vide supra 11.23.

‖ 2.Reg.8.17.

6 *Filia Achabi*] Hhathalja de qua infra 22.1.2.10.& seq.

a Heb. *de sub manu ejus*.
10 *Diem istum*] deportationis: vide 1.Chro.5.41.
11 *Habitatores Jeruschal.*] i. in ipso loco ubi Deus sanctuarium suum habebat, idololatriam statuit, & invitis etiam obtrusit.
Cum Jehuda] id est, ... [illegible]
12 *Ab Elija*] i. quod Elijas ... [illegible] ... Jeschah. 44 & 45. & Achija de regno Jarobbami 1. Reg. 13 ... [illegible] ... nam Elijam temporibus Jehoschaphati raptum fuisse ante hujus regnum docetur 2.Reg.3.11.
b Heb. *eris in morbis*.
c Heb. *dies super dies*.
d Heb. *spiritum*.
16 *Qui sunt finitimi*] i. ex Petræa & felice Arabia, quæ vergunt ad Aethiopiam.
e Heb. *ad latus*.

f *qui Achazja infra a capitibus sequentibus passim, & Hhazarja infra 22.6.*

19 *Terminus ille*] quem præstituerat Elija supra ver. 15.
g Heb. *pessimis*.
Ustionem] vide supra 16.14.

20 *Sine voluptate*] i. in perpetuis calamitatibus & lethali morbo.

‖ 1.Reg.8.24.
1 *Interfecerat*] sup.21.17.
2 *Cujus matri*] in Hhebræo textu trajectio est obscurior, cujusmodi est 1. Schemu.20.16. & Hhezræ 10.17. & Nechemjæ 12.22. qua non observata hic locus fuit variis quæstionibus & interpretationibus involutus.
Nata Hhomri] nam filia erat Achabi filii Hhomri: cujus nomen hîc ad totam familiam pertinet, in qua ipse primus regnavit, 1.Reg.16.23.
a Heb. *filii quadraginta duorum annorum: sic 1. Schem. 13.1.*
Quadragesimum secundum] nam tot anni numerantur ex quo Hhomri plenè adivit regnum usque ad regnum Achazjæ. Hhomri enim regnavit octo annis solus, Achab cum Achazja filio vigintiduobus, & Joram a Jehu sublatus duodecim.
b Heb. *Achazja cùm regnaret ipse: pleonasmus*.
c Heb. *ut esset perditor ei*.
6 *Consliterunt*] i. nō persecuti sunt victoriam, ut Jehoramum prehenderent.
‖ 2.Reg.9.21. & sequentibus.
7 *Proculcatio*] i. Deus hac occasione effecit, ut quasi pedibus Jehu, ipse quoq; Achazja tereretur: hoc est, cum reliqua familia Hhomri perderetur.
9 *In Schomrone*] i. in regno Jisraëlis, a metropoli synecdochice denominato, patris rationem ha-

Sepeliverunt] i. eum sepeliendum tradiderunt Jehudæis,
beneq. d Heb. *corde*. e Heb. *regnum*.

10 Quapropter Hhathalja mater Achazjæ,
cùm videret mortuum esse filium suum, sur-
gens perdidit totum semen regium domus
Jehudæ.
11 Sed accipiens Jehoschabhhat filia regis
Joaschum filium Achazjæ, furtim surreptum
cum e medio filiorum regis, qui afficieban-
tur morte, abdidit ipsum & nutricem ejus
in conclave lectorum: abscondit autem e-
um Jehoschabhhat filia regis Jehorami ux-
or Jehojadahhi sacerdotis: quia ipsa erat
soror Achazjæ, metu Hhathaljæ, ut ea non
afficeret eum morte.
12 Ita fuit cum ipsis in domo Dei latitans
sex annis: dum Hhathalja regnaret super
terram.

Caput XXIII.

Idem est argumentum cum 2.Reg.11.

‖ 2.Reg.11.4.

1 ‖ Anno autem septimo confirmans se
Jehojadahh assumpsit centuriones,
Hhazarjam filium Jerochami, & Jisch-
mahhelem filium Jehochananis, & Hhazar-
jam filium Hhobedi, & Mahhasejam filium
Hhadajæ, ac Elischaphatum filium Zicri se-
cum in fœdus:
2 Qui circumeuntes per Jehudam congre-
gaverunt Levitas ex omnibus civitatibus
Jehudæ, & primarios paternarum *familiarũ*
Jisraëlis: qui venerunt Jeruschalaima.
3 Tum pepigit tota illa congregatio fœdus
in domo Dei cum rege: cùm dixisset eis *Je-
hodajahh*, ecce filius regis regnaturus est,
‖ quemadmodum promisit Jehova, posteris
Davidis.

‖ 2.Schem.7.13.

4 Hæc *est* res quam facturi estis: tertia
pars vestrum ingredientium sabbatho ex
sacerdotibus & Levitis, * *sunto* janitores
liminum.
5 Et tertia altera adesto domui regis: reliqua
verò tertia in porta [a] præcipua: totus autem
populus in atriis domus Jehovæ.
6 Sed ne ingreditor domum Jehovæ: nisi
sacerdotes & qui ministrant ex Levitis, ipsi
ingressuri sunt: quia [b] sancti sunt: ac to-
tus populus observanto observationem Je-
hovæ.
7 Et cingunto Levitæ regem circumquaque,
quisque cum armis suis in manu sua, ut quis-
quis venturus est in domum istam, morte af-
ficiatur: & adsunto regi cùm ingredietur &
cùm egredietur.
8 Itaque fecerunt Levitæ & totus Jehuda,
omnino prout præceperat Jehojadahh sa-
cerdos: assumpserunt etiam quisque homi-
nes suos ingredientes sabbatho cum egre-
dientibus sabbatho: * non enim exemerat
Jehojadahh sacerdos ullas distributiones.
9 Deditque Jehojadahh sacerdos centurio-
nibus hastas, & scuta, & umbones, qui *fue-
rant* regis Davidis: qui erant in domo Dei.
10 Cumque constituisset totum populũ cum
missili cujusque in manu ipsius a latere do-
mus dextero, usque ad latus domus sinistrũ;
versus altare & versus domum: apud regem
circumquaque:
11 Produxerunt filium regis, & imposito ei
coronamento idque cum testimonio, con-
stituerunt eum regem: ungentes eum Je-
hojadahh & filii ejus: & dicebant, vivat rex.
12 Cùm autem Hhathalja audiret strepi-
tum populi concursantium & [c] faventium
regi: ingressa est ad populum in domum Je-
hovæ.
13 Ubi videns quòd ecce rex stabat in sua co-
lumna in ingressu, & principes ac tubæ ade-
rant regi, totusque populus terræ lætus clan-
gebat tubis, & musici instrumentis musicis,
qui [d] exemplo præibant ad favendum *regi*:
laceravit Hhathalja vestimenta sua, dicens:
conjuratio, conjuratio.
14 Jussit autem Jehojadahh sacerdos exire
centuriones, præfectos aliquos copiarum e-
dicens eis, finite istam exire intra ordines,
& qui sequetur istam, morti traditor gladio:
dicebat enim sacerdos, ne afficitote eam
morte in domo Jehovæ.
15 Cùm itaque disponerent ei custodias la-
terales, abiit per aditum portæ equorum
versus domum regis: ubi morte affecerunt
eam.
16 Tunc pepigit Jehojadahh fœdus inter il-
lum & inter totum populum, ac inter regẽ:
ipsos fore populum Jehovæ.
17 Posteà ingressi totus populus ædem Ba-
hhalis demoliti sunt eam, & altaria ejus,
imaginesque ejus perfregerunt: Mattanem
verò sacerdotem Bahhalis occiderunt ante
ipsa altaria.
18 Et reposuit Jehojadahh præfecturas in do-
mo Jehovæ [e] commissas sacerdotibus Levi-
tis quos distribuerat David in domo Jeho-
væ: ad offerendum holocausta Jehovæ, si-
cut scriptum est in lege Moschis cum lætitia
& cum musica: secundum [f] dispositionem
Davidis.
19 Restituit quoque janitores in portis do-
mus Jehovæ: ut non ingrederetur immun-
dus ulla re.
20 Cumque assumpsisset centuriones & mag-
nificos, dominantesque in populo, ac totum
populum terræ: deduxit regem e domo Je-
hovæ, ingressique sunt per portam summam
domum regis: & collocarunt regem in so-
lio regni.
21 Et lætati sunt totus populus terræ, ac civi-
tas conquievit: postquam Hhathaljā morti
tradiderunt gladio.

Caput XXIIII.

Idem argumentum est cum 2.Reg.12.

‖ 2.Reg.12.1.

1 ‖ Natus septem annos Joasch cùm re-
gnare inciperet, quadraginta annis
regnavit Jeruschalaimis: cujus matri
nomen Tzibja e Beer-Schebahho.
2 Fecitque Joasch quod rectum *videtur* in o-
culis Jehovæ, omnibus diebus Jehojada-
hhi sacerdotis.
3 Cùm autem accepisset ei Jehojadahh ux-
ores duas: genuit filios & filias.
4 Fuitque posteà: [a] cùm esset Joascho in ani-
mo instaurare domum Jehovæ:
5 Ut congregatis sacerdotibus ac Levitis e-
diceret eis: exite per civitates Jehudæ, &
congregate a toto Jisraële pecuniam ad
curandum domum Dei vestri de [b] anno in
annum:

5 *Porta præcipua*] Id est, maxima & ima atrii, unde fundamenti porta appellatur: nam atrium magnum in declivi erat.
a Heb. *fundamenti i.*
b Heb. *sanctitas.*

8 *Non enim exemerat*] Id est, jusserat omnes eo die se sistere, quo producturus erat regem: sine ulla excusatione perfuncti muneris.

c Heb. *laudantium*

d Heb. [illegible] ciebant ad laudandum

16 *Illum*] id est, Jehovam, de quo 14.

e Heb. *in manu sacerdotum Levitarum.*

f Heb. *manus.*

a Heb. [illegible] cum [illegible] Joaschi instaurare.

b [illegible] vide [illegible] 3.12.

annum: vos itaque festinate in hoc negotio: sed non festinarunt Levitæ.
6 Quapropter vocans rex Jehojadahhum primarium: dixit ei, quare non habuisti quæstionem de Levitis ut afferrent a Jehuda & Jeruschalaimis collectam ᵃ Moschis servi Dei & congregationis Jisraëlis: ad ᵃtentorium conventus?
7 Hhathalja enim improbissimè se gerente, filii ejus perruperant in domum Dei: etiamque omnes res consecratas domui Jehovæ, aptaverant Bahhalimis.
8 Itaque edicente rege, aptaverunt arcam aliquam: posueruntq; eam in porta domus Jehovæ, foris.
9 ᵇ Promulgaveruntque in Jehuda & Jeruschalaimis ut afferrent Jehovæ ᵃcollectam Moschis servi Dei, imperatam Jisraëli in deserto.
10 Tunc lętantes omnes principes & totus populus: attulerunt & injecerunt in arcam, donec absolvissent *instaurare*.
11 Eratque quo tempore ᵃdeferebat arcam ad delegatos regis per Levitas, (nam cùm viderent multam esse pecuniam, conveniebat ᵃscriba regis cum delegato sacerdotis primarii) ut evacuarent arcam illam, posteà deportantes reponerent eam in loco suo: sic facientes de die in diem, colligebant pecuniam ᶜ copiosè.
12 Quam tradebat rex & Jehojadahh curatori operis ministerii domus Jehovæ, qua mercede conducebant putatores & fabros ad instaurandum domum Jehovæ: etiamque fabros ferrarios & ærarios ad curandum domum Jehovæ.
13 Sic facientibus curatoribus operis, ᵈ assurrexit in justam constitutionē opus illud per manum eorum: ita ut restituerunt domum dei in formā ipsius, confirmantes eam.
14 Cumque absolvissent, attulerunt coram rege & Jehojadahho reliquum pecuniæ: unde fecit instrumenta ad domum Jehovæ, instrumenta ministrandi & offerendi cum acerris, & quidem instrumenta aurea & argentea: sic fuerunt ᵃ offerentes holocausta in domo Jehovæ jugiter omnibus diebus Jehojadahhi.
15 Senio autem confectus Jehojadahh & satur dierum mortuus est: natus centum triginta annos cùm moreretur.
16 Quem sepeliverunt in civitate Davidis cum regibus: eò quòd exercuisset bonum in Jisraële, tum ᵃ erga Deum, tum erga ᵃ domum illius.
17 Post mortem verò Jehojadahhi venientes principes Jehudæ ᵃincurvaverunt se regi: tunc auscultavit rex eis.
18 Ita derelinquentes domum Jehovæ Dei majorum suorum, coluerunt lucos & idola: fuitque fervens ira contra Jehudam & Jeruschalaima propter reatum illorum hunc:
19 Cùm misisset ad eos prophetas ad revocandum eos ad Jehovam: iisq; contestantibus contra eos non præbuissent aurem.
20 Quin imo cùm spiritu Dei induente Zecarjam filium Jehojadahhi sacerdotis ipsius, ᵃconstitisset ᵉ ex editiori loco in populo: dixissetq; eis, sic ait Deus, quare transgredimini præcepta Jehovæ? at non prosperabimini: quia dereliquistis Jehovam, vicissim derelinquet vos:
21 Conjurantes contra eum, obruerant eum lapidibus ex præcepto regis: in atrio domus Jehovæ.
22 (Non enim recordabatur Joasch rex illius benignitatis quam exercuerat Jehojadahh pater ejus erga se, cùm interficeret filium ejus) qui cùm moreretur dixit, videbit Jehova, & requiret.
23 Fuit ergo vertente anno, ascendentibus contra eum copiis Syriæ, ut invadentes Jehudam & Jeruschalaima perderent omnes populi principes de populo & omnem prædam eorum mitterent ad regem Darmasci.
24 Quamvis ᶠpaucis hominibus venissent copiæ Syriæ, tamen Jehova tradidit in manum eorum copias ᵍ numerosas valde: quia dereliquerant Jehovam Deum majorum suorum: ita in Joaschum exercuerunt ᵃ judicia.
25 Cùm autem discessissent ab eo (nam reliquerant eum in morbis gravissimis *versantem*:) conjurarunt inter se contra eum servi ejus, propter cædes ᵃ filiorum Jehojadahhi sacerdotis, & interfecerunt eum in lecto ipsius: ita mortuus est: sepeliveruntq; eum in civitate Davidis: sed non sepeliverunt eum in sepulchris regum.
26 Atq; hi *sunt* qui conjurarunt inter se contra eum: Zabad filius Schimhhathæ Hhammonitidis, & Jehozabad filius Schimritæ Moabitidis.
27 Filii autem ejus, & magnitudo oneris impositi ei, & fundatio domus Dei, ecce sunt scripta ᵃin commentario libri regum: regnavitq; Amatzja filius ejus pro eo.

Caput XXV.

Amatzja principio Dei cultum amplexus conductas Jisraëlitarum copias dimittit, & insignem contra Edomæos victoriam consequitur: qua elatus a Deo deficit, & ab Jisraëlitis, quos provocabat, funditur, capitur, mulctatq; gravi afficitur. Posteà a subditis conjuratis pellitur, & morte afficitur.

1 ‖ Natus vigintiquinque annos regnare cœpit Amatzja, & vigintinovem annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomē Jehohhadan e Jeruschalaimis.
2 Fecitque quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: sed non ᵃ animo integro.
3 Fuit autem cùm confirmatum esset regnum penes ipsum: ut interficeret servos suos, qui percusserant regem patrem suum:
4 Filios verò eorum non affecit morte: sed *fecit* sicut scriptum est in lege, in libro Moschis, præcepisse Jehovam dicendo: ne moriuntor patres pro filiis, & filii ne moriuntor pro patribus: sed quisque propter peccatum suum moriuntor.
5 Præterea Amatzja congregatis Jehudæis, constituit eos per familias paternas, per chiliarchos, & per centuriones in toto Jehuda & Binjamine: & recensens eos a nato viginti annos & deinceps, invenit eorum trecenta millia delectorum, *aptorum* ad prodeundum in militiam prehendentium ᵃspiculum aut clypeum.

6 ᵃ Moschis] id est, quali est usus Moscheh: sic peccata Menaschis 2.Reg.24.3. & iniquitas patrum E10.34.7. & signum Jonæ Matth.12.39. contradictio Core & error Balaam in Epist. Judæ, aliaque plurima τροπικῶς quasi eadem essent eodem modo appellantur.

Tentorium conventus] quasi dicat, quemadmodum ille extra ordinem collegit, quæ ad structuram tabernaculi requirebantur: ita nunc quæ ad templi instaurationem opus sunt, a nobis procurari & a populo conferri convenit.

b Heb. ediderunt vocem.

9 Collectam Moschis] id est, qualis fuit collecta Moschis, ut sup. ver. 6. nam diversam fuisse vel ex eo apparet, quòd illic capitatio viritim & certa summa imperata: hic verò libera cuiusque oblatio in arcam conjicitur: atque ideò magis comparanda esset cum illa Moschis, de qua Exod. 25.

11 Deferebat] Levita, cui hoc committebatur.

Scriba regis &c.] nam his ambobus commissa erat a rege & summo sacerdote quæstura istius ærarii.

c Heb. in multitudinem.

d Heb. ascendit sanatio istis operi: metaphora, ut 1. Chro. 15. 8. & Nechem. 4.7.

14 Offerentes &c.] id est, cultum Dei in domo ejus exercuerunt: synecdoche.

16 Erga Deum] instaurando cultum ejus.

Domum illius] Davidis, recuperando illi regnum.

17 Incurvaverunt] id est, blanditiis ita eum demulserunt, ne animum illius divini cultus alioquin studiosum frangerent, & regiæ autoritatis specie omnia pro libidine administrarent etiam in causis religionis.

20 Constitisset] id est, ex editiori loco ... populo.

f Heb. in paucis hominum.

g Heb. in multitudine.

24 Judicia] Dei, de quibus 2. Reg. 12. 19. & infrà ver. 27.

25 Filiorum] id est filii, indefinitè dictum: ut Gen. 46.7.

27 In commentario] id est, In 2. Reg. 12. ubi tributum Joascho a Chazaële impositū describitur.

‖ 2. Reg. 14.

a Heb. cordis.

a Spiculum &c.] vide suprà 11. 12.

6 In-

6 Insuper mercede conduxit ex Jisraëlitis,
centies mille valentes robore, centum ta-
lentis argenti.
7 Quare vir Dei venit ad eum dicendo: ô
rex, ne venito tecum exercitus Jisraëlita-
rum, non enim *est* Jehova cum Jisraëlitis, ul-
lo Ephrajimitarum.
8 Sed procede tu, age, confirma te ad hoc bel-
lum: facturus esset Deus ut impingas coram
hoste: nam *est* vis in Deo ad auxiliandum, &
ad faciendum ut impingas.
9 Dicente verò Amatzja viro Dei, quid ergo
faciendum centum talentis, quæ dedi turmæ
Jisraëlitarum? dixit vir Dei: est Jehovæ da-
re tibi amplius eô.
10 Separavit itaque eos Amatzja, nempe tur-
mam illam quæ venerat ad ipsum ex Ephra-
jimo, ut abirent in locum suum: quapropter
accensa ira ipsorum valde contra Jehudam,
revertebantur in locum suum ᵇ accensi ira.
11 Intereà Amatzja confirmans se deduxit
populum suum, & abiit in vallem salis: ubi
percussit filiorum Sehhiris decem millia.
12 Et decem millia vivorum captivos abdu-
centes Jehudæi, duxerunt ad fastigium ' Pe-
træ: & dejecerunt eos e fastigio Petræ, ita
ut omnes disrumperentur.
13 ᶜ Turmarii verò illi quos remiserat Amatz-
ja, ne procederent secum in bellum, omni-
no irruerunt in civitates Jehudæ ' a Schom-
rone Beth-Choronem usque: & percutien-
tes ex eis tria millia, diripuerunt direptione
magna.
14 Fuit autem postquam rediisset Amatzja a
percutiendo Edomæos, ut adducens deos
filiorum Sehhiris, constitueret illos sibi de-
os: & coram illis incurvaret se, atque ado-
leret illis.
15 Quam ob rem accensus ira Jehova in A-
matzjam: misit ad eum prophetam qui di-
ceret ad eum: cur quæris deos istius populi,
qui non eripuerunt populum suum e manu
tua?
16 Fuit autem cùm alloqueretur ipsum, ut di-
ceret illi *rex*, an consiliarium regi tradide-
runt te? ᵈ desiste, quare ' percuterent te? i-
taque destitit Propheta, cùm dixisset: ' ag-
nosco Deum iniisse consilium de perdendo
te, quandoquidem facis hoc: ac non aus-
cultas consilio meo.
17 Tunc inito consilio Amatzja rex Jehudæ,
misit ad Joaschū filium Jehoachazi filii Je-
hu regem Jisraëlis, qui dicerent: age vide-
amus alter faciem alterius.
18 Misit verò Joasch rex Jisraëlis ad Amatz-
jam regem Jehudæ, qui dicerent: quædam
spina quæ in Libano *erat*, misit ad cedrum
quæ *erat* in Libano ad dicendum: da filiam
tuam filio meo in uxorem: intereà præteri-
ens bestia agrestis quæ in Libano *erat*, con-
culcavit spinam illam.
19 ᵉ Cogitasti, ecce percussisti Edomæos, i-
deò extulit te animus tuus ad venandum
gloriā: nunc conside domi tuæ: quare misce-
res bellum malo tuo, ut cadas tu & Jehuda
tecum?
20 Sed non auscultavit Amatzja: quia a Deo
id erat, ut traderet eos in manum *hostium*: eò
quòd quæsivissent deos Edomæorum.
21 Et ascendente Joascho rege Jisraëlis, vi-

b Heb. *in accensione iræ: ut Exod.* 11.8.

12 *Petra*] id est, ad saxum civitatis primariæ in Arabia Petræa, quæ ab eo Petra dicitur: quam occupasse in hac expeditione legitur 2.Reg. 14.7.

c Heb. *filii turmæ.*

13 *A Schomrone*] id est, per totam latitudinem regionis Jehudæ, Jisraëlitarum regno conterminam.

d Heb. *desiste tibi: pleonasmus usitatus: vide Gen.* 12.33.

16 *Percuterent*] id est, ne committas nimis loquendo, ut irruant in te.

Agnosco] vide simile 1.Reg.22. 19.

e Heb. *dixisti: ut Exod.* 2.14.

derunt alter faciem alterius, ipse & Amatz-
ja rex Jehudæ: apud Beth-Schemeschum
quod *est* Jehudæ.
22 Plaga autem affectus est Jehuda coram Jis-
raële: ita ut fugerent quisq; in tentoria sua.
23 Amatzjam verò regem Jehudę filium Joa-
schi, filii Jehoachazi prehendit Joasch rex
Jisraëlis apud Beth-Schemeschum: deinde
adducens eum Jeruschalaima, perrupit in
muro Jeruschalaimorum a porta Ephrajimi
usq; ad portam angularem quadringentos
cubitos.
24 Denique toto auro & argento omnibusq;
vasis quæ inventa sunt in domo Dei penes
'Hhobed-Edomum, & Thesauris domus re-
giæ obsidibusq; *acceptis*: reversus est Schom-
ronem.
25 Vixit verò Amatzja filius Joaschi rex Je-
hudæ, post mortem Joaschi filii Jehoachazi
regis Jisraëlis: quindecim annis.
26 Reliquæ autem res Amatzjæ, ' priores &
posteriores: nonne ecce sunt scriptę in libro
regum Jehudæ & Jisraëlis?
27 Nam ex quo tempore recessit Amatzja
ᶠ a sequendo Jehova, cùm fecissent contra
eum conspirationem Jeruschalaimis, fugit
Lacischum: quam ob rem miserunt post eum
Lacischum, ubi morte affecerunt eum.
28 Inde deportaverunt eum equis: & sepeli-
verunt eum cum patribus ejus in ' civitate
Jehudæ.

24 *Hhobed-Edomum*] id est, penes Hhobed-Edom, janitores & thesaurorum sacrorum custodes, 1.Chro.26.15.

26 *Priores*] vide 1.Chro.29.29.

f Heb. *a post Jehovam, conspiraverunt conspirationem.*

28 *Civitate Jehudæ*] id est, metropoli regni.

Caput XXVI.

Hhuzzija dum pietati studet divino præsidio secundatur, vicinos hostes subjicit, & regnum confirmat: deinde sacrum sacerdotium invadens lepra percutitur, ideòque hominum consortio excluditur, filio interea regnum administrante.

1 ‖ Tum assumentes totus populus Jehudæ
Hhuzzijam, qui erat natus sexdecim
annos: constituerunt eum regem pro
patre ejus Amatzja.
2 Ipse ædificavit Elotham, quam recuperave-
rat Jehudæ: postquam occubuisset rex cum
patribus suis.
3 Natus sexdecim annos Hhuzzija, cùm re-
gnare inciperet: quinquaginta duobus an-
nis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri
nomen Jecolja e Jeruschalaimis.
4 Fecitque quod rectum *videtur* in oculis Je-
hovæ: omnino prout fecerat Amatzja pa-
ter ejus.
5 ‖ Fuit enim intentus quærendo Deo diebus
Zecarjæ, informantis ᵃ in rebus pertinenti-
bus ad timorem Dei: & quibus diebus quæ-
sivit Jehovam, secundavit eum Deus.
6 Nam procedens cùm oppugnaret Pelisch-
tæos, perrupit murum Gathi, & murum Jab-
nes, & murum Aschdodi: ædificavitq; civita-
tes in Aschdodęa, & in Pelischtæorū *regione*:
7 Et auxiliatus est ei Deus ' contra Pelisch-
tæos, & contra Arabas qui habitabant in
Guris planitie, & indigenas.
8 Dederunt quoque Hhammonitæ munus
Hhuzzijæ; adeò ut abiret nomen ejus usq;
ad ingressum Ægypti, quia confirmabat se
ᵇ summè.
9 Nam ædificavit Hhuzzija turres Jeruscha-
laimis ad portam anguli & ad portam vallis

‖ 2.Reg.14.21.

& ad

& ad 'Miktzohham: & 'firmavit eas.
10 Ædificavit etiam turres in 'deserto, & fo-
dit cisternas multas tam in depresso loco
quàm in planitie, eò quòd pecoris multum
esset ipsi: & agricolæ ac vinitores in monti-
bus, & in arvis, nã amator c agriculturę erat.
11 Erant autem Hhuzzijæ copiæ gerentium
bellum, aptorum ad prodeundum in militi-
am turmatim pro numero recensionis eo-
rum, *factæ* d per Jehhielem scribam & Mah-
hasejam moderatorem: commissæ manui
Chananjæ ex principibus regis.
12 Totus numerus primorum paternarum *fa-
miliarum* inter valentes robore, bis mille
sexcentorum.
13 Quorum manui commissi copiarum milita-
rium ter centies septies mille quingenti, ge-
rentes bellum virtute militari: ad auxilian-
dum regi contra hostem.
14 Quibus paravit Hhuzzija pro toto exerci-
tu scuta & spicula, galeasque & loricas &
arcus: usque ad lapides fundarum.
15 Fecit prætereà Jeruschalaimis e machi-
nas ingeniosissimè excogitatas, ut essent su-
per turres & super angulos, ad jaculandum
sagittis & lapidibus magnis: exivitque no-
men ejus usq; in longinquum: quia f 'mirifi-
cè adjuvabatur, usquedũ confirmatus esset;
16 Sed ubi confirmatus est, extulit se animus
ejus usque adeò ut se corrumperet, & præ-
varicaretur contra Jehovam Deum suum:
ingressus enim est in templum Jehovæ, ut
adoleret super altare suffitus.
17 Ingressus verò post eum Hhazarja sacer-
dos: & cum eo sacerdotes Jehovæ octo-
ginta robusti:
18 Obstiterunt Hhuzzijæ regi dicentes ei,
'non *est* tuum, ô Hhuzzija, adolere Jehovæ:
sed sacerdotum filiorum Aharonis qui con-
secrati sunt ad adolendum: exi e sanctuario,
nam prævaricatus es: neque futurum est ti-
bi gloriæ a Jehova Deo.
19 Tum indignatus est Hhuzzija, habens in
manu sua suffimentum ad adolendum: cum-
que indignaretur contra sacerdotes, lepra
exorta est in fronte ejus corã ipsis sacerdo-
tibus in domo Jehovæ g 'ab altari suffitus.
20 Respiciens itaque ad eum Hhazarja sacer-
dos primarius cum omnibus reliquis sacer-
dotibus, quòd ecce esset leprosus in fronte
sua, deturbaverunt eum inde: etiamque ipse
impellebatur ad exeundum, quia plaga affi-
ciebat eum Jehova.
21 Sic fuit Hhuzzija rex leprosus usq; ad diem
mortis suæ, habitans in domo h semota le-
prosus, cùm abscissus esset a domo Jehovæ:
intereà Jotham filius ejus præerat domui
regis, judicans populum terræ.
22 Reliquas autem res Hhuzzijæ priores &
posteriores: 'scripsit Jeschahhja filius A-
motzi propheta.
23 Tandem occumbente Hhuzzija cum pa-
tribus suis, sepelierunt eum cum patribus
ejus 'in agro sepulchrali qui erat regum: di-
cebant enim leprosus est: & regnavit Jo-
tham filius ejus pro eo.

9 *Miktzohham*] vide Nechem.3.19.
Firmavit eas] præsidiis & munitionibus.
10 *Deserto*] Arabiæ, quod pascuosum erat.
c Heb. *terræ*.
d Heb. *per manum*.
e Heb. *excogitata excogitatione excogitantis*.
f Heb. *mirificabat adjuvari*.
15 *Mirificè adjuvabatur*] a Deo, ut docet vers.7.
18 *Non est tuum*] vide Exod.30.7. & sequen.
g Heb. *de super altari*.
19 *Ab altari*] .i. a Deo præsentiam suam in altari testante: ex eo lepram a-[illegible] signo ejaculante: synecdoche.
h Heb. *liberæ*, ut 2.Reg.15.5.
22 *Scripsit* [illegible]] tum in libro secundo Regum, tum in libro prophetiæ suæ.
23 *In agro*] [illegible] in eodem agro: sed [illegible] regum.

Caput XXVII.

Jotham regnum bene & feliciter administrat, & Hhammonitas reddit tributarios.

1 || Natus vigintiquinque annos Jotham
cùm regnare inciperet, sexdecim an-
nis regnavit Jeruschalaimis: cujus
matri nomen Jeruscha filia Tzadoki.
2 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Je-
hovæ, omnino prout fecerat Hhuzzija pa-
ter ipsius: (tantummodò non est ingressus
templum Jehovę:) sed adhuc populus cor-
rumpebant se.
3 Hic ædificavit portam domus Jehovæ su-
premam: & in 'muro clivi ædificavit a plu-
rimùm.
4 Civitates etiam ædificavit in montanis
Jehudæ: & in saltibus ædificavit palatia &
turres.
5 Hic etiam pugnans contra regem Hham-
monitarum prævaluit eis: ita ut darent ei
Hhammonitæ anno illo centum talenta
argenti, & decies mille 'coros tritici, simi-
liter hordei decies mille: hoc rependerunt
ei Hhammonitæ etiam anno secundo &
tertio.
6 Itaque confirmavit se Jotham: quia com-
paraverat 'vias suas coram Jehova Deo suo.
7 Reliquæ autem res Jothami, & omnia 'bel-
la ejus, viæq; ejus: ecce sunt scriptæ in li-
bro regum Jisraëlis & Jehudæ.
8 Natus vigintiquinque annos cùm regnare
inciperet: sexdecim annis regnaverat Je-
ruschalaimis:
9 Cùm occumberet Jotham cum patribus
suis, & sepelirent eum in civitate Davidis;
ita regnavit Achaz filius ejus pro eo.

|| 2.Reg.15.33.
3 *Muro clivi*] .i. editioris partis Jeruschalaimorum post templum ad occidentem siti, inter Gichonem torrentẽ & portam piscium, de quo infra 33.14.& Nechem.3.26.& 27. Item 11.21.
a Heb. *in multitudinem*.
5 *Coros*] vide 1. Reg.4.21.
6 *Vias suas*] id est, consilia, actiones, vitamque suam.
7 *Bella ejus*] ei illata a rege Syriæ & Jisraëlitarum: de quibus 2.Reg.15.37.

Caput XXVIII.

Achaz impius a rege Syriæ & Jisraëlitis (a quibus pietatis & charitatis exemplum Achazo exhibuit Deus) Edomæis & Pelischtæis pressus ad Assyrium recurrit: a quo afflictus Achaz in graviorem idololatriam quàm antea delabitur: & mortuo, Jechizkija filius succedit.

1 || Natus viginti annos Achaz erat cùm
regnare inciperet, sexdecim annis
regnavit Jeruschalaimis: sed non fe-
cit quod rectum *videtur* in oculis Jehovę, si-
cut David pater ipsius.
2 Ambulavit enim in viis regum Jisraëlis,
atque etiam a fusiles *imagines* fecit Bahha-
limis.
3 Prætereà ipse adolevit in 'valle filii Hin-
nomi: & arsit filios suos igne, secundum 'ab-
ominationes gentium quas expulerat Je-
hova a facie Jisraëlitarum.
4 Et sacrificabat studiosè, adolebatque in
excelsis, & in collibus: & sub omni arbore
virente.
5 Quamob rem tradidit eum Jehova Deus
ejus in manum regis Syrorum: qui percu-
tientes eum captivam abduxerunt ab eo
multitudinem magnam, quam deduxerunt
in Darmascum: etiamque in manum regis
Jisraëlitarum traditus est, ita ut percuteret
eum percussione magna.
6 Interfecit enim Pekach filius Remaljæ ex
Jehudæis centies vicies mille die uno, om-
nes b robustos: eò quòd dereliquissent Je-
hovam Deum majorum suorum.
7 Interfecit quoq; Zicri potens Ephrajimita

|| 2.Reg.16.2.
a Heb. *fusiones*.
3 *Valle filii Hhinnomi*] vide Jehosch.15.8.
Abominationes gentium] Levitici 18. 21.& 20.2.
b Heb *filios roboris*.

Mahhasejam filium regis, & Hhazrikamum
antecessorem domus ejus, atque Elkanam
secundum a rege.
8 Itaque captivos ducebant Jisraëlitæ e co-
gnatis suis ducenta millia mulierum, pue-
rorum & puellarum, ac etiam prædam mul-
tam diripuerant ex eis: deducebantq; ista
spolia in Schomronem.
9 Cùm ibi existens propheta Jehovæ Hho-
ded nomine: prodiit ante exercitum illum
qui veniebat in Schomronem, ac dixit eis:
ecce propter iram Jehovę Dei majorum
vestrorum æstuantem contra Jehudęos, tra-
didit eos in manum vestram: ita ut interfi-
ceretis ex eis 'cum indignatione, 'usque ad
cœlos pertingit istud.
10 Et nunc filios Jehudæ & Jeruschalaimo-
rum cogitatis subjicere ut sint serv & an-
cillæ vobis! 'annon penes vos, vos *inquam*
sunt duntaxat reatus contra Jehovam Deū
vestrum?
11 Quare nunc auscultate mihi: & restituite
hanc captivorum multitudinem, quam ab-
ducitis captivam à fratribus vestris: nam
æstus iræ Jehovæ *exundaret* in vos.
12 Tunc surgentes homines e primoribus
Ephrajimitarum, Hhazarja filius Jehocha-
nanis, Berecja filius Meschillemothi & Je-
chizkija filius Schallumi & Hhamasa filius
Chadlai: adversus venientes ab illa mili-
tia:
13 Dixerunt eis: non estis adducturi hanc
captivorum multitudinem huc: quia in [c] re-
atum gravissimum cederet nobis 'quod vos
dicitis, superaddendo peccatis nostris & re-
atui nostro: quia magnus reatus incumbit
no bis, & æstus iræ contra Jisraëlem.
14 Ita dereliquit expeditus quisque multi-
tudinem illam captivam & prædam suam,
ante istos principes & totam congregatio-
nem.
15 Tunc surgentes homines quidam qui ex-
pressi fuerant [d] nominatim, prehenderunt
multitudinem illam captivam, & omnes nu-
dos eorum induerunt ex ipsa præda: cum-
que induissent & calceassent, cibumque &
potum dedissent atque unxissent eos, de-
duxerunt asinis quemque labentem eorum,
adduxeruntque eos Jerichuntem *in* civita-
tem palmarum juxta fratres eorum: deinde
reversi sunt in Schomronem.
16 Tempore illo misit rex Achaz ad reges As-
syriæ: ut auxiliarentur sibi.
17 Nam adhuc Edomæi venientes: percusse-
rant Jehudam, & abduxerant captivos.
18 Pelischtæi quoque irruerant in civitates
depressi agri & meridianas Jehudæ: cepe-
rantq; Beth-Schemeschum, & Ajalonem,
& Gederothas, & Socuntem ac villas ejus,
Timnamque & villas ejus, & Gimzuntem
ac villas ejus: ubi habitabant.
19 Deprimebat enim Jehova Jehudam prop-
ter Achazum regem Jisraëlis: quia abstra-
xerat Jehudam, ut [e] omnino prævaricare-
tur contra Jehovam.
20 Veniens itaque ad eum Tilgath-Pilnee-
ser rex Assyriæ, angustia affecit eum: non
autem confirmavit eum.
21 Quamvis [f] accipiens Achaz partem ex
domo Jehovæ & domo regis ac principum:

9 *Cum indignatione*] .i. veterum simultatum & bellorum inde a divisione regni gestorum nomine exacerbati.
Usque ad Cœlos] .i. summa est hæc sævitia quam exercetis, & animus infensissimus: hyperbole, ut Gen. 11.4.
10 *Annon penes*] quasi dicat, nonne conscii vobis estis, vos aliis peccatis vestris reos jam peractos esse coram Deo, quòd illa hoc novo scelere cumulatis?

c Heb. *reatum Jehovæ* .i. *maximum*: *solet enim quicquid gravissimum & maximum est exprimi adjuncto aliquo nomine Dei: ut Gen. 30.8. & Jirm. 2.30.*
13 *Quod dicitis*] .i. cogitatis de fratribus vestris in servitutem trahendis.

d Heb. *nominibus*.

e Heb. *prævaricando prævaricaretur*.

f Heb. *partitus esset*.

dedisset regi Assyriæ: tamen non fuit au-
xilio ei.
22 Quocunque autem tempore angustia af-
ficiebat ipsum Jehova, pergebat prævarica-
ri contra Jehovam: idem erat rex Achaz.
23 Sacrificavit enim diis Damascenorum
'percutientium ipsum: dicens, quia dii re-
gum Syriæ sunt auxilio eis, illis sacrifica-
turus sum ut auxilientur mihi: at illi fue-
runt *obices* [g] in quos impingeret, ipsi & toti
Jisraëli.
24 'Adeò ut congregans Achaz instrumenta
domus Dei, truncaret instrumenta domus
Dei, & occluderet fores domus Jehovæ: fa-
ceretq; sibi altaria in unoquoque angulo
Jeruschalaimis:
25 Etiam in singulis civitatibus Jehudæ fa-
ceret excelsa ad adolendum diis alienis:
ita provocavit Jehovam Deum majorum
suorum.
26 Reliquæ autem res ejus, & omnes viæ ejus
'priores & posteriores: ecce sunt scriptæ
in libro regum Jehudæ & Jisraëlis.
27 Denique cùm occubuisset Achaz cum
patribus suis, & sepelivissent ipsum in ipsa
civitate Jeruschalaimis, (non enim intule-
runt eum in 'sepulchra regum Jisraëlis:) re-
gnavit Jechizkija filius ejus pro eo.

23 *Percutientium ipsum*] .i. cùm illi antè superatus esset, suprà ver. 5. & 2. Reg. 16.5. & 6.
g Heb. *ad impingere faciendum eum*.
24 *Adeò ut*] postquam rex Assyriæ eum invasisset, 2. Reg. 16.10.

26 *Priores & posteriores*] id est, ante immissas a Deo calamitates & post.

27 *Sepulchra regum*] quæ erant in arce Davidis.

Caput XXIX.

Jechizkija rex constitutus, illico Dei cultum restituit: sacerdotibus imperat ipsorum sanctificationem templiq; purgationem: in quo deinde ipse cum populo per sacerdotes & Levitas multas oblationes magna cum lætitia offert.

1 ‖JECHIZKIJA regnare cœpit natus vi-
ginti quinque annos, & viginti novem an-
nis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri
nomen Abija filia Zecarjæ.
2 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Je-
hovæ: omnino prout fecerat David pater
ejus.
3 Hic ipso anno primo regni sui mense pri-
mo aperuit fores 'domus Jehovæ, & confir-
mavit ipsos *sacerdotes*.
4 Jussit enim convenire sacerdotes & Levi-
tas, & congregavit eos in 'plateam orien-
talem:
5 Ac dixit eis, auscultate mihi, ô Levitæ: jam
sanctificate vos, & sanctificate domum Je-
hovæ Dei majorum vestrorum, & efferte
[a] 'quod separandum est e sancto.
6 Nam prævaricati sunt patres nostri, & fa-
cientes quod malum *videtur* in oculis Dei
nostri, dereliquerunt eum: & avertentes
faciem suam a tabernaculo Jehovæ oppo-
suerunt cervicem.
7 Etiam occluserunt fores porticus, extin-
xeruntque lucernas & suffitum non adole-
verunt: denique holocaustum non obtule-
runt in sancto Deo Jisraëlis.
8 Quam ob rem fuit fervens ira Jehovæ con-
tra Jehudam & Jeruschalaima: adeò ut tra-
diderit eos commotioni, desolationi & sibi-
lo: 'quemadmodum videtis oculis vestris.
9 Nam ecce 'ceciderunt patres nostri gladio:
& filii nostri filięque nostræ ac uxores no-
stræ in captivitate *fuerunt* propter illud.

‖ 2. Reg. 18.1.

3 *Domus Jehovæ*] .i. porticus & vestibula domus, quas occluserat pater, suprà 28.24. & infra vers. 7.
4 *Plateam orientalem*] .i. ante portam atrii [illegible]
a Heb. *separationem*; [illegible]
5 *Quod separandum est*] .i. quicquid impurum [illegible] [illegible]
8 *Quemadmodum videtis*] [illegible] quot annis à Syris, Jisraëlitis, Edomæis, Pelischtæis & Assyriis oppressi.
9 *Ceciderunt*] suprà 28.6. [illegible]

b Heb. *cum corde meo.*

11 *Ne erretis*] id est, ne persistetis in errore: in quo cultum Dei, ad quem electi estis, omisistis.

13 *Elitzaphanis*] qui fuit princeps familiæ Kehathitarum, Num. 3.30.

17 *Die primo*] id est, eodem die quo rex constitutus est.

18 *Intrò*] id est, in regiam.

21 *Cumque adduxissent*] id est, omnes quadrupedũ species sacrificio aptas, ad consecrationem loci & personarum, ad holocaustum, pro peccatis, & ad eucharistica.

Septem] ad significandam universitatem, sive totum regni corpus.

Pro sanctuario] ut denuo consecraretur.

22 *Insperserunt &c.*] ex ritu Levit. 8. 15. & sequent.

| 1. Chron. 23. & 25.

10 Nunc est [b] mihi in animo pangere fœdus
cum Jehova Deo Jisraëlis: ut avertat se a
nobis æstus iræ ejus.
11 Filii mei, nunc [*] ne erretis, vos enim elegit
Jehova, ut stantes coram ipso ministretis ipsi,
& ut sitis ipsi ministrantes & adolentes.
12 Tum surgentes hi Levitæ, Machath filius
Hhamasai, & Joël filius Hhazarjæ e posteris
Kehathitarum: ex Meraritis verò Kisch
filius Hhabdi, & Hhazarja filius Jehallelelis:
atque e Gerschonitis Joach filius Zimmæ,
& Hheden filius Joachi:
13 Et e filiis [*] Elitzaphanis, Schimri & Jehhiel:
ac e filiis Asaphi, Zecarja, & Matanja:
14 E filiis quoque Hemanis, Jechiel & Schimhhi:
& e filiis Jeduthunis, & Schemahhja
& Hhuzziel:
15 Congregarunt cognatos suos & sanctificaverunt
se, veneruntque ex præcepto regis
ad res Jehovæ: ad purgandum domum Jehovæ.
16 Nam ingressi sacerdotes interiorem partem
domus Jehovæ ad purgandum: extulerunt
omnem immunditiem, quam invenerãt
in templo Jehovæ, in atrium domus Jehovę:
recipiebant verò Levitæ exportandam in
torrentem Kidronis foras.
17 Cœperant autem [*] primo die mensis primi
sanctificare: & die octavo ejusdem mensis
ingressi porticum Jehovæ, sanctificaverunt
domum Jehovæ diebus octo: ita ut die sexto
decimo mensis primi absolverint.
18 Tum venientes [*] intrò ad Jechizkijam regem,
dixerunt: purgavimus totam domum
Jehovæ, & altare holocausti cum omnibus
instrumentis ejus, & mensam dispositionis
cum omnibus instrumentis ejus.
19 Denique omnia instrumenta illa quæ abjecerat
rex Achaz cùm regnaret, prævaricatione
sua: comparavimus & sanctificavimus,
quæ ecce sunt ante altare Jehovæ.
20 Itaque manè surgens Jechizkija rex, congregavit
præfectos civitatis: & ascendit in
domum Jehovæ.
21 [*] Cumque adduxissent juvencos [*] septem
& arietes septem, agnosque septem, & hircos
e capris septem in peccatum pro regno
& pro sanctuario, ac pro Jehuda: edixit filiis
Aharonis sacerdotibus, ut offerrent in altari
Jehovæ.
22 Tum jugularunt boves, & accipientes sacerdotes
illorum sanguinem [*] insperserunt
in ipsum altare: similiter jugulantes arietes
insperserunt illorum sanguinem in altare, &
jugulantes agnos insperserunt illorum sanguinem
in altare.
23 Postremò admoverunt hircos peccati ante
regem & congregationem: qui manibus
suis nixi sunt eis.
24 Jugulantesque eos sacerdotes expiaverunt
sanguine eorum in altari ad expiationem
faciendam pro toto Jisraële: quia toti Jisraëli
indixerat rex holocaustum & peccatum
illud.
25 | Restituerat autem Levitas in domo Jehovæ
cum cymbalis, cum nabliis, & cum citharis
ex præcepto Davidis, & Gadi videntis
regii, & Nathanis prophetæ: nam a Jehova
præceptum illud erat per prophetas
ejus.
26 Itaq; adstantibus Levitis cum instrumentis
Davidis: sacerdotibus verò [*] cùm tubis:
27 Edixit Chizkija ut offerrent holocaustum
in altari: & quo tempore cœpit holocaustũ,
cœpit musica Jehovæ cum ipsis tubis, idque
cum [c] canticis traditis & instrumentis Davidis
regis Jisraëlis.
28 Intereà tota congregatio incurvabant sese,
cùm musici canerent & tubicines tubis
clangerent: omnia hæc usque dum absolutum
esset holocaustum.
29 Cùm autem absolvissent offerre: procidentes
rex, & omnes qui præsentes erant
cum eo, incurvaverunt se:
30 Edixitque Chizkija rex & principes Levitis,
ut laudarent Jehovam verbis Davidis &
Asaphi videntis: qui cùm laudassent, dum
agitaretur lætitia illa, inclinato vertice incurvaverunt
se.
31 Tum locutus Jechizkija dixit: jam [d] consecrastis
ministerium vestrum Jehovæ, [*] accedite
& adducite sacrificia & eucharistica in
domum Jehovæ: adduxerunt itaq; congregatio
illa sacrificia & eucharistica, & omnis
voluntarius [e] animo holocausta:
32 Adeò ut esset numerus holocaustorum,
quę adduxerunt congregatio, boum septuaginta,
arietum centum, agnorum ducentorum:
ad holocaustum Jehovæ erant omnia
hæc:
33 [*] Aliorum autem consecratorum, boum
sexcentorum, & pecudum ter mille.
34 Veruntamen sacerdotes erant pauciores,
neque poterant [*] nudare pelle omnia illa holocausta:
quare [*] confirmarunt eos cognati
eorum Levitæ, donec absolutum esset
illud opus, & donec sanctificassent se reliqui
sacerdotes: nam Levitæ rectiores fuerant
animo ad sanctificandum se sacerdotibus.
35 Nam etiam imponendum erat copiosè de
adipibus eucharisticorum & de libaminibus
[*] præter illa holocausta: ita constitutus
est cultus domus Jehovæ.
36 Lætatusque est Jechizkija totusque populus,
de eo quod restituerat Deus populo:
[*] nam repentè fuerat hæc res.

Caput XXX.

Jechizkija inito consilio Jehudæis & Jisraëlitis indicit Pascha in mense secundo: in quo celebrando Levitæ immundorum vicibus funguntur: pro quibus oratione habita Deus conciliatum se suam testatus est. Deinde feriæ conceptæ habentur, ad professionem grati erga Deum animi.

1 Deinde misit Jechizkija per totum
Jisraëlem & Jehudam, & etiam fasciculos
literarum scripsit ad Ephrajimitas
& Menaschitas, ut venirent in domum
Jehovę Jeruschalaima ad celebrandum Pascha
Jehovæ Deo Jisraëlis.
2 Nam inierat consilium rex & principes ejus
cum tota congregatione Jeruschalaimis: de
celebrando Paschate [*] mense secundo.
3 Non enim potuerant celebrare illud tempore
[*] eodem: cùm sacerdotes non sanctificassent
se ad [*] sufficientem numerum, & populus
non congregassent se Jeruschalaimo:

26 *Cum tubis*] ex mandato Dei Num. 10. 10.

c Heb. *cum manibus*: synecdoche, ut supra 1. Chron. 6. 31. & Hbrza 3. 10.

d Heb. *implevistis manum vestram*: ut Exod. 28. 41.

31 *Accedite*] Apostrophe ad populum.

e Heb. *corde*: sic vers. 34.

33 *Aliorum &c.*] id est, sacrificiorum tam votivorũ quàm voluntariorum, quæ in eucharisticis numerantur, atq; etiam munerum, de quibus Levit. 2.

34 *Nudare pelle*] quia occupati erant in oblationibus offerendis.

Cõfirmarunt] id est, partem muneris istorum in se receperũt, quod alioquin sacerdotum erat: Levit. 1. 6.

35 *Præter illa holocausta*] id est, multa igne absumenda accedebãt ad sacrificia: nam omnis adeps Jehovæ erat Levit. 3. 16. ut & suffitus ex libamine.

36 *Nam repentè*] quasi dicat, factum hoc inspiratione, lætitiam piorum auxit, uno momento ex illis tenebris, quas offuderat Achaz, emergentium.

2 *Mense secundo*] ex lege Num. 9.

3 *Eodem*] quo conventus fuerat habitus & purgatio instituta: nam illud fuisset tempus proprium Paschatis, Exod. 12.

Sufficientem] ut superioris conventus sacrificia offerrent: neque mensi hujus, quo totus populus Jisraëliticus ad celebrandum Pascha fuisset conventurus, supra 29. 34.

4 Cum-

4 Cúmque recta videretur hæc res in oculis
regis: & in oculis totius congregationis
illius:
5 Constituerant rem *hanc* ut [a] promulgarent
per totum Jisraëlem a Beer-Schebahho
Danem usque, ut venirent celebratum Pas-
cha Jehovæ Deo Jisraëlis, Jeruschalaima:
nam [b] jam diu non celebraverant [c] ex præ-
scripto.
6 Abiverunt itaque cursores cum fasciculis
literarum [d] ac rege a principibus per to-
tum Jisraëlem & Jehudam, & ex præcepto
regis dicebant: filii Jisraëlis, convertimini
ad Jehovam Deum Abrahami, Jitzchaki &
Jisraëlis, ut convertat se ad [e] reliquias, quæ
reliquæ factæ sunt vobis e manu ' regum
Assyriæ.
7 Neque estote ut patres vestri, & ut fratres
vestri, qui prævaricati sunt contra Jehovam
Deum majorum suorum: quos tradidit de-
solationi, quemadmodum videtis.
8 Nunc ne obdurate cervices vestras, ut pa-
tres vestri: ' cedite manum Jehovæ, & in-
gressi sanctuarium ejus, quod sanctificavit in
seculum, colite Jehovam Deum vestrum: ut
avertat se a vobis æstus iræ ejus.
9 Nam conversis vobis ad Jehovam, fratres
vestri & filii vestri [f] consequentur misericor-
diam coram illis, qui captivos detinent ip-
sos, adeò ut revertantur in terram hanc:
nam gratiosus & misericors *est* Jehova De-
us vester: neque avertet faciem a vobis, si
convertamini ad ipsum.
10 Cùm autem cursores illi transirent de ci-
vitate in civitatem per regionem Ephrajimi
& Menaschis, ad Zebulunem usque: deri-
debant eos ac subsannabant eos.
11 Veruntamen quidam ex Aschere, & Me-
nasche, & e Zebulune deprimentes se, ve-
nerunt Jeruschalaima.
12 Etiam in Jehudæis erat ' manus Dei: in-
dens eis [g] animum unum, ad faciendum præ-
ceptū regis ac principum ex verbo Jehovę.
13 Et congregati sunt Jeruschalaima popu-
lus multus ad celebrandum festum azymo-
rum mense secundo: congregatio [h] quàm-
plurima.
14 Qui surgentes amoverunt altaria quæ e-
rant Jeruschalaimis: & omnes aras thurari-
as amoventes, projecerunt in torrentem
Kidronis.
15 Deinde jugularunt Pascha quartodecimo
die mensis secundi: cùm reliqui sacerdotes
& Levitæ ' rubore suffusi sanctificassent se,
& obtulerunt holocausta ‖ in domo Jehovæ.
16 ' Ita steterunt in statione sua secundum
officium suum ex lege Moschis viri Dei: sa-
cerdotes spargentes sanguinem *acceptum* e
manu Levitarum.
17 Quia multitudo in eo cœtu erat qui non
sanctificaverant se: ideò Levitæ incumbe-
bant ' jugulationi Paschatum pro omni im-
mundo, ad sanctificandum *ea* Jehovæ.
18 Nam magna pars illius populi, multitudo
ex Ephrajimo, & Menasche, Jissascare &
Zebulune non mundaverant se cùm come-
derent Pascha, secus quàm ' præscriptum
est: sed oravit Jechizkija pro eis dicendo:
Jehova optimus ' expiationẽ faciat pro *eo*:
19 ' Quisquis animum suum comparaverit ad
quærendum Deum Jehovam, Deum majo-
rum suorum: quamvis non *sit* prout mun-
dities [i] sacra *postulat*.
20 Et auscultans Jehova Jechizkijæ, ' curavit
populum.
21 ' Itaq; celebrarunt Jisraëlitæ qui præsentes
erant Jeruschalaimis, festum azymorum se-
ptem diebus cum lætitia magna: laudabant-
que Jehovam de die in diem Levitæ ac sa-
cerdotes instrumentis ' *concinentibus* robur
Jehovæ.
22 ' Locutus enim fuerat Jechizkija, quæ [k] e-
rant cordi omnibus Levitis, informantibus
in intelligentia ejus quod *videtur* bonum
Jehovæ: ideò comederunt stato illo tempo-
re septem diebus, sacrificantes sacrificia eu-
charistica, & confitentes Jehovæ Deo ma-
jorum suorum.
23 Cumque consilium inivissent tota congre-
gatio illa de celebrandis septem diebus a-
liis: celebrarunt septem dies *cum* lætitia.
24 Quibus Chizkija rex Jehudæ obtulit con-
gregationi mille juvencos, & septies mille
pecudes: & principes obtulerunt congre-
gationi juvencos mille, pecudesque decies
mille: & verò sanctificaverant sacerdotes
[l] ' copiosè.
25 Ita lætati sunt tota congregatio Jehudæ &
sacerdotes ac Levitæ, totaque congregatio
eorum qui venerant ex Jisraële: tam pere-
grini qui venerant e terra Jisraëlis, quàm
habitantes in Jehuda.
26 Fuitq; lætitia magna Jeruschalaimis: quia
inde ' a diebus Schelomonis filii Davidis re-
gis Jisraëlis, hujusmodi non fuerat Jerusch-
alaimis.
27 Deniq; surgentes sacerdotes Levitici ' be-
nedixerunt populo, & exaudita est vox eo-
rum: pervenit enim oratio eorum in habita-
culum sanctum illius, in cœlum.

a Heb. *transmitterent vocem.*
b Heb. *non per multum temporis.*
c Heb. *sicut scriptū est: sic infrà* 8.
d Heb. *a manu regis &c.*
e Heb. *evasionem quæ relicta est vobis.*
6 *Regum Assyriæ*] Pulis 2. Regũ 15.19. & 1. Chronicorum 5.26. & Tilgath-Pilneeseris 2. Reg. 15.29. & suprà 28.20.
8 *Cedite manum*] id est, prostrati, Dei opem & auxilium implorate, ut vos misericordia sua erigat: ut Lamentationum 5.6.
f Heb. *erunt in misericordiam.*
12 *Manus Dei*] id est, virtus & efficacia: metonymia.
g Heb. *cor unũ sic* ver. 19.
h Heb. *in multitudinem valde.*
15 *Rubore suffusi*] quòd tam diu distulissent sui sanctificationem.
‖ *Levitici* 1. *& sequentibus cap.*
17 *Jugulationi*] quæ alioquin ad offerentes pertinebat, ut observatum est Levitici 1.5.
18 *Præscriptū est*] Levit. 7.10.
Expiationẽ faciat] id est, præstet spiritu suo, quod isti temporis importunitate prætermiserunt: sic ostendit Chizkija quid fuerit juris de eis, qui sine fide malis, etiam secundo mense impurati erant.
19 *Quisquis &c.*] quasi dicat, modo qui accedent ad Pascha, animos suos comparaverint: cætera non imputet Deus.

Caput XXXI.

Populus idololatriam convellit, & Jechizkija sacerdotes ac Levitas in suis muneribus & distributionibus restituens, de cibario eorum prospicit, revocata primitiarum decimarumq́ lege.

1 Cùm autem absolvissent omnia ista, e-
gressi omnes Jisraëlitæ qui præsentes
fuerant, per civitates Jehudæ frege-
runt statuas, & succiderunt lucos, destruxe-
runtque excelsa ac altaria e toto Jehuda &
Binjamine, etiam ' *per* Ephrajimum & Me-
naschem, usque dum absolvissent: deinde
reversi sunt omnes Jisraëlitę quisque in pos-
sessionem suam per civitates suas.
2 Restituit verò Jechizkija distributiones sa-
cerdotum ac Levitarum per distributiones
eorum, quemque secundum ministerium ip-
sius, sacerdotes & Levitas, in holocausta &
in eucharistica: ad ministrandum & ad ce-
lebrandum, atque ad laudandum ' in portis
castrorum Jehovæ.
3 Portionem quoque regis e facultatibus suis
ad quæque holocausta, ad holocausta matu-
tina & vespertina, & holocausta pro sabba-
this ac pro noviluniis, & pro solennitatibus:
‖ ut præscriptum est lege Jehovæ.
4 Similiter edixit populo, habitatoribus Je-
ruschalaimorum, ut darent ' portionem sa-
cerdotum

i Heb. *sanctitatis.*
20 *Curavit*] id est, virtute spiritus sui sanctificavit.
21 *Concinentibus*] id est, quibus canebant Psalmos robur Jehovæ prædicantes.
22 *Locutus enim*] antequam hæc fierent, videns Chizkija magnum populi numerum impuratum, dequaque ad celebrandum Pascha fluere: cōsilium cum sacerdotibus & Levitis legis peritis habuerat: in quo constitutum est, ut cum precibus Deo committeretur, Levitæ animos sumerent officiū populo præstandum, & populum de re tota instituerent ex verbo Dei.
k Heb. *ad intelligentiam per cor: vide Gen.* 3.
l Heb. *in multitudinem.*
24 *Copiosè*] id est, tanto numero, ut abundè sacerdotum esset: non autem suprà ver. 3.
26 *A diebus Schelomonis*] exclusive ut vocant, id est, ab diviso regno nondum celebrata tam festivitas, junctis cum Jehuda Jisraëlitis.
27 *Benedixerunt*] ex lege Num. 6.
1 *Per Ephrajimum*] id est, partem illam quæ regi Jehudæ parebat, sive quæ a superioribus regibus fuerat suprà 15.8. sive ipsi ex causa ad Jehudam defecisset, ut multi Jisraëlis regnum habitabant, & multi non bus agitabant: & infrà 34.6.
2 *In portis castrorum*] id est, templi, quò conveniebat populus Dei, & ministri quasi custodes modo erant castri.
‖ Num. 28.
4 *Portionem sacerdotum &c.*] bitur Num. 18.

cerdorum & Levitarum: *ut confirmarent
se in lege Jehovæ *exequenda*.
5 Tum simulac erupit hoc verbum, ᵃ plurimas
contulerunt Jisraëlitæ primitias frumenti,
musti, oleique ac * palmæ, denique omnis
proventus agri: decimas quoque omnium
ᵇ copiosè attulerunt.
6 Filii quoque Jisraëls & Jehudæ qui habita-
bant in civitatibus Jehudæ, ipsi etiam deci-
mas armenti & gregis, & decimas ᶜ sacras,
id est, sacratas Jehovæ Deo ipsorum: affe-
rentes deposuerunt ᵈ acervatim.
7 *Mense tertio cœperunt acervorum illo-
rum fundamenta ponere: mense verò *sep-
timo absolverunt.
8 Cumque venientes Jechizkija & principes,
vidissent acervos illos: benedixerunt Je-
hovæ & populo ejus Jisraëli.
9 Percunctatusque est Jechizkija sacerdotes
& Levitas de illis acervis:
10 Alloquens verò eum ᵉ Hhazarja sacerdos
primarius in familia Tzadoki: dixit, ex quo
cœptum est istam oblationem afferre in
domum Jehovæ, comedimus & saturati su-
mus, ac superest ᶠ quamplurimum: quia Je-
hova benedixit populo suo, ita ut quod su-
perest sit multitudo hæc.
11 Quapropter edicente Jechizkija, ut com-
pararent cellas in domo Jehovæ: compa-
rarunt.
12 Quò inferebant oblationem illam, & de-
cimas, & res consecratas constanter: *præ-
erántque illis antecessor Conanja Levita, &
Schimhhi frater ejus secundus ab eo:
13 Jechiel verò & Hhazazja, & Nachath, &
Hhasaël, & Jerimoth, & Jozabad, & Eliel,
& Jismachja, & Machath, ac Benaja: *præ-
fecti erant sub manu Conanjæ & Schimhhi
fratris ejus, institutione Jechizkijæ re-
gis, & Hhazarjæ * antecessoris domus
Dei.
14 Kore verò filius Jimnæ Levitæ janitor ver-
sus orientem, præerat voluntariis oblatio-
nibus Dei: ut distribueret oblationem Je-
hovæ, & res sanctas sanctarum.
15 *Ad manum autem ejus, Hheden, & Min-
jamin, & Jeschuahh, ac Schemahhja, Amar-
ja, & Schecanja per civitates sacerdotum
in stato munere: dando cognatis suis per
distributiones * tam magno quàm parvo:
16 (Præter generis ipsorũ mares, a nato tres
annos & deinceps) omni ingredienti do-
mum Jehovæ ad g officium diurnum: pro
ministerio eorum, in observationibus eo-
rum, secundum distributiones eorum.
17 Et cum recensione generis sacerdotum
per familias paternas eorum, etiam Levitis
a nato viginti annos & deinceps: in obser-
vationibus eorum, per distributiones eo-
rum.
18 Etiam generi ipsorum in omnes parvulos
eorum, uxores eorum, filiosque eorum ac
filias eorum, toti congregationi: * cùm in
stato munere suo rerum sanctarum sanctifi-
cassent se.
19 Tum posteris Aharonis sacerdotibus per
agros suburbanos civitatũ eorum, in ʰ una-
quaque civitate *præerant* homines, qui ex-
pressi sunt * nominibus: ad dandum portio-
nes cuique mari inter sacerdotes, similiter

Ut confirmarent] id est, illi rei firmè incumberent, neque distraherentur alimenti quærendi causa.
a Heb. *multiplicaverunt primitias*.
5 *Palmæ*] id est, dactylorum sive fructuũ e palma: ita hoc loco vocem interpretantur Hhebræi omnes uno consensu: nam primitiarum mellis nusquam in lege fit mentio: & primitiæ ac decimæ tantùm imperantur ex fructibus terræ & jumentorum: deniq; vox ipsa Hhebræa utrunque significat.
b Heb. *in multitudinem*.
c Heb. *decimas sanctitatum*.
d Heb. *acervos acervos*.
7 *Mense tertio*] sub festum Pentecostes.
Septimo] quo collectis fructibus totius anni absolvitur; unde festum tabernaculorum collectionis dicitur, Exod. 23.16.
e Heb. *qui & Tzadoki* 1. Chron. 6.10.
f Heb. *usque in multitudinem*.
12 *Præerántq; &c.*] id est, summi quæstores sacri erant, sive ut Jureconsulti vocant, cimeliarchæ.
13 *Præfecti*] id est, curatores rationes accepti & expensi cimeliarchis reddentes.
Antecessoris] id est, summi sacerdotis.
15 *Ad manum*] id est, conjuncti administri, ut foris extra Jeruschalaima istas oblationes reciperent.
Tam magno] ex lege Deut. 18.8.
g Heb. *rem diei in die sua*.
18 *Cùm in stato*] id est, cùm primum ad hanc functionem initiati sunt, ut continenter de cibariis sacerdotum & Levitarum pro ætate ac sexu eorum, providerent.
h Heb. *civitate & civitate*.
19 *Nominibus*] suprà vers. 15.

singulis recensitis genere inter Levitas.
20 Itaque fecit talia Jechizkija in toto Je-
huda: fecitque quod bonum, & rectum, ista-
tumq; *videtur* cum Jehova Deo suo.
21 In omni verò opere quod cœperat in mi-
nisterio domus Dei, & in lege ac in præcep-
to, quærendo Deum suum: ex toto ᵏ animo
suo exercuit se, & secundatus est.

i Heb. *stabilitatem*.
k Heb. *corde*.

Caput XXXII.

Jechizkija adversus Sancheribum munit Jeruschalaima, populum confirmat: contra blasphemias legatorum orans, divinitus cæsis hostibus exauditur. Posteà gravi morbo liberatus & erectus a Deo: beneficiis ejus per superbiam abutitur: resipiscentia & precibus iram Dei amolitur: Cui mortuo succedit Menasche.

1 ‖ Post res istas & firmam constitutionẽ
earum, venit Sancherib rex Assyriæ: &
invadens Jehudam castra ponebat cõ-
tra civitates ejus munitas, ᵃ cogitans illas
discindendo sibi adjungere.
2 Videns autem Jechizkija advenisse San-
cheribum: & faciem ejus *obversam esse* ᵇ ad
oppugnandum Jeruschalaima:
3 Iniit consilium cum principibus suis & dy-
nastis suis, de obthurandis aquis fontium
qui erant extra civitatem: & auxilio fue-
runt ei.
4 Nam congregantes se populus multus ob-
thurarunt omnes illos fontes, & * torrentem
inundantem per medium regionis, dicendo:
cur venientes reges Assyriæ invenirent a-
quas multas?
5 Prætereà confirmans se, extruxit totum
murum illum * perruptum quem perduxit
usque ad * turres: foris verò * murum alte-
rum, & confirmavit munitionem civita-
tem Davidis: paravitque missilia ᶜ copiosè
& scuta.
6 Et imposuit præfectos militares populo:
congregatisque eis ad se in plateam portæ
civitatis, locutus est, ᵈ quæ erant eis cordi,
dicendo:
7 Confirmamini & fortes estote, ne timeto-
te neque consternamini metu regis Assyriæ,
& metu totius multitudinis quæ *est* cum eo:
nam nobiscum major *est*, quàm cum eo.
8 Cum eo *est* brachium carneum: nobiscum
verò Jehova Deus noster ad auxiliandum
nobis & ad ᵉ gerendum bella nostra, sic in-
nixi sunt populus verbis Jechizkijæ regis
Jehudæ.
9 Posteà misit Sancherib rex Assyriæ servos
suos Jeruschalaima, dum ipse obsideret La-
cischum & totus dominatus ejus cum ipso:
ad Jechizkijam regem Jehudæ, & ad om-
nes Jehudæos qui erant Jeruschalaimis, ut
dicerent:
10 Sic ait Sancherib rex Assyriæ: cui rei confi-
ditis, quòd desideris in munitione, Jerufcha-
laimis?
11 An non Jechizkija incitat vos, ᶠ ut expo-
nat vos morti per famem & per sitim, dicen-
do: Jehova Deus noster eripiet nos e manu
regis Assyriæ?
12 An non ipse Jechizkija abstulit excelsa e-
jus & altaria ejus: edixitq; Jehudæ & Jerus-
chalaimis dicendo: corã altari unico incur-
vatote

‖ 2. Reg. 18. 13.
a Heb. *dicens discindere eas ad se*.
b Heb. *ad bellum contra Jeruschalaima*.
4 *Torrentem inundantem*] Gichonem, de quo infrà ver. 30.
5 *Perruptum*] sub Amatzja a Joascho rege Jisraëlis, suprà 25.23.
Turres] portæ Ephrajimi, & portæ angularis, de quibus ibidem.
Murum alterum] de quo infra 33.14.
c Heb. *in multitudinem*.
d Heb. *super cor illorum*.
e Heb. *ad bellandum*.
f Heb. *ad moriendum*.

vatore vos, & in eo adoletote?
13 An nescitis quid fecerim ego & majores
mei omnibus populis terrarum? an g ullo
modo potuerunt dii gentium terrarum eri-
pere terram suam e manu mea?
14 Quis fuit inter omnes deos gentium illa-
rum quas internecioni devoverunt majores
mei, qui potuerit eripere populum suum e
manu mea: ut possit Deus vester eripere
vos e manu mea?
15 Nunc itaq; ne seducat vos Chizkija, neq;
incitet vos incitatione hujusmodi, neq; cre-
dite ei: nam non potest ullus Deus ullius
gentis aut regni eripere populum suum e
manu mea, ut e manu majorū meorū: h quā-
to minus dii vestri eripiēt vos e manu mea?
16 Amplius etiam locuti sunt servi illius con-
tra Jehovam Deum ipsum: & contra Jechiz-
kijam servum ejus.
17 Etiam literas scripserat ad probro affici-
endum Jehovam Deum Jisraëlis: & ad ob-
loquendum ei dicendo, sicut dii gentium
terrarum, qui non eripuerunt populum su-
um e manu mea: sic non est erepturus Deus
Jechizkijæ populum suum e manu mea.
18 Quæ proclamabant voce magna Judaicè
populo Jeruschalaimorum qui *erat* super
murum, ad metum incutiendum eis, & ad
*turbandum eos: ut caperent civitatem.
19 Ita locuti sunt de Deo Jeruschalaimorum:
ut de diis populorum terræ, opere manuum
hominis.
20 ‖ Oravit verò Jechizkija rex, & Jeschahh-
ja filius Amotzi propheta propter ista: & cla-
maverunt cœlum versus.
21 Quapropter mittens Jehova angelum, ex-
cidit omnem valentem robore & antece-
ssorem ac principem in castris regis Assyriæ:
qui reversus est cum pudore vultus in ter-
ram suam: ubi ingressum ædem Dei sui, pro-
deuntium e visceribus ejus *quidam*, prostra-
verunt eum gladio.
22 Ita servavit Jehova Jechizkijam & habi-
tatores Jeruschalaimorum e manu Sanche-
ribi regis Assyriæ, & e manu omnium: *duce-
batque eos liberatores undequaque:
23 Adeò ut multi afferrent munus Jehovæ Je-
ruschalaima, & res pretiosas Jechizkijæ re-
gi Jehudæ: nam elatus erat ante oculos om-
nium gentium posteà.
24 ‖ Diebus illis ægrotavit Jechizkija l letha-
liter: quapropter oravit Jehovam: qui allo-
quens eum, prodigium edidit ei.
25 At non pro beneficio erga se rependit Je-
chizkija: nam extulit se k animus ejus: qua-
propter fuit contra eum fervens ira, & con-
tra Jehudam ac Jeruschalaima.
26 Sed cùm se depressisset Jechizkija pro ela-
tione animi sui, ipse & habitatores Jerus-
chalaimorum: non obvenit eis fervens ira
Jehovæ diebus Jechizkijæ.
27 *Erat enim Jechizkijæ divitiarum & ho-
noris l quamplurimum: thesaurosque cō-
paraverat sibi ad argentum & ad aurum, &
ad lapides pretiosos, & ad aromata, & ad
scuta, ac ad omnia instrumenta desyderа-
bilia:
28 Apothecas quoque ad proventum frumē-
ti, & musti ac olei: & m stabula ad omnia
jumenta, & greges per stabula.

g Heb. possendo potuerunt.

h Heb. quantomagis dii vestri non &c.

18 *Turbandum*] id est, turbatis animis rixas inter oppidanos concitandum: per quas aut deditione, aut faciliore cōpendio caperentur Jeruschalaima.

‖ 2. Reg. 19.

22 *Ducebat*] id est, agebat & moderabatur: translatum ab exemplo pastoris & gregis.

‖ 2. Reg. 20.
l Heb. usque ad moriendum.

k Heb. cor sic deinceps.

27 *Erat enim*] his sex versibus explicantur quæ per prolepsin duobus præcedentibus dicta sunt: causa, & forma elationis.

l Heb. multum valde.

m Heb. præsepia ad omne jumentum & jumentum: synecdoche.

29 Civitates etiam curaverat sibi, & possessi-
onem gregum ac armentorum copiosè: de-
derat enim ei Deus facultates multas
valdè.
30 Et ipse Jechizkija obthuraverat n alve-
um aquæ Gichonis superiorem, quam rectà
deduxerat infernè ad occidentem civitati
Davidis: denique secundatus fuerat Jechiz-
kija in toto opere suo.
31 Itaq; *agentem* cum oratoribus principum
Babyloniæ, qui miserant ad eum, ut inqui-
rerent de prodigio illo quod fuerat in terra,
*dereliquit eum Deus: tentando eum: ut
*experiretur quicquid erat in animo.
32 Reliquæ autem res Jechizkijæ & benig-
nitates ejus: ecce sunt scriptæ * in visione
Jeschahhjæ filii Amotzi prophetæ: præter
librum regum Jehudæ & Jisraëlis.
33 Tandem cùm occubuisset Jechizkija cum
patribus suis, & sepelientes eum in superi-
ore parte sepulchrorum posterorum Davi-
dis, honore affecissent eum in morte ejus
totus Jehuda & habitatores Jeruschalaimo-
rum: regnavit Menasche filius ejus pro
eo.

n Heb. caput metonymia.

31 *Dereliquit*] sivit eum agere ex affectu suo.
Experiretur] vide Deut. 8. 2.

32 *In visione*] capite 36. usque ad 40.

Caput XXXIII.

Menasche pessimè in regno se gerens, prophetarum monitu & temporaria captivitate castigatur, qua demum resipiscens in regnum restituitur: in quo cultum Dei ex parte instaurat: & morienti succedit impius Amon: deinde huic conspiratione sublato, Joschija.

1 ‖ NATUS duodecim annos Menasche,
cùm regnare inciperet: quinquagin-
taquinque annis regnavit Jerusch-
alaimis.
2 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Je-
hovæ: secundum abominationes illarum
gentium, quas expulerat Jehova a conspe-
ctu Jisraëlitarum.
3 Nam a rursus ædificavit excelsa quæ demo-
litus fuerat Jechizkija pater ejus: & erex-
it altaria Bahhalimis, fecitque lucos, & in-
curvans se toti exercitui cœlorum coluit
eos.
4 Etiam extruxit altaria in domo Jehovæ: de
qua dixerat Jehova: Jeruschalaimis erit
nomen meum in seculum:
5 Extruxit, inquā, altaria toti exercitui cœ-
lorum: in duobus atriis domus Jehovæ.
6 Præterea idem traduxit filios suos per ig-
nem in valle filii Hinnomi: & divinationi-
bus, & conjectationibus & præstigiis usus
est, instituitq; Pythonem & ariolos: plurimū
fecit quod malum *videtur* in oculis Jeho-
væ provocando eum.
7 Et collocavit sculptile, simulachrum quod
paraverat in domo Dei, de qua dixerat De-
us ad Davidem & Schelomonem filium e-
jus: in domo hac & Jeruschalaimis, quæ e-
legi præ omnibus *locis* tribuum Jisraëlis, col-
locabo nomen meum in seculum:
8 Neque deinceps amovebo pedem Jisraëli-
tarum ab hac terra, quam constitui majori-
bus vestris: si modò b observanter fecerint
quæcunque præcepero eis, secundum to-
tam

‖ 2. Reg. 21.

a Heb. reversus est et ædificavit.

b Heb. observaverint facere.

tam legem, & statuta ac judicia edita per
[e] Moschen. *e Heb. per manum Moschis.*
9 Itaque fecit Menasche ut aberrarent Jehu-
da & habitatores Jeruschalaimorum: faci-
endo malum amplius quàm gentes, quas
perdiderat Jehova a conspectu Jisraëlitarû.
10 Et quamvis alloqueretur Jehova Menas-
chem & populum ejus: non tamen attende-
runt.
11 Quam ob rem adduxit Jehova contra eos
principes exercitus qui *erat* regi Assyriæ, &
ceperunt Menaschem 'in spinis quibusdam:
quem vincientes chalybeis vinculis dedu-
xerunt Babylonem.
12 Ubi cùm angustia afficeret eum, depreca-
tus est faciem Jehovæ Dei sui: depressitque
se valde coram Deo majorum suorum.
13 Cumque orasset eum, exoratus ei exaudi-
vit deprecationem ejus, reduxitque eum
Jeruschalaima in regnum ipsius: ita agno-
vit Menasche Jehovam esse Deum.
14 Posteà autem ædificavit 'murum exterio-
rem civitati Davidis, ad occidentem Gicho-
nis, ab ipso torrente usque ad ingressum per
'portam piscium, quem circunduxit 'clivo,
extollens eum valde: ac præposuit præfe-
ctos copiarum omnibus civitatibus munitis
in Jehuda.
15 Et amovens deos alienigenarum, & 'simu-
lachrum illud a domo Jehovæ, omniaq; al-
taria quæ extruxerat in monte domus Jeho-
væ & Jeruschalaimis: projecit extra civi-
tatem.
16 Comparavit verò altare Jehovæ, sacrifi-
cans in eo sacrificia eucharistica & laudis:
ac edixit Jehudæ ut coleret Jehovâ Deum
Jisraëlis.
17 Sed adhuc populus sacrificabant in excel-
sis: veruntamen Jehovæ Deo suo.
18 Reliquæ autem res Menaschis, usque ad
orationem ejus ad Deum suum, verbaque
videntium qui allocuti sunt eum in nomine
Jehovæ Dei Jisraëlis: ecce sunt 'inter ver-
ba regum Jisraëlis.
19 Oratio autem ejus, cùm exoratus est illi
Deus, & totum peccatum ejus ac prævari-
catio ejus, & loca in quibus extruxit excel-
sa, ac constituit lucos & sculptilia, antequàm
se deprimeret: ecce sunt scripta inter 'ver-
ba Chozai.
20 Tandem cùm occumbentem Menaschem
cum patribus suis, sepelivissent in domo e-
jus: regnavit Amon filius ejus pro eo.
21 Natus viginti duos annos Amon, cùm re-
gnare inciperet: duobus annis regnavit
Jeruschalaimis.
22 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Je-
hovæ, quemadmodum fecerat Menasche
pater ejus: nam omnibus sculptilibus quæ
fecerat Menasche pater ejus, sacrificabat
Amon & colebat ea.
23 Sed non depressit se coram Jehova, sicut
depresserat se Menasche pater ipsius: quin
ipse Amon auxit reatum.
24 Conspiraverunt autem contra eum servi
ejus, & morte affecerunt eum in domo ejus.
25 Percusserunt verò populus regionis omnes
qui conspiraverant contra regem Amonem:
& regem côstituerunt populus regionis Jos-
chijam filium ejus pro eo.

11 *In spinis*] id est, latebris [illegible] in quibus latitabat, ut 1. Schem. 13. 6.

14 *Murum exteriorem*] id est, præmunitionem cœptam a Chizkija supra 32. 5. absolvit, aut labefactatam ab Assyriis instauravit.
Portam piscium] vide Nechemjæ 3. 3.
(Ivo) vide suprà 27. 3.
15 *Simulachrum*] de quo suprà ver. 7.

18 *Inter verba*] id est, in 2. Reg. 21.

19 *Verba Chozai*] liber ejus qui non extat: vide 1. Reg. 11. [illegible]

Caput XXXIIII.

Eodem argumento est cum 2. Reg. 22. & initio 23.

1 Natus octo annos Joschija, cùm re-
gnare inciperet: uno & triginta an-
nis regnavit Jeruschalaimis. ‖ 2. Reg. 22.
2 Qui fecit quod rectum *videtur* in oculis Je-
hovæ; ambulans in viis Davidis patris sui:
neque recedens dextrorsum aut sinistror-
sum.
3 Nam 'octavo anno regni sui, cùm esset ad-
huc puer, cœpit quærere Deum Davidis pa-
tris sui; 'duodecimo autem anno cœpit
mundare Jehudam & Jeruschalaima ab ex-
celsis & lucis, sculptilibusq; ac fusilibus.
4 Destruebant enim 'coram eo altaria Bah-
halimorum, & subdiales statuas, quæ [a] im-
positæ erant eis succidit: & lucos sculptilia-
que ac fusilia perfringens & comminuens,
sparsit in superficiem sepulchrorum *homi-
num* qui sacrificaverant in eis.
5 Ossa verò sacerdotum combussit super al-
taria illorum: sic 'mundavit Jehudam & Je-
ruschalaima.
6 Etiam in 'civitatibus Menaschis & Ephraji-
mi ac Schimhhonis usque ad Naphtalin: ru-
tris ipsorum circumquaque:
7 Cumq; demolitus esset altaria illa, & lucos
sculptiliaque contudisset comminuendo,
omnesque subdiales statuas succidisset per
totam terram Jisraëlis: reversus est Jerus-
chalaima.
8 'Anno autem decimo octavo, quo regna-
bat, purgando regionem & domum: misit
Schaphanê filium Atzaljæ & Mahhasejam
præfectum civitati, & Joachum filium Joa-
chazi a memoria, 'ad confirmandum do-
mum Jehovæ Dei sui.
9 Qui cùm venissent ad Chilkijam sacerdo-
tem summum, 'pecuniam inferêdam in do-
mum Dei, quam collegerant e manu Me-
naschitarum & Ephrajimitarum, & a toto
residuo Jisraëlis, atque a toto Jehuda &
Binjamine, tradiderunt Levitæ custodes li-
minis: reversi Jeruschalaima.
10 'Tradebant autem in manum 'curatorum
operis, qui præpositi erant in domo Jehovæ:
hi verò tradebant illam opificibus qui ope-
rabantur in domo Jehovæ ad curandum la-
bem, & ad confirmandum domum.
11 Tradebant enim fabris & structoribus ad
comparandum lapides cædnos, & ligna 'ad
catenationes: etiam ad contabulandum 'do-
mos quas perdiderant reges Jehudæ.
12 Homines verò isti agebant fidè in illo ope-
re, nempe præpositi illis *opificibus* Jachath
& Hhobadja Levitæ ex Meraritis, & Zecar-
ja ac Meschullam e posteris Kehathitarum
dum præessent: quorum Levitarum quisq;
'doctor erat in instrumentorum musicorum
tractatione.
13 At bajulis: (nam præerant *Levitæ* omni-
bus opificibus [b] 'utrique ministerio:) ex Le-
vitis quoq; iisque janitoribus præerant scri-
bæ & moderatores.

3 *Octavo anno regni*] id est, simul atque ad regni gubernationem liberiorem pervenit annos sexdecim natus: a paternis corruptionibus animum ad pietatem adjecit: & in privato illius studio sese exercuit.
Duodecimo autem] quo merum in regni administratione imperium habuit.
4 *Coram eo*] id est, eo jubente & præsente.
a Heb. *quæ suprà ab eis.*
5 *Mundavit*] ab externis sordibus: quantumvis invitis & obsitentibus Jehudæis: quorum iniquitas & contumacia inde ab hoc anno redargui palã & damnari cœpit, Jechezkel. 4. 6.
6 *Civitatibus Menaschis &c.*] de illis loquitur quę regno Jehudæ se adjunxerant, & Jisraëlitarum erant: ut suprà 31. 1. Sic enim explicatur versibus 7. & 33.
8 *Anno decimo octavo*] ex quo regnû inierat, & a cœpta purgatione sexto: sic accipiendum esse ostendunt permulti apud Jechezkelem loci.
Ad confirmandum] id est, denuntiandum ex mandato regis sacerdoti summo, ut collectas colligeret, & ex eis domum Dei instauraret: versu sequente.
9 *Pecuniam inferendam*] ὑστέρωσιν sive trajectionem verborum alioquin obscuram perspicuitatis causa sustulimus.
10 *Tradebant autem*] quatuor hi versus hyperbaticè inseruntur historiæ, ad quã regressio est versu 14.
Curatorum operis] i. illorû quatuor Levitarum, quorû meminit versu 12.
11 *Ad catenationes*] i. tigna sive transversaria sive arrectaria, quibus catenatio inter se, vel ut vulgo dicit, in castratis, [illegible] ligneæ cellæ sacerdotum aut Levitarum cohærebant. *Domos*] sive sacerdotum quæ templo appendebant: sive Levitarum, quæ atrio. 12 *Doctor*] id est, primarius quisque sui ordinis in distributionibus musicorum: de quibus 1. Chron. 25. b Heb. *ministerio & ministerio.* 13 *Utrique ministerio*] id est, structuram conficiendi de quo ver. 10. & materiam comportandi, de quo hîc. Simile est Hhezræ 3. 9.

14 Cum

14 Cumque proferrent pecuniam illam illa-
tam in domum Jehovæ: invenit Chilkija sa-
cerdos librum legis Jehovæ, *traditum* per
c Moschen.
15 Et locutus Chilkija dixit ad Schaphanem
scribam, librum hunc legis inveni in domo
Jehovæ: tradiditque Chilkija ipsum librum
Schaphani.
16 Itaq; afferens Schaphan librum illum ad
regem: cùm adhuc referret regi verbum, di-
cendo, quicquid traditum est in manum ser-
vorum tuorum faciunt:
17 Nam conflãtes pecuniam inventam in do-
mo Jehovæ: tradiderũt eam in manum præ-
positorum, & in manum opificum:
18 Indicavit Schaphan scriba regi, dicendo:
librum dedit mihi Chilkija sacerdos: legit-
que ex eo Schaphan coram rege.
19 Quam ob rem fuit audiente rege verba il-
la legis: ut laceraret vestimenta sua:
20 Præcepitque rex Chilkijæ, & Achikamo
filio Schaphanis, ac Hhabdoni filio Micæ,
& Schaphani scribæ, atque Hhasajæ servo
regis, dicendo:
21 Ite, consulite Jehovam pro me, & pro reli-
quo in Jisraële & Jehuda super verbis libri
hujus qui inventus est: nam magnus est æ-
stus iræ Jehovæ, quæ effusa est in nos: eò
quòd non observarunt patres nostri ver-
bum Jehovæ, ut facerent omnino prout præ-
scriptum est in libro hoc.
22 Itaque abiit Chilkija & qui *erant* regis, ad
Chuldam prophetissam uxorem Schallumi
filii Tokehathi filii Chasræ vestiarii: ea enim
habitabat Jeruschalaimis *in* parte secunda
ab eo: & allocuti sunt eam *verbis* ejusmodi.
23 Quæ dixit eis, sic ait Jehova Deus Jisraë-
lis, dicite viro illi qui misit vos ad me:
24 Sic ait Jehova: ecce inducturus sum ma-
lum contra locum hunc, & contra habitato-
res ejus: omnes execrationes scriptas in li-
bro illo quem legerunt coram rege Jehu-
dæ:
25 Propterea quòd dereliquerunt me, & ado-
leverunt diis alienis: ut irritarent me omni-
bus operibus manuum suarum: ideò effusa
manebit æstuans ira mea in locum hunc, &
non extinguetur.
26 De rege verò Jehudæ qui misit vos ad con-
sulendum Jehovam, sic dicitote ad eum: sic
ait Jehova Deus Jisraëlis: *tu* qui audivisti
verba ista:
27 Quia mollitus est animus tuus, & depressi-
sti te a facie Dei, cùm audivisses verba ejus
contra locum hunc & contra habitatores
ejus, & deprimens te coram me, lacerasti
vestimenta tua, ac flevisti coram me: ideò
etiam ego exaudivi: dictum Jehovæ.
28 Ecce ego faciam ut aggregeris ad patres
tuos, & aggregeris ad sepulchra tua in pa-
ce: ut non videant oculi tui totum istud ma-
lum, ‖ quod ego inducturus sum contra lo-
cum hunc & contra habitatores ejus: qui
retulerunt regi rem.
29 Cùm itaque misisset rex & congregasset
omnes seniores Jehudæ & Jeruschalaimo-
rum:
30 Ascendit rex in domum Jehovæ, omnesq;
viri Jehudæ, & habitatores Jeruschalaimo-
rum, cum sacerdotes & Levitæ, cum totus
populus a maximo usque ad minimum: &
legit ipsis audientibus omnia verba libri fœ-
deris, qui inventus fuerat in domo Jehovæ.
31 Deinde stans rex in statione sua, pepigit
fœdus ipsum coram Jehova, se secuturum
Jehovam, & observaturũ præcepta ejus te-
stimoniaq; ejus & statuta ejus ex toto corde
suo, & ex toto animo suo: præstando verba
fœderis illius, quæ scripta sunt in libro illo.
32 Stiterat autem quemq; qui inventus est Je-
ruschalaimis, & in Binjamine: ut facerent
habitatores Jeruschalaimorum secundum
fœdus Dei, Dei majorum suorum.
33 Tunc amovit Joschija omnes abominatio-
nes ex omnibus regionibus, quæ *erant* Jisra-
ëlitarum: & adduxit quemque inventum in
Jisraële, ad colendum Jehovam Deum ipso-
rum: omnibus diebus ejus non recesserunt
a sequendo Jehova Deo majorum suorum.

Caput XXXV.

Joschija Dei cultum fidelissimè restituit, Pascha ex Dei instituto celebrat: & tandem in bello contra Ægyptum temerè suscepto occiditur.

1 ‖ Celebravit autem Joschija Jeru-
schalaimis Pascha Jehovæ: jugulave-
runtque Pascha quartodecimo *die*
primi.
2 Et constituens sacerdotes in custodiis suis:
confirmavit eos in ministerio domus Jeho-
væ.
3 Edixit verò Levitis ³ præparantibus pro to-
to Jisraële res sanctas Jehovæ: ³ ponite *eas*
coram arca sancta in illa domo, quam ædi-
ficavit Schelomo filius Davidis rex Jisraë-
lis: ³ non incumbit vobis onus deportandi
humero: nunc servite Jehovæ Deo vestro,
& populo ejus Jisraëli:
4 ‖ Et præparate per familias paternas ve-
stras, secundum distributiones vestras: ex
præscripto Davidis regis Jisraëlis, & ex scri-
pto Schelomonis filii ejus.
5 Et assistite in sancto ⁵ classibus familiarum
paternarum, fratribus vestris a popularibus:
id est, partitio *cujusque* familiæ paternæ Le-
vitarum.
6 Ita jugulate Pascha: cumque sanctificave-
ritis vos, ⁶ præparate pro fratribus vestris
facientes secundum verbum Jehovæ per
b Moschen.
7 Obtulit autem Joschija popularibus ex gre-
ge agnorum & c hœdorum quosque in sacri-
ficia paschalia: secundum omnia quæ præstò
erant, ad numerum tricies mille, & ⁷ armen-
talia ter mille: hæc de facultatibus regis.
8 Similiter principes ejus pro liberalitate, po-
pulo suo, sacerdotibus & Levitis obtule-
runt: Chilkija *quidem* & Zecarja, & Jechi-
el antecessores domus Dei, sacerdotibus
dederunt in sacrificia paschalia bis mille
sexcentas *pecudes*, & armentalia trecenta.
9 Conanja verò cum Schemahhja & Neta-
neele fratrib. suis, Chaschabja quoq; & Jeh-
hiel ac Jozabad principes Levitarum, obtu-
lerunt Levitis in sacrificia paschalia, quin-

c Heb. *manum Moschis.*

‖ 2. Reg. 23.

33 *Adduxit usque*] id est, [illegible] autoritate [illegible] xit: & [illegible] pensos [illegible] animos [illegible] ipso vivo [illegible] Dei cultu [illegible] tantam [illegible] veritatem [illegible] ax.

‖ 2. Reg. 23.
3 *Præparanti*-] sic enim legitur in emendatissimo manuscripto exemplari bibliothecæ Illustrissimi Principis Electoris Palatini: & sequentia hanc lectionem confirmant.
Ponite eas] id est, ne amplius foris per domos [illegible] paschata: ut [illegible] pter superiorum [illegible] gum tyrannidem [illegible] plum clausum [illegible] publicus Dei cultus in eo abreptus: [illegible] tempore Deus [illegible] ter necessitatem [illegible] tum illum [illegible] vatos [illegible] observ[illegible] AEgypto [illegible] clementer [illegible]
Non incumbit] id est, [illegible] non alibi [illegible] arcam [illegible] Jehovæ [illegible] nefas [illegible] hic ad templum [illegible] ferre, ubi [illegible] arcæ sedem [illegible] constituta [illegible] necesse est, [illegible] eam huc illuc [illegible] feratis, [illegible] Numer. 7.9. [illegible] Schelomonis tempora: sed ut [illegible] huc oblationes [illegible] ferantur, Deus [illegible] sequentibus.
‖ 1. Chron.
5 *Classibus*] [illegible] in paschate [illegible] societatibus [illegible] tarum [illegible] bus ad idem [illegible] comedendam [illegible] ge Exod. 12.4. [illegible] strate: [illegible]

infra ver. 12. a Heb. *filiis populi: sic deinceps.* 6 *Præparate*] [illegible] guntur vers. 11. & sequentibus. b Heb. *manum Moschis.* c Heb. [illegible] *rum caprarum.* 7 *Armentalia*] tam in sacrificia festi azymorum [illegible] holocausta & eucharistica.

quies mille pecudes & armentalia quingenta.
10 Itaque præparato hoc cultu: steterunt sacerdotes in statione sua & Levitæ per distributiones suas, secundum præceptum regis.
11 Jugulabant autem [c] illi suum Pascha: sacerdotes verò spargebant *sanguinem effusum* manu illorum: & Levitæ [c] nudabant *pelle*.
12 Et amovebant quod absumendum erat offerendum Jehovæ, ut redderent illa classibus familiæ paternæ *cujusque*, popularibus suis: sicut præscriptum est in libro Moschis: similiter quoque de bobus.
13 Tum coquebant Pascha igne [c] pro ritu: [c] reliqua verò sacra coquebant in ollis, & in lebetibus, & in gabatis, cùm celeriter [c] transmisissent ad omnes populares.
14 Postmodum præparaverunt sibi & sacerdotibus: cùm sacerdotes posteri Aharonis incumberent offerendo ei quod absumendum erat, nempe adipibus, usque ad noctem: ideò Levitæ parabant sibi & sacerdotibus posteris Aharonis.
15 Similiter musici [c] posteri Asaphi in statione sua *erant* secundum præceptum Davidis, tum Asapho, tum Hemani, & Jeduthuni videnti regis *datum*: janitores quoque ad [d] unamquamque portam: non erat illis recedendum a ministerio suo: sed cognati eorum reliqui Levitæ parabant eis.
16 Ita constitutus est totus cultus Jehovæ die illo, celebrando Pascha, & offerendo igne absumenda in altari Jehovæ: secundum præceptum regis Joschijæ.
17 Celebraruntque filii Jisraëlis qui præsentes erant, pascha tempore illo: & festum azimorum, septem diebus.
18 Neque celebratum fuit pascha simile huic in Jisraële a diebus Schemuelis prophetæ: nec ulli regum Jisraëlis celebrarant pascha simile ei quod celebravit Joschija cum sacerdotibus & Levitis, totoque Jehuda & Jisraële præsente & habitatoribus Jeruschalaimorum.
19 Decimo octavo anno, [e] regnante Joschija: celebratum fuit Pascha istud.
20 Post omnia hæc, cùm constituisset Joschija [c] domum, ascendebat Neco rex Ægypti ad oppugnandum [c] Carcemischum ad Euphratem: cui procedebat obviam Joschija.
21 Et quamvis mitteret ad ipsum legatos, dicendo: quid [f] mihi tecum, rex Jehudæ? nô contra te, *bene* tu, hac die: sed contra [c] domum belligerantem adversum me, quò Deus edixit accelerare me: abstine te a Deo qui mihi adest, & ne perdat te:
22 Tamen non avertit Joschija faciem suam ab illo: sed ut pugnaret contra eum, dissimulavit se, neque auscultavit verbis Neconis ex [g] verbo Dei: venit autem ad pugnandum, in convallem [c] Megidduntis.
23 Ubi cùm jaculati essent jaculatores in regem Joschijam: edixit rex servis suis: devehite me, quia ægrotus factus sum valde.
24 Devehentes itaque eum servi ejus, a curru ejus *demissum* imposuerunt currui secundario quem habebat, & deduxerunt eum Jeruschalaima, ubi mortuus est, & sepultus in sepulchris majorum suorum: toto Jehuda & Jeruschalaimis lugentibus propter Joschijam.

11 *Illi*] id est, singuli offerentium in reliquis sacrificiis, vide annotata Levit. 1.5.
Nudabant pelle] vide supra 29.34.

13 *Pro ritu*] ...
Reliqua sacra] i. pacis eucharistica ...
Transmisissent] ...

15 *Posteri*] quoniam erant vices tunc, cùm hoc pascha celebratum est.
d Heb. *portam & portam*.

25 Lamentatus est etiam Jirmeja propter Joschijam: dixeruntque omnes musici & musicæ in lamentationibus suis de Joschija *dicta*, [c] usque in hunc diem, quæ dederunt pro statuto in Jisraële: & ecce scripta sunt [c] in Lamentationibus.
26 Reliquæ autem res Joschijæ, & benignitates ejus: sicut scriptum est in lege Jehovæ:
27 Res, inquam, ejus [c] priores & posteriores: ecce sunt scriptæ in libro regum Jisraëlis & Jehudæ.

25 *Usque in hunc diem*] i. adhuc extantia.
In Lamentationibus] quas conscripsit Jirmeja.
27 *Priores & posteriores*] i. ante & post inventum librum legis.

CAPUT XXXVI.

Jehoachazi, Jehojakimi, Jehojacinis & Tzidkijæ impiorum, & regis ipsorum infelix exitus, templique & urbis ruinæ & deportationis tempus describitur.

1 ‖ ACCIPIENTES itaque populus terræ Jehoachazum filium Joschijæ: constituerunt eum regem loco patris ipsius Jeruschalaimis.
2 Natus viginti tres annos Jehoachaz cùm regnaret: tribus mensibus regnavit Jeruschalaimis.
3 Quem amovit rex Ægypti [c] Jeruschalaimis: & imposuit mulctam regioni ejus, centenûm talentorum argenti, & talenti auri.
4 Constituitque regem rex Ægypti Eljakimum fratrem ejus super Jehudam & Jeruschalaima: immutans nomen ejus in Jehojakimum: Jehoachazum verò fratrem ejus assumens Neco deduxit in Ægyptum.
5 ‖ Natus vigintiquinque annos Jehojakim, cùm regnare inciperet: undecim annis regnavit Jeruschalaimis: cumque faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ Dei sui:
6 Ascendit contra eum Nebucadnetzar rex Babyloniæ: & vinxit eum catenis chalybeis, [c] ut abduceret eum in Babyloniam.
7 Etiam ex instrumentis domus Jehovæ deportavit Nebucadnetzar in Babyloniam: quæ indidit templo suo in Babylone.
8 Reliquæ autem res Jehojakimi, & abominationes ejus quas fecit, & quod [c] deprehensum est in eo: ecce sunt scripta in libro regum Jisraëlis & Jehudæ: regnavitque Jehojacin filius ejus pro eo.
9 Natus octo annos Jehojacin, cùm [c] ille regnare inciperet, tribus mensibus & decem diebus posteà regnavit Jeruschalaimis: & fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.
10 Itaque vertente anno, mittens rex Nebucadnetzar deportavit eum in Babyloniam, cum instrumentis desyderabilibus domus Jehovæ: constituitque regem Tzidkijam [a] cognatum ejus super Jehudam & Jeruschalaima.
11 ‖ Natus unum & viginti annos Tzidkija, cùm regnare inciperet: undecim annis regnavit Jeruschalaimis.
12 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ Dei sui: non depressit se a facie Jirmejæ prophetæ ex [b] verbo Jehovæ.
13 [c] Contra etiam in regem Nebucadnetzarem rebellavit, qui adjuraverat ipsum per Deum: & obdurans cervicê suam, obfirmavit [c] animum suû, ne converteretur ad Jehovam

‖ 2.Reg.23.30.

3 *Jeruschalaimis*] captivum abducens eum Riblam, 2.Reg. 23.33.

‖ 2.Reg.24.1.

6 *Ut abduceret*] non autem eousque deductus est, sed in itinere mortuus, vide Jirmejæ 22.18,19.
8 *Deprehensum*] rebellionis crimen: 2.Reg.24.3.

9 *Ille*] i. pater hujus: nam ipse cum regnare cœpit, octodecim annorum erat, 2.Reg.24.10. vide similem locutionem 2.Reg.16.2.

a Heb. *fratrem ubi est, patruum; vide 1.Chron.3.16.*
‖ 2.Reg.25.

b Heb. *oré*.
13 *Contrà etiam*] Jirmejæ 27.7. & seq.
c Heb. *cor*.

vam Deum Jisraëlis.
14 Etiam omnes principes sacerdotum & po-
puli, [d] quamplurima prævaricati sunt præ-
varicatione, secundum omnes abominatio-
nes gentium: polluentes domum Jehovæ
quam sanctificaverat Jeruschalaimis.
15 ‖ Cumque mitteret Jehova Deus majo-
rum ipsorũ ad ipsos per nuntios suos, [e] inde a
diluculo continenter: eò quòd clementer
amplecteretur populum suum & habitacu-
lum suum:
16 Subsannabant nuntios Dei, & spernentes
verba ejus, dicebant se circumduci per pro-
phetas ejus: donec accensus est æstus iræ
Jehovæ in populum suum: adeò ut non esset
curatio:
17 Et induxit contra eos regem Chaldæo-
rum, qui interfecit juvenes eorum gladio
in loco sanctuarii eorum, neque clementia
usus est erga juvenem aut virginem, senem
aut decrepitum: omnes tradidit in manum
ejus.
18 Et omnia instrumenta domus Dei, majo-
ra & minora, thesaurosque domus Jehovæ,
& thesauros regis ac principum ejus: hæc
omnia deportavit in Babylonem.
19 Et combusserunt domum Dei, ac demo-
liti sunt murum Jeruschalaimorum: quorum
omnia palatia [f] comburentes igne, omnia
instrumenta desyderabilia perdiderunt.
20 Et deportavit qui reliqui erant a gladio,
in Babyloniam: ubi fuerunt illi & [*] filiis illius
servi, usquedum [g] obtineret Monarchia Per-
sidis:
21 ‖ Ad implendum verbum Jehovæ *dictum*
ore Jirmejæ, donec exsolvisset terra [*] sab-
batha sua: omnibus diebus desolationis
quievit, complendo [*] septuaginta annos.
22 ‖ Anno autem primo [h] Cyri regis Persidis,
ut compleretur verbum Jehovæ *dictum* ore
Jirmejæ: excitavit Jehova spiritũ Cyri regis
Persidis, ut [i] promulgaret per totum reg-
num suum, idque etiam scripto, dicendo:
23 [*] Sic ait Cyrus rex Persidis, omnia regna
terræ tradidit mihi Jehova Deus cœli, & ip-
se commisit mihi ut ædificem sibi domum
Jeruschalaimis quæ *sunt* in Jehuda: quis in-
ter vos de toto populo ejus est *ædificatu-
rus* [§] Jehova Deus ejus sit cum eo, & ascen-
dito.

d Heb. *multiplicaverunt prævaricari prævaricatione.*

‖ *Jirmeja.* 25.

e Heb. *diluculo surgendo & mittendo.*

f Heb. *tradiderunt ad perditionem.*

20 *Filiis illius*] filio & nepoti [illegible] ad tempora Darii Medi & Cyri. Jirmejæ 27.7. & Daniel. 5.

g Heb. *regnare regnum Persiæ:* [illegible] *ad vitandam amphibologiam* [illegible] *vimus.*

‖ *Jirme.* 25. & 29. 10.

21 *Sabbatha sua*] [illegible] Levit. 26.43. *Septuaginta annos*] [illegible] deportatione Jehojacinis sive Jeconiæ usque ad regnum Darii Medi & Cyri: [illegible] illud esse principium deportationis [illegible] natim docet Jehezkel. 40.1.

‖ *Hhezra.* 1.1.

h Heb. *Coresch sic deinc.*

i Heb. *transmitteret vocem.* 23 *Sic ait Cyrus*] Cum Dario Medo socero, qui ei ro sponte administrationem Babyloniæ concessit, & similiter populo Dei [illegible] fecit, ut apparet ex libro Daniëlis: sic Hhezræ 6.14. & 22.

HHEZRÆ
Liber Unus.

LIBER Hhezræ continet historiam Jehudæorum reducum inde ab edicto Cyri usque ad decimum nonum annum Darii Artaxerxis Longimani: Estque historia septem septimanarum annorum, de quibus Danielis 9.25. id est, annorum quadraginta novem.

Cyri cum Cambise	9
Magorum	1
Darii Hystaspis	20
Longimani	19

CAPUT I.

Promulgato per Cyrum edicto, populus reditum instituit: pauperiores imperatu subsidiis juvantur: Et princeps Jehudæ sacra instrumenta ad domum Dei pertinentia, à Cyro recipit.

1 ‖ ANNO autem primo [a] Cy-
ri regis Persidis, ut com-
pleretur verbum Jehovæ
dictum ore Jirmejæ: ex-
citavit Jehova spiritum
Cyri regis Persidis: ut
[b] promulgaret per totum
regnum suum, idq; etiam scripto, dicendo:
2 Sic ait Cyrus rex Persidis: omnia regna
terræ tradidit mihi Jehova Deus cœli: & ip-
se commisit mihi ut ædificem sibi domum
Jeruschalaimis quæ *sunt* in Jehuda.
3 Quis inter vos de populo ejus *est ædificatu-
rus* [§] sit Deus ejus cum eo, & ascendito Je-
ruschalaima quæ *sunt* in Jehuda: & ædifica-
to domum Jehovæ Dei Jisraëlis, illius Dei
qui [*] *habitat* Jeruschalaimis.
4 Et quisquis [*] residuus fuerit ex omnibus
locis ubi peregrinatur: sublevanto eum ho-
mines loci ipsius argento, & auro, & facul-
tatibus, atque jumentis: [c] præter volunta-
riam oblationem ad domum Dei qui *habitat*
Jeruschalaimis.
5 Tunc surrexerunt [*] primores paternarum fa-
miliarum Jehudæ & Binjaminis, sacerdo-
tum quoque & Levitarum: & [*] cujuscunque
excitavit Deus spiritum, ut ascenderent ad
ædificandum domum Jehovæ qui *habitat* Je-
ruschalaimis.
6 Quos omnes [d] vicini eorum confirmarunt
manibus suis, instrumentis argenteis, auro,
facultatibus, jumentisque ac rebus pretio-
sis: [e] præter id omne quod voluntariè offe-
ferebatur.
7 ‖ Etiam ipse rex Cyrus produxit instrumenta
domus Jehovæ: quæ eduxerat Nebucad-
netzar Jeruschalaimis, indideratque do-
mui deorum suorum.

‖ 2. Chron. 36.22. & 23.

a Heb. *Coresch: sic ubique.*

b Heb. *transmitteret vocem.*

3 *Habitat*] [illegible] fixit habitaculum [illegible] Schem. 7.13.

4 *Residuus*] [illegible] non potuerit [illegible] cisci præ impotentia [illegible] rum ad iter [illegible] necessarium.

c Heb. *cum voluntaria, &c.*

5 *Primores paternarum &c.*] [illegible] recensio est [illegible] (*cujuscunque*) [illegible] ex aliis [illegible] apparet e 1. Chr. 9.3.

d Heb. [illegible] *eorum.* [illegible]

e Heb. [illegible] *ter plenum* [illegible]

‖ 2. Reg. 25.16. & 24. 2. Chron. 36.7.

8 Et

8 Et producta ea Cyrus rex Persidis per f Mithredatem præfectum ærario: numeravit Scheschbatzari ¹principi Jehudæorum.
9 Quorum hic erat numerus: pelves aurei triginta, pelves argentei mille, secespitæ viginti novem:
10 Crateres aurei triginta, crateres argentei ¹⁰secundarii quadringenti decem: instrumenta alia ⁰per millia.
11 Omnia instrumenta ex auro, & ex argento, quinquies mille quadringenta: omnia ista deportavit Scheschbatzar, cùm deportata multitudo deduceretur e Babylone Jeruschalaima.

CAPUT II.

Populus Dei qui primùm cum suis ducibus & impedimentis post Cyri edictum reversus est: & oblatio ab ejus primoribus ad templi instaurationem facta, recensetur.

1 ATQUE ¹hi *sunt* homines ⁰ illius provinciæ ascendentes e captivitate illius deportationis, quam deportaverat Nebucadnetzar rex Babyloniæ in Babyloniam: ut reverterentur Jeruschalaima & in Jehudæam, quisque in civitatem suam.
2 Qui profecti sunt ²cum Zerubbabele, Jeschuhha, Nechemja, a Seraja, b Rehhelaja, Mordecaio, Bilschane, c Mispare, Bigvaio, d Rechumo, Bahhana: numerus hominum popularium Jisraëlis.
3 Posteri Parhhoschi, bis mille, centum septuaginta duo.
4 Posteri Schephatjæ, trecenti septuaginta duo.
5 Posteri Arachi, ⁵ septingenti septuaginta quinque.
6 Posteri Pachath-Moabi, ex posteris Jeschuhhæ & Joabi: bis mille octingenti ⁶duodecim.
7 Posteri Hhelami, mille ducenti quinquagintaquatuor.
8 Posteri Zattu, nongenti quadragintaquinque.
9 Posteri Zaccai, septingenti sexaginta.
10 Posteri e Bani, sexcenti quadragintaduo.
11 Posteri Bebai, sexcenti viginti tres.
12 Posteri Hhazgadis, mille ducenti vigintiduo.
13 Posteri Adonikami, sexcenti sexagintasex.
14 Posteri Bigvai, bis mille quinquagintasex.
15 Posteri Hhadinis, quadringenti quinquagintaquatuor.
16 Posteri Ateris ex Jechizkija: nonagintaocto.
17 Posteri Betzai, trecenti vigintitres.
18 Posteri f Joræ, centum duodecim.
19 Posteri Chaschumi, ducenti vigintitres.
20 Posteri g Gibbaris, nonagintaquinque.
21 Beth-Lechemitæ, centum vigintitres.
22 Netophatæi, quinquagintasex.
23 Hhanathothani, centum vigintiocto.
24 Hhasinavethani, quadragintaduo.
25 Kirjah g Hharimani, Cephirani, & Beerothani: septingenti quadragintatres.
26 Ramani, & Gebahhæi: sexcenti vigintiunus.
27 Micmasæi, centum vigintiduo.
28 Beth-elitæ, & Hhajani: ducenti vigintitres.
29 ²⁹Nebuntini, quinquagintaduo.
30 Posteri h Magbischi, centum quinquagintasex.
31 Posteri Hhelami ³¹alterius, mille ducenti quinquaginta quatuor.
32 Posteri Charimi, trecenti viginti.
33 ³³Lodæi, Charidæi, & Onuntini: septingenti viginti quinque.
34 Jerechuntini, trecenti quadraginta quinque.
35 Senaani, ter mille sexcenti triginta.
36 Sacerdotes: posteri Jedahhjæ e familia Jeschuhhæ, nongenti septuagintatres:
37 Posteri Immeris, mille quinquaginta duo:
38 Posteri Paschchuris, mille ducenti quadraginta septem:
39 Posteri Charimi, mille septemdecim.
40 Levitæ: posteri Jeschuhhæ & Kadmielis e filiis i Hodavjæ, septuaginta quatuor.
41 Musici posteri Asaphi, centum vigintiocto.
42 Posteri janitorum: posteri Schallumi, posteri Ateris, posteri Talmonis, posteri Hhakkubi, posteri Chattitæ, posteri Schobai: hi omnes centum trigintanovem.
43 ⁴³Nethinæi: posteri Tzichæ, posteri Chaschuphæ, posteri Tabbahhothi:
44 Posteri Kerosi, posteri k Sihhahæ, posteri Padonis:
45 Posteri Lebanę, posteri Chagabæ, posteri Hhakkubi:
46 Posteri Chagabi, posteri l Schamlai, posteri Chananis:
47 Posteri Giddeli, posteri Gacharis, posteri Reajæ:
48 Posteri Retzinis, posteri Nekodæ, posteri Gazami:
49 Posteri Hhuzzæ, posteri Paseachi, posteri Besai:
50 Posteri Asnæ, posteri Mehhunimi, posteri m Nephusimi:
51 Posteri Bakbuki, posteri Chakuphæ, posteri Charschuris:
52 Posteri n Batzluthi, posteri Mechidæ, posteri Charschæ:
53 Posteri Barkosi, posteri Sisræ, posteri Tamachi:
54 Posteri Netziachi, posteri Chatiphæ:
55 Posteri ⁵⁵servorum Schelomonis: posteri Setai, posteri Sopherethi, posteri o perudæ:
56 Posteri Jahhalæ, posteri Darkonis, posteri Giddeli:
57 Posteri Schephatję, posteri Chattilis, posteri Pocereth-Hatzebajimi, posteri p Ami:
58 Omnes Nethinæi & posteri servorũ Schelomonis: trecenti nonaginta duo:
59 Hi quoque fuerunt ex ascendentibus a ⁵⁹Telmelacho, Tel-Charscha: Cerub, q Addan, & Immer: sed ⁰non potuerunt indicare familiam majorum suorum, & semen eorum, utrum ex Jisraëlitis essent:
60 ⁶⁰Posteri Delajæ, posteri Tobijæ, posteri Nekodæ, sexcenti quinquagintaduo:
61 E posteris verò sacerdotum: posteri Chabajæ

f *Bah, per manum.*
8 *Principi*] idest, [illegible] Jehudæ [illegible] præfectione [illegible] in possessionem terræ ex [illegible] tribu 1.14.
10 *Secundarii*] ab [illegible], quorum usus erat in secunda parte templi, [illegible].
Per millia] i. non [illegible] ratione formæ: sed promiscuè per numerum millenarium tradebantur minoris [illegible] quorum omnium summa generalis sequente versu exponitur.

1 *Hi sunt*] i. hæc est recensio illorum qui nomina sua dederunt in Babylonia, cum institueretur profectio in Jehudæam.
Illius provinciæ] Babyloniæ: sic enim [illegible] di[illegible] ut Ittai, Gittæus [illegible] habitatione dicitur, 2. Schem. 15. 19.
2 *Cum Zerubbabele &c.*] i. illis ducibus.
a *qui Hhazarja, Nechem.* 7. 7.
b *Rahamja, ibid.*
c *Mispereth, ibid.*
d *Nechumo, ibid.*
5 *Septingenti*] qui nomina dederunt in Babylonia: pervenerunt autem in Jehudæam sexcenti quinquaginta duo. Nechem. 7. 10. reliqui vel consilio mutato [illegible], vel in itinere mortui sunt. [illegible] de [illegible] numero[illegible].
6 *Duodecim*] qui [illegible] [illegible] Jeschuhhæ [illegible] sic de[illegible], ubi numeri [illegible] occurrit apud Nechemjam.
e *qui Binnui, ibid.* ver. 15.
f *Hhariph, ver.* 24.

29 *Nebuntini*] i. non ex Nebunte Ruübenitarum quæ trans Jardenem erat, & ad regnum Jehudæ non pertinebat: sed ex altera Nebunte, quæ passim in scripturis ante captivitatem Nob vocatur: ideò a Nechemja Nebo altera vocatur.
h *qui Magpihhasch Nechem.* 10. 21.
31 *Alterius &c.*] ab eo de quo ver. 7. etiamsi numeri utrobique conveniant.
33 *Lodæi &c.*] e Binjamine, 1. Chro. 8. 12.
i *Hodeva Nechem.* 7. 43. & *Jehuda inf.* 3. 9.
43 *Nethinæi*] vide Jehos. 9. 21.
k *Sihha, Nechem.* 7. 47.
l *Schalmai, ver.* 48. *ibid.*
m *Nephischesimi, ver.* 52. *ibid.*
n *Batzlithi, ver.* 54. *ibid.*
55 *Servorum*] de quibus vide annotata 1. Reg. 9. 21.
o *Perida, ver.* 57. *ibid.*
p *Amonis, ver.* 59. *ibid.*
59 *Tel-Melacho &c.*] nomina locorum sunt in Babylonia & Mesopotamia. videtur autem Tel-Melach esse oppidum quod Ptolemæus Telme vocat. significat enim cumulum salsum sive sterilem, ut erant agri sub Ilm Chaldæorum, in quos rivi Euphratis ducti sũt: teste Plinio natur. histo. lib. 6. 27.
Tel-Charscha] ad orientem Babyloniæ, quod vel nomen indicat: fortassis quæ Ptolemæo Talatha ad Tigrim.
Cerub Addan, &c.] cum suis familiis.
Non potuerunt] ac proinde certam aliquam possessionem in Jehudæa obtinere.
q *qui Addon, ver.* 61. *ibid.*
60 *Posteri Delajæ*] qui se Levitas probabant: ut colligitur ex comparatione hujus versiculi cum præcedente & sequente.

bajæ, posteri Kotzi: posteri [r] Barzillai, qui
accepta e filiabus Barzillai Gilhhaditæ uxore, vocatus est de nomine illorum.
62 Isti quæsiverunt quisque scripturam suam
qui suum genus prædicabant: sed non inventæ sunt: quapropter ut [r] polluti abstenti
sunt a sacerdotio.
63 * Edixit enim * legatus regis eis: ne comederent de re sancta sanctarum: donec ex-
isteret sacerdos * cum Urimis & Tummimis.
64 Tota hæc congregatio universè: * quadra-
gies bis mille, trecentorum sexaginta:
65 Præter servos eorum & ancillas eorum * i-
stos: septies mille, trecentos triginta septem:
in quibus erant * cantores & cantatrices
ducentæ:
66 Equi eorum septingenti triginta sex: muli
eorum ducenti quadraginta quinque:
67 Cameli eorum quadringenti triginta quin-
que: asini sexies mille, septingenti viginti.
68 Ex primoribus autem paternarum *familiarum* cùm pervenissent ad domum Jehovæ
qui *habitat* Jeruschalaimis, quidam sponte
se offerentes ad domum Dei statuendam in
sede ipsius:
69 Pro facultate sua dederunt in thesaurum
ipsius operis auri * drachmas [f] semel & sexa-
gies mille: & * argenti pondo quinquies mil-
le, & tunicas sacerdotum centum.
70 Ita habitaverunt sacerdotes ac Levitæ, ex
quorum populo tum cantores tum janitores *erant*, & Nethinæi in civitatibus suis: si-
militer omnes Jisraëlitæ in civitatibus
suis.

41 *Barzillai*] de quo 2. Schem. 17. 27.

r Heb *polluti sunt a sacerdotio*.

63 *Edixit*] ex Jehudæorum consilio, ad quos res ista pertinebat.

Legatus regis] quem vulgo commissarium vocant: ita enim Persica voce dicebantur. Is autem fuit Scheschbatzar, suprà 1. 8.

Cum Urimis] quibus côsuleretur Deus ex lege Num. 27. 21.

64 *Quadragies bis mille*] Comprehensis illis qui sua natalia non potuerunt profiteri, tam ex Jisraëlitis quàm ex Levitis & sacerdotibus.

65 *Istos*] i. isto numero.

Cantores &c.] quos Levitæ ad revocandum in usum musicã sacram (quam septuaginta annorum captivitate oblivioni tradiderant) instituta profectione pecunia compararant.

69 *Drachmas*] i. quasi semel & sexagies mille ducatos: nã drachma quadrantem sicli pendebat.

f Heb. *sex myriadas & mille*.

Argenti pondo] i. amplius centies vicies quinquies mille daleros, vide. 1. Reg. 10. 17.

Caput III.

Jisraëlitæ reduces altare extruunt: sacrificiorum usum revocant: tabernaculorum festum celebrant, materiam & opifices curant, Levitas operi præficiunt: & fundamenta templi cum lætitia pariter & luctu jaciunt.

1 Cùm autem advenisset * mensis septi-
mus, Jisraëlitis *versantibus* in civitati-
bus suis: convenerunt populus [a] una-
nimiter Jeruschalaima.
2 Ubi surgens [b] * Jeschuahh filius Jotzadaki
cum cognatis suis sacerdotibus, ac Zerub-
babel * filius Schealthielis cum cognatis su-
is, extruxerunt altare Dei Jisraëlis: ad offe-
rendum in eo holocausta, sicut scriptum
est in lege Moschis viri Dei.
3 Cumque statuissent altare [c] * in sede sua,
* quamvis [d] incuteretur ipsis terror a populis
aliarum gentium: obtulerunt in eo holo-
causta Jehovæ, holocausta unoquoque ma-
ne & vespere:
4 Et celebrarunt festum tabernaculorum, si-
cut præscriptum est, cum holocausto [e] suo in
diem quemque * pro numero, secundum ri-
tum officii diurni die suo.
5 Et postmodùm holocaustum juge, & in no-
viluniis, ac in omnibus statis feriis Jehovæ,

1 *Mensis septimus*] id est, in autumno: quia primum anniversarium festum a Deo præscriptum, post eorum redditũ in mensem istum incidit.

a Heb. *sicut vir unus: ut Judic.* 20. 1.

b *qui & Jehoschuahh, Chaggai* 1. 1. *Deut.* 12 5. *& seq.*

2 *Jeschuahh*] princeps Levitici ordinis.

Zerubbabel] princeps populi.

Filius] id est, nepos, 1. Chron. 3. 19.

c Heb. *in suis sedibus*.

3 *In sede sua*] id est, eo loco, ubi ante ruinam templi fuerat.

Quamvis] id est, quamvis finitimi eis minitarentur: non tamen propterea destiterunt a restituendo quàm primùm Dei cultu: freti promissione Dei Exod. 34. 24. d Heb. *cum terrore super eos a populis &c.* e Heb. *holocausto, dici: nomen pro suo relativo.* 4 *Pro numero &c.*] qui definitus in singulos dies, Num. 29. 12. & seq.

& res sacras: denique omnis offerentis vo-
luntariam oblationem, *obtulerunt* Jehovæ.
6 A die primo mensis septimi cœperunt of-
ferre holocausta Jehovæ: cùm templi Je-
hovæ non esset jactum fundamentum.
7 Dederuntque pecuniam putatoribus ac fa-
bris, cibumque & potum ac oleum Tzido-
niis ac Tyriis: ut adveherent ligna cedrina
ex Libano in mare Japhontis, secundum
facultatem [f] a Cyro rege Persidis ipsis da-
tam.
8 Anno autem secundo ex quo venerant ad
domum Dei Jeruschalaima mense secundo:
cœperunt Zerubbabel filius Schealthielis,
& Jeschuahh filius Jotzadaki, cæteriq; cog-
nati eorum sacerdotes ac Levitæ, & omnes
qui venerant e captivitate Jeruschalaima,
constitueruntque Levitas a nato viginti an-
nos & deinceps: ut præessent operi domus
Jehovæ.
9 Assistens itaque * Jeschuahh, filii ejus & co-
gnati ejus, Kadmiel & filii ejus posteri [g] Je-
hudæ simul, præfuerunt * opificibus in domo
Dei: *&* posteri Chenadadi filii eorum &
cognati eorum Levitæ.
10 Itaque fundantibus structoribus templum
Jehovæ: constituerunt sacerdotes indutos
cum tubis, & Levitas Posteros Asaphi cum
cymbalis ad laudandum Jehovam, cum
[b] *canticis*, traditis a Davide rege Jisraë-
lis.
11 Qui exclamabant laudando & celebrando
Jehovam: quoniam bonus est, quoniam in
seculum benignitas ejus erga Jisraëlem: to-
tus verò populus vociferabantur vocifera-
tione magna laudando Jehovam: eò quòd
fundaretur domus Jehovæ.
12 Multi autem ex sacerdotibus & Levitis
primoribusque paternarum *familiarum*, se-
nes qui viderant domum priorem * in fun-
datione sua, * hac domo *versante* ante ocu-
los eorum, flebant voce magna: multi quo-
que vociferatione ex lætitia efferebant vo-
cem.
13 Ita ut populus non internoscerent sonum
vociferationis ex lætitia, à voce fletus po-
puli: quia populus vociferabantur vocifera-
tione magna: & vox illa audiretur inde us-
que a longinquo.

5 *Res sacras*] i. quælibet alia sacrificia, de quibus in Levitico.

f Heb. *Syriaca Persidis erga eos*.

9 *Jeschuahh, &c.*] de quibus suprà ... g *qui & Hodavia* sup. 2. 40.

Opificibus in domo &c.] i. structoribus ipsis: ut posteri Chenadadi qui sequuntur præerant rebus comportandis & dependis, 2. Chron. 34. ... & 13; est enim ...

h Heb. *cum manibus: vide simile 2. Chron.* 29. 27.

12 *In sua fundatione*] i. dum adhuc existeret: fuerat enim domus eversa ... ante sexaginta ... id est, captivitatis undecimo, 2. Reg. ... & 2. Chro. 36. & Jechezkel 40. 1.

Hac domo] i. in fundamento: ... doci ...

Caput IIII.

Hostes Judæorum frustra astu conati structuram templi Dei impedire: Toparcharum & summi senatus operâ duos reges Cambysem & Darium Hystapis contra Judæos inflammantes, obtinent interdictum extruendi templum: quod deinde armis tuentur.

1 Audientes autem hostes Jehudæ,
& Binjaminis: [a] istos deportatos ædi-
ficare templum Jehovæ Deo Jisraëlis:
2 Accesserunt ad Zerubbabelem, & ad pri-
mores paternarum *familiarum*, & * dixerunt
eis: ædificemus vobiscum, nam sicut vos re-
quisituri sumus Deum vestrum: & * eidem
sacrificamus inde à diebus * Esar-Chaddo-
nis regis Assyriæ, qui deduxit nos huc.
3 Dixit verò eis Zerubbabel, & Jeschuahh
cum reliquis primoribus paternarum *fami-*
liarum

b Heb. [illegible] & [illegible].
c Heb. [illegible] sic deinceps.
5 Darii] Longimani qui quartus fuit a Cyro, nō quod histo-rici Xerxē in regibus Persidis numerarunt, factum est quia bella patris Darii in Græcia administravit per annos amplius septem, deinde ab Artabano præfecto cum se turpiter ex Græcia reciperet, occisus est Dario se-ne adhuc superstite. Quamobrem jure a Metasthene omissus est.
d Heb. Achaschverosch sic aliqq.
6 Assueri] qui & Darius Hystaspis filius & etiam Assuerus Artaxerxes pro-[illegible] antecessore ab historicis vocatur, hic more scrip-turæ per posterosterum ordine narra-[illegible] incipit, quia ver-[illegible] proximum a Da-[illegible] [illegible] ea ratione [illegible] unde con-[illegible].
7 Artaxerxis] i. Cambysis filii Cyri, qui vivente patre & [illegible] in expeditione [illegible] ex Persarum [illegible] admini-stravit.
[illegible] &c.] To-parchæ regionum trans Euphratenis.
[illegible]] i. diplo-mata, quod a rege [illegible], & ad se remit-ti [illegible].
Scripto Syrè, &c.] i. tum literis, quàm ser-mone Syro: ut ob-[illegible] commo-[illegible] promulgari pos-[illegible] Judæis lingua Ba-bylonica (quę Syra [illegible]) communi-[illegible]ibus.
8 Rechum præses &c.] id est, summus [illegible] transfluvia-[illegible] Synecdochen: [illegible] duo præsides [illegible] partim corrup-ti pecunia, suprà ver. 6. partim autoritate Toparcharum abdu-cti, & odio in Jehu-dæos inflammati.
9 Dinai, &c.] i. ut [illegible] nomināt, [illegible], Paraytaceni, [illegible] Persæ, Arace-[illegible], Susiani, [illegible] qui [illegible] Za-[illegible], & Medo-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

liarum Jisraëlis: non *est* [b] vestrum nobiscum
ædificare domum Deo nostro: sed nos *qui*
una *sumus* ædificabimus Jehovæ Deo Jisraë-
lis, sicut præcepit nobis rex Cyrus rex Persi-
dis.
4 Attamen populus illius regionis debilita-
bant manus populi Jehudæ: & turbabant
eos ne ædificarent:
5 Præterea mercede conducebant consilia-
rios contra eos ad dissolvendum consilium
eorum: omnibus diebus Cyri regis Persidis
usque ad regnum [c] [5] Darii regis Persidis.
6 Nam in regno [d] [6] Assueri in principio regni
ejus: scripserunt accusationem contra ha-
bitatores Jehudæ & Jeruschalaimorum:
7 Ut diebus [7] Artaxerxis scripserat [7] Bischlam,
Mithredates, Tabeel, & reliqui collegæ e-
jus ad Artaxerxem regem Persidis: cum
exemplari [7] decreti [7] scripto Syrè, & expo-
sito Syrè.
8 [8] Rechum præses consilii & Schimschai le-
gis-peritus scripserunt literas unas contra
Jeruschaleima: Artaxerxi regi in eandem
sententiam.
9 Tunc Rechum præses consilii & Schim-
schai legis-peritus, & reliqui e collegio eo-
rum: [9] Dinæi, & Aparsatcæi, Tarpelæi, Apar-
sæi, Arcevæi, Babylonii, Schuschancæi, De-
havæi, Hhelamæi:
10 Et reliquæ nationes, quas deduxit [10] Osna-
par magnus & gloriosus, ac collocavit in
urbe Samariæ: & reliqua regione transflu-
viali, & quidem [10] eodem tempore.
11 Hoc *est* exemplum literarum quas mise-
runt ad ipsum ad Artaxerxem regem: servi
tui, homines transfluviales, [11] tali tempore.
12 Notum sit regi, Jehudæos qui ascenderunt
abs te, ad nos venisse Jeruschalaima: urbem
ipsam rebellem & malam ædificare, mu-
rosque perficere, ac fundamenta ipsa con-
jungere.
13 Jam verò notum sit regi: si urbs ista exædi-
ficetur, & muri perficiantur: [e] canonem ve-
terem & vectigal non daturos: ita thesauro
regum damnum attuleris.
14 Jam propterea quòd ruinæ templi [f] fate-
gimus: quia spoliationem regis non con-
venit nobis videre: idcirco mittimus ut no-
tum faciamus regi.
15 (Nam inquiret aliquis in libro commen-
tariorum majorum tuorum: & inventurus es
in libro commentariorum, & cogniturus ur-
bem istam urbem fuisse rebellem & dam-
nosam regibus provinciisque, ac conspi-
rationem facere in medio sui inde a diebus
seculi: propterea urbem istam devastatam
fuisse.)
16 Notum facimus regi, si urbs ista exædifica-
bitur, & muri perficientur: propterea par-
tem in transfluviali regione non amplius
fore tuam.
17 Responsum misit rex Rechumo præsidi
consilii, & Schimschaio legis-perito, ac reli-
quis e collegio eorum qui habitabant in
Samaria, & in reliqua regione transfluviali:

10 [Osnapar] qui sup. 2. ver. Esar-Chaddon vocatur. Eodem tem-[pore] Toparchæ miserunt decretum, isti literis ad regem missis il-[lud] [illegible]. 11 Tali tempore] i. die, mense, & anno. N. nam temporis [illegible] literis [illegible] scribebatur, ut mercatores & pragmatici forenses solent. sic infra [illegible]. e Chal. devastationis vetustatis: sic ver. 20. f Chal. quia demolitionem [illegible] & [illegible] &c.

Pax, & tali tempore.
18 Decretum quod misistis ad nos: explicatè
lectum est coram me.
19 Et a me constituto consilio, inquisiverunt
& inveverunt urbem istam inde a diebus
seculi contra reges sese extulisse: rebel-
lionemque & conspirationem factam fuisse
in ea.
20 Etiam reges potentes præfuisse Jeruscha-
laimis, & dominatos fuisse in tota regione
transfluviali: quibus canon vetus & vectigal
dabatur.
21 Jam constituite consilium ad impedien-
dum viros istos: ut urbs ista non ædificetur,
donec a me consilium constitutum fuerit.
22 Et cavete errorem committere hac in re:
ne crescat ruina in damnum regum.
23 Tunc ex quo exemplum decreti Artaxer-
xis regis lectum est coram Rechumo &
Schimschaio legis-perito ac collegio eo-
rum: profecti sunt [g] celeriter Jeruschalai-
ma contra Jehudæos, quos impediverunt
[23] brachio & vi.
24 Tunc impeditum est opus domus Dei qui
habitat Jeruschalaimis: & [24] mansit impedi-
tum usque ad annum secundum regni [24] Da-
rii regis Persidis.

g Chal. *cum ce-ritate.*
23 *Brachio & vi*] id est, armata manu ἐνδυνάμως.
24 *Mansit impedi-tum*] id est, quamdiu Cambyses & Darius Hystaspis regnarunt. supra ver. 6. 7. & 8.
Darii regis] Artax-erxis Longimani, qui ex Estera Darii Hy-staspis filius erat.

Caput V.

Jehudæi de divina voluntate per prophetas mo-niti, diu intermissum opus resumunt, & vicinis illud impedire conantibus facti sui rationem red-dunt: Qua audita illi Darium regem consulunt.

1 Quo *anno* prophetavit [1] Chaggai pro-
pheta & Zecarja filius Hhiddonis
prophetæ, *mandantes* Jehudæis
qui erant in Jehudæa & Jeruschalaimis: no-
mine inquam Dei Jisraëlis *mandantes* eis.
2 Tunc surgentes Zerubbabel filius Scheal-
tielis, & Jeschuahh filius Jotzadaki, re-
dorsi sunt ædificare domum Dei qui *habitat*
Jeruschalaimis: & cum ipsis prophetæ Dei
[2] juvantes eos.
3 Eo tempore venit ad eos Tatnai princeps
transflumen, & Schethar-Bozenai cum col-
legio suo: qui sic dixerunt eis, [3] quis [a] contu-
lit vobis jus domum istam ædificandi, &
murum hunc perficiendi?
4 Tunc hujusmodi respondimus eis: & quę
essent nomina virorum qui hoc ædificium
ædificarent.
5 Oculus autem Dei eorum aderat reduci-
bus Jehudæis: ita ut non impediverint eos
dum causa ad Darium perveniret: cujus
tunc retulerunt [5] decretum super hac re.
6 Exemplum literarum quas misit Tatnai
princeps trans flumē, cum Schethar-Boze-
naio & collegio suo, Persici qui erant trans
flumen ad Darium regem.
7 Narrationem miserunt ad eum, [b] in qua sic
scriptum erat: Dario regi pax omnis.
8 Notum sit regi nos profectos esse in Jehu-
dęam provinciam, ad domū Dei magni quę
ædificatur lapidibus [c] maximis, & [8] ligna
apponuntur parietibus: denique opus
istud celeriter fit, & prosperatur in manibus
eorum.
9 Tunc interrogavimus reduces istos, hujus-
modi dicentes eis: quis contulit vobis jus

1 *Chaggai, &c.*] Chaggai 1. 1. & Zacarjæ 1. 1.
2 *Juvantes eos*] verbo & opere.
3 *Quis contulit, &c.*] hoc & sequente versu oratio est anantapodota: nam peti-tionis duo sunt capi-ta, quorum posterius reticetur: responsio-nis item duo, quorum reticetur prius: vide infrà ver. 9. cum duo-bus sequent.
a Chal. *posuit vel disposuit: sic deinceps.*
5 *Decretum*] quod habetur capite seq.
b Chal. *in cujus medio.*
8 *Ligna apponun-tur, &c.*] id est, parie-tes tabulis vestiun-tur.
c Chald. *devoluti-onis, id est, tantæ mag-nitudinis ut ferri non possint: sed devolvan-tur: sic infrà 6. 4.*

domum istam ædificandi, & murum ejus perficiendi?
10 Atque etiam nomina eorum petivimus ab eis,ut nota faceremus tibi: quò scriberemus nomen virorum qui sunt inter primarios eorum.
11 Qui hujusmodi sermone responderunt nobis, dicendo: nos sumus servi Dei cœli & terræ, & ædificamus domum quæ ædificata fuerat antehac inde a multis annis, quam rex Jisraëlis magnus ædificaverat & perfecerat.
12 Sed ex quo provocarunt majores nostri Deũ cœli,tradidit eos in manum Nebucadnetzaris regis Babyloniæ Chaldæi:qui domum hanc destruxit,& populum deportavit in Babyloniam.
13 Verùm anno primo Cyri regis Babyloniæ, Cyrus rex contulit jus domum Dei istam ædificandi:
14 Insuper etiam instrumenta domus Dei aurea & argentea quæ Nebucadnetzar deprompserat e templo quod *erat* Jeruschalaimis,& abduxerat in templum Babylonicum: ‖deprompsit eadem Cyrus rex e templo Babylonico, traditáque sunt *cuidam* Scheschbatzari nomine, quem principem constituerat:

‖ Sup.1.8.

15 Edicens ei: instrumenta hæc suscipe,abiens deduc ea in templum quod *est* Jeruschalaimis: domusque Dei ædificator in loco suo.
16 Tunc Scheschbatzar ille veniens posuit fundamenta domus Dei, qui *habitat* Jeruschalaimis: atque ex eo tempore huc usque ædificatur,necdum est absoluta.
17 Nunc itaque si regi bonum videtur, perquiratur in [d] tabulario regis illic quod *est* in Babylonia: num ita sit, quòd a Cyro rege collatum sit jus ædificandi domum Dei istam Jeruschalaimis: deinde voluntatem regis super hoc mittat ad nos.

d Chal.] *in loco gazarum: sic vocant thesaurorum repositorium.*

Caput VI.

Darius Longimanus Cyri edictum secutus,ministris suis vetat,ne Jehudæos deinceps in structura templi impediant:pecuniam, materiam, sacrificia petentibus sine mora subministrari imperat: & contrà venientibus ultimum supplicium decernit. Quod præstantibus ejus ministris templum absolvitur, & consecratur:restitutisq́; in eo sacerdotum ac Levitarum ordinibus, Pascha a toto populo celebratur.

1 Tunc Darius rex constituit ' legem: cùm perquisivissent in [a] chartophylacio,ubi tabulæ repositæ fuerant de ' Babylonia:
2 Et inventum esset ' Achmetæ in regia quæ *est* in provincia Mediæ volumen quoddam: in quo sic scriptum erat ' Memoriale.
3 Anno primo Cyri regis, Cyrus rex constituit legem. domus Dei Jeruschalaimis ' intus ædificator, ut sit locus ubi sacrificent sacrificia, & fundamenta ejus attolluntor: '*etiamsi esset* altitudo ejus cubitorum sexaginta,amplitudo ejus cubitorum sexaginta:

1 *Legem*] cujus verba habentur infrà ver.6 & sequentibus.
a Chal. *in loco scriptorum.*
Babylonia] id est, regno Babylonico.
2 *Achmeta*] id est, Ecbatanis,ut autores vocant,ubi regia erat Mediæ: fortaisis ita dicta,quòd reges æstivam stationem illic haberent, ut hybernam Seleuciæ ad Tigrim: Strabo lib. 11. Est enim Achmeta Chaldaicè,quasi locus æstivus. *Memoriale*] Inscriptio voluminis. 3 *Intus*].i. intra mœnia urbis. *Etiamsi esset*] hanc partem non per mandatum: sed per concessionem interpretamur: quia certum est ex Chaggai Cap.2. versu 3. multis nominibus excellentius fuisse Schelomonis ædificium: cùm hoc secundum pauciore hominũ numero,& breviore tẽpore,& avocantibus in dies inimicis ædificatũ sit.

4 Ordinibus lapidum maximorum ternis, & ordine lignorum novorum: & impensæ e domo regia traduntor.
5 Insuper etiam instrumenta domus Dei aurea & argentea, quæ Nebucadnetzar deprompserat e templo quod *erat* Jeruschalaimis & deduxerat in Babyloniam: restituunto ut perveniat *unumquodque* in templum quod *erat* Jeruschalaimis in locum suum, & collocetur in domo Dei.
6 Jam *itaque* Tatnai princeps trans flumen, Schethar-Boznai cum collegio suo, Persici qui estis trans flumen: remoti estote inde.
7 Sinite opus domus Dei illius: princeps Jehudæorum,& reduces Jehudæorũ, domum Dei hujus ædificanto in loco suo.
8 Præterea a me constituitur lex de eo quod facturi estis erga reduces Jehudæorum illos,in ædificanda domo Dei illius: ut de facultatibus regiis, de canone transfluviali illico impensa tradatur viris illis: ne ' impediatur.

8 *Impediatur*] ædificium istud,de quo ver.7.

9 Etiam quæ opus sunt, ut juvenci subrumi, & arietes, & agni ad holocausta pro Deo cœli,triticum,sal,vinum & oleum, prout edixerint sacerdotes qui *sunt* Jeruschalaimis tradendum esse sibi [b] quotidie: error ne committitor.

b Chal. *die in die.*

10 Ut offerant res odoris grati Deo cœli: & orent pro vita regis & filiorum ejus.
11 Præterea a me constituitur lex:ut quisquis mutaverit rem hanc, amoveatur lignum a domo ejus, quo erecto aboleatur in eo: domusque ejus sterquilinium fiat hanc ob causam.
12 Deus verò cujus nomen habitat illic,dejiciet omnem regem & populum qui extenderit manum suam ' ad mutandum,quò destruat domum Dei hujus, quæ *est* Jeruschalaimis: ego Darius constitui legem, illicò efficitor.

12 *Admutandum*] legem meam hanc, ut ver.11.

13 Tunc Tatnai princeps transflumen,Schethar-Boznai, & collegium eorum: propterea quòd mandaverat Darius rex hujusmodi,illicò effecerunt.
14 Reduces verò Jehudæorum ædificantes prosperabantur ex prophetia Chaggai prophetæ,& Zecarjæ filii Hhiddonis: donec ædificantes perfecissent de sententia Dei Jisraëlis, & de sententia ' Cyri cum Dario & ' Artaxerxis regis Persidis.
15 Finita autem domo ista ad diem tertium mensis ' Adar: cùm esset annus sextus Darii regis:
16 Celebrarunt Jisraëlitæ,sacerdotes ac Levitæ & reliqui [c] reduces deportationis, dedicationem domus Dei hujus cum gaudio.
17 Obtuleruntq; in dedicatione domus Dei hujus juvencos centum, arietes ducentos, agnos quadringentos: & hircos e capris in peccata pro toto Jisraële duodecim, pro numero tribuum Jisraëlis.

14 *Cyri cum Dario*] vide 2.Chron 36.23. in annotatione. *Artaxerxis*] sic Darii Longimani, idem Artaxerxes communi Regibus Persarum appellatione dicebatur & deinceps.
15 *Adar*] qui duodecimus est,& maxima ex parte Februario nostro respondet.
c Chal. *filii deportationis, sic ver. 19.*

18 Ubi constituissent sacerdotes ex ' partitione eorum, & Levitas ex distributione eorum, in ministerio Dei qui *habitat* Jeruschalaimis: ‖secundum præscriptum libri Moschis.

18 *Partitione*] quæ habentur 1. Chro 24.25.& 26.
‖ Num.3.& 8.

19 Deinde celebrarunt reduces deportationis Pascha: *die* quartodecimo mensis primi.
20 Nam mundaverant se sacerdotes ac Levitæ

te pariter, omnes mundi erant: ideo [d] ju-
gularunt pascha pro omnibus reducibus
deportationis, & pro cognatis suis sacerdo-
tibus, ac pro se ipsis.
21 Quod comederunt Jisraëlitæ qui reduces
erant ex deportatione & quisquis separatus
ab immunditia gentium regionis [*] adjunx-
erat se illis: quærendo Jehovam Deum Jis-
raëlis.
22 Denique celebrarunt festum azymorum
septem diebus cum lætitia: quoniam exhi-
laraverat eos Jehova, & converterat animū
[*] regis Assyriæ erga eos: ad confirmandum
manus eorum in opere domus Dei, Dei Jis-
raëlis.

20 *Jugularunt*] i. a populo jugulata, pelle nudarunt & pro se ac sacerdotibus jugularunt & nudarunt: synecdoche.
21 *Adjunxerat*] ex lege Exodi 12. 48. & Num. 9. 14.
22 *Regis Assyriæ*] i. Darii Medi, qui primus gratiā & autoritatem Jehudæis conciliavit, Danielis 6. nam ex quo Arbactus præfectus Mediæ, sublato Sardanapalo, regnum Assyriorum obtinuit: promiscuè nominatum est regnum Assyriæ ex jure, & Mediæ ab origine regum: vide Justinum lib. 1. & Diodorum Siculum lib. 3. Nam etiam eodem modo Artaxerxes Rex Persidis nominatur Rex Babyloniæ synecdochicè Nechemjæ 13. 6.

Caput VII.

Hhezra Jeruschalaima ad Ecclesiam ibi reformandam profecturus, regia autoritate munitur: qua fretus magnum Jisraëlitarum comitatum abducit, & Deo benedicit.

1 Deinde his rebus gestis, regnante Ar-
taxerxe rege Persidis: Hhezra filius
[*] Serajæ, filii Hhazarjæ, filii Chilkijæ,
2 Filii Schallumi, filii Tzadoki, filii Achi-
tubi,
3 Filii Amarjæ, filii Hhazarjæ, [*] filii Mera-
jothi,
4 Filii Zerachjæ, filii Hhuzzi, filii Bukki,
5 Filii Abischuhhæ, filii Pinchasi, filii Elhha-
zaris, filii Aharonis sacerdotis primarii:
6 Hic *inquam* Hhezra ascendit e Babylonia:
(erat autem legis peritus promptus in lege
Moschis, quam dederat Jehova Deus Jisra-
ëlis:) cùm dedisset ei rex, prout manus Je-
hovæ Dei ejus aderat ei, omnem petitio-
nem ejus.
7 Ascenderuntque ex Jisraëlitis, & e sacer-
dotibus ac Levitis, tam musicis quàm jani-
toribus Nethinæisque Jeruschalaima: an-
no [*] septimo Artaxerxis regis.
8 Pervenit verò mense illius quinto: qui an-
nus septimus erat regi.
9 Siquidem primo die mensis primi ipse *fuit*
[a] autor ascendendi e Babylonia: primo au-
tem die mensis quinti pervenit Jeruschalai-
ma, prout manus Dei ejus optima adfuerat
ei.
10 Nam Hhezra comparaverat [b] animum su-
um ad [*] quærendū legem Jehovæ & ad præ-
standum eam: & ad docendum Jisraëlem
statuta ac judicia.
11 Hoc autem *est* exemplum decreti quod de-
dit rex Artaxerxes Hhezræ sacerdoti legis
perito, perito rerum [c] quas præcipit Jeho-
va, & statutorum ejus in Jisraële.
12 Artaxerxes rex regum: Hhezræ sacerdoti
perito legis Dei cœlestis, [d] incolumitatem:
& [*] tali tempore.
13 A me constituitur lex, ut quicunq; spon-
te se obtulerit in regno meo e populo Jisra-
ëlis, sacerdotibusque ejus ac Levitis ad
proficiscendum Jeruschalaima tecum, pro-
ficiscatur.

1 *Serajæ*] de quo 2. Reg. 25. 21. vide 1. Chron. 6. 3. & seq.
3 *Filii Merajothi*] hic sex brevitatis causa omittuntur, de quibus 1. Chron. 6.
7 *Septimo*] i. secundo ab ædificato templo: vide suprà 6. 15.
a Chal. *fundamentum ascensus.*
b Chal. *cor: sic semper.*
10 *Quærendum legem*] i. ad cognoscendum de observatione legis & legitima institutione Ecclesiæ: quam ideo Spiritus in libris duobus Chronicorum proposuit ad [illegible]
c Chal. *præceptorum Jehovæ.*
d Chal. *perfectionem.*
12 *Tali tempore*] vide suprà 4. 11.

14 Quandoquidem a rege & [*] septem consili-
ariis ejus mitteris ad [*] quæstionem habendā
in Jehudæa & Jeruschalaimis: de lege Dei
tui, quæ *est* tibi ad manum:
15 Et ad deferendum argentum & aurum: &
quod rex & consiliarii ejus sponte offerunt
Deo Jisraëlis, cujus Jeruschalaimis *est* ha-
bitaculum:
16 Cum toto argento & auro quod inveneris
in tota provincia Babyloniæ: cum volunta-
ria oblatione populi & sacerdotum sponte
offerentium pro domo Dei sui, quæ *est* Je-
ruschalaimis,
17 Ut illico emas pecunia ista, juvencos, ari-
etes, agnos cum munere eorum & libami-
nibus eorum: & offeras ea in altari domus
Dei vestri, quæ *est* Jeruschalaimis.
18 Quod autem tibi & [*] cognatis tuis bonum
videbitur reliquo argento & auro facere:
pro voluntate Dei vestri facitote.
19 Et instrumenta quæ traduntur tibi ad mi-
nisterium domus Dei tui: reddito corā Deo
Jeruschalaimis.
20 Reliqua verò necessaria domui Dei tui,
quæ acciderint tibi tradenda: tradito ex æ-
rario regis.
21 Præterea a me, me Artaxerxe rege, con-
stituitur lex omnibus quæstoribus qui *estis*
trans flumen: ut quicquid postulaverit a vo-
bis Hhezra sacerdos peritus legis Dei cœ-
lestis illico efficiatur:
22 Usque ad argenti [*] talenta centum, & ad
tritici [*] coros centum, & ad vini [*] bathos
centum, ac usque ad bathos olei centum:
salis verò quantum non potest præscribi.
23 Quicquid est ex sententia Dei cœli, perfi-
citor diligenter in domo Dei cœli: ut non
sit fervens ira contra regnum regis, aut fi-
lios ejus.
24 Item notum vobis facimus ullis sacerdo-
tibus aut Levitis, musicis, janitoribus, Ne-
thinæis & ministris domus Dei istius: [*] cano-
nem veterem aut vectigal non licere impo-
nere.
25 Tu autem Hhezra, pro sapientia Dei tui
quæ tibi ad manum *est*, constitue judices &
causarum cognitores, qui causas cognos-
cant in toto populo qui *est* trans flumen, ex
omnibus scientibus legis Dei tui: & qui ne-
sciverit eum docetote.
26 Quicunque verò non fecerit legem Dei
tui, & legem regis, illico judicatum fiat de
eo: sive morti, sive [e] exilio, sive mulctæ fa-
cultatum, sive vinculis *adjudicetur*.
27 Benedictus *sit* Jehova Deus majorum no-
strorum: qui indidit rem talem animo regis,
ad ornandum domum Jehovæ, quæ *est* Jerus-
chalaimis.
28 Et erga me advertit benignitatem coram
rege consiliariisque ejus, ac omnibus prin-
cipibus regis potentibus: ego itaque con-
firmans me, prout manus Jehovæ Dei mei
aderat mihi, congregavi ex Jisraële prima-
rios qui ascenderent mecum.

14 *Septem consiliariis*] i. summis Satrapis, qui inde a retecta Magorum fraude septem regibus Persiæ adfuerunt & soli eorum conspectu libere usi sunt, Ester 1. 10. & 14.
Quæstionem] i. ad cognoscendum utrū ibi res sint divinæ legi conformatæ.
18 *Cognatis tuis*] i. reliquo consilio sacerdotum.
22 *Talenta &c.*] vide Exodi 38. 25. & Nechemjæ 11. 23.
Coros &c.] vide 1. Reg. 4. 21.
Bathos] 1. Reg. 7. 26.
24 *Canonem veterem*] supra 4. 13.
e Chal. *eradicati*. *omninam natale solum plantario, & exilium extirpationi comparatur: vide Levit. 25. 47.*

Caput VIII.

Hhezræ comites recensentur: celebrato jejunio, & traditis in manum sacerdotum ac Levitarum oblationibus, profectio instituitur & absolvitur: postea

stea Jeruschalaimi res consecratæ in thesaurum reponuntur, & sacrificia offeruntur Deo, regiaque decreta executioni mandantur.

1 HI autem *sunt* primores paternarum
familiarum & genus eorum; qui ascenderunt mecum regnante Artaxerxe
rege, ex Babylonia.
2 E posteris Pinchasi, Gerschom: e posteris I-
thamaris, Danijel: e posteris Davidis, Chat-
tusch.
3 E posteris Schecanjæ, [r] e natis Parhhoschi,
Zecarja: qui cum generis recensione per
mares centum quinquaginta *erant*.

3 *E natis Parhhoschi*] ad discrimen alterius Schecanjæ de quo versu 5.

4 E posteris Pachat-Moabi, Eljehohhenai
filius Zerachjæ: & cum eo ducenti mares.
5 E posteris Schecanjæ filii Jachazielis: cum
quo trecenti mares.
6 Et e posteris Hhadinis, Hhebed filius Jo-
nathanis: & cum eo quinquaginta mares.
7 Item e posteris Hhelami, Jeschahhja fi-
lius Hhathaljæ: & cum eo septuaginta ma-
res.
8 Item e posteris Schephatjæ, Zebadja filius
Micaëlis: & cum eo octoginta mares.
9 E posteris Joabi, Hhobadja filius Jechielis:
& cum eo ducenti octodecim mares.
10 Item e posteris Schelomithi, filius Josiph-
jæ: & cum eo centum sexaginta mares.
11 Item e posteris Bebai, Zecarja filius Be-
bai: & cum eo viginti octo mares.
12 Item e posteris Hhazgadis, Jochanan fi-
lius Katanis: & cum eo centum decem ma-
res.
13 Item e posteris Adonikami [r] posterioribus,
quorum hæc *sunt* nomina, Eliphelet, Jehhi-
el, & Schemahhja: & cum eis sexaginta
mares.

13 *Posterioribus*] eorum respectu qui primùm cum Zerubbabele profecti sunt, sup. 2.13.

14 Deniq; e posteris Bigvai, Hhuthai & Zab-
bud: & cum eis septuaginta mares.
15 Cùm autem congregassem eos ad [r] flumen
quod alluit Ahavam, & castra haberemus
ibi diebus tribus: animum adverti ad popu-
lum & ad sacerdotes: at e Levitis neminé
inveni ibi.

15 *Flumen*] Marsarem Ptolemæo, sive Neharsarin. i. fluvium principalem dictum, qui in unum e lacubus Chaldaicis funditur, ubi est oppidum Betava.

16 Quapropter amandavi Elihhezerem, Ari-
elem, Schemahhjam, cum Elnathane, &
Jaribo, ac Elnathane, atque Nathane, &
Zecarjam ac Meschullamum primores: Jo-
jaribum quoque & Elnathanem doctores:
17 Cùm mandata dedissem eis, ad Iddonem
primarium in [r] Casiphja loco, indens ori co-
rum verba quibus alloquerentur Iddonem,
Achivum & Nethinæos in Casiphja loco: ut
adducerent ad nos ministros pro domo Dei
nostri.

17 *Casiphja*] i. in regione Caspiorum in finibus Assyriæ supra Mesopotamiam, conterminorum Armeniæ. Nam etsi hæ regiones procul dissitæ fuerunt: tamen non dubium est, quin brevi spatio totum illud iter confecerint freti diplomate regis, & commoditate Angariarum, ut vocabant Persæ i. stationum, in quibus equi celeres passim dispositi erant jussu regis.

18 Qui adduxerunt ad nos, prout manus Dei
nostri optima aderat nobis, virum intelli-
gentem e posteris Machli, filii Levi, filii Jis-
raëlis: nempe Scherebjam cum filiis ejus &
cognatis ejus octodecim.
19 Item Chaschabjam, & cum eo Jeschahh-
jam e posteris Merari: cognatos illius & fi-
lios eorum viginti.
20 Ex Nethinæis autem, quos [r] dediderat Da-
vid ac principes ministerio Levitarum, Ne-
thinæos ducentos viginti: omnes exprime-
bantur nominibus.

20 *Dediderat David*] cùm Levitas in ordines distribueret, 1. Chron. 25. & 26. vide Jehosch. 9.21. & 1. Chron. 9.2.

21 Tum proclamavi ibi jejunium Ahavæ ad
flumen: quò affligeremus nos coram Deo
nostro: quærentes ab eo viam rectam pro
nobis ac parvulis nostris, omnibusque fa-
cultatibus nostris.
22 Nam puduerat me petere a rege copias
aut equites, ut auxilio essent nobis ab hoste
in hoc itinere: quia allocuti fueramus re-
gem, dicendo: manus Dei nostri adest om-
nibus quærentibus ipsum, in bonum: robur
verò & quidem iræ ejus contra omnes de-
relinquentes eum.
23 Cùm itaque jejunantes quæsivissemus a
Deo nostro hanc rem: exoratus est nobis.
24 Tunc disparavi e principibus sacerdotum
duodecim: cum [r] Scherebja, Chaschabja, &
cum eis, ex cognatis eorum decem:

24 *Scherebja &c.*] Levitis, sup. 18. & 19. ver. qui ex officio sacerdotibus ministrabant, ut infrà ver. 30.

25 Quibus appendi argentum istud & aurum
& instrumenta: oblationem domus Dei no-
stri quā obtulerant rex & consiliarii ejus ac
principes ejus, & omnes Jisraëlitæ qui præ-
stò fuerant:
26 Appendi, inquam, ad manum eorum ar-
genti talenta sexcenta quinquaginta, & in-
strumenta argentea centum talentorum:
auri centum talenta.
27 Item crateres aureos viginti drachma-
rum millenûm: & instrumenta ex [a] [r] ori-
chalco præstante duo, pretiosa ut aurum:
28 Dixique ad illos, vos estis sancti Jehovæ,
hæc quoq; instrumenta sunt sancta: argen-
tum etiam ac aurum sunt voluntaria oblatio
Jehovæ Deo majorum vestrorum.

a Heb. *æris fulgentis*.
27 *Orichalco*] i. electri præstantissimo genere, quod Festus vocat aurichalcum.

29 [b] Sedulò observate donec ea appendatis
coram principibus sacerdotum ac Levita-
rum, principibusque paternarum *familia-
rum* Jisraëlis Jeruschalaimi: in cellis in do-
mo Jehovæ *reponenda*.

b Heb. *vigilate et observate*.

30 Ita receperunt sacerdotes ac Levitæ pon-
dus illud argenti & auri ac instrumentorum:
deferendum Jeruschalaima in domum Dei
nostri.
31 Tunc profecti sumus a flumine Ahavæ du-
odecimo *die* mensis primi ad eundum Je-
ruschalaima: & manus Dei nostri adfuit no-
bis, qua liberavit nos e manu hostis, & in-
sidiantis in hoc itinere.
32 Denique postquam pervenimus Jerusch-
alaima: & consedimus ibi diebus tribus:
33 Die quarto expensum est illud argentum
& aurum ac instrumenta in domo Dei no-
stri, ad manum Meremothi filii Urijæ sacer-
dotis, & [c] collegæ ejus Elhhazaris filii Pin-
chasi: quibuscum erat Jozabad filius Jes-
chuhhæ & Nohhadja filius Binnui Levitæ:

c Heb. *& cum eo*.

34 Ex numero, ex pondere cuique *attributo*:
[r] inscriptumque est totum illud pondus tem-
pore eodem.

34 *Inscriptum*] i. in acta publica relatum, ut publico testimonio liberati essent illorum fide.

35 Qui venerant a captivitate [d] reduces de-
portationis obtulerunt holocausta Deo Jis-
raëlis, juvencos duodecim [r] pro toto Jisra-
ële, arietes nonaginta sex, agnos septua-
ginta septem, hircos peccati duodecim:
hæc omnia in holocaustum Jehovæ.

d Heb. *filii*.
35 *Pro toto*] sup. 6.17.

36 Posteà tradiderunt edicta regis, satrapis
regiis, & principibus trans flumen: qui [r] sub-
levarunt populum & domum Dei.

36 *Sublevarunt*] ut supra 1.4.

CAPUT IX.

Hhezra de affinitate Jisraëlitarum cum exteris certior factus, luget, jejunat, & Dei iram sedulò pro omnibus publicè deprecatur.

1 HIs autem completis, accesserunt ad
me principes, dicendo: non separave-
runt se hic populus, Jisraëlitæ & sacer-
dotes ac Levitæ a populis aliarum regio-
num: secundum abominationes illorum
Cenahhanæorũ, Chittæorum, Perizzæorũ,
Jebusæorum, Hhammonitarũ, Moabitarum,
Ægyptiorum & Emoræorum *fecerunt*.
2 Nam Assumpserunt de *filiabus illorum, si-
bi & filiis suis, ita ut commiscuerint se *se-
men sanctum cum populis illarum regio-
num: etiam manus ipsorum principum &
antistitum *prima fuit in prævaricatione
ista.
3 Itaque audiens rem hanc *laceravi vestem
meam & pallium meum: & *vellens de ca-
pillis capitis mei, & barbæ meæ sedebam
desolatus.
4 Tunc ad me congregaverunt se quisquis
trepidabat ad verba Dei Jisraëlis, propter
prævaricationem [a] deportatæ multitudinis:
dum ego sedebam desolatus, usque ad *tem-
pus* muneris vespertini.
5 *Tempore* autem muneris vespertini surrexi
ab afflictione mei, idque laceratam habens
vestem meam & pallium meum: & flectens
in genua mea expandi manus meas ad Je-
hovam Deum meum:
6 *Ac dixi: Deus mi, pudet me & erubesco at-
tollere, Deus mi, faciem meam ad te: *nam
iniquitates nostræ creverunt supra caput,
& reatus noster magnus est in cœlum us-
que.
7 Inde a diebus majorum nostrorum sumus
in reatu magno usque in diem hunc: adeò
ut propter iniquitates nostras traditi fueri-
mus nos, reges nostri & sacerdotes nostri in
manum regum istarum regionum gladio,
captivitati, & prædæ ac pudori vultus, sicut
est *hodierno die.
8 At nunc cùm *ex minimo momento *facta est
gratia a Jehova Deo nostro, relinquendo
nobis residuum, & ponendo nobis *clavum
in loco sancto ejus: cùm *illustrans oculos
nostros Deus noster, dedit nobis restituti-
onem aliquantulam in servitute nostra:
9 Quamvis servi simus: tamen in servitute
nostra non dereliquit nos Deus noster: sed
*advertit erga nos benignitatem coram re-
gibus Persidis, dando nobis restitutionem:
ut *extollamus domum Dei nostri, & resti-
tuamus vastitates ejus: denique *dando
nobis maceriam in Jehuda & Jeruschalai-
mis:
10 Nunc, inquam, quid dicemus, Deus no-
ster, *post hoc: cùm dereliquerimus præ-
cepta tua?
11 *Quæ præcepisti per servos tuos prophe-
tas, dicendo: ‖terra illa quam ingressuri
estis ad hereditariò possidendum eam, ter-
ra impura est ab impuritate populorum re-
gionum ejus: propter abominationes eo-
rum, quibus impleverunt eam [b] confertim
& passim immunditia sua.
12 ‖Nunc ergo filias vestras ne traditote fi-
liis illorum, & filias illorum ne assumitote fi-
liis vestris, nec quæritote pacem illorum, &
bonum eorum usque in seculum: ut confir-
memini & comedatis præstantiam terræ
illius, & hæreditariò possidendam tradatis
filiis vestris usque in seculum.
13 Etiam post totum id quod evenit nobis
propter facta nostra pessima & propter rea-
tum nostrum maximũ: quod tu Deus noster
cohibuisti *infra peccata nostra: & dedisti
nobis residuum hujusmodi:
14 An [c] rursus irrita faceremus præcepta tua,
& quidem affinitatem jungentes cum po-
pulis [d] abominandis istis? an non percelle-
rêris ira contra nos, donec consumeres, ut
non esset superstes aut residuum?
15 *Jehova Deus Jisraëlis justus es: sed fa-
cti sumus residui sicut *est* hodierno die: ecce
*coram te sumus in reatibus nostris: quam-
vis non sit consistendum coram te cum hoc.

CAPUT X.

Hhezra cum adjunctis sibi ex singulis ordinibus, populum Dei a consuetudine alienigenarum repurgat: illas illarumq́; liberos a populo Dei ablegatis.

1 CÙM autem oraret Hhezra, & confite-
retur flens ac se prosternens ante do-
mum Dei: & congregati ad eum ex
Jisraële congregatione multa valde: viri
mulieresque & pueri, cùm flerent populus
ille permulto fletu:
2 Locutus Schecanja filius Jechielis e poste-
ris Hhelami, dixit Hhezræ: nos prævaricati
sumus in Deum nostrum: quòd [a] consocia-
vimus domo uxores alienigenas e populis
terræ: sed nunc est [b] quod Jisraël speret hac
in re.
3 *Nunc ergo pangamus fœdus cum Deo no-
stro, *ejiciendo omnes uxores & natos ex
eis, ex consilio Domini & eorum *qui tre-
pidant ad præceptum Dei nostri: denique
secundum legem efficitor.
4 Surge: nam tibi incumbit hæc res, & nos ad-
erimus tibi: confirmare & effice.
5 Itaque surgens Hhezra adjuravit principes
sacerdotum, Levitas & totum Jisraëlem, ut
facerent secundum rem hanc: qui jura-
runt.
6 Posteà surrexit Hhezra ab *anteriore parte
domus Dei, *ut abiret in cellam Jehocha-
nanis filii Eljaschibi: & abivit illuc: cibum
nondum comederat, nec aquam biberat,
quia lugebat propter prævaricationem de-
portatæ multitudinis.
7 Ita [c] promulgarunt per Jehudam & Jeru-
schalaima, omnibus [d] reducibus deportatio-
nis: ut congregarent se Jeruschalaima:
8 Et quisquis non venturus esset intra tridu-
um ex consilio principum ac seniorum, *a-
nathema fore omnes facultates ejus: ipsum
verò *separatum iri a congregatione de-
portatæ multitudinis.
9 Quam ob rem congregati omnes homines
Jehudæ & Binjaminis Jeruschalaima tertio
die ipsius *mensis noni, *die* vigesimo mensis:
considebant totus ille populus *in platea
domus Dei, trementes propter hanc rem, &
ex pluviis.
10 Tunc surgens Hhezra sacerdos dixit ad e-
os: vos prævaricati estis quòd consociastis
domo uxores alienigenas: superaddentes
reatui Jisraëlis.

2 *Filiabus illorum*] manentibus in superstitione gentis suæ, atque ideo alienis a fœdere Dei: nam hæc ex autoritate tum Dei tum Ecclesiæ matrimonia nõ sunt: vide Deu. 7. 2.
Semen sanctum] id est, vocatum ad sanctitatem, & Dei gratia ab aliis separatũ.
Prima fuit] infra 19 ver. 17. & sequent.
3 *Laceravi, &c.*] lugentium more, Gen. 37. 34.
Vellens] non religiosæ superstitionis ergò Levit. 19. 27. 21. & 5. & Deut. 14. sed præ gravitate mœroris.
a Heb. *deportationis*
6 *Ac dixi &c.*] insinuatio, ut in causa turpissima.
Nam iniquitates] propositionis pars prima: cõfessio peccati prioris ante captivitatem, & posterioris a tempore liberationis.
7 *Hodierno die*] in plurima parte nostrâ n.
8 *Ex minimo momento*] i. a paucis annis hyperbole ad exaggerationem peccati.
Facta est gratia] alter locus exaggerationis, a magnitudine beneficii Dei.
Clavum] id est, veluti trabali clavo statum hunc nostrum sancto loco affigẽdo sic Jeschahh. 22. 23.
Illustrans oculos] ex gravitate calamitatum defectos: vide 1. Schem. 14. 28.
9 *Advertit benignitatem*] ut supra 7. 28.
Extollamus domum] id est, collapsam erigamus, & cultum in ea restituamus. Tertius exaggerationis locus.
Dando maceriam] id est, nos circumquaque muniendo: metaphora.
10 *Post hoc*] tantum nobis collatum beneficium.
11 *Quæ præcepisti*] quartus exaggerationis locus a monitis Dei præcedentibus: quod plus satis præ-[illegible] Deum, ne ignorantiam pro excusatione afferrent.
‖ Levit. 18. 25. & 27.
b Heb. *ab ore ad os*, *i. ab una extremitate ad alteram.*
‖ Deut. 7. 3. & 23. 6.
13 *Infra peccata*] id est, mitius esse voluisti: quàm meriti essemus peccatis nostris.
c Heb. *reverteremur ad irrita facienda.*
d Heb. *abominationum.*
15 *Jehova Deus, &c.*] Conclusio, qua justitiã Deo tribuit & sibi & populo reatum, & iram Dei deprecatur ab incepto redemptionis beneficio.
Coram te] i. exponimus nos tibi, agnoscentes reatum & indignitatẽ nostram.
a Heb. *fecimus ut residerent domi: sic deinceps.*
b Heb. *est spes Jisraëli super hoc.*
3 *Nunc ergo*] remedium proponit, spei, de qua dixerat, rationem ostendens: nimirum ut fœdus cum Deo, alienigenarum consortio abrupto, redintegretur.
Ejiciendo] id est, postquã ejecerimus mulieres & partus, quorum consortio (quia lege impuri sunt) fœdantur viri, & ipsa Ecclesia fœdaretur, si eos toleraret.
Qui trepidant] id est, qui inculpatè hac in re ipsi vixerunt, & in familia sua non tolerarunt.
6 *Anteriore parte, &c.*] id est, a loco atrii populi.
Ut abiret] ubi consilium hac de re haberetur: cujus executio sequentibus versibus describitur.
c Heb. *transmiserunt vocem.*
d Heb. *filiis deportationis: sic ver. 16.*
8 *Anathema*] vide Levitici 27. 28.
Separatum] id est, excommunicatum.
9 *Mensis noni*] ratione anni legalis, de quo vide annotata Exodi 12. Est autem is quem vocant Cisleu, respondens ex parte nostro Novembri.
In platea] id est, in loco atrii nondum cincto muris, ut apparet ex Nechem. 3. 8.

11 Nunc ergo edite confessionē Jehovæ Deo
majorum vestrorum, facientes voluntatem
ejus: & separate vos a populis istis terræ,&
ab uxoribus alienigenis.
12 Cui respondentes tota illa congregatio,
dixerunt voce magna: secundum verbum
tuum,sic nostrum est facere.
13 Verùm populus multus *est*, & tempus hoc
e pluviosum *est*, nec *est* vis consistendi fo-
ris: hoc autem opus non *est* diei unius ne-
que duorum, quia f plurimi defecimus in
hac re.

e Heb.*pluviarum.*

f Heb.*multiplicavimus deficere.*

14 Consistant,quæsumus, principes nostri to-
tius hujus congregationis, & quisquis est in
civitatibus nostris qui consociaverit domo
uxores alienigenas, veniet temporibus de-
signatis, & * cum ipsis seniores g cujusque
civitatis ac judices ejus: usquedum averta-
mus æstuantem iram Dei nostri, usquedum
hæc res *confecta sit.*

14 *Cum ipsis seniores*] id est,quos magistratus cujusque loci Jeruschalaimis apud consilium illud maximum sistent: testificantes se cives suos lustrasse,eosq; quos adduxerint reos deprehendisse.

g Heb.*civitatis & civitatis.*

15 * Tantùm Jonathan filius Hhasaëlis, &
Jachzeja filius Tikvæ constiterunt ad istud:
Meschullam verò & Schabbetai Levitæ
adjuverunt eos.

15 *Tantùm Jonathā*] ex sacerdotibus: quod ex antithesi sequentis membri colligitur: causam vide suprà ver.3. quam ob rem ne summus quidem sacerdos huic consilio interfuit: vide infrà,ver.18.

16 Facientibus itaque sic reducibus ex de-
portatione,separati sunt Hhezra sacerdos,
homines primarii paternarum *familiarum*
pro familiis paternis suis,& hi omnes nomi-
nibus expressi: sederuntque a die primo
mensis decimi, ad quæstionem habendam
ejus rei:
17 * Usque ad diem primum mensis primi:
quo perfecerunt cum omnibus illis homi-
nibus qui consociaverant domo uxores ali-
enigenas.

17 *Usque ad diem, &c.*] ὕστερον πρότερον verborū mutavimus ad perspicuitatem: cujusmodi est 1 Sche. 20.16.& 2.Chro.22.2

18 Deprehensi autē sunt e filiis sacerdotum,
qui consociaverant domo uxores alienige-
nas: e filiis Jeschuhhæ filii Jotzadaki & cog-
natis ejus,Mahhaseja, & Elihhezer, & Ja-
rib,& Gedalja:
19 Qui adhibuerunt manum suam ad eji-
ciendum uxores suas: & reatum confi-
tentes, * arietem ex grege pro reatu suo *ob-
tulerunt.*

19 *Arietem ex grege*] quod per analogiam de singulis sequentibus accipiendum est: Simile vide Gen.49.16.

20 Item e posteris Immeris, Chanani, & Ze-
badja.
21 Item e posteris Charimi: Mahhaseja, E-
lija, & Schemahhja, & Jechiel, & Hhuz-
zija.
22 Item e posteris Paschuris: Eljohhenai,Ma-
hhaseja, Jischmahhel, Netaneel, Jozabad,
& Elhhasa.
23 * Ex Levitis autem: Jozabad,& Schimhhi,
& Kelaja,idem Kelita,Petachja,Jehuda, &
Elihhezer.

23 *Ex Levitis*] qui sacerdotibus ministrabant, ut ex antithesi sequentium colligitur: cujusmodi fuit supra ver.15.

24 Item e musicis,Eljaschib: & ex janitori-
bus,Schallum,& Telem,& Uri.
25 De Jisraëlitis verò: e posteris Parhhoschi,
Ramja,& Jezija,& Malcija, & Mijamin, &
Elhhazar, & Malcija, & Benaja.
26 Item e posteris Hhelami: Mattanja, Ze-
carja,& Jechiel,& Hhabdi,& Jeremoth, &
Elija.
27 Item e posteris Zattu: Eljohhenai, Elja-
schib, Mattanja,& Jeremoth, & Zabad, &
Hhaziza.
28 Item e posteris Bebai: Jehochanan, Cha-
nanja, Zabbai, Hhathlai.
29 Item e posteris Bani: Meschullam,Malluc
& Hhadaja,Jaschub,Scheal,& Ramoth.
30 Item e posteris Pachath-Moabi,*ex* Hhad-
na & Calale: Benaja,Mahhaseja, Mattan-
ja,Betzaleel,& Binnui,ac Menasche.
31 Item e posteris Charimi: Elihhezer,Jischi-
ja,Malcija,Schemahhja,Schimhhon,
32 Binjamin,Malluc,Schemarja.
33 E posteris Chaschumi: Mattenai, Mattat-
ta,Zebad, Eliphelet, Jeremai, Menasche,
Schimhhi.
34 E posteris Bani: Mahhadai, Hhamram,&
Uël:
35 Benaja,Bedeja,Celuhu:
36 Vanja,Meremoth,Eljaschib:
37 Mattanja,Mattenai,& Jahhasau:
38 Et Bani,& Binnui, Schimhhi:
39 Et Schelemja,& Nathan,& Hhadaja:
40 Mabnadbai,Schaschai,Scharai:
41 Hhazareel,& Schelemja,Schemarja:
42 Schallum,Amarja, Joseph.
43 E Nebuntinis: Jehhiel, Mattitja, Zabad,
Zebina,Jaddau,& Joël,Benaja.
44 Omnes isti duxerant uxores alienigenas:
* & erant *quibusdam* ex istis uxores unde
h susceperant liberos.

44 *Et erant*] ad illas sive solæ essent, sive cum liberis abdicarunt.

h Heb.*posuerant.*

NECHEMJÆ
Liber Unus.

LIBER Nechemjæ instaurationem Jeruschalaimorum,correctionemq; reducis populi & labentis cultus Dei describit. Estq; historia quasi septuaginta annorum a vigesimo anno Longimani usque ad Regnum Darii ultimi.

A vigesimo Longimani ad finem usque	Anni	18
Darii Nothi		18
Artaxerxis Mnemonis		10
Darii Ochi		22
Arsanis		3

Cui successit Darius ultimus. Annum enim Nothi decimumnonum,successori ejus communem fuisse ratio temporis ostendit: & sic deinceps usque ad Darium ultimum.

CAPUT I.

Caput I.

Nechemja accepto nuncio de adversis rebus in Jehudæa luget: & adhibito jejunio Deum orat: ut populo ignoscat, & suu consiliu faveat.

1 VERBA Nechemjæ filii Chacaljæ: 'Fuit autem mense 'Cislevo anno 'vigesimo, cùm essem 'Schuschane in regia:
2 Ut veniente Chanani uno e cognatis meis, ipso cum viris quibusdam e Jehudæa: interrogarem eos de Jehudæis, de residuo illorum qui relicti fuerant ex captivitate, & de Jeruschalaimis.
3 Qui dixerunt mihi: reliqui illorum qui relicti fuerant ex captivitate ibi in ea provincia in malo magno & in opprobrio sunt: & murus Jeruschalaimorum diruptus, & portæ eorum 'manent succensæ igne.
4 Fuit verò cùm audirem verba ista, ut sedens flerem ac lugerem *aliquot* dies: quibus jejunavi & oravi coram Deo Cœli:
5 Ac dixi: 'obsecro Jehova Deus Cœli, Deus fortissime, maxime, & summè reverende: observans fœdus & benignitatem diligentibus se, & observantibus præcepta sua:
6 'Sit, quæso, auris tua intenta, & oculi tui aperti ad auscultandum orationi servi tui qua oro coram te hoc tempore interdiu ac noctu, pro Jisraëlitis servis tuis: & confiteor peccata Jisraëlitarum, quibus peccavimus tibi: ego quoque & familia patris mei peccavimus.
7 Corruptione corrupimus tibi: ac non observavimus præcepta, statutaque ac judicia illa quæ præcepisti per Moschen servum tuum.
8 'Recordare, quæso, verbi quod præcepisti Moschi servo tuo, ut diceret: ‖ vos prævaricaturi estis: ego dispergam vos in populos.
9 Cùm autem conversi ad me observabitis præcepta mea, & facietis ea: si fuerint depulsi ex vobis ad extremitatem Cœli, inde colligam eos, & reducā eos in locum quem elegi ad collocandum nomen meum ibi,
10 At hi *sunt* servi tui & populus tuus: quem redemisti virtute tua maxima, & manu tua validissima.
11 'Obsecro domine, sit jam auris tua intenta in orationem servi tui, & in orationem servorum tuorum, qui student revereri nomen tuum: & secunda, quæso, servum tuum hodie, dans ei misericordiam *consequi* coram 'viro isto: ego enim eram pincerna regi.

Caput II.

Nechemja a rege obtinet dimissionem in Jehudæam, & facultatem urbis instaurandæ. Quare literis & comitatu instructus Jeruschalaima venit, opus aggreditur, & vicinis contra nitentibus respondet.

1 FUIT verò mense 'Nisane, anno vigesimo Artaxerxis regis cùm *afferendum esset* vinum in conspectum ejus: ut 'afferens vinum porrigerem regi, & non essem [a] ingratus in conspectu ejus.
2 Quapropter dixit mihi rex, quare vultus tuus afflictus est cùm non sis ægrotus? non est hæc nisi afflictio [b] animi: 'nam timebam quamplurimùm.
3 Itaque dixi regi, rex in seculum vivat: quare non esset afflictus vultus meus, cùm 'civitas ipsa, locus sepulchrorum majorum meorum vastata, & portę ejus maneant consumptæ igne?
4 Tum dicente mihi rege: quid illud *est* super quo requiris? 'Oravi Deum cœli.
5 Et dixi regi: si regi bonum videtur, & si gratus *est* servus tuus coram te: ut mittas me in Jehudęam, in civitatem sepulchrorū majorum meorum & ædificem eam.
6 Dixit verò mihi rex, & conjux assidens ei: quousque esset *duratura* profectio tua, & quando reverteteris? itaq; bonum visum est coram rege ut dimitteret me, cùm exposuissem ei 'tempus.
7 Deinde dixi regi: si regi bonum videtur, literas 'tradant mihi ad principes trans flumen: ut transmittant me usque dum venero in Jehudæam.
8 Literas quoque ad Asaphum custodem [c] saltus qui *est* regi, ut det mihi ligna ad contignandum portas 'castri adjuncti ædi, & ad murum civitatis, & ad 'domum quam ingressurus sum: quas dedit mihi rex, prout manus Dei mei optima aderat mihi.
9 Veni itaque ad principes trans flumen, & tradidi eis literas regis: miserat autem rex mecum præfectos copiarum & equites.
10 Quod cùm audiret Sanballat 'Choronites & Tobija 'servus Hhammonites, displicuit eis [d] maximè: advenisse hominem ad procurandum bonum Jisraëlitis.
11 Denique perveni Jeruschalaima: ubi cùm fuissem diebus tribus:
12 Surrexi noctu, ego & homines pauci mecum: neque indicavi cuiquam quid Deus meus inderet animo meo faciendum Jeruschalaimis: & jumentum non erat mecum præter jumentum illud cui insidebam.
13 Et egressus sum per 'portam vallis noctu, 'tum versus 'fontē [e] serpentis, tum ad portam sterquiliniorum: ubi 'effringebam de muris Jeruschalaimorum qui fuerant perrupti, & portæ eorum absumptæ igne.
14 Inde transivi ad portam fontis, & ad 'piscinam regis: sed 'non erat locus jumento quod suberat mihi ut transiret.
15 Quam ob rem ascendi secundum torrentem noctu, cùm effregissem de muro: & revertens veni ad portam vallis, ita reversus sum.
16 Antistites verò nesciebant quò irem aut quid facerem: nam Jehudæis aut sacerdotibus, aut clarissimis aut antistitibus aut reliquis curatoribus operis adhuc non indicaveram.
17 Dixi itaque ad eos: videtis malum in quo

1 *Fuit autem*] ita incipit Nechemja librum suum, quia eum Hhezræ conjungit.
Cislevo] qui plurimum respondet Novembri, suprà Hhezræ 10.9. Erat autem Chaldæorum annorum ratione mensis tertius, quam rationem hîc Nechemja sequitur.
Vigesimo] Darii Artaxerxis Longimani, ut ostenditur infrà 2.1.
Schuschane] Susis Susianes metropoli quam a Dario Hystaspis ædificatam fuisse historici scribunt. Plin. li. 6 cap. 27 natural. hist.
3 *Manent &c.*] ut cum ruina illata est a Nebucadnetzare, 2. Chro. 36.19.
5 *Obsecro Jehova*] Exordium a natura & fœdere Dei.
6 *Sit quæso*] Propositio: cujus partes sunt confessio peccati, & deprecatio.
8 *Recordare &c.*] Deprecatio primùm a promissis Dei his duobus versibus: deinde a conditione populi, & anteactis ergà ipsum Dei beneficiis, ver. 10.
‖ *Deut. 30.4.*
11 *Obsecro*] Conclusio petitoria, ut Ecclesiæ precibus & suo instituto faveat.
Viro isto] Artaxerxe rege.
1 *Nisane*] i. septimo ex ratione Chaldæorū: qui primus erat Hhebræis, apud quos dicitur Abib, Exod. 12.
Afferens vinum] quia vices ministrandi regi ad ipsum redierant ex aulicorum usu: alioquin si priùs data fuisset oportunitas, priùs fuisset petiturus.

a Heb. *malus esse deinceps.*
b Heb. *cordis.*
2 *Nam timebam*] i. partim meorum studio sollicitabar: partim magnitudine regis & postulati deterrebar.
3 *Civitas ipsa*] i. Jeruschalaima, utitur autem ista periphrasi ad excusandum studium suum, & probandum regi.
4 *Oravi*] tacitè cum animo meo.
6 *Tempus*] quod exprimitur infra 5.14. & 13.6.
7 *Tradant*] illi quibus hoc a rege demandabitur.
c Heb. *Paradisi: sic vocant regionem a Libano ad Antilibanum propter ejus amœnitatem, in cujus summa extremitate fuit oppidum nomine Paradisus, de quo Ptolemæus, & Plinius.*
8 *Castri*] i. atrii, quod domum Dei ita cingebat, ut castellū circundatur castro: sermonem accommodat ad prophani regis captum.
Domum] i. prætorianam.
10 *Choronites*] Toparcha Moabitarum a Choronajimis ejus regionis præcipuo loco denominatus, de quo Jeschahhjæ 16.5. & Jirmejæ 48. 3.5. & 34. vers.
Servus] i. Toparcha Hhammonitarū, beneficiarius, quem vulgò vassallum vocant, regis Persidis, quod etiā ἀπὸ κοινοῦ de Sanballato est intelligendum.
d Heb. *malum visum est illis malum magnum.*
13 *Portam vallis*] i. per locum in quo porta vallis anteà fuerat, & posteà ipsius opera redintegrata est. Dicitur autē porta vallis, quòd in valle ad radicem montis esset, ubi superior urbs cum inferiore conjungebatur: vide infrà 3.13.
Tum versus] prolepsis, quæ explicatur duob. ver. seq.
Fontem serpentis] i. fontem Schiloachi: quem ita vocarunt Jehudæi a lento & serpente fluxu: vide Jeschahhjæ 8.6.
e Heb. *draconis: vide Exodi 7.12.* *Portam sterquiliniorum*] quæ ferè terminum urbis angularem efficiebat ab oriente: nam per eam sordes urbis in Kidronem efferebantur, ut quàm remotissimæ essent a templo. *Effringebam*] i. parietinas explorabam. 14 *Portam fontis*] qua ibatur ad fontem Schiloachi, & Rogelis in civitate Davidis.
Piscinam regis] quam cap. 3.15. vocat Piscinam Schelachi, quam Schiloachi rivus efficiebat. *Non erat locus*] id est, vadum, in Kidronis torrentis ex oppido effluentis alveo.

versamur, Jeruschalaima vastata esse, & portas eorum succensas igne: agite ædificemus murum Jeruschalaimorum: ut non simus amplius opprobrio.

18 Et ubi indicavi eis manum Dei mei quæ *est* optima, adfuisse mihi, & etiam verba regis quæ dixerat mihi: dixerunt, surgamus & ædificemus: confirmaruntq; manus suas ad hoc bonum.

19 Audiens verò Sanballat Choronites, & Tobija servus Hhammonites & Geschem ᵉArabs, subsannabant nos & spernebant nos: dicentes, quæ *est* res ista quam facitis? an contra regem rebellatis?

20 Quibus respondi ᶠrem, ac dixi: Deus cœli secundabit nos, & nos servi ejus surgentes ædificabimus: vobis verò non est ᵍpars, aut jus, aut monimentum Jeruschalaimis.

Caput III.

Structuræ communes triplicis civitatis Jeruschalaimorum: deinde singulares, aliæ, ad regiam, aliæ, ad Levitarum sedem pertinentes, describuntur.

1 Surgens enim Eljaschib sacerdos summus, & cognati ejus sacerdotes, ædificarunt a ᵃporta gregis (quam ipsi ᵇsanctificaverunt, & statuerunt valvas ejus, inde usque ad ᶜturrim centenariam sanctificaverunt eam) usque ad ᵈturrim Chananeelis.

2 Et ad latus ejus ædificarunt Jerechuntini: & ad alterum latus ejus ædificavit Zaccur filius Imri.

3 ᵉPortam autem piscium ædificarunt Senaani: ipsi contignaverunt eam, & statuerunt valvas ejus, seras ejus, & vectes ejus.

4 Ad quorum latus instauravit Meremoth filius Urijæ filii Kotzi, & ad horum latus instauravit Meschullam filius Berecjæ filii Meschezabeelis: & ad horum latus instauravit Tzadok filius Bahhanæ.

5 Et ad latus horum instaurarunt Tekohhæi: sed magnifici eorum non submiserunt collum suum ad opus ᶠdomini ipsorum.

6 Portam autem ᵍveterem instaurarunt Jojadahh filius Paseachi, & Meschullam filius Besodejæ: ipsi contignaverunt eam, & statuerunt valvas ejus, & seras ejus, ac vectes ejus.

7 Et ad latus horum instauravit Melatja Gibhhonita, & Jadon Meronothæus, Gibhhonitæ, & Mitzpani: usque ad ʰsoliū principis ⁱcis flumen.

8 Ad cujus latus instauravit Hhuzziel filius Charchajæ ᵏcum aurifabris, & ad latus ejus instauravit Chananja filius *unius* e pigmentariis: ˡreliquerunt autem Jeruschalaima, quaqua versum murus latus *erat*.

9 Posteà ad latus horum instauravit Rephaja filius Churis, ᵐpræfectus dimidio tractui Jeruschalaimorum.

10 Et ad latus horum instauravit Jedaja filius Charumaphi, atq; e regione domus suæ: ad cujus latus instauravit Chattusch filius Chaschabnejæ.

11 ⁿMensura altera instauravit Malcija filius Charimi, & Chaschub filius Pachath-Moabi: unà cum ᵒturri furnorum.

12 Et ad hujus latus instauravit Schallum filius Locheschi ᵖpræfectus dimidio tractui Jeruschalaimorum: ipse & filiæ ejus.

13 ᵠPortam vallis instauravit Chanun cum habitatoribus Zanoachi: ipsi ædificaverunt eam, statueruntq; valvas ejus, seras ejus, & vectes ejus: ac mille cubitos in muro usque ad ʳportam sterquiliniorum.

14 Portam verò sterquiliniorum instauravit Malcija filius Rechabi præfectus tractui Beth-Ceremi: ipse ædificavit eam, statuitq; valvas ejus, seras ejus, & vectes ejus.

15 Item ˢportam fontis instauravit Schallum filius Col-chozæ præfectus tractui ᵗMitzpæ: ipse ædificavit eam & contexit eam, statuitque valvas ejus, seras ejus & vectes ejus: murum quoque piscinæ ᵘSchelachi inde ab horto regis usque ˣad gradus descendentes e civitate Davidis.

16 Post eū instauravit Nechemja filius Hhazbuki præfectus dimidio tractui Beth-tzuris: usque ex adverso sepulchrorum ʸDavidis, & usque ad piscinam ᶻfactam, & ad ᵃlocum potentiorum usque.

17 Post eum instauraverunt ᵇLevitæ, Rechum filius Bani: ad cujus latus instauravit Chaschabja præfectus dimidio tractui Kehhilæ cum ᶜtractu suo.

18 Post eum instaurarunt cognati eorum, Bavvai filius Chenadadi, præfectus dimidio tractui Kehhilæ.

19 Instauravit verò ad latus ejus Hhezer filius Jeschuhhæ præfectus Mitzpæ mensuram alteram: e regione ascensus ad ᵈarmamentarium Miktzohhum.

20 Post eum ᵃflagrante animo instauravit Baruc filius Zabbai mensuram alteram: inde a Miktzohho usque ad portam domus Eljaschibi sacerdotis summi.

21 Post eum instauravit Meremoth filius Urijæ filii Kotzi mensuram alteram: inde a porta domus Eljaschibi usque ad finem domus Eljaschibi.

22 Post hunc instauraverunt sacerdotes ᵉviri planitiei.

23 Post hoc instauravit Binjamin & Chaschub e regione domus suæ: post quem instauravit Hhazarja filius Mahhasejæ filii Hhananjæ juxta domum suam.

24 Post hunc instauravit Binnui filius Chenadadi mensuram alteram: inde a domo Hhazarjæ usque ad Miktzohhum & ᶠangulum usque.

19 *Arabs*] Toparcha Arabiæ, ut suprà ver. 10.

20 *Rem*] id est, rem sicut gesta erat a me apud regem explicavi.

Non est pars] id est, neque possessio neq; jus aut aliquod vestigium sive species, & prætextus juris.

1 *Porta gregis*] hæc porta ad meridiem urbis erat, in ea vallis parte quæ frontē civitatis Davidis & templi spectabat. ita autem vocata fuisse videtur Hhebræis, & Græcis προβατική: quia in ea parte erat forum pecuarium ad commoditatem sacrificantium, & piscinā illa quinq; porticubus constans nomine Beth Chesda, de qua Johan. 5.2. Confer cum ver. 32. & infrà 12.39.

Sanctificaverunt] id est, precibus Deo commendarunt, & spacium ab ea usque ad turrim centenariam rebus ad usum tēpli pertinentibus consecrarunt: quam ob rem in ambitu erant aurifabri & aromatarii infrà ver. 32. in platea verò forum pecuarium & piscina: quam verisimile est, inde ab hoc tempore, in signum approbatæ hujus instaurationis fuisse ornatam cœlesti illo miraculo, de quo Johan. 5.4.

Turrim centenariā] sitam inter portam gregis & turrim Chananeelis. fortè sic dicta est, quòd centenis cubitis ab utroque loco distaret. *Turrim Chananeelis*] qua a porta gregis itur occidentem versus: de hac Jirmejæ 31.38. Nam Nechemja a porta gregis incipiens ad occidentem progreditur inde usque ad septentrionem: & sic deinceps usque ad ver. 13. totum urbis ambitum describit, donec in eandem portam recidat. 3 *Portam piscium*] in civitate Davidis ad occasum sita est: sic dicta, quòd mare spectabat, & pisces a mari per eam afferebantur: de ea vide 2. Chro. 33.14. Tzephanjæ 1.10. & infrà 12.39.

5 *Domini ipsorum*] i. Dei, ex cujus beneficio & mandato suscepta erat instauratio. ita notat eos ingrati animi: ut Debora Merozitas, Judicum 5.23. & Hhezra posteros Schelæ, 1. Chro. 4.22. 6 *Veterem*] quia muri prioris fuerat: ut refert Josephus lib. 6 de bello Judaico, cap. 6. a qua initium habebat murus, civitatem Davidis ab altera Jeruschalaimorum parte dividens. 7 *Solium principis*] id est, prætorium, synecdochicè: de quo suprà 2.8. *Cis flumen*] id est, Judææ quæ est cis Euphratem. 8 *Cum aurifabris &c.*] in hac quoque parte septentrionali ex adverso portæ gregis erat aurificum & pigmentariorum vicus: ad commoditatem eorum, qui per hanc regionem urbis templum adibant.

Reliquerunt &c.] id est, non fuerunt solliciti de instaurando muro mediano, qui ab ea parte, quæ supra portam Ephrajimi erat, usq; ad portam veterem protendebatur: ut superiora & inferiora Jeruschalaima, civitatemq; Davidis inter se dividens de partibus urbis vide Judicum 1.8.

9 *Præfectus dimidio tractui*] id est, illi urbis parti, quæ ad tribum Jehudæ pertinebat.

11 *Mensura altera*] id est, tanta quanta instauraverat Chattusch: sic infrà sæpius.

Turri furnorum] sita inter portā sterquiliniorum, & murum latum. Nechemjæ 12.38.

12 *Præfectus*] pro Binjamin tis: illud enim erat septentrionalis tractus urbis.

13 *Portam vallis*] de qua suprà 2.13. nam hic demum Nechemja a parte orientali ad meridiē transilit: quia reliquus murus ab oriente ad septentrionem non ita labefactatus fuerat.

Portam sterquiliniorum] extremum terminum Jeruschalaimorum ab oriente: vide suprà 2.13. & infrà 12.31.

15 *Portam fontis*] de qua suprà 2.14. hic autem incipit Nechemja de singularibus illis operibus agere, quæ vel ad regiā vel domum Dei pertinebant.

Mitzpæ] in Binjamine: vide Judicum 20.1.

Schelachi] id est, Schiloachi, de quo Johan. 9.7.

Ad gradus] quibus descendebatur ad alteram Jeruschalaimi, Nechem. 12.37.

16 *Davidis*] id est, quæ pro familia sua curavit David.

Factam] a rege Chizkija: vide 2. Reg. 18.17. & 20.20.

Locum potentiorum] ubi præsidium civitatis Davidis stationem habebant.

17 *Levitæ*] id est, genus Leviticum, quod etiam sacerdotes complectitur ut apparet ex ste.

Tractu suo] id est, hominibus tractus sui: metonymicè.

19 *Armamentarium*] turrim sive munitionem in editissimo loco civitatis Davidis: a prærupto situ suo, appellatam Miktzoahh. 2. Chron. 26.9. 20 *Flagrante animo*] accendit se, instauravit. 22 *Viri planitiei*] de quibus infrà 12.28. 24 *Angulum usque*] id est, alteram turrim quæ angulum efficiebat civitatis Davidis.

25 Pal

25 Palal filius Uzai *instauravit* e regione
Miktzohhi & turris prominentis, a domo
regis superiore quæ adjacet 'atrio custodiæ:
post hunc Pedaja filius Parhhoschi.
26 Nethinæi autem qui habitabant in 'clivo:
instaurarunt usque ex adverso 'portæ aqua-
rum ad orientem & turris prominentis.
27 Post hoc instaurarunt Tekohhani mensu-
ram alteram, ex adverso turris magnæ pro-
minentis usque ad murum clivi.
28 Supra 'portam equorum instaurarunt sa-
cerdotes, quisq; e regione domus suæ.
29 Post illud instauravit Tzadok filius Imme-
ris e regione domus suæ: post quem instau-
ravit Schemahhja filius Schecanjæ custos
'portæ orientalis.
30 Post quem instauravit Chananja filius
Schelemjæ, & Chanun filius Tzalaphi sex-
tus mensuram alteram: post eum instaura-
vit Meschullam filius Berecjæ e-regione cu-
biculi sui.
31 Post eum instauravit Malcija filius alicujus
aurifabri usque ad locum Nethinæorum &
aromatariorum, e regione 'portæ mandati,
usque ad ascensum 'anguli.
32 Inter ascensum autem anguli & portam
gregis, instaurarunt aurifabri & aromatarii.

25 *Atrio custodiæ*] de quo Jeremiæ 32.2. & sequentibus.
26 *Clivo*] de quo 2.Chron.27.3.
Portæ aquarum] sita ad orientem in civitate Davidis ex-[illegible] ingressum templi, de qua infr.8.2. & 12.37.
28 *Portâ equorum*] portam Aquilonarem civitatis Davidis; qui ibatur ad portâ Ephrajimi: vide 2.Reg.11.16.
29 *Portæ orientalis*] id est templi spectantis ad orientem.
31 *Portæ mandati*] Videtur ita dicta, quòd ibi synedrium haberetur: & de Ecclesiæ legibus ibi responderetur consulentibus.
Anguli] de quo supra ver.24.

Caput IIII.

Jehudæorum hostes cœptam urbis instaurationem primùm ludificantur: deinde cùm succedere eam intelligunt, conspirant: Nechemja verò conspiratione audita Deum precatur, & disciplinam militarem instituit: ita divinitus hostium conatus irriti fiunt, & instaurationis opus procedit.

1 FUERAT autem, cùm audivisset San-
ballat nos ædificare murum istum: ut
accensus ira indignaretur plurimùm: &
subsannaret Jehudæos.
2 'Dicebat enim coram cognatis suis & co-
piis Samariæ: dicebat, inquam: quid isti Je-
hudæi languidi facturi essent? 'an finerent
eos? 'an sacrificaturi essent? an absolve-
rent hoc tempore? an [a] redivivos statuerent
lapides, e ruderibus, postquam exusti sunt?
3 Tobija verò Hhammonita assistens ei: 'dix-
it: etiam ut ædificent, si ascendat vulpes, u-
tiq; perrumpet murum lapideum eorum.
4 'Audi, ô Deus noster, nos esse contemptui,
& converte probrum eorum in caput eorū:
& expone eos prædæ in terra captivitatis:
5 Neque obtegas iniquitatem eorum, & pec-
catum eorum a facie tua ne deleatur: quia
'irritaverunt te respectu ædificantium.
6 Ita ædificavimus murum istum, adeò ut
[b] constructus fuerit totus murus usque ad di-
midium ipsius: nam populo erat [c] animus ad
agendum.
7 Fuit verò cùm audiret Sanballat, & Tobija
Arabesq; & Hhammonitæ, atque Aschdo-
dæi [d] assurrexisse ad justam constitutionem
muros Jeruschalaimorum, & cœpisse loca
perrupta occludi: accensa est *ira* eorum
valde.
8 Quare conspiraverunt omnes simul, ut ve-
nientes oppugnarent Jeruschalaima: aut
facerent ei [e] impedimentum.
9 (Quapropter oravimus Deum nostrum: &
constituimus custodiam adversus eos inter-
diu & noctu metu eorum.
10 Dicebant enim Jehudæi, 'debilitata est vis
bajulorum, & 'pulveris multum superest: nos
autem 'non prævalituri essemus ædificando
murum.)
11 Et dixerant hostes nostri, ne animadver-
tant, neq; videant donec pervadentes me-
dium eorum interficiamus eos: aut [f] cessa-
tionem afferamus isti operi.
12 Fuit verò cùm advenissent Jehudæi habi-
tantes apud illos: & dixissent nobis decies,
'*cavete vobis* ab omnibus locis per quæ redi-
re potestis ad nos:
13 Ut constituerem ab imis partibus cujusq;
loci *aliquos* a posterioribus partibus muri, in
locis arduis: constitui etiam populum per
familias cum gladiis suis, spiculis suis, & ar-
cubus suis.
14 Cumq; lustrassem surgens, dixi ad clarissi-
mos & ad antistites & ad residuum populi:
ne timetote ab [g] istis: dominum maximum
& summè reverendum recordamini, & pu-
gnatote pro fratribus vestris, filiis vestris, &
filiabus vestris, uxoribus vestris, & domibus
vestris.
15 Deinde fuit cùm audivissent inimici no-
stri innotuisse nobis, & irritum fecisset Deus
consilium eorum: ut reverteremur omnes
ad murum, quisque ad opus suum.
16 Erat tamen inde ab eo die pars 'puerorum
meorum agens in opere, pars verò eorum
tenens cum spiculis scuta & arcus & lori-
cas: principes autem 'sequebantur quamq;
familiam Jehudæorum.
17 Eorum qui ædificabant murum, & qui fe-
rebant onus *cum* onerantibus: una manu
sua *quisque* agebat in opere: altera tenente
missile.
18 Structores autem isti, quisque gladio suo
accincti erant ad lumbos suos, cùm ædifi-
carent: tubicen verò erat apud me:
19 Dixi enim clarissimis & antistitibus resi-
duoq; populi, opus hoc multum & amplum
est: ideoq; nos disparati in muro, longinqui
sumus [h] alter ab altero.
20 In locum ubi audietis sonum tubæ, illuc
congregamini ad nos: Deus noster pugna-
turus est pro nobis.
21 Sic faciebamus opus: quorum pars tene-
bant spicula ab ascensu auroræ, usque ad
[i] exortum stellarum.
22 Etiam tempore illo edixi populo: quisque
cum puero suo pernoctanto intra Jeruscha-
laima: ut sint nobis noctu ad custodiam, &
interdiu ad opus.
23 Ne ego quidem & cognati mei & pueri
mei, deniq; [k] custodes qui sequuntur me ex-
uturi sumus vestes nostras: 'cuique gladius
suus *&* aqua *esto*.

1 *Dicebat enim*] hæc indignantis sunt verba, quasi coram milite arma conclamaret.
An sinerent eos] id est, an nostri homines eos amplius ferrent?
An sacrificaturi essent &c.] id est, an permissu licere ipsis operam dare sacrificiis suis, & munitionem cœptam absolvere?
a Heb. vivificaturi essent lapides ex acervis pulveris, &c. vide Gen.18.10.
3 *Dixit &c.*] hæc verba subsannantis sunt hyperbolica, quibus indignatio superior tollitur. Sic Deus consulit suis, ut sine impedimento pergant.
4 *Audi ô Deus*] oratio Nechemjæ quâ [illegible] cùm sermones hostium a [illegible]
5 *Irritaverunt te*] q.d. hæc non propter nos sed propter gloriam tuam efficere quâ illi indignationé provocârunt, dū in nos [illegible] ædificantes [illegible]
b Heb. colligatus fuit.
c Heb. cor.
d Heb. ascendisse [illegible]: sic 2.Chron.24.13.
e Heb. erraticum.

10 *Debilitata est*] id est, bajuli viribus fracti non essent pares sustinēdæ & propulsandæ impressioni hostium.
Pulveris multum &c.] quasi dicat, necesse est illos in posterum multum bajulare.
Non prævalituri essemus] sub. contra hostem, si omnium operæ in labore structuræ consumerentur.
f Heb. faciamus ut cesset istud opus.
12 *Cavete vobis*] id est, certis custodiis & exploratoribus firmate omnes aditus, quibus vos isti adoriri possent. Est autem hîc eclipsis verbi conjugati cum custodiæ nomine, de quo supra ver.9. unde illud supplevimus.
g Heb. a facie istorum.
16 *Puerorum*] id est, custodum, quorū dux eram: alternis enim excubias agebant, & operi murorum incumbebant.
Sequebantur] id est, ad opus deducebant & reducebant.
h Heb. vir a fratre suo.
i Heb. exitum.
k Heb. viri custodiæ.
23 *Exuturi sumus*] cùm in excubiis erimus.
Cuiq; gladius] id est, singuli armis & cibario instructi comparento: synecdoche.

Caput V.

Nechemja expostulantem populum, servitutis, æris alieni, & bonorum oppignerationis onere liberari curat: & ipse exemplo suo præiens de suo remittit, populum publicis oneribus sublevat, & sua cum ipsis communicat.

1 ERAT autem clamor populi cum uxori-
bus suis magnus: contra cognatos suos
Jehudæos.

2 Nam

2 Nam erant qui dicerent: filios nostros & fi-
lias nostras nostrum multi *oppigneramus*, ut
accipiamus frumentum & comedentes vi-
vamus.
3 Alii erant qui dicerent, agros nostros, vi-
neasque nostras & domos nostras oppigne-
ramus: ut accipiamus frumentum in ipsa
fame.
4 Denique erant qui dicerent: mutuamur pe-
cuniam *pro canone regis: oppigneratis a-
gris nostris & vineis nostris.
5 Jam verò *ut caro cognatorum nostrorum,
caro nostra est: sicut filii eorum, filii nostri
sunt: ecce autem nos subjicimus filios no-
stros & filias nostras in servos, suntque de fi-
liabus nostris *quædam* subjectæ, quarum *re-
demptio* *non *est* in facultate manuum no-
strarum, cùm agri nostri & vineæ nostræ pe-
nes alios sint.
6 Itaque displicuit mihi valde: cùm audirem
clamorem eorum & verba ista.
7 Cumque consilium iniisset [a] animus meus
apud me: contendi cum clarissimis & anti-
stitibus, dixique eis: onus [b] uniuscujus-
que impositum alteri *vos exigitis: & in-
dixi *illorum causa congregationem ma-
gnam.
8 Ubi dixi eis, nos *comparamus fratres no-
stros Jehudæos, qui venditi sunt gentibus,
prout est in nobis: & etiam vos venderetis
fratres vestros, aut venderentur nobis?
qui siluerunt, nec invenerunt quod respon-
derent.
9 Tum dixi: non *est* bona hæc res quam fa-
citis: an non in timore Dei nostri ambula-
turi estis: potius quàm *in* *probro istarum
gentium inimicarum nobis?
10 At etiam ego, cognati mei, & pueri mei
*exacturi essemus ab eis pecuniam aut fru-
mentum: remittamus, quæso, onus istud.
11 Restituite, quæso, eis hoc ipso die agros eo-
rum, vineas eorum, oliveta eorum ac domos
eorum: prætereà centesimam pecuniæ, aut
frumenti, mustique, aut olei, quam exacturi
essetis ab eis.
12 Qui dixerunt, restituimus, & ab eis non re-
petemus: sic facturi sumus quemadmodum
dicis: tum convocavi sacerdotes, *per quos* ad-
juravi illos ut facerent secundum verbum
istud.
13 *Etiam lacertum meum excussi, dicens: sic
excutiat Deus omnem virum qui non præ-
stiterit verbum hoc, a domo ejus, & *a la-
bore ejus: & ita sit excussus ac vacuus: di-
xeruntq; tota congregatio, Amen, laudan-
tes Jehovam: fecitque populus secundum
verbum istud.
14 Etiam ex quo tempore *præceperat mihi
ut essem princeps in terra Jehudæ: ab anno
vigesimo usq; ad annum trigesimum secun-
dum Artaxerxis regis, duodecim annis: ego
cum cognatis meis cibarium principis non
comedi.
15 Nam principes priores qui antecesserant
me, prægravabant populum accipientes ab
eis de pane & vino, [c] *præter argenti siclos
quadragenos: etiam pueri eorum domina-
bantur in populo: ego verò non feci ita pro-
pter reverentiam Dei.
16 Etiamque in opere muri istius instauravi,
& agrum non comparavimus: omnesque
pueri mei congregati erant ibi ad opus.
17 Quin ipsi Jehudæi & antistites centū quin-
quaginta viri, & qui veniebant ad nos ex
gentibus quæ *erant* circa nos: mensæ meæ
assidebant:
18 Ita ut quod parabatur unoquoque die: bos
unus, pecudes senæ selectæ cum avibus pa-
rarentur mihi: & [d] *intra diem denum ex
quovis vino plurimum: [e] nihilo minus ta-
men cibarium principis non petebam, eò
quòd gravis fuisset servitus illa imposita ipsi
populo.
19 *Recordare mei, Deus mi, in bonum: quic-
quid fecerim erga populum istum.

Caput VI.

*Impedimenta Nechemjæ oblata a vicinis hosti-
bus, a Pseudoprophetis, & falsis fratribus, ædifica-
tionis & totius administrationis tempore descri-
buntur.*

1 Fuit autem cùm auditum esset San-
ballato, & Tobijæ, Geschemoque Ara-
bi, residuoque inimicorum nostrorum,
me exædificasse murum, neq; esse residuam
in eo rupturam: etiam ad hoc usque tempus
valvas me non statuisse in portis:
2 Ut mitteret Sanballat cum Geschemo ad
me, dicendo: age, ineamus consilium pari-
ter in *aliquo* vicorum in *valle Ononis: illi
autem cogitabant *afficere me malo.
3 Sed misi ad eos nuntios qui dicerent: opus
magnum facio: ideóq; non possum descen-
dere: quam ob rem cessaret hoc opus, cùm
desisterem *ab* eo descendens ad vos?
4 Et remittentibus ad me [a] in eandem senten-
tiam quater: respondi eis in eandem sen-
tentiam.
5 Tandem misit ad me Sanballat in hanc sen-
tentiam [b] quintò per puerum suum: & lite-
ris e manu ejus apertis,
6 Scriptum erat in eis: per gentes auditur, ut
[c] Gaschmu ait, te & Jehudæos [d] cogitare
rebellionem: idcirco te ædificare istum
murum: teque fore illis regem, *cùm res i-
stæ fuerint.
7 Insuper etiam prophetas te constituisse, qui
prædicent de te Jeruschalaimis, dicendo:
rex est in Jehuda, adeò ut mox fama perfe-
renda sit ad regem hujusmodi rerum: qua-
re nunc age, *ineamus consilium pariter.
8 Tum misi ad eum dicendo: non *est* factum
hujusmodi rerum *quicquam* quas tu dicis: sed
ex [e] animo tuo comminisceris eas.
9 Nam omnes isti timorem studebant injice-
re nobis, *dicendo: remissæ erunt manus
eorum ab isto opere, ita ut non perficiatur:
*nunc itaque *ô Deus* confirma manus meas.
10 Prætereà cùm ego venissem in domum
Schemahhjæ orti *Delaja filio Mehetabe-
elis, qui *detentus erat: dixit, conveniamus
*in domum Dei [f] intra ipsum templum, &
occludamus valvas templi: venturi enim
sunt ad interficiendum te: noctu, inquam,
venturi sunt ad interficiendum te.
11 Cui dixi, an vir *qualis *sum* ego fugeret?
*aut quis *est* qualis ego, qui ingrediatur in
templum ut vivat? non ingrediar.

2 *Oppigneramus*] id est, alii jam ante oppigneravimus, & alii in dies oppignerare cogimur: est enim in tribus his versibus mesozeugma. Occasionem verò dedit his querimoniis assiduus eorum in instaurando muro labor, quo impediebantur a privatis suis & domesticis occupationibus.

4 *Pro canone regis*] de quo Hhezræ 4.13. nam ab hoc canone tantùm immunes erant sacerdotes, Levitæ & ministri domus Dei, Hhezræ 7.24.

5 *Ut caro*] id est, tantidem sumus ex jure naturæ, & mandato Dei: Deut. 15.7.

Non est in facultate nostra] id est, non habemus unde redimamus.

a Heb. *cor meum.*

b Heb. *viri in fratrem suum.*

7 *Vos exigitis*] id est, rei istarum exactionum estis: sive debitores compellatis, aut vestro aut aliorum creditorum nomine: sive alios finatis exigere.

Illorum] expostulantium.

8 *Comparamus*] id est, tenemur comparare ex lege Levit. 25 47. & sequentibus.

9 *Probro*] id est, factis probrosis.

10 *Exacturi essemus*] si cum illis, exemplo vestro, summo jure experiremur.

13 *Etiam lacertū*] Publicæ execrationis formula: id est, excusso pallio lacertū eduxi: synecdoche.

A labore] id est, a facultatibus, ut omnis ipsius labor sit irritus.

14 *Præceperat mihi*] Deus per regem: supra 2.6. & 8. ver.

c Heb. *post.*

15 *Præter argenti*] id est, amplius denos dicleros in diem.

18 *Intra de[illegible]num*] id est, [illegible] demensum vi[illegible] mo quoq; die [illegible] gulas hor[illegible] erogabatur.

d Heb. *inter [illegible] dem dierum.*

e Heb. *[illegible] hoc.*

19 *Recordare [illegible]*] quasi dicat, nihil [illegible] hi apud homines [illegible] narratione arrog[illegible] cujus testis est [illegible] & multo minus apud Deum, cujus [illegible] misericordiam im[illegible]ploro: fretus [illegible] factis: sed ejus bonitate: utcunque [illegible] bene sim con[illegible] infra 13.22.

2 *Valle Ononis*] tribus Binjaminicæ [illegible] infra 11.35.

Afficere me malo] id est, occidere, εὐφημία.

a Heb. *secundum verbum hoc quatuor vicibus.*

b Heb. *vice quinta.*

c *qui sup. ver. 1. Geschem.*

d Heb. *rebellare.*

6 *Cum res istæ*] id est, istis omnibus perfectis & consummatis.

7 *Ineamus consilium*] q.d. ut malo quod tibi & toti provinciæ imminet, occurramus: & ne nobis veniat aliquid mali propter vicinum malum.

e Heb. *corde.*

9 *Dicendo*] id est, cogitando cum animo suo: ut Exod. 14.

Nunc itaque] [illegible] simile supra 4.4.

10 *Delaja filio* [illegible] dote primario [illegible] vigesimæ tertiæ, de quo 1. Chron. 24. [illegible]

Detentus &c.] id est, qui se voto [illegible] religione detinebat [illegible] mulabat pro [illegible] Nechemjæ: de [illegible] periculo se divin[illegible] monitum fing[illegible].

In domum Dei] q. d. non est tutum in urbe esse, cum [illegible] valvis nondum [illegible] structæ sint, supra ver. 1.

f Heb. *in medio templi.*

11 *Qualis sum &c.*] q. d. [illegible] set mihi [illegible] qui Deo confido [illegible] huic populo pr[illegible].

Aut quis est] id est, facerem contra testimonium conscientiæ meæ, quæ vetita lege mihi [illegible] licere vel vitæ tuendæ causa in templum Dei me recipere. Numer. 3.38.

12 Tum

12 Tunc ᶠagnovi quòd ecce nequaquam mi-
ſerat eum Deus: ſed iſtam prophetiam in-
dixerat mihi: quia Tobija & Sanballat mer-
cedę conduxerant eum:
13 Ut ᶠ conductitius eſſet: ut timens & ita fa-
ciens peccarem: quod fuiſſet illis g argu-
mentum infamię, ut probro exponerent me.
14 Recordare Deus mi, Tobijæ & Sanballati
ſecundum opera ejus iſta: atque etiam
Nohhadjæ propheti ſſæ & reſidui illorum
prophetarum, qui timorem ſtudebant inji-
cere mihi.
15 Tandem ᶠperfectus eſt murus vigeſimo
quinto *die* ᶠElulis: ad ᶠquinquageſimum ſe-
cundum diem.
16 Fuit itaque cùm audirent omnes inimici
noſtri, & viderent omnes gentes quæ *erant*
circa nos oculis ſuis, ut conciderent valde:
quia agnoſcebant a Deo noſtro confectum
fuiſſe opus iſtud.
17 Etiam ᶠdiebus illis frequentarunt clariſſi-
mi Jehudæ ᶠliteras ſuas h miſſas ad Tobi-
jam: ut quę *erant* Tobijæ, i afferebantur ad
ipſos.
18 (Nam multi in Jehuda k conjurati erant
ei: quia gener erat Schecanjæ filio Arachi:
& Jehochanan filius ejus duxerat filiam
Meſchullami filii Berecjæ.)
19 Etiam benefacta ejus prædicant coram
me, & res meas prodebant ei: literas *verò*
mittebat Tobija ad injiciendum mihi ti-
morem.

12 *Agnovi*] eo videlicet quod contra fecerat quam lex imperat: vide Deut. 13.
13 *Conductitius*] .i. ſtipendiarius, quem vulgo penſionarium vocant, ut certa ea penſatione obſtrictus omnibus modis Nechemjam ad peccatum ſollicitaret.
g Heb. *ad nomen malum.*
15 *Perfectus eſt murus*] .i. valvis, ſeris, & vectibus ac omni ex parte confirmatus.
Elulis] .i. ultimi menſis plutinsū Auguſto reſpondentis.
Quinquageſimum ſecundum diem] ex quo murus lapideus fuerat ædificatus.
17 *Diebus illis*] quibuſcunque ædificatū eſt, & Nechemja Jeruſchalaimis manſit, id eſt, ſpatio duodecim annorum.
Literas ſuas] quarum argumentum eſt verſu ultimo.
h Heb. *euntes.*
i Heb. *venientes.*
k Heb. *domini juramenti.*

Caput VII.

Nechemja officia domus Dei recognoſcit: urbi præſides inſtituit, cuſtodiasq́ ordinat: & conventu habito Jiſraelitas reduces recenſet, ad urbem incolis muniendam: qui omnes pro ſuu facultatibus Deo offerunt.

1 DEINDE fuit, cùm ex ædificato muro
inſtituiſſem valvas ejus: & recenſiti
eſſent janitores muſicique & reliqui
Levitæ:
2 Ut mandatis inſtruerem Chananin fra-
trem meum, & Chananjam præfectum ca-
ſtro ſuper Jeruſchalaima: nam erat vir pla-
nè a fidus, & timebat Deum pre multis.
3 Ac edixi eis: ne aperiuntor portæ Jeru-
ſchalaimorum uſquedum incaleſcat ſol, &
dum ᶠipſi adſtantes occludent valvas, eti-
am ᶠ tractate: idque conſtitutis cuſtodiis
habitantium Jeruſchalaimis, unoquoque
in cuſtodia ſua, & unoquoque ᶠ ex adverſo
loci ſui.
4 Urbs autem ipſa ampla erat ſpatiis & ma-
gna: populus verò paucus intra eam: nec e-
rant domus ædificatæ.
5 ᶠQuapropter indente Deo meo in b animū
meum, ᶠcongregavi clariſſimos antiſtiteſq́
& populum: ut fieret ᶠ generis recenſio, &
inveni libellum recenſionis eorū qui ᶠaſcen-
derant primùm, in quo inveni ſcriptum.
6 ‖HI *ſunt* homines illius provinciæ, qui aſ-
cenderunt e captivitate illius deportatio-
nis quam deportaverat Nebucadnetzar rex
Babyloniæ: qui reverſi ſunt Jeruſchalaima
& in Jehudæam, quiſque in civitatem ſuam.
7 Qui venerunt cū Zerubbabele, Jeſchuhha,
Nechemja, Hhazarja, Rahhamja, Nacha-
mani, Mordecaio, Bilſchane, Miſperetho,
Bigvaio, Nechumo, Bahhana: numerus ho-
minum popularium Jiſraëlis.
8 Poſteri Parhhoſchi, bis mille centum ſep-
tuaginta duo.
9 Poſteri Schephatjæ, trecenti ſeptuaginta-
duo.
10 Poſteri Arachi, ſexcenti quinquaginta-
duo.
11 Poſteri Pachath-Moabi, ex poſteris Je-
ſchuhhæ & Joabi: bis mille octingenti o-
ctodecim.
12 Poſteri Hhelami, mille ducenti quinqua-
gintaquatuor.
13 Poſteri Zattu, octingenti quadraginta-
quinque.
14 Poſteri Zaccai, ſeptingenti ſexaginta.
15 Poſteri Binnui, ſexcenti quadraginta-
octo.
16 Poſteri Bebai, ſexcenti vigintiocto.
17 Poſteri Hhazgadis, bis mille trecenti vi-
gintiduo.
18 Poſteri Adonikami, ſexcenti ſexaginta ſep-
tem.
19 Poſteri Bigvai, bis mille ſexagintaſep-
tem.
20 Poſteri Hhaddinis, ſexcenti quinquagin-
taquinque.
21 Poſteri Ateris, ex Chizkija nonaginta-
octo.
22 Poſteri Chaſchumi, trecenti vigintiocto.
23 Poſteri Betzai, trecenti vigintiquatuor.
24 Poſteri Chariphi, centum duodecim.
25 Gibhhonitæ nonagintaquinque.
26 Beth-Lechemitæ & Netophathæi centum
octogintaocto.
27 Hhanathothani centum vigintiocto.
28 ᶜHhazmavethani quadragintaduo.
29 Kirjath-Jehharimani, Cephirani, & Beero-
thani ſeptingenti quadragintatres.
30 Ramani & Gebahhæi ſexcenti viginti-
unus.
31 Michmaſæi centum vigintiduo.
32 Bethelitæ & Hhajani centū viginti tres.
33 Nebuntini alteri quinquagintaduo.
34 Poſteri Hhelami alterius mille ducenti
quinquagintaquatuor.
35 Poſteri Charimi trecenti viginti.
36 Jerechuntini trecenti quadragintaquinq;.
37 Lodæi, Chadidęi & Onuntini ſeptingenti
vigintiunus.
38 Senaani ter mille nongenti triginta.
39 Sacerdotes: poſteri Jedahhjæ e familia
Jeſchuhhæ nongenti ſeptuagintatres.
40 Poſteri Immeris mille quinquagintaduo.
41 Poſteri Paſchchuris mille ducenti qua-
dragintaſeptem.
42 Poſteri Charimi mille ſeptendecim.
43 Levitæ: poſteri Jeſchuhhæ cum Kadmie-
le e filiis Hodevæ ſeptuagintaquatuor.
44 Muſici: poſteri Aſaphi, centum quadra-
gintaocto.
45 Janitores: poſteri Schallumi, poſteri At-
teris, poſteri Talmonis, poſteri Hhakkubi,
poſteri Chatitæ, poſteri Schobai: centum
trigintaocto.

46 Nethinæi:

a Heb. *fidei vel veritatis.*
3 *Ipſi adſtantes &c.*] i. cuſtodes: quibus portarum cura mandata fuerit.
Tractate] i. admotis manibus obſervate an bene ſint clauſæ.
Ex adverſo loci] .i. in portis & propugnaculis, quæ fuerint in ea urbis regione quam quiſque inhabitat.
5 *Quapropter &c.*] Idem iſtam incolarum paucitatem animadverterem Jeruſchalaimis.
b Heb. *cor.*
Congregavi] .i. convocavi in diem [illegible] legis compa[illegible] Dei cultui, [illegible] urbis [illegible] convenire [illegible] Prolepſis quæque capitum [illegible].
Generis recenſio] ac proinde incolarum urbis numerus augeretur: inventis iis qui ad antiquas urbanas familias olim pertinebant, & in oppidum etiam aliis, ſi [illegible] *Aſcenderant primùm*] .i. qui in Jehudæam duce Zerubbabele [illegible] nam hæc recenſio prima eſt in Jehudæa facta cùm primùm in eam [illegible] ſed tamen ſecunda ab ea quæ prius fuerat habita in Babylonia, cùm [illegible] profectio, Hheʒrę 2. Hinc varietas numerorū orta. ‖ *Vide Hhezræ 2.*

c Heb. *Viri bethi Hhazmavethi.*

46 Nethinæi: poſteri Tzichæ, poſteri Chaſ-
chuphæ, poſteri Tabbahhothi,
47 Poſteri Keroſi, poſteri Sihhæ, poſteri Pa-
donis,
48 Poſteri Lebanæ, poſteri Chagabæ, poſteri
Schalmai,
49 Poſteri Chananis, poſteri Giddeli, poſteri
Gachadis,
50 Poſteri Reajæ, poſteri Retzinis, poſteri
Nekodæ.
51 Poſteri Gazami, poſteri Hhuzzæ, poſteri
Paſeachi,
52 Poſteri Bezai, poſteri Mehhunimi, poſteri
Nephiſcheſimi.
53 Poſteri Bakbuki, poſteri Chakuphæ, po-
ſteri Charchuris,
54 Poſteri Batzelithi, poſteri Mechidæ, po-
ſteri Charſchæ,
55 Poſteri Barkoſi, poſteri Siſeræ, poſteri Te-
machi,
56 Poſteri Netziachi, poſteri Chatiphæ:
57 Poſteri ſervorum Schelomonis: poſteri So-
tai, poſteri Sopherethi, poſteri Peridæ,
58 Poſteri Jahhalæ, poſteri Darkonis, poſteri
Giddeli,
59 Poſteri Schephatjæ, poſteri Chatilis, poſte-
ri Pocereth-Hatzebajimi, poſteri Amonis:
60 Omnes Nethinæi & poſteri ſervorũ Sche-
lomonis, trecenti nonagintaduo.
61 Hi quoque *fuerunt* qui aſcenderunt e Tel-
Melacho *&* Tel-Charſcha: Cerub, Addon
& Immer: ſed non potuerunt indicare fa-
miliam majorum ſuorum, & ſemen eorum:
utrum ex Jiſraëlitis eſſent.
62 Poſteri Delajæ, poſteri Tobijæ, poſteri Ne-
kodæ, ſexcenti quadragintaduo.
63 E ſacerdotibus verò, poſteri Chabajæ, po-
ſteri Cotzi: poſteri Barzillai: qui accepta e
filiabus Barzillai Gilhhaditæ uxore, voca-
tus eſt de nomine illorum.
64 Iſti quæſiverunt quiſque ſcripturam ſuam,
qui ſuum genus prædicabant: ſed non in-
venta eſt: quapropter ut polluti abſtenti
ſunt a ſacerdotio.
65 Edixit enim regis legatus eis, ut non com-
ederent de re ſancta ſanctarum: donec ex-
iſteret ſacerdos cum Urimis & Tummimis.
66 Tota hæc congregatio universè, quadra-
gies bis mille trecentorum ſexaginta:
67 Præter ſervos eorum & ancillas eorum
iſtos: ſepties mille trecentos triginta ſeptẽ:
quibuſcum erant cantores & cantatrices:
ducentæ quadraginta quinque.
68 Equi eorum, ſeptingenti triginta ſex: muli
eorum ducenti quadragintaquinque:
69 Cameli, quadringenti trigintaquinque: a-
ſini, ſexies mille ſeptingenti viginti.
70 [a]TUM pars primorum paternarum *famili-
arum* contulerunt ad [a]ipſum opus: [a]regis le-
gato conferente in theſaurum, auri [a]drach-
mas mille, crateras quinquaginta, tunicas
ſacerdotum quingentas triginta:
71 E primoribus, inquam, paternarum *famili-
arum* contulerunt in theſaurum ipſius ope-
ris, auri drachmas [d] vicies mille, & [a]argen-
ti pondo bis mille ducenta.
72 Quod verò contulerunt reliquum popu-
li: fuit auri drachmæ vicies mille, & argen-
ti pondo bis mille: ac tunicę ſacerdotum
ſexaginta ſeptem.

70 *Tum*] cùm Nechemjæ mandato congregati ſunt ſup. ver. 5: quemadmodũ primo adventu contulerant, Hhezræ 2. 68.
Ipſum opus] id eſt, ad omnia quæ forent opus in domo Dei.
Regis legato] Nechemja, ut nominatim exprimitur infrà 8.10. & 10.2.
Drachmas mille] .i. quaſi mille ducatos.
d Heb. *duas myriadas: ſic ver. 72.*
71 *Argenti pondo*] .i. amplius quinquagies mille quinquaginta daleros: vide 1. Reg. 10. 17.

CAPUT VIII.

Jiſraëlitarum conventui verbum Dei proponitur, conſternati eriguntur, tabernaculorum feſtum indicitur: quod ſummo ſtudio & religione celebratur, habitis quotidie ſacris concionibus.

1 [a]NAM habitaverant ſacerdotes & Le-
vitæ, janitoreſque & muſici & popu-
lares ac Nethinæi, deniq; omnes Jiſ-
raëlitæ in civitatibus ſuis: adveniente au-
tem [a]menſe ſeptimo, dum Jiſraëlitæ *inhabi-
tarent* civitates ſuas:
2 Congregati ſunt totus populus [a] unanimis
in plateam quæ *eſt* ante [a] portam aquarum:
dicentes Hhezræ legis perito, ut afferret li-
brum legis Moſchis, quam præceperat Je-
hova Jiſraeli.
3 Adferens itaq; Hhezra ſacerdos legem co-
ram congregatione tam virorum quam mu-
lierum, & [b] omnium aptorum ad intelligen-
ter audiendum, die primo menſis ſeptimi:
4 Legit in illo ante plateam illam quæ *eſt*
ante portam aquarum a luce uſque ad me-
ridiem, coram viris mulieribuſque ac intel-
ligentibus: auribus totius populi *attentis* ad
librum legis.
5 Stabat autem Hhezra legis peritus in ſug-
geſtu ligneo quem fecerant ad hanc rem:
adſtãte ei [a]Mattitja, & Schemahho, & Hha-
naja, & Urija, & Chilkija, & Mahhaſeja ad
dexteram ejus: a ſiniſtra verò ejus Pedaja,
& Miſchaële, & Malcija, & Chaſchumo, &
Chaſchabaddana, Zecarja, Meſchullamo:
6 Cùm aperuit Hhezra librum ante oculos
totius populi (nam ſuperior toto populo e-
rat:) quem dum [a]apertum habuit, conſiſte-
bant totus populus.
7 Deinde benedixit Hhezra Jehovæ Deo
maximo: cui reſpondentes totus populus
Amen, Amen, cum elatione manuũ ſuarum,
verticem inclinarunt & incurvarunt ſe Je-
hovæ facie *demiſſa* terram verſus.
8 Similiter Jeſchuahh, & Bani, & Scherebja,
Jamin, Hhakkub, Schabbetai, Hodija, Mah-
haſeja, Kelita, Hhazarja, Jozabad, Chanan,
Pelaja, & alii Levitæ docebant populum le-
gem: [a]populo manente in ſtatione ſua.
9 Legebant enim librum illum, legem Dei
explanatè: & exponendo ſenſum, dabant
intelligentiam per ſcripturam ipſam.
10 Deinde dixit Nechemja, is *eſt* legatus re-
gis, & Hhezra ſacerdos legis peritus, ac Le-
vitæ docentes populum, toti populo: hic
dies ſanctus *eſt* Jehovæ Deó veſtro, [a] ne lu-
gete neque flete: flebant enim totus popu-
lus cùm audirent verba legis.)
11 Sed, inquit eis, abite, [a]comedite pinguia, &
bibite dulcia, ac [a]mittite portiones cuicun-
que nihil *eſt* paratum: nam ſanctus *eſt* hic
dies domino noſtro, & ne dolore afficia-
mini: ſed [a]gaudium Jehovæ ſit robori vobis.
12 Cùm itaque Levitæ [c] repreſſiſſent totum
populum, dicendo: ſilete, quia hic dies ſan-
ctus eſt: & ne dolore afficiamini:
13 Abiverunt totus populus ad comedendum
& ad bibendum & mittendum portiones, &
ad agitandum lætitiam magnam: quòd in-
tellexiſſent verba illa, quæ nota fecerant
ipſis.

1 *Nam habitaverant*] cauſa indictæ illius congregationis, de qua ſup. 7.5. nimirũ ut habitarentur Jeruſchalaima, quæ prius inopia incolarum ædificiorumq; quaſi deſerta relinquebantur. hinc autem incipiendum eſſe caput res ipſa indicat.
Menſe ſeptimo] ratione legis Exo. 12. nam hic de rebus legalibus agitur: alioquin ratione politica diceretur primus: vide annotata Exo. 12.2.
a Heb. *quaſi vir unus.*
2 *Portam aquarum*] vide ſupra 3.26
b Heb. *omnis intelligentis ad audiendum.*
5 *Mattitja, &c.*] qui ſeniores erant genere Levitico omnes.
6 *Apertum habuit*] id eſt, legit & concionem habuit ſynecdoche.
8 *Populo manente*] .i. ſingulis e populo in ſuis ſtationibus ſe continentibus: erant enim propter populi frequentiam plures cœtus & ſtationes inſtitutæ ibidem, & eodem tempore.
10 *Ne lugete, &c.*] ex lege Num. 10.10
11 *Comedite pinguia*] id eſt, bono cibo & potu vos recreate.
Mittite portiones] ex lege Deut. 16.14
Gaudium Jehovæ] .i. iſta Dei beneficentia exhilarare vos & confirmare debet: cùm vobis terram promiſſam, urbem, templum, cultum, doctrinamq; reſtituerit.
c Heb. *juſſiſſent conticeſcere.*

14 Poſtridie

14 Postridie verò congregati sunt primores
paternarum *familiarum* totius populi, sacer-
dotes ac Levitæ ad Hhezram legis peri-
tum: idque ad intellectum ' habendum in
verbis legis.
15 Cumque invenissent scriptum in lege: præ-
cepisse Jehovam per Moschen, || ut conside-
rent Jisraëlitæ in tabernaculis, in festo co-
rum mense septimo:
16 Et ' ut promulgarent ac [d] proclamarent in
omnibus civitatibus suis & Jeruschalaimis,
dicendo, exite in montana, & afferte ramos
olivarum, & ramos arborum oleosarum, ra-
mosque myrti, & spathas palmarum, cum
ramis arborum densarum: ad faciendum ta-
bernacula, ' prout scriptum est.
17 Egressi populus attulerunt, & fecerunt sibi
tabernacula quisque in tecto suo aut in a-
triis suis, ac in atriis domus Dei: etiam in
platea ' portæ aquarum, & in platea portæ
Ephrajimi.
18 Sic cùm fecissent tota congregatio illa, re-
duces a captivitate tabernacula, & conside-
rent in ipsis tabernaculis: (' etsi non fece-
rant inde a temporibus Jeschuhhæ filii Nu-
nis, ita filii Jisraëlis usque in diem istum) es-
setque lætitia magna valde:
19 Legebat *Hhezra* in libro legis Dei [e] quoti-
die, inde a die primo usq; ad diem ultimum:
|| celebraruntque festum septem diebus, die
verò octavo diem interdicti pro ritu.

14 *Habendum*] id est, ad cognoscendum si quid sibi & populo suo lege imperabatur.
|| Levit. 23. & Deut. 16.
16 *Ut promulgarent*] sicut imperatū est in omnibus congregationibus sanctis: Levit. 23. 4. & Num. 10. 10.
Prout scriptum est] vide Levit. 23. 40.
d Heb. *transmitterent vocem.*
17 *Portæ aquarū, &c.*] id est, ab una parte oppidi ad alteram: synecdoche.
18 *Etsi non fecerāt &c.*] id est, etsi nunquam habuerunt Jisraëlitæ in festo tabernaculorum convocationem sanctā, & conciones quotidianas. (lege enim tantum die primo & octavo imperabatur convocatio, Levit. 23. 35. & 36) tamen præ studio pietatis & lætitia, singulis diebus convocationes sanctas habuerunt.
e Heb. *de die in diem.*
|| Levi. 23. 36.

Caput IX.

Publica Jisraëlitarum reducum resipiscentia lectione legis audita exponitur: Et oratio subjungitur qua Deum laudantes se ipsos accusant, iramq; ejus & graviora supplicia deprecantur.

1 ' Postea die vigesimoquarto mensis e-
jusdem, congregatis Jisraëlitis in jeju-
nio & ciliciis, & ' terra ipsis imposita:
2 ' Disparati sunt [a] nati Jisraële ab omnibus a-
lienigenis: & consistentes confessi sunt pec-
cata sua, & iniquitates majorum suorum.
3 Nam ' illis erectis in statione sua legebant
Levitæ in libro legis Jehovæ Dei sui per
quadrantem diei: quo quadrante confite-
bantur & incurvabant se Jehovæ Deo suo,
4 ' Conscensoque suggestu Levitarum, Jes-
chuahh, & Bani, Kadmiel, Schebanja, [b] Bun-
nai, Scherebja, [c] Bani, [d] Cenani: inclama-
verunt voce magna Jehovam Deum suum.
5 Cùm dixissent iidem Levitæ Jeschuahh, &
Kadmiel, Bani, Chaschabneja, Scherebja,
Hodija, Schebanja, Petachja: Surgite, bene-
dicite Jehovæ Deo vestro ' a seculo usque in
seculum: & benedicunto ' nomini glorioso
tuo, atque ' exaltato supra omnem benedi-
ctionem ac laudem.
6 ' Tu ille Jehova solus es: tu fecisti || cœlos,
cœlos cœlorum, & omnem exercitum eo-
rum, terram & quicquid *est* in ea, maria &
quicquid *est* in eis, & tu conservas hæc om-
nia: ' etiam exercitus cœlorum tibi se incur-
vant.

1 *Postea*] id est, cū audita lege agnoscerent quam procul abessent ab illa sanctitate, quam ipsa imperat, &c.
Terra ipsis &c.] vide Jehoschuhhæ 7, 6.
2 *Disparati sunt &c.*] ut sublata ista consuetudine impurorum exteris, sanctè deprecarentur [illegible], hoc capite, & fœdus cum Deo [illegible], capite 10.
a Heb. *filii Jisraëlis.*
3 *Illis*] id est, populis.
4 *Conscensoque*] post totius legis lectionem.
Suggestu Levitarum] id est, in suo suggestu Levita quisque: nam propter [illegible] octonæ conciones erant, in [illegible] lex legebatur, & siebat peccatorum confessio.
b qui [illegible].
c qui [illegible].
(qui Petachja, vers. sequenti. 5 *A seculo in seculum*] id est, benedictio [illegible]. *Nomini tuo*] Apostrophe ad Deum. *Exaltato supra &c.*] id est, [illegible] benedictionem & laudem sua amplitudine superanti. hæc autem sunt verba Levitarum, populum ad laudes Dei, & confessionem peccati sui excitantium.
6 *Tu ille*] Exordium laudativum a natura Dei, ab opere creationis, & conservationis. || Gen. 1. *Etiam exercitus*] id est, omnes res creatæ etiam altissimæ [illegible] tibi obsequuntur.

7 ' Tu es Jehova Deus, qui eligens || Abramum
eduxisti eum Ure Chaldæorum: & imposu-
isti ei nomen || Abraham.
8 || Et inveniens animum ejus ' fidelem coram
te: etiam pepigisti cum eo fœdus, te datu-
rum terram Cenahhanæi, Chittæi, Emoræi,
Perizzæique, ac Jebusæi, & Girgaschæi, da-
turum, *inquam*, semini ejus: & præstitisti
verba tua, quia justus es.
9 ' Nam || aspiciens afflictionem majorum no-
strorum in Ægypto: & clamorem eorum ex-
audiens ad mare algosum:
10 || Edidisti signa & prodigia contra Parhho-
nem & contra omnes servos ejus, & contra
totum populum terræ ejus: noveras enim
hos superbivisse in illos: & comparasti tibi
nomen sicut *est* hodierno die.
11 || Et mare diffidisti coram illis, ita ut [e] pene-
traverint mare per aridam: persequentes
verò eos projecisti in profunda, tanquam
lapidem in aquas valentes.
12 || Præterea columna nubis duxisti eos in-
terdiu: & columna ignis noctu, illustrando
eis viam qua ituri erant.
13 || Deinde super montem Sinai ita descen-
disti ut alloquereris eos e cœlis: & dedisti
eis judicia recta & leges veras, statuta ac
præcepta bona.
14 Sabbathum quoque sanctum tuum notum
fecisti eis: cùm præcepta statutaque & le-
gem præciperes eis per Moschen servum
tuum.
15 || Item panem e cœlo dedisti eis ad famem
eorum, & || aquam e petra eduxisti eis ad si-
tim eorum: & edixisti eis ut venirent ad
|| hæreditariò possidendum terram, quam
sublata manu tua *juraveras* te daturum eis.
16 ' Ipsi verò & patres nostri superbè ege-
runt: & obdurantes cervicem suam, non
auscultaverunt præceptis tuis:
17 Renuerunt, inquam, auscultare: immemo-
res mirabilium tuorum, quæ exercueras er-
ga ipsos: & obdurata cervice sua || constitu-
ebant ducem, ut redirent ad servitutem su-
am rebellione sua: ' attamen tu Deus con-
donationum es, gratiosus & misericors, lon-
ganimis & multus benignitate, qui non de-
reliqueris eos.
18 || Etiam cùm fecissent sibi vitulum fusilem,
& dicerent: hic *est* Deus tuus, qui eduxit te
ex Ægypto: denique afficerent *te* contume-
liis magnis:
19 Tamen tu miserationibus tuis maximis
non dereliquisti eos in ipso deserto: colum-
na nubis non recessit ab eis interdiu, ut de-
duceret eos per viam: aut columna ignis
noctu, ut illustraret eos & viam per quam
ituri erant.
20 || Spiritum etiam tuum optimum dedisti ad
intelligentiam tribuendum eis: & Man tu-
um non cohibuisti ab ore eorum, & aquas
dedisti eis ad sitim eorum.
21 || Ita quadraginta annis sustentasti eos in
deserto, non eguerunt: || vestimenta eorum
non veterarunt, & pedes eorum non intu-
muerunt.
22 || Et dedisti eis regna & populos, quos ' dis-
pertitus es angulatim: nam hæreditariò
possederunt regionem ' Sichonis cum regi-
one regis ' Cheschbonis, & regionem
Hhogi

7 *Tu es Jehova*] ab electione, fœdere & promissionibus. Narratio cujus partes sunt duæ: beneficiorū Dei, & perversitatis Jisraëlitarum.
|| Gen. 11. 31.
|| Gen. 17. 5.
|| Gen. 15. 6.
8 *Fidelem*] id est, certa fide amplectentem promissiones tuas.
9 *Nam aspiciens*] Prolepsis, quæ in sequentibus explicatur.
|| Exod. 3. 7.
|| Exod. 7. & quinque sequentibus.
|| Exod. 18. 11.
e Heb. *transirent per medium maris.*
|| Exod. 14. 15.
|| Exod. 13. 21.
|| Exod. 19. & 20. ac sequentibus.
|| Exod. 16. & 17
|| Num. 20.
|| Deut. 1. 8.
16 *Ipsi verò*] Narrationis secunda pars.
|| Num. 14. 4.
17 *Attamen*] narrationis ἐργασία, per antithesin sive comparationem superiorum partium inter se: qua ostenditur quàm solicitè, diu, variè & prolixè Deus beneficiis & signis cum ingrato Jisraëlitarū animo certaverit.
|| Exod. 32.
|| Num. 11.
Jehosch. 5. 11.
|| Deut. 2. 6.
|| Deut. 8. 4.
|| Num. 21.
22 *Dispertitus es angulatim*] id est, reliquos superstites eorum huc illuc dissipatos in summas angustias conjecisti.
Sichonis] id est, Emoræorum, quibus propriè imperabat Sichon.
Cheschbonis] id est, partis agri Moabitarum, quam antè occupaverat Sichon, Num. 21, 26.

Hhogi regis Baschanis.
23 Cumque ᵉ filios eorum multiplicasses si-
cut stellas cœli: & introduceres eos in ter-
ram illam, quò edixeras patribus eorum ut
venirent ad hæreditariò possidendum eam:
24 ‖ Ingressi illorum filii hæreditariò posse-
derunt terram illam, cùm deprimeres co-
ram eis habitatores ipsius terræ, Cenahha-
næos: & hos traderes in manum eorum:
nempe reges horum & populos regionis, ut
facerent eis pro voluntate sua.
25 Itaque ceperunt civitates munitas & so-
lum pingue, possederuntq; hæreditariò do-
mos plenas omni bono, cisternas effossas,
vineas, & oliveta, & arbores ᶠ esculenti fru-
ctus plurimas: quibus comedentes saturati
& saginati sunt, oblectaruntque se bonita-
te tua maxima.
26 Cùm verò mutantes se rebellarunt con-
tra te ᵉ rejicientes legem tuam post ᵍ ter-
gum suum, & prophetas tuos interficientes,
qui contestabantur ipsos, ut reducerent ip-
sos ad te: denique afficerent *te* contumeliis
magnis:
27 ‖ Tradebas eos in manum hostium ipso-
rum, qui angerent eos: cùm autem tempo-
re angustiæ suæ inclamarent te, tu e cœlis
exaudiebas, & pro miserationibus tuis ma-
ximis dabas eis servatores, qui servabant
eos e manu hostium ipsorum.
28 Sed simulac quies erat eis, ʰ rursus facie-
bant malum coram te: quapropter relin-
quebas eos in manum inimicorum eis, qui
dominarentur in eos: cumque conversi in-
clamarent te, tu e cœlis auscultans eripie-
bas eos pro miserationibus tuis, multis tem-
poribus.
29 Contestabaris quidem eos, revocando eos
ad legem tuam: sed ipsi superbè agebant,
neque auscultabant præceptis tuis, & in ipsa
judicia tua peccabant: ‖ in quibus, si ea fa-
ceret homo, victurus esset: exhibebant ᵉ ar-
mum refractarium, cervicemque suam ob-
durabant, neque auscultabant.
30 ‖ Cumque protrahens erga eos ᵉ annos
multos, contestatus esses eos spiritu tuo per
prophetas tuos: neque præbuissent aurem:
tādem tradidisti eos in manum populorum
regionum.
31 Sed propter miserationes tuas magnas nō
fecisti eorum consumptionem, neque dere-
liquisti eos: quia Deus fortis, gratiosus &
misericors es.
32 ᵉ Nunc ergo Deus noster, Deus fortis, ma-
xime, potentissime & summè reverende, ser-
vans fœdus & benignitatem: ne parùm esto
coram te obvenisse nobis totam hanc mo-
lestiam, regibus nostris, principibus no-
stris, & sacerdotibus nostris, prophetisque
nostris ac majoribus nostris, totique popu-
lo tuo: inde a diebus regum Assyriæ usque
in diem hunc.
33 ᵉ Quamvis tu justus sis in omnibus quæ ob-
veniunt nobis: nam veritatem exercuisti,
quia improbè egimus.
34 Et cum regibus nostris principes nostri ac
majores nostri non fecerunt legem tuam:
neque attenderunt ad præcepta tua & ad
testimonia tua, quibus contestatus es eos.
35 Nam ipsi in regno suo, & in beneficio tuo
plurimo quod contuleras eis, & in regione
amplissima & pinguissima ⁱ quam exposue-
ras eis, non coluerunt te: neque reversi sunt
a factis suis pessimis.
36 ᵉ Ecce nos hodie servos: & in terra hac
ipsa quam tradideras majoribus nostris, ut
fruerentur fructu ejus & bonitate ejus: ec-
ce nos servos *in* ea.
37 *Ecce* ut proventum suum efferat regibus,
quos præposuisti nobis propter peccata no-
stra: etiam in corpora nostra dominentur &
in jumenta nostra pro voluntate sua: adeò
ut in angustia magna simus.

CAPUT X.

Omnes Jisraelitarum ordines fœdere cum Deo renovato sese obstringunt ad legis Dei & cultus ipsius observationem.

1 ᵉ PRo hoc autem toto, cùm pangeremus
Constitutionem *fœderis* & scriberemus:
idque cum horum obsignatione, princi-
pum nostrorum, Levitarum nostrorum, sa-
cerdotum nostrorum:
2 (ᵉ Itaque fuerunt in istis obsignationibus:
Nechemja legatus regis filius Chacaljæ, &
Tzidkija.
3 Seraja, Hhazarja, Tzidkija,
4 Paschchur, Amarja, Malcija,
5 Chattusch, Schebanja, Malluc,
6 Charim, Meremoth, Hhobadja,
7 Danijel, Ginnethon, Baruc,
8 Meschullam, Abija, Mijamin,
9 Mahhazja, Bilgai, Schemahhja: isti sacer-
dotes:
10 Levitæ autem: Jeschuahh filius Azanjæ,
Binnui e posteris Chenadadi, Kadmiel:
11 Et cognati eorum, Schebanja, Hodija,
Kelita, Pelaja, Chanan,
12 Micai, Rechob, Chaschabja,
13 Zaccur, Scherebja, Schebanja,
14 Hhodija, Bani, Beninu:
15 Primores populi, Parhhosch, Pachath-Mo-
ab, Helam, Zattu, Bani,
16 Bunni, Hhazgad, Bebai,
17 Adonja, Bigvai, Hhadin,
18 Ater, Chizkija, Hhazzur,
19 Hodja, Chaschum, Betzai,
20 Chariph, Hhanathoth, Nebai,
21 Magpihhasch, Meschullam, Chezir,
22 Meschezabeel, Tzadok, Jaduahh,
23 Pelatja, Chanan, Hhanaja,
24 Hoscheahh, Chananja, Chaschub,
25 Lochesch, Pilcha, Schobek,
26 Rechum, Chaschabna, Mahhaseja:
27 Item Achija, Chanan, Hhanan,
28 Malluc, Charim, Bahhana.)
29 Reliquum populi, Sacerdotes, Levitæ, Ja-
nitores, Musici, Nethinæi, & quisquis dis-
paratus fuit a populis regionum in legem
Dei, uxores eorum, filii eorum & filiæ eo-
rum; quisque ᵃ notitia præditus & intelli-
gentia:
30 Firmè adjungentes se fratribus suis, ma-
gnificis eorum, & ineuntes ᵉ execrationem
& juramentum nos ambulaturos in lege
Dei, quæ tradita fuit per Moschen servum
Dei: id est, observaturos & facturos omnia
præcepta Jehovæ domini nostri, judiciaque
ejus

23 *Filios eorum*] qui dixerant, constituamus nobis ducē: vide Num. 14. 21. & sequent.
‖ *Vide Jehoschuhhæ librum.*

f Heb. *esca in multitudine.*

26 *Rejiciētes &c.*] id est, abjicientes ejus memoriam.
g Heb. *corpus: sic 1. Reg. 14. 9.*

‖ *Judic. 2. & 3.*

h Heb. *revertebantur ad faciendum.*

‖ *Levit. 18. 5.*
29 *Armum refractarium*] metaphora a jumentis & bobus impatientibus oneris & jugi.
‖ 2. *Reg.* 17. & 2. *Chron.* 36. 15. *& sequentibus.*
30 *Annos multos*] quamdiu duraverunt regna Jehudæ & Jisraëlis.

32 *Nūc ergo Deus*] Conclusio petitoria: qua graviores in posterum calamitates deprecantur, & orant ut Deus superiorum calamitatum, quas subierūt omnes tamdiu, rationē habeat, & tandem aliquando castigandi finem faciat.
33 *Quamvis*] alterum conclusionis membrum, confessio justitiæ judiciorum Dei in se propter peccata sua.

i Heb. *posuisti ante faciem eorum.*

36 *Ecce nos*] Tertius conclusionis locus: [illegible] ad conciliandum Dei misericordiam.

1 *Pro hoc toto*] id est, ad testandam [illegible] riam nostram abdicationē mali, & studium consequendæ misericordiæ: quā superiore oratione exposueramus [illegible].
2 *Itaque fuerunt*] hyperbaton [illegible] ver. 29.

a Heb. *intelligens.*

30 *Execrationem & juramentum*] confirmationem fœderis, de qua [illegible]

ejus & statuta ejus:
31 ‖Et non daturos filias nostras populis regionis: & filias eorum non assumpturos pro filiis nostris:
32 ‖Et a populis regionis afferentibus merces, & quamlibet annonam die sabbathi ad vendendum, nos non accepturos ullo sabbatho aut die sacro: & nos deserturos *culturam* anni septimi, & omne jus vendicandi manu:
33 *Instituimus nobis præcepta, imponentes nobis *trientem sicli quotannis: ad cultum domus Dei nostri:
34 Ad panes dispositionis, munusque juge, & holocaustum juge sabbathorum, noviluniorum, ad solennitates & ad res sacras atque ad peccata, ut expietur Jisraël: denique *ad* totum opus domus Dei nostri.
35 Item sortes *conjecimus Sacerdotum, Levitarum & *populi pro [b]lignis oblationum: *ut afferrent in domum Dei pro familiis paternis nostris, temporibus condictis de anno in annum: ad accendendum super altare Jehovæ Dei nostri: sicut scriptum est in lege.
36 ‖ Item *instituimus* nos allaturos primitias terræ nostræ, & primitias omnis fructus cujusque arboris de anno in annum: ad domum Jehovæ:
37 ‖*Primogenita quoq; filiorum nostrorum & jumentorum nostrorum, sicut scriptum est in lege: & *primogenita boum nostrorum, & pecudum nostrarum allaturos in domum Dei nostri ad sacerdotes, ministrantes in domo Dei nostri:
38 ‖Primitias cujusque massæ nostræ, & oblationes nostras, & fructum cujusque arboris, mustum & oleum nos allaturos sacerdotibus in cubicula domus Dei nostri:‖ decimas verò terræ nostræ *daturos* Levitis: qui ipsi Levitæ decimaturi sint in quibuscunque civitatibus *fuerit* cultura nostra.
39 Et postquam adfuerit sacerdos filius Aharonis Levitis, quando dabunt decimas Levitæ: ipsos Levitas abducturos decimas suarum decimarum ad domum Dei nostri, in cubicula, in [c]thesaurum ejus.
40 Nam ad illa cubicula afferre debent *Jisraëlitæ & *Levitæ oblationem frumenti, musti & olei: ubi sunt instrumenta sanctuarii, & sacerdotes & ministri, janitoresque & musici: *ut non derelinquamus domum Dei nostri.

Caput XI.

Jeruschalaimi incolæ sorte ordinantur: reliquis in suas possessiones commigrantibus.

1 Consederunt autem principes isti populi Jeruschalaimis: cùm reliquus populus conjecissent sortes, ut educerent unum e denis qui inhabitaret Jeruschalaima, civitatem sanctam: novem autem reliquæ partes civitates suas.
2 (*Quamvis benedicerent populus omnibus hominibus illis, qui sponte se oblaturi essent ad inhabitandum Jeruschalaima)
3 Isti, inquam, sunt primarii *provinciæ qui inhabitarunt Jeruschalaima: alias civitates Jehudæ inhabitantibus: quibusque in possessione sua per civitates suas, Jisraëlitis, sacerdotibus, & Levitis, Nethinæisque, ac posteris *servorum Schelomonis.
4 Jeruschalaima itaque *inhabitarunt e Jehudæis & e Binjaminitis: e Jehudæis, Hhataja filius Hhuzzijæ, filii Zecarjæ, filii Amarjæ, filii Schephatjæ, filii Mahalaleelis, e posteris Peretzi:
5 Item Mahhaseja filius Baruci, filii Colchoze, filii Chazajæ, filii Hhadajæ, filii Jojaribi, filii Zecarjæ, filii Schiloni:
6 Omnes posteri Peretzi inhabitantes Jeruschalaima: quadringenti sexagintaocto viri [a]strenui.
7 Hi verò posteri Binjaminis: Sallu filius Meschullami, filii Johhedi, filii Pelajæ, filii Kolajæ, filii Mahhasajæ, filii Ithielis, filii Jeschahhjæ:
8 Et post eum Gabbai, Sallai: nongenti viginti octo.
9 Joël autem filius Zicri præfectus erat illis: & Jehuda filius Senuæ secundarius in civitate.
10 E sacerdotibus: Jedahhja filius Jojaribi, Jacin,
11 Seraja filius Chilkijæ, filii Meschullami, filii Tzadoki, filii Merajothi, filii Achitubi, antecessor in domo Dei:
12 Et cognati eorum facientes opus in ipsa domo, octingenti vigintiduo: cum Hhadaja filio Jerochami, filii Pelaljæ, filii Amtzi, filii Zecarjæ, filii Paschchuris, filii Malcijæ.
13 Item fratres istius primores in paternis *familiis*, ducenti quadraginta-duo: cum Hhamaschsajo filio Hhazareelis, filii Achtzai, nepotis Meschillemothi, filii Immeris:
14 Et cognati eorum valentes robore, centum vigintiocto: quibus præfectus Zabdiel filius Gedolimi.
15 E Levitis quoque: Schemahhja filius Chaschubi, filii Hhazrikami, filii Chaschabjæ, filii Bunni.
16 Item Schabbetai & Jozabad, præfecti *operi externo pro domo Dei [c]primoribus Levitarum.
17 Item Mattanja filius Micæ, filii Zabdi, filii Asaphi primarius, [b]primùm celebrabat in ipsa oratione, aut Bakbukija secundarius e cognatis ejus: & Hhabda filius Schammuhhæ filii Galalis, filij Jeduthunis:
18 Omnes Levitæ in civitate sancta, ducenti octogintaquatuor.
19 Janitores verò, Hhakub, Talmon, & cognati eorum observantes in portis: centum septuagintaduo.
20 Reliquum autem Jisraëlitarum, Sacerdotum, Levitarum in omnibus civitatibus Jehudæ quisque possessionem suam:
21 Nethinæi verò inhabitabant *clivum: & Tzicha ac Gischpa præerant Nethinæis.
22 Præfectus autem Levitarum Jeruschalaimis, Hhuzzi filius Bani, filii Chaschabjæ, filii Mattanjæ, filii Micæ: e posteris Asaphi musicis, *e regione operis domus Dei.
23 Nam *præceptum regis *datum fuerat* de eis: & constitutio pro musicis, demensum cujusque diei quotidie.
24 Petachja verò filius Meschezabeelis e posteris Zerachi filii Jehudæ, erat [c]administrator

‖ Deut. 7. Exod. 20. Deut. 5. Exod. 23. Exod. 23. 11. Deut. 15. 1.

33 *Instituimus nobis*] i. ordinavimus, ita cogente necessitate cultus Dei; etiamsi lege nō fuisset diserte imperatum hic ordo: sed re ipsa Num. 28. 29. quibus hæc nō tàm a vulgo, sed a Davide rege & Chizkija pro facultatibus suis subministrata leguntur, 1. Chron. 26. 29. & 2. Chron. 31. 3.

Trientem sicli] vide annotata Exod. 30. 12.

35 *Conjecimus &c.*] hoc est, quia sortium a Davide 1. Chro. 24. & 25. ac 26. institutarum numerus integer non [illegible] nova [illegible] suimus.

Populi] id est, Nethinæorum sive deditiorum addictorum ministerio domus Dei, Jehosch. 9. 21.

b Heb. *pro oblatione lignorum*, *hypallage*: *infrà* 13. 31. *Num.* 3. 7. *Levit.* 6. 2. *Num.* 18. & 29.

Ut afferrent] id est, suo legitimo ministerio defungerentur: synecdoche.

‖ Exod. 23. 19. Levit. 19. 23.

‖ Exod. 13. Levit. 27.

37 *Primogenita*] id est, pretia primogenitorum quę sacrificiis inepta erant.

Primogenita boum] id est, ipsa corpora: quia sacrificiis apta.

‖ Num. 15. 20.

‖ Num. 18. 21. & *sequentibus*.

c Heb. *in locum thesauri*.

Jisraëlitæ] quibus de alimento in [illegible] cautum [illegible] Lege, Deut. 14. 23.

Levitæ] omnes ordinis Levitici: tùm sacerdotes, quàm eorū administri.

Ut non derelinquamus] i. ne per nos fiat his rebus omissis, ut derelinquatur cultus Dei.

2 *Quamvis benedicerent*] i. non modò non [illegible]: sed [illegible] ac [illegible] [illegible], qui [illegible] inhabita[illegible] Jeruscha[illegible]

3 *Provinciæ*] Jehudæ, quæ regni [illegible] provincia [illegible]

Servorum Schelomonis] vide 1. Reg. 9. 21.

4 *Inhabitarūt*] sorte: nam hic ii tantùm commemorātur quibus sorte obvenit Jeruschalaimorum inhabitatio: At 1. Chr. 9. non hi tantùm: sed etiam incolæ voluntarii recensentur de quibus suprà ver. 2. Quamobrem illic Ephrajimitarum, Menaschitarum, Zerachitarum, aliorumq; ex sacerdotibus, Levitis & populo habetur mentio: & longè amplior numerus exponitur.

a Heb. *roboris*.

16 *Operi externo*] id est, curatores erāt earum rerū, quæ foris parabātur ad cultum Dei: quorum causa conferebatur triens sicli viritim: de quo suprà 10. 33. vide 1. Chron. 26. 29.

b Heb. *principium*.

21 *Clivū*] de quo 2. Chron. 27. 3. & suprà 3. 26.

22 *E regione operis*] id est, qui musici instituti erant, ut assisterēt toti ministerio quod intus fiebat: ut alii Levitæ foris suprà ver. 16.

23 *Preceptum*] vide Hhezra 7. 22. quasi dicat, munificentia regis prospectum est musicorum sacrorum alimento: cùm annuam pensionem de suo ærario erogari jussit.

c Heb. *pro manu regis*.

Hhogi regis Baschanis.
23 Cumque ' filios eorum multiplicasses sicut stellas cœli: & introduceres eos in terram illam, quò edixeras patribus eorum ut venirent ad hæreditariò possidendum eam:
24 ‖ Ingressi illorum filii hæreditariò possederunt terram illam, cùm deprimeres coram eis habitatores ipsius terræ, Cenahhanæos: & hos traderes in manum eorum: nempe reges horum & populos regionis, ut facerent eis pro voluntate sua.
25 Itaque ceperunt civitates munitas & solum pingue, possederuntq; hæreditariò domos plenas omni bono, cisternas effossas, vineas, & oliveta, & arbores f esculenti fructus plurimas: quibus comedentes saturati & saginati sunt, oblectaruntque se bonitate tua maxima.
26 Cùm verò mutantes se rebellarunt contra te ' rejicientes legem tuam post g tergum suum, & prophetas tuos interficientes, qui contestabantur ipsos, ut reducerent ipsos ad te: denique afficerent *te* contumeliis magnis:
27 ‖ Tradebas eos in manum hostium ipsorum, qui angerent eos: cùm autem tempore angustiæ suæ inclamarent te, tu e cœlis exaudiebas, & pro miserationibus tuis maximis dabas eis servatores, qui servabant eos e manu hostium ipsorum.
28 Sed simulac quies erat eis, h rursus faciebant malum coram te: quapropter relinquebas eos in manum inimicorum eis, qui dominarentur in eos: cumque conversi inclamarent te, tu e cœlis auscultans eripiebas eos pro miserationibus tuis, multis temporibus.
29 Contestabaris quidem eos, revocando eos ad legem tuam: sed ipsi superbè agebant, neque auscultabant præceptis tuis, & in ipsa judicia tua peccabant: ‖ in quibus, si ea faceret homo, victurus esset: exhibebant ' armum refractarium, cervicemque suam obdurabant, neque auscultabant.
30 ‖ Cumque protrahens erga eos ' annos multos, contestatus esses eos spiritu tuo per prophetas tuos: neque præbuissent aurem: tàdem tradidisti eos in manum populorum regionum.
31 Sed propter miserationes tuas magnas nō fecisti eorum consumptionem, neque dereliquisti eos: quia Deus fortis, gratiosus & misericors es.
32 ' Nunc ergo Deus noster, Deus fortis, maxime, potentissime & summè reverende, servans fœdus & benignitatem: ne parùm esto coram te obvenisse nobis totam hanc molestiam, regibus nostris, principibus nostris, & sacerdotibus nostris, prophetisque nostris ac majoribus nostris, totique populo tuo: inde a diebus regum Assyriæ usque in diem hunc.
33 ' Quamvis tu justus sis in omnibus quæ obveniunt nobis: nam veritatem exercuisti, quia improbè egimus.
34 Et cum regibus nostris principes nostri ac majores nostri non fecerunt legem tuam: neque attenderunt ad præcepta tua & ad testimonia tua, quibus contestatus es eos.
35 Nam ipsi in regno suo, & in beneficio tuo plurimo quod contuleras eis, & in regione amplissima & pinguissima i quam exposueras eis, non coluerunt te: neque reversi sunt a factis suis pessimis.
36 ' Ecce nos hodie servos: & in terra hac ipsa quam tradideras majoribus nostris, ut fruerentur fructu ejus & bonitate ejus: ecce nos servos *mea*.
37 *Ecce* ut proventum suum efferat regibus, quos præposuisti nobis propter peccata nostra: etiam in corpora nostra dominentur & in jumenta nostra pro voluntate sua: adeò ut in angustia magna simus.

23 *Filios eorum*] qui dixerant, constituamus nobis ducē: vide Num. 14. 21. & sequent.
‖ *Vide Jehoschuhha librum.*
f Heb. *esca in multitudine.*
26 *Rejiciētes &c.*] id est, abjicientes ejus memoriam.
g Heb. *corpus: sic* 1. *Reg.* 14. 9.
‖ *Judic.* 2. & 3.
h Heb. *revertebantur ad faciendum.*
‖ *Levit.* 18. 5.
29 *Armum refractarium*] metaphora a jumentis & bobus impatientibus oneris & jugi.
‖ 2. *Reg.* 17. & 2. *Chron.* 36. 15. *& sequentibus.*
30 *Annos multos*] quamdiu duraverunt regna Jehudæ & Jisraëlis.
32 *Nūc ergo Deus*] Conclusio petitoria: qua graviores in posterum calamitates deprecantur, & orant ut Deus superiorum calamitatum, quas subierūt omnes tamdiu, rationē habeat, & tandem aliquando castigandi finem faciat.
33 *Quamvis*] alterum conclusionis membrum, confessio justitiæ judiciorum Dei in se propter peccata sua.
i Heb. *posueras ante faciem eorum.*
36 *Ecce nos*] Tertius conclusionis locus: ad conciliandum Dei misericordiam.

CAPUT X.

Omnes Jisraëlitarum ordines fœdere cum Deo renovato sese obstringunt ad legis Dei & cultus ipsius observationem.

1 ' PRo hoc autem toto, cùm pangeremus Constitutionem *fœderis* & scriberemus: idque cum horum obsignatione, principum nostrorum, Levitarum nostrorum, sacerdotum nostrorum:
2 (' Itaque fuerunt in istis obsignationibus: Nechemja legatus regis filius Chacaljæ, & Tzidkija.
3 Seraja, Hhazarja, Tzidkija,
4 Paschchur, Amarja, Malcija,
5 Chattusch, Schebanja, Malluc,
6 Charim, Meremoth, Hhobadja,
7 Danijel, Ginnethon, Baruc,
8 Meschullam, Abija, Mijamin,
9 Mahhazja, Bilgai, Schemahhja: isti sacerdotes:
10 Levitæ autem: Jeschuahh filius Azanjæ, Binnui e posteris Chenadadi, Kadmiel:
11 Et cognati eorum, Schebanja, Hodija, Kelita, Pelaja, Chanan,
12 Micai, Rechob, Chaschabja,
13 Zaccur, Scherebja, Schebanja,
14 Hhodija, Bani, Beninu:
15 Primores populi, Parhhosch, Pachath-Moab, Helam, Zattu, Bani,
16 Bunni, Hhazgad, Bebai,
17 Adonja, Bigvai, Hhadin,
18 Ater, Chizkija, Hhazzur,
19 Hodja, Chaschum, Betzai,
20 Chariph, Hhanathoth, Nebai,
21 Magpihhasch, Meschullam, Chezir,
22 Meschezabeel, Tzadok, Jaduahh,
23 Pelatja, Chanan, Hhanaja,
24 Hoscheahh, Chananja, Chaschub,
25 Lochesch, Pilcha, Schobek,
26 Rechum, Chaschabna, Mahhaseja:
27 Item Achija, Chanan, Hhanan,
28 Malluc, Charim, Bahhana.)
29 Reliquum populi, Sacerdotes, Levitæ, Janitores, Musici, Nethinæi, & quisquis disparatus fuit a populis regionum in legem Dei, uxores eorum, filii eorum & filiæ eorum: quisque a notitia præditus & intelligentia:
30 Firmè adjungentes se fratribus suis, magnificis eorum, & ineuntes ' execrationem & juramentum nos ambulaturos in lege Dei, quæ tradita fuit per Moschen servum Dei: id est, observaturos & facturos omnia præcepta Jehovæ domini nostri, judiciaque ejus

1 *Pro hoc toto*] id est, ad testandum [illegible] nostram [illegible] cationē mali, & [illegible] dium consequendæ misericordiæ: quam superiore oratione exposueramus Deo.
2 *Itaque fuerunt*] hyperbaton [illegible] ver. 29.
a Heb. *intelligens.*
30 *Execrationem & juramentum*] confirmationem [illegible] deris, de quo [illegible]

ejus & statuta ejus:
31 ‖Et non daturos filias nostras populis re-
gionis: & filias eorum non assumpturos pro
filiis nostris:
32 ‖Et a populis regionis afferentibus mer-
ces, & quamlibet annonam die sabbathi ad
vendendum, nos non accepturos ullo sab-
batho aut die sacro: & nos deserturos *cul-
turam* anni septimi, & omne jus vendicandi
manu:
33 'Instituimus nobis præcepta, imponentes
nobis 'trientem sicli quotannis: ad cultum
domus Dei nostri:
34 Ad panes dispositionis, munusque juge, &
holocaustum juge sabbathorum, novilunio-
rum, ad solennitates & ad res sacras atque
ad peccata, ut expietur Jisraël: denique *ad*
totum opus domus Dei nostri.
35 Item sortes 'conjecimus Sacerdotum, Le-
vitarum & 'populi pro [b]lignis oblationum:
'ut afferrent in domum Dei pro familiis
paternis nostris, temporibus condictis de
anno in annum: ad accendendum super al-
tare Jehovæ Dei nostri: sicut scriptum est in
lege.
36 ‖Item *instituimus* nos allaturos primitias
terræ nostræ, & primitias omnis fructus cu-
jusque arboris de anno in annum: ad do-
mum Jehovæ:
37 ‖'Primogenita quoq; filiorum nostrorum
& jumentorum nostrorum, sicut scriptum
est in lege: & 'primogenita boum nostro-
rum, & pecudum nostrarum allaturos in do-
mum Dei nostri ad sacerdotes, ministrantes
in domo Dei nostri:
38 ‖Primitias cujusque massæ nostræ, & obla-
tiones nostras, & fructum cujusque arboris,
mustum & oleum nos allaturos sacerdoti-
bus in cubicula domus Dei nostri:‖ decimas
verò terræ nostræ *daturos* Levitis: qui ipsi
Levitæ decimaturi sint in quibuscunque ci-
vitatibus *fuerit* cultura nostra.
39 Et postquam adfuerit sacerdos filius Aha-
ronis Levitis, quando dabunt decimas Le-
vitæ: ipsos Levitas abducturos decimas sua-
rum decimarum ad domum Dei nostri, in
cubicula, in [c]thesaurum ejus.
40 Nam ad illa cubicula afferre debent 'Jis-
raëlitæ & 'Levitæ oblationem frumenti,
musti & olei: ubi sunt instrumenta sanctua-
rii, & sacerdotes & ministri, janitoresque &
musici: 'ut non derelinquamus domum Dei
nostri.

‖ Deut. 7. Exod. 20. ‖ Deut. 5. Exod. 23. Exod. 23. 11. Deut. 15. 1.

33 *Instituimus nobis*] i. ordinavimus, ita exigente necessitate cultus Dei: etiamsi lege nō fuisset diserte imperatum hic ordo: sed res ipsa Num. 28. 29. quamobrem hæc nō tantū a vulgo: sed a Davide rege & Chizkija pro facultatibus sunt subministrata legantur, 1. Chron. 26. 29. & 2. Chron. 31. 3.

Trientem sicli] vide annotata Exod. 30. 11.

35 [*Conjecimus &c.*] hoc est, quia sortium à Davide 1. Chro. 24. & 25. ac 26. institutarum numerus inter generes alterat: nova sortitione usi sumus.

Populi] id est, Nethinæorum sive dedititiorum addictorum ministerio domus Dei, Jehosch. 9. 21.

b Heb. *pro oblatione lignorum*, hypallage: *infrà* 13. 31. *Num.* 33. *Levit.* 6. 2. *Num.* 18. & 29.

Ut afferrent] id est, uno legitimo ministerio defungerētur: synecdoche.

‖ Exod. 23. 19. Levit. 19. 23.

‖ Exod. 13. Levit. 27.

37 *Primogenita*] id est, pretia primogenitorum quę sacrificiis inepta erant.

Primogenita boum] id est, ipsa corpora: quia sacrificiis apta.

‖ Num. 15. 20.

‖ Num. 18. 21. & *sequentibus*.

c Heb. *in locum thesauri*.

40 *Jisraëlitæ*] quibus de alimento in Levitas sancitum fuerat Lege, Deut. 14. 23.

Levitæ] omnes ordinis Levitici: tū sacerdotes, quàm eorū administri.

Ut non derelinquamus] i. ne per nos fiat his rebus omissis, ut derelinquatur cultus Dei.

Caput XI.

Jeruschalaimis incolæ sorte ordinantur: reliquis in suas possessiones commigrantibus.

1 CONSEDERUNT autem principes isti
populi Jeruschalaimis: cùm reliquus
populus conjecissent sortes, ut educe-
rent unum e denis qui inhabitaret Jeruscha-
laima, civitatem sanctam: novem autem re-
liquæ partes civitates suas.
2 ('Quamvis benedicerent populus omni-
bus hominibus illis, qui sponte se oblaturi
essent ad inhabitandum Jeruschalaima)
3 Isti, inquam, sunt primarii 'provinciæ qui
inhabitarunt Jeruschalaima: alias civitates
Jehudæ inhabitantibus: quibusque in pos-
sessione sua per civitates suas, Jisraëlitis, sa-
cerdotibus, & Levitis, Nethinæisque, ac po-
steris 'servorum Schelomonis.
4 Jeruschalaima itaque 'inhabitarunt e Je-
hudæis & e Binjaminitis: e Jehudæis, Hha-
taja filius Hhuzzijæ, filii Zecarjæ, filii Amar-
jæ, filii Schephatjæ, filii Mahalaleelis, e po-
steris Peretzi:
5 Item Mahhaseja filius Baruci, filii Col-
Choze, filii Chazajæ, filii Hhadajæ, filii Jo-
jaribi, filii Zecarjæ, filii Schiloni:
6 Omnes posteri Peretzi inhabitantes Jeru-
schalaima: quadringenti sexaginta octo viri
[a]strenui.
7 Hi verò posteri Binjaminis: Sallu filius
Meschullami, filii Johhedi, filii Pelajæ, filii
Kolajæ, filii Mahhasajæ, filii Ithielis, filii Jes-
chahhjæ:
8 Et post eum Gabbai, Sallai: nongenti vi-
ginti octo.
9 Joël autem filius Zicri præfectus erat illis:
& Jehuda filius Senuæ secundarius in civi-
tate.
10 E sacerdotibus: Jedahhja filius Jojaribi,
Jacin,
11 Seraja filius Chilkijæ, filii Meschullami, fi-
lii Tzadoki, filii Merajothi, filii Achitubi,
antecessor in domo Dei:
12 Et cognati eorum facientes opus in ipsa
domo, octingenti vigintiduo: cum Hhada-
ja filio Jerochami, filii Pelaljæ, filii Amt-
zi, filii Zecarjæ, filii Paschchuris, filii Mal-
cijæ.
13 Item fratres istius primores in paternis
familiis, ducenti quadraginta-duo: cum Hha-
maschsajo filio Hhazareelis, filii Achtzai,
nepotis Meschillemothi, filii Immeris:
14 Et cognati eorum valentes robore, centum
vigintiocto: quibus præfectus Zabdiel filius
Gedolimi.
15 E Levitis quoque: Schemahhja filius Cha-
schubi, filii Hhazrikami, filii Chaschabjæ,
filii Bunni.
16 Item Schabbetai & Jozabad, præfecti 'o-
peri externo pro domo Dei [c]primoribus
Levitarum.
17 Item Mattanja filius Micæ, filii Zabdi, filii
Asaphi primarius, [b]primùm celebrabat in
ipsa oratione, aut Bakbukija secundarius e
cognatis ejus: & Hhabda filius Schammu-
hhæ filii Galalis, filii Jeduthunis:
18 Omnes Levitæ in civitate sancta, ducenti
octogintaquatuor.
19 Janitores verò, Hhakub, Talmon, & co-
gnati eorum observantes in portis: centum
septuagintaduo.
20 Reliquum autem Jisraëlitarum, Sacerdo-
tum, Levitarum in omnibus civitatibus Je-
hudæ quisque possessionem suam:
21 Nethinæi verò inhabitabant 'clivum: &
Tzicha ac Gischpa præerant Nethinæis.
22 Præfectus autem Levitarum Jeruschalai-
mis, Hhuzzi filius Bani, filii Chaschabjæ, fi-
lii Mattanjæ, filii Micæ: e posteris Asaphi
musicis, 'e regione operis domus Dei.
23 Nam 'præceptum regis *datum fuerat* de eis:
& constitutio pro musicis, demensum cujus-
que diei quotidie.
24 Petachja verò filius Meschezabeelis e po-
steris Zerachi filii Jehudæ, erat [c]admini-
strator

2 *Quamvis benedicerent*] i. non modò non impedirent: sed etiam laudarent ac bene precarentur iis, qui voluntate inhabitarent Jeruschalaima ...

3 *Provinciæ*] Jehudæ, quæ regni Persici provincia erat.

Servorum Schelomonis] vide 1. Reg. 9. 21.

4 *Inhabitarūt*] sorte: nam hîc ii tantum commemorātur quibus sorte obvenit Jeruschalaimorum inhabitatio: At 1. Chr. 9. non hi tantùm: sed etiam incolæ voluntarii recensentur de quibus suprà ver. 2. Quamobrem illic Ephrajimitarum, Menaschitarum, Zerachitarum, aliorumq; ex sacerdotibus, Levitis & populo habetur mentio: & longè amplior numerus exponitur.

a Heb. *roboris*.

16 *Operi externo*] id est, curatores erāt earum rerū, quæ foris parabātur ad cultum Dei: quorum causa conferebatur triens sicli viritim: de quo suprà 10. 33. vide 1. Chron. 26. 29.

b Heb. *principium*.

21 *Clivū*] de quo 2. Chron. 27. 3. & suprà 3. 26.

22 *E regione operis*] id est, qui musici instituti erant, ut assisterēt toti ministerio quod intus fiebat: ut alii Levitæ foris suprà ver. 16.

23 *Præceptum*] vide Hhezræ 7. 21. quasi dicat, munificentia regis prospectum est musicorum sacrorum alimento: cùm annuam pensionem de suo ærario erogari jussit.

c Heb. *pro manu regis*.

ſtrator regis in omni negotio erga populum.
25 In villis autem cum agris earum: e poſteris Jehudæ inhabitabant ᶜKirjath-Arbahhum cum pagis ejus, & Dibonem cum pagis ejus,& Jekabtzeelem cum villis ejus:
26 Item Jeſchuhham, & Moladam, & Beth-Pelethum:
27 Et Chatzar-Schuhhalem, & Beerſchebahhum cum pagis ejus:
28 Et Tziklagum, Meconamque cum pagis ejus:
29 Et Hhen-Rimmonem, Tzorhhamque, & Jarmuthum:
30 Zanoachum, Hadullamum cum villis eorum, Laciſchum cum agris ejus,Hhazekam cũ pagis ejus: ita ᵈcommorabantur a Beerſchebahho ad vallem Hinnomi uſque.
31 Poſteri verò Binjaminis,a Gebahho:Michmaſchum & Hhajam & Beth-Elem cum pagis ejus:
32 Hhanathothas, Nobum, Hhananjam:
33 Chatzorem, Ramam,Gittajima:
34 Chadidum,Tzebohhima,Neballatum:
35 Lodum,& Onuntem cum valle fabrorum.
36 De Levitis autem,ᶜ diſtributiones Jehudæ & Binjaminis *inhabitabant.*

25 *Kirjath-Arbahhum*] hæc omnia loca uſque ad 31. verſ. erant Jehudæ & Schimhhonis: vide Jehoſch.15.& 19.

d Heb. *caſtra habebãt,i. in formam caſtrorum ſe diſponebãt, civitatibus nõdum inſtauratis.*

36 *Diſtributiones*] Id eſt, loca ab iſtis tribubus ſibi attributa.

Caput XII.

Primores ſacerdotum & Levitarum,& ſucceſſio ſummorum ſacerdotum uſque ad tempora Alexandri magni recenſentur: & murorum totius urbis dedicatio, functionumq; in templo confirmatio deſcribitur.

1ᶜ ATQUE iſti *ſunt* primores ſacerdotum & Levitarum, qui ᶜaſcenderant cum Zerubbabele filio Schealthielis & Jeſchuhha: Seraja, Jirmeja, Hhezra:
2 Amarja, ᵃ Malluc, Chattuſch:
3 ᵇ Schecanja, ᶜ Rechum, ᵈ Meremoth:
4 Hiddo, ᵉ Ginnetoi, Abija:
5 ᶠ Mijamin, Mahhadja,Bilga:
6 Schemahhja, Jojarib, Jedahhja:
7 ᵍ Sallu,Hhamok,Chilkija,Jedahhja: hi primores ſacerdotum & cognatorum ſuorum temporibus Jeſchuhhæ:
8 ᶜLEVITAE verò: Jeſchuahh,Binnui,Kadmiel,Scherebja, Jehuda: Mattanja præfectus celebrationibus,ipſe cũ cognatis ſuis:
9 Deinde Bakbukja , & Hunni cognati illorum,e regione illorum per ᶜobſervationes.
10 ᶜJeſchuahh autem genuit Jojakimum: & Jojakim genuit Eljaſchibum , & Eljaſchib genuit Jojadahhum.
11 Jojadahh verò genuit ʰJonathanem,& Jonathan genuit Jadduhham.
12 Temporibus autem ᶜJojakimi erant ſacerdotes primarii paternarum *familiarum*: ex Seraja, Meraja: ex Jirmeja,Chananja:
13 Ex Hhezra, Meſchullam : ex Amarja , Jehochanan:
14 Ex Melicu,Jonathan: ex Schebanja , Joſeph:
15 Ex Charimo, Hhadna : ex Merajotho, Chelkai:

1 *Atque iſti*] Digreſsio ab hoc verſu uſque ad 27. nata ab occaſione ſuperioris recenſionis,ut una ſerie totus eccleſiaſticus & politicus ordo contexeretur.

Aſcenderant] duabus profectionibus: altera cum ducibus Zerubbabele & Jeſchuhha, Hhezræ 2. altera cũ ipſo Hhezra, Hhezræ 7. ſynecdoche.

a *qui Melicu infrà ver.*14.

b *Schebanja, ibidem.*

c *Charim, verſ* 15.

d *Merajoth ibid.*

e *Ginneton , verſ.* 16.

f *Minjamin Mohhadja ver.*17.

g *Sallai, ver.*20.

9 *Obſervationes*]de quibus 1.Chron.25.

10 *Jeſchuahh &c.*] ſeries ſummorum ſacerdotum poſt reditum a captivitate,uſque ad tranſlationem Monarchiæ Perſicæ ad Alexandrum Magnum: cui Jeruſchalaima adorſuro obviã venit Jadduahh. Joſephus Ant.lib.11. cap.7.& 8. Hoc autẽ non debet cuiquam mirum videri a Nechemja ſcribi: cùm a regno Artaxerxis,cui Nechemja inſerviebat, uſque ad Monarchiam Alexandri non intercedant ſexaginta anni. h *qui Jochanan, verſ.* 22.& 23. 12 *Jojakimi*] ſacerdotis ſummi poſt Jeſchuhham.

16 Ex Hhiddone,Zecarja:ex Ginnetone,Meſchullam:
17 Ex Abija,Zicri:ex Minjamine ex Mohhadja, Piltai:
18 Ex Bilga,Schamuahh:ex Schemahhja,Jonathan:
19 Ex Jojaribo autem, Mattenai: ex Jedahhja, Hhuzzi:
20 Ex Sallaio, Kallai: ex Hhamoko, Hheber:
21 Ex Chilkija, Chaſchabja: ex Jedahhja, Nethaneel:
22 ᶜAtque hi quidem ſacerdotes uſque ad regnum ᶜDarii Perſæ: LEVITARUM, temporibus Eljaſchibi, Jojadahhi, Jochananiſque & Jadduhhæ,ᶜconſcripti ſunt primores paternarum *familiarum.*
23 Levitarum *enim* primores paternarum *familiarum,* conſcripti in libro ‖Chronicorum: ſimiliter uſque ad ᶜ tempora Jochananis nepotis Eljaſchibi:
24 Primores, inquam, Levitarum *ſunt* Chaſchabja,Scherebja, & Jeſchuahh filius Kadmielis , & cognati eorum e regione eorum ad laudandum, ad celebrandum ex præcepto Davidis viri Dei: ᶜobſervatio ex adverſo obſervationis:
25 Mattanja, & Bakbukja, Hhobadja, Meſchullam, Talmon, Hhakkub: cuſtodientes janitorum cuſtodiam, in ᶜ ærariis portarum.
26 Iſti *jam erant* temporibus ᶜJojakimi filii Jeſchuhhæ,filii Jotzadaki:temporibus quoque Nechemjæ principis, ac Hhezræ ſacerdotis legis periti.
27 Ad dedicationem autem muri Jeruſchalaimorum ⁱᶜrequiſiti ſunt Levitæ ex omnibus locis eorum , quos reducerent Jeruſchalaima: ad celebrandum dedicationem & lætitiam,idque gratiarum actionibus & muſica, cymbalis, nabliis & citharis.
28 Itaq: congregati ſunt poſteri muſicorum: tum ex planitie circum Jeruſchalaima,& ex villis Netophathæi:
29 Tum ex loco Gilgalis & ex campis Gebahhi & Hhazmavethi: nam villas ᶜædificabant ſibi muſici circum Jeruſchalaima.
30 Cumque mundaſſent ſe ſacerdotes & Levitæ: ᶜ mundaverunt populum, portaſque & murum.
31 Deinde jubens aſcendere principes Jehudæ ᶜverſus ſuperiorem partem muri:conſtitui duas ᵏ claſſes celebrantium magnas: quarum progreſſiones *erant*, *unius* ad ᶜ dexteram a ſuperiore parte muri ad ᶜportam ſterquiliniorum.
32 (Sequebatur autem ᶜiſtos,Hoſchahhja,& dimidium principum Jehudæ:
33 Nempe Hhazarja, Hhezra , & Meſchullam,
34 Jehuda , & Binjamin, & Schemahhja, ac Jirmeja:
35 Et ᶜpræter ſacerdotes cum tubis: ᶜZecarja filius Jonathanis, filii Schemahhjæ, filii Mattanjæ, filii Micajæ,filii Zaccuris, filii Aſaphi:
36 Et ᶜcognati ejus, Schemahhja, & Hhazareel, Milalai, Gilalai, Mahhai, Nethaneel, Jehuda quoq;, & Chanani cum inſtrumentis muſicis Davidis viri Dei: & Hhezra legis peritus antecedebat illos.)

22 *Atq; hi quid.*] ὑστέρωσις verbi, quã ad perſpicuit. ſuſtulimus: vide 1. Chron 22.2.in annotatione.

Darii Perſæ] poſtremi, qui ab Alexandro fuſus eſt.

Cõſcripti ſunt] quo dicat, nihil eſt opus ut a me deſcribantur.

‖ 1.Chron.9.

23 *Tempora Jochananis*] id eſt, uſque ad Jadduhham filium ejus.

24 *Obſervatio &c.*] vide 1.Chron. 24.31.& 26.16.

25 *Ærariis portarum*] 1.Chron.26. 15.

26 *Jojakimi*] cum Nechemja in Jehudæam primùm [illegible] ſus eſt.

i Heb. *requiſiverunt Levitas.*

27 *Requiſiti ſunt*] id eſt, revocati, [illegible] a magno illo conventu, de quo ſupra 11. ut alii Jiſraelitæ ad ſuas habitationes [illegible] verterentur.

29 *Ædificabant*] nã Babylonicis bellis omnia fuerant [illegible] verſa.

30 *Mundarunt*] id eſt, purgarunt [illegible] rebus immundis.

31 *Verſus ſuperiorem*] id eſt, in ulteriorem partem [illegible] Jeruſchalaimorum orientem verſus [illegible] ter portam ſterquiliniorum, & turrim furnorum.

k Heb. *celebrationes: metonymia.* [illegible] *infrà* 38.& 40 [illegible]

Dexteram] [illegible] verſus meridiem.

Portam ſterquiliniorum] de qua ſupra [illegible] 13.

32 *Iſtos*] id eſt, ſacerdotes & Levitas prioris claſsis, [illegible] exprimuntur [illegible]

35 *Præter ſacerdotes*] quorum [illegible] per claſſes [illegible] tur infra [illegible]

Zecarja &c.] [illegible] Levitas eſt [illegible] ex progenie [illegible] [illegible] pho, & ex [illegible] ſtrationis [illegible] 1.Chron 15.

36 *(cum ejus)* partim Aſaphi, [illegible] tim Hemani [illegible] thune ortis [illegible] 1.Chron.[illegible]

37 Deinde ad portam fontis, quæ 'ex adver-
so ipsorum *erat*, ascenderunt per gradus ci-
vitatis Davidis in ascensum muri : " inde a
muro qui est supra domum Davidis usque ad
portam aquarum orientem versus.
38 Similiter classis celebrantium altera quæ
procedebat ex adverso, quam ego seque-
bar: dimidiumque populi, a 'superiore parte
ejusdem muri, ab *ea quæ est* supra " turrim
furnorum, ad murum latum usque.
39 Deinde a parte quæ *est* supra 'portam E-
phrajimi, & supra portam veterem, & su-
pra portam piscium, turrimque Chananee-
lis & turrim centenariam ad portam gregis
usque: & substiterunt in porta custodiæ.
40 Deinde substiterunt duæ illæ laudantium
classes in domo Dei: ego quoque & dimi-
dium antistitum mecum.
41 Sacerdotes quoque, Eljakim, Mahhaseja,
Minjamin, Micaja, Eljohhenai, Zecarja,
Chananja cum tubis:
42 Item Mahhaseja, & Schemahhja, & Elhha-
zar, & Hhuzzi, & Jehochanan, & Malcija,
Hhelamque, & Hhezer: resonabant etiam
musici cum Jizrachja præfecto suo.
43 Et sacrificarunt die illo sacrificia magna
atque lætati sunt: nam Deus [l] affecerat eos
lætitia magna, etiam fœminis & pueris læ-
tantibus: adeò ut audiretur lætitia Jerus-
chalaimorum usque e longinquo.
44 Præfecti sunt etiam eo die homines cubi-
culis ad thesauros, ad oblationes, ad primi-
tias, & ad decimas: ut colligerent in ea ex
agris civitatum portiones legales pro sacer-
dotibus & pro Levitis: nam lætitia Jehudæ-
orum *erat* de sacerdotibus & de Levitis 'cõ-
sistentibus.
45 Qui observaturi erant observationem 'Dei
sui & observationem 'munditiei, musicorum-
que & janitorum: ‖ secundum præceptum
Davidis & Schelomonis filii ejus.
46 Nam temporibus Davidis & 'Asaphi a
priscis temporibus: primores musicorum,
cum musica laudationis & celebrationum,
Deo assistebant.
47 Quare omnes Jisraëlitæ temporibus Ze-
rubbabelis & temporibus Nechemjæ, da-
bant portiones musicorum & janitorum,
[m] demensum cujusq; diei quotidie: & ‖ con-
secrabant Levitis: Levitæ verò consecra-
bant posteris Aharonis.

Caput XIII.

Nechemja recepta post aliquod tempus rursus administratione: exterorum consortium intermissionem sacri ministerii: violationem sabbathi: & conjugium cum alienigenis severè corrigit.

1 'TEMPORE illo lectum est in libro Mo-
schis, audiente populo: in quo inventũ
est scriptum, ut non ‖ veniat Hhammo-
nita aut Moabita in congregationem Dei
usque in seculum:
2 Propterea quòd non occurrerant Jisraëli-
tis pane & aqua: & conduxerant contra e-
os Bilhhamum ad maledicendum eis: quã-
quam convertit Deus noster maledictio-
nem illam in benedictionem.
3 Itaque fuit cùm audirent istam legem: ut

37 *Ex adverso*] ex plateis Jeruschalaimis in civitatem Davidis ascendentium: vide sup. 3.15.
Inde a muro] Lobi-verant ab interiore parte totum murum civitatis Davidis a porta fontis ad portam aquarum, quæ erat e regione templi sup. 3.26.
38 *Superiore parte*] de qua ver. 31.
Turrim furnorum] de hac, & reliquis locis hîc annot. vide sup. 2. & 3.
39 *Portam Ephrajimi*] ad Septentrionem urbis alterius, quæ cum civitate Davidis magis conjuncta erat.
l Heb. *lætificaverat eos lætitia.*
44 *Consistentibus*] i. quod in ministerio suo deinceps essent permansuri, ac non per agros ut antea dispersi.
45 *Dei sui*] in cultu legitimo exhibendo.
Munditiei] i. rebus mundis tuendis, ut supra ver. 30
‖ 1 Chron. 24. 25. & 26.
46 *Asaphi*] cum Hemane & Jeduthune, ut suprà dictum.
m Heb. *rem diei in die.*
‖ Num. 18. 26.
1 *Tempore illo*] cum Nechemja secundo [illegible]

disjunxerunt omnem miscellaneam turbam
a Jisraële.
4 Anteà autem Eljaschib sacerdos præposi-
tus cubiculo domus Dei nostri: [a] affinis fa-
ctus fuerat Tobijæ:
5 'Paraveratque ei cubiculum magnum, ubi
prius reponebant munus, thus, instrumen-
taque, & decimas frumenti, musti & olei,
[b] ‖ præceptas pro Levitis, musicisque ac ja-
nitoribus: & oblationem sacerdotum.
6 Sed [c] cùm totum hoc fieret, non eram Je-
ruschalaimis: ‖ nam anno trigesimosecundo
Artaxerxis 'regis Babyloniæ redieram ad
regem, tantùm [d] exactis 'aliquot annis, ex-
orata est mihi venia a rege.
7 Cumque venissem Jeruschalaima: & intel-
lexissem malum istud quod fecerat Eljas-
chib pro Tobija, parando ei cubiculum in
atriis domus Dei.
8 Malum visum est mihi valde: quam ob rem
ejeci omnia instrumenta domestica Tobijæ
foras extra illud cubiculum.
9 Cumque edicente me, mundavissent illa
cubicula: retuli illuc instrumẽta domus Dei,
munus, & thus.
10 Deinde cognoscens portionum Leviticà-
rum nihil fuisse datum: ideoque diffugisse
quemque in agrum suum, Levitas & musi-
cos [e] curatores operis:
11 Contendi cum antistitibus, ac dixi: quam
ob rem derelicta fuit domus Dei? & con-
gregans illos, restitui illos in statione sua.
12 Omnesque Jehudæi attulerunt decimas
frumenti, mustique, & olei, in thesauros.
13 Et quæstores dedi super thesauros, Sche-
lemjam sacerdotem, & Tzadokum scribam,
& Pedajam ex Levitis: atque ad manum e-
orum Chananem filium Zaccuris filii Mat-
tanjæ: quia fidi reputabantur: quorum e-
rat distribuere cognatis suis.
14 'Recordare mei, Deus mi, in hac re: & ne
finito deleri benignitates meas, quas exer-
cui erga domum Dei mei, & erga observa-
tiones ejus.
15 Temporibus iisdem videns in Jehudæa
calcantes torcularia ipso sabbatho, & affe-
rentes manipulos quibus onerabant asinos:
etiamque vinum, uvas, & ficus, ac quodvis
onus, & adducentes die sabbathi Jeruscha-
laima: contestatus sum, quo die vendebant
commeatum.
16 Tyrii quoque habitabant in ipsa *urbe*, af-
ferentes pisces, & omnes res venales: quas
vendebant ipso sabbatho Jehudæis, & qui-
dem Jeruschalaimis.
17 Quapropter contendi cum clarissimis Je-
hudæorum: & dixi eis, ‖ quæ *est* res pessima
hæc, quam facitis, quòd profanatis diem
sabbathi?
18 An non cùm ita fecissent majores vestri,
induxit Deus noster super nos totum malum
istud, & super civitatem hanc? & vos auge-
tis æstum iræ contra Jisraëlem profanando
sabbathum.
19 Fuit itaque cùm 'obumbrarentur portæ
Jeruschalaimorum ante sabbathum, ut edi-
cente me clauderentur fores, quas edixi ne
aperirent usque postridie sabbathi: prætereà
ex pueris meis constitui in portis, ne ingre-
deretur onus die sabbathi.

a Heb. *propinquus.*
5 *Paraverat*] ex pluribus cubiculis confectum, dejectis intergerinis illorum parietibus: ut apparet ex verbis sequentibus, & ver. 9.
b Heb. *præceptum Levitarum.*
‖ Num. 18. Num. 28. & 29.
c Heb. *in toto hoc.*
‖ Sup. 5. 14.
6 *Regis Babyloniæ*] vide in Hhezra 6. 22.
d Heb. *ad finem annorum vel anni exoratus sum a rege.*
Aliquot annis] ad summum quinque: vide in ver. 1.
e Heb. *facientes opus.*
14 *Recordare mei &c.*] id est, exaudi me, & cultum a me restitutum conserva.
‖ Exodi. 20.
19 *Obumbrarentur*] i. cùm sol vergens ad occasum, disparerèt a portis Jeruschalaimorum, hoc est, tempestivè admodum: quia sol propter adversos montes celerius illorum conspectu occultabatur: hoc autem præcepit, rationem habens legis, Levitici 23. 32.

20 Sed cùm pernoctassent aromatarii & pro-
polæ omnium rerum venalium, extra Jerus-
chalaima semel ac iterum:
21 Contestatus sum eos, dicens ad eos : cur
estis pernoctes e regione muri? si iterabi-
tis, manum immittam in vos : ex tempore
illo non veniebant sabbatho.
22 Edixi verò 'Levitis, ut mundarent se, &
venientes observarent portas, sanctifican-
do diem sabbathi: etiam hoc 'recordare
mei, Deus mi, & parce mihi pro multitudi-
ne benignitatis tuæ.
23 Etiam diebus illis vidi Jehudæos habitati-
one consociasse sibi fœminas, Aschdodæ-
as, Hhammonitidas, Moabitidas:
24 Et filios eorum ex parte loqui Aschdo-
dæè, neque scientes loqui Jehudaicè : sed
ex lingua [f]cujusque populi sui.
25 Ideo contendi cum eis, 'maledicens eis, &
percutiens ex eis aliquos 'glabravi eos: &
jurejurando obstrinxi eos per Deum
dicens; '*dira imprecamini vobis* si dederitis fi-
lias vestras filiis illorum, aut si assumpseritis
filiis vestris aut vobis de filiabus illorum.
26 ‖An non tum istis peccavit Schelomo rex
Jisraëlis: quamvis in gentibus multis non fu-
erit rex par ei: & dilectus Deo suo esset, adeò
ut constituerit eum Deus regem super to-
tum Jisraëlem? etiam ipsum ad peccandum
induxerunt fœminæ alienigenæ.
27 Et vobis an 'auscultabimus, faciendo to-
tum malum maximum istud : prævaricando
contra Deum nostrum: ut habitatione con-
sociëtis fœminas alienigenas?
28 Etiam 'e posteris Jojadahhi filii Eljaschi-
bi sacerdotis summi gener erat Sanballato
Choronitæ: quem fugavi a me.
29 'Recordare horum, Deus mi, secundum
'pollutiones sacerdotii, & 'fœderis sacerdo-
talis, atque Levitici.
30 Itaque mundavi 'illos ab omni extero : &
restitui observationes sacerdotibus & Levi-
tis, quemque in opere suo:
31 'Tum ad [g]ligna oblationis temporibus con-
dictis, tum ad primitias: Recordare mei, De-
us mi, in bonum.

22 *Levitis*] qui die quoque sabbathi, ut reliquis profestis, necessaria comparabant.
Recordare mei] vide suprà 5.19. in annotat.
f Heb. *populi & populi.*
25 *Maledicens*] id est, maledicis conviciis eos agitans, prout merebantur.
Glabravi] id est, capillos aut barbam prehendens avelli: synecdoche.
Dira imprecamini] eclipsis, de qua Gen. 24.23.

‖ 1. Reg. 11.
27 *Auscultabimus*] dissimulantes aut ... rentes factum vestrum.
28 *E posteris*] id est, nepotibus: ... enim hic Menasse frater Jadduhhi sacerdotis summi: de quo vide Josephum Antiq. lib. 11. cap. 7. & 8.
29 *Recordare*] id est, vindica.
Pollutiones sacerdotii] quibus, initâ ... finitate ista, sacerdotium prophanarit.
Fœderis] quod rupit, & a quo impiè descivit, fœdere adversus cultum Dei inito cum Sanballato socero: Josephus ibidem.
30 *Illos*] qui volentes abdicarunt impura consortia.
g Heb. *... lignorum:* ... supra 10. 35.

ESTERÆ
Liber Unus.

***LIBER** Esteræ ea quæ Jehudæis temporibus Darii Assueri filii Hystaspis memorabilia acciderunt: Evectionem Esteræ: Hamanis exitiale in Jehudæos consilium, liberationemq; eorum: & Mordecaii administrationem describit. Estq; historia, quasi annorum octodecim.*

Nam convivium instituit	anno	3	cap. 1. ver. 3.
Ducit Esteram		7	cap. 2. 16.
Hamanin Jehudæos cõspirat, & tandem suspenditur		12	cap. 3. 7. & 7. 10.

Inde ad finem regni ejus Ester regnat, & Mordecai administrationem summam obtinet.

Caput I.

Assuerus magnum & diuturnum convivium suis exhibet : sub cujus fine reginam ad ostentationem advocat : & renuentem ex consilio procerum regno abdicat promulgata lege in exemplum.

1 FUIT autem temporibus
[a]Assueri ('is est Assuerus
qui regnũ obtinebat ab
India usque ad Æthiopi-
am, centum viginti sep-
tem provinciarum)
2 Ut temporibus illis cũ
sederet rex Assuerus in solio regni sui: quod
erat [b]Susis in urbe regia:
3 Anno tertio regni sui faceret convivium
omnibus principibus suis ac servis suis: prin-
cipibus copiarum Persiæ & Mediæ, regulis
& præfectis provinciarum, coram se:
4 Ostentando divitias, gloriam regni sui, &
honorem, decorem magnitudinis suæ : die-
bus multis, *nempe* centum octoginta die-
bus:
5 (Etiam dum completis diebus istis, fecit
rex 'toti populo qui præstò erant Susis in ur-
be regia a maximo usque ad minimũ, convi-
vium septem diebus : in atrio horti palatii
regii)
6 *Aulæa* alba, viridia & hyacinthina, ap-
pensa funiculis byssinis & purpureis, ad
[c]annulos argenteos & columnas marmore-
as: 'lectos aureos & argenteos super pavi-
mentum

a Heb. *Achaschverosch: sic deinceps.*
1 *Is est Assuerus*] intelligit Darium Hystaspis filium, ut Hhezræ 4. 6. qui primus ab India ad Aethiopiam usque regnavit: nam etsi reges Medorum & Persarum priores magnum imperium obtinebant: tamen illorum nullus fines Aethiopiæ attigit ante Cambysem filium Cyri, qui simulac Aegyptum devicit, quasi libata tantum Aethiopia, in Aegypto mortuus est, teste Justino lib. 1. neque septem annis integris regnavit: cum hic Assuerus multò amplius regnaverit, ut ostenditur infra 3.7. & sequentibus, vide provinciarum recensionem apud Herodotum lib. 3.

b Heb. *Schuschan.*
5 *Toti populo*] post superiores convivas totum etiam populum regiæ urbis ... exhibuit: ut ostendit ver. 11.
c Heb. ...
6 *Lectos*] ... convivantes ... bebant pro more antiquo.

mentum e porphyrite & marmore: denique
' habitationem & circumpositũ apparatum.
7 Et potum præbendo in vasis aureis, & [d] vasis
inter se variis: vinumque regium plurimum,
pro [e] facultate regis.
8 Potum autem ex jure nemo exigebat: sic e-
nim [f] constituerat rex unicuiq; magistro do-
mus suæ, ut facerent pro voluntate [g] uniuſ-
cujuſque.
9 Etiam ' Vaſchti regina fecit convivium fœ-
minarũ: in domo regia quæ *erat* regi Aſſuero.
10 Die illorum ſeptimo, ' cum [h] hilaris eſſet a-
nimus regis vino: edixit Mehumani, Biztæ,
Charbonæ, Bigtæ & Abagtæ, Zethari &
Carcaſo, ſeptem aulicis miniſtrantibus co-
ram rege Aſſuero:
11 Ut adducerent reginam Vaſchtin in con-
ſpectum regis, cum corona regia: ad oſten-
tandum populis & principibus pulchritudi-
nem ejus, quòd bona ſpecie eſſet.
12 Sed cùm renuiſſet regina Vaſchti venire
ad verbũ regis, quod per [i] aulicos illos *affe-
rebatur*: efferbuit rex valde, & æſtuans ira e-
jus exarſit in eo.
13 Quapropter dicente rege ſapientibus ' no-
ſcẽtibus tempora: (' nam ſic negotium regis
exponebatur omnibus noſcentibus jus &
judicia)
14 Et propinquo ſibi Charſchenæ, Schetha-
ri, Admathæ, Tarſchiſcho, Mereſo, Marſe-
næ, Memuchani: ' ſeptem principibus Per-
ſidis & Mediæ, videntibus faciem regis, ſe-
dentibus primis in regno:
15 Ex jure quid faciendum reginæ Vaſchti: eò
quòd non fecit edictum regis Aſſueri per
aulicos?
16 Dixit Memuchan coram rege & principi-
bus, non contra regem ſolùm perverſè egit
Vaſchti regina: ſed contra omnes principes
& contra omnes populos qui *ſunt* in omni-
bus provinciis regis Aſſueri.
17 Cùm prodibit [k] factum reginæ ad omnes
fœminas, *futurum eſt* ut ſpernant maritos
ſuos in oculis ſuis: dicendo, ipſe rex Aſſue-
rus edixerat adduci Vaſchtin reginam in
conſpectum ſuum: tamen non advenit.
18 Etiam hoc ipſo die dicturæ ſunt principes
fœminæ Perſidis & Mediæ, quæ audiverunt
factum reginæ, omnibus principibus regis:
[l] ita plus ſatis contemptus & æſtuantis iræ
nobis erit.
19 Si regi bonum videtur prodeat edictum
regium a conſpectu ejus: & ' ſcribatur inter
jura Perſidis & Mediæ: ut non [m] pereat: quia
non venit Vaſchti in conſpectum regis Aſ-
ſueri: ideò regnum ejus tradet rex proximæ
ejus, quæ melior *erit* ea.
20 Ita audito edicto regis quod promulgabit
in toto regno ſuo, utut magnum eſt: omnes
fœminæ tribuent honorem maritis ſuis, a
maximo uſque ad minimum.
21 Cumque bona videretur hæc res in oculis
regis & principum: fecit rex ſecundum ſen-
tentiam Memuchanis.
22 Nam miſit literas ad omnes provincias re-
gis, ad [n] unamquamque provinciam ſecun-
dum ſcripturam ejus, & ad unumquemque
populum ſecundum linguam ejus: ut eſſet
quiſque vir dominator domi ſuæ: quod edi-
xit ' quiſque lingua populi ſui.

[Left margin notes:] ...] hæc verba ita inter-pretantur, ut Chaldaicam originem ... d Heb. vaſa a vaſis diverſa. e Heb. ſecundum manum. f Heb. fundaverat. g Heb. viri & viri. 9 Vaſchti] Cyri filia, ſoror Cambyſis Artaxerxis quamobrem etiam Artachſchaſtas vocabatur ... Atoſſa Herodoto corrupta voce: vide infra 2.7. annot. 10 Cum hilaris eſſet ...] magis vino ... ratione agerent: quo modo evocatio reginæ ad oſtẽtum & ſapientia accipienda ſunt. h Heb. cum bonum eſſet cor. i Heb. per manum eunuchorum; ſic ver. 15. 13 Noſcentibus tempora] vide annotat. 1. Chron. 12. 32. Nam ſic] id eſt, nihil ſine conſilio procerum a rege fieri ſolebat. 14 Septem principibus] vide Hhezræ 7. 14. k Heb. res: ſic ver. 18. l Heb. plenè ſatis. 19 Scribatur] id eſt, in acta regni authentica referatur, ut firmum maneat. m Heb. tranſeat. n Heb. ad provinciam & provinciam, populum & populum. 22 Quiſque] ... quibus ... utuntur.

Caput II.

Delectus puellarum ex toto regno Aſſueri habetur, ut ei apta inveniatur uxor: inter quas Eſter aſſumpta omnibus præfertur, & regina creatur: Mordecai verò conſpirationem quorundam aulicorum in regem per Eſteram prodit, quod in regni annales refertur.

1 [a] His rebus geſtis, cùm ſedatus eſſet æ-
ſtus regis Aſſueri; ' mentionem fecit
Vaſchti, & ejus quod fecerat, quodque
decretum fuerat in ea.
2 Quapropter dixerunt pueri regis miniſtri
ejus: quærant *aliqui* regi puellas virgines
[b] bona ſpecie,
3 Et conſtituat rex [c] procuratores in omnibus
provinciis regni ſui, qui congregent quam-
que puellam virginem bona ſpecie, Suſis ur-
be regia, in ' gynæcẽum, ad manum [d] Hegæ
aulici regis cuſtodis fœminarum: qui adhi-
beat ' mundum earum.
4 Deniq; puella quæ bona videbitur in oculis
regis, regnet loco Vaſchti: cumq; bona vi-
ſa eſſet hæc res in oculis regis, fecit ita.
5 Vir Jehudæus erat Suſis in urbe regia: cujus
nomen Mordecai filius Jairis, filii Schimhhi,
filii Kiſchi [e] Binjaminita.
6 Qui deportatus fuerat Jeruſchalaimis cum
deportatione quæ deportata fuit cum Je-
conja rege Jehudæ: ‖ quem deportavit Ne-
bucadnetzar rex Babyloniæ.
7 Is nutriebat ' Hadaſſam: ea *eſt* Eſter filia ' pa-
trui ejus, eò quòd non *eſſet* illi pater aut ma-
ter: eratq; puella illa pulchra forma & bona
ſpecie, quam moriente patre ejus & matre
ejus aſſumpſerat Mordecai ſibi in filiam.
8 Fuit itaque cùm audito verbo regis & de-
creto ejus, congregarentur puellæ multæ
Suſis in urbem regiam ad manum Hegai: ut
aſſumeretur Eſter in domum regis ad ma-
num Hegai cuſtodis gynæcẽi.
9 In cujus oculis cùm bona videretur puella,
& obtineret benignitatem ab eo: [f] celeriter
dedit ei mundum ejus & ' portiones ejus ſep-
temque puellas quas viſum fuerat dare ei e
domo regis: deniq; [g] dedit ei puellisq; ejus
conditionem optimam in gynæcẽo.
10 Non indicaverat Eſter populum ſuum aut
genus ſuum: nam Mordecai interdixerat ei
ut non indicaret:
11 Sed [h] quolibet die Mordecai obambula-
bat ante atrium gynæcẽi: ut cognoſceret
de [i] proſperitate Eſteræ, & quid fieret ea.
12 Cùm autem perveniſſet terminus [k] cujuſ-
que puellæ ut ingrederetur ad regem Aſſue-
rum, [l] poſtquam fuerat ipſi *factum* pro jure
fœminarum duodecim menſes: (ſic enim
complebantur dies mundi earum: ſex men-
ſes oleo myrrhino, & ſex menſes aromati-
bus mundoque muliebri.)
13 Tunc cum eo puella veniebat ad regem:
' quicquid indicebat dabatur ei: ut proce-
deret cum ea, a gynæcẽo uſque ad domum
regis.
14 Veſpere ingrediebatur illa, & mane rever-
tebatur in gynæcẽum ' alterum ad manum
Schaahhaſchgazi aulici regis, cuſtodis con-
cubinarum: non redibat amplius ad regem:
ſed ſi delectabatur ea rex, vocabatur nomi-
natim.

[Right margin notes:] a Heb. poſt res iſtas: ut infra 3. 1. 1 Mentionem] fortaſsis miſericordem, factum cum decreti gravitate comparãs: quod tamen ex jure Perſarum & Medorũ mutari non poterat. Danjelis 6. 16. & infrà 8. 8. b Heb. bonas: ſic infrà 3. & 8. ver. c Heb. conſtitutos. 3 Gynæcẽum] id eſt, ut Græci vocant, παρθενῶνα ſive domum virginum: nam alterum eſt mulierum, infrà 14. d qui & Hegai, ver. 8. Mundum] id eſt, omnia pertinentia ad cultum muliebrem, tam rei pigmentariæ quàm veſtiariæ: ſicut oſtenditur infrà verſ. 12. e Heb. vir Jeminita. ‖ 2. Reg. 24. 7 Hadaſſam] quã Herodotus lib. 3 & 7. Atoſſam vocat ſummæ apud Darium autoritatis, quamvis Herodotus in cæteris plurimùm a veritate aberret: ſive ipſius ignoratione, ſive librariorum imperitia factum ſit, ut nomina uxorum Darii commutata ſint: nam quod ad Vaſchtin pertinet, Atoſſæ tribuit: ut contra quod ad Atoſſam, attribuit Artiſthonæ, quæ eſt Vaſchti: vide ſuprà 1. 9. annot. Patrui] Abichajilis, ver. 15. f Heb. accelleravit dare. 9 Portiones] id eſt, alimenta & pigmenta. g Heb. mutavit eã & puellas ejus in optimum. h Heb. omni die & die. i Heb. pace. k Heb. puellæ & puellæ. l Heb. a fine fuiſſe ei. 13 Quicquid indicebat] id eſt, quæcunque comitatum aut ornatũ expetebat, a gynæciario dabatur. 14 Alterum] Cõcubinarum, ubi aſſervabantur quæ fuerãt congreſſæ cum rege.

15 Cùm itaque pervenisset terminus Esteræ
filiæ Abichajilis patrui Mordecai, quam as-
sumpserat sibi in filiam, ingrediendi ad re-
gem: *non quæsivit quicquam, nisi quod
dicturus esset Hegai aulicus regis custos
gynæcêi: obtienbatque Ester gratiam in o-
culis omnium videntium eam.
16 Ita assumpta Ester ad regem Assuerum, *ad-
ducta est* in domum regiam ejus, mense de-
cimo is *est* mensis *Tebeth: anno septimo re-
gni ejus.
17 Dilexit enim rex Esteram præ omnibus a-
liis mulieribus: & obtinuit gratiam & be-
nignitatem coram eo, præ omnibus aliis vir-
ginibus: adeo ut imponeret coronam re-
giam capiti ejus, & reginam constitueret e-
am loco Vaschti.
18 Posteà fecit rex convivium magnum om-
nibus principibus suis & servis suis, convivi-
um Esteræ: & [m] immunitatẽ provinciis con-
cessit, deditque munus secundum faculta-
tem regiam.
19 Dum autem essent * aggregatæ virgines
secundò: & Mordecai * consideret ad por-
tam regis:
20 Non indicabat Ester genus suum aut popu-
lum suum, quemadmodum * interdixerat
ei Mordecai: sed sermonem Mordecaii E-
ster faciebat, ut cùm esset alumna apud e-
um.
21 Diebus illis, cùm Mordecai consideret
ad portam regis: & effervescens Bigtan &
Teresch duo aulici regis ex custodibus li-
minis, quærerent immittere manum in re-
gem Assuerum:
22 Innotuit res ista Mordecaio, quam indica-
vit Esteræ reginæ: Ester verò dixit regi no-
mine Mordecaii.
23 Cumque res quæstione habita deprehen-
deretur: suspensi sunt illi ambo de ligno, &
scriptum est in *libro [n] Chronicorum coram
rege.

15 *Non quæsivit*] hoc est, non studuit ut sibi regis animum ullis ornamẽtis, pigmentis, aut ulla ratione conciliaret: ut testatum faceret se ad regem invitam perduci: sed tantum imperata a custode fecit: adeo memor & studiosa erat legis.

16 *Tebeth*] qui nostro Decembri plærumque respondet.

m Heb. *quietem, id est, vacationem ab oneribus*.

19 *Aggregatæ*] .i. a gynæceo regis, singulæ ad suos se recepissent.

Consideret] .i. munus suum ordinarium exerceret in aula regis: fortè custodiæ palatii, ut ver. 21. subindicat.

20 *Interdixerat*] prudenter & modestè cavens, ne hoc nomine ipsi populove suo invidia gravior, aut periculum crearetur.

23 *Libro Chronicorum*] id est, Persicorum annalium.

n Heb. *verborum dierum*.

Caput III.

Haman regis jussu ab omnibus adoratur, præterquam a Mordecaio: in quem infensus Haman obtinet a rege mandatum de toto Jehudæorum genere tollendo, & ad omnes provinciarum præfectos mittit.

1 His rebus gestis, magnificavit rex Assu-
erus Hamanem filium Hammedathæ
*Agagæum, & extulit eum adeò ut po-
neret solium ejus supra *solium* omnium prin-
cipum qui *erant* apud ipsum.
2 Et omnes servi regis qui [a] ingrediebantur
portam regis, *flectentes incurvaverunt se
Hamani, quia sic præceperat de eo rex: sed
Mordecai * non flectebat, neque incurva-
bat se.
3 Quam ob rem dicebant servi regis qui in-
grediebantur portã regis, Mordecaio: qua-
re transgrederis præceptum regis?
4 Fuit itaque cùm dixissent ad eum [b] quoti-
die, & non auscultasset eis: ut indicarent
Hamani: ad videndum *an constitura essent
verba Mordecaii, nã indicaverat eis se esse
Jehudæum.
5 Itaque videns Haman Mordecaium non
flectere se, aut incurvare ipsi: impletus est
Haman æstu.
6 Sed cùm sperneret in oculis suis mittere
manum in Mordecaiũ solum (nam indicave-
rant ipsi populum Mordecaii:) ‖ quærens
Haman perdere omnes Jehudæos, qui *erant*
in toto regno Assueri, populares Mordecaii,
7 Mense primo, is *est* mensis * Nisan, anno
duodecimo regis Assueri: jussit conjici pur
id est sortem coram [c] se, * de die in diem, &
de mense *in mensem* usque ad mensem duo-
decimum, is *est* mensis * Adar.
8 Dixerat enim Haman regi Assuero, est po-
pulus quidã dispersus ac dissipatus inter po-
pulos, in omnibus provinciis regni tui: quo-
rum jura diversa sunt a *jure* omnium populo-
rum: * jura autem regis non exequũtur, ideo-
que regi non est utile sinere eos.
9 Si apud regem bonum videtur, scribatur
ut perdant eos: & decies mille talenta ar-
genti pendam ad manus præfectorum huic
operi, ut inferant in thesauros regis.
10 Tum amovens rex annulum suum e manu
sua: * tradidit illum Hamani filio Hamme-
dathæ Agagæo, * oppressuro Jehudæos.
11 Et dixit rex Hamani: istud argentum, * tra-
ditum esto tibi: & ut facias in istum popu-
lum, sicut bonum *videtur* in oculis tuis.
12 Itaque vocatis scribis regis, mense ipso
primo, tertio decimo die, scriptum est om-
nino prout præceperat Haman, * ad satra-
pas regis, & ad duces qui *erant* in [d] unaqua-
que provincia, & ad principes singulorum
populorum, cuique provinciæ secundum
scripturam ejus, & cuique populo secundũ
linguam ejus: nomine regis Assueri scriptũ,
& obsignatum annulo regis.
13 Missæ autem sunt literæ per cursores in
omnes provincias regis: ad perimendum,
ad interficiendum, & ad perdendum omnes
Jehudæos, tam pueros quàm senes, parvu-
los & fœminas uno die, decimo tertio men-
sis duodecimi, is mensis *est* Adar: & ad præ-
dandum spolia eorum.
14 Exemplum istius scripti, ut constitueretur
jus in unaquaque provincia, patefactum
est omnibus populis: ut essent parati in diem
istum.
15 Cursores exiverunt * citati, cum verbo re-
gis, & jus datum est Susis in urbe regia: rex
verò & Haman sedebant ad bibendum, cũ
[e] * cives Susorum perplexi essent.

1 *Agagæum*] Hhamalekitam, e stirpe Agagi: vide Num. 24.7.

a Heb. *in porta regis: sic deinceps*.

2 *Flectentes incurvarent*] deferentes ei honorem supra humanum, ex regis mandato: qualis regi Persarum habebatur: nam etiam Conon Atheniensis hanc προσκύνησιν indignam ratus a colloquio regis abstinuisse dicitur apud Justinum lib. 6.

Non flectebat] tum quia ex ea gente erat in quam Jehudæis perpetuum bellum Deus indixerat, Exod. 17.14. & Deut. 25. 17: tum quia is honor soli Deo debebatur.

b Heb. *die & die*.

4 *An constitura*] id est, an persiturus esset constanter in suo proposito, & in professione gentis ac religionis suæ, Hhamalekitas aversatus.

‖ *Infra* 9.24.

7 *Nisan*] qui nostro Martio ex parte respondet: in hoc autem libro menses numerantur ex ratione legis, Exod. 12.

c Heb. *coram facie ejus*: antecedens pro se & relativo suo, ut Gen. 9.6.

De die in diem] id est, quicunque dies aut mensis ad tradendos Jehudæorum perdendam sorte accideret.

Adar] respondet ex parte Februario.

8 *Jura autem regis*] qui jusserat Hamanem adorari: ita nefarie singulare Mordecaii factum ad se, derivat in Jehudæos omnes, quasi omnia jura regis convellerent.

10 *Tradidit illum*] In symbolum traditæ autoritatis, ut Gen. 41.42.

Oppressuro] cui animus erat Jehudæos opprimendi, & dabatur autoritas.

11 *Traditum*] id est, acceptum habeo, & eo te dono.

12 *Ad satrapas*] nimirum ut consulto ab Hamane tempore regis edictum promulgarent & exequerentur.

d Heb. *provincia & provincia*, & ad principes populi & populi: sic deinceps.

15 *Citati*] id est, equis celeribus vecti, quos Persæ vocabant Angarios: vulgus postas dicit.

e Heb. *civitas Schuschan perplexa esset*.

Cives Susorum] id est, Jehudæi Susis habitantes, de hoc mandato certiores facti: synecdoche.

Caput IIII.

Mordecai audito regis decreto graviter lugens, Esteræ per internuntios significat, eamque serio sui officii admonet; ad quod præstandum ipsa cum Jehudæis omnibus, indicto jejunio se comparat.

1 Cùm itaq; Mordecai * cognovisset quic-
quid factum erat: lacerans Mordecai
vestimenta sua * induit cilicium cum
cinere: & exiens per civitatem clamabat
clamore magno & amaro.
2 Ita venit usque * ante portam regis: non e-
nim erat ingrediendum in portam regis cũ
* indumento cilicii.
3 Et in [a] qualibet provincia, in quemcunque
locum verbũ regis & edictum ejus pervene-

1 *Cognovisset*] aliquo amici revelatione, vel mutuum sermone: nam constitutum tempus dilata erat promulgatio.

Induit] vide Jehos. 7.6.

2 *Ante portam*] in plateam regiæ adjacentem.

Indumento] lugubri, synecdoche: vide Gen. 50.4.

a Heb. *provincia & provincia*.

rat, luctus magnus erat Jehudæis, jejuniumq;
& fletus ac planctus: ciliciumq; cum cinere
stratum erat multis.
4 Quam ob rem venientes puellæ Esteræ &
aulici ejus cùm indicarent ei, dolens exhor-
ruit regina valde: & misit vestimenta ad in-
duendum Mordecaium, & ad amovendum
cilicium ejus ab eo: quæ non admisit.
5 Deinde advocans Ester Hathacum ex auli-
cis regis, quem [b] constituerat administrum
ipsi, mandata dedit ei de Mordecaio: ut sci-
ret quid & quare hoc esset.
6 Egresso itaque Hathaco ad Mordecaium:
in plateam civitatis quæ *est* ante portam re-
gis:
7 Indicavit ei Mordecai *quicquid obtigerat
sibi & præstitutam pecuniæ summam, quam
dixerat Haman se pensurum in thesauros re-
gis contra Jehudæos ad perdendum eos.
8 Præterea exemplum scripti juris quod * po-
situm fuerat Susis ad perimendos ipsos de-
dit ei, ut ostenderet Esteræ & indicaret ei:
atque * præceptum daret ei veniendi ad re-
gem ad deprecandum eum, & ad rogandum
in conspectu ejus pro populo suo:
9 Rediens itaque Hathac, indicavit Esteræ
verba Mordecaii.
10 Dixit verò Ester Hathaco, & mandavit ei
referre ad Mordecaium:
11 Omnes servi regis, etiam populus provin-
ciarum regis sciunt: quicunque vir aut mu-
lier ingressus fuerit ad regem in atrium in-
terius, qui non fuerit vocatus, unum esse jus
de eo morte afficiendo: præterquam cui ex-
tenderit rex sceptrum aureum, cum vivere:
ego verò non fui vocata ut ingrederer ad
regem, hic *est* trigesimus dies.
12 Sed cùm indicassent Mordecaio verba E-
steræ:
13 Dixit Mordecai referendum ad Esteram:
ne putes apud animum tuum te ereptum iri
in domo regis, ex omnibus Jehudæis.
14 Nam si [c] omnino silueris * tempore isto, re-
spiratio & liberatio constabit Jehudæis [d] a-
liunde: tu verò & domus patris tui peribitis:
* & quis novit an propter tempus ejusmodi
perveneris ad istud regnum?
15 Tum edixit Ester referri ad Mordecaium.
16 I, congrega omnes Jehudæos, qui præstò
sunt Susis: & jejunate pro me, & ne come-
datis, neque bibatis tribus diebus noctu &
interdiu: similiter ego quoque cum puellis
meis jejunabo: ita demum ingrediar ad re-
gem, quod non *est* * secundum jus: & cùm
* perierim periero.
17 [e] Abiit itaque Mordecai: & fecit omnino
prout præceperat ei Ester.

b Heb. *constitue-rat coram ipsa.*

7 *Quicquid obti-gerat*] id est, totam historiam superioris capitis.

Præstitutam &c.] sup. 3.9.

8 *Positum*] id est, decretum in arcano consilio regis.

Præceptum daret] verbis Mordecaii, quæ jus in alumnam se retinuisse constat sup. 2.15.

11 *Extenderit*] quam rit[...] regum Persidis, suos hoc symbolo ad se vocantium, ut inf. 5.2.

c Heb. *silendo si-lueris.*

14 *Tempore isto*] tam periculoso Jehudæis.

d Heb. *ex loco alio.*

Et quis novit] argumentum a providentia & dispensatione Dei, quæ etiam nulla occasione omittendum esse docet.

16 *Secundum jus*] supra vers. 11.

Periero, periero] ut & Gen. 43. 14.

e Heb. *transivit.*

Caput V.

Ester ornatu regio Assuerum accedit pro Jehudæis intercessura: eumq; cum Hamane ad convivium invitatos, & exceptos convivio, in alterum posteri diei convivium invitat: Haman interea Mordecaii inurbanitate offensus, patibulum erigit: de quo ille ex suorum consilio ante proximum reginæ convivium suspendatur.

1 DEinde fuit * completo die tertio ut
induta Ester *indumentis* regiis, consi-
steret in atrio domus regis interiore ex ad-
verso * domus regis: rex autem insidebat
solio regni sui in domo regia, ex-adverso
portæ domus.
2 Fuit verò cùm videret rex Esteram regi-
nam consistentem in eo atrio, (* obtinebat
gratiam in oculis ejus): ut * extenderet rex
ad Esteram sceptrum aureum quod *erat* in
manu ipsius, & accedens Ester * tangeret
summitatem sceptri.
3 Tum dicente rege: quid tibi Ester regina
est? aut quæ *est* petitio tua? etiam usque ad
dimidium regni, dabitur tibi.
4 Dixit Ester, si apud regem bonum videtur:
veniat rex * cum Hamane hodie ad convi-
vium quod paravi ei.
5 Cùm itaque edixisset rex, accelerate Ha-
manem, ad faciendum verbum Esteræ: ve-
nit rex cum Hamane ad convivium quod
paraverat Ester.
6 Dixit autem rex Esteræ [a] cùm bibisset vi-
num, quod *est* postulatum tuum & dabitur
tibi? aut quæ *est* petitio tua? etiam usque
ad dimidium regni fiet.
7 Cui respondens Ester dixit: *hoc* postulatum
meum & petitio mea:
8 Si inveni gratiam in oculis regis, & si apud
regem bonum *videtur* concedere postula-
tum meum & facere petitionem meam: ve-
niat rex & Haman ad convivium quod pa-
ravero eis: ubi * cras factura sum secundum
verbum regis.
9 Itaque egressus est Haman die illo lætus &
[b] hilari animo: sed cùm videret Haman
Mordecaium in porta regis, ut neque as-
surgebat neque movebat se propter ip-
sum: impletus est Haman contra Mode-
caium æstu.
10 Continuit tamen se Haman, dum rediret
domum suam: deinde mittens accersivit a-
micos suos, cum Zerescha uxore sua.
11 Quibus * enarrans Haman gloriam diviti-
arum suarum & amplitudinem filiorum suo-
rum: & quibuscunque rebus magnificave-
rat ipsum rex, & quibus extulerat eum supra
principes & servos regis:
12 Dicebat Haman: etiam non introduxit
Ester regina cum rege ad convivium quod
fecit, nisi me: quin-etiam in crastinum in-
vitatus sum apud eam cum rege.
13 Sed totum hoc non prodest mihi: quocun-
que tempore video Mordecaium istum Je-
hudæum considentem in porta regis.
14 Cui dixit Zeresch uxor ejus, & omnes a-
mici ejus: parent patibulum altum quin-
quaginta cubitos: & mane dic regi, ut sus-
pendant Mordecaium ex eo: & ingredere
cum rege ad convivium lætus: quæ res cùm
bona videretur coram Hamane, paravit il-
lud patibulum.

1 *Completo die tertio*] ex quo jejunium indixerat: quo sibi ad prius [...] levicat.

Domus regis] id est, illius partis regiæ, quam rex inhabitabat.

2 *Obtinebat gratiam*] ut sup. 2.17.

Extenderet rex] eo signo indicans ad cognitionem postulati se paratum esse, & quasi ad dicendum erigens: ut infra 8.4.

Tangeret] subjiciendo manum summitati ejus, in reverentiæ & subjectionis signum.

4 *Cum Hamane*] ut eum apud regẽ præsentem accusaret decreti per fraudẽ surrepti contra suos populares nomine, & in os omnes cavillandi vias ei præcluderet: cùm primùm sibi justam occasionẽ a Deo dari perciperet: prout ante secundũ convivium evenit, cùm Mordecai jussu regis in summam autoritatem evectus est.

a Heb. *in convivio vini.*

8 *Cras factura sum*] id est, explicatura petitionem meam: sic promittit, certior facta divinitus occasionem explicandæ petitionis intra illud tempus nõ defuturã.

b Heb. *bonus corde.*

11 *Enarrans*] ad exaggerandum Mordecaii fastum, accumulatione u[...]ens.

Caput VI.

Assuero fugiente per noctem somno annales recognoscit: in quibus Mordecaii beneficio lecto, Hamanem suppresso illius nomine, consulit quomodo sit ei beneficium rependendum: ex cujus consilio administro Hamane ipso Mordecaium extollit: Hamani verò consternato domi eventus tristis a suis denuntiatur.

1 NOCTE illa 'fugiente somno regis:
edixit afferri librum commentario-
rum, a Chronica, quæ fuerunt lecta
coram eo.
2 ‖ Cumque inveniretur scriptum indicasse
Mordecaium de Bigtana & Tereseho duo-
bus aulicis regis ex custodibus liminis: quòd
quæsivissent mittere manum in regem As-
suerum:
3 Dixit rex: quid honoris aut magnificen-
tiæ b collatum est in Mordecaium propter
hoc? dixerunt autem pueri regis ministri e-
jus, non est collatum ei quicquam.
4 Tum dixit rex, quis *est* in atrio? (Haman
autem venerat in atrium domus regis ex-
terius, ut diceret regi suspendendum esse
Mordecaium de illo patibulo quod parave-
rat illi)
5 Dicentibus verò pueris regis ad eum, ec-
ce Haman stat in atrio: edixit rex, ingredia-
tur.
6 Deinde ingresso Hamani dixit rex, quid
faciendum viro illo cujus honore rex dele-
ctatur? ('dicebat verò Haman cum c animo
suo, quem magis delectaretur rex afficere
honore quàm me?)
7 Tum dixit Haman ad regem: viro cujus
rex delectatur honore,
8 Adferant indumentum regium, quali indu-
itur rex: & 'cùm impositum fuerit diadema
regium capiti ejus, & equus cui insidet rex
adductus:
9 Tradentes indumentum & equum in ma-
num alicujus e principibus regis, qui reguli
sunt: induunto virum illum, cujus honore
delectatur rex: & transvehunto eum equo
illo per plateam civitatis, proclamantóque
coram eo: ita faciendum est viro illo, cujus
honore delectatur rex.
10 Edixit itaque rex Hamani: festina, sume
indumentum illud & equum quemadmodū
dixisti, & fac ita Mordecaio Jehudæo qui
considet in porta regis: ne d omittito quic-
quam ex omnibus quæ locutus es.
11 Quam ob rem assumens Haman indumen-
tum & equum induit Mordecaium: & trans-
vexit eum per plateam civitatis, proclamans
coram eo: ita faciendum est viro illo cujus
honore delectatur rex.
12 Posteà reversus est Mordecai ad portam
regis: Haman verò e proripuit se domum su-
am lugens, & 'opertus capite.
13 Ubi cùm enarrasset Haman Zereschæ ux-
ori suæ, & omnibus amicis suis, quicquid ob-
venerat sibi: dixerunt ei sapiētes ejus & Ze-
resch uxor ejus: quandoquidem 'e semine Je-
hudæorum *est* Mordecai, ante cujus conspe-
ctum cœpisti concidere, non prævalebis ei:
sed f omnino concides ante faciem ejus.
14 His adhuc loquentibus cum eo, aulici re-
gis advenerunt: qui g celeriter abduxerunt
Hamanem ad convivium quod paraverat
Ester.

1 *Fugiente somno*] Deo ita dispensante.
a Heb. *verba dierum.*
‖ *Sup.* 2. 21.
b Heb. *factum est Mordecaio: sic infra eodem vers.*
6 *Dicebat verò*] ex præcedente gratia regis tantum sibi arrogabat: ut se eum esse statueret, ad quē is honor perventurus esset.
c Heb. *corde.*
8 *Cùm impositum*] in textu est trajectio, quam ad evidentiam mutavimus.
Diadema regium] quale regibus beneficiariis & Dynastis imponebatur, quos illi megistanes vocabant teste Suetonio in Augusto Cæsare: vide 2. Reg. 25. 32. & Jeschahhjæ 10. 7. & infra 8. 5.
d Heb. *cadere sinito.*
e Heb. *impulsus est.*
12 *Opertus capite*] vide 2. Schem. 15. 30. in annotatione.
13 *E semine*] quasi dicant, quandoquidem tibi cum hac gente res est, jam actum est de te: nam illos a Deo ipsorum evehi, & adversarios illorum impediri ac dejici, cum res anteactæ a temporibus Cyri hucusque ostendunt: tum insperata hæc istius hominis evectio: ita percellebat eos Deus & afficiebat metu certissimo illius decreti contra Hhamalekitas, de quo Exod. 17. 14. & Deut. 25. 17.
f Heb. *concidendo concides.*
g Heb. *festinarunt ducere.*

CAPUT VII.

*Ester in altero convivio regi urgenti, postulatum
sui exponit de sua & populi sui incolumitate: Ha-
manem consilii autorem accusat: quem rex e pati-
bulo suspendi jubet, quod Mordecaio paraverat.*

1 CUM itaque venisset rex & Haman,
a convivatum cum Estera regina:
2 Dixit rex Esteræ etiam die secundo,
b postquam bibisset vinum: quod *est* postu-
latum tuum Ester regina, & dabitur tibi? aut
quæ *est* petitio tua? etiam usque ad dimidi-
um regni fiet.
3 Tum respondens Ester regina dixit, ' si in-
veni gratiam in oculis tuis, ô rex, & si apud
regem bonum videtur: 'concedatur mihi
c vita mea ad postulatum meum, & populus
meus ad petitionem meam.
4 'Nam venditi sumus ego & populus meus:
quos perimant, interficiant, & perdant:
'quòd si in servos & ancillas venditi fuisse-
mus, siluissem: sed non *est* iste hostis utilis,
d damnosus est regi.
5 Elocutus verò rex Assuerus dixit Esteræ
reginæ: quis *est* iste & ubi iste *est*, quem
e provixit eò audaciæ animus ipsius, ut fa-
ceret ita?
6 Cui dixit: vir hostis & inimicus Haman
pessimus, iste *est*: quapropter Haman terre-
factus est a conspectu regis & reginæ.
7 Tum rex surgens in æstu suo a f bibendo
vino, *abiit* in hortum palatii: Haman verò
substitit ad requirendum pro vita sua ab E-
stera regina: videbat enim g definitum esse
contra se malum a rege.
8 Rex autem rediens ex horto palatii in do-
mum ubi biberat vinum, Hamane proci-
dente super lectum cui accumbebat Ester,
dixit rex: an etiam subacturus esset reginā
apud me in ipsa domo? simulatque verbum
hoc prodiit ex ore regis, faciem Hamanis
'operuerunt.
9 Et dicente Charbona uno ex aulicis, co-
ram rege: etiam ecce ‖ patibulum quod pa-
ravit Haman Mordecaio, qui locutus fuerat
bonum pro rege, stat ad domum Hamanis
altum quinquaginta cubitos: edixit rex, sus-
pendite istum ex eo.
10 Itaque suspenderunt Hamanem ex eo pa-
tibulo quod paraverat Mordecaio: & æstus
regis sedatus est.

a Heb. *libatum, mecdocheh, ut Gen.* 43. 34.
2 *Secundo die*] i. secundi convivii, quod condixerat supra 5. 8.
b Heb. *in convivio vini.*
3 *Si inveni*] Exordium a persona sua, & rei æquitate.
Concedatur] Propositio.
c Heb. *anima.*
4 *Nam venditi*] Ætiologia propositionis, sive confirmatio.
Venditi sumus] supra 3. 8. & sequent.
Quòd si] amplificatio superioris ætiologiæ a comparatione facti hypothetica, & ab utili.
d Heb. *coæquandum regis.*
e Heb. *implevit cor suum.*
f Heb. *convivio vini: sic vers. 8.*
g Heb. *absolutum ut 1. Schem.* 20. 7.
8 *Operuerunt*] ne amplius faciem regis videret: ut solebat apud Persas eumis, qui a gratia regis exciderant.
‖ *Sup.* 2. 21.

CAPUT VIII.

*Assuerus Mordecaium dignitatibus auget: eique ac
Esteræ concedit, ut suis verbis Jehudæos confirment
& armari in diem cædis ab Hamane condictum cu-
rent: quam denuntiationem Jehudæi læti accipiūt.*

1 DIE illa dedit rex Assuerus Esteræ re-
ginæ domum Hamanis hostis Jehudæ-
orum: Mordecai verò veniebat in con-
spectum regis, cùm indicasset Ester ' quid is
sibi esset.
2 Nam amovens rex annulum suum, quem
transferri jusserat ab Hamane, tradidit
eum Mordecaio: 'præposuitque Ester Mor-
decaium domui Hamanis.
3 'Deinde a rursus Ester elocuta est coram re-
ge, procidens ante pedes ejus: & flens de-
precabatur eum, ut averteret malum Ha-
manis Agagæi & cogitationem ejus, quam
cogitaverat contra Jehudæos.
4 Nam extendente rege ad Esteram scep-
trum aureum: surgens Ester constitit co-
ram rege:

1 *Quid is sibi esset*] id est, ut sibi esset necessarius esset: sic Gen. 29. 5. & 8.
2 *Præposuitque*] officiis domesticis, ut infrà 9. 4. & seq.
3 *Deinde*] id est, postquam Hamanem suspendi jussit: ut supra 7. 9.
a Heb. *addidit Ester & locuta est.*

5 Et dixit, si apud regem bonum videtur, & [a] si inveni gratiam coram eo, id est, si recta videtur res hæc coram rege, & [b] grata videor in oculis ejus: [*] rescribatur ad revocandum literas illas, cogitationem Hamanis filii Hammedathæ Agagæi, quas scripserat ad perdendum Jehudæos, qui *sunt* in omnibus provinciis regis.

6 Nam quomodo potero aspicere illud malum quod obventurum esset populo meo, [c] & quomodo potero aspicere perditionem cognationis meæ?

7 Dixit verò rex Assuerus Esteræ reginæ & Mordecaio Jehudæo: ecce domum Hamanis tradidi Esteræ: cùm eum suspendissent ex patibulo, propterea quòd missurus fuerat manum suam in Jehudæos:

8 Vos itaque scribite pro Jehudæis, ut bonum *videtur* in oculis vestris, nomine regis, & obsignate annulo regis: sed scriptura quæ rescripta fuerat nomine regis & obsignata annulo regis [*] non est revocabilis.

9 Tum convocatis scribis regis tempore illo mense ipso tertio, is *est* mensis [*] Sivan, vigesimo tertio *die*: rescriptum est omnino prout præcepit Mordecai ad Jehudæos & ad satrapas principesq; ac præfectos provinciarum quæ *sunt* ab India usq; ad Æthiopiam, centum viginti septem provinciæ, secundum scripturam [d] cujusque provinciæ, & secundum linguam [e] cujusque populi: ad Jehudæos autem secundum scripturam ipsorum, & secundum linguam ipsorum.

10 Cumque scripsisset nomine regis Assueri, & obsignasset annulo regis, misit literas per [f] cursores celeres, equitantes in equis angariis, [*] regios cursores, natos angaris,

11 ([*] Concessisse regem Jehudæis qui sunt in [g] unaquaque civitate, ut congregati resistant pro vita sua, ut perimant, occidant & perdant omnes copias populi aut provinciæ quæ hostiliter invadent ipsos parvulos & fœminas: & ut prædentur spolia eorum:

12 [*] Die eodem in omnibus provinciis regis Assueri: tertiodecimo mensis duodecimi, is *est* mensis Adar.)

13 [*] Exemplum istud scripturæ constituendum jus in unaquaq; provincia, patefactum omnibus populis, idque ut sint Jehudæi parati in diem istum ad ulciscendum se de inimicis suis.

14 Cursores equitantes in equis angariis, regii cursores [h] prodierunt celere & citato cursu, cum verbo regis: & jus datum est Susis in urbe regia.

15 Ita Mordecai egrediebatur a conspectu regis cum indumento regio, hyacinthino & albo, coronaq; aurea magna, & stola byssina aut purpurea: & [i] [*] cives Susorum luce perfusi lætabantur.

16 Jehudæis erat [*] lux & lætitia: gaudiumque ac gloria.

17 Etiam in unaquaque provincia & in unaquaque civitate, in quemcunque locum edictum regis & jus illius perveniebat, lætitia & gaudium erat Jehudæis, convivium & [k] hilaria: multique ex populis terræ [*] Jehudæi fiebant, nam irruerat in eos metus Jehudæorum.

a Heb. *si inveni gratiam*] &c. vide supra 7.3.
b Heb. *bona.*
5 *Rescribatur*] propositio, cujus argumentatio est versu sequente: similis est, qua utitur Jehuda Genes. 44.34.
c Heb. *potero et aspicere.*
8 *Non est*] vide supra 1.19. quasi dicat, videte ut genti vestræ alia ratione quam decreti revocatione, consulatis.
9 *Sivan*] ex parte Maio respondens.
d Heb. *provincia & provinciae sicut de ...*
e Heb. *populi & populi sicut de lingua ejus.*
f Heb. *per manum cursorum in equis.*
10 *Regios cursores*] his duabus vocibus definiuntur cursores angarii, quales in Persia stativis locis erant dispositi, teste Herodoto lib. 8. Primum enim regii cursores dicuntur a fundo Persico Adaschterani sive, ut Suidas vocat Astandæ pro Achaschtandi, quod sunt regii ... fugientes: deinde etiam nati angariis, id est, viris qui angariorum, & parangariorum, aut latronum servitute tenebantur: quia ista servitus hæreditaria erat & in familiis perdurabat: de quibus vide librum 10. Codicis, & 5. Basilicorum.
11 *Concessisse, &c.*] summa edicti publici.
g Heb. *in civitate & civitate.*
12 *Die eodem*] id est, constituto ab Hamane, suprà 3.13.
13 *Exemplum*] summa ejus est quod literis mandabatur singulis præfectis.
h Heb. *accelerati & impulsi.*
i Heb. *civitas Susorum lucebat & lætabatur.*
15 *Cives Susorum*] id est, Jehudæi Susa inhabitantes: ut docet versus sequens.
16 *Lux & lætitia*] id est, illustris lætitia, ut infra ...
k Heb. *dies bonus.*
17 *Jehudæi fiebant*] id est, in Jehudæorum ... recipiebantur.

Caput IX.

Jehudæi condicto die eos perdunt, qui in ipsos ex Hamanis decreto eodem die fuerant insurrecturi. Quam ob rem a Mordecaio instituitur consuetudo celebrandi dies sortium quotannis, & a regina confirmatur.

1 Itaque duodecimo mense, is *est* mensis
Adar, ipso die tertio decimo, quo propè
erat ut verbum regis & jus ejus fieret:
quo die sperabant inimici Jehudæorum se
dominium exercituros in eos: aut [a] e-contverso quo dominium exercituri erant Jehudæi ipsi in osores suos:

2 Congregaverunt se Jehudæi in civitatibus suis per omnes provincias regis Assueri ad mittendum manum in quærentes malum ipsorum: ante quos non constitit quisquam: nam irruit metus eorum in omnes populos.

3 Omnes autem præfecti provinciarum, satrapæque & principes, & curatores operum quæ *erant* regi sublevabant Jehudæos: quia irruerat metus Mordecaii in eos.

4 Nam magnus erat Mordecai in domo regis, & fama ejus obibat omnes provincias: quia vir ille Mordecai [b] pergebat magnus esse.

5 Itaque percusserunt Jehudæi omnes inimicos suos percussione gladii, & cæde ac perditione: feceruntque contra osores suos pro voluntate sua.

6 Etiam Susis in urbe regia interfecerunt Jehudæi, & perdiderunt quingentos viros:

7 Et Parschandatham, Dalphonemque, & Aspatham,

8 Et poratham, Adaljamque, & Aridatham,

9 Et Parmaschtam, Arisaiumq;, & Aridaium, ac Vajezatham:

10 Decem filios Hamanis filii Hammedathæ hostis Jehudæorum [*] interfecerunt: sed ad prædam [*] non miserunt manum suam.

11 Die illo cùm pervenisset numerus interfectorum Susis in urbe regia, in conspectum regis:

12 Dixit rex Esteræ reginæ, [*] Susis in urbe regia interfecerunt & perdiderunt Jehudæi quingentos viros, ac decem filios Hamanis: in reliquis provinciis regis quid fecerint? jā quod *est* postulatum tuum, & dabitur tibi? aut quæ petitio tua amplius, & fiet?

13 Cui dixit Ester, si apud regem bonum videtur, [*] concedatur etiam cras Jehudæis qui sunt Susis facere secundum jus hodiernū. & decē filios Hamanis [*] suspendant e patibulo.

14 Edicente ergo rege ut fieret ita, constitutum est jus Susis, quo decem filios Hamanis suspenderunt.

15 Et congregantes se Jehudæi qui *erant* Susis, etiam die quartodecimo mensis Adaris, interfecerunt Susis trecentos viros: sed ad prædam non miserunt manum suam.

16 Reliqui Jehudæi quoque qui *erant* in provinciis regis congregarunt se, ut resistentes pro vita sua quiescerent ab inimicis suis, & interfecerunt osorum suorum septuagintaquinque millia: sed ad prædam non miserunt manum suam:

17 Die decimo tertio mensis Adaris: quieverunt autem quarto decimo ipso, & celebrarunt

a Heb. *conversio hoc.*
b Heb. *iens & magnus.*
10 *Interfecerunt*] non tantum propter has inimicitias, sed decreti Dei memores de delenda Hamalekitarum memoria, Exodi 17.14. & Deut. 25.17.
Non miserunt &c.] nam etsi illis a rege permissum erat sup. 8.11. tamen consultò sibi a præda temperarunt: rationem habentes legis Dei, quæ vetat derivari in filios iniquitatem parentum: Deut. 24.16. Posterorum vero Hamanis alia ratio fuit, quorum excidiū imperaverat Deus Exod. 17.14. & Deut. 25.17.
12 *Susis in urbe regia*] gratulantis verba.
13 *Concedatur*] supererant enim adhuc in urbe Jehudæorum hostes: quos Jehudæi, ut pauciores numero erant, non poterant conficere: sicut ostendit ver. 15.
Suspendant] jam interfectos, ad execrationem & exemplum suffigant.

runt illum diem convivii & lætitiæ.
18 Jehudæi verò qui *erant* Susis, congrega-
runt se ipso decimo tertio & quartodecimo
ipso: quieverunt autem quintodecimo ipso,
celebrantes eum diem convivii & lætitiæ.
19 ° Idcirco Jehudæi pagani, habitantes in
[c] pagis civitatum, celebrarunt diem quar-
tum decimum mensis Adaris, lætitia & con-
vivio ac [d] hilariis: & missu portionum [e] alte-
rius ad alterum.
20 ° Nam rescripsit Mordecai res istas: & mi-
sit literas ad omnes Jehudæos qui *erant* in
omnibus provinciis regis Assueri, propin-
quos & longinquos:
21 Instituendo eis ut celebrarent diem quar-
tumdecimum mensis Adaris, & diem quin-
tum decimum in ipso: [f] quotannis:
22 Pro ratione dierum quibus quieverunt Je-
hudæi ab inimicis suis, & mensis qui con-
versus est eis a mœrore in lætitiam, & a luctu
in hilaria: celebrando eos dies convivii &
lætitiæ, tum missu portionum alterius ad al-
terum, tum donis erga egentes.
23 Ita receperunt quique Jehudæi se facturos
quod inceperant: & quod scripserat Mor-
decai ad ipsos.
24 ° || Quoniam Haman filius Hammedathæ A-
gagæus hostis omnium Jehudæorum cogi-
tationem iniverat contra Jehudæos ad per-
dendum eos: & conjici jusserat Pur id est
sortem ad fundendum eos & ad perden-
dum eos.
25 Sed cùm ° illa venisset coram rege, edixe-
rat *rex* cũ literis, || revertatur cogitatio ejus
pessima quam cogitavit contra Jehudæos in
caput ipsius: ideò suspenderunt eum filios-
que ejus ex patibulo.
26 Præterea vocantes dies istos Purim de
nomine Pur *sive sortis* illius, [g] nempe propter
omnia verba epistolæ istius: & *propter* id
° quod viderant [h] hujus rei, & *propter* id
quod pervenit ad ipsos:
27 Instituerunt & receperunt Jehudæi in se
& in semen suũ, & in omnes qui essent se ad-
juncturi eis, ut non [i] pereat: se celebraturos
duos dies istos, secundum rescriptum eorum
& secundum condictum tempus eorum:
quotannis.
28 Et dies istos memoratos & celebres *fore* in
[k] unaquaque ætate, familia, provincia, & ci-
vitate: denique dies Purim istos non peri-
turos e medio Jehudæorum, & memoriam
eorum non interituram a semine ipsorum:
29 Scripsit quoque Ester regina filia Abicha-
jilis, ut Mordecai Jehudæus, *epistolam* secun-
dam *ad* omnem [l] ° ratihabitionem: ad stabi-
liendum epistolam *dierum* Purim ° istam.
30 Quas literas misit *Mordecai* ad omnes Je-
hudæos per centum vigintiseptem provin-
cias regni Assueri: verbis [m] prosperitatis &
firmitatis *præmissis*:
31 Ut instituant dies Purim istos condictis
temporibus eorum, quemadmodum stabili-
vit apud eos Mordecai Jehudæus, & Ester
regina: & quemadmodum stabiliverant a-
pud se ipsos & apud semen ipsorum: [n] ° do-
cumenta jejuniorum & clamoris sui.
32 Cùm itaque edictum Esteræ stabilivisset
res istas *dierum* Purim: conscriptum est in
libro hoc.

19 *Idcirco*] id est, propter liberationẽ hoc die partam.
c Heb. *civitatibus pagorum*: hypallage.
d Heb. *die bono*: *sic deinceps*.
e Heb. *viri ad proximum suum*: *sic ver.* 22.
20 *Non rescripsit*] id est, scripto autor fuit istius consuetudinis, de qua duobus versibus sequentibus
f Heb. *in omni anno & anno*: *sic deinceps*.
24 *Quoniam Haman*] ratio consuetudinis sumpta ex literis Mordecaii ad Jehudæos.
|| Sup. 3. 6. & 7.
25 *Illa*] Ester, relativum a suo antecedente quàm remotissimum: vide simile Gen. 10. 12. & 1. Sche. 7. 16.
|| Sup. 3.
g Heb. *propterea*.
26 *Quod viderant*] id est, quod in singulis locis cognoverunt atque experti sunt, literis ab Hamane allatis, hostibus in cædem paratis, & insperata liberatione.
h Heb. *in sic*.
i Heb. *transeat*: *ut sup.* 1. 19. & *infrà ver.* 28.
k Heb. *in omni ætate & ætate, familia & familia, provincia & provincia, civitate & civitate*.
l Heb. *firmitatem*.
29 *Ratihabitionem*] id est, quicquid potuit pertinere ad illius consuetudinis confirmationem & autoritatem.
Istam] quam scripserat Mordecaius, & cujus argumentum explicatum est supra inde a versu 20.
m Heb. *pacis*.
n Heb. *res sive verba*: *metonymia*.
31 *Documenta jejuniorum*] id est, qui dies monumento futuri sunt salutis, quam jejunio & precibus fuerant a Deo consecuti.

CAPUT X.

Assuerus imponit tributum, & Mordecaio autoritatem administrationemq́; committit: in qua ille suis gratificatur & consulit.

1 POSTEA imposuit rex Assuerus tribu-
tum ° regioni, & insulis maris.
2 Omnia autem facta autoritatis ejus
& potentiæ ejus, & explicatio amplitudinis
Mordecaii, qua magnificavit eum rex: ° an
non sunt scripta in libro [a] Chronicorum re-
gum Mediæ & Persidis?
3 Nam Mordecai Jehudæus secundus a rege
Assuero, magnusq́; apud Jehudæos, & ac-
ceptus multitudini fratrum suorum erat:
procurans bonum populo suo, & prolo-
quens prosperitatem toti ° semini suo.

1 *Regioni &c.*] id est, ab aliis tributa exegit: Jehudæos immunes fecit ab isto tributo: cùm expeditio in Græciam duce Xerxe pararetur: quamobrem Herodotus lib. 3. eo suppresso Jehudæorum nomine, partem Arabiæ Jehudæis conterminam immunem fuisse scribit: eademque causa apud Persas dici Cyrum patrem Cambysem dominum, Darium verò cauponem regi extitisse. 2 *Annon &c.*] quasi dicat, nihil attinet ea hìc enarrare: hæc ad fidem sunt satis. vide simile 1. Reg. 11. 41. a Heb. *verborum dierum*. 3 *Semini suo*] id est, genti suæ: synecdoche.

Secundæ partis Bibliorum finis.

πάντοτε δόξα Θεῷ.

[illegible] de [illegible] corum [illegible]

[illegible] forma [illegible] cl- [illegible] perr- [illegible] rium [illegible]. [illegible] Auctu- [illegible] [illegible] de- [illegible] provin- [illegible]

[illegible] confirmationem, & [illegible] auctoritatem, [illegible]

[illegible]

BIBLIORVM
PARS TERTIA,
id est,

Quinque Libri Poëtici,

Latini recens ex Hebræo facti, brevibusq; scholiis ad verborum interpretationem rerumq; methodum pertinentibus illustrati

ab *Immanuele Tremellio* &
Francisco Iunio.

LONDINI
Typis Henrici Midletoni,
M.D.LXXXV.

Libri III tomi.

Ijob.
Psalmi.
Proverbia.
Ecclesiastes.
Liber Canticorum.

ILLUSTRISSIMO PRINCIPI AC DOMINO POTENTISSIMO, DOMINO IOANNI CASSIMIRO, PALATINO COMITI AD RHENUM, BAVARIÆ Duci, &c. gratiam & pacem a Domino.

EDITVRI poëticos sacræ Scripturæ libros, PRINCEPS Illustrissime, & oblaturi tuæ Celsitudini, neque multis de ratione hujus instituti nostri apud te præfandum statuimus, neque rei tantæ apud omneis commendationem a nobis afferendam esse. Hanc enim jam olim paterna Dei opt. max. gratia ingeneravit & impressit pietati tuæ, & apud omnes bonos testificata est post omnem hominum memoriam Spiritus sancti autoritas, cui neque arte nostra quicquam posset amplius accedere, neque impietate multorum decedere. Cùm tamen & peritos strenuosq; remiges personantia confirment celeusmata, & athletas quosque fortissimos spectantis coronæ voces & hortationes accendant, consilium hoc speramus non fore ingratum T. C. neque militi Christiano ulli futurum ducimus inutile, si quas Ecclesiæ veteris & patrum sanctissimorum voces huic operi præmittamus. Nostræ enim fatemur, plurimum a rei dignitate & amplitudine essent absuturæ, adeò sumus apud nos conscii tenuitatis & infirmitatis nostræ; neque verò multum apud quamplurimos autoritate possent: sed quod in nobis exile atque jejunum est, id veneranda antiquitas sua autoritate gratiáque resarciet. Communem igitur Basilii magni & Augustini sententiam de hoc opere adducemus gravitate maxima, elegantia non mediocri, & sanctimonia summa confertissimam. Omnis scriptura, inquiunt illi, divinitus inspirata & utilis ad docendum hac ipsa de causa a sancto Spiritu conscripta est ut veluti in communi quadam sanandis animis officina omnes homines & singuli nobis remedium ex ea perturbationibus propriis assumamus: hoc enim remedium (ait quidam) sublaturum est peccata magna. Ac in eis quidem sunt alia quæ Prophetæ tradunt, alia quæ Historici, alia item quæ Lex, alia quæ in Proverbiis monitorum formâ: Psalmorum verò liber quæcunque utilia sunt ex omnibus comprehendit, futura prædicit, veterum historias commemorat, legem fert viventibus, gerendorum statuit modum, & (ut semel breviterq; dicam) publicum bonorũ documentorum est promptuarium quoddam, ea quæ singulis conferunt pro studio ipsorum invenienda & percipienda exhibens. Etenim & veteribus animarum vulneribus medetur, & recentibus velocissimum solet remedium adhibere, & quod affectum est curat, & quod integrum est conservat, denique omnino passiones tollit (quoad ejus fieri per nostram infirmitatem potest) quæ variè animis hominum in præsente vita dominantur; idq; cum melodica animarum perductione quadam & delectatione modestas reddente cogitationes nostras atque temperante. Quoniam enim Spiritus sanctus videbat humanum genus ægrè ad virtutem adduci, & nos propter vitiositatem naturæ ad voluptates inclinantes rationem rectè vivendi negligere,

re, quid ille fecit? delectabiles cantionum modulos documentis suis permiscuit; ut dum suavitate & gratia mulcetur auditus, utilitatem illam percipiamus clàm quæ ex sermonibus istis innascitur: quemadmodum periti medici faciunt, qui potanda austeriora pharmaca præbentes ægris, sæpe os poculi melle circumlinunt, ne ægri utilitatem suam præ austeritate refugiant. Propterea igitur nobis hæc Psalmorum carmina modulis aptis excogitata sunt, ut si qui ætate sunt pueri, aut plane adolescentes moribus, specie quidem modulentur, re vera autem animas suas erudiant. Neque enim Apostolicum, neque propheticum præceptum facilè ex vulgo quisquam aut segnioribus hominibus unquam memoria complectitur, & illud tenet animo cùm ex Ecclesia egreditur: Psalmorum verò dicta & modulantur domi, & in foro circumferunt: & sicubi quis offensus animo exacerbatur & efferatur valdè, postquam fuerit Psalmi (ut ita dixerim) carminibus incantatus, abscedit illico sepulta his sanctis modulis animi sui feritate, quamvis acerbissima. Psalmus tranquillitas animarum est, brabentes pacis, perturbationes & fluctus animorum cohibens: mollit enim iracundiam mentis, luxúmque revocat ad temperantiam. Psalmus amicitias congregat, adunat dissidentes, reconciliat adversarios: quis enim ampliùs inimicum duxerit hominem, qui cum vocem Psalmi unicam ad Deum emiserit? Quod igitur omnium bonorum est hominibus inter se maximum, charitatem exhibet Psalmorum modulatio, concentum velut commune aliquod hominibus adunandis inter se vinculum suggerens animo, & compingens populum ad chori unius symphoniam. Psalmus dæmones fugandi instrumentum est, angelos ad auxilium nostrum adducendi, armatura in terroribus nocturnis, diurnorum laborum requies, tutamen pueris, juvenibus ornamentum, solamen senibus, mundus mulieribus aptissimus: solitudines efficit habitatas, fora sobria: est tyronibus rudimentum, proficientibus incrementum, perfectorum firmamentum, vox totius Ecclesiæ una. Hic solennitates illustrat, hic tristitiam quæ est secundum Deum operatur: Psalmus enim vel ex lapideo corde lachrymas evocat. Psalmus angelicum opus est, cœlestis administratio, spirituale thymiama. O verè sapiens magistri illius cogitatũ artificiosissimè procurantis, ut eadem opera cantemus & res utiles addiscamus, quia hoc pacto hæc documenta magis in animis nostris informantur. Nam quæ doctrina per violentiam quandam animis inditur, ea non solet permanere: quæ verò cum delectatione & gratia insinuatur atq; inducitur, nescio quo pacto diutiùs hærere mentibus cernitur, & constantiùs memoriæ inhærere. Quid enim est, obsecro, quod ex Psalmis nequeas discere? nónne amplissimum decus fortitudinis? nónne justitiam accuratissimam? nónne gravem temperantiam? nónne prudentiam absolutissimam? nónne resipiscentiæ rationem? nónne regulas patientiæ? nónne quicquid boni enuntiare possis? hîc profectò est Theologia perfecta, prænuntiatio Christi in carne venturi, minæ judicii, cõmunis resurrectionis spes, suppliciorum metus, pollicitatio gloriæ, mysteriorum revelatio: omnium rerum thesauri in hunc Psalmorum librum, tanquam in magnum aliquod & commune promptuarium, comportati sunt atque repositi. Habes Illustriss. PRINCEPS, Psalmorum encomium, breve illud quidem verborum numero, sed amplissimum reipsa & magnificentissimum, quo magnus ille Basilius olim utebatur: cujus quidem encomii nos propterea neque tædet neque pudet, quòd maximum illum pietate & eruditione virum D. Augustinum minimè puduit operi suo idem ferè de verbo redditum dissimulato autore præfigere. Quid ergo? dixerit quispiam: vósne libros omnes poëticos qui in Scriptura extant vocatis Psalmos, vósne libris omnibus istis eadem tribuitis quæ veteres propriè & singulariter aptarunt ei libro quem librum laudum Hebræi appellarunt? nos verò hoc nomine sanctissimo, illi laudum vel Psalmorum Davidicorum (ut αὐθεντικῶς appellantur) libro nihil derogamus, neque aliis quicquam suprà quàm oporteat temerè arrogamus. Nam libros qui a Davide aliisque viris Dei fuerunt traditi ut in Ecclesia canerentur, eos κατ' ἐξοχὴν & singulariter Psalmos dici & dicendos esse agnoscimus: alios verò qui ita scripti sunt ut viri boni cantare potuerint eos & arbitratu suo cantaverint delectationis suæ & institutionis ergô, eos non minus propriè sed communi voce confirmamus Psalmos appellari. Itaque hos libros omnes communiter vocamus Psalmos, quia sunt rithmici; non prosa oratione scripti, ut omnes alii (etsi in his Cantica quædam extant elegantissima Moschis, Deboræ, Davidis, Jeschahhjæ, Jechizkijæ, Jirmejæ, & Chabbakuki inspersa) sed numeris adstricti ad commoditatem memoriæ & cantus: quo quidem scriptorum genere numeroso verbis, & sententiarum [illegible] optimè doceri animos, delectari

atque

atque permoveri nemo non novit qui humanitatem noverit. Quid enim aliud est ψαλμὸς, quàm spirituale & sanctum scriptionis genus privatim, publicè, canentium, psallentium, aut symphoniam exercentium modulationi accommodum? Sed quid nos de voce hac diu multùmque opus est laborare? Christus ipse discipulos suos compellans (si ad argumentationem ipsius probè attendamus) autor nobis futurus est hoc totum librorum Poëticorum corpus librum Psalmorum appellari, Hi sunt (inquit) sermones illi quos dicebam vobis, cùm adhuc vobiscum essem; oportere ut impleantur omnia quæ scripta sunt in Lege Moschis, Prophetisq; & Psalmis de me. Sunt quidem omnes Prophetæ, quorum manus ad exarandam scripturam sacram adhibuit Dominus: sed tria universè ex illis omnibus genera constituuntur scripturæ a Christo Servatore nostro, & Apostolo confessionis nostræ. Primum est lex Moschis, id est, Pentateuchus, ex qua velut perenni & salubri fonte ducti fuerunt omnes aliorum scriptorum rivi, & ad quam cæteri veteris Testamenti libri tanquam ad caput suum referri debent. Secundum est Prophetarum, qui nudè soluta oratione & voce & scripto Ecclesiæ Dei tradiderunt quæcunque Spiritus sanctus clàm infundebat illis, ut cum tota Ecclesia communicarent palàm. Atque horum quidem Prophetarum alii qui res antegestas monumentis literarum consignarunt, Prophetæ anteriores; alii qui ex præsentibus futura judicia & promissa Dei prædicarunt, posteriores nuncupantur: non ab ordine collocationis (ut recentiores Hebræi somniarunt) sed a rerum quas prædicarunt & conscripserunt argumento. Tertium verò genus est Psalmorum, hoc est, librorum in quibus res a Mosche Prophetisque traditæ & sancto Dei Spiritu testatæ aptis numeris exponuntur, aut demonstrantur exemplis tam publicis quàm singularibus. Horum igitur Psalmorum (ut vocavit Christus) commune est quicquid boni Patres de cantionibus veteris Ecclesiæ prædicarunt in libro laudum comprehensis: commune argumentum, communis forma, communis usus, omnia ad eandem gloriæ Dei prædicationem & ædificationem Ecclesiæ pertinentia. Hæc poësis sacra est elegantissima Legis Prophetarumq; epitome, ab aliis libris hoc uno differens quòd illi oratione fusa & simplice audientibus narrarunt, eos docuerunt, atque commoverunt; hi verò numerosa & brevi ad memoriam, figuratâ ad vim & efficacitatem oratione protulerunt eadem documenta voluntatis Dei: quæ duo (ut taceamus cantum) compages inquam numerorum & figurarum lumina, quantum in mentibus humanis possint, supervacaneum fuerit hoc loco exponere. Nam cùm tota cœlestis theologia in vera iustaq; Dei & nostri cognitione sita sit: si placebit maiestatem Dei ex natura eius in Christo per libros istos cognoscere, habes Proverbiorum Schelomonis partem; si ex creatione & administratione providentiæ, habes Ijobum; si ex gratioso fœdere cum Ecclesia inito, habes Canticum Canticorum: sin autem tibi ad cognitionem nostri, delineari cupis vanissimam quæ a natura est animi nostri, judiciorum, & actionum formam, nihil Ecclesiaste convenientius: si officia Ethica æquè ad pietatem ac humanitatem pertinentia, nihil aptius altera Proverbiorum parte: si denique omnia simul complecti desyderaveris, en tibi Psalmorum (ut vulgo appellatur) librum, thesaurum, inquit Ambrosius, virtutum omnium; speculum naturæ divinæ, administrationis, & gratiæ: cùm vanitatis, tum officiorum nostrorum omnium indicem & παλλχ[illegible] σύνταζον, in quo explicatam cernas totius hominis & ψυχικοῦ & spiritualis anatomen, hortum, animæ Christianæ & odoramentorum omnium, instructissimam παντοίων medicamentorum officinam, certissimumq; (ut Epiphanii verbo utamur) ταμεῖον. Quamobrem non possumus satis laudare sanctissimum consilium principis illustrissimi & sanctissimi parentis tui, qui Psalmorum librum cogitabat seorsim vernaculo sermone editum circumgestare secum, & domesticis singulis gestandum, legendum, discendúmque tradere, ut is sibi & suis omnibus thesaurus esset. De operâ autem nostrâ nolumus apud T. C. aut viros bonos prædicare quicquam: hoc unum confirmabimus, quicquid nobiscum artis & industriæ communicavit Dominus, id nos accuratè optima fide & diligentia attulisse cùm ad convenientem verborum interpretationem, tum ad simplicem & germanam rerum intelligentiam: cui non parum putamus illud conducere, quòd ordinem & viam aliquam percipiendis & comprehendendis rebus, quàm brevissimè a nobis fieri potuit tradidimus. Neminis hîc officium improbamus, neminem damnamus, nemini præjudicatum afferimus: scimus enim lata esse valde documenta Domini, eáque ab aliis aliter æquo animo ferimus tractari & teri. Nos bonorum impulsu in agricolationem hanc incubuimus testificante Domino

Luc. 24. 44.

mino in mentibus nostris: itaque (ut cum Arnobio loquamur) hunc sacræ Scripturæ laticem, licet tenuiter, sitim patientibus aperimus ut sitientes bibant: rogamusq; & obsecramus per sanctissimum nomen Domini nostri Iesu Christi & gloriosum adventum ipsius, eos omnes qui sibi Spiritu sancto videntur ebrii, & qui re ipsa participes sunt cœlestium donorum ejus, ut nulla tamen sitientibus impedimenta patiantur inferri: neque enim qui vino exuberant aquam volentes bibere prohibent. Atque hunc quidem librum thesaurum Ecclesiæ sacrum, elaboratum a nobis per voluntatem Domini, indicem propensissimi nostri erga T. C. animi & constantissimi sponsorem officii, nunc demum T. C. offerimus: ut quemadmodum hoc commune est & fuit semper toti Ecclesię documentum, piis singulis, & Illustrissimo parenti tuo, eodem etiam modo sit tibi germano Dei Patris in Christo, sanctæ & catholicæ Ecclesiæ in semine incorrupto verbi, & tanti parentis a natura filio: sit ergo doctrina hæc commendatissima, colatur, teneatur, & feratur oculis pietatis tuæ ad gloriam Dei Patris in Iesu Christo capite & servatore nostro, ad Ecclesiæ ejus ædificationem & salutem æternam T. C.

Illustrissime PRINCEPS, Deum oramus & Patrem Domini nostri Iesu Christi, ut T. C. quàm diutissimè servet incolumem, tibi adsit, te suo Spiritu regat, & omni benedictionum genere exornet cumulatissimè. Amen.

T. C.

Servi addictissimi,

Immanuel Tremellius,
Franciscus Junius.

IJOBI

Argumentum.

Ijob, sanctum exemplum patientiæ, plurimis & gravissimis calamitatibus probatus a Deo, & omni ope destitutus: durioribus adhuc tentationibus ab uxore & amicis petitur. Nam illa insanis ludificationibus exagitat virum: hi verò a providentia & justitia Dei sapientissima & potentissima, a peccatrice hominum natura, atque a prima illa Ijobi perturbati oratione conjecturam facientes, statuunt in singulis suis orationibus Ijobum aut maleficentissimè vixisse apud homines, aut hypocritam fuisse coram Deo: alioquin nunquam futurum fuisse, ut a Deo justissimo tam graves plagæ infligerentur ipsi. Hæc summa propositionis illorum, status conjecturalis. Ijob verò, etsi interdum plùs æquo infirmitate carnis exardescens, criminationes amicorum ita refellit, ut neque justitiam Deo, neque sibi adimi patiatur: sed duabus rationibus utitur ad defendendum se: una, quòd judicia Dei, utcunque justa sint, hominibus sunt incognita; ac proinde temerè amici de ipso judicant: altera, quòd Deus ipse communi experientiâ contrà ostendit quàm illi asserant, etiam in hac vitâ bonis sæpiùs malè esse quàm malis. Ita ad seipsum veniens primùm utitur testimonio conscientiæ suæ, cui aliquando lacessitus aspergit murmura: deinde per ἀντικατηγορίαν, sive criminis translationem amicos reprehendit, quòd causam Dei (ut sibi videbantur) suscipientes, ipsum injustè criminarentur. His sermonibus ultrò citroq; habitis, Elihu velut comparans animos dissidentes ad reverentiam: documenta exponit de justitia & misericordiâ Dei, utrosque reprehendit & docet Ijobum humilitatem, a comparatione majestatis Dei cum humana sorte. Postremò Deus idem documentum confirmans ab operum suorum exemplo, Ijobum primò ad silentium, deinde ad confessionem & resipiscentiam; amicos verò ejus ad reconciliationem adducit: restituto denique Ijobo amplius quàm antè benedicit.

Caput I.

Ijob pius & potens operâ Satanæ a Deo exercetur, amissis facultatibus & liberis: qua calamitate pressus in pietate permanet; & seipsum consolans benedicit Deo.

1 VIR erat in regione a Hhutzi, Ijob nomine: eratque vir ille integer, & rectus, timensque Dei, & recedens a malo.
2 Huic editi fuerunt septem filii & tres filiæ:
3 Eratq; possessio ejus septies mille pecudes, & ter mille cameli, & quingenta juga boum, quingentæque asinæ, & famulitium permultum: denique erat vir ille maximus omnium a orientalium.
4 Euntes autem filii ejus faciebant convivium domi suæ quisque die suo; & mittentes invitabant tres sorores suas, ad comedendum & bibendum secum.
5 Deinde erat cùm circumegissent dies convivii, ut mittens Ijob sanctificaret eos, & surgens manè offerret holocausta de numero illorum omnium. nam dicebat Ijob, fortasse peccaverint filii mei, aut b maledixerint Deo apud c animum suum: ita faciebat Ijob singulis diebus illis.
6 Cùm itaq; esset dies hujusmodi, advenientibus filiis Dei ut sisterent se coram Jehova; similiter advenit etiam Satan inter eos.
7 Dicente autem Jehova ad Satanam, unde venis? respondens Satan Jehovæ, dixit, a peragrando terrâ, & a perambulando in ea.
8 Dicente verò Jehova ad Satanam, d advertistine animum tuum ad servum meum Ijo-

4 *Ad comedendum &c.*] id est, ad convivandum: periphrasis, ut infra ver. 13. & 18.
5 *Cum circumegissent*] id est, quoties cunque coram unus fratres convivio acceperat, quasi actis in orbem vicibus.
Sanctificaret eos] id est, sanctificationem imperaret, ut mundati sequenti sacrificio interessent.
Peccaverint] opere aut verbis inter convivandum.
b Heb. *benedixerint*: εὐφημία, ut 1. Reg. 21. 10. & infrà ver. 11.
Maledixerint] id est, non ita sanctificaverint ut par est. ἀυξισις, quam pii adhibere solent in damnandis peccatis suis & suorum: cùm hypocritæ contra levare soleant peccata sua etiam gravissima, inde ab Adami labe. c Heb. *cor.* *Illis*] quibus fiebant ista convivia.
6 *Dies hujusmodi*] quo convivium agitabatur apud primogenitum, infrà ver. 13 & 18. *Filiis Dei*] id est, angelis, divinis spiritibus ministrantibus Deo propter eos qui hæredes salutis futuri sunt: sic vocantur διακριτικῶς, ut a filiis hominum discernantur. Sunt autem hæc humanitus dicta, & a terrenis regibus desumpta, ut 1. Reg. 22. 19. *Satan*] spiritus malus, nostræ salutis adversarius, qui & ipse Deo se sistere & imperata facere cogitur. 7 *A peragrando*] vide 1. Pet. 5. 8. sic infra 2. 2. d Heb. *posuistine cor tuum*: sic infrâ 2. 3.

1 *Vir erat*] Historiam hàc fuisse gestâ docent personarum, gentium, & regionũ nomina, liberorum Ijobi numerus, & inprimis nobilis illa restitutio & instauratio Ijobi, de qua cap. 42. denique testimonium Jechezkelis 14. 14. & Jacobi 5. 11. Tẽpus etsi certò definiri non potest; verisimile tamen est ex personarum, gẽtium, locorumque nominibus, & ex ætate quæ Ijobo 42. cap. tribuitur, eum vixisse quo tempore Jisraëlitæ in Ægypto degebant: inprimis vero ex eo quòd post latam legem nemini licuit alibi quàm coram arca vel tabernaculo Dei sacrificare, sine mandato singulari. nam amicorum Ijobi unus e posteris Abrahami, alter e posteris Nachoris, & alii e posteris Hhesavi fuerunt: vita verò tam longæva non ita fuit cũ posterioribus seculis communicata ut Mosche (quem Jehudæi existimant hujus libri scriptorem fuisse) testatur Psalmo 90. 10. Denique Ijob aut non fecisset contra præscriptum legis sacrificans, aut Scriptura non commendasset illius sacrificia; si venisset contra legem. *Hhutzi*] vide Gen. 10. 23. a Heb. *filiorum Orientis.* 3 *Orientalium*] in quam regionem Abrahami filios præter Jitzchakum amandatos fuisse docet Mosche, Gen. 25. 6. & 18.

bum: quòd non fit par ei in terra, vir inte-
ger, ac rectus, timens Dei, & recedens a
malo?
9 Respondens Satan Jehovæ, dixit, an gratis
timet Ijob Deum?
10 Nónne tu obsepivisti eum, domumque e-
jus, & quicquid *est* ei circumquaque? o-
perique manuum ejus ita benedixisti ut
pecus ejus in multitudinem eruperit in
terra?
11 Enimverò mitte, quæso, manum tuam, &
attinge quæcunque *sunt* ei; nisi in [e] os
tuum maledicturus sit tibi.
12 Itaq; dixit Jehova ad Satanam, ecce quæ-
cunque *sunt* ei, in manu tua *sunto*. tantum-
modo in ipsum ne mittito manum tuam. &
exivit Satan a conspectu Jehovæ.
13 Cùm, inquam, esset dies hujusmodi; quo
filii illius & filiæ illius comedebant & bibe-
bant vinum in domo fratris sui primoge-
niti:
14 Nuntius veniens ad Ijobum dixit; cùm bo-
ves ararent, & asinæ pascerent [f] secundum
eos,
15 Irruens Sabæorum gens cepit ea, & pue-
ros percusserunt acie gladii: proripui autem
me tantummodo ego solus, ad indicandum
tibi.
16 Adhuc isto loquente alter adveniens, di-
xit; ignis Dei cecidit e cœlo, qui exardescẽs
in pecudes & pueros consumpsit eos: prori-
pui autem me tãtummodo ego solus, ad in-
dicandum tibi.
17 Adhuc isto loquente alius adveniens, di-
xit: Chaldæi dispositis tribus [g] agminibus,
irruerunt in camelos & cœperunt eos, pue-
rosq; percusserunt acie gladii: proripui au-
tem me tantummodo ego solus, ad indi-
candum tibi.
18 Dum iste loquebatur, etiam alius veniens,
dixit; filii tui filiæque tuæ comedebant ac
bibebant vinum in domo fratris sui primo-
geniti:
19 Cùm ecce ventus magnus venit a [h] plaga
deserti; quo [i] impetente quatuor angulos
domus, corruit illa super pueros ita ut mor-
tui sint: proripui autem me tantummodo
ego solus ad indicandum tibi.
20 Tunc surgens Ijob laceravit pallium suum,
& totondit caput suum; procidensque in
terram incurvavit se;
21 Dicens, nudus exivi ex utero matris meæ,
& nudus redibo illuc; Jehova dedit, &
Jehova recepit: sit nomen Jehovæ benedi-
ctum.
22 In hoc toto non peccavit Ijob, neque at-
tribuit insulsitatem Deo.

Caput II.

*Ijob constanter pergens in pietate, per Dei vo-
luntatem a Satana corpore suo gravissimè affli-
gitur: ab uxore deridetur, & ab amicis invisi-
tur.*

1 ITERUM fuit quodam die, convenien-
tibus filiis Dei ad sistendum se Jehovæ, ut
veniret etiam Satan inter eos, ad sisten-
dum se Jehovæ.
2 Dicente autem Jehova ad Satanam; unde-
nam venis? respondit Satan Jehovæ di-
cens, a peragrando terram, & a perambu-
lando in ea.
3 Dicente verò Jehova ad Satanam: adver-
tistine [a] animum tuum ad servũ meum Ijo-
bum, quod non sit par ei in terra, vir inte-
ger, ac rectus, timens Dei & recedens a
malo? ut adhuc retinet integritatem suam?
& incitasti me [b] ad perdendum *res* ejus fru-
stra.
4 Respondit Satan Jehovæ, dicens, pellem
pro pelle, & quicquid est, viro daturus esset
pro [c] seipso.
5 Verùm mitte, quæso, manum tuam, & at-
tinge ossa ejus & carnem ejus; nisi in [d] os
tuum maledicturus sit tibi.
6 Itaque dicente Jehova ad Satanam, ecce
is in manu tua *esto*; veruntamen vitam ejus
serva:
7 Egressus Satan a conspectu Jehovæ; per-
cussit Ijobum ulcere pessimo, a planta pedis
ejus usque ad verticem ejus.
8 Adeò ut assumeret sibi testam ad sca-
bendum se ea: ipso adhuc sedente in ci-
nere.
9 Tum dicebat ei uxor ejus, adhuc tu reti-
nes integritatem tuam; [e] benedicendo Deo
atque moriendo?
10 Ad quam ille dixit; ut loqui solet aliqua
stultarum loqueris: scilicet bonum illud ac-
ceperimus a Deo, & malum hoc non acci-
peremus? in toto hoc non peccavit Ijob la-
biis suis.
11 Cùm autem audivissent tres amici Ijobi
totum malum istud quod obvenerat ei; pro-
fecti sunt quisque e loco suo, Eliphaz Te-
manites, & Bildad Schuchites, ac Tzophar
Nahhamathites: & convenerunt pariter, ut
venirent ad condolendum ei & ad conso-
landum eum.
12 Sed cùm sublatis oculis suis e longinquo
non agnovissent eum, postea efferentes vo-
cem suam cœlum versus fleverunt: & lace-
rantes quisque pallium suum insperserunt
pulverem capitibus suis.
13 Ita sedebant cum eo humi septem die-
bus & septem noctibus: neque erat qui
alloqueretur eum *ullo* verbo: quia vi-
debant magnum esse dolorem illum val-
de.
14 Postea aperiens Ijob os suum: maledixit
diei suo.

ut 1.*Reg*.22.30. 11 *E loco suo*] id est, e regionibus suis, quæ de nominibus torum suorum distinctæ fuerunt: Gen. 25. & 36. *Temanites*] e posteris Temanis nepotis Hhesavi ex Eliphazo, Gen. 36. 11. incolens Arabiã desertam. *Schuchites*] e posteris Schuachi filii Abrahami ex Ketura, Gen. 25. 2. incolens Arabiam desertam, fortè quam Plinius vocat Saccæam. *Nahhamathites*] fortè a Thenahho ex posteris Hhesavi, de quo Gen. 36. 40. per literarum metathesin: aut potius ex oppido Nahhama quod postea cessit tribui Jehudæ in finibus illius: Jehosch. 15. 41. 12 *Postea*] quàm agnoverunt. *Cœlum versus*] in Hebræo hysterosis est, quam ad perspicuitatem sustulimus: ut Jehosch. 24. 26. 13 *Sedebant*] lugentes cum eo, ut suprà vers. 8. *Quia videbant*] id est, consideratione tantæ calamitatis adeò afficiebantur, ut verba eis interciperet, & consolandi facultatem adimeret. 14 *Maledixit*] nempe ex infirmitate carnis adversus Spiritum concertantis. Est autem in his verbis transitio ad sequentis capitis argumentum.

Caput III.

Ijob ex angustiis diei ortus sui maledicens, contra naturam, & contra Deum propter vitam acceptam & conservatam contendit.

1 Nam

9 *An gratis, &c.*] quasi dicat, commodè potest te revereri, qui tãtam mercedem a te accepit: quã describit versus sequẽs.
10 *Obsepivisti, &c.*] id est, ab omni malo obtexisti, & adhuc obtegis: metaphora.
11 *Attinge*] id est, attingendo amove & perde: μείωσις digna improbitate veteratoris Satanæ, ut infra 2. 5.
Nisi] similẽ phrasin vide 1. Reg. 20. 23. & 25.
In os, &c.] id est, palàm & abiecta omni numinis reverẽtia, ut alibi dicitur corã Jehova, Gen. 10. 9.
e Heb. *faciem tuã*: *sic infrà* 2. 5.
13 *Cùm inquam*] regressio ad narrationem cœptam ver. 6.
f Heb *ad spatia eorum, sive latera.*
15 *Sabæorum gens*] Arabiæ desertæ partem incolentium ex posteris Keturę, Gen. 25. 3. de quibus Jechezkelis 27. 23.
g Heb. *capitibus: ut Judicum* 7. 16.
19 *Ventus*] id est, turbo ab omnibus partibus domum impetens, ut desertum perspiratur vento: sic Jirmejæ 4. 11. & 13. 24.
h Heb. *transitu.*
i Heb. *attingente.*
20 *Laceravit*] vide Gen. 37. 34. sic infrà 2. 12.
Totondit caput] in signum luctus ex more regionis: sic Lamentationum 2. 10. & Micæ 1. 16.
21 *Nudus*] consolatur se primò a lege naturæ de ortu & exitu nostro: deinde a prudentissima administratione ac singulari Dei patris: ex quibus concludit omnem gloriam tribuendam Deo.
Illuc] id est, in terram, quò se projiciebat ipse, ut dicitur præcedente ver.
22 *Non peccavit*] id est, neque facto neque dicto hactenus Deum offendit.

1 *Quodam die*] dũ adhuc Ijob esset in recente luctu, ut apparet infra ver. 8.
Convenientibus] ut suprà 1. 6.

a Heb. *cor.*
b Heb. *ad devorandum ei.*
3 *Frustra*] id est, nónne percipis nihil effecisti, dum a me consecutus es facultatem eum spoliandi bonis & liberis?
4 *Pellem pro pelle*] quasi dicat, verum est quod vulgo dici solet, pellem pro pelle, id est, nihil esse homini tam charum, quin illud sui tuendi causa exponat: nam quod ille dicebat, proximus sum egomet mihi, omnium hominum commune est.
c Heb. *anima sua: sic ver.* 6.
5 *Attinge ossa*] propiùs illum preme afflictionibus, ita ut ipsa ossa & carnem ejus attingant atque transverberent.
d Heb. *faciem tuã benedicturus.*
6 *In manu tua*] id est, tibi expositus est ipse quem affligas.
Serva] id est, ne appetito, nec adimito.
8 *Adeò ut*] id est, adeò ut ne primoribus quidem digitis commodè uti posset, & quia aliorũ officiis destituebatur præ gravitate mali exhorrentium eum (ut ipse conqueritur infrà 19. 13. & sequentibus) saltem confractum testæ ad scabiem suam adhiberet.
Sedente in cinere] id est, lugente: vide supra 1. 20.
9 *Adhuc tu retines*] quasi dicat, adhuc in tua simplicitate persistis; quid Deo isti benedicis, qui te in illas mortis angustias conjecit, nec usquam exitum ostendit? Sarcasmus.
e *Eclipsis particulæ*

1 NAM proloquens Ijob, * dixit:
2 Utinam * periisset dies quo nascitu-
rus eram; & nox *qua parens* dixit, con-
ceptus est mas:
3 * Dies ille fuisset [a] * tenebricosus, * ne requi-
sivisset eum Deus supernè; neque illuxisset
ei splendor:
4 * Vendicassent eum sibi tenebræ & umbra
[b] lethalis: incubuisset ei nubes: perturbas-
sent eum atrores diurni:
5 * Noctem illam ipsam occupasset caligo;
* ne fuisset gavisa in diebus anni: in nume-
rum mensium ne venisset.
6 O si illa ipsa nox fuisset * solitaria: * ne eve-
nisset cantus in ea:
7 * Execrati fuissent illam [c] * qui illustrant di-
em: * qui parati sunt excitare balænam:
8 * Tenebrosæ fuissent stellæ diluculi ejus;
dum expectaret lucem, non adfuisset: ne-
que vidisset * palpebras auroræ:
9 * Quoniam * non clausit fores [d] * uteri mei;
* nec abscondit molestiam ab oculis
meis.
10 * Cur non inde a vulva mortuus sum? ex
utero exiens *non* expiravi?
11 Quamobrem exceperunt me * genua? &
quare ubera, quæ sugerem?
12 * Nam nunc jacêrem & quiescerem; dor-
mirem, tunc quies esset mihi:
13 * Cum regibus & consiliariis terræ, qui
* ædificabant *in* vastitatibus sibi:
14 Aut cum principibus quibus erat aurum;
qui implebant domos suas argento:
15 Aut sicut abortus * abditus non *ampliùs* es-
sem: ut infantes, * *qui* non viderunt lu-
cem.
16 Illic improbi desistunt * a commotione, ac
ibi quiescunt * defessi viribus.
17 Pariter vincti tranquillè agunt; non audi-
unt vocem exactoris:
18 Parvus ac magnus illic est, servusque liber
a domino suo.
19 * Quare * dat *Deus* ærumnoso lucem? & vi-
tam amaris animo?
20 Quibus præstolantibus mortem non adest
illa, quamvis [e] perscrutentur eam plusquam
thesauros abditissimos:
21 Qui lætantur cum exultatione; gaudent,
cùm inveniunt sepulchrum:
22 Viro cujus via est * abdita, & quem * ob-
texit Deus?
23 * Nam * ante cibum meum gemitus meus
advenit, & effunduntur velut aquæ * rugitus
mei.
24 Etenim pavor quo expaveram accessit
me; & quod formidaveram, obvenit mi-
hi.
25 * Non quiescebam, nec eram tranquillus,
nec requiescebam; tamen advenit commo-
tio.

1 *Dixit*] Pathetica est tota hæc oratio, & poeticis figuris plurimùm referta: cujus partes sunt tres: Prima est imprecatio in diem ortus sui, usque ad versum 10. Secunda, detestatio vitæ suæ ineuntis, cum elegantissima commendatione status eorum qui excesserunt e vivis, a ver. 10. usque ad 19. versum. Tertia est detestatio præsentis vitæ & conditionis in qua versabatur: quæ omnia ex infirmitate carnis in Ijobo Spiritui reluctantis profecta esse, ostenditur supra 1, 14.

2 *Periisset*] Propositio summa imprecationis adversus diem ortus, atque adeo noctem conceptus sui; quod genus argumentationis remotum vocant Rhetores: ut ferè fit ab iis qui cum gravissimis animi perturbationibus conflictantur.

3 *Dies ille*] ἐξεργασία propositionis, qua invehitur in diem naturalem, duobus versibus; deinde in noctem, inde a versu 5. usque ad 9. versum. a Heb. *tenebrarum dies*. *Tenebricosus*] id est, quasi in tenebris sepultus. *Ne requisivisset*] abdicasset, neque rationem ejus habuisset: id est, uno verbo, nullus fuisset. est enim hic congeries verborum eodem pertinentium. 4 *Vendicassent*] imprecationes metaphoricæ a rebus forensibus sumptæ: quasi dicat, quemadmodum vindex judicis autoritate in rerum possessionem mittitur, eas obtinet, & quæcunque displicent sursum deorsumque vertit, ita tenebræ sempiternaque oblivio in diem istum a Deo abdicatum dominatæ fuissent. b Heb. *mortis*. 5 *Noctem illam*] ἐξεργασία propositionis, qua invehitur in noctem, quatuor versibus, ut diximus in ver. 3. *Ne fuisset gavisa*] id est, ne hoc jus obtinuisset, ut inter anni partes recenseretur: κατὰ προσωποποιΐαν. 6 *Solitaria*] id est, a Deo creaturisque omnibus abjecta, ut sequentia explicant. *Ne evenisset cantus*] id est, ne fuissent ortæ in ea stellæ, neque suo modo laudes cecinissent Deo: vide similem phrasim infra 38. 7. hyperbolæ prosopopœëticæ. 7 *Execrati fuissent*] id est aversati, non fecissent principium noctis. c Heb. *illustratores diei*. *Qui illustrant diem*] id est sydera quæ istam diei partem illustrant, nempe noctem conceptus mei: synecdoche. *Qui parati sunt*] id est, venti, turbines, & procellæ, quibus pulsatæ in profundo belluæ cum fluctibus volvuntur. vide Plin. lib. 9. cap. 3. periphrasis ventorum & flatuum. 8 *Tenebrosæ fuissent*] id est, illæ quoque noctem aversatæ finem ejus non fecissent: ac proinde neque principium habuisset, neque finem. periphrasis, pro eo quod est, non fuisse. *Palpebras auroræ*] id est, primum splendorem radiorum ab exorituro sole utrinque in palpebrarum speciem assurgentium: metaphora ab eo qui expergiscitur & palpebras attollit, quo cum aurora poëticè comparatur. Eandem similitudinem alteri sermoni accommodatam vide infrà 41. 18. 9 *Quoniam*] ætiologia superiorum imprecationum bimembris, pro ratione præcedentis optati. *Non clausit fores*] impediendo conceptum. ratio imprecationis in noctem quæ proximè antecessit: metaphora. d Heb. *ventris*: synecdoche. *Uteri mei*] id est, qui continuit atque edidit me. *Ne abscondit*] impediendo nativitatem & exordium vitæ. ratio imprecationis in diem. 10 *Cur non inde*] secunda pars, contentio adversus naturæ ordinem: ut observatum est versu 1. est enim vitæ ineuntis detestatio quatuor gradibus distincta, his duobus versibus: qua antè ponit vitæ mortem, a tempore quo gestatus est in utero, quo emersit ex utero, quo ab obstetrice exceptus est, & quo admota sunt ei ubera. 11 *Genua*] nempe obstetricis curantis novum partum. 12 *Nam nunc jacêrem*] ætiologia superioris detestationis, vacatio a molestiis, quæ fuerunt sibi subeundæ. quasi dicat, unica mors ab omnibus hujus vitæ molestiis me immunem reddidisset. nam etsi hîc sparguntur multæ concertantis carnis querimoniæ: tamen apertè his verbis ostendit, se adeò de futura vita securum esse, ut tantùm fuerit sollicitus de quiete a præsentibus calamitatibus. 13 *Cum regibus*] his quinque versibus amplificat optatum suum a communi hominum sorte: quibus omnibus, sive secundis rebus utantur sive adversis, mors obeunda est. Quamobrem quatuor genera vitæ prosperæ & adversæ inter se opponit: eorum qui possessionibus & opibus prævalent, cum abortis aut iis qui statim abripiuntur morte; opprimentium cum oppressis; magnorum cum parvis; & dominorum cum servis. Cum regibus autem, id est, ut reges sunt: sic versu sequente, cum principibus.

Ædificabant in vastitatibus] id est, ambi[tiose] tiosè structuris magnificis in loco quamvis vasto atque difi[cili] cili excitatis, sibi nomen comparabant.

15 *Abditus*] id est, planè immaturus fœtus, in quo forma & lineamenta corporis nondum distincta apparent: synecdoche.

Qui non viderunt] id est, aut fœtus grandiusculi & jam formati, quos Nonius abortus vocat, aut maturi fœtus qui antequam prodeant moriuntur, olim exterrici perdicti.

16 *A commotione*] inferenda subditis videlicet, aut vinctis, aut servis: de quibus postea.

Defessi] ex illata commotione.

19 *Quare dat*] Tertia querimoniæ pars, contentio adversus ipsum Deum, ut observatum est ver. 1. Tractatur autem duobus modis, per thesin, & per hypothesin. *Dat lucem*] id est, in luce conservat & præsente vita. e Heb. *perfodiant*: *metalepsis*. 22 *Abdita*] id est, ita malis circumclusa ut nesciat qua erumpat, aut quem tandem ærumnarum finem consequuturus sit. *Obtexit*] id est, cooperuit malis: est autem hîc transitio ad hypothesin, quasi dicat, ego autem sum hujusmodi, cur ergo dat vitam, &c.

23 *Nam*] ætiologia hypotheseos, cujus partes sunt duæ: præsentis mali continua gravitas, & mens sibi conscia bene anteactæ vitæ cum summa religione & sollicitudine. *Ante cibum*] id est, adeo gravis & perpetua est hæc calamitas, ut ne cibi quidem aut ullius necessitatis causa dolores possim fallere, & uno momento a gemitibus aberrare: sic infrà 7. 19. *Rugitus*] id est, immanes vociferationes: metaphora a leonibus famelicis. 25 *Non quiescebam*] id est, sollicitè observabam omnes actiones meas & meorum coram Deo, ne ipsum offenderem, & ad dimovendum me de statu meo provocarem facto delictove meo: vide supra 1. 1 & 5.

CAPUT IIII.

Eliphaz Ijobum fracti animi arguens, justitiam judiciorum Dei quam Ijob reprehendisse videbatur, multis argumentis asserit, & hominis peccati damnat: deinde omnes ad Dei misericordiam suo exemplo revocandos esse docet. Postremò concludens, Ijobum dehortatur a peccato: & hortatur ad fidem & obsequium, propositis promissionibus.

1 CUI respondens Eliphaz Temanites,
* dixit:
2 * An proferentibus nobis verba apud
te, ægrè feres? sed continere sermones
quis possit?

1 *Dixit*] hoc caput cum sequente ideo coniungimus, quia unica est & perpetua oratio. Sunt autem illius partes quatuor: Exordium, versu 2. Ἀνασκευὴ sive confutatio dictorum Ijobi, usque ad ver. 6. capitis 5. Κατασκευὴ sive confirmatio, usq; ad ver. 17. Et conclusio a ver. 17. 2 *An proferentibus*] Exordium bimembre, quo primùm deprecans fastidium Ijobi audientiam facit: deinde necessitatem explicat habendæ orationis istius a bona fide & conscientia abs qua superiorem orationem Ijobi dissimulari posse negat.

3 * Ecce

3 'Ecce erudiebas multos, & 'manus remis-
ſas confirmabas.
4 Labantem confirmabant ſermones tui; &
fortificabas genua ſe incurvantia.
5 Cùm autem nunc evenit *hoc* tibi, defetiſce-
ris? cùm attingit te, perturbaris?
6 "An non [a] 'religio tua, ſpes tua; expecta-
tio tua, & integritas viarum tuarum *con-
ſtabit*?
7 "Recordare, quæſo, [b] quis unquam inno-
cens periit? aut ubi recti exciſi ſunt?
8 "Quemadmodum vidi, " arantes afflicti-
onem, & ſeminantes moleſtiam, metunt
eam.
9 "Ab halitu Dei pereunt; & a' flatu naſi e-
jus conſumuntur.
10 "Rugitu leonis, & voce ferocis leonis,
dentibuſque juvenum leonum commo-
luntur:
11 Veteris leonis' perituri ſine præda; & ca-
tulorum immanis leonis *dentibus* diſſipan-
tur.
12 "Præterea ad me verbum [c] clanculum per-
latum eſt, ex quo percepit auris mea paux-
illum;
13 'Inter cogitationes' a viſionibus noctur-
nis:" cùm irruit altus ſopor in homines.
14 "Pavor occurrit mihi, & tremor; qui plu-
rimum oſſa mea expaveſecit:
15 Cùm ſpiritus ante faciem meam [d] tranſ-
means, horrificaret pilos carnis meæ.
16 Dum conſtitit, non agnovi aſpectum ejus,
imagine *ejus* oculis meis obverſante: &" [e] ſi-
lendo vocem *iſtam* audivi.
17 "An mortalis Deo juſtior eſſet? num o-
pifice ſuo mundior eſſet vir?
18 En ſervis ſuis non crediturus eſſet '*firmi-
tatem*, angelis, inquam, ſuis appoſiturus
lucem.
19 Quanto minùs "inhabitantibus domos ar-
gillaceas? 'quibus in iſto pulvere eſt fun-
damentum ſuum: [f] qui conteruntur 'ante-
quam tinea;
20 *Qui*' a mane ad veſperam contunduntur,
qui ſine diſponente *Deo* in æternum peri-
rent.
21 Nónne 'ablata excellentia ſua, *quæ* ine-
erat illis; moriuntur, ' ac non ſapientia *vi-
vunt*?

3 *Ecce erudiebas*] ἐκθεσις, primus locus ἀνασκευῆς, i. propoſitio, qua indigna Ijobi oratio reprehenditur per oppoſitionē anteactæ vitæ ἐκ τοῦ ἀτόπου: quaſi dicat, te qui alios erigebas, nunc animum abjicere, & in religione, ſpe, atque integritate tua tibi non conſtare eſt indigniſsimum. Ineſt autem huic propoſitioni τοῦ φήσαντος διαβολὴ, id eſt loquentis criminatio, his quatuor verſibus.

Manus remiſſas] metaphoræ a corpore ad animum tranſlatæ, quibus docet, quæ fuerint effecta eruditionis & documentorum, quæ Ijob aliis tradiderat: ſic 1, Schem. 23. 16. & Jeſcha. 35. 3. & infrà 8, 20.

6 *Annon*] Expoſitio præſentis officii ab abſurdo.

a Heb. *timor tuus*.

Religio tua] id eſt, tua illa ſollicitudo religioſa, quam antè adhibueras in adminiſtratione tua: de qua ſupra 1, 1. & cap. 3. 25.

7 *Recordare*] ſecundus locus ἀνασκευῆς ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, ab impoſsibili, cujus ſumma eſt, fieri non poteſt, quin ad ſalutem bonorum ut contra in exitium improborum, Deus & omnes res creatæ comparentur; cùm hoc demonſtrent omnia manifeſtò omnium ætatum, ſi retrò memoria colligas, documenta. hæc uſque ad ver. 12. b Heb. *quis ipſe*.

8 *Quemadmodum vidi*] ἐργασία ſuperioris loci a contrariis, cujus ſe teſtem oculatum Eliphaz aſſerit. *Arantes afflictionem*] metaphoræ conſiliorum, actionum & eventorum ab agricultura ſumptæ. Hæ autem propoſitiones in genere quidem veræ ſunt; ad Ijobum verò malè accommodantur: hinc enim concluſio hæc tacitè conficitur, afflictionem & moleſtiam metis: ergo araſti & ſeviſti eam. 9 *Ab halitu Dei &c.*] humanitus dicta, quibus obſcurè mortis genus perſtringit, quo occubuerant filii Ijobi, ſupra 1, 19. *Flatu naſi*] id eſt, vento: ut Exodi 15. 8. 10 *Rugitu leonis*] quaſi dicat ſi Deus eos non perdit ſua, ipſorum, aut rerum inanimarum opera, perdit per animata: ex quibus conſequitur nunquam fuiſſe filios tuos evaſuros. Significat autem rugitu leonis a leone rugiente: hypallage rhetorum. 11 *Perituri ſine præda*] id eſt, graviſsimè preſsi diuturna fame, qua mox alioquin fuiſſet periturus. 12 *Præterea*] tertius locus ἀνασκευῆς ab impoſsibili, qui primum 17. verſu exponitur: nam ad ejus explicationem antequam veniat, fidem & autoritatem ſibi conciliat a teſtimonio cœleſti. c Heb. *furtim*: *catacreſis*. 13 *Inter cogitationes*] id eſt, dum ego pervigil de rebus tuis cogitarem. *A viſionibus*] id eſt, prout viſa mihi vigili & de te cogitanti ſeſe obtulerunt: ſunt enim viſa a ſomniis diſtincta, Num. 12. 6. & infrà 7. 14. *Cùm irruit*] id eſt, prima vigilia, cujus tempore homines primum ſomno altiſsimo gravari ſolent: periphraſis. 14 *Pavor*] animos ad reverentiam viſi, fidemque revelationis comparans. d Heb. *mutans locum*. 16 *Silendo*] id eſt, dum ab horrore meo confirmatus, ad illam tacitus attenderem. e Heb. *ſilentio*. 17 *An mortalis*] tertia argumentatio, ut obſervatum eſt in ver. 12. cujus ſumma eſt; hæc eſt communis omnium hominum ſors, ut nulla ex parte cum Deo juſtitia & puritate comparari poſsint, ac proinde multis calamitatibus juſtè a Deo affligantur. hinc autem tacitè Eliphaz concludit; quid ergo te miſero fiet, ſi pergas cum Deo contendere, ut antè feciſti? ſupra 3. 19. 18 *Firmitatem*] eclipſis conjugati, ut Gen. 18. 21. Eſt autem hîc ἐξεργασία ſuperioris propoſitionis per comparationem majoris: ait enim, non eſſet judicaturus ſecundum Angelos: ſed cum de bono ſuo, tum de honore & gloria deciderent, ſi freti juſtitia ſua cum Deo ſe compararent.

19 *Inhabitantibus*] id eſt, ſpiritibus humanis inhabitantibus corpora, quæ domus luteæ per circumlocutionem dicuntur, ut 2. Cor. 5. 1.

Quibus] domibus, id eſt, quæ corpora ſunt caduciſsima, & velut arenæ inſtabili ſuperſtructa.

Qui] mortales, id eſt, citiſsimè, &

f Heb. *quos conterunt*: *vide infrà 7. 3*. *Antequam tinea*] minore negotio quam tinea conteritur, quæ ſolo attritu eſt friabilis. 20 *A mane &c.*] id eſt, totos dies atteruntur calamitatibus, & tamen ne minimam quidem unicam ferendo eſſent ſine ſingulari adjumento Dei. 21 *Ablata excellentia*] id eſt, cùm repetitur ab illis corporibus anima, moriuntur &c. *Ac non ſapientia*] id eſt, non poſſunt ulla arte mortem effugere: eſt autem [illegible] eclipſis contrarii, ut Gen. 18. 19.

Caput V.

1 'JAM advoca, éſtne qui atteſtetur tibi? 'ad
quem verò e ſanctis te convertes?
2 Si ad ſtultum, 'interficiet indignatio; &
fatuum morte afficiet zelus.
3 " Ego vidi ſtultum radicatum: cujus' exe-
cratus ſum habitaculum repentè.
4 "Procul abſunt filii ejus a ſalute: & conte-
runtur' in porta, nec *eſt* qui eripiat:
5 " Cujus meſſem" famelicus comedit, quam
" [a] e medio ſpinarum receperit: denique
exhaurit" horridus facultatem eorum.
6 "Cùm non prodeat e pulvere afflictio, &
ex humo non effloreſcat moleſtia;
7 Sed homo ad moleſtiam edatur; " ut [b] ſcin-
tillæ prunarum in altum evolant.
8 Profectò " ego requirerem Deum for-
tem: & in Deo reponerem cauſam me-
am:
9 ‖ "Faciente res magnas quarum non eſt per-
veſtigatio, mirabiles [c] adeò ut ſint innu-
meræ.
10 Qui edit pluviam in ſuperficie terræ, &
immittit aquas in ſuperficiem [d] agro-
rum:

1 *Jam advoca*] Quartus ἀνασκευῆς locus ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου, ab inutili: q. dicat; cùm jam apud Deum nihil contendēdo efficere queas, advoca ſi potes, qui patrocinentur tibi concedentis verba.

Ad quem] quaſi loci ἐργασία per dilemma hujuſmodi: aut pios ad patrocinium tuum advocaturus es, aut impios. Si pios, nolent; ſi impios, non poterunt. Jam igitur ad quem qui ſuſcipiat patrocinium?

2 *Interficiet*] patronum ſimul & clientem interficiet ira & zelus Dei.

3 *Ego vidi*] Confirmatio alterius membri dilemmatici, a teſtimonio ſuo & communi experientia. *Execratus ſum*] id eſt, videns execrationi [illegible] exhorrui: metalepſis. 4 *Procul abſunt*] ſecundum genus calamitatum quod improbis immittit Deus; poſteritatis exitium deploratum, & quidem [illegible] clamante publico omnium conſenſu. *In porta*] id eſt, publicè, metonymicè: vide Gen 34. 20. 5 *Cujus meſſem*] tertium calamitatum genus, [illegible] nulla pars bonorum penes improbos manet; ſed omnia ad alios perveniunt. *Famelicus*] id eſt, tenuiſsimus quiſque, cui nihil alioquin ſuperfuiſſet alimenti. *E medio ſpinarum*] id eſt, difficillimè, maximis ſumptibus ſeverit, & proventu nullo receperit cum immani cruciatu. a Heb. *inter de ſpinis*: *pro*, *de inter ſpinas*: *anaſtrophe*. *Horridus*] id eſt, aut prædo, aut hoſtis: ſic [illegible] tum quia plerumque ita conſtituti ſunt, ſynecdochicè: tum quia horrorem incutiunt obviis, metonymicè: ſicut Pſalm. 68. 22. 6 *Cùm non prodeat*] ἔκθεσις ſive propoſitio κατασκευῆς ἐκ τοῦ σαφοῦς, ab evidente; cujus ſumma eſt, cùm non ſint calamitates acceptæ ferendæ terræ aut caſibus fortuitis, aut denique earum cauſæ aliò derivandæ; ſed hæreant in ipſo homine propter peccatum ejus: omnibus rebus creatis omiſsis, ad Deum confugiendum eſſe. 7 *Ut ſcintillæ*] id eſt, cùm homo ad innatum ſibi peccatum [illegible] deſcat, ut carbones accenduntur igne; ac proinde ſubeant omnibus [illegible] mentis ex eo calamitates, ut ſcintillæ e prunis emicant, &c. b Heb. *filii prunæ exaltant volare*. 8 *Ego requirerem*] non autem [illegible] adverſus Deum contenderem. ‖ *Infrà 9. 10*. 9 *Faciente*] ſecundus locus κατασκευῆς exaggeratio ſuperioris propoſitionis a prædicatione potentiæ Dei. Tractatur autem duobus argumentis, ab adminiſtratione proventuum terræ, & hominum ex quibus hoc modo concludit a conſequente: primùm, ſi res tam magnificas præſtat, & terram irrigat ad hominum bonum: quanto magis homines curaturus eſt? ut Chriſtus Matth. 6. Deinde, ſi res humanas ita adminiſtrat, ut improbos eorumque conſilia perdat ad defendendam innocentiam in ſingulis cauſis; quanto magis vim ſuam exerturus eſt, in tuenda electorum [illegible] um ſalute? c Heb. *uſque ad non eſſe numerum*. d Heb. *locorum foris*.

11 Ut ponat depressos in excelso: & pullati
extollantur salute.
12 Qui irritas facit cogitationes astutorum:
ut non perficiant manus eorum e quicquam:
13 Qui deprehendit sapientes astutia ipso-
rum: adeò ut consilium reluctantium præ-
cipitetur;
14 Interdiu offendant tenebras; & quasi de
nocte palpent in ipso meridie:
15 Qui servat a gladio, ab ore illorum: deni-
que a manu fortis egentem.
16 Ita adest tenui spes, & nequitia obdit os
suum.
17 Ecce beatus est mortalis quem arguit De-
us: quapropter castigationem omnipoten-
tis ne spernas.
18 Nam idem dolore afficit, qui obligatu-
rus esset: vulnerat, cujus manus mederen-
tur.
19 In sex angustiis eriperet te; etiam in sep-
tem non attingeret te malum:
20 In fame redimeret te a morte; & in bello a
f manibus armatis:
21 Cùm flagellat lingua, absconderis; ne-
que timeres a vastatione ut veniat.
22 Ad vastationem & ad famem rideto, & a
bestiis terræ ne timeto:
23 Nam cum lapidibus agri *erit* fœdus tuum,
& bestiæ agri erunt pacatæ tibi:
24 Et experieris pacem *inesse* tentorio tuo;
revisesque habitaculum tuum, si non pec-
cabis:
25 Experieris etiam multiplicari semen tu-
um, & prognatos te sicut herbam terræ *vi-
rescere*:
26 Pervenies cum senio ad sepulchrum: sicut
g abit meta frugum tempore suo.
27 Ecce hoc, pervestigavimus hoc, ita
est: ausculta huic, & tu cognosce h bono tuo.

11 *Depressos*] p[illegible] ... *Pullati*] id est, lugubres ex [illegible] synecdoche. e Heb. [illegible], id est, si quicquam. 14 *Offendant tenebras*] id est, in rebus etiam evidentissimis caecutiant: translata locutione. 15 *A gladio, ab ore*] i. a violentis dictis & factis illorum. *A manu*] id est, facultate: metonymia. 16 *Spes*] id est, quod speraret. *Nequitia*] id est, vir nequam obmutescit præ stupore, adeò præsentibus Dei judiciis percellitur: sed hæc hypallage est [illegible]: ut Psalmo 107.42. 17 *Ecce beatus*] tertius locus [illegible] ἐκ τοῦ [illegible], ab utili: quo transitur ad conclusionem totius orationis. *Quapropter*] Conclusio: cujus partes sunt, dehortatio a malo, & hortatio tum ad officium erga Deum, tum ad doctrinæ comprehensionē. Et tacem hic dehortatio ad Ijobum, continens tacitam reprehensionem dictorum Ijobi, usque ad 22. versum. 18 *Nam*] ætiologia proximæ dehortationis. *Obligaturus esset*] si non sperneres; sed submisso animo te ei committeres, ut suprà 8. 19 *Sex*] id est, in multis afflictionibus versantem. *Septem*] id est, in plurimis: numeri definiti pro indefinitis. est autem hęc pars ætiologiæ usque ad versum 22. a promissionibus Dei hypotheticis sive conditionalibus, si credas, & non spernas castigationes Dei. *Attingeret te*] ut suprà 1.11. f Heb. *manibus gladii*. 21 *Flagellat lingua*] id est, a calumniis & obtrectationibus protegereris. 22 *Ad vastationem*] altera pars conclusionis; hortatio ad veram fidem & opera fidei, afflictiones omnes in virtute Dei superantis. *Rideto*] id est, adeò fide persuasus esto de reconciliatione & benevolentia Dei, ut nullum ex rebus adversis damnum metuas. 23 *Nam cum lapidibus*] hortationis [illegible]: id est, si cum Deo primùm reconciliatus fueris; lapides, feræ, denique omnes creaturæ jure fœderis tibi subservient: humanitus dictum, ut Hhosch. 2.18. 24 *Revises*] id est, restituêris in integrum, si non amplius Deum offendes. 26 *Abit*] id est, deportatur in horreum. Sunt autem hîc promissiones allegoricæ, a re rustica sumptæ. g Heb. *ascendit*. 27 *Ecce hoc*] altera hortatio ad doctrinam percipiendam tribus argumentis; ab experientia ipsorum, a [illegible] rei ipsius veritate, & ab utili. h Heb. *tibi*.

Caput VI.

Ijob reprehensis acriter amicis neglecti officii, & confutatis Eliphazi rationibus, caussam suam de integro constituit coram illis. Quam deinde explicat duobus locis, narratione ærumnarum suarum, & indignationis in quam ex tantarum ærumnarum sensu animus ejus abripiebatur, vehementissimè.

1 RESPONDENS verò Ijob, dixit:
2 Utinam a accuratè penderetur
indignatio mea; & ærumnæ meæ lancibus
trutinæ attollerentur pariter.
3 Nam nunc *quidem* arena marina gravior
est *indignatio*: idcirco verba mea deglu-
tiuntur.
4 Sed sagittæ omnipotentis in me *graviores
sunt*, quarum virus ebibit spiritum meum:
conturbationes Dei, *quæ* acie instructa op-
pugnant me.
5 An rudit onager apud teneram herbam?
boátne bos ad farraginem suam?
6 An comeditur insulsum, absque sale? éstne
sapor in b albumine vitelli?
7 Renuit attingere animus meus: ista sunt
planè languores cibi mei.
8 O si quis daret evenire petitionem meam,
& ut expectationem meam daret Deus.
9 Et placeret Deo conterere me: solveret
manum suam, ut conficeret me.
10 Est enim adhuc consolatio mea; (quam-
vis exæstuem dolore, nec parcat *Deus*) quòd
non celaverim sermones sancti.
11 Quæ *est* vis mea ut durem? aut quis finis
meus, ut prorogem vitam meam?
12 An vis lapidea *est* vis mea? an caro mea
chalybea?
13 An verò non est c defensio mea penes me?
aut d quod res est, depulsum est a me.
14 Contra e *eum* cujus liquescit erga ami-
cum suum benignitas: & *qui* timorem om-
nipotentis dereliquit?
15 Fratres mei f fefellerunt, sicut torrens, ut

1 *Dixit*] [illegible] Ijobi summæ partes sunt duæ; [illegible] sive confutatio sermonis quam habuerat Eliphaz, capitulo 5. versu 6. usque ad ver. 28. & [illegible] sive expositio quæstionis quæ agitur, & in sequentibus controvertitur ad finem usque septimi. 2 *Utinam*] Exordium patheticum a voto, quo Ijob ita summam τοῦ κρινομένου explicat, ut a judicio Eliphazi ad saniorum [illegible] provocet. a Heb. *pendendo penderetur*. *Penderetur*] [illegible] corporeis.

Indignatio mea] i. æstus & conflictatio animi mei ex ærumnarum sensu proficiscens, prout explicatur infrà 7.11. & seq. *Ærumnæ*] id est, mala ista advenientia indignationem animi generantia, de quibus infrà 7.1. & sequentibus. 3 *Nam*] ætiologia duobus membris superioris versus respondens. hic enim explicatur indignatio; & ærumnæ, sequente versu. *Gravior*] numero & pondere: hyperbole metaphorica. *Deglutiuntur*] id est, tum præ multitudine indignationis imparia sunt illis enunciandis; tum præ gravitate semesa verba aut potiùs suspiria mihi excidunt. 4 *Sagittæ*] id est, ærumnæ immissæ a Deo, versu 2. quasi dicat, miramini tantam indignationem qua transversus rapitur animus meus? sed eheu, multum abest a gravitate & innumerabilitate malorum quę ego sentio: quam ob rem illis acumen sagittarum tribuit: quibus manu omnipotentis immissis ac velut veneno irâ ejus infectis se ita transverberatum esse profitetur, ut spiritum ipsius exhauriant, conturbent, & quasi instructa acie oppugnent: pathetica omnia. 5 *An rudit onager*] primus locus ἀνασκευῆς ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου, ab inutili, variis similitudinibus expressus, quarum explicatio est versu 7. quasi dicat; non possunt me in hac conditione versantem pascere sermones vestri, qui partim alieni sunt, partimque insulsi: quam ob rem ut onagri & boves cibo suo acquiescunt, contrà verò destituti vociferantur: non debet vobis mirum esse si abhorreo a sermonibus vestris. *Teneram herbam*] id est, pabulum suum. 6 *Albumine*] insipido, cujusmodi sunt verba vestra. b Heb. *saliva: a forma & lentore per simili*. 7 *Renuit*] id est, ex animo repudio sermones vestros. *Ista*] id est, sermones isti quos habetis, quasi dicat, tantum abest ut sermonibus vestris recreer, aut eorum condimento reficiatur vita mea, ut contrà cibum ipsum amariorem, vitamque injucundiorem & languidiorem reddant. 8 *O si*] exclamatio parergos ex abrupto, gravius afflicto & perturbato Ijobi animo ex sermone Eliphazi. quasi dicat, quandoquidem tam iniqui judices estis adversum me, neque æquioris ullius cognitoris adipiscendi facultas ostenditur: jam ad vota mea præcedentia redeo. *Quis daret*] id est, utinam morerer illicò: periphrasis mortis, duobus versibus. 9 *Solveret*] id est, non amplius inhiberet, sed toto impetu injiceret in me: humanitus dictum, ut illud Psal. 74. inhibes e manum suam e sinu suo. 10 *Est enim*] ætiologia postulati proximi, quod sibi bene sit conscius. *Quamvis*] occupatio objectionum, quibus Eliphaz & alii usuri fuissent, nimirum a sensu præsente carnis, & a gravitate manus Dei. *Non celaverim*] id est, professus sim fidem & cultum Dei sine intermissione. 11 *Quæ est*] altera ætiologia optati, versu 8. & 9. ab infirmitate ipsius cum suis ærumnis comparata. *Finis meus*] activè, id est, quem istis ærumnis meis possim imponere. 12 *Lapidea*] ut sustineat tantas ærumnas. *Chalybea*] ut frangat eas. 13 *An verò*] regressio ad ἀνασκευὴν cujus hic est secundus locus ἐκ τῆς εὐφημίας αὐτοῦ, a commendatione fidei & conscientiæ suæ. quasi dicat, utcunque sermones vestri me dejecturi essent: erigit tamen me fidei & veritatis qua nitor consolatio. c Heb. *auxilium meum*. d Heb. *essentia*. 14 *Contra eum*] id est, contra te Eliphaz, & quemcunque alium. Inest autem his verbis transitio ad tertium locum ἀνασκευῆς ἐκ τῆς τοῦ φθέγξαντος διαβολῆς, a criminatione ejus qui sermonem contrà habuerat. e Heb. *contra liquescentem ab amico suo benignitatem: synecdoche*. *Cujus liquescit*] id est, diffluit atque evanescit, ut sequentium versuum allegoria explicat. *Dereliquit*] arrogando sibi autoritatem judicandi fratris, Jacobi 4.11. 15 *Fratres mei*] explicatio allegorica tertii loci, usque ad vers. 22. cujus summa est: quemadmodum torrentes hyberno imbrium tempore exundant, cùm non est opus ampliore aqua; æstivo verò & sitibundo dilabuntur, & exarescente terra quasi ludificantur spem hominū, cùm refrigerio aquarum opus est: ita mihi usu venit ab amicis meis. nā secūdis rebus cùm uterer, videbar mihi circūfluere illorum adjumentis: nūc verò in tanto calamitatū ęstu, nullū ex eis solamen percipio, quasi exaruissent omnes. Dicūtur ergo Ijobi fratres Eliphaz & alii. f Heb. *perfidè egerunt*.

torrente

16 *Tetri sunt*] id est, hyeme horrent præ aquarum copia: periphrasis.

17 *Aestu*] id est, æstate flagrante.

Excinduntur] id est, celerrime pereunt, quasi uno momento resecarentur: metaphora: sic etiam proximum extinguendi verbum.

g Heb. *extinguuntur*.

18 *Huc illuc*] id est, diffluunt.

h Heb. *viæ suæ, id est, consuetudinis*.

19 *Tema*] Arabiæ desertæ, ex Ketura, & ex posteris Ischmaëlis, Gen. 25.3. & 15.

i Heb. *quod fiduciæ fuerit: sic in emendatissimo exemplari manuscripto legimus in bibliotheca illustrissimi Principis Electoris Palatini*.

21 *Consternationem*] id est, calamitatem amici vestri, quæ est vobis consternationi, & deterret vos, ne ii sitis erga me qui fuistis antehac. Apodosis sive applicatio superioris allegoriæ.

torrentes alveo transeuntes.

16 Qui *tetri sunt a glacie; in quibus abscondit se nix.

17 Quo tempore *æstu diffluunt *homines, torrentes* *excinduntur: dum calet eorum quisque, g dispereunt e loco suo.

18 *Huc illuc avertuntur a semitis h suis consuetis: abeunt in nihilum & pereunt.

19 *Quod* intuenteis cœtus commeantium ex *Tema; turbas Sabæorum *qui* expectationē habuerant in illis,

20 Pudet i fiduciam habuisse: venientes eousque erubescunt.

21 Nunc enim *qui* fuistis, non *estis*: videntes *consternationem, timetis.

22 *An quia dixerim, date mihi? aut ex facultatibus vestris *munera exhibete propter me?

23 Aut *liberate me e manu hostis? & e manu violentorum redimite me?

24 *Docete me, & ego silebo: & quid erravi intelligendum date mihi.

25 *O quàm *acres sunt sermones recti! sed quid *reprehendit reprehensio a vobis?

26 An reprehēdere verba cogitatis? & k ventilare sermones *hominis* animo abjectissimi?

27 *Etiam in pupillum irruitis; cùm foditis *foveam* contra amicum vestrum.

28 *Sed nunc *acquiescite, *respicite ad me: & l *expositum erit vobis, si mentiar.

29 (*Revertimini quæso *ne esto iniquitas; revertimini inquam iterum, *justitia mea sibi *constet*.)

30 *An erit in lingua mea iniquitas, an palatum meum non dabit intelligendas ærumnas?

Caput VII.

1 *Nonne *præfinitum est tempus mortali in terra: & ut dies mercenarii, *dies ejus?

2 *Sicut servus *qui* aspirat ad umbram; & sicut mercenarius *qui* expectat a dum fecerit:

3 *Sic effectum est mihi ut possideam menses vanitatis; *etiam noctes molestiæ b constitutæ sunt mihi.

4 *Si quando decumbo, dico; ecquando surgam & emensus fuerit *vesper? adeo satior jactationibus usque ad diluculum:

5 *Induit caro mea vermes, & *ramentum pulveris: cutis mea *disrumpit se, & liquefit.

6 Dies mei velociores fuerunt radio textoris; & consumpti sunt cum inopia spei.

7 *Recordare (quandoquidem *ventus est vita mea, c non est oculus meus iterum visurus *bonum,

8 Nec contemplaturus est me oculus d perspicacissimus) etiam *oculi tui ad me respiciunto ut non sim *amplius*.

9 *Ut consumitur nubes & abit; ita qui descendit in sepulchrum, non ascensurus est *amplius*,

10 Nec reversurus amplius domum suam, neque agniturus eum amplius *locus ejus.

11 *Proinde ego non cohibeo os meū, loquor in angustia spiritus mei: queror in amaritudine animi mei.

12 *An mare sum? an *cete? quòd disponis circa me custodiam?

13 *Cùm dico, solabitur me sponda mea; levabit querelam meam cubile meum:

14 Tum consternas me *somniis, & præ *visionibus conturbas me:

1 *Nonne*] Iabor in toto hoc capite: ejus partes sunt duæ; una, explicatio ærumnarum, usque ad ver. 11. altera, explicatio indignationis, usque ad finem capitis; prout utramque proposuerat supra 6.2. Propositio autem ærumnarum continetur duobus locis κατὰ σύγκρισιν: unus est a communi præsentis vitæ miseria atque laboribus, ver. 1. alter a singulari Ijobi sorte versantis in summis difficultatibus, quæ per cōparationem communis illius sortis amplificatur, versibus sequentibus. Summa est miramini quod expetivi aut me non natum esse, aut quam primum emori: sed duo argumenta gravissima me eo pertrahunt, ærumnæ meæ, & indignatio.

Præfinitum] id est, nonne aliqua quiete terminantur labores vitæ nostræ, ac proinde secundum naturam finem laborum expeto?

Dies ejus] id est, labores quotidiani ejus: synecdoche.

2 *Sicut servus*] secundus locus a singularibus suis calamitatibus, quas amplificat hoc modo: Si alii homines ex communi naturæ lege a labore vacationem expetunt; quid aliud possum expetere ego quidem quàm mortem? cùm tota vita mea dies & noctu cum infinitis & gravissimis calamitatibus conflictetur, quarum finem mors unica est allatura. a Heb. *fecisse suum*. 3 *Sic effectum*] id est, indesinenter in labore rigidiore versor quàm servus & mercenarius ullus. *Etiam noctes*] quæ aliis ad quietem datæ sunt. b Heb. *constituerunt: impersonali significatione, pro linguæ more: ut suprà 4.19.* 4 *Si quando*] ἐργασία proximæ querimoniæ de suis calamitatibus, quas noctu, interdiu, perpetuas & indesinentes esse gradatim ostendit. *Vesper*] id est, nox incipiens a vespere synecdoche, ut Gene. 1.5. 5 *Induit*] id est, totum corpus vermibus circumtectum est, quasi vestimento. *Ramentum pulveris*] id est ulcerum manantium sordes concretas, ut tabem, meliceridas, & similia. *Disrumpit*] videlicet erumpentibus ulceribus, & liquefit manantibus. 6 *Dies mei*] Occupatio, qua anticipat objectionem nascentem ex sermonibus Eliphazi, suprà 5.17. & sequentibus, quorum hæc erat summa: si tibi bene es conscius, oportet animum tuum confirmari de promissionibus Dei ad vitam hanc pertinentibus. Respondet verò Ijob; ad utrumque confirmatum sum, ad vitam, & ad mortem: sed cùm tempus prosperitatis tanta celeritate effluxerit, & nunc tam manifesta sint indicia & documenta ad mortem; quorsum mihi hujus vitæ expectatio? 7 *Recordare*] Conclusio prioris partis ἐκθέσεως per apostrophen ad Deum. Quasi dicat quandoquidem Deus ita planè testatur mihi de hac vita cedendum esse, nolo vobiscum amplius contendere; sed ad Deum orationem convertam, cujus summa est; cùm tot modis ostendas vanitatem brevitatemque vitæ meæ, quæso ut potiùs tollas, quàm ut me diutius in malis herere sinas. *Ventus*] id est, mox evanitura. c Heb. *non reversurus est oculus meus ad videndum bonum*. *Bonum*] sub. in hac vita: sic sequentia. d Heb. *visus*. 8 *Oculi tui*] humanitus dictum, ut infrà ver. 21. 9 *Ut consumitur*] γνώμη, qua se consolatur Ijob; si vitæ finem obtinuerit, desituras in perpetuum calamitates, ut 2. Schem. 12.23. 10 *Locus ejus*] id est, populares ejus: metonymia. 11 *Proinde*] transitio ad alteram partem ἐκθέσεως, de indignatione animi, quæ tota in sequentibus per apostrophen ad Deum enuntiatur. 12 *An mare sum*] primus locus ἐκθέσεως, quo comparat constitutionem animi sui cum gravitate afflictionum quibus opprimitur. quasi dicat, sumne ita ferox ut mare furens & æstuans, aut ut immania cete? quin potius nonne omnibus modis studeo sollicitè ut obtemperarē tibi? at tu, ô Deus, quasi excubiis contra me positis dies & noctes infestas animum meum, & ad vitæ præsentis horrorem adducens, efficis ut præoptem mortem. *Cete*] de cujus robore, motu, & validissima agitatione vide infrà 41. 13 *Cùm dico*] i. cùm me ad quietē cōpono, tum ab istis quasi emissariis tuis invador. 14 *Somniis*] dormientem. *Visionibus*] pervigilē: vide suprà 4.13.

22 *An quia*] quartus ἀνασκευῆς locus ἐκ τοῦ ἀπρεποῦς, ab inhonesto, per dilemma: Si (inquit) aliquid de facultatibus vestris peterem (quod honestè amicus alter ab altero exigit) aut mihi, aut aliis propter me erogari operámve adhiberi: inhonestum esset amico laboranti recusare: at quanto magis futurū est vobis dedecorosum, si ne illud quidem levamen præstatis, quod præstare possetis sine ullo dispendio jacturaque vestra? Sin autem inhonesti a vobis aliquid peto, docete me & redarguite. *Munera*] ad corrumpendum judicium: id ejus aliqua ratione propter me convellite. 23 *Liberate*] id est, vim quæ mihi allata fuit, vi armata aut quocunque modo repellite. 24 *Docete*] quintus ἀνασκευῆς locus ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, ab impossibili, per concessionem. q.d. ego tam bene mihi sum conscius, ut pro certo habeam nullam mei incusandi materiam a vobis subministratam esse: sed quandoquidem ita vultis, agite, experimini si quid in me potestis reprehendere. 25 *O quàm acres*] ultimus ἀνασκευῆς locus ἐκ τοῦ ἀνακολούθου ab inconsequente, amplificatus contrario epiphonemate: magna (inquit) vis & autoritas piæ ac veræ reprehensionis: at vestra cujusmodi est? inanis est, tantùm hærens verborum aucupiis, & miserum exagitans contraquàm debuissetis, sic utitur ἀντικατηγορίᾳ, sive criminis relatione. *Acres*] id est, efficaces ad animos permovendos percellendosque. *Reprehendit*] id est, confert aut efficit conveniens cum reprehensione recta. k Heb. *vento dare*. 27 *Etiam in*] Conclusio ἀνασκευῆς ἐκ τῆς τῶν φησάντων διαβολῆς, criminatione eorum qui sermonem adversum habuerant: qua statuit Ijob istos non minus iniquos esse, quàm si pupillum aut innocentem puerum (cujus defensio omnibus ætatibus lege Dei & naturæ commendata est) violentia sua, quasi mole injecta, opprimerent. 28 *Sed nunc*] Transitio ad ἔκθεσιν, alteram orationis partem, cujus exordium tribus his versibus comprehenditur. *Acquiescite*] audientiam facit precibus, primum a persona sua, deinde a cognitione & judicio ipsorum auditorum, quod illis defertur a Ijobo: postremò ab aversatione & deprecatione præcedentium offensarum. *Respicite ad me*] id est, habete rationem mei, obsecro, & attendite. l Heb. *ante faciem vestram*. *Expositum erit*] id est, ipsi judices estote. 29 *Revertimini*] id est, animos vestros perturbatione abreptos ad rem ipsam revocate: ideoque omnia utrinque integra sunto, & missa modò dictarum offensarum recordatione, æquè inter nos audiamus. *Ne esto iniquitas*] id est, ponamus neque me a vobis, neque vos a me ullo verbo offensos esse. *Justitia mea*] id est, relinquamus justitiam meam suo loco, & rationem anteactæ vitæ meæ. 30 *An erit*] id est, si mentiar exponendo calamitates meas coram Deo & vobis.

15 Adeo

15 Adeò ut eligat 'strangulationem animus meus, mortem potiùs quàm 'ossa mea.

16 Aspernor *ea*, ne 'in seculum vivam: 'desiste a me.' nam vanitas sunt dies mei.

17 'Quid *est* mortalis, ut magni facias eum? & ut apponas ad eum [e] animum tuum?

18 Ut 'visites eum temporibus matutinis? momentis explores eum?

19 'Quandiu non respicis '*aliorsum* a me? non deseris me, ' dum deglutiam salivam meam?

20 'Peccavi,' quid agerem tibi, ô ' custos hominum? quare ' proposuisti me scopum tibi: adeò ut esse me, mihi sit oneri?

21 Imò ' quid non condonas ' defectionem meam, & aufers iniquitatem meam, ' cùm jam in isto pulvere decumbam? aut *quid non* [f] tempestivè requisivisti me, ut non essem?

15 *Strangulationem*] quamvis dur[...] sed præ[...] mortem. *Ossa mea*] id est, vitam corporis mei: synecdoche. 16 *In seculum*] id est, diutius. *Desiste a me*] hoc est, ne amplius vitâ prorogato, sed morte finem affligendi facito. sic concludit locum primum a precatione. *Nam vanitas*] id est, quicquid mihi amplius vivendum est, futurum est mihi calamitosissimum: sic judicat Ijob, ut supra ver. 6.

17 *Quid est mortalis,*] secundus locus ἰκ θέσεως a communi hominum sorte. quasi dicat, compara, quæso, tenuitatem hominis cum assiduis probationibus & exercitamentis tuis: an tam magni facis eum, ut magnis & continentibus ærumnis probare velis eum? e Heb. *cor.* 18 *Visites*] affligendo. 19 *Quandiu*] accommodatio ad suam personam. *Aliorsum*] i. aliò faciem tuam convertis: ut Psa. 79.6. & infra 14.7. *Dum deglutiam*] id est, minimo momento saltem. 20 *Peccavi*] tertius [...] locus per confessionem & deprecationem culpæ & pœnæ, argumentis sumptis a natura & officio seu administratione Dei, & a persona deprecantis. Peccavi autem, id est, fateor me esse peccatorem. *Quid agerem*] id est, solvendo impar sum. *Custos hominum*] i. qui pro bonitate naturæ tuæ servas, & administrationem salutis tibi vel vendicas. *Proposuisti me*] in quem præter ordinariam illam tuæ administrationis cursum, collimes & ejaculeris furorem tuum: ut supra 6.4. 21 *Quid non*] Conclusio dilemmatica: aut satis jam habeto his pœnis, aut me occidito. *Defectionem*] id est, afflictiones, defectionis & iniquitatis pœnas. *Cùm jam*] id est, cùm tu me in pulverem usque abjeceris, & ego me sistam tibi animo abjectissimo: locus est commiserationis a præsente conditione. *Tempestivè*] vide suprà in ver. 8. f Heb. *mane* [...].

Caput VIII.

Bildad Ijobum graviter reprehendit quasi obloquentem justitiæ Dei: eam testimoniis & exemplis probat, & Ijobum minis deterrere conatur, promissionibusq; revocare.

1 TUNC respondens Bildad Schuchites, 'dixit:

2 'Quousque effaberis ista? & ' ventus validus sermones oris tui *futuri sunt*?

3 'An Deus fortis perverteret judicium? aut an omnipotens perverteret justitiam?

4 'Si filii tui peccaverunt ei; ideo dimisit eos ' in [a] potestatem defectionis ipsorum.

5 Si tu sedulò requireres Deum fortem; & omnipotentem deprecareris;

6 'Modò purus & rectus sis: certè jam ' expergisceretur tua causa, & 'perficeret habitationem 'justitiæ tuæ,

7 Essentque [b] priora tua 'perexigua: adeò posteriora tua augerentur valde.

8 'Nam consule quæso ætatem priscam; & compara *te* ad 'pervestigationem majorum illorum.

9 ('Nam [c] hesterni sumus, neque experti sumus; nā 'umbra sunt dies nostri super terrā.)

10 An non illi docturi sunt te? 'dicturi tibi, & ex animo suo prolaturi verba?

11 'An attollit se juncus absque cœno, augetur ulva absque aquis?

12 Adhuc existens 'in virore suo, *cùm* nondum decerpitur; tamen ante omne gramen arescit.

13 Ita sunt semitæ omnium obliviscentium Dei fortis: nam expectatio hypocritæ perit,

14 'Quem fastidit spes sua; cujus fiducia ' est domus aranei,

15 Quo innitente domui suæ non consistit illa; apprehendente eam non stat.

16 'Succosus est, ' ante solem; &' supra hortum suum tener ramus ejus prodit:

17 In ' acervo radices ejus implectuntur; 'domum lapideam inspicit.

18 'Si perdit eum a loco ejus; adeò ut ementiatur eum *locus dicens*, non vidi te:

19 'En illa lætitia viæ ejus: cùm *educto eo* ex pulvere faciunt ut alter efflorescat.

20 'Ecce Deus fortis non spreturus est integrum: sed non ' confirmat manum maleficorum,

21 'Donec 'impleverit risu os tuum, & labia tua jubilo:

22 Osores tui induantur pudore: & tentorium improborum nusquam sit.

1 *Bild.*] Oratio est [...] sive reprehensoria, constans propositione, ver. 2. confirmatione reprehensionis suæ usque ad ver. 20. Et conclusione a promissionibus Dei. Cujus summa est, Ijobum temerè & impiè administrationi Dei obloqui, quòd non dimittat anteactam vitam suam & factorum; neque judicia Dei patienter acquiescat: Piis verò, ut si seriam peccatorum confessionem & resipiscentiam se comparans benedictionem a Deo expectet. Ita quidem sancta est thesis, sed in hypothesi sive singulari [...] facti peccatur, dum argumentatur Bildad ex præsentibus calamitatibus Ijobum hypocritarum more in peccatis vixisse, eorum nomine affligi, & adhuc malè agere quòd inficietur peccata sua; cujusmodi ferè est sequentium reprehensionum in Ijobum ratio. 2 *Quousque*] propositio reprehensionis ἐκ τῆς τοῦ [...] ἀβουλίας, quòd Ijob perturbato vehementissimè animo sermones [...] haberet indignissimè. *Ventus validus*] id est, quasi bruto impetu ferris ad [...] Deum, proruendum judicia ejus, & convellenda omnia. 3 *An*] [...] reprehensionis locus ἐκ τοῦ σαφοῦς, ab evidente, quasi dicat, quis nescit Deum justissimum esse, neque tua neq; alterius causâ æquum & bonum convellere. 4 *Si peccaverunt*] ἐργασία superioris loci dilemmatica: necesse est, inquit, ut Deum justissimum confitearis, sive filios tuos, sive te ipsum spectes: nam [...] peccatorum nomine: sed illos quidem ad mortē; te verò, si sa[...] benedictiones conjunctæ sunt. *In potestatem*] i. ut ipsi [...] perderet. a Heb. *in manum* 6 *Modò purus*] i. modò conversio [...] N impura oratio. *Expergisceretur*] i. ostenderet te sibi esse cu[...], ut Psal. 35.23. *Perficeret*] i. absolutè bearet. *Justitiæ tuæ*] [...] vivere, hypallage α[...].

b Heb. *principium tuum perexiguum [...] adeò consequens tuum augeretur.* 7 *Perexigua*] id est, prope nihil esset prior ille status tuus ad eum qui tibi divinitùs obventurus esset. 8 *Nam*] secundus locus confirmationis ἐκ μαρτυρίας παλαιῶν, a testimonio majorum & omnium temporum universè. *Pervestigationem majorum*] id est, sciscitandos & percontandos majores antiquissimos. 9 *Nam hesterni*] ætiologia, cur modeste reticendo suum testimonium ad priscorum autoritatem & fidem Ijobum revocet, ut confirmet propositionem Eliphazi, suprà 4.8. Est autem tota hyperbolica per μείωσιν dicta, & per comparationem sui cum priscis majoribus. c Heb. *heri.* *Umbra*] id est, brevissima ætas nostra est comparata cum majorum ætate, fluxa, instabilis, & ipsa ultrò abiens. 10 *Dicturi tibi*] id est, dicta mea confirmaturi bona fide. 11 *An attollit*] tertius confirmationis locus ἐκ παραβολῆς, ex comparatione qua ostenditur tam esse ex ordine & jure administrationis Dei ut impii & hypocritæ intercidant, eorumque expectatio præscindatur, quàm odinarium est, juncum in siticulosis locis arescere, aut dissipari telam aranei. 12 *In virore suo*] id est, tempore viriditatis suæ, quo adhuc crescere, ac non decerpi solet. 14 *Quem fastidit*] id est, eum quasi fastidiens fugit id ipsum quod sperat, adeò ut insperatis calamitatibus opprimatur, metaphora. Est autem hîc amplificatio superioris loci ab exemplis duobus aranei, & arboris, usque ad 19. versum. *Est domus aranei*] id est, adeò fragilis & fallax, ut illa est. 16 *Succosus est*] alterum exemplum quo exprimitur allegoricè primum felicitas improborum, deinde luxurians in aliorum damnum propagatio; & postremò exitium. Succosus autem, id est, abundans & circumfluens bonis insitis & adventitiis. *Ante solem*] id est, palàm, in oculis omnium agit commodissimè. *Supra hortum, &c.*] id est, plus æquo luxuriat: his omnibus tacitè Ijobum & ejus filios perstringit. 17 *In acervo*] id est, ita latè radices diffundit, ut fundamenti struem offendat in ædibus domini sui. *Domum lapideam*] id est, luminibus domus officit. quasi dicat, suprà & infrà damnosus est familiæ domui sui. 18 *Si perdit eum*] dominus ejus, funditùs extirpando e loco ejus, ita ut nullum vestigium ejus appareat; quod in sequentibus per prosopopœiam exprimitur. 19 *En illa lætitia*] Apodosis ironica similitudinis, Ijobum graviter mordens; etsi statim lenitur promissionibus. quasi dicat, ubi est gloria & jactatio illius, cùm avulsi nullum vestigium superstit, & in locum ejus altera suffecta sit? 20 *Ecce Deus fortis*] Conclusio a promissionibus Dei ad superiores minas mitigandas, sed tamen oppositione status improborum illustrata, velut aculeo infixo in animum Ijobi; ut partim metu a malè gerenda vita deterreret, partim spe revocaret ad Deum. *Confirmat*] vide suprà 4.3. 21 *Donec impleverit*] Transitio a thesi ad hypothesin: quasi dicat, te ergo, si integer eris, non spernet Deus; sed acceptum habebit usquedum, &c. ut suprà ver. 6. *Impleverit risu*] id est dederit amplissimam materiam gaudii, tibi benefaciendo, & inimicos confundendo.

Caput IX.

Ijob agnita & celebrata justitia, sapientia ac potentia Dei, inficiatur criminationem vitæ suæ sibi ab amicis objectam, & justitiam suam asserens docet ex præsentibus Dei judiciis non esse de hominibus judicandum. Postremò querimonias suas repetens.

petens a Deo multis argumentis adductis mala sua deprecatur, & concludit flebili optato.

1 *Dixit*] Istius responsionis Ijobi summæ partes sunt tres: Prima, ὁμολογητικὴ sive confessoria justitiæ & potentiæ Dei, usq; ad ver.21. Secunda, ἀνταγωνιστικὴ inficians criminationem sui & defendens integritatem suam, usque ad finem capitis: Tertia, ἔνδειξις sive expositio indignationis suæ & querimoniæ apud Deum, cap.10.

2 *Verum est*] Cõfessio, ad primam Bildadi propositionem respondens, suprà 8.3. quam in sequentibus explicat primò per thesin, usq; ad ver.14. deinde per hypothesin & accommodationem ad personam suam, usque ad ver. 21.

3 *Si volet litigare*] homo videlicet de sua justitia adversus sapientissimam & potentissimam Dei justitiam.

Ad unum ex mille] id est, millies peragetur reus.

4 *Est sapiens*] Cõfirmatio propositionis superioris a natura Dei.

a Heb. *corde*.

1 RESPONDENS verò Ijob, dixit:
2 Verum est, novi ita esse: nam qui justus esset mortalis *comparatus* cum Deo forti?
3 Si volet litigare cum eo, non poterit respondere ei *ad* unum ex mille.
4 Est sapiens [a] animo & fortis viribus: quis obdurans *animum* adversus eum prosperitate utitur?
5 Qui refigit montes ita ut non animadvertant *homines*: qui subvertit eos in ira sua.
6 Qui commovet terram e loco ejus; adeo ut columnæ ejus contremiscant:
7 ‖ Quo interdicente Soli, non oritur; qui circa stellas obsignat:
8 Qui extendit cœlos solus; & calcat excelsa maris:
9 Qui facit Arcturum, Orionem & Pleiadas; ac penetralium Austri *sydera*:
10 Qui facit res magnas, [b] adeoque impervestigabiles; & mirabilia, adeoque innumera.
11 Si transit præter me, tamen non possum videre: si transmeat, tamen non animadverto eum.
12 Si rapit, quis cogat eum restituere? quis dicat ei, quid facis?
13 Deo non revocante iram suam; sub ipso incurvantur adjutores superbiæ.
14 Quanto minus ego responsarem ei? electurus essem *habere* verba mea contra eum?
15 Cui si justus sim, non responsabo; *sed* judicem meum deprecabor.
16 Si provocem, an respondebit mihi? non credo auribus percepturum vocem meam.
17 Qui turbine contereret me, & multiplicaret vulnera mea impunè.
18 Non sineret me revocare spiritum meum; sed saturaret me amaritudinibus.
19 Si viribus *experirer*, fortissimum ecce: sin judicio, quis vadimonium constitueret mihi?
20 Si justum me assererem, os meum condemnaret me: *si* integrum me, perverteret me.
21 Integer sum, non sum mihi conscius: *sed* ex animo meo sperno vitam meam.
22 [c] Propter hoc unum dico; integrum, ut improbum ipse consumit.
23 Quandoquidem flagello mortem affert repentè; ad probationẽ innocentium ridet:
24 Terra traditur in manum improbi, adeò ut faciem judicum ejus obtegat: si nõ *ille facit*, quisnam est?
25 Nam dies mei velociores fuerunt cursore; aufugerunt, non sunt experti bonum:
26 Transmearunt cum navibus [d] celocibus, sicut aquila involans in escam.
27 Si dico, oblivíscar querimoniæ meæ, derelinquam [e] iram meam, & recreabo me:
28 Formido omnes dolores meos: recognosco fore ut non purges me:
29 *Sed* me tanquam improbum fore: quare jam in vanum laborarem?
30 Si lavero me aquis nivalibus, & emundavero smegmate manus meas:
31 Tum in foveam demerges me, & abominabuntur me vestes meæ.
32 Quamvis non sit vir sicut ego, *ut* responsem ei, conveniamus pariter in judicium:
33 Neque sit inter nos arbiter, interpositurus manum suam inter utrumque nostrum;
34 Amoturus a me virgam ejus, & terrorem ejus, ne perturbet me:
35 Eloquar, & non timebo ab eo: nam non ita sum conscius mihi.

17 *Qui turbine contereret*] i. miserrimè perderet me: periphrasis, duobus [illegible] *Turbine*] id est, subita, violenta, & [illegible]gosa plaga, qualem experti fueram ipse [et] filii, supra 1.19.

Impunè] id est, sine ullo damno suo, & nemine vindicante me: sic Proverb.1.11.

19 *Sin judicio*] id est, si in jus vocari vellem.

Quis vadimonium] id est, quis tandem judicis partes agens inter me & illum in jus vocaret ad agendam causam nostram?

20 *Si justum*] [illegible]ra propositio hypothetica, quasi dicat, si justitiam meam cum illius justitia comparare vellem, [illegible] ipsius verbis ac [illegible] gladio jugularet me.

Integrum me] comparatione Dei.

Perverteret] videlicet os meum.

21 *Integer sum*] Secunda pars responsionis ad propositionem Bildadi quæ [est] suprà 8.6 & sequentibus. Est autem hoc versu prolepsis sequentium in responsione partium: nam primum integritatem suam, fidem, & conscientiam adversus probra quæ objiciebant illi, asserit: deinde ostendit se sine mala fide fastidire vitam suam, quod capite sequente [illegible]cat. Integer [sum, in]quit) comparatione

Quis obdurans] ab exemplo: est autem prolepsis hoc versu, cujus duæ argumentationes sigillatim sequentibus explicantur. 5 *Qui refigit*] confirmatio prioris argumentationis de natura Dei, ab operibus ejus, usque ad ver. 11.

Animadvertant] nempe amotionem, adeoque ullum vestigium eorum. 6 *Columnæ*] i. ima fundamenta, quasi dicat, terram a summo ad imum. 7 *Quo interdicente*] id est, qui efficit noctem & diem: periphrasis: nam donec oriatur Sol, est nox: & adveniente die contra, quasi obsignatæ occultantur stellæ.

‖ *Gen.1.* 8 *Calcat excelsa maris*] id est, æstum & fluctus ferventis maris quasi pede comprimit. 9 *Qui facit Arcturum*] id est, qui facit ac moderatur annum; cujus partes a signis cœli ordinariis designantur, principio ducto a Septembri; prout numeratur civilis annus. *Arcturum*] cujus sydus exoritur undecim diebus ante æquinoctium Autumni, & dimidiam anni partem terminat. *Orionem*] sydus quod totis noctibus mense Decembri in hemisphærio supero versatur, & deinceps usque ad vergiliarum tempus conspicuum est. *Pleiadas*] Latinè vergilias, quæ una cum vere oriuntur, & durant usque ad Autumnum. *Penetralium austri*] intelligit æstiva sydera, ut est canicula, &c. quæ quia ad polum Antarcticum sive axem meridianum spectant (qui polus velut inferior subest horizonti nostro) penetralium Austri sydera appellantur: dicuntur enim penetralia austri elegante phrasi per hypallagen pro Austro penetralium, id est, abstruso & quasi in penetralibus terræ abscondito. b *usque ad non pervestigationem, & usque ad non numerum, suprà 5.9.* 11 *Si transit*] confirmatio secundæ argumentationis ab exemplis. est autem hoc primum hypotheticum a persona sua, quasi dicat: si quod documentum potentiæ, & sapientiæ & justitiæ suæ edit ob oculos meos, non sum is qui eam cognoscere & pervestigare possim; adeo inscrutabilia sunt judicia ejus & inpervestigabiles viæ ejus, Rom. 11.33. 12 *Si rapit*] secundum exemplum κατὰ θέσιν, a persona eorum quos Deus malis afficit arbitratu suo. 13 *Deo non revocante*] tertium exemplum, a persona eorum qui vires suas consumunt & alienas adhibent ut absistant Deo. *Adjutores superbiæ*] id est, superbi, & eorum patroni. 14 *Quanto minus*] altera pars confessionis, ut diximus in ver.2. qua primùm statuit se non responsaturum, sed submisso animo deprecaturũ Deum: deinde hoc institutum suum duabus propositionibus hypotheticis confirmat. Quod autem dicit, Quantò minus, comparatio majoris est: si nemo (inquit) quantumvis potens & validis auxiliis fultus Deo utiliter obloqui aut obsistere potest; quid ego miser, solus, &c.

Electurus essem] id est, de industria litigarem, ut suprà ver.3. 15 *Si justus*] id est, si sapiam, & velim in mea justitia pergere. *Deprecabor*] ut facit sub finem sequentis capitis. 16 *Si provocem*] Propositio prior hypothetica, qua docet quam malè sibi sit cessurum, si cum Deo judicio aut viribus certare velit: quod amici tanquam homini malè sano & furenti exprobrabant. *Auribus percepturum*] accepturum provocationem meam,

vestri in hac defensione mea: nam integer sum ab iis peccatis quæ mihi obj[icitis] fuisse in causa cur ita affligat. *Non sum mihi conscius*] sic distinguimus secun[dum fi]dem manuscripti exemplaris. 22 *Propter hoc unum*] ἀνταγωνιστικὴ sive co[nfu]tatio argumentationis illius Bildadi: Si justus esses, non affligeret te Deus, sup. 8. 6.&20. Atqui te affligit; Ergo injustus es. Cui ita respondet Ijob, utcumque afflictus sim, mihi sum bene conscius: itaque concludo probos ut improbos à Deo affligi; amplius dico, pro arbitrio ipsius utrosque consumi. c Heb. *hoc propterea dico: antecedens cum relativo: pleonasmus*. 23 *Quandoquidem &c.*] id est, quandoquidem innocentes necat subitò, aut gravissimis afflictionibus eos probando delectatur: humanitus dictum. 24 *Terra traditur*] confuta[tio] alterius partis argumentationis Bildadi sup 8.11. qua dixerat, ut probis benedicit Deus, sic e contrario improbis & actionibus eorum in hac vita palàm & apertè reipsa maledicere. confutat autem Ijob ab experientia. *Faciem judicum &c.*] id est, bonos etiam condemnet, a quibus fuisset condemnandus: [illegible] synecdochicè, ut Esteræ 7.8. *Ille*] nimirum Deus. 25 *Nam dies mei*] confirmatio superioris argumentationis ab exemplo suo: ostendit enim, utcumque integer sit: tamen amissam esse quam celerrimè prosperitatem suam ver.25. & 26. deinde se gravissimè & sine intermissione affligi, versibus sequentibus.

Dies mei] prosperi, ut sup.7.6. *Bonum*] diuturnum & constans. d Heb. *desiderii, id est, ita constitutis, ut quàm citissimè vectorem ad desiderium perducant.*

27 *Si dico*] q.d. si quando succurrit ut de liberatione a malis meis [illegible]gitem, præcidunt mihi spem mala præsentia. e Heb. *faciem: sic Levitici* [illegible] *& 1. Schem.1.18.* 28 *Non purges*] i. ut purum me a calamitatibus liberes: concludit Ijob ex rebus præsentibus, ut sup.7.6. 29 *Improbum fore*] ita [illegible]tum iri, ut vos de improbo dixistis. *Laborarem*] de fovenda aliqua spe [illegible] ilis istas exitiales ærumnas: sic refellit sermonem Bildadi suprà 8.6. 30 *Si lavero*] i. quamvis purissimus essem hominum, tamen ita affligeres me: apostropha ad Deum. 31 *Abominabuntur*] id est, horrebunt me etiam omnia mihi proxima, & juris mei: hyperbole. 32 *Quamvis*] Conclusio superioris [illegible] μεταβατικὴ id est, transitiva ad querimoniam sequentis capitis, cum pro[positione] quæ est in ver.35. & principio sequentis capitis; qua ita statuit Ijob: si neque mihi est autoritas cum illo contendendi, neque alteri judicandi, arbi[trium] interponendi: non dubitabo tamen expostulare cum illo familiariter [in] bona fide & conscientia. *Pariter*] id est, æquis inter nos legibus, ut inter li[ti]gantes ex æquo disputari solet. 35 *Ita*] nimirum ut vos exprobratis mihi.

Cap.

CAPUT X.

1 ¹FASTIDIT anima mea vitam meam;
²deponam a me querimoniam meam:
loquar in amaritudine animæ meæ;
2 Dicam Deo, ³ne condemnes me; notum fac
mihi quamobrem ³contendas mecum.
3 ⁵An bonum est tibi, quòd opprimis? quòd
spernis laborem manuum tuarum? & consi-
lium improborum illustras?
4 ⁴An oculi carnei sunt tibi? an ut videt mor-
talis vides?
5 ⁵An similes diebus mortalium dies tui *sunt*?
aut anni tui similes diebus viri?
6 ⁶Ut inquiras in iniquitatem meam, & de
peccato meo quæras?
7 ⁷In notitia tua *est* me non esse improbum:
⁸nec tamen est quod eripiat a manu tua.
8 ⁸Manus tuæ dolore afficiunt me, quæ fece-
runt me: unà circumquàque *sunt* quibus per-
das me.
9 ‖Recordare, quæso, quòd sicut argillam fe-
cisti me: & in pulverem reduceres me?
10 Nónne ¹⁰sicut lac fudisti me? & tanquam
caseum coagulasti me?
11 ¹¹Cute & carne induisti me? ossibusque &
nervis texisti me?
12 ¹²Cùm vita benignitatem exercuisti erga
me? & visitatio tua conservavit spiritum
meum?
13 ¹³At ista recondidisti in ᵇ animo tuo: novi
hoc esse apud te.
14 ¹⁴An simulac pecco, observes me? & ab ini-
quitate mea non purges me?
15 Si improbus sim, hei mihi; si justus sim, non
¹⁵possum attollere caput meum: satiare ignomi-
nia, & respice afflictionem meam.
16 ¹⁶Nam attollit sese *illa*, ut ferox leo ¹⁶venaris
me: & ᶜ rursus mirificum te exhibes con-
tra me.
17 Renovas ¹⁷testes tuos contra me, augens
indignationem tuam adversus me: ¹⁷vices &
exercitus sunt contra me.
18 ¹⁸At quare e vulva eduxisti me? *o si* expi-
rassem, & oculus non vidisset me:
19 Essem ac si nunquam fuissem; ex utero in
sepulchrum elatus fuissem.
20 ²⁰An non paulisper diebus meis ²⁰cessabit?
deponet a me, ut recreem me paulisper?
21 ²¹Cùm nondum abivero unde ²¹non sum
rediturus; in terram tenebrosam & ²¹umbræ
lethalis.
22 Terram obscurissimam, similem caligini,
umbræ lethalis, & ²²expertem vicissitudi-
num; ²²utcunque splendeat, similem caligini.

1 *Fastidit*] ut supra 9.21. 2 Heb. *relinquam de super me.* 2 *Ne condemnes*] Propositio deprecationis primum, deinde optati ut Deus severitatis suæ in Ijobum causam explicet, cùm ipse sibi bene sit conscius. *Contendas*] flagellando me. 3 *An bonum*] Confirmatio propositionis a rebus absurdis, quæ cùm in Deum cadere non possint: ... pro forma judiciorum ab humana infirmitate de Deo cogitare possent. Est autem hic primum absurdum, ut Deus justus opprimat hominem sibi bene conscium: secundum, ut opificem spernat suum opus: tertium, ut probus improbis faveat, hoc ver. 4 *An oculi*] quartum absurdum, ut Deus omnium cognitor judicio fallatur. 5 *An similes*] quintum absurdum concludens superiora ... an tota, in qua ... tua quicquam tibi humanum evênit? synecdoche. Sic transit Ijob ad hypothesin causæ suæ. 6 *Ut inquiras*] utpote quasi jam omnia non essent tibi explorata: ut ... sequente vers. 7 *In notitia tua est*] Propositio primæ confutans absurdum primum, de quo supra ver. 3. *Nec tamen est*] ... ad movendam misericordiam: ... verùm ... ut mea quidem integritas, cujus tu mihi testis es, facit ut hac plaga liberer. 8 *Manus tuæ*] Propositio secunda pathetica respiciens ad absurdum secundum ver. 3. amplificata primum κατὰ σύγκρισιν sive comparationem antecedentium operis Dei cum præsentibus calamitatibus: deinde per enumerationem singulorum Dei operum erga se inde a conceptu. ‖ *Gene.* 2.7. 10 *Sicut lac*] id est, conceptum humanum & naturalem effecisti: periphrasis. 11 *Cute & carne*] id est, in utero formasti. 12 *Cùm vita, &c.*] id est, animasti, & in vita conservasti. 13 *At ista*] ὑποφορά, sive subjectio fidei ad præcedentes quæstiones. b Heb. *corde.* 14 *An simulac*] Tertia propositio, respondens tertio absurdo per dilemma: alia est, inquit, apud te ratio eorum qui ex infirmitate peccant alia improborum. Si ex infirmitate offendi, an mecum eadem ratione acturus es atque cum improbo? 15 *Possum attollere*] ita ærumnarum gravitate opprimor: quam ob rem ad orationem patheticam statim confugit. *Ignominia*] mea videlicet, id est, desine me ignominia afficere misertus mei. 16 *Nam attollit*] precationis αἴτιον, duobus versibus. *Venaris*] id est, infestis plagis: humanitus dictum. c Heb. *reverteris, & mirificum.* *Rursus mirificum*] id est, subinde mirificos dolores mihi affers. 17 *Testes*] id est, plagas, testes indignationis tuæ, ut infrà 16.8. *Vices & exercitus*] id est, veluti copiæ aliæ aliis succedentes oppugnant me. 18 *At quare*] Contentio sermonis adversus Deum, ἐκ τοῦ πάθους ex infirmitate carnis proficiscens: vide supra 3. & sequentibus. 20 *An non*] conclusio a voto & ardente gemitu, superiore contentione adversus Deum, quasi victoris ex ea erigentis ... *Cessabit*] renovare dolores: videtur autem Ijob ex his verbis novos ... aculeos & tela dolorum persensisse, quibus ad Deum excitaretur.

21 *Cùm nondum abivero, &c.*] id est, mortuus fuero: periphrasis. *Non sum rediturus*] vide supra 7.9. & 10. *In terram*] descriptio sepulchri periphrastica. *Umbræ lethalis*] id est, umbrosissimam. 22 *Expertem vicissitudinum*] in temporibus videlicet: est enim perpetua nox ibi. *Utcunque splendeat*] id est, quæ quantumvis sole lucente perlustretur terra, semper opaca permanet.

CAPUT XI.

Tzophar sermonem Ijobi a comparatione majestatis divinæ refellens, docet unicam salutis viam esse fidem & resipiscentiam; ad quam Ijobum hortatur.

1 CUI respondens Tzophar Nahhama-
thites, ¹dixit:
2 ²An multitudini verborum non re-
sponderetur? aut an ᵃ vir loquax justus ha-
beretur?
3 ³Ad mendacia tua homines silerent? & te
subsannantem nemo pudore suffunderet?
4 ⁴Dixisti enim, ⁴pura est disciplina mea; &
⁴mundus sum ante oculos tuos.
5 ⁵At certè, *o si* quis daret Deum loqui; & a-
perire labia sua adversus te:
6 Ut indicet tibi ᵇ occultissimâ sapientiâ, ⁶du-
plo majorem fore ad existentem *hanc* (quod
animadverte) si exacturus esset abs te De-
us pœnam iniquitatis tuæ.
7 ⁷An profunditatem *sapientiæ* Dei invenias?
aut usque ad finem *sapientiam* omnipoten-
tis invenias?
8 *Altior est* ᶜ altissimis cœlis, quid ages? pro-
fundior ⁸sepulchro *imo*, quid cognosces?
9 Longior terra mensura ejus: & latior
mari.
10 ¹⁰Si transmeabit ut ¹⁰dedat: sive ut ¹⁰congre-
get; quis verò avertet eum?
11 ¹¹Cùm ipse novit ¹¹homines vanos, & videt
nequitiam; an non ¹¹consideraret:
12 ¹²Ut vir ¹²vacuus fiat cordatus: homo ¹²ut
pullus onagri natus?
13 ¹³Si tu ¹³comparans animum tuum; expan-
surus es ad eum manus tuas:

1 *Dixit*] Hujus orationis summæ partes sunt, Exordium, ver. 2. & 3. Ἀνασκευὴ sive confutatio sermonis quem habuerat Ijob, a 4. ver. usque ad 13. Κατασκευὴ sive confirmatio promissionum Dei in resipiscentem, usque ad 18. ver. Et Conclusio, inde usque ad finem. 2 *An multitudini*] Exordium a necessitate, in quam sibi adduci videbatur Tzophar ut sermones Ijobi refelleret. Ejus necessitatis loci sunt quatuor amplificati contentione vehementissima, hoc & seq. versu. Primus ἐκ τοῦ αἰσχροῦ, ab inhonesto; Si tibi inhonestū est tot verba effutire, nobis adhuc inhonestius foret ea dissimulare. & secūdus ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου, ab inutili; Loquacitas non efficiet justū. a Heb. *vir labiorum.* 3 *Ad mendacia tua*] Tertius locus, ab injusto: Injustum est mendaciis assentari. *Et te*] Quartus ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, ad impossibili: non possunt pii non obsistere blasphemantibus. 4 *Dixisti*] Ἀνασκευῆς sive confutationis ἔκθεσις, propositio argumenti quod statuit confutare. *Pura est disciplina*] id est, ego ex puro corde, conscientia bona & fide non simulata versatus sum in utenda doctrina Dei, suprà 6.10. *Mundus sum*] vitæ ratione sup. 10.7. 5 *At certè*] summum & unicum argumentum confutationis a testimonio Dei, quod Ijobo δι' εὐχῆς, precationis modo objicit, velut obfirmatè omnibus hominum documentis resistenti. b. Heb. *occultis sapientiæ.* 6 *Duplo majorem*] id est, te multò graviores pœnas tuis peccatis meritum esse, quàm sunt hæ quibus affligeris, si Deus tecum summo jure agere vellet; ut Hezræ 9.13. 7 *An profunditatem*] Ἐργασία superioris propositionis de occultissima sapientia Dei, quam metaphoricè cum rerum corporearum exemplis comparat, omnibus humanis dimensionibus eam superiorem esse confirmans, hoc ver. & duob. seq. c Heb. *altitudinibus: hypallage.* 8 *Sepulchro*] i. omnibus inferis. 10 *Si transmeabit*] i. si operibus exerceat se, ut suprà 9.11. *Dedat*] abjiciens a se. *Congreget*] recipiens ad se. 11 *Cùm ipse*] Ἐργασία alterius membri in propositione adducti, de peccato hominis & cognitione ejus. *Homines vanos*] ut esse præsumeris ex verbis tuis, & ex pœnæ quam sustines gravitate. *Consideraret*] ad judicandum, & ad puniendum. 12 *Ut vir*] Usus animadversionum Dei, quo comparatur transitio ad κατασκευήν. *Vacuum*] corde & intelligentia. *Ut pullus*] id est, etiam brutissimus inde ab ortu suo. 13. *Si tu comparans*] Κατασκευὴ sive confirmatio hypothetica promissionum Dei, qualem alii amici adhibuerant suprà 5.17. & 8. 5. & 20. *Comparans*] id est, si ex animo resipisces.

14 Quandoquidem nequitia est in manu tua,
procul amove eam: & ne finito habitare in
tentoriis tuis iniquitatem.
15 Tunc cùm ᵉ extuleris faciem tuam e vitio:
utique ᶠ eris validus, & non timebis.
16 Nam tu molestiæ oblivisceris: sicut aqua-
rum *quæ* ᵍ præterierunt recordaberis:
17 Et ʰ supra meridiem exurget tempus; ⁱ e-
volabis, similis matutino eris.
18 ᵏ Confide igitur, dum est spes: si ᵈ perscru-
tatus fueris, securè cubabis:
19 Et recubantem nemo exterrebit: imò pre-
cabuntur faciem tuam multi.
20 ˡ Oculi verò improborum deficient, cùm
perfugium perierit ab eis; & ᵐ spes eorum
exspiratione animæ.

15 *Extuleris*] id est, te eexeris, & in vitio non amplius jacebis. sic perstringit Ijobum quasi in peccato jacentem.
Eris validus] quod ante planè impatiens jactabas, sup. 9. 35.
16 *Præterierunt*] videlicet non reversuræ.
17 *Et supra meridiem*] id est, illustrissima gloria circumfulgebis.
Evolabis] id est, quasi uno momento ex ærumnis istis emerges atque eveheris. 18 *Confide*] Conclusio exhortatoria ad fidem & resipiscentiam tempestivam, partim a promissionibus Dei adjunctis, partim a metu judiciorum ejus: quem aculeum adhibet ad fodicandum Ijobum: ut suprà 8.20. *Perscrutatus*] id est, vias tuas exploraveris, & resipiscente animo a te abjeceris: sic Lamentationum 3.40. d Heb. *pro foderis: metaphora* 20 *Oculi improborum*] id est, improbi sua spe frustrati vitam in lachrymis & ejulatu consument. *Spes eorum*] id est, misera morte de rebus speratis decident

Caput XII.

Ijob confutatis amarulenter ab experientia & communi rerum creatarum testificatione argumentis Tzopharis, & reliquorum mendacibus sermonibus repudiatis, omnes injurias in Deum arguit. Postea redintegrans constitutionem causæ suæ, expostulat cum Deo de illatis calamitatibus, easque argumentis aliquot deprecatur.

1 RESPONDENS verò Ijob, ᵃ dixit.
2 ᵇ Scilicet vos esse ᶜ populum: & ᵈ vo-
biscum morituram sapientiam.
3 ᵉ Etiam mihi est animus ut vobis; ᶠ non ᵃ in-
ferior sum vobis: ᵍ & apud quem non *sunt*
hujusmodi?
4 ʰ *Ut qui* derisui *est* amico suo sum, ⁱ quem
clamantem ad Deum exaudit: ᵏ derisui *est*
justus, integer.
5 ˡ Tæda contempta *est* ad cogitationem tran-
quilli: is qui constitutus est, in ᵐ nutationibus
pedis.
6 Tranquilla sunt tentoria ⁿ vastatoribus, &
secura provocantibus iram Dei fortis: cui-
cunque efficit Deus ut eveniat *optatum* ad
manum.

1 *Dixit*] Hujus responsionis Ijobi summæ partes sunt duæ: ἀνασκευὴ sive confutatio partim singularis sermonum Tzopharis, partim universalis amicorum omnium, usque ad 17. ver. cap. 13. Et nova ὑπόθεσις, hoc est, propositio sive constitutio causæ suæ coram Deo, usque ad finem.
2 *Scilicet*] Exordiū ironicum: primus locus ἀνασκευῆς, a reprehensione amarulenta eorum qui sermonem habuerant. *Populum*] id est, verè homines, quibuscum ego comparatus sum vir vacuus, & quasi pullus onagri, suprà 11.12. *Vobis cum moriturum*] id est, præter vos neminem esse sapientem: Sarcasmus. 3 *Etiam*] amplificatio ironiæ superioris per comparationem sui. *Non inferior*] id est, non minus habeo animi & intelligentiæ quàm vos; sic infrà 13.2. a Heb. *non cado ego præ vobis: sic infrà 13.2.* *Et apud quem*] altera amplificatio ironiæ. 4 *Ut qui, &c.*] secundus locus ἀνασκευῆς, ἐκ τοῦ ἀπρεποῦς, ab inhonesto; sed κατ᾽ εὐφημισμὸν in tertia persona enuntiatus, ut suprà 6.14. tum ut minùs amicorum animi offendantur, tum ut commodiùs ad thesin transeatur. *Quem*] amicum, &c. Id est, cui in præsentia Deus benedicit, ut fruatur tranquillitate vitæ; ac proinde quem indignius est de misero amico male judicare, maximè qui justitiam & integritatē suam asserit. *Derisui*] Transitio ad thesin. 5 *Tæda contempta*] Tertius locus ἀνασκευῆς, Thesis sive propositio contraria ex adverso illi quam posuerat Tzophar suprà 11,13. & sequentib. Tu (inquit) dicis fore ut probus securè in hac vita degat, & gloriosa posteritatis luce meridiem superet: ego verò contrà ab exemplo meo confirmo, primùm virum integrum ad multas mutationes & casus tota hac vita comparatum esse: deinde ad opinionem eorum qui tranquillè vivunt quasi absumptam tædam abjectam esse, nedum ut luceat velut sol: contrà verò multa improbis ex animo succedere, utcunque statuet is suprà 11.20. *Nutationibus pedis*] id est, calamitatibus, quæ parum abest quin ipsum hominem prosternant: elegans metaphora, ut Psal. 18.37. 6 *Vastatoribus, &c.*] id est, improbis, qui non tantùm contra secundam legis tabulam, sed etiam contra primam veniunt.

7 ᵒ Enimverò interroga, quæso, jumenta, &
docebit te *illorum quodque*: aut volucrem
cœli, & indicabit tibi:
8 Aut confabulare cum terra, & docebit te:
etiam enarrabunt tibi pisces maris.
9 ᵖ Quis non cognovit ex omnibus istis, ma-
num Jehovæ facere illud;
10 In cujus manu *est* anima omnis viventis, &
spiritus totius carnis humanæ?
11 ᑫ An non auris verba probabit, ut palatum
cibi gustum assumit sibi?
12 ʳ In decrepitis erit sapientia? & in longitu-
dine dierum intelligentia?
13 ˢ Penes illum *est* sapientia & fortitudo: il-
lius *est* consilium & intelligentia.
14 ᵗ En *ita* ᵘ destruit ut non ædificetur: ˣ occlu-
dit viro *ita* ut non aperiatur.
15 En ita ʸ cohibet aquas ut arescant: aut ita
emittit eas ut subvertant terram.
16 Apud illum *est* robur & ᶻ substantia: ejus *est*
ᵃ errans & in errorem inducens.
17 Qui facit ᵇ ut consulti deveniant in demen-
tiam; & judices stultos reddit:
18 ᶜ Vinculum regum dissolvit; & cingulum
alligat lumbis eorum:
19 Qui facit ut ᵈ præsides deveniant in demen-
tiam; & valentissimos pervertit:
20 Qui ᵉ amovet ᵇ sermonem eloquentibus; &
judicium senum recipit:
21 Qui effundit contemptum super ingenuos;
& zona validos destituit:
22 Qui ᶠ revelat profunda e tenebris; & edu-
cit in lucem ᵍ umbram lethalem:
23 ʰ Qui ⁱ auget gentes & perdit eas; qui ᵏ ex-
pandit gentes & abducit eas:
24 Qui ˡ amovet animum primoribus populi
terræ; & facit ut aberrent in loco inanitatis
avio.
25 Qui facit ut ᵐ errent tanquam ebrius, pal-
pent in tenebris ᶜ deficiente luce.

7 *Enimverò*] Tertius ἀνασκευῆς locus ἐκ τοῦ ἀτόπου, ab absurdo: nam ostendit Ijob absurdum esse ut istam administrationem Dei negent illi quam ipsi ob oculos vident, & omnes res creatæ quantumvis rationis & anima destitutæ confirmant.
9 *Quis non cognovit*] id est, quis non didicit ex istorum singulorum documentis? ὑπόθεσις superioris propositionis de calamitatibus bonorum, & secundis rebus improborum.
11 *An non auris*] Pathetica reprehensio, quam de industria inseruit Ijob in medium hunc locum de administratione Dei, ut amicos gravius perstringeret, quasi dicat, vos hactenus rebus a Deo creatis usi estis, & sensibus vestris decrevistis ea quæ vobis sapiebant, placebant ad visum, &c. sed cùm omnia ista totidem sint documenta mirifica ipsius administrationis Dei: an non tandem aliquando animum advertentes meliùs judicatis de administratione Dei? an semper cæci, surdi, fatui & stupidi futuri estis in percipiendis omnium rerum documentis & sermonibus meis? 12 *In decrepitis*] Exaggeratio superioris argumenti ab ætate amicorum Ijobi, ut qui jam provectiores debuerant experientia longiore ista didicisse. Ijob verò se ostendit reipsa comperire penes Deū unū esse, & ab illo solo percipi sapientiam, vers. sequent. 13 *Penes illum*] regressio ad ὑπόθεσιν quæ fuerat intermissa a versu 11. in qua administrationem Dei confirmat, primùm a natura ejus, deinde ab effectis, qualia inter homines quotidie observantur. Penes illum, inquit, id est, ejus sunt, & in ejus administratione hæc insunt omnia: sic naturam administrationis explicat hoc versu. 14 *En ita, &c.*] id est, ineluctabilis est administratio ejus, cujus exponuntur effecta usque ad finem capitis per [illegible] membrorum. *Destruit*] ut Sedomum, &c. Gen. 19. *Occludit*] id est, [illegible] quasi objecta structura, & obserata porta, ut Lotum. Ibidem. 15 *Cohibet*] [illegible] Genes. 7. & 8. 16 *Substantia*] id est, existentia (ut vocant) rerum [illegible] *Errans*] sive corpore, ut Psalm. 107.4. & 40. sive animo, ut Gen. 3. de Serpente, Adamo & Chava. 17 *Ut consulti*] sicut Exodi 1. & sequent. capitibus. 18 *Vinculum regum*] ut Genes. 14. 19 *Præsides*] ut suprà vers. 17. 20 *Amovet sermonem*] ut in historia Schechemitarum, Gen. 34. b *labium*. 22 *Revelat profunda*] ut in historia Josephi, Gen. 37. & 41. *Umbram lethalem*] id est, rem abstrusissimam. 23 *Auget gentes*] ut ante diluvium, Genes. 6. *Expandit*] ut Gen. 10. & 11. 24 *Amovet animum*] Exod. 8. & 14. 25 *Errent*] Gen. 19. Est autem verborum hysterosis, ut 1. Schemu. 20, 16. c *Heb. non luce.*

Caput XIII.

1 ᵃ EN omnia vidit oculus meus: audivit
auris mea, & percepit sibi.
2 Utique quod scitis, scio ego quoque:
non sum inferior vobis.

1 *En omnia*] confirmatio superiorum, quibus Ijob se ista omnia partim experientia cognovisse [illegible] fide habere exploratissima: quam ob rem nos in superioribus exempla priscis illis temporibus adduximus.

3 *Profecto*

3 'Profectò ego pro omnipotente loquar; & disceptare pro Deo forti volo.
4 'Etenim vos concinnatores mendacii; medici nihili omnes estis.
5 'O *si* quis daret ut [a] omnino sileretis: nam esset vobis pro sapientia.
6 Audite jam disceptationem meam: & ad contentiones labiorum meorum attendite.
7 'An pro Deo forti loqui debetis iniquitatem? aut pro eo loqui debetis fraudem?
8 'An personam ejus accipere debetis: cùm pro Deo forti contenditis?
9 'An bonum *futurum est* cùm 'pervestigabit vos; si ut illuditur mortali,' illuseritis ei?
10 [b] Omnino reprehendet vos: 'etiamsi clam personam accipiatis.
11 'An non excellentia ejus perturbat vos,& pavor ejus irruit in vos?
12 'Memoriæ vestri sunt [c] similes cineri: [d] tumulis luti altiora vestra.
13 'Silentes desistite a me, ut eloquar ego: & 'obveniat mihi quidvis.
14 'Quam ob rem 'auferrem carnem meam dentibus meis, & 'animam meam ponerem in manibus meis?
15 'Si enecaret me, non sperarem? veruntamen vias meas ante faciem ejus probabo.
16 Etiam ipse mihi erit saluti: quamvis in cõspectum ejus 'hypocrita non veniat.
17 'Audite [e] continenter sermonem meum,& enuntiationem meam auribus vestris.
18 Ecce jam dispono judicium: scio me 'fore justum.
19 'Quis *est* qui contendat mecum? 'Si nunc silerem, expirarem.
20 'Tantummodo duo ne facias contra me: tunc a facie tua non abscondam me.
21 'Manum tuam procul amove a me: & terror tuus ne perturbet me.
22 Deinde inclama, ut ego respondeam: aut eloquar, ut reddas responsum mihi,
23 'Quot mihi iniquitates & peccata sint; defectionem meam & peccatum meum notum fac mihi:
24 Quare faciem tuam abscondas,&'repu tes me inimicum tibi?
25 'An folium impulsum exagitares? aut stipulam aridam persequereris?
26 Quòd 'rescribis contra me amaritudines; & efficis ut possideam hæreditariò 'iniquitates pueritiæ meę:
27 Ac 'ponis in compede pedes meos,' observans omnes semitas meas: 'super radices pedum meorum imprimeris.

3 *Profectò ego*] altera pars argumenti, ... confessio adversaria ... [illegible]

20 *Tantummodò*] altera pars Exordii sermone converso ad Deum, qua postulat Ijob ut ad æquam & legitimam disceptationem causæ attendat Deus: idque duobus modis: unum, ut cesset ab infligendis plagis & inhibeat eas ver. 21: alter ut sibi ipsi det securitatem a plagis, & ipsius animum confirmet, quo audeat expostulare cum Deo, ver. 22.
21 *Manum*] id est, plagas: metonymia.
23 *Quot mihi, &c.*] Propositio summa, ac velut status totius causæ his duobus versibus, qua Ijob assumpta actoris persona cum Deo expostulans, se tam bene sibi conscium esse ostendit, ut non possit statuere cum animo suo se propter peccata sua tam graviter flagellari: ac proinde si quid ejusmodi est (cujus se nescium profitetur) exponi sibi a Deo postulat. Dicit enim, Quot, id est, quid & quantum peccaverim, fac ut sciam. 24 *Reputes*] id est, mecum, ut cum inimico, agas rigidissimè. 25 *An folium impulsum*] primus locus contentionis veluti forensis, ad misericordiam adducens Deum ab indigno, per comparationem majestatis divinæ cum tenuitate sua: nam Ijob se cum folio depulso & quisquiliis arentibus comparat: judicium verò Dei gravissimis & vehementissimis figuris explicat, duobus versibus sequentibus. quasi dicat, indignum est majestate tua ut misellum homuncionem & abjectissimum tot & tantis calamitatibus obruas. 26 *Rescribis*] id est, Judiciali rescripto tuo in me decernis plagas tam amaras atque difficiles: humanitus dictum ex forensi usu. *Iniquitates*] id est, pœnas inde a pueritia mea iniquitate meritas. 27 *Ponis in compede*] id est, me coërces istis malis, quasi sontem compedibus vinctum. *Observans*] id est, singulis his malis circumcludens me quasi armatis custodibus, ut suprà 10.17. *Super radices*] id est, vestigia iræ tuæ usque ad extremos pedis articulos pertingunt, ut cùm pes sontis totus atteritur gravitate compedum. radices autem pedum vocat ipsos pedes, qui in digitos quasi radicis partes diffunduntur.

[a] Heb. *silendo sileretis*. 7 *An pro Deo forti*] Propositio increpationis: Pro [...] est, sed iniquitatem loqui impium. Iniquitatem verò vocat [...] illã administrationem Dei, quàm asseruit superiore capite, [...], Eliphaz suprà 5.3. & sequentibus: Bildad, suprà 8.11. & se[...] suprà 11.13. & 20. 8 *An personam ejus*] id est, an ita [...] abripimini, ut nullam habeatis rationem mei? quod ne qui[...] justitia est consentaneum: sic infrà 10. ver. hactenus argumen[...] 9 *An bonum*] argumentum ab inutili; quo ostendit primum [...] fore inutilem, hoc versu: deinde verò perniciosam justo judi[...] versibus sequentibus. *Pervestigabit*] id est, recognoscet & ex[...] vestrum. *Illuseritis*] id est, mendaciis, cavillis, & tergiver[...] illius egeritis, quæ ad decipiendos homines & turpes causas [...] solet. [b] Heb. *reprehendendo reprehendet*. 10 *Etiamsi* [...] obscuræ sint rationes vestræ, & hominum notitiã fugiant: [...] cœlestis videt in secreto, & suo tempore reposciturus est. 11 [...] ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου. q.d. nónne majestas Dei præsens vos per[...] condemnando, ut etiam facit metus venturi illius judicii? [...] gradatio. 12 *Memoriæ vestri*] id est, quicquid in vobis est [...] & altum si cum Deo comparabitur, & reipsa nihil est: con[...] argumenti ex comparatione conditionis nostræ cum excellentia [...] [c] Heb. *similitudines*. [d] Heb. *altis luti*. 13 *Silentes desistite*] Conclusio [...] transitione ad novam ὑπόθεσιν. *Obveniat*] id est, finite [...] loqui. 14 *Quam ob rem*] Occupatio: qua docet Ijob non esse [...] quasi desperante, ac præ desperatione adversus Deum con[...] ipsius perniciem. *Auferrem carnem*] id est, me ipsum in de[...] consumerem? *Animam meam*] id est, vitæ & animi mei [...] vide simile 1. Schem. 19.5. 15 *Si enecaret*] Amplifi[...] a circumstantia mortis, quasi dicat, tantum abest ut omnem [...] rationem abjecerim, ut potius in mortis angustiis fidem in [...] rationem vitæ meæ apud eum depositurus, & salutem ab eo con[...] sim, vero, simplice & integro animo. 16 *Hypocrita*] [...] esse, & nominatim vocavit Bildad suprà 8.13. 17 *Au[...] Exordium ἐπίλογος. [e] Heb. *audiendo*. 18 *Ecce*] pri[...] exordii, a bona fide & conscientia sua, quam statuit explicare [...] *Fore justum*] id est, justum habitum iri coram Deo. 19 [...] cùm Deus me justificet, quis intentabit crimina adversus [...] *Si nunc*] secundum argumentum a necessitate, quasi dicat, [...] apud me continendus esset, & non daretur liber expostu-

Caput XIIII.

1 'Quanquam 'iste velut putredo veterascit, ut vestis quam edit tinea,
2 Homo natus muliere, brevis [a] ætate,& satur commotione,
3 Ut flos, simulac egressus est succiditur, & fugit velut umbra, neque consistit:
4 Nihilo minus super 'istum 'aperis oculum tuum: & me adducis in judicium tecum.
5 'Quis edat mundum ex immundo? ne unus quidem.
6 'Quandoquidem præcisi sunt dies ejus, numerus mensium ejus penes te *est*: determinationes ejus fecisti, quas non transgrediatur:
7 'Respice *aliorsum* ab eo, donec desistat: usque dum 'exsolverit, ut mercenarius, [b] diurnum suum.
8 'Nam est de arbore spes, si excindatur, ad-

1 *Quanquam*] ἀπόδοσις, redditio sive accommodatio superioris argumenti, primùm κατὰ θέσιν, a conditione hominum universa, deinde, καθ' ὑπόθεσιν, a conditione ipsius singulari. *Iste*] homo natus muliere versic. 2. [a] Heb. *diebus*. 4 *Istum*] hominẽ, ac nominatim me qui sum ista conditione, & ex ipsorum numero: sic transitio fit a thesi ad hypothesin. *Aperis oculum*] id est, nominatim respicis, & quæstionẽ habes. 5 *Quis*] secundus locus contentionis ἐκ τοῦ ἀδυνάτου ab impossibili. quasi dicat, si mecum peccatorum & immunditiæ nomine experiris, nosti neque me, neque alium mortalium quempiam suis viribus ab immunditia liberari posse, ac proinde aut judicium tuum gravissimum illis subeundum esse, aut adhibendam misericordiam tuam, quam tu ipse misertus infirmæ carnis promisisti, Gen. 8.21. 6 *Quandoquidem*] tertius locus captandæ misericordiæ ἐκ τοῦ πρέποντος, ab eo quod magis Deum misericordem decet. quasi dicat, convenientius futurum est majestati tuæ ut præsente morte contentus sis, quàm ut toto vitæ curriculo me miserum hominem rigidissimè & præter ordinem exagites. 7 *Respice aliorsum*] vide suprà 7.19. *Exsolverit*] .i. transegerit vitam, [b] Heb. *diem suum*. 8 *Nam est*] αἰτιολογία superioris loci ἐκ παραβολῆς a comparatione contrarii, qua Dei misericordiam captat hoc modo: si homo tanta facultate præditus esset quantam habet arbor, quæ sine graviore periculo putatur & ad radicem usque cæditur, deinde facili negotio repullulat; existimarem lenius calamitates mihi perferendas esse: jam verò cùm neque ligneus sit homo neque tam vividus ut semel occisus sponte repullulet, respice aliorsum a me, &c.

10 *Ex odore*] id est, vel tantillo humore: metaphora.
Velut planta] id est, ac si novella planta, aut viviradix esset.
12 *Abeuntibus*] amplificatio ab altera similitudine aquarum pereuntium e lacu, id est, alveo sive conceptaculo suo: quam similitudinem aut a cognito aliquo exemplo aut hypotheticè proposuit; cujusmodi exemplum memorabile est apud Dionem Nicæum in Augusto & Trajano.
13 *Usquedum, &c.*] id est, nunquam in vitam hanc reverten-tur.
14 *Utinam*] quartus locus contentionis, optatum hypotheticum sive conditionale: si homo hanc vitam recepturus esset, ut versus sequens ostendit.
Occultares me] ut radix arboris absconditur terra, ubi ab externis injuriis tuta est.
Determinationem] id est, tempus quo vitam reciperem.
15 *Revicturus*] hac præsente vita.
Sperarem] de hac vita a calamitatibus immuni recipienda.
16 *Revocares*] in vitam, & me redivivus sisterem.

huc repullulaturam, & tenerum ramum e-
jus non destiturum,
9 Cùm valde senuerit in terra radix ejus, a-
deo ut in pulvere jam moriturus fuisset pes
ejus *succisæ*;
10 ᵃEx odore aquarum regerminat: & agit
ramum ᵃvelut planta.
11 At vir moritur debilitate fractus: cumque
expiravit homo, ubinam est?
12 ᵃAbeuntibus aquis e lacu, ut flumen exsic-
catum exarescit:
13 Ita vir cùm occubuit, non resurgit ᵃusque-
dum non *erunt* cœli, non excitabuntur *viri*:
neque expergiscentur a somno suo.
14 ᵃUtinam in sepulchro ᵃoccultares me, ab-
sconderes me donec aversa esset ira tua:
disponeres mihi ᵃdeterminationem, recor-
datus mei.
15 Cùm moritur vir, an ᵃrevicturus est? omni-
bus diebus præfiniti temporis mei ᵃspera-
rem: donec rediret immutatio mei.
16 ᵃRevocares, & ego responderem tibi: o-
pus manuum tuarum expeteres.
17 ᵃSi nunc ᵃgressus meos numeres: ᵃnon ser-
ves propter peccatum meum:
18 Et obsignatam *ut* in fasciculo defectio-
nem meam, adsuas ad ᵃiniquitatem meam:
19 Enimverò mons ruens decideret: & ru-
pes refigeretur e loco suo.
20 ᵃLapides exterunt aquæ: ᶜ inundatione
abripis *e* pulvere terræ sponte nascentia e-
jus: ita spem mortalis perdis.
21 Prævales ei in æternum, ita ut abeat; &
mutans vultum ejus dimittis eum.
22 ᵃSi augeantur filii sui, ignorat: sin diminu-
antur, non animadvertit ad eos.
23 Tantummodo carne ejus dolore ᵃin ipso
affecta: animus quoque ejus de ipso luget.

17 *Si nunc*] Conclusio pathetica ex comparatione severitatis judiciorum Dei, hoc & sequente versu; cum infirmitate omnium rerum creatarum, ver. 20. & 21. nominatim verò hominis, usque ad finem. *Gressus meos numeres*] id est, singula facta mea recenseas, & ad amussim metiaris. *Non serves*] id est, perdas. 18 *Iniquitatem*] id est, pœnam hanc meam universa peccatorum meorum recordatione acumules, qui mons? quæ rupes? quæ virtus rei creatæ ferat? 20 *Lapides exterunt*] id est, continuis plagis quantumvis in speciem mollibus edomas res durissimas, & res altissime radicatas aufers. c Heb. *inundas*. 22 *Si augeantur*] id est, morte allata sensum omnem illis & notitiam rerum præsentium etiam charissimarum adimis. 23 *In ipso*] id est, dum vivit, & caro ejus semper doloribus infesta est, & animo semper aliquid mœroris hæret: adeo hæc vita abundat & circumfluit malis.

Caput XV.

Eliphaz altera hac oratione Ijobum insipientiæ & protervitæ in Deum nomine objurgans, revocat ad agnitionem peccati sui per comparationem justitiæ Dei: deinde justitiam Dei commendans a manifesto exitio impiorum in hac vita, Ijobum ab ista fiducia sua dehortatur.

1 Dixit] Hujus responsionis summæ partes sunt duæ: ἀνασκευὴ, sive confutatio sermonum Ijobi, usque ad ver.

1 CUI respondens Eliphaz Temanites,
ᵃdixit:
2 ᵃAn sapiens responderet scientiam
ᵃᵃventosam? aut ᵃimpleret Euro ventrem
suum?

17. & Κατασκευὴ sive confirmatio earundem reprehensionum quas ipse & alii Ijobo enuntiaverant, inde usque ad finem capitis. 2 *An sapiens*] Exordium sive primus confutationis locus ἐκ τῆς τοῦ φύσαντος διαβολῆς, a criminatione Ijobi; quem locum bifariam tractat, per communem locum, ver. 2. & 3. & per singularem hypothesin accommodationemque ad Ijobum, tribus sequentibus. *Ventosam*] id est, evanidam ut ventus, quæ nihil habet præter verba in ventos fugientia. a Heb. *venti*. *Impleret Euro*] id est, intus in animo vanas procellosas, ac fluctuantes cogitationes admitteret.

3 Disceptando verbo *quod* non prodest: aut
sermonibus quibus non proficit?
4 ᵃEtiam tu irritam facis reverentiam; & de-
trahis consabulationem ᵇ cum Deo forti.
5 ᵃNam docet iniquitatem tuam os tuum;
ᵃcùm eligas *adhibere* linguam astutorum.
6 Condemnat te os tuum, non autem ego; &
labia tua testantur contra te.
7 ᵃAn primus hominum genitus es? aut ante
colles formatus?
8 An arcanum Dei ᶜ intelligis? & ᵃcontrahis
ad te sapientiam?
9 Quid nosti quod nesciamus? quid intelli-
gis quod non *sit* apud nos?
10 Etiam canus, etiam decrepitus *est* inter
nos: grandior quàm pater tuus ᵈ ætate.
11 ᵃAn parvæ *sunt* præ te consolationes Dei
fortis? aut aliquid ᵃobvolvit *eas* apud te?
12 Quid ᵉabripit tibi animum tuum? aut ᵃquid
collimant oculi tui?
13 Quòd convertis contra Deum fortem
ᵃspiritum tuum. ita depromis ex ore tuo
sermones?
14 ᵃQuid *est* mortalis ut mundus sit? & ut ju-
stus sit natus muliere?
15 En, sanctis suis non crediturus esset firmi-
tatem: & ᶠcœlites non sunt mundi in oculis
ejus.
16 Quantò minus *vir* abominabilis & fœti-
dus; vir ᵃimbibens ut aquam iniqui-a-
tem?
17 ᵃIndicabo tibi, audi me: nam id vidi quod
enarrabo,
18 Quod sapientes nuntiant; & non celant
accepta a majoribus suis:
19 ᵃQuibus solis tradita terrâ; non transibat
alienum quicquam per medium eorum.
20 ᵃOmnibus diebus improbi, ᵃipse dolori-
bus se conficit: & ᵃnumero annorum ᵃre-
conditi sunt violento.
21 ᵃSonus pavorum *est* in auribus ejus; ᵃin ip-
sa pace vastatorem invasurum eum.
22 ᵃNon credit se rediturum ᵃe tenebris:
ᵃcùm speculantur, *credit* se esse expositum
gladio.

4 *Etiam tu*] id est, nunc demum videre plane desipere, omni reverentia & invocatione Dei abjecta. ita liberè criminatur, quod prius hypotheticè proposuerat supra 4.6.
b Heb. *coram Deo*.
5 *Nam docet*] ætiologia superioris criminationis, quasi dicat, nos non damnamus te; sed ipse.
Cum eligas] id est, sciens & prudens cavilleris, ut solent astuti.
7 *An primus*] secundus confutationis locus ἐκ συγκρίσεως id est, a comparatione sive comparatione personarum colloquentium; quasi dicat, neque antiquitas, neque peritia, neque autoritas in te sunt tantæ, ut nos illa ratione superare possis. quo... deinde amplificatur ἐξ ἀντιθέσεως id est, contraria oppositione, versu 10. nos verò, inquit, nos illa ætate, peritia, autoritate præimus.
c Heb. *in arcano Dei audis*: sic Deut. 28.49.
8 *Contrahis ad te*] id est, omnibus aliis ademptam tibi soli vendicas eam.
d Heb. *diebus*.
11 *An parvæ*] tertius confutationis locus ἐκ τῶν ἐπακολουθούντων, a consequentibus, quo ita argumentatur: cum non vulgares aliquas consolationes...

divinas tibi proposuerimus, cujusmodi vir bonus non potest abjicere, necesse est ut tu aut ex præsidentia tui labores, divinas consolationes fastidiens, aut aliquo præjudicato aliove studio abreptus sis: quid abripit tibi &c. *Obvolvit*] id est, ita perstringit oculos animi tui, ut illas non percipias, quasi involucris tectas. e Heb. *capit te cor de tuo*. 12 *Quid collimant*] id est, quid spectas, quo studio transversus raperis? metaphora a jaculatoribus sumpta. 13 *Spiritum tuum*] id est, animum indignatione accensum. *Quid est mortalis*] postremus confutationis locus, a comparatione naturæ humanæ cum divina, qua idem Eliphaz usus fuerat suprà 4.17 & sequentibus. f Heb. cœli: metonymia. 16 *Imbibens*] id est, cui tam ordinarium est & familiare peccatum quam cibus & potus. 17 *Indicabo*] κατασκευή, id est, secundæ partis in reprehensione, exordium: quo audientiam facit Eliphaz duobus argumentis, a testimonio experientiaque sua: & a communi sapientum, priscorum, potentiorum, justorumque hominum consentione. 19 *Quibus solis, &c.*] id est, qui ea autoritate & potentia qua fuerunt præditi, inprimis usi sunt ad jus bonum & æquum tuendum, & ad injustum quidvis & alienum a suo officio propulsandum. 20 *Omnibus diebus*] Propositio, qua conatur Eliphaz quod dixerat suprà 5.3. probare, Improbum, utcunque prima specie efferri videatur, tamen assiduis suæ conscientiæ stimulis excitari, vexari, & consternari; tum severis Dei judiciis flagellari & perdi in hac vita: quod Ijob singulis responsis suis negaverat. *Ipse se*] id est, ejus conscientia ipsum. *Numero annorum*] id est, quamvis diu vivit. *Reconditi*] id est, dolores asservati justo judicio Dei, qui exponuntur infrà usque ad ver. 31. 21 *Sonus pavorum*] id est, eum exagitari metu a sequentibus incommodis, prout interminatur Deus Levitici 26.36 & Deut. 28.65. *In ipsa pace, &c.*] id est, omnibus diffidit. 22 *Non credit*] id est, desperat; qui summus est diffidentiæ gradus. *E tenebris*] id est, adversis. *Cùm speculantur*] Amplificatio prioris mali. Quasi dicat, ... quidem fidem habet, qui in ejus salutem intenti sunt. nos hanc interpretationem communi prætulimus propter verbi formam & accentus naturam, ... peritiorum judicio.

23 Ti

23 "Vagatur propter cibum, *dicens* ubinam *in-*
veniam? cùm scit paratum esse, ad manum
ei *est* dies tenebrarum:
24 Perturbant eum oppressio & angustia:
"prævalet ei, ut rex paratus cum pilata a-
cie.
25 Quia intendit adversus Deum fortem ma-
num suam: & contra omnipotentem "se ex-
hibuit virum;
26 "Incurret ei in collum: in g "densissimum,
"*in* h tergina scuta ejus.
27 Quia operuit vultum suum adipe suo; &
effecit strigas ad ilia:
28 "Et inhabitavit civitates excisas, domos
quæ non inhabitabantur; quæ "comparatu-
ræ fuissent se in acervos:
29 Non ditescet, neque stabunt opes ejus:
"neque extendet in terra perfectionem isto-
rum:
30 "Non recedet a tenebris, tenerum ramum
ejus arefaciet flamma: deniq; recedet "spi-
ritu oris illius.
31 "Ne credat vanitati qui seducitur: nam va-
nitas futura est i compensatio ejus.
32 k Ante diem ejus "complebitur: "nam ra-
mus ejus non virescet.
33 Violenter "auferet *Deus* omphacem ejus ut
vitis: & abjiciet sicut oleæ "florem ejus.
34 "Nam congregatio hypocritarum erit so-
litaria: & ignis absumet tentoria l *corrupto-*
rum munere.
35 "Quorum venter concipiendo molestiam
ac pariendo laborem, comparat dolum.

23 *Vagatur*] id est, terroribus conscientiæ ita divexatur, ut in maxima abundantia summè egeat, laboret de victu supra modum, & præsens exitium semper sibi adesse cogitet.
24 *Prævalet ei ut rex*] id est, ut potente, denso, & perpetuo exercitu contra se armato circumcluditur & opprimitur terroribus conscientiæ suæ. Pilatam verò aciem, id est, confertam & pressam in orbem dictam, ex autoritate Varronis & Servii.
25 *Se exhibuit*] id est, arroganter Deū oppugnavit, ut Num. 15. 30. est autē hic prior pars propositionis de judiciis Dei adhibitis ad præsentem pœnam improborum.
26 *Incurret*] humanitus dictum. Id est, quasi jugulo aut corporis trunco prehendens, impetum faciat in eum.
g Heb. *densitatem*.
Densissimum] id est, obesum corporis truncum, ut explicat versus sequens. *In tergina scuta*] id est, in præsidia firmissima quibus circummunitus erat, ut explicatur ver. 28. & 29. h Heb. *tergora scutorum*. 27 *Effecit strigas*] i. ita obesavit corpus, ut pingue in cute plicaturas effecerit, descriptio summæ abundantiæ, ut Psal. 17. 10. & 73. 7. 28 *Et inhabitavit*]. i. regionē libertatum constituit & confirmavit ad munitionem suam: adeò potentia valuit. *Comparatura &c.*] i. mox fuissent corruituræ: vide simile suprà 3. 13.
29 *Neque extendet*]. i. truncum aut ramos supra terram non amplius efferet illis rebus, quibus alioquin perfectus videbatur. 30 *Non recedet*]. i. semper latitat in terra: aut si efferetur mox tenerum ramum, &c. *Spiritu oris*]. i. verbo & mandato ex ore procedente; humanitus dictum, ut Psal. 33. 6. 31 *Ne credat*] Conclusio ἐκ παραλόγου obliquè Ijobum perstringens in tertia persona, qua dehortatur eum a fiducia vana, argumento sumpto ab infelice hominum præsidentium exitu. i Heb. *permutatio*. k Heb. *non die ejus*. 32 *Complebitur*] nimirum compensatio, id est, antequam justum vitæ spatium decurrerit, in hac vita luet. *Non ramus*] id est, neque facultatibus, neque genere, neque gloria secundabitur: allegoria arboris, hoc & sequente versu. 33 *Auferet*]. i. tollet posteros ejus violenter, ut sideratione acinos viti adimit. *Florem ejus*]. i. gloriam & expectationem, ut cùm oleæ flores decutit syderatio. 34 *Nam congregatio*] Apodosis seu interpretatio superioris allegoriæ, Ijobum obliquè perstringens, cui ista obvenerant. l Heb. *muneris*. 35 *Quorum venter*]. i. quorum animus in eo tandem laborat, ut molestiam aliis afferat, aut eos circumveniat dolo: allegoria frequens parperii: cujus verba, quia in Hhebræo per hysterosin dicuntur, evidentiæ causa invertimus.

Caput XVI.

Ijob increpatis gravissimè amicis, ostendit quàm indignè ab ipsis exagitetur, quàm graviter manu Dei prematur, & quantopere seipse abjiciat: deinde confirmationem gravissima reprehensione remorsus, patronum & cognitorem a Deo sibi dari petit ad tuendam gloriam Dei & innocentiam suam coram omnibus. Postremò amicos ad resipiscentiam hortatus concludit sibi tantùm de morte cogitandum esse.

1 RESPONDENS verò Ijob, "dixit:
2 "Audivi hujusmodi multa: "consolatores
molesti omnes estis.
3 "An finis *est* verbis a ventosis? "aut quid ex-
acerbat te, ut respondeas?
4 "Etiamne ego sicut vos eloquerer? si esset
"anima vestra loco animæ meæ, accumula-
rem contra vos verba? aut "moverem con-
tra vos caput meum?
5 "Fortificarem vos ore meo: & motus labi-
orum meorum cohiberet *dolorem vestrum*.
6 "Si loquar, non cohibetur dolor meus: "si
desistam, quid a me abit?
7 Tantum nunc "fatigat me: "desolasti me
toto "cœtu meo.
8 Quòd rugas obduxisti mihi pro "teste est: &
exurgens in me macies mea in facie mea,
testatur.
9 "Ira sua rapit, quasi intestino odio prose-
quatur me, frendit contra me dentibus suis:
quasi hostis meus, b aciem oculorum suo-
rum vibrat in me.
10 "Distendunt contra me os suum, "probro-
sè percutiunt maxillas meas: unà contra
me congregati.
11 "Dedidit me Deus fortis "iniquo; & in ma-
nus improborum inclinavit "me.
12 Tranquillus eram & "disrupit me, & pre-
hendens cervice mea dissipavit me: & ere-
xit me sibi in scopum.
13 Circumstant adversum me "jaculatores
ejus, "dissecat renes meos, nec parcit: effun-
dit in terram fel meum.
14 "Irrumpit in me c irruptione alia ad aliam:
incurrit in me ut robustus.
15 "Cilicium "consui ad ulcerosam cutem me-
am: redactus sum in pulverem "cornu meo.
16 Facies mea lutulenta effecta est præ fle-
tu: denique palpebris meis "*adest* umbra le-
thalis.
17 "Propterea quod non *est* "violentia in ma-
nibus meis: ideo oratio mea pura *est hæc*.
18 "O terra, "ne tegas sanguinem meum: &
"ne sit locus clamori meo.
19 "Etiam nunc ecce in cœlis testem meum,
& conscium meum in excelsis.

1 *Dixit*] hujus responsionis summæ partes sunt tres: ἀνασκευὴ sive confutatio, a ver. 2. usq; ad 17. Κατασκευὴ sive confirmatio præsentis querimoniæ, usq; ad ver. 9. c. 17. Et postremò epilogus. 2 *Audivi*] Confutationis exordium ἐκ τῆς τῶν φησάντων διαβολῆς a criminatione cōsolantium, partim ex locis insitis, ver. 2. & 3. partim ex assumpto, ver. 4. & seq. Horum hic primus ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου ab inutili: ait enim inutiliter res sibi pridem toties recantari. *Consolatores molesti*] secundus locus ab inhonesto, quòd solatium ministro inhonestè & præter officium afferant.

3 *An finis est*]. i. satisne dixisti? ne nominatim compellat Eliphazum.
a Heb. *venti*.
Aut quid] Tertius locus ab injusto, injustè hominem non lacessitum in calamitosum invehi.
4 *Etiamne ego*] assumptus locus per hypothesin; a comparatione personæ suæ & officii, quod amicis exhibiturus esset, si loco ipsius versarentur.
Anima vestra]. i. si vos essetis loco meo.
Moverem caput]. i. riderémne & ludificarer vos? ut 2. Reg. 19. 21.
5 *Fortificarem*] ὑποφορὰ, subjectio sui officii quod præstiturus esset.
6 *Si loquar*] Secunda pars Ἀνασκευῆς, narratio flagellorum Dei & injuriæ quam ab amicis accipiebat Ijob: ut harum partium inter se comparatione amplificetur indignitas facti.
Si desistam] id est, semper loquens & tacens doloribus excrucior, prout sequentia ostendunt usque ad ver. 10.
7 *Fatigat me*] dolor meus.
Desolasti] Apostrophe ad Deum.
Cœtu]. i. familia, suprà 1. cap. & amicis.
8 *Pro teste est*] quantopere fatiget me dolor.
9 *Ira sua*] metaphoricæ locutiones, de Deo humanitus dictæ. b Heb. *oculos suos acuit in me*. 10 *Distendunt contra me*]. i. inflant buccas, & pleno ore debacchantur in me: alterum narrationis membrum, ut observatum est in ver. 6. *Probrosè percutiunt*]. i. me palam in os afficiunt inhumanissimis contumeliis. 11 *Dedidit me*] Amplificatio superioris querimoniæ a damnis antè acceptis Chaldæorum Sabæorumq; operâ supra cap. 1. & Dei ipsius manu, versu seq. quorum utrumq; exaggeratur ex circunstantia temporis: quòd tum maximè ex insperato accidit tanta calamitas, cùm secundis rebus uteretur. q. d. Ego cum hostium quos non offenderam injuria, tum manus Dei violentia pressus, omnino diffluo; his duobus versibus: sed accedit jam ab amicis istis cumulus iste calamitatum, ut in me certatim velut in scopum jaculentur, adeoq; in virum Deo & hominibus exosum: quod hîc allegoricè verbis castrensibus exponitur. *Iniquo*] Chaldæis & Sabæis. *Me*] id est, res meas: synecdoche. 12 *Disrupit*] igne & turbine, suprà cap. 1. 13 *Jaculatores*] uxor, amici, & alii convitiis me proscindentes. *Dissecat renes*] id est, morbis & malis, tanquam immissis telis, undequaque confodit totum corpus meum & eius intimas partes; tum supra præcordia, ubi jecur cum felle situm est, tum infra præcordia, ubi renes velut sagittis transverberat. 14 *Irrumpit*] id est, infligit mihi sub inde recentes plagas vehementissimè. c Heb. *irruptione ante faciem irruptionis*. 15 *Cilicium consui*] altera amplificatio querimoniæ ab effectis, duobus versibus: quod per tantas ærumnas in luctu, ignominia, squalore, & præsentissima morte versatur. *Consui*] i. adeo manant ulcera corporis mei, ut lugubris amictus, quem primò superiorum ærumnarum causa indueram suprà 1. & 2. carni meæ quasi consutus hæserit. *Cornu meo*]. i. robore & gloria mea. 16 *Adest umbra*]. i. caligant oculi mei tanquam moribundi. 17 *Propterea &c.*] Transitio ad κατασκευὴν, argumento a bona fide & conscientia sua. *Violentia*] id est, maleficium illud quod exprobrant mihi amici mei. 18 *O terra*] Exordium patheticū: cujus summa est, Ijobum terrā & res omnes creatas obtestari, ut innocentiæ ipsius testificationē edant: inprimis verò Deum, ut partim adversantes sibi redarguat, partim Ijobi causam probet. *Ne tegas*] imprecatio hypothetica. q. d. si quam cædem maleficiúmve quod objicitis patravi, illud revelet ac testificetur terra. *Ne sit locus*]. i. ne in cœlū efferatur recipiaturve clamor meus, si sum ejusmodi. 19 *Etiā*] prior causa imprecationis a testimonio Dei & cōscientiæ suæ.

20 "Deri-

20 'Derident me amici mei: 'apud Deum stil-
lat oculus meus:
21 'Ut disceptet *causam* viri cum Deo; & filii
hominis cum amico suo *litigantis*.
22 'Nam [d] anni paucissimi evenerunt, & 'iti-
nere unde non sum reversurus abeo.
23 Spiritus meus corruptus est, dies mei ex-
tinguuntur, sepulchra *adsunt* mihi.

20 *Derident*] posterior causa imprecationis a persona adversariorum, quòd ne in intimis quidem amicis inveniat fidem, qua cognoscant de æquitate causæ suæ. *Apud Deum*] Propositio καταστατικὴ sive (ut vocant) constitutiva causæ quam in sequentibus acturus est. quasi dicat, a Deo cum lachrymis peto ut disceptet, &c. 21 *Ut disceptet*] Status causæ duplex: Alter, ut alterutram partem litigantem adversus Deum compescat autoritate sua: alter, ut causam hominum inter se litigantium definiat. 22 *Nam anni*] ætiologia constitutionis causæ quæ modo dicta est, a persona sua. quasi dicat, Deum vellem in præsentia disceptationem in se recipere, quia ad mortem propero. d Heb. *anni numeri: simile est Gen. 34.30.* *Itinere*] ut supra 7.9. & 10.

CAPUT XVII.

1 'QUANDOQUIDEM non sunt 'ludifi-
cationes apud me; sed 'in exacerba-
tione istorum pernoctat oculus
meus:
2 'Dispone, quæso, [a] consponsorem mihi te-
cum: quis est? 'manui meæ plaudatur.
3 ('Nam animum istorum 'abscondisti ab
intellectu: idcirco 'non exaltabis)
4 *Qui* [b] adulationem indicet amicis: ita ut
oculi [c] deditorum ei 'deficiant.
5 Nam 'statuit me, ut parabola populis; &
quidem [d] ad tympanum trita, ante *eos* sim:
6 Adeo 'ut caliget præ indignatione oculus
meus: & membra mea velut 'umbra *sint*
omnia.
7 'Obstupescant recti super hac re; & inno-
cens contra hypocritam sese excitet:
8 Et 'contineat justus viam suam: mundúsq;
manibus [e] amplius fortificetur.
9 'Enimvero [f] quotquot estis 'revertimini, &
venite quæso: nam non invenio inter vos
sapientem.
10 Dies mei præterierunt, 'cogitationes meę
avulsæ sunt: [g] quas possidere solebat animus
meus.
11 'Noctem in die disponunt: *cùm* illuxit
dies, propinqua est *nox* propter istas 'tene-
bras.
12 'Si expectem, sepulchrum domus mea est:
in tenebris 'instruo strata mea.
13 Foveam appello, 'pater meus es: 'matrem
meam & sororem meam, vermes.

1 *Quandoquidem*] secunda pars κατασκευῆς, petitio, cujus causæ summatim, ver. 1. & petitionis summa, ver. 2. continentur. *Ludificationes*] id est, criminationes quibus isti ludificantur me: metonymia. *In exacerbatione*] id est, isti dies noctésque non cessant exacerbare animum meum. 2 *Dispone quæso*] i. effice ut unus aliquis tuam & meam causam uno patrocinio defendat adversus istos, & tua ac mea causa vadimonium conspondeat, inest autē huic forensi loquendi formulæ synecdoche, cùm petit sponsorem vadimonii, i. qui consponso vadimonio se sistat, causam agat utriusque, &c. a Heb. *conspondere mihi: infinitivus pro nomine.* *Manui meæ*] id est, spondeatur mihi porrecta manu ab eo quisquis sit: synecdoche a communi spondentium forma: cui similis est Jirmejæ 50.15. 3 *Nam animum*] ἐργασία causarum quæ positæ sunt vers. 1. primùm a persona adversariorum, vers. 3. & 4. deinde a sua, versibus seq. *Abscondisti ab intellectu*] id est, nihil intelligunt, ac proinde causa cadent. *Non exaltabis*] secundum illos judicando. b Heb. *adulationem indicet amicos: hypallage.* c Heb. *filiorum ejus* adulationis. 4 *Deficiant*] id est, confusi abeant, dejectis in terram oculis. 5 *Statuit me*] scilicet amicorum adulatio. d Heb. τυμπανισμοῦ, *ut ita dicamus, tympanizationis.* 6 *Ut caliget, &c.*] id est, totus humore exhauriar ac viribus. *Umbra*] corporis, ac non amplius corpus; hyperbole. 7 *Obstupescant*] id est, animo, dictis, & factis viri boni glorientur in Deo, & de hypocritarum confusione exultent: summus finis agendæ istius causæ, duobus versibus. 8 *Contineat justus*] id est, perseveret in sua justitia, ac non istarum offensionum argumento avertatur. e Heb. *addat fortitudinem.* 9 *Enim verò*] Epilogus, cujus partes sunt duæ: una, hortationis ad amicos conjuncta reprehensione sermonum antecedentium: altera, querimonia tristis de miseria conditionis suæ. f Heb. *omnes ipsi: ut* 1. *Reg.* 22.28. *Revertimini*] id est, resipiscite. 10 *Cogitationes*] de diebus meis & statu illorum recuperando. g Heb. *possessiones cordis mei.* 11 *Noctem in die*] id est, præsentia hæc mala efficiunt, ut dies quamvis lucidus mihi sit nox; prout sequentibus explicatur. *Tenebras*] id est, calamitates, ut suprà 15. 22. 12 *Si expectem*] restitutionem mei quam proponitis, frustra expectavero. *Instruo strata*] id est, jam me ad jacendum in sepulchro compono, qui tenebrarum est locus, suprà 10.21. 13 *Pater meus*] id est, tuus domesticus sum, ut filii parentum. *Matrem meam*] id est, cognationis vestræ sum: hyperbolæ, [illegible] jam omnem istius vitæ cognationem & usum abdicasse.

14 'Et ubi jam *est* expectatio mea? aut ipsam
expectationem meam quis contempletur?
15 'Vectibus [h] sepulchralibus descendent;
cùm pariter in pulvere [i] descendam.

14 *Et ubi*] q. d. quid est, quod in animo meo [illegible] expectationem [illegible] quam proponitis accendere? aut qui ita dejectus & morti proximus, vitæ præsentis redintegrationem contempl[...] sic loquitur ex præsente sensu carnis, prout judicium fieri poterat human[...] 15 *Vectibus sepulchri*] id est, mox videbitis istas expectationes quas prædicatis, una cum corpore feretro efferri in sepulchrum, unà intercident cum [...] ta mea. h Heb. *sepulchri.* i Heb. *descensus* erit.

CAPUT XVIII.

Bildad Ijobum gravissimè increpat, velut omnia sibi arrogantem, & amicorum monita judiciaq; Dei damnantem: deinde elegantissimis allegoriis improborum statum infelicem percurrit.

1 CUI respondens Bildad Schuchites,
'dixit:'
2 'Quousque 'imponetis fines sermo-
nibus? *quousque* instruetis, ut postea loqua-
mur?
3 'Quare reputamur ut jumenta? sordemus
in oculis vestris?
4 'O qui discerpit animam suam ira sua, an
propter te derelinquetur terra, & refigetur
rupes e loco suo.
5 'Imò 'lux improborum extinguitur: neque
splendet 'scintilla ignis ejus.
6 'Lux tenebrosa est in tentorio ejus: & lu-
cerna ejus in eo extinguitur.
7 'Anguntur gressus roboris ejus: & dejicit
eum consilium suum.
8 Nam 'immittitur in rete pedibus suis: & in
cassem continenter ambulat.
9 Prehendit calcaneo laqueus: constrin-
gens prævalet ei 'horridus.
10 Absconditus est in terra funiculus ejus: &
decipula ejus in semita.
11 'Circumquaque perturbant eum 'terrores:
& 'disjiciunt eum ad pedes ejus.
12 'Fit famelicum robur ejus: & 'calamitas
comparatur ad latus ejus.

1 *Dixit*] Istius [...] sponsionis summæ partes sunt duæ: [...] ordium pathe[...] constans pura reprehensione Ijobi, [...] ad ver. 5. & Propositio ad finem usq; [...] cujus status est, utcunq; se Ijob pertinaciter velit defendere, tamen abunde ex comparatione justitiæ Dei cum judiciis præsentibus & dictis factisq; Ijobi, amicorum dicta [...] firmari, Ijobi vero confutari. 2 *Quousque*] Exordium ex abrupto, velut hominis in medium sermonem Ijobi inferentis perturbato animo. Est autem totum epitimeticum, cujus increpationis loci sunt duo; ab indigno, vers. 2. & 3. & ab impossibili, ver. 4. *Imponetis*] plurale est ironicū per concessionem, q. d. quandoquidem tu unus in sententia tua instar omnium [...] haberi vis, esto sanè; an continuò dignum est ut silentium indicas nobis [...] tu tuo? deinde per gradationem; an etiā ut docendi nos autoritatem tibi [...] roges, & loquendi formulas præscribas? 3 *Quare reputamur*] secundus locus [...] indigno, per gradationē, q. d. an dignū est nos a te toties proscindi, ac nos [...] fieri quam bestiæ rationis expertes, & cum rebus sordidissimis & abjectissimis [...] parari? suprà 12.7. & 17.3. & 9. 4 *O qui*] alterū mēbrū exordii [...] ab impossibili, amplificatum illustri comparatione, hoc modo: tu ipse [...] cum animo tuo, te nihil ira tua & indignatione amplius consequi, [...] sum excarnifices (quod tamen negaverat Ijob supra 13.14.) putarésne [...] trò in perniciem tuam corruis efficere posse ut omnia sursum deorsum [...] aut cœlum terræ misceatur? atqui perinde facis cùm ordinem justitiæ Dei [...] pugnas, arrogans justitiam tibi ac proinde abjudicans Deo, ac si ordinem [...] entissimæ istius administrationis convelleres: nam idem est justissimus administrator hominum, & sapientissimus omnium creaturarum rector Deus. 5 [...] Propositio theseos, id est, documenti universalis de infelice impiorum [...] jus accommodatio ad Ijobum aut tacitè fiebat, aut a Ijobo in capite sequenti [...] terrupta est. *Lux*] sic refellit propositionem Ijobi dicentis, utcunq; sibi bene conscius: tamen extingui dies suos, suprà 16.23. *Scintilla*] i. vel tantillà prosperitate utitur. In vetere codice manuscripto mutata litera una legitur, [...] ignis ejus, quod per gradationem ita accipiendum esset, neque lucem ejus [...] ram, nec; tum quidem cùm ingentem focum accenderit præbiturum lucem. [...] autem his duobus versibus prima allegoria lucis ad figurandam conditionem improborum. 6 *Lux tenebrosa*] i. aut imaginaria est prosperitas, si qua est, [...] tim disperit. 7 *Anguntur*] Secunda allegoria a feris & avibus, quibus [...] comparatæ sunt tendiculæ; qua ostendit quamlibet prosperitatem impiorum [...] firmissima videatur, esse perexiguam & perangustam, adeoq; suis consiliis [...] ita confirmat dictum Eliphazi suprà 15.20. & seq. 8 *Immittitur*] Deo disponente, & illum suo ipsius facto deturbante. 9 *Horridus*] nimirū venator fit [...] ut suprà 5.5. 11 *Circumquaque*] tertia allegoria ab exemplo forensi [...] gravissimis criminibus tenentur, usq; ad ver. 16. *Terrores*] ut lictores & [...] tores regis, cujus meminit ver. 14. Sic enim isti satellites in tota hac allegoria [...] minantur. *Disjiciunt*] i. fugientis & vagabundi vestigiis insistunt, per [...] reum, donec sistant regi. 12 *Fit famelicum*] i. spoliatur omnibus bonis, [...] indicem relata annotantur fisco. *Calamitas*] i. tormentis subjicitur, & [...] lateribus, ut mancipia & sontes tundebantur olim.

[illegible] [13 *Comedit &c.*] id est, [illegible] [illegible] cognoscitur causa [illegible]: hyperbole. *[illegible]* id est, [illegible] ut vectes, [illegible].
Primogenitus mortis] id est, [illegible] nam Hebræi [illegible] in suo genere primogenitas vocant, quasi dicas [illegible]: metaphora [illegible] a primogenitorum jure, de quo Deut. 21.17. sic Jesaiah 14.30.
14 *Avulsâ, &c.*] [illegible] quibus [illegible], bonis, & [illegible], deportatis, omnia addicuntur regi.

13 'Comedit 'vectes cutis ejus, comedit vectes ejus 'primogenitus mortis.
14 'Avulsâ a tentorio ejus fiduciâ ejus, adigit eum *terror* ad 'regem terrorum.
15 'Habitante in tentorio ejus *terrore*, ex quo non *est* ejus; spargitur super habitaculum ejus sulphur.
16 'Infernè radices ejus exarescunt: & supernè succiditur ramus ejus.
17 'Memoria ejus perit e terra; neque nomen *est* ei [a] in plateis.
18 [b] Depellitur a luce in tenebras; & a terra habitabili deturbatur.
19 Neque filius ei, neque nepos in populo ejus; neque superstes *est* in habitationibus ejus.
20 De die ejus stupent posteri; & præsentes [c] apprehenduntur horrore.
21 Profectò ista sunt tabernacula iniqui; & iste locus *viri* [d] non agnoscentis Deú fortē.

Regem terrorum] id est, principem, qui [illegible] est improbis. Est autem hæc periphrasis mortis improbos percellentis, ut [illegible] versu. 15 *Habitante*] id est, postquam causa cognita ab illo [illegible] sunt bona, immittuntur lictores ad incendendas ædes ejus, in facti perpetuam [illegible]. 16 *Infernè*] quarta allegoria, qua idem fuerat usus supra 14.8. & seq. 17 *Memoria ejus*] Apodosis sive accommodatio superiorum allegoriarum ad thesin de statu improbi, ut obliquè perstringat Ijobum. Sunt autem hæc summa illius capita: ignominia, ipsius & posterorum excidium, [illegible] admiratio & horror de judiciis in eum, ac postremò cædis illius ob[illegible]. a Heb. *in facie plateæ*. b Heb. *depellunt eum, deturbant eum: impersonaliter sumptum, ut suprà 7.3.* c Heb. *apprehendunt horrorem*. d *vel, quem [illegible] Deum fortem.*

Caput XIX.

Ijob rejectis superioribus contumeliis amicos explicatione suarum ærumnarum ad misericordiam hortatur, fidem & innocentiam suam palam fieri optat testificatione Dei, & beneficio resurrectionis vitaq́ æternæ se consolatur: postremò illos dehortatur ab insectatione sui.

1 *Dixit*] Hujus responsionis Ijobi summæ partes sunt tres: [illegible] sive [illegible] superiorum [illegible], [illegible] deprecatione pathetica, usque ad ver. 23. [illegible] sive confirmatio fidei & innocentiæ suæ: & Conclusio de amicorum erga se officio.
2 *Quousq.*] Exordiũ [illegible] ex absurdo, ad refellendum [illegible] quo utebatur Bildad, suprà 18. Sunt autem illius loci duo; unus, ab injusto, ver. 2. alter, ab inhonesto & maximè importuno, ver. 3.

1 RESPONDENS verò Ijob, 'dixit:
2 'Quousque mœrore afficietis animum meum; & atteretis me sermonibus?
3 Jam ' [a] decies ignominia affecistis me: non erubescitis *quòd* obfirmatis vos contra me.
4 'Enimverò [b] esto, erraverim; mecum 'pernoctet error meus.
5 An verò contra me amplificare debetis probrum meum; & disceptare contra me?
6 'Agnoscite jam quod Deus 'subvertit me; & rete suum circumegit mihi.
7 En exclamans violentiam, 'non tamen exaudior: vociferanti non adest judicium.
8 'Viam meam sepsit ut non possim transire; & semitis meis tenebras apposuit:
9 [c] Gloria mea me nudavit; & amovit coronam capitis mei:

3 *Decies*] id est, [illegible] numerus pro infinito, ut Levitici 26.26. a Heb. *decem vicibus*. 4 *Enimverò*] primus locus ἀνασκευῆς hypotheticus sive per concessionem [illegible] ἐκ τοῦ ἀδίκου, ab injusto. nam sic argumentatur Ijob: Jam profes[illegible] integritatem fidei & conscientiæ meæ: sed ut illud taceam, & confitear [illegible] provocasse iram Dei, an continuò dignum est vobis ut miserias [illegible] miseros? b Heb. *verè*. *Pernoctet*] id est, adhuc hæream in errore [illegible]: metaphora. 6 *Agnoscite jam*] alter locus ἀνασκευῆς ἐκ τοῦ πρέποντος, ab honesto: honestum esse ut calamitates afflicti cognoscantur, & miseri[illegible] [illegible] capiatur, quas propterea Ijob explicat, usque ad ver. 21. deinde amicorum misericordiam implorat. *Subvertit*] id est, de pristino statu dejecit, [illegible] irretitam. 7 *Non tamen exaudior*] id est, non sublevor ab istis [illegible]. 8 *Viam meam*] ut suprà 3.23. c Heb. *gloriam meam a [illegible]*: hypallage.

10 Demolitus est] id est, ablaqueavit & [illegible] deruit, tanquam [illegible] ram arboris radicitus extirpandæ.
Ut abeam] id est, pereã.
Amovit] id est, [illegible] vulsum exarefecit me, sine spe restitutionis.
12 *Turmæ ejus*] id est, multiplices copiæ afflictionum ipsi ministrantium cõtra me: elegans allegoria a forma castrensi.
13 *Fratres meos*] i. auxiliaribus destituit me: quod alterũ est damnum in re militari.
Tantum] id est, non nisi alieni sunt a me: illorum nemo accedit me.
d Heb. *in extremũ*.
17 *Alienus, &c.*] id est, avertit faciem suam a me, ac si graveolentem halitum a me nõ posset ferre.
Per filios] id est, per sanctum jus conjugii, & fructus ejus.
e Heb. *secreti mei*.
20 *Ut carni*] id est, ut naturaliter solent adhærere carni.
Cum cute] id est, labiis. quasi dicat, nihil remansit integrũ præter sermonis instrumenta.
21 *Miseremini*] tertius locus ἀνασκευῆς, nimirum πάθος: quo misericordiam implorat a commemoratione suarum calamitatum duobus versibus.
22 *Quare persequeremini*] quasi dicat, satis esto vobis me tantopere a Deo

10 'Demolitus est me circumquaque 'ut abeam; & 'amovit tanquam arboris expectationem meam:
11 At accendens contra me iram suam, reputavit me sibi sicut hostes suos:
12 Simul advenientes 'turmæ ejus, aggerarunt contra me viam suam; & castra fecerunt circa tentorium meum.
13 'Fratres meos procul a me abegit; & familiares mei 'tantùm abalienant se a me:
14 Desinunt propinqui mei, & noti mei obliviscuntur mei:
15 Inquilini domus meæ, & ancillæ meæ [d] extraneum reputant me; alienigena sum in oculis eorum.
16 Servum meum inclamo, sed non respondet; dum ore meo deprecor eum:
17 Spiritus meus 'alienus est uxori meæ; utcunque supplicem 'per filios ventris mei:
18 Etiam parvuli spernunt me; cùm surgo, obloquuntur mihi:
19 Abominantur me omnes homines [e] intimi mihi; & quos diligo adversantur mihi:
20 Cuti meæ 'ut carni meæ adhærent ossa mea; denique ereptus sum 'cum cute dentium meorum.
21 'Miseremini mei, miseremini mei, vos amici mei; quia manus Dei plagis afficit me.
22 'Quare persequeremini me, sicut Deus fortis? & 'carne mea non saturaremini?
23 'O *si* quis jam daret 'ut scriberentur sermones mei: ô *si* quis daret ut in libro exculperentur:
24 'Stylo ferreo atq; 'plumbo in perpetuum in rupe inciderentur.
25 'Attamē ego 'novi 'redemptorem meum 'viventem: & 'posteriorem super pulverem resurrecturum:
26 Proinde postquam evigilavero *& vermes* confoderint 'istud; tamen carne mea me visurum esse Deum.
27 '*Idem* qui sum, ac non alienus visurus sum mihi, & oculi mei aspicient: *postquam* consumpti fuerint 'renes mei cum sinu meo.
28 'Quin imò dicere deberetis, quid persequimur

premi. *Carne mea*] quasi dicat, satis esto vobis carnem meam esse consumptam; neque velut immanes feræ etiam ossa quæ supersunt comminuite. 23 *O si*] κατασκευὴ, sive confirmatio bimembris: nam primùm fidem sermonum suorum apud amicos pathetico voto sive oratione confirmat, his duobus versibus: deinde fiduciam suam in Deum de salute æterna & carnis resurrectione profitetur: adeò se bona fide & conscientia præditum esse coram Deo & hominibus ostendit, versibus sequentibus. *Ut scriberentur*] ut palam & in æternum testata fieret æquitas causæ meæ. 24 *Stylo ferreo*] id est, cœlo ad literas exarandas. *Plumbo*] in sulcos literarum infuso. 25 *Attamen*] altera pars confirmationis, ἐπανόρθωσις sive correctio superioris dicti ad confirmationem sui ipsius, & rejectionem nefariæ illius criminationis quam Bildad objecerat suprà 18.21. quasi dicat, sed quid est opus me tantopere laborare de probanda vobis justitia mea, aut palàm & in æternum apud homines confirmanda? hæc verò demum est gloria mea, nimirum testificatio conscientiæ meæ, quâ ita acquiesco in promissionibus Dei de resurrectione & vitâ æternâ mihi ipsi obventura, ut hoc me adversus omnium tentationum procellas, ac nominatim contumelias vestras consoletur. *Novi*] fidei notitia. *Redemptorem meum*] sive vindicem, qui tum personam meam ab interitu tandem vindicaturus est in æternum adventu suo, tum causam meam nunc a procellis totius mundi & contumeliis vestris. Est autem is Deus pater in Filio per Spiritum. *Viventem*] ac proinde utcunque causam meam homines oblivione sepeliant, tamen illam integram apud Deum vivum asservari. *Posteriorem*] id est, hominem redivivum die resurrectionis in adventu Christi: nam posterior homo, qualis in resurrectione futurus est, cum hoc priore comparatur, ut 1. Cor. 15.42. 26 *Illud*] istas reliquias mei prioris hominis, recubituri in pulvere. Est autem ὕστερον πρότερον in his verbis. 27 *Idem &c.*] id est, ego ipse hâc meâ ipsius carne, hisce oculis. 1. Cor. 15. 53. & seq. *Renes mei*] id est, totus, ab una parte ad alteram: synecdoche. 28 *Quin imò*] Conclusio ab officio amicorum duplice; uno, erga Ijobum, ut sanctè de illo cogitarent & humanitate prosequerentur eũ, ver. 28. altero, ut se coram Deo agentes sanctè componerent, & sibi metuerent a vindicta ejus, si secus porro facerent.

queremur eum? cùm radix rei insit mihi.
29 Metuite vobis [f] a gladio: nam æstus iræ
habet [g] pœnas iniquitatum cruentas; ut
cognoscatis quod ex jure *est*.

Cùm radix &c.] Id est, cùm fide in Deum radicatus perstiterim in integritate mea.
f Heb. *a facie gladii.*

29 *Nam æstus*] id est, cum efficitur ut in iram effervescat Deus, non possunt subterfugi gravissima supplicia quæ penes eum sunt. g Heb. *iniquitates gladii.* *Ut cognoscatis*] i. ut saltem metu & horrore judiciorum ejus ad officium cognoscendum revocemini.

Caput XX.

Tzophar occasione ex verbis Ijobi sumpta eandem propositionem de misero improborum exitio repetit, & a justitia Dei, exemplis ordinariis, atque autoritate verbi divini confirmat.

1 CUI respondens Tzophar Nahhama-
thites, dixit:
2 Propterea cogitationes me redu-
cunt *ut loquar*: propter *illud* inquam festi-
natio mea *est* in me.
3 Castigationem [a] ignominiosam mihi au-
dio sed spiritus ex intelligentia mea jubet
me respondere.
4 An hoc nosti? ab æterno, [b] ex quo posuit
Deus hominem super terram,
5 Cantum improborum a propinquo, & læ-
titiam hypocritę usque ad momentum esse?
6 Si ascenderit in cœlos excellentia ejus; &
caput ejus nubem ipsam attigerit:
7 Sicut stercus ipsius, in perpetuum peribit:
qui viderant eum, dicent, ubi est?
8 Tanquam somnium avolat quod non in-
veniunt; & fugatur ut visum nocturnum.
9 Oculus qui contuebatur eum non perget:
neque amplius contemplabitur eum locus
ejus.
10 Filli ejus student gratificari tenuibus:
etiam manus ipsius coguntur restituere
substantiam suam.
11 Ossa ejus implentur *peccato* adolescen-
tiæ ejus: donec cum eo in pulvere jaceat.
12 Quamvis dulce in ore suo malum, cela-
verit sub lingua sua;
13 Parcens ei non dereliquerit illud: sed
continuerit illud [c] intra palatum suum:
14 Cibus ejus in viscera ejus conversus,

1 *Dixit*] Hujus responsionis summę partes sunt tres: Exordium, vers. 2. & 3. Κατασκευὴ sive confirmatio superioris propositionis, Improbis malè esse, a ver. 4. ad 29. & Conclusio.

2 *Propterea*] quòd dicis nobis metuendum esse a Deo & explorandum quid sit ex jure; suprà 19. 29. Est autem hic exordium constans duabus partibus: quarum una audientiam facit & necessitatem proponendæ illius doctrinæ ostendit ἐκ τοῦ δικαίου, ab justo, quod objecerat Ijob; altera ab honesto per concessionem, versu 3. qua ostendit Tzophar se hoc sponte carni & infirmitati Ijobi cedere, ut ipsos afficiat probris; se illis nihil moveri, ac proinde nolle refellendis illis operam dare; sed tantùm iis rebus in medium afferendis, quarum testimonium perhibeat Spiritus Dei spiritui suo. *Festinatio*] id est, studium eloquendi stimulat, urget, & accelerat me. a Heb. *ignominiæ meæ.* 3 *Respondere*] ad quæstionem videlicet, omissis probris quę in nos conjicis. 4 *An hoc nosti*] Confirmationis ἔκθεσις sive propositio, Malis malè esse: quam eò gravius enunciat, quòd nominatim appellat conscientiam Ijobi, & exempla omnium temporum adducit. b Heb. *a ponere hominem.* 5 *Cantum*] id est, prosperitatem: metonymia. *A propinquo*] id est, modò tantum & recens cœpisse, ac mox desinere. 6 *Si ascenderit*] ἐργασία superioris propositionis, usque ad finem capitis. est autem hic primus ejus locus per concessionem hyperbolicam. 8 *Tanquam somnium*] alterum simile ad amplificationem superioris loci, de vanitate & interitu improbi. *Quod non*] id est, cujus rem non inveniant somniantes, cùm evigilant: sic Jeschahhiæ 29. 7. & 8. 9 *Locus ejus*] ut suprà 7. 10. 10 *Filii ejus*] secundus locus de calamitate improbi, non ipsum tantum, sed posteros etiam pervadente. *Student gratificari*] id est, tenuiores sunt ipsis tenuibus. *Substantiam suam*] quam tenuibus ademerat. 11 *Ossa*] amplificatio prioris loci de persona malefici: per comparationem prosperi status quo abusus est, cum flagellis & judiciis Dei subsequentib. *Peccato adolescentiæ*] id est, supplicium anteactæ vitæ inde ab adolescentia hominem totum prosternit, velut tabes, aut putredo exedens ossa ejus. 12 *Quamvis*] allegoria de statu improborum, quinque versibus; qua improborum mala cum cibis comparantur, quæ ipsis venenata & exitialia dicuntur esse. *Celaverit*] nimirum illud veluti cibum mandens. 13 *Non dereliquerit*] id est, non expuerit, ut sequens membrum ostendit. his autem verbis figurat hypocritam, & obliquè Ijobum perstringit; docens Deum pœnas ab illo reposcere non quidem palam malè actæ vitæ; sed malæ mentis & mali animi, cujus venenum ipse cogatur ebibere. c Heb. *in medio palati.* 14 *Cibus*] id est, malum quod comparabat animo, ut cibus comparatur ore.

fel aspidum *fit* [d] in ipso.
15 Opes absorpsit, & evomit illas: e ventre
ejus depellit eas Deus fortis.
16 Venenum aspidum suxerit: occiderit e-
um lingua viperæ.
17 Ne spectet rivos, flumina, torrentes mel-
lis & butyri.
18 Restituens laborem ac si non absorpsis-
set, [e] compensatione opum suarum, utique
non exultabit.
19 Cùm quassat, [f] cogitur derelinquere te-
nues: cùm domum rapit, non extruit eam.
20 Nam nihil experitur tranquilli in ven-
tre suo: cum re desiderabili sua non prori-
pit se.
21 Non est residuum cibo ejus: propterea
non manet prosperitas ejus.
22 Cum implenda esset sufficientia ejus, an-
gustia est ei: omnis manus molesti invadit
eum.
23 *Cùm* esset impleturus ventrem suum, im-
mittit in eum *Deus* æstuantem iram suam:
quam depluit in eum loco cibi ejus.
24 Fugientem ab armis ferreis, transverberat
eum arcus chalybeus.
25 Stringit *gladium* adeò ut exeat e corpo-
re, & coruscus e felle ejus: abeuntem in-
vadunt terrores.
26 Omnes tenebræ reconditæ sunt in repo-
sitis ei, consumit eum ignis non accensum
flatu: conteritur superstes in tentorio ejus.
27 Retegunt cœli pœnam iniquitatis ejus; &
terra insurgens in eum.
28 Demigrat proventus domus ejus: deflu-
unt *pœnę* in die iræ illius.
29 Hæc *est* portio hominis improbi a Deo;
& possessio *ejus* [g] indicta ei a Deo forti.

Fel aspidum] Id est, fit venenum lethale ei.
d Heb. *in medio ejus.*

16 *Venenum suxerit, &c.*] id est, proinde cedet ipsi maleficium suum, ac si venenum hausisset potentissimum, aut a vipera fuisset morsus.

17 *Ne spectet*] elegans apostrophe, quasi exultantis adversus improbum, & ingentem illius expectationem ludificantis, cum illustribus hyperbolis. *Rivos*] id est, affluentiam rerum secundarum, suaviter & molliter sibi ex sententia succedentium.

18 *Laborem*] id est, res alienas labore partas.
e Heb. *opibus compensationis suæ ...*
Exultabit] id est, fruetur: sicut exponitur sequente ver.
f Heb. *dereliquit.*

20 *Nam*] ætiologia superioris doctrinæ de vana felicitate improborum, primum ab infirmitate ipsorum, versibus tribus: deinde a judicio Dei persequentis sive immediatè (ut loquuntur) a 23. versu usque ad 26. sive mediatè & rerum creatarum opera. *Ventre suo*] id est, in se: synecdoche, qua utitur propter superiorem allegoriam cibi. 21 *Non est residuum*] id est, totum alimentum ei adimitur, ut Psalmo 59. 14. 22 *Angustia est*] partim a terroribus conscientiæ, partim ab hominibus quos molestia affecerit, ... it angustias tum maximè, cùm se fruiturum putat copiæ cornu & abundantia summa: sic deinceps sequentia. 25 *Exeat*] id est, transfigat corpus & viscera effundat. *Coruscus*] gladius: nomen est ex epitheto: vide Jechezk. 21. 15. *Abeuntem*] id est, dum ista effugit, ruit in alia: sic Hhamos 5. 19. 26 *In repositis ei, &c.*] id est, asservatis ei a Deo. *Non accensum*] id est, sponte ... tem, ut stipulæ aut stupæ: ut Jesch. 1. 31. & 5. 24. ita comparatus est ad incendium ut cremium aut arefactum lignum: sic etiam Jechezk. 21. 3. 27 *Retegunt*] id est, exerunt & notam omnibus faciunt, exequentes judicium Dei. 28 *Demigrat*] ulciscente & pœnas reposcente terra: nam hic versus per hysterosin ... brorum duo maledictionum genera explicat, quæ denunciantur superiore versu terra & a cœlo. *Defluunt*] id est, Stillant & ingruunt e cœlo. 29 *Hæc est*] Conclusio, qua Tzophar conatur Ijobum adducere in sententiam suam ab operibus Dei & ab autoritate verbi ejus. g Heb. *indicere ipsi a Deo forti.*

Caput. XXI.

Ijob aculeis Tzopharis stimulatus graviùs amicos increpat, propositionem ipsorum de infelicitate improborum confutat ratione, exemplis, & autoritate Dei: quæ deinde nominatim sibi accommodat, & amicorum consolationes responsaque arguit.

1 RESPONDENS verò Ijob, dixit:
2 Audite [a] continenter sermonem me-
um: & fit istud *loco* consolationum ve-
strarum.
3 Ferte me dum ego elocutus fuero; postmo-

1 *Dixit*] Hujus ... rationis, quæ ... ἀνασκευαστικὴ, partes sunt tres: Exordium faciendæ audientiæ causa, vers. 2. ad 7. Propositio ... ἀνασκευὴ, a versu 7. ad 34. & conclusio, ver. 34. 2 *Audite continenter*] id est, ne me interpellate aut abrumpite sermonem meum, ut ante a ... cistis. Est autem primus locus Exordii ab officio eorum. quasi dicat, quandoquidem non potestis me alia ratione consolari, saltem silentio me juvate, & si ... ter me audietis, ponam hoc in consolationis loco. a Heb. *audiendo.* 3 ... amplificatio superioris loci. quasi dicat, saltem ad tempus ferte, &c.

dum verò b ' eloquium meum subsannato.
4 'An ego apud hominem querimoniam meam *instituo*? & 'si est, cur *conquerar*, non c angustaretur spiritus meus?
5 'Respicite ad me, & stupore corripiamini: & apponite manum ad os.
6 'Certè si recordarer, confestim conturbarer: & apprehenderetur caro mea horrore.
7 'Cur improbi ' vivunt? veterascunt? etiam valent viribus?
8 Semen eorum firmum est ante eos cum eis; & prognati eorum in oculis eorum.
9 Domibus eorum pax a pavore est: neque 'virgâ Deus instat eis.
10 Bos ejus init, nec ejicit semen: d enititur vacca ejus, neque abortit.
11 Emittunt ut gregem parvulos suos: & nati eorum saltitant.
12 Sumunt tympanum & citharam: & lætantur ad sonum organi.
13 Inveterant in bono dies suos: deinde momento in sepulchrum descendunt:
14 'Qui dicebant Deo forti, recede a nobis: nam notitiâ viarum tuarũ non delectamur.
15 Quid est omnipotens ut colamus eũ? aut quid proficiemus, cũ intercedemus apud eũ?
16 'En non *est* in manu eorum bonum eorum: consilium improborum procul *absisto* a me.
17 'Quoties 'lucerna improborum extinguitur, & supervenit eis interitus ipsorum, dolores impertitur *Deus* ira sua?
18 *Quoties* sunt ut palea coram vento, & ut gluma quam surripit turbo?
19 *Quoties* Deus reponit filiis illius iniquitatem illius, rependit illi & ' cognoscit?
20 *Quoties* vident oculi illius perniciẽ suam, & de æstuante ira omnipotentis 'bibit?
21 'Nam quod *est* studium illius de familia sua post se, ' cùm numero menses illius truncabuntur?
22 'An Deum fortem *quisquam* docebit scientiam: qua ipse f excelsos judicet?
23 ' Hic moritur in ' robore perfectionis suæ: totus tranquillissimus & quietus:
24 'Cujus mulctralia plena sunt lacte: & medulla ossium ejus irrigua est.
25 Ille verò moritur animo amaro; qui non fruitus est bono.
26 Pariter in pulvere jacent: & vermis obtegit eos.
27 'En novi cogitationes vestras: & commenta *quæ* de me e iniquè comminiscimini:
28 Vos dicere, 'ubi est domus 'ingenui? & ubi 'tentorium habitationum 'improborum?
29 'An non interrogastis transeuntes viâ? & 'signa eorum non agnoscetis?
30 'Nam in die calamitatis subtrahitur malus: in die indignationum exportantur *mali*.
31 Quis indicat ei in faciem viam ejus? quod ipse fecit quis rependet ei?
32 'Tandem ipse in sepulchra effertur: & apud tumulum assiduus est.
33 'Dulcescunt ei glebæ vallis; & post se omnes homines trahit, ut ante eum fuerunt innumeri.
34 'Quo modo ergo consolaremini me vanitate: cùm responsionibus vestris reliqua sit prævaricatio?

b Heb. *eloquio meo, subsannato*] apostrophe ad Tzopharum, qui verba Ijobi abruptè ironicè ea deluserat, suprà 20.2. 4 *An ego*] secundus locus exordii a consilio suo: non est mihi, inquit, res vobiscum, aut cum ullo hominum; ad Deum fertur oratio mea, qui expostulandi facultatem non intercludit mihi. *Si est cur*] tertius locus ἐκ τοῦ πρέποντος ab honesto: indecorum atque inhumanum est vos mihi intercipere facultatem conquerendi in angustia spiritus mei. hinc oritur exhortatio ad officium humanitatis, sequente versu. c Heb. *abbreviaretur*. sic Exodi 6.8. 5 *Respicite &c.*] id est, ita calamitatem meam quæ vobis obversatur, vos istæc ad stuporem & silentium adducant. 6 *Certè si recordarer*] id est, si vel tantum meminissem tantæ calamitatis, quam alius ferret: conturbaret me sola recordatio & commiseratio illius: quanto magis vos præsentis, si animum advertetis, necessarium est obstupescere ad calamitatem meam? amplificatio superioris exhortationis hypothetica, a persona sua. 7 *Cur improbi*] ἀνασκευὴ sive confutatio illius argumentationis; improbos esse quibus malè cedit: cujus partes sunt duæ; una κατὰ θέσιν, sive generatim enuntiata de statu improborum, usque ad 27. versum; altera καθ' ὑπόθεσιν, per singularem accommodationem ad Ijobum. Refellit autem ἀξίωμα illud, primùm per argumentationem contrariam; dicitis improbitatem esse in causa cur improbi malè pereant; quid ergo causæ est cur improbi & impii prosperentur? hæc usq; ad 17. versum; deinde ab exemplo ostendit non esse illud perpetuum; imò potius infrequentius esse ut improbi vexentur malis: ad convellendum ἀξίωμα amicorum, & argumentationem suam confirmandam. *Vivunt*] id est, bona constitutione corporis gaudent; prosperitate liberorum, versu 8. tranquillitate familiæ, versu 9. fortuna animalium, versu 10; copia & lascivia, ver. 11. & 12 & tandem non languida morte utuntur, versu 13. 9 *Virga*] id est, castigatione ulla. d Heb. *liberat*] 14 *Qui dicebant*] Amplificatio argumenti superioris, a gravitate illorum impietatis in Deum, quæ blasphemis sermonibus illorum exprimitur, duobus versibus. 16 *En non est*] Occupatio, qua utitur Ijob, ne existimarent amici eum hac specie ad impietatem allectum esse, aut in præsentia allici. Hæc eò, inquit, non dico, quòd aut existimem illos penes se habere autoritatem in res suas arbitratu suo, aut quòd animus meus in studium ejusmodi rapiatur: nam mens mea & animus meus ab istis cogitationibus & consiliis absunt quàm longissimè: sed ut ostendam vanitatem propositionis vestræ. 17 *Quoties lucerna*] Confirmatio ab exemplo, ut suprà dictum est in versum 7. Quoties, inquit. quasi dicat, non ita frequenter eveniunt ista ut extinguatur, &c. *Lucerna improb.*] vide suprà 18. 5. 6. 19 *Cognoscit*] id est, quæstionem habet: hysterosis. 20 *Bibit*] id est, inebriatur & conturbatur effusis calamitatibus: frequens metaphora. 21 *Nam quod, &c.*] id est, ut Deus ipsum viventem non excitat malis: sic non excitat ipsum animus ejus aut conscientia, ut sit sollicitus de rebus post mortem eventuris familiæ. [*Numero*] descriptio mortis. 22 *An Deum for.*] Conclusio prioris membri ἀνασκευῆς, constans duobus capitibus; explicatione brevi juris sive officii nostri, & facti sive eventus cum jure comparati. hîc verò primùm agitur de officio hominum in suspiciendis ac non definiendis Dei judiciis; quia ita statuit Ijob, cum hæc, inquit, ita se habeant, & improbi frequentiùs in hac vita secundis rebus utantur: ne putetis aut vestrum, aut meum, aut cujusquam hominis esse, ut Deo præfigat præsentium judiciorum legem; perinde ac si quid, quando aut quando in improbos agendum sit ignoraret.

f *Excelsos*] id est, elatos animo, & secundis rebus. 23 *Hic moritur*] alterum membrum conclusionis, de facto quod communi omnium ætatum experientia commonstratur, quasi dicat, insipientis est de hominibus a præsente eventu judicare; sapientis verò Deo committere, cùm tota hæc administratio & eventus sit adeò hominibus incertus. *Robore perfectionis*] id est, in perfectissima felicitate, quanta apud homines esse potest. 24 *Cujus mulctralia*] id est, qui omnibus bonis, quæ fortunæ & corporis vocant, abundat: synecdoche. 27 *En novi*] altera pars ἀνασκευῆς, attingens singulariter personam Ijobi; cujus membra sunt duo; ἔκθεσις sive propositio, his duobus versibus; & confutatio versibus sequentibus. e Heb. *violenter facitis*] 28 *Ubi est domus*] Ironia, qua utitur Ijob, ut eò melius amicorum animos effingat. *Ingenui*] .i. nobilis. principem antè agentis, nimirum Ijobi. *Tentorium habitationum*] .i. magnificum, ex multis habitationibus constans, ut sunt prætoria & principum ædes. *Improborum*] sic filios & familiam Ijobi perstringit. 29 *An non, &c.*] Confutatio ἐκ τοῦ ἀτόπου; absurdum est, inquit, vos nescire quod omnibus e plebe notum est, non consulere vos quenquam, neq; agnoscere. *Signa eorum*] .i. exempla, quæ cùm eis eveniunt, aliis sunt documento: hæc autem explicatur versibus seq. 30 *Nam in die, &c.*] Confutationis locus ab exemplis ἀνταποδότος. nam sic respondet Ijob objectioni amicorum: quod dicitis; Malos malè perire, ab proinde me in perditionem istam devenisse propter improbitatem meam, falsissimum est; cùm plerumq; improbi a pervadentibus calamitatibus immunes sint, nullius judicium subeant, aut ab ullo in ordinem cogantur. Inde enim ex contrario sequitur (quod Ijob reticet) in viros bonos istas calamitates incidere. 32 *Tandem ipse*] Occupatio objectionis istius; atqui in sepulchrum effertur improbus: cui respondet Ijob tribus argumentis; primùm satis esse ad institutum ut commodè vitam transegerit & calamitates prævenerit morte; deinde sepulchrum ipsum consolationi esse, quod vacuum sit ab istis calamitatibus & mutationibus, ut suprà 3.16. & sequentibus, & 10.22: postremò quòd morte nihil accidit ei, quin cum omnibus hominibus omnium ætatum commune sit. 33 *Dulcescunt ei, &c.*] hyperbolæ, per prosopopœiam sensum & humanas actiones mortuis tribuentes. 34 *Quo modo*] Conclusio, quæ asserit Ijob ex superioribus, inanes esse tum consolationes tum disceptationes eorum: consolationes quidem, quia vanæ erant, & nihil ad se accommodatæ; disceptationes verò, quia etiam in Deum & in Ijobum altercando peccabant.

Caput XXII.

Eliphaz Ijobum a contentione adversus Deum revocans justitiam Dei asserit, injustitiæ & impietatis Ijobum arguit, exemplo diluvii deterret, & ad seriam resipiscentiam ac tempestivam revocat, adjunctis Dei promissionibus.

1 CUI respondens Eliphaz Temanites, 'dixit:
2 'An Deo forti prodesse potest vir? cùm prodest, ex eo prosperatur *Deus*?
3 'An oblectationi est omnipotenti, quòd justificas te? aut an lucro, quòd integras asseris vias tuas?

1 *Dixit*] Hujus orationis summæ partes sunt duæ: prior ἐπιτιμητικὴ sive continens reprehensionem vitæ dictorumq; Ijobi, usq; ad 20. ver. posterior παρακλητικὴ sive hortatoria ad resipiscentiam, adjunctis amplis promissionibus, usq; ad finem. 2 *An Deo forti*] reprehensionis sive confutationis locus primus, ἐκ τοῦ ἀδυνάτου: quo ostendit Eliphaz non esse cur Ijob tantopere apud Deum & coram ipsis de sua integritate glorietur: nam (inquit) ut homo sit optimus, non potest Deum sibi ullo beneficio obstringere; ac proinde non potes tibi ipsi coram illo confidere, quasi de ipso bene sis meritus: ut psaltes de se confitetur Psal. 16.2. 3 *An oblectationi*] secundus locus, ab inutili: non conducere, aut ad gratiam promerendam, aut ad ullam aliam utilitatem, si quis se velit justificare coram Deo; Lucæ 17.10.

4 'An de religione tua argueret te? veniret
tecum in judicium?
5 Nónne malitia tua multa est? neque est fi-
nis iniquitatibus tuis?
6 'Nam pignus acceperis a fratribus tuis
immerito: & a 'nudos nudaveris vestibus
suis:
7 Non aquam bibendam lasso dederis: & a
famelico prohibueris panem:
8 Præterea viri b lacertosi fuerit terra hæc:
& c acceptus persona habitaverit in ea:
9 Viduas dimiseris vacuas: & lacertus *uter-
que* pupillis contritus fuerit:
10 'Ideoq; circumstant te laquei: & pertur-
bat te pavor repentinus:
11 Aut tenebræ, ne videas; & agmen aqua-
rum obtegit te.
12 'An non Deus 'est, *inquis*, in altitudine
cœli? & aspice summitatem sydera ut ex-
celsa sunt.
13 Ideo dicis, quid nosceret Deus fortis? an
per caliginem 'judicaret?
14 Densæ nubes latibulum sunt ei, ut non as-
piciat: & ambitum cœlorum obambulat.
15 'An 'semitam 'seculi observasti, quam tri-
verunt homines d vani?
16 'Qui corrugati sunt cùm nondum esset
tempus; 'fluvio effuso in fundamentum eo-
rum.
17 'Qui dicebant Deo forti, recede a nobis?
& 'quid facturus fuisset omnipotens illis?
18 Quorum domos ipse impleverat bono: 'at
consilium improborum procul '*abesto* a me.
19 Videntes justi 'lætantur: & innocens 'sub-
sannat eos.
20 'Cùm nondum excinditur 'substantia no-
stra; & 'residuum illorum absumit ignis:
21 'Assuesce, quæso, cum illo: & pacem ha-
be: in his obveniet tibi bonum.
22 Recipe, quæso, ex ore ejus legem: & repo-
ne dicta ejus in animo tuo.
23 Si 'reverteris usque ad omnipotentem,
e 'instauraberis: *si* procul amoveris iniqui-
tatem a tentoriis tuis:
24 'Idque ponendo pro pulvere lectissimum
aurum & argentum: & pro rupe f 'Ophi-
rinum aurum 'fluviatile.
25 Nam erit omnipotens lectissimum aurum
tuum; & argentum, virésque tibi.
26 Si tum in omnipotente te ipsum oblecta-
bis: & attolles ad Deum faciem tuam,
27 Supplex orabis eum; tum *inquam* exaudi-
et te: & 'vota tua persolves.
28 Cùm primùm decernes sermonem, g præ-
stabitur tibi: & in viis tuis resplendebit
lux.
29 Cùm 'depresserint te, qui loquutus es in
exaltatione; tum demissum oculis servabit:
30 'Liberabit h noxium; eritque liberatus
puritate manuum tuarum.

4 *An de religione*] tertius locus a natura Dei justissima, abs qua virum religiosum & sanctum non castigatum iri docet, hoc versu; sed contrà severissimam hanc castigationem arguit monimentum esse summæ & infinitæ malitiæ Ijobi, versu sequente.

6 *Nam pignus*] secunda pars reprehensionis, amplificatio proximè præcedentis loci de malitia Ijobi: cujus partes sunt duæ, injuria in homines, usque ad ver. 12. & impietas in Deum, usque ad 15. ver. Harum autem criminationum quia status conjecturalis est, & magis in præsumptionibus quàm certis probationibus positus, futuro utitur, pignus acceperis, nudaveris, &c. quasi dicat, necesse est ut fatearis te aut hoc, aut illud, aut omnia commisisse, si bene attenderis ad justitiam judiciorum Dei.

a Heb. *vestes nudorum nudaveris: hypallage.*

Nudos] id est, qui jam nudi sunt propter injuriam tuam.

b Heb. *brachii.*

c *vel, elatus.*

10 *Ideoq; circumstant*] accommodatio ad justitiam Dei, quasi ultiones sumentem de inhumanitate Ijobi, quatuor metaphoris.

12 *An non Deus*] secundum caput confirmationis de Ijobi impietate in Deū, quam Eliphaz partim ex causa quæ agebatur; partim ex superioribus Ijobi verbis astruere conatur per mimesin illius, his tribus versibus. Est autem hîc eclipsis qualem ante observavimus 1. Reg. 20. 34. & 2. Reg. 9. 27. *Est in altitudine*] quasi dicat, ideoq; longissimè a nobis abest. 13 *Judicaret*] id est, judicis partes ageret. 15 *An*] tertius reprehensionis locus, ab exemplo eorum qui diluvio olim perierunt, usque ad ver. 20. *Semitam*] id est, rationem vitæ quam secuti sunt, & exitum eorum, de quo versu sequente. *Seculi*] id est, antiquam. d Heb. *vanitatis.* 16 *Qui corrugati*] id est, intempesta morte abrepti sunt, & diluvio mersi; corrugantur enim hominum mersorum & diu in aquis fluctuantium corpora: synecdoche. *Fluvio effuso*] aquis diluvii terram inundantibus. 17 *Qui dicebant*] sua impietate & protervia, ut sup. 21. 14. *Quid*] aliud pro justitia sua: sic Ijobum obliquè mordet & fodicat. 18 *At consilium*] epiphonema, quo resumptis Ijobi verbis supra 21. 16. partim velut præripit illi aversationem hanc, tanquam indignè ea abutenti; partim sibi vendicat & piis omnibus, sequente versu. 19 *Lætantur*] approbantes & gratulantes judicio Dei. *Subsannat*] vitam malè gestam improbans. 20 *Cùm nondum*] secunda pars, hortatio ad resipiscentiam, cujus propositiones sunt duæ; una de officio Ijobi, tribus versibus; altera de promissionibus, quæ omni resipiscenti a misericordia Dei comparata sunt. *Substantia nostra*] id est, humana natura, vel genus: sic monet Ijobum a circumstantia temporis. quasi dicat, dum adhuc stas vivus, & dum adhuc potes utilem expectationem venturi illius judicii præcipere animo tuo: nam hæc vera est piorum ac fidelium nota in vetere & Novo Testamento passim, expectatio extremi judicii, in secundo adventu Christi. *Residuum illorum*] i. reliquos peccatores, servatos igni in diem damnationis & exitii impiorum, Jeschahhjæ 66. 15. & sequentibus. & 2. Pet. 3. 7. & sequentibus. 21 *Assuesce*] propositio generalis officii & promissionum: nam officium assuescendi cum Deo & pacem colendi exponitur versu sequente; promissiones verò, reliquo capite. 23 *Reverteris*] id est, seria resipiscentia usus eris, & fructus ejus proferes. e Heb. *ædificaveris.* *Instauraberis*] id est, tu ipse personæ, res, & facultates tuæ non tantùm redintegrabuntur; sed etiam gloriosius curabuntur a Deo, ver. 24. & 25. optata tibi succedent omnia, & illustrabuntur a Deo, 26. 27. & 28. versibus; denique & tibi ex istis calamitatibus emergenti benedicetur, & aliis propter te, ver. 29. & 30.

24 *Idque ponendo*] allegorica hyperbole ad figurandam instaurationem, sermone translato a structoribus.

f Heb. *fluminum Ophirum: vel fluminibus.*

Ophirinum] id est, præstantissimum, de quo 1. Reg. 10. 11. *Fluviatile*] id est, lectissimum ex Ophirino: nam nullum aurum absolutius est fluviato, ut cursu ipso tritum perpolitum. Plinius lib. 33. cap. 4. Posset tamen non incommode ad copiam referri, si ita interpreteris, fluminibus Ophirum. quasi dicat, qui aurum non pluris facit quàm rupem, etiamsi perenne illius largumq; flumen flueret. 27 *Vota tua persolves*] id est, nulla tibi a Deo nisi gratias agendi occasio dabitur. g Heb. *exurget vel stabit tibi.* 29 *Depresserint te*] hæc mala quæ pateris, pro eo quòd tam arroganter & protervè adversus Deum contendis. 30 *Liberabit noxium*] id est, tanta erit illius erga te benedictio, ut etiam aliorum misereatur qui non fuerint innocentes, propter te, ex promissione facta Abrahamo Gene. 18. 23. & 24. & sequentibus. atque huc videtur spectasse Propheta Jechezkel 14. 14. & sequentibus: ubi Ijobi intercessio cum Noachi & Danielis intercessione conjungitur.

Caput XXIII.

Ijob ægrè ferens objurgationem amicorum, sibi judicium constitui a Deo petit; fidem suam & integritatem profitetur in mediis calamitatibus. Deinde propositionem aliorum convellens docet improbis in hac vita plurimùm bene esse; Deum verò tempus judiciorum sibi asservare & quomodo & quando decrevit, ea demum in improbos familiamq; eorum exequi.

1 CUI respondens Ijob, 'dixit:
2 'Etiam hodie rebellionem *haberi*
querimoniam meam: '*cùm* a plaga mea
gravis existit supra gemitum meum?
3 'O *si* quis daret ut b scirem invenire eum:
pervenirem usque ad sedem ejus.
4 'Disponerem coram eo causam: & os me-
um implerem 'argumentis.
5 Cognoscerem *quibus* verbis responderet
mihi: & intelligerem quid diceret mihi.
6 'An pro amplitudine virium litigaret me-
cum? non; sed ipse inderet vires mihi.
7 'Illic rectus disceptat cum eo: & 'liberarē
me in perpetuum a judice meo.
8 ('En si antrorsum ivero, non aderit: si verò
retrorsum, non animadvertam eum:
9 Cùm aget ipse *ad* sinistram, non tamen vi-
debo: 'operiet dexteram plagam, nec ta-
men respiciam)

1 *Dixit*] Hujus orationis summæ partes sunt duæ: una est Κατασκευὴ sive confirmatio hypotheseos de fide & innocentia Ijobi usque ad cap. 24. altera ἀνασκευὴ sive confutatio theseos, quam conati fuerant amici Ijobum improbitatis evincere a præsentibus calamitatibus.

2 *Etiam hodie*] Κατασκευῆς exordium patheticum ex abrupto: quo conqueritur Ijob sibi injuriam fieri, & eo graviorem, quo cum majoribus calamitatibus conflictatur. *Cùm plaga*] id est, gravior adhuc quàm ut possim pro gravitate ingemiscere: amplificatio injuriæ, ut supra 6. 2.

a Heb. *manus: metonymia, ut infrà* 27. 11. 3 *O si quis*] Κατασκευῆς primus locus ab optato, quo docet Ijob se bona fide & conscientia fretum proximè expetere ut sistatur coram Deo: quod copiosè explicat usque ad ver. 12.

b Heb. *ut scirem & invenirem.* 4 *Disponerem*] id est, disposita hac ordine cum ipso agerem. *Argumentis*] innocentiæ meæ: sic exponuntur expostulantis partes, hoc & sequente versu. 6 *An pro multitudine*] alterum caput forensis administrationis, de partibus judicis. quasi dicat, contra mihi mea innocentia, quam ego scio non oppugnatum, sed confirmatum iri Deo, ut justissimus est. 7 *Illic rectus*] Confirmatio a thesi: non patitur (inquit) repulsam viri boni; neque ego paterer. *Liberarem me*] id est, probata causa impetrarem ab eo liberationem. 8 *En si*] Correctio superioris optati. quasi dicat, sed quid desidero quod exorari non potest? quia Deus liberrimus, cum creaturis agit liberrimè, neque in ordinem humanum cogitur.

9 *Operiet*] id est, incumbet ad dexteram partem.

30 Cùm

10 'Cùm recognovisset viam quæ est apud
me, probavisset me; 'sicut aurum exirem.
11 'Gressum ejus retinuit pes meus: viam e-
jus observavi, ut non declinarem:
12 Neque præceptum labiorum ejus dimovi:
ex instituto meo recondidi sermones oris
ejus.
13 'Sed si ipse 'contra unum *agit*, quis revo-
cet eum? quod animus ejus cupit, id efficit.
14 Nam perficit statutum [c] de me: & 'hujus-
modi multa sunt penes eum.
15 Propterea 'a facie ejus perturbor; dum
consydero, expavesco ab eo:
16 Quia Deus fortis 'emollit animum meum;
& omnipotens perturbat me:
17 'Cùm nondum excisus sim a conspectu te-
nebrarum; aut a conspectu meo operiat ca-
liginem.

10 *Cùm recognovisset*] regressio ad superiorem locum de læto eventu judicii, si concederetur sibi. *Sicut aurum*] id est, purissimum, ut aurum ex igne. 11 *Gressum ejus*] secundus locus Κατασκευῆς superioris, apologiam continens ab integritate sua, duobus versibus. Gressum autem ejus passivè accipe, id est, ab eo definitum, & mõstratum. 13 *Sed si*] tertius locus Κατασκευῆς ab omnipotẽtia Dei, duobus versibus; & imbecillitate sua exhorrescente ad judicia Dei, tribus sequentibus. *Contra unum*] id est, unum aliquem castigat. c Heb. *meum*. 14 *Hujusmodi multa*] quibus obnitentes & refractarios edomet. 15 *A facie*] id est, sensu flagellorum præsentium ejus, & metu futurorum. 16 *Emollit*] id est, teneritatem & imbecillitatem affert animo meo attendenti ad omnipotentiam ejus. 17 *Cùm nondum*] id est, cùm neque antehac mors prævenerit ærumnas meas, quod optabam suprà cap. 3. neque jam in ærumnis versans, cernam ullum liberationis modum mihi oblatum esse, sive a morte, quæ finem calamitatum faciat, sive a Deo, ut me expediat ab istis calamitatibus, quæ tenebrarum & caliginis nomine indicantur plerumque in scriptura sacra.

CAPUT XXIIII.

1 'CUR ab omnipotente non essent 'ab-
scondita 'tempora? ut noscentes eum
non prævideant dies [a] ab eo *præstitu-
tos*
2 'Iis qui terminos movent: *qui* gregem quem
rapuerunt pascunt:
3 Asinum pupillorum abigunt: pignore ca-
piunt bovem viduæ:
4 Avertunt egentes a via: simul 'occultantur
pauperes terræ:
5 En *ut* onagri in deserto prodeunt ad opus
suum, diligenter pervestigantes prædam:
campestris locus 'ei cibum *præbet &* pueris
ejus.
6 In agro *messem* non suam demetunt: & vi-
neam improbus *quisque* [b] vindemiant:
7 Nudum pernoctare cogunt absque veste; a-
deò ut non sit operimentum in ipso frigore:
8 Ab inundatione *in* montibus madefiant; &
absque tegumento 'amplectantur rupem:
9 Abripiunt rapinam [c] a pupillo sugente u-
bera: & *quo* indutus est pauper, pignori ac-
cipiunt:
10 Nudum ire cogunt absque vestitu; & 'fa-
melicos *qui* portant manipulos:
11 Intra muros ipsorum oleum exprimentes;
& torcularia calcantes sitiunt.
12 'E civitate homines gemunt; & anima cõ-
fossorum 'vociferatur: ut Deus 'non sinat
disponi insulsitatem.

1 *Cur ab omnipotente*] Ἀνασκευῆς sive confutationis istius partes sunt Propositio, usque ad ver. 17. Occupatio, ac velut quoddam confutationis genus, versibus 8 & Conclusio. Hic autem propositionis summa est: Deum tempora judiciorum suorum ita noscere solum, ut ne cum piis quidem & religiosis hominibus eorum notitiam ordinariè communicet; ac proinde non posse ab hominibus regulas certas de eo præscribi, quod sibi soli vindicavit Deus. *Abscondita*] videlicet hominum notitiæ. *Tempora*] quibus sive in hoc, sive in futuro seculo decrevit impios punire. a Heb. *ejus*. 2 *Iis*] Ἐργασία propositionis in sequentibus, cujus loci sunt, injuria in res & in personas, usque ad vers. 13. impietasque in Deum, quam evincit ipsorum conscientia dum fugit lucem, & ad omnem improbitatem projecta est, a ver. 13. usque ad 17. ver. 4 *Occultantur pauperes*] id est, abdunt se in loca abstrusissima ubi latitant eorum metu. 5 *Ei*] id est, cuique eorum campestria loca inserviunt, ut sequens ver. indicat. b Heb. *serò colligunt: proprium vindemiæ, quia fit desinente anno.* 8 *Amplectantur rupem*] ne ab inundantibus aquis rapiantur. c Heb. *ab uberibus pupillo*. 10 *Famelicos*] id est, bajulos, quorum opera condendo in horrea & apothecas frumento abusi sunt, vacuos remittunt absque mercede & alimento suo, contra legem Levit. 19. 13. & Deut. 24. 14. & contra omnem humanitatem, ut amplificatur sequente ver. 12 *E civitate*] id est, totas civitates opprimunt gravissimè. *Vociferatur*] orans Deum ut, &c. *Non sinat disponi insulsitatem*] id est, pergere & confirmari tam pravam administrationem; quæ ideo insulsitatis nomine perstringitur, quia nec Deo nec hominibus bonis humanum aliquid hominibus probatur.

13 'Isti sunt inter rebellantes adversus 'lu-
cem, non agnoscunt vias ejus: nec sedent in
semitis ejus.
14 'In ipsa luce surgẽs occisor interficit pau-
perem & egentem; noctu verò est sicut fur.
15 Et oculus scortatoris observat crepuscu-
lum dicendo, ne contempletur me oculus:
& larvam faciei apponit.
16 Perfodit in tenebris domos, quas interdiu
designaverant sibi: 'nesciunt lucem.
17 'Sed pariter *uno* mane est illis 'lethalis
umbra: 'cùm cognoscit *Deus*, 'terrores *ad-
sunt* lethalis umbræ.
18 [d] 'Levior est quàm superficies aquarum,
'maledicta portione istorum in terra: non
'[e] refluet, [f] secundum consuetudinem alta-
rum *ruet*.
19 'Ut siccitas, etiam æstus arripiunt aquas
nivales, *ita* sepulchrum *eos qui* peccarunt.
20 'Obliviscitur illius vulva, suaviter depa-
scente eum verme amplius non commemo-
ratur: ita confringitur velut arbor iniqui-
tas.
21 'Consociat ei sterilem 'non parientem:
& viduam non afficit bono.
22 'Trahitque robustos vi sua: si consistit *ul-
lus*, diffidit vitæ suæ.
23 '*Si* dat ei ut securitate nitatur; tamen o-
culi ejus intenti sunt viis istorum.
24 *Si* attollunt se aliquantulum, mox nemo
superest: adeo deprimuntur, planè omnes
'decutiuntur: & velut [g] frit spicæ succidũtur.
25 'An non igitur ita est? quis ementietur
me? & rediget [h] in nihilum sermonem me-
um?

13 *Isti sunt*] altera pars ἐργασίας, ut observatum est in ver. 2. *Lucem*] spiritualem; sive naturalem in animo & cõscientia eorum ingeneratam, sive adventitiam, quam Deus testificatur verbo & operibus suis, de officio erga se & res creatas omnes, idque in Christo, qui est vera illa lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum. 14 *In ipsa luce, &c.*] id est, totos dies consumit in maleficiis, prout videtur cõmodum, hoc versu, aut clam interdiu comparat quod noctu perpetret, duobus sequentibus. 16 *Nesciunt*] id est, studiosissimè hãc lucem fugiunt, & alteram illam spiritualem longissimè abjiciunt. 17 *Sed pariter uno*] Ἀνασκευῆς pars secunda, qua occupat Ijob objectionem hanc; quid ergo? an statuis malis in hac vita semper benè esse, & bonis plerumque malè? ad quam respondet Ijob, se nunquam fuisse in ea sententia; ista pendere ex arbitratu Dei, judicia ejus in improbos plerumque uno momento designari; denique sive eos vexare velit; sive aliquo modo secundare, singularem illius regulam non posse ab hominibus percipi. *Lethalis umbra*] id est, exitium. *Cùm cognoscit*] id est, cognitionem ut judex adhibet, quærit, & animadvertit in facinorosos. *Terrores*] id est, simulac Deus quæstionem habere cœpit, suis terroribus & furiis animus improbi fodicatur. Sic explicantur principia & progressus exitii improborum, quod modò per prolepsin dixit, usque ad ver. 21. d Heb. *levis est suprà superficiem aquarum*. 18 *Levior est*] id est, citiùs diffluit. *Maledicta*] id est, sententia maledictionis in istos a Deo lata. *Refluet*] id est, non reciprocabitur, conversusque recurret in pristinum statum, ut fit in æstuariis; sed ut aquæ altæ & ex edito loco ruentes, deturbatus in perpetuum manebit: elegans allegoria, ut Gen. 49. 4. e Heb. *convertet se*. f Heb. *consuetudine secundum altarum: hypallage, ut Gen.* 18. 11. 19 *Ut siccitas*] altera allegoria ab aquis nivalibus; quæ quia subtiliores sunt, eo celerius æstu ab arente terra imbibuntur. 20 *Obliviscitur illius*] id est, perinde disperit ab hominibus memoria ejus, ac si nunquam conceptus esset, aut editus ex utero. hoc enim synecdochicè accipitur pro toto tempore ejus inde a conceptu. 21 *Consociat*] secunda pars judiciorum Dei in improbos, nimirum quòd etiam eorum familiam affligit & pessundat gravissimè; ac primum quidem uxorem, hoc versu, deinde liberos, sequentibus. Nam consociat, inquit, id est, neque vivo eo, neque mortuo, uxori benedicit. *Non parientem*] justo judicio ejus; quamvis non natura sterilem. 22 *Trahitque robustos vi sua*] id est, tollit e medio liberos, vel opibus, potestate, & honore florentissimos. 23 *Si dat ei ut securitate*] id est, si quietem ei ad tempus largitur, observat tamen eorum consilia & actiones, ad efficiendum quod sequente versu exponitur. 24 *Decutiuntur:*] id est, nullo negotio deturbantur. g Heb. *caput vel cacumen spicæ: sic una voce appellat Varro.* 25 *Annon igitur*] Conclusio, a veritate superioris doctrinæ amicos arguens. h Heb. *ad non*.

CAPUT XXV.

Bildad Ijobum confirmantem integritatem suã ex comparatione majestatis divinæ cœlestiúmque corporum reprehendit.

1 TUM respondens Bildad Schuchites, 'di-
xit:

1 *Dixit*] hic sermo Bildadi confutat priorem propositionem Ijobi de innocentia, quam dixerat se probaturum Deo, suprà cap. 23. Confutat autem ἀπὸ κοινῶν τόπων, cujus membra sunt duo: unum, comparationis hominis cum Deo, usque ad vers. 5. alterum, cum cœlestibus corporibus, vers. 5. & 6.

a *Dominatus, &c.*] Propositio unius loci communis de omnipotentia Dei, cujus apodosis hominem cum Deo comparans habetur ver. 4.
a Heb. *pavoris.*
b Heb. *facit.*
Colit] Confirmatio propositionis de reverenda illa potentia Dei tribus argumentis. primùm a tranquillissima, convenientissima & constantissima administratione rerum cœlestium, hoc

2 ' Dominatus & a *quidem* formidabilis est penes illum; b ' colit pacem in ' excelsis suis.
3 An est numerus ' turmariis ejus ? & supra quem ' non exurgit lux ejus ?
4 ' Quid ergo justus esset mortalis *comparatus* cum Deo forti ? aut quid purus esset natus muliere ?
5 ' En usque ad lunam, non tamen splenderet: etiam sydera non pura essent ' in oculis ejus.
6 Quanto minus mortalis, ' vermis ? & filius hominis, lumbricus ?

versu; deinde a rerum morem ei gerentium innumerabilitate; postremò a præstantissima luce, qua omnes suos administros creaturasque superat, ver. 3. *Excelsis*] id est, in cœlis & supra cœlos. 3 *Turmariis*] id est, omnibus cœlestibus & terrestribus ad jussa ejus capessenda comparatis. *Non exurgit*] id est, quem non superat lux bonitatis ejus? 4 *Quid ergo?*] cùm Deus potentissimus, instructissimus, & optimus omnium sit, quid homo? &c. comparatio majoris. 5 *En usque*] altera comparatio majoris, ex ordine gradationis posita. quasi dicat, sed quid hominem cum Deo comparo, cum ille ne cum rebus quidem creatis cœlestibus luce comparari possit? Quamobrem ut Ijobum afficiat gravius, appellat ipsius conscientiam: En, inquit, usque ad lunam, quasi dicat, attolle eousque oculos, & observa quantopere obscuretur, si cum Deo comparabitur. *In oculis*] id est, collata cum eo. 6 *Vermis*] id est, qui cum Deo comparatus nihil amplius est quam vermis præ imbecillitate & vanitate naturæ suæ.

9 Continet superficiem ' solii; expandit ad illud nubem suam:
10 Decreto circinavit ' superficiem aquarum; usque ad consummationem ' lucis cùm tenebris;
11 ' Usquedum ' columnæ cœli concutiantur, & ' obstupescant ab increpatione ejus.
12 Virtute sua ' disrupit mare: & intelligentia sua discidit a pelagus.
13 Spiritu suo cœlos ornavit: formavit manus ejus ' serpentem b oblongum.
14 ' En istæ sunt partes viarum ejus; sed quantam particulam rei audimus de eo ? at ' tonitru c summæ potentiæ ejus quis intelligat ?

9 *Solii*] id est, cœli, Jeschahhja 66. 1. 10 *Superficiem aquarum, &c.*] id est, mare circumduxit terræ. *Lucis cum tenebris*] id est, seculi, quod discernitur luce & tenebris: vide Jeremja. 5. 24. 11 *Usquedum*] id est, donec dissolvatur mundus: synecdoche, vide 2. Petri 3. 7. & 10. *Columnæ cœli*] id est, montes, quibus videtur cœlum incumbere velut columnis: vide simile 2. Schem. 22. 8. *Obstupescant*] id est, dissiliant, per prosopopœiam dictum. 12 *Disrupit*] id est, divisit maria, fluenta, lacus, stagna, &c. ut conspiceretur arida. a Heb. *superbiam, id est, superbam aquarum congeriem, ubi consistebat terra.* 13 *Serpentem oblongum*] id est, balænam, quæ ab immensa illa longitudine sua nominatur vectis maris: ut Jeschahh. 27. 1. b Heb. *vectem; ut Jeschahhja* 27. 1. 14 *En istæ sunt*] Conclusio istius propositionis: omnipotentiam Dei & sapientiam non posse nisi minima ex parte intelligi, nedum audiri aut prædicari a nobis. *Tonitru*] id est, potentissima opera ejus totum orbem longè lateque personantia, & in aureis rerum creatarum omnium etiam surdissimarum, ut fragoso tonitru, vehementissima vi irrumpentia. c Heb. *potentiarum.*

Caput XXVI.

Ijob rejectis ironicè sermonibus Bildadi, ampliùs prædicat omnipotentiam & sapientiam Dei a rerum cognitione, creatione & administratione.

1 *Dixit*] Hujus responsionis partes sunt duæ: una est Ἀνασκευὴ sive confutatio ironica propositionis Bildadi, usque ad ver. 6. altera Κατασκευὴ sive confirmatio infinitæ illius potentiæ Dei, quam prædicaverat Bildad, ut eadem opera jejunitatem sermonis ejus ostenderet, & confirmaret se optimè de Deo sentire, usque ad finem capitis.
2 *Quam adjuvisti*] Confutatio ironica

1 Cui respondens Ijob, ' dixit:
2 ' Quàm adjuvisti destitutum virtute ? servasti ' brachium destitutum robore.
3 ' Quàm consuluisti insipienti ? & quod res est, plurimum fecisti notum.
4 ' Apud quem enuntiasti sermones ? & cujus anima prodiit ex te ?
5 Ipsi expertes vitæ reformarentur; & sub aquis ' habitatores earum.
6 ' Nudum est ' sepulchrum coram illo, neque est tegumentum ' perditioni.
7 ‖ Qui extendit ' Aquilonem super inane: suspendit terram super nihilum.
8 Ligat aquas in ' densis nubibus suis; adeo ut non findatur nubes sub eis.

ἐκ τοῦ ἀνωφελοῦς, ab inutili, his duobus vers. quam deinde amplificat duobus sequentibus. Est autem hîc confutationis locus ex ironia superioris sermonis & concessione compositus, hoc modo: Egregia verò dicta, & salutaria scilicet: maximè cùm (ut vobis videmini) apud virum infirmum, abjectum, & ignorantem agitis. quasi dicat, hæc omnia nullius sunt momenti apud me, ad juvandum, servandum, consulendum, aut edocendum me. *Brachium*] id est, virum, synecdoche: ita se vocat Ijob per μείωσιν συγχωρητικήν. 3 *Quam consuluisti*] quasi dicat, tantùm abest ut facto prositis mihi, ut ne verbis quidem adjuvetis. 4 *Apud quem enunciasti*] Amplificatio superioris confutationis, primùm a persona sua. quasi dicat, quem putas esse me, ut profundas apud me verba ista? ego verò ampliùs teneo, & ampliùs de Deo quam tu prædicare possum: prout facit inde a versu sexto: deinde a persona adversarii. quasi dicat, quis tam bellè te docuit, & ad dicenda ista veluti animavit? postremò ab effectis; quæ per ironiam hyperbolicam exponit ver. 5. quasi dicat, mirum fuerit profectò, si ad tam festivos, opportunos, & salutares sermones tuos mortui ipsi e sepulchro non excitabuntur, aut ex profundo ipso emergent. 5 *Habitatores*] id est, cadavera jam olim submersa. 6 *Nudum est*] Cõfirmatio prædicationis illius de omnipotentia Dei κλιμακωδῶς sive per gradationem facta, primùm a centro terræ & universa terra, ver. 6. & 7. deinde ab aquis partim cœlestibus, ver. 8. & 9. partim marinis, vers. 10. & duobus sequentibus: postremò ab ornatu cœli & aquarum, ver. 13. *Sepulchrum coram*] id est, terræ penetralia sunt illi resupina & apertissima: vide Heb. 4. 13. *Perditioni*] id est, loco perditionis in quo animantia consumuntur: metonymia. ‖ *Gen.* 1. 7 *Aquilonem*] id est, orbem terrarum, synecdochicè: nam Aquilo ut superior pars orbis nostri, incumbit inferioribus partibus, & omnes simul incumbunt nihilo. 8 *Densis nubibus*] velut aquarum conceptaculis, tam firmis ut non stillent nisi ad ipsius voluntatem.

Caput XXVII.

Ijob Deum testem adhibens amicos reprehendit; probos & improbos usu afflictionum docet innotescere: ac postremò sapientiam Dei hominibus quamvis sagacibus impervestigabilem, & Deo soli ab æterno cognitam fuisse ostendit.

1 Deinde ' pergens Ijob proferre sententiam suam, ' dixit:
2 ' Ut vivit Deus fortis, *qui* ' summovit causam meam; & omnipotens, *qui* amaritudine afficit animam meam:
3 Quandiu anima mea in me erit; & spiritum Deus in naso meo *sinet*:
4 ' Non sunt locutura labia mea iniquitatem; neque lingua mea effabitur dolum.
5 ' Absit a a me, ut justificem vos: quoad expiravero, non amovebo integritatem meam a me.
6 Justitiam meam retineo; neque deseram eam: non abjiciet *eam* b animus meus c unquam.
7 ' Erit ut improbus inimicus meus: & insurgens in me ut iniquus.
8 ' Nam quæ esset expectatio hypocritæ,

1 *Pergens*] id est, a singulari responso facto propositioni Bildadi, transiens ad integram constitutionem suæ & amicorum causæ, his quinque capitibus. *Dixit*] Totius orationis Ijobi summæ partes sunt duæ: ἀντικατηγορία, hoc est, translatio criminis sive recriminatio in amicos, confutans sermones ipsorum his duobus capitibus; & κατασκευὴ, id est, constitutio & confirmatio sermonis suorum, tribus sequentibus. Hujus autem ἀντικατηγορίας partes sunt, Propositio, a ver. 2. usque ad 8. confirmatio a ver. 8. ad finem capitis usque: & confutatio, capite sequente. 2 *Ut vivit*] Exordium propositionis a religione juramenti, ad fidem faciendam sermoni de innocentia sua & amicorum injuria usque ad ver. 4. *Summovit*] id est, rejecit, ac si nondum de ea cognosceret. 4 *Non sunt*] id est, nihil tergiversabor; omnia bona fide & sine dolo malo enuntiabo, rationem duntaxat habens veritatis. 5 *Absit a me*] Propositio, constans duabus partibus; criminatione amicorum, & sui probatione; quæ partes duobus sequentibus versibus conversa ordine ex Hhebræorum usu amplificantur. a Heb. *mihi.* b Heb. *cor meum.* c Heb. *a diebus meis, ut* 1. *Reg.* 1. 6. 7 *Erit ut improbus*] id est, quisquis mihi in hac causa adversatur, tandem aliquando injuriæ condemnabitur: prout factum est cap. 42. 7. & 8. 8 *Nam quæ*] confirmatio innocentiæ a spe sua & exspectatione in Deum, etiam in ipsis afflictionibus. quasi dicat, vos autem bus hisce præsentibus judicium facientes, hypocritam statuitis esse quem ita graviter Deus affligit; ac proinde me omnes uno ore hypocriseos condemnatis, supra 8. 13. & 15. 34. & 20. 5. Ego vero contrà, cùm jam antè afflictiones proborum improborumque communes esse demonstraverim, suprà 9. 22. & sequentibus, omnino confirmo probos & improbos non ex afflictionum numero aut gravitate cognosci; sed ex animi constitutione, & afflictionum usu: nam probi utcunque rebus vel charissimis spolientur, a Deo exaudiuntur: si nondum exaudiuntur; tamen in Deo acquiescunt, & oblectationem capiunt; denique adversis rebus æquè ac secundis in invocatione nominis Dei perseverant: hypocritæ vero quid exspectarent? cui confiderent? quo delectarentur? quem invocarent? nam simul ac rebus suis & optatis deturbantur, planè dejiciuntur de mente, & ipsi animum abjiciunt. hæc est propositio major.

quam

quam expleverit; cùm decutit Deus desyderium ejus?
9 An clamorem ejus exauditurum Deum fortem, cùm supervenit ea angustia?
10 An in omnipotente sese oblectari invocat Deum ' omni tempore?
11 'Doceo vos in [d] plaga Dei fortis *versans*: quis sim erga omnipotentem, non celo.
12 En, vos omnes videtis: ' & quare vanitate vanescitis?
13 'Hæc *est* portio hominis improbi [e] a Deo forti; & possessio violentorum, *quam* ab omnipotente accipiunt.
14 Si multiplicatur filii ejus, *multiplicantur* ad gladium: & prognati ejus non saturantur pane.
15 Superstites ejus 'in ipsa morte sepeliuntur: & ' viduæ ejus non flent.
16 Si coacervaverit ut pulverem argentum; & velut lutum comparaverit vestem;
17 Quod comparaverit, justus induet: & argentum innocens partietur.
18 Ædificaverit 'quasi Arcturi domum suam: *erit* tamen velut 'tuguriũ *quod* fecit custos.
19 Dives cubat, cùm nihildum [f] interversum est: ubi 'oculos suos aperit, nihil adest.
20 'Assequitur eum velut aquæ, [g] terrorum multitudo: noctu furtim abripit eum turbo.
21 'Asportante ipsum Euro abit; qui in morem procellæ corripit eum e loco suo.
22 Ita projiciente in ipsum & non parcente *Deo*; ab ejus manu [h] contentissimè ' fugit.
23 'Explodit eum manibus suis; & exsibilat eum e loco ejus.

Sed tempore] id est, secundis & adversis rebus. 11 *Doceo vos*] Assumptio, transiens hypothetice ad personam suam, q.d. At ego non facio, ut hypocritæ solent; sed animum meum, ut cõstituturus est erga Deũ in gravissima hac calamitate, vobis expono, & videtis ipsi. d Heb. *manu*; metonymia, ut supra 23.2. 12 *Et quare*] Conclusio: q.d. ex malis principiis falsò concluditis: frustra tempus consumitis, & ma… obtenditis. 13 *Hæc est*] Majoris probatio complectens duo capita; unũ, de calamitatibus quæ etiam improbos invadunt, usque ad ver. 20. alterum, de miserrima animi eorum constitutione, usq; ad finem capitis. e Heb. *de cum Deo*. 15 *In ipsa morte*] .i. adhuc animã agentes. *Viduæ ejus*] i. ne ab intimis quidem lugentur: ita sunt omnibus exosi: synecdoche. 18 *Quasi Arcturi*] id est, prætoriũ magnificum, splendidum, & alterum velut paradisum, cœlestemque domum fieri curaverit: denique velut in cœlo fuerit sententia sua. *Tugurium*] hoc enim tantisper durat dum fructus sunt in agro. f Heb. *colligitur*. 19 *Oculos suos*] .i. simul atq; evigilat. 20 *Assequitur eum*] Altera pars ἐργασίας, ut notatum est in ver. 13. quasi dicat, conscientia ejus longè aliter quàm justorum afficitur, perculsa terrorum turbinibus, ventis, & procellis, malorumq; gravissimorum infinito numero. g Heb. *terrores*. h Heb. *fugiendo fugit*. 22 *Fugit*] id est, desperat & diffidit ei, ut hosti infensissimo. 23 *Explodit*] Deus: humanitus dictum.

Caput XXVIII.

1 'NAM ' est *quidem* argento ' eductio: & 'locus auro *quod* liquant:
2 Ferrum e ' pulvere sumitur: & 'lapide funditur æs:
3 'Terminum impositum tenebris, & omnem perfectionem *mortalis* ipse pervestigat; 'lapidem caliginis & umbræ lethalis:
4 'Cùm erumpit torrens 'dimisso accola, *aquæ* ' oblivioni traditæ a pede; exhauriuntur, [a] mortalis operâ abscedunt.
5 Terræ ' ex qua prodit cibus; ' quamvis sub ea diversum sit velut ignis;
6 *Terræ inquam* ejus lapides ' loco Sapphiri; pulveres verò aurum sunt illi;
7 Semitâ quam non novit volucris, neque contuitus est oculus ' cornicis;
8 Quam non calcarunt [b] juvenes feræ; neq; transivit per eam immanis leo:
9 In ' silicem mittit manum suam: evertit radicitùs ' montes:
10 In rupibus diffindendo ' efficit rivos: & quicquid [c] rarum est, videt oculus ejus.
11 'A fletu flumina obligat: denique absconditum prodit luci.
12 'At illa sapientia unde inveniretur? & ubinam esset locus intelligentiæ?
13 Non novit mortalis æstimationem ejus; neque invenitur in terra istorum viventium.
14 Abyssus dicit, non est in me: & mare dicit non est penes me.
15 Non posset dari aurum asservatum pro ea: neque appendi argentum *in* pretium ejus.
16 Non potest taxari insigni auro Ophirios Sardio pretioso, aut Sapphiro.
17 Non potest *ullus* æstimare eam auro aut 'nitidissima gemma: nec permutationem ejus vase auri purgatissimi.
18 'Sandastri aut unionis nulla fiat mentio: nam acquisitio sapientiæ præit carbunculis.
19 Non potest æstimare eam Topazio Æthiopico: insigni auro puro taxari non potest.
20 Illa igitur sapientia unde adveniret? & ubinam esset locus intelligentiæ?
21 Cùm occulta sit ab oculis omnis viventis: etiam a volatili cœli absconditæ:
22 'Perditio & mors dicant; auribus nostris ' audivimus [d] famam ejus.
23 '*Solus* Deus intelligit viam ejus; & ipse scit locum ejus.
24 'Nam ipse in extremitates terræ intuetur; sub omnibus cœlis videt.
25 'Aptando ' pondus aëri; & appendendo aquas ex mensura:
26 'Faciendo pluviæ statutum; & viam fulgetro tonitruum,
27 ' Jam tum videbat eam, & recensebat eam: comparabat eam, etiamque pervestigabat eam.
28 'Dixit verò homini; En ' reverentia domini est sapientia: & recedere a malo, intelligentia.

1 *Nam*] Confutationis locus unus, toto hoc capite elegãtissimis figuris illustratus, respiciens ad conclusionem Ijobi supra 27.12. Quasi dicat, Dixi vos in cogitationibus sermonibusque vestris evanescere atque desipere: mirandum dictum; ego verò hoc uno tantùm argumento contentus ero ad diluendum sermones vestros. Sapientia Dei est impervestigabilis, ac proinde incognita hominibus; vos autem de ea ita loquimini, ut si pervestigassetis & explorassetis eam: vanissimi igitur estis qui de sapientissima illa administratione Dei pro judicio vestro statuitis. Tota itaque argumentatio est ἐκ τοῦ ἀδυνάτου. Sed antequam istud ἀδύνατον sive (ut ita loquamur) impossibilitatem ostendat; distinguit sapientiam humanam a divina; & per comparationem illius sapientiæ quæ homini relicta est, sapientiam Dei amplificat. Est autem comparationis istius membrum unum de sapientia humana, usque ad ver. 12. deinde ab eo versu est comparationis apodosis. *Est quidem argento*] quasi dicat, est quidem homini a Deo attributa mirabilis ars & sapientia, quæ, si alibi usquam, elucet in metallorum effossionibus & distinctionibus. *Eductio*] sive venæ argyritidis effodiendæ, sive excoquendæ. *Locus*] id est, aurifodinæ inveniuntur arte. 2 *Pulvere*] id est, e structuris sive glebis, venaque ferraria. *Lapide*] æroso, quem vocant cadmiam; vel in Cypro e chalcite. 3 *Terminum impositum*] id est, viscera, fibras, & sinum terræ intimum. *Lapidem caliginis &c.*] id est, abstrusissimos lapides. 4 *Cum erump.*] id est, cùm repentè stagnat specus metallica, & cuniculi irrumpentibus aquis exundantur; ea est ars & sapientia hominis, ut etiam profundissimas aquas exhauriat, irrumpentes obthuret, & specus arefaciat. *Dimisso accola*] id est, ab alveo suo ordinario qui accolebatur, præceps in cuniculos metallicos exundat. *Oblivioni tradita*] .i. quas pes ullus (ut Hebræi loquuntur) non novit sive expertus est unquam, quæ pede non possunt transiri præ profunditate. a Heb. *a mortali*.

5 *Ex qua prodit*] id est, quæ plus satis benigna est & fertilis, quacunque calcatur. *Quamvis sub ea*] .i. quamvis sæpe in subterraneis specubus venæ terræ sulphureæ, sive natura sua sive ferramentorum ictibus irritatæ, sive lucernis inflammatæ in homines exardescant: tamen nõ deterrentur ipsi. 6 *Loco Sapphiri*] .i. lapides illi effossi stringuntur, & poliuntur in Sapphiros: & ex pulvere dispaṙatur aurum. 7 *Cornicis*] quamvis oculatissimæ, & sitientis auri, id est, uno verbo, semita omnibus rebus creatis avia; periphrasis. b Heb. *filii feræ*. 9 *Silicem*] qui in fodinis occurrere solet: candidam vocant artifices, autore Plinio. *Montes*] qui excavati cunicularioruṁ operâ dehiscunt, findentibus rimis. 10 *Efficit rivos*] .i. flumina librata ex aliis jugis montium, substructis canalibus ducit, aut ex propinquo derivat: corrugos vocant, inquit Plin. lib. 33. ca. 4. c Heb. *pretiosum*, ut 1. Schem. 3. 1. 11 *A fletu*] corrugos pro arbitrio obthurat obicibus, ne etiam tantillùm stillent; quod metaphoricè notat fletus appellatio. 12 *At illa sapientia*] Apodosis, ut notatum est in ver. 1. qua ostenditur neque usquã inveniri posse, ver. 13. & 14. neque ullo pretio, a ver. 15. ad 20. ver. neque a quoquam vivente, ver. 21. & 22. 17 *Nitidissima*] … interpretamur ex vocis etymo. 18 *Sandastri*] ad vocem Chaldaicam proximè accessimus & vocis etymon: Vide Plin. lib. 37. cap. 7. 22 *Perditio & mors*] .i. omnes res creatæ, quæ antè perierunt. q.d. neque nunc, neque unquam antehac comprehensa fuit a mortalibus: synecdoche. *Audivimus*] nempe tantùm: quasi dicat, nunquam potuimus cognoscere aut assequi eam. Prosopopœia. d Heb. *auditionem*. 23 *Solus Deus*] altera pars confutationis κατασκευαστική: qua ubi notitiam sapientiæ illius omnibus ademit, soli Deo asserendam docet. Est autem hoc versu propositio, cujus ἐργασία in sequentibus continetur usque ad finem capitis. 24 *Nam*] explicatio sapientiæ Dei ab infinitate ejus in omnia loca, hoc versu; & omnia tempora, versibus sequentibus. 25 *Aptando*] .i. inde ab eo tempore quo Deus creabat, aptabatque omnia. *Pondus aëri*] id est, cùm omnes res creatas ex pondere & mensura ordinabat sapientissime. 26 *Faciendo*] id est, cùm leges ponere in futurum totius administrationis, ordinariæ & extra ordinem. 27 *Jam tum*] id est, jam eo tempore illa intimè & familiarissimè utebatur, ut Proverbiorum 8. ac proinde illam ab æterno obtinet infinitam: sed homini circumscripsit, ver. sequent. 28 *Dixit verò*] Conclusio, … finibus quos sapientiæ nostræ circumposuit Deus; ut amicos a suis judiciis revocet; suum studium erga Deum ostendat, & probet se nolle penitiùs in judicia Dei inquirere, quàm prout revelata est ab ipsa sapientia. *Reverentia domini*] sic Ecclesiastis 12.15.

Caput XXIX.

Ijob pristinæ suæ amplitudinis pluribus recordatus, exoptat redintegrationem illius; præsentium calamitatum vim, ex comparatione illius felicitatis gravissimè amplificat: studium suum in colenda humanitate, pietate, officiisq; omnibus in Deum & homines profitetur: propter quod in præsentis mali indignationem irrumpens, dira sibi imprecatur si contrà quàm debuit fecerit; Deum provocat, & judicium constitui petit.

1 AMPLIUS perrexit Ijob proferre sen-
tentiam suam [a] dicens:
2 [a] O *si* quis daret mihi *ut* tanquam men-
sibus præcedentibus; tanquam diebus *præ-
cedentibus* Deus conservaret me:
3 [a] Cùm efficeret ut splenderet lucerna sua
super caput meum; ad cujus lumen [a] ambu-
labam per tenebras:
4 Ut eram diebus [a] hybernorum meorum, [a] ar-
cano Dei in tentorio meo:
5 Cùm adhuc omnipotens erat mecum; cir-
cunstantibus me pueris meis:
6 Cùm [a] lavabam vestigia mea butyro; & ru-
pes fundebat apud me rivos olei:
7 [a] Cùm egrediebar ad [a] portam per urbem; in
platea comparabam sedem meam.
8 Videntes me pueri occultabant sese; etiam
decrepiti assurgentes stabant.
9 Principes continebant sermones; & ma-
num imponebant ori suo:
10 [a] Eloquentes antecessores occultabant se:
eorumq; lingua palato eorum [a] adhærebat.
11 Nam auris audiens beatum prædicabat
me: & oculus videns testificabatur mihi,
12 Me eripere pauperem vociferantem; pu-
pillumque, & cui adjutor non est.
13 Benedictio [a] pereuntis veniebat super me;
& [b] animum viduæ ad cantum excitabam.
14 [a] Justitiam induebam, & induebat me; ve-
lut pallio & cidari judicium meum.
15 Ut oculi eram cæco: & *velut* pedes clau-
do eram.
16 Pater eram egentibus; & [a] litem *ejus quem*
non cognoveram, ipsam pervestigabam:
17 Perfringebamque [a] molares iniqui; & e-
dentibus ejus ejiciebam prædam.
18 [a] Itaque dicebam, apud nidum meum ex-
pirabo: & sicut arena, [c] multis diebus utar:
19 [a] Radix mea explicata erit aquis; & ros
pernoctabit in ramo meo:
20 Gloria mea *erit ut* novella apud me; & [a] ar-
cus meus in manu mea innovabit *se*.
21 [a] Mihi auscultantes expectabant: & conti-
cescebant ad consilium meum.
22 Post verbum meum [a] non iterabant: ita su-
per eos stillabat sermo meus.
23 Expectabant enim tanquam pluviam me;
& os suum distendebant, *ut* ad pluviam se-
rotinam.
24 Si jocabar cum eis, [a] non credebant; &
[a] lumen vultus mei non dejiciebant.
25 [a] Si eligebam viam eorum, sedebam pri-
marius: denique habitabam ut rex inter tur-
marios suos; [a] quando lugentes consolatur.

2 *Dicens*] Hæc oratio Ijobi κατασκευαστική, ut annotatum est suprà 27. in ver. 1. continetur tribus capitibus; cujus summæ partes sunt, propositio optati de instauratione in pristinam sortem, cap. 29. altera Propositio calamitatis & indignationis suæ præsentis, a principio cap. 30. usque ad ver. 24. deinde Contentio gravissimis imprecationibus juncta, usque ad finē cap. 31.

2 *O si quis*] propositio summa optati a Deo, cujus singulæ partes ex ordine toto capite exponuntur.

3 *Cùm efficeret*] primus locus optati, beneficentia Dei in ipsum, familiam, domum, & bona ipsius: usq; ad 7. ver. frequentibus metaphoris & hyperbolis illustratus.

Ambulabam per tenebras] id est, a cōmunibus calamitatibus liber eram.

4 *Hybernorum*] allegoria insignis, qua ampliùs explicat quod modò dixit, de immunitate sua a præsentissimis & communibus ærumnis, quasi dicat, quēadmodum stationarii milites degētes in hybernaculis quiescunt a laboribus, & eis de commeatu prudentis ducis operâ & studio providetur: ita etiam mihi consulebat Deus, dum aliis subeundæ erant pernagnæ molestiæ.

Arcano] id est, consilio & providentia velut imperatoris mei. 6 *Lavabam, &c.*] id est, abundabam & circumfluebam bonis: hyperbolica synecdoche: ut Gen. 49. 11. 7 *Cùm egrediebar*] secundus locus optati, honor publicus ab omnibus uno consensu ipsi exhibitus, & prædicatus ex merito ipsius, usque ad ver. 18. *Portam*] id est, forum judiciale. a Heb. *vocis antecessores, id est, vocales: synecdoche.* 10 *Adhærebat*] id est, immota stabat. 13 *Pereuntis*] id est, jam jam perituri, nisi auxilio adfuissem ei. b Heb *Cor.* 14 *Justitiam induebam*] id est, me honorem habentem sibi honorabat, & mihi judiciisque meis testimonium apud omnes honorificum perhibebat. 16 *Litem ejus quem*] id est, nulla erat apud me personarum acceptio, ita jus ex æquo dicebam. 17 *Molares*] id est, injustorum violentiam retundebam: metaphora a feris. 18 *Itaque dicebam*] tertius locus optati, fiducia & securitas præcepta animo ex superiore Dei benignitate, hominum acclamatione, & bona conscientia, usque ad ver. 21. c Heb. *multiplicabo dies.* 19 *Radix*] allegorica figuratio prosperitatis suæ, a plantis quæ irrigantur, & perpetuò ut novellæ virent. 20 *Arcus*] id est, robur meum. quasi dicat, nunquam infirmabor. 21 *Mihi*] ultimus locus optati, prærogativa ipsius in honoratiorum consessu atque consiliis, usque ad finem.

22 *Non iterabant*] nimirum sermonem, id est, non agebant secundas in dicendo, sed dicenti mihi acquiescebant.

24 *Non credebant*] id est, in tanta opinione eram apud illos, ut etiam jocabundi sermonem serio acciperent.

Lumen vultus] id est, nullo mœrore afficiebant me; in omnibus placebant & gratificabantur mihi. 25 *Si eligebam*] id est, si ultro eos accedebam. *Quando lugentes*] id est, cùm aliqua occasione consternatum exercitum in spem bonam erigit: est enim maximum solamen militibus intrepidi ducis præsentia.

Caput XXX.

1 NUNC autem rident me minores me
[a] tempore: [a] qui sprevissem parentes
eorum apponere canibus gregis mei.
2 Etiam vires manuum eorum quorsum mi-
hi *profuissent*? in illis [a] perierat senium.
3 Qui præ inopia & fame [a] confugiebant *in*
solitarium, siccaneum; [b] [a] hesterna nocte
vastatum & pervastatum *locum*:
4 Qui decerpebant [c] herbas e salsilagine cum
stirpibus: etiam radices, [a] juniperique cibo
erant illis:
5 E medio expellebantur: vociferabantur
homines contra eos, ut *contra* furem:
6 In concavitate vallium habitando, forami-
nibus pulveris & petrarum,
7 Inter stirpes [a] rudebant; sub urtica [d] [a] pun-
gebantur:
8 Homines [e] flagitiosissimi, etiam homines
ignominiosissimi; afflictissimi erant; [f] ex-
torres.
9 Nunc, inquam, modulatio istorum sum: &
sum eis [g] sermonis argumentum.
10 Abominantur me, longè recedunt a me: &
a facie mea [a] non cohibent sputum.
11 [a] Nam [a] chordam meam solvit, & afflixit
me *Deus*: ideo [a] habenas a præsentia mea di-
miserunt.
12 Ad dexteram [h] puberes [a] insurgunt, pedes
meos impellunt: aggerant contra me semi-
tas [i] exitiales suas.
13 Destruunt iter meum, ad calamitatem
meam conferunt; [a] quod non est futurum
adjumento illis.
14 Quasi [a] irruptione lata, invadunt *me*: sub
vastata labe devolvunt sese.
15 [a] Eversus est super me *nidus meus*, terrorum
multitudo persequitur ut ventus [a] ingenui-
tatem meam: ita ut tanquam nubes præte-
rierit salus mea.
16 Et jam in me [a] seipsam effundit anima
mea: obtinent me dies afflictionis meæ.

1 *Nunc autem*] Altera propositio, ut notatum est supra 29. in ver. 1. cujus propositionis loci sunt iidem qui prioris propositionis sed ordine inverso et Hhebræorum usu opponuntur.

a Heb. *diebus*: synecdoche.

Qui sprevissem] primus locus indignationis, comparatio honoris sui antecedentis cum ignobilitate, tenuitate & infamia eorum a quibus contemnebatur, usque ad ver. 11.

Apponere] id est, instituere inter opiliones abjectissimos & custodes gregis mei: causas exponit seq.

2 *Perierat senium*] id est, vitam totam usque ad senium inanem consumpserant.

3 *Confugiebant*] hysterosin verborum ad evidentiam notavimus.

b Heb. *hesternæ noctis vastationem & pervastationem.*

Hesterna nocte] id est, recentissimam & horridissimam vastatem; ita Reip. & omnibus bonis erant exosi.

c Heb *salsilaginem.*

4 *Juniperi*] id est, baccæ e junipero; synecdoche.

7 *Rudebant*] id est, exclamabant lassi.

d Heb. *abscessibus afficiebantur.* *Pungebantur*] id est, urebantur, adeo ut pustulæ & abscessus ex urticarum contactu exorirentur. e Heb. *filii flagitiosi, etiam filii absque nomine.* f Heb. *ex terra.* g Heb. *in sermonem.* 10 *Non cohibent*] in signum videlicet maximi contemptus & indignationis: ut Num. 12. 14. 11 *Nam*] secundus locus indignationis, nimirum infirmatio ipsius; qui opponendus est tertio loco superioris propositionis usq; ad ver. 18 κατ᾽ ὑπόθεσιν. *Chordam meam*] id est, arcus mei, cujus mentionem fecerat suprà 29. 20. *Habenas dimiserunt*] id est, effrænatè in me invecti sunt, quasi immissis vel excussis habenis. h Heb. *pubertas.* 12 *Insurgunt*] allegorica descriptio injuriarum, a forma castrensi. i Heb. *calamitatis suæ.* 13 *Quod non est*] id est, etsi nullum ex eo emolumentum ad ipsos perventurum est, tamen maligno studio a me omnibus modis irruunt. 14 *Irruptione lata*] id est, ut milites in stationem meam (de qua suprà 29. 4.) labefactatam irrumpunt. 15 *Eversus est*] de quo sup. 29. 18. *Ingenuitatem*] id est, gloriam illam meam, quam extulerat tot verbis sup. 29. 16 *Se ipsam effundit*] id est, liquefit & contabescit.

17 Noctu

17 *Nox ossa mea perfodit a me: & nervi mei non recumbunt.
18 k *Præ magna vi *morbi* *mutat se vestitus meus: ut ora tunicæ meæ *cingit me.
19 Projecit me in lutum; adeo ut comparare me possim pulveri & cineri.
20 *Vociferor ad te; sed non exaudis me: cõsisto; sed *non* advertis te ad me.
21 Convertis te in crudelem contra me: pro robore manus tuæ, intestinum odium exerces adversum me.
22 *Extollis me in ventum, *ei* imponis me; & *efficis ut diffluam l substantia.
23 *Nam experior, mors avocat me; & *domus constituta omni viventi.
24 *Enimverò *num oratio *aderat, cùm* immitteret manum? cùm in oppressione *ejus *propter ista *erat* vociferatio?
25 An non flebam m pro eo cui dura erant tẽpora? anxia erat anima mea pro egente?
26 Quod bonum expectanti mihi evenit malum; & speranti lucem evenit caligo:
27 *Viscera mea effervefacta sunt, adeò ut non quiescant: prævenerunt me dies afflictionis.
28 *Ater ambulo non a sole; surgens in congregatione vociferor.
29 *Frater factus sum draconibus: & socius n pullis ululæ.
30 Cutis mea denigrata est super me; & ossa mea exarserunt præ siccitate.
31 Proinde *ad luctum redacta est cithara mea; & organum meum ad vocem flentium.

17 *Nox*] id est, ... [illegible]
k Heb. *præ magnitudine vi*.
18 *Præ magna vi*] [illegible] locus [illegible]: turpis & abjecta ipsius constitutio.
Mutat se] id est, decoloratur & trãsfiguratur, dilutus sanie manante ex corpore meo.
Cingit] id est, constringit me; ut ora vestimenti in quam [illegible] collum, ita agglutinatur saniei: [illegible] vestimentorum laxa erat præter eam quam vocabant loram.
20 *Vociferor*] quarto loco, adversatio Dei, qui priùs Ijobo benedixerat supra 29 & [illegible].
22 *Extollis*] ut [illegible] vortex, qui [illegible] typhon.
Efficis ut diffluam] id est, velut presster confusis & proteris me: metaphoræ a procellis.
l Heb. *essentia*.

23 *Nam experior*] ætiologia superioris indignationis a sensu carnis. *Domus constituta*] id est, sepulchrum, ut Psal. 49.15.
24 *Enimverò*] tertia pars orationis; cujus capita summa sunt duo: unum, contentio & expostulatio, qua Ijob indignitatem suarum calamitatum explicat per comparationem anteactæ vitæ suæ, usque ad ver. 5. cap. 31. alterum, quo hypotheticè sibi imprecatur dira, si secus quam dixerat, vitam transegerit, a ver. 5. ad finem. Est autem hic prior contentionis locus ab officiis humanitatis, his duobus versibus; unde sequitur expostulatio, quòd tam inhumanè excipiatur, usque ad finem hujus capitis. *Num oratio*] id est, nónne aliorum calamitosorum nomine Deum flagellantem deprecabar pio & humano officio? sic Psal. 35.13. *Ejus*] id est, ab eo factam. *Propter ista*] id est, hujusmodi mala qualia jam patior, quorum causa ad Deum vociferantur afflicti. m Heb. *propter durum die: [illegible]*. 27 *Viscera*] explicatio istius mali & caliginis, de qua expostulavit superiore versu. 28 *Ater*] id est, exustus & exhaustus malis, atque luctuosus; quæ duæ propositiones inverso ordine explicantur duobus sequentibus versibus. 29 *Frater*] vociferatione funesta imitatus eos. n Heb. *filiis*. 31 *Ad luctum*] id est, lætus ille & gloriosus status meus tristi commutatus est.

Caput XXXI.

1 *FOEDUS pepigeram cum oculis meis: & quid advertissem animum ad virginem?
2 *Nam quæ *est* portio a a Deo supernè? aut possessio ab omnipotente de excelsis?
3 Nónne exitium iniquo, & quidem b monstrosum operariis iniquitatis?
4 An non ipse videt vias meas? & omnes gressus meos numerat?
5 *Si ambulavi cum vanitate; aut festinavit ad dolum pes meus:
6 Examinet me lancibus justitiæ; & cognoscat Deus integritatem meam.
7 Si declinavit gressus meus a via *illa, & c oculos meos secutus est animus meus; aut manibus meis adhæret *quicquam:
8 Quod seminavero, alius comedat; & propagines meæ eradicentur.
9 Si pellectus fuit animus meus ad mulierem; aut ad ostium proximi mei *insidiatus sum:
10 Molat alteri uxor mea; & super eam incurvent se alii.
11 Nam illud flagitium est; & ea est iniquitas d a judicibus animadvertenda.
12 Ignis enim iste ad perditionem usque consumpturus esset; & omnem proventum meũ eradicaturus.
13 Si sprevi causam servi mei, aut ancillæ meæ, litigantium mecum:
14 (*Quid enim facerem, si surgeret Deus fortis? & si visitaret, quid responderem ei?
15 Nónne in utero, qui fecit me, fecit eum? & disposuit nos in ipsa vulva idem?)
16 Si cohibui me ab *optato tenuium; aut oculos viduæ *confeci?
17 Et comedi frustum cibi mei solus; ac non comedit pupillus ex eo:
18 (Nam a pueritia mea adolevit *apud* me tãquam patrem: & ab utero matris meæ duxi *pupillam* ipsam)
19 Si *aspexi pereuntem eò quòd non esset vestimentum; & non fuit tegumentum egenti:
20 Si non benedixerunt mihi *lumbi ejus; quòd de vellere agnorum meorum incalesceret:
21 Si *agitavi contra pupillum manũ meam; quòd viderem in porta auxilium meum:
22 Humerus meus de scapula sua decidat, & brachium meum ab acetabulo defringatur.
23 *Sed pavori erat mihi exitium e a Deo forti: cujus excellentiæ non prævaluissem.
24 Si posui *in* auro spem meam; aut insigni auro dixi, fiducia mea:
25 Si lætatus sum cũ multæ essent opes meæ; & cùm ingentes *opes* invenit manus mea:
26 Si aspiciendo lucem cùm splenderet, aut lunam, *pretiosum ambiens:
27 *Pellectus est in occulto f animus meus; & g osculatum est os meum, & manus mea:
28 Etiam hoc fuisset iniquitas a judicibus animadvertenda: nam abnegassem Deum fortem supernè.
29 Si lætatus sum de oppressione osoris mei: & *excitavi me cùm obvenit ei malum:
30 (Non enim permisi peccare palatũ meum: petendo execratione animam ejus)
31 *Si non dixerunt h contubernales mei, ô si quis daret de *carne istius: non saturamur;
32 *Quia* foris non pernoctabat peregrinus; fores meas viatori aperiebam:
33 Si texi more hominum i defectiones meas, abdẽdo ex dilectione mei iniquitatẽ meam:
34 (*Nam violentiam afferre potuissem multitudini magnæ; sed *contẽptus familiarum

1 *Fœdus pepigeram*] posterior contentionis locus a cõstitutione animi sui & conscientiæ coram Deo; quo obstrictus [illegible] sibi legem & [illegible] affectibus, positis sibi ob oculos [illegible] Dei, nec ideo [illegible] in istas calamitates incidisse, ut [illegible] est supra [illegible].
2 *Nam quæ est*] [illegible] fœderis, [illegible] animo suo [illegible] [illegible] judicium, & conscientia omniscientiæ (ut ita loquamur) ejus. a Heb. *Dei [illegible] aut possessio omnipotentis*. b Heb. *exterum*. 5 *Si ambulavi*] alterum [illegible] ex antithesi, ut observatum est supra 30. in ver. 24. 7 *Illa*] quam di[illegible]. *Quicquam*] alienum a præstituta via: quasi dicat, si quid alienum con[illegible] pro meo habeo. c Heb. *post oculos meos ivit cor meum*.

9 *Insidiatus*] ut adulter alienum domum obsidens.
d Heb. *Judicium, id est querenda, cognoscenda, & punienda a judicibus: sic vers. 28. Proverb. 6.27.*
14 *Quid enim*] ætiologia elegantissima sui officii erga infimos quosque, primùm a judicio Dei aprosopolepto; deinde a lege creationis & naturali jure.
16 *Optato tenuium*] subaudi efficiendo: hoc est, subtraxi me, quo minus eis satisfacerem.
Confeci] id est, frustratus sum, ac ita effeci, ut oculi longiori expectatione consicerentur.
19 *Aspexi*] tantùm; neque subveni, [illegible] stravi.
20 *Lumbi ejus*] id est, ipse lumbis tectus: vide Deut. 24.13.
21 *Agitavi*] id est, inhumanè repuli, cecidi, aut intentatus sum, manu mea, id est, potentia, & autoritate abusus.
23 *Sed pavori*] Exceptio per metalepsin. quasi dicat, Sed non feci, quia timui Deum.
e Heb. *exitium Dei fortis*.
26 *Pretiosum ambiens*] id est, cœli ambitum & conversationem, ac quicquid esse videtur in eo pretiosum. Sic ostendit Ijob se abhorrere ab omnibus gentium superstitionibus.
27 *Pellectus est &c.*] id est, si quicquam cogitavi, dixi, aut feci quod spectaret ad idololatriam, est autem in posteriore membro hujus versus syllepsis non infrequens, quandoquidem verbum cum duabus vocibus significatione diversis communicatur, etsi uni tantùm proprium est. quasi dicat, si unquam osculatum est os meum, aut patravit manus mea: sic Exod. 23.18 & 34.25.
f Heb. *cor meum*.
g Heb. *osculata est manus mea cum ore meo*.

29 *Excitavi me*] ad lætitiam gestiens. 31 *Si non dixerunt*] id est, nisi fuerim adeo hospitalis, ut hospitalitate mea defessi domestici mei conquererentur non esse sibi tantum otii ab occupationibus & officio hospitalitatis exhibendo, ut justum cibum capere possent: sic enim accipiendum docent sequentia. h Heb. *homines tentorii mei*. *Carne istius*] id est, quam paramus isti hospiti: quasi dicant, meliùs agitur cum exteris quàm cum domesticis: nam exteris ciborum & temporis satis est, nobis propter illos vix superest intersspiratio ad capiendum cibum. i Heb. *defectionem meam, ut in aliis legitur*.
34 *Nam*] sensus est utcunque potentia instructus fuerim ad nocendum multis: tamen nihil fuit in quo ullum hominem cogitatione, sermone, vel facto mihi arrogaverim offendere; sed ab omni injuria facienda timore Dei cohibitus sum. *Contemptus familiarum*] in quem violentorum familiæ apud Deum & homines justo Dei judicio adducuntur.

exterre-

exterrebat me, ita ut cõticescerem, 'non exirem porta)
35 'Quis det mihi auscultantem mihi? en
k 'scopum meum, omnipotens respondeat
mihi, & libello quem scripserit adversarius
meus.
36 *Dispeream* si non super scapulam meam
portarem 'eum: 'annecterem eum pro diadematis mihi.
37 Numerum gressuum meorum indicarem
'illi 'ut antecessor appropinquarem ad illum.
38 'Si contra me terra mea clamaverit; & pariter porcæ ejus fleverint:
39 Si 'vim ejus comederim absque pecunia, & animam dominorum ejus [l] defatigarim:
40 Loco tritici prodeat 'spina, & loco hordei 'vitium frugum: absoluta sunt 'verba
Ijobi.

Non exirem] ad offendendum quenquã videlicet. 35 *Quis det*] id est, utinam constituatur judicium, & audiendo cognoscatur de causa mea. k Heb. *signum meum*. *Scopum*] hæc conclusio est quò tendit oratio mea; nimirũ ut aut Deus mecum disceptet causam meam; aut quisquis sit adversarius meus, libello capita accusationis suæ exhibeat de scripto, ut ex eis cognoscatur: forenses locutiones quibus perturbatus utitur. 36 *Eum*] libellum, quasi dicat, tantum abest ut eo confundar, ut potius in meam gloriam singula accusationis capita cessura sint. *Annecterem*] quasi dicat, triumpharem de adversario & accusationibus ejus; adeo mihi sum bene conscius. sic respondet ad posterius membrum versus 35. de libello. 37 *Illi*] Deo respondenti: respicit ad prius membrum. *Ut antecessor*] fretus æquitate causæ meæ, non ut affinis culpæ sed ut princeps, securus accederem. 38 *Si contra*] ultima imprecatio, qua exponit Ijob se parato animo judicia maledictionesque subiturum, si quisquam de injuria ipsius juste expostulaverit: quod elegantissima prosopopœia exprimit. 39 *Vim*] ut Gen 4.12. l Heb. *fecerim spirare anhelantem*. 40 *Spina*] id est, spinosa omnia, lappæ, cardui, tribuli, anonides, &c. *Vitium frugum*] id est, aut fruges vitiatæ, aut quæ vitiant fruges earum loco. *Verba Ijobi*] cum amicis his tribus habita.

Caput. XXXII.

Elihu silentio Ijobi amicorumq;, velut occasione utens, & partim illius verbis quibusdam, partim horum taciturnitate offensus sermonem aggreditur: & ab excusatione orsus necessitatem dicendi sibi afferri docet a spiritu Dei, illorum silentio, & testificatione suæ conscientiæ: tum verba Ijobi repetens pluribus argumentis redarguit: ac postremo Ijobo copiam respondendi si velit, facit.

1 CESSANTIBUS 'quoque tribus illis
hominibus respondere Ijobo; cùm
ipse justus *videretur* in oculis suis:
2 'Accensa est ira Elihu filii Baraceelis 'Buzitæ e familia [a] Syra: in Ijobum *quidem* accensa est ira ejus; propterea quòd justam assereret animam suam præ Deo.
3 In tres verò amicos illius accensa est ira ejus; eò quòd non [b] haberent præstò quod
responderent: & tamen condemnabant Ijobum.
4 Elihu autem præstolatus fuerat 'Ijobum in
verbis; quia seniores essent ipso [c] ætate.
5 Sed vidente Elihu 'nullum esse responsum
in ore trium istorum hominum, accensa est
ira ejus.
6 Itaq; respondit Elihu filius Baraceelis Buzita, 'dicens; minimus sum ætate, vos autem
decrepiti: idcircò veritus sum, ac timui [d] ostendere sententiam meam vobis.
7 'Dicebam, [e] provecti ætate loquentur; &
annosi notam facient 'sapientiam.
8 'Profectò spiritus ille in mortali; & afflatus
omnipotentis efficit eos intelligentes:
9 [f] 'Parvi sapiunt eo; ut senes intelligunt judicium.
10 'Ideoque dico, [g] auscultate mihi: ostendam sententiam meam ego quoque.
11 'En expectavi verba vestra, aurem præbens
'*attendi* usque ad [h] sensa vestra; eousque *unde* pervestigatis sermones:
12 Deniq; ad vos *attendens*, consyderavi quòd
ecce nemo Ijobum reprehendat; respondeat sermonibus ejus e vobis.
13 'Ut non dicatis, 'invenimus sapientiam;
Deus fortis impellet eum, non vir:
14 *Respondebo*, 'quamvis non contra me instruxerit sermones: sed 'dictis vestris non
respondebo ei.
15 'Consternati sunt, non respondent amplius; transtulerunt a se sermones.
16 Nam expectavi cùm loquerentur: quia desistunt, nec respondent amplius,
17 'Respondebo ego quoque partem meam; ostendam sententiam meam ego quoque.
18 'Nam plenus sum sermonibus: coarctat me
spiritus ventris mei.
19 Ecce venter meus ut 'vinum, cui non aperitur; sicut utres novi finderetur.
20 Eloquar, ut respiratio sit mihi; aperiens
labia mea respondebo.
21 'Ne, quæso, [i] 'accipiam personam ullius; &
[k] apud hominem non utar præfatione.
22 Non enim novi [l] præfationibus uti: paululum '*utentem*, tolleret me qui fecit me.

1 *Quoque*] ut Ijob cessaverat, suprà 31. 40. 2 *Buzitæ*] id est, oriundi Buzo filio Nachoris, Gen. 22. 21. a Heb. *Rami, pro Aromi, id est Syriæ, ut 2. Chron. 22. 5. aphæresis*. 3 *Non haberent*] id est, quod nullis amplius argumentis & probationibus uterentur, quibus sententiam suam in Ijobum latam defenderent ad justificãdum Deum. b Heb. *invenirent responsum*. 4 *Ijobum*] & amicos: synecdochicè, ut sequentia ostendunt: nam Ijob postremo loco dixerat, inde a capite 26. c Heb. *diebus*, sic infrà ver. 6. 5 *Nullum esse responsum*] pòstquã Ijob loqui desiisset. 6 *Dicens*] Illius orationis summæ partes sunt duæ: prior est Insinuatio, qua se excusat Elihu, & occasiones ostendit quibus ad dicendum compellitur, usque ad finem hujus capitis: altera, est oratio singularis ad Ijobum, capite 33. Hujus autem Insinuationis partes sunt duæ; una, qua benevolentiam captat narratione reverentiæ suæ erga seniores, tum amicos, usque ad versum 15. tum Ijobum ipsum, inde ad versum 21. altera, petitio qua audientiam facit, & simplicitatem suam in dicendo bene accipi postulat. d Heb. *ab ostendendo*. 7 *Dicebam*] id est, persuadebam mihi de vobis. e Heb. *viri dierum, &c. & multitudinis annorum*.

Sapientiam] in vera Dei & nostri cognitione sitam, cui adversantur illa quæ in Ijobo prædicantur ver. 1. & 2. 8 *Profectò*] correctio: quasi dicat; Jam vere agnosco hoc non esse commune naturæ bonum; sed singulare Dei beneficium per communicationem spiritus, sive in juvenibus, sive in senibus. f Heb. *non magni*. 9 *Parvi sapiunt*] id est, æquè cum parvis ac magnis communicatur gratia hæc arbitratu Dei. 10 *Ideoq; dico*] Petitio audientiæ. g Heb *auscultate, infinitivus pro finito modo & tempore*. 11 *En expectavi*] altera pars narrationis, de reverentia quam facto exhibuit. *Attendi*] id est, accuratissime & quam penitissime sensa animi vestri exploravi. h Heb. *intelligentias vestras*. 13 *Ut non dicatis*] Propositio formæ, quam in agenda adversus Ijobum causa servaturus est; in qua modestè aliorum rationes rejicit, & sibi aliam viam ineundam esse docet, hoc & sequente versu. *Invenimus sapientiam*] q. d. nunc demum ex re præsente manifestò deprehendimus nos verè & sapienter antea de isto homine statuisse: nam prius ex tantarum calamitatum aspectu optimè statueramus non posse eas aliunde quam a Deo immitti: neque in alium quàm in virum consceleratissimum. Jam verò cùm hic palam obloquatur Deo repudiatis omnibus consolationibus ejus, profectò confirmatur omnino prior illa sententia nostra, & nobis ista animi obfirmatio omne amplius loquendi desyderium adimit cum eo homine, quem nemo homo poterit; sed Deus solus de ista animi pertinacia depellere. 14 *Quamvis, &c.*] Occupatio, qua ostendit sibi non amplius expectandum ut nominatim provocetur ad dicendum, quia gloria Dei, seniorum silentio, & Ijobi verbis eo adducitur. *Dictis vestris*] id est, eodem modo, iisdemque argumentis. 15 *Consternati sunt*] Apostrophe ad Ijobum, ut observatum est in versiculo 6. *Transtulerunt*] id est, curam tecum amplius loquendi abjecerunt. 17 *Respondebo*] Propositio. 18 *Nam plenus*] Propositionis ætiologia per allegoriam hyperbolicam, hoc versu & duobus sequentibus. 19 *Vinum*] id est, mustum cui non est ademptum obthuraculum, ut exhalet. 21 *Ne quæso*] altera pars insinuationis, petitio, ut observatum est in versu 6. i Heb. *accipiam faciem viri*. *Ne accipiam personam*] id est, liceat mihi per vos simpliciter, omissis omnibus illis præfationibus quæ ad civilem sermonem adhibentur, sensum animi mei exponere. k Heb. *homini non attribuam cognomen*. l Heb. *ut cognomine utar*. 22 *Utentem*] id est in causa divina te aut illos cum personarum acceptione compellantem.

Caput XXXIII.

1 'VERUM enimvero audi quæso sermones meos: & omnia verba mea auribus percipe.
2 Ecce jam 'aperio os meum; loquitur lingua mea cum palato meo.
3 [a] Rectum animum meum sermones mei; &
sententiam labiorum meorum clarè eloquentur.

1 *Verum enimvero*] altera oratio ad Ijobum, cujus partes sunt quatuor: Exordium, usque ad vers. 8. Propositio usque ad vers. 12. Confirmatio, usque ad 31. & Conclusio. Exordio autem attentiam facit Elihu de æquitate sermonis quem habiturus est, tribus primis versibus: deinde duo capita Ijobo concedit quæ ad constituendum judicium sibi dari postulaverat, suprà 13. 20. & sequentibus. 2 *Aperio*] id est, jam incipio rem ipsam eloqui, periphrasis ab origine & instrumentis sermonis, qua Ijobum ad audiendum excitat. a Heb. *rectitudinem cordis mei*.

4 *Spiritus Dei fortis fecit me;& afflatus om-
nipotentis vitam indidit mihi.
5 Si poteris respondere mihi: instrue *respon-
sum* coram me, resiste.
6 En ego secundum sermonem tuum *agam*
pro Deo forti:e luto decisus sum etiam ego.
7 Ecce formido mei non perturbabit te: &
manus mea super te non erit gravis.
8 *Tantummodo dixisti [b] me audiente; dum
vocem sermonum audivi:
9 ‖Purus sum, sine defectione, nitidus sum;
nec iniquitas est in me.
10 ‖En abruptiones quas contra me invenit;
reputat me ut inimicum sibi:
11 Ponit in compede pedes meos; observat
omnes semitas meas.
12 *En hoc, non es justus respondeo tibi:
*quia major est Deus mortali.
13 *Quare adversus eum litigas; quòd *de* om-
nibus rebus suis non respondeat?
14 *Cùm semel loquitur Deus fortis, etiam
bis; non cernit illud *mortalis*.
15 *Per somnium, visionem nocturnam, cum
irruit altus sopor in homines:in dormitatio-
nibus super cubile:
16 Tunc *revelat auri hominum; & eruditi-
onem *eorum *obsignat.
17 Ut amoveat homo *opus; ut superbiam a
viro *obtegat;
18 *Cohibeat animam ejus a fovea; & vitam
ejus, ne [c] trajiciat eam missile.
19 *Etiam corripit dolore super cubile ejus;
& multitudinem ossium ejus *dolore* forti.
20 Adeò ut abhorreat vita ejus ipsum cibum;
& anima ejus escam desyderabilem:
21 Consumatur caro ejus à conspectu;& pro-
mineant ossa ejus *qua* non videbantur:
22 Denique propinqua fit foveæ anima ejus,
& vita ejus lethalibus *malis*.
23 *Si adsit ei *nuntius, *interpres *unus ex
mille, qui indicet homini [d] *æquitatem illius;
24 Et [e] *de gratia eum allocutus dixerit; *re-
dime eum, ne descendat in foveam, expia-
tione *quam* inveni:
25 *Recreatur caro ejus plus quàm in pueri-
tia, revertitur ad dies adolescentiæ suæ.
26 Cùm supplex oraverit Deum, benignè re-
cipit eum, ut aspiciat faciem ejus cum jubi-
lo: & restituit mortali *justitiam ejus.
27 *Contemplatur homines dicens; pecca-
veram & rectum perverteram: quod *non
profuerat mihi.
28 Redemit animam meam ne transiret in
foveam, ut vita mea lucem respiciat.
29 *En omnia hæc operatur Deus fortis; bis-
que tèr*que* cum viro:
30 Reducendo animam ejus a fovea, ut illu-
stretur lumine hujus vitæ.
31 *Attende Ijob, ausculta mihi: sile ut ego
loquar.
32 Si adsunt sermones *ad* respondendum mi-
hi, loquere, quia desyderio teneor [a] justifi-
candi te.
33 Sin minus, tu asculta mihi: sile, & docebo
te sapientiam.

4 *Spiritus Dei fortis*] id est, sum creatura tua, ac proinde ex æquo mecum, si placet, agere potes: sic pluribus ostendit hoc ver. & tribus sequentibus autoritatem & jus quod Ijob habiturus est ad defendendam causam, prout Ijob optavérat supra 9.32. & sequentibus.

8 *Tantummodo*] summa propositio eorum quæ Elihu in oratione Ijobi reprehendenda esse observaverat: ideo particula (ut vocant) exclusiva utitur. quasi dicat, omitto quæ tu de gravitate afflictionis tuæ, de indignatione animi tui, de fide tua in Deum, & de conscientia bene actæ vitæ testatus es, & quæcunque pie de Deo prædicasti: tantum ex tua ista oratione decerpturus sum quæ tu arroganter, tum de innocentia tua in præsente causa, tum etiam de Deo effudisti.

b Heb. *in auribus meis*.

‖ Sup.9.21. & 16. 17. & 19.14.

‖ Sup.14.13. & 13. 24. & 19.11.

‖ Sup.13.27.

12 *En hoc*] Confessio, ut observatum est in ver. 1. qua simpliciter negat quod Ijob confirmabat: utrumque fuerit justus & integer (inquit) salutem in his sermonibus injustus es: deinde negationem suam argumentis suis probat. *Quia major*] firmamentum superioris negationis a natura Dei: Deus, inquit, non tantùm majestate & potentia, de qua tu expostulas; sed etiam veritate, justitia, sapientia, & misericordia mortales infinitè superat: quare in hac re injustus es. 13 *Quare adversus*] Secundus locus, qui ex prima argumentatione velut fonte suo (ut etiam sequentes loci) derivatur; a comparatione naturæ Ijobi, quasi dicat, vis igitur ut rationes omnes divinæ administrationis referantur ad angustias ingenii tui? quasi vero infinita illa profunditas consiliorum operationumque Dei humano ingenio, ut pusillum est, capi possit. 14 *Cùm semel*] tertius locus ab experientia. imò vero, inquit, fieri potuit ut tibi Deus jam sæpe responderit; sed videmus eam esse hebetudinem & oscitantiam nostram, ut vix graviter & sæpe sollicitantem agnoscamus. 15 *Per somnium*] Confirmatio tertiæ argumentationis a communibus prisci illius seculi documentis: hoc ita se habere, inquit, ex eo constat, quod modò interdiu, modò noctu, modò per somnia, modò per visiones, ut Num 12.6. homines docet, vigiles, dormitantes, vel oppressos somno. hic verò observandum est scriptum verbum Dei ac legem reticeri quia illæ tantùm rationes erant documentorum ante legem datam. 16 *Revelat*] id est, afflictionum causas, usum, & exitum ostendit, ut Abimeleco Gen. 20. *Eorum*] id est, qua ipsi erudiuntur a Deo. *Obsignat*] id est, imprimit in animis eorum quos castigat. inest autem his verbis transitio ad quartum argumentum confutationis, a fine documentorum Dei; sive per revelationes, de quibus suprà tribus versibus; sive per afflictiones, de quibus a ver. 19, sive denique per homines & administrationem verbi, initio ver.23. 17 *Opus*] nimirum suum; & animum malum. primus usus documentorum, resipiscentia a malo externa & interna. *Obtegat*] id est, efficiat ut non sit: metaphora a rebus corporeis, ut Psalm.32.1. 18 *Cohibeat*] secundus usus, nostra salus. c Heb. *transeat per missile: hypallage*. 19 *Etiam*] idem, ad eosdem usus. sic modestè transit ad præsentem causam Ijobi, amplificans locum de afflictionibus usque ad ver. 23. ut observatum est in ver.16. 23 *Si adsit*] tertius usus documentorum Dei, fides in promissiones gratiæ Dei verbo ab hominibus denunciatas. *Nuntius*] id est, propheta nuntians voluntatem Dei, ut Judicum 2.1. *Interpres*] cujus interventu Deus consilium suum laborantibus explicat. *Unus ex mille*] id est, cujusmodi nuntius & interpres fidelis voluntatis Dei est rarissimus. d Heb. *rectitudinem* *Æquitatem illius*] Dei qua omnia & nominatim ipsos laborantes regit & gubernat.

e Heb. *gratificatus ei*.

24 *De gratia*] id est, cùm pius ille nuntius beneficium & gratiam Dei afflicto prædicaverit, & pro eo oraverit Deū, &c. ut Jacobi 5.14.

Redime eum] summa orationis quæ apud Deum pro afflictis habenda est.

Quam inveni] id est, in Christo consecutus sum.

25 *Recreatur*] altera pars istius ἐργασίας de exitu & usu superiorum documentorum: cujus primus gradus est instauratio, secundus, pax conscientiæ, ver. 26. tertius, prædicatio liberationis suæ a peccatis, ver. 27. & 28.

26 *Justitiam*] quā ei confert in Christo, reputans eum pro justo. 27 *Contemplatur*] id est, hominum contemplatione adductus exemplum in se editum prædicat. *Non profuerat*] id est, summè nocuerat: μείωσις.

29 *En omnia*] summa constitutio superioris confutationis & ἐργασίας.

31 *Attende*] conclusio superioris argumentationis, audientiam ad alteram proximè sequentē faciens, & Ijobo dans optionem vel respondendi si quid habet, quod respondeat; vel audiendi orationem alterā quam habiturus erat. 33 *Justificandi*] id est, hoc velim, tibi persuadeas me non eum esse qui ausim te condemnare; etsi in superioribus dictis fuisti reprehendendus.

Caput XXXIIII.

Elihu Ijobi tacentis superiora verba repetens, absurditatem eorum demonstrat a justissima natura & operibus Dei, præfractos perdentis, & servantis calamitosos invocantes ipsum: tum ad misericordiam Dei eum revocans a superioribus obmurmurationibus dehortatur: & Deum postremò orat ut illud judicio suo præstare velit.

1 ITERUM respondens Elihu, *dixit:
2 *Audite sapientes, sermones meos: &
scientes aurem præbeto mihi.
3 ‖Nam auris sermones probat; ut palatum
gustat escam.
4 *Causam *agendam* eligamus nobis: cognos-
camus inter nos quid sit bonum.
5 ‖Dixit enim Ijob, justus sum; & Deus for-
tis summovit causam meam.
6 ‖*An* in causam meam mentiar? mortifera
est sagitta mea, sine defectione.
7 *Quis vir par Ijobo, imbibiturus esset san-
nam ut aquam?
8 Et iter facturus esset in sodalitio cum ope-
rariis iniquitatis; & ambulaturus cum ho-
minibus [a] improbis?
9 *Ac si dixisset, non prodest viro; si volet
ambulare cum Deo.
10 *Idcirco [b] homines cordati, auscultate

1 *Dixit*] Hujus orationis partes sūt quatuor, Exordiū, ver. 2. & 3. Propositio, inde usq; ad 10. ver. Confutatio, usq; ad 33. ver. & conclusio, ad finem usq; capitis.

2 *Audite sapientes*] Exordium a persona auditorum; quo ostendit confidere se, si quid præsentes auditores sapiunt grata & utilia documenta allaturum: ac proinde dicta sua illorū judiciis submittere.

‖ Suprà 12.11.

4 *Causam*] Propositio τῶν κρινομένων id est, sermonum Ijobi qui in controversiam vocandi erant.

‖ Sup.13.ver.18. & 23.10. & sup.27.2. ‖ Sup.6.4. 7 *Quis vir*. Amplificatio propositionis a persona Ijobi, quasi dicat Elihu; nemo unquam vir bonus qualem se Ijob asserit, eò dementiæ venturus est, ut probris & ludibrio omnium se exponat, integritatem sibi tum etiam asserens cum obloquitur Deo, quasi cum ratione insanire velit, hæc autem omnia allegoricis loquendi formis proponuntur. a Heb *improbitatis*.

9 *Ac si dixisset*] hoc tantum absurdum ostendit Elihu consequens esse ex propositionibus Ijobi. *Ambulare*] id est, Deum ducem sequi, ut Gen.5.22.

10 *Idcirco*] transitio ad confutationem, in qua Elihu faciens audientiam unū argumentum adducit, ex quo sequentia omnia ut fonte profluunt, a natura Dei justissima; quod argumentum emphaticè per ἀντιστροφὴν enuntiatur. b Heb. *homines cordis: sic ver.34.*

mihi

mihi: absit [c] a Deo forti improbitas, & ab
omnipotente iniquitas.
11 'Nam opus hominis rependit ei, & secun-
dum iter cujusque facit ut obveniat ei.
12 'Etiam verè Deus fortis non agit impro-
bè, & omnipotens non pervertit judicium.
13 'Quis commisit ei terram? & quis dispo-
suit orbem habitabilem universum?
14 Si apponens ad eum [d] animum suum, spiri-
tum ejus & animam ejus ad se reciperet;
15 Expiraret omnis caro simul; & homo in
pulverem reverteretur.
16 'Si itaque est intelligentia, audi hoc: au-
rem præbe voci sermonum meorum.
17 'An etiam odio habentis judicium 'obli-
garet *vulnus*? imò an justum validum con-
demnares?
18 'Qui dicit regi, ô nequam; ô improbe, in-
genuis:
19 Qui non accipit personam principum,
neque agnoscitur nobilis præ tenui; 'nam
opus manuum ejus sunt omnes.
20 Momento morïuntur, & media nocte cô-
moventur populus ac prætereunt: & [e] amo-
vetur fortis sine manu.
21 Quia oculi ejus *attendunt* ad vias cujus-
que; & omnes gressus ejus respicit.
22 Nullæ sunt tenebræ, nullaque umbra le-
thalis; ubi se abscondāt operarii iniquitatis.
23 'Cùm non pro viro disponit amplius, ut
ambulet contra Deum fortem in judicium;
24 [f] Infinitè conterit validos, & constituit a-
lios in locum eorum.
25 [g] Hoc pacto recognoscens facta eorum;
simul atque 'mutavit noctem, conteruntur.
26 In loco improborum 'complodit eos, 'in
statione videntium:
27 Quandoquidem recesserunt a [h] sequendo
eum; & ullas vias ejus non animadverterūt:
28 'Inducendo super eorum quemque cla-
morem tenuis, cùm clamorem pauperum
exaudit,
29 (Nam cùm ipse 'tranquillat, quis inquie-
tabit? & cùm 'abscondit faciem, quis 'con-
templabitur eum?) tum super gentem, tum
super homines pariter:
30 Ne 'regnet homo hypocrita, 'ne sint tendi-
culæ populi.
31 'Sed ad Deum fortem; qui dicit condono,
non destruam, '*dicendum est*:
32 'Præterquam *quod* 'video, tu doce me: si
iniquitatem operatus sum, non pergam.
33 'An ex te est *illud*? rependet illud, si 'spre-
veris; si tu' eligas, profectò non ego: jam
quod [i] sentis eloquere.
34 'Homines cordati dicent mecum; & vir
sapiens auscultans mihi,
35 Ijob non scitè loquitur; & verba sua im-
prudenter.
36 'Pater mi, probetur Ijob usque ad victo-
riam: propter responsiones *quales* homini-
bus iniquis insunt.
37 'Nam additurus esset ad peccatum suum
defectionem, inter nos 'complosurus esset;
& multiplicaturus sermones suos in Deum.

c Heb. *absit Deo forti ab improbitate & omnipotenti ab iniquitate: hypallage.*

11 *Nam*] ἐργασία argumenti ἐξ αἰτιθέτου.

12 *Etiam*] repetitio simplex superioris argumenti, ut ea commodius ad sequentes probationū locos transferatur.

13 *Quis commisit*] probatio a mero imperio & autoritate Dei. quasi dicat, ne ab ullo quidem ad injuriam faciendam adigi potest. quod probatur a creatione, hoc versu; & potentissima administratione, duobus sequentibus.

d Heb. *cor.*

16 *Si itaque*] Apostrophe ad Ijobum, qua eum nominatim excitat & compellat, posito superiore fundamento.

17 *An etiam*] summa illa argumentatione, de qua ver. 10. jam Elihu fretus, appellat conscientiam Ijobi: quasi dicat, dic, quæso, bona fide, estne injustitia in Deo, ut protervos probet? imò verò (inquit ille per correctionem) impudentissimum fuerit si Deum voles condemnare: quod probat duobus attributis, justitiæ & potentiæ ejus, ac postea copiosius amplificat, usque ad ver. 31.

Obligaret vulnus] i. injustè curaret perversos: synecdoche.

18 *Qui dicit*] ἐργασία superiorū attributorum Dei a personis, forma, tempore judiciorū Dei, & aliis circunstantiis.

19 *Nam opus*] ætiologia a creatione, ut sup. 31. 15.

e Heb. *amovent: impersonaliter, ut suprà 4.19. & 7.3.* 23 *Cùm non*] id est, cùm decretum est non diutiùs differre supplicium in eos qui protervè oppugnant Deum: hæc omnia periphrasticè ad deprimendum & consternandum Ijobum. f Heb. *sine pervestigatione.* g *ut 1. Schem. 27. 6.* 25 *Mutavit noctem*] id est, protulit lucem, qua revelantur omnia in judicio ejus: vide Ephes. 5. 13. 26 *Complodit eos*] ut inflatas vesicas in sua ipsorum sede. *In statione*] id est, palam in exemplum omnibus; vide Jeschahnjæ 26. 9. h Heb. *a post eum.* 28 *Inducendo*] id est, vindictas quas miseri a Deo poposcerunt in singulos ducendo: metonymia. 29 *Tranquillat*] miseros afflictos. *Abscondit faciem*] ab improbis: ætiologia a potentia Dei. *Contemplabitur*] id est, quis improborum aversanti Deo ausit obsistere? 30 *Regnet*] nimirum amplius. *Ne sint tendiculæ*] id est, ne amplius boni exponantur improborum aucupiis. 31 *Sed ad Deum*] Confutationis usus ἐξ ἀντιθέτου, superiori loco respondens qui habetur ver. 10. Non est, inquit, Deus damnandus injustitiæ eò quòd flagellet; sed homo qui flagellatur, ac proinde flagellis revocatur ad misericordiam Dei implorandam; cujus effecta sunt duo, culpæ & pœnæ meritæ condonatio. revocat autē eum argumento non a natura, aut operibus; sed a verbo & promissione ejus ducto, quod certissimū est & efficacissimū veritatis Dei documentū. *Dicendum est*] eclipsis similis ei quæ observata est 1. Reg. 20. 34. 32 *Præterquam*] summa deprecationis afflictorū: cujus capita sunt duo; unum, quo profitentur pii studium & fidem suam ad recipienda documenta Dei, eaq; exoptant: alterum, quo exponunt suam resipiscentiam & peccatorum abnegationem. *Video*] i. cognosco, sive de peccatis meis, sive de mandatis tuis, sive de gratia & benevolentia erga me.

33 *An ex te*] conclusio, cujus membra sunt tria: primum, quo appellat conscientiam Ijobi, hoc versu: secundum, quo bonorum consensionem & communem judicium de Ijobi sermonibus adducit, duobus sequentibus: postremum, quo sermonē claudit oratione ad Deū duobus ultimis. Dicit ergo, An ex te? quasi dicat, videris cum sermones istos habuisti, contra te raptus fuisse malorum gravitate; sed jam revoco te ad te ipsum, ut etiam ex te, id est, animo tuo, idem dicturus esses, cùm ad te ipsum redieris. *Spreveris*] monentem & revocantem: sic deterret ab eventu, deinde ab exemplo suo. *Eligas*] dicere quod antea. i Heb. *nosti.* 34 *Homines cordati*] A consensione omnium bonorum, ut diximus in ver. 33. 36 *Pater mi*] tertius conclusionis locus; optatum, ut tantisper flagelletur Ijob donec vincenti cedat, & responsis vanis renuntiet, per apostrophen ad Deum. 37 *Nam additurus*] ætiologia optati a tribus absurdis: nam, inquit, nisi hoc fiat, metuendum est ut bonus Ijob neque saluti suæ, neque ædificationi nostræ, neque gloriæ Dei consulat. *Complosurus*] id est, nos ludificaturus, & explosurus cum ludibrio sermones nostros.

CAPUT XXXV.

Elihu Ijobum ad peccati agnitionem hortatus, ostendit, neque justitiam efficere quicquam, neque injustitiam officere Deo; sed oportere ut omnes afflictionibus edocti se abjiciant coram Deo: ac proinde Ijobum ad agnitionem sui & spem in Deum hortatur.

1 AMPLIUS respondens Elihu, 'dixit:
2 'An hoc ratiocinabaris in causa; cùm
diceres, justitia mea major *est* quàm
Dei fortis?
3 'Si roges, quid profuturum sit tibi, *dicens*;
quid proficerem [a] supplicio meo?
4 Ego respondeo tibi sermones; & 'sociis tu-
is tecum.
5 'Intuere cœlum & respice: & contempla-
re superiores nubes, *ut sunt* altæ supra te.
6 Si peccas, quid operaris illi? sive multæ
sunt defectiones tuæ, quid facis illi?
7 Si justus es, quid das illi? aut quid e manu
tua accipit?
8 'Viro cujusmodi es, improbitas tua; & filio
hominis justitia tua *aliquid efficiet*.
9 '[b] Freti magnitudine efficiunt ut oppressi
clament; vociferantur propter brachium
magnatum.
10 'Si non dicit *oppressus*, ubi est Deus [c] qui
fecit me? qui dat Psalmorum argumentum

1 *Dixit*] Hujus sermonis partes sunt quatuor: Exordium μεταβατικὸν sive transitivum, ver. 2. Propositio querimoniarum injustarum Ijobi, ver. 3. & 4. Confutatio propositionis, a ver. 5. ad 15. & conclusio.

2 *An hoc*] Exordium hoc transitionem facit a superiore sermone ad sequentem argumentationem, quam propterea ingreditur, quòd Ijob nihil ad superiorem sermonem responderat. q. d. fieri non potest profectò, cùm istos sermones de ipso contra Deum futivisti, ut ad hæc cum illum attendas quem modò explicavi; nimirum de justitia misericordiaque Dei, ac de officio tuo. 3 *Si roges*] propositio per prolepsin sive anticipationem illius objectionis quam potuit Ijob adducere, occasione sumpta ex fine sermonis præcedentis, hoc modo: quid tu expetis, ut ampliùs prober afflictionibus supra 34. 36? quid illud, obsecro, profuturum esset, si graviùs adhuc affligerer? quo spectaverant Ijobi verba supra 7. 20. & sequentibus, ad quē sermonem respondet subjectio, sequente versu. a Heb. *Peccato meo: per synecdochen: ut Zecarjæ 14. 19.* 4 *Sociis tuis*] i. qui idem sentiunt tecum. 5 *Intuere cœlum*] tota hæc confutatio nititur dilēmate; quo considerat Elihu, ut totum locū de usu nostrarum afflictionū explicet Ijobi & omnium causa. Est autē hujusmodi: Afflictiones istas necesse est aut Deo prodesse, aut tibi, cùm Deus nihil sine causa agat: Deo prodesse nego, ab hoc ver. usq; ad 8. Superest ut tibi & tui similibus prosint. Ad priorem autem dilemmatis partem confutandam utitur demonstratione per comparationem minoris: Nihil potes efficere in cœlos: Deus est suprà omnes cœlos: ergo multo minus poteris Deum malo vel bono afficere. 8 *Viro*] transitio ad alteram partem dilemmatis: homines vel mali vel boni afficiuntur pro malitia vel bonitate sua; quę propositio hic universè, ac fusiùs explicatur usque ad ver. 15. 9 *Freti magnitudine*] nimirum magnatum qui mox nominantur. b Heb. *præ magnitudine.* 10 *Si non dicit*] i. si homo oppressus ad Deum non revertitur, adductus ad fidem, naturæ, creationis, beneficiis ordinariis & extraordinariis ejus; ac denique verbo: is profectò nihil operæ pretium facit moribus vagis, ver. 12. ut Psal. 18. 42. & Prover. 1. 28. c Heb. *qui fecerunt me: Gen. 1. 26, respiciens ad personas sanctæ triadis.*

de *nocte:
11 Qui *docet nos præ bestiis terræ; & præ
volatilibus cœli sapientes nos facit:
12 *Ibi clamant propter superbiam malorum;
sed non exaudit.
13 d *Meram vanitatem non exaudit Deus
fortis, & omnipotens non contemplatur
eam.
14 Multo minus si dicas, non contemplaris
istud, *exauditurus est*; *judica coram eo,&
expecta eum.
15 Nunc enim quia *nihil *istorum* est, visitat
ira ejus: quia non agnoscit *Ijob* *abundan-
tiam hanc ingentem.
16 Sed Ijob *vanitate dilatat os suum; absq;
scientia sermones multiplicat.

[illegible] quæ [illegible] ad [illegible] documd- [illegible] circumfulgens, [illegible] spiritu excitat ad laudes.

11 *Docet*] id est, ratione, scientia, & sapientia supra res alias creatas instruit. hæc eadem sunt argumenta ad exaggerandam stupiditatem hominum in calamitatibus serpentium.

12 *Ibi*] id est, in calamitate positi.

d Heb. *tantum vanitatem*.

13 *Meram vanitatem*] summa illius propositionis quæ ab exemplis & eventis administrationis Dei confirmata est suprà, inde a versu 8. Est autem hoc prius membrum comparationis a minore, cujus apodosis est sequente versu: Si (inquit) justo Dei judicio non exaudiuntur aut sublevantur ii, qui in æstu calamitatum evanescunt, neque suas cogitationes ad Deum evehunt; quanto minus exaudieris, si protervè dixeris Deum nullam habere rationem tui; ac proinde velut in cœlum inspuens, omnem providentiam, autoritatem & administrationem ei blasphemè eripueris? 14 *Judica*] brevis hortatio a superioribus documentis; qua Elihu primùm Ijobi conscientiam appellat, dicens; teipsum judicem facio coram Deo, num ita se res habeat ut modò dicebam: deinde illum ad spem & fidem in Deum revocat. Est autem hoc membrum habendum in conclusionis loco, quæ confirmatur & amplificatur versibus sequentibus. 15 *Nihil istorum*] id est, neque rectè judicas, neque expectas a Deo, ut pium hominem decet. *Abundantiam*] id est, abundantissimam illam adeoq; infinitam misericordiam & munificentiam Dei, quam modò prædicavimus. 16 *Vanitate dilatat*] id est, vanissimè contra Deum quicquid sibi in buccam venit effutit, præstrictus mali præsentis gravitate.

Caput XXXVI.

Elihu proponit Ijobo omnipotentiam, bonitatem, justitiam, ac misericordiam Dei; iisq; confirmatis ab exemplis recentibus ac priscis, & ab operibus Dei ordinariis atq; extraordinariis, Ijobum excitat ad comparandam ignorationem & infirmitatem suam cum infinita notitia potentiaq; Dei, & revocat eum ad misericordiam gratuitam illius.

1 POSTREMO pergens Elihu, *dixit:
2 *Sustine me paulisper, ut ostendam ti-
bi: nam sunt adhuc pro Deo sermones.
3 Proferam sententiam meam *e longinquo;
& opifici meo tribuam justitiam.
4 Nam revera non *erunt* mendaces sermones
mei: integer sententiis *ero* apud te.
5 *En Deus fortis validus est, nec tamen
*spernit: validus est, *virtus a animi.
6 *Non servat vitam improbo; sed jus pau-
perum edit:
7 Non subtrahit a justo oculos suos, potius
cum regibus solio *adest*; ut collocet *illos
in æternum atque exaltentur.
8 *Quòd si vincti compedibus, captivi deti-
neantur funibus afflictionis,
9 Postquam indicavit eis opus eorum; & de-
fectiones eorum invaluisse;

1 *Dixit*] hujus orationis summæ partes sunt quatuor: exordium, usque ad ver. 5. Propositio asserens potentissimam, sapientissimam, justissimamq; administrationem Dei, a 5. ver. usque ad 15. Confirmatio, inde usque ad ver. 22. cap. 37 & conclusio.

2 *Sustine*] Exordio [illegible] facit a [illegible] Dei, cujus [illegible] agit, a causæ [illegible] & jure, & [illegible] personæ suæ.

3 *E longinquo*] id est, prout res fuit non tantum inde a seculis, verum etiam ante omnia secula.

5 *En Deus fortis*] propositio asserens studium Dei in administrandis rebus, adversus murmura quæ Ijobo ex infirmitate carnis exciderant. Quasi dicat, omnipotens quidem est; sed non ut superbus tyrannus, qui potentia sua abutatur ut infirmos proterat. *Spernit*] quemquam; sed omnium rationem habet, ut sequentibus explicatur. *Virtus animi*] id est, non tantùm ipse est validus; sed [illegible] infirmis & languentibus mortalium animis solus ipse virtutem præstat.

a Heb. *cordis*.

6 *Non servat*] ἐργασία propositionis a diversitate subjectorum: nam malis, (inquit) & bonis potenter, justè, & sapienter præsidet, eventaque eorum moderatur. 7 *Illos*] justos quosque & pauperes. 8 *Quòd si*] amplificatio ab ordine judiciorum Dei: primum in eos qui resipiscunt a malis, usque ad ver. 12. deinde in contumaces & palam obnitentes Deo, ver. 12. ac postremò in hypocritas, ver. 13. & 14.

10 Et revelavit illis b in aurem hujusmodi *e-
ruditione; indicens ut revertantur ab ini-
quitate:
11 Si auscultent & colant *eum*; consumunt
dies suos in bono, & annos suos in *rebus* a-
mœnis.
12 Sin autem non auscultaverint, missili trans-
mittuntur: & exspirant in ignoratione.
13 Hypocritarum verò ex c animo, *qui* appo-
nunt iram; nec vociferantur cùm vincivit
eos:
14 Moritur *cum juventa illa *anima eorum:
& vita eorum cum illis *meritoriis.
15 *Liberat afflictum in afflictione ejus; &
revelat oppressione eis in aurem.
16 *Sic etiam averterat te ab ore angustiæ,
*in latitudinem cui non suberat pressura: &
d ferculum mensæ tuæ plenum erat pingue-
dine.
17 Dum *judicium improbi compleres: judi-
cium & jus obtinerent.
18 Cùm *æstuans ira *obvenit, cave* ne *aver-
tat te explosione; & magnum pretium re-
demptionis *ne abducat te.
19 An æstimabit nobilitatem tuam? non le-
ctissimum aurum; ne *quidem* omnia *fortifi-
carent vires.
20 *Ne aspires ad illam *noctem, qua abeunt
populi *in* locum suum.
21 *Cave tibi, ne respicias ad vanitatem; ut
hoc eligas præ afflictione.
22 *En Deus fortis *extollit virtute sua: quis
sicut ipse docet?
23 Quis commisit ei viam ejus? quis dicit, o-
peraris iniquitatem?
24 *Recordare ut amplifices *opus ejus;
*quod contemplati sunt mortales.
25 *Quod* omnes homines viderunt; *morta-
lis intuetur e longinquo, *& dicas*:
26 *En Deus fortis ita amplus est ut non cog-
noscamus; cujus annorum numero non est
pervestigatio.
27 Nam *subtrahit stillas aquarum, *quæ* fun-
debant pluviam ad *calamitatem ejus;
28 Cùm fluerent superiores nubes: stillarent
*super homines multos.

b Heb. *revelat aurem eorum*: sic ver. 15.

10 *Eruditione*] id est, afflictione cæteris, qua Deus erudit suos providentia sua: sic Psalm 94. 12.

c Heb. *corde*.

14 *Cum juvent.*] id est, æquè moriuntur & pari judicio Dei conteruntur atque juveniles illi animi, qui protervè obnituntur Deo, & palam ad omne flagitium projecti sunt: nam horum meminerat ver. 12.

Anima eorum] id est, ipsi.

Meritoriis] synecdoche pro flagitiosis omnibus.

15 *Liberat &c.*] Transitio ad confirmationem per anaphoram sive repetitionem summariam illius membri in propositione quod ad causâ Ijobi pertinet, ut habetur ver. 7. & accommodatur in sequentibus.

16 *Sic etiam*] primus confirmationis locus a persona Ijobi, quòd mirificam illam administrationem Dei ipse expertus esset, his duobus versibus: unde oritur locus doctrinæ, a ver. 18 usque ad 22.

In latitudinem] descriptio allegorica præcedentis felicitatis Ijobi.

d Heb. *descensus, id est, quod deponebatur in mensam*.

17 *Judicium improbi*] id est, justè de causa ejus statueres.

18 *Æstuans ira*] id est, gravissimum Dei judicium infensi in te: prius documentum sive dehortatio a vana fiducia, ver. 18. & 19. *Avertat explosione*] id est, ne Deus explodat te, si ita in ipsum invebaris. *Ne abducat*] id est, ne confidas fore cùm semel te explodet Deus, ut ullo pretio gratiam ejus de integro tibi concilies, ut copiosiùs sequens versus ostendit. 19 *Fortificarent*] id est, tuerentur te ne exploderetis a Deo. 20 *Ne aspires*] posterius documentum, sive dehortatio a desperatione. *Noctem*] id est, mortem quam omnes oppetunt, & tu jam toties dixisti tibi imminere, & teipsum ultrò ad eam aspirare. 21 *Cave tibi*] summa utriusq; dehortationis superioris, a vanitate utriusq; studii: ita transitur ad secundum confirmationis locum. 22 *En Deus fortis*] secundus locus confirmationis a natura, documentis, & operibus Dei; quorum dignitas commendatur primùm a forma, quòd nemo docere potest operibus ut Deus, hoc versu; deinde a jure, quòd operum suorum leges a nemine accipit, aut jure reprehendi potest, versu sequente. *Extollit*] videlicet documenta & vias suas, ut sequentia ostendunt. 24 *Recordare*] amplificatio secundi istius loci, primùm a singulari opere Dei, extra ordinem naturæ facto temporibus Noachi, usque ad ver. 29 deinde ab aliis tum ordinariis, tum extraordinariis, hoc & sequente capite. *Opus ejus*] diluvii, ut nominatim explicabit inde a ver. 27. *Quod contemplati*] id est, totum genus humanum expertum est. 25 *Mortalis*] id est, nos memoria nostra jam olim gestum recordamur. 26 *En fortis Deus*] id est, incomprehensibilis & sempiternus. Sunt autem hæc per hypotyposin dicta, ut eo melius animus Ijobi ad suspiciendum Deum adducatur. 27 *Subtrahit*] id est, aquas in nubibus suo loco continet, ne in orbem terrarum perrumpant, ut olim fecerunt, sic ostendit ne mundo quidem inesse æternitatem; sed Deo soli, qui pro arbitrio suo cum rebus creatis eam communicat. *Calamitatem ejus*] id est, diluvium quod immisit terris. 28 *Super homines*] omnes excepto Noacho cum familia. hoc autem argumentum ex verbis Eliphazi supra 22. 15. & sequentibus de industria resumit Elihu, ut operum Dei admirabilitatem afferat: non (ut ille) ad perterrefaciendum Ijobum; sed potius ad confirmandum in fide & expectatione, quamvis adversantibus malis, exemplo Noachi, cujus postea recordatur, ver. 32.

29 *Sitiam*] secundum amplificationis argumentum ab instauratione naturæ quam diluvium interverterat, & perpetua administratione Dei.
Extensiones] id est, densas nubes extensas in aëre: hypallage.
Fragores] ventorum luctantium & aërem perspirantium.
Tugurio] id est, in nubibus, ut Psal. 18. 12.
30 *Extendit super eum*] id est, serenum

29 *Si etiam consyderet *homo* * extensiones
densarum nubium, * fragores in * tugurio
illius:
30 En * extendit * super eum lucem suam; &
*radices maris tegit:
31 *Cum illis judicaturus est populos; *aut* da-
turus cibum [e] abundè.
32 *Manibus obtegit lucem; & interdicit *ip-
si propter * intercedentem:
33 Indicans in * eum benevolentiam suam; in
pecora, etiam in proventum *terræ*.
34 Etiam * ad hoc trepidat [f] animus meus: &
subsilit e loco suo.

cœlum efficit ventis dispellentibus nubes. *Super eum*] hominem, id est supra nos. *Radices maris*] id est, terram, cui incumbunt maria, imbribus humectat & obtegit: sic per hysterosin ostendit effecta nubium, ventorumque, de quibus superiore versu. 31 *Cum illis*] id est, cùm visum est ipsi, aut judicans exercere homines, aut beneficiis cumulare, ut infrà 37. 12. e Heb. *ad multiplicantem*. 32 *Manibus obtegit*] id est, modò tenebras efficit, quasi obducta manu; modò restituit lucem, velut abducta manu ad suorum preces. *Ipsi*] manui videlicet, ne amplius lucem obtegat. *Intercedentem*] Noachum diluvii tempore, & pios Noachi exemplo accedentes Deum. 33 *Eum*] pium intercedentem, colentem Dei. 34 *Ad hoc*] id est, ad consyderationem istius administrationis Dei, cujus meminit inde a ver. 29. ut indicat repetitio particulæ Etiam: quam ob rem versum hunc cum superioribus conjunximus. f Heb. *cor meum*.

Caput XXXVII.

1 *Audite*] tertium argumentum a tonitruis, fulgetris, pluviis, turbine, ventis, grandine, glacieque, usque ad ver. 19.
a Heb. *audiendo*.
Loquelam] allegoria tonitru in scripturis frequens.
2 *Lucem*] fulgetra lucida, ut infrà 38. 24.
b Heb. *alas*.
3 *Eam*] lucem, id est, fulgetrum: nam priùs videtur coruscatio, quàm exaudiatur sonus.
Neque differt] id est, fulgetra, tonitruum prænuntia exhibet: [illegible] non differt, id est, præmittit.
c Heb. *mirabilibus*.
6 *Manum*] id est, immissis ejusmodi tempestatibus efficit ut homines domum ab opere suo fugiant; ubi domi eis licet per otium operas suas recognoscere.
Obsignat] id est, præcludit ne operentur, tanquam sigillo imposito: metaphora.

1 *Audite [a] diligenter conjunctam commotione vocem ejus, & *loquelam ex
ore ejus prodeuntem.
2 Sub omnes cœlos dirigit eam, & * lucem
suam ad [b] oras terræ.
3 Post * eam rugit sonus, tonat voce excel-
lentiæ suæ: *neque differt illa, quum audien-
da est vox ejus.
4 Tonans Deus fortis voce sua *facit* [c] mira-
biliter: facit *res* adeo magnas ut non possi-
mus cognoscere.
5 Cùm nivi edicit, esto in terra, aut imbri,
ac pluviæ: mox imber pluviæque roboris e-
jus *adsunt*.
6 *Manum cujusque hominis * obsignat; ut
recognoscat omnes [d] operarios suos.
7 Tum ingreditur bestia in latibulum: & in
antris suis degit.
8 *E suo penetrali prodit turbo; & a * disper-
gentibus frigus.
9 [e] Aflatu suo Deus fortis edit glaciem: &
*latitudinem aquarum [f] coarctat.
10 Etiam *pro* irrigatione * fatigat densam nu-
bem; dispergit nubem *lucis suæ.
11 * Denique ipse *Deus* * per vicissitudi-
nes [g] versat secum sapientia consilia sua
de opere * istorum, quodcunque præci-
pit istis *faciendum* in superficie orbis, in
terra:

d Heb. *viros operis sui*. 8 *E suo penetrali*] id est, e nubis depressæ specu, ut loquitur Plin. lib. 2 cap. 48. *Dispergentibus*] nempe ventis Aquilonaribus, qui nubes dissipant & frigus efficiunt, infrà ver. 21. e Heb. *a flatu Dei fortis edit*, h. e. *antecedens pro se & suo relativo: ut Gen. 9. 6.* 9 *Latitudinem aquarum*] id est ex aquis longè se diffundentibus condensat grandinem. f Heb. *in angustum redigit*. 10 *Fatigat*] huc illuc impellendo: metaphora a rebus animatis. *Lucis suæ*] id est, e cujus medio emicant fulgetrorum rimæ, de quibus suprà ver. 2. 11 *Denique ipse*] summa tertii argumenti: ubi ostendit Elihu totam istam administrationem unicæ Dei sapientiæ acceptam ferri oportere. *Per vicissitudines*] quas rebus humanis exhibet, modò hoc, modò illud efficiendo. g Heb. *versat se in sapientibus consiliis suis*: *humanitus dictum*. *Istorum*] [illegible], de quibus locutus est inde a principio capitis.

12 *Sive ad flagellum, sive terram suam; si-
ve ad faciendum beneficentiam, [h] efficit ut
*præstò sit.
13 *Auribus percipe istud Ijob, consiste &
consydera mirabilia Dei fortis.
14 Nostine cùm disponit Deus de illis, ut
*splendeat lux nubis suæ?
15 Nostine * de libramentis densæ nubis, mi-
rabilia *Dei* perfecti scienti[illegible]
16 Quibus vestimenta [illegible] *a meridie;
quum * tranqu[illegible]
17 * *An* expa[illegible] junctos su-
perioribus [illegible] ut speculum
fusum?
18 [illegible] quid diceremus ei? non
po[illegible] instruere *sermones* propter * tene-
bras.
19 *An in acta referetur ei, si loquar? an * di-
ceret quis? at absorberetur.
20 *Jam enim non respiciunt *homines* * lucem
cùm nitida est in superioribus nubibus, quas
ventus transiens purgavit;
21 *Per aquilonem [k] aurea lux advenit: in
Deo reverenda *est magis* gloria.
22 * Omnipotens quem non assequimur, am-
plus est virtute: * sed judicio & magnitudi-
ne justitiæ non affligit.
23 *Idcirco reverentur eum mortales: *non
respectat ullos sapientes [l] animo.

12 *Sive ad flagellum*] fines [illegible] administrationis tres: quorum [illegible] extremi homines proprie attingunt, quos Deus vel [illegible] suppliciis afficit, vel benignitate sua misericorditer prosequitur, medius universa ad res omnes creatas pertinet, quas liberum est ipsi pro jure & autoritate sua facere bono vel malo.
h Heb. *facit invenire ipsum*.
Præstò sit] unumquodque illorum.
13 *Auribus percipe*] quartum argumentum a comparatione conscientiæ Ijobi, ut eam suam cum Dei sapientia comparet; ac proinde agnoscat [illegible] tem suam, ad quod vers. 22. [illegible] tenuitatis [illegible] loci præcipu[illegible] notitia & intelligentia Ijobi, usque ad ver. 17. alter, [illegible] potentia, ver. 17.
14 *Splendeat lux*] id est, coruscatio & fulgetrum emicent. 15 *De libramentis*] id est, [illegible] ne judicare de admirabili opere Dei, quo nubes velut æquilibrio ab omnibus [illegible] li partibus consistentes, ac nullis ventis perspirantibus agitatæ, tantum [illegible] sole concipiunt, ut homines præfocati videantur? 16 *Calent*] id est, incalescunt, ut quamvis exilia tibi sint omnia. *A meridie*] id est, a sole meridiano. *Tranquilla*] a ventis, & omni aëris agitatione, unde magis [illegible] fervet calor. 17 *An expanderes*] id est, quid posses præstare in [illegible]ne, si redintegranda esset? i Heb. *ad superiores nubes*. *Firmos*] id est, [illegible]miores quam hæc inferiora sint. *Ut speculum*] id est, pellucidos. 18 *Instrue nos*] redit ad compellandum conscientiam Ijobi, atque ita dehortatur, ne amplius obloquatur Deo, argumento per hypothesin sumpto a persona sua. Qui dicat, patronum optasti; ego spopondi fidem meam ad justificandum te, si possum, suprà 33. 32. sed non video omnibus expensis quid præstare possim. *Tenebras*] mentis. 19 *Annuntiabitur*] id est, putasne fieri posse ut vadetur [illegible] & causæ istius cognitionem suscipi jubeat? *Diceret*] id est, causa experi[illegible] contra illum. 20 *Jam enim*] confirmatio superioris propositionis per comparationem minoris: nemo potest (inquit) adversis oculis nitidum solem contueri; quis ergo ferat præsentiam majestatis Dei? *Lucem*] [illegible] id est, solem: qui ex eo quoque Aegyptiis appellatur orus. 21 *Per Aquilonem*] id est, Aquilonares ventos, qui dispellunt nubes, ut suprà vers. 8. k Heb. *aurum* [illegible] *petitū ex superiore versu*. 22 *Omnipotens*] Conclusio orationē (ut rhetores vocant) efficiens κυκλοειδῆ, nam paulùm mutatis vocibus repetit eandem propositionem quæ habetur suprà 36. 5. *Sed*] id est, quamvis sit potentissimus; tamen homines a se creatos tanti facit, ut non utatur omnipotentia sua ad eos summo jure [illegible] merito ipsorum affligendos. 23 *Idcirco*] nimirum quòd potentissimus Deus omnia judicia temperat sua misericordia: alterum membrum conclusionis de [illegible] bonorum in Deum misericordem, ad quod Ijobum generali hoc documento provocat. *Non respectat*] hoc est, non propter illos aut propter ullam præstantiam quæ insit in illis; sed propter nomen suum, etiam sapientissimorum interdum miseretur; sive (uno verbo) ad se, non ad illos respicit, cùm misericordia [illegible] Filio dilectionis suæ. l Heb. *cordis*.

Caput XXXVIII.

Deus Ijobum increpans, ac velut in aciem provocans, evincit de sapientia, potentia, & bonitate sua argumentis creationis & administrationis universa, atque singularis in res creatas omnes, cœlo, aëre, terra, mari, & abysso: quam ob rem Ijob interrogatus a Deo, cedit autoritati ejus, & se inferiorem causa confitetur.

1 TANDEM respondit Jehova Ijobo e
turbine, dicens:
2 Quis iste *est*, qui obtenebrat consi-
lium sermonibus inscitè?
3 Accinge nunc ut vir lumbos tuos; & *quod*
interrogabo te, notum facito mihi.
4 Ubinam eras cùm fundarem terram? in-
dica, si novisti intelligentiam.
5 Quis disposuit mensuras ejus; quando-
quidem scitus es? aut quis extendit in ea
regulam?
6 Cui rei bases ejus demersæ incumbunt? aut
quis jecit lapidem angularem ejus,
7 Cùm canerent simul stellæ matutinæ; &
cùm vociferati sunt omnes filii Dei?
8 Aut *quis* occlusit valvis mare; cùm e-
rumperet *tanquam* e vulva exiens?
9 Cùm ponerem nubem indumentum ejus:
& caliginem cunabula ejus?
10 Cùm diffregi pro eo *terram* decreto meo:
& apposui vectem & valvas:
11 Dicens, hucusque venies & ne procedi-
to: & hic opponet se *littus* superbiæ fluctu-
um tuorum.
12 An [a] unquã præcepisti matutino tempori?
notum fecisti auroræ locum suum,
13 Ut carperet [b] oras terræ; cùm excuti-
antur improbi ex ea?
14 (Mutat se ea sicut argilla sigillaris: & si-
stunt se velut indumenta *ejus*)
15 Ut prohiberetur ab improbis lux eorum:
& brachium elatum frangeretur?
16 Pervenistine usque ad profunditates
maris; aut in penetrali abyssi inambula-
sti?
17 An revelatæ sunt tibi portæ mortis; aut
portas umbræ lethalis vidisti?
18 Considerastine usque ad latitudines ter-
ræ? indica, si nosti eam totam.
19 Quanam via *itur ubi* habitat lux: & tene-
brarum ubi *est* locus?
20 Cùm perceperis horum unumquodque
usq; ad terminum suum; & cùm intellexe-
ris semitas domus ejus:
21 Noveris te jam tum natum fuisse; & nu-
mero dies tuos esse multos.
22 Pervenistine ad thesauros nivis? aut
in thesauros grandinis inspectionem ha-
bes?
23 Quæ cohibeo ad tempus angustiæ: ad
diem conflictus & belli.
24 Quænam est via, *qua* in partes dissilit lux;
dispergente Euro super terram?
25 Quis dividit inundationi aquæ ductum?
& viam nimbo [c] sonoro?
26 Demittendo pluviam in terram vacuam
viro; in desertum in quo non *est* homo:
27 Ut satiet vastatum & pervastatum *locum*;
efferatque productionem teneræ herbæ.
28 Estne pluviæ pater? aut quis genuit gut-
tas roris?
29 E cujus utero egressa est glacies: aut prui-
nam cœli quis genuit?
30 Tanquam lapide aquas abscondentes se:
cùm superficies abyssi concrescit?
31 An constringes delicias Pleiadum; aut
lora Orionis dissolves?
32 Educésne remotiora signa *quodque* tem-
pore suo? aut Arcturum cum filiis suis
duces?
33 An cognoscis de statutis cœli; an dispo-
nere potes dominatum ejus in terra?
34 An attollere potes ad densam nubem
vocem tuam; ut affluentia aquarum te-
gat te?
35 An emittere potes fulgura ut abeant: an
dicent tibi, ecce nos?
36 Quis indidisset præcordiis sapientiam?
aut quis dedisset menti intelligentiam?
37 Quis sapphirinas efficit nubes sapientia?
& utres cœli quis prosternat,
38 Perfundendo pulverem ista effusione; ut
glebæ conglutinentur?

Usque ad terminum] id est, planè, & sine exceptione. *Semitas domus*] id est, quibus in stationem ejus perveniatur. 21 *Jam tum*] videlicet cùm fundata est terra, cæteraq; effecta quæ supra dixit Deus. 22 *Pervenistine*] hactenus argumenta creationis; sequuntur alia ab operibus administrationis, ut suprà ver. 5. observatum est. primus autem locus est a procellis singularibus, usque ad vers. 28. Pervenistine, inquit, id est, habesne administrationem & curator illorum institutus es? metaphora sumpta a quæstoribus ærarii. 23 *Quæ cohibeo*] id est, quorum procurationem administrationemque reservavi mihi. *Ad tempus angustiæ*] id est, ad quodcunque tempus mihi visum fuerit: synecdoche. nominatim autem calamitatum meminit, ut ostendat sibi præsentissima esse instrumenta, quibus contumaces retundat. 24 *Quænam est*] id est, qua ratione fiunt coruscationes, fulgura, procellæ, ventorum concertationes, nisi per me? *Lux*] vide suprà 37. 2. 25 *Inundationi*] id est, quis facit ut procellosa nubes e cœlo exundans modò huc modò illuc erumpat, tanquam a certis aquæductuum emissariis? simili argumento utitur Hhamos, 4.7. & 8. c Heb. *vocum*. 28 *Estne*] secundus locus ab eo administrationis genere quod magis ordinarium est in natura rerum: ut sunt pluvia & ros, hoc versu: gelu, pruina, & frigus, duobus sequentibus: tempestates anni per sua signa distributæ, 31. 32. & 33. & sic deinceps. *Pater*] præter me, & sic deinceps. 30 *Tanquam lapide*] id est, glaciem lapide scentem. 31 *Constringes*] id est, cohibebis Pleiades, ne vernent & suas delicias proferant: vide supra 9. 9. *Lora Orionis*] id est, quasi ductarios funes illius adimes, quibus imbres, tempestates, ac frigora solet secum advehere? 32 *Remotiora signa*] id est, meridiana, ab aspectu nostro magis remota. *Cum filiis*] id est, signis borealibus. 33 *An disponere*] id est, an cœli cursum & effecta in inferiora moderari potes? quæ instituerat Deus Gene. 1. 14. & sequentibus. 34 *Tegat te*] id est, tibi ministret irrigationem, cùm & quantum voles. 36 *Quis indidisset*] id est, unde habuisses ista? 37 *Sapphirinas efficit*] id est, quis adeo serenat cœlum, ut speciem reddat sapphiri? *Utres*] id est, nubes velut in utres digestas, exonerat? 38 *Perfundendo*] id est, terram cùm pulverulenta est ab ariditate, immissis pluviis fermentando?

[illegible] comparatione æternitatis Dei cum brevissimo ac recente Ijobi tempore, [illegible] Eliphaz, sup. 15. 7. sed ratione diversissima; secundum, a tenuitate no[illegible] Ijobi, hoc versu: tertium a comparatione operum Dei cum Ijobi [illegible], cæteris versibus. 5 *Quis disposuit*] tertium genus argumentorum [illegible], partim creationis & administrationis universæ, toto hoc capite: [illegible] singularis administrationis animantium, capite sequente. Hic autem [illegible] locus est a creatione & constitutione terræ, usque ad versum 7. meta[illegible] a comparatione architecturæ. *Quandoquidem scitus*] [illegible]. 7 *Cùm canerent*] Secundus locus ἐκ πλαγίου adductus occasione [illegible] loci, a creatione corporum & spirituum cœlestium; vide suprà 37. 3. [illegible]] id est, lucidæ. *Cui vociferati sunt*] id est, cujus laudes prædica[illegible] creationis nomine. *Filii Dei*] id est, angeli, ut supra 1. 6. 8 *Aut quis occlusit*] tertius locus a creatione & constitutione aquarum. *Valvis*] [illegible] infrà 10. & 11. versu. *Cùm erumperet*] uno momento ad mandatum Dei [illegible] potentiæ ejus, ut fœtus ex utero. 9 *Cùm ponerem*] id est, [illegible] aquis, tanquam vestitu & fasciis partum, circumtegerem: elegans allegoria. 10 *Diffregi*] id est, alveos ejus, velut cunas, exaravi & circummunivi. 11 *An unquam*] quartus locus, a constitutione lucis & tenebrarum. a Heb. [illegible] sup. 27. 6. 13 *Ut carperet*] i. exoriens totam terram perlustraret: synecdoche. b Heb. *alas*. *Cùm excutiuntur*] descriptio lucis ab effectis, hoc & seq. versu. Improbi autem matutino dicuntur propterea excuti, quod fugi[illegible] illa processit allegoria, suprà 34. 25. 14 *Mutat se*] i. [illegible] quæ priùs per noctem tota fuerat atra. *Sigillaris*] id est, sicut argilla sigilli, suis operibus, coloribus, cælaturisq; variis, sic terra multiplicibus [illegible] conspicitur. *Sistunt se*] id est, fructus terram vestiente se oculis [illegible] exhibent. 15 *Ut prohiberetur*] a fine. quasi dicat, an si unquam fue[illegible] mali, potuisti vel tantillum accellerare lucem, ut deprehensos, [illegible] id est, vita rebusq; omnibus, quarum nomine illustres habentur, eos spo[illegible]? 16 *Pervenistine*] quintus locus ab amplitudine per humanam artem impervestigabili, primum quidem maris his duobus versibus; deinde terræ, vers. 18. postremò cœli, versu. 19. 17 *Portæ mortis*] profundissimæ abyssi [illegible], in quas natura hominum viva penetrare non potest: vide simile suprà [illegible]. 20 *Cùm perceperis, &c.*] ironica concessio, profecta a sponsione quæ ha[illegible] suprà ver. 3. sic Jeschahh. 29. 16. & infrà 40. 9.

CAPUT XXXIX.

1 AN venari potes immanibus leonibus
prædam; aut catervam juvenum leo-
num explere potes:
2 Cùm incurvant se in antris suis; confident
in tugurio ad insidias?
3 Quis comparat corvis [a] escam ipsorum,

1 *An venari potes*] tertia argumentatio, ab administratione singulari animantium terrestrium & volatilium. Est autem in his verbis primum exemplum generis voracissimi & famelici, leonum in quadrupedibus, & corvorum in volatilibus; de ratione subministrandi eis alimentum. 3 *Corvis*] sua, & pullorum causa sollicitis. a Heb. *viaticum*.

cum pulli eorum ad *Deum* fortem [a] vocife-
rantur; aberrantibus [b] penuria cibi?
4 [a] Possisne [a] noscere tempus quo pariunt
rupicapræ? *quo* enituntur cervæ, observes?
5 Numeres menses *quos* complent? noscas
tempus partus earum?
6 Ut [a] incurvent sese, pullos suos edendo [a] dis-
secent se: [a] dolores suos emittant?
7 [a] Revalescant nati earum, crescant per a-
grum: egressi non revertantur ad eas?
8 [a] Quis dimisit ferum animal liberum: & [a] lo-
ra onagri quis solvit?
9 Cui disposui campestria *pro* domo ejus: &
pro habitaculis ejus salsuginosam terram.
10 Ridet multitudinem urbis: nam fragores
exactoris non exaudit.
11 [c] Exploratum in montibus est pascuum e-
jus: & post omnem viriditatem inquirit.
12 An volet unicornis servire tibi: pernocta-
bitne ad præsepia tua?
13 An ligares unicornem ad [d] arationem
denso fune ejus? occaretne convalles
post te?
14 An fides ei, quia multa est vis ejus: aut re-
linquas ei laborem tuum?
15 Credésne ei relaturum esse sementem tu-
am: & *in* aream tuam collecturum?
16 [a] Alámne pavonum exultabundam; an
pennam ciconiæ, aut struthiocamelo
dares?
17 Qui relinquit terræ ova sua: & in pulve-
re calefacit ea:
18 Oblitus pedem compressurum esse illud;
& bestiam agrestem proculcaturam illud.
19 *Deus* [e] [a] torrefaciens excludit pullos ejus
[f] alienâ operâ: propter vanitatem laboris
ejus [g] ex incuria:
20 Quia [h] destituit eam Deus sapientia: ne-
que impertitus est ei istam intelligentiam.
21 Quo tempore in excelsum extollit se; [a] ri-
det equum & sessorem ejus.
22 [a] Darésne equo robur? an indueres collum
ejus [a] tonitru?
23 An tremefaceres eum sicut locustam? glo-
riam ronchi ejus terrore?
24 Fodiunt *pedes* in convalle, & lætatur præ
virtute; prodiens obviam armis.
25 Ridet pavorem, neque consternatur; ne-
que revertitur metu gladii,
26 Contra se sonante pharetra; splendente
hasta & lancea.
27 In fremitu & commotione fodit terram:
neque consistit firmus, cùm sonus tubæ
editur:
28 Ad sonum tubę dicit, Ha ha he, cùm e lon-
ginquo odoratur bellum; tonitru princi-
pum & vociferationem.
29 An ex intelligentia tua pennis utitur acci-
piter? [a] pandit alas suas versus austrum?
30 An [i] ad præstitutum tuum [a] altum petit a-
quila? an certè attollit nidum suum?
31 Rupem inhabitat & immoratur; in scopu-
lo rupis & munitione:
32 Unde pervestigat cibum; in longinquum
oculis ejus intuentibus.
33 Etiam pulli ejus sorbent sanguinem; & u-
bi sunt confossi, ibi est.
34 [a] Deinde respondens Jehova Ijobo, dixit:
35 [a] Satisne? contra omnipotentem contu-
macem esse *quenquam*? [a] increpator Dei re-
spondeat ad istud.
36 Itaque respondens Ijob Jehovæ, dixit:
37 [a] En, vilis sum, [a] quid responsarem tibi? [a] ma-
num meam appono ad os meum.
38 Semel locutus sum; sed non respondebo:
aut iterum; sed non pergam.

Vociferantur] id est, In suo nido crocitant, Deum suo modo inclamantes.

b Heb. *propter non cibum*.

4 *Possisne*] secundum exemplum, a cura & administratione partus, sylvestrium maximè & pernicissimorum animalium.

Noscere tempus] id est, partum istarum moderari suo tempore? ut suprà 38.33. sic sequentia omnia verba per synecdochen: pro eo quod est totam administrationem earum obtinere.

6 *Incurvent sese*] ad partum. quasi dicat, tune efficis ut cervæ, quæ alioquin ægerrimè essent parituræ, commodius pariant? nam ante partum purgantur herba quadam quæ seselis dicitur, faciliore ita utentes utero, inquit Plin. lib. 8. cap. 32.

Dissecent se] id est, dilatent naturalia: synecdoche.

Dolores suos emittant] id est doloribus partus liberentur e-jecto involúcro partus, aro & seseli depastæ: Aristoteles lib. 9. de historia animalium, cap. 5. & Plinius ibidem.

7 *Revalescant*] ab angustiis & difficultatibus partus, quibus fracti sunt.

8 *Quis dimisit*] tertium exemplum commune ferarum omnium, ab immansueta earum natura quam solus moderatur Deus; quo in genere duo singularia exempla adducit, onagri, usque ad ver. 12. & unicornis, usque ad ver. 16.

Lora] id est, quis indidit ei fero jam & impatientiam jugi?

c Heb. *exploratio montium*.

d Heb. *porcam*, *synecdoche: nam sulcus, porca & lira sunt arationis partes*.

16 *Alámne*] quartum exemplum, ab ornatu volatilium, & provida administratione stolidissimorum animalium, a struthiocameli exemplo, usque ad ver. 22.

e Heb. *torrefacit pullos*. 19 *Torrefaciens*] id est, solis æstu fovet ova quæ struthiocamelus in arena posuerat, donec excludantur pulli. f Heb. *per non ejus*. g Heb. *non pavore. i. sollicitudine*. h Heb. *fecit ut oblivisceretur*. 21 *Ridet*] altitudine & celeritate. Aristoteles de partibus animalium lib. 4. in fine, & Plin. principio lib. 10. humanitus dictum, ut supra vers. 10. sic deinceps. 22 *Darésne*] quintum exemplum a robore & nobilitate, primùm equi, usque ad ver. 29. deinde accipitris & aquilæ. *Tonitru*] id est, hinnitu vehementissimo, qui a fremitus gravitate cum tonitru comparatur. est autem his verbis elegantissima descriptio generosi equi, qualem Græci φρυαγματίαν velut fremebundum vocant. 29 *Pandit alas*] id est, in Australem plagam avolat hyberno tempore, Plin. lib. 10. cap. 8.

i Heb. *ad os tuum*.

30 *Altum petit*] exempla hæc aquilarum de variis earum generibus sunt accipienda: vide Plin. lib. 10. cap. 3.

34 *Deinde*] Conclusio dialogistica, ut observatum est in ver. 1.

35 *Satisne*] reprehensio quasi indignantis in Ijobum, de duobus argumentis, firmitate superiorum argumentorum quæ exposuit Deus, & a comparatione hominis cum Deo.

Increpator] Concessio ejus quod petierat supra 13. 22. qua Ijobum ad secundas agendas si volet, provocat; sed indefinite, quasi dicat, quisquis fuerit. 37 *En, vilis sum*] Confessio Ijobi singularis ad superiorem propositionem Dei; non autem integra, ut fuit postea, infra 42. 1. En (inquit) vilis sum: respicit ad secundum argumentum, seipsum cum Deo comparans: ἀνθυποφοράν. *Quid responsarem*] subjectio ad prius argumentum, qua exponit ipse se acquiescere superioribus dictis Dei. *Manum meam*] ut supra 21. 5.

Caput XL.

Deus Ijobum reprehendit, docens non satis esse ut desistat de causa, nisi gloriam omnem ipsi tribuat: propterea in superiore argumento, pergens, justitiam & omnipotentiam sibi duobus illustrissimis exemplis vendicat.

1 Itaque respondens Jehova e turbine
Ijobo, [a] dixit:
2 [a] Accinge nunc ut vir lumbos tuos: quod
interrogabo te, notum facito mihi.
3 [a] An [a] etiam irritum facies judicium meum?
condemnabis me, ut justus sis?
4 [a] Aut an brachium ut Dei fortis est tibi? &
voce ut ipse intonabis?
5 [a] Orna *te* jam excellentia & sublimitate;
gloriaque & decore indue te.
6 [a] Disperge indignationes iræ tuæ; & aspice
quicquid est excellens, ac dejice illud.
7 Aspice quicquid est excellens, depri-
me illud: & contunde improbos [a] loco
suo.
8 [a] Absconde eos in ipso pulvere pariter; fa-
ciem eorum obliga in abscondito.
9 [a] Tunc etiam ego celebrabo te; quod ser-
vet te dextera tua.
10 [a] Jam ecce elephantem quem feci [a] tecum:
qui [a] fœnum ut bos comedit:
11 Ecce jam, inquam, vis ejus [a] in lumbis
ejus *est*: & robur ejus in [a] umbilico ventris
ejus.

1 *Dixit*] Hujus secundæ responsionis argumentum cum priore commune. Finis, ut Ijob ad ampliorem & integram prædicationem gloriæ Dei & infirmitatis suæ professionem adducatur. Partes verò sunt, Exordium vers. 2. Tractatio sive propositio reprehensionis, a vers. 3. usque ad 10. Et confirmatio a duobus singularibus exemplis, a 10. vers. usque ad finem cap. 41.

2 *Accinge, &c.*] Exordium, ut supra 38. 3.

3 *An etiam*] Propositio reprehensionis Ijobi, quòd imperfectam adhuc confessionem ediderit: quam ob rem commine illum reprehendit Deus, quòd planè sibi injuria fieret, nisi apertè Ijob rem totam confiteretur. Hoc autem duo: primùm ab absurdo, docens absurdum esse ut taceat Ijob, postquam innocentiam suam defendit, & de judicio Dei conquestus est; deinde ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, vers. 4. *Etiam irritum facies*] .i. nondum revocabis quod anteà de meo judicio expostulasti? 4 *Aut an*] secundum argumentum ab impossibili, per comparationem potentiæ Ijobi cum potentia Dei. 5 *Orna te*] amplificatio synchoretica (ut loquuntur) concessiva utriusque superioris argumenti de justitia & potentia q.d. experire jam potentiam tuam, & justa judicia exerce (si potes) ea forma, majestate, atque efficacia qua exercet Deus: denique Deum age. 6 *Disperge*] id est, iram tuam gravissimam momento uno longè latèque in omnem præstantiam diffunde. 7 *Loco suo*] id est, ubicunque locorum sint, ita ut non ipsi contra hîc sistantur; sed potentia tua pervadat, ut potentia Dei. 8 *Absconde*] id est, tolle omnes, & perpetua oblivione sepeli. 9 *Tunc*] ironia, ut supra 38. 20. 10 *Jam ecce*] Confirmatio a duobus exemplis, primum elephanti usque ad finem capitis: deinde balænæ in mari, cap. 41. *Tecum*] i. interim ut tu es. *Fœnum, &c.*] i. rebus e terra nascentibus pascitur, non autem rapinis; synecdoche. 11 *In lumbis*] id est, totus robustissimus est supernè & infernè. a Heb. *in umbilicis*.

12 An

12 Arrigit [a] caudam suam [a] similem cedro: [a] nervis testium ipsius in ramos abeuntibus.
13 [a] Ossa ejus sunt tribulis chalybeis; artus ejus vecti ferreo similes.
14 [a] Huic primario operi viarum Dei fortis; qui fecit ipsum, adhibuit gladium ipsius;
15 [a] Quamvis proventum montes proferant ei; & omnes bestiæ agri [a] ludant ibidem.
16 Sub umbrosis cubat; in [a] occulto arundinum & cœni:
17 Tegunt eum umbrosa, quodq; umbra sua: cingunt ipsum salices torrentis.
18 En [a] comprimit flumen, *ut* non festinet: confideret irrupturum esse Jardenem in os suum.
19 *An* [a] in oculis ejus capiet eum *quisquam*: [a] tendiculis perforabit nasum?

[illegible]] spect[illegible] quæ [illegible]. [illegible]] id est lignum, hyperbole, [illegible] pro re[illegible] corporis magnitudine [illegible], [illegible] ipsa docet. [illegible]] id est, qui sensim a testibus, qui longius a cauda absunt, per crenas [illegible] velut propagines ramos ad [illegible] demittitur: nam [illegible] elephanto non [illegible] conspicui sunt; [illegible] circa renes [illegible], teste Aristotele lib. 2. de historia animalium, cap. 1. 13 *Ossa ejus*] id est, [illegible] firmissima. 14 *Huic primario*] [illegible], hoc tantum specimen admirabilium Dei operum armavit Deus manu [illegible] proboscide, quasi gladio validissimo. 15 *Quamvis*] id est, terræ nascentibus pascatur, nec armis in aliorum animantium perniciem abutatur, ut quæ vescuntur rapto. *Ludant*] securæ ab eo. 16 *Occulto arundinum*] id est, ripis accolis plurimum, ubi hæc crescunt: Aristoteles lib. 9. de historia animal. cap. 46. & Plin. lib. 8. Cap. 10. 18 *Comprimit flumen*] id est, amnem in quo se abluit, præ mole corporis avertit & obsistit ei; quod sequentia per hyperbolen explicant. 19 *In oculis*] id est, apertè, ac non insidiis structis: vide Plin. lib. 8. cap. 8. & 9. quibus insidiis capiantur. *Tendiculis*] i. hamis vel uncis in nasum injectis, ut fit piscibus: ita transitio fit ad alterum genus aquaticum, de quo 41. cap.

Caput XLI.

1 [a] AN extrahas balænam hamo; aut fune *quem* demerserit lingua ejus?
2 [a] An appones [a] juncum naso ejus; aut [a] spina perforabis maxillam ejus?
3 An multis utetur apud te deprecationibus? aut alloquetur te mollibus?
4 An panget fœdus tecum? assumes eam servum [a] perpetuum?
5 Ludésne ea tanquam avicula? aut ligabis eam pro puellis tuis?
6 [a] Apparabúntne convivium propter eam socii? [a] divident eam inter mercatores?
7 [a] An implebis [b] harpagonibus cutem ejus? aut fuscina piscaria caput ejus?
8 [a] Pone super eam manum tuam: [a] meminisse belli ne pergito.
9 En spes ejus *capiendæ* mendax est: an etiam ad aspectum ipsius *hominis* dejicietur?
10 Non est ferox, qui excitet eam: [a] quis ergo est, *qui* sistat se coram me?
11 Quis prævenit me, & rependam? *quicquid* subest toti cœlo, meum est.
12 [a] Non silebo membra ejus; & sermonem de viribus, & gratia dispositionis ejus:
13 Quis [a] retegit superficiem vestis ejus: [a] cum [c] geminis habenis suis quis accedat?
14 [a] Fores faciei ejus quis aperiat? circa dentes ejus est terror.
15 [a] Excellentia, viribus scutorum; circumclusa est [a] sigillo arctissimo.
16 Unum alteri tam propè sunt; ut ventus nō possit intervenire illis.
17 [d] Quodque proximo suo cohærent; continentia sunt ita ut non sejungantur.
18 [a] Sternutationibus ejus splendet lux; & quidem oculorum ejus, velut [a] palpebræ auroræ.
19 [a] Ex ore ejus *velut* tædis prodeuntibus; scintillis ignis proripientibus sese,
20 *Ita* e naribus ejus prodit fumus: [a] ut aheni ferventis & cortinæ:
21 *Quasi* halitus ejus carbones incenderet; & flamma ex ore ejus prodiret.
22 In collo ejus commoratur robur; & ante eam [a] exilit mœror.
23 [a] Melandrya carnis ejus cohærent; firma est in se, non dimovetur.
24 [a] Cor ejus firmum est ut lapis; firmum, inquam, ut fragmen [e] metæ.
25 Ab excellentia ejus timent fortes: [a] metu confractionum se purgant.
26 [a] Assequentis eam [a] gladius non consistet; hasta, telum, aut lorica.
27 Reputat ut paleam ferrum; ut lignum putre chalybem.
28 Non fugat eam [f] sagitta; in stipulam convertuntur ei lapides fundæ.
29 Ut stipula reputantur ballistæ *lapides*; & ridet ad vibrationem lanceæ.
30 [a] Subduntur ei *ut* acumina testacea; substernit [a] excisum in luto.
31 [a] Fervefacit tanquam ollam profundum; & mare disponit ut mortarium unguentarii.
32 [a] Post se lucidam reddit semitam; putaret *videns* [g] abysso canitiem esse.
33 Non sunt in pulvere [h] comparanda ei; quæ agant intrepidè.
34 Quicquid altum est, despicit; estque regina super omnes [i] feras.

1 *An extrahas*] secundum exemplum, ut observatum est supra 40. 10. quo ait, *An extrahas*, id est, potésne capere ut pisces alios? 2 *An appones*] id est, potésne retinere captam? *Juncum*] id est, cō[illegible] incerto junco, ut minutos pisces? *Spina*] id est, unco piscatorio. a Heb. *seculi*. 6 *Apparabúntne*] id est, an de captura tua piscatores læti convivantur, eamq; sibi vendicare possunt: hîc enim agitur de captura ab hominibus arte, labore, atque industria facta. *Divident*] id est, an [illegible] redemptores, qui condicto piscatoribus pretio captam in adversionem comparant, sibi hoc nomine gratulari [illegible] capturam dividentes? 7 *An implebis*] id est, an injectis in cutem ejus consertim harpagonibus, poteris eam in littus trahere? b Heb. [illegible]. 8 *Pone*] ironica concessio. *Meminisse*] dehortatio, ex adverso [illegible] respondens; cujus ἐργασία & accommodatio ad præsentem causam, ex[illegible] tribus versibus sequentibus. 10 *Quis ergo*] accommodationis argumentum [illegible], a potentia, hoc versu; atque a justitia & jure, ver. 11. 12 *Non silebo*] [illegible] ad explicationem amplitudinis, quæ in balæna est. 13 *Retegit superficiem*] id est, quis potest illam e mari in siccum adducere, & nudam sistere co[illegible]? sic deinceps per gradationem. *Cum geminis*] id est, retectam [illegible] frænum? c Heb. *cum duplo habenarum*. 14 *Fores*] id est, [illegible] ad inserendum frænum, quæ ita aperiuntur ut ingentes portæ [illegible]. 15 *Excellentia*] id est, præstantissimis & durissimis squamis [illegible] sunt balænæ scuta: hypallage rhetorum.

Sigillo arctissimo] quod duo sequentes versus explicant. d Heb. *vir cum fratre suo*. 18 *Sternutationibus*] id est, cum natans anhelat, & obviarum undarum turbines volvit, tum retecti oculi illius ferè em[illegible] cant. *Palpebræ auroræ*] hyperbole qu[illegible] etiam frequens est versibus sequentibus: de hac autem venustissima tralatione vide suprà 3. 9. 19 *Ex ore ejus*] id est, tam ingentes fumos ore & naribus efflat, ut maximum intus incendium factum diceres. 20 *Ut aheni*] id est, ita in sublime nimbos efflat, ut fervens olla aut cortina bullas. 22 *Exilit mœror*] id est, mœrore afficit omnes obvios, acsi de illis triumphans exultaret mœror effectus ab ipsa: humanitus dictum. 23 *Melandrya*] id est, caro ejus solida est, neque in melandrya sive partes assulatim dissilit, ut aliorum piscium caro. nam melandrya vocātur illa mēbra, cetis quernis assulis simillima, Plin. lib. 9. ca. 15. sensus est, corpore & corde est validissima, hoc & sequente versu. 24 *Cor ejus*] id est, fortis & intrepida est. e Heb. *inferioris mole*. 25 *Metu confractionum*] id est metu periculi instantis horrore expiant animos & purificant se confitentes Deo, ac fidei ejus se committentes. ἐργασία fortitudinis quam proposuerat superioribus ver. 26 *Assequentis*] ἐργασία sive amplificatio roboris quod proposuerat ver. 22. & 23. per hysterosin. *Gladius*] hoc est, omnia arma contererentur, ac nihil præstabunt: hæc usque ad ver. 31. f Heb. *filius arcus*. 30 *Subduntur*] id est, vibrati in eam lapides tanquam diffractæ testæ resiliunt, & in profundum abeunt. *Excisum*] id est, ferrum comminutum in profundum maris dejicit, ubi lutum est. 31 *Fervefacit*] id est, totum oceanum turbat; vide Plin. lib 9. cap. 3. & 6. 32 *Post se*] id est vestigia in spacium aliquantisper imprimit, tum quendam velut sulcum a tergo ducens, tum albentem spumam excitans vehemente agitatione sua. g Heb. *abyssum canitiei esse*. h Heb. *comparare ei*. i Heb. *filios feræ, ut suprà* 28. 8.

Caput XLII.

Ijob majestatem divinam & ignorantiam suam confessus, se docendum tradit Deo; & resipiscentiam suam protestatur: qua probata, Deus alios reprehendit, reconciliationis viam ostendit, administro Ijobo; & hunc omnibus modis benedicit.

1 RESPONDENS verò Ijob Jehovæ, [a] dixit:
2 [a] Novi te omnia posse: [a] neque averti te posse a cogitatione *perficienda*.

1 *Dixit*] Hujus responsionis partes sunt duæ, Propositio ὁμολογητικὴ, sive confessoria, & Petitio. 2 *Novi*] Propositionis istius partes sunt duæ; confessio omnipotentiæ & efficacitatis consiliorum Dei, ver. 2. & confessio ignorantiæ, cujus nunc demum Ijob se conscium agnoscit, ver. 3. a Heb. *neque averti a te posse cogitationem*: *hypalage, ut Gen.* 11. 6.

3 Quis

3 Quis iste est, *inquis*, qui occultat consilium
inscitè? idcirco *indico me non intellexisse:
*mirabilia sunt supra me, adeò ut nequeam
cognoscere.
4 *Exaudi, quæso, dum ego eloquar: quod
rogabo te, notum facito mihi.
5 *Auditione auris audieram de te: nunc au-
tem oculus meus videt te.
6 *Idcirco aspernor *illa, atque pœnitet me;
*in pulvere & cinere.
7 Fuit autem postquam elocutus esset Jeho-
va verba ista apud Ijobum; ut ediceret Je-
hova Eliphazo Temanitæ, accensa est ira
mea in te, & in duos amicos tuos, quia non
estis locuti de me rectè, ut servus meus I-
job.
8 Quam ob rem nunc sumite vobis septem
juvencos, septemq; arietes, & adite servum
meum Ijobum; *ut offerendum curetis ho-
locaustum pro vobis, & servus meus Ijob
oret pro vobis: nam verè [b] personam ejus
accipiam; ut non afficiam vos [c] pœna flagi-
tii, quia non estis locuti rectè de me, ut ser-
vus meus Ijob.
9 Itaq; abeuntes Eliphaz Temanites & Bil-
dad Schuchites, Tzophar Nahhamatites
fecerunt quemadmodum edixerat ipsis Je-
hova: accepitque Jehova personam *I-
jobi.
10 Deinde Jehova restituit [d] *quod captum
fuerat Ijobo, cùm orasset pro amicis suis: e-
tiam auxit Jehova quicquid fuerat Ijobo,
*duplo.
11 Et convenientes ad eum omnes cognati
ejus, & omnes cognatæ ejus, & omnes fa-
miliares ejus antea, commederunt cum eo
cibum in domo ejus; & condolentes ei con-
solati sunt eum, de toto illo malo quod in-
duxerat Jehova super eum: ac *dederunt
ei quisque *numum unum, & quisque mo-
nile unum aureum.
12 *Jehova ergo benedixit fini Ijobi magis
quàm principio ejus: nam fuerunt ei quatu-
ordecim millia pecudum, & sex millia ca-
melorum, & mille paria boum, milleque
asinæ.
13 Fuerunt etiam ei septem filii & tres filiæ:
14 Quarum primæ indidit nomen Jemimæ;
nomen autem secundę Ketzihhæ; & nomen
tertiæ Keren-Happuc.
15 Neque inveniebantur fœminæ pulchræ, ut
filiæ Ijobi in tota illa regione; quibus dedit
pater earum possessiones inter fratres ea-
rum.
16 Cumque vixisset Ijob postea centum qua-
draginta annis; & vidisset filios suos, & [e] ne-
potes suos quatuor generationibus;
17 Mortuus est Ijob senex, & satur die-
rum.

Inquis] supra 28. ...exponit tacitè ...um esse, qui ob-...muraverit ...

...dico me] quasi di-... fateor me pec-...; sed ignorans ...

...rabilia] cogita-...nes & consilia tua ...non tantùm an-...ac, sed etiam nunc ...ciant captum me-...: ita viam sternit ...precationem se-...entem.

Exaudi] Petitio, ...jus partes sunt duę; ...ut Deus hominē ...infirmitatis con-...uim non aspeine-...; altera, ut igno-...ntem & consulen-...m doceat.

5 *Auditione*] con-...matio petitionis ...obus argumentis, ...beneficio Dei erga ...pplicem, & a seria ...us resipiscentia. ...neficium autem ...ei duobus gradibus ...ponitur, hoc versu, ...uod Deus audien-...m & videndum se ipsi præbuerit. 6 *Idcirco*] quia beneficium illud antè ...ceptum, cùm audivissem te prædicari; nunc demum altero cumulasti, quod te ...æsentem exhibes. *Illa*] quę videlicet cogitaveram & dixeram. *In pul-...re*] id est, ex animo & studiosissimè: quod illis externis symbolis significabatur.
7 *Non estis*] id est, causam meam iniquè egistis, ut Ijob suprà exposuerat cap. ... 8 *Ut offerendum*] id est, ut Ijob sacerdotis partibus defungatur pro vobis, ...crificio & precibus. sic Malci-tzedek, & Abraham ante datam legem Gen. 14. & ...
b Heb. *vultum ejus*: *sic ver. 9.* c Heb. *flagitio*.

9 *Ijobi*] sacerdotio fungentis, nomine Christi sacerdotii & victimæ sempiternæ nostræ, quem ista figurabant.
d Heb. *captivitatem Ijobi*.
10 *Quod captum*] id est, incolumitatem corporis, bona, amicos, & liberos: quæ omnia fuerant ademptá, ut sequentibus ver. exponitur.
Duplo] id est, quamplurimum: numerus finitus pro infinito.
11 *Dederunt*] id est, quasi redivivo atque de integro in pristinam illam dignitatem suam & autoritatem restituto, de qua supra 29. honoraria obtulerunt, ut essent tum amicitiæ, tum obsequii symbola: sic enim viri principes more salutabantur, ut 1. Schem. 10. 27. & 2. Chron. 17. 5.
Numum] vide Gen. 33. 19.
12 *Jehova*] Regressio ad sermonem interruptum, & propositionem καθόλȣ enunciatam suprà ver. 10.
e Heb. *filios filiorum suorum*.

Psalmi.

PSALMI.

Argumentum.

LIBER Psalmorum sacras cantiones continet, quæ in Ecclesia vetere fuerunt conscriptæ usque ad funesta tempora Antiochi: ac propterea est quædam velut epitome veteris testamenti, speculum gratiæ Dei absolutaq; hominis totius anatome; qua exponuntur omnis generis documenta, de promissionibus operibusq; Dei gratiosis erga suos, severis in adversarios, & in omnes fidelibus: item de fide nostra in promissiones ejus, de obsequio, de infirmitatibus, patientia, constantia, & liberatione nostra in rebus adversis, de legitimo bonorum usu & gratiarum actione in rebus secundis, denique de toto officio nostro erga Deum, & fide illius erga nos in Christo: de quo elegantissimæ & illustrissimæ prophetiæ habentur passim ad consolationem & confirmationem Ecclesiæ.

PSALMUS I.

Virorum bonorum vita describitur; denunciaturq; eis felicitas: malis verò infelicitas ex judicio Dei.

1 BEATUS *est* vir ille, qui
non ambulat in consi-
lio improborum, & viæ
peccatorum non insi-
stit; ac in concessu de-
risorum non sedet:
2 Si tamen in lege Je-
hovæ *est* oblectatio ejus; & de lege illius
meditatur interdiu ac noctu.
3 Erit enim ut arbor plantata ad rivos aqua-
rum, quæ fructum suum edit tempore suo,
foliumq; ejus non decidit: id est, quicquid
faciet, prosperabitur.
4 Non ita improbi *futuri sunt*: sed sicut glu-
ma quam dispellit ventus.
5 Idcirco non consistent improbi in illo
judicio: aut peccatores in cœtu justorum.
6 Nam agnoscit Jehova viam justorum: at
via improborum perit.

1 Beatus] Psalmus est ἀνεπίγραφος, generis didascalici: cujus partes sunt Propositio duplex, & confirmatio, vers. ultimo. Prior propositio, tribus primis versibus, bonorum constitutionem explicat; posterior, vers. 4. & 5. improborum conditionem, per antithesin. Prioris ergo propositionis summa est, Bonos beatos esse; ideoq; sigillatim ostenditur tum qui sint boni, ver. 1. & 2. tum quæ illorum felicitas, ver. 3. boni duobus modis describuntur; primùm κατ' ἄρσιν sive ἀφαίρεσιν, quòd absint a malo; deinde κατὰ θέσιν, quòd sanctimoniæ hæreant, versu 2. Hoc autem versu tres sunt ἀξιώματα, ad personas, formas, & actiones personarum pertinentes. In personis censentur improbi, animo: peccatores, vita; & derisores, in utroque omnibus modis obfirmati. Formæ sunt, consilium, animi; via, vitæ sive instituti; & concessus, denotans habitudinem. Actiones verò, ambulare ad certum aliquem finem, quod est consilii; insistere viæ, consilio capto; & sedere ac conquiescere in consilio & actionibus malis, obstinatè, cùm vir aut sua ipsius malitia rapitur, aut aliena traducitur. 2 *Si tamen*] altera bonorum descriptio, velut per correctionem superiori juncta. quasi dicat, beatus qui abstinet a malo; si studet bono; id est, si vera, viva & ardente fide animum eò refert ut obsequatur Deo, cogitationes suas, sermones operaque conformans voluntati illius explicatæ Lege: ut Psalm. 34. 15. & 37.27. *Lege*] id est, doctrina Dei, quæ sola est omnis boni regula. 3 *Erit*] secundum membrū propositionis, descriptio felicitatis quæ viris bonis adjudicatur per comparationem arboris: nam tria ponuntur arboris attributa. 1. plantatio secundum aquas; symbolum regenerationis & succi quem trahimus a Christo, nimirum justitiæ ejus habitantis in nobis. 2. fructuum productio; symbolum sanctificationis vitæ, ad gloriam Dei & commune bonum. 3. constans viriditas; symbolum perseverantiæ: quæ omnia exegeticè proponit Psaltes uno prosperandi verbo. 4 *Non ita*] Altera propositio superiori opposita, & per hysteron proteron membrorum ei ex adverso respondens. *Sicut gluma*] radice, succo, fructu, omniq; viriditate carens: non autem ut arbor illa, ver. 3. 5 *Idcirco*] Exegesis & accommodatio ejus quod dixerat de gluma, eam dispelli vento, ad improborum statum. quasi dicat, propterea quod sunt inanissimi, privabuntur beatitate illa de qua ver. 1. *Illo judicio*] in beato illo & benedicto statu qui adjudicatur fidelibus ipsis ver. 1. denique in consortio justorum coram Deo.

6 *Nam*] Confirmatio, sive αἰτιολογία, causarum explicatio ex quibus superiora eventa bonis & malis sigillatim certa sunt. *Agnoscit*] id est, in rationes suas refert, probat, & curat Deus; ac proinde non perit bonorum via, sed eos in optatissimum salutis portum perducit in Christo. *Perit*] id est, quia eam non approbat Deus, perit via ipsorum cum ipsis; synecdoche.

PSALMUS II.

Impiorum conatus in regnum Davidis & Christi; Dei securitas & judicium in illos, regniq; institutio, amplitudo, firmitas, & effecta proponuntur: quamobrem adversarii ad fidem & resipiscentiam revocantur; exitium reluctantibus denunciatur, & obsequentibus salus.

1 QUARE tumultuantur gentes, & nati-
ones meditantur inane;
2 Sistunt se reges terræ, & domi-
natores consultant simul; contra Jehovam,
& contra Christum ejus?
3 *Dicunt*, disrumpamus vincula istorum;
& projiciamus a nobis densos funes istorū.
4 Sedens in cœlis ridet; dominus subsan-
nat eos.
5 Tunc alloquetur eos in ira sua; cum æstu
suo perturbabit eos:

1 *Quare*] Psalmus est ἀνεπίγραφος, ut superior, generis didascalici; quo thesis superioris psalmi tum ad Davidem & regnum ipsius accommodatur, velut Christi & Ecclesię typum, tum etiam propriè a[d] Christum & Ecclesi[am]. Partes autem illius sunt tres; Propositio duobus versibus; Narratio, inde a ve[rsu] 3. & Conclusio in fine Psalmi. Ac propositionis quidem illustratæ admirativa in[terrogatione], summa est mundum pugnare adversus regnum Dei; ex cujus circum[stantiis] admiratio illa profecta est. sic Act. 4. 25. ad regnum Christi accommodat[ur] id quod priùs in regno Davidis fuerat adumbratum, cùm a tam multis hostib[us] peteretur, 2. Schem. a 2. capite usque ad 10. *Inane*] id est, quod effectu suo car[iturum] est. 2 *Jehovam*] autorem regni Davidis & Christi. *Christum*] i[d] est, unctum; sive Davidem typum, sive Christum qui est typorum veritas. 3 *Di[cunt]*] secunda pars, narratio; ut diximus in versum 1. quæ continet hypophoram [si]ve subjectionem ad præcedentem interrogationem, de consiliis & conatu impr[o]borum, hoc vers. deinde expositionem potentiæ operumq; Dei, versib. sequenti[bus]. *Vincula*] id est, servitutis jugum, quod nobis videtur gravissimum: ita sap[it] mundus. 4 *Sedens*] narratio posterior, cujus partes sunt duæ: una, potenti[æ] Dei, qua ostenditur Deum nihil de istis conspirationibus laborare, ver. 4. sed su[o] tempore omnes istos gigantes conturbaturum, ver. 5. & 6. Secunda misericordi[æ] & gratiæ, eum interea temporis Regis sui & Prophetæ opera voluntatem suam e[x]plicaturum, usque ad vers. 10. Hic autem studiosè observanda est elegantissi[ma] personarum, loci, actionum & operationum comparatio: nam unus Deus, regibu[s], sedens, ridens, & subsannans, tumultuantibus, meditantibus & consultantibu[s] & cœlum terræ opponuntur. *Ridet*] humanitus dictum, ut sequentia. 5 *Tu[nc]* id est, simul castigabit opere & verbo, qui prædicato ante verbo parere noluerin[t] & a suis inanibus consiliis discedere: tunc autem, id est, eo ipso momento quo decreto suo præfinivit Deus; cùm illi obfirmatè nitentur vincula ipsius disrump[e]re, & Deo fuerit visum conturbare ipsos.

6 *Atqui*] Exprobratio castigantis el. quasi dicat, hunc egeram, & vos m impiè oppugnastis.
a Heb. *inunxeram regem meum super Tzijonem.*
Tzijoni] sedi regni avidis, & typo Ecclesiæ Christi: nam ctum de Davide ci potest, 1. Schem. 5.14. tum de Christo, Ephe. 1.20. & sequentibus.
Monti sanctitatis] avidem quidem illi pectabili qui erat ruschalaimis, Christum verò monti Tzijoni, & civitati Dei vi, ac Jeruschalaimis cœlestibus, Heb. 12.22.

6 *Dicens*, *atqui ego a inungens regem meum, præfeceram* Tzijoni *monti sanctitatis meæ.
7 *Narrabo b ex decreto, Jehova dixit ad me, *filius meus es: ego *hodie *genui te.
8 Pete a me, & dabo *gentes possessionem tuam: jus, inquam, possessionis tuæ fines terræ.
9 Confringes *istos virga ferrea; ut vas figuli dissipabis eos.
10 *Nunc ergo *Reges, animadvertite, erudimini, judices terræ:
11 Colite Jehovam cum reverentia; & exultate cum tremore.
12 *Osculamini *filium *ut non irascatur, & pereatis *in via, si exarserit vel minimum ira ejus: *beati omnes qui se recipiunt ad eum.

7 *Narrabo*] id est, fideliter prophetam agam, & ponam voluntatem Dei de persona regis, hoc versu; de regno, vers. 8. & de potentia ac effectis ejus, vers. 9. Est autem hîc secunda narrationis pars, qua misericorditer Christi & legatorum ejus operâ improbi revocantur ad Deum, antequam erat potentiam suam illis perdendis. b Heb. *ad decretum.* *Filius meus*] id est, adoptatus in vocationem & administrationem regni Dei; quod & typicè ad Davidem, & perfectè ad Christum accommodari debet; ut Act. 13.33. Heb. 1.5. 5.5. *Hodie*] cùm a Schemuele David unctus est, 1. Schemu. 16.14. & cum Christus primogenitus in orbem terrarum inductus est, Heb. 1.6. *Genui*] Davidem, cum singulari Dei spiritu donatus vir alius factus est, ibidem: Christum, cùm orbem venit, 1. Tim. 3.16. 8 *Gentes*] quæ finibus quidem terræ promissæ in ge continebantur; sed angustum illud regnum typus fuit regni universalis Christi: nam horum complementum legitur 2. Schem. a principio usque ad cap. 12. de Christo verò, Johan. 3.35. 9 *Istos*] de quibus in principio psalmi: complementum in Davide, 2. Schem. ibidem; in Christo, Psalm. 110. & 1. Cor. 15. Est autem hîc unus tantùm effectus regni Davidis & Christi, qui ad præsentem causam pertinet; alter verò omittitur, bonorum salus expressa in fine Psalmi. 10 *Nunc ergo*] Tertia pars Psalmi, conclusio hortatoria a superioribus documentis, ponens officium hominum, & officii istius causas, vers. 12. Nunc ergo, inquit, m tempus est, antequam adveniat Christus cum virga ferrea, & Deus ipse vos nturbet in furore suo; duo ista officia præstate, audientiam, & cultum ex fide. *ges*] & populi: synecdoche. 12 *Osculamini*] id est, fidem date illi ad pectora hæc officia præstanda: vide Genes. 41.40. *Filium*] Christum, suprà vers. 7. qui superiore versu Jehova dictus est. *Ut non irascatur*] causæ, vitatio mali quod versatur in indignatione filii & hominum perditione; at e felicitas. *In via*] amplificatio a circumstantia, quòd in medio cursu conmentur, nedum ut pertingant metam consiliorum suorum. *Beati*] Epionema, alteram causam felicitatis nostræ exponens, videlicet synceram fim in Deum.

Psalmus III.

David de gravitate afflictionum conquerens, fidem suam natura Dei experientiaq; confirmat: itaq; Deum orat pro salute sua & populi.

1 *Psalmus*] Inscriptio occasionem psal & argumentum endit. occasio exnitur 2. Schem. 15. que ad 20. cap. Psalmi argumento est ευκτικὸς, ex tribus tibus constans; postulatione, rratione, & Petitie.
2 *Jehova*] Expostulatio sive querimonia, malorum ob-

1 *PSALMUS *Davidis, cùm fugeret metu Abschalomi filii sui.*
2 *Jehova, quàm multi sunt hostes mei; multi insurgentes contra me!
3 Multi dicentes de anima mea, non est ulla salus isti in Deo. *Sela.
4 *At tu Jehova scutum *es* circa me; gloria mea, & extollens caput meum.
5 *Voce mea ad Jehovam clamanti, respondit mihi e *monte sanctitatis suæ. Sela.
6 Ego *cubui & dormivi, experrectus sum; quia Jehova sustentabat me.
7 *Non timebo a myriadibus populi; quæ circumstantes posuerint *castra* contra me.
8 *Surge Jehova, serva me Deus mi, qui percussisti omnes inimicos meos *ad maxillam; dentes improborum confregisti.
9 Jehovæ *est* ipsa salus; super *populum tuum *sit* benedictio tua. Sela.

entiū, ver. 2. & 3; cujus πάθος anaphoris & homœoteleu[illegible], καὶ τμητικῶς λόγος astre est. 3 *Sela*] Patheticæ huic admirationi [illegible]a psaltes numerum & vitatem hostium, contumelias in se, & blasphemias in Deum indignissimas exfferat, subjungit Sela, velut notam attentionis animi, & contenti soni. 4 *tu Jehova*] altera pars, narratio, continens fiduciæ professionem ab officio erga suos; quòd inermibus est scutum, ignominiosis gloria, & prostratis autor e ipsos erigant, (in quorum numero propheta se ponit) & gloriationem, ver. 7. *Voce mea*] Confirmatio superioris fiduciæ, ab anteacta experientia. *Monte titatis*] id est, e suo sacrario, & cœlesti & terrestri: vide psal. 2.6. 6 *Cu*] videlicet securus ab hostibus.

7 *Non timebo*] id est, ita fido ut nihil timeam: gloriatio fidei elegantissima, ut infra 27.1. & sequentibus: secundus narrationis locus. 8 *Surge*] Petitio duplex, pro salute regis, & pro salute populi, nixa duobus argumentis: unum est singularium liberationum quas a Deo perceperat David, hoc versu; alterum natura Dei quòd solus est omnis salutis autor. *Ad maxillam*] id est, ita contudisti, ut omnem nocendi facultatem eis ademeris, & ignominiis os affeceris. 9 *Populum tuum*] etiam qui imprudenter ad Abschalomum desciverat.

Psalmus IIII.

David orans, adversarios reprehendit improbitatis vanitatisq; nomine: eosq; probata causa ad fidem & resipiscentiam revocat: postremò Deum orat ut se dirigat verbo & spiritu.

1 a *MAGISTRO *symphoniæ fidium, psalmus Davidis.*
2 *Invocantem me exaudi, Deus justitiæ meæ; in angustia *dilatasti mihi *locum*: gratiam fac mihi, & audi orationem meam.
3 *Filii virorum, quousque gloria mea ignominiæ *futura est*, dilecturi estis inanitatem; quæsituri mendacium? Sela.
4 *Cognoscite potius separasse Jehovam sibi eum *quem benignitate prosequitur: Jehova exauditurus est, cùm inclamavero eum.
5 Commovemini, & ne peccetis: *b cogitate cum animo vestro, *in cubili vestro, & c desistite. Sela.
6 Sacrificate *sacrificia justitiæ: & fiduciam habete in Jehova.
7 *Multi dicunt, *ô si* quis efficiat ut videamus bonum: *attolle super nos lucem faciei tuæ Jehova.
8 *Indideris lætitiam d animo meo; majorem

a Heb. *præfecto in pulsatilibus*, id est, ψηλαφητοῖς.
1 *Magistro*] Inscriptio usum Psalmi, genus, & autorem indicat. Tempus est hîc non exprimitur, videtur tamen ex argumento ad persecutiones Schaulis referendum esse, Psalmus est ἐυκτικὸς & διδασκαλικὸς, ex tribus partibus, id est, exordio, doctrina, & prece constans. *Magistro*] id est, symphoniaco a Davide traditus ut ad fides in sacris caneretur: nam instrumentorum musicorum alia sunt ψηλαφητὰ, alia verò ἐμπνευματικὰ, ut annotavimus in Gene. 4.21. 2 *Invocantem*] prima pars Psalmi, exordium; quo exaudiri, gratiam impetrare, & liberari expetit duobus argumentis: primum ab officio Dei, quem justæ suæ causæ judicem justissimum appellat; deinde ab experientia præterita. *Dilatasti*] id est, liberasti ex angustia: metaphora. 3 *Filii virorum*] altera pars Psalmi didascalica, ad malos pertinens usque ad versum 7. quibus proponuntur duo documentorum genera: nam primùm evincuntur mali sui, vers. 3. deinde revocantur ad bonum, usque ad vers. 7. Quod autem dicit, filii virorum, id est, vos qui freti autoritate regis insolescitis adversus me, & viri vobis videmini: sic per apostrophen cum magnifica fidei gloriatione reprehendit eos duobus nominibus, tum quòd gloriam ipsi a Deo prænuntiatam nefariè volebant in ignominiam traducere; tum quòd nihil erant consecuturi suis consiliis, adeò confidebat veritati Dei, quam statim prædicat. 4 *Cognoscite*] revocatio improborum ad bonam frugem triplex ostenditur: primùm in mente & intelligentia, ut cognoscant æquitatem hujus causæ, quam testatur Deus, vers. 4. secundo in animo & voluntate, ut perculsi acquiescant voluntati Dei, vers. 5. tertio in vita, ut obedientiæ fructus proferant, ver. 6. *Quem benignitate*] id est, me, ut regem quem designavit statuat. b Heb. *dicite in corde vestro.* 5 *In cubili vestro*] id est, etiam quo tempore & loco soletis vos quieti componere, voluntatis Dei sensu afficimini. c Heb. *silete*: sic. 1. Schem 14.9. 6 *Sacrificia justitiæ*] id est, recto animo & ritu legitimo, ut Psalmo. 51.21. 7 *Multi dicunt*] Tertia pars Psalmi, petitio illustrata per comparationem studii improborum vagi; qui bonum quidem universè & bruta quadam ratione desiderant, sed falluntur in singulari definitione ejus. *Attolle*] summa petitionis piis necessariæ dum in hac vita per speciem ambul[illegible]: est enim bonum nostrum Deus; lux verò divini vultus nobis est dux viæ, [illegible] qua itur ad ipsum bonum. 8 *Inderis*] Amplificatio petitionis ab effectis lætitiæ, hoc versu; & securitatis, sequenti. quasi dicat, si tantùm lucem faciei tuæ extuleris, omnino recreaveris me. d Heb. *cordi meo.*

*quàm

'quàm temporis *quo* frumentum illorum &
mustum illorum aucta sunt.
9 'In pace simul cubabo & dormiam; cùm tu
Jehova solus in tuto collocaveris me.

[illegible] *temporis*] id est multo uberiorem, quàm soleat celebrari temporibus messis & vindemiæ: vide Jeschahhjæ 9.3. Judicum 9.27. & alibi frequenter. 9 *In pace*] ut suprà Psal. 3. 5. & 6.

Psalmus V.

David Deum supplicans ostendit se fretum testimonio conscientiæ, & certum de adversariorum injuria, reverenter Dei beneficentiam implorare: ac ita demum constitutus, petit se a Deo regi, adversarios Deo rebellantes retundi, & Ecclesiæ subministrari laudationis argumentum.

1 'MAGISTRO *symphoniæ ad 'pneumatica instrumenta, Psalmus Davidis.*
2 'Dicta mea auribus percipe, Jehova; considera meditationem meam:
3 Attende voci clamoris mei, rex mi & Deus
mi; nam ad te oro.
4 'Jehova 'mane auditurus es vocem meam:
mane dispositurus sum apud te *sermonem*, &
speculaturus.
5 'Nam non es, o Deus fortis, studiosus
improbitatis; non diversatur *apud* te malum.
6 Non consistunt insani e regione oculorum tuorum: odisti omnes operarios iniquitatis.
7 Perdis loquentes mendacium: [a] virum
sanguinarium & dolosum abominatur Jehova.
8 Ego autem pro amplitudine benignitatis
tuæ ingrediar 'domum tuam: incurvabo me
versus templum sanctitatis tuæ cum reverentia tui.
9 'Jehova, deduc me per justitiam tuam
propter 'observatores meos: dirige ante me
'viam tuam.
10 'Nam non *est* in ore 'ullius rectum, 'intimum eorum ærumnæ; 'sepulchrum apertum guttur eorum: lingua sua dolosè blandiuntur.
11 'Hos reos perage Deus, decidant a consiliis suis: propter amplitudinem defectionum eorum depelle eos, 'quia rebellant
in te.
12 'Contrà lætentur omnes se recipientes ad
te, in seculum canant dum proteges eos: &
exultent in te amantes nominis tui.

1 *Magistro*] Quod ad inscriptionem, vide suprà 4. 1. Psalmus est ἱκετικὸς, Exordio, Propositione, & Petitione constans. *Pneumatica instrumenta*] Hhebræis Nechiloth dicuntur ea musicorum instrumentorum genera, quæ tubulata sunt atque excavata; cujusmodi fuerunt sacerdotum tubæ & Levitarum buccinæ; quod genus instrumentorum quia sonum edit immisso vento, pneumaticum appellatur: Hhebræis verò Nechila, id est, perforatum, per contractionem pro Nechilla, mutata vocali brevi in longam: vide suprà in Psalmo 4. 1.
2 *Dicta mea*] Exordium audientiam faciens tum a persona Dei, propter naturam, officium & promissiones ejus; tum a persona supplicis.
4 *Jehova*] Propositio fiduciæ, ex qua fore dicit ut Deum accedat, sollicitet precibus, & observet effecta promissionum Dei, cujus fiduciæ argumenta sequentibus quatuor versibus exponuntur. *Mane auditurus*] id est, tempestivè faciam ut audias me, non desinam. 5 *Nam non*] Confirmatio fiduciæ duobus argumentis: primùm a persona adversariorum, quorum improbitatem statuit Deo exosam esse, tribus versibus; deinde a persona sua, quòd fretus est benignitate Dei, & cum reverentia accedit, versu 8. [a] Heb. *sanguinum & doli.* *Domum tuã*] id est, atrium domus, synecdoche. vide Nechemjæ 6. 11. in annotatione. 9 *Jehova*] Petitio continens membra tria, de Davide, de improbis, & de Ecclesia tota. Primi autem summa est, ut Deum ducem habeat in via ipsius per omnem justitiam: finis summus, gloria Dei. *Observatores*] tam improbos, de quibus duobus sequentibus versibus; quàm probos & pios, de quibus versibus ultimis. *Viam tuam*] i. justitiæ tuæ, quam præscribis verbo tuo: prima petitio pro persona sua. 10 *Nam non est*] singularis explicatio illius finis propter quem se commisit Deo superiore versu. *Ullius*] eorum quos commemoravit 5. & 6. versibus: videlicet nisi tuo Spiritu deduxeris per justitiam tuam, & direxeris ante ipsum viam tuam: quod propterea petiit, præcedente versu. *Intimum eorum*] i. toti intus ærumnas alienas machinantur. *Sepulchrum apertum*] i. nihil loquuntur aut spirant nisi cædes, sanguinem, atq; exitium. Hunc autem locum ex hypothesi ad thesin optimè accommodat Paulus, cùm habeat rationem naturæ humanæ destitutæ benignitate Dei, Rom. 3. 13. ut modò ostendimus. 11 *Hos reos*] Secunda petitio in personã adversariorũ. *Quia rebellant*] quasi dicat, non propter me, sed propter teipsum. 12 *Contrà lætentur*] Tertia petitio, pro Ecclesiæ totius [illegible].

13 'Quia tu benedicis justo, Jehova: tanquã
clypeo benevolentiã circumteges eum.

13 *Quia tu*] ætiologia laudis quam Ecclesia tribuit Deo, a sempiterna benedictione & beneficentia ejus, ex gratuita ipsius benevolentia in futurum perseveratura.

Psalmus VI.

David ægrotus iram Dei flagellumq; deprecatur, misericordiam implorat, & salutem petit: quę deinde certa fide percipiens adversus inimicos de attentione & beneficentia Dei insperata gloriatur.

1 MAGISTRO *symphoniæ fidium, ad 'gravem symphoniam; Psalmus Davidis.*
2 'Jehova, ne in ira tua 'reprehendas me;
neque in æstu tuo castiges me.
3 Gratiam fac mihi Jehova, 'quia languidus
sum: cura me Jehova; quia conturbata sunt
ossa mea,
4 Et anima mea conturbata est valde: tu ergo Jehova 'quousque?
5 'Revertere Jehova, 'eripe animam meam:
serva me 'propter benignitatem tuam.
6 'Nam non est in ipsa morte recordatio tui:
in sepulchro quis celebraret te?
7 'Defatigor in gemitu meo, 'facio ut natet
totam noctem lectus meus: lachrymis meis
spondam meam liquefacio.
8 Contabescit præ indignatione oculus meus; consenescit 'propter omnes hostes meos.
9 'Recedite a me omnes 'operarii iniquitatis: nam audit Jehova vocem fletus mei:
10 Audit Jehova deprecationem meam; Jehova orationem meam suscipit.
11 Erubescant & conturbentur valde omnes
inimici mei: 'revertantur erubescentes
'momento.

1 *Gravem symphoniam*] vide 1. Chron. 15. 21.
2 *Jehova*] Psalmus est ἱκετικὸς, cujus petitio septem primis versibus; exultatio verò fidei, tribus ultimis continetur. Petitionis partes sunt duæ, ut ver. 10. indicat, suis causis junctæ: deprecatio mali, hoc est, iræ & flagellorum Dei, usque ad ver. 5. & petitio liberationis atq; salutis, usq; ad ver. 9. *Reprehendas*] nempe verberando.
3 *Quia languidus*] ratio deprecationis a constitutione personæ suæ, quam per gradationem amplificat.
4 [illegible] *usque*] castigas [illegible] me aversus ma[illegible]? aposiopesis.
5 *Revertere*] ἀνθρωποπαθῶς dictum, altera petitionis pars, ut observatum est in versu 2. *Eripe*] a morte præsentissima, ut versus sequens ostendit. *Propter benignitatem*] prima petitionis causa a natura Dei & benignis promissionibus, quæ non nisi a viventibus piis celebrari possunt. 6 *Nam*] Confirmatio causę a gloria Dei, quæ recordatione & celebratione nominis ejus illustratur. quasi dicat, si moriar, non potero amplius in vivis prædicare nomen tuum: sic psal. 30. 10. & 88. 11. & 115. 17. & 118. 17. & Jeschahhjæ 38. 18. 7 *Defatigor*] secunda causa a persona supplicis. *Facio ut natet*] id est, me & lectum meum demergo lachrymis, hyperbole: sicut & sequentes loquendi formæ, quæ exprimunt gravitatem mali. 8 *Propter omnes hostes*] qui hostili animo calamitates meas observant, & triumphant de me: sic transitur ad alteram hujus Psalmi partem. 9 *Recedite*] Apostrophe ad inimicos, qua David fidei gloriationem & veritatem Dei illis omnibus opponit. quod autem ait, Recedite, spe delusos esse illos intelligit. *Operarii iniquitatis*] id est, hypocritæ, prout describuntur psal. 41. 7. & sequent. 11 *Revertantur erubescentes*] qui me fuerant cum lætitia invisuri, si labefactari sivisses me. *Momento*] id est, videntes præter expectationem me divina ope restitutum; prout Deus velut ad jactum oculi suos liberare solet.

Psalmus VII.

David perfidè accusatus, liberationem exoptat a Deo; professus fidem & testificationem conscientię suæ, mala quę in se struebantur averti petit: postremò in fidei gloriatione confirmatus pronuntiat improborum exitium, & Dei laudem a piis prędicatum iri.

1 [a] ODE *varia Davidis: quam cecinit Jehovæ 'ad verba Cuschi 'Binjaminitæ.*

[a] Heb. *ode erratica, id est, multiplex & constans ex vario carminum genere; ubi plures strophæ (quas recentiores vocant) justas efficiunt periodos:* [illegible] *Chabakuk. 3. 1.* 1 *Ad verba Cuschi*] Etsi hujus alibi mentio nominatim non habetur, non dubium est tamen, quin hic ex Schaulis comitatu fuerit, & gravis alicujus criminis Davidem insimulaverit falsò: cujusmodi est illud quod inficiatur David, 1. Schem. 24. 10: quæ falsa delatio huic psalmo occasionem dedit. *Binjaminitæ*] nam gentiles Schaulis primas in regno obtinebant, 1. Schem. 22. [illegible]

2 *Jehova*] Psalmus est mixtus, ἱκετικὸς & διδασκαλικός, continens ardentissimam orationem, usque ad ver. 11. & confirmationem propheticam eorum quæ Dei dispensatione fuerant eventura, usque ad finem. Petitionis autem partes sunt duæ; una, de liberatione sui, usque ad ver. 10. altera, de eversione mali, ver. 10

Ad te recipio] primum instrumentum orationis, fides in Deum, cujus adjunctum salus & conservatio nostri, sequente versu ostenditur.

b Heb. *animam meam: sic ver. 6.*

4 *Jehova Deus*] Secundum instrumentum petitionis, testimonium conscientiæ, quòd nullius maleficii est sibi conscius in ea causa cujus nomine apud Schaülem fuerat accusatus. Tractatur autem ista propositio per ὁμαντικὸν σχῆμα, duobus modis: nam primum est thesis sive explicatio anteactæ vitæ, duobus versibus: deinde hypothesis pœnæ, cui se ipsum dedit si cõperiatur illius criminationis reus, v. 6.

In manibus meis] id est, in me: synecdoche.

2 ᵃJehova Deus mi, ᵃad te recipio me: serva
me ab omnibus persequentibus me, & libera me:
3 Ut non abripiat tanquam leo ᵇ meipsum;
dilacerans, nemine liberante.
4 ᵃJehova Deus mi, si feci istud: si est iniquitas *ista* ᵃin manibus meis:
5 Si intuli malum mecum colenti pacem:
(ᵃquin eripui hostiliter insequentem me immeritò)
6 Persequatur inimicus me ipsum & assequatur, conculcetque in terra ᵃvitam meam: & ᵃ faciat ut gloria mea in pulvere habitet. Sela.
7 ᵃSurge Jehova in ira tua, extolle te propter indignationes hostium meorum; & evigilans *attende* ad me, *qui* ᵃjudicium precipis.
8 ᵃCumque cœtus nationum circumdet te;
propter eum ᵃin altum revertere.
9 ᵃJehova jus dicit populis: judica me Jehova; secundum ᵃjustitiam meam & secundum
integritatem meam *pronuncia* de me.
10 ᵃDeficiat quæso malum improborum, ut
stabilias justum: ᵃprout explorator es ᵃᶜ animorum & renum Deus juste.
11 ᵃScutum meum in Deo *consistit*; qui servat
rectos corde,
12 Deo *inquam* judice justo; & Deo forti ᵃcommovente illos, quotidie.
13 ᵃSi non ᵃ convertatur *improbus*, gladium
suum acuat; arcum suum tendat, & dirigat
ipsum:
14 Et sibi comparatis armis lethiferis; sagittas suas ᵃpersequentibus paret:
15 ᵃEcce parturierit molestiam; aut conceperit laborem, ut pariat ᵃmendacium:
16 Cisternam foderit & excavaverit eam:
ᵃcadet tandem in foveam *quam* paraverit.
17 Redibit molestia ejus in caput ejus: & super verticem ejus injuria ejus descendet.
18 ᵃCelebrabo Jehovam secundum justitiam ejus; & psallam nomen Jehovæ excelsum *esse*.

5 *Quin eripui*] Amplificatio a contrario, cujus veritatem vide 1. Schem. 24. 6. & sequentibus, & 26. 9. 6 *Vitam meam*] i. me vivum. *Faciat*] i. ignominiosa morte & sepultura afficiat. 7 *Surge Jehova*] repetitio orationis; qua transitur ad petitionis causas ut iniqui cohibeantur, innocentes defendantur, & Dei gloria promoveatur: qui tres fines per hysterosin Hhebræis perfamiliarem sequentibus ver. exponuntur. *Judicium præcipis*] i. summe & justissime judex. 8 *Cumq; cœtus*] Amplificatur finis gloriæ Dei a circumstantiis. quasi dicat, cùm hoc tempus sit maximè juri dicendo accommodum, quo tanta est Jisraëlitarum expectatio; non tantùm mihi; sed etiam gloriæ tuæ & illorum ædificationi consule. *In altum revertere*] id est, conscende solium judicaturus. 9 *Jehova*] secundus finis petitionis, argumento per thesin ducto ab officio Dei, quod nominatim ad personam suam & causam singularem accommodat. *Justitiam*] i. innocentiam in hac causa, ut professus est supra ver. 4. & 5.
10 *Deficiat quæso*] tertius finis petitionis, ut Deus maleficia convellat; sive servatis adhuc, sive perditis improbis: quam unam rationem esse docet stabiliendi justi. *Prout*] Confirmatio a natura Dei omniscia, & officio ejus. *Animorum & renum*] i. cogitationum & cupiditatum. c Heb. *cordium*. 11 *Scutum*] altera pars psalmi, propheticè explicans usum fidei & consequentia ejus. De usu autem fidei his duobus versibus agitur, nimirum quòd se committens Deo salutẽ recipit, & quòd improborum cruciatus a Deo immissos observat. 12 *Commovente*] i. justissimè eos exagitante atq; divexante: nam respicit David ad interminationem Dei Deut. 28. 25. 13 *Si non convertatur*] alterum membrum confirmationis propheticæ de rebus consequentibus fidem in Deum: docet enim psaltes primum quid eventurum sit improbis, usque ad vers. 18. deinde quid pii facturi sint vers. 18. In statu improborum & eventu describendo tres proponuntur allegoriæ; una militiæ, altera partus, tertia foveæ: ad significandas vires, consilia, & fraudes quibus uti solent. *Convertatur*] i. consilium institutum non mutet; sed ita pergat ut sequentia explicant. 14 *Persequentibus*] satellitibus & administris nequitiæ suæ. 15 *Ecce parturierit*] Amplificatio superioris conditionalis propositionis καθ᾽ ὑπόδειξιν, quasi rem præsentem oculis subjiceret; consilia, conatus, & effecta allegoricè repræsentans. *Mendacium*] i. id quod fallet eum expectatione ipsius. 16 *Cadet*] i. sua tandem arte, suis armis, suis conatibus corruet; quod ipse de Schaüle nominatim dicit, 1. Schem. 26. 10. sic infrà 11. 3.
17 *Descendet*] Quasi dicat, cœlitus immittetur. 18 *Celebrabo*] altera consequentia fidei, ut observatum est supra vers. 13.

Psalmus VIII.

David extollit majestatem Dei ab operibus in cœlo & in terra, maximè verò in homine tum creato tum instaurato per Christum.

a Heb. ad Gitt… enallage numeri frequens.

1 *Gittæa instrumenta*] id est, quibus utebantur posteri Jeduthunis tertiæ musicorum classis, ex quorum gente erat Hhobed-Edom Gittæus & familia ejus 1. Chro. 16. 38. Dicuntur autem Gittæa, quia penes hanc familiam, Gittæam asservabantur, & ab ea suo tempore pro ministerio sacro sub tribus musicis subministrabantur, ut docet locorum comparatio 1. Chro. 9. 16. & 26. 20. cum sequentibus.

2 *Jehova*] psalmus est ὑμνητικὸς, forma κυκλοτερὴς, constans ex proposi-

1 MAGISTRO *symphoniæ ad* ²ᵃ *Gittæa instrumenta Psalmus Davidis.*
2 ᵃJehova domine noster, quàm magnificum *est* nomen tuum in tota terra; qui
ᵇ ponis decus tuum ᵃsupra cœlos.
3 ᵃAb ore infantium & lactentium ᵃfundas
robur *illius*; ᵃpropter hostes tuos, faciendo
ut cesset inimicus & ultor sui.
4 Quum respicio cœlos tuos, ᵃ opus digitorum tuorum; lunam & stellas quas statuisti:
5 ᵃQuid *est* mortalis, ut ᵃmemor sis ejus? aut
filius hominis, ut visites eum?
6 Nam ᵃfecisti eum paulò minorem angelis:
& gloria ac decore coronasti eum.
7 Dominum eum præfecisti operibus manuum tuarum: omnia posuisti sub pedibus
ᵃejus:
8 Greges & armenta quotquot sunt: & etiam bestias agrestes:
9 Aves cœlorum & pisces maris: quod permeat semitas marium.
10 Jehova domine noster, quàm magnificũ
est nomen tuum in tota terra.

tione & argumentis laudis. Propositio laudis est ver. 2. & ultimo, conjuncta exclamatione & admiratione; qua ostendit in cœlo & in terra Deum sese laudabilẽ exhibere; quæ duo subjecta, terræ & cœli, hoc versu per prolepsin dicta duobus sequentibus explicantur. b Heb *ponere: infinitivus pro indicativo præsenti.* *Supra cœlos*] id est, infinitus es majestate & gloria. 3 *Ab ore*] altera pars, propositio argumentorum ex quibus laudandus est Deus, cujus loci sunt duo: unus a ipsius administratione, hoc versu; alter a rebus creatis: maximè verò ab homine, non tantum prout creatus est, sed etiam reparatus in Christo, sequentibus. Hic autem ab exemplo rerum (quarũ hæc alioqui videtur infirmissima, illa αὐξητικῶς) ostenditur quantoperè Deus sit commendabilis. quasi dicat, inde a tenuissimo illo exordio humanæ vitæ, etiam in perpusillis & recens natis infantibus usque ad exitum hujus vitæ gloria Dei semper illustratur (sicut argumentatur Christus Matth. 21. 16.) & in rebellib. quoque potentissime perficitur. *Fundas*] q.d. jam inde fundamenta jacis agnoscendi & prædicandi robustissimi decoris tui. *Propter hostes tuos*] evincendos, oraq; eorum obthuranda, ut sequentia explicant.
4 *Opus digitorum*] i. elaboratissimum & planè divinum: humanitus dictum.
5 *Quid est mortalis*] tertius locus de conditione hominis, quam argumento docet ad prædicandam gloriam Dei, duobus modis; primùm a tenuitate hominis si spectabitur in se ipso: deinde ab amplitudine beneficiorum Dei quibus ornatur. Tenuitatem aspectabilem ostendit per comparationem corporum cœlestium, quæ neque generationi neque corruptioni sunt obnoxia, ut homo est ab orbe condito; amplitudinem verò per comparationem spirituum cœlestium & autoritatẽ primùm quidem Christo in spiritus corporaq; omnia attributam; deinde verò ab hominibus participatam per Christum in hæc inferiora omnia; vide Heb. 2. 6. & seq. *Memor sis*] ut quatuor versus sequentes explicant. 6 *Fecisti*] i. præstantiam illi prope angelicam cœlestemq; contulisti in hac vita. 7 *Ejus*] prioris Adami in creatione, Gen. 1. 26. & sequentibus; & posterioris, 1. Cor. 15. 27. & Heb. 2.

Psalmus IX.

David de occiso Goljatho & fusis Pelischtæis gratias agit Deo, majestatem, officium operaq; ejus celebrat, & pios ad celebrandum hortatur: deinde exponit formam precationis, quam tunc temporis fideles habuerunt pro salute sua & inimicorum dejectione.

1 MAGISTRO *symphoniæ, de morte* ²ᵃ *illius duellatoris; Psalmus Davidis.*
2 ᵃCelebrabo Jehovam ex toto ᵇ animo meo; enarrabo omnia mirabilia tua.

a Heb. illius … inter: vide 1. Schem. 17. 4.

1 *Illius duellatoris*] Goljathi, de quo 1. Schem. 17.

2 *Celebrabo*] Psalmus est ὑμνητικὸς sive laudativus, duabus partibus constans. Prima est, laudatio singularis prophetæ, usque ad vers. 12. Secunda, hortatio ad omnes fideles pertinens, ut Deum prophetæ exemplo celebrent vers. 12. & 13: cui subjicitur forma orationis, qua utuntur pii ad opem Dei consequendam, & obtinendum. Istud laudationis argumentum, usque ad finem psalmi. Continent autem singulæ partes suas causas. Itaque primæ hujus partis membra sunt duo; propositio laudationis, usq; ad ver. 5. & Cõfirmatio, inde usq; ad 12. b Heb. …

3 Lætabor & exultabo in te; psallam nomini
tuo excelso, *dicens*:
4 c ᵃRevertentes inimici mei retrorsum, cor-
ruunt, & pereunt a facie tua.
5 ᵃNam exercuisti judicium meum & causam
meam; ᵃ sedisti in solio, judex [d] juste.
6 Increpavisti ᵃgentes, perdidisti ᵃimprobum;
nomen ᵃistorum delevisti in [e] secula sempi-
terna.
7 ᵃO inimice, absolutæne sunt vastitates in
æternum? an civitates extirpasti? ᵃperiit me-
moria ipsorum, *perierunt* ipsi.
8 ᵃAt Jehova ᵃin seculum permanet; ᵃcompa-
rans ad judicium solium suum:
9 ᵃUt ipse judicet orbem [f] justè; jus dicat na-
tionibus rectissimè:
10 Et sit Jehova ᵃeditus locus attrito; edi-
tus, *inquam*, locus temporibus *quibus est* in
angustia.
11 ᵃItaque fiduciam habebunt in te agno-
scentes nomen tuum: quia non derelinquis
quærentes te Jehova.
12 ᵃPsallite Jehovæ inhabitanti Tzijonem:
nuntiate in populis actiones ejus.
13 ᵃNam ᵃqui reposcit cædes, ᵃhorum recor-
datur: non obliviscitur clamoris pauperum,
14 ᵃ*Clamantium*, gratiam fac mihi Jehova, re-
spice afflictionem meam ab osoribus meis;
exaltans me e ᵃportis mortis:
15 Ut enarrem universam laudem tuam in
ᵃportis filiæ Tzijonis: exultem in salute tua,
dicens:
16 ᵃDemersæ sunt gentes in foveam *quam* fe-
cerant; ad rete quod absconderant captus
est pes earum.
17 Innotuit Jehova judicio *quod* exercuit: o-
pere manuũ suarum irretitus est improbus;
[g] meditandum Sela.
18 ᵃRevertantur improbi ad sepulchrum us-
que; omnes gentes ᵃoblitæ Dei.
19 ᵃNon enim in æternum oblivioni traden-
dus est egens: expectatio pauperum *non* pe-
ritura est in perpetuum.
20 ᵃSurge Jehova, ne roboret se mortalis: ju-
dicentur gentes coram facie tua.
21 [h] Incute Jehova timorem eis: experiantur
gentes se mortales esse, Sela.

c Heb. *revertendo*.
4 *Revertentes*] Formula laudis, quã se prædicaturũ profitetur psaltes.
5 *Nam*] Confirmatio summæ propositionis ab isto singulari Dei beneficio contra Pelischtæos.
Sedisti in solio] id est, judicem egisti; humanitus dictum.
d Heb. *justitia*.
6 *Gentes*] Pelischtæos, ut si sententiam ferendo sudisses eos.
Improbum] Goljathum.
Istorum] qui in ista acie occubuerunt.
e Heb. *in seculum & æternum*.
7 *O inimice*] Sarcasmus, quo ostendit quàm irrita fuerint Pelischtæorum consilia, quasi dicat, perditionem aliis interminabantur, ipsi verò eam subiverunt.
Est autẽ hic ἐργασία propositionis per hunc sarcasmum & subjectã ei apodosin.
Periit] apodosis per antithesin elegantissimam.
8 *At Jehova*] secundum membrum antitheseos, quo a superiore hypothesi psaltes transit ad thesin de natura, officio, & operibus Dei.
In seculum] id est, natura æternus est, ac nunquam interiturus, ut sunt hostes.
Comparans] id est, officio judex justissimus.
9 *Ut ipse*] id est, ut opera præstet quicquid judicaverit, perdendo aut servando ex calamitatibus.

f Heb. *in justitia, in rectitudinibus*. 10 *Editus locus*] id est, arx & propugnaculum: metaphora, ut 2. Schem. 22.3. 11 *Itaque*] conclusio laudationis singulans, a fide ingenerata in animis piorum propter bona illa quæ in superioribus explicavit, ad secundam partem μεταβατικὴ. 12 *Psallite*] secunda pars, hortatio: ut observatum est sup. ver. 2. 13 *Nam qui*] Confirmatio hortamenti a benignitate Dei. *Qui reposcit*] id est, Deus justissimus & cædium vindex. *Horum*] pauperum & afflictorum, qui mox nominantur. 14 *Clamantium*] forma orationis, ut observatum est suprà vers. 2. tum pro salute piorum ad gloriam Dei, usque ad vers. 18. tum pro confusione hominum Deo & Ecclesiæ adversantium, ad finem usque. *Portis mortis*] id est, ab hac certissima alioquin morte & præsentissima efferens me: pars igitur prior petitionis hoc versu continetur; finis verò sequentibus usque ad vers. 18. 15 *Portis filiæ Tzijonis*] id est, intra Ecclesiam; quæ filia Tzijonis propterea dicitur, quod Deus ibi suam sedem & conventus Ecclesiæ destinaverit. 16 *Demersæ sunt*] ut suprà 7.16. g Heb. *meditationis*. 18 *Revertantur*] altera pars petitionis adversus hostes, usque ad finem. *Oblitæ Dei*] id est, quæ omissa Dei recordatione opprimunt egentes, de quibus ver. sequentib. synecdoche. 19 *Nam*] ætiologia petitionis ab æquo & bono conveniente cum natura Dei. 20 *Surge*] Amplificatio proximè præcedentis petitionis, a modis quos adhibiturus est Deus in infirmandis, judicandis, & consternandis adversariis; denique mortalibus (si opus est) afficiendis morte. h Heb. *appone timorem illis*.

Psalmus X.

Ecclesia se destitui ope Dei; & ab improbis opprimi expostulans, malum animum, maledicta, maleficia & blasphemias improborũ explicat; bonorumque perpessiones ostendit. Idcirco Deum sollicitat ut nominis sui rationem habens suorumque misertus improbos contundas & pios liberet.

1 ᵃQUARE Jehova ᵃabsistis in longinquo?
te occultas temporibus *quibus sumus*
in angustia?
2 Superbia sua improbus persequitur paupe-
rem: *hi* ᵃ deprehenduntur cogitationibus
quas comminiscuntur *illi*.
3 ᵃNam laudat ᵃ*illa* improbus pro desyderio
animi sui: & quæstuosus [a] prædicat, irritat
Jehovam.
4 ᵃImprobus iste pro elatione ᵃvultus sui non
inquirit; non *esse* Deum, *sunt* omnes cogita-
tiones ejus.
5 ᵃManent ᵃviæ ejus quocunque tempore, al-
tè absunt judicia tua a conspectu ejus: qui-
cunque sunt hostes ejus, efflat in eos.
6 Dicit cum [b] animo suo, non dimovebor;
[c] ulla ætate qui non *versabor* in malo.
7 Execratione os ejus plenum est, fraudibus-
que & dolo; ᵃsubest linguæ ejus ᵃ molestia
& labor.
8 Considet in [d] specu ᵃvillarum, in latebris,
occisurus innocentem: oculi ejus contra in-
opem delitescunt.
9 Insidiatur in latibulo, sicut leo in tugurio
suo, insidiatur ad rapiendum pauperem: ra-
pit pauperem trahendo eum in rete suum.
10 Atterit se, incurvat se: donec deciderit in
robusta ejus *membra* cœtus contritorum:
11 ᵃDicens cum animo suo, oblitus est Deus
fortis: abscondit faciem suam, non respicit
[e] unquam.
12 ᵃSurge Jehova, Deus fortis attolle manum
tuam: ne obliviscaris pauperum.
13 ᵃ‖Quam ob rem irritans improbus Deũ di-
ceret cum animo suo; te non inquisiturum?
14 ᵃRespicis, quin tu molestiam & indigna-
tionem intueris ad reddendum manu tua:
[f] ᵃ*quam* tuæ fidei committit inops; pupilli tu
es adjutor.
15 ᵃFrange ᵃbrachium improbi: & pravi im-
probitatem reposce, *donec* non invenias.
16 ᵃO Jehova rex in [g] secula sempiterna; pe-
reunt ᵃgentes *singulæ* e terra sua.
17 Desyderium mansuetorum exaudivisti Je-
hova: ᵃ confirma animum horum: adverte
aurem tuam:

1 *Quare*] psalmus est ἀναστίζραφος, generis εὐκτικοῦ, ex duabus partibus constans; propositione querimoniæ & difficultatũ quib. afficum fideles conflictantur, usque ad ver. 12. & Petitione, usque ad finem. Querimoniæ duo sunt loci, unus de Deo, quòd opem differat, vers. 1. alter de improbis, quòd bonos afficiant malis, ver. 2.
Absistis] id est, ita opẽ differs ut si procul abesses a nobis: humanitus dictum, ut sequentia.
2 *Deprehenduntur*] id est, inopinantes opprimuntur.
3 *Nam laudat*] ἐργασία posterioris illius partis quæ in querimonia dicta est, de improborũ injuria: cujus duo gradus proleptice ponuntur hoc versu; sequentibus verò sigillatim explicantur usque ad vers. 12. Primus est αὐθάδεια & gratulatio sui ipsius cũ animo suo, atque Thrasonica de maleficiis apud alios gloriatio. Secundus, cõtumacia in Deum atque blasphemia.
Illa] facta & cogitationes, de quibus ver. 2.
a Heb. *benedicit*.
4 *Improbus*] Explicatio secundi mẽbri per hysterosin, Hhebræorum more.
Vultus sui] id est, animi, quem indicat vultus: synecdoche.
5 *Manent*] id est, quæcunque tempora incidant, quasi immotus secundis rebus utitur; non experitur gravitatem judiciorum Dei, unde gloriosè alios ludificatur. explicatio primi gradus usque ad ver. 11 in qua docetur quo modo improbi constituti sunt, primùm animo, hoc & sequente versu, deinde sermone, ver. 7. postremò opere, tribus sequentibus. *Viæ ejus*] id est, institutum & ratio vivendi ejus. b Heb. *in corde suo: sic infrà vers.* 11. *&* 13. c Heb. *ætate & ætate*. 7 *Subest linguæ*] vide infrà Psalmo 66.17. *Molestia & labor*] quem videlicet afferat aliis. d Heb. *in insidia: id est, insidiarum loco*. 8 *Villarum*] id est, locorum infrequentium, per synecdochen. 11 *Dicens cum animo*] repetitio secundi & summi gradus nequitiæ, de quo suprà in fine ver. 3. & 4. ut eo veluti aculeo infixo, vehementiùs transeatur ad petitionem. e Heb. *in æternitatem*. 12 *Surge Jehova*] Petitio, ut observatum est in vers. 1. quæ post adducta argumenta membratim repetitur, ver. 15. & sequentibus. 13 *Quam ob rem*] primum argumentum petitionis, a gloria Dei per gravissimam contentionem enuntiatum de reprimendis impiorum blasphemiis in Deum. ‖ *Suprà ver.* 4. 14 *Respicis*] secundum argumentum ab officio & natura Dei odio habentis & ulciscentis malum: contra quam dicunt improbi suprà ver. 11. neque cognoscere, neque reposciturum esse Deum. f Heb. *super te derelinquit*. *Quam tuæ fidei*] tertium argumentum a fide piorum in Deum. 15 *Frange*] regressio ad petitionem; cujus capita sunt duo, dissipatio improborum hoc versu; & miserorum liberatio vers. 17. & 18. *Brachium*] id est, omnia violentiæ instrumenta, ut exarmatum judices. 16 *O Jehova*] Exclamatio pathetica ad conciliandam misericordiam, duobus argumentis: unum est a funesta perditione bonorum quos perdunt improbi: alterum, ab officio Dei quod semper habuit, & antea ad usum bonorum supplicantium exercuit. g Heb. *in seculum & æternum: ut suprà* 9.6. *Gentes*] id est, cœtus populi tui. 17 *Confirma*] secundum petitionis membrum, ut observatum est suprà in ver. 15.

18 Vindi-

18 Vindicando pupillum & attritum; ut non pergat amplius violentiam afferre mortalis, e terra.

Psalmus XI.

David contumeliis & persecutionibus affectus, gravissimè inimicos reprehendit, ruinam consiliorum sibi adversantium prænuntiat: Deum judicem cognoscere, probare, & tandem judicaturum esse singulos, ostendit ex æquo & bono.

1 Ode] Quia non distinguit inscriptio utrum Psalmus fuerit an canticum; vocem utrique generi communem adhibemus, Ode est διδασκαλική, continens primùm ἀγῶνα sive contentionem adversus improbos, Schaülem (ut verisimile est) & ejus asseclas, usque ad vers. 4. deinde prophetiam sive prædicationem divinæ administrationis in bonos & malos.

Ad Jehovam] contentionis prius argumentum a fiducia sua in Deum; cui opponit ex adverso Psaltes tum amarulentas & blasphemas inimicorum contumelias, ut 1. Schem. 26. 19: tum conatus impios & fraudulentos, vers. 2. de quibus 1. Schem. a 18. usque ad finem. a *vel emigrate, id est, tu cum tuis hominibus.* *Monte vestro*] id est, in quem vos recipitis tanquam in domicilium vestrum aut securitatis locum: sic enim accuratissimè persequebatur eos Schaül. vide 1. Schem. 24. 3. & 2. Schem. 17. 9. *Velut avicula*] id est, quàm velocissimè. 2 *Tendunt arcum*] id est compagant arma & dolos contra me & meos. 3 *Atqui*] secundum argumentum contentionis ab eventis, quo prædicit David consiliis, artibus & conatibus suis ipsorum omnes adversarios esse ruituros: metaphora a structuris. *Justus enim*] ætiologia superioris argumenti a conscientia justitiæ & innocentiæ suæ in hac causa. 4 *Jehova*] altera pars odes, prædicatio eventus quem superiore versu dixerat, ideoque hoc & sequentibus post omnem contentionem copiosè explicat eventum piis salutarem ab infinita majestate, cognitione, administratione, justitia, & operatione ejus. *In templo sanctitatis*] id est, in cœlis, ut sequentia exegeticè ostendunt. quasi dicat, judex cœlestis est. primus gradationis locus ab usu forensi. *Oculi ejus*] id est, cognoscit de omnibus: secundus gradationis locus. *Palpebræ*] id est oculi, metonymicè. *Explorant*] id est, dum cognoscit de hominibus, diligenter omnia excutit; quod sequente versu per antithesin exponitur. 5 *Explorat*] castigando quem amat, ut ostendit oppositio improborum, ad quorum eventa describenda transit per occasionem [illegible] ὕστερον πρότερον. 6 *Depluet*] id est, horrifica judicia exercebit, quæ ab externis casibus describuntur: tertius gradationis locus. b Heb. *ventum presterum.* *Ventusque vario*] id est, procellosissimus & omnia conflagrans; cujusmodi esse turbinem quem presterem vocant testatur Plin. lib. 2. cap. 48. *Portio poculi*] id est, tantum judicium exhausturi sunt, ut intus & extrà, corpore & animo conflagrent, experientes gravitatem judiciorum Dei: sic in scripturis metaphoricè designatur beneficiorum, castigationum, ultionumque mensura, quam suo judicio unicuique demensus immittit Deus. 7 *Sed*] regressio ad sermonem de bonis, qui fuerat cœptus ver. 5. *Diligit*] cum explorando cognovit de justo homine: ut contrà improbos odisse dicitur ver. 5. *Videt*] id est, rationem illius habet, & singularem ejus curam gerit; non autem ut improbos, aversatur & perdit.

1 Magistro *symphoniæ*, "Ode *Davidis*: "Ad Jehovam me recepi; quomodo dicitis animæ meæ, a emigra e
"monte vestro" *velut* avicula?
2 Nam ecce isti improbi "tendunt arcum, aptant sagittas suas nervo: ad jaculandum in caligine contra rectos corde.
3 Atqui istis propositis destruentur: "justus *enim* quid operatus est?
4 "Jehova "in templo sanctitatis suæ *est*, Jehovæ solium est in cœlis: "oculi ejus vident, "palpebræ ejus" explorant filios hominum.
5 Jehova justum "explorat; improbum autem & amantē violentiæ odit animus ejus.
6 "Depluet super improbos prunas, ignem, & sulphur: b "ventusque vario prestere conjunctus "portio poculi eorum *erit*.
7 "Sed justus Jehova justitias "diligit: rectum "videt vultus ejus.

Psalmus XII.

David aulicorū calumniis impudentissimis pressus, opem Dei implorat: adducta promissione ejus fidem suam confirmat, & salutem petit.

1 *Magistro*] De hac inscriptione vide suprà in Psal. 6.

2 *Serva*] Psalmus est ἱκετικὸς, constans petitione, usque ad ver. 6. Propositione doctrinæ ad confirmandum orationem fidei, vers. 6. & 7. & postremò conclusione petitoria, unde psalmi initium fecerat. Petitionis membra sunt duo: postulatum unum de salute, vers. 2. & 3; alterum, de excidio improborum: utrique postulato suæ conjunctæ sunt causæ. *Nam desiit*] ætiologia a persona adversariorum. neque sunt, inquit, qui mihi benefaciant; neque sunt qui fidem præstent, cum se mihi benefacturos simularunt.

1 "Magistro *symphoniæ ad gravem symphoniam, Psalmus Davidis.*
2 "Serva Jehova. "nam desiit beneficus: nam defecerunt veraces ex filiis hominum.
3 Vanum loquuntur a alter cum altero: labiis b blandis, duplici animo loquuntur.
4 "Excindat Jehova omnia labia blanda; linguam eloquentem grandia.
5 Eorum qui dicunt, lingua nostra "prævaleamus, labia nostra penes nos sunt: quis esset "dominus nobis?
6 "Propter vastationem pauperum, propter exclamationem egentium mox exurgam, dicit Jehova: "locabo in salute, "laqueum tendat ei.
7 Dicta Jehovæ dicta "pura sunt: *ut* argentum purgatum in catino terræ, defæcatum "septies.
8 "Tu Jehova serva eos: custodi eorum quemque a "generatione ista in seculum;
9 *In qua* circumquaque improbi "obambulant quasi extolleretur crapula in filiis hominum.

a Heb. *virum proximo suo.*

b Heb. *labio blanditiarū corde & corde.*

4 *Excindat*] alterum postulatum [illegible] ex affectu carnis; sed duce spiritu Dei pronuntiatum adversus homines flagitiosissimos, Schaülis (ut credibile est) aulicos, mēdaciorum contra Davidē [illegible]

5 *Prævaleamus*] ad Davidem evertendum. hîc autem per gradationem minas [illegible] illorum audaciam describit.

Dominus] qui impediat ne labiis utamur pro arbitrio nostro. sic protervè Dei & hominum curam omnē abjiciunt, modò Schaüli assentatores tentur.

6 *Propter*] altera pars, Propositio didascalica; cujus mēbra sunt duo, promissio Dei erga bonos hoc versu; & confirmatio fidei nostræ in promissiones Dei, sequente. *Locabo*] pauperem & calamitosum. *Laqueum tendat*] concessio ironica. quasi dicat, omnem lapidem contra justum moveat improbus, servabo tamen. 7 *Pura*] non ut illa assentatorum, impurissima & inanissima. *Septies*] id est, optimè & sæpe: numerus finitus pro infinito, ut Proverb. 6. 31. 8 *Tu Jehova*] Conclusio petitoria accommodans thesin ad se & suos. *Generatione ista in*] improborum, quam descripsit vers. 2. 3. & sequentibus. 9 *Obambulant*] id est, ita circumcursant & circumvolitant ad nocendum bonis, ut si crapula cerebrum eorum occupasset & dementasset eos: elegans comparatio eorum quorum animus studiis nefariis rapitur, cum ebriis & ex crapula petulantibus.

Psalmus XIII.

David de opis divinæ dilatione, infirmitate sua, & inimicorum importunitate expostulans, Deum orat pro salute sua, & inimicorum confusione, ad glorificandum eum.

1 Magistro *symphoniæ, Psalmus Davidis.*
2 "Quousque Jehova? "oblivisceris mei in æternum? quousque abscondes faciem tuam a me?
3 Quousque a "congeram consilia in animum meum, mœrorem in cor meum totum diem? quousque attollet se inimicus meus contra me?
4 "Intuere, exaudi me Jehova Deus mi: "illustra oculos meos; ut "non "dormiam *dormitione* mortis:
5 Ut non dicat inimicus meus, prævalui ei: hostes mei exultent, si dimotus fuero.
6 "Ego verò in benignitate tua fiduciam habeo, exultet animus meus in salute tua: canam Jehovæ, quòd bono affecerit me.

2 *Quousque*] Psalmus ἱκετικὸς, Propositione querelæ & Petitione constans. Querelæ loci sunt tres; primus a persona Dei, tanquam differentis, vers. 2; secundus a persona calamitosi, tanquam luctantis cum infirmitatibus; tertius, a persona inimicorum, ver. 3. Quousque autem, subaudi, pertueberis? aposiopesis.

Oblivisceris] humanitus dictum [illegible] sequentia, ut [illegible] 10. 1.

a Heb. *ponam.*

3 *Congeram*] id est, fluctuabo consiliis pro calamitatum quibus afficior varietate & multitudine; ita in dubio est animus. 4 *Intuere*] petitio tribus gradibus querimoniæ respondens, qui habentur suprà 2. vers. *Illustra oculos meos*] elata super me luce faciei tuæ, ut suprà 4. 7. quam Deus abscondisse dicitur, ver. 2. *Non dormiam*] ætiologia sive explicatio causarum, quibus ad petitionem adducitur: harum prima est a persona sua, hoc versu; secunda, a persona inimici, vers. 5; tertia, a persona Dei, cujus gloriam hoc pacto prorogatum iri profitetur, vers. 6. *Dormiam dormitione*] periphrasis mortis, metaphorica. 6 *Ego verò*] id est, nomen tuum prædicabo ex animo, cujus prædicationis duo ponuntur argumenta; fiducia in Deum ad futurum tempus, & beneficia Deo antè collata.

Psalmus XIIII.

David populi Jisraëlis vitium & impietatem a Dei & conscientiæ ipsorum testificatione, & vanitate studii illorum ostendit; fretusque promissionibus Dei, futuram liberationem lætitiamque prædicat a sola illius misericordia.

1 MA-

1 [illegible]] vide annot. Psal. 11. 1. Psalmus est διδασκαλικὸς, constans ex Propositione, Contestatione adversus improbos, & Conclusione prophetica. Propositio est, populum Judaicum Schaule duce non secus fuisse adversus Davidem quam si nullus Deus esset; prout hæc fuit constitutio mundi omnibus temporibus, ut interpretatur Apostolus Rom. 3.

Stultus] id est, ratione sua abutens ad [illegible]: ut a natura homo est donec per Spiritum Dei revocetur.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, ᵉOde *Da-*
vidis: Dicit ᵉstultus ᵃ cum animo suo;
non *est* Deus: ᵉcorrumpunt, abomi-
nandam *quamq;* actionem perpetrant, non
est qui faciat bonum.
2 ᵉJehova e cœlis prospectat super filios ho-
minum; ut videat an sit intelligens, requi-
rens Deum.
3 Unusquisq; ᵉrecessit, pariter ᵉputidi facti
sunt: non *est* qui faciat bonũ, non *est* vel unus.
4 ᵉAn ignari essent omnes operarii iniquita-
tis: ᵉexedentes populum meum *quasi* edant
panem, Jehovam non invocantes?
5 Ibidem expavescunt pavore: ᵉquia Deus
adest generationi justæ.
6 ᵉConsilium pauperis pudefacturi essetis:
sed Jehova est receptus ejus.
7 ᵉO *si* quis det e ᵉTzijone salutem Jisraëlis:
cùm reduxerit Jehova ᵉreducẽ turbã populi
sui; exultabit Jahhakob, lætabitur Jisraël.

a Heb *in corde suo.* *Corrumpunt*] Confirmatio propositionis petitur primùm a testimonio operum quæ illi committunt aut omittunt, hoc versu; deinde a testimonio Dei, duobus sequentibus; postremò vero a testificatione propriæ ipsorum conscientiæ, qui summus est locus contestationis, cujus antè meminimus. 2 *Jehova*] explicatio testimonii divini sumpta a judiciorum forma; prospectat, videt, cognoscit tanquam judex, hoc versu, & quæstione habita deprehendit id quod sequente versu dicitur. 3 *Recessit*] a Deo, neque requisivit eum. *Putidi facti sunt*] tantum abest ut res a Deo oblatas velut odorari possint atq; percipere: nam hoc ex adverso opponitur ei quod dixerat superiore versu, an sit intelligens. 4 *An ignari*] tertius confirmationis locus, ut dictum est supra ver. 1. q.d. fieri non potest, quin ita transigentes vitam sint sibi male conscii, hoc versu; ac proinde etiam tum & eodem loco ubi se in maleficiis occupant, terroribus conscientiæ agitentur, versu seq. *Exedentes*] .i. in bonos injurii, & in Deum impii; quod synecdochicè duabus loquendi formis ostenditur. 5 *Quia Deus adest*] .i. quia Deus justorum causa conscientiam improborum, velint nolint, exstimulat. 6 *Consilium*] Contestatio, a propheta fidelium nomine facta adversus improbos per apostrophen: quasi dicat, non stat per vos quo minus pauperes confundatis; habetis voluntatis & facultatis plus satis; sed unicum est impedimentum vobis e cœlo, & nobis salutare perfugium. 7 *O si quis*] Conclusio prophetica ex superiore contestatione nascens; cujus partes sunt duæ, optatum, & prophetica gloriatio de futura liberatione. *Tzijone*] id est, habitaculo Dei. *Reducem turbam*] id est, me & meos e terra promissa exulantes; vide complementum in regno Davidis 1 Chron. 12. 38 & sequentibus. Verissimum verò complementum in regno Christi docetur Evangelio.

PSALMUS XV.

David ostendit verà Ecclesiæ præsentis & sempiternæ membra ex integritate vitæ, justitia, & veritate innotescere.

1 *Jehova*] Psalmus est διδασκαλικὸς, forma διαλογιστικὸς, quæstione & responso constans. Quæstio est quis in tentorio .i. Ecclesia spectabili, sit cõmoraturus dum peregrinamur a domino, & quis in Ecclesia catholica & cœlesti in sempiternum habitaturus, denique futurus germanum utriusq; membrum. De hac quæstione Deus salutis author consulitur, ut ostendat Psaltes responsum quod subjicitur esse omni exceptione majus. 2 *Qui ambulat*] responsum a signis, quibus homo hominem in suo modo & aliquatenus possit internoscere. Proponuntur autem signa tria, Integritas, Innocentia, & Veritas, quæ tria respondent tribus illis capitibus novo homini attributis, Eph. 4. 24 sequentibus autem versibus καθ' ὑστέρωσιν, sive ordine præpostero ex Hhebræorum consuetudine explicantur. a Heb. *integer.* b Heb. *corde.* 3 *Non obtrectat*] Explicatio veritatis ab exemplo uno, synecdochicè. *Non afficit*] Explicatio innocentiæ sive justitiæ. *Opprobrium*] dictis aut factis. 4 *In cujus oculis*] explicatio integritatis: reprobos reprobat, & probos probat; non assentatur cuiquam, ne sibi quidem indulget; ita timore Dei in officio continetur: atq; hic postremus locus sequente versu amplificatur duob. aliis exemplis; quia doctrina est inprimis παράδοξος: primùm, Non esse propter damnum abstinendum a jurejurando; deinde, Non esse benefaciendum expectatione commodi. c Heb. *spretus.* d Heb. *ad malefaciendum* sibi.

1 PSALMUS *Davidis*. ᵉJehova quis com-
moraturus est in tentorio tuo? quis ha-
bitaturus in monte sanctitatis tuæ?
2 ᵉQui ambulat ᵃ integrè, exercetq; justiti-
am: ac loquitur veritatem, *prout est* in ᵇ ani-
mo suo:
3 ᵉNon obtrectat lingua sua, ᵉnon afficit
proximum suum malo; & ᵉopprobrium non
infert in propinquum suum:
4 ᵉIn cujus oculis contemptus *est* ᶜ reprobus;
timentes verò Jehovæ honorat: juratus ᵈ in
damnum suum; non tamen mutat.
5 ᵉPecuniam suam non exponit fœnori, &
munus pro innocente non accipit: ᵉqui fa-
cit ista, non dimovebitur in seculum.

5 *Pecuniam*] i. sive ex beneficio commodet, sive ex officio judicet, sui emolumenti rationem abjicit, & proximũ juvat charitate, non utilitate ductus. *Qui facit ista*] Conclusio a promissionibus Dei.

PSALMUS XVI.

David Deum orat ut se ab omni idololatria purum conservet; & idololatrarum miseria exposita bona sua in Deo prædicat: eumq; celebrat tum præsentium bonorum nomine, justitiæ, & sanctificationis per spiritum, tum etiam venturorum, nimirum resurrectionis Christi & omnium piorum per Christum, ac vitæ æternæ.

1 *Serva me*] Ode est generis mixti, partim ἱκετικῆ partimq; εὐχαριστικῆ. Petitionis usque ad ver. 5. summa est, ut Deus prophetam servet integrum ab omni labe idololatriæ, prout causæ quas adducit, apertè ostendunt.

Nam] ætiologia sive explicatio causarum, ex quibus servari petit. Prima est a fide sua in Deum, hoc versu; & principio sequentis: secunda ab officio ipsius erga proximos, duobus sequentibus; tertia, ab exemplo idololatrarum, ver. 4.

1 INSIGNIS Ode *Davidis*. ᵉServa me, De-
us fortis; ᵉnam me recipio ad te:
2 ᵉDicis Jehovæ, *ô anima mea*, dominus
meus es: ᵉbonum a me non *pervenit* ad te.
3 ᵉSanctis qui in terra sunt & magnificis; in
quibus tota oblectatio mea est.
4 ᵉMultiplicant dolores suos, *qui* ᵉalienum
dotant: ᵉnon libabo libamina eorum ex
sanguine; ᵉneque assumam nomina eorum
in labiis meis.
5 ᵉJehova *est* ᵉportio prædii mei, & poculi
mei: ᵉtu sustentas sortem meam.
6 ᵉFuniculi acciderunt mihi in amœnis; eti-
am possessio mea elegans est pro me.
7 ᵉBenedicã Jehovæ ᵉqui consulit mihi; ᵉetiã
per noctes, erudientibus me renibus meis.
8 Propono mihi Jehovam jugiter: quia a
dextera mea *est*, ᵉnon dimovebor.
9 Idcirco lætatur ᵃ animus meus, & exul-
tat ᵉgloria mea: etiam caro mea habitat
securè:
10 ᵉQuia non es derelicturus animam meam
in sepulchro: non permissurus es quem be-

2 *Dicis*] secunda causa ab officio, qua exponit David se conservationem a Deo petere, quia vult officium facere; primum erga Deum, agnoscendo & profitendo ex animo dominum suum; deinde erga bonos, benefactis & exemplis studiosè adjuvando, quod ad ampliorem confirmationem enuntiat per apostrophen ad animam suam, quasi dicat, testis est spiritus Dei in spiritu meo me ad præstanda hæc officia; non autem carnali studio conservationem petere. *Bonum*] q.d. quandoquidem nullum aliud officiũ tibi præstare possum quam professionem & prædicationem juris tui & dominatus in me; saltem hoc ex animo faciã: tu quoq; vicissim serva me, ut sanctis possim præstare quod erit penes me.

3 *Sanctis*] q.d. serva me, ut sanctis prosim: nam quæ interjecta sunt, id est, secunda ver. 1. pars, & totus secundus ver. speciẽ habent hyperbati. 4 *Multiplicant*] Tertia causa ab exemplo idololatrarũ a quibus videtur ad idololatriam provocatus esse durante exilio suo, ut innuit expostulatio ejus cum Schaüle 1. Schem. 26. 19. q.d. nihil proficiunt idololatræ; nam animos superstitione trepida implent, & exhauriunt domos. *Alienum dotant*] .i. alieno Deo ac potius idolo se velut matrimonio copulantes, non accipiunt; sed conferunt dotem mox in nihilum abituram. *Non libabo*] .i. neq; deos illegitimos, neq; illegitimè colam; ut gentes quæ sanguine libant contra legem: Levit. 3. 17. *Neque assumam*] vide Exodi 23. 13. Sunt autem hæc per antithesin posita, ut commodius transeatur ad alteram partem: q.d. non colam illos: sed hærebo soli Deo: nam Jehova est, &c.

5 *Jehova*] altera pars eucharistica, ut ostendit ver. 7. Incipit autem eam per oppositionem sui boni cum idololatrarum damnis. q.d. illi amittunt omnia, at ego omnia possideo, quia possideo Jehovam creatorem & conservatorem omniũ. *Portio prædii*] .i. vita mea, per synecdochen; ad illos verò idololatras nihil attinet. *Tu sustentas*] .i. non mihi servandam committis sortem meam; sed ipse mihi conservas virtute tua, 1. Pet 1. 4. & 5. Apostrophe. 6 *Funiculi*] amplificatio ab amœnitate beneficiorum Dei; qua gradatione illustratur antithesis fidelium cum idololatris. Nam idololatris (inquit) nihil accedit superstitione; piis auget religio: illis etiam quod habent deperit; his conservatur datum: illis dolores multiplices & infiniti; his amœnitates obveniunt. De funiculis autẽ vide Deut. 32. 9. 7 *Benedicam*] Propositio eucharistica a conscientia beneficiorum Dei, quam duobus versibus suprà per antithesin attigit, & sequentibus copiosè explicat, primùm a bonis præsentibus, usq; ad finem sequentis versus: deinde a futuris, usq; ad finem. *Qui consulit*] .i. spiritu suo me docet: primum beneficium. *Etiam per noctes*] .i. & ita quidem consulit ut spiritus ejus in me habitet, qui omni etiam quietis tempore intimas meas voluntates & studia dirigit; quorum sedem renibus scriptura tribuit, ut suprà 7. 10. gradatio, quam sequens versus amplificat. 8 *Non dimovebor*] transitio ad beneficia futura, de quibus primùm gloriatur fides, sequente versu: deinde proponit singularem eorum explicationẽ, duobus reliquis. a Heb. *cor.* 9 *Gloria mea*] .i. anima mea, ut Gen 49. 6. & infrà 30. 13. 10 *Quia non es*] .i. excitabis me ex pulvere in resurrectione mortuorum, atq; etiam me in semine meo, id est, Christum meũ non patieris experiri corruptionem in sepulchro: quia ipse est resurrectio & vita; ac proinde autor resurrectionis meæ & piorum omnium: vide Act. 2. 25. & sequentibus.

Videre] id est, experiri: metaphora a sensu uno ad alterū.

11 *Ut experiar*] id est, ut expertus & emensus viam istius vitæ, vita illa lætissima, amœnissima, & sempiterna coram te perfruar: sic duo ponit ventura beneficia quæ animo præceperat David, resurrectionem carnis, & vitam æternam.

nignitate prosequeris, videre corruptioné.
11 Facturus es ut experiar semitam vitæ: sa-
tietatem gaudiorum ante facié tuam, amœ-
nitatem ad dexteram tuam, in æternum.

Psalmus XVII.

David ab inimicis pressus justitiam causæ, vitæ innocentiam, & simplicitatem suam profitetur: ita fretus bonitate Dei servari se ab inimicis & inimicos conturbari petit, ut bonorum suorum quibus confidebant instabilitatem experirentur, & ipse veritatem Dei.

1 *Oratio*] Hujus odes argumentum inscriptione ipsa ostenditur. Partes sunt duæ; Exordium, usq; ad ver. 7. & petitio, ad finem usque. Exordii quo audientiam facit duo sunt argumenta; unum a persona sua, usq; ad ver. 6; alterum a persona Dei, ver. 6. A persona sua audientiam implorans his locis utitur; justitia causæ, ver. 2; simplicitate animi, & orationis suæ, ver. 3; & integritate studii sui in vita informanda, ver. 4. & 5. quæ omnia proleptice duabus vocibus justitiæ, & labiorum fraude vacantium continentur ver. 1.

Justitiam] id est, justam causam meam accipe.

Labiis dolosis] id est, quæ non conveniant cum cogitatione, ver. 3.

a Heb. *doli*.

2 *Judicium*] id est, sententia & judicati executio.

Videant] id est, demonstrent se videre & probare æquitatem meam.

b Heb. *cor*.

3 *Nocte*] qua solet plurimum Deus animos hominum ab

1 ORATIO *Davidis*. Exandi Jehova justitiam, attende ad clamorem meum; aurem præbe orationi meæ, absq; labiis a dolosis.
2 A facie tua judicium meum prodeat: oculi tui videant recta.
3 Cùm exploraveris b animum meum, visitaveris nocte; probaveris me, non invenies; *quod* cogito, non transgreditur os meum.
4 Quòd ad opera humana; ex verbo labiorū tuorum, ego observo semitas effractoris:
5 Continendo gressus meos in orbitis tuis; ne dimoveantur pedes mei.
6 Ego invoco te, quia exaudis me Deus fortis: inclina aurem tuam ad me, ausculta sermonem meum.
7 Separa benignitates tuas, ô qui servas recipientes se ad dexteram tuam ab insurgentibus.
8 Serva me tanquam nigrum pupillę oculi: umbrâ alarum tuarum absconde me:
9 Propter improbos qui vastant me; inimicos meos c capitales *qui* cingunt me:
10 Adipem suum d obesant; ore suo loquuntur superbè:
11 Gressum nostrum nunc circundant nobis: oculos suos adjiciunt ut declinemus in terram.
12 Similitudo cujusque est tanquam leonis appetentis rapere; & velut juvenis leonis residentis in latibulis.
13 Surge Jehova, anticipa faciem ejus; prosterne eum, eripe animam meam gladio tuo ab improbo:
14 Ab hominibus *eripe* manu tua, Jehova, ab

actionibus humanis evocatos: sollicitare & admonere volūtatis suæ, ut Ijobi 4.13. *Probaveris*] quasi metallum conflans. *Invenies*] sub. dolum, de quo ver. 1.

4 *Observo semitas*] ne incedam per illas. *Effractoris*] .i. hominis præfracta audacia omne jus perrumpentis. 5 *Orbitis tuis*] .i. quas designasti verbo tuo. 6 *Ego invoco*] alterum argumentum a persona Dei, & facili attentione ejus ad preces servorum suorum; quæ experientia spem ingenerabat & confirmabat in animo Davidis. 7 *Separa*] Petitio generalis, hoc versu, cujus membra sunt duo; unū, ut Deus servo suo benefaciat; alterum, ut obsistat adversariis propter illum: universe autem utrunque petitur hac loquendi forma, separa benignitates tuas. quasi dicat, hactenus ita egisti nobiscum, ut si benignitates tuæ promiscuæ essent omnibus, ac potius ad illos pertinerent: jam tempus est ut secernas benignitatem & quos benignitate prosequeris, vindicesq; ab istorum abusu. 8 *Serva me*] prior petitionis locus pro salute sua. *Tanquam nigrum*] id est, studiosissimè, ut homo solet pupillam oculi sui: sic Deut. 32.10. *Umbra alarum*] .i. protege me, ut exponitur Ruth. 2.12, humanitus dictum. c Heb. *in animam, id est, vitam*.

10 *Adipem suum obesant*] id est, præpingues sunt, & desyderiis suis omnibus circumfluunt: sic amplificat calamitates suas a cōparatione adversariorum, quòd bene se habeant, arroganter loquantur; & inhumanè vivant insectantes bonos, duobus versibus sequentibus. d Heb. *occluserunt, id est, obstipant*. 11 *Gressum nostrum*] .i. observant me & meos. *Oculos suos*] .i. hoc unum spectant ut ruamus. 13 *Surge Jehova*] altera pars petitionis adversus improbos. *Eripe*] regressio ad priorem petitionem. quasi dicat, illos dejice, ut eripias me.

hominibus e mundo, quorum portio *est* in hac vita, quorum ventrem imples recondito *thesauro* tuo: satiantur filii, & relinquunt excellentiam suam infantibus suis.
15 Ego in justitia videam vultum tuum: satiabor e cùm expergiscar similitudine tua.

14 *E mundo*] [illegible] qui sunt mundani, mundum spirant & sapiunt; neque ad regnum Dei pertinent.

Quorum portio] hoc est, nihil cum altera vita commune habent; sed hanc esse putant saginarium suum. *Recondito thesauro*] .i. opimis rebus: metonymia. *Satiantur*] id est, diuturna felicitate utuntur, prout est benignitas & patientia Dei. 15 *Ego*] Conclusio petitionis bimembris, ad vitam præsentem & futuram spectans. *In justitia*] .i. hic mihi satis est, modo sententia tua & reipsa demonstratus justus, faciei tuæ luce perfruar, de qua supra 4.7. & 16.11. *Satiabor*] quasi dicat, non indigne fero illos hic præsentibus beneficiis satiari atque inserciri; per me licet: ego in venturorum bonorum certissima fiducia conquiesco. e Heb *in expergiscendo*. *Cùm expergiscar*] .i. resurgam e mortuis, quos obdormire dicit scriptura usque ad secundum adventum Christi. *Similitudine tua*] .i. videbo te perfectissime sicuti es, & similis ero tibi, cum patefactus fuerit Christus glorioso adventu suo; vide 1. Joan. 3.2.

Psalmus XVIII.

Eodem argumento est cum 2. Schem. 22.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, *servi Jehovæ Davidis: qui elocutus est Jehovæ verba cantici hujus, quo die eripuerat Jehova eum e manu omnium inimicorum ipsius, ut e manu Schaulis:*
2 Et dixit; ex intimis visceribus diligam te, Jehova, firmitas mea.
3 Jehova, petra mea, & propugnaculum meum, & liberator meus: Deus fortis meus, rupes mea ad quem me recipiā, clypeus meus, & cornu salutis meę, editus locus meus.
4 Laudatum invocans Jehovam, ab inimicis meis servor.
5 Circumdantibus me doloribus mortis; & torrentibus *hominum* nequam perterrentibus me:
6 Doloribus sepulchri circumeuntibus me; occurrentibus mihi tendiculis mortis:
7 In ipsa angustia mea, invoco Jehovam, & ad Deum meum vociferor: *qui* exaudit e templo suo vocem meam, & vociferatio mea coram eo pervenit ad aures ejus.
8 Et concutitur ac movetur terra, fundamentaque montium commoventur; concutiuntur autem, cùm *ira* accenditur ei:
9 *Cùm* ascendit fumus per nasum ejus, & ignis ex ore ejus consumens: prunę ardent ab eo:
10 Et demittens cœlum descendit; cum caligine sub pedibus suis:
11 Et insidens Cerubinis volat, volitatque super alas venti:
12 Disponit tenebras latibulum suum, circa se tugurium suum: a tenebrosas aquas, densitates superiorum nubium.
13 A splendore *qui est* ante eum nubes ejus densæ transeunt: grando & prunæ igneæ,
14 Tonante in cœlis Jehova, & excelso edente vocem suam, grando & prunæ igneæ:
15 Ita emittens sagittas suas, dispergit illos; & fulgura jaculans fundit illos.
16 Conspiciuntur etiam imi alvei aquarum, & revelantur fundamenta orbis habitabilis; increpatione tua Jehova, flatu spiritus nasi tui.
17 Mittens ex edito assumit me, extrahit me ex aquis multis:
18 Eripit me ab inimico meo valétiore; & ab osoribus meis, cùm robustiores sunt me.

1 *Servi Jehovæ*] id est, qui vita & regno decessurus rationem vitæ, fidei, & administrationis suæ reddidit Deo, ut fidelem servum oportuit, & contra eum regnum aditurus esset, eleganter Psalmo se Dei servum fore professus est, & se totum commisit administrationi & bonæ voluntati Dei, infra Psal. 36.

2 *Et dixit*] de toto hoc Psalmo vide 2. Schem. 22 est autem hic propositio contenta versibus tribus.

a Heb. *tenebras aquarum*.

19 Cùm

19 Cùm occurrunt mihi in [b] tempore calamitatis meæ; tum *est* Jehova pro scipione mihi:

20 Et educit me in latum; liberat me, quia delectatur me.

21 Tribuit mihi Jehova secundum justitiam meam; secundum puritatem manuum mearum restituit mihi.

22 Cùm observo vias Jehovæ, neque improbè averto me a Deo meo;

23 Sed omnia judicia ejus in conspectu meo sunt; & statuta ejus non amoveo a me:

24 Denique cùm sum integer coram eo; & caveo mihi [c] ne iniquè agam:

25 Restituit Jehova mihi secundum justitiam meam; secundum puritatem manuum mearum coram oculis suis.

26 Cum benigno benignum te exhibes; cum viro integro integrum te exhibes;

27 Cum puro purum te præbes: at cum perverso eluctaris:

28 Quia tu populum afflictum servas; oculos verò elatos dejicis:

29 Quinimò tu illustras lucernam meam: Jehova Deus meus splendentes efficit tenebras meas.

30 Per te enim transcurro turmam, & per Deum meum transilio murum.

31 Hujus Dei fortis integra *est* via; sermo Jehovæ purgatissimus *est*, clypeus est omnibus qui se recipiunt ad eum.

32 Nam quis *est* Deus præter Jehovam? & quis rupes præterquam Deus noster?

33 Hic Deus fortis *est* qui accingit me robore, & reddit integram viam meam:

34 Disponens pedes meos tanquam cervarum; ut in excelsis meis statuat me:

35 Docens manus meas prælium; adeò ut frangatur arcus chalybeus brachiis meis.

36 Nam das mihi clypeum salutis tuæ, dexteraq; tua sustentat me; & mansuetudo tua adauget me.

37 Dilatas gressui meo locum meum; neque vacillant malleoli pedum meorum.

38 Persequor inimicos meos, & assequor eos: neque revertor donec consumam eos.

39 Frango eos adeò ut non possint exurgere: cadentes sub pedibus meis.

40 Accinges enim me robore ad bellum; prosternis insurgentes in me sub me.

41 Et inimicorum meorum exponis mihi cervicem; ut osores meos excindam.

42 Vociferantur, sed non est qui servet; ad Jehovam, sed non exaudit eos.

43 Itaque contundo eos tanquam pulverem coram vento; ut lutum platearum frio eos.

44 Liberas me a contentionibus populi; disponis me in caput gentium, populus quem non noveram serviunt mihi:

45 Ad auditionem auris obediunt mihi; alienigenæ [d] mendaciter se dedunt mihi:

46 Alienigenæ decidunt, & horrescunt e conclavibus suis.

47 Vivit Jehova, & benedicta rupes mea: quapropter exaltetur Deus salutis meæ:

48 Deus ille fortis qui præstat ultiones mihi, & adducit populos subter me:

49 Liberans me ab inimicis meis: etiam supra insurgentes in me exaltasti me; a viro [e] violento eripuisti me.

50 Idcirco celebrabo te in gentibus, Jehova; & nomini tuo psallam:

51 *Dicens, ipse* magnificam præstat [f] salutem omnimodam regi suo: & exercet benignitatem erga unctum suum; erga Davidem & erga semen ejus usque in seculum.

[b] Heb. die ſum-ditatis.

[c] Heb. ab iniquitate mea.

[d] Heb. mentientur mihi.

[e] Heb. violentiæ.

[f] Heb. *ſalutes Regi*.

Psalmus XIX.

David expositis documentis quæ Deus exhibet tum in rebus creatis, tum in sancto verbo suo, Deum orat ut peccata ipsi condonet, deducat in sanctificationem Spiritus, & ipsum acceptum habeat in Christo.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, ' *Psalmus Davidis.*

2 Cœli enarrant gloriam Dei fortis, & opus manuum ejus indicat expâsum eorum.

3 ' Dies ad diem ' eructat ' sermonem; & nox ad noctem ostendit scientiam.

4 ' Non *est* sermo, neque *sunt* verba: sine *his tamen* intelligitur vox eorum.

5 ' In totam terram ' prodeunte delineatione eorum, simul *prodierunt* in extremitatem orbis habitabilis sermones eorum; ' *ex quo* Soli disposuit tentorium in eis.

6 Nam est ' tanquam sponsus prodiens e thalamo suo; [a] lætabundus tanquam robustus decurrit viam.

7 Ab extremitate cœlorum exortus ejus, & revolutio ejus ad extremitates eorum *est*: nec *est* quod abscondatur a calore ejus.

8 ' Doctrina Jehovæ integra *est*, restituens animam: testimonium Jehovæ verax, sapientiam afferens imperito.

9 Mandata Jehovæ *sunt* recta, lætificantia [b] ' animum: præceptum Jehovæ purum, illustrans oculos:

10 Reverentia Jehovæ munda, ' consistens in sempiternum: judicia Jehovæ *sunt* ipsa ' veritas, justa sunt pariter:

11 Desyderatissima ' *desyderabiliora* sunt auro, & quidem auro purgatissimo quamplurimo: ac dulciora melle, & quidem [c] ' acœto melle.

12 ' Tum *me* servum tuum, commonefactum

1 *Psalmus Davidis*] Psalmus est generis mixti, partim διδασκαλικὸς, partimq; εὐκτικὸς. Sunt autem partes illius duæ, Propositio doctrinæ, usque ad ver. 12. & conclusio petitoria, inde ad finem usque. Doctrinæ summa est; Dei gloriam omnibus modis prædicari, tum a rebus creatis ex naturæ ordine, usque ad vers. 8; tum a verbo Dei ex dispensatione gratiæ, usque ad ver. 12. Quia autem cœlum & quæ in cœlo sunt; ut expansum, secundo versu; dies & nox ver. 3; sol, ver. 5. & seq. illustrissimum exhibent divinæ gloriæ documentum: idcirco de cœlo tantùm & cœlestibus rebus hîc agit psaltes.

3 *Dies ad diem*] i. dies diei alteri supervenienes; ut hodiernus hesterno, crastinus hodierno: sic de nocte. *Eructat*] id est, indesinenter profundit, ut fons perennis aquas profundit largiter: metaphora. *Sermonem*] de Dei gloria suo modo: elegans prosopopœia, quam duo versus sequentes explicant. 4 *Non est sermo*] Occupatio, qua propheta emollit superiorem prosopopœiam, & docet intelligentiam ejus: non loquuntur quidem ut homines; sed tamen (inquit) velut loquentes a nobis intelliguntur: sic Rom. 1. 20. 5 *In totam terram*] amplificatio a tempore: non est novum (inquit) hoc documenti genus; sed inde ab initio creationis omnia præconio illorum personant. *Prodeunte*] i. cùm eos delineavit Deus secundo creationis die, Gen. 1. 6. & seq. *Ex quo*] quarto creationis die, Gen. 1. 16. 6 *Tanquam sponsus*] id est, inde a creatione ornatissimus, indefessus, ac velocissimè percurrit demensum suum, atque efficacissimè calore suo afficit omnia. a Heb. *lætatur tanquam robustus currere.* 8 *Doctrina*] alterum genus documentorum, ut observatum est in vers. 1. commendatur autem hoc genus a duobus locis: primùm a natura ipsius; quod documentum hoc integrum, verax, rectumque est, &c. deinde ab effectis erga pios, quod singula effecta suam convenientiam habeant cum prioribus attributis singulis de natura verbi. Integra est doctrina; ac proinde animos redintegrat, ac sic deinceps. b Heb. *cor: ut ver. 15.* 9 *Animum*] qui totus perturbatus est, dum destituitur recto. 10 *Consistens*] ac proinde homines pios & reverentes Dei in eandem imaginem transformans a gloria in gloriam per spiritum domini, ut in sempiternum consistant. *Veritas*] ac proinde verè hominibus justitiam afferunt qua ad sempiternam illam vitam pervenitur. 11 *Desyderabiliora*] duobus illis nominibus, & quòd ipsa bona sunt, & quòd afferunt bonum. c Heb. *destillationis favorum.* *Acœto melle*] id est, maxime laudabili, quod per se fluit, & non sidit suo velut cubili; sed ultro e favo stillat ut mustum vel oleum; quod genus propriè acœton appellari docet Plinius lib. 11. cap. 15. 12 *Tum me*] Conclusio petitoria ab occasione superioris doctrinæ, & studio consequendi boni quod illa explicat. Sunt autem petitionis capita tria; primum, liberatio a peccatis per errorem commissis his duobus versibus: Secundum, conversatio piorum in obsequio Dei & sanctificatione, vers. 14. tertium, acceptio personæ per Christum, qui primus est aditus ad remissionem peccatorum & sanctificationem, quas postulaverat superioribus versibus.

13 *Nam errores*] Occupatio, qua ostendit David se peccata sua, si novisset, fuisse expositurum Deo ad impetrãdam veniam: sed humanũ esse errare, & ignorare errorem suum.

14 *A cõtumaciis*] id est, ne quando sim contumax; quasi dicat, deduc & contine me in obsequio tuo.

istis; in quorum observatione *est* emolumentum magnum:

13 (Nam errores quis intelligat?) me, *inquam*, ab occultis absolve:

14 Tum a contumaciis subtrahe servum tuum, ne dominentur in me; tunc integer & insons ero a defectione magna.

15 [d]Sint accepti sermones oris mei, & meditatio animi mei coram te: Jehova rupes mea & redemptor mi.

Tunc] cùm hæc duo fuero consecutus, remissionem peccatorum, & sanctificationem vitæ. d Heb. *in bene volentia; ut Levitic. 22. 20.* 15 *Sermones oris*] id est, ego ipse cum orationibus & cogitationibus meis. *Rupes mea*] vide Deut. 32. 4. *Redemptor*] in Christo, qui servat populum suum a peccatis suis.

Psalmus XX.

Ecclesia regi in expeditionem proficiscenti bene precatur suo & regis sui nomine; fiduciam suam in Deum prædicat; & fausto eventu gloriosè prænuntiato, res suas Christo Deo commendat.

1 *Psalmus Davidis*] Psalmus est εὐκτικός, tribus partibus constans; petitione, usque ad vers. 7. confirmatione, usque ad 10. & conclusione. petitionis loci sunt duo: unus, quo petit populus & precatur salutem regi, usque ad ver. 6. Alter, quo precatur salutẽ, pacem, & lætitiam populi, ver. 6.

2 *Exaudiat*] prolepsis, sive propositio generalis totius petitionis: cujus membra sunt duo: unum, ut Deus personam accipiat & preces exaudiat, quod explicatur versu 4. Alterum, ut benevolentiam suam opere testetur, regem supra omnia pericula evehens, quod explicatur ver. 3. per ὑστέρωσιν.

1 MAGISTRO *symphoniæ psalmus Davidis.*
2 Exaudiat te Jehova [a] tempore angustiæ; te in edito collocet nomen Dei Jahhakobi:
3 Mittat auxilium tuum e sancto, & e Tzijone fulciat te.
4 Odoretur omnia munera tua, & holocaustum tuum in cinerem redigat. Sela.
5 Det tibi ex [b] animo tuo, & totum tuum consilium impleat.
6 Canamus de salute tua, & in nomine Dei nostri vexillis utamur: impleat Jehova omnes petitiones tuas.
7 Jam agnosco Jehovam servare unctum suum, exaudire eum e cœlis sanctitatis suæ; [c] summa fortitudine, salute dexteræ suæ.
8 Hi curruum, & illi equorum; nos verò nominis Jehovæ Dei nostri recordamur.
9 Illi incurvant se & cadunt; nos verò surgimus & consistimus.
10 Jehova serva; rex ipse exaudiet nos, quo tempore invocabimus.

a Heb. *in die: synecdoche: sic infrà ver. ultimo.* *Nomen Dei*] id est, Deus nominatissimus & laudatus, ut suprà vocavit psal. 18. 4. Hypallage. 3 *E sancto*] id est, e cœlis sanctitatis suæ, ut infrà ver. 7. *E Tzijone*] id est, sede aspectabili ipsius in ecclesia. 4 *Odoretur*] id est, te & preces tuas gratè accipiat: Synecdoche a signis. b Heb. *corde*. 6 *Canamus*] petitionis pars altera, ut observatum est suprà in ver. 1. *Vexillis utamur*] id est, ex conflictu & victoria ab hostibus triumphemus: synecdoche. 7 *Jam agnosco*] Confirmatio, sive prædicatio gloriosa ecclesiæ velut jam petitionem adeptæ, qua ostendit se plane de felice eventu in Deo securam esse. *Unctum suum*] id est regem, supra 2. 2. c Heb. *fortitudinibus.* 8 *Hi curruum*] ἐργασία superioris prædicationis per ἀντίθεσιν sive comparationem fiduciæ fidelium cum fiducia infidelium hoc versu; & eventus utrorumque, versu sequente. *Recordamur*] id est in unica ejus recordatione acquiescimus. 9 *Cadunt*] id est, ex casu prostrati jacent, ut docet oppositum consistendi verbum. 10 *Jehova*] Conclusio, summatim precationem fiduciamque Ecclesiæ repetens. *Rex ipse*] Christus, qui idem est Jehova salutis autor.

Psalmus XXI.

Psaltes Deo gratulans de beneficiis ejus, enarrat summatim quæ ipse acceperit ad vitam, salutem, & gloriam præsentem & sempiternam pertinẽtia: exitium adversariorum prædicat: & Deum orat ut procuret porrò gloriam suam.

1 *Psalmus Davidis*] Psalmus est συγχαρητικός, id est, gratulatorius, constans ex propositione, ver. 2. narratione caussarum ad gratulationem pertinentium, usque ad ver. 14. & conclusione, ver. ultimo.

1 MAGISTRO *Symphoniæ psalmus Davidis.*
2 Jehova, de robore tuo lætatur rex; & de salute tua quàm exultat valde!
3 Desyderium [a] animi ejus das ei, & pronunciatum labiorum ejus non avertis. Sela.
4 Imò prævenis eum benedictionibus boni, imponis capiti ejus coronam auri purgatissimi.
5 Vitam petiit abs te, dedisti ei; *etiam* longitudinẽ dierum in seculum & sempiternum.
6 Magna est gloria ejus per salutem tuam: decus & majestatem posuisti in eo.
7 Nam disposuisti illi benedictiones in sempiternum, lætificasti eum lætitia a facie tua.
8 Quoniam ipse rex confidit Jehovæ, ideo fretus benignitate excelsi nõ dimovebitur.
9 [b] Assequitur manus tua omnes inimicos tuos, dextera tua assequitur osores tuos.
10 Disponis eos *ut* fornacem ignis tempore faciei iratæ tuæ; Jehova ira sua absorbet eos, quasi consumat eos ignis.
11 Fructum eorum e terra perdis, & semen eorum e filiis hominum:
12 Quoniam intenderunt tibi malum; commenti sunt cogitationem, non possunt *perficere*.
13 Nam ponis eos *velut* [c] tumulum; nervis tuis [d] aptatas *sagittas* jacularis contra faciem eorum.
14 Exaltare Jehova robore tuo; cantemus & psallamus fortitudinem tuam.

2 *Jehova*] propositio gratulationis [illegible] duobus nominibus [illegible] roboris divini, & salutis quam robur [illegible] divinum præstat.

3 *Desyderium*] narratio operũ, quibus robur suum & salutem præstabat Deus. Sunt autem gradus illius tres: unus, quòd res optatas dedit, hoc ver. alter, quòd supra optata dedit, usque ad vers. 9. tertius, quòd adversarios perdit, usque ad vers. ultimum.

a Heb. *cordis*.

4 *Imò*] alter gradus beneficentiæ [illegible] proleptice hoc [illegible] enunciatus [illegible] ponuntur illius partes; bona vitæ [illegible] benedictione Dei proficiscentia, [illegible] plicantur sequenti vers. & gloria [illegible] amplitudo, quam [illegible] plicat ver. 6.

Prævenis] id est, nihil tale cogitantem, nedum optantem [illegible] bes: ut ostenditur 1. Schem. 16.

Benedictionibus boni] id est, optimis: αὔξησις. *Imponis*] id est, committis regnum amplissimum & gloriosissimum in populo Dei, ver. 6. synecdoche. 6 *Magna est*] id est, duplicem gloriam tribuisti ei, tum quia salutem cõtulisti & liberationem ab omni calamitate, tum quia in summum majestatis fastigium evexisti: sic enim [illegible] anteactæ vitæ, acceptorumq; a Deo beneficiorum recordatur David. 7 *Nam disposuisti*] amplicatio beneficiorum Dei, a circumstantia temporis: in quibus se ipsum confirmat propheta primùm a revelatione Dei, 2. Schem. 7. deinde [illegible] sua promissiones amplectente, ver. 8. b Heb. *invenit: sic paulo infra [illegible] versu.* 9 *Assequitur*] tertius narrationis locus ordinarium Dei judicium in adversarios explicans hîc verbis propriis; figuratis verò, in ver. sequentibus. 10 *Disponis*] id est, personas, facultates, & posteritatem convellis, his [illegible] bus versibus. 12 *Quoniam*] αἰτιολογία judiciorum Dei, quæ impiis eventura prædicavit, a nefariis conatibus & consiliis eorum. 13 *Nam ponis*] Elegans allegoria: qua improborum corpora cum aggere; facies cum [illegible] aggeri infixo comparantur: sic Ijobi 16. 12. & Lamentat. 3. 12. c Heb. *humerum, id est, aggerem, quem dorsum similiter vocat Virgilius.* d Heb. *[illegible] contra faciem: syllepsis, ut Exod. 25. 2.* 14 *Exaltare*] Conclusio [illegible] pro gloria Dei, & salute lætitiaque populi ad gloriam ejus.

Psalmus XXII.

Psaltes angustias primùm & perpessiones infinitas Christi explicat, quibus ad ardentissimam invocationem eum ex fide recurrentem fuisse exauditum testatur: deinde prophetiam, sacerdotium, & regnum illius sempiternum atque universale ad Ecclesiam totam perventurum docet.

1 MAGISTRO *symphoniæ* [a] *ad diluculum, psalmus Davidis.*

a Heb. *ad cervam aurora.*

1 *Ad diluculum*] Has voces [illegible] riam red[illegible]itas, ita accipimus pro diluculo; quia eo demum tempore aurora [illegible] tem suam exerit. Nam quòd plerique initium cantionis esse existimant, [illegible] tis videtur cum argumento hujus psalmi & cum gravitate ac honestate ecclesiæ convenire, ut adhibeantur ludicri & populares cantus. Sensus igitur est, psalmum hunc sacerdotibus & Levitis fuisse traditum, ut singulo quoque mane in [illegible] quum primùm aurora erumperet, caneretur; prout moris erat sacerdotibus & Levitis ex lege symphoniam exercere, 1. Chron. 9. 33. & 23. 4. & 29: sic voluit Deus ecclesiam veterem singulis diebus recolere fiduciam de expectatione Christi, cujus perpessionum & regni vaticinium hoc psalmo continetur. *Psalmus Davidis*] Psalmus est generis mixti, εὐκτικὸς καὶ εὐχαριστικός: cujus argumentum [illegible] aliqua ex parte & certis tantum versibus ad Davidem accommodari possit: tamen non dubitamus propriè ad Christum pertinere, de quo David per spiritum Dei prophetavit. Constat itaque hic psalmus ex duabus partibus; precatione, quæ conjunctas habet perpessiones Christi, usque ad ver. 23. & gratiarum actione sive prædicatione beneficiorum Dei & regni ad Christum perventuri, inde ad finem usque. Nam his duabus partibus, nimirum perpessione & gloria, tota Evangelii doctrina continetur; ut docetur 1. Pet. 1. 11.

2 *Mi Deus fortis, mi Deus fortis,* quare dereliquisti me; longinquus a salute mea, *a* verbis *rugitus mei?
3 Deus mi, *quare* invocantem me interdiu non exaudis, & noctu; neque *est* *silentium mihi?
4 *Atqui sanctus es, permanens, [b] perfecta laus Jisraëlis:
5 Tibi confisi sunt majores nostri: confisi sunt & liberasti eos.
6 Ad te clamaverunt, & erepti sunt; tibi confisi sunt, *nec puduit eos.
7 *At ego *sum vermis, ac non vir: opprobrium hominum, & contemptus [c] populo.
8 Omnes videntes me subsannant me; *diducunt labium,* movent caput.
9 Devolvit se ad Jehovam (*inquiunt*) liberet eum: eripiat eum, quandoquidem delectatur eo.
10 *Cùm tu sis qui eduxisti me ex utero, faciens ut confiderem ad ubera matris meæ;
11 *In te rejectus sim ex vulva, inde ab utero matris meæ Deus fortis meus sis:
12 *Ne procul absis a me: dum angustia propinqua est, *cùm non sit adjutor.
13 *Circumdant me *juvenci multi; robusti *juvenci* *Baschanis cingunt me.
14 Dilatant contra me os suum, *tanquam* leo rapiens & rugiens.
15 *Sicut aqua effundor, & disparant se omnia ossa mea: est cor meum simile ceræ, liquefit in [d] visceribus meis.
16 Arescit ut testa vis mea, & lingua mea adhæret faucibus meis; & in pulvere [e] lethali collocas me.
17 Nam circundederunt me canes, cœtus maleficorum circumvenerunt me; *foderunt manus meas & pedes meos.
18 *Enumerare possem omnia ossa mea: ipsi *intuentur, respiciunt in me.
19 ‖Partiuntur vestimenta mea inter se, & pro indumento meo projiciunt sortem.
20 *Tu ergo, Jehova, ne procul absis: virtus mea, ad auxilium meum festina.
21 Eripe a gladio animam meam, [f] a cane *unicam meam.
22 Serva me ab ore leonis, & a cornibus unicornium, exaudiens me.
23 *Enarrabo nomen tuum fratribus meis: in media congregatione laudabo te:
24 *Dicens,* timentes Jehovæ laudate eum, totum semen Jahhakobi honorate eum: & timete ab eo totum semen Jisraëlis.
25 *Quia non spernit, neque abominatur afflictionem afflicti, neque abscondit faciem suam ab eo; sed cùm vociferatur ad ipsum, exaudit.
26 De te laus mea *erit* in congregatione multa: vota mea persolvam coram reverentibus eum.
27 *Comedent *mansueti, & saturabuntur; laudabunt Jehovam quærentes eum: *vivet animus vester in sempiternum.
28 Recordabuntur & convertentur ad Jehovam *omnes fines terræ; & incurvabunt se coram te omnes familiæ gentium:
29 Quoniam *Jehovæ est regnum ipsum, & dominium habet in gentes.
30 *Comedentes incurvabunt sese omnes *pingues terræ, coram eo procumbent quicunque descendunt in pulverem: & *qui* animam suam non potuit in vita conservare.
31 Horum semen *colet eum, *accensebitur domino in quaque ætate.
32 Advenientes annunciabunt justitiam ejus, populo nascituro, *ipsum facere *eam.*

‖ *Matt.27.35.*

20 *Tu ergo*] Petitio; cujus partes sunt ut Deus adsit, hoc vers. ut liberet a malo, vers. sequente. & plenam salutem bonumque conferat, ver.22.

f Heb. *e manu canis: ut Gen.9.ver.5.*

21 *Unicam*] id est, solitariã vitam meã adjutore omni destitutam, ut expostulavit suprà ver.12.

23 *Enarrabo nomen*] εὐχαριστία, altera pars psalmi, ut dictũ est in vers. 1. cujus partes sunt, professio publica beneficii a Deo accepti in Ecclesia, cum hortatione: deinde prophetia de regno Christi, inde a vers. 27. de hoc autem versu vide Heb 2.12.

24 *Dicens*] hortatio ad ecclesiam, alterum professionis membrum ad propheticum Christi officium pertinens.

25 *Quia nõ spernit*] αἰτιολογία a beneficio Dei tum singulari erga Christum, quando inclamavit patrem, ut suprà, & Heb 5.7. tum cõmuni erga membra ejus.

26 *De te laus mea*] transitio ad alteram εὐχαριστίας partem, per repetitionem ejusdem laudis, cujus meminerat suprà ver.23. a sacerdotio Christi. 27 *Comedent*] prophetica explicatio regni ad Christum pertinentis: cujus tria capita proleptice ponuntur hoc ver. educatio fidelium, laus Dei, & vita æterna. Ponitur autem laudatio Dei inter præsens tempus educationis, & futurum æternæ vitæ: quia ad utrumque communiter pertinet. *Mansueti*] id est, pii, qui domita & abdicata feritate naturæ suæ recordantur Dei & se ad ipsum convertunt, sequente ver. *Vivet animus*] apostrophe ad mansuetos emphatica. 28 *Omnes fines*] id est, incolæ totius terræ ad extremos usque terminos: metonymia, ut suprà 2.8. sic ostenditur regnum Christi non finibus Judææ circumscriptum, sed universale fore. 29 *Jehovæ*] vide accommodationem hujus argumenti, Rom.3.29. 30 *Comedentes*] id est, cujuslibet conditionis homines, magni & parvi, divites & pauperes, &c. fruentur educatione, quæ prima fuit pars prolepseos suprà 27. vide usum istius argumenti, 1.Timoth.2. in principio. *Pingues terræ*] id est, secundis rebus fruentes, prosperantes: periphrasis. *Qui animam*] id est, qui ita premuntur adversis, ut spirare amplius non possint. 31 *Colet eum*] secundum membrum prolepseos, suprà 27. *Accensebitur*] id est, populo Dei ascribetur, ut copiosius exponitur psal 87. 32 *Ipsum*] id est, autorem esse omnis justitiæ, tum illius qua justificat impium in misericordia, tum etiam illius qua in judicio damnat.

... a persona Dei; secundum, a persona adversariorum; tertium, a ... A persona Dei ponuntur duo argumentorum genera, his tri... ex natura ejus, quod sanctus, sempiternus, & laudatissimus est: ... erga suos & eorum exemplis, quod laus est, fiducia liberator, ... sui. b Heb. *laudes Jisraëlis.* 6 *Nec puduit eos*] qua... tione: sed potius gloriose supra omnes calamitates evecti sunt: 7 *At ego sum*] Alterum argumentum a persona adversariorum, ho... indignissime exagitantium, contumeliis, & sannis ludificantium, atque blasphemiis, tribus versibus. *Sum vermis*] id est, non pluris apud ... ut sequentia ostendunt. c Heb. *populi.* 8 *Diducunt labium*] ... per ludibrium buccas inflant: simile est Ijobi 16.10. *Movent caput*] vide 2.Reg.19.21. & Matth.27.39. & sequentibus. 10 *Cùm tu sis*] tertium argumentum a persona sua; quo adducit non meritum suum, sed ante accepta Dei beneficia inde ab utero. 11 *In te rejectus*] id est, totus tuus, & commissus ... ex fœdere tuo: cujus summa sequentibus verbis continetur: ut Gen.17.7.& 8. 12 *Ne procul absis*] summa petitionis, quæ fusius posteà repetitur ver.20.& sequentibus. Est autem hæc petitio admodum pathetica per antithesin contrariorum: nam Deum salutarem & longinquum angustiæ propinquæ opponit; quasi dicat, indignum esset te procul abesse, qui solus fides & salus nostra es, angustiam verò semper in propinquo fuere. *Cùm non sit adjutor*] ulterius ... 13 *Circumdant me*] ἐργασία superiorum argumentorum, a persona adversariorum & sua. *Juvenci*] id est, inimici robusti & ferocientes, qui allegoricè bestiarum nominibus describuntur. *Baschanis*] id est, præpingues ... ut juvenci in Baschane pasti: vide Deut.32.14. 15 *Sicut aqua*] alterius pars ἐργασίας a persona sua. ubi hyperbolicè exponit calamitates suas corporis, animi, & singulis eorum partibus initas. quasi dicat: caro, adeoque ossa, cor, viscera, lingua, totus denique contabesco. d Heb. *in medio viscerum* ... e Heb. *mortis.* 17 *Foderunt*] Etsi in vulgatis exemplaribus habentur verba, quæ sonant tanquam leo manus meas; tamen ad hanc lectionem ... non tantùm argumentationis ordine & simplicitate constructionis, Græcorumque exemplo; sed etiam duplice Massoritarum testimonio: Nam testantur in bona librorum emendatiorum parte scriptum fuisse, foderunt: & qui alteram lectionem habent, docent eam non esse ordinaria significatione: quam ob rem Chaldæus paraphrastes ... interpretationem conjunxit; quasi dicas, foderunt vel pertuderunt manus ... leo dentibus solet pertundere. 18 *Enumerare*] præ macie; ... intuentur ... & fixis oculis respiciunt in me gaudẽtes de malo meo.

Psalmus XXIII.

Propheta Deum pastorem suum agnoscens, & se vicissim illius ovem; officia illius erga se prædicat, & de futuro animum suum confirmat.

1 *PSALMUS *Davidis.* *Jehova pastor meus *est*, non possum egere.
2 *In caulis [a] herbidis facit ut recubem, *secundum aquas [b] lenes deducit me.

1 *Psalmus Davidis*] Psalmus est didascalicus, quo Psaltes exponit fiduciã suam in benignitatem Dei, & finem illius, duobus modis. primùm per narrationem allegoricam, usque ad versum 5. Deinde per ἀπαγωγὴν sive accommodationem allegoriæ ad personam suam, duobus reliquis. *Jehova*] propositio allegoriæ, qua Deus cum pastore, fidelis cum ove comparatur. Explicatur verò hæc allegoria primùm simpliciter, enumeratis partibus quæ ad officium boni pastoris pertinent, duobus versibus; deinde per hypothesin, ver. 4. 2 *In caulis*] id est, non tantùm alimoniam copiosè, sed etiam quietem mollissimam & opportunissimam concedit. a Heb. *teneræ herbæ.* *Secundum aquas*] id est, commoditatem potus & refrigerii exhibet. quasi dicat, meæ vitæ, quieti, & amœnitati consulit. b Heb. *quietum.*

3 *Animam meam*] id est, me languentē, mea infirmitate labefactatum, & planè confectum instaurat: regenerationis symbolum.

Ducit me] id est, facit ut sine metu serviam ipsi cum sanctitate & justitia in cōspectu ipsius: Luc. 1.74.

4 *Etiamsi ambularem*] hypothesis, ut observatum est suprà in vers. 1. quasi dicat, etiamsi ignorantia vel infirmitate mea ab ipso & ipsius grege aberrarem, in ipso tamen securus sum. vide Joann. 10.28. promissionem Dei huic securitati respondentem. *Virga tua & pedum*] id est, ductus spiritus tui ex præscripto verbi quasi virga me agit, & quasi pedo inhibet.

5 *Instruis*] ἀνακεφαλαίωσις, ut observatum est in ver. 1. cujus partes sunt duæ: una, explicatio beneficiorum præsentium, hoc ver. altera, futurorum cùm in præsente, tum in futura vita, sequente versu. Præsentia autem metaphoricè exponit, docens se tam largiter & lautè a Deo curari, ut rebus omnibus circumfluat tum ad necessitatem, tum ad ornamentum suum pertinentibus. Nam oleo & unguentis fere delibuti erant veteres, elegantiæ atque venustatis, non necessitatis causa: ut Matth. 6.17. & 2. Schemu. 12.20. quam ob rem qui in luctu erant, ab unguentis abstinebant, ut 2. Schemu. 14.3 c Heb. *pingue*. 6 *Utique bonum*] altera pars, securitas de futuro: ut modò diximus. d Heb. *in longitudinem dierum*.

3 *Animam meam quietam efficit, *ducit me
per orbitas justitiæ: propter nomen suum.
4 *Etiamsi ambularem per vallem lethalis
umbræ, non timerem malum, quia tu mecum es: *virga tua & pedum tuum ipsa consolantur me.
5 *Instruis coram me mensam e regione
hostium meorum: c delibutum reddis unguento caput meum, poculum meum exuberans.
6 *Utique bonum & benignitas prosequentur me omnibus diebus vitæ meæ: & quietus ero in domo Jehovæ, d quandiu longa erunt tempora.

Psalmus XXIIII.

Propheta regno Dei universali in res creatas exposito, singulare regnum in ecclesia (cujus notas apponit) explicat; & eam ad honorificè convenienterq; excipiendum regem Christum adhortatur.

1 *Psalmus*] psalmus est didascalicus, regnum Christi explicans duobus modis: primùm a subditis ejus, usque ad ver. 7. deinde ab adventu ejus in regnum suum, inde ad finem usque. Subditorum ponuntur duo genera: unum, naturâ & creationis jure ad Deum pertinentium, ver. 1. & 2: Alterum, domesticorum ejus, quos beneficio gratiæ suæ & redemptionis recipit ad se, vers. sequentibus.

Jehovæ est terra] id est, res omnes creatæ ad ipsam pertinent, ac proinde eorum sunt etiam quos Deus ad se recipit in Christo; sive uti illis, sive non uti commodum videatur: sic accōmodat Apostolus 1. Cor. 10.25. & 28. a Heb. *plenitudo ejus*. 2 *Nam*] αἰτιολογία a creationis, sustentationis, & administrationis jure. *Super maria*] id est, ita statuit eam, ut depulsis in suos alveos maribus & fluentis, suprà extet ad commodam habitationem nostram. Quamobrem psal. 104. bases terræ vocātur ac velut statumina, quibus latera ejus circumquaq; fulciuntur. 3 *Quis ascensurus*] transitio ad alterum subditorum genus, quod dialogisticè exponitur, ut psalm. 15. quasi dicat, Etsi omnia sunt Jehovæ; tamen non omnia, ac ne omnes quidē homines apud Jehovam permansuri sunt. Quis ergo ascendet, &c. 4 *Innocens manibus*] subjectio, sive responsio ad quæstionem proximam de notis domesticorum Dei: quarum genera sunt tria; primùm integritas vitæ, animi, cogitationum, & sermonum, hoc ver. deinde testificatio Dei, vers. seq. & postremò professio & studium ipsorum ad adeundū Deum, ver. 6. b Heb. *corde*. 6 *Faciem tuam*] apostrophe ad Deum. *Generatio Jahhakobi*] id est, quæ non secundum carnem censetur in posteris Jahhakobi; sed qui filii sunt promissionis ex fide, ut Rom. 9.6. & seq. & Galat. 6.16. 7 *Attollite*] altera pars psalmi dialogistica de adventante rege Christo; qua per prosopopœiam admonentur pii, ut se comparent ad excipiendum eum: nam ecclesia templum Dei est; & fidelium singulorum animus, allegoricè est porta qua intromittitur Christus: ut Apocal. 3.20. ideoq; jubentur animos ab istis rebus terrenis avocatos sursum erigere. *Ostia seculi*] id est, æterna Dei templa æternæ ecclesiæ, & universalis membra.

1 DAVIDIS *Psalmus. *Jehovæ *est* terra
& quod a implet eam; orbis habitabilis
& habitantes in eo.
2 *Nam ipse *super maria fundavit illam, &
super flumina stabilivit illam.
3 *Quis ascensurus est in montem Jehovæ?
& quis staturus est in loco sanctitatis ejus?
4 *Innocens manibus & purus b animo; qui
non effert ad vanitatem animam suam, neque jurat ad fraudem:
5 Is reportat benedictionem a Jehova, & justitiam a Deo salutis suæ.
6 Hæc est generatio requirentium eum: quærentium *faciem tuam, **generatio* Jahhakobi. Sela.
7 *Attollite portæ capita vestra, & attollite vos *ostia seculi; ut ingrediatur rex
gloriæ.
8 *Quis *est* iste rex gloriæ? Jehova robustissimus & potentissimus; Jehova potentissimus
e bellator.
9 *Attollite portæ capita vestra: attollite, inquam, ostia seculi, ut ingrediatur rex gloriæ.
10 Quis *est* iste rex gloriæ? Jehova exercituū:
is *est* rex gloriæ. Sela.

8 *Quis est iste rex*] quæstio fidelium de persona regis, non repellētium quidem, sed ad majorem sui confirmationem percunctātium; quibus ita respondetur, ut designetur Christus a natura & effectis suis: a natura, quòd Jehova, id est, Deus sempiternus, robustissimus, & potentissimus bellator est, hoc ver. ab effectis verò, quòd omnibus bellis tum spirituali suo adversus satanam, tum nostro adversus omnia victor est, quòd exercitus omnes pro arbitrio suo agit, & postremò quòd gloriam ex natura & rebus gestis sibi ac suis consequitur. e Heb. *belli*. 9 *Attollite*] repetitionis finem vide in Gen. 41.32.

Psalmus XXV.

David graviter oppressus ab adversariis, benignè a Deo doceri & peccata calamitatū causas condonari petit: seipsum in horū expectatione, fretus Dei bonitate & testimonio fidei suæ, confirmat: ac postremò sibi totiq; ecclesiæ postulat liberationem a malo.

1 *ODE DAVIDIS. *Ad tē, Jehova, animam meam attollo.
2 Deus mi, in tē confido, ne erubescam:
ne exultent inimici mei de me.
3 Etiam ulli expectantes te, ne erubescant:
erubescant qui perfidè agunt immeritò.
4 *Vias tuas, Jehova, notas fac mihi; semitas
tuas doce me.
5 Fac ut incedam *per veritatem tuam, &
doce me; nam tu es Deus salutis meæ, te
expecto totum diem.
6 *Recordare miserationum tuarum Jehova,
& benignitatum tuarum: eas a seculo esse.
7 *Peccatorum pueritiæ meæ & defectionum
mearum ne recorderis: pro benignitate tua
recordare mei tu, propter bonitatem tuam,
Jehova.
8 *Bonus & rectus Jehova *est*, idcirco docet
*peccatores viam.
9 Facit ut incedant mansueti a ex jure, & docet mansuetos viam suam.
10 Omnes semitæ Jehovæ *benignitas & fides *sunt*, custodientibus fœdus ejus & testimonia ejus.
11 *Propter nomen tuum, Jehova, etiam condonabis iniquitatem meam: quamvis magna sit.
12 *Qualis futurus est vir ille qui reveretur
Jehovam, docentem ipsum quam viam eligat?
13 *Anima ejus in bono commorabitur, & semen ejus hæreditariò possidebit terram:
14 Arcanum Jehovæ reverentibus ipsum, &
fœdus suum faciet ut experiantur illi.
15 *Oculi mei jugiter ad Jehovam *respiciunt*;
quia ipse educit e reti pedes meos.

1 *Ode Davidis*] id est ἀλφαβητική: cujus singuli versus ferè principio literarum alphabeticam Hebræorum ordinem retinent. Constat ex tribus partibus; Petitione, usque ad vers. 8. Confirmatione, usque ad vers. ... Conclusione petitoria, inde ad finem usque.

Ad te, Jehova] petitio suis ... juncta, duo capita summatim ... demonstratione ... communicationemque boni, vers. 4. & sequentibus; deinde abolitionem mali peccatorumque ... istorum, ut ... acceptæ sint vers. ... Causarū ... nuntur tria, ut observatum est, supra psalmo 13. Primum a persona supplicis & bonorum ... secunda, a persona adversariorum, vers. 1. 2. & 3. tertia, a persona Dei, vers. ... 8.

4 *Vias tuas*] ... primum petitionis caput.

5 *Per veritatem*] id est, prout verax, fideliter & ... præstans promissiones tuas. ... tum a natura Dei. 6 *Recordare*] id est, qua misericordia erga ... inde ab orbe condito, eadem erga me utere: argumentum ab exemplo. 7 *Peccatorum*] secundum petitionis caput; remissio peccatorum. 8 *Bonus & rectus*] Secunda pars psalmi; confirmatio a natura Dei, operibusque ...

Peccatores] quos justificet in Christo secundum electionem gratiæ ... mansueti effecti sunt: ut suprà psalm. 22.27. a Heb. *in jure*. 10 ... id est, benignissimæ & constantissimæ: auxesis. 11 *Propter* ... accōmodatio superioris theseos, perinde ac si confirmatus ex ea David ... statueret idem in se reipsa præstari sic respondet argumento quo usus fuerat ver. 6. 12 *Qualis*] alter confirmationis locus dialogisticè ... effectu promissionum Dei; nimirum timentes Dei ex fœdere bonorum ... ros, & elapsuros è malo: unde sequitur accommodatio singularis ad personam Davidis, ver. 15. 13 *Anima ejus*] id est, omnium bonorum spiritualium & corporalium hæres futurus est, ad suam & suorum utilitatem, ex ... Dei. 15 *Oculi*] transitio ad petitionem & conclusionem Psalmi.

16 *Respice*

16 Respice ad me] Conclusio petitoria, cujus partes duæ sunt, una, petitio singularis pro persona supplicis, altera, petitio publica pro corpore ecclesiæ, ver. ultimo.
Solitarius] i. aliena ope destitutus, ut psal.22.12.
b Heb. cordis mei.
17 Dilatant se] id est, tam late occupant, ut animus quasi præfocetur: primum argumentum a persona suæ calamitatibus.

16 'Respice ad me, & gratiam fac mihi; quia 'solitarius & pauper sum.
17 Oppressiones [b] animi mei 'dilatant se: ab angustiis meis deduc me:
18 Aspice afflictionem meam & laborem meum: & condona omnia peccata mea.
19 'Aspice inimicos meos, ut augentur; & odio violento oderunt me.
20 Serva animam meam & eripe me, ne erubescam; 'quia recipio me ad te.
21 'Integritas & rectum custodiant me; quia expecto te.
22 Redime, Deus, Jisraëlem ab omnibus oppressionibus ejus.

19 Aspice inimicos] secundum argumentum a persona inimicorum. 20 Quia recipio] fretus promissionibus Dei: tertium argumentum a fide sua integerrima in promissiones Dei, hoc & sequente ver. 21 Integritas & rectum] judei meæ, quasi dicat, promissiones tuæ, quibus totus recumbo fide.

Psalmus XXVI.

David ab hostibus pressus ad Deum judicem confugit, fidem suam & vitæ innocentiam probat: ideóq; liberari ab angustiis & gratiam consequi expetit, ad glorificandum Deum.

1 Ode Davidis] Ode [illegible], constans tribus partibus, propositione juris sui usque ad ver. 9. petitione ad ultimum usque; & conclusione, ver. ult. Propositionis partes sunt, exordium, quo secum agi postulat in causa sua et judicioru formula, ver. 1. & 2. & narratio causarũ quibus ad postulatum [illegible]; quod [illegible] ver. 1. per prolepsin [illegible].
[illegible] ego] [illegible] prolepsis, et quibus ad [illegible] judicium confu[illegible] integritas vitæ, [illegible] in Deum, quæ [illegible] explicantur [illegible] ver. 3.
2 Proba me] Id est, judicem te facio, & appello testem: inspice, & penitus [illegible] de causa [illegible]: metaphora ab [illegible].
[illegible]] ut sup. 7.10.
a Heb. cor.

1 'ODE *Davidis*. Judicem meum age Jehova: 'quoniã ego in integritate mea ambulo, & Jehovæ confido, me non vacillaturum.
2 'Proba me Jehova & tenta me, examina 'renes meos & [a] animum meum:
3 'Nam benignitas tua coram oculis meis *est*, & continenter ambulo in veritate tua:
4 'Non sedeo cum hominibus [b] vanis, & cum [c] 'dissimulatis non convenio:
5 Odi congregationem maleficorum, & cum improbis non sedeo:
6 'Lavo in innocentia manus meas, & 'circumeo altare tuum Jehova;
7 Personando voce gratiarum actionis, & enarrando omnia mirabilia tua.
8 'Jehova, diligo habitaculum domus tuæ; & locum, tabernaculum gloriæ tuæ.
9 'Ne aggreges 'penes peccatores animam meam, & penes viros [d] sanguinarios vitam meam:
10 'Quorum in manibus scelus, 'quorum dextera plena est muneribus.
11 At ego in integritate mea ambulo: redime me, & gratiam fac mihi.
12 'Pede meo consistente in plano, in congregationibus benedicam Jehovæ.

3 Nam benig.] Narratio qua David tum animum suum erga Deum, tum vitæ [illegible] exponit, ut sup. ver. 1. quæ duo deinceps per ὑστέρωσιν, hoc est inverso ordine, explicantur. 4 Non sedeo] explicatio secundæ partis de vita sua, [illegible], ut psal. 1. cùm primo loco inficiatur David se malè versari, duobus versibus; deinde confirmat se vitam bene transigere. b Heb. [illegible]. c Heb. *absconditis*. *Dissimulatis*] i. multiplicibus, Proteis, & sese in [illegible] facies vertentibus. 6 *Lavo*] professio vitæ, tum ratione conversationis [illegible], tum etiam officiorum ac pietatis in Deum coram ecclesia. Est autem lavare manus suas in innocentia, purissimè cum hominibus conversari, ut Ijobi 9. [illegible] *circumeo altare*] i. te colo, agnosco & prædico in Ecclesia: synec. 8 *Jehova*] explicatio prioris partis de fide & studio animi sui in Deum. 9 *Ne aggr.*] petitio duabus partib. constans, quarum una est, ne Deus sinat servum suum improbis exponi & involvi malo: altera, ut gratiam faciat, & exhibeat nominis sui be[illegible] argumentum, ver. duobus ultimis. *Penes peccat.*] hoc est, vitam meam [illegible] in facultatem illorũ. d Heb *sanguinum*. 10 *Quorum*] Amplificatio a persona adversariorum suorum, hoc ver. deinde a persona sua, [illegible]. *Quorum dextera*] hoc est, qui & malefici sunt, & ad omne maleficium [illegible] commodi causa paratissimi. 12 *Pede meo*] id est, cum non amplius in [illegible] loco importunitate hostium cogar consistere, sed beneficentia [illegible] fuero ab his angustiis & meliore loco positus; tum demum benedicam Jehovæ. Conclusio votiva.

Psalmus XXVII.

David vim suæ in Deũ fiduciæ adversus omnia pericula prædicãs, quia ab Ecclesia aspectabili abesse persecutionibus cogebatur, se eadem fide consolatur: Dei gratiam, opem, documenta, ductum & liberationem petit: ac postremò se & ecclesiam ad confirmandos in Deo animos hortatur.

1 'ODE *Davidis*. 'Jehova 'lux mea & salus mea *est*, a quo timerem? Jehova robur vitæ meæ *est*, a quo expavescerem?
2 'Belligerantibus contra me maleficis 'ad exedendum carnem meam; hostes mei & inimici mei [a] mihi *cedunt*, ipsi corruunt & concidunt.
3 'Si metarentur contra me castra, non timeret [b] animus meus: si insurgeret contra me bellum, 'in [c] his ego securus essem.
4 'Unum petii a Jehova, id ipsum requiro: 'ut considеam in domo Jehovæ omnibus diebus vitæ meæ, 'ad videndum amœnitatem Jehovæ, & inquirendum in templo ejus.
5 'Sed abscondit me in tugurio suo, [d] tempore adversitatis; abdit me in abdito tentorii sui, in rupem attollit me.
6 Ideo jam 'extollitur caput meum supra inimicos meos, circumstantes me: ut sacrificem in tentorio ejus, sacrificia clangoris, canam & psallam Jehovæ.
7 [e] 'Audi Jehova me voce mea clamantem: gratiamque fac mihi, exaudiens me.
8 'Tuum *illud*, 'requirite faciem meam, [f] cogitat animus meus: faciem tuam, Jehova, requiro.
9 'Ne abscondas faciem tuam a me, ne avertas in ira servum tuum: auxilium meum fuisti, ne deseras me, neque derelinquas me, Deus salutis meæ.
10 'Nam pater meus, & mater mea derelinquunt me, quamobrem Jehova recipiat me.

1 Ode Davidis] Ode est generis mixti, διδασκαλικὴ καὶ εὐκτικὴ, tribus partibus constans: prima est propositio fiduciæ in Deum, usque ad ver. 7. secunda, petitio, usque ad ver. ultimum; & postrema, conclusio hortatoria.
Jehova lux mea] propositio fiduciæ duo membra continens; prius, beneficium Dei erga fideles; posterius, indubitatam in Deum securitatem ex fide, quæ est effectus alterius.
Lux mea] id est, liberator meus ab adversitatibus (quas scriptura ferè tenebras vocat) & salutis autor omnisque boni.
2 Belligerantibus] ἐργασία propositionis præcedentis, ab anteacta experientia, hoc ver. unde nascitur gloriosa illa fiduciæ prædicatio, ver. sequentibus.
Ad exedendum] id est, me inhumanissimè ferarumque more consumendum.
a Heb. *mihi sunt*.
3 Si metarentur] summus fiduciæ prædicandæ locus per hypothesin sive conditionalem orationem. b Heb. *cor meum: sic ver. 8. & ultimo.* *In his*] id est, in mediis castris, exercitibus &c. si illis circumcluderer: ut psal. 3. c Heb *in hoc*. 4 *Unum petii*] Occupatio, quasi dicat, omnia quidem in Deo percipio fide, mirificas liberationes, & salutem maximam: hoc verò videtur fiduciæ meæ adversari, quod destituor aspectabili præsentia ejus, quam tantopere desideravi & etiam nunc desidero, ut cultu ejus libero ac legitimo uti possim. *Ut considеam*] ac non ita errare & vagari compellar. *Ad videndum*] id est, ad percipiendum sancta & augusta illius dona, & ad consulendum eum; quæ duo sunt piorum officia in ecclesia. 5 *Sed abscondit*] Responsio ad occupationem præcedentem duobus argumentis: hoc (inquit) non efficit quo minùs fiducia mea sibi constet. Primùm enim beneficia ejus, nimirum liberationes maximas & honores ab eo percipio, hoc ver. deinde, quamvis hæc omnia deficerent, tamen fide & animo illius cultus sum particeps, a quo videor longissime abesse: & de futuro sum certò persuasus me tandem aliquando re ipsa & coram fore participem, sequente ver. d Heb *die mali*. 6 *Extollitur*] id est, gloriosè prædico adversus hostes, velint nolint, me sacrificaturum & culturum Deum. e Heb. *clamo*. 7 *Audi*] secunda pars psalmi, Oratio, cujus membra sunt tria: exordium audientiam faciens hoc ver. propositio, versic. sequente; & petitio, reliquis usque ad ver. ultimum. 8 *Tuum illud*] propositio, qua mandatum Dei & officium suum ex mandato agnoscit profiteturque psaltes. Est autem hîc ὑστέρωσις, quam perspicuitatis causa mutavimus.
Requirite faciem] id est, in rebus dubiis consulite, & in adversis invocate: sic Deut. 4.29. f Heb *dicit cor meum*. 9 *Ne abscondas*] Petitio David's, cujus membra sunt tria: primum deprecatio, ne abjiciatur ab eo, hoc versu; secundum, precatio, ut receptus doceatur & deducatur a Deo, duobus sequentibus; tertium, altera deprecatio, ut saltem si nondum liberationis tempus advenit, non exponatur adversariorum libidini, ver. 12. & 13. Sunt autem hæc pleraque humanitus attributa Deo. 10 *Nam pater*] id est omnes qui naturæ & amicitiæ jure deberent & vellent mihi opem ferre, præ tyrannide nimia me coguntur deserere, ut supra 25.16.

11 *Deduc me in viam*] id est, in libertatem vindica me: metaphora, ut supra 26. 12.

Propter observantes me] vide supra psalm. 59.

g Heb. *animæ*.

12 *Nam consisterent*] id est, non corruerent & conciderent, ut dixit supra ver. 2. sed voti sui compotes efficerentur vel sua fraude vel vi: nisi fiducia certa in te recumberem: argumentum a persona adversariorum & sua. h Heb. *visurum*. 13 *Bonitate*] id est, bonis a te promissis. *In terra viventium*] id est, in hac ipsa vita, ut psalm. 116.9. 14 *Expecta*] Conclusio, qua se & alios hortatur David ad spem & fidem in Deo collocandum, & promissionem confirmat.

11 Doce me, Jehova, viam tuam, & ' deduc
me per semitam planam; ' propter obser-
vantes me.
12 Ne tradas me g desyderio hostium meo-
rum: ' nam consisterent contra me testes
mendaces, & qui spirat violentiam,
13 Nisi crederem me h fruiturum ' bonitate
Jehovæ, ' in terra viventium.
14 " Expecta Jehovam, confirmare, & fortifi-
cabit animum tuum: itaque expecta Jeho-
vam.

Psalmus XXVIII.

David a perditissimis adversariis pressus, Deum orat pro salute sua & illorum exitio: salute accepta, Deum celebrat suo & ecclesiæ nomine: ac postremò ecclesiæ toti bene precatur.

1 *Ode Davidis*] Ode est generis mixti, ἐυκτικὴ καὶ ἐυχαριστικὴ. oratio cōtinetur quinque primis ver. laudatio verò, sequentibus tribus; cui postremò subjicitur conclusio petitoria. orationis partes sunt duæ; una pro salute sua, tribus ver. altera pro exitio adversariorum, ver. quatuor.

Rupes mea] ut Deut. 32.4 argumentum ab officio & promissionibus Dei.

Ne surdum agas] id est, ne abjicias aut negligas: humanitus dictum.

Si mutus] id est, si non respondeas.

Consimilis] id est, succumbam & peream: periphrasis mortuorum. sic deprecatur a persona sua.

a Heb. *cisternam*.

2 *Ad adytum*] id est, ad cœlum, ubi est sanctuarium quod fixit dominus, & non homo, Heb. 8.2.

3 *Ne trahas me*] Id est, ne inducas me in potestatem illorum, aut sinas quasi mancipium ab illis rapi, ut suprà psal. 26. 9. & 27.12. *Loquentes pacem*] ut de Schaule legimus 1. Schem. 24.17. & 26.17. & sequentibus. b Heb. *corde: sic infrà ver. 7.* 4 *Da istis*] altera pars orationis, imprecatio adversus illos quos descripsit superiore ver. nimirum improbos, qui opere, sermone, & animo depravati, obfirmati, & Deo infensi sunt. quasi dicat, justitiam tuam in illis exerce. 5 *Quia non*] ἀιτιολογία imprecationis per comparationem illorum injustitiæ cum justitia Dei; isti (inquit) testimonio suæ ipsorum conscientiæ rei sunt, quòd animum ad opera Dei omnia, & nominatim singulare illud erga me electionis meæ, minimè advertunt. Quamobrem non potest Deus non perdere judiciis suis, qui non erudiuntur documentis. Ego verò absit ut benedicam, cui maledicit Jehova. vide 1. Schem. 2. 25. in annotat.

Destructurus est eos] id est, justum est eos perdere, & reipsa perdet: metaphora ab ædificiis. 6 *Benedictus*] laudatio primùm a singulari beneficio Dei erga prophetam, duobus ver. deinde a publico erga totam Ecclesiam in Christo, ver. 8. 8 *Istis*] popularibus meis, id est, Ecclesiæ Dei. c Heb. *salutum*. *Uncti sui*] Christi, in quo tota salus consistit cùm Davidis, qui fuit illius typus, tum totius Ecclesiæ. 9 *Serva*] Conclusio, qua Ecclesia Deo servanda, augenda, & benedicenda modis omnibus commendatur. *Possessioni tuæ*] id est, populo: vide Deut. 9.29.

1 ' ODE *Davidis*. Te, Jehova, inclamo, ' ru-
pes mea, ' ne surdum agas erga me: ut
non ' si mutus eris erga me, ' consimi-
lis fiam descendentibus in a sepulchrum.
2 Audi vocem deprecationum mearum: dum
vociferor ad te; dum attollo manus meas
' ad adytum sanctitatis tuæ.
3 ' Ne trahas me penes improbos, & penes
operarios iniquitatis; ' loquentes pacem
cum proximis suis, malitia *obtinente* in b a-
nimo eorum.
4 ' Da istis secundum opus ipsorum, & secun-
dum malignitatem actionum ipsorum: se-
cundum opus manum ipsorum da eis, redde
retributionem suam eis.
5 ' Quia non animadvertunt ad opera Jeho-
væ, & ad factum manuum ejus; ' destructu-
rus est eos, non autem extructurus eos.
6 ' Benedictus *sit* Jehova, qui exaudivit vo-
cem deprecationum mearum:
7 Jehova robur meum & scutum meum; cui
confidente animo meo, adjuvor: idcirco
exultat animus meus, ut cantico meo cele-
brem eum.
8 Jehova robur ' istis, & confirmatio maxi-
mè c salutaris ' uncti sui est.
9 ' Serva populum tuum, & benedic ' posses-
sioni tuæ: pasceque eos ac extolle eos usque
in seculum.

Psalmus XXIX.

Propheta pios hortatur ad prædicandas Dei laudes, cùm propter documenta naturæ ac nominatim tonitruum, tum propter documenta gratiæ, quam cum ecclesia sua communicat verbo.

1 ' PSALMUS *Davidis*. Cedite Jehovæ, ' fi-
lii fortium; cedite Jehovæ gloriam &
robur.
2 Cedite Jehovæ ' gloriam nominis ejus, in-
curvate vos Jehovæ *residenti* ' in decoro san-
ctitatis.
3 ' Vox Jehovæ ' supra aquas; *vox* Dei for-
tis a gloriosi intonat, vox Jehovæ supra a-
quas multas.
4 Vox Jehovę b potenter, vox Jehovę decorè.
5 ' Vox Jehovæ confringit ' cedros, perfrin-
git etiam Jehova cedros Libani:
6 Et ' facit ut exiliant sicut vitulus; Libanus
& ' Schirjon ut c pullus Unicornium.
7 Vox Jehovæ ' cedit flammas ignis.
8 Vox Jehovæ dolore afficit ' desertum, do-
lore afficit Jehova ' desertum Kadeschi.
9 Vox Jehovæ ' facit ut pariant cervæ, & ' de-
nudat sylvas: ' verùm in templo suo d elo-
quitur totam gloriam suam.
10 ' Jehova ' in diluvio sedebat, & sedet Je-
hova rex in seculum.
11 Jehova robur populo suo dat, Jehova ' be-
nedicit populo suo pace sua.

1 *Psalmus Davidis*] Psalmus est ἐπαινετικὸς, id est, laudativus, constans hortatione ad laudes, & argumentis laudis.

Filii fortium] id est, etiam generosissimi & potentissimi quique, ac proinde omnes: synecdoche.

2 *Gloriam nominis*] id est, nominatissimam & celeberrimam, qualis convenit majestati ejus.

In decoro sanctitatis] id est, in sanctuario magnifico: sic 1. Chron. 16.29.

3 *Vox Jehovæ*] secunda pars, argumenta laudis, quorum genera sunt duo; alia communia, quæ palàm omnibus rebus creatis offeruntur, usque ad finem ver. 9. alia verò singularia erga ecclesiam

Dei. Argumentorū autem communium unum tantùm genus exempli causa proponitur, ut ab eo cætera cognoscantur: nimirum tonitru, cujus natura ostenditur, primùm a vehementia, ver. 3. & 4. deinde ab effectis, usque ad ver. 9. *Supra aquas*] id est, vehementia fragores, plausus, & strepitus omnes, quantumvis magnos [illegible] superat. Frequens est autem in scripturis, fremitum aquarum comparari cum [illegible] vehementissimo, ut Jechezkel. 1. 24 & 43. 2. sic accipiendum esse [illegible] ver. sequens. a Heb. *gloria*. b Heb. *cum virtute, cum decoro*. 5 *Vox Jehovæ*] altera descriptio tonitru ab effectis, quòd omnia validissima frangit, [illegible] bilia commovet, denique omnia perhorrescit arbitratu Dei autoris sui. *Cedros*] procerissimas, crassissimas & maximè durabiles. 6 *Facit ut exiliant*] id est, movet montes, quamvis firmissimos. *Schirjon*] vide Deut. 3. 8. & 9. c Heb. *filius*. 7 *Cedit*] id est, coruscationes, fulgetra fulguraque dissipat. 8 *Desertum*] id est, feras in deserto versantes; metonymia. *Desertum Kadeschi*] id est, animalia quantumvis horrifica; cujusmodi fuisse in hoc deserto legitur, Deut. 8.15. 9 *Facit ut pariant*] id est, cervas, quantumvis præ [illegible] utantur difficiliore partu, cogit abortire: vide Ijobi 39.4. & sequentibus. *Denudat sylvas*] feris, quæ trepide antra sua latibulaque petunt, ut scribit Virgilius 1. Georg. nam ut de arboribus capiatur, impedit ver. 5. *Verùm in templo*] secundum genus argumentorum laudis, ut observatum est suprà in ver. 3. quasi dicat, [illegible] quidem gloriosa sunt; sed tamen particulæ sunt duntaxat illius gloriæ quam [illegible] us explicat in ecclesia sua, non tantùm opere externo, sed etiam prædicatione verbi. d Heb. *totam ipsius eloquitur gloriam*: ὑστέρωσις. 10 *Jehova*] [illegible] explicatio gloriæ, quam Deus testatur ecclesiæ; primùm a sempiterna majestate ejus, hoc ver. deinde a beneficentissima communicatione cum ecclesia, [illegible] *In diluvio sedebat*] id est, jam tum regnabat, cùm diluvium effectum est super terram, Gen 6. & 7. 11 *Benedicit populo suo*] id est, pacem suam largitur [illegible] bo & communicatione spiritus, ac proinde tranquillitatem confert.

Psalmus XXX.

David ex fuga reversus, & domum suam a sceleribus Abschalomi repurgans, Deum celebrat beneficii erga se singularis nomine pios ad laudes Dei prædicandas hortatur; calamitates, instaurationemque sui factam a Deo narrat, eique votum laudis exhibet.

' 1 PSALMUS *Davidis*, ' *canticum dedicatio-
nis domus illius*.

1 *Psalmus Davidis*] Psalmus [illegible] ἐπαινετικὸς, tribus partibus constans; propositione singulari laudis, a vers. 2. ad 5. [illegible] hortatione ad laudes ejus in ecclesia; inde ad vers. ultimum; & conclusione.

Canticum] id est, quod cecinit David, cùm repeteret ac redintegraret [illegible] crationem domus suæ, quæ incestis nefariisque Abschalomi sceleribus [illegible] contaminata, 2. Sch. 16. 22. nam moris erat, ut novis ædificiis exstructis [illegible] rentur ceremoniæ ad purganda & sanctificanda loca pro inhabitantium [illegible] Deuteronom. 20. 5. & Nechemjæ 12. quam rationem a Davide fuisse [illegible] repurganda domo, non obscurè indicatur 2. Schem. 20. 3. cur verò ad hoc [illegible] tempus & hanc domum referamus, docet argumentum ipsum & [illegible]

Est autem in hoc ver. verborum ἐμπλοκὴ, quam ad evidentiam [illegible]

2 ' Extollam te Jehova; quoniam [a] evexisti
me, neque lætitia affecisti inimicos meos de
me.
3 Jehova Deus mi: ' vociferantem ad te, ' cu-
rasti me:
4 Jehova, eduxisti e sepulchro animam meam,
conservans me vivum, ne descenderem in
[b] sepulchrum.
5 ' Psallite Jehovæ, quos ipse benignitate
prosequitur; & celebrate ' ad memoriam
sanctitatis ejus.
6 ' Cùm momento fuit in ira sua, vita *adest*
benevolentia ejus: vespere facit ut diverse-
tur fletus, manè verò *adest* cantus.
7 ' Nam ego dicebam in ' tranquillitate mea,
non dimovebor in seculum.
8 ' Jehova, benevolentiâ tuâ constitueras in
monte meo robur; ' te abscondente faciem
tuam, fui conturbatus.
9 ' Ad te, Jehova, clamavi; & [c] Jehovam de-
precatus sum, *dicens*,
10 ' Quid lucri *erit* ' in sanguine meo, ' cùm
descendam in foveam? an celebrabit te
' pulvis? nuntiabitne veritatem tuam?
11 Audi Jehova, & gratiam fac mihi; Jehova,
esto adjutor mihi:
12 Convertisti ' planctum meum ' in choream
mihi; ' solvisti ciliciũ meum, & accinxisti me
lætitia:
13 Ut psallat tibi ' gloria, ac non conticescat.
' Jehova, Deus mi, in seculum celebrabo te.

2 *Extollam*] propositio singularis laudis, a beneficio liberationis maximæ accepto a Deo, quam per congeriem amplificat David.

a Heb. *haussisti me*: metaphora a puteo & foveâ, quo respicit sub ver. 4.

3 *Vociferantem ad te*] ut docetur 2. Sch. 15.32.

Curasti me] id est, remedium attulisti malis meis; metaphora.

b Heb. *cisternam*: ut supra 28.1.

5 *Psallite*] hortatio, ut annotatum est in vers. 1. cujus argumenta sequentibus exponuntur; primò ab ordinaria administratione Dei erga suos, vers. 6. deinde a singulari exemplo suo, reliquis vers.

Ad memoriam] id est, ut sanctitatis ejus sempiterna sit memoria in ecclesia.

6 *Cùm momento*] quasi dicat, ita est a natura, ut quamvis propter peccata nostra nobis succenseat, tamen illico benevolentiam exerens, nos ad vitam revocet in peccatis nostris alioqui morituros: quod argumentum sequentia verba illustrant allegoricè. 7 *Nam ego dicebam*] alterum argumentum a singulari exemplo suo, quod propheta enarrat paucis. *Tranquillitate mea*] id est, cùm tranquillè desidêrem Jeruschalaimis, 2. Schem. 11.1. & 1. Chron. 21. 8 *Jehova*] id est, tu confirmaveras regnum meum, quod ego non cogitabam demens: epiphonema; quo interpretatur illud, in tranquillitate mea, superiore vers. *Te abscondente*] id est, cùm primùm te avertisti a me; ut per Nathanem denuntiaverat 2. Schem. 12.10. & sequentibus. 9 *Ad te Jehova clamavi*] ut docet historia 2. Schem. 15.32. c Heb. *ad dominum*, *ut in aliis exemplaribus legitur*. 10 *Quid lucri*] summa orationis quam habuit David duobus vers. comprehensa; cujus partes sunt duæ, exordium ab inutili, hoc vers. & petitio, versu sequente. *In sanguine meo*] id est, si occidar. *Cùm descendam*] id est, sepeliar; periphrasis: ut suprà vers. 4 *Pulvis*] id est, homo in pulverem redactus; metonymia: vide suprà 6.6. 12 *Planctum meum*] de quo vide 2. Schemuel. 15.30. *In choream*] id est, in maximum gaudium: hyperbole. *Solvisti cilicium*] id est, sustulisti luctum & lætitiam attulisti: Synecdoche a signis. 13 *Gloria*] id est, anima, ut suprà 16.9. *Jehova Deus mi*] Conclusio epiphonematica.

Psalmus XXXI.

David gravissima aliqua calamitate pressus, Deum orat pro salute sua, adducens fidem suam in misericordiam Dei, & miseria sua gravitatem indignitatemque explicans: adversariis impiis exitium imprecatur: deinde quasi liberatione parta Deum laudat publicorum privatorumque beneficiorum nomine, & pios omnes hortatur ad diligendum constanter & colendum Deum.

1 MAGISTRO *symphoniæ* ' *psalmus Davidis.*
2 ' Ad te, Jehova, ' me recipio, ne e-
rubescam in seculum: ' justitiâ tua libera
me.
3 ' Inclina ad me aurem tuam, citò eripe me:
esto mihi [a] rupes robusta, locus munitissimus
ad servandum me.
4 Nam petra mea & munitio mea es; itaque
propter nomen tuum ' agito me & ' deduci-
to me.
5 Educito me e reti quod absconderunt ad-
versum me: quia tu robur meum *es*.
6 In manum tuam depono spiritum meum:
' redemisti me, Jehova, Deus fortis, ' [b] ve-
rax.
7 ' Odi eos ' qui observant vanitates [c] vanissi-
mas: nam ego in Jehova confido,
8 Me exultaturum & lætaturum benignitate
tua: quia aspexeris afflictionem meam, ag-
noveris angustias animæ meæ:
9 Ac non tradideris me in manum inimici;
sed ' statueris in lato pedes meos.
10 Gratiam fac mihi, Jehova: ' nam angustia
est mihi, ' contabescit præ indignatione o-
culus meus, ' anima mea, & venter meus:
11 Nam deficit mœrore vita mea, & anni mei
gemitu: labefactatur [d] iniquitate quam pa-
tior virtus mea, etiam ossa mea contabes-
cunt.
12 Apud omnes hostes meos sum probro, &
apud vicinos meos valde, pavorique notis
meis: aspicientes me foris, evagantur a me.
13 Oblivione sepelior ab animo, ut mortuus:
' sum ut instrumentum perditum.
14 Nam audio infamiam a [e] multis, metum
circumquaque; consultando simul adversus
me, de intercipienda anima mea cogitant.
15 ' Ego verò in te confido, Jehova; dicens,
' Deus meus es.
16 ' In manu tua ' tempora mea sunt; eripe
me e manu inimicorum meorum, & a perse-
quentibus me.
17 ' Fac ut luceat facies tua super servum tu-
um, serva me benignitate tua.
18 ' Jehova, ne erubescam, quandoquidem in-
voco te: erubescant ' improbi, excindantur
desensuri in sepulchrum.
19 Muta reddantur labia [f] mendacia; quæ
loquuntur contra justum, [g] superbè cum e-
latione & contemptu.
20 ' Quàm multa est bonitas tua, quam recon-
dis reverentibus te; operaris erga recipien-
tes se ad te, coram filiis hominum!
21 ' Abdis eos in abdito præsentiæ tuæ, ab e-
lationibus virorum: abscondis eos in tugu-
rio a contentione linguarum.
22 ' Benedictus *sit* Jehova; quia mirificam

1 *Psalmus*] Psalmus est generis mixti, εὐκτικός, εὐχαριστικός, & διδασκαλικός: ac proinde constans ex tribus partibus; precatione, usque ad ver. 20. laudatione, usque ad ver. 24. & commonitione didascalica, duobus ultimis. 2 *Ad te Jehova*] prima partis precatio: cujus partes sunt duæ, una pro salute supplicis, usque ad ver. 18. altera pro adversariorum exitio, vers. 18. & sequente: ut suprà psalm. 28. In hac priore precatione argumenta ducuntur tum a persona supplicis, ut qui se Deum consideret, tum a persona Dei; qui duo loci proleptice hoc ver. positi sequentibus explicantur. *Me recipio*] prior locus a fiducia persona. *Justitia tua*] posterior locus a natura & officio Dei.

3 *Inclina ad me*] ἐργασία precationis, argumento ducto a persona Dei, usque ad ver. 7.

a Heb. *in rupem roboris*, *in locum munitionum*.

4 *Agito me*] præiens & præmonstrans viam.

Deducito me] Sensim & accommodè ad infirmitatem meã, ut fœtæ pecudes duci solent: ut Jesch. 40.11.

6 *Redemisti me*] Confirmatio ab anteacta experientia.

Verax] id est, qui semper idem es ac tibi constas; proinde neque promissam rem, neque anteactam mutaturus es.

b Heb. *veritatis*.

7 *Odi*] alter locus precationis a persona sua, ut observatũ est suprà in vers. 2. cujus duo ponuntur argumenta: unum, quòd integro animo & fide est in Deum, usque ad vers. 10. alterum, quòd gravissimè & indignissimè affligitur, usque ad ver. 15.

Qui observant] id est, fiduciam habent in caducis rebus, & se ad illas recipiunt.

c Heb. *vanitatis*, *sive nihili*.

9 *Statueris in lato*] ut suprà psalm. 4.2. & 18.20.

10 *Nam angustia*] ab indignissimis suis calamitatibus precationem amplificat, ut observatum est in vers. 7. Ostendit enim primùm exhauriri vitam, hoc & sequente versu. Deinde se ignominia obrui, duobus sequentibus, ac postremò omnibus modis consternari, ver. 14.

Contabescit] ut suprà psalm. 6. ver. 8.

Anima mea] id est, totus animo & corpore.

d Heb. *iniquitate mei*. 13 *Sum ut instrumentum*] id est, nulla est cura aut memoria mei. e Heb. *multorum*. 15 *Ego verò*] regressio ad priorem partem argumenti, quæ fuerat intermissa inde a ver. 10. quasi dicat; indignum est novas miserias accumulari misero; sed fideli & credenti in te, indignius: sic concludit precationem de salute sua, repetitis summatim argumentis a fide sua & a persona Dei, his tribus versibus. *Deus meus es*] a fœdere locus. 16 *In manu tua*] locus a potentia, fœderis promissionumque effectrice. *Tempora mea*] id est, terminus & status vitæ meæ: quam ob rem ne sinas ab istis vitam aut statum prosperum adimi. 17 *Fac ut luceat*] vide suprà 4.7. 18 *Jehova*] transitio ad secundam precationem: ut observatum est suprà in vers. 2. *Improbi excindantur*] a Deo, a bono & æquo alieni, ut suprà psalm. 28.3. f Heb. *mendacii*. g Heb. *durum*: *ut 1. Schem. 2.3* 20 *Quàm multa est*] secunda pars psalmi, laudatio gratiæ beneficiorumque Dei, primùm κατὰ θέσιν, hoc ver. & sequẽte, deinde καθ᾽ ὑπόθεσιν & singulare exemplum personæ suæ, vers. 22. & 23. Est autem hoc loco gravissimum epiphonema, quo ostendit psaltes thesauros Dei infinitos alios asservari piis, alios palam communicari, hoc vers. alios denique clam in ipsorum animis æterna virtute ejus obsignari, & cùm opus est exhiberi. 21 *Abdis eos*] id est, non tantùm ornas bonis, sed etiam conservas a malo. 22 *Benedictus*] laudatio singularis: ut dictum est in ver. 20.

22 reddit benignitatem suam erga me, *ut* in ci-
vitate munita *collocans me.*
23 'Ego quidem dixeram in festinatione mea,
excisus sum a conspectu oculorum tuorum:
Veruntamen audisti vocem deprecationum
mearum, cùm vociferarer ad te.
24 'Diligite Jehovam omnes quos benigni-
tate prosequitur; 'fideles custodientem Je-
hovam, & rependentem [h] in reliquos, faci-
entem res magnificas.
25 Confirmamini,' & fortificabit animum ve-
strum; omnes qui speratis in Jehovam.

23 *Ego quidem*] amplificatio laudationis singularis ab infirmitate sua labascente propter calamitatum magnitudinem: ad me (inquit) & ad infirmitatem meam non respexit Deus; sed ad benignitatem & misericordiam suam. 24 *Diligite Jehovam*] Conclusio hortatoria ad amorem Dei, hoc vers. & confirmationem fidei amorisq; erga illum, ver. seq. *Fideles custodientem*] αἰτιολογία cur amore prosequi debeamus Deum, ab operibus illius erga bonos, contra improbos, & in omnes magnificis. h Heb. *in residuum.* 25 *Et fortificabit*] αἰτιολογία hortationis a promissionibus Dei.

Psalmus XXXII.

Psaltes beatitatem piorum in remissione peccatorum prædicat, & experientia sua confirmat: deinde fideles informat in fide, invocatione, & obedientia; propositaq; administratione Dei in bonos & malos, illos hortatur ad gaudium in spiritu.

1 DAVIDIS 'Ode *didascalica.* 'Beatus
[a] levatus *a* defectione, cujus tectum est
peccatum.
2 Beatus homo, cui non imputat Jehova ini-
quitatem, & cujus spiritui non inest dolus.
3 'Cùm 'silerem,' inveterascebant ossa mea;
'in rugitu meo toto die.
4 Nam interdiu & noctu gravis erat super me
manus tua;' convertebatur præstantissimus
humor meus in siccitates æstivas. Sela.
5 Peccatum meum notum faciam tibi, & ini-
quitatem meam non tegam (inquiebam)
Confitebor defectiones meas Jehovæ; & tu
sustulisti [b] 'pœnam peccati mei. Sela.
6 'Propter hoc oraturus est te, quemcunque
benignitate prosequeris 'quo [c] tempore ob-
venerit: ('in inundatione aquarum multa-
rum, ad eum 'non pertingent tantùm) *dicens:*
7 'Tu latibulum es mihi, ab angustia custodi-
to me: cantionibus liberationis circumdato
me: Sela.
8 'Erudiā te & docebo te qua via ambulaturus
sis; consilium dabo, *attento* in te oculo meo.
9 'Ne estote ut equus, ut mulus, [d] expertes in-
telligentiæ: cujus os fræno & habena con-
stringendum *est*,' ne appropinquet ad te.
10 'Magni dolores *sunt* improbo: qui autem
fiduciam habet in Jehova, benignitas cir-
cumdat eum.
11 'Lætamini in Jehova, & exultate justi; &
cantate omnes recti [e] animo.

1 *Ode didascalica*] Istius odes summæ partes sunt tres: prima est propositio beneficiorū Dei sua confirmatione juncta, usque ad ver. 6. secunda, propositio officii nostri, usque ad vers. 10. postrema, cōclusio hortatoria, duobus ultimis vers. *Beatus*] γνώμη: cujus summa est, beatitatem hominis positam esse in remissione peccatorum & imputatione justitiæ Christi, cujus effectus est sanctificatio, sub finem ver. 2. justificatio autem tribus modis declaratur, primùm quòd peccata tollūtur adeo ut non sint; deinde quòd teguntur ita, ut ne peccatorum quidem vestigia & sordes appareant, hoc vers. postremò, quòd ea non imputet Deus cùm semel sustulit delevitque; sed tantùm justitiam in Christo. a Heb. *levatus defectione, tectus peccato: synecdoche.* 3 *Cùm silerem*] Confirmatio ab experientia singulari: cujus partes duas enarrat psaltes; una est, dum continui apud me peccatum meum, Dei manus pressit me gravissimè; altera, cùm primùm rejeci in Deum atque confessus sum peccata mea, hanc gratiam a Deo expertus sum. *Silerem*] id est, non enuntiarem, sed dissimularem peccata mea. *Inveterascebant ossa mea*] id est, totus conficiebar animo, nihil erat in me tam firmum, quod non attereretur manu Dei: metaphora. *In rugitu meo*] id est, tantisper dum non adverti ad peccata mea; sed tanquam fera rationis expers, præsente adversitatum sensu abreptus sum, & belluinos potiùs quàm humanos gemitus & querimonias fudi. 4 *Convertebatur*] id est, viriditas mea exarescebat tota, & exhauriebar viribus: metaphora. b Heb. *iniquitatem.* 5 *Pœnam peccati*] id est, peccatum & pœnam: respicit enim ad propositionem ver. 1. peccata tolli, & illis quibus tolluntur bene esse. 6 *Propter hoc*] altera propositio de officio nostro, cujus partes ponuntur duæ; prior est invocatio fidei, his duobus versibus; posterior, obsequium & attentio ad voluntatem Dei, ver 8. & 9. propter hoc (inquit) quòd tuis te talem exhibes, ac nominatim mihi; fideles hæc duo officia præstituri sunt, orationem fidei, & obedientiam. *Quo tempore obvenerit*] quædam velut inundatio calamitatum; cujus mox meminit. c Heb. *tempore obveniendi.* *In inundatione*] id est, procellis & fluctibus calamitatum vehementissimis, ut suprà 18. 17. [illegible] passim. Est autem hæc præstantissima promissio Dei erga pios offici[illegible]; cujus verba aliquantum invertimus, quia obscurior est ἱρμηνεία [illegible] hebræo texto. *Non pertingent tantùm*] id est, ne pertingent quidem; adeò firma est Charitas Dei erga nos in Christo, Rom. 8. 35. 7 *Tu latibulum es mihi*] id est, tu unus es perfugium meū: formula orationis fidelium in calamitatibus. 8 *Erudiam te*] apostrophe ad fidelem quemque: secundum propositionis membrum, [illegible] observatum est suprà in ver. 6.

9 *Ne estote ut equi*] ne obstupescite & obbrutescite ad excitationes Dei, sed animos vestros sedulo advertite, ut cognoscatis administrationem ejus; ne sinite potētiæ suæ cogatur adhibere ad edomandam feritatem vestram, ne mordeat nos[illegible]. d Heb. *non intelligere.* *Ne appropinquet*] ore suo, tibi. 10 *Magni dolores sunt*] Conclusio; cujus partes sunt, αἰτιολογία sive causa ex administratione Dei, hoc versu; & hortatio, ad pacem & lætitiam spiritus, ver. seq. Causam sic exponit propheta: magnis doloribus afficitur improbus, & eo quidem majoribus, quod nullum habet sensum benignitatis Dei; fidelem verò etiam in magnis doloribus benignitas Dei circumdat atque consolatur. 11 *Lætamini*] hortatio a superiore causa. e Heb. *corde.*

Psalmus XXXIII.

Psaltes laudationem Dei commendat a mirificis operibus illius ex ordine vel extra ordinem naturæ factis; nominatim verò contra infideles & erga fideles, quorum causa singularem Dei providentiam adhiberi in hoc mundo prædicat: postremò Ecclesia fiduciam suam in illum professa, sibi exoptat benignitatem illius.

1 'CANTATE justi in Jehova; rectos de-
cet laudatio.
2 Celebrate Jehovam cithara; nablio
& decachordo psallite ei.
3 Canite ei 'canticum novum, [a] optimè pul-
sate cum clangore.
4 'Quia rectum est verbum Jehovæ, & omne
opus ejus [b] constans:
5 Amat justitiam & 'judicium: benignitate
Jehovæ plena est terra.
6 'Verbo Jehovæ cœli facti sunt, & 'spiritu o-
ris ejus totus 'exercitus eorum:
7 Congerit quasi cumulum aquas maris, di-
sponit in thesauris 'abyssos.
8 'Timeant a Jehova omnes *incolæ* terræ: ab
ipso metuant omnes habitatores orbis.
9 Nam ipso dicente est *quicquid est*: ipso præ-
cipiente existit.
10 Jehova irritum facit consilium gentium,
infringit cogitationes populorum.
11 Consilium verò Jehovæ in seculum consi-
stit; cogitationes [c] animi ejus in ætates sin-
gulas.
12 'Beata gens illa, cujus Jehova 'Deus *est*:
populus *quem* elegit in possessionem sibi.
13 'E cœlis intuetur Jehova, videt omnes fi-
lios hominis:
14 'E loco habitationis suæ, prospicit in om-
nes habitatores terræ:

1 *Cantate*] Psalmus est ἀνεπίγραφος, ex parte ἐπαινετικὸς, & ex parte εὐκτικός: itaq; tribus partibus constat, laudatione, tribus primis ver. narratione sive propositione argumentorum laudis, inde a ver. 4. usque ad 20. & conclusione petitoria. 3 *Canticum novum*] id est, quod non antiquatur, senescit ac evanescit, sed perpetuò in ecclesia viget, dum perpetua Dei erga se beneficia percipit in Christo: ut sequentia ostendunt. a Heb. *benefacite pulsando.* 4 *Quia rectum*] altera pars; propositio sive narratio argumentorum ad laudem Dei pertinentium: ordinaria administratione ejus verbo & opere; quæ duo sunt ordinaria documenta justitiæ, judicii, & benignitatis ejus: quæ omnia prolepticè his duobus versibus posita, deinde copiosè explicantur, primùm a creatione & administratione ordinis naturalis, ver. 6. & 7. deinde administratione qua utitur extra ordinem, contra improbos, & erga ecclesiam suam, usque ad vers. 20. b Heb. *In veritate sive constantia Gen. 1.* 5 *Judicium*] id est, executionem justitiæ adversus improbos, ut ostendit benignitatis antitheton; ac proinde exequitur ipse: nam quodcunque vult, facit psalm. 115. 6 *Verbo Jehovæ*] ab opere creationis & conservationis, ut observatum [illegible] ver. 4. *Spiritu oris*] ut Ijobi 15. 30. *Exercitus*] ut Gen. 2. 1. 7 *Abyssos*] id est, aquas profundas in suis alveis. 8 *Timeant*] transitio ad secundum [illegible] nus argumentationis ab extraordinaria administratione Dei; primùm universè [illegible] ver. deinde sigillatim, tum in omnium consilia præter ipsius voluntatem [illegible] ver. 10. & 11. tum erga ecclesiam suam, ver. 12. c Heb. *cordis ejus in ætatem et ætatem.* 12 *Beata*] epiphonema de felicitate ecclesiæ, quæ cum superioribus Dei operibus comparata est magnificentissima. *Deus est*] vide Gen. 17. 13 *E cœlis*] ἐργασία proximi epiphonematis, a sollicita attentione [illegible] ministratione Dei, quæ humanitus describitur his duobus versibus; deinde accommodatur ad singulos homines, consilia, & facta eorum, tam improborum, [illegible] & sequente, quam bonorum & timentium Dei, ver. 18. & 19. 14 *E loco habitationis*] id est, e cœlo, ut 1. Reg. 8. ver. 30. & 43.

15 Fo-

b Heb. mundiciem. 17 Mendax est equus] id est, fallens fiduciam & expectationem victoriæ. 18 Ecce] alter locus de providentia Dei erga pios, quasi per hypotyposin. 19 In fame] id est, in quovis periculo: synecdoche exemplorum omnium sub appellatione unius; quo modo ferè totus hic psalmus accipiendus est. 20 Anima nostra] Conclusio, cujus partes sunt duæ; professio fiduciæ nostræ in Deum & gloriationis, duobus ver. & petitio gratiæ, ver. ultimo. e Heb. Cor.

15 Formator pariter cordis eorum, animadvertens ad omnia opera eorum.
16 Non *est* rex qui servetur multitudine copiarum, potens non eripitur multitudine virium:
17 d 'Mendax *est* equus ad salutem, & multitudine roboris sui non liberat *sessorem*.
18 ' Ecce oculus Jehovæ *attendit* ad timentes sui, ad expectantes benignitatem ipsius:
19 Ut eripiat a morte animam eorum, & vivos conservet eos ' in fame.
20 'Anima nostra præstolatur Jehovam: auxilium nostrum & scutum nostrum *est*.
21 Nam in eo lætatur e animus noster, quia 'nomini f sancto ejus confidimus.
22 Sit benignitas tua Jehova, super nos; prout expectamus te.

21 *Nomini sancto*] id est, ei nominatissimo Deo atque sanctissimo: hypallage Rhetorum. f Heb. *sanctitatis ejus*.

Psalmus XXXIIII.

David ex præsentissimo periculo, in quod se insinitate conjecerat, divinitus liberatus, Deum celebrat, & ecclesiam ad celebrandum proposito suo argumento hortatur: deinde doctrinam de officio nostro attexens providentiam Dei, veritatem atque constantiam in nobis servandis a malo, redimendisque explicat.

1 Ode Davidis] Ode est secunda alphabetica ex ordine Hebræorum, generis mixti, ἐπαινετικοῦ καὶ διδασκαλικοῦ. Occasio illius conscribendæ exponitur ver. 1. partes sunt tres: exordium 2. & 3. ver. propositio laudativa, usque ad ver. 9. & doctrinæ loci, inde ad finem usque. 1. Schem. 21. a Heb. gustum suum. Abimeleco] vide 1. Schem. 21. 11. in annot. Expellente] per servos suos, quibus in mandatis dedit, ibidem ver. 15.

1 'ODE *Davidis cùm mutaßet* a *speciem suam coram' Abimeleco; eoque ipsum ' expellente, 'abiret.*
2 'Benedicam Jehovæ omni tempore; jugiter laus ejus *erit* in ore meo.
3 In Jehova jactabit se anima mea; audient mansueti, & lætabuntur;
4 '*Dicens*: magnificate Jehovam mecum, & extollamus nomen ejus pariter.
5 ' Quæsivi Jehovam, & exaudivit me; ac ex omnibus ' pavoribus meis eripuit me.
6 Qui intuentur in eum & confluunt; vultus eorum ' ne erubescant; *sed dicant*:
7 'Iste pauper invocavit, & Jehova exaudivit; ac ab omnibus angustiis ejus servavit eum.
8 b 'Castra metantur Angeli Jehovæ circa timentes ejus, & eripit eos.

Abiret] in terram Jehudæ: ut ostenditur 1. Schem. 22. 1. 2 *Benedicam*] Exordium laudativum ex abrupto, quo exponit David se omni tempore ex animo palam in ecclesia celebraturum Deum. 4 *Dicens magnificate*] propositio hortatoria ad laudationem Dei; primùm a singulari experientia sua, deinde a communi fidelium omnium. 5 *Quæsivi Jehovam*] narratio brevis exempli sui; qua ostendit se non simulatione stultitiæ, sed solo Dei quem invocavit beneficio liberatum esse. *Pavoribus*] de quibus 1. Schem. 21. 13. 6 *Ne erubescant*] magnificare Jehovam & extollere nomen ejus, prout ego simulans stultitiam feci; sed potiùs audentibus animis prædicent: *palam etc.* 7 *Iste pauper*] prædicatio beneficentiæ Dei a singulari exemplo quod ipse David proponit Ecclesiæ verbis, quasi dicat, quid fecerat miser? primùm occupatus metu, suæ salutis causa se ad populum perditum receperat, & conjecerat in præsentissimum periculū (nam ista effugia non probari Deo, docuit propheta Gad 1. Schem. 22. 5.) deinde cultum Dei dissimulaverat simulata stultitia: tanto major fuit misericordia domini erga eum, quòd abjecta infirmitatis ejus ratione, exaudivit eum. Sic seipsum proponit in exemplum toti ecclesiæ, & præ omnibus verba ad ædificationem illius. b Heb. *castra metatur angelus*: collective. 8 *Castra metantur*] transitio ab hypothesi ad thesin: q. d. ecclesia, David non humanitus, sed divino præsidio ex istis periculis servatus est: certum igitur, pios præsidio Dei & angelorum castris circumvallatos & muniri, ut alia scripturæ exempla docent: Gen. 32, 1. & 2. Reg. 6. 17. & alibi passim.

9 ' Gustate & videte bonum esse Jehovam: beatus vir ille, *qui* se recipit ad eum.
10 Timete Jehovam sancti ejus: quia non *est* penuria timentibus eum.
11 'Juvenes leones pauperantur atque esuriunt: quærentes autem Jehovam, non indigent ullo bono.
12 c Agite ' filii, auscultate mihi: reverentiam Jehovæ docebo vos.
13 'Quis *est* vir ille, qui 'delectatur vita; amat dies, *amat* frui bono?
14 'Custodi linguam tuam a malo; & labia tua ne loquantur fraudem.
15 Recede a malo, & fac bonum: require pacem, & sectare eam.
16 'Oculi Jehovæ ad justos, & aures ejus ad vociferationem eorum *attendunt*:
17 Irata *verò* facies Jehovæ ad facientes malum, ut excindat e terra memoriam eorum.
18 'Clamantes *illos* Jehova audit, & ex omnibus angustiis ipsorum eripit illos.
19 'Propinquus *est* Jehova ' fractis d animo: & contritos spiritu servat.
20 Multæ *sunt* afflictiones justi; sed ex omnibus illis eripit eum Jehova,
21 Servans omnia ossa ejus; 'unum ex illis nō frangitur:
22 'At morte afficit improbum afflictio: & osores justi e disperduntur.
23 'Redimit Jehova animam servorum suorum; ita ut non disperdantur ulli recipientes se ad eum.

9 *Gustate*] tertia pars odes, continens duos doctrinæ locos, quorum unus est de officio nostro erga Deum, usque ad ver. 16. alter, de beneficio Dei erga nos, inde ad finem usque. Officii autem nostri genera ponuntur quatuor: primum est, ut ex perceptis & visis bonis atque exemplis ejus cognoscamus eum, hoc ver. secundum ut cognitum timeamus, duobus sequentibus; tertium, ut timentes audiamus voluntatem ejus, ver. 12. postremum, ut auditæ voluntati ejus obsequamur; quibus singulis partibus suæ promissiones prophetice adjunguntur. Ait igitur David, Gustate & videte, id est, percipite re ipsa, & cognoscite exemplis: metaphora. 11 *Juvenes leones*] amplificatio superioris promissi per comparationem. quasi dicat, quicunque viribus suis freti atque præfidentes non respiciunt ad Deum, miserè pereunt: fideles verò non item. c Heb. *venite*. 12 *Filii*] Dei videlicet, domestici ecclesiæ, & discipuli prophetarum in ædificatione ecclesiæ laborantium; sic amico elogio animos illorum dociles efficit atque benevolos. 13 *Quis est*] transitio ad quartum doctrinæ caput per interrogationem, ubi inverso ordine promissionem primo loco ponit, ut ad obsequium (quod explicatur duobus sequentibus ver.) commodiùs fideles adducat. *Delectatur vita*] id est, cupit bene beateque vivere, cùm in præsente, tum in futura vita. 14 *Custodi*] obsequii leges verbis, operibus, & animis datæ, primùm κατ' ἀναίρεσιν, ne quid obeatur mali; deinde κατὰ θέσιν ut fiat & procuretur quod bonum honestumque est coram Deo atque hominibus. 16 *Oculi Jehovæ*] alter doctrinæ locus de administratione Dei, continens membra duo: unum de beneficiis ejus erga bonos, alterum de suppliciis improborum: quæ duo per prolepsin his duobus ver. enuntiata, in sequentibus explicantur. 18 *Clamantes illos*] ἐξήγησις ver. 16. resumptis verbis hypotheseos, quę habentur suprà ver. 7. 19 *Propinquus est Jehova*] majestate, virtute, atque auxilio, sive per se, sive per res creatas. *Fractis animo*] id est, calamitatum magnitudine confectis, & propè animam agentibus. d Heb. *corde*. 21 *Unum ex illis*] sine ejus voluntate: vide Matth. 10. 29. & sequentibus. 22 *At morte*] ἐξήγησις ver. 17. e Heb. *vastantur*, ut infrà sequente ver. 23 *Redimit*] Conclusio ad confirmationem & consolationem piorum.

Psalmus XXXV.

David Dei fidem implorans pro adversariorum exitio & salute sua, injurias indignissimè acceptas, & perfidiosissimam illorum hypocrisin explicat; servari a Deo petit contra fraudulentos illorū conatus, Deumque appellat testem & judicem improbitatis illorum & innocentiæ suæ, ad gloriam ipsius & publicum ecclesiæ bonum.

1 'ODE *Davidis*. Contende Jehova, adversus contendentes mecum; impugna impugnantes me.
2 'Prehende scutum aut clypeum; ac surge

1 *Ode Davidis*] Ode est εὐκτική, constans ex quatuor partibus; exordio abrupto, sive petitione pathetica, usque ad ver. 11. propositione sive narratione malorum suorum, inde usque ad ver. 17. petitione, usque ad 26. & conclusione, duobus ultimis. Petitionis autem abruptæ, unde exordium ducitur; membra ponuntur duo, unum, κατευκτικὸν in adversarios, ver. 1. alterum, εὐκτικὸν pro seipso, ver. 2. quæ duo deinde exornat usque ad ver. 9. posteà verò amplificat a supremo fine, qui est gloria & laudatio Dei, usque ad 11. 2 *Prehende scutum*] humanitus dicta.

in auxilium meum.
3 Et exere hastam, & præclude persequentibus me: dic animæ meæ, salus tua sum.
4 Pudefiant & rubore perfundantur, quærentes animam meam: agantur retrorium, & erubescant machinantes malum meum.
5 Sint *sicut gluma coram vento, angelo Jehovæ impellente:
6 Sit via eorum a tenebrosa & lubricissima; & angelus Jehovæ persequatur eos.
7 *Quandoquidem immeritò *b abscondunt mihi rete suum, immeritò fodiunt foveam contra animam meam:
8 *Eveniat ei vastatio nescienti, ut rete ipsius quod abscondit, capiat eum: in vastatione decidat in *illam.
9 *Sic anima mea exultet in Jehova, gaudeat in salute ejus:
10 *Omnia ossa mea dicant; Jehova, quis *est* par tibi: eripiens pauperem a valentiore eo, pauperem, inquam, & egentem a diripiente eum?
11 *Insurgunt testes injurii, quæ ignoro repetunt a me:
12 Rependunt mihi malum pro bono, *orbitatem animæ meæ:
13 *Quamvis ego, ægrotantibus illis *utens pro veste mea* *cilicio; affligerem jejunio animam meam, & oratio mea *in sinum meum rediret:
14 Tanquam *ad* proximum, tanquam *ad* fratrem mihi continenter *itarem; tanquam lugens matrem atratus curvarem me.
15 *Cùm verò claudico, *lætantur congregantes se: *congregant se apud me loripides, ut non *animadvertam; *lacerant, ac *non silent.
16 *c Inter hypocritas *facetos* sanniones faceti; *frendentes contra me dentibus suis.
17 *Domine, *quandiu aspicies? *reduc animam meam *a vastationibus eorum, a juvenibus leonibus *unicam meam:
18 Celebrem te in congregatione multa, in populo d frequenti laudem te.
19 Ne lætentur de me, qui mihi sunt inimici e falsis de causis: qui oderunt me immeritò, ne *nictent oculo.
20 *Non enim pacem loquuntur: sed contra quietos terræ res f fraudulentissimas excogitant:
21 Et *dilatant contra me os suum; dicentes, euge, euge, *videt oculus noster.
22 Vides Jehova, *ne sileas; domine, ne longè absis a me.
23 Evigila & expergiscere ad judicium meum: Deus mi & domine mi, ad contentionem meam.
24 Judica me secundum justitiam tuam, Jehova, Deus mi; & ne lætentur de me.
25 Ne dicant g cum animo suo, euge, anima nostra; *ne dicant, absorbuimus eum.
26 Pudefiant & erubescant simul, gaudentes de malo meo: induantur pudore & ignominia, qui magnificant *se* contra me.
27 *Cantabunt & lætabuntur, qui delectantur *justitia mea; dicentq; jugiter; magnificetur Jehova; qui delectatur pace servi sui:
28 Et lingua mea h enuntiabit justitiam tuam, toto die laudem tuam.

Psalmus XXXVI.

David regnum populi Dei aditurus, Deum celebrat a beneficentissima administratione ejus erga impios & contumaces, erga res omnes creatas, & erga ecclesiam suam: deinde precatur Deum pro salute & prosperitate populi Dei & sua.

1 MAGISTRO *symphoniæ*: *Ode *servi Jehovæ, Davidis*,
2 *Dictum defectionis ad improbum, a *in intimo cordis mei est; coram cujus oculis non *est* parvor Dei,
3 Quum *abblanditur ei in oculis ejus; **sibi* inveniendam esse iniquitatem suam, **quæ* odio habenda *esset*.
4 Verba oris ejus b vana & dolosa *sunt*: * desinit erudire ad benefaciendum.

5 *Sicut gluma*] ut suprà Psal. 1. ver. 4.
a Heb. *tenebræ & lubricitates*.
7 *Quandoquidem immeritò*] αἰτιολογία imprecationis ab atrocitate peccati adversariorum; qua ostendit David se hîc minimè indulgere perturbationibus animi sui, sed omnia justitiæ Dei tribuere. Est autem in hoc ver. obscurissima verborū ἀμφιβολία, quam perspicuitatis causa mutavimus.
Abscondunt mihi rete suum] id est, moliuntur contra me omnibus artibus: metaphora, ut suprà Psal. 7. & 9.
b Heb. *abscondunt mihi foveam rete suum, immeritò fodiunt contra, &c.*
8 *Eveniat ei*] id est, eorum cuique: syllepsis Hhebræorum.
Illam] foveam, quam fodisse dicuntur ver. præcedente.
9 *Sic anima mea*] summus finis petitionis, ut observatum est suprà in ver. 1.
10 *Omnia ossa mea dicant*] id est, omnibus viribus meis dicam: hyperbole, ut Ijob. 31. 20. & infrà 51. 10.
11 *Insurgunt*] secunda pars, propositio sive narratio querelæ suæ: cujus loci summi sunt tres; primus, quòd injuriam gravissimam patitur, hoc ver. secundus, quòd indignissimè patitur, ut qui adversariis omnibus modis benefecerit, usque ad vers. 15. tertius, quòd per fraudem & ludibrium exagitatur cum simulatione perfidiosissima, ver. 15. & 16. Videtur autem de illis hominibus intelligere, qui ipsum falsis criminationibus apud Schaülem onerabant; quorum fit mentio 1. Schem. 24. 10. & 26. 19. 12 *Orbitatem animæ meæ*] id est, efficiunt ut tanquam orbus vel potius orphanus a Dei patris mei cultu, ab ecclesia, patriaq; absim; ut idem conqueritur 1. Schem. 26. 19. 13 *Quamvis ego*] cùm nondum percepissem desperatam illorum malitiam & reprobationem a Deo. *Cilicio*] vide in Gen. 37. 34. *In sinum meum*] id est, orationem pro illis frequentarem, & sæpius repeterem, quasi in sinu gestans. 14 *Itarem*] invisens ad consolandum eos. 15 *Cùm verò claudico*] id est, cùm magnitudine rerum adversarum nutare & propè corruere videor: metaphora a rebus corporeis. *Lætantur congregantes*] id est, dum conveniunt inter se ut invisant me, lætitiam magnam agitant. *Congregant se*] id est, cùm ad me venitur, similiter dolentes agunt, quasi eodem malo afficerentur mecum, simulatione miseriæ (ut Augustinus loquitur) non compassione misericordiæ. *Animadvertam*] hypocrisin & fraudem suam. *Lacerant*] vestimenta sua, ut si meus dolor afficeret illos gravissimè: vide Gen. 37. 34. *Non silent*] id est, omnia complent planctibus, & bonos consolatores agunt. Hujusmodi autem fuisse multos ἐπαμφοτερίζοντας, desultorios, & omnia facientes ad gratiam omnium partium, qui modò Schaüli subservirent, modò subblandirentur Davidi; apparet ex ipsius Davidis verbis, 1. Chron. 12. 17. & ex Kehhilæorum & Ziphæorum exemplo 1. Schem. 23. & 26. 16 *Inter hypocritas*] id est, cùm a me profecti sunt ad congerrones suos. c Heb. *inter hypocritas* facetiæ *sanniones facetiæ: similis constructio est Ijobi* 20. 17. *& Jescha.* 19. 11. *Frendentes*] id est, furentes ex ira gravissima: synecdoche. 17 *Domine*] tertia pars odes, petitio, argumento planè cum prima parte conveniens: nam & imprecatur inimicis Deum implorans, & bene precatur sibi. *Quandiu aspicies*] tantùm, ac non judicium exercebis? *Reduc*] id est, fac ut revertar ad publicum tuum cultum & patriam meam, qua per istorum importunitatem carere cogor: nam respicit his verbis ad querimoniam, qua usus est suprà vers. 12. *A vastationibus*] id est, ne vaster ab illis, atque dilacerer. *Unicam meam*] vide suprà 22. 21.

d Heb. *valide*.
e Heb. *falsitatis*.
19 *Nictent oculo*] id est, amarulenter ludificentur me; synecdoche.
20 *Non enim*] Confirmatio petitionis ab injuria adversariorum, tum publica contra omnes pios, hoc vers. tum singulari contra prophetam, sequente vers. Quamobrem Deum nominatim appellat testē, ver. 22.
f Heb. *fraudium*.
21 *Dilatant*] id est, per ludibrium exagitant: ut Ijobi. 16. 10. & Jescha. 57. 4.
Videt oculus noster] videlicet malum quod exoptavimus: ἀποσιώπησις nisi per euphemismum, in hoc genere loquendi frequens: ut Psalm. 54. 9. & 59. 11. & 118. 7.
22 *Ne sileas*] id est, ne quiescas, sed compares te ad faciendum judicium: humanitus dicta, his duobus versibus.
g Heb. *in corde suo*.
25 *Ne dicant*] ampliùs, ut dixisse leguntur sup. ver. 21. 27 *Cantabunt*] Conclusio a rebus consequentibus, nimirum lætitia ecclesiæ, gloria Dei, & prædicatione ejus: in qua duo genera recensentur, laus bonorum omnium, hoc ver. & privata Davidis, ver. sequente. *Justitia mea*] id est, assertione quam feceris justæ causæ meæ. h Heb. *meditabitur*.

1 *Ode*] Ode est generis mixti, ἐπαινετικὴ καὶ εὐκτική, constans duabus partibus; laudatione Dei, usque ad ver. 10. & precatione, a ver. 10. ad finem usque. *Servi Jehovæ*] id est, in vocatione & administratione regni Deo servituri, & proinde fidem & misericordiam ejus implorantis, ut regnum sanctè administrare posset; vide suprà in Psal. 18. 1. 2 *Dictum*] prior pars psalmi laudativa, tria laudationis argumenta continet: primum est ab æquanimitate, diuturnaque patientia & beneficentia Dei erga impios, a 2. ver. ad 6. usque; secundum, a continuatione beneficæ administrationis ejus in rebus omnibus creatis, ver. 6. & 7. tertium a singularibus illius beneficiis erga ecclesiam, ver. 8. & 9. Beneficentia autem Dei erga impios amplificatur a contumacissima illorum rebellione: primùm factis atque conatibus, ver. 3. deinde verbis, ver. 4. & postremò consiliis & cogitationibus ver. 5. quæ omnia ex uno tanquam genere derivantur, nimirum vacuitate timore Dei, quæ ideo prolepticè ponitur ver. 2. *Dictum defectionis*] id est, quidem defectione semel incepta video animum improbi indies magis ac magis sollicitari ad novas defectiones & scelera, id animo meo insidet. Videtur enim Davidi exemplo Schaülis, quem spiritus malus quotidie in nova scelera compulerat, impiorum conditionem describere: vide 1. Chron. 10. 13. a Heb. *in medio*.
In intimo cordis] id est, me afficit gravissimè, & animum meum tanquam gladius transverberat. 3 *Abblanditur ei*] id est, blandè atque indulgenter opera illi subministrat. *Sibi inveniendam esse*] i. omnibus modis videndum esse & procurandum, ut nefariè adipiscatur nefaria desyderia sua: quas artes Schaülem versus Davidem adhibuisse legitur, 1. Schem. inde a 18. cap. *Quæ odio habenda*] id est, quam odisset, si saperet, omnesque boni odisse debent. b Heb. *vanitas dolí*. 4 *Desinit erudire*] id est, a bono abstinens, nihil docet nisi maleficia, μελέτησις, ut sequente ver.

5 Vanitatem cogitat in cubili suo,insistit viæ
non bonæ:'malum non spernit.
6 'Jehova,' in cœlis *est* benignitas tua; fides
tua usque ad superiores nubes:
7 Justitia tua *instar* montium [c] maximorum;
judicia tua *instar* abyssi magnæ: homines &
jumenta conservas, Jehova.
8 'Quàm pretiosa *est* benignitas tua, Deus;
cùm filii hominum 'ad umbram alarum tuarum
sese recipiunt.
9 'Uberrimè explentur pinguedine domus
tuæ, & de torrente deliciarum tuarum bibendum
das eis.
10 'Quandoquidem penes te *est* 'fons vitæ,
'in luce tua [d] fruamur luce.
11 Protende benignitatem tuam erga cognoscentes
te,& justitiam tuam erga rectos
[e] animo.
12 'Ne aggrediatur me pes [f] superbi,& manus
improborum, ne inducat me ad aberrandum
eò:
13 Ubi cadunt operarii iniquitatis,ita impulsi
ut non possint surgere.

5 *Non bona*]id est, ut quamq; videt pessimam
pergit in ea. *Malum non spernit*] id est,nihil mali omittit quia faciat illud,sed studiosissimè
amplectitur. 6 *Jehova*]Secundum argumentum laudationis,ut observatum est in vers.2.
per apostrophen ad Deum. *In cœlis*]id est,summæ,profundissimæ, adeoq; infinitæ sunt
benignitas, veritas, justitia judiciaq; tua; quæ amplitudo metaphoricis comparationibus
exponitur ad humanum sensum accommodis. c Heb.*Dei fortis*: vide Gen.30.8.
8 *Quàm pretiosa*] tertium argumentum laudationis,ut observatum est vers.2.per
exclamationem ex admiratione profectam,cujus subjectio habetur sequente vers.
Ad umbram alarum]ut supra 17.8. 9 *Uberrimè*] id est, omnem victum,
necessitatem,& amœnitatem cùm præsentis, tum venturæ vitæ subministras credentibus
in te: allegoriæ. 10 *Quandoquidem*] altera pars Psalmi, precatio;
tum publica pro toto regno & Ecclesia Christi,duobus versibus; tum privata pro
Davide in administratione regni sui Deo servire cogitantis 2. ultimis:publicæ autem
precationis tria sunt postulata,lucis,benignitatis, & justitiæ. *Fons vitæ*]
id est,inexhausta plenitudo atque perfectio,qua fideles perfundis pro demenso voluntatis
tuæ: sic permanet in allegoria,ver.10.ad precationem transiens. *In luce
tua fruamur*] id est, gloriosis & illustribus bonis tuis; vel præsente & futura
prosperitate, cujus causas & antecedentia petit, sequente ver; nimirum misericordiam
Dei,& justitiam ex misericordia collatam. d Heb. *videamus lucem*: *synecdoche
frequens,ut Psalm.*34.13. e Heb.*corde*. 12 *Ne aggrediatur me*]
precatio singularis,ut diximus ver.10. qua ita deprecatur malum, ut ex contrario
intelligatur optare constantiam in bono. f Heb.viri *superbia*. 13 *Ubi cadunt*]
id est,in eam insaniam,de qua ver.2. & sequentibus: ac proinde in funestum
& sempiternum exitium.

Psalmus XXXVII.

David pios a maleficorum invidentia ad fidem & securitatem in Deo revocans, elegantissimu promissionibus utrorumq; statū per comparationem explicat; illorum infaustam vitam & mortem, horum verò felicem esse ostendens providentia & administratione Dei etiam in mediis calamitatibus: quamobrem pios hortatur ad fugiendum malum, colendum bonum, & amplectendas fide promissiones de ipsorum bono & improborum exitio.

1 'ODE [1] *Davidis*.'Ne accendaris ira propter
maleficos;ne invideas facientibus
iniquitatem:
2 Nam 'sicut fœnum citò succidentur, & sicut
viriditas teneræ herbæ decident.
3 'Confide in Jehova & 'fac bonum: inhabita
terram,&'pascere fide:
4 'Et oblecta te in Jehova,qui dabit tibi petitiones
[a] animi tui.

1 *Ode Davidis*] Ode est didascalica alternis ferè versibus alphabeticum literarum ordinem continens.
Constat autē ex tribus partibus;propositione officii nostri,inde a ver. 1. usq; ad 7.confirmatione
sive exornatione propositionis,a ver.7 usque ad 27.postremo conclusione hortatoria ad officium nostrum & certam fiduciam promissionum
Dei ad finem usque. Propositionis membra sunt duo, interdictum adjuncta
comminatione,ver.1.& 2. & mandatum cum promissione usque ad ver.7. *Ne accendaris
ira*]id est,ne indignè feras prosperitatem illorum præsentem. 2 *Sicut
fœnum*]id est,neque ipsi perdurant,neque ipsorum felicitas. 3 *Confide in Jehova*]
mandatum ex adverso dehortationi sive interdicto superiori respondens,cujus
partes sunt duæ; una,ut animū & cogitationes avertendo a consuetudine oculorum,
sola fide respiciamus in Deum,cujus fructus hoc ver. & tribus sequentibus
exponuntur; altera ut acquiescamus cū silentio voluntati Dei,in principio ver.7.
Fac bonum]primus fructus fidei, bene Instituta vita & conformata voluntati
divinæ;cujus vitæ modus est ut pascamur fide; adjunctum verò, promissio Dei ad
præsentem vitam & habitationem terræ sanctæ pertinens, quæ fuerunt olim symbola
cœlestis vitæ & hæreditatis: ut pietas promissionem habet vitæ præsentis
& futuræ,1.Tim.4.8. *Pascere fide*] id est,ex fide vive; non ex rebus præsentibus
vitam quærens,ut improbi faciunt,ut Chabak.2.4. 4 *Et oblecta*]secundus fructus
fidei,oblectatio fidei in Deo solo acquiescens. a Heb.*cordis*.

5 'Devolve super Jehovam viam tuam, &
confide in eo; 'nam ipse efficiet;
6 Proferens tanquam lucem justitiam tuam,
& jus tuum tanquam meridiem.
7 '[b] Acquiesce Jehovæ,& continenter expecta
eum: ne accendaris ira propter prosperantem
via sua,propter virum efficientem
cogitata.
8 Absiste ab ira, & derelinque æstuantem
iram; ne accendaris ira, saltem ad malefaciendum.
9 'Nam malefici excindentur; dum expectantes
Jehovam, ipsi hæreditariò possidebunt
terram:
10 Et adhuc paululum,planè non erit improbus:
quòd si consyderaveris locum ejus;
'non extabit:
11 Mansueti verò hæreditariò possidebunt
terram, & oblectabunt se 'in multitudine
pacis.
12 'Cogitante improbo contra justum, &
frendente adversus eum dentibus suis,
13 Dominus ridet eum; quia videt advenire
'diem suum.
14 [c] Gladium eduxerint improbi,& tetenderint
arcum suum; ad dejiciendum pauperem
& egentem,ad mactandum rectos via:
15 Gladius eorum intrabit in cor eorum, &
arcus eorum confringentur.
16 'Bonum *est* parum cuiq; justo,plus quàm
copia *sua* 'improbis multis.
17 Nam 'brachia improborum confringuntur:
'sustinet autem justos Jehova.
18 'Agnoscit Jehova 'tempora integrorum;
adeò ut possessio eorū in seculum futura sit:
19 Non erubescant tempore malo,sed diebus
famis saturentur:
20 'Dum improbi pereunt & inimici Jehovę,
[d] ut quæ pretiosa sunt in agnis: *ut hæc* consumuntur
ipso fumo,consumuntur *isti*.
21 'Mutuò accipit improbus,sed non potest
reddere:justus verò gratiam facit & donat:
22 'Quia benedicti ab illo,hæreditariò possident
terram: maledicti verò ab illo excindduntur.
23 'A Jehova gressus viri statuuntur, cujus
delectatur via.
24 Cùm cadit,'non dejicitur; quia Jehova sustentat
manum ejus.
25 'Puer fui, etiam consenui; neque vidi
justum ita derelictum,ut semen ejus quæreret
panem.

5 *Devolve super Jehovam*]id est, te, vitam tuam, & totas rationes tuas illius fidei committe. Ita summatim comprehendit quæcunque ad fidem pertinent.
Nam ipse efficiet] quæcunque facto opus fuerint: summa promissionum quas fides percipit, sequente vers.per similitudinem illustrata.
7 *Acquiesce Jehovæ*] secunda pars Psalmi,confirmatio sive exornatio superiorum documentorum; ad quam transitur brevi repetitione illorum, inverso ordine: nam fidei & spei doctrina priore loco,dehortatio verò posteriore ponitur,hoc vers.& exegeticè amplificatur, sequente.
b Heb.*sile*.
9 *Nam malefici*] αἰτιολογία documentorum: primus confirmationis locus ab eventis,quæ per antithesin inter se comparantur; nimirum exitio improborum,ver.10.& bonorū conservatione, ver.11. quæ hic prolepticè posita sunt.
10 *Non extabit*] prout ipse ab experientia sua confirmat, infrà ver.36.
11 *In multitudine pacis*]post molestias ab improbis perceptas atque superatas, ut sequentia explicat.
12 *Cogitante improbo*]secundus confirmationis locus a providentia & sapientissima administratione Dei,quia dum tolerat improbum, ridere tamen dicitur, sequente ver.& dum vult,judicium perficit,aliis ver.
13 *Diem suum*] quo placet Deo improbos gladio ipsorū
jugulare,& servare probos,ut duo sequētes ver.ostendunt. c Heb.*aperuerint*,
vel solverint. 16 *Bonum*]Tertius confirmationis locus a constitutione præsente
animi & conscientiæ utrorumq;:nam per comparationē ostendit David,non posse
tam parum esse justo quin animo possideat omnia; quia ipsi adest majestas, cura,
promissio, efficacitas,& benedictio Dei,3. ver,sequentibus; contra verò improbis
nihil tantopere superesse,ut ipsorum animi possint in eo conquiescere. *Improbis*]
.i. plus percipit boni justus unicus,quam omnes simul improbi ex cunctis suis facultatibus.
17 *Brachia*] id est,omnes illorum facultates,in quibus suum robur
putant consistere. *Sustinet*].i. quantūvis infirmos & tenues conservat. 18 *Agnoscit*]
ut supra 1.6. *Tempora*]sive secunda,sive adversa:omnium rationem habet,seq.
ver. 20 *Dum*].i. dū contabescunt fame & emaciantur, ut liquefit infumatum
tenellorum agnorū pingue,licèt non fuerit propiùs ad ignem admotū:similitudo
elegās.Est autē hîc & duob.seq.ver.explicatio ejus quod dixerat ver.18.ab exē plo
famis;quod peręquè ad alias omnes calamitates ex analogia accommodandū est.
d Heb *pretiosum agnorū*. 21 *Mutuo*]ad levandā famem. 22 *Quia*] ἀιτιολογία
istius loci a benedictione Dei,ut observatum est in ver,16. 23 *A Jehova*]exegesis
prioris membri quod in superiore ętiologia ponitur,a benevolētia & beneficentia
Dei;qui etiā labentes ex infirmitate suos gratiosè sustinet,2.ver. 24 *Non*]
ita ut dejectus maneat,2.Cor 4.9.ut improbi contrà in perpetuū dicuntur dejici,
Jechez.32.4. 25 *Puer*]quartus confirmationis locus ab exemplo & experientia
q d.ex quo tempore vivo, non animadverti Dei flagella in viris bonis permanere
adeò ut ad posteros usq; deriventur,sed observavi semper esse tēporarias castigationes
ejus:huic negationi subjicitur contraria affirmatio seq.vers.vide psal.72.4

26 Toto die gratiam facit & mutuat, tamen
semen ejus in benedictione *est*.
27 ʼRecede a malo,& fac bonum: sic ʼhabita
in seculum:
28 ʼNam Jehova amat jus, neq; derelinquit
quos benevolentiâ prosequitur. in seculum
conservantur: semen verò improborum ex-
cinditur.
29 ʼJusti hæreditariò possidebunt terram, &
habitabunt ʼin æternum super eam.
30 Justi *cujus* os meditatur sapientiam, & cu-
jus lingua loquitur jus,
31 In cujus animo *est* lex Dei sui, nullus gres-
suum ejus ʼlabascit.
32 ʼSpeculante improbo adversus justum, &
quærente morte illum afficere,
33 Jehova non derelinquit illum in manu i-
stius;ʼ neque sinit eum condemnari, cùm
judicatur.
34 ʼAttende ad Jehovam,& observa viam e-
jus: tum extollet te ad hæreditariò possi-
dendum terram, [e] excidium improborum
videbis.
35 ʼVidi improbum [f] magna vi erumpentem;
& sese explicantem, ʼtanquam arbor indi-
gena virens:
36 Deinde præteriit,& ecce non *erat* ampli-
ùs: nam quæsivi eum,sed non inventus est.
37 ʼObserva integrum, & aspice rectum; fi-
nem istius viri esse pacem:
38 Defectores verò perdi pariter, finem im-
proborum excindi;
39 ʼNam salus justorum a Jehova *est*, robur
eorum *est* tempore angustiæ.
40 Et adjuvat eos Jehova, ac liberat eos: li-
berat eos ab improbis ac servat eos, quia
recipiunt se ad ipsum.

27 *Recede a malo*] Conclusio hortatoria ad obedientiam & fidem: obedientiæ ascribuntur duo capita resipiscentiæ; mortificatio veteris hominis,& excitatio novi in justitia & sanctitate vera: fidei verò ascribitur promissio,fidelem virum jam jam velut in præsentis & perpetuæ vitæ ac hæreditatis possessionem mittens; cujus propositionis exornatio atque confirmatio usque ad finem ostenditur. *Habita in seculum*] vide Gen.20.7. 28 *Nam Jehova*] confirmatio bimembris,respiciens ad duo superiora capita resipiscentiæ, a consilio & ordinatione judiciorum Dei: nam (inquit) bonis bene est a Deo,& malis pessimè. 29 *Justi hæreditariò*] exornatio proximè precedentis confirmationis: in qua primùm bonorum status exponitur,usque ad ver. 35. deinde verò improborum, usque ad 37.quæ duo capita summatim & per anacephalæosin repetita ver. 37.& 38. concluduntur a prædicatione salutis & beneficentiæ Dei. *In æternum*] id est, non tam præsentis symboli ratione, quàm æternæ vitæ: etsi quod ad vitam præsentem attinet, sequentia docent justum & permansurum beneficio Dei, vers.30. & 31. & ab omnibus offensis conservatum iri, ver. 32. & 33. 31 *Labascit*] id est, stat firmus: metaphora. 32 *Speculante*] amplificatio ab improborum studio adversante bonorum felicitati, ut observatum est in ver.29. 33 *Neque sinit eum condemnari*] id est, mirificè liberat ad confirmandam veritatem suam,& probandam innocentiam illius, cùm opus est. 34 *Attende ad Jehovam*] hortatio ad justum μεταβατικὴ sive transitiva ad alterum confirmationis membrum de improborum statu, ut dictum est suprà ver.29. e Heb.*excindi*. 35 *Vidi improbum*] Expositio allegorica status improborum. f Heb.*violentum, & sese nudantem*. *Tanquam arbor*] id est, nativa arbor sive voluntaria, quam sponte producit tellus: nam hoc genus arborum esse valentius eò quòd arte vel cultura provenit, ipsa natura docet. 37 *Observa integrum*] ἀνακεφαλαίωσις, ut observatum est suprà,ver.29. 39 *Nam salus*] αἰτιολογία superioris demonstrationis ἀνανταπόδοτος; nam causam quidem felicitatis bonorum explicat, salutem, opem, & liberationem a Deo; sed infelicitatis quæ improbos manet,narrationem reticet, quæ a contrario facilè colligitur.

Caput XXXVIII.

David ex divina voluntate pressus malo gravissimo, peccata sua confitetur; de infirmitate animi & corporis sui,desolatione ab amicis & inimicorum improbitate conqueritur: quibus emissis,ad Deum se convertit,& repetitis summatim causis opem Dei implorat ac salutem petit.

1 ʼPSALMUS *Davidis* ʼ*ad recordandum*.
2 ʼJehova,ne in fervente ira tua arguas
me; aut in æstu iræ tuæ castiges me.
3 ʼNam ʼsagittæ tuæ [a] *altè* infixæ sunt in me,
& demisisti super me manum tuam.
4 Non *est* integritas in carne mea, propter
detestationem tuam: non *est* pax in ossibus
meis propter peccatum meum.
5 Nam ʼiniquitates meæ ʼtranscendunt ca-
put meum; ut onus [b] grave, graviores sunt
quàm perferre queam.
6 ʼPutruerunt, contabuerunt livores mei;
propter stultitiam meam.
7 Distorqueor, incurvor pervalde; toto die
atratus pergo:
8 Quia ilia mea plena sunt vilitate, adeò ut
non *sit* ulla integritas in carne mea.
9 Debilitatus & attritus sum [c] pervaldè,rugio
præ fremitu [d] animi mei.
10 ʼDomine,coram te totum desyderium me-
um *est*; & suspirium meum a te non est ab-
sconditum.
11 Cor meum palpitat,derelinquit me virtus
mea; & lux oculorum meorum, ʼetiam ipsi
non *sunt* penes me.
12 ʼAmici mei & proximi mei ʼe regione pla-
gæ meæ subsistunt, & propinqui mei e lon-
ginquo absistunt.
13 Tendunt verò laqueos, qui quærunt ani-
mam meam: & qui requirunt malum me-
um, loquuntur ʼærumnas, & dolos toto die
meditantur:
14 ʼQuos ego tanquam surdus non audio, &
tanquam mutus non aperiens os suum;
15 Sed sum tanquam is qui non audit, & in
cujus ore non *sunt* argumenta:
16 ʼQuia te Jehova expecto; *ut* tu exaudias,
Domine Deus mi:
17 ʼQuia dico, *videndum* ut non lætentur de
me; nutante pede meo, contra me magni-
ficent se;
18 ʼSi ego ad claudicationem comparatus fu-
ero, & dolor meus fuerit coram me jugiter.
19 ʼQuandoquidem iniquitatem meam indi-
co, sollicitus sum de peccato meo:
20 Inimici autē mei vivi roborantur, & mul-
tiplicantur qui oderunt me [e] falsis de causis,
21 Et reddentes malum pro bono, adversan-
tur mihi; eò quòd sector bonum;
22 ʼNe derelinquas me,Jehova: Deus mi,ne
longè absis a me.
23 Festina ad auxiliū meū,Domine salus mea.

1 *Psalmus Davidis*] Psalmus est ἰδιωτικὸς, exordio, narratione,& conclusione constans. *Ad record.*] i.memoriam statuendā mali sui, & liberationis acceptæ a Deo. quod genus Psalmorum docendi causa vocare possumus ἀπομνημονευματικόν. 2 *Jehova*] exordium sive petitio ex abrupto, quo iram Dei & flagella deprecatur David.

3 *Nam*] αἰτιολογία petitionis,sive narratio tribus partibus constans: prima est a persona Dei,de calamitatibus quas ipse infligit,usque ad ver.10. secunda,a persona sua, explicatio infirmitatis suæ,ver.10. & 11. [illegible]tia,a persona circumstantium,inde usque ad ver.19. *Sagittæ tuæ*] id est, plagæ: metaphora. Est autem hoc & sequente ver. gradatio apprimè necessaria qua David a flagellis (quorum asperitatem sentiebat) [illegible]git ad sensum iræ & detestationis Dei: inde verò devenit ad detestationis causam nimirū peccatū [illegible]. a Heb.*demissæ sunt*. 5 *Iniquitates meæ*] id est,peccata & eorum pœna; synecdoche: nam hic exornatio est querimoniæ, qua usus est proximè præcedente ver. *Transcendunt caput meum*] id est,tanquam exundantes aquæ demergunt me: metaphora ab aquis: ut Psal.42.8. & 88.17. & 124.4.& 5. ut alium quæ proximè sequitur, ab oneribus translata est. b Heb.*grave [illegible] præ me*. 6 *Putruerunt*] Singularis explicatio plagarum de quibus supra in genere expostulaverat. Credibile est autem fuisse gravissimum aliquem dolorem, acutissimum,multiplicem, & diuturnum: etsi quod genus fuerit mali,non meminimus in Scripturis legere: nisi fortè hoc quispiam allegoricè malit accipere. c Heb.*usque* [illegible]. d Heb.*cordis*. 10 *Domine*]alter narrationis locus de affectione sua, cujus testem appellat Deum. 11 *Etiam ipsi non*]id est,videntur jamjam me deficere gravitate mali. 12 *Amici mei*]tertius narrationis locus, de ratione qua circumstantes erga ipsum utebantur; sive amici,hoc ver. sive inimici,sequentibus, ac postremò ipse erga omnes,ver.14.& 15. *E regione plagæ meæ*] præ horrore detrectantes accedere; simile vide Ijobi.19. 13 *Ærumnas*] quibus [illegible] afficiant me. 14 *Quos ego*] id est,dissimulo & fero patienter,ut fideles decet, ver.16. 16 *Quia te Jehova*] αἰτιολογία silentii, primùm a fiducia in Deum,hoc ver. deinde ab improbitate adversariorum,duobus ver. sequentibus. 17 *Quia dico*] secunda causa silentii: quasi dicat, mihi cum Deo res est in his calamitatibus, non autem cum istis canibus & porcis: apud quos si quid [illegible] omnia in ludibrium verterent: & si quid secus quàm opto paterer [illegible] um continuaretur,ipsum Dei nomen in malo meo blasphemarent. 18 *Si ego*] hoc est,si non desineret malum: exegesis metaphoræ qua modò usus est, nutante pede meo. 19 *Quandoquidem*]Conclusio petitoria,cujus partes sunt duæ, causarum,tribus ver.& postulatorum,duob.ultimis. causæ ponuntur duæ, una,a persona sua,quòd seipsum sistit coram Deo,& peccatum suum ex animo confitetur ad glorificandum Deum: altera, a persona inimicorum, injusto odio & [illegible] maleficiis Davidem prosequentium, duobus seq. e Heb. *falsitatis, su*prà 35.19. 22 *Ne derelinquas*]Postulatum duplex,deprecationis,hoc ver. & precationis oppositæ,ver.ultimo.

Psalmus XXXIX.

David explicato consilio bene & patienter transigēda vitæ suæ,agnoscit se repentè oppressum ab in-
stituto

stituto aberrasse & obmurmurasse Deo: ita seipsum corrigens deprecatur peccata & supplicia sua, & misericordiam in præsente calamitate sibi exhiberi postulat.

1 Jeduthun] id est, genti Jeduthunis & illius classi: vide 1.Chro.25.3. Psalmus Davidis] Psalmus est [illegible], ut præcedens, generis [illegible], cujus partes sunt duæ, una est narratio loco exordii, a vers.2. ad 5. altera, precatio, ad finem usque. Videtur autem hic psalmus ex contextu & argumento de eo tempore scriptus esse, quo David in summas angustias conjuratione Abschalomi conjectus est. 2 Dixeram] narratio continens primùm explicationem animi & consilii sui, ver 2. deinde vitæ suæ cum proposito animi conformatæ, ver 3. postremò prætermissionem & aberrationem a proposito præ gravitate mali, ver.4. Vias meas] id est, vitam totam. Capistrum] metaphora a jumentis ferocioribus. Tantisper] quotiescunque Deo videbitur improborum operâ me exercere.

1 M AGISTRO *symphoniæ* Jeduthuni;
Psalmus Davidis.
2 Dixeram; observabo vias meas, ne
peccem lingua mea: servabo circa os me-
um capistrum, tantisper dum improbus
erit coram me.
3 Obmutueram [a] taciturnus, silebam *etiam*
a bono; cùm dolor meus incrudesceret.
4 Incalescente verò [b] animo meo in me, in
meditatione mea exardescente igne; lo-
cutus sum lingua mea, *dicens*;
5 Fac ut experiar, Jehova, finem meum:
nam mensura dierum meorum, quid est: ex-
periar quàm durabilis sum.
6 Ecce, [c] palmares disposuisti dies meos, &
tempus meum ut nihil *est* coram te: profe-
ctò omnimoda vanitas omnis homo *est*,
quantumvis constitutus. Sela.
7 Profectò per imaginem præterit quisq;,
profectò in vanum perstrepunt: congregat
quispiam, sed nescit quis recepturus sit ea.
8 Sed jam quid expecto domine? spes mea
in te *est*.
9 Ab omnibus defectionibus meis eripe
me, [d] probro stultis ne exponas me.
10 Obmutesco, non aperio os meum; quia
tu fecisti.
11 Remove a me plagam tuam, a conflictu
manus tuæ ego deficio.
12 Cùm *tu* reprehensionibus pro iniquitate
castigares quempiam, dissolveres sicut ti-
neam [e] quod inest ei desyderabile: profectò
vanitas *est* omnis homo. Sela.
13 Audi orationem meam, Jehova, & cla-
morem meum; aurem adverte ad lachry-
mas meas, ne surdum agas: quia peregri-
nus sum coram te, inquilinus ut omnes ma-
jores mei.
14 Desiste a me, ut recreem me; cùm non-
dum abeo, ut non amplius adsim.

a Heb. *taciturnitate*] 3 *Silebam etiã a bono*] id est, ne bonæ quidem & justæ defensionis meæ recordabar apud illos; sed missa faciebam omnia & patienter perferebam: vide exemplum 2. Schem.16.5.& sequentibus. *Cùm dolor meus*] i. mea calamitas ingravesceret novis accedentibus malis. 4 *Incalescente*] i. cùm me sensi obrui malorum magnitudine; quorum causa animus meus cum gravissimo æstu conflictatus est, & vehementissimè perturbatus; prout demonstravit cùm Tsiba adveniens herum Mephibosschetũ falsò accusavit appetiti regni, 2. Schem. 16.1. b Heb. *corde meo in medio mei*. *Locutus sum*] vitæ præsentis tædio. *Dicens*] Petitionis quæ sequentibus vers. continetur, partes sunt duæ: una immodica ex animi perturbatione nascens, qua exoptat mortem præsentem, tribus ver. altera, correctio qua veluti resipiscens se committit Deo, inde a ver.8. ad finẽ usque. 5 *Fac ut experiar*] i. moriar: periphrasis mortis pathetica, ad tædium vitæ ostendendum. *Nam mensura*] αἰτιολογία petitionis, quæ sequentibus versibus exponitur. c Heb. *palmorum*. 6 *Palmares*] id est, non longiores quàm sit hominis palmus: hyperbolica metaphora, quam sequentia verba per gradationem explicant. Est autem hic prior locus exegeseos a quantitate vitæ; posterior locus, a qualitate & cõsequentibus ejus, traditur sequente ver. *Profectò*] [illegible] generalem vitæ nostræ constitutionem explicans, ab exemplo Davidis. *Quantumvis constitutus*] id est, firmus & fixus in hac vita: prout David [illegible] undique hostibus in celebri & potente regno esse videbatur, cùm orta est ista conjuratio. 7 *Per imaginem*] i. species est evanida: vide 1. Corinth. 7. 31. & Psal. 73.20. *Perstrepunt*] homines studio rerum hujus vitæ traducti, quasi dicat, laboravi, cucurri, & sudavi frustrà, & regnum opesq; tantas comparavi: sic [illegible], quia Abschalomum videbat furere, & Mephiboschetum credebat co[illegible], & proinde incertus erat utrum successorem esset habiturus, an alium [illegible]. 8 *Sed jam*] altera pars petitionis, ad quam transitur correctione. [illegible] mihi, quid dico? quid mortem expeto? tempus est, ut animum [illegible] ab istis carnalibus cogitationibus, & me per fidem & spem ve[illegible] domino: hinc sequitur alter petitionis locus a vers.9 ad finem. 9 *Ab omnibus defectionibus*] petitio resipiscentis prophetæ, duo membra con[illegible] est deprecatio de liberatione a peccatis & eorum pœnis, usque ad [illegible] de impetranda gratia & instauratione sui, tribus reliquis. d Heb. *probrum stulti ne ponas*. *Stultis*] vide Psal.14.1. 10 *Obmutesco*] [illegible] te justum autorem hujus castigationis meæ, & judiciis tuis acqui[illegible]. 11 *Remove*] deprecatio optimè subjecta confessioni, qua [illegible] quod suprà petierat ver.9. *A conflictu*] αἰτιολογία [illegible] ab imbecillitate sua. 12 *Cùm*] amplificatio αἰτιολογίας a communi hominum sorte, quorum nullus, si cum gravitate judicii divini se ipsum comparabit, eam firmitatem habet qua perferre possit; sed contrà est inanis[illegible] de hoc argumento in Ijobo multa. *Pro iniquitate*] id est, prout peccatis [illegible] meritas.

Dissolveres sicut tineam] quæ solo tactu teritur, ut Ijobi 4.19. e Heb. *desyderabile ejus*. *Vanitas*] [illegible], ut suprà ver.6 sed diverso argumento: hîc enim ostendit psaltes non posse ab homine (adeò vanus est) unicũ Dei judicium tolerari. 13 *Audi*] secundum membrum petitionis, ut observatum est suprà in ver.9. *Quia peregrinus sum*] id est, quandoquidem (prout est sors communis omnium mortalium) non possum diu in præsente vita consistere, & peregrinari a te; ac proinde tibi misericordiam exercendi erga miserum peregrinum oblata est occasio: sic 1.Chro.29.15.& Psal.119.19. sic accipiendum esse ostendit finis versus sequentis. 14 *Desiste a me*] gravius & diutiùs affligendo. *Cùm nondum abeo*] id est, antequam moriar, in vitam hanc nunquam reversurus: sic Ijobi 10.21.& sequente.

CAPUT XL.

David ab anteacta experientia privata & publica, a fœdere gratuito Dei, & a studioso obsequio suo seipsum in fide confirmans, gratiam & liberationem a Deo petit, improborum ruinam, bonorumq; consolationem ad gloriam Dei.

1 *Psalmus*] Psalmus est [illegible], constans ex duabus partibus: una est propositio argumentorum ex quibus in fide confirmatur ad invocandum Deum, usque ad ver.12. altera petitio liberationis & salutis, ad finem usque. a Heb. *expectando expectavi*. 2 *Constanter expectavi*] propositio argumentationum fidem confirmantium triplex hoc loco ponitur ante petitionẽs: primùm enim ponuntur magnifica creatoris & gubernatoris opera; tum singularia erga Davidem, tribus versibus; tum publica erga omnes pios, ver.5.& 6. Deinde proponitur fœdus Dei nobiscum in Christo redemptore nostro, ver.7.

1 M AGISTRO *symphoniæ*, *Davidis* Psal-
mus.
2 [a] Constanter expectavi Jehovam,
qui inclinans ad me audivit vociferationẽ
meam.
3 Et educens me [b] e lacu tumultuoso, e lu-
to cœnoso; statuit super petram pedes me-
os, firmavit gressus meos:
4 Denique indidit ori meo canticum novũ,
laudationem Deo nostro: videntes multi
reverebuntur, & confident in Jehova.
5 Beatus *est* vir ille, qui ponit [c] in Jehova fi-
duciam suam; neque respicit ad superbos
aut declinantes ad mendacium.
6 Multa præstas tu Jehova, Deus mi, mirabi-
lia tua & cogitationes tuas erga nos: [d] non
possunt dispositè *recenseri* apud te; *si* indica-
re velim & eloqui, numerosiora sunt [e] quàm
ut enarremus.
7 Sacrificio & munere non delectatus, au-
res perfodisti mihi: holocaustum & [f] obla-
tionem pro peccato non petens:
8 Tum dixi, ecce venio: in volumine libri
scriptum est de me.

& 8. Postremò proponitur obsequiũ fidei, quo animi piorum velut sigillo confirmantur de fœdere ad ipsos pertinente, inde usq; ad ver.12. b Heb. *e lacu tumultus, & e luto cæni*. 3 *E lacu tumultuoso*] procellis & fluctibus [illegible] calamitatum; quæ metaphoricè cum procelloso & profundo lacu, ac tenace luto comparantur. *Statuit super Petram*] i. posuit me loco firmissimo, ut qui e profundo educti rupem conscendunt in [illegible], tuti ab omnibus procellis. *Firmavit gressus*] i. me ex incerto & palustri solo eductum in firmo collocavit: duplex membrorum antithesis. 4 *Canticum novum*] vide suprà 33.3. sunt autem hoc versu adjuncta duo illius liberationis, quam consequebatur David; nimirum laus Dei, & ecclesiæ ædificatio: sic ad alteram partem hujus propositionis transitio est. 5 *Beatus*] altera pars propositionis, de publicis Dei beneficiis erga bonos; quorum indicia ponuntur tria, fides, humilitas, & veritas. c Heb. *Jehovam fiduciam suam*. d Heb. *non est recensere*. e Heb. *præ enarrando*. 7 *Sacrificio & munere*] secundus locus argumentationis a fœdere Dei: cujus partes sunt, Deum habere nos acceptos sibi servos, hoc ver. & nos sistere coram illo ad serviẽdum ipsi, ver. sequente. utriusque verò partis est interpres & effector Christus: Malea[c]i 3.1. & Heb.10.5. *Aures perfodisti mihi*] i. me servum tuum acceptum habens in perpetuum, ad obedientiam comparasti atque obsignasti; ut olim servi auris fibula perforabatur ad januam heri sui: Exodi 21.6.& sequent. Hæc autem de membris Christi universè dicta aliis verbis accommodantur Christo, eò quòd nostra causâ formam accepit servi: quam ob rem Apostolus Heb.10.5. non dicit ut de Christianis dicitur, aurem profodisti; sed corpus aptasti: vide copiosiùs de toto argumento hujus loci Jescha.1.& Jirmejæ 7. f Heb. *peccationem* ut Levit.4.3. 8 *Tum dixi*] cùm servum tuum effecisti me, & aures perfodisti mihi. *In volumine libri*] i. in lege, in qua servis ex fœdere acceptis præscribitur ut serviant in seculum: Exo.21.6.

9 Facere

9 *Facere voluntatem*] tertia propositio argumentationũ ab obsequio Davidis, mente, studio sive animo, sermone, & opere: quæ omnia David de se non propter se, sed propter Christum prædicat, cujus fide sanctificantur justi.
In visceribus meis] id est, in animo: metonymia.
g Heb. *in medio viscerum meorum.*
h Heb. *in medio cordis mei.*
12 *Tu Jehova*] altera pars Psalmi, petitio illata ex superioribus argumentorum locis: qua eam ipsam misericordiã, benignitatem, & veritatem implorat David, quam superioribus versibus prædicaverat. Est autem hoc versu prolepsis sive propositio generalis optati, & illius αἰτιολογία sequente versu; quæ duo minutatim ad finem usque exponuntur.
l Heb. *usque ad non esse numerum.*

9 'Facere voluntatem tuam, Deus mi, delector: & lex tua *est* in g visceribus meis.
10 Prædico justitiam in congregatione multa: ecce labia mea non cohibeo; Jehova, tu nosti.
11 Justitiam tuam non tego h in animo meo; fidem tuam & salutem tuam dico: non celo benignitatem tuam & veritatem tuam congregationi multæ.
12 'Tu Jehova ne cohibeas miserationes tuas a me: benignitas tua & veritas tua jugiter custodiant me.
13 Nam circundantia invadunt me mala [l] innumerabilia: assequuntur me ' iniquitates meæ, adeò ut nequeam dispicere, numerosiores sunt capillis capitis mei; [k] animus etiam meus derelinquit me.
14 'Velis Jehova, eripere me; Jehova, ad auxilium meum festina.
15 'Pudefiant & rubore perfundantur pariter quærentes animam meam ad perdendum eam: agantur retrorsum & ignominia afficiantur, qui delectantur malo meo.
16 Desolentur pro mercede ' pudoris sui; 'qui dicunt de me, euge, euge.
17 Gaudeant & lætentur in te omnes quærentes te, *ac* dicant jugiter, magnificetur Jehova, amantes salutis tuæ.
18 'Cùm ego sim pauper & egens, Dominus cogitet de me: auxilium meum & liberator meus es; Deus mi ne tardes.

13 *Iniquitates meæ*] .i. iniquitatis pœnæ: ut Gen. 4. 13. k Heb. *cor.* 14 *Velis*] explicatio postulati quo usus est ver. 12. continens tria petitionis capita: unum, pro liberatione supplicis, hoc versu; secundum, pro confusione improborum, duobus sequentibus; tertium, pro bonorum exhilaratione: quæ omnia spectant ad summum illum finem, ut magnificetur Deus, ver. 17. 15 *Pudefiant*] vide supra Psalm. 28. 4. & 35. 4. 16 *Pudoris sui*] id est, vitæ pudendę suę. *Qui dicunt de me*] id est, lætantur de malo meo. 18 *Cùm ego*] Conclusio petitionis, a misera conditione sua, & officio Dei.

Psalmus XLI.

David in rebus propè desperatis beatitatem eorum prædicat, qui misericordiam de afflictu capiunt; se in afflictione confugientem ad Deum iniquissimè a multis tractatum expostulat, & liberationem a Deo petit pro defungenda suæ administratione, confirmanda fide, & celebrando Deo.

1 *Psalmus Davidis*] Psalmus est generis mixti, ἐυκτικὸς καὶ ἐπαινετικός, constans ex partibus tribus, exordio, a versu 2. ad 5. propositione sive narratione, a ver. 5. ad 11. & petitione, reliquis versibus. Etsi autem hic psalmus non incommodè ex verborum proprietate ad

1 MAGISTRO *symphoniæ*, '*psalmus Davidis.*
2 'Beatus qui attendit ad attenuatũ; *dicens*, tempore mali liberabit eum Jehova:
3 Jehova servabit eum & vitę restituet eum, beatus reddetur in terra; item, ne tradas eum [a] desyderio inimicorum ejus:
4 Jehova 'sustentet eũ, *qui decumbit* in 'sponda languoris: 'totum cubatũ ejus 'ex morbo ejus mutato.
5 'Me dicente, Jehova, gratiam fac mihi,

tempus alicujus invaletudinis referri potest, de qua nos aliquid in scriptura legere non meminimus: videtur tamen potius allegoricè David descripsisse ægritudinem animi sui, qua affectus est cùm adventaret Abschalom ipsum de regno depulsurus. 2 *Beatus*] Exordium ἐκ γνώμης, id est, a sententia gravi; qua ostendit Psaltes beatos esse misericordes, & eorum officium duobus modis explicat: unus est misericors prædicatio promissionis divinæ erga afflictos, ver. 2. & parte versus tertii: alter, oratio pro illis coram Deo, reliqua parte ver. 3. & ver. 4.
a Heb. *animæ, ut Psal.* 27. 12. 4 *Sustentet*] .i. fulciat & confirmet. *Sponda languoris*] .i. qui rebus adversis prostratus jacet. *Totum cubatum*] apostrophe ad Deũ, qua utuntur emphaticè boni ad virum attenuatum attendentes. *Ex morbo ejus*] .i. ægritudine animi, prout David exemplo suo docet, sequente versu. 5 *Me dicente*] propositio sive narratio tũ ejus quod faciebat David in calamitatibus, hoc versu; tum eorum quæ adversarii contra eum faciebant, versibus sequentibus.

'sana animam meam; quia peccavi tibi:
6 'Inimici mei dicebant malum de me; quando morietur, & perierit nomen ejus?
7 'Quòd si quis veniebat ut inviseret, mendacium loquebatur [b] animus ejus, 'congregabat iniquitatem sibi: egressus foras, eloquebatur.
8 Simul contra me mussitabant omnes osores mei; contra me cogitabant quod *esset* malo mihi, *dicentes*:
9 Res nequissima tenaciter inhæret ei, & qui decumbit [c] non amplius exurget.
10 Etiam [d] 'vir colens pacem mecum, in quo confidebam, comedens cibum meum; 'sustulit adversum me calcem.
11 'At tu Jehova, gratiam fac mihi, & exuscita me; 'ut rependam illis.
12 'Ut hac re experiar 'quòd delectaris me, 'cùm non clanget inimicus meus de me;
13 'Sed ego *clangam, cùm* in integritate mea sustentabis me; & restitues me coram te in seculum, *dicens*;
14 Benedictus Jehova Deus Jisraëlis, a seculo usque in seculum; Amen, iterum Amen.

Sana animam meam] id est, libera me ex hac ægritudine, & peccato meo causa ægritudinis.
6 *Inimici mei*] altera pars narrationis, de inimicorum optatis, factis simulatis, adversis consiliis, præjudiciis, transfugiis, & rebellionibus, usque ad versum 11.
7 *Quòd si quis*] vide supra 35. 15.
b Heb. *cor.*
Congregabat] id est, cogitabat cum animo suo, & fabricabatur.
c Heb. *non addet exurgere.*
d Heb. *vir pacis meæ.*
10 *Vir colens pacem*] id est, mihi intimus & conjunctissimus, nimirum (ut verisimile est) Achitophel; sic Psal. 55. & 14. & sequentibus.

Hęc autem typicè in Davide (qui figura fuit Christi) gesta, propriè accommodantur Judæ, Joan. 13. 18. *Sustulit adversum me calcem*] .i. conatus est me proculcare & pedibus terere; ut calcitrones & refractarii equi calcibus solent petere: metaphora. vide 2. Schem. 16. & 17. 11 *At tu Jehova*] petitio, tertia pars psalmi: cujus summa est, ut instauretur David per gratiam Dei, quæ est unica sufficiens causa instaurationis; fines verò sequentibus verbis exponuntur. *Ut rependam illis*] .i. ut omnes de quibus antè locutus sum, pro justitia tua (cujus me constituisti administrum) remunerari possim, tuendo populum tuum & impios coërcendo: primus petitionis finis. 12 *Ut hac re experiar*] secundus petitionis finis a conservatione sui ipsius. *Quòd delectaris me*] nam turpi illa ejectione Davidis e regno, in dubium vocabatur ipsius autoritas & administratio, ut ipse David agnoscit 2. Schem. 15. 25. & 26. *Cùm non clanget*] id est, non triumphabit victor; synecdoche. 13 *Sed ego clangam*] tertius finis, prædicatio gloriæ & beneficentiæ Dei.

Psalmus XLII.

David exulans a populo Dei, ardentissimum studium observandi cultus Dei in ecclesia explicat: seipsum consolatur spe: de perturbationibus animi sui, miseriarum quas perferebat gravitate, & adversariorum blasphemiis conqueritur; ac postremò animum suũ ad spem & fidem in Deũ excitat.

1 'MAGISTRO *symphoniæ in posteris Korachi*, 'ode *didascalica.*
2 'Sicut cervus glocitat ad alveos aquarum, sic anima mea ' glocitat ad te, Deus:
3 'Sitiens *est* anima mea Dei, Dei fortis viventis, *dicens*: quando accedam, ut appaream in conspectu Dei?
4 'Sunt mihi lachrymæ meæ cibo interdiu & noctu; [a] dum dicitur ad me quotidie, ubi *est* Deus tuus?
5 Hæc recordans 'effundo in me animã meam: me solitũ esse transire in turba, gradiri

1 *Magistro symphoniæ*] id est, Hemani filio Joelis filii Schemuëlis, 1. Chron. 6. 33. nam hujus fuit tertia classis [illegible] corum in sacro ministerio, 1. Chron. 25. *Ode didascalica*] vide supra 32. 1. [illegible] dos qua David suo exemplo [illegible] piorum doc[illegible] sunt duæ: una, qua expostulat de [illegible] suo & absentia ab ecclesia Dei, usque ad

versum 7. altera, qua expostulat de calamitatibus quę sibi tantoperè [illegible] amicis importantur: utraq; verò conclusionem habet amœbæam. 2 *Sicut cervus*] propositio universalis studii quo ad Deum ferebatur David, illustrata comparatione cervi; qui tum omni tempore confugere ad aquas dicitur, [illegible] lus est; tum maximè ineunte Autumno, quo tempore propter æstum est [illegible] patientissimus: vide Aristot li. 6. de historia animalium cap. 29. *Glocitat*] [illegible] est, exclamans accurrit: metaphorica accommodatio similitudinis. 3 *Sitiens anima mea*] prior propositio continens partes duas, querimoniam, usque ad versum 6. & consolationem adversus querimoniam, vers. 6. querimoniæ [illegible] ma est, prophetam ægrè ferre quòd non possit Deum accedere ex [illegible] gis, Exod. 23. 17. loci amplificationis duo; unus a conviciis & probris [illegible] versiculo 4. alter, a præteritorum conventuum recordatione, versiculo 5. 4 *Sunt mihi lachrymæ*] id est, tantùm pascor lachrymis, ut Psalmo 80. 6. a Heb. [illegible] 5 *Effundo in me animam*] .i. liquesco & cantabesco: ut Ijobi 30. 16.

cum illis usque ad domum Dei cum voce
cantus & laudationis, multitudine feriante.
6 *Quid dejicis te, anima mea, & perstrepis in
me? spera in Deo: nam adhuc celebraturus
sum *eum, & [b] salutem omnimodam faciei
ejus.
7 *Deus mi, in me anima mea dejicit se; *pro-
pterea recordor tui *e terra Jardenis, &
Chermonitarum, e monte exiguo.
8 **Utcunque* abyssus abyssum inclamet ad
sonum *emissariorum tuorum, omnes irrum-
pentes fluctus tui & undæ tuæ super me tran-
seant;
9 *Interdiu mandaturus est Jehova benig-
nitatem suam, & noctu canticum suum [c] ad
me; oratione mea ad Deum fortem vitæ meæ
perstabo:
10 *Dicens Deo forti *petræ meæ, quare ob-
livisceris mei? quare atratus incedo propter
oppressionem inimici?
11 *Sica invadunt ossa mea, probro afficien-
tes me hostes mei; dum dicunt ad me quo-
tidie, ubi *est* Deus tuus?
12 *Quid dejicis te, anima mea, & quid per-
strepis in me? spera in Deo; nam adhuc ce-
lebraturus sum eum, omnimodam *salutem
faciei meæ, & Deum meum.

6 *Quid dejicis te*] conclusio propositionis præcedentis consolatoria ad animam; cujus partes sunt reprehensio sive correctio fluctuantis animæ, & consolatio. *Eum, & salutem*] id est, cum celebrabo ipsum, tum salutaria ipsius erga nos beneficia prædicabo: sic gloriatur David in fide, repente emergens ex superiore certamine. b Heb. *salutes faciei ejus: ut inf. ver.* 12. 7 *Deus mi*] altera pars Psalmi, ut observatum est supra in vers. 1. Expostulat autem David cum Deo de infirmitate animæ suæ, tribus argumentis; primum est (ut supra) ab exilio suo, hoc ver. secundum, a miseriis novis indies ad exilium ipsius accedentibus, sequente versu; tertium a contumeliosis in Deum blasphemiis, ver. 10. & 11. quibus singulis suæ consolationes accommodatè proponuntur. *Propterea*] quod neque usquam alibi, neque in me ipso anima mea potest conquiescere: primus consolationis locus. *E terra*] id est, ubicunque locorum exulare cogar in terminis Jisraëlitarum, qui hic ex ordine numerantur: ab oriente, ubi erat Jarden; ab aquilone, qua definitur Chermone monte & Libano; & a meridie, qua montana Judæam terminant. Nam hæc cum Libano monte & Chermone comparata, in exiguis tantùm collibus numerantur. 8 *Utcunque*] metaphorica afflictionum descriptio ab exundante nimborum & procellarum vi. *Emissariorum*] id est, canalium, tuborum, & salientium, e quibus aquæ deorsum ruunt præcipites. 9 *Interdiu*] alter consolationis locus secundo calamitatum generi respondens, a Dei fide in præstandis promissis, & ab orationibus nostris. c Heb. *mecum.* 10 *Dicens Deo*] Summa orationis quam professus est psaltes habiturum se coram Deo. *Petræ meæ*] tuto perfugio meo, ut suprà 40.3. 11 *Sica invadunt*] tertius locus querimoniæ, ut observatum est suprà in ver. 7. quasi dicat, blasphemias in Deum evomunt, & perinde faciunt ac si me gladiis confoderent: adeo indignè blasphemias perfero. 12 *Quid dejicis*] Conclusio, ut supra ver. 6. *Salutem faciei*] id est, qui coram & reipsa mihi autor est omnis salutis ex gratuito fœdere, quo se fore mihi Deum confirmavit: ut 2. Schem. 7.29.

Psalmus XLIII.

David ab adversariis pressus vi & fraude, a Deo petit liberationem ex fœdere ad glorificandum eum, & in spe confirmat animum suum.

1 *Vindica me*] Ode ejusdem generis & argumenti cum superiore, ac velut illius epitome: continens petitionem, ver. 1. orationem petitionis, usque ad ver. 5. & conclusionem ver. 5. a Heb. *contende contentionem meam.* *Non benigna*] id est, maligna, quod de administris Schaulis dici credibile est, ut sequentia verba de Schaule.

1 *Vindica me Deus, & [a] suscipe con-
tentionem meam a gente *non benig-
na; a viro [b] doloso & iniquo libera me.
2 *Nam tu *es* Deus roboris mei: quare reji-
ceres me? quare atratus continenter irem
propter oppressionem inimici?
3 *Mitte lucem tuam & veritatem tuam; ip-
sæ deducant me: adducant me in montem
*sanctitatis tuæ, *& in tabernacula tua:
4 Ut accedens ad altare Dei, ad Deum for-
tem [c] autorem lætissimæ exultationis meæ;

b Heb. *doli & iniquitatis.* 2 *Nam tu es*] exordium petitionis primum a fœdere officioq; Dei; deinde a genere petitionis, quod nihil petat alienum a fœdere, hoc & sequente versu; postremò a fine, ut omnis [illegible] Deo. ver. 4. 3 *Mitte lucem tuam*] id est, fœderis tui documenta [illegible], dispellens tenebras miseriæ meæ, servans fidem, & reducens me in [illegible] tuam. *Sanctitatis tuæ*] id est, ubi arca residet, symbolum præsentiæ tuæ [illegible]: erat autem tunc temporis Kirjath-Jehharimis, ex quo a Pelischtæis [illegible], 1. Schem 6.22. *Et in tabernacula tua*] id est, ubicunque locorum [illegible] tibi fuerit fixum: his enim temporibus duo fuerunt loca in quibus [illegible] Dei cultus conservabatur, donec templum a Schelomone extructū [illegible], unus locus fuit tabernaculo legali quod extruxerat Mosche, primum [illegible] deinde Gibhbone, 1. Schem. 21. & 1. Reg. 3. alter verò arcæ in oppido Kirjath-Jehharimorum, donec a Davide deportata est in civitatem suam, 1. Chro. 15. & 16. Quamobrem hic tabernaculorum plurali numero mentionem facit. c [illegible] exultationis meæ.

celebrem te cithara, ô Deus, Deus mi.
5 *Quid dejicis te, anima mea, & quid per-
strepis in me? spera in Deo; nam adhuc ce-
lebraturus sum eum, [d] omnimodam salutem
faciei meæ, & Deum meum.

5 *Quid dejicis*] Conclusio hortatoria, ut suprà 42.12. d Heb. *salutes faciei meæ: ut sup.* 42.6.

Psalmus XLIIII.

Ecclesia majorum documentis, fœdere Dei, & studio quo tenetur Deus amplificandæ gloriæ suæ confirmata, gravissimè expostulat cum Deo de suis calamitatibus; integritate animi & vitæ suæ freta probat se eas perpeti pro nomine Dei: & postremò opem illius implorat pro salute sua.

1 MAGISTRO *symphoniæ in posteris Ko-
rachi:* *ode *didascalica*.
2 *O Deus, auribus nostris audivimus;
majores nostri narraverunt nobis *quod* opus
operatus sis temporibus eorum, temporibus
[a] priscis:
3 Te manu tua gentes expulisse, *& plantasse
ipsos: malo affecisse nationes, & *propagasse
ipsos.
4 *Non enim gladio suo hæreditariò posse-
derunt terram, & brachium eorum non de-
dit salutem eis: sed dextera tua, brachium-
que tuum & *lux faciei tuæ; quia eras bene-
volus eis.
5 *Tu ipse *es* rex meus, ô Deus: *præcipe *Deus*
[b] omnimodæ salutis Jahhakobi.
6 Per te *hostes nostros cornu feriremus:
per nomen tuum conculcaremus insurgen-
tes in nos:
7 Nam arcui meo non confido, aut gladio
meo non servaturo me.
8 *Cùm servaveris nos ab hostibus nostris, &
osores nostros pudefeceris;
9 Dum laudantes toto die, nomen tuum in se-
culum celebrabimus. Sela.
10 *Atqui rejecisti & ignominia affecisti nos,
*quod non processeris cum exercitibus no-
stris.
11 Fecisti ut retrò cederemus ab hoste, & oso-
res nostri diripiunt sibi.
12 Tradidisti nos ut pecudes [c] *cibarias, &
in gentes *sparsisti nos.
13 *Vendidisti populum tuum [d] pro re vili, &
non auxisti *rem* pretiis eorum.

1 *Ode didascalica*] id est, tradita Ecclesiæ ad docendum eam de afflictionibus & legitimo usu earum, cùm immittuntur a Deo: nam videtur hæc ode aut scripta fuisse a Davide recordatione eorum temporum quibus Jisraëlitæ a Pelischtæis vexabantur inde a diebus Schimschonis ad Davidem usque, ut Ecclesia ab antecedente exemplo præcaveret sibi, & ad afflictiones sese compararet; aut ab aliquo viro Dei temporibus captivitatis Babylonicæ, ut hac precationis formula uterentur pii. Est autem ode ad docendum quidem tradita, ut ostendit inscriptio; sed tamen genere ἰκετικὰ, constans ex tribus partibus, Exordio, a ver. 2. ad 10. propositione, a ver. 10. ad 24 & conclusione petitoria. 2 *O Deus*] Exordii quo utuntur pii ad conciliandam sibi misericordiam, loci sunt tres: unus ab anteactis Dei operibus quæ pii se auditu percepisse profitentur per fidem, usque ad ver. 5. alter, a fœdere sempiterno & officio Dei, cujus conscios & participes se prædicant sancti, a ver. 5. ad 8. tertius, a gloria Dei, ver. 8. & 9. a Heb. *antiquitatis.* 3 *Plantasse*] vide Exod. 15.17. *Propagasse ipsos*] tum gentis incremento, tum ampliatione sedis: metaphora, ut Psalm. 80.9. 4 *Non enim*] ἀιτιολογία sive confirmatio propositionis præcedentis, per contentionem: qua docet psaltes non ipsorum, sed Dei virtutem omnia præstitisse ex mera ipsius benevolentia: vide Exod. 15.13. & sequentibus: item 23.27. & Jehosch 24.12. *Lux faciei tuæ*] id est, illustris præsentia tua, qua præivisti & præluxisti eis: hypallage. 5 *Tu ipse es*] alter locus a fœdere & officio Dei, ut dictum est in ver. 2. *Præcipe*] idem quod a majoribus nostris audivimus: nimirum ut nos confirmemur, & hostes infirmentur. quasi dicat, stat per te qui dictum ac factum potes eadem opera exhibere. b Heb *salutum, ut sup* 42.6. 6 *Hostes feriremus*] si tantum præciperes: metaphora a feris pugnantibus, ut Deut. 33.17. 8 *Cùm servaveris*] tertius locus a prædicatione gloriæ Dei in Ecclesia ejus. 10 *Atqui rejecisti*] quasi dicat tantùm abest ut res a majoribus auditas nobis in præsentia præstes, te Deum nostrum ostendas, & gloriæ tuæ consulas, ut contrà jacere omnia videantur. Altera pars psalmi, propositio: cujus partes sunt duæ, expostulatio malorum acceptorum & perpessionum ecclesiæ, usque ad ver. 17. & professio fidei animiq; sui in Deum integri per medias calamitates, a ver. 18. ad 24. *Quod non processeris*] id est, non adfueris & adjuveris nos: quod sequentium versuum narratione confirmatur. c Heb. *cibi.* 12 *Cibarias*] id est, quæ mox mactandæ & cibo futuræ sunt ut infr. 23. *Sparsisti nos*] vide 1. Schem. 14.22. 13 *Vendidisti*] id est, gratis alienasti nos & sine emolumento tuo; humanitus dictum a re forensi. d Heb. *pro non opibus.*

14 Expo-

14 Exposuisti nos probro vicinis nostris, sannæ & ludificationi circumstantibus nos.
15 Posuisti nos parabolam in gentibus, "agitationem capitis in nationibus.
16 Toto die ignominia mea obversatur mihi, & pudor faciei meæ obtegit me;
17 "Propter vocem probro afficientis, & blasphemi; propter inimicum & ultorem sui.
18 "Totum hoc evenit nobis; nec tamen obliviscimur tui, neq; mendaciter agimus contra fœdus tuum.
19 "Non agitur retrorsum [e] animus noster, aut declinat gressus noster a semita tua:
20 "Quamvis contriveris nos *conjectos* in locum cetorum, & obtexeris nos lethali umbra.
21 "Si obliti fuissemus nominis Dei nostri, aut expandissemus manus nostras " ad Deum fortem extraneum:
22 Nónne Deus pervestigasset istud? cùm ipse cognoscat abscondita animi.
23 "Sed propter te occidimur quotidie; æstimamur ut pecudes [f] mactandæ.
24 "Evigila, quare dormires Domine? expergiscere, ne rejicias in æternum.
25 Quare faciem tuam absconderes? "obliviscereris afflictionis nostræ & oppressionis nostræ?
26 "Nam dejecta est in pulverem vita nostra, adhæret terræ venter noster.
27 Surge "*ad* justum auxilium nobis, & redime nos propter benignitatem tuam.

15 *Agitationem capitis*] vide 2. Reg. 19.21.
17 *Propter vocem*] id est, duobus modis excruciamur; primùm propter gloriam Dei, quam impii protervè blasphemant; deinde propter mala nostra, quibus inhumaniter obruimur.
18 *Totum hoc evenit*] secunda pars propositionis, professio integritatis suæ erga Deum in gravissimis afflictionibus, ut observatum est in ver. 10. Sunt autem duo integritatis quam profitentur capita proleptice exoresa hoc versu; ipsos non oblivisci Dei, & non mendaciter agere in fœdus illius: quæ utraque inficiatio seq. ver. per ὑστέρωσιν exornatur; deinde affirmatio contraria ex adverso subjicitur ver. 23.
19 *Non agitur retrorsum*] confirmatio posterioris membri, duobus ver. ab integritate animi operumque suorum, quæ synecdochicè a propheta describuntur. e Heb. *cor nostrum*. sic infrà 22. 20 *Quamvis*] id est, nos velut in mare profundissimum & abyssum calamitatum demerseris: metaphoræ. 21 *Si obliti*] confirmatio prioris membri prolepseos qua usus est ver. 18. a testificatione conscientiæ suæ & justitiæ Dei. *Ad Deum fortem*] id est, quantumvis fortitudinis nomine apud cultores suos commendatum. 23 *Sed propter te*] confirmatio causæ perpessionum suarum, nimirum martyrium gloriosum pro Christo: vide Rom. 8.36.
f Heb. *mactationis*. 24 *Evigila*] conclusio petitoria, qua propheta humanitus implorat opem Dei per gradationem, ut evigilet, exurgat, opem ferat, & liberet, versu ultimo: quæ petitiones suis deprecationibus, interrogationibus, & querelis exornantur. 25 *Obliviscereris*] id est, non demonstrares te recordari nostri. 26 *Nam dejecta*] id est, proximè absumus a morte: hyperbole.
27 *Ad justum auxilium*] id est, quantum nobis opus est, ut ex hisce calamitatibus liberemur.

PSALMUS XLV.

Psaltes typo connubii Schelomonis cum filia Parhhonis utens, nuptias Christi cum Ecclesia celebrat: utrumq; elegantiæ, officii, gloriæ & fructuum ex matrimonio spirituali venturorum nomine commendat: & publica laudatione canticum terminat.

1 MAGISTRO *symphoniæ in posteris Korachi ad "hexachorda, "didascalicum "canticum [a] "amicarum.*
2 "Ebullit [b] animus meus verbum bonum; dicturus sum ego poëmata mea de rege; lingua mea & stylo, *ut* scriba promptus.
3 "Multò pulchrior effectus es filiis hominum: infusa est gratia labiis tuis, "propterea benedixit tibi Deus in seculum.
4 "Accinge gladium tuum super femur, "ô robuste; "*gladium* gloriæ tuæ & decoris tui.
5 Et decore tuo " [c] prosperè equita propter negotium "veritatis & " [d] mansuetæ justitiæ: ut "doceat *de* te res reverendas dextera tua.
6 Sagittis tuis acutis "*infixis* cordi inimicorum regis; populi sub te confidant.
7 "Solium tuum, ô Deus, in seculum & sempiternum: sceptrum [e] rectum, sceptrum regni tui.
8 Dilexisti justitiam, & odisti improbitatem; "propterea unxit te Deus, Deus tuus "oleo gaudii præ "consortibus tuis,
9 "Myrrha & santalis, [f] casiaq; omnia vestimenta tua *prodeuntis* e templis [g] eburneis, præ iis qui lætificant te.
10 "Filiæ regum inter [h] "charas tuas: collocata est conjunx ad dexteram tuam cum insigni auro Ophirio.
11 "Audi filia, ac vide, & inclina aurem tuam: oblivisceréque populi tui & domus [i] paternæ tuę:
12 Et delectabitur rex pulchritudine tua: cumque sit dominus tuus, incurva te ei.
13 "Tunc filiæ Tyri, divites populi, cum munere faciem tuam precabuntur.

1 *Hexachorda*] Vox Hhebræa varia quidem est significatione, sed origine certa: deducitur enim ab altera voce Hhebraica quæ significat sex, ut docet Kimchi: quamobrem tam de instrumentis hexachordis, quàm de floribus liliorum dicitur; quia his sena sunt folia, & illis chordæ senæ. Nos verò ex ambigua voce eam interpretationem elegimus, quæ rebus magis convenit. *Didascalicum*] id est, traditum Ecclesiæ ad docendum & informandum eam de sacrosancto conjugio Christi. *Canticum amicarum*] id est, Epithalamium, quod paranymphæ cecinerunt Schelomoni cùm filiam Parhhonis duceret. Est autem hoc canticum epithalamium, ut diximus, generis laudativi, typicè quidem de Schelomone dictum; sed propriè ad magnum illud mysterium conjugii quod Christus cum Ecclesia iniit, pertinens: ut pluribus locis ostendetur. Ejus partes sunt quatuor; exordium, ver. 2. laudatio sponsi, a ver. 3. ad 10. laudatio sponsæ, a versu 10. ad 18. & conclusio, versu 18. a Heb. *dilectarum*. *Amicarum*].i. quas amore suo ad nuptias invitavit, & sibi amore conjunxit: vide infra ver. 10. 2 *Ebullit*] Exordiũ, ut vocant, floridum: quo pii proponunt se animo, ore, manibusq; omnia effecturos quæ ad celebrandũ conjuges & conjugium sacrũ pertinebunt. b Heb. *cor meum*.

3 *Multò pulchrior*] secunda pars psalmi, laudatio sponsi, quæ tenuissimâ ex parte Schelomoni competit, omnibus verò numeris Christo accommodanda est. Sunt autem hujus laudationis loci, commendatio elegantiæ, vultus, & sermonis, hoc versu: hortatio potentia magnifica, ad administrationem regni, tribus sequentibus: & majestatis gloriæq; sempiternæ prædicatio, ver. 7.8. & 9. quorum omnium origo est a patre, qui filium unxit & dedit ei spiritum sine mensura, Joan. 3. 34 Quamobrem etsi hæc in speciẽ Christo minimè videntur adfuisse cùm in forma servi ambulavit; non dubium est tamen quin propria sint illius: prout docemur Evangelio quædam in ipso consummata esse & alia in dies consummari.
Propterea] nimirum ut omnes elegantia gratiâque superares, ac potius in omnibus autor esses elegantiæ & gratiæ. 4 *Accinge gla.*] id est, arma tua regia quæ in Schelomone quidem fuerunt carnalia, in Christo verò gladius est spiritualis verbi procedentis ex ore ipsius, de quo Jescha. 11.4. Heb. 4.12. & Apoc. 1.16.
O robuste] epitheton Christi, cui omnis potestas data est in cœlo & in terra: & cujus armis omnes munitiones subvertimus, ratiocinationes, omnemq; sublimitatem quæ extollitur adversus cognitionem Dei, &c. 2. Corinth. 10.4. & sequentib.
Gladium gloriæ] id est, gloriosissima arma majestatis tuæ. hypallage. 5 *Prosperè equita*] id est exequere administrationem tuam ita instructus donis: ideoque regia hæc administratio sequentibus verbis exponitur, tum erga bonos, hoc versu, tum etiam contra improbos, versu sequente. metaphora a forma principum veterum. c Heb. *prosperare equita*: *simile vide*, 1. *Schem*. 2.3. *Veritatis*] id est, veræ religionis, quæ imprimis est a vero principe procuranda. *Mansuetæ justitiæ*] id est, justæ administrationis erga tuos; mansuetudine, id est, æquitate & clementia facili temperatæ. d Heb. *mansuetudinis justitiæ*. *Doceat*] id est, commonstret omnibus & probet administrationem tuam, quæ tibi apud omnes reverentiam conciliet. 6 *Infixis*] ὑστέρωσιν verborum perspicuitatis causa secuti vimus; ut Jehoschuhhæ 24.26. & infrà versu 13. Sunt autem hæc omnia typicè dicta de evangelica administratione Christi; quæ aliis est odor vitæ ad vitam, aliis verò mortis ad mortem, 2. Corinth. 2.15. & 16. 7 *Solium tuum*] majestatis, justitiæ, & gloriæ divinæ in Christo descriptio ex donis & vocatione Deitatis, quæ ad Schelomonem minimè pertinere, tum ipsa verborum series ostendit, tum Apostolus ad Hebræos. 1 8. e Heb. *rectitudinis*. 8 *Propterea*] id est, in hunc finem plenitudinem spiritus accepisti, ut ista præstes, & ex plenitudine tua omnes accipiamus gratiam pro gratia, Joan. 1.16. *Oleo gaudii*] id est, unctione spiritus, per quem regnum Dei est justitia, & pax, & gaudium in Christo: Rom. 14.17. hæc typicè de Schelomone dicta & ex parte facta, ut docetur 1. Regum, plenũ in Christo complementum habent. Oleum autem synecdochicè pro unguento accipimus, ut ferè fit in scripturæ: cujus unguenti descriptio attingitur seq. versu.
Consortibus tuis] id est, Christianis, qui tui & dignitatis tuæ participes sunt per fidem. 9 *Myrrha*] id est, unguento confecto ex istis præstantissimis & odoratissimis generibus aromatum. f Heb. *casiis*. g Heb. *eboris*. *Præ iis qui lætificant te*] id est, odoratiores, & odoratiora vestimenta tua, quàm sit odor eorum qui comitantur te, & se nuptiis tuis adjungentes, prædicant te atque exhilarant. Sunt autem illi Christiani, quibus ait Ioannes; amicus sponsi qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi, Joannis 3.29. 10 *Filiæ regum*] tertia pars Psalmi pertinens ad Ecclesiam sponsam Christi, cujus fit typus filia Parhhonis quæ Schelomoni nupsit. sunt autem tria similiter hujus laudationis capita: primum est, commendatio ipsius reginæ & comitatus, hoc versu; secundum, hortatio ad officium conjugale, fidem, obsequium & honorem exhibendum Christo, versu 11. & 12; tertium, gloriæ adjunctæ & consequentis prædicatio, cæteris versibus. h Heb *pretiosas*. *Charas tuas*] id est, quas sola tua charitate complexus, ad nuptias invitasti, & cooptasti in comitatum pretiosissimum sponsæ tuæ; ut amicas vocavit suprà versu 1.
11 *Audi filia*] hortatio, ut dictum est versu præcedente. i Heb. *patris tui*. 13 *Tunc*] tertium laudationis caput, prædicatio gloriæ quam Ecclesia in Christo perceptura est; primùm præsentis, velut in ipso nuptiarum tempore, usque ad versum 16. deinde eventuræ ex conjugio Christi, quod plurimos & potentissimos liberos ipsi genitura est, versu 17.

14 Tunc

14 Fundis aureis] i. vestimentis, quæ fundis ex auro & insitivis gemmis circumfulgebunt: omnia (ut sæpe jam diximus) allegorica.
15 Virgines post eam] apostrophe ad sponsam, qua celebratur gloriosus adventus sponsæ; & fructus ex ea perventuri ad Christum prænuntiantur, sequente versu.

14 Tota honorata filia regis intrò, *fundis
aureis vestita,
15 Cum phrygianis deportatur ad regem,
*virgines post eam amicæ ejus adducuntur
ad te:
16 Deportantur cum k summa lętitia & ex-
ultatione, intrant in palatium regis.
17 *Loco parentum tuorum erunt filii tui: prę-
pones eos *principes in tota terra.
18 *Memorabo nomen tuum l in unaquaque
ætate; *idcirco populi celebrabunt te in se-
culum & sempiternum.

k Heb. cum lætitiis. 17 Loco parentum] vide Jesch. 49. & 60. q. d. nunquam defutura est, sed perpetuò mansura generatio tua. Principes] i. consortes cœlestis regni, & reges in Christo, Apoc. 1. 6. Nam hæc non possunt de Schelomone accipi, qui unicum filium habuit regem, & quidem lacerati regni. 18 Memorabo] i. faciam monumenta laudis tuæ quæ semper in ecclesia durent: conclusio.
l Heb. in omni ætate & ætate. Idcirco] quia his monumentis fuerint informati de gloria nominis tui: ut suprà 22, 23.

Psalmus XLVI.

Psaltes Dei beneficentiam erga pios, & piorum in rebus adversissimis fidem in Deum prædicat, ex præsentia & operibus Dei: ideoq; gentes provocat ad cognoscendū ex operibus Deum: & fiduciæ prædicatione concludit canticum.

1 Ad acutam symphoniam] vide 1. Chron. 15. 20. Canticum] canticū est didascalicum ex duabus partibus constans, propositione, cū enarratione propositionis, usq; ad ver. 9. & hortatione, ad finem usq;.
2 Deus nobis] propositio continens capita duo; unum, præsentissimæ Dei beneficentiæ erga nos, hoc versu: alterum, fidei nostræ in eum constantissimæ, ver. 3. & 4.
a Heb. præsens valde.
3 Si commutaret] Concessio hyperbolica, quam sequentia verba explicant ad demōstrandā gloriosam πληροφορίαν fidei. q. d. ne his quidem rebus percellar fretus præsentia Dei; tantum abest ut me perterrefaciāt cætera finitimorum bella, de quibus 2. Schem. 8. & 1 Chron. 18.

1 MAGISTRO *symphoniæ in posterū Ko-
rachi* *ad acutam symphoniam, *canti-
cum.*
2 *Deus nobis *est* receptus & robur, auxili-
um in angustiis a præsentissimum.
3 Idcirco non timeremus, *si commutaret
terra *locum*; aut si dimoverentur montes
depulsi b in ima maria:
4 Fremerent, *lutosæ fierent aquæ c cujusque
illorum; commoverentur montes elatione
ejus. Sela.
5 *Flumen, rivi ejus, lętificant *civitatem
Dei; *sanctissimum, *cætera* *habitacula ex-
celsi.
6 Deus in medio illius, non dimovetur; ad-
juvat illam Deus *ab appetente manè.
7 Frementibus gentibus, moventibus se re-
gnis; edit vocem suam, *liquefit terra.
8 *Jehova exercituum nobiscum *est*, locus
editus nobis Deus Jahhakobi. Sela.
9 d *Agite, videte opera Jehovæ; *ut dispo-
nat desolationes in terra,
10 Faciens ut cessent bella usque ad extre-
mitatem terræ; arcum perfringat & trun-
cet hastam, currus comburat igne.
11 *Dicens*: desistite & agnoscite me esse De-
um; me exaltatum iri *in gentibus, exalta-
tum iri in terra.
12 *Jehova exercituum nobiscum *est*, locus
editus nobis Deus Jahhakobi. Sela.

12 Jehova exercituum] conclusio ut suprà ver. 8.

b Heb. in cor marium. 4 Lutosæ fierent] gravi agitatione fluctuum, & terræ cum mari conturbatione. c Heb. ejus. 5 Flumen] id est, populus Dei urbem & Judæam totam incolens, quantumvis reluctante & invito mundo, tam certa fiducia conquiescit in Deo, ut flumine hoc contentus sit & perexiguis rivis ad defensionem sui. Est autem hoc flumen Kidron ex Gichone superiore & inferiore, ex S. hiloacho, aliisq; rivulis profluens, & ambiens dimidiū urbis: ut ex plurimorum locorum inter se comparatione constat. Civitatem Dei] i. Jeruschalaima, quò veniebant cives & populares Dei ad sacros cœtus. Sanctissimum] i. Tzijonem, quò fuerat importata arca. Habitacula] i. regionem totam, quam Deus sibi vindicavit, populoq; suo habitandam dedit. 6 Ab appetente mane] i. opportunissimè, cùm primum opus est: sic Exod. 14. 27. 7 Liquefit terra] i. incolæ terræ diffluunt ad solam illius vocem. 8 Jehova exercituum] summa gloriosa prædicationis fidei, concludens priorem partem: quæ iisdem planè verbis alteram quoq; concludit in fine Cantici. d Heb. venite. 9 Agite] altera pars Cantici hortatio ad omnes, ut opus Dei observent, duobus versibus; desinant rebellionem, & agnoscant Deum ab operibus, ver. 11. ac postremo fideles prædicationem audiant. Ut disponat desolationes] fusis & perditis inimicis. 11 Dicens: desistite] prosopopœia; qua ostendit Psaltes cùm judicia ista exequitur Deus, perinde esse ac si palam clamaret & pronuntiaret documenta suæ naturæ, majestatis & gloriæ. In gentibus] invitis aut volentibus: invitas quidem perdendo, obsequentes verò servando ad gloriam meam.

Psalmus XLVII.

Ecclesia Judæorum hortatur gentes ad gratulandum Christo & prędicandum eum: primùm a communi ipsarum vocatione ad Evangelium, deinde a potentissima regni Christi administratione & gloria.

1 MAGISTRO *symphoniæ in posterū Ko-
rachi, *psalmus.*
2 *Omnes populi *plaudite manu,
clangite Deo voce a canora.
3 *Nam Jehova excelsus reverendus, rex
magnus *est* super totam terram.
4 *Cogit in caulam populos *in locum no-
strum, nationesque in locum pedum no-
strorum.
5 *Seligit *nobis possessionem nostram, *ex-
cellentiam Jahhakobi quem diligit. Sela.
6 *Ascendit Deus *cum clangore, Jehova
cum sono buccinæ.
7 Psallite Deo, psallite: psallite regi nostro,
psallite.
8 *Nam rex totius terræ *est* Deus: psallite
psalmo *didascalico.
9 Regnat Deus super gentes; Deus *insi-
dens solio sanctitatis suę.
10 *Voluntarii populorum congregantur: po-
pulus Dei Abrahami, *quia Dei *sunt* b pro-
tectiones terræ; valde excellit.

1 Psalmus] Psalmus est didascalicus in genere laudativo, continens partes duas; unam, qua hortatur gentes ut Christo adventanti gratulentur, & regnum suum statuenti in nobis prædicatione Evangelii, usque ad ver. 6. alteram, qua hortatur ut Christo exaltato in majestatem regni psallant & confidant, inde ad finem usque.
2 Omnes populi] propositio prior hortatoria, cujus argumenta tribus versibus sequentibus exponuntur. Plaudite manu] i. læti & hilares adventanti Christo quibuscunq; signis potestis gratulamini: simile vide Nachū. 3. ver. ultimo. a Heb. cantus. 3 Nam Jehova] ἐπιλογὴ ex hortationis a natura officioq; Christi, hoc versu, & effectis regni ejus, duobus sequentibus. Est autem hic Jehova Christus, cui omnis potestas data est in cœlo & in terra. 4 Cogit in caulam] primus effectus regni Christi; vocatio gentium in communionem gratię ac velut in Judæorum caulam, ut fiat unum ovile & unus pastor, Joan. 10. ver. 16. soluto septo intergerini parietis, & utrisq; in uno corpore reconciliatis Deo per crucem. Ephes. 2. 14. prout fuerat a Noacho prædictū Gen. 9. 27. sic autem accipiendum esse hoc verbum, docent probatissimi Hhebræorum scriptores, R. Jehuda, & Abenhhezra. In locum nostrum] i. in caulam nostram, ut simus unum ovile. 5 Seligit nobis] secundus effectus regni Christi; quod etsi hic in unum ovile cogimur, tamen ille longè melius nobis prospicit, comparans hæreditatem incorruptam, quæ nec contaminari potest, nec marcescere, nobis servatam in cœlis, 1. Pet. 1. 4. Nobis] & Judæis & gentibus, qui gratularent Christo. Excellentiam Jahhakobi] i. omnia illa excellentissima promissa & dona, quæ Jahhakobo facta sunt, ut perveniant ad totum Jisraëlem Dei. 6 Ascendit Deus] transitio ad alteram propositionem, ab occasione gloriæ in quam Christus ascendit tradito evangello. Cum clangore] i. gloriosissimè, ut victor triumphans: prout explicat Apostolus ad Coloss. 2. 15. humanitus dicta. 8 Nam rex] ἐπιλογὴ ex hortationis a regno universali Christi; cujus descriptio subjicitur tum a majestate ipsius, sequente versu; tum a fidelium se illi sistentium obsequio, versiculo 10. Didascalico] ut suprà 32. 1. q. d. quò informetis alii alios de regno Ipsius, & officio vestro. 9 Insidens solio] ad dexteram patris. 10 Voluntarii populorum] i. quicunque ex populis se subjiciunt ei voluntariè. Quia Dei sunt] causæ cur pii ad Christum confugiant duæ: potentissima administratio regni, & summa ejus gloria. b Heb. scuta.

Psalmus XLVIII.

Psaltes Deum celebrat & gratias ei agit de salute in Jehudæos collata; pericula præcedentia explicat: fidem piorum confirmat liberationis acceptæ nomine: & ecclesiam hortatur ad recognoscendam veritatem promissionum Dei.

1 *CANTICUM & *Psalmus, posteris Ko-
rachi.*

1 Canticum & psalmus] i. Cantio quæ simul voce & instrumentis ad symphoniam canebatur: sic enim hanc & similes psalmorū inscriptiones accipimus, in quibus legitur canticum psalmus, aut e converso psalmus canticum. Est autem hic psalmus generis ἐπαινετικοῦ καὶ εὐχαριστικοῦ, continens primùm propositionem laudandi Deum, usque ad ver. 5. deinde confirmationem propositionis per narrationē acceptæ liberationis usq; ad ver. 10. postremò professionem certæ in Deum fiduciæ & gloriosam prædicationē illius ad finē usque. Videtur verò occasionem hujus psalmi canendi dedisse liberatio divinitus facta, cùm cæsis una nocte ab Angelo centum octoginta quinq; millibus Assyriorū rex Sācherib obsidionē solvit, & se trepidus recepit ad suos: nā multa quę hoc psalmo dicūtur, permagnā affinitatē habent cū illa historia, de qua 2. Reg. 18. & 2. Chr. 32.

2 *Magnus

2 *Magnus est Jehovæ*] propositio laudativa, primum majestatis Dei a singulari beneficio ejus in populum suum & civitatem obsessam, hoc versu: deinde Jeruschalaimorum, quo velut instrumento suos servavit Deus, versu 3. & 4.
In civitate Dei nostri] ubi Deus celebratur ex lege, id est Jeruschalaimis, quę vindicans ab hoste Deus salute data magnificaverat sese.
a Heb *pulchritudo tractus*.
3 *Ornamentum*] id est, hic locus is est quo liberantur a malo, & ornantur bonis omnibus, ac recreantur Jehudæi, soluta obsidione.
Tractus] totius Jehudææ, ut sequentibus verbis exponitur: nam ante Jehudæi metu Sancheribi adventantis se Jeruschalaima receperant.
Mons Tzijonis] id est, ἀκρόπολις sive propugnaculum Jebusi in Tzijone situm, quod civitas Davidis dictum est, 2. Schem. 5. 7. synecdoche.

2 'Magnus *est* Jehova, & laudatus valde,
in civitate Dei nostri, monte sanctitatis e-
jus.
3 a 'Ornamentum ' tractus, gaudium totius
terræ *est* 'mons Tzijonis, 'latera Aquilonis,
'urbs regis magni.
4 'Deus in palatiis ejus, agnoscitur pro loco
edito.
5 'Cùm ecce 'reges convenerunt, 'progressi
sunt pariter:
6 Ipsi ' viderunt, ' similiter admirati sunt;
'conturbati sunt, accelerarunt *abitum*.
7 'Tremor prehendit eos illic, dolor ut par-
turientis.
8 b 'Euro perfringis naves Oceani.
9 Quemadmodum ' audiveramus, ita vidi-
mus in civitate Jehovæ exercituum, in civi-
tate Dei nostri; Deus stabilit eam usque in
seculum. Sela.
10 'Cogitamus ô Deus, benignitatem tuam
in medio templo tuo:
11 'Sicut nomen tuum, ô Deus, sic laudem
tuam *esse* usque ad extremitates terræ: justi-
tiæ plenam esse dexteram tuam.
12 Lętetur mons Tzijonis, exultent filię Judæ
propter 'judicia tua.
13 'Circuite Tzijonem, & cingite eam; nu-
merate turres ejus:
14 Apponite c animum vestrum ad præmuni-
tionem, attollite *oculos ad* palatia ejus; 'ut
enarretis generationi posterę.
15 Hunc Deum, Deum nostrum esse 'in secu-
lum & sempiternum: ipsum deducturum
nos usque ad mortem.

Latera Aquilonis] id est, templum impositum monti Morijæ in summa Tzijonis parte, Aquilonem versus. *Urbs regis magni*] id est, tota Jeruschalaima, quę Metropolis fuit regni Davidici, & typus ecclesiæ quæ est regnum Dei: vide Matth. 5. 35. 4 *Deus in palatiis*] id est, ut regio tota ornatur urbe, sic urbs ornatur Deo; qui commune est perfugium utriusque, urbis & regionis. 5 *Cùm ecce*] secunda pars psalmi, narratio; primùm rerum gestarum, usque ad vers. 9. deinde documentorum & fidei ex rebus gestis confirmatæ, vers. 9. *Reges*] id est, principes Sancheribo duce, 2. Reg. 18. 24. *Progressi sunt pariter*] ut describitur Jeschahh. 10. inde a vers. 18. 6 *Viderunt*] stragem divinitus editam, ut antè dictum est. *Similiter admirati sunt*] videntes uno mane omnia cadavera mortuorum, 2. Reg. 19. 35. *Conturbati sunt*] rei novitate & magnitudine attoniti reversi sunt cum pudore vultus, 2. Chron. 32. 21. 7 *Tremor prehendit*] consternationis ex repentina clade descriptio, illustrata duobus similibus, parturientis, & naufragi. b Heb. *vento Orientali*] 8 *Euro perfringis*] apostrophe ad Deum epiphonematica; qua ostendit psaltes quam facilè res hominum firmissimæ a Deo perrumpantur. 9 *Audiveramus*] tum ab exemplis & documentis majorum tum prædictione singulari Jeschahhjæ, 2. Reg. 19. 20. 10 *Cogitamus*] tertia pars Psalmi; continens primùm professionem gratę recordationis beneficiorum quæ Ecclesia accepit a Deo, hoc versu & sequente; deinde hortationem ad ecclesiam, ut lætetur, recognoscat, & prædicit beneficia Dei præterita, præsentia, & futura. 11 *Sicut nomen tuum*] id est, ut natura & majestate infinitus es, sic etiam laudem tuam infinitam esse, & commendationem nominis. 12 *Judicia tua*] in ulciscendis adversariis, & servandis nobis: quod posterius membrum per hypotyposin sequentibus versibus exponitur. 13 *Circuite Tzijonem*] id est, lustrate muros & recognoscite, si fortè vel tantillum labefactati sunt: sic ostenditur complementum promissionis quam Propheta denuntiaverat, 2. Reg. 19. 32. c Heb. *cor vestrum*. 14 *Ut enarretis*] finis hortationis, prædicatio gloriæ Dei. 15 *In seculum & sempiternum*]. i. inde a diebus priscis fœdus initum servare, & populo suo salutem præstare. vide 2. Reg. 19. 25.

Psalmus XLIX.

Psaltes comparatis ad audientiam animis piorum, fiduciam suam in Deum prædicat, & securitatem de resurrectione carnis ac vita æterna: vanitatem eorum qui aliis rebus confidunt earum rerum incertitudine hominumq́ exitio explicat: ac postremò pios ab illorum exemplo dehortatus, ad suam imitationem vocat.

1 MAGISTRO *symphonia in posterũ Koracbis, 'psalmus*.
2 'Audite hoc omnes populi: auribus
percipite omnes habitatores mundi:
3 Tum nati *plebeio* homine, tum nati *præstan-*
te viro: simul dives & egens.
4 Os meum locuturum est a variam sapien-
tiam, & meditatio animi mei multiplicem
prudentiam.
5 'Inclinans ad parabolam aurem meã, pan-
dam in cithara 'ænigma meum.
6 ' Cur timerem b temporibus mali, ' *ut* ini-
quitas c vestigiorum meorum circumdet
me?
7 ' Eorum qui confidunt in opulentia sua, &
in multitudine divitiarũ suarũ gloriantur;
8 Fratrẽ d nullo modo redimere potest quis-
quam, non dare Deo redempturam ejus:
9 (Est enim cara redemptio vitæ eorũ: 'imò
cessat in seculum:)
10 Ut vivat adhuc in æternum, non e experi-
atur corruptionem.
11 'Quamvis videat: 'sapientes moriuntur;
simul stultus & brutus pereunt, ac derelin-
quunt aliis opulentiam suam:
12 f ' Animus *est* illis domos suas in seculum,
habitacula sua in quamque generationem;
vocare de nominibus suis per terras.
13 'Neque homo *qui* in honore est, g com-
moratus est; 'similis fit jumentis, '*quæ* in-
tereunt.
14 'Hæc *cùm sit* via istorum; expectatio *est*
eis, & h posteri eorum ' os eorum appro-
bant. Sela.
15 Tanquam pecudes, *ubi* in sepulchro i di-
spositi fuerint, mors depascet eos, 'donec
dominentur eis recti 'illo mane: & ' formã
eorum k consumat ' infernus *receptam* ' ex
habitaculo l ejus.

1 *Psalmus*] Hymnus est διδασκαλικὸς, tres partes continens, exordium usque ad vers. 6. propositionem elegantissimam securitatis ex fide, a vers. 6. ad 17. & conclusionem hortatoriam ad omnes pios Prophetæ exemplo, inde ad finem usque.
2 *Audite*] Exordium audientiam faciens; primùm a persona auditorum ad quos hujus psalmi documentum quo pertinent, vers. 2 & 3. deinde a materia sive argumento quod duobus nominibus commendatum a natura ipsius, quod sapientiæ argumentum est & intelligentiæ, vers. 4. tũ etiã a forma vers. 5.
a Heb. *sapientias & meditatio cordis mei intelligentias*.
5 *Inclinans*] id est, attendens sollicitè, ad eamq; audiendam & percipiendam ipsum vobiscum fideliter comparans, & ex me ipso exemplum statuens, vers. 6. quod genus scriptionis vocatur parabola.
Ænigma] id est, insignem sententiam allegoricam: nam allegoriam sive perspicuam sive obscuriorem, Hhebræi vocant [illegible] jusin odi est vers. 11.

& 21. 6 *Cur timerem*] altera pars Psalmi, propositio Christianæ fiduciæ & securitatis in Deo adversus omnia mala præsentis & futuræ vitæ per interrogationem, cujus subjectio sive responsio habetur vers. 15 & 16. Amplificat autem gloriosam hanc fiduciæ suæ prædicationem Psaltes primùm interrogatione hac, quo modò diximus; deinde comparatione humanæ illius fiduciæ, quæ aut in opulentia, aut in honoribus, aut in gloria, aut in vitæ luxu, ac non in Deo collocatur: quorum omnium tum præsentem instabilitatem docet, tum etiam miserum eorum qui illis confidunt exitium; ac proinde statuit sibi nihil metuendum esse, sed rebus istis incertis miserisq; omissis conquiescat in Deo. b Heb. *dierum*. *Iniquitas*] id est ut ex infirmitate vitæ meæ in qua incedo circumveniar calumniantibus, & male sit mihi: allegoria. c Heb *calcaneorum*. 7 *Eorum*] Expositio superioris fiduciæ per antithesin contrariorum studiorum, quibus hæc vita [illegible] citur: ut dictum est superiore versu. Est autem primum studium, opulentia, ad vers. 11. d Heb. *non redimendo redimet*. 9 *Imò cessat*] id est, nunquam potest persolvi Deo: correctio. e Heb. *videat*: synecdoche. 11 *Quamvis* [illegible] secundum studium, gloria & celebritas nominis. *Sapientes moriuntur*] prosopopœia; qua hominem κενόδοξον inducit psaltes agnoscentem cum [illegible] instabilitatem hujus vitæ & opulentiæ. f Heb. *in medio suo domus [illegible] lum, habitacula sua in ætatem & ætatem vocant &c.* 12 *Animus*] id est, gloriam conciliare nomini suo student magnificis operibus hîc illîc extructis. 13 *Neque homo*]. i. non ampliùs utilitatis accipiet ex honoribus suis, quam superioribus pibus: & ne una quidem nocte potest per honores suos consistere. g Heb. *pernoctabit*. *Similis fit jumentis*] vide Ecclesiastæ 3. 19. *Quæ intereunt*] [illegible] morticinis, quæ nullius sunt usus nisi ut projiciantur. 14 *Hæc cùm sit*] id est cum ita sint; cùm neq; opulentia, neq; honores, aut gloria cultoribus [illegible] jumento; tamen adeo desipiunt ipsi & ipsorum posteri, ut expectationem [illegible] illis collocent: amplificatio stultitiæ ab infelice eventu, quem exponit [illegible] versu. h Heb. *post eos*. *Os eorum*]. i. sententiam & verba. i Heb. [illegible] Ijobi 7. 3. 15 *Donec dominentur*] in Christo, cujus regni participes [illegible] cti. *Illo mane*] quo resurgent pii quasi ex nocte sepulchri; cùm videlicet [illegible] tiæ orietur Christus secundo adventu suo: Maleaci 3. 20. *Formam*] i. [illegible] hanc corpoream & aspectabilem, de integro animæ suæ adunatam. k Heb. [illegible] *sumendo*. *Infernus*] vox Hhebræa stationem quamlibet mortuorum [illegible] notat permultis scripturæ locis: ideoq; modo ad sepulchrum, modo ad [illegible] synecdochicè, modo ad utrumq; simul pro ratione locorũ accommodatur [illegible] verò hîc ita accepimus ut argumento, ordini judiciorũ Dei, & sequentibus convenientius esse judicavimus. *Ex habitaculo*]. i. sepulchro, communi [illegible] humanorum sede usq; ad diẽ resurrectionis: sic Ijobi 30. 23. l Heb. [illegible]

16

16 Enimvero Deus redempturus est animam
meam a [m] sepulchro, nam recepturus est
me. Sela.
17 Ne timeto, cùm dives evaserit quispiam;
cùm aucta fuerit gloria [n] domestica ejus:
18 (Non enim in morte sua assumpturus est
illius quicquam, nó descensura est post eum
gloria ejus.)
19 Cùm animę suæ in vita sua benedicet; &
celebrabunt te, si benefacias tibi.
20 Ut perveniat usque ad ætatem majorum
ejus, in æternum *tamen* non sunt fruituri
luce.
21 Homo *qui est* in pretio, neq; est intelligens;
similis fit jumentis *quæ* intereunt.

[illegible] *Redempturus est*] [illegible] ad [illegible] & [illegible] quę habetur supra vers. 6. *Recepturus est*] hoc est, [illegible] cum [illegible] & vitam æternam in Jesu Christo, qui [illegible] [illegible] sepulchri, & inferni [illegible]. m Heb. e manu sepulchri.

17 *Ne timeto*] Conclusio hortatoria ad omnes pios [illegible] hypothesi sive exemplo singulari Psaltis: cujus summa est, non esse [illegible] impiorum exemplis aut sollicitationibus abducamur; sed fidei & o[illegible] ejus incumbendum: sumptis argumentis primùm a vanitate & incerto re[illegible] quibus confiditur; deinde ab instabilitate & exitio personarum, versu ulti[illegible]. [illegible] in istis verbis, ne timeto: vide suprà in vers. 6. n Heb. [illegible] 19 *Animæ suæ*] id est, sibi gratulabitur, indulgebit genio, & ne[illegible] Deum [illegible] Deut. 29. 19. *Celebrabunt*] id est, utcunque Dei jura cognoscant; non solùm contrà faciunt, sed etiam facientibus patrocinantur & favent. Enalla[illegible] frequens: vide Rom. 1. 32. *Benefacias tibi*] id est, indulgeas.
20 *Ut perveniat*] id est, utcunque vivat quàm diutissime. *Luce*] vitę æternę; [illegible] in opacitate tenebrisq; secundæ mortis permansuri.

Psalmus L.

Psaltes Deum Tzijone habitantem a natura, majestate, gloria, operibus, & verbo maximè commendans, ecclesiam a Deo collectam docet rationem colendi eum foris ceremoniis, & intus spiritu: improbos verò suæ improbitatis evincens palàm arguit, & ad bonam frugem revocat minis & promissionibus illius.

1 PSALMUS, *Asapho.* *Deus* fortis, Deus,
Jehova elocutus erat; cùm inclamasset terram, ab ortu solis usque ad occasum ejus.
2 E Tzijone [a] perfectissimę pulchritudinis
loco, Deus illucescit.
3 (Veniat Deus noster, & ne surdum agat) ignis ante ipsum consumit & circa ipsum, procellosus valde.
4 Inclamat cœlos supernè, & terram; ad
jus dicendum populo suo, *dicens*:
5 Congregate mihi quos benignitate prosecutus sum, qui icerant [b] fœdus mecum per
sacrificium.
6 Jam indicarunt cœli justitiam ejus, Deum
judicem esse. Sela.
7 Audi popule mi, *inquit*, & eloquar; Jisraël,
& contestabor te: Deus Deus tuus sim.
8 Non propter sacrificia tua arguam te, ut
holocausta tua sint coram me jugiter.
9 Non accipiam e domo tua juvencum, e
caulis tuis hircos:
10 Cùm mea sit omnis bestia sylvestris, jumenta in montibus mille,
11 Agnoscam omnes volucres montium, denique animalia agrestia sint penes me.
12 Si esurirem, non dicerem tibi: nam mea
est terra habitabilis, & plenitudo ejus.
13 An vescor carne robustorum *juvencorum*,
aut sanguinem hircorum bibo?
14 Sacrifica Deo laudem, & redde excelso
vota tua:
15 Atque invoca me tempore angustiæ; eripiam te ut honore afficias me.
16 Improbo autem dicit Deus; Quid tua ut
enarres decreta mea, & assumas fœdus meum in ore tuo:
17 Cùm tu oderis disciplinam, & projeceris
verba mea post te?
18 Simulac vides furem, acquiescis ei; & cum
adulteris est portio tua:
19 Os tuum [c] adhibes ad malum, & lingua tua
concinnas dolum:
20 Sedens fratri tuo obloqueris, in filium matris tuę edis infamiam.
21 Hæc te faciente, quia agebam surdum, cogitas [d] me prorsus esse similem tui: arguo te,
& [e] ordine objicio oculis tuis.
22 Animadvertite jam hoc obliviosi Dei; ne
rapiam, nec sit qui eripiat.
23 Qui sacrificat laudem, honore afficit me:
& qui disponit viam, [f] faciam ut is fruatur
salute Dei.

1 *Psalmus*] Psalmus didascalicus, constans ex duobus partibus, narratione prophetica, usque ad ver. 7. & propositione doctrinæ, ad finē usq; [illegible] *Asaphi*] id est, ipsi [illegible] psallendus ejus traditus: vide 1. Chro. 16. 7. *Deus fortis*] narratio hæc prophetica [illegible] exordii fungitur ad conciliandam fidem & autoritatem sequentibus documentis: continet autem duas partes universè; unam, quā proponit adventum Dei Tzijonem, duobus [illegible]; alteram, qua formam & usum adventus explicat, usque ad ver. 7. utraque [illegible] certis argumentis confirmatur: videtur enim hic psalmus a Davide tum [illegible] conscriptus esse, cùm Angelus Dei apparuit Davidi, & locum habitationis [illegible] designavit, 1. Chron. 21. 18. & 22. 4. postquam triennii fame & triduana peste [illegible] afflicti sunt, 2. Schem. 21. & 24. *Elocutus erat*] .i. promiserat, Deut. 12. 5 [illegible] q. d. nunc demum præstat, quod populo suo præsignificaverat lege. *Cùm inclamasset*] id est, tradidisset legem, quam tradendo commovit terram. Exod. 19. 18. Hebr. 12. 26. a Heb. *perfectione pulchritudinis*. 2 *Perfectissimæ pulchritudinis loco*] .i. quem locum Deus perfectissimis & absolutissimis ornamentis temporariis & æternis decoravit; & cujus amore sedata est ira Dei, quia in eo fuit Christi & ecclesiæ typus: sic suprà 48. 3. *Illucescit*] id est, gratiosam suam [illegible] exhibet demonstrato suæ habitationis loco: sic allegoricè ostendit gratiam Dei [illegible] esse, post illas tenebras & calamitates superiorum temporum: sic Deut. 33. 2. 3 *Veniat*] oratio epiphonematica ecclesiæ, inserta narrationi [illegible], ut Psal. 132. 8. qua petit ecclesia, quandoquidem jam lux Dei Tzi[illegible] cœpit, ut dignetur ipse perficere quod cœpit suorum bono, adesse eis, [illegible] transitur ad alteram narrationis partem, ubi propheticè exponit [illegible] formā gloriosam adventus Dei, hoc versu: deinde usum illius, [illegible] forma adventantis majestatis Dei, allegoricè translata ab [illegible] quo tradidit legem; Exod. 19. quod genus scribendi prophetæ fre[illegible] Chabakuk 3. q. d. circumfulget gloria & potentia ad perdendū [illegible] suos. 4 *Inclamat*] .i. autoritate verbi sui illis, velut [illegible] & administris utitur judiciorū suorū: sic exponit usum sive [illegible] Dei. *Jus dicendum*] quod exponitur infrà, inde a ver. 7. 5 *Congregate*] [illegible]pœia, qua cœli & terra jubentur populū Deo sistere. *Quos* [illegible], quos Deus prævenit beneficiis, Deut. 4. *Qui icerant*] .i. [illegible] cinxerant aspersi sanguine sacrificii, Exo. 24. b Heb. *fœdus meū*.

6 *Jam indicarunt*] Confirmatio superioris narrationis a præsente experientia. q. d. quis dubitet Deum adventare & Tzijone habitationē suam statuere; cùm utrunq; judiciis & documentis cœlestibus confirmetur? judiciis quidem, famis & pestilentiæ; documentis vero angeli, per prophetam Gadem designantis domicilium Dei. 7 *Audi popule mi*] Altera pars psalmi, propositio documentorum: quæ ut prius lege fuerant præstituta, ita hoc tempore erant amplius sancienda & religiosius observāda, designato ad cultū loco, Deut. 12. sunt autem documentorum genera duo: unum, ad fideles pertinens, de cultu ceremoniali & vero, qui erat exhibendus Deo, usq; ad vers. 16. alterum, ad improbos, inde a ver. 16. Est autē hic versus quoddā velut exordium ad sequentia documenta a fœde, e mutuo Dei, & populi. *Deus Deus tuus*] id est, persta in fide & fœdere meo: hæc summa mandatorū Dei & officii nostri, cujus duæ partes sequuntur; una, ceremonialis umbratilis & temporariæ usque ad ver. 14. altera spiritualis, veri, & æterni, ver. 14. & 15. 8 *Non propter sacrificia*] id est, non tantoperè laboro aut infensus tibi futurus sum ceremoniarum nomine, quàm si frangatur veritas fœderis: hoc enim κατάτι accipiendum est, ut interpretatur propheta, 1. Schem. 15. 22. *Sint*] id est, mihi quotidie ex lege offerantur. 9 *Non accipiam*] aut propter ipsa sacrificia, aut propter me; sed veritatem sacrificiorum accipio in Christo; hîc enim ostendit Deus, sacrificia & ceremonias neque simpliciter aut per se ad cultum Dei & salutem necessarias esse, neque semper duraturas; sed tantùm quatenus præfigurabant Christum; donec plenitudo gratiæ & veritatis exhiberetur in eo. 10 *Cùm mea sit*] ἐργασία, sive confirmatio superioris propositionis; qua confirmat Deus se neq; sua neque ipsorum causa egere sacrificiis; primùm a jure dominii sui & administrationis in res omnes creatas, duobus versibus; deinde a natura sua, quæ solā est omnipotens & αὐτάρκης, vers. 12. & 13. 14 *Sacrifica*] altera pars officii nostri, ut observatum est suprà in ver. 7. cujus membra sunt duo; gratiarum actio, & professio accepti a Deo beneficii, hoc versu; deinde invocatio in rebus adversis. quibus officiis suæ promissiones conjunctæ sunt. Sunt autem hæc officiorum genera spiritualia, expressa allegoricè a ceremoniis legis. 16 *Improbo autem.*] Secundum documentorum genus ad improbos pertinens; in quo tria prolepticè reprehenduntur, ipsorum sermones animo operibusq; adversantes, opera improba in universum, & animus impius, hoc versu: quæ postea minutatim ostenduntur usque ad vers. 21. deinde verò minis & promissionibus revocantur ipsi, in fine psalmi. 17 *Cùm tu oderis*] .i. animo & factis adverseris. 18 *Simulac vides furem*] Confirmatio reprehensionis prolepticæ qua usus est Deus, ab exemplis peractæ vitæ, hoc versu; maledicentiæ, duobus sequentibus; & impuri animi, vers. 21. καθ᾽ ὑστέρωσιν. c Heb *mittis in malum*. 20 *Filium matris*] id est, germanum fratrem; utcunque magna sit vis sanguinis & necessitudinis a natura.
21 *Agebam surdum*] .i. copiosa benignitate, tolerantia, atque lenitate dissimulabam malefacta tua, & ultionem differebam: vide Rom. 2. 5. & sequentibus.
d Heb *me essendo esse*. e Heb *ordino in oculis tuis*. *Ordine objicio*] id est, malefacta tua oppono in os, & obtrudo invito ac reluctanti tibi, ita ut inficiari non possis. 22 *Animadvertite*] secundus locus; revocatio improborum ad resipiscentiam, tum minis appositis, hoc versu; tum promissionibus, sequente: ut hæ ad bonum alliciant, illæ deterreant a malo. 23 *Qui sacrificat laudem*] id est, vir bonus, de quo suprà ver. 14. *Qui disponit viam*] id est, observat & rectè instituit vitam suam. f Heb *faciam ut videat*.

Psalmus LI.

David audita reprehensione & comminatione Dei; ipsius gratiam, peccatorum suorum remissionem, & sui instaurationem petit; ut duce spiritu sancto suæ ipsius sanctificationi, aliorum institutioni, & Dei gloriæ possit incumbere: deinde orat pro salute totius populi, ac postremò votum de se ipsis consecrandis Deo & gratiis agendis nuncupant omnes boni.

1 *Psalmus Davidis*] Psalmus est ἐυκτικός, constans ex duabus partibus; petitione singulari a ver. 3. ad 20. & petitione communi pro Ecclesiæ bono; quarum petitionum occasio exponitur secundo vers. & 2. Schem. 11. & 12.

3 *Gratiam fac mihi*] Hujus petitionis, quæ singulari modo ad Davidem respicit, loci sunt duo; unus est postulatorum, alter causarum quibus David ad hæc postulanda adductus est. postulata sigillatim apponuntur singulis causis; causæ verò sunt tres. prima est a persona supplicis, usque ad vers. 11. nimirum liberatio a peccato, & salutis cōmunicatio: secunda est a persona aliorū, id est ecclesiæ ædificatio, inde usque ad ver. 16. tertia est gloria Dei, inde ad ver. 20. usque. Continet autem hęc prima petitio capita tria: primùm gratiam Dei, ut efficientem causam: secundò abolitionem peccati, quæ allegoricis formis ex lege desumptis figuratur, his duobus ver. & post causæ explicationem amplificatur, vers. 9. tertio lætitiam & pacem in spiritu ex duobus illis beneficiis consequentem vers. 10.

1 Magistro *symphoniæ*, *psalmus Davidis:*
2 *Cùm venisset ad eum Nathan propheta, postquam Congressus fuisset cum Beth-Schebahba.*
3 Gratiam fac mihi, ô Deus, secundum benignitatem tuam; secundum amplitudinem miserationum tuarum, dele defectiones meas.
4 [a] Multum ablue me ab iniquitate mea, & a peccato meo munda me:
5 Nam defectiones meas ego agnosco, & peccatum meum obversatur mihi jugiter.
6 Tibi, tibi soli peccaveram, & quod malum *videtur* in oculis tuis feceram; *agnosco*, ut justificeris [b] in sermonibus tuis, purus sis [c] quando tu judicas.
7 En, in iniquitate formatus sum, & in peccato fovit me mater mea.
8 En, veritate delectaris in renibus: & in occulto sapientiam notam feceras mihi.
9 Expiato me musco, ut mundus sim; abluito me, ut præ nive albescam.
10 Facito ut audiam gaudium & lætitiam, exultent ossa *quæ* contriveris.
11 Absconde iratam faciem tuam a peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele.
12 [d] Animum mundum crea mihi Deus, & spiritum firmum renova [e] intra me.
13 Ne abjicias me a facie tua, & spiritū [f] sanctum tuum ne recipias a me.
14 Redde mihi gaudium salutis tuæ, & spiritu ingenuitatis sustentes me.
15 Docebo defectores vias tuas, ut peccatores ad te convertantur.
16 Libera me a [g] sanguine, ô Deus, Deus salutis meæ: cantet lingua mea justitiam tuam.
17 Domine labia mea aperias, ut os meum annuntiet laudem tuam.
18 Nam non delectaris sacrificio; ut dem: holocaustum non vis.
19 Sacrificia Dei *sunt* spiritus fractus; animum fractum & contritum, ô Deus, nō spernis.
20 Benefac pro voluntate tua Tzijoni, ædifica muros Jeruschalaimorum.
21 Tunc delectaberis sacrificiis justitiæ, holocausto, & prorsus consumendo: tunc offerent super altare tuum juvencos.

d Heb. *cor*. 12 *Animum mundum*] a peccatis [illegible] abjecturus & dele[illegible] rus es. *Spiritum firmum*] id est, constantem, qui non dimovear in posterum ab obsequio tuo. e Heb. *in [illegible] mei*. f Heb. *sanctitatis tuæ*. 14 *Spiritu ingenuitatis*] .i. quo ingenue sentiam & profitear me esse filium Dei, & in libertate spiritus ambulem: qui [illegible] idem spiritus adoptionis dicitur, Rom. 8.15. 15 *Docebo*] secunda causa: proximi ædificatio. 16 *A sanguine*] .i. suppliciis capitalibus, quę ego ipse meis sceleribus sum promeritus.

a Heb. *multiplica abluere*: ut Gen. 12.8. 5 *Nam defectiones meas*] prima postulati causa, ut dictum est in ver. 3 nimirum confessio peccati ex seria & constante animi resipiscentia proficiscens. *Agnosco*] id est, me his modis defecisse a te quos per Nathanem prophetam denuntiasti mihi, confiteor hîc coram te & propheta tuo, atque adeò coram tota ecclesia palam, hoc psalmo exarato. *Obversatur mihi*] id est, urget me conscientia peccati mei. 6 *Tibi, tibi soli peccaveram*] id est, ita spreveram verbum tuum faciendo quod malum videtur in oculis tuis, 2. Schem. 12.9. ut tu solus tamen conscius esses malefacti mei, ibidem ver. 12. *Et quod malum videtur*] uxorem proximi adulterando, maritum gladio infidelium occidendo, populum Dei exponendo, illam ducendo, denique peccatis meis tam diu indormiscendo. *Ut justificeris in sermonibus*] id est, ut elucescat hac confessione mea & manifestum sit, quàm justè hoc nomine me reprehendas per prophetam tuum, & quàm sanctè judicia mihi denunties ac denuntiata exequaris; hęc verba a singulari Davidis causa ad generalem thesin optimè Paulus accommodat, Rom. 3.4. b Heb. *in loqui tuo*. c Heb. *in judicare tuo*. 7 *En*] amplificatio confessionis de peccato a tota anteacta vita inde ab utero. q.d. quid verò hæc tantùm maleficia confiterer coram Deo, & liberationem ab eo peterem? imò verò inde ab ortu meo reus sum primùm quidem peccati originalis, hoc vers. deinde etiam operum illius peccati habitātis in me, effectorum contra naturam, voluntatem, & legem tuam quam declarasti mihi, sequente vers. a quibus omnibus peccatis mundari expeto per misericordiam tuam. Sic psalm. 119.67. & Cant. 1.6. *In iniquitate*] .i. iniquitatis & peccati reus sum in utero formatus & fotus: hæc enim non ad formam conceptus, formationis, & fotus; sed ad fœtus constitutionem pertinent. 8 *Veritate*] .i. vera & syncera voluntate sequendi tui: nam voluntatis & cupiditatum sedes in scriptura renibus ferè tribuitur, ut sapientiæ & intelligentiæ sedes cordi: sic integritatem singularum animæ partium quam Deus imperat, opponit corruptioni suæ, quam superiore versu confessus est. 9 *Expiato me musco*] .i. aspergito me sanguine æterni illius sacrificii Christi, quod figurabatur lege, Levit. 14.7. & Num. 19.18. synecdoche. 10 *Facito ut audiam*] tertium membrum postulati primi, ut observatum est suprà ver 3. *Exultent ossa*] ego ipse exultem, quem tu severissimè atteris tum conscientia gravissimi peccati mei, tum horrore judiciorum quę denuntias mihi. 11 *Absconde*] iteratio postulati primùm de abolendo peccato, hoc ver. secundò de gratia Dei communicanda, cujus effecta sunt instauratio & cōfirmatio nostri, instrumentum verò communicatio spiritus; postremò de lætitia & pace in spiritu, ut observatū est sup. in ver. 3. Causa autē secūda ver. 15. exponitur.

g Heb. *a sanguinibus*. *Cantet lingua mea*] tertia causa; gloria Dei, promovenda duobus modis, prædicatione hîc & sequente versu, & sanctificatione ministerioque obsequio, quo sistunt pii corpora sua hostiam vivam, sanctam, & acceptam Deo, Rom. 12.1. 17 *Labia mea aperias*] .i. his beneficiis des materiam mihi laudandi nominis tui: ut psal. 40.4. 18 *Non delectaris*] .i. non sunt animalium sacrificia in quibus conquiescit animus tuus; sed nostrę ipsorum hostię in Christo. 19 *Sacrificia*] id est, hoc unum est instar sacrificiorum omnium imò [illegible] perat. *Dei*] id est, accepta Deo, ut sequentia explicant. *Spiritus fractus*] id est, velut comminutus & dejectus suæ infirmitatis & indignitatis conscientia. *Non spernis*] id est, æquissimo animo accipis: μείωσις. 20 *Benefac*] altera pars psalmi, conclusio a petitione boni publici; cujus rationem David neglexerat, cùm peccato suo provocaret Deum, & populum ejus gladio inimicorum exponeret: quod allegoricè cum labe murorum comparatur; quia fideles sunt lapides vivi in domo Dei, 1. Pet. 2.5. 21 *Tunc delectaberis*] altera pars conclusionis, votum de legitimis & acceptis Deo sacrificiis offerendis: quæ tunc quidem pro ritu ceremoniarum legalium offerebantur, nunc verò spiritu exhibentur in Christo. *Sacrificiis justitiæ*] vide psal. 4.6.

Psalmus LII.

David Doëgum accusatorem reprehendit scelerati facinoris, animi, & mendaciorum nomine: Dei judicia denuntiat: Ecclesiæ gratulationē prædicat: & fide gloriatur se benignitate Dei fretum tandem aliquando in Ecclesia officia fidei præstiturum Deo.

1 Magistro *symphoniæ*, ode *didascalica Davidis*.
2 ‖ *Cùm veniens Doëg Adomæus nuntiasset Schaüli, & dixisset ei; advenit David domum Achimeleci.*
3 Quid te jactas in malo, ô potens? benignitas *Dei* fortis omni die *perdurat*.
4 Ærumnas excogitatas [a] depromis lingua tua, similis *est* novaculæ acutæ, ô artifex doli.
5 Diligis malum potius quàm bonum; mendacium quàm loqui justitiam. Sela.

1 *Ode didascalica*] cōstat ex tribus [illegible] tibus; reprehensione & comminatione adversus Doëgum usque ad ver. [illegible] prædicatione lætitiæ quam pii percepturi sunt ex judicio Dei, ad 10. usque; & postremò gloriatione fidei, quam [illegible] præcipiebat David cùm nondum ex [illegible] simultatibus [illegible] fisset, duob[illegible] occasio explicatur secundo versu. ‖ 1. Schem. 22.9. 3 *Quid te jactas*] [illegible] increpatio, continet primùm reprehensionem, tribus versibus; deinde denuntiationem justi judicii Dei, ver. 6. & 7. Reprehensionis loci sunt tres; [illegible] maleficentia, hoc versu: cogitatio, & sermo, vers. 4. & 5. *Benignitas Dei*] [illegible] plificatio pervicaciæ qua utebatur Doëg, a comparatione personæ & [illegible] Dei. q.d. frustra laboras, utcunquè glorieris; nam neque tu Deum [illegible] tes, utcunque potens sis, neque tua improbitas benignitatem Dei [illegible]

a Heb. *excogitas lingua tua*. 4 *Similis est*] ita saucias & occidis lingua [illegible] ter rasorius secat: similitudo elegans, qua exprobrat David occasionem [illegible] qua 1. Schem. 22.16. & sequentibus. 5 *Mendacium*] nam Schaüli [illegible] querenti de servis suis, quasi conjurati cum Davide essent, assentans Doëgus [illegible] vit Achimelecum esse ex eorum numero.

6 Dil

6 'Dilexisti omnia verba b perniciosa, linguā
dolosam.
7 Etiam Deus fortis 'demoliturus est te in æ-
ternum,' abripiet te, & ' avellet te a tento-
rio; eradicabitq; te e terra viventium. Sela.
8 'Quod videntes justi, 'reverebuntur; & de
isto ridebunt, dicentes:
9 Ecce virum illū, qui non proposuerat Deum
robur suū; sed confidebat amplitudini divi-
tiarum suarū, roborabat se in substantia sua.
10 'Ego verò ut 'oliva virens in domo Dei
(confido benignitati Dei) in seculū & sem-
piternum;
11 'Celebrabo te in seculum 'coram eis quos
benignitate prosequeris, cùm feceris *ista*:
'& expectabo nomen tuum, quia bonus es.

6 *Dilexisti*] [illegible] causa paradoxica ad justitiam [illegible] judicii [illegible] multis [illegible] exponitur [illegible].
b Heb. *pernicii*, [illegible].
7 *Demoliturus est*] quamvis [illegible] & [illegible] tibi videaris.
Abripiet te] ut [illegible] e medio tollunt [illegible], ne damnum afferat; secunda metaphora.

Avellet te] id est, amovebit, & quasi paxillum reprobum te refiget Deus; ne amplius Schauli ministrare & ipsius domum adjuvare possis: tertia metaphora.
8 *Quod videntes*] altera pars psalmi, ut observatum est in ver. 1. *Reverebuntur*] id est, reverenter Deum colent. 10 *Ego verò*] conclusio a gloriatione fidei, qua utitur David ostendens se in mediis calamitatibus securum esse certâ spe salutis suæ: cujus nomine pollicetur se omnia officia fidei exhibiturum Deo. *Oliva virens*] id est, florens & fructum præstantem proferens in Ecclesia, [illegible] cogor. 11 *Celebrabo te*] prius officiū fidei, laudare Deum [illegible] rebus. *Coram eis*] id est, palàm in Ecclesia: ὑστερον πρότερον verborum evidentiæ causa mutavimus. *Et expectabo*] alterum officium fidei, sperare in Deo [illegible] res adversæ obveniunt.

Psalmus LIII.

Eodem est argumento cum psalmo 14.

1 MAGISTRO *symphoniæ* '*ad pneumaticum instrumentum*,' ode *didascalica Davidis*.
2 Dicit stultus cum animo suo, non *est* Deus:
corrumpunt & abominandam perpetrant
iniquitatem: non *est* qui faciat bonum.
3 Deus e cœlis prospectat super filios homi-
num; ut videat an sit intelligens requirens
Deum.
4 Quicunq; est, retrocessit, pariter putidi facti
sunt: non *est* qui faciat bonū, non *est* vel unus.
5 An ignari essent operarii iniquitatis, exe-
dentes populum meum *quasi* edant panem;
Deum non invocantes?
6 Ibi expavescunt pavore, '*ubi* non *est* pavor:
quia Deus 'dissipat ossa *cujusq;* castra haben-
tis a 'contra te: 'pudefacis, quia Deus sper-
nit eos.
7 O si quis det e Tzijone b omnimodam salu-
tem Jisraëlis: cùm reduxerit Jehova redu-
cem turbam populi sui, exultabit Jahhakob,
lætabitur Jisraël.

1 *Ad pneumaticū*] vide supra 5.1.
Ode didascalica] vide supra psal. 14. qui quidem est argumento, ita etiam plurima ex parte cum hoc verbis consonat.
6 *Ubi non est pavor*] id est, ubi nulla apparet expavescendi causa, quasi dicat, a Deo nihil metuunt, ab hominibus metuunt, & tamen suis terroribus & conscientiæ stimulis agitantur.
Dissipat ossa] id est, penetrat & pertingit usque ad intimas illorū partes & valentissimos diffringit.
a Heb. *tibi*.
(*Contra te*) apostrophe ad populū Dei.
Pudefacis] eos qui populum Dei student pudefacturi, ut psalm. 14.
b Heb. *salutes*.

Psalmus LIIII.

David a Ziphæis proditus Deū orat pro salute sua & sceleratorum exitio: deinde promittit se accepto hoc beneficio, amplius culturū & prædicaturū Deū.

1 MAGISTRO *symphoniæ* a *fidium*, 'ode *didascalica Davidis*:
2 ‖*Cùm venientes Ziphæi dixissent Schaüli, an non David latitat apud nos?*
3 'Deus propter nomen tuum serva me, &
fortitudine tua causam meam age.
4 Deus audi orationem meam, aurem adver-
te ad sermones oris mei.
5 'Nam 'exteri insurgunt in me, & violenti

a Heb. *in pulsationibus*: ut psalm. 4. 1.
1 *Ode didascalica*] id est, ad documentum ecclesiæ proposita. [illegible] duobus [illegible] indicatur secundo versu. ‖ 1. *Schem* 23. 19. 3 *Deus*] hujus precationis capita sunt duo: unum, pro salute supplicis, his duobus versibus; alterum pro supplicio adversariorum, ver. 7. quibus precationis capitibus interjecta [illegible]. 5 *Nam*] prior causa precationis a persona adversariorum. *Exteri*] id est, qui utcunque Jisraëlitæ sint secundum carnem & professionem [illegible] tamen ostendunt se a Deo, a religione, & ab omni humanitate [illegible] ut sequentia verba docent.

quærunt b vitam meam; non proponunt De-
um sibi. Sela.
6 'Ecce, Deus adjuvat me: Dominus '*est* in-
ter eos qui sustentant vitam meam.
7 'Reddat istud malū 'observatoribus meis,
'per veritatem tuam succide eos.
8 c 'Liberaliter sacrificabo tibi; celebrabo
nomen tuum Jehova, quia bonus es, *dicens*:
9 'Ipsum ab omni angustia liberasse me, ut
eam in inimicis meis videret oculus meus.

b Heb. *animam*: sic vers. proximè sequente.
6 *Ecce*] secunda precationis causa, fides Davidis præsentissima in veritatem promissionum Dei, quam deinde eventus ipse a Deo confirmavit, cùm Schaül fuit per nuntium revocatus, 1. Schemu. 23. 27.

Est inter] id est adsistit mihi, & comitatui meo. 7 *Reddat*] secundum precationis caput in adversarios. *Observatoribus meis*] id est, omnes qui me observant ut malefaciant mihi. *Per veritatem tuam*] id est, fidem & constantiam in præstandis promissionibus tuis atque judiciis. c Heb. *in liberalitate*. 8 *Liberaliter*] conclusio votiva agnoscendi Dei, & prædicandi beneficia ejus. 9 *Ipsum ab omni angustia*] prout hæc duo capita in precatione continentur, suprà ver. 3. & 7.

Psalmus LV.

David orta Abschalomi conspiratione, Deum orat pro salute sua & adversariorum ruina ac confusione: deinde seipsum de utriusq; rei eventu confirmat, partim a fide sua & experientia beneficiorum Dei; partim ab aliorum impietate & inhumanitate: postremò se & omnes suo exemplo confirmat.

1 MAGISTRO *symphoniæ* a *fidium*, 'ode *didascalica Davidis*.
2 'Auribus percipe, ô Deus, oratio-
nem meam; & ne abscondas te a depreca-
tione mea:
3 Attende ad me, & exaudi me; 'plango in
meditatione mea & perstrepo;
4 Propter vocem inimici, propter angorem
improbi: quia avertunt in me iniquitatem, &
b irati intestino odio prosequuntur me.
5 c Animus meus dolet in me, & terrores mor-
tis accidunt mihi:
6 Timor & tremor invadit me, & obtegit me
horror:
7 'Adeò ut dicam, *ô si* quis daret mihi alam
velut columbæ; evolarem ubi habitare pos-
sem.
8 Ecce, quàm d longissimè evagarer, commo-
rarer in deserto. Sela.
9 Maturarem effugium mihi; 'a vento e rapi-
dissimo, a turbine.
10 f 'Perde, Domine, divide linguam eorum;
'nam video violentiam & contentionem in
civitate.
11 Interdiu & noctu circundant eam *versan-
tes* in muris ejus, iniquitasque & perversitas
in medio ejus *sunt*.
12 Ærumnæ *sunt* in medio ejus, & non rece-
dunt a platea ejus fraus & dolus.
13 'Non enim 'inimicus probro afficit me,

a Heb. *in pulsationibus*: ut suprà 4. & 54.
1 *Ode didascalica*] cōstat ex duabus partibus universè: prior est forma orationis quā habuit, cùm a filio Abschalomo inita est cōspiratio & primùm commota, usq; ad vers. 16. posterior est doctrina prophetica quam ipse adhibuit ad consolationem suam & documentum ecclesiæ, ad finem usque.
2 *Auribus percipe*] oratio bipertita est: primùm enim agit de persona sua, usque ad versum 10. deinde verò de persona inimicorum usque ad 16. & utrique parti suas adjungit causas.
3 *Plango*] causarum explicatio, quæ respiciunt partim ad mala quæ inferebant adversarii, vers. sequente; partim ad humanam imbecillitatem ipsius, ver. 5. & sequentibus.
b Heb. *in ira*.
c Heb. *cor meum dolet in medio mei*.

7 *Adeò ut dicam*] amplificatio calamitatis ab optato hypothetico, quod sequentibus versibus exornatur. d Heb. *elongarem vagari*. 9 *A vento*] id est, a repentino hoc & vehementissimo motu. e Heb. *profectionis*, *id est quo omnia dispelluntur & quasi proficiscuntur ipsius impetu.* f Heb. *absorbe*. 10 *Perde Domine*] secundum membrum orationis, imprecatio contra inimicos, figurata duobus judiciis; uno Dathanis & Abirami quos absorbuit terra, Numer. 16. altero, priscorum qui turrim Babelis volebant extruere. quasi dicat, extermina ipsos, aut consilia eorum pro sapientia tua. *Nam video*] causa imprecationis; primùm a communi improbitate quæ indignissimè invalescebat in civitate sancta, duobus versibus sequentibus; deinde a singulari perfidia & ingrato Achitophelis animo, tribus reliquis. 13 *Non enim inimicus*] confirmatio improbitatis publicæ quam modò dixit, a summo autore & moderatore conspirationis: cujus indignum facinus exaggerat gravissima antithesi, hîc & duobus sequentibus versibus. *Inimicus*] id est, qui justas, aut apertas inimicitias exercuisset contra me.

Ferrem] leniter & æquo animo.
14 *Sed tu*] apostrophe ad Achitophelē, indignitatem reiamplificans.
g Heb. *secundum æstimationem mei, id est, apud me & apud omnes æstimatus quasi ego ipse*, 2. *Schem.* 16 23.
Dux meus] id est, princeps consilii mei.
h Heb. *notus meus*.
i Heb. *secretum*.
16 *Decipiet mors*] altera pars psalmi prophetica, exponēs improborū exitium & salutem bonorum: quæ duo per prolepsin posita hoc & sequente versu, pòst copiosiùs explicantur. Est autem Decipiet metaphoricè dictum, pro eo quod est Inopinantes opprimet, & fraudabit consiliis.
k Heb. *super eos*.
Nam mala sunt] id est, tum pleni sunt ipsi, tum undique circumfluunt malitia & maleficiis.
18 *Vespere & mane*] amplificatio sui erga Deum officii a

quod [f] ferrem: non osor meus adversum me
se attollit, a quo me absconderem.
14 [g] Sed tu mortalis g par mihi, [h] dux meus &
h familiaris meus,
15 Qui pariter dulce inibamus [i] consilium, in
domum Dei ibamus cum frequentia.
16 [b] Decipiet mors [k] invadens eos, descendent
in sepulchrum vivi: [c] nam mala sunt in com-
moratione ipsorum, in medio ipsorum.
17 Ego Deum inclamabo, & Jehova servabit
me.
18 [d] Vespere & mane atq; meridie meditabor
& perstrepā, donec audiverit vocem meam.
19 [e] Redemit [l] vitam meam a bello *illato* mihi,
collocans in pace: [f] dum contra multos [m] *pau-*
ci essent mecum.
20 Audiet Deus fortis, & [g] contestabitur istos;
[h] ut qui permanet in æternum, Sela: quibus
non *sunt* [i] mutationes, neque timent Deum:
21 *Quorum quisq;* extendit manus suas in [n] co-
lentes pacem secum, [k] profanat fœdus suum.
22 Cujus blanda sunt, [o] butyrina verba, dum
bellum insidet [p] animo ejus: cujus mollio-
ra sunt verba oleo, quamvis *sint* [q] stricti gla-
dii.
23 [r] Rejice in Jehovam *quicquid* dat tibi, & ip-
se sustentabit te: non permittet unquam ju-
sto ut dimoveatur.
24 [s] Tu itaque Deus, detrudes istos in [t] pute-
um corruptionis: homines [q] sanguinarii &
dolosi non perducēt ad dimidium dies suos:
ego verò confidam tibi.

circumstantia temporis, formaque & assiduitate precum. quasi dicat, nunquam cessabo importunus esse: synecdoche. 19 *Redemit*] confirmatio superioris officii & perseverantiæ erga Deum ab anteacta experientia. l Heb. *animam meam*. *Dum contra multos*] ut 1. Schem. 30. m *Eclipsis contrarii, ut Gen.* 18.19. 20 *Contestabitur istos*] transitio ad priorem partem prolepseos, de qua suprà ver. 16. *Ut qui permanet*] id est, qui natura, consilio, judiciisque æternus est, & semper sui similis. *Mutationes*] id est, qui nullo pacto ad bonam frugem revocari possunt: adeò obduruerunt in contemptu Dei: ita describit illos primùm ab obfirmata impietate, hoc ver. deinde ab inhumanitate, seq. ver. postremò a perversissima hypocrisi & vulpino animo ver. 22. n Heb. *vacatos suos*. 21 *Profanat fœdus suum*] id est, frangit, cùm primùm videtur commodum. o Heb. *butyrina oris*. p Heb. *cordi: ut suprà ver.* 5. 22 *Stricti gladii*] id est, lethalia verba: metaphora. 23 *Rejice in Jehovam*] conclusio hortatoria, qua ostendit psaltes usum fidei, quæcunque eveniunt accepta ferentis Deo, & illius administrationi committentis; prout secura est de promissione ejus, quæ continetur altera parte versus. 24 *Tu itaque*] accommodatio superioris theseos ad præsentem causam; qua ostendit David se jam animo, per fidem præ…cipere ruinam adversariorum, & salutem suam. *Puteum corruptionis*] id est, in sepulchrum: periphrasis. q Heb. *sanguinum & doli*.

Psalmus LVI.

David a Schaūlis persecutionibus veniens in Pelischtæorum manus, Deum orat pro salute sua fidei suæ & innocentiæ nomine, & pro adversariorum exitio: fidem suam in Deum prædicat: & ei laudem tribuit de acceptis promissionibus, quarum complementum expectabat.

1 *Vim patiente*] Hanc inscriptionem multis modis ab interpretibus acceptā esse constat: sed quia non meminimus ali…

1 MAGISTRO *symphoniæ*, de anima [r] *vim*
patiente a manipulo longinquorum, [s] *in-*
signis ode *Davidis*: ‖ *cùm prehenderent*
eum Pelischtæi Gathi.

…bi præfigi sacris cantionibus titulos (ut vocant) allegoricos, & videtur incommodum inscriptiones ipsis argumentis obscuriores adhibere; placuit magis has voces simpliciter interpretari, prout ad argumentum psalmi accommodatius visum est. Nam etsi primam vocem ferè columbam interpretati sunt; certum est tamen esse alteram quoque propriam & naturalem significationem ejusdem vocis, prout interpretati sumus, ut Tzephaniæ 3.1. Sensus igitur est, hunc psalmum formam orationis esse omnibus piis traditam, quicunque procul a suis versantes injuriam ab exteris patiuntur; qua conditione erat David cùm prehenderent eum Pelischtæi. *Insignis ode*] ut psalm. 16.1. Est autem ode ἰυκτικὴ καὶ ἐπαινετική, constans ex duabus partibus, precationis & laudis, constructis ordine Amœbæo, & conclusione ætiologica, versu ultimo. ‖ 1. *Schem.* 21.11.

2 [a] Gratiam fac mihi, Deus: nam [b] anhelus
persequitur me mortalis; toto die oppugna-
tor opprimit me.
3 Anhelant observatores mei toto die: quia
potentiores *sunt*, [c] propugnatores *sunt* mihi,
ô excelse.
4 [d] *Qua* die timebo, ego in te confidam.
5 In Deo laudabo [e] verbum ejus; in Deo con-
fidam, non timebo quid faciat [f] caro mihi.
6 [g] Toto die [h] rebus meis dolorem afferunt,
contra me omnes cogitationes eorū ad ma-
lum *spectant*.
7 Conveniunt, delitescunt ipsi; vestigia mea
observant, ut qui expetunt [a] vitam meam.
8 [i] Pro iniquitate parito eis, in ira populos de-
jice Deus.
9 [b] Vagationes meas in numerato habes: tu
[k] pone quamque lachrymam meam in utre
tuo; an non *essent* [c] in numerato tibi?
10 Tunc revertentur inimici mei retrorsum,
qua die clamabo; hoc scio, Deum *affore*
mihi.
11 [l] In Deo laudabo verbum, in Jehova lau-
dabo verbum.
12 In Deo confido, non timebo quid faciat
homo mihi.
13 [m] Mecum *erunt* ô Deus vota tua; persolvam
gratiarum actiones tibi.
14 [n] Cùm eripias animam meam a morte, an
non pedes meos a lapsu *eriperes*; ad conti-
nenter ambulandum coram Deo in luce
hujus vitæ?

2 *Gratiam fac mihi*] prima pars … pro gratia & salute … calamitatibus … quenda, cujus partes sunt precatio, … bus versibus; & laudatio, vers. 4. & 5. precationis … duo; postulatum & causa.
Anhelus] … Schaül & … ejus, a quibus fugiebat David; … Pelischtæi, ad quos … fugerat.
3 *Propugnatores sunt mihi*] hunc locum licet vulgo aliter redditum, sic interpretamur, tum propter Hhebraicam … distinctionem, tum propter consecutionem verbi pugnare, … in hac consecutione semper significat propugnare; oppugnare verò … ut rectè admonet … ben-Hhezra.
4 *Qua die*] prædicatio fidei continua omni tempore, … est sequentis laudationis argumentum.
5 *Verbum ejus*] id est, promissionem, quasi dicat, … non illico … promissionis complementum; tamen peræquè in Deo gloriari possum, … promissionibus ejus. *Caro*] id est ullus homo: ut infrà ver. 12. & Jeschajæ 31.3. 6 *Toto die*] secunda pars odes, imprecatio adversus hostes, quæ continetur ver. 8. Circummunitur autem duabus causis: una est ab adversariorum improbitate, ver. 6. & 7. Secunda, a fiducia supplicis in benevolentiam & promissionem Dei, ver. 9. & 10. *Rebus meis dolorem afferunt*] id est, res meas efficiunt molestas mihi. a Heb. *animam*. 8 *Pro iniquitate parito*] id est, … ipsis laboriosa & ærumnosa sit sua iniquitas: nam istos labores, iniquitatis pœnas modò parere dicitur Deus ut illorum auctor, modò improbus ipse, qui … improbitate generat malum: ut psalm 7.15. sic accipitur idem verbum … b Heb. *vagari meum*. 9 *Pone lachrymam meam*] id est, ne … inaniter in terram decidere: humanitus dictum. c Heb. *in numerato* … 11 *In Deo*] Gloriosa fidei prædicatio: ut suprà ver. 5. amplificata … geriem. 13 *Mecum erunt*] id est, non tantùm celebrabo verbis, … re ipsa quemlibet voluntarium & legitimum cultum præstabo. 14 *Cùm eripias*] conclusio ætiologica superiorum: qua ostendit psaltes se hæc officia præstiturum meritò; quia pii e manu inimicorum suorum liberantur, ut sine metu serviant Deo cum sanctitate & justitia in ipsius conspectu, cunctos dies vitæ … Luc. 1.74.

Psalmus LVII.

David Schaūlem fugiens, gratiam & salutem a Deo petit, fidem suam in Deum profitetur, exponit adversariorum improbitatem, & propter gloriam Dei judicia ejus confici postulat ad salutem suam, illorumq; exitum.

1 MAGISTRO *symphoniæ*; [a] *ne perdas*,
Davidis ode insignis: cùm fugeret metu
Schaūlis [b] *in speluncam*.
2 [c] Gratiam fac mihi, Deus gratiam fac mihi:
[d] nam ad te se recipit anima mea; & [e] ad um-

1 *Ne perdas*] … verbis … tionis … quæ psalmus … modo … continetur … genus psalmi …

ἀπευκτικόν, sive (ut ita loquamur) deprecatorium mortis & perditionis … tunc temporis Davidi imminere videbatur: sic etiam psalmis sequentibus. *In speluncam*] quæ erat in deserto Hhengedi 1. Schem. 24. Sunt autem hujus odes partes in universum duæ; petitio, vers. 2. & petitionis argumenta, quibus … subjicitur Amœbæus versus summum petitionis finem explicans ver. 6. & … 2 *Gratiam fac mihi*] petitio vehementissima; qua ostendit David … liberationum & salutis nostræ. *Nam ad te*] primum petitionis argumentum … fide in Deum, hoc versu; & oratione fidei, versu sequente: ex quibus … illa prædicatio venturæ liberationis suæ & judicii in adversarios, ver. 4. … *umbram alarum*] id est, & nunc confido, & semper confidam: metaphora … sub matre delitescentibus donec milvus transiverit.

a Heb. animam meam ut Numer. 23.14.
5 Ego inter] exaggeratio petitionis ab immanitate periculi quo circumcludebatur David: quapropter cruentos adversariorum animos, consilia, & conatus elegantissimis comparationibus explicat.
Immanes leones] Schaülem, & copias ejus furentes adversus Davidem.
Incendiarios] id est, delatores aulicos, qui regis animum inflammabant inflammabantque mendaciis: ut ipse apud Schaülem expostulat, 1. Schem. 24.
b Heb. filios hominis.
6 Exaltare] versus Amœbæus, exponens summum petitionis finem, nimirum gloriam Dei conjunctam salute supplicis.
7 Rete] secundum argumentum petitionis a fraude, vi, & improbitate adversariorum;

bram alarum tuarum me recepturus sum, donec transiverint ærumnæ.
3 Invocabo Deum excelsum, Deum fortem perficientem erga me.
4 Mittet e cœlis ut servet me, afficiens eum probro qui me anhelus persequitur: Sela: Mittet Deus benignitatem suam, & veritatem suam.
5 a Ego inter immanes leones *sum*, jaceo *inter* incendiarios; *inter* b homines, quorũ dentes hastæ *sunt* & sagittæ, & quorum lingua *est* gladius acutus.
6 Exaltare supra cœlos, ô Deus; super totam terram gloria tua.
7 Rete aptaverant gressibus meis, curvaverat animam meam; *quam* foderant ante me fossam, cadunt in eam. Sela.
8 Erecto c animo meo, ô Deus; erecto animo meo, canam & psallam, *dicens*:
9 Evigila gloria mea: evigila nablium & cithara; expergefaciam *inde ab* aurora,
10 Celebrans te in populis Domine, psallens te in nationibus:
11 Magnam *esse* usque ad cœlos benignitatem tuam, & ad superiores usque nubes, veritatem tuam.
12 Exaltare supra cœlos, ô Deus; super totam terram gloriã tuã.

ad quas respiciens David ruinam illorum prædicat. Sunt autem omnes hæ descriptiones allegoricæ, ut alibi sæpe. *Curvaverat*] Schaül cum suis, quasi dicat, me jam retibus ita constrinxerat, ut viderer mox corruiturus esse. *Cadunt in eam*] id est, ipsi justo Dei judicio impelluntur eò, quò putabant me ruiturum præcipitem: sic Psalm. 7. sub finem. 8 *Erecto animo meo*] tertium petitionis argumentum a summo fine, qui est gloria Dei & illius prædicatio. Erectum autem animum vocat per antithesin, quem Deus restituit e laqueis quorum violentia se incurvatum fuisse confessus est David, superiore versu. c Heb. *corde*. Psal. 108.2. *Evigila*] forma laudationis continens exordium prosopopœeticum hoc versu; propositionem, sequente; & confirmationem, ver. 11. *Gloria mea*] ut supra 16.9. *Expergefaciam*] id est, adeò cantu meo personabit orbis, ut populos excitem, quos nominat sequente versu. 12 *Exaltare*] versus Amœbæus, ut supra versu 6.

Psalmus LVIII.

David aulicos innocentiam ipsius apud Schaülem nefariè traducentes increpat injustitiæ, improbitatis, & pertinaciæ nomine: gravissima Dei judicia imprecatur illis, venturaq; confirmat: ac postremò piorum lætitiam, pacem, & salutem conjunctam gloria Dei prædicat.

1 Ne perdas] ut supra psalm. 57.
Ode insignis] hujus odes scopus est ἀπευκτικὸς, ubi deprecatur David periculum quod sibi a Schaüle & asseclis ejus impendêre videbatur. Partes sunt tres; prima est reprehensio & objurgatio adversariorum, usq; ad ver. 7. secunda, imprecatio contra viros illos præfractos & obstinatos in sua improbitate, usque ad ver. 10. tertia conclusio a fine judiciorum Dei, tribus versibus ultimis. 2 *An revera*] objurgationis adversariorum partes duæ: prior est inficiatio, hoc versu, qua ipsorum conscientiam appellans David, negat inesse boni quidquam illorum animis; posterior, affirmatio & explicatio malæ illorum mentis, consilii, & facti, versib. seq. *O manipule*] id est, aulicorum cœtus in Davidem conspirans: qui cùm Schaüli a consiliis essent, justum, æquum, & bonum procurare debuerant. 3 *Quinetiam*] transitio ad alteram objurgationis partem per correctionem. a Heb. *corde*. *Appenditis*] id est, nullam justitiæ (cujus mentionem fecerat superiore versu) rationem habetis: sed omnia libramini, ut pondera, ad usum violentiæ vestræ. 4 *Abalienant se*] amplificatio improbitatis quam superiore versu exprobravit, primum a naturali & ingenita illorum corruptione, quæ posita est in alienatione & aberratione a bono Deo, deinde ab obstinato illorum studio se ipsos confirmandi in malo & avertendi a bono, duobus sequentibus.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, *ne perdas*; *Davidis* ode *insignis*.
2 An revera, ô manipule, justitiam loquimini? quæ recta *sunt* judicatis, filii hominis?
3 Quin etiam ex a animo iniquitates operamini; in hac terra violentiam manuum vestrarum appenditis.
4 Abalienant se improbi inde a vulva, aberrant inde ab utero loquentes mendacium.
5 Venenum *est* illis b simile veneno serpentis, sicuti aspidis surdæ obthurantis aurem suam,
6 Quæ non auscultat voci mussitantium; utentis incantationibus peritissimi:
7 O Deus, destrue dentes eorum in ore ipsorum; molares juvenum leonum demolire, Jehova.
8 Liquefiant sicut aqua, c continenter abeant: ejus qui tendit *ad jaculandum* sagittas suas, tanquam in spicas abeant *sagittæ*.
9 Sicut limax liquescens abeat *quisque*; *ut* abortus mulieris, *ut qui* non viderunt solem.
10 Cùm nondum sentient *homines* spinas vestras, *spinas* cynosbati: quo vividior erit, eo magis æstuante ira procellet d quemque.
11 Lętabitur justus, cùm viderit ultionem; pedes suos lavabit in sanguine improbi.
12 Dicetque homo, utique est fructus justo; utique est Deus, *est* e judex in terra.

5 *Venenum*] allegorica improbitatis obfirmatę descriptio, ut Deut. 32. 33.
b Heb. *secundum similitudinem veneni &c.*
Sicuti aspidis] hoc est, quorum mala sunt incurabilia, prætequam si confestim partes contactæ amputentur, ut loquitur Plinius lib. 8. cap. 23.
Surdæ] id est, callidè agentis adversus incantamenta, ut sequentia exponunt: nam aurem utramque ab ea obthurari, alteram in terram defigendo, alteram extrema sui parte contegendo atque occludendo, testes sunt in hunc locum Hieronymus, Augustinus, Cassiodorus, & alii.
6 *Mussitantium*] id est, carmina sua submisse enuntiantium ad incantandum eam; quod studium carminum nequis hoc loco a Davide comprobari putet, ipsis interdicti verbis diserte utitur quæ posuit Deus Deut. 18. 11. Nam fascinatores isti Hhebræa appellatione nominantur consociantes societatem, quia diaboli societatem ad artes suas adhibent.
7 *O Deus*] secunda pars psalmi, imprecatio, ut observatum est in versum 1. quæ tota allegoriis describitur. *Destrue*] id est, omnia quibus offendunt media illis adime, sive illis cominus offendant, hoc vers. & initio sequentis; sive eminus, ut in fine sequentis versus ponitur; primus imprecationis locus. 8 *Liquefiant*] dentibus nimirum comminuti, ut superiore versu. c Heb. *abeant sibi: ut Gen. 11. 33.* *Ejus qui tendit*] id est, qui semper comparatus est & instructus armis ad jaculandum contra rectos corde, ut psal. 11. 2. *Tanquam in spicas*] id est, inepta ad nocendũ & irrita efficiantur tela eorum, perinde atque si spicas tritici adhiberet spiculorum loco: verbum enim Hhebræum, quod hac conjugatione hîc tantùm legitur, ita accipimus, referentes ad conjugatam vocem quæ legitur Deut. 23. 25. 9 *Sicut limax*] alter imprecationis locus in personas ipsas, duobus vers. *Liquescens*] quo tempore nimirum e concha egreditur; tum enim hebetescit exspiratque detracta testa, ut docet Aristoteles lib. 5. de historia animalium, cap. 32. *Ut abortus mulieris*] vide Ijobi 3. 16.
10 *Cùm nondum*] conclusio prophetica, tum judiciorum Dei adversus improbos, hoc vers. tum rerum consequentium, nimirum lætitiæ & pacis per spiritum ad Ecclesiam Dei ex judiciis ejus perventuræ, duobus sequentibus. *Nondum sentient*] id est, statim a principio, antequam potueritis nocere graviter apostrophe ad improbos. *Spinas cynosbati*] id est, summè aculeatas & noxias, quasi dicat, antequam a vobis experiantur mala. *Quo vividior*] id est, quo acrior & paratior erit ad malefaciendum improbus. d Heb. *eum.* 11 *Lætabitur*] alterum membrum conclusionis de lætitia, salute & pace ecclesiæ, ac prædicatione majestatis & gloriæ Dei. *Pedes suos lavabit*] id est, proculcabit eos & triumphabit victor in Christo: hyperbole. vide Malachi ultimo, de argumento hujus & sequentis versus. e Heb. *judices: ut Jehoschua 24. 19.*

Psalmus LIX.

David ab administris Schaülis circumventus, liberationem a Deo petit, tum suæ fidei & innocentiæ, tum improbitatis adversariorum nomine, quorum improbitate descripta, illis imprecatur quod ad gloriam Dei futurum erat, & se Dei laudes grato animo prædicaturum profitetur.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, *ne perdas*, *Davidis* *ode insignis*; *cùm misisset Schaül qui observarunt domum illius*, *ut morte afficerent illum.*
2 Libera me ab inimicis meis, Deus mi; supra erigentes se contra me, extolle me.
3 Libera me ab operariis iniquitatis, & ab hominibus sanguinariis serva me.

1 *Ne perdas*] ut supra psalm. 57. *Ode insignis*] ode est ἀπευκτικὴ, qua deprecatur David imminens sibi a Schaüle malum; constat autem ex tribus partibus; propositione summa postulati sui, vers. 2. & 3. narratione causarum postulati, quibus subinde petitio interseritur pro se & contra adversarios, usque ad vers. 17. & conclusione eucharistica, duobus ultimis. ff 1. Schem. 19. 11. 2 *Libera me*] petitio duobus versibus, ut modò dictum est.

4 "Nam ecce, insidiantur [a] vitæ meæ, conveniunt contra me robusti; nulla defectione mea, nulloque peccato meo, Jehova.
5 Nulla iniquitate *mea* concurrunt, & comparant se: "evigila *venturus* obviam mihi, & respice.
6 "Tu ergo Jehova, "Deus exercituum, Deus Jisraëlis, expergiscere "ad visitandum "gentes istas: ne gratiam facias ullis "perfidè agentibus iniquitatem. Sela.
7 "Revertuntur vespere, [b] "ganniunt ut canis; & circundant civitatem.
8 Ecce, "eructant ore suo, gladios "*adhibent* ad labia sua, sed "quis audit? *inquiunt*.
9 "At tu Jehova ridebis eos; subsannabis omnes istas gentes.
10 "Robur obtinente illo, te observabo; nam Deus *est* editus locus meus.
11 Deus benignitatis meæ præveniet me: Deus faciet "ut videam in observatoribus meis.
12 "Ne occidas eos, ut non obliviscantur [c] populares mei: exagita eos virtute tua, & dejice eos, clypeus noster Domine.
13 "Peccatum oris sui, verbum labiorum suorũ, comprehensi superbia sua; tum "præ execratione, tum præ macie enarrent.
14 "Consume æstu, consume, donec non sint *amplius*; ut sciant Deum dominari in Jahhakobo, usq; ad fines terræ. Sela.
15 "Qui revertuntur vespere, ganniunt ut canis; & circundant civitatem,
16 Seipsos exagitent "ad comedendum; "cùm non fuerint saturati, tum cogantur pernoctare.
17 "Ego verò canam robur tuum & cantabo in unum quodque mane benignitatem tuã; te fuisse locum editum mihi & perfugium *quo* die *fuit* angustia mihi.
18 "Me roborato, tibi psallã; Deum esse locũ editum meum, Deum benignitatis meæ.

4 *Nam ecce*] narratio, sive causarũ explicatio ex quibus liberationem petebat David: sunt autem duæ, una a persona supplicis propter innocentiam ipsius, bis duobus versibus; altera a persona adversariorum, sequentibus.

a Heb. *animæ meæ*.

5 *Evigila*] humanitus dictum, id est, demonstra potentiam tuam, ut qui evigilat, respicit, &c. conclusio prioris ætiologiæ a precatione.

6 *Tu ergo Jehova*] transitio ad posteriorem ætiologiam, quasi continuata precatione, per imprecationem in adversarios.

Deus exercituum] id est, potentia instructissime, & fœdere conjunctissime.

Ad visitandum] vide Genes. 21.1.

Gentes istas] id est, copias Schaülis, quæ eodem animo Davidem persequebantur, quo gentes alienæ a populo Dei facturæ fuissent.

Perfidè agentibus] id est, qui Deum cultu & Davidem honore prosequi simulantes, perfide ea perpetrabant quæ sequentibus versibus duobus exegeticè describuntur.

7 *Revertuntur*] id est, discutiuntur suprà vers. 5. metalepsis.

b Heb. *perstrepunt*.

Ganniunt ut canis] id est, frendunt inter se, & se ipsos ad lacerandum me comparant. 8 *Eructant ore suo*] id est, evomunt & profundunt inter se sermones nefarios. *Adhibent*] id est, præter minas etiam arma capiunt ad efficiendos conatus suos. *Quis audit*] verba scilicet, aut conatus percipit: synecdoche frequens, sive (ut Donatus vocat) metalepsis. 9 *At tu Jehova*] regressio ad imprecationem, quæ est inde a vers. 12. ad eam autem transitur primum per affirmationem antithetam, id est, ex adverso respondentem impiæ inimicorum confidentiæ, hoc modo: Quis audit? inquiunt, at tu non tantùm audis, verùm etiam audita & perspecta rides, hoc versu: deinde per confirmationem fidei suæ & expectationis suæ in Deo, duobus sequentibus. 10 *Robur*] id est, tantisper dum Schaül potitur rerum. 11 *Ut videam*] nimirum quomodo præveniat observatores meos quos reprimat, dum prævenit atq; protegit me. 12 *Ne occidas eos*] illicò aut eodem momento; ut ratio proximè sequens, & antitheta imprecatio ostendunt: sic alludit hac imprecatione ad sententiam quam Deus in Kajinum tulit, Genes. 4. 11. & 12. c Heb. *populus meus*; *Syllepsis*. 13 *Peccatum*] id est, invitis, ut Kajino, extorqueatur confessio nequitiæ suæ præ horrore & gravitate judiciorum tuorum, quandoquidem sponte nolunt resipiscere. *Præ execratione*] qua persequeris eos usque ad maciem, & quidem tantam ut corpora eorum contabescentia doceant eos confessionem peccati sui. 14 *Consume*] tandem scilicet, postquam exagitaveris, dejeceris, emaciaveris, & confessionem invitis expresseris. 15 *Qui revertuntur*] summa repetitio imprecationis, posito versu Amœbæo, qui idem est cum versu 7. 16 *Ad comedendum*] id est, in quærendo cibo. *Cùm non fuerint*] id est, frustra quærant cibum illi, & jejuni indormire compellantur. 17 *Ego verò*] Conclusio εὐχαριστική, ut dictum est suprà in ver. 1. 18 *Me roborato*] antitheton ver. 10. suprà.

Psalmus LX.

David Syrorum exercitu cæso Deum contra Edomæos implorat, de prioribus Judæorum calamitatibus expostulans: & promissis Dei, operibusq; expensis, ac fide confirmata, exercitum ad strenuè agendum hortatur fretum promissionibus Dei.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, "*in hexachordis* "*testimonium*," ode *insignis Davidis, ad docendum*:
2 *Cùm certaret contra Syros* [a] *Mesopotamienses, & contra Syros Tzobæ; &* "*reversus Joab percussisset Edomæos in valle Salis* "*duodecies mille*.
3 "O Deus, "rejeceras nos, disruperas nos; iratus fueras, "restitue *te* nobis.
4 "Commoveras terram, " diffregeras eam; cura fragmenta ejus, nam "vacillat.
5 Feceras ut [b] sentiret populus tuus *rem* duram, "dederas bibendum nobis *tanquam* vinum horrorem.
6 "Dedisti timentibus te vexillum, [c] quo utantur; "propter veritatem. Sela.
7 "Ut liberentur dilecti tui, serva dexterã tuã, & exaudi me.
8 Deus locutus est per sanctitatem suam, "exultabo: [d] in partem obtineo "Schecemũ, & convallem Succotharum metior:
9 Meus Gilhhad, & meus Menasche, Ephraimque, "robur capitis mei; "Jehudah legis lator meus.
10 "Moab [e] pollubrum meum; supra Edomæum "projiciam calceum meum: contra me, "Palæstina, clangentem age.
11 "Quis deduceret me in civitatem munitã? quis duceret me Edomæam usque?
12 An non tu, Deus, qui rejeceras nos; ut non procederes, Deus, inter exercitus nostros?
13 Cedò nobis auxilium *tuum*, ab hoste: alioqui vanitas *est* [f] auxiliatio humana.
14 "In Deo faciamus [g] strenuè, & ipse conculcabit hostes nostros.

1 *In hexachordis*] vide suprà 45.1.

Testimonium] id est, cantio testificans ecclesiæ toti fidem Davidis, & beneficium victoriæ perceptum a Deo; quæ etiam occasione postea ad docendum tradita esse dicitur.

Ode insignis] ode est ἰωκτικὴ, constans ex tribus partibus; expostulatione, a vers. 3. usque ad 7. petitione, a vers. 7. ad 14. & conclusione hortatoria, vers. ultimo.

a Heb. *Aramæorum fluviorum*. vide Genes. 24. 10.

2. *Schem*. 8.13. 1. *Chron*. 18.12.

2 *Reversus Joab*] a cæde Syrorum, 2. Schem. 8.13.

Duodecies mille] postquam Abischai frater Joabi primâ acie adducta percussisset Edomæorum sex millia; quam victoriam Joab persecutus duodecim millia occidit, qui hîc numerantur. Ex his enim numeris collectis assurgit numerus octodecim millium, qui illis locis recensetur.

3 *O Deus*] propositio summa totius psalmi, continens expostulationem & petitionem, duobus vers. e quibus expostulatio copiosius inde ponitur, usque ad vers. 7. petitio vero, sequentibus. *Rejeceras nos*] id est, defensionem nostri, exponens nos voluntati inimicorum: vide totum librum Judic. & 1. Schem. *Restitue te nobis*] defensorem, qui subduxisti te. 4 *Commoveras terram*] id est, populum tuum externis bellis exagitaveras. *Diffregeras eam*] id est, seditionibus & civilibus discordiis divisum inter se populum vexaveras, ut docet historia 2. Schem. a primo capite ad 4. *Vacillat*] id est, nutat, & mox ruitura videtur antè acceptarum calamitatum nomine. b Heb. *videre*; synecdoche. 5 *Dederas bibendum*] id est, tremore nos inebriaveras. 6 *Dedisti timentibus te vexillum*] id est, populum tuum quem antè afflixeras, tum luce promissionum tuarum, tum etiam opere, victoria hac recente contra Syros edita ducendum recepisti, quasi præeunte vexillo tuo: sic a re præsente occasionem sumens expostulationem terminat, ut ad petitionem porro benefaciendi commodius transeatur. c Heb. *ad vexillandum*. *Propter veritatem*] id est, promissionum tuarum constantiam & fidem. 7 *Ut liberentur*] altera pars psalmi, petitio, quæ proleptice hoc vers. posita in sequentibus confirmatur, usque ad vers. 13. deinde repetitur eodem versu. sunt autem istius petitionis argumenta tria; primum est a persona eorum quibus exoptatur salus, hoc versu; secundum, a promissione Dei, tribus sequentibus; tertium, ab omnipotentia ejus, qua solus promissiones præstari possunt, versu 11. & duobus sequentibus. 8 *Exultabo*] id est, triumphaturus sum de hostibus meis in populo meo: quamobrem primo populum suum recenset gloriose, duobus vers. deinde victoriam sibi pollicetur. d Heb. *partior. psal*. 108.8. *Schecemum*] cis Jardenem, ut convallis Succotharum est trans Jardenem sita. 9 *Robur capitis mei*] id est, potentia regni mei est utraque hæc tribus ex Josepho orta: attingit enim metaphoram a cornutis animantibus, qua usus est Mosche benedicens Menaschi & Ephrajimo, Deut. 33.17. *Jehudah legis lator meus*] id est, jus administrationis & autoritatem obtinens in populo Dei, prout perfectissimè completum est in Christo, quem illi adumbrabant typi: sic alludit ad prophetiam Genes. 49.10. 10 *Moab pollubrum meum*] id est, adeò despectus & abjectus est mihi, ut eum liberè abjiciam quasi testam; & si quos voluero servare, ad sordidissima ministeria exponam: vide 2. Schem. 8.2. e Heb. *olla lotionis meæ*. *Projiciam calceum meum*] id est, audaciter conculcabo: Synecdoche. *Palæstina*] apostrophe ironica qua exprobrat David antiquam Pelischtæorum insolentiam, qui contra Jisraëlitas inde a temporibus Schimschonis ferociverant: vide Judic. 14. & 1. Schem. 4. & 28. sic etiam Jeschahh. 15. 11 *Quis*] nimirum alius præter Deum qui promisit, & solus est omnipotens ad hæc præstanda? sic accipiendum esse demonstrat versus sequens. f Heb. *salus, ut accipitur* 2. *Schem*. 10.18. 14 *In Deo*] conclusio hortatoria ad exercitum, quasi jam conclamatis armis procinctu esset ad conserendum manu cum hoste; ut loquitur Joab 1. Chron. 19.

g Heb. *virtutem*.

PSALMUS

Psalmus LXI.

David Rex in extremam regionem pulsus auxilium Dei implorat antè acceptorum beneficiorum nomine, regnum Christi promoveri & ampliari petit, deinde gratum animum pollicetur Deo.

a Heb. *in pulsatione fidium.*
1 *Ode Davidis*] ode est ἱυκτικὴ, ex tribus partibus constans; petitione singulari pro persona supplicis, usque ad versu.6. petitione publica pro Christo & regno ipsius a Davide adumbrato, usque ad ver.9. & conclusione votiva, vers. 9. videtur autem hujus odes occasionem dedisse Davidis fuga a conspiratione Abschalomi, 2.Schemu. 15.& 16.
2 *Audi Deus*] prioris petitionis exordium quæ summatim proponitur ver.3.
3 *Ab extremitate terræ*] nam trajecto Jardene fugerat Machanajima ad fines Jisraëlis, 2.Schem.17 24. b Heb. *cor.*

1 MAGISTRO *symphoniæ* ^a *fidium*, ' ode *Davidis.*
2 'Audi, Deus, clamorem meum; attende orationi meæ.
3 'Ab extremitate terræ te inclamo, cùm obruitur ^b animus meus; 'in rupem *quæ* sit editior me deducito me:
4 'Nam fuisti receptus mihi, turris robusta ^c adversus inimicum.
5 'Commorabor in tentorio tuo per secula; 'recipiam me in occultum alarum tuarum. Sela.
6 'Cùm tu, Deus, auscultaveris votis meis, dederis hæreditatem *suam* reverentibus nomen tuum.
7 'Dies diebus regis superaddito, anni ejus *sint* ut ^d multarum generationum.
8 Maneat in seculum coram Deo; ' benignitatem & fidem præpara, *quæ* custodiant eum.
9 'Sic psallam nomini tuo in perpetuum, rependendo vota mea ^e quotidie.

In rupem] id est, evehito me in tutum; unde inimicos possim despicere. 4 *Nam fuisti*] αἰτιολογία petitionis ab antecedente experientia. c Heb. *a facie inimici.* 5 *Commorabor*] brevis conclusio petitionis, a voto fidei atque obsequii. *Recipiam me in occultum*] vide Ruth.2. 12. 6 *Cùm tu*] altera pars, petitio publica comprehensa ver.7.& 8.post quam argumentum illius petitionis ab antecedentibus beneficiis Dei erga suos expositum est, hoc versu. quasi dicat, hæc duo pignora de regno Christi jam nobis data sunt, nimirum exauditio precum, & hæreditas: quamobrem perge benefacere in Christo. &c. 7 *Dies diebus*] id est, largire vitam æternam & benedictionum æternitatem per Christum, regnumque ejus in sempiternum continua: ut sequens ver. explicat: primum petitionis caput. d Heb. *generationis & generationis.* 8 *Benignitatem & fidem*] hoc est, effice ut regnum sit justissimum, & his duabus rebus instructissimum, quæ pertinent ad officium regis, Prov. 20.28. secundum petitionis caput. 9 *Sic psallam*] conclusio votiva, ut dictum est in versum 1. e Heb. *die die.*

Psalmus LXII.

David oppressus fiduciâ suâ in Deum prædicat, efficiumq; Dei erga se inimicos reprehendit: se ipsum ecclesiamq; exemplo suo confirmat: & omnes a fiducia rerum vanarum revocat ad Deum, & confirmat autoritate verbi ejus.

1 *In Jeduthune*] vide psalm.39.1. *Psalmus*] psalmus est διδασκαλικὸς, ex quatuor partibus constans; Exordio, versu 2 & 3. reprehensione, ver.4.& 5. doctrina, a vers. 6. ad 12. & confirmatione doctrinæ, duobus ultimis.

1 MAGISTRO *symphoniæ* ' *in Jeduthune*, ' *Psalmus Davidis.*
2 'Tantummodo in Deo ^a conquiescit anima mea: ab eo salus mea *est.*
3 Tantummodo ipse rupes mea *est* & salus mea; locus editus meus, non dimovebor *motione* ' magna.
4 'Quousque ^b machinantes ærumnas ' in virum, ' occidemini vos omnes? *quousque eritis* similes muro pando, maceriæ impulsæ?
5 Tantummodo de ' excellentia ejus consilia ineunt depellendi *eum*, delectantur mendacio: ore suo benedicunt, ^c intra se verò maledicunt. Sela.
6 'Tantummodo in Deo conquiesce anima mea; nam ab eo *est* expectatio mea.
7 'Tantummodo ipse rupes mea *est* & salus mea: locus meus editus, non dimovebor.
8 In Deo *est* salus mea & gloria mea; rupes ^d robusta mea, receptus meus *est* in Deo.
9 'Confidite ei omni tempore, ô populi, effundite coram eo ^e animum vestrum: Deus receptui nobis *est*. Sela.
10 'Tantummodo vanitas *sunt* nati plebeio homine, mendacium *sunt* nati præstante viro: ' lancibus illi simul impositi, ascensuri *essent* supra vanitatem.
11 'Ne confidatis oppressioni, & rapina ne evanescatis; opulentia si abundet, ne apponatis animum.
12 'Semel locutus est Deus, ' bis idem audivi, robur esse Dei,
13 Et tuam *esse* Domine benignitatem, te repensurum cuique secundum opus suum.

2 *Tantummodo*] [illegible] ex abrupto [illegible] propositum fiduciæ; de qua gloriatur David adversus omnes difficultates quasi repente [illegible] ex illarum violentia: nam hic psalmus videtur conscriptus, quo tempore Davidem per emissarios suos persequebatur Schaül. a Heb. *silens [illegible].* 3 *Magna*] id est, qua planè corruam, ut 1.Cor. 10.13. 4 *Quousque*] reprehensio administrorum nequitiæ Schaülis per apostrophen, quæ [illegible] narratione illustratur, sequent. ver. b Heb. *machinabimini ærumnas in virum, occidemini: simile est*, 1.*Schem.* 2.3. *In virum*] id est, in me: Enallage personæ. *Occidemini*] id est, livore & nequitia vestra ipsorum consumemini; ut murus pandus atque dissiliens sua ipsius mole corruit, aut nullo negotio dejicitur, [illegible] accipiendum esse comparatio ostendit. simile vide Jeschahh. 30.13. 5 *Excellentia ejus*] scilicet viri Davidis: de hac autem excellentia, vide 1. Schem. [illegible]

c Heb. *in medio sui.*
6 *Tantummodo*] tertia pars, continens duo documentorum genera; unum ad pios pertinens, ut in fide pergant; alterum ad improbos, ut a prava confidentia avocentur. Documenta fidei duorum sunt generum; unum singulare ad Davidem ipsum pertinens, tribus versibus; alterum commune totius ecclesiæ a Davidis exemplo, ver.9.
7 *Tantummodo*] vide versum 2. & 3. nam hi duo versus Amœbæi sunt.
d Heb. *roboris mei.*
9 *Confidite ei*] soli nimirum, ac non ulli homini, vers. sequente.
e Heb. *cor: sic infrà ver.*11. 10 *Tantummodo*] αἰτιολογία cur non sit in ullo homine fiducia collocanda: quæ docet manifestò in superiore versu hanc orationem antithetam desyderari, non esse fidendum homini: cujusmodi ἀνταποδοτα multa in scripturis extant. *Lancibus illi*] id est, si ex æquo librari possent, invenirentur omnes homines nihilo leviores. Est autem in vocibus Hhebraicis synchysis poëtica, quam evidentiæ causa suo ordine reposuimus. 11 *Ne confidatis*] secundum genus documentorum ad improbos Schaülis administros pertinens & ad omnes universè, ne animi illorum in varia hujus mundi studia traducti, diffluant. 12 *Semel locutus est*] Confirmatio superiorum documentorum ab autoritate verbi Dei; qua Deus proponitur nobis potens, misericors, & justus ad ea perficienda quæ suprà dicta sunt. *Bis idem audivi*] hoc est, sæpius docuit me & confirmavit Deus.

Psalmus LXIII.

David desyderium suum revisendæ gloriæ aspectabilis Dei in ecclesia exponit, & expostulat cum Deo: seipsum præsente Dei gratia consolatur, & inimicorum suorum exitium prædicat ac lætitiam suam.

1 'PSALMUS *Davidis, cùm esset* ' *in deserto Jehudæ.*
2 'O Deus, Deus fortis meus es, tempestivè requiro te; ' sitiens est tui anima mea, arescit ad te *spectans* caro mea, ' in terra sicca & ' fessa sine aquis:
3 'Ad videndum ' robur tuum & ' gloriam tuam, ' sicut ^a in loco sancto videbam te:
4 (Nam benignitas tua melior est vita) ' *ut* labia mea laudent te.
5 Sic benedicam tibi in vita mea, in nomine tuo ' attollam manus meas:
6 Quasi adipe & pinguedine saturabitur anima mea, & labiis ^b canoris laudabit *te* os meum.

1 *Psalmus*] psalmus est generis mixti, ἱυκτικὸς καὶ διδασκαλικὸς, constans ex tribus partibus; petitione ardentissima, usque ad vers.7. narratione auxilii divini quod jam tum cùm animo suo sentiebat David, inde ad vers. 10. & prophetia seu prædicatione gloriosa rerum eventurarum ipsi & adversariis, ad finem usque. *In deserto Jehudæ*] 1.Schemu.23.14.& 15. 2 *O Deus*] prima hæc pars, petitio ut Davidi liceat tranquillè versari in Ecclesia Dei, duobus potissimum argumentis nititur: unum est a natura & officio Dei; alterum a difficultatibus & studio Davidis, quæ summatim hoc vers. posita in sequentibus amplificantur, versibus quatuor. *Sitiens est*] vide suprà psalm.42.2.& 3. *In terra sicca*] id est, in deserto horrido, & summis angustiis. *Fessa*] id est, quasi fatiscente præ ariditate nimia: metaphora ab animantibus.
3 *Ad videndum*] ὑστέρωσιν evidentiæ causa transposuimus, quæ alioqui futura fuisset obscurior. *Robur tuum*] vide 1.Chron.16.11. *Gloriam tuam*] id est, tabernaculi tui, & ministerii Ecclesiastici. *Sicut in loco sancto*] primus amplificationis locus a commemoratione antè observati cultus, a quo se arceri indignatur David. a Heb. *in sanctitate.* 4 *Ut labia mea*] secundus amplificationis locus à fine: finis autem duplex ponitur: unus est gloria & cultus Dei, hîc & sequente versu. alter, pax & lætitia supplicis, versu 6. 5 *Attollam manus meas*] id est, invocabo te: synecdoche. b Heb. *cantionum.*

7 *Cùm recordor*] altera pars, narratio; qua se ipsum cōsolatur David, hoc modo: etsi nunc adeò sitiens tui avertor importunitate adversariorum ab adeundo te: hoc tamen interea temporis cōsolatur me, quod recordor tui semper, hoc versu; antè accepta beneficia commemoro, sequente versu; denique animo tibi adhæresco, & tu vicissim confirmas me, ver. 9.

7 'Cùm recordor tui 'super strata mea,' in vi-
giliis meditor de te:
8 Te fuisse summo auxilio mihi, ita ut 'in um-
bra alarum tuarum canerem:
9 *Cùm* [c] adhærescens anima mea sequitur te,
sustentat me dextera tua.
10 'Quamobrem isti *qui* [d] vastationem quæ-
runt animæ meæ, 'pervenient ad imas par-
tes terræ.
11 'Facient ut diffluat eorum quisque [e] per
gladium,' portio vulpium futuri sunt.
12 'Rex verò ipse lætabitur in Deo, gloriabi-
tur 'quisquis jurat per eum, cùm 'obthura-
bitur os loquentium mendacium.

Super strata mea] id est, in tam multis stationibus, ad quas cogor exul me recipere. *In vigiliis*] id est, per noctem, quam per certas vigilias distribuebant veteres: ut Marci 13. 35. 8 *In umbra alarum*] id est, in tuto & securo loco, sub defensione tua: metaphora a pullis pipientibus sub alis matrum. c Heb. *adhæresciit anima mea post te.* 10 *Quamobrem isti*] tertia pars, prophetia eventorum, quæ tum improbis, duobus versibus; deinde etiam piis ad regnum Christi pertinentibus eventura sunt, ver. ultimo. d Heb. *Vastationi quærunt animam meam: hypallage.* *Pervenient ad*] id est, morientur in terram corruentes; sic prædicit duobus versibus David cladem Jisraëlitarum, de qua 1. Schemu. 31. 11 *Facient*] Pelischtæi. e Heb. *per manus gladii: κατάχρησις.* *Portio vulpium*] id est, insepulti jacebunt in montibus, ut bestias pascant. 12 *Rex verò ipse*] id est, qui tum regnaturus est: sic modestè de se ipso per Enallagen loquitur. *Quisquis jurat per*] id est, Deum ex animo profitetur & colit: synecdoche, ut videre est Deut. 6. 13. *Obthurabitur*] id est, finis impositus fuerit calumniis: nam alii morte abrepti, alii pudore confusi futuri erant.

Psalmus LXIIII.

David Deum implorans salutem petit: de adversariorum violentia & fraude conqueritur; postremò confirmatus fide, excidium improborum divinitus eventurum, & bonorum pacem prænuntiat.

1 *Psalmus Davidis*] Psalmus est ejusdem generis cum superiore, constans petitione, usque ad ver. 8. & doctrina prophetica eventus ad finem usque.

2 *Audi ô Deus*] petitio liberationis & salutis, duobus versibus continetur: deinde verò subjicitur illius amplificatio a persona, vi, fraude, & conatibus inimicorum, usque ad versum 8.

Inimici] id est, quē affert mihi inimicus.

4 *Qui exacuunt*] amplificatio a persona inimicorum tota allegorica, qua aulicas criminationes cum armis castrensibus comparat: ut psalm. 5. & 11. & 57. 5.

1 Magistro *symphoniæ*, 'psalmus Da-
vidis.
2 'Audi, ô Deus, vocem meam dum
meditor; a pavore 'inimici custodi vitam
meam.
3 Absconde me ab arcano *consilio* malefico-
rum, a tumultuatione operantium iniquita-
tem.
4 'Qui exacuunt sicut gladium linguam su-
am; intendunt *ut* sagittam suam, verbum 'a-
marulentum,
5 Jaculis petendo ex latebris 'integrum; re-
pentè jaculis petunt eum, 'neque timent:
6 'Confirmant sibi rem malam; narrant de
abscondendis laqueis; 'dicunt, Quis vide-
ret 'illos?
7 Perscrutantur iniquitates; 'conficimur [a] iis
quæ callidissimè sunt perscrutati: adeò inti-
mum 'viri & cor profundum *est*.
8 'Sed ubi jaculis petierit eos Deus, a 'sagit-
ta repentina fuerint plagæ eorum,
9 'Feceruntque ut ipsa lingua sua in seipsos
impingant: vagi se in fugam dabunt 'quis-
quis viderit eos.
10 Quicunque autem homines 'reverentur,
cùm nuntiaverint opus Dei, & factum ejus
intelligendum proposuerint:
11 Lætabitur justus in Jehova, & recipiet se
ad eum; denique gloriabuntur omnes recti
[b] animo.

Amarulentum] id est, virulentum atque venenatum: metaphora a sagittis. 5 *Integrum*] sic nominatim probat innocentiam suam & se comparat cum adversariis, quos maleficos & operarios iniquitatis nominavit versu 3. *Neque timent*] ullo timore, ulla reverentia Dei abducuntur, nulla humanitatis lege. 6 *Confirmant sibi*] id est, vi aperta, & cuniculis agunt. *Dicunt*] rebus instructis & comparatis ad dolum, gloriantur non posse integrum effugere: quod etiam amplificatur sequente versu. *Illos*] laqueos. 7 *Conficimur*] id est, ut ipsorum judicio, non possumus artes tam subdolas percipere, nedum effugere; sic etiam agnoscimus non esse positum in facultate nostra, ut mala quæ nobis comparant, possimus operâ nostrâ effugere, aut industria cognoscere. Hoc autem verbum ita accipiendum esse ostendit tum series argumentorum, tum etiam loci consimiles, Num. 17. 28. Lament. 3. 22. a Heb. *perscrutatione perscrutata.* *Viri*] sive Schaülis nominatim, sive universè omnium; nam utrumque verum est: vide Jirmejæ 17. 9. 8 *Sed ubi*] prophetia ad consolationem piorum apposita, qua explicat David primum quod improbis eventurum est, duobus versibus; deinde quod bonis, ver. 10. & 11. *Sagitta repentina*] ut judicia Dei sunt velocissima, & præsentissima illius manus: sic pergit Propheta in allegoria, ostendens Deum multò validius usurum armis suis contra illos, quàm illi contra Davidem possint.

9 *Fecerunt*] id est, se suo gladio jugulaverint, & sibi ipsis creaverint mali. *Quisquis*] improbus: ut ostendit antithesis versus 11. & infra 66. 10.

10 *Reverentur*] Deum exercentem judicia sua.

b Heb. *cordis.*

Psalmus LXV.

David Dei laudem prædicat, tum propter spirituales ejus benedictiones cum Ecclesia communicatas in Christo, tum propter temporarias & aspectabiles; universè quidem in orbem terrarum, sed maximè omnium in habitationem populi sui e cœlo diffusas.

1 Magistro *symphoniæ* 'Psalmus Da-
vidis canticum.
2 'Tibi *debetur* [a] sedata expectatio *ac*
laus, ô Deus, *qui es* Tzijone; & tibi repen-
dendum est votum.
3 O qui exaudis orationem, usque ad te om-
nis 'caro [b] ventura est.
4 [c] 'Res iniquas quæ prævaluerant mihi, de-
fectiones nostras tu expias.
5 Beatus *quem* elegis, & 'admoves, *qui* inha-
bitat atria tua: saturamur 'bono domus tuæ,
[d] rebus sanctis templi tui.
6 'Res reverendas in justitia proloqueris no-
bis, ô Deus salutis nostræ; 'fiducia omnium
extremitatum terræ & maris longinquarum.
7 'Stabiliens montes virtute sua, accinctus po-
tentia.
8 Compescens strepitum marium, strepitum
fluctuum eorum, & fremitum nationum.
9 'Qui facis ut canant exortus matutinos &
vespertinos, incolæ extremitatum reveren-
tes a signis tuis.
10 'Visitas hanc terram & appetis eam, pluri-
mum ditas eam: 'rivo Dei pleno aquæ; paras
frumentū 'illorū cùm ita præparaveris eam.
11 Porcas ejus irrigando, deprimendo liras
ejus; imbribus dissolvis eam, germini ejus
benedicis.
12 'Coronas annum bonitatis tuæ, & 'orbitæ

1 *Psalmus Davidis*] Psalmus est ἐπαινετικός sive laudativus, constans ex tribus partibus, prima est laudatio a beneficiis Dei singularibus in Ecclesiam suam, usque ad vers. 7. secunda a communi rerum creatarum administratione, usque ad vers. 10. tertia a singulari benedictione in eadem populi sui, inde ad finem usque. Videtur autem hic psalmus a Davide conscriptus esse, postquam populo fame & pestilentia liberato exoratus est Jehova terræ, & cessavit plaga a Jisraële, 2. Schem. 21. 14. & 24. 25.

2 *Tibi debetur*] propositio laudationis ab officio Ecclesiæ, cujus partes ponuntur duæ; una, ut in Deo conquiescat & ipsum adeat per fidem; altera, ut gratias agant & habeant beneficiorum acceptorum nomine:

quæ omnia typicè proponuntur ex usu legis. a Heb. *silentium, vel (ut dicamus) conquiescentia.* 3 *Caro*] id est, homo, ut Gen. 6. 12. b Heb. *venient: syllepsis.* c Heb. *res iniquitatum.* 4 *Res iniquas*] explicatio argumentorum laudis, quorum genera sunt hæc, remissio peccatorum hoc versu; reconciliatio per verbum Dei in Ecclesia, benedictioque ver. sequenti; & continuum benedictionum incrementum verbo Dei atque operibus, vers. 6. 5 *Admoves*] id est, ex electione tua adjungis tibi & Ecclesiæ. *Bono domus tuæ*] id est, omni spirituali benedictione. d Heb. *sancto templi.* 6 *Res reverendas*] id est, angustissimas promissiones in futurum comprehensas verbo tuo. *Fiducia*] transitio ad alteram partem, de communi rerum creatarum administratione. 7 *Stabiliens montes*] altera pars de administratione communi; primùm terræ & maris ordinaria & extra ordinem duobus versibus; deinde rerum cœlestium, vers. 9. quæ omnia in oculis omnium posita sunt ad fidem & laudem comparandam Deo, ver. 9. 9 *Qui facis*] id est, qui totos dies a principio ad finem consumis in docendis hominibus [illegible] tuam: hunc autem versum ex poëtica synchysi paulo obscuriorem [illegible] membris declaravimus. 10 *Visitas hanc terram*] tertius locus a singularibus Dei beneficiis in domicilium & habitationem suorum, quæ beneficia [illegible] tissimis figuris exponuntur. Est autem visitare humanitus dictum, pro eo quod præstare rem quam promiserat Deus, Deut. 11. 10. & sequentibus: vide Genes. 1. *Rivo Dei pleno*] id est, optima pluvia & abundante, divinitus a Deo missa. *Illorum*] de quibus vers. 4. 5. & 6. Est autem hæc species benedictionis synecdochicè omnibus accommodanda, quas percipimus a Deo in præsentem vitam. 12 *Coronas*] id est, facis ut annus unus alius [illegible] quemadmodum rex præstat popularibus. *Orbitæ tuæ*] id est, quas [illegible] cet tibi ambulare ad exerendum benedictiones tuas; hyperbolæ elegantissimæ hîc & duobus sequentibus versibus.

tuæ stillant pinguedinem:
13 Stillant in caulas deserti, & exultatione
colles accinguntur.
14 Vestiuntur pascua gregibus, & convalles
obteguntur tritico; clangentes agunt, *ac*
etiam canunt.

Psalmus LXVI.

Psaltes ad Dei laudes & gloriam prædicandam populos hortatur ab exemplis scripturæ, & ab opere administrationis tum communis erga omnes, tum singularis erga ecclesiam ipsius; ac postremò exemplo suo Dei laudationem confirmat.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, ' *canticum* &
Psalmus. ' Clangite Deo, omnes *in-*
colæ terræ.
2 Psallite gloriam nominis ejus, ' apponite
gloriam laudi ejus.
3 Dicite Deo, quàm reverendus *es* factis tuis:
propter amplitudinem roboris tui ' menda-
citer se dedunt tibi inimici tui.
4 Omnes *incolæ* terræ incurvent se tibi, &
psallant tibi; psallant nomini tuo. Sela.
5 'Venite & videte opera Dei; reverendus *est*
actione erga filios hominis.
6 ‖Convertit mare in aridam; per flumen
transiverunt pedes, illic lætati sumus in
eo.
7 Dominatur potentia sua in seculum, ' oculi
ejus gentes speculantur: qui rebelles sunt
' ne efferantur apud se ipsos. Sela.
8 'Benedicite populi, Deo nostro, & a facite
ut resonet vox laudis ejus:
9 Qui ' restituit animam nostram in vitam,
' neque permittit dimoveri pedes nostros.
10 ' Postquam ' probasti nos Deus, conflasti
nos ut conflatur argentum;
11 ' Induxisti nos in rete ipsum, ' imposuisti
cingulam *asinariam* lumbis nostris:
12 ' Fecisti ut insideret mortalis, *evadens*
in caput nostrum, ' ingressi sumus per ignem
& per aquam; tandem eduxisti nos ad hanc
' saturitatem.
13 ' Ingrediens domum tuam cum holocau-
stis, ' rependam tibi vota mea.

1 *Canticum & psalmus*] Vide suprà 48.1. Psalmus est ἐπαινετικὸς καὶ εὐχαριστικὸς, constans, ex tribus partibus; propositione publica laudis Dei in Ecclesia, usq; ad versum 13. confirmatione ab exemplo singulari supplicis, inde usque ad versum 20. & conclusione, versu 20. Videtur autem hic Psalmus a Davide conscriptus esse, postquam Jisraëlitæ ab immani Pelischtæorum tyrannide liberati sunt, & ipse a persecutionibus. *Clangite*] propositio hortatoria ad laudandum Deum & promulgandum gloriam Christi in tota terra, usque ad ver. 5. aliuntur duobus argumentis; unum est ab operibus antea designatis in Ecclesia ejus, versu 6. alterum ab autoritate, potentia & operibus ejus in cæteros, versu. 7. 2 *Apponite*] id est, laudate & glorificate eum; cujus laudationis forma exponitur versu 3. prædicandæ verò gloriæ, versu 4. 3 *Mendaciter se dedunt*] ut 2. Sch. 22. 45. & sup. 18. 45. 5 *Venite*] explicatio argumentorum ad gloriam & laudem Dei pertinentium: quæ universè hoc ver. posita, in duo genera dividuntur, versibus sequentibus; erga populum Dei, ver. 6. & erga omnes, ver. 7. ‖ *Exod.* 14. 21. *& sequentibus. Jehoschubha* 3. 14. *& sequentibus.* 7 *Oculi ejus*] ut Psalm. 11. 4. *Ne efferantur*] nimirum amplius; sed potius Deum laudent atque glorificent. 8 *Benedicite*] summa repetitio hortamenti ad laudandum Deum, qua transitur ad ἐργασίαν prioris argumenti quod positum est ver. 6. ubi ostendit psaltes, si usquam apparet beneficentia Dei in populum suum, eam illustrem esse in liberationibus, & eo quidem illustriorem quo graviora sunt mala, usque ad ver. 13. a Heb. *facite audire vocem*. 9 *Restituit*] id est, redimit a morte, lethalibusque periculis. *Neque permittit*] ut suprà 55. 23. 10 *Postquam probasti nos*] exegesis allegorica malorum & liberationis acceptæ, quæ summatim proposuerat ver. 9. *Probasti nos*] prima allegoria a metallis probatis & fusis ad ignem. 11 *Induxisti nos*] secunda allegoria a venatione sive aucupio. *Imposuisti*] tertia, a jumentis, quibus clitellæ sub axillaribus loris alligantur per transversum corpus: synecdoche, pro eo quod est clitellas & grave onus afflictionum injecisti nobis. 12 *Fecisti ut insideret*] id est, indignissimo cuique subjecisti nos; sic attingit comminationem Dei quæ habetur Deut. 28. 43. & 44. *Ingressi sumus*] id est, omnis generis clarissima subivimus; proverbiale dictum: quarta allegoria. *Saturitatem*] id est, hanc bonorum copiam ex tanta inopia. 13 *Ingrediens domum tuam*] Confirmatio superioris propositionis ab exemplo singulari, duas partes complectens; laudationem Dei, tribus ver. & narrationem argumentorum laudis, alias versu 16. *Rependam tibi vota*] id est, colam te legitimè,

14 Quæ b *nuncupaverint* aperta labia mea,
& elocutum fuerit os meum in angustia
mea.
15 ' Holocausta c pinguium arietum offeram
tibi cum suffitu: parabo boves cum hircis.
Sela.
16 ' Agite, audite, quicunque timetis Deum;
ut enarrem quæ fecit animæ meæ.
17 Eum ore meo inclamavi, & quidem ' ela-
to *eo quod* subest linguæ meæ.
18 ' Ad iniquitatem si spectassem d animo meo,
non exaudivisset Dominus.
19 At certè exaudivit Deus, attendit ad vo-
cem orationis meæ.
20 ' Benedictus *est* Deus; qui non avertit o-
rationem meam e *a se*, & benignitatem su-
am a me.

b Heb. *aperuerint labia mea*. 15 *Holocausta*] poëticam verborum synchysin evidentiæ causa fugimus, quemadmodum etiam in sequente versu. c Heb *medullatorum*. 16 *Agite*] narratio argumentorũ laudis, ut observatum est in versum 13. 17 *Elato*] id est, erecto ad ipsum animo: est autem hîc elegans periphrasis cordis, ut suprà psal. 10. 7. 18 *Ad iniquitatem*] exegesis proximè præcedentis membri, psaltem libero a rebus iniquis & vanis animo Deum adiisse, ac proinde gratiosè exauditum esse: vide Jacobi 4. 3. & sequentibus. d Heb. *corde*. 20 *Benedictus*] conclusio εὐχαριστικὴ, ut dictum est in versum primum. e *Eclipsis antitheti: ut suprà* 65. 4.

Psalmus LXVII.

Ecclesia regnum Dei in Jehudais operari, ad gentes propagari, & administratione, benedictionibusq; spiritualibus & corporalibus declarari petit.

1 MAGISTRO *symphoniæ* a *fidium*, ' *Psalmus & canticum*.
2 Deus gratiam faciat nobis & bene-
dicat nobis, ' illustret faciem suam erga nos.
Sela.
3 b Cognoscentes in terra ' viam tuam, in
omnibus gentibus salutem tuam,
4 Celebrent te populi Deus, celebrent te
populi omnes.
5 Lætentur & cantent nationes; cùm ' judi-
cabis populos c rectè, & nationes ipsas in
terra deduces. Sela.
6 ' Celebrent te populi, Deus; celebrent te
populi omnes.
7 Terra dante proventum suum; benedicat
nobis Deus, Deus noster.
8 Benedicat nobis Deus, & revereantur e-
um omnes fines terræ.

a Heb. *in pulsationibus*. 1 *Psalmus*] Psalmus est ἱκετικὸς, quo ecclesia postulat adventum regni Dei in Christo: sunt autem postulata tria; primum, ut Deus benefaciat populo quem jam sibi comparaverat, versu 2. secundum, ut iisdem beneficiis spiritualibus populos alios prosequatur & ducat, a ver. 3. ad 6. Tertium, ut omnibus etiam in præsente vita benedicat, tanquam populo uni & adunato per Christum, ad gloriam ipsius: qui summus est omnium postulatorum finis. 2 *Illustret faciem suam*] vide psalm. 4. 7. b Heb. *cognoscendo*. 3 *Viam tuam, salutem tuam*] id est, opus & administrationem tuam, salutaremque gratiam omnibus hominibus; ut Paulus vocat Tit. 2. 11. 5 *Judicabis, deduces*] id est, regem & pastorem ages omnium: hæc autem ad Christum pertinere res ipsa loquitur. c Heb. *rectitudine*. 6 *Celebrent*] versus Amœbæus idem cum ver. 4. initium faciens postulati tertii, ut observatum est in versum 1.

Psalmus LXVIII.

David proposita Dei magnificentia, pios ad laudes illius hortatur ab officio illius, ab exemplis beneficiorum quæ majores acceperant, & a fiducia in qua sanctos omnes oportuit exemplo, factis, & præsentia ejus confirmari, maximè verò ascensu Christi in cœlos, cujus virtute præstantur promissiones Dei erga suos, & minæ in adversarios: itaque populum Dei & exteros iterum ad laudes hortatus, concludit ab explicatione causarum ex quibus laudem promeretur Deus.

1 MAGISTRO *symphonia, Davidis psal-*
mus & canticum.
2 Surgente Deo disperguntur ini-
mici ejus, & fugiunt infesti osores ejus a
conspectu ejus.
3 Quasi impellas fumum, impellis *eos*; ut li-
quefit cera [a] ab igne, pereunt improbi a cō-
spectu Dei.
4 Justi verò lætantes exultant coram Deo;
& gaudent in lætitia.
5 Cantate Deo, psallite nomini ejus; extol-
lite eum qui insidet amœnitatibus de
nomine ejus Jah, ac exultate coram
eo.
6 Pater pupillorum & defensor viduarum
est, Deus in habitaculo sanctitatis suæ.
7 Deus collocat solitarios in familia, edu-
cit vinctos compedibus: at rebelles inha-
bitant [b] locum aridissimum.
8 O Deus cùm procederes coram populo
tuo; cùm gradereris per solitudinem:
Sela:
9 ‖ Terra movebatur, etiam cœli distilla-
bant a præsentia Dei; ipse Sinai, a præsen-
tia Dei, Dei Jisraëlis.
10 Pluviam [c] liberalissimam stillabas, Deus;
possessionem tuam, eamque defessam tu in-
staurabas.
11 Tui [d] catervatim habitabant in ea; te pa-
rante per bonitatem tuam pauperi illi, ô
Deus.
12 Dominus dabat sermonem; earum quæ
annuntiabant, exercitus *erat* magnus *dicen-*
tium,
13 Reges exercituum fugiunt, fugiunt: & quæ
commoratur domi, partitur spolia.
14 Etiamsi jacueritis inter duas strues lapi-
deas, *eritis similes* alis columbæ, tectæ ar-
gento, *aut* cujus alæ *sunt* ex fulvo auro ef-
fosso.
15 Cùm expanderit omnipotens reges in
hac *terra*, niveus eris in Tzalmone,
16 Monte [e] maximo, monte Baschanis; mō-
te [f] frequente gibbis, monte Bascha-
nis.
17 Quare dejiceretis vos, montes frequentes
gibbis? hęc montana desyderat Deus ad se-
dem suam, etiam Jehova inhabitabit in æ-
ternum.
18 Curruum Dei duæ *sunt* myriades, multa
millia angelorum: dominus cum illis *est*,
dominus Sinai in sanctuario *habitans*.
19 Ascendens in sublime, captivam fecisti
captivorum multitudinem, [g] accipiens de-
disti dona hominibus; etiam rebelles ha-
bitando *captivos tenes*, Jah Deus.
20 Benedictus dominus, *qui* [h] quotidie one-
rat nos *donis*; Deus ille fortis salus nostra.
Sela.
21 Deus ille fortis nobis *est* Deus fortis, [i] ad
salutem omnimodam: & Jehovæ Domino
sunt exitus contra ipsam mortem.
22 Tantummodo Deus frangit caput inimi-
corum suorum, verticem comatum conti-
nenter ambulantis in reatibus suis.
23 Dixerat Dominus, ex Baschane reduco,
reduco ex profunditatibus maris,
24 [k] Ut frangens immergas pedem tuum; lin-
guam canum tuorum, in sanguine *fluente* ab

1 *Psalmus*] Psalmus est ἐπαινετικὸς sive laudativus, constans ex partibus quinque; exordio, a ver. 2. ad 5. propositione hortatoria ad laudem, a versu 5. ad 8. confirmatione, a versu 8. ad 25. oratione, a ver. 25. ad 33. & postremò conclusione laudativa, inde ad finem usque. Videtur autem hic Psalmus a Davide conscriptus esse, cùm regno constituto, Pelischtæis superatis, & domitis Jebusæis, arcam Dei deportaturus esset Jeruschalaima, 2. Schē. 6. & 1. Chron. 13. quam ob rem eundem versum adhibet ad translationem arcæ mutatis tantum personis, quem adhibuerat Mosche cùm arca profectura esset; Num. 10.35.
2 *Surgente Deo*] Exordium a loco communi de effectis præsentiæ Dei, tum in adversarios, duob. versibus; tum erga pios & morigeros, versu 4.
Disperguntur] prior effectus præsētiæ Dei in adversarios, quòd funduntur, & fugantur cùm primùm se exerit Deus; ut Pelischtæorum exemplo ostenditur. 2. Sche. 5. 3 *Quasi*] posterior effectus in adversarios, nimirum præceps & præsentissimus illorum interitus, illustratus duplici similitudine; evanescentis fumi, & contabescentis ceræ. a Heb. *a facie ignis.*
4 *Justi verò*] alterum membrum exordii, de fructu præsentiæ Dei erga pios.
5 *Cantate Deo*] propositio hortatoria ad laudationem Dei, duobus nominibus: primùm a majestate & natura ejus, hoc versu; deinde ab officiis, duobus sequentibus. *Insidet amœnitatibus*] id est, omnia possidet amœnissima, nullis perturbationibus aut angoribus infestus est, ac proinde est omnis amœnitatis autor. *De nomine ejus Jah*] id est, de natura ejus sempiterna, per se existente, & quæ aliis dat esse: nam hoc propriè significatur appellatione Jah & Jehova; quæ duæ inter se conjugatæ sunt, & ex eadem radice procedentes: vide Exod. 6.2. in annot. 6 *In habitaculo*] id est, tum in cœlis, ubi majestas ipsius habitat; tum in Jisraële, ubi præsentiam suam aspectabilem constituit Deus. quasi dicat, non opus habet mutare locum, aut laborare ad præstanda officia sua: nam ubicunque locorum est, semper amœnitates colet, & voluntatem suam nullo negotio perficit. 7 *Collocat*] id est, auget liberis, qui sine liberis vivebant: ut psal. 113.9. *Educit*] ut psalm. 107. & 146. *Inhabitant*] id est, destituti benedictione Dei arescunt, & in perpetuis calamitatibus versantur: synecdoche, unum genus ærumnarum exprimens omnium loco.
b Heb. *ariditatem.* 8 *O Deus*] tertia pars psalmi, confirmatio; qua ostendit Psaltes quàm vera sit superior propositio laudis, primùm ab exemplo majorum quibus gratiosè benefecit Deus, tum in profectione tota ab Aegypto, ver. 8. & 9. tum in possessione terræ ver. 10. & 11. tum denique in hostium deturbatione, ver. 12. & 13. Secundò a documentis præsentiæ & operum Dei, a versu 14. usque ad 23. postremò a verbo & promissionibus Dei, quibus freti pii debent supra omnia adversa gloriari, inde usque ad versum 25. ‖ *Exodi 19.*
9 *Terra movebatur*] id est, res omnes creatæ cedebant tibi populum tuum deducenti ut ostendit historia inde ab Exodi 7. usque ad 20. 10 *Pluviam liberalissimam*] vide Deuteronomii 11. 11. secundus exemplorum locus de benedictione Dei in terram, hoc versu; & in habitatores ejus, sequente versiculo. c Heb. *liberalitatum.* *Defessam*] ex siccitate, alióve incommodo. d Heb. *caterva tua habitabant.* 11 *Pauperi*] id est, populo tuo, ut suprà nominavit versu 8. sic autem vocat populum, ad amplificandam misericordiam Dei, qui Jisraëlitas pauperibus majoribus ortos, Deut. 26. & recens ex summa paupertate Aegypti prodeuntes voluit duntaxat gloriari de misericordia sua: tertius exemplorum locus, ut observatum est in versum 8. 12 *Earum quæ annuntiabant*] ut moris erat in populo Dei ἐπινίκια a choreis puellarum cani, & Deo gratias agi, Exod. 15.20. Judic. 5.11. & 11. 36. & 1. Schem. 18. 5. 13 *Quæ commoratur domi*] id est, mulieres ipsæ imbelles, ut Judic. 5.24.

14 *Etiamsi jacueritis*; transitio ad secundum laudationis argumentum: quo docet psaltes, esse permagnum est, quòd Jisraëlitæ ab exemplis majorum confirmantur ipsos a calamitatibus liberatum iri, & illustrem gloriam adepturos; tamen hanc confirmationem ad hoc majorem accedere, quòd Deum sibi præsentem esse vident, & coràm ejus opera experiuntur quæ ab exemplo majorum didicerant: quæ propositio prolepticè hoc versu annuntiata, sequentibus exponitur.
Jacueritis inter] id est, in summis angustiis, sordibus, & squalore vixeritis: metaphora a calonibus & lixis castrensibus, qui a ventorum & cœli injuria utcunque se defendunt noctu delitescendo inter lapides focarios, ac proinde omnem in partem fuligine & atrore maculantur.
Eritis similes] id est splendebitis tum, & circumfulgebitis, atque ab omni atrore vindicabimini, tum præsentia Dei sanctificante vos, quatuor versibus sequentibus; tum operibus maximis quæ Deus effecturus & demonstraturus est in Christo, a ver. 19. ad 23. *Tectæ argento*] id est, alæ nitidissimæ quasi deargentatæ aut deauratæ essent. 15 *Cùm expanderit*] ἐπεξήγησις, sive exornatio superioris propositionis a præsentia Dei, & comitatu angelorum, ver. 18. judicia ejus perficientium: quam præsentiam tum ex operibus quæ postea explicantur, inde a versu 19. tum ex symbolo aspectabili tunc dato demonstrabat Deus. *Expanderit*] id est, fuderit fugatos aut cæsos.
Niveus eris] id est, nihilominus quisque vestrum ex strage inimicorum ... ens per totam terram circumfulgebit puritate & gloria: altera allegoria, idem significans quod dictum est superiore versu. *In Tzalmone*] id est, in ... tuilio terræ, ubi situs est mons Tzalmon cis Jardenem, Judic. 9. 48. vide 1. Reg. 12. 1. synecdoche. 16 *Monte maximo*] id est, in parte ulteriore trans Jardenem, ubi siti sunt Baschanis montes, & amplissimum tractum obtinent.
e Heb. *Dei: ut Gen. 30.8.* f Heb. *gibborum.* *Frequente gibbis*] id est, constante ex multis jugis & collibus. 17 *Quare dejiceretis*] apostrophe prosopopœetica ad montes & terram totam Cenahhanææ, cujus dignitas exponitur a benevolentia, præsentia & documentis Dei, hoc versu; & a gloria ministrorum ejus, versu sequente. 18 *Dominus Sinai*] id est, idem Dominus qui se patribus in monte Sinai patefecit. 19 *Ascendens*] secundus locus confirmationis ab operibus Dei, quorum potentissima demonstratio fuit in resurrectione Christi, & ascensu ad cœlos: nam hujus effecta sunt duorum generum prolepticè hoc versu posita; unus effectus est in adversarios, quòd captivi ducuntur tenenturque catenis potentiæ Dei; alter verò, erga pios & populares Christi, quibuscum habitat & quos donis ornat Deus. hic autem posterior effectus duobus versibus proximè sequentibus exponitur, ὕστερον πρότερον; prior versu 22. *In sublime*] id est, in cœlum, ut interpretatur Paulus. *Captivam fecisti*] id est, mundum, carnem, peccatum, mortem, & satanam subegisti: vide Coloss. 2. 12. & sequentibus. g Heb. *accepisti dona: eclipsis verbi conjugati, ut Exod. 25.2. quomodo accipiendum esse docet vers. sequens, & Apost. ad Ephe. 4.*
Rebelles] id est, eos qui licet victi sint, tamen oppugnant opus tuum & ecclesiæ adversantur. *Habitando*] id est, divina majestate tua Ecclesiam inhabitando in æternum, ut suprà ver. 17. *Jah Deus*] id est, ô Jehova Christe. 20 *Benedictus Dominus*] epiphonema pertinens ad secundum effectum ascensus Christi in cœlos, ut dictum est, præcedente versu: nam illius fructus inde a principio pertinuit ad Ecclesiam Dei. h Heb. *die die, ut Gen. 39.10.* i Heb. *salutes.* 21 *Exitus*] id est, liberationes ab ipsa morte & rebus deploratis, quas toti populo suo præstat. 22 *Tantummodo*] id est, non suos, sed reprobos tantum peccatis adhærentes perdit. *Comatum*] id est, horrentem contumaciam hominis testante: ut Ijobi 5.5. 23 *Dixerat Dominus*] tertius confirmationis locus a verbo & promissionibus Dei, cujus veritatem majores ... experti & agnoscentes celebraverant: vide Num. 21.27. & sequent. & Deut. ...
Ex profunditatibus] ut dixerat Exod. 14.16. k Heb. *ut frangas pedem: ... verbi consequentis recepta in scripturæ locis quorum planus est a natura sensus:* ... 23.18. 24 *Frangens*] caput inimicorum suorum, ut sup. ver. 22.

inimicis, ab unoquoque eorum.
25 *Cùm viderunt incessus tuos, ô Deus; incessus Dei fortis mei, regis mei, *qui est*, in sanctuario;
26 *Præcedebant cantores, pòst fidicines; inter puellas tympana pulsantes.
27 *In congregationibus benedicite Deo Domino, *qui estis* e scaturigine Jisraëlis.
28 *Illic *sit* *Binjamin parvus *&* dominator eorum, principes Jehudæ *&* cœtus eorum, principes Zebulunis, principes Naphtali.
29 *Præcepit Deus tuus robustum esse te; corrobora, ô Deus, *quod operatus es in nobis.
30 E templo tuo *propter Jeruschalaima; tibi afferent *reges donarium.
31 Perde catervam *[l] arundiferam, cœtum *robustorum juvencorum cum vitulis populorum, *fingentem subjicere se cum fragminibus argenti; qui dissipat populos qui bellis delectantur.
32 *Veniant magnates ex Ægypto, Æthiopia [m] celeriter transmittat manuum suarum *donum* ad Deum.
33 *Regna terræ cantate Deo; psallite Domino, Sela:
34 *Insidenti *cœlis cœlorum [n]*antiquorum: en, edit vocem suam, vocem robustam.
35 *Tribuite robur Deo: cujus excellentia est super Jisraëlem, & cujus robur in superioribus nubibus.
36 *Formidabilis es, ô Deus, *e sanctuariis tuis: Deus fortis Jisraëlis ipse dat robur & vires huic populo: benedictus *sit* Deus.

25 *Cùm viderunt incessus tuos*] id est, administrationem tuam, prout prædixeras, omnes ætates expertæ sunt: transitio ad quartam partem psalmi ab exemplo majorū, qui accepto singulari aliquo beneficio Dei gratias agebant & in futurum bene precabantur.
26 *Præcedebant*] id est, singuli suo ordine celebrabāt publicè & orabant Deū: ut Exo. 15. Num. 21. Judic. 5. &c.
27 *In congregationibus*] prima pars orationis, εὐχαριστία hoc versu & quidem publico conventu indicto, ut exponitur sequente ver.
Qui estis] id est, Jisraëlitæ omnes: periphrasis.
28 *Illic sit*] id est, omnes summi & infimi, propinqui & longinqui adsunt, ut hoc officium exhibeant Deo: oratio asyndetos.
Binjamin parvus] quasi dicat, etsi tribus Binjaminis paucitate sua impediri videtur, ac fortasse etiam domestico adhuc in domum Davidis odio (de quo 1. Chron. 12. 29.) ne censeatur in tribubus; tamen oportet me hunc honorem illi tribuere, ut prima vocetur ad hunc conventum sacrum. erat autem parva tribus cæterarum comparatione inde a tempore cladis ad Gibhham acceptæ, ut agnoscit Schaul 1. Schem. 9. 21. deinde etiam attritis bellis quæ contra regnum Davidis gesserat. 29 *Præcepit Deus*] transitio ad alterum orationis membrum occasione sumpta a præcepto Dei: sunt autem precationis tres partes; prima, ut ipse det robur quod imperat, & benefaciat suis, duobus ver. secunda, ut adversarios edomet, ver. 31. tertia ut exteros advocet in communionem regni sui, ver. 32. *Quod operatus es*] id est, beneficia quæ in majores nostros & in nos contulisti. 30 *Propter Jeruschalaima*] id est, electionem gratuitam & fœdus initum cum Ecclesia tua, quæ vera est Jerusalem mater omnium nostrum, Galat. 4. 26. *Reges*] id est, ego & successores mei gratissimo animo agnoscemus te. 31 *Arundiferam*] id est, armatam sagittis; synecdoche: nam sagittæ olim fiebant ex arundinibus, ut arundinem pro sagitta dixit Virgil. Aeneid. 7. l Heb. *arundinis*. *Robustorum juvencorum*] id est, sævientium ducum & militum: allegoria, ut Psalm. 22. 13. de iis qui palàm malefaciunt. *Fingentem subjicere se*] id est, hypocritam: nam hæc duo sunt genera inimicorum Dei. 32 *Veniant*] tertius precationis locus, ut observatum est in versum 29. de amplitudine regni Christi. m Heb. *faciat ut currant manus sua, hoc est, dona, ut Græcè interpretatur Plin. lib. 35. cap. 14. Metonymia.*
33 *Regna terræ*] conclusio hortatoria ad laudem Dei, per apostrophen ad omnes gentes vocatas in Christo. 34 *Insidenti*] primus locus laudis a majestate Dei operibus & verbo testata. *Cœlis cœlorum*] ut 1. Reg. 8. 27. n Heb. *antiquitatis*. *Antiquorum*] id est, ab omni antiquitate, ex quo cœli sunt. 35 *Tribuite robur*] secundus locus laudis, a benefica administratione rerum creatarum in cœlo & in terra. 36 *Formidabilis*] tertius locus laudis a singulari ipsius communicatione cum ecclesia sua. *E sanctuariis tuis*] id est, cœlesti & terrestri, quod est cœlestis illius symbolum.

Psalmus LXIX.

David figura Christi gravissimè conquestus de injuriis & perpessionibus quas indignè pertulit, & de adversariorum scelere; Deum orat pro salute sua, & inimicorum exitio: ac postremò his rebus confectis, Dei laudes a se, ab Ecclesia, omnibusque rebus creatis prædicatum iri docet.

1 Magistro *symphoniæ* *ad hexachorda, *Davidis* ode.

1 *Ad hexachorda*] vide in Psalm. 45. 1. *Davidis ode*] [illegible] ... orationem a versu 2. usque ad 30. & conclusionem laudativam. inde ad finem ... autem David, velut typus Christi a Deo datus, hanc oden scripsisse ipsius Christi & Ecclesiæ nomine: prout evangelica historia commonstrat, & Apostoli accommodant.

2 *Serva me Deus, quia *perveniunt aquæ usque ad animam.
3 Demergor in cœnum [a] profundissimum, ubi non *est* consistendi locus: ingredior profunditates aquarum, & fluentus inundans abripit me.
4 Fatigor clamando, exsiccatur guttur meum; deficiunt oculi mei sperantis in Deum meum.
5 *Cùm plures sunt quàm capilli capitis mei qui oderunt me immeritò, potentiores sunt qui conantur me succidere, qui mihi sunt inimici injuria; tunc quod non rapui, *rependere cogor.
6 O Deus, tu novisti *stultitiam meam, & reatus mei non sunt celati tibi.
7 *Ne erubescant de me expectantes te, domine Jehova exercituum; ne rubore suffundantur mea causa qui quærunt te, Deus Jisraëlis.
8 *Nam propter te sustineo opprobrium, cooperit ignominia faciem meam.
9 Extraneus effectus sum fratribus meis, & alienus filiis matris meæ:
10 ‖ Quia zelus domus tuæ exedit me, & opprobria probris afficientium te accidunt mihi.
11 *Cùm flens *affligo* jejunio animam meam, tum hoc vertitur [b] in summum probrum mihi.
12 *Cùm statuo vestimentum meum cilicium, tum sum illis in parabolam,
13 **Qui* consabulantur de me sedentes in porta; & [c] in odas lyricas bibentibus potum inebriantem.
14 *De me itaque, oratio mea ad te *est hæc*, Jehova, *tempus *est* benevolentiæ: Deus, pro amplitudine benignitatis tuæ exaudi me, pro fide [d] salutari tua.
15 *Eripe me e luto, & ne immergar; eripiar ab osoribus meis, ut a profunditatibus aquarum,
16 Ne inundans abripiat me fluentum aquarum, neq; absorbeat me profundum: & ne præcludat mihi *puteus os suum.
17 *Exaudi me Jehova, quia bona *est* benignitas tua: secundum amplitudinem miserationum tuarum respice ad me,
18 Et ne abscondas faciem tuam a servo tuo; quia est angustia mihi; festina, exaudi me,
19 Appropinqua ad animam meam; vindica eam, *propter inimicos meos redime me.

2 *Serva me*] prolepsis sive propositio universalis eorum quæ petuntur a Deo, continens postulatū, & postulati causam allegoricam. Exornatur autem hæc propositio, usque ad ver. 30. idq; duobus capitibus; unum est, precatio pro salute supplicis, a versu 2. ad 20. alterum, imprecatio in adversarios, usque ad 30. quorum utrique adhibentur suæ causæ.
Perveniunt aquæ] id est, versor in gravi discrimine vitæ: quæ allegoria duobus sequentibus versibus amplificatur ab omnibus circumstantiis ex quibus homines mergi solent. Prima postulati causa, a persona supplicis.
a Heb. *profunditatis*.
5 *Cùm plures*] accommodatio allegoriæ. q. d. anteà tantisper dum non fuerunt ipsorum consilia constituta, & conventus habitus ad ea perficienda, dissimularunt, neque intentarunt quidquam; Jam verò hæc est hora illa quam observarunt ipsi, & potestas tenebrarum: vide Matth. 26. 55. & Luc. 22. 53. Altera postulati causa, a persona adversariorum.
Rependere cogor] morte, qua est persolutum pretium pro peccatis mundi: quæ uno rapiendi verbo synecdochicè designantur.
6 *O Deus*] tertia postulati causa, a conscientia Dei.
Stultitiam meam] id est, quā mihi [illegible] rant & crimina [illegible] adversarii: [illegible] reatus [illegible] pellant [illegible] quasi dicat, tu mihi es horum [illegible] criminum omnium testis, quæ objiciuntur mihi. 7 *Ne erubescant*] [illegible] postulati causa, gloria Dei in confirmatione fidelium omnium. 8 *Nam propter te*] Amplificatio postremæ causæ, primum per explicationem & professionem studii sui erga Deum, quòd etsi indignè premebatur, infractum tamen permanere docet, tribus versibus; deinde per antithesin improbitatis adversariorum cum officio ipsius erga Deum, ver. 11. 12. & 13. ‖ *Joan. 2. 17.* 11 *Cùm flens affligo*] alterum membrum exornationis per antithesin, ut modò dictum est. b Heb. *in probra*. 12 *Cùm statuo*] id est, compono me ad dolorem & [illegible] synecdoche. 13 *Qui*] id est, traducor omnibus modis in publicis & privatis consessibus, seriis & ludicris, sobriis & ebriis, denique apud omnes ludibrio sum.
c Heb. *in pulsationes*. 14 *De me itaque*] hactenus causæ: nunc sequitur petitio salutis, quam secundo versu summatim attigerat, usq; ad ver. 20. *Tempus est benevolentiæ*] id est, tempus est jam ut benevolentia tua appareat ergà me, & ostendas eam. d Heb. *salutis tuæ*. 15 *Eripe me*] petitio respiciens ad querimoniam versus secundi & tertii, versibus duobus. 16 *Puteus*] id est, vorago profundissima sine crepidine & effugio ullo: allegoria. 17 *Exaudi me*] accommodatio allegoriæ vehementissima, continens petitiones duas, quæ duobus sequentibus versibus præpostero ordine explicantur. 19 *Propter inimicos meos*] id est, ut redemptus & victor triumphem ac exultem de inimicis meis: sic transitur ad imprecationem, alteram orationis partem.

1 MAGISTRO *symphonia, Davidis* ^a *psal-*
mus & *canticum.*
2 ^a Surgente Deo ^a disperguntur ini-
mici ejus!, & fugiunt infesti osores ejus a
conspectu ejus.
3 ^a Quasi impellas fumum, impellis *eos*; ut li-
quefit cera [a] ab igne, pereunt improbi a cō-
spectu Dei.
4 ^a Justi verò lætantes exultant coram Deo;
& gaudent in lætitia.
5 ^a Cantate Deo, psallite nomini ejus; extol-
lite eum qui ^a insidet amœnitatibus ^a de
nomine ejus Jah, ac exultate coram
eo.
6 Pater pupillorum & defensor viduarum
est, Deus in habitaculo sanctitatis suæ.
7 Deus ^a collocat solitarios in familia, ^a edu-
cit vinctos compedibus: at rebelles ^a inha-
bitant [b] locum aridissimum.
8 ^a O Deus cùm procederes coram populo
tuo; cùm gradereris per solitudinem:
Sela:
9 ‖ ^a Terra movebatur, etiam cœli distilla-
bant a præsentia Dei; ipse Sinai, a præsen-
tia Dei, Dei Jisraëlis.
10 ^a Pluviam [c] liberalissimam stillabas, Deus;
possessionem tuam, eamque ^a defessam tu in-
staurabas.
11 Tui [d] catervatim habitabant in ea; te pa-
rante per bonitatem tuam ^a pauperi illi, ô
Deus.
12 Dominus dabat sermonem; earum quæ
annuntiabant, exercitus *erat* magnus *dicen-
tium*,
13 Reges exercituum fugiunt, fugiunt: & ^a quæ
commoratur domi, partitur spolia.
14 ^a Etiamsi ^a jacueritis inter duas strues lapi-
deas, ^a *eritis similes* alis columbæ, ^a tectæ ar-
gento, *aut* cujus alæ *sunt* ex fulvo auro ef-
fosso.
15 ^a Cùm ^a expanderit omnipotens reges in
hac *terra*, ^a niveus eris ^a in Tzalmone,
16 ^a Monte [e] maximo, monte Baschanis; mō-
te [f] ^a frequente gibbis, monte Bascha-
nis.
17 ^a Quare dejiceretis vos, montes frequentes
gibbis? hęc montana desyderat Deus ad se-
dem suam, etiam Jehova inhabitabit in æ-
ternum.
18 Curruum Dei duæ *sunt* myriades, multa
millia angelorum: dominus cum illis *est*,
^a *dominus* Sinai in sanctuario *habitans*.
19 ^a Ascendens ^a in sublime, ^a captivam fecisti
captivorum multitudinem, [g] accipiens de-
disti dona hominibus; etiam ^a rebelles ^a ha-
bitando *captivos tenes*, ^a Jah Deus.
20 ^a Benedictus dominus, *qui* [h] quotidie one-
rat nos *donis*; Deus ille fortis salus nostra.
Sela.
21 Deus ille fortis nobis *est* Deus fortis, [i] ad
salutem omnimodam: & Jehovæ Domino
sunt ^a exitus contra ipsam mortem.
22 ^a Tantummodo Deus frangit caput inimi-
corum suorum, verticem ^a comatum conti-
nenter ambulantis in reatibus suis.
23 ^a Dixerat Dominus, ex Baschane reduco,
reduco ^a ex profunditatibus maris,
24 [k] Ut ^a frangens immergas pedem tuum; lin-
guam canum tuorum, in sanguine *fluente* ab

1 *Psalmus*] Psalmus est ἐπαινετικὸς sive laudativus, constans ex partibus quinque; exordio, a ver. 2. ad 5. propositione hortatoria ad laudem, a versu 5. ad 8. confirmatione, a versu 8. ad 25. oratione, a ver. 25. ad 33. & postremò conclusione laudativa, inde ad finem usque. Videtur autem hic Psalmus a Davide conscriptus esse, cùm regno constituto, Pelischtæis superatis, & domitis Jebusæis, arcam Dei deportaturus esset Jeruschalaima, 2. Schē. 6. & 1. Chron. 13. quam ob rem eundem versum adhibet ad translationem arcæ mutatis tantum personis, quem adhibuerat Mosche cùm arca profectura esset; Num. 10.35.

2 *Surgente Deo*] Exordium a loco communi de effectis præsentiæ Dei, tum in adversarios, duob. versibus; tum erga pios & morigeros, versu 4. *Disperguntur*] prior effectus præsentiæ Dei in adversarios, quòd funduntur, & fugantur cùm primùm se exerit Deus; ut Pelischtæorum exemplo ostenditur. 2. Sche. 5. 3 *Quasi*] posterior effectus in adversarios, nimirum præceps & præsentissimus illorum interitus, illustratus duplici similitudine; evanescentis fumi, & contabescentis ceræ. a Heb. *a facie ignis.*
4 *Justi verò*] alterum membrum exordii, de fructu præsentiæ Dei erga pios.
5 *Cantate Deo*] propositio hortatoria ad laudationem Dei, duobus nominibus: primùm a majestate & natura ejus, hoc versu; deinde ab officiis, duobus sequentibus. *Insidet amœnitatibus*] id est, omnia possidet amœnissima, nullis perturbationibus aut angoribus infestus est, ac proinde est omnis amœnitatis autor. *De nomine ejus Jah*] id est, de natura ejus sempiterna, per se existente, & quæ aliis dat esse: nam hoc propriè significatur appellatione Jah & Jehova; quæ duæ inter se conjugatæ sunt, & ex eadem radice procedentes: vide Exod. 6.2. In annot. 6 *In habitaculo*] id est, tum in cœlis, ubi majestas ipsius habitat; tum in Jisraële, ubi præsentiam suam aspectabilem constituit Deus. quasi dicat, non opus habet mutare locum, aut laborare ad præstanda officia sua: nam ubicunque locorum est, semper amœnitates colet, & voluntatem suam nullo negotio perficit. 7 *Collocat*] id est, auget liberis, qui sine liberis vivebant: ut psal. 113.9. *Educit*] ut psalm. 107. & 146. *Inhabitant*] id est, destituti benedictione Dei arescunt, & in perpetuis calamitatibus versantur: synecdoche, unum genus ærumnarum exprimens omnium loco.
b Heb. *ariditatem.* 8 *O Deus*] tertia pars psalmi, confirmatio; qua ostendit Psaltes quàm vera sit superior propositio laudis, primùm ab exemplo majorum quibus gratiosè benefecit Deus, tum in profectione tota ab Aegypto, ver. 8. & 9. tum in possessione terræ ver. 10. & 11. tum denique in hostium deturbatione, ver. 12. & 13. Secundò a documentis præsentiæ & operum Dei, a versu 14. usque ad 23. postremò a verbo & promissionibus Dei, quibus freti pii debent supra omnia adversa gloriari, inde usque ad versum 25. ‖ Exodi 19.
9 *Terra movebatur*] id est, res omnes creatæ cedebant tibi populum tuum deducenti ut ostendit historia inde ab Exodi 7. usque ad 20. 10 *Pluviam liberalissimam*] vide Deuteronomii 11. 11. secundus exemplorum locus de benedictione Dei in terram, hoc versu; & in habitatores ejus, sequente versiculo. c Heb. *liberalitatum.* *Defessam*] ex siccitate, alióve incommodo. d Heb. *caterva tua habitabant.* 11 *Pauperi*] id est, populo tuo, ut suprà nominavit versu 8. sic autem vocat populum, ad amplificandam misericordiam Dei, qui Jisraëlitas pauperibus majoribus ortos, Deut. 26. & recens ex summa paupertate Aegypti prodeuntes voluit duntaxat gloriari de misericordia sua: tertius exemplorum locus, ut observatum est in versum 8. 12 *Earum quæ annuntiabant*] ut moris erat in populo Dei ἐπινίκια a choreis puellarum cani, & Deo gratias agi, Exod. 15.20. Judic. 5.11. & 11. 36. & 1. Schem. 18. 5. 13 *Quæ commoratur domi*] id est, mulieres ipsæ imbelles, ut Judic. 5.24.

14 *Etiamsi jacueritis*; transitio ad secundum laudationis argumentum: quo docet psaltes, esse permagnum est, quòd Jisraëlitæ ab exemplis majorum confirmantur ipsos a calamitatibus liberatum iri, & illustrem gloriam adepturos; tamen hanc confirmationem ad huc majorem accedere, quòd Deum sibi præsentem esse vident, & coràm ejus opera experiantur quæ ab exemplo majorum didicerant: quæ propositio prolepticè hoc versu nuntiata, sequentibus exponitur.
Jacueritis inter] id est, in summis angustiis, sordibus, & squalore vixeritis: metaphora a caloribus lixis castrensibus, qui a ventorum & cœli injuria utcunque se defendunt nodis delitescendo inter lapides focarios, atque inde omnem in prima fuligine & atrore maculantur.
Eritis similes] id est, splendebitis tum, & circumfulgebitis, atque ab omni atrore vindicabimini, tum præsentia Dei sanctificante vos, quæ or versibus sequentibus; tum operibus maximis quæ Deus effecturus & demonstraturus est in Christo, a ver. 19. ad 23. *Tectæ argento*] id est, alæ nitidissimæ quasi deargentatæ aut deauratæ essent. 15 *Cùm expanderit*] ὑποτύπωσις sive exornatio superioris propositionis a præsentia Dei, & comitatus angelorum, ver. 18. judicia ejus perficientium: quam præsentiam tum ex operibus quæ postea explicantur, inde a versu 19. tum ex symbolo aspectabili ecclesiæ dato demonstrabat Deus. *Expanderit*] id est, fuderit fugatos aut cæsos. *Niveus eris*] id est, nihilominus quisque vestrum ex strage inimicorum [illegible] ens per totam terram circumfulgebit puritate & gloria: altera allegoria, idem significans quod dictum est superiore versu. *In Tzalmone*] id est, in [illegible] tullio terræ, ubi situs est mons Tzalmon cis Jardenem, Judic. 9. 48. vide 1. Reg. 12. 1. synecdoche. 16 *Monte maximo*] id est, in parte ulteriore trans Jardenem, ubi siti sunt Baschanis montes, & amplissimum tractum obtinent.
e Heb. *Dei: ut Gen.* 30.8. f Heb. *gibborum.* *Frequente gibbis*] id est, constante ex multis jugis & collibus. 17 *Quare dejiceretis*] apostrophe prosopopœetica ad montes & terram totam Cenahhaneæ, cujus dignitas exponitur a benevolentia, præsentia & documentis Dei, hoc versu; & a gloria ministrorum ejus, versu sequente. 18 *Dominus Sinai*] id est, idem Dominus qui se patribus in monte Sinai patefecit. 19 *Ascendens*] secundus locus confirmationis ab operibus Dei, quorum potentissima demonstratio fuit in resurrectione Christi, & ascensu ad cœlos: nam hujus effecta sunt duorum generum prolepticè hoc versu posita; unus effectus est in adversarios, quòd captivi ducuntur tenenturque catenis potentiæ Dei; alter verò, erga pios & populares Christi, quibuscum habitat & quos donis ornat Deus. hic autem posterior effectus duobus versibus proximè sequentibus exponitur, ὕστερον πρότερον; prior vero versu. 22. *In sublime*] id est, in cœlum, ut interpretatur Paulus. *Captivam fecisti*] id est, mundum, carnem, peccatum, mortem, & satanam subegisti: vide Coloss. 2. 12. & sequentibus. g Heb. *accepisti dona: eclipsis verbi conjugati, ut Exod. 25.2. quomodo accipiendum esse docet vers. sequens, & Apost. ad Ephe. 4. 8.*
Rebelles] id est, eos qui licet victi sint, tamen oppugnant opus tuum & ecclesiæ adversantur. *Habitando*] id est, divina majestate tua Ecclesiam inhabitando in æternum, ut suprà ver. 17. *Jah Deus*] id est, ô Jehova Christe. 20 *Benedictus Dominus*] epiphonema pertinens ad secundum effectum ascensus Christi in cœlos, ut dictum est, præcedente versu: nam illius fructus inde a principio pertinuit ad Ecclesiam Dei. h Heb. *die die, ut Gen.* 39.10. i Heb. *ad salutes.* 21 *Exitus*] id est, liberationes ab ipsa morte & rebus deploratis quas toti populo suo præstat. 22 *Tantummodo*] id est, non suos, sed reprobos tantùm peccatis adhærentes perdit. *Comatum*] id est, horrentem contumaciam hominis testante: ut Ijobi 5.5. 23 *Dixerat Dominus*] tertius confirmationis locus a verbo & promissionibus Dei, cujus veritatem majores iterum experti & agnoscentes celebraverant: vide Num. 21.27. & sequent. & Deut. [illegible]
Ex profunditatibus] ut dixerat Exod. 14.16. k Heb. *ut frangas pedem: [illegible] verbi consequentis recepta in scriptura locis quorum planus est a natura sensus: ut [illegible]* 23.18. 24 *Frangens*] caput inimicorum suorum, ut sup. ver. 22,

inimi-

inimicis,ab unoquoque eorum.
25 *Cùm viderunt incessus tuos, ô Deus; in-
cessus Dei fortis mei, regis mei, *qui est*, in
sanctuario;
26 *Præcedebant cantores,pòst fidicines;in-
ter puellas tympana pulsantes.
27 *In congregationibus benedicite Deo
Domino,* qui estis* e scaturigine Jisraëlis.
28 *Illic *sit* *Binjamin parvus *&* dominator
eorum,principes Jehudæ *&* cœtus eorum,
principes Zebulunis,principes Naphtali.
29 *Præcepit Deus tuus robustum esse te;
corrobora, ô Deus, *quod operatus es in
nobis.
30 E templo tuo *propter Jeruschalaima; tibi
afferent *reges donarium.
31 Perde catervam *l arundiferam, cœtum
*robustorum juvencorum cum vitulis po-
pulorum,* fingentem subjicere se cum frag-
minibus argenti; qui dissipat populos qui
bellis delectantur.
32 *Veniant magnates ex Ægypto,Æthiopia
m celeriter transmittat manuum suarum *do-
num* ad Deum.
33 *Regna terræ cantate Deo; psallite Do-
mino, Sela:
34 *Insidenti *cœlis cœlorum n*antiquorum:
en,edit vocem suam, vocem robustam.
35 *Tribuite robur Deo: cujus excellentia
est super Jisraëlem,& cujus robur in superi-
oribus nubibus.
36 *Formidabilis es,ô Deus,*e sanctuariis tuis:
Deus fortis Jisraëlis ipse dat robur & vires
huic populo: benedictus *sit* Deus.

25 *Cùm viderunt incessus tuos*] id est, admirationem tuam, prout prædixeras, omnes ætates expertæ sunt: transitio ad quartam partem psalmi ab exemplo majorũ, qui accepto singulari aliquo beneficio Dei gratias agebant & in futurum benè precabantur.
26 *Præcedebant*] id est, singuli suo ordine celebrabãt publicè & orabant Deũ: ut Exo.15. Num.21. Judic.5.&c.
27 *In congregationibus*] prima pars orationis, εὐχαριστία hoc versu, & quidem publico conventu indicto, ut exponitur sequente ver.
Qui estis] id est, Jisraëlitæ omnes: periphrasis.
28 *Illic sit*] id est, omnes summi & infimi, propinqui & longinqui adsint, ut hoc officium exhibeant Deo: oratio asyndetos.
Binjamin parvus] quasi dicat, etsi tribus Binjaminis paucitate sua impediri videtur, ac fortasse etiam domestico adhuc in domum Davidis odio (de quo 1.Chron.12.29.) ne censeatur in tribubus; tamen oportet me hunc honorem illi tribuere, ut prima vocetur ad hunc conventum sacrum. erat autem parva tribus cæterarum comparatione inde a tempore cladis ad Gibhham acceptæ, ut agnoscit Schaul 1.Schem.9.21. deinde etiam attritis bellis quæ contra regnum Davidis gesserat. 29 *Præcepit Deus*] transitio ad alterum orationis membrum occasione sumpta a præcepto Dei: sunt autem precationis tres partes; prima, ut ipse det robur quod imperat, & benefaciat suis, duobus ver. secunda, ut adversarios edomet, ver.31. tertia ut exteros advocet in communionem regni sui, ver.32. *Quod operatus es*] id est, beneficia quæ in majores nostros & in nos contulisti. 30 *Propter Jeruschalaima*] id est, electionem gratuitam & fœdus initum cum Ecclesia tua, quæ vera est Jerusalem mater omnium nostrum, Galat.4.26. *Reges*] id est, ego & successores mei gratissimo animo agnoscemus te. 31 *Arundiferam*] id est, armatam sagittis; synecdoche: nam sagittæ olim fiebant ex arundinibus, ut arundinem pro sagitta dixit Virgil. Aeneid.7. l Heb. *arundinis*. *Robustorum juvencorum*] id est, ferocientium ducum & militum: allegoria, ut Psalm.22.13. de iis qui palàm malefaciunt. *Fingentem subjicere se*] id est, hypocritam: nam hæc duo sunt genera inimicorum Dei. 32 *Veniant*] tertius precationis locus, ut observatum est in versum 29. de amplitudine regni Christi. m Heb. *faciat ut currant manus sua, hoc est, dona, ut Græcè interpretatur Plin. lib.35. cap.14. Metonymia.*
33 *Regna terræ*] conclusio hortatoria ad laudem Dei, per apostrophen ad omnes gentes vocatas in Christo. 34 *Insidenti*] primus locus laudis a majestate Dei operibus & verbo testata. *Cœlis cœlorum*] ut 1.Reg.8.27. n Heb. *antiquitatis*. *Antiquorum*] id est, ab omni antiquitate, ex quo cœli sunt. 35 *Tribuite robur*] secundus locus laudis, a benefica administratione rerum creatarum in cœlo & in terra. 36 *Formidabilis*] tertius locus laudis a singulari ipsius communicatione cum ecclesia sua. *E sanctuariis tuis*] id est, cœlesti & terrestri, quod est cœlestis illius symbolum.

Psalmus LXIX.

David figura Christi gravissimè conquestus de injuriis & perpessionibus quas indignè pertulit, & de adversariorum scelere; Deum orat pro salute sua, & inimicorum exitio: ac postremò his rebus confectis, Dei laudes a se, ab Ecclesia, omnibusq; rebus creatis prædicatum iri docet.

1 MAGISTRO *symphoniæ* ad hexachorda,* Davidis* ode.

1 *Ad hexachorda*] vide in Psalm.45.1. *Davidis ode*] est … ,continens … petitionem a versu 2. usq; ad 30.& conclusionem laudativam. inde ad finem … David, velut typus Christi a Deo datus, hanc oden scripsisse … Christi & Ecclesiæ nomine: prout evangelica historia commonstrat, & Apostoli accommodant.

2 *Serva me Deus,quia *perveniunt aquæ us-
que ad animam.
3 Demergor in cœnum a profundissimum, ubi
non *est* consistendi locus: ingredior profun-
ditates aquarum,& fluentus inundans abri-
pit me.
4 Fatigor clamando, exsiccatur guttur me-
um; deficiunt oculi mei sperantis in Deum
meum.
5 *Cùm plures sunt quàm capilli capitis mei
qui oderunt me immeritò, potentiores sunt
qui conantur me succidere, qui mihi sunt
inimici injuria; tunc quod non rapui,* re-
pendere cogor.
6 O Deus, tu novisti *stultitiam meam, &
reatus mei non sunt celati tibi.
7 *Ne erubescant de me expectantes te, do-
mine Jehova exercituum; ne rubore suffun-
dantur mea causa qui quærunt te, Deus Jis-
raëlis.
8 *Nam propter te sustineo opprobrium, o-
perit ignominia faciem meam.
9 Extraneus effectus sum fratribus meis, & a-
lienus filiis matris meæ:
10 ‖Quia zelus domus tuæ exedit me,& op-
probria probris afficientium te accidunt
mihi.
11 *Cùm flens *affligo* jejunio animam meam,
tum hoc vertitur b in summum probrum
mihi.
12 *Cùm statuo vestimentum meum cilicium,
tum sum illis in parabolam,
13 *Qui confabulantur de me sedentes in
porta;& c in odas lyricas bibentibus potum
inebriantem.
14 *De me itaque,oratio mea ad te *est hæc*,Je-
hova,* tempus *est* benevolentiæ: Deus, pro
amplitudine benignitatis tuæ exaudi me,
pro fide d salutari tua.
15 *Eripe me e luto,& ne immergar; eripiar
ab osoribus meis, ut a profunditatibus a-
quarum,
16 Ne inundans abripiat me fluentum aqua-
rum,neq; absorbeat me profundum: & ne
præcludat mihi *puteus os suum.
17 *Exaudi me Jehova,quia bona *est* benigni-
tas tua: secundum amplitudinem miserati-
onum tuarum respice ad me,
18 Et ne abscondas faciem tuam a servo
tuo; quia est angustia mihi; festina, ex-
audi me,
19 Appropinqua ad animam meam; vindica
eam,* propter inimicos meos redime me.

2 *Serva me*] prolepsis sive propositio universalis eorum quæ petuntur a Deo, continens postulatũ, & postulati causam allegoricam. Exornatur autem hæc propositio, usque ad ver.30. idq; duobus capitibus; unum est, precatio pro salute supplicis, a versu 2. ad 20. alterum, imprecatio in adversarios, usque ad 30. quorum utrique adhibentur suæ causæ.
Perveniunt aquæ] id est, versor in gravi discrimine vitæ: quæ allegoria duobus sequentibus versibus amplificatur ab omnibus circumstantiis ex quibus homines mergi solent. Prima postulati causa, a persona supplicis.
a Heb. *profunditatis*.
5 *Cùm plures*] accommodatio allegoriæ. q.d. anteà tantisper dum non fuerunt ipsorum consilia constituta, & conventus habitus ad ea perficienda; dissimularunt, neque intentarunt quidquam: Jam verò hæc est hora illa quam observarunt ipsi, & potestas tenebrarum: vide Matth.26.55.& Lucæ 22.53. Altera postulati causa, a persona adversariorum.
Rependere cogor] morte, qua est persolutum pretium pro peccatis mundi: quæ uno rapiendi verbo synecdochicè designantur.
6 *O Deus*] tertia postulati causa, a conscientia Dei.
Stultitiam meam] id est, qua … & criminantur adversarii: … reatus … appellantur … quasi dicat, … es horum … criminum omnium testis, quæ objiciuntur mihi. 7 *Ne erubescant*] … postulati causa, gloria Dei in confirmatione fidelium omnium. 8 *Nam propter te*] Amplificatio postremæ causæ, primum per explicationem & professionem studii sui erga Deum, quòd etsi indignè premebatur, infractum tamen … docet, tribus versibus; deinde per antithesin improbitatis adversariorum cum officio ipsius erga Deum, ver.11.12.& 13. ‖ Joan.2.17. 11 *Cùm flens affligo*] alterum membrum exornationis per antithesin, ut modò dictum est. b Heb. *in probra*. 12 *Cùm statuo*] id est, compono me ad dolorem & luctum: synecdoche. 13 *Qui*] id est, traducor omnibus modis in publicis & privatis consessibus, seriis & ludicris, sobriis & ebriis, denique apud omnes ludibrio sum. c Heb. *in pulsationes*. 14 *De me itaque*] hactenus causæ: nunc sequitur petitio salutis, quam secundo versu summatim attigerat, usq; ad ver.20. *Tempus est benevolentiæ*] id est, tempus est jam ut benevolentia tua utaris ergà me, & ostendas eam. d Heb. *salutis tuæ*. 15 *Eripe me*] petitio respiciens ad querimoniam versus secundi & tertii, versibus duobus. 16 *Puteus*] id est, vorago profundissima sine crepidine & effugio ullo: allegoria. 17 *Exaudi me*] accommodatio allegoriæ vehementissima, continens petitiones duas, quæ duobus sequentibus versibus præpostero ordine explicantur. 19 *Propter inimicos meos*] id est, ut redemptus & victor triumphem ac exultem de inimicis meis: sic transitur ad imprecationem, alteram orationis partem.

20 *Tu

20 Tu nosti] secunda pars petitionis, Imprecatio: ad quam venitur repetita paucis querimonia de probro & calamitate sua, tribus versibus.
e Heb. cor.
f Heb. venenum vel cicutam.
|| Matth. 27.34. Marc. 15.23. Joan. 19.29.
23 Sit mensa] sequitur post querimoniam imprecatio, usq; ad versum 30. cujus partes sunt duæ; una, in vitam præsentem, usque ad versum 26. altera, in futuram. Maledictionis autem præsentis duo sunt genera: unum, in ipsas personas, tribus versibus; alterum, in ipsas habitationes & facultates earum, versic. 26. quę petitiones ex adverso respondent querimoniis superioribus inverso ordine.
Mensa eorum] qui amarore aluerunt me, &c.
Ad retributiones] hoc est, ut talionis pœnam luant: sic interpretandam esse hanc vocem (quę nusquam alibi plurali numero substantivè legitur) evincit Apostolus ad Rom. 11.9.
g Heb. sit castellum: enallage numeri.
27 Quia quem tu percussisti] transitio ad alterum orationis membrum; præfixa ætiologia hoc versu, ab infidelitate, injustitia, & inhumanitate hostium.
Quem tu percussisti] sic Christus percussus Dei appellatur Jeschahb. 53.4.

20 ' Tu nosti opprobrium meum, pudoremq; meum, & ignominiam meam: coram te sunt omnes hostes mei.
21 Opprobrium frangit [e] animum meum, adeò ut afficiar ægritudine: cumque expecto qui condoleat, nemo adest; aut consolatores, tamen non invenio.
22 'Quin potius dant pro alimento meo [f] amarorem; || & in siti mea bibendum dant mihi acetum.
23 ' Sit ' mensa eorum ante eos pro laqueo, & pro tendicula ' ad retributiones.
24 Obtenebrentur oculi eorum, ut non videant: & fac ut lumbi eorum jugiter nutent.
25 Effunde super eos indignationem tuam, & æstus iræ tuæ assequatur eos.
26 g Sint castella eorum desolata, in tentoriis eorum ne sit habitator:
27 ' Quia ' quem tu percussisti persequuntur, & secundum dolorem confossorum tuorum ' narrationes contexunt.
28 ' Appone [h] pœnam ad pœnam iniquitatis eorum, & ' ne veniant in justitiam tuam.
29 ' Deleantur de libro viventium, & cum justis ne conscribantur.
30 ' Ego pauper & dolens; cùm salus tua, Deus, in edito collocaverit me,
31 Laudabo nomen Dei cantico, & magnificabo eum gratiarum actione,
32 Quæ melior videbitur Jehovæ; bove, juvenco, cornuto, *aut* ungulam scissam habente ' *quoquam.*
33 Quod ubi viderint mansueti, lætabuntur; & ' reviviscet animus vester, ô quærentes Deum:
34 Quòd attendat ad egentes Jehova, & vinctos suos non spernat.
35 Laudabunt eum cœli & terra, maria, & quicquid repit in eis:
36 Quia Deus servat ' Tzijonem, & instaurat civitates Jehudæ: ut habitent ibi, & hæreditariò possideant eam *terram*:
37 i ' Posteri, inquam, servorum ejus possideant eam; & amantes nominis ejus habitent in ea.

Narrationes contexunt] id est, sermone illos ludificantur; & eò quidem atrocius, quo durius illos a te tractari vident: quod Christo & piis accidisse omnes historiæ testantur. 28 *Appone pœnam ad pœnam*] id est, affice eos æterna pœna, quasi alteram superaddas alteri: humanitus dictum de pœnis æternis quas infligit Deus, prout sequentia docent. h Heb. *iniquitatem ad iniquitatem: ut Gen.* 4.13. *Ne veniant in justitiam*] id est, ne accenseantur justis, ut sequens versus explicat humanitus. 29 *Deleantur*] ut Exod. 32.32.
30 *Ego pauper*] Conclusio laudativa continens primùm propositionem laudis, usque ad versum 36. deinde ætiologiam, duobus ultimis: laudationis autem tria sunt membra; unum a supplice liberato, tribus versibus; secundum, ab Ecclesia, versu 33. & sequente; tertium, a toto mundo, ver. 35. 32 *Quoquam*] id est, ullius animalis quamvis legitimo sacrificio. 33 *Reviviscet*] id est, qui jam amplitudine calamitatis meæ confusus prosternebatur, quasi recepta vita exultabit. 35 *Laudabunt eum*] nimirum suo modo, cùm instaurabitur per Christum Ecclesia; vide Rom. 8. prosopopœia. 36 *Tzijonem*] id est, Ecclesiam, cujus typus olim fuit Tzijon, & Judæa tota. i Heb. *semen.* 37 *Posteri*] id est, Jisraël Dei, & vera Ecclesiæ membra.

Psalmus LXX.

Argumentum est idem cum fine Psalmi 40.

1 Ode Davidis] ode est μνηστικὴ, eodem planè argumento & iisdem propè vocibus cum psalmo 40. a versu 14. ad finem usque.
Ad recordandum] vide Psalmo 38.1.

MAGISTRO *symphoniæ,* ' ode *Davidis* ' *ad recordandum.*
2 Deus ad eripiendum me; Jehova, ad auxilium meum festina.
3 Pudefiant & rubore perfundantur quærentes animam meam: agantur retrorsum & ignominia afficiantur qui delectantur malo meo.
4 Retrocedant pro mercede pudoris sui, qui dicunt euge, euge.
5 Gaudeant & lætentur in te omnes quærentes te; ac dicant jugiter, magnificetur Deus, amantes salutis tuæ.
6 Cùm ego sim pauper & egens, ô Deus, festina mea causa: auxilium meum & liberator meus es; Jehova, ne tardes.

Psalmus LXXI.

Psaltes fidem suam in Deum professus servari ab inimicis petit, & Deum a munifica natura ejus, promissionibus, operibus anteactis, gloriaq; sollicitans adversariis imprecatur malè: officium suum erga Deum liberatione accepta profitetur, & de ea cum animo suo confirmatus securè spondet se gratias acturum Deo.

1 Ad te Jehova] ode est αἰτητικὴ, generis εὐκτικοῦ, constans ex duabus partibus: prior est petitio, usque ad versum 22. posterior votum laudis & gratiarum actionis, inde ad finem usque. Petitionis autem summa est, ut Deus servet supplicem: quæ petitio per prolepsin enuntiata, versib. suis inde argumentis amplificatur: primùm est a natura, promissionibus, operibus, & gloria Dei, usque ad ver. 4. secundum, a persona adversariorum, inde usque ad ver. 14. tertium, a persona supplicis, inde usque ad ver. 22. videtur autem hunc psalmum scripsisse David, jam senex, cùm fugeret ab Abschalomo filio: ex multis hujus odæ ver. non obscurè judicatur.
|| Psal. 31.
2 Justitia tua] primus locus a natura Dei justa & grata.
a Heb. rupes habitaculi.
3 Præceptum] secundus locus a verbo & promissionibus Dei quas amplectitur fides, duobus versibus proximè seq.

1 ' AD te, Jehova, me recipio; ne erubescam in seculum.
2 || ' Justitia tuâ eripe me & libera me; inclina ad me aurem tuam, ac serva me.
3 Esto mihi [a] rupes quam inhabitem, quo veniam jugiter; ' præceptum posuisti de servando me, quia petra mea & munitio mea es.
4 ' Deus mi, libera me e manu improbi; e manu [b] iniquè & præfractè agentis.
5 Nam tu es expectatio mea, domine Jehova; fiducia mea a pueritia mea.
6 ' Tibi innitor inde ab utero; a visceribus matris meæ tu abripuisti me: ' in te *est* laus mea jugiter.
7 ' Tanquam ostentum fui multis; adeò es mihi receptus robustus.
8 ' Impleatur os meum laude tua, toto die gloriâ tuâ.
9 ' Ne abjicias me tempore senectutis: cùm deficit virtus mea, ne derelinquas me:
10 Quia loquuntur inimici mei de me, qui observantes animã meam ' consultant simul:
11 Dicendo, Deus dereliquit eum, persequimini & prehendite eum; dum nemo *est* qui eripiat.
12 Deus, ne longè abesto a me; Deus mi, ad auxilium meum festina.
13 Pudefiant, deficiant adversantes animæ meæ; operiantur opprobrio & ignominia quærentes malum meum.
14 ' Ego verò jugiter in expectatione sum, ' de tota laude tua; & perrecturus sum.

4 *Deus mi*] transitio ad tertiũ locum, qui est ab operibus singularibus Dei erga Davidem, & anteacta ejus fide atque experientia. Fit autem transitio per repetitionem postulati, de quo ver. 1. b Heb. *iniqui agentis & præfracti.* 6 *Tibi innitor*] id est, tu sustentas me inde a conceptu atque ortu meo. *In te est laus mea*] id est, nulla pars vitæ meæ vacat tuis beneficiis, & proinde tota ad laudem tuam pertinet: transitio ad quartum locum a gloria Dei. 7 *Tanquam ostentum*] id est, tanta fide & virtute protexisti me, ut exemplo meo quod ipsis ostendisti, multi adducti sint ad credendum tibi. Hanc enim propriam esse vocis Hebrææ significationem arguunt omnes scripturæ loci, ubi personis tribuitur. 8 *Impleatur os meum*] ita mihi benefac, ut nihil in ore geram præterquam beneficia tua, laudandi tui argumenta. 9 *Ne abjicias*] repetitio postulati cum amplificatione a persona supplicis: quo interim transitur ad secundum argumentorũ genus de persona adversariorum: in quo primùm impietatem illorum exponit, deinde imprecatur ver. 13. 10 *Consultant*] vide 1. Schem. 16 & 17. 14 *Ego verò*] tertium argumentum postulati a persona supplicis; in quo profitetur psaltes primùm spem suam præsentem & fiduciam in Deum, deinde officium in futurum pollicetur de laudibus Dei prædicandis: postremò ab anteacta experientia & acceptis documentis ac beneficiis Dei postulatum salutis suæ repetit, a versu 17. usque ad 22. *De tota*] .i. quandoquidem jamq; laudis argumenta dedisti mihi, & certis quasi particulis illius, liberando me ex urbe, & Achitophelis consilium evertendo; confido te ... ut tota tua laus in plena mea instauratione demonstretur.

15 Os meum narraturum est justitiam tuam,
quotidie salutem tuam: quamvis ignorem
'numeros *ejus*:
16 Aggressus c omnimodam fortitudinem
Domini Jehovæ; commemorabo justitiam
tuam solius.
17 Deus, 'docuisti me a pueritia mea, & huc-
usque indicavi mirabilia tua.
18 Quare etiam tantisper dum d senex & ca-
nus sum, Deus, ne derelinquas me; donec
indicavero 'brachium tuum *huic* generati-
oni, omni venturæ *generationi* fortitudinem
tuam:
19 Nam justitia tua Deus, in altum usque *as-
surgit*: quia facis res magnas; Deus, quis est
par tibi?
20 Quia postquam fecisti e ut experirer angu-
stias magnas & malas; f rursus vitæ restituis
me, & ex abyssis terræ rursus facis ut ascen-
dam.
21 Auges magnitudinem meam, & 'diver-
tens consolaris me:
22 'Etiam ego celebraturus sum te instrumē-
to nablii, fidemq; tuam Deus mi: psallam
tibi cithara, ô sancte Jisraëlis.
23 Cantabunt labia mea, quando psallam ti-
bi, & anima mea quam redemeris,
24 Etiam lingua mea quotidie enuntiabit ju-
stitiam tuam: quòd erubuerint, quòd pu-
dore perfusi fuerint quærentes malum me-
um.

15 *Numeros*] vide psal. 40.6. Est autem in his verbis modesta correctio, quasi dicat, narrabo res inenarrabiles, non pro ipsarum amplitudine, sed pro tenui facultate mea: aggrediens saltem, versu sequente, & fideliter expendens quæ docueris me, versu 17.
c Heb. *fortitudines*.
17 *Docuisti me*] postremus locus a rebus antè gestis: quarum genera ponuntur duo, documenta de verbo & spiritu, hoc versu; & opera, ver. 19. & sequentibus.
d Heb. *senectam & canitiem*.
18 *Brachium tuum*] id est, opus maximum & valentissimum: ut sequentia exegeticè ostendunt.
e Heb *fecisti ut viderem*: synecdoche.
f Heb. *reverteris, vivificabis*, &c. *Si reverteris, facis ut ascendam*, mox in fine versus.
21 *Divertens*] supple ad me: humanitus dictum.
22 *Etiam*] conclusio votiva laudis omnimodæ, & gratiarum actionis ex animo & corpore.

Psalmus LXXII.

David moriturus Deum orat ut Schelomoni spiritum justitiæ tribuat, legitimamq; administrationem & benedictionē suam: deinde justa administratione & benedictione Schelomonis ac Christi elegantissimis versibus celebrata, benedicit Deo.

1 'PRO *Schelomone*. 'O Deus, judicia tua
regi da, & justitiam tuam filio regis.
2 Judicet populum tuum a justè, & pau-
peres tuos iure.
3 Proferant 'montes' pacem populo, & col-
les propter justitiam.
4 'Vindicabit pauperes populi; servabit 'fi-
lios egentis, conteret verò oppressorem.
5 Reverebuntur te b quandiu erit sol; & du-
rante luna in generationem æternam.
6 Ut cùm descendit pluvia super sectam her-
bam; cùm imbres, irrigatio terræ;
7 Florebit temporibus ejus justus: & ampli-
tudo pacis, 'donec non sit luna:
8 Et dominabitur 'a c mari uno ad alterum,
& a flumine d quaquà *sunt* fines terræ.
9 Coram eo incurvabunt se e barbari, & ini-
mici ejus 'pulverem lingent.
10 'Reges oceani *accolæ* & insulani munus
reddent, reges 'Schebæ & Sebæ donarium
offerent:
11 Denique incurvabunt se ei omnes reges,
omnes gentes servient ei.
12 Quoniam eripiet egentem vociferantem,
& pauperem cui non fuerit adjutor;
13 Parcet attenuato & egenti, animasque e-
gentium servabit;
14 A dolo & a violentia vendicabit animam
eorum: adeò pretiosus *est* sanguis eorum in
oculis ejus.
15 Ideò 'quandiu vivet, 'dabit ei de auro
Schebæ; & orabit' pro eo jugiter, toto die
benedicet ei.
16 'U*bi* fuerit pugillus tritici in terra, 'in ver-
tice montium, 'commovebit se ut Libanus
fructus ejus; & florebunt f cives ut herba
terræ.
17 'Erit nomen ejus in seculum, durante g so-
le sobolescet nomen ejus; & benedicentes
sibi in eo, omnes gentes beatum prædica-
bunt eum.
18 'Benedictus *sit* Jehova Deus, Deus Jisraë-
lis; qui facit mirabilia solus:
19 Et benedictum nomen gloriæ ejus in se-
culum: 'impleaturque gloria ejus tota ter-
ra; Amen, iterum Amen.
20 'Finiuntur orationes Davidis filii Jis-
chai.

1 *Pro Schelomone*] Ode est ἱκετικὴ, qua moriturus David Schelomonem filium regem institutum cōmendat Deo, & illius specie (prout Schelomo typus fuit Christi) regnum Dei in Christo venturum optat & prædicat. Quamobrem hæc ode ex tribus partibus constat: prima est petitio, tribus primis versibus; secunda est prophetica regni Schelomonis ac potius Christi descriptio, a versu 4. usque ad 17. tertia, laudatio, ad finem usque. *O Deus*] hujus petitionis tria sunt capita: primum, ut Deus spiritu justitiæ Schelomonem instruat ad officium persungendum, prout petiit Schelomo 1. Reg. 3. secundum, usus justitiæ a Deo collatæ, versu 2. tertium, fructus benedictionis Dei ex administrata justitia ad ipsum & ad totum regnum perventurus, vers. 3. a Heb. *in justitia*. 3 *Montes*] id est, totum regnum montibus abundans: synecdoche. *Pacem*] id est, omnimodam benedictionem, ut pacis nomen sumi ab Hebræis accipitur. 4 *Vindicabit*] prophetica explicatio regni Christi (quod Schelomonis regno præfiguratum est) per exornationem duorum capitum quæ in petitione posita sunt, nimirum administratæ justitiæ, & fructus benedictionis: justitiæ autem duæ sunt partes, bonorum defensio, & improborum ultio: fructus gradibus quatuor distinguitur; primus est timoris & reverentiæ Dei, versu 5. secundus, incrementi & ædificationis ecclesiæ, versu 6. tertius, propagationis regni per vocationem gentium & voluntarium illarum obsequium versu 8. & sequentibus, quartus, infinitæ benedictionis ad subditos & ad regem perventuræ, inde a versu 12. *Filios egentes*] id est, homines calamitatibus pressos, ac veluti hæreditariis: vide psalm. 37.25. b Heb. *cum sole, & ante lunam, generatione generationum*.

7 *Donec non sit luna*] id est, in perpetuum: vide Gene. 26. annot.
8 *A mari uno usque ad alterum*] id est, Schelomo quidem a mari mediterraneo ad mortuum, & ab Euphrate usque quo protenditur terminus descriptus Exod. 23. Num. 34. Deut. 11. & alibi, ut completum fuisse legitur 1. Reg. 4. 20. Christo verò in universo mundo.
c Heb. *a mari usque ad mare*.
d Heb. *usque ad fines terræ*.
e Heb. *sicci, id est sitientis deserti incolæ, agrestes atque indomiti*.
9 *Pulverem lingent*] id est, proni se in terram prosternent, in signum fidei, reverentiæ, atque obsequii.
10 *Reges oceani*] vide 1. Reg. 4. 33. & toto decimo capite, quomodo hæc figuratè Schelomoni ex parte contigerint: quæ hodie implentur in Christo, ut sequens versus explicat. *Scheba & Seba*] vide Gen. 10. 7.
15 *Quandiu vivet*] quisque eorum quos redemerit & vendicaverit. *Dabit ei de auro Scheba*] id est, ultrò ex tota facultate sua præstabit debitum officium atque obsequium: quod munerum collatione olim significabatur synecdochicè, ut 1. Schem. 10.27. *Pro eo*] id est, pro salute ejus, & bono totius regni. 16 *Ubi fuerit*] hoc est, nihil erit tam exiguum, quod non augeatur vel multiplicetur in immensum per benedictionem Dei. *In vertice montium*] id est, etiam in loco incommodissimo. *Commovebit se ut Libanus*] id est, mutuo constricta perstrepet copiosa seges, ut arbores Libani: hyperbole. f Heb. *e civitate*. 17 *Erit nomen ejus*] hoc est, tum ipse in sempiternum vivet, tum de nomine suo filios Dei & Christianos a se dictos gignet; qui nomini ipsius benedicant, & sibi de hac sua prærogativa gratulentur: nam hæc in speciem tantùm Schelomoni evenerunt. g Heb. *ante solem: ut suprà ver. 5.* 18 *Benedictus sit Jehova*] Conclusio laudativa. 19 *Impleaturq;*] id est, sanctificato nomine ejus adveniat regnum ejus. 20 *Finiuntur*] id est, hanc ultimam orationem moribundus habuit: vide 2. Schem. 23. 1.

Psalmus LXXIII.

Psaltes post spirituale certamen erumpens in commendationem bonitatis Dei, exponit ægritudinem animi sui & bonorum, qua afficiuntur cùm propter secundos improborum successus, tum propter calamitates suas: deinde rationem sui expediendi ostendens, incertum improborum statum certumq; exitium proponit: postremò tanquam resipiscens se totum credit Deo, & illi hæsurum profitetur.

1 'PSALMUS *Asapho*. 'Atqui bonus *est* Jis-
raëli Deus, puris a animo.

1 *Psalmus*] Psalmus est didascalicus continens propositionem voluntatis Dei erga suos, versu 1. confirmationem ab experientia prophetæ & piorum hominum a versu 2. usque ad ver. 23. & conclusionem, inde ad finem usque. De hac autem inscriptione vide psalm. 50. 1. *Atqui bonus est*] propositio ex abrupto, quia propheta per paralepsin (quæ in scriptura frequentissima est) certaminis carnis suæ & spiritus reticens, & quasi repente ex difficultatibus eorum emergens, conclusionem proponit tantùm; affirmans utcunque calamitates urgeant, tamen Dei bonitatem semper esse præstantissimam bonis. a Heb. *corde*, ut ver. 7. & ver. 13. & sic deinceps.

2 'Equidem quod ad me, penè *declinave-
rant pedes mei; nihil ferè aberat quin ' ef-
funderentur gressus mei:
3 Cùm inviderem insanientibus, prosperita-
tem improborum aspicerem.
4 'Nam non *sunt* nexus usque ad mortem eo-
rum, 'sed pingue *est* robur eorum.
5 In labore mortalium non sunt, & cum *reli-
quis* hominibus non afficiuntur plagis.
6 Idcirco cingit eos ' torques superbiæ, o-
perit *velut* ornamentum violentia eos.
7 Emicat præ pinguedine uterque oculus eo-
rum, 'superant cogitationes animi.
8 'Tabifici sunt, & loquuntur malignè oppres-
sionem; *&* ' e sublimi loquuntur.
9 ' Opponunt cœlis os suum, & lingua eorum
pervadit terram.
10 'Ideoq; redit populus ejus huc, 'cùm aquæ
pleni *poculi* exprimuntur ipsis,
11 ' Ut dicant, quomodo cognosceret Deus
fortis? ut esset notitia in excelso?
12 Ecce istos improbos, ut tranquilli [b] *in* se-
culo augeant vires.
13 Utique inaniter purifico animum meum,
& 'lavo in munditia manus meas:
14 Cùm sim plaga affectus quotidie, & ca-
stigatio mea *præstò sit* omnibus matuti-
nis.
15 ' Si dixerim, 'narrabo [c] talia, ' ecce gene-
rationem filiorum tuorum: perfidus fu-
ero,
16 Si cogitem cognoscere hoc, [d] laboriosum
visum est in oculis meis:
17 Donec ' ingressus essem in sanctuaria Dei
fortis, animadvertissem ' finem isto-
rum.
18 ' Utique in lubricis ponis eos, dejicis eos
in vastitates.
19 Quomodo [e] abeunt in desolationem quasi
momento; desinunt, consumuntur ' ter-
roribus?
20 'Tanquam somnium, postquam evigila-
vit *quispiam* ? domine, 'cùm [f] expergisceris
'imaginem eorum contemnis.
21 'Cùm exacerbabatur animus meus, & *in*
renibus meis me ipsum exacuebam,
22 ' Tum eram brutus, qui ignorarem: *velut*
jumenta eram apud te.
23 ' Itaque ego jugiter futurus sum tecum;
'prehendisti manum dexteram meam.
24 'Consilio tuo deduc me, ut postmodum *in*
gloriam recipias me.
25 Quis *esset* mihi in cœlis *præter te*? & [g] præ-
ter te nullo delector in terra.
26 ' Deficiente carne mea & animo meo ru-
pes animi mei & portio mea Deus *est* in se-
culum.
27 ' Nam ecce longinqui [h] a te pereunt, ex-
scindis [i] quicunque adulterando *deficit* a
te.
28 De me itaque, propinquum esse Deo mi-
hi bonum *est*; pono in Domino Jehova re-
ceptum meum, ut enarrem omnia opera
tua.

2 *Equidem*] confirmatio propositionis per narrationem certaminis quod subeunt pii, usque ad ver. 15. & eventus quem largitur Deus inde ad 23. Certaminis autem ponuntur duo genera: unum singulare prophetæ, qui carnem suam fatetur prosperitati improborum, suisque calamitatibus non satis acquievisse, usque ad versum 10. alterum commune piorum, versibus sequentibus.

Declinaverant pedes] id est, prægravatus carnis infirmitatibus animus propè aberraverat ob officio: metaphora.

Effunderentur gressus mei] id est, diffluerem velut aqua, ne insisterem viis quas præscripsit Deus.

4 *Nam non sunt*] prior locus ætiologiæ a continua improborum prosperitate usque ad versum 10. Est autem in his verbis elegantissima translatio ad exprimendos secundos improborum casus a textorum telis: quasi dicat, cùm primùm vitam suam orsi sunt, perpetuo cursu eam sine mora vel impedimento usque ad extremum vitæ actum peragunt, ut cùm ex æquabili vel enodi stamine & trama tela contexitur.

Sed pingue] id est, non sunt ut exilia fragiliaque fila, quæ subinde sit opus religare nodis; sed sunt velut robusta, crassa, æqua, & valentia fila, quæ ad finem usque illæsa percurrunt telam præsentis vitæ: hæc metaphora in sequentibus versibus exponitur: cui similem vide Jeschahh. 38. 10. & 14. 6 *Torques superbiæ*] id est, superba sua violentáque facta gloriæ sibi & oramento vertunt. 7 *Superant*] id est, fœcundis etiam rebus utuntur supra quàm ipsi cogitaverant. 8 *Tabifici sunt*] id est, facto & sermone sunt exitiosi aliis, quasi eos consumant tabe. *E sublimi*] proverbiale loquendi genus. 9 *Opponunt cœlis*] id est, licenter & impunè in Deum blasphemias eructant, & in humanum genus contumelias: metonymia. 10 *Ideoq;*] Secundus locus ætiologiæ a communi piorum sensu.
Cùm aquæ] id est, cùm non tantùm indignam improborum felicitatem observant, sed suas etiam calamitates quasi amaras potiones indies sibi comparari vident. 11 *Ut dicant*] attoniti rerum gravitate & infirmitate carnis, quasi in dubium vocantes providentiam & administrationem Dei. b Heb. *seculi*.
13 *Lavo in munditia*] ut suprà 26. 6. 15 *Si dixerim*] altera pars Psalmi incipiens a disceptatione dilemmatica; qua docet psaltes quam rationem tandem secutus sit ad eventus bonorum malorumque cognoscendos, postquam exploravit has duas judicandi vias quæ duobus hisce versibus continentur; nam hoc versu ostendit quantopere ipsum caro solicitaverit ut judicaret de piis ex re præsente, quod mundus solet facere; sequente verò docet quomodo misso sensu carnis, & spiritus sui tenuitate agnita adductus sit ad consulendum Deum: hæc autem sunt μεταβατικὰ ad alteram orationis partem de eventu. *Narrabo talia*] id est, res secundas improborum, & contrà bonorum adversas. c Heb. *sicut* hæc.
Ecce generationem] prosopopœia ironica adversus Deum, qua protervia improborum exponit Psaltes ludificantium Deum in sanctis ejus: quæ ex adverso respondet propositioni ver. 12. d Heb. *labor*. 17 *Ingressus*] i. contulissem me ad doctrinam cœlestem percipiendã, quę in locis sacris & prophetarũ scholis tradebatur: sic enim Davidem a Schaüle Najothas ad Schemuelem fugisse, ubi conventus prophetarum habebatur, legimus 1. Schem. 19. 18. *Finem istorum*] i. exitum, quem improbis tribuit Deus observassem. 18 *Utique*] propositio metaphorica status & eventus improborum, quam duo seq. ver. illustrant. e Heb. *finis*. 19 *Terroribus*] vide Ijobi 18. 20 *Tanquam*] id est, ipsi cum felicitate sua evanescunt.

Cùm expergisceris] id est, incipis [illegible] vim tuam ad exsequendum justitiam tuam: humanitus dictum ut psal. 35. 23. f Heb. *vel cùm expergefacis*, *istos* [illegible].
Imaginem eorum] id est, eos ipsos, qui [illegible] amplius sunt quàm umbra imaginaria, psal. 39. 7.
21 *Cùm exacerbabatur*] Confessio peccati in priore illa cogitatione & voluntate hærentis, ad excitandum studium suum & amplificandam gloriam Dei, versibus sequentibus.
22 *Tum eram*] id est, non magis sapiebam in rebus istis quàm pecudes.
23 *Itaque ego*] Conclusio, qua propheta beneficium Dei agnoscens primùm se illi regendum & ducendum tradit [illegible] sequente versu; deinde summam Dei majestatem cum infirmitate sua comparans bonorumque eventa cum improborum exitiis, se hæsurum Deo perpetuò profitetur ad gloriam ipsius. *Prehendisti*] id est, in lubrico hujus vitæ labentem sustinuisti doctrina & operibus tuis, ver. 17. 24 *Consilio tuo*] non autem et sententia animi mei. g Heb. *tecum*. 26 *Deficiente carne mea*] id est, quæcunque me angustiæ corporis aut animæ urant. 27 *Nam ecce*] Confirmatio gloriationis piorum in Deo, a contrario improborum eventu, quem suprà docuit. h Heb. *tui*. i Heb. *adulteratum a te*.

Psalmus LXXIIII.

Ecclesia gravissimis calamitatibus ab Antiocho oppressa expostulat cum Deo de suis perpessionibus; scelera hostium proponit: & Deum tandiu cessare conquesta, fœderis ipsius, magnificorumq; operum recordatur, indignissimorumq; in Deum facinorum quæ hostes perpetraverant: idcirco Deum pro salute sua, gloria nominis ipsius, & hostium confusione supplicat.

1 ' ODE *didascalica*, ' *Asapho*. 'Quare De-
us ' rejicis in æternum ? ' fumare per-
git ira tua in gregem pastus tui?
2 ' Recordare cœtus tui; te acquisivisse [a] an-
tea, vendicasse tribum possessionis tuæ; mõ-
tem Tzijonis hunc *esse in* quo habitabas.
3 ' Attolle pedes tuos ad vastitates ' æternas,
ad omnia mala *quæ* facit inimicus ' in loco
sancto.
4 ' Rugientes hostes tui in medio synagoga-
rum tuarum, ' posuerunt insignia sua [b] *pro*
insignibus.

1 *Ode didascalica*] id est, in perpetuum Ecclesiæ documentum tradita, ut Psal. [illegible] Est autem hæc oda generis ἐγκλητικοῦ [illegible], continens partes [illegible] Exordium sive propositionem, ver. 1. 2. & 3. narrationem ver. 4. ad 10. [illegible] nem, inde ad [illegible] usque.
Asapho] ut psal. 50. 1. Videtur [illegible] hanc oden Ecclesia Deo cecinisse, quo tempore Antiochus populum Dei [illegible] sima tyrannide pressit, & omnem cultum Dei nefariè prophanavit. *Quare Deus*] exordium sive propositio proleptica, constans ex duabus partibus; expostulatione cum Deo, versu 1. & petitione duobus sequentibus: quæ duæ partes exordii reliquo psalmo exornantur. *Rejicis*] id est, nobis adesse & [illegible] desinis tam diu & sine intermissione. *Fumare pergit*] id est, ardet: [illegible] che metaphorica. 2 *Recordare*] id est, demonstra opere te [illegible] esse Ecclesiæ, regni, & religiosi loci, quem antea præsentia tua [illegible] ctificaveras. a Heb. *antiquè*. 3 *Attolle pedes*] id est, accurre, [illegible] dictum. *Aeternas*] id est, indefinentes & perpetuo durantes, [illegible] pedine: ut ver. 1. *In loco sancto*] id est, in templo, urbe, & regione [illegible] modo accipiendum esse docebunt sequentia. 4 *Rugientes*] [illegible] plicans expostulationem versus primi, primùm a maleficiis tyrannicis [illegible] iiorum, usque ad ver. 9. deinde a privatione singularium beneficiorum Dei [illegible]
Posuerunt insignia] id est, omnia signa cultus sacri a Deo institutis [illegible] privata, in templo, urbe, agro, regione tota, & in hominibus ipsis [illegible] sua trophæa, idola, statuas, prophanos cultus, præputium, & omnia [illegible] exercitia in populum Dei invehererent: de his videndi sunt libri Machabæorum [illegible] Josephus de antiquitatibus Judaicis lib. 12. b Heb. *insignia*.

5 Nobilis habitus est eorum quisque, prout
efferebat sursum [d] contra implexa ligna se-
cures.
6 Etiam nunc sculpturas ejus simul, vecte &
tuditibus tundunt.
7 Immiserunt ignem in sanctuaria tua deji-
cientes in terram; prophanarunt tabernacu-
lum nominis tui.
8 Dixerunt [f] cum animo suo, vim inferamus
eis pariter: incenderunt omnes synagogas
Dei fortis dejicientes in terram.
9 Insignia nostra non videmus; non est am-
plius propheta, neque est apud nos qui sciat
usque quò.
10 Quousque ô Deus, probro afficiet hostis?
irritabit inimicus nomen tuum in æternum?
11 Quare avertis manum tuam, & quidem dex-
teram tuam? e medio sinus tui cohibe.
12 Atqui Deus rex meus est jam olim, ope-
rans [g] omnimodam salutem in medio terræ.
13 Tu disrupisti robore tuo mare, perfregisti
capita cetorum in aquis.
14 Tu conquassasti capita balænæ, ‖ dedisti
cibum ipsi populo [h] per deserta proficiscenti.
15 Tu fidisti fontem & torrentem; tu are-
facis fluvios validos.
16 Tuus est dies, etiam tua nox: tu parasti lu-
men hujus & solem.
17 Tu statuisti omnes terminos terræ: ipsam
æstatem & hyemem tu formasti.
18 Recordare saltem hujus; [i] inimicum pro-
bro afficere, ô Jehova, & populum stultum
irritare nomen tuum.
19 Ne tradas isti catervæ [k] vitam turturis
tuæ; catervæ pauperum tuorum ne oblivis-
caris in æternum.
20 Intuere in fœdus: nam repleta sunt ob-
scurissima loca terræ, caulæ sunt violentiæ.
21 Qui attritus est, ne redeat confusus; pau-
per & egens laudent nomen tuum.
22 Surge, ô Deus, [l] age causam tuã; recordare
opprobrii tui quo afficeris a stulto quotidie.
23 Ne obliviscaris vocis hostium tuorum;
strepitus insurgentium in te, [m] augescentis
jugiter.

Psalmus LXXV.

David accepto nuntio de Abneri cæde, a novis dissidiis metuens Deum orat, ut propter nomen suum misereatur populi: officiumq; suum erga Deum & populum sibi conciliatum professus, Deum orat ut pergat regnum ipsi tradere, in quo Deo servire & populum justè gubernare possit.

1 MAGISTRO symphoniæ, ne perdas; Psal-
mus Asapho, & canticum.
2 Celebramus te Deus, celebramus:
nam propinquum nomen tuum, enarrant
mirabilia tua.
3 Cùm excepero conventum, ego [a] rectis-
simè judicabo.
4 Solutas terræ omniumq; habitatorum ejus,
ego aptabo columnas, Sela.
5 Dicens insanientibus, ne insaniatis: &
improbis ne attollatis cornu.
6 Ne attollatis contra excelsum cornu ve-
strum; ne loquamini collo duro.
7 Non enim ab exortu aut ab occasu, neque
a deserto est [b] exaltatio:
8 Sed Deus judex; hunc deprimit, & illum
extollit.
9 Nam poculum in manu Jehovæ, & vinum

c Heb. æquus est. 5 Prout efferebat] id est, quo vehementi[a] in excelsis opera [...] e ligno elabo[ra]ta & compacta ista dissipabat: hanc versum ita reddendum esse Hebraicæ voces, accentus, & contextus ipse docent. d Heb. contra implexum ligni. 6 Etiam nunc] amplificatio a circumstantia temporis, quasi dicat, ne hoc quidem hominibus illis est satis, quòd disjecta & disturbata sint omnia: conquirunt rudera quæ vestibus impellant, & minutas particulas quas malleis comminuant; adeò altè infixum hæret odiũ cultus tui, & religionis nostræ. e Heb. miserunt in ignem sanctuaria: hypallage: ut Judic. 1.8. 7 Sanctuaria tua] id est, loca sacra, synagogas, scholas, & quæ sunt ejusmodi: ut sequente versu exponitur. f Heb. in corde suo. 9 Insignia nostra] id est, omnia illa prisca testimonia & documenta ceremoniarũ, quarum pædagogio nos antea instituebat Deus. Hoc primum est beneficium ademptum; cui subnectuntur duo alia; unum, ordinariæ prædicationis verbi; alterum, singularis prophetiæ, qua extra ordinem consolabantur populum prophetæ per singulares revelationes spiritus. 10 Quousque ô Deus] altera pars psalmi, continens primùm expostulationem cum Deo, duobus versibus: deinde patheticam propositionem causarum ex quibus Deus ad misericordiam provocatur, a ver. 12. ad 19. ac postremò petitionem gratiæ & liberationis, reliquis versibus. Expostulationis autem partes sunt duæ: una, quod blasphematur Deus, hoc versu; altera quòd ipso cessante opprimuntur pii, sequente versu. 11 Et quidem dexteram] id est, liberatricem & pios sustentantem: nam hoc benignum Dei opus erga suos in scripturis ferè dexteræ attribuitur humanitus. E medio] id est, noli ulterius otiosam esse; sed velut eductam exerce in adjumentum nostrum: humanitus dictum, ut de pigro dicitur Proverb. 19.24. & 26.15. 12 Atqui Deus] propositio argumentorum quibus provocatur Deus ad misericordiam, sumptorum primùm naturæ ejus fœderisq; gratiosi; deinde operum ejus tum singularium quæ extra ordinem Deus populo suo præstitit, tribus sequentibus; tum etiam quæ ex ordine naturæ pergunt, ver. 16. & 17. Rex meus] id est, curat me ab initio recipiens me in fidem & clientelam suam. g Heb. salutes. 13 Cetorum] sive crocodilorum, ut Jechezkelis 29.3. id est, nomarchorum, magnatum & ducum, quorum operam adhibuit Parhho ad persequendũ Jisraëlitas. vide Exod. 14. 14 Balenæ] id est, Parhhonis, quem cum copiis obtrivit mare: sic Jeschahh. 27.1. ‖ Exod. 14. Cibum] id est, man & coturnices, de quibus Exod. 16. & Numer. 11. hunc autem locum ita accipiendum esse ostendit ipsa verborum series cum historia comparata: similem constructionem vide Jehosch. 15.19. & Judic. 1.15. h Heb. desertorum. Exodi. 16. & Deut. 8. Exod. 17.6 Num. 20. 11. 15 Fidisti fontem] id est, petram & rupem, ut manaret fontem: frequens synecdoche a fine, ut vulgo coquere panem, molere farinam dicimus, ex Jeschahh. 48.21. & 41.18. Torrentem] id est, aquam multam, ut biberet cœtus & jumenta, Num. 20.11. Arefacis] id est, ut spatium aridum effecisti ad transitum populi tui per Jardenem, quo tempore Jarden superabat omnes ripas suas. [...] thesin ex hypothesi sive exemplo singulari, ut commodiùs ad [...] operam transeat. 16 Lumen hujus] id est, Lunam cum [...]. 18 Recordare] postremus commiserationis locus, ab indignitate [...] quas in Deum torquent inimici. quasi dicat, ut taceamus [...] fœdus tuum nobiscum & opera admirabilia; saltem hoc effice, ut nomen tuum vindicetur ab inimicis tuis. i Heb. inimicus probro afficit, &c. 19 Ne tradas] petitio tripertita, pro ratione causarum quæ modo adducta [...] qua primùm salutem Ecclesiæ tribus versibus; deinde gloriam nominis [...] ac postremò compressionem impiorum postulat. k Heb. [...] Turturis] id est, Ecclesiæ tuæ inermis, imbellis, simplicis, & mitis, [...] est, adeoque turtur, qui minimus censetur in columbarum genere, [...] Aristoteles lib. 5. de historia animalium, cap. 13.

20 Nam repleta sunt] id est, nihil est tam abstrusum atque reconditum, quo non pervaserit istorum violentia. 21 Confusus] i. repulsam a te ferens. l Heb. contende contentionem tuam. m Heb. ascendentis.

1 Ne perdas] vide suprà psal. 57.1. id est, Psalmus est ἀποτρεπτικός, sive (ut ita dicamus) deprecativus, quo deprecatur David funesta illa & exitialia bella quæ inter ipsum & domum Schaülis gesta fuerant, videns utrinque populum miserè perditum iri, nisi Deus pro misericordia sua provideret. Hunc enim psalmum ad ea tempora pertinere nominatim ostendit versus quartus, quibus Abner ad Davidem profectus regnum Jisraëlis obtulerat ipsi; & Joab totum consilium nefario suo scelere ita conturbaverat, ut a gravioribus bellis metus esset, 2. Schem. 3. Constat autem ex duabus partibus: prima est propositio locorum ex quibus Dei misericordia imploratur, a versu 2. ad 10. secunda, petitio, duobus ultimis. Asapho] ut Psalm. 50.1. Canticum] ut Psalm. 48.1. 2 Celebramus te] prior pars Psalmi, propositio locorum ad conciliandam misericordiam pertinentium. Sunt autem duo loci; unus a confessione beneficiorum præsentium & præteritorum Dei, hoc versu; alter, a professione studii sui in præstando officio erga Deum & regnum universum, versibus sequentibus. Nam propinquum] id est, multa nobis suppeditasti publica & privata argumenta celebrandi nominis tui, ex quibus cognoscimus te nobis adesse etiam his turbulentis & calamitosis temporibus: in his enim miraculis Dei non respicit propriè David ad prisca jam olim in populo facta, sed partim ad singularia Dei opera erga ipsum, cùm profugus esset, restitutus, evectus, & in regno unius tribus conservatus contra vim cæterarum, partim ad publica erga suum regnum. 3 Cùm excepero] secundus locus comparandæ misericordiæ, professio officii quod se præstiturum pollicetur David. q. dicat, ne sinas, ô Deus, Judæos & Jisraëlitas amplius mutuis inter se bellis confici, aut consiliũ de habendo Jisraëlitarum omnium conventu (quod jam Abnero autore initum est) abrumpi; sed propter nomen tuum & veritatem tuam effice, ut Jisraëlitæ in hoc consilio pergant, & ego meis partibus coram te defungi possim. Conventum] in quem Jisraëlitæ suadente Abnero consenserant, 2. Schem. 3.17. & qui postmodum Chebrone habitus est, 2. Schem. 5. ubi Jisraëlitas honorificentissimè fuisse a rege exceptos legimus 1. Chron. 11.3. & 12.23. ad finem usque a Heb. rectitudinibus. 4 Solutas terræ] id est statum regni & Ecclesiæ diffutum per has diuturnas clades & dissentiones instaurabo: metaphora, quæ sequentibus exponitur. 5 Dicens] id est, propositis Dei judiciis avocans a via ipsorum mala. Ne attollatis] id est, ne insolescatis & ferociatis thrasonicè: metaphora a petulcis animantibus. 6 Contra excelsum] quo autore rex fui institutus, 2. Schem. 3.18. & hic conventus indictus est. Collo duro] id est, reluctante & renitente adversus voluntatem Dei: metaphora ab animantibus refractariis & impatientibus jugi. 7 Non enim] ἐργασία propositionis præcedentis, ne cornua efferant contra excelsum adversarii ver. 6. Non est (inquit) hoc regnum a mundo, sed a Deo profectum. A deserto] id est, septentrione aut meridie: Nam utrinque Judæa clauditur deserto. b Heb. extollere. 8 Sed] vide 2. Schem. 3.1. 9 Nam poculum] occupatio, quasi dicat, fateor quidem me non sine gravi damno meo & meorũ hucusq; evectum esse, ut calamitates bonis æquè ac malis communes sunt: sed tamen (utcunque turbulenta sint & periculosa omnia) quàm malè cedat improbis, ex parte res præsentes commonstrant, & tandem exitus adversariorum funestus ostendet. hæc allegoricè poculi appellatione figurantur, quod filiis quidem bibendum, improbis verò epotandum præbet Deus, ut Jeschahhjæ 51. Jirmejæ 25. & alibi.

tur-

turbidum est, plenum mixtione, ex quo fun-
dit: veruntamen fæces ejus *quas* expresse-
rint, bibent omnes improbi terræ.
10 Ego itaque annuntiem in seculum, psal-
lam Deo Jahhakobi:
11 Et omnia cornua improborum succidam;
exaltentur cornua justi.

Quas expresserint] id est, quas ipsi sua impunitate, gravitate, & pertinacia sibi comparaverint.

10 *Ego itaque*] altera pars Psalmi, petitio per paralepsin: nam perinde est ac si diceret David; ne perdas, ô Deus, sed potius rationem ineas qua tui Jisraëlitæ conserventur, ut annuntiem, psallam, &c. *Jahhakobi*] id est, Jisraëlis, qui populus unus est ad Dei unici fœdus & cultum vocatus; prout etiam designavit Elija 1. Reg. 18. 31. 11 *Succidam*] id est, exarmem improbos; & ita mutilem ut se in posterum contra te efferre nequeant. *Exaltentur*] id est, confirmentur justi, ut erecto capite Deum colere & in regno tranquille versari possint. Sic 1. Schem. 2. 1.

Psalmus LXXVI.

Psaltes Deum celebrans de præsentia ipsius & magnifico opere adversus Assyrios, potentiam iræ ejus ad exequendam voluntatem ipsius ostendit, & omnes ad Deum colendum hortatur.

1 MAGISTRO *symphoniæ* a *fidium*: *Psal-
mus Asapho & canticum.*
2 Nobilis *est* in Jehuda Deus, in Jisra-
ële magnum nomen ejus:
3 Cujus tugurium *est* Schalemi, & habitacu-
lum Tzijone.
4 Ibi confregit b coruscos arcus; scutum,
gladiumq;, & bellum. Sela.
5 Illustris factus es, magnificus; ex monti-
bus direptionis.
6 Dediderunt se in prædam robusti c ani-
mo, dormitaverunt somnum suum: adeò
ut non invenerint ulli viri bellatores manus
suas.
7 Præ increpatione tua, ô Deus Jahhakobi;
consopitus est & currus & equus.
8 Tu, tu *inquam*, formidabilis es: ecquis
consisteret coram te, ex quo irasceris?
9 Ubi e cœlis facis ut audiatur sententia:
terra timet, & quieta sidit;
10 Cùm surgit ad judicium Deus, ad servan-
dum omnes mansuetos terræ. Sela.
11 Cùm æstus hominum celebrat te, residu-
um æstuum cingis.

a Heb. *in pulsationibus*: ut psal. 4. 1.

1 *Psalmus*] Psalmus est generis ἐγχειριστικοῦ, constans ex partibus quatuor: prima est exordium, generatim proponens argumenta laudationis Dei, ver. 2. & 3 secunda est narratio, a ver. 4. ad 8. tertia est propositio doctrinæ ad Ecclesiam pervenientis ex narratione, inde ad ver. 12. quarta conclusio hortatoria. Videtur autem hic psalmus, ut etiam psal. 48. ad tempora Chizkijæ referendus esse, quibus copiarum Sancheribi pars [illegible] litus interfecta est: 2. Reg. 19. 2. Chron. 32. & Jeschahh. 37.

Asapho] ut Psalm. 50. 1.

2 *Nobilis est*] Exordium, ut observatum est in ver. 1. proponens duo argumenta laudationis Dei; a mirificis operibus ejus quibus se ipsum nobilitavit, ut narratur inde a ver. 4. & a singulari ipsius præsentia atque habitatione Jeruschalaimi, ver. 3. 3 *Schalemi*] vide Gen. 14. 18. 4 *Ibi*] id est, apud Jeruschalaima & Tzijonem, quæ Sancherib obsidebat: narratio. *Confregit*] id est, hostes ita cecidit, ut nullis militaribus armis uti possent, his vitam adimens, illis frangens animum; perinde atque si omnia ipsorum arma dissiluissent: metonymia. b Heb. *prunas, vel scintillas arcus, id est, præ motore scintillantes, sive ignescentes.* *Coruscos*] amplificatio ἀσυνδέτως, quasi dicat, potentissimum, instructissimum, & accuratissimum exercitum: synecdoche. 5 *Illustris factus es*] ἀποστροφὴ ad Deum, inceptam narrationem illustrans. *Ex montibus*] id est, nobilitata est majestas tua ex eo maximè, quòd Assyriorum castra vicinos montes occupantia diripienda tradidisti nobis, prout sequens versus explicat. 6 *Dediderunt se*] superstites ex clade, qui mane deseruerunt castra & fuga se proripuerunt. c Heb. *corde.* *Dormitaverunt*] occisi ab angelo. *Adeò ut non invenerint*] his prostratis, illis se in pedes conjicientibus: vide 2. Reg. 19. 32. quomodo nihil planè adversus Jeruschalaima tentare potuerint; quod hîc dicitur invenire manus suas, τὸ ἐγχειρεῖν. 7 *Increpatione*] i. potente verbo tuo, & nullo negotio: prout denũtiaverat Jeschahhija 2. Reg. 19. 20. & seq. *Et currus*] i. quisquis valebat robore, antecessor, & princeps in castris regis Assyriæ, 2. Chro. 32. 21. hi enim maximè curribus & equis vehi solent: synecdoche. 8 *Tu, tu*] transitio ad propositionem didascalicam per epiphonema. *Ecquis*] cõmunis locus de imbecillitate rerum creatarum adversus iratum creatorẽ suum, ad quem transitur ex superioris hypotheseos argumẽto. 9 *Ubi e*] ἐργασία propositionis ab exemplo totius terræ: quod metaphoricè exponit psaltes, Deum cùm judice terreno comparans, duobus ver. 11 *Aestus hom.*] i. cùm æstuantes & insolentes adversus te homines coërcentur judicio tuo; ac proinde materiam præbent celebrandi tui. hic primus usus sententiæ Dei, de qua ver. 9. *Residuum æstuum*] id est, circumvallas & munis populum tuum, quem ex hostium tuorum æstu reservasti: respicit enim ad prophetiam quæ habetur 2. Reg. 19. 30, alter usus sententiæ Dei, bonorum salus.

12 Vovete & *vota* reddite Jehovæ Deo ve-
stro; quicunque circumstant illum, afferant
munus illi formidabili,
13 *Qui* vindemiat spiritum antecessorum,
formidabilis regibus terræ.

12 *Vovete*] conclusio hortatoria, ut observatum est in ver. 1. *Afferant munus*] ut Chezkijæ temporibus factum est, 2. Chron. 32. 23. 13 *Vindemiat spiritum*] id est, propter suos potentibus vitam momento & nullo negotio adimit, 2. Chron. 32. 21.

Psalmus LXXVII.

Psaltes Ecclesiam docet quomodo in extremis rerum difficultatibus implorat fidem Dei; certamen carnis exponit in dubium vocantis benignitatem Dei, & victoriam spiritus adversus carnem, se ipsum a natura, promissionibus, operibusq; Dei confirmantis.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, *præfecto* po-
steris Jeduthunis, cum *Asapho*; *psal-
mus.*
2 Vox mea ad Deum *fertur*, cùm exclamo;
vox mea ad Deum, ut aurem advertat ad me.
3 a Tempore angustiæ meæ dominum re-
quiro: manu mea noctu perfusa, & non in-
termittente: renuente consolationem ad-
mittere anima mea.
4 Recordor Dei, cùm fluctuando perstrepo:
meditor, cùm obruit se spiritus meus. Sela.
5 Cùm tenes b vigiles oculos meos; concu-
tior, ita ut non possim eloqui.
6 Reputo tempora inde ab antiquitate, an-
nos *superiorum* seculorum.
7 Recordor musicæ pulsationis meæ no-
cte: cùm c animo meo meditor, & perscru-
tatur spiritus meus, *dicens*:
8 An in secula repelleret dominus, aut non
pergeret bene velle amplius?
9 An deficeret in æternum benignitas ejus?
desineret sermo d in quamque generatio-
nem?
10 An oblitus esset gratiam facere Deus for-
tis? an occluderet irâ miserationes suas?
Sela.
11 Tandem dico; infirmare me istud, muta-
tam esse dexteram excelsi?
12 Imò recordabor actionum Jah: quin re-
cordabor inde ab antiquitate e quodque

1 *Jeduthuni*] de quo supra Psal. 39. 1. & 1. Chro. 25. 2. & 3. *Psalmus*] Psalmus est didascalicus: quo propheta ostendit primùm quanta certamina subeat animus suus, cùm premitur calamitatibus; deinde quibus modis & argumentis erigatur, ut Ecclesiam suo exemplo doceat. Prior pars continetur a ver. 2. ad 11. posterior, inde ad finem usque.

2 *Cùm exclamo*] id est, cùm pressus afflictionibus fidem alienam implorare cogor. Propositio generalis, quam reliquo psalmo exornat propheta ab antecedentibus, explicans primùm afflictiones suas gravissimas usque ad ver. 6. deinde conflictationem animi, usque ad ver. 11. ac postremò confirmationem quiescentis ad se & resipiscentis animi, ad finem usque. Ex quibus omnibus [illegible] hæc propositio [illegible] affligor & [illegible] revocor ad [illegible] tur animus meus, recordatione fœderis, operumque Dei explorandum unum. a Heb. *die*; *synecdoche*: *sic infra ver.* 6. 3 *Tempore* [illegible] ἐργασία sive exornatio propositionem superiorẽ confirmans per enum[illegible] trium illorum capitum quæ modò dicta sunt, nimirum afflictionum, [illegible] spiritualis, & resipiscentiæ. *Manu mea*] id est, præ afflictionum gravitate [illegible] dentibus ex continua lachrymatione manibus meis; sive precando [illegible] sive adhibeantur ad abstergendos oculos. 4 *Fluctuando*] id est, cùm [illegible] animus huc illuc impellitur, & quasi undis agitatus querulas voces emitti[t] [illegible] phora. 5 *Tenes vigi.*] id est, ita affligis ut non possim dormire. b [illegible] *vigilias oculorum meorum*: *hypallage*. 6 *Tempora*] id est, administrati[onem] [illegible] periorum temporum, ut sequentia docent; sive universalem, hoc versu [illegible] larem, sequente. 7 *Musicæ puls.*] i. antè acceptorum beneficiorum [illegible] dies noctesq; excitabar ad celebrandum te: synecdoche. c Heb. [illegible]

An in secula] hypotyposis conflictantis animi cum gravissimis & di[illegible] necessitatibus, ac velut disceptantis de fide & constantia Dei, tribus ver[sibus] [illegible] *Sermo*] id est, promissio quam fecit suis. d Heb. *in generationem* [illegible] *tionem*. 11 *Tandem dico*] altera hypotyposis resipiscentis & se ip[sum] [illegible] hendentis animi. quasi dicat, quid? Egone cum seriem omnium tempo[rum] [illegible] ria repetens agnoscam perpetuum cursum beneficentiæ Dei; & vit[am] [illegible] teactam recolens sentiam fuisse perpetuam erga me benignitatem [illegible] demum cederem? & tum naturæ Dei, tum promissionum, operumq[ue] [illegible] ret, ubi semel manum suam mutat, hoc est, rationem administrandi [illegible] patiar me infirmari hoc pacto, neque animo abjecto cedam præ[illegible] tionibus: elegantissima aposiopesis indignabundum animum exp[rimens]. *Recordabor*] subjectio officii, quod præstare debet piorum animus [illegible] se confirmare cupit: nimirum ut opera Dei memoria colligat ad [illegible] prout explicantur ad finem usque. e Heb. *mirabile tuum*.

mirabilium tuorum:
13 Et meditabor de unoquoque opere tuo; de actionibus tuis confabulabor, *dicens*;
14 O Deus, in sanctitate via tua *est*; quis Deus fortis magnus *est* ut Deus?
15 Tu, ô Deus fortis mirifice; ostendisti in populis robur tuum.
16 Vindicasti brachio populum tuum; posteros Jahhakobi, etiam Josephum. Sela.
17 Videntes te aquæ, Deus, videntes te aquæ, formidarunt: etiam commotæ sunt abyssi.
18 Exundarunt aquas nubes, sonum ediderunt superiores nubes: etiam lapilli tui pervaserunt.
19 [f] Sonante tonitru tuo in isto orbe, illustrarunt fulgura terram habitabilem: commota est & tremuit terra.
20 Per mare viâ tuâ, & semitâ tuâ per aquas amplas (nam vestigia tua non sunt cognita)
21 Duxisti ut gregem populum tuum, [g] Moschis & Aharonis opera.

14 *In sanctitate*] [illegible] 15 *In populis*] a quibus, per quos, & ad quos deduxisti servos tuos: ut docet historia Moschis in libro Gen. cap. 12. ad finem usque. 16 *Brachio*] id est, [illegible] *Posteros Jahhakobi*] [illegible] ex Aegypto, ut habetur Exod. 12. *Etiam Josephum*] id est, regnum Jisraëlitarum ipsum, quod atrocissimis peccatis adeò te provocavit, ut jam planè a [illegible] restitutionis exciderit: sic accipitur Hhobadjæ 18. Zecarjæ 10.6. [illegible] commendat psaltes communia & singularia beneficia Dei. 17 *Videntes te aquæ*] periphrastica descriptio transitus per mare rubrum: in qua per prosopopœiam docet psaltes quid mare, quid cœlum, & terra fecerint ad imperium Dei. *Commotæ sunt abyssi*] id est, profundum mare, discedens atque dividens se, ut iter tuum sterneretur populo tuo, ver. 20. 18 *Exundarunt*] vide Exod. 14.24. *Sonum ediderunt*] id est, perstrepebant nimbi & grandines. f Heb. *sono tonitru tui*. 19 *In isto orbe*] id est, regione aëris. 20 *Viâ tuâ*] id est, quæ tibi soli patet, ac familiaris est: ut sequentia verba inclusa parenthesi explicant. *Cognita*] id est, explorata & tentata ab ullo homine. g Heb. *per manum Moschis, &c.*

Psalmus LXXVIII.

Psaltes populum Jehudæorum revocans ad cognoscendum & prædicandum Deum, proponit documenta primùm quidem verbi; deinde verò operum quæ perfecit Deus inde ab exitu ex Aegypto: itaq; propositis paternis beneficiis & flagellis Dei erga populum suum, judiciisq; in adversarios gravissimis, ac nominatim in cõtumaces Jisraëlitas, pios confirmat de æternitate sacerdotii & regni in tribu Jehuda.

1 ODE *didascalica*, *Asapho*. Auribus percipe, popule mi, doctrinam meam; inclinate aurem vestram ad sermones oris mei.
2 Aperiam per parabolam os meum, eructabo occulta inde [a] a prisco *tempore*:
3 Quæ audivimus ac novimus, ut majores nostri narraverunt nobis.
4 Non celabimus filios eorum, generationem posteram: [b] narraturos laudes Jehovæ, robumq; ejus, & mirabilia ejus quæ fecit.
5 Nam statuit testimonium in Jahhakobo, & legem posuit in Jisraële; quæ præcepit majoribus nostris nota facere filiis ipsorum:
6 Ut sciant generatio postera, filii nascituri: surgentesque, enarrent filiis suis:
7 Et ponant in Deo spem suam, neque obliviscantur actionum Dei fortis; sed præcepta ejus custodiant:
8 Nec sint ut majores eorum, generatio contumax & rebellis; generatio quæ non comparavit [c] animum suum, & cujus spiritus non fuit constans erga Deum fortem:
9 Ut posteri Ephrajimi armati jaculantes arcu *qui* verterunt *terga* tempore prælii:
10 *Quia* non servaverunt fœdus Dei, & in lege ejus renuerunt ambulare;
11 Obliti actionum ejus, & mirabilium ejus quæ ostenderat ipsis.
12 Coram majoribus eorum fecerat miracula; in terra Ægypti, agro [d] Tanitico.
13 ‖ Diffiderat mare ut traduceret eos, statuens aquas tanquam acervum:
14 ‖ Deduxeratq; eos nube interdiu, & totam noctem [e] lucente igne.
15 ‖ Fiderat rupes in deserto, ut potum præberet in abyssis plurimum,
16 Educens fluenta e petra, & demittens tanquam flumina aquas.
17 Perrexerunt tamen adhuc peccare in eum, exacerbando excelsum in ipsa *terra* sicca.
18 Et tentantes Deum fortem cum animo suo, petendo cibum pro desyderio animi sui;
19 Ac obloquentes contra Deum dixerunt, an posset Deus fortis instruere mensam in hoc deserto?
20 En ita percussit rupem, ut fluxerint aquæ, & torrentes exundaverint. an etiam cibum posset dare, an pararet carnem populo suo?
21 Idcirco audiens Jehova, excanduerat: & ignis succensus erat in Jahhakobum, ac etiam [f] ira arserat in Jisraëlem:
22 Quia non crediderant in Deum, neq; confisi erant in salutem ejus:
23 Quamvis præcepisset superioribus nubibus supernè, & januas cœlorum aperuisset,
24 ‖ Depluensq; super eos Man ad comedendum, frumentum cœlorum daret illis,
25 Panem robustissimorum comederet quisque: viaticum mitteret eis ad saturitatem.
26 Impellens Eurum in cœlis, & inducens robore suo Austrum,
27 Cùm depluisset super eos carnem tanquam pulverem, & sicut arenam marium volucres alatas,
28 Dejiciens intra castra sua, circa tabernacula sua;
29 Et comedentes saturati essent valde, & [g] quod concupiverant illi attulisset illis:

1 *Ode didascalica*] hujus odes summæ partes sunt quatuor: [illegible] verbis propositio, inde ad ver. [illegible] narratio administrationis Dei & improbitatis populi, inde ad vers. 68. & conclusio ab explicatione [illegible] populi, [illegible] Videtur autem hæc [illegible] Chiskija [illegible] prophetæ [illegible] illa tempora fuisse scripta, quibus regnum Jisraëlis intercidit, 2. Reg. 17. *Auribus percipe*] Exordium audientiam faciens primùm ab officio [illegible] hoc vers. deinde a genere documentorum quæ propositurus est psaltes, [illegible] in mysteriis, vers. 2. quòd vetera, vers. 3. & quòd ad gloriam [illegible] vers. 4. 2 *Per parabolam*] id est, exempla: quorum alia sunt [illegible] vera, ut hoc psalmo; alia ficta, sed tamen ad docendum apposita; alia [illegible] deprompta, etsi singularem aliquam historiam minimè [illegible] Matth. 13. & in Evangeliis passim. Est autem aperire os suum, initium [illegible] *Eructabo*] id est, copiosè fundam: metaphora a fontibus. [illegible] documenta quæ sub exemplis latent: nam hic versus prolepticè [illegible] argumentum psalmi, nimirum exempla in quibus est Narrationis [illegible] documenta, quæ propositione continentur. a Heb. [illegible] b Heb. *narrantes*: *præsens pro tempore perpetuo*; *ut accipiendum esse* [illegible] 4.0 & 6.7. 5 *Nam statuit*] propositio documentorum Dei, [illegible] ad confirmanda documenta pertinentiũ, usq; ad ver. 12. [illegible] circumcisionem & ceremonias: quibus doctrinam de suo fœdere [illegible] id est, legẽ & Evangeliũ, suis testificabatur & obsignabat Deus.

8 *Nec sint ut majores*] quorum historia continetur in narratione, intrà a ver. 12. ad 59.
c Heb. *cor: sic deinceps*.
9 *Ut posteri Ephrajimi*] id est, regnum Jisraëlis: quod synecdochicè Ephrajimi nomine significari solet, quia regnum Jisraëlis ab ea tribu cœpit, quæ ex eo tempore principatum in decem tribubus obtinuit: sic apud prophetas passim. Hujus autem historia habetur infrà a ver. 59. ad 68. *Armati*] id est, instructissimi peritia rebusq; militaribus, sive ad defendendum se sive ad lædendum: synecdoche. *Qui verterunt terga*] id est, fusi & cæsi sunt, prout Hoscheahh prædixerat sub finem capitis 10. & Hhamos 7.17.
10 *Quia non servaverunt*] vide 2. Reg. 17.7. & sequentibus.
12 *Coram majoribus*] narratio elegantissima operum mirabilium Dei & beneficiorum ejus; quæ per antithesin cum ingratis Jisraëlitarum factis comparata amplificant horũ impietatem, & æquitatem judiciorum Dei. Sunt autem ista opera quibus amplificatur populi improbitas, duobus tẽporibus distincta: primum est, cùm in Aegypto versati sunt & in profectione, usque ad ver. 54. secundum, cùm missi sunt in possessionem terræ & eam obtinuerunt, inde ad ver. 68. Prioris autem temporis duplicia sunt opera: unum, singularis beneficentiæ Dei erga suos, usque ad vers 42. alterum mirabilium judiciorum in adversarios, versibus sequentibus. *Miracula*] id est, mirabilia opera, de quibus a primo capite Exodi usque ad 14. d Heb. *Tzobhanis*: *vide Num.* 13.22. ‖ *Exod.* 14.21. & 15.8. e Heb. *luce ignis*. ‖ *Exod.* 13.21. *Exod.* 17.6. & *Num.* 20.11. *Num.* 11. f Heb. *ascenderat*: *ut infrà vers.* 31. *synecdochicè dictum, quia accenso igne ascendit flamma*: *vide Exodi.* 25.37. 23 *Præcepisset*] id est, præcepto suo effecisset ut nubes distillarent man. *Aperuisset*] id est, maxima copia profudisset: metaphora. ‖ *Exod.* 16.14. 24 *Frumentum*] id est, semen, præbens usum frumenti: vide Numer. 11.8. 25 *Panem robustissimorum*] id est, angelorum; quem non pistores, aut humana opera; sed ipsi cœlites angeli administri voluntatis Dei suppeditabant. Sic dicuntur Angeli, quia potentiam suam aliquatenus cum eis communicat Deus, quem scriptura passim robustum Jisraëlis vocat. 26 *Eurum, Austrum*] id est, eum ventum qui intermedius est inter orientem & meridiem, quem Eurum propriè appellari docet Vitruvius lib. 1. 28 *Castra sua*] id est, quę sibi vindicabat, & in quibus habitabat prospiciens populo suo: exaggeratio criminis Jisraëlitarum. g Heb. *concupiscentiam illorum*.

30 *Nondum alienati*] i. adhuc se explebant carnibus quas concupiverant post elapsum mensem, de quo Num. 11.20.
31 *E pinguissimis*] id est, quibusque robustissimis & valentissimis corpore: quos non dubium est eò insolentius firma sui corporis constitutione abusos extulisse se contra Deum; ut exprobrat Mosche Deut. 32.15.
32 *Peccaverunt amplius*] murmurando adversus Deum, Num. 14 & 16. & 17.
33 *Consumebat*] ut denuntiatum est Num. 14.28. & seq.
36 *Conarentur*] id est, hypocritas agerent coram Deo.
h Heb. *multiplicabat avertere.*
39 *Carnem eos esse*] id est, mortales esse a natura ut omnis caro est, & evanidos instabilesq; ut ventus.
40 *Quoties*] exclamatio pathetica: quasi dicat, quis fando possit enarrare tot rebelliones, quibus provocarũt Deum? vide Num. 14.22
i Heb. *reversi sunt & tentarunt.*
41 *Circumscripserunt*] id est, tantum sibi arrogarunt, ut infinitam Dei potentiam arbitratu suo definirent & quasi terminos ei circundarent; modò hæc ab illo prestanda esse affirmantes ex sententia animi sui, modò negantes illa præstari posse: quod genus exempla in libris Moschis recensentur multa.
‖ *Exod. 7.13.*
‖ *Exod. 8.24.*
Exod. 8 6.
‖ *Exod. 10.13.*
‖ *Exod. 9.23.*
47 *Occidit*] id est, corrupit & omnino perdidit: metaphora.
Vites] id est, omnem proventum terræ & plantas quaslibet, sativas, insativas, humiles, altas, teneras, & agrestes, ac valentissimas: synecdoche.
Igni qui quacunque] sic interpretamur Hhebræam vocem compositam; adducti tum illius etymo, tum comparatione sequentis versus, & verborum Moschis Exod. 9.23. & 24.

30 *Nondum alienati erant a concupiscentia
sua, adhuc cibus eorum in ore eorum *erat*:
31 Cùm ira Dei ardens in eos, interficeret *e
pinguissimis eorum; & juvenes Jisraëlis
prosterneret.
32 Post totum hoc *peccaverunt amplius, neq;
crediderunt propter mirabilia ejus.
33 Quamobrem *consumebat vanitate dies
illorum, & annos illorum terrore.
34 Cùm occidebat eos; si requirebant eum, &
conversi manè quærebant Deum fortem,
35 Recordantes Deum fuisse rupem suam, &
Deum fortem excelsum vindicem suum;
36 Quamvis *conarentur eum decipere ore
suo, & lingua sua mentirentur ei,
37 Et animus ipsorum non esset comparatus
erga eum, neque constantes essent in fœdere ejus;
38 Tamen ille misericors expiabat iniquitatem, ita ut non perderet; & [h] plurimùm avertebat iram suam, neque excitabat totum
æstum suum,
39 Recordans *carnem eos esse, ventum abeuntem qui non revertitur.
40 *Quoties exacerbaverunt eum in deserto?
dolore affecerunt eum in solitudine?
41 Qui [i] subinde tentarunt Deum fortem, &
sanctum Jisraëlis *circumscripserunt,
42 Immemores manus ejus, diei quo redemerat ipsos ab hoste:
43 Quo disposuit in Ægypto signa sua, & prodigia sua in agro Tanitico:
44 ‖ Cùm mutavit in sanguinem rivos eorum,
fluentaq; eorum ne bibere possent:
45 ‖ Immisit in eos colluviem animalium quæ
consumeret eos, ac ranas quæ perderēt eos:
46 ‖ Et dedit brucho proventum eorum, ac laborem eorum locustæ:
47 ‖ *Occidit grandine *vites eorum, & sycomoros eorum **igni* qui quacunque insidebat consumeret;
48 Dedidit etiam eidem grandini bruta eorum, & pecora eorum prunis ignitis:
49 Immisit in eos æstum iræ suæ, excandescentiam, indignationemque, & angustiam;
[k] mittendo *nuntios malorum:
50 ‖ *Liberavit iter ad iram suam, non cohibuit a morte [l] vitam illorum: & bestias eorum pesti dedidit:
51 ‖ Et percussit omne primogenitum in Ægypto, principium virium in tentoriis **posterorum* Chami:
52 Et transtulit tanquam pecudes populum
suum, direxitque eos tanquam gregem per
desertum:
53 ‖ Et deducens eos securè ita ut non metuerent, postquàm inimicos eorum operuisset mare,
54 Adduxit eos in *terminum sanctitatis
suæ, *montem hunc quem acquisivit dex-
tera ejus,
55 ‖ Expellens a facie eorum gentes, faciensq;
ut *accidérent funiculo possessionis: & habitarent in tentoriis earum tribus Jisraëlis.
56 ‖ Attamen tentarunt & exacerbarunt Deum excelsum, & testimonia ejus non observarunt:
57 Sed aversi perfidè egerunt, *ut majores
eorum: *conversi sunt, ut arcus [m] fallax.
58 ‖ Nam provocarunt eum per excelsa sua,
& per sculptilia sua ad zelotypiam concitarunt eum.
59 Quod *audiens Deus excanduit, sprevitq;
valde Jisraëlem:
60 ‖ Adeò ut deserens tabernaculum Schiluntis, tentorium *quod* collocaverat inter
homines:
61 Traderet in captivitatem *robur suum, &
gloriam suam in manum hostis:
62 Dederetq; gladio populum suum; ita in
possessionem suam excanduerat:
63 Juvenes ejus absumeret *ignis, & virgines
ejus *non laudarentur:
64 Sacerdotes ejus gladio conciderent, & viduæ ejus *non flerent.
65 Deinde *evigilavit Dominus **qui visus fuerat* tanquam dormiens sicut robustus, *cantillans ex vino.
66 ‖ Et percussit hostes suos retrò, *opprobrium [n] perpetuum indidit eis.
67 ‖ *Tandem sprevit *tentorium Josephi, &
tribum Ephrajimi non elegit.
68 ‖ *Eligens verò tribum Jehudæ, montem
Tzijonis quæ diligat,
69 *Ut terram *quam* [o] constituit in seculum;
ædificavit simile excelsis *palatiis* sanctuarium suum.
70 ‖ Eligensq; Davidem servum suum, & assumens eum ex caulis gregis;
71 [p] A tergo fœtarum duxit eum, ad pascendum Jahhakobum populum suum & Jisraëlem possessionem suam:
72 ‖ Qui pavit eos pro integritate animi sui,
& [q] ‖ summa *prudentia manuum suarum deduxit eos.

‖ *Num. 32.* *Jehosch. 13.*
55 *Acciderent funiculo possessionis*] id est, cederent in possessionem populo Dei: vide Deut. 32. 8. & 9.
‖ *Judicum 2. & 3.*
57 *Ut majores*] qui ex Aegypto [illegible] verant, & perfidia Deum egerant, [illegible] prædictum est.
Conversi sunt] id est, licet prius hypocrisi præ se ferebant fidem & [illegible] tem aliquam, [illegible] momento efficiuntur inutiles; [illegible] arcus repente [illegible] pacto corruptus [illegible] lit expectationem [illegible] gittarii, sic Hosch. 7.16.
m Heb. *[illegible]*
‖ *Deut. 32.16.* [illegible]
59 *Audiens*] id est, cognoscens [illegible] manitus dicta.
‖ *1. Schem. 4.*
61 *Robur, &c.*] id est, arcam: [illegible] 1. Chron. 16.11.
63 *Ignis*] [illegible] id est, gladius [illegible] lischtæorum [illegible] mens.
Non laudarentur] [illegible] rent innuptæ [illegible] inde illaudatæ [illegible] thalamiis, quæ [illegible] bant decantare [illegible] nymphæ ad [illegible] sponsi & sponsæ [illegible] Psalm. 45. J[illegible] 34. & 16.9. & [illegible]
64 *Non flerent*] [illegible] præ gravitate [illegible] roris illico [illegible] rentur: ut [illegible] de uxore Pinchasi [illegible] Schem. 4.19.
65 *Evigilavit*] id est, post [illegible] rariam [illegible] nem (quæ [illegible]

dormitione ferè comparatur) opus tandem aggressus est in adversarios [illegible] nitus dictum. *Qui visus fuerat*] id est, quem Pelischtæi tum desidere & [illegible] opere vacare cogitabant, sive dormientem sive vigilem. Nam hæc ex [illegible] lischtæorum dici historia docet, cùm ita statuerent secum; hic Deus [illegible] tissimus est 1. Schem. 4.8. Quid ergo causæ est cur nunc cesset a magnificis [illegible] peribus, nisi quòd nunc demum dormit & se ex anteacto labore recreat; [illegible] est, vino obruitur & in præsentia sui non est compos? *Cantillans*] id est [illegible] agens, sed tantùm a vino actus. sic idololatræ res ridiculas affingunt Deo [illegible] *Schem. 5.6.* 66 *Opprobrium perpetuum*] cùm Dagonem prostravisset [illegible] fregisset; unde invaluit mos apud Pelischtæos ut non calcent limen [illegible] de Dagonis. quæ superstitio ipsis probro fuit, 1. Schem. 5.5. n *Heb.* [illegible] ‖ 2. *Schem.* 6. 67 *Tandem*] id est, postquam multa ab Jisraëlitis [illegible] multa ipsorum causa in adversarios executus, multis modis divexavit [illegible] tamen resipuerunt ad ferulas ejus; eò postremò deventum est, [illegible] pessundaret: ut dictum est supra vers. 9. *Tentorium Josephi, &c.*] id est [illegible] regionem & regnum Jisraëlitarum. ‖ 2. *Schem.* 7. 68 *Eligens verò*] [illegible] a beneficio Dei erga Jehudæos: in quorum regione tum sacerdotium [illegible] suum, vers. 68. & 69. tum etiam regnum stabilivit & servavit Deus, [illegible] quentibus. 69 *Ut terram*] ὑς ὑστερον verborum ad evidentiam [illegible] ut 1. Schem. 20.16. o Heb. *fundavit id est, consilio suo inde a principio* [illegible] *firmavit.* ‖ 1. *Schem.* 16. p Heb. *a post fœtas.* ‖ 2. *Schem.* 5.2. q Heb. [illegible] ‖ 2. *Schem.* 9.1. 72 *Prudentia manuum*] id est, prudentissima [illegible] tione; nam manus metonymicè pro opera & administratione accipitur [illegible]

k Heb. *missio nuntiorum: sed hoc fuisset ambiguum.* 49 *Nuntios*] id est, Moschem & Ahharonem, per quos tum superiores plagæ, tum aliæ quæ hic indignationis, &c. nomine comprehenduntur, Aegyptiis prænuntiatæ atq; immissæ sunt. ‖ *Exod. 9.6.* 50 *Liberavit*] i. iter profundendæ iræ suæ super Aegyptios quasi ad libram perpendit, injustam illorũ contumaciam compensans justis Dei judiciis: elegans metaphora. l Heb. *animam.* ‖ *Exod. 11. & 12.* 51 *Posterorum*] i. Aegyptiorum, originem ducentium a maledicto Chamo Gen. 9. & 10. a quo & Aegyptum usque ad sua tempora Aegyptiorum lingua Cham fuisse dictam testatur Hieronymus in Gen. & Chemmin oppidum in Thebaide magnum templo Persei celebre nominat Herodotus lib. 2. ‖ *Exod. 15.13.* 54 *Terminum*] id est, determinatum ab ipso tabernaculum; per synecdochen. *Montem hunc*] ut Exod. 15.17.

Psalmus LXXIX.

Psaltes enarrat mala gravissima quæ populus Dei ab Antiocho perpessus est; impius justam Dei vindictam

vindictam imprecatur : & Deum pro remissione peccatorum Ecclesiæ, ope & liberatione solicitat ad gloriam ipsius, confusionem impiorum, & fidelium bonum.

1 Psalmus] Psalmus est ἐγχειλαστι-κὸς, constans ex tribus partibus; narratione pathetica, usque ad vers. 5. petitione, usque ad vers. 12. & conclusione petitoria. Videtur autem hic psalmus ad Antiochi tempora pertinere, quibus optimè conveniunt singulæ narrationis partes. In possessionem tuã] id est, in terram Cenahhanæam, ut appellatur Exo. 15. 17. Polluerunt] spoliando, funestando, & omnia prophana impiis munera obeundo: ut scribitur 1. Machab. 1. & apud Josephum antiquitat. Judaic. 12 cap. 7. Disposuerunt] secundo congressu, cum præfectus Antiochi fraude in urbem involavit. 1. Machab. 1. 30. & sequentibus. 2 Servorum tuorũ] qui constantes erant in observatione legis tuæ contra impii edictum, 1. Machab. 1. 50. & 60. Psal. 44. 14. 5 Quousque Jehova] altera pars psalmi, continens pia expostulatione cum Deo, hoc est, deinde certa petitionem capita suis locis conjuncta, in versibus. 6 Effunde] petitio, cujus loci sunt duo: ... contra adversarios & impios, ... inde a vers. 8. ... imputatio Dei, hoc ...] alterum petitionis ...

1 ' Psalmus *Asapho*. O Deus, ingressæ
sunt gentes " in possessionem tuam, " polluerunt templum sanctitatis tuæ; ' disposuerunt Jeruschalaima in cumulos.
2 Dederunt cadaver " servorum tuorum cibo
volucribus cœli; carnem eorum quos benignitate prosequebaris, bestiis terræ.
3 Effuderunt sanguinem eorum velut aquam
circa Jeruschalaima, nec erat qui sepeliret.
4 ||Sumus opprobrio vicinis nostris, sannæ &
ludificationi circumstantibus nos.
5 "Quousque Jehova? irasceris in æternum?
ardebit velut ignis zelus tuus?
6 ' Effunde æstum tuum in eas gentes ' quæ
non agnoscunt te; & super regna quæ nomen tuum non invocant.
7 Nam *consumptor* consumpsit Jahhakobum,
& habitaculum ejus desolaverunt.
8 'Ne recorderis adversus nos ' iniquitates
præcedentium *temporum*: festinanter ' præveniant nos miserationes tuæ; nam attenuati sumus valde.
9 Auxiliare nobis Deus salutis nostræ propter honorem nominis tui; & eripe nos, expiationemq; fac de peccatis nostris propter nomen tuum.
10 Cur dicturæ essent istæ gentes, ubinam *est*
Deus istorum? ' innotescat in istis gentibus ante oculos nostros, ultione sanguinis servorum tuorum effusi.
11 Perveniat ante faciem tuam gemitus vincti, " pro magnitudine brachii tui " fac ut reliqui sint [a] qui jam traduntur morti.
12 ' Redde ergo vicinis nostris ' septuplo " in
sinum ipsorum; opprobrium ipsorum quo affecerunt te, Domine.
13 Nos autem populus tuus & grex pastus tui
celebremus te in seculum, [b] in quamq; generationem enarremus laudem tuam.

... contra adversarios & impios, duobus versibus; alter, pro defensione & ... inde a vers. 8. *Quæ non agnoscunt*] imprecationis causa duplex; ... imputatio Dei, hoc vers. & maleficia in Ecclesiam, sequente. 8 *Ne* ...] alterum petitionis membrum, precatio pro ecclesia; cujus partes ... ita condonet per misericordiam velut calamitatum causas, ... opem & salutem afferat, tribus de causis: prima est gloria no... secunda, blasphemiarum in Deum & maleficiorum in Eccle... vers. 10. tertia, afflictorum inclamantium Deum commiseratio. *Iniquitates præcedentium*] id est, quas nos & majores nostri antehac ... *Præveniant*] antequam oneri ærumnarum nostrarum succum... *Innotescat*] id est, palam fiat gentibus, idque viventibus, videntibus nobis te non abesse; sed tuis præsentem esse. *Pro magnitudine* ...] amplissima adeoque infinita virtute tua: humanitus dictum. *Fac ut* ...] nos jam jam in præsentissimis mortis angustiis versantes re... a Heb. *filios mortis: sic infra Psal.* 102. 21. 12 *Redde ergo*] Conclusionis continens, nimirum imprecationem contra improbos, ... & lætitia bonorum. *Septuplo*] vide Gen. 4. 15. *In sinum*] ... & cumulate; ut quæ sine numero dantur, in gremium pro... metaphora, ut Jeschahh. 65. 6. & 7. & Jirmejæ 32. 18. b Heb. *& generationem*.

Psalmus LXXX.

Ecclesia in deportatione ab hostibus pressa Deum sollicitat de præstando officio ipsius: perpessiones suas exponit: præterita Dei beneficia comparat cum indignitate malorum præsentium: & liberationem salutémque a Deo petit ad gloriam ipsius.

1 Magistro *symphoniæ*, " *ad hexacherda*; " *psalmus* " *testimonii Asapho*.
2 " O pastor " Jisraëlis auribus percipe; ductor Josephi tanquam gregis, ' insidens Cerubinis " illucesce.
3 Coram " Ephrajimo, Binjamineque, & Menasche ' excita potentiam tuam; & veni ad plenam salutem *afferendam* nobis.
4 O Deus, " restitue nos, & " fac ut luceat facies tua; ita servabimur.
5 " Jehova Deus exercituum, quousque fumaturus es contra orationem populi tui?
6 Cibas eos " pane lachrymarum, & bibendũ
præbes eis de lachrymis " triental.
7 ' Exponis nos contentioni vicinis nostris,
& inimici nostri subsannant [a] *nos*.
8 O Deus exercituum restitue nos, & fac ut
luceat facies tua; ita servabimur.
9 " Vitem ex Ægypto transtuleras; expuleras
gentes ut plantares eam.
10 || ' Expediveras ante eam, feceras que
ut [b] ageret radices suas & ' impleret terram.
11 Operirentur montes umbrâ ejus, & palmitum ejus cedri [c] maximæ.
12 ' Emittebat ramos suos usque ad mare, &
ad flumen teneros ramos suos.
13 Quare ' perrupisti macerias ejus, adeò ut
carpant eam omnes [d] viatores,
14 " Suffodiat eam " porcus sylvestris, & animal
agreste depascat eam?
15 O Deus exercituum, ' revertere " jam, intuere ' e cœlis & respice: ac ' visita vitem hanc.
16 Et ' surculum quem plantaverat dextera

1 *Ad hexacherda*] Vide supra in psalm. 45. 1. & 60. 1. *Psalmus*] psalmus est ἐυκτικὸς, distinctus in tres partes Amœbæo versu terminatas: quarum prima est propositio summa petitionis, a versu 2. ad 5. secunda, expostulatio de perpessionibus Ecclesiæ, a vers. 5. ad 15. tertia, pathetica petitio salutis a comparatione antè acceptorum beneficiorum cum præsentibus perpessionibus, inde ad finem usque. Videtur autem hic psalmus scriptus fuisse temporibus deportationis Babylonicæ: ut partim historiæ comparatio cum hoc psalmo, partim verba commonstrant Chaldaismum quendam redolentia. *Testimonii*] id est, quo Ecclesia supplicans testificabatur fidem suam in Deum de promissa liberatione post annos septuaginta, Jirmejæ 29. 10. 2 *O pastor*] Exordium sive petitio summa audientiæ, gratiæ, beneficentiæ & salutis, a persona Dei, & præterita administratione ejus, quæ pastoris allegoria designatur, quasi dicat, tu qui olim liberasti, pavisti, & deduxisti populum tuum, & Ecclesiæ tradidisti cultum tuum, ac proinde eadem semper officia obtines liberandi tuos, & instaurandi cultus tui, age, auribus percipe, &c. *Jisraëlis*] id est, tuorum omnium. *Josephi*] vide supra 77. 16. *Insidens Cerubinis*] id est, qui nobis responsa dandi, nos regendi, & tuendi cultum aspectabilem tuum munus in te recepisti, atque præstitisti. Exodi 25. 8. & 22. & Numeror. 7. 89. *Illucesce*] ut Deut. 33. 2. 3 *Ephrajimo*] id est, reliquiis Ephrajimi & aliarum tribuum, quæ regno Jehudæ adhærentes in tuo cultu permanserunt: prout factum esse post reditum a deportatione Babylonica legitur 1. Chronic. 9. 3. *Excita*] id est, velut torpescentem vel dormientem exere. 4 *Restitue nos*] in sede nostra, & cultu tuo. *Fac ut luceat*] ut suprà psalm. 4. 7. 5 *Jehova*] altera pars psalmi, expostulatio gravissima, iram Dei humanitus diversis allegoriis exprimens. 6 *Pane lachrymarum*] ut supra 42. 4. *Triental*] id est, non communem cyathum, aut mensuram calamitatum; sed magna pocula atque insolita afflictionum epotanda præbes. Est enim triens sive triental tertia pars sextarii, quatuor cyathos communes capiens. 7 *Exponis nos*] id est, facis ut vicini omnes, quibuscum pax & amicitia colenda fuerat, perpetuis rixis & contentionibus exagitent reliquias nostras, quæ in Jehudæa commoratæ sunt: de quibus 2. Reg 25. 15. & Jirmejæ inde a 37. capite. a Heb. *subsannant nos sibi: pleonasmus usitatus*. 9 *Vitem*] Tertia pars psalmi continens primum commiserationis locos duos; unum, a præteritis jam olim Dei beneficiis, quatuor versibus; alterum, a præsentibus calamitatibus, versu 13 & 14. deinde petitionem, ad finem usque. Est autem tota commiseratio allegorica a similitudine vitis: quam similitudinem scriptura frequentat plurimùm, ut interpretatur Jeschahhja 5. 7. ||*Exod.* 15. 17. 10 *Expediveras*] ut exponitur Exodi 23. 28. & Jehosch. 24. 12. b Heb. *radicaret radices. Psal.* 44. 3. *Impleret terram*] id est, numero, magnitudine, & gloria præstaret: hyperbole. c Heb. *Dei fortius sic Psalm.* 36. 7. 12 *Emittebat ramos*] id est, vim suam atque dominatum regni protendebat in omnes terminos quos definiveras: vide suprà 72. 8. 13 *Perrupisti macerias ejus*] id est, sustulisti manum tuam qua circummuniebatur; ut minatus erat Deus, Deuteronom. 31. 17. & Jeschahh. 5. 5. d Heb. *transeuntes via*. 14 *Suffodiat*] id est, rostro proruat terram, & effodiat quod absconditum est sub ea: nam verbum est compositum Chaldæum potius quam Hhebræum origine, quod significat rem absconditam, ut thesaurum, effodere. *Porcus sylvestris*] id est, impurissimæ gentes atque ferissimæ ab imo ad summum perdant radicitus. 15 *Revertere jam*] petitio, qua Ecclesia opem Dei implorat humanitus. *Jam*] cùm propè est, ut pereamus funditus, infrà vers. 17. *E cœlis*] quandoquidem aspectabilis tua præsentia sublata est; cujus recordatione antè nominabatur insidens Cerubinis. *Visita*] ut Gen. 21. 1. 16 *Surculum*] id est, totum corpus populi, quod prius deportatum ex Ægypto collocaveras in terra tua.

tua; saltem *respice* ad [e] propaginem *quam* fortificaveras tibi,
17 Incensam igne, succisam: ab increpatione faciei tuæ pereunt.
18 Adsit manus tua [f] viris dexteræ tuæ, filiis hominis quos fortificasti tibi.
19 Non enim retrocedimus a te; in vita conserva nos, ut nomen tuum invocemus.
20 Jehova, Deus exercituum restitue nos, fac ut luceat facies tua; ita servabimur.

Ad propaginem] id est, regnum Jehudæ, quod singularibus promissionibus & beneficiis confirmasti in Christo, & devinxisti tibi. e Heb. *filium: ut Gen.* 49.22. 17 *Succisam*] id est, eversam flamma & ferro. *Pereunt*] tum Jisraëlitæ omnes, tum Judæi ipsi. 18 *Adsit*] exegesis superioris allegoriæ. f Heb. *viro: Enallage, ut apparet ex ver. sequente.* *Viris dexteræ*] id est, tibi adeò charis, ut dexteram tuam ad eos ducendum & regendum semper adhibueris; non autem aliis curandos cõmiseris. 19 *Non enim retrocedimus a te*] ætiologia superioris dicti, quos confirmasti tibi. quasi dicat, nos tui sumus, antehac a te & nunc etiam confirmati: cujus rei documentum exhibemus tibi, constantiam nostræ fidei atque officii.

11 Ego sum Jehova Deus tuus, qui feci ut ascenderes e terra Ægypti; dilata os tuum, & impleturus sum illud.
12 Sed non auscultavit populus meus voci meæ, & Jisraël non acquievit mihi.
13 Quapropter dimisi eos; pergunt ex [f] sententia animi sui, abeant cum consiliis suis.
14 O si populus meus auscultasset mihi, *si* Jisraëlitæ in viis meis ambulassent;
15 Vel momento inimicos eorum depressissem, cùm in hostes eorum convertissem manum meam.
16 Osores Jehovæ [g] mendaciter se dedissent ei, & futurum fuisset tempus istorum in seculum.
17 Denique cibaret eum adipe tritici, etiam ex rupe melle satiarem te.

11 *Ego sum Jehova*] affirmatio sermonis quem habet Deus ad populum suum ab æternitate, firmare, & operibus suis erga populum, quam certè ac verè hæc promissa mea completurum sim, quàm me certum esse Jehovam Deum tuum esse, ac eduxisse, &c. *Dilata os tuum*] i. tantùm pleno ore, plena fiducia, atque libertate, etiam importunè pete. *Impleturus sum*] & petitiones tuas præstiturus, & tuà ca landis indicium ori tuo ex perceptis beneficiis. 12 *Non auscultavit*] tum in deserto ambulans, tum in regione Cenahhaneæ habitans; ut historia Judicum commonstrat. 13 *Dimisi eos*] vide Judic. 2. & 10. versu 11. & sequentibus. f Heb. *in aspectu cordis sui: ut Deut.* 29.19. 14 *O si*] conclusio, qua Deus ἀνθρωποπαθῶς populum revocat ad resipiscentiam & perceptionem bonorum suorum, ut Deut. 5. 29. & Jeschahhjæ 48.18. 15 *Cùm in hostes*] id est, sola adversione manus depressissem eos. g Heb. *mentiti fuissent ei: ut psalm.* 18.45. & 6.3. 16 *Futurum fuisset tempus*] id est, ista populi felicitas & hostium depressio, futura fuisset perpetua. 17 *Cibaret eum*] supple tempus; id est, singuli anni opimum crassumque triticum ei subministrassent: similem metaphoram vide Deut. 32.14. *Ex rupe*] Deut. 32.13.

Psalmus LXXXI.

Psaltes Jisraëlitas ad liberum Dei cultum exhortans, magnifica ejus opera in exitu ex Ægypto proponit, & doctrinam mandatorum promissionumq; legis: deinde populum inofficiosæ vitæ reprehendens, revocat ad seriam resipiscentiam perceptionemq; beneficiorum Dei.

1 MAGISTRO *symphoniæ* ad *Gittæa instrumenta* ode, *Asapho*.
2 Cantate Deo robori nostro, vociferamini Deo Jahhakobi.
3 Sumite [a] psalmodica instrumenta; & apponite tympanum, cytharam amœnam cum nablio.
4 Clangite in novilunio buccina, [b] stativis quibusque feriis, diebus festis nostris.
5 Nam statutum in *Jisraële* est, ritus a Deo Jahhakobi:
6 Qui testimonium in [c] Josepho imposuit ipsum; cùm processisset contra terram Ægypti, ubi [d] sermonem ignotum audiebam.
7 Amovi, *inquit*, ab onere humerum ejus; manus ejus a lacusculo *intritæ* [e] abierunt.
8 Cùm in angustia illa exclamares, liberavi te; exaudivi te in latebris tonitru: probavi te *usque* ad aquas Meribæ. Sela.
9 Audi popule mi, & contestabor te, ô Jisraël; si auscultaveris mihi,
10 *Si* non erit in te Deus fortis extraneus, neque incurvabis te Deo forti alienigenæ:

1 *Ad Gittæa instrumenta*] vide psal. 8.1. *Ode*] ode generis est didascalici, continens primùm exordium sive hortationem ad populum, a versu 2. ad 5. deinde narrationem ætiologicam, inde usque ad versum 14. postremò conclusionem, qua Deus populum revocat ad resipiscentiã & expectationem promissorum ejus, ad finem usque. Videtur autem hæc ode post tempora Judicum conscripta esse, cùm a Schemuele aut Davide cultus Dei instauratus est. 2 *Cantate*] id est, omnibus modis celebrate in omni conventu sacro. a Heb. *psalmodiam*. b Heb. *stativa quaq; feria, die festi nostri: Enallage numeri.* 5 *Nam statutum*] narratio ætiologica, sive exponens causam præcedentis exhortationis, hoc versu & seq. Duæ sunt (inquit) causæ, ex quibus per sabbatha, neomenias, & solennitates his modis colendus est Deus, Exodi 23. & Numeror. 28 & 29. una est, operum ipsius ad confusionem hostium & liberationem nostram, usque ad vers 9. altera, doctrinæ continentis mandata legis & promissiones Evangelii, versibus sequentibus. 6 *Qui testimonium*] exegesis præcedentium verborum, nimirum ritus a Deo Jahhakobi. *In Josepho*] i. in toto Jisraële, cujus terminos orientem & occidentẽ versus obtinebat Menasche e posteris Josephi, Jehosch. 17. synecdoche. c Heb. *Jehoseph: epenthesis.* *Cùm processisset*] i. Aegyptios terra & mari profligasset, & populum adduxisset Maram usque, Exodi. 15 23. d Heb *labium: metonymia.* *Sermonem ignotum audiebam*]. i. peregrinus eram: periphrasis. 7 *Amovi, inquit*] recensio prioris causæ cur celebrandus sit Deus. de qua a primo capite Exodi usque ad 17. *Ab onere*]. i. a durissima servitute, de qua Exodi 1. & 6. *Lacusculo intritæ*]. i. sordidissimis quibusq; ministeriis; synecdochicè: non enim tantùm struebant ædificia, lateres coquebant, & similia obibant munera, sed etiã stramen conquirere, & intritæ lacusculos sive labella bajulare humeris cogebantur, sordidissimo ministerio: quod Hhebraica hac voce significari testatur Aben Hhezra. e Heb *transiverunt.* 8 *Exaudivi te*] invocante Mosche, Exodi 14. 15. *In latebris*] i. columna illa nubis (quæ profecta a conspectu Jisraëlitarũ stabat a tergo eorum inter utraque castra) intonante adversus Aegyptios, Exodi 14. 24. *Probavi te*] ut Exodi 15.25. *Usque ad aquas Meribæ*] de quibus Exodi 17. q. d. pertuli mores tuos atque exploravi, usque dum venisti ad montem Chorebũ; ad quem ex aquis Meribæ profectus accepisti legem; versibus sequentibus. 9 *Audi popule mi*] altera causa, nimirum doctrina quam Deus proposuit lege; prout summatim exposuerat ad fontes amaros, Exodi 15.26.

Psalmus LXXXII.

Psaltes Deum judiciis præesse docet: judices improbos reprehendit, & ad officium revocat ab infortunato totius reipublicæ & ipsorum exitu; judiciaq; commendat Deo.

1 PSALMUS *Asapho*. Deus astat in cœtu Dei fortis, inter [a] Magistratus judicat.
2 Quousque judicabitis [b] iniquè, & [c] personam improborum suscipietis? Sela.
3 Judicate *secundum* tenuem & pupillum, afflictum & pauperem justum pronuntiate:
4 Liberate tenuem & egentem, e manu improborum eripite.
5 Ignorantibus & non animadvertentibus, in tenebris continenter ambulantibus illis; dimoventur omnia fundamenta terræ.
6 Ego dico; Dii *quidem* estis, & filii excelsi vos omnes:
7 *At* certè ut plebeius homo morituri estis, etiam sicut unus aliorum principum casuri estis.
8 Surge, ô Deus, judica terram: tu enim possessionem habes *judiciorum* in omnibus gentibus.

1 *Psalmus*] Psalmus est didascalicus, constans ex doctrina vers. 1. reprehensione, usque ad versum 8. & precatione ad Deum, versu ultimo. Est autem doctrinæ locus de præsentia Dei in omni cœtu judicum, tum admonitionis ad ipsos, tum præcedentis sequentis fundamentum. *In cœtu Dei fortis*] i. in omni cœtu judicum, ut ipse judicum dominus judiciorum, Deut. 1.17. & 2. Chron. 19.6. a Heb. *Deos: ut* [illegible] *strando jure: ut Exodi* 22.28.

2 *Quousque*] hujus reprehensionis ad judices loci sunt tres: primus exprobratio corruptionis in judicando, hoc versu; secundus, contraria hortatione judicandum, duobus sequentibus; tertius propositio eventuum qui [illegible] tis judiciis consequuntur tum in republica, vers. 5. tum in privatis judicum personis, versu 6. & 7. b Heb. *iniquitatem.* c Heb. *faciem: ut Deut.* 1.17. 3 *Tenuem*] i. qui præ tenuitate neq; facultatem nocendi habet, neq; [illegible] di sui; sed improbitate aliena opprimitur, versu seq. 5 *Ignorantibus*] [illegible] ventus perversorum judiciorum, ruina reipublicæ: cujus modos tres [illegible] psaltes; primus est, ignorantia judicum in jure; secundus, incuria & [illegible] in cognoscendis causis; tertius (qui generalis est) studiosus tenebrarum [illegible] cœco judicio, nulla prælucente aut verbi Dei, aut rationis ad pietatem humanitatem face. *Dimoventur*] i. pessundantur & ruunt omnia. 6 *Ego* [illegible] ter eventus; mors communis, & præceps casus corruptorum judicum in [illegible] æternam: quam tamen præmollit psaltes humili præfatione, & commemoratione notifica gradus in quem a Deo evecti sunt. *Dii quidem estis*] i. Dei sermone factus est, ut exerceatis judicia ipsius; 2. Chronic. 19.6. sic interpretatur Christus Joannis 10.34. & 35. *Filii excelsi*] i. quasi hæredes, succedentes in partem quam judiciariæ autoritatis ipsius; quam vobis attribuit, ut parentes participes liberis. 7 *Ut plebeius homo*] id est, non tantùm cadetis communi morte, etiam celebri & singulari aliqua, ut Jeschahh. 14.10. 8 *Surge Deus*] conclusio petitoria, ut Deus jus dicat in terra; quæ alioqui præ judiciorum corruptione tota videtur collapsura, vers. 5. *Tu enim*] ut Gen. 18.25.

Psalmus LXXXIII.

Psaltes de inimicorum injuriis in populum Dei & impietate in Deum conquestus, gravissimè ipsis exitium imprecatur ad gloriam Dei.

1 Canticum & Psalmus, *Asapho*.
2 O Deus,[a] ne agas silentium; ne surdum agas, neque quiescas, ô Deus fortis.
3 Nam ecce inimici tui perstrepunt, & osores tui extollunt caput.
4 Contra populum tuum callidè ineunt[b] cõsilium, & consultant contra abditos tuos,
5 Dicentes, agite excindamus istos, ne sint gens; ut non memoretur nomen Jisraëlis amplius.
6 Nam consilium inierunt [c] animis paribus, contra te fœdus pepigerunt.
7 Tentoria Edomæorum & Jischmahhelitarum, Moabitæ & Hagareni,
8 Gebalitæ, Hhammonitæq́;, & Hhamalekitæ; Palęstini cum habitatoribus Tyri:
9 Etiam Assyrius adjunxit se istis, sunt brachium posteris Loti. Sela.
10 ‖ Fac istis ut Midjanitis; ut Siseræ, ut Jabini in torrente Kischonis:
11 Qui excisi fuerunt ad Hhen-dorum, facti sunt fimus terræ.
12 ‖ Redige ipsos ingenuos istorum ut Hhorebum, & ut Zeebum; ut Zebachum, & Tzalmunnahhũ, omnes Toparchas istorum,
13 Qui dicunt, hæreditariò possideamus nobis habitacula Dei.
14 Deus mi, pone eos velut rotam; ut stipulam coram vento.
15 Ut ignis exurit sylvam, & ut flamma accendit montes,
16 Ita prosequere eos procella tua, & turbine tuo conturba eos.
17 Reple faciem eorum [d] ignominia; ut [e] requiratur nomen tuum, ô Jehova.
18 Pudore perfundantur, & conturbentur usque in seculum; erubescantq́; & pereant:
19 Ut [f] cognoscatur, te, cui soli nomen *est* Jehova; excelsum esse supra totam terram.

1 *Psalmus*] Psalmus est ἱκετικὸς, continens exordiũ, ver. 2. propositionem sive narrationem earum rerum de quibus expostulat psaltes, a versu 3. ad 10. & imprecationem, ad finem usque. Videtur autem hic psalmus aut a rege Chizkija, aut ab aliquo propheta temporibus ipsius conscriptus esse; cùm Sancheribus tam propria ambitione, quàm finitimarum gentium (quę ipsi parebant) sollicitatione adductus cum maximis copiis repentè Jehudæam invasit: 2. Reg. 18. & 19.

2 *O Deus*] exordium ad faciendam audientiam: humanitus dictum.

a Heb. *ne sit silentium tibi*.

3 *Nam ecce*] propositio continens duo expostulationis capita: unum, de animo infenso & pestiferis consiliis contra populum Dei, usque ad ver. 6. alterum, de impietate blasphema & contumeliosa in Deum ipsum, ver. 6. quibus expostulationis partibus subjicitur recensio gentium quæ criminibus illis tenebantur, usq; ad ver. 10.

Extollunt caput] id est, omni metu posito, audentibus animis erigunt se ad scelera sua perpetranda. b Heb. *arcanum*. 4 *Abditos tuos*] id est, quos recondis penes te, velut pretiosum pecülium tuum, Exod. 19. 5. ac proinde tutos ab omni injuria & inviolatos servas sub umbra alarum tuarum, suprà 17. 8. & 27. 5. 5 *Istos*] Judæos, in quibus adhuc Jisraëlis nomen conservatur. *Ne sint gens*] id est, ne amplius efficiant populum unum: sicut decem tribubus fuerat factum, & prædixerat Jeschahhja 7. 8. c Heb. *corde pariter*. 7 *Tentoria*] id est, Scenitæ Arabes in tentoriis commorantes; aut potius milites degentes in tentoriis ex usu castrensi: hypallage. *Jischmahhelitarum*] qui in potestatem Jisraëlitarum non venerant, sed animo infesto in eos ferebantur. *Hhagareni*] qui partim Schaülis, partim Jarobhami secundi temporibus venerant in potestatem Jisraëlitarum, 1. Chronic. 5. 8 *Gebalitæ*] sive Giblæi vicini Tzidoniis, de quibus 1. Reg. 5. 18. 9 *Adjunxit se*] id est, recens suscepit easdem inimicitias, quas finitimi omnes superioribus temporibus continenter gesserant. *Posteris Loti*] id est, Hhammonitas & Moabitas confirmat, qui prius fuerant imbecilliores quàm ut nobis damnum [illegible] posse: ut docent historiæ Asæ & Jehoschaphati, 2. Chron. 14. & 20. Judic. 6. 7. & 8. Judic. 4. & 5. 10 *Fac istis*] tertia pars, imprecatio. 11 *Ad Hhen-dorum*] prope Tahhanacum & aquas Megidduntis, Judic. 5. 19. ‖ Judic. 7. & 8. 14 *Velut rotam*] i. fac ut ipsi tanquam rotati in præceps ferantur, & sua [illegible] volubilitate ac instabilitate decidant de consiliis suis. d Heb. *levitate*. 17 *Ut requiratur*] summus finis precationis, nimirum gloria Dei: quæ [illegible] tum in invocatione, hoc versu; tum in agnitione æternitatis, majestatis, & potentiæ ejus, versu 19. e Heb. *requirant: verbum personæ tertiæ pro impersonali usitatum*. f Heb. *cognoscant, ut suprà vers. 17*.

Psalmus LXXXIIII.

Psaltes a sacris cœtibus exulans desyderium suum exponit: piorum in Ecclesia conversantium felicitatem explicat: Deumq́; precatur ut misericordia utatur ad reducendum se, atque in gratia confirmandum.

1 Magistro *symphoniæ ad Gittæa instrumenta posteris Korachi*, Psalmus.
2 Quàm amabilia *sunt* tabernacula tua, ô Jehova exercituum!
3 Desyderio afficitur, etiamque deficit anima mea *veniendi* ad atria Jehovæ: cor meum & caro mea exclamant *veniendi* ad Deum fortem viventem,
4 Ad altaria tua, Jehova exercituum, rex mi & Deus mi: etiam passer invenit domum, & hirundo nidum sibi, *in* quo ponat pullos suos.
5 Beati qui inhabitant domum tuam, perpetuò laudant te. Sela.
6 Beatus homo, cui facultas *est* in te semitarum *quas habent pii* in [a] animo suo.
7 *Beati qui* transeuntes per vallem mori fontem constituunt eum, *quos* etiam benedictionum operit pluvia.
8 Pergunt ab acie ad aciem, compâret *quisque* apud Deum Tzijone.
9 Jehova Deus exercituum, audi orationem meam; auribus percipe ô Deus Jahhakobi. Sela.
10 O scutum nostrum, aspice, ô Deus; & intuere faciem Christi tui.
11 Nam melior *est* dies *unus* in atriis tuis, quàm mille: eligo frequentare limen in domo Dei mei, magis quàm habitare in tentoriis improbitatis:
12 Quia sol & scutum *est* Jehova Deus, gratiam & gloriam dat Jehova: non cohibet bonum *ab* ambulantibus in integritate.
13 O Jehova exercituum; beatus homo, qui fiduciam habet in te.

1 *Psalmus*] Psalmus est ἱκετικὸς, Davidis (ut verisimile est) propter Schaülis tyrannidem exulantis: continens primùm patheticam propositionem desyderii quo afficiebatur David, usque ad ver. 9. deinde petitionem, usque ad 13. ac postremò conclusionem epiphonematicam, ver. 13.

2 *Quàm amabilia*] exclamatio pathetica de laudibus Ecclesiæ aspectabilis: quam in sequentibus propositionis versibus explicat primùm a singulari conscientia sua, ver. 3. & 4. deinde a publico piorum in ea versantium exemplo, usque ad ver. 9.

3 *Desyderio afficitur*] propositio singularis sensus, quem habebat David in animo suo, verborum coacervatione & hyperbole exponens gravitatem πάθους.

4 *Ad altaria*] ὑστέρωσιν verborum in his libris frequentẽ perspicuitatis causa mutavimus. *Etiam passer*] argumentum a comparatione minoris: passeribus (inquit) hirundinibusq́; nidi in domibus humanis conceduntur, etsi nihil ad homines attinent; me autem, qui servus sum tuus & membrum Ecclesiæ tuæ, quantò indignius est a domo tua exulare? 5 *Beati*] posterior pars propositionis a communi piorum exemplo; quorum felicitas in domo extra domum in itinere, etiam cùm res adversæ obveniunt, prædicatur. *Qui inhabitant*] ut sacerdotes & Levitæ sacrorum administri. 6 *Beatus*] id est, ô felices eos, quibus aditus in Ecclesiam, ut mihi, non interclusus est; sed per te patet liberè. a Heb. *corde*. 7 *Beati*] id est, felices illos, qui etsi difficiliore itinere utuntur, tamen ad Ecclesiam Dei pervenire possunt: nã si coguntur siticulosa loca (ut erat vallis mori, 2. Sche. 5. 23. 24.) peragrare, nihilominus recreantur consyderatione fontis divini, ad quem contendunt: & similiter quamvis pluvioso cœlo, lætantur tamen, quia liberè possunt Deum accedere. quasi dicat, mihi non esset grave etiam Libycas solitudines peragrare, aut subire imbres vehementissimos, modò Deum adire possem. *Benedictionum pluvia*] id est, quæ ferè immittitur ad communicandam cum terra benedictionem Dei, & fœcundat eam.

8 *Ab acie ad aciem*] id est, a cœtu uno sacro ad alterum quotidiè abeunt, ad exercendum publicè totum cultum Dei: metaphora a re militari. *Compâret quisque*] ex lege Exod. 23. 17. *Tzijone*] ubi tum cultus Dei fuerat institutus, cùm psalmum hunc exararet David, & præcedentis suæ calamitatis documentum traderet Ecclesiæ Dei. 9 *Jehova Deus*] altera pars Psalmi, precatio, duobus versibus: cui subjungitur sua explicatio causarum, ver. 11. & 12. 10 *Christi tui*] id est, cùm meam faciem misertus mei, quem unxisti regem, 1. Schem. 16. tum filii tui æterni, quem unxisti prophetam, sacerdotem & regem piorum omnium, & in quo existit hujus regni typici veritas. 11 *Nam melior est*] causa præcationis, fructus & lætitia ad pios qui in Ecclesia commorantur perveniens; cujus fons est Deus pro misericordia sua erga eos beneficus, sequente versu. *Quàm mille*] supple in tentoriis improbitatis, quod ἀπὸ κοινοῦ repetendum est ex fine versus. *Limen in domo*] id est, versari in Ecclesia, synecdochicè. & ire de cœtu in cœtum, supra vers. 8. *In tentoriis improbitatis*] id est, extra Ecclesiam, ubi nulla est sanctimonia & bonitas. 12 *Sol & scutum*] id est, autor illustrium bonorum & gloriæ, ac omnis mali propulsator, ut sequentia verba explicant.

Non cohibet bonum] sed arcet, propulsat atque defendit a malo, tanquam scutum. *Ambulantibus in integritate*] id est, qui non tantùm versantur in cœtu Ecclesiæ, sed re ipsa ex Ecclesia sunt. 13 *O Jehova*] conclusio epiphonematica, ut dictum est in ver. 1. qua statuit utcunque miserè ejectus sit, aut in posterum per Dei voluntatem agitandus; se tamen, etsi absentem corpore, animo tamen & fide præsentem, cum Deo & cum Ecclesia communicaturum: ut suprà Psal. 42. & 43.

Psalmus LXXXV.

Psaltes ab exemplo præcedentis liberationis cum Deo expostulans, Deum orat pro liberatione Ecclesiæ: deinde se ipsum ad verbum Dei audiendum revocans pios consolatur, cùm proximæ liberationis spe, tum alterius æternæ per adventum Christi ad Ecclesiam pertinentis.

1 MAGISTRO *symphoniæ in posteris Koracbi*, '*Psalmus*.
2 'Benevolus fueras, ô Jehova, terræ
tuæ: reduxeras turbam captivā Jahhakobi.
3 Condonaveras iniquitatem populi tui, texeras omne peccatum eorum. Sela.
4 Receperas omnem excandescentiam tuam;
averteras, quò minus æstuaret, iram tuam.
5 'Revertere *ad* nos, ô Deus salutis nostræ;
& irritam fac indignationem tuam contra
nos.
6 An in seculum irasceteris contra nos, protraheres iram tuam [a] in quamque generationem?
7 An non tu [b] reversus, vitæ restitueres nos;
ut 'populus tuus lætentur in te?
8 'Ostende nobis, Jehova, benignitatem tuam: & salutem tuam da nobis.
9 'Audiam quid loquatur Deus ille fortis
Jehova; nam eloquitur pacem erga populum suum, & erga eos quos benignitate
prosequitur: sed ne revertantur 'ad stultitiam.
10 'Utique 'propinqua *est* 'timentibus eum
salus ejus, 'habitatura est gloria in terra nostra.
11 'Benignitas & fides occurrent inter se; justitia & pax osculabuntur se.
12 'Fides 'e terra 'germinabit, & 'justitia e
cœlis prospectabit.
13 'Etiam Jehova dabit 'quod bonum est, ut
terra nostra edat proventum suum,
14 'Faciens ut justitia præeat sibi, 'dum [c] conferet ad iter pedes suos.

1 *Psalmus*] Psalmus est generis mixti, εὐκτικὸς καὶ διδασκαλικός: itaque duæ sunt partes illius; una est precatio, usque ad ver. 9. altera verò prophetia de instauratione gloriosissima per Christum: in cujus adventum Ecclesia calamitosa & gravissima tyrannide Antiochi pressa videtur se totam rejecisse, ex prophetia Danielis de regno Christi.

2 *Benevolus*] precationis (quæ prior pars est psalmi) membra sunt duo: prius est argumentum ab exemplo anteactæ administrationis Dei ut flectatur ad misericordiam, tribus versibus; posterius verò, petitio misericordiæ & salutis, quatuor sequentibus. Est autem hoc exemplum liberationis Judæorum a captivitate Babylonica, ver. 2. cujus causa constituitur in Deo solo condonante peccata, vers. 3. & iram dimittente, ver. 4. prout Hheara & Nechemja suis orationibus in Ecclesia professi sunt. 5 *Revertere ad nos*] precatio qua implorat Ecclesia præsentiam, misericordiam, gratiam, benignitatem, & salutem Dei, inserto altero argumento a natura Dei tarda ad iram & proclivi ad misericordiam, ver. 6. & 7. Hæc autem verba *revertere ad nos*, exemplo Chaldæi paraphrastæ ita reddidimus; ut accipienda esse ostendit ver. 7. nam hoc genus ellipseos est frequentissimum. a Heb. *in generationem & generationem*. b Heb. *reverteteris vivificares nos*. 7 *Populus tuus*] id est, ut tuis sit bonum, & tibi gloria: qui duo fines conjuncti sunt.

8 *Ostende*] id est, re ipsa præsta, ut docet altera pars versus. 9 *Audiam*] altera pars Psalmi didascalica, in qua propheta primùm se ipsum ac populum Dei ad officium revocat omissis querimoniis, hoc ver. deinde promissiones Dei elegantissimis verbis & figuris explicat, reliquis versibus. Est autem officium duplex: unum, ut a sensu carnis expostulantis de miseria sua avocentur pii ad audiendas promissiones & consolationes Dei; alterum, ne immorigera sua vita ipsi intercludant sibi consequendarum promissionum viam. Est itaque hoc principium correctio quædam. quasi dicat, quid conqueror? aut quid loquor? quin potius mihi auscultandum est quid loquatur Deus. *Pacem*] id est, omne bonum & prosperitatem terminatis calamitatibus: ut pollicitus erat Deus, Dan. 8. 14. & Dan. 9. *Ad stultitiam*] id est, idololatriam & alia scelera, in quæ solicitabat Antiochus. 10 *Utique*] explicatio prosperitatis, quam per Prophetas denunciatam fideles audiebant. *Propinqua est*] quasi dicat, mox futurum est ut ab horrenda ista tyrannide liberemur extincto Antiocho, Dan. 8. 14. quæ liberatio tessera quædam & particula futura est æternæ illius ac gloriosæ liberationis & salutis, quam conferet Christus: quamobrem ad eam transitur sequentibus verbis. *Timentibus eum*] qui non convertentur ad stultitiam, superiore versu. *Habitatura est*] id est, futurum est ut Deus præsentia sua glorificet Ecclesiam; quam terra olim figurabat, ubi Ecclesia erat. Hæc autem gloria cujusmodi sit, exponunt sequentia. 11 *Benignitas & fides*] superioris gloriæ explicatio primùm quidem spiritualis, duobus versibus; deinde temporalis, ver. 13. sunt autem in hac spirituali gloria binæ relationes: una, benignitatis Dei ad fidem hominum benignitatem & gratiam ejus obviis ulnis excipientium: altera, justitiæ Dei ad pacem hominum sive tranquillitatem conscientiæ per fidem, Rom. 5. 1. quæ vera sunt effecta unici mediatoris Christi. 12 *Fides*] cum pace per fidem in Christum, synecdoche. *E terra*] id est, ex animis piorum: metonymia. *Germinabit*] id est, se exeret, & fructum pacis afferet. *Justitia*] proficiscens ex benignitate Dei: synecdoche, ut antè.

13 *Etiam Jehova*] summa promissionum: Jehova (inquit) temporales omnes ac spirituales promissiones exhibebit.

Quod bonum est] id est, quantum ex usu erit Ecclesiæ Dei. 14 *Faciens ut justitia*] id est, non temporales illas benedictiones tantùm communicabit; sed etiam spirituales, dum procedet regnum Christi, & erit thronus justitiæ (ut appellat David Psal. 45.) in hoc mundo. *Dum conferet*] id est, dum veniet ad instituendum regnum Christi; & nos fide incedemus in regno Christi habitantis & inambulantis in nobis, usque ad consummationem seculi: hominum dictum. c Heb. *ponet*.

Psalmus LXXXVI.

David in suis calamitatibus Deum invocans, suam imbecillitatem, fœdus cum Deo, & fidem in Deum profitetur: salutem ab eo petit propter naturam, gratiam, & gloriam ejus: & postremò de inimicis conquestus requirit aliquam significationem boni & consolationem a malo.

1 'ORATIO, *Davidis*: 'Inclina Jehova,
aurem tuam, exaudi me: nam pauper
& egens sum.
2 Serva animam meam, nam is sum quem
benignitate prosequeris: serva tuum servum, tu Deus mi, fiduciam habentem
in te.
3 Gratiam fac mihi Domine; quia te inclamo toto die.
4 Lætifica animam servi sui: quia ad te, domine, animam meam attollo.
5 'Tu enim Domine bonus es & [a] condonans,
multusq; benignitate omnibus invocantibus te.
6 'Auribus percipe, Jehova, orationem meam; & attende ad vocem deprecationum
mearum.
7 Tempore angustiæ meæ invoco te, quia
exaudis me.
8 Non *est* par tibi inter ullos Deos, ô Domine; neque *sunt* paria operibus tuis *opera*.
9 'Omnes gentes quas *eis* afficis venientes,
incurvant se coram te Domine: & honorem habent nomini tuo:
10 Quia magnus es atque mirificus, tu Deus
solus es.
11 'Doce me, Jehova, viam tuam, pergam in
veritate tua; 'aduna [b] animum meum ad
timendum nomen tuum.
12 Celebrabo te domine, Deus mi, ex toto
animo meo; & honore prosequar nomen
tuum in seculum:
13 Cùm benignitate tua magna erga me, eripueris animam meam a 'sepulchro imo.

1 *Oratio*] id est, orationis forma, quam David præscripsit piis, ut ingruentibus rerum difficultatibus utentur. Quamobrem nullam adhibuit circumscriptionem temporum, personarum, aut locorum, ut alibi fecit, sed iis tantùm argumentis utitur quæ fidelibus omnibus convenire possint. Constat autem Psalmus ex quatuor partibus, prout tres sunt argumentorum loci: prima est petitio fidei a persona supplicis, usq; ad ver. 6. secunda est petitio eadem a persona Dei, usque ad ver. 14. tertia, a persona adversariorum, vers. 14. postrema, conclusio petitionis tres locos coacervans ad consequendam misericordiam, vers. 15. & sequentibus ad finem usque.

Inclina Jehova] primus petitionis locus a persona supplicis: ubi exponit psaltes Deo imbecillitatem & miseriam suam, hoc vers. benignitatem Dei secum communicatam ex gratia & fœdere ejus, cultum, fidemque secundo versu: constantem invocationem, ver. 3. & spem firmam, vers. 4. quorum omnium fundamentum natura Dei, vers. 5. 5 *Tu enim*] ætiologia superioris professionis a natura Dei; quæ est μεταβατικὴ sive transitiva ad alterum argumentorum genus. a Heb. *condonator*. 6 *Auribus percipe*] secundus orationis locus a persona Dei, ubi fiduciam suam confirmat David, Deumque supplex primùm a natura ejus, hoc vers. deinde a singulari experientia sua, vers. 7. tertio a ... peribus quibus Deus extollit se supra omne quod dicitur Deus, & ... nes, a versu 8. ad 11. postremò a gloria ipsius, quæ piorum ... conjuncta est, a vers. 11. ad 14. 9 *Omnes gentes*] id est, ... omnes homines te evehis magnificè, ut ipsæ cogantur profiteri & ... cedere; prout etiam infideles, infestæ gentes & inimicæ Deo fecisse ... Genes. 20. Exodi. 8. & sequentibus, 1. Schem. 6. & aliis locis. 11 *Doce me*] id est, doctrina, ductu, & virtute tua ita me regito, ut glorificem te. *Aduna*] id est, effice ut cor meum ab aliis omnibus timoribus & curis liberum unum sit, id est, totum solidumque permaneat in timore tuo, ac non ... hæreat: ut Hosche. 11. 7. b Heb. *cor meum*: *sic sequente versu*. 13 *Sepulchro imo*] summis & profundissimis periculis: metaphora.

14 'O Deus, superbi insurgunt contra me, &
cœtus violentorum quærunt [c] vitam meam;
qui non proponunt te sibi.
15 'Tu autem, domine, deus fortis, miseri-
cors, & gratiosus es; longanimis, & multus
benignitate ac fide.
16 Respice ad me, & gratiam fac mihi; da ro-
bur tuum servo tuo, & serva 'filium ancillæ
tuæ.
17 'Effice erga me signum [d] quod bono sit;
ut videntes osores mei pudore perfundan-
tur, cùm tu Jehova adjuveris me & conso-
latus fueris me.

14 *O Deus*] tertia pars, a persona adversariorum, ut observatum est in vers. 1. c Heb. *animam meam*. 15 *Tu autem Domine*] conclusio misericordiam implorans a persona Dei, hoc versu; supplicis, sequente; & inimicorum, ultimo. 16 *Filium ancillæ tuæ*] id est, vernam tuum in fœdere tuo a parentibus genitum atque educatum, domesticum Ecclesiæ tuæ, ut psalm. 116.16. 17 *Effice erga me signum*] id est, facto & opere significa, ac demonstra tibi curæ esse bonum meum, iis modis qui exponuntur in fine versus. d Heb. *in bonum*.

Psalmus LXXXVII.

Psaltes Ecclesiæ, Dei laudes prædicat, a præsentia & beneficiis Dei erga illam, futuraq; gentium vocatione.

1 POsteris *Korachi*, '*psalmus & canti-
cum.* 'Fundationem suam 'inter montes
sanctitatis,
2 'Deligit Jehova portas Tzijonis; 'suprà
quàm ulla tabernacula Jahhakobi.
3 [a] 'Honorificentissima *sunt* quæcunq; præ-
dicantur de te, ô civitas Dei. Sela.
4 'Memoro [b] Ægyptium, & Babylonium,
apud 'noscentes me; ecce, Palæstinũ, & Ty-
rium cum Æthiope, 'hunc genitum esse ibi-
dem:
5 'Ideo de Tzijone fore ut dicatur, hic &
ille vir genitus est in ea; ipsumq; 'stabilitu-
rum eam 'excelsum:
6 Jehovam annumeraturum conscribendo
populos, hic genitus est ibidem. Sela.
7 'Quapropter 'canunt æquè ac [c] exultant,
omnes fontes vitæ meæ de te.

1 *Psalmus*] Psalmus est ἐγκωμιαστικός sive laudativus, constans ex propositione laudis universè, usque ad vers. ultimum; & conclusione, vers. ultimo. *Fundationem suam*] propositio laudis hoc psalmo continetur duplex; prior est a persona Dei, Ecclesiam præsentia sua & beneficiis honestantis, usque ad vers. 4. posterior, a præsentia eorum qui in Ecclesia conversi sunt, quia Judæi accensiti sunt gentes Ecclesiæ suæ, à Deo cooptatarum, ut fiat unum ovile sub pastore uno, a vers. 4. ad ultimum. Per fundationem autem Dei intelligit psaltes Ecclesiam, quam Deus secundum æternum decretum suum & beneplacitum voluntatis suæ fundavit in Christo. *Inter montes sanctitatis*] id est, quam fundavit in Cenahhanæa, montosa regione sanctificata ad habitationem suam & populi sui, ut Exodi 15.13. & 17. 2 *Deligit*] id est, singulari quodam modo suæ dilectionis erga Ecclesiam in hoc loco significationem exhibet: ut cùm sacrificandus esset Jitzchak, Gene. 22. cùm extensurus esset manum suam Angelus contra Jeruschalaima, 2. Schem. 24. 16. denique cùm præsentia, verbo, & opere ostendit se locum illum elegisse ad habitationem suam, donec advenit tempus quo neque in monte, neque Jeruschalaimis adorandus esset Deus, Joan. 4.21. *Suprà quàm*] ut ipse Deus explicat Deut. 12.5. & sequentibus. a Heb. *honorabilia prædicatur*. 3 *Honorificentissima sunt*] id est, nihil honorificum non prædicatur de te, & nihil prædicatur de te quin sit honorificentissimum. 4 *Memoro*] altera propositio laudis, ut observatum est in vers. 1. quasi dicat, maximum quidem est, Deum huic Ecclesiæ adesse, eam fundasse, eam diligere, in ea coli, eamque omni honore prosequi: sed amplius adhuc afficior, quoties cogito Deum pro decreto suo immutabili effecturum, ut hæc tua bona & honores qui nunc angustis finibus terminantur, ad omnes gentes perveniant ut generentur in Christo, hoc vers. Ecclesiæ accenseantur, vers. sequente; ac proinde eorum nomina in cœlis ut in terra conscripta habeantur, vers. 6. b Heb. *Rahab & Babelem, &c. metonymicè: sic accipitur Rahab, Jeschahiæ 51.9. & infrà 89 11.* *Noscentes*] id est, familiares meos & cives tuos in Ecclesia. *Hunc genitum esse*] id est, jam prædestinatum & præfinitum esse, ut fiat Dei & Ecclesiæ filius regeneratione spiritus per fidem Christi, quod sequentis vers. exegesis ostendit. 5 *Ideo de Tzijone*] id est, fore ut gentiles in Ecclesia Christi agnoscantur, & Deus adoptatis gentibus per Christum Ecclesiam instruat; quæ alioqui per Judæorum incredulitatem, & urbis ac templi excidium interiisse videretur. *Stabiliturum*] .i. in statu conservaturum, & confirmaturum, ut portæ inferorum non prævaleant ei. *Excelsum*] Christum, in cujus manum omnia dedit pater: qui idem est Jehova, sequente versu. 7 *Quapropter*] conclusio prædicans allegoricè laudes Ecclesiæ, superiorum bonorum nomine. *Canunt æquè ac exultant*] id est, quicquid in me vitæ est corpore quodammodo, ut concentum quendam & quasi harmoniam symphoniæ edat earum laudum, & gloria illa ac exultatione gestiat. c Heb. *chorum ducentes, vel tripudiant omnes fontes mei.*

Psalmus LXXXVIII.

Psaltes formam dat fideli cuique Deum accedendi in privatis malis: itaq; exponens mala & mortem suam præsentissimam, expostulat cum Deo: propter gloriam ejus in vita servari petit: & propter malorum gravitatem urget sibi liberationem dari.

1 'CAnticum *& psalmus in posteris Ko-
rachi, magistro symphoniæ, 'ad pneumati-
cum instrumentum canendus: didascali-
cum Hemanis Ezrachitæ.*
2 'O Jehova, Deus salutis meæ; interdiu cla-
mo, & noctu coram te.
3 Veniat in conspectum tuum oratio mea,
inclina aurem tuam ad clamorem meum.
4 'Nam saturata est malis anima mea, & vita
mea ad sepulchrum pertingit.
5 Reputor cum descendentibus in [a] sepul-
chrũ, sum similis viro [b] quem deficit virtus.
6 *Reputor* inter mortuos, [c] 'semotus; ut con-
fossi, jacentes in sepulchro, quorum non
recordaris amplius, qui manu tua excisi
sunt.
7 Ponis me in [d] sepulchro omnium infimo;
in tenebrosissimis, in profundis locis.
8 'Super me incumbit æstus tuus; adeò om-
nibus irrumpentibus tuis fluctibus affligis.
Sela.
9 Procul amoves notos meos a me, proponis
me in [e] summam abominationem eis; inclu-
sus sum ita ut non possim evadere.
10 Oculus meus mœret præ afflictione; invo-
co te Jehova totum diem, pando ad te ma-
nus meas.
11 'An mortuis efficies opus mirabile? 'aut
expertes vitæ exurgent celebraturi te? Sela.
12 An enarraretur in sepulchro benignitas
tua? fides tua in perditione?
13 An cognosceretur in tenebris mirabile o-
pus tuum, & justitia tua in terra oblivionis?
14 'Atqui ego ad te, Jehova, vociferor; & uno
quoque mane oratio mea prævenit te.
15 'Quare ô Jehova, abjicis [f] me? abscondis
faciem tuam a me?
16 'Pauper sum & moribundus a concussione,
perferens terrores tuos animi pendeo.
17 Super me transeuntibus æstibus tuis, con-
turbationes tuæ rescindunt me,
18 Circundantes me sicut aquæ toto die; cin-
gentes me pariter.

1 *Canticum & psalmus*] Hic psalmus etsi dicitur didascalicus, hoc est, in perpetuum Ecclesiæ documentum traditus, ut suprà psalm. 42. 1. propriè tamen est σχετλιαστικός, quo psaltes cum Deo expostulat de gravissimis suis calamitatibus: tria enim summatim continet, primum est exordium, quo audientiam facit, vers. 2. & 3. secundum, propositio pathetica calamitatum ipsius, inde usque ad ver. 11. tertium, expostulatio cum Deo, ad finem usque. Videtur autem hic psalmus & sequens conscripti esse a duobus fratribus, quorum fit mentio 1. Reg. 4. 30. & 1. Chronic. 2. 6. ut Ecclesia formulas haberet expostulationum, quibus uteretur cùm in privata aliqua & singulari difficultate, hoc psalmo; tum in publicis afflictionibus & eversione reipublicæ, psalmo sequen. nam hi viri sapientes instructi spiritu Dei prævideront, & prævisis mali documenta literis consignarunt ad præmonendam & armandam Ecclesiam. *Ad pneumaticum*] vide in psalm. 5. 1. 2 *O Jehova*] Exordium, ut dictum est in vers. 1. 4 *Nam saturata est*] propositio calamitatum de quibus conqueritur psaltes per prolepsin, hoc versu: quarum una est, quòd jam in morte versatur, prout amplificat tribus versibus sequent. altera, quòd obruitur malis gravissimis ex quibus mortem præsentem videat, versu 8. & duobus sequentibus. Nam hæ duæ partes prolepticè hoc versu positæ, per ὕστερον πρότερον Hebræis familiarem inverso ordine exponuntur. a Heb. *cisternam, ut sup. 28. 1.* b Heb. *nulla virtute.* c Heb. *immunis, id est, nihil commune habens cum cæteris.* 6 *Semotus*] nimirum ab omni hominum consortio & communicatione, ac nihil commune cum aliis habens; ut qui laborant ex elephantiasi primùm extra castra ex lege, Levit. 14. deinde extra urbes in insulas & semotas domos relegabantur, ut 2. Reg. 15.5. & 2. Chronic. 26.21. quod genus hominum hac ratione civiliter mortuum dici potest. d Heb. *in cisterna infimorum* locorum. 8 *Super me*] alterum membrum ὑστερήσεως, de afflictionibus minitantibus præsentem mortem: quarum loci sunt tres, a persona Dei, hoc vers. amicorum, sequente; & ipsius supplicis ver. 10. e Heb. *abominationes.* 11 *An mortuis efficies*] tertia pars psalmi, expostulatio cum Deo ad liberationem consequendam, duob. argumentis: prius est ab eventu; fore si moriatur ut gloriam Dei minimè prædicet, cui omnino consultũ vult Deus, tribus vers. posterius, a fide sua præsente, & prædicatione gloriæ Dei etiam in gravissimis tentationibus ad finem usq;. *Aut expertes vitæ*] vide suprà psal. 6. 6. 14 *Atqui ego*] secundus locus expostulationis, ut dictum est in ver. 11. 15 *Quare ô Jehova*] contentio brevis expostulationi inserta, hoc ver. f Heb. *animam meam: synecdoche.* 16 *Pauper sum*] regressio ad expostulationem; qua ostendit psaltes omninò tempus esse ut sui misereatur Deus, per repetitionem earundem calamitatum quas narraverat suprà, vers. 8. 9. & 14.

19 Procul amoves a me amicum & socium, *notis meis *sum* tenebroso loco.

19 *Notis meis sum tenebroso*] id est, sum incognitus; adeò jam illis sepultus esse videor in profundis malorum tenebris; ut suprà vocaverat, vers.7.

Psalmus LXXXIX.

Psaltes benignitatem fidemq; Dei cùm in rebus omnibus creatis, tum in Ecclesia testificatam celebrat: dignitatem Ecclesię, quæ est regnum Dei, & promissiones regno toti ac regi factas commemorat; deinde contraria eventa & adversitates quas Ecclesia perferebat proponens, expostulat cum Deo; liberationem & instaurationem petit, ac tum demum benedicit Deo.

1 *Didascalica ode *Ethanis Ezrachitæ.*

2 *Benignitates Jehovæ *in* seculum canam, in [a] quamque generationé notam faciam *fidem tuam ore meo.

3 Nam [b] statuo fore ut in seculum benignitas *ædificetur; in cœlis ipsis stabilias fidem tuam, *qua dixisti,*

4 ‖Pepigi fœdus cum electo meo, *juravi Davidi servo meo:

5 *Usque in seculum me stabiliturum semen tuum, & ædificaturum in quamque generationem solium tuum. Sela.

6 *Quapropter celebrant *cœli mirabile *opus* tuum, Jehova; etiam fidem tuam *in congregatione sanctorum.

7 Quis enim *in superiore nube par æstimetur Jehovæ? assimiletur Jehovæ inter *filios fortium?

8 Deus fortis *est* formidabilis in consilio sanctorum plurimùm, & reverendus supra omnia quæ circumstant eum.

9 O Jehova, Deus exercituum, quis *est* par tibi robustus Jah? *nam fides tua circumvestit te.

10 Tu dominaris in superbiam maris; cùm attollunt se fluctus ejus, tu reprimis eos.

11 Tu contrivisti tanquam confossum [c] Ægyptium: brachio roboris tui dispersisti inimicos tuos.

12 Tui *sunt* cœli, etiam tua *est* terra; orbem habitabilem & ea quæ ipsum implent, tu fundasti.

13 Aquilo & [d] Auster quos tu creasti, *Tabor & Chermon de nomine tuo cantant.

14 Tibi brachium *est* cum potentia; robusta *est* manus tua, elata dextera tua.

15 Justitia & judicium habitaculo solii tui; benignitas & fides præeunt faciei tuæ.

16 *Beatus *est* populus, *qui agnoscunt clangorem; *qui in luce faciei tuę pergunt, Jehova,

17 In nomine tuo exultant toto die, & in justitia tua attollunt se:

18 Nam decus roboris eorum es, & pro benevolentia tua attollitur *cornu nostrum.

19 Jehovæ enim *est* *scutum nostrum, & sancti Jisraëlis rex noster.

20 *Tunc allocutus per visionem eum *quem benignitate prosequebaris; dixisti, disposui *auxilium contra robustum, extuli electum e populo.

21 *Inveni Davidem servũ meum, oleo [e] sancto meo unxi eum;

22 Qui-cum manus mea sit stabilis, etiã brachium meum fortificet eum.

23 Non aget exactorem inimicus contra eũ, & [f] deditus iniquitati non affliget eum:

24 Sed contundam a facie ejus hostes ejus, & osores ejus plaga afficiam.

25 Adeò fides mea & benignitas mea affutura est ei, ut in nomine meo extollatur cornu ejus.

26 Nam *imponam *mari manum ejus, & *fluminibus dexteram ejus.

27 *Ipse inclamabit me, tu pater mi; mi Deus fortis, & rupes salutis meæ:

28 Etiam ego *primogenitum constituam eũ, excelsum supra reges terræ.

29 In seculum servabo ei benignitatem meam, & fœdus meum fidum erit ei.

30 Disponamque in æternum *semen ejus, & solium ejus, *ut *sunt* dies cœlorum.

31 *Si dereliquerint filii ejus legem meam, & in judiciis meis non ambulaverint:

32 Si statuta mea prophanaverint, & pręcepta mea non observaverint;

33 ‖Visitabo quidem virga defectionem eorũ, & plagis iniquitatem eorum:

34 Sed benignitatem meam non irritam faciam ab eo, neque mentiar contra fidem meam.

35 Non prophanabo fœdus meum, & pronuntiatum labiorum meorum non mutabo.

36 Semel juravi per sanctitatem meam, Davidi non mentiar:

37 *Semen ejus in seculum fore, & *solium ejus ut solem coram me:

38 Ut luna stabile fore in seculum: & *ut [g] testes in superiore nube fideles. Sela.

39 *At tu abjecisti, & sprevisti: excanduisti contra *unctum tuum.

40 Detestatus es fœdus servi tui, prophanasti *dejiciens* in terram coronamentum ejus.

41 Dirupisti omnes macerias ejus: exposuisti munitiones ejus contritioni.

1 *Didascalica ode*] de occasione hujus odes, vide suprà in psalm.88. Est autem hæc ode documentũ insigne Ecclesiæ tum ad celebrandam benignitatem Dei, tum ad implorandam illius misericordiam in rebus adversis. Quamobrem tres summæ partes statuendæ sunt hujus odes: prima est laudatio Dei ab operibus & fœdere ejus, usque ad ver 39. secunda est expostulatio petitione conjuncta, usque ad ver. 53. postrema, conclusio epiphonematica a laudibus Dei, ver. ult.

2 *Benignitates*] propositio summa primæ partis de celebrando Deo, quatuor ver. continetur: ea est, benignitatem Dei cùm in rebus omnibus creatis perspici, ver. 3. tum maximè in regno Davidis. i. in Christo & Ecclesia, ver. 4 & 5. hæc ita proleptice posita, sigillatim deinde confirmantur usque ad expostulationis locũ: primùm quidem benignitas & fides Dei in rebus creatis, a vers. 6. usq; ad 16. deinde verò benignitas & fides in Ecclesiam, inde ad ver. 39.

a Heb. *in generationem & generationem:* sic inf. ver. 5.

Fidem tuam] id est, veritatem & constantiam in omnibus rebus tuis. b Heb. *dico.* 3 *Ædificetur*] id est, semel in rerum creatione & structura demonstrata promoveatur & pergat, quantisper durabunt secula. ‖2. *Schem. 7.8. & sequentibus.* 4 *Juravi*] ad confirmationem fœderis, ut infrà ver. 50. & Psal. 132. 11. 5 *Usque in seculum*] duæ promissionis partes, hæredum & hæreditatis regiæ: ut factæ fuerant Abrahamo, Gene. 15. 6 *Quapropter*] exornatio prioris partis, nimirum laudis quam Deus sibi a rebus omnibus creatis comparavit. *Cœli*] & cœlites, quos per synecdochen intelligendos esse docent tres sequentes ver. *In congregatione sanctorum*] id est, testificantur Ecclesiæ, & documento sunt. 7 *In superiori nube*] .i. in cœlis: sic infrà ver. 38. *Filios fortium*] .i. potentissimos terræ; ut suprà psal. 29. 1. & Jechezk. 17. 13. & 32, 21. 9 *Nam fides tua*] .i. undoquaq; exornaris veritate & constantia operum tuorum. c Heb. *Rahabum, ut suprà* 87. 4. *Exod. 14. & 15.* d Heb. *dextera plaga:* ut Exo. 26. 18. 13 *Tabor*] ad occidentem spectans, & Chermon ad orientem. Deut. 3. 8. Jehos. 19. 22. 16 *beatus est*] altera exornatio secundæ partis in propositione positæ, ut dictum est in ver. secundum; qua propheta docet primùm generatim quæ sit benignitas Dei erga Ecclesiam suam, usq; ad ver. 20. deinde verò nominatim erga regem, quam benignæ datæ sint promissiones in Christo, inde a ver. 20. *Qui agnoscunt clangorem*] id est, qui signa a te velut imperatore proficiscentia, & verbum tuum audiunt: ut Num. 23. 21.

Qui in luce faciei tua] .i. te præeunte opere sequuntur, & prælucentem verbo.

18 *Cornu nostrum*] ut 1. Schem. 2. 1. & infrà 25.

19 *Scutum nostrum*] .i. defensio & protectio nostra a malis.

20 *Tunc allocutus*] explicatio singularis benignitatis Dei erga regem, ut observatum est in ver. 16. qua exponit psaltes primùm quæ futura sit gloria regni tum temporarii tum spiritualis, usq; ad ver. 27. deinde quę veritas & constantia regni in Christo, ver. 27. & tribus sequen. postremò quæ ratio erga temporarium regnũ propter Christum sit servanda Deo, inde a vers. 31.

Quem benignitate prosequebaris] Schemuelem prophetam, 1. Schem. 16.

Auxilium contra robustum] .i. regem, qui vindicet populũ a potentibus inimicis: ut postulaverant Jisraëlitæ, 1. Schem. 8. sub finem.

21 *Inveni*] id est, prospexi, 1. Schem. 16. 2.

e Heb. *sanctitatis meæ.*

2. *Schem. 7.*

f Heb. *filius iniquitatis.*

26 *Imponam manum*] ut promiserat Deus Exod. 23. 31. & completum legitur 2. Schem. 8. & 10.

Mari] rubro & mediterraneo.

Fluminibus] Euphrati, Jardeni, & paludi Sirbonidi, &c.

27 *Ipse inclamabit*] Secundum membrum de veritate regni in Christo, a mutuis & respondentibus inter se officiis Christi erga Deum patrem, hoc ver. & patris erga Christum, tribus seq. nam hęc universè & plenè ad Christum pertinent: ceteris verò, tanquam his typis; regibus aliis accõmodari possunt.

28 *Primogenitum*] id est, caput & principem summum Ecclesiæ meæ, adeoque omnis creaturæ: ut sequentia verba exponunt. 30 *Semen ejus*] spirituale, id est, filios Dei genitos per sanctificationem spiritus, Heb. 2. 10. & sequentibus. *Ut sunt dies cœlorum*] id est, in æternum: periphrasis. 31 *Si dereliquerint*] tertium membrum de ratione quam servaturus est Deus in filios infirmos suos, ut dictum est in ver. 20. ‖2 *Schem. 7. 14* 37 *Semen ejus*] id est, Ecclesiam genitam incorrupto semine verbi, ut ver 30. *Solium ejus*] id est, regnum, synecdoche. 38 *Ut testes*] id est, æquè duraturum esse atque aspectabilia omnia in cœlo documenta, de quibus infrà Psalm 97. 6. g Heb. *testis, fidelis:* enallage. 39 *At tu abjecisti*] altera pars Psalmi expostulationem continens, usque ad versum petitionem patheticam, usque ad 53. *Unctum tuum*] id est, regem e domo Davidis: nam hic Psalmus in monimentum datus est Ecclesiæ prophetico spiritu, ut suo tempore caneretur Deo: cujusmodi fuit tempus deportationis Babylonicæ.

42 Dirup

42 Diripuerunt eum omnes [h]viatores, est pro-
bro vicinis suis.
43 'Extulisti dexteram hostium ejus, lætifica-
sti omnes inimicos ejus.
44 Etiam retudisti acumen gladii ejus, neque
stabilivisti eum in bello.
45 Fecisti ut cesset nitor ejus, & solium ejus
in terram detrusisti.
46 Curtasti 'dies adolescentiæ ejus, operuisti
eum pudore. Sela.
47 'Quousque Jehova? abscondes te in æter-
num? ardebit tanquam ignis æstus tuus?
48 'Recordare mei, [i] quàm temporarius sim.
quorsum in vanum creasses omnes filios ho-
minis?
49 Quis vir ita vivat ut non [k]experiatur mor-
tem, eripiat se ipsum a sepulchro? Sela.
50 Ubi *sunt* benignitates illæ pristinæ Domi-
ne, quas juraveras Davidi per fidem tuam?
51 Recordare, Domine, opprobrii servorum
tuorum: me 'gestare in sinu meo *opprobrium*
omnium maximorum populorum,
52 Quo affecerunt inimici tui Jehova; quo
affecerunt 'vestigia Christi tui.
53 'Benedictus *sit* Jehova in seculum; Amen,
iterumque Amen.

h Heb. *prætereuntes via*: ut sup. 80.13. 43 *Extulisti dexteram*] id est, superiores effecisti inimicos. 46 *Dies adolescentiæ*] quibus florere & quasi adolescens augeri debuerat ex promissione tua. 47 *Quousque Jehova*] transitio abexpostulatione ad petitionem, per figuram quam Rhetores ἀγῶνα sive contentionem vocant, hoc versiculo. 48 *Recordare mei*] petitio misericordiæ & instaurationis; primùm a persona supplicum, qui ita vanitatem suam agnoscant ut se tamè profiteantur esse creaturas Dei; duobus versibus: Deinde a persona Dei testificantis benignitatem suam opere, fœdere, atque juramento, versiculo 50. postremò a persona inimicorum, duobus sequentibus. i Heb. *cujus temporis*. k Heb. *videat*: ut psalm.34.13. 51 *Gestare in sinu*] id est, patienter dissimulare atque abscondere. 52 *Vestigia Christi tui*] id est, signa omnia atque documenta Christi habitantis & inambulantis in nobis; sive præterita ad prophetiam, sacerdotium, regnum, & cultum Dei pertinentia; sive præsentia quibus Christus nos consolatur verbo; sive futura de promissionibus adventus ejus. 53 *Benedictus sit Jehova*] conclusio epiphonematica a laudibus Dei quas utrobique secundis & adversis rebus prædicare debet Ecclesia.

Psalmus XC.

Mosche gratiam Dei ex sempiterno decreto ejus in sanctos celebrans, exponit tum instabilitatem vitæ humanæ, tum miseriam Jisraëlitarum quos Deus morti adjudicaverat: ideoq; precatur Deum, ut populum suum renovans ducat ipsum in omni sanctimonia, & gloriam suam demonstret in ductu & sanctificatione populi sui.

1 'ORATIO *Moschis* '*viri Dei.* 'O Domi-
ne: tu 'habitaculum fuisti nobis, [a] in
quaque generatione.
2 Cùm nondum montes editi essent, aut for-
masses terram orbemq; habitabilem; deni-
que inde a seculo & usq; in seculum tu Deus
fortis *es*.
3 'Redigis mortalem eò usque ut sit contri-
tus: dicens, 'revertimini filii hominum.
4 'Nā mille annos si prætereat, *sunt* in oculis
tuis ut dies hesternus; & *ut* vigilia [b] nocturna.
5 'Inundatione abripis eos, somnus sunt: ip-
so mane *sunt* ut fœnum transiens,
6 Ipso mane quo efflorruit transiens, ipso ve-
spere excisus atque exarescens.
7 'At consumimur ira tua, & tuo æstu contur-
bamur.
8 'Proponis iniquitates nostras tibi, occulta
nostra lumini faciei tuæ.
9 'Nam omnes dies nostri divertunt 'excan-
descentia tua; 'consumimus annos nostros,
'similes sermoni *sunt*.
10 'In diebus ipsis annorum nostrorum *sunt*
septuageni anni, aut (ut *sonus* [c] valentissimi)
octogeni anni; etiam excellentissimum eo-
rum [d] 'laboriosum *est* & molestum: 'cùm
abierit avolamus illicò.
11 'Quis agnoscit robur iræ tuæ, aut excan-
descentiæ tuæ 'secundum timorem tuum?
12 'Numerare dies nostros 'ita doce *nos*; ut
'inducamus [e] animam sapientem.
13 Revertere Jehova, quousque? & 'pœni-
teat te propter servos tuos.
14 Satia nos unoquoque mane benignitate
tua, ut cantemus & lætemur omnibus die-
bus nostris.
15 Lætifica nos, ut dies *multos* 'afflixisti nos;
annis *multis* [f] experti sumus malum.
16 'Perspicuū sit erga servos tuos opus tuum,
& decor tuus in filiis eorum.
17 Denique adsit amœnitas Jehovæ Dei no-
stri nobis, & opus manuum nostrarum insti-
tue in nobis; ipsum, inquam, opus manuum
nostrarum institue.

1 *Oratio Moschis*] Hujus orationis partes sunt tres: prima est exordium benevolentiam captans a persona Dei, duobus versibus; secunda, narratio administrationis illius, & conditionis nostræ, a versu 3. ad 12. tertia, precatio, inde ad finem usque. Videtur autem Mosche populo Dei orationem hanc conscripsisse, cùm reversis exploratoribus, Numer. 13.25. populus obmurmurasset Deo, & Deus sententiam mortis dixisset majoribus viginti annis; ut hoc saltem haberent ederentque documentum resipiscentiæ suæ, & saluti suæ abjectæ prospicerent. *Viri Dei*] ut Deut. 33.1. *O Domine*] Exordium a persona Dei: cujus primùm mirificam administrationem & gratiam erga suos adducit inde ab orbe condito, hoc versu: deinde æternum decretum sive consilium ex beneplacito voluntatis ipsius ad laudē gratiæ ipsius gloriosissimæ, versu 2. *Habitaculum*] id est, qui facis ut securè habitemus freti protectione tua, Deut 33.27. a Heb. *in generatione & generatione*. 3 *Redigis*] secunda pars orationis, narratio: in qua exponit Mosche primùm communem omnium hominum mortalitatem, usque ad ver. 7. deinde præsentem Jisraëlitarum calamitatem, qui provocata indignatione Dei addicti fuerant morti, Numeror. 14. a vers. 7. ad 12. postremò confessionem ignorantiæ & stuporis populi, quodammodo veluti stertentis etiam tum cùm vexaretur indignatione Dei, versu 11. Est autem hic periphrasis, pro eo quod est, solo verbo tuo facis ut moriatur homo. *Revertimini*] corpore in terram, animo ad Deum qui dedit illum, Genes. 3.19. & Ecclesiast. 12.7. 4 *Nam mille annos*] amplificatio propositionis de mortalitate nostra, ab hypothesi, cujusmodi est Ecclesiast. 6.6. Est autem in hoc versu [illegible] verborum, sive (ut grammatici vocant) synchysis, quam nos ad evi[illegible] [illegible]tavimus. b Heb. *in nocte*.

5 *Inundatione*] explicatio fragilitatis humanæ a similibus, quæ tum potentiam Dei manuum, cum vanitatem nostram explicant familiarissimè. 7 *At cōsumimur*] altera pars narrationis, qua expostulat propheta cum Deo de singulari illo judicio, Num. 14 quasi dicat, non ita nobiscum agitur ut cum cæteris hominibus, sed multo gravius agitur ira tua, hoc versu; & de peccatis nostris, versu sequente. 8 *Proponis*] i. jacularis in nos tela indignationis tuę, propter peccata quibus & intus & extra diffluimus. 9 *Nam omnes dies*] ἱργασία expostulationis a decreto Dei, & executione illius, quæ jam tum cœperat ob oculos Jisraëlitarum versari sublatis autoribus murmurationis, Num. 14.36. *Excandescentia*] de qua ver. 7. *Consumimus annos*] peccatis nostris, de quibus ver. 8. *Similes sermoni*] id est, dicto celerius effluunt, manentque irrevocabiles. 10 *In diebus*] id est, ordinariè non ultrà vivitur. c Heb. *in fortitudinibus*. d Heb. *labor & molestia*. *Laboriosum est &c*] omnibus quidem propter instabilitatem vitæ & conditionis ipsorum; Judæis verò hoc tempore propter pœnas, errores, vagationes, & probrosam mortem, in quas divinitus damnati fuerant, Numer. 14.28. & sequentibus. *Cùm abierit*] excellentissimum videlicet dierum, quod modò nominavit. 11 *Quis agnoscit*] tertia pars narrationis, confessio, qua fit iter ad precationem sequentem. quasi dicat, utcunque tamen judicia tua exerceas, nemo expergiscitur & se ad resipiscentiam compar[illegible] *Secundum timorem tuum*] id est, quem tu doces nos, & injicis minis, figuris, atque operibus: nam his modis Deum injecisse timorem sui docetur, Num. 14. & sequent. 12 *Numerare*] tertia pars psalmi, petitio; cujus partes sunt duæ: una, ut Deus misertus populi animum ipsius informet in notitia infirmitatis suæ duobus ver. altera, ut bonis prosequatur, lætitiam eis afferat. & hoc pacto glorificet nomen suum, ad finem usque. *Ita doce*] id est, secundum timorem tuum, de quo versu præcedente. *Inducamus animum*] ne desipiamus, ut antè fecimus. e Heb. *cor sapientiæ*. 13 *Pœniteat te*] ut Gen. 6.6. 15 *Afflixisti nos*] in Ægypto, ut docetur Exod. a 1. cap. ad 12. f Heb. *vidimus*. 16 *Perspicuum sit*] summus petitionis finis, gloria Dei. 17 *Denique*] summa totius petitionis, continens superiores fines; ut Deus gloriam suam procuret in suis, & suos vicissim ad gloriam ipsius promovendam comparet.

Psalmus XCI.

Psaltes fiduciam suam quam collocavit in Deo statuens piis in exemplum, eos hortatur ut certa fide recumbant in Deo: defensionem prænuntiat ab omni malo: ac postremò Dei verbis omnia bona præsentia & futura pollicetur.

1 'CONSIDENTI in latibulo excelsi, in
umbra omnipotentis continenter per-
noctanti,
2 'Dico, in Jehova *est* receptus meus, & pro-
pugnaculum meum; Deus meus *est*, cui con-
fido.

1 *Confidenti*] Hunc psalmum (quē Judæi Moschis esse existimant) est didascalicus, continens partes duas: unam, qua psaltes exemplo suo ostendit fidem esse recumbendam in Deo, & omne bonum ab ipso expectandum, usque ad ver. 14. alteram, qua Deus loquens superiorem prædicationem beneficiorum confirmat in eos qui ipsum colunt, inde ad finem usque. Sunt autem hoc psalmo voces emphaticotatæ, ad fidem piorum & beneficia Dei exaggerandam: quod in ipso limine dicit psaltes pium confidere & pernoctare apud Deum, quasi dicat, diem noctemque in Deo conquiescere fidentem neque de ullo humano casu laborare, ut pulli sub alis matrum securè latere solent. 2 *Dico*] id est, prædico & confirmo ab exemplo meo.

3 'Qua

3 *Quandoquidem ipse*] accommodatio exempli sui ad fideles: qua ostendit psaltes tantùm ipsis videndum esse ut confidant Deo, ac proinde fore ut non tantùm liberentur a malo, verùm etiam spernant & triumphent de malo.

A laqueo] id est, ab omni periculo quod tibi creabitur.

a Heb. *ærumnarum.*

4 *Ala sua protecturus*] id est, defendet te ab omni malo, ut explicatur usque ad ver. 14.

Parma] vel septũ, aut munimentum ambiens & circumtegens ab hostium injuria: nam sic accipi non minus commodè hanc vocem posse ostendit etymologia.

Fides ipsius] id est, constantia veritasq; promissionum, quæ summatim comprehenduntur tribus postremis ver.

5 *Ne timeto*] sed confide ei, prout psaltes in seipso confidentiæ exemplum statuit, sup. ver. 2.

A pavore nocturno] id est, ab ullis apertis, occultis, internis, externis, corporeis, aut spiritualibus malis, ullo unquam tempore: sic ver. seq.

3 'Quandoquidem ipse erepturus est te 'a laqueo aucupantis, a peste [a] ærumnosissima;
4 'Ala sua protecturus te, cùm sub alas ipsius te receperis; clipeus & 'parma *est* 'fides ipsius;
5 'Ne timeto 'a pavore nocturno, a sagitta volitante interdiu:
6 A peste in caligine pervadente, a lue vastante in meridie.
7 Cadentibus ab *altero* latere tuo mille, & decies mille a dextera tua; ad te non accedet:
8 'Tantùm oculis tuis intueberis, & retributionem improborum videbis.
9 Cùm tu Jehovam, qui receptus meus est; excelsum statueris 'habitaculum tuum;
10 Non dabitur occasio ut attingat te malum, & plaga non appropinquabit ad tentorium tuum.
11 'Nam angelis suis præcipiet de te, ut conservent te 'in omnibus viis tuis:
12 Ambabus palmis sustineant te, ne offendas ad lapidem pedem tuum.
13 Super ferocem leonem & aspidem 'incedes, 'conculcabis juvenem leonem & draconem.
14 'Quia in me (*inquit Deus*) amore propendet, ideo liberabo eum; 'in edito collocabo eum, quia agnoscit nomen meum:
15 Simulac invocaverit me, exaudiam eum; ipsi adero in angustia: eripiam eum, & honore afficiam eum:
16 Longitudine dierum satiabo eum, deniq; efficiam ut [b] fruatur salute mea.

8 *Tantùm oculis*] non autem sentiens ea incommoda, quibus alios ante oculos tuos, ad latera tua videbis opprimi. 9 *Habitaculum*] ut supr. 90.1. 11 *Nam angelis suis*] id est, non tantùm ipse operabitur ad salutem tuam; sed etiam, cùm opus erit, cælites administros suos adhibebit ad conservandum te. *In omnibus viis tuis*] ambulantis, considentis, pernoctantis, & conquiescentis in Deo pro vocatione tua: hæc dissimulabat diabolus, cùm sollicitaret Christum, Matth. 4.6. 13 *Incedes*] nimirum sine damno & offensa: ut Jeschahhja simile prædicat de regno Christi cap. 11.6. & seq. & Hhosch. 2.18. *Conculcabis*] id est, superata omnia mala contemnes, & triumphabis de illis: similes promissiones vide Mar. 16.18. 14 *Quia in me*] altera pars psalmi, promissiones Dei continens in nomine ipsius, quarum fidem commendaverat psaltes suprà vers. 4. *In edito*] id est, supra omne periculum eveham. b Heb. *videat.*

Psalmus XCII.

Ecclesia seipsam comparans ad laudandum Deum opera ejus admiratur, repentinos improborum quamvis florentissimorũ casus, & suam salutem honoremq́ a Deo acceptum narrat: ac postremò æternam fidelium Dei servorum felicitatem prædicit ad laudandum Deum.

1 *Psalmus & canticum*] Psalmus est ψαλμὸς ᾠδῆς, continens primùm propositionẽ laudationis Dei, usque ad vers. 5. deinde narrationem operum ejus quibus sibi laudem comparat Deus, inde ad vers. 13. postremò prophetiam de felicitate bonorum, ad finem usque.

1 'PSALMUS *& canticum*, 'in diem sabbathi.
2 'Bonum *est* celebrare Jehovam; & psallere nomini tuo, ô excelse;
3 Annuntiare uno quoque mane benignitatem tuam, & fidem tuam quibusq; noctibus,
4 Ad decachordum & ad nablium, ad [a] citharam cum meditatione.
5 'Quia lætitia afficis me Jehova opere tuo, de factis manuum tuarum cantabo.
6 'Quàm magna sunt facta tua, Jehova; valde profundæ sunt cogitationes tuæ.
7 'Vir brutus non agnoscit, & stultus non animadvertit illud,
8 'Cùm germinant improbi velut herba, florentque omnes operarii iniquitatis; *fieri* ut perdantur usque in æternum:
9 Te autem ô excelse, in seculum *esse* Jehovam.
10 'Nam ecce inimici tui Jehova, nam ecce inimici tui pereunt; [b] 'dissiliunt omnes operarii iniquitatis:
11 'Attollis verò tanquam monocerotis cornu meum, 'perfundendo me oleo virente:
12 Illa intuente oculo meo in 'observatoribus meis; de insurgentibus contra me maleficis, audientibus auribus meis.
13 'Justus ut palma germinabit, ut cedrus in Libano crescet.
14 Plantati in domo Jehovæ, in atriis Dei nostri germina profundent.
15 'Adhuc abundabunt in canitie, pingues & virentes erunt,
16 Ad annuntiandum rectum esse Jehovam rupem meam, neque *esse* ullam iniquitatem in eo.

In diem sabbathi] id est, concinendus in ecclesia die sabbathi, quo habebatur convocatio sancta. 2 *Bonum est celebrare*] propositio, laudandum esse Jehovam de benignitate ipsius erga bonos, & fide tum in promissis, tum in minis præstandis; & propterea omnibus modis efferendum. a Heb *ad meditationem cum cithara: hypallage.* 5 *Quia lætitia*] altera pars psalmi, narratio ætiologica, id est, explicans causas quarum nomine celebrandus est Deus. Est autem hoc ver. totius narrationis argumentum summatim positum: quod primùm exornatur duobus ver. deinde sigillatim exponitur, quinque sequentibus.

6 *Quàm magna*] prior exornationis sive amplificationis locus per exclamationem; opera & consilia Dei esse altissima & profundissima, atque adeo infinita.

7 *Vir brutus*] posterior amplificationis locus, administrationem Dei adeò mirificã esse, ut eam non comprehendat mundus.

8 *Cùm germinant*] narrationis partes duæ: una de instabilitate improborum, qui utcunq; floreant, justo Dei judicio & sua ipsorum improbitate deturbantur, hoc ver. altera, Deum natura, consiliis, operibusq; semper sibi constare, tam ad perdendum improbos, quàm ad servandum bonos; ut sequentes versus demonstrant.

10 *Nam ecce*] confirmatio superioris dicti a præsente & quotidiana experientia. b Heb. *disparant se.* *Dissiliunt*] id est, diffringuntur & velut comminuti in fragmenta abeunt. 11 *Attollis verò*] id est, auges me nimis, constantibus, & infractis viribus, ut Num. 23.26. *Perfundendo me*] id est, me viribus & gratia instructum insuper ornando; ut psal. 23.5. 12 *Observatoribus meis*] inimicis atque maleficis, ut psal. 5.9. 13 *Justus*] conclusio doctrina prophetica de prosperitate piorum, argumẽto sumpto a constantia Dei, ver. 9. & experientia administrationis ejus, quæ modò exposita est. Est autem elegans allegoria, qua pii cum arboribus præstantissimis, Ecclesia sive templum Dei cum Libano & plantario amœnissimo feracissimoque comparatur. 15 *Adhuc*] id est, quantumvis veteres non veterascent; sed fructus a Deo acceptos in æternum proferent, vegetati & virentes per spiritum illius: qui fructus sequente versu exponitur, nimirum prædicatio gloriæ Dei constantissima.

Psalmus XCIII.

Psaltes amplitudinem regni Christi & potentiam celebrat, ab universali rerum creatarum, & singulari æternaq́ Ecclesiæ administratione.

1 'JEHOVA regnat, celsitate indutus; indutus Jehova, robore se accingit: etiam 'stabilitur orbis habitabilis, ne dimoveatur.
2 Stabile *est* 'solium tuum [a] ante ullum tempus, ante seculum tu *regnas.*
3 'Utut attollant flumina, ô Jehova, attollant flumina sonum suum; attollant flumina fragorem suum:
4 Sonis aquarum multarum, magnificis fluctibus irrumpentibus maris; magnificentior est in alto Jehova.
5 'Testimonia tua firma *sunt* valde; domui tuæ decora sanctitas, ô Jehova, in longitudinem dierum *est.*

1 *Jehova regnat, celsitate*] Ode est ἐπινίκιος continens laudes regni Christi (qui idem est Jehova, Rex institutus a patre) a celsitate & robore ejus, quæ hoc versu universè dicta, confirmantur tribus documentis: primum est, a creatione & conservatione mundi, altera parte hujus versus; secundum, ab administratione potentissima & magnificentissima, tribus sequentibus; tertium, a singulari ipsius ratione erga Ecclesiam, versu ultimo. Est autem tota hæc explicatio de regno Christi allegorica, sumptis ab ordine humano locutionibus. *Stabilitur*] id est, ab ipso conditus & constitutus conservatur. 2 *Solium tuum*] id est, regnum & administratio ejus: metonymia. a Heb. *ante tunc, id est, ante ullum certum & finitum tempus, de quo tunc illa, tunc, ab homine enuntiari posset: ut Proverb. 8.22.* 3 *Utut*] exornatio magnificæ administrationis Christi per comparationem aquarum, quasi dicat, nulla flumina, nulla maria, ac ne diluvium quidem ipsum furentium superne & infernè aquarum tam sunt magnifica, quàm magnificus es in administratione tua. 5 *Testimonia tua*] id est, singularis illa ratio, qua tuam præsentiam & benevolentiam Ecclesiæ testatam facis sive salutari verbo, quod sceptrum Christi appellatur; sive opere sanctificationis æternæ, quam Deus cum Ecclesia communicat in Christo.

Psal-

Psalmus XCIIII.

David cum suis a perfido Schaûlis comitatu vexatus, Deum orat ut manum adhibeat ad ulciscendos improbos: improbitatem, maleficia, & blasphemias narrat; improbos objurgat dementiæ ipsorum nomine: & bonos ab eventu quem Deus utrisque largiturus est, a promissionibus ejus, & a suo ipsius exemplo consolatur.

1 *O fortis Deus*] Ode est generis mixti, ἱκετικὴ καὶ διδασκαλική. Itaque summæ illius partes sunt duæ: una, precatio, ut Deus ulciscens improbos suis consulat, usque ad vers. 8. altera verò, doctrina prophetica æquè ad improbos atque ad bonos pertinens, inde ad finem usque. Precationis autem partes sunt duæ: una est petitio, duob. versibus; altera, querimonia enarrans petitionis causas, sequentibus quinque. Petitionis summa est, ut Deus se glorificet conservando suos & improbos ulciscendo; cujus argumenta ducuntur a natura potentissima & justissima, officio, operibusque ipsius.
Deus ultionum] id est, qui uniuscujusque actionis autor atque effectores, Deut. 32. 35.
Illucesce] ut Deut. 33. 2.
2 *Judex terræ*] ut Gen. 18. 25. psal. 82. 8. & infrà ver. 10.
a Heb. *fac ut revertatur retributio super superbos.*

1 ' O PORTIS ' Deus ultionum Jehova,
ô Deus fortis ultionum ' illucesce.
2 Attollere ô ' judex terræ, [a] redde
retributionem superbis.
3 'Quousque improbi ô Jehova, quousque
improbi exultabunt?
4 Eructantes loquentur [b] superbè, sese prædicabunt omnes operarii iniquitatis?
5 Populum tuum conterent, & possessionem
tuam affligent?
6 Viduam & peregrinum interficient, ac pupillos occident,
7 Dicentes, non respicit Jah; neque animadvertit Deus Jahhakobi?
8 'Animadvertite, ô 'brutissimi in populo: &
stultissimi, quando intelligentes eritis?
9 'An plantator auris, an non audiat? aut
formator oculi, an non intueatur?
10 An castigator gentium, an non reprehendat? qui docet homines scientiam, *an non cognosceret?*
11 'Jehova cognoscit cogitationes hominũ,
[c] esse vanitatem ipsam.
12 'Beatus ille vir quem 'castigas Jah, & quẽ
ex lege tua doces,
13 'Ad præstandum quietem ei a diebus [d] adversitatis, ' dum foditur improbo fovea.
14 'Non enim deserit Jehova populum suum,
& possessionem suam non dereclinquit;
15 'Sed usque ad justitiam revertetur judicium, & post illud ' omnes recti corde.
16 'Quis surrecturus fuisset pro me contra
maleficos? quis se ipsum stitisset pro me
contra operarios iniquitatis?
17 Nisi Jehova pleno auxilio fuisset mihi, parum abest quin ' habitasset in loco silentii
[e] vita mea.
18 Cùm dico, dimovetur pes meus; benignitas tua, ô Jehova, sustentat me.
19 Cùm multæ sunt cogitationes meæ apud
me, ' consolationes tuæ oblectant animam
meam.
20 'An consociaretur tibi solium ' ærumnarum, ' formantis molestiam ' præter statutum,
21 Turmatim convenientium contra animam
justi, & sanguinem innoxium condemnantium?
22 'Imò *est* Jehova mihi pro edito loco, &
Deus meus pro rupe receptus mei:
23 Is convertit contra eos iniquitatem ipsorum, & 'malitia ipsorum excindit ipsos; excindit ipsos Jehova, Deus noster.

Omnes recti] nimirum revertentur, id est, instaurabuntur post judicium Dei constitutum; sive hîc liberati a malis, quod propheta respicit; sive in futuro seculo omnibus bonis cumulati in Christo.
16 *Quis surrecturus*] alter confirmationis locus ab exemplo suo: quo ostẽdit psaltes actum fuisse de se, nisi succurrisset Deus; ita desperatus erat & abjectus ab omnibus.
17 *Habitasset in loco*] id est, mortuus fuissem & sepultus: periphrasis, vocatur autem sepulchrum locus silentii a propheta, quia sepultis adempta est omnis facultas celebrandi Deũ, hîc, & psal. 115. 17. vide supra 6. 6.
e Heb. *anima mea.*

3 *Quousque*] secundum precationis membrum, querimonia de insolentia improborum thrasonica inter se, duobus versibus: de maleficiis contra innocentes, ver. 5. & 6. & de blasphemis sermonibus in Deum, ver. 7. b Heb. *durum: ut 1. Schem. 2. 3.* 8 *Animadvertite*] altera pars psalmi, partim ἐπιτιμητικὴ, id est, reprehensionem severissimam continens improborum, usque ad ver. 12. partim verò παρακλητικὴ, id est, spectans ad consolationem & confirmationem piorum, ad finem usque. Continet autem hæc reprehensio objurgationem, hoc ver. & redargutionem, sequentibus. *Brutissimi*] sic compellat impios gravissimis nominibus, propter miseram & dementem illorum conditionem, judiciumque perversissimum, quod redarguitur versibus sequentibus, ut sup. p. 92. 7. 9 *An plantator*] redargutio ἐξ ἀτόπου, id est, ex absurdo, quasi dicat, adeò absurdum est Deo (qui visum auditumq; dedit hominibus) visum & auditum adimere, ut qui hoc sentiant, penitus mente captos & brutissimos esse oporteat: simili argumento utitur Deus Exodi 4. 11. 11 *Jehova cognoscit*] subjectio, qua propheta utitur ad superiorem argumentationem contra impios. Est autem ea accipienda synecdochicè, ut omnibus membris præcedentibus respondeat: quasi dicat, audit, videt, corrigit, cognoscit; & tamen vanitatem istam audiens, videns & cognoscens, dissimulat, donec tempus justitiæ constituerit, de quo ver. seq. c Heb. *quòd ipsæ sunt vanitas: trajectio, ut Gen. 1. 4.* 12 *Beatus ille vir*] transitio ad consolationem bonorum per epiphonema, hoc ver. & sequente. Continet autem hic consolationis locus primum descriptionem eventus qui bonos & malos consequuturus est, his duobus ver. secundò confirmationem, tum a fide promissionum & veritate Dei, ver. 14 & 15. tum ab exemplo suo, inde ad finem usque. *Castigas*] id est, affligis & flagellas etiam impiorum operâ, quam exposuit suprà ver. 5. & 6. 13 *Ad præstandum*] id est, tandem aliquando a calamitatibus liberandum; quia temporariæ sunt at non perpetuæ afflictiones ejus, ut explicatur psalm. 37. d Heb. *mali.* *Dum foditur*] id est, comparatur & struitur ultio quam Deus inflicturus est iis qui affligunt bonos, postquam perfecta est & absoluta illorum iniquitas: vide. 2. Thess. 1. 5. & sequentibus. 14 *Non enim*] primus confirmationis locus, a fide & veritate fœderis promissionumq; Dei. 15 *Sed usque*] id est, judicium Dei (quod in hoc seculo magis exercet bonos quàm improbos, & cujus principia tantum in hac vita ducuntur) tandem ad plenam & constantissimam justitiam perducetur, ut suum cuique jus tribuatur; affligentibus afflictio; afflictis verò regnum Dei, pro quo patiuntur.

19 *Consolationes tuæ*] id est, quas ego per spiritum tuum percipio ex natura & verbo tuo: prout has consolationes sequentes versus ostendunt. 20 *An consociaretur*] id est, an justus judex totius terræ non faceret judicium, sed injustitiam ferret? ut Gen. 18. 25. sic consolabitur se propheta a natura Dei. *Ærumnarum*] id est, tyrannicum, ærumnas aliis afferens immeritò, ut sequentia docent. *Formantis*] id est, fingentis, comminiscentis, atque perpetrantis: metaphora. *Præter statutum*] id est, contra jura & leges. 22 *Imò*] contraria affirmatio ex adverso respondens contentioni superiori, qua statuit psaltes sibi esse constantem consolationem in Deo protegente suos, hoc ver. & adversarios profligante, ver. ultimo. 23 *Malitia ipsorum*] id est, retorquet in ipsos malum ipsorum, ut suprà dixerat ver. 2.

Psalmus XCV.

David Ecclesiam ad cultum & obsequium Dei hortatur, a fœdere inito cum Deo, & majorum exemplo.

1 ' AGITE, cantemus Jehovæ; clangamus
rupi salutis nostræ.
2 Eamus ante faciem ejus cum gratiarum actione, cum psalmis clangamus ei.
3 Nam Deus fortis magnus *est* Jehova; & rex
magnus ' supra omnes Deos:
4 'In cujus manu *sunt* ima vestigia terræ; penes quem *sunt* vires montium:
5 Cujus est ipsum mare, ut qui fecit illud; &
arida, *quam* manus ejus formarunt.
6 Venite, incurvemus nos & procumbamus;
flectamus genua coram Jehova qui fecit
nos.
7 ‖ ' Cùm ipse *sit* Deus noster, nos verò populus pastus ejus, & grex [a] ductus ejus; hodie
si vocem ejus audieritis,
8 Ne obduretis [b] animum vestrum, ut ' in contentione; ut ' die tentationis in deserto:
9 Ubi tentaverunt me majores vestri; probaverunt me, etiam [c] experti sunt opus meum.
10 Quadraginta annis ' fastidio habui gene-

1 *Agite*] Ode est ἐπιστατικὴ, continens exhortationem ad laudem Dei promovendam primum cultu, usque ad ver. 7. deinde verò obsequio, inde ad finem usque. Cultum exponit psaltes ver. 1. 2. & 6. causam verò interserit a natura, officio, operibusque Dei, tribus mediis versibus. Hunc autem psalmũ a Davide conscriptum esse confirmat Apostolus Heb. 4. 7.
3 *Supra omnes*] id est, supra omne quod dicitur Deus, ut sup. psal. 86. 8.
4 *In cujus manu*] .i. quia omnia, quamvis abditissima & valentissima, regit arbitratu suo.
‖ *Heb. 3. & 4.*
7 *Cùm ipse sit*] altera pars psalmi, qua spiritus Dei hortatur populum ad obsequium, primùm a fœdere officioque mutuo, hoc ver. deinde a majorũ exemplo, sequentibus. a Heb. *manum, metonymia* b Heb. *cor: ut infrà ver. 10.* 8 *In contentione*] id est, ut semper majores vestri obfirmato animo contenderunt adversus Deum, tentarunt, & probarunt illum in deserto: quemadmodum sequentia verba exegeticè docent, & legitur Num. 14. 22. *Die tentationis*] id est, toto tempore, quo versantes in deserto nihil nisi tentarunt Deum: sic probrosè totum profectionis tempus tentationem nominat. c Heb. *viderunt.* 10 *Fastidio habui*] id est, ut fastidiosos exagitavi variis erroribus, suppliciisque & morte affeci, Num. 14. 33.

‖ Num.14.

11 *In requiem meam*] ubi Jehoschuahh eorum posteros collocavit post annos quadraginta: cujus specie David reliquam esse aliam requiem populo Dei figuravit, Heb.4.8. & 9.

rationem *illam*; dicens, populus sunt errabundi animo, & sunt ignorantes viarum mearum.

11 ‖Quibus juravi in ira mea, eos non ingressuros 'in requiem meam.

PSALMUS XCVI.

Psaltes Ecclesiam gentium cum Judæis hortatur ad laudationem Dei; tum creationis & administrationis potentissimæ nomine, tum regni sempiterni, in cujus possessionem missus est adventu suo Filius per voluntatem patris.

‖ 1.Chro.16.23.

1 *Canite*] canticum est Davidis ἐπαινετικὸν, continens primū exhortatione ad laudes Dei, versibus quatuor: deinde argumenta laudis tum a præsentibus beneficiis, a ver. 5. ad 10. tum a futuris, quæ prophetice de regno Christi prædixit David. Hoc autem canticum cecinerunt Jisraëlitæ paucis vocibus immutatis, cùm arca inferretur Jeruschalaima, 1.Chro.16. quod psaltes universè ad omnes gentes accommodat, postquam ad regnum Christi vocatæ sunt.

Canticum novum] ut suprà 33.3.

a Heb. *in rectitudinibus.*

b Heb. *plenitudo ejus.*

13 *Faciem Jehovæ*] Christi venientis in mundum.

Ad judicandam] i. administrandum, & judicis partes defungendum in ea.

1 ‖'CANITE Jehovæ 'canticum novum, canite Jehovæ tota terra.

2 Canite Jehovæ, benedicite nomini ejus; prædicate de die in diem salutem ejus.

3 Narrate in gentibus honorem ejus, in omnibus populis mirabilia ejus,

4 Magnum Jehovam & laudatum valde, reverendum esse supra omnes Deos.

5 Nam omnes dii populorum *sunt* idola, Jehova verò cœlos fecit.

6 Gloria & decor coram eo, robur & ornatus in sanctuario ejus *sunt*.

7 Cedite Jehovæ familiæ populorum, cedite Jehovæ honorem & robur.

8 Cedite Jehovæ honorem nominis ejus; afferte munus, & venite ad atria ejus.

9 Incurvate vos Jehovæ in decore sanctitatis, formidate a conspectu ejus tota terra.

10 Dicite in gentibus, Jehova regnat, etiam stabilietur orbis habitabilis, ne dimoveatur: judicaturus est populos [a] rectissimè.

11 Lætabuntur cœli, & exultabit terra; perstrepet mare, & [b] quæ ipsum implent.

12 Exultabit ager & quidquid *est* in eo, tunc cantabunt omnes arbores sylvæ:

13 Ante 'faciem Jehovæ cùm veneris, nam venit 'ad judicandum terram: judicaturus est orbem habitabilem per justitiam, & populos per fidem suam.

PSALMUS XCVII.

David prophetans regnum Christi, magnificentiam illius explicat, eversionem idololatriæ & superstitionum omnium, lætitiamq; & bonum fidelium obsequentium Deo: quos idcirco ad obsequium & laudem Dei provocat.

1 'JEHOVA regnat, exultet terra, lætentur regiones 'plurimæ.

2 'Nubes & caligo circumstant eum, 'justitia & judicium locum solii ejus.

3 Ignis ante eum procedit, & inflammat circumquaque hostes ejus.

4 'Perlustrant fulgura ejus orbem habitabilem, videns formidat terra.

1 *Jehova regnat*] Psalmus est propheticus de regno Christi: in quo primùm amplitudo & magnificentia regni describitur, usque ad versum 7. deinde usus illius exponitur tum contra regnum satanæ, ver.7. tum erga Ecclesiam Dei, usque ad ver.10. & postremò concluditur exhortatione fidelium ad obsequium & laudem, reliquis versibus. Est enim hic Jehova Christus, ad cujus expectationem Ecclesia vetus his psalmis excitata est: ut primus versus summatim docet. *Plurimæ*] i. omnes, quibus imperaturus est Christus: synecdoche.

2 *Nubes*] descriptio regni Christi, cujus meminerat psaltes in principio versus primi. Est autem descriptio tota figurata, qua ostendit psaltes nihil esse in terra aut in cœlo quod non obsequatur & testimonium exhibeat regnanti Christo, idq; longè gloriosius quàm olim factum sit cùm lex traderetur, Exod.19. & Deut.4. & 5. Ait enim nubes & caligo, id est, inaccessus est & incomprehensibilis præ gloria. *Justitia & Judicium*] id est, justissimus est in suos, & in adversarios, ver. seq.

4 *Perlustrant*] id est, potentissimus est, adeo ut nihil quamvis firmum coram eo possit consistere, duobus versibus.

5 Montes ut cera liquefiunt a præsentia Jehovæ, a præsentia Domini totius terræ.

6 'Indicant cœli justitiam ejus, adeò ut videant omnes populi honorem ejus.

7 'Pudore suffundantur omnes colentes sculptile, qui se jactant de 'idolis; incurvate vos ei omnes dii.

8 'Audiens lætatur 'Tzijon; exultantque filiæ Jehudæ propter judicia tua, ô Jehova.

9 Tu enim es Jehova excelsus supra omnem terram, valde 'elatus es 'supra omnes Deos.

10 'Amantes Jehovæ, odio habete malum: 'servans animas suorum quos benignitate prosequitur, e manu improborum eripit eos.

11 'Lux 'sata est justo, & rectis [a] animo lætitia.

12 Lætamini justi in Jehova, & celebrate *eum* ad memoriam sanctitatis ejus.

6 *Indicant*] id est, gloriosissimus est, cujus gloriæ & justitiæ specula evidentissima relucent in cœlis, & omnium populorum oculis sunt exposita, ut sint inexcusabiles, ut psalm.19.2.

7 *Pudore suffundantur*] altera pars psalmi, de usu magnificentissimi illius regni quod modò prædicavit psaltes, primùm quidem in idololatras, & idola ipsa, adversus quæ gloriosa apostrophe propheta utitur, hoc versu; deinde in Ecclesiam Dei, [illegible] tibus.

Idola] vide Levit. 19.4.

8 *Audiens*] secundus locus de usu [illegible] regni Christi in Ecclesia: est autem duplex; primus pax & gaudium in Spiritu per auditionem verbi; secundus agnitio judiciorum & justissimæ administrationis ejus. *Tzijon*] id est, Ecclesia a te recreatur verbo & opere: sic psalm. 48. 12.

9 *Elatus es*] judiciis tuis, de quibus versu 8. *Supra omnes Deos*] ut supra 95.3.

10 *Amantes Jehovæ*] conclusio hortatoria ad sectandum bonum, fugiendum malum, & Deum autorem boni celebrandum. *Servans animas*] ætiologia superioris documenti a promissionibus vitæ præsentis & futuræ duobus versibus.

11 *Lux*] vide Ester 8.16. *Sata est*] id est, reposita latens velut semen mandatum terræ; sed suo tempore proditura.

a Heb. corde.

PSALMUS XCVIII.

Psaltes Judæos, gentes, & res omnes creatas hortatur, ut gratulentur Christo de inimicis triumphanti.

1 'PSALMUS. Cantate Jehovæ 'canticum novum, quia mirabilia fecit: 'salutem attulit ei dextera ipsius, & brachium sanctitatis ipsius.

2 'Notam fecit Jehova salutem suam, ante oculos ipsarum gentium revelavit justitiam suam.

3 'Recordatus est benignitatis suæ, & suæ fidei erga domum Jisraëlis: vident omnes fines terræ salutem Dei nostri.

4 'Clangite Jehovæ tota terra, [a] fragore edito cantate & psallite.

5 Psallite Jehovæ cithara, cithara & [b] psalmodia.

6 Tubis & sono buccinæ clangite coram rege Jehova.

7 Perstrepat mare, & quæ [c] implent ipsum, orbis habitabilis & habitantes in eo.

8 Flumina complodant manu, pariter montes cantent.

9 Coram Jehova, quia advenit 'ad judicandum terram; judicaturus est orbem habitabilem [d] justè, & populos [e] rectissimè.

1 *Psal.*] Psalmus propheticus de Christo rege, qui victa carne, mundo, peccato, morte, & satana triumphavit. Est autem ἐπαινετικὸς, constans primùm narratione magnificentiæ ejus, versib. 3. deinde hortatione ut res omnes creatæ applaudant triumphanti Christo, a ver.4. ad finem; quæ duo summatim proponuntur ver. 1.

Canticum novum] ut supra 33.3.

Salutem attulit] id est, vicit inimicos suos virtute sua [illegible] manitus [illegible] Jeschahh.59.16. & 63.5.

2 *Notam fecit*] salutem [illegible] bus gentibus [illegible] osè promulgavit.

3 *Recordatus est*] id est, demonstravit se recordari promissionis factæ Abrahamo, Gen. 22.18. ut Gen.8.1.

4 *Clangite*] altera pars psal. hortatio ad [illegible] dem, scatens hyperbolis & allegoriis ad amplitudinem gaudii adumbrandam.

a Heb. *fragorem edite & cantate.* b Heb. *voce psalmi.* c Heb. *plenitudo ipsius:* ut suprà 96.11. 9 *Ad judicandum*] ut sup. 96.13. d Heb. *in justitia.* e Heb. *in rectitudinibus:* ut sup. 96.10.

PSALMUS XCIX.

Psaltes infinitam potentiam Christi regis nostri,

stri, justitiam, & gratiam in omnes gentes prædicat: ab exemplo majorum constantem eam fore docet: ac proinde omnes hortatur ad colendum & prædicandum regem.

1 *Jehova*] Ode est ἐγκωμιαστικὴ, continens hortationem ad laudes Dei, Amœbæis tribus clausulis repetitam, a tribus argumentis: primum est ab amplitudine & potentia infinita regni, tribus primis versibus; secundum, a beneficentia, justitia, & gratia in populum Dei collata per Christum, duobus versibus; tertium ab exemplo majorũ, inde ad finem usque. *Commoveantur*] id est, serio timore perculsi comparētur ad Christū regem suum agnoscendum. *Insidens Cerubinis*] id est, ille ipse Deus qui Jisraëlitis præsentem se aspectabilem fecit, & responsa dedit, Exod. 25.22, sic proleptice hoc ver. comprehendit psaltes duo sequētia documenta. *Nutet terra*] id est,

1 JEHOVA regnat, 'commoveantur populi: 'insidens Cerubinis *regnat*, 'nutet terra.
2 '*Regnat* Jehova Tzijone magnus, etiam altus *est* supra omnes populos.
3 Celebrent nomen tuum magnum & reverendum, *quia* sanctum est.
4 '*Tu* quoque [a] 'robustissime rex, judicium amans: tu, *inquam*, constituis [b] quod est rectissimum, judicium & justitiam 'in Jahhakobo tu perficis.
5 Exaltate Jehovam Deum nostrum, & incurvate vos ad 'scabellum pedum ejus; *quia* sanctus est.
6 ‖ 'Moschen & Aharonem cum sacerdotibus ipsius, Schemuelemque cum invocantibus nomen ipsius; inclamantes Jehovam, ipse illicò exaudivit eos:
7 In columna nubis allocutus est eos: observantes testimonia ipsius, & statutum *quod* dederat eis.
8 'Jehova Deus noster, tu exaudivisti eos: Deus fortis condonans fuisti eis, etiam cùm ultionem sumeres de actionibus eorum.
9 Exaltate Jehovam Deum nostrum, & incurvate vos ad montem sanctitatis ejus: quia sanctus *est* Jehova Deus noster.

contremiscat a præsentia ejus. quasi dicat, res omnes creatæ, animatæ, atque inanimæ perculsæ præsentia ejus exhibeant ei summam reverentiam. 2 *Regnat Jehova*] id est, nunc demum Christus demonstrat se tam gentium, quàm Judæorum regem esse. 4 *Tu quoque*] secundus locus a beneficentia, ut dictum est in ver. primum. a Heb. *robur regis: hypallage.* *Robustissime rex*] id est, qui es robur ipsissimum, & de tuo regibus servisq; tuis suppeditas robur. b Heb. *rectitudines.* *In Jahhakobo*] id est, in Ecclesia tua, quæ olim definiebatur Jahhakobi sive Jisraëlis nomine. 5 *Scabellum pedum ejus*] id est, ad solum usque vel pavimentum templi, cui dicuntur esse tanquam impositi pedes Jehovæ insidentis Cerubinis; ut 1. Chron. 28. 2. ‖ *Exod.* 29. & 32. *Numeror.* 17. 11. 1. *Schem.* 12. 20. 6 *Moschen & Aharonem*] tertius locus ab exemplo; quo ostendit psaltes meritò ab Ecclesia Catholica Christum regem prædicādum esse per comparationem minoris, hoc modo: si intercedente Mosche & sacerdotio Levitico Deus populum Jisraëlis prosecutus est summis beneficiis, exaudiens eos, alloquens, condonans, & parcens in gravissimis offensionibus: quantò magis prædicandum est regnum Christi filii & hæredis in domo Dei, qui sacerdotio æterno nos conciliavit patri? Hoc autem genus argumentationis in Epistola ad Hhebræos copiosè expositum. 8 *Jehova Deus noster*] emphatica apostrophe ad Deum; qua propheta ostendit eum populi misertum esse pro veritate fœderis sui, mera sua gratia.

PSALMUS C.

Psaltes Ecclesiam ad laudes Dei hortatur propter gratuitam electionem, vocationem, & beneficentiam constantem ipsius.

1 *Psalmus*] Psalmus hic eucharisticus hortatur Ecclesiam ad colendum & prædicandum Deum, duobus argumentis: unum est gratuita electio & vocatio nostra in communionem fœderis cum Deo, usque ad ver. 3. alterum ad perpetuum & constans beneficiorum studium, in quo vocationis divinæ facti sumus participes, ver. 4. & 5. *Omnes incolæ*] tam gentes, quàm Judæi: ut interpretatur Apostolus ad Rom. 15.

1 'PSALMUS *pro gratiarum actione.* Clangite Jehovæ 'omnes *incolæ* terræ.
2 Colite Jehovam cum lætitia, venite in conspectum ejus cum cantu.
3 Agnoscite Jehovam 'esse Deum, ipsum effecisse nos ('non autem nos ipsos) populum suum & gregem pastus sui.
4 Ingredimini portas ejus cum gratiarum actione, atria ejus cum laude: gratias agite ei, benedicite nomini ejus.
5 Nam bonus *est* Jehova, in seculum *est* benignitas ejus, & usq; ad [a] generationem quamque 'fides ejus.

3 *Esse Deum*] id est, autorem fœderis & dominum nostrum. *Non autem nos ipsos*] id est, nos nullis studiis nostris, aut recto animo dignitatem hanc nobis comparasse; sed ex gratuita ipsius benevolentia factum esse ut simus ipsi filii. vide Deut 7. 7. & 9. 4 & sequentibus. a Heb. *generationem & generationem.* 5 *Fides*] id est, constantiam ad bonitatem & benignitatem communicandam cum Ecclesia.

PSALMUS CI.

David rex factus Deo spondet se procuraturum sanctificationem suam, consilii, comitatus sui, totius regni, & Ecclesiæ.

1 *Davidis*] Psalmus est didascalicus, quo David in regno cōstitutus Deo solenniter vovet se officio suo fideliter defuncturum: constat itaq; duabus partibus; exordio, quo profitetur David se hoc solenni cantico obstrictum iri ad præstandum officium suum, ver. 1. deinde narratione, sive expositione singularis officii quod promittit Deo, ad finem usque. Videtur autem hic psalmus a Davide non ante susceptum regnum conscriptus esse, sed postquam rex confirmatus est; quo tempore ea constituit quæ ad cultum Dei & civilem administrationē pertinebāt. *Benignitatē*] id est, duo hæc me procuraturum spondeo Domino, tum ut benignitas a me popularibus meis prosit, tum ut jus adversus improbos exerceatur: quæ duæ sunt verorum principum laudes: vide 2. Schem. 9. 1. 2 *Animadvertam*] narratio, sive expositio officii quod David vovebat Domino, constans ex tribus partibus: prima est de instituto & vita ipsius regis, a ver. 2. ad 5. secunda, de instituto regalis consilii, comitatus, & ministerii, a ver. 5. ad 8. tertia, de castigatione improborum, & purgatione totius regni per severam observationem disciplinæ civilis & Ecclesiasticæ, vers. 8. *Via integra*] id est, quàm integerrimè potero. *Venturus sis ad me*] id est, me recepturus ad te ex hac vita, aut alioqui rationem exacturus administrationis meæ. quasi dicat, semper attendam ad finem meũ, ut cautè & religiosè ambulem. a Heb. *cordis, sic ver. 4. & 5.* b Heb. *in medio domus: sic infrà ver. 7.* *Intra domum*] id est, etiam clàm intra privatos parietes. c Heb. *facere: infinitivus pro nomine.*

1 'DAVIDIS *psalmus.* 'Benignitatem & jus canam: tibi, ô Jehova, psallam.
2 'Animadvertam' via integrâ, quando 'venturus sis ad me: continenter ambulabo in integritate [a] animi mei, [b] 'intra domum meam.
3 Non proponā mihi ob oculos rem nefariam: [c] factum 'declinantium odi, non adhærebit mihi.
4 'Animus perversus recedet a me; malum non agnoscam.
5 'Linguâ lædentem clàm proximum suum, 'ipsum excindam: elatum oculis, & [d] tumentem animo, ipsum non potero *ferre.*
6 'Oculi mei *attendent* ad veraces terræ, ut consideant mecum: ambulans via integra, is ministrabit mihi.
7 Non habitabit intra domum meam faciens dolum, loquens mendacia non stabilietur coram oculis meis.
8 'Singulis matutinis excindam omnes improbos terræ, ad rescindendum a civitate Jehovæ omnes operarios iniquitatis.

3 *Declinantium*] a via recta, cujus meminit superiore versu. 4 *Animus perversus*] id est, dabo operam ut deponam veterem hominem cum concupiscentiis ejus, & quod semel deposuero amplius non invadat me. 5 *Linguâ lædentem*] id est, maledicos atque maleficos depellam a me: secunda pars. d Heb. *latum corde.* 6 *Oculi mei*] id est, bonos consiliarios atque administros sollicitè adhibebo. 8 *Singulis matutinis*] tertia pars: id est, indesinenter regnum, regiam, Ecclesiamque purgabo a malo.

PSALMUS CII.

Ecclesia in captivitate diu versata Deum supplicat: suas calamitates, ærumnasque proponit; seipsam confirmat recordatione naturæ & promissionum Dei, quarum complementum prædicat fore in adventu Christi, & communi vocatione gentium: itaque Deum orat ut suæ naturæ, promissionis, & gloriæ recordatus Ecclesiam conservet, eique benedicat in æternum.

1 *Oratio*] hujus orationis (quam Danielem aut alium prophetam scripsisse sub finem deportationis Babylonicæ verisimile est) partes sunt quatuor: prima est exordium audientiam faciens, ver. 2. &

1 'ORATIO '*pro paupere; cùm* '*obruitur, ante Jehovam effundente meditationem suam.*
2 'Jehova, audi orationem meam; & vociferatio mea ad te perveniat.
3 Ne abscondas faciem tuam a me, quo die *est* angustia mihi: inclina ad me aurē tuam, quo die inclamo; [a] festinanter exaudi me.
4 'Nam consumuntur ut fumus dies mei, &

3. secunda expostulatio sive narratio mali quo obruebatur Jisraël, usq; ad ver. 13. tertia, propositio argumentorum quibus confirmatur animus ad sollicitandum & expectandum Deum, inde usque ad ver. 25. postrema, conclusio petitoria, ad finem usque. *Pro paupere*] nimirum populo Jisraëlis solitario, nudo, vincto, & versanto in morte præsentissima apud Babylonios. *Obruitur*] ut psalm. 61. 3. 2 *Jehova*] exordium. ut modò dictum est. a Heb. *festina exaudi.* 4 *Nam*] expostulatio, sive narratio malorum quæ perpetiebatur populus: sunt autem illius tres loci; primus a vanitate & imbecillitate ipsius, tribus versibus; secundus, ab improbitate aliorum miseros perfidè destituentium, tribus alteris; tertius, ab ira & plagis inflictis a Deo, a ver. 10. ad 13.

ossa

ossa mea ut focus exardescunt.
5 Percussum tanquam herba exarescit cor
meum; quia [a] obliviscor comedere cibum
meum.
6 [a] Præ voce gemitus mei, adhæreſcit os meũ
carni meæ.
7 [a] Similis ſum plateæ deſerti; ſum tanquam
bubo vaſtitatum.
8 [b] Aſſiduè ſum ſimilis paſſeri, ſolitario in te-
cto.
9 Toto die probro afficiunt me inimici mei;
inſanientes contra me, [a] per me jurant.
10 Nam [a] cinerem tanquam panem comedo,
& potiones meas cum fletu miſceo,
11 Propter indignationem tuam, & ferven-
tem iram tuam: [a] quia ſuſtuliſti me, & abje-
ciſti me.
12 Dies mei ſimiles ſunt [a] umbræ inclinatæ: &
ego ſicut herba exarui.
13 [a] Tu autem Jehova in ſeculum permanes,
& recordatio tui [c] in quamq; generationem.
14 [a] Tu [d] ſurgens miſereberis Tzijonis: quia
tempus eſt faciendi gratiam ei, quia adve-
nit ſtatum tempus,
15 [a] Quo delectentur ſervi tui [a] lapidibus ejus,
& pulveri ejus [a] gratiam faciant.
16 [a] Ut revereantur gentes nomen Jehovæ, &
omnes reges terræ honorem tuum;
17 Cùm ædificans [a] Jehova Tzijonem, appa-
ruerit in honore ſuo,
18 Reſpexerit ad orationem [a] nudatiſſimi, &
[a] non ſpreverit orationem eorum.
19 [a] Conſcribatur hoc [a] in generationem po-
ſteram, ut [a] populus recreatus, laudet Jah:
20 Quòd proſpectaverit ex alto *loco* ſanctita-
tis ſuæ, Jehova e cœlis in terram intuitus ſit,
21 Ad exaudiendum ſuſpirium vincti, ad ſol-
vendum [e] eos qui jam traduntur morti;
22 Ut enarrent [a] Tzijone nomen Jehovæ, &
laudem ejus Jeruſchalaimis:
23 [a] Congregantibus ſe populis ſimul, & re-
gnis ad colendum [a] Jehovam,
24 [a] *Qui* affligens [a] hac via vires meas, curtat
dies meos.
25 [a] Dico *itaque*, mi Deus fortis, [a] ne auferas
me [f] [a] mediis diebus meis: [g] [a] per generatio-
nem æternam *ſunt* anni tui:
26 [a] Antè *quàm* terram fundaſſes, & opus ma-
nuum tuarum *eſſent* cœli.
27 Iſta peritura ſunt, tu autem permanes; iſta,
inquam, omnia ut veſtimentum veteraſcent,
ut indumentum mutabis ea atq; mutabun-
tur.
28 Tu verò idem es, & anni tui non finiuntur.
29 [a] Filii ſervorum tuorum habitent, & ſemen
eorum ſtabiliatur coram te.

5 *Obliviſcor*] id eſt, tam graviter premor anguſtiis; ut non recordetur animus, ſed faſtidiat cibum.
6 *Præ voce gemitus*] id eſt, diuturnitate malorum clamorumque emacior atque exhaurior: ſic Ijobi 19.20.
7 *Similis ſum*] id eſt, ab omnibus relictus ſum, duobus verſibus; & omnibus exoſus, ver. 9.
b Heb. *aſſiduus ſum ut ſim ſicut paſſer*.
9 *Per me jurant*] id eſt, faciunt de nomine meo juramenti & execrationis formulam: ſic Num. 5.27. & Jeſchahh. 65.15.
10 *Cinerem tanquã panem*] id eſt, in terram dejectus ſum miſer: hyperbole noëmatica.
11 *Quia ſuſtuliſti me*] id eſt, graviſſimè & valentiſſime abjeciſti me: ut cùm non molli remiſſoque brachio, ſed elato aliquid vibratur aut detorquetur in terram: metaphora.
12 *Umbræ inclinatæ*] id eſt, propè eſt ut occidam, quemadmodum occidente ſole maximæ ſunt umbræ & inclinatiſſimæ.
13 *Tu autem Jehova*] tertia pars pſalmi, propoſitio argumentorum quibus fideles confirmantur & ad luctantur ad invocandum Deum. Sunt autem argumenta duo; unum, a natura Dei conſtante; alterum, a gloria ejus: quæ duo proleptice hoc verſu poſita in ſequentibus ex ordine explicantur. c Heb. *in generationem & generationem*. 14 *Tu ſurgens*] explicatio prioris argumenti à conſtante tum natura Dei qua eſt miſericors, tum promiſſionibus quas antè fecerat populo de reſtitutione poſt annos ſeptuaginta, Jirmejæ 25. & 29.10 poſtremò a fine, ut innoteſcat Deus; ver. 16. & ſequentibus d Heb. *ſurges miſereberis*. 15 *Quo delectentur*] id eſt, quo populus tuus expectatione ſua fruatur, & terram (quæ nunc deſolata jacet) antiquo honori cultuique reſtituat. *Lapidibus*] id eſt, ſtructura redintegrata: ſynecdoche. *Gratiam faciant*] id eſt, deſertam terram & quaſi lugentem recreent: proſopopœia. 16 *Ut revereantur*] finis petitionis, gloriæ Dei illuſtratio; quæ tenuiter quidem effecta eſt in reſtitutione populi; ſed perfectè adventu Chriſti, vocatione gentium, & inſtauratione Eccleſiæ catholicæ abſoluta: quò ſequentia omnia pertinent. 17 *Jehova*] Chriſtus, ut infrà ver. 23.
18 *Nudatiſſimi*] id eſt, deſerti ab omnibus, abjecti, & egentis populi. hanc vocem propter antecedentia & ſequentia, ipſiuſque vocis etymon ſic viſum eſt accipere. *Non ſpreverit*] id eſt acceperit: litotes. 19 *Conſcribatur*] explicatio poſterioris argumenti a gloria Dei, quæ tenuibus illis principiis fuit in Eccleſiam Chriſti diffundenda: prout reſtitutio populi ex deportatione Babylonica figura fuit & documentum reſtitutionis per Chriſtum. *In generationem poſteram*] id eſt, ad utilitatem & documentum Eccleſiæ Chriſti, cujus dies ultimi ſive poſteri appellantur, ut Jeſchahh. 2.2. & Heb. 1.1. *Populus recreatus*] id eſt Eccleſia inſtaurata, reſtitutaque a Chriſto. e Heb. *filios mortis: ut pſalm. 79.11*.
22 *Tzijone*] id eſt, in Eccleſia: vide pſalm. 2.6. 23 *Congregantibus*] id eſt, Eccleſia ſive cœtu fidelium ex omnibus gentibus convocato, adunatoque per Chriſtum: cujus ſanguine ex utriſque factum eſt unum corpus, Epheſ. 2.13. & 14.
Jehovam] id eſt, Chriſtum liberatorem ſuum, de quo ver. 20. & 21. 24 *Qui affligens*] id eſt, qui idem nunc ad tempus autor eſt præſentis calamitatis meæ, qua jamjam videor moriturus. *Hac via*] id eſt, hac ratione ac modo. 25 *Dico itaque*] ultima pars pſalmi, continens deprecationem præſentis mali, hoc verſu; & precationem ſempiterni boni, ver. ultimo: ducto argumento a conſtante natura Dei, de quo ſuprà verſ. 13. & ſequentibus. *Ne auferas me*] id eſt, ne ſinas me evaneſcere; ſed pro miſericordia tua gratiam fac mihi, ut ſuprà ver. 14. ſic compellat Eccleſia Chriſtum ſervatorem ſuum.

f Heb. *in medio dierum meorum*.
Mediis diebus] id eſt, caſu præpropero & præveniente, antequam tempus ſtitutum promiſſionum tuarum venerit; ut ſuprà ver. 14.
g Heb. *& generationem & generationem*.
Per generationem] id eſt, tu ſempiternus es, ac proinde filios in æternum gignis: humanitus dictum. 26 *Antè quàm*] explicatio ſive exornatio æternitatis Dei a comparatione rerum creatarum; ſive in præteritum tempus, quo Deus omnes res creatas præceſſiſſe dicitur, hoc verſu; ſive in futurum, quo dicitur permanſurus illis pereuntibus, duobus ſequentibus. 29 *Filii ſervorum tuorum*] id eſt, vera & germana Eccleſiæ tuæ membra conſerventur in æternum virtute tua, & tibi curæ ſint.

PSALMUS CIII.

David ſeipſum ad benedicendum Deo excitans recenſet gratiam illius erga ſe, & erga Eccleſiam totam verbo operibuſq; teſtatam, ac poſtremò erga res omnes creatas potente ipſius regno demonſtratam: ideoq; res omnes creatas in cœlo & in terra invitat ad Dei laudes ſecum prædicandas.

1 [a] ODE *Davidis*. Benedic anima mea
Jehovæ, & omnia inteſtina mea nomi-
ni ſanctitatis ejus.
2 [a] Benedic anima mea Jehovæ, & ne oblivi-
ſcaris [a] ullius [a] beneficiorum ejus:
3 [a] Qui condonat omnes iniquitates tuas, qui
medetur omnibus morbis tuis:
4 Qui vendicat a fovea vitam tuam, qui cir-
cumtegit te benignitate & miſerationibus.
5 [a] Quo ſatiante bonis quibuſque os tuum;
[b] ſervas te recentem tanquam aquila, *tan-
quam* [a] pueritia tua.
6 [a] Facit [c] [a] quæ juſta ſunt Jehova, & judicia
omnibus oppreſſis.
7 Notas facit vias ſuas Moſchi, poſteris Jiſra-
ëlis actiones ſuas.
8 ‖ [a] Miſericors & gratioſus Jehova; longani-
mis, & multus benignitate,
9 [a] Non in æternum litigat, neque in ſeculum
[a] *iram* aſſervat;
10 Non ſecundum peccata noſtra facit nobis,
neque ſecundum iniquitates noſtras refert
nobis;

1 *Ode*] Ode eſt ἐπαινετικὴ, generis (ut vocant) ἐγκωμιαστικοῦ, continens exordium ſive propoſitionem laudis, duobus verſibus; narrationem argumentorum ad laudem Dei pertinentium, a verſ. 3. ad 20. & concluſionem hortatoriam ad laudes Dei prædicandas, in fine. Sunt autem quatuor hujus partes Pſalmi certo conſilio adjuncti, quæ contextu habent Eccleſia laudationum Dei argumenta, tum ordinaria erga Eccleſiam, hoc Pſalm. & res omnes creatas, Pſalm. 104. tum extraordinaria, ſive erga Eccleſiam beneficiorum obligationumque nomine, Pſalmo 105. & 106. ſive erga omnes, Pſalmo 107. 2 *Benedic anima mea*] exordium, quo ſeipſum excitat, hortaturque propheta ad benedicendum Deo ex toto corde, toto animo, totiſque viribus. a Heb. *omnium*. *Beneficiorum*] quæ totidem ſunt argumenta laudis ſequentibus expoſita: ſic transfert ad narrationem ſive recenſionem beneficiorum Dei. 3 *Qui condonat*] narratio ſive recenſio beneficiorum Dei, primùm ſingularium erga prophetam ipſum, tribus verſibus; deinde communium erga Eccleſiam totam, a ver. 6. ad 19. poſtremò univerſalium erga res omnes creatas, ver. 19. 5 *Quo ſatiante*] id eſt, qui animum tuum ita alit & fovet beneficiis, ut ſemper ſit vegetus & recens, inviolatuſque permaneat ab omnibus incommodis. Quamobrem hæc firma piorum cuſtodia cum vegeta aquilarum ſenectute comparatur; quæ a natura ſunt vivaciſſimæ, & amplius adhuc victuræ eſſent (adeò ſunt vegeto corpore) niſi ſuperiorem roſtrum illarum aduncum ſenio ſuccreſcens curvitate ſua roſtrum inferius comprimeret; unde fit ut aquilæ conficiantur inedia: vide Ariſtot. lib. 9. de hiſtoria animalium cap. 32. & Plinium lib. 10. cap 3. b Heb. *renovas te*. *Pueritia tua*] id eſt, ita recentem ſervas, ut ſi de integro natus & puer factus eſſes: ſimile eſt huic pertinens, Judic. 5.21. 6 *Facit quæ*] alter locus beneficiorum communium ad Eccleſiam pertinentium; cujus partes ſunt benefacta, hoc verſ. & documenta ſequente verſu. c Heb. *juſtitias*. *Quæ juſta ſunt*] vide ſuprà pſalm. ‖ *Exod. 34.6 Nechemjæ 9.17 & pſalm. 86.15.* 8 *Miſericors*] explicatio actionum Dei quas modò nominavit; maximè verò gratiæ & miſericordiæ erga Eccleſiam, qua Deus dicitur remittere iram, pœnas, & peccata, & omnia nobis paternè condonare, miſertus noſtri & ſuæ gloriæ rationem habens; hoc uſque ad verſ. 19. 9 *Non in æternum*] explicatio gratiæ Dei, quam ſuperiore verſ. dixerat. *Iram aſſervat*] ſimilem locutionem vide Levit. 19.18. Nachum 1.2.

11 Sed

11 Sed ᵃ quàm alti sunt cœli supra terram, prævalet benignitas ejus erga timentes eum:

12 Quàm longè abest oriens ab occidente, longè amovet a nobis defectiones nostras.

13 ᵃ Ut miseretur pater filiorum, miseretur Jehova timentium ipsum.

14 ᵃ Nam ipse novit ᵃ figmentum nostrum, memor pulverem nos esse.

15 Ipsius mortalis similes fœno dies esse; sicut flos agri, sic florere *ipsum*.

16 Quum ventus pervadit ipsum, mox non esse; ᵃ [d] neque agnosci ipsum amplius a loco suo.

17 At benignitas Jehovæ inde a seculo usque in seculum *est* erga timentes ipsum, & justitia ejus erga filios filiorum:

18 ‖ Erga observantes fœdus ipsius, & erga memores mandatorum ejus ad faciendum ea.

19 ᵃ Jehova in cœlis stabilivit solium suum, & regnum ipsius in omnia dominium habet.

20 ᵃ Benedicite Jehovæ, angeli ejus; valentissimi robore, efficientes verbum ejus, auscultantes voci verbi ejus.

21 Benedicite Jehovæ omnes ᵃ exercitus ejus, ᵃ ministri ejus facientes placitum ejus.

22 Benedicite Jehovæ ᵃ omnia opera ejus in omnibus locis dominationis ejus; benedic anima mea Jehovæ.

11 *Quàm alti*] eloquentes hac illustri ad rebus aspectabilibus sumpte, ad amplificandū Dei gratiam & misericordiam: quasi dicat, altior est illa, latior, & profundior quàm totus mundus, qua suos bonis cumulat & abarcet mala.

13 *Ut miseretur*] explicatio misericordiæ, quam nominaverat psaltes ver. 8. a comparatione patris.

14 *Nam ipse novit*] ætiologia misericordiæ Dei erga nos, continens causas duas; notitiam miseriæ nostræ, tribus versibus; & constantem ipsius naturam in benignitate, justitiaque conferenda ex fœdere cum Ecclesia inito per Christum, ver. 17. & 18.

Figmentum] id est, quasi figulinam & fragilem constitutionem nostram, ut sequentibus exponitur.

16 *Neque agnosci*] ut Ijobi 7.10.

d Heb. *neq. agnoscit ipsum amplius locus suum; passiva voce sugimus amphibolam.* ‖ *Deut.* 7. 9. 19 *Jehova*] tertium argumentorum genus ad laudem Dei pertinentium, nimirum dominatus ejus universalis in cœlo & in terra.

20 *Benedicite Jehovæ*] Conclusio, qua provocat ad laudes Dei primùm res omnes creatas, duobus versibus; deinde omnia facta ejus, & postremò suum ipsius animum, versu ultimo. 21 *Exercitus ejus*] ut Gen. 2. 1. *Ministri ejus*] id est, quæcunque res creatæ vos comparatis ad placita ejus exequenda sive animatæ, sive inanimæ, ut psalm. sequente ver. 4. 22 *Omnia opera*] id est, personæ, res, facta quæcunque creavit aut facit, omnia Dei laudes vestris modis & facultatibus testatas facite.

Psalmus CIIII.

Psaltes seipsum ad Deum laudandum concitans, enarrat argumenta laudis ejus a rebus creatis: itaque ordinem creationis cœli & terræ, & dispositionem ex parte attingens; administrationem rerum dispositarum a Deo & usum earum quem creaturæ percipiunt in aëre, terra, & mari, omniumque conservationem a Deo factam exponit: postremò omnia secum ad prædicandas Dei laudes hortatur, & contrà venientibus malè precatur.

1 ᵃ BENEDIC anima mea Jehovæ. Jehova Deus mi, magnus es valde; magnificentiam & decorem ᵃ induisti,

2 ‖ ᵃ Amiciens te luce tanquam panno, extendens cœlos tanquam aulæum.

1 *Benedic anima*] Odē est ἐπιταφ... quam non dubitamus a Davide conscriptam esse, & superiori odæ de industria conjunctam, velut cohærentem argumento. Constat autem ex tribus summatim partibus: prima est exordium sive propositio totius argumenti, ver. 1. secunda, narratio argumentorum ad laudem Dei pertinentium a naturæ constitutione & conservatione, ver. 2. ad 31. tertia, conclusio a benedictione Dei, inde ad finem usque. Sunt autem hujus exordii membra duo; unum, quo seipsum compellat psaltes; alterum, quo orationem ad Deum dirigit, & proponit magnificentiam ejus ab operibus, quibus quasi speciosis ornamentis dicitur circumvestiri Deus. *Induisti*] humanitus dictum: ut sequentia ferè omnia attributa Deo. ‖ *Gen.* 1. 3.

2 *Amiciens*] narratio naturalium argumentorum ad Dei laudes pertinentium, non sigillatim quidē omnia explicans; sed generatim & certis exemplis complexa documenta gloriæ Dei. Sunt autem ea aut creationis, cujus exponuntur opera tribus primis diebus effecta a Deo, usque ad ver. 10. aut ordinariæ administrationis in cœlo, terra, & mari, inde usque ad ver. 27. aut denique conservationis, usque ad versū 31. in operibus porrò creationis recensentur primùm res superiores, usque ad ver. 5 deinde inferiores, de terra & aqua, usque ad 10. quibus omnibus ornatus Deus dicitur humanitus, tanquam rex magnificus intus & foris omnibus instructus quæ ad cultum regalem pertinent, & stipatus valentissimo satellitio.

3 ‖ Qui contignat aquis ᵃ cœnacula sua; qui disponit densas nubes in vehiculum suum, qui itat super ᵃ alas venti.

4 ‖ ᵃ Qui facit angelos suos ventos, ministros suos ᵃ ignem flammantem.

5 Fundavit terram super bases ejus, ne dimoveretur ᵃ in seculum & perpetuum.

6 ‖ Abysso ut indumento operueras eam, supra montes stantibus aquis:

7 ‖ Ex ᵃ increpatione tua diffugerunt, a voce tonitru tui accelerarunt *fugam*.

8 ᵃ Conscenderunt *per* montes, descenderunt *per* convalles; in locum quem fundaveras ipsis.

9 ᵃ Terminum opposuisti, ne transeant; ne revertantur ad operiendum terram.

10 ᵃ Qui emittis fontes per valles, *ut* inter montes ambulent,

11 Potum præbeant omnibus animantibus agri, frangant onagri sitim suam,

12 Juxta illos volatilia cœli habitent, e medio frondium edentia vocem.

13 ᵃ Qui irrigat montes e ᵃ cœnaculis suis, ᵃ ut a fructu operum tuorum satietur terra.

14 Faciens ut germinet fœnum ad jumenti, & herba ad hominis [a] usum; ut depromant cibum e terra:

15 ᵃ Qui vino lætificat cor mortalis, [b] nitidam efficit faciem oleo; & cibo cor mortalis fulcit:

16 ᵃ Satiantur arbores Jehovæ, cedri Libani quas plantavit:

17 (Ubi aviculæ nidificent) ᵃ abietes domicilia ciconiæ,

18 ᵃ Montes excelsissimi [c] rupicaprarum, petræ [d] montanorum murium perfugium.

19 [e] ᵃ Statuit lunam ᵃ in stata tempora, solem agnoscentem occasum suum.

20 Disponis tenebras, ut sit nox: qua erepunt omnia animantia sylvæ;

21 Juvenes leones ᵃ rugientes ad prædam, & quidem quærendo a Deo forti escam suam.

22 Exorto sole recipiunt se, & in lustris suis recubant:

23 Prodit homo ad opus suum, & ad culturam suam usque ad vesperam.

23 ᵃ Quàm ampla sunt opera tua, ô Jehova! *quàm* ea omnia [f] sapienter fecisti! quàm plena est terra ᵃ possessione tua!

‖ *Gen.* 1. 6.

3 *Cœnacula sua*] id est, regionem aëris velut in cœnacula nubibus distinctam.

Alas venti] ut supra psal. 18. 11. & Jeschah. 19. 1.

‖ *Hebr.* 1. 7.

4 *Qui facit*] id est, ventis & igne utitur nuntiis, administrisque voluntatis & judiciorum suorum, adeò ut angelorum quoque appellationem jure obtineant.

Ignem flammantem] .i. coruscationes, fulgura, & similia ætherea.

5 *In seculum*] id est, tantisper dum seculum duraturū est, immota maneat; cùm alia levitate sua huc illuc deferantur.

‖ *Gen.* 1. 2.

‖ *ibidem. ver.* 6.

7 *Increpatione*] .i. mandato Dei velut intonante, quod habetur Gen. 1. 6.

8 *Conscenderunt*] .i. dictum ac factum est: cùm primùm mandavit Deus, præcipites aquæ in suas stationes devenerunt, neque obstiterunt adversi montes, convalles, aut aliud quicquam, quin mandato Dei confestim obtemperarent.

9 *Terminum*] ut Ijobi 38. 10. & Jirmejæ 5. 22. hoc autem de ordine naturæ accipiendum est. nam diluvium extra ordinem accidit: Gen. 7.

10 *Qui emittis*] transitio ad secundū narrationis locum, de administratione ordinaria Dei: ubi agitur de usu primùm aquarum inferiorum & superiorum, usque ad ver. 19 deinde diei & noctis, a ver. 19. ad 25. & postremò maris, ver. 25. & 26.

13. *Qui irrigat*] hactenus de aqua fontana: nunc de aqua pluvia, & nubium destillatione. *Cœnaculis suis*] de quibus supra ver. 3. *Ut a fructu*] id est, ut homines & animantia singula comedant de fructibus terræ, quos tuum opus suppeditat: metonymia. sic accipiendum esse sequentes versus commonstrant, in quibus primùm de voluntariis & insativis plantis, ver. 14. postea de sativis & cultura hominis provenientibus, ver. 15. deinde de omnibus universè agitur, usque ad ver. 19. a Heb. *ministerium*. 15 *Qui vino*] id est, qui gratiosè largitur hominibus non tantùm vitā, sed etiam subsidia vitæ qualibet: sive necessaria, ut panis est; sive utilia, ut vinum; sive jucunda & ad ornatum voluptatemque pertinentia, ut sunt unguenta ex oleo. b Heb. *nitidam efficiendo*. 16 *Satiantur*] .i. cujus opere aluntur abundè insativæ plantæ, non ab hominibus, sed a Deo positæ & cultæ: quod genus plantarum eas ferè superat amplitudine quæ seruntur arte. 17 *Abietes*] Hebraicam hysterosin & pleonasmum relativi cum antecedente in hoc sermone frequentissimum evidentiæ causa sustulimus. 18 *Montes excelsissimi*] id est, cujus opere etiam asperrima & horrentia loca satiantur. c Heb. *rupicapris*. d Heb. *montanis muribus*. e Heb. *fecit*. 19 *Statuit lunam*] id est, lunam & solem disposuit, ut noctis & diei instrumenta essent: quorum usus in sequentibus explicatur, usque ad ver. 25. *In stata tempora*] de quibus Gen. 1. 14. 21 *Rugientes*] id est, rugitur suo tanquam voce escam exoptantes a Deo; quod sequens epexegesis ostendit. 24. *Quàm ampla sunt*] exclamatio conjuncta admirationi, in quam propheta irrumpit, postquam observavit usus tam mirificos administrationis Dei. Eam autem commendat tribus nominibus, a potentia maxima sapientia, & innumerabilitate operum Dei. f Heb. *in sapientia*. *Possessione tua*] .i. rebus quas possides & regis, ut possessor justus.

25 *In ipso mari*] tertia pars administrationis Dei, spectans mare & quæ sunt in eo: ut observatum est supra ver. 10.
g Heb. *lato spatiis.*
26 *Balæna*] vide Ijob. 41.
27 *Omnia ista*] terrestria, aëria, & aquatilia: tertius narrationis locus de rerum conservatione, ut dictum est in ver. 10.
30 *Recreantur*] id est, propagatione seminis quasi de integro creantur, & renovantur rerum creatarum formæ.
31 *Sit honor Jehovæ*] conclusio a laudatione Dei, cujus tria sunt membra; primum est, generalis provocatio rerum creatarum ad laudem tribuendum Deo, duobus versibus; secundum, singularis professio laudis quam suo nomine psaltes attribuit Deo, ver. 33. & 34. ultimum, improborum excidium, eorumque omnium qui Dei laudibus adversantur, ver. ultimo: quæ tria clauduntur hortatione eadem quæ habetur in principio psalmi. *Lætetur Jehova*] id est, res omnes creatæ ita laborent in promovendo honore Dei, ut ipsis delectetur Deus: & revereantur potentiam ejus; quæ alioqui solo intuitu vel contactu perderet etiam valentissimas ipsarum, nisi honorarent Deum: sequente versu. 34 *Suavis erit*] id est, ex animo lætissimo & alacerrimo honorem ei tribuam, adductus suavitate ipsius & beneficiorum quæ ab ipso accipimus: ad hanc interpretationem nos adducit sequentis membri comparatio. 35 *Halelu-jah*] id est, laudate Jah: sed Hhebræas voces, quia olim in vetere Ecclesia & Apostolorum scriptis servata sunt, similiter servare placuit: ut Apocalyps. 19. ver. 1. 3. & sequentibus.

25 *In ipso mari magno & g spatioso; illic
reptilia *sunt* atque innumera, animantia
parva cum magnis.
26 Illic naves ambulant; *balæna quam for-
masti, ludendo in eo.
27 *Omnia ista in te expectationem habent,
ut des escam ipsorum tempore suo:
28 Te dante ipsis colligunt, aperiente ma-
num tuam satiantur bono:
29 Abscondente faciem tuam conturbantur;
recipiente spiritum eorum expirant, & in
pulverem suum revertuntur:
30 Emittente spiritum tuum *recreantur: de-
nique renovas faciem terræ.
31 *Sit honor Jehovæ in seculum, *lætetur
Jehova in operibus suis:
32 Quo intuente terram, tremit illa; attin-
gente ipsos montes, fumant.
33 Canam Jehovæ in vita mea, psallam Deo
meo quantisper ero.
34 *Suavis erit de eo meditatio mea, ego læ-
tabor in Jehova.
35 Deficiant peccatores a terra, & improbi
amplius non sint: benedic anima mea Jeho-
væ, *halelu-jah.

Psalmus CV.

David hortatur Ecclesiam Dei ad celebrandum & colendum ipsum, tum propter gratuitum fœdus cum ipsis a Deo initum, tum propter singularia illa Dei beneficia quæ ab ipso populus accepit, inde a fœdere cum Abrahamo inito. Quamobrem illis summatim & ordine expositis, docet omnia esse ferenda gratuitæ promissioni Dei, & agnoscenda sancto ac fideli obsequio.

‖ 1. *Chr.* 16. 8.
1 *Celebrate*] ode est ἐγκωμιαστικὴ, continens exordium, sive propositionem hortatoriam ad celebrandum & colendum Deum, usque ad ver. 7. deinde narrationem causarum singulari modo ad Ecclesiam pertinentium. Quamobrem hic psalmus a Davide apposite duobus præcedentibus adjunctus est, ut apparet ex 1. Chron. 16.
a Heb. *sanctitatis ejus.*
b Heb. *cor.*
5 *Mirabilium ejus*] prolepsis, id est, propositio summa sequentis narrationis.
7 *Hic est Jehova*] narratio causarum ex quibus Ecclesia provocatur ad laudandum & colendum Deum. Sunt autem in universum duæ; una est, fœdus ipsius gratuitum cum Ecclesia; altera, mirabilis administratio ex fœdere: quæ duo summatim hoc versu posita ex ordine postea tractantur: fœdus quidem, a ver. 8. ad 12. administratio vero, inde ad finem usque.

1 ‖ *CELEBRATE Jehovam, proclamate
nomen ejus; notas facite in populis
actiones ejus.
2 Canite ei, psalite ei; confabulamini de om-
nibus mirabilibus ejus.
3 Laudibus vos efferte in nomine a sancto
ejus, lætetur b animus quærentium Jeho-
vam.
4 Requirite Jehovam & robur ejus; quærite
faciem ejus jugiter.
5 Recordamini *mirabilium ejus quæ fecit;
prodigiorum ejus, & judiciorum oris e-
jus,
6 O semen Abrahami servi ejus, ô electi ejus
filii Jahhakobi.
7 *Hic *est* Jehova Deus noster, in tota terra
judicia ejus *sunt*.
8 Recordatur in seculum fœderis sui, verbi
quod præcepit in mille generationes,
9 ‖ Quod pepigit cum Abrahamo, & juramen-
ti sui *præstiti* Jitzchako,
10 Quod præstitit Jahhakobo in statutum,
Jisraël *in* fœdus c perpetuum:
11 ‖ Dicendo, tibi daturus sum terram Ce-
nahhani; *funiculum possessionis vestræ.
12 *Quamvis essent homines d pauci, planè
pauci & inquilini in ea,
13 Itarentque a gente in gentem, a regno in
populum alium:
14 ‖ Non permisit e cuiquam opprimere eos,
etiam reprehendit propter eos reges,
15 Ne attingitote (*inquiens*) unctos meos, &
prophetas meos ne afficitote malo.
16 Cùm *advocans famem super terram, om-
nem *scipionem panis fregit;
17 ‖ Miserat ante eos virum præstantem; *qui*
f ad servitutem venditus erat, Josephum:
18 Cujus pedem affixerunt *compede, fer-
rum subivit g ipse;
19 Usque ad tempus quo erat adventurum
*verbum ipsius: *sermo Jehovæ probavit e-
um:
20 ‖ Mittens rex expediri jussit eum, & do-
minator populorum idem solvit eum.
21 Præposuit eum dominum familiæ suæ, &
dominatorem in totam possessionem suam:
22 *Ut vinciret principes ejus ex animo suo,
& seniores ejus *informaret.
23 ‖ Deinde venit Jisraël in Ægyptum, & Jah-
hakob peregrinatus est in regione *Cha-
mi.
24 ‖ Ubi cùm fecisset Deus ut fœtificaret po-
pulus suus valde, & potentiorem eum effe-
cisset hostibus suis;
25 *Mutavit h animum istorum ut odio habe-
rent populum suum; ut machinarentur con-
tra servos suos.
26 ‖ Misit Moschem servum suum, Aharonem
quem elegerat:
27 Qui proposuerunt *apud eos verba signo-
rum ejus, & prodigiorum in regione Cha-
mi.
28 ‖ Misit tenebras, & obtenebrarunt eam;
*neque rebellarunt *signa* contra verbum e-
jus.
29 ‖ Mutaverat aquas illorum in sanguinem,
& morte affecerat pisces eorum.
30 ‖ Abundè produxerat terra illorum ra-
nas, invadentes penetralia *regum illo-
rum.
31 ‖ Simulac edixit, advenerat colluvies ani-
malium; pediculi in totum terminum eo-
rum.
32 ‖ Reddiderat pluvias eorum grandinem,
ignem i maximè flammantem in regione il-
lorum:
33 Quibus percussit vites illorum, & ficus il-
lorum; confregitque arbores termini illo-
rum.
34 ‖ Simulac edixit, advenerat locusta; &
melolontha, eaque innumera:
35 Quæ comedit omnem herbam regionis
eorum, comeditque fructum terræ illo-
rum.

‖ *Gen.* [illegible] *Gen.* 22. 13 [illegible]
c Heb. [illegible]
‖ *Ge.* 13. 15 [illegible]
11 *Funiculum* [illegible] de Deut. 32. [illegible]
12 *Quamvis* [illegible] altera pars [illegible] nis de mirifica [illegible] nistratione Dei, [illegible] quam transit [illegible] ta per oc. [illegible] hanc, duobus [illegible] bus. Sunt [illegible] narrationis [illegible] prima, de rebus [illegible] rifice a Deo gestis [illegible] te profectionem in Aegyptum, usque ad ver. 16. secunda, [illegible] bus in Aegypto gestis, inde usque ad versum 37. postrema de rebus gestis post exitum ex Aegypto.
d Heb. [illegible]
Gen. 34. 30.
‖ *Gen.* 13. & [illegible] & 31. *Gen.* 4. 2.
e Heb. [illegible]
16 *Advocans*] [illegible] efficiens potenti [illegible] bo; humanitus [illegible] ut 2. Reg. 8. 1. [illegible] da pars narrationis ut dictum est in versum 12.
Scipionem panis] [illegible] Levit. 26. 26.
‖ *Gen.* 37. & 45. 5. & 7. & 50. 20.
f Heb. *in servum.*
18 *Compede*] [illegible] quam criminis capitalis fuisset reus [illegible] Gen. 39. 20.
g Heb. *anima ejus.*
19 *Verbum ipsius*] Dei videlicet, quod Josepho per somnia revelaverat [illegible] ipsi erant eventura, Gen. 37. 7. & 9.
Sermo Jehovæ] id est, Jehova ex consilio arcano & voluntate sua explorans his modis [illegible] in servitute & carcere, ut metalla in [illegible] tino probari [illegible] hypallage.
‖ *Gen.* 41. 14. & *ver.* 40.
22 *Ut vinciret*] [illegible] ut summus in [illegible] esset, & secundum [illegible] ge regiam [illegible] tem obtineret, *Gen.* 41. 40 & 44.
Informaret] [illegible] ctum est *Gen.* 41. [illegible] & sequentibus.
‖ *Gen.* 46.
23 *Chami*] [illegible] 78. 51. & [illegible]
‖ *Exod.* 1. 7. & sequentibus.
25 *Mutavit animum eorum*] id est, fecit ut rex & Aegyptii novi [illegible] qui non agnoscerent Josephum: de hoc autem loquendi genere vide Exodi 4. 19.
h Heb. *cor.*
27 *Apud eos*] tum Jisraëlitas, tum Aegyptios, Exodi 5. & sequent. [illegible] od. 10. 21. 28 *Neque rebellarunt*] id est, non fuerunt irrita, sed planè ut [illegible] che dicebat effecta sunt.
‖ *Exod.* 7. 23. ‖ *Exod.* 8. 6.
[illegible] *gum*] id est, regis & procerum regni.
‖ *Exod.* 8. 17. & 24.
i Heb. *flammarum.*
‖ *Exod.* 10. 13.
‖ [illegible]
‖ [illegible]

36 ‖Tandem percussit omne primogenitum
in regione illorum, *principium omnis po-
tentiæ illorum.
37 Tum eduxit eos cum argento & auro, *nec
fuit in tribubus ejus qui labaret.
38 Lætati sunt Ægyptii cùm exirent hi, quia
irruerat pavor horum super ipsos.
39 ‖Expandit nubem pro tegumento, & ignē
ad illustrandum noctem.
40 ‖Petente *populo*, adduxit coturnices; &
pane cœlorum satiavit eos.
41 ‖Aperuit rupem, & effluxerunt aquæ; am-
bulantes *per siticulosa *loca*, *ut* fluvius.
42 ‖Quia recordabatur verbi sanctitatis suæ,
cùm Abrahamo servo suo *habiti*;
43 ‖Ideo eduxit populum suum cum gaudio,
cum cantu electos suos.
44 ‖Deditque eis regiones gentium, qui * la-
borem nationum hæreditariò possident:
45 Ut observent statuta ejus, & leges ejus cu-
stodiant. Halelu-Jah.

‖ *Gen.* 15.13. ‖ *Exo.* 15. & *Num.* 33.3. ‖ *Num.* 10. & 21. *Deut.* 31.12, & *seq.* 44 *Laborem nationum*] ut pro mittitur Deut. 10. & 11.

‖ Exod. 12. 29. [illegible] Exod. 11. [illegible] & seq. 36 *Principium* [illegible]] ut Gen. 49.3. & Psal. 78.51. 37 *Nec fuit*] quasi dicat, omnes incolumes ex Aegypto egressi sunt, liberi ab omnibus non tantum externis, sed etiam internis impedimentis; quemadmodum Deus promissione sua declaraverat Exodi 11.7. quo etiam pertinent verba promissionis quæ postea redintegrata est ad fontes amaros: Exod. 15.26. ‖ Exod. 13.21. ‖ Exod. 16. ‖ Exod. 17.6. & Num. 20.11. 41 *Per siticulosa*] i. per deserta Sinis & Tsinis.

Psalmus CVI.

Ecclesia ad Deum laudandum omneis excitans, tenuitatem humanam confitetur non tantùm imparem esse celebrando Deo verbis & operibus, sed etiam peccatis suis gloriam Dei convellere: quapropter confessa peccata sua majorum exempla adducit, quibus multa contra fœdus iniquè perpetrata Deus semper condonavit pro fœdere & misericordia sua: & salutem precata, atque in ea confirmata benedicit Deo.

1 *HALELU-JAH. Celebrate Jehovam,
quia bonus est; quia in seculum benig-
nitas ejus.
2 *Quis eloquatur [a] summam potentiam Je-
hovæ, [b] efferat totam laudem ejus?
3 O beatos qui observarent *rationem *hanc*,
qui *exerceret justitiam quovis tempore.
4 *Recordare mei Jehova, *pro [c] benevolen-
tia qua prosequeris populum tuum; * visita
me salute tua:
5 [d] Ut fruar bono electorum tuorum, ut læter
lætitia gentis tuæ; ut me laudibus efferam
cum possessione tua.
6 Peccavimus cum majoribus nostris; iniquè
fecimus, improbè egimus.
7 *Majores nostri in Ægypto non intellexe-
rant *mirabilia tua, non recordati fuerant
amplitudinis *benignitatū tuarum; sed *oc-
casionem dederant mutandi [e] *ad mare,
*ingressuri mare algosum.
8 Attamen servavit eos propter nomen suum,
ut notam faceret potentiam suam.
9 Cumque ipso increpante mare algosum,
exsiccatum esset; deduxit eos * per ejus a-
byssos, quasi *per* desertum.
10 Ita servans eos a manu osoris, vindicavit
eos a manu inimici;
11 Operuerunt verò aquæ hostes eorum, u-
nus ex illis non est relictus superstes.
12 ‖ *Quamvis credidissent verbis ejus, ceci-
nissent laudem ejus;
13 [f] Festinanter obliti sunt operum ejus, *non
perdurarunt ad consilium ejus:
14 ‖Sed ducti concupiscentia in deserto, ten-
taverunt Deum fortem in solitudine:
15 Adeò ut tradens illis [g] quod petebant; *im-
mitteret maciem [h] in illos ipsos.
16 ‖ Posteà invidentibus Moschi in castris, A-
haroni * sancto Jehovæ;
17 Aperiens se terra deglutivit Dathanem, &
operuit cœtum Abirami:
18 Exardescensque ignis * in cœtum illorum,
flamma incendit improbos.
19 ‖Fecerunt vitulum Chorebi, & incurva-
verunt se fusili:
20 Et mutantes *honorem suum, in [i] formam
bovis comedentis herbam,
21 Obliti sunt Dei fortis servatoris ipsorum;
qui fecerat *res* magnas in Ægypto,
22 Mirabilia *in regione Chami, terribilia ad
mare algosum.
23 Quamobrem dixerat se perditurum eos;
nisi Mosche electus ipsius * constitisset in ir-
ruptione illa coram ipso, ad avertendum æ-
stum ipsius, ne perderet.
24 Spreverunt quoque * terram [k] desyderabi-
lem, non credentes verbo ejus:
25 ‖Et murmurantes in tentoriis suis, non au-
scultarunt * voci Jehovæ.
26 Quapropter * sublata manu sua juravit eis,
se * dejecturum eos in ipso deserto,
27 Etiam dejecturum * semen eorum in gen-
tibus, & dispersurum eos in regionibus.
28 ‖Præterea copulaverunt se etiam cum ido-
lo Pehhoris, & comederunt sacrificia * mor-
tuorum;
29 Adeò provocantes *Deum* ad indignatio-
nem factis suis, ut irrumperet in eos plaga;
30 Donec consistente Pinchaso & judicium
exercente; coercita esset plaga illa;
31 Quod reputatum est ei ad justitiam, per
[l] quamque generationem usque in secu-
lum.
32 ‖Item ferventem iram concitarunt ad a-
quas contentionis; ita ut * malè fuerit Mos-
chi propter ipsos:
33 Cùm exacerbantibus illis spiritum * ipsi-
us, pronuntiasset labiis suis *exacerbationem
suam*.
34 ‖Non perdiderunt populos illos, de qui-
bus * edixerat Jehova ipsis:
35 ‖ Sed commiscentes se cum illis gentibus,

1 *Halelu-Jah*] * Ouchitur initio, quemadmodum hoc principium ostendit. Constat autem ex partibus quatuor: prima est, exordium hortans ad celebrandum Deum, ver. 1. secunda, propositio imbecillitatis humanæ, quæ neque verbis neque operibus Deum pro merito celebrare potest; sed Deum glorificat confessione infirmitatis suæ, ut loquitur Apostolus 2. Corinth. 12.9. Hanc rationem psaltes servat a versu 2. ad 7. tertia est, narratio indignissimorum facinorum quæ majores perpetraverāt, & beneficentiæ Dei erga homines ingratos, a versu 7. usque ad 47. quarta, conclusio postulatoria & laudativa, duobus ultimis versibus. 2 *Quis*] propositio ac velut correctio superioris exhortationis. quasi dicat psaltes, quid ergo? an Deus ab homine convenienter laudari potest? essent profectò beati, si qui præstarent; sed, eheu, plurimùm absumus ab eo convenienter celebrando; qui neque lingua valemus, neque vitæ integritate comparati sumus ad eum condignè celebrandum, versu 2. & 3. Quamobrem nullum melius celebrandi eum argumentum datur, quàm si imploremus misericordiam ejus, versu 4. & 5. & confiteamur peccata nostra, versu 6. a Heb. *potentias*. b Heb. *faciet audiatur*. 3 *Rationem hanc*] ore prædicandi & celebrandi Deum. *Exerceret justitiam*] id est, vitam suam componeret, velut spectatum aliquod simulacrum & documentum laudis ejus constans atque perpetuum. 4 *Recordare mei*] ut Gen. 8.1. *Pro benevolentia*] id est, gratuita misericordia, qua duceris in populum tuum, & antehac in majores nostros ductus es; prout sequens narratio explicat: simile argumentum est suprà Psal. 85.2. c Heb. *benevolentia populi tui*. *Visita me*] ut Gen. 21.1. d Heb. *ut videam bonum: ut psal.* 34.13. 7 *Majores nostri*] narratio, explicans alteram confessionis partem de peccatis nostrorum, & misericordia Dei condonante peccata, injustosq; beneficiis prosequente. Sunt autem hujus narrationis exempla multa: e quibus hoc primū est de rebellione in deserto & transitu maris rubri, usq; ad ver. 12. *Mirabilia*] opera quæ inde a creatione Deum fecisse audiverant. *Benignitatum*] quas inde a tempore vocati Abrahami exercueras in populum tuum, ac nominatim in Aegypto coram oculis ipsorum: de quibus actum est superiore psalmo. *Occasionem*] id est, quantum in se erat, salutem cœptam indignitate sua abruperant. vide Exodi 14.10. & sequentia.

e Heb. *in mari algosum* ituri. 9 *Per ejus abyssos*] i. inter duas aquarum congeries, quæ Jisraëlitis cesserunt, ac si locus a natura siticulosus fuisset: vide Exod. 15.5. ‖ Exod. 14.31. & Exod. 15. Exod. 15.24. 12 *Quamvis*] transitio ad alia exempla indignitatis Jisraëlitarum, quæ per congeriem exponuntur ad illustrandam beneficentiam constantem Dei. f Heb *festinarunt, obliti sunt*. 13 *Non perdurarūt*] sed obmurmurarunt ei re adhuc recentissima, Exodi 15.24. ‖ Num. 11. g Heb. *petitionem eorum*. 15 *Immitteret*] i. emaciaret eorum corpora qui concupiverant carnem, & morte afficeret: litotes. h Heb. *in animā eorum*. ‖ Num. 16. 16 *Sancto Jehovæ*] i. quem sanctificavit Deus ad obeundum sacerdotium suum, & sanctum esse reipsa demonstravit: Num. 16.5. & 7. 18 *In cœtum illorum*] Korachi, & aliorum qui admoverant thus: Num. 16.35. & 17.10. ‖ Exod. 32. 20 *Honorem suum*] i. Deum, quo nudati omnem ignominiam apud inimicos fuerant subituri: Exod. 32.25. i Heb. *structuram*. 22 *In regione*] ut suprà 78.51. 23 *Constitisset*] i. intercessisset deprecans iram Dei, & populum labefactatum reconciliasset Deo: metaphora a re castrensi. sic Jechezkel 13.5. & infrà ver. 30. 24 *Terram*] spiritualium benedictionū temporaliūq; nomine, Deut. 8.7. & 11.10. k Heb. *desyderii*. ‖ Num. 13. & 14. 25 *Voci Jehovæ*] i. mandato ejus, quod habetur Deut. 1.21. 26 *Sublata manu*] ut Gen. 14.22. *Dejecturum eos*] ut factum esse legimus Deut. 2.13. & seq. 27 *Semen eorum*] i. filios erroribus, captivitate, & cædibus afflicturum. Num. 14.33. & Jechezkelis 20.23. quomodo completum esse legimus Num. 14.45. & 21.1. & Deut. 1.44. & 2.13. ‖ Num. 25. 28 *Mortuorum*] id est, deorum vita carentium, Num. 25.2. l Heb. *generationem & generationem*. ‖ Num. 20. 32 *Malè fuerit*] i. eorum occasione ab ingressu terræ promissæ exclusus sit Mosche, ut ipse conqueritur Deut. 1.37. & 4.21. 33 *Ipsius*] Moschis indignatione abrepti, Num. 20.10. Est autem hîc ellipsis conjugati, ut Gen. 18.21. ‖ *Judic.* 1. *inde a ver.* 21. 34 *Edixerat*] Deut. 7.2. & sequent. ‖ *Jud.* 2. & 3.

didicerunt opera earum;
36 Colueruntque' terricula earum, quæ ipsis
fuerunt in tendiculam.
37 Nam' sacrificaverunt filios suos, filiasq;
suas' dæmonibus:
38 Et effuderunt sanguinem innoxium, sanguinem filiorum suorum, filiarumque suarum quas sacrificabant terriculis Cenahhanæorum; adeò ut' contaminata esset terra istis m cædibus.
39 Et polluerunt se operibus suis; actionibus suis,' scortantes.
40 Quapropter accensus ira Jehova in populum suū; abominatus est possessionem suam:
41 ‖Adeò ut traderet eos in manum gentium, ut dominarentur in eos osores eorum:
42 Et opprimentibus ipsos inimicis suis, deprimerent se sub manu eorum.
43 Multoties eripuit eos;' quamvis ipsi exacerbassent eum consilio suo, & attenuati essent propter iniquitatem suam;
44 Respiciens ad angustiam n eorum, audito clamore eorum.
45 Et recordantem pro eis' fœderis sui;' pœnituit ipsum pro amplitudine benignitatum suarum:
46 Adeò ut o consiliaret illis misericordiam, corā omnibus qui captivos detinebant eos.
47 ' Serva nos Jehova, Deus noster, & congrega nos' ex istis gentibus; ad celebrandum nomen sanctum tuum, & laudationibus commendandum nos in laude tua.
48 Benedictus Jehova Deus Jisraëlis, inde a seculo usque in seculum: & dicat totus populus, Amen, halelu-Jah.

36 *Terricula*] ut 1. Schem. 31. 9.
In tendiculam] ut prænuntiaverat Deus Exod. 23. 33.
37 *Sacrificaverunt*] contrà quam præceperat Deus Levit. 20. 2. & Deut. 12. 31. & 18. 10.
Dæmonibus] ut Deut. 32. 17.
38 *Contaminata*] prout sanguine contaminari dicitur, Num. 35. 33.
m Heb. *sanguinib.*
39 *Scortantes*] id est, misso conjugali erga Deum officio, quidvis aliud potius quàm Deum pro libito animi sui amplectentes; quod vetuerat Deus Num. 15. 39.
‖ *Judic. 2. 14. & Judic. 3. & sequens.*
43 *Quamvis ipsi*] occupatio duarum objectionum: atqui impii erant, & ad paucitatem redacti attenuatique ab hostibus: quibus respondet psaltes; liberatio igitur ipsorum non ab ipsis, sed a Deo nostro est.
n Heb. *eis.*
45 *Fœderis sui*] id est, duobus nominibus benefecit populo, propter misericordiam suam infinitam, & propter fidē veritatemq; promissionum suarum ex fœdere. *Pœnituit*] ut Gen. 6. 6. humanitus dictum. o Heb. *daret eos misericordiæ: hypallage: sic Gen. 43. 14. 1. Chr. 16. 35.*
47 *Serva nos*] conclusio continens partes duas; petitionem beneficentiæ Dei gratiosæ a majorum exemplo, hoc versu; & laudationem Dei solennem in Ecclesia, ver. 48. *Ex istis gentibus*] apud quas multi Jisraëlitarum profugi, captivi, aut inquilini fuerant, donec regnum ad Davidem pervenit: ut factum fuisse constat ex historia Judicum, & Schaülis: nam hos versus Davidis esse ostenditur 1. Chron. 16.

Psalmus CVII.

Psaltes bonitatem & benignitatem Dei celebrat ab exemplis exulum in regionibus exteris errantium, captivorum, ægrotantium, eorum qui in mari jactantur, deniq; mutationum omnium quæ singulis regionibus & personis usu veniunt providentia ejus: & omnes ad laudes Dei hortatus, hominum vecordiam admiratur magnifica Dei opera non animadvertentium.

1 'CELEBRATE Jehovam, quoniam bonus *est*; quoniam in seculum benignitas ejus.
2 'Prædicent redempti Jehovæ, quos redemit a ab angustia,
3 *Quos* ex regionibns congregavit; ab oriente, & ab occidente; ab Aquilone, & 'a mari:
4 *Qui* errarunt per desertum, per' solitudinem viæ; civitatem b habitabilem non invenientes:
5 Famelici, etiam sitibundi; in quibus animus ipsorum sese' obruebat:
6 Cùm clamantes ad Jehovam in oppressione ipsorum, ex angustiis ipsorum eripuerit ipsos,
7 Et deduxerit ipsos per viam rectam, ut pervenirent ad civitatem habitabilem:
8 Celebrent' apud Jehovam benignitatem ejus; & mirabilia ejus' apud filios hominum;
9 ' Eum satiare animam appetentem, & animam famelicam explere bono.
10 ' Qui desident in tenebris & lethali umbra, vincti afflictione & ferro;
11 ' Quia dederunt occasionem mutandi sermones Dei fortis, &' consilium excelsi spreverunt;
12 Quorum deprimit ista molestia animum; *qui* labant, nemine adjuvante:
13 Cùm clamantes ad Jehovam in oppressione ipsorum, ab angustiis ipsorum servaverit ipsos,
14 Eduxerit ipsos ex tenebris & umbra lethali, vincula ipsorum diruperit:
15 Celebrent apud Jehovam benignitatem ejus, & mirabilia ejus apud filios hominum;
16 ' Eum frangere valvas chalybeas, & vectes ferreos succidere.
17 ' Stulti *qui* propter viam defectionis suæ, & propter iniquitates suas affliguntur,
18 Quorum animus omnem cibum abominatur, qui pertingunt usq; ad' portas mortis:
19 Cùm clamantes ad Jehovam in oppressione ipsorum, ab angustiis ipsorum servaverit ipsos,
20 'Mittens verbum suum curaverit ipsos, & ' liberaverit a foveis ipsorum:
21 Celebrent apud Jehovam benignitatem ejus, & mirabilia ejus apud filios hominum;
22 Et sacrificantes sacrificia gratiarum actionis, enarrent opera ejus cum cantu.
23 'Qui descendunt in mare navibus, exercentes artem in aquis amplis;
24 " Ipsi *qui* vident opera Jehovæ, admirabilia ejus in profundo:
25 Quemadmodum edicens constituat ventum procellosum, qui attollat fluctus illius:
26 *Quemadmodum*' ascendant ad cœlos, descendant ad abyssos;' anima ipsorum malo seipsam dissolvat,
27 c Titubent, sese moveant tanquam ebrius; & tota peritia eorum' absorbeatur:
28 Cùm clamantes ad Jehovam in oppressione ipsorum, ex angustiis ipsorum eduxerit ipsos,
29 Restituerit procellam d malaciæ, silentibus fluctibus illarum *aquarum*,
30 Et lætantes ipsos, postquam conticuerunt *fluctus*; deduxerit ad portum e optatum:
31 Celebrent apud Jehovam benignitatem ejus, & mirabilia ejus apud filios hominum,
32 Exaltentque eum in congregatione populi, & in consessu seniorum laudent eum.
33 'Redigit' flumina in desertum, & processus aquarum in siticulosum solum:
34 Terram f fructuosam in salsuginosam, propter malitiam habitantium in ea.

1 *Celebrate*] Ode est [Greek] contans ex propositione laudis, versu 1. narrationibus quinque ad laudis argumenta pertinentibus, quas Amœbæi versus ferè terminant, a ver. 2. ad 42. & conclusione, duobus versibus ultimis. Est autem hic psalmus quatuor superioribus nominatim adjunctus, ut extraordinarium genus operum, quæ Deus exercet in omnes homines, ad laudem ipsius facere cognoscatur, ut dictum est supra in psalmum 103. 2 *Prædicent*] prima narratio de vagis, & in regione extera cum summo vitæ discrimine peregrinantibus, usque ad ver. 10. a Heb. *a manu angustiæ.* 3 *A mari*] i. a meridiano tractu, ubi situm est mare rubrum, & sinus Avallites. 4 *Solitudinem*] i. in viam, ubi semita nulla est. b Heb. *habitationis: sic deinceps,* 5 *Obruebat*] ut Psal. 77. 4.

8 *Apud Jehovam*] id est, privatim animo suo.
Apud filios] id est, palam & publicè.
9 *Eum satiare*] id est, thesin sive doctrinam universalem de beneficentia Dei in calamitosos proferuntur, ab hypothesi vel singulari exemplo & experientia sua. sic deinceps.
10 *Qui desident*] secunda narratio, de captivis quos dura vincula constringunt, ut suorū peccatorum pœnæ inflicta a Deo.
11 *Quia dederunt*] id est, quia fuerunt immorigeri ideo, proinde benignitatem ipsius a se averterunt, cujus promissiones ad pios & obsequentes pertinent.
Consilium] de ipsa beneficio prosequendis, si morem gererent.
16 *Eum frangere*] id est, ab arctissimis vinculis & carceribus sonticis liberationem dare.
17 *Stulti*] tertia narratio, de iis qui decumbunt gravissimè propter peccata sua.
18 *Portas mortis*] ut psal. 9. 14.
20 *Mittens verbum*] id est, suo jussu.
Liberaverit] [illegible] te præsentissima & sepulchro ipsis jam comparato: sic [illegible] accipiendum [illegible] evincit contextus hujus hyperboles, quo modo accipitur Lament. 4. 20.
23 *Qui descendunt*] quarta narratio de nautis, vectoribus, omnibus per mare negotiantibus.
26 *Ascendant*] tum fluctus maris, tum navigantes, qui jactantur fluctibus: gravissima hyperbole.
Anima ipsorum] [illegible] nausea, & [illegible] adeò vomat, [illegible] mam illico [illegible] videantur, [illegible] vomitione [illegible] profunderent.
c Heb. [illegible]
d Heb. [illegible] *silentio.*
e Heb. [illegible] *vel desiderii ipsorum.*
27 *Absorbeatur*] i. exhauriatur, [illegible] ant quid amplius [illegible] cto sit opus, [illegible] tentatis de modo salutis desperet humanitus.
33 *Redigit*] [illegible] effectis a Deo, [illegible] na] quinta narratio, de agrorum & personarum mutationibus per antithesin illustratæ sunt singulæ. *Flumina in desertum*] id est, [illegible] steriles & siccos, duobus versibus. f Heb. *fructus.*

35 '[illegible]

35 'Redigit desertum in stagnum aquarum,
& terram siccaneam in processus aqua-
rum;
36 Efficiens ut habitent ibi famelici, & con-
stituant civitatem habitabilem,
37 Et consitis agris ac plantatis vineis, com-
parent g proventum fructuosum.
38 Qui ita benedicit eis, ut multiplicentur
valde,& jumenta eorum 'non minuit.
39 Ut 'contrà minuuntur atque incurvantur,
præ coarctatione mali & mœrore ;
40 Cùm effundens contemptum super in-
genuos, facit ut errent per inanitatem a-
viam:
41 Collocátque in edito egentem ab affli-
ctione, & 'disponit tanquam gregem fami-
lias.
42 'Videant recti & lætentur; omnis verò
'nequitia obdat os suum.
43 Quotus quisque sapiens est qui observet
ista, ut animadvertantur benignitates Je-
hovæ?

35 *Redigit*] id est, omni ex agris sterilibus efficit uberrimos & habitationi commodissimos, versibus sequentib. g Heb. *fructum proventus*: hypallage. 38 *Non minuit*] id est, auget: litotes. 39 *Contrà*] supple cùm maledicit eis: nam ellipsis est contrarii, ut Gen. 18.19. 41 *Disponit tanquam gregem*] id est, multiplicat familias, & facundas tanquam greges. 42 *Videant recti*] conclusio Psalmi, cujus partes sunt duæ; una, de officio omnium quibus cernenda proponuntur opera dei magnifica; tum bonorum, ut iis recreentur, tum improborum, ut confundantur & obstupescant illis, hoc ver. altera verò brevis expostulatio de stupore & oscitantia omnium hominum vel sapientissimorum, qui in tot, tantis, & tam frequentibus miraculis, documentisq; bonitatis & benignitatis Dei dicuntur cæcutire, seq. versu. *Nequitia*] ut Ijobi 5.16.

Psalmus CVIII.

David ingressus administrationem regni & de hostibus debellandis cogitans, Deo gloriam ipsius cõmendat in benignitate & fide præstanda; promissiones ejus commemorat, auxilium implorat, & se eodem duce ad opus accingit.

1 'Canticum & *Psalmus Davidis.*
2 ‖ Erecto [a]animo meo, ô Deus; canam &
psallam, etiam 'gloria mea.
3 Evigila nablium & cithara: expergefaci-
ens *inde ab* aurora,
4 Celebrabo te in populis, Jehova; & psal-
lam tibi in nationibus:
5 Magnam esse supra cœlos benignitatem tu-
am, & ad superiores usque nubes veritatem
tuam.
6 Exaltare supra cœlos, ô Deus; & super to-
tam terram gloria tua:
7 ‖ Ut liberentur dilecti tui; serva dextera tua,
& exaudi me.
8 Deus locutus est per sanctitatem suam; ex-
ultabo; in partem obtineo Schecemum, &
convallem Succotharum metior:
9 Meus Gilhhad, meus Menasche; & Ephra-
jim robur capitis mei, Jehuda legislator
meus *est*.
10 Moab pollubrum meum; supra Edomæum
projiciam calceum meum; cõtra Palæstinam
'clangentem agam.
11 Quis deduceret me *in* civitatem munitam?
quis duceret me Edomæam usque?
12 An non *tu*, ô Deus, *qui* rejeceras nos; ut non
procederes, ô Deus, inter exercitus nostros?
13 Cedò nobis auxilium *tuum* ab hoste; alio-
quin vanitas est auxiliatio humana.
14 In Deo faciamus strenuè, & ipse procul-
cabit hostes nostros.

1 *Canticum*] Psalmus est ἐυκτικός, continens partem Psalmi 57. partemq; 60. Constat autem exordio votivo, quo spondet Psaltes se celebraturum Deum, usq; ad ver. 6. deinde petitione, ver. 6. & 7. tertiò confirmatione a promissionibus Dei, a ver. 8. ad 11. postremò conclusione petitoria, inde ad finem usque. ‖ Psal. 57.8. a Heb. *cordis*. 2 *Gloria mea*] id est, animo meo, ut exponitur psalmo 57.9. quasi dicat, quicquid est in me gloriosum, gloriabitur in Deo. ‖ Psal. 60.7. 10 *Clangentem agam*] id est triumphabo victor: quod altero psalmo per ironiam Pelischæis exprobraverat.

Psalmus CIX.

David improbissimis malevolorum calumniis traductus apud regem, expostulat cum Deo illorum nomine: calumniatoribus, eorum familiis, nomini, & saluti malè precatur propter obfirmatam illorum malitiam: Deum orat pro salute sua ad gloriam ipsius: qua accepta, se benignitatem Dei celebraturum profitetur.

1 Magistro *symphoniæ*, '*Davidis Psal-
mus*. 'O Deus laudis meæ, 'ne sur-
dum agas.
2 Nam 'os improbi & os [a]dolosum contra me
aperuerunt se, oblocuta sunt mihi lingua
mendace:
3 Et verbis [b]odiosis circumvenerunt me, op-
pugnantia me immeritò.
4 Adversati sunt mihi loco dilectionis meæ,
'qua eram *in* oratione;
5 Reponentes mihi malum pro bono, & odi-
um pro dilectione mea.
6 'Præfice illi improbum, qui adversans 'in-
sistat ad dexteram illius:
7 [c]Cùm in jus venerit, abeat [d]damnatus; & o-
ratio illius 'illi sit [e]crimini:
8 Sint dies illius 'pauci, curationem illius ac-
cipiat alter:
9 Sint filii illius pupilli, & uxor illius vidua:
10 Et continenter [f]vagantes filii illius, men-
dicent quærantque *stipem* 'e locis desolatis
suis:
11 'Illaqueet fœnerator quicquid *est* illi, &
diripiant extranei laborem illius:
12 Ne sit illi 'qui protendat benignitatem, ne-
que sit qui gratiam faciat pupillis illius:
13 Sit posteritas illius [g]excidio addicta,
in generatione altera deleatur nomen eo-
rum:
14 'In memoria sit iniquitas majorum illius
apud Jehovam, & peccatum matris illius ne
deleatur:
15 Sint coram Jehova jugiter, ut excindat e
terra memoriam eorum.
16 'Propterea quòd 'non est recordatus ex-
ercere benignitatem; sed persecutus est vi-
rum pauperem, egentemque, & affectum æ-
gritudine [h]animi, ad afficiendum morte;
17 'Et [i]optavit ut maledictio obveniret ei;
neque oblectatus est benedictione; sed *ut*
procul esset ab eo,
18 'Ut indueretur maledictione velut chla-
myde sua; & ingrederetur velut aqua intra
eum, & velut oleum in ossa ejus:
19 'Adsit illi, tanquam panno amiciat se; &
pro zona jugiter se accingat ea.

1 *Davidis Psalmus*] Psalmus est ἐυκτικός; quem videtur David Deo cecinisse, cùm sub finem regni Schaülis animadverteret omnia esse perditissima: ut consimilibus verbis utitur Schaül alloquens, 1. Sche. 24.19. Sunt autem hujus Psalmi partes quatuor; prima est exordium sive propositio summa totius causæ, usque ad versum 6. secunda, imprecatio in adversarios ab omni pietate & humanitate alienissimos, inde usque ad ver. 21. tertia, precatio supplicis pro salute sua, usq; ad ver. 26. postrema, conclusio, reliquis versibus. *O Deus*] exordium audientiam faciens a persona Dei, in quo laudem suã totam consistere exponit Psaltes, hoc ver. a persona adversariorum & sua, quatuor sequentibus. *Ne surdum agas*] ut Psalm 28.1. 2 *Os improbi*] vide 1. Schem. 24.10. & 26.19. a Heb. *doli*. b Heb. *odii*. 4 *Qua eram in oratione*] id est, pro ipsis concipiebam preces, ut Psal. 35.13. 6 *Præfice illi*] secundus locus, imprecatio, qua malè precatur David cum ipsi adversario, tribus versibus; tum familiæ, duobus ver. tum etiam bonis, honoribus, & nomini illorum omnium coram hominibus, ver. 11. 12. & 13. & saluti corã Deo, ver. 14. & 15. de quo orationum genere vide Psalm. 28.4. & 5. sensus autem est, durissimi dominatus atque tyrannici eum servum effice. *Insistat ad dexteram*] id est, indesinenter observet, urgeat, coërceat. c Heb. *cum judicabitur*. d Heb. *improbus*: metalepsis. 7 *Illi sit crimini*] id est, quo magis se crimine liberare defendendo aut deprecando conabitur, eo se amplius oneret. e Heb. *peccato*. 8 *Pauci*] id est, pauciores quàm ex naturæ lege; ut factum est in Juda, cui sequentia verba accommodantur Actor. 1.20. f Heb. *vagando vagentur filii ejus & mendicent*. 10 *E locis*] .i. eversa domo & familia sua. 11 *Illaqueet*] .i. ad se avertat & intercipiat, velut retibus, bona eorum. 12 *Qui protendat*] id est, qui aut dexteram porrigat in adjumentum ipsius, aut antè porrectã adhibere pergat: metaphora. g Heb. *ad excindendũ: simile vide Nũ. 24.22.* 14 *In memoria*] .i. Deus peccata illius semper sibi proponat in æternum punienda: humanitus dictũ. 16 *Propterea*] amplificatio superioris imprecationis ἐκ παραβολῆς, id est, per comparationem malæ mentis, mali animi, & maleficiorum, quibus in viros bonos certo consilio & deliberata malitia utebantur, cum pœnis quas ipsi infligi a Deo petit, ut pœna sit par noxiæ, usq; ad ver. 20. *Non est recordatus*] id est, de industria oblitus est, & omisit benefacere. h Heb. *cordis*. 17 *Et optavit*] .i. toto studio incubuit ut bona averterentur a viris bonis, & mala obruerent eos: sic accipiendum esse hunc locum docent ipsa tempora verborum. i Heb. *amavit maledictionem ut eveniret: trajectio*. 18 *Ut indueretur*] id est, ut omnibus malis corporalibus & spiritualibus omni ex parte involutus perfunderetur, obrueretur & submergeretur: elegantissimæ allegoriæ. 19 *Adsit illi*] maledictio videlicet quam in viros bonos procuravit, ut involvat & constringat ipsum.

20 'Hoc *esto* [k] præmium adversantium mihi a
Jehova,& obloquentium malum contra a-
nimam meam.
21 'Tu autem, ô Jehova domine, exerce *be-
nignitatem* erga me propter nomen tuum;
quia bona *est* benignitas tua,eripe me.
22 'Nam pauper & egens sum, & cor meum
confossum est in medio mei:
23 'Ut umbra cùm declinat,abire cogor;'ex-
agitor ut locusta:
24 Genua mea labant præ jejunio, & caro
mea emaciatur [l] exhausta pinguedine:
25 Insuper probro sum illis,videntes me 'mo-
vent caput suum.
26 'Auxiliare mihi,ô Jehova Deus mi; serva
me pro benignitate tua:
27 Ut agnoscant manum tuam hanc esse, te
Jehovam fecisse hoc:
28 Utut maledicant ipsi, tu benedicito: qui
insurrexerunt erubescant, ut servus tuus læ-
tetur.'
29 Induantur adversarii mei ignominia,& a-
miciant se tanquam pallio pudore suo.
30 'Celebrabo Jehovam valde ore meo,& in
medio multorum laudabo eum;
31 Quòd assistat ad dexteram egentis,ut con-
servet ab illis qui abjudicant [m] vitam illi.

20 *Hoc esto præmium*] summa imprecationis,qua David sui mentionem faciens transitum parat ad sequentem locum. k Heb.*opera, id est, operæpretium sive merces: metonymia.* 21 *Tu autem ô Jehova*] tertia pars, precatio: qua David Deum orat pro salute sua, primùm a natura,fœdere,& gloria ipsius, hoc versu; deinde a persona sua,quatuor sequentibus. 22 *Nam pauper*] secunda causa a calamitatibus ipsius,q.d. miserrimus sum & omni ope destitutus; ut suprà in genere dixerat, ver 16. 23 *Ut umbra*] .i. quàm velocissimè. *Exagitor*] id est,discursare cogor propter diligentissimam pervestigationem & persecutionem hostium meorum, ut locusta dissilit: sic enim fecisse Davidem docetur 1.Schem.23.26. l Heb. *a pinguedine.* 25 *Movent caput*] vide 2.Reg.19.21. 26 *Auxiliare mihi*] conclusio,continens primùm anacephalæosin totius orationis præcedentis; ubi inverso ordine David Deum orat pro salute sua ad gloriam ipsius,tribus versibus;& pro confusione adversariorum,vers. 29. deinde professione utitur sui erga Deum officii & grati animi,duobus versibus ultimis. 30 *Celebrabo*] altera pars conclusionis,professio administrationis gloriosæ Dei, ad fidem piorum confirmandam. m Heb.*animam illius.*

Psalmus CX.

David de vocatione Christi Domini nostri ad regnum spirituale in Ecclesia & ad æternum sacerdotium prophetat: deinde proponit potentissimam victoriam de inimicis Christi,& triumphum ejus.

1 'DAVIDIS *Psalmus*. '[a] Dixit Jehova
'Domino meo,' sede ad dexteram me-
am; donec 'disposuero inimicos tuos
[b] in scabellum pedum tuorum.
2 'Scipionem [c] robustum tuum emissurus est
Jehova 'Tzijone, *dicens* 'dominare in me-
dio inimicorum tuorum.
3 Populus tuus *aderit* [d] maximè omnium vo-
luntarius 'die copiarum tuarum: 'in decoris
locis sanctitatis 'inde ab utero,'ab aurora,
tibi *aderit* 'ros juventæ tuæ.
4 'Juravit Jehova,& non pœnitebit *eum*; tu *es*
sacerdos in seculum 'secundum ordinem
Malcitzedeki.
5 'Domine, '*qui sedet* ad dexteram tuam;
'frangens die iræ suæ 'reges,
6 Judicium exercebit in gentes; 'complens
corporibus, frangens caput in regionibus
'plurimis.
7 'De torrente in via bibet; idcirco 'attol-
let caput.

1 *Davidis Psalmus*] Psalmus est propheticus de regno & sacerdotio Christi; ac proinde didascalicus,constãs ex duabus partibus: una est propositio officiorum quæ Deus pater commisit filio, usque ad ver.5.altera est propositio eorũ quæ Christus effecturus est pro officio suo,inde ad finem usq;. *Dixit*] propositionis de officiis Christi in hoc quidem Psalmo membra sunt duo; unũ,de regno ipsius tribus ver. alterum de sacerdotio,ver.4.In regni autẽ explicatione tria proponit psaltes: vocationem æternã a Deo patre in regiam administrationem & gloriã,hoc ver.administrationẽ universalem & potentissimam per spiritum & prophetiam sive doctrinã Evangelii,invitis hostibus,ver.2.& fidelissimum ac studiosissimum subditorum Christi obsequium,ver.3. a Heb.*dictum.* *Domino meo*] Messiæ sive Christo,Deo æterno cum patre & spiritu sancto,qui homo factus in temporũ plenitudine,etiam Davidis ipsius est Dominus ex creationis & redemptionis jure,Mat.22.43.& alibi. *Sede ad*] hoc est,summũ a me honorem imperiumq; obtine,supra omne imperium ac potestatem collocatus,&c Ephes.1.20. humanitus dictum: hoc enim signo reges honestare eos solent quos honoribus summis prosequuntur, ut 1.Reg.2.19.& psalm.45.10. *Disposuero*] id est,subjecero pedibus tuis; quod explicatur copiosè 1.Corinth.15.23.& sequentibus. b Heb.*scabellum ad pedum tuorum: anastrophe.* 2 *Scipionem*] id est,verbum Evangelii,quod est potentia Dei in salutem omni credenti Rom.1.16. & spiritualis armatura,divinitus valida ad subversionem munitionum & omnis sublimitatis quæ extollitur adversus cognitionem Dei,&c. 2. Corinth.10.4. & sequentibus. c Heb.*roboris tui.* *Tzijone*] id est, ex Ecclesia Judæorum per totum orbem terrarum sceptrũ regni sui Evangelium transmissurus,Jeschahh.2.3.& Mic.4.2. *Dominare*] potente verbo & spiritu Ecclesiam in mediis hostibus alente,& in hostes efficaciter dominante,Heb.4.12. d Heb.*voluntatum populus.* 3 *Die copiarum*] .i.temporibus Evangelii;quibus tuorum aciem ducturus,& inimicos debellaturus es, donec eos confeceris spiritu oris tui & illustri adventu tuo aboleveris. His enim temporibus militans Ecclesia esse dicitur ex Scripturæ testimonio,& documentis patrum.

In decoris locis] .i. in Ecclesia tua, quæ appellatur templum sanctum Domini [illegible] allegoria sumpta a figuris veteris Ecclesiæ; ut Psal.29.2. *Inde ab utero*] id est, quum primùm per spiritum tuum semine incorrupto verbi regenerati fuerint in Ecclesia tua,& revelatus fuerit in ipsis Dei filius: ut loquitur Apostolus Galat.1.16. *Ab aurora*] id est,diligentissimè sistent se tibi: quæ diligentia [illegible] rè in Scriptura hac temporis circumstantia notari solet: ut Ijobi 8.5. Psal.78.34. proverb.7.15.& alibi. *Ros juventæ*] id est,innumera multitudo electorum [illegible] parebit in Ecclesia tua,tanquam stillans ros e cœlo,& sub auroram depluens. 4 *Juravit*] alterum propositionis membrũ de sacerdotio Christi,de quo legendæ Epistola ad Heb. inde a cap.4. *Secundum*] .i.veritatẽ & complementũ exhibens illius sacerdotii,quod in Malcitzedeko figuratũ est,nam sive historiæ formam [illegible] dinẽq; spectes; ita narratur quasi sine patre,sine matre,sine genere esset, sine initio dierum & fine vitæ: ut hoc pacto sacerdotii Christi repræsentaretur æternitas: sive rem ipsam spectes; non fuit sacerdos secundum ordinem Aharonis, generis Levitici,ex lege mandati carnalis; sed Abrahamum ipsum & quodammodo Levin decimavit, figurans sacerdotem alium qui factus est sacerdos ex vi indissolubilis vitæ,& jurejurando adhibito, Heb.7. 5 *Domine,qui*] altera pars Psalmi de effectis potentissimæ administrationis Christi regis nostri; continens victoriam reportatam de omnibus inimicis: quæ allegoricè humano bello,strage inimicorum & victoris persequentis exultantisque gestu figuratur. Enuntiatur autem conversa ad Deum oratione,ad confirmandam prophetiæ hujus veritatem. *Qui sedet*] id est,rex Christus,de quo ver.1. *Frangens*] ut Psalm.2.9. *Reges*] id est, omnem sublimitatem quæ extollitur adversus cognitionem Dei. 2.Corinth.10.5. 6 *Complens corporibus,*] id est, adversarios omnes ad unum malè perdens,& satanæ administros,satanamq; ipsum(qui mortis imperium obtinet)conterens [illegible] pedibus nostris,Rom.16.20. *Plurimis*] id est, omnibus: ut Psal.97.1. 7 *De torrente*] id est, victoriam constantissimè persequetur: quemadmodum strenui duces ne cibo quidem aut potui indulgent,cùm fusos hostes persequuntur. *Attollet caput*] id est victoriam plenam consecutus gloriabitur atque triumphabit, [illegible] Deus Pater filio promiserat suprà,versu 1.

Psalmus CXI.

Psaltes Ecclesiam suo exemplo hortatus ad laudationes Dei,amplitudinem operum ejus erga Jisraëlitas, & sancti fœderis proponit: deinde recordatus officii quod a suis stipulatur Deus,omnes provocat ad reverentiam & laudationem ejus.

1 'HALELU-JAH.Celebrabo Jehovam ex
toto [a] animo, 'in consilio rectorum &
cœtu;
2 'Magna opera Jehovæ,[b] exposita omnibus
qui delectantur illis,
3 [c] Gloriosum & decorum opus ejus, & justi-
tiam ejus permanentem in æternum.
4 'Memoriam 'comparavit mirabilibus suis,
gratiosus & misericors Jehova.
5 'Escam dedit timentibus se, recordatus 'in
seculum fœderis sui.
6 'Vim operum suorum indicavit populo suo,
dando eis possessionem gentium.
7 Opera manuum ejus *sunt* 'veritatis &

1 *Halelu-Jah*] Psalmus est in[illegible] τικός, constans [illegible] ordio sive propositione laudis [illegible] bus versibus; [illegible] tione factorum [illegible] erga Ecclesiam, [illegible] ver.4.ad ultimum conclusione, [illegible] timo. Hic porro psalmus & sequens ad notandam [illegible] tatem ipsius & [illegible] dam memoriam [illegible] dine alphabetico conscriptus est. [illegible] ordii autem partes sunt,hortatio ad laudes Dei qua propheta utitur ab exemplo suo, ver.1.& propositio summa rerum ad laudes ejus pertinentium, duobus sequentibus. a Heb.*corde.* *In consilio rectorum*] id est,privatim & publicè in Ecclesia. 2 *Magna*] epitheta quatuor operum Dei laudabilium [illegible] bus versibus continentur: quibus ex adverso sigillatim respondent narrationis membra,ver.4.& 5. b Heb.*quæsita,id est,adeò prompta ut ea quærere [illegible] sit opus: metalepsis,sicut Jeschahh.65.1.* c Heb.*gloria & decoris.* [illegible] 4 *Memoriam compar.*] altera pars psalmi,narratio rerum divinitus collatarum in Ecclesiam Jisraëlitarum,usque ad ver.9.& reciproci Jisraëlitarum erga ipsum officii,ut laudetur & sanctificetur Deus,ver.9. *Comparavit*] id est, memorabilia opera & judicia exercuit,cùm liberaret populum ex Aegypto. 5 *Escam dedit*] id est,aluit populum quadraginta annis in deserto. Quamobrem Propheta alimentum deserti,& portionem singulis attributam proprio nomine appellat prædam. *In seculum*] id est,perpetuò ad fœdus suum respiciens; non [illegible] dignissima illorum murmura & rebelliones,quibus provocabant ipsum. 6 *Vim operum*] quæ duobus sequentibus versibus exponitur. 7 *Veritatis*] erga [illegible] qui veritatem amplectuntur.

'judicii

Judicii] ad oratio-
nes.
Constantia] id est,
firma, firma, quæ ne-
que ab ipso revocan-
tur, neque ab ullo
subterfugi possunt.
d Heb. *cum fide & recto*.
9 *Redemptionem*]
id est, cum Jisraelitas
tam mirifice liberâ-
ret (ut suprà dictum
est) hoc officium erga se restipulatus est Deus: ut observatum est in ver. 4.

*judicii, * constantia omnia mandata ejus:
8 Fulta in æternum; in seculum; factaq; d fi-
deliter & rectè.
9 *Redemptionem mittens populo suo, præ-
cepit in seculum fœdus suum; sanctum & re-
verendum *haberi* nomen suum.
10 e *Caput sapientiæ *est* reverentia Jehovæ,
f successus optimus omnibus * facientibus
ista: laus ejus permanet in æternum.

e Heb. *principium*. 10 *Caput sapientiæ*] conclusio, per [illegible] continens duas narrationis partes; unam, de officio nostro ut revereamur Deum, freti promissione Dei fore ut secundet nos benedictionibus; alteram de laudibus Dei in sempiternum prædicandis, quibus psalmus incipitur & clauditur. Est autem caput sapientiæ non tantùm fons aut principium, sed primaria & summa sapientia: vide Deut. 4.6. f Heb *secundatio bona: ut accipitur Prover. 3.4. & alibi, ubi boni nomen assumtum est*. *Facientibus ista*] nimirum quæ mandavit & stipulatus est Deus, & quæ hoc psalmo fuerunt exposita.

PSALMUS CXII.

Psaltes pios hortatur ad laudationem Dei, propter felicitatem omnimodam quam largitur bonis.

1 *Halelu-Jah*] Psalmus est genere quidē [illegible], ut hoc principium ostendit; sed tamen versatur totus in narratione felicitatis quam pii divinitus consequuntur. Constat itaque primùm hortatione ad laudē, his duobus vocibus; deinde narratione illius felicitatis, usque ad ver. 9. ac postremò antithesi infelicitatis qua conficiuntur improbi, ver. 9. & ultimo.
Beatus] prolepsis, id est, propositio summa narrationis, exponens notas viri boni, nimirum reverentiam Dei & verbi ipsius; deinde una voce summatim felicitatem denuntians, quæ in sequentibus explicatur.

1 *HALELU-JAH. *Beatus a quisquis re-
veretur Jehovam, in mandatis ejus de-
lectatur valde.
2 *Potens in terra *est* semen ejus, generationi
rectorum * benedicitur:
3 Opes & divitiæ in domo ejus, & * justitia
ejus permanet in æternum.
4 b *Micat in tenebris lux justorum: gratio-
sus *est*, misericors & justus.
5 Bonus quisque gratiosè largitur, & mutuò
dat; moderatur res suas * ex officio.
6 *Quia * in seculum non dimovetur, in me-
moria c perpetua *est* justus.
7 A d rumore malo non timet, erecto e animo
suo confisus Jehovæ:
8 Fultus animo suo non timet, * donec vide-
at *malum* in hostibus suis.
9 ‖ *Despergit, dat egentibus; justitia ejus per-
manet in eternum: * cornu ejus elevatur ho-
nore.
10 Improbus autem videns indignatur, den-
tibus suis frendens contabescit; * desyderi-
um improborum perit.

a Heb. *qui res* *infra* ver. 5. 2 *Potens*] explicatio felicitatis piorū, cujus partes a propheta tres constituuntur; prima est, felicitas totius familiæ domestica, duobus ver. secunda, domestica felicitatis cum exteris communicatio, ver. 4. & 5. tertia, constans animi securitas ab omni malo, ver. 6. 7. & 8. Constituitur autem hæc prima felicitas in prole, honore, opibus, & vita, ut Abrahamo fuerat factum Gen. 11.34. *Benedicitur*] a Deo atque hominibus. 3 *Justitia ejus*] id est, justæ vitæ sanctæq; præmia: metonymia. b Heb. *oritur in tenebris lux quæ est rectis*. 4 *Micat inter*] i. ita circumfulit domi secundis rebus (quæ lucis nomine in scriptura fere appellantur) ut in alios calamitatibus pressos gratiosè, misericorditer, & late profundat de benedictionibus suis. 5 *Ex officio*] tum erga domesticos, tum erga exteros: quod officium luculenter exponit Paulus 2. Corinth. 8. & 9. 6 *Quia in seculum*] ætiologia, sive explicatio causæ cur in mediis calamitatibus prosperentur sancti; ut dictum est ver. 4. qua ratione transitur ad tertium felicitatis locum. *In seculum non dimovetur*] id est, dimovetur quidem; sed non in perpetuum hæret, dejiciturque calamitatibus, ut loquitur Apostolus 2. Corinth. 4.8. & 6.8. & sequentibus. c Heb. *seculi*. d Heb. *auditione mala*. e Heb. *contractu ver. seq.* 8 *Donec videat*] id est, ne tunc quidem metuit fidendo, cùm impendentes undiq; hostes ipsi minitantur malè; ac proinde multo minus metuit, cùm illos in suum ipsorum malum dejectos videt: id est, nunquā metuit. ‖ 2. *Cor.* 9.9. 9 *Dispergit*] conclusio narrationis, continens hoc versiculo anacephalæosin felicitatis justorum quæ modò dicta est, & antithesin infelicitatis improbis obventuræ, versu sequen. *Cornu*]. i. caput, ut 1. Schem. 2.1. 10 *Desyderium*] id est, improbæ cogitationes, consilia, labores, & conatus in irritum fient a Deo: ut Psal. 146.4.

PSALMUS CXIII.

David Ecclesiam Dei suo exemplo provocat ad laudationem ejus propter majestatem, providentiam, & administrationem mirificam ac gloriosam ejus.

1 *Halelu-Jah*] Psalmus hic [illegible] primùm hortationē ad laudandum Deū, hoc versu; deinde laudationem, duobus sequentibus, ac postremò laudationis argumenta reliquis continet. Videtur autem David hunc psalmum exarasse, cùm divinitus regnum accepisset, & publicum hoc beneficium cū domestico in Channam beneficio comparans canticum hoc cum illo conformasse, quod habetur 1. Schemu. 2.
2 *Sit nomen*] laudatio Dei amplificata circumstantiis temporis & loci. quasi dicat, In tempus infinitum infinitis locis.

1 *HALELU-JAH. Laudate servi Jehovæ,
laudate nomen Jehovæ.
2 *Sit nomen Jehovæ benedictum, a de-
inceps usque in seculum:
3 Ab ortu solis usque ad occasum ejus, *sit*
laudatum nomen Jehovæ.
4 *Elatus supra omnes gentes Jehova *est*, su-
pra ipsos cœlos gloria illius.
5 *Quis *est* par Jehovæ Deo nostro? b qui *al-
tissimè habitat:
6 c Qui in infimis perspicit, in cœlis & in
terra;
7 *Erigens e pulvere tenuem, e sterquiliniis
elevans egentem.
8 Faciendo * ut consideat cum ingenuis, cum
ingenuis populi sui:
9 Faciens ut d quę sterilis erat in familia, se-
deat mater liberorum læta. Halelū-Jah.

a Heb. *ex nunc & usque*. 4 *Elatus*] laudationis argumenta duûm generum; prius est, ab ipsa majestate Dei, hoc versu; posterius ab operibus, inde ad finem usque.
5 *Quis est par*] transitio ad commendationem operum Dei per interrogationē: ubi explicantur infinitas providentiæ, potentięque ejus duobus versibus; & operum admirabilitas, reliquis. b Heb. *qui exaltas habitando: vide Gen. 12.8.*
Altissimè habitat] nimirum in cœlis, ver. sequent. c Heb. *qui infimè demittit respiciendo*. 7 *Erigens*] ut 1. Schem. 2.8. vide 2. Schem. 7.8. 8 *Ut consideat*] id est, ut principatum obtineat; synecdoche. d Heb. *sterilis familiæ*: 1. *Schem.* 2.4.

PSALMUS CXIIII.

Propheta narrat admirabilem consternationem rerum creatarum in adventu Dei cum populo suo, causamq; consternationis petens, eas respondentes fingit, & omnem potentiam, gloriamq; Deo tribuentes.

1 *Exeunte*] Psalmus est didascalicus, continens narrationem, quatuor versibus; & dialogismū, totidem ver. petitum ex narrationis argumento.
2 *Fuit Jehuda*] id est, Jisraëlitæ fuerunt populus Dei, & ille vicissim Jisraëlitarum Deus, Exodi 6. 6. & 19.6.
‖ *Exod.* 14. *Jehosch.* 3.14. *Exod.* 19.18.
3 *Videns*] id est, sentiens suo modo: prosopopœia.
4 *Montes*] id est, juga montana Sinai.
a Heb. *filii gregis sicut ver.* 6.
5 *Quid tibi erat*] dialogismus, quo per prosopopœiam mare, Jardenem, montesque interrogat psaltes, duobus versibus: ad quam interrogationem responsum subjicitur, duobus alteris.

1 *EXEUNTE Jisraële ex Ægypto, fami-
lia Jahhakobi a populo peregrini ser-
monis:
2 *Fuit Jehuda sanctitatis illius, Jisraël domi-
niorum illius.
3 ‖ Ipsum mare * videns profugit, ipse Jarden
divertit retrorsum.
4 Ipsi * montes subsilierunt velut arietes,
colles, ut a subrumæ pecudes.
5 *Quid ibi *erat* ô mare, cur fugeres; ô Jar-
den, diverteres retrorsum;
6 O montes, cur subsiliretis velut arietes;
colles, velut subrumæ pecudes?
7 *A præsentia Domini b * intremo ego ter-
ra, a præsentia Dei Jahhakobi:
8 *Qui mutat ipsam rupem *in* stagnum aqua-
rum, saxum in fontem aquarum.

7 *A præsentia*] responsio prosopopœetica terræ; cujus appellatione etiam aquæ synecdochicè continentur. b Heb. *parturientis more indolescere me: infinitum pro finito tempore*. *Intremo*] id est, & tum ob præsentiam ejus intremui; & semper ejus præsentia ita afficior, ut non possim ad ejus adventum non intremiscere.
8 *Qui mutat ipsam*]. i. rupe educit ipsos fontes: hyperbole qua amplificat David historiam quæ legitur Exodi 17.6. & Num. 20.11. & sequentibus.

PSALMUS CXV.

Ecclesia servari a Deo petit propter gloriam ipsius, & idololatrias perdi; singulos ad fidem hortatur, promissiones accommodat, & laudes Dei in hac vita se prædicaturam spondet.

1 *Non propter nos*] psalmus est generis mixti, continens primùm petitionem ut gloriam suam vindicet Deus, usque ad ver. 9. deinde prophetica documenta a ver. 9. ad 17. ac postremò conclusionem laudativam. Quem psalmam videtur conscripsisse David, cùm suscepto regno hostes populi debellaturus esset, aut singulare aliquod periculum impendêre ab idololatris videretur. *Da honorē*].i. effice quicquid novisti nomini tuo fore honorificū, nō propter nos; sed propter naturam suam, promissionesq; fœderis. Est autem hoc loco prolepsis sive petitionis summa; ut Deus suis benefaciat tanquam ipsorum Deus, & avertens inimicorum ludibria omnipotentia sua, inimicos Dei & populi sui confundat, ver. 8.

2 *Dicerent*] nimirum si desereres nos & illorum manibus exponeres. quasi dicat, ludificarentur nos, & blasphemarent te. hæc est explicatio superioris causæ ex absurdo.

3 *Atqui Deus noster*] subjectio ad absurdam istam blasphemamque ludificationem hostium; qua primùm Deus verus asseritur, hoc ver.

1 NON propter nos Jehova, non propter nos; sed nomini tuo *da honorem, propter benignitatem tuam, propter fidem tuam.

2 Quare *dicerent gentes* ubi *est* nunc Deus istorum?

3 *Atqui Deus noster *in ipsis cœlis *est*, quicquid placet facit.

4 ‖ Terriculis illarum argenteis & aureis, operi manuūm humanarum,

5 Os *est* eis, sed non loquuntur; oculi *sunt* eis, sed non vident:

6 Aures *sunt* eis, sed non audiunt; nasus *est* eis, sed non odorantur:

7 Manus eis, sed non palpant; pedes eis, sed non ambulant, non mutiunt gutture suo.

8 *Similes illis sunt qui faciunt illa, quisquis confidit illis.

9 *Jisraël confide Jehovæ, *auxilium horum & scutum horum est.

10 *Vos* *e familia Aharonis confidite Jehovę, auxilium horum & scutum horum est.

11 *Timentes Jehovam confidite Jehovæ, auxilium horum & scutum horum est.

12 Jehova *recordatus nostri *benedicet: benedicet familiæ Jisraëlis, benedicet familiæ Aharonis:

13 Benedicet timentibus Jehovam, parvulis simul ac magnis.

14 a Augebit Jehova vos, vos & filios vestros.

15 Benedicti eritis Jehovæ, *qui fecit cœlos & terram.

16 Ipsi cœli, cœli sunt Jehovæ; terraq; *quam* dedit filiis hominum.

17 *Non qui mortui sunt laudant Jah, neque quicunque descendunt in *locum silentii,

18 *Sed nos benedicemus Jah, deinceps usque in seculum. Halelu-Jah.

deinde dii falsi non cum Ipso, sed ne cum ipsis quidem hominibus aut ullo animalculo docentur comparandi esse, usque ad ver. 8. neque a cultoribus eorum ampliùs quàm ab idolis ipsis metuendum. *In ipsis cœlis est*] id est, supra omnia, majestate, potentia, & opere omni loco in omnibus efficiente placita ipsius. ‖ *Psalm.* 135.15. 4 *Terriculis*] ut 1. Schemuel. 31.9. ἀντέγκλημα sive recriminatio & translatio criminis quod idololatræ objiciunt Deo, in idola ipsa; cujus recriminationis argumenta sunt hæc: primùm ab effectu, quòd nihil sunt nisi dolorifica, & molesta superstitione animos humanos torquentia, non consolantia & servantia, ut Deus est: deinde a materia, quòd (ut sint pretiosissima) tamen res sunt terrestres atque inanimæ, Deus verò incorporeus in cœlis habitat: tertiò, ab origine, quòd manus humanæ ea pepererunt, cùm Deus æternus contra atque increatus nutu suo creaverit omnia: postremò quòd otiosa sunt, nulla vitæ facultate prædita; sed potius ludicra tantùm viventium simulacra; Deus autem quicquid placet facit. 8 *Similes illis sunt*] quasi dicat, enervantur, adimunturque idolorum autoribus cultoribusque animi & sensus ipsi, ne gloriæ tuæ obsistere aut populo nocere possint. 9 *Jisraël*] secundus locus psalmi, quo propheta pios ad fidem hortatur in Deum propter promissiones & opera ejus, tribus versibus; deinde promissiones sigillatim populo Dei accommodat usque ad ver. 17. *Auxilium horum*] nimirum confidentium Jehovę. 10 *E familia Ahar.*] id est, Sacerdotes & Levitæ, qui sacerdotibus donati erant. Numer. 18. & sequent. 11 *Timentes Jehovam*] ex quacunque gente ad cognitionem & cultum Dei venientis. 12 *Recordatus nostri*] id est, qui semper re ipsa demonstrat se rationem habere nostri ex fœdere. *Benedicet*] promissio universè dicta, quæ deinceps singulis membris accommodatur eodem ordine qui servatur tribus præcedentibus versibus. a Heb. *adjiciet Jehova super vos, super vos &c. sic Deut.* 1.11. 15 *Qui fecit cœlos & terram*].i. cujus benedictio plenissima est, cùm idem sit autor, conservator & Dominus cœlorum suorum & terræ quam attribuit nobis. 17 *Non qui mortui*] conclusio laudativa qua exponit Psaltes, quòd non morimur, id gloriæ Dei tribuendum esse; ac proinde vitam in gloria Dei esse occupandam; ut Psalm. 6.6. *Locum silentii*] ut Psalm. 94.17. 18 *Sed nos*] viventes nimirum atque liberati, quemadmodum antè perierat.

PSALMUS CXVI.

David deducta arca Dei Jeruschalaima, in Ecclesia amorem suum erga Deum profitetur beneficiorum acceptorum nomine: pericula sua, fidem, & infirmitatem narrat; salutem Dei omnibus modis prædicat; ac postremò petit in eadem salute servari, ut Deum amplius prædicet.

1 *DILIGO Jehovam; nam exaudit vocem meam, deprecationes meas.

2 *Nam inclinavit aurem suam mihi, cùm in *diebus meis invocarem ipsum,

3 Et *circundantibus me doloribus mortis, angoribusque sepulchri obvenientibus mihi; angustiam & mœrorem inveniens,

4 Nomen Jehovæ invocarem, *dicendo*, *obsecro Jehova, libera animam meam.

5 *Gratiosus Jehova & justus; Deus, inquam, noster b misericors,

6 Servans *simplices Jehova; c cùm attenuatus sum, mihi confert salutem.

7 *Redi anima mea in requiem tuam; cùm Jehova beneficus sit erga te.

8 *Quandoquidem eripuisti d* me ipsum a morte; oculos meos a lachrymis, pedem meum a lapsu:

9 *Continenter ambulabo coram Jehova, in *regionibus viventium.

10 *Credidi cùm *hæc* loquerer, ego fatus fueram e supra modum,

11 Ego dixeram f* accelerando, *omnis homo *est* mendax.

12 *Quid rependerem Jehovæ? omnia beneficia ejus g superant me.

13 *Poculum h* omnis salutis i acceptum *exhibebo*, & nomen Jehovæ prædicabo,

14 Vota mea Jehovæ rependens, k mox* coram toto populo ejus, *dicendo*:

a Heb. *diligo, quia exaudit Jehova vocem* [illegible] *jectio*.

1 *Diligo Jehovam*] psalmus didascalicus: in quo David ad regnum vectus contexit primùm exordium, ver. 1. secundò narrationem fidei suæ & [illegible] ris erga Deum ab exemplo anteactæ vitæ suæ, usque ad ver. 11. deinde propositionem consilii sui de omni officio ac pietate erga Deum exercenda in Ecclesia, tum præteritorum beneficiorum, tum futurorum nomine; inde ad finem usque: quæ in exordio per prolepsin omnia proponuntur, ver. 1.

2 *Nam inclinavit*] narratio, secunda pars Psalmi, qua propheta explicat secundum membrum exordii inverso ordine, narrans beneficia Dei erga se in angustiis quibus premebatur, duobus versibus; & constitutionem animi sui in ipsis angustiis, versibus sequent.

Diebus meis] [illegible] dionis meæ; ut sequens versus explicat: sic infrà Psalm. 137.7. & Lament. [illegible]

3 *Circundantibus me*] ut 2. Schem. 22. 5. & 6. & psalm. 18. 4 *Obsecro Jehova*] secunda pars narrationis; qua propheta docet quæ fuerit animi sui constitutio in calamitate sua. Tria autem narrantur in hac constitutione; primùm orationis summa, hoc ver. deinde fides & fidei argumenta, usque ad versum [illegible] postremò infirmitas & perturbatio humana animi, ver. 10. & 11. 5 *Gratiosus*] explicatio fidei illius certissimæ, qua David ad Deum orandum adductus, ubi primùm naturam officiumque Dei erga fideles omnes & seipsum [illegible] explicat ad confirmandum se, duobus versibus; deinde animum suum [illegible] ab acceptis beneficiis, in spe salutis & pręsentis vitæ, tribus sequentibus; [illegible] mò hanc orationem & expectationem, fructus esse fidei suę ostendit, [illegible] ver. 10. b Heb. *miserans*. 6 *Simplices*] qui humanis consiliis [illegible] stituuntur, ab iis abstinent, animoque simplice se committunt Deo. c [illegible] in *attenuare me*. 7 *Redi anima mea*] id est, ne amplius esto perturbata [illegible] conquiescito in Deo propter naturam & beneficentiam ejus. 8 *Quandoquidem*] confirmatio beneficentiæ Dei ab anteacta experientia, quæ [illegible] Apostrophen ad Deum, ut sit emphaticotera. d Heb. *animam meam*.

Me ipsum] id est, non tantùm mortem, verùm etiam dolores & impedimenta avertisti a me, quæ dolorem fuissent allatura: gradatio. 9 *Continenter ambulabo*] id est, non peribo ab hoc periculo; sed pro certo habeo me [illegible] tem evasurum, ad gloriam Dei in hac vita procurandam. *Regionibus viventium*] id est, terra: periphrasis. 10 *Credidi, cùm hæc loquerer*].i. tum [illegible] bat & triūphabat fides in animo meo, cùm Deum hac oratione, & me ipsum [illegible] gumentis compellarem, quæ modò dicta sunt. Sic transit ad tertium [illegible] quo confitetur infirmitatem suæ carnis repudiantem promissiones Dei, [illegible] ritus Dei fidem sustentasset in spiritu ejus. e Heb. *valde*. f Heb. *in levare meo*. 11 *Accelerando*] id est, cùm præceps raperer in perturbatione carnis; ut accipitur psalm. 31.23. *Omnis homo mendax*] id est, [illegible] video Schemuelem non Dei spiritu propheticè, sed suo sensu humanitus [illegible] daciter locutum esse, cùm me ad regnum Jisraëlis indicaret perventurum [illegible] David ex infirmitate non Deum quidem apertè, sed Schemuelem perstringit, quasi Dei voluntatem non satis explorasset Schemuel, & transiliisset [illegible] cationis suæ. 12 *Quid rependerem*] tertia pars psalmi, propositio [illegible] consultatio hoc versu habetur, definitio verò sequentibus. g Heb. *sunt super me*.

13 *Poculum*] definitio hujus consultationis duas partes continet: [illegible] cii præsentis, duobus versibus; alteram futuri, ad finem usque. Ac officii [illegible] leges ponuntur istæ; præsentis publica professio nominis Dei, & beneficiorum ejus in Ecclesia, duobus versibus; futuri verò, oratio, qua fideles se in reliquam [illegible] tam committunt Deo, ver. 15. & 16. ut eadem officia persolvant Deo; [illegible] pheta facit tribus ver. ultimis. Sensus est, holocaustis & eucharisticis [illegible] epulum sacrum populo faciam ad recordationem multifariæ salutis [illegible] cepi a Deo: ut narratur fecisse 1. Chron. 16.1. & sequent. h Heb. *salutum*.

Omnis salutis] id est, gratiarum actionis de omni salute quam Deus in me [illegible] lit. i Heb. *sumam*. k Heb. *coram mox toto*: σύγχυσις, ut ver. 18. 14 [illegible] *jam toto*] id est, omnibus Jisraëlitis, quos congregaverat Jeruschalaima ad [illegible] cendum arcam Jehovæ, 1. Chron. 15.3.

15 [illegible]

15 *Pretiosa est in oculis Jehovæ, mors in-
tentata iis quos ipse benignitate prosequi-
tur.
16 Obsecro Jehova, cùm ego *sim* servus tuus,
sim servus tuus, ' filius ancillæ tuæ; solveris
vincula mea, *pretiosa sit vita mea.*
17 ' Tibi sacrificabo sacrificium gratiarum
actionis, & nomen Jehovæ prædicabo:
18 Vota mea Jehovæ persolvam, mox coram
toto populo ejus,
19 ' In atriis domus Jehovæ, in medio vestri
Jeruschalaima. Halelu-Jah.

15 *Pretiosa est*] id est, Deus meo exemplo demonstravit quàm sibi sit chara vita fidelium, qui meam toties, tot modis, tantisque viribus appetitam conservavit. Est autem hic oratio continens petitionem, duobus versibus, & votum, reliquis.
16 *Filius ancillæ tuæ*] vide suprà psal. 86, 16.
17 *Tibi sacrificabo*] id est, agnoscam & profitebor te. 19 *In atriis domus Jehovæ*] id est, in Ecclesia.

Psalmus CXVII.

Psaltes hortatur gentes, ut regnũ Christi celebrent

1 ‖ ' LAUDATE Jehovam omnes gentes,
laudationibus commendate eum om-
nes nationes:
2 Quia invalescit erga nos benignitas e-
jus, & fides Jehovæ in seculum. Halelu-
Jah.

‖ Rom. 15. 11.
1 *Laudate*] Ode est [illegible], provocans omnes gentes ad agnoscendum regnum Christi, propter benignitatem, & veritatem, ac constantiam promissionum ejus, quæ ex mera ipsius benignitate profectæ sunt.

Psalmus CXVIII.

David typus Christi Ecclesiam ad Dei laudes prædicandas hortatus, a suo exemplo commendat liberationes ejus & suam ipsius fidem, eum tum suis, tum Ecclesiæ totius verbis celebrat: figurat Ecclesiam euntem in templum, gratias agentem Deo, precantem in futurum; & sacerdotes Ecclesiæ benedicentes, sacrificiaq́ imperantes, omnes denique Deum laudibus efferentes.

1 ' CELEBRATE Jehovam, quia bonus
est, quia in seculum benignitas ejus.
2 Dicat nunc Jisraël, esse in seculum
benignitatem ejus.
3 Dicant nunc [a] qui sunt ex ' familia Aharo-
nis, esse in seculum benignitatem ejus.
4 Dicant nunc timentes Jehovæ, esse in secu-
lum benignitatem ejus.
5 ' Ex ipso angore invocavi Jah, respondens
collocavit me in lato Jah.
6 Jehova *adest* mihi, non timebo: quid face-
ret mihi homo?
7 ' Jehova adest mihi cum auxiliatoribus me-
is: ideo ego ' despicio osores meos.
8 Melius *est* recipere se ad Jehovam, quàm fi-
duciam habere in ullo homine.
9 Melius *est* recipere se ad Jehovam, quàm
fiduciam habere ' in ingenuis.
10 ' Omnes gentes circumdederant me; [b] sed
in nomine Jehovæ enervavi eas.
11 [c] Etiam atque etiam circumdederant me;
sed in nomine Jehovæ enervavi eas.
12 Circumdederant ' tanquam apes, extinctæ
sunt ut ' ignis spinarum: nam in nomine Je-
hovæ enervavi eas.
13 [d] ' Graviter impuleras me ut caderem, sed
Jehova auxilio fuit mihi.
14 ‖ Robur meum & carmen Jah, is fuit mihi
saluti.
15 ' Vox cantus & salutis *est* ' in tentoriis ju-
storum; *dicens*, dextera Jehovæ agit strenuè:
16 Dextera Jehovæ elata, dextera Jehovæ a-
git strenuè.
17 ' Non moriar; sed vivam, ut enarrem opera
Jah.
18 [e] ' Severè castigavit me Jah; sed morti non
tradidit me.
19 ' Aperite mihi ' portas justitiæ, *ut* ingressus
per eas celebrem Jah;
20 Hanc ipsam portam ad Jehovam, per quam
justi intrant.
21 ' Celebrabo te; ' quia exaudiens me, fui-
sti mihi saluti.
22 ' Quem lapidem ' spreverant structores, is
est in ' caput anguli.
23 A Jehova est ' hic, estq́ mirabilis in oculis
nostris.
24 Hac ipsa die ' effecit Jehova; exultemus
& lætemur in ea,
25 Obsecro Jehova, serva nunc; obsecro Je-
hova, prospera nunc.
26 ' Benedictus *est* qui venit in nomine Jeho-
væ; benedicimus vobis ' e domo Jehovæ,
27 Dei fortis Jehovæ, ' qui illustravit nos; li-
gate sacrificia festi funibus, ' usque ad cor-
nua altaris.
28 ' Deus fortis meus es, ideo celebrabo te;
Deus meus, exaltabo te.
29 Celebrate Jehovam, quia bonus *est*: quia
in seculum benignitas ejus.

1 *Celebrate*] Ode est, [illegible], continens exordium [illegible] ad laudes tribuendas Deo, quatuor versibus; propositionem argumentorum ad laudes Dei pertinentium a singulari exemplo prophetæ, a versu 5 ad 15, narrationem gratulationis mutuæ in Ecclesiam & adventum in regem, inde usque ad versum 27, postremò conclusionem laudativam convenientem cum principio psalmi, duobus ultimis. Videtur autem David Psalmum hunc conscripsisse, cùm superatis aliis gentibus a postrema sua expeditione in Hhammonitas reverteretur, 2. Sche. 12. 26. & sequentib.
a Heb. *familia*. 3 *Familia Aharonis*] vide suprà psalm. 115. 10. 15 *Ex ipso*] secunda pars, propositio exempli sui singularis cujus in summa duo sunt loci; unus de liberationibus præteritis, hoc versu; alter, de fide & constantia Dei, ac præstantissima fiducia Davidis in promissiones illius; qui loci per prolepsin his duobus ver. positi, deinceps explicantur. 7 *Jehova adest mihi*] ἐργασία secundi loci prolepseos de divina fide & prophetæ fiducia, tribus versibus: cujusmodi fiducia prædicatur psal. 3. & 27. & alibi. *Despicio*] id est, securus, ac non trepidus in eos respicio. 9 *In ingenuis*] i. etiam in potentibus multis; gradatio. 10 *Omnes gentes*] ἐργασία prioris loci prolepseos de liberationibus a Deo acceptis, per [illegible] Hhebræis frequentissimam; continens brevem narrationem impetuum quos ab hostibus pertulit, & victoriarum quas ipsi attulit gratiosè Deus, usque ad versum 15. b Heb. *in nomine Jehovæ sed, &c. sic duobus versibus sequentibus*.

c Heb. *circumdederant me etiam circumdederant me*.
12 *Tanquam apes*] id est, plurimis ac consertis agminibus circumquaque: ut Deut. 1. 44.
Ignis spinarum] id est, quam ocyssimè velut in fumum abierunt, & inanes effecti sunt: ut Eccles. 7. 6.
d Heb. *impellendo impuleras*.
13 *Graviter*] apostrophe ad hostem unumquemque, in qua David tum jus victoriæ suæ explicat, quod ab hostibus gravissimè lacessitus esset; tum salutem Dei opponit irritis omnium conatibus.
15 *Vox cantus*] tertia pars Psalmi, narratio mutuæ gratulationis privatim ad adventum regis, quatuor versibus; & publicè in Ecclesia, reliquis.
‖ Exod. 15. 2.
In tentoriis justorum] id est, in urbe populi Dei, & habitationibus Jisraëlitarum gratulantium Deo & regi.
17 *Non moriar*] ut conspiraverant hostes; quemadmodum ipse de Pelischtæis docet psalm. 9. 7.
e Heb. *castigando castigavit*.
18 *Severè castigavit*] quasi dicat, Dei quidem consilium fuit, ut me inimicorum opera castigaret; sed inimicorum contrà ut profligarent me, quod non permisit Deus: sic Jeschahh. 10. 6. & 7. & Zecar. 1. 15. 19 *Aperite mihi*] altera pars gratulationis publica in Ecclesia: cujus partes sunt, aditus in domum Dei, duob. versibus, oratio Ecclesiæ ad Deũ, usq; ad ver. 26. & postremò oratio Dei ad regem & populum per sacerdotes suos, vers. 27. & 28. *Portas justitiæ*] id est, domus Dei, quam soli ingrediuntur justi Deum justissimum adeuntes, ut sequens versus exponit. 21 *Celebrabo te*] oratio populi, constans ex prædicatione beneficiorum Dei, tribus versibus; & precatione, vers. 25. *Quia exaudiens me*] primum beneficium singulare: ut supra ver. 5. 22 *Quem lapidem*] secundum beneficium publicum pertinens ad regem, hoc versu; totumque regnum, sequent. quod typicè in Davidis persona stabilitum, perfectè & absolutè institutum est in Christo & in Ecclesia: ut ipse Christus accommodat, Matth. 21. 42. & alibi. Lapis enim est typicus David, cui vetus Ecclesia tanquam lapidi diatono sive frontato incubuit: verus autem lapis Christus, in quo totum ædificium congruenter coagmentatum crescit, ut sit templum sanctum Domino; Ephes. 2. 20. *Spreverant structores*] id est, proceres in populo Dei, tum Schaulis temporibus, tum etiam Ischboscheti; si Davidem respiciamus: sin autem Christum; sacerdotes & alii omnes, qui ex officio extruere Ecclesiam, non destruere debuerant. *Caput anguli*] id est, firmamentum sive fundamentum totius Ecclesiæ coagmentatæ in Christo: prout figuratè Juda & Jisraël coaluerant in Davide. 23 *Hic*] videlicet angulus, id est, constructio & coagmentatio Ecclesiæ. 24 *Effecit*] nimirum salutem regi & regno, ut coalescerent & firmè constringerentur. 26 *Benedictus est*] tertia pars gratulationis, ut observatum est in versum 19. continens sacerdotum verba omnibus benedicentium ex officio, Deut. 10. 8. & sacrificia imperantium. *E domo*] id est a Jehova, quem vestro nomine accedimus, & cujus nomine benedictionem vobis denuntiamus depromptam ex thesauro ipsius, Num. 6. 17. 27 *Qui illustravit*] id est, perfudit nos hac prospera & gloriosa victoria: sic enim lux apud Hhebræos prosperitatem & lætitiam sonat: ut Ester. 8. 16. *Usque ad cornua*] id est, in toto atrio consertim: nam ulterius transire populo nefas erat. 28 *Deus fortis*] conclusio a laudatione Dei singulari & publica, quæ adhibebatur cùm ista eucharisteria offerentur Deo.

Psalmus CXIX.

David in gravissimo suo exilio se ipsum hoc psalmo consolans, felicitatem piorum in studio, fide, & obsequio

obsequio voluntatis Dei positam esse docet: ideoq; in notitia illius, studio, fide, & obsequio informari a Deo petit; & ab omnibus impedimentis suæ carnis, peccati, mundi, satanæ, hostiumq; omnium conservari: ac postremo sibi de tota anteacta vita, & æquitate in causa bene conscius, Deo seipsum & reliquæ vitæ suæ administrationem commendat ad gloriam ipsius & salutem suam.

ALEPH

1 *Beati*] Psalmus est generis mixti, cōtinens promiscua documenta & preces in singulis ogdoadibus; quæ ordine alphabetico a Davide cōscriptæ sunt ad insignem Psalmi doctrinam notandam, & facilliùs memoria complectendam: ut observatum est suprà Psal. 111.1. Continet autem hæc prima ogdoas integrum totius Psalmi argumētum, nimirum thesin sive propositionem generalem de felicitate bonorum obsequentium Deo, quatuor versibus; deinde hypothesin sive accommodationem singularem ad personam supplicis, quatuor cæteris. *Via*] id est, instituto vitæ, cùm illa præceptis Dei conformatur tum animo, sequente versu; tum factis, versu 3. sic etiam infrà iter & semita appellatur. a Heb. *corde: sic deinceps.* 5 *Utinam*] transitio ad hypothesin; in qua psaltes primùm voto se commendat Deo, hoc versu; deinde constantiam, gratias, & obsequium spondet, sequentibus. *Comparentur*] id est, providentiâ tuâ disponantur omnia quæ ad vitam meam bene instituendam pertinent, hoc versu; & ego ipse conserver a te, ver. 8. 6 *Intuebor in omnia*] id est, recognoscam & tenebo illa, edoctus a te. b Heb. *rectitudine cordis.* 8 *Admodum*] id est, quantum & quantisper in me facultas erit: versiorum autem ἐμπλοκὴν, evidentiæ causa mutavimus. *Ne derelinquas me*] id est, adsis & custodias; ut dictum est in versum 5. litotes.

1 *BEATI INTEGRI *viâ, qui ambu-
lant in lege Jehovæ:
2 Beati custodientes testimonia ejus, ex
toto [a] animo quærentes eum:
3 *Qui* etiam non operantur iniquitatem, *sed*
in viis ejus ambulant,
4 *Quæ* tu præcepisti mandatis tuis, observari
valde.
5 *Utinam *comparentur viæ meæ, ad ob-
servandum statuta tua.
6 Tunc non erubescam, cùm *intuebor in om-
nia præcepta tua:
7 Sed celebrabo te [b] recto animo, discendo
jura justitiæ tuæ:
8 Statuta tua observabo *admodum, *ne de-
relinquas me.

BETH

c Heb. *in quo.* 9 *Quomodo purificabit*] hac secunda ogdoade primùm διδακτικῶς propheta exponit summā superioris thesis, ver. 9. deinde rationes vitæ suæ comparat cum hac regula, & committit Deo. *Purificabit*] id est, vitam beneficio Dei purgatam per remissionem peccatorum, vindicare a novis peccati sordibus & purā servare poterit. *Puer*] id est, filius & servus Dei, quisquis est.

9 c *Quomodo *purificabit *puer semitam
suam? observando *eam* secundum verbum
tuum.
10 *Ex toto animo meo *quæro te, ne sinas me
errare *a præceptis tuis.
11 In animo meo recondo sermonem tuum,
ut non peccem [d] in te.
12 Tu benedicte Jehova, doce me statuta tua.
13 *Labiis meis recenseo omnia jura oris
tui:
14 De via testimoniorum tuorum gaudeo, ut
de omnibus opibus:
15 De mandatis tuis meditor, & intueor semi-
tas tuas:
16 In statutis tuis me ipsum oblecto, non ob-
liviscor verbi tui.

10 *Ex toto*] propositio instituti singularis, quo propheta usus est in animo suo informādo: quod beatorum attributū est, suprà ver. 2. Duo itaq; continet; petitionē Deo, ut servi sui studia promoveat, & narrationem studii sui. *Quæro te*] secundum verbum tuum, quod partim accepi & recondi in animo meo, ver. 11. partim ampliùs doceri peto, ver. 12. *A præceptis tuis*] quâ viâ tu quærendus & consequendus es. d Heb. *tibi.* 13 *Labiis meis*] altera pars ogdoadis, expositio studii, qua David ostendit se boni & fidelis discipuli officium facere.

GIMEL

17 *Beneficium*] tertia ogdoas est εὐκτικὴ, in qua per prolepsin beneficentia Dei imploratur, ver. 17. deinde partes ejus duæ nominatim petuntur; una, ut Deus ab infirmitatibus & impedimentis naturæ inhærentibus liberet, tribus versibus; altera, ut liberet ab adventitiis malis, quibus piorum animos oppugnat mundus, quatuor versibus. 18 *Meos*] id est, mentis meæ: quasi dicat, explica me ex ignoratione mea. 19 *Peregrinante me*] id est, quamdiu vivo peregrè a Domino, 2. Corinth. 5. 6.

17 *Beneficium confer in servum tuum; *ut*
dum vivo, observem verbum tuum.
18 Retege oculos *meos, ut intuear mirabi-
lia ex lege tua.
19 *Peregrinante me in hac terra, ne abscon-
das a me præcepta tua.
20 *Nam [e] comminuor ipse, ob desyderium
erga jura tua omni tempore.
21 *Tu qui perdis superbos, maledictos; qui
errant a præceptis tuis,
22 Devolve a me opprobrium & contemptū,
*quia testimonia tua custodio:
23 *Etiam considentibus principibus, de me
sermones frequentantibus; servus tuus me-
ditatur *de statutis tuis:
24 Etiam testimonia tua oblectationes meæ
sunt, [f] consiliarii mei.

e Heb. *comminuitur anima mea.*

21 *Tu qui*] altera pars ogdoadis, petitio, ut Deus servum suū a contumeliosis liberet, & adversus mūdi impetus confirmet. quam petitionem confirmat psaltes argumento a justitia Dei, hoc ver. quasi dicat, tu semper juste pessundedisti superbos, & tibi constas in judiciis tuis; jam itaque mihi hoc ipsum beneficium præsta. 22 *Quia testimonia*] id est, eo nomine ab istis afficior, quia testimonia tua, &c. 23 *Etiam*] amplificatio superioris petitionis a constante ipsius officio erga legem Dei. *De statutis tuis*] nimirum neglecto fortitiorum probro & contemptu. f Heb. *homines consilii mei.*

DALETH

25 *Adhæret pulveri [g] vita mea: vivum serva
me secundum verbum tuum.
26 *Vias meas recensentem exaudivisti me;
doce me statuta tua.
27 Fac ut viam mandatorum tuorum intelli-
gam, ut mediter de mirabilibus tuis.
28 *Stillat anima mea præ mœstitia, erige me
secundum verbum tuum.
29 *Viam falsitatis amove a me, & legem tu-
am gratiosè largire mihi.
30 Viam veritatis *quam* eligo, judiciorum tuo-
rum *quæ* propono *mihi.*
31 Inhæreo testimoniis tuis Jehova, *ne sinas
me erubescere.
32 Viam præceptorum tuorum percurram,
cùm *dilataveris animum meum.

25 *Adhæret*] id est, dejectus & prostratus sum calamitatibus: metaphora. Est autem quarta ogdoas εὐκτικὴ, qua psaltes primùm precatur se illustrari & regi verbo Dei, quatuor versibus, deinde adversantia verbo Dei, deprecatur. Precatur autem argumētis sumptis a præsente malo, hoc versu; a præcedentibus Dei beneficiis, sequente; postremò a studio animi sui flagrantissimo, ver. 27. & 28.

g Heb. *anima mea.* 26 *Vias meas*] id est, cùm me, calamitates meas, animum meum, & vitæ institutum exponens, tuæ fidei committerem. 28 *Stillat*] id est, velut liquefacta contabescit, adeò in lachrymas effundor: hyperbole. 29 *Viam falsitatis*] id est, ignorationem veræ doctrinæ quæ mihi a natura hæret, lege tua per gratiam adime his duobus versibus; & libera infirmitate vitæ, ut in vera doctrinæ fide & prompto obsequio ambulem, duobus aliis. 31 *Ne sinas me erubescere*] id est eo infirmitatis prolabi atque desidere, ut mihi probrosa sit vita mea. 32 *Dilataveris*] id est, angustum & tenuem spiritum meum ampliaveris, & donorum tuorum capacem effeceris, propter quorum tenuitatem nunc mœrore conficitur: sic vocatur amplitudo animi, 1. Reg. 4. 28.

HE

33 *Doce me, Jehova, viam statutorum tuo-
rum; quam custodiam **in* finem *usque.*
34 Fac ut intelligam, ut custodiam legem tu-
am; observemq; eam ex toto animo.
35 Fac ut incedam itinere præceptorum tuo-
rum; nam eo delector.
36 Flecte animum meum ad statuta tua, *neq;
sinas deflecti ad quæstum.
37 *Averte oculos meos, ne *respiciant va-
num; in viis tuis fac ut vivam.
38 Præsta servo tuo sermonem tuum, qui ad-
dictus est reverentiæ tui.
39 Averte *opprobrium meum, quod refor-
mido; quia jura tua bona sunt.
40 *Ecce desydero mandata tua, in justitia tua
fac ut vivam.

33 *Doce me*] quinta ogdoas in superiore petitione pergens; qua primùm institui & informari petit in bono, quatuor versibus; deinde impedimenta deprecatur, reliquis quatuor. *In finem usque*] id est, tota vita: sic infrà ver. 112. 36 *Neque sinas*] transitio ad deprecationem sequentem, proposita una specie quæ maximè familiaris est, ut conscendatur ad genus proximè sequente versu.

37 *Averte oculos*] i. studia animi mei avoca ab iis rebus quæ hominibus videntur expetendæ & suspiciendæ, duobus ver. & ab omni maleficio libera, q. d. rege & confirma animū, vitamq; meam. *Respiciant*] i. ad res vanas se convertant, abducti a voluntate tua. 39 *Opprobrium*] i. malū quod bono juri tuo adversatur, ac proinde jā metuo; deinceps verò probrosū mihi futurū esset; ut sup. dixit ver. 31. 40 *Ecce*] conclusio summa petitionis, qua transitur ad votū sequentis ogdoadis.

VAV

41 *Cumque obvenerint mihi *benignita-
tes tuæ Jehova; salus tua secundum sermo-

41 *Cumq; obvenerint*] sexta ogdoas est ἐπαγγελτικὴ, i. promissionem continens sive votū grati animi erga Deū, acceptorum beneficiorum nomine. Constat autem professio hæc primùm libera declaratione apud adversarios per spiritū Dei, ver. 41. & 42. deinde vitæ integritate & protestatione apud omnes, tribus seq. ac postremò sancto ac pio usu apud Deum cum animo suo, ver. 47. & 48. *Benignitates*] quas ego suprà petii, & tu promisisti.

nem

nem tuum:
42 Respondebo probro afficienti me *rem;
quia fiduciam habeo in verbo tuo.
43 Sed ne abripe ab ore meo verbum h *ve-
rum admodum: quandoquidem jura tua ex-
pecto:
44 Et observabo legem tuam jugiter, in secu-
lum & sempiternum:
45 Continenterq; ambulabo *in ipsa latitudi-
ne, quia mandata tua quæro:
46 Et loquar de testimoniis tuis coram regi-
bus, neque erubescam.
47 Et me oblectans in præceptis tuis, quæ di-
ligo.
48 *Attollam manus meas ad præcepta tua
quæ diligo, & meditabor de statutis tuis.

42 *Rem*] id est, ad [illegible], sed ita [illegible] res habe[illegible] eloquar. h Heb. *veritatis admodum*. 43 *Verum admodum*] id est, verissimum: periphrasis. 45 *In ipsa latitudine*] id est, magna, & regia, sive consulari via: metaphora. 48 *Attollam*] i. [illegible] manum admovens excipiam, evolvam, & pervestigabo mandata tua: metaphora.

ZAJIN

49 *Recordare verbi cum servo tuo *habiti*, de
quo spem fecisti mihi,
50 *Hæc est consolatio mea in afflictione mea:
sermonem tuum vivificare me;
51 Superbis deridentibus me admodum, a lege
tua me non declinare:
52 Recordari judiciorum tuorum inde a se-
culo Jehova, & meipsum consolari:
53 *Prestere prehendente me ab improbis,
desertoribus legis tuæ,
54 Psallendi argumenta esse mihi statuta tua,
*in loco peregrinationum mearum;
55 Recordari me noctu nominis tui Jehova,
& observare legem tuam.
56 Hæc *consolatio* est mihi, me mandata tua
custodire.

49 *Recordare*] septima ogdoas primum petitionem gratiæ Dei continet, vers. 49. deinde documentum & expositionem animi sui confitentis, septem reliquis. De hoc autem recordandi verbo vide Gen. 8.1. 50 *Hæc est consolatio*] narratio animi consolationem percipientis tum ex promissionibus Dei pios confirmantibus, consolantibus, & recreantibus, 6. versibus; tum ex testimonio bonæ conscientiæ. 53 *Prestere*] id est, celerrima gravissimaque procella, metaphora: vide Psalm. 11.6. 54 *In loco peregrinationum*] id est, ubicunque locorum verser in terra; periphrasis terræ: vide Gen. 47.9.

CHETH

57 *Portio mea *es* Jehova, *dico; observando
verba tua.
58 *Deprecor faciem tuam ex toto animo,
*gratiam fac mihi secundum sermonem tuū.
59 *Reputo vias meas, ut *referam pedes meos
ad testimonia tua.
60 Festino ac non cunctor, observare manda-
ta tua.
61 Turbis improborum dispoliantibus me;
legis tuæ non obliviscor.
62 Media nocte surgo ad celebrandū te pro-
pter jura justitiæ tuæ.
63 Socius sum omnibus qui reverentur te, &
observantibus mandata tua.
64 *Benignitatis tuæ, ô Jehova, plena est ter-
ra; statuta tua doce me.

57 *Portio mea es*] octava hæc ogdoas tertium consolationis locum explicat; nimirum orationem animi freti promissionibus Dei, & ad ipsam gratiam in sua infirmitate confugientis. Continet itaque primùm petitionem gratiæ fundatam promissione Dei, hoc & sequente versu; deinde explicationem & accommodationem duarum partium quæ promissione continentur, nimirum promissionem officii quod a nobis stipulatur Deus, a vers. 59. ad 64. & petitionem beneficii promissi, vers. 64. *Dico*] id est, recolo te dixisse, ego sum Deus tuus; continenter ambula coram me, &c. Gen. 17.1. 58 *Deprecor*] conscius videlicet imbecillitatis meę. *Gratiam fac*] id est, præsta promissionem propter verbum tuum in Christo, non habita ratione infirmitatis meæ. 59 *Reputo vias*] id est, contendo ad præstandam stipulationem tuam pro tenuitate mea: sic explicatur secunda pars versus primi, versibus quinque. *Referam pedes*] id est, redeam ad obsequium tuum, a quo natura defecerat; deponamque veterem hominem cum concupiscentiis suis, & novum induam. 64 *Benignitatis tuæ*] petitio, ut Deus tenuitatis miseratus promissionem præstet, ad quam adhibetur argumentum a beneficentia Dei in res omnes creatas.

TETH

65 *Bono affecisti servum tuum Jehova, se-
cundum verbum tuum.
66 Præstantiam rationis & scientiæ doce me:
nam præceptis tuis credo.
67 *Cùm nondum loquerer, ego errabam:
nunc autem sermonem tuum *observo.
68 Bonus es & beneficus, doce me statuta
tua.
69 *Concinnantibus contra me falsitatem
superbis, ego ex toto animo custodio man-
data tua.
70 *Obesatur quasi adipe cor illorum, ego le-
ge tua oblecto me.
71 Bono mihi fuit me affligi, ut discerem sta-
tuta tua.
72 Melior *est* mihi lex oris tui, multis millibus
nummûm aureorum & argenteorum.

65 *Bono affecisti*] nona ogdoas simili[illegible] contiet petitionem documentorum Dei, primùm ab anteacta ipsius beneficentia erga supplicem, hoc versu; deinde a persona supplicis fidem ostendentis & indignitatem suam confitentis, duobus sequentibus; tertiò a natura [illegible] postremò a bona conscientia, reliquis versibus.

67 *Cùm nondum loquerer*] id est, inde ab ortu meo sum peccator, alienus a lege tua, & filius iræ, sed fide teneo promissiones tuas in animo meo: sic Psalmo 51.7. *Observo*] nimirum animo, ut Gen. 37.11. 69 *Concinnantibus*] explicatio bonæ conscientiæ, quæ non tantùm immota est a calamitatibus, hoc & sequente versu, verùm etiam per illas augescit in notitia & studio voluntatis Dei, duobus reliquis.

70 *Obesatur*] id est, magis ac magis indies induratur: metaphora: sic Jesa. [illegible] 6.10.

JOD

73 *Manus tuæ fecerunt me & aptaverunt me:
redde me intelligentem, ut discam præcep-
ta tua.
74 Timentes tui videant me & lætentur, quòd
in verbo tuo expectationem habeam.
75 Agnosco Jehova, i justa esse judicia tua; &
te *in fide afflixisse me.
76 Adsit jam benignitas tua, ut consoletur me
secundum sermonem tuum *habitum* cum ser-
vo tuo.
77 Obveniant mihi misericordiæ tuæ ut vi-
vam: quia lex tua *est* k omnis oblectatio mea.
78 Erubescant superbi, quòd l falsis de cau-
sis pervertant me; meditante me de man-
datis tuis.
79 *Convertantur ad me timentes tui, & co-
gnoscentes testimonia tua.
80 Erit animus meus integer in statutis tuis,
ut *non erubescam.

73 *Manus tuæ*] decima ogdoade similiter [illegible] David instit[illegible] a Deo petit, primùm propter gloriam Dei, quæ tum in salute creaturæ illustris futura est coram omnibus bonis, duobus versibus, tum in præstatione promissionum ejus, ver. 75. & 76. secundò a persona sua, vers. 77. tertiò a persona adversariorum, vers. 78. postremò a persona bonorum, vers. 79. quæ omnia deinde promissione animi grati concluduntur. i Heb. *justitiam*. 75 *In fide*] id est, justè, ac non præter verbum tuum. k Heb. *oblectationes meæ*: sic ver. 92. l Heb. *falsitate*: sic infra ver. 86. 79 *Convertantur ad me*] id est, adjungant se mihi, cognita & demonstrata per judicia tua æquitate causæ meæ: sic Ijobi 6.29. 80 *Non erubescam*] quod eveniret, si a statutis tuis recederem: ut suprà ver. 31. & psal. 44.22.

CAPH

81 *Consumitur *desyderio* salutis tuæ anima
mea, in verbo tuo expectationem habeo.
82 Consumuntur oculi mei *desyderio* sermonis
tui; dicendo, Quando consolaberis me?
83 Quamvis sim *similis utri ad fumum: statu-
torum tuorum non oblitus sum.
84 Quanti erunt *dies servi tui? quando ex-
ercebis in persequentes me judicium?
85 Fodiunt mihi superbi fossas, m qui se non
conformant legi tuæ.
86 Omnia præcepta tua *sunt ipsa* veritas: falsis
de causis persequuntur me, auxiliare mihi.
87 Propemodum consumpserunt me *dejectum*
in terram: quamvis ego non dereliquerim
mandata tua.
88 Pro benignitate tua vivum serva me, ut
observem testimonium oris tui.

81 *Consumitur*] undecima ogdoade David opem Dei & salutem petit; primùm a persona sua, tribus versibus; deinde a persona Dei & adversariorum, quorum improbitatem cum justitia Dei & innocentia sua comparat, versibus quatuor; postremò a voto grati animi, versu 88. 83 *Similis*] id est, arefactus, exhaustus viriditate, & quasi confectus, atque in rugas abiens. 84 *Dies servi tui*] [illegible] hoc tempus calamitosum quo premitur servus tuus, quam diu est duraturum? vide suprà psal. 11[illegible] 2. m Heb. *qui non secundum legem tuam sunt*.

LAMED

89 *In seculum ô Jehova, verbum tuum

89 *In seculum*] duodecima ogdoade David salutem a Deo petit duobus argumentis: prius est a natura Dei, constantia & efficacitate verbi ejus, usque ad versum 94. posterius a persona sua, reliquis. Efficacitatem verbi Dei explicat primùm universè, a generali cœli & terræ creatione, & administratione, hoc & sequent. versu, deinde a singulari & extraordinaria, vers. 91. postremò a sua ipsius experientia.

consistit in cœlis:
90 [n] In unaquaque generatione fides tua: cùm statueres terram, illa constabat.
91 Ad judicia tua perstant hodie, quia illa omnia sunt servi tui.
92 Nisi lex tua esset omnis oblectatio mea, [o] jam diu periissem in afflictione mea.
93 In seculum non obliviscar mandatorũ tuorum: nam illis vivum conservas me.
94 Tuus sum, conserva me; quia mandata tua quæro.
95 Me expectantibus improbis ad perdendum me, testimonia tua consydero.
96 Omni perfectioni video esse finem: latã *verò esse* mandatum tuum valde.

Consistit] id est, constans & firmum permanet. n Heb. *in generatione & generatione.* 91 *Judicia tua*] præstanda nimirum atque exequenda. o Heb. *tunc.* 94 *Tuus sum*] secundus locus, sive argumentatio petitionis: ut dictum est in versum 89. 95 *Me expectantibus*] id est, ita constanter quæro atque consydero, ut nullis inimicorum tentamentis avocer, adductus majestate verbi tui: in quo omnia invenio amplissima & perfectionis infinitæ, quantumvis gravibus premar angustiis, versu sequente. 96 *Perfectioni*] videlicet rerum creatarum. *Latum*] ita ut finis illius videri non possit, id est, infinitum; *μείωσις*.

Mem

97 Quàm diligo legem tuam, toto die est meditatio mea.
98 Inimicis meis sapientiorem me reddit præceptis tuis: nam in seculum adest mihi.
99 Omnibus doctoribus meis intelligentior fio, quia testimonia tua meditatio mea sunt.
100 Senibus prudentior sum, quia mandata tua custodio.
101 Ab omni semita mali cohibeo pedes meos, ut observem verbum tuum.
102 A judiciis tuis non recedo, quia tu doces me.
103 Quàm suavia sunt palato meo *judicia* sermonis tui: suaviora melle ori meo.
104 Mandatis tuis prudens sum: idcirco odi omnem semitam falsitatis.

97 *Quàm diligo*] decima tertia ogdoade, David occasione sumpta ab amplitudine verbi quam modò commendaverat, rapitur in duas exclamationes; quibus celebrat amorem suum erga verbum Dei, primum propter præstantiam scientiæ & intelligentiæ quam suprà omnes est consecutus ex meditatione & studio illius, quatuor versibus; deinde propter præstantiam usus quem percepit ex verbo, cæteris. 98 *Me reddit*] lex tua informans in præceptis tuis. 101 *Semita mali*] ut suprà ver. 1.

Nun

105 Lucerna pedi meo verbum tuum *est*, & lux itineri meo.
106 Juravi quod præstabo, me observaturum jura justitiæ tuæ.
107 Afflictus sum admodum; Jehova, vivum conserva me secundum verbum tuum.
108 Voluntarias oblationes oris mei accepta quæso Jehova, & jura tua doce me.
109 Anima mea in manu mea jugiter *versante*, tamen legis tuæ non obliviscor:
110 Ponentibus improbis laqueum mihi, a mandatis tuis non aberro.
111 Possideo testimonia tua in seculum; quia gaudium animi mei sunt.
112 Inclino animum meum ad faciendũ statuta tua; in seculum, in finem usque.

105 *Lucerna*] decimaquarta ogdoade, David ad petitionem regreditur salutis & gratiæ, vers. 107. & sequent. ad quam consequendam adhibet argumenta tria; unum, promissionis Dei & efficacitatis per spiritum, demonstratæ verbo, hoc versu: alterum, studii sui & animi constantissimi ad obsequendum Deo, sequent. versu; tertium, miseriæ suæ, ver. 107. qui loci deinde copiosiùs exponuntur ver. 109. & sequentibus. 108 *Voluntarias oblationes*]. i. orationes meas & gratiarum actiones. quasi dicat, serva me propter laudem tuam, quam salute accepta celebrabo: syllepsis, sive poëma. 109 *Anima mea*] id est, quamvis ego verser in præsentissimis periculis: sic 1. Schem. 28. 21. & Jjobi 13. 14. 112 *In finem usque*] vide suprà ver. 33.

Samec

113 Cogitationes *alias* odi, legem autem tuam diligo.
114 Latebra mea & scutum meum es, in verbo tuo expectationem habeo.
115 Recedite a me malefici, ut custodiam præcepta Dei mei.
116 Sustenta me secundum sermonem tuum, ut vivam; neque pudefacias me ab expectatione mea.
117 Suffulci me ut salvus sim, & respiciam ad statuta tua jugiter.
118 Conculcas omnes errantes a statutis tuis: quia falsus est dolus eorum.
119 *Tanquam* scoriæ, facis ut cessent omnes improbi terræ; idcirco diligo testimonia tua.
120 Horret pavore tui caro mea; adeò a judiciis tuis timeo.

113 *Cogitationes*] decimaquinta ogdoade David pergens in petitione, opem Dei salutemq; implorat, vers. 116. & sequent.: ideoq; primùm studium suum exponit Deo, & adversariis objicit, tribus primis versibus: deinde seipsum confirmat a judiciis Dei; severis quidem in malitiosos, gratiosis verò erga eos qui seipsos dijudicant, ne cum mundo condemnentur, tribus ultimis versibus ogdoadis. 118 *Falsus*] hoc est, inanis, vana est hypocrisis, quæ sibi ipsius concinnatores frustratur. 119 *Tanquam scoria*] id est verbo tuo, & afflictionibus, judiciisq;, tanquam igne consumis & abjicis: sic Jeschah. 1. 25. & Maleaci. 3. 3. *Idcirco*] quia latebra & scutum es diligentibus te, improborum verò justus judex. 120 *Timeo*] quasi dicat, non quidem præsentia tua metuo, ut Adam Gen. 3. nam contrà, illam mihi adesse expeto; sed ab infirmitate mea ne provocem judicia tua: sic ponitur elegans ἐπανόρθωσις eorum quæ suprà dixerat, Horret pavore tui.

Hhajin

121 Exerceo judicium & justitiam: ne permittas me oppressoribus meis.
122 Obi vadimonium pro servo tuo in bonum; ne opprimant me superbi.
123 Oculi mei consumuntur *desyderio* salutis tuæ, & sermonis [p] justi tui.
124 Fac erga servum tuum secundum benignitatem tuam, & statuta tua doce me.
125 Servus tuus sum, prudentem me redde; ut cognoscam testimonia tua.
126 Tempus est ut faciat Jehova; irritam faciunt legem tuam.
127 Propterea amplius diligo præcepta tua, quàm aurum & quidem aurum purgatissimum,
128 Propterea *quòd* omnia mandata de omnibus [q] recta agnosco, omnem semitam falsitatis odi.

121 *Exerceo*] decimasexta ogdoade, quæ tota est εὐκτική, David postulat primùm servari a malo, duobus versibus; deinde affici bonis & institui verbo, tribus sequentibus, idque tum a persona sua, cujus obsequium, fidem, & studium explicat sparsim, tum a persona Dei & adversariorum, vers. 126. *Judicium &*] id est, æquo & bono faciendo operam do: quo testimonio confirmatur animus meus de electione & vocatione mea. 122 *Obi vadimonium*] id est, compare, & te ipsum siste coram adversariis meis, suscipiens causam meam: metaphora ab usu forensi. p Heb. *justitiæ tuæ.* 126 *Irritam faciunt*] eò audaciæ proruperunt adversarii mei, ut non tantum contra me, sed contra verbum ipsum tuum apertè veniant, & illud labefactare tentent. 127 *Propterea*] ætiologia cur David informari petat in cognitione legis: nimirum quòd legem bonam & sanctam esse novit; se autem ultrò diligere bonum, & malum odisse profitetur. q Heb. *rectifico.*

Pe

129 Mirabilia *sunt* testimonia tua: idcirco custodit ea anima mea.
130 [r] Aditus verborum tuorum illuminat, prudentiâ instruit simplices.
131 Os meum distendo, & anhelo: quia præceptorum tuorum cupidus sum.
132 Respice ad me, & gratiam fac mihi; prout *est* jus erga amantes nomen tuum.
133 Pedes meos institue in sermone tuo, & ne sinas dominari in me ullam iniquitatẽ.
134 Redime me ab oppressione hominum, ut observem mandata tua.
135 Fac ut preluceat facies tua servo tuo, & doce me statuta tua.
136 Rivi aquarũ descendunt *ex* oculis meis, propter *eos qui* non observant legem tuam.

129 *Mirabilia*] decimaseptima ogdoade continet primùm professionem studii erga doctrinam Dei, tribus versibus: deinde petitionem, quatuor versibus; postremò expostulationem de adversariis contra legem venientibus, versic. 136. Studii autem causæ afferuntur duæ; una, mirabilitas legis; altera, efficacitas, de qua psalmo 19. r Heb. *janua.* 131 *Os meum distendo*] id est, omnibus nervis contendo ut assequar: metaphora ab anhelis & fessis viatoribus. 132 *Respice ad me*] petitio gratiæ, hoc versu: cujus triplex affectus sequentibus demonstratur; informatio vitæ, versiculo sequente; liberatio ab angustiis, ver. 134. & documenta verbi per spiritum, vers. 135. 133 *Pedes meos*]. i. rationem vitæ meæ: metaphora. *Ne sinas dominari*]. i. me a viis tuis abducendo in me eam dominium obtinere: etsi volentibus nobis facere bonum adjacet malum, & peccatum habitat in carne nostra: vide Rom. 7. 136 *Rivi aquarum*]. i. effundor in lachrymas, non tantum mea sed etiam improborum causa quorum misereor, ut infrà ver. 139. & omnium maximè legis tuæ causa, quam violari fero indignissimè.

TZADE

137 Justus es Jehova, & rectus judiciis tuis.
138 Præcepisti [s] justa testimonia tua,& fidelia
valde.
139 Conficit me zelus meus, quòd oblivi-
scantur verbi tui hostes mei.
140 Purgatus *est* sermo tuus valde; quaprop-
ter servus tuus diligit ipsum,
141 Parvus ego & contemptus *diligo*; man-
datorum tuorum non obliviscor,
142 Justitiæ tuæ justitiæ [t] perpetuæ, & legis
tuæ [v] veracis.
143 Oppressione & angustia obvenientibus
mihi, præcepta tua *sunt* oblectationes meæ.
144 Justitia testimoniorum tuorum *est* in se-
culum: prudentem me effice ut vivam.

137 *Justus es*] decimaoctava ogdoade David viam vitæ ex verbo doceri petit, a justitia,integritate, fide,constantia, & utilitate verbi. s Heb. *justitiam testimoniorum tuorum & fidem*: hypallage. 139 *Obliviscantur*] id est,non agnoscant. *Hostes mei*] rex Schaül, proceres, & magnates regni, quibuscum se ut parvū, tenué, & contemptū comparat, duobus versibus sequētibus. t Heb. *in seculum*. v Heb. *veritatis*.

KOPH

145 Invocantem ex toto animo exaudi me
Jehova, *ut* statuta tua custodiam.
146 Invocantem te serva me, *ut* observem
testimonia tua.
147 Veniens ante *te* in ipso crepusculo ut vo-
ciferer, in verbo tuo spem habeo.
148 Præveniunt oculi mei excubias, ad me-
ditandum de sermone tuo.
149 Voci meæ ausculta secundum benignita-
tem tuam, Jehova: secundum judicia tua vi-
vum conserva me.
150 Appropinquantibus sectatoribus sceleris,
qui a lege tua longè absunt;
151 Propinquus es Jehova,& omnia præcep-
ta tua *sunt* ipsa veritas.
152 Pridem novi de testimoniis tuis, te in se-
culum fundasse ea.

145 *Invocantem*] decimanona ogdoade David salutem a Deo petit primùm a persona sua, quæ obsequium spondet, duobus versibus; & ejusdem studium explicat, duobus alteris; deinde a persona Dei benignissima, proximissima, constantissimaq; in verbo suo, versibus quatuor reliquis.

152 *In seculum*] id est, constituisse ut sint æterna: nam hic versus emphaticè finem superioris explicat.

RESCH

153 Respice afflictionem meam,& libera me:
quia legis tuæ non obliviscor.
154 [x] Suscipe causam meam, & vindica me:
pro sermone tuo vivum conserva me,
155 *Ita ut* [y] procul sit ab improbis salus: quia
statuta tua non quærunt.
156 Miserationes tuæ amplæ sunt Jehova,se-
cundum judicia tua vivum conserva me.
157 Ut multi sint persequentes me & hostes
mei, a testimoniis tuis non declino.
158 Simulac video perfidè agentes, fastidio
me ipsum torqueo: quòd sermonem tuum
non observent.
159 Vide me,mandata tua me diligere,Jeho-
va; secundum benignitatem tuam vivum
conserva me.
160 [z] Præstantissimum verbum tuum *est* ipsa
veritas: & in seculum *est* quodque judicium
[a] justum tuum.

153 *Respice*] vigesima ogdoade David salutē petit primùm a persona sua, æquitate causæ, & æquitatis studio, duobus versibus; quæ causa amplificatur per cōparationem adversariorum, vers.155. deinde a persona Dei, cujus misericordia, benignitate, & fide judiciorum fretus, se confidenter salutem expetere testatur, quinque reliquis. x Heb. *contende contentionem meam*. y Heb. *procul absentia ab improbis salus*. 155 *Improbis*] id est, adversariis causam iniquam agentibus.

z Heb. *caput sive præstantia verbi tui: hypallage, ut Exod.30.23.* 160 *Ipsa veritas*] id est, certissimum est, fidelissimum & constantissimum: ut sequentia explicant. a Heb. *justitiæ tuæ*.

SCHIN

161 Principibus persequentibus me imme-
ritò, a verbo tuo pavet animus meus.
162 Gaudeo de sermone tuo, ut qui invenit
prædam amplam:
163 Falsitatem odi & abominor, legem tuam
diligo.

161 *Principibus*] vicesimaprima ogdoade David primū confessionem animi sui erga Deum & verbum ejus explicat, quæ continentur metu, oblectatione, amore, laude, & expectatione, in sex versibus: deinde vitæ confirmatio atque obsequium. *A verbo tuo*] non autem a principibus absterretur.

164 Septies quotidie laudo te, de judiciis
justis tuis:
165 Pacem multam esse diligentibus legem
tuam, neque esse eis offendiculum.
166 Expecto salutem tuam Jehova, & præce-
pta tua facio.
167 Observat anima mea testimonia tua,dili-
goque ea valde.
168 Observo mandata tua ac testimonia tua;
quia omnes viæ meæ coram te sunt.

164 *Septies*] id est, sæpenumero: numerus finitus pro infinito,ut Levit.26.18. *De judiciis*] quorū summa sequente versu continetur. 165 *Offendiculum*] quod ipsis pacem adimat. 168 *Omnes viæ*] id est, tu vides, agnoscis, instituis, & curas vitam meam.

TAV

169 Appropinquet clamor meus ante faciem
tuam, Jehova; secundum verbum tuum pru-
dentem redde me.
170 Perveniat deprecatio mea ante faciem
tuam; secundum sermonem tuum eripe me.
171 Eructabunt labia mea laudem, cùm do-
cueris me statuta tua.
172 Cantabit lingua mea sermonem tuum,
omnia præcepta tua [b] justissima esse.
173 Adsit manus tua ad auxiliandum mihi;
quia mandata tua eligo:
174 Desydero salutem tuam Jehova,& lex tua
est [c] omnis oblectatio mea.
175 Vivat anima mea,ut laudet te; & judicia
tua auxilientur mihi.
176 Erro ut pecus quæ perit, require ser-
vum tuum: nam præceptorum tuorum non
obliviscor.

169 *Appropinquet*] ultima ogdoade David doceri,juvari, & servari a Deo petit, primùm propter gloriam Dei, usque ad versum 173. deinde propter fidem suā in promissiones Dei, vers.173.& sequent. postremò concludit psalmum generali petitione opis Dei ad gloriam ipsius & salutem suam, duobus vers.ultimis. b Heb. *justitiam*. 173 *Eligo*] nimirum præ rebus omnibus. c Heb. *oblectationes meæ*. 176 *Erro ut pecus*] id est, incerta sede huc & illuc vagari cogor. *Quæ perit*] id est, quæ procul a grege & pastore suo vagatur errabunda; ut sequentia verba ostendunt. *Require*] ut pastor amissam pecudem: ut Luc.15.4. *Præceptorum tuorum*] id est, audio vocem tuam, ut ovis tua; Joan.10.3. & sequentibus.

PSALMUS CXX.

David rex narrat liberationem acceptam divinitus a suis calamitatibus: orationemq; commemorat quæ apud Deum conquestus est tum de calumniis,tum de persecutionibus & exilio, quæ ipsi fuerant perferenda.

1 CANTICUM [a] *excellentissimum*. Ad Je-
hovam in maxima angustia mea cla-
mavi, & exaudivit me.
2 Jehova, eripe [b] me a labio [c] falso, a lin-
gua dolosa.
3 Quid datura est tibi, quidve adjectura
tibi lingua dolosa,
4 *Verba similia* sagittis robusti acutis, com-
paranda prunis juniperorum?
5 Hei mihi, quia peregrinor [d] tam diu, ha-
bito [e] tanquam scenitæ Kedareni.
6 Plurimum [f] habitasse videtur sibi anima
mea,

1 *Canticum*] Canticum est generis μικτικῦ, continens narrationem, vers. 1. & orationem, sequentibus. narrat autem David quomodo conflictans cum gravissimis difficultatibus in exilio suo Deum inclamaverit, & fuerit exauditus: ex quo apparet psalmum hunc a Davide jam evecto ad regnū conscriptum esse. a Heb. *excellentiarum: sic psalm.14.seq.* 2 *Jehova*] hujus orationis partes sunt, petitio ad Deum,hoc versu; reprehensio adversariorum Davidem calumniis obruentium, duobus sequentibus; & postremò flebilis expostulatio, tribus ultimis. b Heb. *animam meam*. *A labio*] id est, sermonibus improborum Davidem apud regem Schaülem traducentium, ut ipse cum Schaülo expostulat, 1.Schem.24.& 26. c Heb. *falsitatis*. 3 *Quid datura est*] id est, quid proderit tibi: apostrophe. 4 *Similia sagittis*] id est, maximè lethalia, & præsentissimam mortem afferentia, adeoque obvium quicquid est conflagrantia. *Prunis juniperorum*] quæ dicuntur esse ardentissimæ & vivacissimæ: quemadmodum Hieronymus scribit Fabiolæ mansione decimaquinta. 5 *Hei mihi*] expostulatio de ingrata habitatione; quòd extra regionem promissam habitare cogeretur, hoc versu; & de tolerantia eorum ad quos se recipiebat; sive in Cenahhanæa, sive in regionibus exteris: duobus sequent. d Heb. *protractione temporis, id est, tam longo & continente exilio*. *Habito tanquam*] id est, indesinenter vagari & errare cogor, ut incolæ Arabiæ desertæ & Petrææ faciunt: sic autem accipere præpositionem Cum, magis placuit; tum quia nusquam legitur David in tantis, tam frequentibus, & variis errationibus ad regiones illas profugisse, tum quia sic accipitur aliis locis; ut Ijobi 3.13.& Psalm. 143.7. e Heb. *cum tentoriis Kedaris: hypallage*. *Kedareni*] sic Lampridius vocat, Plinius Kedræos in Arabia Petræa, a Kedare Jischmahhelis filio, cujus fit mētio Gen.25.13. f Heb. *habitavit sibi: pleonasmus, ut Gen.11.33*.

6 *Osorem pacis*] id est, homines infensos mihi: enallage numeri. 7 *Ego pacem*] exegesis superioris versus. Est autem hîc ellipsis contrarii, ut Gen.18.19.

mea, apud ᵉ osorem pacis.
7 ᵉEgo pacem *diligo*: at cùm loquor, ipsi ad bellum *conclamant*.

PSALMUS CXXI.

David conflictum animi sui in periculis exponens, ad Deum conversa oratione se committit ei, & confirmat in fide promissionum ejus.

1 *Canticum*] Canticum est didascalicum, continens propositiones tres: prima est disceptatio animi conflictantis cũ multis calamitatibus, vers. 1. secunda, oratio animi ex disceptatione sua emergentis, & ad fidẽ in Deum sese erigentis, vers. 2.& 3. tertia est confirmatio erecti animi a promissionibus Dei, ver.4. & sequentibus. a Heb. *excellentiarum: ut psal. præcedẽte.* *Attolleremne*] id est, frustra huc illuc circumspectarem ad consequendam opem: nam rationem habet Cenahhanææ, quæ montosa est; ut dictum est, Exod.15.17. 2 *Auxilium meum*] oratio superantis certamen animi; qua David se committit Deo propter naturam, opera, & officium ejus ex gratuita promissione in Christo. 3 *Ne permittat*] explicatio auxilii divini, quod David per apostrophen precatione sibi accommodat. b Heb. *dimotioni.* *Dimoveri pedem tuum*] id est, titubare, labi, vel corruere te: synecdoche. *Dormitet*] id est, tantillum cesset ab auxilio tuo: humanitus dictum, ut sequentia. *Custos tuus*] Deus, ex promissione ad quam transitur sequente versu. 4 *Ecce*] promissionis Dei explicatio: qua docetur primùm præsentissima illius efficacitas, duobus versibus; deinde constantissima, reliquis. 5 *Est ad manum dexteram*] ut psalm.16.8. c Heb. *procedere tuum, & venire tuum.* 8 *Processum tuum &c.*] id est, omnes occupationes tuas: ut Num.27.17.

1 ᵉ CANTICUM ᵃ*excellentissimum.* ᵉAttolleremne oculos meos ad istos montes? unde veniret auxilium meum?
2 ᵉAuxilium meum *sit* a Jehova, qui fecit cœlos & terram.
3 ᵉNe permittat ᵇ ᵉdimoveri pedem tuum, ne ᵉdormitet ᵉ custos tuus.
4 ᵉEcce non dormitat, neque dormit custos Jisraëlis.
5 Jehova custos tuus; Jehova, umbra tua ᵉ*est* ad manum dexteram tuam.
6 Interdiu sol non percutiet te, aut luna noctu.
7 Jehova servabit te ab omni malo, servabit animam tuam.
8 Jehova servabit ᶜ ᵉ processum tuum & reditum tuum, ex hoc tempore usque in seculum.

PSALMUS CXXII.

David ecclesiæ studiis & officioso cultu Dei recreatus, lætitiam suam prædicat: urbis, Ecclesiæ, & regni totius statum commendat: omnibus bene precatur, & omnia bona a se spondet.

1 *Canticum*] Canticum est συμπαθητικὸν sive gratulatorium; quo David arca Dei recepta in civitatem suam, & Ecclesiá constituta, gratulatur sibi & Ecclesiæ toti de hac benedictione Dei: itaque primùm proponit lætitiam suam & illius causas, usque ad ver 6. deinde omnes cohortatus bene precatur Ecclesiæ, & suum officium erga illam constanter profitetur, ad finem usque. a Heb. *excellentiarum: ut psalm.120.* *Lætor*] propositio lætitiæ qua utitur David, duas habet causas; una est studium quod suo tempore in fidelibus animadvertit, hoc versu; altera, effectus illius studii, cultus Dei assiduus, vers. seq. b Heb. *de dicentibus mihi.* c Heb. *consistentes sunt: qua locutione notatur in agendo frequentatio: ut Gen.4.17.* 3 *Jeruschalaima*] ergasia, sive exornatio superiorum causarum ad lætitiæ amplificationem, a laudibus civitatis, hoc versu; Ecclesiæ, vers. seq. & regni tum spiritualis tum terreni, vers.5. d Heb. *constructissima.* *Optimè constructa*] ut ostenditur 2. Schemu.5.9.& 1.Chron.11.8. e Heb. *plane civitas cui coagmentatum est pariter.* *Quæ planè coagmentata est*] id est, non antehac structura oppidorum, religione, & administratione differens, (nam tria fuerant oppida; religio verò & administratio duplex, populi Dei & Jebusæorum) sed omnibus modis coagmentata, junctis oppidis, hoc versu; religione animorum, sequente; & singulari administratione, ver.5. 4 *Tribus Jah*] id est, tribus populi Dei. f Heb. *testimonium ad Jisraëlis: ut suprà psalm.110.1.* *Ad testimonium*] id est, ad arcam testimonii, de qua Exod.25.21.& 22.

1 ᵉ CANTICUM ᵃ*excellentissimum Davidis.* ᵉLætor ᵇ de eo quod dicitur mihi, domum Jehovæ adeamus:
2 *Quod* ᶜ consistunt pedes nostri intra portas vestras, ô Jeruschalaima:
3 ᵉJeruschalaima ᵈ ᵉ optimè constructa, ᵉ civitas ᵉ quæ planè coagmentata est inter se pariter:
4 Quò ascendunt tribus, ᵉ tribus Jah, ᶠ ᵉ ad testimonium Jisraëlitarum; ut celebrent nomen Jehovæ:
5 Quia ibi consident ᵉthroni juris, throni ᵉdomus Davidis.
6 ᵉExpetite ᵉpacem Jeruschalaimorum, *dicentes*; tranquilli sint amantes tui:
7 Sit pax in præmunitione tua, tranquillitas in palatiis tuis.
8 Propter fratres meos & amicos meos; eloquor nunc, pax *sit* in te.
9 Propter domum Jehovæ Dei nostri, ᵍ procurabo bonum tibi.

5 *Throni juris*] id est, juridica omnis administratio tum Ecclesiastica, tum civilis; prout mandaverat Deus Deu.17.8.& sequentibus. *Domus Davidis*] id est, regni Davidis, cujus complementum Christus. 6 *Expetite*] altera pars Psalmi, qua primùm omnes cohortatur David ad conferenda vota, duobus versibus: deinde nominatim ipse idem officium pollicetur Ecclesiæ & Deo, in fine. *Pacem Jeruschalaimorum*] id est, privatam, publicam, intus & foris; ut sequentes locutiones ostendunt. g Heb. *requiram.*

PSALMUS CXXIII.

Ecclesia gravissimè oppressa se ad Deum erigit, gratiam ejus implorat, & hostibus Dei malè precatur.

1 *Canticum*] Canticum est ἱκετικὸν, continens propositionem duobus versibus; & petitionem, duobus. propositione ostendit Psaltes, quomodo & quatisper sit aditurus Deum: petitione verò postulat primùm gratiam Ecclesiæ fieri, vers.3. deinde ærumnas impiis hostibus Dei & Ecclesiæ imponi, vers.4. a Heb. *excellentiarum: ut suprà 120.* *Qui sedes in cœlis*] id est, Deus omnipotens: periphrasis. 2 *Ad manum*] id est, opem & auxilium; non dubitantes de fide, adjumento, & defensione illorum. *Donec gratiam*] id est, continenter atque importunè ut Lucæ 18. in principio. b Heb. *satura est sibi: sic suprà 120.6.* 4 *Istâ sannâ*] imprecatio: alterum petitionis membrum: ut psalmo 76.9. sic autem accipiendum esse hunc locum voces & distinctiones apertè clamant. *Tranquilli*] id est, qui præsenti suæ tranquillitati confidentes ea abutuntur, & ludificantur nos superbè in calamitatibus nostris.

1 ᵉ CANTICUM ᵃ*excellentissimum.* Ad te attollo oculos meos, ô *tu* ᵉ qui sedes in cœlis.
2 Ecce ut oculi servorum *spectant* ᵉ ad manum dominorum suorum, ut oculi ancillæ ad manum heræ suæ: ita oculi nostri ad Jehovam Deum nostrum, ᵉ donec gratiam fecerit nobis.
3 Gratiam fac nobis Jehova, gratiam fac nobis; quia satis *est*, saturi sumus contemptu.
4 Plurimum ᵇ satura sibi videtur anima nostra: ᵉistâ sannâ *saturentur* ipsi ᵉ tranquilli, iste contemptus *obveniat* superbis.

PSALMUS CXXIIII.

Ecclesia mirificas Dei liberationes a conatibus mundi prædicans, benedicit Deo, & se in posterum de ope illius confirmat.

1 ᵉ CANTICUM ᵃ*excellentissimum Davidis.* ᵇ Nisi Jehova adfuisset nobis, dicat nunc ᵉ Jisraël;
2 Nisi Jehova adfuisset nobis, cùm insurgerent contra nos homines;
3 ᵉTunc vivos absorbuissent nos, exardescente ira eorum in nos:
4 Tunc illæ aquæ inundassent nos, torrens ᶜ superavisset nos:
5 Tunc superavisset nos *torrens*, aquæ superbissimæ.
6 Benedictus Jehova, qui non exposuit nos prædæ dentibus eorum.
7 Anima nostra ut avicula erepta est a laqueo aucupantium, laqueo effracto nos erepti sumus.
8 ‖ Auxilium nostrum in nomine Jehovæ, qui fecit cœlos & terram.

1 *Canticum*] Canticũ est didascalicum quo David Ecclesiæ totius nomine omniumque temporum, primùm narrat mirificas liberationes effectas a Deo, versibus quinque; deinde benedicit Deo propter liberationes suas, ver.6.& 7 postremò concludit prædicatione gratiæ & opis Dei constantissimæ, ver. ultimo. a Heb. *excellentiarum: ut suprà 120.* b Heb. *nisi Jehova quid adfuisset ei nobis: sic vers. seq.* *Jisraël*] id est, populus Dei: ut ad Galatas 6.16. 3 *Tunc vivos*] hyperbolæ allegoricæ. c Heb. *transisset super animã nostram: sic sequente ver.* ‖ *Psalm.121.2.*

PSALMUS CXXV.

Psaltes stabilitatem Ecclesiæ prædicat, & instabilitatem afflictionum ejus: deinde Deum orat pro sanctificatione illius & prosperitate, improbis ejectis.

1 ᵉ CAN-

1 CANTICUM [a] *excellentissimum*. Qui
confidunt Jehovæ; similes sunt monti
Tzijonis: *qui* non dimovetur, in seculum permanet.
2 Ut Jeruschalaima montes circumstant, ita
Jehova circumstat populum suum; ex hoc
tempore usque in seculum.
3 Nam non quiescet virga improbitatis,
super sortem justorum, ut non extendant
justi ad ullam iniquitatem manus suas.
4 Benefac Jehova bonis, & rectis ex [b] animis suis:
5 Qui autem inclinant *animos suos* ad itinera tortuosa sua, [c] amandet eos Jehova
cum operariis iniquitatis; pax *sit* super Jisraëlem.

... psalmi ... vinitati ... Ecclesiæ, tribus versibus; partim ... duobus ultimis. 1 Heb. excellentiarum: ut suprà Psal. 120. Qui confidunt] primi partis didascalici loci sunt duo; unus, de firmitate Ecclesiæ, quæ fundata esse dicitur & circummunita virtute Dei ... alter, de improbitate improborum, quando videtur Deo Ecclesiam suam per illos castigare, ver 3. *Similes sunt monti*] i. ædificati sunt super petram, quam nullæ procellæ ac ne inferorum quidē portæ superabunt: Matth. 7.24. & 16.18. 2 *Circumstat*] .i. circumquaque protegit: ut supra Psal. 5.13. & 34.8. & 91. & Zecarjæ 2.9. 3 *Nam*] occupatio ad objectionem, atqui videmus Ecclesiam malis persæpe expositam: est quidem exposita, inquit Psaltes; sed tanquam ad momentum, ita ut ipsis calamitatibus fundamentum & defensio piorum efficiatur illustrior. *Non quiescit*] .i. non permanet; sed paulo momento transfertur, & liberantur boni 1. Corinth. 10.13. Hoc autem e contrario sibi arrogantes improbos, & refellentem Deum inducit Jeschahhja ... *Improbitatis*] .i. improborum, hypocritarumq́;, a quibus & propter quos Ecclesia Dei ferè exercetur, & quorum meminit Psaltes, vers. 5. *Sortem justorum*] i. Ecclesiam, & hæreditatem piorum. *Ut non extendant*] .i. ut possint ... pietate & sanctimonia integra: prout loquitur Paulus 1. Corinth. 10.13. 4 *Benefac*] petitio, altera pars psalmi. b Heb. *cordibus*. 5 *Qui autem inclinant*] i. hypocritas in Ecclesia versantes. q.d. Ecclesiam suam sanctificet & purget ab omni malo: quo genere imprecationis usus est suprà psal. 123. c Heb. *faciet ambulare*. *Amandet*] .i. ejectos ex Ecclesia malè perdat: ut Matth. 21.41. & Luc. 14.24. *Pax sit*] i. ut bene sit Ecclesiæ bonorum, sublatis improbis.

PSALMUS CXXVI.

Ecclesia admirabilem sibi & gentibus liberationem suam a Deo factam prædicat, eandemq́; optat ab illo perfici.

1 CANTICUM [a] *excellentissimum*. Cùm
reduceret Jehova multitudinem captivorum Tzijonis, eramus velut qui
somniant.
2 Tunc impletum est risu os nostrum, &
lingua nostra cantu; [b] cùm diceretur inter
gentes, [c] magnifica Jehova efficit erga
istos.
3 Magnifica Jehova efficit erga nos, sumus
læti.
4 Reduc Jehova, multitudinem captivorum nostrorum; tanquam fluenta *reducens*
in regionem siccam.
5 Qui seminarunt cum lachrymis, cum cantu metant.
6 *Qui* portans [d] acquisitum semen, [e] continenter ibat flendo, *is* [f] omnino redeat cum
cantu, reportans manipulos suos.

1 [*Canticum*] Hujus cantici (quod tempore Cyri factū esse videtur promulgato illius edicto de reversione Judæorum) partes sunt duæ; narratio, tribus vers. & ... ut Deus reditum ... triplex ... 1 Heb. excellentiarum: ut suprà 120. [*Cùm reduceret*] in narratione magnificat opus Dei, duobus argumentis: primum est ab insperato & incredibili liberationis modo, quem primi admirati sunt cum agnoscerent ... vers. 1. deinde a communi populorū ædificatione, ver. 2. ex quibus conficitur gloriosa illa lætitia & prædicatio Judæorum vers. 3. *Tzijonis*] id est, Ecclesiæ Judæorum: synecdoche. *Eramus velut*] id est, videbamur nobis somniare; tanta fuit liberationis admirabilitas: & vix demum nobis persuasimus, donec vidimus gentes prædicare magnificam liberationem nostram, & nobis ministrare: Hhezræ 1. 2 *Impletum est*] id est, confirmati & exhilarati sumus; ut exponit vers. 3. synecdoche. b Heb. *tum dixerunt: ut Ijob 7.3.* c Heb. *magnificat Jehova efficiendo: sic ver. seq. vide Gen. 12.8.* 4 *Reduc Jehova*] petitio, ut Deus cœptam liberationem perficiat: quæ duabus allegoriis ... exprimitur. *Tanquam fluenta*] comparatio; qua propheta gratiam Dei liberantis cum fluentis, populum verò cum terra siticulosa comparat; & gratia Dei irrigari petit quam nemo possit avertere. 5 *Qui seminarunt*] altera allegoria, qua populus in captivitatem abductus egentibus agricolis & semen ad ... suam necessarium terræ committentibus comparatur; rediens verò ... messoribus ex copiosa messe. d Heb. *acquisitionem seminis*. 6 *Acquisitū semen*] id est, aliunde comparatum prece vel pretio: sic notatur egentissimus agricola cum populo captivo comparatur. e Heb. *eundo ibat & flendo*. f Heb. *redeundo redeat*.

PSALMUS CXXVII.

Psaltes nihil posse aut comparari, aut conservari ac ne genus quidem propagari, docet sine benedictione Dei; ac proinde omnia ab illo expectanda esse.

1 CANTICUM [a] *excellentissimū pro Schelomone*. Nisi Jehova ædificet domum,
frustra laborent ædificatores ejus de
ea: nisi Jehova custodiat civitatem, frustra
sedulus sit custos:
2 Frustra *sint* vobis [b] qui summo diluculo
surgant, qui tardè sedeant, qui vescantur
cibo dolorum: ita dat dilecto suo somnum.
3 Ecce possessio Jehovæ *sunt* filii: merces
est fructus ventris.
4 Ut sagittæ ad manum robusti, ita sunt
[c] pueri.
5 Beatus vir ille qui impleverit pharetram
suam illis: non erubescent, sed periment
inimicos in porta ipsorum.

1 *Canticum*] Canticum est didascalicum; quod videtur David paulò ante mortem suam pro Schelomone filio cōscripsisse: ut perpetuum hoc haberet documentum fidei in tota administratione sua: continet itaque documenta duo; unū, de privata & publica rerum administratione, duobus versibus; alterum, de singulari generis propagatione, tribus reliquis: quæ omnia David a Dei benedictione expectanda docet. Quàobrem nos reddidimus pro Schelomone: ut Psalm. 72.1. a Heb. *excellentiarum: ut suprà 120.* *Ædificet domum*] id est, benedictione verbi sui adsit ædificantibus. b Heb. *diluculantes surgere, tardantes sedere*. 2 *Qui summo diluculo*] id est, operarii vel custodes laboriosissimi, qui nullo pacto suæ quieti aut cibo indulgeant; sed omnes nervos diligentissimè contendant & indesinenter ad perficiendum munus suum. *Vescantur*] id est, qui ne cibum quidem capiant tranquillè, animo a labore, solicitudine, & metu vacuo. *Ita dat*] ἀνταπόδοσις brevissima, ac propterea obscurior; sensus est, Deus ædificat & custodit tutissimè, quemadmodum dictum est, quietemq́; liberam ab omnibus impedimentis concedit ei quem diligit, & qui de dilectione ejus confirmatus se committit ei. *Dilecto suo*] paranomasia ad alterum Schelomonis nomen, de quo 2. Schem. 12.25. 3 *Ecce possessio*] alterum membrum, ut dictum est in vers. 1. *Jehova*] id est, data a Jehova, ut postea appellatur merces: sic Genes. 15.1. Sunt autem in hoc loco tres benedictionis gradus: generationis, hoc versu: educationis ingenuæ atque morigeræ, seq. versu; & fructus qui ex liberis benè institutis percipitur, versu ultimo. 4 *Ut sagitta*] id est, pueri bene instituti sunt optimum patris familias instrumentum, ut sagittæ tersæ sunt apta instrumenta militi. c Heb. *filii pueritiæ: periphrasis*.
5 *Impleverit pharetram*] id est, se iis liberis instruxerit: allegoria. *Non erubescent*] id est, non cedent inimicis, sed superabunt ipsos, & possidebunt portam inimicorum suorum: ut promittitur Gen. 22.17. *Periment*] ut hoc verbum ita interpretemur, postulat ratio allegoriæ, constructio, & simile exēplū 2. Chr. 29.10.

PSALMUS CXXVIII.

Psaltes piorum felicitate proposita, demonstrat quàm grato animo sit percipienda benedictio Dei publica in Ecclesiam, & privata in pios singulos.

1 CANTICUM [a] *excellentissimum*. Beatus quisque timens Jehovæ, qui ambulat in viis ejus.
2 Labore enim manuum tuarum [b] fruēris:
beatus eris, & bene erit tibi.
3 Uxor tua ut vitis fructifera ad latera domus tuæ, filii tui ut plantæ olearum; circunstabunt mensam tuam.
4 Ecce, cùm ita benedicatur vir timens Jehovæ:
5 Benedicit tibi Jehova e Tzijone: [c] fruere
igitur bono Jeruschalaimorum omnibus diebus vitæ tuæ,
6 Et respice natos filiis tuis; pax *est* super
Jisraëlem.

1 *Canticum*] Canticum est didascalicū, quo Psaltes primùm, generatim benedictionem Dei erga pios prædicat, tribus versibus: deinde speciatim quasi in rem præsentem ducit fideles singulos, a præsente sua & Ecclesiæ experientia, tribus reliquis.
a Heb. *excellentiarum: ut suprà Psalm. 120.*
b Heb. *vesceris: synecdoche.*
3 *Ad latera*] id est, ut pergulana vitis, quæ ad maceriam apposita fit fructuosior, ita fœcundabitur uxor benedictione Dei. *Ut plantæ olearum*] id est, virides, & semper frondentes augescent.
4 *Ecce*] altera pars, qua excitantur pii ad recognoscendas & percipiendas benedictiones Dei, tum publicas Ecclesiæ, sequent versu; tum singulares erga se, vers. 6. 5 *E Tzijone*] id est, ab Ecclesia in qua habitat, benedictione perfundens Ecclesiam & te ipsum in Ecclesia. c Heb. *respice: synecdoche*. 6 *Respice natos*] id est, singularem Dei benedictionem percipe erga familiam tuam, vita longæva, & fœcunda prole. *Pax est*] Conclusio epiphonematica.

Psalmus CXXIX.

Ecclesia suas in præsente seculo afflictiones a mundo & liberationes a Deo prædicat, funestumq; adversariorum exitium.

1 ᵃCAnticum ᵃexcellentissimum. ᵃMultùm affecerunt me angustiis inde a pu-
eritia mea,ᵃdicat nunc Jisraël:
2 Multùm affecerunt me angustiis inde ᵃ a
pueritia mea; ᵃetiam non prævaluerunt mi-
hi.
3 Super tergum meum araverunt ᵃ aratores,
ᵃproduxerunt quamque strigarum suarum.
4 Jehova justus, ᵃtruncavit ᵃ densos funes
improborum.
5 ᵃErubescent & agentur retrorsum , omnes
osores Tzijonis.
6 Erunt tanquam fœnum tectorum , quod
ᵃantè quàm extrahat *fœnisaca falcem* , exa-
ruit:
7 ᵃQuo non implet manum suam messor, aut
lacertum suum, qui manipulos facit:
8 Neque dicent qui transeunt; benedictio Je-
hovæ adsit vobis, benedicimus vobis in no-
mine Jehovæ.

1 *Canticum*] Canticum est didascalicum; quo Ecclesia docet, primum se gravissime ab hostibus oppressam, a Deo liberatam esse, quatuor versibus; deinde hostium & improborum omnium ruinam prædicat, reliquis versibus. a Heb. *excellentiarum: ut suprà* 120. *Multùm*] prior pars cantici exponens mala Ecclesiæ trib. vers. & liberationem, ver. 4. *Dicat nunc*] .i. agnoscat semper & prædicet salutem suam, & ruinam adversariorum, nimirum tantisper dum præsens tempus durat. 2 *A pueritia*] .i. ab orbe condito, cùm cœpit Ecclesia esse: quæ allegoricè cum homine uno comparatur, hîc; & cum arvo, vers. 3. 3 *Aratores*] id est, hostes, quibus Deus tanquã administris utitur ad sartiendum, arandum, & colendum Ecclesiam suam. *Produxerunt*] id est, nullam partem agri Dei intactam reliquerunt, quin summo labore effoderent. 4 *Truncavit*] id est, quamvis valida & firma consilia, conatus, opera illorum, idque nullo negotio dissecat, cùm opus æst ad asserendam justitiam suam. *Densos funes*] quibus aratrum trahebant in dorso Ecclesiæ: sic perstat in allegoria. 5 *Erubescent*] secunda pars cantici de funesto adversariorum casu, duobus versibus; jejunitate sive sterilitate illorum ex maledictione Dei, vers. 7. & contemptu, versu ultimo: quæ omnia similiter allegoriis a re rustica sumptis exprimuntur. 6 *Antè quàm extrahat*] id est, statim exarescit, non expectato tempore fœnisecii: allegoria prior fœni sive graminis; ut Ijobi 8.12. 7 *Quo non implet*] posterior allegoria a segetibus.

Psalmus CXXX.

Psaltes sibi maximas liberationes obtigisse narrat invocanti Deum, ideoq; se Deo confidere: & Ecclesiam ad fiduciam eandem hortatur promissionibus.

1 ᵃCAnticum ᵃexcellentissimum. Ex
ᵃprofunditatibus ᵃ inclamavi te Jeho-
va, *dicens*:
2 ᵃDomine, ausculta voci meæ : sint aures
tuę intentæ ad vocem deprecationum mea-
rum.
3 ᵃSi iniquitates observaveris, Jah; Domine,
quis possit consistere?
4 ᵃSed apud te *est* condonatio, ᵃut reverenter
colaris.
5 ᵃExpectavi Jehovam, expectavit anima mea:
ᵃetiam in verbo ejus expectationem habeo.
6 ᵃAnimus meus erga dominum *studiosior est*,
quàm excubiarum erga matutinum, ᵃexcu-
bantium ad matutinum usque.
7 ᵃExpectationem habeat Jisraël in Jehova;
quia apud Jehovam *est* benignitas, & pluri-
mum apud eum ᵃredemptionis:
8 Et ipse redimet ᵃJisraëlem, ab omnibus in-
iquitatibus ejus.

1 *Canticum*] Canticum est didascalicum, quo Propheta primum historiam suam narrat, sex versibus; deinde Ecclesiam informat in fide ab exemplo suo, duobus ultimis. In historia autem sua primùm res anteactas exponit, versibus quatuor; deinde præsentem constitutionem animi sui a præcedentibus experimentis, vers. 5. & 6. Quamobrem hic psalmus appositissimè superiori subjectus videtur. a Heb. *excellentiarum: ut suprà* 120. *Profunditatibus*] id est, profundissimis & immanibus periculis: metaphora ab aquis, ut Psal. 69.2 & 3. *Inclamavi te*] vide similem planè narrationem Psal. 116. 2 *Domine*] summa orationis quã habuit Psaltes in afflictionibus, cujus partes sunt duę; petitio salutis, hoc versu: & causa petitionis, duobus sequentibus. 3 *Si iniquitates*] ætiologia petitionis, quasi dicat, benefac nobis non propter nos, hoc vers. sed propter gloriam tuam, vers. sequent. 4 *Sed apud te est*] id est, habeto rationem gloriæ tuæ, quę versatur tum in fide & veritate promissionum tuarum, tum in cultu ejus; quæ duo planè interciderent, si iniquitates nostras observaret Deus, & nos judicio suo perderet. *Ut reverenter*] i. ut condonatione tua conserventur qui te colant: noëmatica paralepsis, ut vers. seq. 5 *Expectavi Jehovam*] & expectationem meam consecutus sum: paralepsis. sic transitur ad alteram narrationis partem de pręsente Prophetæ animo, quasi dicat, experientia mea effecit spem, quæ nunquam pudefaceret me: Rom. 5.4. & 5. *Etiam*] nimirum ut antè habui, & beneficia inde consecutus sum.

6 *Animus*] id est, magis desidero frui Deo, quàm ulli excubitores matutino, utcunque vigiliis defessi. *Excubantium*] id est, perpetuarum excubiarum, quibus unus alteri succeserit, sed quæ per totam noctem vigilaverint. 7 *Expectationem*] secunda pars cantici, continens documentum fidei in Deum, hoc versu; & promissionem confidentibus, sequente versu. *Redemptionis*] proficiscentis ex benignitate ejus. 8 *Jisraëlem*] qui expectationem suam in Jehova habuerit.

Psalmus CXXXI.

David demissum suum animum simplicemq; professus, Ecclesiam ad humilitatem, simplicitatemque cohortatur.

1 ᵃCAnticum ᵃ excellentissimum Davi-
dis. Jehova, ᵃnon fuit altus ᵇanimus me-
us, neque elati oculi mei ; ac non ag-
gressus sum res magnas aut ᶜ arduas suprà
quàm conveniat mihi.
2 An non composui & sedavi animum meũ,
similis depulso a lacte apud matrem suam?
similis depulso a lacte apud me *fuit* animus
meus.
3 ᵃExpectationem habeat Jisraël in Jehova,
ex hoc tempore usque in seculum.

1 *Canticum*] Canticum est didascalicum quo Psaltes primum animi sui simplicitatem exponit, duobus versibus, deinde Ecclesiam hortatur ad imitationem sui, vers. 3. a Heb. *excellentiarum: ut suprà psalm.* 120. *Non fuit altus*] i. neque animo, neque signis, neque facto aspiravi ad regnum & Schaülis eversionem, aut aliud quidquam ingens ex me ipso tentavi; sed certa fiducia recubui in te, & acquievi voluntati tuæ. b Heb. *cor.* c Heb. *mirabiles præ me.* 3 *Expectationem habeat*] id est, meo exemplo nunquam alat ingentes spiritus; sed a divina voluntate pendeat.

Psalmus CXXXII.

David arcam Dei ducturus Jeruschalaima solicitudinem suam, votum, officiúmque exponit Deo: orat ut Deus veniat in civitatem suam, & regno, sacerdotio, populóque beneficiat: idóque promissiones antè a Deo factas adducit.

1 ᵃCAnticum ᵃexcellentissimum. ᵃMe-
mor esto, Jehova, Davidis; ᵇ cum tota
ᵃafflictione ejus:
2 ᵃJurasse Jehovæ, vovisse amplissimo ᵃDeo
Jahhakobi, *dicendo*:
3 *Dispeream*, si ingrediar tentorium ᵃ domus
meæ, si conscendam spondam ᵃ stratorum
meorum;

1 *Canticum*] Canticum est ... constans ex partibus duabus: una est oratio sive petitio, ad vers. 11. altera est ætiologia petitionis exponens promissiones Dei, inde ad finem usque. Videtur autem hic Psalmus conscriptus fuisse, cùm arca ex domo Hhobededomi deducenda esset Jeruschalaima: 1. Chronic. 15. a Heb. *excellentiarum: ut suprà* 120. *Memor esto*] id est, demonstra te meminisse & respicere ad Davidem, studiumque animi ejus contentissimum approbare, præstando petitionem ejus: ut Genes. 8.1. Est autem hîc prolepsis sive generalis petitionis propositio, cujus duæ partes in sequentibus per ὑστέρωσιν explicantur. b Heb. *cum toto affligi eum.* *Afflictione ejus*] id est, anxia animi solicitudine, quæ deinceps exponitur usque ad versum 6. 2 *Jurasse Jehovæ*] expositio afflictionis, ut modò dictum est, quasi dicat, ego semper versor in eadem solicitudine quam habebam antequam in Hhuzzam irrumperes, nimirum, ut arca fœderis adducatur ad me: & quod prius tibi jurejurando adhibito voveram, idem votum adhuc integrum perstare sentio; etsi me jam prius hoc desyderio afflictum, ampliùs aliquantisper tua irruptione in Hhuzzam conturbasti atque afflixisti, 2. Schem. 6. & 1. Chron. 13. *Deo Jahhakobi*] cujus simile votum benedictione tua comprobasti, Gen. 28. 3 *Domus meæ*] quam recens ædificandam curavi in civitate Davidis: ut ostenditur 2. Schem. 5. 9. & 1. Chron. 15. 1. Nam non fuit adeò arrogans David, ut voto suo se legẽ putaret posse Deo præscribere, ut quamprimùm veniret arbitratu ipsius; neque adeò temerarius, ut sponderet se sub dio habitaturum, non cubaturum, & noctes insomnes ducturum donec apportaretur arca; quod opus fuit multorum dierum: sed religio fuit illi migrare in novum domicilium suum, nisi priùs Deus ibidem suam sedem constituisset. Similis postea religio illi fuit, cùm de templo ædificando cogitaret; ut testantur ipsius ad Nathanem verba, 2. Schem. 7. 2. *Stratorum meorum*] quæ in novo domicilio comparata sunt.

[illegible] *Ephratæa*] [illegible] *Jahharis*] [illegible] *Kirjath-Jearim* [illegible]

4 'Si dem somnum suum oculis meis, palpe-
bris meis dormitationem:
5 Donec invenero locũ pro Jehova, *locũ* taber-
naculorum pro amplissimo *Deo* Jahhakobi.
6 'Ecce audiveramus 'eã fuisse 'in Ephratæa
regione, inveneramus eã in agris 'Jahharis:
7 'Accedimus ad tabernacula ejus, incurva-
mus nos ante scabellum pedum ejus.
8 'Surge Jehova, aditurus requiem tuam; tu
& arca roboris tui.
9 'Sacerdotes tui induantur justitia, & quos
benignè accipis cantent.
10 'Propter Davidem servum tuum, ne aver-
tas 'faciem uncti tui.
11 'Juravit Jehova Davidi 'veritatem, a qua
non avertet se, *dicens*; ‖ De fructu ventris tui
ponam in solio tuo.
12 ‖ Si observaverint filii tui fœdus meum &
testimonia mea singula quæ docebo eos; e-
tiam filii illorum usque in sempiternum ses-
suri sunt in solio tuo.
13 Nam elegit Jehova Tzijonem, expetivit
pro habitatione sua, *dicens*:
14 ‖ Hæc *est* requies mea usq; in sempiternum;
hic habitaturus sum, quia hoc expetiveram.
15 'Viatico ejus 'affatim benedicam, egentes
ejus saturabo cibo:
16 Sacerdotesq; ejus induam salute, & quos in
ea benignè accipio, d omnino cãtabunt *illi*.
17 Ibi efficiam ut 'germinet cornu Davidis,
ubi aptavi 'lucernam uncto meo.
18 Inimicos ejus induam 'pudore; super ip-
sum verò 'florebit coronamentum ejus.

7 *Accedimus*] in domum Hhobed-Edomi, ubi relicta fuerat arca, cùm David judicio Dei in Hhuzzam exercito fuisset consternatus; 2.Schem.6.10.& 1.Chron. 13.13. 8 *Surge Jehova*] petitio, de qua vide 2.Chron.6.41. Continet autem hæc petitio precationem pro domicilio Dei, & piorum sanctificatione, duobus versibus; & deprecationem iræ quam in priore deductione fuerant experti, vers. 10. 9 *Sacerdotes tui*] id est, administri sacrorum, qui se sanctificarunt ritè, amplius sanctificentur a te: sic accommodat ad singularem hanc profectionem promissum illud Dei, de quo infrà ver.16. confer cum 1.Chron.15. *Quos benignè accipis*] id est, populus tuus: 1.Chron.15.28. 10 *Propter Davidem*] id est, Christum filium Davidis, qui subinde in Prophetis appellatur David: ut Hosch.3.5. *Faciem uncti tui*] id est, meam, qui unctus sum in Christo tuo per Schemuelem [illegible] tuo, 1.Schemu.16. His autem verbis paratur transitus ad sequentem [illegible]; qua copiosè explicatur quod modò dictum est, propter Davidem [illegible], quasi dicat, propter quem jurasti, &c. quæ in sequentibus vers. ap[illegible]. 11 *Juravit*] altera pars cantici, explicatio promissionum, quibus [illegible] Deum superioribus verbis adducta est. *Veritatem*] id est, [illegible] firmissimam & constantissimam: ut sequentia verba exponunt. [illegible] hujus promissionis loci quatuor: gentis Davidicæ æternitas, duobus [illegible] & regionis sanctificatio ex præsentia Dei, ver.13.& duobus sequen. [illegible], vers.16.& regnum florentissimum, duobus ultimis. ‖ 2.Schem. [illegible] ‖ 1.Reg.8.25.& 2.Chron.6.16. ‖ *Psal.78.68.* 15 *Viatico ejus*] [illegible] necessariis ad præsentem vitam, quæ peregrinatio est a Domino. c *Heb. benedicendo benedicam.* d Heb. *cantando cantabunt.* 17 *Germinet cornu*] id est, amplientur & propagentur vires regni: metaphora ab animantibus quorum ramosa sunt cornua. *Lucernam*] id est, ubi jam cœpi instituere [illegible] & splendorẽ regium: ut 2.Schem.21.17.& 1.Reg.11.36. 18 *Pudore*] id est, pudendo exitio, quod saluti opponitur, ver.16. *Florebit*] id est, florens permanebit, nec marcescet unquam: metaphora, ut superiore versu.

Psalmus CXXXIII.

David communionem sanctorum celebrat; & elegantibus comparationibus figurat bona, amœnitatemq; illius.

1 'CANTICUM a *excellentissimum Davidis.* 'Ecce quàm bonum & quàm amœ-
num *est*, habitare 'fratres 'etiam unà.

1 *Canticum*] Canticum est [illegible], quo Propheta communionem sanctorum celebrat, a bonitate & amœnitate ejus. a Heb. *excellentiarum: ut supra 120.* *Ecce quàm bonum*] propositio proleptice continens duo epitheta communionis sanctorum, quæ per ὑστέρωσιν Hhebræis familiarem postea explicantur. *Fratres*] id est, filios Dei, Ecclesiæ membra, ejusdem doctrinæ & vitæ participes in Christo. *Etiam unà*] id est, etiam inter se communionem colere, ut cum Deo ipsis colunt: est enim communio sanctorum duplex, cum Deo, & cum Ecclesia.

2 'Est ut unguentum illud optimum superfu-
sum capiti, descendens super barbam, bar-
bam Aharonis; quod descendit usque ad o-
ram 'vestium ejus.
3 'Utros 'Chermonis, *ut* qui descendit super
montes Tzijonis: 'nam illic mandat Jehova
'benedictioné suam, vitam usq; in seculum.

2 *Est ut*] expositio amœnitatis per comparationem, de qua vide Exodi 30.23. & sequentibus, quasi dicat, ut amœnum est oleo unctionis perfundi Aharonem totum, omniaque vestimenta ejus, & omnibus circumstantibus odori esse: ita amœnum est corpus convenientium in nomine Dei, quos Deus certissimè sua præsentia ornat, & donis spiritus odoratissimis. *Vestium ejus*] de quibus Exod.28. 3 *Ut ros Chermonis*] explicatio bonitatis, quæ primum adumbratur duabus comparationibus, postea nudis verbis exponitur. *Chermonis*] quo ager Baschanis fertilis redditur. *Nam illic*] nimirum ubi fratres habitant etiam una, ver.1. *Benedictionem suam*] id est, omne bonum cum remissione peccatorum, & vitam æternam.

Psalmus CXXXIIII.

Psaltes Ecclesiam totam hortatur ut benedicat Deo, adjunctis promissionibus.

1 'CANTICUM a *excellentissimum.* 'Ecce,
benedicite Jehovæ omnes servi Jeho-
væ, qui perstatis in domo Jehovæ 'sin-
gulis noctibus.
2 'Attolite manus vestras b sanctè, & bene-
dicite Jehovæ.
3 'Benedicet tibi Jehova e Tzijone, qui fe-
cit cœlos & terram.

1 *Canticum*] Canticum est ἐυχαριστικὸν continens primùm hortationẽ ad corpus Ecclesiæ ut benedicat Deo, duobus versibus; deinde promissionem, ultimo.

a Heb. *excellentiarum: ut suprà 120.* *Ecce*] quasi dicat, cùm tuum, ô Ecclesia, corpus ita sit adunatum in Christo, & tantis benedictionibus cumulatum, ut superiore psalmo dictum est; agedum, benedicite Jehovæ, tum vos sacerdotes & Levitæ, hoc versu; tum populus totus, sequente. *Singulis noctibus*] id est, non tantùm interdiu, sed etiam nocte observatis observationes ejus, ut Num.18.1.& sequent.& 1.Chro. 9.33. 2 *Attollite*] id est, orate & gratias agite: hortatio ad Ecclesiam totam. b Heb. *sanctitate.* 3 *Benedicet*] id est, perget ornare gratos animos vestros sua illa benedictione, de qua superiore Psalmo, ver. ultimo.

Psalmus CXXXV.

Psaltes Ecclesiam hortatur ad laudandũ Deum, omnipotentiæ in res creatas & inimicos ipsos, bonitatisque erga Ecclesiam nomine: quæ omnia per comparationem idolorum gravissimè amplificat.

1 ‖ 'HALELU-JAH. Laudate nomen Je-
hovæ, laudate servi Jehovæ:
2 'Qui statis in domo Jehovæ, in atriis
domus Dei nostri.
3 Laudate Jah, quia 'bonus *est* Jehova: psalli-
te nomini ejus, quia amœnum *est*:
4 ‖ Quia Jahhakobum sibi elegit Jah, Jisraë-
lem in peculium suum.
5 Nam ego novi magnum esse Jehovam, &
dominum nostrum superiorem omnibus
diis.
6 2 'Quicquid placet sibi, Jehova facit; in cœ-
lis ac in terra, per maria & omnes abyssos.
7 Faciens ut ascendant vapores ab 'extremi-
tate terræ; fulgura cum pluvia facit, depro-
mit ventum 'e thesauris suis.
8 Qui percussit primogenita Ægypti, b tam
hominum quàm jumentorum:
9 Cùm immisisset signa & prodigia in mediũ
tui, Ægypte; contra Parrhonem & contra
omnes servos ejus.

‖ Id est, *laudate Jah: ut Psal.104.35.* 1 *Halelu-Jah*] Ode est, ἐυχαριστικὴ, continens primùm exordium hortatorium ad laudationem Dei, tribus versibus; deinde propositionem argumentorum ad laudes Dei pertinentium a ver. 3 ad 13. postea exornationem a comparatione idolorum & idololatrarum, a ver. 15. ad 19. postremò conclusionem ejusdem argumenti cum exordio, ad finem usque.

2 *Qui statis*] id est, sacerdotes, Levitæ, & populus, quibus sua atria erant: ut 2.Chron.4.9.

3 *Bonum est Jehova*] propositio summa argumentorum ad laudes Dei pertinentium: nimirum Deum natura sua bonum & amœnum esse, hoc ver. talemque se exhibere suis, versu sequente; potẽtissimum verò etiam exteris, ver.5. quæ duo postea copiosiùs exponuntur per ὑστέρωσιν. ‖ *Exod.19.5.* 2 Heb. *quicquid placet Jehovæ, facit: ut Gen.9.6.* 2 *Quicquid placet*] explicatio posterioris membri prolepseos de omnipotentia Dei, tum in rebus omnibus creatis, duobus versibus; tum in hostibus Dei & populi ipsius demonstrata, a versu 8 usque ad 12. 7 *Extremitate terræ*] una ad alteram. *E thesauris suis*] id est, specubus & locis abditis, in quibus velut thesauris continet ventos Deus. b Heb. *ab homine usque ad jumenta: Exod.12.29.*

10 ‖ Qui

|| *Deut.2.& 3. Jehosch.12.*

12 *Et dedit terrã*] explicatio prioris membri de bonitate & amœnitate Dei erga populum suum; quæ non tantùm in hac traditione terræ posita est, sed in constante beneficentia, quam per exclamationem enunciat Psaltes, sequente ver.

13 *Memoria tui*] id est, documenta memoriæ tuæ, quæ tradis populo tuo.

c Heb. *generationem & generationem.*

10 || Qui percussit gentes amplas, & interfecit
reges robustos:
11 Sichonem regem Emoræorum, & Hho-
gum regem Baschanis; || omniaq; regna Ce-
nahhanæorum:
12 'Et dedit terram eorum possessionem; pos-
sessionem Jisraëli populo suo.
13 O Jehova, nomen tuum *est* in seculum; Je-
hova, 'memoria tui in [c] quamque genera-
tionem.
14 'Quòd si judicat Jehova populum suum,
mox de servis suis pœnitet ipsum.
15 'Terriculis gentium argenteis & aureis, o-
peri manum humanarum,
16 || Os illis *est*, sed non loquuntur; oculi *sunt*
illis, sed non vident:
17 Aures *sunt* illis, sed non audiunt; etiam
non *est* spiritus in ore illorum.
18 Similes illis futuri sunt qui faciunt illa, quis-
quis confidit illis.
19 'Domus Jisraëlis benedicite Jehovæ, do-
mus Aharonis benedicite Jehovæ:
20 Domus Leviticæ *tribus* benedicite Jeho-
væ; timentes Jehovæ benedicite Jehovæ,
dicendo:
21 Benedictus *sit* Jehova e 'Tzijone, inhabi-
tans Jeruschalaimis. Halelu-Jah.

14 *Quòd si*] id est, si justo suo judicio interdum castigat: occupatio objectionis quæ fieri potuit, Deum non semper indulgere Ecclesiæ suæ, sed graviter flagellare: cui objectioni respondetur, si nõ semper indulget, at non semper verberat; sed suorum misertus ferulam abjicit, & paternè suos recipit, quasi pœniteret ipsum duriter cum illis egisse: humanitus dictum, ut Gen.6.6. 15 *Terriculis*] exornatio superiorum documentorum, a comparatione potentiæ Dei cum impotentia idolorum, tribus versibus; & exitus bonorum cum exitu idololatrarum, vers. 18. de terriculis autem vide 1.Schem.31.9. || *Psal.*115.4.5.& 6. 19 *Domus Jisraëlis*] conclusio, ut dictum est suprà in ver.1. singulos ordines nominatim hortans. 21 *Tzijone*] id est, ubi aspectabilem præsentiam suam constituit, in Ecclesia.

Psalmus CXXXVI.

Psaltes hortatur Ecclesiam ad prædicandas Dei laudes propter beneficentissimam naturam & majestatem ipsius, benignaq; opera in creatione, administratione, & conservatione rerum omnium, ac inprimis Ecclesiæ demonstrata.

1 *Celebrate*] Ode est ἐπαινετική, cõtinens propositionem hortatoriam ad laudes Dei, primùm a natura & suma majestate ejus, tribus versibus; secundò ab operibus admirabilibus, inde usque ad ver.26. & conclusionem hortatoriam ejusdem argumenti cum principio. Est autem hæc ode ἀντίστροφος, sive singulos versus eadem clausula terminans; ut doceatur tum laudum nostrarum, tum operum Dei omnium fontem esse unicum benignitatem Dei: quod documentum quia perpetuum est, propterea hæc ode quotidie in vetere Ecclesia ab Levitis cantata est, 1.Chron.16.41. 2 *Deum deorum*] vide Deut.10.17. 4 *Eum qui facit*] alterum membrum propositionis de laudatione Dei ab operibus ipsius: quæ hoc quidem ver. prolepticè ponuntur; deinde verò distribuuntur in opera creationis, usque ad vers.10. & opera administrationis, usque ad ultimum. || *Gen.*1. 5 *Intelligentia*] id est, sapientissimè & intelligentissimè: sic Proverb.3.19. 6 *Super aquas*] ut suprà Psal. 24.2. 10 *Qui percussit*] alterum genus operum ad laudem Dei pertinentium, nimirum benigna ipsius administratio, tum singularis contra inimicos Ecclesiæ suæ, & erga Ecclesiam ipsam, extra ordinem & ordinariè, usque ad vers.25. tum universalis erga omnes propter benignitatem ipsius, vers. 15. || *Exod.* 12.29.& *sequentibus.*

1 'CELEBRATE Jehovam, quia bonus
est; quia in seculum *est* benignitas ejus.
2 Celebrate 'Deum deorum, quia in se-
culum *est* benignitas ejus.
3 Celebrate dominum dominorum, quia in
seculum *est* benignitas ejus:
4 'Eum qui facit mirabilia magna solus, quia
in seculum *est* benignitas ejus.
5 || Qui fecit cœlos 'intelligentiâ, quia in se-
culum *est* benignitas ejus.
6 Qui expandit terram 'super aquas, quia in
seculum *est* benignitas ejus.
7 Qui fecit lumina magna, quia in seculum *est*
benignitas ejus:
8 Solem ad dominium *obtinendum* interdiu,
quia in seculum *est* benignitas ejus:
9 Lunam cum stellis ad dominia *obtinenda* no-
ctu, quia in seculum *est* benignitas ejus.
10 'Qui || percussit Ægyptios in primogenitis
illorum, quia in seculum *est* benignitas ejus:
11 Et eduxit Jisraëlem e medio illorum, quia
in seculum *est* benignitas ejus:
12 Manu robusta & brachio extento, quia in
seculum *est* benignitas ejus.
13 || Qui secuit mare algosum 'in segmenta,
quia in seculum *est* benignitas ejus:
14 Et transmisit Jisraëlem per medium illius,
quia in seculum *est* benignitas ejus:
15 Excussitque Parrhonem & copias illius in
mare algosum, quia in seculum *est* benigni-
tas ejus.
16 || Qui duxit populum suum per desertum,
quia in seculum *est* benignitas ejus.
17 || Qui percussit reges magnos, quia in se-
culum *est* benignitas ejus.
18 Et interfecit reges magnificos, quia in se-
culum *est* benignitas ejus:
19 Sichonem regem Emoræorum, quia in se-
culum *est* benignitas ejus:
20 Et Hhogum regem Baschanis, quia in se-
culum *est* benignitas ejus.
21 Deditq; terram 'istorum in possessionem,
quia in seculum *est* benignitas ejus:
22 Possessionem Jisraëli 'servo suo, quia in se-
culum *est* benignitas ejus:
23 'Qui in abjectione nostra recordatur no-
stri, quia in seculum *est* benignitas ejus:
24 Et asserit nos ab hostibus nostris, quia in
seculum *est* benignitas ejus.
25 Qui dat cibum 'omni carni, quia in secu-
lum *est* benignitas ejus.
26 Celebrate Deum fortem cœlorum, quia in
seculum *est* benignitas ejus.

|| *Exod.*14.21.

13 *In segmenta*] utrinque dispertito mari, Exod.14.22.

|| *Exod.*15.& *sequentibus.*

|| *Num.*21.& 31.

21 *Istorum*] & Cenahhanæorum omnium; ut dictum est superiore Psal. ver. 10.& 11. synecdoche.

22 *Servo suo*] id est, quem in fidem suam recepit, ut sibi serviat.

23 *Qui in abjectione*] transitio ad ordinariam administrationem Dei beneficentissimam, tum erga Ecclesiam, duobus versibus; tum erga creaturas omnes, vers.25.

25 *Omni carni*] a rebus creatis omnibus cõsulit, synecdochicè.

Psalmus CXXXVII.

Sacerdotes & Levitæ captivi ad sacras cantiones cantandas sollicitati, ostendunt a se bona fide fieri non posse: in luctu suo constanter permanent, Edomæisq; & Babyloniis severissimũ Dei judicium imprecantur atque denunciant.

1 'AD 'flumina Babyloniæ 'ibi sedentes,
etiam *atque etiam* flevimus; cùm recor-
daremur Tzijonis:
2 Ad salices [a] in ea, suspendimus 'citharas
nostras:
3 'Quamvis ibidem peterent a nobis [b] cantio-
nes lætas qui captivos abducebant nos, &
qui 'contumulaverant nos, *dicentes*; canite
nobis de [c] canticis Tzijonis.
4 'Quomodo fuissemus cantaturi 'canticum

1 *Ad flumina*] Canticum est generis mixti, didascalici & εὐκτικοῦ, cujus partes sunt tres: prima est narratio [illegible] ficationis qua [illegible] in Jisraëlitas captivos utebantur, [illegible] versibus; secunda confirmatio facti piorum in gravibus [illegible] tentationibus, ver.4.5.& 6. postrema, imprecatio & interminatio judiciorum Dei, tribus ultimis. *Flumina Babyloniæ*] id est, monarchiæ Babylonicæ: nam Judæi non in solam Babyloniam propriè dictam abducti sunt, sed dispersi in ditionem Babylonicam: ut ex Jechezkele, Danijele, & Hhezra constat evidentissimè. *Ibi sedentes*] id est, ad vada consistentes, donec trajecissent omnes. a Heb. in medio ejus. 2 *Citharas nostras*] id est, Instrumenta musica nostra abjecimus, & omne canendi studium: synecdoche. Hinc autem videtur Psalmum hunc pii sacerdotes & Levitæ conscripsisse, ad institutionẽ & confirmationẽ Ecclesiæ. 3 *Quamvis*] id est, ne illorum quidem autoritati paruimus quorum eramus mancipia, ut vel tantillum dissimulato luctu ipsis in ea re gratificaremur, & sacras cantiones prophano abusu contaminaremus. b Heb. *verba cantici, & contumulatores nostri verba lætitiæ.* *Contumulaverant nos*] id est, & gentem nostram & habitationes nostras, urbemq; & templum Dei nostri in funestum & miserabilem tumulum redegerant: ut psalm.79.1. synecdoche. Sic autem Hhebræum nomen interpretamur adducti germano illius etymo, superiorisq; membri & totius argumenti consyderatione. c Heb. *cantico: enallage numeri.* 4 *Quomodo fuissemus*] confirmatio facti piorum, cur suis hostibus morem non gesserint; cujus partes sunt, ætiologia, hoc versu; & κατάρα sive devotio sui ipsorum, si ab officio suo discederent, duobus sequentibus. *Canticum Jehovæ*] prior ratio facti piorum, a cantionum genere, quas sacras Deo esse agnoscunt; non autem prophanas, ad libidinem inimicorum Dei abutendas.

Jehovæ,

[illegible] ratio, [illegible] hujus loci, [illegible] Jehovæ in Ecclesia [illegible] decantanda. 5 [illegible] alterum membrum [illegible] quasi dicat, [illegible] ut quod oblitum vestri [illegible] lætitiæ ca-

Jehovæ, 'in solo alienigenarum?
5 'Si oblivifcar veftri, ô Jerufchalaima; 'oblivifcatur *fui* dextera mea.
6 'Adhæreat lingua mea palato meo, fi non 'recorder tui: fi non [d] 'revocem ad Jerufchalaima caput lætitiæ meæ.
7 'Recordare Jehova, 'contra [e] Edomæos 'diei Jerufchalaimorum: qui dicebant; 'nudate, nudate, quantifper fundamentum ejus *eris* in ea.
8 [f] 'Gens Babylonica vaftanda; beatus *fit*, qui rependet tibi maleficium tuum quo affecisti nos:
9 Beatus, qui 'prehendet; & diffipabit parvulos tuos allidens ad petram.

[illegible] *Oblivifcatur fui*] id eft, fiat abalienata atque emortua, potius quàm ut ca[illegible] metaphora. 6 *Adhæreat*] id eft, potius exarefcat quam ut cantet ifto[illegible]: qua in re perinde facerem, ac fi Tzijonis & Jerufchalaimorum ob[illegible]. *Recorder tui*] id eft, perpetuo luctu meam de te recordationem te[illegible]. d Heb. *faciam ut afcendant Jerufchalaima ad caput: hypallage.* *Revocem*] id eft, totam & perfectam lætitiam meam conftituam in recorda[illegible], & fpe reftitutionis illius: alibi nufquam lætitiæ argumentum inve[illegible]. 7 *Recordare*] tertia pars odes refpiciens adverfarios, & continens [illegible] imprecationem, hoc ver. deinde propheticam denuntiationem graviffi[illegible] illorum ruinæ. *Contra Edomæos*] ut pfalm. 79 12. horum autem infanam de[illegible] in templum, urbem, & populum Dei vide Jirmejæ 49.7. & Jechezk. [illegible] prædictionem vero ruinæ ipforum ibidem, & Lament. 4.21. e Heb. *fi[illegible]* *Diei*] calamitofi quo everfa funt: ut Pfalm. 116 2. *Nudate*] id eft, [illegible] ad ima fundamenta ufque; ne fundamentorum quidem veftigia relinqui[illegible]: in Edomæos autem contrariam denuntiationem vide Malachi 1.3. f Heb. *[illegible] Babylonia vaftata, id eft, quæ certiffimè vaftaberis.* 8 *Gens Babylonica vaftanda*] prophetica denuntiatio ruinæ Babylonicæ, cum exclamatione [illegible] illis per quos ruina Babyloniorum erat eventura: de quo Jefchahh. 13. & Jirmejæ 50. & 51. 9 *Prehendet; & diffipabit*] id eft, qui feverifsimè [illegible] judicia Dei exercebit pro atrocitate maleficiorum tuorum: ut Jef[illegible] 13.16.

Psalmus CXXXVIII.

David Deum celebrat propter benignum verbum & opera ejus erga fe: a gentibus fuo exemplo celebratum iri docet, ac poftremò fe committit Deo.

1 'Ode *Davidis*. Celebrabo te ex toto [a] animo meo, 'coram [b] poteftatibus pfallam tibi.
2 Incurvabo me verfus templum fanctitatis tuæ, & celebrabo nomen tuum, 'propter benignitatem tuam & propter fidem tuam: 'quamvis magnifices fupra totum nomen tuum, fermonem tuum.
3 'Quo die clamavi, eodem exaudivifti me; 'fecifti ut efferret me ex animo robur.
4 'Celebrabunt te Jehova, omnes reges terræ; cùm audierint 'fermones oris tui:
5 Et canent de viis Jehovæ, magnam effe gloriam Jehovæ:
6 Quamvis elatus fit Jehova, tamen depreffum 'afpicere; quamvis altus, e longinquo pernofcere.
7 'Si ambulo in media anguftia, vivum confervas me: 'in faciem inimicorum meorum extendis manum tuam, & fervat me dextera tua.

1 *Ode*] [illegible] duabus partibus, laudatione, [illegible] & petitione, [illegible] ultimis. Laudatio [illegible] duplex [illegible] fingularis a [illegible] tribus verfibus; altera, communis [illegible] gentium [illegible] Chrifti regnum vocandæ erant, [illegible] ver. 7. a Heb. *corde.* [*coram poteftatibus*] [illegible] publicè, ne a [illegible] quidem [illegible] diffimulate [illegible] pfalm. 107. [illegible] 119. paffim: [illegible] accipiendum effe docet ver. 4. b Heb. *diis.* 2 *Propter benignitatem*] ut fupra pfalm. 115. 1. *Quamvis*] correctio, ut fuprà pfalm. 71. 15. quafi [illegible], etfi longè ampliora funt quæ denuntias & præftas verbo tuo, quàm ut ab [illegible] vel nominari pofsint, aut tu eorum nomine convenienter celebrari. 3 *Quo die*] confirmatio ab exemplo fuo. *Fecifti ut efferret*] id eft, con[illegible] & roboraſti me. 4 *Celebrabunt te*] altera pars laudationis, ut dictum [illegible] primum. *Sermones oris tui*] id eft, duobus nominibus laudabunt te, [illegible] hîc, & de adminiftratione ex verbo, fequente verf. ut 2. Chron. 2. 12. [illegible] 6 *Afpicere*] non otiosè, fed cum efficacitate; id eft, omninò [illegible] habere: fic fequentia. 7 *Si ambulo*] tranfitio ad petitionem, [illegible] hoc loco ponitur unum, ab anteacta Dei beneficentia hîc; al[illegible] verfu, a natura Dei conftante in beneficiis. *In faciem*] id eft, [illegible] illos percutis, cùm me confervas dexterâ: ut pfal. 3. 8.

8 Jehova perficiat pro me: Jehova [a] 'tuo tuo; tas tua in feculum *eft*; *ab* operibus 'manuus vituarum ne defiftas.

2 *Al[illegible] congre[illegible]*] elegans deprecatio ex adverfo refpondens fuperiori [illegible]ulationi, ne refpi[illegible] ad indigni[illegible]

Psalmus CXXXIX.

David fe totum & omni ex parte Deo perfpectum effe agnofcens, profitetur ftudium fuum adhærendi Deo & fugiendi a malo; ac poftremò ad confirmandam hanc profeffionem fuam, fi opus erit, fe amplius probandum committit Deo.

1 Magistro *fymphoniæ*, '*Davidis pfalmus*. Jehova, 'perveftigas me & cognofcis.
2 Tu cognofcis 'federe meū & furgere meum, intelligis cogitationem meam 'e longinquo.
3 Iter meum & accubitum meum circumplecteris, & omniū viarum mearum [a] peritus es:
4 Cùm nondum *eft* fermo in lingua mea; en, ô Jehova, nofti ipfum totum:
5 'Retrò & antè obfides me, & imponis mihi manum tuam.
6 Mirabilior *eft* fcientia *tua* [b] quàm ut fallam; edita eft, non poffum prævalere illi.
7 'Quò irem a fpiritu tuo? aut quò a facie tua fugerem?
8 Si fcanderem cœlos, illic es; aut ftratum ponerem in fepulchro, ecce ades.
9 *Si* affumerem alas auroræ, habitaturus in extremitate maris;
10 Etiam illuc manus tua deduceret me, & prehenderet me dextera tua.
11 Sin autem dicerem; utique tenebræ velut crepufculo obvolvent me: atqui 'nox lux *eft* circa me:
12 Ne tenebræ quidem ita [c] obtenebrare poffunt quin tu pervideas: fed nox ut dies illuftrat, perinde *funt* tenebræ atque ipfa lux.
13 'Tu enim poffides 'renes meos, '*ex quo* obtegebas me in utero matris meæ.
14 'Celebro te, 'eò quòd [d] fufpiciendis *operibus iftis* in admirationem traducor: *celebro* mirabilia opera tua, [e] 'quàm maximè novit animus meus.
15 'Non celata *eft* 'vis mea tibi; *ex* quo factus fum 'in abdito, artificiosè confectus, '*velut* in imis partibus terræ.
16 'Maffam meam vident oculi tui, & in libro tuo hæc omnia fcripta funt; *ex quibus*

1 *Davidis pfalmus*] Pfalmus eft propriè ἐκστατικός, quem orationis μέγεθος & figuratum poëticarum frequentatio reddit obfcuriorem. Conftat autem fummatim ex tribus partibus: prima eft quædam veluti advocatio teftificationis Dei; qua David fe hominum calumniis obrutum, faltem a Deo pernofci & probari docet, ufque ad verf. 14. fecunda, explicatio animi fui, inde ufque ad verf. 23. tertia, petitio, ut amplius, fi opus eft, ipfum probet Deus & dirigat, duobus ultimis. *Perveftigas me &*] id eft, explicata eft tibi penitus, & perfpecta funditus confcientia mea: metaphora. Eft autem hæc propofitio, quæ fequentibus verfibus elegantifsimè exornatur. 2 *Sedere meum & furgere*] id eft, five fedeam, five furgam, five quid agam corpore five animo verfem, intus & extrà totus tibi perfpectus fum. *E longinquo*] id eft, longè antequam animo infederit meo, ut oftendit verf. 4.

a Heb. *affuefactus es.* 5 *Retrò & antè*] id eft, omni ex parte me circumtenes, antrorfum, retrorfum, fupernè, infernè, dextrofum, finiftrorfum: fynecdoche, ut quinque verfibus fequentibus exponitur. b Heb. *pro me: fimile vide infrà verf. 12.* 7 *Quò irem*] explicatio fcientiæ Dei mirificæ a duabus circumftantiis; loci, his quatuor verfibus; & temporis, verf. 11. & fequente. 11 *Nox lux eft*] quafi dicat, mihi quidem & rebus creatis obfcura & cæca nox eft; tibi verò omnia funt perfpecta, nuda, & patentia oculis tuis: Heb. 4. 13. c Heb. *obtenebrarent præ te.* 13 *Tu enim poffides*] ætiologia fuperioris profefsionis five proteftationis, a fingulari hominis genitura per mirificam adminiftrationem Dei. quafi dicat, merito omnia ifta tibi perfpecta funt; quia ea non tantùm creatione tibi comparafti fingula, verùm etiam adhuc creationis & redemptionis jure pofsides. *Renes meos*] id eft, quicquid in me latet: fynecdoche. *Ex quo obtegebas*] id eft, inde a conceptu meo. 14 *Celebro te*] fecunda pars pfalmi; qua pfaltes explicat ftudium animi fui, tum in celebranda Dei beneficentia erga fe, ufque ad ver. 17 tum in præftando obfequio, & voluntate ipfius conformanda voluntati Dei, a verfu 17. ufque ad verfum 23. *Eò quòd*] fic oftendit Pfaltes fe tranfire ad fecundum hunc locum, fumpta occafione ex fuperiore argumento. d Heb. *reverendis.* e Heb. *ut valde.* *Quàm maximè*] id eft, ex toto animo & facultate mea, quam tu inde ab ortu meo optimè cognofcis, duobus fequentibus verfibus. 15 *Non celata eft*] quafi dicat, te ipfum teftem adhibeo hujus integritatis meæ, qua incumbo in laudationem tuam; ut qui me inde a principio noveris. *Vis mea*] quam totam occupari in laudibus tuis dixi, fuperiore verfu. *In abdito*] matris utero. *Velut in imis partibus*] id eft, mirificentifsimè, & fupra omnem humanam facultatem & artificium. 16 *Maffam meam*] id eft, quicquid eft in me, expofitum eft ac velut defcriptum in oculis tuis.

‖ Deut.2.& 3. Jehosch.12.

12 *Et dedit terrã*] explicatio prioris membri de bonitate & amœnitate, in diligenti erga populum eterno cognovisti providentia tua.

Quamobrem] alterum membrum propositionis; in qua David ostendit se his beneficiis adductum eniti ut se totum studiose cõmittat Deo, amando quod Deus amat, duobus versibus: & abhorrendo ab iis quę odit Deus, ver.19. & sequentibus.

Quàm numerosæ] ut psalm.40.6.

18 *Invigilo*] id est, dies noctesque operam do, ut quemadmodum hactenus, sic etiam in posterum continenter adhæream tibi.

10 ‖O-
reus formabantur, ' cùm nondum ullum
11 eis extaret.
" Quamobrem apud me, ó quàm pretiosæ sunt cogitationes tuæ; Deus fortis; ' quàm numerosæ sunt summæ earum!
18 Narrarem illas, *sed* arena plures sunt: " invigilo ut adhuc sim tecum.
19 ' *Quòd* si interempturus es, ô Deus, improbum; & viros sanguinarios, 'Recedite a me.
20 Qui dicunt " tibi [f] scelerate; *qui* " extollunt [g] vanè inimicos tuos.
21 An non osores tuos, ô Jehova, odio habeo? & de insurgentibus in te fastidio me ipsum torqueo?
22 [h] Perfecto odio odi illos? inimicorum loco sunt mihi?
23 ' Pervestiga me Deus fortis, & cognosce animum meum; proba me, & cognosce cogitationes meas.
24 Denique vide [i] an ego ingrediar via molesta tibi: & deduc me " via [k] perpetua.

19 *Quòd si*] altera explicatio studii in eos a quibus abhorret Deus; ut dictum est vers.17. quasi dicat, si tu istos impuros tantoperè odisti, ut eos justo judicio tandem perditurus sis, prout tua est vindicta, Deut.32.35. saltem vides me obsequentem justitię tuæ odisse illos, fastidire, & fugere, prout est mei officii. *Recedite a me*] verba sunt impiorum & maleficorum hominum, qui Deum & viros bonos abjiciunt a se: quamobrem hæc verba cum principio sequentis versus conjungenda sunt: ut simile habetur 2.Chr.30.18.& 19. 20 *Tibi*] & tuis, odio tui. f Heb. *in scelus.* *Extollunt vanè*] id est, non solùm mala faciunt, sed etiam facientibus patrocinantur, Rom.1.32. g Heb. *in vanitate.* h Heb. *perfectione odii.* 23 *Pervestiga*] petitio; ut dictum est suprà in versum primum. quasi dicat, tu istorum testis es, ego verò tuus sum: propterea si opus est, ecce me paratum ad subeundum probationes tuas ut suprà psalm.26. i Heb. *an via molestiæ in me sit: hypallage: pro eo quod est, an ego sim in via molestiæ.* 24 *Via perpetua*] id est, constante in obsequio tuo. k Heb. *seculi.*

Psalmus CXL.

David Deum supplicat pro liberatione sua; impiis adversariis male precatur: & seipsum confirmat in fiducia certa justitiæ salutisque Dei.

1 *Psalmus Davidis*] Psalmus est εὐκτικὸς, constans ex duabus partibus, petitione, duodecim versibus; & conclusione animũ supplicis confirmante de beneficentia Dei, duobus ultimis. Petitionis loci sunt duo; unus, quo precatur David pro salute sua, novem versibus; alter, quo adversariis male precatur, tribus reliquis.

2 *Ab hominibus*] prima petitionis causa, a persona adversariorum injustam causam agentiũ & justissimè.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, ' *psalmus Davidis.*
2 Libera me, Jehova, ' ab hominibus malis; " a viris [a] violentissimis custodi me:
3 ' Qui cogitant mala cum [b] animo: quotidie conveniunt " *ad* bella:
4 ' Exacuunt linguam suam " similem serpentis, venenum ' ptyados subest labiis eorum. Sela.
5 Serva me Jehova a manibus improborum, a viris violentissimis custodi me: qui cogitant " impellere pedes meos.
6 " Abscondentibus superbis laqueum mihi, funesque; pandentibus rete ad orbitam, tendiculas ponentibus mihi; Sela,
7 Dixi Jehovæ, Deus fortis meus es; auribus percipe Jehova vocem deprecationũ mearum.
8 Jehova Domine, robur salutis meæ; obtexisti ' caput meum [c] tempore pugnæ.

A viris violentissimis] Schaüle & administris ipsius, vi & fraude Davidem persequentibus; quemadmodum deinceps explicat. a Heb. *violentiarum: sic infrà ver.5.* 3 *Qui cogitant*] id est, qui omne malum fabricantur mihi apertè & clàm, animo consilioque, hoc versu; sermone, & opere, ver.4. & sequentibus: sic amplificat petitionis causam a persona adversariorum, quòd non tantùm causam iniquam agunt, verùm etiam rationibus iniquissimis. b Heb. *corde.* *Ad bella*] ut suprà psalm.120.7. 4 *Exacuunt*] id est, cominus & eminus vibrant in me virus suum. *Similem*] id est, venenatam, ut vipera. *Ptyados*] id est, aspidis illius, quæ suo loco stans venenum suum procul exspuit. 5 *Impellere pedes*] id est, dejicere me: metaphora. 6 *Abscondentibus*] secunda petitionis causa, a fide supplicis in Deum, anteacta experientia veritatis Dei erga ipsum mirificas liberationes præstantis, tribus versibus. Sunt autem hoc versu metaphoræ ab aucupibus & venatoribus. 8 *Caput meum*] id est me, tanquam galea & scuto. c Heb. *die armorum: metonymia.*

9 ' Ne concedas, Jehova, [d] quæ concupit improbus; sceleratam cogitationem ejus ne provehas, *ne* efferant se. Sela.
10 ' Venenum circumdantium me, molestia ' labiorum ipsorum obtegat eos.
11 ' Demittantur super eos prunæ; in ignem dejiciat eos, in scrobes *unde* non surgant.
12 Vir [e] maledicus ne stabiliatur in terra; viri violenti malum [f] ' venando impellat ipsum, quò fuerat impulsurus me.
13 " Novi acturum esse Jehovam causam afflicti, jus egentium.
14 Utique justi celebrabunt nomen tuum, considebunt recti in conspectu tuo.

9 *Ne concedas*] conclusio superioris petitionis, cujus postremus finis transitũ parat ad imprecationem sequentem. d Heb. *concupitus improbi.* 10 *Venenum*] imprecatio, ut dictum est supra in vers.1. qua David perstans in superioribus allegoriis ea ipsa mala quæ cudunt adversarii in ipsos retorqueri petit; quamobrem nos Hebræã vocem habita superioris allegoriæ & proximè sequentium verborum ratione, venenum potius quàm caput interpretati sumus, ut Deut.32.33. *Labiorum*] id est, quam afferunt ipsorum labia. 11 *Demittantur super eos*] id est, conflagrent, & corruant. e Heb. *linguæ: metonymia.* f Heb. *venetur ipsum ad impulsiones.* 12 *Venando impellat*] id est, malum consilium ipsorum sit consultoribus ipsis pessimum. 13 *Novi acturum esse Jehovam*] conclusio παραλλακτική, ut suprà diximus, a salute justorum & gloria Dei, quæ saluti justorum conjuncta est.

Psalmus CXLI.

David tribulibus suis mandato Schaülis ipsum persequentibus, opem Dei implorat: improbitatem autorum persecutionis suæ exponit, fidémque suam: quibus nominibus servari a Deo petit.

1 ' PSALMUS *Davidis.* O Jehova inclamo te, festina ad me; auribus percipe vocem meam, cùm invoco te.
2 ' Statuatur oratio mea, *ut* suffitus coram te; ' elatio manuum mearum, *ut* munus vespertinum.
3 ' Compone Jehova, observa os meum; [a] custodiens ' moderare quicquid efferunt labia mea.
4 ' Ne sinas inclinari [b] animum meum ad rem malam, ad agitandum actiones per improbitatem cum [c] strenuis operariis iniquitatis: etiam ne inescer rebus amœnis eorum.
5 ' Retundat me justus, ' benignitas *erit*; & corripiat me, unguentum *erit* [d] præstantissimum; ' ne irritum faciat *a* capite meo: quo amplius *fecerit*, eo *amplius* oratio mea *erit* ' in malis eorum.
6 At ' dimovent se per latera ' petrarum judices ' istorum, quamvis intelligant ' sermones meos amœnos esse.

1 *Psalmus Davidis*] Psalmus est εὐκτικὸς, continens exordiũ, duobus vers. & petitionem, reliquis: quem videtur conscripsisse David de tempore fugæ suæ, cùm ex mandato Schaülis observaretur a tribulibus suis in mõtibus Hhengedi, 1.Schem.24.

2 *Statuatur*] id est, ita sit accepta tibi, ut legitimæ illæ ceremoniæ, de quibus Exod.29.& 30. *Elatio manuum*] id est, supplicatio: synecdochicè.

3 *Compone Jehova*] hujus petitionis partes sunt duæ; prima est precatio pro ductu & salute sua, usque ad vers.10. secunda imprecatio, ver.ult. Precationis autem quæ componendi verbo prolepticè continentur, partes sunt duæ; una, ut Deus sermonem, & animum supplicis componat, hîc & ver. sequente, eaque prudentia informet, qua sibi ab omni maleficio caveat dum saluti suæ cupit consulere; altera, ut ipsum conservet a malo, vers.6. a Heb. *custodi super haurire labiorum meorum.* *Moderare*] id est, sermones meos rege; ne quid temerè profundam, aut adversarii mei subdolè aliquid hauriant ex imprudentis animo. 4 *Ne sinas*] id est, confirma me adversus mala & bona; ne ad dexteram aut sinistram traducar minis vel allectamentis. b Heb. *cor.* c Heb. *viris.* 5 *Retundat*] ætiologia prior petitionis a persona adversariorum per elegantissimam hypothesin, quasi dicat, si justus me persequeretur, & justa de causa affligeret; ferrem, & orarem pro illo, hoc versu: sed isti conscii cum animo suo æquitatis meæ, & velint nolint optimè convicti insidiantur mihi, ver. sequente: adeo ut penè rumpamur afflictionibus, ver.7. *Benignitas erit*] id est, ducam pro maximo beneficio. d Heb. *caput: ut Exod.30.23.* *Ne irritum faciat*] id est, ne desinat unquam odoratissimis suis reprehensionibus & jucundissimis me aspergere. *In malis eorum*] id est, quæcunque mala feram ab eis, non exacerbabunt animum meum; sed potius efficient ut gratis precibus eos commendem Deo. 6 *Dimovent se*] ἀνταπόδοσις præcedentis hypotheseos, ut dictum est ver.5. quasi dicat, utcunque redarguat eos ipsorum conscientia, & doceat æquitatem causæ meæ; tamen omnes angustias & fauces montium observant ut insidientur mihi. *Petrarum*] id est, arduarum rupium, in quibus habitacula sua statuebat David. *Istorum*] id est, non tantùm plebeii populares ex Ziphæis, Mehhonitis, & cæteris; sed etiam primores quique certatim Schaüli ministrantes. *Sermones meos*] id est, me ne verbo quidem ullum offendere, sed gratificari quàm possum maximè.

7 ' Qui

7 'Quasi dissecaret quis & diffinderet in ter-
ra; disperguntur ossa nostra, *trudenda* in os
sepulchri.
8 'Sed ad te Jehova domine, *respiciunt* ocu-
li mei; ad te recipio me, 'ne nudes ani-
mam meam.
9 'Serva me [c] a laqueo *quem* tetenderunt mi-
hi, & tendiculis operantium iniquitatem.
10 'Cadant in 'retia jacula quisque sua im-
probi; unà ego dum transiturus sum.

...id est, jam tanta vi ...circum... in sua ...volvituri sunt; ...distinguendi ...dispendii ...illo- ...in pericu, nisi tu, ô Deus, succurreris; quod discrimen eleganti similitudi- ...ne figurate adumbratur.

8 *Ad alte*] altera ætiologia petitionis, a fide sua in Deum & promissiones e-jus. *Ne nudes*] id est, ne destituas defensione & salute tua: metaphora. 9 *Servum*] secunda pars petitionis: ut observatum est in ver. 3. c Heb *a manibus laquei*. 10 *Cadant*] id est, ipsi suis artibus capiantur; ego verò tecum, duce te ...incolumis: metaphora a piscibus. *Retia jacula*] vide in Jeschahh. 19.8.

Psalmus CXLII.

David a Schaüle & comitatu ejus circumclusus, Deum orat pro salute sua, ad gloriam ipsius in Ecclesia prædicandam.

1 'ODE *didascalica Davidis*: || *Cùm esset in spelunca*, '*oratio*.
2 Voce mea ad Jehovam clamo: voce
mea apud Jehovam deprecor.
3 'Effundo coram eo meditationem meã, an-
gustiam meam coram eo indico.
4 'Cùm obrueret se in me spiritus meus, to-
ties tu 'agnovisti semitam meam: *cùm* 'quo-
cunque itinere pergerem, abderent laque-
um mihi.
5 'Intuere ad dexteram & respice *ad sini-
stram*; ut non *est* mihi qui recognoscat *me*:
periit effugium a me, non *est* qui [a] curet vi-
tam meam.
6 Clamo ad te Jehova, dicens; tu *es* receptus
meus, portio mea 'in terra viventium.
7 Attende ad clamorem meum, nam attenu-
atus sum valde: eripe me a persequentibus
me, quia fortiores sunt me.
8 'Educ 'e claustro [b] vitam meam ad cele-
brandum nomen tuum; 'me cingent justi,
cùm beneficium contuleris in me.

1 *Ode didascalica*] ut psalm. 44. 1. || 1 Schem. 24. *Oratio*] hujus orationis partes sunt duæ, exordium audientiam faciens, ver. 2 & 3. & petitio, reliquis versibus. 3 *Effundo*] ut suprà 102. 1. 4 *Cùm obrueret*] hujus petitionis summa est, ut servetur David, distincta tribus causis: prima est ab officio Dei, quod ...servo suo præstet ...; secunda a persona supplicis in extremis rerum difficultatibus eripi ...a Deum fide, ...seq. tertia est a ...gloria Dei ver. ult. *Agnovisti*] ut sup. psal. 1. 6. *Quocunque*] .i. ubique insidiarentur mihi: periphrasis. 5 *Intuere*] secundus petitionis locus, ut dictum est superiore ver. Est autem hic ellipsis oppositi. q.d. observa ab omnibus partibus, & animadverte me omni ope destitutum esse. a Heb. *quærat animæ meæ*. 6 *In terra*]. i. In hac ipsa vita, ut psal. 27. 13. 8 *Educ*] tertius locus: ut observatum est ver. 4. *E claustro*]. i. præsentissimo hoc periculo quo circumclusus sum in hac specu, circumstantibus inimicis. b Heb. *animam*; *ut ver.* 5. *Me cingent*]. i. conveniet circa me frequens justorum corona, ut me audiat prædicantem nomen tuum, & mecum prædicet.

Psalmus CXLIII.

David Deum implorans, indignitatem suam confitetur; injuriam sibi factam in hac causa narrat & angustias animi sui: ac propterea a Deo servari & institui petit, inimicos verò perdi ad gloriam ipsius.

1 'PSALMUS *Davidis*. O Jehova, audi o-
rationem meam, aures adhibe ad de-
precationes meas; 'pro fide tua exaudi
me, pro justitia tua.
2 'At ne congrediaris judicio cum servo tuo;
nam 'non esset justus coram te ullus vi-
vens.
3 'Persequitur enim inimicus animam meam;
'atterit *dejiciens* in terram catervam meam:
facit 'ut resideam in tenebricosis *locis*; '*sumus*
quasi mortui [a] olim:
4 Adeò ut 'obruat se in me spiritus meus; in
medio mei desolatus videatur sibi animus
meus.
5 'Recordans [b] dierum priscorum, meditans
totum opus tuum; factum manuum tuarum
recolens.
6 Pando manus meas ad te; anima mea, ut
terra 'fessa, *sitiente* tui, Sela,
7 *Dicens*: 'festina, exaudi me Jehova, con-
sumitur spiritus meus; ne abscondas faciem
tuam a me. nam 'consimilis fio descenden-
tibus in [c] sepulchrum.
8 'Fac ut audiam mane benignitatem tuam,
quia in te fiduciam habeo: notam fac mihi
viam qua ambulaturus sum, quia ad te at-
tollo animum meum.
9 Eripe me ad inimicis meis, Jehova: apud
te [d] 'tectum contineo *illum*.
10 Doce me facere placitum tuum, quia tu
Deus meus *es*: tuo spiritu bono deduc me
quasi 'per terram planam.
11 'Propter nomen tuum Jehova, vivum cõ-
serva me; propter justitiam tuam educ ex
angustia animam meam:
12 Et propter 'benignitatem tuam excinde
inimicos meos; & perde omnes affligentes
animam meam; quia ego *sum* servus tuus.

1 *Psalmus*] psal. ...: ...exordium, ...expo... ...deprecationes; & petitionem, inde ad finem usque. *Pro fide tua*] id est, propter promissiones gratiosas, ...tuam, qua æquam causam ab iniquitate vindicas.

2 *At ne congrediaris*] elegans deprecatio ex adverso respondens superiori postulationi, ne respiciat Deus ad indignitatem personæ, sed ad justitiam suam quæ personam quamlibet in æquis causis se defensuram recipit. q.d. justitiam tuam imploro, ut suscipiat defendendam æquitatem causæ meæ; mihi verò, ut personæ cuiquam, agnosco justitiam nullam inesse, si comparanda sit cum Deo: satis est causam meam cum istorũ causa comparari: justitiam Dei imploro, non meam assero: atque ita imploro, ut æquitatem causæ meæ (quia ipsius causa est) defendi ab ipso velim; ac proinde me ad probandam causam conservari. *Non esset justus*] si congrederis judicio cum ipso. 3 *Persequitur enim*] expostulatio, sive narratio injuriarum ab hostibus acceptarum, hoc versu; calamitatis in quam devenit supplicis animus, seq. versu; & studii ad Deum contendentis, ver. 5. & 6.

Atterit] id est, non tantùm me, sed totum comitatum meum familiamque exagitat: ut 1. Schem. historia factum fuisse ostendit, & ipse conquestus est suprà Psalm. 141. 7. *Ut resideam*] ego cum meis. *Sumus quasi mor.*]. i. cogimur in tenebrosis specubus versari, & lucem fugere inimicorum importunitate. a Heb. *seculi*. 4 *Obruat se*] ut sup. 77. 4. 5 *Recordans*] id est, me in fide confirmans a præcedentibus exemplis. b Heb. *dierum ab antiquitate*. 6 *Fessa*] ut suprà Psalm. 63. 2. 7 *Festina*] hujus petitionis partes sunt duæ; precatio usque ad ver. 12. & imprecatio, ver. 12. Precationis summa est, ut Deus Davidem exaudiat, hoc versu; eumque liberet a malo, & informet deinceps in obsequio suo, sequent. ver. tribus: causæ duæ; una a persona supplicis; altera, a gloria Dei cum salute servi sui conjuncta, ver. 11. *Consimilis fio*] nimirum si faciem tuam absconderis. c Heb. *cisternam*: *ut Psalm.* 28. 1. 8 *Fac ut audiam*] id est, verbo & opere præsta: synecdoche. Est autem in hoc versu prolepsis sive petitio duplex, cujus duo membra ex ordine sequent. ver. exponuntur. d Heb *tego*. 9 *Tectum contineo*] id est, depono apud te conservandum animum meum: ut Psalm. 31. 6. 10 *Per terram planam*] id est, sine offensa tui, aut cujusquam. 11 *Propter nomen tuum*] id est, prædicationem nominis tui; ut Psalm. 142. 8. 12 *Benignitatem tuam*] erga me servum tuum: imprecatio pertinens ad promissionem Dei, Gen. 12. 3.

Psalmus CXLIIII.

David prædicata Dei erga se & humanum genus beneficentia, hostibus malè precatur; sibi totiq; regno salutem & benedictionem omnimodam exoptat: & commendat felicitatem populi Dei.

1 'ODE *Davidis*. '|| Benedictus *sit* Jehova
rupes mea; qui docet manus meas
prælium, digitos meos bellum:

1 *Ode Davidis*] Ode est generis mixti, διδασκαλικὴ καὶ εὐκτικὴ: quamvidetur conscripsisse David, postquam ad regni fastigium evectus victorias aliquas consecutus esset, cũ hostes exteri in ditione ipsius irrupturi essent sive Pelischtæi, 2. Sch. 5. sive alii, de quib. 2. Sch. 8. Constat itaq; ex trib. partib. exordio laudativo, usq; ad ver. 5. petitione, usq; ad 15. & conclusione epiphonematica, ver. ultimo. *Benedictus*] Exordii partes sunt duæ: prior est laudatio Dei a singularibus erga Davidem & regnum ipsius beneficiis, duobus versibus; posterior, amplificatio a publica & communi hominum miseria, ad quorum habendam curam se demittit Deus, ver. 3. & 4. ut 2. Schem. 7. 18. & 19. || *Psalm.* 18. 3. & 35.

2 *Benignitas mea*] id est, fons benignitatis qua perfruor.
‖ 2. *Sche*.22.48 & *Psal*.18.48.
‖ *Psal*.8.5.
3 *Jehova*] exclamatio erotematica, amplificans beneficentiam Dei per cõparationem majestatis ejus cũ indignitate hominis.
‖ *Psal*.62.10.
4 *Homo*] subjectio ad præcedentem interrogationem.
Umbra]. i. prætervolantis avis, ut Ijobi 14.3, vel si cui magis placet, umbra præteriens.
5 *Jehova*] petitionis loci sunt duo: primus est imprecatio adversus hostes, duobus versibus: secundus, postulatio liberationis, a ver. 7. ad 14.
Inclina] ut 2. Schem. 22.10. humanitus dictum.
Istos montes]. i. hostes potentissimos; quod genus allegoriæ apud prophetas est frequentissimum.
Fument]. i. in fumos abeant.
a Heb. *fulgura fulgur*.
6 *Immitte*]. i. tuis cœlestibus armis, potentiaque prosterne: humanitus dicta.
7 *Ex aquis*]. i. irrumpentibus torrentibus hominum nequam: ut psal. 18.5. & 124.4. quod sequentium verborum epexegesis commonstrat.

2 *Benignitas mea & propugnaculum meum,
editus locus meus & liberator meus, *assistens*
mihi; scutum meum, ad quem me recipio,
‖ qui substernit populos mihi.
3 ‖ *Jehova, quid *est* homo ut agnoscas eum?
filius mortalis, ut rationem habeas ejus?
4 ‖ *Homo, vanitati similis *est*; dies ejus *sunt*
ut *umbra prætereuntis.
5 *Jehova, *inclina cœlos tuos & descende:
tange *istos montes, & *fument:
6 a *Immitte fulgur, & disperge eos; emitte
sagittas tuas, & funde eos:
7 Extende manum tuam ex alto: libera me
& eripe me *ex aquis multis, e manu alienigenarum,
8 *Quorum os loquitur vanum, & quorum
dextera *est* dextera falsitatis.
9 *Deus, *canticum novum canam tibi; nablio, decachordo psallam tibi,
10 *Danti salutem regibus, liberanti Davidẽ
servum suum à gladio [b] malefico.
11 *Libera me, & eripe me e manu alienigenarum, quorum os loquitur vanum, & quorum dextera *est* dextera falsitatis:
12 *Ut filii nostri tanquam plantæ bene educatæ in [c] tenera ætate sua; filiæq; nostræ sicut *antarii lapides *excisi, *sint structura
templi:
13 [d] *Promptuaria nostra plena proferant
[e] juge alimentum: pecudes nostræ millenis
pariant, myriadibus auctæ *sint* in chortibus
nostris,
14 *Bovesq; nostri [f] præpingues: *nulla irruptio, nulláque [g] eruptio, denique nulla *sit*
querela in plateis nostris.
15 *Beatus ille populus cui ita *est*; beatus *ergo*
populus, cujus Jehova *est* Deus.

8 *Quorum os*] prima causa petitionis, ab adversariorum improbitate. 9 *Deus*] secunda causa, a prædicatione gloriæ Dei. *Canticum novum*] ut supra 33.3. 10 *Danti salutem*] argumentum cantici, narratio communium & singularium beneficiorum. b Heb. *mali vel malo*. 11 *Libera me*] ἀναφορὰ petitionis, qua usus erat sup. ver. 7. & 8. ut commodiùs transeatur ad tertiam petitionis causam. 12 *Ut filii*] tertia petitionis causa, bonum populi Dei. c Heb. *in pueritia: allegoria continuatio*. *Antarii*]. i. angulares, frontati, sive (ut Græci vocant) diatoni, ex quibus duplex murus ducitur. *Excisi*]. i. ornati, culti, & affabrefacti. *Sint structura*]. i. ædificentur, & coagmentati assurgant in templum sanctum domino, Ephe. 2.21. d Heb. *angularia: sic vocantur cellæ & promptuaria, a situ*. 13 *Promptuaria*]. i. sit benedictio tua in bona temporaria nostra. e Heb. *de alimento in alimentũ*. 14 *Bovesq; nostri*] similiter millenis pariant, &c. sic interpretandum esse distinctiones ostendunt. f Heb. *graviter onusti*. *Nulla irruptio*]. i. nihil mali invadat, nihil boni evadat, & nihil insit triste; sed jucunda omnia. g Heb. *exiens*. 15 *Beatus*] conclusio epiphonematica: qua statuit psaltes, si beati habentur qui benedictiones hujusmodi possident, omnino beatos esse qui possident Deum benedictionum fontem.

Psalmus CXLV.

David seipsum & res omnes creatas ad Dei laudes prædicandas excitans, celebrat magnificam potentiam, & justissimam bonitatem illius, quam erga omnes exhibet.

1 *Laudatio*] hujus laudationis partes sunt quatuor: prima est professio singularis laudis quam David attributurus est Deo, tribus versibus; secunda, provocatio omnium temporum, rerum creatarum, factorumque ad promulgandas communi opera laudes Dei, inde usque ad ver. 13. tertia, propositio argumentorum ad laudes Dei pertinentium, a ver. 13. ad 21. postrema, conclusio, versu ultimo. Est autem hic Psalmus alphabetico ordine conscriptus, excepto versu uno: vide suprà psalm. 111.1. *Exaltabo*] exordium, cujus duo versus sunt antistrophi.

1 *LAUDATIO *Davidis*. *Exaltabo te
Deus mi, Rex: & benedicã nomini tuo
in seculum & sempiternum.
2 Quotidie benedicam tibi, & laudabo nomen tuum in seculum & sempiternum:
3 Magnum esse Jehovam & laudandũ valdè,
imò magnitudini ejus *non esse pervestigationem.
4 *Generatio generationi laudibus commendet opera tua, prout [a] omnimodam potentiam tuam *indicant,
5 Decorem gloriamq; majestatis tuæ; & res
mirabiles tuas, **quas* eloquar:
6 Et robur mirabilium tuorum prædicent; &
quamq; magnitudinum tuarum; *quam* enarrabo:
7 Memoriam amplæ bonitatis tuæ *eructent,
& justitiam tuam cantent:
8 *Gratiosum & misericordem Jehovam *esse*,
longanimem & magnum benignitate,
9 Bonum *esse* Jehovam omnibus, & misericordiam ejus in omnibus operibus ejus.
10 *Celebrent te Jehova omnia opera tua,
& quos benignitate prosequeris benedicant tibi:
11 Gloriam regni tui prædicent, & potentiam
tuam eloquantur;
12 Ut notas faciant filiis hominum potentias
ejus, & gloriam decoremq; regni ejus.
13 *Regnum tuum, regnum *est* omnium seculorum; & dominium tuum [b] in unamquamque generationem.
14 Sustentat Jehova *omnes cadentes, & erigit omnes incurvatos.
15 Oculi omnium ad te spectant, quibus tu das
escam suam tempore suo:
16 ‖ Aperis manum tuam, & saturas [c] quicquid
vivit *ex* beneplacito.
17 Justus Jehova in omnibus viis suis *est*, &
benignus in omnibus operibus suis.
18 Propinquus *est* Jehova omnibus invocantibus ipsum, omnibus qui invocant ipsum
fide.
19 Placitum timentium se efficit, & vociferationem eorum audiens salutem dat eis.
20 Servat Jehova omnes amantes ipsum, omnes verò improbos perdit.
21 *Laudationem Jehovæ eloquatur os meum: & benedicat omnis caro nomini sancto ejus, in seculum & sempiternum.

3 *Non esse*] ut Ijobi 5.9.
4 *Generatio*] secunda pars, provocatio ætatum omnium ad laudandum Deum ab operibus ejus, quæ proleptice hoc versu posita, duobus nominibus commendantur, nimirum gloriosæ potentiæ, vers. 5. & 6. & bonitatis justissimæ, ver. 7. postea verò per hysterosin Hebræorum in sequentibus illustrantur, magnificis appellationibus, usque ad versum 13.
a Heb. *potentias*.
Indicant] nimirum facta tua: ut psal. 19.
5 *Quas eloquar*] infra hoc psalmo inde a versu 12.
7 *Eructent*] ut psal. 19.3.
8 *Gratiosum*] summa propositio justissimæ bonitatis Dei, quam tenentur res creatæ omnes celebrare; ut dictum est in ver. 4.
10 *Celebrent te*] altera propositio gloriosæ potentiæ Dei celebrandæ a rebus creatis: ut sup. ver. 4.
13 *Regnum tuum*] tertia pars, propositio rerum ad laudes Dei pertinentium: quarum, ut supra, duo sunt capita; unum gloriosæ potentiæ quam Deus omnibus exhibet, his duob. vers. alterum, justæ bonitatis, a ver. 15. ad 20. quo versu summatim, velut corollario, continetur bonitatis & potentiæ Dei prædicatio.
b Heb. *in omnem generationem & generationem*.

14 *Omnes cadentes*] quos sustentandos novit pro bonitate sua, sine qua nemo sustentatur, erigitur; &c. ‖ *Psalm*.104.27. c Heb. *omne vivens*. 21 *Laudationem*] conclusio hortatoria, qua se & omnes provocat Psaltes ad laudandum Deum; ut in exordio.

Psalmus CXLVI.

Psaltes se & pios hortatus ad laudes Dei ipsi soli asserendas, eum laudat singularium erga pios beneficiorũ, creationis, conservationis, administrationisq; rerum omnium, & regni æterni nomine.

1 *HALELU-JAH. Lauda anima mea Jehovam.
2 Laudabo Jehovam in vita mea; psallam Deo meo, [a] quandiu futurus sum.
3 Ne fiduciam habitote *in ingenuis; in *ullo*
filio hominum, penes quem nulla *est* salus.

1 *Halelu-Jah*] Ode est ἐπιτρεπτική, continens primùm hortationem & propositionem laudis divinæ, quatuor versibus; deinde argumenta illius laudis, inde ad finem usque. Hortationi autem (quæ primo versu continetur) opponitur insignis dehortatio, ne fiducia, adeoque fiduciæ & laudis argumenta constituantur in ullo homine, ver. 3. & 4. a Heb. *cùm adhuc ego*. 3 *In ingenuis*] id est, ne in potentissimis quidem; quorum vanitatem ostendit a sorte, ab imbecillitate vitæ, a moriendi necessitate, & repentino consilio casu.

4 Exit spiritus ejus, revertitur in terram su-
am: ᵉdie eodem pereunt cogitationes e-
jus.
5 ᵉBeatus, ᵇ cui auxilio *est* Deus fortis Jahha-
kobi, cujus expectatio *est* in Jehova Deo
suo:
6 Qui fecit cœlos & terram, mare & quicquid
est in eis; qui conservat *ea* ᶜ constanter in se-
culum:
7 ᵉQui exercet judicium erga oppressos; dat
cibum famelicis, Jehova solvit vinctos:
8 Jehova aperit *oculos* cæcorum; Jehova erigit
incurvatos, Jehova amat justos:
9 Jehova servat peregrinos, pupillum & vi-
duam statuminat; viam verò improborum
subvertit.
10 Regnabit Jehova in seculum: Deus tuus, ô
Tzijon, in ᵈ unamquamque generationem.
Halelu-Jah.

[illegible] quo [illegible] *Beatus*] propo[illegible] ... b Heb. *in cujus auxilio*, &c. ... c Heb. *in veritate*.

7 *Qui exercet judicium erga oppressos*] id est, qui succurrit singulis, [illegible]: quo sequentia omnia exempla pertinent. d Heb. *generationem & generationem*.

Psalmus CXLVII.

Psaltes Ecclesiam hortatur ad prædicandum nomen Dei propter liberationes, beneficiaque ejus erga ipsam, & propter constantiam operum & verbi.

1 ᵉLaudate Jah, ᵉquia bonum *est* psalle-
re Deo nostro: quia amœnum *est*, de-
cens *est* laudatio.
2 ᵉÆdificator Jeruschalaimorum Jehova, ᵉde-
pulsos ᵃ Jisraëlitas congregat:
3 ᵉQui sanat fractos ᵇ animo, velut obligans
in doloribus eorum.
4 ᵉSupputans numerum stellarum, quotquot
sunt ᵉ nominibus vocans,
5 Magnus *est* dominus noster, & multus viri-
bus; ᶜ cujus intelligentia est innumerabilis.
6 Statuminat mansuetos Jehova, deprimit
improbos in terram usque.
7 ᵉAcclamate Jehovæ gratiarũ actione, psal-
lite Deo nostro cithara:
8 ᵉQui obtegit cœlos densis nubibus; qui com-
parat terræ pluviam, qui facit ut proferant
montes fœnum:
9 Dat jumentis cibum suum, ᵈ ᵉ pullis corvo-
rum qui ᵉ crocitant.
10 ᵉNon potentia equi delectatur, non crura
præstantis viri accipit;
11 *Sed* acceptos habet Jehova timentes sui,
qui expectationem suam habent in benigni-
tate ipsius.
12 ᵉLaudibus commendate, Jeruschalaima,

1 *Laudate Jah*] Oda est, [illegible], Ecclesiam hortans ad laudationem Dei [illegible], communi quidem exemplo, sed inprimis erga Ecclesiam. Constat itaque hic psalmus primum exordio [illegible] ad laudationem Dei, vers. 1. deinde propositione & enarratione [illegible] ad laudes ejus pertinentium, a vers. 2. ad 19. & conclusio[ne] duobus ultimis. [illegible] *bonum est*] de [illegible] causis vide psal. 135.1. 2 *Ædificator*] [illegible] propositionis [illegible] argumentorum laudis, [qu]æ sunt partes 3. primum argumentum est de liberatione [Ecclesiæ] a malo, usque ad vers. 7. secundum de beneficentia & [illegible] ipsius administratione, inde ad vers. 12. tertium, de conservatione in bono & forma istius administrationis quam solo verbo præstat, inde ad vers. 19. Est autem ædificator Ecclesiæ Deus, quia illius autor, fundator, [illegible], & architectus est. *Depulsos Jisraëlitas*] id est, electos suos, quibus [promissio] facta est Deut. 30.4. a Heb. *Jisraëlis*. 3 *Qui sanat*] ex pro[missione] Exod. 15.26. b Heb. *corde*. 4 *Supputans*] id est, Deus ille qui [illegible], qui omnia pernovit vel minutissima, & qui omnibus imperat e[tiam] [in] ipsis cœlis, hic verè magnus est: sic amplificat Psaltes potentiam & provi[dentiam] Dei quam adhibet ad liberationem Ecclesiæ, ab exemplo rerum cœle[stium]. *Nominibus vocans*] id est, nominatim imperans cuique pro autoritate & [potestate] sua, ut Jeschahh. 40.26. c Heb. *intelligentiæ ejus non est numerus*. 7 *Acclamate*] secundus locus propositionis, ut dictum est in vers. 2 quo [illegible] repetita hortatione ad laudem Dei. 8 *Qui obtegit*] id est, qui omnia [illegible], ut rebus creatis benefaciat: gradatio, quam secutus est Hoschea 2.21. & 22. d Heb. *filiis*. 9 *Pullis corvorum*] vide Ijobi 39.3. e Heb. *clamant*. 10 *Non potentia*] id est, hanc beneficentiam exercet Deus [non] propter dignitatem ullam rerum creatarum, sed propter se & ecclesiam [suam]. 12 *Laudibus*] tertius locus de confirmatione & conservatione pio[rum] [illegible]: quo transitur repetita hortatione, ut suprà ver. 7.

Jehovam; lauda Deum tuum, ô Tzijon:
13 Nam ᵉconfirmat vectes portarum tuarum,
benedicit filiis tuis in medio tui:
14 Disponens termino tuo pacem, ᵉadipe tri-
tici satiat te:
15 Quo emittente sermonem suum in terram,
ᶠ quam celerrimè excurrit ᵉ verbum ejus:
16 Qui edit nivem ᵉsicut lanam, pruinam qua-
si cinerem dispergit:
17 Dejicit ᵉ gelu suum tanquam frusta, coram
frigore ejus quis consistat?
18 Emittens verbum suum, liquefacit ista:
simulac efflat ventum suum, effluunt a-
quæ.
19 ᵉIndicat verba sua Jahhakobo, statuta sua
& jura sua Jisraëli.
20 Non fecit ita ulli genti; ideoque ᵉ jura ista
non noverunt. Halelu-Jah.

13 *Confirmat*] id est, munit ab omni malo.
14 *Adipe tritici*] vide Deut. 32.14.
f Heb. *in celeritatem usque*.
15 *Verbum ejus*] id est, res, quam edixit verbo, illicò efficitur: ut psalm. 33.9. quod sequẽte exemplo illustratur tribus versibus.
16 *Sicut lanam*] id est, lanæ persimilem colore, levitate, & forma: quamobrem vellera nivis a Virgilio nominantur in Georgicis: sic sequẽtia.
17 *Gelu suum*] id est, grandines.

19 *Indicat verba*] conclusio Ecclesiam hortans ad laudandum Deum, pro singulari thesauro verbi, quem cum illa gratiosè communicavit Deus. 20 *Jura ista*] quæ Deus docet verbo, & quorum nomine laudandus est ab Ecclesia.

Psalmus CXLVIII.

Psaltes res omnes creatas a summo ad imum hortatur ut Deum celebrent, propter majestatem ipsius, & beneficentiam erga Ecclesiam.

1 ᵉHalelu-Jah. Laudate Jehovam ᵃ cœ-
lites; laudate eum in excelsis.
2 Laudate eum omnes angeli ejus, lau-
date eum omnes exercitus ejus.
3 Laudate eum sol & luna, laudate eum omnes
stellæ ᵇ lucidæ.
4 Laudate eum ᵉ cœli cœlorum, & ᵉ aquæ quæ
supra hoc cœlum *sunt*.
5 Laudent nomen Jehovæ ᵉ quæ ipso præci-
piente illico creata sunt,
6 Quæ stabilivit in sempiternum, in seculum;
quibus decretum dedit quod nullum trans-
grediatur.
7 Laudate Jehovam ᶜ ᵉ terrestria; cete, & om-
nes abyssi:
8 Ignis, & grando, nix, & exhalatio; ventus
ᵈ procellosus efficiens verbum ejus:
9 Ipsi montes, & omnes colles; arbores ᵉ fru-
ctiferæ, omnesque cedri:
10 Ipsæ bestiæ, & omnia jumenta; reptilia &
aves ᶠ alatæ.
11 Reges terræ omnesque nationes; principes
& omnes judices terræ:
12 Juvenes etiamque virgines; senes cum pue-
ris.
13 ᵉLaudent nomen Jehovæ: quia editum *est*
nomen ejus solius, decor ejus supra terram
& cœlum:
14 Et ᵉeffert cornu populi sui, laudem omnium
quos benignè accipit; Jisraëlitarum, populi
propinqui sibi. Halelu-Jah.

1 *Halelu-Jah*] Oda est [illegible], continens hortationem ad res omnes creatas ut celebrent Deum, primùm cœlestes, usque ad vers. 7. deinde terrestres, inde usque ad vers. 13. ac postremò causas explicat, duobus versibus.
a Heb. *e cœlis*.
b Heb. *lucis*.
4 *Cœli cœlorum*] ut 1. Reg. 8.27.
Aquæ] id est, nubes in expanso collocatæ, Gen. 1.
5 *Quæ ipso*] id est, creaturæ cœlestes & administræ voluntatis ejus: periphrasis, qua Psaltes utitur ad majestatem Dei, verbi, operumque ejus demonstrandam, & jus in creaturas omnes asserendum.
c Heb. *e terra ut suprà ver. 1*.
7 *Terrestria*] id est, inferiora omnia, etiam aquatica, & aërea; synecdochicè.
d Heb. *procellæ*.
e Heb. *fructus*.
f Heb. *alæ*.
13 *Laudent nomen*] trãsitio ad laudationis causas; quarum una est ab ipsa majestate Dei, hoc versu, altera, a singularibus ipsius operibus in Ecclesia sua, cujus restitutionem res omnes creatę expectant exerto capite, & Angeli ipsi cupiunt introspicere: Rom. 8.19. & 1. Pet. 1.12. 14 *Effert cornu*] id est, evehit Ecclesiam suam in maximum robur & gloriam per Christum.

Psalmus CXLIX.

Psaltes Ecclesiam hortatur ut Deum collaudet, propter benevolentiam & salutem ab eo acceptam, deniq; propter verbum ipsius potentissimum Ecclesię traditum.

 1 ᵉHA-

1 HALELU-JAH. Cantate Jehovæ canticum novum; laudem ejus in congre-
gatione eorum quos benignè accipit.
2 Lætetur Jisraël in ª eo qui fecit ipsum, filii
Tzijonis exultent in rege suo.
3 Laudent nomen ejus tibia; tympano & ci-
thara psallant ei:
4 Quia benevolus *est* Jehova erga populum
suum, ornat mansuetos salute.
5 Gestiant benignè accepti præ gloria, can-
tent in cubilibus suis;
6 ᵇ Ea quibus exaltat *ipsos* Deus fortis, *can-
tent* gutture suo; & gladium ᶜ bipennem in-
ditum manui ipsorum,
7 Ad exercendum vindictam in gentes, in-
crepationes in nationibus:
8 Ad vinciendum reges eorum catenis, & ho-
noratos eorum compedibus ferreis:
9 Ad exercendum in eos jus scriptum; *quod*
decus est omnibus iis quos benignè acci-
pit. Halelu-Jah.

1 *Halelu-Jah*] Odeest ἐπαινετική, constans ex duabus partibus; quarum priore hortatur Ecclesiã ut Deum laudet propter gratiam & pacem salutarem ab eo acceptam, usq; ad ver. 5. posteriore verò hortatur ad laudationem propter gloriosam communicationem efficaciamque verbi, inde ad finem usque. *Canticum novum*] ut psalm. 33.3. *Congregatione*] id est, in Ecclesia: periphrasis: sic etiam accipiuntur sequentia. a Heb. *facientibus ipsum: ut Iob.* 35.10. 2 *Rege suo*] Christo, cujus typus erat David. 3 *Tibia*] i. quibuscunque modis fieri poterit ab ipsis legitimè: ut Psal. 81.3. 5 *Gestiant*] altera hortatio. ut observatum est in ver. 1. *Cantent*] id est, dies noctesq; in laudationibus persistent. b Heb. *exaltantia Dei fortis.* 6 *Ea quibus*] id est, omnia beneficia quibus singulàriter ac supra omnes populos ipsum evexit Deus: ut suprà Psal. 148.14. nominatim verò verbum; qui gladius est oris ipsius, ad eos usus pertinens qui deinceps explicantur: ut 2. Thess. 2.8. Hebr. 4.12. & Apoc. 1.16. c Heb. ςομάτων. 7 *Ad exercendum*] vide 2. Cor. 10.4. & sequent. hæ autem allegoricè loquendi formulæ pertinentes ad spiritualis gladii efficacitatem, summatim exponuntur ver. ultimo. 9 *Jus scriptum*] id est, prout continetur in Scriptura sacra sine adjectione, diminutione aut mutatione ulla: ut Deut. 12.32. & 29.29. *Quod decus*] ut Deut. 4.6. & sequentibus.

PSALMUS CL.

Psaltes Ecclesiam hortatur ut Deum omnibus modis laudet, propter sanctitatem, potentiam, & magnificentiam ejus.

1 HALELU-JAH. Laudate Deum fortem
de sanctitate ejus, Laudate eũ de ª ex-
panso robore ejus.
2 Laudate eum de ᵇ omnimoda potentia e-
jus, laudate eum secundum amplitudinem
ᶜ maximam ejus.
3 Laudate eum clangore buccinæ, laudate
eum nablio & cithara.
4 Laudate eum tympano & tibia: laudate
eum hydraulis & organo.
5 Laudate eum cymbalis ᵈ sonoris, laudate
eum ᵉ sistris.
6 Tota ipsa anima laudet Jah. Halelu-
Jah.

1 *Halelu-Jah*] Odeest ἐπαινετική, ac velut conclusio totius libri, continens hortamentum ad laudationem Dei in Ecclesia: in quo primum exponuntur causæ laudationis, duobus versibus; deinde laudationis genera, reliquis. a Heb. *expansi roboris: hypallage Rhetorum.* *Expanso robore*] id est, quod robur ad omnes res creatas diffunditur; in quo sunt, moventur, & vivunt. b Heb. *potentiis.* 2 *Omnimoda potentia*] id est, potentissimis illius factis & singulari administratione. *Secundum*] transitio ad secundam partem de laudationis forma. c Heb. *magnitudinis ejus: hypallage, ut vers. 1.* 3 *Clangore buccinæ*] id est, omnibus modis: ut supra 149.3. d Heb. *auditionis.* e Heb. *cymbalis clangoris, id est, sistris vel crotalis.* 6 *Tota ipsa*] id est, singuli ex tota anima sua spirent laudationem Dei: synecdoche.

FINIS PSALMORUM.

PROVERBIA.

ARGUMENTUM.

LIBER Proverbiorum sacra ethica Christianáque continet, id est, præcepta moralia de sanctorum officiis erga Deum & homines, pro ratione pietatis quam Deus præstituit, æquitatisq; & humanitatis quam lex naturæ adumbravit in nobis, & Deus expressit verbo: quarum illa novem primis capitibus, hæ verò cæteris ex ordine continentur.

CAPUT I.

Schelomo exposito usu libri, docet sapientiam in reverentia Dei & studio ejus versari; ad eam homines provocat; & dehortatur a studiis omnibus & allectamentis contrariis, tum propter naturæ legem, tum propter verbũ Dei; quod inobsequentibus minas gravissimas, obsequentibus verò pacem denuntiat.

1 PROVERBIA Schelomonis filii Davi-
dis, regis Jisraëlitarum:
2 Ad sciendum sapientiam & eruditionem,
ad intelligendum dicta prudentiæ:
3 Ad percipiendum eruditionem intelligen-
tiæ, justitiæ jurisque & ª omnis recti:
4 Ad dandum fatuis astutiam, puero scien-
tiam & solertiam:
5 *Quibus* auditis sapiens adjiciat ᵇ discipli-
nam, & intelligens industria consilia com-
paret:
6 Ad ᶜ docendum proverbium & interpre-
tationem, verba sapientum & ænigmata
eorum.

1 *Proverbia*] id est, sententiæ, verba, sive dicta graviter & paucis concinnata, quæ in omnium animis hærere, & in ore versari debent, denique speculum esse totius vitæ & administrationis nostræ. Quamobrem non incommodè etiam potuissent reddi sententiæ: sed quia bene convenit proverbiorum appellatio, si latè accipias; propterea communem hanc vocem retinuimus. Sunt autem in hoc libro duo proverbiorum sive sententiarum genera: unum, commune totius vitæ nostræ, quo informamur quomodo oporteat nos constitutos esse & affectos erga sapientiam cœlestem, atque ex ea componere vitam nostram, novem capitibus; alterum singulare sive documenta complectens singularia pro ratione personarum, animorum, dictorum, factorum, aliarumque circumstantiarum, inde a capite 10. ad finem usque. Hujus porrò capitis summæ partes sunt duæ: prima ἐπιγραφὴ sive inscriptio, 6. versibus: altera, propositio documentorum ad pios pertinentium. Inscriptione docentur duo: quis autor sit, hoc versu; & quis finis totius operis, 5. sequentibus. *Schelomonis*] id est, quæ elocutus est Schelomo, alii verò diversis temporibus selecta ex pluribus in hunc librum retulerunt, tanquam magis ad Ecclesiæ institutionem pertinentia, prout innuitur infrà 25.1 & 30.1. & 31. ac videtur quidem prima hæc pars a Schelomone ita ut est fuisse conscripta, usque ad caput 10. altera verò deinde collecta. Quamobrem otiosum est de tempore quo hic liber scriptus est laborare.

2 *Ad sciendum*] secunda pars inscriptionis, de usu libri. Est autem duplex illius usus, prolepsi hoc loco positus; prior, sapientia, id est, absoluta, constans, & efficax rerum divinarum, humanarumque scientia; qui finis est præcipuus; posterior, eruditio, hoc est, hominis qui a natura rudis est & imperitus, revocatio a ruditate sua, & informatio ad sapientiam: qui duo fines per ὕστερον Hebræis familiarem in sequentibus versibus explicantur. *Prudentiæ*] id est dicta, quibus prudens efficiatur homo, ad comparandam & conservandam eruditionem & sapientiam. 3 *Ad percipiendum eruditionem*] expositio secundæ partis prolepseos, qua exponitur officium discipulorum, hoc versu; tum docentium, sequente. a Heb. *rectitudinum.* 4 *Fatuis*] id est, insipientibus, imperitis, quorum animus tanquam puerorum præ imperitia hùc illùc momento traduci potest. *Puero*] inconsiderato: ut Ephes. 4.14. 5 *Quibus*] expositio prioris partis prolepseos: quod vult dicit hoc libro non imperitos tantùm erudiri, sed etiam sapientes augeri ac confirmari, hoc versu; atque alios informari, sequente versu. b Heb. *perceptionem: sic deinceps.* c Heb. *faciendum intelligere.* 6 *Proverbium*] id est, gravia sapientum dicta: ut prioris membri in hoc versu posterius exegesis. *Ænigmata*] ut Psalm. 49.5.

7 Re-

7 'Reverentia Jehovæ *est* caput scientiæ: sa-
pientiam ac eruditionem stulti spernunt.
8 'Audi,' filii mi, eruditionem patris tui;'ne-
que deseras doctrinam matris tuæ:
9 'Nam 'adjectio [d] gratiosa erunt capiti tuo,
& torques faucibus tuis.
10 'Fili mi,'si pellicere volent te peccatores;
'ne acquiescito.
11 Si dixerint,' veni nobiscum; insidiemur
sanguini, abscondamus nos contra inno-
centem 'impunè:
12 'Absorbebimus eos velut sepulchrum vi-
vos, & integros ut descendentes in [e] fos-
sam:
13 'Omnem substantiam pretiosam [f] conse-
quemur, implebimus domos nostras spo-
liis:
14 'Sortem tuam conjicies inter nos:'mar-
supium idem esto nobis omnibus:
15 Fili mi,' ne ambulato via *communi* cum
illis, cohibe pedem tuum a semita illo-
rum.
16 'Quia pedibus suis ad malum concur-
runt, & festinant ad effundendum sangui-
nem:
17 'Frustra enim panditur rete,'ante oculos
omnis [g] alitis:
18 'Præterea ipsi in sanguinem suum insidi-
antur; *quod* abscondunt se, in animas ipso-
rum *est*.
19 'Ita *se habent* 'cœtus 'omnium [h] dedito-
rum quæstui; *quæstus* animam eorum [i] qui
dediti sunt ipsi, intercipit.
20 [k] 'Summa sapientia' foris 'recantat, in
plateis edit vocem suam:
21 'In summo turbarum proclamat;'ad fores
portarum, in civitate quaque sermones suos
eloquitur, *dicens:*
22 'Quousque ô fatui amabitis fatuitatem;
& derisores derisionem desyderabunt sibi:
& stolidi odio habebunt scientiam?
23 Revertimini ad correctionem meam: ec-
ce, eructabo vobis spiritum meum, nota fa-
ciam verba mea vobis.
24 'Quandoquidem invito & renuitis, exten-
do manum meam & nemo advertit;
25 Sed [l] 'abstrahitis vos ab omni consilio
meo, & correctioni meæ non acquiescitis:
26 Ego quoque in calamitate vestra 'ridebo,
subsannabo cùm advenerit [m] id quod expa-
vescitis:
27 Cùm advenerit tanquam 'fremebunda va-
statio id quod expavescitis, & calamitas ve-
stra tanquam turbo adventaverit; cùm irru-
erit in vos oppressio & angustia.
28 Tunc invocabunt me, sed non exaudiam;
'mane quærent me, sed non invenient me:
29 Propterea quòd oderunt scientiam, & re-
verentiam Jehovæ non elegerunt;
30 Non acquieverunt consilio meo, contem-
nentes omnem correctionem meam.
31 'Sic 'comedent de fructu viæ suæ, & ex
consiliis suis saturabuntur.
32 'Nam 'quies fatuorum interficiet eos, &
tranquillitas stolidorum perdet eos.
33 'Qui verò auscultat mihi habitabit secu-
rè, id est, tranquillus 'a pavore mali.

7 *Reverentia*] propositio summam & argumentum continens novem priorum capitum. Omnis, inquit, scientia nostra quam ad sapientiam & eruditionem spectare diximus, duobus capitibus continetur: unum est, & quidem primarium, reverentia Dei, quæ fons est sapientia, & adinde ad omnem [illegible] alterum, prudentia sive informatio vitæ nostræ ad sapientiam & eruditionem propter reverentiam Dei, ab qua [illegible] fonte profluunt sapientiæ & eruditionis rivi. Hæc ut ita [illegible], facit [illegible] a Schelomo in hoc libro frequentata, cujus umbra ferè sunt [illegible], [illegible] dicat, sunt & [illegible] scientiæ est reverentia Jehovæ, tamen [illegible] sive rivi [illegible] ex eo sunt sapientiæ & eruditionis [illegible]; stulti [illegible] eruditionis [illegible] sapientiæ spernunt, quia non agnoscunt fontem neque [illegible]. Ex [illegible] propositione summa [illegible] omnes hortationis & dehortationis loci, qui postea sequuntur. Nam sapientiæ quidem traduntur documenta quatuor cap. primis, prudentiæ verò ad comparandam & tenendam sapientiam cap. 5. & sequente; ac tum demum con[illegible] opponitur capit. 7. 8. & 9. 8 *Audi fili mi*] primum documentum eruditionis & sapientiæ, eam a nobis audiendam & tenendam esse: quod his duobus capitibus exponitur. Ac primùm quidem proleptice hoc versu, eruditio & sapientiæ doctrina commendatur; deinde verò per ὑστέρωσιν tractantur copi[illegible] eruditio sive revocatio a malo, toto hoc capite inde a versu 10. quàm provocatio ad sapientiam, capite 2. *Fili*] ut Psalm. 34. 12. Huic autem gra[illegible] appellationi respondent parentum nomina, id est, patris & matris, quæ Deo & sibi tribuit Schelomo. *Neque deseras*] sed constantissimè teneas.

9 *Nam adjectio*] ætiologia hortationis, quæ copiosè secundo capite expli[illegible] hortationis argumentum hi duo versus continent. *Adjectio*] [illegible] gratiosa Deo & hominibus, infrà 3. 4. Respicit autem ad puerorū studia; qui [illegible], muneribusq; liberaliter adducuntur, sic homines promissionibus Dei. d Heb. *gratia*. 10 *Fili mi*] explicatio secundæ partis prolepseos, nimirum [illegible] & avocamenti a malo, usque ad versum 16. cujus argumenta sunt duo; [illegible] ab ipsius naturæ documentis, usque ad versum 20. alterum, documentis [illegible] Dei per verbum, inde usque ad finem capitis. *Si pellicere*] [illegible] versibus proximè sequentibus exponitur, *Ne acquiescito*] id [illegible] assentitor, neque aurem advertito: ut exponitur ver. 15.

11 *Veni nobiscum*] familiaris prosopopœia, qua commodissimè figuratur [illegible] improbitas alienam vitam bonaque sibi arrogantium, tum fraude, hoc [illegible], tum apertis viribus, versu sequente. *Impunè*] id est, nemine percipiente [illegible] a nobis: adeò arroganter Deo & hominibus obloquuntur [illegible] accipitur hæc particula Ijobi 9. 17. & infrà 23. 29. 12 *Absorbebimus*] [illegible] hyperbole. e Heb. *cisternam*. 13 *Omnem*] suasionis [illegible] specie utilis. f Heb. *inveniemus: sic hoc libro passim*. 14 *Sortem* [illegible], partem communis prædæ nostræ tibi recipies sorte nobiscum ex [illegible] lectio a legitima negotiatorum societate. *Marsupium*] id est, [illegible] hanc societatem: sic concluditur hortatione illorum sermo.

15 *Ne ambulato*] id est, ne te consociato palam, aut clàm. 16 *Quia pedibus*] [illegible] argumentum a justo, quod inter homines coli postulat [illegible] q. d. injusti sunt, te autem natura vetat injustum esse. 17 *Frustra*] secundum argumentum ab incerto, q. d. utcunq; sibi videantur esse certi de potiun[illegible] non magis confirmare possunt se effecturos consilia sua, quàm an[illegible] aves prætervolantes & observantes retia. *Ante oculos*] i. [illegible] homines plerumque observant, tum Deus hominum custos semper. g [illegible]. 18 *Præterea*] tertium argumentum a funesto ipsorum [illegible] quod sibi comparant ipsi malo suo: ut Psalm. 7. 13. & sequentibus, ac a[illegible]. 19 *Ita se habent*] conclusio superiorum argumentorum per a[illegible] expli[illegible]. *Cœtus*] id est, societates & corpora (ut jurecon[illegible]) convenientium; ut Gen. 37. 25. *Omnium*] quasi dicat, nemo [illegible] effugere exitium potest, & inevitabile est judicium Dei [illegible] cum ver. 17. h Heb. *quæstuosi quæstus*. i Heb. *d*-[illegible]

k Heb. *sapientiæ foris recantant*.

20 *Summa sapientia*] secundum genus documentorum ut observatum est in ver. 10. in quo Schelomo, per prosopopœiam inducit sapientiam Dei homines accedentem & proponentem consilium Dei, usque ad finem capitis. Est autem Christus summa hæc sapientia, de qua hîc & capite 8. agitur, ipsissima Dei sapientissimi sapientia, in qua reconditi sunt omnes thesauri sapientiæ, & intelligentiæ, & per quā sapientiæ rivi in homines diffunduntur verbo. Quamobrem honoris causa plurali numero dicitur sapientiæ. quasi dicas, tota sapientia, & omnis sapientiæ autor. *Foris*] id est, ubiq; & palam, quod sequentia continent. *Recantat*] id est, subinde & indesinenter proclamat.

21 *In summo*] id est, ex edito loco, ubicunque maxima est frequētia: sumpta locutio a concionū ritu. *Ad fores portarum*] vide Gen. 34. 20.

22 *Quousque*] hujus orationis partes sunt tres: revocatio ad resipiscentiam, duobus versibus; denuntiatio in futurum, a ver. 24. usque ad 31. & conclusio summam complectens judiciorum Dei, duobus ultimis. Resipiscentiæ autem locus continet increpationem mali, hoc versu; & hortationem ad amplectendum promissum bonum, seq. versu. 24 *Quandoquidem*] secunda pars, denuntiatio contra cerebrosos contemnentes sapientiam Dei: cujus causa duobus versibus continetur, minæ sequentibus. l Heb. *abstrahitis omne consilium meum a vobis: hypallage, ut infrà* 4. 15. 25 *Abstrahitis vos*] id est, rebellione vestra abjicitis consilium, quod vobis propono ad salutem vestram: sic infrà 4. 15. 26 *Ridebo*] id est, non curabo vos: ut Psalm. 2. ver. 4. humanitus dicta. m Heb. *pavor vester: sic seq. ver.* 27 *Fremebunda vastatio*] id est, furens nimbus aut grando maxima vi irrumpens subitò. Significat enim hæc vox repentinam & frementem rupturam rei cujuslibet, quicquid obvium est perrumpentis atque devastantis: ut Ijobi 30. 14. & Jechezkel. 38. 9. 28 *Mane quærent*] id est, diligentissimè & indesinenter. quasi dicat, inde ab aurora. 31 *Sic*] nimirum neglecti & derelicti a me. *Comedent*] id est, malum quod severunt metent ad satietatem: metaphora, ut infrà 22. 8 32 *Nam*] conclusio exponens summam judiciorum Dei contra improbos, hoc versu; & erga bonos per antithesin, sequente versu: qua docet Deus exitium improborum ab ipsis esse ut Hosch. 13. 8. *Quies*] i. constans & pervicax illorum residentia in malo, in quo sibi allubescunt & omnem prosperitatem pollicentur: ut Jirmejæ 48. 11. & Tzephanjæ 1. 12. 33 *Qui verò*] altera pars antitheseos, μεταβατικὴ sive transitiva ad hortationem sequentis capitis.

A pavore] non autem tantùm a malo: adeò confirmabitur illorum animus promissionibus, & defendetur virtute Dei.

CAPUT II.

Schelomo hortatur ad reverentiam Dei, fidem, & sanctificationem, adductis promissionibus ejus de bono & salute nostra, ac liberatione ab omni malo.

1 'FILI mi,'si acceperis dicta mea, & præ-
cepta mea reconderis apud te,

1 *Fili mi*] Hoc toto capite proponit Schelomo hortamentum sive provocationem ad bonum, quam alteram esse partem documenti prioris diximus suprà capite 1. ver. 8. Sunt autem hujus hortationis partes summæ tres: prima hypothetica sive conditionalis propositio officii nostri. versibus quatuor; secunda, expositio salutarium promissionum, quas obsequentibus denuntiat & præstat dominus, inde usque ad versum 22. tertia, conclusio, duobus versib. ult. *Si acceperis*] conditio κλιμακωτικὴ in qua gradatim assurgit Schelomo per singulas partes officii nostri: ut doctrinam percipiamus, perceptam teneamus, hoc versu, & amplius percipiendæ tenendæq; operam dēmus diligente attentione, sequente versu, precibus, versu 3. & labore omni, studio, atque industria, versu 4.

3 *Si prudentiam*] id est, Deum adieris castè pro consequenda prudentia, ut Schelomo fecisse legitur 1. Regum 3.6. & sequentibus, & faciendum docet Jacobus 1.5. sic enim accipiendum esse ostenditur versu 6.

5 *Tunc intelliges*] expositio promissionum, quæ certissimè conjunctæ sunt pietati quam modò delineavit Schelomo. Sunt autem promissiones duplices, aliæ in cõmunicatione bonorum positæ, usque ad versum 11. aliæ in propulsatione mali, usque ad 21. Rursum bonorum communicatio duplex promittitur, primùm reverentiæ & fidei in Deum, quæ caput est sapientiæ nostræ, & suas promissiones habet, usq; ad ver. 9. prolepticè hoc versu contentas: deinde obsequii & sanctimoniæ per fidem, inde ad ver. 12.
Reverentiã Jehovæ] a quo acceperis, & amplius deinceps sperabis te accepturum: prius membrum prolepseos, quod explicatur ver. 6.

Agnitionem Dei] id est, hac fide & reverentia præditus experieris te agnosci a Deo: secundum membrum prolepseos, quod exponitur ver. 7. & 8.

a Heb. *invenies: ut sup.* 1.13.

7 *Repositum habet*] id est, adeò agnoscit Deus & curat

2 *Si attendendo ad sapientiam aures tuas, in-*
clinaveris animum tuum ad intelligentiam:
3 Quin etiam 'si prudentiam inclamaveris, ad
intelligentiam edideris vocem tuam;
4 Si quæsieris eam velut argentum, & tan-
quam abditos thesauros scrutatus fueris e-
am:
5 'Tunc intelliges 'reverentiam Jehovæ, &
'agnitionem Dei [a] consequeris.
6 Nam Jehova dat sapientiam, ex ore ejus
scientia & intelligentia *procedit*:
7 'Repositum habet pro rectis [b] quicquid
revera est; scutum pro ambulantibus [c] inte-
grè,
8 Custodiendo itinera juris: & viam eorum
quos benignè accepit conservat.
9 'Tunc intelliges justitiam, & jus; & [d] quic-
quid rectum *est*, 'omnem orbitam bonam:
10 'Cùm venerit sapientia in animum tuum,
[e] & scientia menti tuæ amœna erit:
11 'Solertia observabit te, intelligentia cu-
stodiet te,
12 Eripiendo te 'a via mali, a [f] viris loquen-
tibus perversitates,
13 Qui derelinquunt 'itinera recti, ut ambu-
lent per vias' tenebrarum,
14 Qui lætantur faciendo malum, exultant in
perversitatibus [g] pessimis,
15 Qui itineribus suis perversi sunt, & præ-
fracti orbitis suis:
16 Eripiendo te a muliere extranea, ab alie-
nigena quæ [h] dictis suis blanditur,
17 Quæ derelinquit 'ducem adolescentiæ suæ,
& 'fœderis Dei sui obliviscitur:
18 (Nam 'propendet ad mortem domus e-
jus, & ad 'expertes vitæ orbitæ ejus;
19 Quicunque adeunt eam, non revertuntur,
'neque assequuntur itinera vitæ)
20 'Ut ambules per viam bonorum, & itine-
ra justorum observes.
21 'Nam recti 'inhabitabunt terram, & inte-
gri reliqui fient in ea:
22 Improbi verò e terra excindentur, & perfi-
dè agentes avellentur ex ea.

rectos, ut omnibus in dies augeat illos, & virtute servet. b Heb. *essentiam*.
c Heb *integritatis*. 9 *Tunc intelliges*] alterum genus promissi boni, ut observatum est in ver 5. d Heb *rectitudines: ut supra* 1.3. *Omnem orbitam*] id est, rationem bene & sanctè instituendæ vitæ. 10 *Cùm venerit*] id est, cùm superiorem promissionem & doctrinam acceperis de reverentia Dei, hac posteriore abundabis. e Heb. *& scire animæ tuæ amœnum erit*. 11 *Solertia*] alterum promissionum genus de propulsatione malorum omnium spiritualium & corporalium, quæ alioqui impendent bonis tum per maleficia, tum per allectamenta: quorum illa viro, usque ad ver. 16. hæc mulieri tropicè attribuuntur. quasi dicat, Deus te ea solertia & intelligentia instruet, qua tibi caveas ipse a malis omnibus: quæ totam vitam tuam ita labefactare tentant, ut scelerati ganeones & meretrices provocant lubricum adolescentiæ. 12 *A via mali*] id est, de pravata vita, in quam naturæ infirmitate laberis, & improborum dictis factisque provocaris. f Heb. *viro loquente: enallage numeri*. 13 *Itinera recti*] i. illustria & spectata, quæ lucem amant, neque arguuntur ab ea: ut loquitur Apostolus Ephes. 5.13. *Tenebrarum*] id est, obliquas, ac proinde lucifugas: ut ad Rom. 13.12. g Heb. *mali*. h Heb. *dicta sua emollit*. 17 *Ducem*] id est, justum maritum suum: periphrasis. *Fœderis Dei*] id est, conjugalis pacti inter ipsos conventi autore Deo: ut Maleaci 2.14. 18 *Propendet*] id est, lethalis est & perniciosa: periphrasis. *Expertes vitæ*] id est, mortuos & sepultos: ut Psal. 88.11.
19 *Neque assequuntur*] id est, non revivìscunt, aut in vitam redeunt: periphrasis. 20 *Ut ambules*] id est, vitam bene instituas: antithesis ad superiora respiciens, qua munitur ad conclusionem via. 21 *Nam recti*] conclusio asserens justitiam judiciorum Dei, duobus membris antithetis: ut supra 1.32. & 33. *Inhabitabunt*] ut Psalm. 37.29.

Caput III.

Schelomo pios ad reverentiam Dei, fidem, & obsequium, ac sui abnegationem vocat elegantissimis promissionibus: & confirmatis illis autoritate Dei, ab omnibus mundi istius avocamentis dehortatur proposita veritate judiciorum Dei.

1 'FILI mi, doctrinæ meæ ne obliviscaris;
sed præcepta mea custodiat [a] animus tu-
us:
2 Nam longitudinem dierum [b] annosamque
vitam, 'cum pace adjicient tibi.
3 'Benignitas & fides ne derelinquant te;
'alliga eas faucibus tuis, inscribe eas tabu-
læ cordis tui:
4 'Ita [c] consequere gratiam, & [d] successum
optimum; ante oculos Dei & hominum.
5 'Fiduciam habe in Jehova ex toto animo
tuo: intelligentiæ verò 'tuæ ne innititor.
6 ‖ In omnibus viis tuis agnosce eum, & ipse
diriget itinera tua.
7 Ne esto sapiens [e] judicio tuo; reverere Je-
hovam, & recede a malo.
8 [f] 'Salutare *id* erit umbilico tuo, & 'irrigatio
ossibus tuis.
9 Honora Jehovam de substantia tua, & 'de
præcipuo totius proventus tui:
10 ‖ Ita implebuntur horrea tua saturitate, &
musto lacus torcularii tui perrumpent.
11 ‖ Eruditionem Jehovæ, fili mi, ne spernito,
neque tædeat te correctionis ejus:
12 ‖ Nam quem diligit Jehova corrigit; & qui-
dem ut pater filium, *cui* bene vult.
13 'Beatus homo *qui* consequitur sapientiam,
& homo 'qui provehit intelligentiam:
14 ‖ Melior enim *est* negotiatio ejus negotia-
tione argenti, & auro effosso proventus e-
jus:
15 Pretiosior *est* carbunculis, & omnia oble-
ctamenta tua non possunt æquari ei.
16 'Longitudo dierum in dextera ejus *est*, in
sinistra ejus divitiæ & honor:
17 Viæ ejus viæ *sunt* amœnitatis; & omnes
semitæ ejus, pacis:
18 'Arbor vitæ est prehendentibus eam, de-
nique tenentium eam beatur *quisque*.

1 *Fili mi*] Secundum documentum sapientiæ hoc caput cõtinetur, quo Schelomo docet, primum veram legem omnis sapientiæ positam esse in Dei reverentia, fide, atque obsequio, abnegatis sensibus & studiis carnis nostræ, usque ad versũ 13. deinde bonorum promissionem adducit, quæ ad nos ex illa fiducia in Deum perveniunt, inde usque ad versum 27. postremò studia contraria reprehendit & ab illis dehortatur proposita justitia judiciorum Dei, ad finem usque. Est autem his duobus versibus primis commune exordium horum documentorum quæ diximus, hortationum promissionumque summam complectens.
a Heb. *cor: sic deinceps*.
b Heb. *annosq; vitæ*.
2 *Cum pace*] id est, omnis generis prosperitate, ut alibi passim.
3 *Benignitas*] propositio summa documenti, quasi dicat, ne committas incuria aut oblivione tua, ut benignitas & fides, quas tecum voluit communicatas Deus, dimoveantur: quod sequentia verba adumbrant allegoriis.

Alliga] i. sermone & animo eas continenter recole, ut obsequaris operenter Exodi 13.9. 4 *Ita consequere*] propositio summa bonorum ad nos pervenientium, prout deinceps exponuntur inde a versu 17. Sunt autem illa duûm generum: gratia apud Deum, & prosperitas coram hominibus. c Heb. *invenisse ver. 13.*
d Heb. *secundationem bonam: ut psal.* 111.10. 5 *Fiduciam habe*] expositio prioris propositionis quæ posita est ver. 3. ubi ostendit Schelomo ad benignitatem Dei fidemque continendam tria nobis opus esse: primum, ut nos ipsos abnegantes adhibeamus fidem integrã in Deum, agnitionem, reverentiã, atq; obsequium animo gratissimo, usque ad versum 9. secundum, ut rebus prosperis bene utamur ad honorem ejus, ver. 9. & 10. tertium, ut rebus quoque adversis bene utentes in officio nostro informemur & crucem feramus patienter, ver. 11. & 12. *Tuæ*] i. humanæ, sive carnis, de qua Rom. 8.5. & sequentibus. ‖ 1. *Chro.* 28.9. e Heb. *in oculis tuis: ut Levit.* 13.5. f Heb. *sanatio*. 8 *Salutare*] promissio synecdochica, pro eo quod est, intus & foris, corpore & animo eris optimè affectus. Est autem hæc promissio allegorica, qua pii in Ecclesia foti cum infantibus in utero matrum versantibus comparantur: nam ut illis (inquit) alimentum subministratur umbilico ad intimas etiam partes confirmandas, sic pii in Ecclesia fide, agnitione, reverentia, & obsequio Dei pascuntur atque educantur. *Irrigatio*] id est, robur tuum, ut medulla quæ confirmat ossa; sine quo ne id quidem quod in te est valentissimum, posset quicquam: sic Ijobi 21.24. 9 *De præcipuo*] ut Maleaci 1.7. & sequentibus. ‖ *Maleaci* 3.10. *& sequentibus* ‖ *Heb.* 12.5. ‖ *Apocalyp.* 3.19.
13 *Beatus*] secunda pars, prædicans felicitatem eorum qui documenta fidei & reverentiæ Dei perceperunt, primùm ab earum præstantia, ver. 14. & 15. deinde ab adjunctis & consequentibus, inde ad versum 19. quibus subjicitur confirmatio ab autore tum hujus sapientiæ, tum bonorum omnium ad sapientiam hanc pertinentium, usque ad versum 27. *Qui provehit*] id est, promovet apud se, & proficit in intelligentia. ‖ *Psalm.* 19.
16 *Longitudo dierum*] id est, omnia bona adjuncta habet, & veluti ambabus manibus largitur. 18 *Arbor vitæ*] id est, certissimum symbolum æternæ vitæ, quam homo priùs sibi abjudicaverat neglecta reverentia Dei atque obsequio, Genes. 3.

19 ' Jehova sapientiâ fundavit terram, statuit
cœlos intelligentiâ:
20 Scientia ejus ' abyssi diffissæ sunt, & superi-
ores nubes destillant rorem.
21 Fili mi, ne decedant ab oculis tuis, custo-
di g eam quæ verè est *sapientia*, & solertiam.
22 ‖ ' Eruntque vita animæ tuæ, & gratia ' fau-
cibus tuis:
23 ' Tunc obibis securè viam tuam, & pedem
tuum non offendes:
24 Cùm cubabis, non expavesces; sed cuban-
ti suavis erit somnus tuus.
25 Ne timeto ' a pavore repentino; & a vasta-
tione improborum, ut adveniat:
26 Nam Jehova aderit fiduciæ tuæ, & ' serva-
bit pedem tuum a captura.
27 ' Ne cohibeto bonum h ab eis qui opus ha-
bent, ' cùm est in potestate manus tuæ ef-
ficere *illud*:
28 ' Ne dicito proximo tuo, abi, deinde rever-
tere, cras enim daturus sum: cùm fuerit pe-
nes te.
29 Ne fabricator contra proximum tuum
rem malam, qui confidet securè tecum:
30 ' Ne contendito cum ullo homine immeri-
tò, nisi affecerit te malo.
31 Ne invideto ulli violento, neque eligito ul-
las vias ejus:
32 ' Nam abominationi *est* Jehovæ præfra-
ctus; apud rectos autem ' arcanum ejus *est*.
33 ' Execratio Jehovæ incumbit domui im-
probi, at habitaculum justorum benedicitur.
34 ' Quandoquidem derisores ipse ' deridet,
mansuetis autem dat ' gratiam:
35 Honorem sapientes ' possident; stolidos
verò ' tollit ignominia.

19 *Jehova*] confirmatio superiorum documentorum & promissionum ab auctore: qui ut cœlum, terram, & res omnes creavit, ordinavit, conservat, atque administrat, ita eadem sapientia in nobis promissa sua efficaturum est, ut observatum est in versu 13. Quapropter summatim superiores hortationes repetuntur, & confirmationis locis instruuntur, vers. 21. & 25.
20 *Abyssi diffissæ*] id est, fontes & flumina ex intimis terræ specubus & spiramentis manant, quasi diffindat se terra: metonymia, abyssi aquarum pro faucibus aquam manantibus.
g Heb. *essentiam*: ut suprà 2.7.
‖ Psal. 19.12.
22 *Eruntque vita*] id est, verba hæc seminarunt & alimenta vitæ æternæ atque suavissimæ: quia verbum Dei homini vivificū ac suavissimum credentibus, dicitur esse ipsa vita & gratia.
Faucibus] id est, tibi homini: metaphora a gustu.

23 *Tunc obibis*] id est, prosperè conficies quicquid agendum erit, & confectis rebus securè conquiesces: allegoria. 25 *A pavore*] id dicit, ne illum malum quod expavescimus eveniat tibi, aut certè opprimat cùm per voluntatem Dei evenerit: ut infrà 24.16. 26 *Servabit*] ne intercipiaris, aut cujus constringaris hæreásque in malis. 27 *Ne cohibeto*] postremus locus, quo hominem a studiis contrariis avocat Schelomo, ut in fide & reverentia Dei possit incedere, quasi dicat, si ritè in Deum credere ipsumque revereri cupis, cave ne in proximum (quod secunda tabula prohibetur) pecces, sive opere officium quod præstare possis recusando, duobus versibus; sive consiliis & verbis offendendo, ver. 29. & 30. sive animum ad æmulationem & imitationem improborum provocando, ver. 31. quibus modis omnibus violatur fides in Deum & reverentia. h Heb. *a dominis ejus, nimirum cohibiti boni: cujus dominum illum efficit & te dispensatorem Deus: quemadmodum hæc beneficia in scripturis appellantur* ... infrà 11.18 *& Daniel. 3 in fine, & 2. Corin 8.9. Psal. 37.1.* *Cùm est in potestate*] id est, cùm potes illis commodè benefacere. 28 *Ne dicito*] id est, ne differas beneficentiam. 30 *Ne contendito*] sive privatis jurgiis, sive litibus in ... 32 *Nam abominationi*] ætiologia superiorum documentorum, a justitia Dei & judiciorum ejus. *Arcanum ejus*] id est, intima & familiarissima benevolentiæ communicatio, prout sequentis versus membra antitheta ostendunt. 33 *Execratio*] maledictio, de qua Malachi 2.2. 34 *Quandoquidem*] conclusio ab omnipotentia & justitia Dei, hoc versu astruens justitiam judiciorum ejus, seq. versu. *Deridet*] id est, inficietur & ipsorum expectationem frustratur. *Gratiam*] i. quicquid ipsis gratum est & suave. 35 *Possident*] id est, constanter obtinent. *Tollit*] id est, momento ipsos, & ipsorum expectationem abripit.

Caput IIII.

Schelomo præcedentia timoris Dei, fidei, resipiscentiæ, & abnegationis nostri documenta confirmat ab exemplo suo: & ad sapientiam hortatus, suavissimis promissionibus revocat ab omni improborum consortio, rerumque malarum communicatione.

1 ' AUDITE filii eruditionem patris, &
attendite ad cognoscendū prudētiam:
2 ' Nam disciplinam bonam trado vo-
bis; doctrinam meam ne derelinquite.
3 ' Cùm filius essem apud patrem meum, tener
& ' unicus coram matre mea;
4 ' Docens ille me dicebat mihi; ' retineat
verba mea a animus tuus; observans præ-
cepta mea ' vive.
5 ' Acquire sapientiam, acquire prudentiam;
ne obliviscitor, neque declinato a sermoni-
bus oris mei.
6 Ne derelinquito illam, & conservabit te; di-
lige illam, & custodiet te.
7 ' Quæ caput est sapientiæ, *eam* acquire sa-
pientiam; & ' tota acquisitione tua acquire
prudentiam.
8 Extolle eam, & exaltabit te; ' honorabit te,
cùm amplexaberis eam.
9 Indet capiti tuo ' adjectionem gratiæ, coro-
nam b ornatissimam tradet tibi.
10 Audi fili mi, & percipes sermones meos:
ita multiplicabuntur tibi anni vitæ.
11 Viam sapientiæ doceo te, deduco te per or-
bitas recti.
12 ' Cùm ambulabis, nihil arctabit gressum tu-
um: etiamsi cucurreris, non offenderis.
13 Prehende eruditionem illius, ne desistito;
custodi illam, quia est ' vita tua.
14 ' Iter improborum ne ingreditor, neque in-
cedito per viam malorum.
15 c Abstrahe te ab ea, ne transito per eam;
declina ab ea, & præteri.
16 ' Nam non dormiunt *illi*, nisi malefecerint;
& eripitur somnus illorum, nisi fecerint ut
impingat *quispiam*:
17 Quia vescuntur cibo improbitatis, & vinum
d omnimodæ violentiæ bibunt.
18 ' Iter enim justorum ' simile *est* luci splen-
didæ e ' pergenti lucere; adeò ut *eorum quis-
que sit* ' stabilis diei:
19 Via *verò* improborum ' similis *est* caligini;
' nesciunt in quid impacturi sint.
20 ' Fili mi, ad verba mea attende; ad sermo-
nes meos inclina aurem tuam.
21 Ne efficiant *illi* ut recedant ab oculis tuis,
serva hæc f in animo tuo:
22 Nam *verba* vitæ sunt iis qui consequuntur
ipsa, & toti g carni cujusq; eorum h salutaria.
23 ' Supra omnem observationem ' custodi

1 *Audite*] Hujus capitis partes sunt ... ab auctoris exemplo, quatuor versibus; secunda, hortatio ad sapientiam ... 14. tertia, dehortatio a communicatione cum improbis & ... rebus pravis, inde ad finem usque. 2 *Nam disciplinam*] prior locus a ... quia bona & bona est ipsa, & bonum affert percipientibus.

... prosperaberis, neque dejicieris ullis adversis rebus: ut Psal. 1.3. & 91.11. & sequentibus. 13 *Vita tua*] id est, administra & dux ad vitam: αὔξησις. 14 *Iter improborum*] tertia pars, complectens duo interdictorum genera: unum, ne sit communicatio cum hominibus improbis, usque ad versum 20. alterum, ne sit communicatio cum rebus malis, ad finem usque: quod genus documentorum propositum est suprà cap. 1 & 3. c Heb. *abstrahe eam a te*: *ut suprà* 1.15. 16 *Nam non*] id est, ut homo iejuno stomacho vix potest indormiscere, sed subinde excitatur fame; ita sunt isti, qui maleficia cibo & potui anteponunt, ac proinde nunquam conquiescunt nisi ipsi perpetraverint maleficia, aut alios ad ea perpetranda adduxerint. d Heb. *violentiarum*. 18 *Iter enim*] ætiologia præcedentis dehortationis ex antithesi sive comparatione beatitudinis bonorū cum improborū infelicitate: unde apparet dehortationem esse ἀνταποδοτικήν. q. d. ne ingrediaris viam improborum; sed justis adjunge te: Iter enim justorum, &c. *Simile*] i. tota illorum vita illustris est, & abundat bonis: ut Psal. 97.11. & 2 Schem. 23.4. e Heb. *pergenti & lucenti usq; ad stabilem diem*. *Pergenti*] i. nunquā occidenti: ut Jesch. 60.20. *Stabilis*] i. nunquam concidat, sed semper luce Dei præeunte erectus ambulet: sic accipiendum esse docet seq. versus membrum quod huic respondet. 19 *Similis*] i. densissimis malis, velut tenebris, circumfusa est, quas nulla arte possunt effugere, quin justo Dei judicio corruant. *Nesciunt*] tantum abest ut cavere possint, atque avertere judicia Dei. 20 *Fili mi*] transitio ad alterū dehortationis genus ut dictum est ver. 14. cujus exordium trib. ver. continetur. f Heb. *in medio cordis tui*. g Heb. *carni ejus*: *syllepsis*: *ut ver*. 18. h Heb. *curationis verba*. 23 *Supra*] hujus documenti ἀνταποδοτικοῦ, sive dehortantis a malo partes sunt quatuor: prima, ut animus sit integer & purus a malo, hoc versu; secunda, ut sermones puri, sequente; tertia, ut oculi & synecdochicè sensus omnes animorum administri continentes sint, ver. 25. quarta, ut conatus & actiones omnes quas ferè pedibus scriptura tribuit ver. 26. *Custodi*] i. observa, proba, expurga ab insito malo, & ab adventitio abstine, quam studiosè fons a purgamentis & sordibus conservatur, ut ex lege 12 tabularum Romanos observasse scribit Frontinus lib. 2.

5 *Cùm filius*] posterior locus ab exemplo suo.
Unicus] id est, ante cæteros dilectus & singulari studio institutus: nam alioqui plures fuerunt filii Davidis ex eadem matre: 1. Chro. 3.5.
4 *Docens ille*] nā huic officio erga filium, Davidem maximè defuisse tum pietate illius evincitur, tum etiam confirmatur 1. Chro. 28.
Retineat] prolepsis sive propositio summa sequentium documentorū, continens præcepta & promissiones, quæ deinceps suo ordine explicantur.
a Heb. *cor*.
Vive] i. vita & promissionibus illis ut fruere: ut Gen. 20.7.
5 *Acquire*] secunda pars: in qua pronuntiat summatim hortationes & promissiones capitis primi & secundi, de sapientia & prudentia acquirenda, tenenda, amplianda, honoranda, & omnibusmodis prosequenda: ut expositum est principio capitis secundi.
7 *Quæ caput est*] id est, reverentiam Jehovæ: ut sup. 1.7.
Tota acquisitione] id est, omnia quæ habes, si opus est, exponito illius comparandæ causâ: ut Matth. 13.44.
8 *Honorabit*] ex promissione 1. Sch. 2.30.
9 *Adjectionem gratiæ*] ut suprà 1.9.
b Heb. *ornatam*.
12 *Cùm ambulabis*] id est, omnino

cor tuum: [l] nam [l] ex eo prodeunt actiones
vitæ.
24 Remove abs te perversitatem oris, & pra-
vitatem labiorum procul amove abs te.
25 Oculi tui [k] regione intueantur, & palpebræ
tuæ [k] spectent recta coram te.
26 Expende orbitam pedis tui, ut omnes viæ
tuæ stabiles sint:
27 * Ne declinato dextrorsum aut sinistror-
sum, amove pedem tuum a malo.

Nam ex eo] id est, ut fons est vivendi, ita etiam bene vivendi fontem oportet esse, at proinde sartum tectum servari ab omni malo: vide Matth. 15.18. & sequentibus. l Heb. ex eo sunt egressiones vitæ. 25 E regione] id est, recta spectent; nihil pravè, aut obliquè aut denique inconstanter: quod ad alios quoque sensus pertinere supra monuimus. Est autem allegoricum dicendi genus a viatoribus aut cursoribus, quorum oculos non discurrere oportet, sed ad iter suum sollicitè attendere. k Heb. dirigant intueri. vide Genes. 12.8. 27 Ne declinato] conclusio superiorum documentorum, quasi dicat, in omnibus rectum te exhibe & observantissimum itineris quod præscripsit Deus, Deut. 4.2. & 5.32.

Caput V.

Schelomo pios ad prudentiam hortans avocat a voluptatis carnalis libidinisque studio, perniciosissima damna exponit quæ eam consequuntur: hortatur ad bona sanctè utenda, & amandam castè colendamque uxorem, maximè propter cognitionem & judicia Dei.

1 * FILI mi, ad sapientiam meam attende,
ad intelligentiam meam inclina aurem
tuam:
2 * Ut observes [a] omnimodam solertiam, &
scientiam labia tua custodiant.
3 * Quamvis favum stillent labia extraneæ, &
mollius oleo *stillet* palatum ejus:
4 Attamen * posterius ejus amarum *est* ut ab-
sinthium; acutum ut gladius [b] bipennis:
5 Pedes ejus descendunt *ad* mortem, * *ad* se-
pulchrum gressus ejus pertinent.
6 * Iter vitæ ne expendas, * moventur orbitæ
ejus [c] te imprudente.
7 Nunc itaque filii auscultate mihi, & ne re-
cedite a sermonibus oris mei:
8 * Procul facito ab illa iter tuum, & ne ap-
propinquato ad ostium domus illius:
9 * Ut non * cedas aliis decorem tuum, & an-
nos tuos * crudeli:
10 Ut non satientur extranei [d] facultatibus
tuis, & * labores tui maneant in domo alieni:
11 Gemasque [e] tandem, consumpta carne tua
* & corpore tuo,
12 * Ac dicas, quomodo odi eruditionem; &
correctionem sprevit [f] animus meus,
13 Neque auscultavi voci doctorum meorum,
& ad docentes me non inclinavi aurem me-
am?
14 [g] Fermè versor in omni malo, * in medio
congregationis & cœtus.
15 * Bibe aquam e cisterna tua, & fluenta e me-
dio putei tui.
16 Spargant se * fontes tui foras, in plateis ri-
vi aquarum:
17 * Sint tibi [h] seorsim, ac non extraneis te-
cum:
18 * Erit scaturigo tua benedicta; * sed lætare
de uxore adolescentiæ tuæ.
19 * Sit cerva [i] amicissima, & rupicapra gratio-
sa: ubera ipsius uberent te omni tempore,
in amore ejus errato jugiter.
20 * Et quare errares fili mi cum extranea, &
amplecteretis * pectus alienæ;
21 Cùm coram oculis Jehovæ viæ cujusque
sint, & omnes orbitas ejus expendat?
22 * Iniquitates suæ capient ipsum, improbum
inquam istum; & funibus peccati sui tene-
bitur:
23 Ipse morietur [k] expers eruditionis, & * in
amplitudine stultitiæ suæ oberrabit.

1 Fili mi] Hoc capite & sequente Schelomo proponit documenta prudentiæ, quæ ad comparandum & tenendum sapientiam pertinent: itaque primùm hoc capite hominem prudentia instruit adversus illecebras voluptatis ad quam homo a natura proclivis est. Sunt autem hujus capitis partes præcipuè tres: exordium, usque ad versum 8. propositio documenti prudentissimi, inde ad versum 20. & confirmatio, ad finem usque.

2 Ut observes] id est, ut prudentia utaris in administratione sermonibusque tuis. a Heb. solertias.

3 Quamvis] hæc verba ostendunt superiori præcepto suum interdictum opponendum esse, hoc modo: attende ad me, ac non ad verba simulata & mellita exteræ: cujus dehortationis causæ redduntur post hujus versus anticipationem, nimirum quòd aliena est a piis natura, animo, religione, & vita, hoc versu; deinde quòd eventus perditionis ex ea consequuturus est, duob. sequent. tertiò quòd consilio fraudulento utitur, ver. 6. 4 Posterius ejus]. i. quod postea consequitur ex ejus communicatione: sic alludit ad corporis constitutionem, quasi mulier sit a fronte ornata, a tergo verò teterrima. b Heb. στομάτων. 5 Ad sepulchrum] id est, tam propinqui sunt ruinæ quos abducit illa, quam ii quorum pedes jam oram sepulchri attingunt. 6 Iter vitæ] id est, toto cōsilio callidè providet ne ad vitam respectes, aut animadvertas fraudes suas. Moventur orbitæ] id est, agilitate & volubilitate summa temperantur omnes actiones ejus momentis singulis ad decipiendum te: metaphora ab aurigis. c Heb. cùm non noscis. 8 Procul facito] propositio documenti prudentissimi, distincta duobus membris: unum est, hoc malum longè fugiendum esse, usque ad versum 15. alterum, bonum prudenter utendum, inde ad 20. In fuga autem mali ponitur præceptum, hoc versu: & causæ, sequentibus. 9 Ut non cedas] causæ fugiendi mali ponuntur quatuor, & quidem a rebus humanis sumptæ; amissio honoris, vitæ, bonorumque, duobus versibus; & sera nimis resipiscentia omnibus amissis, ver. 11. & sequentibus: divinæ verò causæ in fine capitis continentur. Cedas aliis] id est, honorem tuum prostituas coram omnibus etiam exteris. Crudeli] id est, marito, fratribus, agnatis, aut rivalibus; qui omni excusatione aut redemptione abjecta in te sævituri essent: ut copiosius exponitur infra 6. sub finem. d Heb. virtute tua. 10 Labores tui] id est, facultates labore partæ: metonymia. e Heb. in fine tuo. 11 Et corpore] id est, etiam toto exeso ad ossa & medullas usque: αὔξησις. 12 Ac dicas] mimesis, sive hypotyposis miseri resipiscentis serò.

f Heb. cor meum. g Heb. plenè pa[...]rum abest quin versor, &c. 14 In medio] id est, palam, effectu omnium misentium. 15 Bibe aquam] altera pars prudentis documenti, de utendo bono; cujus membra sunt duo adverso superioribus respondentia: unum, potiùs providendum esse pio, ut bonis omnibus benè utatur & angeat benedictionibus Dei, usque ad vers. 18. alterum, ut castè & continenter cum uxore vivat, si cupit in his benedictionibus confirmari, inde ad 20. Boni autem usus allegoricè cum aquis comparatus constituitur in privata utilitate, hoc versu; & benefica cum aliis communicatione versu seq. 16 Fontes tui] id est, salientes aquæ ex fonte tuo, ut sequens membrum explicat. 17 Sint tibi seorsim] id est ne committas, ut libidine adductus foras dilapides bona tua & in exteros transfundi sinas. h Heb. soli tibi. 18 Erit scaturigo] id est, affluet benedictionibus Dei, quibus utaris & benefacias aliis. Sed lætare] id est, tantùm uxore tua alacri animo contentus esto: secundum membrum documenti, auditum est in vers. 15. 19 Sit cerva] id est, quemadmodum cervus post Aristot. sydus est cervæ amantissimus, illam persequitur, illa se explet, & cum illa insanus oberrat, aut caprea mas fœminam; ita studium tuum adhibeto ad uxorem tuam: elegantissima allegoria. Est autem in his verbis eclipsis relati; ut Levit. 21.4. pro eo quod est, sit uxor tibi, ut cerva cervo: de quorum natura vide Aristot. lib. 6. de historia animalium capit. 29. & Plin. lib. 8. cap. 32. i Heb. amorum, & capra gratiæ. 20 Et quare] confirmatio superiorum documentorum: primùm a cognitione Dei, sequente versu; deinde a judiciis justissimis, duobus ultimis. Pectus alienæ] supple, ac non conquiescetes in uxore tua. 22 Iniquitates suæ] id est, ipse suis maleficiis incubans parit malum suum, & sibi restem facit. k Heb. in eruditione. 23 In amplitudine] id est, pœnas luet peccatorum suorum, & nunquam consequetur bonum, sed vivus hærebit in perpetua morte.

Caput VI.

Schelomo in documentis prudentiæ pergēs, dehortatur pios ab inofficiosis & imprudentibus officiis, pigritia, & maleficiis: atque ad contraria studia excitans, concludit hæc documenta generali exhortatione a consequentibus bonis erga morigeros, & eventuris malis in eos qui contra venerint.

1 * FILI mi, si * spopondisti pro amico tuo;
* complosisti extraneo manum tuam:
2 * Illaqueasti te sermonibus oris tui, ca-
ptus es sermonibus oris tui.
3 Fac istud * jam, fili mi, & * eripe te, quando-
quidem * convenisti in manum proximi tui:
age, subjice te, & [a] * interpella proximū tuum.

1 Fili mi] Schelomo hoc capite proponit tria documenta prudentiæ in administratione nostra: primum est de imprudentibus & inconsyderatis officiis, usque ad versum 6. secundum, de omissis & neglectis officiis, usque ad 12. tertium, de nequitia a justis officiis suis discedente, usque ad 20. postremò hæc prudentiæ documenta concludit hortatione ab adjunctis & consequentibus bonis; contrariaque dehortatione propter eventura mala, inde ad finem usque. Est autem primum hoc documentum de fugiendis inofficiosis officiis, proprium πολυπραγμόνων, qui non observata facultate sua & officio erga suos, aliis imprudenter officiosi esse cupiunt: quod fidejussoris specie hoc loco intelligendum est. Spopondisti] id est, fidejussisti pro altero, quasi dicat, ne temerè fidejubeto; aut si fidejusseris, mox fidem liberato: nam ut planè non fidejubeatur pro ullo non vetat Schelomo; cùm hoc & bonorum exemplis confirmetur Gene. 42. 37. & 43.9. & doceatur Ecclesiast. 29.19. Complosisti] id est, jungens dexteram dedisti fidem: synecdoche. 2 Illaqueasti te] id est, imprudens tibi laqueum periculosum induisti. 3 Jam] id est, quam primùm: ut duo sequentes versus explicant. Eripe te] duobus modis qui sequuntur: te submittendo ei cui dedisti fidem, & eum urgendo pro quo fidejusseras. Convenisti in manum] i. manus complosione conventionem iniisti cum amico ut fidejuberes pro eo: ut ver. 1. sic convenire in fœdus Jeremeiæ 34.10. a Heb. dominum age in proximum tuum: ut Jeschah. 3.5. Interpella] id est urge ut fidem tuam liberet.

4 Ne

4 Ne concedito somnum oculis tuis, aut dor-
mitationem palpebris tuis.
5 Eripe te ut caprea e manu *venatoris*, & si-
cut avis e manu aucupis.
6 'Abi ad formicam, o piger; aspice 'vias e-
jus, & sape.
7 'Cùm non sit illi ductor, moderator, aut
dominator;
8 Comparat æstate cibum suum, comportat
per messem escam suam.
9 Quousque piger jacebis? quando surges a
somno tuo?
10 [b] Pauculis somnis, pauculis dormitatio-
nibus, paucula complicatione manuum cu-
bando;
11 Interea advenit 'tanquam viator expedi-
tus paupertas tua, & egestas tua tanquam
[c] vir clypeatus.
12 'Homo nequam, vir nihili, 'ambulat [d] per-
verso ore.
13 'Nictat oculis suis; verba facit pedibus su-
is; docet digitis suis:
14 'Omnimoda perversitate insidente [f] ani-
mo suo, fabricatur omne malum omni tem-
pore; contentiones immittit.
15 Idcirco repentè 'adveniet calamitas ejus;
ita subitò diffringetur, ut non sit curatio.
16 'Sex ista odit Jehova, imò septem abomi-
nationi *sunt* animæ ejus:
17 'Oculi elati, lingua [g] fallax; manúsque ef-
fundentes sanguinem innocentem:
18 Animus qui fabricatur cogitationes [h] ini-
quas: pedes [i] festinanter currentes ad ma-
lum:
19 Constans mendacia testis falsus, denique
immittens contentiones 'inter fratres.
20 ‖'Custodi, fili mi, præceptum patris tui; ne-
que deserito doctrinam matris tuæ:
21 ‖Alliga ea cordi tuo jugiter, annecte ea
faucibus tuis.
22 Quocunque itabis, *illa* deducet te; cùm cu-
babis, observabit te: cùm experrectus fue-
ris, illa confabulabitur tecum;
23 ('Nam lucerna præceptum est, & doctrina
lux; viaq; vitæ correctiones [k] erudientes)
24 'Ad servandum te a muliere [l] malefica, a
blanditia linguæ alienæ.
25 'Ne desyderato pulchritudinem ejus
cum animo tuo, neque capiat te palpebris
suis:
26 'Nam propter mulierem meretricem *de-
venitur* usque ad frustum panis: etiam 'uxor
viri animam pretiosam 'venatur.

6 *Abi ad formicam*] ... documen- ... de fugienda of- ficiorum negligen- tia; quæ transfertur ... liberan- de, quasi dicat, ne ... otii ... cu- ... deceptus ... sed re- spice ad te, abi, &c. *Vias ejus*] i. ratio- nes agendi singula- res, de quibus plura Aristot. lib. 9. de hi- storia animalium cap. 38. & Plin. lib. 11. cap. 30. 7 *Cùm non sit*] id est, non habeant ex suo numero qui præ- sit sibi, & suas actio- nes disponat atque moderetur; sed æ- quabilitatem inter se colant in rebus & officiis: ut Aristote- les ipse narrat lib. 1. de historia animal. cap. 1. b Heb. *pauco som- norum, pauco dormi- tionum, pauco com- plicatione*. 10 *Pauculis*] id est, tantisper dum pau- culam quietem su- mis, et in quidem di- cis concessio ironi- ca. 11 *Tanquam via- tor*] id est, involat in ... cogitatio- nem; & quidem tanta vi, ut nulla fa- cultas illius propul- sandæ tibi superfutu- ra sit. c Heb. *vir clypei*. 12 *Homo nequam*] ... documen- tum de fugienda ne- quitia: qua describ- ... usque ad versum 19 ... infe- licitas illius, ver. 15 & Dei odium ver. 16 & sequentibus. *Ambulat*] id est, ... perversus est ... corpore, & ... perversi- ... homi- ...

d Heb. *perversitate oris*. 13 *Nictat oculis*] id est, nihil rotundè eloquitur, om- nia corporis membra ad falsitatem componit: ut infrà 10.10. e Heb. *eversi- onum*. f Heb. *cordis: sic deinceps*. 15 *Adveniet calamitas*] ut suprà 1.27. 16 *Sex* ... ad nequitiam, cujus suprà meminit, pertinentia. 17 *Oculi elati*] id ... synecdochicè a signo: sic deinceps mendax, sanguinarius, fraudu- ..., maleficus, perjurus testis, rixarum autor: ut de Paulo illo legitur apud ... lib. 14. qui propterea catena dicebatur. g Heb. *falsitatis*. h Heb. ... i Heb. *festinantes currendo*. 19 *Inter fratres*] id est, etiam inter con- ... ‖ Suprà 1.8. 20 *Custodi*] conclusio documentorum prudentiæ, ... hortationem propter bonum nostrum, usque ad vers. 23. dein- ... a rebus contrariis propter malum, ad finem usque. ‖ Suprà 3.3. 23 *Nam lucerna*] id est, cœlestia hæc documenta prælucent cre- ... ad vitam æternam: ut Psalm. 19.9. & 119.105. k Heb. *eru- ...*. 24 *Ad servandum te*] id est, continendum ne aut voluptate carnali ab- ... quæ hoc capite proposita sunt synecdochicè: quasi dicat, ... illecebris voluptatis & omnibus impedimentis officii tui in- ... l Heb. *mali*. 25 *Ne desyderato*] alterum membrum con- ... est in versum 20. 26 *Nam propter*] causa dehortationis, scor- ... bona & vitam exhaurit: quæ proleptice dicta sequentibus exor- ... *Uxor viri*] id est, juncta viro, sive maritata; ide̅que ad- ... *Venatur*] id est, venatione intercipit: ut Jechezkel. 13.18.

27 'An accepturus esset quisquam ignem in
sinum suum, & vestes ejus non adurerentur?
28 An ambulaturus esset quisquam super pru-
nas, & pedes ejus non cremarentur?
29 Ita *est* qui congreditur cum uxore proximi
sui: 'non relinquetur impunis quisquis teti-
gerit eam.
30 'Non [m] afficitur contemptu fur; qui fu-
ratur ad explendum animum suum, cùm e-
surit:
31 Sed deprehensus, rependit 'septies: 'qua-
libet substantia domus suæ reddit.
32 'Adulterans *autem* mulierem *est* [n] de-
mens: 'perditurus [o] se ipsum, ipse faciat
istud.
33 'Plagam & ignominiam [p] consequetur,
probrumq; ejus non delebitur:
34 'Nam zelotypiæ *mesi* æstus viri; ideo non
utitur clementia 'die ultionis:
35 Non habet rationem ullius redemptio-
nis; neque acquiescit, quamvis [q] multa ad-
hibeas munera.

27 *An accepturus*] exornatio superioris ætiologiæ primùm a similitudine ignis, ut Ijobi 31.12. his tri- bus versibus; deinde a comparatione furti cum adulterio, versu 30. & sequentibus. 29 *Non relinque- tur*] id est, neque jura humana effugiet, ne- que judicium Dei, qui scortatores & ad- ulteros damnabit, Heb. 13.4. 30 *Non afficitur*] comparatio exagge- rans indignitatem adulterii a conse- quentibus malis, hoc modo: furi qui ege- stati suæ consulit fur- to, neque vita neque honor adimitur: ne tum quidem cùm fur- ti tenetur manifestò, aut sæpius in factum recidit, sed satis est justo rei ablatæ domino, ut redhibeat rem suam ex lege; honorem verò & vitam ejus minimè persequitur: adulteri autem conditio planè diversa est: nam peti- tur illius vita, honor, &c. publico & privato jure, si vel semel evincatur adulte- rii, & res viro aut agnatis vindicibus innotuerit. m Heb. *contemnunt: ut Ijobi* 7.3. 31 *Septies*] id est, sæpius, quoties peccaverit: ut Psalm. 12.7. *Qualibet subst.*] i. ita cum domino rei furtivæ paciscitur & componit; ut quicquid in fa- cultate sua habet res aut personas, offerat ad compensandum damnum arbitratu ejus; honorem autem vitamque integram servat. 32 *Adulterans*] ἀνταπόδοσις sive accommodatio elegans comparationis, quæ proleptice hoc versu posita se- quentibus exornatur. n Heb. *defectus corde: ut infrà 7.7.* *Perditurus*] venustis- sima concessio ad puerum informandum accommodata. q. d. si salutem cupis, ne facito istud: finito eos facere qui omni animi impetu incumbunt in perditionem sui, facultatum, honoris, vitæ, omnium denique quibus in hac vita fuissent usuri. o Heb. *animam suam*. 33 *Plagam*] id est, ipsum corpus adulteri plagis ex- ponetur, & vita ignominiæ perpetuæ. p Heb. *inveniet*. 34 *Nam zelotypia*] id est, ipsum adulterum petet vir aut vindex quilibet, ac non acquiescet pretio: ut supra 5.9. *Die ultionis*] id est, cùm primùm oblata est ulciscendi ratio: ac pro- inde non sinitur adulter sæpius relabi in scelus, quod de fure dixerat suprà ver. 31. q Heb. *multiplices munus*.

Caput VII.

Schelomo hortationes ad sapientiam & pruden- tiam confirmat, adducta experientia, quam obser- vavit in conditione miserorum lenociniis volup- tatis inservientium, & funesto illorum exitu.

1 ‖'FILI mi, observa sermones meos; &
præcepta mea recondе apud te:
2 ‖Observans præcepta mea vivo, do-
ctrinamque meam ut 'pupillam oculorum
tuorum.
3 'Alliga ea digitis tuis, ‖ inscribe ea tabulæ
cordis tui.
4 'Dic sapientiæ, soror mea es, & affinem
prudentiam voca;
5 Ut servet te a muliere extera, ab aliena
[a] sermonibus suis 'blandiente.
6 'Nam per fenestram domus meæ, ex fene-
stella prospectans,
7 Vidi inter fatuos, animadverti inter filios
puerum [b] dementem:

‖ Suprà 2.1. 1 *Fili mi*] His tri- bus capitibus adhi- bet Schelomo confir- mationem documen- torum sapientiæ & prudentiæ, quæ ha- ctenus posita sunt. Est autem confirma- tio duplex; una, ab exemplo, quod ipse confirmat testimonio suo, hoc capite; al- tera a testimonio Dei & sapientiæ ip- sius æternæ, duobus sequentibus. Itaque hujus capitis partes sunt tres; prima, ex- ordium, usque ad vers. 6. secunda, narratio, usque ad 24. postrema, conclusio ἀποτρεπτικὴ sive dehortatoria, ejusdem cum exordio argumenti, reliquis versibus. ‖ Vt suprà 4.4. 2 *Pupillam*] id est, studiosissimè: ut Psalm. 17.8. 3 *Alliga*] id est, continenter exerce, & revolve: vide Exod 13.9. ‖ Suprà 3.3. 4 *Dic sapientiæ*] id est, sapientiam prudentiamque germanè colito, & adjungito te ei quàm familiarissimè: metaphora. a Heb. *sermones suos molliente: ut suprà 2.16.* 5 *Blandiente*] ut suprà 5.3. & 4. Hæc autem synecdochicè de omni vo- luptaria & depravata vita intelligenda sunt. 6 *Nam*] narratio elegantissi- ma, ut dictum est in versum 1. b Heb. *defectum corde: ut suprà 6.32.*

8 Qui-

8 Qui transiens per vicum juxta angulum
illius,'via ad domum illius gradiebatur.
9 'Crepusculo,vespere diei; c nigra nocte, &
caliginosa *animadverti*,
10 Cum ecce mulier *processit* obviam ei; or-
natu meretricio, & ' d circumspecta ani-
mo.
11 (*Quæ* 'strepera est & 'contumax, 'in cu-
jus domo non e hærent pedes ejus:
12 f Modò foris, modò in plateis;aut 'prope
quemque angulum insidiatur)
13 Et prehendens eum osculata est eum; 'ob-
firmansq; vultum suum,dixit ei,
14 'Sacrificia eucharistica apud me *sunt*, ho-
die reddidi vota mea:
15 Idcirco prodii obviam tibi; studiosè quæ-
rendo faciem tuam,commodè invenio te.
16 'Cadurcis instruxi spondam meam; g *vari-
am* emblematis, h linteis 'Ægypti.
17 Suffivi cubile meum; myrrha, santalis, &
cinnamomo.
18 'Age, incumbamus ubertim amoribus ad
matutinum usque; nos ipsos exhilaremus a-
matoriis.
19 Nam 'non *est* vir domi suæ, abiit via i lon-
ginqua:
20 Loculum pecuniæ accepit in manum su-
am: die stato redibit domum suam.
21 Flexit eum multitudine ' disciplinæ suæ,
k blanditia labiorum suorum impulit eum.
22 'Sequitur eam subitò, tanquam bos ad
mactationem abit,'& velut l compeditus ad
'eruditionem stultorum,
23 Donec' dissecet m culter jecur ipsius, quē-
admodum festinat avis ad laqueum, nesci-
ens contra vitam suam illum esse.
24 'Itaque nunc filii, auscultate mihi; & at-
tendite ad sermones oris mei.
25 Ne declinato ad vias illius n animus tuus,
ne aberrato in semitas illius:
26 Nam multos confossos dejecit, & nume-
rosi *sunt* omnes interfecti ab illa.
27 Viæ ad sepulchrum *sunt viæ ad* domum e-
jus,descendentes ad' penetralia mortis.

Caput VIII.

Schelomo documenta sapientiæ & prudentiæ confirmat testimonio cœlesti sapientiæ æterne Dei: quę omnes homines invitans ad se, naturam suam potentissimam & beneficentissimam exponit credentibus in se; eáque confirmata ab essentia sua sempiterna atque operibus, homines ad sui studium provocat.

1 'NONNE sapientia 'clamat, & intelli-
gentia edit vocem suam,
2 In fastigio editorum locorum; per
viam; in loco multarum semitarum consi-
stens,
3 Ad latus portarum, in a aditu urbis; in in-
gressu ostiorum 'recantant ¦ dicendo,
4 'Vos, ô ' viri præstantes, inclamo; & vox
mea *plebeios* filios hominum.
5 Intelligite fatui astutiam, & stolidi b ani-
mum advertite.
6 Audite,nam c præstantia eloquar; & aper-
turâ labiorum meorum *eloquar* recta.
7 'Nam veritatem meditatam afferet pala-
tum meum,& d abominationi labiis meis *est*
efferre 'improbitatem.
8 e Justi *sunt* omnes sermones oris mei, nihil
est in eis contortum aut perversum.
9 Omnes *sunt* obvii prudenti, & recti iis qui
consequuntur scientiam.
10 Accipite eruditionem meam, ac non pe-
cuniam; & scientiam potius quàm *aurum*
effossum lectissimum.
11 ‖Nam melior *est* sapientia carbunculis, &
omnia oblectamenta non possunt æquari ei.
12 'Ego 'sum sapientia, f 'cohæreo astutiæ; &
scientiam g summæ solertiæ h præsentem
habeo,
13 'Reverentiam Jehovæ,odium mali: fastum
& elationem,viamq; mali, denique os i per-
versitatibus deditum odi.
14 'Meum *est* consilium,' & k quicquid est;
l mea *est* prudentia,meum robur.
15 'Per me 'reges regnant, & dominatores
decernunt justitiam.
16 Per me principes gerunt principatum; &
ingenui,omnes judices terræ.
17 'Ego amantes mei amo, & studiosè quæ-
rentes me inveniunt me.
18 Divitiæ & honor penes me *sunt*, substantia
m perdurans & justitia.

8 *Via ad*] contrà quam præcepit supra 5.8.
9 *Crepusculo*] id est,observavi toto noctis tempore periphrasis κατὰ μερισμόν.
c Heb.*in nigredine noctis & caligine.*
10 *Circumspecta animo*] id est, astutè circumspiciens omnes artes occultandæ fraudis suæ, ut inescet imprudentem:ut suprà 5.6.
d Heb.*custodita corde.*
11 *Quæ strepera*] παρέκβασις sive digressio ab instituta narratione, describens meretricem ad præmuniendos adolescentes.
Strepera] id est, loquax, verbis circumfluens ad persuadendum accommodatis: ut infra ver.21.
Contumax] id est Deo,legibus naturæ,honestatis, & mariti immorigera.
In cujus] id est, vaga contra officium honestæ matronæ: Judic.5.24.& Tit.2.5
e Heb.*habitant,ut inf.*8.11.
f Heb.*vicem foris, vicem in, &c.*
12 *Propè*] vide Gen.38.14.& 15.
13 *Obfirmans*] id est,impurè atque impudice perfricta fronte Deo hominibusq; mentiens: ut sequentis mimeseos verba docent.
14 *Sacrificia*] verba invitantis blandè,duobus versibus: appellat autem sacrificia synecdochicè,quod apud se habet de sacrificiis reliquū, ex lege sacrificantibus attributum. 16 *Cadurcis*] verba pellicientis a cœna adolescentem ut apud se maneat præsentium lectisterniorum commoditate,2.versibus. g Heb.*spondam segmentorum.i.segmentatam, sive tessellatam.* h Heb. *funiculo,id est,filo: metonymia.* *Aegypti*] id est,e lino Aegyptio xylino, omnibus candore molitiaq; præferendo: ut loquitur Plinius lib.18.cap.1. 18 *Age*] verba abducentis in scelus adolescentem,3.versibus. 19 *Non est vir*] confirmatio securitatis ad licentius perpetrandum scelus, a diuturna absentia viri ex longa profectione: quæ duobus signis ostenditur,seq.versu,numero pecuniæ,& diei certæ ad reditum conditione. i Heb.*versus longinquum.* 21 *Disciplinæ suæ*] ut suprà ver.11.Nam illa artifex lenociniorum comparatur magistræ,tyrunculis verò quicunque fidem adhibent illius magisterio: ut ver.sequente. k Heb.*mollitie.* 22 *Sequitur eam*] id est, demens tum ab illa trahitur in exitium suum, tum ipse ultrò inescatus ad volat: quæ duo elegantissimis comparationibus exornantur. *Et velut compe.l.*] gradatio allegorica. quasi dicat, imprudens eum meretricem sequitur. non animadvertit se lanienam ingredi,& ingressum catenis compedibusque obligari, ut ligantur boves laniandi: id est, se subire judicium capitale a Deo atque hominibus, quod nullo pacto possit effugere: ut suprà 5.&.6. l Heb.*compede.* *Eruditionem stult.*] id est, pœnam qua demum serò sapiunt stulti: periphrasis supplicii. 23 *Dissecet culter*] id est,viam aperiat effundendo sanguini, ut cùm mactatur bos. m Heb. *divisorium communis sagittarum & aliorum punctim ferientium armorum appellatio: ut Jechezk.* 21.26. 24 *Itaque nunc*] conclusio; ut dictum est suprà in versum 1. revocans a voluptatibus, metu exitii. n Heb.*cor.* 27 *Penetralia mortis*] id est, mortem æternam, abs qua revocari non possunt gradus: metaphora.

1 *Nónne*] transitio ad alterū confirmationis locum,de quo supra 7.1. per antithesin æternæ sapientiæ Dei & cœlestium documentorum ejus, cum procacissima meretrice & illius lenociniis. Continentur autem hoc capite duo; nimirum brevis narratio velut subjiciens oculis nostris occursantem Dei sapientiam,tribus versibus: deinde sacram illius concionem, ad finem usque capitis. *Clamat*] id est, palam prædicat, & nos invitat ad se fiducia & libertate summa; non autem meretriciis susurris, tempore vespertino,clam, abstrusis locis pueros imperitos dolosè sollicitat: quæ omnia sequentium versuum oppositione illustrantur,q.d. quid illam sceleratam auditis admurmurantem? & cùm se ipsam tam clara voce & illustribus documentis exponat Dei sapientia? a Heb.*ore.* 3 *Recantant*] sapientia nimirum & intelligentia: ut suprà 1.20. 4 *Vos ô viri*] sic hæc concio continet partes quatuor: exordium, usque ad vers.12. propositionem dignitatis,efficacitatis, & utilitatis suæ, inde ad 21. confirmationem ab autoritate sua sempiterna & divina,usque ad 30. & conclusionem,a vers.30.ad finem usque. Exordio autem hominum omnis generis attentionem,docilitatē,& benevolentiam captat tum a persona auditorum, usque ad versum 7.tum a natura præstante doctrinæ suæ, sequentibus. *Viri præstant.*] ut Psalm.49.3. huic autem personarum distributioni accommodatur doctrina per ὑπέρθεσιν, duobus sequentibus versibus. b Heb.*cor.* c Heb.*verba antecessorum. i. principibus digna.* 7 *Nam*] alter locus exordii a genere doctrinæ; quod vera est, justa, recta, facilis, pretiosissima, & jucundissima. d Heb. *abominatio labiorum meorum.* *Improbitatem*] id est, res falsas, quibus improbi delectantur. e Heb.*injustitia.* ‖ *Suprà* 3.15. 12 *Ego*] secunda pars concionis, propositio, qua exponit Dei sapientia primùm naturam suam, tribus versibus; deinde opera & effecta, a vers.15.usque ad 22. *Sum sapient.*] id est, quòd vos ad me revoco, non injuria facio. nam ego ea sum sine qua nemo sapit; sed in qua & per quam sapientes sunt & efficiuntur quicunque sapiunt. Hæc autem non de verbo sonante aut scripto, atque transeunte; sed de æterno illo Dei sermone Christo accipienda sunt, qui Dei potentia ac sapientia est, & factus est nobis a Deo sapientia, 1.Corinth.1.24.& 30. f Heb.*inhabito astutiam: ut suprà* 7.11. *Cohæreo astut.*] id est, sum prudentissima: periphrasis,humanitus dicta. g Heb.*solertiarum.* h Heb.*invenio.* 13 *Reverentiam*] id est, sum justissima. i Heb.*eversionum.* 14 *Meum est*] id est, sum consultissima in capiendis, & potentissima in efficiendis consiliis. *Quicquid est*] nimirum ex consilio; id est,consiliorum effectus & complementum: sic transitur ad alterum propositionis membrum. k Heb.*essentia.* l Heb. *ego prudentia: rectum pro obliquo: ut Genes.* 27.36. *& Zecarja* 7.5. 15 *Per me*] alterum propositionis membrum de operibus & effectis; quo exponit Dei sapientia omnem communicationem authoritatis, gratiæ, bonorum, gloriæ, justitiæ, sanctificationis, & vitæ æternæ ab ipsa proficisci. *Reges regnant*] id est, a me est omnis autoritas, duobus versibus, ut Daniel 2. 21. & Rom.13.1. 17 *Ego*] id est, a me est gratia Dei erga amantes me, Joan.14.21. m Heb. *antiqua.i.æterna: ut Dan.*7.9.*& sequentibus.*

19 Melior

19 Melior *est* 'fructus meus *auro* effosso, & quidem purgatissimo; & proventus meus argento lectissimo.
20 Per iter justitiæ deduco, [n] per medias semitas juris;
21 Efficiendo ut possideant amantes mei 'id quod est, denique thesauros eorum impleo.
22 'Jehova' possidebat me principio viæ suæ; ante opera sua, [o] ante ullum tempus.
23 'Ante seculum inuncta fui; 'ante principium, ante primordia terræ.
24 'Cùm nullæ essent abyssi, edita eram; cùm nulli essent fontes [p] graves aquis.
25 Cùm nondum factum esset ut montes demersi incumberent *terræ*, ante colles edita eram,
26 Adhuc non fecerat terram, aut rura: 'imò principium,' pulveres orbis habitabilis.
27 'Cùm aptaret cœlos,' ibi eram; cùm statueret ambitum in superficie abyssi,
28 Cùm 'fortificaret superiores nubes supernè, cùm roboraret fontes abyssi,
29 Cùm imponeret mari statutum suum, & aquis, ne transgrediantur *præstitutum* oris ipsius; cùm 'statueret fundamenta terræ.
30 'Cùm itaque sim apud eum,' [q] educans, & sim' deliciæ [r] quotidianæ; lætificans 'coram eo omni tempore,
31 Et lætificans in orbe habitabili' terram ejus,' atque deliciis meis filios hominum:
32 'Nunc filii auscultate mihi: beati enim *sunt qui* vias meas observant.
33 Audite eruditionem, & sapite; & ne *vos* abstrahite.
34 Beatus homo qui auscultat mihi, 'sedulò insistendo foribus meis quotidie, observando postes ostiorum meorum.
35 Nam [f] 'qui consequitur me, consequitur vitam; 'quò provehit benevolentia a Jehova.
36 At 'qui peccat in me, vim facit animæ suæ: omnes 'osores mei amant mortem.

19 *Fructus meus*] id est, quem ego cum amantibus mei communico, habitans in eis & ambulans justitiâ mea. Sunt enim hi fructus in vita quidem præsente remissio peccatorum & sanctificatio, ver. 20. in futura verò, æterna plenitudo bonorum omnium in communione Dei, ver. 21.
n Heb. *per medium semitarum.*
21 *Id quod est*] id est, quod nunquam esse desinit.
22 *Jehova*] tertia pars concionis, nimirum confirmatio, tum a natura hujus sapientiæ Dei, quòd Deus est unus æternus cum patre & spiritu sancto, usque ad ver. 27. tum ab operibus, quòd omnia cum patre creavit, conservat, atq; administrat, Joan. 1. & 5. 17. Colos. 1. 16.
Possidebat me] id est, eram apud Deum jam tum, cum creatione rerum omnium impressurus esset vestigia majestatis suæ, Joan. 1. 1. quod sequens gradatio amplificat.
o Heb. *ante tunc*: ut Psal. 93. 2.
23 *Ante seculum*] id est, in officio meo institutus sempiterno decreto Dei; ut Prophetam, sacerdotem, & regem agam, denique Ecclesiæ caput: quo nomine Messias sive Christus antonomasticè appellatur.
Ante princip.] nimirum viæ illius, ut præcedente versu. 24 *Cùm nulli*] id est, ab æterno genitus sum, quod docetur his tribus versibus. p Heb. *gravati aquarum.* 26 *Imò princip.*] id est, ne quidem cœperat: similis gradatio, ac ver. 22. *Pulveres*] id est, ne pulverem quidem aut massam creaverat, ex quo effictus & formatus est orbis. 27 *Cùm aptaret*] alterum membrum confirmationis ab operibus in cœlo, aëre, aquis, & terra: ut dictum est in ver. 22. *Ibi eram*] i. una eram atque operabar, Joan. 1. 3. 28 *Fortificaret*] i. potente verbo constitueret nubes, ut quasi doliis utribusq; contineantur firmæ. 29 *Statueret fundamen.*] id est, fundaret ut immota sit: periphrasis. 30 *Cùm itaque*] ultima concionis pars, conclusio; continens primum anacephalæosin superiorum, duobus versibus; deinde hortationem ad percipiendam sapientiam, reliquis. *Educans*] id est, res creatas conservans, ac nominatim Ecclesiam alens verbo & spiritu, in vita præsente & futura. q Heb *educando* *Deliciæ quotidianæ*] id est, cùm sim veritas & vita æterna tum suavissima in Deo, tum etiam jucundissima in æternum hominibus credentibus in me: quod universè dictum postea accommodatur futuræ vitæ, hoc versu; & præsenti, sequente versu. r Heb. *die, die: sic infrà 34. ver.* *Coram eo*] id est, homines perfundens lætitia planè divina, cùm in cœlis perfectè possessuri sunt satietatem gaudiorum, & percepturi amœnitatem ejus per magnificam communionem Christi, Psal. 16. 11. 31 *Terram ejus*] id est, rebus omnibus creatis, quæ in hac terra sunt, benedicens. *Atque deliciis*] id est, humanum genus suavissimis benedictionibus corporalibus, spiritualibusque perfundens; imprimis verò Ecclesiam, ut corpus suum, cujus servator est Christus. 32 *Nunc filii*] hortatio, alterum conclusionis membrum; qua sapientia homines ad se salutaribus promissionibus advocat, & damnosis comminationibus deterret a malo. 34 *Sedulò insist.*] id est, toto animo & tota mente requirendo me: metaphora a clientibus fores patronorum obsidentibus. f Heb. *inveniens me, invenit vitam, ut infrà 12. 1.* 35 *Qui consequitur*] id est, ego sum vita, Joan. 11. 25. Ac proinde quotquot me acceperint, nempe qui credunt in nomen meum, dat eis hanc dignitatem Deus per Christum, ut filii Dei fiant, Joan. 1. 12. *Quò provehit*] id est, quam non ipsius virtus consequitur, sed gratia Dei & benevolentia salutaris elargitur. 36 *Qui peccat in me*] id est, qui peccatis oppugnat me, itáque se alienat a benevolentia Dei: sic respondet hic versus superiori per antithesin. *Osores mei*] qui non oderunt se ipsos, & animam propter me; sed magis quærunt quæ sua sunt, quàm quæ sunt Christi.

Caput IX.

Schelomo sapientiæ Dei opus potentissimum in Ecclesia, doctrinam & eventa ex opere doctrinæ, & ejus consequentia comparat cum opere, doctrina, & eventu insipientiæ.

1 [a] 'SUMMA sapientia ædificavit' domum suam,' excisis columnis suis 'septem.
2 Mactavit [b] animalia sua; miscuit vinum suum, etiam instruxit mensam suam:
3 'Et missis puellis suis; invitat 'super pinnas, & loca excelsa urbis,
4 'Dicens isti;' quisquis fatuus, divertito huc, *quisquis est* [c] demens.
5 Venite, vescimini 'cibo meo, & bibite de vino *quod* miscui.
6 Relinquite fatuos, & vivite; incedentes per viam prudentiæ.
7 'Qui erudit' derisorem, recipit sibi 'ignominiam: & qui corripit improbum, *recipit* [d] convitium sibi.
8 ‖Ne corripito derisorem, ut non odio prosequatur te: corripe 'sapientem, & amabit te.
9 Da sapienti, ut sapiat amplius: notum fac justo, ut augeat disciplinam,
10 'Principium sapientiæ reverentiam Jehovæ, &' agnitionem sanctorum *principium* prudentiæ.
11 Nam per me multiplicabuntur dies tui, & [e] adjicientur tibi anni vitæ.
12 Si sapias, sapies' tibi: sin derisor eris, solus 'reportabis.
13 'Mulier [f] stolida 'strepera est: [g] fatua, etsi nescit quicquam,

a Heb. *sapientia sapientiarum: ut suprà 1. 20.*
1 *Summa sapientia*] Hujus capitis (quo velut quidam superiorum epilogus cōtinetur) summæ partes sunt duæ ex adverso inter se respondentes: una, de cœlesti sapientia, usque ad versum 13. altera de humana insipientia, quæ cum muliere comparatur, inde ad finem usque. Divinæ autem sapientiæ locus tres partes cōtinet: unam, de opere illius, duobus versibus; alteram de verbo humanum genus invitante ad communionem eorum quæ præparavit Christus sapientia Dei accedentibus ipsum fide, usque ad versum 7. tertiam de usu verbi communicati a Christo, qui hominibus indicitur, inde ad 13. *Domum suam*] spiritualē videlicet Ecclesiam, quam hîc inchoat Christus, in cœlis perficit. *Excisis columnis*] id est, fundavit, stabilivit, & ornavit eam absolutissimè: hæc allegoricè de sacra domo Dei dicta, sicut epulæ sequente versu, vitam æternam & gloriam figurant, quam in ea sancti percepturi sunt. *Septem*] id est, quàm absolutissimè: nam numerus septenarius in operibus Dei perfectionem notat. b Heb. *mactationem suam: synecdoche.*
3 *Et missis*] altera pars, de invitatione per administros verbi, qui cum puellis pudicis & modestis comparantur accommodatè ad allegoriam, ut eò sit illustrior antithesis illius desperatæ Thaidis, de qua ver. 13. *Super pinnas*] id est, palam & ubique, in ambitu, foro, plateis oppidi. 4 *Dicens isti*] qui mox principio concionis nominatur: hîc enim evidentiæ causa verborum ὑπερβολὴν evolvimus. Est autem hujus brevissimæ concionis ac potius invitationis summa posita in resipiscentia, cujus partes duæ; una invitatio ad convictum sapientiæ, & constantem fructum bonorum ejus: altera dehortatio, his tribus versibus. *Quisquis fatuus*] hanc ipsam invitandi formam adhibet insipientia, infrà ver. 16. sed sequentibus discrepat. c Heb *defectus corde.* 5 *Cibo meo*] id est, quem dedit mihi pater communicandum vobiscum; non autem furtivo illo, de quo infrà dicit. 7 *Qui erudit*] tertia pars de industria ab autore interposita ad explicandam superiorem invitationem; qua docetur quæ personæ omittendæ & quæ vocandæ sint, usque ad versum 10. quid docendæ, ver. 10. & quis eventus ex hac invitatione & alimento verbi consecuturus, ver. 11. & 12. *Derisorem*] id est, hominem desperatæ salutis, qui oblatrat & obgrunnit verbo salutari, ac nefariè ludificatur. *Ignominiam*] exemplum vide Matt. 11. 16. d Heb. *vitium suum.* ‖ Matth. 7. 6. 8 *Sapientem*] id est, qui animo ita est comparato ut non derideat, sed audiat sapientiam & se in ea informari sinat: ut definitur infrà 10. 8. 10 *Principium sapientiæ*] summa doctrinæ cœlestis duas partes continens; officium reverentiæ erga Deum, & communionis cum sanctis, quæ significatur agnitionis nomine. Vocatur autem utrumque principium sapientiæ & prudentiæ, quia hîc in nobis inchoantur verbo, neque antè absolventur quàm Prophetia cesset in nobis, & simus in cœlestibus cum Christo. *Agnitionem*] conjunctam studio atque officiis: ut suprà 2. 5. e Heb. *adjicient tibi annos: ut Ijobi 7. 3.* 12 *Tibi*] id est bono tuo. *Reportabis*] nimirum derisionem. quasi dicat, tua ludificatio non illi (ut putas) fraudi erit qui saluti tuæ consultum voluit; sed in te ipsum judicio Dei retorquebitur. 13 *Mulier stolida*] secunda pars capitis superiori opposita, qua exponuntur insipientiæ opera, tribus versibus; invitatio, ver. 16. & eventus consectarius, duobus versibus ultimis. f Heb. *stoliditatis.* *Strepera*] ut suprà 7. 11. g Heb. *fatuitatis.*

14 Tamen

14 *Ad ostium*] id est, ut foris meretrix impudentissim: & procacissime insidiatur & perducit imprudentes; ita insipientia stat in propatulo exposita, & plurimos abducit, multosque etiam rectà ad sapientiam tendentes inverecundè sollicitat.

h Heb. *transeuntes viâ, qui dirigunt itinera sua.*

14 Tamen sedet ad ostium domus suæ; super solium, in locis excelsis urbis,
15 Ad avocandum [h] viatores, qui *etiam* rectà eunt itineribus suis:
16 Et dicit isti, quisquis fatuus, divertito huc, & *quisquis est* demens.
17 Aquæ furtivę suaves *quidem* sunt, & cibus latebrarum amœnus;
18 Sed ignorat ille expertes vitæ illic esse, [i] in profundissimo sepulchro invitatos [k] ab ea.

16 *Quisquis fatuus*] invitatio similis in speciem ei quæ habetur, suprà ver. 4. sed abducens tamen a via sapientiæ. 17 *Aquæ furtivæ*] expositio eventus quem consequuntur ii qui auscultant insipientiæ. Est autem duplex; unus, suavitatis ad breve tempus sensum hominum titillantis; alter perditionis & mortis æternæ: ut Ijobi 20.5. & sequentibus. *Furtivæ*] id est, non justè, sed præter leges Dei & sapientiæ (in qua, per quam, & propter quam omnia facta sunt) ex perturbatione carnis comparatæ. Hoc autem fit duobus modis; sive quis rebus quas sibi concessit Deus abutatur præter voluntatem illius, sive alienis animum suum expleat: ut vulgò dictum est; dulcia esse poma cùm abest custos. *Latebrarum*] id est, qui in latebris editur, ne malum re[illegible]arguatur a luce: vide Rom. 13.12. & Ephe. 5.13. 18 *Expertes*] id est, jam in morte versari cum illam adeunt, & quamvis vivant mortuos esse, ut loquitur Apostolus 1. Timo. 5.6.

i Heb *in profunditatibus sepulchri.* *Invitatos ab ea*] & acquiescentes invitanti, synecdoche. k Heb. *ejus.*

Caput X.

Schelomo pios omnes instituens tanquam filios, bona honoreq; illis obvenire docet benedictione Dei. Quamobrem informans eos in omni pietate & officio, docet obsequium, integritatem animi, charitatē, prudentiam, beneficentiam, & modestiam in correctionibus tum adhibendis, tum recipiendis: ac postremò divinas benedictiones illis denuntiat, & sigillatim quęcunque de bonis prædicantur, illustrat improborum comparatione.

1 PROVERBIA Schelomonis. Filius sapiens lætitia afficit patrem, filius verò stolidus [a] mœstitiæ *est* matri suæ.
2 Non prosunt thesauri improbitatis, sed justitia eripit a morte.
3 Non finit esurire Jehova animam justi, substantiam verò improborum depellit.
4 Pauper *fit* qui agit [b] manu dolosa: manus autem sedulorum ditat *ipsos*.
5 Comportat in æstate filius intelligens: somno sopitus *est* in messe filius pudefaciens.

1 *Proverbia*] id est, sententiæ ethicæ ad vitæ morumque informationem, omniaque pietatis officia pertinentes. Dicuntur autem Schelomonis, quia ex variis illius scriptis concinnatæ sunt: ut diximus suprà in principium capitis primi. Continentur verò hoc capite tria documentorum genera: primum, de bonis pervenientibus ad filios pios in Deum & parentes suos, usque ad versum 8. secundum, de officiis illorum, usque ad versum 22. tertium, de causa istarum benedictionum piis obvenientium & contrà, ad finem usque: quæ tria proleptice ac distinctè tribus primis versibus hujus capitis exponuntur. *Patrem*] id est, parentes, synecdochicè; ut etiam in sequente membro. a Heb. *mœstitia matris suæ.* 2 *Non prosunt*] adversus mala irruentia & invadentem mortem, Psalm. 49. *Thesauri improbitatis*] id est, quicquid improbus improbitate collectum possit objicere ad liberationem sui. *Sed justitia eripit a morte*] etiam sine Thesauris ullis omnia mala superat, & efficit ut ne ipsa quidem mors justo sit noxia. 3 *Non finit esurire Jehova*] αἴτιον superioris versus: hæc (inquit) non homines quidem efficiunt; sed moderatur Deus qui non finit, &c. *Substantiam verò improborum*] aut illam; aut illius usum, aut benedictionem suam adimendo: quarum rationum primam subjicit sequente versu. 4 *Qui agit*] periphrasis improbi, qui segnis in officio suo res alienas malis artibus tentat avertere. b Heb. *manu doli.* *Sedulorum ditat*] id est, qui sedulò satagunt rerum suarum, & ab alienis abstinent. 5 *Comportat in æstate*] id est, comparat facultates & vitæ consulit, dum tempestivum est. *Filius intelligens*] ac proinde sua intelligentia præcavens sibi & suis a pudenda paupertate. *Somno sopitus*] id est, deses, non amplius agens quàm si alto somno dormiret, cùm agendi est tempus. *Filius pudefaciens*] id est, sibi & suis pudorem afferens insipientia sua.

6 Benedictiones *adsunt* capiti justi, at os improborum obtegit violentia.
7 Memoria justi *est* [c] benedicta, nomen autem improborum putridum est.
8 Sapiens [d] animo accipit præcepta, stultus verò labiis se ipsum conturbat.
9 Qui ambulat in integritate, ambulat securè; qui autem pervertit vias suas, [e] documento erit:
10 ‖ Qui nictans oculo dat molestiam; & stultus labiis se ipsum conturbat.
11 ‖ Scaturigo vitæ *perfundit* os justi: at os improborum obtegit violentia.
12 ‖ Odium excitat contentiones: omnes verò defectiones obtegit charitas.
13 Labiis prudentis adest præsens sapientia, ut virga tergo [f] dementis.
14 Sapientes recondunt scientiam: ori autem stulti contritio propinqua *est*.
15 Substantia divitis *est* tanquam urbs munita ejus: contritioni *est* tenuibus paupertas eorum.
16 [g] Quod opere suo comparat justus, *comparat* in vitam: proventus improbi in peccatum.
17 Iter ad vitam *est* servantis eruditionem: derelinquentis verò correptionem *iter* errorem affert:
18 Qui tegit odium, *viri* labiis fallacibus; & qui profert infamiam, *id* est, stolidi.
19 Multitudine verborum non cessabit de-

6 *Benedictiones*] id est, omnia bonorum genera divinitus ipsi tribuuntur, & memoriæ ipsius, versu sequente. *Capiti justi*] id est, justo, synecdochicè: sed quia omne munus bonum donumque perfectum supernè descendit a patre luminum, Jacobi 1, 17. propterea capitis potius meminit; quod primum perfunditur, optimè percipit, & ex quo ad cætera membra derivatur bonum. *Obtegit violentia*] id est, obstruit & obthurat, adeo ut sua ipsius violentia præfocetur. 7 *Memoria justi*] id est, grata est, suavis, & odora justorum absentium, aut mortuorum recordatio. c Heb. *benedictionem.* *Putridum est*] id est, ingratum & exosum, ut quæ putriditate sua fœtent. 8 *Sapiens animo*] secundum documentum de officiis pii & bene morati filii tum erga Deum & parentes, usque ad versum 12. tum erga omnes exteros. d Heb. *corde: sic deinceps.* *Accipit præcepta*] id est, animo composito admittit, & re obsequitur. *Labiis se ipsum*] id est, cujus animus incompositus labia commovet ad obmurmurandum præceptis. *Conturbat*] id est, obloquendo & præcepta rejiciendo sibi ipsi malum affert: ut sequens versus ostendit. 9 *Securè*] confirmatus de benevolentia Dei, & parentum erga se. *Documento*] castigationibus suis, quæ in exemplum aliis statuentur. e Heb. *documentum fiet.* ‖ *ut sup. ver.* 8. 10 *Qui nictans*] exegesis proximè præcedentis membri: perversos (inquit Schelomo) cùm dico, duo improborum genera intelligo; unum, hypocritarum & coram quasi ad oculum se obsequi fingentium, clam verò omnia ludificantium; quod malum [illegible] nictatione oculorum figuratur, ut suprà 6.13. alterum protervorum, apertè præceptis datis resistentium: vide similem consecutionem infrà versu 18. *Dat molestiam*] id est, parentes maximis molestiarum molibus exercet, dum officiosum simulat; ac longè gravioribus quàm si apertè insaniret. ‖ *ut suprà versu* 6. 11 *Scaturigo*] id est, perennis vita, metaphoricè. ‖ 1. *Peter.* 4.8. 12 *Odium excitat*] hactenus de piis; nunc de bonis officiis agitur, ut observatum est ad versum 8. Sunt autem hæc duplicia, de amica conversatione cum proximis animo, verbo & opere, usque ad versum 17. & de mutua correctione ac institutione, usque ad 22. *Contentiones omnes*] id est, convitia & contentiosas exprobrationes peccatorum ab humanitatis charitatisque officio alienissimas. *Obtegit charitas*] id est, non promulgat; sed aut dissimulat quicquid bona fide & conscientia potest, aut corrigit compassione misericordiæ, ex mandato Dei, Levitici 19.17. 13 *Labiis prudentis adest*] id est, sapienter ponderat, & facit verba sua. *Dementis*] qui imprudenter effutit quicquid in buccam venit. f Heb. *defecti corde.* 14 *Recondunt*] id est, reconditam habent, quam depromant ore ubi opus est: ut Matth. 12. 35. *Scientiam*] conjunctam suo fructu, nimirum salute ipsius & eorum qui audiunt. *Ori autem stulti*] id est metonymicè, sermonibus, quasi dicat, tanta est inscientia stulti, ut vix possit vel semel hiscere, quin profundat ore suo voces aut in jugulum ipsius redituras, aut aliis obfuturas. 15 *Substantia divitis*] nunc de officiis opere præstandis agitur: ut dictum est in versum 12. *Tanquam urbs munita*] præsidium & munitio est, qua se & alios communicatis beneficiis defendit a malo. 16 *Quod opere suo*] confirmatio superioris propositionis a consilio justi bona comparantis: ut Ephes. 4.28. g Heb. *opus justi opus in vitam.* *In vitam*] id est, ad necessitatem suæ & aliorum vitæ. *In peccatum*] id est, non ut necessitati, sed ut voluptati, aut depravatis suis studiis inserviat. 17 *Iter ad vitam*] altera pars de recipiendis documentis & correctionibus a proximo, versibus quinque. hoc (inquit) vitæ institutum, & ratio his sapientiæ monitis conformata, salutare est exemplum & documentum ad vitam; ut contrà immorigeri exemplum atque documentum avocat a vita. 18 *Qui tegit odium*] exegesis præcedentis membri, qua exponit Schelomo duo illorum genera qui correctionem derelinquunt: ut suprà versu 10. nimirum hypocritas, & refractarios stolidos. 19 *Multitudine verborum*] id est, neuter istorum liber est a peccato, quascunq; excusationes facti aut simulationes prę se ferat; cùm non acquiescit reprehensionibus ut desinat malefacere.

fectio-

Cohibet] id est, non obmurmurat, sed acquiescit reprehensioni, edoctusque factum suum damnat.
20 Velut argentum] hæ duæ sententiæ ponuntur hortationis loco ad sanctè accipiendas reprehensiones doctrina (inquit) virorum bonorum & præstantissima est, hoc versu; & utilissima atque salutaris, sequente.
Animus improborum] nimirum sermo-nes ipsorum explicatio nihili faciendus est
h Heb. defectu cordis.
21 Moriuntur] tantum abest ut alios pascant.
22 Benedictio Jehovæ] tertium documentum de causa eorum quæ supra exposita sunt: hæc (inquit) omnia contingunt divinitus, ut supra versu 3.
Neque addit molestiam] id est, perfectissime ditat, procul ab omnibus molestiis

sectio: sed cohibet labia sua intelligens.
20 Velut argentum lectissimum *est* lingua ju-
sti, animus improborum perparvi *est*.
21 Labia justi pascunt multos, stulti verò [h] de-
mentiâ moriuntur.
22 Benedictio Jehovæ ipsa ditat, neque ad-
dit molestiam secum.
23 Prout ludus *fuerit* stolido facere scelus; &
exercere sapientiam; viro intelligenti:
24 Quod [i] formidat improbus, id eveniet ei;
[k] quod autem desyderant justi, dabit *Deus*:
25 ‖ Ut tanquam transeunte turbine non *ex-
tet* improbus: justo verò fit fundamen-
tum [l] perpetuum.
26 Ut acetum dentibus, & velut fumus o-
culis; ita *est* piger mittentibus ipsum.
27 Reverentia Jehovæ adjicit dies, anni ve-
rò improborum decurtantur.
28 Spes justorum *est* lætitiæ, expectatio verò
improborum perit.
29 Robori *est* cuique integro via Jehovæ,
contritioni verò operariis iniquitatis.
30 Justus [m] nunquam dimovetur, improbi ve-
rò non inhabitabunt terram.
31 Os justi abundè profert sapientiam: a
lingua verò [n] perversitatum rescissa est.
32 Labia justi experientur benevolentiam,
os verò improborum pœnam [o] perversita-
tum.

quæ improbis comparatæ sunt, versibus sequentibus. 23 *Prout ludus*] id est, prout ex animo fecerint bonum aut malum, ita Deus reddet secundum opera ipsorum. Rom. 2.6. i Heb *formido improbi*. k Heb. *desyderium justorum*. ‖ Psal. 1.4. 25 *Non extet*] id est pereat: ut deinceps exponitur inde a ver. 27. Est antithesis. *Justo verò sit*] ut Matth. 7.24. & 16.18. l Heb. *seculi*.
26 *Ut acetum*] secundum improborum genus, qui non malum quidem perpetrant, sed omittunt faciendum bonum. Est autem membrum ἀνταπόδοσις. quasi dicat, ut facienti scelus, suum scelus rependitur; ita etiam deserenti officium suum, & molestiam afferenti aliis restituetur sua molestia. *Dentibus*] quos acerbitas hebetat. *Oculis*] quos infestat fumus, molestiaque afficit. *Piger*] id est, quisquis deserit officium suum, synecdochicè. *Mittentibus ipsum*] non tantum ad legationem, sed etiam ad omne opus & officium ipsius. 27 *Reverentia*] bonos a maleficiis abstrahens, & in officiis continens, contrà quàm faciunt improbi. 28 *Est lætitiæ*] nimirum quia est ad vitam, versibus sequentibus. *Perit*] ac proinde tristissima est, versibus sequentibus. 29 *Robori*] adversus omne malum & contritionem. *Via Jehovæ*] id est, administratio.
m Heb. *in seculum non*. 30 *Non inhabitabunt*] in seculum scilicet, sed brevi excindentur. 31 *Os justi*] his duobus versibus Schelomo superiora documenta contrahens exponit tum duo vitæ sermonumque genera, hoc ver. tum eventa, sequente. n Heb. *eversionum*. 32 *Experientur*] id est, fructum percipient, hi benevolentiæ Dei, illi perversitatis suæ. o Heb. *eversionis: metonymia*.

Caput XI.

Schelomo documenta preponit de simplicitate, modestia, integritate, justitiaq; hominum in privatis & publicis rebus: item de prudentia in sermonibus habendis & dijudicandis, consiliisq; & officiis præstandis, de honore mulieris, de beneficentia viros mulieresq; decente, de domestica administratione, ac postremò de documentorum & castigationum usu.

a Heb. *doli, abominatio Jehovæ: & lapis integer beneplacitum: sic infrà ver. 20.*
Levit. 19.35.
Deut. 25.13.
2 *Advenienti*] id est, superbia parit

1 LANCES [a] dolosæ abominationi *sunt*
Jehovæ: pondus verò integrum accep-
tum *est* ei.
2 Advenienti superbię evenit ignominia: a-
pud modestos autem *est* sapientia.
3 Integritas rectorum deducit eos: at per-
versitas perfidiosorum devastat eos.

ignominiam autori suo: modestia verò sapit, & sibi ab ignominia præcavet.
3 *Deducit eos*] per totam hanc vitam, usque in tranquillissimum securitatis portum; prout sequentia explicant usque ad versum 9. *Devastat*] id est, projicit & perdit.

4 Non prodest substantia die excandescen-
tiæ: justitia autem eripit a morte.
5 Justitia integri dirigit viam ejus, at im-
probitate sua concidit improbus.
6 Justitia justorum eripit ipsos, at ærumnâ
suâ perfidiosi capiuntur.
7 Cùm moritur homo improbus, perit expe-
ctatio; etiam spes [b] valentissima perit.
8 Justus ex angustia liberatur, & devenit im-
probus in locum ejus.
9 Ore hypocrita corrumpit proximum su-
um; at scientia, justi liberantur.
10 De bono justorum, & cùm pereunt impro-
bi, exultat urbs cantu.
11 Benedictione rectorum effertur urbs: ore
autem improborum destruitur.
12 Spernente proximum suum [c] demente, vir
[d] prudentissimus surdum agit.
13 Ambulans *cum* detractione revelat arca-
num: at fidus [e] animo tegit rem.
14 Ubi non *sunt* prudentia consilia, corruit
populus; salus autem *est* in amplitudine
consiliarii.
15 [f] Omnino confringitur, qui spondet pro
extraneo: qui autem odit complodentes,
securus *est*.
16 Mulier [g] gratiosa continet honorem, ut
[h] potentiores continent divitias.
17 Beneficus *est* [i] sibi ipsi vir benignus, tur-
bat autem carnem suam crudelis.
18 Improbus [k] comparat præmium falsum,
serentis verò justitiam merces *est* fida:
19 [l] Probè adhærens justitię *serit* ad vitam;
sectans verò malum, ad mortem suam.
20 [m] Abominationi *sunt* Jehovæ perversi [n] a-
nimo: accepti verò ei integri via.
21 [o] Conjunctis operis non consequitur im-
punitatem malus, semen verò justorum li-
berat se.
22 Velut monile aureum ad rostrum porci, *est*
mulier pulchra & aversans rationem.
23 Desyderio justorum tantummodo bonum,
expectationi improborum *provenit* excan-
descentia.
24 Est qui dispergens, tamen augetur ampli-
us; sed qui cohibet se a recto, tantummodo
ad egestatem.
25 [p] Animus beneficus pinguis efficitur; &
qui ubertim communicat, idem amplius
[q] profundet.
26 Comprimentem triticum, execrabuntur
[r] populares: benedictio autem *incumbet* ca-
piti venum dantis.

4 *Non prodest*] quin devastetur ab excandescentia & invadente morte: ut supra 10.2.
5 *Dirigit viam*] id est, erectum conservat in via.
6 *Ærumna sua*] id est, qua alios onerant perfidè.
7 *Spes valentiss.*] id est, judicio ipsius firmissima & fulta maximis viribus.
b Heb. *multarum virium*.
9 *Ore*] id est, falsis & simulatis verbis alios eodem perducit, quò devenit ipse.
Scientia] id est, cognitione falsitatis & cautione prudente se ipsos a corruptione servant.
10 *De bono*] verborum ἐμπλοκὴν, quæ est in contextu Hhebraico, evidentiæ causa mutavimus.
Exultat] propter bona ab illis pervenientia ad cives, & ab istis mala, sequen. versu.
12 *Spernente*] id est, contemptim onerante contumeliis, & rodente calumniis: ut sequen. versu.
c Heb. *defectus cordis*.
d Heb *prudentiarum*.
13 *Ambulans cum*] ut Levitici 19.16.
e Heb. *spiritu*.
14 *Amplitudine*] id est, in consiliario amplo, prudentibus consiliis variisque instructissimo.
f Heb. *confringendo confringitur*.
15 *Spondet pro*] id est, fidem suam interponit negotiis alienis.
Qui autem odit] id est, qui tanquam odisset, improbat eorum levitatem qui porrectis dexteris temerè fide jubent, suprà 6.1.
16 *Mulier gratiosa*] id est, quæ prædita reverentia Dei ornatur occulto illo cordis homine, sito in incorruptione lenis & quieti spiritus, qui est coram Deo pretiosus, & apud omnes bonos gratiosus, infra 31.30. & 1. Petri 3.4. g Heb. *gratiæ* h Heb *violenti*. i Heb. *anima sua vir benignitatis*.
17 *Vir benignus*] qui aliis benefacit; ut contrà crudelis, qui a benefaciendo abstinet. *Turbat carnem*] id est, se ipsum damno afficit, naturæ & humanitatis leges abiiciens: ut duo sequentes versus explicant. 18 *Improbus*] nimirum crudelis iste, superiore versu. k Heb. *facit opus falsitatis: sic Levit. 19. 13.*
Falsum] tum quia fallit ipsum quicquid præmii loco expectavit, tum quia longè diversum præmium consequitur, ver. 19. *Justitiam*] id est, beneficium: ut supra observatum est 3.27. l Heb. *probus justitiæ: similem consecutionem, vide supra 4. ver. 18.* m Heb. *abominatio Jehovæ: ut supra ver. 1.* n Heb. *cordis: beneplacitum ejus*. 21 *Conjunctis operis*] id est, licet contendat omnes nervos, omnes machinas admoveat, omnia adjumenta comparet. o Heb. *manu ad manum: ut infra 16.5.* *Semen*] id est, non tantum ipse, sed etiam posteri liberantur. quasi dicat, iste ascitis multis se unum nequit liberare, hujus verò causa bene est multis. 22 *Velut monile*] .i. tam decet insanam pulchritudo, quàm monile suem. 23 *Excandescentia*] .i. malum quo ringantur atq; excandescant: synecdoche. 24 *Ad egestatē*] .i. non potest non maledici & fieri egens avaritia istius. p Heb *anima benedictionis*. 25 *Animus beneficus*] .i. quisquis ex animo benefacit, amplius Dei benedictione ditabitur. metaphora, ut Judic. 3.29. q Heb. *facit*. *Profundet*] .i. novis bonis quæ profundat, a Deo cumulabitur. r Heb. *natio*.

27 Stu-

27 *Conquirit benevolentiam*] id est, eam sibi conciliat apud Deum & homines: sic concludit superiorẽ sermonem de beneficentia.
28 *Decidet*] ut folium marcidum, aut putridus ramus.
Tanquam ramus] virescens, frondescens, florescens, &c. sic accipitur Nechẽ. 8.16.
29 *Qui conturbat*] stulta administratione sua.

27 Studiosè quærens bonum *aliis*, conquirit
benevolentiam: quærenti verò malum, ip-
si eventurum est.
28 Qui confidit in divitiis suis, ipse decidet;
at tanquam ramus justi efflorescent.
29 Qui conturbat domum suam, possidebit
ventum; & stultus, servus *efficietur* sapienti
[f]animo.
30 Fructus justi *est fructus* arboris vitæ, cùm
disciplina imbuit animas sapiens.
31 En justum, in terra hac rependitur *ei*;
quanto magis improbo & peccatori?
32 Qui amat eruditionem, amat scientiam:
qui verò odit correptionem, brutus *est*.

Possidebit ventum] id est, faciet ut sua possessio in ventos abeat, sitque totus vacuus, quasi dicat, aërem tantum habebit. *Et stultus*] id est, imò ne se ipsum quidem possidebit; debebit animam, quod aiunt. f Heb. *corde*. 30 *Est fructus arboris vitæ*] id est, vivificus est doctrina sua. 31 *Rependitur ei*] id est, castigatur a Deo in hac vita peccatorum nomine: sic accipitur 1. Petri 4.17. 32 *Qui amat*] id est, justus, qui castigationibus Dei acquiescit, gratias de illis agit, eisque excitatur ad sapiendum magis ac magis; ut Psal 94.12.

Caput XII.

Bonis benevolentia Dei, malis judicium denuntiatur: mulierum conditio, cogitationum & sermonum fructus; misericordiæ, sedulitatis, justitiæ, humilitatis, veritatis, integritatisque, & contrà exitus proponitur, quem attribuit Deus: & explicata prudentium hominum, diligentium, justorumque ratione, æterna illorum vita prædicatur.

‖ Suprà 8.35.
a Heb. *scelerum*.
2 *Non stabilitur*] sed eradicatur; quo modo accipiendum esse docet antithesis.
Radix] id est, justitia ipsorum radicata in Christo per benevolentiam Dei: sic infrà 11.
3 *Uxor strenua*] qualis describitur infrà capite ultimo.
b Heb. *roboris*.
Corona] id est, decus & gloria; ut 1. Corinth 11.7.
Putredo] id est, malum tabificum, exedens & consumens virum.
Ea quæ] id est, malè morata, quæ suis est pudori.
c Heb. *juris*.
d Heb. *doli*.
e Heb. *insidiari: infinitivum pro præsente: sic evertere se proximè seq. versu*.
5 *Illos*] quorum sanguini insidiantur improbi.
7 *Laudabitur*] id est, tandem laudem consequetur, ita dispensante Deo: hujus rei exemplum seq. versu apponitur.

1 ‖ Bonum provehit benevolentia a Je-
hova: at virũ [a] sceleratum condemnat.
2 Non stabilitur homo improbitate, ra-
dix autem justorum non dimovetur.
3 Uxor [b] strenua corona *est* mariti sui; sed
tanquam putredo in ossibus ejus *est* ea quæ
pudefacit.
4 Cogitationes justorum *sunt* [c] justæ; astuta
consilia improborum, [d] dolosa.
5 Verba improborum [e] insidiantur sanguini;
os autem rectorum eripit illos.
6 Evertunt se improbi ita ut non sint: fami-
lia autem justorum stabit.
7 Pro ratione intellectus sui laudabitur vir:
sed perversus [f] animo erit contemptui.
8 Melior *est* qui agnoscit se vilem & servum
habet, eo qui se extollit honore & deficitur
cibo.
9 Curat justus vitam jumenti sui: miseratio-
nes autem improborum sunt *miserationes*
crudelis.
10 Qui colit tellurem suam, satiatur cibo; qui
verò sectatur [g] vana, *est* [h] demens.
11 Desyderat improbus præsidium malorum,
sed radix justorum dat *illud*.
12 In defectione labiorum *est* tendicula ma-
li, at egreditur ab angustia justus.
13 Ex fructu [i] oris *sui* vir satiatur bonus, eti-
am retributionem operum suorum homo
recipit sibi.

f Heb. *cordis: sic deinceps*. 9 *Miserationes crudelis*] id est, planè nullæ. g Heb. *vacua*. 10 *Vana*] id est, inutilia & aliena a functione & conditione sua, ut ex priore membro colligitur. h Heb *defectus corde. Suprà* 10.14. *infrà* 18.7. 11 *Malorum*] id est adversus mala, quasi dicat, vellet quidem stabiliri & defendi ab omni malo; sed inane est desyderium ejus: ut suprà ver.2.
12 *In defectione*] id est, injustus suis ipsius verbis sibi mortem parat, & omnem angustiam. *Egreditur*] id est, aut cavet ab angustia justè expenso sermone suo, aut se, cùm inciderit, ab ea liberat: ut seq. ver. i Heb. *oris viri satiatur bonus, & retributionem manuum hominis reducit. vide Gen* 9.6. 13 *Etiam*] amplificatio, qua transitur a sermone ad opera, seq. ver.

14 Via stulti recta *videtur* in oculis ipsius; at
qui auscultat consilio, sapiens est.
15 Stulti ipsius indignatio eodem die agnos-
citur, tegit verò ignominiam astutus.
16 Efflat veritatem qui indicat quod [k] justum
est, testis autem falsissimus efflat [l] dolum,
17 Est qui pronuntiat similia [m] transfodienti
gladio; at lingua sapientum, medicinæ.
18 Labium [n] verax stabilitur in æternũ; do-
nec momentum transigam, lingua [o] falsa.
19 Dolus *recidit* in cor fabricantium malum;
in consiliarios autem pacis, lætitia.
20 [p] Non abjicietur justus in ullam molesti-
am, improbi autem pleni erunt malo.
21 Abominationi *sunt* Jehovæ labia [q] fal-
lacia; qui autem agunt [r] fideliter, accepti
sunt ei.
22 Homo callidus tegit scientiam, animus
autem stolidorum proclamat stultitiam.
23 Manus sedulorum dominabitur, [s] dolosa
autem erit [t] tributaria.
24 Sollicita anxietas in animo viri deprimit
illam, res autem bona lætificat illam.
25 Excellentior *est* proximo suo justus, at via
improborum seducit eos.
26 Non assabit [v] dolosus quod venando ce-
perit, substantia autem hominis pretiosa se-
dulus fruitur.
27 In itinere justitiæ *est* vita, & via semitæ e-
jus [x] immortalis est.

15 *Tegit*] id est, cohibet se ab indignatione, quæ ipsi futura esset ignominiosa.
k Heb. *justitiam*.
l Heb. *falsitatem*.
m Heb. *transfossionibus gladii: hypallage*.
n Heb. *veritatis*.
18 *Donec momentum*] id est, falsi non amplius momento durant, seq. versu.
o Heb. *falsitatis*.
19 *Dolus*] id est, ipsi suo dolo intereunt, quod tristitiam adfert gravissimam.
p Heb. *non abjicietur in justum ulla molestia: hypallage*.
20 *Non abjicietur*] id est, quæcunque molestia obtingat ei, non permanebit abjectus in ea, suprà ver. 12.
q Heb. *falsitatis*.
r Heb. *fidem, benevolentia ejus: ut suprà* 11.1. *supr.* 10.4.
22 *Tegit scientiam*] id est, tectam & reconditam penes se habet, neque effundit temerè.
s Heb. *doli*.

t Heb. *in tributum*. 24 *Deprimit illam*] id est, manum (de qua in precedente versu) remissam & segnem efficit metus sollicitus de futuro malo. *Lætificat*] id est, alacrem & promptam efficit fructus præsentis boni. 25 *Seducit eos*] cum se anteponant justis & excellentiores esse judicent, idque (ut versu seq. docetur) falsissimè. 26 *Non assabit*] id est, inter os & offam multa illi accident incommoda, & impedimenta fruendi boni quod captaverat. v Heb. *vir doli, venationem suam*. x Heb. *nec mors*. 22 *Immortalis*] similem vocis compositionem vide infrà 30.31.

Caput XIII.

Disciplinæ studiosis, bonis, modestis, diligentibus, veracibus, & integris suæ promissiones apponuntur, & contrà: divitiarum commoda & incommoda, usus sapiens & consultus, & ratio eas comparandi exponitur: spei, doctrinæ, sapientiæ, prudentiæque effecta; item veritatis, & disciplinæ, conversationisque consequentia ostenduntur; & bonis viris opes, liberos, vitámque bene instituentibus bona denuntiantur, improbisque mala.

1 Filius sapiens *auscultat* eruditioni
patris; at derisor ne ulli *quidem* auscul-
tat increpationi.
2 [a] Fructu oris *sui* quisque fruitur bonus, ani-
ma verò perfidiosorum *fructu* violentiæ.
3 Qui custodit os suum, conservat [b] se ip-
sum: qui divaricat labia sua, contritio *eve-
niet* ei.
4 Desyderio permovetur anima ipsius pigri,
sed nihil aderit: anima verò sedulorum ef-
ficietur pinguis.
5 Rem [c] falsam odit justus, improbum verò
illa reddit fœtidum atque pudefacit.

1 *Derisor*] Stolidè ludificans sapientis documenta: ut opponitur sapienti, suprà 9.7. & 8. & 12.
a Heb. *de fructu oris viri comedit bonus: ut suprà* 12.14.
2 *Violentiæ*] ut Gen. 6.11.
3 *Custodit*] scilicet extra metas officii sui excurrat, aut divagetur sermone.
b Heb. *animam suam*.

Divaricat] id est, distendit quodammodo & prostituit os suum ad sermones quoslibet, ut impurum scortum, præter officium suum: metaphora a pedibus scorti; Jechezk. 16.25. 4 *Desyderio*] id est, tantummodo desyderat, nec quicquam amplius: ac proinde nihil ex omnibus coacervatis desyderiis consequitur: verborum ἐμπλοκὴν ad perspicuitatem trajecimus. *Efficietur pinguis*] id est, suprà quàm optat, cumulabitur bonis: ut suprà 11.25. c Heb *falsitatis*. 5 *Odit justus*] velut fœtidam & putentem aversatur. *Improbum*] id est, at contrà improbus tantopere diligit & amplexatur falsitatem; ut malit putridus esse & exolus omnibus bonis, quàm ab ea discedere.

6 Justitia custodit integrum viâ, improbitas
verò 'pervertit [d] peccatorem.
7 Est qui divitem se jactat cùm desint omnia;
item qui pauperem se fingit, cui substantia
est ampla.
8 'Redemptura vitæ viri sunt divitiæ suæ: at
pauper non audit increpationem.
9 'Lux justorum [e] clara erit; at lucerna improborum
extinguetur.
10 [f] 'Merâ superbia *vir* edit jurgium, at penes
consultos *est* sapientia.
11 Substantia 'ex vanitate, diminuetur: qui autem
congregat 'manu, augebit *eam*.
12 Spes protracta ægrum efficit [g] animum:
'arbor autē *est* vitæ, desyderium adveniens.
13 || Contemptor 'verbi, corrumpetur ille:
qui autem reveretur præceptum, ipse donatur
pace.
14 Doctrina sapientis *est* 'scaturigo vitæ, ad
recedendum à tendiculis mortis.
15 [h] Successum bonum dat 'gratia, via autem
perfidiosorum *est* aspera.
16 Omnis astutus agit scientiâ, stolidus autem
pandit stultitiam.
17 Nuntius 'improbus incidet in malum; legatus
autem [i] optimæ fidei, 'medicinam
facit.
18 Paupertas & ignominia *erit* [k] abstrahenti
se ab eruditione: qui autem servat correptionem,
'honorabitur:
19 'Desyderium effectum suave erit animæ
hujus, at 'abominationi *est* stolidis recedere
a malo.
20 Qui ambulat cum sapientibus, sapientior
fiet: qui verò se consociat stolidis, efficietur
pejor.
21 Peccatores insectatur malum, justos autem
compensat bonum.
22 Bonus possessionem tradit [l] nepotibus,
suntque recondita justo opes peccatoris.
23 [m] 'Multus *est* cibus novellantibus pauperibus:
sed est qui consumit se [n] inertiâ.
24 Qui cohibet virgam suam, odit filium suū:
qui autem amat eum, tempestivè imbuit eum
eruditione.
25 ||'Justus comedit ad satietatem animæ suæ;
venter autem improborum eget.

6 Pervertit] id est, in exitium perdit. d Heb. peccati viam. 8 Redemptura] id est, divitiæ, æque ac paupertas, sua habent commoda, atque incommoda: nam ut divitibus ad vitam hæc commoda sunt: divitiis, & pauperibus paupertas incommoda; sic contra ille divitibus sunt incommodæ, quia plurima creant illis pericula possessori suo: paupertas verò commoda salutem eo nomine, quod animus liber est ab invidorum insidiandi metu, & cantat vacuus coram latrone viator. 9 Lux justorum] id est, vita, gloria, & gaudio in æternū perfruentur, pro eo quod est, justi in luce lætabuntur: ut Psal. 97.11. e Heb. lætabitur. f Heb. tantum in superbia. 10 Mera superbia] id est, inconsulto & temerè animo. Sapientia] industriè consultè ab accendendis, inflammandis & alendis jurgiis. 11 Ex vanitate] id est, quibuscunque vanis rationibus, aut falsis artibus sive comparata. Manu] i. justo labore: metonymia. g Heb. cor. 12 Arbor autem] id est, proprium medicamentum, & salutare animo ægro ex desyderio. || Idem 1.30. 13 Verbi] nimirū divini, quod posteà præceptum & doctrinam vocat.

14 Scaturigo] id est, perennis vita: ut suprà 10.11. h Heb. secundùm intellectum bonum: Psal. 111.10. & suprà 3.4. 15 Gratia] id est, reverentia Dei & sapientia gratiosa: ut suprà 11.16. 17 Improbus] id est, infidus dat pœnas infidelitatis, & sibi nocet. i Heb. fidelitatum. Medicinam facit] id est, sibi & aliis prodest, cùm rei veritatem exponit, & bona fide facit officium suum. k Heb. abjicienti eruditionem a se: ut suprà 1.25. 18 Honorabitur] id est, divitiis & honore florebit. 19 Desyderium] id est, hic qui correctionem recipit; fructū tranquillum justitiæ percipiet, & desyderiorum suorum: Heb. 12.11. Abominationi est] id est, fugit stolidus castigationes, & abhorret ab earum usu; ac proinde non implebitur desyderio suo; sed paupertate & ignominia obruetur. Oratio elliptica, quales multas hoc libro inveniri diximus suprà 1.7. l Heb. filiis filiorum. m Heb. multitudo esca. 23 Multus est cibus] id est, non potest non abundare pauper, cùm sedulus est, & se vel in horrentibus locis colendis occupat: divitem verò sua exedit inertia, cujus bona hoc pacto ad justum transferuntur. n Heb. in non officio. || Psal. 37.16. 25 Justus] id est, justo, qui modestè vivit, semper est satis: improbis verò nunquam.

Caput XIIII.

Mulieris officium, recti, modestiæ, diligentiæ, veritatis, studii ad sapientiam tenendā consequentiæ, & conversationis leges, judicii, in probandis institutis vitæ, adhibita prudentia, exponuntur: personarū pro ratione opum acceptio damnatur; labor, sapientiæ, veritas, & reverentia Dei commendatur, civitatis decus, & civium inter se officia humanitatis, justitiæ, & prudentiis obsequii prædicantur.

1 'SAPIENTUM fœminarum *quæque* 'ædificat
domum suam; stulta autem manibus
suis destruit eam.
2 'Qui ambulat [a] rectè, reveretur Jehovam:
præfractus verò viis suis, spernit eum.
3 Ori stulti inest 'baculus superbiæ; labia verò
sapientum 'conservant ipsos.
4 Cùm desunt boves, 'præsepe mundum *est*;
amplitudo autem proventuum, *est* viribus
bovis.
5 Testis [b] optimæ fidei non mentitur, || efflat
autem mendacia testis [c] falsus.
6 Quærenti derisori sapientiam, ea non extat;
scientia autem, prudenti 'facilis est.
7 Abi a conspectu viri stolidi, & [d] quem nosti
non esse præditum verbis scientiæ.
8 ||Sapientia astuti, *est* advertere ad viā suam;
stultitia autem stolidorum, ad dolum.
9 'Stultos conciliat reatus; inter rectos
autem, 'quod acceptum est *conciliationem
facit*.
10 [e] 'Animus agnoscit [f] suam ipsius amaritudinem;
& in lætitia ipsius non intermiscet se
'extraneum *quicquam*.
11 Domus improborum perdetur: tentorium
autem rectorum florebit.
12 Est via *quæ* recta *videtur* in conspectu virorum,
cujus finis *est* 'viarum ad mortem.
13 Etiam ex risu dolet animus: & [g] tandem
lætitia *fit* mœror.
14 Viis suis satiabitur *vir* averso animo, *absistit*
autem [h] a consortio ejus vir bonus.
15 Fatuus credit omnibus rebus, astutus autem
advertit ad gressum suum.
16 Sapiens timens recedit a malo; stolidus
verò 'infert se, adeò præfidens est.
17 [i] Præceps irâ efficit stultitiam, sed [k] viro
circumspectissimo *est* odio.
18 Possident fatui 'stultitiam; astuti autem
'coronamentum texunt scientiæ.
19 Incurvant se mali coram bonis, & improbi
ad portas justi.
20 Etiam proximo ipsius odio est pauper, amici
autem divitis multi *sunt*.
21 Contemptui proximo suo futurus est 'peccator
iste: qui autem gratiam facit pauperibus,
ô beatum illum.
22 Nónne 'errant qui fabricant malum? benignitas
verò & fides *est* fabricantium bonum.
23 In omni 'labore *est* emolumentum; at [l] 'in
verbo labiorum tantùm, egestas *est*.
24 'Corona sapientum *sunt* divitiæ ipsorum,
stultitia stolidorum stultitia *manet*.
25 Liberat animas testis [m] verax, 'conflat autem
mendacia [n] dolosus.
26 In reverentia Jehovæ *est* fiducia [o] valida,

1 Sapientum] Quæ Deum timent, & domesticas suas occupationes curant in sanctificatione & modestia. Ædificat] id est, servat & auget familiā: translatio a structoribus. 2 Qui ambulat] I. ex genere vitæ, veluti fructibus, homo cognoscitur, utrum pius sit an impius. a Heb. in rectitudine sua. 3 Baculus superbiæ] id est, sermones arrogantissimi, quos velut baculos ferulasque audientibus subministrat, ut cædatur ipse. Conservant] quia sapientes modum & prudentiam sermonibus suis adhibent, ne sibi aut ulli sint damno. 4 Boves] aratores videlicet, domiti & assuefacti culturæ: synecdoche, pro operariis omnibus. Præsepe mundū] i. omnia vacua, synecdochicè: ut Hhamos 4.6. b Heb. fidelitatum. || Suprà 12.16. Suprà 3.34. c Heb. falsitatis. 6 Facilis] inventu ut quæ se omnibus exhibet, suprà 1.20. & 8.1. d Heb. non nosti labiorum scientiæ. ὑστέρωσις. || Suprà 13.20. 9 Stultos conciliat] id est, improborum animos conjungit scelerum communicatio. Quod accept.] id est, quicquid Deo & rectis hominibus probatur, hoc rectos alios cum aliis conciliare solet. e Heb. cor scit deinceps. 10 Animus] αἴτιον superioris sententiæ: malefici maleficos amant, & recti rectos; nam ita est comparatus singulorum animus, ut probet omnia, quæ grata sunt adjungat sibi, & quæ ingrata amaraque sunt refugiat. f Heb. animæ suæ. Extraneum] id est, alienum, abs quo abhorret animus. 12 Viarum ad] ut ostendunt duo sequentes versus. g Heb. fine suo. h Heb. a juxta eum. 16 Infert se] nimirum in malum, quod sequentis versus exemplum commonstrat. i Heb. brevis irarum. k Heb. viro cogitationum. 18 Stultitiam] id est, fructum stultitiæ suæ recipiunt, metonymicè: de quo sequent. ver. Coronamentum] id est, scientiæ suæ fructum gloriosissimum consequuntur. 21 Peccator iste] qui pauperem odit, & colit divitem. 22 Errant] id est, absunt ab itinere vitæ, ad quam benignitas & veritas Dei ducit. 23 Labore] id est, sedula occupatione hominis ad functionem suam. l Heb verbum labiorum tantùm egestati est: hypallage. Verbo labiorum] id est, ubi quiescunt cætera membra ab operibus suis, & lingua tantùm occupatur, estque actuosissima strepitu inani suo. 24 Corona] id est, ornamento sunt divitiæ ad sapientiam accedentes: stultorum verò possessorum stultitiam nulla ex parte minuunt. m Heb. veritatis. 25 Conflat] ut animas perdat. n Heb. doli. o Heb. roboris.

qui ° filiis suis esse solet receptui.
27 ||Reverentia Jehovæ *est* scaturigo vitæ, ad
recedendum a tendiculis mortis.
28 In multitudine populi *est* decor regis; at
defectu nationis contritio dominatoris *ad-
venit*.
29 [p] Tardus ad iram abundat intelligentia:
[q] || præceps autem animo excitat stultitiam.
30 ° Vita carnium *est* animus sanans; putredo
verò ossium, invidentia.
31 Qui opprimit tenuem, probro afficit "opi-
ficem ejus: hunc autem honorat, qui grati-
am facit egenti.
32 In malum suum impellit se improbus; "re-
cipit se etiam in morte sua justus.
33 In animo prudentis requiescit sapientia:
quæ autem *est* [r] in stolidis *stoliditas*, "se cogno-
scendam exhibet.
34 Justitia exaltat gentem, [s] probro autem *est*
nationibus peccatum.
35 Benevolentia regis erga servum intelli-
gentem; excandescentia autem ejus erit
contra "pudefacientem.

26 *Filiis suis*] quos genuit in Christo semine incorrupto verbi, ut in sui reverentia ambulent.
|| *Suprà* 13.14.
p Heb. *longus irarum*.
q Heb. *brevis spiritu, attollit*.
|| *Sup. ver.* 17.
30 *Vita carnium*] id est, vir animo humano atque benefico (qui propterea metaphoricè sanans appellatur) toto corpore bene habet, lætus vitam transigit, & alios lætificat: invidiæ verò tormentum ne valentissimas quidem partes corporis integras relinquit; sed eas tabefacit, corrumpit, putriditate infestat, & fœtidum omnium judicio totum hominem reddit.

31 *Opificem*] id est, Deum: vide Matth. 25.35. & seq. 32 *Recipit se*] a malo, adeò ut ne mors quidem ipsa sit ipsi mala. r Heb. *in medio stolidorum*. 33 *Se cognoscendam*] id est, diu dissimulari non potest: est autem hic ellipsis contrarii: ut Gen. 18, 19. s Heb. *probrum nationum*. 35 *Pudefacientem*] ut suprà 10. 5.

Caput XV.

Leges sermonum qui inter homines habentur, & bona ex legitimo illorum usu consequentia, Dei judicium de bonis & malis, stultorum fastidium in documentis boni & tota sorte sua: iracundiæ, pigritiæ, stultitię, imprudentiæ, carnalium studiorum, superbię, avaritiæ, temeritatis in homines & in Deum, immodestiǽq; erga doctrinam animi, & contrà, consequentia explicantur.

1 "RESPONSIO mollis avertit æstum iræ:
verbum autem [a] molestum excitat irã.
2 Lingua sapientum bonam profert sci-
entiam: os autem stolidorum eructat stulti-
tiam.
3 In omni loco oculi Jehovæ *sunt*, speculan-
tes malos & bonos.
4 Curatio linguæ, "arboris vitæ *est*: "perversi-
tas autem ex ea, *velut* confractio a vento.
5 Stultus *est qui* spernit eruditionem patris sui;
qui autem observat correptionem, valde a-
stutus *est*.
6 In domo justi robur *est* magnum: quod au-
tem ad proventum improbi, "conturbatur.
7 Labia sapientum spargunt scientiam: [b] ani-
mus autem stolidorum, [c] quod abest a recto.
8 "Sacrificium improborum, abominationi
est Jehovæ: oratio autem rectorum, [d] accep-
ta *est* ei.
9 Abominationi *est* Jehovæ via improbi; e-
um autem qui sectatur justitiam, diligit.
10 "Eruditio *videtur* mala derelinquenti iter;
qui odit correptionem, morietur.
11 Sepulchrum & perditio coram Jehova
sunt, quantò magis [e] animi hominum?

1 *Responsio*] quatuor primi versus de oratione sermonis nostri, docent primùm quę consequantur ex hominum sermone, hoc versu: deinde quæ sit sermonis habendi ratio, nimirum ut adhibeatur scientia, ver. 2. & reverentia Dei omnia pernoscentis, ver. 3. ac postremò bona & mala consequentia illustrantur comparationibus ver. 4.
a Heb. *molestiæ*.
4 *Arboris vitæ*] id est, medicina salutaris atque vivifica.
Perversitas] id est, cùm lingua perversè agit, subitas & vehementissimas calamitates affert.
6 *Conturbatur*] videlicet nullo negotio, adeò infirmus est.
b Heb. *cor: sic deinceps*.
c Heb. *non rectum*.

8 *Sacrificium*] id est, quantumvis solennis & sumptuosa cultus divini ostentatio: cui simplex justorum oratio comparatur. d Heb. *benevolentia*. 10 *Eruditio*] distributio improborum qui abominationi sunt Jehovæ, superiore versu; alii (inquit) apertè eruditionem fugiunt, & viam justam: alii verò odium animo dissimulant, & illudunt hominibus specie cultus Dei; sed penitissimas illorum cogitationes perspicit Deus, seq. versu. e Heb. *corda filiorum hominis*.

12 Non diligit "derisor corripientem se, sapi-
entes non adit.
13 Animus lætus bene afficit "vultum: & do-
lore animi "spiritus frangitur.
14 Animus prudentis quærit scientiam: os au-
tem stolidorum pascitur stultitia.
15 Omnes dies "pauperis, mali *sunt*: [f] læti au-
tem animo, *sunt* "convivium juge.
16 Melius *est* parum cum "reverentia Jehovę,
quàm thesaurus amplus "ubi *est* vexatio.
17 Melius *est* cibarium oleris ubi *est* dilectio,
quàm bovis saginati ubi *est* odium.
18 Vir [g] iracundus miscet contentionem, lon-
ganimis autem sedat litem.
19 Via "pigri *est* velut "sepimentum spinosum:
iter autem rectorum "aggestum *est*.
20 ||Filius sapiens lætificat patrem, stolidus au-
tem homo spernit matrem suam.
21 Stultitia, lætitiæ est [h] dementi; at [i] vir in-
telligens rectè ambulaturus est.
22 [k] Irritæ fiunt cogitationes, cùm deest [l] con-
silium: at || in amplitudine consiliariorum
assurgit *cogitatio*:
23 "Lætitia huic viro est ex sermone oris sui:
nam res tempore suo, ô quàm bona *est*!
24 Iter vitæ "sursum *est* intelligenti, ut recedat
" a sepulchro deorsum.
25 Domum superborum "evellit Jehova, con-
stituit autem terminum "viduæ.
26 Abominationi *sunt* Jehovæ cogitationes
mali; mundorum autem *sermones*, *sunt* ser-
mones amœni.
27 Conturbat domum suam, qui [m] deditus est
quæstui; qui verò odit dona, victurus est.
28 Animus justi meditatur ad loquendum: os
autem improborum "eructat mala.
29 "Procul abest Jehova ab improbis, oratio-
nem autem justorum exaudit.
30 "*Ut* lumen oculorum lætificat animum, *ita*
auditio bona pinguefacit ossa.
31 Auris auscultans correptioni vitę, [n] " inter
sapientes commorabitur.
32 Qui [o] abstrahit se ab eruditione, spernit a-
nimam suam: qui autem auscultat correpti-
oni, possidet animam.
33 "*Anteit* reverentiam Jehovæ eruditio sa-
pientiæ, "& ante honorem abjectio.

12 *Derisor*] ut suprà 3.34. id est, contemptor Dei doctrinam odit, doctosque pariter doctrinæ nomine.
13 *Vultum*] id est, totum hominem, synecdochicè.
Spiritus frangitur] .i. veluti anhelus & suspiriosus efficitur homo, & respiratio ipsius quasi interscinditur.
15 *Pauperis*] i. hominis sua sorte minime contenti, ut sequentia ostendunt.
f Heb. *boni cordis*.
(*convivium juge*) id est, tam sunt jucundi dies homini quiescenti in sua sorte, quàm si semper lautissimis epulis aleretur.
16 *Reverentia*] animum hominis tranquillante.
Ubi est vexatio] id est, ubi possessor animo fluctuat atque incertus est, quia destituitur reverentia Dei.
g Heb. *æstuantis iræ*.
19 *Pigri*] qui pigratur officium facere, & rectũ colere.
Sepimentum] id est, ita lenta est atque difficilis, ac si tota spinosa & salebrosa esset.
Aggestum] id est, facillimum & commodissimum, velut instrato aggere.
|| *Supra* 10.1.
h Heb. *deficis cordis*.
i Heb. *vir intelligentiæ diriget ambulare*.
k Heb. *irrita fiere cogitationes: infinitivus pro finito modo*.
l Heb. *arcanum*.
|| *Suprà* 11.14

23 *Lætitia*] id est, vir iste sapiens & consiliis amplissimus plurimum recreatur & gratulatur sibi, cùm videt consilia sua bene cecidisse, & prout disserat evenisse. 24 *Sursum*] id est, in cœlis vita est, ac proinde cogitat de cœlestibus, & ad cœlestia tendit: Philip. 3.20. & Coloss. 3.1. *A sepulchro*] id est, a morte, quam studium harum rerum terrestrium esset allaturum. 25 *Evellit*] id est, funditus & radicitus perdit. *Viduæ*] id est, humilium abjectorumque, synecdochicè. m Heb. *quæstuosus quæstui: ut suprà* 1.19. 28 *Eructat*] temere incogitanterque profundit. 29 *Procul abest*] id est, non exaudit: humanitus dictum. 30 *Ut*] id est, quemadmodum oculus rerum bonarum aspectu hominem totum afficit, ita etiam auris rerum bonarum salutariumque auditu, de quibus sequentes versus. n Heb. *in medio sapientium*. 31 *Inter sapientes*] id est, in salute eris, quam sapientibus attribuit Deus. o Heb. *abstrahit eruditionem: ut suprà* 1.25. 33 *Anteit*] id est, antequam vir sapientiam obtineat & reverentia Dei ducatur, quę caput est sapientiæ, eum erudiri oportet in documentis sapientiæ. *Et ante honor.*] id est, ordo idem est fructuum qui ex eruditione & reverentia Dei percipiuntur: nam eruditioni abjectio & humilitas; sapientiæ verò & reverentiæ Dei conjunctus est summus honor, quo Deus sui timentes prosequitur.

Caput XVI.

Singularis Dei administratio scientiáq; prędicatur, propter quam homines ad fidem & obsequium ejus revocantur: reverentibus ipsum gratia & pax, superbis ruina denuntiatur: etiam reges quacunq; autoritate sint ad idem officium provocatur: sapientiæ, justitiæ, modestiæ, studii in verbo Dei, eloquentiæ, fidelisq; doctrinę fructus exponuntur

cogita-

cogitationum nostrarum sermonumq; alienorum probatio docetur, venerandæ senectutis autoritas, & hominis animum suum cohibentis virtus commendatur: postremò abdicata fortuna omnia eventa tribuuntur Deo.

1 || PENES hominem *sunt* ᵉacies *cogitationum* ᵃ animi, sed a Jehova *est* sermo linguæ.
2 Ut omnibus ᵇ viis *suis* vir purus videatur in oculis suis; tamen ᶻperpendit spiritus Jehova.
3 || ᵉDevolve in Jehovam ᵉfacta tua, ᵉcogitationesque tuas; & comparabuntur.
4 ᵉOmnes operatus est Jehova propter se, etiamque improbum ad diem mali:
5 Abominationi *est* Jehovæ omnis altus animo; ᶜ conjunctis operis non consequitur impunitatem.
6 ᵉBenignitate & veritate expiatur iniquitas: quamobrem reverentiâ Jehovæ, recede a malo.
7 Cùm benevolentia prosequitur Jehova vias alicujus, etiam inimicos ejus pacatos reddit ei.
8 Melius *est* parum cum justitia, quàm ᵈ amplissimus proventus cum injuria.
9 || Animus hominis excogitat viam suam, sed Jehova statuit gressum ejus.
10 ᵉSagacitas in*sideat* labiis regis, in judicio ne prævaricetur os ejus.
11 ᵉScapus & lances judicii Jehovæ *sunt*, opus ejus *sunt* omnia ᵉ pondera loculi.
12 Abominationi *sit* regibus committere improbitatem: nam justitiâ stabilitur solium.
13 ᶠ Accepta *sunto* regibus labia justa; & loquentem recta, rex diligito.
14 *In* æstuante ira regis *sunt* ᵉnuntii mortis; sed vir sapiens expiabit eam.
15 ᵍ ᵉIn lucida facie regis vita *est*, cujus benevolentia *est* ᵉvelut densa nubes pluviæ serotinæ.
16 || Comparare sapientiam, ô quàm melius *est* auro effosso; & comparare prudentiam, optatius argento!
17 ᵉAgger rectorum *est* recedere a malo; conservat ʰ seipsum, ᵉqui custodit viam suam.
18 Ante confractionem superbia, & ante lapsum ⁱ alti *sunt* spiritus.
19 Melius *est* ᵉsubmissum esse spiritu cũ mansuetis, quàm ᵉ||partiri spolium cum superbis.
20 Qui attendit ᵉ ad verbum, consequitur bonum; & qui confidit Jehovæ, ô beatum illum!
21 Sapiens animo vocandus est prudens, ᵉ suavitas autem labiorum addit disciplinam.
22 || ᵉScaturigo vitæ *est* intelligentia ᵏ possidentis ipsam: at eruditio stultorum, *scaturigo* ᵉstultitiæ.
23 Animus sapientis intelligenter moderatur os suum, & per labia sua addit disciplinam.
24 ᵉUt favus mellis *sunt* sermones amœni; res dulcis animæ, & sanans ˡ ossa.
25 || Est via *quæ videtur* recta in conspectu hominis, cujus finis *est* viarum ad mortem.
26 ᵐ ᵉIpse molestus molestiam affert sibi. nam reflectitur in ipsum ᵉ os ejus.
27 ᵉVir nequam ᵉ effodit malum; cujus labiis insidet, velut ignis adurens.
28 Vir ⁿperversitatibus deditus immittit contentionem, & ᵉsusurro ᵉ disjungit ᵉ ducem.
29 ᵉVir ᵒviolentus pellicit proximum suum, ut deducat eum ᵖ viâ iniquâ:
30 ᵉConnivens oculis suis dum cogitat res perversas; ᵉconcidens ᵠ sermones suos, perficit malum.
31 Corona ʳornatissima *est* canities, ᵉ*quæ* in via justitiæ invenitur.
32 Melior est longanimis robusto; & qui dominatur ˢ in animum suum, eo qui capit civitatem.
33 ᵉIn gremium conjicitur sors: a Jehova autem *est* ᵉ tota ratio ejus.

|| *Inf.* 19.21. 1 *Acies cogitat.*] id est, innumeras quidē cogitationes homo versat animo; sed ne hiscere quidē potest, aut movere linguam sine dispositione Dei. a Heb. *cordis*: *sic deinceps*. b Heb. *viis viri puri videtur*: *ut* Gen.9.6. 2 *Perpendit*] id est, quasi numero & pondere pernovit omnia, ut qui potentior est corde nostro 1.Joan.3.20. || *Psalm.*37.5. 3 *Devolve in*] documentum ex superioribus: quasi dicat, cum extra ipsum nulla sit operatio, & nulla cogitatio quamvis abstrusa eum fugere possit; vide ut ei committas ei. *Facta tua*] de quibus ver.2. *Cogitationes*] de quibus ver.1. 4 *Omnes operatus*] ætiologia præcedentium a creationis fine, cujus ipse Deus in singulis rationem habet, & a nobis rationem haberi par est: summus est (in quo) creationis finis, gloria Dei; quæ optimè lucet atque explicatur tum in salute æterna vasorum misericordiæ, tum in perditione vasorum ire destinatorum exitio, Rom.9.22. c Heb. *manu ad manum*: *sup.*11.21. 6 *Benignitate*] misericordiis Dei, ut patris benignissimi. *Reverentia*] ut filius fugit offensam patris. d Heb. *amplitudo proventuum*. || *Jirmeja* 10.23. 10 *Sagacitas*] id est, solertissima prudētia in rebus dijudicandis, præcavendis, & veluti addivinandis: vox Hebræa media est sive anceps, quæ non tantùm in malam partem accipitur, sed etiam in bonam, hîc & Jeschahh 3.3. vide Jechezk.13.6. 11 *Scapus*] ætiologia superioris præcepti, quod judicium Dei ac non hominum est, Deut.1.17. & 2.Chron.19.6. judicii autem accuratissimam observationem figurat enumeratis trutinæ partibus. e Heb. *lapides*: *metonymicè*. f Heb. *benevolentiarum*, *labia justitiæ*. 14 *Nuntii mortis*] id est, omnia tum minitantur mortem. g Heb. *in luce faciei*. 15 *In lucida facie*] id est, cùm placido & sereno vultu, jucundoque respicit. *Velut densa nubes*] id est, non tantùm vitam servat, sed etiam omnibus bonis ad saturitatem cumulat. || *Supr.*3.14. 17 *Agger rectorum*] id est, velut in loco circummunito, aggesto, tuto, e[t] illic quæ versantur, qui cavent a malo: metaphora. h Heb. *animam suam*. *Qui custodit*] id est, qui se continet in isto aggere. i Heb. *altitudo spiritus*. 19 *Submissum esse*] id est, humiliter se gerere, ut qui ab hoste victi & sub jugum missi sunt. *Partiri spolium*] id est, insolescere, seque elatè gerere, ut cum milites victoria parta partiuntur prædam. || *Supr.*11.2. 20 *Adverbium*] Dei, ut sequente membro ostenditur. 21 *Suavitas*] id est, facundia ... permagna est ad prudentiam accessio, quæ alios in prudentia vir ... sapiens informare possit.

|| *Supr.*13.14. 22 *Scaturigo vitæ*] id est, intelligentia subsidio eloquentiæ adjecto exposita, vitam conservat suis discipulis, & contrà. k Heb. *domini ipsius*, *id est*, *intelligentis*: *simile supr.*1.17. *Stultitiæ*] ac proinde mortis. 24 *Ut favus*] id est, sermones pii sunt jucundi, utiles, & necessarii animæ, & corpori. l Heb. *os*. || *Supr.*14.12. m Heb. *anima molesti*. 26 *Ipse molestus*] id est, qui res molestas aut temerè, aut improbè eloquitur. *Os ejus*] id est, molestus sermo in ipsum recidit, metonymicè. 27 *Vir nequam*] id est, malignus & maledicus. *Effodit*] id est, omnibus artibus pervestigat viam perficiēdi mali: metaphora a cunicularis. n Heb. *perversitatū*. 28 *Susurro*] id est, emissarius, explorator, qui captat rumores quos auribus amicorum insusurret ad inflammandas lites. *Disjungit*] supple ab amico, pro eo quod est dissensiones excitat: eclipsis relati: ut Levit.21.4. *Ducem*] id est, principem amicitiæ, amicum summum: ut infrà 17.9. & Psalm.55.14. 29 *Vir violentus*] id est, omnes juris, æqui & boni, leges perfringens: quo sensu violentia ferè accipitur, ut Gen.6.11. o Heb. *violentiæ*. p Heb. *non bona*. 30 *Connivens*] descriptio improbi, de quo superiore versu, a signo oculorum & a sermone; quos accommodare dicitur ad consilia sua pessima, donec perfecerit. *Concidens*] id est, non apertè explicans cōsilium suum: sed dolosè ea tantùm in medium afferens, quæ ad perducendos homines judicat profutura, & studiosè amputans contraria. q Heb. *labia sua*, *metonymicè*. r Heb. *ornatus*. 31 *Quæ in via*] id est, quæ piè & justè vitam trāsigit; non autem omnis canities promiscuè. s Heb. *in spiritum suum*. 33 *In gremium*] id est, nihil est tam fortuitum judicio hominum, quàm cùm sors in gremium aut urnam conjicitur; fortuitus enim videtur eventus sortis: attamen ne sors quidem ipsa casu fortuitò contingit; sed Deus infinita providentia sua quicquid sorte accidit, sigillatim disponit. *Tota ratio*] id est, singularis singularum rerum dispensatio, quam infinita Dei providentia indefinitum rebus omnibus adhibet singulariter.

CAPUT XVII.

Pacis & prudentiæ bonum Deo probatæ explicatur; malignitas & contemptus pauperum condemnatur; propagatio generis, dignitas incorrupta, charitatis officia, reprehensionum effecta, evitatio stultorum, maleficorum, rixosorum, injustorum, & insipientium, certorum amicorum comparatio, litigiosorum, perversorumque declinatio; malum generis depravati, tristitiæ, corruptionis, temeritatis injustæq; reprehensionis, & molestiæ bonum enarrantur.

1 || MELIOR est buccea *cibi* sicci, quîcum *est* tranquillitas; quàm domus ᶻplena ᵃ mactatis animalibus, in qua *sit* contentio.
2 ᵉServus intelligens dominatur in filium ᵉpudefacientem, & ᵉinter fratres partitur possessionem.
3 ᵉFusorium vas argento *adhibetur*, & catinus auro: qui autem probat corda, *est* Jehova.

|| *Supr.*15.17. 1 *Plena mactatis*] id est, lautissimarum epularū locus, ac vino abūdantium, quo invalescente contentiones fervent. a Heb. *mactationibus contentionis*. 2 *Servus intelligens*] id est, prudentia infimos extollit, summos verò dejicit imprudentia. *Pudefacientem*] ut suprà 10.5. *Inter fratres*] id est, hæreditatem cum fratribus adit, filii pudefacientis loco. 3 *Fusorium vas*] id est, omnia probant homines arte, præterquam hominum mentes: quas unus Deus scrutatur: Jirmejæ 17.9. & 10.

b Heb. *labium molestiæ.*
c Heb. vir *falsitatis.*
d Heb. *ærumna.*
|| *Supr.*14.31.
e Heb. *non innocens erit: Exod.*20.7.
f Heb. *filii filiorum.*
7 *Ingratus est*] si homo nihili (inquit) elegantes sermones & libero homine dignos iniquè ferre solet; quanto magis vir ingenuo & liberali animo sermones illiberales & vanos odisse debet?
g Heb. *labium: sic deinceps.*
h Heb. *falsitatis.*
8 *Velut gemma*] id est, munus corruptionis in constupradis judiciis gratiosissimum est apud avaros judices; ac proinde facit, ut qui judicia corrumpit optatum suum consequatur.
i Heb *lapis gratiæ.*
k Heb. *domini sui: sic supr.*1.19.
Quocunque] id est, ad quemcunq; finem munus corruptionis oblatum fit, is succedit ex sentẽtia animi.
9 *Qui tegit*] id est, qui defectiones & offensas partium inter ipsas dissimulat, is optimus est amicitiarum conservator & conciliator.
Renovat] id est, recordando refricat & offensiones instaurat.
Ducem] ut suprà 16.28.
l Heb. *percutere.*
11 *Nuntius crudelis*] id est, carnifex, aut quisquis est administer judiciorum Dei in stultum non resipiscẽtem plagis.
12 *Occurrat*] id est, satius fuerit in hoc quàm in illud incidere: de gravitate autem periculi ab ursis vide 2.Schemu. 17.8.& Hosch.13.8.
14 *Laxat aquas*] id est perinde facit ac si ora stagnorum & emissaria reseraret, quibus exundet aqua, & abripiat quosque obvios: neque de integro obthurandi & coërcendi aquas facultatem habet.

4 Maleficus attendit ad [b] sermonem mole-
stum, [c] fallax aurem advertit ad linguam [d] æ-
rumnosam.
5 || Qui subsannat pauperem, probro afficit o-
pificem ejus; qui delectatur calamitate,
[e] non impunis erit.
6 Corona senum *sunt* [f] nepotes, & ornamen-
tum filiorum *sunt* patres ipsorum.
7 Ingratus *est* stulto [g] sermo excellentiæ,
multò magis ingenuo sermo [h] vanus.
8 *Velut* [i] gemma gratissima, *est* munus in o-
culis [k] dediti ei; quocunque spectet, prospe-
ratur.
9 Qui tegit defectionem, quærit dilectionẽ:
qui verò renovat rem, disjungit ducem.
10 Urit increpatio prudentem, magis quàm si
[l] percutias stolidum centies.
11 Tantùm rebellionem quærit malus: tan-
dem nuntius crudelis mittetur in eum.
12 Occurrat ursa orba in virum, ac non sto-
lidus in stultitia sua.
13 Qui reddit malum pro bono, non amove-
tur malum a domo illius.
14 Laxat aquas, *qui est* caput contentionis:
quare antequam sese immisceat, litem ip-
sam desere.
15 Qui [m] absolvit improbum, & qui [n] condem-
nat justum; abominationi Jehovæ *sunt* æquè
ambo.
16 Ecquare pretium *est* in manu stolidi: cùm
ad possidendum sapiẽtiam animus desit *illi*?
17 Omni tempore diligit, qui amicus est; &
frater in angustia enascitur.
18 Homo [o] demens complodit manum, spon-
dens sponsionem ante amicum suum.
19 Diligit defectionem, qui diligit jurgium:
[p] ampliat januam illius, qui quærit fractu-
ram.
20 Perversus animo non [q] consequetur bo-
num, & versutus lingua sua incidet in malũ.
21 Qui gignit stolidum, *gignit* ad mœrorem
sibi; neque lætaturus est pater stulti.
22 Animus lætus bene medicinam facit, spi-
ritus autem fractus exsiccat ossa.
23 Munus e sinu improbus accipit, ad per-
vertendum itinera juris.
24 Adest faciei prudentis sapientia, oculi
autem stolidi *vagantur* ad extremitatem
terræ.
25 Indignationi *est* patri suo filius stolidus, &
amaritudini genitrici suæ.
26 Mulctare etiam justum, non *est* bonum: per-
cutere ingenuos, præter rectum *est*.
27 Cohibet sermones suos [r] vir scitus; & fri-
gidus *est* spiritu, vir [s] intelligens.
28 Etiam stultus [t] quietè consistens, sapiens
reputatur; obthurans labia sua, prudens.

s Heb. *intelligentiæ.*
t Heb. *silens:* Exod.14.14.

Caput XVIII.

Obstinatorum notæ, improbitatis fructus & sapientiæ, judiciorum æquitas in sermonibus & prudentiæ, susurronum pigrorumq; damna, fiduciæ in Deum fructus, confidentiæ in divitias & temeritatis effecta, patientiæ & prudentiæ bona maximè in contentionibus, linguæ usus, piæ uxoris utilitas, divitum pauperumq; ratio, & amicitiæ necessitas exponuntur.

1 PRO desyderio quærit [a] cerebrosus, [b] om-
nibus quæ sunt immiscet se.
2 Non delectatur stolidus intelligentia,
sed [c] iis quæ existunt in animo ipsius.
3 || Adveniente improbo advenit etiam con-
temptus, & cum [d] ignominioso probrum.
4 || *Velut* aquæ profundæ *sunt* verba ore viri
præstantis *enunciata*; torrens eructans, *est*
scaturigo sapientiæ.
5 || Accipere [e] personam improbi non *est* bo-
num, pervertere justum in judicio.
6 [f] Sermones stolidi ineunt contentionem, &
os ejus contusiones advocat.
7 Os stolidi contritioni *est* ei, & labia ejus ten-
dicula [g] vitæ ejus.
8 Verba susurronis similia *sunt verbis* eorum
qui sæpenumero contusi sunt: attamen ea
descendunt in penetralia ventris.
9 Etiam se gerens remissè in opere suo, fra-
ter est [h] disperdenti.
10 || Turris [i] robusta *est*, nomen Jehovæ; quò
accurrens justus, in edito collocatur.
11 || Substantia divitis *est tanquam* urbs [k] mu-
nita ejus, & tanquam murus editus in cogi-
tatione ipsius.
12 || Ante confractionem attollit se animus vi-
ri: anteit verò honorem abjectio.
13 Respondenti [l] aliquid, cùm nondum audi-
erit: *id* [m] stultum *est* ei & ignominiosum.
14 Spiritus viri sustentat ægritudinem ipsius,
spiritum autem fractum quis attollat?
15 Animus prudentis possidet scientiam, &
auris sapientum quærit scientiam.
16 Donum hominis [n] in lato collocat eum, &
ante faciem magnatum adducit eum.
17 Justus *videtur* qui primus est in lite sua;
donec adveniente proximo ejus, pervesti-
get illum judex.
18 Contentiones [o] submovet sors, & inter ro-
bustos dirimit.
19 Frater defectione provocatus *firmior est*
urbe munita, & contentiones *horum sunt* ut
vectis arcis.
20 || Fructu oris [p] cujusq; satiatur venter ejus,

1 *Pro desyderio*] id est, vir αὐθάδης, pervicax, in sensu animi sui cõquiescẽs, aliena consilia spernens, seque ab omniũ cõsortio & communicatione subducens, denique nihil non fastidiens præ se, nihil procurat nisi pro libito.
a Heb. *dissidens.*
b Heb. *in omni substantia.*
Immiscet se] nimirum pro desyderio rebus æque alienis ac suis.
2 *Stolidus*] nimirum cerebrosus ille, & pervicax.
c Heb. *revelationibus se cordis suo: infinitivus pro participio.*
Iis quæ existunt] id est, omnibus quæ ipsi veniant in mentem.
|| *Supr.*11.2.
d Heb. *ignominia.*
|| *Supr.*13.14.
4 *Scaturigo*] id est, os sapientis profundens & communicans largè sapientiam.
|| *Deut.*1.17.
e Heb. *vultum.*
f Heb. *labia.*
6 *Contusiones*] id est, sibi accersit malum: ut seq. vers.
g Heb. *animæ.*
8 *Verba susurronis*] id est, susurro apud eos quorum perniciem machinatur, se quàm maximè abjicit, Dei & homines testatur, fidem implorat, & omnibus nervis contendit ut abjectissimus esse videatur ad tegendas fraudes suas, & conciliandam fidem: ut Psalm.10.

Sese immisceat] id est, fundatur, & exundet latius, quasi dicat, principiis obsta. m Heb. *justificat.* n Heb. *improbat.* 16 *Ecquare*] quasi dicat, nihil prodest stulto, imò miserum est manibus plenis esse, & animo nullo, aut planè vacuo: indignus est bonis, qui dedignatur sapientiam. 17 *Enascitur*] id est, emergit vis amicitiæ illius germanæ, quæ prius secundis rebus non fuerat explorata. o Heb. *defectus corde.* 18 *Complodit*] ut supra 6.1 & 11. 15. *Ante amicum*] id est, levissimè, non expectans dum rogetur ab amico suo ut fidejubeat. 19 *Diligit*] id est, autor contentionum & inflammator rixosus diligit omne malum, cùm nullum malũ non oriatur ex cõtentionibus. p Heb. *exaltat.* *Ampliat*] id est, quo magis procurat ut dissuantur & disrumpantur amicitiæ contentionibus excitatis, eò majorem januam nequitiæ & defectioni aperit.
q Heb. *inveniet.* 22 *Bene medicinam*] id est, bene afficit hominem totum, adeò salubris est. *Ossa*] i. etiam intima & valentissima corrumpit. 23 *Improbus*] sive litigator dans munus depromptum e sinu suo, sive judex accipiens.
24 *Adest faciei*] id est, ipse vultus sapientis constans & placidus index est sapientiæ. *Oculi*] id est, oculi ipsi stultorum inconstantes & vagi sunt, adeò ut animorum instabilitatem indicent, & vacuitatem sapientiæ. r Heb. *sciens scientiam.* 27 *Frigidus*] id est, moderatus, continens, sedatus animo, qui non præceps exardescit in iram; sed ab æstu animi prudenter cavet.

10. *In penetralia*] id est, cor ipsum transfigunt. 9 *Frater est*] id est, alter bonorum dissipator est: propè tantundem facit, quantum helluones, nepotes, & patrimoniorum decoctores. h Heb. *domino disperditionis.* || Psal. 61.4.& 91.14. i Heb. *roboris.* || *Supr.*10.15. k Heb. *roboris.* || *Supr.*16.18.& 15.33. l Heb *verbum sive rem.* m Heb. *stultitia est ei & ignominia.* 14 *Sustentat*] id est erectum conservat, & consolatur in afflictionibus ejus. 15 *Possidet*] id est, ita obtinet, ut eam sibi adimi non sinat ulla ægritudine aut malo. *Quærit scientiam*] si ea amplius opus habet ad sustentandum se. n Heb. *dilatat eum.* 16 *In lato collocat*] id est, liberat eum ab angustia, & evehit. 17 *Justus*] id est, qui primus causam ad judicem defert, justam causam videtur agere, donec audiatur adversarius & de lite cognoscatur; aut, si nulla sese offert cognoscendi ratio, sors litigantes dirimat, sequens. o Heb. *cessare facit.* 19 *Frater*] i. fratrum offensorum iræ sunt acerbissimæ & violentissimæ, quæ non citius domari possint, quã expugnari munita oppida, nec citius frangi, quam vectes validissimi. || *Supr.*12.13.& 13.2. p Heb. *fructu*

proventu labiorum suorum *quisque* satiatur.
21 Mors & vita *sunt* q in potestate linguæ: 'prout *quisque* amat uti ea, comedet fructum ejus.
22 ‖' Consequitur bonum, qui consequitur uxorem; ut provehit benevolentia a Jehova.
23 Supplicationes eloquitur pauper, dives autem loquitur dura.
24 r Viro cui sunt amici, colenda *est* amicitia: 'Est enim amicus conjunctior fratre.

q Heb. *in manu*. 21 *Prout quisque*] id est, ut severit, ita metet: maledicentia quidem mortem, vitam verò bonus usus linguæ. ‖ *Inf.* 19.14. 22 *Consequitur bonum*] videlicet cùm inde a creatione non fuerit bonum hominem esse solum, Gene. 2. 18. ordinem autem verborum evidentiæ causa invertimus. r Heb. *viro amicorum*. 24 *Est enim amicus*] id est, inveniuntur amici, qui plus quàm fraternas amicitias colunt: ut suprà 17.17.

Caput XIX.

Integritatis laus, inconsideratæ vitę reprehensio, divitiarum pretium, & paupertatis usus, falsitatis, elationisq́, in stolidis & servis indignitas, clementia, regia autoritas, domestica mala a liberis & uxore obvenientia, pigritia, obedientia, misericordia, liberorum institutio, cogitationum a Deo pręstatio, beneficentia, reverentia Dei integra, fatuorum informandorum ratio, filiorum institutio, falsorumq́ testium malitia & pœna exponuntur.

1 Melior est pauper ambulans a integrè, 'divite perverso labiis suis qui quidem est stolidus.
2 'Æquè b cujus non dignoscit animus quod non est bonum, ac præceps pedibus peccat.
3 Stultitia hominis pervertit viam ipsius, & 'adversus Jehovam indignatur c animus ejus.
4 ‖Substantia addit amicos multos, tenuis autem ab amico suo disjungitur.
5 ‖Testis falsitatum non impunis erit, & conflator mendaciorum non proripiet se.
6 Multi precantur faciem ingenui, & quisq; amicus adhæret viro d munifico.
7 Omnes fratres pauperis odio habent eum; 'etiam qui amicus ejus *est*, *singuli* procul absunt ab eo: 'persequenti verbis, non adsunt.
8 'Possidet animum, qui diligit e se ipsum; observat intelligentiam ad f consequendum bonum.
9 ‖Testis falsitatum non erit impunis, & conflator mendaciorum peribit.
10 ‖'Non decet stolidum oblectatio, multò minus servum dominari in principes.
11 ‖ Intellectus hominis g longanimem efficit eum; & ornamento *est* ei, 'præterire defectionem.
12 ‖'Ut rugitus leonis juvenis, *est* indignatio regis; ut ros autem super herbam, benevolentia ejus.
13 ‖h Ærumnarum causa *est* patri suo filius stolidus, '& stilla continua jurgia mulieris.
14 Domus & substantia possessio *est* i patria, ‖' a Jehova autem *est* uxor intelligens.
15 ‖'*Dedita* pigritiæ, quæ injicit altum soporé; & dolosa anima esuriet.
16 Qui observat præceptum, servat k seipsum; qui spernit vias suas ' supplicio affectus morietur.
17 'Mutuat Jehovæ, qui gratiosè largitur tenui; & beneficium ipsius rependet ipsi.
18 Castiga filium tuum, dum est spes; & l ad perniciem ejus ne condonato animus tuus:
19 ' Magnus esto irarum æstu, condonando mulctam: *dicens* te, si eripias, deinde amplius m mulctaturum.
20 Ausculta consilio, & accipe eruditionem: ut sapias n tandem.
21 ‖ Multæ cogitationes insunt animo cujusq; sed consilium Jehovæ ipsum stabit.
22 'Quod summè o desyderet homo, *est* benignitas ipsius: at melior est pauper ' viro mendace.
23 Reverentia Jehovæ p vitalis est: 'nam satur *præditus ea* commoratur, nec visitatur malo.
24 ‖Abditam habet piger manum suam 'in sua manica, etiam ad os non reducit eam.
25 ' Si derisorem percutias, fatuus fiet astutus: & corripiendo prudentem, intelliget scientiam.
26 'Devastat patrem, fugat matrem; filius 'pudefaciens, & afficiens probris:
27 'Desine, fili mi, ut auscultes eruditioni, aberrare a sermonibus scientiæ.
28 Testis nequam deridet jus: ' adeò os improborum absorbet iniquitas.
29 Parata sunt in derisores istos judicia, & contusiones tergo stolidorum.

a Heb. *integritate sua*. 1 *Divite*] Eclipsis contrarii supplenda ex comparatione [illegible] oppositi: vide Gen. 18. 19. 2 *Æquè*] id est, quemadmodum sibi [illegible] consulit qui non respicit ad pedes, ut discernat iter commodum ab incommodo, ita etiam peccat, qui animo inconsyderato fertur non [illegible] bonũ a malo: cujus inconsiderantia animi consequentia exponitur [illegible]. b Heb. *in ignorare animam non bonum*. 3 *Adversus Jehovam*] id est, non sibi, sed Deo attribuit causam suam, ut qui inconsideratè offendit, [illegible] lapidem. c Heb. *cor: sic deinceps*. ‖ Suprà 14.20. ‖ *Inf.* ver. 9. d Heb. *dono*. 7 *Etiam qui*] id [illegible] non oderunt [illegible]; sed tamen [illegible], quam verbis ostendunt, fructum nullum egenti [illegible]: gradatio, ut Jobi 6.15. & seq. & 19.12. & seq. *Persequenti verbis*] id est, quantumvis illos verbis & precibus sollicitet. 8 *Possidet animum*] id est, pauper & afflictus, si amat salutem suam, non propterea animum abjicit; sed patientiâ possidet animam suam, Luc. 21. 19. e Heb. *animam suam*. f Heb. *inveniendum*. ‖ Suprà ver. 5. ‖ *Infrà* 30. 22. 10 *Non decet*] id est, stolido coveniunt flagra, suprà 10. 13. & servitus servo: non [illegible] deliciarum copiæ, aut dominatio; quibus uti nesciunt. ‖ Suprà 16. 32. g Heb. *prolongat iram ejus*. 11 *Præterire defectionem*] nimirum [illegible] dissimulari bona fide potest, aut ex usu & necessitate futurum est: quo [illegible] exempla Davidis proponuntur 2. Schem. 3. 39. & 16. 10. ‖ Suprà 16. 14. 12 *Ut rugitus*] id est, lethalis est illius indignatio, & vitalis benevolentia.

‖ Suprà 17. 25. *Infrà* 27. 15. h Heb. *ærumna*. 13 *Et stilla*] id est, virum familiamque exedit rixosa mulier, ut stillicidium lapidem. i Heb. *patrum*. ‖ Suprà 18. 22. 14 *A Jehova*] singulari modo. ‖ Suprà 10. 4. & 5. & 13. 4. 15 *Dedita pigritiæ*] id est, & pigri cessantes ab officio, & fraudulenti contra officium venientes judicio Dei punientur. k Heb. *animam suam*. 16 *Supplicio affectus*] hoc verbum, quia scriptura compositum est, ita visum est reddere. 17 *Mutuat Jehovæ*] id est, Jehova beneficium pauperi collatum, fert acceptum sibi. l Heb. *ad mortem afficere eum: infinitivus pro nomine*. 19 *Magnus esto*] id est, quòd si videbitur condonare pœnas meritas filio; saltem increpa gravissimè, & indignationem præ te fer in peccatum ejus, addita interminatione hac; te si eripias, id est, absolvas ab hac pœna merita, eò gravius deinceps hoc nomine castigaturum, cùm in peccatum reciderit; ut Deus fecit Exodi 32. 34. m Heb. *additurum mulctam*. n Heb. *in extremitate tua*. ‖ Suprà 16. 1. & 9. 22 *Quod summè*] id est, nihil est tantopere expetendum homini, imprimis diviti, quàm ut ex animo benefaciat. o Heb. *desyderium hominis*. *Viro mendace*] id est, divite beneficentiam denegante paupertatis specie, aut non ex animo conferente. p Heb. *ad vitam*. 23 *Nam satur*] id est, vitam præsentem & futuram agit beatissimè, ut Psalm. 34, 10. & suprà 14. 26. ‖ *Infrà* 26. 15. 24 *In sua*] id est, piger ne tum quidem cùm opus est maximè, manum exerit extra os manicæ suæ, ut operi admoveat; sed illam adeò studiosè in ea continet, ut etiam cibum in os suum inseri patienter ferat. Manicam autem reddidimus a forma gabatæ; cujus nomen per translationem videtur manicis accommodari ironicè, hîc & infrà 26. 15. 25 *Si derisorem*] id est, duobus modis instituuntur fatui ab alieno exemplo verberibus improborum, & verbis documentisque bonorum. 26 *Devastat*] id est, filius sceleratus parentes evertit bonis; & eorum animos ita avertit a se, ut fugiant & exhorrescant ipsum. *Pudefaciens*] vide suprà 10. 5. 27 *Desine*] id est, totum te dedito doctrinæ sanctæ; ac propterea animum & cogitationem avocato a rerum sermonumque malorum consuetudine. 28 *Adeò os*] id est, quod ille ludificatur jus, certa malitia facit; quæ ipsum totum possidet, ac velut absorbet sermones ejus, ut nihil nisi iniquitatem crepent eructentque. Quamobrem illorum supplicium sequente versu exponitur.

Caput XX.

Ebriosorum, iras graves concitantium, pigrorumq́ vitia exponuntur: improborum probitatem sermone, & opere externo fingentium hypocrisis repudiatur; simplicitas coram Deo & hominibus commendatur; pigritiæ, falsitatis in commerciis, temeritatis, malitiæq́ damna, prudentium consiliorum usus, impietatis in parentes, subitarum opum, ultionis, falsitatis, ignorantiæ Dei sacrilegiiq́ mala à Deo & hominum judicio obvenientia, juventutis & senectutis ornamentum, improborumq́ freni ostenduntur.

1 DERISOR *est* vinum, tumultuosus po-
tus inebrians: ideò quisquis oberrat in
eo, non sapit.
2 ‖ Ut rugitus leonis juvenis, *est* terror regis:
in quem excanduerit, peccaverit [a] in vitam
suam.
3 [b] Honorificum viro *est* supersedere a lite:
quisquis autem stultus *est*, immiscebit se.
4 *Qui* propter hyemem piger, non arat; men-
dicabit in æstate: cùm nihil *aderit*.
5 Ut aquæ profundę, consilium *est* in [c] ani-
mo viri; attamen vir [d] intelligens hauriet il-
lud.
6 [e] Maxima pars hominum, prædicat quis-
que benignitatem suam: virum autem usque-
quequaque [f] veracem quis inveniat?
7 Continenter ambulans in integritate sua
justus, *beatus est*; beati filii ejus post eum.
8 Rex insidens solio judiciali, ventilat in o-
culis suis omne malum.
9 ‖ Quis dicere possit, purificavi animum me-
um; mundus sum a peccato meo?
10 ‖ [g] Diversa pondera, diversæque mensu-
ræ; abominationi *sunt* Jehovæ æquè utra-
que.
11 Actionibus suis præbeat se cognoscen-
dum etiam puer, an purum & an rectum *sit*
opus ejus.
12 Aurem audientem & oculum videntem,
Jehova fecit æquè utrumque.
13 ‖ Ne diligito somnum, ut non efficiaris pau-
per; aperi oculos tuos, satiare cibo.
14 [h] Pessimum *est*, ait emptor; sed cùm [i] digres-
sus fuerit, tum se ipsum laudat:
15 Est aurum & copia carbunculorum *pretio-
sa*: at instrumentum [k] pretiosissimum *est* la-
biorum scientię.
16 Cape vestem ejus, qui spopondit *pro* ex-
traneo; & pro aliena *spondentem*, pignerare
eum.
17 Suavis *est* viro cibus falsitatis; sed postea
impletur os ejus scrupis.
18 Cogitationibus in consilio confirmator, &
prudentibus consiliis gere bellum.
19 ‖ Revelanti arcanum, qui ambulat cum
detractione; & ei qui seducitur labiis suis, ne
admisceto te.
20 Maledicentis patri suo aut matri suæ, ex-
tinguetur lucerna [l] in nigris tenebris.
21 Possessioni accelerata in principio, etiam
fini illius non benedicetur.
22 ‖ Ne dicas, rependam malum; expecta Je-
hovam, & servabit te.
23 Abominationi *sunt* Jehovæ [m] diversa
pondera; & lances [n] dolosæ non *sunt* res
bona.
24 ‖ A Jehova *sunt* gressus viri: homo autem
quid intelligit viæ illius?
25 Tendicula *est* homini deglutire sacrum, &
post vota requirere.
26 Ventilat improbos rex sapiens, postquam
convertit in eos rotam.
27 ‖ *Velut* lucerna Jehovæ est anima homi-
nis, *qua* pervestigat omnia penetralia ven-
tris.
28 Benignitas & fides custodiunt regem, &
sustentat benignitate solium suum.
29 [o] Ornamento juvenibus *sunt* vires ipsorum,
& [p] decori senibus canities.
30 [q] Strigiles *sunt* pro malo livores, vulnus,
& plagæ *pervadentes* penetralia ventris.

1 *Derisor est*] Id est, vinum ita ludificatur vinolentos, ut derisores & tumultuosi fiant; itaque apud alios præbeant sese ridiculos.
‖ *Suprà* 19.12.
a Heb. *animæ suæ*.
b Heb. *honor*.
4 *Cùm nihil*] id est, cùm se egentem videt, & vacuitatem solam reportat pigritiæ fructum.
5 *Ut aquæ*] id est, adeò profundæ sunt hominis cogitationes, ut nemo noverit eas, nisi spiritus hominis qui est in ipso, 1. Corinth. 2. 11. sed eas tamen rimatur, observat, recognoscit, & expiscatur prudens, infrà ver. 27.
c Heb. *corde*: *sic deinceps*.
d Heb. *intelligentiæ*.
e Heb. *multitudo hominum*.
6 *Usquequaque veracem*] id est, qui quantum de se prædicat, tantundem bona fide præstet.
f Heb. *fidelitatum*.
8 *Insidens solio*] id est, jus dicens exequitur: synecdoche.
Oculis suis] id est, inspectionem faciens ipse, cognitionem habens, judicium ferens, & judicatum fieri curans, synecdochicè.
‖ 1. *Reg.* 8. 46.
g Heb. *lapis*: & *lapis*.
‖ *Deut.* 25. 13. & 14.
Suprà 11. 1. & 16. 11.
11 *Actionibus suis*] id est, nemo unquam sit hypocrita, aliudve lingua aut opere simulet, & aliud gestet animo; sed inde a pueritia se totum ad veritatem & simplicitatem componat. 12 *Aurem*] ætiologia superioris versus: veritas & simplicitas (inquit) colenda est animo & sensibus. nam Deus homini animum & sensus indidit, ac proinde cognoscit eos penitus: ut Psalmo 94. 7. & sequentibus. ‖ *Suprà* 6. 9. & *sequent.* & 19. 15. 13 *Aperi oculos*] id est, invigila rebus tuis, & bene erit tibi. h Heb. *malum malum*: *vide Gen.* 9. 25.
14 *Pessimum est*] id est, emptor ut merces minore comparet, linguam versat & commaculat mendaciis dicens, pessimum est tanti facere te mercem tuam; & tantisper (quod aiunt) aginatur dum merces auferat; profectus vero sibi mercatum suum gratulatur: sed utcunque pretiosas merces comparaverit, nihil est labiis scitis & sanctis pretiosius, sequent. versu. Similiter autem de venditore dicendum est: qui itidem ut emptor, res suas pluris faciendo pretium oblatum aversatur dicens, hui, tantam rem tam parvi facere? quamobrem sequent. versu utrumque membrum apponitur, & aurum quo emptor merces comparat, & gemmæ quas venditor pretio accepto tradit. i Heb. *digressus sibi*: *ut Gen.* 11. 33. k Heb. *pretii*. 16 *Cape vestem*] id est, ab eo qui leviter se immiscet negotiis alienis, & fidem suam interponit temerè, ne metuito pignus exigere: nam si temerarius est in rebus suis, non sapiet in tuis: quòd vulgò dici solet, Qui sibi ipsi non sapit, nec aliis sapit: vide suprà 11. 15. neque pugnat documentum hoc cum mandato Dei, Exodi 22. 26. nam illic agitur de paupere fratre propter difficultates suas domesticas mutuante, hic autem de sponsore temerario; qui si pauper est, non potest creditoribus satisdare, ac proinde sponsio illius accepta esse: vide infrà 22. 26. 17 *Suavis est*] id est, primùm quidem delectat virum falsitatis fructus: sed postea damnosus est & exitialis: ut suprà 9. 17. & sequent. & 14. 12. ‖ *Suprà* 11. 15. 19 *Revelanti*] id est, consilia ini cum sapientibus: cave a malitiosis detractoribus, & ab imperitis futilibusque viris. 20 *Extinguetur lucerna*] id est, omni prosperitate privabitur, planè maledictus erit in hac & futura vita.

l Heb. *in nigredine tenebrarum*.
21 *Accelerata*] id est, celeriter comparatæ: nam non possunt opes celeriter, nisi ex vanitate comparari.
‖ *Levit.* 19. 18.
22 *Ne dicas*] id est, abstine ab omni vindicta, & vindictæ studio.
Expecta Jehovam] id est, vindictam committe Deo, dicenti, mea est ultio: Deut. 32. 35.
m Heb. *lapis & lapis*: *ut suprà ver.* 10.
n Heb. *doli*.
‖ *Psal.* 37. 23.
‖ *Suprà* 16. 9.
24 *Homo autem*] id est, etsi Deus singulis hominum passibus actionibusque moderatur, tamen infinita est hominis ignorantia, cum non intelligat, & oscitantia, cùm non animadvertat mirificam & singularem administrationem illius.
25 *Tendicula est*] id est, laqueos mortis sibi induit quisquis Deum offendit, res ipsius aut sacras aut consecrandas avertendo, id est, tollendo quod jam illius est, aut quod illi debetur retinendo. *Post vota*] id est, laborem in eo consumere, ut retineantur res votivæ & promissæ Deo; Deut. 23. 21. & sequent.
26 *Ventilat improbos*] id est, bonus rex improbos ferre non potest, sed quam diligentissimè persequitur atque exterminat, ut bonus colonus paleam & acus disjungit a tritico. *Convertit in eos*] id est, excussit, velut currente rota discerniuntur grana a paleis in trituratione: de hac trituræ forma, vide Jeschahh. 28. sub finem. ‖ *Suprà ver.* 5. 27 *Velut lucerna*] id est, Deus in hominis animo accendit lucem, qua res penitissimas introspiciat: ac proinde regis sapientis animo prælucet, ut recognoscat improbos, terat, & ventilet: vide infrà 25. 2. & 3. 28 *Benignitas & fides*] vide Psalm. 101. o Heb. *ornamentum juvenum*. p Heb. *decus senum*. q Heb. *absterσio*. 30 *Strigiles*] id est, mali gravissimis pœnis sunt coërcendi & in officio continendi: ut equis strigosis destringendis & cogendis refractariis strigiles, calcaria, & alia ejusmodi adhibentur: ut suprà 10. 13.

CAPUT XXI.

Potentissima Dei administratio justissimaq; inconsyderati animi, malè partarum opum, improbitatis, inconstantiæ etiam muliebris, invidiæq; damna; documentorum & judiciorum usus, inhumanitatis pœna, donorum vis, injustitiæ, luxus, muliebrium contentionum mala cum justi administratione comparata fructibusq; justitiæ & sapientiæ; superborum, pigrorum, improborum, mendacium, perversorùmq; eventa proponuntur, & omnia sapientissimo, prudentissimoq; consilio Dei tribuuntur.

1 UT *scapha in* rivis aquarum, [a] animus re-
gis *est* in manu Jehovæ; quocunque
vult, inclinat eum.
2 ‖ *Ut* una quaque viâ *suâ* vir rectus *videatur*
in oculis ipsius; tamen perpendit animos
Jehova.
3 Exercere justitiam & jus, magis dilectum
est Jehovæ quam sacrificium:
4 [b] Elatio *verò* oculorum, & amplitudo animi;
aratio *denique* improborum, peccatum *est*.
5 ‖ Cogitationes seduli, tantùm emolumento
sunt: omnes autem præcipitis, tantùm ad
egestatem.

1 *Ut scapha*] id est, est quidem animus omnium hominum gubernaculum, quo, velut naves in mediis aquis, reguntur corpora & actiones nostræ: tamen ipsorum quidem regum animus ex se ipso permovetur, impellitur, inhibeturque; sed Deus in singulorum animis veluti clavum tenet. Est autem hoc loco eclipsis relativi ut suprà 5. 19. a Heb. *cor*: *sic deinceps*. ‖ *Suprà* 16. 2. 3 *Exercere*] id est, mavult Deus obedientiam quam sacrificium, 1. Schem. 15. 22. & Jeschahh. 1. 10. & sequent. Hosche 6. 6. & Micæ 6. supercilioſa verò, insolens, & pharisaica improborum justitia est abominationi, sequente versu. b Heb. *efferri oculorum*, &c. *infinitivi pro nominibus*. 4 *Aratio*] id est, quidquid exarare & perficere improbi operibus suis moliuntur. *Peccatum*] ac proinde sunt exosæ Jehovæ: nocima. ‖ *Suprà* 10. 4. & 13. 4.

6 ‖ Con-

6 ‖ c Comportati thesauri lingua falsitatis, *ut* vanitas impelluntur: *qui quærunt*, quærunt mortem.
7 Vastitas improborum diversabitur *apud* ipsos, quia renuunt exercere jus.
8 Quisquis d via *sua* volubilis est, is alienus *est*: purus autem cujus rectum *est* opus.
9 ‖ Melius est habitare in angulo tecti, quàm *cum* muliere contentiosa, e & domo consociari.
10 Animus improbi desyderat malum; non gratiosus videtur in oculis ejus proximus ipsius.
11 ‖ Cùm mulctatur derisor, resipiscit fatuus; & cùm intelligentia imbuitur sapiens, percipit scientiam.
12 Intelligentia imbuit justum a domo improbi, qui pervertit improbos in ipsorum malum.
13 Qui obthurat aurem suam a clamore tenuis; etiam ipse clamabit, sed non exaudietur.
14 ‖ Donum in abdito, evertit iram; & munus in sinu, æstum iræ vehementem.
15 Lætitiæ *est* justo facere jus, contritioni verò operariis iniquitatis.
16 Homo aberrans a via intelligentiæ, in cœtu vitæ expertium quiescet.
17 f Vir egens *erit*, qui amat lætitiam; qui amat vinum & g unguentum, non erit dives.
18 Redemptio pro justo erit improbus, & loco rectorum perfidus.
19 ‖ Melius est habitare in terra deserti, quàm *cum* muliere contentiosa & indignabunda.
20 Thesaurus desyderatissimus & unguentum *est* in habitaculo sapientis: stolidus autem homo absorbet illud.
21 Qui sectatur justitiam & benignitatem; consequetur vitam, justitiam, & honorem.
22 Civitatem potentium conscendit sapiens, ac dejicit robur fiduciæ ejus.
23 ‖ Qui observat os suum & linguam suam, conservat ab angustiis animam suam.
24 Superbi, contumacis, derisoris, nomen est illi; qui exercet excandescentiâ *suâ* superbiam.
25 ‖ Desyderium pigri morte afficit eum; quia renuunt manus ejus facere *quidquam*.
26 Totum diem h afficitur desyderio; justus verò dat, neque cohibet *manum*.
27 ‖ Sacrificium improborum abominationi *est*; quanto magis, cùm scelerate offert illud?
28 ‖ Testis mendaciorum peribit; vir autem qui auscultat, in æternum loquetur.
29 Obfirmat vir improbus faciem suam; rectus autem, ipse aptat viam quamque suam.
30 Nulla *est* sapientia, nullaque intelligentia, & nullum consilium; ex adverso Jehovæ.
31 ‖ Equus aptatur ad diem prælii, sed Jehovæ *est* ipsa salus.

‖ Sup. 10.2. & 13.11. c Heb. *abas iberfiuerum*. 6 *Comportati*] id est, male parta male dilabuntur, & suos auctores perdunt, ut sequente versu. *Qui quærunt*] ellipsis verbi per ... repetendi in scripturis frequens, ut supra 17.21. & infra 23.8. 7 *Vastitas*] id est, ipsi vastabuntur, pereuntque malo suo cum thesauris suis. d Heb. *volubilis est via viri*, ellipsis: ut Gen. 9.6. 8 *Alienus est*] supple a puritate, de qua sequentibus verbis: sic Jacobi 1.8. ‖ Supr. 19.13. 9 *In angulo*] id est, loco importunissimo subdio; ubi solis, ventorum, pluviæ, omnibus denique cœli injuriis sis expositus. e Heb. *idque domo consociationis*. 10 *Desyderat*] id est, urget invidia, & omnibus malè cupit potius quàm sibi. ‖ Supr. 19.25. 12 *Intelligentia*] id est, Deus judicia sua per se aut per administros suos perficiendo in improbis, informat bonos. ‖ Supr. 17.8. & 18.16. 14 *Donum*] & oblatum & acceptum. *In sinu*] ut suprà 17.23. 16 *In cœtu vitæ*] id est, corruet ad mortem, in qua sistere gradum & in æternum manere compelletur. *Quiescet*] nimirum sua aberratione, cohibitus vinculis mortis. f Heb. *egestatis*. 17 *Qui amat*] id est, quisquis sybarismo genio indulget, ... ut duo exempla sequentia docent. g Heb. *oleum*, ut vers. 20.

18 *Redemptio*] id est, in malum quod justis comparatur, improbi decident; & quæ injustorum redemptura essent, obtruduntur malo: ut supra 11.18. justi vero angustiis liberantur. ‖ *Supr. ver.* 9. 20 *Thesaurus*] id est, sapiens bona & ornamenta sibi abundè comparat, & conservat parta; quæ stolidus contra abligurit. 22 *Civitatem*] id est, præstat & superat sapientia robur: ut Ecclesiastæ 9.14. & duobus sequentibus. ‖ *Sup.* 18.21. 24 *Superbi*] id est, qui superbè facit, dignus est cui publica superbiæ nota inuratur. Hanc autem interpretationem, ex fide antiquissimi codicis manuscripti de bibliotheca Illustrissimi Principis Palatini Electoris amplexi sumus. ‖ *Supr.* 13.4. 25 *Morte*] quia non adveniens ... dicitur supr. 20.4. contrà enim arbor est vitæ desyderium adveniens; supra 13.12. h Heb. *desyderat desyderio*. 26 *Desyderio*] tantùm abest ut bona aliis largiri possit. *Neque*] nimirum ab opere, ut piger facit: ac proinde comparat unde det quod det labore suo: ut Ephes. 4.28. ‖ *Supr.* 15.8. 27 *Cùm scelerate*] id est, scelerato animo, ut Bilhham, Numer. 23. & rationibus sceleratis intentis a Deo, ut Malachi 1. ‖ *Supr.* 19.5. 28 *Testis*] i. qui temerè mendacia pro testimonio dicit, & res incompertas inauditásque effutit. *Qui auscultat*] i. auritus testis, etiamque oculatus, denique quisquis res compertas cognitasque testatur synecdochicè. *In æternum*] i. omni tempore & loco securè testari potest: figuratum dicendi genus, & hyperbolicum; ut Horatius, Serviet æternum qui parvo nesciet uti.

29 *Obfirmat vir*] id est, improbus obstinatè libidinem suam, non officium curat, & pudorem omnem abjicit: contra verò rectus officio incumbit, neglectisque omnibus studiis & perturbationibus carnis honori suo consulit: metaphora a viatoribus quorum illi tumultuariè oberrant, hi verò circumspiciunt & comparant iter suum. 30 *Ex adverso*] id est, quæ cum sapientia, intelligentia, consilio e Dei comparari possint, aut ei obsistere: ut sequentis versus exemplo demonstratur. ‖ *Psal.* 39. & 33.17.

Caput XXII.

Fama prædicatur non opibus, sed prudentia & timore Dei comparata: juventutis institutio, divitiarum usus, superbiæ ablicatio, simplicitatis & gratiæ cura, inertiæ & scortationis malum, puerilis disciplinæ bonum, & mala ex avaritiæ studio provenientia exponuntur: deinde proposita novæ doctrinæ commendatione subjiciuntur interdicta de non opprimendis infirmioribus, non adjungendis sibi iracundis, non exhibenda temeritate, neque movendo termino; sed diligentia ad legitimum opus adhibenda.

1 OPTATIUS est nomen divitiis amplis, argento & auro gratia melior.
2 Dives & pauper inter se occurrunt, efficiente hos omnes Jehova.
3 Astutus prævidens malum abscondit se, fatui autem transeuntes mulctantur.
4 Præmium mansuetudinis, reverentiæque Jehovæ; *sunt* divitiæ & honoris, & vitæ.
5 Aculei, laquei sunt in via perversi: qui observat animam suam, procul erit ab eis.
6 Instrue quemque puerum a pro ratione viæ ipsius; etiam cùm senuerit, non recedet ab illa.
7 Dives in pauperes dominatur: & servus fit, qui mutuatur *a* viro mutuante.
8 ‖ Qui seminat iniquitatem, metet molestiam: & virgâ excandescentiæ suæ deficiet.
9 Bonus oculo, ipse benedicetur; qui dederit de pane suo tenui.
10 Ejiciendo derisorem, simul exibit contentio; cessante autem litigio, etiam ignominia *cessabit*.
11 Qui amat munditiem b animi; cujus inest labiis gratia, ejus amicus *est* rex.
12 Oculi Jehovæ custodiunt scientiam, pervertit autem res perfidiosi.
13 ‖ Dicit piger, leo foris *est*, in medio platearum occiderer.
14 ‖ Ut fossa profunda, *est* os extranearum; qui detestationi *est* Jehovæ, corruet illùc.
15 ‖ Stultitiam alligatam animo pueri, eam virga eruditionis amovebit procul ab ipso.

1 *Nomen*] id est, fama & gloria, ut Ecclesiastæ 7.1. 2 *Dives*] ἐpexegesis superioris documenti: non est (inquit) bonum constans in divitiis, aut malum in paupertate positum; commeant semper, ac veluti viatores, divites in pauperum locum, pauperesque in divitum bona transeunt, autore & dispensatore Deo: sed prudentia, mansuetudo, & reverentia Dei, duobus seq. vers. nomen & gloriam comparat, quæ omnibus illis caducis divitiis longè anteponenda est. 3 *Transeuntes*] id est, temerè & imprudenter quæcunque rapit animus sese inferentes, itaque subeuntes mala. 5 *Aculei*] antithesis superioris versus: ut prudentibus, mansuetis, reverentibusque Jehovam sunt opulentissimi honores & vita; sic contrà perversos confodiunt densissimi infamiæ aculei, & mortis laquei strangulant justo Dei judicio. a Heb. *secundum os*. 6 *Pro ratione viæ*] id est, omninò prout ad vitam piè, justè, honestè, & legitimè transigendam informandus est, in iis rebus quæ ad Dei cultum, hominum societatem, singulariaque officia pertinent. 7 *Dives*] cujus duo genera exponuntur ver. 8. & 9. ‖ Job 4.8. 8 *Qui seminat*] id est, ut sementis, ita est messis. *Virga excand.*] id est, ut arrogante sua indignatione flagellavit pauperes, ita flagellabitur, & cõsumetur flabello iræ Dei, quod sibi improbitate sua accersiverit. 9 *Bonus oculo*] id est, misericors atque beneficus. 10 *Ejiciendo*] id est, derisore præsente litigia excitantur ad ignominiam; absente verò cessant. 11 *Qui amat*] id est, hujusmodi hominem etiam reges studiosè adjungunt sibi, non ut derisorem ejiciunt; quin etiam Deus ipse curat eum studiosissimè, sequent. vers. b Heb. *cordis: sic deinceps*. 12 *Scientiam*] id est, scitam puritatem cordis, & gratiam labiorum. ‖ *Sup.* 15.19. 13 *Dicit*] id est, laborem fugit, pigritiamque fovet quibuscunque modis, & defendit eam. ‖ *Supr.* 7.25. & *sequentib.* ‖ *Supr.* 13.24. & 19.18.

16 *Qui opprimit tenuem, ut amplificet [c] rem
suam: & qui dat diviti, tantùm ad egestatem
deveniet.
17 *Inclina aurem tuam, & ausculta verbis sa-
pientum; & [d] animum tuum adhibe ad sci-
entiam meam:
18 Nam amœnum erit, si servaveris hæc *in
ventre tuo; *si* comparentur pariter in labiis
tuis:
19 [e] *Si* fuerit in Jehova fiducia tua; *& quod*
notum facio tibi hodie, etiam tu *feceris*.
20 Nónne scripsi tibi [f] præstantissima *docu-
menta, posita* in consiliis & scientia,
21 Notum faciendo tibi quod certum est, ser-
mones [g] veraces; *ut referas sermonibus
veritatem, missuris ad te?
22 *Ne diripias tenuem, eò quòd tenuis sit;
neque conteras pauperem *in porta.
23 Nam Jehova agit causam eorum, & rapiet
rapientium eos animam.
24 ‖Ne colas amicitiam cum [h] iracundo, &
cùm [i] furibundo ne congrediaris:
25 Ut non discas itinera ejus, & assumas ten-
diculam [k] tibi ipsi.
26 ‖Ne sis ex complodentibus manu, ex spon-
dentibus debita:
27 *Si non sit tibi [l] quod reddas, quare acci-
peret cubile tuum [m] a te?
28 ‖Ne moveto terminum [n] antiquum, quem
aptarunt majores tui.
29 Vidisti virum diligentem in opere suo? an-
te reges *consistet, non consistet ante ob-
scuros.

16 *Qui opprimit*] id est, æquè peccant qui ex impotentiorũ detrimento sua emolumenta captant, & qui beneficia quæ in pauperes jure fuissent collaturi avertunt ut ad divites transferant: proinde utrisque maledictus est Deus.
c Heb. *sibi*.
17 *Inclina*] hortatio ad documenta hæc percipienda, a suavitate & utilitate eorum, vers. 18. & 19. & a præstantia, vers. 20. & 21.
d Heb. *cor appone*.
18 *In ventre*] id est, in animo vel corde: metonymia.
e Heb. *essendo Jehovam*.
f Heb. *ducum* verba: *simile suprà* 8.6.
g Heb. *veritatis*.
21 *Ut referas*] id est, ut consulentibus te responsa certa & vera dare possis.
22 *Ne diripias*] sequentia documenta binis aut pluribus versibus ferè continentur, usque ad caput 25. quia singulis suæ causæ, aut eventa subnectuntur.
In porta] id est, in judicio specie juris. ‖ *Sup.* 15.18. h Heb. *domino iræ*. i Heb. *viro æstuum*. k Heb. *animæ tuæ*. ‖ *Sup.* 6.1. & 11.15. 27 *Si non*] quasi dicat, qui pro alienis debitis spondet, se divitẽ, aut certè solvendo esse profitetur: quamobrem cùm ad diem solutionis ventum est, non potest se defendere exceptione legis Exodi 22.26. sed sponsione minimè præstita ita condemnatur, quasi possit ac nolit facere: quid ergo (inquit) adeo temerarius esses? vide suprà 20.16.
l Heb. *ad reddendum*. m Heb. *a sub te*. ‖ *Deut.* 19.14. n Heb. *seculi*. 29 *Consistet*] id est, dignus est qui consistat; atque etiam in pretio erit per benedictionem Dei.

Caput XXIII.

Modestiæ apud principes adhibendæ, avaritiæ, & avarorum convictus fugiendi, stultorum conversationis omittendæ præcepta: termini non movendi, disciplinæ tradendæ & accipiendæ, zeli sancti amplectendi, sapientiæ colendæ, comessationes fugiendi, parentum colendorum & obsequio recreandorum, & meretricis aversandæ documenta proponuntur: ac postremò ebrietatis forma effectaq; traduntur.

1 *QUANDO sedebis ad vescendum cum
dominante, [a] diligenter consydera
*quid propositurus sis tibi:
2 Alioquin *inderes cultellum faucibus tuis, si
[b] præditus appetentia esses.
3 Ne afficiaris desyderio cupediarum ejus: est
enim *cibus [c] mendax.
4 Ne fatiges te ut ditescas; a *prudentia tua
desiste.
5 An facies ut involent oculi tui in eas? illico
non sunt: nam [d] omnino comparant sibi a-
las; ut aquila avolat cœlum versus, *avolant*.

1 *Quando sedebis*] id est, cũ principibus summisq; viris agens, judicium & prudentiam adhibeto, ut animum tuum temperes: nam hoc a convictus ratione ad omnem cõversationem accommodandũ est ἀναλόγως.
a Heb. *consyderando consydera id quod ante te*.
Quid propositurus] id est, quem cibum sumpturus. 2 *Inderes cultellum*] id est, ipse tibi creares periculum mortis intemperantia tua. b Heb. *dominus animæ*. 3 *Cibus mendax*] id est, cupediæ aulicæ suos homines decipiunt, quia convictus aulicus & gratia est instabilis. c Heb. *mendaciorum*. 4 *Prudentia tua*] videlicet hac carnali; quæ potiùs est diffidentia, cùm homo rapitur ditescendi studio. d Heb. *faciendo faciunt*.

6 Ne vescito cibo *maligni oculo, neque affi-
citor desyderio cupediarum ejus:
7 Nam *ut æstimat *te* cum animo suo, ita ille
cibus tibi æstimandus est: comede & bibe, di-
cet tibi; sed animus ejus [e] non adhæret tibi:
8 Bucceam tuam quam comederis, *ipsam
evomito: *ubi corruperis, res tuæ *erunt* a-
mœnissimæ.
9 [f] Audiente stolido ne loquaris; nam spernet
te cum prudentia dictorum tuorum.
10 ‖Ne moveas terminum [g] antiquum, & a-
gros *pupillorum ne invadas:
11 ‖Nam vindex eorum fortis, ipse aget cau-
sam illorum contra te.
12 [h] Adhibe ad eruditionem animum tuum, &
aures tuas ad sermones scientiæ.
13 ‖Ne subtrahas a puero castigationem; cùm
percusseris eum virgâ, non morietur:
14 Tu virgâ percutito eum: & animam ejus a
sepulchro eripies.
15 ‖Fili mi, si sapit animus tuus; lætabitur a-
nimus meus, etiam ego *lætabor*;
16 Et *exultabunt renes mei, loquentibus la-
biis tuis recta.
17 Ne æmuletur animus tuus peccatores, sed
[i] reverentes Jehovæ toto die:
18 *Cùm enim sit [k] merces, utique expecta-
tio tua non succidetur.
19 Ausculta tu fili mi, & sape: ac incede hâc
viâ *ex* animo tuo.
20 Ne sis ex ebriosis vino, ex [l] comessatori-
bus *ingurgitantibus* carne sese:
21 ‖Nam ebriosus & comessator pauper fiet,
& [m] pannunculos induit *dormitatio.
22 ‖Ausculta patri tuo qui genuit te; neque
contemnas, cùm senuerit, matrem tuam:
23 Veritatem compara; *ac non vendito; sa-
pientiæ, eruditionisque, & prudentiæ.
24 [n] Valde exultat pater justi, genitor sapien-
tis lætatur de eo.
25 Lætetur pater tuus & mater tua, exultetq;
genitrix tua.
26 ‖Cedò, fili mi, animum tuum mihi; & oculi
tui *vias meas studiosè custodiant:
27 ‖Nam fossa *profunda meretrix *est*, & pu-
teus angustus aliena:
28 Etiam ipsa ut prædator insidiatur, & perfi-
dos inter homines adjicit.
29 *Cui væ? cui eheu? cui contentiones? cui
loquacitas? cui vulnera impunè? cui rubor
oculorum *est*?
30 ‖Immorantibus apud vinum, euntibus ad
investigandum **vinum* mistum.
31 Ne respicito vinum, cùm rubescit: cùm
[o] exhibet in poculo [p] colorem suum, *conti-
nenter [q] movetur rectissimè:
32 [r] Tandem velut serpens mordebit, & *ut
vipera punget:

6 *Maligni oculo*] id est, sordidi, præparci, & illiberalis viri, cui opponitur bonus oculo, suprà 22.9.
7 *Ut æstimat*] id est, pluris facit cibum suum quam te ipsum, ut sequentia hoc versu ostendunt: quamobrem vicissim oportet cibum illius nihili abs te fieri, ac potiùs tibi fastidiosum esse, sequẽte versu.
e Heb. *cor non est tecum*.
8 *Ipsam evomito*] id est, quàm celerrimè compensato; & deinceps ab illa, velut infesta & fastidiosa, abstineto: hyperbole.
Ubi corruperis] id est, simulac depuleris a te istum convictum & conversationem, carebis isto tædio & vives lætissimè: metaphora a re medica, in qua usus est ἐμετικῶν, id est, vomitum concitantium, ad levandum stomachum.
f Heb. *in auribus stolidi*.
‖ *Matth.* 7.6. *Sup.* 22.28.
g Heb. *seculi*.
10 *Pupillorum*] id est, infirmiorum omnium, synecdochicè.
‖ *Sup.* 22.23.
h Heb. *adhibe*.
‖ *Sup.* 13.24. & 19.18. & 22.15.
‖ *Suprà* 10.1.
16 *Exultabunt*] id est, ex intimo animi affectu exultabo: nam renibus voluntatis sedem scriptura tribuit.
i Heb. *viros reverentiæ Jehovæ*.
18 *Cùm enim*] id est, cùm certissimum & constantissimum præmium sit a Deo reverentibus sese positum, te quoque fiducia eadem firmum convenit instincto zelo pergere.
k Heb. *finis certo nymicè*.
l Heb. *comessantibus carnis sibi*.
‖ *Sup.* 19.15.
m Heb. *laceri*.

21 *Dormitatio*] ex crapula & ingluvie videlicet. ‖ *Sup.* 1.8. 23 *Ac non vendito*] id est, nullo pretio, nullâve ex causa abalienato a te veram sapientiam, &c. n Heb. *exultando exultat*. ‖ *Sup.* 2. 26 *Vias meas*] id est, quas ego doceo te: verbum autẽ Hhebræum studiosè custodire interpretati sumus composita significatione, quia in scriptura compositum est ex volendi & custodiendi verbo. ‖ *Sup.* 22.14. 27 *Profunda*] i. malũ est lubricum, & vix evitabile iis qui semel in illud barathrum & angustias abrepti sunt. 29 *Cui*] quæstio ænigmatica, cujus subjectio habetur ver. seq. & documentum inde eruitur, reliquis ver. sensus est ænigmatis; quisnam est vir idem quiritabundus, suspiriosus, rixator, loquax, plagis abũdans, & rubicũdus? ‖ *Jeschah.* 5.22. 30 *Vinum*] i. infusum quod bibatur, & temperatum ex regionis usu: ut suprà 9.2. & 5. o Heb. *dat*. p Heb. *oculum: vide Levit.* 13.5. 31 *Continenter*] i. speciem ambulantis in poculo exhibet, & fervet sua generositate atq; exilit, quæ rectissima sunt generosi vini indicia. q Heb. *itat ad rectitudines: sic Cant.* 6.19. r Heb. *fine suo*. 32 *Ut*] etymo sive notatione vocis adducti sic interpretamur: quia vipera non parit ova ut alii serpentes, sed catulos justos excludit: quod indicatur hac appellatione.

33 ‖*Ocu-

33 ‖ Oculi tui respicient alienas, & animus
tuus eloquetur perversitates:
34 Et eris ut qui jacet [f] in medio mari, & ut
qui jacet in corona carchesii.
35 Percutientibus me, *inquies*, *aliis* non æ-
grotavi, tundentibus me non sensi: quando
expergiscar, pergam, requiram istud am-
plius.

‖ Qohel. 5.18. 33 *Oculi tui*] i. impudicus, impurus, & perversus omnibus modis effeceris, si te dedas vino: ut proverbio dici solet, sine Cerere & Baccho friget Venus. f Heb. *in corde maris*. 34 *In corona*] sive galea (ut Ammianus vocat) ubi maxima sentitur maris agitatio. 35 *Percutientibus*] id est, & eò quidem miseriorem te efficiet ebrietas, quod tibi ipse de stupore corporis & animi gratulaberis; & (quod longè pejus est) te ipsum de industria provocabis ad continuandam & augendam lasciviam tuam.

Caput XXIIII.

Maleficiorum aversatio, sapientiæ procuratio & usus, diligentia in difficultatibus alienis levandis & sapientia comparanda imperatur: afflictionum nostrarum modus, alienarum commiseratio, maleficorum instabilitas, reverentia Dei & magistratus, effectaque reverentiæ tum publica tum privata erga nostros & exteros exponuntur: ac postremò pigri conditio figuratur

1 NE æmulator [a] malignos, neque desy-
derato esse cum eis:
2 Nam vastationem meditatur [b] ani-
mus eorum, & molestiam labia eorum pro-
loquuntur.
3 Sapientiâ ædificator domus, & intelligen-
tiâ stabilitor:
4 Et scientiâ penetralia implebuntur, om-
ni substantia pretiosa & amœna.
5 Vir sapiens *est* cum robore, & virum scien-
tem fortificat virtus:
6 ‖ Nam prudentibus consiliis geres tibi bel-
lum, & salutem *comparabis* amplitudine con-
siliariorum.
7 *Nimis* altæ *sunt* stulto sapientiæ: in por-
ta non aperit os suum.
8 Cogitantem malefacere, ipsum [c] scelestis-
simum vocant.
9 Scelus [d] stulti *est* damnabile; abominan-
dum verò hominis derisoris.
10 *Si* remissè te geras, tempore angustiæ an-
gusta *erit* virtus tua.
11 Eripe raptos ad mortem; nam a decli-
nantibus ad necem an cohiberes te?
12 Si dicas, en, ignoramus hoc: nónne expen-
dens animos ipse intelliget, & qui custodit
animam tuam ipse cognoscet, & reddet cui-
que secundum opus ipsius?
13 Comede fili mi, mel, quia bonum est; & fa-
vum, dulcem palato tuo:
14 Ita cognoscito sapientiam *fore* animæ tuæ:
si assecutus fueris; utiq; erit [e] merces, & ex-
pectatio tua non excindetur.
15 Ne insidiator, ô improbe, habitaculo ju-
sti; ne devastato accubitum ejus:
16 Nam *ut* septies cadat justus, exurgit ta-
men; improbi verò corruunt malo.
17 ‖ Cùm cadit inimicus tuus, ne lætator; cum-
que corruit, ne exultato animus tuus:
18 [f] Ut aspicientis Jehovæ in oculis non vi-
deatur malum, & convertat ab eo iram su-
am *in te*.
19 ‖ Ne accendaris irâ propter maleficos, ne
invideas improbis:
20 ‖ Nam non erit finis malo, sed lucerna im-
proborum extinguetur.
21 Reverere Jehovam, fili mi, & regem; cũ
variis ne commisceto te:
22 Nam repentè consurget calamitas eorum,
& oppressionem istorum amborum quis no-
vit?
23 Etiam hæc ad sapientes *pertinent*; agnos-
cere [g] personam in judicio non *est* bonum.
24 Dicentem improbo, justus es; execrabun-
tur populi, detestabuntur nationes:
25 Corripientibus verò erit amœnitas, & ob-
veniet eis benedictio *cujusque* boni:
26 ‖ Labia osculabitur, ejus qui respondet
verba recta.
27 Apta foris opus tuum, & para illud in a-
gro tibi: postea etiam extrues domum tuã.
28 Ne sis testis temerè contra proximum tu-
um, aut fatuum agito labiis tuis:
29 Ne dicito: quemadmodum fecit mihi, ita
faciam ei; reddam isti viro secundum opus
ipsius.
30 Juxta agrum viri pigri transivi, & juxta
vineam hominis [h] dementis:
31 Ecce autem, [i] assurrexerant in eo toto
chamæleones: tegebatur superficies ejus
urticis; & maceria ejus [k] lapidea destructa
erat.
32 Quod videns ego, apposui animum meum;
respiciens percepi eruditionem.
33 ‖ Pauculis somnis, pauculis dormitationi-
bus, paucula complicatione manuum cu-
bando,
34 Interea advenit, *ut* viator expeditus, pau-
pertas tua; & egestas tua, tanquam vir [l] cly-
peatus.

a Heb. *viros mali*: sup. 23.17. b Heb. *cor: sic deinceps*. 3 *Sapientia*] Antithesis superiorum versuum, ad quam demonstrandam imperativo utimur. 4 *Et scient.*] id est, cum scienter administrabitur domus, omnem plenam benedictionem obtinebit. ‖ sup. 11.14. & 15.22. & 20.18. 6 *Tibi*] id est, bono tuo. 7 *Nimis alta*] id est, non potest sapientiã stultus pertingere, quæ tamen prudenti facilis est, sup. 14.6. *In porta*] id est, in publicum consessum nusquam vocatur, aut vocatus obmutescit stultitiæ suæ nomine. 8 [*Cogitantem*] id est, qui verò incumbit maleficiis, publico judicio & communi consensu condemnatur. c Heb. *dominum sceleris*. 9 *Scelus stulti*] cõlatio duorum præcedentium versuum: longè iniquius ferri quæ a derisoribus & contemptoribus æqui bonique perpetrantur, quàm ea quæ stulti committunt: quia illa omnibus abominationi sunt; hæc verò etsi reprobantur, tamen non judicantur tantæ atrocitatis esse. Sic accipi vocem peccati ostendit antithesis; ut & peccatoris nomen, 1. Reg. 1.21. d Heb. hominis *stultitiæ, peccatum*. 10 *Si remissè*] id est, nisi fideliter proximos tuos adjuveris, duobus versibus sequentibus; & tibi consulueris comparanda sapientia, ver. 13. & 14. tandem pessimè futurum est tibi: quapropter age, incumbe documentis quæ sequuntur. *Angusta*] i. quicquid virtutis habere tibi videberis, enarrabitur, eritq; nihili cũ pervadet calamitas. 11 *Raptos*] i. iniquè oppressos. 12 *Si dicas*] q.d. ne putes tibi excusationem fore segnitiæ tuæ, obductis causis ignorantiæ aut infirmitatis, quasi aut nesciveris pessimè cum illis agi, aut rationem juvandi illos atque liberandi minimè tenueris: nam Deus judex ejusmodi est, qui perpendat intima corda, optimè cognoscat, & justissimè [illegible] sit. *Qui custodit*] a malo videlicet, quo devenit proximus tuus: [illegible] eo liberaris, ut oppressis opituleris: sic Esteræ 4.13. & 14. 13 *Mel*] [illegible] sapientiæ, de qua seq. ver. e Heb. *finis*: ut sup. 23.18.

16 *Cadat*] in afflictiones scilicet, insidiante & procurante te. *Exurgit*] i. restituitur, & redintegratur a malo. *Malo*] i. vel unico malo deficiunt dispereuntque: cum multis ac propè infinitis non frangatur justus, Ijobi 5.12. & sequent. ‖ Sup. 17.5. f Heb. *ne videat Jehova, & malum sit in oculis ejus*. ‖ Sup. 23.17. ‖ Sup. 13.9. 21 *Cum variis*] i. variantibus ac perfringentibus Dei suorumq; Principum mandata, denique deficientibus vita sua immorigera a reverentia Dei & regis. 22 *Nam repentè*] ætiologia documenti de reverentia, primùm a malo contravenientibus accessuro, hoc versu; deinde a sapientum exemplo, versu sequente. *Oppressionem*] i. momentum, quo futurũ est ut ista duo hominum genera opprimantur. 23 *Etiam hæc*] i. nam etiam sapientes reverenter Deum & regem colunt. *Agnoscere*] regressio ad præceptũ ver. 21. qua exponitur fructus usúsque legitimus reverentiæ Dei & regis, tum in publicis officiis, usque ad ver. 27. tum in privatis. g Heb. *Vultum*: ut Deut. 1. 17. 25 *Cujusque*] i. ab omnibus viris bonis. ‖ Sup. 16.13. 26 *Labia*] i. omnes boni colent te, & sponte se subjicient tibi: vide Gen. 41.40. *Qui resp.*] i. qui justè judicat. 27 *Apta*] i. primù prospice & cura res necessarias ut sũt quæ foris afferuntur domum: deinde per commoditatem licebit colere domũ tuam, & rebus non ita necessariis incumbere: quemadmodum de apibus narrat Plin. lib. 11. cap. 10. 28 *Fatuum agito*] huic verbo quod licenter a nomine ductum est & sine exemplo, novam interpretationem tribuimus, pro eo quod est, neque publicè neq; privatim ita desipito, aut otiũ habeto a rebus tuis, ut in proximum tuũ invehatis verbis, hoc & seq. ver. 30 *Juxta*] Apologus, spectans ad documentum versus 27. h Heb. *defecti cordis*. i Heb. *ascenderat ille totus chamæleonibus: hypallage*. k Heb. *lapidum*. ‖ *supra* 6.10. & 11. l Heb. *clypei*.

Caput XXV.

Officium regis in suos, & horum in regem exponitur, litigiorum modus & sermonum, reprehensionumque commodè & modestè faciendarum & accipiendarum: usus amicitiæ, veritasque officiorum erga amicos, & inimicos: fugiendæ detractionis & rixæ leges, boni sermonis fructus, adversitatum bonis evenientium a sceleratis indignitas, denique vanitas hominum honori suo velificantium, & effrænatorum proponitur.

1 ETIAM hæc proverbia Schelomonis
sunt quæ contulerunt homines Chiz-
kijæ regis Jehudæ.

1 *Etiam hæc*] Vide supra 1.1. *Quæ cont.*] i. ex variis scriptis decerpta in unum corpus redegerunt, ac fortasse ex actis publicis & commentariis rerum gestarum Schelomonis: prout sequentia apophthegmata bona ex parte ad ethicam & civilem administrationem pertinentia videntur ostendere.

2 "Honor Dei *est* abscondere rem, honor au-
tem regum " pervestigare rem.
3 " *Ut* cœlo altitudine, terræque profundi-
tate; ita animo regum non *sit* pervestiga-
tio.
4 *Ut* auferendo scorias ab agrento, prodit
conflatori vas;
5 || *Ita* auferendo improbum a conspectu re-
gis, stabilitur justitia solium ejus.
6 " Ne arrogato tibi decorem coram rege, &
in loco magnatum ne stato:
7 ||Nam melius est a dici tibi, ascende huc,
quàm deprimi te coram ingenuo: "quod vi-
dent oculi tui.
8 Ne prodito ad litigandum " festinanter: ut
non quod facturus esses, b "tandem *fiat tibi*;
" afficiente ignominia te proximo tuo.
9 c " Causam tuam age cum proximo tuo; sed
arcanum alterius ne retegito:
10 "Ne probro afficiat te qui audit, & infamia
tua sit d irrevocabilis.
11 " *Velut* mala aurea cum figuris argenteis,
est verbum dictum e " commodè.
12 " *Velut* monile aureum, & ornamentum ex
insigni auro; *est* reprehensor " sapiens apud
aurem auscultantem.
13 ||" Ut frigus nivale tempore messis, *est*
legatus fidus mittentibus ipsum: nam " ani-
mam dominorum suorum restituit.
14 "*Velut* vapores & ventus, quibus non *ad-
est* pluvia; *est* vir qui se jactat de dono f fal-
so.
15 ||Longanimitate pellicitur ductor, & lingua
mollis frangit g " osseum.
16 ||" Mel inveniens h comedis quod satis est
tibi, ne saturatus illo evomas illud:
17 i Studiosè contine pedem tuum a domo
proximi tui, ne saturatus tui odio habeat
te.
18 "*Ut* marculus, gladiusque, ac sagitta acu-
ta; *est* vir testans contra proximum suum
testimonium falsum.
19 "*Ut* dens fractus, & pes luxatus; *est* fiducia
k in perfidum die angustiæ.
20 "*Ut* qui l imponit *sibi* vestem tempore fri-
goris, aut acetum nitro; ita *est* qui canit can-
tica apud animum malè affectum.
21 || Si esuriat osor tuus, ciba eum pane; & si
sitiat, da ei bibendam aquam:
22 Nam *velut* prunas coacervabis super ca-
put ejus, & Jehova rependet tibi.
23 " *Ut* m cæcias gignit pluviam, ita vultum
indignabundum lingua n simulantis.
24 Melius est habitare in angulo tecti; ||quàm
cum muliere contentiosa, & domo conso-
ciari.
25 || *Ut* aquæ frigidæ erga animam fessam, ita
auditio bona e terra longinqua *est*.
26 "*Ut* fons calcibus conturbatus, aut scatu-
rigo corrupta; *est* justus qui dimovetur co-
ram improbo.
27 Comedere mellis plurimum, non est bo-
num; ita pervestigare honorem suum, o in-
honestum.
28 ||*Ut* civitas disrupta absque muro; ita *est*
cuicunque non *est* imperium in spiritum su-
um.

2 *Honor*] i. gloria Dei eo maxime illustris est, quòd inscrutabilia sunt judicia, viæ impervestigabiles, incognita mens & consilium ejus, Rom. 11.33. sed contrà Regi nihil est tam honorificum, quàm omnia penitus introspicere, de singulis rebus cognoscere, & in lucem proferre quæcunque ad regiam dignitatis cognitionem pertinent, quæ quanta sit docetur ver. sequente.

Pervestigare] & notam facere sententiam suam judicando justè.

3 *Ut*] explicatio superioris documenti de officio regis, quasi dicat, infinita quodammodo esse debet regis sollicitudo & impervestigabilis de cognoscendis & sapienter administrandis rebus: neque magis ab ullo homine definiri aut circumscribi potest terminus vere regalis animi in pervestigandis rebus, quàm cœli altitudo, aut profunditas terræ comprehendi.

|| Suprà 20.8.

6 *Ne arrogato*] hactenus de officio Principis: jam de officio subditorum in principes, & aliorum in alios. Hîc autem datur præceptum modestiæ: ut supra 23.1.

|| Luc. 14.10.

a Heb. *dicere tibi magistrum aulæ ascende huc, quàm deprimere te.* 7 *Quod vident*]. i. quod te communis experientia, quotidiana exempla docent. 8 *Festinanter*] i. inconsyderatè litem suscipiendo, vel agendo. b Heb. *in fine ejus.* *Tandem fiat*] ex lege Deut. 19. sub finem. Est autem hîc eclipsis ejusdem verbi, ut supra 21.6. *Afficiente*] id est, cùm te ignominiosæ calumniæ evicerit, reumque peregerit. c Heb. *litem tuam litiga.*

9 *Causam tuam*] id est, pro eo ac potes, abstineto a proximo in jus vocando: fraternè illum accedito, cum eo rem perficito, & honori ipsius consulito: Matth. 5.25. & 18.15. 10 *Ne probro*] id est, ne tibi ipsi ignominiosum sit, & proximo tuo: tibi quidem, quod summo jure ac potius summa injuria proximum persequens diceris inexorabilis & implacabilis: proximo verò, quod eadem opera afficietur infamia diuturna: quorum utrumque est ab humanitate alienum.

d Heb. *non revertatur.* 11 *Velut mala*] id est, pretiosissimum est ac jucundissimum: quemadmodum pretiosa sunt opera ex auro & argento, figuris venustis & toris guttisque intercursantibus distincta. e Heb. *secundum modos suos.*

Commodè] id est, aptè, habita temporis, loci, hominumque ratione: ut Cicero lib. 2. de oratore definit. 12 *Velut*] exemplum superioris documenti a specie reprehensionum. *Sapiens*] id est, prudens, consyderatus, ac non ineptus, ut ibidem Tullius loquitur. || Sup. 13.17. Infrà ver 25. 13 *Ut frigus*] id est, tam suavis est legatus hujusmodi, quam nivarium colum vel saccus æstivo tempore ad refrigerandum adhibitus potui: quo veteres in regionibus illis calidioribus fuisse usos historiæ omnes testantur. *Animam domin.*] quæ expectatione nuntii, velut gravi æstu, prius confici videbatur. 14 *Velut*] id est, jactator chrestologus, qui montes auri & argenti pollicetur & nihil efficit (ut ille Antiochus δώσων propterea nominatus) est velut nubes sine aquis: ut loquitur in Epistola Juda ver. 12. f *falsitatis: sic ver.* 18. || Suprà 15. 1. g Heb. *ossis virum*] 15 *Osseum*] id est, durissimum & rigidissimum: ut Gen. 49.14. Hujus autem rei exempla habentur Judic. 8. & 1. Schem. 25. || Infr. ver. 27.

16 *Mel inveniens*] documentum de legitimo usu amicitiæ per comparationem mellis: docet enim utriusque usum suavem ac mellitum esse, abusum vero ἐμετικόν. h Heb. *comedere: infinitivus pro præsente: ut* Psalm. 8.2.

i Heb. *pretiosum habe.* 18 *Ut marculus*] id est, omnibus modis perniciosissimus est: ut exemplum est. 1. Reg. 21.

19 *Ut dens*] id est amicus incertus in re incerta cernitur: ut dens fractus aut pes elisus, cum edendum vel incedendum est.

k Heb. *perfidi.*

20 *Ut qui*] id est, tristitiam dissolvit cantus; ut vestes discutiunt friges, & acetum dissolvit nitrum; & quidem dissolvit omnium maximè, quia est frigidissimum: hanc enim esse naturam nitri (quod terræ quoddam opificium est sicco calore condensatum) docet Aristoteles lib. 4. meteoron, capit 6. & 7. musicæ verò harmoniæ (quemadmodum etiam vini infra 32.) usum istum esse docent exempla Schaulis 1. Schem. 16.24. Elischahhi, 2. Reg 3.15. & Darii regis, Danielis 6. 19.

l Heb. *ornat se veste, &c.*

|| Exod. 23. 5. Rom. 12.20.

21 *Si*] id est, benefac ei qui odio prosequitur te: Matth. 5. 44.

22 *Nam velut*] id est, benefaciens inimico, duo præstabis: primùm beneficiis vinces illius malum; deinde si non ipsi, saltem feres domino: quibus ex rebus hæc consecutura sunt, tum quòd beneficia tua illi velut prunæ candentes videbuntur, sive ipse revocet sive obfirmet se, tum quòd Deus copiosam messem rependet tibi. Sic accommodanda esse hujus beneficentiæ consilia cum eventis ostendit membrorum inter se comparatio: nam priore benefici consilium exponitur, eventus Deo relinquitur, ac propterea reticetur; posteriore verò eventus ponitur, & reticetur consilium piorum. Est autem illud, ut gratè ferat domino; etiamsi non esset ulla remunerationis, aut vitæ æternæ expectatio.

23 *Ut cæcias*] hunc ventum, quia Judæam perflat a superiore Assyriæ parte, qui scriptura Aquilonalem vocat, ita interpretamur; etsi ventus hic propriè inter Aquilonem & orientem situs est: nam scriptura non ita accuratè duodecim, sedecim, aut triginta duos (ut nautæ) ventos observat; sed cœlum ventosque in regiones duntaxat quatuor distinguere contenta est. Hanc porrò cæciæ naturam esse ut oblique feratur, nibilusque & pluviosus sit, docet Aristoteles lib. 2. meteorôn cap. 6. unde proverbium, Ut cæcias nubes. m Heb. *ventus Aquilonis.*

n Heb. viri *absconsionis.* || sup. 19.13. & 21.9. || sup. ver. 13. 26 *Ut fons*] id est, indignissimum est justum ab improbo perturbari, quemadmodum amœnum fontem corrumpi fertur iniquissimè: prout cavebatur duodecim tabulis, teste Frontino de aquæ ductibus lib. 2. || sup. ver. 16. o Heb. non *honor.* || sup. 16.32.

Caput XXVI.

Inhonora stultorum conditio, inanis maledictio, supplicii in stultum & reprehensionis leges, ejusdem importunitas & imprudentia; arrogantis, pigri, turbulenti, fallacis, susurronis, & inimici fingentis amicum conditio exponitur, cautio imperatur, suppliciumque denuntiatur.

1 UT nix æstati, & ut pluvia messi; ita non
convenit stulto honor.
2 Ut avicula errando, ut hirundo vo-
litando; ita maledictio a immerita " non ad-
ventura est.
3 Ut flagellum *adhibetur* equo, frænum asino;
|| ita virga tergo stolidorum.
4 "Ne respondeto stolido secundum stultiti-
am ejus, " ne adæqueris ei tu quoque.
5 " Responde stolido secundum stultitiam e-
jus, ne sit sapiens in oculis suis.

a Heb. *gratis.*

2 *Non adventura*] i. in aërem abibit, ut non incidet in eum cui immeritò maledicitur.

|| Sup. 10. 13.

4 *Ne resp.*] i. prudentiam adhibeto in sermonibus cum stulto; & diligenter observato tum quid, quando, quomodo respondeas, tum etiam quando non respondeas. *Ne adæqueris*] id est, imiteris stultitiam ejus: & æquè stolidus habearis. 5 *Responde*] altera sententia antithetos, quando sit respondendum stulto: cui adhærent sequentia documenta; de sermonibus illi minimè committendis, & retundenda ipsius arrogantia, adimendisque cothurnis quorum nomine gloriatur.

6 " Quasi

6 *Quasi detruncet pedes nuncio; [b] ita vio-
lentiæ pœnam ebibet, qui mittit verba [c] per
stolidum.
7 *Tollite [d] cothurnos a claudo, & sententi-
am *quæ est* in ore stolidorum.
8 [e] *Ut qui applicat lapidem balistæ; ita qui
præbet stolido honorem, *facit*.
9 *Ut spina veniens in manum ebrii, ita *est*
sententia in ore stolidorum:
10 Ut plurimum dolore afficit omnes *ebrius*;
ita mercedem dans *sibi* stolidus, etiam mer-
cedem dat transeuntibus.
11 *Ut canis redit ad vomitum suum, ita stoli-
dus iterat stultitiam suam.
12 Vidisti virum sapientem in oculis suis?
expectatio *est* de stolido *melior* quàm de
illo.
13 ‖Dicit piger, immanis leo *est* in via; leo *est*
inter plateas:
14 Ut janua circumagitur in cardine suo, ita
piger in lecto suo:
15 ‖Abditam habet piger manum suam in
sua manica, defetiscitur reducendo eam ab
os suum:
16 Sapientior videtur piger in oculis suis,
quàm *septem [f] revocantes ad rationem
ipsum.
17 *Prehendit aures canis, qui transiens
excandescit in lite non sua.
18 *Ut insaniens, qui jaculatur [g] malleolos,
sagittas, & [h] lethalia:
19 Ita *est* quisquis decipit proximum suum; &
dicit nónne ridebam?
20 ‖Ut deficientibus lignis extinguitur ignis;
ita cùm non *est* susurro, silet contentio.
21 Ut carbo ad prunas, & ligna ad ignem;
ita vir contentiosus *est* ad accendendum li-
tem.
22 ‖Verba susurronis similia sunt *verbis* eo-
rum qui sæpenumero contusi sunt; attamen
ea descendunt in penetralia ventris.
23 *Ut [i] argenti scoria obducta teste, *ita* sunt
labia prosequentia, & animus malus.
24 Labiis suis alium se simulat osor, cùm in
medio sui disponit dolum.
25 *Quando gratiosam præbebit vocem su-
am, ne fidito ei: nam *septem abominatio-
nes insunt animo ejus.
26 *Tegitur odium deceptione, sed revela-
bitur malitia ejus *in congregatione.
27 ‖Qui fodit foveam, in eam decidet; &
*qui devolvit lapidem, in ipsum revertetur
lapis.
28 *Vir* lingua fallace odit [k] quos attriturus
est, & ore [l] blando perficit impulsionem.

6 *Quasi detruncet*] id est, tam fi... injuriam facit qui stolido sermones perferendos committit, quàm qui truncat nunti... Nam neq; stol... tus mandata neq; ... sanus cruribus i... ter institutum conficit.
b Heb. *violentiam*.
c Heb. *per manum stolidi*.
7 *Tollite*] id est, ut lo... quidem recti derident cothurnos indecentem quibus inepta est, & personam sive larvam abutenti detrahunt; ita etiam retegendus est, ac multò minus ferendus stolidus in superbo sermone suo, quem ille vel maximè ridiculum, tamen tot sententiis quot verbis abundare putat.
d Heb. *crura pro* ... *cothurnis ornamentis, metonymicè*.
e Heb. *ut ligare*, id est, *qui gravem lapidem alligat quem* ... *imponat*: ... *est autem* ... *pro finito tempore*.
8 *Ut qui*] id est, qui stolidi personæ ... verbis honorem habet indebitum, gladium porrigit manui furiosi, & ei quodammodo arma subministrat ad nocendum, ... confirmat in malo; perinde ac si quis lapidem aut ... quodvis gravissimum imponeret tormento illius qui temerè ejaculaturus esset.
9 *Ut spina*] id est, non melius utitur stultus verbis, quàm ebrius spinis; qui & seipsum, & quosque obvios vino ... abripiente ulcerat: quod sequens versus explicat.

CAPUT XXVII.

Præsidentis gloriationis & stultorum indignationis malum; piæ amicorum reprehensionis usus, saturitatis & inconstantiæ damna, amicorum usus, filiorum officium, prudentis & imprudentis comparatio, assentatoris mali, rixosæq; mulieris, consuetudinis & officiorum usus, humani vultus & animi instabilitas, stultitiæ vis indomita, & frugalitatis in re domestica præstantia exponitur.

1 ‖NE glorieris de die crastino, quia nescis
quid pariturus sit dies.
2 Laudet te *os* extranei, non autem os
tuum; alieni, non autem labia tua.
3 Gravitas lapidi *est*, & pondus arenæ; sed in-
dignatio stulti *gravior *est* duobus illis.
4 *Crudelitas æstuanti iræ *illius est* & exun-
datio iræ: & quis consistat *coram* invidia
illius?
5 Melior *est* correptio manifesta, *amore* *oc-
culto.
6 ‖*Fidelia *sunt* vulnera amici: *deprecanda
verò oscula osoris.
7 Anima satura calcat favum; animæ verò fa-
melicæ omne amarum dulce *est*.
8 *Ut avicula *quæ* errat a nido suo; ita *est* vir
qui errat a loco suo.
9 *Ut* unguentum & suffitus lætificat animum:
ita *dulcedo amici sui *quemque*, magis quàm
consilium [a] proprium.
10 Amicum tuum & amicum paternum tuum
ne derelinquito, *domumq; fratris tui ne in-
greditor tempore calamitatis tuæ: melior
est vicinus *propinquus fratre longinquo.
11 Sape fili mi, & *lætifica animum meum: ut
*respondere possim ei qui exprobraturus
esset mihi rem *aliquam*.
12 ‖Astutus prævidens malum abscondit se;
fatui transeuntes mulctantur.
13 ‖Cape vestem ejus qui spopondit *pro* ex-
traneo, & pro aliena spondentem pigne-
rere eum.
14 *Ei qui benedicit amico suo voce magna
manè, tempestivè surgendo, maledictio im-
putabitur ei.
15 ‖Stilla continua tempore imbris vehe-
mentissimi, & mulier [b] contentiosa æquæ
sunt inter se.
16 *Abscondentium eam *quisque* absconderit
ventum: ut unguentum dexteræ ipsius *pro-
clamat, *proclamabit illa*.
17 *Ut ferrum ferro acuit *vir*, ita virum *a-
cuit facies amici sui.
18 *Ut* qui custodit ficum, comedet fructum
ejus; ita qui observat dominum suum hono-
rabitur:

‖ *Jacobi* 4. 13. *& sequentibus*.
3 *Gravior est*] id est minus ferri potest: ut sequens vers. exponit.
4 *Crudelitas*] quasi dicat, omnia illius studia neque modum neque finem habent, donec ipsum autorē perimant: Ijobi 5. 2.
5 *Occulto*] id est otioso, cessante ab amicitiæ officiis.
‖ *Psal.* 141. 4. & 5.
6 *Fidelia sunt*] id est, tutum est, ac proinde expetendum, ut amicus ab amico reprehendatur etiam gravissimè: quod hyperbolicè significatur vulnerum appellatione.
Deprecanda] quia sunt infida & ad perniciem spectantia: ut habentur Joabi exempla 2. Schem. 3. 27 & 20. 9.
8 *Ut avicula*] id est, qui temerè sedes mutat, & conditioni suæ nō acquiescit, sed nova consilia suscipit non benè explorata voluntate Dei & vocatione sua; is non magis sapit aut constat sibi quam avicula.
9 *Dulcedo*] id est, suavis consiliorum communicatio: sic accommodari dulcedinis vocem consiliis in scriptura receptum est: ut Psal. 55. 15.
a Heb. *animæ suæ*.
10 *Domumq; fratris*] videlicet potiùs quam amici domum, qui omni tempore diligit: ut suprà 17. 17. & 18.
24 *Propinquus*] id est, qui præstò semper est & velut ad manum, ut difficultates tuas sublevet.

10 *Mercedem dans*] id est, plagas, quæ præmia sunt stultitiæ suæ, non tantùm sibi ipsi infligit; sed etiam eadem præmia cum aliis communicare cupit, quamvis immerentibus, ac nihil tale cogitantibus. 11 *Ut canis*] quasi dicat, neque tamen, ut Phryx, sapit plagis; sed eidem stultitiæ subinde recidit: simile vide 2. Pet. 2. 22. ‖ *Suprà* 22. 13. ‖ *Suprà* 19. 24. ... *suprà* 24. 16. 16 *Septem*] id est plurimi: numerus finitus pro infinito, 17 *Prehendit*] id est, malum accersit sibi, ut qui canem auribus prehensum irritat ad mordendum se. f Heb. *reducentes rationem*. 18 *Ut insaniens*] id est, non majoris faciendus est vir fallax & circumveniens amicum suum specie ludicra, quàm vir furiosus planè. g Heb. *scintillamenta*. h Heb. *mortis* instrumenta. ‖ *suprà* 22. 10. ‖ *suprà* 18. 8. 23 *Ut argenti*] Id est, inimicus animi speciem amico officioli præ se ferens, similis est testæ deargentatæ scoria. i Heb. *argentum scoriarum*: *hypallage*. 25 *Quando*] lex de cautione a perfidiosis. *Septem*] ut suprà ver. 16. 26 *Tegitur*] hactenus de maleficiis & cautione: nunc de pœna ad fallaces pertinente. *In congregatione*] id est, palàm & publicè. ‖ *Psalm.* 7. 16. 27 *Qui devolvit*] sursum versus videlicet, ac velut in adversum montem. k Heb. *attritorum suorum*. l Heb. *molli*.

11 *Lætifica*] sapientiâ animi tui & prudentiâ instituens in honestate vitam: quibus modis liberi sunt parentibus lætitiæ & honori: suprà 10. 1. & 23. 24. & sequentibus. *Respondeam*] id est, tua ipsius vita confirmem, quàm bene functus sim officio parentis boni. ‖ *suprà* 22. 3. ‖ *suprà* 20. 16. 14 *Ei qui*] id est, assentator fallax, qui officia sua singulis momentis fingit & prædicat, maledictus est: hic enim assentatio uno simulati officii genere describitur synecdochicè ‖ *suprà* 19. 13. b Heb. *contentionum*. 16 *Absconditium*] id est, nulla ratione potest cohiberi malum istud, aut ignominia contineri, quin pervagetur in aures omnium; citius ventum pugno detinueris, aut odorem unguenti compresseris, ne ad alios perferatur, quàm ignominiam hanc averteris ne latè diffundatur. *Proclamat*] i. tanta vi se prodit, ac si quis clamet: metaphora. Est autē hic eclipsis ejusdem verbi, ut suprà 21. 6. 17 *Ut ferrum*] i. amicus amici consuetudine præsentiaq; informatur, angescitq; ac veluti acuitur. *Acuit*] metaphora similitudinē accōmodans, cujus habetur affinis altera, Ge. 4. 22.

19 ' Ut in aquis facies faciei obversatur, ita
c animus hominis unius alteri.
20 Ut sepulchrum & perditio non satiantur;
ita 'oculi hominis non satiantur.
21 'Fusorium vas argento, & catinum auro;
deniq; *adhibet* vir *rem quamque* ex d prçscrip-
to laudationis ejus:
22 *Sed* si contunderes stultum in mortario
e cum mola pistillo, non recederet ab eo
stultitia ejus.
23 f 'Diligenter cognosce præsentes pecudes
tuas, appone animum tuum ad greges:
24 'Nam num *est* in seculum robur, & an co-
ronamentum futurum est in g quamque ge-
nerationem?
25 ' Simulac prodiit fœnum, & conspicua est
tenera herba; colliguntor herbæ monti-
um.
26 Agni erunt ad vestitum tuum, & ' pretium
agri hirci:
27 Insuper quantum satis erit lactis h caprini
ad cibum tuum, ad cibum familiæ tuæ, &
i victum puellis tuis.

19 *Ut in aquis*] id est, animus quidem hominis indicatur vultu: sed tamen ita multiplex est & instabilis vultus, ut tantùm quodammodo internoscere possit alter animum alterius; quem admodum in aqua fluctuante atque instabili imago faciei humanæ variis & contortis modis tantùm effingitur.
c Heb. *cor hominis homini: sic deinceps.*
20 *Oculi hominis*] id est, concupiscentia oculorum, sive animus oculis utens administris: synecdoche:
21 *Fusorium vas*] hic versus cum sequente conjungendus est hoc sensu: est suus singulis rebus & instrumentis usus, suaque ad usum adhibendi ratio: purgantur aurum & argentum suis modis, omnia denique humana arte suo justo & laudato usui aptantur; sed stultum purgandi, aptandi, informandique nulla ratio est. d Heb. *ore.* e Heb. *in medio malorum.* f Heb. *cognoscendo cognosce faciem pecudum.* 23 *Diligenter cognosce*] id est, rei tui familiari atque domesticæ industriam & diligentiam adhibeto coram. 24 *Nam num*] id est, putasne opes tuas tibi velut affixas esse, neque posse amitti unquam a facultate tua? imò verò lubricæ sunt & fluxæ, quantumvis magnæ atque gloriosç: propterea convenit te diligentiã in conservandis illis & administrandis adhibere, idque coram; non autem segniter in aliena opera conquiescere. g Heb. *generationem & generationem.* 25 *Simulac*] exemplum præceptorum domesticorum a re rustica, cujus fructus sequentibus versibus exponitur. 26 *Pretium agri*] id est, copiosissimè sobolescent, atque adeò suppeditabunt pretium comparandi agri & amplificandi possessiones tuas. h Heb. *caprarum.* i Heb. *vitam.*

Caput XXVIII.

Conscientiæ effectus; improborum publica & privata instabilitas judiciaq; perversæ, integritatis in paupertate & obsequii fructus, usuræ, improbitatis, arrogantiç, & affinis administrationis eventa; resipiscentiæ & timoris Dei commodum; tyrannidis conditio, homicidarum aversatio, frugalitatis & diligentiæ studium benedictionibus junctum; corrupti judicii, subitarum divitiarum, filii contumacis, præfidentis viri, maleficorumq; eventa in privata & publica administratione exponuntur, & contrà.

1 ‖ FUGIUNT improbus *quisque*, nemine
persequente: justi autem *sunt* similes
juveni leoni confidenti.
2 a ' Ubi defectione laborat regio, multi *sunt*
principes ejus: ubi autem homo *est* prudens
& peritus, ita prorogat *principatum Prin-
ceps.*
3 Vir pauper qui opprimit tenues, *similis est*
pluviæ everrenti, adeò ut desit cibus.
4 Qui derelinquunt legem, laudant impro-
bos; at qui observant legem, 'miscent *prælia*
cum illis.
5 Homines b dediti malo non animadvertunt
jus; 'quærentes autem Jehovam animad-
vertunt omnia.

‖ *Levit. 26.17. & 36. & Deut. 28.7. & 25.*
a Heb. *in defectione regionis.*
2 *Ubi defectione*] sensus est; cùm in Republica aut reges principesque viri, aut populus, aut utrique simul desciscunt ab officio suo; frequentes mutationes oriuntur: sed ubi aut utrique simul in officio permanent, aut ab una tantùm parte, principum populariúmve, unus aliquis vir prudẽs & peritus sua autoritate utrosque aut certè partem alteram moderatur, status manet diuturnior. Exemplum vide 2. Schem. 20.16. & sequentibus. 4 *Miscent prælia*] id est, non tantùm damnant, sed etiam re ipsa obluctantur. b Heb. *mali.* 5 *Quærentes*] id est, spirituales judicant omnia, 1. Corinth. 2.15.

6 Melior est pauper ambulans c integrè; quàm
perversus ' viarum altera, quamvis sit di-
ves.
7 Qui custodit ' legem, filius est prudens; qui
autem se consociat comessatoribus, igno-
minia afficit patrem suum.
8 ‖ Qui auget substantiam suam usura & fœ-
nore, gratiosè largituro tenuibus congrega-
verit eam.
9 Qui avertit aurem suam ab audienda lege,
etiam oratio ejus abominationi *est.*
10 ‖ Qui seducit rectos in viam malam, in
'foveam suam ipse decidet; integri verò pos-
sidebunt bonum.
11 Sapiens videtur in oculis suis vir dives, sed
tenuis prudens ' perscrutatur eum.
12 ‖ ' Exultantibus justis amplus est ornatus;
d erectis autem improbis pervestigatur ho-
mo.
13 Qui tegit defectiones suas, non prospera-
bitur; qui verò fatetur & derelinquit, affici-
etur misericordia.
14 ‖ Beatus homo, qui admodum ' pavet ju-
giter; qui autem obdurat animum suum, ru-
et in malum.
15 ' Ut leo rugiens & ursus discursans, *est* do-
minator improbus in populum tenuem.
16 Antecessor carens e omni intelligentia, &
multus oppressionibus ' *decurtabit*: qui *autem*
odit quæstum, prolongabit dies.
17 'Homo oppressus propter sanguinem f ho-
minis; ad foveam usque fugiat, ne susten-
tanto eum.
18 ‖ ' Qui ambulat integrè, servator: qui verò
perversus est g altera viarum, corruat h in
ea.
19 ‖ Qui colit tellurem suam, satiatur cibo: qui
verò sectatur *homines* vanos, satiatur pauper-
tate.
20 Vir i optimæ fidei amplus *est* benedictio-
nibus; ‖ at præceps ad ditescendum non e-
rit impunis.
21 Agnoscere k personam non est bonum:
' nam propter bucceam panis deficeret
vir.
22 ‖ Accelerat ad substantiam *parandam* vir
' malignus oculo, sed ignorat inopiam ob-
venturam sibi.
23 ‖ Qui corripit hominem ' ut l sequatur me;
gratiam consequetur potiùs, quàm m qui
blanditur lingua.
24 Qui ' diripiens patrem suum, aut matrem
suam dicit, non *est* defectio; socius est viro
n interfectori.

c Heb. *in integritate sua, quàm perversus duabus viis.*
6 *Viarum altera*] id est, dextera, aut sinistra; sive ea quæ per excessum discedit ab integritate, sive ea quæ per defectum aberrat; ut omnis virtus duobus extremis vitiis circumclusa est: sic infra ver. 18. viarum nomine accipitur synecdochice.
7 *Legem*] id est, Dei parentumq; doctrinam, quos obsequio suo honorat: ut suprà 10.1.
‖ *Suprà 13.22.*
‖ *Suprà 26.27.*
10 *Foveam suam*] nimirum quam ipse aliis paravit; ac proinde bonum, quod ab aliis avertere tentabat, minimè obtinebit.
11 *Perscrutatur eum*] non ex specie tantum judicat, ut divites facit; sed etiam ex doctrina Dei insipientiam divitis præfidentis optimè potest cognoscere, q. d. dives non seipsum, sed res suas scrutatur; & se ex illis æstimat: prudens verò, etiamsi pauper sit, & seipsum scrutatur & divitem.
‖ *Suprà 11.10.*
12 *Exultantibus*] id est, ubi imperium est penes justos, beati sunt omnes, & omni ornamentorũ genere cumulati: dominantibus autem improbis nemo res suas securè possidet, aut ipse securus est; sed vi & fraude etiam in penitissimæ perquiruntur, ut prædæ sint improbis: vide ver. ultimo.
d Heb. *surgendo autem improbis: sic infrà vers. ultimo.*
‖ *Suprà 14.16.*
14 *Pavet*] id est, serio pavore ad confessionem peccati sui, & ad fugam ac resipiscentiam illius semper abducitur: ut dixerat versu præcedente, ex quo hic pavor circumscribendus est. 15 *Ut leo*] id est, tyrannus in populum tenuem infirmumque grassans, leones & ursos feritate sua superat. e Heb. *intelligentiis.* 16 *Decurtabit*] eclipsis contrarii, ut dictum est, Genes. 18.19. 17 *Homo*] id est, nemo homicidæ misereto, ut privatè publicéve foveto: ut Gene. 9.6. & Exod. 21.14. f Heb. *animæ.* ‖ *suprà 24.11.* 18 *Qui ambulat*] exornatio superioris præcepti per antithesin. g Heb. *duabus viis: ut suprà ver. 6.* h Heb. *in una.* ‖ *Suprà 12.10.* i Heb. *fidelitatum.* ‖ *Suprà 20.21.* k Heb. *vultum.* 21 *Nam propter*] id est, qui semel in judicio fines integritatis transiliit, postea nulla reverentia aut honestate retinetur: sed corrumpere judicia non dubitat spe levissimi emolumenti. ‖ *Suprà 18.5. & 24.23.* 22 *Malignus oculo*] ut suprà 23.6. ‖ *suprà 20.21.* 23 *Ut sequatur me*] id est, documenta Dei, quæ ego trado. l Heb. *post me.* m Heb. *qui mollit linguam: ut suprà 2.16.* 24 *Diripiens patrem*] id est, filius contumax, qui parentum facultates intervertens reprehensiones ludificatur, tam reus est capitalis criminis quàm si homicida esset, Deuter. 21.18. n Heb. *corruptori: ut Exod. 12.23.*

25 ‖ ° Ab-

|| Supra 17.19. o Heb. latus. 25 Amplus animo] id est, qui sibi, ac non Jehovæ fidit, suscipiet rixas, quibus tandem conficietur: pius verò conquiescens in Deo, ditatur Dei benedictionibus; vide supra 11.25. p Heb. corde. q Heb. in sapientia. 27 Oculos suos] avertens a paupere. || sup. ver. 12.

25 ||o 'Amplus animo suo, miscet contentio-
nem: qui autem confidit Jehovæ, pinguis
efficietur.
26 Qui confidit p animo suo, est stolidus; qui
autem ambulat q sapienter, is eripiet se.
27 Ei qui dat pauperi, non erit egestas; oc-
cultans verò 'oculos suos, amplus erit ma-
ledictionibus.
28 ||Erectis improbis abscondit se homo; sed
pereuntibus illis augentur justi.

Psalmus XXIX.

Contumacium ruina, publicæ & privatæ administrationis effecta; corruptionis, assentationis, defectionis, negligentiæ in judiciis, ludificationis, stultitiæ, inhumanitatis, stoliditatis, inclinationis ad res falsas, & contrà eventa exponuntur: integritatis verò, fidei, correctionis privatæ & publicæ fructus; indulgentiæ, iracundiæ, superbiæ, maleficii perpetrati, aut dissimulati, infidelitatis, impietatisque, & contrà effecta ostenduntur.

a Heb. vir correptionum. || sup. 11.10. & 28. || sup. 10.1. & 15. 3 Perdit] id est, facultates omnes, synecdochicè; ac proinde tristitiam parentibus affert: supra 5.9. & sequent. b Heb. vir oblationum. 5 Rete pandit] id est, perinde facit ac si insidiaretur vitæ: Jeschahh. 3.11. 6 Defectioni cujusque] id est, suum cuique peccatum tandem dolum & tristitiam affert; qui autem bene sunt [illegible] & justitiam colunt, pacem & gaudium possident. c Heb. mala: ut Gen. 40.7. 7 Non animadvertit] id est, negligit. d Heb. derisionis. e Heb. sufflant, i. [illegible] inflammant, synecdochicè. 9 Vir sapiens] id est, quocumque modo sapiens conetur stultum corrigere, nihil efficit tamen; sed ille [illegible] animo perstat. Commovetur] sapiens videlicet, hoc est severè, aut jocosè agat, nihil amplius proficit.

1 a VIR qui sæpius correptus obdurat cer-
vicem, repentè confringetur ita ut
non *sit* curatio.
2 ||Cùm augentur justi, lætatur populus: cùm
autem dominatur improbus, suspirat popu-
lus.
3 ||Vir amans sapientiam, lætificat patrem
suum; qui autem consociat se meretricibus,
'perdit substantiam.
4 Rex judicio stabilit regionem, b vir autem
oblatis muneribus serviens destruit e-
am.
5 Vir qui blanditur amico suo, 'rete pandit
contra pedes ejus.
6 'Defectioni cujusque inest c tristis tendicu-
la; justus autem cantat & lætus est.
7 Cognoscit justus causam tenuium, impro-
bus 'non animadvertit ut cognoscat.
8 Homines d derisores e inflammant urbem:
at sapientes avertunt iram.
9 'Vir sapiens qui disceptat cum viro stulto;
sive 'commoveatur, sive rideat, nulla tamen
est quies.
10 Homines sanguinarii 'oderunt integrum:
recti autem quærunt f ipsum.
11 ||Totum spiritum suum profert stolidus:
at sapiens g ponè reprimit 'eum.
12 Dominatoris attendentis verbo falsitatis,
omnes ministri *sunt* improbi.
13 h 'Rudis & industrii *qui* inter se occurrunt,
illuminat oculos amborum Jehova.
14 ||Regis qui judicat i fideliter tenues, ipsius
solium in perpetuum stabilitur.
15 ||Virga & correptio dat sapientiam, at pu-
er permissus *sibi* pudefacit matrem suam.

10 *Oderunt*] ideoque aversantur; cùm recti contrà requirant, quia [illegible], ut eum adjungant sibi. f Heb. *animam ejus: sic infrà* 24. || *sup.* 14. 11 & 15.2. g Heb. *in posteriore*. 11 *Eum*] nimirum animum suum, i. continet [illegible] quod habet in animo, ut suo tempore & loco proferat. h Heb. *pauperis & industriorum*. 13 *Rudis*] id est, duo sunt in hac vita hominum genera, alii rudes, imperiti & idiotæ sunt, ac velut pauperes animi facultatibus; alii verò callidi & fraudulenti: cumque & humanæ societatis & privatorum negotiorum ratio postulet ut inter se occurrant; videndum est utrique ut coram Deo gerant res suas, & integrè ambulent; qui idem vitam utrique contulit, & [illegible] præsentem lucem commodat. || *suprà* 29.28. & 25.5. i Heb. *in fide*. || *sup.* 13.24. & 22.15. & 23.13. & 14.

16 ||'Cùm crescunt improbi, crescit defectio:
justi verò casum eorum vident.
17 ||Castiga filium tuum, & quietem afferet ti-
bi; dabit etiam delicias animæ tuæ.
18 Cùm non *est* 'visio, nudatur populus: qui
autem observat legem, ô beatum illum.
19 'Verbis non castigatur servus, qui intelli-
gens tamen non respondet.
20 ||Vidisti virum præcipitem verbis suis?
expectatio *est* de stolido *melior* quàm de
illo.
21 'Qui delicatè educat a pueritia servum
suum, k tandem erit orbus liberis.
22 || l Iracundus miscet contentionem: &
m furibundus multus *est* defectione.
23 ||Elatio hominis deprimit eum, depressum
autem spiritu sustentat honor.
24 'Qui partitur cum fure, odit se ipsum: &
qui execrationem audiens, non indi-
cat.
25 n 'Trepidus homo *sibi* ponit tendiculam:
qui autem confidit Jehovæ, in edito collo-
catur.
26 'Multi quærunt faciem dominantis: verùm
a Jehova *est* jus o uniuscujusque.
27 Abominationi *est* justis vir p iniquus, & a-
bominationi improbo rectus via.

|| *Psalm.* 91.8. *Malachi* 3. *ver.* 19. & *sequentibus*. 16 *Cùm crescunt*] expositio quomodo filius sibi permissus pudefaciat parentes: malitia enim (inquit) cum ætate crescit, si flagris non expellitur: unde consequitur defectio, & postremò ruina miserabilis. || *sup. ver.* 15. 18 *Visio*] id est, doctrina Dei ex lege & prophetis prædicatio. 19 *Verbis*] utiliter, hoc est, nuda verborum castigatione non emendatur servus surdum agens, ac proinde hero non obsequens. || *sup.* 26.12. 21 *Qui delicatè*] id est, qui servo indulget, dominum comparat sibi & familiæ suæ: qui tandem vel ipsos liberos extrudat miserè, aut etiam enecet. Hanc interpretationem ex R. Jehuda aliis prætulimus: cujus exemplum est in Jarobhhamo, & compluribus regibus Jisraëlis. k Heb. *in fine suo*. || *sup.* 15.18. l Heb. *vir iræ*. m Heb. *dominus æstus iræ*. || *sup.* 15.33. & 18.12. *Lucæ* 14.11. 24 *Qui partitur*] id est, in se ipsum injurius est, non tantùm qui committit scelus; verùm etiam qui commissum dissimulat: vide Levit. 5.1. n Heb. *trepidatio hominis: hypallage*. 25 *Trepidus homo*] id est, non securus de benevolentia Dei: vide suprà 28.14. 26 *Multi quærunt*] id est, meritò quidem adeuntur judices; sed inprimis adeundus est Deus, in cujus manu est animus regis, suprà 21.1. o Heb. *viri*. p Heb. *iniquitatis*.

Caput XXX.

Agur piorum fidem in Christum & abnegationem sui proponit ex verbo Dei: precationem adhibet de iis rebus quæ ad animum & corpus pertinent: detractione interdicit, reproborum genera explicat: deinde species insatiabiles, incognitas, hominibus intolerabiles, sapientes, & invictas in exemplum proponit: omnésque ad humilitatem & modestiam hortatur.

1 'VERBORUM Aguris filii Jake 'com-
portatio: 'dictum viri de Ithiele, 'de
Ithiele inquam & Ucale *sit*.

1 *Verborum*] Hoc caput non esse Schelomonis evincunt inscriptio, scribendi forma, & petitio ipsa, ver. 7. & sequentibus. Hac enim inscriptione docetur autor fuisse Agur filius Jake, cujus mentionem alibi in scriptura fieri non meminimus. Est autem proverbiis Schelomonis hoc caput adjunctum propter argumenti similitudinem, & brevitatem ipsius. *Comportatio*] id est, collecta documentorum quæ ex Aguris verbis decerpta sunt & coacervata: ut infra 31.1. quod Hhebræa voce, ut polysema est, planè significatur eadem ratione qua verbum alterum est adhibitum suprà 25.1. Continentur autem hoc capite documenta primùm spiritualis vitæ, usque ad ver. 7. deinde præsentis, usque ad 10. ac postremò miscella documenta & observationes. *Dictum*] i. hæc est sententia, tum Aguris prophetæ, tum virorum omnium qui aguntur spiritu Dei; quam debent constituere apud se, de expectatione Christi & salutis suæ. *De Ithiele*] id est, Christo Deo, qui nobis præsens est, & per quem omnia possumus: nam Ithiel vox est composita ex tribus partibus, quasi dicas, mecum Deus fortis, ut Hhimmanuel, Jeschahh. 7.14. Ucal verò similiter nomen est factum a verbo quod significat posse: ut his duabus appellationibus monerentur pii de sui sanctificatione per Dei præsentiam & potentiam infinitam in Christo: prout quinque sequentibus versibus exponitur. Tantùm hoc observandum est ex vocali brevi & puncto quod Grammatici vocant Daghekh consectam esse vocalem longam in prima syllaba prioris vocabuli. Repetitionis porro causa non obscura est, nimirum amplior declaratio præcedentis nominis, hoc modo: Ac meritò quidem pii in Christo gloriari debent, tum quia idem est Deus & homo, adunata hypostaticè natura Dei cum natura nostra in ipso; tum quia omnis potestas data est ipsi in cœlo & terra ad perficiendam salutem nostram. Hæc prior est documenti spiritualis confirmatio a persona Christi. Sunt autem hujus spiritualis documenti partes duæ: una, de summa salutis nostræ, quam singuli fideles debent extra se in Christo ponere, usque ad versum 5. altera, de ratione illius salutis participandæ verbo, ver. 5. & 6.

2 'Nam

2 'Nam brutus sum ' ex *quo* vir *sum*, nec *est* in-
telligentia ' hominis mihi:
3 Neque didici sapientiam, aut ' scientiam
sanctorum novi.
4 ' Quis ascendat cœlos & descendat? quis
colligat ventum pugillis suis? quis liget a-
quas suo pallio? quis stabiliat ullos fines
terræ? ' quod *est* nomen hujus, & quod no-
men filii ipsius? si noveris?
5 ||'Totus sermo Dei purgatissimus *est*, scutum
est recipientibus se ad ipsum.
6 || Ne adjicito ad verba ejus; ut non corripi-
at te, '*néve* mendax esto.
7 'Duo peto abs te: ne prohibeas a me, [a] tan-
tisper dum vivo.
8 ' Vanitatem & rem [b] ' mendacem longè a-
move a me: paupertatem aut divitias ne des
mihi; ale me cibo demensi mei:
9 ||Ne ' saturatus ementiar ac dicam; quis *est*
Jehova? néve pauper factus furer, denique
[c] abutar nomine Dei mei.
10 ' Ne [d] insimules servum apud dominum su-
um; ' ne maledicat tibi, & reus peragaris.
11 ' Generatio *est quæ vel* patri suo maledicit,
& matri suæ non benedicit:
12 Generatio munda in oculis suis, quamvis
[e] a sorde sua non sit abluta:
13 Generatio cujus oculi quàm elati sunt, &
cujus palpebræ extollunt sese:
14 || Generatio cujus dentes *sunt* gladii, & cu-
jus molares cultri, ad consumendum paupe-
res e terra, & egentes ab hominibus.
15 Præter hirudinem '*cui* duo sunt [f] rami, 'præ-
be præbe; tria sunt insatiabilia, *imò* quatuor
non dicentia ohe:
16 Sepulchrum, & [g] ' occlusa vulva; terra nō
satiatur aquis, & ignis non dicit ohe.
17 'Oculum qui subsannat patrem, aut sper-
nit obedientiam matris; effodient corvi val-
lis, aut comedent eum [h] juvenes aquilæ.
18 Tria ista occulta a me, imò quatuor hæc
non novi:
19 Viam aquilæ in cœlo, viam serpentis in ru-
pe; viam navis in alto mari, & viam viri in
virgine.
20 Ita *est* via mulieris scortantis: ' comedit,
deinde abstergit os suum; tum dicit, non
sum operata iniquitatem.
21 Sub tribus commovetur terra; imò sub
quatuor, ' *quæ* non potest ferre:
22 Sub servo, cùm regnat; & stulto cùm satur
est cibo:
23 Sub exosa, cùm maritatur; denique *sub* an-
cilla, cùm hæres efficitur heræ suæ.
24 Quatuor ista parva terræ; tamen sunt sapi-
entia, apprimè sapientia:
25 || Formicæ populus [i] infirmus; quæ compa-
rant æstate cibum suum:
26 ' Mures montani, populus invalidus; dis-
ponunt in petra domum suam:
27 Rex non *est* [k] locustis, tamen procedunt
confertæ omnes:
28 ' Aranea ' manibus prehendit, quæ *est* in
palatiis [l] regalibus.
29 Tria ista [m] bene procedunt, imò quatuor
bene ambulant:
30 Vetus leo robustissimus inter bestias qui
non retrogreditur metu cujusquam.
31 ' Accinctus lumbis *equus*, aut caper: & rex,
[n] ' in quem nemo insurgit.
32 'Si stultus fuisti, efferendo te; sive cogita-
sti; ' manum ori imponito:
33 ' Nam ut præssura lactis educit butyrum,
& pressura nasi educit sanguinem; ita pres-
sura irarum educit litem.

2 *Nam*] altera confirmatio superioris propositionis a natura nostra: quia a natura nihil scimus eorum quæ ad salutem pertinent, duobus versibus; & nihil possumus extra Christum, ver. 4.
Ex quo vir sum] i. inde ab ortu meo.
Hominis] id est, quæ primùm fuit in homine antequam obbrutesceret, ac proinde in homine inesse deberet.
3 *Scientiam sanctor.*] id est, salutis & vitæ æternæ, quò soli sancti perveniunt.
4 *Quis*] supple alius quàm Ithiel. Jam confirmat ab imbecillitate nostra, quasi dicat, neque scimus viam salutis, neque possumus ex nobis ipsis cognoscere: nam salutis fons apud Deum est suprà omnes cœlos; non potest autem quisquam cœlos conscendere, ut cognoscat viam salutis nostræ, & descendens ad nos afferat: deinde subjungitur his verbis gradatio elegantissima ad evincendam infirmitatem nostram: quid dico (inquit) neminem in cœlos ascendere? imò ne ventos quidē in aëre, ac ne aquas quidem inferiores gubernare, postremò me terræ quidem ipsius quam calcamus, finem tantillum stabilire potest: quî ergo ascenderet homo & expiscaretur voluntatem Dei? & quis alius hæc faceret nisi Ithiel & Ucal, id est, Christus omnipotens, propheta, Sacerdos, & Rex noster? vide Joan. 3.13.
Quod est nomen] q. d. expone si vel de nomine saltem, id est, levissimè, a natura possis eum cognoscere, qui hæc omnia præstat in rebus creatis, & in nobis quoque præstiturus est; qui & autor sit salutis quam expectamus, & eam de cœlis ad nos afferat: hæc vero non naturæ sunt bona, sed gratiæ munera: caro & sanguis non revelavit ista, sed pater qui est in cœlis, Matthæi 16.17. nemo novit filium nisi pater, neq; patrē agnoscit quisquā nisi filius, & cui voluerit filius revelare. Matthæi 11. 27. || *Psalm.* 12.7. & 18. 31. 5 *Totus sermo*] altera pars documenti spiritualis de ratione salutis consequendæ: in qua spectantur duo; unum a Deo, nimirum verbum salutis, & efficacitas Spiritus, hoc ver. alterum a nobis, nimirum fides & obsequium integrum, versu sequente. || *Deut.* 12.32. 6 *Néve mendax*] id est, ne minuito, aut mutato de veritate illius quicquam: quod mendacii est. 7 *Duo*] ad vitam spiritualem & corporalem pertinentia usumque ejus legitimum; ut ostendunt duo sequentes versus: sic orare nos docuit Christus altera parte orationis suæ, postquam preces exposuit ad gloriam Dei pertinentes; ut hactenus propheta regnum Dei in nobis explicavit. a Heb. *cùm nondum morior.* 8 *Vanitatem*] id est, remitte nobis peccata nostra, & ne nos inducas in tentationem; sed libera nos a malo. b Heb. *mendacii.* *Mendacem*] id est, alienam a verbo veritatis ut suprà ver. 6. *Paupertatem*] quod dixit Christus, panem nostrum quotidianum, &c. || *Deut.* 8.10. & *seq.* & 32.15. & *sequent.* 9 *Saturatus*] ut Deut. 8.10. c Heb. *prehendam nomen.* 10 *Ne insimules*] id est, pacem & amicitiam cum quibusque vel tenuissimis colito, & concordiam inter omnes foveto. d Heb. *lingua offendas.* *Ne maledicat*] id est, Deum imploret contra te, qui miserorum patronus est & vindex: Exod 22.23. 11 *Generatio*] sequentes sententiæ ferè sunt tetracoli. Hac autem prima quatuor improborum genera describuntur: pervicaces, hypocritæ, superbi & calumniatores inhumani. e Heb. *ab excremento sive stercore.* || *Sup.* 12.17. 15 *Cui duo sunt*] id est, quæ bisulcam habet linguam, itaque binis ramis sanguinem indesinenter sugit, ex quibus etiam præciso ore veluti siphonibus defluit sanguis, ut loquitur Plinius lib. 32. cap. 10. f Heb. *filiæ, ut Gen.* 49.22. *Præbe*] id est, indesinenter sugentes & sanguinem attrahentes, tam aperto studio quasi loquerentur. g Heb. *occlusio vulvæ.* 16 *Occlusa*] videlicet ne concipiat, quasi dicat, quæ semen injectum minimè continet. 17 *Oculum*] id est, filium immorigerum, aut parentibus iniquum in malam rem condemnabit Deus.
h Heb. *filii aquilæ.*

19 *Virgine*] id est, lupa perfrictæ frontis, quæ se post maleficium virginem impudenter asserit & pro intacta vendicat: quomodo accipiendum esse sequens versus ostendit.
20 *Comedit*] id est, perpetrato maleficio ita se obfirmat, quasi integra esset a vitio: euphemismus verba obscenas honestis verbis exprimens.
21 *Quæ non potest*] nimirum quin commoveatur, q. d. quatuor hæc sunt apud homines intolerabilia.
|| *Sup.* 6.6.
i Heb. *non robustus.*
26 *Mures montani*] quos Græci choerogylios sive arctomyas vocant, quibus abundare Syriam testatur Hieronymus ad Suniam & Fretelam. Hujus sententiam nunc demum amplectimur, & reprehendam esse judicamus Levit. 11. & Deut. 14. pro eo quod dicimus cuniculum: itaque maximè hac ratione adducti quòd cuniculum leporini generis esse omnes credent, & arenosa potius loca quàm petras perfodere.

k Heb. *locustæ, tamen procedit, &c.* *Enallage numeri.* 28 *Aranea*] de cujus solertia vide Plinium lib. 11. cap. 24. *Manibus*] i. pedibus, qui utrinque ita constituti sunt ut patula hominū manus ad tractanda fila, & escam retibus suis deprehendendam. l Heb. *regis.* m Heb. *bene faciunt processum, bene faciunt ambulando.* 31 *Accinctus*] i. equus edoctus militiam, sternax, pugnax, & generosus, de quo Ijobi 39. 22. & sequentibus. Hanc autem interpretationem etymo vocis & argumento adducti aliis prætulimus. n Heb. *non surgere contra ipsum.*
In quem] vide suprà 12.27. 32 *Si stultus*] sensus est; ista quæ modò dixi ne se efferant per nos licet: sed virum Dei nolo altum loqui aut sapere. *Manum*] i. contineto sermones tuos: proverbiale dictum, ut Ijobi 29 9. 33 *Nam*] id est, stulto sermone tuo litem accenderes, & tibi malum accerseres.

Caput XXXI.

Rex docetur cavere a mulieribus & a vino justitiamq; diligenter colere: deinde instituitur ut bonam uxorem a Deo expetat, & encomium illius describitur.

1 ' VERBORUM Lemuelis ' comportatio,
quibus erudiverat ipsum ' mater ipsi-
us.
2 ' Quid *dicam*, fili mi? ecquid fili uteri mei? &
quid fili ' votorum meorum?

1 *Verborum*] id est, quæ Schelomo primùm ad se a matre habita monimentis literarum tradidit, cùm rex esset: nam etsi mutatum est Schelomonis nomen, & servatis tantùm literis posterioribus nomen alterum a matre inditum; tamen non dubium est quin illa auditis promissionibus Dei Schelomoni puero, hoc nomine facto gratulata sit, eumque informarit in futura administratione regni. Formatum est autem nomen Lemuel sive Lemoël ver. 4. a blanda matre per aphæresin primæ literæ de nomine Schelomonis, & adjectionem nominis El quod est Deus fortis, significatque Lemuel eum qui Dei fortis est. *Comportatio*] ut sup. 30.1. *Mater ipsius*] Bathschebahh certior facta de institutione Dei, ut manifestum est, ex 1. Reg. 1.13. Continentur autem his verbis primùm Exordium 2. versu; deinde genera documentorum duo; unum, de administratione publica & rebus eò pertinentibus, usq; ad ver. 10. alterum œconomicum, inde ad finem usq.
2 *Quid dicam*] exordium ἐξ ἀπορίας, id est, a dubitatione; quæ sermonis qui mox subjicitur, gravitatem demonstrat evidentissimè. *Votorum meorum*] id est, pro quo non desino nuncupare vota Deo, quem unicè diligo.
i 3 'N

3 ||ᵃNe dedito fœminis robur tuum, & vias
tuas ᵃfacientibus ut deleantur reges.
4 Absit regibus, ô Lemoël, absit regibus ᵃbibere
vinum; & dominatoribus desyderium
potus inebriantis:
5 Ut non cùm biberit obliviscatur statuti, &
mutet jus ᵃ ullorum afflictorum.
6 ᵃDate potum inebriantem perituro, & vinum
amaris animo:
7 Bibat ut obliviscatur ᵃpaupertatis suæ; &
molestiæ suæ non sit memor amplius.
8 ᵃAperi os tuum ᵃpro muto, in causa omnium
ᵇ ᵃqui jam traduntur excidio.
9 Aperi os tuum, judica ᶜ justè; causam age
pauperis & egentis.
10 ᵃFœminam ᵈ strenuam quis inveniet,
cùm ᵉlongè superet carbunculos pretium
ejus?
11 ᵃConfidit ei ᶠ animus mariti ejus, & ᵃspolia
non deficiunt.
12 ᵃAfficit eum bono, non autem malo; omnibus
diebus vitæ suæ.
13 ᵃQuærit ᵃlanam aut lina, conficitq; pro
voluntate manuum suarum.
14 Est similis navibus ᵍ negotiatoriis, e longinquo
advehit cibum suum.
15 Et surgens dum adhuc nox *est*; dat ʰ escam
domui suæ, & pensum puellis suis.
16 Cogitat agrum, ᵃ & accipit eum; ᵃde fructu
manuum suarum plantat vineam.
17 ᵃAccingit robore lumbos suos, & confirmat
brachia sua.
18 Ipsius gustantis bonum esse mercimonium
suum, ᵃ non extinguitur noctu lucerna.
19 Manus suas immittit ad verticulum, & manus
ejus tenent fusum.
20 ᵃVolam suam pandit pauperi, & manus suas
extendit egenti.
21 Non timet familiæ suæ a nive: nam tota
familia ipsius vestitur ⁱ penulis duplicibus.
22 Cadurca parat sibi, xylinum & purpureum
est vestimentum ipsius.
23 ᵃNotus est in portis maritus ejus, considens
cum senioribus regionis.
24 Sindonem conficit ac vendit, & cingulum
quod tradit negotiatori.
25 ᵃ Robur & decor *est* vestitus ejus, & ᵃ ridet
ᵏ ad tempora sequentia.
26 Os suum aperit ˡ sapienter, & doctrina benignitatis
insidet linguæ ejus.
27 Speculatur ᵐ rationes familiæ suæ, cibúmque
pigritiæ non comedit.
28 ᵃAssurgentes filii ejus beatam prædicant
eam, maritus ejus similiter laudat eam,
29 *Dicens*: ᵃ multæ ⁿ fœminæ fecerunt strenuè,
tu verò ᵒ superas omnes illas.
30 ᵖ Fallax *est* gratia & vana pulchritudo,
||mulier reverentia Jehovæ *prædita*, ipsa laudem
comparat sibi.
31 ᵃDate ei de fructu manuum ejus, & laudent
eam ᵃin portis facta ejus.

16 *Et accipit*] id est, dato pretio comparat, quem colat. *De fructu*] id est, ex lucro manibus facto.
17 *Accingit*] .i. ut aliis pensum tribuit, sic ipsa quoque est in opere.
18 *Non extinguitur*] id est, vigilantiam & diligentiam adhibet operi.
20 *Volam suam*] id est, de fructu laboris sui cum egentibus liberaliter communicat.
i Heb. *diploidibus, quas Latini notarum appellatione lenæ.*
23 *Notus est*] id est, studium ipsius perspicitur etiam in ornamentis viri decoris & convenientibus dignitati ejus: sic enim accipiendum esse versum hunc cōmonstrant antecedentia & consequentia.
25 *Robur ut decor*] alter locus encomii de constitutione animi sermonisq; & ratione quam mulier sancta servat tota vita sua. *Ridet*] hoc est, nihil est anxia aut sollicita de rebus venturis, sed freta bona conscientia se comparat in omnem eventum, & ab imminentibus malis, adeoque morte secura est: quæ securitas ferè ridendi verbo exprimitur: ut Ijobi 39.10. & 25. k Heb. *ad diem posterum: synecdoche.* l Heb. *in sapientia.* m Heb. *ambulationes.* 28 *Assurgentes*] id est, sapiente hac administratione sua laudem sibi comparat, quæ sequentibus versibus conclusionis loco proponitur.
29 *Multæ*] conclusio laudativa, ut dictum est suprà in vers. 10. Sunt autem laudationis loci sumpti à comparatione, primùm administrationis aliarum mulierum, hoc versu; deinde ipsarum personarum inter se, versu sequente. n Heb. *filiæ.* o Heb. *ascendis supra omnes eas.* p Heb. *falsitas gratia, & vanitas pulchritudo.* || 1.Pet.3.3. *& sequentibus.* 31 *Date ei*] id est, tribuite ei laudem quam officiis suis promeretur. *In portis*] id est, palam, & publica confessione omnium.

3 *Aperi*] altera pars documentorum πολιτικῶν ut dictum est in versum 3. *Pro muto*] qui suam causam agere & se defendere non audet vel potest: synecdoche. b Heb. *filiorum excidii: simile Psal.79.11.* *Qui jam traduntur*] id est, illos versantes in præsentissimo vitæ discrimine justè vindicato, ut sequentibus imperat. c Heb. *justitiam.* 10 *Fœminam*] altera pars documentorum, continens encomium mulieris alphabetico ordine exaratum: quo videtur Bathschebahh Schelomonem filium præmonuisse, tum ut studiosè observaret quam sibi uxorem adjuncturus esset, tum ut sollicitè rem suam commendaret & assiduis precibus piam uxorem exoraret, quam sola benevolentia Jehovæ efficere potest, non autem homo sua industria consequi; suprà 18.22. & 19.14. Sunt autem hujus encomii partes tres: exordium, hoc versu; propositio sive descriptio strenuæ mulieris, usque ad vers.29. & conclusio, inde ad finem usque. d Heb. *roboris.* e Heb. *longinquius est carbunculis.* 11 *Confidit*] descriptio mulieris strenuæ a corpore & spiritu: corporalis administratio continet duo officia, unum, officii erga virum suum, alterum erga familiam totam: quæ duo principia hoc versu posita sequentibus exponuntur usq; ad versum 25. f Heb. *cor, supra 12.3.* *Spolia non*] id est, tam circumfluit bonis omnibus familia ejus, quam milites spoliis expugnata urbe, aut hoste superato. 12 *Afficit eum*] de officio in virum. 13 *Quærit lanam*] de officio domestico in familiam totam. *Lanam*] id est, materiam quamlibet opificii, in quo se familia exerceat. g Heb. *mercatoris.* h Heb. *prædam, ut Psal.111.5.*

ECCLESIASTES.

Argumentum.

LIBER *Ecclesiastæ professionem continet qua Schelomo ductus spiritu Dei voluit coram Ecclesia ejus testificari seriam resipiscentiam suam, & instituere omnes in via veritatis. Propterea exponit primùm rationem studiorum suorum & institutæ vitæ; deinde observationem omnium earum occupationum quibus se homines dedunt, & impias cogitationes quibus se implicant; ac postremò multiplicē administrationē tum inconstantissimorū hominū, tum Dei sapientissimi: quę omnia (hac una excepta administratione Dei) omnino vanitatis damnat, administrationem Dei asserit, homines ad publica privatáque humanitatis officia & pietatis revocat, mortem & judicium Dei rebellantibus denunciat, & in officio confirmat pios.*

CAPUT

Caput I.

Sapiens omnis humani studii laborisq; vanitatem in hac vita summam esse docet, tum propter hominum ipsorum, tum propter rerum vanitatem de quibus laborant: & ab experientia sua hoc argumentum confirmat de iis rebus quæ in scientia & cognitione positæ sunt.

1 VERBA a Ecclesiastis filii Davidis, regis Jeruschalaimis.
2 Vanitas b vanissima, inquit Ecclesiastes, vanitas vanissima; 'ista omnia *sunt* vanitas.
3 Quid emolumenti *est* homini; ex toto labore suo quo laborat, 'sub sole?
4 c 'Generatio una abit, & altera advenit: 'quamvis terra 'in seculum permaneat;
5 Ortusque sol, postquam occiderit sol; iterum 'ad locum suum aspiret, d ubi oriatur:
6 'Properet ad meridiem, & circumeat ad Aquilonem; e conversatione sua circumiens properet f aër, & secundum circuitus suos revertatur aër:
7 Omnia flumina properent ad mare, nec tamen mare impleatur; 'quocunque loci
flumina properant, eodem 'revertantur
g propere.
8 'Singulæ res istæ 'fatigantur, 'non posset
quisquam eloqui; non satiaretur oculus vi-
dendo, neque impleretur auris auditu.
9 'Id quod fuit, idem *est* quod futurum est, &
id quod fit idem *est* quod fiet, neq; *est* quid-
quam novi sub sole.
10 'Est aliquid *de* quo dicitur, aspice hoc, no-
vum est; *quod* jam fuit per secula, h quod fuit
ante nos.
11 Non *est* memoria de prioribus: etiamque
de posterioribus quæ futura sunt, non erit
de ipsis memoria apud *illos* qui erunt in po-
sterum.
12 'Ego Ecclesiastes, 'cùm essem rex super Jis-
raëlem Jeruschalaimis;
13 'Applicans animum meum ad disquiren-
dum & ad explorandum sapientiam de om-
ni 'eo quod fit sub cœlis (hæc est occupatio
'mala quam dedit Deus filiis hominum, ut
occuparent se in ea)
14 Vidi omnia facta quę fiunt sub sole; quòd
ecce, 'ista omnia *sunt* 'vanitas & afflictio spi-
ritus:
15 'Perversum non posse corrigi, & defectum
non posse i in numerum venire.
16 'Locutus ego cum k animo meo dicendo;
ecce, ego amplificavi & adjeci sapientiam
supra omnes qui præfuerunt ante me Jerus-
chalaimis, & animus meus l percepit mul-
tum sapientiæ & scientię.
17 Adjeci quoque animum meum ad cogno-
scendum 'sapientiam, & scientiam m omnis
insaniæ & stoliditatis; cognovi 'etiam hoc
esse afflictionem spiritus.

Revertantur] i.e. in quod infra... g Heb. *propere*. 8 *Singulæ res*] ... rum in quibus laborat homo sub sole, altera causa vanitatis, ut observatum est ver. 4. *Fatigantur*] perpetua sui agitatione, & proinde sua infinitate in vanitate ... unt, ver. 2. metal... *Non posset*] id est, prius emoriatur homo & ipse vanitati cedat, quàm possit rerum istarum vanitatem sermone complecti, sensibus percipere, aut mente comprehendere. 9 *Id quod fuit*] ... ornatio superioris documenti de fatigatione & vanitate rerum omnium, tum a naturali earum corruptione, generatione, mutatione, ortu & interitu, duobus versibus; tum a perpetua earum oblivione ver. 11. Sensus est: res istæ, facta, & eventa eadem sunt quidem specie tenus, sed mutantur in dies individua (ut vocant singularia: sive ut paucis dicamus, omnia sunt eadem specie, sed differentia numero, factisq; & eventis variis. 10 *Est aliquid*] id est, nihil est, quantumvis videatur novum, & inauditum sit, quod non semper fuerit antehac, aut certè aliquo tempore præcedente. h Heb. *ab ante nos*. 11 *Ego Ecclesiastes*] tertia pars confirmatio singularis, ut observatum est suprà in vers. ... sub finem. *Cùm essem rex*] ac proinde potentia, opibus, & facultate plus valerem quàm alii omnes ad ista exploranda: ut ipse loquitur infrà 2.7. & 12. Ponuntur autem deinceps singularia capita earum rerum quas Schelomo se observasse & explorasse confitetur, ad confirmandum locum de rerum istarum omnium vanitate. Quamobrem nos ea suo quæque loco notabimus. 13 *Applicans*] primum caput observationum Schelomonis, de rebus scientia & cognitione comprehensis, historicis atque Ethicis. Historicarum autem genera duo ponuntur, physica sive naturalis historia, & gesta: incubui (inquit) comparandæ cognitioni rerum naturalium & gestarum; sed deprehendi tandem, ut res ipsas, ita earum cognitionem vanam esse, homini laboriosam, & ad regnum cœlorum inutilem. *Eo quod fuit*] sive naturæ ordine productum, ut 1. Reg. 3. & 4. sive extra ordinem a Deo aut rebus creatis effectum. *Mala*] id est, laboriosa & molesta, ut posteà interpretatur, ver. 14. 14 *Ista omnia*] tum res, factaque ipsa, tum accurata illarum pervestigatio natura duce, ac non præeunte verbo Dei & percipiente fide. *Vanitas*] duo de his rebus earumque scientia hoc loco prædicantur: unum, quòd ipsę per se vanæ sunt, neq; salutem nobis regnumque cœlorum afferunt; alterum, quòd magis animos humanos torquent & affligunt: quorum prius vers. sequenti, posterius vers. 16. & 17. explicatur. 15 *Perversum*] id est, totam hanc peritiam & pervestigationem rerum adeò vanam esse, ut ne minimam rem quidem contortam corrigere, aut perditam repræsentare possit; nedum cœlestem vitam subministrare. i Heb. *numerari*. 16 *Locutus*] transitio a physica ad observationem ethicam, de qua hoc & sequente versu. k Heb. *cordi: sic deinceps*. l Heb. *vidit*. 17 *Sapientiam*] id est, ethicam, sive moralem doctrinam, quæ in sapientia vitam informat, & de stultitia monet, eamque fugiendam docet: periphrasis disciplinę moralis. m Heb. *insaniarum*. *Etiam* ... historiæ a notitia dictum ver. 14.

1 *Verba*] Totus hic liber didascalicus est, constans ex duobus potissimùm documentis: unum est, de vanitate studiorum omnium mundi, quibus homo se addicit, natura duce; alterum, de stabilitate pietatis & reverentiæ Dei suprà omnem mundum: quod posterius pluribus locis hîc illic inculcatum copiosè tandem sub finem libri explicatur. Præfigitur autem toti huic operi inscriptio, qua Schelomo consilium suum in hac scriptione, tempus, & locum explicat. Nam cùm se ipsum animam, id est personam, Ecclesiasticam nominat; apertè consilium & tempus definiuntur, quo hæc verba ab ipso fuerunt habita: consilium quidem, ut abjuraret sceleratam vitam suam inde a defectione (de qua 1. Reg. 11.) pessimè traductam, ut resipiscentiam profiteretur, & solenni hoc scripto reconciliatus haberetur cum Deo & cum Ecclesia, abs qua fuerat abstentus, ut loquuntur patres: tempus verò, quia hæc a Schelomone tum demum scripta sunt, cùm a Deo reprehensus esset, & resipisceret, ætate jam provecta, & comparata rerum tam multarum quæ hoc libro continentur longa experientia; ut observatum est 2. Chronic. 11. 17. Cùm autem nominat Jeruschalaima, Ecclesiam Dei intelligit, in qua tum hos sermones habuit, & cui traditos in sempiternam memoriam literis consignavit. Quamobrem sive Ecclesiastem interpretemur, id est, sermonem in Ecclesia habentem, ut pœnitentes faciunt; sive Ecclesiasticum, id est, de integro Ecclesiæ adunatum; non magni interest: quia duo hæc conjuncta sunt inter se, pœnitere in Ecclesia, & in eam recipi. Illa autem studiorum humanorum vanitas tractatur primùm γενικῶς, propositis rebus quæ tum in cognitione, tum in usu versantur, duobus primis capitibus; deinde verò κατὰ μέρος, id est, particulatìm sive membratim, ab exemplis singularibus ad scientiam & usum pertinentibus, inde a cap. 3. Cæterùm hujus capitis reliquæ partes sunt tres: prima est, propositio summa de vanitate, vers. 2. & 3. quę etiam repetitur in conclusione libri; secunda, confirmatio proposionis a nostra ipsorum vanitate & studiorum nostrorum, a ver. 4. ad 12. tertia, confirmatio a singulari ipsius Schelomonis observatione & experientia; quæ reliquo hoc capite studio scientiæ, deinceps verò aliis capitibus studio aliarum rerum accommodatur. a Heb. *animæ Ecclesiasticæ: sic deinceps*. b Heb. *vanitatum: vide Gen. 9 25. sic deinceps*. 2 *Ista omnia*] de quibus deinceps acturus est in hoc argumento. 3 *Sub sole*] id est, in hac vita, quid est quod homo suo labore possit efficere? c Heb. *generatio abit & generatio advenit*. 4 *Generatio*] subjectio ad præcedentem quæstionem. quasi dicat, nihil profectò emolumenti humanitus potest homini accedere duabus de causis: una, a natura hominis, cùm ipse homo vanitati subjectus sit & celerrimè decedat, quatuor versibus; imò quamvis non decederet, tenuior tamen est quàm ut ea ipsa quibus operam dat vel absolutè eloqui, vel mente possit comprehendere, vers. 8. altera, a natura rerum in quibus occupatur homo, vers. 8. & sequent. *Quamvis*] amplificatio vanitatis humanæ per comparationem aliarum rerum quæ in natura sunt; quarum hæ perstant, aliæ verò etsi ad tempus disparent, tamen in statum suum pristinum revertuntur perpetua sua conversatione, quasi dicat, homo rerum omnium res vanissima est: nam neque immotus permanet, ut terra; sed momento deficit: neque postquam semel abiit revertitur, ut alia faciunt de quibus tribus sequent. sed semel mortuus ad vitam hanc nunquam revertitur. *In seculum*] hominis vani comparatione: hoc enim κατά τι, non simpliciter est accipiendum, ut apparet ex Psalm. 102 27. & 2. Pet. 3. 10. 5 *Ad locum suum*] id est, ad orientem: periphrasis, vide Psalm 19. 6. & 7. d Heb *oriatur ipse ibi*. 6 *Properet*] id est, perpetuo motu agitetur, & per cunctas res meabilis totoq; mundo consertus ultro citroq; commeet: ut loquitur Plinius lib. 2. cap. 5. & 38. e Heb. *circumiens circumiens*. f Heb. *spiritus: ut Plin. lib. 2. cap. 5. vocat*. 7 *Quocunque loci*] id est, aquæ in mare profluentes iterum ad eadem principia remeent; sive nubibus liquore egresso in sublime, & ex sede aëris coacto in liquorem genitis (ut ex Aristotele legendum est apud Plinium lib. 2. cap. 42.) sive aquis se mutuo implexu jungentibus terræ, & per venas illius discurrentibus, siphonumque modo emicantibus: qua ratione manifestum est quare tot fluminum quotidiano accessu maria non crescant, finésve suos transiliant; ut loquitur idem Plin. lib. 2. cap. 65.

Caput II.

Sapiens vanitatem rerum humanarum docet ab incerto illarum usu, quem se expertum fuisse confitetur: itaq; ostendit primùm vanitatem lætitiæ quam usu vel maximarum commoditatum perceperat; deinde humanæ illius sapientiæ cum stultitia comparatæ; ac postremò imbecillitatem hominis in bono suo fruendo, aut transferendo pro voluntate sua; quia omnia pendent ex œconomia Dei.

1 'DEIN-

1 DEINDE quia multitudini sapi-
entiæ inest multum indignationis;
& qui auget scientiam, auget dolo-
rem:
2 Dixi ego cum [a] animo meo, agedum, miscebo *vinum* [b] lætè; fruere igitur bono: sed
ecce, etiam illud *est* vanitas.
3 De risu dico, insanus est; & de lætitia, ec-
quid facit?
4 Exploravi animo meo, ut [c] continuarem
potationem in carne mea (idque animum
meum ducens in sapientia ipsa) & [d] ample-
cterer stoliditatem: usque dum vidi u-
trum *hoc* bonum sit filiis hominum, quod fa-
cturi sint sub cœlis numero dierum vitæ
suæ.
5 [e] Maxima opera feci; ædificavi mihi domos,
plantavi mihi vineas:
6 Paravi mihi hortos & pomaria; in quibus
consevi arbores [f] quasq; fructiferas:
7 Paravi mihi piscinas aquarum, ad irrigan-
dum illis nemus [g] ferax arborum:
8 Comparavi servos & ancillas, & vernæ
fuerunt mihi; etiam possessio armen-
torum & gregum multa fuit mihi præ om-
nibus qui fuerunt ante me Jeruschalai-
mis:
9 Congessi mihi etiam argentum & aurum,
& peculium regum ac provinciarum; com-
paravi mihi cantores & cantatrices, deniq;
delicias filiorum hominis, symphoniam [h] &
quidem omnimodam:
10 Ita magnus fui & auxi *ista* plus quàm ul-
lus qui fuerat ante me Jeruschalaimis; etiã
sapientia mea præstante mihi.
11 Cùm autem quidquid expetiverant oculi
mei non seposuissem ab eis, nõ cohibuissem
animum meum ab ulla lætitia; sed animus
meus lætaretur ex omni labore meo, & hoc
[i] cessisset in partem meam ex omni labore
meo:
12 Respexi ego ad omnia opera mea quæ fe-
cerant manus meæ; & ad laborem quem
[k] laboriosè feceram: ecce autem, ista om-
nia *sunt* vanitas & afflictio spiritus; ut non
est emolumentum sub sole.
13 Quamobrem converti me ego ut aspice-
rem sapientiam, & [l] omnem insaniam ac sto-
liditatem: (quid enim *facturus esset* homo
qui [m] sequeretur eum regem? id quod jam
[n] factum est.
14 Vidi quidem ego esse emolumentum sa-
pientiæ præ stoliditate, ut *est* emolumentum
lucis præ tenebris:
15 Sapientem ipsum, *ut* cui *sunt* oculi in ca-
pite; stolidum autem in tenebris ambula-
re: sed agnovi similiter ego eventum eun-
dem evenire omnibus istis.
16 Propterea dixi ego cum animo meo; se-
cundum eventum stolidi etiam mihi, mihi
eventurum est: cur ergo sapuero ego tum
amplius? & dixi cum animo meo hoc quo-
que esse vanitatem.
17 Nam non erit memoria tum [o] sapientis
tum stolidi in seculum; quandoquidem quæ
jam sunt, diebus adventuris ea omnia obli-
vioni traduntur: ecqui moritur sapiens ip-
se cum stolido?
18 Itaq; odi hanc vitam; quia malum videre-
tur mihi hoc opus quod fit sub sole: nam hæc
omnia *sunt* vanitas & afflictio spiritus.
19 Odi etiam ego omnem laborem me-
um, quem ego elaboro sub sole; quòd re-
licturus sum eum homini qui futurus est post
me:
20 Et quis scit utrum sapiens futurus sit an
stolidus, qui dominaturus est in omnem la-
borem meum quem elaboravero & quem
[p] sapienter comparavero sub sole? etiam
hoc vanitas *est*.
21 Quapropter ego averti me, destituendo
spe animum meum; de isto omni labore
quem elaboravi sub sole:
22 Siquidem est homo cujus labor *confectus*
sit sapientia, scientiaq; & æquitate; homini
autem qui non laboraverit in illo, tradit il-
lum *in* partem ipsius: hoc quoque vanitas
est, & malum magnum.
23 Nam quid superest illi homini ex omni
labore suo & ex afflictione animi sui, qua il-
le laboravit sub sole?
24 Cùm omnibus diebus illius adfuerint do-
lores, & indignatio occupationi ejus; ne
nocte quidem quieverit animus ejus? etiam
hoc vanitas *est*.

[illegible]

13 *Quamobrem*] transitio ad usum & eventum sapientiæ mundanæ ac stultitiæ, quem secundum locum esse diximus suprà in vers. 1.
l Heb. *insanias*.
Quid enim] occupatio, qua explicat Schelomo emphasin pronominis, quo suprà usus est dicens, converti me ego, & ubique ferè utitur. Dixerit quispiam, quid ergo? tune facere potes judicium de rebus omnibus, vanitatemque earum evincere a tua unius experientia? falleris, neque enim novisti res omnes, neque potuisti nosse. Respondet, ego verò novi & potui noscere: quia tantus sum rex, ut omnes alios tum scientia, tum facultate superarim. Quamobrem quisquis amplius laboraverit in rebus explorandis & cognoscẽdis is actum (quod aiunt) egerit; nedum æquaverit me, aut aliqua cognitione vel facultate anteiverit.
m Heb. *veniret post*.
n Heb. *fecerunt*: *personale pro impersonali ut Ijobi* 7 3.
14 *Vidi quidem*] concessio elegans, de dignitate sapientiæ præ stultitia in hac vita.
Lucis præ] id est, videntis præ cæco, aut visus præ cæcitate, quo modo accipiendum esse docet versus sequens.
15 *Sapientem*] id est, ut in viro oculato ipsius oculi tanquam speculatores, & in capite tanquam in arce mirificè ad usus necessarios & facti & collocati altissimum locum obtinent, ex quo plurima conspicientes funguntur suo munere, (ut loquitur Cicero lib. 2. de natura Deorum) ita sapienti viro sua est sapientia; qua circumspicit multa, res bonas adhibet, & fugit contrarias.
Stolidum autem] ut secum sine judicio & sapientiæ luce vitam hanc transigere.
16 *Dixi ego*] nimirum ex sapientia mundana, & specie rerum quæ huic vitæ eveniunt judicans. *Secundum eventum*] id est, æquè moriuntur utrique.
Tum] id est, cùm mors invadet me, quid profuerit mihi sapuisse ista humana sapientia? 17 *Nam*] confirmatio proximè precedentis propositionis: nam (inquit) non tantum morte evanescit ista sapientia, sed etiam memoria illius obliteratur tempore. o Heb. *ipsi sapienti cum stolido*. *Ecqui*] epiphonema, tanquam indignè ferentis communem illum & perspectum omnibus eventum mortis qua sapiens ipse, sapientia, & memoria ipsius intercidit: quæ indignatio amplificatur sequente versu. 19 *Odi etiam*] tertius locus de jure aut facultate percipiendi transferendive commoda hujus vitæ arbitratu nostro: ut dictum est in ver. 1. *Quod relicturus*].i. non possum ipse toto frui. 20 *Et quis*] alterũ incommodum quòd bona quæ relinquit homo non potest transferre ex animi sui sententia. Hæc autem duo mala prolepticè his duobus ver. posita, per ὕστερον πρότερον sequentibus explicantur. p Heb. *sapuero* comparando. 21 *Destituendo spe*] id est, spem abjiciendo facultatis istius consequendæ: nam utrunque revera Schelomo expertus est, cùm & de Rechabhhamo incertus esset quod genus vitæ sequeretur, & de bona regni parte avertenda interminationem audivisset, 1. Reg. 11. 22 *Siquidem est homo*] amplificatio indignationis & adjectionis animi, a comparatione plebei hominis cujusque. Non mirum est (inquit) si hanc vitam acerbam puto; cùm nemo vel tenuissimus sit æquo animo perlaturus, ut bona sua ad exterum transferantur.

[illegible] ipsum ad hilariter agendam vitam cohortantis. Ponitur autem [illegible] commoditatis, quo homines hilarantur: sed synecdochicè compre[illegible] omnia, de quibus deinceps agitur suo ordine. Hic enim consilium de[illegible] vers. 4. & sequentibus; postremò eventus vers. 11. & 12. proponitur: [illegible] prolepticè hi duo versus continent: quem ordinem Schelomo ferè in [illegible] observavit, priore loco rei veritatem, posteriore judicium carnis ex[illegible] ut infrà 3. 17. b Heb. *cum lætitia: & vide bonum*. 3 *Dico*] [illegible] statuo, humano risu lætitiaque expensa quæ de rebus istis perci[illegible] *Insanus est*] id est, hominem malè sanum arguit: metonymia. *Ecquid* [illegible] id est, quid emolumenti affert tandem? c Heb. *ut protraherem in vinum*. [illegible] *Animum meum*] id est, cùm nondum defecissem a reverentia Jehovæ, quæ [illegible] sapientiæ; sed me ipsum adhuc in cultu illius externo continerem: sic [illegible] 10. Sensus est, adhuc integro statu religionis & reipublicæ, sivi me delabi [illegible] delicias, iisque ita inescari ut paulatim in Dei & mei ipsius oblivionem [illegible] d Heb. *ut prehenderẽ*. *Stoliditatem*].i. inirem hanc stolidam viam [illegible] vivendi voluptariam, *Usque dum*].i. re ipsa sensi stultoq; ex me pe[illegible] ad resipiscentiã provocatus. *Utrum hoc*] supple, an verò ut deducant [illegible] animum suum via ipsa sapientiæ in timore Dei. e Heb. *magnificavi* [illegible] f Heb. *cujusq; fructus*. g Heb. *pullulans arboribus*. 9 *Sym*[illegible]] id est, musicam harmoniam quamque vocis, soni, aut utriusque, & omne [illegible] melodiæ: nam vox Hebræa de qua tantopere interpretes laborarunt, sig[illegible] propriè vastationem: & quia ea est natura melodiæ, ut ex vocibus paribus [illegible] itemque sonis similibus & contrariis conficiatur ipsa; in quorum [illegible] temperatione alterum ab altero ita frangitur ac veluti vastatur, ut ex [illegible] assurgat μέλος concordi aque discors (ut Ovidius loquitur) [illegible] musicæ commoditati nomen vastationis inditum est. h Heb. [illegible] 10 *Sapientia mea*] ut suprà ver. 4. i Heb. *fuisset pars* [illegible] k Heb. *laboraveram faciendo*. 12 *Ut non est emolumen.*] id est, ut nul[illegible] emolumentum confirmavimus suprà 1. 3.

25 *Non est bonum*] ὑπερβατικὰ alterius partis prolepseos, quæ posita est suprà ver. 19. de impotentia hominis ad utendum fruendum ex se bonum.

q Heb. *videat animus suus bonum*.

A manu Dei ipsius] ut homo utatur fruatur bono ex animi sui sententia.

26 *Nam quis*] similis occupatio, ut suprà ver. 13. quasi dicat, Ego vero hoc possum confirmare, si quisquam potest; qui alios & commodorum abundantia & facultate supero, diligentiaq; mea comparavi. r Heb. *comederet*. ſ Heb. *festinaret* fruendo. 27 *Sapientiam*] ad comparandum bona. *Cum lætitia*] id est, læto & hilari eorum usu. *Peccatori*] id est, homini quem improbat, aut quem ut improbum his molestiis exagitare placuerit. t Heb. *Dei ipsius: antecedens pro se & relativo suo.* *Etiam illud*] nimirum tantopere insudare acquirendis bonis, quibus neque uti ipse possis, neque ex libito refundere: conclusio sermonis; ut suprà vers. 24.

25 *Non *est* bonum penes hominem; ut comedat, bibat, efficiatq; ut q animus suus fruatur bono ex labore suo: etiam hoc vidi ego * a manu Dei ipsius esse.

26 (* Nam quis r frueretur *eo*, & quis ſ confestim frueretur præterquam ego?)

27 Homini enim qui bonus *videtur* in conspectu ipsius, *Deus* dat *sapientiam & scientiam * cum lætitia: * peccatori autem dat occupationem ad congregandum & ad congerendum, ut tradat ei qui bonus *videbitur* in conspectu t suo. * Etiam illud vanitas *est*, & afflictio spiritus.

Caput III.

Schelomo ex temporis conversionibus confirmans rerum omnium instabilitatem & variationem, profectam ex sapientissima Dei administratione homines occupantis & ad reverentiam sui revocantis; docet id ipsum ab exteris exemplis eorum qui inhumanè opprimunt & qui opprimuntur: & disceptationes quas sensus carnis ex ista administratione dictare solet homini, graphicè exprimit.

1 *Cuiq;*] Hactenus Schelomo de sua ipsius & singulari experientia in cognitione usuq; rerum humanarum: nunc autē transiturus ad observationem factorū & eventorum quæ percepit in aliis, transitum parat posita sententia hac generali; qua tum præcedentem doctrinam confirmat, tum sequentium fundamenta jacit. Sensus enim est, nihil mirū esse, quòd & omnem scientiam humanam & usum istius mundi in vanitate posuerit; quia ut fluūt semper & volvuntur ac revolvuntur perpetua conversione tempora, ita etiam res omnes, consilia, facta, & eventa, denique omnia quæ sunt in tempore instabilitati temporis subjecta sunt; ideoque semper fieri ut unum pereat, alterum succedat pereunti, & omnia suis vicibus eveniant. Non enim his verbis docet quid fit ex jure fieri, aut mitti; sed quid fiat in rerum natura, & quid eveniat. Cuique autem, nimirum rei, personæ, facto, & eventui in toto hoc mundo. *Voluntati*] id est, studio & consilio, quod de quacunque re, persona, facto, aut eventu initum est. quasi dicat, omnia intus & foris corpore & animo instabilitati temporum subjecta sunt: unus deus supra cœlos sempiternam instabilitatem ubique obtinet. 2 *Tempus pariendi*] id est, tempus quo paritur, & sic deinceps. 3 *Rumpendi*] quo destruitur diruiturq; quod ædificatum fuerat. a Heb. *ab amplexando*.

9 *Quid emolumenti*] conclusio ex superiore propositione, confirmans quod dictum est suprà 1.3. Rerum (inquit) instabilium instabile est, adeoq; nullum emolumentum: Ista autem omnia sunt instabilia: itaque rerum istarum emolumentum ad neminem, quantumvis contendat, pervenire potest: quod ut melius intelligatur, utitur Schelomo commoratione, usq; ad ver. 16. || *Suprà* 1.13. 10 *Vidi*] hujus commorationis partes sunt tres, binis versibus distinctæ: prima est, Deum omnes istas res homini exhibere, & mutationibus præesse justissima administratione & convenientissima; secunda, hominem non amplius posse uti aut percipere, quàm videtur Deo; tertia, hanc æternam esse legem administrationis Dei, quam nemo queat infringere; & quidem propter finem sanctissimum.

1 *Cuique sua *est* tempestas, & tempus cuique * voluntati sub cœlis:

2 *Tempus pariendi & tempus moriendi, tempus plantandi & tempus extirpandi *quod fuit* plantatum:

3 Tempus occidendi & tempus curandi, tempus * rumpendi & tempus ædificandi:

4 Tempus flendi & tempus ridendi, tempus plangendi & tempus saltandi:

5 Tempus projiciendi lapides & tempus congerendi lapides, tempus amplectendi & tempus longè recedendi a ab amplexu:

6 Tempus acquirendi & tempus perdendi, tempus servandi & tempus abjiciendi:

7 Tempus lacerandi & tempus consuendi, tempus silendi & tempus loquendi:

8 Tempus amandi & tempus odio habendi, tempus belli & tempus pacis.

9 *Quid emolumenti *est* ei qui facit, in eo in quo ipse laborat?

10 ||* Vidi hanc *esse* occupationem, quam dedit Deus filiis hominum ut occupent se in ea:

11 *Ipsum* unumquodque facere * pulchrum suo tempore; * etiam b quamdiu seculum est proponere c animo illorum (* excepto eo quod non assequitur homo) * opus quod facit ipse Deus; * a principio usque ad finem.

12 ||Novi non esse bonum penes illos; nisi ut lætetur *quisque*, & ut faciat bonum in vita sua:

13 Quin etiam quicunque homo comedit & bibit fruiturque bono ex toto labore suo, *id* donum Dei esse.

14 Novi quicquid facit Deus, * id esse d semper; ad illud nihil posse addi, & de illo nihil posse detrahi: Deumque ipsum facere, ut * timeant *homines* a facie ipsius:

15 Id quod fuit jam esse, & quod futurum est jam fuisse: Deum ipsum denique * repetere inter se e consequentia.

16 *Nam adhuc respiciens sub sole; * loco juris * ibi improbitatem, loco inquam justitiæ ibi improbitatem esse:

17 *Dixi ego cum animo meo, justum & improbum ipsum judicaturus est Deus: quia * tempus *quidem* est cuique voluntati; sed f qui præest toti isti facto, ibidem est.

18 *Dixeram ego cum animo meo secundum rationem g humanam, cùm * declararet eos ipse Deus; & viderem * hos bestias esse illis:

19 *Eventum filiorum hominum similem esse eventui ipsius bestiæ, & eventum eundem illis esse; ut moritur hæc, ita mori illum; & spiritum eundem omnibus ipsis esse: itaque præstantiam hominis præ bestiis nullam esse, sed omnia ista esse vanitatem:

20 Horum unumquodque ire in locum eundem; unumquodq; esse ex pulvere, & unumquodque redire in pulverem.

21 * Quis animadvertit spiritum humanum qui ascenderit sursum, & spiritum bestiæ qui descenderit infra terram?

22 Quapropter h videbatur mihi nihil esse bonum, * quàm ut lætaretur homo in operibus suis, eò quòd ea sit pars ejus: * quis

11 *Pulchrum*] id est, bonum, decorum, & omnibus numeris conveniens, denique pro modo justitiæ sapientiæ suæ tum gloriæ ipsius, tum peccatis nostris vanitatique respondens. *Etiam*] amplificatio, qua ostendit Deum non nunc demū administratione ista sed semper omni memoria usum & usurum esse. b Heb. *cum ipso seculo*. c Heb. *cordi: sic deinceps*. *Excepto eo*] id est, præter illud genus operum, quæ hominis captum superant, & quod Deus sibi asservat in arcano consilio suo. *Opus*] in quo occupent se, ut præcedente vers. *A principio*] seculi, id est, in æternum, quàm diu seculū est. || *Suprà* 2.25. 12 *Ut lætetur*] i. alacriter cōquiescat in iis quæ exhibet Deus, & vitam tranquillè justeque agat. 14 *Id esse*] semper quā secus esse quam placuit Deo. d Heb. *in seculum*. *Timeant*] revereri & pendêre a nutu ipsius discant; quod primum abjecit homo, & quo omnibus modis misericorditer a Deo revocatur. 15 *Repetere*] id est, efficere administratione sua, ut res a-liæ aliis succedant, & per vices revolvantur, quasi in orbem agerentur. Locutio sumpta a sphæra cœlesti, quæ moderatur tempora. quasi dicat, facit ut ita revolvantur quæ sunt in tempore, quemadmodum tempus ipsum, quod ea continet, revolvitur. e Heb. *consequentes modo numeri*. 16 *Nam adhuc*] jam venit Schelomo ad confirmationem vanitatis & instabilitatis universi, ab observatione exemplorum quæ percipit foris. Ponit autem in hoc capite primum exterorum exemplorum genus de opprimentibus & oppressis. In quo exemplo explicando primum exponit Schelomo factum, hoc versu; deinde verum judicium de eo, sequente versu; ac postremò judicium ex sensu carnis profectum, usque ad finem capitis: quem ordinem a Schelomone teneri monuimus suprà 2.2. *Loco juris*] id est, pro justitia in mundo injustitiam esse. *Ibi*] sub sole, in præsente seculo. 17 *Dixi*] id est, postremò statui & conclusi cum animo meo; postquam emersi ex illis disceptationibus carnis, quæ deinceps exponuntur. *Tempus quidem est*] id est, habent quidem injusti suum tempus, quo animos suos injuria expleant; sed alterum tempus succedet, & jam jam Deus præsens de illorum violentia cognoscit: sic exponendum esse locum hunc demonstrat alter infrà 5.8. f Heb. qui *super totum hoc factum, ibi*. 18 *Dixeram*] narratio carnalis disceptationis atque judicii, tum de opprimentibus, usque ad vers. 23. tum de oppressis, inde ad finem usque. g Heb. *filiorum hominis*: *infrà ver.* 21. *Declararet*] i. faceret ut innosceret mihi, perspectaque esset illorum violentia. *Hos bestias esse*] i. involare & irruere bestiarum more, ut vorent illos quod proverbio dicitur, homo homini lupus. 19 *Eventum*] quasi dicat, ex factorum similitudine similem utrisque eventum esse statuebam, eandem mortem, eademque mortis consequentia. 21 *Quis animad.*] ironica confutatio, qua utitur caro adversus piam doctrinam de differentia inter animas & eventa ex morte: quasi dicat, audio quidem nescio quid susurrari de substantia animæ humanæ, cœlestem eam esse, & morte ad cœlos transcendere, bestiarum contrà animam terrenam quandam facultatem esse corporibus ita adhærentem, ut sine suo ipsius interitu anima bestiæ nunquam a suo corpore separetur: sed quis horum alterum, aut utrumque vidit? certius est ex communibus factis & eventis quæ ante oculos sunt, ideo de utroq; judicium facere. h *videbam*. 22 *Quàm ut*] in hac vita; ac ne de futura vita solicitus esset, quam boni prædicant. *Quis enim*] ætiologia: cur judicet caro curandam esse sibi futuram vitam, sed abutendum præsentibus: nam (inquit) unde proficisceretur hæc vita? quo autore ad hominem perveniret? aut qui certò eam cognosceret? ut superiore versu.

enim adducat eum ut videat id quod futu-
rum est post ipsum?
23 'Sed [i] rursus ego cùm viderem omnes op-
pressos qui afficiuntur sub sole ('nam ecce
lachrymæ eorum qui opprimuntur, quibus
nullus *est* consolator, aut *evadendi* e manu
opprimentium se virtus; quibus denique
nullus *est* consolator)
24 'Laudabam primùm ego mortuos ipsos qui
jam sunt mortui, præ vivis qui vivunt ad-
huc:
25 Sed melius visum est postea 'utrisque ha-
ctenus non fuisse, non [k] expertum esse fa-
ctum istud pessimum quod fit sub sole.
26 'Videbam enim ego omnem laborem &
omnem æquitatem [l] factorum suorum ipsam
esse invidiæ homini a proximo suo. Etiam
'hoc vanitas *est*, & afflictio spiritus.

[illegible]] [illegible] & [illegible] hoc capite conclusi[illegible]. Sensus autem [illegible] Schelomonem a[illegible] fieri [illegible] ut homo [illegible] in vere. 16 ... ac proinde in [illegible] sententiam ad[illegible], tribus [illegible]. i Heb. *reversus sum ego & vidi.* *Nam ecce*] hypotyposis, qua exprimit Schelomo præsentes [illegible] ærumnibus & gravissimas calamitates; quasi omnes homines in rem præ[illegible] vocans. 24 *Laudabam*] id est, mortem anteponebam vitæ. 25 *Utrisque*] nimirum vita, & morte. k Heb. *vidisse.* 26 *Videbam enim*] ætiologia, cur meliorem conditionem ejus qui nunquam fuerit, caro existimet: nam (inquit) [illegible] duo sunt studia a natura indita; unum, ut lætetur homo; alterum, ut faciat [illegible] in vita sua, supra ver. 12. vidi neutrum homini integrum aut salutare esse; [illegible] invidiam homini conciliari utriusq; nomine: tanta est aliorum in alios inhu[illegible]. l Heb. *facti sui.* *Hoc*] id est, totum hoc studium, totaque disceptatio [illegible] judicium carnis, de quo inde a vers. 18.

7 Etiam sive cubent duo, [e] concalescunt il-
li; unicus autem quomodo incalesceret?
8 Sive fortior sit altero unus quispiam, ipsi
ambo obsistent ei: 'denique filum triplica-
tum non citò abrumpitur.
9 'Melior *est* puer indigus & sapiens; rege se-
ne & stolido, 'qui nescit admoneri amplius.
10 'Nam *ille* e [f] vinculis prodit ad regnan-
dum: 'cùm *hic* etiam in regno suo nascatur
pauper.
11 'Vidi omnes viventes qui ambulant sub
sole, [g] adjungentes se puero illi 'secundo
qui staturus est loco hujus:
12 'Non esse finem ulli populo; [h] 'de ullo qui
præsit ipsis etiam posteros non læaturos
esse: nam 'hoc quoque vanitas *est* & affli-
ctio spiritus.

e Heb. *calefiet il-lis.*

8 *Deniq. filum*] id est, imò valentiores erunt, quò plures inter se operas consociaverint: proverbiale dictum.

9 *Melior est*] tertium exemplum, ut diximus in ver. 1. quod similiter exornatur per comparationem contrarii.

Qui nescit] id est, obfirmato & pertinace in stoliditate sua; cui ex adverso sapiens opponitur, cujus proprium est in sapientiæ monitis proficere, ut Prover. 1. 5. & 10. 8. 10 *Nam ille*] ætiologia duplex: prior est a constitutione personarum de quibus agitur, hoc ver. posterior a constitutione popularium, vers. 12.

f Heb. *domo vinctorum.* *Cum hic*] id est, cùm utcunque a natura hæres videatur regni, tamen inde ab ortu suo pauper sit primum quidem mente & consilio, deinde etiam re ipsa; ut qui inopia consilii in paupertatem maximam detrudatur: sic enim pauperis appellationem menti quoque attribuit Schelomo Proverb. 29. 13.

11 *Vidi*] hypotyposis rerum novarum & mutationis subitæ in regno imprudenter administrato; quasi subjiciat oculis dementem senem deturbatum de solio, suffectumque puerum. g Heb. *cum puero illo.* *Secundo*] id est, qui secundus regnat, ut sequentium verborum epexegesis docet. 12 *Non esse finem*] id est, populares & subditos nunquam sua sorte contentos esse, ac ne sapienti quidem regi plurimùm acquiescere: propterea non esse mirum si malè insipientibus accidat.

h Heb. *ad ullum qui sit ante ipsos, etiam posteros non lætaturos de eo.* *De ullo*] quasi dicat, non in præsentia tantùm populum inconstantem esse, sed etiam semper futurum. *Hoc quoque*] nimirum regnare ipsum, & plurimum autoritate posse.

Caput IIII.

Schelomo rerum omnium instabilitatem vanitatemq; confirmat ab exemplis pigrorum, avarorum a societate hominum abstinentium, & regum in sua imprudentia obfirmatorum, ac denique regnorum omnium.

1 'STOLIDUS 'complicat manus suas, &
[a] consumit 'carnem suam, *dicens,*
2 'Meliorem esse [b] plenam volam quie-
tis, plenis pugnis molestiæ & afflictionis
spiritus:
3 'Sed [c] rursus ego vidi *hoc esse* vanitatem
sub sole.
4 'Est unus *aliquis* cui deest secundus, cui
tum filius tum 'frater deest; 'nec tamen *est*
finis omni labori ejus, 'etiam oculus ejus nõ
satiatur divitiis; *ut dicat*, Eecui ego laboro,
quòd destituo animam meam bono? etiam
hoc vanitas & occupatio [d] mala *est*.
5 'Meliores *sunt* duo quàm unus; quia est ip-
sis præmium bonum ex labore suo:
6 'Nam si cadant, eorum unus erigit socium
suum; 'væ autem illi, unico illi qui cecide-
rit, cùm non adsit secundus ad erigendum
illum.

1 *Stolidus*] Secundum exemplorum [illegible] genus, ad confirmandam vanitatem quam prædiximus pertinens. Est [illegible] hoc genus de vanitate & malis [illegible] aliunde accidunt, ut in superiori genere, sed quæ [illegible] hominibus [illegible] proficiscuntur: [illegible] genere tria [illegible] ponuntur [illegible] primum [illegible] & desidia, [illegible] versibus, secundum, de [illegible] & sordido, qui [illegible] inhiat [illegible] suo magno [illegible] vers. 4 usque [illegible], de rege [illegible] potentioribus, qui stultis animi sui studiis abducuntur: quæ duo [illegible] exempla elegantissimè illustrantur per comparationem contrarii. *Complicat*] ut Prover. 6. 10. & 24. 33. a Heb. *comedit.* *Carnem suam*] i. se ipsum, [illegible] tandem exhauriatur fame. 2 *Meliorem*] i. statuit sibi melius esse ut possideat [illegible] (ita enim neque se fatigat ipse rebus comparandis, neque earum nomi[illegible] fatigatur) quàm ut multum obtineat se ipse conficiendo, aut malum ab [illegible] quasi dicat, piger longè melius secum agi existimat, quàm cum [illegible] qui se ipsos labore cruciant, aut rerum partarum nomine ab aliis cruciantur: [illegible] omnium maximè se putat sapere, Proverb. 26. 16. b Heb. *plenitudinem* [illegible] *plenitudine pugnorum, &c.* 3 *Sed rursus*] i. ut studia illa mea & actiones [illegible] quibus capite 2. exemplaq; opprimentium & oppressorum, de quibus capite [illegible] annumeravi: sic etiam rursus pigritiam agnovi vanã esse. c Heb. *reversus sum ego & vidi: ut supra 3. 23.* 4 *Est unus*] secundum exemplum, videlicet [illegible] ut dictum est in vers. 1. *Frater*] i. cognatus, gentilis, vel necessarius ali[illegible]. [illegible] *oculus*] i. ne tum quidem expleretur animus ejus, si tantum possideret [illegible] cernit oculis. d Heb. *mali.* 5 *Meliores*] exornatio superioris do[illegible] de vanitate avaritiæ istius μισανθρώπων, a contrario; per contentio[illegible] fructuum qui ex sociali vita percipiuntur, & damnorum ex solitaria. q. d. me[illegible] illis agitur, meliusq; illis quàm his succedit. 6 *Nam si cadant*] exposi[illegible] quod modò dictum est, ab exemplis corporeis; quæ synecdochicè om[illegible] accommodanda sunt socialis vitæ. *Væ*] non imprecantis, sed ma[illegible] denuntiantis verba.

Caput V.

Schelomo rationem docet qua homines sibi a superiorum vanitatum studiis cavere possint, nimirũ reverentia Dei, sanctisq; cogitationibus de providentia & administratione ejus: deinde vanitatem explicat quæ possessioni ipsorũ fructuum terræ inest, usumq; docet a natura nobis attributum.

1 'OBSERVA pedem utrumq; tuũ 'cùm
adis domum ipsius Dei, ut [a] prestò sis
'ad audiendum potius quàm *ad* dan-
dum *donarium* stolidorum *aut* sacrificium:
nam hi non advertunt 'se facere malum.
2 Ne acceleres ore tuo, & animus tuus ne fe-
stinet 'proferre quicquam coram ipso Deo;
'nam Deus ipse in cœlis *est*, tu autem super
terram; 'idcirco sunto verba tua pauca:
3 'Quia ut prodit somnium multa occupa-
tione, ita 'vox stolidi multitudine verbo-
rum.
4 Cùm nuncupaveris votum Deo, ne differ-
to persolvere illud; nam [b] non oblectatur

1 *Observa*] Hujus capitis documenta sunt duo: unum est de officio nostro erga Deum & proximos, quod Schelomo de industria istis generibus vanitatis subjicit, de quibus hactenus, veluti certissimum pharmacum adversus illa, per digressionem, a vers. 1. usque ad 9. secundum est explicatio tertii exterorum exemplorum generis, de vanitate bonorum quæ etiam legitima via ab hominibus comparantur, ad usum præsentis vitæ pertinentium, inde usque ad finem capitis. Sunt autem in degressione hac duo capita: de reverentia quam exhibere nos convenit Deo, quinque versibus; & de judiciis sermonibusq; nostris temperandis coram Deo & hominibus, tribus seq. Quod autem hîc dicit, observa, &c. perinde est quasi dicat, neque tibi de sapientia tua, neque de rebus tuis, neque de potentia tua ad alios opprimendos, neque de sufficientia (ut ita dicamus) tui ipsius præ aliis tibi gratulator (nam hæc quatuor vanitatis genera in superioribus capitibus ex ordine posita sunt) sed quicquid est penes te, Deo acceptum ferto, ipsum quam reverentissimè adito, audito, colito, atque honorato. *Cùm adis domum*] quod tibi omnino faciendum est, si sapias & noris bona tua. a Heb. *propinquus ad audiendum.* *Ad audiendum*] i. obsequendum legi Dei quæ in domo ipsius exponitur. q. d. Vide ut te ipsum potius tradas ei, quàm sacrificia: sic 1. Schem. 15. 22. *Se facere malum*] ut dictum est sacrificium improborum esse abominationi Jehovæ, Proverb. 15. 8. & 21. 27. 2 *Proferre quicquam*] sive petendo a Deo, sive promittendo; ne agas inconsyderatè. *Nam Deus*] id est, summus & infinitus est, ac proinde nihil abjectissima tenuitas nostra ad amplissimam majestatem ejus. *Idcirco*] ut commodius tibi caveas a festinatione & offensa ejus: vide Matth. 6. 7. 3 *Quia ut prodit*] id est, ut multitudo occupationum somnium creat, ita multitudo verborum non potest stulti aliquid non gignere atque profundere. *Vox stolidi*] id est, sermo stultus, quali utuntur stolidi peccatores. b Heb. *non est oblectatio in stolidis.*

stolidis : id quod voveris, persolve.
5 ||Melius est ut non voveas, quàm ut voveas
ac non persolvas.
6 ᵃNe permittito ori tuo ut peccato obstrin-
gat ᵃcarnem tuam ; & ne dicito ᵃ coram an-
gelo illo ᵃerrorem istud *esse* : (ᵃecquid effer-
vesceret Deus ipse propter vocem tuam, &
perderet opus manuum tuarum ?
7 ᵃNam ut multitudini somniorum vanita-
tes, ita verbis multis inerunt) sed ᵃDeum ip-
sum reverere.
8 ᵃ Si oppressionem pauperis, ᶜ interversio-
nemque juris ac justitiæ videris in ipsa pro-
vincia ; ne mireris ᵃde ista voluntate : nam
ᵃaltus superior alto observat, ᵃ imò ᵈ altissi-
mus superior istis.
9 ᵃJam ᵃ emolumentum terræ pro omnibus
est ; ᵃ*pro* rege *emolumentum* agri culti.
10 Qui amat pecuniam, ᵃnon satiatur pecu-
nia ; & qui amat ullam multitudinem *quæ*
non *sit* proventus: etiam hoc vanitas est.
11 ᵃCùm multum est bonum istud, multi sunt
qui comedunt ipsum: quid ergo cõmodi do-
mino ejus obvenit præter aspectum oculo-
rum ipsius ?
12 ᵃDulcis *est* somnus illius qui servit, sive pa-
rum sive multum comederit : ᵃ saturitas au-
tem ipsius divitis non permittit ei ut dor-
miat.
13 ᵃEst malum ᵉ afferens ægritudinem *quod*
vidi sub sole: divitiæ quæ asservantur domi-
no suo ᵃin malum ipsius,
14 Aut pereunt divitiæ illæ ᵃ in occupatione
ᶠmala ; ᵃita ut *quem* genuit filium, non *habeat*
in manu sua quicquam.
15 Quemadmodum prodiit ex utero matris
suæ, nudus ᵍ iterum abit ut venerat: & quic-
quam non reportat labore suo, quod defe-
rat in manum suam.
16 ||Quamobrem etiam hoc malum est affe-
rens ægritudinem; omnino prout venit, ita
abit : ecquid emolumenti est ei, quòd ᵃlabo-
raverit vento,
17 Etiámque omnibus diebus suis in tenebris
comederit; id est, indignatione multa, & æ-
gritudine sua, & fervente ira ?
18 ᵃEcce quod vidi ego, ʰ bonum pulchrum
esse comedere ac bibere, & ⁱ frui bono ex
toto labore suo quo laborat sub sole nume-
ro dierum vitæ suæ, quos dat ei ipse Deus:
nam ea *est* pars ejus.
19 Etiam cuicunque homini dedit ipse Deus
divitias & facultates, & cui copiam fecit
comedendi ex illis & percipiendi partem
suam, ac lætandi de labore suo : hoc donum
Dei esse.
20 ᵃQuòd si non multum, ᵃrecordetur diebus
vitæ suæ Deum ipsum ᵏ annuere lætitiæ ani-
mi ipsius.

||*Deut.* 23.21: *Proverb.* 20.25.

6 *Ne permittito*] id est, neque verbo, neque cogitatione obtrectes administrationi Dei; quasi res per fortunam aut imprudentem administrationem accidant: secundum documentũ, ut diximus in vers. 1.

Carnem tuam] .i. te ipsum : synecdoche.

Coram angelo illo] nimirum Christo, de quo Exodi 23.20. & sequentibus. q.d. ne quidem in corde tuo dicito, cujus cognitor est Christus angelus fœderis, Malеaci 3.1.

Errorem istud esse] quo aguntur ista de quibus vers. 8.

Ecquid effervesceret] ut interminatus est Deus ibidem, Exodi 23.21.

7 *Nam ut multitudini*] ætiologia nõ absimilis ei quam adhibuit in superiore documento, vers. 3. nihil (inquit) proderunt excusationes apud Deum, si ita offenderis; neque majoris fient quàm somnia vanissima: Proverb. 10.19.

Deum ipsum] nimirum illum angelum, servatorem & ducem populi sui.

8 *Si oppressionem*] hîc nominatim occurrit Schelomo vanitati, quàm expressit cap. 3. & 4. & confirmat pios.

c Heb. *rapinam.*

De ista voluntate] id est, improbro hominum studio. *Altus*] Deus qui in cœlis est, suprà vers. 2. & omnem altitudinem humanam numeris omnibus excellit. *Imò altissimus*] cujus infinita est altitudo, omnia observans velut infinitis oculis : ut figuratur Jechezkel. 1.18. & 10.12. & Zecarjæ 3.9. & 4.10. d Heb. *alti: plurale pro singulari superlativo, mysterium S. Triados notans, ut Jehosch.* 24.19. 9 *Jam*] ἀνάζευξις sive regressio ad institutum sermonem de vanitate rerum omnium. Est autem hîc tertium exemplum exterum, quo transitur per comparationem bonorum inter se. q.d. hæc ergo est bonorum omnium quæ ab homine comparantur vanitas : cumq; horum bonorum duo sint genera; alia quæ ex se ad vitam quodammodo conferunt, ut proventus terræ ; alia, quæ non ipsam quidem vitam adjuvant, sed illorum sunt adminicula ; quod de bonorum vanitate diximus, ad utrumque genus pertinet : utriusque enim studium & possessio, vanitatis est. *Emolumentum terræ*] contentio sive comparatio horum bonorum inter se 2. versibus: nullum, inquit, bonum quod fortuitum vocant, tam est homini necessarium quàm fructus terræ, sine quo ne reges quidem ipsi vivere possent : de altero non vivitur. *Pro rege*] hanc interpretationem, ut germanam & convenientem optimè, amplexi sumus, quam confirmant distinctiones veteris codicis manu scripti ex bibliotheca Illustrissimi Principis Electoris Palatini. 10 *Non satiatur*] non potest ex pecunia ipsa sine permutatione tolerare vitam suam. 11 *Cùm multum*] id est, etiam istius boni, de quo nunc agitur, ut tritici, vini, & similium, copia magna possessori vana est; ac non tantùm pecuniæ, de qua superiore vers. 12 *Dulcis est*] amplificatio. quasi dicat, non modò inutilis est, sed etiam molesta; adeò ut melius sit servo quàm domino, & quiescat suaviùs. *Saturitas*] id est, copia illa maxima qua abundat & circumfluit : sic accipitur Proverb. 3.10. 13 *Est malum*] ἐξεργασία, exornatio, sive singularis explicatio vanitatis, de qua modò dictum est. Hanc autem sic explicat proleptice: hoc bonum quod non tantùm vanum, sed ægrum quoque esse diximus, vanitatis evincitur duobus modis: Nam aut ipsum domino suo ruinam affert, aut repentè e manibus domini viventis videntisque elabitur. Quæ duo mẽbra prolepseos his duob. versib. posita, exponuntur per ὕστερον πρότερον hoc & sequente capite. e Heb. *ægrum: metonymia: sic infrà vers.* 16. *In malum ipsius*] ut exponitur capite sequente. 14 *In occupatione*] id est, quamvis ille contendat laboriosissimè in conservando & augendo bono. f Heb. *mali: ut suprà* 4.4. *Ita ut*] id est, ipse cum posteris pauper sit ; quo modo amplificatur istius hominis calamitas. g Heb. *revertitur abeundo.* ||*Ijobi* 1.21. 1. *Timoth.* 6.7.

16 *Laboraverit vento*] id est, frustra opes labore cumulaverit, quæ momento quasi ingruentibus ventis dissipentur: proverbialis loquendi forma, qua vanitatem istius boni explicat, ut etiam molestiam seq. versu.

18 *Ecce quod vidi*] propositio judicii quod fecit Schelomo de usu istius boni, expensa ejus (sicut aliorum antea) vanitate : simile est suprà 3.22.

h Heb. *bonum quod pulchrum sit: transl. ellipsis.*

i Heb. *videndi bonum.*

20 *Quòd si non multum*] supple, est illud quod dederit Deus, ex superiore versu. *Recordetur*] id est, hoc saltem statuat, Deum sibi gratiosum esse, & utcunque tenuia sint bona quæ ab illo accipit, tamen ad explendum lætitia animum hominis satis esse: quia natura paucis contenta est, adjuncta verò pietate quæstum maximum habet, 1. Timot. 6.6. & sequentibus. k Heb. *testimonium perhibere lætitiæ cordis.*

Caput VI.

Schelomo pergens in explicanda vanitate istorum bonorum, demonstrat eam tum ex eo quod non semper penes eundem dominum permanent, sed huc illuc commeant ; tum etiam quòd neque dominum suum, neque se a vanitate vindicant : denique nihilo faciunt meliorem quemquam.

1 ᵃEST malum quod vidi sub sole, idque
maximum super homines:
2 Viro cui dederit Deus ipse divitias,
facultatesque, & honorem, & cujus animus
non destituatur ulla re qua delectetur, cùm
huic non facit copiam Deus ipse fruendi re
illa, sed vir alienus fruitur illa : hoc vanita-
tem & ægritudinem pessimam esse.
3 Si gignat quis centenos *liberos*, & annis
multis vivat ; quamvis multi sint dies anno-
rum ejus, si anima ejus non satietur bono il-
lo, adeoque sepultura non sit ei ; ᵃdico, me-
liorem esse eo abortivum.
4 ᵃ Nam ᵃin vanitate venit, & in tenebris am-
bulat; ac in tenebris nomen illius obtegitur.
5 *Hic* ᵃetiam solem non vidit, neq; expertus
est; ᵃ tolerabilius est huic quàm illi.
6 ᵃEtiam si vivat bis mille annos, & bono
non fruatur ; nónne in locum eundem ᵃ hi
omnes abeunt ?
7 ᵃUt omnis labor hominis ᵃ obveniat ori
ipsius, etiam ᵇ desyderium ejus non exple-
tur.
8 ᵃNam quid amplius est sapienti, quàm sto-
lido ipsi ? quid ad pauperem fruens, ᵃ dum

1 *Est malum*] Explicatio prioris membri prolepseos, quæ posita est sup. 5. 13. de bonis istis quæ domino suo ruinam quodammodo afferunt, usque ad vers. 3. Sunt autem hujus capitis duæ partes: una, explicatio ista membri proleptici; altera, conclusio superioris membri de hoc vanitatis genere, per concessionem elegantissimam, a vers. 7. ad finem usque.

3 *Dico*] ex ratione carnis; ut Ijobi 3.

4 *Nam*] confirmatio judicii quod modò dictum est, per comparationem statuum quo uterque versatur, tum vir ille liberis & annis abundans hoc vers. tum abortivus, vers. seq. *In vanitate*] id est, vanus est illius ortus, progressus, & interitus, miseriisque cumulatus ; quæ tenebrarum nomine significantur. 5 *Etiam solem non vidit*] i. abortivus in ipso ortu finem miseriarum fecit, quæ communes sunt hominum sub sole. a Heb. *quies huic præ illo.* 6 *Etiam si*] amplificatio per gradationem hypotheticam vitæ quam longissimæ. *Hi omnes*] nimirum hic bis millenarius, annosusque, & abortivus, de quibus modò dictum est. 7 *Ut omnis labor*] altera pars capitis qua concludit Schelomo superiorem sermonem de bonorum istorum vanitate, hoc modo: bona hæc quæ dicuntur fortuita, non tantùm instabilia sunt, ut duobus capitibus demonstravimus; sed etiam infirma, adeò ut nunquam animum humanum expleant. *Obveniat ori*] id est, velut sponte ingerat se in os, & laboranti commodissimè succedat ex animi sententia : synecdoche. b Heb. *anima: ut Psal.* 27.12. *& inf. ver.* 9. 8 *Nam*] confirmatio proximè præcedentis dicti, de infirmitate bonorum ad sedanda hominum desyderia, per enumerationem: videmus, inquit, sapientes, stolidos, pauperes, abundantes ; quid tandem amplius reportant, obsecro? *Dum ambulant*] id est, in hac vita : periphrasis.

ambu-

ambulant coram viventibus?
9 ' Melior est, *inquies*, ' inspectio oculorum,
quàm [c] cursus desyderii: etiam hoc vanitas
est & afflictio spiritus.
10 ' Quicquid sit, ' jam inditũ est nomen ejus,
& cognitum eum esse hominem; neq; posse
contendere cum ' eo qui valentior est ipso.
11 Cùm adsunt res multæ, multiplicant vanitatem; quid amplius isti homini *est*?
12 Nam quis novit quod bonum est homini
in hac vita numero dierum vitæ [d] vanissimæ
suæ, quos transigit velut umbram? [e] quis *est*
qui indicaturus sit homini [f] id quod ' instat
ipsi posthac sub sole?

9 *Melior est*] hic ... traducens carnis ... Schelomo ... quod seq. ... confirmatur. *Inspectio oculorum*] i. ... præsentis fruendi ... perceptio, quam alii præ ... quærunt: ... synecdoche. c Heb. *ire animæ*. 10 *Quicquid sit*] confirmatio judicii quod modò pronunciavit Schelomo, qua gravissime confutat illam malam rerum æstimationem. Esto sanè, inquit, hoc habeat amplius: primùm non eò minus est homo vanitati humanæ obnoxius, de qua supra capite 1. neque se ab ea vanitate potest eximere, hoc ver. deinde quæcunque comparat, ipsa vana sunt, & vanitatem adjiciunt possessoribus, vers. sequent. postremò non ita valet homo judicio a natura sua, aut tantum consecutus est experientia, ut certo possit statuere quid sibi aut in præsentia sit bonũ aut in posterum sit futurum stabile, vers. ultimo. *Jam inditũ*] i. homo dicitur & est; a quo humani nihil est alienum. *Ipso*] i. Deo, quo autore vanitati ipse cum rebus creatis subjectus est. Rom. 8. 20. d Heb. *vanitatis suæ*. e Heb. *quis quis*: ὕστερον πρότερον *in celeritate sermonis frequens*. f Heb. *id quod est post ipsum*. 12 *Instat ipsi*] id est, mox ipsi eventurum est, velut jam a tergo imminens.

Caput VII.

Schelomo bonis præsentibus famam famæ mortem anteponit, velut morientibus & vivis utilem: itaq; homines ad sapientiam, reverentiam, & obsequium administrationis Dei per abnegationem sui & ad charitatem hortatur, opinionem suæ sapientiæ damnat, & infinitam esse hominis malitiam, maximè verò mulieris scelestæ, ostendit.

1 ' Melior est *homini* fama ' unguento
optimo; ' sed dies mortis die ' quo
ille nascitur.
2 ' Melius est adire ' locum luctus, quàm adire locum convivii; eò quòd ille ' est finis omnium hominum: ' qui autem vivit, inditurus
est *illud* [a] animo suo.
3 ' Melior est indignatio risu, quia [b] tristitiâ
vultus melior efficitur animus.
4 Animus sapientum ' *erit* in loco luctus: animus autem stolidorum in loco lætitiæ.
5 Melius est audire increpationem sapientis,
quàm ut quis audiat canticum stolidorum:
6 ' Nam ut [c] crepitus spinarum sub olla, ita *est*
risus stolidi: etiam hoc vanitas est.
7 ' Cùm oppressio adigat ad insaniam sapientem, & perdat animum donatio,
8 Melior est finis rei ' principio ejus: melior
est ' longanimis quàm elatus animo.
9 [d] ' Ne perturbatè spiritu tuo ' indigneris:
nam ' indignatio in sinu stolidorum residet.
10 Ne dixeris, quid *est* cur dies priores fuerint meliores istis? nam non ex sapientia
rogares super hoc.
11 ' Bona est sapientia cum possessione, & emolumento aspicientibus solem:
12 Nam *alii* in umbra sapientiæ, *alii* in umbra
pecuniæ sunt; sed *majoris* emolumenti scientia est, sapientiam vivum conservare [e] possessorem suum.
13 ' Respice opus ipsius Dei: nam quis possit
corrigere id quod perverterit?
14 [f] ' Tempore boni versare in bono, tempore autem mali [g] utere: ' etiam hoc ex adverso illius facit Deus ipse, [h] ea ratione ut
non possit assequi homo [i] eorum quæ instant sibi quicquam.
15 ' Ista omnia vidi diebus vanitatis meę; esse
justum qui pereat in justitia sua, & esse improbum qui prolonget *dies* in malitia sua.
16 ' Ne esto justus [k] nimium, neque sapere
tibi videtor amplius: quare ' desolationem
tibi accersceres?
17 Ne ' improbus sis nimium, neque sis stolidus; quare morereris [l] ante tempus tuum?
18 ' Melius est ut prehendas ' hoc, quin etiam
ab hoc ' ne remittas manum tuam: reverentem Dei ' exire ex omnibus istis.
19 Hæc sapientia robur confert sapienti, magis quàm decem dominatores qui sunt in
eadem civitate:
20 ' Quamvis homo nemo sit justus in terra,
qui faciat bonum, ac non peccet.
21 ' Etiam ad omnia verba quæ [m] dicuntur, ne
adhibeto animum tuum: cùm ' non debeas
audire *vel* servum tuum maledicentem tibi:
22 ' Nam etiam [n] multoties conscius est animus tuus, te quoque maledixisse aliis.
23 ' Omnia illa probavi ' in sapientia: ' cùm dicerem, sapio, ipsa longinqua erat a me.
24 ' Longinquissimum quicquid fuit *semper*, &

1 *Melior est*] Schelomo exposita bonorum ad vitam præsentem pertinentium vanitate, nunc demũ incipit eam gradatim demonstrare per aliarum rerum comparationem. Sunt autem eæ tres, quæ ex adversis rebus ... : prima ... , quæ leviter ... perstringit Schelomo, hoc versu; ... quia in hominũ ... tantum ... quia ... propter hominis instabilitatem, quorum fama vix ante mortem certa nominari potest: secunda est mors, quæ ... morientibus finem imponit vanitatis, sed etiam vivis documentum est ad sapientiam, a versu 1. usque ad 9 tertia verò & suprema est sapientia in rebus præsentibus & ordinatione Dei conquiescens, & ab omni fastidiosa operum Dei hominumque pervestigatione abstinens, inde ad versum 23. quæ omnia tandem concluduntur confirmatione a Schelomonis ipsius experientia & observatione, inde ad finem capitis. *Unguento*] i. amplissimis & gratiosissimis bonis corporis, synecdochicè. *Sed dies mortis*] secundus gradationis locus. q. d. melior est ... ipsa bonis præsentibus, & fama: nam fama vanitatis consolationẽ aliquam ... potest, mors autem vanitatem adimit: & fama quidem ad mortem usq; instabilis est; morte autẽ si qua fama est constans efficitur. *Quo ille nascit*] id est, ... & vitæ totius ex quo natus est; per syllepsin in scripturis frequentatam. 2 *Melius est*] explicatio proximè præcedentis membri de præstantia mortis, a ... locis: prior est a persona astantium, qui documentum vitæ hauriunt ex morte, usque ad ver. 7. posterior a persona ipsorum morientium, quorum instabilis & varius volubilisque status morte adimitur, vers. 7. & 8. *Locum luctus*] id est, sepulchretum, funus, rogum, aut similia. *Est finis*] id est, ultimus actus & exitus illius vitæ: hæc prior causa ad morientes pertinens. *Qui autem*] hæc posterior causa, quæ per ὕστερον πρότερον proximè explicatur. a Heb. *cordi: ...* 3 *Melior est*] id est, utilius futurum est homini ut versetur cum tristibus lugentibusque, ac velut dolore indignabundis, quàm cum iis qui læto animo & exporrecta fronte agitant hilaria. b Heb. *malo*. 4 *Erit*] id est, studiosè persequetur versabiturq; cũ calamitosis, ut indies possit proficere. 6 *Nam ut*] i. risus est instabilis, ut ignis e spinis subjectus ollæ: in quo exultare quidem videtur flamma, sed consumptis spinis illico extinguitur. c Heb. *vox*. 7 *Cùm oppressio*] explicatio alterius causæ prolepseos, quæ prior posita est sup. ver. 2. Sensus autem est, cùm homo tanta feratur incõstantia ac ne sapientes quidẽ sibi cavere in hac vita possint, quin perturbentur & corrũpantur ipsorum animi amore, odio, spe, metu, &c. optabiliorẽ ipsis esse mortem, quam lubricã hanc & fallacẽ vitam.

8 *Principio ejus*] cui plerunq; in rebus humanis non respondet finis. *Longanimis*] qui sapienter animoq; patiente semper observat finem, non autem elato animo præceps abripitur in præjudicia sua. Sic paratur transitus ad sequentia documenta sapientiæ. d Heb. *ne perturberis in spiritu tuo indignando*. 9 *Ne perturbatè*] documenta hæc sapientiæ duas partes continent; unam, ut cõposito & tranquillo animo acquiescamus voluntati & administrationi Dei, usque ad ver. 21. alteram, ut aliena facta, dictave non inquiramus curiosè, vers. 21. & 22. *Indigneris*] de præsente administratione, ut sequens versus ostendit. *Indignatio in sinu*] id est, stolido sunt animo, qui ita indignantur. 11 *Bona est sapient.*] id est, ne fiducia possessionis tuæ efferaris eo usque ut obloquaris Deo; sed sapientiam adhibe, quæ te ita recreatura est, ut viatorem solis æstu confectum reficit umbra. e He. *dominos suos*. 13 *Respice*] id est, agnosce & acquiesce in eo quod exhibet Deus. f Heb. *in die boni: sic paulò post*. 14 *Tempore*] id est, utere secundis & adversis rebus prout dabit Deus; neque de venturo tempore laborato. g Heb. *respice*. *Etiam hoc*] id est, Deus omnia bona & mala compensat, & librat justissime trutina sapientiæ suæ; idque arcano consilio suo & ratione, quam non potest quisquam mortalium investigare & consequi. h Heb. *secundum rationem*. i Heb. *post se*. 15 *Ista omnia vidi*] q. d. hæc eadem fuerunt mihi videnda & ferenda; quæ alioqui judicio meo visa fuissent indignissima, nisi animum ad providentiam Dei advertissem.

16 *Ne esto*] id est, temperato judicia tua, ne aut plus æquo tibi tribuas, quod capitale est; aut plus æquo te abjicias, quod desperantis est. k Heb. *multum: sic versu seq.* *Desolationem*] id est fastu & arrogantia tua rueres in perniciẽ præceps. 17 *Improbus sis*] nimirum judicio tuo, ut superiore versu, cujus hic est antithetos. l Heb. *in non tẽpore tuo*. 18 *Melius est*] supple quàm ut te extollas, aut abjicias. *Hoc*] documentum videlicet quod mox subjicitur. *Ne remittas*] i. firmissimè teneto, amplexator, neque latum unguem a documento hoc discedito. *Exire*] i. liberum esse immunemq; ab omnibus istis vanis cogitationibus, ac proinde opus esse ut incumbas reverentię Dei, cujus fructus duobus ver. proximis exponuntur, & sermonis totius conclusionem efficiunt, ver. ultimo. 20 *Quamvis*] occupatio, qua diluit Schelomo objectionem peccatoris titubantis propter peccata sua: tua est, inquit, infirmitas; sed virtus Dei perficitur in infirmitate tua, si reverentiæ ejus adhæseris, & nitaris veritate ejus. 21 *Etiam*] altera pars documenti, de qua diximus in ver. 9. m Heb. *dicunt, forma impersonali*. *Non debeas*] sed dissimulare ex prudentiæ & charitatis lege. 22 *Nam etiam*] ætiologiâ a testificatione nostræ ipsorum conscientiæ, ut Galat. 6. 1. n Heb. *vicibus multis*. 23 *Omnia illa*] confirmatio vanitatis quam rebus omnibus sub sole attribuit Schelomo, primùm a singulari ipsius experientia, duobus ver. deinde a communium exemplorum observatione, inde ad finem usq;. *In sapientia*] i. cùm nondum planè in apostasiam ruissem: ut suprà 2. 4. & 10. *Cùm dicerem*] id est, cùm mihi viderer ita sapere, ut nihil fugeret cognitionem meam; tum longius abfui a sapientia quàm opinione conceperam. 24 *Longinquissimum*] ætiologia, qua exponit Schelomo cur tam procul abfuerit a sapientia. Non est, inquit, humanarum virium consequi res remotissimas, abstrusissimas, & quasi in profundo mersas; nihil autem est tam remotum ab homine quàm sapientia, Ijobi 28. & Proverb. 2. 6.

25 *Converti me*] secundus confirmationis locus, ab observatione de aliis facta. Docet enim Schelomo se ab opinione sapientię suæ traductum esse ad expendendam pariter aliorum sive sapientiam sive stultitiam, quasi animo potuisset modum comprehendere, & utriusque rationes secum subducere.

Cognoscendum improb.] id est ineundũ & consequendum ratiocinium ejus: quemadmodum dixit de sapientia. Sunt enim analogica duo hæc contraria membra prolepseos, quæ deinceps per ὕστερον πρότερον explicantur improbitatis quidem, versibus 4. proximis, sapientiæ verò ratiocinium, vers. ultimo.

quàm profundissimum quis inveniat?
25 ⁿConverti me ego, idque *ex* animo meo,
ad sciendum & ad explorandum & quærendum sapientiam, & ratiocinium *ejus*: similiter
ⁿcognoscendum improbitatem stoliditatis,
stoliditatis inquam *&* ᵒ omnis insaniæ:
26 ⁿInveni autem ego ⁿamarius *quiddam* morte, nimirum ⁿ fœminam illam cujus in animo
sunt ⁿretia, & plagæ, ⁿcujus in manibus vincti:
ⁿqui bonus *videtur* coram Deo ipso, liberatur ea; peccator verò capitur ea.
27 Vide, hoc inveni (inquit Ecclesiastes)
ᵖ semel atque iterum *quærendo* ⁿ assequi ratiocinium:
28 (Quo amplius quærit anima mea *ratiocinium*, tamen non assequi: hominis *quidem*
unius *cujusq.* ex mille assequi; at fœminæ
ᵠ omnibus istis instructæ ⁿnon assequi)
29 ⁿSolummodo vide hoc *quod* invenio, Deum ipsum fecisse hominem rectum, ipsos autem ⁿquærere ratiocinia plurima.
30 ⁿQuis est par illi sapienti? aut quis noscenti interpretationem rei? sapientia hominis ⁿita illustrat faciem ejus, ut firmitas vultus ejus ⁿ duplicetur.

o Heb. *insaniarum.* 26 *Inveni autem*] explicatio ratiocinii facti de improbitate, ut modò dictum est. Putabam (inquit) me summam aliquam ac velut finem improbitatis consecuturum esse ratiocinando, sed infinitam eam esse deprehendi in isto genere. *Amarius quiddam*] i. amarissimum, magis metuendum & fugiendum quàm mors ipsa sit. *Fœminam illam*] id est, mulierem nequam, animo & corpore spirantem, molientem, & perpetrantem omnia malorum genera. *Retia & plagæ*] id est, doli, artes, & technæ omnis generis ad venandum, inescandum, decipiendum, & necandum homines, tanquam feras, volucres, aut pisces. *Cujus in manibus*] id est, quæ miseros homines captivos agit, traducit, & præbet ostentui triumphans de illis. *Qui bonus videtur*] q.d. abs qua nemo sine singulari ope gratiaq; Dei integrum se servare possit; adeo vafra est lenociniorum malorumq; artifex. p Heb. *una vice ad alteram.* 27 *Assequi ratiocinium*] videlicet improbitatis, quæ est in impura ista muliere. q Heb. *cum omnibus istis.* 28 *Non assequi*] id est, planè videre improbitatem mulierum istarum infinitam esse. 29 *Solummodo*] conclusio istius ratiocinii de improbitate. q.d. omissa hac infinita quæstione de æstimanda hominum, mulierumq; improbitate; conclusit tandem certissimè, satis esse homini ut prioris suæ conditionis bonum Deo acceptum referat: malum verò, ac potius infinitas rationes mali quibus implicatus est, fateatur a se ipso proficisci, deploret, abdicetque; ut Deum tandem ad priorem statum recuperandum adeat. *Quærere ratiocinia*] id est, misso ratiocinio recti quod Deus indiderat & mandaverat ipsi, infinita alia ratiocinia, cogitationes, studiaque suscepisse. 30 *Quis est par*] alterum membrum prolepseos, quo ostendit Schelomo definitam quidem esse sapientiam reverentia Dei, suprà ver. 18. sed dignitatem & bonum illius infinitum esse: ut dictum est vers. eodem & sequente. *Ita illustrat faciem*] id est, ipsum gloriosum & illustrem reddit, synecdochicè. *Duplicetur*] i. in dies augescat, confirmeturque, & in imaginem rectissimi Dei transformetur ex gloria in gloriam, sicut a domini spiritu, 2. Cor. 3. 18.

Caput VIII.

Schelomo exposito civili popularium in magistratus officio, totius civilis administrationis vanitatem ostendit ex abusu tyrannico administrantium; quibus mortem & judicium, bonis verò liberationem & præmium denuntiat: ac postremò sententiam carnis cum divino hoc testimonio cõparat.

1 *Ego video*] Schelomo sumpta occasione ex tertio documento præcedentis capitis, vanitatem rerum hujus mundi demonstrat ab instabili & incerta administratione ejus, hoc & sequente capite: qui quartus est locus vanitatis a Schelomone in rebus exteris observatus. Istius enim administrationis genera sunt duo: unum, ab hominibus, hoc capite; alterum a Deo, sequente: quod utrunque genus ita varium est, ut nihil certũ de eo humanitus ab ullo homine definiri possit. Porro in hoc capite continentur duo: unum, de officio hominum civiliter inter se conversantium, usque ad versum 8. alterum, de eo quod fit, idque ferè præter officium, ac de factorum eventu, inde ad finem usque. Est autem in hoc versu 1. summa propositio humani officii erga potestates superiores, quæ sequentibus versibus ad bonos & malos accommodatur. Eclipsin verò ex versu 8. velut huic loco accommodatiorem, supplevimus. a Heb. *os: ut Exod.* 17. 1.
Sed pro ratione] moderatio obsequii quod homines debent potestatibus: parendum est, inquit, sed non nisi bona fide & conscientia: quia non est potestas nisi a Deo; ac proinde jus non habet homines ab obsequio avocandi, quod Deus a suis jurejurando exigit, & illi fide data se exhibituros receperunt.

1 ⁿEGo *video* ᵃ præstitutum regis observandũ esse: sed pro ratione juramenti Dei.
2 ⁿNe ᵇ perturbatè ⁿa facie ejus abito, ne
persistito ⁿ in re mala: nam ⁿ quicquid volet,
facturus esset.
3 ⁿUbicunq; verbum regis est, *ibi* dominatio:
ecquis dicat ei, quid facis?
4 ⁿQui observat præceptum, non experitur
rem malam: ⁿtempus enim ac rationem novit ᶜ animus sapientis.
5 Nam ⁿ cuique voluntati est tempus & ratio:
ⁿsed malum hominis multum incumbit ei,
6 ⁿQui non agnoscit id quod futurum est; ⁿnã
quomodo futurum sit, quis indicet illi?
7 ⁿNullus homo dominatur spiritui suo ⁿut
contineat spiritum suum; nullaq; est dominatio in die ⁿ mortis, nullumque missile ⁿ in
isto prælio: ⁿdenique non liberat ᵈ conflictatio ᵉ utentem ipsa.
8 ᶠ ⁿIn tota hac re vidi, cùm adhiberem animum meum ad omne opus quod fit sub sole; tempus *interdum esse*, quo dominatur homo in hominem ⁿ malo suo.
9 Nam ita *dominatos* animadverti improbos
ᵍ sepeliri, postquam decesserunt, postquam
e ⁿ loco sancti abierunt, oblivioni tradi in ea
civitate in qua sic fecerunt: ⁿetiam illud vanitatem esse.
10 ⁿQuia nullum efficitur decretum, ʰ compensatio istius mali citò: idcirco ⁱ provehit
animus hominum eò audaciæ illos, ut faciant malum.
11 ⁿQuamvis peccatori facienti malum centies, etiam prorogaret Deus *dies*: quin etiam
novi ego fore bonum timentibus Dei, qui
timuerint a facie ejus:
12 Bonum autem non fore improbo, neque
prorogaturum esse dies ⁿ similes umbræ; illi
qui non timet a facie Dei ipsius.
13 ⁿEst vanitas quæ fit super terram, quòd
sunt justi quibus obtingit secundum opus
improborum, & sunt improbi quibus obtingit secundum opus justorum: ⁿdixeram, hoc
quoque *esse* vanitatem.
14 Quapropter laudaveram ego lætitiam; nullum esse bonũ homini sub sole, nisi ut comedat ac bibat & lætetur: hoc enim adjacere
ipsi ex labore suo diebus vitæ suæ, quos dat
ei Deus sub sole.

2 *Ne perturbate*] exornatio superioris documenti, continens primum mandatum obsequii, duob. versibus; deinde eventũ ad bonos & malos perventurum, reliquis.
b Heb. *perturberis, a facie ejus abeas:* ut 1. Schem. 2. 3.
A facie ejus abito] id est, ne ab obsequio illius subducito te animo perturbato.
In re mala] id est, perturbatione & rebellione.
Quicquid volet] id est, ageret tecum arbitratu suo sive jure, sive injuria: ut sequens versus ostendit.
3 *Ubicunque verbum*] hoc est, verbi sui autoritate plurimum efficit; tum verò quid efficeret apud regem? quid prodesset litigare cum rege?
4 *Qui observat*] accommodatio ad bonos obsequutum magistratui.
Tempus enim] nimirum tum obsequendi, tum dissimulandi, tum ab obsequio decedendi.
c Heb. [illegible]
5 *Cuiq; voluntati*] supple efficiendæ legittimè.
Sed malum hominis] accommodatio ad malos, qua ostendit improbis illis Schelomo eventurum malum, qui indicantur sequente versu.
6 *Qui non agnoscit*] id est qui insipiens est, neque judicio utitur ad obsequendum potestati.
Nam quomodo] id est, quis ex insipiente facere possit sapientem? 7 *Nullus homo*] expositio mali quod insipientibus & inobsequentibus denuntiatum est suprà vers. 5. nemo est, inquit, tanta autoritate, dignitate, potentia, vel armis, agilitate denique industriaque præditus, qui labore ullo & contentione vindictam regis eluctari possit & frangere, sive sua, sive aliena opera. *Ut contineat*] i. vitam suam conservet: ut seq. explicatur. *Mortis*] quam rex mandaverit. *In isto*] quod rex in rebellem aggressus fuerit. *Denique non*] i. inane est quicquid tentat & molitur ad depellendam mortem. d Heb. *improbitas, sive iniquitudo.* e Heb. *dominum suum.* f Heb. *cum toto hoc.* 8 *In tota hac*] nimirum tota hac civili administratione magistratuum & popularium. Est autem hic altera pars capitis, de eo quod fit ex vanitate præter jus, ut observatum est in ver. 1. Continentur autem in hac parte duo: unũ est, rectum judicium de prava administratione ex testimonio spiritus Dei, usque ad vers. 13. alterum est judicium depravatum carnis, ver. reliquis: quem ordinem a Schelomone servari monuimus, sup. 2. 2. *Malo suo*] id est, improbe, ita ut postea consequatur præmium malitiæ, ut seq. exponitur. g Heb. *sepultos.* 9 *Loco sancti*] i. e magistratu, & judiciali sella; quę functio & sedes Dei est, Deuter. 1. 17 & 2. Chron. 19. 6. *Etiam illud*] dominium ipsorum tyrannicum. 10 *Quia nullum*] gravissima sententia, qua exponitur causa tum hominum improborum audaciæ, hoc versu; tum bonorum liberationis & mali quod improbi tandem perpessuri sunt, duobus seq. q. d. eo audent improbi in maleficiis, quòd vindictam tardam esse vident, ac propterea sibi impunitatem pollicentur: ut Psal. 50. 21. h Heb. *factum, pro compensatione, συνώνυμια.* i Heb. *plenum est cor filiorum hominis in ipsis: ut Esteræ* 7. 5. 11 *Quamvis*] amplificatio gravissima hujus sententiæ, per hypothesin ἀδυνάτου. 12 *Similes umbræ*] ut Ijobi 8. 9. & alibi passim. 13 *Est vanitas*] propositio sententiæ carnis, ut observatum est suprà ver. 8. *Dixeram*] vide suprà 3. 18. & sequentibus.

Caput IX.

Schelomo transiens ad observationem administrationis.

tionis Dei, docet eam humanas mentes superare: carnales de ea cogitationes explicat quæ hominibus spiritu Dei luce carentibus obversantur; quod eventa omnia non tantùm personarum, sed etiam conatuum, & consiliorum impiè casus & fortunæ tribuant, & ad scelera sua abutantur ista cogitatione.

1 CUM autem adhiberem [a] animum meum ad cognoscendum sapientiam, & ad perspiciendum ipsum negotium quod fit super terram; si etiam interdiu & noctu somnũ oculis suis quispiam non [b] percipiat:
2 Animadverti totum opus Dei, non posse hominem assequi illud opus quod fit sub sole; quamvis [c] laboriosè homo quærat, non tamen assecuturum esse: quin etiam si cogitet sapientissimus cognoscere, non tamen posse assequi.
3 Veruntamen totum hoc videbam animo meo (quanquam declarat totum hoc justos & sapientes, factaque eorum in manu Dei ipsius esse; [d] tum re amata, tum exosa non uti homines, non esse earum ullam [e] expositam ipsis.)
4 His omnibus, quemadmodum reliquis omnibus *evenire*, eventum eundem esse justo & improbo, bono sive mundo & immundo; tam sacrificanti quàm ei qui non sacrificat, ita bono sicut peccatori, juranti quemadmodum juramentum reverenti:
5 Hoc pessimum esse in omnibus quæ fiunt sub sole, quòd eventus idem sit omnibus; quin etiam animum filiorum hominum *qui* expletus fuerit malo, & quorum animo *insederit* omnis insania [f] quamdiu vixerunt, itidem postea *concedere* ad alios mortuos.
6 Nam uter sit qui eligatur, in tota hac vita adest fiducia: quin cani viventi est melius, quàm leoni mortuo.
7 Viventes enim sciunt se morituros esse; mortuos autem nescire quicquam, nec esse amplius eis mercedem, cùm oblivioni tradita fuerit memoria eorum:
8 Tum [g] rem amatam eis, tum exosam eis, tum desyderatam eis jam periisse; & partem nullam esse eis amplius [h] unquam in ulla re quæ fit sub sole.
9 Agedum, comede cum lætitia cibum tuum, & bibe animo hilari vinũ tuum; [i] quandocunque benevolè prosequitur Deus ille facta tua.
10 Omni tempore sunto vestimenta tua [k] nitida, & unguentũ infusum capiti tuo ne deficito.
11 Fruere vita cum uxore quam amas, omnibus diebus vitæ vanissimæ tuæ, quam *uxorem* dedit tibi *Deus* sub sole, omnibus diebus vanissimis tuis; cùm hoc sit pars tua in vita & in labore tuo quo laboras sub sole.
12 Quicquid assequitur manus tua ut facias pro facultate tua, fac: nam nullum *est* opus, aut ratiocinium, aut scientia, sapientiáve in sepulchro quò iturus es.
13 Convertens me animadvertebam sub sole non esse levium cursum, neque robustorũ prælium, nec etiam sapientum cibum, neq; etiam prudentum divitias, neque etiam scitorum gratiam; sed tempus & casum accidere omnibus his:
14 Etiam nescire hominem tempus suum, sicut nesciunt pisces qui capiuntur reti malo, & *ut nesciunt* aves quę capiuntur laqueo; sicut ista, irretiri filios hominis tempore mali, cùm irruit in eos repentè.
15 Etiam hanc animadvertebam sapientiam sub sole, quæ magna *est* apud me;
16 Civitatem quandam parvam in qua homines pauci erant; cùm veniens contra eam rex magnus circumsideret, & extrueret cõtra eam munitiones magnas;
17 Invenit in ea virum indigum sapientem, qui liberavit ipse civitatem istam sapientia sua: nec tamen quisquam recordatus est viri indigi illius.
18 Dico autem ego, meliorem esse sapientiam robore; quamvis sapientia illius indigi despiciatur, & verba ejus non audiantur:
19 Verba sapientum [l] submissorum audienda esse, potius quàm clamorem dominantis cum stolidis suis:
20 Meliorem esse sapientiam armis bellicis; aberrantem verò unum perdere boni plurimum:
21 Ut muscarum [m] mortuarum *una* [n] efficit ut fœtorem eructet unguentum pigmentarii; *similiter* pretiosum [o] nomine sapientiæ &

1 [illegible]] duo [illegible] versus omnino ad sequentia pertinent ... ipsa lo[illegible] [illegible] Schelomo [illegible] facit ab humana administratione ad alterum administrationis genus ... homines ... illud inductio[illegible] explicat. hoc ... indicavimus ... 1. Hoc autem ... istius administrationis exemplo ... Schelomo: primum est ... personarum ... ad versum 13. secundum, de ... factorum ... versum 13. tertium, de eventu consiliorum, ... usque: quibus omnibus ... locis præ[illegible] ... ex[illegible] ... ver[illegible] ... quæ hic ... administratur ... & ... Schelomo observ[illegible] ... & alibi.
a Heb. cor: sic deinceps.
Sapientiam] id est, ... totius humanæ administrationis.

Si etiam] id est, etiamsi aciem oculorum & animi sui con[illegible] indesinenter his observandis & comprehendendis ratione: quod posteri[illegible] sequente versu ex ordine illustratur, ut versus ille est hujus exege[illegible]. b Heb. videat. c Heb. *laboret homo quærendo*. 3 *Veruntamen*] primus [illegible] locus, exponens judicium carnis de administratione Dei erga perso[illegible] ut diximus in ver. 1. *Totum hoc*] quod sequent. exponitur usque ad 13. [illegible]] ἐπανόρθωσις sive correctio elegantissima totius judicii carna[illegible] transitionem Schelomo. quasi dicat, quæcunque dico me animo [illegible] & deinceps expositurus sum, nolo ita accipi quasi nunc demum e[illegible] & dispensationem istarum rerum abjudicarem Deo. absit, imò [illegible] est hominem contra sentire quam res ipsæ loquantur manifestò: nihil [illegible] tantillum aut personis (de quibus usque ad versum 13.) aut factis (de [illegible] deinceps) evenit, quin ipsæ personæ, res, facta testentur singula quæque [illegible] voluntate Dei gubernari; penes hominem nihil esse. *Justos & sapient.*] [illegible] injustos & insipientes cum factis ipsorum: eclipsis contrarii, de qua [illegible] Genes. 18.19. Nam ita accipiendum esse ostendit antithesis sequent. [illegible] *Dei*] id est, cognosci, curari, & gubernari a Deo. d Heb. [illegible] *nescire homines: amor pro re amata, metonymicè: ut infrà* [illegible] *Non uti*] nimirum verse sua ipsorum facultate, & arbitratu suo. hanc au[illegible] significationem Hebraici verbi permulti loci indicant: ut Ijobi 38.33. [illegible] *Non esse*] eclipsin negationis ἀπὸ κοινοῦ repetimus de superiore [illegible] ut Psalm. 9.19. & alibi passim. e Heb. *ante eos: ut Gen.* 13. 9.
[illegible]] justis & sapientibus, factisque eorum. *Sacrificanti*] id est, [illegible] impio, colenti Deum & non colenti, synecdochicè. 5 *Quin etiam animum*] amplificatio indignationis, a comparatione eventus eorum qui indignis[illegible] vitam suã in impietate & inhumanitate transegerint. f Heb. *in vita* [illegible] *Postea*] quàm ita vixerint, planè cum aliis omnibus æquari morte.
[illegible] *Nam*] ætiologia atheorũ, ex consimili specie eventus humani confirmantium [illegible] corporibus emori, cujus partes sunt duę: una, fructum nullum cui ho[illegible] posit confidere, nisi in hac vita, percipi posse; altera, nihil mortuis su[illegible] proinde quidvis vel obscurissimum & tenuissimum anteponendũ esse [illegible] animantium cadaveribus. *Uter sit*] .i. sive justus, sive injustus [illegible] tibi, cujus vitam, studia, & facta imiteris: tamen (inquiunt Epicurei) neu[illegible] vitæ aliam expectationem boni, præterquam præsentis, habere po[illegible] *Adest fiducia*] id est, præsentia sunt bona quibus homo confidenter utatur, [illegible] futurorum expectatione se ipsum lactet. *Cani viventi*] proverbiale dictũ, quo Epicurei vitam solent morti honestæ, quamvis turpissimam anteferre.

7 *Viventes enim*] confirmatio proximè præcedentis dicti, melius esse vivo quàm mortuo. Viventes enim, inquit, noscunt, utuntur, & percipiunt fructum præsentis vitæ: mortui planè nihil horum.
Se morituros esse] ac proinde sibi hodie vivendum putant, dicentes, comedamus, bibamus, nam cras moriemur: Jeschahh. 22.13. & 1. Corinth. 15.32. quod exponitur copiosè ver. 9. & sequentibus.
Mercedem] id est, fructum rerum quibus confidunt, superiore versu.
Memoria eorum] cum ipsis, id est, cum mortui fuerint: periphrasis mortis.
g Heb. *amorem eorum, tum odium eorum, tum zelum eorum ut suprà ver. 3.*
h Heb. *in seculum.*
9 *Agedum*] mimesis, vel imitatio & effictio documentorum quæ ex sua illa notitia colligunt Epicurei, ut dictum est in versum 7.
i Heb. *cum jam.*
Quandocunque] i. quamdiu facultatem habes, sive sit a Deo illo quem isti prædicãt, sive aliunde: ironicus sermo.
10 *Sunto vestimenta*] id est, curato te molliter: synecdoche.
k Heb. *alba.*
13 *Convertens me*] secundus locus inductionis de eventu factorum quem animalis homo attribuit casui: ut observatum est suprà in versum 1. Quod autem dicit (convertens me) noëmaticum est. q. d. cùm autem viderem non esse positum in hominum facultate, ut ipsi de se statuant arbitratu suo; converti animum & cogitationem meam ad observationem factorũ singularium, de quorum eventu ex sensu carnis hoc modo judicabam.
14 *Tempus suum*] id est, calamitatis suæ. *Malo*] id est, calamitoso & damnoso sibi. 15 *Etiam hanc*] tertius inductionis locus de humanorum consiliorum eventu, ut diximus in versum 1. quo ostendit sapientum consilia reipublicæ salutaria apud multos parvum honorem consequi; imprudentia & stolida perpetuam ignominiam: ac propterea statuit non pendere consiliorum eventum ab hominum facultate.
Apud me] ut apud omnes sanos, qui ferè sunt pauci. 16 *Civitatem quandam*] parabola sive exemplum de consiliorum usu. 17 *Ipse*] solus, ac non alius. l Heb. *cum quiete.* 19 *Submissorum*] id est, infimorum, qui submissè solent apud dominatores agere, adeoque (ut proverbio dicitur) holitorum. *Clamorem dominantis*] id est, clamorem stolidi dominatoris, & cunctorum administrorum ejus. 20 *Aberrantem*] id est, unum aliquem sapientem aberrantem a consilio sapientiæ perdere consilia, res, facta, & honorem ipsum, ac existimationem, sequente versu. m Heb. *mortis.* n Heb. *efficit ut fœteat & ebullet.* o Heb. *a sapientia, a gloria.*

gloriæ *virum, fætidum efficere* stoliditatis pa-
rum:
22 ᵃAnimum sapientis adesse dexteræ ipsius,
ᵃanimum verò stolidi sinistræ ipsius.
23 ᵃ Nam etiam in ipsa via cùm stolidus am-
bulat; animus ejus est demens, & prædicat
omnibus stolidum se esse.

22 *Animum sapientis*] id est, sapientem nihil nisi cogitate agere, & cum animo suo prius expendere quam dexteram ad opus admoveat. *Animum verò stolidi*] id est, stolidũ incogitatè ferri, & rationem ac sapientiam a se depellere; ut quæ aversantur homines ferè sinistra depelluntur: metaphoricæ locutiones a gladiatoribus sumptæ, qui dextera adversarios petunt, sinistra depellunt atque protegunt se. 23 *Nam etiam*] confirmatio membri posterioris antitheti: stolidus, inquit, non tantùm sapientiam a se propulsavit; sed ipso vultu, gressu, & signis omnibus clamat stoliditatem suam. Hos autem tres versus, quia cum superioribus omnino cohærent, in idem caput inclusimus.

Caput X.

Schelomo formam docet modestiæ qua homines uti erga potentiores debent, & illius utilitates explicat: deinde administrationis bonæ & malæ eventa prædicat: ac postremò subditos ad sanctè cogitandũ, quoad ejus fieri potest, de potentioribus hortatur.

1 ᵃCùm spiritus ejus qui dominatur ᵃ se ef-
fert contra te, ᵃlocum tuum ne deseri-
to: ᵃ nam *vir* ᵃ sanans sedat peccata
magna.
2 ᵃEst malum *quod* vidi sub sole, ᵃ secun-
dum errorem qui procedit a facie imperan-
tis:
3 Poni ᵃ ipsam stoliditatem in *dignitatibus*
celsis *&* amplis; ᵃ divites verò in ipsa abje-
ctione sidere.
4 Vidi servos insidentes equis, principes
autem euntes tanquam servos super ter-
ram.
5 ᵃQui fodit fossam, in eam cadit; & qui per-
rumpit maceriam, mordet eum serpens:
6 Qui amovet lapides, dolore afficitur eis;
qui findit ligna, periclitabitur eis.
7 ᵃ Si postquam hebetaverit ferrum, is ᵇ a-
ciem non exacuat, sed ᵃvires intendat: at
emolumento ᶜ ad dirigendum *est* sapien-
tia.
8 ᵃSi momorderit serpens ᵈ nondum adhibi-
ta incantatione, tum nullum est emolumen-
tum *incantationis* ᵉ tenenti verba ejus.

1 *Cùm spiritus*] Schelomo duobus postremis generibus vanitatis, quæ ex ordine fuerunt exposita capite 8. & 9. sua veluti phramaca salutariaq; documenta ponit eodẽ ordine, hoc & sequente capite: ac primùm quidẽ hoc capite (quod octavo capiti respõdet) agitur de civili administratione: sunt q; illius documenta tria: primum est, de modestia & submissione animi prudẽter apud principes colenda, usque ad ver. 13. secundum, de eventu humanæ administrationis, usque ad ultimum; tertium, de reprimendis etiam cogitationibus quæ interdum homini super forma administrationis obversantur, ver. ult.
a Heb. *ascendit*. *Locum tuum*] id est, modestè in statione tua te contineto, neque rebellato, ut suprà 8.2 sed potius omnes artes ad curandum sanandumque spiritum ejus adhibeto: quod membrum antitheton supplendum est ex sequente ætiologia.
Nam vir sanans] istius documenti causæ exponuntur tres: prima, his verbis sanari principem & a magnis peccatis revocari; secunda, præcaveri & declinari malum alioqui subdito ipsi eventurum, atque inevitabile, a ver. 2. ad 9. tertia, bonam gratiam recuperari & reconciliatam retineri, ver. 9. quæ tria oppositione stolidi illustrantur, inde ad versum 13. *Sanans*] nimirum spiritum regis abjectione sua. 2 *Est malum*] secundum αἴτιον de antevertendo malo; quod postea plurimis atque elegantissimis comparationibus exprimitur. *Secundum errorem*] id est, prout delirant reges & errant humanis suis infirmitatibus, modò hoc, modò illud decernentes. 3 *Ipsam stoliditat.*] id est, homines (ut ita dicamus) stoliditate stolidiores: emphasis. *Divites*] nimirum omni genere sapientiæ, ut membrum oppositum docet: sic enim contrà accipitur pauperis nomen, Proverb. 29.13. 5 *Qui fodit*] explicatio mali quod homini creat immodestia & imprudentia, quatuor similitudinibus. 7 *Si postquam*] id est, si imprudenter & inconsideratè fodiat, subruat, tollat, findatque, tanquam non curato ferro quod fuerit hebetatum, synecdochicè: nam hæc conditio etsi de proxima tantùm similitudine ad verbum dicitur, communicanda est tamen cum superioribus. b Heb. *faciem*. *Vires intendat*] id est, præsumens se vi effecturum, consumat in eo laborem suum. Sensus horum similium est: videmus ista opera ab hominibus non effici inconsiderata vi, sed arte atque industria: quanto minus vi perrumpat homo spiritum dominatoris inflammatum? c Heb. *dirigendi*. 8 *Si momorderit*] amplificatio istius mali ex imprudentia proficiscentis, quod est immedicabile, & frustra labor in recuperanda gratia consumitur; ut inania sunt admorso incantatori intempestivaque sua incantamenta.
d Heb. *in non incantatione*. e Heb. *domino linguæ illius*.

9 ᵃ Verba oris sapientis sunt ᶠgratiosa, la-
biis verò ᵍ *suis* stolidus ᵃabsorbet se:
10 Initium verborum oris ejus, stoliditatis
est; & finis *verborum* oris ejus, insaniæ pessi-
mæ:
11 Ut stolidus ipse multis utatur verbis: ne-
scit iste homo quid sit *quod dicat*, aut ᵃquid
futurum sit postea; quis indicaret ei?
12 Labor stolidorum fatigat ipsorum quemq;:
ut qui nesciat ᵃire in civitatem.
13 ᵃHei tibi regio, cujus rex puer *est*; & cujus
principes ᵃmane comedunt.
14 O te beatam regionem, cujus rex ᵃnatus *est*
clarissimis; & cujus principes suo tempore
comedunt, ad robur, non autem ad compo-
tationem.
15 ᵃPigritiâ ᵃ ambarum attenuatur contig-
natio, & demissione manuum perstillat do-
mus:
16 ᵃCùm ad lætitiam parant convivium, & vi-
num lætificat viventes; pecuniaque ipsa
ᵃfacit ut ista omnia respondeant.
17 ᵃNe quidem in conscientia tua regi male-
dicito, & in conclavibus cubilis tui ne male-
dicito diviti: ᵃnam *vel* avis cœlorum perfer-
ret vocem illam, & ʰ ales indicaret verbum.

9 *Verba*] ditum tertium, ut diximus in versum 1. quod illustrat stolidorum antithesis subsequens.
f Heb. *verba gratiæ*.
g Heb. *stolidi*: ut Gen. 9.6.
Absorbet se] id est, perdit, ut tres versus exponunt: quibus gradatim ostenditur ipsum neque apud alios sapere, neque se intelligere, neque labore proficere, aut consequi aliud nisi fatigationem sui ipsius.
11 *Quid futurum*] nimirum quod dicat, q.d. neque principium, neque finem in dicendo suæ orationis videt.
12 *Ire in civitat.*] id est, vel movere pedem rectè, & viâ suæ viam cognoscere, quam etiam addiscunt cæci.
13 *Hei tibi*] secunda pars, docens eventum quem regiones ex principum administratione consequuntur. *Mane comedunt*] id est, intempestivè, ad luxum, non ad confirmationem sui, ex sequente versu. 14 *Natus est clarissimis*] id est, bene institutus est & informatus in administratione regni. 15 *Pigritia*] comparatio rei privatæ cum publica, quasi dicat, nulla domus secundatur, ubi manus ad opus necessarium non adhibentur, sed ad luxum vitamque perditam: quanto minus respublica, in qua principes profusi & ad omne scelus libidinemque projecti sunt? *Ambarum*] quæ non curant mederi stillicidio tigna comminuenti. 16 *[Cùm ad lætit.]* i. cùm omnia in luxum profusa sunt. *Facit ut ista omnia*] id est, comparat ista omnia pretio suo: verbum enim accipimus in tertia conjugatione, ut Iobi 20.3. 17 *Ne quidem*] tertium documentum, ut supra diximus. *Nam vel avis*] ratio hyperbolica, pro eo quod est, principes & potentiores sunt acutissimi: vix quicquam fit aut dicitur, quod ipsorum cognitionem fugiat. h Heb. *dominus alarum*.

Caput XI.

Schelomo hominem ad beneficentiam fidemq; in promissiones Dei hortatur; asserit infinitam administrationem ejus; cui obsecundare oporteat: ac postremò negligentes ad cogitationem mortis, vanitatísque præsentis revocat.

1 ᵃProjice ᵃpanem tuum ᵃ ᵃ secundum a-
quas; nam ᵃmultiplicantibus diebus in-
venturus es eum.
2 ᵃDa partem septem, aut etiam octo; ᵃcùm
nescias quid futurum sit mali super terram.
3 ᵃ Cùm repletæ densæ nubes pluvia, super

1 *Projice*] ad postremum vanitatis genus, quo animalis homo oppugnat administrationem Dei (ut capite 9. diximus) Schelomo sanum adhibet ἀντίδοτον, & salutare documentum, de officio corporis & animi nostri: corporis quidem per beneficentiam & communicationem eleemosynæ; animi verò, per fiduciam certã in Deum, promissionesque & operationes ejus. Sunt itaque hujus capitis partes duæ: una, qua utrumq; officium conjunctim explicat, beneficentiæ & fidei, usq; ad ver 7. altera, qua hominem ab hujus vitæ amore fiduciaq; revocat, & viam sternit ad sequentis capitis documenta. *Panem*] id est semen, ex quo fit panis: ut Psal. 104.15. quæ synecdochica appellatio a fine in scripturis frequentissima est.
Secundum aquas] id est, in locis irriguis, ac proinde feracibus benedictionis; quo modo accipitur Jeschahh. 32. 20. sensus est, quemadmodum bonus agricola loca irrigua conserit certa cum fiducia & expectatione benedictionum Dei; sic te in hac vita memento agricolam esse & operarium Dei, ut omnibus benefacias & de tuo communices; pro certo habens illud, Jehovæ feri quod benefit, & impari benedictione ejus: ut Proverb. 19.17. & Jeschahh. 58.7. & seq. a Heb. *super faciem aquarũ*. *Multiplicantibus*] i. succedente tempore, quo messis advenit.
2 *Da partem*] i. distribue quàm plurimis potes: ut Psal. 112.9. est autem hic numerus finitus pro infinito; ut Micæ 5.5. *Cùm nescias*] i. cùm omnia ista incertissima sint, & omnibus momentis infesta malis quàm plurimis: ut Lucæ 16.9. ac proinde fac ut bene colloces, quod seq. ver. docetur. 3 *Cùm*] promissio pergens in eadem allegoria, qua ostenditur non posse melius collocari bona quàm apud homines beneficentiâ: nam (inquit) ut sementem benedictione aspergit Deus, & sator eam ibidẽ recipit cum fœnore, id ipsum quoq; cõstat fore in beneficentia ua

terram

terram [b] minutim demiserint *eam*, sive deciderit planta ' ad meridiem, sive ad Aquilonem: quo loco ceciderit planta, ' ibi futura est.

4 ' Qui observat ventum, non seminabit; & qui respicit ad densas nubes, non metet.

5 ' Quemadmodum ignoras ' quæ *sit* via venti, ut *ignoras* ' *quæ via* ossium in utero gravidæ: ita ignoras opus ipsius Dei, qua *via* faciat hæc omnia:

6 ' Mane sere semen tuum, & vespere ne remittito manum tuam: nam ignoras quidnam rectum sit, hócne, an illud, an verò ambo hæc unà bona sint.

7 ' Est quidem dulcis hæc lux, & bonum hisce oculis aspicere hunc solem:

8 Sed si annos multos vivens homo in eis omnibus lætetur; attamen [c] recordari eum oportet ' dies tenebrarum; quamvis *illi* multi sint, quicquid evenit vanitatem esse.

b Heb. *frustatim demiserint*, id est, *aspersim: similis verbum est Psalm.18.43.* *Ad meridiem*] id est, omnibus promiscuè benefac; nam idem dicitur allegoricè quod scribit Paulus Gal.6.10. *Ibi futura est*] nimirum tibi, id est, certissimè recepturus es mercedem a Dei œconomia. 4 *Qui observat*] occupatio allegorica, q.d. ne diffidentia motus manum a benefaciendo retrahas, neve has aut illas excusationes obtendas ignavos rusticos imitando; qui dum has aut illa causantur, justum sementis messisque tempus sinunt effugere; sed Dei administrationi confidens, fac quicquid facto opus est, duobus sequent. ver. 5 *Quemadmodum ignoras*] expositio admirabilitatis quæ est in operibus Dei, ab exemplo duarum rerum quæ hominibus quotidie obversantur, venti in aëre, & fœtus in utero. *Quæ sit via*] id est, unde veniat, quo tendat, & quàm diu: ut Joan.3.8. *Quæ via ossium*] id est, quæ ratio fingendi & confirmandi fœtus. 6 *Mane*] id est, omni tempore benefacito, quantisper tempus est: ut Joan 9.4. 7 *Est quidem*] secunda pars, occupatio: qua responsionem ignavorum hominum refellit Schelomo; dices, inquit, quorsum ego tam diu laborarē? suavius est, in rebus præsentibus acquiescere, & sibi indulgere: respondet, si per aliquot annos suave esset, adeoque tota vita a mœrore immunis ageretur, duo tamen cogitanda sunt; unum, mortem aliquando esse obeundā: alterū, ea ipsa quæ huic vitæ conceduntur, esse vanissima. c Heb. *recordabitur*. 8 *Dies tenebrarum*] id est, mortem, periphrasticè.

Caput XII.

Schelomo hominem sibi præsidentem compellans ad cogitationem Dei, senii, mortisq́ revocat; & totum opus concludit a cōfirmatione vanitatis rerum illarum omnium, atque hortatione ad studia salutaria in reverentia, obsequio & spe Dei adventuri, humanumq́ genus judicaturi adventu suo.

1 ' LÆTARE, juvenis, in juventa tua; & [a] exhilaret te animus tuus diebus juvē-
tutis tuæ; denique perge in viis [b] animi
tui & aspectibus oculorum tuorum: ' sed co-
gnosce fore, ut propter omnia hæc adducat
te Deus ipse in judicium.
2 ' Amove ergo ' indignationem ab animo
tuo, & averte malum a carne tua: ' nam ju-
venta, ut [c] ortus ipse, ' *est* vanitas:
3 ' Et recordare creatoris tui diebus juven-
tutis tuæ; ' tantisper dum non adveniūt ' dies
ipsius mali, & pertingunt anni ' quibus di-
cas, non *est* mihi in istis delectatio:
4 ' Tantisper, dum non obtenebrescit sol, &
lux, lunaque ac stellæ; ' neque recurrunt
densæ nubes post pluviam:
5 Quo tempore commovebuntur ' custodes
illi domus, & pervertent sese ' [d] valentes ro-
bore; & intermittent ' molitrices illæ cùm
[e] mandent, & ' obtenebrescent illi qui spe-
ctant per speculas:
6 ' Occludenturque valvæ foro, dejecta ' [f] so-
nora molitione: ' & surget ad vocem avicu-
læ, ' deprimenturque [g] omnia canora:
7 ' Etiam a re alta timebunt, & contritionibus
in via; & ' efflorescentem amygdalum, &
pinguefaciētem se locustam, ' irritam faciet
animus iste appetens: ' cùm abit homo in lo-
cum seculi sui, circumituris in platea lugen-
tibus:
8 ' Tantisper dum non procul amovetur ' fu-
nis argenteus, & excurrit ' orbis aureus; ' &
frangitur hydria ad scatebram, disrumpitur-
que ' rota ad cisternam,
9 Redeunte ipso ' pulvere in terram quemad-
modum fuerat, spiritu autem redeunte ad
Deum qui dederat illum.
10 ' Vanitas [h] vanissima, inquit Ecclesiastes:
omnia hæc *sunt* vanitas.
11 ' Quamobrem potius (' cùm fuerit Eccle-
siastes sapiens; præterea docuerit scientiam
populum, & appendens, scrutatusque con-
cinnaverit sententias multas:
12 Quæsiverit Ecclesiastes [i] assequi verba de-
lectabilia; & singula scripta rectè, ' verba fi-
delia,
13 Verba sapientum ' similia aculeis, & simi-

1 *Lætare, juvenis*] Hujus capitis duæ sunt partes: prior est conclusio proximè præcedentis loci de administratione Dei, usque ad versum 10. posterior, conclusio totius operis, ad studium, reverentiam, & obsequium Dei homines excitans, usque ad finem usque. Sunt autem in hac priore parte conjuncta documenta duo, quæ hoc vers. prolepticè continentur: unum, de præsente officio nostro; alterum, de eventu mortis & judicii quod subiturus est Deus: quorum prius membrum hoc versu enuntiatur, per concessionem ironicam ad juvenem fretum bona ætate sua, & in rebus istis exultantem. a Heb. *beneficiat tibi cor tuum*. b Heb. *cordis tui: sic deinceps*. *Sed cognosce*] correctio alterum documentum exponens juveni, ad revocandum eum a dissolutudine animi sui & sensuum, de quibus modò locutus est ironicè. 2 *Amove ergo*] expositio prioris documenti, qua sapiens juvenem ad bonam frugem revocat ab utili. *Indignationem*] id est, peccatum quo indignatio Dei accersitur: metonymia. quasi dicat, animo & corpore tuo peccatum, quod Deo invisum & tibi damnosum est, studiosè aversator. *Nam*] occupatio: quia excipere poterat juvenis indignum esse ut ea ætate careat juventutis bonis; respondet Schelomo, non posse de juvētute melius judicium fieri, quàm tum a principio ipsius, hoc versu, tum ab exitu, sequentibus. c Heb *auroræ ortus*. *Est vanitas*] id est, instabilis est & momento evānescens. 3 *Et recordare*] id est, studio tuo & obsequio testificator te etiam in lubrica illa ætate duci recordatione & reverentia Dei: hæc enim sola recordatio viros bonos facit. *Tantisper dum*] altera confirmatio vanitatis quæ in juventute est, ab interitu illius primùm senio, deinde morte: quorum utrumque deinceps figuratur elegantissimè. *Dies ipsius mali*] id est, dies senectutis, quæ propterea veteribus ætas mala dicta est, ut pluribus ostendit Nonius Marcellus: qua eadem ratione jūventutem Cicero bonam ætatem vocat, libro de senectute. *Quibus dicas*] id est, morosi & difficiles anni, quales sunt in senectute sunt.

4 *Tantisper dum*] id est, dum adhuc es juvenis, & frueris ætate bona. Est enim in his verbis periphrasis allegorica senectutis: qua docet sapiens senes interdiu, noctu, indesinenterq; cum difficultatibus perpetuis conflictari; quas scripturā solet cū tenebris, prosperitatem verò cum luce comparare. *Neque recurrunt*] id est, neque calamitates subinde succedunt aliæ aliis, ut in senectute fit. Hęc autem senectutis incōmoda universè dicta, hoc versu & superioris fine, minutatim sequentibus explicātur. 5 *Custodes*] id est, brachia quæ ad totius corporis custodiam data sunt, sive adhibendis bonis, sive propulsandis malis; & quibus tu juvenis fretus tantopere gloriaris. *Valentes robore*] id est, tua illa crura, quibus rectè & firmè ingrederis. d Heb. *homines roboris*. *Molitrices*] id est, dētes illi tui, quibus strenue comminuis cibum hebetabuntur, ita ut subinde recurrentibus doloribus cogaris ægrè & lentè mandere. e Heb. *minuunt*. *Obtenebrescent*] oculi. 6 *Occludenturq;*] id est, morosissimus eris, ita ut neque foris neque domi ullam delectationem capere possis, aut ex rebus quamvis jucundissimis recreari. Propterea dicit occlusum iri valvas foro, pro eo quod est, a foro abstinere & a frequentia, ubi delectationem juventus percipit. *Sonora molitione*] id est, valente illa manducatione (qua in juventute uteris) amissa, & prostrata cibi appetentia. f Heb. *sono molitionis: hypallage*. *Et surget*] id est, vel aviculæ unius garritu excitabitur, & cantum illius morosè fastidiet. *Deprimenturq;*] i. nullam cantionē aut musicam symphoniā (quæ alloqui animos humanos solet afficere, Proverb.25.20.) grato animo accipiet, sed jubebit omnia conticescere: vide historiā Barzillai 2.Sche.19.32.& seq. g Heb. *omnes filiæ cantici*. 7 *Etiam a re*] i. incedentes metuent ne in lapillum extuberantem offendant: nullum erit tam æquabile solum, ubi non metuant ab offensione & attritu pedis. *Efflorescētem*] id est, ne verè quidem ipso (quo arbores & animalia omnia lætari quodammodo & gestire videntur) ipsius fastidium avertetur; sed omnia verni temporis beneficia nihili faciet: hîc enim describitur ver ab unius arboris & animalculi exemplo, per synecdochen. *Irritam faciet*] id est, abhorrebit tuus iste animus; qui nunc istarum rerum, delectationumque est cupidissimus. *Cùm abit*] id est, cùm jam versatur in ætate decrepita, propediem moriturus, & a propinquis efferendus funere. 8 *Tantisper dum*] id est, dum adhuc commodum est & integrum; antequam tibi Deus indignatus adimat tum ornamenta in quibus exultas, tum subsidia vitæ, hoc ver. adeoque vitam ipsam, ver. sequente. *Funis argenteus*] id est, instrumenta argentea, ut sunt catenæ, lora, cingula, & similia. *Orbis aureus*] ut sunt annuli, bullæ, monilia, & cætera ejus generis. *Et frangitur*] id est, abrumpuntur commoditates tuæ ad hanc vitam pertinentes: quod synecdochicè exemplo uno figuratur. *Rota*] qua vertente haustrum in cisternam inducitur educiturque, quando profunda est. q.d. neque propinquis bonis, neque remotis utendi facultatem habiturus es. 9 *Pulvere*] id est, humano corpore: ut Gen.3.19. 10 *Vanitas*] conclusio hæc totius operis duas partes continet: unam, qua rerum omnium quæ in hac vita sunt vanitatem (ut ante) asserit, hoc versu; alteram, qua homines ad studium veritatis, reverentiam Dei, obsequium voluntatis ejus, & judicii venturi expectationem revocat. h Heb. *vanitatum: ut supr.1.2.* 11 *Quamobrem*] cùm ista omnia sint vanitas, ac proinde studium eorum vanissimum: est enim hîc transitio ad alterum documentum, ut homines vanitate missa dedant se studiis melioribus. *Cùm fuerit*] hyperbaton, quo anticipat Schelomo objectionem eorum, qui responsaturi essent se minimè teneri ut autori habeant fidem. Proponit enim Schelomo causas, cur doctrina ipsius sit accipienda: prima, quòd sapientia fuerit imbutus a Deo, ut doceret populum Dei, hoc versu; deinde, quòd in ea sapientia cognoscenda, consequendaq; laboraverit, tum sua ipsius experientia ver.12. tum aliorū documentis, maximè verò ductu ipso & autoritate Dei, ver.13. i Heb. *invenire verba delectationis, & scriptum rectitudine, verba veritatis*. 12 *Verba fidelia*] id est, certissima fide amplectenda: quorum usus & autoritas sequent. vers. demonstratur. 13 *Similia aculeis*] primus usus verbi Dei, ut stimulis agantur pii, & a naturali sua segnitie ad officium incitentur.

lia ᵃclavis ᵃinfixis [k] ad caulas; tradita ᵃa pa-
store eodem)

14 ᵃPotius inquam, ᵃex istis, fili mi, admoni-
tus esto: faciendi libros multos nullus est
finis, & lectio multorum [l] fatigationi est
carni.

15 [m] ᵃSumma rei *est*, his omnibus auditis,
DEUM IPSUM REVERERE, ET PRAE-
CEPTA EJUS OBSERVA: QUIA HOC
EST ᵃTOTUM HOMINIS.

16 Nam ᵃomne opus Deus ipse adducet in
judicium cum omni re occulta, sive bonum
sive malum.

Clavis] secundus usus, ut pii ad officium adducti in eo contineantur, circumclusi certis velut repagulis verbi Dei in Ecclesia ejus.

Infixis] id est, qui palos in terram depactos cum cratibus conjunctos tenent: ut fere faciunt opiliones in caulis suis ambulatoriis. k Heb. *domiais collectionum, id est, locis in qua congregatur pecus.* *A pastore eodem*] Christo: Joan. 10. cujus unius verbum omnibus seculis in Ecclesia est audiendum. 14 *Potius*] regressio ad institutam hortationẽ, quæ interrupta fuerat inde a principio versus undecimi. *Ex istis*] id est, hisce documentis meis instruitor potius, quàm ut incumbas cognoscendæ & explorandæ vanitati, quæ inest aliis studiis omnibus, ut seq. verba commonstrant. l Heb. *fatigatio carnis.*

m Heb. *finis.*

15 *Summa rei est*] hactenus de studiorum genere: nunc explicatur summa veri & salutaris studii, hoc & sequente versu.

Totum hominis] id est, totum in quo homo se occupare debet, & sine quo totus homo nihil est nisi vanitas. 16 *Omne opus*] id est, omnia facta, dicta, & cogitationes, quamvis occultissimas: cùm omnia sint nuda & patentia oculis ejus, Heb. 4. 13. & summo illo die ante omnium oculos aperiendi libri.

LIBER CANTI-corum.

ARGUMENTUM.

LIBER Cantici, quem Schelomo conscripsit δραματικῶς, *exponit rationem spiritualium sponsaliorum quæ placuit Christo inire cum Ecclesia in terris versante. Itaque declarat primùm sermones ultrò citróque habitos in contrahendis sponsalibus, deinde mutui amoris gravitatem & officia convenientia inter amantes verbo & facto gratulantes. Postea quia amor ille gratiosè conciliatus mera benevolentia sponsi, non rarò ab Ecclesia in terris imprudenter sponsum suum offendente prætermittitur; laborans Ecclesia de recuperanda sponsi discedentis gratia curatur a sponso, & de constantissima ipsius benevolentia confirmatur: ita communi opera se ad beatissimum illum nuptiarum diem comparant. Postremò quia non potuit matura esse Ecclesia nisi accedente gentium plenitudine, postquam de ea sermo habitus est, canticum totum mutua professione studii inter sponsum & sponsam, officiique concluditur.*

CAPUT I.

Ecclesia studio sponsi abrepta amplexum ejus expetit, odoratum nomen ejus commẽdat, & laudaturã vovet: ab indignitate sua se purgat, & sponsum advocat: quam sponsus edocens ornat factis & promissionibus: itaque gratulantes inter se celebrant alter alterum, & bona, habitationemque cõmunem suam per communionem spiritus.

1 ᵃCANTICUM canticorum, quod *est*
Schelomonis.

2 ᵃOsculetur me osculis oris sui:
ᵃnam ᵃboni *sunt* amores tui, [a] meliores ᵃvi-
no.

3 ᵃAd odoratum unguenta tua *sunt* optima;
velut unguentum, diffusum nomen tuum; id-
circò puellæ diligunt te.

4 ᵃTrahe me, post te ᵃcurremus: cùm intro-
duxerit me ᵃrex ipse ᵃin conclavia sua, exul-
tabimus & lætabimur in te, commemorabi-
mus amores tuos meliores vino; ᵃrecta *com-
memorabunt* diligentes te.

5 ᵃNigra sim, at decora sum, [b] ô Jerosolymi-

1 *Canticum canticorum*] id est, summũ & præstantissimum, vide Genes. 9. 25. Est autem hæc generalis totius libri inscriptio, libri argumentum scriptoremque exponens. Argumentum est epithalamium excellentissimum sive connubiale canticum, quo Schelomo decantavit sacram illam, augustissimam, & beatissimam desponsationem conjunctionemque Christi cum Ecclesia, quam æternus ipsius amor erga Ecclesiam conciliavit, & continet, beneficentiaque promovet; donec tandem Christus jam Ecclesiæ desponsatus secundo adventu suo sacrum illud conjugium perficiat, coagmentato & adunato totius Ecclesiæ corpore, ut sit Deus omnia in omnibus. Scriptor est Schelomo; quem non dubium est animo & cogitatione res omnes humanas & suum ipsius conjugium cum filia Parrhonis longe transcendisse: etsi ubique propè typicè de sancta illa communione locutus est. Scriptum est dramaticum, in quo colloquentes inter se personæ introducuntur sponsus, sponsa, & amici, amicæque utriusque, huic connubio gratulantes. Cæterùm toto hoc capite exponuntur duo: unum est Ecclesiæ ad Christum aspirantis & Christi amicè eam advocantis colloquium, specie amantium qui diutius ferre non possunt absentiam alter alterius, usque ad vers. 9. alterum, mutua de bonis ipsorum inter se gratulatio, inde ad finem usque. 2 *Osculetur*] hujus amantium provocationis membra sunt duo; Ecclesiæ flagrantis amore Christi, usque ad ver. 8. & Christi respondentis, Ecclesiæque demonstrantis viam perveniendi ad congressum suum, ver. 8. Sermo autem Ecclesiæ primùm patheticè studium ipsius exponit erga sponsum, usque ad versum 5. deinde apud amicas se purgat, quod invenustior, eoque sponso indigna videatur, vers. 5. & 6. postremò ardenter sponsum inclamat: quæ omnia frequentibus apostrophis conscripta grave amantis pathos affectionemque animi repræsentant. Suntque prima hæc optantis Ecclesiæ verba cum animo suo: utinam me, inquit, sponsus ille meus Christus præsens amplectatur, & junctus permaneat mihi, me nunquam deserat; sed amantissima sua conjunctione in æternum prosequatur.

Nam boni] apostrophe pathetica ad sponsum, qua Ecclesia exponit causas optati sui: nimirum quòd ex ipso mirificã suavitatẽ percipit, etiam tum cùm peregrinamur ab ipso, duobus versibus; & quòd eò fideliùs & animosius sponsum prædicatura sit, ver. 4.

Boni] id est, suaves atque salutares.

a Heb. *præ vino.* *Vino*] id est, convivio lautissimo & instructissimo, ut needochicè. 3 *Ad odoratum*] id est, odoratissimus es, & odoratissima vel nominis tui recordatio, omnibus unguentis antecellens: ac propterea non tantum mihi, sed amicis quoque meis dilectissima. 4 *Trahe me*] id est, infirmissimæ mihi vires tuas adhibe pro gratuito amore tuo, cùm nemo ad te venire possit nisi trahatur divinitus, Joan. 6. 44. *Curremus*] ego & puellæ meæ, ministerio meo, & virtute tua: quod proximè sequentia verba ostendunt. *Rex*] Christus dominus a patre constitutus & regia potestate invictaque præditus. *In conclavia sua*] in quibus omnes suos thesauros Christus asservat sponsæ. q. d. quo amplius bona domus suæ lustraverit mecum, mihique velut sponsæ crediderit ea; eò meliùs incumbemus laudationi ejus ego & amicæ meæ. *Recta commemorabunt*] id est, non meæ tantum amicæ, sed amici etiam tui sanctissimum hunc nostrum & rectissimum amorem uno ore prædicabunt. 5 *Nigra sim*] occupatio duplex, qua se purgat Ecclesia apud amicas suas, id est, singularia ipsius membra quæ se indies adjungunt Ecclesiæ, hoc modo: scio quidem adversariorum probra & criminationes quibus obruor perventuras esse ad aures vestras: sed neque sum mihi conscia, ut isti exprobrant; neque vos oportet eò animum advertere, ut a consortio sponsæ abducamini. Præterea vos quoque fortasse locum dantes infirmitati vestræ existimabitis me indignam esse quæ conveniam in manum tanti regis, quòd partim afflictionibus, partim peccatis afflictionum causis veluti torrefacta atque exusta sum: sed quoties ego animum adverto ad blandam illam compellationem sponsi, qua utitur infrà vers. 9. & sequentibus, quam idem jam nunc testificatur spiritu suo in conscientia mea; omnino statuo me neque afflictionibus neque peccatis meis ab ipso avertendam esse, imò verò gratam & jucundam fore, cùm ipse me purget ornetque lavacro regenerationis per verbũ suum. b Heb. *filiæ Jeruschalaimorum.*

tanæ,

tanæ: *similis sim c Scenitis Kedarenis, at *si-
milis *sum inhabitantibus* aulæa Schelomo-
nis.
6 *Ne respiciatis ad me, *quòd sim subnigra,
*quòd contuitus sit me sol: *quòd filii matris
meæ *accensi ira contra me * disposuerint
me custodem vinearum aliarum, *d quòd vi-
neam meam mihi non custodiverim.
7 *Indica mihi, *tu* quem diligit anima mea, u-
bi nam pascas, ubi nam cures recubare *gre-
gem* *meridie: *cur enim essem quasi exten-
dens tentorium apud greges *sociorum tu-
orum?
8 *QUANDOQUIDEM e *ignoras, ô pul-
cherrima fœminarum; f *egredere ne insi-
stas vestigiis illius gregis, & pasce *capellas
tuas *supra tabernacula aliorum *pasto-
rum.
9 *Equitio g juncto curribus Parhhonis *com-
paro te amica mea.
10 Decoræ sunt genæ tuæ *velut* *lineis lapil-
lorum, collum tuum *velut* tomicibus.
11 *Lineas aureas faciemus tibi, cum pun-
ctis argenteis.

12 *INTEREA dum rex *in accubitu suo *est*,
*nardinum edit odorem suum.
13 *Ut fasciculus myrrhinus *inter ubera mea
commorans, *est* amicus meus mihi.
14 Ut bacca *cypri in plantariis *Hhen-ge-
di, amicus meus *est* mihi.
15 *ECCE pulchra es amica mea, ecce pul-
chra es: oculi tui *sunt* *columbini.
16 *ECCE te, pulcher es dilecte mi, etiam a-
mœnus; etiam sponda nostra est *virens.
17 *Tigna domorum nostrarum sunt e cedris,
*ambulacra nostra e brutis.

[illegible] dicat, [illegible] me tam nigram & [illegible] esse quàm ullus Aethiops. Est autem in his verbis elegans [illegible]nymia, qua [illegible] observata [illegible] videatur obscu-rior.

c Heb. *tentoriis Kedarenis*: *ut Psal.* 120. 5.

Similis sum] id est, sum ornatissima & venustissima: ne Schelomo quidem cum universa gloria sua, aut comitatus ejus in aulæis degens tam gratiosus est quàm ego sum: vide 1. Reg. 10.

6 *Ne respiciatis ad me*] sed ad Christum sponsum meum [illegible] me compellentem, & suis bonis [illegible]: altera occupatio, ut modò diximus.

Quòd sim subnigra] id est, velut infuscata afflictionibus & peccatis, quæ figurantur verbis sequentibus. *Quòd contuitus*] id est, quòd oppressione vel persecutione, tanquam sole torrefacta sim; ut Matthæi 13. 6. accipitur solis appellatio. *Quòd filii*] id est, peccatum originale sive innatũ mecum inde ab utero, & in me habitans; cujus vi tum ad committendum malum, tum ad omittendum officium abrepta sum: vide psal. 51. 7. *Accensi ira*] .i. peccatum augescens & se ipsum inflammans, ut fieret summè peccans per legem acceptam a Deo: vide Rom. 7. *Disposuerunt me*] id est, quod peccatum peccans me ad colenda & observanda opera carnis tenebrarumque pertraxerit, & nunc etiam detineat plus satis; quod planè est tum ab officio meo, tum a lege mentis meæ alienum, Rom. 7. 22. Hæc [illegible] omnia rustica allegoria exponuntur, ad declarandam amplius indignitatem peccati habitantis in nobis, & præstantiam vocationis nostræ. *Quòd vineam meam*] id est, quòd ob officio meo, quamvis utili atque salutari, discesserim. d Heb. *vineam meam quòd mihi*. 7 *Indica mihi*] apostrophe Ecclesiæ ad sponsum, quasi dicat, ne putetis me aut alienis criminationibus, aut mea ipsius indignitate absterreri, quò minus accedam sponsum: ego jam ad illum converto orationem meam; inclamabo vobis præsentibus, & respondebit mihi. Sunt autem hæc verba Ecclesiæ inclamantis allegorica; quibus Christum cum pastore comparat ovili suo cibum commodum & quietem prospiciente; ut psalm. 23. itaque ostendit quàm beata sit conditio eorum qui sequuntur Christum; & contra quàm misera conditione uteretur, quàm diu in peccato vixit. *Meridie*] quo tempore ne mihi quidem capere quietem licet, nisi veniam ad te. *Cur enim essem*] ætiologia petitionis a studio ardentissimo Ecclesiæ: nolo, inquit, vel [illegible] tempus cum istis conversari; ac ne quidem præ me ferre quasi apud istos æquo animo agere possem; quo fortasse, nisi maturè responderes, mea infirmitate [illegible]. Quid enim aut honoris tibi, aut emolumenti mihi inde accederet? quapropter peto ut jam nunc indices. *Sociorum tuorum*] id est, pastorum externorum, qui nihil te attinent, sed tantùm communicant tecum pastoris specie & appellatione. 8 *Quandoquidem*] responsum Christi ad Ecclesiam, ut observatum est, 2. versu. continet autem hoc responsum, per ὑστέρωσιν primùm [illegible] sponsi de prima quæstione versus 7. in hoc versu; deinde benignam [illegible] animi sui propensissimi beneficiorumque erga Ecclesiam; ut [illegible] Christus occupationem qua Ecclesia usa est ver. 5. & 6. & transitionem [illegible] ad gratulationẽ illam mutuã. in qua secundum hujus capitis membrum consistimus. e Heb. *ignoras tibi: pleonasmus*. *Ignoras*] .i. nondum planè cognoscis sed ex parte tantùm: ac propterea amplius informari cupis. f Heb. *egredere tibi ab eundo in vestigiis*. *Egredere*] id est, ne tentorium ponito cum istis, quod [illegible] dixisti, neq; illis ratione ulla adhæreto. Sic respondet secundæ quæstionis parti. *Capellas*] fidelium gregem. *Supra tabernacula*] id est, pios supra hunc mundum evehe, & cœlestis doctrinæ alimento pasce. *Pastorum*] quos Ecclesia socios propterea vocaverat, ver. 7. 9 *Equitio juncto*] transitio ad secundum locum gratulationis mutuæ: ut observatum est in ver. 2. in qua primùm ternis versibus inter se gratulantur, deinde singulis: ac postremò quasi symphonia [illegible] communis domus præstantiam concinunt ambo, versu ultimo. Prædicat [illegible] Christus in Ecclesia dona sua, Ecclesia verò bona in Christo residentia [illegible] perveniencia. g Heb. *cum curribus*. *Comparo*] id est, similem efficio [illegible] spiritus, & verbo assero te longè amplius præstare cæteris ornamento [illegible] dignitate, quàm Parhhonis equitatum cæteris: quod beneficium ab amore sponsi in sponsam profectum, his tribus versibus explicatur: a dignitate per[illegible], præsentium ornamentorum, & ampliùs etiam eventurorum ex promissione: quæ omnia similitudine regii equitatus illustrantur. 10 *Lineis lapillorum*] quæ orientalium equitatui ferè adhibebantur: ut Judic. 8. 24. quasi dicat, quemadmodum in regali equitatu illo curules equi aureas habent ornatus [illegible], & tomices, id est, collaria pretiosissima; ita jam pretiosè instructa es. 11 *Lineas aureas*] id est; etsi jam ornatissima es, amplius te [illegible] tamen; hoc enim beneficium est patris, filii, & spiritus sancti: ideo [illegible] verbo utitur.

12 *Interea*] reciproca laudatio, quam Ecclesia canit Christo propter suavissimum odorem ejus, qui ad ipsam pervenit verbo & administratione spiritus. *In accubitu suo*] id est, in cœlis, dum Ecclesia peregrinatur a domino. *Nardinum*] id est, perfundor odoribus suavissimis, tribus versibus; quanto magis cùm patefacta vita mea revelabor cum ipso in gloria? Coloss. 3. 4. 13 *Ut fasciculus*] ὑπερβατὸν verborum ad evidentiam trajecimus, hic & sequente versu. *Inter ubera*] ut serta & coronaria odoramenta eo loco a puellis gestari solent. 14 *Cypri*] vide Plinium lib. 12. cap. 24. *Hhen-gedi*] vide Gen. 14. 7. 15 *Ecce pulchra es*] conclusio sponsi gratulabunda. *Columbini*] gratiosi, simplices, & casti, ut columbarum sunt. 16 *Ecce te*] gratulatio sponsæ, a pulchritudine sponsi, & liberorum procreatione. *Virens*] id est, fructuosa, synecdochicè. 17 *Tigna domorum*] conclusio symphoniaca sponsi & sponsæ, domum suam concelebrantium a pretio & commoditate summa. *Ambulacra*] id est, paradromides, sive ambulationes continentes, quibus sponsus & sponsa invisunt inter se. *Bruta* autem arbores interpretamur, secuti vocem Hhebraicam, quam adhuc sua ætate servatam fuisse ostendit Plinius libro 12. cap. 17.

CAPUT II.

Sponsus dignitatem suam & sponsæ prædicat: cui sponsa vicissim respondens eum laudat, eique fert accepta omnia bona sua: officia ejus erga se convivio figurat, summumque suum amorem in eum deliquio: deinde sponsi adventum ad se, vocationem suam, & promissiones amplissimas exponit quæ in Ecclesia percipiuntur Evangelii prædicatione: adeoque de communione ejus gloriatur, & præsentiam expetit usque ad promissionum complementum secundo adventu ejus.

1 *EGO *sum* *rosa Scharonis, lilium con-
vallium.
2 *Ut lilium inter spinas, ita *est* amica
mea inter filias.
3 *Ut malus inter arbores sylvæ, *ita *est* ami-
cus meus inter filios: in umbra ejus summè
desydero *ut sedeam. nam fructus ejus dul-
cis *est* palato meo.
4 *Introduxit me in locum a convivii, b *ha-
bens pro vexillo amorem erga me.
5 *Fulcite me *lagenis istis, c sustentate me
*istis malis: *nam ægra amore sum.

1 *Ego sum*] Hujus capitis partes in universum duæ sunt: una est, vox sponsi se ipsum & sponsam suam prædicantis, duobus versibus; altera, oratio sponsæ prædicantis sponsum, beneficia ejus narrantis atque invocantis ipsum usque ad finem. Prædicatio autem sponsi continet primum explicationem allegoricam præstantissimæ & suavissimæ virtutis ejus omnibus testatæ, inprimis verò Ecclesiæ per communicationem spiritus, hoc versu: deinde dignitatis quæ ab ipso ad Ecclesiam totam pervenit sequent. ver. *Rosa Scharon*] id est, odoratissima, ut rosa locis apricis gaudet estque odoratior: vide 1. Chron. 27. 29. idem judicium de sequente epitheto. 2 *Ut lilium*] id est, tam superat Ecclesia alios omnes cœtus dignitate atque præstantia, quàm lilium spinas: cæteri omnes sunt spinæ, si cum Ecclesia comparantur. 3 *Ut malus*] hæc oratio sponsæ continet primùm propositionem dignitatis sponsi & studii Ecclesiæ erga ipsum, hoc versu; deinde narrat mutua illius inter se amoris officia, usque ad versum 16. ac postremò fructum istius amoris perpetuum a sponso petit, duobus versibus ultimis. *Ita est*] nimirum fructuosissimus atq; suavissimus umbra & fructibus, ut verba sequentia explicant. *Ut sedeam*] .i. permaneam in ipso, & ipse in me; quod duo ultimi ver. exponunt. 4 *Introduxit*] narratio hæc allegorica singularia duo Christi erga Ecclesiam officia depingit: unum, vitæ & salutis allatæ subspecie convivii & curationis, usq; ad ver. [illegible] alterũ, voluptatis, pacis, & bonorum omnium ad ipsam pervenientiũ, specie verni temporis, rerumq; vernantiũ, & se quodammodo coram Ecclesia sistentiũ ad ministerium ejus, inde atq; ad ver. 16 a Heb. *vini*. b Heb. *& vexillum ejus erga me amor*. *Habens*] i. unico suo amore erga me, velut insigni ob oculos posito, animũ meũ ad se pertrahens; ut milites a duce convocantur & continentur sub signis. Sic autem hunc locum distinximus adducti aliquot veterum exemplarium fide. 5 *Fulcite me*] Ecclesiæ ad amicas verba, æstuantis amore Christi & in medio convivio velut deliquium animi ex amore patientis. Sunt autem illius in hac infirmitate adjumenta duo: unum, amicarum, ministrantium de bonis sponsi, prophetarum, apostolorum, & servorum Dei: hoc ver. alterum sponsi ipsius Christi, qui unus efficaciter curat Ecclesiam, seq. ver. *Istis*] .i. salutari potu sponsi me[illegible] c Heb. *substernite mihi*. *Istis mal.*] pomis odoratis epenu Christi: ut languentibus odoramenta ad nares apponi solent. *Nam*] id est, non desino æstuare, donec perfectè fruar congressu sponsi mei in cœlesti gloria.

6 *Sinistra*] id est, sponsus ipse manum utramque admovet ad sustentandû me in hac infirmitate mea, & in expectatione futuri illius beatissimi congressus sua virtute sustinet. Est autem hæc sustentandi forma sumpta ab antiqua ratione accumbendi in conviviis: prout veteres accumbentes, non sedentes (ut hodie) epulabantur.

7 *Adjuro*] verba sponsæ per apostrophen ad amicas, velut requiescentis in ulnis sponsi sui: quibus monet eas, ne Christo côquiescenti in amplexu ipsius ulla ratione molestę sint. Hæc autem sponsæ potius quam sponsi verba esse statuimus; tum quia sponsi non est adjurare, sed jubere pro imperio; tum quia sequentes locos omnes, qui hoc ipso argumento sunt, a sponsa pronuntiari constat; tum etiam denique, quia veterum honestas postulabat ut sponsa amicas suas compellaret, non autem sponsus: quam honestatem alibi in toto hoc libro observat Schelomo; ut contrà sponsus imperat suis amicis, infrà ver. 15.

6 ᵃSinistra ejus *est* subter caput meum, &
dextra ejus amplectitur me.
7 ᵃAdjuro vos ᵈ Jerosolymitanæ, ᵃ*emanete* cum
capreis, aut cum cervis agri: ne excitate,
neque expergefacite ᵃhunc amorem, ᵃusq;
dum voluerit.
8 ᵃVox dilecti mei *est*, ecce illum, advenit;
ᵃsaliens super istos montes, subsultans super
istos colles,
9 Similis dilectus meus capreæ, aut hinnulo
cervorum; ᵃecce illum stantem post parietem
nostrum, prospicientem e fenestris, ᵉemicantem
ex clathris.
10 ᵃProloquens amicus meus dixit mihi; ᶠsurge
amica mea, pulchra mea, & veni.
11 ᵃNam ecce, hyems transiit; pluvia prætenriit,
ᵍ abiit.
12 Florentia conspiciuntur in terra; tempus
minuritionis advenit, & vox turturis auditur
in terra nostra.
13 Ficus ipsa protulit grossulos suos, & vites
ipsæ primâ uvâ edunt odorem: surge amica
mea, pulchra mea, & veni.
14 ᵃColumba mea *degens* in fissuris istis petrę,
in latibulo ʰ prærupto, ᵃostende mihi aspectus
tuos, fac ut audiam vocem tuam:
ᵃnam vox tua suavis *est*, & aspectus tuus decens.
15 ᵃPrehendite nobis vulpes, ⁱ ᵃ vulpeculas
corrumpentes vineas; dum vineæ nostræ
ᵏ efferunt uvam primam.
16 ᵃDilectus meus meus *est*; & ego illius, ᵃqui
pascit in liliis.
17 Donec aspiraverit ᵃdies ille, & fugerint
ᵃumbræ istæ: ᵃrevertere, similis esto, dilecte
mi, capreæ aut hinnulo cervorum *currenti*
ᵃin montibus disparatis.

d Heb. *filiæ Jeruschalaimorum.* *Emanete*] i. foris versamini, ne inturbetis aut negotium facessatis sponso. Nam hoc toto capite ita loquitur sponsa, quasi convivium in prędio rustico haberetur. *Hunc amor.*] id est, sponsum quem amo unicè: metonymia. *Usque dum*] i. unquam. quasi dicat, ab omni illius offensa, & provocatione vel levissima abstinete. 8 *Vox dilecti*] alter locus narrationis de voluptate, pace, & omnibus bonis, ad quæ perlustranda & jam jam ex parte percipienda sponsus advocat sponsam suam, ut dictum est in versum 4. cujus loci partes sunt duæ, quas Christus verbo suo in Ecclesia perficit: una est, quòd Ecclesiæ bona exhibet, & velut ex hybernis peccati tempestatibus liberatam recreat, usque ad ver. 15. altera, quod per amicos administros suos depellit mala, ver. 15. Hæc autem omnia venustissimè figurantur, quasi sponsus quiescente sponsa rus profectus esset, & illa jam ad sponsi redeuntis vocem excitaretur, & exultaret gaudio. *Saliens*] i. quàm ocyssimè, ut sequentis ver. declarat comparatio. 9 *Ecce il.*] q.d. ecce dicto celerius jam astat mihi, est præsentissimus: verba autem hæc sponsæ gradatim explicant mirificum opus Christi erga se; cujus primùm vocem audit, deinde venientem prospicit, & postremò illico præsentem videt. e Heb. *efflorescentem.* *Emicant.*] i. florentissimo, jucundissimoque conspectu se exhibentem mibi; metaphora a floridis arboribus, quibuscum Christus est comparatus, sup. ver. 3. 10 *Proloquens*] prosopopœia sponsi Ecclesiam suam invitantis; non quidem ad plenum & absolutum fructum bonorum omnium, quæ asservantur in cœlis; sed ad omnia illa certissima venturi fructus documenta & pignora, quę verbo & opere per spiritum æternum cum Ecclesia voluit communicata Christus. f Heb *surge tibi, veni tibi: pleonasmus: ut Gen. 12.33. & sic infrà ver. seq. & 13.* 11 *Nam ecce*] exornatio vocationis sponsæ qua modò usus est Christus, a comparatione temporis præcedentis vocationem, & subsequentis: præcedens tempus, inquit, totum hybernum fuit atq; procellosum, quo aliena fuit a vocatione & in peccatis jacens: hoc verò ex quo vocata es tecum est virens, florens, germinans, jucundum, suave, atque fructuosum; denique animum tuum & sensus omnes amœnissimè expleturum. g Heb. *abiit sibi.*

14 *Columba mea*] i. pulcherrima, integerrima, & castissima amica mea, quæ ante jacta fundamenta mundi in sempiterno decreto ac electione Dei tanquam in rupe inaccessa & immota, delituisti, nunc etiam delitescis, & in æternum ibidē conquietura es: alterum genus allegoriæ, quo Christus compellat sponsam ad fruenda bona quæ in præsentia exhibet vocatione sua. h Heb. *præcipitii.*

Ostende mihi] id est, accede ad me, conversare mecum, confabulare, ambula côtinenter mecum, & esto integra. *Nam vox tua*] id est, tu enim Deo accepta es per gratuitam electionem eius, interventu Christi. 15 *Prehendite*] apostrophe sponsi ad amicos: qua interea dum fruitur sponsæ colloquio, jubet amicos operam dare, ut omnia tollant quæ hęreditati Ecclesiæ essent obfutura, sive doctrinæ sive morum improbitate. i Heb. *vulpes parvas.* *Vulpeculas*] q.d. ne minimis quidem parcite: omne malum, & occasionem, speciemq; mali amovete. k Heb. sunt *uva prima.* 16 *Dilectus*] conclusio superioris narrationis; qua Ecclesia primùm gloriatur de præstantissima sua communione cum Christo; deinde præsentiam illius exoptat toto curriculo hujus vitæ, donec perfectè cum ipso adunata sit in cœlis. *Qui pascit*] i. qui in satietate gaudiorum & amœnitatibus ad dexteram suam alit suos, ut pastor optimus; Psal. 23.

17 *Dies ille*] gloriosi adventus tui, quo revelabitur Ecclesia perfectè assumpta in communionem tui, & bonis tuis omnibus gloriosè perfruetur. *Umbræ istæ*] quę tantisper offusę sunt, dû Ecclesia versatur in hoc mundo. *Revertere*] i. cura ut mihi adsis quam velocissime, neque a me latum unguem discedas. *In montibus*] i. Gilhhadis, quos fluvius Jarden a reliqua Judæa disparat: ut 2. Schem. 2. 29. Horum autem montium potius quam aliorum in Judæa meminit: quia summa in illis fuit præstantia & commoditas venationis; cum nondum fuisset occupata Chamath & domus ędificata in saltu Libani, quo tempore ista a Schelomone conscripta sunt.

Caput III.

Ecclesia exponit studium suum maximum amplius prehendendi in dies & obtinendi sponsi: deinde quia de gloria sponsi confirmata est, ostendit sibi honestius & utilius esse ut hic non detineat sponsum, sed conscendentem in thalamum suum cælestem prosequatur.

1 ᵃIN cubili meo per noctes quærens eum
quem amat anima mea; quærens eum,
cùm ᵃnon invenissem eum, *dixi*,
2 ᵃJam surgam, & obibo civitatem, per vicos
& per plateas quæram eum quem diligit anima
mea; sed quærens eum ᵃ non inveni
eum.
3 ᵃInvenientibus me custodibus ᵃ qui obeunt
civitatem *dixi*, *an* eum quem diligit anima
mea vidistis?
4 Paululum prętereriveram ab illis, cùm inveni
eum quem diligit anima mea: prehendi
eum ᵃnon situra eum usque dum introduxero
eum, ᵃ in domum ᵃmatris meæ, & in conclave
genitricis meæ.
5 ᵃAdjuro vos Jerosolymitanæ, *emanete* cum
capreis, aut cum cervis agri: ne excitate,
neque expergefacite hunc amorem, usque
dum voluerit.
6 ᵃQuænam *est* illa ᵃ ᵃ quæ ascenderet ex deserto,
velut *suffumigata* ᵇ excitatis fumis; suffumigata
myrhha & thure, præstantiore
quàm omnis pulvisculus aromatarii?
7 ᵃEcce lectus ejus *præstantior est* eo qui est
Schelomoni, quem circumstant sexaginta
potentes e potentibus Jisraëlis,
8 Omnes ᶜ stringentes gladium, edocti bellum;
quisque *accinctus* gladio suo super femur
suum, a pavore singulis noctibus:
9 ᵃThoro *quem* paravit sibi rex Schelomo, ex
lignis Libani;

1 *In cubili*] Hujus narrationis partes sunt duę: una est, qua Ecclesia exponit suum studium prehendendi Christum atque possidendi, usque ad versum 6. altera, qua veluti se ipsam corrigens cupit prehendi ab ipso & manere apud ipsum, inde ad finem usque. Prioris autem summa est, Ecclesiam interdiu, noctu, domi, foris, in urbe, in agro, ubivis denique flagrare desyderio Christi, & in eo conquiescere. *Non inveniss.*] id est, non satis percipere eum præsentem pro desyderio meo: nam ad sensum nostrum & ecclesiæ ipsius interdum videtur abesse Christus aut non adesse propè; etsi re ipsa est præsentissimus. 2 *Jam surgam*] hæc omnia allegoricè humanitusque dicta sunt, pro eo quod est, quæram ex toto studio & tota facultate mea. *Non inveni*] satis ex sententia animi mei, ut suprà versu 1. 3 *Invenientibus me*] continuatio allegoriæ, pro eo quod est: in quoscunque incidebam, etiam præfectos custodiæ publicæ, non dissimulabam, neque me pudebat Christi; sed palam exponebam me ejus amore languentem esse, ut dixerat suprà 2.5.

Qui obeunt civitat.] id est, circitores, qui singulas excubias recognoscunt de nocte. 4 *Non situra*] quasi dicat, & quidem prehendi eo animo ut diverteret ad me, & permaneat apud me donec dies ille aspiraverit de quo suprà 2.17.

Matris meæ] vide infrà 7.6. 5 *Adjuro vos*] propositio Ecclesiæ obtinendi sponsi consortium, ne qua illi fiat molestia, ut suprà 2.7. 6 *Quænam est*] alterum præter me? altera pars, qua Ecclesia veluti sermonem corrigens quo usa fuerat versu 4. lustratis bonis sponsi sui dicit; quid? an facerem ut ille apud me diverteret, ac non ego potius laborarem ut conveniam in domum ipsius cui omnia sunt instructissima odoratissimaque, & thalamus ipse longe gloriosior omni gloria Schelomonis. Quam ob rem gloriam hanc Christi, & ipsius spiritualis thalami, ubi Ecclesia conquiescit cum Christo, commendat allegoricè tum ab odore, hoc versu; tum a securitate, pretio, & ornatu, sequentibus.

a Heb. *ascendens.* *Quæ ascenderet*] id est, certa fide extra se & supra totum mundum inanissimum pietatis efferretur ad Christum, suavitate odorum ipsius & ornamentorum delectata? b Heb. *elationibus fumi.*

7 *Ecce*] amplificatio dignitatis quæ inest cubili Christi & Ecclesiæ, per comparationem cubilis Schelomonis, qua se ipsam Ecclesia ad officium excitat. c Heb. *prehendentes.* 9 *Thoro*] id est, thalamo conjugali, virente (ut dixit suprà 1.16.) atque fœcundo: nam hoc propriè Hhebraica vox designatur.

10 Cujus columnas fecit argenteas, cujus
ſtratum aureum, cujus ſtragula purpurea;
cujus [d] interiora *quaſi* pavimentata amore,
°a puellis [e] Jeroſolymitanis.
11 °Prodite, & ſpectate puellæ Tzijonis re-
gem Schelomonem; cum corona quam [f] cu-
ravit ei mater ejus die ſponſaliorum ejus, &
die lætitiæ [g] animi ejus.

d Heb. medium pavimentatum.
10 *A puellis*] id eſt, quæ omnis plumario opere & phrygionico acu pinxerunt Jeroſolymitanæ.
e Heb. *Jeruſchalaimarum*.
11 *Prodite*] id eſt, obſervate & animadvertite: planè videbitis gloriam hanc Schelomonis nihil eſſe ad ſponſi mei gloriam. f Heb. *coronavit*. g Heb. *cordis*.

Caput IIII.

Chriſtus Eccleſiæ perfectionem laudat: & velut amore illius abreptus poſt quam exclamavit, celebrat ſuavitatem ſermonum, ornamentorum, fidei, officiorum, & fructuum ejus. Quamobrem Eccleſia agnoſcens quicquid boni habet, a Chriſto in ſe perfectum eſſe, amplius ipſum celebrat, & ſibi adeſſe petit ac benefacere: quod Chriſtus ex parte annuit.

1 °Ecce pulchra es, amica mea, ecce pul-
chra es, °oculi tui columbini præ °crine
tuo: pilus tuus, °ut gregis caprarum
°quæ detondent de monte Gilhhadis.
2 Dentes tui ſimiles gregi °æquarum *pecudum*,
cùm aſcendunt ex lavacro; °quæ omnes [a] è
gemelliparis *ſunt*, in quibus °nulla *eſt* orba:
3 Velut filum dibaphum labia tua, & ſermo
tuus decens; °velut fragmen malogranati
°utrumq; temporum tuorum præ crine tuo:
4 °Simile turri Davidis collum tuum, ædifica-
tæ ad °armaria: de qua millena ſcuta pen-
dent, omnes umbones °potentum:
5 °Duo ubera tua ſimilia *ſunt* duobus hinnu-
lis gemellis capreæ, °paſcentibus inter lilia.
6 Donec aſpiraverit °dies ille, & fugerint iſtæ
umbræ; [b] °ibo ad montem hunc myrrhæ &
collem thuris.
7 °Tota pulchra, amica mea (id eſt, °vitio
nullo exiſtente in te.)
8 °Mecum inde a Libano, °ô ſponſa, mecum
inde a Libano venies; cõtemplaberis a ver-
tice Amani, a vertice °Scheniris & Chermo-
nis, e luſtris leonum, e montibus pardorum.
9 °Rapis animum meum, ſoror mea ſponſa:
rapis animum meum uno *aſpectu* oculorum
tuorum, uno torque [c] a faucibus tuis.
10 Quàm pulchri *ſunt* amores tui, ſoror mea
ſponſa, quàm boni ſunt amores tui, °præſtan-
tiores vino; & odor unguentorum tuorum
præſtantior omnibus aromatis:
11 °Favum ſtillant labia tua, ô ſponſa, mel &
lac ſubſunt linguæ tuæ; & odor veſtium tua-
rum *eſt* velut odor Libani.
12 °Ut hortus clauſus es, ſoror mea ſponſa: ut
°ſcaturigo clauſa, fons obſignatus.
13 °Propagines tuæ *ſunt* mali punicæ, tan-
quam pomarii: cum fructu rerum pretioſa-
rum, °cypri cum nardis,
14 Nardus & crocus, calamus odoratus, & cin-
namomum, cum omnigenis arboribus [d] thu-
riferis; myrrha & °ſantali, cum omnibus
°præſtantiſsimis aromatum.
15 °O Fons hortorum, putee aquarum °vi-
ventium; & fluentium ſuprà quàm Libani,
16 °Evigila Aquilo, & veni Auſter, °perfla
hortum meum, °perfluãt *aquæ* aromata ejus:
°veniat amicus meus in hortum ſuum, °ut
comedat fructum rerum pretioſarum ſuarũ.
17 °Ingressus hortum meum, ſoror mea
ſponſa, °decerpo myrrham meam cum a-
romatibus meis: comedo favum meum cum
melle meo, bibo vinum meum cum lacte
meo: comedite amici; bibite & inebriamini
dilecti.

1 *Ecce*] Hoc toto capite continentur duo: unum eſt reſpõſum Chriſti Eccleſiã ſponſam ſuam celebrantis, uſque ad verſum 15. alterum eſt oratio Eccleſiæ omnia bona ſua ferentis accepta Chriſto, & præſentiſsimã illius opem porrò implorantis cũ reſponſione Chriſti, tribus verſibus ultimis. Chriſti autem reſponſum continet primùm deſcriptionem ſingularem & allegoricam membrorum Eccleſiæ, uſque ad verſ. 6. deinde verò Chriſtus amorem ſuum erga Eccleſiam, & promiſſiones officiaque amoris explicat: poſtremò ad laudes Eccleſiæ revertitur, inde a verſ. 9. *Oculi tui*] deſcriptio ſingularis pulchritudinis, quam generatim Eccleſiæ ipſe modò dixit, ab enumeratione partium: vide ſuprà 1.15. *Crine tuo*] id eſt, crine tuo modeſtè & pudicè compoſito, & reducto procul ab oculis; non autem projecto & laſcivè extuberante, quod impudicarum eſt. *Ut gregis*] id eſt, comptiſsimus & nitidiſsimus, prout eſt in capris bene paſtis & curatis. *Quæ detondent de monte*] id eſt, virgulta decerpunt loco ſibi opportuniſsimo.

2 *Æquarum pecudum*] dentium laus triplex ſignificatur: prima eſt, omnium inter ſe æqualitas; ſecunda, nitor; tertia, perfectus & abſolutus numerus duobus ordinibus dentium inter ſe reſpondentibus. *Quæ omnes e gemellip.*] id eſt, tam ſimiles inter ſe & convenientes ſuperior dens quiſque cum inferiore ſuo, quàm fieri convenit inter gemellos; quemadmodum etiam utitur infrà verſ. 5. in comparatione uberum. a Heb. *gemellipararum*. *Nulla eſt orba*] id eſt, nullus dens deſyderatur in ſuo ordine, ut cùm gemelliparæ ovi cuique ſui adſunt agni. 3 *Velut filum*] pro eo quod eſt, labia ſunt tibi parva atque rubentia. *Velut fragmen*] id eſt, roſeo colore eſt. *Utrumq; temporum*] cum genis ſubjacentibus, quæ pari & conveniente rubore decoratæ ſunt: ſynecdoche. 4 *Simile*] id eſt, collo es rectiſsimo, venuſtiſsimo, & rebus pretioſis inſtructiſsimo; ſicut eſt turris illa eminentiſsima Jeruſchalaimorum, quæ a Davide extructa fuit in clivo Millo ahh pro armamentario, ad atrium cuſtodiæ: vide Nechem. 3.19. & 25. *Armaria*] ubi appendebantur arma acuta, polita, atque comparata ad uſum neceſſarios: quod compoſitio vocis Hebrææ ſonat, & ſequentia verba interpretantur. *Potentum*] id eſt, ducum imperium habentiũ in regis copias; ut 2. Sche. 23. & Nechemiæ 3.16. 5 *Duo ubera*] id eſt, ſunt ſimillima inter ſe & pleniſſima, quaſi hinnuli optimo loco paſti. Hæc autem omnia hactenus de venuſtate & elegantia Eccleſiæ dicta, universè denotant eam eſſe abſolutiſsimam & perfectiſſimam, ut concluditur ver. 7. neque dubium eſt quin idem de omnibus membris inde ab uberibus uſque ad imos talos analogicè ſit intelligendum: præterea non dubitamus, quin ut ſingulis membris Eccleſiæ ſuæ ſunt functiones, ita ſingularia hæc membrorum attributa ſigillatim accõmodari poſsint: ſed non fuit conſilii noſtri in his excutiendis minutatim operam cõſumere, ne aut pauciora quàm debentur afferamus, aut plura ingrediamur quàm promiſimus. *Paſcentibus inter lilia*] vide ſuprà 2.16. 6 *Dies ille*] quo conſummabuntur nuptiæ: vide ſuprà 2.17. Continentur autem his tribus verſibus promiſsiones Chriſti reſpondentes ad poſtulata Eccleſiæ, ſuprà 3. Pollicetur enim Chriſtus primùm præſentiam ſuam in Eccleſia quamdiu peregrinamur a domino, deinde illo tempore tranſacto pollicetur ſe perducturum Eccleſiam in domum ſuam, ver. 8. & 9. b Heb. *ibo mihi: ut* Gen. 12.1. *Ibo ad montem*] id eſt, Hieruſalem cœleſtẽ in cœlum, ubi jam recepti ſunt amici qui me colunt, & quorum officia mihi ſunt odoratiſsima.

7 *Tota pulchra*] altera promiſsio ſanctificationis per ſpiritum, hoc ver. & vitæ æternæ, ſequente. *Vitio nullo*] q. d. cùm effecero ut ab omni peccato & labe peccati liberata ſummã tuam pulchritudinẽ perfectionemq; conſequaris, & te hoc pacto ad beatum illum nuptiarum diem comparavero; tum demum te aſſumpturus ſum.

8 *Mecum*] id eſt, totam te colligam, nemo peribit ex manibus meis; ſed ex omnibus tuis finibus quamvis remotiſsimis recipiam te, & a periculoſiſsima feriſſimaque hujus mundi colluvie vindicabo. *O ſponſa*] hîc primùm nomine iſto appellatur, ratione diei illius beatiſsimi qui nuptiis a ſponſo dictus eſt: quemadmodum etiam ſoror ſequente verſ. intimæ neceſsitudinis & germanitatis nomine. *Scheniris &*] vide Deut 3.9. Schenirem autem hîc propriè vocat Chermonis partem quam Emoræi obtinuerant.

9 *Rapis*] regreſsio pathetica ad laudes Eccleſiæ ſpecie hominis in amorem ſummum exardeſcentis: qua ſimul atque Chriſtus graviſsimis acclamationibus adumbravit amorem ſuum, duobus verſibus figurate exponit ſuavitatem orationis ornamentorum, fidei, officiorum, & fructuum ejus, uſque ad verſum decimum quintum. c Heb. *a collulis tuis.* ὑποκορισμῶς. 10 *Præſtantiores vino*] ut ſuprà Eccleſia prædicaverat de ſponſo 1.2. 11 *Favum*] hoc eſt, mellitiſsima eſt oratio tua, & odor jucundiſsimus. 12 *Ut hortus clauſus*] id eſt, optima fide caſtam conſervas te mihi, & tuos fructus integros; qui fructus allegoricè duobus ſequentibus verſibus exponuntur. *Scaturigo*] id eſt, conceptaculum ſalutaris illius doctrinæ, qua omnes mei agri ſive horti partes, areolæ, & plantæ irrigantur; & quod nemini extero pervium eſt, quia nemo ingreditur illûc niſi per me. 13 *Propagines tuæ*] id eſt, plantæ omnes tuæ ſunt pretioſiſsimæ. *Cypri cum nardis*] vide ſuprà 1.14. d Heb. *thuris*. 14 *Santali, cum*] ut Numerorum 24.6. *Præſtantiſſimis aromatum*] vide Exod. 30.23. 15 *O fons*] altera pars capitis, qua Eccleſia modeſtiſsimè accipiens quæ ipſi attribuit Chriſtus ſupr. verſ. 12. & ſequentibus, oſtendit ipſum omnis boni autorem eſſe, & amplius benedici petit præſentia ejus. quaſi dicat, quid ergo, ô Chriſte quo alio nomine ſignificare poſsim, infinitos illos theſauros ſapientiæ & intelligentiæ, plenitudinemque deitatis quæ in te habitat corporaliter? quòd ſcaturiginem & fontem me vocas, agnoſco me fontis uſum præſtare meis: verùm tu ille es cui fontis, putei, aquarum perennium, aëris, omnis denique vitæ & ſalutis nomen attribuendum eſt: imò verò tu fons ille es, ego tantùm rigo ex fonte tuo; tu puteus ex quo haurio, tu aqua perennis, tu aër vivificus; ego cibum, potum, omnia denique de manu tua dono accipio: quamobrem peto ut porrò imploranti fidem tuam adjumento ſis præſentia tua. *Viventium & fluentium*] id eſt, perennium & abundantiſsimarum: quibus verbis figuratur infinita omnibus numeris beneficentia Chriſti. 16 *Evigila Aquilo*] id eſt, tu qui aëris uſum præſtas ad fœcundandum hortum tuum, & veluti ventorum percuſſu aërem perpurgas, tempeſtateſque ſerenas & pluvioſas efficis pro commoditate horti tui. *Perfla hortum*] id eſt, quaſi perflando effice quod mihi ex uſu eſſe videris: petitio accommodata ad poſteriorem comparationem ventorum cum Chriſto, per ὑςέρωσιν. *Perfluant aquæ aromata*] nimirum aquæ illæ viventes tui fontis & putei, de quo verſu 15. petitio reſpiciens ad priorem comparationem: utraque autem proximis verbis nudè explicatur. *Veniat amicus meus*] id eſt, accedat & habitet in me, ut promiſerat Chriſtus ſuprà verſu 6. *Ut comedat*] id eſt, ut cum ſponſa ſua convivetur, quod illa deſyderaverat ſuprà 3.4. nam hîc quoque, ut in cœlis, hortus tuus eſt, ait illa. 17 *Ingreſſus hortum*] excuſatio ſponſi, cur non ſtatim & omnino votis Eccleſiæ reſpondeat, nimirum quòd adhuc ipſi tempus eſt reſidendi in cœlis cum myriadibus angelorum & ſpiritibus juſtorum conſecratorum, donec advenerit juſtus nuptiarum dies. *Decerpo*] id eſt, comparo ſanctis locum, & tranſeuntes ad me excipio amãtiſsimè in cœleſti gloria. Hunc autem verſum ad ſuperiora pertinere res ipſa loquitur.

Caput

Caput V.

Ecclesia, Christi a se discessum suis peccatis acceptum ferens, offensionem suam narrat & pœnas meritas: opem piorum omnium implorat ad studium suum erga ipsum communi opera exponendum: sponsum describit & locum quo recepit se, ac seipsam in fide confirmat.

1 ' EGo 'dormivi, licet animo meo vigilante; cùm voci dilecti mei pulsantis, ' aperi mihi soror mea, amica mea, columba
mea, integra mea; nam 'caput meum oppletum est rore, capilli mei aspersionibus [a] nocturnis:
2 ' *Respondi*, exui tunicam meam, quomodo
induerem eam? lavi pedes meos, quomodo
inquinarem eos?
3 ' Dilectus meus demittebat manum suam 'a
foramine, cùm visceribus meis frementibus
in me,
4 Surrexi ego ad aperiendum dilecto meo; '&
manus meæ stillarunt [b] myrrhinum, digitique mei myrrhinum liquidum 'in manubriis
seræ.
5 ' Aperui ego dilecto meo, sed dilectus meus
subducens se præterierat: exanimata sum
propter [c] colloquium ejus: quæsivi eum, sed
non inveni eum; inclamavi eum, sed non
respondit mihi.
6 ' Invenientes me custodes qui obeunt civitatem percusserunt me, vulnerarunt me; abstulerunt carbasum meum a me custodes
murorum.
7 ' Adjuro vos [d] Jerosolymitanæ; si inveniatis dilectum meum, ' quid indicaretis ei? ægram amore me esse.
8 ' QUID *est* dilecto tuo præ *alio* dilecto, ô
pulcherrima [e] fœminarum? quid *est* dilecto
tuo præ *alio* dilecto, quòd ita adjuras nos?
9 ' DILECTUS meus [f] candore & rubore,
' vexillarius est e myriade.
10 Caput ejus, ' insigne aurum, purgatissimú;
capilli ejus crispi, nigri ut corvus:
11 Oculi ejus ' ut columbarum, ' juxta alveos
aquarum; ' loti in ipso lacte, ' siti insitione:
12 Genæ ejus ' similes areolæ [g] aromaticæ,
adultis plantis [h] unguentariis; labia ejus ' liliis stillantia [i] myrrhinum liquidum.
13 ' Manibus ejus *insunt* orbes aurei insiti beryllo thalassio: ' *est* visceribus ejus nitor eboris tecti sapphiris.
14 Crura ejus *sunt* columnæ marmoreæ innixæ ' stylobatis auri purgatissimi; aspectus
ejus ut Libanicarum, lectissimus ut cedrorum illius.
15 ' Palatum ejus [k] dulcissimum *est*, denique
' totus *est* [l] desyderatissimus; hic *est* dilectus
meus, & hic amicus meus, ô Jerosolymitanæ.
16 ' Quò abiit dilectus tuus, ô pulcherrima
fœminarum? quò se vertit dilectus tuus, ut
quæramus eum tecum?
17 DILECTUS meus ' [m] descendens *abiit*
' in hortum suum, ad areolas [n] aromaticas; ' ut
pascat in hortis, colligatque lilia.
18 ' Ego sum dilecti mei, & dilectus meus
meus *est*, qui pascit in liliis.

1 *Ego dormivi*] Hujus capitis, quod dramaticum est, summæ partes sunt duæ: una est, lamentatio Ecclesiæ se ipsam incusantis de officio non satis diligenter convenienterque in sponsum præstito, usque ad versum 7. altera est confabulatio sponsæ cum puellis amicis suis; quibus consulentibus Ecclesia respōdet de cōditione sponsi sui, habitatione, & mutua inter ipsos cōmunicatione, inde ad finē usque.

Dormivi] id est, torpebam sanè velut somno oppressa fide, minimè vero extincta. Continet autem hæc narratio primùm cōfessionem delicti, quatuor versibus; deinde calamitatum quæ ex delicto evenerunt, duobus sequentibus.

Aperi mihi] sermo Christi ad Ecclesiam accedentis, cujus commemoratione Ecclesia amplificat indignitatem facti sui: tam blandè (inquit) compellavit me, tam gratiosè, tam honorificè, denique tam sollicitè, quàm si sua res, ac non potius mea ageretur. *Caput meum*] id est, nullum malum aut incommodum defugi, quin susceperim propter te. a Heb. *noctis*. 2 *Respondi*] id est, disceptavi cum animo meo, titubavi fide, & præpedita infirmitate mea ita sum cunctata, quasi non potuissem sine frigoris damno, aut sordium incommodo aperire fores: denique stulta pluris feci tam exiguum incommodum in fungendo officio meo, quàm tot mala & incommoda, quæ sponsus propter me voluntariè susceperat. 3 *Dilectus meus*] id est, hoc responso audito desistebat, & recipiebat se: humanitus dicta. *A foramine*] nimirum seræ, quo aperiuntur fores. *Visceribus meis*] id est, pœnitentia adducta, & resipiscens cum animo meo. 4 *Et manus meæ*] secundus locus pertinens ad amplificandam indignitatem, nimirum quòd Christus foribus vestigia odorata adventus sui nihilominus impressit, ut excitaret & afficeret segnem Ecclesiam. quasi dicat, ita perfudit fores meas copiosè benedictione sua & odore Evangelii, ut illarum ipsarum tactu perfunderer, & revocarer ad cogitationem indigni facinoris mei. b Heb. *myrrham, & digiti mei myrrham transeuntem: metonymia.* *In manubriis*] id est, quòd sponsus eò infuderat sua injecta manu. 5 *Aperui ego dilecto*] explicatio malorum quæ segnescenti Ecclesiæ comparata sunt: quorum primum est quòd sponsus se ad tempus subducit; secundum, quòd Ecclesia veluti exanimatur propter culpam suam discedente sponso, nec statim se iterum exhibente, hoc versu; tertium, quòd eo absente multa mala Ecclesiæ laboranti obveniunt, sequent. vers. c Heb. *loqui*. 6 *Invenientes me*] id est, omnes infesti fuerunt mihi, etiam illi a quibus fueram custodienda: ut suprà 3.3. 7 *Adjuro vos*] altera pars capitis, dialogismus Ecclesiæ cum puellis amicis suis, ut suprà 2.7. qua postquam confessa est Ecclesia ardentissimum amorem suum, occasionem capiunt puellæ rogandi Ecclesiam primùm de sponso versu 8. & sequent. respondetur: deinde verò de loco, vers. 16. ad quæ sigillatim Ecclesia respondet. d Heb. *filiæ Jeruschalaimorum: sic infrà ver. 15.* *Quid indicaretis*] quasi dicat, neque ego vos celo amorem meum, neque a vobis celari peto; sed potius liberè exponi a vobis, & renuntiari dilecto meo. 8 *Quid est*] prior quæstio, quid sit in sponso singulare quod tanti faciat Ecclesia. e Heb. *inter fœminas*. 9 *Dilectus meus*] descriptio sponsi allegorica, qui primùm a vivo colore describitur hoc vers. deinde a singulari membrorum enumeratione. f Heb. *candido & rubente colore*. *Vexillarius*] id est, præ omnibus nativo succo, & colore temperatissimo ac conveniente instructus est; quæ sunt indicia firmissimæ valetudinis: metaphora a re militari. 10 *Insigne aurum*] pretiosissimum & splendidissimum.

11 *Columbarum*] ut supra 1.15. *Juxta alveos*] id est, columbarum lautissimarum: periphrasis. *Loti*] id est, quorū album est lacteum, & nitens albedine. *Siti*] id est, tam convenientes & apti suis foraminibus, ut insitivæ gemmæ in annulorum palis. 12 *Similes areolæ*] id est, florentes barba convenientissima & odoratissima. g Heb. *aromatis*. h Heb. *unguentarum*. *Liliis*] id est, odoratissima, & tam decore eminētia quàm liliorum labra. i Heb. *myrrham transeuntem: ut supra ver. 4.* 13 *Manibus ejus*] insunt ei omnia pretiosissima & splendidissima. *Est visceribus ejus*] hoc est, pectus ejus, adeoque corpus totū cultum est pretiosissimè & convenientissimè: metonymia. 14 *Stylobatis*] id est pedibus, qui stylobatarum usum tibiis exhibent. 15 *Palatum ejus*] id est, sermo: metonymicè. k Heb. *dulcedines*. *Totus est desyderia*] ut psalm. 45.3. l Heb. *desyderabilia*. 16 *Quò abiit*] secunda quæstio puellarum, ut diximus in versum 7. 17 *Descendens abiit*] figurata est locutio genere eclipseos synecdochico, quod frequentari in scripturis sæpè monuimus. Utitur autem hoc genere loquendi sponsa, rationem habens puellarum quibuscum agebat; quia omni ex parte declivia erant Jeruschalaima: itaque ad hortos suos venientes oportebat descendere. m Heb. *descendit*. *In hortum suum*] de quo suprà 4.6. & 17. n Heb. *aromatis*. *Ut pascat*] id est, convivetur, quod dixerat suprà 4.17. 18 *Ego sum dilecti mei*] conclusio epiphonematica totius sermonis ad puellas, similis ei quæ habetur suprà 2.16. qua profitetur Ecclesia se, quicquid accidat aut dicatur, studio constante esse erga sponsum suum, & de illius erga se studio magis ac magis confirmari; atque hoc pacto alit & auget desyderium suum. Hos autem tres postremos versus quia cum superiore argumento & nihil cum sequentibus commune habent, in hoc caput retulimus.

Caput VI.

Christus perhibens studio Ecclesiæ suæ testimonium, prædicat pulchritudinem spiritualem ejus spectatam & confessam omnibus: desyderium nuptiarum quo tenetur explicat; eamq; confirmat primùm vocatione, deinde bonorum quæ ipsi credidit celebratione, ac postremò promissione præsentiæ ac beneficentiæ suæ erga illam usque ad optatissimum nuptiarum diem.

1 ' PULCHRA es, amica mea, ' ut Tirtza;
decora ' ut Jeruschalaima; ' terrifica, ut
vexillationes.
2 ‖ ' Adverte oculos tuos ex adverso mei, ' ut
illi efferant me: ' pilus tuus *est* ut gregis ca-

1 *Pulchra es*] Hujus capitis (quo anxiam ac velut dissonantem Ecclesiam confirmat sponsus) tres sunt præcipuæ partes: prima est, qua sponsus laborantem & ingemiscentem de culpa sua sponsam cōsolatur, & confirmat sibi tam acceptam esse, quàm antè unquam fuerit, usque ad versum 8. secunda est, qua sponsus narrat desyderium suum de conficiēdis nuptiis, ver. 8. tertia, qua animum suum studiumque erga ecclesiam exponit, donec advenerit nuptiarum dies, a vers. 9. ad finem usque. Quod autem dicit, pulchra es, ita accipiendum est: ne existimes, ô sponsa, excidisse decorem illum tuum, aut me ab amicitia tua defecisse propter præcedens incommodum: non sum ita fastidiosus, ut istius nevi nomine te deformatam judicem: cum tu jam satis abluisti lachrymis & resipiscentia tua: quamobrem quod dixeram suprà 4.2. & sequentibus, idem etiam nunc confirmo, speciem tuam mihi esse acceptissimam. *Ut Tirtza*] oppidum amœnissimum in finibus Jisraëlitarum ad Euphratem situm, ubi propterea disrupto regno Jarobhham cōstituit regiam, ut legitur 1. Reg. 14.17. *Ut Jeruschalaima*] olim longè clarissima urbium orientis, ut ait Plinius lib. 5. cap. 14. *Terrifica*] id est, inexpugnata virtute & fide, ut infrà vers. 7. ‖ *Supr. 4.* 2 *Adverte*] confirmantis & erigentis verba, quasi dicat, jubeo te bono animo esse, & fide certa ad me respicere. Hæc autem verba ita accipimus, quia vox Hhebræa communem avertendi & advertendi significationem habet: hæc autem ex versu 10. comprobatur. *Ut illi efferant*] id est, ut consolationem & gloriam percipiam ex fide tua: nam Christus ex dolore Ecclesiæ contristatur, lætitia verò pariter afficitur. *Pilus tuus*] id est, constans est pulchritudo tua. de qua supra 4 neq; ulla infirmitate tua potest emarcescere, quia posita est tota in gratia & virtute mea.

prarum

prarum, quæ detondet e Gilhhade.
3 Dentes tui similes gregi ovium, cùm ascendunt e lavacro; quę omnes *sunt* c gemelliparis, in quibus nulla orba est:
4 Velut fragmen malogranati utrumq; temporum tuorum *est*, præ crine tuo.
5 ' Ut sexaginta *sint* reginæ & octoginta concubinæ, a puellæque innumeræ:
6 'Unicam illam columbam meam, integram meam, unicam illam 'apud matrem suam, puram illam apud genitricem suam; simulac viderint puellæ, beatam prædicabunt, reginæ & concubinæ laudabunt *dicentes*:
7 'Quæ *est* illa spectata velut aurora, pulchra ut luna, pura ut sol, terrifica ut vexillationes?
8 ' Ad hortos b putatos descenderam ad inspiciendum virentes plantas vallis; ad inspiciendum 'an floresceret vitis, germinarent mali punicæ.
9 'Nondum percipientem 'hæc, animus meus 'imposuit me curribus populi mei ingenui, *ut dicerem*,
10 'Revertere, revertere, ô c Schulammitis; revertere, revertere, ' ut spectemus te: 'Quid spectatis in illa Schulammitide? ' velut chorum Machanajimorum.
11 ' O quàm pulchri sunt pedes tui cum istis calceis, ' filia ingenui: 'ambitus femorum tuorum *sunt* velut monilia, opus manuum artificis:)
12 Umbilicus tuus *velut* crater rotundissimus; 'ne deficiat illius mixtio: *sed* venter tuus *sit ut* acervus tritici sepitus liliis.
13 || Duo ubera tua similia *sunt* duobus hinnulis, gemellis capreæ:
14 Collum tuum simile turri ' eburneæ, oculi tui ' piscinis d artificiosissimis ad portam

5 *Ut sexaginta*] amplificatio pulchritudinis Ecclesiæ per hypothesin amplissimam: etiamsi multæ reginæ, concubinæq; & innumerus comitatus esset, non tantum eò adæquarent te, sed etiam ipsæ ultro palmam tibi cederent, tribus versibus.
a Heb. *puellarum non sit numerus*.
6 *Unicam*] electam ex omnibus populis, & mihi charissimam. *Apud matrem suam*] id est, quæ dum adhuc in terra hæret necdum convenit in domum sponsi sui, omnino adhæret matri suæ, Jerusalem cœlesti: atque hoc pacto circumfulget tanta gloria, ut apud mundum sit in admiratione propter donum & præstantiam spiritualem suam: ut Deut. 4.6. vide inf. 7.6.
7 *Quæ est*] confessio amplitudinis quæ est in Ecclesia, per gradationem elegantissimam.
8 *Ad hortos*] secunda pars, qua sponsus Ecclesiam consolans ostendit se non fastidio aut indignatione discessisse; sed potius ingente studio quo tenebatur perficiendi sanctissimas illas nuptias profectum esse, ut de tempore illarum cognosceret. Quod autem hortum putatum hoc loco reddimus, eo adducimur ipsius Hhebræi nominis notatione, & sequentium verbórum convenientia: nam nucum quidem interpretantur Hhebræi, quia non invenitur alibi, ne quid non dicerent; sed nulla fuit causa cur hortus nucum potius quàm pomorum diceretur, & hoc pacto a nativa radicis significatione discederent. b Heb. *putationis vel tonsionis: quia ineunte vere purgantur, collucantur, & aptantur pomaria ad commodiorem fructum*. *An floresceret*] id est, adventaret tempus indictum nuptiis, cujus hæc forent indicia; ut ostendit sponsa infrà 7.3. quam eandem rationem servavit Christus Matth. 24.32. 9 *Nondum*] tertia pars, qua exponit sponsus quid consilii ceperit, postquam animadvertit nondum advenisse tempus illud sponsarum nuptiarum. *Hæc*] nimirum florescere vitem, germinare malum punicam, & tempus adventare. *Imposuit me*] id est, fecit ut quàm celerrimè consilium caperem recurrendi ad te cum amicis & comitatu meo, qui populus ingenuus est & voluntarius: ut Psal. 110.3. 10 *Revertere*] hic sermo Christi ad Ecclesiam tria complectitur; primùm, vocationem Ecclesiæ, hoc versu; deinde descriptionem formæ & elegantiæ, inde ad 18. postremò promissionem de præstandis officiis erga amicam, donec nuptiæ consummentur, duobus ultimis. Vocatio autem hîc repręsentatur specie hominis e longinquo contendentis voce, quàm potest maximè: ut errantem revocet verbo. c Heb. *id est, reddita perfectissima, ex verbo Dei & vocatione*. *Ut spectemus*] ego & amici, superiore versu. *Quid spectatis*] apostrophe ad amicos; quos interrogando excitat sponsus, ut amplitudinis gloriæ, quæ in Ecclesia est, spectatores sint & testes. *Velut Chorum*] subjectio, sive amicorum ad sponsum, sive (quod magis probamus) ipsius sponsi ad sponsam suam: videtis, inquit, quàm gloriosa & quàm spectato fortiq; comitatu stipata sit Ecclesia. Planè cùm hanc turbã occursantem mihi conspicio; videre mihi videor lætum illum diem, quo Jisraëlitæ revertentes ad Davidem maximo gaudio & lætitia omnium exceperunt eum Machanajimis, & gratiosè ab eo excepti sunt: vide historiam 2. Schem. 19 Potest quidem Hhebraica vox reddi appellative, verùm hoc cum Scholomonis scopo & superioribus exemplis convenientius esse judicamus. 11 *O quàm pulchri*] gratulatio sponsi ad sponsam propiùs accedentem, continens descriptionem illius ab imo ad summum, usque ad versum 16. *Filia ingenui*] id est, puella nobilissima & generosissima. *Ambitus femor.*] periphrasis cinguli, quod sponsę gestare solent quàm maximè pretiosum. 12 *Ne deficiat*] pathetica amantis exclamatio, accõmodata similitudini crateris: quasi dicat, utinam nunquam macrescas, vel exhauriaris. *Ut acervus*] .i. fructuosissimus & pariter, & odoratissimus. || *Sup*. 4.5. 14 *Eburnea*] .i. albissimæ & nitidissimæ. *Piscinis artific.*] .i. lucidissimis atq; clarissimis; ut sint piscinæ Jerosolymitanæ, quæ omnes secundum portam gregis factæ sunt. Dicitur autem porta gregis frequentissima, quia illa una simul aditum patefaciebat ad tria Jeruschalaimorum oppida, & ad templum ipsum domumq; Davidis, in eaq; habebatur forum maximum, ut observatum est Nechemjæ 3.1. d Heb. *cum artificio factis*.

e frequentissimam: nasus tuus similis ' turri Libani spectanti f versus Damascum.
15 ' *Quod in* capite tuo impositum est tibi, simile *est* coccineo, & vitta capitis tui similis *est* purpuræ: ' Rex alligaretur suis ambulacris.
16 'Quàm pulchra es & quàm amœna, ô amor, in deliciis istis.
17 ' Illa statura tua similis *est* palmæ, & ' ubera tua botris.
18 'Dico, ' conscendam palmam, prehendam palmites ejus: ' eruntque jam ubera tua sicut botri vitis, & odor nasi tui sicut poma;
19 Palatumque tuum 'ut vinum *odoris* optimi, g movens se amantissimè rectissimeque; ' efficiens ut loquantur labia dormientium.

e Heb. *filiam multorum*.
Turri Libani] ædificatæ in domo saltus Libani, de qua 1. Reg. 7.2.
f Heb. *faciem Damasci*.
15 *Quod in capite*] id est, mitra tua, ejusque redimicula.
Rex alligaretur] q.d. nullus est rex tanta gloria præditus, qui aspectu tuæ istius gloriæ expleri posset; sed confixus & stupens ad aspectum ejus perpetuò videndi tui desyderio tanquam vinctus teneretur: tanti gloriam tuam præ sua & totius mundi gloria faceret. 16 *Quàm pulchra*] regressio ad exclamationem patheticam versus undecimi, concludens summam esse pulchritudinem sponsę, ex superiore enumeratione partium: & tu (inquit) pulchra es, & ornamenta tua. 17 *Illa statuta mea*] id est, corpore es valentissimo atque rectissimo. *Ubera tua*] quasi dicat, mammas geris venustissimas, ut sunt botri densis acinis. 18 *Dico*] tertius locus sermonis Christi, ut diximus ver. 10. continens tum promissionem officiorum quæ Christus Ecclesię interea exhibiturus est, tum effectorum quæ ipse Christus ex Ecclesia percepturus. Est autẽ noëma in hoc verbo, pro eo quod est, promitto tibi & quod promitto perficiam. *Conscendam*] .i. versabor tecum, purgabo te, & singulares fructus recognoscam ac percipiam ex te; quemodmodum in palmis curantur palmites, qui ex ramis palmarum prodeuntes, flores germinaque ad fructum proferunt: de palmis, earumq; palmitibus vide Plinium lib. 13. cap. 4. *Eruntq; jam*] altera pars promissionis, de effectis præsentiæ & benignitatis Christi erga Ecclesiam suam: hac mea præsentia, inquit, jam jam futurum est ut vegeta sis tota, odora, grata, & omnibus qui ad te accedent salutaris facundiã tuã: quæ omnia humanitus uberibus, vultui, & palato certis comparationibus tribuuntur. 19 *Ut vinum*] id est, odoratissimum, suavissimum, & sopitos sensus excitans pura administratione verbi.
g Heb. *unus ad amores, ad rectitudines: ut Prover. 23. 31. Est autem prius nomen amorũ euphoniæ causa truncatum postrema litera per apocopem: ut 2. Reg. 11. 19. & Psal. 144. 2. & infrà 7. 6.* *Efficiens ut loquantur*] hyperbolica locutio, si spectes similitudinem; sed tamen verissima, si prædicationem Evangelii (quod est verbum vitę & incorruptum salutis semen) consyderabimus.

CAPUT VII.

Ecclesia audito sponsi erga se studio, se committit ei: vicissim quærit signa futurarum nuptiarum, earumq; diem exoptat: amicas officii admonet: ardentissimum suum amorem in sponsum exponit, & ab illo in perpetuum redamari petit.

1 ' EGO dilecti mei *sum*, ' quandoquidem erga me *est* appetitus ejus.
2 'Age, dilecte mi, 'prodeamus rus; pernoctemus ' ad cypros.
3 a Surgentes adeamus vineas, videamus an floreat vitis, an aperiat se prima uva, germi-

1 *Ego dilecti mei*] Ecclesia his duobus capitibus pro facultate sua Christo par pari referens, studiũ suum flagrantissimũ explicat erga optatissimum illum nuptiarum diem. Quamobrem hoc capite continentur duo: primùm enim Ecclesia universè animum suum erga sponsum explicat, versu 1. deinde (quia hujus Ecclesiæ subjacentis Christo membra sunt duo, plenitudinis Judæorum, & plenitudinis gentium omnium) exponit vetus Ecclesia se jam tum fuisse in maxima expectatione sponsi, & officia sua exhibere, ad finem usque capitis: de altera autem quæ posita est in plenitudine omnium gentiũ, agetur sequent. capite. *Quandoquidem*] .i. quandoquidem tantum est studium dilecti mei erga me, ut me aversantem dilexerit prior, aberrantem revocaverit, offendenti condonaverit, certatimque sua beneficia in me contulerit, se denique ipsum mihi tradiderit, quod superiore capite ostendit; non possum non esse illius. Hæc verba totius Ecclesiæ adjungentis se Christo Capiti suo. 2 *Age*] his verbis Ecclesia vetus (quæ jam tum florebat Schelomonis temporibus) per Apostrophen sponsum suum invitat primùm ad observandum communi studio tempus venturum connubii, duobus versibus: quia hæc semper fuit certissima piorum nota, ut multis locis exponit Apostolus: deinde bona sua omnia addicit sponso, ver. 4. ac postremò se ipsam præ gravitate amoris sui, inde ad finem usque. *Prodeamus rus*] quasi dicat, noli, quæso, solus & seorsim a me studium in cognoscendo optato illo tempore consumere, ut suprà dixisti 6.8. sed communem operam eo conferamus, cùm æquè studiosa sim matrimonii istius consequendi. *Pernoctemus*] quasi dicat, nolo ampliùs imparata offendi, ut suprà 5. tædet me & pudet oscitationis meæ: meum est vigilare tecum, & noctes æquè ac dies observare signa gloriosi adventus tui. *Ad cypros*] cognituri videlicet an floreant, ut sequente versu: vide suprà c. 8.
a Heb. *surgamus ad vineas*.

Dena

3 *Ubi datura*].i. quo tempore & quibus signis certissimè percipietur instare nuptiarum diem, quo perfecto amore perfectè adunabimur Christo.

4 *Amabiles*]secunda pars orationis sponsæ, qua sua omnia addicit Christo; & nominatim ostendit se interea temporis omnia munera, flores, odoramenta, sertaque coronaria comparare in nuptiarum diem.

Secundum ostia].i. etiam ea quibus vestibula domorum & aditus insterni solent diebus nuptialibus.

5 *O si quis*]tertia pars, in qua primùm optatū suum exponit Ecclesia, duob. ver. deinde socias admonet ne sibi cum sponso versanti impedimento sint, ver. 7. & 8. postremò vehementiam sui amoris ostēdit cum petitione.

Ut fratrem]id est, germanum mihi esse atque domesticum, ut jamjam tuo amplexu & colloquio frui possem quàm familiarissimè.

nent mali punicæ: ᵃubi datura sum amores
meos tibi.
4 ᵃAmabiles istos flores edentes odorem, &
ᵃsecundum ostia nostra omnes pretiosos
fructus, recentes simul ac veteres: *quos* dilecte mi, repono tibi.
5 ᵃO *si* quis daret te ᵃut fratrem *esse* mihi, sugentem ubera matris meæ: inveniens te
foris oscularer te, ᵇ ᵃetiam non contemnerer ego.
6 ᵃDeducerem te, intròducerem te in domum
ᵃmatris meæ, ᵃquæ docet me: ᵃbibendum darem tibi de vino aromatite, de succo malogranatorum.
7 ᵃSinistra ejus sub capite meo, & dextera ejus amplexante me,
8 Adjuro vos ᶜ Jerosolymitanæ; quid excitaretis, aut quid expergefaceretis hunc amorem, usque dum voluerit?
9 ᵃQuæ *est* illa quæ ᵃascendat ex ipso deserto,
associatura se dilecto suo? ᵃsub ipsa malo expergefacio te, ubi enixa est te ᵃmater tua, ubi enixa est *quæ* peperit te.
10 ᵃImpone me ut sigillum ᵈ animo tuo, ut sigillum brachio tuo: nam fortis *est* ut mors amor, ᵃdurus ut sepulchrum zelus, prunæ ejus prunæ *sunt*, ignisque ᵃflammæ divinæ.
11 ᵃAquæ multæ non possent extinguere hunc
amorem, ne flumina quidem inundarent eum; si daret quis omnem substantiam domus suæ pro hoc amore, ᵉplanè contemneretur.

b Heb. *etiam non contemnerent me.* *Etiam non*].i. libera essem tot ludificationibus & contumeliis, quibus tantisper impii me exagitant dum dies ille advenerit. 6 *Deducerem te*].i. hic ipse dies nuptiarum esset: periphrasis. *Matris meæ*].i. universalis Ecclesiæ: quæ tota assurgens in corpus unum, ut virgo casta, sistetur domino gloriosa, Ephe. 5. 27. Hoc autem ut melius intelligatur, ita habendum est: Hhebræi unum aliquod totum appellant patrem vel matrem, partes verò nominant filios vel filias. Ecclesia autem in scriptura utroque modo consyderanda est; nimirum aut universè, aut ex parte. Universalis autem Ecclesia similiter consyderatur duobus modis: nam modò continetur Ecclesiæ nomine Christus cum electis suis omnibus, quæ propterea mater quoque sponsi appellatur ver. 9. & Ecclesia soror, sup. 4. 9. & infrà 8. 1. modò electi tantum, ut hoc loco, sup. 3. 4. & 6. 6 & aliis consimilibus (quæ eadem distinctio in Novo quoque Testamento servatur, ubi Ecclesia cum capite suo ferè appellatur Christus, 1. Cor. 12. 12. & Ephe. 3. 4. id est, Christus, ut patres dixerunt, mysticus: seorsim verò a Christo, appellatur Ecclesia Christi aut corpus ipsius) Ex parte verò quoties consyderatur Ecclesia, aut temporibus distinguitur, aut locis: a temporibus summa distinctio est, ut altera dicatur vetus ante adventum Christi; altera nova, ex quo Christus disjecta maceria effecit ovile unum. Utraque autem Christi soror est, velut ejusdem matris filia ex electione Dei. *Quæ docet me*].i. instituit & informat in omni pietate, officioque maximè erga te. *Bibendum darem*].i. exciperem te hilarissimè: metaphora a convivio. 7 *Sinistra ejus*] apostrophe ad socias, qua informātur quàm religiosè cavere sibi debeant ab omni offensione sponsi, ut suprà 3. 5. c Heb. *filiæ Jeruschalamorum*. 9 *Quæ est illa*] expositio summi amoris quo Ecclesia prosequitur sponsum, per comparationem: an fuit (inquit illa) unquam sponsa, quæ tantos labores perferret, tantaque pericula susciperet ad consequendum dilectum suum? Hæc igitur sunt illa pignora meæ voluntatis erga te, quòd fide superavi omnes difficultates, ut pervenirem usque in domicilium tuum cœleste, de quo Heb. 12. 22. *Ascendat ex*].i. veterem hominem deponat, abnegans se & mundum ipsum totum, qui desertum & solitudo in scriptura dicitur: ut Jeschahh 40. 3. *Sub ipsa*].i. in ipsa Jerusalem cœlesti, ac velut in cunis & cubili tuo. *Mater tua*] vide suprà in versum 6. 10 *Impone*]petitio patheticè interjecta illi expositioni amoris quæ cœpta est superiore vers. quasi dicat Ecclesia, vicissim serto me in animo tuo, in oculis, in manibus, &c. ut monilia pectori, & annuli digitis apponuntur. d Heb. *cordi*. *Durus*].i. vehementissimus, invictissimus, & ardentissimus: ut sequentis versus comparationes ostendunt. *Flammæ divinæ*].i maximæ, quam Deus potentissima sua luce spiritus in perpetuum duraturam accendit. 11 *Aquæ multæ*].i. adeò firmus est amor, ut neque vi ulla, neque fraude & promissionibus expugnari possit. e Heb. *contemnendo contemnerent illum.*

Caput VIII.

Ecclesia vetus deliberat de vocatione gentium, & partem lætitiæ suæ collocat in cooptatione ejus: Christus studium suum unicum erga Ecclesiam exponit, & prædicari ab ea cupit: quod accipiens Ecclesia, vicissim præsentiam & opem illius implorat.

1 *Soror nobis est*] Hujus capitis loci sunt tres: primus, quo Ecclesia vetus agit de cooptatione gentium in eandem gratiam & conditionem per Christum, tribus versibus; secundus, quo Christus suum erga Ecclesiam utramque commune studium exponit, duobus alteris; postremus, quo Ecclesia præsens implorat sponsi fidem & se committit ei, ver. ult. Cur autem Ecclesiam hanc nostram ex gentibus collectam sororem nominet, vide supra 7. 6.

Nobis].i. mihi & tibi, o sponse.

1 ᵃSoror ᵃ nobis *est* ᵃparva, cui nondum
sunt ubera: ᵃquid faciemus sorori nostræ
ᵃdie quo sermo fiet de ea?
2 ᵃCùm murus fuerit *ædificandus*, ædificabimus in eo ᵃpalatium argenteum: cùm autem janua erit *munienda*, circummuniemus eam tabulato cedrino.
3 ᵃMe existente *velut* muro, & uberibus meis velut turribus; tunc fuero, in oculis ejus ᵃpropè consecuta pacem.
4 ᵃVinea est Schelomoni in ᵃ loco ferace:
locat vineam suam custodibus, quisque affert pro fructu ejus ᵃmillenos *siclos* argenti.
5 Vineæ quæ mea *est*, ᵃapud me *permanent*;
milleni illi ᵃtui Schelomo, etiam ducenteni
sicli custodientium fructum ejus.
6 ᵃO quæ habitas ᵃin istis hortis, ᵇ ᵃsociis attendentibus ad vocem tuam prædica me.
7 ᶜ ᵃAccurre, dilecte mi, ᵃ & ᵈ similis esto
capreæ aut hinnulo cervorum, *qui versaris* ᵃin
montibus aromatum.

Parva]videlicet immatura ante plenitudinem temporum: Gal. 4. quod sequentium verborum epexegesis docet. *Quid faciemus*]cùm ego administrando, tum etiam tu dando efficaciter incrementum, & augendo benedictionibus.
Die quo].i. cùm mysterium illud sacri connubii a temporibus æternis tacitum, ex imperio æterni Dei omnibus gentibus declarabitur; ut fide adjungantur tibi: ut Rom. 16. 25. 2 *Cùm murus*]subjectio ad præcedentem quæstionem, qua inter se statuunt Christus & Ecclesia quid sint facturi in illa temporum plenitudine, per novam allegoriam, duobus ver. sensus est, quo tempore cooptabitur Ecclesia gentium (quæ angustiis Jeruschalaimorum finibus præ multitudine capi non poterit, Jescha. 49. 20. & Zecarjæ 2. 8) erit inducenda nova civitatis forma, & dirruto muro mediano meo novus quasi murus & novæ portæ ad ampliandam civitatem curandæ: qua propter nos communem operam in hac Ecclesiæ ædificatione consumemus. Significatur enim civitas appellatione muri & portæ synecdochicè, ut alibi in scriptura passim. *Palatium*].i. regiam pretiosissimam, & magnificentissimam, ut sit domus magni regis, prout vocatur Psal. 48. 3. 3 *Me existente*].i. cùm ego adunato gentium cœtu in civitatem unam cum illis coaluero, tum bonam partem desyderii mei fuero consecuta: nam propè erit tempus, quo in communionem perfectam pacis recipiar adventu sponsi, ut nuptiæ consummentur.
Propè consecuta pacem].i. non procul abero ab illa tranquillitate animi & felicitate, de qua nunc laboro tantopere; jam videbor mihi in limine ejus versari: nam illi dies ultimi passim appellantur. 4 *Vinea est*]secundus locus, oratio sponsi: qua primùm ostendit quàm pretiosa sit ipsi Ecclesia per comparationem vineæ, duobus versibus; deinde ipsam ad prædicationem sui Evangelii excitat, ver. 6. Est autem hoc comparationis argumentum: ne rex quidem ipse (ut vineam habeat feracissimam vini generosissimi) eam aut ipse potest colere, aut totum illius fructum percipere; sed colendam aliis locat, & aliquid iis de proventu tenetur attribuere, hoc versu: Ego verò, inquit sponsus, neque aliis colendam loco, neque mihi quicquam de ea detrahi sinam; adeò sum illius zelotypus; sed oculi mei semper versantur in ea, versu seq. a Heb. *domino multitudinis* vini. *Millenos*].i. permagnum quidem fructum reddit Schelomoni (numerus certus pro incerto) sed aliquam sibi reservat partem, utpote ducentenos siclos. Est enim hæc oratio ἀνανταπόδοτος, cujus membrum posterius recipiendum est ex seq. ver. 5 *Apud me*]videlicet fructus, i. illius ne tantillum quidem alienari sino, aut aliena voluntate administrari. *Tui*].i. quos tu ex vinea tua percipis, eos ego ipse conficio ex vinea mea, & amplius multo: apostrophe sponsi gloriosa ad Schelomonem.
6 *O quæ*]apostrophe ad Ecclesiam versantem in terris & peregrinantem a domino, ut dictum est in versum 4. *In istis*].i. singulis Ecclesiis, quas studio singulari Christus ipse excolit. b Heb. *socios attendentes ad vocem tuam: fac audire me.*
Sociis].i. coram omnibus hominibus in terra conversantibus, qui vivere nolent ut porci & canes; sed doctrinæ salutari animum advertere. c Heb. *fuge*. 7 *Accurre*]cōclusio, qua Ecclesia accipiens mandatū sponsi de prædicādo ipsius nomine, præsentiā ipsius implorat ad ducendū atq; regendū se. q. d. certū est mihi facere quod jubes; sed tu ipse adesto & dato quæ jubes, promissaq; perficere glorioso adventu tuo festinato. *Et similis*]ut sup. 2. 17. d Heb. *similis esto tibi*. *In montib.*].i. in cœlis, ut sup. 4. 6. similis conclusio, ut Apoc. 22. 20. etiam veni Domine Jesu. Amen.

TERTIAE PARTIS BIBLIORUM FINIS.

πάντοτε δόξα Θεῷ.

BIBLIORUM

PARS QUARTA,

id est,

PROPHETICI LIBRI OMNES, numero xvi. Latini recèns ex Hebræo facti, brevibusq; Scholiis ad verborum interpretationem rerumq; methodum pertinentibus illustrati ab IMMANUELE TREMELLIO & FRANCISCO JUNIO.

LONDINI,
Typis Henrici Midletoni,
M.D.LXXXV.

AUTORES IIII TOMI.

Jeſchahhja
Jirmeja
Jechezkel
Danijel
Hoſchehha
Joël
Hhamos
Hhobadja
Jona
Mica
Nachum
Chabakkuk
Tzephanja
Chaggai
Zecarja
Maleaci.

¶ ILLUSTRISSIMO PRINCIPI ET POTENTISSIMO DOMINO, DOMINO GVILHELMO, LANDGRAVIO HASSIAE, COMITI in Catzenelbogen, Dietz, Zigenheim, & Nidda, &c.

Gratiam & pacem a Deo Patre & Domino
Jesu Christo.

ANNUS *jam sextus agitur*, PRINCEPS *Illustrissime, ex quo in noviam Testamenti veteris translationem Deo autore & duce incubuimus. Cujus laboris & lucubrationis nostræ specimen aliquod in publicum edidimus; ut nostram in Deum fidem, in Ecclesiam officium, in omnes studium probaremus: aut testatum certè faceremus animum Christianum nostrum, si qui fortè Censores tam duri ac morosi offenderentur qui improbare possent quod per Christum confidimus Domino probatum esse. Neque verò dubitamus quin illius laboris nostri qui in lucem jam antè prodiit partem aliquam delibaveris C. T. & pro ea pietate ac peritia quam gratiosè voluit communicatam Dominus, interpretationem nostram cum præcedentibus aliis comparaveris. Ac illa quidem interpretatione nonnihil adjumenti pro modulo nostro afferre viris bonis omnino voluimus: attulisse & agnoscunt quidam, & nos citra jactationem omnem confidimus in Domino; etsi non quantum debetur rerum cælestium & divinarum amplitudini, sed quantum tenuitas nostra ad rei tantæ illustrationem potuit optima fide, non mediocri diligentia, reverentiaq; maxima comparatare. Planè quid præstiterimus & novit Dominus, & boni permulti sentiunt, & T. C. facillimè potest judicare in hoc scriptorum genere exercitatissima:* ἁμέραι δ' ἐπίλοιποι μάρτυρες σοφώτατοι, *ut ait Pindarus. Cùm autem bonam elaboratæ illius nostræ lucubrationis partem princeps Illustrissimus piæ memoriæ* FRIDERICUS PALATINUS *Elector, partemq; illustrissimus illustrissimi parentis filius* D. JOANNES CASIMIRUS *Comes Palatinus, &c. sibi vindicaverint, quæ ipsorum dicatæ nominibus in conspectum publicum pervenerunt, ut subeuntes judicium bonorum omnium Ecclesiam Christi utilitate aliqua, & pios illos Principes honore afficeremus quem deberi a nobis agnoscimus: noluimus profectò, nec verò bona fide potuimus committere, ut in hoc opere nostro ac potius cultura Domini reticeretur nomen T. C. amplissimum. Te itaque Princeps illustrissime, T. C. secundum Deum appellamus, ut studium illud nostrum, operam, laborem, atque industriam fideliter in hoc argumento consumptam accipias humanitate tua, judicio probes, veritate colas, & religione tuearis. Hoc enim consilium nostrum, hæc summa voluntatis nostræ, ut Dei gloria illustretur accessione laboris nostri, ædificetur Ecclesia illius, pietas T. C. & fides in cultu Dei & veritatis sanctæ pervestigatione occupata apud omnes homines prædicetur, ac nostrum denique in T. C. studium officiumq; constantissimum innotescat. Quòd si ea humanitate quam T. C. omnibus solet exhibere hoc munus nostrum, nostrum autem? imò verò Dei opt. max acceperit, exemplo tuo futurum novimus atq; confidimus ut veritatem, quam sine cujusquam præjudicio, sine offensione, sine contentione, & sine animi (ita nos Deus amet) abalienatione exponimus, eodem animo sanctè ac religiosè amplexentur quicunque hos libros a nobis quàm accuratissimè fieri potuit recognitos & quàm simplicissimè illustratos attigerint. Nihil hîc necesse est de horum librorum autoritate & argumento agere, eaq; apud T. C. apud viros bonos, apud Ecclesiam sanctam prædicare: quorum dignitas, autoritas & majestas piis omnibus,*

&

& argumentum quoque T.C. est perspectissimum. Nostram operam ut magnopere commendemus vetat pudor, impedit officium nostrum, & avertit præstantissima illa rerum divinarum humanarumq; notitia quam T.C jam diu literarum sacrarum auditione, lectione, meditatione, & oratione adepta est. Formam & præcedentes libri ostendunt, & T.C. optimè omnium pervidebit. Quanquam in hoc opere non injuria possumus confirmare, amplius aliquid in legentium oculis emicaturum esse quàm in præcedentibus libris fuerit cognitum. Nam primùm accuratè verba simplicia & conjuncta expendimus Prophetarum omnium, eorumq; sensum pro eo ac fieri potuit interpretando expressimus: deinde verò intellectum, si quando opus esse videbatur, breviter aperuimus: tum seriem argumentorum, methodúmque concionum certam (hanc enim apprimè in his libris ducimus esse necessariam) certis compendiis explicavimus: denique omnia a nobis in hac causa eadem fide facta sunt qua nos animas nostras Deo & patri Domini nostri Jesu Christi committimus, exertoq; capite jucundissimum & optatissimum illius Domini & servatoris nostri adventum expectamus. Quæ cùm ita sint, petimus humillimè a T.C. ut nostrum hoc officium pio humanoq; studio (prout facturam confidimus) accipiat & probet: deinde a piis omnibus, ut autoritate Dei opt. max. exemplo T.C. suaq; ipsorum pietate & humanitate adducti ita de officio nostro sentiant & de labore judicent, ut pietatis in Deum (cui servimus spiritu mentis nostræ) charitatis erga fratres in Christo singularis, & communis in omnes humanitatis legibus præcspitur.

Illustrissime PRINCEPS, *Deum oramus & patrem Domini nostri Jesu Christi, a quo omnis bona donatio profluit, ut T.C. diutissimè servet incolumem, tibi adsit, te suo spiritu regat, & confirmet ad omne opus bonum, ac omni benedictionum genere exornet cumulatissimè.* AMEN.

T. C.

Servi addictissimi,

Immanuel Tremellius,
Franciscus Junius.

ARGUMENTUM.

LIBER Jeschahhjæ Prophetæ omnia prophetiarum genera complectitur quæ ad verum legis divinæ usum demonstrandum pertinent, nimirum doctrinas, redargutiones, hortationes, reprehensiones, & consolationes omnimodas; quas voluit spiritus Dei & privatim & publicè tum ad tempora ipsius tum ad sequentia, tum deniq; ad ultima (quibus exhibitus est Christus) exponere Ecclesiæ ad ædificationem ipsius. Quamobrē optimè in duo prophetiarum genera distribuitur; quarū aliæ veteres sive legales dicantur, aliæ novę & Evāgelicę. Ac veteres quidē hìc illìc Evangelicis promissionibus conspersæ sunt, quia omnes prophetiæ quotquot sunt ab orbe condito complementum suum habent in Christo, per Christum, & propter Christum: sed tamen non inconvenienter in tres classes distingui possunt. Prima est earum quę ipsi Judææ fuerunt indictæ usque ad cap. 13 secunda earum quæ exteris Judęorum hostibus in gratiam Ecclesiæ denuntiatæ sunt, etiámque ipsi Jisraëlitarum regno, usque ad cap. 29 tertia, earum quæ Judæis excidium per Babylonios venturum, captivitatem, & mala gravissima prædixerunt, adhibitis suis de regnò Christi consolationibus, usque ad caput 40. Nam tria capita historica a capite 37 cur πάρεργως fuerint posita, suo loco ostenditur. Evangelicæ verò prophetiæ partim liberationem a captivitate Babylonica, velut symbolum spiritualis liberationis nostræ, exponunt novem capitibus: deinde ad veritatem ipsam & complementū promissionū venientes, Ecclesiam Christianū informant de electione & consilio Dei, de gratuito fœdere, de perpeßionibus & gloria futura Christi, de prædicatione Evangelii, de vocatione gentium, & de communicatione beneficiorum Dei omnium cum Ecclesia Christi, ad gloriam Dei & salutem æternam illius.

CAPUT I.

Propheta contestatus cœlos & terram, verbis Dei expostulat de ingrato animo apostasiaq; populi: obdurationem exprobrat adversus multas & gravissimas calamitates quas fuerat perpessus, hypocrisim illius redarguit, exhortatur ad resipiscentiam adjectis promissionibus, scelestam optimatum vitam reprehendit; ac postremò judicium omnibus durum, bonis salutare, improbisq; exitiosum denuntiat.

1 [a] VISIO Jeschahhjæ filii Amotzi,
quā vidit de Jehuda & Jeruschalaimis; [a] temporibus Huzzijæ, Jothami, Achazi, Jechizkijæ, regum Jehudæ.
2 [a] Audite cœli, & auribus percipe terra; nam [a] Jehova loquitur: [a] filios educavi & extuli, ipsi autem [a] defecerunt a me.
3 [a] Agnoscit bos possessorem suum, & asinus præsepe [b] domini sui Jisraël [a] non agnoscit, populus meus non animadvertit.
4 [a] Ah, gens peccatrix, populus [c] gravissimus iniquitate, semen [d] maleficentissimum, filii corruptores: dereliquerunt Jehovam, spreverunt sanctum Jisraëlis, averterunt se retrorsum.
5 [a] Quamobrem quid percutimini amplius, augetis apostasiam? [a] totum [a] caput confectum

1 *Visio*] Continetur hoc versu libri totius ἐπιγραφὴ sive inscriptio, genesis: qua autor generis, & argumentū scripti, tempusq; exponuntur. Autor, ac potius scriptor nominatur Jeschahhja; de cujus parente etsi nihil certi ex scripturis cognoscere possumus, non dubium est tamen quin Jeschahhja propheta fuerit summa autoritate, ut ex 2. Reg. 19. & 2. Chr. 32. 32. & tota ipsius prophetia constat. Genus scripti demonstratur visionis nomine: est enim visio, omnis doctrina divinitus revelata; quia Deus, quibuscunq; visum est revelare, res ipsas quodammodo videndas & spectandas oculis servorum suorum exhibet ad obsignandam earum certitudinem, ut idē Propheta periphrasticè exponit infrà 2. 1. & describit cap. 6. Argumentum est de consilio, voluntate, & administratione Dei ad populum ipsius pertinente & Ecclesiam totam Christi, de qua luculentissimè Jeschahhja concionatus est. Nam etsi hic illic prophetiæ de populis regnisq; exteris insertæ sunt, Assyriis, Babyloniis, Aegyptiis, Moabitis, Hhammonitis, Edomæis, Palæstinis, Tyriis, Tzidoniis, Samaritanis, Græcis, Romanis, omnibus deniq; impiis Ecclesiæ Dei adversantibus; tamen hæc omnia propterea de Jehuda & Jeruschalaimis dicuntur enuntiari, quia ad historiam Ecclesiæ pertinēt; cujus tam interfuit adversarios Dei & suos pessundari potentia regni Dei, quàm se ab illorum impetu & tyrannide vindicari. Tempus quo prophetavit, quam fuerit diuturnum, ex nomine quatuor regum satis indicatur: nam (ut missum faciamus quod a Judæis traditur Prophetam hunc impeprio Menaschis serra dissectum esse, & vestigiis tantùm scripturæ sacræ insistamus) si ab ultimo Huzzijæ regis anno infrà 6. 1. dicamus prophetasse, usque ad 15. Jechizkijæ, quo Babylonios legatos ad eum missos fuisse est credibile, 2. Reg. 20. 12. non potuit minus annis quadraginta quinq; prophetasse: amplius utrum prophetaverit (quod tamen vero similius est) nihil possumus certò statuere. Duo hìc nobis dicenda restant: unum, de universo ordine prophetiarum; alterum, de quinq; primis capitibus hujus prophetiæ. Ad ordinem quod attinet, certum est neque prophetas, neque sacerdotes (per quos prophetiæ in sacrarium relatæ sunt) semper habuisse temporum rationē; sed tamen si capitum seriem observabimus usq; ad 40. comperiemus ferè sua tempora prophetiis attributa esse ex ordine: inde ad finem usque, non illud fortè quo prophetiæ dictæ sunt; sed argumenti ipsius tempus observatum esse: nam primùm de instauratione veteris Ecclesiæ agitur, usque ad caput 49. deinde verò de plena restitutione Ecclesiæ per Christum, ad finem usque. Prima autem hæc capita quinque continent purorum & simplicium documentorum humani, quibus Propheta conatus est Ecclesiam benè instituere antè quàm allegaretur divinitus illius populi obcæcatio, cap. 6. a Heb. *diebus*.

2 *Audite cœli*] hujus capitis partes sunt quinque: prima est propositio, qua Deus expostulat de ingratissimo populo erga se, usque ad versum 5. secunda est redargutio, a ver. 5. usque ad ver. 16. tertia est exhortatio conjuncta promissionibus & minis, inde usque ad 21. quarta reprehensio impietatis illorum vitæ usq; ad 24. ultima conclusio prenuntians gravitatem Judiciorū Dei certa misericordia temperatam, inde ad finem usque. Hujus autē propositionis exordium est patheticum, ut Deut. 32. 1. quo propheta cœlum, terramque contestatur, quasi afficiantur verbo Dei; cum populus neque verbo, neque beneficiis, ac ne brutorum quidem exemplis revocaretur ad officium suum, duobus versibus, quibus subjicitur gravissima indignantis exclamatio ver. 4. *Jehova*] ad cujus vocem ipsa elementa, inanimaque omnia percelluntur, & obsequuntur voluntati Dei. *Filios*] sūma expostulationis: istos adoptavi (inquit Deus) pro meis, adoptatos educavi, educans ornavi & in amplissimam dignitatem evexi. *Defecerunt*] atque etiamnum deficiunt, alienatique permanent. 3 *Agnoscit*] amplificatio per comparationem brutorum animantium. b Heb. *dominorum suorum*. *Non agnoscit*] videlicet me, dominumque suum aversatur.

4 *Ah gens*] exclamatio pathetica, ut diximus in versum 2. continens gradationem elegantissimam ad exaggerandum peccatum Jisraëlitarum; quòd ita in peccatis vivant, ut amplitudine eorum prægraventur, iis velut patriis & avitis hæreant pertinacissimè, denique omnibus nervis contendant ut peccatorum moles amplius accumulent. c Heb. *gravitatis iniquitatis*. d Heb. *maleficorum*. *Dereliquerunt*] apostrophe, qua justissimam causam istius exclamationis exponit Deus a sceleribus populi; quæ similiter gradatim tribus verbis ostenduntur, & exaggerantur a natura & gratia Dei quæ illis innotuerat. Reliquerunt me, inquit, revocantem spreverunt, & opposuerunt cervicem: ut ipse Jechizkija ex Jeschahhjæ verbis docet, 2. Chron 29. 6. 5 *Quamobrem*] secunda pars, ut diximus in versum 2. qua primùm statuitur summus redargutionis sequentis & reprehensionis locus, hoc versu: deinde verò sigillatim exponitur. Increpationis summa est; non potui apud me continere vos beneficiis: qui fit ut ne castigationibus quidem asperrimis quas experti estis revocemini ad bonam frugem; sed potius certatim exardescatis in apostasiam? Hæc duo postea ordine explicantur: afflictiones, usque ad versum 10. apostasia verò ad 16. *Totum caput*] ἀλληγορία, allegoricè ostendens castigationes Judæorum per comparationem corporis humani, quæ comparatio apud Jeschahhjam est frequens. *Caput*] id est, tota administratio politica & Ecclesiastica infirmata est; & quod maximè in populo firmum esse debet, idipsum est tenuissimum.

eſt eadem ægritudine, & totum cor langui-
dum.
6 ᵃ A planta pedis uſque ad caput non eſt
in iſto *corpore* integritas; *ſed* vulnus, & livor,
ac plaga ᵉ ſanioſa: *quæ* neque comprimun-
tur, neque alligantur, *quarum* denique nul-
la emollitur oleo.
7 ᵃ Regio veſtra deſolata fuit, ᵃ civitates ve-
ſtræ exuſtæ igne: terram ipſam veſtram
coram vobis, ᵃ extranei conſumpſerunt; ᵃ quin
etiam ita deſolata eſt, ut *ſolet* ſubverſione
extraneorum:
8 ᵃ Et reliqua facta eſt filia Tzijonis, ut tugu-
rium in vinea, ut tegillum in cucumerario;
ᵃ ut civitas obſeſſa.
9 ᵃ Niſi Jehova exercituum reliquos feciſſet
nobis ſuperſtites, utcunque paucos; ut Se-
domum eſſemus, Hhamoræ ſimiles eſſe-
mus.
10 ᵃ Audite verbum Jehovæ, ᵃ ductores Sedo-
mi: auribus percipite ᵃ doctrinam Dei no-
ſtri, popule Hhamoræ.
11 ᵃ Quorſum mihi multitudo ſacrificiorum
veſtrorum, dicit Jehova? ᵃ Satur ſum holo-
cauſtis arietum, & adipe pinguium: & ſan-
guine juvencorum, agnorumque & hir-
corum non delector.
12 Quòd advenitis ᵃ ut compareatis ᵃ in con-
ſpectu meo; quis quæſivit hoc a manu ve-
ſtra, ut ᵃ conculcetis atria mea?
13 Ne pergitote offerre ᵃ munus vanitatis, ſuf-
fitus abhominationi *eſt* mihi: novilunio, &
ſabbatho convocare convocationem (ᵃ non
poſſum *ferre* iniquitatem) denique ᵃ inter-
dicti die;
14 ᵃ Novilunia veſtra, & ſtatas ferias ve-
ſtras ᵃ odit anima mea: ſunt mihi ᶠ laborioſæ;
defeſſus ſum ferendo.
15 Propterea ᵃ expandentibus vobis manus
veſtras, occulto oculos meos a vobis; e-
tiam cùm utimini multa oratione, non ex-
audio: ᵃ manus veſtræ ᵍ cædibus plenæ
ſunt.
16 ᵃ Lavate vos, purificate vos, amovete ma-
lignitatem actionum veſtrarum ᵃ ex adver-
ſo oculorum meorum; deſinite malefacere.
17 ᵃ Diſcite benefacere, quærite ᵃ jus; erigi-
te oppreſſum, jus dicite pupillo, ſuſcipite
cauſam viduæ.
18 ᵃ Venite ᵃ jam, & ᵃ diſceptemus, inquit
Jehova: ᵃ ſi fuerint peccata veſtra ᵃ velut di-
bapha, ᵃ tanquam nix exalbeſcent; ſi rubra
fuerint velut coccineum, ſimilia lanæ e-
runt.
19 Si acquieſcetis ut audiatis, bono hujus
terræ ᵃ fruemini.
20 Sin autem renuatis atque rebelletis, ᵃ gla-
dio conſumemini: nam ᵃ os Jehovæ lo-
cutum eſt:
21 ᵃ Quomodo effecta eſt meretrix urbs fide-
lis? & pleniſſima jure, in qua juſtitia ᵃ per-
noctabat, ea nunc homicidarum *plena*
eſt?
22 ᵃ Argentum tuum ʰ abiit in ſcorias, me-
rum tuum inſpurcatum eſt aqua.
23 Principes tui contumaces & ᵃ ſocii furum;
unuſquiſque ᵃ amat munus, & ſectatur retri-
butiones: pupillo non dicunt jus, & cauſa
viduæ non pervenit ad eos.
24 ᵃ Propterea, dictum ᵃ domini Jehovæ exerci-
tuum, robuſti *Dei* Jiſraëlis: Eheu, ᵃ conſola-
tionem capiam, de hoſtibus meis, & ultio-
nem ſumam de inimicis meis.

6 *A planta pedis*] Id eſt, in toto regno nihil eſt integrum: ſcatent vulneribus, livore, & pure omnia; atque ejuſmodi quæ neque gravibus medicamentis curari, neque ſuavibus unguentis mitigari poſſint.
e Heb. *humida*.
7 *Regio*] explicatio ſuperioris allegoriç, docens quam miſer antè fuerit ſtatus procerum & populi in regno Judæorum.
Civitates] videlicet invadente Chazaële Rege Syriæ, & Joaſcho rege Jiſraëlitarum, 2. Reg. 12. & 14. & 2. Chro. 25.
Extranei] Chazaël Rex Syriæ temporibus Joaſchi, 2. Reg. 12. 18. & Joaſch rex Jiſraëlis temporibus Amatzjæ, 2. Reg. 14. & 2. Chron. 25.
Quin etiam] id eſt, neque tantùm externis bellis, ſed etiam inteſtinis motibus ab ipſis domeſticis attrita eſt; idque tam graviter quà fuiſſent ſaturi extranei. hoc enim primùm a Hhazhalja cœptum eſt, 2. Reg. 11. deinde perfectum a conjuratis contra Joaſchum & Amatzjam, 2. Reg. 12. & ſequentibus & 2. Chron. 24 & 25.

15 *Expandentibus vobis*] id eſt, in veſtris difficultatibus inclamantes a verſoq; ut qui non tantum indigni eſtis; ſed etiam imparati, illotis & cruentis manibus accedit is.
Manus veſtræ] nimirum quas expanditis me verſus, quaſi dicat, vos adhuc madetis ſanguine & cædibus, omnique peccatorum genere circumfluitis, cum accedit is me. quamobrem non eſt cur ſperetis exaudiri a me, niſi vos ipſos ab iſta impuritate repurgetis; quod ſeq. verſus docent: ſynecdoche.
g Heb. *ſanguinibus*.
16 *Lavate vos*] tertia pars, exhortatio, conjuncta ſuis promiſsionibus & minis, ver. 18. & duobus ſequent. Exhortationis autem ſumma eſt, primùm ſeria reſipiſcentia abſtinens a malo, hoc verſu; & ſe in bono occupans, ſequenti deinde blanda provocatio ad æquam diſceptationem cauſæ, verſiculo 18. Eſt autem primum hoc verbum metaphoricum, reſpiciens ad cruentas manus, quarum dò exprobraverat.
Ex adver.] i. ex animo & corpore veſtro, palàm & clàm: quia omnia penitus introſpicit Deus.

8 *Et reliqua facta*] id eſt, totum regnum Judææ ita exhauſtum & expilatum eſt; ut elapſo vindemiæ cuſtodiæve tempore tuguriola cuſtodum (ubi inſtrumenta ruſtica aſſervantur) exportari ſolent: quod fecerunt partim Chazaël, partim ſtipendiarii Jiſraëliæ, partim verò Joaſch rex Jiſraëlitarum; ut iiſdem capitibus, quæ modò dicta ſunt, exponitur. *Ut civitas obſeſſa*] cujus aditus, & exitus aut invius, aut periculoſiſsimus eſt. q. d. omnes regni partes, omniaque itinera diligentiſsimè fuerunt obſeſſa; cum bellis non tantum externis ſed etiã internis fluctuavit. 9 *Niſi*] amplificatio peccati Judæorum a miſericordia Dei, viam ſternens ad exprobrationem apoſtaſiæ Judæorum: acceptum, inquit, ferendũ eſt ſummæ benignitati Dei, quòd nõ abſumpti ſumus, ut Lament. 3. 22. nam niſi Deus, qui exercitus illos contra nos armaverat propter peccata noſtra, ſui nominis rationem habuiſſet: jam diu de nobis actum eſſet, ut de Sedomo & Hhamora olim, Gen. 19. Hic autem locus nominatim quidem a propheta de ſuis temporibus dictus eſt: ſed univerſè tamen ad omnia tempora pertinet, quibus Eccleſia tenetur confiteri indignitatem ſuam, & miſericordiam Dei ex gratuita electione ejus: ut Rom. 9. 29. 10 *Audite*] exprobratio apoſtaſiæ Judæorum, ut dictum eſt ſuprà in verſum 5. quos propterea graviſsimè & ſigillatim conteſtatur, hoc verſu. *Ductores Sedomi*] id eſt malitia atque ſceleribus cum Sedomitis comparandi: quibus propterea non immeritò graviſsimum excidium importaſſet Deus, niſi fuiſſet miſertus noſtri propter nomen ſuum. *Doctrinam*] quæ ſequentibus verbis exponitur, nimirum de improbitate veſtra, officio impoſterum, & conſtantia judiciorum promiſsionumque Dei. 11 *Quorſum*] occupatio graviſsima, ut Pſalmo 50. qua anticipat propheta objectionem Judæorum: quo jure (dixerit quiſpiam) apoſtatas, Sedomitas, & Hhamoræos nos vocas, qui ſacrificia, templum Dei, ſolennitates omnes, & cultum externum lege inſtitutum tam ſtudioſè obſervamus? imò verò, inquit Propheta, quid iſta ad apoſtatas pertinent? aut quid iſtis apud Deum ſe effecturos putant? Non iſta, ſed homines ipſos ſibi ſanctificari jubet Deus, & homines iſtis (ut vocant) meritis præfidentes averſatur. *Satur ſum*] id eſt, faſtidio, ἀνθρωποπαθῶς. 12 *Ut compareatis*] ex formula legis quæ habetur Exod. 23. 17. & 34. 23. *In conſpectu meo*] id eſt, non tantùm corpore, ſed etiam animo integro ſiſtatis vos & exhibeatis mihi. *Conculcetis*] tantùm; non autem animum veſtrum ſiſtatis atque offeratis mihi: quod idem propheta objicit infrà 29. 13. 13 *Munus vanitatis*] id eſt, quod vanum eſt apud me, imò verò abominationi eſt, intolerabile eſt, ut Proverb. 15. 8. & 21. 27. gradatio, quæ ſimiliter repetitur ſequente verſu. *Non poſſum ferre*] hanc videlicet iniquitatem apoſtaſiæ & animi per hypocriſin cultum Dei ſimulantis: pathetica parentheſis, evidentiſsimè exprimens affectum indignabundi & averſantis animi. *Interdicti die*] id eſt, quocunque die ab omni opere ſervili ceſſavitis ex interdicto, ſive feriæ eſſent legitimæ, ſive indictivæ, ut Joëlis 1. 14. 14 *Novilunia*] de quibus Num. 28. & 29. *Odit anima*] id eſt, odi ex animo; ἀνθρωποπαθῶς, ut ſequentia. f Heb. *laboris*.

17 *Diſcite*] id eſt, colite diſciplinam, & exercitia beneficentiæ. *Jus*] id eſt, ſinguli privatim & publicè quicquid eſt officii veſtri recognoſcite; quod proleptice dictum poſtea minutatim accommodatur officiis miſericordiæ. 18 *Venite jam*] ſecundum exhortationis membrum; ut ſi Judæi nondum reſipiſcere a peccatis didicerunt, ſaltem ex æquo diſceptantem Deum & rationes blandè ineuntem cum ipſis audiant; viciſsim ſi quid cauſæ habent, proferant ipſi, tantiſper dum placet Deo a Judicis partibus abſtinere. *Jam*] quandoquidem nondum reſipiſcitis. *Diſceptemus*] id eſt, amicè & ex æquo inter nos de cauſa conferamus, ut alter alterum patienter audiat; prout fit partibus inter ſe litigantibus & conferentibus ad tranſigendam cauſam: quod genus conteſtationis adhibet Deus ad frangendam aut evincendam hominum improbitatem, & teſtandam patientiam ac miſericordiam ſuam, ut Jirmeiæ & Micæ 6. *Si fuerint*] quaſi dicat, confirmo fore, ſi tantùm aurẽ accommodabitis, ut vero ſenſu juſtitiæ meæ & peccati veſtri afficiamini; & promitto me abliturum peccata veſtra pro miſericordia mea. *Velut dibapha*] id eſt, graviſsima & atrociſsima: comparatio eſt a colore ſanguinis, cujus dixerat plenas manus eſſe. *Tanquam nix*] id eſt, ablutis peccatis eritis albi, & puri: hypallage. Eſt autem eadem metaphora, Pſalm. 51. 9. 19 *Fruemini*] non autem fruentur & conſument extranei: ut ſuprà ver. 7. 20 *Gladio conſumemini*] vos ipſi, ac non tantùm terra veſtra exhaurietur: prout actum eſſe poſtea temporibus Achazi legimus 2. Chron. 28. *Os Jehovæ*] in lege ſua, Levit. 26. & Deut. 28. 21 *Quomodo*] quarta pars reprehenſio; quam tum demum adhibet Deus, cùm Judæi neque ad reſipiſcentiam adducti ſunt, neque ad æquam illam diſceptationem oblatam a Deo, ſuprà 18. Eſt autem tota hæc reprehenſio pathetica per comparationem temporum inter ſe: priùs (inquit) fideliter audiebant, ſapiebant, officium & jus colebant, aut denique reſipiſcebant moniti: nunc autem ut procaciſsima meretrix, aut ſceleratiſsimus quiſpiam homicida, reſipiſcentiam fugiunt perfricta fronte; monentem Deum non audiunt, ac potius prophetas revocantes moleſtant; ut de Joaſcho & Amatzja legimus, 2. Chron. 24. 20. & 25. 15. *Pernoctabat*] id eſt dies noctesque colebatur. 22 *Argentum*] allegoria exponens univerſam optimatum corruptionem & omnium ordinum, quam ſequens ver. exponit ſic Jechezkel. 22. 18. & 19. h Heb. *eſt*. 23 *Socii furum*] probatis, & participatis furtis: ut Hoſhe 6. 9. *Amat munus*] ut Exod. 23. 8. & Deut. 16. 19. 24 *Propterea*] ultima pars: qua Deus oſtendit ſe invitum tandem eò pertrahi, ut immorigeros ac ne audientes quidem & præfractos Judæos, tanquam hoſtes conjuratos, verberet, hoc verſu. quorum verberum uſus & effecta ſequentibus exponuntur. *Domini*] qui ſe prius non tantùm ut patrẽ, ſed etiam ut æqualem Judæis ſtiterat, verſu 18. nunc autẽ judicis partes aſſumit, quas æterna potentia ſua exequatur in contemptores ſui fœderis gratuiti; quò ſpectant omnia hæc Dei epitheta. *Conſolationem*] humanitus dictum; ac ſi Deus ex offenſis acceptis contriſtaretur, & levamen ex ultionibus perciperet.

25 Nam referam] expositio allegorica judicii & ultionis, quam sumpturum se dixit Deus, superiore versu subduxeram, inquit, scorias tuas, de quibus sup. ver. 5. & sequentibus; sed eas & graviores eis repetam atque impurgabo. Ut defæcem] id est, ... tanquã ... eos qui improbi sunt a probis separans, refundendo totam rempublicam velut adulterinum nummum: sic Jirmejæ 9.7. & Malachi 3.3. atque hic generalis est afflictionum effectus, quas denuntiat Deus propter duplicem usum qui deinceps exponitur.

25 * Nam referam manum meam contra te,
*ut defæcem [i] sua purgatione scorias tuas:&
amovebo [k] totum stannum tuum:
26 * Restituamque * judices tuos sicut pri-
mũ,& consiliarios tuos sicut principio;post-
modũ [l] *vocaberis civitas justa,urbs fidelis:
27 *Tzijon *judicio redimetur, & *reduces
ejus * justitia.
28 [m] *Fragmenta autem defectorum & pec-
catorum pariter; ac derelinquentium Je-
hovam,* deficient:
29 * Nam pudefient propter * lucos quos * de-
syderastis, & erubescetis propter hortos
quos * elegistis,
30 *Cùm eritis similes quercui defluenti fo-
lio suo; & similes horto,cui nulla est aqua.
31 *Eritque fortissimus quisque velut stuppa,
& opus ejus velut scintilla; * ardebuntque
ambo pariter, adeò ut nullus possit extin-
guere.

i Heb. *secundum suam purgationem.* k Heb. *omnia stanna tua.* 26 *Restituamq;*] prior usus, instauratio & reformatio totius reipub. atque Ecclesiæ, disparatis improbis, duobus versibus. *Judices tuos*] id est, summatum ordines, ad quos utraque administratio pertinet, & quibus corruptis non potest totus etiam privatorum status non esse corruptissimus. l Heb. *vocabitur tibi civitas justitiæ.* *Vocaberis*] id est, re ipsa eris, & diceris, agnosceris; ea quæ antè fuisti, supra ver. 21. 27 *Tzijon*] brevis occupatio; qua propheta docet nihil esse quod sibi propterea Ecclesia arroget, aut homines ulli: nam totum illud opus a Deo esse, qui judicio suo bonos disparat a malis, & servat propter justitiam suam. *Judicio*] illo quod denuntiavit versu 25. *Reduces*] id est, quicunque a peccatis suis revertuntur ad Deum vivum, abducti judiciorum sensu & exemplis ad resipiscentiam. *Justitia*] qua Deus justissimè præstat bona omnia quæ promisit verbo, ut Psalm. 51.16. m Heb. *fragmentum, zeugmaticè.* 28 *Fragmenta*] secundus usus contra improbos, qui hoc versu per eandem allegoriam metallorum enuntiatus, sequentibus explicatur: nam fragmenta vocat particulas & rejectamenta scoriæ, quibuscum improbi comparantur. *Deficient*] id est, conflagrabunt omnino, & gravitate ipsa divini consumentur. 29 *Nam pudef.*] ætiologia a vanitate idolorum, quibus confidunt improbi: consumentur, inquit; nam non poterunt dii ipsorum juvare ipsos. *Lucos*] diis illorum consecratos; prout legimus Huzzijæ & aliorum temporibus excelsa non amota fuisse, 2. Reg. 15.4. & 16.4. *Desyderastis*] apostropha ad populum, graviùs exprimens ipsius idolomaniam: cujusmodi Apostrophæ reperiuntur in Prophetis passim. *Elegistis*] non acquiescentes loco quẽ elegi, Deu. 12. & 2. Chro. 6.6. 30 *Cum eritis*] i. infelicissimè marcescetis & exarescetis; ut illas ipsas arbores & excelsa videtis marcescere, in quibus idola colitis. Exponit enim propheta his duobus vers. rationem qua Deus improbos perditurus est: primum, inquit, sua ipsorum infirmitate peribunt, hoc versu; deinde qui volent robore experiri cum Deo, suo robore te conficient ipsi, sequente versu. 31 *Eritq;*] id est, quisquis robore fretus reluctabitur, suo ipsius labore incendetur & conflagrabit, ut stuppa igne. *Ardebuntq;*] id est, peribit ipse cum opere suo, & suo ipsius gladio jugulabitur.

CAPUT II.

Propheta perspiciens obfirmatum populi animũ, provocat eum ad zelotypiã prænuntiata vocatione, fide, officioq; gentiũ: eum increpat vanitatis, avaritiæ & idololatriæ nomine: gravissima Dei judicia interminatur eventura in idola, & in populum, ac nominatim summos, infimos, viros & mulieres propter peccata ipsorum: pios verò & resipiscentes consolatur enuntiatis promissionibus de adventu Christi, in quo prædicit gloriosam fore Ecclesiam percepta sanctitate & vita ejus, remissione peccatorum & defensione singulari.

1 *VERBUM quod [a] visione percepit Je-
schahhja filius Amotzi,* de Jehuda &
Jeruschalaimis.
2 *Erit ergo [b] * ultimis temporibus,* *ubi* con-
stitutus fuerit mons domus Jehovæ in ver-
tice aliorum montium, & elatus supra col-
les; ut confluant ad eum omnes gentes:
3 *Eantque populi multi dicentes; venite, ut
ascendamus in montem Jehovæ, in domum
Dei Jahhakobi,ut doceat nos de viis suis,&
ambulemus in itineribus ejus: *nam Tzijo-
ne prodit doctrina,& verbum Jehovæ Jeru-
schalaimis:
4 * Qui judicem aget inter gentes, & corripi-
et populos multos: ut tundant gladios suos
in ligones,& hastas suas in falces;non attol-
lat [c] gens una in alteram gladium, * neque
discant amplius bellum.
5 *Domus Jahhakobi,[d] agite, ambulemus in
luce Jehovæ.
6 * Quandoquidem * deseris populum tuum,
domum Jahhakobi; *quia pleni sunt ab ori-
ente *malis*,& præstigiatores *sunt* ut Pelisch-
tæi: denique *natis alienigenarum acqui-
escunt;
7 *Et repleta est terra illius argento & auro,
& [e] infinitis thesauris; repletaque est terra
illius equis,& infinitis curribus;
8 *Repleta est etiam terra illius idolis; ope-
ri manuum suarum quisque incurvant se,illi
quod fecerunt digiti ipsius;
9 * Et se deprimit plebeius homo, seque de-
mittit vir præstans: *propterea ne parcito
istis.
10 *Ingredere in aliquam rupem, & abscon-
de te in ipso pulvere; propter pavorem Je-
hovæ,& propter decorem excellentiæ ejus:

2 *Erit ergo*] quasi dicat, quandoquidem superiore concione nihil effectum est apud vos, sed permanetis in peccato, propterea gentes assumet Deus: paralepsis in scripturis usitatissima.

b Heb. *in extremitate dierum.*

Ultimis temporibus] nimirum Christi adventu, & doctrina Evangelii, qua tandem revelatum est & explicatum totum consilium Dei in Christo.

Ubi constitutus] id est, ubi Ecclesia Dei prædicatione verbi ipsius velut spectanda exhibebitur & cognoscenda in oculis omnium: allegoria, qua comparat Propheta Ecclesiam Dei civitati in monte omnium editissimo positæ; unde fax Evangelii totum orbem & ipsas montium angustias perlustrare possit, ac proinde omnibus innotescere.

3 *Eantq;*] id est, accedant inde per charitatem operantem ad Deum colendum, audiendum, & obsequendum ei in Ecclesia.

1 *Verbum*] hanc inscriptionem ad tria capita pertinere constat, quibus Jeschahhja secundò Judæos docet voluntatem & judicia Dei, piosq; erigit promissionibus. Videtur autem huic concioni habendæ data esse occasio a pervicacia Judæorum, quos superior concio nihil affecerat. Quamobrem ut eos qui neque bonis allici, neq; malis absterreri a peccando poterant, alieno exẽplo provocaret; proponit Jeschahhja primùm doctrinã de Evangelica vocatione gentium, tribus ver. deinde Judæos ab exemplo illius prophetiæ provocat, ver. 5. & ne iniquè eos provocare videatur, gravissimã peccatorũ enuntiationem adhibet, a ver. 6. ad 9. tertiò ... peccati, interminatur judicia Dei severissima in populum, & idola, a ver. 9. ad 19. quæ judicia postea exornantur sigillatim usque ad caput 4. postremò conclusionem concionem elegantissima consolatione piorũ a promissionibus Dei, capite 4. a Heb. *vidit.* *De Jehuda*] nam quod vocatio gentium in ipso limine posita est, propter Judæos fiebat; ut hoc pacto, si fieri posset, adducerentur ad æmulationem: ut Deuteron. 32.21. & Rom. 10.19.

Nam] ætiologia cur gentes ad Ecclesiam tantum sibi confluendum esse profiteantur: nam (inquiunt) nusquam alibi doctrina verbumque Dei salutare exaudiri potest: tantum in Ecclesia est, & ab ea in pios omnes derivatur, prout illa est columna & stabilimentum veritatis, 1. Tim. 3.15. vide in ver. 6. 4 *Qui judicem*] .i. omnes inter se quamvis alienissimas conciliabit, adductas ad unum Deum, unam fidem, unum baptisma, unum corpus, & unum spiritum, id est, Ecclesiam unam & vocatas in unam spem vocationis suæ: Ephes. 4.4. quo argumento studebunt servare unitatem spiritus per vinculum pacis: quod hic allegoricè pro temporum ratione Jeschahhja prænuntiat. c Heb. *gens in gentem.* *Neque discant*] sed studeant paci, Ephes. 4.3. 5 *Domus*] secunda pars, exhortatio, Judæos revocans a viis suis pravis ad bene utendam præsentem lucem, ut Joan. 12.35. cui ex adverso respondet dehortatio infra 3.1. d Heb. *venite & ambulemus.* 6 *Quandoquidẽ*] reprehensio ætiologica, sive causam explicans tum superioris prophetiæ de vocatione gentium, tũ hortationis proximæ ad Judæos; qua docet propheta utriusq; causam esse positam in sceleribus illorum, & indignatione Dei ipsos propter scelera reprobante: vide Rom. 9. & 10. & 11. Enuntiatur autem hic locus per apostrophen ad Deum, velut certissimum testem & vindicem scelerum quæ inficiabantur Judæi, ad exaggerandam reprehensionem. *Deseris*] id est, jam jam præstò es, ac velut in procinctu, ut abjicias populum tuum; quod flagellis tuis (de quibus suprà capite 1.) ex parte ostendisti. *Quia pleni sunt*] quasi dicat, ex omnibus populis finitimis & circumstantibus omne genus scelerum hauserunt studiosissime, & in regione sua accumularunt: nam Syros & Mesopotamienses (quos nefariis artibus abundasse vel una historia Bilhhami docet) ab oriente esse, & Pelischtæos ab occidente docet propheta infrà 9.12. *Natis alienigen.*] id est, non acquiescunt doctrinæ & verbo Dei, quod gentes amplexaturæ sunt, suprà ver. 3. sed extera omnia præferunt simplicitati divinæ legis. 7 *Et repleta*] id est, exterorum studiis abducti non dant operam regno Dei; sed pecuniæ, opibusque & humanis viribus. e Heb. *non est finis thesauris illius: & non est finis curribus illius.* 8 *Repleta est*] id est, exteris studiis abrepti, & locupletati, sua abundantia in dedecus Dei & idololatriam abutuntur: ut Hosche 2.8. 9 *Et se*] id est, omnes sunt idololatræ, tum infima tum summa conditione homines. *Propterea*] epiphonema patheticum, quo Propheta exardescens zelo gloriæ Dei judicium ipsius severissimum in idololatras imprecatur, qui non acquieverint domui Jahhakobi, & se ad lucem Jehovæ converterint. 10 *Ingredere*] tertius locus, interminatio gravissimorum judiciorum Dei in Judæos pertinaces, & idola ipsorum. Sunt autem hujus interminationis partes duæ: una est prolepsis sive propositio summa istorum judiciorum, usque ad versum 20. altera est ἐξεργασία sive exornatio prolepseos, explicans copiosius singula ipsius membra, ὕστερον πρότερον: primùm enim judicium idolis denuntiatur, usque ad finem capitis; deinde hominibus, capite 3. Incipit autem hæc comminatio a vehementissima apostrophe ad populum; cùm Propheta per Sarcasmum, superbum & præfidentem populum exagitat certissima fiducia judiciorum Dei. quasi dicat effuge (si potes) manum horrendam Dei, aut terribilem conspectum ejus; sed non succedet: ut ostendit subjectio sequentis versus.

11 *Oculis* altis] subjectio superiorem Sarcasmum explicans,& conatus humani vanitatem: ut infrà 8.10.
f Heb. *altitudinis.*
Die illa]id est,tempore illo, quod octo sequentibus versibus exponitur: videlicet cùm in homines judicia exercebit,usque ad versum 17. & in idola ipsa,ver.18.
12 *Superbum*]epitheton eorũ qui verbo Dei non acquiescentes extera studia conquirunt,mundo hæ.ent,& idola anteponunt Deo,quod suprà exprobravit Propheta a vers.6.
Ut demittatur]prout confirmatur vers. 17.
13 *Contra omnes cedros*]id est,homines quamvis valentissimos,munitissimos,&c. quæ allegoricè quatuor versib. subjiciuntur.
Robora]ut suprà 1.30.
16 *Naves oceani*] id est, homines opulentissimos & ornatissimos,ᵉ allegoricè.
g Heb. *desyderii.*
h Heb. *altitudinis homo.*

11 *Oculis ᶠ altis homo demittetur,& depri-
metur altitudo hominum : editusque erit
Jehova solus *die illa :
12 Cùm dies erit Jehovæ exercituum contra
omnem *superbum & excelsum; & contra
omnem elatum,* ut demittatur,
13 Et* contra omnes cedros Libani celsissi-
mas & elatissimas,& contra omnia *robora
Baschanis,
14 Et contra omnes montes celsissimos, &
contra omnes colles elatissimos,
15 Et contra omnem turrim altam, & con-
tra omnem murum munitum,
16 Et contra omnes *naves oceani,& contra
omnes imagines ᵍ desyderatissimas:
17 Tunc deprimetur ʰ altus homo, & demit-
tetur celsitudo hominum; editusque erit Je-
hova solus die illo:
18 *Idolorúmque *celsitudo* penitus *transme-
abit;
19 Cùm *venient in speluncas rupium & in
hiatus pulveris : propter pavorem Jehovæ
& propter decorem excellentiæ ejus,cùm
surget ad violenter exagitandum hanc ter-
ram,
20 *Tempore illo abjiciet homo *idola ar-
gentea sua & idola aurea sua; quæ fecerunt
quisque sibi ad incurvandum se *illis*,* talpis
& vespertilionibus.
21 Ingrediendo in cavernas rupium & in sco-
pulos petrarum; propter pavorem Jeho-
væ & propter decorem excellentiæ ejus,
cùm surget ad violenter exagitandum hanc
terram.

18 *Idolorumq.*]altera pars divini judicii, ut dictum est in versum 11. *Transmeabit*]id est,mutabitur planè & abolebitur illorum dignitas,in quam falsa hominum opinione evecta sunt. 19 *Venient*] idololatræ fugientes a judiciis Dei, abjectis idolis suis, ut seq.versus exponit. 20 *Tempore illo*] ἐργασία sive exornatio posterioris membri prolepseos,de perditione idolorum: ut observavimus in versum 10.
Idola argentea]quæ vitium hominum superstitiosorum afficiunt dignitate sua.
Talpis & vespert.]quasi dicat, cæcis & lascitiosis,nihil aut perparum videntibus : ironia lepida.

Caput III.

1 *Abstinete vos*] transitio ad secundũ locum prolepseos de judicio Dei in homines contumaces, per dehortationem ex adverso respondentẽ hortationi quæ proposita est suprà 2.5. quasi dicat,Deo adhærescite & toti pendete ab ipso,non ab hominibus.

1 *ABSTINETE vos ab ipso homine,*cui
halitus *est* in naso ipsius: nam *qua in
re æstimandus esset ?
2 *Nam ecce dominus ille Jehova exercituũ
amoturus est Jeruschalaimis & a Jehuda
*scipionem & bacillum; omnem scipionem
*panis,& omnem scipionem aquæ.
3 *Potentem & bellatorem; judicem & pro-
phetam,* sagacemque ac * senem:

Cui halitus].i.qui infirmissimus est,cujus vita est fumus, ac proinde nulla ex parte est cum Deo omnipotente comparandus. *Qua in re*]q.d.quid est homo? quid est homini? aut quid inesse potest tantùm,quod non intereat ex se, aut amittatur per voluntatem Dei momento uno? sic posita thesi deinceps transit Jeschahhja ad hypothesin,& Judæis hoc dictum accõmodat toto capite. 2 *Nam ecce*] exornatio prioris membri prolepseos judicium Dei hominibus accommodans,ut dictum est suprà 2.10. Docet enim propheta judicium Dei longè latéque Judæam totam pervasurum,summos,infimos,viros,& mulieres, bona, & corpora: viros quidem , usque ad versum 17.mulieres verò,inde ad finem usque; postquam de bonis & rerum omnium possessione ac usu actum est,hoc versu. Hęc autem judicia non uno tantùm certo tempore effecta sunt, cùm ea jam inde a suis temporibus cœpisse Propheta docuerit suprà 1.5. & sequentibus; sed ad tempora omnia consequentia pertinent, quibus omnia hæc mala mutationésque Judæi perpessi sunt,usque ad plenum rejectionis tempus. *Scipionem*] id est, quicquid pertinet ad vitam hominum sustentandam,& magnum,& parvum: metaphora. *Panis*] id est,cibi & potus,synecdochicè. 3 *Potentem*] denuntiatio continens tum judicium divinum in personas; cujus genera sunt hæc, amotio personarum aptarum, duobus versibus; institutio ineptarum ad administrationem, & ἀταξία illius consequens,ver.5.& 6.& ἀναρχία,ver.7.& 8. tum confirmationẽ justi illius judicii, ver.10.& sequentib. *Sagacemq.*]vide in Proverb.16,10. *Senem*]judicio, ac non ætate tantùm: quomodo pueri postea sunt accipiendi,ver.5.& 13.

4 Præfectum quinquagenis,& ᵃ honorabilem;
consiliariumq; ac ᵇ peritum artificem,& in-
telligentem eloquentiæ.
5 *Daturus autem sum (*inquit*) pueros prin-
cipes eorum, qui facinorosè dominentur in
eos.
6 Ita opprimet in populo ᶜ alter alterum,
quisque proximum suum : superbient puer
in senem,& vilis in honoratum.
7 *Si prehendat quis * fratrem suum *e* domo
paterna sua, *dicens*, * vestis est tibi, ductor
esto nobis ;* ut ruina ista sub manu tua sit:
8 ᵈ *Jurabit die illo dicendo,* non essem ob-
ligaturus,* etiã domi meæ non *est* panis neq;
vestis: ne ponatis me ductorem populi:
9 *Cùm corruerint Jeruschalaima & Jehuda
ceciderit: * quia lingua eorum & actiones
eorum sunt adversus Jehovam, ad exacer-
bandum oculos * gloriæ illius.
10 *Obfirmatio vultus eorum testatur contra
ipsos,cùm peccatum suũ *sicut Sedom enun-
tient, non celent: * væ animo ipsorum, quia
afficiunt se ipsos malo.
11 *Dicite justo,bene esse; nam fructu actio-
num suarum fruituros esse.
12 *Væ, *improbo malè est: nam retributio
manuum ipsius est futura ipsi.
13 *Populum meum opprimentium quisque
*est parvulus, & fæminæ dominium exer-
cent in eum: Popule mi,* qui ducunt te, se-
ducunt; & viam itinerum tuorum * tegunt.
14 *Sistit se ad litigandum Jehova, qui con-
sistit ad judicandum populos;
15 Jehova ad judicium advenit contra *seni-
ores populi sui & principes ejus; * at vos

a Heb *elatũ facie.*
b Heb *sapientem artificum.*
5 *Daturus*]ineptorum regum & principum institutio, efficiens ἀταξίαν sequentis ver.ut diximus versu 3.
c Heb. *vir virum.*
7 *Si prehend.*] ἀναρχία, tertius maledictionis locus ut diximus ver.3.
Fratrem suum]ad quem ex lege deferendus erat principatus, Deut.17.15.& qui eodem jure fratres suos tenebatur vindicare multo magis in publicis calamitatibus, si facultate instructus esset, quàm in privatis, quarum præceptum habetur Levit.25.
Vestis]id est, facultate ampliore instructus es: synecdoche.
Ut ruina ista]id est, ut manum admoveas ad labem reipublicæ nostræ curandam & instaurandam: metaphora a structoribus, qui collectis ruderibus faciunt opus redivivum.
d *tollet manũ*,synecdoche: vide Gen.14.22
8 *Jurabit*]id est, ejurabit magistratũ, adducta imbecillitate & tenuitate sua.

quasi dicat,neminẽ invenient Judæi qui defensionem ipsorum in se velit recipere ita a Deo abjecti,ab exteris pressi, & a seipsis confecti erunt mutuis inter se dissidiis & seditionibus. *Non essem obligat.*] id est,non possem curare aut sanare vulnera vestra .metaphora a re medica. *Etiam domi meæ*]id est, ne meis quidem difficultatibus domesticis possem consulere; quanto minus suscipere vestras.
9 *Cùm corruerint*]id est,cùm status publicus semel labefactatus fuerit: prout factum est inprimis inde a temporibus Alexandri magni. *Quia lingua*] ætiologia a blasphemiis Judęorum & peccatis in Deum: qua transitus comparatur ad confirmationem denuntiati illius judicii. *Gloriæ*] id est,Dei illius qui & in se ipso gloriosus est,& glorificandus a nobis,atque adeò se in improbis glorificaturus. 10 *Obfirmatio*] confirmatio justi illius judicii Dei quod propheta denuntiavit, a Judæorum obduratione in peccatis :quorum proinde damnationem statam esse docet : primùm a naturali judicio & consensu omnium,bonis bene esse oportere,& malis malè,tribus versibus,deinde a justitia Dei jam jam adversus populum disceptantis opere & verbo,vers.13.& tribus seq. *Sicut Sedom*] id est, palàm, pertinacissimè & impudentissimè, ut de Sedomitis dicitur Gene.13.13.& 19.5. *Væ animo ipsorum*]quasi dicat, non possunt istis non evenire mala, qui in mala ultrò projecti sunt,& sibi fabricantur mala. 11 *Dicite justo*] amplificatio proximè pręcedentis sententiæ a cõtrario,qua Jeschahhja reprehendit securitatem Judæorum secunda omnia sibi pollicentium: ne dicatis, inquit,vobis bene fore, qui injusti estis; nihil ad vos pertinent promissiones justis factæ; sed eas potius justo concedite: vide Deut.29.18.& 19. 12 *Væ*] exclamatio pathetica denuntiantis gravissimas calamitates exitiumque injusto populo. *Improbo malè est*]utcunque sibi de rebus pręsentibus gratuletur. 13 *Populum meum*] secundus confirmationis locus a justitia Dei : in quo propheta primùm introducit Deum exponentem populo suo indignissimam administrationem publicam civilem & Ecclesiasticam,singularemque depravationem omnium,hoc versu: deinde pertinaces,obfirmatosque contestantem,tribus versibus seq. *Est parvulus*] consilio,judicioque,ut suprà ver. 5. q.d. non magis sapiens,consilio,judicio,& administratione valens,quàm parvulus: aut suarum cupiditatum potens,quàm mulier. *Qui ducunt te*]id est,sacerdotes & Levitæ,quorum officium esset docere te in lege & luce Jehovę : ut Deut.17.9.& 33.10. *Tegunt*] id est,celant te doctrinam legis,in qua tibi eundum esset,neque recedendũ dextrorsum aut sinistrorsum,Deut.5.38. sic accipitur hoc verbum Numer.4.20. 14 *Sistit se*] descriptio Dei comparentis ad contestationem Judæorum, sumpta a re forensi: Judex, inquit,totius terræ (ut vocat Abraham Gene.18.25.) jam pręstò est,ut contendat cum populo. Hinc autem incipit secundus locus,nimirum contestationis, ut diximus superiore versu. 15 *Seniores*] officio & dignitate,quamvis re ipsa cum pueris & mulieribus comparandi. *At vos*] Dei contestantis verba per paralepsin. quasi dicat, vestrum erat seniorum, & verorum principum munere persungi (de quo Exodi 18. & Deuteron.1.) non autem puerorum modo, aut mulierum insolescere: at vos,&c. Continet autem hæc contestatio crimina duo, vim factam alienis bonis, hoc versu; & injuriam personis, sequente versu.

depavistis

depavistis hanc vineam, rapina pauperis *est*
in domibus vestris.
16 Quid vobis *est*, quòd conteritis populum
meum & faciem pauperum commolitis? dictum domini Jehovæ exercituum.
17 Præterea ait Jehova; eò quòd altæ sunt
filiæ Tzijonis, & ambulant [e] extento guttu-
re, & nutantes oculis: [f] continenter minu-
tis passibus incedunt, pedibusque suis com-
peditas agunt:
18 Idcirco scabie afficiet dominus verticem
filiarum Tzijonis, & Jehova pudendum ca-
rum nudabit.
19 Tempore illo amovebit dominus orna-
mentum istud periscelidum; ocellataque
opera, & lunulas,
20 Myrothecidia, catellasque, & bracteolas.
21 Tiaras, & armillas, redimiculaq;, [g] buc-
culasque & amuleta.
22 Annulos, & [h] monilia naso impendentia,
23 Syntheses vestium, & amicula, & ventra-
lia, & aciaria,
24 Speculaque, & sindones, & mitras, & car-
basa,
25 Eritque loco aromatis *ut* existat tabes,
& loco cinguli dissolutio, & loco operis
[i] pexi calvitium, & loco segmentatæ ci-
cladis cinctus cilicii; ustio loco pulchritudi-
nis.
26 Homines tui gladio cadent, etiam [k] po-
tentes tui bello.

16 *Præterea*] secundus locus judiciorum Dei contra mulieres, ut diximus supra in versum 2. in quo exponuntur primùm causa, mollities effœminatissima quæ judicium est infiniti luxus, ut ostenditur Deut. 28. 56. deinde judicia trium generum: quòd delicias suas mittent, versibus septem sequent. quòd malis gravissimis, dimissiuisque afficientur, vers. 25. & quòd sui erigendi facultatem nullam neque viri neque mulieres deinceps consequentur, tribus ultimis.

Altæ sunt] id est, elatæ animo, quod sequentibus signis ostenditur.

e Heb. *extenta guttur*.

Extento gutture] id est, tereti, ut erectis cervicibus ostentent formam.

Nutantes oculis] id est, suis nictationibus lasciviam suam facientes palàm.

f Heb. *eundo & parvulis gressibus incedunt*.

Minutis passibus] id est, minutim & numerosè passus conserunt, ut natare potiùs summa terra quàm ambulare videantur. *Compeditas agunt*] id est, leges numerorum & gressuum modulos observant, ut in saltationibus cinædi faciunt: quasi compedes semper obtinerent, quibus ad modificandos asturconum & tolutariorum gressus utuntur veterinarii, donec modulis assuefacti sint: prout hodie videmus fieri, cùm muli aut equi tolutim incedere docentur. 18 *Verticem*] quem superbè extollunt, & ornant mollissimè. *Pudendum earum*] ac non tantum pedes, quos suis modulis & sua arte dissimulabant incedentes. 19 *Periscelidum*] id est, ornamentorum cruralium quibus ad pedes alligatis discebant modificare gressus, ut diximus superiore versu. *Ocellataq;*] ut sunt reticula, & quæcunque raro textu confecta sunt, ut sint translucida, impudicarum ornamenta. *Lunulas*] ut Judic. 8. 21. 20 *Catellasq;*] pendentes de collo, aut pro cingulis impositas. *Bracteolas*] sive ramenta auri & argenti, ut Capitolinus vocat in Aelio Vero, id est, tenuia veluti foliorum segmenta ex auro vel argento, quæ vestibus assuuntur, ut quasi stellæ in oculis micent continuo motu, unde nomen apud Hhebræos habent. g Heb. *domos animæ*. 21 *Bucculas*] id est, superbulla aulicarum instrumenta, quibus os suum contegunt velut pastomidibus: est enim os meatus animæ sive anhelitus, cujus obex propterea Hhebræis domus animæ appellatur. *Et amuleta*] Hhebræa vox ab incantando & excantando dicitur: quod cum ea criminatione convenit, qua Propheta usus est suprà 2. 6. quamobrem amuleta visum est reddere. h Heb. *monilia nasi*. 22 *Monilia impen.*] id est, fronti imposita, cujusmodi ferè baccata gestari solent.

23 *Syntheses vestium*] id est, multiplicem mundum muliebrem vestimentorum, ad varietatem & mutationem frequentem. *Aciaria*] sive (ut Græci vocant) ῥαφιδοθήκας, quibus acus & aciculæ infigi aut includi solent. 24 *Sindones*] id est, suppara e lino Aegyptiaco: quamobrem etiam Tyriæ sindones veteribus poëtis dictæ sunt. 25 *Loco aromatis*] id est, unguentorum, & odoramentorum quibus diffluunt. *Tabes*] tum loco mollis unguenti corporis illarum infestans, tum aërem fœtore corrumpens odoramentorum loco. *Dissolutio*] nimirum cinguli, ita ut laceræ sint mulieres, nudæ, atque turpes. i Heb. *continentis*, *id est*, *ita pexi ut continens esse videatur*. *Calvitium*] id est, defluvium summa: quia coma mulieri est gloriæ, 1. Corinth. 11. 15. quasi dicat, tam graves erunt ærumnæ & calamitates publicæ privatæque, ut puellæ comam sibi evellant præ luctu, & ultro gloriam suam & ornamentum a se abjiciant. *Segmentatæ cycladis*] hanc interpretationem ipsa nominis Hhebraici notatio nobis subministrat. Est enim compositum ex nomine frustum sive segmentum significante, & altero significante orbem sive rotunditatem: quamobrem intelligimus hac voce, illa mulierum luxuriosarum ornamenta, quæ cùm induenda sunt, a capite primùm inseruntur, & demissa inde supra femora ita constringuntur in speciem cinguli, ut tota cyclas, id est, segmentatus ille orbis ad imos usque talos dependeat ex angusto latus, & ima sui parte velut quoddam tintinnabulum spatium amplissimum circumscribens; quod genus vestimentorum novum non esse ex Græcis autoribus constat. *Ustio*] id est, pro eo quod colebant faciem suam venustatis causa & a solis cœlique injuriis studiosè defendebant, trahentur & rapientur foras ab hostibus, retectæque soli exponentur atque urentur. 26 *Homines tui*] secundum judiciorum genus, ut observatum est suprà in versum 17. per apostrophen ad Tzijonem. k Heb. *viri potentiæ*.

27 Quamobrem mærentibus & lugentibus
portis illius; cùm expurgata desidebit in
terra,
28 Prehendent septem mulieres virum eun-
dem tempore illo, dicendo; cibum nostrum
comedemus, & vestimentum nostrum indu-
emus: tantummodo [l] vocemur de nomine
tuo, aufer probrum nostrum.

27 *Portis*] id est, finibus omnibus Judææ, synecdochicè.

Expurgata] id est, exhausta incolis & bonis, dirutaque ædificiis; quo modo affecta terra lugere dicitur per prosopopœiam.

Desidebit in terra] nimirum Tzijon lugens calamitatem suam; ανθρωποπαθῶς: ab usu lugentium, qui solebant in terra sedere atque recumbere, ut 2. Schemuel. 12. 16. Ijobi 1. 20 & 2. 13. 28 *Prehendent*] id est, tanta erit penuria virorum, tanta desolatio mulierum, ut ne unus quidem vir in septenas familias inveniri possit. Amplificatur autem hæc desolatio tribus conditionibus iniquissimis: una, quòd mulieres ambituræ sint & prehensuræ virum; altera, quòd victum & res omnes necessarias ipsi oblaturæ, quod propriè virorum officium est: tertia, quòd plures contra jus, morem, & ingenium in virum unum consensuræ. l Heb. *invocetur nomen tuum super nos*. *Vocemur*] id est, duce nos, maritus esto nobis. *Aufer*] id est, fac ut liberos suscipiamus ex te: nam probrosa olim erat ἀτεκνία.

Caput IIII.

1 [a] Tempore illo erit germen Jehovæ
gloriæ & honori; & fructus ipse ter-
ræ excellentiæ & ornamento [b] super-
stitibus Jisraëlis.
2 Erit enim *ut* qui relictus fuerit Tzijone, &
residuus Jeruschalaimis, sanctus [c] dicatur;
quisquis adscriptus fuerit illi vitæ Jerusche-
laimis:
3 Cum laverit Dominus excrementum fili-
arum Tzijonis, & [d] cædes Jeruschalaimo-
rum abluerit e medio ipsorum; spiritu judi-
cii & spiritu sublationis.
4 Creabitque Jehova super unumquodque
habitaculum montis Tzijonis, id est, super
convocationes ejus, nubem interdiu, fu-
mumq;, & splendorem ignemq; [e] flamman-
tem noctu: nam super totam gloriam *erit*
protectio:

a Heb. *die*.

1 *Tempore illo*] conclusio totius concionis, ut observatũ est supra 2. 1. continens duo promissionum genera; unum de justitia, sanctificatione, redemptione, & gloria, quam Ecclesia percipit in Christo, usq; ad versum 4. alterum, de æterna fide & defensione ejus, duobus sequentibus. Tempus autem illud intelligendũ est, quo Christus judicia antè denuntiata effecit, & suo adventu populum suum purgavit, infrà ver. 3.

Germen Jehovæ] id est, Christus Jehova, infrà vers. 4. qui intermortuo regno Dei propemodum, excitatus est a Deo patre & submissus, velut germen e radice repullulans. alii pro Ecclesia repullulante accipiunt ex reliquiis Jisraëlis, hoc sensu Ecclesia e reliquiis Jisraëlis collecta erit ornatissima; alii pro donis spiritualibus quæ Jehova in Ecclesiam profundit: sed cum proprium apud Prophetam nomen Ecclesiæ sit Jisraël aut reliquiæ Jisraëlis, hoc versu, & sequent. prætereà gratia sive dona Dei evidentissimis verbis exprimantur, deinde hoc proprium sit attributum Christi, quod deinceps procedente tempore copiosius exposuit idem Propheta infrà 11. cujus summam hoc caput continet; interpretationem hanc aliis prætulimus: denique ipsa quoque verborum consecutio simplicius ita construitur quàm si dixeris, erit germen Jehovæ reliquiis Jisraëlis, id est, germinabunt a Jehova: dona verò nusquam sic appellantur, sed Christus ipse hanc appellationem & cognatas obtinet infrà 11. 1. Jirmejæ 23. 5. & 33. 15. Zecarjæ 3. 8. & 6. 12. *Fructus ipse*] epitheton Christi, qui ex radice pene mortua subolescens, cum surculo comparatur qui e terra enascitur, quod infrà cap. 11. copiosius exponitur. b Heb. *evasioni*. *Superstitibus*] i. Ecclesiæ. 2 *Erit enim*] expositio rationum quibus Christus gloriam collaturus est in Ecclesiam suam. Sunt autem duæ; Justitia & sanctitas illius quæ efficitur nostra ad vitam æternam, hoc versu; & remissio peccatorum atque abolitio, ver. sequente. c Heb. *dicatur ei*, *super personaliter*: *ut supra* 1. 26. *Quisquis adscriptus*] id est, ordinatus ad vitam æternam e decreto Dei: ut loquitur Lucas Act. 13. 48. 3 *Cum laverit*] i. malum ex Ecclesia sustulerit, tum paleam exurendo igne inextinguibili, tum suorum peccata ventilando atque perpurgando spiritu sancto & igne: ut Joannes prædicabat Matth. 3. & alibi. d Heb. *sanguines*. *Spiritu judicii*] id est, spiritu divino suo, qui unus omnia scrutatur, 1. Corinth. 2. 10. ac proinde solus justissimo judicio omne malum tollit e populo Dei: quamobrem ignis in scripturis appellatur ab officio suo. 4 *Creabitq;*] alterum genus gloriæ, nimirum fides & defensio æterna quam obtinemus in Christo, ne unquam de vita, cui adscripti sumus, decidamus, sed sine metu e manu inimicorum nostrorum liberati serviamus ipsi cum sanctitate & justitia in ipsius conspectu cunctos dies vitæ nostræ, Lucæ 1. 74. *Convocationes*] id est, singulos cœtus Ecclesiasticos, qui omnes ad Tzijonem spiritualem pertinent. *Nubem interdiu*] allegoria respiciens ad signum illud aspectabile præsentiæ Dei quod præivit Jisraëlitis proficiscentibus ex Aegypto, Exodi 13. 21. pro eo quod est, dux erit & defensor Ecclesiarum singularum, quæ undequaque confluent ad cœlestem Jerusalem. e Heb. *flammæ*. *Super totam gloriam*] decoremque excellentiam, & ornatum præstitum Ecclesiis, suprà vers. 2. Sensus est, proteget in Ecclesiis suis gloriosum ornatum suum, & dona sua propter nomen suum conservabit. *Protectio*] alludit ad tegmina quibus totum opus tabernaculi contectum erat, quod exponit sequente versu.

5 *Cujus protect.*] Id est, quemadmodū tabernaculum olim circumtectum erat ab omnibus cœli injuriis, ita unaquæque Ecclesia (prout tabernaculum est & templum sanctum Domino) planè circummunietur adversus omnia mala studio providentiaque Dei.

5 *Cujus *protectionis* tugurium erit umbraculo interdiu ab æstu, & receptui atque latibulo ab inundatione & a pluvia.

CAPUT V.

Propheta per vineæ parabolam disceptat verbis Dei cum Ecclesia Judæorum; beneficia illius ingratumq; istorum animum exponit: peccata ex avaritia, luxu, certaq; malitia ab ipsis perpetrata exprobrat: maledictionem & ultionem suam singulis denuntiat: præcedentes calamitates iisdem peccatis tribuit, & gravissimas a Chaldæis venturas prædicit.

1 *Accinam*] Hujus capitis (quod Jeschahhja carmine cecinit ad exemplum Moschis Deut. 32) summę partes sunt quatuor; prima est propositio priore parte hujus versus; secunda, narratio, usq; ad versum 7. tertia, denuntiatio generalis justorum judiciorum Dei in populum ingratum & rebellātem Deo, inde usque ad vers. 25. quarta, singularis accommodatio judiciorum Dei præteritorum futurorumque ad præsentem causam inde ad finem usque. Etsi autem hoc caput nulla inscriptione a præcedentibus distinguitur; tamen quia summatim argumentum continet duarū concionum præcedentium, seorsim visum est ponere, velut cōcionem disparatam.

Dilecto meo] id est, Christo sponso Ecclesiæ, cujus amicus & administer sum.

1 ACCINAM nunc *dilecto meo canticum dilecti mei, *de vinea ipsius: *vinea est dilecto meo a *in clivo uberrimo,
2 *Quam circummunivit, & elapidavit, consevitq; generosis vitibus, & exstruxit turrim in ea, ac etiā torcular excidit in ea: sed cùm expectasset ut ederet uvas, edidit labruscas.
3 *Nunc autem habitatores Jeruschalaimorūm, imò viri Jehudæ singuli, *judicate quæso inter me b & vineam meam,
4 Quid faciendum amplius fuerit vineę meę quod non fecerim in ea. Quamobrem cùm expectassē ut ederet uvas, edidit labruscas?
5 *Jam itaq;, notum faciam nunc vobis quid facturus sim vineæ meæ; amovebo sepem ejus ut sit depastioni, disrumpam maceriam ejus ut sit conculcationi:
6 Et exponam eam desolationi; non putabitur, neque resarrietur, sed assurget sentis & vepres: insuper nubibus interdicam, ne demittant in eam pluviam.
7 *Cùm vinea Jehovæ exercituum sit domus Jisraëlis, & viri Jehudæ planta deliciarum ejus: & quamvis expectaverit *officium, ecce *pertinacia; justitiam *expectaverit*, ecce autem *clamor;
8 *Væ conjungentibus domum domui, agrum agro c adhibentibus; *donec nihil *amplius* sit loci, & efficiamini habitatores vos soli in media *hac terra.
9 d *Me audiente, Jehova exercituum *juravit: ne vivam*, nisi domus multę desolationi sint, magnæ & præstantes; adeò ut nullus sit futurus habitator.
10 Quin decem jugera *vinearum reddent *bathum unicum, & sementis *cori reddet *epham.
11 *Væ surgentibus summo mane, *ut* potum inebriantem sectentur; prorogantibus ad crepusculum usque, *ut* vinum incendat ipsos.
12 In quorum conviviis est cithara ac nablium, tympanum, tibiaque ac vinum: *opus autem Jehovę non intuentur, & factum manuum ejus non consyderant.
13 *Idcirco *migrat populus meus, e quòd *expers sit scientiæ: & f honoratissimi ejus homines *sunt* *famelici, ac multitudo ejus aret siti:
14 Idcirco *dilatat sepulchrum g se ipsum, & distendit os suum h in immensum: ut descendat *decor illius & multitudo illius cum *tumultuatione sua, & qui exultat *in illa.
15 *Ita deprimitur homo plebeius, & demittitur vir præstans; oculique celsorum deprimuntur:
16 Et exaltatur Jehova exercituum judicio suo, & Deus fortis sanctissimus sanctificatur justitia:
17 Ut pascant *agni pro more suo, & vastitatibus pinguium *advenæ fruantur.
18 *Væ trahentibus iniquitatem funibus vanitatis: & veluti denso fune plaustri, peccatum:
19 Dicentibus, *festinet, acceleret opus suum, ut videamus; & appropinquans adveniat consilium sancti Jisraëlitarum, ut experiamur.
20 Væ dicentibus de malo bonum esse, & de bono malum: statuentibus tenebras pro luce, & lucem pro tenebris; statuentibus amarum pro dulci, & dulce pro amaro.

c Heb. *adnectentibus*.

Donec] quasi dicat quorum avaritia adeò est insatiabilis, ut ne tum quidem satis habituri sint cùm nihil amplius supererit acquirendum, & totam terram soli omnibus expulsis possederint arbitratu suo. Hunc locum adducti dictionibus Hebraicis sic interpretamur.

Hac terra] cujus possessiones neque vendendæ, neque acquirendæ erant lege mancipii, Levit. 25. 23. & Numerorum 36.7. Hoc enim indicium est publici status depravatissimi, ut 1. Reg. 21.

d Heb. *in auribus meis*.

9 *Me audiente*] hactenus peccatum; sequitur conveniens pœna juramento Dei confirmata, ac proinde inevitabilis; quam se non ex opinione tantùm, aut communibus minis comprehensis lege congnovisse docet propheta; sed ex singulari revelatione Dei, prout manifestum est ex singulari illa denuntiatione quæ ponitur sub finem capitis. Sunt autem duo denuntiationis membra, ut in exprobratione, unum in prædia urbana, hoc versu; alterum, in rustica, versu sequente.

10 *Bathum*] id est, amphoram Atticam. vide 1. Regum 7.26.

Cori] vide Levit. 27.16. *Epham*] vide Exodi 16.37.

De vinea ipsius] summa totius argumenti allegorica. *Vinea est*] narratio continens expositionem rei, hoc versu; factorum, sequente; & consilii, quatuor sequentibus. a Heb. *in cornu filio olei, id est, oleoso ac pingui: metaphora.*

In clivo] q. d. quàm commodissimè & convenientissimè, quò etiam spectat prior pars sequent. ver. 2 *Quam circummunivit*] narratio facti duplicis; nimirum curæ quam adhibuit Christus in informanda, servanda, augenda, & perficienda vetere Ecclesia; & indignitatis qua Ecclesia vetus provocavit Christum.

3 *Nunc autem*] exposito consilii divini in castigandis Judæis: qua primùm ex argumento superioris parabolæ ipsos adigit ad damnandum factum ipsorum, & probandum suum, duobus versibus (qua ratione Nathan apud Davidem usus est 2. Schem. 12.) deinde sententiam suam judiciumq; denuntiat, vers. 5. & 6. *Judicate*] q. d. appello conscientiam vestram, vos ipsi cognoscite, & bona fide statuite, per utrum steterit quominus fructum dignum conditione sua protulerit: si vel tantillum meritò a me desyderabitur, ego præstabo: sed cùm partibus meis planè persunctus sim, quid superest nisi ut vinea in culpa dicatur esse? b Heb. *& inter vineam*. 5 *Jam itaque*] expositio sententiæ aut judicii allegorica, ut diximus in versum 3. pro eo quod est, abjiciam studium illius, nudabo præsidio, bonis, & ornamentis meis, exponamque omnibus injuriis. 7 *Cum vinea*] transitio ad tertiam partem, quam diximus esse generalem denuntiationem judiciorum Dei, per accommodationem præcedentis allegoriæ ad Judæos; qui hoc versu beneficiorum Dei & improbitatis suæ evincuntur, deinde pro ratione peccatorum verberantur denuntiatione parium judiciorum Dei, & peccatis respondentium. *Officium*] id est, ut missa nativa sua conditione (quæ sterilis est & malarum duntaxat rerum ferax) facerent officium suum. *Pertinacia*] nimirum in vetere homine & corruptione naturali, quæ amplificatur demonstrandi particula. *Clamor*] vide Genes. 18.20. 8 *Væ*] hujus denuntiationis loci sunt tres, quibus singulis continentur exprobratio peccati, & convenientis pœnæ interminatio: primus locus est avaritiæ sordidissimæ, usque ad versum 11. secundus intemperantissimi luxus, inde usque ad versum 18. tertius, malitiæ, & obfirmationis in malo, usque ad versum 25.

11 *Væ*] secundus locus denuntiationis, ut dictum est in versum 8. 12 *Opus autem*] .i. nihil respiciunt, nihil audiunt, nihil denique sapiunt nisi luxum suum; & ad nihil eorum quæ facit Deus animum aut sensus advertunt: sic Hhamos 6.6. & sequentibus. 13 *Idcirco*] hîc subjicitur peccatis interminatio, ut suprà. *Migrat*] id est, pergunt Judæi summi & infimi cum iisdem calamitatibus conflictari, quæ cœperunt Joaschi & Amatzjæ temporibus, ut ipse ostenderat suprà 1. 5. & seq. & repetit infra vers. 25. Sunt autem calamitates istæ, exilii, mortis, & abjectionis omnimodæ, tribus versibus. e Heb. *ex non scientia*. *Expers*] .i. nulla præditus cognitione, aut animadversione factorum Dei, sed brutus est, ut loquitur David Psal. 92.7. f Heb. *honoris ejus homines*. *Famelici*] pro eo quòd cibo & potu luxuriosissimè abusi sunt. 14 *Dilatat*] prosopopœia, qua insatiabilem conditionem sepulchri comparat cum luxu Judæorum insatiabili. g Heb. *animam suam*. h Heb. *ad non modum*.

Decor illius] id est, summi & infimi, patricii & plebeii; hypallage: sic enim accipiendum esse ostendit præcedens versus. *Tumultuatione*] id est, strepitu illo, qui in comessationibus & perdito luxu personare solet. *In illa*] videlicet urbe & regione tota. 15 *Ita*] id est, his judiciis domantur improbi quicunque sint, hoc versu; Dei gloria asseritur, versu sequent. & piis prospicitur, vers. 17. 17 *Agni*] quibus comparantur pii in scriptura passim. *Advenæ*] pii restituti in possessione terrę quam improbi occupaverant, & inimici exhauserant; ut suprà dixit Propheta. 18 *Væ trahent.*] tertius denuntiationis locus adversus malitiam & obfirmationem Judæorum. Sunt autem hîc genera malitiæ plura: primùm est studium accumulandi peccata, quo utuntur ii qui ludificantur Deum, duobus versibus; secundum, confusio justi & injusti, & communis omnium perversitas, ver. 20. tertium, præfidens sui existimatio, ver. 21. quartum, affectata totius naturæ & sensuum omnium conturbatio ad stabiliendum malum, & convellendum bonum, ver. 22. & 23. *Trahentibus inquit.*] id est, nihil agitantibus nisi malum omni studio suo: allegoria. 19 *Festinet*] verba ludificantium Deum, & irrisorum qui in suis ipsorum cupiditatibus incedunt, ut vocantur 2. Petri 3.3.

21 Væ

i Heb. in oculis suis: ut Prov. 3.7.
k Heb. viris robo-ris.
l Heb. Justificantibus.
m Heb. amoventibus ab eo.

21 Væ sapientibus [i] judicio suo, & coram fa-
cie sua intelligentibus.
22 Væ valentibus potare vinum, & [k] strenuis
ad miscendum potum inebriantem:
23 [l] Absolventibus improbum propter mu-
nus; & justitiam justorum [m] abjudicantibus
ab unoquoque eorum.
24 ᵒIdicirco ut absumit stipulam ᵒlingua ignis,
& torridum gramen flammâ deficit; ᵒradici
istorum quasi tabes inerit, & flos istorum ut
pulvisculus abibit: Quia contemnunt do-
ctrinam Jehovæ exercituum, & sermonem
sancti Jisraëlitarum spernunt.
25 ᵒPropterea accensus est ira Jehova in po-
pulum suum, & extendens manum contra
eum, percussit eum ᵒadeò ut commoti fuis-
sent ipsi montes, fuitque ᵒcadaver istorum
succisum in mediis plateis: his omnibus
non est aversa ira ejus, sed adhuc ᵒmanus e-
jus extenta.
26 Nam cùm attollens vexillum ad ᵒgentes e
longinquo, & sibilans advocaverit ad se ab
extremo terræ: ecce cito velox adveniet
exercitus.
27 ᵒNullus *erit* fessus, nullusque impingens in
eo, ᵒnon dormitabit neque dormiet; etiam
ᵒnon solvetur zona lumborum ejus, neque
avelletur corrigia calceamentorum ejus:
28 Cujus sagittæ *erunt* acutissimæ, ᵒ& omnes
arcus ejus intenti; ungulæ equorum ejus ᵒsi-
miles rupi reputabuntur, & rotæ *curruum* e-
jus ᵒsimiles turbini:
29 ᵒRugitus ei ut immanis leonis: rugiens-
que ut juvenes leones fremet, & prehendet
prædam, salvamque deportabit, & nemo e-
ripiet.
30 Fremet enim ᵒin ipsum ᵒtempore illo, quasi
fremitu maris: ᵒutut ipse contentissimè in-
tueatur in terram, tamen ecce tenebræ, *id
est*, ᵒangustia simulatque ᵒilluxerit; ᵒ*mox* ob-
tenebratus fuerit effusis *fluctibus* ejus.

24 *Idirco*] exprobratis hactenus malitiis, Propheta venit ad denuntiationem pœnæ: qua ostendit contumaces istos (qui sui tum graves visi sunt ad exuendā pietatem & humanitatem) fore aptissimos incendio, atque levissimos, ut nullo negotio judiciis Dei consumantur. *Lingua ignis*] id est, externa flamma in speciem linguæ se ipsam protendens; metaphora. *Radici istorum*] id est, ab imo ad summum disperdentur, extirpabuntur, consumentur radicitus. 25 *Propterea*] quarta pars, singularis explicatio judiciorum Dei adversus Judæos, tam eorum quæ prius fuerant perpessi, ut Joaschi & Amatsjæ temporibus, de quibus supra diximus, & hoc versu agitur: tum eorum quæ in posterū erant perpessuri ab Assyriis, Chaldæis, [illegible] omnibus, versibus sequent. *Adeò ut commoti*] id est, gravissimè percussit, & tantis malis affecit, ut ipsi montes fuissent sursum deorsum abituri, si Deus in eos tantam indignationem deonerare voluisset: [illegible] per comparationem durities plus quàm saxea populo exprobratur. *Cadaverum*] tam bellis exteris, quàm civilibus: quia exteris Jeruschalaima bis capta sunt, primùm a Syris, 2.Chron.24.23. deinde a Joascho rege Jisraëlitarum, 2.Reg.14 & 2.Chronic.25. civilibus verò, occisi sunt reges ipsi, & occisores multi. *Manus ejus*] vexillo sublato accersens hostes, & judicia sua exequens. 26 *Gentes*] Syrorum, Assyriorum, AEgyptiorum, & Chaldæorum, quos excitavit Deus ut perficerent judicium ipsius, tanquam datis signis militaribus. 27 *Nullus erit fessus*] exaggeratio interminationis per descriptionem exercitus cujusque qui in Judæam erat irrupturus, primùm a constitutione militum, [illegible], equorum, & omnium ad militiam pertinentium, duobus versibus; deinde ab opere ipsorum effectisque, duobus reliquis. *Non dormitabit*] id est, [illegible] sequitur: sed ipsas potius noctes in obsidione occupabit: ut Jirme.6.5. *Non solvetur*] id est, indefinenter in armis erit, & sine impedimento in expeditione perget. 28 *Similes rupi*] id est, infractæ atque durissimæ, quæ nullo [illegible] atterantur. *Similes*] id est, velocissimæ, ocyores Euro. 29 *Rugitus*] altera pars descriptionis, exponens mala quæ efficiet exercitus: nimirum quod sola voce consternabit, fremitu superabit, vi depopulabitur & deportabit prædam, denique omnem sui eripiendi facultatem oppressis adimet. 30 *In ipsum*] nimirum qui se aut populum eripere conatus fuerit e manu Chaldæorum: prout factum est, in posteris Joschijæ, & iis qui Gedaljam interfecerunt ut in AEgyptum transfugerent, 2.Reg. tribus ultimis, & 2.Chron. ultimo, & Jirmejæ 41.& sequent. *Tempore illo*] quoties rebellionem molietur. *Fremitu maris*] id est, [illegible] & horrendo; prout sequentia verba exponunt allegoricè. *Utut contentissimè*] allegoria, qua Propheta irritos Judæorum conatus explicat per comparationem hominum qui jactantur alto: quemadmodum enim (inquit) qui fluctibus agitantur, litus quàm studiosissimè prospectant, & lucis ipsius aut phari alicujus aspectu recreantur; ita Judæi liberationem exoptantes minimis quibusque occasionibus in spem libertatis erigentur: sed frustra. *Angustia*] species tenebrarum. *Illuxerit*] id est, lux aliqua, aut spes libertatis vindicandæ affulserit, & animos suos Judæi ad eam recuperandam erexerint: prout frequentibus rebellionibus factum est. *Mox obtenebratus*] id est, ut qui jactatur fluctibus, [illegible] quam viderat conspectu orbatur, ingruentibus illis subinde & profundis [illegible] tibus: ita Judæi decidentes expectatione sua novis Chaldæorum copiis subinde atterentur, recursantibus in eorum cervices fluctibus, & allidentibus [illegible]. Hanc interpretationem cùm penitus introspeximus, aliis omnibus præferimus: & Jirmejæ 8.15.

Caput VI.

Propheta Deum conspicit in solio, stipatum satellitio suo ad judicandum Judæos: cujus verbum prædicantibus angelis terra contremiscit, & ipse exterretur: deinde per signum ab Angelo adhibitum infirmitate liberatus mittitur a Deo, atque confirmatur, ut populo duritiem exprobret, obsignet, & augeat prædicatione verbi, donec novem ferulis correptus decima tandem in exitium abeat.

1 ᵒANNO ᵒquo mortuus est rex Hhuzzi-
ja, tum vidi ᵒdominum ᵒinsidentem so-
lio celso & elato; ᵒcujus fimbriæ com-
plebant templum ipsum:
2 ᵒSeraphim astantes ᵒsupernè *erant* ei; [a] senis
alis unusquisque, quarum binis ᵒtegebat fa-
ciem suam, & binis ᵒtegebat pedes suos, ac
binis ᵒvolabat:
3 ᵒEt clamans [b] alter ad alterum ᵒdicebat,
sanctus, sanctus, sanctus *est* Jehova exerci-
tuum: implenda fuerat tota ᵒhæc terra glo-
ria ejus.
4 ᵒTum commoti sunt postes liminum a vo-
ce inclamante, & domus ipsa impleta est
ᵒfumo.
5 ᵒQuamobrem dixi, ᵒHei mihi, quòd exscin-
dor; quia vir ᵒpollutus labiis sum, & in me-
dio populi polluti labiis habito: cùm re-
gem illum Jehovam exercituum viderint o-
culi mei.

1 *Anno*] nunc demum est hoc capite secundum tempus, quo Jeschahhja prophetavit. Cùm enim prius temporibus Hhuzzijæ regis populum ad bonam frugem revocasset promissionibus & minis; nunc demum populi obfirmationem & excæcationē denuntiat, ut observavimus suprà 1.1. quo magis admiranda est harum prophetiarum autoritas, cùm obduratio hæc populi & tot flagella quæ deinde fuerunt perpessuri, tot antè annis fuerint prænuntiata: nam Jotham sexdecim annis regnavit tranquillè, Achaz hoc tempore quasi puer quadriennis erat; veruntamen Propheta definit eas calamitates quæ deinceps inde a temporibus Achazi erant Judæam pervasuræ. Continentur autem hoc capite tria: primum est magnifica adumbratio majestatis Dei, quinque versibus: secundum, expositio vocationis a Deo, & autoritatis officii Prophetæ imperati, inde ad versum 11. tertium, prophetia gravissimorum malorum quæ Judæis erant eventura justo judicio Dei, tribus versibus ultimis. Exponitur vero præstantia majestatis Dei primùm a constitutione ipsius, hoc versu; deinde a persona angelorum cœlestium, duobus sequentibus; postremò ab Ecclesia in terris versante, ver.4.& 5. *Quo mortuus*] id est, quo rex Jotham regnare cœpit: sic autem potius definit quàm a Jothami regno, quia Jotham vivo adhuc parente regnum administraverat, 2.Reg.15.5. itaque hac locutione omnem dubitationem tollit. *Dominum*] Jesum Christum, sermonem æternum Patris, cui Deus omne judicium dedit, ut interpretatur Joannes 12.41. *Insidentem solio*] ut regem judicemque potentissimum & magnificentissimum effectum a Patre. *Cujus fimbriæ*] id est, gloriosissimum & sanctissimum. Nam gloria dispansa illis fimbriis, id est, regali ornatu synecdochicè, sanctitas verò habitatione templi designatur: ut postea declarant Seraphim, ex quorum verbis interpretamur hoc visionis genus. 2 *Seraphim*] id est, electi angeli e cœlo, mentes tanquam ignis, ac proinde purgaturi bonos per vocationem Dei, & consumpturi malos: nam visiones quas Deus exhibet, ad rerum suarum argumenta accommodandas esse pro certo habemus: propterea Deum cum judice, angelosque stantes cum satellitibus comparari. Est autem hic secundus locus illustrans majestatem Dei a persona factisque angelorum, hoc versu; & a confessione ac prædicatione ipsorum, versu sequente. *Supernè*] id est, in eodem loco, celso, & elato, ubi inspexi solium Dei. a Heb. *sex alis sex alis*. *Tegebat*] dans omnem gloriam Deo, & hoc signo publicè testans a sua tenuitate non posse ferri aspectum infiniti splendoris, gloriæ, & majestatis Dei. *Tegebat pedes*] quasi hominum infirmitati consulens, qui ad aspectum emicantis illius scintillæ sive particulæ quam angeli de gloria divina consecuti sunt, planè deficerent. *Volabat*] id est, quàm celerrimè ad jussa Dei omnipotentis capessenda expeditus erat. 3 *Clamans*] id est, uno ore conclamantes & hymnum Deo concinentes: nimirum postquam decretum Dei acceptum est de iis exequendis quæ deinceps narrantur: paralepsis in scripturis ad vitādas repetitiones frequens. b Heb. *hic ad illum*. *Dicebat*] brevis hymnus iste quem angeli dixerunt domino, accepto decreto de judiciis ipsius contra Jehudæos, continet duas partes; unam, qua sanctitatem Dei infinitam ipsi viisque ipsius omnibus & judiciis inesse in sempiternum asserunt; quod genus affirmationis triplice ejusdem vocis enuntiatione ostenditur, ut Jechezkel.21.27. quasi dicas, omnino omnium sanctissimus est Deus, & sanctificandus ab omnibus: alteram, qua justitiam confirmant illius judicii, quod Prophetæ huic erant indituri, & per ipsum populo denuntiaturi. quasi dicat, oportuerat populum hunc sanctificare gloriam Dei sui, prout receperat Exod. 19.8.& [illegible]. *Hæc terra gloria*] quæ Dei est, peculiari quodam jure, & in qua coram habitat. 4 *Tum commoti*] id est, templum ipsum & res inanimæ audito Angelorum clamore cohorruerunt; postquam evicti sunt Judæi & percepta severitas judiciorum Dei in illos. *Fumo*] signo præsentiæ Dei exardescentis in justissimam ultionem Judæorum, ut alibi præsentiā suam testatus est nube ad gratiam & pacem testificandam populo, 1.Reg.8.10. 5 *Quamobrem*] conspecto Deo, & audito ab angelis decreto ejus. *Hei mihi*] vide Gen.16.13. *Pollutus labiis*] id est, qui ne verbo quidem ritè sanctificavi gloriam Dei, neque adhuc comparatus sum aut aptus ad sanctificandum eam; synecdoche.

6 *Sed advolans*] secunda pars de vocatione Prophetæ; in qua docetur, primùm quomodo ad vocationem suam comparatus atque vocatus sit: deinde quorsum aut ad quod prophetandi genus. Ratio comparandi sive informandi Prophetæ est duplex; una, quòd absumptæ & amotæ sunt infirmitates ejus, duobus versibus; altera, quòd functio nominatim fuit ipsi imposita, vers. 8.

Unus ex istis Seraphim] administer voluntatis Dei ad confirmandum Prophetam, ut sequentia ostendunt: nam non amplius hîc verbo & sacramento in Propheta efficit per se ipsum, quàm ministri Dei in Ecclesia: sed unus est spiritus qui operatur omnia in omnibus.

6 ᵃSed advolans ad me ᵃunus ex istis Sera-
phim habēs in manu sua ᵃprunam, *quam* for-
cipibus sumpserat ᵃab altari,
7 Admovit ori meo dicens, ᵃecce, ᵃattingit
hoc labia tua: jam amovetur ᵃiniquitas tua,
& peccatum tuum expiatur.
8 ᵃDeinde audivi vocem Domini, dicentis:
ᵃquem missurus sum? & quis iturus est ᵃnobis? cui dixi, En ego, mitte me.
9 ᵃTum dixit, i, & dicito populo isti:
ᶜ ᵃaudite continenter, ᵃat ne intelligatis; & ᵈvidete continenter, neque cognoscatis.
10 ᵃFac ut ᵃpinguescat cor populi istius, &
ᵃaures ejus ingravescant, oculiq; ejus conniveant: ᵃne videat oculis suis, & auribus suis
audiat, & corde suo intelligat, ᵃconvertensque sanet se.
11 ᵃDicenti autem mihi, ᵃquousque domine?
dixit: ᵃusque dum vastatis civitatibus adeò
ut nullus sit habitator, & domibus adeò ut
nullus sit homo, etiam ipsa regio vastata sit
desolatione:
12 Et procul amovente Jehova hominem
quemque, ᵃmaxima sit ipsa derelictio ᵉin ista terra.
13 ᵃNam adhuc in ea *erit* decima *derelictio*, &
ᶠrursus ᵃerit depastioni: ᵃsicut quercubus
illis & sicut roboribus quæ sunt ad *portam*
injectus ᵃstatumen est, *ita* semine sancto statumen ejus est.

Prunam quam] id est, igniculum virtutis donorumque spiritus Dei, ad repurgandum, illustrandum, & confirmandum me. *Ab altari*] figura Christi, ex cujus plenitudine haurimus omnes per spiritum ipsius. 7 *Ecce*] demonstratio, qua angelus ad sacramentum adhibita ostendit tam certum esse donum Dei intrinsecus, quàm extrinsecus est signum. *Attingit hoc labia tua*] sic Jirmejæ 1.9. & Daniel, 10.16. *Iniquitas tua*] id est, tuus ille metus & pollutio labiorum de qua conquestus es, ut fortissimus sis imposterum in tua hac functione contra Jisraëlitas: non enim hîc primùm Jeschahhja vocatur ad prophetandi munus; sed denuo confirmatur propter gravitatem sequentis prophetiæ, ne perspectis difficultatibus animum abjiceret; ut Jechezkeli persæpè factum est. 8 *Deinde audivi vocem*] postquam me confirmavit Deus. *Quem missurus sum*] videlicet hominem; quia visum est Deo hos thesauros suos in testaceis vasculis collocare, ut ejus virtutis præstantia sit Dei, & non ex nobis, 2. Corinth. 4.7. *Nobis*] nam consilium est Dei Patris, filii, & spiritus sancti: ut Gen. 1.26. 9 *Tum dixit*] usus Prophetiæ quam Jeschahhjæ imperavit Deus & sequentibus omnibus, usque in adventum Christi; nimirum ut auditione verbi (quod pii odorantur ad vitam) impii obdurentur, & ipsis fiat odor mortis ad mortem suo ipsorum vitio: quamobrem eadem ratione a Christo atque Apostolis duo hi versus permultis locis contra Judæos adducuntur. c Heb. *audiendo*. *Audite continenter*] imperandi modus in hac prophetia tum sanctam Prophetarum audaciam in prophetando demonstrat, quasi dicat, audite ô scelerati, velitis nolitis, verbum Dei judicis: tum præsentissimam veritatem & efficaciam verbi; quod ita verberat impiorum aures ut animus obstupescat: prout in Judæis factum est, donec planè se ipsos resciderunt a Christo. *At ne intelligatis*] quasi dicat, quandoquidem vitio corruptæ & depravatæ voluntatis vestræ verbum Dei non emendavit vos, sed potius attonitos hactenus reddidit; & nunc quoque perstatis in ista depravatione voluntatis vestræ: stat sententia Dei judicis severissimi, ut quisquis non habet, aut cui non est datum nosse mysteria regni cœlorum, etiam quod habet tollatur ab eo; ac proinde vos non magis resipiscatis aut percipiatis verbum ejus quàm desperati sontes, qui nullis judicum documentis, promissionibus, minis, evictionibusque ad officium suum adducuntur; sed potius vos ipsos adversus omnia obfirmetis, versu sequente. Nam quæcunque hîc dicuntur, ad formam judicialem pertinent; quasi Deus sceleratos populi animos tum verbo tum flagellis non edomaret, sed ipsi se adversus judicem & omnia flagella obfirmarent. d Heb. *videndo*. 10 *Fac*] amplificatio, quasi dicat, effice prædicatione verbi & denuntiatione judiciorum meorum, ut non tantùm contineat se in eodem statu malitiæ, non intelligendo; sed ut omnibus modis augescat malitia ipsius irritata verbo, omnibusque modis obfirmetur: ut de Parhhone legimus, & idem Propheta repetit infrà 29. *Pinguescat cor populi*] id est, obesum reddatur, occallescat, & obduretur magis ac magis: metaphora a rebus corporeis, in quibus omne pingue sensus expers esse consentiunt Physici. *Aures ejus*] id est, quemadmodum qui tonitru gravissimè percelluntur, eorum auditus & visus hebetatur; ita indies isti obstupescant intonante verbo meo. *Ne videat oculis suis*] finis obdurationis, nimirum perditio contumacium corpore & animo: qui finis singulis superioris obnuntiationis partibus ex adverso respondet ordine præpostero. *Convertensq; sanet se*] id est, conversione sua recipiat sanitatem corporis & animi, & a peccatis suppliciisque peccatorum suorum liberetur. 11 *Dicenti autem*] tertia pars de gravissimis malis in Judæos eventuris, quæ Deus occasione sumpta a quæstione Prophetæ deinceps explicat.

Quousque] nimirum ego & Prophetæ omnes tui continenter clamabimus sine fructu, & refractarios rebellesque obfirmabimus verbo? *Usque dum*] id est, usque ad excidium totius regni, & desolationem terræ, Babyloniorum operâ.

12 *Maxima sit*] id est, desolatio eveniat qualis antea non fuit: de qua in fine Regum, Chronicorumque, & apud Jirmejam multa. e Heb. *in medio istius terra*.

13 *Nam adhuc*] exegesis verborum præcedentium, (maxima sit derelictio, &c.) qua ostēdit Propheta se plurimas adhuc desolationes immissurum esse, antequam maximam hanc per Chaldæos importet: decies, inquit, per hostes exteros populum hunc flagellaturus sum; decima verò oppressione maxime derelinquetur, & deportabitur per Chaldæos. Fuerunt nempe Judæi cæsi & oppressi primùm a Syris, teporibus Achazi, 2. Chron. 28 deinde sub Chizkija bis, 2. Reg. 18. sub Menasche semel, 2. Chron. 33. sub Joschija semel, 2. Chron. 35. sub Joachazo semel, sub Jehojakimo bis, sub Jehojacine semel, sub Tzidkija semel, 2. Reg. ultimo, & 2. Chron. ultimo: qua postrema clade accepta missus est Nebuzar-Adan præfectus satellitum ad exhauriendum Judæam, 2. Reg. 25.11. & regio per multos annos desolata. f Heb. *revertetur ut sit*. *Erit depastioni*] id est, absumetur, metaphoricè: ut Numer. 24.22. *Sicut quercubus*] ætiologia cur Deus non sit populum celeriter, neque omnino perditurus: nimirum quòd habet rationem Christi & corporis electorum ipsi coalescentium per fidem in populo, qui cuncti & singuli dicuntur sanctitatis semen. Explicatur autem hoc familiari similitudine & ob oculos omnium posita: videtis, inquit, aggestum illud iter, quo a domo regis in templum pergitur, querceto hinc inde confirmatum esse, & arbores terram quæ alioqui ruitura esset continere firmitate sua: idem vobis statuendum est de reliquiis bonorum quæ inter vos habitant: nam justo Dei judicio deturbaremini illicò, & periretis funditus, nisi suorum rationem haberet Deus; ut supr. 1.9. De hoc autem aggesto itinere vide 1. Reg. 10.5. & 2. Reg. 12.21. & 1. Chron. 26.16. *Statumen est*] nimirum terræ injectæ sive aggeri, quem statuminant & continent utrinque arbores depactæ in aggeris lateribus.

CAPUT VII.

Propheta regi Achazo de conspiratione Syrorum & Jisraëlitarum consternato liberationem ipsius & excidium illorum denuntiat: diffidenti dat optionem signi, quodcunque voluerit: impiè repudiantem increpat, exprobratq; abjectionem fœderis Dei in Christo cum Ecclesia initi: signum liberationis exitiiq; illius quod denuntiaverat, in puero suo statuit; ac postremò Achazo, familiæ, & regno severissima judicia Dei prænuntiat propter infidelitatem & rebellionem ejus.

1 *Fuit autem*] jam demum pervenitur ad tempus tertium, quo Jeschahhja prophetavit, nimirum Achazo rege. Continet autem hoc caput primùm narrationem diffidentiæ & infidelitatis Achazi contra promissiones annuntiatas, signumque ablatum Dei; deinde summam sententiæ Dei, quæ denuntiatur tum in Reges inimicos, tum in ipsum infidelem populum Judæorum; quæ duo capita judiciorum Dei per ὑποτύπωσιν explicantur.

1 ᵃFUIT autem ‖ temporibus Achazi, filii
Jothami, filii Hhuzzijæ regis Jehudæ, ascendente Retzine rege Syriæ, & Pekacho filio Remaljæ rege Jisraëlis Jeruschalaima, ad oppugnandum ea (quæ tamen non
potuit expugnare)
2 Ut nuntiaretur ᵃdomui Davidis, dicendo,
ᵃacquiescit Syria ᵃcum Ephrajimo; & commovetur ᵃanimus illius, animusque populi
illius, sicut commovētur arbores sylvæ propter ventum.
3 Quapropter edixit Jehova Jeschahhjæ,
prodi jam obviam Achazo, tu & ᵃSchear-jaschub filius tuus; ᵇ ᵃin extremum aquæ ductum piscinæ ᵃsuperioris ad aggerem agri
fullonici.
4 ᵃUbi indices ei, cave tibi ut sis quietus, ne

‖ 2. Reg. 16.5. 2 *Domui Davidis*] id est, Regi, proceribusque regni. *Acquiescit*] id est, Retzini regi Syriæ convenit cū Pekacho rege Jisraëlitarum, ut oppugnent te communi opera. *Cum Ephrajimo*] id est, Jisraëlitis, quorum potentissima & præcipua tribus erat Ephrajim, & primus rex Ephratæus: synecdoche. a Heb. *cor: sic deinceps*. 3 *Schear-jaschub*] hoc nomen etsi proprium est, non est tamen fortuitò aut imprudenter puero inditum; sed certo consilio, ad significandum misericordiam Dei reducendis & servandis reliquiis. Est enim Schear-jaschub (si verbum de verbo reddas) reliquum revertetur: qua appellatione signum dedit Jeschahhja tum liberationis illius æternæ qua reliquiæ salvæ factæ sunt, suprà 1.9 & 4.2. & infr. 10.21. tum liberationum singularium, quas resipiscentibus pollicebatur Deus, cùm Judæi undequaque cæderentur & in captivitatem raperentur, ut historia docet, 2. Chron. 28. Jubet autem hoc loco Deus Schear-jaschubum puerum cum Propheta Regem accedere, ut promissiones Dei eò certius ac vehementius definirentur ad confirmandum Regem, infrà vers. 15. & sequentibus. b Heb. *in extremitatem aquæ ductus*. *In extremum aquæ*] id est, extra urbem ex adverso regiæ, ubi spatiatur Achaz: vide 2. Regem 18.17. *Superioris ad aggerem*] id est, quæ a superiore Gichone murum supremum urbis ambiente efficitur: sic appellatur comparata cum inferiore, de qua infrà 22.9. 4 *Ubi indices*] prioris hujus sermonis quem Jeschahhja cum Achazo habuit, primus locus est hortationis, hoc versu: secundus, denuntiationis, qua Deus suis liberationem, hostibus excidium prædicit, usque ad vers. 9. tertius, reprehensionis propter diffidentiam Achazi, vers. 9.

timeto,

timeto, & cor tuum ne mollescat, propter duas caudas titionum fumigantium istas; propter c accensam iram Retzinis cum Syris, & filii Remaljæ:
5 Propterea quòd init consilium contra te Syrus malum; Ephrajim & filius Remaljæ, dicendo;
6 Ascendamus contra Jehudæam, ut d fatigemus eam, & e dissectam adjungamus eam nobis: aut præficiamus Regem in ea filium Tabeelis.
7 Ita ait Jehova Deus, non existet, neque extabit *illud*.
8 Nam caput Syriæ Damascus, & caput Damasci Retzin; deinde intra sexaginta quinque annos atteretur Ephrajim, f ut non sit populus,
9 Cum capite Ephrajimi Schomrone; & capite Schomronis filio Remaljæ. An non creditis? quòd non confirmamini.
10 Quamobrem perrexit Jehova edicere Achazo, dicendo:
11 Pete tibi signum a Jehova Deo tuo; g e profundis pete, aut ex rebus altissimis.
12 Dicente autem Achazo, non petam, neq; tentabo Jehovam:
13 Dixit *Propheta*, Audite jam domus Davidis: an parva res *est* præ vobis, fatigare homines, quod etiam fatigatis Deum meum?
14 Idcirco dat dominus ipse vobis signum: Ecce virgo illa concipiet & pariet filium: & vocabis, *ô virgo*, nomen ejus Hhimmanuelem.
15 Butyrum & mel comedet, ut sciat hic *puer* spernere malum & eligere bonum:
16 Quin etiam cùm nondum noverit hic puer spernere malum & eligere bonum; relinquetur illa terra, cujus causa tędet te, h a duobus regibus suis.
17 Faciet Jehova ut veniant contra te, & contra populum tuum, & contra domum i paternam tuam tempora qualia non venerunt, ex qua die recessit Ephrajim a Jehuda; per Regem Assyriæ.

Caudas titionum] Heb. a torribus extremis, quos ego jam tantis calamitatibus succendi ut penè exusti sint, ac nihil amplius nisi fumigare possint: & qui propediem omnino exstinguuntur, ut sequentibus propheta explicat. Respicit enim Deus ad præterita bella quibus regna Syriæ & Jisraëlis attrita fuerant: Syriæ quidem, a Joascho filio Joachazi 2. Reg. 13.25. Jisraëlis verò, intestinis conspirationibus, & bellis, 2. Reg. 15. & utrumque adventu Pulis Regis Assyriæ, 2. Reg. 15. 19. & 1. Chronic. 5. 26.

c Heb. *accensione iræ.*

g Heb. *profundum fac petendo, aut exaltu sursum: vide Gen. 12. 8.*

E profundis] quasi dicat, optio tibi datur ut e cœlo, aut e terra, aut unde vis petas: nam hoc quoque Deus offert, & præstiturum pollicetur.

12 *Non petam*] indignantis verba, quibus Achaz primùm consilium Prophetæ de petendo signo recusat accipere, deinde promissionem superiorem totam ludificatur, hoc modo: putasne me adeò desipere ut istius Jehovæ, quem prædicas, periculum faciam, committendo ipsi exitum istius belli gravissimi, & in ista opinione fidei, quam a me postulas, vecordia tabescendo? non faciam (inquit) oportet me alia via mihi prospicere. Hunc locum sic interpretamur propter sequentia, & summam illam impietatem Achazi inde a principio regni, quæ exponitur 2. Chronicorum 28. 19. & sequentibus.

5 *Propterea quòd*] secundus locus, quo Deus primùm causam judiciorum exponit, nimirum nefaria consilia Syrorum cum Jisraëlitis, duobus versibus, deinde sententiam pronuntiat, tribus. *Ephrajim*] id est, Jisraëlitæ, ut supra versu 2. *Filius Remaljæ*] Pekach, cujus nomen ad indignitatem reticetur. d Heb. *tædio afficiamus.* e Heb. *dissecemus eam ad nos.*

6 *Filium Tabeelis*] id est, certum aliquem Syrum hoc nomine dictum: nam Tabeel sive Tabrimmon Syrorum est appellatio, qui Rimmonem colebant pro Deo. 8 *Nam*] hanc prophetiam suis terminis a Jeschahhja circumscribi pro more certum est; sed in accommodatione temporis variant sententiæ: quàobrem nos duas illarum probatiores lectoribus afferemus. In summa quidem consentiunt omnes exitium regno utrique denuntiari; sed tempus plerique ex antecedente Hhamosi prophetia petunt in fine capitis septimi, hoc modo: Hhamo biennio prophetavit ante terræ motum, quem Zecarja 14. 5. temporibus Hhuzzijæ contigisse docet, Judæi eodem anno putant quo rex Hhuzzija sacrificandi munere sibi arrogato percussus est lepra, (fuit autem is annus vigesimus quartus regni Hhuzzijæ) itaque hoc modo supputant: a vigesimo secundo Hhuzzijæ ad ultimum sunt triginta anni, Jothami quindecim, Achazi quatuordecim, Chizkijæ sex: ita conficiuntur anni sexaginta quinque, intra quos regnum Syriæ primùm, deinde regnum Jisraëlitarum deletum est. Nos autem alteram hanc magis probamus ut in hac prophetia non antecedentium temporum, sed sequentium ratio ex prophetarum usu habeatur. Nam Jeschahhja his verbis ostendit primùm regnum Syriæ mox excisum iri, & regem moriturum, quod ad summum quarto post anno necesse est evenisse: ut ponamus hæc a propheta dici primo ipso Achazi anno: deinde a Syrorum clade usque ad plenam Jisraëlitarum deportationem, aut ab ipso tempore hujus prophetiæ, fore ut effluant sexaginta quinque anni. Quamvis enim sexto anno Chizkijæ regnum Jisraëlis fuerit abolitum, tamen non statim Jisraël destitit esse populus, cùm pars tantùm aliqua illius deportata esset: verùm omnino populus esse tum demum destitit, cum per Esar-chaddonem filium Sancheribi novæ coloniæ introductæ sunt, & Jisraëlitæ omnes in servitutem rapti: quod ipsi Samaritani exponunt, Hhezræ 4. 2. Quamobrem seriem temporum ita statuimus: a quarto Achazi anno, quo regnum Syriæ intercidit, ad finem sunt anni undecim, Chizkijæ viginti novem: ita anno Menaschis regnantis vigesimo quinto fuerit ultima illa Jisraëlitarum translatio: sin autem a Prophetiæ tempore inceperis, dicetur res incidisse in annum vigesimum primum aut vigesimum secundum Menaschis, quo forte tempore Menasche captivus in Babyloniam abductus est. *Caput Syriæ*] id est, civitas mater sive metropolis, nimirum atteretur: vide 2. Reg. 16. 9. sic sequente versu. *Intra sexaginta*] id est, temporibus Menaschis, quibus Esar-chaddon deportavit totas reliquias Jisraelis: sive is sexagesimus quintus annus fuerit ab hac prophetia, sive ab exitio Syriæ, quod quarto post anno ad summum gestum est. f Heb. *populo.* *Ut non sit populus*] id est, totus ita atteretur, ut rempublicam nullam omnino habeat: hoc autem tum demum accidit cum reliquiæ deportatæ sunt; non autem cùm a Schalman esere devicti tantùm ex parte fuerunt deportati: quod factum est post annos quasi novemdecim ab hac prophetia, a quo tempore usque ad deportationem ab Esar-Chaddone factam intercesserunt anni fermè quadraginta sex, quibus adhuc suæ fuerunt Jisraëlitis Respublicæ, utcunque tenues. 9 *Filio Remaljæ*] quem quarto post anno ad summum interfecit Hhoscheabh, 2. Reg. 15. 30. *An non creditis?*] reprehensio diffidentiæ Achazi: quam propterea Jeschahhja objicit, quòd Achazum animadverteret perstare in sua illa trepidatione, cujus facta est mentio supra versu 2. *Non confirmamini*] nimirum hac promissione Dei, sed potius in vestra trepidatione pergitis. Sic visum est hunc locum potius accipere quam ut vulgò redditur, tum propter nativam vocum significationem, tum etiam propter antecedentia & consequentia, quibus interpretationem hanc mecohærere omnes vident. 10 *Quamobrem*] cùm nudo verbo non confirmaretur rex, tum placuit Deo adhibere signum ad infidelitatem Achazi evincendam. 11 *Signum*] quo confirmeris de hac liberatione & salute quam Deus se promittit effecturum, siquidem non confirmaris verbo.

13 *Dixit propheta*] hujus sermonis partes sunt tres: prima est reprehensio, hoc versu, & sequente: secunda, promissionis erga pios confirmatio, duobus sequentibus: tertia, castigationum & judiciorum Dei quæ Regi & Judæis infidelibus ventura erant denuntiatio, vers. 17. & sequentibus. *Domus Davidis*] exaggeratio impietatis Achazi, quasi dicat, & ingratissimi, degeneres a Davide patre, in Deum impii, & immemores promissionum beneficiorumque maximorum ejus. *An parva*] ut Numer. 16. 9. *Homines*] id est, facitisne tam parvi hoc malum, quod omnibus per scelera & improbitatem vestram estis molestissimi, ac nominatim mihi, cujus prophetiam tam protervè repudiatis; ut etiam audeatis jam in Deum ipsum invehi arrogantissimè, quasi aut nolit, aut non amplius possit promissa efficere? *Meum*] cui hæreo & servio, ac non amplius tuum: ut supra dixerat versu 11.

14 *Idcirco*] ætiologia superioris reprehensionis, amplificans indignissimam Achazi infidelitatem ab æterna benevolentia Dei, quam Ecclesia inde ab orbe condito perceperat ex fœdere illius: qui potestis (inquit Propheta) tam impiè Deo obsistere, cùm ipse benignissimè jam olim semen mulieris, Abrahami filium Davidisque promiserit, ut in eo promissiones omnes etiam singulares ratæ sint? 2. Corinth. 1. 9. Atqui idcirco signum hoc toti Ecclesiæ, ac nominatim familiæ vestræ dedit, ut credatis omnibus universalibus & singularibus, publicis privatisque promissionibus ejus, ac non infidelitate ipsum fatigetis: nam qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, qui non etiam cum eo omnia nobis gratificabitur? Rom. 8. 32. *Dat*] id est, ut Ecclesiæ suæ jam olim exhibuit verbo, ita etiamnum vobis & regno vestro in quo est Ecclesia ipsius, gratiosè offert: sic enim accipitur dandi vel edendi verbum Deut. 13. 1. & alibi. *Signum*] id est, miraculosum documentum, ac fundamentum fœderis omniumque promissionum ejus. *Ecce*] demonstrandi particula tum rei certitudinem ostendit, tum attentionem perpetuam a piis adhibendam docet cæteris rebus omissis. *Virgo illa*] cujus semen conterit caput serpentis, jam olim a Deo promissa, & a patribus expectata: nimirum Maria, ut interpretatur Angelus Matth. 1. 22. *Et vocabis*] id est, vocare poteris, & re ipsa agnosces atque testaberis: apostrophe ad matrem. *Hhimmanuelem*] id est, nobiscum Deum fortem: nam sermo caro factus est, &c. Joan. 1. 14.

15 *Butyrum & mel*] confirmatio promissionis Dei erga pios de ea liberatione quam Jeschahhja prædicaverat suprà ver. 7. & 8. a præsente signo Schear jaschubi pueri, quem propterea Deus adduci mandaverat vers. 3. quasi dicat Propheta, etsi infidelitate sua depellit a se domus Davidis beneficentiam Dei, non est tamen cur ego aut piorum quisquam dubitemus de hac ventura liberatione: ego verò hoc filio meo spondere ausim, & prout imperavit Deus puerum in signum liberationis nostræ & excidii istorum statuere, ut ipse meminit infrà 8. 18. Est itaque sententia hujus versus: ne puer quidem hic damnum accipiet ab istis regibus; sed vivet invitis illis, educabitur, & grandescet: ac proinde hoc signo regnum Judæ de conservatione sua confirmatum esto. deinde subjungitur amplificatio, sequen. ver. imò verò, inquit, jam reges isti perierint, antequam hic puer incipiat sapere. Quamobrem evidentiæ causa nominativum, qui in sequente versu expressus est ὑποζευγματικῶς, in hoc versu repetivimus, pro certo habentes hoc simplicissimum esse consilium Jeschahhjæ. *Comedet*] id est, non destituetur commodis hujus vitæ per istos Reges, sed ut parvulus molliter nutrietur. *Ut sciat*] id est, ut educatus adolescat, qua ætate discriminant adulti inter bonum & malum: noëmatica periphrasis, ut sequen. ver. 16 *Relinquetur*] id est, tollentur morte e regnis suis, 2. Reg. 15. 30. & 16. 9. nam uterque intra quartum Achazi annum periit. *Illa terra*] Syriæ, & Jisraëlis. h Heb. *a facie duorum regum ipsius.* 17 *Faciet Jehova*] tertia pars, denuntiatio pœnarum quas Deus sumpturus erat de infidelibus, ut diximus in versum 13. quæ hic per prolepsin dictæ sequentibus exponuntur. i Heb *patris tui dies, quales non &c. sic deinceps.* *Ex qua die*] i. a defectione Jisraëlitarum, de qua 1. Reg. 12. *Regem Assyriæ*] cui tu non Jehovæ confidis; ut suprà dixerat Achaz ver. 12.

18 Er-

18 'Erit enim 'die illa, ſibilante Jehova ad
'muſcas quæ ſunt in extremitate rivorum Æ-
gypti; & ad 'apes quæ ſunt in regione Aſſy-
riæ:
19 'Ut venientes conquieſcant omnes in val-
libus deſertorum locorum, & in projecturis
petrarum; & in omnibus 'virgultis, ac in om-
nibus laudatis arboribus.
20 Tempore illo 'abradet Dominus novacula
iſta 'mercenaria, k 'transfluviali, Rege Aſſy-
riæ, l 'pilum capitis & pedum; etiamq; bar-
bam ipſam conſumet.
21 'Eritque tempore illo, *ut* qui aſſervave-
rit buculam m armentariam, & duas pecu-
des,
22 Erit, inquam, '*ut* præ copia n præbiti lactis
comedat butyrum: ' nam butyrum & mel
comedere poterit quiſquis reliquus fuerit
in media hac terra.
23 'Erit etiam tempore illo, *ut* ſit omnis lo-
cus ' ubi ſunt mille vites, millenûm *ſiclorum*
argenti; ſit *inquam* in ſenticetum & in ve-
pretum:
24 'Sagittis & arcu *inſtructus* venturus ſit eò;
cum o ſentibus & vepribus obſita erit tota
hæc terra.
25 In omnes verò illos montes ' qui ſar-
culo ſarriendi fuiſſent, ' non adveniet eò
timor ſentium & veprium: ſed erit *locus*
p 'quo emittatur bos, & quem conculcet
parva pecus.

18 *Erit enim*] expoſitio ſingularis prolepſeos primùm a factis hoſtium, uſque ad verſ. 21. deinde ab eventis, ad finem uſque cap. *Die illa*] qua Deus te & familiam paternam tuam judicaturus eſt, nimirum temporibus tuis, filiique tui. *Muſcas*] id eſt, hoſtes numeroſiſſimos & velociſſimos Aegypti accolas, tum Peliſchtæos ſub Achazo, Edomæosque, 2. Chronic. 28. 17. & 18. tum Aethiopas ſub Chizkija, 2. Reg. 19.9. *Apes*] id eſt, confertiſſimos, potentiſſimos, velociſſimos, & militari diſciplina inſtructos Aſſyrios: allegoriæ. 19 *Ut venientes*] id eſt, oppida & agros occupabunt. *Virgultis*] vocem Hebræam ſic interpretamur hoc loco & infrà 55.13. propter ipſius etymon. 20 *Abradet*] id eſt, expilabit & exhauriet omnia in regno tuo: altera allegoria. *Mercenaria*] id eſt, quam mercede conduxiſti, obſtringens te & regnum tuum fide data Aſſyrio, & penſitationem exhibens, 2. Reg. 16.7. & 8.
k Heb. *in regionibus trans fluvium.* *Transfluviali*] id eſt, quæ trans Euphratem eſt. l Heb. *caput & pilum pedum: hypallage.* *Pilum capitis*] id eſt, omnia a ſummo ad imum; nihil relinquet intactum in toto regno, quod allegoricè cum corpore comparatur. 21 *Eritq;*] amplificatio calamitatis Judæorum ab eventis ſuperiorum calamitatum, ut diximus in verſum 18. ſunt autem hæc ſummatim duo; hominum infrequentia, his duobus verſibus; & regionis totius horriditas, tribus reliquis. m Heb. *armenti.* 22 *Ut præ copia*] id eſt, ut abundet lacte propter raritatem inhabitantium, ideoque ſolus laboret de butyro comedendo & occupando lacte. n Heb. *faciendi lac.* *Nam butyrum*] id eſt, tanta erit penuria habitatorum, ut ad eos alendos ea tantùm futura ſint plus ſatis, quæ ultrò provenient in horrente incultaque terra. 23 *Erit etiam*] alter effectus, ut diximus in verſum 21. *Ubi ſunt mille*] id eſt, locus uberrimus, cultiſſimus, & pretioſiſſimus horreſcet. 24 *Sagittis*] id eſt, & quidem adeò horrebit locus, ut feris tantùm propè ſit pervius, atque ita abundet illis, ut nemini tutum ſit ingredi niſi armata manu. Reſpicit enim ad interminationem legis Levit. 26.22. o Heb. *ſentis & vepres erit.* 25 *Qui ſarculo*] id eſt, incultos: periphraſis. *Non adveniet eò*] id eſt, non deſugietur locus ullus qui nunc planè videtur horridus; ſed utcunque nunc horreat, præ aliis locis amœniſſimus tum videbitur: tam gravis & acerba futura eſt Dei in regionem hanc maledictio. p Heb. *ad immiſſionem bovis, & ad conculcationem parvæ pecudis.* *Quò emittatur*] id eſt, totius regionis paſcuoſiſſimus & feraciſſimus habebitur.

CAPUT VIII.

Propheta aſpectabili ſymbolo docet judicia Dei in Syros, Jiſraëlitasq; & Judæos quoque infidelitatis, obſirmationis, & alienationis a Deo nomine: deinde verò conſolatur pios, oſtendens non fore perpetuas calamitates per benevolentiam Dei, cujus periculum jam antea perſæpè fecerant, ſed ipſos Aßyrios (quorum facta & conſilia reprehenduntur graviſſimè) vindictam a Deo ſeveriſſimam certa ratione, loco, & tempore perpeſſuros: inprimis verò fundamentum conſolationum proponit in Chriſto, cujus gentem, dona, officia, effectaq; in res omnes creatas, in bonos, & malos, ad promovendum regnum ſuum exponit: ac poſtremò hujus infinitæ beneficentiæ nomine Eccleſiam Chriſti docet laudem ejus de malis depulſis & perceptis bonis.

1 'EDIXIT autem Jehova mihi, ſume tibi
'volumen magnum; 'cum Maher-ſcha-
lal-chaſch-bazo, & ſcribe in eo 'ſtylo
a humano.
2 'Quamobrem b adhibui mihi 'teſtes 'fidos,
Urijam ſacerdotem & Zecarjam filium Je-
berecjæ:
3 ('Cùm enim acceſſiſſem ad 'prophetiſſam,
conceperat pepereratque filium) & dixit Je-
hova mihi, voca nomen hujus 'Maher-Scha-
lal-Chaſch-bazum:
4 Nam 'cùm nondum noverit hic puer pro-
ferre, pater mi, aut mater mea: 'aſportabit
opulentiam Damaſci, & prædam Schomro-
nis c ſervus Regis Aſſyriæ.
5 'Deinde perrexit Jehova alloqui me am-
plius dicendo:
6 'Propterea quòd ſprevit ' populus iſte 'a-
quas Schiloachi ' euntes ſenſim; ' & gaudi-
um *eſt* apud Retzinem & filium Remaljæ:
7 Idcirco inquam, ecce Dominus faciet ut
aſcendant 'contra iſtos aquæ ' illius flumi-
nis fortiſſimæ & ampliſſimæ, Rex Aſſyriæ, &
omnis ' gloria ejus: qui ' aſcendens ſupra
omnes alveos ſuos, ienſque ſuper omnes ri-
pas ſuas,
8 'Permeabit Jehudam, inundabit, ac tranſ-

1 *Edixit*] Superiori prophetiæ, quæ privatim Achazo & domui Davidis prænuntiata eſt, optimè concio hæc ad populum ſubjicitur: quæ etſi longa eſt, commodè tamen in quatuor partes diſtribui poteſt. Prima eſt prolepſis ſive propoſitio ſumma totius concionis, quatuor primis verſibus: ſecunda eſt denuntiatio tum maleficiorum populi, tum judiciorum Dei in populum maleficum, uſque ad finem capitis: tertia eſt conſolatio piorum uberrima, tribus ſequentibus capitibus: ultima eſt concluſio εὐχαριστική, duodecimo capite. Sicut autem in hac prolepſi partes duæ prudenter diſtinguendæ: una eſt, ſigni aſpectabilis quod Jeſchahhja ſtatuit in filio ſuo; altera verbi, quod non tantùm prædicat, verùm etiam teſtibus adhibitis conſcribit, ut ſit Judæis teſtimonium. *Volumen magnum*] tum quia permagna eſt prophetia quæ in volumen fuit referenda, tum quia grandibus literis fuit exaranda; ut apud omnes teſtimonio eſſet. *Cum Maher.*] id eſt, cum filiolo tuo recens edito, quem in ſignum hujus prophetiæ daturus es, ut Schear jaſchubum, ſuprà cap. 7. Eſt autem in his verbis ἐναλλαγή a nobis ad evidentiam commutata, qua non perſpecta hic locus fuit adhuc multis quæſtionibus & difficultatibus involutus.
Stylo humano] id eſt, quo efformatas literas quivis hominum etiam rudiſſimus poſſit cognoſcere, & prophetiam legendo percurrere; ut Chabakuk 2.2.
a Heb. *mortalis.* 2 *Quamobrem*] nimirum ut filio nomen imperatum a Deo imponerem coram Eccleſia, & hoc ſigno adducerer ad prophetiam hanc prædicandam, literarumque monumentis obſignandam. b Heb. *conteſtatus ſum mihi.* *Teſtes*] id eſt, viros nominatim advocatos, ut teſtarentur nomen illud filio meo impoſitum in Eccleſia, cùm circumcideretur: nam eo tempore indita fuiſſe olim a parentibus nomina conſtat ex Gene. 21. 3. & 4. & Lucæ 1.59. & 2.21. Atque ex hoc ritu profectum eſſe illum noſtrum conſtat, quo certi homines ſpeciatim, maximè verò calamitoſis temporibus (ut iſta futura erant) adhibentur teſtes acceſſus ad Chriſtum & ad Eccleſiam per baptiſmum, & nominis baptiſmo inditi: ex quo ritu Propheta occaſionem ſumpſit, ut teſtes filii ſui ad alterum hoc ſingulare teſtimonium adhiberet. *Fidos*] id eſt, fide dignos atque idoneos, quorum autoritas & teſtimonium permagni futurum erat in populo: nam alioqui ad probitatem & integritatem fidei in Deum non ſpectat Propheta, cùm Urijæ perfidia ſatis nota ſit ex hiſtoria Achazi, quæ poſtea evenit, 2. Reg. 16.14. & ſequentibus. 3 *Cùm enim*] hæc hiſtoricè (ut narrantur) accipimus.
Prophetiſſam] id eſt, uxorem meam. *Maher-ſchalal.*] i. accelerando prædā feſtinat diripiens, nimirum Aſſyriorum exercitus: ut ſequens verſus explicat. Eſt autem hoc ipſum nomen per anticipationem poſitum, ſuprà ver. 1. quo Deus promiſſionem domui Davidis factam nunc demum voluit in filio Prophetæ coram Eccleſia obſignare. Quamobrem etiam ὁμόσημα verba in hoc quidem nomine ſunt ad celeritatem ſummam melius exprimendam, vide Gene. 41.32. 4 *Cùm nondum*] id eſt, ante annum, aut breve aliquod tempus ſimile; periphraſis maximè familiaris. *Aſportabit*] id eſt, deprædabitur Syros & Jiſraëlitas: quod geſtum eſt quarto Achazi anno, 2. Reg. 16.9. c Heb. *qui eſt coram rege: periphraſis ſervorum, militum, atque ſatellitum.* 5 *Deinde*] tranſitio ad ſecundam hujus concionis partem; qua Jeſchahhja judicia Dei denuntiat in Syros, Jiſraëlitas, & Judæos; quæ infantis nomine fuerant præſignificata. 6 *Propterea quòd*] hujus denuntiationis partes ſunt duæ; exprobratio ſcelerum quibus populi iſti tenebantur, hoc verſu; altera, judiciorum quibus illos erat viſitaturus Deus, duobus ſeq. quod utrumq; caput deinceps exornatur, uſque ad finem hujus capitis. *Populus iſte*] Judæus. *Aquas Schiloachi*] i. iſtis defenſionibus ſuis non fuit contentus, neque acquievit promiſſioni Dei ultrò pollicentis ſe daturum ſalutem ipſi unica virtute ſua; ſed copias exteras & arma ſtrepentia conduxit ad depellendū hoſtem: ſynecdoche in ſcripturis frequens, ut Pſal. 46. *Euntes ſen.*] i. nihil crepantes, aut præ ſe ferentes magnum, quod infideles æſtimant: lentū enim & quaſi ſerpentem fuiſſe Schiloachi fluxum oſtendimus Neehemijæ 2.13. *Et gaudium eſt*] i. Syri & Jiſraëlitæ ultrò delectantur malo veſtro, ac petulanter vos infeſtant ipſi minimè laceſſiti, ut expreſſit ſuprà 7.6. 7 *Contra iſtos*] Syros & Jiſraëlitas, quo conſilio Achaz illius operam conduxerat. *Illius fluminis*] Euphratis, quem allegoricè accipit pro Aſſyrio exercitu: quod ſequentium verborum exegeſis docet.
Gloria ejus] i. copiæ de quibus gloriatur, infrà cap. 10. *Aſcendens*] i. tranſiliens omnes pacti conventi leges, allegoricè. 8 *Permeabit*] tum ſuperſtite adhuc Achazo per expilationes barbaras, 2. Reg. 16.18. & 2. Chro. 28.20; tum regnante Chizkija filio, 2. Reg. 18.

ibit,

ibit, *usque ad collum pertinget: d *imple-
buntque passæ alæ illius latitudinem *terræ
tuæ, *ô Hhimmanuel.
9 *Consociamini, ô *populi, & *conte-
rimini; *aurемque præbete quotquot *e-
stis in* locis longinquis terræ: accingimi-
ni & conterimini, accingimini & conteri-
mini.
10 Inite consilium, & irritum fiet: loqui-
mini verbum, & non existet; *sed Hhimma-
nuelis.
11 *Nam ita edixit Jehova mihi *adhibi-
ta confirmatione manus; cùm erudiret
me non eundum via populi istius, di-
cendo:
12 *Ne dicatis, conjuratio, in quibuscun-
que *dicit populus iste conjuratio: & *ti-
more istius ne timeatis, neque expavescen-
dum dicatis.
13 Jehovam exercituum ipsum *sanctificate;
& e ipse sit timori vobis, idemque sit pavori
vobis;
14 Et erit sanctificationi **vobis*: in lapidem
autem allisionis & in rupem offensionis
*ambabus domibus Jisraëlis, in laqueum
& in tendiculam habitatori Jeruschalaimo-
rum:
15 *In quæ offendant multi; & cadentes con-
fringantur, aut irretiti capiantur.
16 *Liga *contestationem: *consigna legem
inter discipulos meos.
17 *Nam præstolans Jehovam, *qui abscon-
dit faciem suam a domo Jahhakobi; & ex-
pectans eum;

18 *Ecce ego & nati quos dedit mihi Jeho-
va, in signa & in ostenta apud Jisraëlitas *su-
mus*; a Jehova exercituum habitante in
monte Tzijonis.
19 *Cùm enim edicunt vobis, consulite *Py-
thones aut ariolos, *qui pipiunt & qui mussi-
tant: *nónne populus Deum suum consulit,
pro viventibus *mortuos *consulendo*?
20 Adversus legem & adversus contestatio-
nem, an non obloquuntur f in sententiam
istam *cuicunque nulla est g lucis scintilla?
21 *Quapropter peragrabit *illam *difficul-
tatibus pressus atque famelicus: eritq; cùm
esurierit & *efferbuerit, ut maledicat *Regi
suo & *Deo suo, sive suspiciat *sursum;
22 Sive *in terram intueatur: quia ecce *op-
pressio & tenebræ, *obscurato angustia &
caligine impulso *aderunt*.

Usque ad collum] id est, usque ad Je-
ruschalaima, in qui-
bus erat caput regni:
allegoria regnum
comparans cum hu-
mano corpore, ut in-
fra 30.28. vide Deut.
33.12. et 2. Reg. 18. &
2. Chron. 32. ostendi-
tur.
d Heb. *& erit ex-
pansiones alarum il-
lius plenitudo latitudi-
nis, &c.*
Implebuntque] id est,
Judæam totam occu-
pabunt.
Terræ tuæ] quasi
dicat, quæ neque il-
lius est, neque isto-
rum; sed quam tu
tibi vindicasti, &
planè absque te pe-
riturum ab illo vin-
dicaturus es.
ô Hhimmanuel] id
est Christe, fili Davi-
dis, rex Judæorum,
supra 7.14.
9 *Consociamini*] Su-
periori denuntia-
tioni sua exornatio
subjicitur: qua pri-
mùm, ut antè populi
peccata exponit, us-
que ad versum 21.
deinde ventura judi-
cia, in fine capitis:
quæ duo per apo-
strophen sarcasti-
cam his duobus ver-
sibus objiciuntur
populo, quasi dicat,
age quidlibet, confirmate vos fœderibus, consiliis, armis, auxiliis, & si quid est hujusmodi: id tantùm efficietur quod placebit Deo. *Populi*] Syri cum Jisraëlitis, & Assyrii cum Judæis. *Et conterimini*] ex decreto Dei; quod propterea enuntiat Jeschahhja imperandi modo. *Auremq; præbete quotquot*] ita ut cognito judicio ipsius celebris efficiatur Deus, & munera Regi Jechizkijæ offerantur: quod legimus factum 2. Chronic. 32.23. 10 *Sed Hhimmanuelis*] id est, hoc verbum fiet, quod pronuntiatur per me Hhimmanuelis Christi administrum. 11 *Nam ita edixit Jehova*] hujus exornationis qua peccata judiciaque proponuntur, prior pars exprobrat populo tria peccatorum genera; quæ eadem reprehenduntur in Schaüle, 1. Chronic. 10.13. primum est infidelitas maxima, præsidia sibi extra Deum comparans, usque ad versum 16. secundum, obfirmatio pertinacissima, versu 16. & duobus sequentibus; tertium atque gravissimum, dæmonum consultatio, vers. 19. & 20. *Adhibita confirmatione*] id est, me ipsum confirmans adversus populum & omnia adversa per promissionem & virtutem suam, quemadmodum ostenditur sequente versu: sic 1. Schemuel. 13.16. 12 *Ne dicatis*] id est, neque animo consentiatis, neque verbo conveniat vobis cum hoc infideli populo. hîc enim exponitur primum peccati genus, ut diximus proximè præcedente versu, nimirum infidelitas publica Judæorum non acquiescentium aquis Schiloachi, sed aliena auxilia fœderaque Deo neglecto procurantium: quod studium Deus conjurationem vocat, ut eo magis ab illo servos suos deterreat: neque populum totum dehortatur (cujus obfirmationem docet infrà ver. 16. & sequent.) sed tantùm Prophetam cum piis & electis e populo, ad quos sermonem habet. *Dicit populus ille*] id est, externis fœderatos sibi esse adjungendos, quorum ope ab exteris incommodis defendatur. *Timore istius ne*] id est, infideli timore; qualis timor ita percellit illum, ut promissa Dei repudiet, concilietque in fœdus conjuratos. 13 *Sanctificate*] credendo promissionibus ejus, & fiduciam vestram in eum liberè ostendendo; ut Numer. 20.12. e Heb. *ipse sit timor vester, & faciens ut expavescatis.* 14 *Vobis*] eclipsis, quæ ex antitheto membro facilè percipitur. *Ambabus domibus*] Jisraëlitarum Pekacho, & Judæorum Achazo parentum. Est autem hîc explicatio veri effectus Christi contra infideles, ut infr. 28.16. 15 *In quæ offendant*] exegesis superiorum similitudinum, lapidis, & laquei. 16 *Liga*] secundus exprobrationis locus de obfirmatione Judæorum, ut diximus suprà in versum 11. quẽ similiter enuntiat Deus Prophetæ & piis coram toto populo, ut testatum faciat pervicacem esse illorum obdurationem; ac proinde neque prophetias, neque legem ipsam ad illos amplius pertinere; sed ad credentes tantùm θεοδιδάκτους. *Contestationem*] id est, prophetiam hanc & volumen tuum (de quo suprà ver. 1.) involve, ne amplius sit in oculis istorum, quandoquidem ut infideles ludificantur eam. *Consigna legem*] id est, eam munitis, committe, & crede illis quos nosti doctos a Deo esse, ut infra 54.13 17 *Nam præstolans*] confirmatio decreti Dei contra obstinationem Judæorum, a signis præsentibus & præteritis quæ Propheta dederat ex mandato Dei, ut oculorum aspectu infidelis populus magis afficeretur. *Qui abscondit faciem*] id est, se verbumque suum subtrahit, & me volumen jubet complicare atque recipere.

18 *Ecce ego*] id est propterea quod populus iste jam adeò occalluit ut nihil proficiat auditione legis atque Prophetarum, imperavit Deus ut istorum oculis signa exhiberẽ judiciorum suorum, in me & in liberis meis: ac primùm quidem in Schear-jaschubo, capite 7. quo signo denuntiavi gravissimam ultionem populo, adeò ut reliquiæ tantùm ad salutem perventuræ sint: deinde in hoc puerulo Maher-schalal-chasch-bazo, quo signo ostendi maximam fore direptionem istarum gentium: ac postremò in me, cùm voluminis complicatione & legis apud credẽtes consignatione demonstravi populo huic ipsum a Deo derelictum esse. Quod judicium Dei cùm a prophetis typicè tantùm designari potuerit, a Christo verò (ut Prophetarum principe) exhibitum sit & re ipsa in Ecclesia præstitum; non mirum est si Apostolus hunc typum per anagogen ad suam æternam veritatem accommodat, Heb. 2.13. 19 *Cùm enim*] transitio ad tertium peccatorum genus per ætiologiam, hoc modo: meritò sanè populus iste a Jehova deseritur, & signis de gravissimis calamitatibus præmonetur. Nam non tantùm infidelitate alienam opem implorat, non tantùm se ipse in peccatis obfirmat, & aversatur Deum; sed diabolo operam dat, & pios in idem scelus sollicitat, ut seducantur si fieri potest. Hoc autem Propheta exprimit sermone converso ad pios, ut eos instituat de atrocitate istius criminis, & confirmet in bono. *Pythones*] id est, magos aut divinos quoslibet, synecdochicè. *Qui pipiunt*] amplificatio indigni facinoris populi a vanitate istarum divinationum quam ipsa forma arguit: non sunt, inquit, isti seductores tanta facultate prædití, ut aut ore aperto claraque voce enuntient, aut verbis planis explicent quæ dicenda forent, sicut nos prophetæ judicia Dei palàm voce quàm maxima planisque verbis prædicimus: sed in ventre suo, aut imis faucibus ita pipiunt, ut pulli nondum exclusi suo putamine; aut si quid voce efferunt, ita illud mussant, ut Sibyllæ ex tripode: quam eandem rationem Propheta explicat infrà 29.4. & historici passim. *Nónne populus*] dehortationis suæ causas duas Propheta affert; unam ex absurdo, non esse homini communicationem ullam cum Deo qui mortuos consulat; alteram, rationem istam consulendi mortuos & a lege ac prophetiis aberrandi, gentium earum esse quæ ignorant Deum: Deut. 18.9. & sequentibus. *Mortuos*] id est, eos qui rebus mortuis ad divinationem abutuntur. f Heb. *secundum verbum istud.* 20 *Cuicunque*] id est, quisquis planè ignorat Deum. g Heb. *aurora.* 21 *Quapropter*] conclusio secundæ hujus partis [illegible] summa descriptione judiciorum Dei, ut dictũ est in ver. 9. tam miseri, inquit, futuri sunt, ut neque in cœlo neq; in terra ipsis ostendatur salus ulla, spes salutis, aut consolatio. *Illam*] terram Jisraëlis. *Difficultatibus pressus*] impius qui[illegible] dæus, & Jisraelita. *Efferbuerit*] præ indignatione & desperatione. [illegible] cujus opera videlicet fuisset servandus ab hostibus & difficultatibus re[illegible] berandus in terra. *Deo suo*] cui confidebat, sentiens se frustra con[illegible] *Sursum*] ad Deum suum. 22 *In terram*] ad regem suum: [illegible] *Oppressio*] gradatio; pro eo quod est, erit calamitas, & va[illegible] aut spe ex calamitatibus evadendi. *Obscurato*] id est, versante in densissimis [illegible] confertissimis miseriis, atque exagitato ab illis magis ac magis; quod completum est inde a temporibus istis, bellis subinde emergentibus.

Caput IX.

1 *Sed 2 *non obscurabitur quæ affecta
fuerit angustia, cùm *tempus hoc prius
*leviùs affecerit *terram Zebulunis &

1 *Sed non obscurabitur*] tertia pars concionis, consolatio, qua pii ex Jehuda & Jisraële confirmantur adversus futuras calamitates. Sunt autem hujus consolationis universæ argumenta tria: primum est ab instabilitate prædictarum afflictionum, ne fortè defetiscantur piorum animi, toto hoc capite, & versibus quatuor primis sequentis capitis; secundum est, a misero casu excidioq; ipsorum hostium, qui populum Dei malis affecerint, sequente capite inde a ver. 5. tertium & summum est, promissione regni Christi, in quo fons inest liberationum omnium singularium cap. 11. Quod autem ad primum hunc consolationis locum, observandum est proponi in genere consolationem totam, duobus primis versibus, non fore nimirum perpetuas illas oppressiones quibus erat populus Dei castigandus: deinde confirmatur hic consolationis locus a benevolentia Dei erga populum suum propter venturum Christum, usque ad vers. 8. a Heb. *non erit obscuratum cui fuerit angustatum, impersonaliter.* *Non obscurabitur*] id est, postquam multa incommoda fuerit perpessa terra promissa tota, non semper manebit in illis, ac velut perpetuis tenebris obruetur; sed liberabitur tandem Ecclesia per adventum Christi. *Tempus hoc*] nimirum quo mox Tilgath-Peleser rex Assyriæ ab Achazo conductus Jisraëlitas erat invalurus, 2. Reg. 15.29. *Leviùs affecerit*] quàm sequens tempus affecturum est: nam pars tantùm Jisraëlis deportata, & terræ occupata est ibidem. *Terram Zebulunis*] id est, Jisraëlitas, per synecdochen: sed horum potissimùm fit mentio, quia ab his cœpit tum calamitas per Assyrios, tum liberatio per prædicationem Evangelii Christi, seq. ver.

terram

Posterius illud] quo Schalman-eser totũ Jisraëlẽ invasurus erat, occupaturus, & deportaturus, 2. Reg. 17.
Via] sequitur definitio certissima liberationis per Christũ: qua propheta exponit exortum ac veluti primã lucem Evãgelii ibi cœpturã esse nominatim, ubi cœperat calamitas; & locũ verbis apertissimis circũscribit, prout accommodat Matthæus 4.15. His enim verbis definitur inferior Galilæa, non autem superior, ut pleriq́ue existimant: quę secundum Jardenem protenditur, ad mare Tyberiadis sive lacũ Genezareth adjacet, & feracissima regio est, teste Mosche Deut. 33.23. ac proinde populosissima.
Galilæa populosa]

terram Naphtali, & 'posterius illud affecerit gravius: 'via maris, secundum Jardenem,
'Galilæa [b] populosa,
2 'Populus ejus qui 'ambulant in tenebris,
'videbunt lucem magnam: super confidentes in terra umbræ lethalis lux splendebit.
3 'Amplificans 'hanc gentem, non magnificasti lætitiam: 'lætati sunt coram te quasi lætitia *quæ agitatur* in messe, cùm exultarunt partientes prædam;
4 ‖ 'Cùm jugum oneris illius & virgam humeri illius, sceptrum opprimentis illum contrivisti; 'ut die Midjanitarum,
5 'Quando tota conflictatio, *id est*, confligens *quisque* 'in concussu, etiam vestimentum volutatum in [c] cædibus; quasi [d] abiit in exustionem, pabulum ignis.
6 'Sed 'puer nasciturus est nobis, 'filius dabitur nobis, 'cujus humero adsit principatus ipse: cujus nomen vocat '*Jehova*, 'admirabilem, 'consiliarium, Deum fortem robustissimum, 'Patrem æternitatis, 'Principem pacis.
7 ‖ Amplitudini illius principatus, & paci nullus erit finis, in solio Davidis & in regno ejus, stabiliendo illud & fulciendo illud jure
& justitia: ab isto tempore in seculum usque, 'zelus Jehovę exercituum facturus est illud.
8 'Verbum misit Dominus 'Jahhakobo, &
accidit Jisraëli;
9 Ut cognoscerent 'populus iste totus, 'Ephrajim, & habitator Schomronis; *qui* elatione & [e] insolentia animi dicunt,
10 [f] 'Lateritia opera ceciderunt, sed lapide cæso extruemus; sycomori excisæ sunt, sed cedros sufficiemus.
11 'Sed cùm 'in editum sustulerit Jehova hostes Retzinis contra ipsum, etiam inimicos 'hujus 'commiscebit;
12 Syros [g] ab oriente, & Pelischtæos ab occidente, ut devorent Jisraëlem 'toto ore: his omnibus non avertetur ira ejus, sed adhuc manus ejus *erit* extenta;
13 Quia hic populus non fuerit reversus usq; ad ipsum percussorem suum, & Jehovam exercituum non requisierint.
14 'Exscindet enim Jehova ex Jisraële 'caput & caudam; ramum, etiam juncum die eodem:
15 (Senex & [h] honorabilis is *est* caput: propheta verò docens falsitatem est cauda)
16 'Quòd fuerint ductores populi hujus seductores; & qui ducuntur in eo, obtecti.
17 Idcirco de juvenibus ejus 'non lætabitur Dominus, & pupillorum ejus ac viduarũ ejus non miserebitur, quia totus est hypocrita & maleficus, & os omne loquitur flagitia: omnibus his non avertetur ira ejus, sed adhuc manus ejus erit extenta.
18 'Nam exardescet improbitas velut ignis *qui* sentes ac vepres absumit; & incendet perplexa *ligna* sylvæ, adeò ut 'in minutissimũ pulverem abeant [i] elato fumo.
19 Præ excandescentia Jehovæ exercituum 'obscurabitur *populus* terræ: eritque iste populus quasi pabulum ignis, nemo in fratrem suum clementia utetur.
20 Nam 'ut scindat ad dexteram, tamen esuriet; & comedat ad sinistram, tamen non saturabuntur: singuli 'carnem brachii sui comedent;
21 Menasche Ephrajimum, & Ephrajim Menaschem; 'simul isti contra Jehudam: om-

7 *Zelus*] id est, hoc Deus Pater in Christo effecturus est propter nomen suum.
8 *Verbum*] exornatio præcedentis consolationis à circumscriptione prophetica eorum temporum quibus judicia Dei fuit perpessurus populus, donec per zelotypiam Dei missus est Christus ad liberationem ejus, sumpta occasione à verbis proximè præcedentibus. Continentur autem hac exornatione tria: primum est, narratio misericordiæ Dei, à peccatis populum revocantis verbo, tribus versibus; secundum, prophetica narratio judiciorum, quæ ita eventura erant immorigeris verbo ut minimè perderentur pro meritis ipsorum, usque ad caput 10. tertium, narratio beneficentiæ Dei propter se ipsum servantis reliquias ex populo tam immorigero, versibus quatuor sequentis capitis.
Jahhakobo] id est, toti populo, Judæis & Jisraëlitis.
9 *Populus iste*] Judæorum.
Ephrajim] id est, Jisraëlitæ, per synecdochen.
e Heb. *magnitudine cordis: ut infra* 10, 12.
f Heb. *lateres*.
10 *Lateritia opera*] proverbiale dicendi genus, quo pervicaces in Deum utuntur, q.d. utcunque nos miserè attriverit Deus, tamen vel ipso invito res nostras magnificentius instaurabimus, & superabimus

quod pleriq; appellationem hanc tribuunt superiori Galilææ, quia gentibus est contermina, habet quidem speciem, sed locutio exemplo caret: præterea a circumstantiis abest quæ modò positæ sunt: ac postremò discedit ab interpretatione Matthæi. Nam has omnes circumstantias nobis quidem constat non ad superiorem, sed ad inferiorem Galilæam pertinere. Fefellit quidem illos nomen gentium: sed nos amphibologiam interpretatione nostra sustulimus. b Heb. *gentium*. 2 *Populus*] id est, Zebulunitæ & Naphtalitæ. *Ambulant in tenebris*] id est, non tantùm corporalibus, sed etiam spiritualibus malis, velut densis tenebris obruuntur. *Videbunt*] id est, incipient videre atque percipere lucem liberationis suæ, unde cæteris etiam Jisraëlitarum partibus affulgebit: nam in partibus illis primùm prædicavit Christus, lucem suam cum hominibus communicans, & ibi fecit prima miracula. 3 *Amplificans*] promissionis præcedentis de liberatione & salute populi causa nunc demũ exponitur κατὰ σύγκρισιν, ut diximus in versum 1. Est autem hæc σύγκρισις sive comparatio instituta inter superiorem administrationem quæ præcessit adventum Christi, & illam quæ est in regno ipsius: tota, inquit, superior administratio varia fuit secundis, adversis, lætis, tristibus, duris, facilibus, turbulentis, quietis, omnibus denique rebus instabilibus; adeò ut ne magnificentissimæ quidem victoriæ suo luctu vacaverint: sed regni hujus quod suscepturus est Christus, eoque Ecclesiam suam illustraturus, in eo pax futura est sempiterna: hujus comparationis prius membrum tribus versibus continetur, posterius versibus 6. & 7. *Hanc gentem*] q.d. cùm populum tuum insigni aliquo bono, victoria, aut honore auxisti, lætitiam tamen stabilem minimè præstitisti. *Lætati*] id est, nullam lætitiam consecuti sunt ἀκονιτὶ καὶ ἀναιμωτὶ, sine sudore & sanguine; sed permagno illis constitit: nam ardui labores lætitiam brevem anteiverunt, ut sudores messem; & pugnæ graves spolia, hoc versu quod duobus sequentibus exornatur. ‖ *Judic. 7. & 8.* 4 *Cùm jugum*] id est, quoties liberavisti populum tuum ab exterorum tyrannide, quæ metaphoris duabus figuratur. *Ut die Midjanitarum*] quo divina victoria a Jisraëlitis reportata est; quam etiam propter nobilitatem in exemplum propheta iterum adducit infrà 10.26. 5 *Quando tota*] id est, quo die tota Midjanitarum castra, divinitus inter se commissa, tanquam igne accenso, cum rebus suis omnibus consumpta sunt: etiam huic victoriæ, inquit, suæ fuerunt difficultates; & lætitia quam inde percepit populus, non longo intervallò mutata est. *In concussu*] id est, repentino motu, quem inter ipsos Midjanitas excitavit Deus, ut obverterent gladium alter in alterum. c Heb. *sanguinibus*. d Heb. *fuit*. 6 *Sed*] altera pars συγκρίσεως, ut dictum est in versum 3. *Puer*] Jesus Christus, is de quo prophetaverat supr. 7.14 Etsi puerum fortasse altera etiam de causa nominavit, nimirum ut tenuitatem & infirmitatem quæ illi in speciem futura erat ostenderet, ut Zecarjæ 9.9. qua ratione ampliùs hæc comparatio illustratur. *Filius*] Dei videlicet qui solus vocavit nomen illius cùm illum nobis traderet. *Cujus humero*] id est, cui nullum jugum unquam imponi possit, sed qui obtineat amplissimum & constantissimum imperium: ut accipitur infrà 22.22. Hoc enim membrum est antitheton jugi illius & virgæ, quæ humero populi incubuisse dicitur supra vers. 4. Hujus autem regni conditionem deinceps explicat primùm a vocatione Dei, hoc versu; deinde ab effectis, versu sequente. *Jehova*] æternus pater æterni filii: nam Deus solus hæc nomina magnifica potest & dare & accipere; ut ipse dicit infrà 42.8. & 48.11. *Admirabilem*] tum natura ipsius, tum operibus universis, atque inprimis erga Ecclesiam explicatis: est enim Deus qui facit mirabilia solus, Psalm. 72.18. & 136.4. *Consiliarium*] ut Proverb. 8.14. *Patrem æternitatis*] qui ipse sempiternus est, & idem in omnibus æternitatis autor. *Principem pacis*] id est, autorem & effectorem pacis nostræ omnes in uno corpore reconciliantem Deo per crucem, peremptis inimicitiis per eam: Ephes. 2.16. ut sine metu e manu inimicorum nostrorum liberati serviamus ipsi, Lucæ 1.74. ‖ *Lucæ 1.32. & 33.*

mus judicia ejus, resarciemusque virtute nostra: sic Malachi 1.4. 11 *Sed cùm*] transitio à verbo ad judicia Dei, quia verbo prævidet Propheta non fore ut resipiscat populus. Est itaq; in hac continuatione sermonis paralepsis, q.d. sed quandoquidem frustrà Dominus immisit verbum, jam audiamus verbera quibus usurus est. Tres autem illorum gradus pro ratione temporum à propheta statuuntur: primus, adventu Tiglat Pileseris, tribus his versibus; secundus, adventu Schalmaneseris utroq;, à vers. 14. ad 18. tertius, adventu Sancheribi & Esar-Chaddonis in Chizkijam & Menaschem, à ver. 18. ad finem capitis. *In editum*] .i. superiores effecerit Assyrios, 2. Reg. 16.9. *Hujus*] Jisraëlis. *Commiscebit*] .i. faciet ut promiscuè omni ex parte convolent operã dantes Assyrio, ut versus seq. ostẽdit. g Heb. *ab anteriore, & Pelischtæos à posteriore: vide Deut.* 11.24. 12 *Toto ore*] .i. ferarum more inhumanissimè consumendo, & nulla ratione parcendo. 14 *Exscindet enim*] per Schalman-eserem, 2. Reg. 17. atq; hic secundus est judiciorum gradus, ut diximus ver. 11. *Caput & caudam*] .i. à summo ad imum, à præstantissimo ad abjectissimum: metaphoræ ab animantibus & plantis, quas sequens versus explicat. h Heb. *elatus facie, ut supr.* 3.4. 16 *Quod fuerint*] ætiologia à communi corruptione omnium, ut suprà 3.5. 17 *Non lætabitur*] sed velut iratus supplicium sumet de omnibus. 18 *Nam exardescet*] tertius gradus judiciorum, quod populus non tantùm opprimetur Assyriorum dominatu Sancheribo & Esar-Chaddone rege, sed etiam sua ipsius operã magis ac magis labefactabitur; prout non dubium est hos in alios fuisse tyrannidis Assyriorum administros, quod malum hoc versu allegoricè enuntiatum sequentibus exponitur. *In minutissimum*] .i. suo ipsorum igne in pulverem & fumum abeant. i Heb. *elatione fumi*. 19 *Obscurabitur*] .i. opprimetur adversitatibus, ut suprà ver. 1. 20 *Ut scindat*] .i. licet populus undequaq; studeat adipisci victum, & hîc illîc conquirat, erit semper egentissimus. *Carnem Brachii*] id est, propinquos & necessarios suos auxesis. 21 *Simul isti*] ut credibile est fecisse, cùm Sancherib Chizkijam oppugnavit, & Esar Chaddon Menaschem deportavit. Sic enim hostes operâ eorum quos bello superaverunt abuti multis exemplis constat, ut 1. Schem. 14.22.

nibus

nibus his non avertetur ira ejus, ſed adhuc
manus ejus erit extenta.

Caput X.

1 'VÆ 'decernentibus decreta iniqua, &
ſcribentibus moleſtiam *quam illi* præ-
ſcripſerint:
2 Ad evertendum de cauſa tenues, & ad ra-
piendum jus pauperum populi mei; ut ſint
viduæ prædæ ipſis, & pupillos diripiant.
3 'Ecquid facturi eſſetis die viſitationis & va-
ſtationis e longinquo adventuræ? ad quem
confugeretis pro auxilio? aut 'ubi relinque-
retis gloriam veſtram?
4 'Abſque me incurvaretur 'infra vinctum, &
infra interfectos caderent: 'omnibus illis
non averteretur ira ejus, ſed adhuc manus
ejus extenta eſſet.
5 'Væ Aſſyrio 'virgæ iræ meæ; 'quamvis
'baculus ſit in manu ipſorum indignationis
meæ,
6 Et 'in gentem hypocrytam immittens ip-
ſum, contra populum [a] in quem excandui
dem mandata ipſi; ut 'prædetur prædam, &
ut diripiat rapinam, denique ut diſponat il-
lum conculcationi, tanquam lutum platea-
rum.
7 'Nam ipſe non ita [b] ſibi proponit, & [c] ani-
mus ejus non ita cogitat; ſed perdere [d] ex
ſententia animi ſui, & exſcindere gentes
[e] non paucas:
8 Nam dicit, nónne 'principes mei pariter re-
ges *ſunt*?
9 'Nónne ut 'Carcemiſch *eſt* 'Calno? nón-
ne ut 'Arpad, 'Chamath? an non ut Da-
maſcus, Schomron?
10 Quemadmodum aſſecuta eſt manus mea
regna [f] idolorum ſuorum, quorum ſculptilia
'præſtabant *dis* Jeruſchalaimorũ & Schom-
ronis:
11 An non quemadmodum feci Schomroni
& idolis ejus, ita facturus eſſem Jeruſchalai-
mis & 'terriculis eorum?
12 'Atqui futurum eſt, 'cùm perfecerit Do-
minus totum opus ſuum in monte Tzijonis
& Jeruſchalaimis; animadvertam in 'fru-
ctum [g] inſolentis animi regis Aſſyriæ, & in
ornatum elationemq́ oculorum ejus.
13 'Quia dixerit, virtute manus meæ feci, &
ſapientia mea, quòd prudentia inſtructus
ſim; ideò amovi terminos populorum, e-
tiam 'inſtructiſſimos eorum deprædatus ſum
& dejeci, ut potentiſſimus, habitatores:
14 'Imò aſſecuta eſt tanquam nidum ma-
nus mea *nidum* opulentiæ populorum, &
quaſi reciperem ova derelicta, totam ter-
ram ego recepi: neque eſt qui 'agitet alam,
aut 'aperiat os, aut 'pipiat.
15 'An gloriabitur ſecuris 'contra cæden-
tem ipſa? an ſe magnificabit ſerra contra a-
gitatorem ſuum? cùm agitant virgam, *an*
magnificabit ſe contra eos qui tollunt ipſam?
cùm attollunt baculum, '*an* non lignum
eſt?
16 'Idcirco 'immittet Dominus ipſe Jehova
exercituum, in 'pingues ejus 'maciem: &
in 'loco gloriæ ejus ardebit 'ardor ſimilis
ardori ignis.
17 Erit enim 'lux Jiſraëlis pro igne, & ſan-
ctus illius pro flamma; quæ incendet &
conſumet 'vepres ejus & ſentes ejus 'eo-
dem die;
18 'Gloriamque ſylvæ ejus, & arvorum ejus,
& [h] ſpiritu & carne abſumet: eritque 'cùm
diſſolvetur profugus;
19 Denique 'reliqua ligna ſylvæ illius [i] pauca
erunt, adeò ut puer ſcribere poſſit ea.
20 'Erit autem tempore illo, ut non pergat ul-
tra reliquum Jiſraëlis, & qui evadet in do-
mo Jahhakobi, inniti 'percuſſore ſuo; ſed
innitetur 'Jehova ſancto Jiſraëlis [k] fideliter.
21 'Reliquum revertetur, reliquum Jahhako-
bi ad Deum fortem robuſtiſſimum,
22 ('Nam ſi fuerit populus tuus Jiſraël *nume-*
ro, ſicut arena maris, reliquum revertetur
ex eo) 'conſummationem præciſam 'inun-
daturum juſtitiâ:
23 Nam conſummationem & quidem 'præ-
ciſam, Dominus Jehova exercituum factu-
rus eſt in medio totius terræ hujus.

Fructum inſolentis] id eſt, inſolentiſſimam jactationem, quam oſtendunt proximè ſequent. verſ. g Heb. *magnitudinis cordis: ut ſuprà* 9.9.
13 *Quia dixerit*] confer hos verſus cum 2. Reg. 18. & 19. & infrà 36.
Inſtructiſſimos] terminos videlicet, id eſt, regiones potentiſſimas & munitiſſimas. Eſt autem in tota hac verborum ſerie gradatio elegantiſſima.
14 *Imò*] thraſonica allegoria, qua Aſſyrius omnia ſibi arrogat, & hoſtes comparat cum aviculis abjectiſſimis.
Agitet alam] ad evolandum aut involandum.
Aperiat os] ad impetendum me.
Pipiat] ad implorandam opem; aut expoſtulationem faciendam.
15 *An gloriabitur*] conteſtatio, ut diximus verſ. 7. qua Deus Aſſyrium contra evincit imbecillitatis ipſius; ſe cum artifice, illum cum inſtrumento comparans.
Contra cædentem] ut Aſſyrius contra Deum extulit vocem ſuam, ſicut idem propheta loquitur 2. Reg. 19. 22.
An non lignum] id eſt, nulla facultate præditum admovendum ſe, aut efficiendum quicquam.
16 *Idcirco*] tertia pars, narratio Prophetica bimẽbris, ut dictum eſt ſuprà in ver. 5. Continet autem hoc prius membrum narrationem judicii contra Aſſyrios, quatuor verſibus; & uſus ex judicio hoc ad populum perventuri, verſ. 20. uſque ad 28. *Immittet Dominus*] qua nocte percuſſit angelus Jehovæ in caſtris Aſſyriorum centum octoginta millia, 2. Reg. 19. 35. & 2. Chron. 32. 21. *Pingues*] id eſt, potentes: ſic Judic. 3. 29. & Pſalm. 78. 31. *Maciem*] id eſt, luem repentè ipſos conſumentem macie. *Loco gloriæ*] id eſt, ubi gloria Dei habitat ante mœnia Jeruſchalaimorum. *Ardor*] id eſt, lues ardentiſſima confeſtim Aſſyrios tabefaciens. 17 *Lux Jiſraëlis*] Deus Jiſraëlitas illuſtrans & ſanctificans. *Vepres ejus*] Aſſyrios, quibus ut ſentibus vepribuſque cohorrebat terra. *Eodem die*] eadem nocte, quæ pars eſt diei: ſynecdoche. 18 *Gloriamq́ ſylvæ*] id eſt, omnes valentes robore, de quibus gloriatur, 2. Chronic. 32. h Heb. *ab anima uſque ad carnem*. *Cùm diſſolvetur profugus*] cùm rex ipſe profugus, & quidem contentiſſimè ſe proripiens fuga, quaſi perſequente igne conſumetur a filiis cæſus? ut factum eſſe legimus in libris Regũm, & Chronic. ibidem. 19 *Reliqua ligna*] id eſt, ſuperſtites Aſſyrii: pergit enim in allegoria. i Heb. *numeri, id eſt, facilè numerabilia: ut Geneſ.* 34. 30. 20 *Erit autem*] explicatio uſus ad populum perventuri ex præcedente judicio & liberatione, nimirum fidei & reſipiſcentiæ. *Percuſſore ſuo*] id eſt, Aſſyrio, virga percutiente ipſum, baculo indignationis Dei, ſuprà verſ. 5. *Jehova ſancto*] qui verus eſt percuſſionis autor, virgam ſuam in percuſſionibus occupans, ut ſuprà 9. 13. k Heb. *in fide*. 21 *Reliquum revertetur*] expoſitio nominis Schear-Jaſchub, quo ſuprà uſus eſt 7. 3. 22 *Nam ſi fuerit*] ætiologia promiſſionis Dei erga reliquias, ab æterno conſilio & potentia ejus, ut accommodat Apoſtolus Rom. 9. 27. *Conſummationem præciſam*] qui ſolus Deus fortis potentiſſimus per juſtitiam ſuam & propter veritatem ſuam id præciſè conſummaturus eſt quod ab æterno definiverit, ut ſequens verſus explicat. *Inundaturum*] id eſt, plene effecturum, ita ut nullo conſilio, nulla vi, non amplius quàm exundans amnis, ſiſti aut impediri poſſit, etſi primùm in ſpeciem aquula iens ſenſim videbatur, ſuprà 8. 6. 23 *Præciſam*] id eſt, præciſè ut decrevit beneplacito voluntatis ſuæ.

... 5 *Væ Aſſyrio*] ſecundus locus conſolationis, a mi... populum affiixerint, ut diximus ſuprà 9. 1. Sunt autem hu... contra Aſſyrios tres partes: prima eſt propoſitio ſumma judicii ... contra Aſſyrium, duobus verſibus: ſecunda narratio conſi... Aſſyrii quibus ſibi creabit malum, a ver. 7. ad 16. tertia, narra... judicii quod adhibiturus eſt Deus pro liberatione populi uſ... expeditionis totius, itineris, loci, & temporis, quo ſuum illud ... Deus, inde ad finem capitis. *Virgæ iræ*] id eſt, quo, tan... meam ſum in Jiſraëlitas profuſurus. *Quamvis*] occupatio, ... objectionem hanc: atqui ſi virga tua ſunt, quo jure illis male... Deus, quamvis utar ipſius operâ, & per injuſtos admini... ſapientiſſimè conſilium meum exequar; tamen non continuò ... putandi ſunt. Nam bene foret illis, ſi quo conſilio utitur ... judiciis ſuis, eodem illi in exequendis ducerentur: verùm ... animus: ſic paratur tranſitus ad narrationem verſus ſeptimi. ... ipſi, velut baculo vel fuſte cædentes Jiſraëlem, exerceant in... 6 *In gentem*] Jiſraëlis, & Judæ. a Heb. *excandeſcentiæ*. ... *Prædetur*] quod propheta ſignificaverat ſupr. 8. 3. 7 *Nam*] ... ætiologica, ut modo diximus, qua exponit Propheta primùm glo... invadentis, quinque verſibus; deinde ſuperbiſſimam gloriatio... ver. 12. & duobus ſequentibus; ac poſtremo conteſtationem adji... inanem confidentiam ejus, verſu 15. b Heb. *imaginatur*. c Heb. *cor: ſic deinceps*. d Heb. *ex corde ſuo*. e *vel* ... *Principes*] id eſt, duces ſervientes mihi: ut 2. Reg. 18. 24 expo... 9 *Nónne*] id eſt, nonne hanc adæquavi illi, utcunque fue... *Carcemiſch*] de quo 2. Chron. 35. 20. *Calno*] ſive Calne, de qua ... *Arpad*] de quo 2. Reg. 18. 34. *Chamath*] vide Geneſ. 10. 18. f Heb. quodque *idoli ſui*. 10 *Præſtabant*] dignitate, facultate, nume... ejuſmodi quod cenſent idololatræ. 11 *Terriculis*] vide 1. Sche... 12 *Atqui*] repetitio denuntiationis μεταβατικὴ ad narrationem ... ex victoria, ut diximus in ver. 7. *Cùm perfecerit*] id eſt, ... abſolverit, tempore Chizkijæ obſeſſis Jeruſchalaimis.

24 *Idcirco*] apostrophe ad populum, summam superiorum judiciorum continēs ad cōfirmandum ipsum, quatuor versibus.
Virga sua] id est, ita agitabit te Deus per Assyrium, ut per AEgyptium olim majores tuos.
Baculum suum efferet] Jehova ad defensionem & liberationem tui, ut cùm Mosche baculum jussus est protendere ad secandum mare. Exo. 14.16.
l Heb. *via: sic ver. 26.*
25 *Cōsummata indignatione*] mea scilicet, qua excandui in te, quemadmodum dixit supr. ver. 5. & 6.
Tum ira mea] ut effectū est die illo cujus meminit suprà ver. 17.
‖ *Judic. 7. & Exodi 14.*
26 *Excitabit enim*] id est, momento illos ita perdet per noctis unius spatium, ut Midjanitas & AEgyptios olim.
Baculo suo] quem protēdi mare versus a Mosche imperavit Deus, Exod. 14.26.
27 *Propter oleum*] id est, propter Christum liberaberis, in

24 *Idcirco ita ait Dominus Jehova exerci-
tuum; ne timeto, populé mi habitator Tzi-
jonis, ab Assyrio: *virga sua percutiet te, sed
*baculum suum efferet pro te [l]ratione Æ-
gypti:
25 Nam adhuc paulisper, minus pusillo *tem-
pore*, *consummata indignatione, *tum ira
mea incumbet consumptioni istorum.
26 ‖ *Excitabit enim contra istum Jehova ex-
ercituum flagellum, percussionem similem
Midjanitarum ad rupem Hhorebi, & simi-
lem baculo suo prope mare, & tollet istum
ratione Ægypti.
27 Et erit tempore illo ut amoveatur onus e-
jus ab humero tuo, & jugum ejus a collo
tuo: imò destruetur jugum *propter oleum.
28 *Cùm* pervenerit *Hhajanam regionem
versus, transierit *Migrone, *Micmaschi de-
posuerit [m] impedimenta sua:
29 Trajecerint *transitum, *Gebahhi in di-
versorium diverterint; trepidaverit Rama,
Gibhha Schaulis fugerit:
30 *Claram ede vocem tuam filia *Gallimo-
rum; fac ut audiatur *Lajischum usque, ô
paupercula Hhanathoth:
31 Cùm migraverit Madmena: habitatores
Gebimorum se confirmaverint *ad migrandū*:
32 *Adhuc ipso die *quo* Nobi stabit; *agita-
verit manum suam contra montē filiæ Tzi-
jonis, collem Jeruschalaimorum:
33 *Ecce, Dominus Jehova exercituum collu-
caturus est *ramum violenter; adeò ut pro-
ceri statura excindātur, & alti deprimantur;
34 Et circumputabit perplexa sylvę ferro suo:
denique *Libanus ipse per *magnificum ca-
surus est.

quo quiéscit spiritus Jehovæ, quia unxit eum infrà 61.1. est autem hoc propterea positum ut transitio compararetur ad tertium cōsolationis locum, cap. 11. quod totum hujus promissionis est exegeticum. 28 *Cùm pervenerit*] alterum narrationis membrum, quo Propheta expeditionem totam Assyrii, iter, tempusque, & locū circumscribit, quo judicium hoc effecturus est Deus, ad finem usq;. *Hhajanam*] id est, agrum Hhaji, quod antè eversum fuerat, Jehosch 8. *Migrone*] de quo 1. Schem. 14.3. *Micmaschi*] de quo 1. Schem. 13.2. m Heb. *instrumenta.* 29 *Transitum*] de quo 1. Schem. 14.1. *Gebahhi*] erat enim Gebahh a meridie, contra alterum scopulū ex adverso Micmaschi, 1. Schem. 14.6. 30 *Claram ede*] apostrophe quasi in rem præsentem ventum esset, describēs miserabilem & altissimum ejulatum. *Gallimorum*] in tribu Biniaminis, ut alia omnia, præter Lajischum, usque ad ver. 32. *Lajischum usque*] id est, ad summum usque terminum & remotissimum terræ: vide Judic. 18. 32 *Adhuc ipso*] id est, cum vix dum Nobo profectus, ad murum accesserit. *Agitaverit*] id est, cùm primùm castris positis ad Jeruschalaima, bellum Jeruschalaimis denuntiaverit, necdum fuerit jaculatus sagittam, aut missilia diffuderit, 2 Reg. 19.32. 33 *Ecce*] id est, tunc temporis Deus Assyrios profligabit: quod eadem allegoria sylvæ a Propheta figuratur. *Ramum*] id est, procerem quemque. 34 *Libanus*] id est, quamvis elatissimi & numerosissimi: allegoria. *Per magnificum*] Deum utentem angeli opera; aut etiam angelum potentia Dei armatum: nam propterea etiam angeli robustissimi appellantur, Psalm. 78.25. itemque virtutes, & potestates, potentiæ, imperia, dominiaque, Ephes. 1.21. & Coloss. 1.16.

Caput XI.

1 *Nam prodibit*] tertius locus consolationis, ut dictū est suprà 9.1. a promissione regni Christi,

1 *NAM prodibit *virgula e *trunco suc-
ciso Jischai, & surculus e radicibus e-
jus efflorescet,
2 Super quo quiescet *spiritus Jehovæ, spiri-
tus sapientiæ & intelligentiæ, spiritus consi-
lii & potentiæ, spiritus sciētiæ & reverentiæ
Jehovæ:
3 *Cujus [a]odoratus erit conjunctus *reveren-
tia Jehovæ: non autem *ad aspectum ocu-
lorum suorum judicabit, neque ad auditum
aurium suarum corripiet.
4 Sed vindicabit justè tenues, & corripiet ex
æquò mansuetos terræ: percutiet verò ter-
ram *virga oris sui, & spiritu labiorum suo-
rum morte afficiet improbum.
5 ‖ Erit enim justitia, cingulum lumborum ip-
sius; & fides ipsa cingulum feminum ip-
sius.
6 *Quapropter *commorabitur lupus cum a-
gno, & pardus cum hœdo recubabit; vitu-
lusque & juvenis leo, ac *pecus* pingue simul
erunt, & puer parvulus ducet ea.
7 Et vacca ursaque compascentibus, simul re-
cubabunt catuli earum; & leo sicut bos *co-
medet stramen:
8 Et oblectabit lactentem super foramen a-
spis, & super specum viperæ depulsus a lacte
manum suam injiciet.
9 Non afficient malo, neque corrumpent *in
toto monte sanctitatis meæ: quia plena erit
terra hæc scientiā Jehovæ, *velut aquis [b] al-
veum maris operientibus.
10 *Erit etiam tempore illo ut ad eum qui e
radice Jischai stabit in signum populorum,
gentes [c] consulturæ veniant; & sit *requies
ejus [d] gloriosa.
11 *Erit enim* tempore illo, ut adhibeat Domi-
nus *secundò manum suam ut acquirat reli-
quum populum suum; qui reliquus fuerit ab
Assyria, & ab Ægypto, & a *Patroso, & ab
Æthiopia, & a *Hhelamo, & a *Schinhha-
re, & a *Chamatha, & a regionibus [e] mariti-
mis:
12 Et sublato signo gentibus recipiat *depul-
sos Jisraëlitarum, & dispersa *membra* Jehudæ
congreget ex quatuor [f] oris terræ:
13 Et amota invidentia Ephrajimi, hostibus-
que Jehudæ excisis; Ephrajim non invideat
Jehudæ, & Jehuda non agat hostiliter con-
tra Ephrajimum:
14 Sed *involent in humerum Pelischtæorum
[g] ad occidentem, unà diripiant [h] populos o-
rientis: in [i] Edomæos & Moabitas immit-
tant manum suam, & Hhammonitæ obe-
diant eis:
15 Etiam devovebit anathemati Jehova [k] si-
num maris Ægypti, & agitabit manum suam
contra *ipsum flumen, *ea instante vento

3 *Cujus odoratus*] id est, qui non infirmè tenuiter, atque humanitus singula odorabitur, & cognoscet in speciem; sed recto judicio penitus omnia cognoscens judicabit.
a Heb. *odorari.*
Reverentia Jehovæ] & reliquis donis spiritus quæ modò dicta sunt, synecdochice: sic enim Hhebræi solent ab ultimo per ὑστέρωσιν incipere.
Ad aspectum] sine notitia & cæteris donis.
4 *Virga oris*] id est, verbo potente suo.
‖ *Psal. 54.4. & 5.*
6 *Quapropter*] altera pars consolationis, ab effectis Christi quæ ad nos perveniunt regno ipsius. Sunt autem hæc effectuū genera, primum, pacis in universitate conservatio, usque ad ver. 10. secundum, electorum cōvocatio & adunatio, usque ad ver. 14. tertium, adversariorum edomatio ad commoditatē & usum suorum, inde ad finem. Primum hoc porrò effectorum genus totum est hyperbolicum: ut infrà 65.25.
Commorabitur lupus] id est, potentissimi, ferocissimi, & damnosissimi quique ad Ecclesiam adducentur domiti potentia Christi; ac trepidi quidem populi sibi ab illis amplius metuent.
7 *Comedet stramen*] id est, non amplius homines grassabuntur, sed communi pabulo utetur creationis instituto, ut Gen. 1.30. pro eo quod ille instaurabuntur omnia.
9 *In toto monte sanctitatis*] id est, in ecclesia nihil erit damnosum; ideò diligentibus Deum

omnia conferent ad bonum, qui ex proposito ipsius vocati fuerint, Rom. 8.
Velut aquis] quasi dicat, erit in Ecclesia mare immensum cognitionis Dei; etiam prophetatur infra 54.13. & Jirm. 31.34. b Heb. *mare*: [illegible]
10 *Erit etiam*] secundum genus effectorum, ut diximus in ver. 6. [illegible] ex prophetia Jahhakobi Genes. 49.10. c Heb. *consulant.* *Requies*] id est, Ecclesia, domus Dei, in qua requiescit Christus, ut Psal. 132.14. d Heb. *gloria.* 11 *Secundò*] ut proximò fecerat, cùm liberaret ex AEgypto. *Patroso*] vide Gen. 10.14. *Hhelamo*] Gen. 10.22. *Schinhhare*] Gen. [illegible] *Chamatha*] Gen. 10.18. e Heb. *maris.* 12 *Depulsos Jisraël*] [illegible] ex promissione, Deut. 30.4. f Heb. *alis.* 14 *Involent*] id est, operas præstent, & communes vires uno consensu adhibeant ad subjugandos domandos hostes regni spiritualis Christi: ut olim in adipiscenda possessione terræ (quæ symbolum erat spiritualis regni) a Deo fuerat imperatum, [illegible]
g Heb. *ad mare.* h Heb. *filios Orientis.* i Heb. *Edom & Moab*: [illegible] *bita immissio manus ipsorum, & filii Hhammonis obedientia ipsorum.* k Heb. *linguam.* 15 *Ipsum flumen*] Nilum AEgypti. *Ea instante vento*] [illegible] mirum fluenta Nili (quæ mox nominantur) & ipsum mare. quasi dicat, [illegible] cumulante aquas vento ipsius, ut omnia cedant & se accommodent ad salutem populi Dei, quemadmodum fuerat olim factum, Exod. 14. & Jehoschuhh. 3.3.

2 *Spiritus Jehovæ*] qui fons & causa est liberationum omnium generalium singulariumque, corporalium & spiritualium. Sunt verò in hoc consolationis loco descriptiones duæ: una est personæ, officiorumque Christi, quinque primis versibus; altera effectorum, inde ad finem usque. Hoc autem versu allegoricè prænuntiatur Christus, & status stirpis regia ex qua nasciturus erat, ut illustrior sit comparatio beneficentiæ Dei cum judicio proximè præcedente, quod per allegoriam ejusdem generis est adumbratum. *Virgula*] id est, humilis in speciem & abjectus Christus, ut observatum est suprà 9.6. *Trunco succiso*] id est regia stirpe Davidis, quæ tum principatum omnem amiserit, & extincta tota videbitur. In summa, hoc versu gens ipsa Christi, adeoque Christus describitur; dona in Christum collata, versu sequente; regia verò administratio & officium ejus sanctissimum, tribus aliis. 2 *Spiritus Jehovæ*] id est, virtus & dona infinita spiritus, quæ sequente accumulatione a Propheta designantur.

septem fluenta] ostiis suis septem irrumpentia in mare.
16 *Ex Assyria*] & Babylone, quia regnum utrumque coaluit postea in eandem Monarchiam: quod genus senecdoches receptum in scriptura est, ut Hhezræ 6,22. hæc autem allegorice dicuntur ad figurandam liberationem spiritualem per Christũ, cujus aliæ omnes fuerunt typi atque particulæ.

ipsius : percutiensque ipsum flumen per
ᵉseptem fluenta, efficiet ut conculcet *ea* cal-
ceis *populus suus*.
16 Erit enim agger reliquo populo suo, qui
reliquus fuerit ᵉ ex Assyria; quemadmodum
fuit Jisraëli, quo tempore ascendit e terra
Ægypti.

Caput XII.

1 *Itaque*] Conclusio laudativa totius concionis (ut dictum est supra 8. 1.) continet duo laudationis genera pro duabus partibus salutis acceptæ a Deo per Christum: unum est, liberationis a malo, duobus versibus, alterum, insignium beneficiorum quæ in Christo percipiunt credentes, versibus quatuor reliquis. *Consolaris me*] verbo & opere.
2 *Ecce*] propositio laudationis in Deum assertorem tempus, propter naturam, officium gratiamque Dei, & experientiam anteactam ejus. ‖ *Exod.* 15. 2. 3 *Cumque hauseritis*] transitio ad alterum laudationis genus, ex profusis in Ecclesiam beneficiis Christi salutaribus. ‖ *Psal.* 105. 1. 4 *Celebrate Jehovam*] laudatio Dei a majestate, operibusque ejus, & singularibus in Ecclesiam beneficiis. a Heb. *excellentiam*.

1 ᵉITAQUE dices tempore illo, celebrabo
te Jehova, quia iratus fuisti mihi; sed a-
versa ira tua ᵉ consolaris me.
2 ᵉEcce Deus fortis salus mea *est*; confidam
ac non expavescam: ‖ nam robur meum &
carmen *est* Jah Jehova, qui fuit mihi saluti.
3 ᵉCumque hauseritis aquas cum gaudio, e
fontibus hujus salutis;
4 Dicetis tempore illo; ‖ ᵉ Celebrate Jeho-
vam, proclamate nomen ejus, notas facite
in populis actiones ejus: commemorate e-
ditum esse nomen ejus:
5 Psallite Jehovæ, quoniam ᵃ excellenter fe-
cit: notum fiat istud in tota terra.
6 Claram ede vocem, & canta quæ habitas
Tzijone: magnum esse in medio tui sanctum
Jisraëlis.

Caput XIII.

Deus per Prophetam Babyloniis (qui populum erant deportaturi) ruinam denuntians, primùm classicum canit, deinde luctum Babyloniis imperat: formam funestissimi judicii sui & personas administras explicat, vastatione Babyloniæ, & liberatione populi: quæ ut melius memoriæ mandari a populo possit, Propheta canticum præscribit, quo horrendum Dei judicium in Babyloniam figuratè explicat, deinde verbis Dei ipsius continuas calamitates Babyloniis denuntiat, & juramento exemploque confirmat atque omnipotentia ejus.

ᵇ Heb. *onus Babel*.
1 *Onerosa*] cum propheta supra capite 5. & 6. sub finem, [illegible] maximam cladem Judæis, eversionemque regni per Chaldæos futuram [illegible], populum, tempus, expeditionemque futuram ita circumscribens, ut non posset de ea dubitari: nunc demum his duobus capitibus populum Dei [illegible] duobus argumentis, nimirum narratione prophetica judicii quo Deus [illegible] perditurus est, hoc capite; & narratione restitutionis populi, in qua [illegible] celebraturus & judicium in Babylonios decantaturus, sequente capite. [illegible] autem hujus capitis (ut nihil de inscriptione dicamus, versu 1.) tria [illegible] rerum gestarum exponuntur: primum est proclamatio, qua Medi ad [illegible], Babylonii ad flebilem ejulatum provocantur, usque ad ver. 9. secundum est [illegible] malorum, quæ Babylonii divinitus & humanitus perpessuri sunt, inde ad [ver.] 18. tertium, eventus ex illa clade a Medis accepta consecuturus, ad finem usque. Quamobrem huic prophetiæ & aliis ejusdem argumenti optimè attribuitur [illegible] sive onerosæ prophetiæ appellatio. 2 *Super montem*] tota hæc [illegible] per hypotyposin scripta, quasi jam in rem præsentem ventum esset, [illegible] et autoritate Dei Medos armat, qui disertè nominantur infrà ver. 17. & [illegible] tionem apparatumque describit elegantissimè, versibus quatuor: de[inde] [illegible] consternationem Babyloniis imperet, ver. 6. & duobus sequent. *[Montem] eminentem*] nam inde solent dari bellorum tumultuumve significatio[nes] [illegible] regionibus & insulis: cujusmodi est Medorum regio, in qua [illegible] fore ut arma conclamentur; sic infrà 18, 3.

1 ᵉONEROSA prophetia in Babylonios,
quam vidit Jeschahhja filius Amotzi.
2 ᵉSuper ᵉmontem eminentem attolli-
te vexillum, ᵉefferte vocem ad illos: agita-
te manum, ut ᵉingrediantur portas ingenu-
orum.
3 ᵉEgo præcepi ᵉ sanctificatis meis; etiam
ᵉvocavi potentes meos ad iram meam *exe-
quendam*, exultantes *in* excellentia mea.
4 ᵉVox multitudinis in istis montibus *auditur*
ad similitudinem populi ampli: vox ᵇ tumul-
tuosa, regna gentium congregatarum, Je-
hova exercituum lustrat exercitum ᶜ belli-
cum.
5 Veniunt e terra longinqua, ᵉ ab extremita-
te cœlorum, Jehova & ᵈ instrumenta indig-
nationis suæ, ad corrumpendum ᵉ totam i-
stam terram.
6 ᵉEjulate, nam propinquus *est* dies Jehovæ;
cùm vastatio ab omnipotente advenerit.
7 Idcirco ᵉ omnes manus remissæ erunt, &
omne cor humanum colliquescet.
8 Et conturbabuntur, tormina & dolores cor-
ripient *eos*, sicut parturiens indolescent;
quisque de proximo suo ᵉ admiratione rapi-
entur, *quod sit* ᵉ ᵉ facies inflammatissima fa-
cies eorum.
9 ᵉEcce, dies Jehovæ advenit, ᵉ sævus & ex-
candescentiâ & accensâ irâ; ad ᵉ disponen-
dum istam terram in desolationem, ut pec-
catores ejus perdat ex ea.
10 ᵉNam ᵉstellæ cœlorum & sydera eorum non
facient ut luceat lux sua; tenebrosus erit
sol ab exortu suo, & luna splendidam non
edet lucem suam.
11 Et animadvertam in orbis habitabilis
malitiam & ᶠ in improborum iniquitatem;
faciamque ut cesset fastus superborum, ela-
tionemque violentorum dejiciam.
12 ᵉFaciam ut pretiosior sit mortalis auro
purgatissimo, & homo insigni auro Ophiri-
no:
13 (ᵉIdcirco cœlos commoveo, & concuti-
tur terra e loco suo; in excandescẽtia Jeho-
væ exercituum, ᵍ & quo die accenditur ira
ejus.)
14 ᵉNam erit ut caprea depulsa, & ut pecus,

Efferte vocem] id est, propinquos voce, & longinquos significatione ad arma convocate.
Ingrediantur portas] id est, invadant & occupent terminos Babyloniorum, qui ex aliena præda erant locupletissimi.
3 *Ego præcepi*] ætiologia superioris proclamationis, a decreto & arcano instinctu Dei.
Sanctificatis] id est, Medis & Persis, quos ego destinavi atque comparavi ad exequendum judicium meum.
Vocavi pot.] id est, potentia instruxi & excellentia, atque exultabunda alacritate, quæ milites fortes decet.
4 *Vox multitud.*] id est, conveniunt milites frequentia maxima, & Jehova tanquam imperator congregatos lustrat.
b Heb. *tumultus*.
c Heb. *belli*.
5 *Ab extremitate*] id est, locis quàm longinquissimis: emphatica hyperbole.
d Heb. *vasa*.
Totam istam] Babyloniam.
6 *Ejulate*] altera pars proclamationis ad Babylonios, ut diximus in ver. 2.
7 *Omnes manus*] id est, infirmabuntur Babylonii & corpore & animo: vide Danielis 5.
8 *Admiratione rapientur*] cogitantes se prius ingenuos strenuosque fuisse, & Medis aliisque gentibus imperasse, jam verò ignavia torpere, & in miseram servitutem rapi ignominiosè. e Heb. *facies flammarum*. *Facies inflam.*] id est, perfusa rubore & confusione maxima.
9 *Ecce*] secunda pars narrationis, ut diximus in versum secundum, similiter per hypotyposin calamitates Babyloniorum explicans. *Sævus & excan.*] id est, quo Deus excandescens & accensus ira sæviet in Babylonios. *Disponendum istam*] hoc enim maximè factum est, cùm Cyrus Euphratem derivavit, & in varias paludes distraxit per bonam partem Babyloniæ: prout evidentius exponitur infrà 14. 23. 10 *Nam stellæ*] explicatio singularis interminationis quæ posita est superiore versu: cœli (inquit) & terra omnibus adversabuntur, usque ad ver. 14. & Medi non parcent cuiquam, inde ad ver. 19. *Stellæ*] quæ alioqui in Chaldæa sunt evidentissimæ propter patentia camporum æquora (ut ait Cicero lib. 1. de divinatione) & nubium raritatem. Est autem allegoria, ad significandum gravissimas calamitates, in prophetis frequens. Stellam porrò a sydere hoc loco distinguit propheta, ut Græci ἀστέρα & ἄστρον: nimirũ ut stella sive aster sit singulare aliquid, sydus verò vel astrũ sit quiddam ex pluribus stellis coagmentatum, cujusmodi sunt signa astronomiæ. f Heb. *in improbos iniquitatem ipsorum*.
12 *Faciam*] id est, Medorum Persarumque animos Babyloniam invadentium ita inflammabo, ut omnibus modis superbos istos & violentos persequantur, neque ullo pretio huc adduci possint ut parcant illorum vitæ, ut dicitur infrà ver. 17. quod non dubium est tum demum evenisse, cùm occupata est Babylonia, & rex Belchatzar interemptus Danijel. 5. 13 *Idcirco*] brevis ætiologia, qua Deus hypothesin judicii sui venturi in Babylonios confirmat thesi: idcirco (inquit) id est, propter malitiam, iniquitatem, fastum, & violentiam non possum non excandescere & accendi, quam cœlum & terra ipsa perhorrescunt, & (cùm opus est) commoventur ad testificanda & præstanda judicia mea: quod ut fieret evidentius, hunc versum parenthesi inclusimus. g Heb. *& in die accensionis iræ ejus*. 14 *Nam erit*] ἐπιτασις comminationis quæ posita est ver. 12. nullo (inquit) pretio superbi isti redimentur: nam fugientes illos persequentur Medi, hoc versu: inventos confodient; & antequam confodiant, omnes contumelias atrocissimas facient vivis illis atque videntibus versibus duobus sequent.

24 *Idcirco*] apostrophe ad populum, summam superiorum judiciorum continēs ad cōfirmandum ipsum, quatuor versibus.
Virga sua] id est, ita agitabit te Deus per Assyrium, ut per AEgyptium olim majores tuos.
Baculum suum efferet] Jehova ad defensionem & liberationem tui, ut cùm Mosche baculum jussus est protendere ad secandum mare. Exo. 14.16.
l Heb. *via: sic ver.* 26.
25 *Cōsummata indignatione*] mea scilicet, qua excandui in te, quemadmodum dixit *supr.* ver. 5. & 6.
Tum ira mea] ut effectū est die illo cujus meminit suprà ver. 17.
‖ *Judic. 7. & Exodi* 14.
26 *Excitabit enim*] id est, momento illos ita perdet per noctis unius spatium, ut Midjanitas & AEgyptios olim.
Baculo suo] quem protēdi mare versus a Mosche imperavit Deus, Exod. 14.26.
27 *Propter oleum*] id est, propter Christum liberaberis, in quo quiescit spiritus Jehovæ, quia unxit eum infrà 61.1. est autem hoc propterea positum ut transitio compareretur ad tertium cōsolationis locum, cap. 11. quod totum hujus promissionis est exegeticum. 28 *Cùm pervenerit*] alterum narrationis membrum, quo Propheta expeditionem totam Assyrii, iter, tempusque, & locū circumscribit, quo judicium hoc effecturus est Deus, ad finem usq;. *Hhajanam*] id est, agrum Hhaji, quod antè eversum fuerat, Jehosch 8. *Migrone*] de quo 1. Schem. 14.3. *Micmaschi*] de quo 1. Schem. 13.2. m Heb. *instrumenta*. 29 *Transitum*] de quo 1. Schem. 14.1. *Gebahhi*] erat enim Gebahh a meridie, contra alterum scopulū ex adverso Micmaschi, 1. Schem. 14.6. 30 *Claram ede*] apostrophe quasi in rem præsentem ventum esset, describēs miserabilem & altissimum ejulatum. *Gallimorum*] in tribu Binjaminis, ut alia omnia, præter Lajischum, usque ad ver. 32. *Lajischum usque*] id est, ad summum usque terminum & remotissimum terræ: vide Judic. 18. 32 *Adhuc ipso*] id est, cùm vix dum Nobo profectus, ad murum accesserit. *Agitaverit*] id est, cùm primùm castris positis ad Jeruschalaima, bellum Jeruschalaimis denuntiaverit, necdum fuerit jaculatus sagittam, aut missilia diffuderit, 2 Reg. 19.32. 33 *Ecce*] id est, tunc temporis Deus Assyrios profligabit: quod eadem allegoria sylvæ a Propheta figuratur. *Ramum*] id est, procerem quemque. 34 *Libanus*] id est, quamvis elatissimi & numerosissimi: allegoria. *Per magnificum*] Deum utentem angeli opera; aut etiam angelum potentia Dei armatum: nam propterea etiam angeli robustissimi appellantur, Psalm. 78.25. itemque virtutes, & potestates, potentiæ, imperia, dominiaque, Ephes. 1.21. & Coloss. 1.16.

24 Idcirco ita ait Dominus Jehova exerci-
tuum; ne timeto, popule mi habitator Tzi-
jonis, ab Assyrio: virga sua percutiet te, sed
baculum suum efferet pro te [l] ratione Æ-
gypti:
25 Nam adhuc paulisper, minus pusillo *tem-
pore*, consummata indignatione, tum ira
mea incumbet consumptioni istorum.
26 ‖ Excitabit enim contra istum Jehova ex-
ercituum flagellum, percussionem similem
Midjanitarum ad rupem Hhorebi, & simi-
lem baculo suo prope mare, & tollet istum
ratione Ægypti.
27 Et erit tempore illo ut amoveatur onus e-
jus ab humero tuo, & jugum ejus a collo
tuo: imò destruetur jugum propter oleum.
28 *Cùm* pervenerit Hhajanam regionem
versus, transierit Migrone, Micmaschi de-
posuerit [m] impedimenta sua:
29 Trajecerint transitum, Gebahhi in di-
versorium diverterint; trepidaverit Rama,
Gibhha Schaulis fugerit:
30 Claram ede vocem tuam filia Gallimo-
rum; fac ut audiatur Lajischum usque, ô
paupercula Hhanathoth:
31 Cùm migraverit Madmena: habitatores
Gebimorum se confirmaverint *ad migrandū*:
32 Adhuc ipso die *quo* Nobi stabit; agita-
verit manum suam contra montē filiæ Tzi-
jonis, collem Jeruschalaimorum:
33 Ecce, Dominus Jehova exercituum collu-
caturus est ramum violenter; adeò ut pro-
ceri statura excindātur, & alti deprimantur;
34 Et circumputabit perplexa sylvę ferro suo:
denique Libanus ipse per magnificum ca-
surus est.

Caput XI.

1 *Nam prodibit*] tertius locus consolationis, ut dictū est suprà 9.1. a promissione regni Christi, qui fons & causa est liberationum omnium generalium singulariumque, corporalium & spiritualium. Sunt verò in hoc consolationis loco descriptiones duæ: una est personæ, officiorumque Christi, quinque primis versibus; altera effectorum, inde ad finem usque. Hoc autem versu allegoricè prænuntiatur Christus, & status stirpis regia ex qua nasciturus erat, ut illustrior sit comparatio beneficentiæ Dei cum judicio proximè præcedente, quod per allegoriam ejusdem generis est adumbratum. *Virgula*] id est, humilis in speciem & abjectus Christus, ut observatum est suprà 9.6. *Trunco succiso*] id est regia stirpe Davidis, quæ tum principatum omnem amiserit, & extincta tota videbitur. In summa, hoc versu gens ipsa Christi, adeoque Christus describitur; dona in Christum collata, versu sequente; regia verò administratio & officium ejus sanctissimum, tribus aliis. 2 *Spiritus Jehovæ*] id est, virtus & dona infinita spiritus, quæ sequente accumulatione a Propheta designantur.

1 NAM prodibit virgula e trunco suc-
ciso Jischai, & surculus e radicibus e-
jus efflorescet,
2 Super quo quiescet spiritus Jehovæ, spiri-
tus sapientiæ & intelligentiæ, spiritus consi-
lii & potentiæ, spiritus sciētiæ & reverentiæ
Jehovæ:
3 Cujus [a] odoratus erit conjunctus reveren-
tia Jehovæ: non autem ad aspectum ocu-
lorum suorum judicabit, neque ad auditum
aurium suarum corripiet.
4 Sed vindicabit justè tenues, & corripiet ex
æquo mansuetos terræ: percutiet verò ter-
ram virga oris sui, & spiritu labiorum suo-
rum morte afficiet improbum.
5 ‖ Erit enim justitia, cingulum lumborum ip-
sius; & fides ipsa cingulum feminum ip-
sius.
6 Quapropter commorabitur lupus cum a-
gno, & pardus cum hœdo recubabit; vitu-
lusque & juvenis leo, ac *pecus* pingue simul
erunt, & puer parvulus ducet ea.
7 Et vacca ursaque compascentibus, simul re-
cubabunt catuli earum; & leo sicut bos co-
medet stramen:
8 Et oblectabit lactentem super foramen a-
spis, & super specum viperæ depulsus a lacte
manum suam injiciet.
9 Non afficient malo, neque corrumpent in
toto monte sanctitatis meæ: quia plena erit
terra hæc scientiā Jehovæ, velut aquis [b] al-
veum maris operientibus.
10 Erit etiam tempore illo ut ad eum qui e
radice Jischai stabit in signum populorum,
gentes [c] consulturæ veniant; & sit requies
ejus [d] gloriosa.
11 *Erit enim* tempore illo, ut adhibeat Domi-
nus secundò manum suam ut acquirat reli-
quum populum suum; qui reliquus fuerit ab
Assyria, & ab Ægypto, & a Patroso, & ab
Æthiopia, & a Hhelamo, & a Schinhha-
re, & a Chamatha, & a regionibus [e] mariti-
mis:
12 Et sublato signo gentibus recipiat depul-
sos Jisraëlitarum, & dispersa *membra* Jehudæ
congreget ex quatuor [f] oris terræ:
13 Et amota invidentia Ephrajimi, hostibus-
que Jehudæ excisis; Ephrajim non invideat
Jehudæ, & Jehuda non agat hostiliter con-
tra Ephrajimum:
14 Sed involent in humerum Pelischtæorum
[g] ad occidentem, unà diripiant [h] populos o-
rientis: in [i] Edomæos & Moabitas immit-
tant manum suam, & Hhammonitæ obe-
diant eis:
15 Etiam devovebit anathemati Jehova [k] si-
num maris Ægypti, & agitabit manum suam
contra ipsum flumen, ea inflante vento

3 *Cujus odoratus*] id est, qui non informe tenuiter, atque humanitus singula odorabitur, & cognoscet in speciem; sed rectè judicio penitus omnia cognoscens judicabit.
a Heb. *odorari*.
Reverentia Jehovæ] & reliquis donis spiritus quæ modò dicta sunt, synecdochice: sic enim Hhebræi solent ab ultimo per ὑστέρωσιν incipere.
Ad aspectum] sine notitia & cæteris donis.
4 *Virga oris*] id est, verbo potente suo.
‖ *Psal.* 54.4. & 5.
6 *Quapropter*] altera pars consolationis, ab effectis Christi quæ ad nos perveniunt regno ipsius. Sunt autem hæc effectorū genera, primum, pacis in universitate conservatio, usque ad ver. 10. secundum, electorum cōvocatio & adunatio, usque ad ver. 14. tertium, adversariorum edomatio ad commoditatē & usum suorum, inde ad finem. Primum hoc porro effectorum genus totum est hyperbolicum: ut infrà 65.25.
Commorabitur lupus] id est, potentissimi, ferocissimi, & damnosissimi quique ad Ecclesiam addecentur domiti potentia Christi; ac tum trepidi quidem populi tibi ab illis amplius metuent.
7 *Comedet stramen*] id est, non amplius in homines grassabitur, sed communi pabulo utetur creationis instituto, ut Gen. 1.30. pro eo quod est, instaurabuntur omnia.
9 *In toto monte sanctitatis*] id est, in ecclesia nihil erit damnosum; sed diligentibus Deum omnia conferent ad bonum, qui ex proposito ipsius vocati fuerint, Rom. 8.28.
Velut aquis] quasi dicat, erit in Ecclesia mare immensum cognitionis Dei, ut etiam prophetatur infra 54.13. & Jirm. 31.34. b Heb. *mare: meatus ejus*.
10 *Erit etiam*] secundum genus effectorum, ut diximus in ver. 6. sumptum ex prophetia Jahhakobi Genes. 49.10. c Heb. *consulent*. *Requies ejus*] id est, Ecclesia, domus Dei, in qua requiescit Christus, ut Psal. 132.14. d Heb. *gloria*. 11 *Secundò*] ut proximè fecerat, cùm liberaret ex AEgypto. *Patroso*] vide Gen. 10.14. *Hhelamo*] Gen. 10.22. *Schinhhare*] Gen. 10.10. *Chamatha*] Gen. 10.18. e Heb. *maris*. 12 *Depulsos Jisraëlitarum*] id est, ut ex promissione, Deut. 30.4. f Heb. *alis*. 14 *Involent*] id est, mutuas operas præstent, & communes vires uno consensu adhibeant ad subjugandos & domandos hostes regni spiritualis Christi: ut olim in adipiscenda possessione terræ (quæ symbolum erat spiritualis regni) a Deo fuerat imperatum, Judic. 1. g Heb. *ad mare*. h Heb. *filios Orientis*. i Heb. *Edomæi & Moabita immissio manus ipsorum, & filii Hhammonis obedientia ipsorum*. k Heb. *linguam*. 15 *Ipsum flumen*] Nilum AEgypti. *Ea inflante vento*] id est, nimirum fluenta Nili (quæ mox nominantur) & ipsum mare, quasi dicat, ita cumulante aquas vento ipsius, ut omnia cedant & se accommodent ad salutem populi Dei, quemadmodum fuerat olim factum, Exodi 14. & Jehochuhh 3.3.

Ipsum

ipſius : percutienſque ipſum flumen per
ˢſeptem fluenta, efficiet ut conculcet *ea* cal-
ceis *populus ſuus*.
16 Erit enim agger reliquo populo ſuo, qui
reliquus fuerit ⁿ ex Aſſyria; quemadmodum
fuit Jiſraëli, quo tempore aſcendit e terra
Ægypti.

ſeptem fluenta] in ſtillas ſeptem irrumpētia in mare.
16 *Ex Aſſyria*] & Babylone, quia regnum utrumque coaluit poſtea in eandem Monarchiam: quod genus ſynecdoches receptum in ſcriptura eſt, ut Hezræ 6,22. hæc autem allegorice dicuntur ad figurandam libertatem ſpiritualem per Chriſtū, cujus aliæ omnes fuerunt typi atque particulæ.

Caput XII.

1 ᵃITAQUE dices tempore illo, celebrabo
te Jehova, quia iratus fuiſti mihi; ſed a-
verſa ira tua ᵉ conſolaris me.
2 ᵃEcce Deus fortis ſalus mea *eſt*; confidam
ac non expaveſcam: ‖ nam robur meum &
carmen *eſt* Jah Jehova, qui fuit mihi ſaluti.
3 ᵃCumque hauſeritis aquas cum gaudio, e
fontibus hujus ſalutis;
4 Dicetis tempore illo; ‖ ᵃ Celebrate Jeho-
vam, proclamate nomen ejus, notas facite
in populis actiones ejus: commemorate e-
ditum eſſe nomen ejus:
5 Pſallite Jehovæ, quoniam ᵃ excellenter fe-
cit: notum fiat iſtud in tota terra.
6 Claram ede vocem, & canta quæ habitas
Tzijone: magnum eſſe in medio tui ſanctum
Jiſraëlis.

1 *Itaque*] Concluſio laudativa totius concionis (ut dictum eſt ſupra 8.1.) continet duo laudationis genera pro duabus partibus ſalutis acceptæ a Deo per Chriſtum: unum eſt, liberationis a malo, duobus verſibus; alterum, infinitæ beneficentiæ quam in Chriſto percipiunt credentes, verſibus quatuor reliquis. *Conſolaris me*] verbo & opere.
2 *Ecce*] propoſitio fiduciæ in Deum ad futurum tempus, propter naturam, officium prædicamq; Dei & experientiam anteactam ejus. ‖ Exod. 15.2. 3 *Cumq; hauſeritis*] tranſitio ad alterum laudationis genus, ex profuſis in Eccleſiam beneficiis Chriſti ſalutaribus. ‖ Pſal. 105.1. 4 *Celebrate Jehovam*] laudatio Dei a majeſtate, operibuſque ejus, & ſingularibus in Eccleſiam beneficiis. a Heb. *excellentiam*.

Caput XIII.

Deus per Prophetam Babyloniis (qui populum erant deportaturi) ruinam denuntians, primùm claſſicum canit, deinde luctum Babyloniis imperat: formam funeſtiſſimi judicii ſui & perſonas adminiſtras explicat, vaſtationē Babyloniæ, & liberationē populi: quæ ut melius memoriæ mandari a populo poſſit, Propheta canticum præſcribit, quo horrendum Dei judicium in Babyloniam figuratè explicat, deinde verbu Dei ipſius continuas calamitates Babyloniis denuntiat, & juramento exemploq; confirmat atq; omnipotentia ejus.

1 ᵃONEROSA prophetia in Babylonios,
quam vidit Jeſchahhja filius Amotzi.
2 ᵃSuper ᵃmontem eminentem attolli-
te vexillum, ᵃefferte vocem ad illos: agita-
te manum, ut ᵃingrediantur portas ingenu-
orum.
3 ᵃEgo præcepi ᵃ ſanctificatis meis; etiam
ᵃvocavi potentes meos ad iram meam *exe-
quendam*, exultantes *in* excellentia mea.
4 ᵃ Vox multitudinis in iſtis montibus *auditur*
ad ſimilitudinem populi ampli: vox ᵇ tumul-
tuoſa, regna gentium congregatarum, Je-
hova exercituum luſtrat exercitum ᶜ belli-
cum.
5 Veniunt e terra longinqua, ᵃ ab extremita-
te cœlorum, Jehova & ᵈ inſtrumenta indig-
nationis ſuæ, ad corrumpendum ᵃ totam i-
ſtam terram.
6 ᵃ Ejulate, nam propinquus *eſt* dies Jehovæ;
cùm vaſtatio ab omnipotente advenerit.
7 Idcirco ᵃ omnes manus remiſſæ erunt, &
omne cor humanum colliqueſcet,
8 Et conturbabuntur, tormina & dolores cor-
ripient *eos*, ſicut parturiens indoleſcent;
quiſque de proximo ſuo ᵃ admiratione rapi-
entur, *quod ſit* ᵉ ᵃ facies inflammatiſſima fa-
cies eorum.
9 ᵃEcce, dies Jehovæ advenit, ᵃ ſævus & ex-
candeſcentiâ & accenſa irâ; ad ᵃ diſponen-
dum iſtam terram in deſolationem, ut pec-
catores ejus perdat ex ea.
10 ᵃNam ſtellæ cœlorum & ſydera eorum non
facient ut luceat lux ſua; tenebroſus erit
ſol ab exortu ſuo, & luna ſplendidam non
edet lucem ſuam.
11 Et animadvertam in orbis habitabilis
malitiam & ᶠ in improborum iniquitatem;
faciamque ut ceſſet faſtus ſuperborum, ela-
tionemque violentorum dejiciam.
12 ᵃFaciam ut pretioſior ſit mortalis auro
purgatiſsimo, & homo inſigni auro Ophiri-
no:
13 (ᵃIdcirco cœlos commoveo, & concuti-
tur terra e loco ſuo, in excandeſcētia Jeho-
væ exercituum, ᵍ & quo die accenditur ira
ejus.)
14 ᵃNam erit ut caprea depulſa, & ut pecus,

1 Heb. *onus Babel*.
1 *Onerosa*] cum propheta ſuprà capitibus 6. ſub finem, [...] maximam cladem Judæis, everſionemq; regni per Chaldæos futuram [...]ſet, populum, tempus, expeditionemque futuram ita circumſcribens, ut non poſſet de ea dubitari: nunc demum his duobus capitibus populum Dei [...] duobus argumentis, nimirum narratione prophetica judicii quo Deus Babylonios perditurus eſt, hoc capite; & narratione reſtitutionis populi, in qua [...] Deus celebraturus & judicium in Babylonios decantaturus, ſequente capite. Narratione autem hujus capitis (ut nihil de inſcriptione dicamus, verſu 1.) tria [...] rerum geſtarum exponuntur: primum eſt proclamatio, qua Medi ad [...], Babylonii ad flebilem ejulatum provocantur, uſque ad ver. 9. ſecundum eſt [...] malorum, quæ Babylonii divinitus & humanitus perpeſſuri ſunt, inde ad [ver.] 12. tertium, eventus ex illa clade a Medis accepta conſecuturus, ad finem uſque. Quamobrem huic prophetiæ & aliis ejuſdem argumenti optimè attribu[...] oneris ſive oneroſæ prophetiæ appellatio. 2 *Super montem*] tota hæc [proclamatio] per hypotypoſin ſcripta, quaſi jam in rem præſentem ventum eſſet, [...] ex autoritate Dei Medos armat, qui diſertè nominantur infrà ver. 17. & [...] tationem apparatumque deſcribit elegantiſsimè, verſibus quatuor: de[inde] maximam conſternationem Babyloniis imperet, ver. 6. & duobus ſequent. *Montem eminentem*] nam inde ſolent dari bellorum tumultuumve ſignificatio[nes] [...] regionibus & inſulis: cujuſmodi eſt Medorum regio, in qua [...] fore ut arma conclamentur: ſic infrà 18,3.

2 *Efferte vocem*] id eſt, propinquos voce, & longinquos ſignificatione ad arma convocate. *Ingrediantur portas*] id eſt, invadant & occupent terminos Babyloniorum, qui ex aliena præda erant locupletiſsimi.
3 *Ego præcepi*] ætiologia ſuperioris proclamationis, a decreto & arcano inſtinctu Dei. *Sanctificatis*] id eſt, Medis & Perſis, quos ego deſtinavi atque comparavi ad exequendum judicium meum. *Vocavi po.*] id eſt, potentia inſtruxi & excellentia, atque exultabunda alacritate, quæ milites fortes decet.
4 *Vox multitud.*] id eſt, conveniunt milites frequentia maxima, & Jehova tanquam imperator congregatos luſtrat. b Heb. *tumultus*. c Heb. *belli*.
5 *Ab extremitate*] id eſt, locis quàm longinquiſsimis: emphatica hyperbole. d Heb. *vaſa*. *Totam iſtam*] Babyloniam.
6 *Ejulate*] altera pars proclamationis ad Babylonios, ut diximus in ver. 2.
7 *Omnes manus*] id eſt, infirmabuntur Babylonii & corpore & animo: vide Danielis 5.
8 *Admiratione rapientur*] cogitantes ſe prius ingenuos ſtrenuoſque fuiſſe, & Medis aliiſque gentibus imperaſſe, jam verò ignavia torpere, & in miſeram ſervitutem rapi ignominioſè. e Heb. *facies flammarum*. *Facies inflam.*] id eſt, perfuſa rubore & confuſione maxima.
9 *Ecce*] ſecunda pars narrationis, ut diximus in verſum ſecundum, ſimiliter per hypotypoſin calamitates Babyloniorum explicans. *Sævus & excan.*] id eſt, quo Deus excandeſcens & accenſus ira ſæviet in Babylonios. *Diſponendam iſtam*] hoc enim maximè factum eſt, cùm Cyrus Euphratem derivavit, & in varias paludes diſtraxit per bonam partem Babyloniæ: prout evidentius exponitur infrà 14.23. 10 *Nam ſtellæ*] explicatio ſingularis interminationis quæ poſita eſt ſuperiore verſu: cœli (inquit) & terra omnibus adverſabuntur, uſque ad ver. 14. & Medi non parcent cuiquam, inde ad ver. 19. *Stellæ*] quæ alioqui in Chaldæa ſunt evidentiſsimæ propter patentia camporum æquora (ut ait Cicero lib. 1. de divinatione) & nubium raritatem. Eſt autem allegoria, ad ſignificandum graviſsimas calamitates, in prophetis frequens. Stellam porrò a ſydere hoc loco diſtinguit propheta, ut Græci aſter & aſtrū: nimirū ut ſtella ſive aſter ſit ſingulare aliquid, ſydus verò vel aſtrū ſit quiddam ex pluribus ſtellis coagmentatum, cujuſmodi ſunt ſigna aſtronomiæ. f Heb. *in improbos iniquitatem ipſorum*.
12 *Faciam*] id eſt, Medorum Perſarumque animos Babyloniam invadentium ita inflammabo, ut omnibus modis ſuperbos iſtos & violentos perſequantur, neque ullo pretio huc adduci poſſunt ut parcant illorum vitæ, ut dicitur infrà ver. 17. quod non dubium eſt tum demum eveniſſe, cùm occupata eſt Babylonia, & rex Belchatzar interemptus Danijel. 5. 13 *Idcirco*] brevis ætiologia, qua Deus hypotheſin judicii ſui venturi in Babylonios confirmat theſi: idcirco (inquit) id eſt, propter malitiam, iniquitatem, faſtum, & violentiam non poſſum non excandeſcere & accendi, quam cœlum & terra ipſa perhorreſcunt, & (cùm opus eſt) commoventur ad teſtificanda & præſtanda judicia mea: quod ut fieret evidentius, hunc verſum parentheſi incluſimus. g Heb. *& in die accenſionis iræ ejus*. 14 *Nam erit*] ἐπεξήγησις comminationis quę poſita eſt ver. 12, nullo (inquit) pretio ſuperbi iſtis redimentur: nam fugientes illos perſequentur Medi, hoc verſu: inventos confodient; & antequam confodiant, omnes contumelias atrociſsimas facient vivis illis atque videntibus verſibus duobus ſequent.

Nullo colligente] id est, neque ullus vel ex gentilibus & necessariis ipsorum (ut sequentia verba explicant) audebit istorum quenquam in domum suam recipere.

16 *Parvuli eorum*] vide Psalm. 137.9.

17 *Ecce ego*] conclusio superioris interminationis, in qua judicium gravissimum & gentem nominatim definit; quæ suprà obscurè indicaverat ver. 2. & tribus sequentibus.

Medum] id est, Darium Medum cum copiis suis, & auxiliaribus generi Cyri Persarum regis.

19 *Eritq;*] tertia pars narrationis, ut diximus supra in ver. 1. exponens miserabilem desolationem, vastitatemque Babyloniæ: quæ non tota uno tempore exhausta est, sed tamē eò redacta tandem, ut tantùm duraret ibi Jovis Beli templum Vespasiani temporibus: vide Plin. lib. 6. nat. hist. cap. 26.

Ornamentum] hæc

ᵉnullo colligente: quisque ad populum suum spectabunt, & quisque in terram suam fugient:

15 Quicunque inventus fuerit transfodietur, etiam omnis decrepitus cadet isto gladio:

16 Etᵉ parvuli eorum illidentur ante oculos eorum; diripientur domus eorum, & fœminæ eorum vitiabuntur.

17 ᵉEcce ego excito contra istos ᵉMedum; qui argentum non æstimabunt, & ipso auro non delectabuntur:

18 Sed *ipsorum* arcus pueros allident; & fructus ventris non miserebuntur, filiolis non parcet oculus eorum.

19 ᵉEritque Babylon, ᵉornamentum regnorum, ornatus excellentiaq; Chaldæorum; similis [h] subversioni, ‖qua Deus, subvertit Sedomum & Hhamoram.

20 ᵉNon confidebit in æternum, neque habitabit in [i] generationem quamque: neque figet tentorium ibi ᵉArabs; & pastores non facient ut recubent ibi *greges*:

21 Sed recubabunt illic [k] feræ, & implebunt domos eorum [l] noxia animalia: habitabuntque illic [m] ululæ, & ᵉ scopes saltabunt illic:

22 Clamabitque ᵉ terrificum animal in viduatis palatiis ipsius, & [n] serpens in templis [o] voluptariis; propinquum autem est ut adveniat ᵉ tempus ejus, & ᵉ dies ejus non protrahentur.

per appositionem legenda sunt. quasi dicat, quæ nunc caput est Chaldaicarum gentium, & summam claritatem obtinet in toto orbe, ut ait Plin. ibi. h Heb. *subversioni Dei Sedomum; ut nomina apud Hhebræos verborum suorum constructionem obtinent.* ‖ *Gen.* 19 20 *Non confidebit*] i. ita vastabitur, ut neq; suis incolis futura sit commoda ad habitationem vel cōmoratione, neq exteris egentissimis; ac ne pecudibus quidem, cùm planè diruta fuerit, ad pascuum. Primùm enim bellis variis attrita est, deinde oppressa regulorum post Alexandri Magni mortem tyrannide, ac postremo exhausta vicinitate Seleuciæ, quam propterea Nicator rex condidit intra lapidem nonagesimum. i Heb. *generationem & generationum.* *Arabs*] id est, Nomades scenitæ, & Attali latrones, Babyloniæ contermini. k Heb. *deserta, id est, desertum colentia.* l Heb *facientia ah, id est, dolorem & malum hominibus afferentia: est enim participium ductum ex interjectione dolentis.* m Heb. *filiæ ululæ, ut Levit.* 11.16. 21 *Scopes*] aves deformes motu satyrico, olim inauspicatæ, voce incondita, quarum meminit Homerus Odyss. 5. Latini etiam asiones vocant, Galli sua appellatione dominas: quæ avis est imitatrix, ac parasita, & quodam genere saltatrix, ut loquitur Plinius lib. 10. natur. hist. cap. 23. Quamobrem nos habita ratione proximè præcedentis membri, & huic adjuncti verbi malumus sic interpretari, quàm ad satyros, faunos tragopanades, aut ejusmodi portenta accommodare. 22 *Terrificum animal*] id est, draco: nam Propheta primùm de quadrupedibus tum de volucribus egit, superiore versu; nunc de reptilium genere. n Heb. *draco, id est, omnis serpentis genus: vide Exod.* 7.12. o Heb. *voluptatis.* *Tempus ejus*] id est, quo incipient hæc mala invadere Babyloniam: cœperunt autem illa post ducentos fermè annos quàm hæc a Propheta fuerunt prænuntiata. *Dies ejus*] quibus florebit regnum Babyloniæ, & in Judæos deportatos tyrannidem exercebit, quasi dicat, non durabit diu illorum gloria, aut vestra calamitas: qui finis est μεταβατικός, ad narrationem sequentem.

Caput XIIII.

1 *Nam miserebitur*] altera pars narrationis, in qua exponitur primùm causa & forma instaurationis & amplificationis Ecclesiæ, duobus versibus; deinde usus promissionis Dei perceptæ in Ecclesia, a ver. 3. ad finem usque.

1 ᵉNAM miserebitur Jehova Jahhakobi, & ᵉ eliget rursus Jisraëlitas quos reponat in terra ipsorum; ᵉ adjungetque se advena ipsis, & associabunt se domui Jahhakobi.

2 ᵉNam accipient ipsos populos, adducéntque eos in locum suum, & constituent se possessores eorum [a] Jisraëlitæ in terra Jehovæ, [b] ut servi sint & ancillæ; & captivos ducent eos qui captivis abusi fuerint ipsis, dominabunturque in exactores suos.

3 ᵉEt erit, quo die requiem præstiterit Jehova tibi a dolore tuo & a commotione tua; ac a servitute dura illa [c] quæ exercita fuerit in te;

4 Ut proferas ᵉparabolam hanc de rege Babyloniæ, ac dicas; ᵉquomodo cessavit ᵉexactor, cessavit ᵉaurea?

5 ᵉFregit Jehova ᵉbaculum improborum, sceptrum dominantium:

6 ᵉ Percutientis populos excandescentia plaga ᵉ est [d] immota: dominans [e] ᵉ iracundè gentibus agitatur persecutione, *quam* non ᵉcohibebit.

7 ᵉ Quiescit, tranquilla est ᵉtota terra; fragorem edunt cantu.

8 ᵉEtiam ᵉ abietes lætantur de te, cedri ᵉLibani, *dicentes*; ex quo occubuisti, non ascendit ullus cæsor contra nos.

9 ᵉSepulchrum infernè commotum est tua causa, ad occurrendum advenienti tibi, excitat tibi expertes vitæ, omnes duces terræ: facit ut surgant e soliis suis omnes Reges gentium:

10 Qui omnes alloquentes te ᵉ dicant; ᵉ etiam tu infirmatus es sicut nos? nobis similis factus es?

11 ᵉDeducitur in sepulchrum fastus tuus, strepitus nabliorum tuorum; ᵉsubsternitur tibi lumbricus, & obtegit te vermis.

12 Quomodo decidisti ᵉde cœlis ᵉLucifer,

a Heb. *domus Jisraëlis.*

b Heb. *in servos & ancillas.*

3 *Et erit*] secundus locus de usu proximè præcedentium beneficiorum Dei, cùm ab Ecclesia fuerint percepta, ut diximus in ver. 1. Est autem hic usus, prædicatio judiciorum & veritatis Dei, quam præscribit Ecclesiæ propheta, ad finem usque capitis.

c Heb. *qua servitum fuerit in te, ut Deut.* 1.23.

4 *Parabolam*] id est, cantionem quæ in ore fit omnium; ut Numer. 21.27. Sunt autem hujus cantionis sive prædicationis quæ imperatur Ecclesiæ, partes quinque: prima est propositio summæ ruinę Babylonicæ a judicio Dei, tribus versibus; secunda, narratio sarcastica, qua res omnes creatæ etiam mortuæ a... tuntur ad ludificandum Babylonium, a ver. 7. usque ad 18. tertia, narratio prophetica judiciorum quæ Deus amplius in Babylonium exerciturus est, usque ad ver. 24. quarta, confirmatio a promissione, juramento, & exemplis judiciorum Dei, ver. 24. & sequentibus, ultima, conclusio, duobus reliquis.

Eliget rursus], i. gentem, quæ in speciem fuerat rejecta & alieno dominatui exposita, perinde recipiet quasi de integro electa foret: humanitus dictum. *Adjungetq;*] promissio vocationis gentium per Christum, in quo demum consummata est instauratio in plenitudine Judæorum & gentium, ut totus Jisraël servetur, Rom. 11. 2 *Nam accip.*] allegorica figuratio regni spiritualis Christi, in quo fideles servi & ancillæ comparantur Domino ministerio verbi, ut prædixit Joël 2.29. infideles verò velut mancipia abjectissima coguntur in ordinem, & subjiciuntur potentię Christi & Ecclesiæ ejus.

Quomodo] propositio διαλογιστική, qua per admirationem videntur omnes quærere, qui potuerit fieri ut rex tantus & tantum regnum unica nocte intercideret. *Exactor*] tyrannus sævus. *Aurea*] Chaldaica vox ad perstringendam Chaldaicæ Monarchiæ superbiam ex fiducia opum maximarum conflatam: quo spectat descriptio illa Danijelis 2.& 3.

5 *Fregit*] ὑποφορὰ sive subjectio ad præcedentem admirationem, duobus versibus, exponens quis, quo, quantoque malo affecerit Babylonios, & quamobrem. *Baculum*] id est, durum imperium, quasi exerceretur in belluas allegoria. 6 *Percutientis*], i. Babylonii, qui percutiebat & vexabat populos indignissimè, ut exempla multa apud Danijelem ostendunt. *Est immota*] i. plagam istam neque amoturus est Deus (qui infixit) unquam, neque ullus effecturus potentia sua ut amoveatur a Babyloniis. d Heb. *sine amotione.* e Heb. *in ira sua.*

Iracundè] i. ista intolleranda iracundia, quæ etiam αὐθυπαίτια hominibus imperabat, & de omnium vita conscientiaque tyrannicè statuebat, ut apud Danijelem videre est. *Cohibebit*] ipse, aut alius quispiam. 7 *Quiescit*] altera pars cantionis, ut diximus in ver. 4. qua per prosopopœiam res omnes & viventes, & sensus vitæque expertes inducit Propheta lætitiam agitantes de funesto casu Babyloniæ, primùm quidem totam terram, hoc versu; deinde arbores, sequente versu; postremò verò mortuos, inde ad versum 18. *Tota terra*] i. habitatores terræ, metonymicè. 8 *Etiam*] amplificatio a rebus sensu carentibus, quibus hyperbolicôs exultatio & sermo tribuitur ex tranquillitatis sensu. *Abietes*] ex quibus terra & mari magnifica opera construebantur ad Regum Babyloniorum libidinem. *Libani*] cui reges Babyloniæ ac deinde Persidis pręficiebant saltuarios, ut Nechemiæ 2.8. 9 *Sepulchrum*] ultimus prosopopœiæ locus (ut observatum est ver. 7.) quo sepulchrum, velut dux mortuorum, suas omnes copias excitat, ut Babylonium collapsum alloquantur, & velut indignum qui sepeliatur secum, repudient a consortio suo. 10 *Dicant*] hujus sermonis ficti partes sunt duæ: una est qua fastum immanissimum Babylonii per contentionem exagitant, usque ad versum 13. altera qua etiam honore & beneficio sepulturæ illum indignum judicant & abjiciunt a se, versibus reliquis. *Etiam tu*] ironicus sermo per admirationem, tribus versibus, qui deinde amplificatur per comparationem præfidentis animi & gloriationis qua fuerant usi Reges Babylonii, ver. 13. & 14. 11 *Deducitur*] id est, cares omni honore sepulturę, justaque ipsa (quæ tibi ut potentissimo Regi fuerant solvenda) velut sepulta jacent, neque adhibentur tibi. Hoc enim non dubium est evenisse, ex historia quæ habetur Danijelis 5. *Substernitur tibi*] id est, cares omni pollinctura, condituraque aromatica quæ Regibus adhiberi solet, vermibus & putredini omni ex parte expositus. 12 *De cœlis*] id est, a summa illa velut cœlesti luce & dignitate tua: allegoria dignitatem summam figurans commodissimè.

'nate Auroræ? 'ſucciſus es uſque in terram?
'debilis es ſupra gentes?
13 'At tu dicebas [f] cum animo tuo, 'in cœlos
aſcendam ſupra ſtellas Dei fortis, exaltabo
ſolium meum: & 'ſedebo in monte conven-
tus, 'in lateribus Aquilonis:
14 Aſcendam ſupra excelſa nubis denſæ, me
æquabo excelſo.
15 'Veruntamen in ſepulchrum dejiciendum,
ad latera foveæ,
16 Vidētes te conſyderabunt te, in te adver-
tent *dicentes*: hiccine vir ille eſt qui commo-
vebat terram, qui concutiebat regna?
17 Diſponebat orbem habitabilem ſicut de-
ſertum, & civitates ejus deſtruebat; vinctos
ſuos non ſolvebat *reverſuros* domum?
18 'Omnes Reges gentium, quotquot ſunt;
occubuerunt [g] 'glorioſè quiſque domi
ſuæ:
19 Tu verò abjiceris 'e ſepulchro tuo, 'ut ſur-
culus abominandus, *ut* veſtimētum interfe-
ctorum, [h] onuſtorum crebris ictibus gladii:
ut deſcendentes ad lapides foveæ, ut cada-
ver proculcatum.
20 Non adunaris illis in ſepultura, quia ter-
ram tuam corrupiſti, populum tuum interfe-
ciſti; non prædicabitur in ſeculum 'ſemen
maleficorum.
21 'Parate filiis ejus mactationem propter
'iniquitatem majorum ipſorum; ne ſurgen-
tes hæreditariò poſſideant terram, & im-
pleant faciem orbis habitabilis civitatibus.
22 Nam inſurgens contra eos, dictum Jeho-
væ exercituum; 'exciſurus ſum Babyloniæ
nomen, & reſiduum, filiumque, ac nepotem,
dictum Jehovæ:
23 'Et diſponam eam [i] ut ſit hæreditaria poſ-
ſeſſio 'anatariæ, & ſtagna aquarum; ever-
ramque eam everriculo perditionis, dictum
Jehovæ exercituum.
24 'Juravit Jehova exercituum dicendo:
'*mentiar*, niſi quemadmodum [k] propoſui
mihi ita fuerit; & quemadmodam conſilium
inivi, illud extiterit:
25 'Cùm frangendo Aſſyrium in terra mea,
ſuper montes meos proculcavero eum; ut
amoveatur ab iſtis jugum ejus, & onus ejus
ab humero 'iſtius amoveatur.
26 'Hoc illud conſilium eſt, quod initum fuit
contra totam 'illam terram; & hæc illa
manus extenſa contra omnes 'iſtas gen-
tes.
27 'Nam Jehova exercituum ineunte conſi-
lium, ecquis irritum faciat? & manum ejus
extentam, ecquis avertat?

f Heb. *in corde tuo.* *In cœlos aſcendam*] id eſt, ſedem, dignitatem, imperium, poteſtatemque divinam mihi vindicabo; quod finis ſequentis verſus explicat. *Sedebo*] id eſt, Dei ipſius ſedem occupabo, & eundem mihi aſſumam honorem qui attributus eſt Deo in monte Tzijonis a Judæa gente. *In lateribus Aquilonis*] ad quæ ſpectat mons Tzijon, ſi cum ſitu Jeruſchalaimorum comparatur. 15 *Veruntamen*] altera pars ſermonis, ut oſtendimus in verſum 10. qua exponit mortui ne volentibus quidem Medis & Perſis ſepelire Babylonium, paſſuros eſſe mortuos; ſed eum recognitum conſenſu uno e numero ſuo ejecturos, propter intolerandam ejus tyrannidem. 18 *Omnes reges*] tertia pars, propheticæ narratio graviſſimorum judiciorum Dei, tum veluti præſentium quæ Judæi erant viſuri in regem Babyloniæ, tribus verſibus; tum deinceps amplius eventurorum verſ. 21. & ſequentibus. g Heb. *in gloria.* *Glorioſè*] id eſt, non ita turpiter ut tu. 19 *E ſepulchro tuo*] id eſt, in quo alioqui fuiſſes ſepeliendus. *Ut ſurculus*] triplex ſimilitudo evidentiſſime hoc loco deſcribit abjectiſſimum ſtatum Babylonii: prima eſt putris ſurculi; ſecunda, veſtimenti undequaque prociſſi & fœdati ſanguine; tertia, cadaveris, quod ita negligitur ut libere proculcetur omnium pedibus, & ne tum quidem ſepeliatur cùm fovea præſtet; ſed jacens ad cippum aut monumentum foveæ deſeratur. h Heb. *confoſſorum gladio.* 20 *Semen maleficorum*] id eſt, tuum: ſic tranſitur ad ſecundam narrationis partem. 21 *Parate filiis ejus*] alter locus narrationis, quo oſtendit Propheta non ſemel tantùm perditum iri Babylonium, ſed ſæpius etiam inpoſterùm, donec tota deſerta ſit: quamobrem ad majorem emphaſin primùm certi velut milites, adminiſtri judiciorum Dei accerſuntur, & mandatum accipiunt: ut ſuprà 13. 2. & ſequentibus; deinde judicium exponit Deus quod ipſe effecturus eſt duobus ſequentibus. Fuerunt autem iſti adminiſtri judiciorum Dei tum Medi & Perſæ, tum etiam Macedones, Characeni, Atque latrones, Parthi, & alii de quibus ſparſim in hiſtoriis habetur mentio. *Iniquitatem majorum ipſorum*] id eſt, ſimilem omnino ei quam fecerant majores, ut ſolent accumulare iniquitates quoſcunque abdicavit Deus: ſic 2. Reg. 24. 3. Hanc interpretationem comprobant verba proximè ſequentia. quaſi dicat, æque atque majores ſui viribus ſuis abuterentur ſuaque amplitudine, niſi hoc fa[-] teretur. 22 *Exciſurus ſum*] iſtarum copiarum, quas modò accerſivi, operâ. 23 *Et diſponam eam*] id eſt, deſertiſſimam efficiam & paluſtrem totam: quod factum eſſe magis ac magis, ex quo tempore Euphrates derivatus eſt Cyri & Orchoënorū operâ, ipſe Ptolemæus teſtis eſt. i Heb. *in hæreditariam poſſeſſionem.* *Anatariæ*] Aquilæ vitam agentis circa lacus, quam Græci Morphnon & Percnon vocant, alii Plancum, de qua Plinius libr. 10. natur. hiſt. cap. 3. nam hæc interpretatio magis cum hoc loco videtur convenire; & vocis etymologia, ſimiliumque locorum comparatione confirmatur: infrà 34. 11. & Tzephanjæ 2. 14.

24 *Juravit*] confirmatio ſuperiorum interminationum in Babyloniā, primùm a juramento Dei, hoc verſu; deinde ab exemplo judicii præcedentis contra Aſſyrios, ſequente verſu.
Mentiar] eclipſis in juramentis frequens, ut Numerorum 14. 35.
k Heb. *imaginatus ſum.*
25 *Cùm frangēdo*] prophetica definitio temporis, quo in Babylonios judicia ſua exerciturus eſt Deus; nimirum poſtquam perfecerit interminationem quam prius Aſſyrio denuntiaverat, cap. 10. 26. & 27. ſic priorem illam everſionem Aſſyriorum monarchiæ tanquam ſignum proponit hujus longo poſt intervallo eventuræ, ut apud Jirmejam exempla leguntur quamplurima. *Iſtius*] populi mei. *Hoc illud conſilium*] concluſio, ut dictum eſt ſupra in verſum 4. *Illam terram*] Babyloniam. *Iſtas gentes*] Babylonias, & parentes imperio Babylonico. 27 *Nam Jehova*] ætiologia ab ineluctabili Dei omnipotentia: quali utitur Perſa quidam apud Herodotum in Calliope verbis elegantiſſimis.

Caput XV.

Propheta Peliſchtæis bonam partem Judææ iniquè poſſidentibus excidium luctuoſum denuntiat operâ Regis Chizkijæ: itaque populum Dei confirmat, & inſtituit Regem.

1 'QUO anno mortuus eſt rex Achaz, fuit
[a] 'oneroſa prophetia hæc.
2 'Ne lætator, tu Palæſtina tota, 'quòd
confracta fuerit virga 'percutientis te: nam
'e radice ſerpentis prodit 'vipera, etiam
fructus illius preſter volans.
3 Deinceps paſcent 'primogeniti tenuium,
& egentes ſecurè cubabunt: cùm 'ene-
cavero fame radicem tuam & reſiduū tuum
'interfecerit.
4 'Ejula porta, exclama civitas, diffluere te
Palæſtinam totam: nam 'ab Aquilone 'ut fu-
mus advenit, 'neque ullus ſe ſubducturus eſt
in cœtibus ejus.

1 *Quo anno mortuus eſt*] id eſt, cùm Chizkija ſolus regnare cœpit: nunc demum incipit tempus quartum Prophetiarum Jeſchahhjæ, nimirum quas Chizkija regnante prophetavit. Quamobrem hoc caput cum præcedente jungatur, neque temporum ratio ferre poteſt, neque argumentum. Sunt autem hujus capitis partes iſtæ, inſcriptio, ver. 1. denuntiatio inſtantis mali in Peliſchtæos, tribus verſibus, & concluſio ab explicatione cauſæ, ver. ultimo. a Heb. *onus.* *Oneroſa prophetia*] ut ſuprà 13. 1. 2 *Ne lætator*] etſi hæc denunciatio ad emphaſim compellat Peliſchtæos, non dubium eſt tamen quin ad confirmandam regis novi Judæorumque fiduciam hoc modo fuerit enunciata. q. d. non eſt, quòd vos, ô Judæi, animum porro abjiciatis & cedatis potentiæ Peliſchtæorum: quin potius bono animo eſtote: nam hoc ego confidenter Peliſchtæis denuntio, non eſſe cur lætentur amplius de victoria ſua, de præda, de oppidis captis, 2. Chron. 28. 18. *Quòd confracta*] id eſt, quòd inde a temporibus Hhuzzijæ liberum vobis fuerit per ignaviam Achazi in Judæam involare, depopulari, occupare, conturbare omnia ſine ullo impedimento. *Percutientis te*] id eſt, Hhuzzijæ, qui Peliſchtæos affecit malis graviſſimis, 2. Chron. 26. 6. *E radice ſerpentis*] id eſt e ſtirpe Hhuzzijæ, qui vos momordit graviter ut ſerpens: allegoria. *Vipera*] id eſt, rex Chizkija, qui vos admorſurus eſt gravius, imò graviſſimis & immedicabilibus malis ſumma alacritate affecturus: quod ſequens gradatio docet. Nam inde a temporibus Chizkijæ Peliſchtæos per ſe tentaſſe quidquam non meminimus legere. 3 *Primogeniti*] id eſt, tenuiſſimi Judæi & ſummè attenuati attritique calamitatibus, in hoc ſuo Rege velut paſtore conquieſcent, & fruentur bono: vide Ijobi 18. 13. *Enecavero fame*] id eſt fame & bello, parentes & liberos, magnos & parvos conſumpſero, & cùm turres ipſas cuſtodum, tum civitates munitas evertero: quod factum eſt opera Chizkijæ 2. Reg. 18. 8. *Interfecerit*] Chizkija. 4 *Ejula porta*] explicatio ſummi illius excidii quod modò attigerat, per proſopopœiam. *Ab Aquilone*] id eſt, ex Judæa, quæ ratione Peliſchtææ ad Aquilonem ſita eſt. *Ut fumus*] id eſt, tanta celeritate, vi, & acrimonia, ut non magis obſiſtere Peliſchtæi poſſint Chizkijæ, quàm venienti fumo & omnia rimanti diligentiſſimè: & quem ignis iræ meæ accenſus excitabit & impellet in vos. *Neque ullus ſe*] id eſt, non molleſcent, aut frangentur animi Judæorum Chizkijæ miniſtrantium in exequendis Dei judiciis, ſed procedent cuncti alacerrimè.

5 'Quid ergo responsurus est legatis 'gentis?
'Jehovam fundasse Tzijonem, ut in eam se
recipiant pauperes populi sui.

5 *Quid ergo responsurus*] conclusio; qua propheta Regem novum informat, quid qua fiducia sit Pelischtæorum legatis responsurus. *Gentis*] Pelischtææ. *Jehovam fundasse*] id est, ostendet Rex nihil ad se pertinere quid Pelischtæi obtendant, quid possint, quidve possideant in Judæa; sed se fretum promissionibus & potentia Dei procuraturum sedulo, ut miseri sui populi sedes recuperentur, & tota Judæa sarta tecta conservetur.

Caput XVI.

Propheta Moabitis gravissimas calamitates luctúmque maximum prænuntiat: æquas conditiones a Deo oblatas ipsis in regno Davidis commemorat: insolentiam illorum exprobrat: ultionem Dei describit, & præfinit tempus illius.

1 'ONEROSA prophetia Moabi. Cùm
noctu vastata fuerit 'Hhar-Moabi-
tarum, excisa fuerit; cùm noctu va-
stata fuerit 'Kir-Moabitarum, excisa fue-
rit:
2 'Ascendet 'Bajithum, & 'Dibonem, 'Ba-
mothas cum fletu: super 'Nebunte & super
'Medeba Moab ejulabit; 'in omnibus ca-
pitibus ejus calvitium *erit*, omnis barba ex-
cisa.
3 In compitis ejus accingentur cilicio: super
tecta ejus & in plateis ejus quisq; ejulabit,
descensurus cum fletu suo.
4 Et exclamabit 'Cheschbon, Elhhalé-
que; 'Jahatzum usque audietur vox eo-
rum: propterea expediti Moabi vocife-
rabuntur; [a] vitæ suæ tædebit ipsum, *dicen-
do*:
5 [b] 'Animus meus Moabum inclamat, [c] 'clau-
suras ejus, 'Tzohharem usque, *quasi* 'vitula

1 *Onerosa prophetia*] Vide supra 13. 1. Hujus prophetiæ partes præcipuæ sunt tres: prima est propositio calamitatum luctuosissimarum quæ Moabitis erant eventuræ, usque ad versum 10. secunda est contestatio exprobrans beneficia a Deo oblata, ingratumque Moabitarum animum, quo denuntiatas calamitates sibi accersiverunt, inde ad versum 22. tertia, conclusio circumscribens tempus quo Deus suam illam sententiam erat executurus, duobus versibus ultimis. In hac autem propositione describuntur cladis initia, duabus summis civitatibus per Schalman-eserem excisis, versu primo: luctus gravissimus totam regionem pervadens, usque ad versum 6. & causæ ex quibus Moabitæ in tantum luctum compelluntur: nimirum horriditas regionis totius, ver. 6. commeatus qui supererat repentina consumptio, versu 7. miserabilis incolarum fuga, versu 8. & horrenda strages, versu 9. *Hhar-Moabitarum*] ut Numer. 21. 28. metropolis Moabitarum in agro ejusdem nominis. *Kir-Moabitarum*] id est, kir-cheres sive kir-chareseth, ut nominatur infra vers. 16. & 20. quod enim vulgò interpretes confundunt cum kiro, cujus fit mentio 2 Regum 16. 9. planè absurdum est; cùm illud Medorum sit, hoc verò distinctionis causa kir-Moabitarum appelletur, aut kir-cheres, id est solis, qui fortasse ibi colebatur. 2 *Ascendet*] id est, hùc illùc circumcursabit incertus, Deos & homines implorans frustra. *Bajithum*] oppidū ab insigni idololatria dictum κατ' ἐξοχὴν, quod alibi dicitur Behhon, Bahhal Mehhon, & Beth-bahhal-Mehhon Numer 32, 3. & 38. & Jehosch. 13. 17. in finibus Rëubenitarum, 1. Chron. 5. 8. *Dibonem*] Rëubenitis attributum, Jehosch. 13. 17. *Bamothas*] sive Bamoth-bahhalem, id est, excelsa Bahhalis, ut Jehoschu. ibidem. *Nebunte*] similiter Rëubenitarum, Numer. 32. 38. *Medeba*] Medava Ptolemæo, termino Rëubenitarum, Numer. 21. 30. & Jehoschu. 13. 16. *In omnibus capitibus*] id est, capillum vellent barbamque præ luctu, quod moris fuisse infidelibus ostendit Mosche Levit. 19. 27. & 21. 5. & Deuteron. 14. 1. 4 *Cheschbon*] hæc oppida similiter fuerant Rëubenitis attributa, Numer. 32. 37. & Jehoschu. 13. 17. *Jahatzum*] id est, usque ad ultimos fines: locus est insignis clade Sichonis, Numer. 21. 23. & Meraritarum habitatione, Jehoschu. 21. 36. a Heb. *anima sua mala videbitur ipsi.* b Heb. *cor meum.* 5 *Animus meus*] prosopopœia emphatica strenuorum Moabitarum, tentantium populares suos profugientes confirmare. quasi dicat, inclamo ex animo & contendo quàm maxima voce possum, ut fugientes revocem: sed frustra. c Heb. *vectes ejus.* *Clausuras ejus*] id est, munitiones limitaneas, quibus aditus & exitus regionum præcluduntur tanquam vectibus: quamobrem Hhebræi vectes vocant, græci ϕρκρὰς quasi προὐρους, Latini clausuras sive clusuras; unde Suidas κλεισουρὰς appellationem sumpsit, & transformavit in Græcam vocem quæ significat clavem termini. *Tzohharem*] de qua Genes. 19. 22. sensus est, tam magna voce contendo (inquit strenuus Moabita) ut mea vox ipsos Moabitarum terminos & lacum Asphaltitem prætervolans Judæam quoque personet, quæ terminatur Tzohhare. *Vitula trima*] comparatio elegans ad explicandam vim maximam contentionemque vocis. quasi dicat, non clamo, sed boo ac velut intono, ut Moabitarum popularium meorum luctum frangam, & animos confirmem: nam certum est juvencam insuetam jugo, minimè effœtam, ac proinde ferociorem, graviores boatus & valentiores edere; cujusmodi ferè est triennis.

trima: 'quoniam 'per clivum Luchithæ cum
fletu ascendit, quoniam via Choronajimo-
rum clamore [d] fragoso 'boant.
6 Nam aquæ 'Nimrimorum 'desolatæ erunt:
'exarescet enim fœnum, deficiet tenera her-
ba, viriditas non erit.
7 Idcirco 'residuum fecerit: at [e] quæcunque
recondiderint, 'in vallem Arabum exporta-
bunt ea.
8 Nam 'circuibit exclamatio illa terminum
Moabi; 'ad confluentes usque ejulatus ejus,
etiam 'Beer-Elima ejulatus ejus;
9 Quòd 'aquæ Dimonis plenæ sanguine fu-
turæ sint, cùm 'disponam in Dimone addi-
tamenta: [f] 'evadentibus *verò* Moabitis 'leo-
nem, & residuo terræ.
10 'Mittite 'agnum Dominatoris terræ, 'a Pe-
tra ad desertum usque; 'ad Montem filiæ
Tzijonis.
11 'Alioqui erit *Moab* quemadmodum avis
vaga, nidus dimissus: 'erunt [g] Moabitides
ad vada Arnonis.
12 'Ini consilium, fac judicium, dispone 'tan-
quam noctis, umbram tuam ipso meridie:
absconde propulsos, vagantem ne prodito.
13 Commorentur apud te 'propulsi mei; ô

Quoniam] etiologia contentionis huj. clamando, quæ modò dicta est, planè (inquit) mihi summavi boandum est; cùm hîc omnia summo luctu personent, proinde vix nisi adhibito clamore summo, ac ne vix quidem exaudiri possim. *Per clivum*] i. montes & valles ejulatibus ipsorum reboant ab uno termino ad alterum: nam ascensus Luchith Judæam spectabat, descensus verò Choronajimorum (ut nominatur Jirmejæ 48. 5) in altera parte ex adverso erat. d Heb. *fractionis, vel fragoris.* *Boant*] hîc Propheta verbo ficto utitur & κακοφάτῳ, ad repræsentandam inconditam tumultuantium vocem.

6 *Nimrimorum*] rivorum confluentium ad Nimram sive Beth-Nimram in Gaditarum agro. Numer. 32. 3. & 36. Hi autem propterea hîc nominantur, quòd vallem Moabitarum rigant, ubi sita est Nimra attributa Gaditis, Jehoschuhh. 13. 27. *Desolatæ erunt*] id est, exhaurientur, arescent. *Exarescet enim*] id est, ipsa convallis, ut ut sit irrigua, tota erit sterilis: quod elegantissima gradatione describit Propheta. 7 *Residuum fecerit*] concessio ironica, quasi dicat Propheta, componant illi commeatum arbitratu suo, & de cibario sibi prospiciant per me licet: non effugient tamen hæc judicia Dei. e Heb. *repositū eorum.* *In vallem*] id est, invadētes agrum & occupantes Assyrii, omnia promptuaria vestra exhaurient, & ad finitimos Arabas Assyrio regi fœderatos spolia asservanda devehent: nam propter hoc officium aliaque hujusmodi immunes fuisse Arabas antè meminimus ex Herodoto libr. 3. Vallem autem idcirco nominat, quia ex Moabitarum agro in Arabiam desertam ibatur per descensum Choronaiimorum, in montibus quos Ptolemæus vocat Alsadamos. 8 *Circuibit*] id est, pervadet agrum totum in oras usque extimas. *Ad confluentes*] fluminis Arnonis, quibus definitur terminus Moabitarum, Numer. 21. 15. Hanc vocem, quam alii propriam faciunt, appellativè accipimus. *Beer-Elima*] id est, puteum potentum, a principibus Jisraëlitarum effossum: sic appellatur locus de quo Numer. 21. 16. & sequentibus, communi Moabitarum appellatione, qui principes, Elim, id est potentes, vocant, ut Exodi 15. 15. 9 *Aquæ Dimonis*] his verbis alludit Jeschahhja ad historiam illam quæ legitur 2. Reg. 3. quasi dicat, quemadmodum temporibus Jehoschaphati rivus ille, qui a via Edomææ influere tum primùm cœpit in agrum Moabitarum, non tantùm sanguinis specie rubuit, qua Moabitæ decepti sunt; verùm etiam ipsorum sanguine auctus est; ita quoque deinceps facturus sum, & eò amplius. Videtur enim Dimon nomen esse illius rivi, de quo terris castris bibendum dederat Deus in illa expeditione, impositum ex eo quòd totus rivus eodem die sanguine Moabitarum infectus est, & sanguineus Moabitis visus. Est enim Dimon, si interpreteris, sanguineus: quo spectat allusio in verbis Prophetæ, quam Latinis verbis assequi non possumus. *Disponam*] id est, pergam sanguinem Moabitarum fundere, & amplius fundam: nam utrumque hoc designant Hhebræi, addendi sive pergendi verbo. f Heb. *evasioni Moabitarum.* *Evadentibus*] id est, faciam ut Moabitarum quicunque fugerint extra terminos suos, aut in iis remanserint, sint unguibus dentibusque ferarum expositi: ut de Jisraëlitis dicitur 2. Reg. 17. 25. *Leonem*] id est, fera animantia, synecdochicè. 10 *Mittite agnum*] altera pars prophetiæ, ut diximus in vers. 1 qua propheta contestatur Moabitas, exponens primùm leges & conditiones quibus Moabitarum reliquiæ a Davide fuerant conservatæ, & in fidem clientelamque receptæ, ut verbo uno attingitur, 2. Schem. 8. 2. deinde indomitam ipsorum superbiam exprobrat, vers. 15. ac postremò sententiam dicit severissimam probata justitia Dei, usque ad versum 22. Sunt autem hæ leges trium generum: prima, de præstando canone imperato, hoc versu; secunda, de officiis omnibus regi populoque Dei præstandis, versu 12. & 13. tertia, de fide in promissiones Dei, & reciproca Dei regisque in ipsos beneficentia, usque ad versum 15. *Agnum*] id est, agnorum numerum imperatum, syllepticè; qui primùm Davidi & Schelomoni pensitatus est, deinde lacerato regno cessit Jisraëlitis, ut apparet ex 2. Reg. 1. 1. & 3. 4. quamobrem hoc loco nominatur agnus dominatoris terræ, i. regis Judæ, qui ex jure & autoritate Dei supremus erat illorum Dominus. *A petra*] i. universi mittite, ex omnibus finibus vestris, qui a meridie agro Edomæorum, a septētrione deserto Jardenis terminantur. Fuit enim Petra sive Joktecl Edomæorum metropolis, 2. Reg. 14. 7. *Ad montem*] Jeruschalaima ad Regem. 11 *Alioqui*] nisi pareant Moabitæ domui Davidis, fugabuntur, deportabuntur, & funesta omnia patientur. *Erunt Moabitides*] id est, extra suos terminos deportabuntur. g Heb. *filiæ Moabi.* 12 *Ini consilium*] id est, vide ne ampliùs Jisraëlitis & populo Dei afflicto desis; sed consilio & modis quibuscunque poteris adjuves, & desistas ab antiqua inhumanitate tua; ut Deut. 23. 4. nominatim reprehenditur. *Tanquam noctis*] id est, esto illis securum perfugium, & jucundum refrigerium a meridiano æstu. 13 *Propulsi mei*] id est, e populo meo.

Moab,

Moab, esto latibulum ipsis à conspectu va-
statoris; ᵃnam ᵃ desinet qui premat, defici-
et vastator, consumentur calcatores singuli
e terra:
14 Et stabilietur ᵃbenignitate solium, cui in-
sideat ᵇ constanter in tentorio Davidis; ᵃju-
dex & procurans jus, & promptus ad ju-
stitiam.
15 ᵃVerùm audivimus superbiam Moabi, fa-
stuosum esse admodum: *ut* ᵃ fastus ejus &
superbia ejus, & excandescentia ejus, non
ita fient mendacia ejus.
16 ᵃIdcirco ejulabit Moabita ad Moabitam,
unusquisque ejulabit; ᵃde fundamentis Kir-
charesethæ effabimini, ᵃ veruntamen con-
trita sunt.
17 Quin etiam vites Cheschbonis elanguent,
vitis ᵃSibmæ; ᵃ Domini gentium ᵃ retun-
dunt lectissimas plantas ejus, ᵃJahhzerem
usque attingunt, errant per desertum: pro-
pagines ejus evelluntur, ᵃ trajiciunt ma-
re.
18 Idcirco defleo fletum Jahhzeris, vitē Sib-
mæ; irrigo te lachryma mea, ô Cheschbon
& Elhhale: quoniam de æstivis fructi-
bus tuis, & de messe tua ᵃ celeusma conci-
dit,
19 Et intercepta est lætitia & exultatio ex
arvis, & in vineis non cantatur, non agita-
tur vociferatio: vinum in lacubus non cal-
cat calcator, ᵃceleusma facio ut cesset.
20 Idcirco ᵃviscera mea propter Moabum,
tanquam cithara perstrepunt; & interanea
mea propter Kir-Cheresum.
21 ᵃItaque erit ut perspicuum sit fatigari Mo-
abum in excelso suo, cùm veniens ᵃad san-
ctuarium suum deprecatum, nihil tamen
potuerit.
22 Illud est verbum quod locutus fuerat Je-
hova ad Moabum ᵃ inde ab illo tem-
pore.
23 Nunc verò loquitur Jehova dicendo, ᵃin-
tra tres annos, ᵃut sunt anni mercenarii, vi-
lis reddetur gloria Moabi cum tota sua mul-
titudine maxima: ita ut residuum sit par-
vum, minus pusillo, invalidum.

[Margin notes:] ... *Nam*] tertium le-ctus exponens pro-missiones Dei acci-piendas fide; qua-rum partes sunt hæ, liberatio à malo, hoc versu; & præstatio omnis boni in regno Davidis per Chri-stum, sequente ver-su.

Desinet] id est, ces-sabit hostis affligens populum meum.

14 *Benignitate*] qua Deus prosequi-tur domum Davidis in Christo.

b Heb. *in veri-tate*.

Judex] cùm Chiz-kija typus, tum Chri-stus absolutissima typorum veritas.

15 *Verùm*] secun-da pars contestatio-nis ut diximus in versum 10.

Fastus ejus] id est, utcunque turgeat, ni-hilominus planè de mendace jactatione sua decidet.

16 *Idcirco*] tertia pars contestatio-nis, sententiæ di-ctio.

De fundamentis] quæ sola ex omnibus Moabitarum oppi-dis vetusta erant, nec fuerant eversa trium regum expeditione, 2. Regum 3.

Veruntamen] para-lepsis in Pathetico sermone frequens: cogitabamus (inqui-unt Moabitæ) tam benè hoc tempore constiturum esse Kir nostrum atque olim stetit, cùm a tribus regibus oppugnare-tur: sed mendax fuit fiducia nostra: nam & oppidum corruit hoc versu; & totus ager exhaustus est: quod per prosopo-pœiam lugentium deinceps proponitur, usque ad versum vicesimum primum. 17 *Sibmæ*] Rë-ubenitis attributæ, Numer. 32. 38. *Domini gentium*] id est, gentes exteræ imperium occupantes. *Retundunt*] id est, identidem calcant & atterunt.
Jahhzerem] oppidum Meraritis assignatum ex tribu Gadis, Jehoschu. 21. 39.
Trajiciunt mare] id est, selectæ in alias regiones deportantur. Hæc autem specie vinearum synecdochicè comprehenduntur omnia facultatum & possessi-onum genera, quia vitibus maximè præstabat Moabi regio. 18 *Celeusma*] id est, vox clamantium, & agitantium hilaria ex messe & fructibus perceptis.
19 *Celeusma fac. &c.*] id est, non possum ferre: luctum potiùs quàm lætitiam impero. 20 *Viscera mea*] id est, ego ex intimis visceribus meis conturbatus, ut cithara verberata & pulsata, sonitum luctus mei ad populares meos effero.
21 *Itaque erit*] id est, desolatio Moabitarum omnibus exposita erit, non tan-tùm de hominibus, sed etiam de diis suis desperantium. *Ad sanctuarium*] id est, templum idolorum suorum. 22 *Illud est verbum*] conclusio continens primùm definitionem temporis ex quo facta est cum Moabitis contestatio, quæ præcessit inde a versu 10. deinde illius temporis intra quod Deus judicium antè denuntiatum effecturus est, sequente versu. *Inde ab illo tempore*] ex quo Moa-bitæ venerant in potestatem Davidis, 2. Schem. 8. 23 *Intra tres annos*] ab hac prophetia, quam principio regni Chizkijæ denuntiatam esse judicamus ex ini-tio præcedentis capitis: nam quod alii tres hosce annos putant incipere ex quo Samaria cœpit obsideri, id est, ex anno quarto Chizkijæ, præter morem scriptu-rarum est. Fefellit autem eos, quòd existimabant Schalman-Eserem tum de-mùm in Moabitas involasse, cùm Samariam expugnasset: nos autem potius in hac sententia sumus agrum Moabitarum ab illo occupatum esse cùm ad oppug-nandam Samariam veniret, ne quid a tergo relinqueret quod sibi damnosum esset cum copiis suis. *Ut sunt anni mercenarii*] id est, præcisè ad illud tempus quod præfixit Deus, cui neque addetur neque diminuetur quicquam: sic in-fra 21. 16.

Caput XVII.

Propheta Syris & Jisraëlitis exitium denun-tians gravissimum, officium ipsorum exponit in perpessionibus, obstinationem narrat, & propterea omnia ipsorum bona Assyriis adjudicat ex auto-ritate Dei, ipsos verò excidio & infinitis calami-tatibus.

1 ᵃPROPHETIA ᵃonerosa ᵃDamasci. Ec-
ce Damascus amovebitur ᵇ ne sit civi-
tas; eritque ᵃ acervus ruinæ.
2 Derelictæ ᵃcivitates Hharohheris; pro gre-
gibus erunt, ubi recubantes nemo ᵃ exter-
reat:
3 Desinet enim munitio ab Ephrajimo, & re-
gnum a Damasco, ac residua Syria: ᵃ sicut
gloria ᶜ Jisraëlitarum erunt, dictum Jehovæ
exercituum.
4 ᵃErit autem tempore illo; *quo* attenuabitur
gloria Jahhakobi, & pingue carnis ejus e-
maciabitur,
5 ᵃErit inquam, perinde ac si colligeret ᵈmes-
sor segetem, & brachium ejus spicas deme-
teret: denique erit ut qui legit spicas ᵃ in
convalle Rephaimorum.
6 Tantùm relinquetur in eo ᵃ racematio, ut
cùm ᵉ stringitur olea, duæ tresve baccæ in
vertice summi rami: quatuor *aut* quinque
in ramis ipsius fructiferæ, dictum Jehovæ
Dei Jisraëlis.
7 ᵃTempore illo oportet respicere hominem
ad opificem suum, & oculos ejus ad san-
ctum Jisraëlis spectare.
8 Non autem respicere ad ista altaria, ad o-
pus manuum ipsius; & quod fecerunt digi-
ti ipsius, non spectare, aut lucos, aut sub-
diales statuas.
9 ᵃSed tempore illo erunt civitates ᶠ robu-
stæ ejus similes ᵃ derelicto virgulto sum-

[Margin note:] 1 *Prophetia*] Et[...] Propheta hoc capite non Damascenis tan-tùm, sed Jisraëlitis etiam (quibuscum fœdere juncti erant) Dei judicium de-nuntiat; non dubi-um est tamen quin ad Damascenos plurimùm pertineat: quia Prophetæ con-silium fuit Damasci ruinam per compa-rationem Jisraëlis confirmare: quasi di-cat, non esse cur Da-masceni meliora spe-rent, cùm ne suis qui-dem Jisraëlitis am-plius sit parciturus Deus. Continentur itaque hoc capite primùm propositio summa eventuri ju-dicii in utrosque, tri-bus versibus; dein-de enarratio illius judicii, tribus se-quentibus; postea confirmatio a pec-catis illorum, trib[us] aliis; denique con-clusio summatim superiora comple-ctens, duobus ulti-mis. Quod autem ad tempus attinet quo hæc prophetia completa est, non obscurum est ex ver-bis Prophetæ, vers[u] 4. nam Jisraëlitæ priores expugnati sunt, 2. Reg. 17. deinde verò Syri (qui consili[a] cum Jisraëlitis rebellantibus communicaverant) eadem opera cum illis depor-tati; quod per synecdochen ex 2. Reg. 17. intelligendum est. Capta quidem fue-rat Damascus a Tiglath-Pilesere ante annos aliquot, & Syria occupata, 2. Reg. 16. 9. sed tum demum diruta est per Schalman-Eserem, & incolæ deportati in K[i]-rum, cùm Jisraëlis regnum eversum est: quod sexto fermè quintové anno po[st] hanc prophetiam accidit. a Heb. *onus: ut sup. 13. 1.* *Damasci*] & Jisr[a]-ëlis sylleptice: sed nominatim Damasci prophetia appellatur tum propter ea[m] causam quam suprà attigimus; tum quia Damasci ruina posterior fuit, ac proin-de priorem complectitur. b Heb. *a civitate.* *Acervus ruinæ*] id est, ru-dotum. 2 *Civitates Hharohh.*] id est, totus tractus trans Jardenem (qui fu[it]) incolis Rëubenitis, Gaditis, & Menaschitis per Tiglath Pileserem exhaust[us] est, 2. Reg. 15. 29. & 1. Chron. 5. 26. propter defectiones quidem Damasci & Ji[s]-raëlis conturbatur, commeantibus & remeantibus Assyriorum copiis, adeò [ut] miseris incolis non sit integrum in agro suo pascere; sed adveniens Schalman-Asar sibi consulet dispendio vestro, ne amplius copiæ transmittendæ sint, na[m] munitiones evertet & rebelles deportabit. Sic fiet ut regio trans Jarden[em] (quæ intermedia est) liberata milite liberè depascatur, ut est alioqui pascuos[is]-sima. Numer. 32. *Exterreat*] ut nunc exterretur frequente milite. 3 *S[i]-cut gloria*] id est, ut regnum & munitiones Jisraëlitis, denique omnia de quib[us] gloriantur eripientur ipsis, idem quoque Damasco accidet. c Heb. *[fi]-liorum Jisraëlis.* 4 *Erit autem*] ἐργασία propositionis (ut suprà diximu[s]) per similitudines evidentissimas. 5 *Erit inquam*] id est, accuratissimè J[is]-raëlitas & Syros metet ac colliget Assyrius, quos deportet in regionem suam.
d Heb. *vir messis.* *In convalle*] prope Jeruschalaima, Jehosch. 15. 8. na[m] similitudine populari Propheta utitur. 6 *Racematio*] id est, perexiguus i[n]-colarum numerus; quem tamen ipsum deportavit postea Esar-chaddon, ut ja[m] antè observavimus in caput 9. e Heb. *strictura oleæ.* 7 *Tempore i[llo]*] confirmatio denuntiati illius judicii ab obduratione populorum quibus inter[mi]-natur Deus. 9 *Sed tempore illo*] nimirum cùm adventante hoste non respicie[nt] ad Deum, sed potius ad idola sua, quæ tum Syris & Jisraëlitis communia era[nt].
f Heb. *roboris ejus ut derelictio virgulti.* *Derelicto virgulto*] id est, reliqu[iæ] Syrorum & Jisraëlitarum erunt abjectissimæ; ut cùm putato ligno tenuia virg[ul]-ta cremiaque brevissima omittuntur a lignatoribus.

moque ramo, quas dereliquerint *Assyrii*, 'propter filios Jisraelis: denique erit desolatio:

10 'Quia oblita es Dei' salutis tuæ, & rupis munitionis tuæ non es recordata: idcirco *'ut ut* plantaveris plantas g amœnissimas, etiam palmitæ h 'extraneo conseveris ipsum;

11 Quo die plantasti curaveris ut adolescat, etiam mane ipso feceris ut semen tuum efflorescat: ' acervus messis erit ' die i ægritudinis & doloris mortiferi.

Propter filios Ji...ëlis] his verbis uti... Propheta, respi... ens ad consilium ... ei; qui totum Jisraë... m noluerat Assy... o tradere, sed par... m conservaverat, ... tempus ipsis ad ... sipiscendum ... ncederet.

10 *Quia*] con... sio per apostro... en ad Jisraëlitas, ... ibus suum pecca... m exprobratur, & ... na indicitur.

Salutis tuæ] id est, qui te semper atque adeò a recente ... o periculo cujus modò memini, servavit integram atque confirmavit. *Ut ut plantaveris*] id est, regionem tuam colueris & studiosissimè confirmave... s, ut certum ex ea fructum percipias. g Heb. *amœnorum* fructuum. h Heb. ... *tranei* *Extraneo*]. i. exquisitissimo; ut exotica ferè non nisi pretiosa afferun... r. 11 *Acervus*] id est, quicquid, quocunque studio, & quantacunque co... a præparaveris, adventu Assyriorum momento uno consumetur; tanquam si ... merosa castra nancíscerentur parvulum acervum tritici, unde tolerarent vitam. *Die ægritudinis*] id est, obsidionis, vastationis, & ruinæ tuæ per Assyrium. i Heb. *ægra* plagæ.

CAPUT XVIII.

Propheta gentium quæ Sancheribo operam daturæ erant in obsidione Jeruschalaimorum, excidium prædicit, similiterq; Æthiopum: & studium Dei erga Judæos explicans, maximam hostium cladem figurat, gratiarum ipsi a populo agendarum argumentum.

1 'VÆ 'multitudini populorum amplorum, *qui* sicut perstrepere solent maria, perstrepunt; & tumultuantibus nationibus, *quæ* tumultuatione qualis est aquarum validarum tumultuantur;

2 *Multitudini* nationum secundum tumultuationem aquarum multarum tumultuantium; nam ' increpabit ipsam ita ut fugiat a quàm longissimè: & agitabitur ' ut gluma montium coram vento, & ut rota coram turbine.

3 Tempore vespertino, 'ecce terror; cùm nondum *illuxerit* mane ' nemo aderit: ' Hæc *est* pars proculcantium nos, & sors diripientium nos.

4 'Væ terræ b 'umbrosæ oris, c quæ *est* 'secundum flumina Æthiopiæ:

5 ' Mittenti ' per mare legatos, & 'instrumentis scirpeis per superficiem aquarum, *dicendo*: ' ite nuntii 'leves ad gentem 'distractam & 'depilatam, ad populum 'formidabilem ex eo loco atque ulterius: gentem ' omnibus d delineantem & conculcantem, *'inquientes* ' flumina spernere terram ejus.

6 'Omnes incolæ orbis habitabilis, & habitatores terræ: ' cùm attollam vexillum montium, videbitis; & cùm clangam tuba, audietis.

7 Nam ita ait Jehova ad me, 'quiesco, sed 'intueor in locum meum: ' ut æstum serenum super olus, ut densum rorem in æstu messis, *hunc esse*.

8 'Nam ante messem cùm perfecta gemma & omphacio educato existit flos; ut excindit flagella suis falcibus, & 'sarmenta amovet amputatque *vinitor*:

9 ' *Ita* derelinquentur 'pariter volucribus montium & bestiis terræ; ' ut æstatem transigant cum hoc volucres, & omnes bestiæ terræ cum hoc hyement.

10 Tempore illo ' adducetur munus Jehovæ exercituum *de* populo distracto & depilato, de populo inquam formidabili ex eo loco atque ulterius; gente omnibus delineante & conculcante, cujus spreverant flumina terram ad locum nominis Jehovæ exercituum, *ad* montem Tzijonis.

1 *Væ*] Etsi huic ... piti nulla apposita ... inscriptio, tamen ... on dubitamus quin ... Assyriis & Aethio... bus sit accipiendũ; ... m ita plane postu... gentium, facto... m, judiciorumque ... scriptio, qua pro... eta utitur. Sunt ... aque hujus capitis ... rtes præcipuę tres: ... ima est prophetia ... ntra populos ... ncheribo militan... s, tribus ver. se... nda prophetia ... ntra Aethiopas: ... am certo consilio ... us per anticipati... em inseri hoc loco ... luit, ne fortè Judæi ... gitarent fore ut ... r illum ab Assyri... o liberarentur, du... us ver. tertia est narratio, qua Deus sibi uni vendicat liberationem populi sui, ... tionemque de hostibus, & sibi accepta hæc ferri postulat, inde ad finem usque. *Multitudini*] id est, multis illis populis qui in Assyriorum castra convenerant, ... Sancheribo militarent, cum bellico apparatu maximo: quod Propheta figurat ... dem similitudine quam adhibuerat suprà 8.7. 2 *Increpabit*] id est, cohibe... subitò, ut verbo cohibet mare: quod increpatione scriptura designare solet: Psalm. 106.9. a Heb. *ultra longinquum, & persecutionem patietur*. *Ut gluma*] vide Psal. 83.14. 3 *Ecce terror*] misso vz. angelo Jehovæ, 2. Regum 19. ... & 2. Chro. 32.21. & infrà. 37. *Nemo aderit*] cæsis centum octoginta quinque ... llibus, & aliis fuga dilapsis, ibidem. *Hæc est pars*] epiphonema ad populum ... i. 4 *Væ terræ*] altera pars, prophetia in Aethyopas, ut diximus in versum ... b Heb. *umbra alarum*. *Umbrosæ oris*] id est, cujus oræ montibus maximis ... opacissimis circumclusæ sunt, quales undique ad mare rubrum esse testatur ... abo libro Geographicorum ultimo. c Heb. *a transitu*. *Secundum flumina*]. i. ... thiopiæ sub Aegypto, quæ duobus fluminibus maximis alluitur, & profundit ... lum: vide Strabonem lib. 17. & Plin. nat. hist. lib 5. cap. 9. Aethiopiam ... tem sub Aegypto in scripturis quoties nominamus, Meroën quoque intel... imus ubi regnabat Candace, prout ab Elephantina & Syene incipere docet ... rodotus in Euterpe: quamvis alioqui Geographi inter Aegyptum & Aethi... iam seorsim Meroën collocent. 5 *Mittenti*] nimirum regi Tir... kæ, qui absente Sancheribo indixit bellum Assyriæ per legatos, & acie in... cta tentavit invadere, 2. Reg. 19.9. *Per mare*] rubrum videlicet, sinum... e Avalitem, & Persicum.

Instrumentis scirpeis] id est, navigiis e scirpo, junco, aut papyro contextis, qualibus Aegyptii, Aethiopesque propter Catadupos, Cataractas, & periculosa vada utebantur, tum quòd leviores essent, tum quòd adversis fluctibus scopulisque (quibus Nilus abundat) cederent, ac non dissilirent aut frangerentur sicut lignum: vide Plinium lib. 6. capite 22.

Ite] verba regis Tirhakæ legationem mittentis in Assyriam ut eam bello lacesseret, quibus exposit singulas causas consilii & instituti sui.

Leves] id est, legationem vestram obite quàm velocissimè, ut repentè involem imparata regione, & absente rege.

Distractam] id est, dispersam hùc illùc, & multis locis occupatam.

Depilatam] id est, exhaustam suo milite.

Formidabilem] id est, quæ omnibus nationibus terrori est cis & trans regionem suam. *Omnibus delineant.*] id est, quæ omnibus aliis jus dare arrogat, imperare illis arbitrio suo & pedibus illas iniquissimè terere. d Heb. *linea linea & conculcationis ...* ver. 10 *Inquientes*] summa legationis, Aethiopem nihil morari neque curare ... nas Assyrii & quàm parvi faciat omnes illius vires re ipsa ostensurum esse. *Flumina*] id est, Aethiopas accolas fluminum, de quibus superiore versu. 6 *Omnes incolæ*] tertia pars, prophetica narratio, qua Deus primum revocat omnes ab inanibus istis judiciis, ut solum opus ipsius expectent, hoc versu: deinde sibi asserit defensionem, securitatemque populi sui, & adversariorum excidium, tribus sequentibus; ac postremò gratias sibi agendas pronuntiat, versu ultimo. *Cùm attollam vexillum*] id est, cùm bellum Assyriis suo tempore inferam: humanitus dictum synecdochicè: nam signum pro re signata de more ponitur. 7 *Quiesco*] id est, in præsentia supersedeo ab efficiendo judicio, tanquam otiosus spectator. *Intueor in locum meum*] id est, populo meo & sedi meæ prospicio tamen. *Ut æstum serenum*] id est, animadverto Assyrium hunc planè adversum esse populo & sedi meæ, atque ita damnosum ut torrens æstus oleribus, aut densæ nubes irrorantes messem, cùm æstus tempestivus esset. 8 *Nam ante messem*] expositio promissionis qua modo usus est Deus, se intueri in sedem suam, per similitudinem vinitoris luxuriantia vitis flagella cædentis, ut commodiùs maturetur vitis, & pascatur alimento suo. sunt autem hujus similitudinis membra ἀνταπόδοσις, quorum prius supplet ea quę desyderantur in posteriore, ut contrà posterius ea quæ priori desunt. *Sarmenta amovet*] quæ relinquit humi; non autem curat ut vitem, ex sequente versu. 9 *Ita derelinquentur*] nimirum excisi Assyrii & amoti per angelum Dei, 2. Regum 19. 35. *Pariter volucribus*] æquè ac Aethiops, de quo versu 4. & 5. *Ut æstatem*] id est, ut annum integrum pascantur illis præ occisorum copia. 10 *Adducetur*] id est, munera de spoliis Assyriorum, qui tam magnifici fuerant, magnifica offerentur Deo: ut factum ... fuisse post insignes victorias legimus, Numer. 31. & 2. Schem. 8. 11.

CAPUT XIX.

Deus per Prophetam civiles motus & tyrannidem paulò pòst Ægyptios oppressuram denuntiat: Regem & consiliarios compellat ac ludificatur: graviora etiam in futurum prædicit, donec Ægyptum edometur; ac postremò vocationem illorum, omniùmque aliarum gentium proponit ad communionem cum Deo & Ecclesia ipsius in regno Christi.

1 'Pro-

1 Prophetia] Hujus capitis, quo Propheta populum Dei consolatur a judiciis ipsius contra Aegyptios & vocatione gentium ad regnū Christi, duæ sunt partes summæ: prior est judiciorum, usque ad versum 18. posterior promissionum, ad finem usque. Judiciorum autem descriptio tribus membris constat: primum est de civilibus motibus quibus paulò pòst quassanda erat Aegyptus, usque ad ver. 11. secundum reprehensioē sarcasticam continet totius administrationis, duobus ver. tertium denuntiationem graviorum adhuc judiciorum Dei in posterū, donec se ad Deum converterint, inde ad versum 18.

a Heb. onus: ut supra 13.1.

Ecce Jehova] particula demonstrandi emphasim

1 PROPHETIA [a] onerosa Ægypti. Ecce
Jehova insidens densæ nubi levi, invasurus est Ægyptum, adeò ut commoveantur idola Ægypti a conspectu ejus, &
cor Ægyptiorum colliquescat in medio ipsorum.
2 Nam commiscebo, *inquit*, [b] Ægyptios inter
se, ut pugnent quisque contra fratrem suum,
& quisq; contra amicum suum; civitas contra civitatem, regnum contra regnum.
3 Et exhausto spiritu Ægypti in medio ipsius, ubi consilium ejus absorpsero; consulent sua idola, & præstigiatores, pythonesque, & ariolos:
4 Et concludam Ægyptios in manum dominorum [c] durè dominantium; donec Rex
rigidus dominetur in eos, dictum Domini
Jehovæ exercituum.
5 Nam deperdent aquas [d] ne influant in
mare, adeò ut fluvius siccetur & arescat:
6 Et retrò abjicientes flumina, exhaurient &
siccabunt rivos [e] ductos aggeribus: arundo
& alga languebunt:
7 Papyri juxta rivos, in [f] ora rivorum: & omnis sementis rivorum arescet, depelletur
nec erit amplius.
8 Et mœrebunt piscatores, lugebuntque
omnes qui projiciunt in rivos hamum: &
qui expandunt retejaculum in superficie
aquarum, languebunt:
9 Et erubescent opifices [g] lineorum, generosorumq; & textores alborum *operum*.
10 Denique erunt propositis ipsius contriti;
omnes facientes excipulum, stagnaq; [h] voluptaria.
11 Enimverò stulti sunt Principes Tzohhanis; sapientum & consiliariorum Parhhonis, consilium obbrutescet: quomodo dictatis Parhhoni, filius sapientum sum, filius
regum [i] antiquissimorum.
12 Ubi sunt illi? ubinam sapientes tui? qui
indicent jam tibi? cognoscant igitur quid
consilii ceperit Jehova exercituum contra
Ægyptum.
13 Stultè agent Principes Tzohhanis, decipientur Principes Nophi: seducent Ægyptum *usque ad* [k] extremitatem tribuum illius.
14 Jehova miscente in medio ejus spiritum
[l] perturbatissimum; facient ut erret Ægyptus in omni opere suo, sicut oberrat ebrius in vomitu suo:
15 Neque existet in Ægypto opus; *nihil* quod
faciat caput aut cauda, ramus aut juncus.
16 Tempore illo erit Ægyptus similis mulieribus: trepidabit enim & pavebit propter
agitationem manus Jehovæ exercituum,
quam agitabit contra ipsam.

Retejaculum] sic vertimus ex Plauto illud retis genus quod Herodotus lib. 2. vocat ἀμφίβληστρον. Est enim retejaculum accipiendum non pro illis permagnis plagis quibus utuntur piscatores multi, neque pro funda aut everriculo, sed pro minoribus illis plagis, quas piscator in superficiē aquarum projiciens revolvit & retrahit ad se peridromo aut reste, piscibus involutis: hoc enim genus esse ex eo demōstrat Herodotus, quòd eos qui in paludibus habitant singulos narrat sua habere retia, quæ per diem adhibeant piscibus capiundis, per noctem verò circumdandis cubilibus adversus culices conopæorum loco. atque ex hoc usu probabile est hæc retia apud Hhebræos nomen sortita esse, ab atrore culicum per noctem retibus istis insidentium.

habet, qua Propheta res paulò pòst futuras, velut præsentes, digito commonstrat: regnabat enim hoc tempore in Aegypto Sethon sacerdos Vulcani vir stolidus, ut narrat Herodotus in Euterpe: quo mortuo sequentia omnia, prout a Propheta fuerant denuntiata, evenerunt. Continet autem hic versus prolepsin, id est, propositionem summam totius hujus prophetiæ. *Insidens*] synecdoche anthropopathεια, quasi Deus quam velocissime in nubibus accurreret, ut Psal. 18.10. & sequ. Hoc autem nominatim Aegypto denuntiat propheta, quia illi nubes hujusmodi habebant pro inauspicatissimis, cum Aegyptus nubibus minimè infesta sit. *Adeò ut commoveantur*] finis judiciorum Dei, pertinens ad secundam partem capitis, nimirum ut idola omnia & homines Deo cedant, illa planè labefactata, hi verò contriti animis, ut ad Deum vivum convertantur. 2 *Nam commiscebo*] id est, civiles motus & gravissimos excitabo: quod factum est, cum Sethone mortuo duodecim reguli tyrannidem in Aegypto occuparunt, magnifica opera conficientes miserum populum opprimendo, Psammetichum unum de suo numero expulerunt, & ab eo postea vicissim expulsi sunt, donec solus regnum obtineret, quo tyrannice abusus est, ut multis narrant Herodotus & Diodorus Siculus. b Heb. *Aegyptios cum Aegyptiis*. 3 *Exhausto spiritu*] id est, Aegypto veluti exanimata civilibus bellis: hyperbole ex comparatione humani corporis. *Consilium ejus*] id est, ita exagitavero, ut nesciant quò se vertant, aut quid consilii capiant. *Sua idola*] id est, dæmonia quæ ipsis responsum dabant, maximè verò idolum Latonæ in oppido quod vocatur Butum contra ostium Nili Sebenniticum, de quo Herodotus ibidem: ubi etiam exponit varias istorum regulorum consultationes. 4 *Et concludam*] id est, constrictos tenebo Aegyptios & obsessos bellis civilibus, regulorumque suorum tyrannide, ut illi suos pisces in vivariis tenent: elegantissima descriptio tyrannidis. *Dominorum*] nimirum duodecim tyrannorum, qui Sethoni successerunt. c Heb. *duri* cujusque. *Rex rigidus*] Psammetichus, qui tandem solus obtinuit tyrannidem. 5 *Nam deperdent*] id est, omnia opera sua miseri sui populi operâ oppugnabunt, & aquas Nili avertent vel ad siccitatem usque, ut stagnum Mœrios cum suis Pyramidibus & Labyrintho perficiant, idque sola libidine animi sui: vide Herodotum ibidem. d Heb. *a mari*. *Fluvius*] Nilus, divortio facto in stagnum Mœrios. 6 *Et retrò abjicientes*] id est, negligentes publicam utilitatem, quam Aegyptus tota percipit ex derivato Nilo, & illam a tergo ponentes, ut indulgeant suis voluptatibus. e Heb. *obsessos*, *id est, quos obsident aggeres: chomata Ulpianus vocat*. *Arundo*] palustres herbæ & frutices in ripa Nili nascentes: synecdoche. His autem verbis & tribus versibus sequentibus exponuntur damna perventura ad Aegyptios ex derivatione Nili in stagnū Mœrios, & alia voluptaria. 7 *Papyri*] hanc vocem pleriq; pro virentibus rebus accipiunt ex inepta accommodatione loci alterius: sed nos tum notione & forma vocis, tum antitheto in altera parte hujus ver. posito adducimur, ut interpretemur βύβλον sive papyrum. Nam vocis etymon & forma accedit ad alterum nomen, quo significatur cutis; quia papyrus Nili in multas cutes sive coria & plagas (ut artifices vocant) dissecabatur arte: vox verò antitheta suadet hoc loco agi de rebus insativis quas producit Nilus, cujusmodi esse papyrum (ut carentem semine) testatur Plinius lib. 13. naturalis historiæ, cap. 11. Accedit hoc, quòd papyrus una fuit ex præcipuis opibus Aegypti; quarum detrimenta commemorantem Prophetam non est credibile papyri oblitum fuisse, qui algam & juncum nominaverit. f Heb. *ore*. *Arescet*] gradatio elegantissima, qua ex ordine ostenditur ut perrecturum sit judicium Dei in Aegyptiorum damna. 8 *Et mœrebunt*] exhaustis videlicet rivis, vivariis, & piscinis suis. *Piscatores*] summi opifices Aegypti, & apprimè necessariam artem exercentes; quia Aegyptus plurimùm piscibus vescebatur superstitiosè a multis carnibus abstinens, & quia noxia animalia quibus abundat Nilus venabantur: ut docet Herodotus.

9 *Erubescent*] id est, inopia materiæ, quam inopiam isti effecerint derivato Nilo, sua expectatione delusi omnes artifices cessabunt ab istis suis opificiis, quorum mercibus olim Aegyptus commendabatur, teste Plinio lib. 18. cap. 1. g Heb. *linorum*. *Alborum*] ex lino, bysso xylino, aliisque rebus pretiosis quas profert Aegyptus, ut Esteræ 1.6. 10 *Denique*] conclusio, incommoda summatim exponens tempore pacis ad Aegyptios perventura, de quibus inde a ver. 5. actum est. Miser (inquit) populus (ut paucis absolvam) non ab exteris, sed a suis hominibus indignè occupabitur in officiis vanissimis & laboriosissimis, prout Jisraëlitas antè occupaverant. *Propositis ipsius*] id est, consiliis, quæ Aegyptus ipsa, sive ipsi Principes Aegypti sibi proposuerint, q.d. suis cædentur virgis. *Omnes facientes*] id est, Aegyptii, quibus reges tanquam mancipiis & abjectis operis durissimè abutentur. *Excipulum*] id est, canalem, & instrumenta omnia eò pertinentia, ut excepta Nili aqua in stagnum Mœrios duceretur, & deduceretur de eo arbitratu Regum. Erat enim stagnum ter mille sexcentorum stadiorum in ambitum, quinquaginta passuum justorum altitudine. h Heb. *desyderii*.

11 *Enimverò*] secundus locus, σαρκασμὸς, ut diximus in ver. 1. *Tzohhanis*] vide Num. 13.22. *Quomodo*] apostrophe ad consiliarios & adulatores aulicos, quos reprehendit tum mēdaciis adulationis nomine, hoc versu, tum ignorationis, versu seq. *Parhhoni*] Sethoni (ut diximus in ver. 1.) Regi contempto & stolido. *Filius sapientum*] id est, quidam velut alumnus sapientiæ, quę permansit apud majores meos. *Regum antiquissimorum*] nam sacerdotes Aegyptii jactabant a primo rege ad Sethonem progenies hominum fuisse trecentas quadraginta unam, id est, durasse regnum decies mille trecentos quadraginta annos. i Heb. *antiquitatis*. 12 *Illi*] nimirum reges majores tui; apostrophe ad Regem. *Qui indicent*] id est, consilia bona proponant tibi & prospiciant regno ut fidos consiliarios & viros bonos decet. *Cognoscant igitur*] transitio ad sequentem locum, quasi dicat, veniant saltem, & attendant ad ea quæ amplius sum denuntiaturus. 13 *Stultè agent*] tertius locus ut diximus in ver. 1. quo exponit Propheta primum conturbationem summatam, populi, & totius regni a præsentibus malis, tribus versibus: deinde consternationem & metum ab aliis opinione præceptis, ver. 16. & 17. *Principes*] quorum divulsis consiliis distractum fuit regnum, ut supra diximus. *Nophi*] id est Mempheos, quòd oppidum fuit summum Aethiopiam versus, impositum Nilo, conditum a rege Mene, clarum amplitudine sua, pyramidibus, & monumentis Regum: quod idem appellatur Moph, Hosch. 9.6. a monte propinquo Mophi, cujus meminit Herodotus lib. 2. Principes autem hoc pacto distribuit, eò quòd hi duo summi conventus in Aegypto essent; unus, mare mediterraneum; alter Aethiopiam versus. *Usque ad extremitatem*] id est, universam conturbabunt, nullus erit homo liber ab istorum insania. k Heb. *angulum*: *ut Judic.* 20.2. 14 *Jehova miscente*] id est, fundente in illos efficacitatem erroris; quem velut mendicatum populum exhauriant, ut summatum animi, judicia, consiliaq; pervertantur: metaphora. l Heb. *perversitatum*. *Facient*] id est, insania sua miserum populum in tantas angustias conjicient, ut neque bono animo in opus incumbere possit, neque consilium capere. Nam inde a Psammeticho regnum Aegypti continenter infestum fuit maximis calamitatibus.

15 *Neque existet*] id est, nihil ad exitum perducetur, sive instituerint summi, sive infimi; adeò erunt perturbata omnia. Hoc autem effectum esse vel ex eo liquet, quòd Psammetichum in obsidenda Azoto fuisse occupatum per annos viginti octo narrat Herodotus in Euterpe. *Caput aut cauda*] vide supra 9.14.

17 *Eritq; terra Jehudæ Ægypto titubationi;
quicunque mentionem fecerit ejus apud se,
pavebit: propter consilium Jehovæ exerci-
tuum, quod capturus est contra eam.
18 *Tempore illo erunt *quinque civitates
in terra Ægypti loquentes m sermone Ce-
nahhanæo, & juratæ Jehovæ exercituum:
*civitas destructionis dicetur unaquæque.
19 Tempore illo *erit Jehovæ altare in media
terra Ægypti, & *statua juxta terminum e-
jus Jehovæ:
20 *Eritque in signum & testimonium de Je-
hova exercituum in terra Ægypti; cùm in-
clamant Jehovam propter oppressores, im-
mittere eis servatorem & magnatem qui e-
ripiat eos.
21 Ita innotescet Jehova Ægyptiis, agnos-
céntque Ægyptii Jehovam tempore illo: &
colent sacrificio & munere, & voventes vo-
tum Jehovæ pendent.
22 *Si plaga afficiet Jehova Ægyptum, n*pla-
gis afficit & sanat: cùm conversi fuerint us-
que ad Jehovam, & exoratus fuerit eis, sana-
bit eos.
23 Tempore illo erit *agger *ex Ægypto in
Assyriam, qua commeent Assyrii in Ægyp-
tum, & Ægyptii in Assyriam; ut colant Æ-
gyptii cum Assyriis.
24 Tempore illo erit o Jisraëlitarum gens ter-
tia Ægyptiæ & Assyriæ: *denique benedictio
in medio *populo* terræ.
25 Cui benedicturus est Jehova exercituũ, di-
cendo: benedictus populus meus Ægyptius,
& opus manuum mearum Assyrius, & posses-
sio mea Jisraëliticus.

17 *Eritque*] id est, non tantum a Deo, verum etiam a populo ejus sibi metuent, & sola recordatione afficientur graviter: sic alludit Propheta ad sermonem Aegyptiorum, Exo. 14.25.

18 *Tempore illo*] secunda pars capitis, de vocatione gentium: in qua duæ partes explicantur; prior de communicatione cum Deo, usque ad versum 23. posterior, de communicatione cum Ecclesia qua delectatur Deus, tribus ultimis. Tempus autem illud intelligit, quo gentes serio metu Dei perculsæ committent se illi, illum alloquentur ut populus ipsius, & fidem dabunt illi: quod synecdochice Aegypti nomine designatur quemadmodum Aegypti & Assyriæ, infra versu 23. *Quinque*] id est certæ, quæ certò definitæ sunt in consilio Dei ad vitam æternam: numerus finitus pro infinito.

m Heb. *labio: ut Gen.* 11.1.

Civitas destructionis] id est servata, educta ex destructione, ereptaque divinitus: quasi dicas reliquias civitatum; ut reliquias populi nominavit suprà 1.9. & 10.21. simile genus constructionis vide infrà 25.6. 19 *Erit Jehovæ altare*] id est, coletur Deus: synecdoche. *Statua*] id est, monimentum & professio publica quam Aegyptii statuent ad testandam fidem, & communionem suam cum Deo & Ecclesia ejus, & ad agnoscendam grato animo misericordiam Dei, servantis reliquias ex bene placito voluntatis suæ. quibus nominibus Jisraëlitæ olim posuerant monimenta Jehosch. 4. & 22. sic accipiendum esse versus sequentes docent. 20 *Eritque*] id est, his modis ostendent se natura, officioque & operibus Dei ita confirmatos esse de salute sua, ut in maximis angustiis glorientur de fide in Deum, & spe certa liberationem ab eo expectent. 22 *Si plaga*] id est, communicabit cum eis promissiones factas Davidi, 2. Schem. 7. 14. n Heb. *plaga afficiendo & sanando.* *Plaga afficit*] id est, hoc ipsius est officium atque autoritas: ut 1. Schem. 2.6. ac proinde præstabit suis, ut sequentia docent.

23 *Agger*] id est, communio spiritualis & Ecclesiastica: quæ allegoricè humanis communicationibus figuratur. *Ex Aegypto*] id est, communio hæc erit posterorum Chami cum Jepheti posteris, & utrorumque cum Jisraëlitis ex genere Schemi; ut prædixerat Noach, Genes. 9.27. o Heb. *Jisraël.* 24 *Denique benedictio*] id est, omnes populi totius terræ benedictione perfundentur in Christo.

Caput XX.

Propheta signo dato denuntiat cladem Ægyptiorum atque Æthiopum; qua ostendit fore ut Pelischtæi consternati abjiciant omnem spem liberationis ab illis expectatæ.

1 *ANNO quo venit *Tarthan *Aschdo-
dum, mittente eum Sargone Rege As-
syriæ; quo oppugnavit Aschdodum, &
cepit ipsum:
2 Tempore illo locutus est Jehova a per Jes-
chahhjam filium Amotzi, edicendo: abi, &
solve istud *cilicium a lumbis tuis, & calcea-
mentum tuum extrahe de pede tuo: cùm
fecisset ita, incedens *nudus & discalceatus,
3 *Elocutus, inquam, est Jehova; quemad-
modum incedit servus meus Jeschahhja nu-
dus & discalceatus; b *tertii anni signum &
ostentum contra Ægyptios & contra Æ-
thiopas:
4 Ita abducet rex Assyriæ captivam multitu-
dinem Ægyptiorum, & deportandam tur-
bam Æthiopum *puerorum & senum, nu-
dam & discalceatam; etiam denudatos na-
te, *in* probrum *Ægyptiorum.
5 Ita *perterrefacti erubescent; ab Æthiopi-
bus expectatione sua, & ab Ægyptiis glori-
atione sua.
6 Et dicet incola *regionis istius tempore il-
lo; Ecce, ita habet expectatio nostra, quò
confugiebamus ad auxilium, ut eriperemur
a conspectu regis Assyriæ: & quomodo eva-
deremus *nos?

1 *Anno*] Hujus capitis (quod brevitate sua obscurum, variis interpretationibus amplius obscuratum est) tres sunt præcipuæ partes: notatio temporis, versu 1. signum a Propheta ex Dei mandato exhibitum, versu 2. & prophetica signi explicatio, cæteris versibus summa est, fore ut Aegyptiorum Aethiopúmque copiæ intra triennium fusæ veniant in potestatem Assyriorum; ac proinde frustra Pelischtæos auxilium & liberationem ab illis expectaturos. Est igitur hic annus, sententia nostra, duodecimus regni Chizkijæ; quo Sancherib rex Assyriæ, qui hîc nominatur Sargon, pergebat occupare civitates munitas Jehudæ, ex quibus tum erat Aschdod; tam propter jus quod Jehudæ attribuitur, Jehoschu. 15 47. quàm propterea quod Chizkija priùs illud cum Palæstina reliqua occupaverat, 2. Regum 18.8. & suprà 15. *Tarthan*] unus e principibus Sancheribi, de quo 2. Reg. 18.17. *Aschdodum*] Azotum vulgò, clarum idolo Dagonis, 1. Schem. 5.2. Satrapia Pelischtæorum, Jehosch. 13.3. & urbis amplitudine præstantiaq;, quam celebrat Herodotus lib. 2.

a Heb. *per manum Jeschahhjæ filii* [illegible]
2 *Cilicium*] id est, villosum vestimentum tuum, quo fere utebantur Prophetæ, ut apparet ex Zacarja 13.4.
Nudus] id est, denudatus veste sua prophetica, synecdochice: ut 1. Schem. 19. 24. nam hæc ita gesta esse adeo apertè verba docent & [illegible] num flagitat; ut [illegible] nè sit alienum [illegible] nem tantum hoc [illegible] dem loco statuere. Quamobrem [illegible] factum fuisse intelligimus; Prophetam exuta toga [illegible] tum fuisse; denique ad eum modũ compositum quo solent esse qui in captivitatem rapiuntur; [illegible] rei cum signo conveniat.

3 *Elocutus*] nunc demum apponitur prophetica signi explicatio: qua [illegible] tur historia illius victoriæ quam consecutus est Sancherib contra AEgyptios & AEthiopas, & historia desperationis Pelischtæorum, postquam viderunt captivos abduci eos a quibus liberationem expectaverant, binis versibus. b Heb. [illegible] *vel tertii annorum: nam receptum est cardinalia pro ordinalibus ab Hebræis* [illegible] *Tertii anni*] Id est, signum est tertio anno post hanc prophetiam fore ut [illegible] tur, cedantur & captivæ fiant AEgyptiorum & AEthiopum copiæ, quarum dux [illegible] est Tirhaka: ut per occasionem attigerat suprà 18 4. Nam etsi AEgyptiorum [illegible] stris nulla fit mentio; tamen cùm illorum res magis quàm AEthiopum [illegible] inter se fœderati essent, & Sethon rex AEgyptiorum esset ignavissimus (quod Herodotus in Euterpe docet) nihil mirum est si copiæ omnes AEthiopi [illegible] 4 *Puerorum*] nimirum eorum qui duce Tirhaka in aciem processerant [illegible] suos: pueros enim pro administris & gregario milite, senes vero pro [illegible] consilio & autoritate valentibus hoc loco accipimus. *AEgyptiorum*] [illegible] pumque, synecdochicè. 5 *Perterrefacti*] Aschdodæi & Pelischtæi [illegible] versu. 6 *Regionis istius*] Pelischtææ: nam quod aliis ad Judæam [illegible] nobis minime probatur: tum quia ab ista expectatione Chizkija [illegible] mus, tum quia vocem Hhebraicam qua propheta utitur Judææ [illegible] nusquam meminimus. *Nos*] nimirum soli sine aliorum auxilio: [illegible] Pelischtæi omnino debilitati a Chizkija, suprà 15. & amplius [illegible] recenti clade, invadentibus Assyriis & occupantibus.

Caput XXI.

Propheta gravissimum populi dolorem in deportatione Babylonica exprimens, consolatur eum ab excidio regni Babylonici per Medos & Persas, & signo de eo confirmatur: deinde Edomæis ruinam, nisi resipiscant; ac postremò incolis Arabiæ Petrææ miserrimam fugam & cladem prænuntiat.

1 a *ONEROSA prophetia *deserti maris;
*sicut b turbo vehemẽtissimus *in Au-
strũ permeando, *a deserto eventura,

a Heb. [illegible] *prà 13.1.* [illegible] *& 13.*

1 *Onerosa*] [illegible] hoc caput [illegible] varias prophetias fuit dividendum; tamen tum propter duarum postremarum brevitatem conjunctas retinuimus, tum etiam ne capitum numerus augeretur. [illegible] itaque hîc prophetiæ tres: prima in Babyloniam 10. versib. secunda in [illegible] am, ver. 11. & 12. tertia in Arabiam reliquam, ad finem usq;. Primæ autem prophetiæ partes in universum duæ sunt; una, qua hostes regni Babylonici a Deo [illegible] cantur in Babyloniã, usq; ad ver. 6. altera, qua eventus & funestus Babyloniæ [illegible] exponitur, usque ad versum 10. quæ propheta deinde concludit [illegible] populum elegantissima, versu 10. *Deserti maris*] id est, Babylonia: [illegible] appellatur obscuriore nomine Babylonia & Chaldæa tota, tum propter [illegible] paludes & lacus Chaldaicos, in quibus altera pars Euphratis Babylonem [illegible] permeans consumitur, ut scribit Plinius lib. 5. nat. histor. cap. 26. [illegible] ter statum, in quo futura erat Babylon cùm a Cyro obsessa est. Nam [illegible] sive palus trecentorum viginti stadiorum in latitudinem operâ Nitocris [illegible] septentrionem versus effecta fuerat, & regio quoque supra Babylonem [illegible] gum nomine Ardericam, in quamplurimos anfractus deducto Euphrate [illegible] facta, ut scribit Herodotus in Clio: quæ regionis forma prophetice [illegible] præfigurata est. *Sicut turbo*] id est, impetu & celeritate [illegible] osus & tortuosus Euphrates minimè sit impediturus. b Heb. [illegible] *In austrum*] id est, in Babylonem, quam Darius & Cyrus a latere [illegible] adorsi sunt. *A deserto*] id est, ab ea parte quam Nitocris [illegible] & mari effosso desertam effecerat.

c *regio* [illegible]

e regione formidabili:
2 Visio dura nuntiatur mihi: Perfidus iste
perfidè agit, & vastator iste vastat; Ascen-
de Hhelam, obside Madai; totus gemitus
hujus faciam ut cesset, *dicentu*:
3 Idcirco implentur lumbi mei ægritudine;
tormina corripiunt me quasi tormina par-
turientis: contorqueor ex auditu, contur-
bor ex visu,
4 Errat animus meus, horror perterrefacit
me; crepusculum [c] desyderatissimum mihi
disponit mihi in trepidationem.
5 Instrue mensam, speculetur [d] speculator,
comede, bibe: surgite ô Principes, ungite
scutum.
6 Nam ita edixit Dominus mihi: Abi,
constitue speculatorem, quod viderit in-
dicet.
7 Cùm itaque vidisset [e] currus, dupli-
ces equites, currus asinorum, & currus
camelorum: & attendisset [f] attentè, atten-
tissimè:
8 Clamavit, *ut* leo; In specula Domine, ego
consistam jugiter interdiu, & in observatio-
ne mea ego perstabo totis noctibus.
9 Interea ecce jam ingressi erant currus vi-
rorum, duplices equites: tunc elocutus est
dicens, cecidit, cecidit Babylon, & omnes
sculptiles Deos ejus perfringens *dejecit* in
terram.
10 O tritura mea, & [g] edite in area mea:
quod audivi ex Jehova exercituum Deo Jis-
raëlis, annuntio vobis.
11 Prophetia onerosa Dumæ: Ad me cla-
mat e Sehhire; vigil quid de nocte, vigil
quid loquitur?
12 Dicit vigil; advenerat mane, sed etiam
nox *advenit*: si quæsituri estis, quærite, re-
vertimini, venite.
13 Prophetia onerosa in Arabiam: Per syl-
vas, in Arabia pernoctabitis, ô cœtus com-
meantes Dedanæorum.
14 Obviam sitienti venientes afferant aquas;
incolæ regionis Themæ, cibo suo præveni-
ant evagantem:
15 Cùm propter gladios evagabuntur; prop-
ter gladium extensum, & propter arcum
tensum, denique propter gravitatem belli.
16 Sic enim ait Dominus ad me: intra annum,
ut sunt anni mercenarii, tunc deficiet tota
gloria Kedaris:
17 Et reliquus numerus jaculatorum, poten-
tes Kedareni diminuentur: quoniam Jeho-
va Deus Jisraëlis locutus est.

9 *Interea ecce*] Id est, eodem momento, cùm nondum absolvisset speculator ostendere studium suum, jam illi ordines Babylonem irruperant ab utraque parte.
Elocutus est] speculator.
Cecidit cecidit] repetitio, summæ lætitiæ & celeritatis signum: cujus lætitiæ rationes subjiciuntur, ab honore Dei, & liberatione Ecclesiæ.
Deos] quos laudabat Belschatzar, cùm sacris vasis convivans abuteretur in contemptum Dei, Danijel. 5. 4.
Perfringens] nimirum Deus per Medos & Persas.
10 *O tritura*] apostrophe ad Ecclesiam: cujus Propheta se membrum esse agnoscens, docet Ecclesiam quantum sit beneficium Dei revelantis consilia sua, & quantum ipsius studium in informanda

[illegible] appellatione Babylonius intelligitur in perfidia sua contra Deum [illegible] pergens: quemadmodum apud Danijelem exemplis Nebucad-[illegible] & Belschatzaris ostenditur, a primo capite ad 6. *Ascende Hhelam*] id [illegible] synecdochicè: est enim Hhelam incola Elymaidis ad Mediam: vide [illegible]. *Madai*] ut Genes. 10. 2. sic nominatim ostenduntur populi, qui-[illegible] post annos amplius centum septuaginta erat usurus Deus, Da-[illegible] Cyro Persa ducibus, ad evertendum imperium Babylonicum. [illegible] Ecclesiæ indignè perferentis perfidiam & inhumanitatem isti-[illegible] compellat versu 10. quasi dicat, non possum amplius ferre [illegible] improbitatem, & hujus querimonias: tempus est hanc liberandi, & [illegible]. 3 *Idcirco*] propter istorum perfidiam, inhumanitatem, & [illegible]: verba Ecclesiæ gemitus suos exponentis allegoriis gravissimis. 4 *Crepusculum*] id est, ne ipsam quidem noctem, humanæ quieti attributam [illegible] expetitissimam, sinit quietam esse; sed noctes æquè ac dies abutitur me, [illegible] dominus mancipio abjectissimo: cujus sola recordatio ita animum [illegible] afficit, ut totas etiam noctes cohorrescam. c Heb. *desyderii* [illegible]. 5 *Instrue mensam*] hic Deus ad denuntiationem revertens Babylo-[illegible] primum per concessionem vocat ad diem festum celebrandum, de quo Da-[illegible]; deinde altera parte versus obsessores excitat & classicum canit, ut Baby-[illegible] irrumpant. *Speculetur*] id est, genio tantum indulgeto, ne laborato [illegible] Babylonis; qui volet sollicitus esto. Nam ista indefinita imperan-[illegible] sunt negligentium, ac ferè inutilia, ut docet Xenophon Κύρου παι-[illegible] d Heb. *speculatio*. *Surgite*] apostrophe ad Darium & Cyrum, [illegible] & Persarum duces. *Ungite scutum*] id est, arma vestra comparate [illegible]: synecdoche. 6 *Nam ita*] altera pars hujus prophetiæ, [illegible] Deus superiorem denuntiationem visione confirmat, & Babylonis excidium [illegible]; quod suprà obscurius fecerat, capite 13 & 14. *Constitue speculatorem*] [illegible] amplius confirmeris de prænuntiato excidio Babylonis ad liberatio-[illegible], ac proinde alios in eadem expectatione confirmare possis; adhibe [illegible], nimirum Prophetam aliquem ex discipulis tuis, qui res visas ad [illegible]. Hic autem propterea speculator dicitur, quòd officium esset populi, [illegible] specula venturum in Babylonem judicium certa fiducia præcipere: quod [illegible] opponitur Babyloniorum oscitantiæ, de qua præcedente versu. 7 *Vi-[illegible]*] in visione a Deo exhibita. e Heb. *currum, par equitum: syllepsis: ut* [illegible] *& infrà vers. 9.* *Currus*] signa hæc quæ videnda exhibuit Prophetæ [illegible] sunt exercitus, quo Darius & Cyrus Babylonios expugnarunt. Cùm [illegible] Babylonii (ut docent historiæ prophanæ, & nominatim recenset Herodo-[illegible] 1.) equitatu valerent plurimùm, visum est Dario & Cyro hac arte Ba-[illegible] aggredi, ut equis illorum camelos tantùm & mulos Persicos objice-[illegible] illi equos aspectu & odore deterrent, hi viribus sunt valentiores [illegible]: quod stratagema Cyrus jam antea experientia didicerat in præ-[illegible] Sardis commisso contra Crœsum, ut ibidem refert Herodotus. Hoc an-[illegible] esse odium inter camelos & equos docent Aristot. de historia ani-[illegible] & Plin. lib. 8 cap. 18. Mulos verò orientales viribus & celeritate præ-[illegible] ex Abschalomi historia constat, & ex Persarum angariis. Etsi haud [illegible] commoditas mulorum nomen impedimentis tribuatur, cùm dimidius [illegible] in commeatu apportando occuparetur: quia deserta erat regio [illegible] Babylonem, totus ager operâ Babyloniorum exhaustus, & in oppidum [illegible]. Hæc ex Herodoto, Ctesia, & Diodoro Siculo. *Duplices e-[illegible]*] [illegible] duos ordines equitum, horum supernè, illorum infernè ingredi-[illegible] Babylonem. f Heb. *attentione, multitudine attentionis*. 8 *Cla-[illegible]*] id est, quàm maxima voce potuit testatus est hanc attentionem suam, & [illegible] attendendi inposterùm ad ea quæ dicturus, facturus, aut de-[illegible] esset Dominus.

de illis Ecclesia: trituram autem & editum in area vocat populum Dei, quia in Babylonia quasi in area fuerat trituratus atque ventilatus, ut cùm triturando e gluma & follibus suis utriculisque triticum educitur: quæ similitudo in scripturis est frequentissima: ut infra 28. 27. g Heb. *fili areæ mea*. 11 *Prophetia oner.*] secunda hæc prophetia, quò brevior, eò est obscurior. Nos sententiam nostram (ut simplicissima videtur) afferemus. Dumam plerique accipiunt synecdochicè pro Jischmahhelitis, ab illo Duma cujus fit mentio Genes. 25. 14. Sed hoc improbamus duabus de causis maximè: una est, quòd Sehhir mons Edomæorum hîc nominatus est; altera, quòd Duma illa æquè ac Kedar sequente Prophetia continetur. Dumam itaque accipimus pro Edoma per aphæresin, ut cùm Ram pro Aram, Pasdammim pro Ephesdammim, & similia dicuntur: ac propterea duos hosce versus accommodamus Edomæis, hoc argumento: priore versu Edomæi ludificantur studium & attentionem pervigilem piorum, & minas Dei contemnunt; posteriore verò Propheta easdem minas repetens docet judicia Dei instare, nisi mox resipuerint; quæ deinde absolutè & sine ulla conditione denuntiantur infra 34. 5. *Clamat*] Edomæus ridens. *Sehhire*] monte Edomææ, Genes. 36. & Deut. 2. *Vigil*] id est, Propheta, qui se custodem esse gloriatur, & excubare pro salute populi, judiciaque Dei explorare. *De nocte*] id est, de calamitatibus, quas alii toties tantarum nobis eventuras esse. 12 *Advenerat mane*] id est, excusso jugo Jisraëlitarum e collo tuo (ut dicitur Genes. 27. 42.) libertate, copia bonorum, ac prosperitate usus es. *Sed etiam nox*] id est, altera tibi instat ab Assyrio calamitas, qua velut tenebris noctis obscuraberis. *Si quæsituri*] Deum videlicet resipiscentia, quasi dicat, si est vobis in animo, mox facite ut ad Deum convertamini, & statim redite ab instituta via vestra: quæ hortatio fraterna ad Edomæos emphasin habet, positis verbis pluribus asyndetis. 13 *Prophetia onerosa*] tertia hæc prophetia similiter ostendit quantam cladem Sancherib Arabibus Judææ conterminis allaturus sit, postquam Pelischtæos & alios circumjacentes debellasset, justo Dei judicio: ac propterea primùm calamitatem describit, tribus versibus, deinde præfinit tempus, duobus ultimis. *In Arabiam*] Petræam videlicet, Judææ Aegyptoque conterminam; quæ proinde sæpius Aethiopibus & Aegyptiis operam suam commodaverat contra populum Dei, ac fortassis etiam Tirhake contra Sancheribum. *Per sylvas*] id est, latebitis metu Sancheribi. *Dedanæorum*] posterorum Abrahami ex Ketura, Genes. 25. 3. 14 *Obviam*] ἐργασία ab historia incolorum Arabiæ desertæ, ubi sita est Tema Jischmahhelitarum, Genes. 25. 15. qua summam penuriam Petræis Arabibus fore ostendit, cùm ab iis ipsis mendicaturi sint victum, qui ex suo agro non possunt se ipsos alere. *Evagantem*] incolam Arabiæ Petrææ. 15 *Gladios*] id est, armatas Sancheribi copias. *Extensum*] id est, pervadentem totam Arabiam.
16 *Sic enim*] confirmatio a tempore, ut antè diximus. *Ut sunt*] vide suprà 16. 23. *Kedaris*] id est, Arabiæ Petrææ synecdochicè: vide Psalm. 120. 5.

Caput XXII.

Propheta Judæam ab Assyrio vastandam alloquens luctum venturum illius describit: Judæos reprehendit quòd mediis humanis, non deo confidant: severissimam ultionem verbis Dei prænuntiat Reipublicæ

publicæ; & nominatim Schebnæ præfecto prætorio, quem deturbandum de authoritate sua, & alterum substituendum, post gravissimam reprehensionem pronuntiat.

1 *Prophetia*] Hujus capitis prophetia est duplex; una ad rempublicam totam pertinens, usque ad versum 15. altera, ad Schebnam præfectum prætorio, inde ad finem usque. Prioris autem prophetiæ partes sunt tres: prima, est propositio dialogistica calamitatum & luctus Judæis omnibus eventuri; usque ad versum 7. secunda, propositio causarum quibus ad calamitatem istã importandam adducitur Deus, usque ad versum 14. tertia est conclusio qua sententiam fert Deus de immittendis in Judæam calamitatibus vers. 14.

a Heb. *onus: ut supra* 13.1.

Vallis] id est, Judææ: quæ a situ quidem vallis nominatur, quia montosa est; visionis verò, & quia Deus præsentiam suam quodammodo aspectabilem videndamque populo suo exhibebat, & quia sedes fuit prophetarum Dei, ad quam propriè olim prophetiæ tum aliæ omnes, tum hæc ipsa pertinuerunt: sic infrà vers. 5. Cæterum quod interpretibus visum est priorem hanc prophetiã referre ad ea tempora, quibus Judæam totam occupavit Babylonius post annos amplius centum, nobis minime placet: quia singula quæ hîc dicuntur animadvertimus planè ad tempora Chizkijæ pertinere, & secunda prophetia hujus capitis confirmat. *Quid tibi*] dialogismus quo Propheta Judæam de calamitatum & luctus causa interrogat, tribus versibus: Judæa verò responsionem subjicit, tribus alteris. *Quòd ascendis*] i. comparas te ut publicè in oculis omnium testatum facias luctum ingentem tuum: nam ita publicè in tectis & plateis agitabatur luctus in malo publico, ut Jirmejæ 48.38. 2 *Confossi tui*] i. quòd homines tui non expectato adventu hostis, velut transfossi, exanimantur metu. 3 *Quòd omnes ducto.*] i. quòd omnes in fugam se dant abjectis armis. *Evagantes*] id est, vagi hûc illûc discurrunt, & alii concurrunt Jeruschalaima, 2. Chronic. 32.3. b Heb. *vincti sunt ab arcu.* *Ita vincti sunt*] i. oppressi metu ac velut constricti, ita ut arma capiendi non sit illis animus. *A longinquo*] id est, cùm adhuc procul abest hostis.

4 *Propterea*] responsio hæc Judææ primum gravitatem luctus velut immedicabilis explicat; deinde causam, quæ paucis verbis exposita in fine versus, duobus sequentibus explicatur. *Respicite alior.*] id est, sinite me, aliis rebus incumbite quàm ut me consolemini. *Nimirum propter*] αἰτιολογίας particulæ *propterea*, positæ in principio versus: quæ ut evidentior fieret, vocem *nimirum* interjecimus. *Filia populi*] id est, unius cujusque oppidi in Judæa, quod Jeruschalaimis velut matri paret. 5 *Quia dies*] exornatio sive explicatio præcedentis causæ a duobus locis: nimirum a persona Dei, hoc versu; & a persona inimicorum, versu sequente. *Vexationis*] id est, quo Judæa, vallis visionis dicta, a Domino vexatur, conculcatur, &c. *Dies destructionis*] id est, quo oppida Judææ tormentis bellicis destruuntur: hæc ut ita accipiamus adducimur tum evidentiâ loci, tum Hhebraicis distinctionibus. *Vociferationis*] id est, quo singuli cedentes hosti perfugium vociferando in montanis quærunt. 6 *Hhelamita*] id est, Persa synecdochicè, ut supra 21.2. *Kir*] id est, Medus, synecdochicè: vide 2. Reg. 16.9. 7 *Eveniet enim*] secunda pars, prophetica causarum propositio quibus Deus severum hoc judicium exequitur. *Lectissimis*] id est, agro tuo, quem prius depopulatus est, deinde eo ordine peragravit Sancherib, de quo supra 10.28. in secunda expeditione, cùm veniret ad obsidendum Jeruschalaima. c Heb. *ponendo ponant.* *Ad portam*] id est, munitas quasque civitates Jehudæ obsideat diligentissimè, 2. Reg. 18.13. 8 *Retegente*] id est, cùm fines tui, aut civitates præsidiariæ & loca limitanea ab inimicis invaduntur atque expugnantur. *Operimentum*] id est, præmunitiones & propugnacula, metaphoricè. *Intueris quidem*] id est, animum appellis ad rationes humanas, quibus prospicias defensioni tuæ; quod non est simpliciter ex sua ipsius natura damnandum: vide 2. Chronic. 32. *Domus saltus*] id est, armamentario regio, ubi ex saltibus & sylvis missilia omnia, tormenta, & machinæ omnes bellicæ comparantur. Sic malumus hanc appellationem metonymicè accipere, quàm referre ad domum saltus Libani a Schelomone extructam, 1. Reg. 7.2. & 10.17. & 21. quia hæc jam longo intervallo Judæorum esse desierat.

1 PROPHETIA [a]onerosa [1]vallis visio-
nis. Quid tibi jam est, quod ascendis
tota in tecta tua?
2 *Quòd* tumultuationibus plena, civitas stre-
pera es, ô urbs *antè* exultabunda? confossi
tui non sunt confossi gladio, neque mortui
bello?
3 *Quòd* omnes ductores tui evagantes pa-
riter, [b] ita vincti sunt ut non utantur arcu:
quicunque præsentes sunt tuorum, vincti pa-
riter, a longinquo fugiunt?
4 Propterea dico, respicite *aliorsum* a me, a-
maritudine afficiam *me* in isto fletu; ne ur-
geatis ut consolemini me, *nimirum* propter
vastationem filiæ populi mei:
5 Quia dies est vexationis, conculcationis-
que, & perplexitatis Domino Jehovæ exer-
cituum, in valle visionis; *dies* destructionis
muri, & vociferationis ad montana.
6 Et Hhelamita gestat pharetram, cum cur-
ribus hominum & equitibus: & Kir expro-
mit clypeum.
7 Eveniet enim lectissimis convallibus tuis, ut
impleantur curribus; cum equitibus suis
[c] continenter ponant *castra* ad portam:
8 Quia retegente *hoste* operimentum Jehu-
dæ intueris quidem eo tempore in arma
domus saltus,
9 Et rimas civitatis Davidis consyderatis
multas esse, & colligitis aquas piscinæ in-
ferioris,
10 Domosque Jeruschalaimorum recensen-
tes, diruitis domos quasdam ad muniendum
murum.
11 Insuper conceptaculum facitis inter du-
os muros pro aquis piscinæ veteris; sed non
intuemini in opificem illius, & formatorem
ejus e longinquo *tempore* non animadver-
titis:
12 Cumque vocaverit Dominus Jehova
exercituum tempore illo; ad fletum, & ad
planctum, & ad calvitium, & ad cincturam
cilicii;
13 Ecce lætitiam & gaudium, occidendo bo-
ves, & jugulando pecudes, comedendo car-
nes, & bibendo vinũ, *dicentium*; edamus &
bibamus, cras enim morituri sumus.
14 Atqui revelavit se, [d] me audiente, Jeho-
va exercituum; ne *usquam*, si expietur ista
iniquitas vobis, donec moriamini, inquit
Dominus Jehova exercituum.
15 Ita ait Dominus Jehova exercituum, age,
accede adjutorem istum, Schebnam, qui
præest domui.
16 Quid tibi hic? & quis tibi hic *est*? quòd
excidisti tibi hic sepulchrum: ô cædens in
edito sepulchrum suum, ô statuens in petra
habitaculum sibi.
17 Ecce Jehova, qui contegit te integu-
mento *quantum potest esse* viri; & qui amicit
te [e] bellè,

9 *Et rimas*] [illegible] Chronic. 32.5.

Piscinæ] id est, piscinam novam factis ad confirmandum locum: itaque nominatur [illegible] Nechem. 3.16. quia [illegible] aquis fontium [illegible] civitatem [illegible] cta, 2. Chron. 32.3. 4.

Inferioris] vide supra 7.3.

10 *Recensentes*] id est, lustrantes [illegible] rum civium & [illegible] los ad munus [illegible] bellicum compe[illegible] tes.

Domos quasdam] ineptas videlicet incommodas ad defensionem muri, quæ stantes fuissent impeditura.

11 *Conceptaculum*] quò deduceretur aqua Gichonis ex superiore alveo in[illegible] ne ad occidentem civitati Davidis, 2. Chron. 32.30. & 2. Reg. 20.20.

Piscinæ veteris] id est superioris, ut supra 7.3. quam efficiebat Gichon extra tere portam pro[illegible].

In opificem] id est, Deum effectorem illius vexationis, conculcationis, & perplexitatis, de quo [illegible] ver. 5. *E longinquo*] id est, qui jam pridem consilio suo admirabili [illegible] vobis & informavit illud malum. 12 *Cumque*] confirmatio præcedentis exprobrationis a signo: ad Deum (inquit) vos non respicere sic probo, [illegible] respicitis ad opera ejus: luctuosa fuerunt temporibus Achazi, & adhuc luctuosa sunt; vos autem ridetis, comessamini; &c. *Vocaverit*] judiciis suis in vos, & in Jisraëlitas fratres vestros. *Ad calvitium*] id est, neque tantum [illegible] dum dolorem in animo vestro; sed etiam signis publicis & externis testandam resipiscentiam vestram. Nam etsi calvitium induci pro mortuo interdictum est lege (Levit. 19.27. & 28. & Deuteronom. 14.1.) tamen certum est in sancta resipiscentia, cui nihil cum desperatione commune est, calvitium probari atque imperari: ut Micæ 1.16. 13 *Cras enim*] id est, postmodum desinemus esse: propterea, dum vita superest, voluptatibus nos expleamus: sic 1. Corinth. 15.32. [illegible] orum & perditorum hominum sermo. 14 *Atqui*] conclusio hujus [illegible] nationis, ut diximus in versum 1. d Heb. *in auribus meis: ut supra* 5.9. *Donec moriamini*] id est, unquam: nam in hac vita locus est remissionis peccatorum & veræ resipiscentiæ; deinde verò mors sola manet immorigeros, ut Chaldæus ipse interpres observavit. 15 *Ita ait*] secunda hæc prophetia (quæ cum superioris argumento planè conjuncta est, ut ostendit adjutoris appellatio) duas partes continet: unam, denuntiationem judicii in Schebnam, usque ad versum 19. alteram, prophetiam de sufficiendo in locum illius Eljakimo, vers. sequentibus. *Adjutorem*] id est, fautorem & magistrum impiorum istorum, quibus modò judicium denuntiatum est. *Qui præest domui*] id est, præfectum prætorio. Videtur autem hic Schebna ex hoc loco, & 2. Reg. 18. fuisse vetus præfectus prætorio inde a temporibus Achazi: quibus vetus illa vulpes in impietate & maleficiis consenescens ita invaluit autoritate, ut non potuerit quamprimum a Chizkija abdicari; ac proinde ipsius Chizkijæ temporibus impios & maleficos confirmasse, & reformationem publicam & privatam, ecclesiasticam & politicam toto conatu impedivisse: propterea cùm percepta fuit ipsius impietas a Rege, ex præfecto prætorio (ut hîc nominatur) scriba honorarius effectus esse, velut emeritus ætatis nomine, 2. Reg. 18.18. 16 *Quid tibi hic*] id est, quam hæreditatem a parentibus tuis, aut quam agnationem habes Jeruschalaimis, ut hîc tibi instituas sepulchri locum? non meministi te hæreditatem planè nullam a parentibus habuisse? inopem, egentem fuisse, & terræ filium? hic primus locus est istius partis, nimirum reprehensio gravissima; cui subjicitur denuntiatio, tribus versibus. *Hîc*] in hac civitate, Jeruschalaimis. *O cædens*] id est, tu qui summa amplitudine & dignitate sepulchrum tibi hîc curasti excidendum.

17 *Ecce*] hæc denuntiatio venturam calamitatem Schebnæ proponit duplice similitudine: una, pilæ quæ in longinquissimum projicitur, duobus versibus; altera ædificii, vers. 19. *Qui contegit te*] id est, qui unus te in hoc fastigium dignitatis evehit: dignitas enim ut ab insignibus vestimentis cognoscitur, ita synecdochicè in scriptura designatur vestimentorum appellatione, ut Gen. 41.41. & sequentibus. Hoc autem verbum Hhebraicum ex comparatione sequentis membri ita reddimus, servata significatione simplicis verbi quod legitur Nechem. 3.15. *Quantum potest*] id est, amplissimo; erat enim Schebna secundus a Rege. e Heb. *amiciendo.*

18 Egre-

18 f'Egregiè volutabit te volutatione, *ut* pi-
lam in regionem amplam spatiis: ibi morie-
ris, ibique *desinent* curricula gloriæ tuæ; ' ô
ignominia domus domini tui.
19 Propulso te de statu tuo, *inquiens*, de stati-
one tua destruet te.
20 'Erit autem 'die illa, ut vocem servum me-
um 'Eljakimum filium Chilkijæ:
21 Et 'induens eum tunica tua, baltheoq; tuo
confirmans eum, dominationem tuam tra-
dam in manû ejus; ut sit loco patris habita-
toribus Jeruschalaimorû, & domui Jehudæ:
22 'Et imponam clavem domus Davidis 'hu-
mero ejus: eo aperiente nemo claudet, &
claudente nemo aperiet:
23 Et 'infigâ eum velut paxillû in loco firmo,
eritq; 'solio honori, & 'domui paternæ suæ.
24 'Et appendent ei totam gloriâ domus pa-
ternæ ipsius, ' prognati & editæ illa, 'omnia
instrumenta *etiâ* minimi; g 'tum instrumenta
craterum, tum omnia instrumenta utrium.
25 'Die illa, dictum Jehovæ exercituum, disce-
det paxillus iste infixus in loco firmo: & am-
putatus decidet, excindeturque' onus illud
quod erat impositum ei; nam Jehova locu-
tus est.

f Heb. volutando volutabit. 18 Egregiè] id est, procul ancoit & di- [illegible] Assyriis [illegible] Judæa pro- [illegible] & di- [illegible] ho- [illegible] in scriptura definiri. [illegible] id est, [illegible] retu- [illegible] Domi- [illegible] sed om- [illegible] ignominiæ [illegible] illius insiisti, [illegible] genere [illegible] cohonestave- [illegible] 20 Erit autem] al- [illegible] dictum [illegible] versum 15. [illegible] qua Deus [illegible] hanc con- [illegible] Schebnam cœpe- [illegible] Eljakim] de quo 2. Reg. 18. & 19. 26. & 37. 21 Induens eum] vide supra ver. 17. Loco patris] ut Gen. 45. 8. 22 *Et imponam*] id est, plenam administrationem [illegible] loco à rege committam ei, ut imperet, vetet, permittat, puniat, de- [illegible] quicquid justum fuerit, & cohibeat injustum: allegoria in scripturis [illegible] *Humero*] vide suprà 9. 6. 23 *Infigam eum*] id est, confirmabo eum [illegible] ipsius, & stabiliam vehementissimè; ut erga omnes fungatur officio [illegible] omnes ab ipso pendeant: vera descriptio pii magistratus hærentis [illegible] Dei, duob. versibus. *Solio*] id est Regi synecdochicè. *Domui pat.*] [illegible] Jehudæ, hîc & sequent. versu, ut nominaverat suprà ver. 21. 24 *Et append.*] [illegible] bonorum popularium erga magistratum pium, figuratum ea- [illegible] quæ cœpta est superiore versu. *Prognati*] id est, omnes viri & mu- [illegible] gente, sine discrimine ætatis, sexus, &c. aut personarum accep- [illegible] *Omnia instrument.*] id est, non tantùm homines curæ futuri sunt ipsi, & qui- [illegible] tenuissimi; sed etiam minutissima ipsorum instrumenta, ne quam [illegible] faciant ipsi, aut ab aliis damnum patiantur. g Heb. *ab instrumentis cra-* [illegible] *ad omnia, &c.* *Tum instrumenta*] id est, omnia instrumentorum gene- [illegible] & parva, cujusmodi sunt crateres; & magna, cujusmodi utres; quo- [illegible] excipiendum, illi ad fundendum liquorem pertinent: species pro gene- [illegible] 25 *Die illa*] ἀνάβασις sive regressio ἀντίθετος ad sen- [illegible] Schebna, concludens prophetiam hanc descriptione allegorica judicii [illegible] Schebna, contrariis planè verbis quàm Eljakimo promisit [illegible] præcedentibus. *Onus illud*] id est, quicunque pependerunt ab [illegible] conquieverunt.

Caput XXIII.

Propheta promulgans luctum tyriis & propter eos aliis gentibus; fastum illorum, consilium Dei in dejiciendo fastu, & sententiam ejus explicat; exemplo confirmat; tempora judiciorum circumscribit per Nebucadnetzarem & Alexandrum Magnum: & postremò illis promittit vocationem ad regnum Christi per gratuitam Dei misericordiam.

1 'PROPHETIA onerosa Tyri: 'E-
julate 'naves Oceani; 'vastatam esse
a 'a domesticis, 'ab advenis, a 'regione
Cittæorum, revelatur in illam.
2 'Silete habitatores 'insulæ; tu *quam* merca-
tores Tzidones pervagantes mare, implent:
3 'Cujus proventus aquis multis *est* 'semen
Schichoris, 'messis rivi *Ægyptiaci*: & quæ es
mercatus gentium.
4 'Erubesce Tzidon; quia loquitur 'mari 'mu-
nitio maris, dicendo: 'non parturio, neque
pario, neque educo juvenes, *aut* tollo virgi-
nes.
5 Quemadmodum 'rumore de Ægypto, 'in-
tremant æquè rumore Tyri.
6 'Transite per oceanum, ejulate habitatores
'insulæ.
7 'Hæccine vobis exultabunda *videretur*; cu-
jus pedes a diebus b præcedentibus, præce-
dente statu ipsius ducunt eam ad 'peregri-
nandum procul;
8 'Quis cepit consilium hoc contra Tyrum
illam 'coronariam? cujus mercatores erant
principes, cujus negotiatores honoratissimi
terræ.
9 Jehova exercituum consilium illud cepit;
ad c fœdandum fastum omnis gloriæ, ad ele-
vandum omnes honoratissimos terræ.
10 'Remea in terram tuam, 'similis rivo: d na-
vis Oceani, 'nulla est zona amplius.
11 'Manum suam extendit super mare, com-
movet regna. Jehova præcipit 'contra Ce-
nahhanem perdere munitiones istius,
12 Dicens, non perges amplius exultare: ô
oppressa 'virgo filia Tzidonis, ad 'Cittæos
surge, transi, etiam illic non erit quies tibi.
13 'En terram Chaldæorum; 'ipse populus
illius non est, Assyrius 'fundavit eam pro

1 *Prophetia*] Hæc prophetia ad consola- [illegible] populi, cõtra Tyrum pronuntiata [illegible] temporibus, quibus stare Tyrus & inexpugnabilis esse videbatur: nã præ- [illegible] loci munitissimam celeberrima victoria accesserat contra Schalman- [illegible] & Phœnicum classem; ut ex Menandro Tyrio Josephus narrat sub finem li- [illegible] antiquitatum Judaicarum. Cum itaque Tyrii naturæ loci, industriæ, opi- [illegible] confiderent, & omnibus eo nomine invicti esse putarentur, in propin- [illegible] Israelitas & alios ferocirent, nihil denique non arrogarent sibi; declarat hoc [illegible] Propheta non esse cur alii habitationem Tyri expetant, aut ipsi de ea sibi [illegible], novas enim indies illis calamitates exorturas. Continentur itaq; hoc [illegible] documenta quatuor: primum est, denuntiatio luctus pro ea lætitia quæ tum [illegible], usque ad versum 8. secundum, explicatio causæ ex qua hic luctus Ty- [illegible] est, inde ad versû 15. tertium, prophetia singularis tempora ex or- [illegible] circumscribens quibus erat affligenda Tyrus, usque ad 18. ultimum, pro- [illegible] de vocatione illius ad gratiam Dei & sui sanctificationem, versu ultimo. [illegible] exordiû ex abrupto per prolepsin, quo ad luctum provocantur omnes [illegible] victum quærentes Tyria navigatione; & causæ ponuntur quas Pro- [illegible] explicat. *Naves*] id est navicularii, & mercatores ex navigatione [illegible] quæstum, metonymicè: ut infrà ver. 10. & 14. *Vastatam esse*] i. vastan- [illegible] omnia propheticè. Hîc autem proponuntur tria vastationis tẽ- [illegible] congeriem, quæ singula ex antiqua historia constant evidentissimè.

a Heb. *a domus, ab adventus viris.* *A domesticis*] i. servis Tyriorum, qui cùm attritas dominorum vires animadverterent, conspiratione facta omnem liberum populum cum dominis interfecerunt, Rempublicam invaserunt, & Stratonem fecerunt regem, ut scribit Justinus lib. 18. *Ab advenis*] Chaldæis sive Babyloniis, autore Nebucadnetzare, qui Tyrum annos tredecim obsessam expugnarunt: vide Jirm. 47. Jechezkel. 26. & seq. & Josephum lib. 1. contra Apionem Alexandrinum. *Regione Cittæor.*] id est, Cilicia, unde profectus Alexander Macedo irrupit in Orientalem tractum: vide Gene. 10. 4. 2 *Silete*] id est, missam facite istam exultationem vestram (de qua ver. 7.) & a commerciis vestris, præpediti luctu quiescite. Hic enim promulgatur luctus (ut ante diximus) Tyriis, duobus versibus; & commeantibus Tyrum omnib. in seq. *Insulæ*] Tyri, quæ insula fuit, donec Alexandri Magni operibus continens effecta est. 3 *Cujus proventus*] id est, quæ proventum colligis ex alieno agro tuis navigationibus. *Semen Schichor.*] id est linum AEgypti, quæ synecdochicè a termino suo appellatur: vide Jehoschu. 13. 3. *Messis*] id est, triticum quo abundat AEgyptus, irrigata rivis e Nilo ductis; ut dictum est supra 19. 4 *Erubesce Tzidon*] apostrophe ad Tzidonem quæ fuit quodammodo parens Tyri: nam Tzidonii a rege Ascaloniorum expugnati, (ut Justinus ibidem ait) navibus appulsi Tyrum urbem condiderunt. quasi dicat, antehac quidem gloriata es de isto felice partu; jam verò alia sunt tempora, quibus Tyrus orba & ἄτεκνος futura est. *Mari*] id est, omnibus e mari appellentibus ad se, metonymicè. *Munitio maris*] id est Tyrus, periphrasis. *Non parturio*] id est, jam meis orbata sum, & inepta aliis in posterum comparandis, ac velut gignendis: allegorica expostulatio. 5 *Rumore de AEgypt.*] cùm audientes populi judicium Dei contra AEgyptios, commoti sunt, dolore correpti, turbati, tremefacti, & diffluxerunt irruente super ipsos pavore magno, ut narrat Mosche Exodi 15. 14. & seq. *Intremant*] populi perculsi judicio Dei contra Tyrum. 6 *Transite*] hypotyposis elegantissima præcedentis luctus; qua Propheta primùm Tyrios migrare & vagari jubet per maria incertis sedibus (nam etiam hujusmodi occasionibus Tyrii novas sedes compararunt, & Carthaginem, Leptin, Uticam, & Gades condiderunt) deinde sermone ad alias gentes converso Tyrum per ludibrium traducit, sequente versu. *Insulæ*] Tyri: ut suprà versu 2. 7 *Hæccine vobis*] sarcasmus, ex comparatione præsentis abjectionis cum antecedente fastu & gloria. b Heb. *antiquitatis*. *Peregrinandum procul*] id est, quærendas peregrinas sedes, de quibus modò diximus. 8 *Quis*] secunda pars, de autore & causa luctus Tyriorum. *Coronariam*] id est, quæ non tantùm ipsa regina erat, sed etiam gignebat quodammodo reges, & mercatores suos opibus coronabat; ut sequentia verba explicant. c Heb. *prophanandum*. 10 *Remea*] apostrophe ad mercatores exteros, illustrans gravitatem mali Tyriis eventuri. *Similis rivo*] id est indesinenter & citò, ut rivus a natura fertur secundo alveo. d Heb. *filia*. *Nulla est zona*] id est, planè infirmata est Tyrus, nullæ sunt amplius vires illi, nulla latera, quibus accingatur aut seipsam confirmet: ut Ijobi 12. 21. 11 *Manum suam*] explicatio consilii quod Jehova cepisse contra Tyrum dicitur. Sunt autem hæc Prophetæ verba, dicentis; Tyrii Tzidone orti, ac proinde Cenahhanæorum reliquiæ, nunc mare obtinent arbitratu suo, & omnia regna vicina commovent victo Schalmanesere atque Phœnicibus; & his victoriis partis omnes sibi cessuros existimant: sed aliud visum est Jehovæ. *Contra Cenahh.*] id est, Cenahhanæos, qui adhuc supersunt Tyri, Tzidone, & cæteris locis. 12 *Virgo filia*] id est, Tyre a Tzidoniis condita, ut meminimus in versum 4. *Cittæos*] Cilicas: ut versu 1. 13 *En*] confirmatio prophetiæ, exemplo Babylonici regni quod Sancheribi majores occupaverãt atque everterant; ut apparet ex 2. Regum 17. 24. & 30. & 19. 12. cui argumento inest comparatio a maiore. *Ipse populus*] id est, jam nulla est ipsorum respublica, sed devenit in potestatem alterius. *Fundavit*] i. statuit in ea colonos barbaros, regioni incognitos, bar-

barbaris: 'erexerant exploratorias speculas
suas, excitaverant palatia illius; *Assyrius*
dispo:uit illam 'in ruinam.
14 'Ejulate naves Oceani, quia vastatur mu-
nitio vestra.
15 'Erit autẽ tempore illo, cùm oblivioni tra-
dita fuerit Tyrus ' septuaginta annis, secun-
dũ dies ' e regni unius: *ut* 'exactis septuagin-
ta annis ' sit Tyro simile canticũ meretricio.
16 'Sume citharã, circui civitatem, ô meretrix
oblivioni tradita: f optimè pulsa, utere quàm
plurimo cantico, ut renovetur memoria tui.
17 'Sed erit ut exactis ' septuaginta annis 're-
visat Jehova Tyrum, quæ reversa fuerit ad
quæstũ suum: 'deinde scortabitur cum omni-
bus regnis regionis, in superficie terræ.
18 'Tandẽ erit merx ejus, & quæstus ejus g san-
ctificatus Jehovę; 'nõ reponetur in thesaurũ
neq; recõdetur: 'sed pro habitatoribus h ex-
posita Jehovę erit merx ejus, 'ad comedẽdũ
in saturitatem & ad tegumentum validum.

Erexerant] Babylonii, sese omnibus modis confirmantes. *In ruinam*] id est, evertit totam regionem.

14 *Ejulate*] ἀπόδοσις præcedentis exempli, concludens hanc partem verbis primi versus. Hæc autem prædictio de tempore Nebucadnetzaris accipienda est, qua transit Propheta ad singularem temporum descriptionem, quam suprà diximus.

15 *Erit autem*] tertia pars exponens statum Tyri, qui fuit primum septuaginta annis a vastatione effecta per Babylonios, hoc versu: deinde a tempore Cyri ad Alexandrum usq; Macedonem; quæ spatia definiuntur ipsis temporibus historiæ Judæorũ (ut ex scriptura cõmonstrabimus) usq; ad vers. ultimũ. *Oblivioni*] i. neglecta & nullo pretio habita. *Septuaginta an.*] deportationis Babylonicæ a Nebucadnetzare ad Cyrum usque. e Heb. *regis: ut apud Danjelem sæpe.* *Regni unius*] nimirum Babylonici. *Exactis*] i. ineunte regno Persico; cùm Cyrus regnare cœpit, qui alienus erat ab odio illo hæreditario, quo prosequebãtur Tyrũ Babylonii propter obsidionem diuturnã, cujus antè ex Josepho meminimus. *Sit Tyro*] i. reflorescens Tyrus opibus, ad se pelliciat iterũ mercatores suos, ut ex parte cognoscitur ex Hhezræ 3.7. 16 *Sume Citharam*] apostrophe ad Tyrũ, qua propheta oculis subjicit florentem statum & luxuriantem Tyri, ex quo cœpit assurgere ineunte regno Persico: nimirũ per annos centum viginti fermè, quibus stetit regnũ Persarũ. f Heb. *benefac pulsando, multiplica canticum.* 17 *Sed erit*] explicatio secundæ calamitatis importatæ ab Alexandro Magno. *Septuaginta an.*] ab instauratione videlicet Jeruschalaimorũ, ut indicatur in Chron. libri Nechemjæ. Cur autẽ his annis spatia Tyriis definiat, hæ rationes adduci possunt; quòd hæc Judæis scripta sunt, & quòd communis mox prædicanda fuit vocatio Tyriorũ ad regnũ Christi, de quo vers. ultimo. *Revisat*] i. secundò rescindet per Alexandrum. *Deinde*] i. ne iterato quidem judicio revertetur in bonam frugem: scribit enim Justinus Tyrios Alexandri auspiciis conditos parsimonia & labore quærendi citò convaluisse. 18 *Tandem*] ultimum documentũ de vocatione piorum ad regnum Dei, ut diximus in vers. 1. cui simile est suprà 19.18. & seq. g Heb. *sanctitas.* *Non reponetur*] i. tam seria erit Tyriorum resipiscentia, ut non amplius studeant coacervandis opibus; sed omnia liberali animo sanctificent & conferant in usum quem præscribit Deus, & exponit Propheta sequente mẽbro. *Sed pro ha.*] i. omnes possessiones ac facultates suas consecrantes Deo dispertient Ecclesiæ, prout cuiq; opus erit, & nullus erit egens inter eos: vide Actor. 2.44. & sequent. & 4.34. & sequent. h Heb. *coram Jehova, ut Gen. 13.9.* *Ad comedendum*] id est, ad justum alimentum & amictum, quibus contenti sunt pii, 1. Tim. 6.8.

CAPUT XXIIII.

Propheta summam contrahens judiciorum omnium quæ suprà denuntiaverat, residui servati per electionem Dei lætitiam explicat, & celebrem gratiarum actionem de improbis deturbatis & salute in bonos collata: deinde formam exponit judiciorum, quibus adversarios perditurus & suos traducturus est in admirationem Deus: tum præscripta laudatione qua Ecclesia suam firmitatem in Deo, & fidem in illum operaque illius predicat, Propheta informat tandem populum de officio ipsius in mediis calamitatibus; adversariorum exitium cum verberibus piorum comparat; gratiam Dei asserit, & de futura liberatione confirmat.

1 ' ECCE Jehova 'exhausturus est ' terram,

1 *Ecce Jehova*] Quatuor hæc capita propterea unà conjunximus, quod unius sunt concionis; ut narratio & series argumentationum ostendet. Sunt autem hujus concionis tres præcipuæ partes: prima est, narratio prophetica judiciorum quæ Deus in gratiam populi sui effecturus erat (ut propheta denuntiavit capitibus antecedentibus, quibus hęc concio velut colophon fuit imposita) usq; ad ver. 6. cap. 25. secunda pars est narratio prophetica formæ quam Deus adhibiturus erat in judiciis exequendis ad Ecclesiæ bonũ & consolationem, inde ad finem capitis 26. tertia, est institutio populi in retinendo officio suo, & amplectendis promissionibus Dei, quæ exponuntur inde ad finem capitis 27. In prima autem propositione continentur tria: narratio judiciorum Dei contra peccatores, duodecim ver. & gratię ejus erga Ecclesiã, usq; ad ver. 16. deinde confirmatio denuntiati illius judicii, usque ad finem capitis; & postremò usus illius, nimirum prædicatio gloriæ Dei in Ecclesia, quinque primis versibus capitis vigesimi quinti. *Exhausturus*] tum habitatoribus, ut sex primi versus ostendunt; tũ rebus omnibus, sex aliis vers. quæ duo his verbis proleptice continentur. *Terram*] id est, singulas illas regiones suis verberibus castigaturus quamque.

& exinaniturus eam; & 'pervertens super-
ficiem ejus, dispersurus est habitatores e-
jus.
2 'Eritque perinde populo ac 'præsidi, perin-
de servo ac domino suo, perinde ancillæ
ac heræ suæ; perinde emptori ac venditori,
perinde mutuo danti atque mutuo accipi-
enti, perinde fœnore accipienti ac ei qui fœ-
nerat ipsi.
3 a Plane ' exhaurietur terra, & planè 'diripi-
etur; quia Jehova elocutus est sermonem
hunc.
4 'Lugebit, 'concidet terra; 'languebit, conci-
det orbis habitabilis: languebunt b, ' celsi
populorum terræ.
5 ' Etiam hæc terra contaminata est sub ha-
bitatoribus suis; quia transgrediuntur ' le-
ges, mutant 'decretum, irritum faciunt 'fœ-
dus c perpetuum.
6 Idcirco 'execratio consumet terram, & de-
solabuntur habitantes in ea: 'idcirco 'exar-
descent habitatores terræ, & reliqui fient
mortales perpauci.
7 'Lugebit mustum, ' languebit vitis; suspira-
bunt omnes læti d animo.
8 Cessabit gaudium 'tympanorum, desinet
strepitus exultantium; cessabit gaudium ci-
tharæ:
9 Cum cantico 'non bibent vinum, 'amare-
scet potus inebrians bibentibus ipsum:
10 'Confringetur urbs e inanis futura; clau-
detur omnis domus, f ne *quisquam* ingre-
diatur.
11 ' Querela erit super ipso vino in plateis;
'advesperascet omnis lætitia, emigrabit
gaudium terræ:
12 'Reliquum factũ in civitate, desolatione;
& vastitate atteretur porta.
13 ' Quando 'ita fuerit in medio terræ inter
populos istos, 'similes g olivis destrictæ o-
leæ, similes racemis cùm finita est vinde-
mia,
14 Hi efferentes vocem suam cantabunt pro-
pter excellentiam Jehovæ; claram vocem
edent ' inde a mari, *dicentes*,

Pervertens] id est, fervens, agens sursum deorsum omnia; tum ad personas, tum ad res ipsorum pertinentia, ut sequens versus demonstrat.

2 *Eritque perinde populo*] id est, omnes personæ omnium ordinum confundentur calamitatibus æquè immos atque minores opprimentibus. *Præsidi*] vide Gen. 41.45. Nos enim hoc quidem loco hanc significationem malumus, quam vulgatam illam sacerdotis, propter antitheton.

a Heb. *exhauriendo exhaurietur, & diripiendo diripietur.*

3 *Exhaurietur terra*] ut dixerat de Ægypto sup. 19.5. *Diripietur*] ut sup. 8.3. & 10.6. & 11.14. & 18.3.

4 *Lugebit*] ut sup. 3.27. & 19.8. *Concidet*] ut pr[illegible] dixerat suprà 1.[illegible] *Languebit*] ut suprà 16.17. & 19.8. b Heb. [illegible] *Populi terræ.* *Celsi populorum terræ.*] ut [illegible] natus fuerat suprà 2.11. & sequentibus, & 3.1. & 9.14.

5 *Etiam hæc terra*] ætiologia, a peccatis hominum [illegible] justitiam Dei; [illegible] propheta amplificat per comparationem Judæorum, sequenti versu, ut ad alteram judiciorum gentes transeatur. Simile [illegible] de Numer. 35.33.

Leges] naturales & politicas, ad publica & privata hominum officia pertinentes. *Decretum*] positum in cæremoniis & externo Dei cultu. *Fœdus perpetuum*] cum Abrahamo initum circumcisione, Gen. 17. & redintegratum in traditione legis, Exod. 24. c Heb. *seculi.* 6 *Execratio consumet terram*] videlicet cui se Jisraelitæ ipsi devoverunt si transgrederentur leges, mutarent decretum, irritumque facerent fœdus perpetuum: Exod. 24. & Deut. 29.19. & sequentibus. nam hoc prius membrum ad Jisraëlitas respicit, de quibus nominatim dixerat posteriore loco. *Idcirco*] nimirum propterea quod gentes transgrediuntur legem, cujus opus scriptum gestant in cordibus suis, una testimonium reddente ipsorum conscientia, &c. Rom. 2.15. Nam hoc posterius membrum per ὑστέρον de aliis gentibus est accipiendum, quarum Propheta meminerat priore loco. *Exardescent habitatores terræ*] id est, incendio iræ Dei conflagrabunt, ut suprà 9.18. & 10.16. 7 *Lugebit mustum*] altera pars prolepseos, de qua versu primo expressa prosopopœiis vehementissimis. *Languebit vitis*] ut suprà 16.19. d Heb. *cordis.* 8 *Tympanorum*] de quibus suprà 5.12. 9 *Non bibent*] id est, non convivabuntur pergræcando. *Amarescet*] id est, ingratus erit, adeò obruentur calamitatibus: metaphora. 10 *Confringetur urbs*] ut de Babylone & Tyro dictum est suprà 13. & 23. e Heb. *inanitatis.* f Heb. *ab ingrediendo.* 11 *Querela erit*] ut suprà 16.16. *Advesperascet*] id est, occidet, ut sol ineunte vespera, & terminabitur luctu: metaphora. 12 *Reliquum factum*] id est, denique nihil omnino integrum relinquetur. 13 *Quando*] secundus locus narrationis de gratia Dei erga Ecclesiam, ut monuimus versu primo: quo continentur primùm explicatio salutis percipiendæ a Deo, hoc versu; deinde professio illius, & gentium omnium provocatio ad percipiendam & agnoscendam illam, duobus sequentibus. *Ita fuerit in medio terræ*] id est, judicia Dei perfecta fuerint. *Similes olivis destrictæ oleæ*] id est, illi qui secundum electionem gratiæ residui facti fuerint, & servati a Deo: ut suprà 17. 6. & 9. g Heb. *fragmento oleæ.* *Inde a mari*] id est, ubicunque fuerint in omnibus finibus terræ.

15 'Idcirco

15 'Idcirco 'in ipsis ignibus glorificate Jeho-
vam: 'in insulis maris, nomen Jehovæ Dei
Jisraëlis.
16 'Ab ora terræ 'psalmos audiveramus, de-
corem *fuisse* 'justo; 'jam autem dico, 'macies
est mihi, macies est mihi; Hei mihi: perfidi
perfidè agunt,& perfidia quidem [h] perfidis-
sima perfidè agunt.
17 Pavor,& fovea, & laqueus [i] imminent ti-
bi; ô habitator terræ.
18 Erit enim *ut* fugiens [k] ab audito pavore in-
cidat in ipsam foveam; & qui ascendet e
medio ipsius foveæ, capiatur laqueo: 'nam
cataractæ ex alto aperientur, & concutien-
tur fundamenta terræ.
19 [l] 'Omnino confringet se terra, omnino
disrumpet se terra; omnino putabit terra.
20 Omnino commovebitur terra tanquam e-
brius, & evagabitur ut tegillum; & ingra-
vescente super eam defectione 'ipsius, ita ca-
det ut non surgat amplius.
21 Et erit tempore illo, 'animadvertente Je-
hova in exercitum excelsi cujusque cum ip-
so excelso; & in omnes Reges terræ cum
terra ipsorum:
22 'Ut colligantur [m] collecti, vincti in fove-
am,& occludantur in claustro;&'post [n] mul-
tos dies desyderentur.
23 'Denique pudebit ipsam lunam, & eru-
bescet sol ipse: cùm regnabit Jehova exer-
cituum in monte Tzijonis & Jeruschalai-
mis, & coram senioribus suis 'erit [o] glorio-
sus, *dicentibus*,

2 'Nam disposuisti ex civitate acervum, ex ur-
be munita ruinam: 'palatium extraneorum
ex civitate, in seculum non ædificabitur.
3 'Idcircò honorabunt te populus fortis,
urbs gentium formidabilium reverebun-
tur te:
4 Quòd fueris munitio tenui, munitio egen-
ti, cùm aliqua angustia esset ei; 'receptus
ab inundatione, umbra ab æstu, 'cùm spiri-
tus violentorum similis esset [a] inundationi
labefacturæ murum:
5 'Sicut æstum in siccitate, tumultuationem
extraneorum depresseris; æstum, *inquam*,
umbrâ densa, '*qui* propagini violentorum
respondebat.
6 'Faciet autem Jehova exercituum omni-
bus populis 'in monte hoc 'convivium *rerum*
pinguium, convivium [b] *vini* defæcati; pin-
guium *inquam* saginariorum, *vini* fæcibus
expurgatis:
7 Et 'absorbebit in monte hoc [c] speciem istius
veli obvelantis omnes populos, & istius o-
perimenti obducti super omnes gentes:
8 Absorbebit ipsam mortem 'in victoriam, &
absterget Dominus Jehova lachrymas ab
omnibus faciebus; & opprobrium populi
sui amovebit a tota terra (nam Jehova lo-
cutus est)
9 Ut dicat tempore illo; 'ecce Deus noster
hic *est*, expectamus eum & servat nos: hic *est*
Jehova quem expectamus, exultabimus, &
lætabimur de salute ejus.
10 'Nam quiescet manus Jehovæ in monte
hoc: triturabitur verò 'Moab 'in loco suo, ut
trituratur palea 'ad stercorationem.
11 'Expandet enim manus suas in medio e-
jus, sicut expandere solet natator ad natan-
dum; & demittet 'superbiam ejus, [d] 'cata-
ractis manuum suarum:
12 'Ita munitionem editumq; locum murorũ
tuorum deprimet, demittet; deturbabit in
terram, usque in pulverem.

2 *Nam*] exornatio præcedentis ætiologiæ, qua docet Propheta complementum minarum, hoc ver. & promissionum, ver. 4. & 5. ut antè diximus. *Palatium*] id est, ita evertisti & subruisti oppidum, ut ne ab exteris quidem advenis ex totius oppidi ruderibus unica domus excitari possit. 3 *Idcirco*] ἀναφορὰ sive repetitio laudationis, transitum comparans ad sequentem causam. 4 *Receptus*] exornatio beneficentiæ Dei fideique erga pios duabus comparationibus; quæ postea his duobus versibus ordine exponuntur. *Cùm spiritus*] ἐργασία prioris comparationis, qua hostes Ecclesiæ cum aquis inundantibus, Deus verò cum recepto & perfugii loco comparatur. a Heb. *inundationi muri.* 5 *Sicut æstum*] ἐργασία secundæ comparationis, qua tumultuatio extraneorum cum æstu siccissimo, & Dei protectio erga suos cum densissima umbra comparatur. *Qui propagini*] id est, qui æstus improbis erat optatissimus atque gratissimus: quia illi, dum torrentur pii calamitatibus, se valde augeri judicant, & tanquam luxuriare suas propagines: pergit enim Propheta in allegoria. 6 *Faciet autem*] secunda hæc prophetia formam exponit tum judiciorum quibus propter Christum usurus est Deus, hoc capite; tum laudum quibus Ecclesia prædicatura est beneficentiam illam Dei, cap. sequente. Forma autem judiciorum est duplex: una, ut inimicæ gentes amicè ad sacrum Christi epulum & communionem provocentur verbo, usque ad ver. 10. altera, ut contumaces qui extolluntur adversus cognitionem Dei profligentur, ver. 10. & sequente. *In monte hoc*] cujus meminit suprà 24. 23. ut etiam prædixerat supra 2. 2. *Convivium rerum*] id est, opimum & munificentissimum, quod exhibetur sanctis prædicatione Evangelii & virtute spiritus Christi: allegoria res spirituales figurans corporeis: ut Matth. 22. & Luc. 14. b Heb. *fæcium: quod genus locutionis explicant sequentia: simile vide sup. 19. 18.* 7 *Absorbebit*] enarratio beneficiorum quæ populi in convivio Christi percepturi sunt: primum est, vindicari illos ab excæcatione, & quasi sublato velamine donari cognitione Dei, hoc versu, ut ostendit Paulus 2. Corinth. 3. secundum est, domita potestate mortis donari vita æterna, 1. Corinth. 15. 54. tertium, donari gaudio & pace per spiritum sanctum, Rom. 14. 17. & Apocalyp. 21. 4. ex quibus consequitur effectus, ver. 9. nimirum constantissima beneficii divini prædicatio. c Heb. *faciem.* 8 *In victoriam*] i. ita ut in sempiternum devicta & prostrata jaciat, neque amplius in beatos illos convivas Christi dominetur. 9 *Ecce Deus noster*] elegantissima prædicatio illius pacis a Deo, & gaudii per spiritum sanctum, de quibus modò diximus. 10 *Nam quiescet*] ætiologia superioris prophetiæ a præsentia Dei benigna in Ecclesia, qua transitio comparatur ad alteram speciem judiciorum ejus contra præfractos atque contumaces, ut diximus in vers. 6. *Moab*] i. contumax quisque & perversus hostis Dei & Ecclesiæ, synecdochicè, ut infrà 31. 8. *In loco suo*] id est, ubicunque fuerit. *Ad stercorationem*] i. abiectissima palea, quæ nullum alium usum præstat quàm ut ea stercorentur agri. 11 *Expandet enim*] altera comparatio venustissima ad explicandum judicium Dei contra inimicos suos: pro eo quod est, omnia subjiciet sibi. *Superbiam ejus*] de qua suprà 16. 15. d Heb. *cum cataractis.* *Cataractis*] i. amplissimis & valentissimis manibus suis, quibus superbiam rebellium ita compressurus est ut obicibus & cataractis coërcentur aquæ. Hanc interpretationem, quia optimè cum allegoria convenit, aliis præferimus. 12 *Ita*] apostrophe ad Moabum, & omnes homines adversantes Deo, quos docet ad ferulam ipsius ita diffluxuros ut aqua diffluit; sicut dicitur Exod. 15. 15.

...phatica, quibus Propheta amplificat indignitatem præsentem a comparatione priœ dignitatis quæ in populo Dei emicuerat; ut Psal. 44. *Psalmos*] ...Dei quæ Psalmorum sunt argumenta, & prædicationis illorum: syn... *Justo*] i. populo Dei alieno a præsente perfidia, & amplectenti ju... per fidem Christi. *Jam autem*] expostulatio gravissima abundans ...homœoteleutis, antonomasiis, metaphoris, gradationibus, & com... pathetici; quibus exaggerat Propheta tum peccata, hoc versu; ...pœnas, sequentibus, usque ad versum ult. *Macies est*] id est, ...istis indesinenter contabesco. h Heb. *perfidorum.* i Heb. ... k Heb. *a voce pavoris.* 18 *Nam cataractæ*] id est, communis erit ...conspiratio ad efficienda judicia Dei. Sunt autem hæc verba de... Mosche Gen. 7. 11. per allegoriam; & ex Davide Psal. 18. 8. l Heb. ...*confringet, disrumpendo disrumpet & sic sequentia: ut suprà ver. 3.* ...*confringet*] i. pessundabuntur & ruent omnia: quod hîc exaggera... congerie verborum. 20 *Ipsius*] id est, habitatorum, metonymicè, ut seq. ... 21 *Animadvertente Jehova*] i. Reges & subditos, summos & infimos ..., ut dixerat suprà ver. 2. 22 *Ut colligantur*] i. captivi teneantur po... Dei quicunque adversantur ipsi: metaphora a regno humano ad regnum ...ale Dei. m Heb. *collectio, vinctus: per syllepsin.* *Post multos dies*] id ... longo intervallo non extollant se adversus Deum, neque extent inimici ejus. ...autem propriè significari visitandi verbo in hac conjugatione cùm absolutè ... exempla omnia confirmant. n Heb. *multitudinem dierum.* 23 *Denique*] id est, nulla planè lux sive gloria lunæ aut solis ipsius futura est, si cùm Dei ... in Ecclesia luce comparabitur; puderet ipsos, si cùm Deo committ... prosopopœia hypothetica. *Erit gloriosus*] tum gloria sua ope... suorum maximè, tum sanctorum prædicatione: ad quam hæc verba sunt ...*aliter.* o Heb. *gloria.*

Caput XXV.

1 JEHOVA Deus meus es, exalto te, cele-
bro nomen tuum, quia fecisti mirum: 'cõ-
silia a longinquo *tempore prædicta* fides
sunt, veritas.

...prophetia ... Dei, qualis habetur his quinque versibus: In quibus primùm gloria Dei prædicatur, & causæ illius prolepticè ponuntur hoc versu; deinde causæ proponuntur duæ: una est, judiciorum in hostes Ecclesiæ, ver. 2. altera, beneficiorum in Ecclesiam versibus sequentibus. *Consilia*] id est, promissiones & ... decretas in consilio tuo prædixisti suo tempore, nunc ... fidelissimè atque verissimè completæ sunt.

CAPUT XXVI.

1 'TEMPORE illo cantabitur canticum
hoc 'in regione Jehudæ: 'civitas [a] for-
tis est nobis, 'salutem disponit muris
& præmunitioni *Deus, dicendo,*
2 'Aperite portas, & ingrediatur gens 'justa
conservans [b] omnem fidem.
3 [c] 'Cogitationi innitenti custodis [d] conti-
nuam pacem, cùm tibi confidit.
4 'Confidite Jehovæ usque in sempiternum:
nam in Jah Jehova 'rupes seculorum *est*:
5 Sed deprimit 'habitatores *loci* alti, urbem
editam: 'dejicit eam, dejicit eam usque in
terram, deturbat eam usque in pulverem:
6 Ut conculcet eam pes; pedes pauperis, ve-
stigia tenuium.
7 'Iter 'justo [e] rebus æquissimis, recto orbi-
tam justi libras.
8 'Etiam [f] *in* itinere judiciorum tuorum, Je-
hova, expectamus te; ad nomen tuum & ad
memoriam tui *fertur* desyderium animæ:
9 Animo meo desydero te per noctem; etiam
spiritu meo *qui est* in me, tempestivè quæro
te: 'nam cùm judicia tua extant in terra, ju-
stitiam 'discunt incolæ orbis habitabilis:
10 'Cùm gratia fit improbo, non discit justiti-
am: 'in terra [f] æquissima iniquè agit, & non
consyderat celsitudinem Jehovę.
11 'Jehova, 'cùm exaltatur manus tua, non
vident; videbunt erubescentes [g] zelum er-
ga populum: quin etiam ignis ipsos hostes
tuos consumet.
12 'Jehova, dispones pacem nobis: nam eti-
am 'omnes [h] res nostras confecisti nobis.
13 'Jehova Deus noster, imperabant nobis
domini 'præter te: tantùm per te 'recorda-
mur nominis tui.
14 '*Hi* mortui non reviviscent; expertes vitæ
non resurgent: propterea visitans perdi-
disti eos, & profligasti omnem memoriam
eorum.
15 'Adjecisti huic genti Jehova, *vitam*; ad-
jiciens huic genti glorificas te: *gentis quam*
procul amoveras *ad* omnes extremitates
terræ.
16 Jehova, in ipsa angustia visitaverunt te:
fuderunt 'submissam orationem, castigatio-
ne tua *premente* ipsos.
17 Ut prægnans [i] propinqua partui, dolet, ex-
clamat in doloribus suis; ita fuimus a con-
spectu tuo, Jehova:
18 Gravidi fuimus, doluimus, quasi 'parere-
mus ventum: [k] 'salutem ullam non fuisse-
mus effecturi terræ, neque casuri fuissent in-
colæ orbis habitabilis.
19 'Reviviscunt mortui tui, [l] cadavera quæq;
mea resurgũt: 'expergiscimini, *inquiunt*, & can-
tate qui inhabitatis pulverem; 'nam ros o-
lerum ros tuus est, postquam in terram ex-
pertes vitæ dejecisti.

1 *Tempore illo*] exposita prophetia de beneficiis Dei erga Ecclesiam, subjicitur pars altera de prædicatione Ecclesiæ; cujusmodi ordinem jam ante observavimus principio capitis præcedentis. Sunt autem in hoc cantico partes quatuor: prima est, exordium prędicans firmitatem Ecclesiæ in Deo, versibus 2.3. secunda, propositio Ecclesiæ omnes ad se & ad Deum jubentis accedere per fidem, usque ad versum 7. tertia, confirmatio ab operibus Dei, inde ad versum 19. postrema verò, conclusio, versu 19.

In regione Jehudæ] id est, in Ecclesia, quę olim ea regione circumscripta & figurata erat.

Civitas fortis] id est, Ecclesia, in qua nos versamur, est potentissima; quippe quæ munita est præsentia & præsidio Dei. a Heb. *roboris.* *Salutem disponit*] id est, in salute quam dedit servat, adeo ut ne ipsæ quidem inferorum portæ prævaleant adversus eam: Matthæi 16.18. 2 *Aperite*] amplificatio superioris prædicationis, a forma gratiosissima quam observat Deus; tum servos suos & administros Ecclesiæ informando, ut patefiant januæ Evangelii ministerio ipsorum, tum justos & pios in Ecclesiam intromittendo. *Justa*] nimirum ex fide in Christum qui justificat impium, ut sequentia verba docent exegeticè. b Heb. *fides.* c Heb. *figmento.* 3 *Cogitationi*] transitio ad secundam partem, videlicet propositionē; qua Ecclesia omnes ad Deum provocat in Christo, sumpta occasione ex præcedentibus Dei verbis: quæ primùm epiphonemate confirmat, hoc versu; deinde omnes jubet eandem fidem in Deum adhibere ad percipiendam salutem, usque ad versum 7. Est autem cogitationis nomen synecdochicè accipiendum, pro viro qui tota cogitatione & toto animo confidenter nititur Deo per fidem in Christũ, ut fine versus explicatur. d Heb. *pacem pacem.* 4 *Confidite*] propositio Ecclesiæ omnes ad fidem hortantis a natura, promissione, & operibus Dei, ut modò diximus. *Rupes*] ut Deut. 32.4. id est, immota arx & propugnaculum fidelium: quod illustratur antithesi sequentis versus. 5 *Habitatores loci*] id est, omnem sublimitatem quæ extollitur adversus cognitionem Dei, 2. Corinth. 10.5.

Dejicit eam] id est, certissimè & indesinenter dejicit: nam hic est usus ἀναδιπλώσεως, ut suprà ver. 3. 7 *Iter justo*] tertia pars, narratio confirmans hortationem præcedentem ab operibus Dei: quorum asseritur primùm justitia & æquitas summa, usque ad versum 11. deinde veritas, usque ad 19. *Justo*] illi qui definitus est suprà vers. 2. & 3. e Heb. *rectitudinibus.* *Rebus æquissimis*] id est, facis ut omnia fidelibus tuis succedant æquissimè, & utramque lancem secundarum & adversarum rerum justiùs quàm ulla aurificis statêra moderaris: quod dictum similiter amplificatur repetitione, ut antè vidimus.

8 *Etiam*] accommodatio, qua Ecclesia superiorem thesin de administratione Dei confidit ad se pertinere, & eam a se experti docet, ut Dei justitiam magis ac magis agnoscat ex ipsius operibus. *In itinere*] id est, tantisper dum in hac vita versamur, & exercemur judiciis tuis. 9 *Nam*] ætiologia præcedentis propositionis & optati a depravatione carnis nostræ; quæ adeò fera & indomita est etiam in filiis Dei, ut retundi non possit & justitiam illius discere, nisi crebris gravibusque ferulis revocetur: ac proinde in reliquo mundo longè ferocior est, cùm neque gratiosis verbis, neque verberibus corrigatur; sed tantùm evincatur, velit nolit, ut fiat inexcusabilis. *Discunt*] pios quidem ad salutem docentibus calamitatibus justitiam Dei, impios verò convincentibus; ut Jud. 3.2.

10 *Cùm gratia*] ἐργασία superioris dicti ex antithesi diversæ administrationis: verè, inquit, judicia tua opus est adhiberi, si voles ut ad ea animum advertat mundus: nam quò magis certat beneficentia tua cum improbitate illius, eò amplius obliviscitur tui & præfidit sibi. *In terra æquiss.*] id est, quò æquiorem te in ipsum, lenioremque & mitiorem exhibes, eò fit sceleratior. f Heb. *æquitatum.* 11 *Jehova*] altera pars narrationis, qua Ecclesia asserit veritatem judiciorum Dei prolepticè, tum in improbos, hoc versu; tum erga pios, sequente: quæ postea pluribus exponuntur elegantissimè, usque ad versum 19. *Cum exaltatur*] id est, non consyderant celsitudinem tuam (quod dixit superiore versu) sed experientur tandem suo magno malo: sic asseritur cum veritate justitia judiciorum Dei, & cum noxia comparatur pœna. g Heb. *Zelum populi.*

12 *Jehova*] [illegible] candum [illegible] prolepsi eos, quo Ecclesia docet impiis velut stipulis conflagrantibus, Ecclesiam utcunque [illegible] ventem adversis [illegible] bus, tanquam in ola manu Dei confirmatam esse; & pos statuit conservari iri ex antecedenti Dei administratione.

Omnes res] id est, quæcunque adhuc nobis evenerunt [illegible] cum alii in[illegible] cruciarunt nos [illegible] quibus agitur [illegible] bus versibus proximè sequentibus [illegible] cum servasti & liberasti nos misericorditer.

h Heb. *[illegible] passivè, pro eo quod quæ facta sunt nobis.*

13 *Jehova Dei*] exornatio superioris dicti, Deum confecisse res omnes Ecclesiæ: quæ per antithesin hic confirmatur [illegible] le ita pressam [illegible] mundi tyrannide [illegible] neque per illam [illegible] cuerit facere [illegible] onem Dei, [illegible] sa per se [illegible]

proinde per Deum solum effectum esse, ut Ecclesiæ sua facultas [illegible] landandum illum. *Præter te*] qui tum illegitimè dominium occupabant [illegible] pulum Dei, tum eo perinde abutebantur ac si Deus non immisisset ipsos [illegible] nihil minus quàm de consilio ipsius cogitabant, ut dictum est supra 10.5. & [illegible] quentibus. *Recordamur*] id est, superstites sumus, ut celebremus te [illegible] liberati metu omnium inimicorum, versu sequente. 14 *Hi mortui*] id est, domini isti & tyranni non amplius impedient nos, quin celebremus te: [illegible] enim his verbis & sequentibus ad genus illud liberationis quo usus est Deus [illegible] educeret populum ex Aegypto, Exodi 14. & 15. 15 *Adjecisti*] [illegible] tio superioris narrationis de veritate judiciorum Dei in Ecclesiam [illegible] a circumstantiis: primùm enim, inquit, erant depulsi in terras extimas, [illegible] deinde summis angustiis & doloribus pressi, duobus sequent. tertiò [illegible] ti & mortui, nisi majestas tua succurrisset, versu 18. & 19. & tamen (ut [illegible]) eadem opera gloriæ tuæ consuluisti, & saluti meæ. 16 *Submissam*] [illegible] solent qui demissi sunt & dejecti castigationibus cum lachrymis [illegible] cari. i Heb. *appropinquans ad pariendum.* 18 *Pareremus ventum*] [illegible] est, nihil unquam possemus parere; sed perpetuis torminum ventorum [illegible] in utero colluctantium cruciatibus constringeremur. k Heb. *salutem* [illegible] *lutem ullam*] exegesis verborum proximè præcedentium, quasi dicat Ecclesia [illegible] fuisset mihi ex me facultas aut virtus pariendi, aut præstandi quicquam [illegible] vandum meos, aut deturbandum adversarios: sed utrumque penes Deum [illegible] præstat utrumq; verbo, sequente versu. 19 *Reviviscunt*] id est [illegible] & ex calamitatibus, tanquam ex morte, rediviva membra Ecclesiæ [illegible] verbo illo potente tuo. Est autem hîc conclusio cantici, qua Ecclesia [illegible] Dei beneficium prædicans sibi de mirifica hac salute gratulatur. l [illegible] *daver meum.* *Expergiscimini*] prosopopœia, qua Deus inducitur [illegible] suum ex angustiis, velut e sepulchro, excitans ad gloriam suam. [illegible] *olerum*] ætiologia a potentia verbi Dei: verbum Dei (inquit Ecclesia) [illegible] lesti rore, fideles dejecti malis cum semine in terram projecto, corrupto [illegible] riente comparantur: quemadmodum autem ros e corrupto semine [illegible] bam, ita verbum Dei restituit pios cum putri semine comparatos.

CAPUT XXVII.

1 'AGE popule mi, 'intra in conclavia tua,
& occlude fores tuas tibi: latita quasi
exiguo momento, donec præterierit

1 *Age popule*] [illegible] tima pars [illegible] per [illegible] populum Dei, [illegible] instituitur populus de officio suo, & promissionibus Dei erga se: [illegible] hoc versu continetur; hæ verò, reliquo capite: hæ autem partim [illegible] profligandis adversariis, versu 2. & 3. partim in ornandis, curandis, [illegible] purgandis, & colligendis Jisraëlitis, inde ad finem. *Intra*] [illegible] ad Dei protectionem fide, & in statione in qua ipse te collocavero [illegible] tia in spe & silentio conquiesce, neque istis calamitatibus quæ terris [illegible] sunt dimovetor. Respicit autem propheta his verbis ad formam [illegible] ex Aegypto, qua interdixerat Deus ne exiret ullus e porta domus [illegible] & processurus erat ad percutiendum Aegyptum, Exod. 12.22.

[illegible]

indignatio.
2 Nam ecce Jehova proditurus est e loco
suo, ad animadvertendum iniquitatem ha-
bitatoris terræ in eum; & reteget terra
[a] cædes suas, neque obteget ultra interfe-
ctos suos.
3 Tempore illo animadvertet Jehova gla-
dio suo durissimo, maximoque & validissi-
mo, in balænam [b] serpentem oblongum, &
in balænam serpentem tortuosum; & inter-
ficiet draconem qui *est* in mari.
4 Dic illa, vineam rubentis meri, acclama-
te ei.
5 Ego Jehova sum custoditurus eam, momé-
tis irrigaturus eam; ne quis invisat eam, no-
ctes diesque custoditurus sum eam.
6 Æstus non est mihi: qui [c] induxerit me
sente & vepre ad prælium, *hunc* cautè in-
grediens eam succendam *ex* ea simul:
7 Sin prehendet robur meum facturus pa-
cem mecum; pacem fecerit mecum.
8 Ut advenientes Jahhakobi posteri radi-
centur faciet, efflorescet, & germinabit Jis-
raël; denique implebunt superficiem orbis
habitabilis proventu.
9 [d] An ut percussit percussorem ejus, percu-
tit eum? an ut interfecti sunt interfecti illi-
us, interficiuntur?
10 [e] Moderatè emittendo eum contendis
cum eo: *illum* aufert spiritu suo duro, *quasi*
tempore Euri.
11 Idcirco hac re expiatur iniquitas Jahha-
kobi, & hic est totus fructus ut amoveat
peccatum ejus; cùm disponet omnes lapi-
des altaris ut lapides calcis dissipatos, nec
consistent luci aut subdiales statuæ:

1 *Ratio orum*] prior promissionum locus, [illegible] de adversariis, ut Exod. 12. 23.
E loco suo] id est, e cœlis, unde revela[tur] ira Dei in omnem [impietatem] & injustitiam hominum, Rom. 1. 18.
a Heb. *sanguines.*
3 *Gladio suo*] id est, insulta potentia sua & potente verbo: [illegible] dictum.
In balænam] id est, in sublimitatem omnem spiritualem & corporalem, quæ extulerit se adversus Deum vi, fraude, vel utroque simul: quæ omnia allegoricè his appellationibus figurantur.
b Heb. *vectem: ut* Job. 26. 13.
In mari] id est, in [fluctibus] hujus seculi [illegible].
4 *Dic illa*] secundus promissionum locus, propositio summa beati status in quo Ecclesia futura erit & sibi gratulatura in Domino: quæ deinceps exponitur [illegible] a cura [illegible] Dei [illegible], ut qui solus [illegible] & effector [illegible].
Rubentis meri] id est, liquorem vini generosissimi, quod in scripturis ferè a rubore commendari solet: ut Gen. 49. 12. & Prov. 23. 31. allegoria contraria illi qua Propheta usus est suprà 5. 2. 5 *Ego Jehova*] pergit in eadem allegoria vineæ, ut supra 5. ubi contrariæ minæ similibus [verbis] exponuntur. 6 *Aestus non est*] occupatio illius objectionis quam poterant Judæi ex argumento superiorum prophetiarum adducere: quid? dixerit [illegible], nihil nisi gravissimas & severissimas minas prophetiæ tuæ denunti[ant, vastationes], depopulationes, cædes ab Assyriis, Aegyptiis, & Babyloniis: ecquando igitur tempus istius promissionis quam modò significas futurum esset? hanc objectionem anticipat Deus per prophetam: ne putetis, inquit, me iracundum esse, morosum, atque difficilem: non est in me, sed in vobis culpa istarum calamitatum: ego vos fugientes revoco, accedentes obviis ulnis amplector, & cupientes pace dono. Quamobrem non est quod dubiteris de fide & misericordia mea: si pergatis in improbitate, pergam in judiciis; sin autem pacem quæratis, jam exposita est omnibus quærentibus eam: hæc est complexio duorum versuum. c Heb. *dederit me in prælium.* *Sente & vepre*] id est, obfirmatos [in] [illegible] & peccatis suis, allegoricè: ut suprà 5. *Eam*] vineam videlicet, id est Ecclesiam, in qua perfidi, hypocritæ, & contumaces se extulerint adversus Deum. *Simul*] videlicet eos omnes qui Deum ad prælium indignis suis facinoribus provocaverint. 7 *Sin prehendet*] altera pars dilemmatis, promissio [in] fideles prehendentes Deum fide, & conquiescentes in robore ejus. *Pacem fecerit*] id est illico facta fuerit, cùm fidem & resipiscentiam suam exponet: sic [redit] Propheta ad promissionem cœptam. 8 *Advenientes*] regressio ad promissionem, quam præcedens occupatio interruperat; qua Propheta continuat allegoriam vineæ. d Heb. *an secundum percussionem percussoris, &c. an secundum interfectionem interfectorum.* 9 *An ut percussit*] amplificatio beneficentiæ Dei, quam promissionibus significaverat; a fine castigationum quibus in Ecclesiam utitur, quæ illustrantur per comparationem earum quas in suos inimicos adhibet Deus. Hæc autem antithesis hoc versu posita per interrogationem explicatur subjectione elegantissima, quatuor versibus sequen. *Percussorem*] id est, inimicum a quo populus Dei infestatur: de quibus castigationibus dictum est inde a capite 13 suprà. *Interfecti illius*] id est, homines, e percussoribus & inimicis populi, quos Deus curavit interfici. e Heb. *in modio: modio.* 10 *Moderatè*] subjectio ad quæstionem præcedentem: qua Propheta primùm modum castigationum explicat in populum & in adversarios Dei [illegible], hoc versu; deinde usu proposito exornat, tribus sequentibus. *Emittendo eum*] e terra promissa in miseram servitutem, sub Assyriis & Babyloniis. *Illum*] hostem suum, percussorem populi sui. *Quasi tempore*] id est, abripit & convellit radicitus. 11 *Idcirco*] amplificatio gratiæ Dei in castigationibus populi sui, a fine aut usu earum; nimirum ut purgetur populus a peccatis suis. *Cùm disponet*] id est ex animo tollet abolebitque omnia quæ adversantur gloriæ Dei, ut passim imperatur lege. *Nec consistent*] id est, evertentur & cadentur.

12 Sed *illius* civitas munita erit solitaria, cau-
la disjecta, & derelicta velut desertum; ubi
pascebat vitulus, & ubi recubabat, etiam ab-
sumet ramos ejus.
13 Arefacto ramo ejus, frangentur *ramusculi,*
mulieres venientes incendent illum: quia
non est [f] populus ulla intelligentia prædi-
tus; idcirco non miseretur ejus, qui fecit e-
um; & qui formavit eum, non facit grati-
am ei.
14 Erit autem tempore illo, excutiente Je-
hova inde a fluxu illius fluminis usque ad
torrentem Ægypti; ut vos colligamini
[g] sigillatim, ô Jisraëlitæ.
15 Eritque tempore illo, quando clangetur
buccina magna, ut veniant qui perierant in
terra Assyriæ, & qui depulsi fuerant in terrâ
Ægypti; & incurvent se Jehovæ in monte
sancto Jeruschalaimis.

12 *Sed illius*] alterum membrum prolepseos de castigationibus Dei in adversarios, quæ dicuntur fore gravissimæ, & humanis rebus describuntur.
Ubi pascebat] id est, omnia sursum & deorsum perdet ab humili herba ad summas arbores.
13 *Mulieres*] id est, etiam imbecilla mulierum manu consumentur; adeò dejectæ futuræ sunt.
f Heb. *populus intelligentiarum.*
14 *Erit autem*] summa promissionũ de restitutione populi; quæ est veluti quædam conclusio totius prophetiæ, & signum primum aditusque ad promissiones reliquas quæ antè dictæ sunt. *Tempore illo*] quo Deus inimicos ita consumpserit, ut Babylone factum est. *A fluxu*] id est, ab Euphratis alveo usque ad Schichorem Aegypti terminum, de quo Jehosch. 13. 3. *Colligamini*] id est, eruamini & educamini e media illa veluti area, in qua populos per Cyrum est trituraturus Deus. g Heb. *ad unum unum.* *Sigillatim*] ut etiam prophetat Jirmeja 3. 14. & Jechezk. 39. 28. 15 *Quando clangetur*] id est, promulgabitur mandato Cyri per totum regnum ipsius, 2. Chronic. 36. 22. & Hhezræ 1. 1.

Caput XXVIII.

Propheta regno Jisraëlis propter fastuosum & præfidentem animum ruinam denuntiat: Judæis salutem promittit: & quia hos in illorum scelera prolapsos esse cognoverat, ea gravissimè exprobrat, indocilitatem evincit, improbitatem illudentẽ Deo increpat, & exitium perstantibus in ea severissimum prædicit: ac postremò credentes & resipiscentes confirmat de mirifica Dei administratione.

1 Væ coronæ fastus, ebriosis Ephrajimi,
cujus ornatus decor *est* flos caducæ
plantæ, eis [a] qui præsunt valli [b] pin-
guissimæ, obtusis vino.
2 Ecce robustus & fortis Domino, similis
inundationi grandinis turbini [c] exitiali; si-
milis inundationi aquarum validarum ex-
undantium, dejiciet in terram manu.
3 Pedibus conculcabuntur; corona fastus,
ebriosi Ephrajimi.
4 Tum erit turba florum caducæ *plantæ*, de-
cor ornatus illius quisquis præest valli pin-
guissimæ; ut fructus præcox cùm nondum
est æstas, quem ubi videt [d] quispiam dum
adhuc est in manu sua, deglutit.
5 Tempore illo erit Jehova exercituum

1 *Væ coronæ*] Hujus capitis duæ sunt præcipuæ partes: una, de regno Jisraëlitarum, quod in exemplum Judæis proponitur versibus quatuor; altera, de regno Judæorum, a ver. 5. ad finem usque. Tractatur autem prior hæc pars per similitudines elegantissimas, & comparationem singulorum judiciorum Dei cum peccatis Jisraëlitarũ, quæ proleptice exposita sunt hoc versu. *Corona fastus*] i. superbissimo regno Jisraëlitarum; ut Hosch. 5. 5. & 7. 10. & inf. ver. 3. *Cujus ornatus*] i. qui momento defluxuri sunt, ut flos marcescentis herbæ: nam statim hoc regnum labefactatum est per Schalmaneserem anno sexto Chizkijæ, 2. Reg. 18. 10. *Eis qui præsunt*] i. principibus opulentissimi regni, ac proinde luxu propter summas opes diffluentis. a Heb. *qui sunt in capite vallis, ut inf. ver. 4.* *Valli pinguissimæ*] i. agro Jisraëlitarum, qui tanquam vallis subjacet Libano, estque uberrimus: ut ostendunt Jahhakob & Mosche Gen. 49. & Deut. 33. b Heb. *pinguedinum.* 2 *Ecce robustus*] singularis explicatio maledictionis, a persona Assyrii quem Deus erat in Jisraëlitas immissurus, & a malorum gravitate quæ erant perpessuri. *Robustus*] nimirum Schalmaneser Assyrius cum copiis, administer judiciorum Dei contra Jisraëlitas. c Heb. *exitii.* *Manu*] videlicet una. quasi dicat, nullo negotio: nam regnum totum intra triennium occupatum est. 4 *Ut fructus*] i. velocissimè decerpetur, & avidissimè consumetur, ut sequentia verba explicant: nam una expeditione regnum Jisraëlitarum deletum est; non autem sæpius restitutum, ut regno Jehudæorum fecerunt Babylonii. d Heb. *videns.* 5 *Tempore illo*] secundus locus prophetiæ de regno Jehudę, ut diximus in versum 1. Sunt autem hujus prophetiæ partes quatuor: prima, est promissio salutis in Judæa permansuræ, cùm profligabitur Jisraël, duobus versibus: secunda, querela de peccatis Judæorum, & contestatio, inde ad versum 14. tertia, denuntiatio judiciorum Dei in futurum, usque ad versum 22. postrema, conclusio a doctrina & usu superiorum omnium, ad finem usque. Tempus autem illud intelligit quo fuerunt Jisraëlitæ profligati, & Judæi servati incolumes.

pro corona decoris & pro diadematc ornatus, reliquo populo ſuo:
6 Et pro ſpiritu judicii; ei qui præſidet ju-
dicio, & [e] potentibus regerentibus bellū
in portam.
7 Veruntamen etiam iſti vino errant, & po-
tu inebriante oberrant: præſes ac Prophe-
ta errant potu inebriante, abſorbentur a
vino: oberrant prę potu inebriante, errant
in functione videntis, titubant in judica-
tione:
8 Nam omnes menſæ plenæ ſunt vomitu
& excremento, non *supereſt* locus.
9 Quem doceret ſcientiam, & cui propone-
ret intelligendum documentum? depulſis
a lacte, avulſis ab uberibus?
10 Cùm præceptum præcepto, præceptum
præcepto, delineatio delineationi, delinea-
tio delineationi; pauculum hic, pauculum
illic *fuerit additum*:
11 Cùm [f] peregrino ſermone & lingua exo-
tica allocutus ſit populum iſtum:
12 Cùm dixerit eis, hæc *eſt* ipſa requies, qui-
etem tribuite laſſo, & hæc eſt reſpiratio; &
noluerint auſcultare:
13 Sed fuerit eis verbum Jehovæ, præcep-
tum præcepto, præceptum præcepto, deli-
neatio delineationi, delineatio delineatio-
ni, pauculum hic pauculum illic; ut perge-
rent, & corruentes retrorſum confringe-
rentur, & irretiti caperentur:
14 Idcircò audite verbum Jehovæ, viri [g] irri-
ſores; dominatores populi hujus qui *eſt* Je-
ruſchalaimis.
15 Quoniam dicitis; pepigimus fœdus cum
morte, & cum ſepulchro egimus cautū: fla-
gellū inundantis cùm tranſibit, nō obveniet
nobis; quia diſponimus fallaciam receptū
noſtrum, & in mendacio abſcondimus nos.
16 Idcirco ita ait Dominus Jehova; ecce e-
go [h] fundamentum poſui in Tzijone lapi-
dem: lapidem probationis, angularem,
pretioſum, fundationem [i] fundatiſſimam;
qui credit, non præfeſtinabit.
17 Diſponam enim judicium ad lineam, &
juſtitiam ad perpendiculum; ut excernat
grando receptum fallaciæ, & [k] latibulo *ſuo*
aquæ inundent.
18 Tum abolebitur fœdus veſtrum cum mor-
te, & cautio veſtra cum ſepulchro non ſta-
bit; flagellum inundantis cùm pertranſibit,
tum eritis ei conculcationi.
19 Ex quo tranſiverit, intercipiet vos; nam
[l] quolibet mane pertranſibit interdiu & no-
ctu: eritq; tantummodo cōmotioni, [m] cùm
proponet intelligendum documentum.
20 Nam brevius erit ſtratum quàm ut pro-
tendat ſe; & ſtragula anguſta, cùm colliget
ſe cubans.
21 Nam ſicut in monte Peratzimorum exur-
get Jehova; ſicut *in* valle ad Gibhhonem
iraſcetur: ad faciendum factum ſuum, ex-
traneum factum ſuum, ad operandum opus
ſuum, alienum opus ſuum.
22 Nunc itaque ne pergatis ludificari, ut
non confirmentur vincula veſtra: nam con-
ſummationem & quidem præciſam audivi
a Domino Jehova exercituum contra to-
tam hanc terram.

Pro corona] id eſt, erit gloria, decus, & ornamentum Judæorum.

6 *Et pro ſpiritu*] .i. autor erit effectorque judiciorum, quæ in Judæa pacis & belli tempore fuerint opus.

Ei qui præſid.] .i. Regi, & omnibus militiam forenſem exercentibus.

Et potentibus] .i. ducibus, militibuſq; hoſtem non tantùm propulſantibus, ſed etiam invadentibus terminos illius, ut 2. Reg. 18. 8.

e Heb. viris *potentia*.

7 *Veruntamen*] ſecunda pars prophetiæ, ut diximus in v. 5 continens primùm querimoniam de indignitate Judæorum, ver. 7. & 8. deinde cōteſtationem, uſque ad ver. 14.

Præſes] ut Gen. 41. 45. nam interpretationem hanc alteri præferimus propter finem verſus, quam huc pertinere non dubitamus.

8 *Non ſupereſt*] videlicet purus a ſordibus & immunditie ipſorum.

9 *Quem doceret*] conteſtatio contra Jehudæos per occupationem: diceti fortaſſe (inquit propheta) vos non ita abſorberi a vino, & in peccatis ſepultos eſſe, quin adhuc poſsitis percipere ſpiritum judicii a Domino; imò vos ſpiritum illum obtinere; ſed fruſtra illud obtenditis: nam primùm non magis valetis ſenſu ad percipienda documenta judiciorum Dei quàm pueruli, ſenſu infantes eſtis, hoc verſu; deinde verò non eſtis infantes malitia, ſed ſcurræ, deriſores, & contemptores Dei, verſu decimoquarto. 10 *Cùm præceptum*] ἐργασία proximè præcedentis criminationis in Judæos de infantia & inſcientia illorum, quatuor verſibus: ſic enim argumentatur Propheta, neque puerilia rudimenta domeſticorum, & minutiſsimæ accuratiſsimæque præceptiones & inſtitutiones a Deo propoſitæ, neque extraneorum durities profuit ad vos informandos, neque paternum imperium, tribus verſibus: ſed his omnibus tanquam pueruli abuſi eſtis in perniciem veſtram, verſiculo 13. ecquis veſtrûm ergo eſt quem doceat Deus? *Præceptum præc.*] alludit propheta ad viam illam facilem qua informantur pueri, quibus præceptiones ſubinde dantur & inculcantur, & manus ad ſcriptionem ducitur, denique documenta ſingularum rerum ſingulis propè momentis quàm facillimè fieri poteſt traduntur eis: quod officium per prophetas a Deo factum eſſe conſtat, ut 2. Chronicorum 36. 15. 11 *Cùm*] quaſi dicat, cùm Deus pueros facilibus & obviis domeſticorum ſuorum documentis non credentes, per extraneos in Judæam introductos exercuerit & caſtigaverit; quod ſæpius factum fuiſſe commonſtrant ſacræ hiſtoriæ: ſecundum ad infidelitatem evincendam argumentum, ut loquitur Paulus 1. Corinth. 14. f Heb. *ridiculis labio, i. peregrinis: quia vulgò peregrinus ſermo non intellectus ludibrio eſt.* 12 *Cùm dixerit*] tertium argumentum ad evincendam infidelitatem, quaſi dicat, cùm Judæi ab extraneis vexati atque agitati audiverint Deum ſibi redintegrantem promiſsiones ſuas, niſi per ipſos ſtaret quo minus eas obtinerent: ut 2. Reg. 21. 8. & 9. *Quietem tribuite*] id eſt, ſiquidem laſsi eſtis & cruciatibus magnis fatigati; videte ut quietem hanc obtineatis obſervando præcepta mea. 13 *Sed fuerit*] id eſt, ac potius omnia illa documenta Dei (quæ hîc ſynecdochicè intelligenda ſunt) Judæorum improbitate in ruinam ipſorum converſa ſint: ut infidelibus Evangelium & omnia quæ Deus exhibet per ſe ſalutaria, odori ſunt mortis ad mortem per ipſorum vitium: 2. Cor. 2. 16. 14 *Idcirco*] tertia pars, denuntiatio judiciorum Dei: in qua propheta Judæis primùm omnem excuſationis ſpeciem adimit, exprobrans impietatem ſummam & ludificationem Dei, duobus verſ. poſtea judicium ſeveriſsimum prædicit. g Heb. *irriſionis*. 15 *Pepigimus fœdus*] id eſt, nos ab omni malo ſumus ſecuriſsimi: thraſonicæ hyperbolæ. *Egimus cautum*] id eſt, tantum nobis proſpeximus, quantùm viri cauti & prudentis eſt proſpicere. *Flagellum inundantis*] id eſt malum repentè invadentis Dei, ut torrentes ſolent irrumpere: duplex allegoria, qua propheta uſus eſt ad ſervandam antonomaſiam.

Diſponimus] i. ut moles & obices opponuntur aquis irrumpentibus, ita nos adverſus iſta mala quæ interminaris nobis, ſagaciſsimè proſpeximus, velut objectis aggeribus: quos tu fallaciæ nomine & mendacii appelles licet, nos tamen illis freti in ſecuritate vivimus.

16 *Idcirco*] jam ſequitur denuntiatio judicii, ut in verſum 14. dictum eſt: qua exponitur primùm quæ ſit cauſa & fundamentum omnium judiciorum Dei, nimirum Chriſtus, qui unus ſalutis piorum & exitii infidelium effector eſt, hoc verſu; deinde quę forma judiciorum in deriſores iſtos futura ſit, verſibus ſeq.

Ecce ego] emphatica exprobratio adverſus incredulos ineſt particulæ demonſtrandi & toti huic orationi. quaſi dicat, ego ab æterno poſui fundamentum Eccleſiæ Chriſtum, eundem vobis expoſui & Eccleſiæ toti, ut fide adhærentes ei non traduceremini præcipites ad amplectenda ſtudia & judicia carnis veſtræ; ſed fide in ipſum (quæ eſt demonſtratio rerum futurarum) patienter expectaretis opus Dei: jam verò cùm omiſſo Chriſto, abjectaq; fide feſtinetis ad res præſentes, quæ amantes ſui omnino confuſuræ ſunt; propterea diſponam, &c. ut ver. ſeq. h Heb. *fundator lapidis*. *Lapidem*] Chriſtum, ut Pſal. 118. 22. *Probationis*] .i. electum, veluti probatiſsimum; quomodo interpretatur 1. Petri 2. 6. *Angularem*] ut Pſal. 118. ibidem. *Fundationem*] .i. cui omnes qui ſuperſtructi fuerint, non poterunt concuti, neq; vel ab ipſis inferorum portis ſuperari, Matth. 7. 24. & 16. 18. i Heb. *fundationis*. *Non præfeſtinabit*] .i. ex impatientia & infidelitate ad res præſentes non confugiet, ut fecit Achaz ſuprà 7. & vos quoque ô irriſores, facitis, qui mavultis cum morte & ſepulchro paciſci quàm pendêre ex promiſsionibus Dei: quod vobis in confuſionem exitiumque ceſſurum eſt. Quamobrem hoc verbum per metalepſin a Græcis redditum eſt καταισχυνθῇ vel καταισχυνθήσεται, Rom. 9. 33. & 1. Pet. 2. 6. 17 *Diſponam*] deſcriptio judiciorum Dei, illuſtrata per antitheſin peccatorum, quibus ſuæ comparantur pœnæ a juſtitia Dei ſapientiſsima: atque hujus veritatem propterea Deus metaphoricè appellat lineæ & perpendiculi nominibus. *Ut excernat*] .i. ut quicquid ſtruxiſtis (velut ſtraminea caſa arenæ impoſita) repentino Dei judicio ut grandine corrumpatur, & torrentium impetu abripiatur: allegoriæ, ut Matth. 7. ibidem. Excernere autem quod dicit, accipiendum eſt de illis quaſi ramentis populi ſui, quæ non tantùm everſurum ſcopis, ut anteà, ſed etiam palam minatur ejecturum e medio ſuorum: quod Hhebræum verbum ſignificat. k Heb. *latibulo aquarum inundent: ut Gen. 9. 6.* 19 *Ex quo*] id eſt, ubi ceperit in vos irrumpere, non deſinet donec pereatis e via. l Heb. *in mane mane*. *Eritq; tantummodo*] .i. neq; tantum gravitate operum Dei commovebimini in exitium veſtrum, verùm etiam verbo, quod nunc petulanter ludificamini: deniq; conſternabimini omnibus teſtimoniis præſentiæ Dei, a quo abhorrebitis tanquam judice ſeveriſsimo. hæc ut ita accipiamus facit comparatio ver. 9. m Heb. *proponendo*. 20 *Nam brevius erit*] ἐργασία proximè præcedentis denuntiationis, Deum pertranſiturum interdiu & noctu, Judæosq; gravitatem judiciorum experturos, quod per ὑστέρωσιν exponitur: primùm enim nocturnæ anguſtiæ, hoc verſu; poſtea diurnæ, verſu ſeq. ab exemplo demonſtrantur. *Brevius erit*] .i. infernè, supernè, nulla denique ex parte poterit ſe a Dei flagellis tegere. *Colliget ſe*] .i. corpus ſuum in arctum contrahet. 21 *Sicut in monte*] .i. ita vos ex improviſo opprimet citra humanam artem, ut olim Peliſchtæos, 2. Schem 5. 22. & ſeq. & 1. Chro. 14. 13. *Ad Gibhhonem*] percuſſit enim Peliſchtæos Deus inde a Gibhhone Gezerum uſq; 2. Schem. 5. 25. & 1. Chro. 14. 16. *Alienum*] .i. inſolens & ſummè admirabile. 22 *Nunc itaque*] quarta pars, concluſio, ut diximus in verſ. 5. cujus in univerſum loci ſunt duo: prior, quo revocat Judæorum reliquias ad reſipiſcentiam, ut ſibi præcaveant a malo, duobus verſ. poſterior, quo Dei adminiſtrationem & veritatem aſſerit ut tempeſtivè reſipiſcant, ver. 24. & ſeq. *Ut non con.*] .i. non conſtringamini valentioribus vinculis potentiæ Dei, ac proinde vincti non permaneatis, donec exardeſcente igne Iræ Dei conſumamini. q. d. peccatis vincula hominum confirmantur, ſolvuntur reſipiſcentia: videte ergo ut reſipiſcatis maturè. *Conſummationem*] ut ſupra 10. 22 & 23. *Præciſam*] niſi reſipiſcatis, ut modò dictum eſt: nam hæ promiſsiones & minæ hypotheticæ ſunt ex lege.

23 Aures adhibete & audite vocem meam,at-
tendite, & audite ſermonem meum.
24 ᵃAn totum diem arat arator ad ſeminan-
dum? ſulcat & occat terram ſuam?
25 Annon cùm æquavit ſuperficiem ejus, &
ſparſit melanthium, cyminumque diſperſit;
aut diſpoſuit triticum præſtans,vel hordeum
inſigne, vel ſpeltam *in* termino ſuo;
26 Deinde ᵃ colligat illud ᵃ ad eam rationem,
quam Deus ejus docet eum?
27 ᵃNam nō tribula trituratur melanthiū, aut
rota plauſtri ſuper cyminū verſatur; ſed ba-
culo excutitur melanthiū, & cyminū virga:
28 ᵃPanis verò ᵃ comminuitur: ᵃ non tamen
in perpetuum ⁿ pergit triturare ipſum, aut
quatit rota plauſtri ſui, neque equitibus ſuis
comminuit ipſum.
29 ᵃEtiam hoc a Jehova exercituum prodit;
qui mirificus eſt conſilio,magnificus re ipſa.

24 *Aratū diem*] ſecundus cōclusionis locus, quo propheta adminiſtrationem & veritatem Dei aſſerit per comparationem agricolæ,ut illuſores humano exemplo evincat ſuo tempore judicium Dei evēturum,& pios cōfirmet in expectatione ejus: ſuis ſuæ (inquit propheta) rebus omnibus agēdis tempora, novandi, arandi, occandi,æquandi, ſerēdi,metendi,colligendi, & exercendi grani,& ſuę rationes ſingulis; quæ omnia agricolarum prudētia diſcernit a Deo indita: qui ergo poſſet Deus autor prudentiæ vacare prudentia in adminiſtratione ſua? populum ſuum quodammodo novavit, aravit,occavit, &c. jam vero audivi tempus meſsis impēdere,quod vocatur conſummatio præciſa,ver.22.ne itaque ampliùs ludificemini. 26 *Colligat*].i. ex iis demeſsis manipulos efficit, circumpoſitis vinculis, de quibus diximus in ver.22. *Ad eam rationē*].i.ut manipulis illis ſuis faciat quod Deus lege naturæ faciendū docuit; videlicet excutiēdo granum ſuis modis, acuſq; & ſtipula ab eo excernēdo;ut grana recondātur,& paleę cōſumantur. 27 *Nam non*] hi duo verſus velut per parentheſin inſerti ſunt,exegetici illius rationis quam proximè Propheta nominavit. Rationē hanc(inquit)Deus indidit agricolis,ut leviora & teneriora ſemina leviùs,graviora fortioraq; graviùs excutiātur. 28 *Panis*].i.triticum ex quo panis conficitur, metonymicè:ut Eccleſiaſt.11.1. *Comminuitur*] nimirum tribula,rota plauſtri,& equitibus,ut ſequentia verba oſtendunt: quod genus excutiendi frumēti in partibus illis & Italia tota uſitatū eſſe conſtat. Vide Varronē lib.1.de re ruſtica ca.43. *Non tamen*]alterū exemplum prudentiſſimæ adminiſtrationis Dei, conſolandis bonis:ut non ſemper ſerit beneficia, ita etiam non ſemper triturat & affligit malis. His autem verbis obſervandum eſt reticentiam alteram partem exēpli, de judicio Dei adverſus improbos: quod modeſtiſsimū loquendi genus docet quàm ſanctè Propheta de Judæis cogitaverit, quos ad reſipiſcentiam provocabat. n Heb. *triturādo triturat*. 29 *Etiā hoc*]hac eadē prudentia utitur Deus in momentis temporū & rationibus obſervandis;ut bonos beneficiis & afflictionibus perducat ad perceptionē quietis ſuę,& improbos perdat.

CAPUT XXIX.

Propheta urbi & templo Dei excidiū a Babyloniis denuntiat propter ignorantiā,obſirmationē,& hypocriſin Judæorū: quas ubi comprobavit, primùm in ſubdolas mentes venturum judicium prædicit, & pios excipit: poſtea verò in contumaces, quia regnāte Tzidkija auxilium ab Ægyptiis imploratum prophetarumq; monita neglecta ſunt: quapropter in utrumq; hominum genus vēturam ſeveritatem judiciorū Dei per Babylonios prædicit: reliquiæ verò de ſalute & gloria promiſſa exemplo Sancheribi cōfirmantur,& de hoſtiū profligatione: poſtremò concio hortatione ad reſipiſcentiā & promiſſis cōcluditur.

1 ᵃVÆ ᵃArieli,Arieli;in urbem ᵃcaſtra meta-
turus eſt Davidis: ᵃadjicite annum ad an-
num, ᵃ ſacrificiis feſtorum capita exſecent:
2 ᵃ Attamen anguſtabo Arielem;eritq; ᵃmœ-
ror & mœſtitia,ᵃcùm erit mihi *urbs* ut Ariel.
3 ᵃNam caſtra metabor ᵃpilata acie contra
te;& obſidens te ſtatione,erigam contra te
obſidionalia munimenta.
4 Adeò ut dejecta, ᵃ e terra loquaris,& e pul-
vere muſſitet ſermo tuus; ᵃ ſitque quaſi py-
thonis e terra vox tua, & e pulvere ſermo
tuus pipiat.
5 Nam erit ᵃut pulviſculus tenuis multitudo
extraneorum tuorum; & ᵃvelut gluma tran-
ſiens multitudo violentorum, adeò erit in
momento repentè.
6 A Jehova exercituum ᵃ viſitabitur ᵃ tonitru,
& terræ motu, ſonoque magno; turbine, &
procella, flammaque ignis conſumentis.
7 ᵃ Erit enim tanquam ſomniaret viſo noctur-
no multitudo omnium iſtarum gentium,quę
militaturæ ſunt contra Arielē; & ſinguli mi-
litaturi contra eam munitionemque ejus, &
anguſtaturi eam:
8 Erit inquam, ᵃ ac ſi ſomniaret famelicus
quòd ecce comedit; cùm autem expergi-
ſcitur, vacua eſt anima ejus; aut quaſi ſom-
niaret ſitiens quòd ecce bibit; expergefa-
ctus autem ecce laſſus eſt,& anima ejus ap-
petit; ita erit multitudo omnium iſtarum
gentium quæ militaturæ ſunt contra mon-
tem Tzijonis.
9 ᵃ Cunctantur, quin ᵃadmiramini; ᵃdelicias
agunt, quin ᵃvociferamini: ᵃ inebriantur,at
non vino; vacillant, non autem inebriante
potu.
10 Sed ᵃ perfudit vos Jehova ſpiritu ſoporis
alti,& obſtipavit oculos veſtros; ᵃcum pro-
phetis etiam primorum veſtrorum pruden-
tiſſimorum *oculos* obtexit.
11 Ideo eſt vobis viſio iſtorum omnium ſimi-
lis verbis literarum obſignatarum, ᵇ quæ ſi
dentur ᵃ ſcienti literas, dicendo, lege quæ-
ſo hoc; dicet, non poſſum, quia obſignatum
eſt.
12 Sin autem dentur literæ ᵃei qui neſcit lite-
ras, dicendo, lege quæſo hoc; dicet, neſcio
literas.
13 ᵃDixit enim Dominus, ᵃpropterea quòd

a Heb. *feſtis ſuis* Exod.23.18.

2 *Attamen*] id eſt, neq; viribus veſtris, quas ad propulſandos Chaldæos occupabitis, neque ſacrificiis quibus vos irā meam amolituros præſumetis, impediar quo minus in ſummas anguſtias templum meum, urbemque veſtram, & vos ipſos redigam. *Mœror &*] id eſt, ſumma & incredibilis anxietas. *Cùm erit*] id eſt, cū urbem æquè atque templum perdam. 3 *Nam caſtra*] ἐργασία ſuperioris denuntiationis, uſq; ad verſum 9. *Pilata acie*] ut Ijobi 15.24. harum autē minarum cōplementum vide 2.Reg.25.4. 4 *E terra loquaris*] id eſt, humillimè, & ſubmiſsiſsimè, ut ii faciſt qui corpore & animo abjecti ſunt. *Sitq; quaſi*] vide ſuprà 8.19. 5 *Ut pulviſculus*] id eſt,erit multitudo numeroſiſsima: nam omnes copias Nebucadnetzar adduxit. *Velut gluma*] id eſt, promptiſsima erit & velociſsima ad exequenda ſine mora judicia mea. 6 *Viſitabitur*] urbs Davidis videlicet. *Tonitru &*] id eſt, fragoſis, repentinis, vehemētibus, immedicabilibuſque plagis: quæ hac verborum congerie, allegoricè deſignantur. 7 *Erit enim*] ætiologia proximè præcedentis congeriei, qua graviſsimas calamitates Propheta deſignavit: non eſt mirum, inquit, ſi Chaldæi in vos intonaturi ſunt, &c. nam rapientur odio contra vos inſaturabili, neque ſatis habebunt unquam vos crudeliſsimè & inhumaniſsimè contumeliis, plagis, cædibus, incendiiſque confeciſſe: quod genus odii ſæviſsimi & inexplebilis duabus ſomniantium figuris illuſtratur. 8 *Ac ſi ſomniaret*] id eſt, ſemper ardentiſsimè eſuriet (ut ita loquamur) & ſitiet malis afficere te, neque adhuc allatis graviſsimis malis acquieſcet: quam rabiem optimè deſcribit Jirmeja in Lamentationibus. 9 *Cunctantur*] narratio, ut diximus in verſu primo, qua exponuntur excidii prædicti cauſæ duæ: una eſt ſtupor & cæcitas populi Judæorum, verſibus quatuor; altera, obdurationis a Deo ſententia, verſ.13.& 14. In his autem verbis (quorum alluſiones ſunt elegantiſsimæ) eſt conteſtatio, qua Propheta primùm omnibus palàm facit ſtuporem populi, deinde per apoſtrophen ad populum ipſius officium oſtendit. quod ſi ſaperet facturus eſſet. Hæc ita accipienda eſſe diſtinctiones docent, quæ extant in manuſcriptis exemplaribus noſtris. Cunctantur, inquit, nimirum reſipiſcere & credere monitis ſervorum Dei. *Admiramini*] id eſt, rapti in admirationem Deo vos tradite, & glorificate ipſum. *Delicias agunt*] id eſt, genio indulgent & cupiditatibus. *Vociferamini*] ad Deum videlicet,miſsis deliciis & omni luxu implorantes miſericordiam ejus, & tempeſtivè judicia præventes. *Inebriantur*] Judæorum animi ſtudiis occupati, ne accipiant Prophetarum verba: metaphoræ. 10 *Perfudit vos*] id eſt, Deus obthuravit animum & oculos veſtros juſto judicio ſuo: allegoria. *Cum prophetis*] id eſt, neq; tantùm plebeios, ſed etiam utriuſq; ordinis, civilis,& Eccleſiaſtici, curatores ſoporavit: quod ſequente ſimilitudine illuſtratur. b Heb. *quaſi dent: impersonaliter dictum*. 11 *Scienti literas*] periphraſis peritorum,ut prophetæ atque primores ſunt. 12 *Ei qui neſcit*] periphraſis imperiti & illiterati vulgi. 13 *Dixit enim*] altera pars narrationis, nimirum ſententia obdurationis a Deo; exponens cauſam & judicium ejus. *Propterea quòd*] duæ judiciorum cauſæ; una hypocriſis, altera ſuperbia non acquieſcens præceptis Dei, ſed humana anteponens,

1 *Væ*] Hujus concionis, quam tribus ſequentibus capitibus cōtineri judicamus, quatuor ſunt in univerſum partes: prima eſt denuntiatio ſumma judiciorum in totum regnum & populum Judæorum, quæ per Babylonios erat effecturus Deus, uſque ad verſum 15. ſecunda & tertia ſunt prioris denuntiationis partes, quibus judicium illud univerſè pronuntiatum duobus modis accommodat pro perſonarum rationes: ſecunda enim pars eſt denuntiatio contra hypocritas, a verſu 15. hujus capitis uſque ad finem; tertia verò,contra deſertores Dei manifeſtos,cap.30. quarta eſt conſolatio, populum ad bonam frugem revocans, cap.31. Primæ autem denuntiationis partes ſunt duæ: propoſitio, uſque ad verſum 9. & narratio cauſarum ex quibus hoc judicium eventurū eſt, uſque ad verſum 15. Hoc enim *væ*, non eſt imprecantis, ſed prænuntiantis vocabulum, quo Propheta excidium tum ipſius templi, tum civitatis oſtendit. *Arieli*] id eſt, altari, ac proinde templo ſynecdochicè; eſt enim Ariel vox compoſita, ſignificans de verbo ad verbum leonem Dei fortis: quo nomine intelligitur ἐσχάρα ſive focus ingentis illius altaris ærei, de quo 2.Chron.4.1. quia velut immanis leo holocauſta allata conſumebat igne perpetuo, cujus mentio eſt in fine hujus prophetiæ infrà 31.9. ſic etiam accipitur Jechezk.43.15.& 16. Eſt autem in priore hujus verſus membro prolepſis ſive propoſitio ſumma utriuſque calamitatis, quam ſequentia verba ex ordine interpretantur. *Caſtra metaturus*] Deus per Babylonios, temporibus Tzidkijæ, 2.Reg.& 2.Chron.ultimis cap. *Adjicite*] apoſtrophe ad obſeſſos, qua Propheta oſtendit diuturnam fore obſidionem,& inutilem Judęorum laborem in defendenda urbe,atque adeò irritum externum cultum Dei quem adhibuerint; nam obſidio illa duravit triennio, 2.Reg.25.4.& Jirmejæ 52.

e Heb. præcepto hominum edocta.
d Heb. res mirificas faciendo, & mirū.
14 *Sese abdet*] id est, non amplius extabit, peribit, ut modò dixit metaphora.
15 *Væ abdentibus*] secundus hic concionis locus explicat unum peccati genus, cujus causa in populum judicium denuntiatum est, nimirum hypocrisin, ut diximus in versum 1. Sunt autem tres hujus loci partes: prima est propositio summa judicii in hypocritas, hoc versu; secunda, confirmatio per redargutionem, a versu 16. ad 22. tertia, piorum consolatio, inde ad finē capitis.
e Heb. profundantibus abdere.
Abdentibus] id est, iis qui omnem industriam consumunt in consiliis capiendis, quæ etiam Deum ipsum fugere videātur; adeò sua hypocrisi conantur celare Deū, & putant notitiam ejus posse subterfugere; ut sequentia verba explicant.
In tenebris] id est, in abditissimo occultè institutis, & sentētia ipsorum impervestigabilibus consiliis.
Quis videt nos] quasi dicat, ne Deus quidem ipse videt.
f Heb. vertere vos.
16 *Res inverti a vobis*] confirmatio per redargutionem ἐξ ἀντιθέτου a persona ipsorum, & persona Dei: prius enim argumentum est; putatisne vobis esse tam facilè factu ut evertatis consilia Dei, & rebus omnibus utamini arbitratu vestro, quam facile est figulo tractare lutum atque transformare? hoc versu: posterius autem, imò verò hoc unius Dei est, atque ita se habere facto experiemini, vers. seq. *Cùm dicet*] hypothesis ironica sive concessio, qua in ludibrium traducit Deus hypocritarum arrogantiam: mirum est, inquit, vos ita desipere, ut ne ipsa quidem naturæ principia cognoscatis: prius enim opus negabit opificem suum, aut factum infectum erit, quam consilia & cogitationes vestræ fugiant cognitionem meam; nedum ut minimam meorum consiliorum partem labefactent. *Dicet*] id est, dicere poterit: nam potentialis est (ut vocant) significatio. 17 *An non*] altera pars antitheseos, qua Deus, contra quàm putabant hypocritæ, potentiam suam asserit, quasi dicat, meum est momēto dejicere elatos, & exaltare humiles: quod per allegoriam hoc versu dictum, in sequentibus ab effectis illustratur. 18 *Et audient*] effectus interminationis de cædendo Libano, quo ferè elati & insolentes homines figurantur: tam graviter (inquit Deus) percutiam illos, ut velint nolint cogantur audire, videre, & sentire modis omnibus judicia mea; ad quorum denuntiationes agebant surdos, & cæcutiebant ad signa. *Verba literarum*] de quibus supr. ver. 11. & 12. *Ex caligine*] in quam se putaverant profundissimè abditos esse a Jehova, suprà ver. 15. 19 *Et cumulabunt*] effectus promissionis de arvo in sylvam attollendo, ver. 17. 21 *Propter verbum*] id est, suscepta offensione etiam levissima de causa aut planè nulla. 22 *Idcirco*] tertia pars, consolatio reliquiarum, a promissionibus Dei malum arcentis ab Ecclesia, eamque servantis, & informantis. *Qui redemit*] id est, adductus sola sua & gratuita misericordia, qua Abrahamum servavit, ex idololatria liberans, & posterorum salutem spopondit ei. *Non jam*] id est, cum prædictum opus effecero. *Jahhakob*] id est, Ecclesia, quæ hactenus abundavit filiis degeneribus, ac propterea probris affecta est atque deformata. 23 *Opificium manuum*] id est, regenitos spiritu meo, quomodo accipit Paulus Ephes. 2.10. *Sanctificabunt*] Ecclesia cum filiis suis. 24 *Errabundi*] id est, miseri homines seducti a via veritatis, ac proinde hûc illûc impulsi variis doctrinarum ventis. *Susurrones*] qui prius prophetis obstrepuerant, eorumque monita tulerunt indignissimè, discant conticescere & placidè accipere sermonem Dei.

appropinquans populus iste, ore suo & labiis suis honorant me; cor autem suum procul amovet a me: estque reverentia eorum erga me, [c] quam præcepto hominum edocti sunt:
14 Idcirco ecce ego perrecturus sum res mirificas agere cum populo isto [d] continenter, & admirabiles: & peribit sapientia sapientum ejus, prudentiaque prudentum ejus sese abdet.
15 Væ [e] abdentibus in profundum a Jehova consilium; qui existente in tenebris opere suo quoque dicunt, quis videt nos? & quis animadvertit nos?
16 [f] Res inverti a vobis an sicut lutum figuli reputandum est? cùm dicet opificium de opifice suo non fecit me, etiam figmentum dicet de fictore suo, non intelligit.
17 An non adhuc paulisper, *tempore* perpusillo; etiam convertetur Libanus in arvum, & arvum pro sylva reputabitur?
18 Et audient die illa surdi isti verba literarum, & ex caligine atque e tenebris oculi cæcorum videbunt:
19 Et cumulabunt mansueti in Jehova lætitiam, egentissimiq; hominum in sancto Jisraëlis exultabunt:
20 Quòd desierit violentus, defeceritque derisor; & excisi fuerint quicunque sedulò observant vanitatem,
21 Peccati reum peragentes hominem propter verbum, & corripienti in porta ponentes tendiculam; denique pervertentes sua inanitate justum.
22 Idcirco ita ait Jehova de domo Jahhakobi, qui redemit Abrahamum: non jam erubescet Jahhakob, neque jam facies ejus expallescet:
23 Sed cùm videbit natos suos, opificium manuum mearum in medio sui, sanctificātes nomen meum; tum sanctificabunt sanctum Jahhakobi, & Deum Jisraëlis expavescendum prædicabunt:
24 Ut cognoscant errabundi spiritu prudentiam, & susurrones discant doctrinam.

Caput XXX.

1 VÆ filiis contumacibus, dictum Jehovæ, ad agitandum consilium, at non ex me; & ad [a] obducendum tegumentum, at non spiritus mei: ut adjiciant peccatum peccato:
2 Proficiscentibus ut descendant in Ægyptum, cùm os meum non consuluerunt; ut roborentur robore Parhhonis, & recipiant se in umbram Ægypti.
3 Nam erit vobis robur Parhhonis pudori, & receptus iste in umbram Ægypti ignominiæ.
4 Cùm fuerint Tzohhane principes istius, & legati istius Chanesum pervenerint:
5 Omnes pudefaciet per populum, non profuturos illis: non adjumento, neque emolumento; sed pudori, etiāq; probro *futuri sunt*.
6 Onus jumentis Australibus; in terram oppressionis & angustiæ, *ad eos* ex quibus immanis leo, juvenisque leo, vipera, & præster volans *producturus est*, deportabunt humero asinorum opes suas, & gibbo camelorum thesauros suos, ad populum *qui* non proderunt.
7 Nam Ægyptii in vanum & inaniter adjuvabunt: idcirco proclamo de hoc, fortitudinem ipsis fore ut maneant.
8 Nunc veni, inscribe hoc tabulæ apud eos, & in libro exara ipsum: ut sit [b] temporibus sequētibus in sempiternum, usq; in seculum.
9 Nam populus [c] rebellis est, filii menda-

1 *Væ*] tertius hic concionis locus, qui hoc toto capite exponitur, alterum genus peccati explicat quo populus in se accersivit judicia Dei, nimirum defectionem. Constat autē ex quatuor partibus: prima est propositio & denuntiatio summa cōtra defectores, usque ad versum 8. secunda, narratio mandati quod Propheta accepit a Deo denunciandum populo, inde usque ad vers. 15. tertia, contestatio gravissima cum populo, usque ad versum 19. postrema, confirmatio ab exemplo Assyriorum, ad finem usque capitis.
Filiis contumacibus] id est, Judæis, qui regnāte Tzidkija contumacia majorum sua cumularunt, obdurantes cervicem suam, & animum obfirmantes, &c. 2. Chron. 36.13. cujus contumaciæ insigne documentum fuit rebellio in Nebucadnetzarem contra fidem datam & prophetarum monita, & consociatio cum AEgyptiis, de qua hic agitur, & Jirmejæ 37. & Jechezk. 17. *Consilium*] de rebellione in Babylonium, & fœdere cum AEgyptio. *Non ex me*] cujus videlicet dicuntur filii: sic amplificatur criminis atrocitas.
a Heb. tegendum tegumento. *Obducendum tegumentum*] id est, aliquam sibi protectionem defensionemque aliam, quam spiritus Dei, nimirum eam quæ sequentibus 6. versibus exponitur; idque tam occultè, ut non prius eam Nebucadnetzar cognoverit quam copias in Judæam immisisset: ac propterea cōpere eas coactus est inopinato adventu AEgyptii, Jirmejæ 37.11. 2 *Proficiscentibus*] id est, euntibus in AEgyptum, ut fœdus jungant & consequantur auxiliares copias. *Non consuluerunt*] quin potius nuntios meos subsannarunt & spreverunt verba mea, 2. Chron. 36.16. μείωσις. *Umbram AEgypti*] adsciendum protectione ejus, ut modò dixit, & figuratur Jechezk. 17.7. 3 *Nam*] ἐργασία sive exornatio denuntiationis præcedentis, quinque versibus. 4 *Tzohhane*] vide Numeror. 13.22. hæc autem historia habetur Jechezk. 17. ut antè diximus. *Istius*] regis Jehudæ, nimirum Tzidkijæ. *Chanesum*] id est, Daphnas Pelusias (ut Herodotus vocat libr. 2.) quæ cæteris scripturæ locis appellantur Tachpenes de nomine illius reginę quæ memoratur 1. Reg. 11.19. aut etiam Tachpanches Jirm. 43.7. Obiter tamen observandū est corruptum esse Herodoti locum tum in Græco contextu, tum in Latina interpretatione, ubi hoc modo legendum est, ἐπὶ Ψαμμιτίχου βασιλέως φυλακαὶ κατέσασαι ἐν τε Ἐλεφαντίνῃ πόλι πρὸς Αἰθιόπων, καὶ ἐν Δάφνῃσι τῇσι Πηλουσίῃσι ἄλλη πρὸς Ἀραβίων καὶ Ἀσσυρίων, καὶ τὰ λοιπά. Hujus interpretationis nostræ autorem secuti sumus Jonathanem Chaldæum. 5 *Omnes pudefaciet*] nempe rex Judæorum: id est, hac defectione sua ex AEgyptiorum societate ruinam pudendam omnibus suis popularibus afferet. *Per populum*] id est, AEgyptios, qui ipsis potius confusioni & damno futuri erant: ut sequentia ostendunt, & docet Jirmeja 2.36. 6 *Onus*] amplificatio, per antithesin sive comparationem studii & munerum ad AEgyptios transmissorum, cum malis quibus Judæos ipsos affecturi sunt & beneficia illorum, compensaturi. Hæc autem verba non facere initium novæ alicujus prophetiæ tam perspicuè verborum series commonstrat & interpretatio nostra, ut pluribus non sit opus. *Jumentis Australibus*] id est, camelis Arabicis & asinis, quemadmodum sequentia docent. *In terram*] id est, AEgyptum, ad cujus nomen alludit Hhebræum oppressionis vocabulum. *Oppressionis &c.*] id est, qua tantùm opprimi & in angustias cogi ex more, non adjuvari Judæi possent. *Adeos*] id est, AEgyptios, Judæis tam mortiferos quàm sunt leones, viperæ &c. *Ad populum*] ut suprà ver. 5. 7 *Nam AEgyptii*] vide Jirmejæ 37.7. *De hoc*] consilio & instituto Judæorum ad legationem mittendam. *Fortitudinem ipsis*] id est, si fortes & salvi esse volunt, ne legationem in AEgyptum mittant. 8 *Nunc*] secunda pars hujus loci, nimirum narratio, ut diximus in vers. 1. cujus membra sunt duo: unum, obsignatio prophetiæ propter incredulitatem populi, quatuor versibus: cujus generis obsignationem adhibuerat Mosche ex præcepto Dei, Deut. 31.19. & sequentibus; alterum, summa Prophetiæ de exitio populi, usque ad vers. 15. *Ut sit*] ut Deut. 31.29. b Heb. diei venturo. c Heb. rebellionis.

ces; filii qui nolunt audire legem Jehovæ:
10 Qui edicunt videntibus, ne videatis; &
prudentibus, ne provideatis nobis recta:
loquimini nobis blanda, providete illusio-
nes:
11 Recedite a via, deducite ab itinere; fa-
cite ᶜut cesset a facie nostra sanctus Jisra-
ëlis.
12 Idcirco ita ait sanctus Jisraëlis; quan-
doquidem spernitis verbum hoc: confiditis
autē fraudi & ᵈ præfractæ vitæ, ac innitimi-
ni ea:
13 Idcirco erit vobis iniquitas ista, ᶜsimilis
rupturæ cadentis *muri* ᵉ *quæ* ventrem faci-
ebat in muro edito: cujus repentè in mo-
mento advenit fractura.
14 ᶜFranget autem eam quasi fractura utris
figulorum contusi, non parcet: adeò ut nō
inveniatur in contusione ejus testa ad capi-
endum ignem e foco, aut ad depromendum
aquas e lacuna.
15 ᶜIta enim dicit Dominus Jehova sanctus
Jisraëlis, ᶜreversione & descensu servabimi-
ni; in tranquillitate, & fiducia erit poten-
tia vestra: sed non acquiescetis,
16 Dicentes, ᶜnequaquam, sed ᶜ insidentes e-
quo fugiemus; idcirco fugietis: at levi ju-
mento vehemur; idcirco leviores erunt
qui persequentur vos.
17 ᶠᶜMille hominum ab increpatione unius,
ab increpatione quinque fugietis *omnes*: do-
nec ᶜreliqui fiatis similes cippo ᶜ in vertice
hujus montis, & similes vexillo in hoc
colle.
18 ᶜIdcirco autem ᶜexpectabit Jehova gra-
tiam facere vobis, & idcirco elaturus est
se ad miserendum vestri; ᶜquia Deus juris
est Jehova, ᶜbeati omnes qui expectant
eum.
19 ᶜNam populus Tzijone habitabit, Jerus-
chalaimis: ᵍ porrò non flebis, omnino gra-
tiam faciet tibi ad vocem clamoris tui; si-
mul ac audierit, exaudiet te.
20 ᶜDabit quidem vobis Dominus panem an-
gustiæ, & aquas oppressionis: sed non in-
cludetur angulo ampliùs ullus docentium
te; quin oculi tui videbunt doctores tuos:
21 Et aures tuæ audient verbum a tergo
tuo, dicentium: hæc illa *est* via, incedite
per eam, ᶜcùm dexteram aut cùm sinistram
petetis:
22 ᶜEt polluetis tectorium sculptilium argen-
ti tui, & amictum fusilis ex auro tuo: ᶜsepara-
bis ea, ut laborantem ex mensibus; apage,
dices eorum cuique:
23 ᶜTum dabit pluviam sementis tuæ qua
consеveris terram, adeò ut panis, proven-
tus terræ sit uber & pinguis: depascent pe-
cora tua die illa pascuum latum.
24 ᶜBoves etiam, & aselli colentes tellurem
farraginem meram cōmedent; quæ venti-
lata fuerit vanno & ventilabro.
25 ᶜEruntque super omnem montem altum &
super omnem collem elatum, rivi, processus
aquarum; ᶜtempore cædis magnæ, cùm ce-
ciderint ᶜturres.
26 ᶜEt erit lux ipsa lunæ sicut lux solis, lux
autem solis erit septupla, ut lux septem die-
rum; ᶜquo die obligaverit Jehova fractu-
ram populi sui, & fractionem plagæ illius
curaverit.
27 ᶜEcce ᶜnomen Jehovæ venit ᶜ e longinquo,
ᶜardens ira sua & gravitate incendii: cujus
labia erant plena indignatione, & lingua ut
ignis consumens:
28 Et spiritus ejus tanquam torrens inundās
ᶜ*eum qui* ad collum dividebat, agitādo ᶜgen-
tes agitatione ᶜ vanitatis, ᶜ fecit ut errent
ᶜfræno imposito maxillis populorum.
29 ᶜIllud canticum est vobis, ᶜut noctis qua
sanctificatur festum: & ᶜlætitia ʰ animi, qua-
lis est euntis cum tibia, ut veniat in montem
Jehovæ ad rupem Jisraëlis:
30 ᶜFecisse Jehovam ut exaudiatur decor vo-
cis suæ, & ᶜdescensum brachii sui demon-
strasse, indignatione iræ, ᶜ & flamma ignis
consumentis; dispersione & inundatione
ac lapide grandinis:
31 Cùm voce Jehovæ contritus est Assyrius,
ᶜ*qui* virga ᶜsolitus erat percutere.
32 ᶜSic erit ⁱ omnis locus quà transibit ᶜ vir-
ga fundatissima, cui imposuerit Jehova e-
am, ᶜ cum tympanis & cum citharis; quan-
do ᵏ ᶜ bellorum agitationem ipsam expug-
naverit.

11 *Cesset*] i. desinat nos per prophetias obtundere. d Heb. *pravitatis*.
13 *Similis rupt.*] i. poenis facti sunt hac iniquitate vestra, ac si vobis nutu malis ruinam inclinantem murum vestræ reipublicæ momento deturbaretis in cervices vestras: sic Psal. 62.4. e Heb. *tumescentis*.
14 *Franget*] id est, & quidem franget minutissimè, ut Jirmejæ 19.11. amplificatio.
15 *Ita enim*] tertia pars hujus loci, contestatio: qua propheta primùm contumaciam populi cum Dei mandato comparat hoc versu, & sequentis parte; deinde gravissimas calamitates prænuntiat, tribus sequentibus; ac postremò piorum animos consolatur erigitq́, amplissimis promissionibus, usque ad versum 27.
Reversione] id est, si tranquillis & sedatis animis certa fide conquiescentes in Deo, non autem Aegyptios implorantes (ut supra versu 7.) ad Chaldæorum regem, cui vos Deus tradidit, avertimini atque descendatis: ut Jirmejæ 38.17. & sequent.
16 *Nequaquam*] Nolumus reverti; sed potius omnia tentare, ut illorum effugiamus manus: vide Jirmejæ ibidē.
Insidentes equo] vide historiam 2. Reg. & 2. Chro. ultimo cap. & Jirmejæ 39. & 52.
f Heb. *mille unum*.
17 *Mille hominū*] confer cum Jirmejæ 37.10. ex decreto Dei Levit. 26.8. & Deut. 32.30.
Reliqui fiatis] id est reliquiæ ex vobis servatæ per electionem gratuitam parvo numero, spectandæ proponantur in oculis omnium gentium, ad colligendam Ecclesiam Dei, ut supra 1.2. *In vertice*] id est, in Ecclesia versantes, quæ Tzijone monte figuratur. 18 *Idcirco*] tum ut vos perdat, tum ut reliquias ex vobis servet. *Expectabit*] id est, differet, donec judicium de impiis fuerit executus. *Quia Deus*] id est propter se utrumque effecturus est. *Beati omnes*] epiphonema [illegible] ad alterum locum de consolatione piorum. 19 *Nam populus*] consolatio a promissionibus Dei primùm de restitutione Ecclesiæ, hoc versu; tum de incorrupto Dei cultu, tribus sequentibus; postremò de benedictionibus Dei in terra & cœlo, ver. 23. & sequente. g Heb. *flendo non flebis, gratiam faciendo gratiam faciet tibi*. 20 *Dabit quidem*] occupatio, ne offenderentur piorum animi malorum sensu quæ inciderunt post restitutionem: docet enim Deus se quidem castigaturum esse virga hominum, sed nunquam suos relicturum esse orphanos, quin a doctoribus & ministris Dei assiduè corrigantur, informentur, &c. 21 *Cùm dexteram aut*] id est, cùm aberrabitis a recta via, vel aliquantum deflectetis. 22 *Et polluetis*] id est, abhorrebitis ab iis omnibus quæ cultui divino adversantur. *Separabis ea*] id est, abjicies & abstinebis fastidiosissimè, velut a re turpissima & impurissima.

23 *Tum dabit*] id est, Deus tibi se hoc modo colenti benedicet.
24 *Boves etiam*] id est, adeò abundabitis proventu terræ, ut etiam optimus & purgatissimus cibo jumentis esse possit: hyperbole.
25 *Eruntq.*] id est, irrigua erunt omnia, etiam quæ natura fuerint aridissima.
Tempore cædis] id est, cùm Deus Ecclesiam suam repurgaverit cæsis hypocritis & contumacibus, in quos antè invectus est.
Turres] ut suprà 2. 15.
26 *Et erit*] id est, illustrissima erunt & gloriosissima omnia in restitutione Ecclesiæ: hyperbole.
Quo die] id est, cùm Ecclesiam ex inutilibus & abalienatis membris laborantem admota manu, tanquam chirurgus, curaverit: metaphora.
27 *Ecce*] postrema pars hujus loci, confirmatio prophetiæ ab exemplo Assyriorum, quod exponitur versibus quinque, tum verò ad prophetiam accommodatur duobus ultimis. In exemplo autem proponuntur duo: primum est mirificum judicium Dei contra Assyrios, duobus versibus; alterum fructus inde perveniens cùm ad Judæos exultantes, tum verò ad Deum ipsum, cujus beneficium & gloria perpetuo cantico celebratur. *Nomen Jehovæ*] id est maiestas Dei nominatissima. *E longinquo*] id est, quando judicio non tantùm Assyriorum, sed Judæorum quoque, ac denique carnis, procul a Judæis abesse videbatur, ut hos liberaret illosque perderet: concessio. *Ardens ira*] id est, zelotypus pro defensione & liberatione Ecclesiæ suæ, ac proinde armis potentissimis instructus ad præstanda judicia sua, quæ allegoricè & humanitus tribuuntur Deo. 28 *Eum qui*] id est, Assyrium, qui jamque rerum omnium potiri videbatur, omnibus occupatis præter Jeruschalaima: vide supra 8.8. *Gentes*] ex quibus conflatus erat Assyriorum exercitus. *Vanitatis*] id est, tanta agitatione, ut illi in vanitatem abeant. *Fecit ut errent*] .i. ita propulsabit ut palantes reliquiæ reverterentur in regionem suam. *Fræno*] vide 2. Reg. 19.28. & infrà 37. 29 *Illud canticum*] id est, hoc tanto beneficio habetis quod lætemini, & unde glorificetis Deum. *Ut noctis*] id est, tam celebre & lætum, quàm est principium festorum solennium, quæ a nocte incipiebant ex lege. *Lætitia*] vide psalm. 42.5. & 84.5. & sequent. lætitiæ istius exempla. h Heb. *cordis*. 30 *Fecisse*] argumentum cantici prædicantis beneficium Dei erga Ecclesiam suam, duobus versibus. *Descensum brachii*] id est, tanquam homo exerto & vibrato brachio, virium suarum documentum insigne contra Assyrios edidisse. *Et flamma*] his quatuor comparationibus effecta iræ Dei qua profligati sunt Assyrii, optimè describuntur, perinde ac si igne fuissent consumpti, in minutissima frusta (quod suprà dixit versu 14.) dissiliissent, torrentibus abrepti & mersi, aut grandine attriti essent: etsi utrum angelus Dei his armis adversus Assyrios usus fuerit, an verò hæc dicantur διὰ παραβολῆς, non possumus confirmare. 31 *Qui virga*] ut suprà 10.5. & 24. *Solitus erat*] nam multoties Jisraëlem afflixerant Pul, Tiglath-pileser, Schalman-eser & Sancherib, de quibus 2. Reg. 15. & seq.
32 *Sic erit*] ἀπόδοσις sive accommodatio exempli ad argumentum hujus prophetiæ; qua docet Propheta populum quidem Dei ab hostibus mala perpessurum, ut castigetur paterna dispensatione; sed tamen semper illis fore exitum lætum a Deo, hostibus verò ingratissimum. i Heb. *omnis transitus virgæ fundationis*. *Virga fundatiss.*] id est, certissima ex Dei decreto immutabili, super quo fundata est; ac proinde immota, & nulla arte evitabilis. *Cum tympanis*] id est, reddetur lætissima & exhilarabitur liberatione Dei: synecdoche ab usu veterum, cujus exempla sunt Exodi 15.20. & 1. Schem. 18.5. & Psalm. 68. 26. k Heb. *bella agitationis*: hypallage. *Bellorum*] id est, hostes, quorum suos agitat operâ, profligaverit.

33 *Etenim*]exortatio proximè præcedentis membri de adverſariorum expugnatione, cujus forma allegoricè deſcribitur.

l Heb. *ab heſterno die: ſynecdoche: ut Gen.* 31.2.

33 'Etenim paratus eſt [l] jam antè 'exitii lo-
cus, hic etiam ipſi regi conſtitutus eſt,'pro-
fundiſſimum,latiſſimum fecit *Jehova*:'pyræ
ejus, ignis, & lignorum multum *eſt*, fla-
tus Jehovæ quaſi torrente ſulphuris incen-
dit eam.

Exitii] hîc ſingularem vocem adhibet ad notandum ſingulare judicium quo in regem Babyloniæ erat uſurus Deus: nam deducitur a nomine Topheth, qui locus fuit amplus (unde nomen habet) ab idololatris celebratus, ut ex Jirmejæ 7.& 19.conſtat: quemadmodum etiam ante hæc tempora filios ab Achazo Rege in eodem loco fuiſſe exuſtos legimus 2.Chron.28.3. Cùm itaque impuriſsima illa ſacrificia palam fierent ad portam Jeruſchalaimorum maxima pompa atque apparatu, Propheta illuſtriſsimum Babylonii regis exitium magnificentiſsimè efficiendum in oculis Eccleſiæ ipſius nominat conjugata & affini voce; quò etiam ſpectant ſingula illa deſcriptionis verba ſequentia. *Profundiſſimum latiſſ.*]exegeſis magnifica loci quem Propheta modò nominavit, ut oſtendat convenientia fore Dei judicia cum perſonis: vide ſuprà 14. nam quòd illic Propheta prædicit fore ut Babylonius ſepulchro cum aliis non capiatur, hic altera locutione oſtendit. *Pyra ejus*] ſic pergit in allegoria a comparatione eorum qui in valle Hinnomi comburebantur, adhibitis rebus quæ hîc dicuntur ad incendium,& conflagrationem illorum.

Caput XXXI.

‖*Suprà* 30.1. *& ſequen.*

1 *Væ*] Ultima pars concionis, concluſio, hoc capite cõtinetur; cujus partes ſunt duæ: una eſt, prophetiæ præcedentis repetitio ſumma, uſque ad verſum 6. altera, exhortatio ad reſipiſcentiam promiſsionibus conjuncta, ad finem uſque. Repetitionis porrò duo ſunt loci: minæ contra Judæos & Aegyptios, tribus verſibus; & promiſsiones erga Eccleſiam, ver. 4. & 5.

2 *Atqui*]ἀντανάκλασις, qua reſtringit Propheta vanam Judæorum, Aegyptiorumq; confidentiam per comparationem ſapientiæ & potentiæ Dei: eſto ſanè, inquit, ſint ſapientes, ſint potentes Aegyptii: jam verò multoties fecerunt periculum quàm facilè ipſorum ſapientiam & potentiã deludat & evertat deus, ut legimus Exodi 1. & ſequent. Quamobrem non dubium eſt quin idem porrò ſit facturus ad vindicandum gloriam ſuam.

1‖'VÆ deſcendentibus in Ægyptum ad
auxilium, & *qui* innituntur equis; qui
confidunt curribus cùm multi ſunt, &
equitibus cùm ſunt numeroſi valde; neque
reſpiciunt ad ſanctum Jiſraëlis, & Jehovam
non requirunt.
2 'Atqui ipſe etiam ſapiens eſt, qui cùm in-
fert malum, verba ſua non ſinit amoveri: ſed
inſurgit in domum 'maleficorum, &'in aux-
ilium operantium iniquitatem.
3 Ægyptius verò homo *eſt*, non autem Deus
fortis; & equi eorum caro, non autem ſpiri-
tus: quare Jehova extendente manum ſu-
am corruet adjutor, & cadet adjutus, pari-
terque hi omnes deficient.
4 'Sed ita ait Jehova ad me; 'quemadmodum
rugiens leo & juvenis leo ad prædam ſu-
am, cùm vocatur contra eum multitudo pa-
ſtorum, a voce eorum non terretur, & a ſtre-
pitu eorum non demittit ſe: ita deſcenſu-
rus eſt Jehova exercituum ad militandum,
'pro monte Tzijonis, & pro colle ejus.
5 'Sicut aves volucres, ſic proteget Jehova
exercituum Jeruſchalaima; protegendo e-
etiam eripiet, ' tranſeundo etiã liberabit.
6 'Revertimini ad eum, [a] quem ſumma apo-
ſtaſia provocant filii Jiſraëlis.
7 'Cùm die illa ſpernent quiſque idola ar-
gentea ſua, & idola aurea ſua; quod faciunt
vobis manus veſtræ, peccatum *denique*:
8 'Tum cadet' Aſſyrius gladio ' non virili,
& gladius non humanus conſumet eum; &
fugã conſulet ſibi [b] metu gladii, juveneſ-
que ejus & lectiſſimi ejus [c] ' tributarii e-
runt.
9 Nam 'petra ejus præ formidine [d] evaneſ-
cet, & conterentur ' præ ſigno principes e-
jus; dictum Jehovæ, 'cui 'ignis *eſt* Tzijone,
& furnus Jeruſchalaimis.

Maleficorum] quos filios contumaces & populum rebellem nominavit, ſuprà 30.1.& 9. *In auxiliũ*] .i. in Aegyptios opitulantes Judæis. 4 *Sed*]Occupatio, qua temperat Propheta proximè præcedentes minas; cadent quidem (inquit) adjutor Aegyptius, & Judæus adjutus Babyloniorum operâ; ſed reliquias ſervabo & liberabo e manibus illorum: ut copioſè promiſit ſuprà 30.19.& ſeq. *Quemadmodum rugiens*].i. planè inperterritus a numero potentiaq; hoſtium Eccleſiam infeſtantium. *Pro monte Tzijonis*] .i. Eccleſia, ſynecdochicè. 5 *Sicut aves*]nimirum protegunt nidum ſuum, ita Deus Eccleſiam ſuam perget protegere, protegendo eripere, &c. gradatio. Eſt autem hîc eclipſis relati nominis, ut Levit.21.4. *Tranſeundo*]q.d. nocte una, ſicut in Aegypto factum eſt, Exodi 12.29. nam nocte una ſimiliter dejectum eſt Babyloniorum regnum ad liberationem populi, Danijel.5.30. 6 *Revertimini*] alter concluſionis locus, reliquias populi exhortans ad reſipiſcentiam, hoc verſu; tum promiſsiones ſubnectens. a Heb. *in quem profundant apoſtaſiam ſive profundam faciunt, ſuprà* 30.22. 7 *Cùm die illa*] expoſitio promiſsionum in reſipiſcentes, quorum reſipiſcentia deſcribitur hoc verſu περιφραστικῶς. 8 *Tum cadet*] .i. quando reconciliatus fuerit Deus cum reſipiſcente Eccleſia, omnia ſuccedent optimè: Deus enim ipſe Eccleſiam ſuam protegens victoriã tribuet ab omnibus hoſtibus, eorum ſpoliis locupletabit Eccleſiam, denique cumulabit benedictionibus: quæ promiſsio ſynecdochicè ab exemplo recentis victoriæ contra Aſſyrium (quo uno potentiſsimo hoſte fuerat tunc infeſtata Eccleſia) deſcribitur. *Aſſyrius*] id eſt, quiſquis, ut Aſſyrius fuerit hoſtis Eccleſiæ: ſynecdoche, ut ſuprà 25.10. *Non virili*] ſed divino, id eſt, ſpiritu Dei, ut Zecarjæ 4.6.

b Heb. *aſcit.*
c Heb. *tributum.*
Tributarii erunt] id eſt, Eccleſiæ miniſtrabunt & ſervient: ut Pſal. 72.8. & ſequentibus. hinc autem apparet non propriè hoc quidem loco agi de cæde exercitus Aſſyriorum regnante Chezkija (quia tunc temporis minimè effectum eſt, ut ulli Aſſyriorum fierent tributarii) ſed victoriam Eccleſiæ in regno Chriſti cum illa victoria comparatam, numeris omnibus illi anteferri. quaſi dicat, & illud fiet, & multo amplius. 9 *Petra ejus*]id eſt, receptus ejus, cui confidit tanquam firmiſsimo munimento regni, dejicietur, & habitatores diffluent formidine. d Heb. *tranſibit.* *Præ ſigno*] id eſt, metu ſigni aut vexilli, quod contra ipſos Deus erexerit; ut Exodi 17.15. *Cui ignis eſt*] his attributis Dei ſummas cauſas attingit Propheta prædictæ adminiſtrationis: Deus (inquit) in Eccleſia ſua habitat, & in ea depoſuit quicquid tum ad cultum ſuum, tum ad ultionem de hoſtibus ſumendam pertinet: ac proinde quicunque in Eccleſiam invehuntur & Dei cultum labefactare volunt, ſe ipſos tanquam in furnum ardentem, ingerunt in iram Dei ut dictum eſt ſuprà 30.30.& 33. *Ignis*] ad colendum Deum ſacrificiis. *Furnus*]ad conſumendos adverſarios Dei & Eccleſiæ.

Caput XXXII.

Propheta adminiſtrationem regni Chriſti a doctrina, veritate, & ſimplicitate commendans, pioſq; ad certam illius expectationem erigens, deſolationem totius Judææ antegreſſuram prænuntiat, ut populares reſipiſcerent: deinde fructus & effecta regni Chriſti in Eccleſia prædicans concludit ſermonem æternæ beatitudinis promiſſione.

1 'EN juſtè regnaturus eſt 'Rex, & 'princi-
pes jure principatum gerent:
2 Et erit 'vir tanquam abſconſio *a* ven-
to, & latibulum ab inundatione: ut rivi a-
quarum in arido loco, ut umbra petræ in-
gentis in 'terra feſſa *exſiti*.
3 'Neque connivebunt oculi videntium,
ſed aures audientium auſcultabunt:
4 [a] Animuſque inconſyderatorum intelli-
get ſcientiam, & lingua balborum [b] expedi-
tè eloquetur *verba* explanata.
5 'Neque flagitioſo amplius indetur nomen
ingenui, & tenax non dicetur liberalis:
6 Sed flagitioſus *dicetur* flagitium eloquens,
'cujus animus efficit iniquitatem; exercen-
do hypocriſin, & proloquendo in Deum 'er-
rorem, exhauriendo animam famelici, &
potum ſitientis ſubtrahendo.
7 Et tenacis ' inſtrumenta mala *dicentur*;

1 *En juſtè*]Alia prophetiæ, quam propheta ſcripſit ad conſolationem Eccleſiæ per regnum Chriſti, partes præcipuæ ſunt quatuor: prima eſt hypotypoſis ſive propoſitio, oculis piorum ſubjiciens conſtitutionem illius regni, uſque ad verſum 9. ſecunda exhortatio populi ad prævertendas reſipiſcentia calamitates eventuras ante illius regni conſtitutionẽ, uſque ad verſum 15. tertia, deſcriptio bonorum, quæ percepturi fuerunt pii et regno Chriſti, uſque ad verſum 20. ubi eſt concluſio epiphonematica. Sunt autem in hypotypoſi illius regni obſervanda duo: unum eſt, ſalutaris adminiſtratio, duobus verſibus: alterum, vera inſtitutio & ſimplicitas in publica & privata adminiſtratione omnium, verſibus ſequentibus. *Rex*] Chriſtus: nam de Chizkija aut alio ullo accipere alienum eſſe a vero tum ſequentes promiſsiones oſtendunt, tum verò antecedentium calamitatum deſcriptio: quam propheta in hoc capite poſuit de induſtria, ut ſuperiorum eſſet corollarium. *Principes*]id eſt, adminiſtri regis & Eccleſiæ ſanctè miniſtrabunt; allegoria ab humano regno. 2 *Vir*]homo Chriſtus, ſpes & perfugium noſtrum, mala depellet a ſuis, & bona conferet; quæ figurantur ſuis comparationibus, hoc verſu. *Terra feſſa*]ut Pſalm.63.2. 3 *Neque connivebunt*] expoſitio veræ inſtitutionis in Eccleſia per Chriſtum, hoc verſu quidem allegorica, ſequente verò plana. quaſi dicat, omnes erunt edocti a Deo veritatem, Jeſa. 54.13. Eſt autem hoc verſu oppoſitio ἀνταποδοτος ſive eclipſis contrariorum, hoc modo; neque connivebunt oculi, neque obſurdeſcent aures; ſed videbunt oculi, & aures, &c. a Heb. *cor præcipitum: ſic deinceps.* b Heb. *feſtinabit loqui nitida.* 5 *Neque flagit.*] expoſitio ſimplicitatis ex certiſsima veri notitia profectæ: verè, inquit, diſcernent ſpiritus, & verè ac ſine hypocriſi agent quoſcunque Chriſtus inſtituerit; ac proinde malum malum, & bonum bonum appellabunt. 6 *Cujus animus*]exegeſis flagitioſi, qui deſignatur ab animo, verbis, & factis in Deum, atque in homines. *Errorem*] id eſt, quicquid aberrat a veritate ejus. 7 *Inſtrumenta*] id eſt, non tantùm ipſe malus judicabitur, ſed etiam omnia quibus utetur ingrata omnibus & faſtidioſa erunt, tanquam maculata contagione peccati: quamobrem hac alluſione emphatica Propheta uſus eſt, cujus lepos in vertendo perit.

'qui

'qui ſcelerata conſilia init ad perdendum
humiles ſermonibus falſitatis,etiam cùm e-
gens eloquitur jus:
8 Ingenuus verò, qui ingenua conſilia init;&
qui rebus ingenuis inſiſtit.
9 'Fœminæ 'tranquillæ 'ſurgite, audite vo-
cem meam: filiæ confidentes auribus perci-
pite ſermonem meum.
10 c'Annis multis continentibus commove-
bimini, ô confidentes: quia 'defecerit vin-
demia, collectio non provenerit.
11 Trepidate ô tranquillæ, commovemini ô
confidentes; 'exuite atque nudate vos,de-
nique accingimini lumbis.
12 'Propter ubera plangant; propter agros
d deſyderatiſſimos, propter vitem fructife-
ram.
13 In terrra populi mei ſpina ſentica aſſurget:
'uſtio in omnibus domibus lætis,*in* urbe ex-
ultabunda.
14 Nam 'palatium deſeretur, 'ſtrepitus civi-
tatis derelinquetur: 'clivus & exploratoria
ſpecula erit pro ſpeluncis 'uſq; in ſeculum,
gaudio onagris, paſcuo gregibus:
15 'Donec infundatur ſuper nos 'ſpiritus de
excelſo; & 'redigatur deſertum in arvum,
& 'arvum pro ſylva repetetur:
16 'Habitetque in deſerto illo judicium, &
juſtitia in arvo reſideat.
17 Tunc erit opus juſtitiæ pax; effectus, in-
quam, juſtitiæ tranquillitas & ſecuritas uſ-
que in ſeculum:
18 Nam reſidebit populus meus in caula pa-
cis; & in habitaculis e ſecuriſſimis,atque in
locis ad quietem tranquilliſſimis;
19 'Ut ut petat grandinis caſus ſylvam,& de-
preſſione deprimatur civitas.
20 'O vos beatos, qui ſeveritis 'ſecundum
omnes aquas; 'qui immiſeritis eò pedem
bovis & aſini.

Qui ſcelerat. Jeze ge-... ſi mancit, quod falſi-... contraxit omnia, ... ſeveriſſimo qui-dem illi mercit in ... juſtiſſima.

9 *Fœminæ tranquillæ*] ſecunda pars, qua regnum Judæorum ſingulæque civitatem ejus provocantur ad reſipiſcentiam, ... animadvertant judicia ſeveriſſima, quæ ... denuntiaverat Deus, & hic ſummatim complectitur. *Tranquillæ*] id eſt, civitates diffluentes ... & nihil mali ... ſentientes, aut in ... præcaventes animo; ſed otio torpentes. *Surgite*] ut verbum Dei accipiatis reverenter: vide in Gen. 49.33.

c Heb. *annis dierū ſuper annum: de anno ſ... dierum*, vide Gen.29.14.

10 *Annis multis*] ſeptuaginta deportationis, & aliis etiam conſequentibus: ut oſtendit præfinitio temporis ver. 14.& 15. *Defecerit vindemia*] id eſt, terra exſolvent ſabbatha ſua, ut prædixerat Levit.26.34.& 43.

11 *Exuite*] nimirum ordinariis veſtibus, ut lugubres induatis, & cilicio accingamini, quo etiam modo hortatur Joel 1.13.

12 *Propter ubera*] id eſt, eſtote in luctu graviſsimo, ac ne infantes quidem ſugentes ubera ab eo liberos: ut Jonæ 3.5. & ſequentibus. d Heb. *deſyderii*. 13 *Uſtio*] ſic accipimus hanc vocem, ut ſup.5.25. adducti fide hiſtoriæ 2. Reg.25.12.& 2.Chron. 36.19. & Nechemjæ 1.3.& 2.3. 14 *Palatium*] domus regis ſuccenſa igne. *Strepitus civitatis*] vel multitudo, ut Lament. 1.1. *Clivus*] de quo 2.Chron. 27.3.& Nechemjæ 3.26. ubi erat turris magna & prominentiſsima (quam ab u-... vocabant ſpeculatoriam) teſte Nechemja ibidem: Joſephus a ſitu Ophlam vocat propter Hhebræam clivi appellationem, libr.6. de bello Judaico. cap.6. *Uſque in ſeculum*] id eſt, diu, per longum tempus: nam tempus calamitatum definitur ſequente verſu. 15 *Donec*] tertia pars, in qua deſcribuntur bona piis eventura cùm extiterit plenitudo temporum. Sunt autem duo bonorum genera prolepticè hoc verſu poſita: unum, eſt communicatio ſpiritus & virtutis Dei in Chriſto; alterum, effectus ſanctæ hujus communicationis, bonis ſalutaris, & improbis capitalis. *Spiritus*] qui propter effecta proximè ſequentia appellatur ſpiritus judicii & ſpiritus ſublationis, ſupr.4.3. *Redigatur deſertum*] id eſt, pius, qui priùs horridus eſſe videbatur, fit tanquam excultus ager frugiferus Domino. *Arvum pro*] id eſt, impius elatus, qui prius videbatur ... cultiſsimus, horreſcat; quod nudè dixerat verſu 5.& ſequent. ſic ſuprà 29.17. 16 *Habitetq;*] ἐργάσια, ſive exornatio effectorum ſpiritus Dei in ſanctis: ... inquit, fructus ſpiritus in arvo, id eſt, Eccleſia Dei, juſtitia, pax, & gaudium: ut Rom.14.17. e Heb. *ſecuritatum*. 19 *Ut ut petat*] id eſt, quamvis totus mundus alioqui inhorreſcat malis, hi tamen ab omnibus immunes conſervabuntur. Deſcribitur autem mundus κατὰ μερισμὸν, cùm ſylvam & civitatē Propheta nominat, quaſi dicat, ut ut perdantur omnia in urbe & ruri: ſic etiam piorum ſecuritatem commendat Propheta Pſalm 46. 20 *O vos beatos*] concluſio epiphonematica, qua Propheta pios cum beatiſsimis agricolis comparat qui agrum optimum coluerint, propter venturam meſſem. *Secundum omnes*] id eſt, locis tam irriguis ut eſt Eccleſia Dei; vide in Eccleſiaſt.11.1. *Qui immiſeritis*] id eſt, colueritis immiſſo bove, &c. periphraſis culturæ.

Caput XXXIII.

Hac concione Propheta prædicaturus magnificentiam regni Chriſti, primum univerſè adverſariis Dei exitium & piis ſalutem prænuntiat: deinde argumentis a natura gratiaq; Dei, & Aſſyriorum exemplo petitis confirmat juſtos de fide & defenſione Dei, de ſtabilitate regni Chriſti, & amplitudine Eccleſiæ ejus: poſtea gentibus adverſis excidium, earumq; regionibus horrendā vaſtitatem prædicit: quorum judiciorum nomine poſtremò omnes res docet recreatum iri, itaq; ad inſtaurationem Eccleſiæ conſpiraturas, ut regnum Chriſti ex omnibus gentibus ad ipſum converſis conſtituatur per redemptionem ejus.

1 'VÆ tibi vaſtator, 'qui ipſe non vaſtaris;
& tibi perfide, a contra quem non agi-
tur perfidè: 'cùm deſieris *eſſe* vaſtator,
vaſtaberis; cùm abſolveris perfidè agere,
perfidè agetur contra te.
2 'Jehova, gratiam fac nobis, te expectamus:
eſto brachium 'horum ſingulis matutinis,e-
tiam ſalus noſtra tempore anguſtiæ:
3 b'A 'ſonoro ſtrepitu pervagantur populi,
ab exaltatione tua diſperguntur gentes:
4 'Et colligitur præda veſtra, 'collecta bru-
chi; c diſcurſione qualis eſt 'praſocuridum
diſcurſantium in eam.
5 'Editus eſt Jehova,nam habitat altum;'im-
plet Tzijonem judicio & juſtitia.
6 'Eſt itaq; firmitas temporis tui,robur d om-
nis ſalutis, e ſapere te & noſſe: reverentia
Jehovæ eſt theſaurus ejus.
7 'En f'valentiſſimi horum clamaverant fo-
ris; 'legati pacis amarè fleverant:
8 'Deſolati erant aggeres, ceſſaverat g via-
tor; 'irritum fecerat fœdus, 'ſpreverat civi-

1 *Væ tibi*] Hæc eccio comprehenſa tribus capitibus, a Propheta de induſtria fuit ſubjecta ſuperioribus omnibus; quia nunc demum ſingularia judicia omnia omittuntur, ut transeatur ad juſtam conſtitutionem regni Chriſti, quod poſt judicia illa omnia erat adventurum: Sunt autem in hac concione ſummatim quatuor partes: prima eſt prolepſis, ſive propoſitio, univerſè malis malū, & bonis bonū denuntiās, verſibus quatuor: ſecunda eſt propoſitio ſive explicatio ſecundæ partis prolepſeos per ὑςέρωσιν Hhebræis familiarē, toto hoc capite: tertia eſt explicatio prioris partis prolepſeos, toto capite 34. poſtrema eſt concluſio, exponens gloriam regni Chriſti, piorumque gloriationem ex conſtitutione ejus, capite 35. Hac autem prolepſi primùm mala improbis prædicuntur, ver.1. deinde bona invocantibus Deum per fidem, tribus ſequentibus: nam quæ hoc loco dicūtur, non ad certam aliquam & ſingularē gentem referimus; ſed ad omnes reluctantes Deo, & Eccleſiam ejus vi ac fraudibus infeſtantes. *Qui ipſe*] id eſt, qui præſentibus commodis, & divitiis benignitatis ac patiētiæ Dei abuteris, ut alios non laceſsitus circumvenias. a Heb. *cùm perfidè non egerint contra te: tertia pluralis imperſonaliter: ſic in fine verſus.* *Cùm deſieris*] id eſt, cùm menſuram ſcelerum tuorum ad ſaturitatem impleveris, & cumulaveris. 2 *Jehova*] alterum membrum prolepſeos exponens fidelium preces, hoc verſu, & conſecutura bona, duobus ſequent. *Horum*] id eſt, tuorum defenſio te expectantium: ſic Eccleſia pro ſingulis precatur, & ſinguli pro Eccleſia tota. b Heb. *a ſono ſtrepitus: hypallage.* 3 *A ſonoro*] explicatio bonorum quæ in ſalute percipiunt pii: unum eſt, liberatio a malis, hoc verſu; alterum, omnis boni perceptio, verſ. ſeq. *Sonoro ſtrepitu*] id eſt, vel ſolo auditu judicii adventantis tui perduntur: quæ verba elegantiſsimè opponit Propheta præcedētibus, eſto brachium horum ſingulis matutinis, etiam ſalus, &c. 4 *Et colligitur*] id eſt, & vos, ô pii, de hoſtibus triumphatis, eorumque ſpoliis locupletamini: apoſtrophe gratulatoria ad pios, quam Propheta conficit ex accumulatione & obſervatione omnium judiciorū Dei inde a temporibus Abrahami, prout in ſcriptura leguntur. *Collecta bruchi*] id eſt, prædæ vobis erit quicquid ſibi comparavit hoſtis, qui tanquam bruchus & locuſta depopulatur omnia. c Heb. *ſecundum diſcurſionem locuſtarum.* *Praſocuridum*] id eſt, locuſtarum viriditatem terræ exedentium, quæ Græcis dicuntur hoc nomine ab effectu: ſic Hhamos 7.1. 5 *Editus eſt Jehova*] ſecundus hic locus expoſitionem continens ſecundæ partis prolepſeos, ut antè diximus, explicat primùm argumēta propoſitionis, uſque ad verſum 13. deinde documenta fidei & ſanctimoniæ ad obtinendas promiſsiones, uſq; ad verſum 20. poſtremò per hypotypoſin oſtendit promiſsionum fructum, ad finem uſque capitis. Argumenta autem ducuntur a natura & fœdere Dei, hoc verſu; a fide noſtra & pietate in Deum, verſu ſequente; poſtremò ab operibus, ac nominatim a recente exemplo rei geſtæ contra Aſſyrios, verſibus ſeq. *Implet Tzijonem*] id eſt, præſens eſt ex fœdere cum Eccleſia inito, ut judicet improbos, & juſtitiam in ſuis exerceat. 6 *Eſt itaque*] ſenſus eſt, neque vita ſtabilis, neque firma ſalus poteſt cuiquam contingere, niſi per fidem quæ in ſapientia ſcientiaque certa verſatur; & niſi theſaurum pietatis reconditum poſſideat in bona conſcientia, qua repulſa non poteſt non fieri naufragium fidei, 1.Timoth.1.19. d Heb. *ſalutum*. e Heb. *ſapientia* tua *& ſcientia*. 7 *En valentiſſimi*] tertium argumentum, ut diximus ver.5. exponens hiſtoriam calamitatis Judæorum ver.7.8.& 9.& mirificæ liberationis a Deo, tribus ſeq. quo exēplo voluit Propheta Judæos ita confirmare, quaſi in rem præſentem adduxiſſet manu. f Heb. *Ereel, quod dicitur Ariel 2.Schem.23.20.* *Valentiſſimi horum*] id eſt, præfecti Judæorum, miſsi a rege Chizkija ut audirent legationem Rab-ſchakis, 2.Reg.18.37. *Legati pacis*] id eſt, qui bellum refugiebant, & pacem factam cum Aſſyrio ſervari & coli poſtulabant. 8 *Deſolati erant*] id eſt, averſa omnis commeandi ratio, obſeſsis per Aſſyrium itineribus: quod genus calamitatis ſimiliter narrat Debora Judic.5.6. g Heb. *tranſiens itinere*. *Irritum fecerat*] Sancherib accepta pecunia, 2.Reg.18.17. *Spreverat civitates*] tum deſtruendo, eum etiam gloriando, 2.Reg.18.33.& 19.12.

tates, nō habebat rationem *ullius* mortalis:
9 'Lugebat, languebat terra, pudebat Liba-
num, languebat; erat 'Scharon quasi solitu-
do, rudebatque 'Baschan & arvum:
10 'Nunc surgam, dixit Jehova; nunc 'exal-
tabor, nunc extollam me.
11 'Concipitis torridum gramen, parietis sti-
pulam; spiritus vester, est ignis consumptu-
rus vos.
12 'Ita fuerunt populi *velut inditi* [h] fornaci-
bus calcariis: *ut* spinæ succisæ, igne exusti
sunt.
13 'Audite 'longinqui quod feci, & agnosci-
te propinqui potentiam meam.
14 'Expaverant Tzijone peccatores, corri-
puerat tremor hypocritas: quis diversabi-
tur, *aiebant*, ex nobis '*cum* igne consumente?
quis diversabitur ex nobis *cum* 'ardoribus
[i] perpetuis?
15 'Qui ambulat [k] justissimè, & qui loquitur
[l] rectissimè: qui spernit lucrum *ex* fraudi-
bus, qui excutit manus suas ne teneat mu-
nus, qui occludit aurem suam ne audiat
[m] cædes, & obstipat oculos suos ne videant
malum.
16 'Hic *velut* altissima loca habitabit, *ut* pro-
pugnacula petrarum, 'locum editum ejus;
'panis ejus dabitur, aquæ ejus statæ *erunt*:
17 'Regem in pulchritudine sua videbunt o-
culi tui, spectabunt terram [n] longinquissi-
mam:
18 [o] 'Animus tuus 'meditabitur terrorem;
dicens, 'ubi est 'legisperitus? ubi 'pensator?
ubi 'censor turrium?
19 Populum robore præditum 'non videbis;

9 *Lugebat*] id est, miserrima erant omnia atque miseranda: metaphora prosopopœetica.
Scharon] vide 1.Chron 5.16.
Baschan &c] id est, pascua & arva, synecdochicè, ut infrà 35.2.
10 *Nunc surgam*] altera pars narrationis, ut dictum est ver. 7. qua consilium Dei, objurgatio improborum, & profligatio docentur, tribus versibus.
Exaltabor] opere mirifico: humanitus dicta.
11 *Concipitis*] increpatio allegorica, qua Deus Assyriorū consilia & conatus cremio, animos verò igni ardenti comparat, quæ unà consumi solent.
12 *Ita fuerunt*] eventus Assyriorum descriptus allegoricè, prout narratur 2.Reg 19.
h Heb. *combustionibus calcis: vide simile Jehoschahbha* 11.8. *&* 13.6.
13 *Audite*] ex superioribus argumētis profluunt duo illi propositionum rivi de quibus in versum 5. prior, vocans pios ad fidem & sanctimoniam, hoc capite; posterior, judicium improbis denuntians, capite sequente. Hujus autem propositionis exordium hoc versu continetur: documenta, sex versibus seq. ac postremò hypotyposis, ut diximus in versum 5. *Longinqui*] id est, omnes, ex Judæis & gentibus. 14 *Expaverant*] propositio de fide & sanctimonia piorum, occasione sumpta a dubitatione & incredulitate hypocritarum, qui instruente obsidionem Sancheribo diffidebant promissionibus Dei, & perfidiam suam obvelabant specie quadam reverentiæ; quasi tenuitatem suam ex animo cognovissent indignam esse quæ accederet infinitam majestatem Dei: cujusmodi exemplum in Achazo vidimus supra 7.12. *Cum igne consumente*] sic abutitur hypocrisis apertis Dei verbis, Deut. 4.24. quasi dicerent, frustra expectaretur liberatio a Sancheribo; quia oblita est Judæa fœderis Jehovæ, & fecit sibi sculptile: quamobrem nihil amplius a Deo expectandū est quam ut consumat nos, quia ignis consumens Deus zelotes est; ac proinde stat sententia ejus de ulciscendis peccatis, non autem de instaurando fœdere & continuando nobiscum. *Ardoribus perp.*] id est, quis subsistat ad constantissima judicia ejus? quæ non possunt ab hominibus expugnari: vide sup. 10.16. hæc enim verba sunt desperantium de salute, quam Deus per servos suos promiserat. i Heb. *seculi*. 15 *Qui ambulat*] subjectio adversans superiori hypocritarū desperationi: qua Deus pios & justos (quorum definitio hoc versu continetur) confirmat in expectatione promissorum Dei. k Heb. *justitiis*. l Heb. *rectitudinibus*. m Heb. *sanguines*. 16 *Hic*] promissa quæ justo fiunt his quatuor versibus, continent liberationem a malis & malorum metu, bonorumq; omnium communicationem, quam privatè & publicè in Ecclesia pii percepturi sunt. *Locum editum*] Tzijonem, Ecclesiam Dei. *Panis ejus*] id est, omnibus vitæ ejus commodis a Deo consuletur: synecdoche. 17 *Regem*] id est, non amplius squalentem & luctuosum videbis Regem, aut regionem occupatam; sed gloria magnificentissima abundabit Rex, & inimicos superabit, quorum sedes quamvis longinquas te vidente adjunget sibi. Hoc autem typicè quidē in Chizkija factum est, 2.Chro. 32.23 sed perfectum & consummatum in Christo. n Heb. *longinquitatum*. o Heb. *cor tuū*. 18 *Animus tuus*] .i. nihil metues amplius; sed habebit delectationē secura præteritorum malorum recordatio, adeò ut liberè queas ludificari omnia cōsilia, rationes, conatus, & turbas hostium infensorum tibi: atq; huc spectavit Paulus 1. Cor. 1.20. *Meditabitur*] non sollicitus, sed exultabundus. *Ubi est*] hic sermo est piorum, qui ad Ecclesiam se recipiētes & freti præsidio Dei securè hostibus insultant: quod his interrogationibus Propheta facit. q.d. si quid est in rebus humanis ad bellum rectè gerendum opus, hæc profectò sunt; consilia a peritis, pecuniæ a pensatoribus sive quæstoribus munitiones a cēsoribus & tribunis militarib. robur deniq; & copia militum: sed ubi sunt ista omnia? si fortè possunt Deo obsistere: evanuerunt jam olim; & in perpetuum; ut liquefit cera ab igne, ita peribunt improbi a conspectu Dei, Psalm. 68.3. *Legisperitus*] videlicet castrensis sive militaris. *Pensator*] quæstor præfectus ærario militari. *Censor turrium*] id est, tribunus præfectus censendis & curandis machinis, tormentis, munitionibusque bellicis, synecdochicè. 19 *Non videbis*] id est, nullo pacto experieris, ac ne videbis quidem.

populum [p] profundioris sermonis quàm ut
intelligatur, [q] peregrinæ linguæ, ac [r] non in-
tellectæ.
20 'Aspice Tzijonem, urbem conventuum no-
strorum: oculi tui videant Jeruschalaima,
'caulam tranquillam, tentorium *quod* non
dissipabitur, cuius paxillorum nullus rece-
dit in æternum, neq; ulli funes ejus disrum-
pentur:
21 'Sed ibi magnificus Jehova erit nobis lo-
co fluviorum, rivorumq; amplorum spatiis:
'non itura est in eo [s] classis impulsa remis,
neque navis magnifica pervasura eum:
22 Nam Jehova vindex noster, Jehova legi-
slator noster; Jehova Rex noster, ipse serva-
bit nos.
23 'Deserent rudentes tuos: cùm nondum
confirmaverint erectum malum suum, non
expanderint velum, tunc dividetur præda
spolii permulti, 'claudi diripient prædam.
24 'Neque dicet habitator, ægrotus sum: po-
pulus habitans in ea, levatus *erit* ab iniqui-
tate.

p Heb. *profunditatem labii præ audire*.
q Heb. *subsannantis linguæ*, *ut supra* 28.11.
r Heb. *cujus non est intelligentia*.
20 *Aspice*] hypotyposis confirmans promissiones præcedentes, quæ proponūtur oculis piorum duo; præstātia Ecclesiæ propter Deū habitantem & insidentem in ea, tribus versibus; & fructus ad singulos perventuri, duobus ultimis.
Caulam tranquillam] allegoria duplex, Ecclesiæ quidem infirmitatem & tenuitatem proponēs, sed ita ut eò amplius cōmendetur Dei erga illam beneficentia.
21 *Sed ibi*] hoc est, quemadmodum Mesopotamia fluviis circumquaque firmata est, Euphrate & Tigri, & sicut AEgyptus Nilo in omnes partes deducto; sic Deus, imò valentius multò Ecclesiam firmaturus est, & futurus pro rivo amplissimo, ut sit Ecclesia extra omnem teli jactum. Similiter alibi Deus igneum murum se fore prædicit Ecclesię suæ, Zecarjæ 2.8.9.
Non itura] id est, non perferet rem ullam adversantem nobis; sed potius judicio suo perdet & immerget, sicut olim AEgyptios: *μείωσις*. s Heb. *classis remi*. 23 *Deserent*] apostrophe gloriosa ad classem inimicorum, qui Ecclesiam cogitant invadere: illi, inquit Propheta, primo impetu a Deo cōsternati cum animis abjicient omnia, & præda erunt Ecclesiæ. *Claudi*] id est, etiam tenuissimi quiq; nullo negotio depopulabuntur illos; adeò offendunt imparatos ante omnibus: proverbium facilitatem rei quæ agitur indicans, ut 2.Schem. 5.6.
24 *Neque dicet*] id est, omnes incolumitatem & pacem obtinebunt per remissionem peccatorum, justificati fide in Christum Jesum Regem & servatorem nostrum.

CAPUT XXXIIII.

1 'ACCEDITE gentes ad audiendum, &
nationes attendite; audiat terra, &
quæ implent eam, orbis habitabilis, &
quæcunque progignuntur in eo.
2 'Nam fervens ira *est* Jehovæ contra omnes
gentes, & æstuans ira contra omnem exer-
citum earum: internecioni devovebit eas,
tradet eas mactationi:
3 Et confossi earum projicientur, cadave-
rumq; earum ascendet fœtor: & 'colliques-
cent montes ex sanguine eorum:
4 'Etiam contabescet totus exercitus cœ-
lorum, convolventurq; tanquam liber cœ-
li: & totus exercitus eorum decidet ut deci-
dit foliū e vite, & ut deciduus fructus e ficu.
5 'Nam inebriatus est in cœlis gladius meus:
ecce 'super Edomæos descendet in judi-
cium, & 'super [a] populum quem devovi in-
ternecioni.

1 *Accedite*] Nunc demū venit Propheta ad priorem partem prolepseos, de qua diximus supra 33.1. nimirū ad propositionem judicii divini improbis eventuri. Sunt autem hujus propositionis tres partes: prima est exordium, hoc versu, quemadmodum in superiore quoque propositione fuisse ostendimus, supra 33.13. secunda est narratio judiciorum futurorum a Deo, usque ad versum 16. tertia est confirmatio, duobus ultimis. Est autē exordium hoc patheticum, quo Propheta res omnes creatas provocat, ut afficiantur gravitate judiciorum Dei, quemadmodum fecerat supra 1.2. 2 *Nam fervens*] narratio hæc judiciorum Dei duas partes continet convenientes exordio: unam, de judiciis Dei contra homines improbos, usque ad versum 9. alteram de effectis judiciorum in terram ipsam & res creatas omnes, inde ad versum 16. 3 *Colliquescent montes*] hyperbole elegantissima optimè exprimens severitatem judiciorum Dei, ut sequente versu. quasi dicat, cœlum & terra exhorrescent atroces pœnas quas Deus sumpturus est de inimicis suis, ut supra 13.10. 4 *Etiam contabescet*] similem planè hyperbolen, atque hinc desumptam vide Apocal. 6.12. & seq. 5 *Nam inebriatus est*] ætiologia a decreto Dei, pro eo quod est, res jamque in cœlis conclusa atque confecta est: fixum est decretum, & immutabile. Inebriari autē dicitur gladius metaphoricè, id est, rubere & circumfluere sanguine, ut Jirmejæ 46.10. *Super Edomæos*] hos primo loco Propheta nominat, tum quia ex propinquitate erant notissimi, tum quia Jehudæis ab omni memoria hostes fuerant infensissimi, ut Psalm. 137.7. Hhamos 1.11. Hhobadjæ 10. & seq. Lament 4.21. Jechezk. 25.12. & suprà 21.11. *Super populum*] id est, super alios omnes excidio destinatos. a Heb. *populum anathematis mei*.

6 'Gla-

6 'Gladius Jehovæ implebitur 'sanguine,
pinguefiet adipe, sanguine agnorum & hir-
corum, adipe renum arietum: cùm sacrifi-
cium erit Jehovæ 'Botzræ, & mactatio ma-
gna in terra Edomæorum.
7 Descendent quoque 'unicornes cum eis, &
juvenci cum robustis *taurus*; 'adeò ut ine-
brietur terra eorum sanguine, & pulvis eo-
rum adipe pinguefiat:
8 Cùm dies ultionis Jehovæ, annus retribu-
tionum 'ob causam Tzijonis *erit*.
9 'Itaque mutabuntur torrentes ejus in pi-
cem, & pulvis ejus in sulphur; eritque terra
ejus pro pice ardente.
10 Noctu & interdiu non extinguetur, in se-
culum ascendet fumus ejus: a generatione
in generationem vastata manebit, [b] in sem-
piternum nemo transibit per eam:
11 Sed hæreditariò possidebunt eam 'platea,
& 'anataria, noctuaque, & corvus inhabi-
tabunt eam: '& extendet super eam line-
am deformationis, & lapides inanitatis:
12 'Clarissimos ejus ad regnum vocabunt,
sed nemo erit ibi; & omnes principes ejus
futuri sunt nihil.
13 Et assurget in palatiis ejus spinarum mul-
titudo, chamæleon, & spina in munitioni-
bus ejus: eritq; caula dracon ũ, atriũ ululis:
14 Et concurrent 'feræ animalia cum terri-
fico, & scops proximo suo acclamabit: tan-
tùm ibi residet strix, invenietq; sibi quietis
locum:
15 Ibi nidificabit 'merula, & 'ponet; cumq;
'eruperit, colliget ad umbram suam: tantũ
ibi congregabuntur milvi [c] alter cum altero.
16 'Quærite ex 'libro Jehovæ, & legite; u-
num ex his non defuturum est, unum alterũ
non desyderabunt: nam 'os meum est quod
præcipit, & spiritu suo idem congregabit ea.
17 'Nam cùm projecerit illis sortem, & manu
sua distribuerit illis ad amussim; usq; in se-
culum hæreditariò possidebunt illam, per
[d] generationem quamque habitabunt in
illa.

6 *Gladius Jehovæ*] altera descriptio judiciorum Dei: qua ostendit quàm gratum sibi futurum est cũ inimicos Ecclesiæ profligabit, assimilitudine sacrificiorum, quæ ipsi odora fuerunt olim in Ecclesia per Christum.
Sanguine] quasi dicat, consumam eos planè: nam sanguis & adeps in sacrificiis (quibuscum improbi comparantur) solebant consumi Jehovæ, Levit. 3. 16. & 17.
Botzræ] quam Ptolemæus Bostram vocat, in Edomæa.
7 *Unicornes*] id est, etiam indomiti & potentissimi quique potentia Dei mittentur sub jugũ: nam unicornium natura indomita esse dicitur, ut Ijobi 39. 12. & seq.
Adeò ut] hyperbole, ut supra 3. & 4. id est, copiosè perfundetur.
8 *Ob causam*] i. propter Ecclesiam.
9 *Itaque*] altera pars narrationis, ut distincta in versum 2. de effectis Dei terrificis, quorum duo in universum ponuntur capita: unũ, fore terras incendio, duobus ver. alterum, fore horridas, desertas, & solitariis tantùm bestiis habitabiles.
b Heb. *in æternitatem æternitatum*.
11 *Platea*] vide Levit. 11. 18.
Anataria] vide supra 14. 23.
Et extendet] i. quisquis instaurare conabitur, frustra consumet operam. Ita Deus materiam adimet ædificandi, & res ædificatas destruet, Maleaci 1. 4.
12 *Clarissimos ejus*] i. non poterunt instaurare regnum amissis regibus, neque domos suas deintegrò extruere. Verborum autem ἐμπλοκὴν, quæ versu hoc est, ad evidentiam transposuimus. 14 *Feræ anim.*] vide suprà 13. 21. 15 *Merula* avis solitaria (unde Merulam dictam volunt Grammatici) assultim incedens, quis allendi usus apud Hhebræos avi nomen dedit. *Ponet*] ova sua. *Eruperit*] i. exclusa fuerit pullities, quæ per eclipsin hoc loco intelligitur. c Heb. *mulier ad sociam suam: sic versu sequente.* 16 *Quærite*] confirmatio superiorum denunciationum ab eventu, quo veritatem sermonis sui examinandam & probandã Deus exhibet, ut Deuter. 18. 22. *Libro Jehovæ*] i. libro prophetiarum, quas Jehova edit per prophetas suos actos ipsius spiritu. *Os meum est*] i. dixi, & præstabo dictum verbo potentissimo. 17 *Nam cùm*] i. ex quo semel regiones istas feris habitandas assignaverit, nunquam desinet maledictio eis regionibus pronunciata: assignationem autem propheta figurat duobus modis, sorte & funibus, qui modi tunc in usu erant: ut terra tribubus sorte, & agri funibus in familias distributi sunt, Numer. 26. 54. & Jehosch. 18. d Heb. *generationem & generationem*.

Caput XXXV.

1 'LÆTABUNTUR 'de his 'desertum &
solitarius locus; & exultabit solitudo,
ac florebit tanquam rosa:
2 [a] Magis ac magis florebit, & exultabit eti-
am exultatione *sua* & cantu: gloria Libani
dabitur ei, decor 'arvi & Scharonis; ista
videbunt gloriam Jehovæ, decorem Dei
nostri, *& dicent*,
3 'Confirmate manus remissas, & genua la-
bantia fortificate:
4 Dicite [b] inconsyderatis animo; confirma-
mini, ne timeatis: ecce Deus vester, ultio
advenit, retributio Dei, ipse advenit ser-
vaturus vos.
5 'Tunc aperient se oculi 'cæcorum, & aures
'surdorum patefient:
6 Tunc 'saliet claudus velut cervus, & canta-
bit lingua 'muti: 'erupisse in deserto aquas,
& torrentes in solitudine:
7 Abiisse torridum locum in stagnum, & si-
ticulosum in scaturigines aquarum; in caula
draconum, 'cubili cujusque, 'gramen
esse cum arundine & junco.
8 'Et erit illic 'agger & via, quæ via sanctita-
tis vocabitur, qua non transibit 'pollutus,
sed erit 'istorum: [c] viator, ne stulti quidem
poterunt deerrare.
9 Non erit ibi 'leo, & [d] violenta ulla fera
non conscendet eam, non invenietur ibi:
sed ambulabunt *ea* vindicati:
10 Et redempti Jehovæ revertentur, 'perve-
nientque Tzijonem 'cum cantu, & lætitia
[e] 'perpetua super caput suum: gaudium &
lætitiam assequentur, 'fugientque mœror &
gemitus.

1 *Lætabuntur*] Cõclusio totius concionis, ut dictum est supra 33. 1. qua Propheta partim hyperbolicis orationibus, partim puris atque simplicibus præstantiam illius regni explicat quod consummatur in Christo. Sunt autẽ hyperbolæ duorum generum: prius est de rebus creatis rationis expertibus; posterius, de hominibus. Cæteris rebus creatis tribuuntur duo hyperbolicè: unũ est sensus cum effectis suis, alterum est sermo ad homines habitus, quatuor versibus primis, quasi dicat, gestient quodammodo omnia, & gloriam Dei prædicabunt in Christo. *De his*] tum liberatione bonorum, capite 33. tum judiciis in hostes Ecclesiæ, capite 34. *Desertum*] id est, etiam loca quæ videntur omnium ineptissima.
a Heb. *florendo florebit*.
2 *Arvi*] ut suprà 33. 9.
3 *Confirmate*] id est, alii alios docete, jubete bono animo esse, & salutaribus monitis abjuvate: metaphoræ, ut Ijobi 4. 3. quæ versu sequente exponuntur.
b Heb. *præcipitibus corde: ut sup. 32. 4.*
5 *Tunc aperient se*] alterum genus hyperboles: quod tamen ex parte, quoties visum est, in corporibus præstabat Christus & in animis suorum quotidie præstat.
Cæcorum] ut Matth. 9. 27. & 11. 5. & 12. 22. & 20. 30. & 21. 14. & Joan. 9.
Surdorum] ut Matt. 11. 5. & Marci 7. 32.
6 *Saliet*] ut Matth. 11. 5. & 15. 30. & 21. 14. Joan. 5. & Actor. 3. 2. & 8. 7. & 14. 8.
Muti] ut Matth. 9. 32. & 12. 22. & 15. 30.
Erupisse] argumenta cantus fidelium, omnia instaurata & restituta esse in Christo: quod figuratè hoc & sequente versu exponitur.
7 *Cubili*] i. in locis etiam abditissimis & incultissimis; sic accipiendum esse hunc locum Hhebraicæ distinctiones docent. *Gramen esse*] i. locum qui fuerat aridissimus (qualem dracones expetunt) uliginosum effectum esse. 8 *Et erit illic*] secunda pars conclusionis, qua tũ Ecclesiæ accessus, duobus versibus, tum fructus, versu ultimo exponuntur: sumpta allegoria a constitutione priscæ illius Ecclesiæ quæ erat Tzijone. *Agger &*] id est, aggesta & excelsa via: hypallage, sive potius ἓν διὰ δυοῖν, ut Grammatici dixerunt. *Pollutus*] id est, infidelis, aut sceleratus ullus. *Istorum*] nimirum quorum oculi & aures apertæ, crura correcta, & linguæ explicatæ fuerint beneficio Christi ad prædicandum Deum, id est, quos ille vindicaverit atque redemerit, ut sequentia docent. c Heb. *incedens via.* 9 *Leo*] id est, inimicus ullus Dei, aut Ecclesiæ damnosus. d Heb. *violenta ferarum.* 10 *Perveniens*] id est, recipientur in Ecclesiam, & ingredientur in ea. *Cum cantu*] ut solebant qui festis anniversariis proficiscebantur Jeruschalaima, ut annotavimus suprà 30. 29. e Heb. *seculi.* *Perpetua*] ac proinde illam priscæ Ecclesiæ lætitiam numeris omnibus superante. *Fugientq*] id est, & quidem constantissimum assequentur gaudium, nulloque pacto mutabile.

Caput XXXVI.

Eodem est argumento, & propè iisdem verbis cum 2. Reg. 18.

1 'FUERAT enim decimo quarto anno
regis Chizkijæ, || ut ascendens Sanche-
rib rex Assyriæ contra omnes civitates
Jehudæ munitas, occuparet eas.
2 || Misit autem rex Assyriæ Rab-schaken La-
cischo Jeruschalaima, ad regem Chizki-
jam, cum copiis numerosis: qui substitit ad
aquæ ductum piscinæ superioris, *quæ est* in
aggere agri fullonis.
3 Et egressus est ad eum Eljakim filius Chil-
kijæ, qui præerat domui; cum Schebna scri-
ba, & Joacho filio Asaphi a memoria.

1 *Fuerat enim*] Hoc caput & tria sequentia in hunc locum inserta sunt, non tantum ad lucem superioribus prophetiis afferendam, ut a Jeschahhja conscripta sunt; verum etiam quia commodè ad proximè præcedentis prophetiæ interpretationem pertinent. Nam hac historia gesta, & mirifica liberatione accepta divinitus, occasio prophetæ data est prophetandi de regno Christi, & ex gloria Chizkijæ ac totius regni, amplificandi gloriam Christi & Ecclesiæ, qua tribus præcedentibus capitibus fuit explicata. || 2. Reg. 18. 13. 2. Reg. 18. 17.

4 Ad quos dixit Rab-schake, dicite jam ad
Chizkijam; sic ait rex maximus rex Assy-
riæ, quæ *est* fiducia ista qua confidis?
5 'Dixero (veruntamen verba futilia) *ad-
esse* consilium & fortitudinem ad bellum;
nunc cui confidis quòd rebellas contra
me?
6 Ecce fiduciam habueris in scipione a-
rundinis istius quassatæ isto, in Ægyptio;
quo si quis innixus fuerit, intrans volam e-
jus perforabit eam: ita *est* Parhho rex Æ-
gypti omnibus fiduciam habentibus in ip-
so.
7 Quòd si dixeris ad me, in Jehova Deo no-
stro fiduciam habemus: an non is *est* cujus
abstulit Chizkija excelsa & altaria, edicens
Jehudæ & Jeruschalaimis, coram altari hoc
incurvate vos?
8 Sed nunc misceto quæso bellum cum Do-
mino meo Rege Assyriæ: & dabo tibi bis
mille equos, si poteris suppeditare qui e-
quitent eos pro te.
9 Quomodo ergo averteres faciem ducis u-
nius e servis domini mei minimis? sed fidu-
ciam tuam habes in Ægyptio, propter cur-
rus & propter equites.
10 At nunc an absque Jehova ascendi con-
tra regionem hanc ad perdendum eam? Je-
hova edixit mihi, ascende in regionem i-
stam, & perde eam.
11 Dixit verò Eljakim, Schebnaque, & Joach
ad Rab-schaken, alloquere quæso servos
tuos Syrè; intelligimus enim: neque alloqui-
tor nos Judaicè, audiente hoc populo qui
est super murum.
12 Sed dixit Rabschake, an ad dominum tu-
um, aut ad te misit me Dominus meus; ut
loquerer verba hæc? nónne ad homines i-
stos qui desident super murum, ut come-
dant excrementa sua, & bibant lotium su-
um vobiscum?
13 Itaque subsistens Rab-schake exclamavit
voce magna Judaicè, & dixit; audite verba
Regis maximi, Regis Assyriæ.
14 Ita ait Rex: ne vos decipiat Chizkija: non
enim poterit eripere vos.
15 Neque adducat vos Chizkija ut fiduciam
habeatis in Jehova, dicendo; certò eripiet
nos Jehova: non tradetur civitas hæc in ma-
num Regis Assyriæ.
16 Ne auscultetis Chizkijæ: nam sic ait Rex
Assyriæ, transigite mecum munere; & pro-
dite ad me; sic comedite quisque *fru-
ctum* vitis suæ, & quisque *fructum* ficus
suæ, ac bibite quisque aquas cisternæ
suæ:
17 Usque dum veniens assumam vos *dedu-
cendos* in terram similem terræ vestræ; terram
frumenti & musti *feracem*, terram *abundan-
tem* pane & vineis:
18 Ne fortè seducat vos Chizkija dicendo;
Jehova eripiet nos: an eripuerunt dii gen-
tium quisque terram suam e manu Regis
Assyriæ?
19 Ubi *sunt* dii Chamathæ, & Arpadi? ubi dii
Tzepharvajimorũ? quin etiam eripuerúnt-
ne Schomronem e manu mea?
20 Qui sunt inter omnes deos regionum ista-
rum, qui eripuerint regionem suam e manu
mea; ut eripiat Jehova Jeruschalaima e
manu mea?
21 Obticuerunt autem, neque responderunt
ei quicquam: præceptum enim regis fuerat
edicentis; ne respondeatis.
22 Venit itaque Eljakim filius Chilkijæ qui
præerat domui, Schebnaque Scriba, & Jo-
ach filius Asaphi a memoria, ad Chizkijam
laceris vestibus: & indicaverunt ei verba
Rabschakis.

5 *Dixero*] concessio ironica. quasi dicat, ut dem te virum esse valentem consilio & fortitudine; certum est tamen te unum nihil præstare cõtra regem tam potentem posse. Hinc conficitur altera pars, cui ergo confidis? an AEgyptio? an Deo? &c.

Caput XXXVII.

Eodem est argumento cum 2. Reg. 19.

1 FUIT autem cùm audiret Rex Chizkija,
ut laceraret vestimenta sua; & tegens se
cilicio ingrederetur domum Jehovæ:
2 Et mitteret Eljakimum qui præerat domui,
& Schebnam scribam, ac seniores sacerdo-
tum, tectos ciliciis; ad Jeschahhjam filium
Amotzi prophetam.
3 Qui dixerunt ad eum, sic ait Chizkija, dies
angustiæ, & increpationis, irritationisq; est
dies hic; cùm venerint filii usque ad os ma-
tricis, & vis non adsit ad partum.
4 Utinam audiat Jehova Deus tuus verba
Rabschakis, quem misit Rex Assyriæ domi-
nus ejus ad afficiendum probro Deum vi-
ventem, & arguat hujusmodi verba quæ au-
dierit Jehova Deus tuus: itaque effer preca-
tionem pro hoc residuo quod præsens est.
5 Cùm itaque venissent servi Regis Chizkijæ
ad Jeschahhjam,
6 Dixit ad eos Jeschahhja, sic dicitote ad do-
minum vestrum: sic ait Jehova, ne timeto
propter verba ista quæ audivisti, quibus
blasphemarunt pueri Regis Assyriæ me.
7 Ecce ego indam ei spiritum, ut audito ru-
more revertatur in terram suam: tandem
dejiciam eum gladio in terra ejus.
8 Itaque reversus Rabschake invenit regem
Assyriæ oppugnantem Libnam: audiverat e-
nim eum profectum esse Lacischo.
9 Audiens autem de Tirhhaka Rege Cu-
schi, dicentes, procedit ut pugnet contra te:
audiens, inquam, misit nuntios ad Chizki-
jam, edicendo:
10 Sic alloquimini Chizkijam regem Jehu-
dæ, dicendo, ne decipiat te Deus tuus, in
quo tu fiduciam habes, dicendo; non
tradentur Jeruschalaima in manum Regis
Assyriæ.
11 Ecce tu audivisti quid fecerint reges Assy-
riæ omnibus aliis regionibus, internecioni
devovendo incolas earum: & tu eripere-
ris?
12 An eripuerunt eas dii gentium, quas per-
diderunt majores mei? Gozanem, & Hara-
nem? & Retzephum, & Hhedenitas qui sunt
Telassari?
13 Ubi est Rex Chamathæ, & Rex Arpadi? &
Rex civitatis illius Tzepharvajimorum, He-
nahhi, & Hhivæ?
14 Cumque accepisset Chizkija literas e ma-
nu nuntiorum, & legisset illud; ascendens *in*
domum Jehovæ, explicavit illud Chizkija
coram Jehova.
15 Et precatus est Chizkija Jehovam, di-
cendo:
16 Jehova exercituum, Deus Jisraëlis, insidens
Cerubinis, tu es Deus ille solus, omnibus
regnis

regnis terræ; tu fecisti cœlum & terram.
17 Inclina, Jehova, aurem tuam & audi, aperi, Jehova, oculos tuos & vide; audi, inquam, omnia verba Sancheribi, qui misit ad probro afficiendum Deum viventem.
18 Verum est, Jehova: vastaverunt reges Assyriæ omnes [a] gentes illas, & regionem illarum:
19 Et tradiderunt deos illarum igni; quia dii non erant, sed opus manuum hominis, lignum aut lapis, ideo perdiderunt eos.
20 Nunc itaque Jehova Deus noster, serva nos e manu illius; ut cognoscant omnia regna terræ, te Jehovam solum esse.
21 Tum misit Jeschahhja filius Amotzi ad Chizkijam, qui diceret: sic ait Jehova Deus Jisraëlis, quòd precatus es me contra Sancheribum Regem Assyriæ:
22 Hoc est verbum quo edicit Jehova *responderi* ei: contemnit te, subsannat te virgo filia Tzijonis, post te caput movet filia Jeruschalaimorum.
23 Quem probro affecisti ac blasphemasti? & contra quem extulisti vocem? utique attollis *in* sublime oculos tuos contra sanctum Jisraëlis.
24 Per servos tuos probro affecisti Dominum, cùm diceres, multitudine curruum meorum ego ascendi summitatem montium, latera Libani: & succidam proceras cedros ejus, lectissimas abietes ejus; ingrediar etiam [b] celsissimam extremitatem ejus, sylvas, arva ejus.
25 Ego effodio ut bibam aquas; nam exsicco planta pedum meorum omnes rivos locorum obsessorum.
26 An non audivisti inde a longinquo tempore, me id facere? & a diebus priscis formare illud? nunc adduco illud, ut sit ad deturbandum in acervos vastos civitates munitas.
27 Ideo habitatores earum contracti manu, territi sunt & erubuerunt; fuerunt *ut* herba agri, ut holeracea herba tenera, *ut* fœnum tectorum, & ager tactus uredine antequam in culmum assurgat.
28 Utique sessionem tuam, & profectionem tuam, & incessum tuum novi; etiam furorem tuum contra me.
29 Quoniam tu furis contra me, & tumultuatio tua ascendit ad aures meas; ideo ponam hamum meum in naso tuo, & frænum meum inter labia tua, ac perducam te viâ illâ per quam venisti.
30 Illud autem esto tibi hujus *rei* signum, comedere vos anno uno sponte natum, & anno altero sponte renatum: anno demum tertio serite & metite, ac plantate vineas, & comedite fructum earum:
31 Nam residuum domus Jehudæ, quod relictum fuerit, rursus radicabitur infernè; & proferet fructum supernè;
32 Cùm Jeruschalaimis prodibit reliquum, & residuum e monte Tzijonis: zelus Jehovæ exercituum facturus est istud.
33 Propterea sic ait Jehova de Rege Assyriæ, non est ingressurus in civitatem hanc, neq; jaculaturus huc sagittam, neque oppositurus ei scutum; neque diffundet contra eam missilia catapultaria.

[a] Heb. terras, [illegible]
[b] Heb. celsitudinem extremitatis ejus.

34 Viâ quâ venerit, eâdem revertetur: in civitatem verò hanc non ingredietur, dictum Jehovæ.
35 Nam protegam civitatem hanc ad servandum eam, propter me & propter Davidem servum meum.
36 Itaque prodiens angelus Jehovæ percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia: cumque surrexissent manè, ecce omnia illa erant cadavera mortuorum.
37 Quare profectus abivit, & reversus est Sancherib Rex Assyriæ; conseditque Nineves.
38 Ubi fuit, ipso se incurvante *in* æde Nisroci Dei sui, ut Adramelech, & Schareetzer filii ejus percuterent eum gladio, ipsi verò proriperent se in terram Ararati: & regnavit Esar-Chaddon filius ejus pro eo.

Caput XXXVIII.

Eodem est argumento cum principio 2. Reg. 20. Inseritur autem ode Chizkijæ, qua ægritudinem & perturbationem animi sui in morbo, orationemq; ad Deum exponit; beneficium acceptum narrat: fidem in Deum profitetur; & gratias et immortales spondet.

1 ‖ Diebus illis ægrotavit Chizkija lethaliter: ad quem veniens Jeschahhja filius Amotzi Propheta dixit ad eum, sic ait Jehova; da præcepta familiæ tuæ, nam tu brevi moriturus es, ac non vives.
2 Quapropter advertens Chizkija faciem suam ad parietem, oravit Jehovam.
3 Et dixit; obsecro Jehova, recordare jam me continenter ambulasse coram te fideliter & animo integro, & quod bonum videtur in oculis tuis fecisse: flevitque Chizkija fletu magno.
4 Tum fuit sermo Jehovæ ad Jeschahhjam, edicendo:
5 Abi, & dicito ad Chizkijam; sic ait Jehova Deus Davidis patris tui: audivi precationem tuam, vidi lachrymas tuas, ecce ego addam diebus tuis quindecim annos:
6 Et e manu regis Assyriæ eripiam te, & civitatem hanc; protegamq; civitatem hanc.
7 Atque hoc tibi esto signum a Jehova, facturum esse Jehovam rem istam quam locutus est.
8 Ecce ego reducturus sum umbram graduum illorum, quæ descendit * gradibus Achazi, cum sole retrorsum decem gradibus: & reversus est sol decem gradibus, iisdem gradibus quibus descenderat.
9 * Scriptum Chizkijæ regis Jehudæ; cùm ægrotasset, & [a] revaluisset ex ægritudine sua.
10 * Ego dicebam, [b] rescissis diebus meis * aditurus sum portas sepulchri; privor * residuo annorum meorum.
11 Dicebam, * non sum visurus Jah Jah in terra viventium: non intuebor hominem amplius inter habitatores mundi.
12 [c] * Habitatio mea transfertur, & transpor-

‖ 2. Reg. 20.

8 *Gradibus Achazi*] id est, qui gradus descripti sunt in solario Achazi.

9 *Scriptum*] hæc Inscriptio argumentum sequentis cantici exponit: primùm enim docet Chizkija quid secum Deus egerit, & ipse cũ Deo quo tempore decumbebat, usque ad vers. 15. deinde sanitatem a Deo receptam narrat, fidemq; in ipsum & immortales gratias profitetur, ad finem usque cantici.

[a] Heb. *viveret*; *ut Numer.* 21 8.

10 *Ego dicebam*] prior hæc narrationis pars exponit tum expostulationẽ Chizkijæ cum animo suo, quia intempestivam esse mortem sentiebat apud se, & habendæ prolis desyderio ex promissione Dei tenebatur, quatuor versib. deinde postulatum a Deo, ver. 14.

[b] Heb. *in rescissione dierum meorum.*

Aditurus sum] id est, si res ita se habet ut propheta denuntiavit, præpropere me oportet mori: periphrasis mortis.

Residuo annor.] id est, annis qui mihi supererant agendi ex naturæ lege.

11 *Non sum visurus*] q. d. ergo tum a fructu præsentiæ Dei aspectabilis in populo suo, tum a communione Ecclesiæ viventium subtrahar; quæ duo efficiunt ut mihi vita jucunda sit. [c] Heb. *habitare meum.* 12 *Habitatio mea*] id est, vita mihi adimitur; quod duplice comparatione figuratur, hoc versu, tugurii & telæ,

tatur

Ad excidium] id est, quemadmodum textor eousque perducit telam, donec sit tempus staminis præcidendi, quod involutum est jugo; sic ego pertexui vitam meam.

A peniculis] sic pergit Chizkija in textoris similitudine: cùm pertexuerim, inquit, vitam meam, jam advenit tempus quo Deus a peniculis sive peniculamento suo dissecturus est telam vitæ meæ, id est, finem illius effecturus: sunt enim peniculi sive peniculamenta telæ extrema stamina quæ textor circumvolvit jugo, nec potest cum reliqua tela propter brevitatem staminis reliqui percurrere, ac propterea ab ea solet resecare. Hhebræum autem vocabulum ita accipimus adducti simili loco Canticorum 6, 25. ubi accipitur pro vitta sive loro cincinnos capitis discriminante, ad quam rationem peniculi telæ a textoribus componi solent.

A die usque] id est, hoc ipso die, antequam nox advenerit: ut versu sequente: apostrophe ad Deum.

d Heb. *absolutu-rus*.

tatur a me, tanquam tentorium pastorale:
ᵃ ad excidium perduxi, ut textor *stamen*, vitam meam; ᵃ a peniculis resecturus est me;
ᵃ a die usque ad noctem ᵈ perempturus es
me.
13 Proponebam, ᵃ dum mane erat, tanquam
leonem, ita fracturum esse *Deum* omnia ossa
mea; a die usque ad noctem te peremptu-
rum esse me.
14 ᵃUt grus *aut* hirundo, ita pipiebam: ge-
mebam ut columba, *dicens*: attolluntur o-
culi mei in sublime, ô Domine, ᵃ oppressio
sit mihi, pertexe me.
15 ᵃ Quod eloquebar, ᵃstatim prædixit mihi, i-
demque fecit: ᵃ progredior omnibus annis
vitæ meæ ultra amaritudinem animæ meæ.
16 ᵃDomine, per ᵃhæc ᵉ vivitur: etiam his
ᵃ singulis inest vita spiritus mei, his facis ut
revalescam, & vivum ᶠ conservas me.
17 Ecce ᵃad pacem *advênit* amara mihi ama-
ritudo; sed tu propensus amore *eduxisti* ani-
mam meam a fovea g exedente, quia ᵃ abje-
cisti post tergum tuum omnia peccata
mea.
18 ᵃNon enim‖sepulchrum celebrat te, *aut*
mors laudat te: non habent expectati-
onem in fide tua ᵃqui descendunt in ʰ se-
pulchrum.
19 Vivens, vivens, ipse celebrabit te ut ego
hodie: pater filiis notam faciet fidem tuam.
20 ᵃ Jehova *præstò est* ad servandum me; ideo
odas lyricas meas pulsabimus omnibus die-
bus vitæ nostræ in domo Jehovæ.
21 Edixerat enim Jeschahhja: ⁱ sumatur pa-
latha ficuum, & appingatur ulceri, & re-
valescet.
22 ‖Et dixerat Chizkija; quod est signum, me
ascensurum esse in domum Jehovæ?

13 *Dum mane*] id est, ipso die, quemadmodum interpretantur sequentia. 14 *Ut grus*] hic verius constitutionē animi postulantis exponit similitudinibus, & postulati summam: nimirum ita corpore & animo infirmatum fuisse Chizkijam, ut vix posset proloqui, ac proinde supplicasse paucis. *Oppressio sit*] id est, hic morbus me conficit, & intempestivè opprimit, antequam decurrerim stadium vitæ meæ; & ita intricat quodammodo, ut tela vitæ meæ (quæ adhuc superest pertexenda) nequeat perfici: quamobrem tu ipse pertexe me, id est, effice ut justum vitæ spacium percurram, fretus potentia tua. Hæc ita accipienda esse ostendit series allegoriæ. Verbum autem Hhebræum quod alii interpretantur fidejubere, alii diligere, alii recreare, nos pertexendi significatione accipimus, a conjugato nomine subtegmen sive tramam significante, Levit 13.50. & sequent. 15 *Quod eloquebar*] altera pars narrationis, continens professionem beneficii a Deo accepti, tribus versibus; & gratiarum actionem ad gloriam Dei, tribus reliquis. *Statim*] Jeschahhjam nondum egressum ex atrio mediano præmittens ad me, 2. Reg. 20.4. *Progredior*] id est, nunc supervivo illi amaritudini. 16 *Domine*] apostrophe ad Deum, qua Chizkija thesin sive propositionem universalem de virtute verbi operumque Dei (ex quibus vita constat omnibus hominibus) accommodat suæ hypothesi. *Hæc*] quæ dicis & facis. e Heb. *vivunt impersonaliter*. *Singulis istis*] id est, non aliunde vivo quàm ex verbo procedente ab ore tuo, Deut. 8.3. f Heb. *conservando*. 17 *Ad pacem*] id est, postquam mihi & toti regno meo pacem tribueras ab Assyrio & omnibus inimicis meis, statim in morbum gravissimum incidi. g Heb. *consumptionis*. *Abjecisti post tergum*] id est, texisti & condonasti ea quorum nomine affligebar: humanitus dictum. 18 *Non enim*] ætiologia restitutionis vitæ & remissionis peccatorum, nimirum gloria Dei: ut Psal. 6.6. *Qui descendunt*] id est, corpora sepulta. h Heb. *cisternam*. 20 *Jehova*] conclusio a professione fidei & laudationis Dei. i Heb. *sumant, & appingant: ut suprà ver. 16.* ‖ 2. Reg. 20.7.

CAPUT XXXIX.

Eodem est argumento cum fine 2. Reg. 20.

1 TEMPORE illo misit Merodac Bala-
dan filius Baladanis rex Babyloniæ
literas cum munere ad Chizkijam; ᵃau-
diverat enim ægrotasse, & confirmatum
esse.
2 Quibuscum lætatus Chizkija, ostendit eis
totum gazophylacium suum, argentum, &
aurum, & aromata, atque oleum præstan-
tissimum, totamq; domum vasorum suorum,
denique quicquid inveniebatur in thesau-
ris suis: non fuit quidquam quod non o-
stentaret eis Chizkija, in domo sua, & in to-
ta ditione sua.
3 Quapropter ingressus Jeschahhja Prophe-
ta ad regem Chizkijam; dixit ad eum, quid
dixerunt homines illi? & unde venerunt ad
te? cui dixit Chizkija, e terra longinqua ve-
nerunt ad me, Babylone.
4 Iterum dicenti; quid viderunt domi tuæ?
dixit Chizkija, quicquid est domi meæ vi-
derunt, non fuit quicquam quod non osten-
derim eis in thesauris meis.
5 Tum dixit Jeschahhja ad Chizkijam, audi
verbum Jehovæ exercituum:
6 Ecce, dies venturi sunt, quibus deportabi-
tur quicquid est domi tuæ, & quod recondi-
derunt majores tui usque in diem hunc, in
Babyloniam: non relinquetur quidquam,
ait Jehova.
7 De filiis etiam tuis qui prodibunt ex te,
quos geniturus es, assument; ut sint aulici in
palatio regis Babyloniæ.
8 Dixit verò Chizkija ad Jeschahhjam, bo-
num est verbum Jehovæ quod locutus
es; præterea dixit, quandoquidem futu-
ra est pax & stabilitas diebus meis, *bonum
est*.

CAPUT XL.

Deus promulgans consolationes Evangelij prædicit duo testimonia illius; unum Joannis Baptistæ, alterum Apostolorum & servorum Christi resipiscentiam & fidem in Christum prædicantiū: & quia labefactata eo tempore videbatur Ecclesia, infirmos animos confirmat, tum a potentia Dei homines & Deos omnes superante, tum a singularibus in Abrahamum & Ecclesiam totam beneficiis: itaque promissiones amplissimas renovans, idololatras & idola omni facultate nuda esse docet, eam sibi arrogat, & in Christo promittit explicaturum iri.

1ᵃ CONSOLAMINI, consolamini po-
pulum meum, dicit Deus vester;
2 Loquimini ᵃ quæ sunt cordi Jerus-
chalaimis, & prædicate eis, completum esse
tempus præfinitum eorum, exsolutam esse
iniquitatem eorum; ea accepisse e manu Je-
hovæ ᵇ ᵃ duplum pro omnibus peccatis suis.

1 *Consolamini*] horum capitum quæ conjungimus unicam concionem esse ipsa argumentationum series ostendit manifestissimè. Sunt autem hujus concionis quatuor præcipuæ partes: prima est propositio beneficii evangelici, usque ad ver. 12. secunda est confirmatio promissionum Evangelicarum luculentissima, usque ad ver. 10. sequentis capitis: cui hæret repetitio & exornatio earundem promissionum inde ad ver. 21. tertia est confutatio idololatrarum & eorum omnium qui non acquiescunt in Deo, ver. 21. & quatuor sequentibus: postrema est conclusio de integro asserens promissionem Dei, a ver. 26. ad finem usque. Propositionis verò pars est prolepticа, universè evangelii beneficia prænuntians, duobus primis versibus; pars verò distinctè prædicationem evangelii accommodat primùm Joanni Baptistæ præcursori Christi, ver. 3. & duobus sequentibus; deinde Apostolis omnibus & ministris Evangelii, ver. 6. ad 12. quæ omnia cùm ad consolationē Ecclesiæ olim labefactatæ & jacentis pertinuerint, & mirificentissimè a Deo uno impetu præter expectationem omnium fuerint præstita; propterea Deus vehementiam & celeritatem facti et abrupto indicat per repetitionem: cujus repetitionis in scriptura usum vide Gen. 41.32. a Heb. *ad cor Jeruschalaimorum: ut Genes. 34.3.* b Heb. *duplicia*. a *Duplum*] id est, plus satis pœnas luisse ad Dei judicium, ut infra 61.7. & Jirm. 16.18. Deum non amplius meritas ab illa pœnas reposcere, atque ita contentum esse iis quas Christus vas & sponsor Ecclesiæ pertulit, quasi Ecclesia ipsa luisset pœnarum duplum, remissionis peccatorum, & reconciliationis cum Deo nomine: atque hæc duo sunt officia promissionum Evangelii, remissio peccatorum, & reconciliatio in Christo quæ sequentibus versibus circumscribuntur prædicatione Joannis Baptistæ, & sequentium servorum Dei.

3 Vox

1 *Pertelo.*] hæc verba autori Christo & evangelistis omnibus de Joan. Bap. accipienda sunt, cujus exponitur primum prædicationis summa, hoc versu; deinde effecta, versu sequente; ac postremò finis summus, ver 5. nam quod aliis placet ad reversionem ex deportatione pertinere, minimè probatur nobis; tum propter autoritatem eorum quos modò diximus, tum etiam propter verborum proprietatem, quæ non nisi coactè ad reditum populi possunt accommodari, cùm potiùs respiciant adventantem Deum.

In deserto] hoc ita distinguendum esse ostendit Hhebræa distinctio, & comparatio sequentis membri: neque dubitamus quin eadem distinctio servanda fuerit in Novo Testamento: sunt autem hæc allegoricè dicta de fide in adventantem Christum, & de resipiscentia.

4 *Omnis vall.*] id est, ex omni hominū genere multos convertet ad Dominum Deum ipsorum, &c. ut paret Domino populum instructum; qui cum agro aut itinere comparari solet: vide Lucæ 1. 16. & 17. & 76. & 3. 3. & seq. c Heb. *erit.*

3 ᵃVoce clamantis, ᵇin deserto parate viam
Jehovæ; adæquate in solitudine aggerem
Deo nostro,
4 ᶜOmnis vallis attolletur, & omnis mons
collisque deprimentur; & ᶜ abibit quod cur-
vum est in planum, & salebrosa in conval-
lem.
5 Ut reveletur gloria Jehovæ, & videant
omnis caro pariter os Jehovæ locutum
esse.
6 ᵃVox dicens, prædica, etiam dicit quid
prædicaturus sim, omnem carnem esse gra-
men, etiam omnem ᵃbenignitatem ejus si-
milem esse flori agri.
7 Exarescit gramen, decidit flos, cùm spiritus
Jehovæ perflat ipsum; utique gramen est
populus.
8 Exarescit gramen, decidit flos; ᵃat verbum
Dei nostri permanet in seculum.
9 ᵃMontem altum ᵈ conscende, ô quæ evan-
gelizas Tzijoni, attolle ᵉ potenter vocē tuā
quę evangelizas Jeruschalaimis: attolle, ne
timeto, dic civitatibus Jehudæ: ecce ᵃDeus
vester.
10 ᵃEcce dominus Jehova contra robustum
venturus est, & brachium ejus dominatu-
rum est in illum: ecce ᵃmerces illius apud
ipsum est, & opus illius coram ipso.
11 Velut pastor gregem suum pascet, in bra-
chium suum congregabit agnellos, & in si-
nu suo portabit, fœtas ducet commodè.
12 ᵃQuis mensus est ᵃpugillo suo aquas, &
cœlos spithama expendit, aut complexus
est trientali pulverem terræ: & ponderavit
staterā montes, & colles lancibus?
13 Quis expendit spiritum Jehovæ? ut vir a
consiliis ei docuit eum?
14 Cum quo communicavit consilium ut in-
strueret se, doceretque se iter judicii: do-
ceret, inquam, se scientiam, & viam ᶠsum-
mæ prudentiæ notam faceret sibi?
15 En, gentes tanquam gutta e situla, & tan-
quam ᵃflos pulvisculi *in* lancibus reputan-
tur: en, insulas ut rem minutissimam ᵃdispo-
siturus esset.
16 Etiam Libanus ᵃnon sufficeret ad com-
burendum, & animalia ejus non sufficerent
holocausto.
17 Omnes gentes velut nihil sunt coram eo,
minus nihilo & inanitate reputantur ei.
18 ᵃCui ergo assimilabitis Deum fortem, &
quam similitudinem comparabitis ei?
19 Sculptile ᵃtegit artifex, & aurifex auro ob-
ducit illud: & ᵃcatenas argenteas conflat.
20 ᵍᵃQui ita indigus est ut non habeat quod
offerat, lignum non putrescens eligit: arti-
ficem peritum quærit sibi ad parandū sculp-
tile, *quod* non dimoveatur.
21 ᵃAn non cognoscitis? an non auditis? an
non indicatur a principio vobis? an non in-
telligitis *inde* a fundamentis terræ,
22 ᵃEum qui insidet ambitui terræ, cui habi-
tatores ejus sunt velut locustæ: qui exten-
dit velut conopæum cœlos, & distendit eos
sicut tentorium ad habitationem,
23 Qui disponit dominatores in nihilum, ju-
dices terræ sicut rem inanem efficit?
24 ᵃNeque plantantur, neque seruntur, neq;
radicatur in terra succisus truncus eorum:
quia vel insufflante eo in illos exsiccantur:
ac turbo quasi stipulam tollit eos.
25 ᵃCui ergo assimilaretis me, aut æqualis
essem? ait sanctus.
26 ᵃAttollite in sublime oculos vestros, & vi-
dete quis creaverit ista, producens numero
suo exercitum ipsorum: omnibus istis ᵃindi-
derit nomen præ amplitudine virium, pro-
ut fortis est robore, *adeò ut* quidquam ᵃnon
desit.
27 ᵃQuare diceres Jahhakob & loquereris
Jisraël: ᵃabscondita est via mea a Jehova, &
a Deo meo causa mea præterit?
28 An non novisti? nónne audivisti Deum æ-
ternum Jehovam, creatorem extremita-
tum terræ ᵃnon defetisci, neque defatiga-
ri? nulla *est* pervestigatio prudentiæ ejus.
29 Dat defesso virtutem, & defecto viribus
robur copiosè suppeditat.
30 ᵃDefetiscuntur quidem pueri & defatigan-

15 *Flos pul.*] id est, minutissimum illud quod lancibus hærere solet præ tenuitate sua, adeò leve est natura sua.

Dispositurus] nimirum si placeret, tanta est majestas ipsius: quod duo sequentes versus amplificant.

16 *Non sufficeret*] videlicet si litandum esset ipsi pro amplitudine majestatis ipsius.

18 *Cui ergo*] præcedenti confirmationis loco, ut diximus in ver. 12. subjiciuntur documenta duo, prout legitima concionis forma postulat: prius documentum pertinet ad idololatras; positum partim in reprehensione studii quo Deum idolis suis conantur effingere frustra, tribus versibus; partim in redargutione inscientiæ ipsorum, quinque versibus; partim in hortatione ad veram cognitionem Dei, ver. 26. posterius verò documentum ad Ecclesiam pertinet, in quo partim reprehēditur diffidentiæ suæ, ver. 27. partim ad certam fiduciam revocatur, ad finem usque capitis.

19 *Tegit*] pingendo suis coloribus, vestiendo, &c. ut materia incerta sit, & superstitione magis afficiat animos.

Catenas] quibus vinctum idolum stare possit.

g Heb. *indigus ablationis: constructā formā, ut in libris nostris manuscriptis legitur.*

20 *Qui ita*] amplificatio vanissimi illius studii ab exemplo egentium, qui

6 *Vox dicens*] altera pars prædicationis, ut dictum est in ver. 1. qua exponuntur primùm vocatio apostolorum ministrorumque Dei ab ipso; secundò donum quod nunquam a vocatione divellit Deus; tertiò summa prædicationis, ut de Joanne Baptista dictum est. Continet autem prædicatio Evangelica primùm doctrinam pœnitentiæ, qua homo totus prosternitur ut salutem extra se quærat, tribus versibus; deinde doctrinam fidei in Christum & promissiones ejus, tribus versibus alteris. *Benignitatem*] id est, quicquid benignitatis in eam contulit Deus ad naturæ ornamentum & bonum. Nam hæc verba hominem animalem spectant, prout in ipso est, ac non regenitum spiritu sanctificationis in Christo. 8 *At verbum*] quasi dicat, hoc unum semen incorruptum est & immortale, quod potest servare animas hominum, ut dicitur 1. Pet. 1. 23. & Jac. 1. 21. sic comparatur transitus ad seq. locum de fide in Christum & in verbum ejus. 9 *Montem al.*] adhortatio ad Ecclesiam, ut palam, intrepidè, & cum libertate summa promulget adventum Christi, doctrinamque fidei. d Heb. *ascende tibi: vide Gen. 11. 33.* e Heb. *in potentia.* *Deus vest.*] Christus adventurus, qui postea dicitur Dominus Jehova. 10 *Ecce*] promissionum in adventu Christi, quas pii amplectuntur fide, partes exponuntur duæ: una, potentissima operatio in adversarios, hoc versu; altera, lenissimus piorum ductus, cura, & administratio, ver. seq. *Merces*] id est, proculdubiò rependet peccata ejus, quæ omnia sunt exposita in oculis ejus. 12 *Quis men.*] confirmatio promissionum proximè præcedentium, ut dictum est in ver. 1. petitur a duobus locis, nimirum a comparatione rerū creatarum cum ipso creatore, quarum natura, vis, opus, efficacitas, &c. demonstrantur nihil ad Deum accedere, usque ad ver. 18. inde enarrantur certi doctrinæ loci, usque ad finem capitis: deinde ab enarratione operum singularium Dei in Abrahamum & Ecclesiam totam, capite seq. usque ad ver. 10. ex qua enarratione nascitur repetitio earundem promissionum & amplificatio usque ad ver. 21. Sunt autem comparationis argumenta tria: primum est ab omnipotentia Dei in creatione & sustentatione rerum omnium demonstratum, hoc versu; secundum ab omnimoda sapientia, duobus sequent. tertium a majestate infinita, ver. 15. 16. & 17. *Pugillo*] hac voce & seq aliis exponit Propheta quàm sit facile Deo res omnes creatas sustentare & regere, ut quæcunq; promisit nullo negotio & rebus omnibus sibi ministrantibus exequatur. quasi dicat, quemadmodum res minimas his exiguis modis & instrumentis homines capiunt, tractant, & appendunt; ita Deo tam facile, adeoque facilius est hanc universitatem rerum & singulas ejus partes minimo negotio regere arbitratu suo.
f Heb. *prudentiarum.*

cùm non habent quod offerant, quo tegant, aut ornent idola sua, lignum firmius a carie eligunt: atque hoc pacto evincuntur omnes vanitatis quæ in idolis est, cùm hic superiorum (utcunque compta & culta fuerint) infirmitatem videat; illi verò qui ditiores sunt damnent tenuitatem hujus, & suorum idolorum inanitatem pigmentis suis testatam faciant. 21 *An non*] redargutio elegantissima, ut diximus in ver. 18. 22 *Eum qui*] id est, Deum periphrasticôs: sed propterea circumlocutio adhibetur, & hanc congeriem operum mirabilium Dei necesse fuit exponere, ut plana essent hujus redargutionis argumentatum ab ordinaria administratione, hoc ver. tum a singulari quæ præter naturæ ordinem evenit, duobus sequentibus. 24 *Neque plant.*] ἐργασία allegorica a plantarum & seminum similitudine, exponens id quod modò Propheta dixerat, Deum disponere in nihilum, & sicut inanitatem efficere dominatores. 25 *Cui ergo*] conclusio redargutionis, ut suprà ver. 18. 26 *Attollite*] hortatio didascalica, ut diximus in ver. 18. de agnoscendo Deo tum ex creatione hujus universitatis, tum ex imperio summo. *Indiderit*] id est, nominatim imperet: ut Psal. 147. 4. *Non desit*] quin sistat se coram vocante, & ipsi pareat. 27 *Quare*] alter documentorum locus spectans Ecclesiam, ut ver. 18. ostendimus. *Abscondita*] i. Deus nullam amplius habet rationem mei, nec porrò curat me: sic anticipat propheta infidas populi querimonias, in quas plerique delapsi sunt ante adventum Christi propter diuturnas & graves calamitates suas; quarum nomine dixerat suprà, consolamini, &c. 28 *Non defe.*] id est, quemadmodum non desinit gubernare extremitates terræ, ita non desinere ipsum, aut cessare a curatione Ecclesiæ suæ. 30 *Defetisc.*] ἐργασία superioris dicti per antithesin luculentissimā. ruunt quidem, inquit Propheta, quicunque aut imprudentia tanquam pueri non respiciunt ad Deum, aut præfidentia tanquam juvenes feroces ipsum negligunt: sed bene est illis qui expectant Deum.

tur, & juvenes h prorsus impingunt:
31 At expectans Jehovam ' mutant vires,' ascendunt i pennis velut aquilæ: currunt, neque defatigantur; pergunt, nec defeuscuntur.

h Heb. *impingendo impingunt.*

31 *Mutant*] videlicet in melius, id est, augescunt & confirmantur.

Ascendunt] id est, quàm celerrime ex difficultatibus evolant; & quemadmodum aquilæ contento in cœlum volatu superant omnes alites, ita omnia transcendunt freti benignitate Dei: sic Ijobi 11.17. i Heb. *penna.*

Caput XLI.

1 a' SILENTES accedite me insulæ, & nationes ' mutent vires: accedant, tunc loquentur, pariter ad judicium appropinquabimus.
2 'Quem excitaverat ab oriente *Deus*, b' juste vocans eum c ad vestigia sua: exposuit d ei 'gentes, & fecit ut in Reges dominaretur, reddidit similes pulveri gladio ejus, similes stipulæ impulsæ arcui ejus.
3 Persecutus illos pervasit e incolumis, 'itinere *quo* pedibus suis non venerat.
4 Quis operatus est & fecit *illud*? 'quis vocat generationes inde a principio? ' ego Jehova primum *quodque*, etiam ultima ego idem *operor, facio, & voco.*
5 'Videntes insulæ timent, extrema terræ trepidant: 'appropinquant & conveniunt.
6 Quisque proximo suo auxiliantur, & fratri suo dicit confirmare.
7 Et confirmat faber lignarius aurifabrum, f malleator eum qui tundit incudem: dicit de ferrumine, bonum est, & firmat illud clavis *ut* non moveatur.
8 'At tu, Jisraël serve mi, tu Jahhakob quem elegi: semen Abrahami, amici mei:
9 Tu quem prehendi ' ab extremitatibus terræ, & ' a selectis ejus evocavi te; dicens tibi, servus meus es, elegi te, neque sperno te:
10 'Ne timeto, quia tecum sum; ne stupeto, quia ego sum Deus tuus: fortifico te, etiam auxilior tibi, etiam sustento te dextera g' justa mea.
11 En, erubescent & ignominia perfundentur quicunque exardescunt contra te; erunt tanquam nihil, & peribunt h adversarii tui.
12 Quærens eos non invenies eos: i qui concertant tecum, erunt tanquam nihil, & tanquam nihilum homines k oppugnantes te.
13 'Cùm ego Jehova Deus tuus, prehendam dexteram tuam; qui edico tibi, ne timeto, ego auxilier tibi.
14 Ne timeto, ' vermicule Jahhakobi, l Jisraëlitarum: ego auxilior tibi, dictum Jehovæ, & redemptoris tui sancti Jisraëlis.
15 'Ecce dispositurus sum te in tribulam stylis recentibus m' bipennem: triturabis 'montes, comminuetq; & colles tanquam glumam dispones.
16 Ventilabis eos, & ventus auferet eos, ac turbo disperget eos: 'tu verò exultabis in Jehova, in sancto Jisraëlis gloriaberis.
17 Ipsos pauperes egentesq; ipsos, qui quærunt aquas & nullæ adsunt, quorũ lingua siti deficit; ego Jehova exauditurus sum, Deus Jisraëlis non derelicturus sum eos.
18 'Aperiam in locis eminentibus flumina, & in medio convallium fontes; disponam desertum in stagnum aquarum, & terram solitariam in processus aquarum.
19 Ponam in deserto cedrum, lectissimam cedrum, myrtumque & arborem oleosam: ponam in solitudine abietem, tædam, 'arboresque opacas pariter:
20 Ut videant & cognoscant, & n adhibeant *se* ut intelligant pariter; manum Jehovæ facere istud, & sanctũ Jisraëlis creare ipsũ.
21 'Producite causam vestram, ait Jehova; admovete firmamenta vestra, ait Rex Jahhakobi.
22 'Proponant & indicent nobis ea quæ obventura sunt: 'priora quænam sunt indicate, ut apponamus o animum nostrum, & cognoscamus ' finem eorum, aut eventura pronuntiate nobis.
23 'Indicate istorum signa inposterum, ut cognoscamus vos esse Deos; 'etiam benefacite aut malefacite, ut obstupescamus videntes pariter.
24 En vos minus quàm nihil estis, & opus vestrum minus nihilo: p abominabilis *qui* eligit vos.
25 'Excitaturus sum 'ab Aquilone qui veniat, ab ortu solis qui invocet nomen meum; qui veniens ' proculcet antistites tanquam lutum, & tanquam figulus cœnum.
26 'Quis indicavit inde a principio, ut cognosceremus, aut inde ab antiquitate, ut diceremus, 'justus est? neque ullus est qui indicet, neque ullus qui prænuntiet, neque ullus qui audiat sermones vestros.

a Heb. *filete ad me.*

1 *Silentes*] secundus confirmationis locus, ut diximus supra in 40.12. a singularibus Dei beneficiis in Abrahamum & Ecclesiam totam, nunc demum a Propheta demõstratur, & præmunitur suo exordio. Primùm enim Deus exteros omnes populos contestatur, qui suo malo sæpius Dei fidem in Ecclesiam fuerant experti, hoc ver. deinde narrat sua beneficia in Abrahamum, usque ad ver. 4. itemque in Ecclesiam, ver. 4. & sequen. ita expositis promissionum evangelicarum argumentis ad eas explicandas Propheta regreditur, ver. 10. & seq.

Mutent vi.] id est, se confirment quibuscunque modis poterunt, ut fiat inter nos contestatio.

2 *Quem excit.*] i. Abrahamũ, de cujus vocatione Gen. 11. 33. & Jehosch. 24.3.

b Heb. *justitia.*

Juste vo.] id est, justissimè & efficacissimè regens pro vocatione sua, cujus lex habetur Gen. 17. 1. continenter ambula coram me, & esto integer.

c Heb. *ad pedem suum.*

d Heb. *coram eo:* *ut Gen.* 13.9. *Gentes*] de quibus Gen. 15. e Heb. *pace.* 3 *Itinere.*] videlicet Damascum usque & Chobam, Gen. 14.15. 4 *Quis vo.*] i. quis non dico Abrahamo tantùm, sed omnibus in universum imperat? sic enim accipitur vocandi verbum, ut suprà 40.26. *Ego Jeh.*] quasi dicat, totum est a me: nihil planè a principio ad finem usque geritur sine me. qui sensus ut planior sit, ellipticа verba ex hoc ipso versu expressimus. 5 *Videntes*] exornatio beneficentissimæ administrationis Dei in Ecclesiam per antithesin: qua docet propheta idololatras operibus Dei consternari, indurariq;, nec ab idolis tamen juvari posse tribus versibus; Ecclesiam verò operibus illius & sermone Dei confirmari, ver. 8. & 9.

Appropinquant] id est, magis ac magis alienati a Deo vero confugiunt frequentes ad idola sua, hoc ver. se obfirmant, sequent. ver. & studiosissime in dies superstitiones novas excogitant, ut a terroribus quos Deus injicit liberentur tenticulorum suorum operâ. f Heb. *levans vel levigans malleo.* 8 *At tu*] ἀντίθετοις antitheti, de quo diximus in ver. 5. transitum comparans ad sequentem narrationem promissionum Dei. 9 *Ab ext.*] id est, ab extrema usque Aegypto, ut narratur in lib. Exod. *A selectis*] id est, e potestate Regum potentissimorum qui tum in Aegypto fuerunt. 10 *Ne timeto*] hortatio ad fidem constantem a promissionibus Dei, quarum partes sunt duæ: prior est præsentiæ & virtutis Dei ad servandum populum, hoc ver. posterior, omnipotentiæ ad perdendos adversarios, duobus versibus: quæ duo prolepticè posita deinde per ὕστερον explicantur. g Heb *justitiæ meæ.* *Justa mea*] id est, quæ justitiæ tuæ vindex futura est, & ultrix illorum injustitiæ. h Heb. *homines contentionis tuæ.* i Heb. *homines concertationis tuæ.*

k Heb. *belli tui.*

13 *Cùm ego Jeh.*] ἐπεξεργασία præcedentis hortationis & promissionum Dei, hortationis quidem, duob. ver. promissionum verò, sequent.

14 *Vermicule*] id est, qui in pulvere prostratus jaces afflictionum gravitate, ut Psalm. 22.7.

l Heb. *homines Jisraëlis.*

15 *Ecce*] exornatio allegorica posterioris membri prolepseos, de excidio adversariorum Dei & Ecclesiæ, duobus ver. ut suprà ver. 11. & 12.

m Heb. *dominum* στομάτων, ut Psal. 149.6

Bipennem] id est, utrorum pinnas utrinque habentem, ut quamcunque in partem vertaris adversarios teras.

Montes] id est hostes quamvis elatissimos & potentissimos perdes, utcunque vermiculos esse videaris.

16 *Tu verò*] transitio ad prius membrum prolepseos, de quo ver. 10 exponens singularem Dei beneficentiam erga Ecclesiam, usque ad ver. 21. elegantissimis allegoriis rerum omnium ad præsentissima commoda pertinentium.

18 *Aperiam*] id est, irrigabo & fœcundabo terram siccam, idque etiam permutato (si opus erit) naturæ ordine.

19 *Arboresq;*] Hebræam vocem quæ nusquam alibi legitur sic interpretamur, propter etymum conjugatæ vocis, qua significatur lucus.

n Heb. *apponant* ut Judic. 19.30.

21 *Producite*] tertia concionis pars, confutatio, primùm adversarios provocat sarcasmo, hoc versu; deinde tum ipsorum hominum, tum idolorum quibus confidunt vanitatem arguit, tribus ver. ac postremò majestatem Dei asserit, versu 25. 22 *Proponant*] primum vanitatis argumentum, quòd idola & idolorum cultores res futuras, ac ne mox quidem futuras, certo possunt prædicere. *Priora*] id est, quamprimum eventura. *Finem eorum*] id est, ultimum eventum ex prioribus illis consequentem. o Heb. *cor.* 23 *Indicate*] secundum argumentũ, quòd ne præsignificare quidem illi res venturas possunt. *Etiam benefacite*] tertium argumentum, quòd nihil planè boni malive queant efficere: ex quibus conficitur doctrina sequentis versus. p Heb. *abominationis vir.* 25 *Excitaturus sum*] antithesis potentiæ Dei, qua prędicit & interminatur subversionem regni tenebrarum per Ecclesiam Christi, ex omnibus orbis terrarum partibus adunatam ad invocandum nomen ejus. *Ab aquilone*] & meridie; similiter ab ortu & occasu. est enim eclipsis contrariorum in hac loquendi forma, ut Gen. 18.19. *Proculcet*] Hhebraicam verborum ἐμπλοκὴν hoc loco perspicuitatis ergô mutavimus. 26 *Quis indicavit*] conclusio totius sermonis, qua Deus summatim superiorem antithesin his duob. ver. repetens sibi omnem gloriam assumit omnia in Christo prædicendi, præsignificandi, & efficiendi arbitratu suo; deinde ἀντιπολογητικῶς totam gloriam omnibus idolis hominibusq; adimit, duob. ult. Quis ergo, nimirum ex istis diis, ac hominibus. *Justus est*] i. non injustè sed meritò sibi hanc gloriam arrogat.

27 'Primarium Tzijoni, *in quo* ecce, ecce ista; & Jeruschalaimis evangelizantem dabo.

28 'Nam cùm respicio, nullus est vir, etiam ex istis nullus est consultus; ut cùm interrogo eos, respondeant q quidquam.

29 En hi omnes sunt vanitas, nihil sunt opera eorum; ventus & inanitas fusilia eorum.

27 *Primarium*] alterum membrum antitheseos, quo demonstrat Deus se omnia ex præstare in exhibitione Christi quæ modò dicta sunt, quia idem est sapientia Dei & potentia Dei ad salutem credentium: Non efficiuntur, inquit, neque prædicantur hæc ulla virtute aut scientia hominum; sed is demum unus effecturus & prædicaturus est cui donavero. Est autem ille Christus primarius sive caput Ecclesiæ, plenus gratiæ & veritatis, de cujus plenitudine perenni ac præsentissima hausturi sunt omnes, & in quo ecce istarum prophetiarum omnium invenitur complementum: hunc (inquit Deus) dabo Ecclesiæ potentem dictis & factis, ut efficiat res prophetiis prænuntiatas, & prophetias evangelicas committat suis ad ædificationem Ecclesiæ, evangelizaturus per ipsos, & futurus cum ipsis usque ad consummationem seculi. Hunc locum ut ita accipiamus cogunt distinctiones Hhebraicæ, ipsa argumentatio, & prophetiæ sequentis comparatio. 28 *Nam cùm*] ætiologia præcedentis promissionis de Christo, qua confirmat Deus se gratiosè propterea mittere filium in mundum, quòd nemo ex diis aut hominibus prophetare possit per se; nedum salutem sibi comparare, aut præstare alteri. q Heb. *verbum*.

Caput XLII.

Deus personam, administrationem, vocationemque Christi præfigurat, & Ecclesiæ Catholicæ gratias: causas adventus Christi exponit, hostium profligationem & suorum liberationem; populum inobsequentem reprehendit, & ex acceptis plagis evincit injustitiæ: deinde ad expectationem salutis suæ propter se ipsum revocans, promissiones singulares facit fidelibus instaurationis in Christo: quas tandem confirmat autoritate sua & Christi Ecclesiæque testimonio.

1 'EN a servus meus, quem sustento, electus meus, quem benignè accipit anima mea: 'indam spiritum meum ipsi, 'judicium gentibus proferet.

2 'Non vociferabitur, neque attollet *se*; neq; faciet ut audiatur foris vox sua.

3 'Arundinem quassatam non franget, & a ellychnium ipsum fumigans nō extinguet: 'ad veritatem proferet judicium.

4 'Non faciet ut fumiget, neque quassabit, donec disponat in terra judicium: & in doctrina ejus 'regiones expectationem habebunt.

5 'Sic ait Deus ille fortis Jehova, creator cœlorum, & qui extendit eos, qui expandit terram & res prognatas ex ea; qui indit animam populo agenti in ea, & spiritum ambulantibus in ea:

6 Ego Jehova vocavi te b justè, 'ut confirmem manum tuam: & custodiens te tradam te 'in fœdus populi, in 'lucem gentium:

7 'Ad aperiendum oculos cæcos; 'ad educendum claustro vinctum, e c carcere sedentes in tenebris.

8 'Ego sum Jehova, illud est nomen meum; & gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus.

9 'Priora ecce evenerunt: & nova ego indico; cùm nondum exoriuntur, 'pronuntio vobis.

10 'Cantate Jehovæ 'canticum novum, *canticum* laudis ejus ab extremo terræ; qui descenditis in mare, & in *flumina* d implentia illud, insulæ & habitatores earum:

11 Attollant *vocem* desertum & civitates ejus, villæ *quas* inhabitat 'Kedar: canant 'habitatores petræ, e vertice montiū vociferentur:

12 'e Tribuant Jehovæ gloriam, & laudem ejus in regionibus indicent.

13 'Jehova velut robustus prodibit, ut vir f bellicosissimus evigilans 'zelo: clanget, etiam 'barriet, contra hostes suos potenter se geret,

14 '*Dicens*:' silui g jam olim, surdum egi, continui me: ut parturiens clamabo, desolabo, exhauriamque pariter:

15 'Vastabo montes & colles, omnemque herbam eorum arefaciam; & disponam flumina in regiones, & stagna arefaciam:

16 Ut deducam cæcos per viam *quam* non noverant, semitis quas ignorabant agā eos; disponam tenebras coram eis in lucem, & obliqua in planitiem: hę sunt res *quas* faciam eis, neque derelinquam eos.

17 Avertentur retrorsum, suffundentur pudore qui confidunt sculptili; qui dicunt fusili, vos estis dii nostri.

18 'O surdi, audite; & ô cæci, intuemini ad videndum.

19 Quis est cæcus nisi 'servus meus? & surdus sicut 'nuntius meus quem mitto? quis cæcus ut 'donatus pace, cæcus inquam, ut servus Jehovæ?

20 'Videndo multa tamen non observas, a-

1 *En servus meus*] Concionem hanc cum modò præcedenti conjunctam esse ex eo apparet, quòd exponit præcedentis conclusionis argumentum de Christo capite Ecclesiæ & [illegible] prophetiarū [illegible], ut proximè [illegible] est versu 27. Continet autem hæc concio primùm [illegible] officiorum Christi ex vocatione Dei patris erga Ecclesiam, & [illegible] Ecclesiæ in ipsum, usque ad ver. 13. deinde narrationem prosopopœeticam operum quæ Deus effecturus est in Christo, usque ad ver. 18. tertio reprehensionem populi, usque ad ver. 26. postea [illegible] a promissionibus miserentis Dei, inde ad ver. 34. postremò confirmationem, ad finem usque. Quamobrem ut hæc concionis forma & series argumentorum evidentior esset, partem illam quæ vulgò in caput sequens relata est a ver. 14. cum superioribus conjunximus. Sunt autem in propositione membra tria: primum, quo exponitur gratiosa Christi administratio atque salutaris, versibus [illegible]; secundum, quo exponitur vocatio a Deo ad illam administrationem, versibusque sequentibus; tertium, de mutuo Ecclesiæ officio erga ipsum, tribus [illegible]. *Servum meum*] Christus, qui se exinanivit ipse forma servi accepta, similis hominibus factus, &c. Philip. 2.7. sic 1. Chro. 17.19. *Indam spiritum*] ut supra 11.2. & Joan. 3.34. *Judicium gent.*] id est, spiritu instructus sine mensura Prophetam agit, sacerdotem, & regem: sed ea forma & efficacitate quæ deinceps exponitur. 2 *Non vociferabitur*] id est, spiritu lenitatis administrabit in humilitate & misericordia: ut Zecarjæ 9.9. 3 *Arundinem quass.*] id est, infirmis [illegible] consulet, nutantes in pietate confirmans, & præditos scintilla pietatis [illegible] velut moribunda fovens & excitans: quam in sententiam hic locus adducitur Matth. 12.17. allegoriæ. a Heb. *linum*, μετωνυμικῶς *ut infrà* 43.4. *Ad veritatem*] id est, non falsò odorabitur, cognoscet, atque judicabit ad speciem oculorum suorum, vel auditum aurium; sed ex veritate administrabit [illegible], ut supra 11.3. 4 *Non faciet*] id est, nemini erit offensioni: nam [illegible] offendiculo, eos non offendit ipse, sed ipsi offendunt vitiositate sua: ut [illegible] 8.14. *Regiones*] id est, gentes vocatæ ad Evangelium adventu Christi, ut [illegible] 2. & sequentibus. 5 *Sic ait Deus*] secundum membrum de vocatione Christi, ut ante dictum est: quam præmunit Deus argumentis a [illegible] creatione, conservatione, & administratione rerum omnium, hoc versu.

b Heb. *in justitia*. 6 *Ut confirmem*] id est, tibi adsim in tota administratione tua, ut Joan. 5.19. & sequentibus. *In fœdus pop.*] id est, ut sis angelus fœderis, Maleaci 3.1. & electos omnes in uno corpore reconcilies Deo per crucem, peremptis inimicitiis per eam, veniensque evangelizes pacem omnibus, Ephes. 2.16. sic distinguuntur officia Christi, sacerdotium, atque prophetia: quorum effecta per ὕστερον sequente versu exponuntur. *Lucem gent.*] ut infrà 49.6. & Luc. 2.32. 7 *Ad aperiendum*] ut suprà 35.5. *Ad educendum*] ut sup. 9.2. & inf. 61.1. c Heb. *domo coërcitionis: ut* 1. *Regum* 22.27. *& infrà ver.* 22. 8 *Ego sum Jehova*] confirmatio præcedentis instituti de Christo, primùm a natura vocantis & mandantis Dei, gloriamque suam sibi soli asserentis in Christo, ut qui Deus est unicus cum Patre & spiritu sancto, hoc versu; deinde a veritate antegressorum operum quæ denuntiaverat Deus; quo argumento se effecturum confirmat quicquid prænuntiavit, versu sequente. 9 *Priora*] id est, prophetata prius in nomine meo. *Pronuntio vobis*] ac proinde tam certò eventura sunt quàm evenerunt priora: oratio ἀνανταπόδοτος. 10 *Cantate*] hortatio Ecclesiæ ad mutuum officium gratiarum actionis & prædicationis Dei. *Canticum novum*] ut Psalm 33.3. d Heb. *plenitudinem ejus*. 11 *Kedar*] vide Psal. 120.5. *Habitatores petræ*] id est, etiam ferissimi homines, omniumque maximè barbari, a pietate ac humanitate alieni, ad quos perventurum est beneficium Christi. e Heb. *ponant*. 13 *Jehova*] secunda pars, nimirum narratio prosopopœetica operum Dei in Christo (ut suprà diximus) tum erga suos, tum in adversarios: quæ duo proleptìcè hoc versu posita deinde ὕστερον πρότερον præpostero ordine explicantur.

f Heb. *bellorum*. *Zelo*] id est, studio zelotypiæ, quo afficitur Deus propter Ecclesiam suam. *Barriet*] id est, horrenda voce inclamabit, ut olim fecisse Romanos milites narrat Vegetius cùm iniretur prælium ad hostes consternandos.

14 *Silui*] humanitus dicta per gradationem: quibus ostendit Deus & patientiæ suæ magnitudinem, & judiciorum gravitatem fracta patientia; quæ judicia non tantùm homines, sed res ipsorum omnes dicuntur pervasura, ad testandam indignationem ejus & zelum erga Ecclesiam, sequente versu. g Heb. *a seculo: ut Gen.* 6.4. 15 *Vastabo*] id est, potius ordinem naturę evertam, & cœlum miscebo terræ, quàm Ecclesiam deseram. Sunt autem hæ omnes minæ promissionesque allegoricæ ex prophetiarum usu. 18 *O surdi*] tertia pars, nimirum reprehensio populi cæcutientis & obsurdescentis ad opera monitaque Dei, ad quam transitus paratur exclamatione, hoc versu. Sunt autem in hac reprehensione primùm exprobratio cæcitatis, versu 19. & seq. deinde confirmatio a justissima administratione Dei, usque ad ver. 26. 19 *Servus meus*] nimirum populus Judæorum liberatus ex Aegypto & e manu hostium suorum, ut serviret Deo, ut suprà 41.8.

Nuntius meus] id est, sicut Sacerdotes & Levitæ mei, instituti ut docerent Jisraëlem judicia & legem Dei, Deut. 33.10. & Maleac. 2.7. *Donatus pace*] id est, populus, quîcum Deus fœdus æternæ pacis & omnis benedictionis inierat.

20 *Videndo*] hæ frequentes apostrophæ augent pathos.

periendo

periendo aures tamen non audit.
21 "Jehova delectabatur *ipso* propter justiti-
am suam; magnificabat doctrinâ, & "redde-
bat magnificum.
22 At ipse est populus direptus & proculcatus:
h "illaqueant juvenes quotquot sunt, & in
carceribus abduntur: sunt prædæ, nemine
eripiente; conculcationi, nemine dicente,
restitue.
23 "Quis inter vos auribus percipit hoc? at-
tendit, ut auscultet in posterum?
24 Quis exponit proculcationi Jahhakobum,
& Jisraëlem diripientibus? nonne Jehova?
hic est cui peccavimus; non enim acquieve-
runt ut in viis ejus ambularent, neque au-
scultaverunt legi ejus.
25 Quapropter "effudit super illum æstu iram
suam, & "robur belli: sed etsi inflammat e-
um circumquaque, non animadvertit; &
si incendit eum, tamen non reponit in i a-
nimo.
26 "Nunc verò sic ait Jehova creator tuus ô
Jahhakob, & formator tuus ô Jisraël: ne ti-
meto; nam vendicavi te; "vocavi te nomine
tuo; meus es.
27 Cùm transis per aquas, tibi adsum; & per
flumina, ne inundent te; cùm ambulas per
ignē; non ureris, & flamma non incendit te.
28 Nam ego Jehova Deus tuus sanctus Jisra-
ëlis servator tuus sum; "dedi in redemptio-
nem tui Ægyptum, Æthiopiam & Sebam
loco tui.
29 "Ex quo pretiosus visus es in oculis meis,
honoratus fuisti, quia ego dilexi te: & sub-
jeci homines tibi, & nationes k desyderio
tuo.
30 Ne timeto; nam tibi adsum: ab oriente re-
ducam semen tuum, & ab occidente con-
gregabo te.
31 Edicam Aquiloni, redde; & meridiei, ne co-
hibeto: reduc filios meos e longinquo, &
filias meas ab extremitate terræ;
32 Omnem qui vocatur de nomine meo,
"quem ad gloriam meam creavi; quem for-
mavi, etiamque feci:
33 l Produc populum "cæcum cui sunt oculi,
& surdos quibus sunt aures.
34 "Omnes gentes congregentur pariter &
colligantur nationes; quis in illis indicaret
istud? "vel priora pronuntient nobis: edant
testes suos "ut justificentur, aut audiant "&
dicant verum est.
35 "Vos testes mei estis, dictum Jehovæ, &
"servus meus quem elegi, ut sciatis & creda-
tis mihi, intelligatisque me ipsum esse: "ante
me non esse m formatum a Deo forti, & post
me non futurum *quidquam*.
36 Ego, ego sum Jehova; & nullus est præter
me servator.
37 Ego indico, & servo, & prænuntio, non
autem ullus in vobis alienus *Deus*; & vos te-
stes mei *estis*, dictum Jehovæ, me Deum
fortem esse.
38 Etiam n antequam esset dies, ego ille sum;
& nemo e manu mea eripit: cùm operor,
"quis avertat illam?

Caput XLIII.

Deus Babylonici regni excidium prædicit, & mirificam liberationem populi ad gloriam suam: peccata populo exprobrat, ut omni præsidentia spoliet ipsum, & sibi arroget liberationis laudem: ac postremò instaurationem Ecclesiæ catholicæ promittit in Christo.

1 "SIc ait Jehova vindex vester, sanctus Jis-
raëlis: "propter vos missurus sum in Ba-
byloniam, & dejecturus "vectes omnes,
Chaldæosque cum navibus a "celeberrimis
ipsorum.
2 "Ego Jehova sum sanctus vester, creator Jis-
raëlis Rex vester.
3 "Sic ait Jehova "qui edit in mari viam, & in
aquis validis semitam,
4 "Qui educit currus, & equos, copias & ro-
bur; pariter jacebunt, non resurgent, exspi-
rabunt, ut b ellychnium extinguentur.
5 "Ne recordemini priorum, & antiqua ne
consyderetis:
6 Ecce ego facturus sum rem novam, jam ex-
orietur, an non nosceretis illam? "etiam
disponam in deserto viam, in solitudine
flumina.
7 "Honorabit me bestia agri, dracones, & c u-
lulæ; cùm posuero in deserto aquas, flumina
in solitudine, ad præbendum potum populo
meo, electo meo.

21 *Jehova*] cōfirmatio cæcitatis surditatisque Judæorum a præsentibus Dei, judicis justi, castigationibus; cujus peccati indignitas ab antegressa Dei benignitate amplificatur, hoc versu.

Reddebat] opere: nam triplex gradus dignitatis ponitur a Deo in populum collatæ, videlicet amoris, colloquii, & operis.

h Heb. *illaqueando*.

22 *Illaqueant*] id est, hostes, quibuscūque per iram Dei exponuntur Judæi, etiam fortissimos illorum quosque captivos ducunt.

23 *Quis inter vos*] apostrophe ad populum pathetica, q. d. quis vestrûm tam gravia monita accipit, aut his verberibus resipiscit? cæci ergo, & surdi estis, ac sensus expertes.

25 *Effudit*] elegans significatio misericordiæ divinæ in ipsa judiciorum executione. Aestu quidem (Propheta inquit) afficitur Deus propter peccata nostra; sed tamen æstum illum suum ita moderatur, ut illius particula tantùm nos aspergat, quæ ira dicitur: itaq; non consumit nos æstu, sed iræ demonstratione revocat: hostes verò contrà, ut infrà 66.15.

Robur belli] id est, bella vehementissima: hypallage.

i Heb. *corde*.

26 *Nunc verò*] quarta pars concionis, nimirū cōsolatio a promissionibus Dei: quæ confirmantur a natura ejus, ab opere creationis, a vocatione populi, & a singularibus exemplis beneficentiæ Dei erga vocatum ascitumque populum: quæ omnia proleptice hoc versu posita sequentibus exponuntur. *Vocavi te*] id est, illis vindiciis singulare dominium mihi in te comparavi (ut suprà 40.26) ac proinde peculiari ratione meus es: ut Exod. 19.5. 28 *Dedi in redemp.*] his verbis Deus se servatorem esse populi confirmat, primùm a recente exemplo de quo suprà cap. 18. deinde generali liberationum omnium commemoratione, seq. versu. Est autem exemplum recens Regis Tirhakæ, qui Sancheribo Judæam infestante cum maximis copiis adventavit Aegyptiorum atque Aethiopum: atque ita deveniens in Judæorum locum (ut loquitur sapiens Proverb. 11.8.) ipse fusus est, & Judæi liberati; ac proinde quodammodo Judæis redemptioni fuit. 29 *Ex quo*] quasi dicat, denique ex quo mihi fuisti peculium, præ omnibus aliis populis honore & dominatione valuisti propter amorem meum erga te. k Heb. *anima tuæ: ut Psal. 27. 12.* 32 *Quem ad glor.*] gradatio elegans, qua Deus ordinem suæ benignitatis in electos explicat: quia primùm inde a creatione instituit illos ad gloriam suam ex proposito æterno bonæ voluntatis suæ, deinde eos vocat & justificat, reformatq; spiritu regenerationis, ac postremò ornat & glorificat, ut ait Apostolus Rom. 8.29. hoc autem significari faciendi verbo sæpius ostendimus; ut Deut. 32.6.

l Heb. *producere*. 33 *Cæcum cui sunt*] id est populum Dei, qui ex cæco & surdo per gratiam Dei oculatus & auritus factus est. 34 *Omnes gentes*] ultima pars, confirmatio superiorum omnium, primùm per comparationem Dei loquentis cum gentibus obloquentibus Deo, hoc versu; deinde a sanctissimo testimonio Christi & Ecclesiæ, sequent. versu: ex quibus asseritur categoricè majestas & veritas Dei ad præstandum ea quæ dixit, tribus versibus ultimis. Tractatur autem prius argumentum per concessionem sive provocationem ironicam; cujusmodi leguntur in Scripturis passim. *Vel priora*] ut suprà 41.22.

Ut justificentur] ut suprà 41.26.

Et dicant] i. e. veritati Dei.

35 *Vos testes*] apostrophe ad pios, qui adunati Christo membra sunt Ecclesiæ.

Servus meus] Christus, ut suprà [illegible]

Ante me] id est, omnia per me facta, & sine me nihil factum eorum quæ sunt, aut futurum esse [illegible]

m Heb. *formatum Dei fortis*.

n Heb. *ante diem*.

38 *Quis avertat*] vide suprà 14.27.

1 *Sic ait*] Hanc concionem ita exponendam esse censemus, res ipsa loquitur: Est q; tota quædam veluti argumentum breve sequentis capitum Deus quæ summatim continet, quæ copiosius deinceps exponuntur; casum regni Babylonici, duobus primis versibus; & liberationem populi, reliquo capite.

Propter vos] id est, ut vos gratia liberem & instaurem.

Vectes] id est, munimenta omnia: synecdochicè: ut [illegible] Schem. 23.7.

a Heb. [illegible] *rum*.

Celeberrimis] id est, quas ipsi celebrant viribus earum præfidentes, & quarum nomine apud alios decantantur Babyloniorum vires. Nam etsi Babylonia Euphrate, Tigri, [illegible] Naharsariso, Narraga, & fluviis multis aliis, canalibusq; irrigua erat, quibus [illegible] ma erat navigandi per Babyloniam commoditas; tamen ipsa quoque navigandi facultas utendarumque navium a Cyro adempta est in expugnatione Babylonis, ut demonstratum est suprà 21. 2 *Ego Jehova*] confirmatio a natura Dei, officio & beneficiis. 3 *Sic ait Jehova*] altera pars capitis: qua Deus primùm liberationem populi profligatis Chaldæis ad gloriam suam promittit, usque ad versum 9. deinde populum hypocriseos nomine reprehendit, ut quisquis gloriatur glorietur in domino, usque ad ver. 16. ac postremò plenam restitutionem prædicit in Christo, ad finem usq; capitis. *Qui edit*] i. qui invia loca mirificè [illegible] pervia, non tantùm Ecclesiæ suæ, ut eam liberet omnipotentia sua (quemadmodum olim factum est in mari rubro, & in Jardene, Exodi 14. & Jehosch. 3.), sed etiam iis quorum operam Deus adhibet ad vindicandam Ecclesiam, ut Cyro Euphrates factus est pervius ad occupandam Babylonem ab utraque parte oppidi. Herodotus lib. 1. 4 *Qui educit*] id est, duces Chaldæorum singulos cum Rege.

b Heb. *linum: ut suprà 42.3.* 5 *Ne recordemini*] expositio usus justi & [illegible] beneficiorum Dei, nimirum gloriæ ipsius in Ecclesia prædicatio. Hoc autem interdictum non simpliciter, sed κατά τι accipiendum est. quasi dicat, etsi præcedentes liberationes vobis in perpetuum celebrandæ sunt, ut de liberatione ex Aegypto præcipitur Exodi 12. & 13. tamen tanta erit novi hujus beneficii dignitas, ut huic uni maximè prædicationi vobis sit incumbendum: ut Jirmejæ 16.14. & 15. 6 *Etiam*] id est, quemadmodum olim populo viam paravi per [illegible] solitudines, & de viatico prospexi in locis aridissimis; ita etiam facturus sum. 7 *Honorabit me*] videlicet in populo meo. quasi dicat, nullo damno afficient eos; sed reverentia prosequentes eum aut cedent ei, aut servient: respicit enim historiam exitus ex Aegypto, qua noxia animalia populo cesserunt, Deut. 8.15. [illegible] verò fuerunt cibo, ut Exodi 16.14. c Heb. *filia ululæ: ut Levit. 11.16.*

8 Populus 'quem formavi mihi, laudem meam enarrabunt.
9 'Nam me non [c] invocas Jahhakob, cùm laboras 'apud me Jisraël:
10 'Non offers mihi parvam pecudem holocaustorum tuorum, & sacrificiis tuis non honoras me: non premo te ut servias munere, neque fatigo te thure.
11 Non comparas mihi pecunia calamum odoratum, & adipe sacrificiorum tuorum non irrigas me: quin 'servitute premis me propter peccata tua, fatigas me iniquitatibus tuis.
12 Ego, ego ipse deleo defectiones tuas propter me, & peccatorũ tuorum nõ recordor.
13 'Revoca in memoriam mihi, disceptemus unà; enarra tu, ut justificeris:
14 'Pater tuus primus peccaverit, & 'interventores tui defecerint a me.
15 Proinde essem prophanaturus principes [d] sacros; & expositurus anathemati Jahhakobum, & Jisraëlem contumeliis.
16 'Jam verò audi Jahhakob serve mi, & Jisraël quem elegi.
17 Sic ait Jehova qui fecit te, & formavit te ex utero, adjuvaturus te; ne timeto, serve mi Jahhakob, & 'Jeschurun quem elegi:
18 Nam effundam 'aquas super sitientem, & fluenta super aridam; effundam spiritum meum super 'semen tuum, & benedictionem meam super prognatos tuos.
19 Et efflorescent velut inter gramen, velut salices *aquam* secundum processus aquarum.
20 'Hic dicet, Jehovæ sum, & iste vocabit *se* de nomine Jahhakobi: ille verò scribet manu sua, *sum* Jehovæ, & de nomine Jisraëlis cognominabit se.

...mentum de gratuita peccatorum remissione in Christo. quasi dicat, ... tuam, si qua forte est, & si obliviscor ejus. 14 *Pater tuus*] ... ad præcedentem contestationem: si ad disceptationem (inquit Deus) ..., invenieris non tantum peccasse in me, sed etiam inde a conceptu ..., ut patres tui; neque tibi ullum esse qui ritè intercedere tua causa ... omnes ordines tui, omnesque ætates corruptæ sunt. *Interven.*] ... Sacerdotes & Levitæ ipsi, quorum interventus sacer institutus est a Deo, ... distribuuntur Jisraëlitæ, hoc versu, in ordinem popularem & sacrum; ... utrique ordini ὕστερον πρότερον denuntiantur seq. versu, quæ fuis... ad gloriam suam respexisset Deus. d Heb. *sanctitatis.*
... *Jam verò*] postremus locus exponens promissiones restitutionis in Chri... æternoque decreto Dei. 17 *Jeschurun*] vide Deut. 32.15.
... *Aquas*] id est, spiritum & benedictionem omnimodam in Christo copiosè ... quemadmodum hæc allegoria sequente membro exponitur. *Semen* ...] id est, Ecclesiæ filios ex Judæis & gentibus adnatos & genitos in Christo ... ex versu 20. 20 *Hic dicet*] id est, profitebuntur singuli se filios ... Ecclesiæ, ut Psal. 87.

Caput XLIIII.

Deus mirificam liberationem populi e Babylonia promissurus, fidem suam asserit & promissionum certitudinem, partim ab æternitate sua constantiaque operum & sermonis sui supra Deos & res creatas omnes, partim a fœdere gratuito & beneficiis ex fœdere in populum suum collatis; deinde ad promissiones veniens Cyrum nominat, vocationem & facta ejus prophetat quæ per ipsum ad gloriam suam effecturus erat: Babyloniorum blasphemias retundit, & omnia effecturum docet quæ ad regnum Christi viderit pertinere; nominatim verò idola Babyloniorum exagitat, ex quorum clade suos confirmat de curatione sua, officii admonet, atque redarguit: & similiter Babylonis ruinam prænuntiat propter ipsorum inhumanitatem erga populum Dei, blasphemiam & magicam præsidentiam, luxumque perditissimum: quorum omnium factorum gloriam Deus sibi arrogans, populum suum perversitatis increpat, promissiones suas confirmat, & concludit ab explicatione studii sui erga populum, brevique promissorum repetitione.

1 'Sic ait Jehova Rex Jisraëlis & vindex ejus, Jehova exercituum; 'ego *sum* primus & ego ultimus, ac præter me nullus *est* Deus.
2 'Quis ergo ut ego prædicat, & indicat istud, aut ordinat istud mihi ex quo disposui 'populum [a] æternum; ut 'signa & quæ eventura sunt [b] indicentur illis?
3 Ne paveatis, neque timeatis; an non inde 'ab eo tempore pronuntiavi tibi ac indicavi, & vos testes mei estis? an est Deus præter me? utique nulla *est* 'rupes, nullam novi.
4 'Formatores sculptilis omnes sunt rei inanis *formatores*, & desyderabilia eorum non possunt prodesse: 'ac testes istorum sunt ipsa; non vident, neque cognoscunt, ut erubescant.
5 Qui format Deum fortem, & sculptile fundit; [c] ad nullam utilitatem *fundit*.
6 En omnes 'se consociantes ei erubescent, & fabri ipsi 'magis quàm homines *illi*: 'congregent se omnes, consistant, pavebunt, erubescent unà.
7 'Faber [d] ferrarius *cum* norma & operatur prunis & malleis format illud: 'cùm operatur illud brachio [e] robusto suo, etiam esurit & nullis *est* viribus; non bibens aquam defetiscitur.
8 Faber [f] lignarius extendit regulam, delineat ipsum amussi, aptat illud in angulos suos, aut circino format illud: denique facit illud ad structuram viri, secundum ornatum humanum, ut desideat domi.
9 Cædendo sibi cedros cùm sumpsit cupres-

1 *Sic ait*] Concionem hanc ab hoc loco incipiendam esse tum præcedentis concionis verba ostendunt, tum hujus argumentum: nam cum in præcedente concione duæ summatim partes essent expositæ de reversione populi e Babylonia, & de instauratione regni per Christum; jam Propheta priorem partem aggreditur, & capitibus quinque explicat, quæ propterea in concionem unam copulavimus. Sunt autem hujus concionis (ut eam in pauca membra dividamus) summæ partes quatuor; prima est exordium, toto hoc capite; secunda, narratio prophetica rerum gerendarum ex decreto Dei, tribus capitibus usque ad versum 12. capitis 48; tertia confirmatio, inde ad versum 16. deinde conclusio, ad finem usque. Exordium autem quod hoc capite diximus contineri, sumit Deus a persona sua, fidem suam asserens, & populum suum confirmans de suis promissionibus, duobus argumentis: unum est ab æterna, omnipotente, & constantissima natura sua, operum suorum, & sermonis sui, usque ad versum 16. alterum est a fœdere & effectis ejus, inde ad finem usque capitis. Prius autem argumentum propositum summatim versu 1. illustratur sequentibus per σύγκρισιν sive comparationem veri Dei cum falsis. *Ego sum primus*] id est, natura sempiternus, ac proinde dictis & factis constantissimus, & aliorum omnium principia atque exitus in manu habens. 2 *Quis ergo*] antithesis, qua Deus ex antegressa propositione sibi uni asserit facultatem & officium prophetandi in Ecclesia, ... omnibus adjudicat. *Populum æter.*] id est, Ecclesiam, quam ab æterno ... Deus, suoque tempore vocavit, ut in æternum sanctificet. a Heb. *seculi.* *Signa*] vide supra 41.22. & 23. b. Heb. *indicent sumptum impersonaliter* ...
3 *Ab eo tempore*] nimirum ex quo disposui populum æternum. *Rupes*] ut Deuteron. 32.4. hæc autem toties a propheta inculcantur, ut populus Dei adversus Babyloniorum idola firmo esset securoque animo; quemadmodum etiam facit Jirmeja 10. 4 *Formatores*] ἐργασία proximè præcedentis antitheseos, qua confirmavit Deus nullum esse Deum & nullam rupem præter se: nam cætera, inquit, idola sunt, quæ nullam utilitatem, sed confusionem justam cultoribus afferunt, hoc versu: cujus utrumque membrum singulis versibus deinde exponitur. *Ac testes*] i. idola ipsa testantur & clamant in ipsorũ idololatrarum animis se nihil esse, cùm nullo sensu aut intellectu sint prædita: quod unum satis esset ad perfundendos pudore idololatras. c Heb. *ad non prodesse.* 6 *Se consociantes*] id est, qui adhærent illis, & quasi spirituali conjugio cum illis copulantur: ut Num. 25.3.
Magis quàm homi.] ex interminatione Dei Exodi 20.5. *Congregent se*] concessio idololatras graviter provocans, infaustumque exitum omnibus prænuntians.
7 *Faber ferrar.*] confirmatio præcedentium propositionum, quarum una est, idola ad nullam utilitatem esse, & probatur usque ad versum 13. altera, confusionem afferri ab illis in cultores ipsorum, quæ probatur versu 13. & duobus sequent. Inutilia autem esse probantur, ab operariis, instrumentis, materia, & usu illius, ipsorumque impotentia. d Heb. *ferri.* *Cùm operatur*] id est, etiam in isto opere sentit lassitudinem; neque a Deo quem cudit sublevatur, neque reficitur, nisi sumptis alimentis quæ Deus verus subministrat. e Heb. *roboris sui.*
f Heb. *lignorum.*

9 *Aut quæ fort.*] id est, sive arborem voluntariam cædat quæ sponte nascitur, sive plantatam & cultam humana arte; materia illa, quæcunque tandem sit, in varios & planè differentes usus consumitur; ac proinde nihil divinum habet, nisi quantum affingit hominis voluntas & superstitio.

13 *Non norunt*] confirmatio alterius propositionis, ut diximus in versum 7. nimirum idola confusioni esse suis cultoribus; primùm enim excæcantur idolis suis ipsorum oculi & corda, duobus versibus; deinde etiā in dies obfirmantur ad suam ipsorum perditionem, versū 15.

Illud obducere] id est, idolum in animis hominum quoddam veluti tectorium & velum esse ad obcæcandos idololatras, non autem specillum ad cernendū Deum.

g Heb. *a videndo, ab intelligendo.*

h Heb. *cor: sic deinceps.*

i Heb. *proventum arboris.*

15 *Pascens cinere*] id est, luctificus Deus, nihil nisi luctum & mala omnia importans cultoribus: periphrasis idoli. Nam cinerem pro luctu & miseriis luctuosis accipi omnibus notum est: ut Psalmo 102.10 & infrà 61.3.

Illusum] id est, qui jam idolorum velo captus & excæcatus est.

Avertit] id est, magis ac magis seducit, & transversum rapit: alter gradus confusionis, ut diximus in versum 13.

sum & robur, *aut quæ fortificat se inter arbores sylvæ; *aut cujus* plantaverit surculum, & pluvia educaverit:
10 Tunc est homini ad comburendum, qui sumit ex eis ut calefiat, etiam accendit furnū ut coquat panem; etiam operatur Deum fortem cui incurvat se, aptat ipsam in sculptile ante quod procumbit.
11 Partem ejus exussit igni, ad partem ejus carnes comedit, assat assum, & satiatur; etiam calefit, dicitque, euge, concalui, vidi ignem:
12 Residuum autem ejus in Deum fortem aptat exculpendo illud; procumbit coram eo, incurvatq; se, & deprecatur ipsum dicens, eripe me, nam Deus fortis meus es.
13 *Non norunt, neque animadvertunt; *illud obducere oculos ipsorum, g ne videant, & corda ipsorum, ne intelligant.
14 Neque revocat ad h animum suum, neque scientia neque prudentia *inest* ut dicat; partem istius exussi igne, etiamq; coxi ad prunas istius panem, assavi carnem quam comedo: & reliquum istius in rem abominandam aptavero? ante i id quod provenit ex arbore, procubuero?
15 *Pascens cinere animum *illusum *avertit; adeò ut *non eripiat k se ipsum; neque dicat, an non falsitas *est* ad dexteram meam?
16 *Recordare horum Jahhakob, & Jisraël, cùm servus meus sis: formavi te, servus meus es, Jisraël *non traderis oblivioni l a me.
17 Deleo *ut densa nubes defectiones tuas, & velut nubes peccata tua; revertere ad me, *nam vendico te.
18 *Cantate cœli, facere Jehovam *hæc*, clangite ima terræ; fragorem edite montes cantu, sylva, & quæcunque arbor est in ea: vendicare Jehovam Jahhakobum, & in Jisraële gloriari.
19 *Sic ait Jehova vindex tuus, & formator tuus ex utero: ego Jehova facio omnia, extendo cœlos solus, expando terram per me ipsum:
20 *Is *sum* qui irrita facturus est *signa mendacium, & ex divinis stultos effecturus: reducturus sapientes retrorsum, & scientiam eorum infatuaturus:

Non eripiat] id est, præceps ruat in perditionem suam, ac ne cogitare quidem de salute velit, aut falsitatem cui adhæret agnoscere. k Heb. *animam suam.* *Est ad*] id est, in falsitatem incumbo, cùm do operam idololatriæ: ut Ecclesi. 9.22. 16 *Recor.*] transitio ad alterum hujus exordii argumentum, in quo Deus Judæos proposito idololatrarum exemplo ad fœdus suum revocat, quod a se integrum perstare ostendit. Primùm itaque fœdus suum proponit populo, & res omnes creatas contestatur de veritate ejus, tribus versibus; deinde fœderis effecta futura, a ver. 19. ad finem usq;. *Non traderis*] etsi oblitus mei peccavisti in me: quamobrem sequitur proximè prædicatio remissionis peccatorum gratuitæ: sic infrà 49.15. l Heb. *mihi.* 17 *Ut densa nubes*] nimirum delet & abluit sordes quæ in terra sunt, cùm pluviam profundit in terram: eclipsis relati, ut Levit. 21.4. & Proverb. 5.19. *Nam vendico*] quasi dicat, melius agetur tecum quàm cum idolorum cultoribus; quibus nulla utilitas, nullæ vindiciæ, nulla salus, sed totus luctus est ab idolis suis. 18 *Cantate*] contestatio, ut diximus in versum 16. 19 *Sic ait Jehova*] transitio ad effecta fœderis, ut diximus in versum 16. quæ Deus ab exemplo creationis, & administrationis rerum omnium, hoc versu, confirmat se promissiones effecturum, quæ summatim proponuntur quatuor versibus sequentibus. 20 *Is sum*] propositio summa totius sequentis narrationis; primùm de sapientissimis Babyloniorum consiliis adimendis, & verbo Dei unius præstando, duobus versibus; posteà de modo & instrumento quod Deus erat adhibiturus ad judicia sua, duobus versibus ultimis: quæ duo per ὑστέρωσιν exponuntur, instrumenti quidem ratio capite 45. judicia verò sequentibus. *Signa mendacium*] de quibus infrà 47.10. & sequentibus.

21 Præstiturus verbum *servi sui, & consilium *nuntiorum ejus absoluturus: qui dico de Jeruschalaimis, habitabuntur, & de civitatibus Jehudæ, ædificabuntur, & *qui* vastitates istius erecturus sum:
22 *Qui edicturus sum ipsi profundo, exsiccare; & flumina tua arefacturus:
23 Edicturus m *Cyro *pastori meo, ut omnem delectationem meam perficiat; *utque edicat Jeruschalaimis, reædificantor, & templo, fundator.

21 *Servi sui*] id est, Christi, cujus spiritu acti Prophetæ locuti sunt, 2. Petri 1.21. *Nuntiorum ejus*] id est, prophetarum, quorum opera Christus utitur ad denuntiandam voluntatem suam.

22 *Qui edicturus sum*] id est, Babyloniæ paludi, in qua Judæi demersi quodammodo & sepulti erant futuri, ita comparaturus, ut commodè ex ea liberentur Judæi, & ipsi hostes in eam perrumpant: nam Judæos commodissimè ex Babylonia reversos esse historia Hhezræ & Nechemjæ docent; Cyrum verò siccato Euphrate Babylonem irrupisse ex Prophetis & historiis ante confirmavimus. m Heb. *Coresche: sic deinceps.* 23 *Cyro*] primo Persarum Regi, cujus nomen de industria exprimi voluit Deus, ut hoc signo Ecclesia ampliùs confirmaretur de veritate sermonis Dei, quemadmodum factum fuerat de Joschija 1. Reg. 13.3. nam a tempore hujus Prophetiæ quo enuntiata est, usque ad complementum ejus (ut ab ultimo Chizkijæ anno numeremus) fuerunt nimirum anni 170. *Pastori meo*] id est, pastoris officium facturo erga populum meum, liberando, remittendo, curando, fovendo, omnia denique præstando quæ fuerint opus. *Utque edicat*] quemadmodum narratur 2. Chron. 36.22. & 23 & Hhezræ 1. Est autem totus hic versus ad narrationem μεταβατικός.

Caput XLV.

1 *SIc ait Jehova *uncto suo Cyro, *cujus confirmaturus sum dexteram, ad sternendum coram eo gentes, ut lumbos regum dissolvam; ad aperiendum coram eo valvas, ut portæ non occludantur:
2 Ego tibi præiturus sum, & *inæqualia æquaturus; valvas chalybeas fracturus & vectes ferreos succisurus:
3 Daturusque tibi thesauros a abstrusissimos, & repositas opes b abditissimas: *ut cognoscas me Jehovam; c qui voco te nominatim, Deum Jisraëlis esse.
4 Propter servum meum Jahhakobum, & Jisraëlem electum meum; propterea me vocasse te de nomine tuo, *cognominasse te, quamvis ignores me.
5 Ego Jehova & nullus præterea, præter me nullus Deus: accingo te, quamvis ignores me:
6 Ut cognoscant ab ortu Solis & ab occasu ejus, nullum esse præter me; me Jehovam esse, & nullum præterea:
7 Formantem lucem & creantem tenebras, facientem *pacem, & creantem malum; me Jehovam facere omnia ista.

1 *Sic ait*] Secunda pars concionis, quam propheticam narrationem esse diximus supra in caput 44. nunc demum incipit, in qua Deus mirificam suam administrationem prædicit in perdendis Babyloniis & servandis suis. Sunt autem hujus narrationis duæ partes: una est prolepsis sive propositio & enarratio brevis rerum gerendarum, causarum, & consiliorum Dei, hoc capite: altera ἐξεργασία, id est, exornatio sive explicatio fusior hujus narrationis in sequentibus capitibus. Hujus ergo capitis tria sunt membra: primum, de nomine, vocatione, & rebus gerendis a Cyro, tribus versibus; secundum de causis istius administrationis, inde ad versum 14. tertium de consilio promovendi his rationibus & suo tempore instaurandi regni per Christum, inde ad finem usque: e quibus primum membrum fusiùs explicatur capit. 46. & 47. secundum capite 48. ad tertium tota reliqua prophetia pertinet, quam non dubium est permultis vicibus prophetatam esse. *Uncto suo*] id est, vocato & instituto divinitus ad perficiendam voluntatem Dei, quæ mox subjicitur: metonymia est signi pro re significata ex Judæorum usu: 1. Reg. 19.15. *Cujus confirmat.*] id est, cui non solùm vocatio, sed etiam donum a Deo obventurum est, ut præstet hæc mandata Dei, quasi dicat, cui assuturus sum, ut Reges & regiones subjuget; quemadmodum fuisse factum docent historici: synecdoche. 2 *Inæqualia*] id est, difficultates omnes ita sublaturus, ut nullo negotio etiam potentissimas regiones perdomes. a Heb. *tenebrarum.* b Heb. *latebrarum.* 3 *Ut cognoscas*] transitio ad explicationem causarum, e quibus Deus ad hæc judicia per Cyrum efficienda adducitur; quarum una est, ut agnoscatur Deus, & fides ipsius studiumque in populum suum, tum a Cyro, hoc & sequenti versu, tum a gentibus, versibus 3. sequentibus; tum a rebus creatis omnibus, versu 7. altera, ut Babyloniorum blasphema & scelerata vita castigetur, a ver. 8. ad 14. Hujus autem agnitionis exemplum extat 2. Chron. 36.23. & Hhezræ 1.2. nimirum qualis in viro ignorante Dei esse potest, non autem salutaris: ut fine duorum sequentium versuum confirmatur. c Heb. *qui voco nomine tuo.* 4 *Cognominasse*] nam proprium illi nomen, teste Herodoto & Justino, fuit Spaco, id est, canis, Medorum lingua, a cane quæ expositum infantem lactaverat, Coresch vero cognomen fuit honorificum a Persis inditum, quod sonat Dominum. 7 *Pacem*] id est, omne bonum & prosperitatem; cujus contrarium est malum, quod proximo membro nominatur.

8 Destillate cœli supernè, & superiores nubes fluant justitiâ: aperiat se terra, & *terrestria* edant fructum salutis, justitiaque efflorescat simul, me Jehova patrante illud.

9 Væ litiganti cum fictore suo, testæ cum *aliis* testis [d] terreis: an dicturum est lutum fictori suo, quid facturus esses, cùm [e] ad opus istud tuum nullæ sint manus?

10 Væ illi qui dicit patri, quid geniturus esses? & fœminæ, quid paritura esses?

11 Sic ait Jehova sanctus Jisraëlis, & formator ejus: istorum signa petite a me, de filiis meis & de opere manuum mearum interdicite mihi.

12 Ego feci terram, & hominem super eam creavi; ego manibus meis extendentibus cœlos, omni quoque exercitui eorum præcepta dedi.

13 Ego excitaturus sum illum justè, & omnes vias ejus æquaturus: ipse reædificaturus est civitatem meam, & deportatos meos remissurus non pretio neque munere, ait Jehova exercituum.

14 Sic ait Jehova, labor Ægypti, & merx Æthiopiæ, Sabæorumq; [f] procerorum ad te transibunt & tua erunt, te sequentur, [g] compediti transibunt: tibique incurvabunt se, te deprecabuntur *dicentes*, tantùm in te *est* Deus fortis, & nullus *est* præterea, nusquam preterea Deus.

15 Utique tu Deus fortis abdens te, Deus Jisraëlis servator es.

16 Erubuerunt, etiamque ignominia affecti sunt omnes isti; pariter abiverunt cum ignominia fabri imaginum.

17 Jisraël servatur per Jehovam salute [h] æterna: non erubescetis, neque ignominiosi reddemini [i] in sempiterna secula.

18 Nam sic ait Jehova creator cœlorum, ille ipse Deus formator terræ & opifex ejus, idem stabiliens eam, qui non ad inanitatem creavit eam, *sed* ad inhabitandum formavit eam: ego *sum* Jehova, & nullus præterea.

19 Non clàm loquor, *non* in loco terræ [k] tenebrosæ; non edico semini Jahhakobi, inaniter quærite me: ego Jehova eloquor justitiam, indico recta.

20 Congregamini & advenite, appropinquate unà, qui evasistis ex gentibus; *qui* ignari erant gestantes lignum sculptilis sui, & deprecantes [l] pro Deo forti non valentem servare:

21 Indicate & admovete, etiam consilium [m] ineatur unà: quis pronuntiavit hoc a [n] priscis diebus, ab eo tempore indicavit istud? an non ego Jehova, nullusque amplius Deus præter me, Deus fortis, justus & servator? nullus præterquam ego.

22 Respicite ad me, ut servemini omnes fines terræ: nam ego *sum* Deus fortis, & nullus præterea.

23 Per me juravi, prodiit ex ore meo [o] justè verbum, quod non revocabitur; mihi incurvatum iri omne genu, juraturam omnem linguam.

24 Tantummodo in Jehova, de me inquiet, [p] omnis justitia & robur *est*: ad ipsum veniat congressurus, at erubescent; quicunque exardescunt contra eum, *erubescent*.

25 In Jehova justificabuntur, & gloriabuntur totum semen Jisraëlis.

18 *Nam sic ait*] alterum membrum promissionis ex consilio Dei, ut supra diximus versu 14. quo Deus confirmat se gentes ad ipsum confluentes æterna benedictione & salute donaturum esse, quam in fine superioris versus penes Jisraëlem esse confitebantur. *Qui non ad*] id est, qui non vult profligatis hostibus & idolis terram desertam esse, sed habitari a suis; ac proinde statuet gentes cum Judæis in Ecclesiam cooptare. Hæc autem dicuntur allegoricè, comparatione sumpta a rebus bellicis. 19 *Non clam*] id est, nunc deinum me, sermonem & beneficia mea expono palàm, contra quam supra dixerant gentes versu 15. k Heb. *tenebrarum*. *Non edico*] id est, non frustra voco Ecclesiam meam, sed ad justitiam & vitam æternam; ut sequentia docent. 20 *Congregamini*] prænunciatio luculentissima vocationis gentium ad Evangelium Christi, tribus versibus: cui subjungitur confirmatio a juramento Dei patefacti in Christo filio suo, tribus versibus ultimis. *Qui ignari erant*] id est, qui prius alieni erant a Deo & promissionibus ejus, Ephes.2.12. l Heb. *Deum fortem*. 21 *Indicate*] id est, nunciate, & vocate alii alios, convenite, & consilia inite fidei & resipiscentiæ; quæ duo ponuntur hoc & sequente versu. m Heb. *ineant*, *impersonaliter*. n Heb. *ab antiquitate*, *ex tunc*. 23 *Per me juravi*] confirmatio a juramento, ut dictum est versu 20. qua Christus primùm asserit autoritatem suam hoc versu; deinde totam ab Ecclesia sibi attributum & delatum iri docet, duobus sequentibus: quo sensu accipiendum esse locum hunc docet Apostolus Roman. 14. 11. & Philip. 2. 10. o Heb. *justitiâ*. 24 *Tantummodo*] prædicatio Ecclesiæ gloriantis in Christo, quam Christus de se futuram dicit. p Heb. *justitiæ*. *Ad ipsum veniat*] provocatio gloriosa in hostes: quasi dicat Ecclesia, agedum, veniant, siqui pugna experiri cum Christo volent. 25 *Semen Jisraëlis*] id est, Ecclesia Dei ex omnibus gentibus adunata.

[illegible] ea quæ prænuntiavisti de nostra eversione, istorumque libe[illegible] e Heb. *opus tuum non sint manus ad istud*: ἰμπλοκὴ verborum Hhe[illegible] *relativi cum antecedente*. 10 *Qui geniturus*] quasi di[illegible] penes me est potestas rerum conficiendarum, non autem pe[illegible] *Sic ait Jehova*] assertio potentiæ Dei: ut diximus in versum 9. [illegible] objectio ironica in Babylonios: agite, inquit Deus, negate ista si [illegible] aut si potestis impedite: sed tamen signa præsentia jam satis evin[illegible] meorum veritatem, sequente versu: opus autem meum, cui obsisti[illegible] suo tempore consummabo, versu 13. *De filiis meis*] Judæis li[illegible] *Opere manuum*] id est, toto eo quod me denuntiavi per Cyrum effe[illegible] 12 *Ego feci*] dicta confirmat Deus a signis & elementis rerum na[illegible] inanimatarumque. 13 *Illum*] Cyrum, cujus antè memini ver. 1. [illegible] prout justitia mea denuntiat peccatis vestris, & justè effectura est [illegible] liberationem. *Reædificaturus*] ut suprà 44.23. *Non pretio*] id est, [illegible] non accipiens munus ad dimittendum populum, sed ipse ultrò [illegible] liberationem & munera, Hhezræ 1. vide infra 52.3. 14 *Sic ait*] terti[illegible] ut diximus in versum 1. quo Deus ostendit consilium suum: se non [illegible] ista effecturum esse, quàm ut promoveat hoc pacto & instauret re[illegible] tempore suo per Christum, qui fundamentum est & finis propheticarum omnium. Quamobrem prædicuntur duo: primùm, gentes his principiis ad[illegible] colendum & prædicandum Deum, quatuor versibus; secundū, De[illegible] vocaturum, aucturum esse, & confirmaturum in notitia & fide in Christum a ver. 18. ad finem usque. *Labor Aegypti*] de quo 1 Reg. 10. 28. f Heb. [illegible] *mensura ut Num.* 13.32. *Procerorum*] id est, potentissimo[illegible] mercibus: fuerunt enim Sabæi propter thuris & odorum merces cla[illegible] utraque maria porrectis gentibus, Persicum & Rubrum, teste Plinio lib. [illegible] capite 28. *Te sequentur*] id est, adjungent se, & submittent Chri[illegible] g Heb. *in compedibus*. 15 *Abdens te*] id est, qui a tempo[illegible] reticuisti apud gentes mysterium tuum, nunc verò fecisti manife[illegible] per scripturas ad obedientiam fidei omnibus gentibus declarasti, ut ait [illegible] Roman 16.25. & qui præterea non adombras te imaginibus, aut speci[illegible] communicas, sed invisibilis permanes. Hæc duo interpretati[illegible] conjungenda esse ex sequent. verbis colligimus. 16 *Erubuerunt*] [illegible] præcedentis dicti a spectato judicio ejus, per antithesin ultio[illegible] in idololatras & Babylonios ipsos, salutisque communicatæ cum populo. h [illegible] i Heb. *usque in secula æternitatis*.

Caput XLVI.

1 Procubuit Bel, reflexus est Deus vaticinus, fuerunt terricula eorū *imposita* bestiæ & jumento, gestamina vestra

1 *Procubuit*] ἐξήγησις, i. exornatio narrationis, quæ præcedente capite facta est, nunc demum incipit, ut diximus suprà 45. 1. ac primùm quidem exornantur res gestæ, duobus capitibus; deinde verò causa istarum, capite 48. Res antè gestæ in duo judiciorum genera dividuntur: narrantur enim judicia Dei effecta contra idola, hoc capite; deinde contra Babylonios ipsos idololatras, capite seq. & singulis illis narrationis partibus suus usus suaq; doctrina subnectitur. Sunt itaq; hujus capitis partes duæ: una est narratio (ut modò diximus) duobus versib. comprehensa; altera est doctrina ad populum Dei, eruta ex narratione præcedente, toto capite. *Bel*] nomen est idoli, quod unum in pretio fuit apud Assyrios, Persas, & Babylonios: alii Saturnum esse volunt filium Oceani; alii Jovem (unde Jupiter Belus appellatur Plinio li. 6. natur. hist. ca. 26.) alii deniq; Solem: quod magis probamus, quia Solem ab Assyriis, Persis, & Babyloniis pro Deo summo habitum esse, & igni tanquam illius particulæ cultum exhibitum omnes historiæ testantur: unde factum est ut temporibus Joschijæ equi, currus & cultus Soli essent dicati Jeruschalaimis, superstitione invecta per Assyrios 2. Reg. 23. 11. Dicitur autem Bel illarum gentium sermone tanquam dominus, pro eo quod dicunt Hhebræi Bahbal. *Reflexus est*] hac loquendi forma non dubium est quin Propheta ad fatidica illa oracula respexerit, quæ religionis specie edebantur: nam stabant proceræ statuæ, sacerdotes verò ex tripode aut alio instrumento, veluti Deum a tergo consulentes, responsa dabant: jam verò, inquit Propheta, illi reflexi & complicati sunt, ademptaq; facultas ampliùs edendi oracula. *Deus vaticinus*] vocem qua Propheta utitur appellativè accipimus pro Idolis omnibus quæ superstitiosi consulebant, a verbo æquè Babyloniis atque Hhebræis usitato, quod significat Prophetare. *Bestiæ & jumento*] nimirum deportanda in Persidem veluti captiva, ut prædæ essent, post expugnatam Babylonem; enallage numeri, ut in fine versus.

onerata, oneri sunt 'defessæ.
2 Reflexi sunt, procubuerunt pariter, neque
potuerunt *Babylonis* eripere onus: sed [a] ipsi-
met in captivitatem abiverunt.
3 'Auscultate mihi domus Jahhakobi, totum-
que residuum domus Jisraëlis; 'qui bajula-
mini inde ab utero, qui gestamini inde a
vulva:
4 Et usque ad senium ego ipse, & usque ad
canitiem ego portaturus sum; ego feci &
ego gestabo, ego inquam portaturus sum &
erepturus.
5 'Cui assimilaretis me & æquaretis; aut cõ-
pararetis me ut similes essemus?
6 "Qui prodigunt aurum e marsupio, & ar-
gentum 'scapo appendunt; mercede con-
ducunt conflatorem qui faciat *ex* eo Deum
fortem, cui procumbentes etiam incurvent
sese:
7 Gestant eum humero, portant eum, dein-
de collocant eum in sede sua, ubi stat, e loco
suo non recedit; etiamsi *quis* clamet ad eũ,
non exaudit, ab angustia ipsius non servat
ipsum.
8 'Recordamini hujus, & præbete vos viros;
revocate, ô defectores, in [b] animum,
9 Recordamini priorum inde a seculo; me es-
se Deum fortem, & nullum præterea *Deum
esse*, & neminem parem mihi:
10 Indicantem a principio finem, & ab anti-
quitate quæ nondum facta sunt: dicente
me, consilium meum stare, & omnem dele-
ctationem meam facere me.
11 Voco 'ab oriente 'volucrem, e terra lon-
ginqua [c] effectorem consilii mei: & locutus
sum, & adducam istud; formavi, & faciam
istud.
12 'Auscultate mihi robusti animo, qui lon-
ginqui estis a justitia.
13 'Admoveo justitiam meam, non longin-
qua est; sed salutem meam 'non retardabit:
nam disponam in Tzijone salutem, Jisraëli
'ornatum meum.

Defessæ] nimirum bestiæ & jumento in Persidem exportanti. Erant enim aurea, pretiosaque & gravia multa; ut constat ex Danijele 3.
a Heb. *anima ipsorum in captivitatem abivit.*
3 *Auscultate*] secunda hæc pars didascalica, sumpta occasione ex præcedente historia Judæos instituit, primum fideles & pios, usque ad versum 8. deinde infirmos Judæorum, itemque impios, & hypocritas, ad finem usq. Est autẽ utriusque loci commune exordium his duobus versibus, in quibus Deus per antithesin singularia sua officia in populum suum explicat, ostendens quam procul ab idolorum conditione absit, quæ nisi a suis ferantur & eripiantur pereunt.
Qui bajulamini] i. quos ego bajulo; quemadmodum portat quis filium suum, Deuteronom. 1. 31. & tanquam Aquila assumens porto vos super alas meas, Exodi 19.4. & Deut. 32. 11.
5 *Cui assimilaretis*] primus doctrinæ locus, quo præmonentur pii ut sibi prudenter & sancte a falsis Babyloniorum commentis & superstitionibus caveant, observantes naturam Dei optimi maximi atque in ipsos beneficentissimi. Simile vide suprà 40. 18. & 25. 6 *Qui prodigunt*] amplificatio a comparatione idolorum cum majestate Dei (ut supra ibidem) & officiorum quæ idololatræ coguntur diis suis inutilibus exhibere, cum illis officiis quæ cultoribus suis facit Deus, hoc & sequent. versu. *Scapo*] id est, trutina, synecdochicè: est enim scapus trutinæ pars ex qua dependent lances. 8 *Recordamini*] secundus doctrinæ locus ad Judæos infirmos, aut ignorantes Dei, ut consimiliter imbuti vera notitia Dei, si qua infirmitate cedentes Babyloniorum tyrannidi cultum Dei veri dimiserint, saltem his duobus argumentis ad bonam frugem revocentur: primum documentis rerum creatarum & operum præteritorum Dei, versu 9. & 10. deinde præsentissima liberatione quam per Cyrum promisit Deus, & justo tempore effecit, versu 11. b Heb. *cor: sic deinceps.* 11 *Ab oriente*] i. Perside. *Volucrem*] id est, Cyrum, ducem expeditissimum, qui tam leviter difficultates omnes superaturus est quam si prætervolet. c Heb. *virum consilii mei.*
12 *Auscultate*] tertius doctrinæ locus ad impios & hypocritas, quibus denuntiat Deus se propter nomen suum effecturum promissiones suas, & justitiam adhibiturum ad salutem Ecclesiæ suæ & ipsorum confusionem. 13 *Admoveo*] id est, vos inviti & fugientes experiemini tamen justitiam meam. *Non retardabit*] id est, præcisè complebit suo tempore justitiam meam; neque impedietur nequitiâ vestrâ, aut in supplicio de vobis sumendo ita occupabitur ut gratiæ salutaris opus avertat. *Ornatum meum*] ut suprà 44. 18.

Caput XLVII.

1 'DEscende, ac sede in pulvere, 'virgo
filia Babylonis; sede humi, [a] defecta so-
lio filia Chaldæorum: nam 'non perges
[b] vocari tenera & delicata.
2 'Accipe molas, & mole farinam; 'retege
crines tuos, 'denuda vestigium, retege crus,
transi flumina.
3 'Retegetur nuditas tua, etiam videbitur
turpitudo tua: ultionem sumam, neque [c] fe-
ram obstare quenquam mihi,
4 'Inquit vindex noster Jehova exercituum
nomine suo, sanctus Jisraëlis:
3 Sede silens, & ingredere in 'tenebras filia
Chaldæorum: nam non perges vocari domi-
na regnorum.
6 'Efferbueram 'contra populum meũ, pro-
phanaveram possessionem meam, & tradi-
deram eos in manum tuam: non exhibuisti
eis misericordiam, super senem aggravasti
jugum tuum valde.
7 Et dixisti, in seculum ero domina: unquam
non reposuisti hæc in [d] animo tuo, non re-
cordata es 'finem illius.
8 Nunc itaque audi hoc voluptaria desidens
securè, dicens cum animo suo, 'Ego *sum*, &
nulla præter me amplius: 'non sedebo 'vi-
dua, neque experiar 'orbitatem.
9 'Imò evenient tibi duo ista momento die
eodem, orbitas & viduitas: [e] planè super-
venient tibi cum multitudine præstigiarum
tuarum, 'cum fortitudine incantationum tu-
arum [f] maxima.
10 'Quia confisa es malitię tuæ dicens, 'nul-
lus videt me: 'sapientia tua & scientia
tua ipsa pervertit te, ut diceres cum a-
nimo tuo, ego *sum*, & nulla præter me am-
plius:
21 Idcirco superveniet tibi malum cujus
ignoras [g] ortum, & obruet te ærumna
quam non poteris 'expiare; denique su-
perveniet tibi repentè vastitas quam igno-
ras.
12 'Sta jam cum 'incantationibus tuis &
cum multitudine præstigiarum tuarum in
quibus laborasti a pueritia tua; si fortè
possis proficere, si fortè præbebis te for-
tem.
13 Defetisceris multitudine consiliorum tu-
orum: stent jam [h] astrologi, qui contemplan-
tur stellas, qui notas faciunt in menses *præ-
dictiones* suas; '& servent te ab iis quæ super-
v entura sunt tibi.

1 *Descende*] Altera pars narrationis propheticæ contra Babylonios idololatras (ut diximus suprà 46. 1.) hoc toto capite continetur. Sunt itaque hujus (ut antè diximus) partes duæ: una, qua judicia Dei gravissima in Babylonios exponuntur, versibus quinque; altera, qua cum Babyloniis contestatur de suorum judiciorum causis, reliquo capite. *Virgo*] id est, Babylonia tota sive Chaldæa, cujus monarchia corpori virginis comparatur, quia videbatur sibi indomita, & erat in [illegible] luxu deliciisque perdita. a Heb. *nullo solio.*

Non perges] id mancipium eris abjectissimum, duobus versibus sequentibus.
b Heb. *vocabunt te: sic versu 5.*
2 *Accipe molas*] id est, abi in pistrinum & mole, ut mancipium turpissimum & abjectissimum: vide Exod. 11. 5.
Retege crines] id est, luge capillis passis: synecdoche.
Denuda vestigium] id est, omissis soccis & mollibus calceamentis, ad tristissimum iter te compara: quo etiam spectant verba sequentia: vide suprà 20. 2.
3 *Retegetur*] id est, pro eo quod mollissimè & lautissimè induisti te, in miseriam tantam detraderis atque paupertatem, ut ne pudenda quidem de tuo possis contegere.
c Heb. *occurram homini: hypallage, pro eo quod est, occurret mihi homo.*
4 *Inquit*] eclipsis, ut 1 Reg. 20. 34.
5 *Tenebras*] id est, summas angustias, ignominiamque, miseriam, cujus nomine desyderatam est [illegible] in tenebris delitescere.
6 *Efferbueram*] altera pars capitis, contestatio, qua propheta suorum judiciorum causas ostendit fuisse in Babyloniis ipsis, primum propter arrogantissimam inhumanitatem ipsorum, usque ad versum 10. deinde propter blasphemã præfidentiam suæ magiæ & incantationum, inde ad versum 13. postremò propter intolerabilem fastũ animo conceptũ ex insultis opibus, versu ultimo: quibus singulis peccatis sua minæ judiciaque contexuntur. *Contra popul.*] idem argumentum vide Zecarjæ 1. 15. d Heb. *corde: sic deinceps.* 7 *Finem illius*] nimirum possessionis meæ, de qua versu 6. quasi diceret non observasti quem finem calamitatum Deus præstare soleat & præstiturus sit Ecclesiæ suæ: ut Deuteronom. 8. 16. 8 *Ego sum*] quasi diceret cætera præ me nihil sunt. sic versu 10. *Non sedebo*] id est, Regem & regnum florentissimum perpetuò habitura sum. *Vidua*] Rege, tanquam marito. *Orbitatem*] a civibus & popularibus aut subjectis regno, veluti filiis. 9 *Imò evenient*] prænuntiatio judicii, de quo Danijel. 5. vers. ultimo. e Heb. *secundum integritatem suam.* *Cum fortitudine*] id est, neque te defendent ista: transitio ad secundam causam. f Heb. *valde.* 10 *Quia confisa*] secunda causa, ut diximus in versum 6. nimirum blasphema & contumeliosa in Deum persuasio de magicis incantationibus & scientia tota Babyloniorum; cujus crimen hoc versu, pœna, versu sequente exponitur: deinde amplificatur utrumque sarcasmo elegantissimo, tribus versibus. *Nullus videt*] quasi dicat, ne Deus quidem novit rationes meas. *Sapientia*] ea nimirum quæ exagitatur versu 12. & sequent. g Heb. *auroram: sic ludificatur astrologos.* 11 *Expiare*] id est, avertere incantationibus tuis: sic ludificatur magos. 12 *Sta jam*] sarcasmus gravis in Babylonios, ut diximus in versum 10. *Incantationibus*] vide Psalm. 58. 6. 13 *Defetisceris*] ironica oratio, quasi dicat frustra laborans te ipsam confirmes tuâ industriâ, nisi sapientissimos quosque doctorum tuorum adhibueris, ut consulant tibi: agedum, experiantur illi. h Heb. *observatores cælorum.* *Et servent te*] ἐμπλοκὴν verborum, quæ in contextu Hebræo implicata sunt, transtulimus ad evidentiam.

14 ' Ecce sunt tanquam stipula, ignis combu-
rit eos, non eripiunt ise ipsos e flamma: nul-
lus superest carbo ad calescendum; *nedum*
ignis ad sedendum ex adverso ejus.
15 ' Ita sunt tibi quibus *cum* laborasti: nego-
tiatores tui a pueritia tua, singuli in [k] partes
suas aberrant, nemo servat te.

[illegible] *suam e manu flamma.* *Nullus superest carbo*] id est, planè ab- [illegible] ipsi, & Deus ipsorum cum ipsis extinguitur. 15 *Ita sunt*] tertia [illegible] in versum 6. ad quam transitur ejusdem pœnæ accommodatio- [illegible] opes Babyloniorum, & luxum profusissimum. k Heb. *transi-* [illegible] *quocunque permeare possunt ut vita sua consulant.*

Caput XLVIII.

1 ' Audite hoc domus Jahhakobi, qui
vocant se ' de nomine Jisraëlis, & ' ex
aquis Jehudæ prodierunt; ' qui ju-
rant per nomen Jehovæ, & Dei Jisraë-
lis mentionem faciunt, non, [a] fideliter ne-
que justè:
2 Quamvis a civitate sancta se vocent, &
Deo Jisraëlis ' innitantur; cujus nomen est
Jehova exercituum.
3 ' Quæ priora ' inde ab eo tempore indica-
veram, & ex ore meo prodeuntia pronunti-
averam; ' repentè effeci, atque evenerunt.
4 ' Ex præscientia mea erat te durum esse;
& nervum ferreum esse cervicem tuam,
frontemque tuam chalybeam:
5 Quapropter indicavi tibi ex eo tempore,
cùm nondum eveniret pronuntiavi tibi;
' ne diceres, terriculum meum fecit ista,
& sculptile meum aut fusile meum præce-
pit ista.
6 Audiveras, ' respice totum hoc; & vos ' an
non indicabitis? ' pronuntio tibi ' nova [b] ex
hoc tempore & recondita, quæ ignorasti,
7 Quæ ' nunc creantur, non autem ab eo tem-
pore; & quæ ante diem *hunc* non audivisti,
ut non dicas, ecce noveram ea,
8 *Quorum* nihil audivisti, neque novisti, ne-
que ab illo tempore ' aperuit aurem tu-
am. ' Quamvis noverim te [c] omnino actu-
rum esse perfidè, & defectorem ex utero
vocari te:
9 Propter nomen meum [d] longanimis ero, &
propter laudem meam refrænabo *iram* con-
tra te; ut non excindam te.

[illegible] ut Deuteronom. 33.28. & Psalm. 68 27. *Qui jurant*] id est, qui [illegible] integri erga Deum vestrum: sic Jirmejæ 5.2. a Heb. *in fide, neque* [illegible]. 2 *Innitantur*] id est, se niti glorientur. 3 *Quæ priora*] compara- [illegible] antegestarum prædictarumq;, qua Deus utitur his quatuor versibus, tota [illegible] ut demonstret sibi fuisse quidem perspectam improbitatem populi, sed [illegible] propter gloriam suam immeritis etiam & aversantibus beneficia sua præ- [illegible] & suo tempore contulisse: deinde verò sequitur accommodatio, qua con- [illegible] Deus se nunc eandem rationem sequi ob eandem causam. *Inde ab eo* [illegible]] ex quo domus es Jahhakobi, & vocas te de nomine Jisraëlis. *Repente*] [illegible] atque visum est, etiam nullis præcedentibus mediis, aut adversantibus. 4 *Ex præscientia*] ut testatur Exo. 32.9 & Deut. 31.27. & 32. toto capite. 5 *Ne* [illegible]] id est, ne res jam olim prædictas & suo tempore præstitas attribueres diis [illegible], qui propinquo adveniunt & recens sunt facti, ut Deut. 32.17. 6 *Re-* [illegible]] id est, animadverte ut re ipsa effecta sint quæcunque audiveras ex me, & ni- [illegible] meorum exciderit; ut Jehosch. 22.3. & 1. Schem. 3.19. *An* [illegible]] id est, an dissimulabitis ea omnia quæ in vos fuerunt collata? ne- [illegible] fide amplectemini prædictiones meas, quibus vos testimonium oportuit [illegible] ab anteacta experientia? ut suprà 42.35. *Pronuntio*] transitio ad [illegible] tionem exemplorum, de qua in versum 3. *Nova*] nimirum de [illegible] per Babylonios, excidio Babyloniorum, & liberatione tua per Cy- [illegible]. b Heb. *a nunc.* 7 *Nunc creantur*] id est, nunc primum in lucem [illegible] præsentiq; admirabiliter; ut exponunt verba sequentia. 8 *A-* [illegible]] id est, perveniens ad aures tuas penetravit. *Quamvis*] prophe- [illegible] incipit Jeschahhja ab occupatione, quasi dicat, non est quòd me tu- [illegible] præstem ea quæ antè dicta sunt propter duritiem tuam: nam propter me [illegible] sum, sequente versu. c Heb. *perfidè agendo perfidè acturum.* d Heb. *prolongabo iram meam.*

10 Ecce conflabo te, ' non autem cum argen-
to; selectum efficiam te catino afflictionis.
11 Propter me, propter me faciam: nam quo-
modo prophanaretur ' illud? & gloriam me-
am ' alteri non dabo.
12 ' Ausculta mihi Jahhakob, & Jisraël ' vo-
cate a me: Ego ipse sum primus, etiam sum
ultimus.
13 Etiam manus mea fundavit terram, &
[e] dexteræ meæ palmus expendit cœlos: me
vocante ea, ' consistunt pariter.
14 Congregamini vos omnes, & audite: quis
' ex illis indicat ista, Jehova diligens hunc
facturus est delectationem suam in Babylo-
nem, & brachium ejus in Chaldæos?
15 Ego, ego locutus sum, etiam ' vocavi eum;
adducturus sum eum, & secundabit viam
suam.
16 ' Accedite ad me, audite istud, ' non a
principio in occulto locutus sum; ex
quo tempore fuit hoc, ' ibi sum: nunc e-
nim Dominus Jehova mittit me, & ' spiri-
tus ejus.
17 ' Sic ait Jehova, vindex tuus sanctus Jisra-
ëlis; ' ego Jehova Deus tuus doceo te pro-
ficere, deduco te via *qua* ambules.
18 ' O si attendisses ad præcepta mea: ita ' fu-
isset tanquam flumen pax tua, & justitia tua
' ut fluctus maris:
19 ‖ Et fuisset velut arena semen tuum, & pro-
gnati e visceribus tuis ut scrupi illius; ' non
tamen excindetur, neque perdetur nomen
ejus a conspectu meo.
20 ' Exite a Babylonia, ' fugite a Chaldæis,
' voce [f] canora indicate, pronuntiate hoc,
proferte hoc usque ad extremitatem terræ:
dicite, vindicavit Jehova servum suum Ja-
hhakobum:
21 ' Neque sitiunt, *cùm* per vastitates deducit
eos; aquas e rupe profundit eis: quasi fin-
dat rupem ut fluant aquæ.
22 ' Nulla est pax, inquit Jehova, improbis.

10 *Non autem cum arg.*] id est, non agam summo jure tecum; quia si ab omni scoria, ut argentum, expurgandus esses, totus disperires.
11 *Illud*] nomen meum, de quo versu 9.
Alteri non dabo] id est, non sinam eripi mihi; aut alio a me transferri.
12 *Ausculta*] tertia concionis pars, confirmatio, qua primùm Deus a persona suæ operumque amplitudine prophetiam obsignat, quatuor versibus, deinde Propheta fidem suã in sua vocatione & administratione testatam facit, ver. 16
Vocate a me] id est, qui vocaris populus meus, ut suprà ver. 1. & 2.
e Heb. *dextera mea palmavit, ut ita dicamus.*
13 *Consistunt pariter*] id est, se sistunt ad exequenda judicia mea, ut Psalm. 119.91.
14 *Ex illis*] diis videlicet, de quibus versu 5.
15 *Vocavi eum*] Cyrum, de quo suprà 45.1.
16 *Accedite*] prophetę verba, confirmantis fidem suam quam adhibuerat ad enuntiandum verbũ Dei, & diligentiam ad audiendum ex Deo, prout vocatus fuerat.
Non a principio] id est, ex quo fuit verbum Dei ad me, non dissimulavi, sed palàm concionatus sum.
Ibi sum] nimirum in ea tanquam specula ubi me collocavit Deus, ut verbum ab ipso audiam, & ad vos referam, ut suprà 21.8 & 10. *Spiritus ejus*] Dei Patris & Filii, cum Patre & filio unus æternus Deus; quo uno acti olim homines sancti locuti sunt, 2 Petri 1.21. 17 *Sic ait Jehova*] ultima concionis parte, id est, conclusione, Deus primùm officia sua universè in Jisraëlitas commemorans, hoc versu, per hypothesin summas benedictiones exponit eventuras Judæis si paruissent ipsi, ver. 18. & 19. deinde summatim repetit res antè promissas propter nomen suum, de beneficentia erga suos, & hostium statu miserrimo, tribus versibus ultimis. *Ego Jehova*] quasi dicat, præsto quod mearum est partium. 18 *O si attend.*] simile vide Deuteron. 32.29. *Fuisset tanquam*] id est, nunquam desiissent fluere, sed omnia bona se ultro dedissent tibi. *Ut fluctus maris*] id est, continenter pertexisset, ut fluctus excipiunt alii allos. ‖ *Gen.* 22.17. 19 *Non tamen*] transitio ad summam promissionum, simili argumento atque usus est suprà ver. 8. & 9. 20 *Exite*] prophetica hortatio, quasi in rem præsentem Judæos adducens, & præmonens de liberatione ventura. *Fugite*] ne communi cum Babyloniis judicio pereatis, & circumveniamini ira Dei, quæ denuntiatur illis ver. ultimo: ut Jirmejæ 51.6. & 45. similis causa adducitur Gen. 19.15. *Voce canora*] q. d. fruimini beneficio Dei, & fruentes animo grato prædicate. f Heb. *cantus.*
21 *Neque sitiunt*] id est, æquè admirabiliter illis de viatico prospicit, atque olim prospexit majoribus ex Aegypto exeuntibus: vide Hhezre 1. 22 *Nulla est pax*] ac proinde ne copulemini cum illis, aut consortium habetote; sed fugite, ut suprà: vide infra 57.21.

Caput XLIX.

Christus ad Judæos missus, postquam de illorum contumacia apud Deum Patrẽ conquestus est, mittitur ad Gentes, & narrat promissiones Evangelicas primùm sibi factas de reconciliatione, justitia, vita, & gloria per ipsum comparanda: deinde factas Ecclesiæ de benevolentia, beneficiisq; Dei in ipsam, & propagatione ipsius in gentibus, invito Satana & omnibus adversariis, per Evangelium.

 1 ' Au-

1 *Auscultate*] Cùm Propheta inde a capite 40. duos consolationis locos sibi proposuerit explicandos, unum de reversione Judæorum ex captivitate Babylonica, alterum de instauratione Ecclesiæ per Christum, nunc demum incipit Propheta speciatim hunc secundum locum exponere, & in eo argumento pergit ad finē usq; Prophetię. Hoc autem caput quędam est veluti prefatio, ac potius summã argumentum eorum quæ sequuntur omnium: nam primùm Christus per prophetam omnes nationes vocans, sibi conciliat autoritatem a narratione vocationis suæ, 6. versibus, deinde promissiones sibi & Ecclesiæ factas, ad finem usque capitis: in quibus argumentis duobus tota prophetia reliqua consumitur. Ac in vocatione quidem explicatur vocatio Christi a Deo patre ad sanctam illam functionem Mediatoris inter Deū & Ecclesiam ipsius, duobus versib. deinde ostenditur ex quibus Ecclesia sit vocanda per Christū ver, quatuor.

1 AUSCULTATE insulæ mihi, & attendite nationes e longinquo: Jehova
inde ab utero vocaverat me, e visceribus matris meæ memoriam constituerat
nominis mei.
2 Et disposuit os meum veluti gladium acutum, in umbra manus suæ abscondens me:
& disposuit me in sagittam nitidam, in
pharetra sua abscondens me.
3 Dixerat mihi, servus meus es; Jisraël *est*
de quo per te gloriaturus sum:
4 Ego verò dixi, a frustra laboro, inaniter &
vanè vires meas consumo: veruntamen officium meum penes Jehovam *est*, & opus
meum penes Deum meum.
5 Nunc autem dicit Jehova, qui formaverat me inde ab utero, b ut serviam ipsi; c ut
reducam Jahhakobum ad ipsum, cùm Jisraël non reciperet se: quia gloriosus sum
in oculis Jehovæ, & Deus meus est robur
meum.
6 Dicit inquam; levior *videris* quàm ut sis mihi servus ad erigendum tribus Jahhakobi, & custoditos d Jisraëlitas reducendum: atqui constitui te in lucem gentium, ut sit salus mea usque ad extremitatem
terræ.
7 Sic ait Jehova vindex Jisraëlis sanctus ejus; ei quem contemnit e quisque, *quem* abominatur gens, servo dominantium Reges
videntes assurgent, principesque incurvabunt sese: propter Jehovam qui fidelis *est*,
sanctum Jisraëlis qui elegit te.
8 Sic ait Jehova, tempore f accepto exaudiam te, & in die salutis auxiliabor tibi;
& custodiens te, disponam te in fœdus
populi ad confirmandum terram, ad efficiendum ut possideat possessiones desolatas:
9 Dicendo vinctis, exite: iis qui sunt in tenebris, revelamini: per vias pascent, & in omnibus clivis pascuum eorum erit.
10 Non esurient neque sitient, neque feriet eos æstus aut sol: nam qui miseretur eorum
ducet eos, & secundum scaturigines aquarum deducet eos.
11 Et disponam omnes montes meos g ut sint
pervii, & *in* aggeribus meis emineant.
12 Ecce isti e longinquo venient: ecce quoque illi ab Aquilone & h ab occasu, denique
isti a terra Sinæorum.
13 Cantate cœli, & exulta terra, & fragorem edite montes cantu: quia consolatus est Jehova populum suum, & pauperum suorum
misertus.
14 Quod si dicat Tzijon, dereliquit me Jehova, & Dominus oblitus est mei:
15 An oblivisci potest mulier fœtus sui, ut non misereatur filii uteri sui? etiam hæ oblivisci possint; tamen ego non obliviscar
tui.
16 En in manibus sculpsi te: muri tui e regione mei *versantur* jugiter.
17 Festinabunt filii tui: destructores tui &
vastatores tui ex te exibunt.
18 Attolle circumquaque oculos tuos, &
vide, isti omnes congregantes se accedunt tibi: ut vivo ego, dictum Jehovę, istis omnibus tanquam ornamento vestieris, circumligabis eos *tibi* tanquam sponsa.
19 Cum vastitates *erunt* tuæ, & desolationes
tuæ, & terra i destructa tua; quia jam angustaberis præ habitatoribus, procul profectis
cis qui absorbebant te:
20 Adhuc dicent k te audiente filii orbitatis
tuæ; angustus est mihi hic locus, retrocede
mihi ut habitare possim:
21 Adeò ut dicas cum l animo tuo, quis genuit mihi istos, cùm fuerim orba & solitaria?
hùc illùc migrans ac m fugitiva *fui*, & istos
quis educavit? en ego relicta fui sola, isti ubinam fuerunt?
22 Sic ait Dominus Jehova, ecce sustollam
ad gentes manum meam, & ad populos efferam vexillum meum; ut afferant filios
tuos lacerto, & filiæ tuæ super humerum
portentur:
23 Et erunt reges nutritii tui, & fœminæ principes eorum n nutrices tuæ vultu in terram
demisso incurvabunt se tibi, pulveremque
pedum tuorum lingent: ut experiaris me
esse Jehovam, non erubescere eos qui expectant me.

Terram] id est, Ecclesiam, & illius habitationem synecdochicé.

9 *Vinctis*] ut supra 42.7.

Per vias pascent] id est, ubique occurrent ipsis benedictiones Dei, hic & versibus duobus sequentibus quæ benedictiones allegoricé figurantur sumptis similibus a tempore liberationis Aegyptiacæ.

g Heb. *in viam.*

11 *Emineant*] nimirum quos Christus e vinculis suum & potestate tenebrarum extraxerit.

h Heb. *amari.*

12 *A terra Sinæorum*] id est, meridiē versus, quam in partem Sinæi terminum Judæi constituebant, Gen. 10.17. desertumque Sinis, & mons Sinai spectabant, Exod. 16.2.

13 *Cantate cœli*] id est, vos res omnes creatæ gratulamini Christo, & filiis Dei vindicatis in libertatem gloriæ, Rom. 8. 19. & sequentibus.

14 *Quod si dicat*] transitio ad alterum promissionum Evangelicarum caput, quæ sunt de studio Dei erga Ecclesiam, usque ad versum 17. & de propagatione & multiplicatione illius, usq; ad finem. Transitur autem per occupationem.

15 *An obliviscí*] responsio ad præcedentem occupationem a comparatione minoris.

Etiam hæ] hypothesis ad amplificandum studium Dei in Ecclesia.

16 *In manibus*] id est, semper obversaris mihi, & nunquam desino curare; Psal 121.4. humanitus dictum.

17 *Filii tui*] id est, qui tibi gignentur in Christo per semen incorruptum verbi: jam enim hoc versu transitur ad multiplicationem Ecclesiæ, quæ illustratur per hypotyposin, seq. versu; deinde exornatur, tribus. ‖ infrà 60.4. 19 *Cum*] id est, quando terram totam quæ nunc vastata est, &c. occupabis, tamen tanta futura est multitudo filiorum Dei, ut vix possit capere omnes terra: hyperbole.

i Heb. *destructionis tuæ.* *Qui absorbebant*] id est, vastatoribus tuis, ut supra ver. 17. vide Psal. 124.3. k Heb. *in auribus tuis.* 20 *Filii orbitatis tuæ*] id est, gentiles, qui tibi agnascentur cùm Judæis orbata fueris. l Heb. *in corde tuo.*

m Heb. *recedens.* 22 *Sic ait*] ὑποφορὰ sive subjectio, qua Deus respondet præcedenti admirationi Ecclesiæ, & docet se ex quavis gente illi conciliaturum liberos, alumnos, &c. *Manum meam*] cum vexillo Evangelii, quod est potentia Dei ad salutem cuivis credenti; Rom 1.16. hæc autem omnia allegoricè dicuntur de amplificatione regni spiritualis Christi, ut Prophetæ solent.

n Heb. *lactantes te.* 23 *Incurvabunt se tibi*] id est, honorem exhibebunt Christo in te habitanti velut capiti tuo (ut Psalm. 72.) & te in Christo honorabunt. *Pulveremq;*] ut Psal. 72.9.

e *longinquo*] id est, quamvis longe absitis usq; ad extremas terras. *Vocaverat me*] id est, vocavit ab æterno, ac proinde jam vocaverat cùm in utero matris conciperer. Est enim Christus semen illud benedictum, in quo salus ab æterno constitit Ecclesiæ, & promissiones salutis factæ sunt, Galat. 3.16. idque ex vocatione Dei patris, Hebr 5.4. & 5. *Memoriam constit.*] ut Gen. 3.15. 2 *Et disposuit*] id est, armavit me verbo suo efficacissimo, quod cum gladio & sagitta acutissima comparatur, adjunctis promissionibus de defensione mei & ministerii: vide Ephes. 6.17. Heb. 4.12. & Apocalyps. 1.16. *Sagittam*] ut Psal. 45.6.

3 *Servus meus es*] ut suprà 42.1. *Jisraël est*] id est, jubeo te primum Jisraëli proponere verbum gloriosum meum, & in Jehudæis primum gloriam meam explicare: ut Matthæi 10.6. & 15.24. Actor. 13.46. & 28.25. & sequent. a Heb. *in vacuum laboro, ad inanitatem & vanitatem.* 4 *Frustra laboro*] id est, non audit, neque accipit verbum Jisraël. *Veruntamen*] amplificatio indignitatis a testimonio conscientiæ; & Dei ipsius in conscientia: ego, inquit Christus, totas vires meas consumpsi in Judæis informandis; Deus Pater testis est, & testificatur conscientiæ meæ, qui solus officium & opus meum optime cognovit. 5 *Nunc autem*] videlicet cum omnibus meis viribus apud Judæos consumptis expertus est illorum contumaciam Deus. *Formaverat me*] id est, æterno decreto suo comparaverat, ut suprà ver. 1. b Heb. *in servum sibi.* c Heb. *ad reducendum.* *Non reciperet se*] ad Deum vocantem Judæos per Evangelium Christi.

Quia gloriosus] i. quia Pater amat filium, & omnia tradidit in manus illius; non autem eum contemnit, quod perversi Judæi faciunt: ac proinde non vult ferre ut ministerium filii sui inutile sit atque inglorium: sicut parabola ostenditur, Matth. 22. 6 *Levior videris*] Judæis videlicet, ut explicat sequens versus.

Custoditos] i. quos ego singulari studio custodiveram hactenus, veluti peculium præ omnibus aliis populis, & tanquam pupillam oculi: Deuter. 32.10.

d Heb. *Jisraëlis.* *In lucem gentium*] id est, ut persuadas omnes gentes illustratione tui Evangelii, ut suprà 42.6. vide Actor. 13.46. 7 *Sic ait Jehova*] altera pars capitis, propositio nimirum Evangelicarum promissionum, primùm erga Christum, usque ad ver. 14. deinde erga Ecclesiam in Christo, ad finem usque: quæ duo membra proleptice hoc versu continentur. *Jisraëlis*] id est, electorum Dei. *Ei quem*] id est Christo, quem quisque ex Judæorum gente sprevit, abominatur, ac velut in durissimam servitutem cogit. e Heb. *anima.* *Dominantium*] Judæorum videlicet, qui sibi dominatum confingebant etiam in servitute gravissima, & libertatem sibi asserebant, ut Joan. 8.33. *Qui fidelis est*] id est, verax & constans in promissis præstandis, ut 1. Cor. 1.9. 8 *Sic ait Jehova*] explicatio prioris promissi in Christum; nimirum fore ut in Christo habeatur reconciliatio ex fœdere, hôc versu; remissio peccatorum & liberatio, sequente versu; omnis benedictio depellens mala, & bona conferens, vers. 10. & 11. mirifica electorum ad ipsum concursatio, ver. 12. denique rerum creatarum omnium gratulatio, ver. 13. *Tempore accepto*] quo benevolentia & salus Dei promulgata est per Evangelium, 2. Cor. 6.2. f Heb. *acceptionis vel benevolentiæ.* *Fœdus populi*] id est, ipsis reconciliationi ex fœdere: sic Danijel. 9. vers. ultimo.

[illegible]] 24 ᵃAn auferretur a robusto captura? an eti-
am captiva turba ᶻjusti eriperetur?
25 Quin sic ait ᵃ Jehova, imò turba captiva
robusti auferetur, & captura ᵃ violenti eri-
pietur: nam adversus contendentes tecum
ego contendam, & filios tuos ego servabo:
26 ᵃEfficiamq; ut comedant oppressores tui
suam ipsorum carnem, & velut musto san-
guine suo inebrientur; ut agnoscant ᵃomnis
caro, me Jehovam esse servatorem tuum,
& vindicem tuum, robustum *Deum* Jahha-
kobi.

[illegible] & [illegible] ex[illegible] Ecclesiam, [illegible] Deut. 4. d. [illegible] hostes [illegible] duobus ar[illegible] tam quòd [illegible] omni[illegible] valen[illegible] tum quòd [illegible] Eccles[illegible] subjectam [illegible] putant, ut supra 49. 9. & sequent. sed ad hæc argumenta respondetur versibus seq. *Justi*] [illegible] & possessoris: etiam etsi Deus populum suum & filios suos vocet, tamen [illegible] sibi arrogant adversarii, ut justi sint illorum domini: sic duobus argu[illegible] potentiæ suæ, & juris. 25 *Jehova*] Deus æternus, ac proinde in[illegible] hostes superans potentia sua: sic respondetur priori objectionis ar[illegible]. *Violenti*] ac proinde non justi domini, quod hostes de se prædicant: [illegible] ad posterius argumentum. Hæc autem responsionis membra deinceps [illegible], hoc & seq. versu. 26 *Efficiamq;*] id est, committam ipsos inter se, ut [illegible] inferam ipsis, & quemadmodum carnem & sanguinem tuum ex[illegible] etiam alii ab aliis consumantur. *Omnis caro*] id est, omnes homi[illegible] ipsi & adversarii.

CAPUT L.

Christus Judæorum Ecclesiam sibi adversantem objurgans ostendit Deum nihilominus fœdus suum erga ipsam integrum conservasse potentia sua, ac proinde se a Patre vocatum atque missum esse ut eam constanter vocet ad resipiscentiam: itaq; contumacibus denuntiato gravi judicio, resipiscentes confirmat de gratia Dei ex fœdere, & gentium exemplo provocat ad fidem & patientiam: deinde Ecclesiam fessam afflictionibus & invocantem se confirmat Deus, & consolatur promissionibus perficiendis in adventu suo.

1 ᵃSIc ait Jehova, ᵃubi *est* libellus ᵃ repudii
matris vestræ quo dimiserim eam? aut
quis *est* ex creditoribus meis cui vendi-
derim vos? en ᵃiniquitatibus vestris vendi-
tis vos, & defectionibus vestris dimittitur
ᵃmater vestra.
2 Quamobrem cùm venio, nemo adest? cùm
voco, nemo respondet? ᵇᵃan ullo modo bre-
vior est manus mea ᶜ quàm ut redimat? &
an nullæ sunt in me vires ad eripiendum?
ᵃen increpatione mea ᵃexsicco mare, ᵃdispo-
no flumina *in* desertū, fœtet multitudo pi-
sciū eorū ᵃmortua siti, eò quòd desit aqua:
3 ᵃInduo cœlos atrore, ᵃvelut cilicium pono
operimentum eorum.
4 ᵃDominus Jehova dedit mihi linguam ᵈ e-
ruditissimam ut sciam, ᵉ tempestivè eloqui
ᵃdefesso verbum: ᵃexcitat ᶠ unoquoque ma-
nè, excitat mihi aurem ad audiendum ᵃ ut
audiuntur eruditissimi.
5 Dominus Jehova ᵃ aperit mihi aurem, &
ego non rebello, retrorsum non averto me.
6 ᵃCorpus meum expono ᵃ percussoribus, &
malas meas depilantibus; faciem meam nō
abscondo a contumeliis & sputo.
7 Quia Dominus Jehova auxiliatur mihi,
ideo ᵃnon afficit me ignominia: idcirco ᵃ cō-
pono faciem meam tanquam silicem, quia
novi fore ut non pudefiam.
8 Propinquus est qui justificat me, ᵃquis con-
tendat mecum? consistamus unà: quis ᵍ ex-
periatur jure contra me? accedat ad me.
9 En, Dominus Jehova auxiliaturus est mihi,
quis est condemnaturus me? en; omnes isti
ut pannus veterascent, tinea consumet eos.
10 ᵃQuis est inter vos timens Jehovæ, auscul-
tans voci ᵃservi ejus? qui ambulat ᵃ in tene-
bris, cui nullus est splendor, confidat no-
mini Jehovæ, & innitatur Deo suo.
11 ᵃEn vos omnes accedentes ignem, cir-
cumcingentes malleolis: ᵃ ite in focum ig-
nis vestri, & in malleolos quos succendi-
stis; e manu mea est ᵃ hoc vobis, in dolore
jacebitis.

1 *Sic ait Jehova*] [illegible] hæc ratio (qu[illegible] superiore [illegible] diximus de se[illegible] prophe[illegible]) ad ex[illegible] pertinet [illegible] quo ute[illegible] Christus versu [illegible] autem partes [illegible] quatuor: pri[illegible] contestatio, [illegible] Christus in Ju[illegible] usque ad versum 10. secunda, propositio reliquias Judæorum vocans [illegible] resipiscentiam ut salvæ fiant, inde ad versum 9. sequentis capitis: tertia, ora[illegible] reliquiarum quæ sollicite expectaverant adventum Christi, usque ad versum [illegible], responsio Dei accipientis orationem Ecclesiæ, & promissa sua de in[illegible] confirmantis, inde ad finem usque In hac porrò contestatione Christus Ju[illegible] evincit per complexionē, hoc modo: aut per te factum est ut te dimitterē, aut per me: per me autem minime factum est; cum neque officium meum, neque [illegible] neque voluntatem meritò desyderare possis: sequitur ergo hoc per te [illegible] esse propter peccata tua: quod posterius complexionis membrum sive [illegible] versu primo & parte secundi; prius verò sequentibus reliquis expo[illegible]. *Ubi est libellus*] ut evidentior sit hæc argumentatio, ita conjungenda est [illegible] sequente versu, miror me, ait Christus, cùm ad meos venio, a meis non recipi. [illegible] causæ est cur neque venientem admittatis me, neque respondeatis ad[illegible]? an ego unquam dimisi, aut alienavi vos? neutrum profectò probabitis: [illegible] quod ita discessionem facitis a me, id plane acceptum ferendum est improbi[illegible] vestræ. Neutrum probaturos esse Judæos confirmat Deus ex ritu usitato le[illegible], inquit ex lege liberi a patria potestate, cùm aut repudiatur ma[illegible] propter adulteria cum adulterino semine, ut Hosche. 2. aut venduntur propter [illegible] liberi, ut Exodi 21 7. horum autem neutrum factum, &c. a Heb. [illegible] ut Deut. 24. 1. *Iniquitatibus vestris*] i. inique facitis, estisque in me & [illegible] injurii, in me, quia jus meum erga vos mihi adhuc servavi integrum, [illegible] autem, quia ipsi vobis abjudicatis libertatem filiorum Dei: ut si quis mi ser [illegible] nulla necessitate pressus & omnibus bonis a patre abundans, se ip[illegible] venderet. *Mater vestra*] id est, Ecclesia Judæorum: sic enim to[illegible] in scriptura solere appellari ostendimus Cantic. 7. 6. b Heb. *abbre[illegible]*. 2 *An ullo modo*] quasi dicat, sensistisne ullo pacto minu[illegible] potentiam meam; aut voluntatem erga vos? potentiam confirmat [illegible] versibus; de voluntate deinceps agit. c Heb. *a redemptione*. *An in[illegible]* confirmatio potentiæ a priscis quibusdam exemplis; ad quæ iterum præ[illegible] opus fuerit, tam potentem se esse confirmat Deus, quam olim fuit. *Exsicco*] ut Exo. 14. *Dispono*] ut Jehosch. 3.

Mortua] [illegible] verborum evidentiæ causa transponimus. 3 *Induo*] ut Exod. 10. *Velut cilicium*] comparatio cœli atri & lugubris cum atratis & lugentibus, quomodo fuit cœlum Aegyptiis lucificū, cum nubes procederet inter castra Aegyptiorum & Jisraëlitarum, Exo. 14. 20. 4 *Dominus Jehova*] confirmatio alterius partis, nimirum benevolentiæ Dei erga Ecclesiam Judæorum, ut diximus in versum 2. Deus, inquit Christus, tantopere vos amat ut jam mittat filium suum instructum rebus omnibus ad salutem vestram pertinentibus, spiritu & verbo, quod Pater suppeditat Filio, & Filius ab ipso accipit, hoc versu, obsequio, sequente versu, patientia, ver. 6. & constantia fidei, versu 7. qua armatus Christus audacter lacessit omnes adversarios, versu 8 & 9. d Heb. *eruditorū*. e Heb. *tempestivare, ut ita dicamus*.

Defesso] ut Matth. 11. 28. *Excitat unoquoque*] i. indesinenter me informat spiritu; non autem per momenta, ut omnes prophetas alios. f Heb. *singulo manè singulo manè*. *Ut audiuntur*] i. ad studiosissimè & diligentissimè audiendum. 5 *Aperit mihi aurem*] i. ad obsequium informat me, ut quæ audivi a Patre hæc loquar vobis, Joan. 8. 26. & exequar voluntatem ejus qui misit me, perficiamque opus ipsius, Joan. 4 34. 6 *Corpus meum*] i. in obsequio ejus qui misit me perfecto patientissimè, exinanio me, & submitto in omnia mala etiam iniquissima, factus obediens usque ad mortem crucis, Philip. 2. 7. & 8. *Percussoribus*] ut Joan. 19. 7 *Non afficit*] i. totam, quanta quanta est, nihili facio. *Compono faciem*] i. obfirmo me adversus omnes injurias: similе est Jirmejæ 1. 18. & Jechezk. 3. 8. 8 *Quis contendat*] ut Joan. 8. 46. Hoc autem eodem argumento Paulus, ut strenuus miles & Imitator Christi, utitur & utendum docet, Rom. 8. 33. & seq. g Heb. *Dominus causæ meæ*. 10 *Quis est*] altera parte concionis, id est, propositione, Christus primum universe Ecclesiam Judæorum vocat ad fidem in verbum suum & resipiscentiam, hoc versu; deinde seorsim quasi distributa in duas classes Ecclesia, tum impios compellat, sequente versu; tum resipiscentes consolatur, principio capitis sequentis. *Servi ejus*] i. vocis meæ, qui sum servus Dei, ut supra 42. 1. *In tenebris*] tum Pharisaicæ ignorantiæ in qua perierant oves Jisraëlis, tum calamitatum omnium, ut supra 9. 2. 11 *En vos*] prius membrum propositionis: quo Christus primum superbos illos Pharisæorum spiritus totamque penè Ecclesiam Judæorum evincit impietatis, quòd in tenebris illis spiritualibus se sibi accensuros lucem putaverint, & humanas traditiones tanquam malleolos comportaverint, neglecta luce verbi Dei & face Evangelii quam offerebat Christus, deinde sententiam fert condemnationis, ut Joan. 9 41. *Ite in focum*] quasi dicat, cum non acquiescatis igni sacro, pergitote in prophano vestro; sed peritturi tamen ut filii Aharonis, Levit. 10. 2. sic obsignat Christus primùm obdurationem & excæcationem eorum, deinde æternam condemnationem. *Hoc*] nimirum excæcatio ad graviorem condemnationem, ut Matth 13. 14.

CAPUT LI.

1 ᵃAUSCULTATE mihi sectatores justitię,
quærentes Jehovam; intuemini in ᵃ ru-

1 *Auscultate*] Posterius membrū propositionis, quo Christus resipiscentes Judæorū reliquias consolatur & confirmat, propositis argumētis primùm spei, fideiq, certæ in gratiam Dei, usq; ad ver. 7. deinde patientiæ, ver. 7. & 8. Ad spem autem & fidem comparat, partim recordatione Abrahami & Saræ, ac proinde promissionum fœderis ad ipsos natura pertinentium, tribus versibus, partim exemplo gentium, quo Jehudæos provocat Deus ut percipiant efficaciā Evangelii, usq: ad ver. 6. partim a præstantia beneficiorū suorum, ver. 6. *Rupem*] .i. Abrahamum & Saram, ut seq. ver. exegesis ostendit. Est autem hoc dictum allegoricè, sumptum a latumia sive lapicidina unde effodiuntur & eruuntur lapides, quemadmodū Propheta allegoriam fontis adhibuit supra 48. 1. Hæc autem allegoria hîc propterea ponitur, quòd magis cum argumento convenit: nam sic argumentatur Christus, promitto me consolaturū & instauraturū Ecclesiam, utcunque vastata sit ac penè nulla versu 3. hoc autem ut faciliùs credatis, cogitate vos ex iis parentibus ortos esse qui nunquam genuissent liberos, nisi Deus potente verbo, tanquam malleo e rupe lapides, excidisset; ac proinde vos, qui in eodem fœdere estis, eandem virtutem Dei ejusdem experturos.

pem unde excisi estis, & in cavum [a] foveę unde effossi estis.
2 ||Intuemini in Abrahamum patrem vestrum,
& in Saram quæ peperit vos: cùm unicum
evocans eum benedixerim ei, & multiplicaverim
eum.
3 'Nam consolabitur Jehova Tzijonem, consolabitur
omnes vastitates ejus, & disponet
desertum ejus tanquam 'Hhedenem, & solitudinem
ejus tanquam hortum Jehovę: gaudium
& lætitia invenietur in illo, gratiarum
actio & vox [b] psalmodica.
4 'Attendite ad me popule mi, & natio mea
ad me aurem advertite: nam doctrina a me
prodibit, & jus meum in lucem populorum
[c] collocabo.
5 'Propinqua est justitia mea, prodibit salus
mea, & brachia mea populos judicabunt: in
me insulæ expectationem habebunt, & brachium
meum expectabunt.
6 'Attollite in cœlum oculos vestros, & intuemini
in terram deorsum; cœlos velut fumum
evanituros esse, & terram ut pannum
veteraturam, habitatoresque ejus similiter
morituros: salus verò mea in seculum erit, &
justitia mea non atteretur.
7 'Auscultate mihi qui agnoscitis justitiam,
popule in quorum [d] animo doctrina mea est;
ne timetote probrum mortalis, & præ contumeliis
istorum ne consternamini.
8 Nam quasi pannum exedet eos tinea, &
tanquam lanam exedet eos blatta: justitia
autem mea in seculum erit, & salus mea [e] in
omnes generationes.
9 'Evigila, evigila; indue robur, brachium Jehovæ;
evigila ut diebus [f] priscis, in generationes
æternas: an non tu illud es quod conscidit
[g] Ægyptum, quod dolore affecit 'balænam?
10 An non tu illud es quod exsiccavit mare,
aquas abyssi magnæ: quod disposuit profunditates
maris ut essent via qua transirent
vindicati?
11 'Ita redempti Jehovæ revertantur, & ingrediantur
Tzijonem cum cantu, lætitiaq;
[h] perpetua super caput suum: gaudium &
lætitiam assequantur, fugiant mœror & gemitus.
12 'Ego ego ipse sum consolator vester: 'quæ
es tu quod timeas a mortali morituro, & a
filio hominis qui ut fœnum reddetur:
13 Quòd obliviscaris Jehovæ opificis tui, qui
extendit cœlos & fundavit terram, paveasque
jugiter quotidie propter æstum ejus
qui angustia afficit, ' quasi compareret se ad
perdendum? & 'ubi est æstus ejus qui afficit
angustia?
14 [i] Festinanter educet peregrè vinctum, qui
solvendus est: non morietur in ista fovea,
neque deficietur pane suo.
15 'Atqui ego sum Jehova Deus tuus, qui
'disrumpo mare cujus fremunt fluctus: Jehova
exercituum nomen est ipsi.
16 Qui indidi verba mea ori tuo, umbra manus
meæ tegens te; 'me plantaturum cœlos,
& fundaturum terram, & dicturum Tzijoni
populus meus es.
17 'Expergiscere, expergiscere, surge urbs Jeruschalaimorum;
'quæ bibisti a manu Jehovæ
poculum æstus ejus, ' crassamentum,
poculum [k] horrificentissimum bibisti, exsuxisti.
18 'Nemo deducebat eā ex omnibus filiis quos
pepererat, & nemo prehendebat manum ejus
ex omnibus filiis quos educaverat.
19 'Duo ista obvenerunt tibi; 'quis condoleret
tibi? vastatio & contritio, famesque &
gladius, 'per quem consolarer te?
20 Filii tui defecti animo jacent in capite
omnium platearum, at bubalus [l] 'irretitus;
pleni æstu Jehovæ, increpatione Dei tui.
21 'Idcirco audi jam hoc, ô afflicta; & ebria,
non autem ex vino.
22 Sic ait Dominus tuus Jehova, & Deus tuus,
causam acturus populi sui: ecce recipio
de manu tua poculum horrificentissimum,
crassamentum, poculum æstus mei; non perges
bibere illud amplius:
23 Sed ponam illud in manu affligentium te,
'qui dicebant animæ tuæ, abjice te, ut transeamus:
quibus exponebas tanquam humum
corpus tuum, & tanquam plateam transeuntibus.

a Heb. cisternæ.
|| Gen. 11. & seq.
3 Nam] ætiologia, cur debeant pii respicere ad promissiones factas Abrahamo & ad historiam ejus: nam, inquit, si eò respicietis, eandē salutem consequemini, quæ allegoricè figuratur, hoc versu. Hhedenem] de quo Gen. 2. 8.
b Heb. psalmodia.
4 Attendite] secundum argumentū, quo Christus Judæorum Ecclesiam ad fidem hortatur, æmulatione & exemplo gentium, ut Deuteronom. 32. 21.
c Heb. faciam ut quiescat.
5 Propinqua est] i. jam prope est, cum justitiā meā salutarē doctrinam meam, id est, Evangeliū, communicabo cum gentibus, & illæ acceptaturæ sunt.
6 Attollite] tertiū argumentum ad conciliandam fidem, a præstantia beneficiorum quæ promittit Deus: quæ beneficia amplificantur comparatione rerum creatarum omnium.
7 Auscultate mihi] secundum documentum, ad patientiam adversus momentaneas afflictiones & scandalum Evangelii Christi, ne Judæi boni & timentes Dei propterea animum abjicerent.
d Heb. corde.
e Heb. in generationem generationum.
9 Evigila] tertia pars, oratio reliquiarum Ecclesiæ exoptantium adventum Christi & declarationem Evangelii ad salutem suam: quod optatum Ecclesia ab exemplis antegressis beneficentiæ Dei confirmat, hoc & sequente versu.
f Heb. antiquitatis, generationes seculorū.
g Heb. Rahab: ut Psal. 87. 4. Exod. 7. & sequent.
Balænam] vide Psal. 74. 13. & 14. ubi habetur idem orationis genus. 11 Ita redempti] finis petitionis, Ecclesiæ salus, quæ iisdem verbis fuerat promissa, suprà 35. 10. h Heb. seculi. 12 Ego ego] ultima pars, nimirum Dei responsio ad querimonias sanctarum reliquiarum Jisraëlis adventum Messiæ expectantium; qua Deus eas consolatur, primùm confirmando a præsente metu per comparationem imbecillitatis hostium cum Ecclesiæ dignitate, & omnipotentia sua, versu 12. & 13. deinde a promissionibus restitutionis, versu decimo quarto: quibus postremò subjicitur sua exornatio, usque ad finem capitis. Quæ es tu] objurgatio lenis, qua Ecclesiam quasi labantem in tenebris revocat, tum ad agnitionem dignitatis ad quam electa & vocata fuerat a Deo, hoc versu, tum ad recordationem majestatis Dei, versu sequente: quorum neutrum ostendit Deus ab adversariis labefactari posse. quasi dicat, quid times? quin potius cogitas conditionem tuam, hostiumque tuorum, & recordatione Dei consolaris te? 13 Quasi compareret se] i. quasi jam gladium strictum momentis singulis vibraturus esset in cervices tuas. Ubi est æstus] id est, etsi gladius strictus est in manibus ejus; quando percepisti adversarium agere omnia pro furore suo, nequaquam potentia mea cohiberi?

i Heb. festinabit. 1. Reg. 22. 9.
15 Atqui] exornatio superioris reprehensionis, qua Deus eadem confirmationis argumenta amplificans a potentia sua, & dignitate Ecclesiæ, ex fœdere & promissionibus ejus, versu 15. & 16. excitat Ecclesiam ad spem præsentissimam liberationis suæ, & ultionis de adversariis, versu 17. & sequent.
Disrumpo mare] id est, nihil non possum ad liberandam Ecclesiam & profligandos hostes: alludit ad liberationes Ægypti.
16 Me plantaturum] id est, me instauraturum esse omnia per Christum pro Ecclesia mea, ut copiosius promittitur infra 65. 17. & 66. 22.
17 Expergiscere] hypotyposis promissionum Dei de salute Ecclesiæ & hostium internecione, amplificata per antithesin præcedentium Ecclesiæ calamitatum.
Quæ bibisti] id est, afflictiones gravissimas perpessa es: allegoria, ut Psal. 75. 9. & 80. 6 & alibi passim.

Crassamentum] sic interpretamur vocem Hhebræam; quia ipsa notatio ostendit id tantum significari, quod crassum & fæculentum est, atque ex liquidis potionibus excerni solet, colari, aut alio modo auferri: crapulam etiam appellat Plinius. k Heb. horroris, sic ver. 22. 18 Nemo deducebat] id est, ab omnibus deserta erat, cùm ebria esset calamitoso poculo. 19 Duo ista] nimirum vastatio ex gladio, & contritio ex fame, quæ duo per ὕστερον πρότερον inter se componuntur. Quis condoleret] nimirum hominum, præterquam ego? ait Christus, quandoquidem ab externis afflicta, a tuis deserta es. Per quem] alium præter me: respicit enim ad illud quod antè dixerat, ego ego ipse sum consolator vester, versu 12. l Heb. retis. 20 Irretitus] ac proinde omnino impotens. 21 Idcirco] alterum membrum antitheseos, cujus meminimus in versu 17. 23 Qui dicebant] id est, qui insolenter & thrasonicè conculcabant te.

Caput LII.

Deus Ecclesiam Judæorum excitat ut se componat in adventum Christi, per quem ostendit sibi esse in animo eam liberare: liberationis causas exponit, gloriam suam, & jus in Ecclesiam, gratuitamque benevolentiam: tum rationem salutis suæ explicans proponit summam doctrinæ Evangelicæ de fide & resipiscentia, quam doctrinam percipientes ostendit servatum iri perpessionibus & gloria consequente Christi.

1 'EVIGILA, evigila, 'indue robur tuum, ô Tzijon: 'indue vestes ornatus tui

1 Evigila] Postquam Deus reliquias Judæorum promissionibus consolatus est, nunc demum per Prophetam veluti in rem præsentem adducit, hoc capite Ecclesiam ad præsentem Christum Evangeliumque ipsius percipiendum hortatur. Sunt itaque hujus capitis duæ partes: prima est hortatio ad excipiendum grato animo Christum, & salutem ejus ex consilio quod cepit Deus de Ecclesia liberanda per Christum, usque ad versum 7. secunda, descriptio Ecclesiæ qualis fuit in adventu Christi, a persona ministrorum ejus & ministerio. robur] id est, confirma animum, quem abjecisse videbaris, supra 51. 9. vestes] id est, depone luctum, & ad lætitiam te compara in adventum sponsi tui.

Jeruschalaimorum civitas a sancta. nam 'non
b perget invadere te amplius 'præputiatus
& immundus.
2 Excute te ipsam e 'pulvere, surge, sede *urbs*
Jeruschalaimorum: c explica te e 'vinculis
colli tui, ô captiva filia Tzijonis.
3 'Nam sic ait Jehova, 'gratis vendidistis
vos: & d sine pecunia vendicabimini.
4 'Nam sic ait Dominus Jehova, 'in Ægyptum
descenderat populus meus e olim 'ad
peregrinandum illic: 'Assyrius quoque pro
nihilo oppressit eum.
5 'Nunc autem, quid mihi hic *est*? dictum Jehovæ:
'nam captus est populus meus gratis;
'dominatores ipsius ejulant, dictum Jehovæ;
& jugiter quotidie nomen meum irritatur.
6 Idcirco experietur populus meus 'nomen
meum: idcirco, *inquam*, illo ipso die 'me illum
qui loquitur, ecce adesse.
7 'Quàm decentes sunt 'super istos montes
pedes evãgelizantis, pronuntiantis pacem,
evangelizantis bonum, pronuntiantis salutem:
dicentis Tzijoni, regnat Deus tuus!
8 Vocem speculatores tui, attollunt f vocem,
pariter cantant: se g oculis suis videre coram,
cùm 'reducit Jehova Tzijonem.
9 'Fragorem edite, cantate pariter 'vastitates
Jeruschalaimorum: quia consolatur Jehova
populum suum, vendicat Jeruschalaima:
10 'Nudat Jehova brachium sanctitatis suæ
ante oculos omnium gentium, ut videant
omnes fines terræ salutem Dei nostri.
11 Discedite, discedite, exite 'illinc, immundum
ne attingitote: exite e medio istius;
purgate vos 'portantes vasa Jehovæ.
12 Nam 'non festinatione exibitis, neque fuga
proficiscemini: quia 'præiturus est vobis
Jehova, & h extrema acies vestra erit Deus
Jisraëlis.
13 'Ecce prosperabitur 'servus meus; extolletur,
& elevabitur, & altus erit valde,
14 Cùm obstupuerint 'de te multi, dicentes:
adeò corruptum esse præ ullo aspectum istius,
& formam istius præ filiis hominum.
15 'Ita persperget *stupore* gentes multas, propter
eum 'obdent Reges os suum: quando
'quod non narratum fuerat eis, 'videbunt,
& quod non audierant animadvertent.

a Heb. *sanctitatis*. [illegible] *perget*] id est, [illegible] salus [illegible] futura, vacua omnibus incommodis. b Heb. *invadere*. *Præputiatus &*] id est, [illegible] adversariis [illegible] aut fa[illegible] synecdochicè [illegible]. *Pulvere*] id est, [illegible] qui agitabatur in pulvere: ut Ijobi [illegible] & 12. c Heb. *solve te*. *Vinculis colli*] id est, servitute spirituali: ut Luc. 1.74. *Nam sic ait*] [illegible] tiologia lætitiæ, a consilio Dei quod nos efficiẽdum prædicatum. *Gratis*] id est, ego qui sum Dominus vester nullum preciũ accepi cùm venderemini, ut Psalm. 44.13. & supra 50.1. ac proinde rem venditam [illegible] jure recepturus sum. d Heb. *non argẽto*. *Nam sic ait*] explicatio cõsilii, quod Deus paucis proposuit, præcedente ver. *In Ægyptũ*] oratio [illegible] cujus utraque pars [illegible] membra complectitur, hoc modo; in Ægyptum venit populus, Ægyptius [illegible] oppressit, ego oppressum liberavi, de Assyrio itidem, in Babyloniam abductus est, de nihilo oppressit Babylonius, & similiter liberavi: quorum exemplorum subjicitur accommodatio sequente versu. e Heb *in principio*. *Ad peregrinandum*] ut Gen. 47.4. *Assyrius*] id est, Babylonius, qui idem fuit Rex Assyriorum: nam etiam Babylonia omnium historicorum consensu olim habita est pars Assyriæ. *Pro nihilo*] id est gratis, sine pretio (ut dixit præcedente versu) illo tanquam suo mancipio abusus est. *Nunc autem*] accommodatio exemplorum antecedentium ad cõditionem Judæorum miserè servientium [illegible] & peccato cùm adventaret Christus: nihil amplius, inquit, mihi accessit [illegible] Judæorum alienatione, quàm ex superioribus: quamobrem cùm non vendiderim eos, aut nullum venditionis pretium acceperim, meos esse confirmo, & pro meis vendicaturus sum, hoc & sequente versu. *Nam captus*] exornatio præcedentis dicti, nihil amplius inde obvenire Deo, per antithesin: primùm enim, inquit, nihil accepi; deinde verò, quod est indignius, non tantùm non accepi, sed injurias patior in servis meis; atque adeo blasphemias in me ipsum, quod est omnium indignissimum. *Dominatores*] id est, illi ipsi in quos autoritatem contuleram ut præessent populo meo imperio doctrinaque, ii gravissimè affliguntur, & servitutem cum cæteris serviunt. 6 *Nomen meum*] in Christo æterno æterni Patris filio, ut Exodi. 23.21. *Me illum*] id est, Christum, sermonem Dei patris, qui Deus est patefactus in carne. 7 *Quàm decentes*] secunda pars capitis, qua propheta rationẽ describit mirificæ liberationis quam consecutura est Ecclesia in Christo. Sunt autem istius rationis duæ partes summæ, quæ prolepticè hoc versu continentur: una est prædicatio Evangelii de regno Dei, quæ deinde exponitur usque ad versum 13. altera est ipsa constitutio regni in persona Christi quæ annuntiatur Evangelio, tribus versibus ultimis. Transitur verò ad sermonem hunc ex abrupto, perinde atque si piis considentibus in summis tenebris lux repentè exoriretur, & conspicui fierent ministri Evangelii, ut suprà 9.2. *Super istos montes*] id est, Judæa montosa, ut Exodi 15.17. f Heb. *vocem speculatorum tuorum, ut docent distinctiones*. g Heb. *oculo ad oculum videre, id est, cominus [illegible]*, ut Numer. 14.14. 8 *Reducit*] id est, Christus instaurat Ecclesiam, allegoricè. 9 *Fragorem edite*] forma prædicationis, qua usuri sunt præcones Evangelii in ipso adventu Christi: cujus duo sunt capita: unum est gloriatio [illegible] amplectentis beneficium Christi & omnem gloriam tribuentis Deo, duobus versibus: alterum est seria resipiscentia & sanctificatio nostri ipsorum secura in Domino, versu 11 & 12. *Vastitates*] id est, ô Ecclesia Dei, quæ priùs vastata [illegible] & labefactata fuisti. 10 *Nudat Jehova*] id est, tanquam explicato brachio opus suum erga Ecclesiam efficit: metaphora ab opificibus in aliquid [illegible] incumbentibus. 11 *Illinc*] nimirum e vastitatibus, de quibus sup. ver. 9. [illegible] dicat, eripite vos resipiscentia e tantis malis in quibus adhuc versati estis, & sanctificationi vestræ incumbite. *Portantes vasa*] id est, Christiani omnes, [illegible] est regnum sacerdotale, qui sunt domus spiritualis, sacerdotium sanctum ad offerendum spirituales hostias acceptas Deo per Christum, 1. Pet. 2.5. & Apocalypsis 1.6.

12 *Non festinatione*] id est, cum triumpho provehemini e servitute ista in gloriam filiorũ Dei: [illegible]. *Præiturus*] id est, ducturus, & omni ex parte conservaturus, quasi primam aciem & postremam ageret: metaphora a re castrensi, qua gloriam liberationis in Christo omnibus modis præferendam docet Ægyptiacæ.

h Heb. *colligens vos*: vide Numer. 10.25. 13 *Ecce*] altera pars, de constitutione regni in persona ipsa Christi; qua exponit Deus finem quidem illius fore infinitam gloriam, sed præituras perpessiones & abjectionem maximam, 1 Petr. 1.11. sequente versu: ex quibus sequetur maxima piorum omnium admiratio versu ultimo. *Servus meus*] Christus, ut suprà 42.1. 14 *De te*] apostrophe ad Christum. 15 *Ita*] nimirum ex comparatione tantæ abjectionis & gloriæ Christi, & bonorum quæ hoc pacto nobis afferuntur admiratione. *Obdent*] id est, non obloquentur; sed silentium præstabunt, dociles ad prædicationem Evangelii, ut Ijobi 29.9. *Quod non narratum*] id est, Evangelium, quod a temporibus æternis tacitum fuerat inter gentes, Rom. 16.25. *Videbunt*] id est, percipient oculis fidei.

CAPUT LIII.

Propheta Ecclesiæ Judæorum objicit quòd præcedenti Evangelicæ prædicationi fidem non habeat: ac propterea historiam Christi elegantissimè explicans agnoscit duo quidem esse in Christo quorum nomine offensa est vetus Ecclesia, nimirum infirmitatem Christi, & scandalum crucis; sed adversus has offensionis causas Ecclesiam præmunit, docens Christum & infirmitates & crucem ipsam subivisse propter nos, ac proinde vitam æternam ingressurum esse, & nobis benefacturum donec in eandem vitam perveniamus.

1 'QUIS credit a prædicationi nostræ:
& 'brachium Jehovæ in quo revelatur?
2 b 'Assurgit quidem 'ut tenera planta coram
'illo, & tanquam radix e terra solitaria:
non est forma ei neque decor; & quando 'intuemur
eum, non *inest* aspectus cur desyderemus
eum.
3 Contemptus & c abjectissimus virorum, doloribus
affectus, & 'familiaris morbo; &
quasi 'abscondens faciem a nobis, contemptus
ita ut non æstimemus illum.

1 *Quis credit*] Postquam propheta summã Evangelicæ prædicationis de regno Christi advenientis explicavit; nunc ostendit quomodo Evangelium Christi Judæis sit scandalo, & scandalum illud anticipat, exponens historiam perpessionum Christi & consecuturæ gloriæ. Sunt itaque hujus capitis partes duæ: una est anticipatio, qua Propheta per admirationem traducit Judæorum incredulitatem, prædicationem Evangelii quæ præcessit abdicantium, versu 1. altera, qua incredulitatis causas & remedia explicat per narrationem historiæ Christi, & consilii quod Deus inivit de Christo & Ecclesia ejus. a Heb. *auditioni*. *Brachium Jehovæ*] id est, Evangelium, potentia Dei ad salutem credentibus, quod tectum est iis qui pereunt; ut ait Apostolus 2. Corinth 4.3. b Heb. *ascendit*. 2 *Assurgit*] superiori anticipationi subjicit responsionem Propheta; ut Judæos præmoneret totamque Ecclesiam, ne unquam de Christo ex specie judicium facerent, sed partim causas perpessionum, partim eventa observarent. Sunt ergo hujus responsionis præcipui loci duo: unus, quo opponit scandalo infirmitatis Christi facta potentiæ ejus miraculosissima, ver. 3 & 4. & scandalo perpessionum Christi, vitiositatem nostram, cujus nomine Christus spondebat in judicio Dei, usque ad ver. 8. alter, quo comparat cum aspectabili infirmitate & ignominia Christi certissimam justissimamque liberationem & gloriam ejus ex consilio Dei ad commune bonum totius Ecclesiæ, inde ad finem. Priore autem loco tenuitas, infirmitas & contemptus Christi exponitur, duobus versibus: causa verò, in versu 4. & seq. quasi dicat, verum quidem est omnia ista quorum aspectu offendimini in Christo magna esse humanitus, sed quicquid infirmum est in ipso, a nobis est, a nobis suscepit: & nostra causa perlaturus est: quamobrem iniquum est nos de eo offendi qui fidejubet pro offensis nostris, ea que præstat. *Ut tenera planta*] ut suprà 11.1. *Illo*] nimirum qui non credit prædicationi, sed Christi speciem habet observat ut offendat in eum, tanquam lapidem allisionis & rupem offensionis, ut suprà 8.14. *Intuemur eum*] secundum carnem. c Heb. *desitus virorum, vir dolorum, & cognitus morbi*. 3 *Familiaris morbo*] id est, continenter versans in difficultatibus rerum, & omni infirmitate humana, excepto peccato. *Abscondens faciem*] id est, quasi leprosus, ab hominum consortio separatus, & faciem obvelans, ex lege Levit. 13.45.

4 'Veruntamen 'morbos nostros ipse pertu-
lit,& dolores ipsos nostros bajulavit: quam-
vis nos æstimemus 'eum plaga affectum,
percussum [d] a Deo, & afflictum.
5 'Nam ipse dolore afficitur ex defectionibus
nostris, atteritur ex iniquitatibus nostris;
castigatio 'pacis nostræ imponitur ei, & li-
vore ejus fit curatio nobis.
6 Omnes nos, ut ovis erravimus, quisque
in viam suam nos convertimus; & Jehova
facit ut incurrat in eum [e] pœna omnium
nostrûm.
7 'Exigitur *pœna*, & ipse affligitur, neque a-
perit os suum; ut parva pecus ad mactatio-
nem ducitur, & velut ovis coram tonso-
ribus suis obmutescit: neque aperit os
suum.
8 'Per coarctationem & per judicium tolli-
tur; at 'generationem ejus quis enarratu-
rus est? 'nam exscinditur *quidem* e terra vi-
ventium, 'ex defectione populi mei plaga
est ipsi:
9 Qui *populus* exposuit 'improbis 'sepulchrum
ipsius,& 'diviti in [f] mortem suam: 'eò quòd
non fecit violentiam, neque est dolus in
ore ipsius:
10 'At Jehova delectatus conterere ipsum,
morbo affecit *dicens*; quandoquidem 'ex-
ponit [g] se ipse 'sacrificium pro reatu, 'vide-
bit semen, prolongabit dies: & delectatio
Jehovæ [h] per eum prosperabitur.
11 'Exemptum molestia [i] seipsum videns sa-
tiabitur, cognitione sui 'justificabit justus
servus meus multos: quorum iniquitates ip-
se bajulaverit.
12 'Idcirco partem dabo ei pro multis, ut
cum justis partiatur prædam: pro eo quod
profudit in mortem se ipsum, & cum defe-
ctoribus annumeratus est, & ipse peccatum
multorum perferés pro defectoribus inter-
cessit.

4 *Veruntamen*] remedium scandali quod percipitur ex infirmitate Christi, hic exponitur, ut diximus in vers. 2. quod in ea tamen infirmitate ediderit palam mirifica majestatis divinæ documenta curandis hominibus. *Morbos nostros*] id est, omnes infirmitates nostras, ut exponitur Matth. 8. 17. *Eum*] non autem nos in ipso. d Heb. *Dei*. 5 *Nam ipse dolore*] ἐργατεία præcedentis dicti, propter nos Christum afflici, duobus modis; primùm quòd peccata nostra tollit, deinde quòd pax nostra est, & nos reconciliat Deo per crucem ipsius, Ephe. 2. 14. *Pacis*] i. pacem nobis conciliatura cum Deo, & prosperitatem omnem comparatura, quas alioqui amiseramus ut sequêt. vers. exponitur. e Heb. *iniquitas*. 7 *Exigitur*] videlicet iniquitatum nostrarum omnium, ut proximè dictum est. 8 *Per coarctationem*] alterum membrum responsionis, quod per prolepsin hoc versu positum, sequentibus ordine exponitur: quasi dicat propheta, verum quidem est vos non tantum infirmitate illa offendi quæ videtur in Christo, verùm etiam maximè ignominioso judicio & morte ipsius: sed non satis est ad præsentem istius constitutionem respicere; quin potius introspiciendus est eventus ille gloriosus ex consilio Dei, qui exponitur inde a vers. 10. Nam coarctationis nomine omnes angustiæ, injuriæ, contumeliæ, verbera, mala denique omnia intelligenda sunt, quæ tum a Judæis, tum a gentibus perpessus est. *Generationem*] id est, æternitatem, sive tempus quo perduraturus est Christus: nam his verbis inest antithesis. Est quidem sublatus, inquit Propheta; sed ab hac mortali vita in immortalem transmissus, nec jam mori potest, aut mors ultrà ei dominabitur. *Nam exscinditur*] exornatio præcedentis antitheseos, cujus prius membrum, hoc & sequente versu; posterius, tribus ultimis exponitur. *Ex defectione*] id est, per improbitatem Judæorum, qui deficientes a Deo ex definito consilio & providentia ejus prodiderunt & abnegarunt Christum in conspectu Pilati; ut loquitur Petrus Actorum 2. 23. & 3. 13. hæc ut ita accipiamus efficit sequentis versus comparatio. 9 *Improbis*] id est, gentibus, quæ olim improborum nomine solebant designari, ut Act. 2. 23. quemadmodum etiam gentiles dicuntur peccatores Galat. 2. 15. *Sepulchrum*] id est crucifigendum, trucidandum, & sepeliendum ipsum, synecdochicè. *Diviti*] id est, Pontio Pilato præsidi Judææ, idque in mortem suam, id est, ea lege ut sanguis ipsius super populum & super filios ejus recideret & reposceretur a Deo, si quid ea in re peccatum esset; ut Matth. 27. 25. quamobrem etiam Propheta mortes dixit plurali numero. f Heb. *mortes suas*. *Eò quòd*] id est, quia non poterant ferre justitiam, integritatem, & simplicitatem factorum & dictorum ejus: ut Christus ipse Judæis objicit Joan. 10. 23. 10 *At Jehova*] exornatio alterius partis prolepseos, de qua vers. 8. *Exponit*] ut Galat. 2. 20. g Heb. *pro reatum animam ipsius: metonymia*. *Sacrificium*] ut 2 Corinth. 5. 21. & 1. Pet. 2. 24. *Videbit semen*] id est filios Dei, quos geniturus est in Ecclesia semine incorrupto verbi. h Heb. *per manum ejus*. 11 *Exemptum*] id est, cùm declaratus filius Dei per resurrectionem ex mortuis ascendet in cœlos, tum ipse perfectissima gloria & bonis cumulabitur sedens ad dexteram Dei patris omnipotentis, tum in alios profundet dona sua, ut ostendit Paulus Ephes. 4. 7. & sequente: sic Psalm. 16. i Heb. *animam suam: ut superiore versu & sequenti*. *Justificabit*] ut Rom. 3. 26. 12 *Idcirco*] nimirum ut plenam salutem Ecclesiæ comparare posit, delendo peccata in cruce, & justitiam cum suis communicando. Est autem hîc alterum argumentum amplificans gloriam Christi; quòd ut efficiat ea quæ antè dicta sunt, Deus Pater illum omnibus donis instructurus est quæ fuerint opus.

Caput LIIII.

Propheta exposita Christi historia orationem cõvertit ad Ecclesiam ejus, docens fructus quos ab eo perceptura est: itaque promissiones Evangelicas propheticis figuris explicat, de propagatione & universitate Ecclesiæ, peccatorum remissione, reconciliatione & gratia, gloriaq; & salute æterna in Christo.

1 ‖ 'CANTA 'sterilis *quæ* non parit, frago-
rem ede canta, & claram ede vocem
quæ non dolet: nam plures *futuri*
sunt filii 'desolatæ quàm filii 'conjugatæ, ait
Jehova.
2 'Dilata locum tentorii tui, & aulæa habi-
taculorum tuorum, [a] extendantur, ne cohi-
beto: prolonga funes tuos, & clavos tuos
confirma.
3 Nam dextrorsum & sinistrorsum prorum-
pes:& semen tuum gentes hæreditariò pos-
sidebit, ac civitates desolatas efficient ha-
bitabiles.
4 'Ne timeto, quia non erubesces;& ne igno-
minia confusa esto, quia non pudebit te. sed
verecundiæ adolescentiæ tuæ oblivisceris,
& probri viduitatis tuæ non recordaberis
amplius.
5 Nam [b] conjunx tuus *erit* opifex tuus, cujus
nomen Jehova exercituum: & vindex tuus
sanctus Jisraëlis, 'Deus totius terræ, voca-
bitur.
6 Nam ut 'uxorem derelictam & dolentem
[c] animo revocat te Jehova: & uxórem ado-
lescentiæ, quamvis 'spreta sis, ait Deus
tuus.
7 Ad momentum parvum dereliqueram te,
sed miserationibus 'magnis congregabo
te.
8 Pauculo fervore 'absconderam faciem me-
am momento a te: sed benignitate [d] sempi-
terna misereor tui, ait vindex tuus Jehova.
9 ‖Nam *ut* aquæ Noachi hoc mihi *est*, qui jura-
vi non transituras aquas Noachi amplius
'super terram: sic juro, fore ut non efferve-
scam contra te, & non increpem te.
10 Quamvis hi montes recederent, & hi
colles dimoverentur: attamen benignitas
mea a te non recedet, & fœdus pacis meæ
non dimovebitur, ait miserator tuus Je-
hova.
11 'O afflicta, procellis agitata, consolatio-
ne destituta: ecce ego collocaturus sum
cum [e] ornamento lapides tuos, & fundatu-
rus te sapphiris.
12 Et disponam 'pyropo specularia tua, &

‖ Galat. 4. 27.

1 *Canta*] Explicatis perpessionibus & gloria consequente Christi, nunc demum Propheta ad Ecclesiam Christianam sermonem habet; ut quæ filios Dei in Christo esset genitura; quia Christus Ecclesiæ veteri sive Judæorum synagogæ erat sciólo, ut superiore capite dictum est; & proinde hæc filios ex carne tantum, non ex promissione gignebat Deo. Sunt autem in hoc capite tres promissiones Evangelicæ, quæ hanc Ecclesiæ: prima est, de multiplicatione & propagatione Ecclesiæ per totum orbem terrarum, tribus versibus. secunda est de redintegratione Dei fœdere in remissionem peccatorum, & gratuitam reconciliationem vel gratiam æternam, usque ad versum 11. tertia est de tradenda gloria & salute cum hostium excidio conjuncta ad finem usque. *Sterilis*] id est, sublimis Jerusalem, Ecclesia libera, mater omnium nostrûm, quæ nõ secundù carnem gignit, sed secundum spiritum ex fœdere & promissionibus in Christo. Sic autè appellatur Ecclesia Christiana respectu Ecclesiæ veteris, quæ usque ad tempora Christi fuerat conjugata Deo, & filios secundum carnem generat. *Desolatæ*] id est, Ecclesiæ illius sterilis, quæ in adventu Christi desolata erat & destituta liberis, ut suprà dixerat 51. 18. *Conjugatæ*] id est, veteris Ecclesiæ, cui se Deus sacro connubio junxerat, ut indicatur infra vers. 5. & 6. 2 *Dilata*] id est, ex Ecclesia singulari Judææ fies catholica sive universalis: allegoria, quam sequens versus explicat. a Heb. *extendant: impersonaliter*. 4 *Ne timeto*] secundus promissionum Evangelicarum locus, de peccatorum remissione, hoc vers. reconciliatione, duobus sequentibus & gratia æterna, a versu 7. ad 11. b Heb. *conjuges tui factores tui: de sancta trinitate dictum*. 5 *Deus totius terræ*] ac non Judæorum tantùm, ut dicebatur priùs. 6 *Uxorem derelictam*] videlicet quæ jam longo intervallo non gignebat ex promissione filios, sed tanquam sterilis spernebatur a synagoga, ut vers. 1. c Heb. *spiritu*. *Spreta sis*] ex sterilitate, quæ olim probrosa habebatur. 7 *Magnis*] id est æternis, ut exponitur sequente versu. 8 *Absconderam faciem*] id est, sterilem & desolatam reliqueram te: humanitus pergit in allegoria. d Heb. *seculi*. ‖ Genes. 8. 21. & 9. 9. & sequent. 9 *Super terram*] totam videlicet, ad perdendum omnia. 11 *O afflicta*] tertius promissionum locus de gloria & salute Ecclesiæ, quæ per allegorias & hyperbolas exprimuntur. e Heb. *fucô: ut 1. Chron. 29. 2*. 12 *Pyropo*] Hhebræam vocem adducti notatione ipsius sic interpretamur hoc loco, & Jechezk. 27. 16.

portas

portas tuas lapidibus carbunculi; denique
totum terminum tuum lapidibus f delectan-
tibus.
13 ᵍEt omnes filii tui g edocti erunt a Jehova,
amplaque pax filiorum tuorum.
14 Justitia stabilieris: procul esto ᵍab oppres-
sione, quia non timebis; & a terrore; quia
non appropinquabit ad te.
15 h En, ᵍnullus omnino habitabit a me; qui
habitans apud te, in te irruat.
16 ᵍEn ego creavi fabrum sufflantem in ig-
nem prunarum, & proferentem instrumen-
tum ad opus suum; similiter ego creavi in-
terfectorem ad perdendum.
17 ᵍNullum instrumentum formatum contra
te prosperabitur, & omnem linguam insur-
gentem contra te in jus condemnabis: ᵍhæc
est possessio servorum Jehovæ, quorum ju-
stitia est ex me; dictum Jehovæ.

f Heb. delectatio-nis.
13 *Et Omnes*] vide supra 11.9.
g Heb. edocti Jehovæ. Joan. 6.45.
14 *Ab oppressione*] ab omni oppressionis metu absolvaris tuus.
h Heb. en habitando habitabit nullus.
15 *Nullus omni[no]*] neque ego ipse [illegible] tum [illegible] neque alios [illegible] sed im[illegible] potentiâ mea, quæ deinceps confirmatur simili argumento se ipsum confirmans Christus in sua functione, supra 51.7. & sequent.
16 *En ego*] confirmatio præcedentis promissionis a potentia Dei in res omnes, ex creationis & administrationis jure. 17 *Nullum instr.*] id est, nemo factis aut dictis poterit nocere tibi; sed in omnibus plus quàm victrix futura es per Christum qui diligit te, Rom. 8.37. *Hæc est possessio*] epiphonema prophetiam claudens, & promissiones omnes asserens unicæ Dei beneficentiæ.

Caput LV.

Christus per Prophetam gentes omnes affectas sua vanitatis conscientia vocat ad fidem in Deum & veram resipiscentiam: hortatur ut doctrinam Evãgelii religiosè imbibant: & amplis promissionibus allicit.

1 ᵃHEus ᵃquisquis sitit, venite ad istas a-
quas, ᵃ& cui nulla est pecunia ᵃvenite,
comparate & comedite: venite inquã,
comparate absque pecunia & absque pretio
vinum & lac.
2 ᵃCur expenditis pecuniam pro nullo cibo,
& laborem vestrum ᵃ pro re minimè satia-
tura? ᵇ auscultate continenter mihi, & come-
dite bonum, atque oblectet se hac pingue-
dine anima vestra.
3 Inclinate aurem vestram, & venite ad me,
audite ut vivat anima vestra: & pangam vo-
biscum fœdus ᶜ perpetuum, benignitates
ᵃDavidis ᵃ certissimas.
4 ᵃEn testem nationum constituo eum; ᵃante-
cessorem, & præceptorem nationum.
5 En gentem quam non agnoveras vocabis,
& gens quæ nõ agnoverant te ᵃad te accur-
rent: propter Jehovam Deum tuum, &
propter sanctum Jisraëlis, cùm ᵃornaverit
te.
6 ᵃRequirite Jehovam, ᵈ ᵃcùm præstò est; in-
vocate eum, cùm est propinquus.
7 Derelinquat improbus viam suam, & vir
iniquus cogitationes suas: revertaturque;
ad Jehovam ut misereatur ipsius; & ad De-
um nostrum, quia ᵉ plurimùm condonat.
8 ᵃNon enim cogitationes meæ *sunt ut* cogi-
tationes vestræ, neque *ut* viæ vestræ viæ
meæ: dictum Jehovæ:
9 Sed *ut* alti sunt cœli supra terram; ita al-
tæ sunt viæ meæ supra vias vestras, & co-
gitationes meæ supra cogitationes vestras.
10 ᵃNam cùm descendit pluvia aut nix de
cœlo, rursus illùc non revertitur, sed ine-
briat terram ipsam, facitque ut pariat ipsa
& producat; ut edat semen satori, & panem
comedenti.
11 ᵃSic esto verbum meum quod egressum
fuerit ex ore meo, non revertatur ad me va-
cuum; sed faciat ᵃ id quo delector, & pro-
speretur ᵃid quod emisero.
12 ᵃNam cum lætitia egrediemini, & cum pa-
ce deducemini: ipsi montes & colles fra-
gorem edent coram vobis cantu, & omnes
arbores agri complodent manum.
13 Loco ᵃvirgulti assurget abies, loco ᵃpali-
uri assurget myrtus: ᵃut sit Jehovæ in no-
men, in signum perpetuum *quod* non exscin-
detur.

1 *Heus*] post generales promissiones factas Ecclesiæ catholicæ per Christũ, hypostaticè caput ejus, & demum Christus, signillatim regeneratos quosque Ecclesiæ filios provocat primum ad fidem, atque ad versum 6. deinde ad resipiscentiam, usque ad ver. 10. ut postremò commendans prædicationem Evangelii, promissiones amplissimas facit singulis ipsum adituris hic & resipiscentia, ad finem usque.
Quisquis sitit] id est, quisquis sua aviditate [illegible] conscientia pressus expetit beneficia Dei ad spiritualem vitam pertinentia, quæ omnia allegoricè aquarum, vini, lactis, panum, boni, saturitatis, & pinguedinis nomine designantur, hoc & sequente versu: sic Matth. 5.6. & Joan. 7.37.
Et cui] id est, qui non tantum vita cœlesti, cujus nunc sitientes estis a natura destituimini, sed etiam omnibus rationibus omnino caretis quibus cœlestis vita comparari possit: nam gratuita sunt piis omnibus donum & vocatio Dei. *Venite*] per fidem, cui gratis confertur donum Dei. 2 *Cur expend.*] reprehensio continens applicans vocationis præcedentis, nimirum quod omnes extra Ecclesiam Dei operam consumant in rebus infructuosis & fallacibus, quibus allegoricè res bonæ & pingues opponuntur. a Heb. *pro non ad saturitatem*. b Heb. *auscultate auscultando*. c Heb. *seculi: sic ver.* 13. 3 *Davidis*] id est, ea ipsa beneficia quæ olim fœdere meo Davidi promiseram in Christo, 2. Schem. 7.
Certissimas] id est, firmissimas & constantissimas; prout fuerunt excitato Christo a mortuis, qui non amplius reversurus est in sepulchrum, sed in seculum benignitatem suam Ecclesiæ præstiturus; Actor. 13.34. 4 *En*] παρέκβασις sive digressio duobus versibus, qua Deus pater filios suos cooptans in Ecclesiam Evangelio Christi, confirmat primùm vocationem Christi in animis eorum omnium qui ab ipso vocantur, hoc ver. deinde verò functionem, qua Christus Ecclesiam ex gentibus promiscuè dicitur collecturus efficacitate spiritus sequent. vers. *Antecessorem*] id est, Regem & Prophetam. 5 *Ad te accur.*] ut suprà 2.2. & sequent.

Ornaverit te] id est, declaraverit te filium suum per resurrectionem a mortuis, assumpserit in cœlos, & glorificaverit; ut cœptum est compleri die Pentecostes, Actor 2.
6 *Requirite*] alter locus de vocatione ad resipiscentiam, ut dictum est in ver. 1.
d Heb. *cum invenitur ipse*.
Cùm præstò] id est, se vobis facilem & benignum exhibet: humanitus dictum.
e Heb. *multiplicat condonando*: vide Gen. 12.8.
8 *Non enim*] ætiologia, cur Deus homines revocet a viis & cogitationibus ipsorum, hoc & sequente versu, explicans duo verba proximè præcedentia, quod plurimum condonet Deus. Nam (inquit Deus) etsi facta & cogitationes vestræ videntur in infinitum peccati assueta esse, tamen angustiora sunt illa & humiliora factis & cogitationibus meis, quibus sum condonaturus peccata vestra: ego statui, & præstabo efficiam que ut infinitas peccatorum vestrorum, si resipiscetis, infinitis modis a misericordia mea superetur: non est infinitas peccati vestri comparanda cum infinitate misericordiæ & condonationis meæ: sic psalm. 103.10. & 11. 10 *Nam*] tertius locus commendans prædicationem Evangelii a magnificentissimis Dei promissionibus in Ecclesiam, quas Deus explicat similitudine pluviæ & nivis in terram decidentis, hoc versu: deinde verò Ecclesiæ accommodat, sequentibus. De hac autem similitudine vide Matth. 13.3. & sequentibus, & Hebr. 6.7. & sequent. 11 *Sic esto*] id est, vos videtote ut sitis bona terra: experimini vos ipsos, & augescite in sensu benedictionum Evangelii. *Id quo*], i. fructũ acceptũ Deo qui fructus est spiritus & vitæ, Ro. 8.13. & 14.
Id quod emisero] id est, verbum meum: periphrasis. 12 *Nam*] promissiones allegoricæ lætitiæ & pacis in spiritu, quæ exornantur elegantissimis hyperbolis, ut Psalm. 72. & 96 & sequent. 13 *Virgulti*] ut sup. 7.19. *Paliuri*] Hebræam vocem ex etymo sic placuit reddere, quia composita est ex duabus vocibus, quarum una spinam, altera oppressionem & exitium significat, quasi dicas spinam exitialem. Est enim spinis paliurus acutis, ut ait Virgil. Eclog. 5. *Ut sit Jehovæ*] i. ut de hoc verbo Evangelii, & benedictionibus illud consequentibus celebretur & sanctificetur nomen Dei magis ac magis.

Caput LVI.

Deus doctrinam Evangelii de fide & resipiscentia per prophetam ad omnes gentes docet perventuram esse sine distinctione personarũ: deinde Judæis gravissimum judicium prænuntiat propter sceleratam doctorum avaritiam & luxum, popularium oscitantiam, omniumq; ordinum idololatriam, & consociationem cum improbis: quæ crimina postquã objecit gravissimè, tandem promittit se ne his quidem causis adductum iri ut summo jure cum ipsis agat, sed lugentium prædicit se miserturum, & improbos disjecturum ad stabiliendum regnum suum.

1 ᵃSIc ait Jehova, ᵃobservate jus, & exer-
cete justitiam: nam ᵃ proximè salus

1 *Sic ait Jehova*] Hujus concionis (quæ continetur summa doctrinæ Evangelicæ) partes præcipuæ sunt tres: prima est propositio doctrinæ Evangelii de fide & resipiscentia, ad omnes homines sine discrimine pertinentis, toto hoc capite; secunda est contestatio sive reprehensio adversus Judæos qui inde a temporibus Jeschahhjæ usq; ad tempora adventus Christi contumaces Deo fuisse evincuntur, a versu 1. capitis 57. usque ad versum 17. postrema est narratio tum promissionum Dei erga bonos, tum judiciorum in improbos, inde ad finem usque. *Observate jus*] i. resipiscite; nam propinquum est regnum cœlorum: ut Matth. 3.2. & 4.17.
a Heb. *propinqua est salus mea ad veniendũ, & justitia mea ad revelandũ*, ut Gen. 12.8.

meæ

mea ventura est, & justitia mea revelanda.
2 Beatus 'mortalis *qui* fecerit illam, & filius
hominis *qui* prehenderit illam; 'observans
sabbathum ne prophanet illud, & observans
manum suam ne faciat ullum malum.
3 'Neque loquatur alienigena qui se adjungit
Jehovæ, dicendo, [b] omnino discrevit me
Jehova a populo suo: neq; dicat eunuchus,
en ego sum 'lignum aridum.
4 'Nam ita ait Jehova de eunuchis, qui 'observaverint
sabbatha mea, & elegerint id
quo delector; apprehenderintque fœdus
meum:
5 Etiam daturus sum eis in domo mea & intra
muros meos spatium & nomen 'melius
quàm filiorum aut filiarum; nomen [c] perpetuum
daturus sum eorum cuique, quod
non exscindetur.
6 'Alienigenas verò qui adjunxerint se Jehovæ
ad ministrandum ei, & ad diligendum
nomen Jehovæ, ut sint ei servi; quisquis observaverit
sabbathum ne prophanet illud,
& apprehendentes fœdus meum;
7 Adducam ipsos quoque ad 'montem sanctitatis
meæ, & lætificabo eos in domo orationis
meæ; 'holocausta eorum & sacrificia
eorum [d] accepta erunt in altari meo: || nam
domus mea domus orationis vocabitur 'omnibus
populis.
8 Dictum Domini Jehovæ 'congregantis depulsos
Jisraëlis; *illos* 'amplius aggregaturus
sum ei, ad aggregatos ejus.

2 *Mortalis*] id est, quisquis sit, sive Judæus, sive alienigena, ut deinceps exponitur.
Observans sabbathum] id est, colens pietatem in Deum (cujus documenta & exercitamenta amplius observabantur in sabbatho) & officium in proximos; ac proinde doctrina & vita se conformans voluntati Dei: sic versu 4.
3 *Neque loquatur*] occupatio qua ostendit Propheta non esse cur ex legali ritu (Deut. 23) sibi metuant ulli ut cooptari possint in populum Dei, quia ritus illi in regno Christi dicuntur perituri.
b Heb. *discernendo discrevit.*
Lignum aridum] id est, minimè pertinens ad corpus populi, quod comparatur cum arbore virente in domo Dei per benedictionem ejus, ut Psalm. 92.13. & sequentibus.
4 *Nam ita ait*] explicatio promissionum Dei, quæ superioris occupationis partibus respondet per ὑστέρωσιν.

Observaverint] id est, sanctitati doctrinæ & vitæ operam dederint ex fœdere, ut versu 2. 5 *Melius quam*] id est, perpetuum, quod non exscindetur in seculum; cùm tamen generatio filiorum filiarumque exscindi possit. sic accipiendum ostendunt verba sequentia. c Heb. *seculi.* 6 *Alienigenas*] alterum membrum responsionis ad occasionem versus tertii. 7 *Montem*] id est, Ecclesiam, ut suprà 2.2. *Holocausta eorum*] id est, spirituales hostiæ, de quibus Rom. 12.1. nam hæc allegoricè dicuntur a figuris legalibus. d Heb. *in benevolentiam erunt.* || Matthæi 21.13. *Omnibus*] i. omnibus promiscuè patebit, & cuivis genti, ut in eam recipiantur omnes sine acceptione personarum; ut Marci 11.17. 8 *Congregantis depulsos*] ex promissione Deut. 30.4. *Amplius aggreg.*] id est alias oves in hanc caulam cum meo hoc grege adducturus, Joan. 10.16. & Ephes. 2.13. & sequent.

Caput LVII.

1 'OMNES 'bestiæ [a] agrestes venite ad
comedendum, omnes bestiæ [b] sylvestres.
2 'Speculatores istius cæci, quotquot sunt
non agnoscunt, quotquot sunt canes *sunt*
muti, non possunt latrare; indormiscunt,
jacent, amant dormitationem.
3 Et isti canes [c] avidissimi non norunt 'saturitatem;
propterea ipsi pascunt se, nesciunt
'docere: quotquot sunt, ad viam suam se
convertunt, quisque ad lucrum suum ab extremitate
illius *una ad alteram.*

1 *Omnes bestiæ*] Secunda pars concionis, qua exponit Propheta cur depulsos Jisraëlis modò nominaverit; nimirum quia Deus justo judicio suo gentes inimicissimas & ferocissimas contra populum erat accersiturus, Assyrios, Babylonios, Græcos, Syros, Aegyptios, & Romanos qui Judæam infestarent atque consumerent, hoc ver. deinde causas horrendi istius judicii per contestationem proponit, usque ad versum 17. *Bestiæ*] id est, gentes quas modò nominavimus; sumpta allegoria a grege & feris gregem infestantibus, ut alibi a vite; Psalm. 80.9. & suprà 5.7. a Heb. *agri.* b Heb. *in sylva.* 2 *Speculatores*] hæc contestatio (quæ est superioris interminationis αἰτιον) exponit primùm oscitantiam & perfidiam ministrorum Ecclesiæ, tribus versibus; deinde populi totius negligentis justos, ver. 5. & 6. postremò his nominibus Deus utrumque ordinem Ecclesiasticum & popularem objurgat, inde a ver. 7. c Heb. *robusti animo, id est, desyderio,* ut Psalm. 27.12. 3 *Saturitatem*] nimirum quæstus & avaritiæ suæ, ut finis versus indicat. quasi dicat, quærunt avidissimè quæ sua sunt, non autem quæ sunt Christi: ut Jechezk. 34. & Jirmejæ 23. *Docere*] id est, pascere populares pabulo sacro verbi Dei.

4 '*Aut dicunt*, venite, sumam vinum, & ingurgitabimus
nos potu inebriante: eritque
similis huic dies crastinus, *imò* major, excellentior
valde.
5 'Justus perit, & nemo homo reponit in [d] animo:
homines inquam [e] benigni recipiuntur
nemine advertente, [f] ante adventum
'ipsius mali recipi justum;
6 Ingredi 'pacem, requiescere '*in* cubilibus
suis; quisquis ambulat in æquitate sua.
7 'At vos 'appropinquate huc, filii præstigiatricis;
semen adulteri, quod scortaris.
8 'Contra quem oblectatis vos? contra quem
'dilatatis os, 'protrahitis linguam? an non
estis nati 'defectione, semen [g] falsium,
9 *Eorum* 'qui incaluerunt in lucis, sub 'omni
arbore virente; jugulantes natos ipsos in
torrentibus, sub scopulis petrarum?
10 'Inter læves lapillos torrentis pars tua
est, illi ipsi sors tua sunt: 'etiam in illis fundis
libamen, offers munus; 'an super istis
consolationem caperem?
11 In monte alto & elato ponis cubile tuum,
etiam illuc ascendis ad [h] faciendum sacrificium:
12 Etiam 'post ostium postemque ponis monimentum
tuum, cùm a me recedtura te ascendis,
dilatas cubile tuum, cædens tibi
amplius *cubile* quàm 'illorum sit, amas concubitum
illorum, spatium *amplum* prospicis:
13 Et contemplata *mittis* 'ad regem 'cum [i] unguentis,
& auges pigmenta tua: mittis inquam
legatos tuos in longinquum usque, &
'demittis te usque in sepulchrum.
14 'Amplitudine viæ tuæ fatigata non dixisti,
animum abjicio: 'catervam manus tuæ invenisti,
idcirco non ægrotas.
15 'Et a quo sollicita timuisses ut mentireris,
cùm me non recorderis, non reponas in
[k] animo tuo? 'an non me tacente, quemadmodum
[l] olim, etiam me non metueres?
16 Ego indicabo 'justitiam tuam, & facta
tua 'quæ non profutura sunt tibi.

4 *Aut dicunt*] id est, alii avaritia æstuant, alii perduntur luxu.
5 *Justus perit*] altera pars αἰτίου de oscitantia populi, ut diximus ver. 2.
d Heb. *cordi.*
e Heb. *benignitatis.*
f Heb. *ante faciem*, ut Gen. 36.6.
Ipsius mali] quale denuntiavit Deus suprà ver. 1. sic de Chanoco dicitur, Sapient. 4.10. & de Abrahamo, Gen. 15.15. & de Chizkija, 2. Reg. 20.18. & 19. & de Joschija, 2. Reg. 22.20.
6 *Pacem*] apud Deum, relictis quacunque ratione agitationibus mundi.
In cubilibus suis] id est, in sepulchris, quæ sunt corporibus nostris cubilia usque ad resurrectionem diem.
7 *At vos*] objurgatio, ut diximus ver. 2. qua Deus Judæis omnibus antiquam & a parentibus traductam improbitatem exprobat, cùm matrem præstigiatricem, patrem adulterum, & ipsorum quemque scortatorem vocat.
Appropinquate] nimirum ad contestationem causæ & judicium, ut suprà 41.
8 *Contra quem*] contestatio confirmans duo crimina objecta præcedente versu, primum quidem parentum, hoc & sequente versu; deinde verò ipsorum, ver. 10. & sequent. quasi dicat, nonne contra me spectant hæc omnia, & in me sunt contumeliosa? *Dilatatis os*] ut Psalm. 22.14. & 35.21.
Protrahitis linguam] ad ludibrium & contumeliam. *Defectione*] id est, matre impura quæ defecit a me. g Heb. *falsitatis.* *Falsium*] id est, patre adultero: ut superiore versu. 9 *Qui incaluer.*] nimirum in sua scortatione spirituali, servientes dæmonibus, ac non Deo. *Omni arbore*] prout factum fuisse temporibus Achazi legimus, 2. Reg. 16.3. & 4. 10 *Inter leves*] altera pars contestationis, ut dictum est ver 8. quasi dicat, & tu ambulas nunc quoque in peccatis parentum tuorum; ista est hæreditas tua, peccati illorum æmulatio omnibus in locis; in torrentibus sub scopulis petrarum, hoc ver. & in excelsis palàm, ver. sequente; etiam in domo mea, ver. 12. nec dum tibi satis est, ver. 13. & 14. *Etiam*] videlicet ut majores tui. *An super istis*] indignantis exclamatio pathetica. quasi dicat, an unquam possem conquiescere, nisi scelera tua & contumelias in me illatas ulciscerer? h Heb. *sacrificandum sacrificium.*
12 *Post ostium*] ubi verba suæ legis inscribi mandaverat Deus, Deut. 6.9. & 11.20. *Illorum*] videlicet parentum, id est, parentes superas peccatorum gravitate & multitudine. 13 *Ad regem*] Assyriæ Tiglathpeleserum, 2. Reg. 16.7. *Cum unguentis*]. i. omnibus modis te comparans ut impurissimum scortū, & alliciens exteros qui scortentur tecum etiam oblatis muneribus, ut ibidem scriptum est: sic Jechezk. 16.33. i Heb. *oleo.* *Demittis te*] ut cùm dixit Achaz, servus tuus & filius tuus sim, 2. Reg. ibidem: elegantissima hyperbole. 14 *Amplitudine*] id est, pertinacissima fuisti nefariæ voluntatis tuæ, ita ut nullum laborem subterfugeres ad conciliandos amatores tuos. *Catervam manus tuæ*] id est, Assyrios tibi conciliasti, qui tibi sunt ad manum judicio tuo. 15 *Et a quo*] conclusio præcedentis contestationis. quasi dicat, quid plura? scortum es impudentissimum, quòd neminem vereris, a nemine tibi metuis; sed palàm pervicacissime gloriaris in scortatione tua, ut suprà 3.10. k Heb. *corde.* *An non*] quasi dicat, nónne etiam porrò pergeres, si dissimularem amplius & reticerem impuritatem tuam? vide Eccles 8.10. l Heb. *a seculo.* 16 *Justitiam tuam*] antiphrasis ironica. *Quæ non profut.*] id est, non poterunt servare te, ut exponitur principio sequentis versus.

17 'Cùm clamaveris, eripiant te 'cógregationes tuæ; atqui eas omnes tollet ventus, intercipiet vanitas: 'qui verò recipit se ad me, 'possidebit terram, & hæreditariò obtinebit montem sanctitatis meæ.

18 Et dicet, 'aggerate, aggerate; comparate viam; tollite offendiculum e via populi mei.

19 'Nam sic ait sublimis & elatus, inhabitans æternitatem, cujus nomen *est* sanctus, '*qui in* sublimi & sancto habito: etiam 'cum eo qui attritus est demissusque spiritu *habito*, ut vivum conservem spiritum demissorum, & vivum conservem [m] animum contritorum.

20 Nam in seculum non contendam, neque in æternum effervescam: nam spiritus a conspectu meo 'obrueretur, & animæ *quas* ego feci.

21 Propter iniquitatem 'quæstus ejus efferbui & percussi eum; 'abscondendo me, inquam, efferbui, quia ibat aversus per viam animi sui.

22 'Vias ejus video, sed curabo eum: & deducam eum, reddamque consolationes ei, id est, 'lugentibus ejus;

23 'Creans proventum labiorum; [n] 'summam pacem, 'longinquo & propinquo, inquit Jehova, ut curem eum.

24 'Improbi verò *erunt* 'ut mare 'propulsum: nam quiescere non potest, & aquæ ejus expellunt 'cœnum & lutum:

25 ‖ *Ita* nulla est pax, inquit Deus meus, improbis.

19 *Nam sic ait*] ex... entis prolepseos, qua Deus confirmat se utrumque effecturum ... serventur electi, usque ad versum 24. & improbi malè pereant, ... *Qui in sublimi*] id est, qui e cœlis revelo, & suo tempore re... ampliùs sanctitatem & potentiam meam, tum super humilitatem ... bus proximè; tùm super infidelitatem & injustitiam impiorum, ... *Cum eo*] id est, ei adsum, humanitus dictum. m Heb. *cor:* ... 20 *Obrueretur*] ut Psalm. 61.3. & 102.1. 21 *Quæstus e*... quo suprà vers. 3. *Abscondendo me*] humanitus dictum, ut ... 22 *Vias ejus video*] quasi dicat, novi quidem totam vitam eo... sed tamen propter me curaturus sum. *Lugentibus ejus*] ut ... 23 *Creans proventum*] id est, efficiens magnificentissimè & ... consolationes (quæ περιφραστικῶς proventus labiorum, id est ... appellantur) locum in piis habeant. n Heb. *pacem pacem*. *Summam pacem*] id est, perpetuam & constantissimam quietem ab an... alis, facta reconciliatione per Christum: nam regnum Dei est ju... gaudium per spiritum sanctum, Rom. 14 17. *Longinquo &*] id ... genis ac Judæis ipsis; ut suprà 56.5. Actorum 2.39. & Ephes. 2.17. 24 *Improbi verò*] alterum membrum prolepseos, ut diximus in versum ... *Ut mare propulsum*] id est, nullam habebunt pacem, ut sequente versu ex... *Propulsum*] videlicet ventis, flatibusque externis, & fluxu ac reflu... tanquam euripus. Nam hæc duo ad descriptionem improborum perti... qui tum ipsi per se, tum adventitio impulsu agitantur. *Cœnum &*] id ... omnia & ingrata Deo improbi egerunt, ut cœnum ejicitur exa... quo magis a Deo sollicitantur ad resipiscentiam immissis calamita... ‖ *Suprà* 48.22.

CAPUT LVIII.

Propheta accepto Dei mandato Judæorum hypocrisin reprehendit, legitimumq́; jejuniorum usum explicat, & promissiones adducit ipsis eventuras si pietatem in Deum & officia in proximum coluissent: deinde quòd non obvenerint promissiones, in causa fuisse ostendit non imbecillitatem Dei, sed Judæorum scelera: quæ postquam Propheta suo & popularium nomine confessus est, promittit nihilominus fore ut Deus in Christo propter nomen suum adversarios suos profliget, salutem Ecclesiæ conservet, eamq́; regat spiritu & verbo.

1 'EXCLAMA 'gutture, ne cohibeto, 'tanquam buccina extolle vocem tuam: & indica populo meo 'defectionem ipsorum, & domui Jahhakobi peccata ipsorum:

2 'Ut ut me [a] quotidie 'requirant & scientia viarum mearum delectentur: velut gens quæ justitiam facit, & jus Dei sui non derelinquit; rogent me jura justitiæ, 'accessu Dei delectentur.

3 'Quare dum jejunamus, *dicitis*, non respicis? dum affligimus animam nostram, non agnoscis? 'en, quo die jejunatis, [b] præstatis id 'quod delectat, ut omnes 'labores vestros exigatis.

4 En ad contentionem & jurgium jejunatis, & ad percutiendum pugno [c] improbissimo; non jejunatis, [d] (prout sunt hæc tempora) 'ut efferatis in excelsum vocem vestram.

5 'An hujusmodi esset jejunium quod eligo, dies quo affligit homo animam suam? an incurvare ut juncum caput suum? an *ut quis* 'cilicium ac cinerem *sibi* sternat? an hujusmodi vocabis jejunium, & diem [e] acceptum Jehovæ?

6 Nónne hoc est jejunium quod eligo, ut solvatis 'nexus improbitatis, dissolvatis 'fasces [f] loris *vinctos*: ac dimittatis conquassatos *ut sint* liberi, & omne lorum disrumpatis?

7 Nónne ut partiaris esurienti panem tuum, & pauperes [g] ejectos introducas domum? cùm videris nudum, ut tegas eum; & 'a carne tua non abscondas te?

8 'Tunc erumpet velut aurora 'lux tua, & sanitas tua protinus efflorescet, & anteibit te 'justitia tua, gloria Jehovæ [h] extremum agmen tuum aget.

9 Tunc invocantem te Jehova exaudiet, vociferanti dicet, ecce me: 'si amoveris [i] ab animo tuo lorum, [k] porrectionem 'digiti, & elocutionem vanitatis;

1 *Exclama*] Hujus concionis (qua Propheta pergit explicare indignissima Judæorum facta & comparare cum infinita Dei misericordia) summæ partes sunt quatuor: exordium, paucis complectens concionis argumentum, duobus versibus; propositio gravissimæ contestationis inter Deum & populum, reliquo capite; confirmatio juncta confutatione, capite 59. usque ad versum 21. & conclusio a promissione magnificentissima, versu ultimo. Est autem exordium sumptum a mandato Dei, quo Propheta instructum se & armatum esse, adeoque impulsum ostendit, ut cum malitia Judæorum certet.

Gutture] videlicet toto, pro eo quod est, plenis faucibus, quàm maxima voce poteris contende: ut illud (ne cohibeto) quod proximè sequitur ostendit.

Tanquam buccina] id est, supra modum: quibus verbis melius significatur tum servorum Dei audacia, tum populi surditas obfirmata.

Defectionem] quæ describitur inde a versu 3.

2 *Ut ut me*] id est, quamvis hypocritæ sint, & viros bonos simulent externa specie. a Heb. *die die*. *Requirant*] In speciem videlicet: sic reliqua hoc ver. *Accessu Dei*] id est, templi, in quo sedem collocaverat Deus. 3 *Quare*] propositio summi argumenti a populo objecti per expostulationem, cujus nomine deinceps cum eo contestatur Deus. Est autem argumentum a præsumptione meritorum, ut fuit illius Pharisæi apud Lucam 18.9. & sequentibus. *En quo die*] responsio Dei ad expostulationem populi duo complectitur: primum redargutionem hypocryseos popularis, usque ad versum 8. deinde confirmationem promissionum Dei erga ἀνυποκρίτους, inde ad finem capitis. Populi autem peccata veluti digito commonstrantur, primùm quòd jejuniorum dies consumunt in maleficiis, deinde quòd ne jejunia quidem ipsa ad suum usum conferunt, hoc & sequente versu. b Heb. *invenitis delectationem: sic ver.* 13. *Quod delectat*] id est, rerum vestrarum eo commodiùs & diligentius satagitis, quod magis vos delectat, quàm ullus cibus aut potus; tanta flagratis avaritia, ut suprà 57.3. *Labores vestros*] ut Proverb. 5.10. c Heb. *improbitatis*. d Heb. *non est hæc dies, ut audire faciatis*. 4 *Ut efferatis*] quæ germana est causa cur jejunium Deus instituerat, Levitici 16.29. & 23.27. 5 *An hujusmodi*] exornatio præcedentis redargutionis a definitione jejunii, tribus versibus. *Cilicium ac cinerem*] simulato luctu, ut Ijobi 2.8. & 12. e Heb. *benevolentiæ*. 6 *Nexus improbitatis*] id est, fratres vestros vobis improbissimè nexui deditos, & in servitutem tractos contra legem, Levit 25.39 & Deut. 15. sic Nechem. 5.2. *Fasces loris*] id est, sarcinas gravissimas, quibus supra modum oneratis fratres vestros. Nam quo graviores sunt sarcinæ eo validius compinguntur loris: sic interdicitur inhumanitate per synecdochen, ut contrà sequente versu imperatur humanitas. f Heb. *lori*. g Heb. *rebellatos, id est, expulsos ac si rebelles essent*. 7 *A carne tua*] id est, fratre tuo: sic Nechem. 5.5. 8 *Tunc erumpet*] altera pars, nimirum confirmatio promissionum Dei (ut diximus in vers. 3.) hypothetica sive conditionalis, si populus integrè proximis benefaceret, usque ad versum 13. & Deum coleret, ver. 13. & 14. *Lux tua*] id est, pax & prosperitas gloriosa, ut Ester. 8 16. *Justitia tua*] id est, Christus justitia nostra, Jirmejæ 23.6. & 33.15. vide suprà 57.12. h Heb. *colliget te: ut Num.* 10.25. *& suprà* 52.2. 9 *Si amoveris*] id est, si animo, opere, & sermone aversaberis inhumanitatem, & ab ea abstinebis. i Heb. *e medio tui*. k Heb. *porrigere digitum, & loqui vanitatem*. *Digiti*] id est, manus ad ullum opus improbũ, aut etiam extremi digiti, ἐμφατικῶς.

10. 'Ex-

10 ˈExprompseris verò famelico animum tu-
um, & animam afflictam satiaveris : tum
exorietur in tenebris lux tua, & in caligine
tua tanquam meridiana *lux*;
11 Nam ducet te Jehova jugiter, & exsatia-
bit in [l] summa ariditate animum tuum, ossa-
que tua expedita reddet : erisque tanquam
hortus irriguus, & velut scatebra aquarum,
cujus non fallunt aquæ:
12 ˈÆdificabuntque ex te *geniti* desolationes
[m] antiquas, fundamenta [n] per multas gene-
rationes *jacentia* eriges : denique [o] vocabe-
ris instaurator ruinæ, restitutor semitarum
in habitationem.
13 Si averteris a sabbatho pedem tuum, ne
facias id quo delectaris die [p] sancto meo;
& vocaveris sabbathum delicias, sanctum
Jehovæ, honoratum, honoraverisque ipsum
non exercendo vias tuas, non præstando
id quo delectaris, aut loquendo verbum:
14 Tunc oblectantem te in Jehova, ˈveham
te supra excelsa terræ: & faciam [q] ut fruaris
possessione Jahhakobi patris tui, ˈquia os Je-
hovæ loquitur.

10 *Exprompseris*] id est, ex animo liberaliter, hilariterque communicaveris cum d[e] facultatibus illius. *In tenebris*] id est, nulla tanta adversitatum caligo futura est, quin tu pace & lætitia in Domino veluti luce perfruaris, quam duo sequentes versus exponunt.
l Heb. *siccitatibus*.
12 *Ædificabuntq.*] id est, omnia per te & tuos quasi recreabuntur, utcunque fuerint conturbata.
m Heb. *seculi*.
n Heb. *generationis & generationis*.
o Heb. *vocabitur tibi sapiens*.
p Heb. *sanctitatis meæ*.
14 *Veham te*] ut Deut 32.13.
q Heb. *ut comedas*.
Quia os Jehovæ] ætiologia promissionum omnium a persona Dei, transitionem comparans ad confutationem sequentem.

CAPUT LIX.

1 ‖ [a] EN non est brevior manus Jehovę quàm
ut servet, neq; gravior auris ejus quàm
ut audiat:
2 Sed iniquitates vestræ ˈdisterminant inter
vos [a] & Deum vestrum; & peccata vestra
faciunt ut occultet faciem a vobis, ne ex-
audiat.
3 Nam manus vestræ contaminatæ sunt san-
guine, & digiti vestri iniquitate: labia ve-
stra loquuntur falsum, lingua vestra per-
versitatem loquitur.
4 Nemo est, ˈqui clamet pro justitia, & nemo
qui disceptet pro fide: *quisque* [b] confidit rei
inani, & loquitur vanum, ˈconcipit labo-
rem, & parit mendacium.
5 ˈOva aspidis excludunt, & ˈtelas aranei te-
xunt: qui comedit ex ovis eorum, morietur;
etiam qui aspergitur, ˈ*quasi* irrumpat vipe-
ra.
6 ˈTelæ illorum non erunt pro panno, ne-
que operient se factis suis : facta illorum
sunt facta [c] iniqua, & opus violentiæ *est* in
manibus eorum.
7 ˈPedibus suis ad malum concurrunt, & fe-
stinant ad fundendum sanguinem innoxi-
um : cogitationes eorum sunt cogitationes
iniquæ, vastitas & contritio in ˈaggeribus
illorum *est*.
8 ˈViam pacis ignorant, & nullum *est* jus in
orbitis illorum: semitas suas depravant istis,
cuique incedenti [d] per aliquam earum; *hic*
ˈexpers est pacis.
9 ˈIdcirco procul existente jure a nobis, &
ˈnon assequente nos justitia, dum expecta-
mus lucem ecce ˈtenebræ, [e] summum splen-
dorem *expectantes* in summa caligine ambu-
lamus.
10 ˈPalpamus velut cæci parietem, velut de-
fecti oculis palpamus *inquam*; offendimus
ipso meridie tanquam intempesta nocte, in
rebus pinguissimis similes mortuis *sumus*.
11 Fremimus sicut ursi quotquot sumus, & ve-
lut columbæ [f] continenter gemimus : expe-
ctamus ˈjus, sed nullum adest; salutem, sed
procul abest a nobis.
12 Nam multiplicatæ sunt defectiones nostræ
coram te, & peccatorum nostrorum quod-
que testatur contra nos: defectiones enim
nostræ sunt penes nos, & iniquitates nostrę;
agnoscimus ista :
13 *Nempe nos* deficere, & mentiri in Jeho-
vam, & avertere nos [g] a sequendo Deo no-
stro; loqui oppressionem & apostasiam, con-
cipere & meditari ex [h] animo verba [i] falsa.
14 Sic aversum est retrorsum jus, & justitia e
longinquo consistit: quia corruit in platea
veritas, & æquitas ˈnon potest incedere.
15 Imò est ipsa veritas sublata; & qui recedit
a malo ˈfacit ut insanus habeatur: ˈquod vi-
det Jehova, & malum videtur in oculis ejus,
nullum esse jus.
16 ˈCùm itaque vidit nullum esse virum, &
obstupuit nullum esse ˈinterventorem; salu-
tem attulit ˈei ˈbrachium ipsius; & ˈjustitia
ipsius, hæc fulcivit eum :
17 Nam ˈinduit justitiam ˈquasi loricam, &
ˈgaleam salutis capiti suo; induit inquam,
vestium ultionis indumentum, & amicivit se
zelo quasi pallio.
18 Planè secundum facta, planè secundum *ea*
rependet, æstum hostibus suis, retributio-
nem inimicis suis; ˈinsulis ipsis retributio-
nem rependet :
19 Ut revereantur inde ab occasu nomen Je-
hovæ, & inde ab ortu solis gloriam ejus:
cùm invadentem ˈtanquam fluvium hostem,
spiritus Jehovæ *flans* contra eum fugaverit;
20 Et advenerit ˈTzijoni vindex; & [k] conversis
a defectione in Jahhakobo, dictum Jehovæ.
21 ˈDe me autem, hoc *erit* fœdus meum cum

‖ *Suprà* 52.
1 *En non est*] Tertia pars concionis, nimirum confirmatio redargutionis promissionumque præcedentium: qua Propheta primùm potentiam Dei & voluntatem asserens, vers. 1. peccata, ut calamitatum causas populo exprobrat, usque ad versum 9. deinde cùm suo ipsius, tum populi totius nomine confitetur illa coram Deo, usque ad versum 16. postremò confirmat Deum potentia sua propter se promissiones suas nihilominus effecturum in Christo, usque ad versum ultimum.
2 *Disterminant*] velut interjectus paries, ut Jechezkel. 43.8.
a Heb. *& inter Deum*.
4 *Qui clamet pro*] id est, causam justam agendam suscipiat, aut propugnet fidem.
b Heb. *confidere super inanitate, & loqui vanum, concipere laborem, & parere*, infinitivus pro finito modo. *Concipit*] ut Psalm. 7.15. 5 *Ova aspidis*] allegoriæ vehementissimæ, ad figurandam malitiam animorum, & vanitatem operum atque perniciem. *Telas aranei*] ut Ijobi 8.14. & 15. *Quasi irrumpat*] gradatio elegantissima. quasi dicat, etiam cui asperguntur guttæ istorum venenatorum operum, is perinde afficitur ac si repentè in ipsum vipera irrueret: tanta inest vis malo. 6 *Telæ illorum non erunt*] id est, utcunque aliis damnosi fuerint, nihil tamen utilitatis ad ipsos perventurum est. c Heb. *iniquitatis : sic sequente versu*.
7 *Pedibus suis*] hæc verba non tantùm ad Judæos istius temporis pertinuisse ostendit Apostolus, Rom. 3.15. & sequentibus; sed etiam ad omnes homines, quatenus deficiuntur gloria Dei & considerantur extra Christum. Quapropter etiam Propheta ipse cum populo suo communiter peccata sua confitetur, versu nono & sequentibus. *Aggeribus illorum est*] id est, viis aggestis ipsorum studio.

8 *Viam pacis*] id est, neque apud se, neque cum aliis sciunt pacem colere; ut supra 57.24. *Istis*] nimirum singulis obviam incedentibus, ut sequentium verborum exegesis docet.
d Heb. *per eam*.
Expers est pacis] id est, per istorum importunitatem nemo degit in pace & prosperitate, ut sequens confessio peccatorum ostendit.
9 *Idcirco*] secunda confirmationis pars, qua propheta & populus confitentur justitiam castigantis Dei, & peccata sua, ut dictum est in versum 1.
Non assequente] nimirum quamvis misericors sit perse Deus.
Tenebræ] id est, omnis adversitas, contrà lucis nomine prosperitatem significari diximus, supra 58.3.
e Heb. *splendores in caliginibus*.
10 *Palpamus*] id est, conturbati hoc justo Dei judicio, ne præsentibus quidem commodis & amplissimis scimus uti.
f Heb. *gemendo*.
11 *Jus*] nimirum a Domino, qui populi sui salutem suam sibi futuram promisit.
g Heb. *a post Deum nostrum*.
h Heb. *corde*.
i Heb. *falsitatis*.
14 *Non potest incedere*] nimirum palam, id est, quam in publico quidem veritatem & æquitatem colimus, ut sequens versus confirmat.
15 *Facit ut insanus*] id est, propinatur ridendum omnibus cum suo justitiæ & æquitatis studio.
Quod vidit] [illegible] adeò corrupta sunt tempora: ut 2. Reg. 9.11. & Sap. 5.4. confessionis ἀνανταπόδοτον. q. d. ac proinde nos ita se verè castigat Deus.
16 *Cùm itaque*] tertium confirmationis membrum, quo Deus misero populo & peccata sua confitenti (ut antè vidimus) asserit se nihilominus præstiturum promissiones suas ut dictum est in ver. 1. Itaq; primùm Dei potentiâ velut armatum figurat hum anitus, duobus ver. deinde effecta, nimirum publica ipsius judicia in adversarios, & conservationem Ecclesiæ, tribus seq. *Interventorem*] id est, hominem ullum pium, qui posset intercedere ad servandum Ecclesiam, nisi idem fuisset Deus. *Ei*] nimirum viro qui neq; se ipsum poterat sistere coram Deo, neq; pro altero intercedere; sed jam erat in peccatis mortuus, Ephes. 2.1. *Brachium*] id est Christus, potentia Dei, & sapientia Dei, 1 Cor. 1.24. *Justitia ipsius*] idem Christus, qui factus est nobis sapientia a Deo, justitiaque, & sanctificatio, & redemptio, 1. Cor. 1.30. 17 *Induit*] videlicet Christus interventor noster, regnum suum potestatemq; tenebrarum debellaturus. *Quasi loricam*] ut Ephes. 6.14. *Galeam salutis*] ut Ephes. 6.17. & 1. Thess. 5.8. 18 *Insulis ipsis*] id est, omnibus adeo num rependet, etiam longinquissimis. 19 *Tanquam fluvium*] id est, exundantem summo impetu contra Ecclesiam ipsius non tantùm stiterit suo spiritu, sed etiam perdomuerit, atque expulerit. Comparatio aquarum exundantium cum hostibus Ecclesiæ; ut Psalm. 124. 20 *Tzijoni*] id est, Ecclesiæ, ut sequentia sonant. k Heb. *conversis defectionis*. 21 *De me autem*] conclusio ab elegantissima promissione spiritus Dei & Christi, mansuri in æternum cum Ecclesia sua & docturi omnia quæ dixit Christus, Joan. 14.16. & 26. & capitibus seq.

istis,

istis, ait Jehova; spiritus meus qui est in te,
& verba mea quæ posui in ore tuo: non recedent
ex ore tuo, aut ex ore seminis tui,
aut ex ore seminis seminis tui, ait Jehova,
[l] ex hoc tempore usque in seculum.

Caput LX.

Propheta Ecclesiam (ad cujus salutem Christus gratuita misericordia a patre missus est) primum excitat ut lucem Evangelii diffundat per orbem terrarum: deinde ostendit quàm numerosa potènsque futura sit accessione gentium: & postremo promissiones explicat de salute, prosperitate & gloria æterna quam Deus collaturus est in Ecclesiam per Christum.

1 'Surge,' luce, quandoquidem advênit
'lux tua: & 'gloria Jehovæ super te orta
est.
2 (Nam ecce 'tenebræ operiunt terram, &
caligo nationes) ut super te 'oriatur Jehova,
& gloria ejus super te conspicua sit;
3 Ut accedant gentes ad lucem tuam, & Reges
ad splendorem [a] exortum tibi.
4 'Attolle circumquaque oculos tuos & aspice;
omnes isti congregantes se accedunt
tibi: filii tui e longinquo adveniunt, & filiæ
tuæ ad latus [b] 'tanquam a nutriciis apportantur.
5 'Tunc timebis, 'deinde conflues; expavescet
quidem, sed 'dilatabitur cor tuum: quàdo
'mutabitur erga te fremitus maris, copię
gentium accedent tibi.
6 Agmen camelorum 'operiet te, dromades
Midjanis & 'Hhephæ, omnes 'e Scheba venient;
aurum & thus afferent, laudésque Jehovæ
prædicabunt:
7 Omnes greges 'Kedaris congregabuntur
ad te, arietes 'Nebajothi ministrabunt tibi;
[c] ascendentes altare meum accepti erunt,
ita domum ornatus mei ornabo.
8 ('Cujus *essent* isti qui 'ut densa nubes convolant,
& velut columbæ ad' fenestras
suas?)
9 'Nam me insulæ expectabunt, & classes Oceani
'inprimis, ut adducant filios tuos e
longinquo, argentum suum & aurum suum
secum; ad nomen Jehovæ Dei tui, & ad sanctum
Jisraëlis, quando 'ornabit te.
10 Et ædificabunt alienigenæ muros tuos, &
Reges eorum ministrabunt tibi; 'cùm fervore
meo percussero te, & benevolentia
mea miserebor tui.
11 Nam [d] 'apertas tenebunt portas tuas jugiter
interdiu & noctu, non occludentur: ut
introducant ad te copias gentium, etiam
Regibus earum adductis.
12 'Nam gens ipsa & regnum quę non servient
tibi peribunt; & hæ gentes [e] penitus desolabuntur.
13 'Gloria Libani ad te perveniet, abies, tæda,
arborésque opacæ pariter; ad ornandum
'locum sanctuarii mei, ut locum pedû
meorum cohonestem.
14 Et adibunt te [f] demissè filii affligentium
te, & incurvabunt se ad plantas pedum tuorum
quicunque spernebant te; atque vocabunt
te civitatem Jehovæ, Tzijonem sancti
Jisraëlis.
15 'Pro eo quòd fuisti derelicta & exosa, adeò
ut nullus pertransiret; contrà [g] disponam
tibi excellentiam perpetuam, gaudium
[h] cujusque generationis.
16 Nam suges lac gentium, & mammas Regum
suges; ut experiaris me Jehovam esse
servatorem tuum, & vindicem tuum *Deum*
robustum Jahhakobi.
17 Pro ære adducam aurum, & pro ferro adducam
argentum, & pro lignis æs, ac pro lapidibus
ferrum: & imponam [i] tibi præfectos
pacis, exactorésque justitiæ tibi.
18 Non audietur ampliùs violentia in terra
tua, vastatio aut contritio in terminis tuis;
sed prædicabis salutem *in* muris tuis, & *in*
portis tuis laudem.
19 Non erit tibi ampliùs sol in lucem diurnam;
& quod ad splendorem lunæ, non illustrabit
te: sed erit tibi Jehova luci [k] perpetuæ,
& Deus tuus ornamento tibi.
20 Non occidet ampliùs 'sol tuus, & luna tua
non recipiet se: nam Jehova tibi erit luci
perpetuæ; itaque completi erunt dies luctus
tui:
21 Et populares tui quotquot erunt justi, in
seculum hæreditariò possidebunt terram;
'ut surculus 'plantarum mearum, opere manuum
mearum, glorietur.
22 'Parvus erit in millenos, & exiguus in gentem
numerosam: ego Jehova tempore suo
'accelerabo istud.

1 *Surge*] Postquam Deus [illegible] Ecclesiæ [illegible] confirmavit [illegible] gloriam [illegible] Ecclesiam comparata [illegible] excitat, ut Dei beneficia erga se [illegible], & [illegible] per [illegible]. Sunt itaque hujus capitis tres partes [illegible]: prima, qua Deus Ecclesiam ad lucem Evangelii [illegible], tribus [illegible], secunda, [illegible] ministeria & officia gentium [illegible], a ver. [illegible] tertia qua [illegible] beneficia quibus ipse in Ecclesiam ex Judæis [illegible] [illegible].

Lux tua] [illegible] Evangelii qua tu illustraris [illegible].

[illegible]] Christus, qui idem lux vera est, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum, Joan. 1.9. *Gloria Jehovæ*] id est, gloriosum ministerium Evangelii per Christum, ut ostendit Apostolus 2. Cor. 3.7. & sequentibus & 4.4. 2 *Tenebræ operiunt*] id est, adhuc gentes sedent in tenebris ignorationis Dei. [illegible]] id est, hic exortus perlustret gentes alias illustratione Evangelii Christi, ut supra 2.2. & sequent. a Heb. *ortui tui.* || *suprà* 49.18. 4 *Attolle*] [illegible], ut diximus in versum 1. qua Deus per hypotyposin demonstrat quà[illegible] futurus sit fructus prædicationis Evangelii; nimirum quòd concur[illegible] gentes infinito numero ver. 4 & 5. Deum in Ecclesia culturæ & ei mi[illegible], inde ad versum 15. b Heb. *nutricantur.* *Tanquam a nutr.*] ut sup. [illegible] 5 *Tunc timebis*] amplificatio elegantissima ad figurandum maximam [illegible] gentium ab eo quod ferè evenit humanitus: quemadmodum, [illegible] si quis repentè maximas turbas concursantes viderit, primùm commove[illegible] illius, deinde agnitis illis confirmatur; ita futurum est ut commove[illegible] multitudine hominum se adunantiû tibi, & obstupescat animus tuus ad[illegible], ut Actor. 10.45. *Deinde*] id est, deposito tandem timore, vicissim [illegible] concursantibus occurres, officiosè gratulatura atque exceptura, ut Actor. [illegible] 11.1 & seq. *Dilatabitur*] lætitia & charitate erga illos, ut 2. Cor. 6.11. [illegible] *Mutabitur*] id est, quando gentes, quæ prius tanquam furens mare per[illegible] tibi minari videbantur, mutatis animis accedent tibi: ut sequentia verba [illegible]. 6 *Operiet te*] id est, terram tuam: sunt autem hæc omnia allegoricè [illegible] Judææ, ubi tum stabat Ecclesia. *Hhepha*] populi inter Midjani[illegible] a primo Midjanis filio, Gen. 25.4. *E Scheba*] vide Gen. 10.7. 7 *Kedaris*] vide Psalm. 120.5. *Nebajothi*] qui Nabathæis in Arabia petræa nomen de[illegible] primogeniti Jischmahhelis, Gen. 25.13. c Heb. *ascendent in benevolentiam* [illegible]. 8 *Cujus essent*] nimirum alterius præter me? sic enim ante[illegible] & consequentium ratio postulat hæc verba accipi per occupationem, [illegible] confirmat promissiones suas de multiplicatione Ecclesiæ. *Ut densa*] id est, confertis agminibus atque levissimè: nam levitas nubium est [illegible], ut suprà 19.1. *Fenestras suas*] id est, columbarii sui: nam columbæ quæ [illegible] sunt, cum piis, & columbarium cum Ecclesia comparatur.

9 *Nam me insulæ*] exornatio præcedentis promissionis, ver. 7. qua allegoricè demonstrat Deus primùm pios omnes operam consumpturos, in ornanda Ecclesia, duobus versibus; deinde Ecclesiam vicissim omnibus apertam fore, ver. 11. postremo hostium alios judicio Dei perituros, ver. 12. alios verò Deo se tandem & Ecclesiæ ipsius submissuros, utcunq; fuerint magnifici, ver. 13. & 14.

Inprimis] id est, primùm quidem in me habebunt fidem; deinde verò propter me in ornanda Ecclesia mea laborabunt, & quidem ornanda personis, ac rebus suis omnibus pro facultate sua.

Ornabit te] præsentia sua, & sanctificatione spiritus per verbum.

10 *Cum fervore*] ut suprà 54. & 8.57.20.

d Heb. *aperient.*

11 *Apertas tenebunt*] nimirum ministri Ecclesiæ, quorum opera Deus utitur ut singulis horis animæ lucrifiant Christo, & intromittantur in Ecclesiam.

12 *Nam gens ipsa*] anticipatio objectionis quæ oritur ex præcedente versu: at periculum est (dixerit quispiam) ne hostes Ecclesiæ eo faciliùs in ipsam involent: minimè verò, inquit Propheta. nam aut peribunt illi divinitus, hoc ver. aut sub jugum missi ministrabunt tibi.

e Heb. *desolando desolabuntur.*

13 *Gloria Libani*] .i. per istos, tanquam mancipia & serviles operas, prestabuntur tibi ministeria omnia, quæ opus erunt ad excolendam te: allegoria sumpta a Nethinæis, servis Schelomonis, & aliis quorum fit mentio libro 1. Reg. & in libris Hhezrę & Nechemję.

Locum sanctuarii] id est, templum meum, quod est Ecclesia. f Heb. *demissitermio.* 15 *Pro eo quòd*] tertia pars, exponens beneficia quibus Deus ipse Catholicam Ecclesiam suam prosecuturus est, ut diximus in versum 1. quæ beneficia generatim promissa, hoc ver. sequentibus exornantur. g Heb. *disponam te excellentia seculi: hypallage.* h Heb. *generationis & generationis.* i Heb. *præfecturam tuam pacis, & exactores tuos justitiæ.* k Heb. *seculi: ut suprà ver.* 15. || *Apocal.* 21.23. 20 *Sol tuus*] id est, prosperitas tua illustrior luce ipsa Solis & Lunæ, quam allatura est tibi perpetua præsentia Domini; ut altera pars versus indicat. 21 *Ut surculus*] id est, Christus, cui tanquam surculo e stirpe Davidis, suprà 11.1. insita sunt Ecclesiæ membra a Domino. *Plantarum*] id est, piorum Ecclesię membrorum, qui tanquam malleoli aut taleæ inoculantur aut emplastrantur in Christo per spiritum, ut sit Ecclesia una gloriosa in ipso: sic infrà 61.3. 22 *Parvus*] explicatio præcedentis allegoriæ, fore ut quemadmodum inoculata planta in ramos plurimos diffunditur admirabili Dei operatione, sic piorum etiam minimus in infinitum propagetur. *Accelerabo*] id est, efficiam ut quàm celerrimè Christiana Ecclesia propagetur.

Caput

Caput LXI.

Christus prædicans plenitudinem spiritus a Patre acceptam & vocationem suam, exponit beneficentissimas suas operationes in Ecclesiam, fore ut omnia serviant Ecclesiæ, & Ecclesia Deo ex novo fœdere: quapropter de administratione sua gratulans Deo & Patri, ostendit se ornaturum esse Ecclesiam sponsam suam justitia, vita, & gloria æterna; eandemq; salutem ab administris suis prædicari verbo, & opere procurari mandat.

1 § ° SPIRITUS Domini Jehovæ *est* super
me: ° eò quòd unxit Jehova me ad e-
vangelizandum mansuetis, misit me ° ad
obligandum fractos [a] animo, ad proclaman-
dum captivis libertatem, & vinctis apertu-
ram ergastuli,
2 Ad proclamandum annum [b] acceptum Je-
hovæ, & diem ultionis Dei nostri; ad con-
solandum omnes lugentes:
3 Ad *consolationem* adhibendam lugentibus
Tzijonis, ad dandum eis ornatum loco ° ci-
neris, unguentum gaudii loco luctus, ami-
ctum laudis loco spiritus ° contracti: ut vo-
centur illi ° quercus justitiæ, ° ut planta Je-
hovæ glorietur:
4 ° Ut ædificent desolationes [c] antiquas, so-
litudines priscas restituant; renoventque
civitates [d] desolatas, solitudines [e] multa-
rum generationum.
5 ° Nam adstantes extranei pascent greges
vestros; & alienigenæ agricolæ *erunt* vestri,
& vinitores vestri:
6 Vos verò sacerdotes Jehovæ vocabimini,
ministri Dei nostri [f] dicemini; ° opibus gen-
tium fruemini, & gloria earum summè ef-
feretis vos.
7 Loco pudoris vestri ° dupli, & ignominiæ
quam cantabant ° horum portionem *esse*, id-
circo in terra illarum ° duplum hæredita-
riò possidebunt, lætitia perpetua his futura
est.
8 ° Quia ego Jehova ° amo jus, odi rapinam
conjunctam ° holocausto; ideo ° disponam
opus eorum in veritate, & fœdus perpetu-
um pangam eis.
9 ° Et innotescet in gentibus semen eorum, &
prognati eorum [g] inter populos; omnes vi-
dentes eos agnoscent eos, esse semen *cui*
benedicit Jehova.

§ *Luc.4.18.*

1 *Spiritus Domini*] Hac concione, quam Christus per Prophetam habuit, exponuntur tria: primum est, quæ fuerint dona & quæ vocatio Christi, versibus quatuor primis hujus capitis; secundum, quæ operatio, reliquo hoc capite; tertium, quæ functio sive administratio ad præstandū operationes suas ex dono & vocatione Dei, toto capite 62. quæ tria ab uno & eodem spiritu præstari docet Apostolus 1. Corinth. 12.4. & sequent. in Christo quidem absolutissime, ut qui spiritum sine mensura acceperit; in aliis vero, pro demenso donationis Dei. Hæc autem de Christi persona esse, non de alio Propheta ullo, res ipsæ commonstrant meridie clarius. Nam his verbis, *Spiritus Domini est super me*, plenitudinem spiritus sibi asserit, ex qua accipiunt omnes, Joan 1. 16. illis vero, *eò quòd unxit, &c.* vocationem plenam similiter arrogat sibi, qua singulares aliorum omnium vocationes nituntur, ut ipse Christus docuit Matth. 28.18. *Eò quòd unxit*] quasi dicat, non me inermem, aut imparatum a rebus necessariis mittit Deus; sed ut mitteret, priùs instruxit spiritus plenitudine. Est enim ungendi verbum hîc sumptum metonymicè, ut Psalm. 45.8. & alibi sæpe. *Ad obligandum*] id est, ad curandum mortales, liberandum, & reconciliandum Deo: quò spectant omnes illæ allegoricæ loquendi formæ quæ mox sequuntur. a Heb. *cordis*. b Heb. *benevolentiæ*. 3 *Cineris*] id est luctus, metonymicè a signo: ut supra 58.5. *Contracti*] id est, qui præ conscientia malorum suorum angustus atque abjectus est; ut contra cùm liberatur ex angustiis animus, dicitur dilatari: vide Psal. 119.32. *Quercus justitiæ*] id est, tanquam arbores, in Christo insiti firmè radicentur per fidem; & in justitia ac sanctificatione spiritus ambulantes per Christum, in Ecclesia pro plantis Dei habeantur; & ab exteris quoque prædicentur, fructuum quos protulerint nomine: ut 1. Timoth. 3.7. *Ut planta*] quæ in Christum, tanquam in truncum educatum ex surculo, fuerit insita a Deo: ut suprà 60.21. 4 *Ut ædificent*] i. instaurent Ecclesiam Dei, allegoricè. c Heb. *seculi. sic ver. 7. & 8.* d Heb. *desolationis*. e Heb. *generationis & generationis*. 5 *Nam adstant.*] secunda pars capitis de operatione Christi in Ecclesia, nimirum fore ut hostes ipsi ministrent Ecclesiæ, & Ecclesia ministret Deo; ac proinde omnia bonorum genera benedictione Dei consequatur: sic 1. Corin. 3. 22. f Heb *dicetur vobis*. 6 *Opibus gentium*] primum benedictionis genus, nimirum jus, & autoritas Ecclesię vindicata per Christum in res omnes creatas; quæ per antithesin miseri, & ignominiosi status præcedentis illustratur, sequente versu. 7 *Dupli*] id est, quo plus satis perfusi estis: sic blandè parcit Deus Ecclesiæ suæ, & honorificè loquitur; ut supra 40.2. *Horum portionem*] id est, Judæorum, qui tum erant Ecclesia Dei: apostrophe a secunda persona ad tertiam. *Duplum*] id est abundè, plus satis: numerus finitus pro infinito. 8 *Quia ego*] secundum benedictionum genus, fore ut Deus fœdus perpetuum in Christo ineat cum Ecclesia, & omissis cæremoniis legis cultum spiritualem & verum instituat in Ecclesia sua; adeoque inscribat utrumque, fœdus inquam & cultum spiritualem, in cordibus populi sui: ut Hheb. 8. ex Jirmejæ loco exponitur. *Amo jus*] ac proinde non possum amare Ecclesiam injustam, servientem Deo non novitate spiritus, sed vetustate literæ.

Holocausto] i. veteri lege ac cæremoniis, [illegible] dochicè, & toti ministerio literæ, quod ministerium mortis & condemnationis appellatur, 2. Corinth. 3.7. & sequent. *Disponam*] i. renovabo spiritum mentis eorum, & induam eis novum hominem, qui secundum Deum conditus est ad justitiam & sanctimoniam veram, Ephes. 4.23. ut me colant in spiritu & veritate, Joan. 4.23. 9 *Et inno.*] tertium benedictionis genus, nimirum gloria Ecclesiæ per sanctificationem spiritus: etsi intergerini parietis septum soluta meritò lex cæremoniali per carnem Christi abolita, ut ait Paulus Ephes. 2.14. g Heb. *in medio populorum*.

Caput LXII.

1 a ° OMNINO gaudeo in Jehova, exultat
anima mea in Deo meo; quia induit
me vestibus salutis, pallio justitiæ a-
micivit ° me: tanquam sponsum *qui* admini-
strat ° ornatum, & veluti sponsam ornantem
se instrumentis suis.
2 ° Nam ut terra profert germen suum, & sicut
hortus sata sua producit; ita ° Dominus Je-
hova producturus est justitiam & laudem
coram omnibus gentibus.
3 Propter Tzijonem non tacebo, & propter
Jeruschalaima non quiescam: ° donec pro-
deat ut splendor justitia ejus, & salus ejus
ut lampas ardeat.
4 Videbunt enim gentes justitiam tuam, &
omnes Reges gloriam tuam; & indetur ti-
bi ° nomen novum, quod os Jehovæ præfix-
erit;
5 ° Cùm eris [b] coronata ornatu manu Jeho-
vę, & cidari [c] regia manu Dei tui.
6 [d] Non diceris amplius derelicta; & terra
tua non dicetur amplius desolata: sed [e] tu
vocaberis deliciæ meæ, & terra tua marita-
ta; quia delectabitur Jehova te, & terra
tua maritabitur:
7 Ut cùm ducit juvenis virginem, *cùm uxorem*
tibi ducunt filii tui; gaudio, inquam, sponsi
cum sponsa, gaudebit tecum Deus tuus.
8 ° Super muros tuos, *urbs* Jeruschalaimorū,
præficio ° custodes ° toto die & tota nocte
jugiter non tacituros: ° qui commemoratis
Jehovam, ne *esto* silentium vobis;
9 Et ne permittatis silentium esse ° de illo; do-
nec stabiliat, & donec disponat [f] Jerusca-
laimis laudem in terra:
10 ° *Sed dicite*; juravit Jehova per dexteram
suam, & per brachium roboris sui; non dabo

a Heb. *gaudendo gaudebo*.

1 *Omnino gaudeo*] Tertia pars, de administratione (ut ante diximus) in qua Christus velut exultabundus gratias Deo de beneficio suo & in Ecclesiam sponsam suam [illegible] per prolepsin hoc versu; deinde [illegible] ejus administrationem explicat, primùm [illegible] am ipsius erga Ecclesiam, usque ad versum 8. deinde ministrorum Ecclesiæ, quibus dat [illegible] sua, inde ad finem usque. *Me*] Christum videlicet mysticum, hoc est, primùm Prophetam illum nostrum, Sacerdotem & Regem [illegible], deinde Ecclesiam [illegible] tam per ipsum: ut sequentia verba explicant. *Ornatum*] [illegible] & vitæ, quam Christus sponsus [illegible] Ecclesiæ. 2 *Nam*] [illegible] pars administrationis, qua Christus erga Ecclesiam [illegible] tur duabus partibus continetur, [illegible] quod Deus [illegible] stum justitiam [illegible] rus est Ecclesiæ, inde quod [illegible] gloriam amplissimam; quæ [illegible] leptice hoc versu posita, sequentibus exornantur. *Dominus Jehova*] id est, Christus [illegible] us cum Patre & Spiritu Sancto, per spiritum suum intus secundum divinam naturam operans, & per verbum suum, quod secundum naturam humanam [illegible] cavit, sequente versu. 3 *Donec*] id est, donec totum opus [illegible] consummatum. 4 *Nomen novum*] nimirum quod explicatur versu 4. 5 *Cùm eris*] id est, quando Christus Deus & servator tuus te adjunget sibi, & coronam que ornamentum suum tibi imposuerit: ut suprà ver. 1. b Heb. [illegible] *ornatus*. c Heb. *regni*. d Heb. *non dicetur tibi, &c.* e Heb. [illegible] *bitur chephtzibah, id est, oblectatio mea in ipsa*. 8 *Super muros tuos*] altera pars administrationis Christi, per servos suos in Ecclesiam: qua primùm [illegible] que ad consummationem seculi prædicare promissiones Dei juramento [illegible] matas, quatuor versibus; deinde Ecclesiam totam ex Jehudæis & [illegible] disciplina sancta, tum Evangelii promulgatione colligere; ut Matth. 28. [illegible] quent. *Custodes*] id est, pastores & doctores, allegoricè. *Qui* [illegible] apostrophe ad servos Christi, continens mandatum administrationis [illegible]. 9 *De illo*] Christo, Jehova, quem commemoratis f Heb. *Jeruschalaima*. 10 *Sed dicite juravit*] eclipsis contrarii, ut Gen. [illegible] autem hîc summa Evangelii, salus ab omnibus inimicis, & vita gloriosa æterna.

b

frumentum tuum amplius cibo inimicis tu-
is, neque bibent alienigenæ mustum tuum,
in quo laboraveris:
11 Sed colligentes illud comedent illud, ut
laudent Jehovam; & congregantes hoc bi-
bent ipsum ᵉ in atriis sanctitatis meæ.
12 Transite, transite ᶠ in portas, ᵍparate viam
populi; aggerate, aggerate aggerem, amo-
vete lapides, attollite vexillum ad popu-
los.
13 ʰEcce Jehova pronuntiat ad extremum
usque terræ, dicite ⁱ filiæ Tzijonis, ecce ˡsa-
lus tua advenit: ecce ᵐmerces hujus penes
ipsum, & operæpretium hujus ante ipsum
est:
14 Ut vocent ⁿhos populum sanctum, vindi-
catos Jehovæ; & tu voceris ᵒ requisita, ci-
vitas non derelicta.

[illegible]] id est, [illegible] Deo, gratias [illegible] tanquam [illegible] Jeho- [illegible] ut supra 61.6. [illegible] ad legalem [illegible] Levit. 6. 12 *In portas*] i. per totam ditionem, [illegible] latè patet Ecclesia. *Parate viam*] id est, [illegible] membris Christi & Ecclesiæ prospicite pro facultate vestra, venientes adjuvando, dormientes excitando, nihil cogitantes & ignorantes accersendo, & si quæ sunt hujusmodi: allegoricè. 13 *Ecce Jehova*] confirmatio præcedentis propositionis, a continuis documentis quæ Christus Ecclesiæ suæ ubique locorum tradit per spiritum suum, qui operatur omnia in omnibus. *Filiæ Tzijon*] id est, Ecclesiæ, genitæ per doctrinam quæ Tzijone profecta est, ut supra 2. 3. *Salus tua*] id est, Christus salutis autor. *Merces hujus*] id est, jam re ipsa obtinet mercedem suam pro operibus & perpessionibus suis, nimirum salutem Ecclesiæ quam redemit sanguine suo. 14 *Hos*] id est, filios tuos, ô Ecclesia: [illegible] verba sunt doctorum Ecclesiam compellantium, & servatos quasi digito commonstrantium. *Requisita*] tum a Christo redimente, tum ab electis omnibus, a quibus relicta videbatur, ut suprà 49. & 60.

Caput LXIII.

Ecclesia Judæorum sermonem instituens cum adveniente Christo, cognoscit ex ipso quis sit, & quàm magnificè de hostibus triumphet & suos conservet: ac propterea repentè adducta ad celebrandum præteritam illius beneficentiam qua populum ex Ægypto liberaverat, orat Christum ut propter Dei sœlus & gloriam, ac propter blasphemam & inhumanam impietatem hostium Ecclesiæ, placeat misericordam de ea capere, & gratis salutem afferre; & quamvis peccati conscia, Deo se exhibet, profitetur resipiscentiã, salutemq́ suorum postulat: qua propter Christus a se Ecclesiam ex gentibus collectum iri respondet, se ultionem de Judæis sumpturum esse, & reliquias servaturum: Judeosq́ contestatus fert sententiam condemnationis adversus impios, & pios promissionibus magnificis regenerationis, lætitiæ, vitæ, prosperitatis, & omnimode benedictionis consolatur.

1 ᵃQUIS ᵇhic *est* veniens ᶜ ex Edomæa
ᵃ madefactus vestibus ᵈBotzre, iste ᵉde-
corus veste sua, ᶠperegrè agens
amplitudine virium suarum? ᵍego qui loquor
justè, sufficiens ad servandum.
2 ʰQuare rubidus es vestibus tuis, & vesti-
menta tua ut calcantis in torcularis lacus?

1 *Quis hic*] Tota hæc Prophetia (in quatuor capita compendii esse putamus) est διαλογιστικὴ, & proinde tribus quæstionibus responsionibusque continetur. Quæstiones proponit Ecclesia Judæorum, responsa Christus. Prima quæstione Ecclesia Christum tanquam ex improviso advenientem & hostes suos ulciscentem non agnoscens, quærit quis ille sit, & cognoscit ex Christo, hoc versu: secunda, cruentatas illius vestes admirans quærit illius rei causam, ver. 2. cui respondet Christus, versibus quatuor: tertia denique Ecclesia repentè adducta partim in admirationem [illegible] egressorum Dei operum, reliquo capite; partimque, in metum ex peccatorum suorum conscientia, implorat misericordiam Christi, toto capite sequenti: cui respondet Christus, capite 65. *Ex Edomæa*] id est, ex regione hostium Ecclesiæ, synecdochicè. Edomæa autem potius quàm alia ulla regio nominatur, tum propinquitatis, tum gravissimæ ac hæreditariæ hostilitatis nomine: ut Psal. 137. & Lament. 4. 21. a Heb. *fermentatus: metaphora a massa conspersa*. *Madefactus*] non tam sudore suo quàm hostium sanguine, ut secunda quæstione explicatur. *Botzra*] Edomæorum metropoli, ut suprà 34. 6. *Decorus*] id est, cujus decorem & gloriam ex ipsius veste sanguine conspersa, & reportatam victoriam agnoscimus. *Peregrè agens*] i. peragrans & pervadens securè omnes hostium regiones, non alienis copiis aut collecta manu, sed sola potentia sua. *Ego qui*] responsum Christi, quo se verum Ecclesiæ Prophetam, sacerdotem, & Regem profitetur. 2 *Quare rubidus*] secunda quæstio.

3 ⁱTorcular calcavi solus; nam ex populis
nullus vir *potuit certare* mecum; sed calcavi
eos ira mea, & conculcavi eos æstu meo: ita
inspersus est *sanguis* ᵇ cujusque robustissimi
illorum vestimentis meis, & omnes vestes
meas contaminavi;
4 ˡQuando dies ultionis ex ᶜ animo meo, &
ᵐannus vendicandorum meorum venit.
5 Cùm autem intuerer ⁿ nullum esse adjuto-
rem, & obstupescerem quòd nemo fulciret;
ᵒ salutem attulit mihi ᵖ brachium meum, &
æstus meus ipse fulcivit me:
6 Ita calcavi populos ira mea, & ᑫ inebriavi
eos æstu meo; denique dejeci in terram ro-
bustissimum quemque eorum.
7 ʳBenignitates Jehovæ commemorabo, lau-
des Jehovæ, planè pro omnibus quæ contu-
lit nobis Jehova: & amplitudinem bonita-
tis erga domum Jisraëlis, quam contulit eis
secundum misericordiam suam & secun-
dum amplitudinem benignitatum suarum.
8 ˢNam ᵗdixit; utique populus meus sunt,
filii ᵘ non mendaciter acturi: ideo fuit illis
servator.
9 In omni ˣ angustia eorum ʸnon affecit *eos*
angustia: sed ᶻ Angelus faciei ejus ser-
vavit eos; dilectione sua & clementia sua
ipse vendicavit eos; & ᵃimponens eos sibi
bajulavit eos omnibus diebus seculi.
10 Nam ipsis rebellantibus, & ᵇ dolore affici-
entibus ᶜspiritum sanctitatis ejus; ᵈmutaba-
tur quidem ipsis in inimicum, ipse repugna-
bat eis:
11 Sed recordabatur dierum ᵈ [illegible]corum, Mo-
schis, populi sui, *dicens*: ‖ ᵉubi *esset* qui eduxit
istos e mari cum ᶠ pastore gregis sui? ubi
esset qui posuit in medio istius ᵍspiritum san-
ctitatis suæ?
12 Qui deduxit *istos*, ʰad dexteram Moschis

3 *Torcular*] responsum Christi ad quæstionem accommodatum, allegoricè explicat victoriam Christi de hostibus, ut suam Ecclesiam potenter servet. Hanc autem victoriam commendat duobus modis: primùm, quòd nemo hostium tam fortis fuit qui posset ipsi obsistere, duobus versibus, deinde quòd solus eam comparaverit nemine adjuvante, duobus alteris: quæ duo proleptice bis tribus primis verbis exposuit. b Heb. *robur illorum: ut ver. 6.* 4 *Quando dies*] id est, cùm exoptata mihi plenitudo temporum advenit; ut vocat Paulus Galat. 4. 4. c Heb. *corde*. *Annus vend.*] id est verus ille jubilæus quem legalis ritus figuraverat, Levit. 25. & 27. 5 *Nullum esse*] id est, ne Ecclesiam quidem ipsam ad salutem suam & liberationem ab hostibus conferre aliquid posse. *Salutem attulit*] id est, Ecclesiæ meæ, quæ est corpus Christi & complementum ejus qui omnia implet in omnibus, Ephes. 1. 23. *Brachium*] id est, sola virtus mea, & zelus Jehovæ; suprà 8. 6 *Inebriavi*] id est, magna pocula atque insolita afflictionum & iræ meæ epotanda præbui: ut Psalm. 75. 9. & sup. 51. 22. 7 *Benignitates*] hac tertia parte, Ecclesia admirans magnificentiam præsentem Christi orat ipsum pro salute sua, usque ad caput 65. Hujus autem orationis partes sunt quatuor: prima est exordium, quo Ecclesia Deum adducit ad continuandam promissionum veritatem, & confirmat se ipsam in expectatione earum, per laudativam narrationem anteactæ Dei beneficentiæ, toto hoc capite: secunda, est propositio postulati, principio capitis sequentis usque ad versum 9. tertia, est confirmatio postulati, tribus versibus: quarta, conclusio, a versu 12. ad finem.

8 *Nam dixit*] narratio benignitatis & beneficentiæ Dei erga populum, hoc versu: quæ deinde amplificatur ab ingratis populi factis, & Dei constantia in benignitate præstanda propter gloriam suam, versu sequente. atque hæc duo reliquis exornantur. *Dixit*] id est, humanitus secum reputavit, tanquam bonus parens benè sperans de liberorum fide atque obsequio. *Non mendaciter*] quasi dicat, non erunt tam impii atque impudentes ut degenerent a me: humanitus dictum. 9 *Angustia*] id est, quasi Deum indignissimè afficerunt, humanitus dictum, ut sequent. versu. *Non affecit eos*] id est, non malum, sed bonum rependit pro malo. *Angelus*] id est, Christus mediator Dei & hominum, de quo Exodi 23. 20. Propterea autem Angelus faciei appellatur, tum quia tanquam sacerdos æternus ministrat coram facie Dei & intercedit pro nobis, atque adeò est in sinu patris, Joan. 1. 18. tum quia nobis est a Patre imago Dei invisibilis, Coloss. 1. 15. quem qui vidit, vidit Patrem, Joan. 14. 9. *Imponens eos sibi*] ut Exod. 19. 4. & Deut. 32. 11. & suprà 46. 4. 10 *Dolore afficient*] ut Psalm. 78. 40. *Spiritum sanctit.*] quem ex communicatis ipsius donis agnoscebant: nam qui repugnante luce verbi Dei & spiritus accensa in conscientia ipsius aliquid perpetrat, is spiritum dicitur extinguere, 1. Thess. 5. 19. spiritui mentiri, Actor. 5. 3. & dolore eum afficere: ut hoc loco. Est autem hæc tota narratio inprimis evidens (si qua in vetere Testamento) ad confirmandam doctrinam Christianam de uno Deo & tribus personis. *Mutabatur*] id est, certabat contra ipsorum improbitatem, & reprimebat afflictionibus, tanquam si fuisset hostis: humanitus dictum, ut Psalm. 18. 27. d Heb. *seculi*. ‖ Exod. 14. 11 *Ubi esset*] prosopopœia summè pathetica, qua figuratur Deus disceptans cum animo suo, & se ad misericordiam revocans propter gloriam suam: quo argumento utebatur Mosche, Exod. 32. 11. quasi dicat. ubi amplius videretur gloria Dei? ubi extaret sublato populo ipsius? *Pastore*] id est, Mosche. *Spiritum sanct.*] id est, Deum ipsum, Patrem & filium præsentem in spiritu sancto, quem illi quodammodo extinguebant, ut dictum est ver 10. 12 *Ad dexteram*] Moschem quasi manu ducens, & dexteram illius agens ad perficiendum opus suum

existens, brachio ornatus sui? qui diffidit a-
quas propter istos, ut compararet sibi no-
men [e] perpetuum?
13 Qui egit istos per abyssos; tanquam equū
per desertum, *adeò ut* non impegerint?
14 'Ut jumentum in convalle descendens,
spiritus Jehovæ quietè egit eum: 'ita duxi-
sti populum tuum, ad comparandum tibi
nomen ornatus.

e Heb. *seculi*.
14 *Ut jumentum*] id est leniter & commodè duxit, ut solet jumentum duci in descensu montis ardui.
Ita duxisti] apostrophe ad Deum, μεταβατικὴ ad secundam orationis partem.

Caput LXIIII.

1 'INTUERE e cœlis, & vide 'ex habitacu-
lo sanctitatis tuæ, & ornatus tui: ubi est
'zelus tuus, [a] & maxima potentia tua?
'fremitúsne viscerum tuorum & misericor-
diæ tuæ erga me continerent sese?
2 'Tu enim pater noster es; 'quamvis Abra-
ham nesciret nos, & Jisraël non agniturus
esset nos: tu Jehova pater noster es, vindi-
ci nostro a seculo nomen est tibi.
3 Quare sineres aberrare nos, Jehova, 'a viis
tuis? 'torrefaciens obdurares [b] animum no-
strum a reverentia tui? 'revertere propter
'servos tuos, tribus possessionis tuæ.
4 'Ad minimum usque hæreditariò possident
populum sanctitatis tuę, hostes nostri con-
culcant sanctuarium tuum.
5 'Sumus *illi*, [c] nunquam dominatus es istos,
neque invocatum est nomen tuum super i-
stos: 'utinam 'lacerans cœlos descende-
res, a facie tua 'montes diffluerent,
6 'Quemadmodum conflagrante igne cre-
mia, [d] aquarum bullas excitat ignis, ut
notum faceres nomen tuum hostibus tuis;
a facie tua gentes contremiscant.
7 Faciens terribilia '*quæ* non expectassemus;
utinam descendas, a facie tua montes dif-
fluant.
8 'Et inde a seculo [e] inaudita, auribus mini-
mè percepta; *quæ* oculus non vidit, ô De-
us, præter te, *Deus* comparet præstolanti
ipsum.

1 *Intuere*] Altera pars orationis, nimirum propositio postulati, ut diximus suprà in versum 7. præcedentis capitis; qua Ecclesia salutem a Christo petit, primum propter fœdus cum ipsa initum, officiaque jam olim promissa & præstita Ecclesiæ, tribus versibus; deinde propter intolerantiam hostium Deo & Ecclesiæ adversantium, versu 4. & 5. quibus causis expositis, postulatum quod fuerat cœptum ver. 1. copiosè explicatur, usque ad versum 9. *Ex habitaculo*] id est, e cœlis, periphrasticè. *Zelus tuus*] majoribus nostris opere demonstratus ad servandum ipsos, quasi dicat, jam non extat, nusquam apparet amplius: humanitus dictum. a Heb. *& potentia tua*. *Fremitúsne*] id est, nunquámne velut pœnitentia adductus, misereberis mei? metonymicè: sic Cant. 5.3.

2 *Tu enim*] prior causa postulati, ut diximus versu præcedente, a fœdere Dei constantissimo. *Quamvis*] occupatio brevis: atqui (dixerit quispiam) Deus pater est Abrahami & Jisraëlis ambulantium coram se; vos autem planè a fœdere discessistis, & majorum vestigia in fide reverentiaque Dei ambulantium ita omisistis, ut ne ipse quidem Abraham aut Jisraël (si in vivis essent) vos pro filiis agnoscerent, Deut. 32.5. respondent; fatemur quidem nos ita depravatos esse vitiositate nostra ut indigni simus qui Dei, Abrahami, vel Jisraëlis filii appellemur; sed nitimur solo Dei fœdere gratuito, quod scimus esse constantissimum, ut Deus ipse est. sic perstringitur brevi argumentum illud quod postea adjicitur versu 9. & duobus sequentibus. 3 *A viis tuis*] id est, obsequio, fide, & cultu tuo, quem observari vetant adversarii, & tua gloria flagitat. *Torrefaciens*] misera servitute, qua servitur satanæ, peccato, & omnibus inimicis Dei, tanquam in fornace ferri: ex qua incommodorum consuetudine ferè exuitur pietas, & induitur obduratio. b Heb *cor*. *Revertere*] id est, tanquam reversus, tuos a suis erroribus revoca: humanitus dictum. *Servos tuos*] id est, propter gratiam & fœdus tuum, quo nos tibi servos gratuitò comparasti. 4 *Ad minimum*] secunda causa, ut diximus in versum 1. 5 *Sumus illi*] videlicet in quos dominaris, & super quos invocatur nomen tuum: nam hæc zeugmaticè petenda sunt ex sequente membro. c Heb. *a seculo non dominatus es*. *Utinam*] regressio ad postulatum expositis argumentis ejus, quod elegantissimis comparationibus illustratur. Sunt autem hujus postulati duo capita: unum, adversus hostes Dei & Ecclesiæ, usque ad versum 8. alterum pro Ecclesia, ut doctrina Evangelii afferretur per Christum, ver. 8. *Lacerans*] humanitus dicta. *Montes*] ut Judic. 5.5. 6 *Quemadmodum*] elegans comparatio montium diffluentium cum aquis ferventibus in olla ad luculentum ignem: quæ allegoria in fine versus exponitur. d Heb. *aquas bullat*. 7 *Quæ non expect.*] id est, omnem hominum cogitationem superantia, quæ ne in mentem quidem hominis ascenderunt, ut 1. Cor. 2.9. 8 *Et inde a seculo*] id est, mysteria Evangelii revelata per spiritum, in quę desyderant angeli introspicere; ut interpretantur Apostoli 1. Corinth. 2.9. & 1. Petri 1.12. e Heb. *non audiverunt, non perceperunt auribus*.

9 'Occurris 'gaudenti, & exercenti justitiā,
qui in viis tuis memores sunt tui: en tu ef-
fervescis cùm peccamus; si [f] perpetuò 'in
illis *stetissemus*, servati fuissemus.
10 Sed sumus 'ut immundus omnes nos, &
sicut panniculus [g] abjectissimus omnes ju-
stitiæ nostræ; diffluimusque velut folium
omnes nos, & iniquitates nostræ ut ventus
auferunt nos:
11 'Nec ullus est qui invocet nomen tuum,
excitans se ad 'prehendendum te; cùm ab-
scondisti faciem tuam a nobis, & dissolvis
nos [h] per iniquitates nostras.
12 'Jam verò Jehova, pater noster es: nos
quidem lutum sumus, tu verò fictor noster
es, & opus manus tuæ sumus omnes.
13 Ne efferveścas Jehova [i] quamplurimùm,
neque in æternum recorderis iniquitatis: en
intuere quæso, nos omnes sumus populus
tuus.
14 Civitates sanctitatis tuæ sunt desertum:
Tzijon est desertum, est Jeruschalaimis de-
solatio,
15 Domus sanctitatis nostræ, & ornatus no-
stri, *in* qua laudarunt te majores nostri, est
exposita conflagrationi ignis; & unaquæque
rerum desyderatarum nostrarum est vastati-
oni.
16 An 'propter illas contineres te Jehova?
sileres, & affligeres nos quamplurimum?

9 *Occurris*] tertia pars orationis, nimirum confirmatio postulati, ut dictum est in ver. 7. cap. præcedentis, qua Ecclesiam primùm misericordia Dei erga resipiscentes & justitiæ studiosos explicant, deinde peccata sua confitetur; quia in confessione syncera posita sunt initia resipiscentiæ, ut ostendit David Psalm. 32.5. quæ duo proleptice hoc versu ponuntur; posteà verò exornatur peccatorum confessio, ver. 10. & 11. ex qua postremò conclusio efficitur implorans misericordiam Dei erga resipiscentem Ecclesiam, ad finem usque. Est autem occurrendi verbum humanitus attributum Deo. *Gaudenti &*] id est, ei qui cum gaudio incumbit justitiæ. f Heb. *seculo*. *In illis*] nimirum viis Dei quarum meminit priore membro. Est autem in his verbis elegans hypothesis, cui adversativa confessio subjicitur. 10 *Ut immundus*] id est, peccatis nostris, tanquam lepræ sordibus, ab ipsius Dei hominumque consortio separati: vide Levitici 13. 45. g Heb. *remotionum*. 11 *Nec ullus est*] id est, ac ne tuis quidem flagellis cæsi resipuimus: exaggeratio. *Prehendendum*] id est, consequendum, ut loquitur Apostolus Philip. 3.12. h Heb. *manu iniquitatum nostrarum*. 12 *Jam verò*] conclusio ex antecedentibus confecta: ut dictum est in ver. 9. i Heb. *usque valde*: *sic ver. ultimo*. 16 *Propter illas*] nimirum iniquitates nostras, de quibus suprà, quasi dicat, indignum esset te magis ad peccata nostra respicere quàm ad gloriam tuam in liberatione Ecclesiæ positam.

Caput LXV.

1 [a] 'EXPOSITUS sum eis qui nō interroga-
bant, || inventus sum ab eis qui non quæ-
rebant me; dixi, ecce me, ecce me,
'ad gentem *quæ* non vocatur de nomine
meo.
2 'Expanderam manus meas toto die ad po-
pulum rebellem; qui ambulant via non bo-
na, [b] sequendo cogitationes suas:
3 *Ad* populum qui provocant me [c] in os ju-
giter; sacrificantes 'in hortis, & adolentes
in '[d] lateritiis:
4 'Qui sedent ad sepulchra, & apud 'custo-
dita pernoctant; 'qui comedunt carnes [e] por-
cinas, & fragmen *carnium* abominandarum
ex instrumentis suis:
5 'Qui dicunt, appropinqua [f] ad tuos, ne at-

a Heb. *quæsiverunt*, ut Psalm. 111.2. 1 *Expositus*] Ad antecedentem Ecclesiæ postulationem hoc capite respondet Christus: ut diximus suprà in 63.1. Sunt autem hujus responsi tres summatim partes: prima est narratio vocationis Ecclesiæ ex gentibus & Judæorum castigatorum reliquiis, usque ad versum 11. secunda, contestatio Judæorum, inde ad ver. 18. tertia, conclusio a magnificis Dei promissionibus in filios suos, ad finem usque capitis. || Rom. 10.20. *Ad gentem*] i. gentibus, quæ prius alienæ fuerunt a republica Jisraëlis, extraneæ a pactis promissionis; &c. Ephes. 2.12. 2 *Expanderam*] secundus narrationis locus, quo Deus exponit primum improbitatem Judæorum, ver. quatuor, & ultiones suas ver. 6. & 7. deinde vocationem reliquiarum secundum electionem gratiæ, tribus sequent. Est autem expandere manus humanitus attributum Deo, pro eo quod est invitare & vocare ad se. b Heb. *post*. c Heb. *in faciem meam*: *ut Ijobi*. 1.11. 3 *In hortis*] id est, pomariis & lucis, quos idolis consecraverant: ut suprà 1.29. *Lateritiis*] i. altaribus suis structilibus, omisso altari Dei. d Heb. *lateribus*. 4 *Qui sedent*] i. necromantias, de quibus Deut. 18.11. & sup. 8.19. *Custodita*] nempe idola quæ ita per contemptum vocantur, propterea quod ipsa non custodiunt cultores suos, sed custodibus habent opus: ut suprà 46. contra quàm se facere Deus prædicat Deut. 32.10. *Qui comedunt*] contra legem Levit. 11. & Deut. 14. e Heb. *porci*. 5 *Qui dicunt*] i. arrogantes & fastuosos hypocritas, quibus etiam integerrimi Prophetæ & germana Ecclesiæ membra præ ipsis sordent. f Heb. *ad*.

tingito

tingito me, quia sanctior sum te: *istis fumus
est in naso meo, ignis ardens toto die.
6 *Ecce scriptum est coram me: non tacebo,
nisi rependero, atque rependero *in sinum
eorum,
7 Iniquitates vestras, & iniquitates patrum
vestrorum pariter, ait Jehova, qui adoleve-
runt in istis montibus, & in istis collibus
probro affecerunt me; quapropter remeti-
ens opus eorum *primùm *egeram* in sinum
eorum.
8 *Sic ait Jehova; ut cui [g] præstò est mustum
in botro, is dicit, ne perdito istum, quia be-
nedictio est in eo: ita facturus sum propter
servos meos; ne perdam istos omnes.
9 Nam excipiam e Jahhakobo semen, & e
Jehuda hæredem *montium meorum: &
possidebunt hæreditatem istam electi mei,
& servi mei habitabunt istic.
10 Eritq; *Scharonitis regio caula gregum,
& *convallis Hhacoris cubile armenti; pro
populo meo, qui requisierint me.
11 *Vos verò desertores Jehovæ, *qui oblivi-
scimini montis sanctitatis meæ; *qui instrui-
tis turmæ illi mensam, quique *impletis [h] *nu-
meris illis libamen:
12 [i] Tradam quoq; numeros vestros gladio, &
omnes vos mactationi succũbetis, eò quòd
clamanti mihi non respondistis, & loquen-
tem non audivistis: sed fecistis quod ma-
lum videtur in oculis meis, & id quo non
delector elegistis.
13 *Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce ser-
vi mei comedent, vos autem esurietis; ecce
servi mei bibent, vos autem sitietis: ecce
servi mei lætabuntur, vos auté erubescetis.
14 Ecce servi mei canent præ [k] hilaritate a-
nimi; vos autem clamabitis præ dolore
[l] animi, & prę contritione spiritus ejulabitis:
15 Et dimittetis nomen vestrum *ut sit* execra-
tioni electis meis, cùm morte affecerit te
Dominus Jehova; servis verò suis indet *no-
men aliud:
16 Ut qui sibi benedicturus est in terra, be-
nedicat sibi per Deum *firmi, & juraturus
in terra juret per Deum firmi: cùm oblivi-
oni traditæ fuerint hæ angustiæ priores, &
cùm absconditæ fuerint ab oculis meis.
17 Nam ecce *ego creaturus sum cœlos no-
vos, & terram novam; neq; commemora-
buntur hæc priora, neq; venient in animum.
18 *Sed gaudete & exultate in sempiternum,
quos ego recreo: nam ecce ego recreo *ur-
bem* Jeruschalaimorum exultatione, & po-
pulum ejus gaudio.
19 Et exultãte me de Jeruschalaimis, & *gau-
dente de populo meo; non audietur in ea
amplius vox fletus, aut vox clamoris,
20 Non existet illinc amplius infantulus [m] æ-
tate, aut senex, cujus non impleat dies *Deus*:
nam puer, *natus centum annos morietur;
peccator autem, *etiam* natus centum annos
*maledictus erit.
21 Et ædificantes domos inhabitabunt eas;
& plantantes vineas, comedent fructum ea-
rum.
22 *Non ædificabunt & alius inhabitabit, non
plantabunt & alius comedet: sed *ut sunt
dies arboris, dies erunt populi mei, & opus
manuum suarum deterent electi mei.
23 *Non laborabunt inaniter, neque gignent
*ad conturbationem: nam semen bene-
dictorum Jehovæ erunt, & prognati eorum
cum ipsis.
24 Eritque *nondum clamantibus ut ego re-
spondeam; adhuc ipsis loquentibus, ut ego
exaudiam.
25 *Lupus & agnus pascentur unà, & leo ut
bos comedet stramen, serpenti autem pul-
vis erit cibo: non malefacient, neque cor-
rumpent in toto monte sanctitatis meæ, ait
Jehova.

Caput LXVI.

Deus externam sanctimoniam hypocritarum abdicans, ostendit se in humilibus habitare: itaque Ecclesiam Judæorum confirmans adversus hypocritarum fastum, multiplicationem perpetuam ei pollicetur, Judæos & gentes hortatur ad lætitiam ex fructu operum ipsius: quibus se impios perditurum, gentes in communionem Ecclesiæ & cultus sui vocaturum, denique æternum triumphum de hostibus comparaturum ipsis pollicetur.

1 *SIc ait Jehova, ‖cœlum ipsum *solium me-
um *est*, & terra scabellum pedum meo-
rum. *ubinam *esset* domus quam ædifi-
caretis mihi? & ubinam locus quieti meæ?
2 Atqui, omnia ista fecit manus mea, & *per
eam* existunt omnia ista, dictum Jehovæ: sed
*in hunc intueor, in pauperem & contritum
spiritu, ac trepidantem ad verba mea.
3 *Qui jugulat bovem, *ac si* *percuteret vi-
rum; qui mactat parvam pecudem, *ac si*
decollaret *canem; qui offert munus, *ac si*
*sanguinem porci; qui adolet thus, *ac si*
[a] muneraretur idolum: etiam isti *eligunt
vias suas, & abominationibus suis anima eo-
rum delectatur:
4 Etiam ego *eligam propter facinora eorú,
& inducam [b] quæ formidant eis; eò quòd

[Margin notes, left:] 5 [illegible]] contra [illegible] ira mea. 6 *Ecce scriptum est*] nihil est compertum, neque [illegible] excidet e [illegible] mea: ut Deut. 32.34. *In sinum*] vide Psal. 79.12. 7 *Primùm*] id est, [illegible] inde a principio ipsi, tum majores ipsorum sese occuparunt; quo modo Petrus vanam conversationẽ vocat πατροπαράδοτον, 1. Pet. 1.18. [g] Heb. *invenitur*. 8 *Sic ait Jehova*] jam transit Christus ad exceptionem reliquiarum, tribus ver. 9 *Montium meorum*] ut Exod. 15. 17. 10 *Scharonitis*] vide 1. Chron. 5. 16. & 27.29. *Convallis Hhacoris*] i. Jerichuntina, per synecdochen, de qua Jehosch. 7. 26. & Hos. 2. 15. hæc in regno Judæ, illa vero in regno Jisraëlis: ut significetur illa futura [illegible] conglutinatio de qua Hosche. 1. 11. Jechez. 37. 24. & alibi. 11 *Vos verò*] secundo [illegible] responsi, [illegible] contestatio & sententia condemnationis adversus Judæos degeneres, hoc & sequen. ver. quæ deinde exornantur elegantissima antithesi promissionũ erga bonas reliquias, & comminationum in [illegible] ad ver. 18. *Qui obliviscimini*] [illegible] obliti [illegible], neque ac[illegible]. *Qui instruitis*] sic [illegible] Propheta [illegible] contemptum, [illegible] digito [illegible] commonstrans. [h] Heb. *numero illi*. [illegible] *numeri pluraliter* [illegible] significati[illegible]. *Numeris illis*] quibus velut exercitibus cœlum, terra, & aqua [illegible] sunt, ut Gen. 2. 1. nam illis serviunt contra præceptum Dei, Exodi 20. 4. [i] Heb. *Annumerabo* [illegible]: paronomasia. 13 *Idcirco*] exornatio antecedentis sententiæ; ut diximus in ver. 11. [k] Heb. *bonitate cordis*. [l] Heb. *cordis*: *sic infrà ver. 17.* 15 *Nomen illud*] quam nunc obtineant, videlicet quod exprimitur seq. versu. sic supra 62.4 & seq. 16 *Firmi*] i. populi sancti, qui fundatus & radicatus in Deo immotus permanebit, ac ne portæ inferorum quidem prævalebunt ei. 17 *Ego creaturus*] i. omnia instauraturus sum in Christo ut sup. 25.8. 18 *Sed gaudete*] conclusio responsionis Christi a promissis amplissimis, per apostrophen ad pios: quibus regeneratis prædicuntur lætitia, hoc & seq. versu, vita, versu 20. pax & prosperitas, tribus seq. idq; per efficacitatem providentiæ Dei, ver. 24. quæ omnia exornantur communi hyperbole, versu ultimo. 19 *Gaudente*] ut Deut. 28. 63. & suprà 62. 6. & 7. [m] Heb. *diebus*. 20 *Natus*] id est, justum vitæ spatium decurret sine impedimento ullo.

[Margin notes, right:] *Maledictus erit*] id est, quo magis longæva utetur vita, eò majores maledictiones experietur. 22 *Non ædificabunt*] contrà quam impiis denũtiat Deus, Deut. 28. 30. & seq. *Ut sunt dies arb.*] id est, robusti atque diuturni, ut Psal. 52. 10. & 92. 13. 23 *Non laborabunt*] quod impiis interminatur Deus, Levit. 26. 16. & Deuter. ibidem. *Ad conturbationem*] id est, ut conturbatis rebus omnibus tradantur populo extraneo, & abeant in captivitatem, Deut. 28. 32. & 41. 24 *Nondum clam.*] novit enim pater cœlestis nos indigere his omnibus antequam oremus, Matth. 6. 32. 25 *Lupus & agnus*] vide supra 11. 6. id est, nihil damnosum esse poterit Ecclesiæ, ut Hosche. 2. 18. & Marc. 16. 18.

1 *Sic ait*] Hujus concionis (qua propheta exitium veteris synagogæ & Christianæ Ecclesiæ constitutionem explicat) quatuor sunt capita: primum est contestatio Judæorum & hypocritarũ, quibus tum ipsorum scelus & supplicium, tum humilium reliquiarum salus prænuntiatur, vers. quatuor: secundum est propositio ad sanctas Judæorum reliquias, qua de hypocritarum casu & liberorum in Ecclesia gignendorum promissionibus confirmantur, inde ad ver. 10. tertium est hortatio ad amicos Ecclesiæ, ut lætentur cum ea & benedictiones Dei participent ad gloriam ipsius, usque ad versum 15. postremum est narratio benedictionum quas effecturum se Deus promiserat, inde ad finem usque. ‖ 2. Reg. 8. 27. Actorum 7. 49. *Ubinam esset*] quasi dicat, putaretisne, ô hypocritæ, me excelsissimum in manufactis templis habitare? Actor. 7. 48. & 17. 24. ac proinde isto templo capi & includi infinitam majestatem meam? non est illa mea habitatio justa; sed in animo pauperum & contritorum spiritu, ibi unanimiter habitaturus & ambulaturus sum, 2. Corinth. 6. 16. 2 *In hunc intueor*] id est, hi demum sunt vera templa mea: nam alioqui structura illa templi aspectabilis destituta veris servis Dei templisque illius viventibus, erat ingrata Deo: quamobrem utrumque conjunxit Schelomo dicens; ut sint oculi tui aperti erga domum hanc, auscultando orationi qua oravit servus tuus, &c. 1. Reg. 8. 29. & seq. 3 *Qui jugulat*] in templo videlicet ex ritu externo legis; sed non abjecto & contrito animo, ac trepidante ad verba Dei, ut suprà 1. & 58. *Percuteret virum*] id est, homicidium perpetraret. quasi dicat, non magis mihi acceptus est, quàm qui scelerate cædem perpetrat contra legem. *Canem*] id est, animal ineptum sacrificiis, synecdochicè. *Sanguinem porci*] nam utroque interdicitur lege, sanguine, & sue: cùm munera e simila, oleo, & vino, non autem ex sanguine fierent, Levit. 2. sus verò neque in publico Dei cultu, neque in privato usu permissa esset, Levit. 11. 7. [a] Heb. *benedictionem offerret vanitati*. *Eligunt*] non autem iis insistunt quas ego elegi. 4 *Eligam*] id est, delectum habebo, & exquisitas pœnas immittam eis. [b] Heb. *formidines*.

mihi vocanti nemo respondèrit, loquenti
non auscultaverint: nam fecerunt quod
malum *videtur* in oculis meis, & id quo non
delector elegerunt.
5 "Audite verbum Jehovæ qui trepidatis ad
verbum ejus; dicunt" fratres vestri, osores
vestri," procul arcentes vos, "propter no-
men meum, honoratur Jehova: sed "u-
bi conspicuus erit in lætitia vestra, isti eru-
bescent,
6 "Voce tumultuosa e civitate, voce e tem-
plo; voce Jehovæ, rependente retributio-
nem inimicis suis.
7 "Cùm nondum parturiet, pepererit: cùm
nondum invadet dolor eam, jam "posuerit
marem.
8 "Quis audivit rem hujusmodi? quis vidit
talia? an efficeretur ut pariat "terra die uno?
an gigneretur gens vice una? quòd partu-
rit, simulque parit "Tzijon filios suos.
9 "An ego aperirem os matricis, & non gig-
nerem? ait Jehova: an ego qui gigno, "am-
plius occluderem? ait Deus tuus.
10 "Lætamini cum *urbe* Jeruschalaimorum, &
exultate in ea omnes amantes eam; gaude-
te cum ea gaudio "quicunque lugebatis
de ea:
11 Ut sugatis & saturemini ubere consolatio-
num ejus; ut exprimatis & delicias agatis e
splendore gloriæ ejus.
12 "Nam ita ait Jehova, || ecce ego extensu-
rus sum ad eam "tanquam fluvium pacem,
& velut torrentem inundantem gloriam
gentium, quam sugatis: ad latus portabi-
mini, & super genua oblectabimini.
13 Ut quispiam quem mater sua consolatur;
sic ego consolaturus sum vos, & Jeruscha-
laimis consolatione perfundemini.
14 Quod cùm videbitis, gaudebit [c] animus
vester, & "ossa vestra ut herba tenera reflo-
rescent;" & agnoscetur manus Jehovę erga
servos suos, & indignatio contra inimicos
suos.
15 "Nam ecce Jehova "cum igne venturus
est, & curribus suis similibus turbini, ad red-
dendum cum "æstu iram suam, & increpati-
onem suam cum flammis [d] ardentibus.
16 Jehova enim igne disceptaturus est, & gla-
dio suo contra omnem carnem: & multipli-
cabuntur confossi Jehovæ.
17 "Qui sanctificant se, & qui mundant se "in
hortus, [e] sequentes *alter* alterum palàm; qui
comedunt carnem porci, & rei abominabi-
lis, murisque: pariter consumentur, dictum
Jehovæ.
18 "De me autem," cùm [f] factorum erga hos
cogitationumq; erga hos *quæque* adveniet,
congregando omnes gentes & linguas: quæ
venientes visuræ sunt gloriam meam;
19 "Ponam in his signum, & mittam ex his qui
"evaserint ad gentes" in Oceanum, "Pulem,
& "Ludum" jaculantes arcu," Tubalem & Ja-
vanem; regiones longinquissimas, quæ non
audiverant [g] famam meam, neque viderant
gloriam meam, ut indicent gloriam meam
in gentibus.
20 Et adducent omnes "fratres vestros ex
omnibus gentibus muneri Jehovæ, equis, &
curribus, & pilentis, mulisque, ac vereda-
riis, ad montem sanctitatis meæ Jerusch-
laima, ait Jehova: quemadmodum offerunt
[h] Jisraëlitæ munus instrumento mundo in
domum Jehovæ.
21 Atque etiam "ex istis assumam in sacerdo-
tes & Levitas, ait Jehova.
22 Nam quemadmodum "cœli illi novi & ter-
ra ipsa nova quam ego facturus sum," con-
stitura sunt coram me, dictum Jehovæ: ita
constiturum est semen vestrum & nomen
vestrum.
23 "Eritque de novilunio [i] in novilunium al-
terum, & de sabbatho in sabbathum alte-
rum; ut veniat omnis caro ad incurvandum
se coram me, ait Jehova.
24 Et egressi videbunt cadavera hominum il-
lorum qui defecerunt a me: nam vermis e-
orum non morietur, & ignis eorum non ex-
tinguetur, eruntque nauseæ omni carni.

5 *Audite*] secunda pars, propositio ad reliquias Judæorum sanctas, ut observavimus in ver. 1. *Fratres vestri*] qui in propatulo Judæi sunt secundum literam & carnem, sed revera Judæis germanis inimici. *Procul arcentes*] ut suprà 65.5. *Propter nomen meum*] fastuosorum hypocritarum verba, qui Deum inglorium & inhonoratum fore jactant, nisi ab ipsis coleretur, aliorum cultum præ suo nihili faciunt, & Deum periode sibi obstrictum putant, ac si in ære ipsorum esset. Hęc autem ita fuisse accipienda clarè distinctiones docent. *Ubi conspicuus*] id est, cùm gloriam suam explicaverit illustratione Evangelii ad lętitiam vestram & totius Ecclesiæ, de qua infra ver. 10. 6 *Voce tumultuosa*] id est, Evangelio, ad cujus auditionem, quasi tumultus invadentis, turbatur mundus (ut Matth. 2.3.) quia prædicatio illius in iis qui pereunt est odor mortis ad mortem; postquam Deus hujus seculi excæcavit eorum mentes, ne irradiet eos lumen Evangelii gloriæ Christi, 2. Corinth. 2.16. & 4.4. 7 *Cùm nondum*] secundus locus propositionis, de gignendis mirificè Ecclesiæ liberis: ut suprà 49.18. & seq. & 60.4. Erit, inquit Deus, hic Ecclesiæ partus longè gloriosior & admirabilior quam Hhebræarum in Aegypto, Exodi 1.19. *Posuerit*] id est, ediderit: ut de merula dictum est suprà 34.15. 8 *Quis audivit*] exaggeratio mirifici operis Dei in genitura Ecclesiæ, per comparationem. *Terra*] id est, populus, metonymicè. *Tzijon*] id est, Ecclesia. 9 *An ego*] subjectio ad interrogationem præcedentem, qua Deus totum geniture opus in Ecclesia sibi arrogat, & porrò facturum pollicetur, per comparationem geniture naturalis: ego, inquit, qui aliis sum gignendi autor, an non ipse gignerem nunc & in seculum arbitratu meo? *Amplius occlud.*] id est, deinceps non propagarem Ecclesiam, committendo ei semen incorruptum verbi? 10 *Lætamini*] tertium concionis caput ad Judæos, & gentes amicas Ecclesiæ quæ priùs fuerant illi inimicæ, ut diximus in versum 1. continens hortationem, duobus ver. & ætiologiam, tribus. *Quicunque lugebatis*] id est, piæ Judæorum reliquiæ bene cupientes Ecclesiæ: nam ex his duobus coagulata est Ecclesia Christi: ac propterea seorsim sui fines proponuntur ὕστερον πρότερον, sequen. versu. 12 *Nam*] ætiologia ab amplissimis Dei promissionibus erga Ecclesiam & omnes amantes ejus. || *Suprà* 49.22. & 60.4. *Tanquam fluvium*] vide suprà 48.18. c Heb. *cor.* 14 *Ossa vestra*] i. vos qui tam miserè, postrata & sepulta malis Ecclesia, jacetis velut arida putridaque ossa per terram, divinitus instaurabimini: ut Jechez. 37. *Et agnoscetur*] transitio ad narrationem sequentem, propositis duabus illius partibus, quæ deinde per ὑστέρωσιν explicantur.

15 *Nam ecce*] ultima pars concionis, narratio operum Dei in Ecclesia: quorum unum est indignatio Dei contra hypocritas, tribus versibus: alterum, Ecclesiæ multiplicatio & dignitas, in sequen. *Cum igne*] cujus meminit Joan. Matth. 3, 12. sic perstringitur allegoricè vehementia, celeritas, & gloria judiciorum Dei, hoc & seq. ver. *Aestu*] vide suprà 42.25. d Heb. *ignis.* 16 *Multiplicabuntur*] id est, infiniti erunt, quos Deus conficiet suo potente verbo, & spiritu oris sui. 17 *Qui sanctificant se*] explicatio hostium, quos confossurus est Dominus: nimirum qui cultum divinum idolis exhibent, & vitam instituunt contra legem. *In hortis*] de quibus suprà 1.29. & 65.3. e Heb. *post unum in medio ipso.* 18 *De me autem*] altera pars narrationis, de operibus Dei erga servos suos, ut diximus ver. 14 & 15. in quibus numerantur ista, vocatio gentium in Ecclesiam, ministerio sanctarum reliquiarum ex Judæis, tribus versibus, communis & æqua illorum dignitas in ministerio Dei, tribus alteris; & Ecclesiæ totius de hostibus triumphus, [illegible] ultimo. *Cùm factorum*] id est, cùm plenitudo temporum advenerit, qua effecturus sum ea quæ cogitavi & statui in consilio meo & vocaturus gentes in Ecclesiam. f Heb. *factorum horum & cogitationum horum.* 19 *Ponam in his*] id est, signabo servos meos intus virtute spiritus, & administrationem ipsorum signis fidei confirmabo, Marci 16.17. & 20. *Qui evaserint*] id est Judæorum reliquias. *In Oceanum*] id est, [illegible] æquè ac terra ad Evangelium provocabo, ut exempli gratia nationes aliquot [illegible] inde nominantur. *Pulem*] id est, Cyrenas sive Pentapolim & ulteriorem Aphricam, ubi regnavit Aphulla ab Agathocle Siculo circumventus, corruptè Ophellas apud Justin. lib. 22. *Ludum*] vide Genes. 10.22. *Jaculantes*] ut Jeremiæ 46.9. *Tubalem*] vide Genes. 10.2. g Heb. *auditum.* 20 *Fratres vestros*] non quidem genitos secundum carnem (ut suprà versu 5.) sed a Deo genitos spiritu per fidem. h Heb. *filii Jisraëlis.* 21 *Ex istis*] videlicet gentibus, quę in munus oblatæ fuerunt Jehovæ. 22 *Cœli novi*] de quibus suprà 65.17. *Constitura sunt*] ac proinde ministratura mihi in seculum ad bonum Ecclesiæ. 23 *Eritq; de*] id est, Ecclesia indesinenter colet me, non autem anniversariis ritibus ex vetere lege: vide Hhamos 8.5. i Heb. *in novilunium suum, & sic sequentia.*

JIRMEJA.

JIRMEJA.

ARGUMENTUM.

LIBER Jirmejæ Prophetæ duo genera documentorum complectitur, Prophetica atque historica. Ac prophetica quidem (prout omnium prophetarum istud commune est) verum legis divinæ usum demonstrant doctrina, redargutionibus, & cæteris: nominatim verò versantur in acerbissimis & gravissimis reprehensionibus suorum temporum, & denuntiationibus judiciorum Dei quæ paulò pòst effecta sunt; deinde verò in consolationibus Ecclesiæ afflictissimæ, tum adductis promissionibus amplissimis de regno Christi; tum etiam prædictionibus singularium aliquot judiciorum quæ in hostes Ecclesiæ erant eventura, capite 46. & sequentibus. Historica verò quæ in hunc librum passim inserta sunt, ad comprobationem prophetiarum evidentiámque pertinent. Prophetavit autem Jirmeja in Judæa & in Aegypto Judæis omnibus, inde a decimo tertio anno Joschijæ, minimùm annos quadraginta tres: ut demus primo ipso anno quo in Aegyptum translatus est, ipsum desiisse. Nam Joschijæ annos novendecim prophetavit, deinde viginti duos Jehojakimi & Tzidkijæ: hoc deportato Nebuzar-adan in Judæa mansit in sequentem annum: quo profectò, cœperunt civiles illi motus quos Jirmeja ipse perscripsit, capite 40. & sequentibus. postmodum verò in Aegyptum deportatus est, atque in ea prophetavit cap. 43. & 44. quæ quidem omnia unius anni gesta dici non possunt.

CAPUT I.

Jirmeja vocationem suam ex consilio æterno Dei, excusationesq; suas exponit: deinde repetitum Dei mandatum cum promissionibus & signis ad prophetiæ argumentum pertinentibus narrat, ac postremò summã prophetiarum de Judæorum eversione, & sui confirmationem in officio suo adversus Judæos obstinatos explicat.

1 ᵃVERBA Jirmejæ filii
ᵃChilkijæ; ex sacerdotibus qui erant Hhanathothis in terra Binjaminis.
2 ᵃAd quem fuit verbum
Jehovæ ᵃ temporibus
Joschijæ filii Amonis Regis Jehudæ, decimo tertio anno quo regnabat:
3 *Fuit* etiam temporibus Jehojakimi filii Joschijæ regis Jehudæ, donec absolveretur
undecimus annus Tzidkijæ filii Joschiæ regis Jehudæ ‖donec deportarentur ᵇ Jeruschalaimani mense quinto.
4 ᵃFuit igitur verbum Jehovæ ad me, dicendo,
5 Cùm nondum formavissem te in utero, ᵃagnovi te; & cùm nondum prodiisses ex vulva, sanctificavi te: Prophetam ipsis gentibus constitui te.
6 Me autem dicente, ᵃahah Domine Jehova, ecce nescio loqui; ᵃsed puer sum:
7 Edixit Jehova mihi, ne dicito, puer sum: sed ad quæcunque misero te, ito; & quæcunq; præcepero tibi, loquitor.
8 Ne timeto ab istis; nam adsum tibi ad eripiendum te, dictum Jehovæ.
9 Et extendens Jehova manum suam ᵃtetigit os meum; dixitque Jehova ad me, ecce indo verba mea ori tuo.
10 Vide, ᵃpræficio te hodierno die ᵃgentibus ipsis & regnis, ᵃad extirpandum, & ad demoliendum, & ad perdendum, & ad destruendum; ad ædificandum, & ad plantandum.
11 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me dicendo: quid vides Jirmeja? cui dixi, baculum amygdali video.
12 Tum dixit Jehova ad me, ᶜbene vides: ᵈut citò amygdalus floret, incubiturus sum in verbum meum ut efficiam ipsum.
13 Postea fuit verbum Jehovæ ad me secundò, dicendo, quid vides? cui dixi, ᵃollam ferventem video, cujus ᵃfacies ᵉ versus Aquilonem est.
14 ᵃTum dixit Jehova ad me, ᵃab Aquilone ᶠerumpet ᵃistud malum super omnes habitatores hujus terræ:
15 Nam ecce ego evocaturus sum omnes familias, regna Aquilonis, dictum Jehovæ; ut

1 *Verba Jirmejæ*] Hoc capite continentur duo, generalis totius libri inscriptio, tribus versibus; & singularis narratio vocationis qua Jirmeja in functione prophetica constituit Deus, reliqua parte capitis. Quamobrem Propheta in universum appellavit verba sive res, quia non tantùm documenta prophetica, verùm etiam historicæ narrationes hoc libro continentur quæ a Jirmeja conscriptæ sunt.

Chilkijæ] non illius filii Schallumi & sacerdotis summi qui legem reperit, 2. Reg. 22.8. nam ille Jeruschalaimis, ut summus sacerdos, habitabat; sed alterius cujuspiam ex aliis sacerdotibus qui Hhanathothis habitavit: quò relegatum fuisse Ebjatharem e genere Ithamaris, cùm abdicaretur sacerdotio, legimus 1. Reg. 2. 26. Quemobrem non dicit Jirmeja, sacerdotis summi, sed ex sacerdotibus, &c. 2 *Ad quem*] i. quem Deus prophetare jussit annos quadraginta unum, & amplius: nam a decimo tertio anno Joschijæ ad undecimum Tzidkijæ anni sunt 41. deinde verò in Aegypto aliquantum temporis prophetavit, infrà 43. & 44. a Heb. *diebus.* ‖ 2. *Reg.* 25. 11. b Heb. *Jeruschalaima,* metonymicè. 4 *Fuit igitur*] hæc altera pars capitis narrat primùm vocationem Jirmejæ a Deo, usque ad ver. 8. deinde promissionem quæ cum vocatione semper conjuncta est, ver. 8. tertio donum, ver. 9. postremò administrationem & operationem ex dono ver. 10. quæ omnia deinde adhibitis signis confirmata, ver. 11. & 13. amplius explicantur, reliquo capite. 5 *Agnovi te*] i. certo consilio destinavi & sanctificavi ad hoc munus; ut de se loquitur Apostolus Galat. 1. 15.

6 *Ahah*] excusatio qualis fuit illa Moschis Exod. 6. 1[…] & 7. 3.

Sed puer sum] i. a[…] verba tua proloque[…] da infantissimus, & [in] præstanda infirmissi[…]mus, ut explicat sequens Dei confutati[o].

9 *Tetigit os meum*] ut hoc sacramento & verbo Propheta[m] institueret & confi[r]maret: sic Jeschah[hu] 6. 6. & 7.

10 *Præficio te*] ni[…] mirum Prophetam, ut sup. ver. 5.

Gentibus ipsis] ext[e]ris, ac non Judæis tantùm.

Ad extirp.] i. ut a[…]liis ruinam, aliis incolumitatem prædi[…]catione verbi a m[e] testatam facias: sic enim administri D[ei] in scripturis passim id dicuntur facere, quod Deus verbo ipsorum prædicit & præstat: quemadmo[…]dum Moschen Deus alloquitur singulis ferè mandatis cont[ra] Parhhonem, & Aegyptum, Exod. 7. & seq. & Jeschahh. 6. 1[…]

c Heb. *benefecisti* […] *videndo: vide Gen.* 12. 8. d Heb. *amygdalaturus sum, ut ita dicamus.* 12 *U[t] citò*] i. maturè admodum: nã amygdalus hyeme concipit exoriente Aquila, flor[et] prima omnium mense Januario, Martio verò pomum maturat: ut ait Plin. lib. 1[6] cap. 25. unde illam Hhebræi a maturandi celeritate nominarunt. 13 *Ollam fe[r]vent.*] figuram Judææ, in qua futurum erat ut Judæi tanquam carnes ferverent c[a]lamitatibus; ut Jechezk 11. *Facies*] id est, pars anterior obversa igni. e Heb. *a facie Aquilonis.* 14 *Tum dixit*] hac exornatione Deus primùm Prophetia[…]rum summam exponit, duobus versibus; deinde vocationem Jirmejæ & consili[…]um suum, duobus alteris: ac postremò prophetam in vocatione confirmat, ut s[u]prà ver. 8. *Ab Aquilone*] i. a Babyloniis, & aliis gentibus operam navant[i]bus Babylonio, quæ ad Aquilonem spectant: ut sequens versus explicat. f Heb. *aperiet se.* *Istud malum*] vehementi igne figuratum, quod sigillatim deince[ps] a propheta prænuntiatum atque conscriptum est.

15 *Ponant quisq;*] vide complementum 2.Reg 24.4.&12.&25. 4.& infra 52.
16 *Quamobrem*] propositio clementis consilii, de præmonendo adhuc & revocando in bonam frugem populo ante ultimum excidium: quemadmodum etiam publico ordine ex autoritate Regis Joschijæ effectum est, ac proinde malitia Judæorum amplius obsignata, ut narratur 2. Chro.36.14.& sequent.
Elocuturus sum] per te, Jechezkelem, Tzephanjam, Cheldam, & alios prophetas servos meos.
17 *Accinge lumbos*] id est, compara te ad perfungendum officium tuum: metaphora a viatoribus.

venientes ponant quisque solium suum ad
ostium portarum Jeruschalaimorum, &
contra omnes muros istius *urbis* circumqua-
que & contra omnes civitates Jehudæ.
16 Quamobrem elocuturus sum jura mea
contra istos propter totam malitiam eorum;
qua dereliquerunt me, & adoleverunt diis
alienis, & incurvaverunt se operi manuum
suarum.
17 Tu itaque accinge lumbos tuos, & sur-
gens eloquere apud eos quicquid ego præ-
cepero tibi: g ne consternator attritus con-
spectu istorum, ut non conteram te in con-
spectu ipsorum.
18 Ego enim ecce pono te hodie velut civi-
tatem munitam, & velut columnam ferre-
am, murosque aheneos toti huic terræ; re-
gibus Jehudæ, principibus ejus, sacerdoti-
bus ejus, & populo hujus terræ:
19 Qui oppugnabunt te, sed non prævale-
bunt tibi: nam adsum tibi, dictum Jehovæ,
ad eripiendum te.

g Heb. *ne atteritor a facie eorum.* 18 *Ecce pono te*] id est, confirmo te in hac functione tua, ut stes firmus contra obfirmationem istorum, & infractus atque immotus permaneas.

Caput II.

Deus animum populi sibi concilians commemoratione anteactæ benignitatis & fœderis sui contestatur Judæos, docens a se nihil mali, sed omnia bona in ipsos profecta esse; ipsos verò contrà & majores arguit improbitatis & injuriæ maximæ: quam confirmat Deus exemplis gentium, rerum inanimarum attestatione, antegressis suppliciis, & infamis illorum defectione a Deo, transfugioq; ad exteros homines & Deos: quapropter pœnas indicit justas pervicaciæ ipsorum injustissimæ, post oblatam denuò misericordiam.

1 *Et fuit verbum*] Hujus concionis (quæ temporibus Joschijæ videtur fuisse habita) partes præcipuæ sunt tres: prima est exordium, ver. 2.& duobus seq. secunda est contestatio, usque ad ver. 29. tertia, sententiæ dictio, ad finem usque.
2 *Abi*] his verbis, tribus seq. omnibus prophetiis, autoritatem sibi conciliat Propheta a mandato Dei.
a Heb. *in auribus Jeruschalaimorum.*
Recordor] exordium hoc Deus adhibet ut

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, edicen-
do,
2 Abi & proclama a audientibus Jerus-
chalaimanis dicendo; sic ait Jehova, re-
cordor tibi benignitatis adolescentiæ tuæ,
amoris sponsalium tuorum; b te prosecuta
me per desertum, per terram non satam.
3 Sanctitatem fuisse Jisraëlem Jehovæ, pri-
mitias proventus ejus: quotquot comede-
bant illum, reos fuisse, malum evenisse eis,
dictum Jehovæ.
4 Audite verbum Jehovæ, domus Jahhakobi;
& omnes familiæ domus Jisraëlis.
5 Sic ait Jehova, quid invenerunt patres ve-
stri in me iniquitatis, quòd longè ab-
scesserunt a me, & secuti vanitatem evanu-
erunt,

audientiam faciat apud populum recordatione præteritorum suorum beneficiorum, & constantis suæ misericordiæ ex fœdere: quibus nominibus se adhuc eò adduci ostendit, ut populum suum per administros verbi sollicitet, ut diximus sup. 1.16. *Adolescentiæ tuæ*] id est, qua te adolescentem amplexus sum, cùm ex Aegypto educerem te: sic sequentia ὑπαλλαγικῶς. b Heb. *eundo te post me: sic deinceps.* 3 *Sanctitatem*] ut Exodi 19 6. *Primitias*] .i. qui sanctus fuit Domino ex omnibus populis terræ, ut primitiæ ex omnibus fructibus agri sunt sanctæ; prout interpretatur Deus Exodi 19. 5. *Quotquot*] .i. quemadmodum qui sacrum proventum intervertit, reus sit & pœnas luit ex lege, Levit. 5.21. ita reos peractos esse & pœnas pependisse inimicos ejus; ut Aegyptios, Hhamalekitas, Sichonem, Hhogum, Midjanitas, Cenahhanæos, &c. 5 *Quid invenerunt*] contestatio hæc, qua gravissimè in populum suum totum Deus invehitur, duas partes in universum continet: unam qua Deus contestatur, versibus 4. se planè innocentem esse, neque ullam causam præbuisse maleficiis Judæorum; quæ deinde evincuntur certis argumentis, usque ad versum 29. alteram, qua contestatur se e contrario omni benignitate Judæos prosecutum esse, inde ad ver. 36. g *Vanuerunt*] ut Rom. 1.21.

6 Adeò ut ne dicerent quidem, ubi est Je-
hova, qui eduxit nos e terra Ægypti; qui fe-
cit ut incederemus per desertum, per ter-
ram campestrem & c sepulchralem, per ter-
ram siccam & umbræ lethalis, per terram
quam non pertransibat quisquam, & ubi nul-
lus habitabat homo?
7 || Quòd postquam introduxi vos in terram
arvorum, ad fruendum fructu ejus & bono
ejus; ingressi polluistis terram meam, & pos-
sessionem meam exposuistis abhminatio-
ni?
8 *Quòd* sacerdotes non dixerunt, ubi est Je-
hova? & qui tractant legem non agnoverunt
me; ac pastores defecerunt a me: deniq;
Prophetæ ipsi prophetarunt per Bahhalem,
& d inutilia secuti sunt?
9 Idcirco adhuc contendo vobiscum, di-
ctum Jehovæ; etiam cum e nepotibus ve-
stris contendam.
10 Nam peragrate regiones Cittæorum, &
videte; aut ad Kedarem mittite & animad-
vertite valde: videte inquam an fuerit quid
hujusmodi;
11 An mutaverit gens deos, quamvis illi non
sint dii: ac populus meus mutavit gloriam
suam in *idolum* inutile.
12 Obstupescite cœli de hac re; & horresci-
te, desolemini valde, dictum Jehovæ.
13 Nam duo mala fecit populus meus: me
dereliquerunt scaturiginem aquarum f per-
ennium, ut effoderent sibi cisternas, cister-
nas fractas, quæ non capiunt aquas.
14 An servus Jisraël, an g verna est? quam-
obrem est prædæ?
15 Contra eum rugiunt juvenes leones, e-
dunt vocem suam: & exponunt terram ejus
desolationi, civitates ejus succenduntur, ut
nullus inhabitet?
16 Etiam Nophæi & Daphnæi depascunt
te verticem?
17 An non hoc facis tibi; dum derelinquis
Jehovam Deum tuum, quo tempore ducit
te via sua?
18 Nunc enim, quid tibi est in via Ægypti,
bibendo aquas Schichoris? aut quid tibi
in via Assyriæ, bibendo aquas fluminis
Euphratis?
19 Erudiat te malitia tua, & aversiones tuæ

6 *Ne dicerent*] omnem Dei beneficiorumque ejus memoriam abjicerent.
c Heb. *fossa.*
Sepulchralem] .i. in qua humanitus non potuissetis vivere: ut Deut. 8.15.
|| *Judic.* 2.10 & seq.
7 *Terram arvor.*] Cenahhanæam promissam.
d Heb. *quæ non prosunt: sic ver.* 11.
9 *Adhuc contendo*] nimirum ut antea contendi per Prophetas servos meos.
Cum nepot.] postremò videlicet: nam Joschijæ nepotes & filii post contestationes multas cum ipsis & toto populo tandem deportati sunt.
e Heb. *filiis filiorum vestrorum.*
10 *Nam perag.*] confirmatio præcedentis objectionis maleficiorum, ex quatuor potissimis argumentis petitæ: primum est ab exemplo & comparatione gentium exterarum, his quatuor versibus; secundum a suppliciis quæ immittit Deus judex justissimus, versibus quatuor alteris; tertium a demonstratione præsentis mali & subjectione ante oculos, quod Judæi etiam tum auxilia hominum deorumque alienorum omissa Jehova procurarent, a ver. 18. ad 25. postremum, ab inanitate idolorum cum Deo comparata, usque ad versum 29. Est autem hujus argumenti summa, gentes ita diis suis infidas esse, ut Judæi vero Deo: quod tum ipsorum conscientiæ cognoscendum & videndum committit duobus versibus; tum auget commi-
rerũ creatarũ testificatione per emphaticam exclamationẽ, ver. 12.& 13. ut Deut. 32.1. & Jeschahh. 1.2. *Cittæorum*] vide Num. 24.24. *Kedarem*] vide Psalm. 120. 5. 11 *Gloriam suam*] ut psalm. 106.20. 12 *Obstupescite*] exclamatio pathetica, ut diximus in ver. 10. f Heb. *viventium.* 14 *An servus*] secundum argumentũ a flagellis Dei, ut diximus in ver. 10. ad quod transitur per admirationem. Estne hic populus servus? inquit Propheta; qui tractatur servorum more, non autẽ amplius ut filius Dei, aut ut puella libera ipsi conjugata. g Heb. *natus domi.* *Est prædæ*] .i. non amplius a Deo Patre in libertatem asseritur; sed duræ servituti mancipatur, ut fuerat factum temporibus Menasschis, 2. Reg. 21.& 2. Chr. 33. 16 *Etiam Noph.*] i. non tantùm Assyriis & Babyloniis, sed Aegyptiis quoque sunt expositi: sunt enim Noph & Daphne Aegypti oppida, de quibus vide Jeschahh. 19.13. & 30.4. hoc autem ad amplificationem ponitur, quia tunc Aegyptii adhuc infirmiores erant; videlicet attriti partim bellis exteris ab Assyrio & Babylonio, partim civilibus, ut dictum est Jeschahh. 19. *Depascunt te vert.*] id est, utcunque infirmi sunt, tamen summam partem liberè infestant, id est, oram tribus Judæ meridianam: nam regio vel populus totus corpori comparatur: ut Deut. 33.12.
17 *Via sua*] id est, in qua mandavit ut sequaris ipsum: sic comparatur transitus ad argumentum tertium, per viæ illorum antithesin. 18 *Nunc enim*] tertium argumentum, a rebus præsentibus; quòd Judæi fiduciam partim in hominibus exteris collocarent, duobus versibus; partim in idolis, versu 20. & sequentibus: *Quid tibi est*] nempe commodi ex adjunctione istorum.
Schichoris] vide Jehoschuh. 13.3. 19 *Erudiat te*] id est, ex ipsis malitiæ tuæ fructibus saltem disce sapere: ut Judic. 3.1. & 2. *Malum &*] id est, hoc malum tuum esse gravissimum, ac proinde tibi esse istius amoris causam ex te ipso: ut Ijobi 20.12.& sequent.

com-

corripiant te; agnosce inquam & vide malum & *quidem* amarum esse quòd derelinquis Jehovam Deum tuum: non enim pavor mei incessit te, dictum Domini Jehovæ exercituum.
20 Quamvis [h] jam olim fregerim jugum tuum, disruperim vincula tua, ideoque dixeris, non servitura sum; tamen super omnem collem altum, & super omnem arborem virentem tu peragras scortans.
21 Atqui ego te plantaveram vitem generosam, totum semen [i] fidele: quomodo ergo mutata es mihi in degeneres palmites vitis alienæ?
22 Nam ut abluas te nitro, & [k] plurimum adhibeas tibi smegmatis; obducat se auro insigni iniquitas tua coram me, dictum Domini Jehovæ:
23 Quomodo dictura esses, non pollui me, Bahhalimos secuta non sum? vide viam tuam in ista valle, agnosce quid feceris, ô dromas velox, ô [l] quæ corrigia notat vias suas.
24 Onager fœmina *est*, assueta deserto, quæ pro desyderio animæ suæ haurit ventum, cujus occasionem quis revocet? omnes quærentes istam non fatigantur, mensibus ejus invenient eam.
25 *Dicenti* enim, cohibe pedem tuum ne discalceetur, & guttur tuum a siti: dicis, animus abjiceretur? nequaquam: nam amo *deos* exteros, & eos secutura sum.
26 Tanquam pudore furis cùm deprehenditur, ita pudefacient domum Jisraëlis; ipsos, Reges ipsorum, principes ipsorum, Sacerdotesque ipsorum, & prophetas ipsorum:
27 Qui dicunt ligno, pater meus es, & lapidi, tu peperisti me; quia obverterunt mihi cervicem, non autem faciem: tempore verò mali sui dicunt, surge & serva nos.
28 At ubi sunt dii tui quos fecisti tibi? surgant, si sunt servaturi te tempore mali tui: nam *pro* numero civitatum tuarum sunt dii tui, Jehuda.
29 Quare contenditis mecum? vos omnes defecistis a me, dictum Jehovæ.
30 In vanum percussi filios vestros, eruditionem non acceperunt: consumpsit gladius vester Prophetas vestros, tanquam leo interfector.
31 O generatio, vos animadvertite verbum Jehovæ, an *ut* desertum fui Jisraëli? an terra caliginosissima? quamobrem dicunt populus meus, dominamur, non sumus venturi amplius ad te?
32 An obliviscitur virgo ornatus sui? sponsa eorum quæ alligat tibi? at populus meus obliti sunt mei diebus [m] innumeris.
33 Quid bonam prædicas viam tuam, quærendo [n] quod amas? idcircò etiam malas ipsas docuisti vias tuas.
34 Etiam in alis vestium tuarum inveniuntur sanguis animarum egentium, *sanguis* innocentium; non effossione, invenio hæc, sed super omnes istas *alas*.
35 Attamen dicis; quia innocens sum, utique aversa est ira ejus a me: ecce ego disceptaturus sum tecum, eò quòd dicas, non peccavi.
36 Quid cursitas adeò, mutando viam tuam? etiam ab Ægyptio erubesces, quemadmodum erubuisti ab Assyrio.
37 Etiam ab illo prodibis manibus impositis capiti tuo: nam spernit Jehova fiducias tuas, ut non secunderis in eis,
38 Dicendo, ‖ si dimiserit quis uxorem suam, & illa profecta ab eo [o] nupserit viro alteri, an reverteretur ad eam rursus? nónne [p] omnino contaminaretur terra illa? tu verò quamvis scortata sis cum amicis multis, tamen revertereris ad me, dictū Jehovę.
39 Attolle oculos tuos ad eminentia loca, & vide ubi non fuisti vitiata; juxta vias sedisti illis, tanquam Arabs in deserto: & contaminasti terram scortatione tua & malitia tua:
40 Et quamvis cohiberentur imbres, serotinaque pluvia non esset: frons mulieris scortantis fuit tibi, renuisti pudore suffundi.
41 An non saltem ab hoc tempore inclamabis me, pater mi; tu dux adolescentiæ meæ?
42 An asservaturus est *Deus* iram in seculum? an observaturus in æternum? ecce loqueris & perficis ista mala quantum potes.

19 *Quamvis*] altera pars argumenti tertii, nimirum Judæos immemores beneficiorum Dei initio ab Ægypto, & sponsionum factarum Deo, ad idola perfidè descivisse: quæ duo deinceps exornantur ab absurditate & obstinatione illorum, usq; ad versum 26.
h Heb. *a seculo*.
Non servitura sum] domino alteri, idolis Exod. 19.15. & 24.3. & Jehosch. 24.21.
Super omnem collem] ut Jesch. 57.9.
Scortans] scortatione spirituali cum idolis, cui maledicit Deus Exod. 20.5.
21 *Atqui ego*] exprobratio allegorica possessionis traditæ, ad amplificationem perfidiæ: ut Exod 15.17. Psal. 44.3. & 80.9. & Jesch. 5.2.
i Heb. *firmitatis, sive veritatis*.
Fidele] id est, quod mutabile posset asseveri, sed fide perstaret immotum ex promissione: cujus respectu Deus fidelis appellatur, Deut. 32.4. at Judæi contra dicuntur filii in quibus non est fides, eodem versu 20.
Mutata es] ut Deut. 32.20. & 32.
22 *Nam*] amplificatio criminis superioris per ὑπερβολήν, a comparatione majoris: quasi dicat, lava, munda, orna, compara te utcunque voles hoc vers. non poteris tamen celari ullâ ex parte tua impuritas; quæ non tantùm mihi perspecta est, sequente ver. sed etiam omnibus adeò manifesta, ut ne ulli quidem imperitissimo sit magnopere laborandum in ea videnda atque evulcenda, vers. 24. k Heb. *multiplices tibi herbas*. 23 *In ista valle*] tum valle Hinnomi, de qua Jehosch. 15.8. & infra 19. tum aliis vallibus, in quibus ad torrentes sacrificabatur, Jescha. 57.9. & 10.
Dromas velox] id est, quæ velocissimè ad idololatriam abriperis præceps, velocius dromade. *O quæ corrigia*] id est, scortum adeò effætum præ assiduitate sceleris, ut quocunque te vertas, terram velut corrigiis & restibus tuarum sordium coinquines. l Heb. *corrigians, ut ita dicamus*. 24 *Onager fœm.*] altera comparatio, vehementissimum studium scortationis, & libidinem impotentissimam, obfirmationemque denotans. *Deserto*] cui comparantur loca idololatriæ destinata. *Haurit ventum*] id est, libero cœlo fruitur, non quiescit uno loco, sed hàc illàc discursat liberè: ut Ijobi 39.8. *Cujus occas.*] id est, quam nemo oblata veneris occasione ab ea impedire potest: ita fervet & liberè se ipsam ad libidinem projicit; ut Jechez. 16.24. *Omnes quærentes istam*] id est, si quis adulteram istam quærere instituerit, nullo negotio inventurus esset, quia extant singulis passibus vestigia sordium illius, tanquam mulieris ex mensium profluvio laborantis: sic accipitur vocabulum mensium Hosche 5.7. 25 *Cohibe*] verba revocantis & per euphemismum scelesta adulteria reprehendentis: nam pedis appellatione crura & pudenda significari solent, ut Jechez. 16.25. quasi dicat, ne amplius te ipsam ita prostituito; sed animum tuum sitientem nefariæ istius libidinis ab insaturabili istâ veneris siti cohibeto. 26 *Tanquam pudore*] quartum argumentum, ab inanitate & inutilitate exterorum Deorum, de quibus præcedente versu. *Pudefacient*] idola videlicet cultores suos: ut Jeschah. 44.6. & 15.
27 *Tempore verò*] ut Judic. 10.10. 28 *Surgant*] sarcasmus, ut Deut. 32.37. Judic. 10.14. & Hosche. 13.10. 29 *Quare contenditis*] altera pars contestationis, ut dictum est supra vers. 5. qua Deus de obduratione Judæorum conquerens, duobus versibus beneficentiam suam commemorat, & comparat cum ingrato Judæorum animo, usque ad versum 36.

30 *Consumpsit glad.*] id est, homicidæ fuistis Prophetarum: ut Asæ, Joaschi, & Menaschis temporibus antè fuerat factū quod exprobrat Christus, Matth. 23.24. & sequentibus.
31 *An ut desertum*] id est, cùm ego deduxi te ex Aegypto per desertum, an durus erga te fui atque difficilis, ut ea ipsa terra qua tu ambulabas? imo verò nonne te ut sponsam modis omnibus exornavi etiam in deserto ipso? jam verò cum in possessionem terræ fœracis pervenisti, cur tibi Dominium arrogas, & me dominum tuum repudias?
m Heb. *nullo numero*.
33 *Quid bonā præd.*] id est, cur adeò es impudens ut te justifices: cùm tamen vitam tuam consumas in conciliandis amatoribus, & explendā tantùm tua libidine?
n Heb. *amorem*.
Idcircò] id est, hac tua impudentia qua omnes superas, etiam improbissimos doces improbitatem: quamobrem hæc impudentia veluti digito commonstratur, ver. 34. & 35.
34 *Etiam in*] id est, nihil est in te aut circa te non commaculatum sanguine: omnia testificantur adversus te.
Non effossione] id est, non sunt clam peccata tua, ut perverstigatione sit opus; palàm sunt, omnium oculis exposita.
36 *Quid cursitas adeò*] id est, quid causæ est cur te conjungas Aegyptio, & deficias a Babylonio (in cujus manus Menasche fuerat traditus) atque fiduciam tuam ita in Aegyptio colloces, ut Achas antea collocaverat in Assyrio? 2. Reg 16.7. Nam etsi hoc disertè in Scripturis legi non meminimus; non dubium est tamen quin hoc fœdus cum Aegyptio aut per Menaschem postliminio reversum, aut per improbum Amonem fuerit initum: propterea Neco exponit Joschijæ se non adventare ut bellum gerat adversus ipsum, 2. Chron. 35.21. Hinc autem incipit ultima pars, nimirum sententiæ dictio qua continetur expositio pœnarum quas Judæi erant luituri, his duobus versibus & earum causa, sequentibus. *Ab Ægyptio*] qui Joschijam interfecit, Joachazum cepit, & Judæos a Babylonio minime liberavit. *Ab Assyrio*] ut exponitur 2. Chron. 28.20. & sequent. 37 *Manibus impos.*] id est, in luctu gravissimo; ut ferè lugebant mulieres, 2. Schem. 13.19. *Ut non secunderis*] sed contra propter perfidiam tuam in Deum & in Babylonium exscindaris: liptote. 38 *Dicendo*] hæc verba a præcedentibus divelli est iniquissimum: pendent enim ab eo quod proximè dixit propheta, respuit Jehova fiducias tuas, & illius dicti causam deinceps explicat. Est autem ea ab oblata Dei misericordia hypotheticè, hoc modo: si post tot scelera jam resipisceres & reverteteris ad me, adhuc mihi accepta esses, hoc ver. sed perrexisti in peccatis tuis, seq. ver. neque ullis ferulis ad me revocari potuisti, ver. 40. deniq; ne nunc quidem resipiscis, sed omnibus viribus contendis ad malum, duob. ultimis. ‖ *Deut.* 24.1. *Si dimiserit*] argumentum a comparatione legalis exempli. o Heb *fuerit viri alterius*. *An reverteretur*] i. an revertentem illam reciperet? p Heb. *contaminando contaminaretur*. *Reverteteris*] id est, reciperem te. 39 *Sedisti illis*] i. sedens præstolata es meretricum more: Gen. 38.14. *Tanquam Arabs*] id est, prædo, ex grassationibus vivens, & vias observans: ut Jesch. 13.20. 41 *Saltem ab*] id est, nunc demum saltem resipisces, coles me, & adhæresces mihi. 42 *Asservaturus est*] nimirum si resipueris, nónne condonaturus esset? ut Psal. 103.9. & infrà 3.7. *Ecce*] demonstratione hac Deus omnem culpam futuri mali in Judæis esse arguit, & se omni officio erga ipsos perfunctum esse confirmat.

Caput III.

Propheta per similitudinem sororum, Jisraëlis improbitatem & Jehudæ contumaciam exponit: Judæos ad fidem & resipiscentiam hortatur, tum propter fœdus & promissiones Dei amplissimas, si invocabunt ipsum & vitam corrigent, tum propter ventura mala nisi resipiscant: quæ mala postquam Propheta vehementissimè figuravit, confirmat eventura esse propter peccata totius populi; cujus conscientiam appellat, & judicem constituit justitiæ Dei: tum ad eos orationem convertens qui leniùs cum populo agendum judicabant, ipsos & res creatas omnes provocat in testimonium malignæ obfirmationis ordinum omnium & hypocriseos, quas non posse nō castigari a Deo ostendit: postremò Deus Prophetæ functionem acerbam confirmat, & propheta functionem accipiens judicium Dei severissimum proponit, de populi reprobatione.

1 ᵃDIXIT autem Jehova ad me ᵃtemporibus Joschijæ regis, vidistine quid fecerit ᵃaversa Jisraël? ᵃprofecta est illa super omnem montem altum, & sub omnem arborem virentem, ubi scortata es.
2 Cumque dicerem postquam fecisset omnia hæc, ad me revertatur, non est reversa; vidente ᵃhoc perfida sorore ejus Jehuda.
3 Itaque [a] visum est mihi omnibus de causis quibus adulterata est aversa Jisraël, ᵃdimittere eam, & dare libellum [b] repudii ei; nec tamen timuit perfida Jehuda soror ejus, sed abiens ipsa scortata est quoque.
4 Fuitq; præ [c] famosa scortatione sua ut ᵃcontaminaret terram: nam adulterabatur cum ᵃlapide & cum ligno.
5 ᵃNec tamen ᵃ toto hoc reversa est ad me perfida soror illius Jehuda ex toto [d] animo suo; sed [e] falsò, dictum Jehovæ.
6 Quapropter dixit Jehova ad me, ᵃjustificat [f] se ipsam aversa Jisraël; magis quàm perfida Jehuda.
7 ᵃAbi & proclama verba hæc ᵃversus Aquilonem, dicens, revertere aversa Jisraël, dictum Jehovæ: non faciam ut irruat facies mea irata in vos. nam benignus sum, dictum Jehovæ, non asservo *iram* in seculum.
8 Tantummodo agnosce iniquitatem tuam, te a Jehova Deo tuo defecisse: nā [g] ᵃsparsim inivisti vias tuas ad exteros sub omni arbore virente, & voci meæ vos non auscultastis, dictum Jehovæ.
9 ᵃRevertimini filii aversantes, dictum Jehovæ, nam ego conjugio junctus sum vobis: & ᵃ recipiam vos, unum ex civitate, & binos ex familia, ut adducam vos Tzijonem,
10 ᵃ Ubi daturus sum vobis pastores [h] ex sententia animi mei, qui pascent vos scientia & intelligentia.
11 Eritque cùm augescetis & fœtificabitis in hac terra temporibus illis, dictum Jehovæ, ut ᵃnon dicant amplius, arca fœderis Jehovæ, neque [i] veniat in animum: neque recordabuntur ejus, neque recensebunt, nedum ut [k] magnificetur amplius.
12 Tempore illo vocabunt ᵃurbem Jeruschalaimorum *urbem* soli Jehovæ, & congregabuntur eò omnes gentes ad nomen Jehovæ, Jeruschalaima: neque [l] sequentur amplius sententiam animi sui mali.
13 Temporibus illis euntes domus Jehudæ cum domo Jisraëlis; venient pariter ᵃe terra Aquilonis in terram, quam possidendam tradidit majoribus vestris.
14 ᵃNam ego indicens quomodo reposituras essem te inter filios, & daturus tibi terram [m] desyderatam, possessionem [n] decoram, exercituum gentium; ᵃ dico, ᵃpater mi invocato me, & [o] a me sequendo ne avertas te.
15 ᵃ Utique perfidè descivit ᵃ uxor ab amico suo; utique perfidè egistis in me domus Jisraël, dictum Jehovæ.
16 Vox ᵃin locis eminentibus audiatur, fletus, deprecationes [p] Jisraëlitarum; quia perverterunt viam suam, obliti sunt Jehovæ Dei sui, *dicentis*,
17 Revertimini filii aversātes, curabo aversiones vestras: *vox inquam audiatur*, ᵃecce nos accedimus te, quia tu *es* Jehova Deus noster.
18 Utiq; falsò ᵃ a collibus, multitudine montium *expectatur*: utique in Jehova Deo nostro *est* salus Jisraëlis.
19 Nam ᵃpudendum istud consumpsit laborem patrum nostrorum ᵃa pueritia nostra; greges eorum, & armenta eorum, filios eorum, & filias earum.
20 Jacemus in pudore nostro, & operit nos ignominia nostra: quia Jehovæ Deo nostro peccavimus nos & patres nostri a pueritia nostra usq; in hodiernum diem, neq; auscultavimus voci Jehovæ Dei nostri.

1 *Dixit*] Hujus concionis (qua Deus universum peccatum contumacissima Judæis exprobrat, suppliciaque denunciat per Babylonios ventura) partes sunt quinque: prima est narratio peccati, cujus Jisraëlitæ & Judæi rei erant corā Deo, usque ad ver. 7. secunda est hortatio ad resipiscentiam & fidem suis argumentis confirmata, inde usq; ad cap. 5. tertia, est confirmatio peccati & suppliciorum quæ antè fuerant dicta, inde usq; ad vers. capitis 6. quarta est confutatio eorum qui negabāt ita præcisè desperandū esse populo & denunciandа judicia Dei, usque ad ver. 27. postrema est conclusio summatim continens Prophetæ confirmationem in functione sua, ad finem usque. Narratio autem quā primo loco statuimus, per antithesin Jisraëlitarum Judæ contumaciam & obstinationem ostendit, quinque versibus: ac propterea Jisraëlitas Judæis anteponit, ver. 6. & minus injustos pronuntiat. *Temporibus Josch.*] est, iis ipsis temporibus quibus Judæi recuperata lege, instaurato Dei cultu, & fœdere redintegrato cum Deo, secum optime actū hac externa specie judicabant. Nam etsi ad mandatū Joschijæ Ecclesia instaurata est, tamen non dubium est quin repetito fœdere Judæorum perfidia magis fuerit aucta evictaque, ut versu 3. & 5. Propheta exponit. Quamobrem ab eo ipso tempore quo fœdus redintegraverat cum Judæis Dominus, id est, ab anno 13. Joschijæ, peccatum Judæorum incipit Jechezkel. 4. 6. *Aversa*] videlicet a Deo, quicum fœdus iniverat & conjugio spirituali juncta fuerat, infrà ver. 9. allegoria in scripturis frequens. *Profecta*] nimirum ex quo cœpit corrumpi animus Schelomonis, 1. Reg 11. 4. inde ab eo tempore scortata est cum idolis suis, ut tu Jehuda hactenus scortata es. 2 *Hoc*] nimirum aversionem scortationemq; Jisraëlitarum & revocationem meam. a Heb. ...: *ut Deut.* 12. 13. 3 *Dimittere eam*] id est, abjicere a me, exterisque tradere, ut factum legimus 2. Reg. 17. & 18. b Heb. *abscissionis ejus: ut Deut.* 24. 1. c Heb. ...*ce scortationis suæ*. 4 *Contaminaret*] ut adulterio terra contaminari dicitur, Deut. 24. 4. *Lapide*] id est, idolis lapideis & ligneis, metonymicè. 5 *Nec tamen*] tota hæc fœderis & cultus Dei redintegratio per Joschijam effecta, mera fuit hypocrisis in Jehudæorum populo. *Toto hoc*] exemplo videlicet aversionis Jisraëlitarū, & severissimi supplicii quod de aversa Jisraële sūpsit Deus. d Heb. *corde*. Heb. *in falsitate*. 6 *Justificat*] hoc est, justior est, aut potius minus injusta, ut posuimus sup. in ver. 1. sic Jechezk. 16. 51. & 23. 11. dictum κατά τι. f Heb. *animam suam*. 7 *Abi*] secunda pars concionis Judæos & Jisraëlitas hortatur ad resipiscentiam & fidē, hoc & seq. versu, duob. argumentis: primum a fœdere & promissionibus restituendæ & amplianda Ecclesiæ, usq; ad ver. 14. quibus subnectitur resipiscentiæ forma, usq; ad versum 5. cap. 4. deinde a prophetica venturorum malorum denunciatione nisi resipiscant, usq; ad cap. 5. *Versus*] q. d. hoc signo demonstra a te non tantùm Judæos revocari, sed etiam Jisraëlitas; qui in Mediam & Syriam fuerant deportati Aquilonem versus, 2. Reg. 17. 6.

g Heb. *sparsisti*. 8 *Sparsim*] Non uni tantùm idolo adjunxisti te, sed omnes vias & semitas pervestigasti, ut cum singulis adulterari posses. 9 *Revertimini*] prius argumentum hortationis, a fœdere conjugali & promissionibus Dei, ut diximus in versum 7. *Recipiam vos*] i. residuum vestri conservabo secundū electionē gratiæ, & intromittā in Ecclesiā novam, tum ex Judæis & Jisraëlitis, tribus verò, tum ex gentibus omnibus ad Ecclesiā agglutinatis per fidem & resipiscentiam cum Judæorum reliquiis, ver. 12. & 13. 10 *Ubi daturus*] ut copiosius promittitur inf. 23. & Jechez. 34. Sunt autē hæ promissiones accipiēdæ de regno spirituali Christi, ut sequens versus ostendit. h Heb. *secundum cor meum*. 11 *Non dicent*] i. non amplius gloriabitur de externis symbolis, aut nitantur cæremoniis; sed veri adoratores adorent Deum spiritu & veritate, quales Pater quærit qui ipsū adorent, Joan. 4. 23. Est autem in his verbis gradatio elegans; nō gloriabuntur ac ne recordabuntur quidem: quorum verborū epexegesis sequēte mēbro continetur. i Heb. *ascendat super cor*. k Heb. *fiat, ut Deuter.* 32. 6. 12 *Urbem*] i. Ecclesiā, quam tum figurabāt Jeruschalaima. l Heb. *ibunt amplius post aspectū cordis sui*. 13 *E terra*] i. e loco suæ captivitatis, qua figurata est spiritualis illa captivitas unde eripiuntur filii Dei per Christum, & vindicantur in libertatem suam, atq; in Ecclesia collocantur, quam terra promissa adumbrabat. 14 *Nam ego*] ætiologia superiorum promissionum erga resipiscentes, a decreto Dei gratioso & immutabili erga filios suos: quorū resipiscentia informatur primùm sanctis precibus ad Deum, toto hoc capite; deinde emendatione vitæ, quatuor primis versib. seq. capitis: quæ duo proleptice hoc versu proponūtur. m Heb. *desyderii*. n Heb. *decoris*. *Dico*] i. non aliam viam promissionum consequendarum expono tibi, quàm orationem fidei & resipiscentiam. *Pater mi*] q. d. etsi indigna es quæ voceris filia, tamen freta veritate & constantia mea me agnoscito tibi patrem in æternum esse. o Heb. *a post me*. 15 *Utique*] exornatio prioris membri prolepseos; ut Jisrael evictus perfidiæ suæ, hoc versu, inclamet Deum revocantē se, versib. seq. *Uxor ab*] i. domus Jisraëlis a Deo, ut sequentia explicant. 16 *In locis emin.*] i. palàm vox illa audiatur confessionis vestræ, quæ exponitur a secunda parte ver. 17. ad finem usque capitis. p Heb. *filiorum Jisraëlis*. 17 *Ecce nos*] hujus confessionis & orationis qua Jisraëlitæ sistunt se Domino, partes sunt duæ: una qua ad Deum convertuntur, his primis vocibus; altera, qua causas enarrant quibus se committunt Deo. Sunt autem illæ primùm a natura & fœdere gratioso Dei, hoc versu: deinde ab effectis ejus, quæ per antithesin idololatriæ amplificantur, duobus seq. postremò ab impotentia piorum, qui se in peccatis jacēre & sepultos esse agnoscunt, ac proinde se minimè posse erigere sentiunt nisi Deus ipsorum misereatur, ver. ultimo. 18 *A collibus*] i. idolis quæ in montibus colebantur: metonymia. 19 *Pudendum*] id est, idolum, ut inf. 11. 13. & Hosche. 9. 10. *A pueritia*] i. nunquā destitit nobis obesse, atque rebus nostris.

Caput IIII.

1 ᵃSI reversurus es Jisraël, dictum Jehovæ,
ad me revertere: nam si amovebis abominationes tuas a facie mea,& ᵃnon vagaberis,
2 Si jurabis,vivit Jehova, ᵃ verè,ritè,& justè;
etiam ᵃbenedicent sibi in ipso *Jisraele* gentes,& in ipso laudabunt sese.
3 ᵃNam sic ait Jehova viris Jehudæ & Jeruschalaimanis; novellate vobis novale, & ne seratis in spinis:
4 ᵃCircumcidite vos Jehovæ, & amovete præputia ᵇ animi vestri, viri Jehudæ, & habitatores Jeruschalaimorum: ne prodiens tanquam ignis æstus meus ita ardeat ut nullus extinguat, propter malitiam actionum vestrarum.
5 ᵃIndicate in Jehuda,& Jeruschalaimis pro-
nuntiate ac dicite, clangite tuba in terra: convocate inquam, ᶜ cogite multitudinem, & dicite, ᵃcongregamini, & ingrediamur in civitates ᵈ munitas:
6 ᵃAttollite vexillum Tzijone, confirmate,
ne consistite: nam malum ego adducturus sum ᵃ ab Aquilone, & contritionem magnam.
7 ᵃAscendit leo ex ᵃperplexo vepreto suo, &
interfector gentium proficiscitur, prodit e loco suo; ut exponat terram tuam desolationi, & civitates tuæ destruantur, ita ut nemo inhabitet.
8 ᵃPropterea accingite cilicia, plangite &
ejulate: quia non est aversus æstus iræ Jehovæ a nobis.
9 ᵃErit enim die illo,dictum Jehovæ, ut pere-
at animus Regis, & animus Principum; obstupescantque Sacerdotes, & Prophetæ mirentur;
10 Et dicam,aha Domine Jehova,utiq; ᵉ pla-
ne dicêris seduxisse populum hunc, & Jeruschalaima, ᵃ dicendo pax erit vobis: ᵃ cùm pertigerit gladius usque ad animam.
11 ᵃTempore illo (dicendum est populo huic
& Jeruschalaimis) ᵃventus nitidus ᵃ locorum eminentium in deserto, ᶠ viâ ad filiam populi mei; ᵃ non ad ventilandum neque ad purgandum,
12 Plenus ventus, ᵃfortior istis adveniet ᵃmihi:
ᵃnunc etiam ego eloquor ᵃjura eis.
13 Ecce tanquam nubes ascendit, & ᵃtanquã
turbo currus ejus, leviores sunt aquilis equi ejus: ᵃvæ nobis quia vastati sumus.
14 ᵃAblue a malo cor tuum,Jeruschalaima,ut
serveris: quousque pernoctabit *illud* ᵍ in animo tuo,cogitationes vanitatis tuæ?
15 ᵃNam vox indicat majorem quàm Danis,&
pronuntiat vanitatem majorem quàm montis Ephrajimi.
16 ᵃCommemorate ᵃ istis gentibus,ecce pro-
nuntiate Jeruschalaimis; ᵃcustodes adveniunt e terra longinqua, ᵃeduntque contra civitates Jehudæ vocem suam.
17 Ut qui observant ᵃagros, sunt contra eam
circumquaque; quia mihi rebellis fuit, dictum Jehovæ.
18 ᵃVia tua & actiones tuæ faciunt ista tibi:
hoc mali tui est,quòd amarus sit, quòd pertingat in cor tuum.
19 ᵃViscera mea,viscera mea,doleo, ʰ præcor-
dia mea,fremit mihi cor meum,non possum silere: nam ᵃ sonum buccinæ audis anima mea,clangorem belli,
20 ᵃContritionem super contritionem pro-
clamari, quia vastanda est tota hæc terra: repentè vastabuntur tentoria ᵃmea, momẽto aulæa mea.
21 ᵃQuousque visurus sum vexillum? auditu-
rus sonum buccinæ?
22 ᵃQuoad stultus erit populus meus, *quoad*
me non agnoscent, *quoad* filii stolidi erunt, neque intelligentes erunt: *quoad* sapientes erunt ad malefaciendum, & benefaciendi ignorantes.
23 ᵃCùm respicio terram, ecce ᵃres inanis est

1 *Si reversurus*] Altera pars resipiscentiæ, de emendatione vitæ, ut diximus suprà 3.14. Est autem hæc concessio vehementissima ad flectendos animos; pro eo quod est, si usquam debes (ut vulgus loquitur) te convertere, aut si unquam futurum est ut convertaris, quæso jam convertaris ad me.

Non vagaberis] id est, vias quam plurimas sparsim non inieris, ut dixit suprà 3.8. sed in me uno acquieveris.

a Heb. *in veritate, in jure, & in justitia.*

2 *Benedicent*] ex promissione Genes. 22.18.

3 *Nam sic ait*] ætiologia præcedentis hortationis ad resipiscentiam & emendationem vitæ (quæ primum allegoria hoc versu: deinde typo circumcisionis figuratur, sequen. vers.) propter mala gravissima impendentia eis duntaxat qui abnuerint resipiscere: ita comparatur transitus ad secundum hortationis argumentum. Comparatur enim Judæorum populus cum agro jam diu inculto & spinis horrente, resipiscentia verò cum novatione & runcatione spinarum, ut Hosch 10.12.

4 *Circumcidite*] ut Deut. 10.16.

b Heb. *cordis: sic deinceps.*

Ventus nitidus] id est Babylonius, qui tanquam ventus vehementissimus tollet everretque omnia: allegoria.

Locorum eminent.] id est, qualis loca eminentia in patentibus latisque campis exposita solet percellere: sic ostendit Propheta nihil fore quod Chaldæorum impetum remoretur.

f Heb. *via filiæ.*

Non ad ventilandum] sed ad perdendum videlicet: ecclipsis contracti, ut Gen. 18.19.

12 *Fortior istis*] id est, qui abripiet istos omnes, quorum meminerat suprà ver. 9 & 11.

Mihi] id est, qui perficiat mandatum & voluntatem meam: quamobrem Nebucadnetzar servus Dei appellatur, infra 25.9. & 27.6.

Nunc etiam ego] verba Prophetæ, quibus ostendit se fideliter prænuntiare populo judicia quæ Deus imperavit verbis præcedentibus.

Jura] quæ Deus dedit superioribus versibus, & Propheta exponit seq. vers. pergens in eadem allegoria.

13 *Tanquam turbo*] ut Jeschahh. 5.2[illegible]

Væ nobis] Prophetæ verba, communem Judæorum calamitatem deplorantis.

5 *Indicate*] secundum hortationis argumentum, a prophetica malorum denuntiatione quæ obfirmatis erant eventura: quo in argumento continentur tria; primum, denuntiatio, usque ad versum 14. deinde hortatio hypothetica, si volent Judæi prænuntiata mala declinare, inde ad versum 19. postremò pathetica exornatio per hypotyposin, usque ad cap. 5. Sunt autem hoc loco Dei verba denuntiantis trepidationem Judæis ab hostis violentia, tribus versibus: stuporem, ver. 9. & 10. & hostium violentiam, vers. 11. & duobus seq. c Heb. *implete.* *Congregamini*] verba Judæorum inter se, in munita loca metu hostis se recipientium. d Heb. *munitionis.* 6 *Attollite*] id est, conclamate arma, synecdochicè. *Ab aquilone*] ut suprà 1.14. 7 *Ascendit leo*] id est, Chaldæus potentissimus & ferocissimus: ut Jeschah. 5.29. *Perplexo vepr.*] id est, e denso latibulo pertumpit, etsi jam minimè cernitur. 8 *Propterea*] brevis repetitio hortationis ad resipiscentiam & tempestivam luctum (quem ciliciis scriptura depingit synecdochicè) propter iram Dei & stuporem omnibus obventurum ab hostium violentia. 9 *Erit enim*] quemadmodum fuisse gestum sacra historia narrat 2. Regum, & 2. Chronic. ultimis capitibus, & copiosè infrà 39. & 52. Sunt autem hujus stuporis duo genera: unus est infidelium proprius, ut stupeant attoniti & confundantur judiciis Dei, hoc versu; alter fidelium, ut in tanta rerum conturbatione de nulla re sint tantoperè solliciti quam de gloria & veritate Dei, quæ ab improbis ita oppugnari solet ac si Deus ipse Ecclesiam suam fefellisset: atque hoc suo ipsius exemplo demonstrat Propheta, versu sequente. e Heb. *seducendo seduxeris.* 10 *Dicendo*] per pseudoprophetas videlicet; qui cùm Satanæ ministrarent, perversè tamen obtendebant nomen Dei, infrà 6.14. & 7.4. & 10. & 14.1. *Cùm pertigerit*] id est, cùm Deus exequens severum judicium suum vos morti tradet. 11 *Tempore illo*] narratio prophetica violentæ irruptionis Chaldæorum in Judæam; qua Propheta per antithesin evertit præcedentia pseudoprophetarum verba, & veritatem Dei ex eo asserit, quòd disertè ventura mala prænuntiat Deus: quod genus argumentationis sæpius usurpatur apud Jeschahhjam capite 40. & sequentibus octo.

14 *Ablue*] hortatio ad resipiscentiam, ut diximus suprà versum 5 conjuncta primùm contestatione, hoc & sequen. versu; tum denuntiatione infesti adventus Babyloniorum, duobus seq. ac postremò malitiæ Judæorum incusatione, vers. 18. g Heb. *in medio tui.* 15 *Nam vox*] exornatio præcedentis dicti de cogitationibus vanitatis Judæorum: clamare nimirum iniquitatem ipsorum plusquam Jisraëlitarum, quorum fines Dane & Ephrajimo terminabantur, ubi idola sua collocaverant, 1. Reg. 12.29. simile est suprà 3 6.

16 *Commemorate*] denuntiatio adventus Babyloniorum in Judæam, obfirmatam, ut diximus suprà vers. 14. *Istis gentibus*] id est, Judæis, ut sequens membrum ostendit. *Custodes*] qui videlicet observant agros, sequen. versu, ne quid effugiat aut eripiatur sibi. *Eduntq.*] id est, invadunt cum barritu militari, synecdochicè. Dicuntur autem hi duo versus allegoricè a similitudine venatorum, qui concorde facta in ambitum sylvæ omnes transitus observant, ne feræ vociferatione facta consternatæ & perterritæ effugiant in patentes campos. 17 *Agros*] id est, agrorum aditus, ne erumpant e sylvis feræ. 18 *Via tua*] incusatio Judæorum, ut diximus in versum 14. qua docet Propheta quòd hostis tam infestus est, & quòd morte ipsos mulctaturus est, id suis ipsorum peccatis acceptum ferendum esse, propter quæ Deus Chaldæis ipsos, ut feras venatoribus, exposuerit.

19 *Viscera mea*] exornatio pathetica præcedentis denuntiationis, primum per hypotyposin Prophetæ deplorantis calamitates populi, tribus versibus, & maleficia calamitatum causas, usque ad vers. 27. deinde judicium Dei ad luctus sui confirmationem repetentis, ad finem usque capitis. Quamobrem ad exprimendam hujus σχετλιασμοῦ vehementiam initium fit per congeriem, & eorundem verborum repetitionem, ut ferè lugentes faciunt. h Heb. *parietes cordis mei.*

Sonum buccinæ] id est, denuntiationem belli spiritu Dei afflatam intelligo.

20 *Contritionem super*] id est, novas subinde clades alias aliis succedere usque ad deletionem regni: prout factum esse inde a temporibus Joschijæ legimus, 2. Reg. 24. & 25. *Mea*] id est, populi mei habitationes, synecdochicè: sic infra 6.

21 *Quousque*] interrogatio lugubris, viam faciens ad maleficiorum hypotyposin. 22 *Quoad*] subjectio ad præcedentem interrogationem, exponens peccata suppliciaq; populi, quæ enumeratione singulari demonstrantur quatuor versibus seq. 23 *Cum respicio*] id est, omnia horrent peccatis ubique, ac proinde tam severa Dei judicia in regionem hanc propter peccata immittentur, ut omnia Judæis futura sint luctuosissima: quod hyperbolis elegantissimis Propheta narrat versibus quatuor. *Res inanis est*] cum prius afflueret lacte & melle, dum ambularent coram Deo: Exodi 3.8.

Nulla est lux] id est, velut atri ac lugubres erunt: ut Jesch. 50.3.

24 *Commoventur*] abhorrentes a peccatis, & severis Dei judiciis, ac proinde deserentes habitatores suos, ut sequens versus indicat.

27 *Nam sic ait*] confirmatio præcedentis hypotyposeos a decreto Dei irrevocabili, quemadmodum Deus jam ante per Chuldam prophetissam dixerat, 2. Reg. 22.14. Sunt autē hujus confirmationis partes duæ: una, qua Deus gravissimum judicium enunciat, tribus versibus; altera, qua per apostrophen Judæorum fiduciam inanem excutit, duobus ultimis.

Sed consum.] i. nondum consummavero iram & judicium meum, cum terram desolavero; sed desolatā perdiu continebo, ut permaneat in luctu longissimo, seq. vers. secundum legis interminationem, Levit. 26.34. & 43.

& vacua: sin autem cœlos; 'nulla est lux e-
orum.
24 Si respicio istos montes, ecce 'commo-
ventur: & omnes isti colles levissimè mo-
vent se.
25 Si aspicio, ecce nullus est homo: etiā om-
nes aves cœlorum evagantur.
26 Si aspicio, ecce arva ipsa sunt desertum: &
omnes civitates istius dejectæ sunt propter
Jehovam, propter æstum iræ ejus.
27 'Nam sic ait Jehova, desolata futura est
tota hæc terra: 'sed consummationem non-
dum fecero.
28 Ad hæc 'lugebit terra, & 'atrati erunt
cœli supernè; eò quòd locutus sum, cogi-
tavi, neque pœnitet me, neque avertam me
ab eo.
29 A sono equitum & jaculantium arcu [i] fu-
gient omnes oppidani: 'venient in ipsas nu-
bes, & in petras ascendent, omnis civitas
derelinquetur, & nemo habitator in eis *erit*.
30 'Tu autem *regio populi* vastandi, quid facis
quòd induis te dibapho, quòd ornas te or-
natu aureo, quòd laceras 'fuco oculos tuos?
in vanum reddis te pulchram: respuunt te
amasii, 'animam tuam quærunt.
31 Nam vocem quasi parturientis audio, an-
gustiam similem 'primiparæ, vocem filiæ
Tzijonis subinde anhelantis, pandentis ma-
nus suas, dicendo; væ jam mihi, 'quòd fessa
fuerit anima mea *quærendo* interfectores.

28 *Lugebit*] id est, desolata manebit, allegoricè. *Atrati*] ut suprà ver. 23, nam priùs insignis erat & illustris terra, cùm oculi Jehovæ curarent eam, Deut. 11.12. i Heb. *fugiet tota civitas*: metonymia. 29 *Venient in ipsas nubes*] id est, in loca prærupta & ardua, ut consulant vitæ suæ: hyperbolæ. 30 *Tu autem*] apostrophe ad Judæam, quę cum scorto impudentissimo comparatur, mangonio suo & lenociniis pelliciente amatores suos. *Fuco*] ut de Izebela dicitur 2. Reg. 9.30. *Animam tuam*] id est, vitam, ut alibi passim. 31 *Primiparæ*] nam a natura difficiliores esse primos quosque partus inter medicos convenit. *Quòd fessa fuerit*] id est, quòd ad lassitudinem usque maximam discursaverim, ut amatores conciliarem mihi, & pro amatoribus interfectores comparaverim. Nam ita allegoricè Judæi confitentur se perniciem sibi justo Dei judicio accersivisse ab iis, quorum operam sibi jucundam fore speraverant: ut de Assyrio narrat Jeschahhja 8.7.

Caput V.

1 *Percurrite*] Tertia pars concionis, nimirum confirmatio tum peccati quod Judæis Propheta exprobrat, versibus novem; tum supplicii denuntiati, ver. 6. Hæc duo primùm exornantur per contestationem, usque ad ver. 20. deinde amplificantur, usque ad ver. 10. seq. capitis. Exprobratur autem peccatum Judæorum primùm ex eo quòd nemo justus in illis reperiri possit, etsi ejus causa Deus se urbis totius misertum esse pollicetur, ob. ver. deinde ex eo quòd ferulis non corriguntur, sed obfirmantur magis; ver. 3. postremò quòd ne ipsi quidem præfecti & administratores populi resipiscerent, sed januam omnis licentiæ sibi totiq; populo aperirent.

1 'PERCURRITE plateas urbis Jeru-
schalaimorum, & videte jam atque co-
gnoscite & disquirite in plateis ejus; an
inveniatis virum, an sit qui exerceat jus, re-
quirat fidem, & condonabo 'illi.
2 Sed cùm vivit Jehova dicunt, [a] hoc pacto
falsò jurant.
3 'O Jehova, oculi tui an non *spectarent* ad fi-
dem? 'percutis eos, sed non dolent; consu-
mis eos, renuunt accipere eruditionem: red-
dunt faciem suam obfirmatiorem petra, re-
nuunt converti.
4 Quamobrem ego dicebam, utique tenues
sunt 'isti: stultè agunt, quia 'ignorant viam
Jehovæ, jus Dei sui.
5 [b] Ibo ad magnates ipsos, ut alloquar eos:
nam ipsi norunt viam Jehovæ, jus Dei sui:
at ipsi pariter fregerunt 'jugum, diruperunt
vincula.

Illi] nimirum urbi propter justum illum, ut Gen. 18.23 & seq. a *sic* 1. *Schem.* 6. & 28 2. 3 *O Jehova*] apostrophe ad Deum, velut testem, cognitorem, & judicem obfirmationis populi. *Percutis eos*] i. & infideles sunt; & quò magis verberas, eò magis in perfidia obfirmantur. 4 *Isti*] nimirum qui renuunt accipere eruditionem, & obfirmant sese. Tenues enim hîc accipiuntur pro vulgo & plebe infima: ut 2. Reg. 24 16. & 25.15. & infrà 40.7. *Ignorant*] i. imperiti sunt: periphrasis: sic Joan. 7.49. b Heb. *ibo mihi*: ut Gen. 11.33. 5 *Jugum*] Dei, legis, & omnis disciplinæ.

6 'Idcirco percutiet eos 'leo e sylva, 'lupus
[c] vespertinus vastabit eos, 'pardus observa-
bit ad civitates eorum, quisquis egredietur
ex eis, discerpetur: quia plurimæ sunt de-
fectiones eorum, numerosæ aversiones eo-
rum.
7 'Ubi est huic *urbi unde* condonem tibi? 'filii
tui derelinquunt me, & jurant per [d] eos qui
non sunt dii: simulac satiavi eos adulteran-
tur, & in domum meretricis turmatim con-
veniunt.
8 Ut equi pasti sunt cùm mane surgunt: quis-
que ad uxorem proximi sui adhinniunt.
9 An propter ista non visitarem? dictum Je-
hovæ: & an de gente hujusmodi non sume-
ret ultionem anima mea?
10 'Dicens, Ascendite in muros ejus, ac per-
dite, & 'consummationem ne facitote: 'a-
movete pinnas ejus, quia isti non *sunt* Je-
hovæ.
11 Nam [e] omnino perfidè egerunt contra
me; domus Jisraëlis, & domus Jehudæ, di-
ctum Jehovæ.
12 Ementiuntur Jehovam, & dicunt, 'non
ita est: neque eventurum est nobis malum,
& gladium & famem non [f] experturi su-
mus:
13 Et isti prophetæ [g] abibunt in ventum, &
verbum nullum est in eis: 'ita fiet ipsis.
14 'Idcirco sic ait Jehova Deus exercituum,
eò quòd loquimini verbum istud, ecce ego
redditurus sum verba mea in ore 'tuo velut
ignem; populum autem hunc *velut* ligna
quæ ille consumat.
15 Ecce ego adducturus sum contra vos 'gen-
tem e longinquo, ô domus Jisraëlis, dictum
Jehovæ: *quæ* gens robusta est, gens [h] 'anti-
quissima est, gens cujus ignorabis linguam,
neque intelliges quid loquetur:
16 Cujus pharetra 'velut sepulchrum aper-
tum, omnes erunt potentes.
17 Et comedet messem tuam, & cibum tuum,
quem comedissent filii tui & filiæ tuæ, come-
det greges tuos & armenta tua, comedet
vites tuas & ficos tuas: depauperabit civita-
tes munitas tuas gladio, quibus tu confidis.
18 Sed ne temporibus quidem illis, dictum
Jehovæ; fecero vobiscum 'consummati-
onem.
19 Nam erit cùm dicetis, propter quid facit
Jehova Deus noster nobis omnia ista? ut
dicas ad eos: quemadmodum dereliquistis
me, & servivistis diis alienigenarum in ter-
ra vestra, ita servituri estis exteris in terra
non vestra.

6 *Idcirco*] brevis pœnæ instantis denuntiatio, schematis allegoriis. *Leo*] ut suprà 4.7. *Lupus vesp.*] id est, hostis veteratorius, qui similis est lupo jam diu exercitato in præda vespere comparanda, ut feræ solent, Psal. 104.20. sic Chabakuk. 1.8. & Tzephan. 3.3. c Heb. *vesperarum*. *Pardus*] cujus proprium est insidere condensis arborum, occultaq; earum ramis, & in prætereuntia desilire, ut narrat Plinius lib. 10. natur. histor. cap. 73. sic Hosch 13.7.

7 *Ubi est*] exornatio duarum præcedentium confirmationis partium, ut diximus vers. 1. confirmat tum Judæorum peccata per contestationem, usque ad versum 14. tum supplicia divinitus infligenda, usque ad versum 20. quibus duabus partibus deinde sua sigillatim amplificatio subjungitur. Incipit autem hæc contestatio ab eodem argumento quod proposuerat Deus, versu 1. condonatem (inquit) siquam aut quicquam esset quare ad condonandum adducerer: sed ubi est? id nusquam est in tota civitate sancta. *Filii tui*] id est, omnes deficiunt a Deo, in idolis gloriantur, & in spirituali atque corporali scortatione volutantur. d Heb. *non deos*. 10 *Dicens*] brevis descriptio judicii ex mandato Dei per Chaldæos exequendi, ut habetur 2. Reg. 24. & 25. *Consummationem*] id est, sed ne his quidem rebus gestis existimate vos consummavisse judicia mea: adhuc plura vobis & mihi restabunt facienda, ut suprà 4.27. & infrà versu 18. *Amovete pinnas*] id est, diruite muros, ut 2. Reg. 25.10. & Nechem. 1.3. & 2.3. e Heb. *perfidè agendo*. 12 *Non ita est*] ut Jehova per Prophetas dicit: vide 2. Chron. 36.15. f Heb. *visuri*: ut Psal. 34.13. g Heb. *erunt vento*. 13 *Ita fiet*] id est, potiùs hæc mala in ipsos incident, & nos malè mulctabimus ipsos: prout denuntiant nobis, ipsos gladio perdemus & fames sic tentatum fuisse in Jirmejam, legimus infrà 11. & 18. & 20. & 26. & 37. & sequent. 14 *Idcirco*] exornatio suppliciorum, ut diximus in versum 7. qua Deus primùm Prophetam instruit & armat potente verbo, ut libere judicia pronuntiet, hoc versu; deinde judicia illa explicat, quinque sequentibus. *Tuo*] apostrophe ad Jirmejam, qui prænuntians verbo calamitates populi illud facere dicitur quod Deus præstat opere, versibus sequent. & Jechezk. 24.5. & 9. vide suprà 1.10. 15 *Gentem e longinquo*] ut Jesch. 5.26. ex lege Deuteronom. 28.49. h Heb. *a seculo*. *Antiquissima*] id est, cujus monarchia & Respublica jam olim fuit rerumpublicarum princeps: vide Genes. 10.10. 16 *Velut sepulchrum apert.*] id est, multos conficiet & consumet sagittis e pharetra, metonymicè. 18 *Consummationem*] ut suprà vers. 10.

20 'Indicate

20 'Indicate hoc in domo Jahhakobi;& pro-
nuntiate ipsum in Jehuda, dicendo,
21 Audite jam hoc, popule stolide & excors:
'quibus oculi sunt & non vident,quibus au-
res sunt & non audiunt:
22 'An me non reverebimini? dictum Jeho-
væ, an a facie mea non contremiscetis? qui
disposui arenam terminum mari, statuto
[i] perpetuo, quod non transgredietur:quam-
vis incutiant se, non tamen prævalēt;quam-
vis fremant fluctus ejus, non tamen trans-
grediuntur illud.
23 At populo isti *est* [k] animus contumax & re-
bellis: 'ut recesserunt, pergunt:
24 'Neque dicunt cum animo suo, reve-
reamur jam Jehovam Deum nostrum, qui
dat pluviam tēpestivam & serotinam tem-
pore suo: 'septimanas, 'statuta messis ser-
vat nobis.
25 Iniquitates vestræ avertunt istæ, & pecca-
ta vestra cohibent bonum hoc a vobis.
26 'Nam [l] præstò sunt in populo meo impro-
bi: *quisque* 'contemplatur [m] ut tendentes au-
cupes,statuunt perditionis instrumenta,ho-
mines capiunt.
27 Ut cavea plena avibus, ita domus eorum
plenæ sunt 'dolo: 'propterea magni & divi-
tes sunt,
28 Pingues, nitidi sunt; etiam 'transcendunt
[n] res malas, causam non judicant, causam
pupilli,tamen prosperantur: & jus egētium
non judicant.
29 'An propter ista non visitarem? dictum Je-
hovæ: an de gente hujusmodi non sumeret
ultionem anima mea?
30 'Res stupenda & horrenda fit in terra
hac:
31 Prophetæ ipsi prophetant [o] falsò,& sacer-
dotes 'dominatum exercent [p] horum operâ,
& populus meus ita amant: quid autem 'fa-
cturi essetis [q] tandem?

20 *Indicate*] jam sequitur amplificatio eorum præcedentium locorum confirmationis, ut dixi. primum ... ver. 7. primùm contestatio peccati Judæorum illustratur, hoc toto capite; deinde judiciorum prænuntiatio, versibus novem capitis seq.
21 *Quibus oculi*] ut Jeschahh.42.18.& 33.
22 *An me*] primum contestationis argumentum, increpans obfirmationem Judæorum ab exemplo admirabilis operis Dei,qui arenâ coërcet immanes fluctus maris.
i Heb.*seculi*.
k Heb. *cor: sic versu seq.*
23 *Ut recesserūt*] id est, nulla re coërcentur, cùm decretū Dei arenâ coërceat fluctus maris ingenpitissimos.
24 *Neque dicunt*] secundum contestationis argumentum: neque revocatur (inquit Deus) singularibus erga ipsos beneficiis.
Septimanas] .i. anniversarios intermissionum, quibus frugum benedictionē Deus promiserat,Levit.25.20.& sequent.
Statuta] quæ ipse promisit in messem, Levit.26.4.& 10.
26 *Nam præstò sunt*] descriptio iniquitatis Judæorum, quam neque exemplis omnipotentiæ, neq; beneficentia Dei corrigi Propheta demonstravit,tribus versibus.
l Heb. *inveniuntur.* *Contemplatur*] descriptio allegorica obfirmatæ & exercitissimæ malitiæ populi, hoc & sequente versu, cui similis est Proverb.1.17.
m Heb. *secundum tendere.* 27 *Dolo*] id est,rebus dolo partis. *Propterea*] id est, neque tantùm non afficiuntur conscientia mali,sed etiam ex illis augescunt, in illis gloriantur, ditantur, pinguescunt,&c. 28 *Transcendunt*] id est, expertes sunt omnis mali: non sunt nexus eis usque ad mortem eorum, &c. ut Psalm.73.4.& sequentibus. n Heb. *res mali.* 29 *An propter ista*] regressio ad contestationis verba, supra vers. 9. 30 *Res stupenda*] videlicet quæ exponitur sequent.ver. o Heb. *in falsitate.* 31 *Dominatum exercent*] id est, dominos agunt in hæreditatem Domini, ut dicitur 1.Petr.5.3 idque ministerio pseudoprophetarum, quos sacerdotes ad conciliandam sibi autoritatem submittebant. p Heb. *per manus horum.* *Facturi essetis*] videlicet nisi reprimeremini suppliciis, quæ mox denuntiantur. q Heb. *in extremitate hujus.*

CAPUT VI.

1 'CONGREGATE vos 'Binjaminitæ 'e
medio Jeruschalaimorum, & 'Teko-
hhi clangite buccina, & 'Beth-cere-
mum versus extollite 'incendium: quia ma-
lum prospectatur ab 'Aquilone, & contritio
magna.

1 *Congregate vos*] Amplificatio alterius partis in confirmatione positæ: qua Propheta veluti bellicum canens maximas clades Judæis pronuntiat, usque ad versum 10.
Binjaminitæ] id est, Judæi omnes, synecdochicè:sed Binjaminitæ probrosè videntur appellari propter scelus Gibhhæ, de quo Jud.19.& seq. ut Hosch.9.9.& 10.9.q.d. scelerati adulteri: quomodo vocantur principes Sedomi & populus Hhamoræ Jeschahh.1.10. *E medio*] id est, excurrite in fines vestros ad repentinam hostium adventus significationem. *Tekohhi*] quod oppidum erat Jehudæ,ut apparet ex 1.Chron.2.24.& 4.5 & 11.28. *Beth-ceremum*] in Binjamine, ut colligitur ex Nechem.3.14. *Incendium*] id est, ignis significationem, ut Plinius nominat; Græci appellant φρυκτὸς,& speculatorias turres φρυκτώρια. *Aquilone*] ut suprà 1.14. vide suprà 4.6.& 20.

2 'Decoræ & delicatæ assimilaveram filiam
Tzijonis:
3 Ad eam venturi sunt 'pastores cum gregi-
bus suis, fixuri adversus eam tentoria cir-
cumquaque: depasturi quisq; spatium suum.
4 [a]'Comparate contra eum bellum,surgite,&
ascendamus 'ipso meridie.'væ nobis,quia a-
biit dies,quia inclinarūt umbræ vespertinæ.
5 'Surgite & ascendamus ipsa nocte; & per-
damus palatia ejus.
6 'Nam sic ait Jehova exercituum, cædite li-
gna, & diffundite contra Jeruschalaima
[b] missilia catapultaria; hæc ipsa civitas visi-
tanda est, [c] quanta quanta est oppressio est
in medio ejus.
7 Sicut manat puteus aquas suas,ita manat il-
la malitiam suam;violentia & vastatio audi-
tur in ea, ante faciem meam jugiter, ægri-
tudo & percussio.
8 Erudire, ô urbs Jeruschalaimorum, ut non
'luxetur anima mea a te; ut non reddam te
desolatam, terram non inhabitatam.
9 Sic ait Jehova exercituum, [d] prorsus race-
mabunt tanquam vitis reliquias Jisraëlis:
'*dicentes*, refer manum tuam,ut vindemiator
cum qualis.
10 'Quos alloquar & contestabor ut audiant?
ecce 'præputiata est auris eorum, adeò ut
non possint attendere:ecce verbum Jehovæ
est eis [e] probrosum, non delectantur eo.
11 Quamobrem 'æstu Jehovæ plenus sum,de-
fessus sum continendo, effundendus est su-
per parvulū foris, & super cœtum juvenum
pariter:quin etiam vir cum fœmina capien-
tur, senex cum [f] decrepito.
12 Et devolventur domus eorum ad alienos,
agri & uxores pariter: cùm extendam ma-
num meam super habitatores istius terræ,
dictum Jehovæ.
13 ‖Nam a minimo eorum usque ad maximū
eorum quisquis est [g] deditus est quæstui; e-
tiam a Propheta usq; ad Sacerdotem, quis-
quis est agit falsò.
14 Nam curant contritionem filiæ populi mei
[h] 'secundum curationem mali leviculi, di-
cendo, pax pax: etsi nulla est pax.
15 'Fecerúntne ut erubescerent cùm abomi-
natione fecerunt?neque '*illi* [i] prorsus erube-
scunt,neque ignominia afficere sciunt '*isti*:

2 *Decoræ*] id est pace, & bonis omnibus, gloriaque Judæam exornaveram, & saturaveram: ut supra 5.7.& 24.sed ea ipsa ornamenta hostes adversus Judæā provocatura sunt, ut prędixerat Jeschahhja Chizkijæ, 2.Reg. 20.17.
3 *Pastores*] id est Reges, Principes, & duces cum copiis: sic infra 12.10.
a Heb. *sanctificate.*
4 *Cōparate*] ethopœia, quâ Propheta verba Regum & ducum exprimit studio & celeritate inter se contendentium, ut certatim invadant Jeruschalaima.
Ipso meridie] id est, quam primum, antequam inclinet dies.
Væ nobis] indignantium verba, quod nō mature satis ex sententia animi sui impressionem fecerint.
5 *Surgite*] quasi dicat, noctes potius insomnes ducamus, quam ut obsidionem & eversionem Jeruschalaimorum differamus: ut Jeschahh. 5.27.
6 *Nam sic ait*] cōfirmatio præcedentis denuntiationis a decreto Dei,quo primùm hostes provocantur, deinde causa justitiam Dei asserēs exponitur, hoc & seq.versu: tum pathetice Judæa ad resipiscentiam revocatur, vers. 8. ac postremò judicium destinatum pronuntiatur,vers.9.
b Heb. *catapultani: metonymia: ut* 2.Reg.19 32.
c Heb. *tota ipsa.*
8 *Luxetur*] id est tāquam luxatum aut elisum membrum discedat abs te, & tu abscindaris ab illa tanquam abalienatum membrum: metaphora optimè communionem Dei cum fidelibus explicans: ut Jechezk.23.17.
d Heb. *racemando.* 9 *Dicentes refer*] id est, subinde revertentes ad spolia Judææ exportanda, donec tota fuerit exhausta. Nam sæpius & per partes Judæa expilata est: ut narratur infra 52, 28. & sequentibus. 10 *Quos alloquar*] quarta pars concionis, nimirum confutatio vanæ Judæorum præfidentiæ (qui negabant ita præcisè desperandum de populo, & denuntianda judicia Dei) a malitia & obfirmatione illorum adversus verbum ejus, usque adversum 18. deinde ab hypocrisi & simulatione externa cultus,versu 20. quibus malis suæ pœnæ denuntiantur,versib.seq. Exponitur autem illa malitia ab enumeratione partium: duæ sunt(inquit) Judæorum partes,popularis & Ecclesiastica:ut suprà 5.31.popularis obstinatio deplorata est, hoc versu, ac proinde maledicta, duobus sequentibus: ecclesiastica vero eo deterior est, quod non tantum Prophetæ & Sacerdotes ipsi obfirmantur,sed alios etiam obdurant falsis promissionibus,tribus seq. Quamobrem rebellio utriusque ordinis tandem concluditur, ver. 16.& 17. *Præputiata est*] id est, occlusa & obstructa,veluti obducta cute aut adipe, atque obstipata, ne accipiat verbum Dei: nam præputium Hhebrais accipitur pro re quavis putanda resecandaque, ut Levit.19.23. e Heb. *probro.* 11 *Æstu Jehovæ*] id est,verbis propheticis gravissimam Dei indignationem testificantibus; ut supra 4.19. f Heb. *plenū dierum.* ‖ *Infrà* 8.10. g Heb. *quæstuosum est quæstum.* h Heb. *secundum leviculum.* 14 *Secundum*] id est, ut curantur afflatu vel palpatione leviculi puerorum casus, cùm tamen gravissima sint & mortifera mala populi. 15 *Fecerúntne*] id est, an unquam Prophetæ isti populum reprehenderunt maleficiorum nomine? *Illi*] populares. i Heb. *erubescendo.* *Isti*] Sacerdotes & Prophetæ, quibus hæc cura fuerat mandata, Levitici 10.sic infrà 8.9

idcirco

idcirco cadent cum illis cadentibus, tem-
pore quo visitabo illos corruent, ait Jehova.
16 *Sic dicente Jehova, *state secundum vias
& aspicite, ac interrogate de semitis [k] anti
quis, quænam sit via boni, & ambulate per
eam, ita invenietis requiem animæ vestræ:
dixerunt, non ambulabimus.
17 Me constituente etiam super vos *specu-
latores, dicendo, *attendite ad sonum tubæ:
dixerunt, non attendemus.
18 *Idcirco audite ô gentes, & agnosce ô cœ-
tus, *quæ insint istis.
19 Audi ô terra, ecce ego adducturus sum
malum in populum istum, *fructum cogita-
tionum ipsorum; quia ad verba mea non at-
tendunt, & ipsam quoq; legem meam spre-
verunt.
20 ‖ Quorsum mihi thus e Scheba advenit, &
calamus odoratus præstantissimus e terra
longinqua? holocausta vestra non sunt [l] ac-
cepta, & sacrificia vestra non sunt suavia
mihi.
21 Idcirco sic ait Jehova, ecce ego disposítu-
rus sum populo huic *offendicula, in quæ of-
fendant *patres & filii pariter, vicinus, & a-
micus ejus, pereantque.
22 Sic ait Jehova, ecce populus venturus est
*e terra Aquilonis; & gens magna excita-
bitur e lateribus terræ:
23 Arcum & hastam vexillarem tenebunt,
crudelis erit quisque, neque miserebuntur:
vox eorum quasi mare fremet, & equis ve-
hentur, gens instructa ut vir ad bellum con-
tra te, ô filia Tzijonis.
24 *Audientibus nobis rumorem ejus, remit-
tentur manus *nostræ; angustia prehendet
nos, dolor tanquam parturientis.
25 Ne exitote in agrum, & via ipsa ne pergi-
tote; quia gladius inimico est, formido cir-
cumquaque.
26 O filia populi mei, accinge cilicium, vo-
luta te in cinere, luctum unigeniti [m] age,
planctum [n] amarissimum; nam repentè ven-
turus est vastator contra nos.
27 *In exploratoria specula constitui te apud
populum meum, *in* munitione; ut cognoscas
& explores viam eorum.
28 Omnes sunt [o] contumacium contumacissi-
mi, ambulantes *cum* detractione, [p] chalybei
& ferrei: omnes corruptores sunt:
29 *Exarescit follis, igne consumitur plum-
bum: in vanum [q] pergit conflare **conflator*,
nam mala avelli non possunt.
30 *Argĕtum reprobum [r] vocabuntur illi, quia
reprobat Jehova illos.

16 *Sic dicente*] summa præcedentis rebellionis explicatio qualis fuit in populo, hoc versu; & in Prophetis ac Sacerdotibus, vers. seq.
State secundũ vias] id est, non tantùm ex privata, sed etiam ex publica majorũ administratione & vitæ genere observate, atque cognoscite quod vitæ genus sit vobis amplectẽdum, ut securam porrò agatis vitam: allegoria.
k Heb. *seculi.*
17 *Speculatores*] Sacerdotes & Prophetas tum ordinarios, tum extra ordinem: sic Jeschahh. 57.2.
Attendite] videlicet quem significetis & pronuntietis populo: ut Jechezkel. 3.2. & 33.7.
18 *Idcirco*] altera pars confutationis, qua Deus præfractos Judæos omissos faciens, gentes omnes & terram ipsam contestatur, duobus vers. hypocrisin redarguit, vers. 20. & sententiam fert exitii, ver. 21. quam sequentibus explicat.
Quæ insint] id est, peccata quorum isti peraguntur rei, & sententiam meam.
19 *Fructum*] ut Proverb. 1.31.
‖ *Jeschahh.* 1.11.
l Heb. *benevolentia.*
21 *Offendicula*] id est, instrumenta exitialis ruinæ, quæ exponuntur duobus vers. seq.
Patres &] ut suprà ver. 11. id est, omnes promiscuè, synecdochicè.
22 *E terra Aquilonis*] ut suprà 1.14.
24 *Audientibus*] ... oratio præcedentis interminationis a ... ostentatione, vastatione, & luctu Judæorum gravissimo, tribus versibus.
Nostræ] id est Judæorum: in quorum numero modestè se ipsum comprehendit Propheta per synecdochen. m Heb. *age tibi: pleonasmus.* n Heb. *amaritudinum.* 27 *In exploratoria*] conclusio totius concionis: qua primùm Deus Prophetam confirmat in functione sua, hoc ver. deinde Propheta tanquam rebus cognitis & exploratis, summam totius concionis repetit de improbitate & reprobatione populi: similem allegoriam vide Jeschahh. 21.6. & sequentibus. o Heb. *contumaces contumacium: vide* ...9.25. p Heb. *æs & ferrum.* 29 *Exarescit*] ἐργασία præcedentis dicti, Judæos in se ipsis ferreos & chalybeos esse, & adjuncta sibi omnia corrumpere: verè (inquit Propheta) sunt ferrum & chalybs; non autem argentum, ut videri volunt: nam tantùm abest ut mala, tanquam scoriæ, ab ipsis disparentur, ut ... ntra non magis fundi & conflari possint quàm ferrum aut chalybs: imò potiùs exsiccantur Æoli pylæ, contrahuntur & exuruntur folles, plumbumque totum (quod ad commoditatem fusuræ adhiberi solet) omnino evanescit, quàm ut liquari possint ad purgationem sui. q Heb. *conflat conflando.* *Conflator*] sive Deus opifex summus, sive administri ipsius. 30 *Argentum*] appellatio ... ἀντιφραστική sive per concessionem dicta: argentum, inquit, dici volunt: dicantur sanè; sed reprobos tamen esse, & reprobatos a Deo artifice sapientissimo cognoscent omnes. r Heb. *vocabunt illos, impersonaliter: ut Ijobi* 7.3.

Caput VII.

Propheta Judæos a prava conversatione revocans, ad resipiscentiam & veram in Deum unum fidem hortatur promissionum ab ipso acceptarum nomine: illorum peccata contestatur, & certissimas pœnas denuntiat: stuporem, obfirmationem & præsumptionem arguit, judiciaq; Dei ventura explicat: propter quæ sese ad luctum convertens, populum suum deflet: abesse ab illo desyderat, ne peccata illorum horrendaq; judicia videre cogatur: inanem illorum fiduciam in legem & Prophetarum delinimenta evincit a rebellione ipsorum: luctum vehementissimum omnibus indicit: ac postremò consolatus bonos, fore prænuntiat ut Judæi uno cum reliquis gentibus judicio divinitus retundantur.

1 *VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Je-
hova, edicendo,
2 Sta *in porta domus Jehovæ, ut pro-
clames ibi verbũ hoc: & dicito, audite ver-
bum Jehovæ omnes Jehudæi, qui intratis
per portas has ad incurvandum vos Jehovæ.
3 *Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis,
*bonas efficite vias vestras, & actiones ve-
stras: tum faciam ut habitetis in loco hoc.
4 *Ne habetote fiduciam vestram in rebus
[a] falsis, dicendo: *templi Jehovæ, templi
Jehovæ, templi Jehovæ ista *sunt*:
5 Sed omnino bonas efficitote vias vestras &
actiones vestras; sed omnino exercetote jus
inter virum unum [b] & alterum.
6 Peregrinum, pupillum, & viduam ne oppri-
mitote, & sanguinem innoxium ne effundi-
tote in loco hoc: denique [c] Deos alienos ne
prosequimini malo vestro:
7 Et faciam ut habitetis in loco hoc, in terra
quam tradidi majoribus vestris; inde a se-
culo usque in seculum.
8 *Ecce vos habetis fiduciam vestram in ver-
bis falsis, [d] minimè profuturis.
9 An furando, occidendo & adulterando, ju-
randoque falsò, & adolendo Bahhali; de-
nique sequendo deos alienos quos non no-
vistis,
10 Etiam venietis & stabitis coram me in do-
mo hac [e] quæ vocatur de nomine meo, &
dicetis, *eripimur? *ut perficiatis omnes
abominationes istas.
11 An spelunca effractorum esse videtur do-
mus hæc in oculis vestris, quæ vocatur de
nomine meo? *etiam ego ecce prospexi, di-
ctum Jehovæ.

1 *Verbum*] Hujus concionis (quæ eadem ferè est argumento quo superiores duæ) partes sunt quinque: prima est exordium per narrationem mandati a Deo accepti, duobus versibus; secunda est propositio hortans ad resipiscentiam & fidem, promissionesque & minas denuntians, usque ad versum 17. tertia est confirmatio singularum propositionis partium, usque ad versum 1. capitis 9. quarta est confutatio inanium defensionum quibus Judæi se purgare conabantur, inde ad versum 23. postrema est conclusio bonis consolationẽ afferens, & impiis omnibus promiscuè judicia denuntians, ad fin.
2 *In porta*] ... maximi, quod etiam atrium populi appellatur.
3 *Sic ait*] secunda hæc pars, propositio, continet hortationem ad resipiscentiam & fidem veram, usque ad versum 7. idque propter certissimas Dei promissiones, ver. 7. deinde a contrario contestatur peccata Judæorum, pœnasque denuntiat irrevocabiles, Inde ad 17. *Bonas efficite*] propositio summa hortationis & promissi, quæ sequentibus quatuor versibus exponuntur. 4 *Ne habetote*] id est, ne arrogetis promissiones vobis, tanquã si perpetuò hærerent vobis & sine conditione fuissent datæ: quod est falsissimum. a Heb. *falsitatis: sic infrà vers.* 8.
Templi Jehovæ] id est, quid reprehendis, ô Propheta, in operibus nostris? aut cur constantissimas Dei promissiones in dubium vocas? de istis omnibus quæ adducis sumus adeò confirmati, ut nihil suprà. Nam opera hæc nostra nónne sunt templi Jehovæ, a Jehova imperata lege? promissiones verò nónne huic templo conjunctæ sunt? ac proinde nónne tam firmæ atque constantes sunt erga nos, quam firmum est templum? hoc templum requies est Dei usque in sempiternum, Psal. 132.14. Quamobrem pro certo habemus fidelem Deum propter templum suum conservaturum esse regionem nostram, & nos cultores suos. b Heb. *& inter amicum ipsius.* c Heb. *ne ite post Deos alienos in malum vobis: sic vers.* 9.
8 *Ecce*] altera pars propositionis, qua propheta ex contrario primùm peccata redarguit & hypocrisin Judæorum, usque ad versum 11. deinde pœnas denuntiat gravissimas, sequentibus. d Heb. *ad non prodesse: ut Jeschahh.* 44.
e Heb. *super qua vocatur nomen meum: sic deinceps.* 10 *Eripimur*] id est, tuti sumus ab omni periculo, nihil potest damno esse nobis, quia servat nos Deus quem colimus in templo suo. *Ut perficiatis*] id est, ut porrò ad maleficia vestra revertamini. 11 *Etiam*] id est, quandoquidem non pluris domum meam facitis quàm speluncam latronum, jam prospexi quid mihi sit faciundum: ut sequentibus per prophetam explicat. Hîc enim transitio est ad judicia Dei denuntianda templo & populo: quæ duobus exemplis antè gestis illustrantur.

12 ‖ *Nam

12 ‖ *Nam ite jam in locum meū qui erat Schi-
lunte, ubi feceram ut habitaret nomen me-
um primùm; & videte id quod feci ei prop-
ter malitiam populi mei Jisraëlis.
13 Itaque nunc eò quòd facitis omnia opera
ista, dictum Jehovæ; & dum alloquor vos
f inde a diluculo continenter non auditis, &
inclamanti vos non respondetis:
14 Ideo facturus sum huic domui quæ voca-
tur de nomine meo, in qua vos confiditis, &
huic loco quem dedi vobis & majoribus ve-
stris; quemadmodum feci Schilunti:
15 Et abjiciam vos a facie mea; * quemad-
modum abjeci omnes fratres vestros, *totum
semen Ephrajimi.
16 *Tu ergo ne orato pro populo isto, neque
efferto pro istis clamorem & orationem, ne-
que intercedito apud me: nam minimè es-
sem exauditurus te.
17 *An minimè vides quid isti faciant in civi-
tatibus Jehudæ, etiam in plateis Jeruscha-
laimorum?
18 *Ipsi filii colligunt ligna, eorumq; patres
accendunt ignem, ac fœminæ depsunt mas-
sam; ad faciendum *lucunculos g *rebus cœ-
lestibus, & libandum libamina diis alienis, ut
irritent me.
19 *An contra me *est, quòd* isti irritant? dictum
Jehovæ; an non contra ipsos, propter pudo-
rem faciei ipsorum?
20 Idcirco sic ait dominus Jehova, ecce ira
mea & æstus meus effundetur in locū hunc,
super homines, & super jumenta, & super ar-
bores agri, ac super fructum terræ; ardebitq;
ita ut non extinguatur.
21 *Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis:
*holocausta vestra adjicite ad sacrificia ve-
stra, & comedite carnem *eorum.*
22 Nam * non sum locutus cum majoribus ve-
stris, neque præcepi eis quo die eduxi eos
e terra Ægypti; de rebus holocausti & sa-
crificii:
23 ‖Sed rem hanc præcepi eis, edicendo, au-
scultate voci meæ, ut sim vobis Deus, & vos
sitis mihi populus; & ambulate in tota via
illa quam præcepi vobis, ut bene sit vobis.
24 Non tamen auscultarunt neque inclina-
runt aurem suam, sed ambularunt in consi-
liis, in h sententia animi sui pessimi; deni-
que * hęc *fuerunt* ipsis a tergo, non autem a
fronte.
25 Inde a tempore quo exiverunt majores
vestri e terra Ægypti usque ad diem hunc;
cùm miserim ad vos omnes servos meos
prophetas quotidie i diluculo & continen-
ter:
26 Non tamen auscultaverunt mihi, neque
inclinaverunt aurem suam; sed obdurarunt
cervicem suam, pejus fecerunt quàm majo-
res ipsorum.
27 *Cùm loqueris ad istos omnia verba ista,
similiter non auscultant tibi, & cùm incla-
mas eos non respondent tibi.
28 *Quamobrem dicito ad eos, hæc *est* gens
*qui non auscultant voci Jehovæ Dei sui, ne-
que accipiunt eruditionem: periit fides &
excisa est ex ore ipsorum.
29 *Tonde comam tuam, & abjice, & extolle
*in locis eminentibus lamentationem; quia
spernit Jehova & deserit generationem k in
quam excandescit.
30 Quia fecerunt Jehudæi quod malum vi-
detur in oculis meis, dictum Jehovæ; *posu-
erunt abominationes suas in hac domo quæ
vocatur de nomine meo ad polluendum e-
am,
31 Et ædificaverunt excelsa *Tophethi, quod
est in *valle filii Hinnomi, ad comburendum
filios suos & filias suas igne; quod non præ-
ceperam, neque l subierat in animum me-
um:
32 Idcircò ecce dies venturi sunt, dictum Je-
hovę, cùm non dicetur ampliùs, *Topheth &
vallis filii Hinnomi; sed vallis interfectio-
nis: nam etsi sepelient Tophethi, tamen
nullus *supererit* locus:
33 Sed erunt cadavera populi istius escæ vo-
latilibus cœli & bestiis terræ; nemine de-
terrente.
34 Ita faciam ut cesset ex civitatibus Jehudę,
& ex plateis Jeruschalaimorum vox gaudii
& vox lætitiæ, *vox sponsi & vox sponsæ:
nam vastationi erit hæc terra.

Caput VIII.

1 TEmpore illo, dictum Jehovæ, *de-
promentes ossa regum Jehudæ & ossa
principum ejus, ossaque Sacerdotum,
& ossa Prophetarum; denique ossa habitan-
tium Jeruschalaimis, e sepulchris ipsorum,
2 Expandent ea soli, & lunæ, totique exerci-
tui cœlorum, *quæ diligunt, & quæ colunt, &
a quæ sequuntur, & quæ * consulunt, deni-
que quibus incurvant se: non colligentur,
neque sepelientur, pro fimo in superficie
terræ erunt:
3 Et optatior erit mors quàm vita toti resi-
duo, iis qui residui erunt ex *familia pessima
hac; in omnibus locis residuis quò depule-
ro illos, dictum Jehovæ exercituum.
4 *Præterea dices ad eos, sic ait Jehova, * an
ita cadunt ut non possint resurgere? si con-
verteretur, an non reverteretur *Deus*?
5 Cur aversus est populus hic, *turba* Jerus cha-
laimorum, aversione b pervicacissima? reti-
nent dolum, renuunt converti.

[Left margin notes:]
...Jeschah. 4.
12 *Nam ite*] prius exemplum de abjectione templi, de quo 1. Schem. 4. Psal. 78. [...] 132. 6.
f Heb. *mane surgendo & loquendo.*
15 *Quemadmodum abjeci*] secundum exemplum de abjectione populi, de quo 2. Reg. 17.
Totum semen] id est, regnum Jisraëlitarum, synecdochicè: ut Jesch. 7. 8.
16 *Tu ergo*] id est, fixum & certum est decretum, quod neminis causa revocaturus sum.
17 *An minimè*] [secunda] pars concionis, nimirum confirmatio singularum antecedentium in propositione partium: qua primùm evincit Judæorum peccata, vers. 17. & 18. deinde justissimas pœnas statuit, duobus sequentibus: quarum partium sequitur ἐργασία, ad confutationem usque. Confirmatur autem peccatū, non amplius ab ipsa populi conscientia (ut [in] concione [dictum est supra 3. 1.]) sed a prophetæ ipsius testimonio.
18 *Ipsi filii*] id est, [omnes] a summo ad infimum certatim [exercent] idololatriā.
Lucunculos] vox [Hebræa] peculiaris [est huius] Prophetæ, qua significantur liba quædam ἐκτυπα, id est, certas formas expressas habentia pro ratione idolorū quibus erant offerenda: quod genus libaminum Romani appellabant lucuntes, sive per diminutionem lucunculos a Lucumonibus Hetruscis maximis superstitionum artificibus.
g Heb. *operi cœlorum: sic opus pro re usurpatur, Gen. 33. 14. & infrà 44. 17.*

[Right margin notes:]
27 *Cùm loqueris*] alterum membrum explicationis peccatorum quibus Judæi tenebantur tempore Jirmejæ, ut majores sui.
28 *Quamobrem*] cùm neque majores, neque isti auscultent.
Qui non auscultant] .i. gens ab omni pietate in Deum & officio erga homines aliena; ac proinde toti legi Dei immorigera.
29 *Tonde*] altera pars explicationis de pœnis divinitus eventuris; qua Deus Judæis luctum imperat, primùm quia deserturus est ipsos peccatorum causa, tribus versibus; deinde quia est omneis hostibus expositurus, qui neque vivis neque mortuis parcant, inde ad versum 4. seq. capitis. Luctus autem synecdochicè tonsura & miserabilibus lamentis significatur; ut Ijobi 1. 20.
In locis] ut suprà 3. 16.
k Heb. *excandescentiæ suæ.*
30 *Posuerunt*] ut narratur 2. Reg. 21. 4. & 2. Chro. 33. 4.
31 *Tophethi*] vide Jeschahh. 30. 33.
Valle] de qua Jehosch. 15. 8.
l Heb. *ascenderat in cor.*
1 *Depromentes*] videlicet eversis omnium sepulchretis atque monumentis, ut indicatur 2. Chro. 36. 19. cùm dicuntur Chaldæi omnia instrumenta desyderabilia perdidisse, & Nechem. 2. 3.
2 *Quæ diligunt*] quibuscum scortantur, synecdochicè.
a Heb. *post quæ ambulant.*
Consulunt] sive res cœlestes observando, sive petendo oracula.
3 *Familia*] vide Levit. 20. 5.
4 *Præterea*] secundus ἐργασίας locus ut diximus sup. 7. [17.] nimirum amplificatio tum peccati Judæorum, usq. ad versum 10. tum pœnæ, inde ad 18. Amplificatur autem peccatum per comparationem misericordiæ Dei præsentissimæ, hoc versu; cum stupore & obfirmatione Judæorum, tribus sequentibus, & cum fastuosa præsumptione, ver. 8. & 9. *An ita cad.*] .i. præcipitantur quidem Judæi in ruinam suam gravissimè: sed quantus quantus sit casus, omnino major est Dei misericordia, qua erigerentur si resipiscentes ad ipsum sese converterent. b Heb. *æterna, sive pervincente.*

[Notes at the foot of the left column:]
Eorum] de quibus copiosè infrà 8. 2. 19 *An cont.*] hoc est, non mihi, sed sibi [ipsis] [...] malefaciunt ipsi, ut declarat seq. ver. 21 *Sic ait Jehova*] ἐργασία [...] confirmationis (ut diximus in ver. 17.) præcedentia Prophetæ verba exornat [primùm] explicatione peccatorum pœnarumque, usque ad versum 4. capitis 8. de[inde] amplificatione, usque ad 18. tertiò pathetica lamentatione Prophetę, inde ad versum 12. capitis 9. Explicantur autem in hac prima parte peccata Judæorum, [tum] majorum, usque ad versum 26 tum eorum qui temporibus Jirmejæ vixerunt, ver. 27 & 28. deinde subjiciuntur pœnæ quas se sumpturum interminatur Deus. *Holocausta vestra*] .i. abite cum sacrificiis & holocaustis vestris, & ea omnia ad [...] vestros & comessationes traducite: ingrata sunt mihi; ut Jeschahh. 1. 13. & Hamos 5. 22 *Non sum locutus*] videlicet solùm aut simpliciter: eclipsis; ut Gen. 32. 28. nam præceperat quidem Deus per Moschen, sed alio respectu; ac pro[ut] [...] alia magis observari voluerat. ‖ *Exod. 19. 5. & 24. 3.* h Heb. *aspectu cordis: ut Deut. 29. 19.* 24 *Hæc*] nimirū auscultare mihi, & inclinare aurē suam ad ver[ba] [...], &c. q. d. oculos confixerunt tantùm in externos ritus; hæc autem quæ præ[ci]pua sunt, tanquā a tergo reliquerunt; ut loquitur Christus Matth. 23. 23. i Heb. [mane] *surgendo & mittendo; ut 2. Chron. 36. 15.*

[Notes at the foot of the right column:]
32 *Topheth*] .i. amplus & latus locus, Syriaca appellatione: quomodo accipiendum sequens antithesis ostendit. Nam (inquit propheta) non erit spatiosus satis ut omnes sepeliendos capiat: propterea non amplius obtinebit antiquam suam appellationem. 34 *Vox sponsi &c*] .i. festivum ullum epithalamium: sic in[frà] 16. 9.

c Heb. *non rectam.*
d Heb. *inundans.*
7 *Etiam ciconia*] argumentum amplificationis per comparationem volucrium remeantium & commeantium suis temporibus; cui similis est Jeschahh. 1.3.
8 *Quomodo dicitis*] redargutio falsæ præsumptionis & confidentiæ ab effectis contrariis, ut Rom. 2.17.& Jacob.2,16. & seq. Est autem hic apostrophe ad sacerdotes, Prophetas, & doctores legis.
‖ *Suprà 6.15.*
9 *Feceruntne*] .i. an ullum specimen fructumve sapientiæ suæ in docendo & reducendo populo ediderunt?
Erubescerent] populares, quos doctrina ipsorum mandaverat Deus vocari ad fidem & resipiscentiã.
Consternati] authoritate Dei & legis videlicet, ut renuncient malo suo: nam hic primus est a fructus, quo captivæ ducuntur omnes cogitationes ad obedientiam Christo, ut ostẽdit Apostolus 2. Cor. 10.5.
‖ *Suprà 6. 13. & seq.*
10 *Idcirco*] altera pars amplificationis de pœnis (ut diximus in ver.4.) qua in parte exponuntur duo: primùm quæ & quam graves pœnæ ipsos maneant pro peccatis suis, usque ad ver. 16, deinde quomodo & per quos, ver. 16. & 17.
e Heb. *quæstuosus quæstum.*
f Heb. *falsitatem.*
g Heb. *secundum viculum: ut suprà 6.14.*
h Heb. *erubescendo.*
i Heb. *tempore visitationis illorum.*
k Heb. *recipiendo recipiam eos.*

6 Attendi & audivi, c prava loquuntur, nullum virum pœnitet malitiæ suæ ut dicat, quid feci? quisque eorum conversus est in cursu suo, ut equus d præceps ruens in prælium.
7 Etiam ciconia in cœlo novit stata tempora sua, & turtur, grusq;, & hirundo observant tempus adventus sui: at populus meus non noverunt jus Jehovæ.
8 Quomodo dicitis, sapientes sumus, & lex Jehovę penes nos est? utique ecce ad falsitatem operatur stylus, *ad* falsitatem *operantur* legisperiti.
9 ‖ Feceruntne, sapientes ut erubescerent, consternati*ne* sunt & capti? ecce verbum Jehovæ spernunt, eccujus rei sapientia inesset eis?
10 ‖ Idcirco tradam uxores eorum aliis, agros eorum possessuris hæreditariò: nam a minimo usque ad maximum quisquis est, e deditus est quæstui, etiam a Propheta usque ad Sacerdotem quisquis est, agit f falsò.
11 Nam curant contritionem filiæ populi mei g secundum curationem mali leviculi, dicendo, pax, pax: etsi nulla *est* pax.
12 Fecerintne ut erubescerent, cùm abominationem fecerunt? neque *illi* h prorsus erubescunt, neque ignominia sciunt affici: idcirco cadent cum illis cadentibus, i quo tempore visitabo illos corruent, ait Jehova.
13 k Omnino extirpabo eos, dictum Jehovæ; nullæ sunt uvæ in ista vite, nullique fici in ista ficu, etiam ipsa folia deciderunt, & quæcunque l adhibeo eis prætereunt,
14 Dicentes: ‖ quorsum nos desidemus? congregamini, & ingrediamur civitates m munitas ut quiescamus ibi: at Jehova Deus noster quietos reddet nos, cùm dederit bibendum nobis n succum cicutæ, quia peccavimus Jehovæ.
15 Expecta pacem, sed nihil *erit* boni; tempus curationis, sed ecce *aderit* terror.
16 Inde a Dane auditur ronchus equorum illius, a sono hinnituum robustorum ejus contremiscit tota terra; qui veniunt ut consumant terram & o quæ implent eam, civitatem & qui habitant in ea.
17 Nam ecce ego immissurus sum in vos serpentes aspides; contra quos nulla prodest mussitatio, ut mordeant vos, dictum Jehovę.
18 p Quod me recreaturum esset est in mœrore, in me q animus meus languidus est.

13 *Omnino extirpabo*] exornatio præcedentis interminationis per similitudinem plantę inutilis, quam Deus velut bonus agricola eradicatum iri denuntiat: ut Jeschahh. 5. *Quæcunque*] i. nullam culturam a me admittunt; sed operam & expectationem agricolarum meorum ludificantur: ut suprà 5.12. l Heb. *do.* ‖ *Sup. 4 5.* 14 *Desidemus*] videlicet expectantes Deum, & hærentes istis Prophetarum verbis. m Heb. *munitionis.* *At Jehova*] ironica responsio Prophetæ, qua ludificatur inanem Judæorum præfidentiam, hoc modo: certè quiescetis, sed longè aliter quàm existimatis: nam peribit animus Regis, animusque Principum: ut suprà 4.9. n Heb. *aquas.* *Succum cicutæ*] soporiferum videlicet, atque lethiferum q.d. soporabit exponendos morti. 15 *Expecta*] ironia traducens Judæorum præfidentiam, neque pacem illis fore, neque spem recuperandæ pacis jam adempta fuerit, sed fore cùm liberationem sperabunt, ut eo magis ingravescant mala: ut Jeschahh. 5.30. 16 *A Dane*] id est, ab extremis finibus: hyperbole. o Heb *plenitudinem ejus.* 17 *Nam ecce*] comparatio ad exponendum implacabilem Chaldæorum animum & virulentissimum accommoda. De hac autem comparatione vide Psalm. 58.6. p Heb *recreans me.* 18 *Quod me*] tertius ἐπιφωνήσεως locus, pathetica Prophetæ lamentatio: quæ primùm luctum suum & causas exponit prolepticè, quatuor versibus; deinde optatum, tribus; postremò causas luctus sui copiosè explicat, usque ad versum 12. capitis sequent. Est autem periphrasis animi in his verbis, *quod me recreaturum esset*: nam animus lætus bene medicinam facit, Proverb. 17.22. q Heb. *cor meum.*

19 Ecce sonus vociferationis filiæ populi
mei propter *advenas* terræ r longinquissimæ,
dicentes, an Jehova minimè *est* Tzijone? an
rex ejus minimè *est* in ea? cur irritaverunt
me, *aut ille*, sculpulibus suis, vanitatibus alienigenarum?
20 Præteriit messis, finita est æstas; & nos non
servamur.
21 Propter contritionem filiæ populi mei cõ-
teror: atratus incedo, stupor corripit me.
22 An opobalsami nihil *est* in Gilhhade? an
medicus nullus *est* ibi? nam cur non s convaluit filia populi mei?

19 *Ecce sonus*] causæ luctus ponuntur duæ: una quædam veluti discessio & separatio Dei a populo suo, de qua Ecclesia conqueritur; altera est peccatorũ gravitas, quam Deus Judæis exprobrat per dialogismum, hoc versu: unde consequuntur publicæ calamitates, ver. 20. & prophetæ luctus, ver. 21.
r Heb. *longinquitatum.* 20 *Præteriit messis*] videlicet a nobis, q.d. Judæorum Ecclesia, omnia commoda omnesque eorum percipiendorum rationes nobis perierunt, & nos pariter perivimus. Nam lætitia in scripturis tempore messis & vindemiæ (quæ in distinentem æstatem incidit) figurari solet: ut Psal. 4.8. & Jeschah. 9.3. 22 *An opob.*] secundus lamentationis locus, continens optata tria: unum, ut curetur populus Judæorum, quod metaphoricè significatur rebus corporeis, hoc versu: alterum, ut propheta condigne pro atrocitate supplicii miserias popularium deflere possit, versu 1. seq. capitis; tertium, ut jam jam sibi liceret abesse per voluntatem Dei, ne tantarum calamitatum spectator esset, malorumq; præsentium, quæ deinde narrantur a ver. 2. *Opobalsami*] vide Gen 37.25. s Heb. *ascendit sanatio filiæ*, ut 2. *Chro. 24.13. & Nechem. 4.7.*

CAPUT IX.

1 O SI quis daret caput meum esse a-
quas, & oculum meum scaturiginem
lachrymarum; ut deflerem interdiu &
noctu confossos filiæ populi mei.
2 O si quis poneret me in deserto, in diverso-
rio viatorum, ut derelinquerem populũ me-
um, & abirem ab eis: nam omnes sunt adul-
teri, interdicti *die* perfidè agunt:
3 Et intendunt lingua sua arcum suum a fal-
sum, neque in fide invalescunt in terra; sed
de malo in malum procedunt, neque agnos-
cunt me, dictum Jehovæ.
4 Quisque ab amico suo cavere, & ulli fratri
ne confiditote: nam omnis frater b omnino
supplantat, & omnis amicus *cum* detractio-
ne ambulat:
5 Et quisque amico suo illudunt, ac veritatem
non loquuntur: docent linguam suam loqui
falsum, perversè agendo defatiscuntur.
6 Tua habitatio *est* in medio c dolo; pro do-
lo renuunt cognoscere me, dictum Jehovæ.
7 Idcirco sic ait Jehova exercituum, ecce
ego conflans eos probavi eos: sed quo-
modo facturus sum propter filiam populi
mei?
8 Culter jugulans lingua eorum *est*, dolum
loquitur: ore suo cum amico suo pacem e-
loquitur, at d in animo suo disponit insidias
suas.
9 ‖ An propter ista non visitarem eos? dictum
Jehovæ; an de gente hujusmodi non sume-
ret ultionem anima mea?
10 Propter hos montes extollam fletum &
lamentum, & propter caulas deserti la-
mentationem: nam accendentur adeò ut
nullus transeat, neque audiatur vox peco-
ris; e tam aves cœli quàm jumenta, evaga-
buntur, abibunt:
11 Et disponam Jeruschalaima in acervos, lu-
strum draconum; & civitates Jehudæ dispo-
nã *in* desolationẽ, adeò ut nullus inhabitet.

2 *Nam omnes*] ætiologia optatorum præcedentium a duabus causis; una est, indignissima & impurissima vita populi, usque ad versum 7. altera, pœna gravissima divinitus infligenda, inde ad versum 12.
Interdicti die] exaggeratio perfidiæ a tempore: ne ipsis quidem diebus qui festi erant Domino, integram fidem conservasse.
a Heb. *falsitatis.*
4 *Quisque*] apostrophe ad populum suum πρὸς αὐξησιν ut ver. 6.
b Heb. *supplantando.*
c Heb. *dolo.*
6 *Pro dolo*] id est, malunt adhærere in dolo, quàm eo omisso mihi se adjungere.
7 *Idcirco*] altera causa luctus, ut ostendimus ver. 2.
Ego conflans] ut suprà 6.29.
Sed] id est, cùm videam me in vanum conflare, & ab istis mala avelli non posse (ut suprà ibidem) quid porro faciendum est? hæc autem consultationis species summe est emphatica: ut Jeschah. 5.3.
d Heb. *in medio.*
‖ *Suprà 5.9. & 29.*
10 *Propter hos montes*] id est, Judæam, quæ montosa est, Exod. 15.17. & Deut. 11.11.

Extollam] id est, faciam ut extollantur lamenta. *Deserti*] id est, planitiei pascuæ inter montes sitæ: ut Jehoschuhh 15.61. *Accendentur*] id est, planè desolabuntur, tanquam pervadente igne. e Heb. *ab ave cœli & usque ad jumentum.*

12 Quis

12 ᵉQuis est vir ille sapiens qui doceat istud,
& id quod edixerit os Jehovæ sibi indicet?
propter quid pereat hæc terra, incendatur
tanquam desertum, adeò ut nullus pertrans-
eat?
13 Dicit enim Jehova, quia derelinquunt le-
gem meam quam exposueram eis; neq; au-
scultant voci meæ, neque ambulant in illa;
14 Sed ᶠsequuntur sententiam animi sui; &
Bahhalimos, quod docuerunt ipsos majores
ipsorum:
15 Idcirco sic ait Jehova exercituum Deus
Jisraëlis: ecce ego cibaturus sum istos, po-
pulum hunc ᵉabsinthio, & bibendum datu-
rus eis ᵍsuccum cicutæ:
16 Nam dispergam eos in gentes quas non
noverunt ipsi aut patres ipsorum, mittam-
que post eos gladium donec consumpsero
eos.
17 Sic ait Jehova exercituum, animadverti-
te; & vocate lamentatrices ut adveniant; &
ad ʰpræficas mittite ut adveniant.
18 Et ⁱfestinanter extollant de nobis lamen-
tum; descendentibus lachrymis ex oculis
nostris, & ex palpebris nostris fluentibus a-
quis.
19 Nam ᵏsonorum lametum auditur de Tzi-
jone, quomodo vastamur? erubescimus val-
de, quia dereliquimus terram, quia deji-
ciunt *hostes* tabernacula nostra.
20 ᵉQuin audite fœminæ verbum Jehovæ, &
percipiat auris vestra verbum oris ejus; ut
doceatis filias vestras lamentum, & ˡaltera
alteram *doceat* lamentationem.
21 Nam ascendit mors ad fenestras nostras,
ingressa est in palatia nostra; ad exscinden-
dum parvulos e vicis, juvenes e plateis,
22 (ᵉEloquere, sic *habet* dictum Jehovæ) &
ceciderunt cadavera humana ut fimus in su-
perficie agri; & ᵉut manipulus a tergo mes-
soris, quæ nullus colliget.
23 ᵉSic ait Jehova, ne gloriator sapiens in
sapientia sua, neque gloriator potens in po-
tentia sua; neque gloriator dives in divitiis
suis:
24 ‖ Sed in hoc glorietur qui gloriatur, se in-
telligere & cognoscere me, me esse Jeho-
vam exercentem ᵉbenignitatem, jus, & ju-
stitiam in terra: quia istis delector, dictum
Jehovæ.
25 Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ,
quibus animadvertam; in omnem ᵉcircum-
cisum cum præputiato,
26 ᵉIn Ægyptios, & in Jehudæos, & in Edo-
mæos, & in Hhammonitas, & in Moabitas,
deniq; in omnes amputatos latere, qui ha-
bitant in deserto: nam omnes istæ gentes
ᵉpræputiatæ sunt, etiam tota domus Jisraë-
lis præputiati sunt corde.

12 *Quis est*] quarta pars concionis, confutatio qui habentur (dicebant Judæi) legi & prophetas nonnè peritura lex ex ore nostro: ut supra 8.8. & infra 18. 18. habetis quidem, at prophetæ sed neque Propheta est ullus qui eloquatur, ho[mi]nes; neque ullus in populo qui auscultet legi, duobus sequentibus; ac proinde deo vobis restant: unum, ut pœnas pendatis Deo, vers. 15. & 16. alterũ, ut præficas deflentes mala vestra conducatis, quia ne vobis quidem lugendi tẽpus dabitur; usque ad versum 23. sic Jechezk. 24. 16. & sequentibus.

f Heb. *eunt post a-spectum cordis sui: & post Bahhal.*

15 *Absinthio*] id est, rebus amarissimis tractabo: nam amaritudinem absinthio comparat scriptura, ut Proverb. 5. 4. infra 23. 15. Lament. 3. 15. & 19. & Apoc. 8. 11.

g Heb. *aquas: ut supra 8. 14.*

h Heb. *peritas.*

i Heb. *festinent ut tollant.*

k Heb. *sonus la-menti.*

20 *Quin*] amplificatio, q. d. non vacat eis ut longiùs excurrant ad conducendas præficas: agite, ô mulieres, ad plandum aliæ alias & filias vestras informate, qui describitur duobus versibus proximis.

l Heb. *fœmina a-mica sua.*

22 *Eloquere*] exaggeratio lamenti, [...] gravitatem si[...]t necessariò fuisse e[...]dam propheta docet ab iterato præcepto Dei: quod nos propterea parenthesi inclusimus. [...] præscribitur lamentum illud, ut olim a Mosche canticum jussu Dei, Deut. 31. 19. & sequentibus.

Ut manipulus] id est confertim, per strues cadaverum quàm plurimas. 23 *Sic ait*] conclusio bimembris, qua primùm revocantur pii a fiducia rerum omnium ad fidem in Deum ipsos consolatum in maximis angustiis, duobus versibus; deinde impiis judicium denuntiat, duobus ultimis. ‖ 1. *Cor.* 1. 31. *&* 2. *Cor.* 10. 17. 24 *Benignitatem*] erga pios, & jus in impios: ut Psalm. 101. 1. ex justitia quæ regula est utriusque.

25 *Circumcisum*] id est, Judæos promiscuè cum alienigenis: prout per Regem Babyloniæ factum est, ut idem prophetat infra 27. 6. & sequentibus.

26 *In Ægyptios*] quibus omnibus sigillatim suas calamitates prænuntiat, infrà 46. & sequentibus. *Amputatos latere*] id est, Arabas, quos eodem modo propheta nominat infrà 25. 23. & 49. 32. de qua consuetudine ita ait Herodotus in Thalia: dicunt Arabes tonderi sui capillamenti comam, ut ipse Dionysius tonsus est: tondentur autem in subrotundam formam, circumradentes tempora. *Præputiata*] ut Deut. 10. 16. & supra 4. 4.

CAPUT X.

Propheta Judæos ab idololatria gentium revocat certis argumentis ad reverentiam Dei: stuporem illorum & dementiam in sequendis idolis Deo neglecto redarguit; & palàm gentibus prædicari jubet idolorum vanitatem, certa fiducia fœderis & beneficentiæ Dei: contumacibus clades a Babylonius eventuras prænuntiat: postremò pii se sistentes Deo judicia ipsius æquo animo subeunt, & moderationem petunt ad gloriam Dei & salutem suam.

1 ᵉAUDITE hoc verbum quod eloquitur
Jehova vobis, ô domus Jisraëlis:
2 ᵉSic ait Jehova, secundum ᵉviam Gen-
tium istarum ne discitote, & ᵉa signis cœlo-
rum ne consternemini; ᵉquia consternantur
Gentes ab illis:
3 ᵉNam statuta ipsorum populorum *sunt*, ᵉva-
nitas *est*: ᵉcùm lignum ipsum ex sylva ceci-
dit, ᵉopus manuum artificis ad normam,
4 ᵉArgento & auro pulchrum reddit ipsum;
clavis & malleis confirmant ista, ᵉut non ᵃa-
mittat.
5 ᵉTanquam palma ᵉopere continente sunt;
ne loquuntur quidem, ᵇᵉomnino portandi
sunt, quia non possunt incedere: ne time-
tote ab istis, quia non affectura sunt malo,
etiamque benefacere non *est* penes ipsa.
6 ᵉEx eo quòd nullus est par tibi, ô Jehova;
quod maximus es, & maximum nomen tuum
potentia,
7 Quis non revereatur te, ᵉRex ipsarum Gen-
tium? cùm in te conquiescat ᵉ*illa*; cùm *ma-
ximus sis* in omnibus sapientibus Gentium
& omni regno ipsarum, ex eo quòd nullus
est par tibi.
8 ᵉAt ᶜᵉunà obbrutescunt & stolidi fiunt; e-
ruditio ᵉvanitatum *eruditio* ᵉligni est.

1 *Audite*] Hujus concionis membra præcipua sunt quinque: primum est exordium simplicissimum, audientiam faciens ab autoritate Dei, & auditorum officio, vers. 1. secundũ, propositio doctrinæ de contemnẽdis idolis, & reverendo Deo, a vers. 2. ad 8. tertium est redargutio Judæorum qui se implicaverant gentili idololatriæ, usque ad versum 17. quartũ, prophetica venturæ cladis denuntiatio, usque ad versum 23. quintum, conclusio ab oratione quam Propheta habet coram Deo suo quę bonorum omnium ac suo nomine, tribus versibus ultimis.

2 *Sic ait Jehova*] hujus propositionis capita sunt duo: unũ, de idolis minimè curandis, versibus quatuor, alterum, de reverentia uni Deo habenda, ver. 6. & 7. Neglectus autem idolorum duo continet, ut non detur illis opera, & non timeantur: quia timor & superstitio religionem idolorum solet efficere, hoc ver. causæ vero exponuntur, sequentibus. *Viam*] id est, ritus ad idololatriam pertinentes, & ad studia aliena ab honore Dei: quæ Gentes propinquæ per totam Syriam eò colebant studiosius, quò propiùs a luce Judæorum aberant. *A signis cœlorum*] quæ Gentes reverentur & colunt, habentes pro diis; ut supra Judæis fuit exprobratum 7. 18. Sensus est, duo sunt Gentibus Deorum genera: uni sunt ficti nuda cogitatione; alteri sunt quidem in rebus creatis, sed ab illis gentibus coluntur pro Deo. Vos autẽ ne ab illis quidẽ debetis metuere qui in maxima autoritate & existimatione sunt apud gẽtes, ut sunt corpora cœlestia. *Quia consternuntur*] id est, ne propterea timeatis ab illis, si istæ gentes ab illis stolide sibi metuant. 3 *Nam statuta*] ætiologia superioris documenti, continens causas ex quibus contemnenda sunt idola. Est autem hæc prima ab efficiente causa: quid enim ex illis effecit deos, nisi stulta opinatio & institutum populorum? *Vanitas est*] secunda causa a natura idolorum & fine, quæ copiosius exponuntur infrà ver. 14. & 15. ut Jeschahh. 44. 4. *Cùm lignum*] tertia causa a materia, ut Jeschah. 40. 20. & 44. 9. *Opus manuum*] quarta causa ab instrumentis, ut Jeschahh. ibid. ver. 7. & 8. 4 *Argento &*] quinta causa a forma, quam ipse artifex adeò conscius est cum animo suo inanem & caducam esse, ut operam consumat plurimam ad idolum suum a deformatione, ruina, & perditione vindicandum, ut Jeschahh. 40. 19. & 44. 7. *Ut non amittat*] id est, ut factus ille Deus non sinat suum aurum & argentum emungi sibi. a Heb. *sinat exire.* 5 *Tanquam palma*] sexta causa ab inutilitate ipsorum: nam rigidi sunt ut trunci, neque sibi utiles, neque aliis: ut Jeschahh. 44. 5. *Opere continente*] id est, ut stipites rigent. b Heb. *portando.* *Omnino*] ut Jeschahh. 46. 1 & 7. 6 *Ex eo quòd*] alterum caput propositionis de reverentia Dei, ut diximus in versum 2. 7 *Rex ipsarum*] id est, qui regnum & imperium summum obtines in eas ipsas gentes quæ non agnoscunt te, eoque uteris ex sententia tua. *Illa*] potentia, cujus meminit superiore versu: nam his & sequentibus verbis per ὑστέρωσιν verborum ex usu Hhebræorum easdem causas reverẽtiæ Dei repetit, quæ positæ sunt præcedente versu.

8 *At unà*] tertia pars, ut diximus in versum 1. nimirum redargutio Judæorum in communem idololatriam cum gentibus delapsorum: quæ hoc versu generatim proposita, deinde per antithesin naturæ, operumque Dei & idolorum confirmatur, usque ad versum 14. & tandem amplificatur antithesi effectorum erga cultores, ver. 14. & duobus sequentibus. c Heb. *in uno.* *Unà*] id est, Judæi cum gentibus convenientes in eandem idololatriam. *Vanitatem*] id est, in omnem vanitatem homines seducens, ut ver. 15. & suprà 2. 5. *Ligni*] id est, idoli e ligno, metonymicè ad contemptum: etsi per synecdochen comprehenduntur idola omnia.

9 Argen-

9 Argentum ductum ex Oceano advehitur,&
aurum ex ᵃ Uphazo, opus artificis & manuū
conflatoris: hyacinthinum & purpureum
vestimentum eorum, opus peritorum sunt
omnia.
10 Jehova verò Deus [d] ᵃverus *est* Deus [e] ᵃvi-
vens, & Rex [f] ᵃsempiternus: a ᵃcujus fer-
vore commovetur terra, neq; sustinere pos-
sunt gentes indignationem ejus.
11 (Sic dicitote illis, dii isti qui cœlos & ter-
ram non fecerunt; perituri sunt e terra, & e
regionibus sub cœlo ipsi)
12 ᵃQui fecit terram virtute sua, stabiliit or-
bem habitabilem sapientia sua; & pruden-
tia sua extendit cœlos,
13 Quo vocem suam edente fremitus aqua-
rum est in cœlis: qui effert vapores ab ex-
tremitate terræ; fulgura cum ipsa pluvia fa-
cit, & producit ventum e thesauris suis.
14 ᵃMagis obbrutescit omnis homo; quàm ut
animadvertat ᵃpudefacere omnem confla-
torem sculptili: nam falsum est fusile ejus,
nec spiritus est in *ullo* eorum.
15 Vanitas sunt, opus [g] aberrationis maxi-
mæ; [h] ᵃquo tempore visitabuntur illi, peri-
bunt *ipsa*.
16 ᵃNon sicut istarum *est*, sed formator omni-
um est Jahhakobi portio; vicissim Jisraël
tribus possessionis ipsius: Jehova exercitu-
um nomen est ei.
17 ᵃRecipe e terra ᵃmercem tuam, quæ ha-
bitas ᵃin munitione hac.
18 Nam ita ait Jehova, ecce ego funda eja-
culaturus sum habitatores hujus terræ hac
ipsa vice; & angustia affecturus sum eos, ut
ᵃdeprehendant *ista & dicant*,
19 ᵃHei mihi propter contritionem meam,
[i] ægerrima est plaga mea: ᵃego autem di-
cebam, utique hic morbus est quem per-
feram.
20 Tentorium meum vastatum est & omnes
funes mei dirupti; filii mei exeunt a me a-
deò ut non extent ulli, nullus extendat am-
plius tentorium meum & erigat aulæa mea.
21 ᵃNam obbrutuerunt ipsi pastores & Jeho-
vam non consuluerunt: idcirco non secun-
dabuntur, & totus grex pascalis eorum di-
spergetur.
22 [k] ᵃSonorus rumor ecce advenit, & com-
motio magna e ᵃterra Aquilonis; || ad dispo-
nendum civitates Jehudæ *in* desolationem,
lustrum draconum.
23 ᵃNovi Jehova, non esse penes hominem
viam ipsius; non esse penes virum ambulan-
tem vel dirigere gressum suum.
24 Castiga me Jehova, veruntamen [l] modi-
cè; ne *castiges* in ira tua, ut non comminuas
me.
25 || Effunde æstum tuum in eas Gentes quæ
non agnoscunt te, & super familias quæ no-
men tuum non invocant; sed comedunt Ja-
hhakobum, ac ita comedunt eum ut absu-
mant eum, & caulam ejus desolant.

9 *Uphazo*] id est, Ophiro, de quo 1. Reg.9.28. ut Danielis 10.5.
d Heb. *veritatis.*
10 *Verus*] non autem eruditionē tradens vanitatis, ut idola.
e Heb. *viventes*: ut *Jehos*.24.19.
Vivens] non mortuus & rigens, ut stipes.
f Heb. *seculi.*
Sempiternus] non ex materia corrupta, & ab hominibus principium habens.
Cujus fervore] id est, qui omnia agit, sursum deorsum vertit arbitratu suo; non autem artificum manu & voluntate agitur, aut portatur humeris.
11 *Sic dicitote illis*] ἐργασία præcedentis antitheseos per Apostrophen ad Judæos; qua docet illos armatos fide certa in Deum verum, viventem, & sempiternum, potiùs debere non tantùm ab idolis abstinere, sed etiā gentes sermone ipsarum redarguere cum omni fiducia & libertate sancta; ut fecerunt tres illi, Daniel. 3. Quamobrem hic versus Syrico sermone conscriptus est.
12 *Qui fecit terrā*] regressio ad cōmendationem Dei, primùm ab operibus creationis, hoc versu; deinde administrationis, vers. sequente.
14 *Magis obbrutescit*] amplificatio præcedētis redargutionis a rebus consequentibus idololatriæ; nimirum quod homines dementes facti ampliùs dementantur, & ipso sensu communi carent: ut exponitur Jeschahhjæ 44.13. *Pudefacere*] id est, sibi ab artifice afferri maximum pudoris, ignominiæ, & confusionis argumentum; cùm homo verus falso, animatus inanimo honorem divinum habeat, hoc versu; vanitatem pro veritate amplectatur, aberrationem pro recto itinere, & mortem pro vita, sequente versu. g Heb. *aberrationum, sive seductionum.* h Heb. *tempore visitationis illorum.* 15 *Quo tempore*] id est, uno momento peribunt cum suis cultoribus, quando Judæos idololatras visitabit Deus: sic Jeschahh.46. 16 *Non sicut*] epiphonema, quo propheta indignitatem idololatriæ qua Judæi cum gentibus communicabant summatim ostendit; a mutuo fœdere, quo Deus se populo, & populus Deo sese obstrinxerat. Longè præstantius, inquit, est jus Jisraëlitarum cum Deo: qui non idola gentium amplectuntur (quid enim Deo cum idolis?) non Solem, Lunam, aut cœlestia corpora, quæ usu cum illis obtinent, ut Deut.4.19.& 28.& 29.26. sed Deum ipsum verum, viventem, & sempiternum possident. 17 *Recipe*] quarta pars, nimirum denuntiatio judicii divinitus in Judæam immittendi, quod perstrinxerat vers.15. Continet autem hæc denuntiatio primùm præceptum allegoricum, ut Judæi consarcinent & convasent omnia, pro eo quod est, ut se ad fugam aut captivitatem comparent, ut Jechezk.12. deinde planam, & apertam denuntiationem illius Judicii, versibus seq. *Mercem tuam*] id est, pretiosas facultates tuas, & eas maximè de quibus suprà ver.9. ironicè. *In munitione*] id est, Jeruschalaimis. 18 *Deprehendant*] id est, re ipsa experiantur id quod prædicenti per Prophetas mihi noluerunt credere. 19 *Hei mihi*] formula luctus quo usuros Judæos propheta narrat, duobus versibus. i Heb. *ægritudo.* *Ego autem*] amplificatio luctus ab antegressa confidentia. quasi dicat, me miseram, quod prædicentibus jam olim minimè crediderim; sed si quod malum mihi obveniret, illud fore putaverim velut accessiunculam febriculæ, unde illico liberarer. 21 *Nam obbrutuerunt*] ætiologia præcedentis denuntiationis; cujus ampla interpretatio petenda est ex duabus concionibus præcedentibus.

k Heb. *[illegible] tionis.*
22 *Sonorus rumor*] hypotyposis ad exaggerationem Prophetiæ.
Terra Aquilonis] ut suprà 1.14.
|| *Suprà* 9.11.
23 *Novi*] conclusio, qua Propheta animum suum exponit, & informat pios in eodem instituto, ut se totos committant Deo, & ipsum orent pro salute Ecclesiæ ad gloriam Dei. sensus est: Ego (inquit Propheta) & pii omnes sentientes mecum, credentes huic decreto tuo quod planè statuisti contra Judæā exequi, non præsumimus de virtute aut arte nostra, ut judicia tua possimus effugere, aut ab iis vel gressum unum & latum (quod aiunt) unguem discedere: sibi confidunt impii, ut supra 8.14. nos contra nobis omnino diffidimus, hoc versu: sed quandoquidem stat sententia ut nos omnes castiges propter peccata nostra, non refugimus paternam castigationem tuam; ecce, sistimus nos tibi, facito quod bonum & æquum est in nobis; sed in justitia tua memor esto miserationum tuarum, pro gloria tua & infirmitate nostra temperans castigationes tuas, vers. 24. Quod si æstus iræ tuæ profundendus est; ecce gentes, quæ neque gloriæ tuæ curam habent, neque populi tui miserentur, vers. ultimo: hæc illa est materia æstui iræ tuæ commodissima. l Heb. *in [illegible].*
|| *Psalm.*79.6.& 7.

Caput XI.

Deus Jirmejæ & sacerdotibus Hhanathothanis imperat ut fœdus legis exponant populo cum promissionibus & minis: Jirmeja solus mandato parens generale fœdus explicat, & popularibus suis accommodans primùm contestatur eos peccatorum nomine, deinde severissimum judicium pronuntiat: utrumque verò confirmat partim Dei ipsius testificatione, partimq; sua experientia a suis ipsius civibus: tum prænuntiata illis clade seipsum confirmans adversus præsentia scandala, præsumptionem Judæorum confutat proposito Dei consilio rigidissimo, & bonos promissis instaurandæ Ecclesiæ consolatur.

1 ᵃVERBUM quod fuit ad Jirmejam a Je-
hova, ᵃedicendo,
2 Audite verba fœderis hujus; ᵃquæ e-
loquamini viris Jehudę & habitatoribus Je-
ruschalaimorum.
3 ᵃDicito ergo ad illos, sic ait Jehova Deus
Jisraëlis; || maledictus vir ille qui non auscul-
taverit verbis fœderis hujus,
4 Quod præcepi majoribus vestris, quo [a] tēpo-
re eduxi eos e terra Ægypti ex catino fer-
ri, edicendo; || auscultate voci meæ, ut fa-
ciatis ista omnino prout præcipio vobis: e-
ritisque mihi in populum, & ego ero vobis
Deus:
5 Ut præstem juramentum quod juravi ma-
joribus vestris me daturum eis terram afflu-
entem lacte & melle, prout est hodie: ᵃcui
respondens dixi, Amen, Jehova.

1 *Verbum*] [illegible] concionis (quæ eadem ferè argumento est cū superioribus) capita sunt quinque: primum est exordium, versibus quinque; secundum, propositio, usque ad versum 13. tertium, confirmatio rerum in propositione enarratarum, ad finem usque capitis 11. quartum, confutatio ad eandem confirmationem pertinens, capite 12. usque ad ver.14. quintum, conclusio prophetica, inde ad finem usque. Exordium autem facit audientiam primùm ab autoritate imperantis Dei, ver.1. deinde a recordatione fœderis jam olim initi, ver.2. postremò a denuntiatione pœnarum quas de ruptoribus sui fœderis sumpturus est Deus, & contrariarum promissionum erga obsequentes, tribus reliquis ver. *Edicendo*] tum ipsi Jirmejæ, tum Hhanathothanis gētilibus ipsius; qui sacerdotes erant, ac proinde ex officio promulgare legem tenebantur. 2 *Quæ eloquamini*] videlicet vos, qui sacerdotes estis, ut doceatis Jahhakobum judicia Dei, & Jisraëlem legem tuam Deut.33.10. 3 *Dicito ergo*] tu & sacerdotes ipsi, synecdochicè. Continet autem hoc mandatum thesin sive propositionem generalem legis, qua maledictio immorigeris importatur, & promissiones obsequentibus. || *Deut.* 27.26.
a Heb. *die*: *synecdochicè.* || *Deut.*4.20. 5 *Cui respondens*] id est, ego solus acquievi vocationi & mandato Dei ad pronuntiandum doctrinam generalem legis, quod sacerdotes præstare tenebantur: sic accipiendum esse commonstrant ea quæ sequuntur, ver.18.& sequentibus. Sacerdotes non tantùm recusasse promulgationem fœeris, sed periculum etiam Jirmejæ intendisse.

6 De

6 ᵃDeinde edixit Jehova mihi, proclama om-
nia verba ista in civitatibus Jehudæ & in
plateis Jeruſchalaimorum , dicendo; au-
ſcultate verba fœderis hujus ut faciatis ea.
7 ᵃNam ᵇ omnino conteſtatus ſum majores
veſtros , quo tempore evexi eos e terra Æ-
gypti uſque in diem hunc , ᶜ inde a dilucu-
lo continenter dicendo ; auſcultate voci
meæ :
8 Non tamen auſcultarunt, neque inclina-
runt aurem ſuam; ſed ambulaverunt quiſ-
que ᵈ ex ſententia animi ſui peſſimi : ideo
adduxi ſuper eos omnia verba fœderis hu-
jus quod præceperam facere , ac non fece-
runt.
9 Dixit itaque Jehova ad me, ᵃpræſtò eſt con-
juratio; in viris Jehudæ & habitatoribus Je-
ruſchalaimorum;
10 Averſi ſunt ſupra iniquitates majorum ſu-
orum priſcorum , qui renuerant auſcultare
verbis meis , & ipſi ſequuntur deos alienos
colendo eos; irritum fecerunt domus Jiſ-
raëlis & domus Jehudæ fœdus meum quod
pepigeram cum majoribus ipſorum.
11 ᵃIdcircò ſic ait Jehova, ecce ego adductu-
rus ſum contra eos malum ex quo non po-
terunt exire : ᵃ etiamſi inclamarent me, non
exaudirem eos.
12 Tunc abeuntes civitates Jehudæ & habi-
tatores Jeruſchalaimorum inclamabunt ip-
ſos Deos quibus ipſi ſuffitum faciunt : ſed
ᵉ omnino non ſervabunt ipſos tempore ma-
li ipſorum.
13 Quamvis pro numero civitatum tuarum
ſint dii tui, ô Jehuda; & pro numero platea-
rum Jeruſchalaimorum diſpoſueritis alta-
ria ᵃpudendo, altaria ad ſuffitum faciendum
Bahhali.
14 ᵃTu ergo ne orato pro populo iſto, neque
efferto pro iſtis clamorem & orationem :
nam minimè eſſem exauditurus quo tem-
pore inclamarent ipſi propter malum ipſo-
rum.
15 ᵃQuid eſſet ᶠamabile mihi domi meæ? ᵃ*an*
facere iſtam ſuum graviſſimum ſcelus? *quoſ-*
que ampliſſimos? ᵃ nam ᵍ carnes ſanctæ pe-
rierunt abs te : cùm *adeſt* malum tuum, tum
demum exultas.
16 ᵃ Olivam virentem, ᵃpulchram fructus
ſpecie vocaverat *te* Jehova nomine tuo: ᵃad
ſonum conflictus procellarum maximi in-
cendet ignem præterea, cùm fregerint pro-
pagines ejus.
17 Nam Jehova exercituum qui plantaverat
te , elocutus eſt contra te malum; propter
malitiam domus Jiſraëlis & domus Jehudæ

6 *Deinde*] ſecunda hæc pars, quam propoſitionem appellavimus, continet primùm ſummam theſeos præcedentis, ſive univerſè doctrinæ fœderis ex lege, hoc verſu; deinde conteſtationem Judæorum, uſque ad verſum 11. tertiò ſententiæ irrevocabilis dictionem, quatuor verſibus.

7 *Nam omnino*] conteſtatio, ut modò diximus, totam Judæorum gentem reſpicit, primùm majores ipſos, hoc & ſequente verſu; deinde illud ipſum ſeculum in quo Propheta converſabatur, duobus alteris.

b Heb. *conteſtando*.

c Heb. *manè ſurgendo & conteſtando*.

d Heb. *aſpectu cordis ſui: ut Deut.* 29.19.

9 *Præſtò eſt conjuratio*] id eſt, hæc generatio certiſsime cum majoribus ſuis & inter ſe conjurata eſt quodammodo, ut ſe adverſus me obfirmarent : quod exponitur ſequente verſu.

11 *Idcirco*] tertius locus propoſitionis, ſententiæ dictio.

Etiamſi inclamarent] id eſt, decretum hoc meum futurum eſt irrevocabile, neque ipſorum cauſa mutabitur, neque tua, infra verſ. 14.

e Heb. *ſervando non ſervabunt*.

13 *Pudendo*] ut ſupra 3.19.

14 *Tu ergo*] vide ſupra 7.16.

15 *Quid eſſet*] tertia pars, confirmatio doctrinæ præcedentium in conteſtatione partium, tum objurgationis acerbiſsimæ de peccatis ipſorum, tum ſententiæ latæ; primùm a judicia cognitione Dei, quæ falli non poteſt, uſque ad verſum 18. deinde ab ipſius Prophetæ teſtimonio contra Judæos omnes, & ſuos ipſius cives, inde a ver. 18. f Heb. *pro amato mihi*. *An facere iſtam*] id eſt, an inceſta & impuriſſima iſta ſcortatio cum idolis mihi allubeſceret? cui ego ſemper fui infenſiſsimus, velut zelotes juris conjugalis mei. Nam rem ita habuiſſe, & omnes etiam ampliſſimos miſſe in idololatriam præcipites , conſtat ex hiſtoria Joſchijæ, item ſuprà 5.& 5. & Jechezk 8. *Nam carnes*] id eſt, nullum ſacrificium juſtum (quod ſynecdochicè carnis appellatione deſignatur) offerre potes ad abolenda peccata & conciliandum Deum ; quia & impura es ipſa, ac proinde non potes non impurare oblationes tuas , Levit. 22. 25. & tua impuritate pertinaciſsimè delectaris. g Heb. *cum ſanctitatu tranſiverunt*. 16 *Olivam*] allegoria, qua propheta antegreſſam populi dignitatem exprobrat, & futuram calamitatem figurat elegantiſsimè. *Pulchram*] id eſt, pulcherrimè efflorеſcentem, quæ faciebat ſpem maximam ſui. *Ad ſonum*] futuræ calamitatis figuratio : erunt (inquit propheta) veluti concurſantes ventorum procellæ , quæ in hunc locum irruentes decutient flores tuos, perfringent ramos, id eſt, parvos & magnos trucidabunt; deinde oppidum ipſum tanquam arboris truncum conſument igne: quæ quidem geſta eſſe oſtendunt ultima capita Regum, Chronicorum, & Jirmejæ.

quam exercuerunt inter ſe, ad provocan-
dum me adolendo Bahhali.
18 ᵃAc Jehova quidem oſtendit mihi ita ut a-
gnoſcerem : ᵃ tum demonſtraviſti mihi acti-
ones eorum,
19 Cùm eſſem ᵃ velut agnus aut bos qui duci-
tur ad mactandum : nam ignorabam eos
contra me inire cogitationes, *dicendo*; ᵃper-
damus ligno pro cibo ejus, ut exſcindamus
eum e terra viventium, ut nomen ejus non
commemoretur amplius.
20 At ô Jehova exercituum judex ʰ juſtiſſime,
‖ probator renum & cordis; viſurus ſum ul-
tionem tuam de eis: nam tibi ᵃ revelavi cau-
ſam meam.
21 ᵃ Idcircò ſic ait Jehova ⁱde Hhanathotha-
nis, quærentibus animam tuam, dicendo; ne
vaticinator in nomine Jehovæ, & non mori-
eris manibus noſtris :
22 Idcirco *inquam* ſic ait Jehova exercituum,
ecce ego animadverſurus ſum in iſtos : ipſi
juvenes morientur gladio ; filii eorum, & fi-
liæ eorum morientur fame :
23 Et reſiduum non erit ipſis, cùm adducam
malum in Hhanathothanos anno viſitatio-
nis eorum.

18 *Ac Jehova*] alter locus confirmationis a teſtimonio Prophetæ; qui modeſtiſsimè oſtendit ſe non curioſè quidem perveſtigaſſe peccata populi ſui, tanquam ſi odio ſtudiòve aliquo abduceretur; ſed cùm nihil ejuſmodi cogitaret, a Deo adductum eſſe ad notitiam improbitatis ſuorum popularium.

Tum demonſtraviſti] apoſtrophe ad Deum emphatica, ut hoc pacto magis evincat populares ſuos ſe nihil dicere de ſuo, Deum ipſi autorem & teſtem eſſe.

19 *Velut agnus*] id eſt, ſimpliciſsimo animo obirem functionem meam (ut Chriſtus Apoſtolis præcepit Matth. 10. 16.) & mei contrà quærerent necem meam; ut ſequentia explicant. *Perdamus*] id eſt, enecemus eum fame, aut gladio, ut demonſtrat antitheſis pœnarum verſu 22. Eſt autem ironica locutio conjuratorum , qui lignum pro cibo nominant. quaſi dicant, includamus eum loco anguſto aut abſtruſo; ubi ſi volet comedere, ligna ipſa aut parietes comedat. h Heb. *juſtitiæ*. ‖ *Pſalm.* 7. 10. 20 *Revelavi cauſam*] id eſt, revelatam committo. 21 *Idcirco*] denuntiatio pœnæ ſingularis in Hhanathothanos, tribus verſibus : quæ ſingulis improbi illorum conſilii partibus reſpondet. i Heb. *hominibus Hhanathothanis*; *ſic ver.* 23.

Caput XII.

1 ᵃJUSTUS es Jehova, ᵃſi contendere velim
tecum: ᵃveruntamen judicia eloquar ᵃtua,
cur via improborum ſuccedat? cur tran-
quilli ſint ᵇ quicunque agunt perfidè?
2 Plantes eos, etiam radicentur? pergant, e-
tiam edant fructum ii; quorum in ore pro-
pinquus es, ſed longinquus a renibus ipſo-
rum?
3 ᵃNempe tu Jehova agnoſcis me , pervides
me ; ideo probas animum meum, ᶜ ut adhæ-
reat tibi : ᵃavellendo iſtos ut oves *trahendas*
ad mactationem , & præparando eos ad
diem interfectionis,
4 ᵃQuouſque *ais*, lugeret terra ; & herba to-
tius agri exareſceret? præ malitia habitan-
tium in illa , deficerent ſingula jumenta &

1 *Juſtus es*] Quarta concionis pars, confutatio : quid ita vaticinaris, inquiet, cùm illis bene ſit adhuc, & tibi male? reſpondet propheta, neque hoc quod in præſentia eſt, neque illud quod prædico, alienum eſt a juſtitia Dei : & res præſentes & futuras illa adminiſtrat, neque ab eo abjudicari poteſt juſtitia, ullius hominis quantumvis juſti operâ ; ſed ipſe ſibi invitis omnibus eam vindicaturus eſt, ut Pſalm. 51.6.

Si contendere] id eſt, ſi proſperitatem improborum , & meam bonorumque calamitatem ægrè ferens tecum diſceptare audebit quiſquam? ut Ijobi. 8.3. & 9.2. & ſequentibus. *Veruntamen*] propoſita confeſsione de juſtitia Dei inexpugnabili, jam exponitur objectio duobus verſibus, quæ a Propheta ſolvitur verſ. 3. deinde exornatur ſequentibus. Eſt autem objectio ἀνανταπόδοτος cur improbi & hypocritæ proſperentur, inquit : reticetur enim contrarium membrum, cur juſti utantur rebus adverſis, ut oſtendit reſponſum verſ. 3. a Heb. *penes te*. b Heb. *omnes agentes perfidè perfidiam*. 3 *Nempe*] ſubjectio ad præcedentem objectionem, qua primum uſum adverſitatum in bonis explicat, deinde proſperitatum in improbis: nam (inquit) boni rebus adverſis agnoſcuntur & reſpiciuntur, id eſt, curantur a Deo, probantur ad tempus, & docentur adhærere Deo: improbi verò proſperè interea agentes ſaginantur, ut pecudes ad mactationem; ſic pſalm. 94.13. c Heb. *ut ſit tecum*. *Avellendo*] id eſt, cum intereà improbos alios momento abripis tanquam in lanienam e ſaginario, alios ad futura judicia comparas juſtiſsimè , prout illi afficere bonos cogitant, ſuprà 11. ver. 19.

4 *Quouſque*] ethopœia, qua propheta Dei conſilium explicat humanitus, quod paucis dixerat præcedente verſ. Sunt autem hujus conſilii partes duæ : una, de cauſis; altera, de judiciis quæ toti Judææ pronuntiat Deus. Cauſæ ſunt totius regionis & omnium animantium horriditas propter atrocitatem ſcelerum, hoc verſ. & bonorum omnium qui Deo curæ ſunt defatigatio, ver. 5. & 6.

volatilia? *quia dicunt, non videt finem
nostri.
5 *Quando cum peditibus curris, defatigant
te; quomodo ergo misceres te cum equis?
*etiam in terra [d] prospera *cui confidis, *defa-
tigant te*, ecqui faceres in elatione Jardenis?
6 Quandoquidem etiam fratres tui & dome-
stici patris tui, etiam ipsi perfidè agunt in
te, ipsi quoque convocant post te multitudi-
nem; ne credito istis, quamvis alloquantur
te bonis *verbis*.
7 *Derelicturus sum domum meam, desertu-
rus possessionem meam: traditurus [e] eam
quam diligebat anima mea in manum ini-
micorum ipsius.
8 *Est mihi possessio mea similis leoni in syl-
va, edit contra me vocem suam; idcirco o-
di eam.
9 Avis *digitata est mea possessio mihi, *ô a-
ves, circumquaque in eam: agite, congre-
gate omnes bestias agri, facite ut veniant
ad comedendum.
10 *Pastores multi corrupturi sunt vineam
meam, conculcaturi portionem meam; re-
dacturi portionem mihi [f] desyderatissimam
in desertum desolatissimum.
11 Dispositurus est eam *quisque* in desolatio-
nem, lugebit per me desolata; desolabitur
tota hæc terra, || quia nemo est qui reponat
in [g] animo.
12 In omnes clivos per desertum venturi sunt
vastatores: nam gladius Jehovæ consum-
pturus est ab extremitate terræ [h] una ad al-
teram, nulla pax erit ulli carni.
13 *Cùm seminaverint triticum, spinas me-
tent; cùm indoluerint laboribus, non profi-
cient: nam erubescetis ex proventibus ve-
stris præ æstu iræ Jehovæ.
14 *Sic ait Jehova de omnibus vicinis meis
malis, *qui attingunt possessionem quam
possidendam tradidi populo meo Jisraëli:
ecce ego convulsurus sum eos e terra sua,
cùm domum Jehudæ convellero e medio
eorum.
15 Eritq; postquam convulsero illos, ut [i] rur-
sus misereat me istorum; & reducam ipso-
rum quemq; *in possessionem suam, & quē-
que in terram suam.
16 Erit etiam si [k] omnino didicerint vias po-
puli mei jurando per nomen meum, vivit
Jehova, quemadmodum docuerunt popu-
lum meum jurare per Bahhalem; ut *ædifi-
centur in medio populi mei:
17 Quòd si non auscultaverint, tum convel-
lam gentem illam [l] continenter, & perdam;
dictum Jehovæ.

Quia dicunt] id est, quia præfractè negant providentiam Dei, omnipotentem illius administrationem nihil ad se pertinere jactant, & prophetias ludificātur, tanquam si non essent sibi eventura mala.

5 *Quando*] secunda causa, ut modo diximus: cujus hic est sensus, Judæi omnes nunc ita se habent, ac si castra adversus Deum facerent & adversus bonos. Quemadmodum autem in castris alii sunt pedites, alii equites, quorum hi longè illis sunt velociores; ita etiam in Judæorum cœtu alii sunt omniū obfirmatissimi & velocissimi ad maleficia, ut supr. 8.6. alii nondum tantopere obdurati aut apti ad ea perpetranda: sed tamen tanta est illorum omnium pervicacia, ut ne minimum quidem calonem sistere possis, aut superare & revocare a malitia ad Deū. Quid ergo cum Jerosolymitanis facias, qui maleficiorum autores sunt obstinatissimi, si apud tuos nihil efficis? qui tyrūculi sunt, si cum illis comparentur.

Etiam in terra] sensus est, Judæa quodāmodo in duo hominum genera divisa est: quorum uni non ita exundant peccatis, sed eqniore (ut ita dicam) conditione sunt: alteri præcipites exundant in omnia peccata & angescunt, ut cum Jarden fluvius diffunditur prêter ripas suas: vide Jehosch 3.15.

d Heb. *pacis*.

Cui confidis] id est, de qua bene speras; ut cum Hhanathothanis fecit: nam sequens versus est hujus exegeticus.

7 *Derelicturus*] altera pars consilii, de judiciis Judææ eventuris, ut diximus in vers. 4. quæ comprehenditur versibus 7. e Heb. *dilectionem animæ meæ: metonymia.* 8 *Est mihi possessio*] exornatio justitiæ Dei duabus comparationibus, leonis, hoc ver. & avis rapacis, sequēte. 9 *Digitata*] id est, rapax uncis unguibus tanquam digitis in prædam involans: sic vocat Plinius lib. 11. natur. hist. cap. 47. *O aves*] provocatio Chaldæorum & cæterarum gentium contra Judæos, per ὑστέρωσιν: nam Deus priore loco aves provocat contra digitatam avem, & posteriore bestias contra leonem, servatis comparationibus. 10 *Pastores*] ut sup. 6.3. f Heb *desyderii mei in desertum desolationis.* || *Jesch.* 57.5. g Heb. *corde*. h Heb. *usq. ad extremitaté terræ.* 13 *Cùm semin.*] ex interminatione Levit. 26. 16. & Deut. 28. 38. 14 *Sic ait Jehova*] conclusio, qua Deus primùm in summa judicium se effecturum esse de Judæis & gentibus promiscuè denuntiat, hoc ver. ut supra 9.25. deinde bonos consolatur promissa instauratione Ecclesiæ ex Judæis & gentibus conversis ad ipsum, tribus ultimis. *Qui attingunt*] id est, sunt finitimi Judææ. i Heb. *revertar ut miserear.* 15 *In possessionem*] spiritualem videlicet, id est, Ecclesiam. k Heb. *discendo didicerint.* 16 *Ædificentur*] id est, cooptentur in Ecclesiam per fidem. l Heb. *convellendo, & perdendo.*

Caput XIII.

Deus typo cinguli proposito sua in populum beneficia, illius ingratum animum & maleficia, eventuramq; illi perditionem præfigurat: judicium a se gravissimum in omnes pronuntiat: populares, Regem, Reginamq; ipsam ad humilitatem, fidem, & resipiscentiam revocat, ut prævertant casum obnuntiatum: postremò peccata & pertinaciam eorum contestatus fert sententiam de publico Judæorum casu.

1 *SIc ait Jehova ad me, *abi, & compara
tibi cingulum [a] lineum, & imponito illud
lumbis tuis; *in aquas autem ne inserto
ipsum.
2 Itaque comparans cingulum, ex verbo Je-
hovæ imposui lumbis meis.
3 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me [b] iterum
edicendo,
4 *Accipe istud cingulum quod comparasti,
quod impositum est lumbis tuis: & surge,
abi ad Euphratem, & *absconde illud ibi in
projectura petræ.
5 Tum abiens abscondi ipsum ad Euphratem,
quemadmodum præceperat Jehova mihi.
6 Fuit autem [c] exactis diebus multis, ut edi-
ceret Jehova mihi, surge, abi ad Euphra-
tem, & recipe inde illud cingulum quod
præceperam tibi ut absconderes illic.
7 Quamobrem abiens ad Euphratem, cùm
effodissem recepi cingulū illud e loco ipso
ubi absconderam ipsum: sed ecce *corru-
ptum erat cingulum, non erat aptum ad rem
ullam.
8 Tum fuit verbum Jehovæ ad me dicendo,
9 Sic ait Jehova, ita corrumpam fastum Jehu-
dæ & fastum Jeruschalaimorum maximum,
10 Populi istius pessimi, qui renuunt auscults-
re verbis meis, qui ambulant [d] ex sententia
animi sui, & sequuntur deos alienos colen-
do eos, & incurvando se eis: eritque simi-
lis cingulo isti quod non est aptum ad rem
ullam.
11 Nam quemadmodum adhæret cingulum
lumbis viri, ita feceram ut adhæreret mihi
tota domus Jisraëlis & tota domus Jehudæ,
dictum Jehovæ, ut esset mihi populus, & ad
nomen, & ad laudem, & ad ornatum: sed
non auscultarunt.
12 *Quapropter dicito ad eos verbum hoc;
sic ait Jehova Deus Jisraëlis, omnis *uter im-
plendus est vino; quibus dicentibus ad te,
[e] an verò ignoramus utrem implendum esse
vino?
13 Dicito ad eos, sic ait Jehova, ecce ego re-
pleturus sum omnes habitatores terræ hu-
jus; etiam ipsos reges, qui insident pro Da-
vide in solio illius, & sacerdotes, & prophe-
tas, denique omnes habitatores Jeruscha-
laimorum *ebrietate:
14 Et dissipabo eos [f] unum cum altero, tum
patres, tum filios pariter, dictum Jehovæ:
non utar clementia, neq; parcam, neq; mi-
serebor; quin perdam eos.

1 *Sic ait*] Hujus concionis, exitium Judæis similiter denuntiantis, summæ partes sunt tres: prima est propositio judicii, usque ad versum 15. secunda est hortatio ad omnes ordines ut auscultent Deo, usque ad versum 21. tertia est confirmatio judicii propositi per contestationem, ad finem usque. Propositionis autem membra sunt duo: unum est typus cum suo exegemate 11. primis versibus: secundum est allegoria consimiliter explicata, vers. 12. & duobus sequentibus.

Abi &] in hoc typo repræsentat Propheta Deum, cingulum verò populum quem sibi adjunxit Deus, ut exponitur vers. 9. & sequentibus.

a Heb. *linorum*.

In aquas] id est, hoc cingulum tibi semper adhæreto, & ab omni humore qui ipsum corrupturus esset conservato: typus curæ & beneficiorum Dei erga populum.

b Heb. *secundò*.

4 *Accipe*] hujus propheta typi ... populi ex parte incipit, ut ostendat ... cto Judæorum ... disse ut corrumperentur ipsi; quia ad Euphratem profecti sunt, ut Assyriorum copias sibi adjungerent: prout explicatur infrà vers. 11.

Absconde] typus Judæorum existimantium se in umbra Assyriorum securè delitescere.

c Heb. *a fine dierum multorum.*

7 *Corruptum*] ut Judæi corrupti fuerant Assyriorum contagio, 2. Reg. 16. & corrumpendos & perdendos exhibuerunt judicio Dei, vers. 9. d Heb. *in aspectu cordis sui, & ambulant post Deos.* 12 *Quapropter*] altera pars propositionis allegoria: ut diximus in vers. 1 *Uter*] id est lagena figulina, per κατάχρησιν: ut Jeschahh. 30.14. e Heb. *an non novimus?* 13 *Ebrietate*] id est, vehementissimis calamitatibus, quibus ita obruentur, ut non amplius sciât quò se vertant quàm ebrii sepulti vino: Jeschahh. 51.17. & sequent. f Heb. *virum ad fratrem suum.*

15 ᵃAudite & auribus percipite, ne exaltetis
vos; nam Jehova loquitur.
16 Cedite Jehovæ Deo vestro gloriam, cùm
nondum tenebras effecerit, & cùm nondum
offenduntur pedes vestri in g montibus cæcioribus intempesta nocte: cùm expectantibus vobis lucem disposuerit eam in umbrâ
lethalem, redegerit in caliginem.
17 ᵃQuòd si non auscultabitis hoc, in latebris
flebit anima mea propter superbiam: &
h valde lachrymabitur, descendent inquam
ex oculo meo lachrymæ, quia captivus abducendus est grex Jehovæ.
18 ᵃDic regi & i Augustæ, k abjectissimè considite: nam descensurus est principatus utriusque vestrûm, corona ornatus vestri.
19 ᵃCivitates l Australes occludentur ita ut
nullus aperire possit: deportabitur Jehuda
tota, deportabitur ᵃ*civitas* pacatorum.
20 ᵃSustollite oculos vestros, & respicite istos venientes ab Aquilone: ubi est ᵃgrex
ille qui traditus fuerat tibi? pecudes ornatus tui?
21 ᵃQuid dictura es, cùm animadvertet in te?
nam ᵃtu docuisti istos supra te, duces, in capite *esse*: an non dolores corripient te, quales
mulieris m parturientis?
22 Quòd si dicas cum n animo tuo, cur obventura sunt mihi ista? propter amplitudinem iniquitatis tuæ ᵃretegentur fimbriæ
tuæ, violenter auferentur o soleæ tuæ.
23 An mutare potest Æthiops cutem suam,
aut ᵃpardus liventes maculas suas? etiam
vos possetis bene facere, ô edocti malefacere.
24 ᵃIdeo dispergam eos velut stipulam ᵃprætereuntem, ad ventum ᵃdeserti.
25 Hæc sors tua, portio p demensa tibi a me,
dictum Jehovæ; ᵃquæ oblita es mei, & fiduciam habes in falso.
26 Nam ᵃetiam ego denudaturus sum *te*, fimbriis tuis obductis faciei tuæ; ut videatur ignominia tua.
27 Adulteria tua, & hinnitus tuos, q scelestam scortationē tuam supra colles in agro,
vidi abominationes tuas: væ tibi, urbs Jeruschalaimorum; num mundabis te? r ᵃpost
quantum adhuc temporis?

15 *Audite*] secunda pars, hortatio ad humilitatem, fidem, & resipiscentiam, ut avertatur severissimum judicium illud Dei: qua primùm populares admonentur, tribus versibus; deinde Rex, Reginaque, tribus alteris.
16 *Cùm nondum*] id est, antequam teterrimas illas calamitates importet, quæ cum tenebris sæpe in scriptura cōparantur; ut contrà cum luce prosperitas.
g Heb. *montibus intempestæ noctis.*
17 *Quòd si*] modestissima explicatio infelicitatis inobsequentibus eventuræ, quasi dicat, vos omnino peribitis, & ego lugebo casum vestrû propter peccata vestra.
h Heb *lachrymando lachrymabitur.*
18 *Dic Regi*] altera pars hortationis ut diximus ver. 15.
i Heb. *Dominæ.*
k Heb. *abjicite & sedete.*
19 *Civitates*] id est, oppida Aegypti, in quæ vos effugituros confiditis non recipient vos, sed occlusa permanebunt Chaldæorum metu.
Civitas] id est, Jerusalem, in qua pace perpetua & prosperitate usuri vobis videbamini: est autem allusio ad nomen Jeruschalaimorum.
l Heb. *Austri.*
20 *Sustollite*] hypotyposis emphatica.
Grex ille] videlicet populus Jehovæ (ut supra ver. 17.) cui pastor datus es.
[illegible] nam in multitudine populi est decor Regis, Pro 14.28. 21 *Quid*] ultima pars, contestatio confirmans judicio modò denuntiata primû ab explicatione [illegible], tribus ver. deinde sententiæ dictione, quatuor ultimis. Sunt autem [illegible] tres: infidelium consociatio & honor atque imperium illis attributum, hoc [illegible], maleficiorum ab illis haustorum perpetratio, versu seq. & obfirmatus atque impœnitens animus, ver. 23. *Tu docuisti*] advocante videlicet Achazo 2.Reg.16.7. m Heb *partus.* n Heb. *corde.* 22 *Retegentur*] id est, in captivitatem traheris miserrimè: nam hoc significant hæ locutiones duæ per synecdochen, ut Jesch 20. o Heb. *vestigia, metonymicè.* 23 *Pardus*] epicœnè: nam mares non dicuntur varii, sed fœminæ variæ, ut testis est Pli. lib. 8. natur. hist. cap. [illegible]. 24 *Ideò disp.*] sententiæ dictio; ut annotavimus in ver 21. *Prætereuntem*] id est, levissimam, quæ non potest loco uno consistere; sed minimo vento huc illuc impellitur. *Deserti*] id est, plenissimè, & sine impedimento [illegible], ut suprà 4.11. p Heb *mensurarum tuarum.* 25 *Quæ oblita es*] id est, me negligens retexisti, & prostituisti te aliis. 26 *Etiam*] videlicet quemadmodum oblita es mei, & fiduciam in aliis collocans denudavisti te. q Heb. *scelus scortationis tuæ.* r Heb. *post quando adhuc.* 27 *Post quantum*] q.d. quod [illegible] amplius tibi concedi velles ut resipisceres a maleficiis tuis, cùm sis pervicacissima? frustra prorogaretur tempus: emphatica contestatio.

Caput XIIII.

Deus per prophetam famem gravissimam Judææ denuntiat: quamobrem Propheta videns illa malorum initia esse implorat Dei fidem & misericordiam; cui respondet Deus se nulla causa decretum suum revocaturum esse; & transferente Jirmeja crimen in Pseudoprophetas, tum his, tum popularibus ruinam denuntiat: tertiò deprecante Jirmeja, ampliùs decretum suum confirmat. Itaque Jirmeja sollicitus de salute Ecclesiæ & ad flebile lamentum conversus consolationem a Deo accipit, & exposita fide quam adhibuerat ad perfungendam vocationem suam in functione porro adversus omnia mala confirmatur.

1 ᵃVERBUM Jehovæ quod fuit ad Jirme-
jam, super ᵃverbis cohibitionum.
3 ᵃLugebit Jehuda & ᵃportæ ejus elanguescent, atrati erunt *jacentes* humi: &
querela Jeruschalaimorum ᵃascendet.
3 Etiam magnifici eorum emittent ᵃminimos suos ad aquas: venientes ad fossas
non invenient aquas, revertentur suis vasis vacuis, erubescent & pudore suffusi ᵃoperient caput suum.
4 Propter terram attritam, eò quòd non fuerit pluvia in terra; erubescentes agricolæ
operient caput suum.
5 Quin etiam cerva in agro, quod pepererit derelinquet; quia non erit tenera herba.
6 Et onagri stantes in clivis, ᵃhaurient ventum ut dracones, deficient oculi eorum:
quia nulla erit herba.
7 ᵃQuandoquidem iniquitates nostræ testantur contra nos, ô Jehova, fac propter nomē
tuum: nam multæ sunt aversiones nostræ, tibi peccavimus.
8 O spes Jisraëlis, servator ejus tempore angustiæ: ᵃquare esses ut peregrinus in hac
terra, & tanquam viator *qui* divertit ad pernoctandum?
9 Quare esses ᵃut vir fatiscens; tanquam robustus non valens servare? atqui tu ᵃin medio
nostri *es* Jehova, & a de nomine tuo vocamur; ne relinquas nos.

1 *Verbum*] Hujus concionis argumentum totum ab ipsa inscriptione quæ habetur ver. 1. facilè cognosci potest: nā tota est διαλογιστικὴ, continens ex parte deprecationes Prophetæ & piorum omnium, partimque denuntiationes, & responsa Dei. Sunt itaque hujus concionis (si ἐπιγραφὴν sive inscriptionem exceperis) partes sex: prima est prophetica propositio eventuræ famis, usque ad versum 7. secunda est deprecatio Ecclesiæ, ver. 7. 8. & 9. cui respondet Deus ac prophetæ nominatim, sibi decretum esse irrevocabile cùm de immittenda fame, tum de aliis omnibus calamitatibus, ver. 10. & duobus seq. tertia est deprecatio transferens crimen in prophetas ad populum excusandum, ver. 13. cui respondet Deus ipsos æquè perituros, & luctum indicie Prophetæ ad significandum populo decretum Dei, inde ad ver. 19. quarta est deprecatio similiter cōfitens peccata publica & misericordiam implorans, ad finem usque capitis; cui respondet Deus per confirmationem & amplificationem decreti sui, primis versibus 9. capitis 15. quinta est lugubris expostulatio Prophetæ, qui maximam peccantiū contradictionem expertus conqueritur de difficultatibus administrationis suæ, ver. 10. & eum confirmat Deus, quatuor sequentibus: ultima est oratio Prophetæ pro salute sua omisso populo, ver. 15. & tribus sequent. cui omnia spondet Dominus, tribus versibus ultimis. ὑπαλλαγὴν autem verborum, quam inscriptio habet, mutavimus ad evidentiam. *Verbis cohibit.*] id est, deprecationibus, quas Propheta & boni fundebant coram Deo, ut amolirentur judicia Dei publicè denuntiata. 2 *Lugebit*] prima pars, denuntiatio famis vehementissimæ: quam denuntiationem factam esse temporibus Joschijæ, ut præcedentes conciones omnes, minimè dubitamus. Nam integrum hujus concionis argumentum refertur in illud Joschijæ tempus 2. Reg. 23.26. & seq. *Portæ ejus*] id est, incolæ totius Judææ, metonymicè. *Ascendet*] id est, quàm maxima voce edetur passim. 3 *Minimos suos*] i. etiam eos ipsos qui ministerio inepti sunt propter ætatem imbecillam, pressi aquarum inopia: ut de Achabo legimus, 1. Reg. 18. 5. & sequentibus. *Operient*] ut 2. Schem. 15. 30. 6 *Haurient ventum*] id est, nihil habebunt unde famem aut sitim expleant; ac proinde enecabuntur inopia cibi & potus, quam dracones, serpentes & venenata pleraque ferunt sine graviore incommodo, modò libero cœlo perfruantur; ut narrant Aristotel. lib. 8. de hystoria animalium, cap. 4 & Plin. lib. 10. natur. hist. cap. 72. 7 *Quandoquidem*] secunda pars ut diximus in versum 1. continens deprecationem, trib. ver. & decretum Dei, tribus alteris. Deprecationis partes sunt duæ, confessio, hoc ver. & deprecationis argumenta a gloria Dei & promissionibus fœderis, duobus sequentibus.
8 *Quare esses*] id est, quare negligeres administrationem nostram, neque magis te immisceres rebus nostris quam peregrinus in Republica aliena? quod tibi foret contumeliosum, ac si tantùm diversaturus fuisses ad tempus, non autem permansurus in seculum cum populo tuo ex promissione tua, fide nostra, & integerrima experientia. 9 *Ut vir fatisc.*] id est, defessus præ anteactis laboribus, quasi non posses ampliùs servare tuos, deminuto & fracto robore: nam hujus verbi epexegesis sequent. continetur. *In medio*] id est, Deus es constantissimus & semper idem in populo tuo: propterea nos gloriamur de te, colimus & profitemur te. a Heb. *nomen tuum super nos vocatur.*

10 *Sic ait Jehova de populo hoc,* ita dili-
gunt evagari,pedes suos non cohibent:ideò
Jehova non accipit eos benevolè; nunc re-
cordatur iniquitatis eorum, & visitat pec-
cata eorum.
11 Deinde edixit Jehova mihi,* ne orato pro
populo isto in bono.
12 Cùm jejunabunt, non exaudiam clamo-
rem eorum, & cùm offerent holocaustum
& munus, non sum benevolè accepturus
ea; sed gladio, & fame ac peste sum consū-
turus eos.
13 *Quamobrem dicente me, Aha, Domine
Jehova, ecce isti Prophetæ dicunt eis, non
estis [b] experturi gladium, & fames non erit
vobis: sed pacem [c] firmam daturus sum vo-
bis in loco hoc:
14 *Dixit Jehova ad me, falsum Prophetæ isti
prophetant in nomine meo; non misi eos,
neque præcepi eis,neque allocutus sum eos:
visione [d] falsa,& divinatione,ac re nihili,do-
loque [e] animi sui isti prophetas agunt vo-
bis.
15 Idcirco sic ait Jehova,quod ad Prophetas
istos qui prophetant in nomine meo cùm
ego non miserim eos; ii ipsi qui dicunt gla-
dius aut fames non erit in terra hac, gladio
& fame deficient ii ipsi Prophetæ.
16 Populus autē iste, quibus ipsi prophetant,
erunt projecti in plateis Jeruschalaimorum
præ fame & gladio, nec ullus erit sepeliens
eis ipsos, uxores ipsorum, filiosque ipsorum,
ac filias ipsorum;adeò effundam super ipsos
* malitiam ipsorum.
17 Dicito itaque ad ipsos verbum hoc, [f]* de-
scendant ex oculis meis lachrymæ noctu &
interdiu, & ne desistant: nam contritione
magna frangetur virgo filia populi mei, per-
cussione ægra valde.
18 Si exeam in agrum, ibi ecce confossi gla-
dio; sin autem ingrediar civitatem, ibi ecce
ægritudines famis: nam tum Propheta, tum
Sacerdos * nundinantur contra terram,* &
non agnoscunt.
19 *An [g] omnino spernis Jehudam? an Tzijo-
nem * fastidit anima tua? quare percutis nos
ita ut nulla supersit nobis curatio? quare * ex-
pectando pacem nullum adest bonum; &
expectando tempus curationis, tantùm ecce
terror?
20 Agnoscimus Jehova improbitatem no-
stram, iniquitatem patrum nostrorum; nos
peccasse tibi.
21 Ne contemnito propter nomen tuum, ne
vilipendito * solium gloriæ tuæ: recordare,
ne irritum facito fœdus tuum nobiscum.
22 An sunt inter * vanitates gentium qui plu-
viam edant? & an [h] cœlestes *dii* edunt im-
bres? * nónne tu is es Jehova Deus noster?
ideò expectamus te, quia tu facis omnia
ista.

Caput XV.

1 *SED dixit Jehova ad me: * si instaret Mo-
sche & Schemuel coram me, minimè es-
set animus meus erga populum istum: * e-
mitte a facie mea, & exeant.
2 Esto verò, si dicant ad te, quò exibimus? ut
dicas ad eos, sic ait Jehova, qui ad mortem
exiturus est, ad mortem *exito*; & qui ad gla-
dium, ad gladium; & qui ad famem, ad fa-
mem;& qui ad captivitatem,ad captivitatē.
3 *Præficiam enim istis quatuor [a] genera, di-
ctum Jehovæ, gladium ad interficiendum,
& canes ad trahendum; & volatilia cœlo-
rum, ac bestias terræ ad comedendum &
ad perdendum:
4 Et * tradam eos in commotionem * omnibus
regnis terræ propter Menaschem filium
Jechizkijæ regis Jehudæ, ob ea * quæ fecit
Jeruschalaimis.
5 Nam quis uteretur clementia erga te, urbs
Jeruschalaimorum? aut quis condoleret ti-
bi? aut quis accederet * ad interrogandum
de [b] prosperitate tua?
6 Tu deseruisti me,dictum Jehovæ, retrorsum
abivisti: ideò extendo manum meam con-
tra te ut perdā te;defessus sum * pœnitendo.
7 Itaque * ventilabo eos ventilabro * in portis
hujus terræ,orbabo, perdam populum me-
um: cùm a viis suis non revertantur.
8 Numerosiores mihi erunt viduæ ejus quàm
arena [c] marina: adducam contra eos, con-
tra * matres *&* juvenes vastatorem ipso me-
ridie; faciam ut irruat in eam repentè, ci-
vitatem inquam * terroribus.
9 Elanguescet * quæ pariebat septenos, effla-
bit animam suam, * occidet sol ejus dum
adhuc futurus esset dies ipsorum: erubescet
& pudebit eam, denique residuum istorum
gladio exponam coram inimicis ipsorum,
dictum Jehovæ.
10 * Hei mihi mater mea, quòd peperisti me
[d] in quem intendatur lis, & in quem inten-
datur contentio a tota hac terra: * non de-
di mutuum, neque mutuò dederunt mihi;
unusquisque maledicit mihi.
11 * Ait Jehova,* an non [e] residuo tuo esset be-
ne? an non intervenirem pro te tempore
mali & tempore angustiæ apud inimicum?
12 * An ferrum fractum esset * ferrum [f] A-
quilonare,& chalybem?
13 ‖Opes tuas & thesauros tuos direptioni ex-
ponam * absque pretio; idque propter om-
nia peccata tua,& in omnibus terminis tuis:
14 Faciam q; ut transeas penes inimicos tuos,
in terram *quam* ignoras: cùm ignis ac-

10 *Si ait Jehova*] Decretum Dei compensantis errores spirituales populi suppliciis paribus, hoc versu; & decreti immutabilitatem ostendens, duobus sequentibus.
Ita diligunt] quasi dicat, ipsi sunt in causa, amant errare huc illuc & discursare ad idola sua: itaque faciam ut errent.
11 *Ne orato*] ut sup.7.16.& 11.14. quasi dicat, frustra tu & ipsi operam consumpseritis: stat sententia.
13 *Quamobrem*] tertia pars continens deprecationem per translationem criminis in Pseudoprophetas, hoc ver. & ampliorem explicationem decreti, quinque sequentibus.
b Heb. *visuri.*
c Heb *firmitatis.*
14 *Dixit Jehova*] hoc decreto primùm indicatur falsitas Prophetarum, hoc versu; deinde tum ipsorum exitium, versu sequente; tum populi adhærentis ipsis, ver.16, postremò luctus prophetæ imperatur ut certissimam calamitatem præfiguret, ver.17. & 18. Complementum autem istorum habetur in fine 2. Reg. & 2. Chron. & Jirmejæ.
d Heb. *falsitatis.*
e Heb. *cordis sui.*
16 *Malitiam*] id est, pœnas malitiæ ipsorum debitas.
f Heb. *descendant oculi mei lachrymâ: hypallage emphatica.*
17 *Descendant*] id est, jam verò me lugere oportet palàm, & deflere miserias vestras.
18 *Nundinantur*] ut suprà 5.31.
Et non agnoscunt] id est, populares terræ non vident exerceri nundinationem sui, atque ita amant: ut suprà ibidem, & hîc ver.10.
19 *An omnino*] quarta pars, continens primùm deprecationem pro salute Ecclesiæ ad Dei gloriam, quatuor versibus; deinde iteratam explicationem & cōfirmationem decreti irrevocabilis, ver.9. sequentis capitis. Sunt autem in deprecatione primùm querimonia, hoc versu; deinde confessio peccati, ver. 20. ut sup. ver.7. postremò deprecatio ipsa propter gloriam Dei, duobus ultimis. g Heb. *spernendo.* *Fastidit*] ex lege Levit.26.11. *Expectando pacem*] ut supra 8.15. 21 *Solium gloriæ tuæ*] id est, Judæam, qua regnum Dei tum continebatur; synecdochicè. 22 *Vanitates*] id est idola, quæ Judæi a gentibus co. [sic] acceperant, de quibus supra 10.2. ut Deut.32.21. h Heb. *cœli.* *Nonne tu*] ut Psal. 147.8.& Hoschea 2.21.& Zecarjæ 10.1.

1 *Sed dixit*] Hoc responsum confirmat sententiam antè latam per concessionem, ver. 1. & categoricam denuntiationem, ver. 2. quæ sequentibus exornatur.
Si instaret Mosche] hypothetica enuntiatio per conditionem impossibilem, quasi dicat, si duo illi viventes in medio istius populi essent, nihil efficerent apud me: ut Jechezk.14.14.
Emitte] id est, prophetando denuntia ipsos a me repudiatos & rejectos esse.
3 *Præficiam*] exornatio præcedentis decreti, duobus ver. quod deinde amplificatur per contestationem, ver.5. & 6. & denuntiationem summę calamitatis promiscuè omnes pervasuræ.
a Heb. *familias.*
4 *Tradam*] ex lege Deut.28.25.
Quæ fecit] i. quæ ut reciperentur & observarentur in Judæa autor fuit Menasche.
5 *Ad interrogandum te*] id est, salutandum te vel unico verbo: gradatio elegantissima.
b Heb. *pace.*
6 *Pœnitendo*] ut Gen.6.6.
7 *Ventilabo*] ex Levit.26.33.
In portis] i. in omnibus terminis, synecdochicè.
c Heb. *marium.*
8 *Matres &*] ut Gen.32.11.
Terroribus] id est, terrificentissimè.
9 *Quæ pariebat*] id est, fœcunda mulier & valentissima, multorum futura mater: numerus certus pro incerto.
Occidet sol] id est, momento mutabitur clarissima quæque & illustrissima gloria in calamitates tenebrosissimas: sic enim lucem & tenebras a Prophetis accipi sæpè docuimus.

10 *Hei mihi*] quinta pars, lugubris expostulatio Prophetæ de difficultatibus administrationis suæ, hoc versu, de quibus ipsum consolatur & confirmat Deus, quatuor seq. d *virum litis & virum contentionis toti, &c.* *Non dedi mutuum*] id est, hæsi quàm simplicissimè functioni meæ, nihil prætereà egi cum istis hominibus: ab omni occasione litis quæ humanitus moveri potuisset, supersedi prudens, quod synecdochicè designatur hîc mutui contractus nomine. 11 *Ait Jehova*] responsum Dei primùm confirmat Prophetam adversus inimicos omnes internos & externos, hoc & sequent. ver. deinde prophetiam adversus Judæos, duobus posteris. *An non*] id est, isti qui residuum a se superstes fore putant, te verò extinctum iri interminantur, peribunt ipsi a Chaldæis; tu autem residuus eris, & beneficia ab illis accipies: ut narratur inf. 40 nam (inquit Deus) ego sum intercessurus, ut defendam te ab hoc populo qui inimicus est tibi, & gratiosum te apud Chaldæos reddam. e Heb *residuum tuum esset in bonum.* 12 *An ferrum*] confirmatio precedentis promissionis per comparationem: sunt isti ferrei (inquit Deus) sed ego qui intervenio pro te, sum tibi murus chalybeus: non est quod metuas ut frangaris ab istis hominibus. *Ferrum*] i. chalybem, ut sequens epexegesis docet: nam Chalybes populi sunt in Ponto ad Aquilonem siti, a quibus chalybs appellationē habet teste Virgilio lib.2 Georg. & Strabone lib.12 Geographic. f Heb. *ab Aquilone.* ‖ *Infr.*17.3. 13 *Absque pretio*] ut Psal.44.13.

census ira mea in vos inflammatus fuerit.
15 ᵉTu nosti Jehova, recordare mei, & visita
me, ac ultionem sume pro me de persequē-
tibus me; pro longanimitate tua ᵉne inter-
cipito me: agnosce me ferre propter te op-
probrium.
16 ᵉCùm adfuerunt verba tua, [g] admisi illa;
fuitq; verbum tuum mihi gaudio & lætitiæ
[h] animi mei: quandoquidem vocor de no-
mine tuo, ô Jehova Deus exercituum.
17 Non sedi in concilio irrisorum, aut exulta-
vi [i] ex adverso manus tuæ; solitarius sedi:
quia ᵉindignatione replevisti me.
18 Quare esset dolor meus [k] æternus? & plaga
& percussio mea mortifera? si renueret cu-
rari, [l] omnino esses mihi ᵉsimilis fallaci, ᵉa-
quis instabilibus.
19 ᵉIdcirco sic ait Jehova, quandoquidem
ᵉconverteris prout converto te, ᵉcoram me
stas; quandoquidem inquam ᵉeducis rem
pretiosam a vili, tanquam os meum es: ᵉre-
verti debuerant isti ad te, ᵉnon autem tu re-
verti ad eos.
20 ‖ ᵉIdeo oppono te populo isti pro muro æ-
neo munitissimo, ut oppugnantes te non
prævaleant tibi: quia tecum sum ad ser-
vandum te & ad eripiendum te, dictum Je-
hovæ.
21 Eripiam enim te e manu malorum, & redi-
mam te e manu violentorum.

15 *Tu nosti*] ultima pars orationis, qua Propheta Deo se, suâ fidem, & administrationem probans totum committit ipsi ad servandum ipsum, & adversarios judicandos, quatuor versibus, cui Deus spondet vicissim omnia solataria, tribus ultimis.

Ne intercipito] sed servato in functione mea: ellipsis contrarii; ut Gen. 18. 19.

16 *Cùm adfuerunt*] contestatio præcedentis propositionis, qua Propheta primùm fidem suam, obedientiam, & studium (de quo disserat, tu nosti, præcedente vers.) exponit duobus versibus, deinde curari & servari petit suo & piorum nomine, ver. 18.

g Heb. *comedi, menducavi: ut Jechez. 3. 11.*

h Heb. *cordis: quia vocatur nomen tuum super me.*

i Heb. *a facie.*

17 *Indignatione*] adversus populum hunc in peccatis obfirmatum & rejectum a te: quamobrem se solitarium sedisse ait, ut Moschen fecisse legimus Exod. 33. 7. & ipse optavit suprà 9. 2. k Heb. *æternitatis.* l Heb. *existendo esses.* 18 *Similis fallaci*] cùm salutem & curam Ecclesiæ tuæ in te receperis ab æterno. *Aquis instabilibus*] id est, torrentibus, qui momento coorti momento evanescunt: ut depinguntur Ijobi 6. 15. & sequentibus. Nam contrà Deus fons appellatur salutis Ecclesiæ, Jeschahh. 12, 3. 19 *Idcirco*] responsum Dei probantis officium Jirmejæ, hoc vet & confirmantis ab omnibus adversis, duobus sequentibus. *Converteris prout*] id est, adhibes te ad ea quæ impero tibi, synecdochicè. *Coram me stas*] id est, ministras mihi, ut interpretatur Mosche Deut. 10. 8. *Educis*] id est, prophetando discernis quicquid bonum est a malo, & incorruptè ac sine acceptione personarum verum doces, & falsum abdicas, tanquam si ego ipse loquerer. *Reverti*] nimirum si vellent servari; quod planè negligunt perstantes in obfirmatione sua. *Non autem tu*] Pseudoprophetarum exemplo videlicet, qui ad illos revertuntur aversi a me, & sua dicta illorum studiis accommodant: ut suprà 14. 14. & Micæ 2. 11. ‖ *Ut suprà 1. 18. & 19.* 20 *Ideo*] nempe quia non revertuntur ad te, sed opponunt se ipsos tibi.

Caput XVI.

Deus per Prophetam gravissimas calamitates populo denuntiaturus, typicè conjugio, liberorum procreatione, luctu, convivusq; interdicit: deinde Judæorum peccata contestatus & sententia lata, pios promissa redintegratione Ecclesiæ ex Judæorum reliquiis & gentibus consolatur: omnia confirmat a justitia, scientiaq; infinita, & præsentia sua in Ecclesia: quamobrem Propheta oratione ad Deum conversa petit judicia ipsius effici, se a Deo curari, & veritatem prophetiarum suarum re ipsa asseri: ac postremò accepto Dei mandato summatim fœdus cum populo jam olim initum, promissiones, minasq; repetit.

1 ᵉET fuit verbum Jehovæ ad me, edicen-
do,
2 ᵉNe [a] ducito tibi uxorem, neque sunto
tibi filii aut filiæ in loco isto.
3 Nam sic ait Jehova de filiis & de filiabus na-
tis in loco isto; & de matribus ipsorum quæ
pepererint ipsos, & de patribus ipsorum qui
genuerint ipsos in terra ista:
4 Mortibus [b] ægerrimis morituri sunt, non
plangentur, neque sepelientur, pro fimo in
superficie terræ erunt: & gladio ac fame de-
ficient, eritque cadaver eorum cibo volati-
libus cœli & bestiis terræ.
5 ᵉQuin sic ait Jehova, ne ingreditor in do-
mum designatoris, neque ito ad plangen-
dum, neque condoleto eis: nam ᵉrecepi pa-
cem meam a populo isto, dictum Jehovæ,
benignitatem & miserationes.
6 Cùm mortui fuerint magni & parvi in ter-
ra ista, ᵉnon sepelientur, neque plangent
eos; [c] ᵉneque cæsuram sibi, neque calvitium
inducet sibi pro illis *quisquam*:
7 ᵉNeque impartientur *cibum* illis in luctu
ad consolandum ullum de mortuo; neq; bi-
bendum dabunt eis ex poculo consolatio-
num de patre ullius & de matre ullius eo-
rum.
8 Denique in domum ᵉconvivii ne ingredi-
tor, ut assideas eis ad comedendum & ad
bibendum.
9 Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jis-
raëlis; ecce ego facturus sum ut cesset a lo-
co isto ante oculos vestros & diebus vestris,
ᵉvox gaudii & vox lætitiæ, vox sponsi & vox
sponsæ.
10 ‖ ᵉEsto autem cùm indicaveris populo isti
omnia verba hæc; si dixerint ad te, propter
quid elocutus est Jehova contra nos totum
malum maximum istud? & quæ est iniquitas
nostra, aut quod peccatum nostrum quo
peccavimus Jehovæ Deo nostro?
11 Ut dicas ad eos, eò quòd dereliquerunt
majores vestri me, dictum Jehovæ, & [d] secu-
ti deos alienos coluerunt eos & incurvave-
runt se eis: me autem dereliquerunt, & le-
gem meam non observarunt:
12 Vos verò [e] pejus fecistis quàm majores ve-
stri; nam ecce [f] sequimini quisque senten-
tiam animi sui pessimi non auscultādo mihi:
13 Propterea ejiciam vos e terra ista in ter-
ram quam ignorastis vos & majores vestri,
& coletis ibi Deos alienos interdiu & no-
ctu: ᵉquamdiu non dedero vobis gratiam.
14 ‖ ᵉIdcirco ecce dies venturi sunt, dictum Je-
hovæ: quibus ᵉnon dicetur amplius, vi-
vit Jehova qui evexit Jisraëlitas e terra Æ-
gypti:
15 Sed, vivit Jehova, qui evexit Jisraëlitas e
terra Aquilonis & ex omnibus regionibus
quò depulerat eos: postquam reduxero eos
in terram suam quam dederam majoribus
ipsorum.

1 *Et fuit*] Hujus concionis, quæ eodem argumento est cum præcedentibus summæ partes sunt quatuor præter inscriptionem ver. 1. prima est propositio judiciorum Dei cum typo triplice, usque ad vers. 10. secunda est contestatio Judæorum de peccatis ipsorum, inserta piorum consolatione de instauranda Ecclesia, & judicii denuntiatione, usque ad ver. 5. capitis 17. tertia est confirmatio propositionum præcedentium, usque ad versum 19. postrema est conclusio a brevi repetitione fœderis, promissionumque, & minarum comprehensarum fœdere. 2 *Ne ducito*] hujus propositionis typi & partes sunt tres: primus typus venturas calamitates exponit, tribus versibus; secundus & tertius gravitatem earum amplificant, nimirum nullum fore consolationis locum, a ver. 5. ad 8. & nullam planè lætitiam, ver. 8. & 9. a Heb. *accipito.*

b Heb. *ægritudinum.*

5 *Quin*] alter typus & pars propositionis, ut modò diximus: in quo Propheta gradatim funebres cæremonias & ordine persequitur: prima est, ut qui in luctu sunt, antequam efferatur funus, a designatoribus sive magistris funebriū cæremoniarum informentur de cultu, amictu, ritu, ordine, & cæteris rebus ad compositum luctum pertinentibus, quos homines Tullius & Seneca designatores vocant; secunda est prosecutio funeris: tertia est lugentium consolatio elato funere: quas partes Propheta persequitur, versibus sequent.

Recepi] id est, subtraxi & ademi.

6 *Non sepelientur*] id est, nulla adhibebūtur designatorum documenta, tumultuariè fient omnia.

c Heb. *neque cædetur, neque calvabitur ipsis: impersonaliter.*

Neque cæsuram] quam a gentibus acceptam Judæi observabant, contra legem, Levit. 19. & Deut. 14.

7 *Neque impartientur*] id est, comites qui funus prosecuti fuerint, non cōficient silicernium, id est, cœnam qua veteres funus executi utebantur ad consolandos proximos & necessarios mortui; sic Jechezk. 24. 17. & sequentibus.

8 *Convivii*] videlicet ullius quod celebretur hilariter & festivè inter populares.

9 *Vox gaudii*] ut suprà 7. 34.

‖ *Suprà 5. 19.*

10 *Esto autem*] secunda pars concionis (ut diximus in versum 1.) qua Deus per prophetam primùm Judæos contestatur & sententiam fert exilii, quatuor versibus, deinde bonos promissionibus instaurandæ Ecclesiæ erigit, ver. 14. & 15. ac postremò singulas hujus contestationis & promissionis partes exornat, seq. d Heb. *abeuntes post.* e Heb. *malè egistis faciendo præ majoribus.* f Heb. *itis post aspectum cordis vestri.* 13 *Quamdiu*] id est, toto tempore quo vos decrevi exulare, neque vobis conciliare gratiam apud dominos vestros; ut factum est temporibus Cyri. Sunt autem hæc verba μεταβατικά ad sequentem promissionem. ‖ *Infrà 23. 7. & 8.* 14 *Idcirco*] nimirum quia tempus similiter constitui quo gratiam inveatis apud Regem Cyrum, qui dominabitur vobis. *Non dicetur*] id est, majus erit posterius beneficium priore, ac proinde prioris recordationem obscurabit. Nam beneficium hoc non simpliciter ad tempus reversionis Cyro regnante pertinet; sed ad totum illud tempus quod reversionem est consecutum, usque in adventum Christi: ut perstringit versus sequens, & copiosiùs explicant tres versus ultimi, hoc capite.

16 *Ecce*] exornatio, ut diximus in versum 10. primùm judicii efficiendi in Judæis quod vers. 13. Deus denuntiaverat, comprehensa tribus versibus; deinde promissæ instaurationis, tribus alteris; ac postremò contestationis qua Deus ad severam sententiam ferendam adducitur, versibus quatuor cap. sequentis.

Piscatores] id est, AEgyptios versantes in aquis & piscationi deditos: ut narrat Jeschahhja 19. nam Parhho Neco interfecit Joschijam, Joachazum vinctum abduxit, & regioni imposuit mulctam præficiens Jehojakimũ, 2. Reg. 23 29. & sequentibus.

Venatores] Chaldæos sive Babylonios, inde a temporibus Nimrodi celebres ab isto venationis genere, id est, latrones maximos; vide Genes. 10. 8. & 9. complementum verò 2. Reg. 24. & 25. & infrà ultimo.

16 'Ecce ego missurus sum ad 'piscatores
multos, dictum Jehovæ, ut piscentur eos;
& postmodum missurus sum ad multos 'venatores,
ut venentur eos ex omni monte,
& ex omni colle, etiam ex projecturis petrarum:
17 Quia oculi mei *advertunt* ad omnes vias
eorum, non sunt absconditæ a facie mea;
neque est abdita iniquitas eorum ex adverso
oculorum meorum.
18 Et rependam 'priùs 'duplum iniquitatis
eorum & peccati eorum; eò quòd prophanaverint
terram meam 'cadaveribus
rerum detestabilium suarum, & 'abominationibus
suis impleverint possessionem
meam.
19 'Jehova robur 'meum & munitio mea,
perfugiumque meum in die angustiæ: ad te
gentes 'venient e finibus terræ ac dicent,
utique 'falsum possidebant majores nostri,
vanitatem & g inutilia.
20 An facturus esset sibi homo deos? atqui isti
'non *sunt* dii.
21 'Idcirco ecce ego faciens ut experiantur
'illi vice hac, demonstrabo 'his manum
meam & potentiam meam; ut cognoscant
nomen meum esse Jehovam.

18 *Priùs*] videlicet quàm dies illi veniant qui fuerunt promissi, vers. 14. & 15. *Duplum iniquitatis*] id est, pœnarum abundè: ut Jeschahh. 40. 2. *Cadaveribus*] id est, humanis sacrificiis, quibus se litare abominandis suis idolis existimabant: ut infrà 19. & Jechezk. 16. *Abominationibus*] id est, idolis abominandis. 19 *Jehova*] apostrophe ad Deum, qua transit Propheta ad secundum exornationis locum de promissionibus magnificis restituendæ Ecclesiæ, tum ex piis Judæorum reliquiis, de quibus suprà ver. 15. tum ex Gentibus ad Deum conversis per illustrationem Evangelii gloriæ Christi. *Meum*] & sanctarum videlicet reliquiarum, quas ad salutem prædestinaveris ex populo meo. *Venient*] fide & resipiscentia. *Falsum*] confessio Gentium, quam confirmant sequente versu, de vanitate idololatriæ. g Heb. *in quibus nihil utile.* 20 *Non sunt dii*] re ipsa videlicet, etsi opinione sunt: suprà 10. 3. 21 *Idcirco ecce ego*] nimirum ut Gentes cum Judæorum reliquiis vocentur ad participationem gloriæ Dei. *Illi*] Judæi, executione sententiæ meæ. *His*] gentibus convocandis ad fidem Evangelii.

CAPUT XVII.

1 *Peccatum Jehudæ*] Tertia pars exornationis de peccato Judæorum, duobus versibus, & sententia contra eos lata, duobus alteris, ut fuerant proposita suprà 16. 11. & sequentibus. sensus est, peccatum adeò tenaciter hærere animis Judæorum, adeò firmè impressum esse, & ipsos adeò obduratos, ut desperetur de ipsorum resipiscentia.

1 'PECCATUM Jehudæ scriptum est 'stylo ferri, & a scalpro 'lapidis perdiuturni;
'exaratum in tabula cordis eorum,
ad cornua 'altarium vestrorum:
2 'Cùm recordentur filii illorum altarium
suorum, & lucorum suorum; ad arbores virentes,
ad colles altissimos.
3 ‖ 'Montem meum cum 'ipso agro, copias
tuas, omnes thesauros tuos direptioni exponam;
propter excelsa tua, propter peccatum
in omnibus terminis tuis:

Stylo ferri] id est, fortissimo, qualem esse oportet quo ferrum inciditur. a Heb. *ungula sive ungue.* *Lapidis perdiuturni*] id est, scalpro valentissimo, quali opus est ad scalpendos lapides firmissimos, qui in æternitatem servantur, neque gelicidiorum tempestate, neque tactu ignis, neque aspergınibus, neque alia ulla ratione facilè corrumpuntur: cujus generis Statonienses lapides esse narrant Vitruvius libr. 2. de architectura cap. 7 & Plinius libr. 36. natur. histor. cap. 22. Nam ab hac firma & solida natura illius lapidis orta est Hhebræa appellatio, quasi lapidem servabilem dicas: quod plerosque interpretes adduxit ut exponerent adamas. *Exaratum*] id est, ita impressum ut intimè hæreat, & foris sit expositum, privatè & palàm. *Altarium vestrorum*] apostrophe ad Judæos, idololatriam indignissimam exprobrans. 2 *Cùm recordentur*] confirmatio præcedẽtis dicti de obfirmatione Judæorum, ab ipsa puerorum testificatione, qui parentum idololatriam imbibentes nunquam Jehovæ, sed idolorum semper recordantur. ut suprà 7. 18. ‖ *Suprà* 15. 13. 3 *Montem meum*] Tzijonem, ubi erat templum, de quo suprà 7. *Ipso agro*] id est, Judæa tota.

4 Ita 'intermissionem facies tu, & *qui sunt*
apud te a possessione tua quam dederam tibi,
faciamque ut servias inimicis tuis in terra
quam ignoras: nam ignem accendistis in
ira mea, *qui* usque 'in seculum inflammabitur.
5 'Sic ait Jehova, maledictus vir ille qui fiduciam
habet in homine, & statuit 'carnem
brachium suum; a Jehova autem recedit
b animus ejus.
6 Erit enim similis 'nudatissimæ *arbori* in
loco campestri, quæ non c sentit cùm advenit
'bonum; quæ d sita est *in* siccissimis
locis in deserto, terra 'salsuginosa & inhabitabili.
7 ‖ Benedictus vir ille qui fiduciam habet in
Jehova, & cujus confidentia *est* Jehova.
8 Nam erit similis arbori plantatæ secundum
aquas, & secundum processum aquarum
mittenti radices suas, quæ non sentit cùm
advenit æstus, sed sunt folia ejus virentia: &
anno 'cohibitionis non est 'solicita, neque
desinit quin faciat fructum.
9 'Fraudulentum 'cor ipsum supra omnia, &
mortiferum est; quis cognoscat ipsum?
10 ‖ Ego Jehova scrutator cordis, probator
renum; idque ut dem cuique secundum
vias suas, secundum fructum actionum suarum.
11 'Ut perdix colligit ova sed non e excludit,
ita comparans divitias sed injuria; 'mediis
diebus suis derelinquet eas, f & tandem erit
stultus.
12 'Solium gloriæ, *solium* excelsi inde a principio;
est locus sanctuarii 'nostri.
13 'O expectatio Jisraëlis Jehova, omnes derelinquentes
te erubescant: 'castigationes
meæ in hac terra 'conscribantur, quia dereliquerunt
'scaturiginem aquarum perennium
Jehovam.

4 *Intermissionem facies*] id est, ad tempus exulabis, & terra habebit intermissionem a te tuisque omnibus: allusio ad legem Exod. 23. 11. Deuteronom. 16. & interminatione quæ est Levit. 26. 34. & sequent.

In seculum] id est, longum tempus, ut Exod. 21. 6. fuit enim spatium annorum septuaginta, infrà 25. 11. & 29. 10.

5 *Sic ait*] tertia pars, confirmatio præcedentium propositionum de improborum casu & bonorum salute. Continet autem hæc confirmatio membra duo: primum est propositio justitiæ Dei in omnes, versibus quatuor; secundum, exornatio, quatuor alteris; tertium est optatio Prophetæ pro salute Ecclesiæ & sua, vers. 13. & 5. sequentibus, justitiæ autem divinæ argumenta sunt duo; unum contra improbos, hoc & sequente versu; alterum erga bonos, vers. 7. & 8. prout superiore capite posita fuerant in contestatione.

Carnem] vide Jeschahh. 31. 1. & sequent.

b Heb. *cor.*

6 *Nudatissimæ arbori*] vide Psalm. 102. 18. Hoc autem de arbore accipiendum esse tum adjuncta ostendunt, tum antithesis vers. 8. *Bonum*] id est, imbrem, aut aliud aliquid tempestivum plantis & commodum. c Heb. *videt: sic vers.* 8. d Heb. *habitat.* *Salsuginosa & inhabit.*] id est, infructuosa: ut ostendit antithesis Psalm. 107. 34. ‖ *Psalm.* 1. 1. 8 *Cohibitionis*] id est, quo cohibentur tempestates fructibus accommodæ, sive imbres, sive æstus, sive aliud impedimentum, tanquam vindemiaus intempestivè proventuros fructus.

Solicita] metaphoricè, ad significandam fidei in viro bono [illegible] *pίαν*. 9 *Fraudulentum*] secundum membrum, ut diximus in vers. 5. quo tacitè occupatur objectio: atqui unde futura esset ista administratio, ut bonis benè sit, & malis malè: cùm hominis improbi animus ita sit multiplex, ut a nemine pervestigari possit; bonorum verò expectatio nusquam appareat? respondet Propheta, & improborum animos quantumvis tortuosos novit & compescit Deus, tribus vers. & bonis certissimè prospicit, vers. 12. unde sequitur precatio Prophetæ ad Deum, 6. vers. *Cor ipsum*] videlicet hominis; cùm neque aliis notum esse possit, neque ipsum sibi: adeò malitia, infirmitatibusque abundat, & ignoratione: perstringit autem Judæos qui fraudibus putabant Deum & Prophetas ejus a se ludificatum iri, cùm in idololatria pergerent, & Prophetis molirentur mortem. ‖ *Psalm.* 7. 10. 11 *Ut perdix*] sensus est, quemadmodum perdicem videmus ova multa collectim ponere, ut ea foveat & excludat simul; persæpe tamen accidere ut aut ipsa intercipiatur ab aucupe, aut ova frangantur a mare pruriente, aut a cucullo, denique aliqua ratione impediatur ne collecta ova per justum tempus fovere possit ut excludantur pulli: sic etiam accidit iniquis providentia Dei, ut dementes homines congestis suis thesauris spolientur tempestivè, & rebus partis abuti non possint pro expectatione sua. e Heb. *parit.* *Mediis diebus*] ut Psalm. 102. 25. f Heb. *in fine suo.* 12 *Solium gloriæ*] altera pars responsionis, unde fit bene bonis: nimirum a Deo Rege glorioso, excelso, sempiterno, & semper in Ecclesia versante, bonisque adstante. *Nostri*] id est, piorum, ex quibus constituitur Ecclesia. 13 *O expectatio*] oratio brevis Prophetæ sumpta occasione ex præcedente versu; qua Deum precatur ut inimicos suos perdendo gloriæ suæ consulat, & Prophetæ suo; quæ duo prolepticè hoc vers. posita in sequentibus copiosiùs exponuntur. *Castigationes meæ*] id est, conciones quascunque habui ad castigandum & reducendum populum hunc. *Conscribantur*] id est, hic ut præsente, & coram illis a te velut judice in acta referantur. *Scaturiginem*] ut suprà 2. 13.

14 'Sana me Jehova & 'sanabor, serva me &
servabor; quia 'laus mea es.
15 Ecce isti 'dicunt ad me, ubi *est* verbum
Jehovæ? eveniat jam:
16 Atqui ego 'non ursi ne *essem* pastor g obse-
quens tibi, & diem mortiferum non concu-
pivi, tu nosti: quod prodiit ex labiis meis,
coram facie tua est.
17 Ne sis mihi 'terrori, 'receptus meus es in
die mali.
18 Erubescant qui persequuntur me, ne au-
tem erubescam ego; terreantur ipsi, ne au-
tem terrear ego: adduc contra eos diem
mali, & h 'dupla contritione frange eos.
19 'Sic edixit Jehova mihi, abi ut consistas
in porta i popularium istorum, per quam in-
grediuntur reges Jehudæ, & per quam egre-
diuntur: atque in omnibus portis Jeruscha-
laimorum:
20 Et dicito ad eos, audite verbum Jehovæ
Reges Jehudæ, omnesque Jehudæi; & om-
nes habitatores Jeruschalaimorum, qui in-
gredimini per portas istas.
21 Sic ait Jehova, cavete k vobis ipsis: & 'ne
portetis onera die sabbathi, aut inferatis
ea in portas Jeruschalaimorum:
22 Neque educatis onera e domibus ve-
stris die sabbathi, neque ullum opus facia-
tis: || sed sanctificate diem sabbathi quem-
admodum præceperam majoribus ve-
stris:
23 Qui non auscultarunt, neque inclina-
runt aurem suam; sed obdurarunt cervicem
suam, non auscultando neque accipiendo
eruditionem.
24 Erit enim si l omnino auscultaveritis mi-
hi, dictum Jehovæ, non inferendo onera in
portas civitatis hujus die sabbathi: & san-
ctificando diem sabbathi, ne faciatis in eo
ullum opus:
25 'Ut ingrediantur per portas civitatis hu-
jus Reges ac Principes sedentes super soli-
um Davidis, vecti curribus & equis, ipsi, &
Principes eorum, viri Jehudæ, & habitato-
res Jeruschalaimorum: m consistatque civi-
tas hæc in seculum:
26 Et veniant ex civitatibus Jehudæ, & ex lo-
cis circum Jeruschalaima, tum e terra Bin-
jaminis, 'tum ex loco humili, & ex ipso
monte, atque ex Australi plaga afferentes
holocaustum & sacrificium munusque cum
thure: & adducentes n eucharistica in do-
mum Jehovæ.
27 Quòd si non auscultaveritis mihi ut san-
ctificetis diem sabbathi, & non portetis o-
nus ingrediendo in portas Jeurschalaimo-
rum die sabbathi; utique accendam ignem
'in portis ipsius, qui consumet palatia Jeru-
schalaimorum, & non extinguetur.

14 *Sana me*] prior [illegible] locus spe-
[illegible] ad secundum [illegible] prolepse-
[illegible] præcedentis ver. per ὑστέρωσιν [illegible] frequentis-
[illegible]. Petit enim Propheta sibi a Deo [illegible], versibus
[illegible]; deinde re-[illegible] adversarios, ver.18. Petitionis au-
tem quam facit pro se ipso, membra sunt duo: unum, ut Deus
ipsum magis ac magis [illegible], & con-servet ad gloriam su-
am, hoc versu; alte-rum, ut Deus testi-monium perhibeat
[illegible] ipsius ad-versus refractarios & illusores Dei, tri-
bus sequent.

Sanabor] videlicet [illegible] prout fide-[illegible] dum in
hac vita versantur, la-borant ex suis infir-mitatibus, & Dei be-
neficio ab eis exop-tant liberari, quod [illegible] Joan.13.10.

Laus mea] i. certa [illegible] glorior de te apud omnes adversa-
rios, ac proinde me [illegible] in meis infir-mitatibus, futurum
esse tibi ingloriutm.

15 *Dicunt*] ut a-pud Jesch.5.18.& 19.

16 *Non ursi*] de-[illegible] Prophetæ ad-versus insidiationes
[illegible], a vo-[illegible] Dei & fun-[illegible]: quicquid
mihi exprobrent (ait Propheta) tu [illegible] & [illegible] meus
[illegible] primum vo-[illegible] est a te, cui [illegible] obsequi
[illegible] subterfugien-[illegible] vitam [illegible] expetere a vo-
[illegible] liberam, quæ [illegible] vita mihi [illegible] fuisset morti-
fera, ut tu fueras in-terminatus sup. 1.17. [illegible] Jonæ exem-
plo [illegible]: de-[illegible] functio mea, fi-[illegible] & diligentia
[illegible] ad functionem [illegible], tibi sunt [illegible]: deni-
que [illegible] in vocatio-ne, tum in functione [illegible] est tibi
[illegible] mea.

g Heb. *post te*.

17 *Terrori*] quem interminatus fueras subterfugienti vocationem tuam, suprà [illegible]. *Receptus meus*] ex promissione, suprà 1.8.& 19.& 15.20. h Heb. *duplici contritione*. 18 *Dupla contr.*] ut suprà 19.18. 19 *Sic edixit*] ul-tima pars conclusio a summa repetitione fœderis, usque ad versum 24. deinde [illegible] promissionum, minarumque, inde ad finem. i Heb. *filiorum populi*. k Heb. *animabus vestris*. 21 *Ne portetis*] id est, ne violetis cultum Dei, cujus documenta & exercitamenta proponebantur sabbathis, synecdochicè. [illegible] 58.2. Nam eo die commodiùs sibi suis rebus incumbere videbantur: ut Nechem. 13.15. & sequent. || *Exod.* 20.8. & 23.12. & 31.13. l Heb. *auscultando*. 25 *Ut ingrediantur*] id est, ut regnum totum permaneat floren-tissimum. m Heb. *consideat*. 26 *Tum ex loco*] id est, ex singulis partibus [illegible] Jehudæ pertinentibus; nam ita distribuitur sors Jehudæ, Jehosch 15. n Heb. [illegible] synecdochicè. 27 *In por.*] i. in toto termino, synecdochicè.

CAPUT XVIII.

Deus typo & sermone per Jirmejam Judæis su-um jus & facultatem in ipsos exponit; & ad resi-piscentiam hortatus contestatur ipsos impietatis nomine, judiciumque venturum denuntiat: postremò Propheta impium contra se consilium exponens, Dei fidem implorat ad defensionem sui, & pœnam adversariorum.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Je-
hova, edicendo,
2 Surge, & descendito in domum figuli;
& ibi faciam ut audias verba mea.
3 Descendi itaque in domum figuli, ubi ecce
is faciebat opus in suis 'sellis.
4 Cumque corrumperetur vas illud quod ip-
se faciebat ex argilla, in manu figuli; a ite-
rum fecit ex ea vas alterum, quemadmodū
rectum visum est in oculis ipsius figuli fa-
cere.
5 Tum fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo;
6 'An sicut figulus iste non possem facere vo-
bis, ô domus Jisraëlis? dictum Jehovæ: ecce
ut argilla in manu figuli, ita vos estis in ma-
nu mea, ô domus Jisraëlis.
7 'Cùm eloquar contra gentem & contra re-
gnum, me convulsurum & demoliturum &
perditurum momento:
8 Conversa gente illa a malo suo contra quā
locutus fuero, 'pœnitebit quoque me ejus
mali quod cogitaveram facere ei.
9 E contrario cùm loquar de Gente & regno,
me ædificaturum & plantaturum momen-
to:
10 Si fecerit quod malum *videtur* in oculis
meis non auscultando voci meæ; vicissim
pœnitebit me illius boni quo dixero me be-
nefacturum ei.
11 Nunc itaque alloquere jam viros Jehudæ
& habitatores Jeruschalaimorum, dicendo;
sic ait Jehova, || ecce ego 'fingo contra vos
malum, & cogito contra vos cogitationem:
revertimini jam quisque a via sua pessima,
& bonas efficite vias vestras, actionesque
vestras,
12 'Dicunt autem, animum abjicimus *rever-
tendi*: sed b cogitationes nostras sequamur,
& quisque ex sententia animi sui pessimi fa-
ciamus.
13 'Idcirco sic ait Jehova, || interrogate jam
inter gentes 'quis audierit talia: rem fœ-
dam valde fecit virgo Jisraëlis.
14 'An derelicturus esset *viator* præ rupe a-
grum? *præ* nivoso Libano? an desererentur
aquæ *præ* d insolenter frigidis fluentes?
15 Nam obliti sunt 'mei populus meus, va-
nitati adolent: & 'faciunt ut impingant in-
ter se in viis suis, 'a semitis e perpetuis,

1 *Verbum*] Hujus concionis præter in-scriptionem versus 1. tres sunt in univer-sum partes: prima est propositio omni-potentiæ Dei Judæos gubernantis, coër-centis, & justo judi-cio perdituræ, usque ad versum 12. secun-da est contestatio ip-sorum contumaciæ, usque ad versum 18. tertia est Prophetæ oratio propter nefa-riam illorum contra ipsum conspiratio-nem, & Dei gloriam. Propositionis partes sunt, typus, usque ad ver. 5. & anagoge typi, usque ad 12.

3 *Sellis*] figulari-bus.

a Heb. *reversus est & fecit*.

6 *An sicut*] ana-goge, sive summa ac-commodatio typi: quæ deinde exorna-tur per thesin, versi-bus quatuor; & ac-commodatur hypo-thesi, ver.11.

7 *Cùm eloquar*] ἐμπλοκὴν verbo-rum perspicuitatis causa, hîc & ver. 9. mutavimus.

8 *Pœnitebit*] ut Gen.6.6. De hoc au-tem argumento vide Jechezk.3.& 33.

|| *Sup.*7.3.

11 *Fingo*] videlicet ut argillam figulus: alludit enim ad præ-cedentem typum.

12 *Dicunt autem*] transitio ad secundam partem, de qua in versum 1. per narrati-onem Judæorum per-vicaciæ Deo rebel-lantium & inter se a-nimos contumaces confirmantium.

b Heb. *post cogita-tiones nostras eamus, & quisque affectum cordis sui, &c.*

13 *Idcirco*] conte-statio similis ei quæ habetur suprà 2. qua Propheta Judæorū improbitatem primùm evincit exemplo gentium, hoc versu; & duabus similitudinibus, ver.14.& 15. deinde judicium e-venturum confirmat, ver.16.& 17. || *Sup.*2.10. *Quis audierit*] nedum fecerit; emphasis, ut 1.Cor. 5.1. 14 *An derelicturus*] sensus est; nullus est viator tam demens, qui asperum iter aut saxosum nivosumque anteponat plano & facili: neque est homo qui aquas salubres postponat illis quæ aut nimio gelu, aut nimia fri-giditate sua sunt periculosæ. Hunc versum sic accipiendum demonstrat ἀπόδοσις sequentis ver. similia hæc duo per ὑστέρωσιν explicans. c Heb. *nive Libani: hypallage*. d Heb. *extraneis frigidis: sic accipitur vox extranei Jeschahh.*28.21. 15 *Mei*] qui sum scaturigo aquarum perennium, sup.2.13.& 17.13 *Faciunt ut*] ut suprà ostendit ver.12. *A semitis*] id est, itinera plana & trita, quæ Deus proponit, deserentes. e Heb. *seculi: sic ver. seq.*

Eundo iter.]id est, vagando, ut faciunt idololatræ: periphrasis.
|| *Inf.*19.8.& 25.9.
16 *Agitet caput*] i. ludificetur & subsannet, ut 2.Re.19.21.
f Heb. *vento Orientali: ut Exod.*14.21.
17 *Cervice*].i. non dignabor vos respicere, ut qui misericordiam capiunt solent aspicere; sed aversus a vobis permanebo: humanitus dictum: sic Pro.1.26.
18 *Præterea*]transitio ad tertiam partem, per narrationẽ, improbi & præfracti Judæorum consilii adversus Jirmejam: quæ occasio fuit ut eo ampliùs se ipsum Deo committeret oratione sequente.
g Heb. *venite, hu hoc ver.*
Nam non est]id est, Pseudopropheta est, non possunt quæ iste prophetat evenire omnibus ordinibus quos constituit Deus: Ecclesia penes nos est, non potest Deus Ecclesiam suam & ordines quos in Ecclesia constituit perdere; ut supra 5.12.

*eundo itineribus *multis*, via non aggesta:
16 ||Ut exponam terram eorum desolationi,
sibilis perpetuis: quisquis transiturus est per
eam obstupescat, &*agitet caput suum,
17 *Velut* [f] Euro dispergam illos coram inimi-
co;*cervice, non autem facie *obversa* respi-
ciam eos tempore calamitatis ipsorum.
18 *Præterea dicunt, [g] agite, cogitemus con-
tra Jirmejam cogitationes; *nam non est
peritura lex a Sacerdote, & consilium a sa-
piente, & verbum a Propheta: agite, per-
cutiamus eum *propter istam linguam, &
*ne attendamus ad ulla verba ejus.
19 *Attende Jehova ad mè, & audi vocem
contendentium mecum.
20 *An rependendum est pro bono malum,
quòd fodiunt fossam [h] mihi? recordare me
stetisse coram te, ut loquerer pro eis bonum,
ad avertendum æstum tuum ab eis.
21 *Idcirco expone filios eorum fami, & fac
ut diffluant [i] per gladium, sintque uxores e-
orum orbæ ac viduæ, & viri eorum [k] inter-
fectione moriantur: juvenes eorum percu-
tiantur gladio in prælio.
22 Audiatur clamor e domibus eorum, cùm
adduxeris contra eos turmam repentè: quia
foderunt fossam ad capiendum me, & la-
queos occultarunt pedibus meis.
23 Nam tu Jehova, nosti totum consilium e-
orum contra me ad mortem; ne expiato
iniquitatem eorum, & peccatum eorum a
conspectu tuo ne deleto: sed [l] propellantur
in offendiculum coram te, tempore iræ tuæ
age contra eos.

Propter istam]id est, quia audacter res importunas, falsas, & odiosas lingua sua effutit, & impudens Pseudopropheta est. *Ne attend.*]id est, nihil accipiamus eorum quæ dicit, ne curemus aut quæcunque prophetat, aut quæcunque ad probationem sui adducturus esset: nam indignus est, qui audiatur, jam plus satis auditus est, qui non assentitur nostris ordinibus; sed ab illis condemnatus est. Quamobrem hoc ipso verbo in oratione Jirmeja utitur: non attendunt isti (inquit) tu igitur Jehova attende, &c. 19 *Attende*]hæc oratio duas partes continet; unam, de Prophetæ bono; alteram, de adversariorum suppliciis: quæ duo proleptice notata hoc ver. sequentibus exponuntur. 20 *An rependend.*]expositio prioris membri prolepseos, qua ostendit Propheta se indignissime mala ab eis perpeti quibus bene cupiverat feceratque. h Heb *anima mea.* 21 *Idcirco*] expositio posterioris membri: cujus postulata non ex studio carnis, sed ex testificatione spiritus Dei profecta sunt, qui Prophetam tum de obfirmatissima illorum malitia, tum de judicio irrevocabili fecerat certiorem. i Heb. *per manus gladii:* αὐλεχμως. k Heb. *sint interfecti mortis.* l Heb. *sint propulsi.*

CAPUT XIX.

Deus per Prophetam typo & sermone Judææ toti cladem & eversionem summam prænuntiat: qua audita Paschchur Jirmejam prehendit, in carcerem trudit, & postridiè injuriæ factæ nomine sententiam de captivitate sua ignominiosa & suorum omnium a Deo per Prophetam accipit: tum Jirmeja ad Deum conversus adducit vocationem suam, expostulat de suis perpessionibus, fidem Dei vocantis implorat in adversarios, fiduciamq; certam præcipiens animo Deum suorum liberatorem & vindicem prædicari jubet.

1 *Sic ait Jehova*] Duo hæc capita, quia perpetuam narrationem continent, unà conjunximus. Continentur autem hac narratione tria potissimùm: primum est de prophetia quam ex mandato Dei typo & sermone Judæis præsignificavit Jirmeja, toto hoc capite; secundum est de certamine quod servo Dei prophetanti fuit oblatum, & singulari denuntiatione Prophetæ in adversarios, 6. primis versibus capitis 20. tertium est precatio, inde ad finem usque. *Lagenam*]ad typum qui exponitur infrà ver.12. a Heb. *& de senioribus.* *De senioribus*]id est, certos homines autoritate præditos ex utroque ordine civili & Ecclesiastico tibi adjungito; ut in illis sistas quodammodo totum Judææ corpus.

1 *SIC ait Jehova, abi & compara *lagenam
figuli testaceam; [a] adhibens *de seniori-
bus populi, & de senioribus sacerdotum.
2 Deinde *progressus in *vallem filii Hinno-
mi, quæ *est* ad ostium *portæ [b] orientalis;
proclamato *ibi verba illa quæ edixero tibi.
3 *Et dicito, audite verbum Jehovæ reges Je-
hudæ, & habitatores Jeruschalaimorum: sic
ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, ecce
ego adducturus sum malum contra locum
hunc, quòd quisquis audiverit, *tinnient au-
res ejus.
4 *Eò quòd dereliquerunt me, & *alienum
reddiderunt locum hunc, adolentes in eo
diis alienis quos non noverunt ipsi, majo-
résque eorum, & Reges Jehudæ; ac imple-
verunt locum hunc sanguine *innocentum:
5 Et ædificaverunt excelsa Bahhalis ad com-
burendum filios suos igne, holocausta Bah-
hali: quod non præceperam, neque locu-
tus fueram, neque [c] venerat in animum mihi:
6 || Idcirco, ecce dies venturi sunt, dictum Je-
hovæ, cùm non vocabitur locus hic ampli-
us *Topheth, aut vallis filii Hinnomi; sed
vallis interfectionis.
7 Nam exhauriam consilium Jehudæ & Jerus-
chalaimorum in *loco hoc, faciens ut cor-
ruant gladio coram inimicis suis, & manu
quærentium animam ipsorum: tradamque
cadaver eorum cibo volatilibus cœli, & be-
stiis terræ:
8 ||Et exponam civitatem hanc desolationi
& sibilo: quisquis transibit prope eam, stupe-
bit, & sibilabit propter omnes plagas ejus.
9 Faciamq; ut comedant carnem filiorum su-
orum, & carnem filiarum suarum, & quisque
carnem amici sui comedant; *præ oppres-
sione & præ angustia qua angent eos inimi-
ci eorum, & quærentes animam eorum.
10 *Deinde frangito ipsam lagenam, ante o-
culos illorum hominum qui ituri sunt tecũ.
11 Et dicito ad eos, sic ait Jehova exercituũ,
ita frangam populum hunc & civitatem
hanc, ut qui frangit vas figuli, *quod non
potest curari amplius: & Tophethi [d] sepe-
lientur, eò quòd nullus supererit locus ad
sepeliendum.
12 Ita facturus sum loco isti, dictum Jehovæ,
& habitatoribus ejus; & redditurus civita-
tem istam similem Tophetho.
13 Et erunt domus Jeruschalaimorum, do-
músque Regum Jehudæ ut locus Tophethi;
immundissimæ: omnes domus illæ super
quarum tecta adoleverint toti exercitui cœ-
lorum, & libaverint libamina diis alienis.
14 Deinde reversus Jirmeja Tophetho, quò
miserat ipsum Jehova ad prophetandum;
substitit *in atrio domus Jehovæ, dixitque
ad totum populum,
15 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis,
ecce ego adducturus sum contra civitatem
hanc, & contra omnes civitates ejus totum
illud malũ quod elocutus sum contra eam:
quia obdurarunt cervicem suam, ut non aus-
cultarent verbis meis.

2 *Progressus*]scilicet a suburbano figulorum vico, qui extra portam Orientalem ad vallem filiorum Hinnomi pertinebat: qui tractus erat argillaceus & figlinæ accommodus. *Vallem*]de qua Jehosch.15.8. *Porta Orient.*]de qua Nechem.3.29. nam eandem esse demonstratur infra ver. 14. b Heb. *solaris.* *Ibi*]videlicet utrobique in valle Hinnomi & ad portam Orientalem, ut fecisse postea videbimus. 3 *Et dicito*]hujus prophetiæ partes sunt duæ: prophetia ipsa, usque ad versum 10. & typus, versibus quatuor; Prophetiæ autem summa est hoc versu; exornatio sequent. *Tinnient aur.*] vide 1. Schem.3.11. 4 *Eò quòd*] exornatio continet primùm causas, duobus versibus; deinde judicium & pœnas, ver.6.& sequent. *Alienum redd.*]id est, effecerunt peccatis suis ut non amplius agnoscã pro meo. *Innocentum*]quos sacrificarunt Moleco, supra 7.31. & proxime sequent. versu. c Heb *ascendit in cor meum.* || *Suprà* 7.32. 6 *Topheth*]vide Jeschahh.30.33. 7 *Loco hoc*]i. urbe Jeruschalaimi & toto agro, synecdochicè. || *Sup.*18.16. 9 *Præ oppress.*]ex communicatione, Deut.28.52. 10 *Deinde frang.*] typus, ut diximus ad versum 3. cujus explicatio sequentibus continetur. 11 *Quod non pot.*] id est, restitui in statum pristinum. Nunquam enim Judæorum regnum a deportationis tempore fuit redintegratum, & pristinæ dignitati ac amplitudini restitutum. p Heb. *sepelient impersonaliter.* 14 *In atrio*]ad ostium portæ Orientalis, de qua ver.2.

CAPUT XX.

1 *AUDIENS autem Paschchur filius *Im-
meris Sacerdos, qui erat *præfectus

1 *Audiens*]secunda pars, de certamine quod pro veritate Dei fuit subeundum Prophetæ, duobus ver. & singulari denuntiatione publicorum privatorumque judiciorum Dei, quatuor sequent. *Immeris*] ex decima sexta Sacerdotum sorte, 1.Chro.24.14. *Præfectus*].i. secundus a sacerdote summo, ut erat El-hhazar vivo Aharone patre, Num.4.

2 Quis] vide 2. Chron. 18. 10.
In porta] de qua 2. Chron. 23. 20.
3 Decret] singularis denunciatio judicii divini in Paschchurem, cum notatione certæ formæ, temporis, & aliarum circumstantiarum, ac causæ.
Paschchurem] id est, qui extendit palloream, sive efficit autoritate & violentia ut pallescant homines undique & ab ipso metuant: sicut in Jirmeja opere demonstraverat. Hoc vocis etymon amplectimur adducti contrariæ appellationis antithesi. Vox enim composita est ex duobus verbis, quorum prius diffundere est, ut Levit. 13. posterius pallescere, Jeschahh. 29. 22.
Magor-miss.] id est, formidinem circumquaque, pro eo quod est, qui omnibus ex partibus formidine percelletur.
a Heb. daturus sum te formidini: hypallage.
b Heb. habitatores domus tuæ.
7 Pellexisti me] totalis hæc pars duobus membris continetur, oratione, usque ad ver. 13. & laudatione, inde ad finē usq;. In oratione verò primùm Propheta narrat necessitatem functionis suæ & adversariorum certamina, quatuor versibus; deinde opem Dei præsentissimam, vers. 11. & postremò optatū, vers. 12.
Pellexisti] ad suscipiendam & obeundam functionem meam, quasi dicat, tu mihi autor es vocationis meæ, & recusanti vim quodammodo attulisti, supra 1. 17. & 17. 16.
8 Ex quo proloq.] id est, cœpi obire prophetandi munus.
Exclamo] id est, infinitis ludificationibus, probris, contumeliis, & malis exagitor; quæ mihi clamores miserabiles extorquent, faciuntque ut expostulem tecum de violentia & vastatione quam moliuntur adversum me: metalepsis. 9 Si dicam] id est, atque nunc etiam si impedimentis illis deterritus statuerem supersedere a functione hac, non possem: tanta est vis verbi & vocationis tuę, ut me oporteat in voces aut in sermonem propheticum erumpere: sic Ijobi 32. 18. & seq. Est in animo] videlicet verbum Jehovæ, cujus meminit præcedente ver. c Heb. corde. Nec possum] videlicet sustinere aut inhibere verbum Dei. 10 Multorum] qui sequentibus verbis speciatim exponuntur, nimirum Paschchuris, Pseudoprophetarum, amicorum, & inimicorum. Dicentium indic.] periphrasis Pseudoprophetarum, qui collineantur cum populo dicentes, quid vultis prophetari vobis? & prophetabimus: ut Micæ 2. 11. d Heb. pacis meæ. Claudicat.] tum a functione, tum a vita mea, ut sequentia verba docent. eandem metaphoram vide Psalm. 35. 15. & 38. 18. 11 Non secundabuntur] id est, non succedet quod optant adversum me; sed ipsi perpetua confusione a Deo afficientur. e Heb. Æterna. ‖ Infra 23. 40. ‖ Suprà 11. 20. 12 Itaque oratio,] ut antea diximus ultionem petens de adversariis non ex carnali & privato studio, sed ex testificatione Spiritus Dei, conscientia decreti irrevocabilis contra Judæos, & divinæ gloriæ desyderio in defendenda præstandaque veritate.

antecessor in domo Jehovæ, Jirmejam prophetantem verba ista,
2 Percussit Paschchur Prophetam Jirmejam; posuitque eum in *cippo qui *erat* * in porta Binjaminis summa, quæ *erat* ad domum Jehovæ.
3 Fuit autem postridie cùm eduxisset Paschchur Jirmejam e cippo; ut *diceret ad eum Jirmeja, non *Paschchurē vocat Jehova nomen tuum, sed *Magor-missabibum.
4 Nam sic ait Jehova, ecce ego [a] inditurus sum tibi formidinem, tibi & omnibus amicis tuis, qui corruent gladio inimicorum suorum oculis tuis videntibus: cùm totam Jehudam tradam in manum Regis Babyloniæ, qui deportabit eos in Babyloniam, & percutiet eos gladio:
5 Cùm tradam totum robur civitatis hujus, totumque laborem ejus, & quicquid ejus est pretiosum; denique omnes thesauros Regum Jehudæ tradam in manum inimicorum ipsorum, ut diripiant eos, & capiant eos, & deducant eos in Babyloniam:
6 Tu quoque Paschchur & omnes [b] domestici tui abibitis in captivitatem; & Babylonem pervenies, ibique morieris, & ibi sepelieris, tu & omnes amantes tui quibus prophetasti falsò.
7 *Pellexisti me Jehova, quando *pellectus sum; fortior fuisti me, & prævaluisti: sum derisioni toto die, totus iste *populus* subsannat me.
8 Nam *ex quo proloquor, *Exclamo; violentiam & vastationem clamo: quia est verbum Jehovæ mihi probro & ludificationi totum diem.
9 *Si dicam, non commemorabo eum, neque loquar amplius nomine ejus: atqui *est in [c] animo meo quasi ignis ardens inclusus ossibus meis, & defetiscor sustinēdo, *nec possum amplius:
10 Quamvis audiam infamem sermonem *multorum Magor-missabibi, *dicentium, indicate quod indicemus, omnis mortalis [d] qui pacem colere debebat mecum, observantium *claudicationem meam: fortassis pellicietur & prævalebimus, aut sumemus ultionem nostram de eo.
11 Atqui Jehova adest mihi similis potenti formidabili: idcirco qui persequuntur me impingent, neque prævalebunt, erubescent valde cùm *non secundabuntur, cùm ignominia [e] ‖ perpetua nō poterit tradi oblivioni.
12 ‖ *Itaque ô Jehova exercituum probans justum, inspiciens renes & cor; videam ultionem tuam de istis, quia tibi revelavi causam meam.
13 *Canite Jehovæ, laudate Jehovam: quia eripuit animam egentis e manu maleficorum, *dicentis*,
14 *Maledictus dies quo genitus fui, dies quo peperit me mater mea, ne sit benedictus.
15 *Maledictus ille vir qui nuntiavit patri meo, dicendo, natus est tibi filius mas; [f] valde lætificavit eum:
16 Sitque vir ille *similis civitatibus quas evertit Jehova, neq; penituit eum; *cùm audivisset clamorem manè, & vociferationem tempore meridiano:
17 Quod non affecerit me morte *egressum* ex vulva; aut fuerit mihi mater mea sepulchrum meum, & vulva eius *ut* gravidæ perpetuò.
18 Ecquare e vulva egressus sum ut viderem molestiam ac mœrorem, & consumerentur pudore dies mei?

13 Canite] altera pars laudatio Dei, ut diximus in versum 7. quam Propheta prædicari jubet ex præcepta animo fiducia de liberatione sua & piorum omnium, quos gravissimæ calamitates opprimunt: quæ calamitates sequentibus versibus amplificantur per ethopœiam, tanquam si quis pius obsessus malis conturbaretur, ne acquiesceret Deo, & sermone inveheretur in diem nativitatis suæ. quasi dicat, eum meritò celebrandum esse, qui bonos circumventos malis, nullum modum aut finem videntes calamitatum, sed de exitu propè desperantes liberat providentia omnipotente, paternaq; benevolentia. 14 Maledictus] ethopœia pii circumventi malis gravissima, cui similis est Ijobi 3. f Heb. lætificando. 16 Similis civitatibus] id est, malè perierit, ut civitates illæ, Gen. 19. 24. & sequentibus. Cùm audivisset] id est, cum noctu & interdiu, clàm & palam, privatè publiceque impudentissimam & projectissimam ad omnia peccata audaciam libidinemque civium percepisset Deus: ut Deus ipse testatur, & facta comprobant Gen. 18. & 19. Sic enim accipitur clamoris vocabulum Gen. 18. 20. & 19. 13.

Caput XXI.

Tzidkija obsessis Jeruschalaimis Prophetam cōsulit; qui ad postulatum Regis respondens pestem, famem, & gladium prænunciat, expugnationemque oppidi: quamobrem populo dat consilium ut vitæ suæ prospiciat deditione, & domui Regis nominatim ut sibi consulat resipiscentia.

1 *VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova; cùm misisset ad ipsum Rex Tzidkija Paschchurem *filium Malcijæ & Tzephanjam *filium Mahhassejæ Sacerdotem, ut dicerent,
2 Consule quæso pro nobis Jehovam, quia Nebucad-netzar Rex Babyloniæ bellū gerit contra nos: fortè facturus est Jehova nobiscum pro omnibus mirabilibus suis, ut ascendat ille a nobis.
3 *Dixit autem Jirmeja ad eos: sic dicitote ad Tzidkijam:
4 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis, ecce ego *aversurus sum instrumenta bellica quæ sunt in manu vestra, quibus pugnatis adversus Regem Babyloniæ, & adversus Chaldæos qui obsidēt vos extra murum, & recepturus illos [a] intra civitatem hanc.
5 *Nam præliaturus sum ego vobiscum manu extenta & brachio forti; idque ira & æstu ac servore magno,
6 Et percussurus habitatores civitatis huius, tum homines, tum jumenta: peste magna morientur.
7 *Postea autē, dictum Jehovæ, tradam Tzidkija

1 Verbum] hujus capitis duæ sunt partes: narratio occasionis ex qua prophetam Rex voluit consuli, duobus ver. & prophetia, reliquis.
Filium Malcijæ] e quinta sacerdotum sorte, 1. Chro. 24. 9.
Filium Mahhassejæ] vigesima quarta sacerdotum sorte, 1. Chro. 24. 18.
3 Dixit autem] hujus prophetiæ partes in universum duæ sunt: una, qua denuntiatur publica calamitas, usque ad ver. 8. altera, qua consilium datur, & domus regia populusque totus ad bonam frugem revocatur, propositis interminationibus, inde ad finem usque. Calamitates autem proleptice seq. versibus in duo tempora distribuuntur: unum est, quàm magna & multa incommoda Judæi perpessuri sint antequam oppidum capiatur, quod exponitur ver. 5. & 6. alterum est, quæ mala oppido capto consecutura sint, ut exponuntur vers. 7. 4 Aversurus sum] id est, reducturus a muris; quia nemo poterit iis uti ad defensionem, multis gladio cadentibus, aliis peste & inedia deficientibus: ut indicatur vers. 6. & 7. a Heb. in medium civitatis hujus. 5 Nam præliaturus] nimirum peste, fame & gladio: prius membrum prolepseos. 7 Postea autem] secundum membrum prolepseos, ut supra diximus in vers. 3. de calamitatibus Tzidkijæ & populo eventuris.

kija

kijam Regem Jehudæ, ſervosque ejus, &
populum ipſum, id eſt, qui reſidui fuerint in
civitate hac a peſte, a gladio, & a fame, in
manū Nebucad-netzaris Regis Babyloniæ,
& in manum inimicorū ipſorum, ac in manū
quærentium animam ipſorum: qui percutiet
eos acie gladii, non parcet eis, neque cle-
mentia utetur, neque miſerebitur.
8 ᵃAd populum verò hunc dicito, ſic ait Jeho-
va: ecce ego propono vobis ᵃviam vitæ, &
viam mortis.
9 Qui deſidebit in civitate hac, morietur
gladio, aut fame, aut peſte: qui autem e-
greſſus defecerit ad Chaldæos qui obſident
vos, utique vivet, eritque ipſi anima ſua ᵃlo-
co ſpolii.
10 Nam oppoſui iratam faciem meam civita-
ti huic in malum, ac non in bonum, dictum
Jehovæ: in manum Regis Babyloniæ trade-
tur, ut exurat eam igne.
11 ᵃQuod autem ad domum Regis Jehudę,
audite verbum Jehovæ.
12 O domus Davidis, ſic ait Jehova, [b] exerce-
te quolibet manè jus, & eripite eum qui
[c] rapinam patitur e manu opprimentis: ne
prodiens velut ignis æſtus meus ita ardeat
ut nullus extinguat, propter malitiam acti-
onum veſtrarum:
13 Ecce me contra te, ᵃô quæ inſides ᵃiſti
convalli, rupes iſtius planitiei; dictum Je-
hovæ: ᵃqui dicitis, quis deſcendet ad nos?
aut quis intrabit in habitacula noſtra?
14 Nam animadvertam in vos ſecundum fru-
ctum actionum veſtrarum, dictum Jehovę; &
ſuccendam ignem ᵃin ſylva illius, qui conſu-
met omnia quæ circumſtant illam.

Qui dicitis] videlicet præſidentes naturæ loci & munitionibus, ut Jebuſæi fecerant, 2. Schemu. 5.6. 14 *In ſylva*] id eſt, in domo Jehovæ, & domo Regis, domibusque magnatum, quæ ex pretioſa materia a ſylva Libani apportata fuerant extructæ: metonymia; ut Jeſchahh. 22. 8. ſic accipimus adducti comparatione aliorum locorum, 2. Reg. 25, 12. & 2. Chron. 36. 19. & infrà 22. 7. & 52. 13.

8 *Ad popul.*] altera pars, continens duo conſiliorum genera: unum, deditionis, tribus verſ. alterum, juſtitiæ colendæ, ver. 11. & ſequent.
Viam vitæ] quæ exponitur ſequent. verſu.
9 *Loco ſpolii*] id eſt, ſaltem vitam incolumem reportabit pro deditionis pretio: ſic infrà 39. 18. & 45. 5.
10 *Oppoſui*] ut Levit. 17. 10. & 20. 5.
11 *Quod autem*] altera pars conſilii; quia regnum amplius ſtare non poteſt judicio Dei, ut ſtirps regia ſaltem vitæ ſuæ conſulat reſipiſcentia.
b Heb. *Judicate.*
c Heb. *raptum.*
13 *O quæ inſides*] periphraſis propugnaculi Tzijonis, quod appellatur civitas Davidis, 2. Schem. 5. 9. Nam Tzijonem ab omnibus partibus circumſtabant convalles, eratque ab ortu planities, quam rupes ſive propugnaculum illud defendebat.
Iſti convalli] quæ dicitur convallis Rephaimorum & vallis Hinnomi, ut côtinentes ſunt, Jehoſch. 15. 8.

Caput XXII.

Propheta ex Dei mandato Regem, Principes, & populum ad reſipiſcentiam hortatur promiſſionibus & minis: deinde obſervata omnium ordinum malitia, primùm regibus ſingulis, Joachazo, Jehojakimo, & Jeconjæ ſuas calamitates prædicit; tum etiam omnibus principibus & magiſtratibus, adhibita tamen conſolatione de futura Eccleſiæ reſtitutione & amplificatione per Chriſtum: ac poſtremò tum pſeudoprophetas falſitatis redarguit, decipientes populum viſionum ſomniorumque divinorum ſpecie; tum populares impietatis, ludificantes bonos Prophetas Dei: & ſeveriſſimum Dei judicium utriſque prænuntiat.

1 ᵃSIc ait Jehova, deſcende *in* domum
Regis Jehudæ; ut eloquaris ibi ver-
bum hoc;
2 Et dicito, audi verbum Jehovæ, Rex Je-
hudæ qui ſedes in ſolio Davidis; ᵃtu, ſerviq;
tui, & populus tuus, qui intratis per portas
iſtas.
3 ᵃSic ait Jehova; [a] ‖exerce jus & juſtitiam,
& eripite [b] eum qui rapinam patitur e ma-
nu oppreſſoris: & peregrino, pupillo, ac vi-
duæ ne vim faciatis, ne violentia utamini, &
ſanguinem innocentem ne effundatis in lo-
co iſto.
4 Nam ſi [c] omnino feceritis rem hanc; ‖uti-
que ingredientur per portas domus hujus,
Reges ſedentes pro Davide in ſolio ejus,
vecti curribus aut equis, ipſe Rex cum ſervis
ſuis & populo ſuo:
5 Sed ſi non auſcultaveritis verbis iſtis; per
me juro, dictum Jehovæ, in vaſtitatem [d] abi-
turam eſſe domum hanc.
6 ᵃNam ſic ait Jehova ᵃde domo regis Jehu-
dæ, ᵃ*velut* Gilhhad tu mihi *fueras*, *ut* caput
Libani; *mentiar*, niſi diſpoſuero te *ut* deſer-
tum, ut civitates non habitabiles,
7 Et præparavero contra te perditores, quē-
que cum inſtrumentis ſuis: qui cædent le-
ctiſſimas cedros tuas, ac dejicient in ig-
nem.
8 Itaque tranſeuntibus gentibus multis pro-
pe civitatem hanc; ſi dixerint [e] alter alteri,
propter quid fecit Jehova ita civitati maxi-
mæ iſti?
9 Tum dicent, eò quòd dereliquerunt fœdus
Jehovæ Dei ſui; & incurvantes ſe diis alie-
nis coluerunt eos.
10 ᵃNe fleatis ᵃpro mortuo, neque condole-
atis ei; [f] omnino flete pro ᵃabeunte, quia
non revertetur amplius ut videat ſolum
[g] natale ſuum.
11 Nam ſic ait Jehova de ᵃSchallumo filio
Joſchijæ Regis Jehudæ, qui regnabat loco
Joſchijæ patris ſui, qui egreſſus eſt e loco
hoc: non eſt reverſurus eodem ampliùs:
12 Sed in loco quò deportaverunt eum, illic
moriturus eſt; ita terram hanc non videbit
ampliùs.
13 ᵃVæ ᵃædificanti domum ſuam [h] injuſtitiâ, &
cœnacula ſua [i] injuriâ; amici ſui ᵃſervitutem

3 *Sic ait Jehova*] theſis ſummatim complectens documenta legis: mandata quidem & interdicta ſynecdochicè, hoc verſu: promiſſiones ver. 4. & minas, ver. 5
a Heb. *facite.*
‖ *Suprà* 21. 12.
b Heb. *raptum.*
c Heb. *faciendo.*
‖ *Suprà* 17. 25
d Heb. *futuram.*
6 *Nam ſic ait*] prophetica hæc hypotheſis (ut ſuprà attigimus) ſingularia Dei judicia prædicit ordinibus ſingulis eventura: ac primum quidem univerſe toti regno, his quatuor verſibus: deinde verò minutatim regibus ipſis, toto hoc capite; tum principibus & toti ſtirpi regiæ, primis verſibus ſeq. capitis; poſtremò verò popularibus, ad finem uſque.
De domo] id eſt, de regno toto, ut ſequentia oſtendunt.
Velut Gilhhad] ſumma hæc denuntiatio proponit primùm judicium Dei ſeveriſſimum, duobus verſibus; deinde cauſas, duobus alteris. Exponitur autem judicium, & amplificatur allegoricè per comparationem præcedentis ſtatus, hoc modo: fuiſti mihi in tanto pretio ut celeberrimum te effecerim (inquit Dominus ad regnum Jehudæ) & tam frequens & populoſum, quàm fuit unquam Gilhhad nobilibus ſuis emporiis celebre, oppidis frequentiſſimum, ac munitiſſimum; Gen. 37. 25. & Deut. 3. jam verò contra exhauriam te civitatibus & habitatoribus. Præterea inſtruxeram te & locupletaveram rebus optimis atque ampliſſimis, quarum præſtantia cedrorum Libanicarum amplitudinem longè ſuperabat: jam verò immiſſurus ſum quoſdam veluti putatores, qui omnem tuam dignitatem abripiant tibi, & perdant funditus ſine ſpe ulla reſtitutionis. e Heb. *vir ad amicum ſuum.* 10 *Ne fleatis*] ſingularis hæc prædicatio judiciorum Dei eventurorum Regibus, tres partes continet: prima eſt de judicio in Joachazum ſive Jochananem, uſque ad ver. 13 ſecunda in Jehojakimum fratrem illius, uſque ad verſum 24. tertia, in Jeconjam filium Jehojakimi, uſque ad finem capitis.
Pro mortuo] id eſt, pro Joſchija qui in bello occubuerat. quaſi dicat, non eſt cur Joſchijam defunctum lugeatis: bene conſultum eſt ipſi, ut non videret omnia mala quæ mox eventura ſunt, 2. Reg. 22. 20. Præterea ne illum quidem deflere vobis vacabit per tempus, quia jam advenit novum luctus argumentum. Nam Joachaz ita captivus abducitur, ut pro mortuo civiliter jam jam habendus ſit & celebrandus luctus ipſius. f Heb. *flendo.* *Abeunte*] Joachazo videlicet in captivitatem, 2. Regum 23. 33. g Heb. *nativitatis ſuæ.*
11 *Schallumo*] id eſt, Joachazo (vide in 1. Chronico. 3. 15.) cui fortè boni ominis cauſa hoc nomen a populo cùm ungeretur inditum eſt: etſi probabilius videtur Jirmejam hoc nomen Joachazo tribuere ironicè. quaſi dicat, hunc alterum fuiſſe Schallumum, qui non multo amplius regnum obtinuerit, quam Schallum filius Jabeſchi præfuit Jiſraëlitis 2. Reg. 15. 13. 13 *Væ ædif.*] ſecunda pars exponens copioſius judicium Dei in Jehojakimum, ut diximus ver. 10. qua primùm exponuntur cauſæ judicii, uſque ad verſum 18. deinde judicium ipſum deſcribitur ad verſum 24. uſque. Cauſæ autem exponuntur primùm per theſin, quam ne ipſe quidem Jehojakim fuiſſet oppugnaturus, duobus verſibus, deinde per conteſtationem ſingularem Jehojakimi, ver. 15. & ſequentibus. *Aedificanti*] ut Jeſchahh. 5. 8. Eſt autem gradatio in hac theſi: quia primùm objicitur injuſta rei alienę occupatio, deinde alieni laboris abuſus ingratiſſimus, ac poſtremò rerum ſacrarum uſurpatio: quæ omnia ne Regibus quidem licere Propheta docet. h Heb. *in non juſtitia.* i Heb. *in non jure.*
Servitutem exig.] exemplo Aegyptiorum, quibuſcum fœdus perfidè junxerat, ut a Chaldæis deficeret.

1 *Sic ait*] Ab hoc capite ad finem uſq; prophetiarum Jirmejæ non eſt obſervata temporum ratio in illis conſcribendis, tum quia liber qui primùm a Jirmeja conſcriptus fuerat, una ex parte conciſſus & exuſtus eſt, infrà 36. tum quia veriſimile eſt ſequentes prophetias tumultuariè (ut erant tempora) a Jirmeja fuiſſe compoſitas. Videtur autem prophetia hæc in Jehojakimi tempora incidiſſe, cùm cœpiſſet ille regnare beneficio Regis Aegypti: ut narratur 2. Reg. 23. 34. Sunt verò in hac prophetia tres in univerſum partes: prima eſt exordium, duobus verſibus; ſecunda eſt theſis ſive propoſitio generalis petita ex lege, tribus ſequent. tertia eſt hypotheſis ſive prophetia ſingularis præcedentem theſin ad omnes ordines accommodans, ad finem uſque ſeq. capitis. 2 *Tu ſerviq.*] prolepſis, ſive diſtributio ſumma ordinum regni, ad quos deinde Propheta in ſua hypotheſi ſigillatim orationem habet.

exigenti

k mercedem] contra legem Levit. 19. 13. & Deuteronom. 24. 14. & 15.
k Heb. opus.
l Heb. mensurarũ: ut Num. 13. 32.
14 Lacerat sibi] i. ad usum suum.
m Heb. e cedro.
Deinde pingit] . i. rerum e domo mea emotarum loco obducit colorem floridum Indici, ne fraus manifesta fit. Est enim Indicum floridi coloris genus, quod Hhebræi vocãt Schaschar, hic & Jechezk. 23. 14. a Sasuris (ut vocat Plinius lib. 6. natur. hist. cap. 19.) Indiæ populis ultra Gangem a quibus exportatur. Arabes cõposita voce appellãt Sacim. q. d. Sar-canæ, quia in cannis nascitur, ut testis est Dioscorides lib. 5. cap. 67.
15 An regnaturus] contestatio singularis præcedentem thesin applicans Jehojakimo: quam Propheta exaggerat exemplo patris Joschijæ, duobus versibus. q. d. an his artibus regnum tuum stabilitum iri existimas? quòd in Deum contumeliosus es, hoc versu; & in homines injustissimus, versu 17. non ita se gessit pater.
Misces te] i. res sacras admisces tuis: hypallage.
Comedit ac] id est, prosperè potitus est regno, synecdochicè.
16 An non illud] i. nonne tu illa facis quæ ante dicta sunt? nonne illorum criminum reus es? ut neque pertinacissimè, & omnes alii ignorent, ego certè optimè novi.
n Heb. cor.
18 Idcirco] descriptio judicii, ut dictum est in ver. 13.

exigenti gratis, *& k mercedem operis ejus
non danti ei:
14 Qui dicit, edificabo mihi domum l amplissimam,
& cœnacula spatiosissima; & *lacerat
sibi fenestras meas & tectum m cedrinũ,
*deinde pingit Indico.
15 *An regnaturus es, quia tu *misces te cum
ista cedro? pater tuus an non * comedit ac
bibit? cùm exercuit jus & justitiam, tum
bene fuit ei.
16 Cùm judicavit causam pauperis & egentis,
tum bene fuit: *an non illud est? hujus
rei scientia est apud me, dictum Jehovæ,
17 Minimè spectare oculos tuos & n animum
tuum, nisi ad quęstum tuum; & ad sanguinẽ
innocentem quem effundas, & ad fraudem,
& ad concussionem quam perficias.
18 *Idcirco sic ait Jehova de Jehojakimo filio
Joschijæ Regis Jehudæ, non *plangent
eum heu frater mi, aut heu soror: *non plangent
eum, heu domine, aut heu decus ejus:
19 *Sepultura asini sepelietur, tractus & projectus
ultra *portas Jeruschalaimorum.
20 *Ascende Libanum & clama, ac in Baschane
ede vocem tuam: clama etiam trans
*vada, cùm *fracti fuerint omnes amatores
tui.
21 Allocutus sum te in summa tranquillitate
tua, dixisti, non auscultabo: hæc via tua *est* a
pueritia tua; nam non auscultasti voci meæ.
22 Omnes *pastores tuos *depascet ventus, &
*amatores tui in captivitatem abibunt: tunc
certè erubesces, & rubore suffunderis propter
omnem malitiam tuam.
23 *O quæ desides in Libano, quæ nidificas
in ipsis cedris; quàm o gratulaberis tibi,
cùm invadent te tormina, dolor tanquam
parturientis.
24 *Ut vivo ego, dictum Jehovæ, etiamsi esset
*Conja filius Jehojakimi Regis Jehudæ *sigillum
in manu dextera mea; tamen inde
*evellam te:
25 Et tradam te in manum quærentium animam
tuam, & in manum eorum p a quibus
tu formidas; nempe in manum Nebucadnetzaris
Regis Babyloniæ, & in manũ Chaldæorum.
26 Et ejiciam te, ac matrem tuam quæ peperit
te, in terram alienam, ubi non fuistis nati:
& ibi moriemini.
27 De terra verò ad quam isti elaturi sunt
q desyderium suum ut revertantur illũc; illũc
non sunt reversuri.

Plangent] qui sunt e stirpe regia, Regem aut Reginam deflebunt. Non plangent] populares. 19 Sepultura asini] . i. insepulta sepultura, ut Cicero in Philip. 1. vocat: quæ sequentibus verbis explicatur. Portas] . i. terminos Judææ, synecdochicè. 20 Ascende] sarcasmus ad familiam Jehojakimi; quo ostendit Prophetia sive Libanum & Baschanem versus Assyrios inclamet ut suppetias ferant, sive vada transmeet ad inclamandos Aegyptios, omnia fore inutilia: ut narratur 2. Reg. 24. 7. Vada] Schichoris fluvii, paludis Sirbonidis, & Nili, ad Aegyptum pertinentia. Fracti] . i. Assyrii quidem domiti & sub jugum Babyloniorum missi, Aegyptii verò attriti: ut modò diximus. Nam hi fuerunt amatores Judææ: sicut meminit suprà 2. 36. 22 Pastores] i. Principes regni. Depascet] . i. abibunt illi in ventum. Amatores tui] . i. sacerdotes & Prophetæ quibuscum scortaris: ut exprobratur infrà 23. 9. & 10. 23 O quæ desides] ironia, hanc partem judicii concludens ab infausti exitii comparatione cum præsente gloria. o Heb. grata eris tibi.
24 Ut vivo ego] tertia pars, exponens judicium Dei in Jeconjam, ut diximus ver. 10. qua primùm ipsius, domusque totius calamitas prædicitur, versibus quatuor: deinde ne ex ipsis quidem inposterum futuras Rex ullus prædicitur, tribus versibus ultimis. Conja] . i. Jeconja per aphæresin, qui etiam Jehojakin dictus est. Sigillum] . i. annulus signatorius; pro eo quod est, etiamsi fuisset Jeconja mihi charissimus, quem semper in oculis ferrem. Evellam te] ut narratur 2. Reg. 24. 14. & sequente. p Heb. a quorum facie. q Heb. animam suam Psal. 87. 12.

28 *An simulachrum contemptum, quòd dispergitur,
esset vir iste Conja? an instrumentum
in quo nulla *est* delectatio? cur ejecti
essent ipse & *semen ipsius, & projecti in terram
quam non norunt?
29 O terra, terra, terra, audi verbum Jehovæ.
30 Sic ait Jehova, *scribite virum istum liberis
carentem *fore*, virum non prosperaturum
r unquam: imò non prosperabitur *de semine
ejus quisquam sessurus in solio Davidis, &
dominaturus ampliùs in Jehudam.

28 An simulachrum] interrogatio pathetica, transitum faciens ad alterum judiciorum genus de perdenda tota Jeconjæ stirpe: perinde ac si Judæi in admirationem adducti dicerent, non esse credibile fore ut ita perderetur totum genus regium: cui admirationi respondet Propheta per exclamationem, & terram testem adhibet fore ut tota hæc gens pereat. Nam post deportationem dominatus ad posteros Davidis ex Nathane recidit, ut diximus 1. Chron. 3. 17. Semen ipsius] id est, gens ipsius tota ex semine Joschijæ profecta. 30 Scribite] id est, referte in acta sententiam hanc a Deo latam, & decretum irrevocabile. r Heb. diebus suis. De semine] id est, de hac gente, ut ver. 28. diximus, ex qua regnavit quidem Tzidkija, sed minimè prosperatus est.

Caput XXIII.

1 *VÆ pastoribus qui perdunt & dispergunt
gregem pascui mei, dictum Jehovæ.
2 Idcirco sic ait Jehova Deus Jisraëlis contra
istos pastores *qui pascunt populum meum;
vos dispergitis oves meas & dispellitis
eas, non autem visitatis eas: ecce ego animadversurus
sum in vos malignitatem actionum
vestrarum, dictum Jehovæ.
3 *Deinde ego congregabo residuum *oviũ
mearum ex omnibus regionibus quò dispuleram
eas, & reducam eas ad caulam suam;
ubi *fœtificabunt & augescent:
4 Constituamque super eas pastores, qui
pascent eas; ita ut non timeant ampliùs, neque
consternentur, neque *desyderentur,
dictum Jehovæ.
5 Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ,
quibus excitabo *Davidi *germen justum: qui
regnabit rex, secundabiturque, ac exercebit
jus & justitiam in terra.
6 Diebus ejus servabitur Jehuda, & Jisraël
habitabit securè: atque *hoc nomen ejus est
quo vocabit eum Jehova justitia nostra.
7 ‖Idcirco ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ;
quibus non dicetur amplius, vivit Jehova,
qui evexit a Jisraëlitas e terra Ægypti:
8 Sed vivit Jehova, qui evexit & qui deduxit
semen domus Jisraëlis e terra Aquilonis &
ex omnibus regionibus quò depuleram eos,
cùm residebunt in terra sua.
9 *Quod ad Prophetas ipsos, *frangitur cor
meum b in me, eliduntur omnia ossa mea,

1 Væ pastor.] Secunda prædicatio judiciorum singularium (ut diximus in versum 6. capitis præcedentis) adversus regiam stirpẽ, Principes, & magistratus, duobus versibus; cui gravissimę interminationi (quia non poterat compleri nisi cum integra eversione regni) Propheta consolationẽ subjicit promissa instaurationẽ absolutissima per Christum, 6. versibus seq.
2 Qui pascunt] id est, quorum est pascere, quemadmodum Græci vocant ποιμένας λαῶν.
3 Deinde] promissio instaurationis Ecclesiæ, hoc ver. per Evangelium, seq. ver. sub Episcopo summo & pastore animarum nostrarum Christo, ver. 5. ad justitiam & salutem nostram, ver. 6. & ad Dei gloriam, ver. 7. & 8.
Ovium mearum] non tantùm Jehudæ sed etiam Jisraëlis, ver. 6. ex quo manifestum est non esse hæc verba restringenda ad reversionem e Babylonia, sed liberationem spiritualem per Christũ hic agi. Fœtificabunt.] gignendo gentes in Christo prædicatione Evangelii.
4 Desyderentur] id est, desit ulla ovis tradita in manum Christi, Joan. 10. 28. & 29. 5 Davidi] q. d. non autem ex vobis, ac ne ex Schelomone quidem; sed ex Davide per Nathanis genus. Confer singula hujus promissionis membra cum Jeschahh. 11. Germen] id est, Christum, qui tanquam surculus ex trunco intermortuo repullulascens germinavit justitiam ad salutem Ecclesiæ suæ: sic infrà 33. 15. & Zecarjæ 3. 8. & 6. 12. 6 Hoc nomen] id est, Christus Jehova qui justitia nostra est, Ecclesiam suam vocabit salutis & securitatis populum, ac reipsa ornabit his tantis beneficiis: sic accipiendum esse ostendit comparatio similis loci infra 33. 14. Est autem hic locus evidentissimus ad confirmandum naturam divinam, & beneficium Christi; sicut humanam demonstraverunt præcedentia verba. ‖ Suprà 16. 14. a Heb. filios Jisraëlis. 9 Quod ad] tertia prædicatio singularium judiciorum Dei, ut diximus in versum 6. capitis præcedentis, nimirum contra omnes subditos: qui distribuuntur in duos ordines, unum Ecclesiasticum Prophetarum Sacerdotumque, alterum popularem: Ecclesiastico sua fit denuntiatio, usque ad versum 33. populari, ad finem usque. In hac autem denuntiatione contra Ecclesiasticos proponitur primum summa totius argumenti, versibus quatuor; deinde exornatio, sequentibus. Frangitur cor] verba Prophetæ indignantis.
b Heb. in medio mei.

*sunt

ſum ut vir ebrius, & ſimilis viro quem ſupe-
rat vinum: propter Jehovam, & propter
verba ſanctitatis ejus.
10 Nam adulteris plena eſt hæc terra; nam
propter execrationem luget hæc terra, are-
ſcunt caulæ deſerti; eſtque concuſſio iſto-
rum peſſima, & potentia iſtorum [c] iniquiſſi-
ma:
11 Quia tam Propheta quàm Sacerdos con-
taminant *eam*: etiam domi meæ invenio
malitiam eorum, dictum Jehovæ.
12 Idcirco erit via ſua ipſis [d] quaſi lubriciſſi-
ma cum caligine, in qua impellantur & ca-
dant: cùm adduxero contra eos malum, an-
no viſitationis ipſorum, dictum Jehovæ.
13 In Prophetis quidem Schomronis vide-
ram inſulſitatem; prophetabant per Bah-
halem; & ſeducebant populum meum Jiſ-
raëlem:
14 At in Prophetis Jeruſchalaimorum video
rem horrendam, adulterando & ambulan-
do in falſitate; quòd confirmant etiam
manus maleficorum, ut non revertantur ul-
lus a malitia ſua: ſunt mihi omnes iſti ut
Sedomi, & habitatores iſtius *urbis* ut *habi-
tatores* Hhamoræ.
15 Idcirco ſic ait Jehova exercituum de iſtis
Prophetis, ecce ego facturus ſum ut come-
dant iſti abſinthium, & facturus ut bibant
iſti ſuccum cicutæ: quia a Prophetis Jeru-
ſchalaimorum prodiit contaminatio in to-
tam hanc terram.
16 Sic ait Jehova exercituum, ne auſculte-
tis verbis iſtorum Prophetarum qui pro-
phetant vobis, vanos efficiunt iſti vos; vi-
ſionem [e] animi ſui eloquuntur, non ex ore
Jehovæ.
17 Dicunt [f] continenter iis qui ſpernunt me,
loquutus eſt Jehova, pax erit vobis: & cuiq;
ambulanti [g] ex ſententia animi ſui dicunt,
non ſuperveniet vobis malum.
18 Nam quis ſtetit in conſilio Jehovæ, & vi-
dit vel audivit verbum ejus? quis attendit
ad verbum ejus & audivit?
19 ||Ecce turbo Jehovæ æſtu proditurus eſt, ac
turbo permanens: ſuper caput improborum
permanebit.
20 Non avertetur ira Jehovæ donec perfece-
rit, & donec præſtiterit cogitationes animi
ſui: [h] tandem animadvertetis hoc animad-
verſione,
21 Me non mittente Prophetas iſtos, ipſos
cucurriſſe; me non alloquente ipſos, pro-
phetaſſe ipſos:
22 Quòd ſi ſtetiſſent in conſilio meo; uti-
que pronuntiaturos fuiſſe verba mea popu-
lo meo, & revocaturos eos a via ſua mala, &
a malignitate actionum ſuarum.
23 An Deus e propinquo ſum ego? dictum Je-
hovæ; ac non Deus e longinquo?
24 || An deliteſcere poteſt quiſquam in late-
bris, ut ego non videam ipſum? dictum Jeho-
vę: an non cœlos & terram ego impleo? di-
ctum Jehovæ.
25 Audio quid dicant iſti Prophetæ qui pro-
phetant nomine meo falſum, dicendo; ſom-
niavi, ſomniavi.
26 Quouſque tandem? an eſt *ſomnium* in
animo iſtorum prophetarum qui prophe-
tant falſum? imò ſunt Prophetæ doli animi
ſui:
27 Qui putant ſe facturos ut obliviſcatur po-
pulus meus nominis mei per ſomnia ſua, quę
enarrant quiſque amico ſuo; quemadmo-
dum obliti fuerant patres eorum nominis
mei per Bahhalem.
28 Propheta ille penes quem ſomnium eſt, e-
narret ſomnium; & penes quem eſt verbum
meum, eloquatur verbum meũ [i] verè: quid
iſti paleæ cum tritico? dictum Jehovę.
29 An non ita verbum meum eſt ut ignis? di-
ctum Jehovæ; & ſicut malleus efficiens ut
diſſiliat petra?
30 Idcirco ecce me contra iſtos Prophetas,
dictum Jehovæ, qui ſuffurantur verba mea
quiſque ab amico ſuo.
31 Ecce me contra Prophetas iſtos, dictum
Jehovæ; qui [k] adhibent linguam ſuam ut di-
cant dictum.
32 Ecce me contra prophetantes ſomnia
falſa, dictum Jehovæ, qui enarrantes ea ſe-
ducunt populum meum falſitatibus ſuis, &
rapiditate ſua: cùm ego nó miſerim eos, ne-
que præceperim eis, & omnino non proſint
populo huic, dictum Jehovæ.
33 Cùm itaque rogabit te populus hic, aut
aliquis Propheta, aut ſacerdos, dicendo;
quæ eſt [l] oneroſa prophetia Jehovæ? tum
dicito ad eos id quod *eſt* oneroſæ prophe-
tiæ; nempe deſerturus ſum vos, dictum Je-
hovæ:
34 Nam in prophetam illum, ac in Sacerdo-
tem illum, & in ipſum populum qui dixerit,

Sum ut vir ebrius] id eſt, totus perturbatus ſum.
Propter Jehovam] id eſt, ita atrocior zelo Dei graviter, & ſtudio vindicandæ veritatis illius.
10 *Nam*] ætiologia: indigniſsimè fero (inquit) quia tota Judæa circumfluit maleficiis per Prophetas & Sacerdotes ipſos.
c Heb. *non recta: ἀδικοῦσι*.
11 *Etiam domi meę*] i. ne in æde quidem mea a ſceleribus ſuis abſtinent, ubi ſaltem eos oportuit affici mei præſentis reverentia: ut Jechezk. 8.
d Heb. *lubricitatum*.
12 *Lubriciſſima*] ut Pſalm. 35. 6. elegans allegoria, ad ſignificandum malum inexpugnabile.
13 *In prophetis*] exornatio hæc ſententiæ præcedentis in Prophetas latæ duas partes continet, ex prophetarum diſtributione: prior eſt, de Prophetis jactantibus viſiones & oracula a Deo, uſque ad verſum 25. poſterior eſt de prophetis revelationes per ſomnia ſibi factas prædicantibus: quæ duo revelationis genera fuiſſe olim in Eccleſia oſtendit Deus, Numeror. 12. 6. In hoc autem membro primùm indignitas ſceleris per comparationem exponitur, duobus verſibus, & denuntiatur pœna, verſu 15. deinde populus de falſitate & judicio in ipſos venturo præmonetur, uſque ad verſum 23. ac poſtremò confirmatur ab omnipræſentia & omniſcientia Dei, ut ita loquamur, verſ. 23. & 24.
Per Bahhalem] quod videlicet fuit tolerabilius, quàm ſi prophetaſſent in nomine meo: quod iſti impiè perfideque faciunt.
14 *Quòd confirmant*] id eſt, quòd etſi Dei jura cognoſcunt, eos qui talia faciunt dignos eſſe morte; non ſolum ea faciunt ipſi, ſed etiam facientibus patrocinantur tum exemplis vitæ, tum nefariis documentis. *Sedomi*] ut Jeſchahh. 1. 9. & 10. 15 *Facturus ſum*] id eſt, enecabo eos amarulentiſsimis & graviſsimis mortis generibus, quorum amaror abſinthio, pernicies verò cicutæ ſucco figuratur: ut ſuprà 8. 14. & 9. 15. e Heb. *cordis: ſic deinceps*. f Heb. *dicendo*. g Heb. *in aſpectu cordis ſui*. 18 *Quis ſtetit*] nimirum alius præter nos? eclipſis in hoc genere locutionis frequens, ut Proverb 30. 4. Sic Jirmejæ & Prophetis bonis qui præterea fuerunt eodem tempore, ſuam ordinariam dignitatem & autoritatem objecerunt: ut ſuprà 7. & 8. & 18. 18. quod confirmat comparatio verſus 22. || Infrà 30. 23. 19 *Turbo Jehovæ*] deſcriptio judicii, per comparationem illius de quo Geneſ. 19. 24. h Heb. *in extremitate horum dierum*. 20 *Animadverſione*] id eſt, certiſsimè & evidentiſsimè. 22 *Stetiſſent*] id eſt, ſi me conſuluiſſent, & ex ore meo acceptas prophetias voluiſſent proloqui, hæc bonorum Prophetarum officia fuiſſe facturos.

23 *An Deus*] confirmatio præcedentis denuntiationis a natura Dei (ut diximus in verſum 13.) qua Pſeudoprophetarum conſcientias transverberat: putatiſne (inquit Deus) humani aliquid de majeſtate mea ſi exiſtimatis me velut longinquum & reſidentem in cœlo res veſtras ignorare; at Deum me e longinquo eſſe veſter ipſorum animus teſtis eſt: ſin autem propinquum putatis certis latebris deludi poſſe, at ſcitis nullas eſſe adverſum me latebras, cum cœlos & terram impleam majeſtate mea: dilemma graviſsimum per comparationem humani ſtatus cum natura Dei.
|| Pſalm. 139.
25 *Audio quid dicant*] poſterior pars ſententiæ de Prophetis ſomnia venditantibus, ut diximus in verſum 13. quos primùm redarguit Deus, quatuor verſibus ſeq. deinde fert ſententiam, tribus.
26 *Quouſque tandem*] redargutio hæc primùm negat ſomnia divina pſeudoprophetis obvenire, hoc verſ. deinde conſilium ipſorum doloſum reprehendit, ſequente verſu; ac poſtremò docet nihil eis commune cum Prophetis autem verbo Dei eſſe, verſ. 28. & 29.
27 *Per Bahhalem*] id eſt, nomine Bahhalis; ut factum fuerat Achazi, Menaſchis, Ammonis, aliorumque temporibus.

i Heb. *veritate*. 28 *Quid iſti paleæ*] id eſt, quid commune eſt iſtis pſeudoprophetis & doctrinæ eorum cum Prophetis doctrinaque Dei? proverbiale dictum. 29 *Annon*] amplificatio præcedentis argumenti a duplice comparatione: quid dico (ait Deus) nihil iſtorum paleæ cum tritico commune eſſe imò verò hæc ſunt certiſſima verorum falſorumque Prophetarum, ac veriſſimique verbi documenta, quod Propheta bonus tanquam aurifex igne, verbo Dei utitur in probandis & purgandis piis, ducendiſque & informandis in omni opere bono; cum alii contra nundinentur dicentes, indicate quod indicemus vobis, ſuprà 20. 10. Præterea Propheta bonus non cedit perverſorum & ſaxeorum hominum pertinaciæ; ſed verbo Dei tanquam malleo perfringit: iſti contra obduratiōnem confirmant blandimentis ſuis. 30 *Idcirco*] ſententiæ latio, ut diximus in verſum 26. ἀναφορικῶς ad vehementiam. *Suffurantur*] id eſt, verbum meum ſibi cognitum, quo tanquam igne aut malleo deberent uti, ſacrilegè diſsimulant: primus gradus ſceleratæ prophetiæ. k Heb. *accipiunt*.
31 *Ut dicant*] id eſt, ut commenta ſua pro dictis Jehovæ in populum diſſeminent; nam hoc tritum erat Prophetarum jam olim exordium: ſecundus gradus.
32 *Rapiditate ſua*] id eſt, volubilitate ſermonis & ſapientia humana verborum qua ferè enituntur præſtare qui rei veritate carent, ut fucum faciant imprudentibus: tertius gradus. *Non proſint*] ſed obſint: μείωσις, ut ſuprà ver. 10. 33 *Cùm itaque*] ſecundum membrum prędicationis tertiæ judicionis Dei, ut diximus in verſum 9. quo Propheta toti populo ludificanti Prophetas Dei (ut dicitur 2 Chronic. 36. 16.) graviſsimum judicium denuntiat ſummatim, duobus verſibus; deinde admonet, tribus ſequentibus; ac poſtremò ſententiam fert, tribus ultimis. *Quæ eſt oneroſa*] ironicum interrogandi genus, quo Jehudæi præfracti & minas Dei habentes pro fabulis exagitabant Prophetas ejus.
l Heb. *onus: ſic deinceps: ut Jeſchahh. 13. 1.* 34 *Qui dixerit*] nempe ironicè & per ludibrium, ut modò demonſtravimus.

onerosam prophetiam Jehovę; utique animadvertam in virum illum & in domum illius.
35 * Sic dicturi estis quisque ad amicum suum & quisque ad fratrem suum; quid respondit Jehova? aut, quid locutus est Jehova?
36 Onus autem Jehovæ ne commemorate amplius: nam ipsum onus futurum est cuiq; * verbum suum, si perverteritis verba Dei viventis, Jehovæ exercituum Dei nostri.
37 Sic dicturus es ad prophetam ipsum, quid respondit tibi Jehova, aut quid loquitur Jehova?
38 Sed quandoquidem onerosam prophetiam Jehovæ dicitis, idcirco sic ait Jehova, eò quòd dicitis verbum istud onerosa prophetia Jehovæ; quamvis miserim ad vos qui dicant, ne dicatis, onerosa prophetia Jehovæ;
39 Idcirco ecce me, qui * obliturus sum vestri [m] continenter: nam deseram vos, & civitatem quam dederam vobis & majoribus vestis, *abjectos* a conspectu meo:
40 || Et imponam vobis [n] opprobrium perpetuum, ignominiamq; perpetuam; quæ non poterit tradi oblivioni.

35 *Sic dicturi*] videlicet consulentes serio, ac sine ludibrio.
36 *Verbum suum*] id est, sermo iste ironicus, quo Jehovam & verbum ipsius ludificabitur, ipsi constabit magno.
39 *Obliturus sum*] humanitus dictum, cujus exegesin sequentia verba continent.
m Heb. *obliviscendo*.
n Heb. *opprobrium seculi, & ignominiam seculi*.
|| *Supra* 20.11.

Caput XXIIII.

Deus typis & sermone instaurationem venturam Ecclesiæ tum Judæorum, tum etiam catholicæ; & novi Regis populiq; deportationem futuram prænuntiat.

1 * VISIONEM ostendit mihi Jehova; || nempe ecce duo calathi ficuum cõpositi * ante templum Jehovæ: postquam deportasset Nebucad-netzar Rex Babyloniæ Jeconjam filiũ Jehojakimi Regis Jehudæ, Principesq; Jehudæ; & fabros ipsos lignarios, ac fabros ferrarios Jeruschalaimis, & abduxisset eos in Babyloniam.
2 Calathus unus erat ficuum bonarum valde, quales sunt [a] præcoces ficuum: & calathus alter ficuum malarum valde, quæ non possent comedi præ pravitate.
3 Dicenti autem Jehovæ ad me, quid tu vides Jirmeja? dixi, ficus: has bonas ficus, bonas valde; illas verò malas, malas valde, quæ non possunt comedi præ pravitate.
4 * Tum fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
5 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis, ut ficus bonas istas; ita * agnoscam [b] deportatos Jehudæos, quos emisi ex loco hoc in terram Chaldæorum, in bonum:
6 Et [c] adjiciens oculos meos ad illos in bonum, reducam illos in terram hanc; ubi ædificabo illos, ac non demoliar, & plantabo illos, ac non evellam.
7 Nam * inditurus sum illis cor ad cognoscendum me, me esse Jehovam, eruntque mihi [d] populus, & ego ero illis Deus: cùm reversi fuerint ad me ex toto corde suo.
8 * Quemadmodum verò ficus istas malas quę non possunt comedi præ pravitate: (* nam sic ait Jehova) ita exponam Tzidkijam Regem Jehudæ, & principes ejus, ac residuum Jeruschalaimorum qui residui sunt in terra hac, * etiã qui habitaverint in terra Ægypti:
9 || Exponam, inquam, eos commotioni in malum apud omnia regna terræ; opprobrio, & parabolæ, dicterio, & maledictioni in omnibus locis quo depulero eos.
10 Et mittam in eos gladium, famem, ac pestem; donec cõsumpti fuerint e terra quam dederam ipsis & majoribus ipsorum.

1 *Visionem*] Hujus prophetiæ tempus manifestum est ex vers. 1. partes verò duæ sunt: una typica, tribus primis versibus, altera anagogica, typos quos Deus exhibuerat Propheta explicans, reliquo capite.
|| 2 Reg 24.14. & seq.
Ante templum] velut in conspectu domini justi & judicis, qui postea sententiam pro jure suo de illis laturus est.
a Heb. *ficus præcocium*: hypallage.
4 *Tum fuit*] transitio ad anagogen, cujus partes (ut typi) sunt duæ: una, promissionis erga pios deportatos, & universè totam Ecclesiam Christi: altera, comminationis in cæteros impios, qui deportandi erant & exagitandi infinitis cruciatibus, ternis versibus.
5 *Agnoscam*] ex electione videlicet: atque hic primus gradus est beneficiorum Dei, quę allegoricè sequent. versu deinde simpliciter & nude ver. 7. proponuntur.
b Heb. *deportationem Jehudæ*: metonymia.
c Heb. *apponens*.
d Heb. *in populum, & ego ero illis in Deum*.
7 *Inditurus*] promissio Evangelica: ut infrà 31.33.
8 *Quemadmodum*] id est, ut solent abjici acerbæ ficus atque immaturæ, & omnium arbitrio exponi. *Nam sic ait*] parenthesis ad confirmationẽ dicti, quia hæc denuntiatio humanitus incredibilis esse videbatur, constituto per Nebucad-netzarem novo rege beneficiario.
Etiam qui] id est, qui occiso Gedalja in Aegyptum sese receperint: ut narratur infrà 43. & 44.
|| *Deut.* 28.37. *suprà* 15.4.

Caput XXV.

Propheta Dei verbis Regem & Judæos contestatur, quòd fuerint immorigeri mandatis ipsius ac propterea captivitatem annorum septuaginta prædicens eis, judicia quoque in alias gentes finitimas cõmuniter eventura, & tandem in Babylonios prænuntiat: postremò sententiam fert Dei nomine de omnium illarum gentium ruina, & luctu funestissimo divinitus obventuro.

1 * VERBUM quod fuit ad Jirmejam contra * totum populum Jehudæ anno quarto Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudę (* qui annus *est* primus Nebucad-netzaris Regis Babyloniæ)
2 Quod elocutus est Jirmeja Propheta; apud totum populum Jehudæ & apud omnes habitatores Jeruschalaimorum, dicendo,
3 * A decimotertio anno Joschijæ filii Amonis regis Jehudæ usque in diem hunc (hic vicesimus tertius annus est) fuit verbum Jehovæ ad me; quod elocutus sum vobis [a] inde a diluculo continenter, nec tamen auscultastis.
4 Misit etiam Jehova ad vos omnes servos suos Prophetas [b] inde a diluculo continenter, quibus non auscultastis (ac ne inclinastis *quidem* aurem vestram ut audiretis)
5 Qui dicerent, revertimini jam quisque a via sua mala, & a pravitate actionum vestrarum; ita manete in ea terra quam tradidit Jehova vobis & majoribus vestris; a seculo usq; in seculum:
6 Et ne [c] prosequamini deos alienos colendo eos & incurvando vos eis; neq; provocetis me opere manuum vestrarum, ut non malefaciam vobis.
7 Sed non auscultastis mihi, dictum Jehovæ: ut provocaretis me opere manuum vestrarum, malo [d] vestro.
8 * Idcirco sic ait Jehova exercituum, eò quòd non auscultastis verbis meis:
9 Ecce ego * missurus sum ut assumam omnes [e] nationes Aquilonis, dictum Jehovæ, *missurus* inquam ad Nebucad-netzarem Regem Babyloniæ * servum meũ, & adducturus illas contra terram hanc & contra habitatores ejus, atq; cõtra omnes gentes istas circumquaq;: quas internecioni devovens || exponam eas desolationi, & sibilo, ac vastitatibus [f] perpetuis:
10 || Et faciam ut pereat ex eis vox gaudii, & vox lætitiæ, vox sponsi & vox sponsæ; * sonus molarum, & lux lucernæ:

1 *Verbum*] Hujus capitis summæ partes sunt quatuor, præter inscriptionem contentam duobus versibus: cõtestatio, inde ad versum 8. interminatio venturi mali, inde ad ver. 15. typus, inde ad ver. 30. ac postremò sententiæ latio, inde ad finem usque.
Totum pop.] & alios similiter, per synecdochen, qui postea in hoc capite recensentur.
Qui annus] quemadmodum etiam apparet ex 2. Reg 24.14 & 25.11. incidit autem hic primus Nebucad-netzaris annus in desinentem annum tertium Jehojakimi, & ineuntem quartum, ut constat ex Danijele 1. 1.
3 *A decimo tertio*] contestatio qua suum & aliorum Dei Prophetarum officium Jirmeja comparat cum rebellione Judæorum. De tempore autem vide suprà 1.2.
a Heb. *manè surgendo & loquendo*: ut suprà 7.13.
b Heb. *manè surgendo & mittendo*: ut suprà 7.25.
c Heb. *eatis post*.
d Heb. *vobis*.
8 *Idcirco*] secunda pars interminatio in Judæos æquè ac in omnes finitimos (ut suprà 9.25) usque ad ver. 12 deinde verò in Chaldæos ipsos ad consolationem Ecclesiæ, ver. 12. & duobus seq.
9 *Missurus*] id est, spiritu, velut nuntio transmisso, excitaturus: humanitus dictum. e Heb. *familias*. *Servum meum*] id est, esse factum voluntatem meam velut administrum, ut Cyrus appellatur illius pastor, Jeschahh. 44.28.
|| *Suprà* 18.16. f Heb. *seculi: sic deinceps*. || *suprà* 7.34. & 16.9.
10 *Sonus molar.*] id est, omnis commoditas victus, & vel minima prosperitas, quæ lucis nomine in scripturis figuratur.

11 Eritque tota terra iſta vaſtationi,& deſo-
lationi: ac ſervient gentes iſtæ Regi Ba-
byloniæ ſeptuaginta annis.
12 Deinde erit completis ſeptuaginta annis,
ut animadvertam in Regem Babyloniæ &
in gentem illā,dictum Jehovæ, iniquitatem
ipſorū,id eſt in terram Chaldæorum; expo-
namque *gentem* illam deſolationibus perpe-
tuis:
13 Et adducam contra terram illam omnia
verba mea quæ loquutus ſum contra illam;
quicquid ſcriptum eſt in libro iſto, quod
prophetavit Jirmeja contra omnes gentes.
14 Cùm [g] ſervitutem exegerint ab his ipſis
quoque gentibus amplis, & Regibus mag-
nis, tum rependam eis ſecundum opus eo-
rum, & ſecundum factum manuum eo-
rum.
15 Nam ſic edixit Jehova Deus Jiſraëlis mi-
hi,ſume poculum iſtud vini, iſtud *poculum*
æſtus e manu mea:& bibendum dato iſtud
omnibus illis gentibus ad quas ego mit-
to te,
16 Ut bibant & concutiantur atque inſani-
ant; propter gladium quem ego miſſurus
ſum inter eas.
17 Itaque ſumpſi illud poculum e manu Je-
hovæ, ut bibendum darem omnibus iſtis
gentibus ad quas mittebat me Jehova:
18 Jeruſchalaimis,& civitatibus Judææ,regi-
buſque ejus & principibus ejus; tradendo
eos vaſtitati,deſolationi,ſibilo, & maledi-
ctioni ipſo hodierno die:
19 Parhhoni Regi Ægypti & ſervis ejus,
Principibuſque ejus & toti populo ejus:
20 Et toti iſti miſcellaneæ turbæ, id eſt
omnibus Regibus terræ Hhutzi; & omni-
bus regibus terræ Peliſchtæorum, & Aſch-
keloni, & Hhazzæ, Hhekronique, & reſi-
duo Aſchdodi:
21 Edomæis, & Moabitis, & Hhammo-
nitis:
22 Et omnibus regibus Tyri, omnibusque
Regibus Tzidonis; & omnibus Regibus re-
gionis illius quæ eſt [h] ſecundum mare:
23 Item Dedani,& Temæ, Buzoq;,& omni-
bus amputatis latere:
24 Id eſt,omnibus Regibus Arabiæ; & om-
nibus Regibus miſcellaneæ turbæ, habi-
tantibus in deſerto:
25 Item omnibus regibus Zimræi, omni-
buſq; Regibus Hhelami & omnibus Regi-
bus Mediæ:
26 Et omnibus Regibus Aquilonis, propin-
quis & remotis [i] uni cum altero, ac omni-
bus regnis cujuſque regionis quæ eſt ex
adverſo hujus terræ; denique Rex Scheſ-
chaci bibet poſt iſtos.
27 Et dices ad eos,ſic ait Jehova exercituum,
Deus Jiſraëlis,bibite & inebriamini, etiam
vomite,ac cadite ita ut non ſurgatis: prop-
ter gladium quem ego immiſſurus ſum in-
ter vos.
28 Eſto autem,ſi renuant accipere poculum
e manu tua bibendum; ut dicas ad eos,ſic
ait Jehova exercituum, [k] omnino bibi-
turi eſtis.
29 Nam ecce in ea civitate [l] quæ de nomi-
ne meo vocatur,ego initium feci affíciendi
malis; & vos [m] omnino impunes eſſetis?
non eritis impunes; nam gladium ego pro-
clamo contra omnes habitatores iſtius ter-
ræ,dictum Jehovæ exercituum.
30 Tu itaque prophetato ad illos omnia ver-
ba iſta:& dicito ad illos, Jehova ex alto ru-
giet, & ex habitatione ſanctitatis ſuę edet
vocem ſuam, [n] omnino rugiet in habitacu-
lo ſuo, celeuſma quale eſt calcantium eſ-
feret cōtra omnes habitatores iſtius terræ.
31 Pervadet ſtrepitus uſq; ad extremitatem
terræ, quia contentio eſt Jehovę cum gen-
tibus iſtis, diſceptat ipſe contra omnem
carnem:improbos iſtos expoſiturus eſt gla-
dio,dictum Jehovæ.
32 Sic ait Jehova exercituum, ecce afflictio
proceſſura eſt de gente in gentem; & turbo
magnus excitabitur e lateribus terræ:
33 Eruntque confoſſi Jehovæ tempore illo
[o] ab extremitate una terræ ad alteram:
non plangentur, neque recipientur, neque
ſepelientur, pro fimo in ſuperficie terræ fu-
turi ſunt.
34 Ejulate paſtores,& clamate, & volutate
vos magnifici [p] pecuarii; quia completi
ſunt dies veſtri [q] ut mactemini: *dies* inquam
diſperſionum veſtrarum,quibus cadetis, [r] ut
ut ſitis vaſa deſyderabilia:
35 Peribitq; perfugium a paſtoribus, & [ſ] ra-
tio evadendi a magnificis pecuariis.
36 Vox [t] clamoſa paſtorum,ejulatuſq; mag-
nificorum pecuariorum *audietur*,quia vaſta-
turus eſt Jehova paſcuum eorum:
37 Et ſuccidentur caulæ [v] utentes pace,pro-
pter æſtum iræ Jehovæ
38 *Æſtuantis*, ut juvenis leo derelinquens
tugurium ſuum: nam erit terra iſtorum de-
ſolationi propter æſtum *gladii* opprimen-
tis,& propter æſtum iræ ipſius.

11 *Gentes iſtæ*] id eſt,Judæa cum aliis Gentibus,ſynecdochicè: ut copioſius explicatur infrà 29. 10,& ſequentibus.

12 *Exponamq;*] ut prædixerat Jeſchahhja 13. & 14. & 21.& 47. narraturq; geſtum,Daniel. 5.

g Heb. *ſerviverint ſibi per hos: ut Exod.* 1.14.

15 *Nam ſic edixit*] tranſitio ad quartum locum de typo mandato divinitus; qui ætiologicus eſt eorū quæ modò Propheta dixit,fore ut Babylonius ſervitutem exigat non tantum a Judæis,ſed etiam a gentibus Regibusq; magnis.

Poculum] ut Jeſchahh. 51.17.

Bibendum dato] nempe Prophetia;id eſt, bibituras illas prophetato; vide ſupra 1.10. ſic deinde illi Deus tradere quod prophetet, & ipſe viciſſim ſumere, ac bibendum dare dicitur, ver. ſequentib.

18 *Tradendo*] id eſt, pronuntiando ſententiā excidii, quam contra Judæam jam tulit Dominus.

19 *Parhhoni*] ut copioſius exponitur infrà 46.

20 *Miſcellaneæ*] id eſt,variis populis, quorum nomina ſequentibus exponuntur; ſi ȝes autem inter ipſos non tantùm conjuncti,ſed etiam confuſi erant & permixti dominatus.

Hhutzi] vide Gene. 10.23.

Omnibus regibus] id eſt,tum regibus, tum rebus publicis quæ in Peliſchtæa erant: vide infrà 47.

Reſiduo] nam Aſchdodum ſive Azotum Pſammetichus pater Parhhonis Nechonis annis vigintinovem obſederat,itaque bona ex parte everterat Rempublicam, teſte Herodoto in Euterpe. 21 *Edomæis*] de quibus infrà 49.7. & ſeq. *Moabitis*] de quibus infrà 48. *Hhammonitis*] de quibus infrà 49.1. 22 *Tyri*] de quibus infrà 47.4. *Regionis*] id eſt,Syriæ ſuperioris, Peliſchtæis fœderatæ,infrà 49.23.

h Heb. *in tranſitu maris.* 23 *Dedani &*] id eſt,gentibus Arabiæ petrææ, de quibus infrà 49 28 Hoc autem Dedanæ & ſequentibus ſynecdochicè continentur poſteri plures Keturæ,Nachoris,& Jiſchmahhelis. Nam Dedan filius eſt Keturæ,Gen. 25.3. Tema Jiſchmahhelis,Gene. 25.15. & Buz Nachoris,Gene 22.21.

Amputatis latere] vide ſuprà 9.26. 24 *Arabiæ*] petrææ videlicet, ut docet ſequentium comparatio. *Miſcellaneæ*] id eſt, Arabum Scenitarum, Nomadum, Attalorum, aliorumq; ſine clauſtris & civitatibus in Arabia deſerta degentium, ut ſcribitur infrà 49.31. & ſequentibus. 25 *Zimræi*] id eſt,incolarum felicis Arabiæ,ſynecdochicè. Sunt enim Zimræi ſive Zimranæi populi felicis Arabiæ,dicti a Zimrane; cujus mentio eſt Geneſ. 25.2. Zamarenos vocat Plinius lib. 6. natural. hiſtor. capite 28. *Hhelami*] vide Gene. 10.22 & infrà 49.34. i Heb. *viro cum fratre ſuo.* 26 *Uni cum altero*] id eſt promiſcuè, ut dictum eſt ſuprà 9.25. *Quæ eſt ex adverſo*] periphraſis circumjacentium & finitimarum regionum.

Scheſchaci] id eſt, Babyloniæ feſta agentis, ut ſcribitur Danielis 5. & apud Herodotum lib. 2. Eſt enim Scheſchac lingua Babylonica feſtum diem celebrans, & Schace feſti dies, ut refert Athenæus lib. 14. ex Beroſo & Cteſia: Eſt autem hæc nominis mutatio referenda ad σημείωτα orationis, e qua Hermogenes tomo quarto de inventione: qua commutatione idcirco Propheta uſus eſt, quòd hac una appellatione vellet diem ipſum caſus Babylonici velut digito commonſtrare, hic & infra 51.41. confer cum Jeſcha. 21.5.

Bibet] alludit ad convivium, de quo Daniel. 5.

27 *Etiam vomite*] i. ita obruimini poculo indignationis Dei, ut non tantum conturbemini, ſed omnem facultatem vos exonerandi & vitam ipſam amittatis. Pergit enim propheta in typica ſua allegoria.

k Heb. *bibendo*.

29 *Nam ecce*] elegans ætiologia, de qua vide 1. Petri 4.17. & ſequentibus ſic Jechez. 9.6.

l Heb. *ſuper quam vocatur nomen meum.*

m Heb. *innocentia exiſtendo innocentes exiſteretis: vide Exod.* 20.7.

30 *Tu itaque*] ultima pars, ſententix latio, concludens præcedentem comſtationem & typum qua primùm terrores denuntiantur, duobus verſibus; deinde horrendę ſtrages, luctuſq; funeſtiſsimus, verſibus ſequentib.

Rugiet] id eſt, ut leo in prædam viſam incurſurus, horrendum intonabit: nam tota hæc ſententia eſt allegorica,Deum cum leone,Reges & principes cum paſtoribus,populos cum gregibus,regiones cum paſcuis & caulis comparans. *Ex habitatione*] id eſt, e cœlo. n Heb. *rugiendo rugiet.* *Celeuſma*] vide Jeſchahh. 16.18.

o Heb. *ab extremitate terræ uſque ad extremitatem terræ.* p Heb. *greg*[illegible] *ſic duobus verſibus ſequentibus.* q Heb. *ad mactandum.* r Heb. *ut vaſa deſyderii.* ſ Heb. *evaſio.* t Heb. *clamoris.* u Heb. *pacis.* 38 *Derelinquens*] nimirum ut in prædam involet. *Gladii*] ut infrà 46.16.& 50.16.

Caput XXVI.

Jirmeja ineunte Jehojakimi regno omnes ad reſipiſcentiam hortatur, & recuſantibus judicium denuntiat: ac propterea comprehenſus a ſacerdotibus & Prophetis accuſatur, publico judicio purgatur, & autoritate Achikami a violentia Regis defenditur.

1 PRIN-

1 "PRINCIPIO regni Jehojakimi filii Jos-
chijæ Regis Jehudæ, fuit verbum hoc a
Jehova, edicendo,
2 Sic ait Jehova, sta in atrio domus Jehovæ,
ut eloquaris apud omnes "civitates Jehudæ
venientes ad incurvandum se *in* domo Je-
hovæ, omnia verba quæ præcipio te eloqui
eis: ne subtrahito verbum:
3 Si fortè auscultantes revertantur quisque
a via sua mala; ut "pœniteat me mali quod
ego cogito facere illis propter pravitatem
actionum illorum.
4 Itaque dicito ad eos, "sic ait Jehova: nisi au-
scultaveritis mihi, ut ambuletis in lege mea
quam proposui vobis,
5 Auscultando verbis servorum meorũ Pro-
phetarum quos ego mitto ad vos, ut [a] inde a
diluculo mittenti nondum auscultastis;
6 Utique reddam domum hanc similem Schi-
lunti, & civitatem hanc tradam maledictio-
ni apud omnes gentes terræ.
7 "Audiebant autem sacerdotes, ac Prophe-
tæ, "totusque populus; Jirmejam proloquen-
tem verba ista in domo Jehovæ.
8 Quare fuit cùm absolvisset Jirmeja prolo-
qui quæcunque præceperat Jehova prolo-
qui apud totum populum; ut prehenderent
eum Sacerdotes, & Prophetæ, totusq; po-
pulus ille, dicendo, [b] omnino moriturus es.
9 Cur prophetasti nomine Jehovæ, dicendo,
similis Schilunti futura est domus hæc, & ci-
vitas hæc ita vastabitur ut nullus sit habita-
tor? congregabaturque "totus populus ad
Jirmejam *in* domum Jehovæ.
10 "Audientes autem principes Jehudæ res
istas, ascenderunt e domo Regis *in* domum
Jehovæ: & consederunt ad ostium portæ
Jehovæ "recentioris.
11 Tum alloquuti sunt Sacerdotes, & Pro-
phetæ "Principes illos, & omnes *seniores* po-
puli, dicendo; [c] crimen capitale *est* in viro
isto: nam prophetavit contra civitatem
hanc, quemadmodum audivistis auribus
vestris.
12 "Tum alloquutus est Jirmeja omnes illos
Principes, totumque populum, dicendo: Je-
hova misit me ad prophetandum contra
domum hanc & contra civitatem hanc om-
nia verba quæ audivistis.
13 Nunc ergo bonas efficite vias vestras, &
actiones vestras, & auscultate voci Jehovæ
Dei vestri: & pœnitebit Jehovam istius ma-
li quod eloquutus est contra vos.
14 De me autem, ecce me in manu vestra: fa-
cite mihi ut bonum & ut rectum *videtur* in
oculis vestris.
15 Veruntamen [d] omnino scitote, si morte
afficitis me, "sanguinem innocentem vos
imponere vobis, & civitati huic, & habi-
tatoribus ejus: nam [e] verè misit me Jehova
ad vos, ad proloquendum [f] vobis audienti-
bus omnia verba ista.
16 "Tunc dixerunt Principes illi, omnesque
seniores populi ad Sacerdotes & ad prophe-
tas; nullum est in viro hoc crimen capitale,
cùm nomine Jehovæ Dei nostri sit alloqu-
tus nos.
17 Et surgentes [g] quidam e senioribus ter-
ræ; alloquuti sunt totam congregationem
populi, dicendo:
18 "Mica Moraschtites [h] prophetabat tem-
poribus Chizkijæ regis Jehudæ, & alloque-
batur totum populum Jehudæ, dicendo; ||sic
ait Jehova exercituum, Tzijon *ut* ager ara-
bitur, & urbs Jeruschalaimorum *in* cumu-
los erit, & mons hujus domus in excelsa
[i] sylvosa.
19 An [k] omnino morte affecerunt illũ "Chiz-
kija Rex Jehudæ, & totus Jehuda? an non
reveritus est Jehovam, & deprecatus est fa-
ciem Jehovæ, atque pœnituit Jehovam illi-
us mali quod eloquutus fuerat contra eos?
nos ergo facimus malum magnum contra
[l] nos ipsos.
20 "Et quamvis etiam quidam prophetans
nomine Jehovæ, Urija filius Schemahhjæ
ex Kirjath-Jehharimis; prophetasset contra
civitatem hanc & contra terram hanc om-
nino secundum verba Jirmejæ,
21 Cumque audivisset Rex Jehojakim & om-
nes potentes ejus, omnesque principes
verba ejus, "& quæsivisset Rex eum afficere
morte (quod audiens Urija timuit, fugiens-
que venit in Ægyptum:
22 Sed misit Rex Jehojakim quosdam in Æ-
gyptum; Elnathanem filium Hhacboris, &
[m] alios cum eo in Ægyptum,
23 Qui educentes Urijam ex Ægypto, re-
duxerunt eum ad Regem Jehojakimum) &
percussisset eum gladio, abjecissetq; cada-
ver ejus in sepulchra [n] "popularium:
24 Veruntamen "manus Achikami filii Scha-
phanis adfuit Jirmejæ, ut non traderet eum
in manum populi ad morte afficiendum ip-
sum.

1 *Principio*] Totum hoc caput est ἀπομνημονευτικόν, i. narrativum: nam post observatam temporis circumstantiã ver. 1. narrantur quatuor: primũ est prophetiæ argumentum, quam ex mandato Dei pronuntiavit Jirmeja, usq; ad ver. 7. secundum criminatio, tribus versibus; tertium, litis contestatio, usque ad ver. 16. quartum, sententia Prophetã absolvens, conjuncta exequutione illius.

2 *Civitates*] i. cives, metonymicè.

3 *Pœniteat*] vide Gen. 6. 6.

4 *Sic ait Jehova*] summa Prophetiæ, nimirũ hypothetica interminatio; ut sup. 7. cui ex adverso respondens promissio (quæ hic reticetur) ponitur infrà ver. 13.

a Heb. *mane surgendo & mittendo.*

7 *Audiebant*] secunda pars narrationis, de criminatione Jirmejæ.

Totusq; pop.] qui tum videlicet in atrio erat: sic seq ver.

b Heb. *moriendo.*

9 *Totus populus*] reliquus videlicet qui per urbem erat.

10 *Audientes*] tertia pars narrationis, de litis contestatione: qua accusatur Jirmeja, ver. 11. & Propheta se ipsum defendit, ver. 4. seq.

Recentioris] i. supremæ, quam Rex Jotham curaverat ædificari, 2. Chro. 27. 3.

11 *Principes illos*] i. totum consilium justè constitutum ex utroq; ordine: ut apparet ex ver. 17.

c Heb. *jus mortis viro isti: sic infrà ver.* 16.

12 *Tum alloquutus*] defensio Jirmejæ judicialis absoluta (ut vocant Rhetores) incipiens & con[...]ndens a vocatione Dei, & jure ab ipso factum [...]: quapropter promissionem hypotheticam proponit, ver. 13. & hypotheticam interminationẽ, duobus seq.

d Heb. *sciendo.*

15 *Sanguinem innocent.*] i. vos vestra ipsorum culpa reos peragi injustissimæ & crudelissimæ cædis meæ.

e Heb. *in veritate.*

f Heb. *in auribus vestris.*

16 *Tunc dixerunt*] sententia, cujus [...] exponitur tribus ver. seq. & exequutio, reliquis.

g Heb. *viri: sic infrà ver.* 23.

18 *Mica*] confirmatio sententiæ, a præjudicato similis exempli.

h Heb. *erat prophetans: ut ver.* 20.

|| *Mica* 3. 12.

i Heb. *sylvæ.*

k Heb. *morte afficiendo.*

19 *Chizkija &c.*] i. justum legitimumq; consilium ex regijs & popularibus, ut sup. ver. 11.

l Heb. *animas nostras.*

20 *Et quamvis*] narratio exequutionis sententiæ, & liberati justo judicio Jirmejæ, contra illegitimam Regis violentiam: cujus exemplũ his quatuor versibus continetur.

21 *Et quæsivisset*] sine consilio legitimo re non quæsita, cognita, & legitimè judicata, denique sine ulla juris formula.

m Heb. *viros.*

n Heb. *filiorum populi.*

23 *Popularium*] i. contemptissima, & abjectissima: cujusmodi fuerunt quos Latini vocabant puticulos teste Varrone lib. 4 de lingua Lat.

24 *Manus*] id est, autoritas & auxiliũ: fuerat enim Achikã jamdiu consiliarius in comitatu Regis Joschijæ, ac proinde plurimũm autoritate poterat.

CAPUT XXVII.

Deus per prophetam typo & sermone venturum Nebucadnetzaru dominatum prædicit in gentes omnes finitimas, & ipsis consulit: deinde Regem futurum Judæorum similiter admonet ut se dedat Babylonio, & a Pseudoprophetis caveat: & omnes ordines ad temporarium Babylonii obsequium provocat adductis minis & promissionibus.

1 "IN "principio regni Jehojakimi filii Jos-
chijæ regis Jehudæ; fuit verbum hoc ad
Jirmejam a Jehova, edicendo,
2 "Sic edixit Jehova mihi, "compara tibi vin-
cula & lora quæ "indas collo tuo.
3 Deinde mittito "illa ad Regem Edomæo-
rum, & ad Regem Moabitarum, & ad regem
[a] Hhammonitarum, & ad regem Tyri, & ad
Regem Tzidonis; [b] per legatos qui "ventu-
ri sunt Jeruschalaima ad Tzidkijam Regem
Jehudæ:
4 Et mandato illis ut dominis suis indicant:
sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, sic
indicitote dominis vestris:

1 *In principio*] Hujus prophetiæ (quæ inscriptionem suam habet ver. 1.) summæ partes sunt duæ. una est denuntiatio prophetica servitutis, quam servitura erant finitima regna omnia Regi Babyloniæ, usque ad ver. 12. altera est prophetia didascalica ad populum Dei, inde ad finem usque.

Principio] i. ante annos undecim quam Tzidkija cœpisset regnare, revelata est divinitus prophetia hæc, & a Jirmeja obsignata; cum nondum magnus ille Nebucad-netzar in Babylonia regnaret: ut ostenditur supra 25. 1.

2 *Sic edixit*] prior hæc prophetiæ pars continet typum, duobus ver. & explicationem, sequentibus 6. *Compara tibi*] videlicet in tempus illud quo cœpturus erat Tzidkija regnare: sic enim autoritas conciliatur prophetiæ, & omnis malè de Propheta suspicandi occasio tollitur. *Indas*] videlicet illorum unum, ad figurandum regnum Tzidkijæ, ut apparet ex sequent. cap. 3 *Illa*] nimirum alia ad reges exteros pertinentia. a Heb. *filiorum Hhammonis.* b Heb. *per manum Legatorum.* *Venturi*] & conspirationem juncto fœdere inituri, de qua 2. Chron. 36. 13.

5 *Ego feci terram,homines,& jumenta quæ
sunt in superficie terrę virtute mea maxima,
& brachio meo extento : ideo trado illam
cui rectum videtur in oculis meis.
6 ‖ *Nunc itaque ego trado omnes regiones
istas in manum Nebucad-netzaris *Regis
Babyloniæ servi mei: quin etiam bestias a-
gri trado ei ut serviant ei.
7 Servient autem ei omnes istæ gentes, *filio-
que ejus,& c *nepoti ejus ; donec adveniat
*tempus terræ ipsius etiam illud, cùm d ser-
vitutem exigent ab eo *gentes amplæ & Re-
ges magni.
8 Erit igitur ut in gentem illam & in regnum
illud quæ non servient ipsi Nebucad-netza-
ri Regi Babyloniæ,& quæ non indet collum
suum jugo Regis Babyloniæ;gladio & fame,
ac peste animadvertam in gentem istam,
dictum Jehovæ, donec consumpsero eas
manu illius.
9 *Vos ergo ne auscultetis Prophetis vestris,
aut divinis vestris, aut somniis vestris, aut
planetariis vestris, aut præstigiatoribus ve-
stris; qui alloquuntur vos dicendo,non estis
servituri Regi Babyloniæ.
10 Nam falsum isti prophetant vobis; ut lon-
gè abducam vos a terra vestra, & cùm de-
pulero vos pereatis.
11 Gentem verò illam quæ inducet collum
suum in jugum Regis Babyloniæ, & servi-
et ei; ipsam utique relinquam in terra
sua, dictum Jehovæ, ut colat eam & habi-
tet in ea.
12 *Etiam Tzidkijam Regem Jehudæ allo-
quutus sum secundum omnia verba ista, di-
cendo; inducite colla vestra in jugum Re-
gis Babyloniæ,& servite ei populoque ejus;
ita vivite.
13 *Quare moreremini tu & populus tuus
gladio,fame,& peste; quemadmodum *elo-
quutus est Jehova de gente quæ non servie-
rit Regi Babyloniæ?
14 Ne ergo auscultetis verbis istorum pro-
phetarum qui alloquuntur vos,dicendo; nõ
estis servituri Regi Babyloniæ: nam falsum
isti prophetant vobis,
15 (Non enim misi eos,dictum Jehovæ ; sed
ipsi prophetant nomine meo falsò) ut de-
pellam vos,& pereatis vos & ipsi prophetæ
qui prophetant vobis.
16 Etiam sacerdotes, & totum populum ip-
sum alloquutus sum,dicendo;sic ait Jehova,
ne auscultetis verbis prophetarum vestro-
rum qui prophetant vobis, dicendo, ecce
*instrumenta domus Jehovæ reducentur ex
Babylonia jam e mox: nam falsum isti pro-
phetant vobis.
17 Ne auscultetis eis, servite Regi Babylo-
niæ, ita vivite: quare esset civitas hæc f de-
solationi?
18 *Quòd si Prophetæ sunt, & * si est verbum
Jehovæ cum ipsis; intercedant, quæso, a-
pud Jehovam exercituum, ut non veniant
hæc instrumenta quæ reliqua sunt in domo
Jehovę,domoque Regis Jehudæ, ac Jeruf-
chalaimis in Babyloniam.
19 Nam sic ait Jehova exercituum ; de istis
*columnis,& de isto lacu, ac de basibus, de-
nique de g reliquis instrumentis quę reli-
qua sunt in civitate hac,
20 ‖ Quæ non accepit Nebucad-netzar Rex
Babyloniæ, cùm deportaret Jeconjam fili-
um Jehojakimi Regis Jehudæ Jeruschalai-
mis in Babyloniam; & omnes clarissimos
Jehudæ & Jeruschalaimorum:
21 Nam, *inquam*, sic ait Jehova exercituum
Deus Jisraëlis; de istis instrumentis quæ re-
liqua sunt *in* domo Jehovæ, & in domo Re-
gis Jehudæ,ac Jeruschalaimis:
22 ‖ In Babyloniam deferentur & illic erunt;
usque *in diem quo visitaturus sum hos, di-
ctum Jehovæ, quo faciam ut ascendant hi,
& reducam illa in locum hunc.

Caput XXVIII.

*Jirmeja præcedentem concionem typo & sermo-
ne Judæu significans, a Chananja reprehenditur:
quem bona Judæis, finitimisq́ gentibus, & mala
Chaldæis ominantem Jirmeja redarguit, & pro-
tervè in se irruenti ac lorum suum frangenti cedit;
donec a Deo remissus prophetiam suam amplificat,
& mortem Chananjæ prædicit, quam eventus com-
probavit.*

1 *Cùm autem * fuisset *illud* ab anno illo,
principio regni Tzidkijæ regis Jehu-
dæ,ad annum usque *illum* quartũ men-
se quinto; alloquutus est me Chananja fili-
us Hhazzoris *Propheta qui erat e Gibhho-
ne,in domo Jehovæ, ante oculos sacerdotũ
& totius populi,dicendo,
2 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis,
dicendo; *fregi jugum Regis Babyloniæ.
3 Intra biennium a justum ego reducturus
sum in locum hunc omnia instrumenta do-
mus Jehovæ; quę accepit Nebucad-netzar
Rex Babyloniæ e loco hoc , & deduxit in
Babyloniam:
4 Etiam Jeconjam filium Jehojakimi Regis
Jehudæ, & b omnes deportatos Jehudę qui
venerunt in Babyloniam, ego reducturus
sum in locum hunc, dictum Jehovæ : cùm
fregero jugum Regis Babyloniæ.
5 Tum alloquens Jirmeja Propheta Chanan-
jam Prophetam illum; *ante oculos sacer-
dotum, & ante oculos totius populi, qui a-
stabant in domo Jehovæ:
6 *Dixit Jirmeja Propheta,amen, ita faciat
Jehova: præstet Jehova verba tua quæ pro-
phetasti,reducendo instrumenta domus Je-
hovæ, & omnes deportatos e Babylonia in
locum hunc.
7 Veruntamen audi quæso verbum hoc quod
ego loquor; c te audiente, & audiente toto
hoc populo.
8 *Prophetæ illi qui fuerunt ante me & ante
te inde a seculo; illi prophetaverunt contra
regiones amplas & contra regna magna
bellum,& afflictionem *famis*, & pestem:

5 *Ego feci ter.*] thesis sive propositio generalis,exponens causam & fundamentum hypotheseos, quæ sequentibus versibus continetur. Est autem causa sumpta a creatione & jure Dei in res creatas omnes.
‖ *Daniel* 2.
6 *Nunc itaque*] hypothesis continens primùm explicationem typi,tribus versibus; deinde consilium,tribus alteris.
Regis Babyl.] futuri post quadriennium, ut suprà 25.1.
7 *Filioq; ejus*] Evilmerodaco,cujus mẽtio est 2.Reg.25.30. & infrà 52.31.
c Heb. *filio filii ejus.*
Nepoti] Bel-schatzari, de quo Daniel.5.1.
Tempus terræ] id est, quo visitaturus sum terram, ut infrà ver. ultimo: nimirũ post annos septuaginta, suprà 25.12. & infra 29.10.
d Heb. *servient sibi per eum: ut Exod.* 1.14 *&* *suprà* 25.14.
Gentes amplæ] Persæ & Medi,de quibus Jeschahh.21.
9 *Vos ergo*] propositio consilii, ut diximus in ver.6.
12 *Etiam Tzidkijam*] secunda pars Prophetiæ,qua datur consilium, primùm Regi Judæorum, 4. ver.deinde sacerdotibus & populo toti,3. ver.ac postremò ultima deportatio prænũciatur,reliquis ver.
13 *Quare moreremini*] αἴτιον præcedentis consilii, ad quod regreditur Propheta seq.ver.
Eloquutus] suprà ver.8.
16 *Instrumenta*] quę deportata fuerant in Babyloniam temporibus Jehojakimi & Jeconjæ, 2.Chron. 36.7.& 10.
e Heb. *celeritate.*
f Heb. *desolatio.*
18 *Quòd si*] ἀντιπαράστασις, qua Propheta docet prophetas illos, si sunt servi Dei, non debere illius iram mendaciis suis cumulare; sed certissimè eventuram amoliri atq; deprecari coram Deo: sic cõparatur trãsitus ad propheticam denuntiationem sequentem.
Si est verbum]. i. si Deo sunt chari, & ullam cum eo communicationem habent.
19 *Columnis*] de quibus 1.Reg.7.
g Heb. *reliquo instrumentorũ.*

‖ 2.Reg.24.14.&c.

‖ 2.Reg.25.16. 2.Chro.36.18. & *infrà* 52.
22 *In diem*] de quo 2.Chron.36.22.& Hhezra 1.

1 *Cùm autem*] Totum hoc caput narrativum est eorum quæ consecuta sunt ex præcedente prophetia Narrat enim Jirmeja primùm contradictionẽ Chananjæ,versibus 4. & redargutionem sui, versibus 5.seq. deinde de contrarium typum a Chananja exhibitũ cum sua interpretatione,ver.10.& 11. & interminationem Dei a Jirmeja prænuntiatam,effectumq; a Deo, inde ad finem usque.
Fuisset illud] i. cũ typo & sermone, quem Deus imperaverat supra 27.3. voluntatem Dei judicium significare prexissem per quadriennium. Nam particula Hhebraica tio loco significationem accipit præpositionis usque: quam etiam modo interpretati sumus 1. Schem.18.10.& alibi.
Propheta] essi videlicet,quamvis ipsa falsus esset: nam ex gente Sacerdotum erat ad quos pertinebat Gibhhon, Jehosch. 21.17.
2 *Fregi*] id est, consilio meo constitutum est frangere.
a Heb. *dierum* [illegible]

a Heb. *dierum annorum*: sic Gen 41.1. *sic infra ver.*11. b Heb. *omnem deportationem: sic versu* [illegible]
5 *Ante oculos*] id est, publicè, prout publicè peccaverat: quò spectat documentum Pauli 1.Tim 5.20. 6 *Dixit Jirmeja*] hujus redargutionis duæ sunt partes; exordium a voto, captans auditorum benevolentiam, ac potiùs (ut Rhetores vocant) insinuatio, hoc & sequente versu; deinde confutatio, sequentibus.
c Heb. *in auribus tuis, in auribus, &c.* 8 *Prophetæ*] confutationis duo sunt argumenta: prius, quod populo improbissimo pacẽ & prosperitatẽ prædicare, a lege & omnibus sanctorum Prophetarum testimoniis discrepare, ver. 8. deinde eventum ipsum esse commonstraturum quàm falsa sit Chananjæ prædicatio: duas pseudoprophetarum notas, a doctrina videlicet & ab eventu, docet Moscheh Deuteronom.13.& 18.20.

9 Propheta ille qui prophetat pacem; cùm
evenit verbum ipsius Prophetæ, cognosci-
tur ille Propheta esse quem misit Jehova
d verè.
10 Tum capiens Chananja Propheta * lo-
rum illud a collo Jirmejæ Prophetæ, fregit
illud:
11 Et loquutus est Chananja ante oculos to-
tius populi, dicendo; sic ait Jehova; ita frã-
gam jugum Nebucad-netzaris Regis Baby-
loniæ intra bienniũ justum e collo omnium
* istarum gentium: tum * abibat Jirmeja Pro-
pheta itinere suo.
12 Sed fuit verbum Jehovæ ad Jirmejã; post-
quam fregisset Chananja Propheta lorum
illud e collo Jirmejæ Prophetæ, edicendo,
13 Abi & alloquitor Chananjam, dicendo;
sic ait Jehova, lora lignea fregisti, sed com-
para loco illorum lora ferrea.
14 Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jis-
raëlis, jugum ferreum impositurus sum col-
lo omnium gentiũ istarum, ut serviant Ne-
bucad-netzari Regi Babyloniæ, & servituræ
sunt ei: quin etiam bestias agri traditurus
sum ei.
15 Deinde dixit Jirmeja Propheta ad Cha-
nanjam prophetam; audi jam Chananja, nõ
misit te Jehova, sed tu fecisti ut fiduciam
poneret populus hic in falso.
16 Idcirco sic ait Jehova, ecce ego emissurus
sum te a superficie terræ, hoc anno tu mo-
riturus es; quia * apostasiam suasisti contra
Jehovam.
17 Et mortuus est Chananja Propheta, anno
illo mense septimo.

Caput XXIX.

Propheta Judæos in deportatione Babylonica versantes literis admonet de officio in captivitate, de promissæ in futurum liberationis tempore, & de calamitatibus eorum qui deportationem refugerint pseudoprophetarum mendaciis: itaque orationem in pseudoprophetas convertens ipsos reprehendit, & funestum exitum singulis prænuntiat.

1 * HÆC autem sunt verba Epistolę quam
misit Jirmeja propheta Jeruschalai-
mis, ad a reliquos seniores deportatos.
& ad Sacerdotes, & ad Prophetas, atque ad
totum populum, quem deportaverat Nebu-
cad-netzar Jeruschalaimis in Babyloniam:
2 ‖Postquam egressus esset Jeconja rex & Au-
gusta, ac aulici principes Jehudæ ac Jeru-
schalaimorum; fabriq; lignarii, & fabri fer-
rarii Jeruschalaimis:
3 Per El-hhasam filium Schaphanis & Ge-
marjam filiũ Chilkijæ (quos mittebat Tzid-
kija Rex Jehudæ ad Nebucad-netzarẽ Re-
gem Babyloniæ in Babyloniam) dicendo:
4 * Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis;
b omnibus deportatis quos deportavi Jeru-
schalaimis in Babyloniam:
5 * Ædificate domos, & inhabitate: ac c con-
serite hortos, & vescimini fructu eorum.
6 Ducite uxores, & gignite filios ac filias; ac-
cipite etiam filiis vestris uxores, & filias ve-
stras tradite viris ut pariant filios filiasque:
& augescite istic, ac ne minuamini:
7 Denique quærite d prosperitatem istius * ci-
vitatis quò deportavi vos, & orate pro ea
Jehovam; nam cum prosperitate ejus futu-
ra est vobis prosperitas.
8 Sic enim ait Jehova exercituum Deus Jis-
raëlis, * ne decipiant vos * prophetæ vestri
qui sunt inter vos, & divini vestri; neq; au-
scultetis somniis vestris, * quæ vos ipsi cura-
tis somniari:
9 Quia falsò isti prophetant vobis nomine
meo: non misi eos, dictum Jehovæ.
10 * Sic enim ait Jehova; nam ubi implebun-
tur Babyloniæ septuaginta anni, visitabo
vos: & præstabo erga vos verbum meum
illud optimum, reducendo vos in locum
hunc:
11 * Cùm ego agnovero *dandas vobis* cogita-
tiones quas ego cogito de vobis, dictum Je-
hovæ, cogitationes e prosperitatis, non au-
tem adversitatis; dandum vobis finem, f e-
umque expectatissimum.
12 * Cùm invocaveritis me ut abeatis, & ora-
veritis me; tum exaudiam vos:
13 Et quęrentes me invenietis, cùm requisi-
veritis me ex toto g animo vestro.
14 Præstò enim futurus sum vobis, dictum Je-
hovæ, & reducturus h captivos vestros, con-
gregaturusque vos ex omnibus gentibus, &
ex omnibus locis quò depulero vos, dictum
Jehovæ: & reducturus vos in locum hunc
unde deportavi vos:
15 * Cùm dixeritis, excitaverat nobis Jehova
Prophetas *prophetantes*, * *eundum* in Babylo-
niam.
16 Nam sic ait Jehova de Rege qui sedet in
solio Davidis, & de toto populo qui resi-
det in civitate hac; fratribus vestris qui
non egressi sunt vobiscum * in illa deporta-
tione:
17 ‖Sic ait, *inquam*, Jehova exercituum, ecce
ego immissurus sum in hos gladium, famẽ,
ac pestem: & expositurus sum eos tanquam
ficus horrendas, quæ non possunt comedi
præ pravitate.
18 Nam persequar eos gladio, fame, ac peste;
& exponam eos commotioni apud omnia
regna terræ, execrationi, & desolationi, si-
biloq; , & opprobrio apud omnes gentes
quò depulero eos:
19 Eò quòd non auscultant verbis meis, di-
ctum Jehovæ; cùm mitto ad eos servos me-
os Prophetas i inde a diluculo continenter,
ut non auscultabatis, dictum Jehovæ.
20 * Vos itaque audite verbum Jehovæ; om-
nes deportati quos misi Jeruschalaimis in
Babyloniam.
21 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis
de k Achabo filio Kolajæ, & de Tzidkija fi-

d Heb. *in veritate.*

10 *Lorum illud*] quod ipsi supererat, ut figuraret jugum Babyloniorum Judæis imponendum; ut diximus suprà 27.2.

11 *Istarum gent.*] contra quas antè prophetasti.

Abibat] contentionem fugiens videlicet, & consulens ædificationi (quæ inter rixandum nulla est) donec Deus opportunitatem exhiberet servo suo commodam ad ædificandam, ut factum fuisse narratur, sequente versu.

16 *Apostasiam*] ut Deut. 13.5. & infra 29.32.

1 *Hæc autem*] Hujus capitis partes in [illegible] duæ sunt: [illegible], tribus versibus, & epistola Prophetica, ad finem usque. Communis autem prophetiæ tres sunt partes: prima qua Deus deportatos [illegible] in Babylonia figere jubet, usque ad versum 10. secunda, qua liberationem in [illegible] tempus pollicetur resipiscentibus, usque ad versum 16. tertia, qua reliquis in Judæa consistentibus aut alibi extra Babyloniam, infinita mala prænuntiat, ver. 16. & tribus seq. b Heb. *toti deportationi quam, &c. sic deinceps.* 5 *Ædificate*] .i. [illegible] rationes vestras & vitam instituite, ut diu mansuri in Babylonia: synecdoche. c Heb. *plantate: sic infrà 28.*

a Heb. *reliquum seniorum deportatio-nis.*

‖2. Reg. 24.14. & 15.

4 *Sic ait*] hæc epistola (cujus inscriptionem hic versus continet) duo habet prophetiarum genera: unum commune ad Judæos omnes [illegible], usq; ad vers. 20. alterum singulare contra Pseudoprophetas & adversarios Jirmejæ, ad finem usque.

d Heb. *pacem: sic deinceps.*

7 *Civitatis*] id est, totius regni Babylonici, synecdochicè.

8 *Ne decipiant*] videlicet prædicando mox futuram esse liberationem, ac proinde vos a veris prophetiis & justis actionibus quas indixi vobis avertendo.

Prophetæ] falsi, quorum duo ponuntur genera, ut totidem verorum Prophetarum sunt Numer. 12. nam Prophetæ boni ex visionibus & somniis agunt, mali verò divinationibus & cõmentis ex animo sõniis abutuntur.

Quæ vos ipsi] exegesis præcedentis dicti: verè, inquit, vestra sunt somnia: nam vos illa pretio redimitis, ut suprà 20.10.

‖2. Chro. 36.26.

10 *Sic enim*] secunda pars communis prophetiæ, confirmans monita præcedentia de sede Babylonica colenda, & aversandis Pseudoprophetis, a definito promissionis tempore, de quo sup. 25. 12.

11 *Cùm ego cogit.*] id est, quando mihi visum fuerit præstare promissiones meas.

e Heb. *pacis, non autem mali.*

f Heb. *& expectationis.*

12 *Cùm invocav.*] ex promissione Levit. 26.40. & seq. & Deut. 30.1. & sequent. cujus rei complementum extat Danijelis 9. & in libris Hhezræ & Nechemjæ.

g Heb. *corde.*

h Heb. *captivitatem vestram.*

15 *Cùm dixeritis*] id est, cùm longis perpessionibus edocti fueritis gloriam tribuere Deo, & veritatem prophetiarum ejus confiteri, ut Danijel. 9.6. & 12.

Eundum in Bab.] id est, subeundam esse captivitatem iis qui sibi consultum voluerint: sic transitur ad sequentem locum de gravissimis eorum calamitatibus, qui spernentes Prophetarum monita dedere se recusaverint, & ultrò subire captivitatem. 16 *In illa dep.*] de qua suprà ver. 2. Est autem hîc pars tertia communis Prophetiæ, non esse expetendum ut qui in Babylonia sunt in Judæam revertantur, quod Pseudoprophetæ narrabant: nam pessimè cum illis actum iri. ‖Suprà 24. i Heb. *manè surgendo & mittendo: ut 2. Chron. 36.15.* 20 *Vos itaque*] secunda pars epistolæ, cujus exordium, hoc versu respicit ad monitum quo utebatur supra, ver. 8. Sunt autem in hac parte prophetiæ duæ: una, contra pseudoprophetas, tribus versibus sequent. altera, contra quendam Prophetam ex proceribus adversantem Jirmejæ, vers. 24. & seq.

k *quidem dicitur Echab, seq. ver.*

l Heb. *maledictio: metonymia.*
m Heb. *falsitatis.*
23 *Ego verò*] confirmatio judicii prænuntiati, a certissima notitia testimonioq; Dei.
24 *Schemahhjam*] altera Prophetia, ut diximus ver. 20.
Nechelamæum] Hanc vocem patronymicam esse demōstrat terminatio: sed utrum a patre, an verò a patria ducatur incertum est. Nos suspicamur hîc inesse paronomasian, & Schemahhjam fuisse Nachamæum, a Nachamo progenitore cujus mentio est 1. Chronic. 4. 19. allusisse verò Jirmejam per epenthesin unius literæ, ut perstringeret illius studium erga Pseudoprophetarum somnia.
25 *Sic ait Jehova*] hæc prophetia duo continet: narrationem causæ, quinque versibus; & dictionem sententiæ, tribus ultimis.
Dicendo] id est, in hæc verba, aut in hanc sententiam, quam tres versus sequentes exponunt.
26 *Jehova*] summa epistolæ, qua Schemahhja sacerdotibus primùm exponit officium ipsorum, hoc ver. deinde reprehendit delictum, duobus sequentibus. Quemadmodum (inquit) magnus ille Jehojadahh sacerdos vindex olim fuit Reipublicæ, 2. Reg. 11. & 2 Chro. 23. ita vos vindices sanæ doctrinæ in Ecclesia constituit Deus. Erat enim Tzephanja sacerdos secundanus, ut habetur 2. Reg. 25. 21.
Amentem] ut 2. Reg. 9. 11. sic a viris prophanis appellantur servi Dei.

lio Mahhaseję, qui prophetant vobis nomine meo falsum: ecce ego traditurus sum eos in manum Nebucad-netzaris Regis Babyloniæ, ut percutiat eos ante oculos vestros:
22 Et sumetur ab ipsis [l] maledictionis formula apud omnes deportatos Jehudæ qui sunt in Babylonia, dicendo; disponat te Jehova ut Tzidkijam, & ut Echabum, quos torrefecit Rex Babyloniæ igne:
23 Eò quòd commiserunt flagitium in Jisraële, adulterantes cum uxoribus amicorum suorum, & loquentes verbum nomine meo [m] falsum quod non præceperam eis: ′ego verò sum istorum cognitor ac testis, dictum Jehovæ.
24 ′Schemahhjam verò ′Nechelamæum alloquitor, dicendo,
25 ′Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, dicendo; eò quòd tu misisti nomine tuo literas ad totum populum qui est Jeruschalaimis, & ad Tzephanjam filium Mahhaseję Sacerdotem, atque ad omnes sacerdotes, ′dicendo,
26 ′Jehova disposuit te Sacerdotem in loco Jehojadahhi Sacerdotis, cùm sitis præfecti *in* domo Jehovæ contra omnem virum ′amentem & Prophetam agentem; ut ponas eum in cippo aut in [n] ′scapha:
27 Nunc ergo quare non increpasti *saltem* Jirmejam Hhanathotanum, qui Prophetam agit vobis?
28 ‖Quandoquidem misit ad nos in Babyloniam, dicendo, longa est *captivitas*: ædificate domos, & inhabitate; ac conserite hortos, & vescimini fructu eorum.
29 (Legerat enim Tzephanja Sacerdos literas istas, [o] audiente Jirmeja Propheta)
30 Fuit ergo verbum Jehovæ ad Jirmejam, edicendo,
31 Mitte ad omnes deportatos dicendo; sic ait Jehova de Schemahhja Nechelamæo: eò quòd prophetat vobis Schemahhja, quamvis ego non miserim ipsum, facitq; ut fiduciam ponatis in falso:
32 Idcirco sic ait Jehova, ecce ego animadversurus sum in Schemahhjam Nechelamæum, & in semen ejus; non erit ei quisquā qui habitet in medio populi hujus, neque videbit bonum quod ego facturus sum populo meo, dictum Jehovæ: quia apostasiam suasit contra Jehovam.

n Heb *sugentis naviculis.* *Scapha*] Hhebraicam vocem, quę nusquam alibi legitur, penuria Latinitatis ita sumus coacti reddere, ut nefarius ille zelus gradatione aliquatenus explicetur. Est enim vox Hhebræa composita, significans genus illud cruciatus cujus meminit Plutarchus in Artaxerxe. compingebantur duæ schaphæ pari commensu inter se respondentes, ita ut corpus hominis inditum quasi in vagina esset. Quod genus cruciatus sive ad custodiam atrocissimam, sive ad quæstionem, sive ad necem offerretur vinctis, præbebatur illis mel temperatum lacte, & invitis etiam infundebatur in os unde viverent, &c. quæ ibi Plutarchus copiosè narrat. Quamobrem Hhebræi ex forma cruciatus & victus una voce dixerunt naviculas sugentis, quia homo in binas naviculas hoc pacto inditus alebatur suctu, & hac appellatione angustissimum quemque carcerem durissimumque designarunt: qualis hodie videtur in muris quem Galli vocant callam. ‖*Supra ver. 5.* o Heb. *in auribus Jirmejæ Prophetæ.*

Caput XXX.

Propheta jussus promissiones de instauranda Ecclesia conscribere, primùm figurat malorum quibus Judæa opprimenda erat amplitudinem: deinde exposita promissione pios hortatur ad fidem, docens Deum cùm in afflictionibus præsentem esse, tum fore magnificum in perdendis adversariis, & liberandis servandisq; suis: quamobrem promissiones magnificas de regno Christi prædicat ad Judæos & gentes perventuro; & quamvis futurum sit ut Ecclesia in hoc seculo tum externis mundi incursionibus, tum suis ipsius infirmitatibus infestetur; fideles tamen consolatur a benedictionibus, studioq; & fœdere Dei efficacissimo, & confirmat documentis & comparationibus.

1 ′VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, dicendo,
2 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis, edicendo; scribe tibi omnia verba quibus alloquor te, in libro:
3 ′Quòd ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, cùm reducam captivam multitudinem populi mei Jisraëlis & Jehudæ, ait Jehova; & me reducente eos in terram quam dederā majoribus ipsorū, possidebunt eam.
4 Hæc ergo sunt verba quę eloquutus est Jehova, ′de Jisraële & de Jehuda.
5 ′Nam sic ait Jehova, vocem trepidationis ′audimus; pavoris, nulliusque pacis.
6 ′Interrogate jam, & videte an pariat mas: cur video unumquemque virum *stare* manibus suis *appositis* ad lumbos suos, velut puerperam, & ′conversos esse omnes vultus [a] in speciem morbi regii? *dicendo*,
7 Eheu, quia magnus est dies hic, adeò ut nullus fuerit par ei: ′ut ut tempus angustię *est* Jahhakobo, tamen ex eo servabitur.
8 Erit enim die illo, dictum Jehovę exercituum, ut frangam jugum ′istius a collo tuo, & vincula tua disrumpam; neque [b] servitutem exigent ab ipso amplius extranei:
9 Sed servient Jehovæ Deo suo, & ′Davidi Regi suo quem excitabo ipsis.
10 ′Tu ergo ne timeto, serve mi Jahhakob, dictum Jehovæ, neque consternator Jisraël: nam ecce ego servaturus sum te e longinquo, & semen tuum e terra captivitatis suæ, ut reversus Jahhakob quiescat ac tranquillus sit, nemine perterrefaciente.
11 Tibi enim adsum, dictum Jehovæ, ad servandum te: cùm faciam consummationem in omnibus gentibus quò dispersero te, veruntamen in te non facturus sum consummationem; sed castigaturus sum te [c] modicè, non autem [d] prorsus impunem relicturus te.

1 *Verbum*] Hujus prophetiæ (quæ capitibus duobus continetur & exegetica est illius quam perstrinxerat supra 23. 5. & sequentibus) partes sunt in universum quinque. prima est inscriptio generalis, primis quatuor versibus; secunda est propositio tum miseriarum præsentium, tum venturæ liberationis & gloriæ filiorum Dei, usque ad versum 12. tertia est exornatio & prophetica enarratio singularum propositionis partium, usque ad versum 35. sequent. capitis: quarta est confirmatio, tribus versibus: postrema, conclusio typica, promissiones summatim repræsentans ad catholicam Ecclesiam perventuras, tribus versibus ultimis. Inscriptionis autem membra sunt hæc: Deum Prophetiæ autorem esse, hoc versu; mandare ut literis obsignetur, sequente versu; & summam prophetiæ spectare ad restitutionem Ecclesiæ, ver. 3. ut summatim concluditur ver. 4.
3 *Quòd* [illegible] argumentum totius prophetiæ, ut modò diximus.
4 *De Jisraële &*] id est, de toto populo suo, & Ecclesia Christi.
5 *Nam sic ait*] propositio hæc, quæ principium est prophetiæ, duabus partibus continetur: quarum una miseriam populi Dei, dolorem, luctumque explicat, tribus versibus; altera, liberationem mirificam, salutem, & gloriam a Deo obventuram, in fine versus 7. & duobus sequentibus; ac tum demum hortatione concluditur vers. 11. & 12. *Audimus*] hæc verba sunt Dei condolentis Ecclesiæ suæ, & se ipsum communicantis cum afflictionibus illius paternè ostendentis. quasi dicat, verum quidem [illegible] nia jam personare terroribus & adversa esse, hoc vers. frangi animos etiam fortissimos, sequente versu; & lugere omnes, vers. 7. sed longè alia ratio [illegible] tura est. 6 *Interrogate jam*] elegans hypotyposis doloris acerbissimi [illegible] forma parturientium. *Conversos esse*] id est, expallescere, ac potius [illegible] sto sanguine livescere tanquam mortui sint. a Heb. *in morbum regium* [illegible] *aurugmem.* 7 *Ut ut tempus*] transitio ad alterum propositionis locum [illegible] diximus in versum 5. de promissione salutis: cujus ratio, sequente versu; [illegible] versu 9. explicatur. 8 *Istius*] videlicet qui te premit jugo. b Heb. *servient sibi per eum: ut Exod. 1. 14.* 9 *Davidi*] Christo, filio dilecto Dei, ex semine Davidis: ut dixerat supra 23. 5. sic Jechezk. 34. 23. & 37. 24.
10 *Tu ergo*] hortatio ad constantem fidem in Deum, ab antecedentibus propositionis argumentis per ὑστέρωσιν; nimirum a liberatione & salute divinitus consequutura, hoc versu; & ab usu calamitatum, quibus impii judicantur & castigantur boni, sequente versu. c Heb. *ad modum.* d Heb. [illegible] *centem declarando non declarabo te innocentem: vide Exod. 20. 7.*

12 *Nam ſic ait*] propoſita hæc pars propoſitionem explicat, primùm enarratione ſingularum illius partium, uſque ad verſum 23. deinde exornatione, ſequentibus. In enarratione autem exponuntur primùm miſeriæ & calamitates præſentes in Eccleſiam immittendæ juſtitia Dei, uſque ad verſum 16. deinde liberatio Eccleſiæ, & glorioſa inſtauratio per unicā Dei miſericordiam in Chriſto, inde ad verſum 23.

Mortifera erit] nimirum humanitus, quaſi dicat, graviſsimè quidem affligêris, atque ita ut omnes deſperent de reſtitutione tui, tribus verſibus; ſed ne exclames; quia iſtæ ſalutares, non lethales futuri ſunt, verſ.15.

13 *Nemo*] allegoria ab arte chirurgica, quaſi dicat, tam deſperatum erit ulcus tuum, ut neque curationem, neque ſolamen adhibere quiſquam poſsit, & vel amici tui ad recordationem tui perhorreſcant. Nam etiam Judæi captivi cum mortuorum oſſibus comparantur, Jehezk.37.

Compreſſioni] id eſt, ut comprimatur ad ſupputationem, ſicut fit in vomicis.

14 *Plaga inimici*] id eſt, per inimicum Chaldæum, & tibi infenſiſsimum, ac ſupra modum ſævientem illata; quam tamen Deus potentia ſua moderaturus eſt, ut caſtigationis ... ex promiſsione ... verſu undecimi.

12 *Nam ſic ait Jehova; *mortifera *erit* con-
fractio tua, ægerrima percuſſio tua.
13 *Nemo adjudicabit cauſam tuam *com-
preſſioni; curationes, emplaſtrum nullum
proderit tibi.
14 Omnes amantes tui obliviſcentur tui, te
non requirent: cùm *plaga inimici percuſ-
ſero te, caſtigatione *inimici* ſævi; propterea
quod multa eſt iniquitas tua, numeroſa pec-
cata tua.
15 *Quid exclamares propter confractionem
tuam, mortiferum eſſe dolorem tuum? pro-
pterea quòd multa eſt iniquitas tua, nume-
roſa ſunt peccata tua, *facio iſta tibi.
16 *Idcirco quicunque *conſumunt te conſu-
mentur, & omnes prementes te quotquot
ſunt in captivitatem abibunt: & erunt con-
culcantes te conculcationi, & omnes diri-
pientes te exponam direptioni:
17 Cùm faciam ut ad juſtam conſtitutionem
[e] aſſurgas, & a percuſſionibus tuis curabo
te, dictum Jehovæ: quia *depulſam vocave-
rint te, *dicentes*, *Tzijon iſta eſt, nemo requi-
rit eam.
18 *Sic ait Jehova, ecce ego reducam capti-
vam turbam tentoriorum Jahhakobi, & ta-
bernaculorum ejus miſerebor: ædificabitur-
que civitas *in aggere ſuo, & palatium pro
ratione ſua [f] conſiſtet.
19 Et *prodibit ex eis *vox* gratiarum actionis,
& vox ridentium: cùm multiplicabo eos &
non minuentur, amplificaboque eos, & non
exigui fient:
20 Eruntque filii ejus ut olim, & cœtus ejus
coram me ſtabilietur; animadvertam verò
in omnes opprimentes eum:
21 Et erit *magnificus ejus ex ipſo, & domi-
nator ejus e medio ipſius prodibit, quem
*jubebo accedere ut appropinquet ad me:
nam *quis ille eſt qui ſpondeat cum [g] animo
ſuo ſe appropinquaturum ad me? dictum Je-
hovæ;
22 Denique eritis mihi populus, & ego ero
vobis Deus.
23 ‖*Ecce turbo, Jehovæ æſtu proditurus eſt,
turbo *indeſinenter hoſpitans; ſuper ca-
put improborum permanebit.

15 *Quid exclamares*] reſpiciens ad ſævitiem duriſſimam hoſtium, & miſerias tuas; non autem ad juſtam adminiſtrationem meam. *Facio iſta*] nempe ut ab illis te purgem igne afflictionum, veluti candente ferro, ſive cauterio. 16 *Idcirco*] ut experiaris me iſta facere ad purgationem tui, inquit, tum adverſarios aliud ſpectantes perdam propter blaſphemias & ſcelera ipſorum, duobus verſibus; tum etiam liberabo te, ſequentibus. *Conſumunt te*] id eſt, ſtudent conſumere; non autem curare, ut eſt conſilii mei. e Heb *aſcendat ſanitas tibi: ut* 2.Chron.24.13. 17 *Depulſam*] videlicet per ludibrium & blaſphemam contumeliam. *Tzijon*] alluſio ironica ex vocis ambiguo etymo, qua hoſtes Tzijonis nomen traducunt in contemptum, quaſi ſignificet arentem & deſertum locum: quam ironiam ſequentes voces confirmant. 18 *Sic ait Jehova*] promiſsio liberationis & inſtaurationis allegorica: nam etſi particula ejus aliqua exactis ſeptuaginta annis fuit præſtita, fuit tamen illud quædam veluti proluſio perfectæ liberationis in Chriſto; ad quam Prophetam reſpexiſſe ſequentes verſus docent manifeſtiſsimè. *In aggere ſuo*] qui definitur infrà tribus verſibus ultimis ſequentis capitis. f Heb. *ſedebit*. 19 *Prodibit*] id eſt, offerentur ſacrificia laudis, fructus labiorum per Chriſtum, Hebr.13.15. 21 *Magnificus*] id eſt, Rex & dominator Chriſtus, idemque Sacerdos in æternum ſiſtens nos Deo & Patri. *Jubebo accedere*] id eſt, vocabo in ſacerdotium: ſic accipiendum eſſe docetur Pſal.110.& infrà 33. ſub finem. *Quis ille eſt*] id eſt, quis ſibi ipſi ſumat hunc honorem, niſi Chriſtus vocatus a Deo, & factus Pontifex? Hebr.5.4.& ſeq. g Heb. *corde: ſic ver*.24. ‖ *Suprà* 23.19. 23 *Ecce turbo*] exornatio, ut diximus in verſum 12. illuſtrans præcedentia propoſitionis & enarrationis membra: ac primùm quidem futurum impiorum ſtatum elegante allegoria, duobus verſibus; deinde piorum ad Eccleſiam Dei pertinentium, verſibus 35. ſequentis capitis. *Indeſinenter hoſpitans*] id eſt, inimicos Dei & Eccleſiæ pervadens, & quaſi hoſpitium ex hoſpitio quærens, donec ſingulos conſumpſerit.

24 Non avertetur [h] æſtuans ira Jehovæ, donec
perfecerit & donec præſtiterit cogitationes
animi ſui; [i] tandem animadvertetis illud.

CAPUT XXXI.

1 *TEMPORE illo, dictum Jehovæ; ero
Deus omnibus familiis Jiſraëlis, & ipſi
erunt mihi populus.
2 Sic ait Jehova, *invenit gratiam in deſerto
populus *eorum qui ſuperſunt a gladio; Jiſ-
raël, me eunte ad collocandum eum.
3 *A longinquo *tempore* Jehova apparebat
mihi, *inquies*; *imò dilectione [a] perpetua
diligo te, idcirco extendo *erga* te *benigni-
tatem.
4 *Adhuc ædificaturus ſum te, ut ædificeris
virgo Jiſraëlis; adhuc ornabis te tympanis
tuis, & procedes cum choro ludentium.
5 Adhuc côſeres vineas in montibus Schom-
ronis; plantabunt plantatores, & [b] ſolutis
ſacris veſcentur.
6 Nam dies eſt futurus, quo clamabunt *cu-
ſtodes in monte Ephrajimi; *ſurgite, & a-
ſcendamus Tzijonem, ad Jehovam Deum
noſtrum.
7 Sic enim ait Jehova, cantate Jahhakobo
lætitiam, & claram vocem edite [c] palàm an-
te ipſas gentes: pronuntiate, laudate, ac
dicite, Serva Jehova populum tuum reſi-
duum Jiſraëlis.
8 Ecce ego adducam *eos e terra Aquilonis,
& congregabo eos e lateribus terræ, inter
ipſos *cæcum, & claudum, gravidam, &
puerperam pariter: congregatione magna
revertentur huc.
9 *Cum fletu venientes & cum deprecationi-
bus reducam eos; faciam ut eant *ſecun-
dum torrētes aquarum via recta, in qua non
impingant: quia ſum Jiſraëli pater, & Ephra-
jim primogenitus meus eſt.
10 *Audite verbum Jehovæ, ô gentes, & an-
nuntiate in regionibus e longinquo *ſitu*;
ac dicite, qui ſparſerat Jiſraëlem congre-
gat eum, & ſervat eum ut paſtor gregem
ſuum:
11 Quia redimit Jehova Jahhakobum, & ven-
dicat eum e manu fortioris eo.
12 Tum *venientes cantabunt in excelſo Tzi-
jonis, & confluent ad bonitatem Jehovæ,
*cum frumento, & cum muſto, & cum oleo,
& cum fœtibus gregis & armenti: eritque
anima eorum ſimilis horto irriguo, neque
pergent mœrere ampliùs.

h Heb. *æſtus iræ*.

i Heb. *in extremitate*.

1 *Tempore illo*] ſecundus locus exornationis, quo primùm cōmunio & benedictio Dei erga fideles proponitur, uſque ad verſum 15. deinde quædam incommoda diluuntur quæ non viderentur alioqui cum regno Chriſti conſentire, inde ad verſum 23. ac poſtremò benedictiones Dei in Eccleſiam copioſiùs exponuntur, verſibus 13. ſequentibus. In prima autē propoſitione duo beneficia continentur: unum, communionis cum Deo & fœderis ejus ex beneplacito æterno, tribus verſibus; alterum, benedictionum ex fœdere, ver.4.& 5. quas Deus opera piorum teſtatas facit tum inter ipſos in Eccleſia Judæorum, uſque ad verſum 12. tum etiam palàm & univerſè ſpectantibus audientibuſque gentibus, & ad Eccleſiam convocatis, inde ad verſ. 15. quæ omnia evincūt tempus illud de regno Chriſti accipiendum eſſe.

2 *Invenit gratiam*] argumētum promiſſionis præcedentis quo Deus ad liberandū Eccleſiam adducitur a beneplacito æterno & anteacta beneficentia: de cujus fide & conſtantia dubitātem quodammodo piorum animum Deus confirmat διαλογιςικῶς, ſequente verſu.

Eorum] i. Judæorū & Jiſraëlitarum; qui una voce dicuntur Jiſraël ſequente mēbro per epexegeſin.

3 *A longinquo*] quaſi dicant nutātes pii, olim quidem exercuit, ſed jam refrixiſſe & obſoleta videtur Dei beneficentia. *Imò*] correctio dicti præcedentis: qua Deus infirmam piorum fidem ſtatuminat. a Heb. *ſeculi*. *Benignitatem*] quæ ſequentibus continetur, nimirum ut benedictionibus perfundatur pius coram tota Eccleſia & gentibus omnibus. 4 *Adhuc ædificaturus*] promiſsiones allegoricæ (ut ante diximus) de inſtauratione a Deo, & gratiarum actione ſolenni ab Eccleſia, hoc verſu; ac poſtremò de uſu commoditatum omnium legitimo, verſu ſeq. b Heb. *prophanabunt: ut Deut*.20.6. 6 *Cuſtodes*] id eſt, præcones Evangelii, epiſcopi gregis, & adminiſtri Chriſti. *Surgite*] Summa præconii Evāgelici, quo primum Judæorum populus vocatur ad Deum & Eccleſiā, hoc verſ.& in fide ſalutis ſuæ inſtituitur, tribus ſeq. deinde gentes ipſæ, ver.10.& ſeq. c Heb. *in capite ipſarum gentium*. 8 *Eos*] videlicet qui morem gerentes mandato meo laudabunt & precabuntur me. *Cæcum & claudum*] id eſt, ne minimum quidem, aut infirmiſſimum perire ſinam de manu mea. 9 *Cum fletu*] id eſt, ſolicitos de ſalute ſua, ut dixerat ver.7. *Secundum torrentes*] ut Pſalm.23.2. 10 *Audite*] altera pars præconii Evangelici, de vocatione gentium, ut diximus in ver.6. 12 *Venientes*] electi videlicet ex Judæis & gentibus: quorum ſtatus allegoricè legalibus figuris exprimitur, & terrenis promiſsionibus. *Cum frumento, &c.*] id eſt, omnia grati animi teſtimonia perhibentes; ut olim fiebat euchariſticis.

15 *Sic ait Jehova*] exposita præstantia regni Christi, ne quis existimet omnia in hoc seculo corpore & animo fore absolutissima, duas occupationes gravium incommodorum quæ fideles in regno Christi hîc experiuntur, Propheta diluit, ut diximus in vers. 1. prior est, externas tamen perpessiones in regno Christi non esse hîc desituras, sed fore ut statim a Christo nato furorem suũ satanas exerceat, tribus versibus. posterior est, etiam remansuram in piis suæ infirmitatis internæ conscientiam, quæ exponitur sequentibus. Prioris occupatio habetur hoc versu, solvitur duobus sequentibus; posterioris verò occupatio continetur vers. 18. & 19. solutio, tribus sequentibus.

Vox in Rama] id est, in agro Ramæ, & toto Bethlechemi tractu: ut exponitur Matth. 2. 17.

d Heb. *amaritudinum.*

Rachel] elegãs prosopopœia, quasi dicatur sepulchrum aut Rachel ipsa in sepulchro suo luxisse, & deflevisse stragem illam miserabilem quę ab Herode fuit edita.

13 Tunc lætabitur virgo in choro, juvenes ac
senes pariter; cùm mutavero luctum eorum
in gaudium, & consolatus fuero eos, ac læ-
tificavero eos a mœstitia ipsorum:
14 Et irrigabo animam sacerdotum pingue-
dine; & populus meus bonitate mea satu-
rabuntur, dictum Jehovæ.
15 Sic ait Jehova, vox in Rama audita est,
lamentum & fletus [d] multus amarissimus,
Rachel deflet filios suos: renuit consola-
tionem admittere de filiis suis, quia nullus
superest.
16 Sic ait Jehova, cohibe vocem tuam a fle-
tu, & oculos tuos a lachrymis; quia est
merces operi tuo, dictum Jehovæ, quod re-
versuri sunt e terra inimici:
17 Est, inquam, expectatio [e] tandem tibi, di-
ctum Jehovæ; fore ut revertantur filii ad
terminum suum.
18 [f] Omnino audio Ephrajimum condolen-
tem sibi, *dicendo*, castigasti me ut castigarer
tanquam vitulus non assuetus: converte me
ut convertar, quia tu es Jehova Deus meus.
19 Nam postquam conversus fuero, pœnitebit
me; & postquam ostensum fuerit mihi, ap-
plaudam femori: erubesco, etiamque suf-
fundor rubore, quòd feram opprobrium
pueritiæ meæ.
20 An filius charus mihi est Ephrajim? an na-
tus [g] summæ oblectationis? *est*, nam ex quo
loquutus sum contra eum, [h] omnino recor-
dor ejus adhuc: idcirco perstrepunt visce-
ra mea propter eum, [i] omnino miserebor e-
jus, dictum Jehovæ.
21 Statue tibi hermas, dispone tibi pyra-
midas, adhibe animum tuum ad istum ag-
gerem qua via ivisti: revertere, virgo Jisraë-
lis, revertere ad civitates tuas istas.

22 Quousque pergeres subducere te, ô filia
aversa? nam patrat Jehova *rem* novam in
terra, fœmina ambit virum.
23 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis,
adhuc dicturi sunt verbũ hoc in terra Jehu-
dæ & in civitatibus ejus, cũ reduxero multi-
tudinẽ captivam earũ: benedicat tibi Jeho-
va, ô habitaculum justitiæ, mons sanctitatis.
24 Nam habitabunt in ipsa, Judæa, & omni-
bus civitatibus ejus pariter; agricolæ, &
[k] pecuarii:
25 Cùm satiavero animam defessam, & om-
nem animam mœstam explevero:
26 In hoc invigilo, & inspicio; etiam som-
nus meus suavis est mihi.
27 Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ,
quibus conseram domum Jisraëlis & do-
mum Jehudæ semine hominum & semine
jumentorum:
28 Et erit quemadmodum sedulus fui con-
tra eos extirpando, & demoliendo, & de-
struendo, perdendoque, ac malis afficien-
do; ita sedulus ero erga eos ædificando &
plantando, dictum Jehovæ.
29 Temporibus illis non dicent ampliùs,
patres comederunt omphacen & dentes fi-
liorum obstupescunt:
30 ‖ Sed quisque propter iniquitatem suam
morietur: omnis hominis qui comederit
omphacen, obstupescent dentes ipsius.
31 ‖ Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ;
quibus pangam cum domo Jisraëlis & cum
domo Jehudæ fœdus novum:
32 Non secundum illud fœdus quod pepi-
geram cum majoribus eorum, quo die pre-
hendi manum eorum, ut educerem eos e
terra Ægypti: nam ipsi irritum fecerunt fœ-
dus meum, & ego conjugio junctus mansis-
sem eis? dictum Jehovæ.
33 Nam hoc illud est fœdus quod pangam
cum domo Jisraëlis post dies hos, dictum
Jehovæ; indam legem meam [l] menti eorum
& cordi eorum inscribam eam, & ero eis
Deus & ipsi erunt mihi populus.
34 Non autem *solùm* docebũt ampliùs quis-
que amicum suum & quisque fratrem suum,
dicendo, cognoscite Jehovam: nam quot-
quot erunt, cognoscẽt me a minimo eorum
usque ad maximum eorum, dictum Jehovæ:
me condonare iniquitatem ipsorum, & pec-
cati ipsorum non recordari ampliùs.

22 *Quousque pergeres*] quasi dicat, procede in medium, neque pudore amplius tu a sequenda vocatione mea detinetor: nam si pudet te tui ipsius, sum honori tibi: si metuis, sum virtus tua: ego recipio in me, & præbebo virtutẽ tibi plus quã virilẽ ad salutẽ tuam.

Aversa] id est, quę a me abieras in perditionem tuam.

Nam patrat] quasi dicat, vide ut confestim arripias occasionem oblatam: nam si Ecclesia Dei (quæ cum fœmina comparatur) te & Judæis propriis suis liberis caruerit propter aversionem vestram, non potest illa profecto orba permanere; sed tanquam vidua & (quemadmodũ appellatur Jesch. 54. 1.) sterilis virum ambiet, & filios aliunde sibi cõparabit filiasque.

23 *Sic ait*] expositio benedictionum Dei, ut diximus sup. in ver. 1. Continentur autem in his benedictionibus primùm beneficia liberationis, habitationis, vitæ, commodorumque omniũ quæ promisit Deus, [illegible] sibus: deinde [illegible] benedictionũ [illegible] Dei efficacissima [illegible] tribus alteris; [illegible] instrumẽta, [illegible] justissima Dei administratio, vers. 28 & 30. & fœderis [illegible] cõmunicatio [illegible] & spiritualis [illegible] & quatuor [illegible]

Habitaculum] [illegible] Ecclesia, [illegible]

24 *Agricolæ*] [illegible] optimi [illegible] res, simplic[illegible] utilissimi, [illegible] Arist. [illegible]

k Heb. [illegible] *ficiscentur cum* [illegible]

26 *In hoc invigi*-

Erat enim sepulchrum Rachelis Bethlechemum versus in confinio Jehudæ & Binjaminis, Gen. 35. 19. & 1. Schem. 10. 2. 16 *Sic ait Jehova*] solutio præcedentis occupationis; utcunque furat Satanas & sanctorum vitam appetat, Ecclesiam tamen liberos novos indies habituram esse tum ex Jisraëlitis, tum ex cooptatis gentibus; qui in terra inimici latent, id est, in regno Satanæ & in potestate tenebrarum, donec revertantur ad Ecclesiam, vocati a Christo. *Est merces*] id est, non erit irritum tuum hoc studium erga liberos; sed ampliore beneficio a Deo compensabitur, quòd alii comparabuntur & se adjungent tibi. e Heb. *ad extremum tuum.* 17 *Ad terminum*] id est, in Ecclesiam: servatur enim priscus terræ promissæ typus qui adumbrabat Ecclesiam. f Heb. *audiendo audivi.* 18 *Omnino audio*] secunda occupatio, ut diximus in versum 15. qua Deus primùm Ecclesiam perculsam suæ infirmitatis præsentis & malorum conscientia, & se ipsi committentem & orantem pro fide ac salute sua inducit per ethopœiam, duobus versibus; neque propterea a se abjici testatur, sed potiùs se animo esse benevolo in eam, ver. 20. verbo docere eam, ver. 21. ac mirificè potentissimo suo opere amplificare, ver. 22. *Ephrajimum*] id est, Ecclesiam Christi ex Jisraëlitis collectam, synecdochicè. *Castigasti me*] hæc orationis formula tres partes continet: prima est confessio peccatorum & justitiæ Dei peccatores coërcentis & revocantis afflictionibus; secunda est petitio, ut Deus misericordia sua ex gratuito fœdere plenum usum fructumque afflictionum præbeat Ecclesiæ, id est, veram fidem, resipiscentiam, & fructus dignos resipiscentia in suis ingeneret, hoc versu; tertia est professio tum efferendorum in posterum fructuum acceptis donis a Deo, tum præsentis zeli a præteritis peccatis & pœnis eorum abhorrentis, sequente versu. 19 *Applaudam femori*] ex animo dolens gravissimè: synecdoche a signo, ut Jechezk. 21. 17. 20 *An filius*] responsio ad præcedentem occupationem; quis putaret, inquit Dominus, Ecclesiam cum superioribus his malis conflictantem mihi charam esse? sed tamen omnino chara est, &c. ut suprà vers. 18. exposuimus. g Heb. *oblectationum.* *Loquutus sum*] id est, his malis afflixi eum immissis verbo meo. quasi dicat, in acerbissimis malis semper capio de eo misericordiam, ut Chabakkuk. 3. 2. h Heb. *recordando recordor.* *Perstrepunt viscera mea*] humanitus dictum, a comparatione terrestrium progenitorum. i Heb. *miserendo miserebor.*

21 *Statue tibi*] allegorica docendi ratio, qua Deus Ecclesiam veluti a se peregrinantem monet ut indicia & documenta ipsius animo observans ipsum sequatur liberationem præstiturum, tanquam cippis, dædalis, & aliis viarum monimentis positis. *Hermas*] id est, statuas & signa iter commonstrantia. *Pyramidas*] id est, obelos & columnas mucronatas sive fastigiatas, ut summi arborum rami, unde nomen habent. *Aggerem*] videlicet quo itum est ex Judæa in Assyriam: sed allegoricè accipiendus est pro via totius Ecclesiæ, ut Jeschahh. 19. 23.

lo] id est, oculis fero (quod aiunt) Ecclesiam: ut Jeschahh. 15. & 16. vigil[illegible] enti mihi semper obversatur recordatio & studium illius: humanitus [illegible] autem hic secundus promissionum locus, ut diximus in versum 23. 27 [illegible] *feram*] id est, Ecclesiam, quæ prius inculta videbatur desertaque, multiplica[illegible] luti sementem: metaphora. 28 *Sedulus fui*] ut figuraverat Deus [illegible]

29 *Temporibus illis*] tertius promissionũ locus, de forma & ra[illegible] clesiam administraturus est Deus, ut diximus sup. 23. *Non dicent*] [illegible] mõstrabo justitiam meam, & a blasphemis istorum contumeliis vi[illegible] chezk. 18. 2. *Patres*] proverbiale dictum, pro eo quod est, majore[illegible] unt immerentes filii: sic Judæi Deum injustitiæ criminabantur, [illegible] gloriam assererent. ‖ *Jechezk.* 18. ‖ *Hebr.* 8. 8. 32 *Non* [illegible] sed præstantioribus promissis sancitum in Christo, ut sequentes ve[illegible] nunt: quod pluribus ostenditur 2. Corinth 3. & Hebr. 7. & tribus [illegible]

Fœdus] scriptum in tabulis lapideis, ut docet promissionum se[illegible] sis. *Et ego*] indignantis Dei verba, quæ ad evidentiam negation[illegible] primit Apostolus Heb. 8. 9. l Heb. *medio eorum.* 33 *Cordi* [illegible] non atramento, sed spiritu Dei vivi; non in tabulis lapideis, sed in [illegible] cordis exaratum: prout repetitur duobus proximè sequẽtibus capi[illegible] 36. & 2. Corinth. 3. 3. 34 *Non autem solum*] vide Jeschahh. 54. [illegible] priore fœdere docuerunt Mosche & Prophetæ litera tantummodò: [illegible] verò erunt omnes docti a Deo, venient ad Christum quos Pater [illegible] ctionem habentes a sancto illius spiritu cognoscent omnia, Joan. 6. [illegible] 1. 7. & 2. 10. & seq. & 1. Joan. 2. 20. Est autem in his verbis eclipsis [illegible] frequens, ut observavimus Gen. 32. 28. & 1. Schem. 8. 7.

[Gen. 1.14. Jesch. 51.15.] || [Ex aït Jehova] confirmatio, ut diximus in vers. 1. a comparatione rerū creaturarum, quas potius perituras confirmat Deus quàm ut jota unum promissionum suarum excidat.

38 Ecce] conclusio a repetitione promissionum typica.

A turri Chan.] i. tota ab extremitate una ad alteram. Persequitur autem his & sequentibus verbis justum ambitum Jeruschalaimorum, incipiens a Meridiano latere, qua templum & Regia conjungebantur alteris Jeruschalaimis ad portam Chananeelis, & inde procedens ad Orientem, ubi porta anguli communis erat terminus ab Oriente & Septentrione: vide Nechemjæ 3. 1. & 2. Reg. 14. 13.

35 ||Sic ait Jehova, qui disponit solem ad lucem interdiu, statuta lunę & stellarū ad lucem noctu; qui disrumpit mare & fremunt fluctus ejus, cui nomen *est* Jehova exercituum:

36 Si amovebuntur statuta ista a conspectu meo, dictum Jehovæ; etiam semen Jisraëlis cessabunt esse gens in conspectu meo omnibus diebus.

37 Sic ait Jehova, si poterunt mensurari cœli supernè, aut pervestigari fundamenta terræ infernè; etiam ego spernam totum semen Jisraëlis propter omnia quæ fecerunt, dictū Jehovæ.

38 Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ; cùm ædificabitur Jehovæ civitas hæc a turri Chananeelis usque ad portam anguli:

39 Et procedet adhuc linea mensoria e regione illius versus collem scabiosi, ac deflectet Gohham versus:

40 Et tota convallis cadaverum ac cineris, cum omnibus agris illis, usque ad torrentem Kidronis ad angulum usque portæ equorum Orientem versus, *erit* [m] sancta Jehovæ: non extirpabitur, neque destruetur amplius [n] unquam.

39 *Collem scabiosi*] i. collem in quo impuri aut immundi quacunque scabie, extra oppidum relegati ex lege, habebant suas habitationes: quapropter etiam in eam partem deducebantur rei plectendi morte, in loco qui dictus est Gulgolta, sive calvariæ locus: ut est in Evangelio. Terminat autem hic collis Jeruschalaimos ab Aquilone occasum versus. *Deflectet*] videlicet ab Aquilone Meridiem versus, ubi terminus Occidentalis Jeruschalaimorum est, habens a Septentrione collem scabiosi & a Meridie Gohham. Est autem Gohha arduus collis in parte exteriore civitatis Davidis, terminum ab occasu & Meridie finiens: fortasse ita dictus quòd ascensum haberet laboriosissimum. 40 *Convallis cadaverum*] id est vallis Raphæorum & filiorum Hinnomi, ubi sacrificabantur liberi, & abibant in cineres: ut meminimus suprà 7.31 & alibi sæpe. A Gohha autem incipit reflecti terminus ab Occidente in Meridiem. *Porta equor.*] de qua vide Nechemjæ 3.28. Ante hanc autem erat angulus civitatis Davidis, qui introrsum reflectebatur a Meridie Aquilonem versus. m Heb. *sanctitas*. n Heb. *in seculum*.

Caput XXXII.

Propheta pro ratione typi imperati a Deo agrum comparat, & promissione restitutionis accepta cum Deo expostulat quod non videretur præsens obsidio & propinqua occupatio captivitasq; promissioni respondere: quamobrem Deus utrunque in se recipiens judicium mox futurum exponit, & promissiones affirmat consequuturas suo loco.

1 Verbum] Hujus capitis partes sunt quatuor: prima est inscriptio, narrationem continens temporis & occasionis hujus prophetiæ, quinque versibus: secunda est propositio summa narrationis typicæ & promissionis Dei, usque ad ver. 16. tertia est expostulatio Prophetæ cum Deo, usq; ad ver. 26. postrema confirmatio, inde ad finem usque.

Is est annus] vide supra 25.1.

3 Ecce ego] vide complementum 2. Reg. & 2. Chro. ultimis capitibus, & infra 39. & 52.

a Heb. *tradendo tradetur*.

b Heb. *cum ore hujus*.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, anno decimo Tzidkijæ Regis Jehudæ: is est annus decimus octavus Nebucad-netzaris.

2 Tunc autem copiæ Regis Babyloniæ obsidebant Jeruschalaima; & Jirmeja Propheta erat inclusus atrio custodiæ quæ *erat* in domo Regis Jehudæ.

3 Nam incluserat illum Tzidkija Rex Jehudæ, dicendo: cur prophetas dicendo? sic ait Jehova, ecce ego traditurus sum civitatem hanc in manum Regis Babyloniæ ut capiat eam,

4 Etiam Tzidkija Rex Jehudæ non eripiet se e manu Chaldæorum, sed [a] omnino tradetur in manum Regis Babyloniæ; & alloquetur os illius [b] eum in os, & oculi hujus oculos illius videbunt:

5 Deniq; in Babyloniam abducet Tzidkijā, ubi futurus est donec visitem ipsum, dictum Jehovæ; quod pugnatis contra Chaldęos, non prosperabimini.

6 Dixit ergo Jirmeja: fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

7 Ecce Chanameel filius Schallumi patrui tui venit ad te, dicturus; compara tibi agrū meum qui est ad Hhanathotas; nam tuum *est* jus redemptura ut compares.

8 Cùm ergo veniens ad me Chanameel filius patrui mei secundum verbum Jehovæ, ad atrium custodiæ, indixisset mihi, compara quæso agrum meum qui *est* ad Hhanathotas, qui *est* in terra Binjaminis; nam tuum est jus hæreditatis, & tuum redempturæ, compara tibi: & agnovissem verbum Jehovæ id esse:

9 Comparavi agrum illum a Chanameele filio patrui mei, qui *est* ad Hhanathotas; & appendi ei pecuniam, [c] septendecem siclos argenti:

10 Et scribens in literis obsignavi, & [d] adhibui testes; cùm appendissem pecuniam trutina.

11 Deinde sumens literas emptionis; *tum* obsignatas præcepti & statutorum, tum [e] publicas;

12 Tradidi literas emptionis Baruco filio Nerijæ filii Machsejæ, ante oculos Chanameelis [f] patruelis mei, & ante oculos testium qui subscripserant literis emptionis: ante oculos omnium Jehudæorum qui residebant in atrio custodiæ.

13 Et præcepi Baruco ante oculos eorum, dicendo,

14 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, sume literas has, literas emptionis has, tum obsignatas, tum literas publicas hasce; & repone eas in vase testaceo, ut permaneant dies multos;

15 Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis; adhuc comparabuntur domus, & agri, vineæque in terra hac.

16 Itaque oravi Jehovam; postquam dedissem literas emptionis Baruco filio Nerijæ, dicendo,

17 ||Eheu Domine Jehova, ecce tu fecisti cœlos, & terram virtute tua maxima, & brachio tuo extento: non potest occultari [g] tibi ulla res:

18 Exerces benignitatem in millesimos, & rependis iniquitatem patrum in sinum filiorum ipsorum post ipsos: Deus ille fortis, maximus, potentissimus, cujus nomen *est* Jehova exercituum,

19 Magnus consilio, & amplus actione: cùm oculi tui aperti spectent in omnes vias hominum, ut des cuique secundum vias ipsius & secundum fructum actionum ipsius;

20 Qui disponens signa & ostenta in terra Ægypti, usque in diem hunc; tum in Jisraële, tum in reliquis hominibus [h] comparasti tibi nomen, quale est hodierno die.

21 Nam eduxisti populum tuum Jisraëlem e terra Ægypti; signis, & ostentis, ac manu forti, brachioq; extento, & terrore magno,

22 Et dedisti eis terram hanc quam juraveras majoribus eorum te daturum eis; terram affluentem lacte & melle.

23 Sed quia ingressi & hæreditariò possidentes eam non auscultarunt voci tuæ, & in lege tua non ambulaverunt, quæcunque præ-

7 *Ecce*] secunda hæc pars, proposition[em] continet narration[is] typi divinitus imp[e]rati, usque ad ver. 1[?] deinde usum illius, ver. 15.

Tuum est jus] ex lege Levit. 25.32. & se[q]. Est autem in hoc ve[rsu] aposiopesis, qua ret[i]cet Propheta mand[a]tum Dei, ne idem bi[s] repetendum esset.

c Heb. *septem sicl[os] & decem argenti*.

d Heb. *contestat[us] sum: ut Jesch. 8.2. & deinceps*.

11 *Præcepti*] i. quibus literis obsignatis continebatur tum diserta narratio mandati quod Propheta a Deo acceperat, tum accurata descriptio singularum cautionum ad jura privati istius contractus pertinentium.

e Heb. *patentes*.

Publicas] i. fide publica confirmatas a magistratu, ad ratihabitionem privati contractus.

f Heb. *patrui*.

15 *Nam sic ait*] q. d. post tempus a Deo constitutum mihi futuræ sunt usui, est autem hic anagoge typ[i].

16 *Itaque*] transitio ad tertiam partē, expostulationem, ut diximus in ver. 1.

||Gen. 18.14.

17 *Eheu*] expostulatio hæc duo continet; narrationē bonitatis & beneficentiæ Dei erga suos, usq; ad ver. 23. & expositionem præsentis ac futuri judicii contra Judæos, quod cōqueritur Propheta non satis cum typo imperato convenire, ver. 23. & duobus seq.

Non potest occul.] q. d. fateor quidem (prout omnium scientiam obtines) te videre istud; sed ego planè non video quo pacto hæc se habitura sint.

g Heb. *a te: sic infrà ver. 27.*

18 *In sinum*] vide in Psal. 79.12.

h Heb. *fecisti: ut Gen. 12.2.*

ceperas eis facere non fecerunt: fecisti ut
eveniret eis tota afflictio hæc.
24 Ecce missilia catapultaria venerunt in ci-
vitatem ad capiendum eam, & civitas tra-
ditur in manum Chaldæorum qui oppug-
nant eam, cum gladio, & fame, ac peste:
denique quod proloquutus es fit, ut ecce
tu vides.
25 Interea tu edicis mihi, Domine Jehova,
compara tibi agrum istum pecunia, & adhi-
be testes: cùm civitas ipsa traditur in ma-
num Chaldæorum.
26 *Fuit verò verbum Jehovæ ad Jirmejam,
dicendo,
27 ‖Ecce ego sum Jehova Deus omnis car-
nis: an mihi occultari posset ulla res?
28 Idcirco sic ait Jehova; * ecce ego trado
civitatem hanc in manum Chaldæorum, &
in manum Nebucad-netzaris Regis Baby-
loniæ, ut capiat eam,
29 Et ingressi Chaldæi qui oppugnant civita-
tem hanc succendant civitatem hanc igne,
& comburant eam: adeoque domos ipsas,
*super quarum tectis adoleverunt Bahhali,
& libaverunt libamina diis alienis, ut provo-
carent me:
30 Quia fuerunt filii Jisraëlis & filii Jehudæ
tantummodo facientes quod malum *vide-
tur* in oculis meis inde a pueritia sua: quia
filii Jisraëlis tantummodo provocant me o-
pere manuum suarum, dictum Jehovæ:
31 Quia in iram meam & in æstū meum [i] in-
cumbit civitas hæc, ex quo die ædificave-
runt eam usque in diem hunc; ut amoveam
ipsam a facie mea:
32 Propter omnem malitiam filiorum Jisraë-
lis & filiorum Jehudæ, quam exercuerunt
ad provocandum me ipsi, Reges eorum,
Principes eorum, Sacerdotes eorū, & Pro-
phetæ eorum; cùm viri Jehudæ, tum habi-
tatores Jeruschalaimorum:
33 Qua *obverterunt mihi cervicem, non au-
tem faciem; & docenti eos [k] inde a dilucu-
lo continenter minimè auscultant ad per-
cipiendum eruditionem;
34 Sed posuerunt abominationes suas *in do-
mo [l] quæ vocatur de nomine meo, ad pol-
luendum eam,
35 Et ædificaverunt excelsa Bahhali, quę *sunt*
in valle filii Hinnomi, ad traducendum fili-
os suos & filias suas *Moleco; etsi non præ-
ceperam eis, neque [m] venerat in animum
meum ut facerent abominationem hanc: ut
ad peccandum inducerent Jehudam.
36 *Nunc, inquam, idcirco sic ait Jehova Deus
Jisraëlis; de civitate hac quam vos dicitis
tradi in manum Regis Babyloniæ, gladio, &
fame, ac peste.
37 Ecce ego congregaturus sum illos ex
omnibus regionibus, quò depulero ipsos
ira mea, & æstu meo, ac fervore magno: &
reducens eos in locum hunc facturus sum
ut habitent securè:
38 ‖Denique erunt mihi populus, & ego ero
ipsis Deus.
39 ‖Indam enim illis cor unum & viam unam
ad reverendum me omnibus diebus; ad bo-
num ipsorum & filiorum ipsorum post ipsos.
40 Et pangam ipsis fœdus [n] perpetuum, fore
ut non avertam me a prosequendis ipsis,

26 *Fuit verò*] transitio ad quartam partem, nimirum confirmationem præcedentis typi atque prophetiæ; qua Deus primùm jus & scientiam totius administrationis sibi arrogat, seq. ver. deinde judicium suum justissimum in Judæam asserit, usque ad ver. 36 ac postremò promissiones confirmat a se nihilominus effectum iri.

‖*Num.* 16. 22.

28 *Ecce*] secunda hæc confirmationis pars est hyperbatica: nam cœpit Deus dicere, idcirco, id est, ut cognoscas me effecturum esse promissiones meas: quamobrem in regressione eadem particula, idcirco, repetitur finito hyperbato, infra ver. 36.

29 *Super quarum tect.*] vide 2. Reg 23. 12. & supra 19. 13.

i Heb. *incumbit mihi: pleonasmus.*

33 *Obverterunt*] ut suprà 2. 27.

k Heb. *manè surgendo & docendo.*

34 *In domo*] ut suprà 23. 11. vide 2. Reg. 23. 4.

l Heb. *super quam vocatur nomen meum.*

35 *Moleco*] vide Levit. 18 21.

m Heb. *ascenderat in cor.*

36 *Nunc inquam*] regressio ad promissionem cœptam suprà ver. 28. cujus promissionis duæ sunt partes; una Evangelica, pertinens ad catholicam Ecclesiam Christi, usque ad versum 43. altera, singularis de reversione Judæorum, duobus ultimis.

‖*Suprà* 24. 7.

‖*Suprà* 31. 33.

n Heb. *seculi.*

benefaciendo ipsis: & reverentiam mei in-
dam [o] animo ipsorum, ut nō recedant a me.
41 Ita gaudebo de ipsis benefaciendo ipsis;
cùm plantavero ipsos in terra hac [p] firmè,
ex toto corde meo & ex tota anima mea.
42 Nam sic ait Jehova, quemadmodum ad-
duxero in populum hunc totum malum ma-
ximum istud; ita ego adducturus sum super
eos totum hoc bonum quod ego [q] promitto
ipsis.
43 *Tum comparabitur ager in terra hac; quā
vos dicitis desolatam esse adeò ut nullus in-
sit homo aut jumentum, traditam esse in
manum Chaldæorum:
44 Agros pecunia comparabunt, & inscri-
bendo literis, & obsignando, atque adhi-
bendo testes *in terra Binjaminis, & in cir-
cumjacentibus locis Jeruschalaima, ac in
civitatibus Jehudæ, tum in civitatibus [r] mō-
tanis, tum in civitatibus humilis regionis,
tum in civitatibus plagæ Australis; cum re-
duxero captivam multitudinem illorum, di-
ctum Jehovæ.

o Heb. *cordi.*

p Heb. *in firmitate.*

q Heb. *loquor erga ipsos: ut Gen.* 18. 19.

43 *Tum*] id est, cùm incipiam præstare has promissiones meas.

44 *In terra*] id est, in toto regno Jehudæ, cujus fuerunt partes Binjamin & Jehuda. De hac autē distributione Jehudæ vide Jehosch. 15.

r Heb. *montis.*

Caput XXXIII.

Deus Ecclesiam ad erigendos animos hortatus, promissiones facit de ipsa liberanda, instauranda, ornandaq́; pace & stabilitate æterna ad gloriam suam in Christo: & promissis suis confirmatis aliorum sententias, judiciáq́; contraria confutat naturæ documentis.

1 *FUIT autem verbum Jehovæ ad Jirme-
jam, secundò, cùm ipse adhuc detinere-
tur in atrio custodiæ, dicendo;
2 *Sic ait Jehova facturus *istud, Jehova *for-
mans istud ad stabiliendum ipsum; Jehova
nomine.
3 *Invoca me, & respondebo tibi; ac indi-
cabo tibi magna & abstrusa, * quæ non ag-
noscis.
4 *Nam sic ait Jehova Deus Jisraëlis; de fa-
miliis civitatis hujus & de familiis Regum
Jehudæ, demoliendis, *exponendis* in [a] missilia
catapultaria & in gladium,
5 *Venientibus ad pugnandum contra Chal-
dæos, *imò ad explendum ipsas cadaveri-
bus hominum quos percussero ira mea &
æstu meo; & *propter quorum omnem ma-
litiā abscondi faciem meam a civitate hac:
6 *Ecce ego [b] faciens ut assurgat ad justam
constitutionem & sanitatem, curabo eos; &
revelabo eis abundantiam pacis, [c] & quidē
stabilissimæ.
7 *Nam reducam captivam multitudinem Je-

1 *Fuit autem*] Hæc prophetia est eodem argumento cum superiore est, diversa tamen est tempore, ut inscriptio docet ver. 1. Sunt autē partes illius quatuor: prima est exordium ver. 2. & 3. secunda, propositio prophetiæ, inde ad vers. 19. tertia, confirmatio, ad versum 23. usque, postrema, confutatio, reliquis.

2 *Sic ait*] hujus exordii (quo Deus propositionis sequentis fundamenta proponit) duo sunt loci: unus, a persona Dei promissiones præstituri ex natura & fœdere suo, hoc ver. alter a persona Judæorum, cùm fuerint comparati ad percipiendam sanctè liberationem suam, versu sequent. *Istud*] quod deinceps promissurus est. *Formans*] ut Jeschahh. 46. 11

3 *Invoca me*] secundus locus exordii per hortationem expressus. *Quæ non agn.*] id est, præ infirmitate non potes cernere, attendens ad præsentia mala, & illis velut caligine quadam excæcatus: ut ipse Jirmeja confessus fuerat suprà 32. 17.

4 *Nam sic ait*] hujus propositionis primùm subjectum (ut ita dicamus) exponitur, duobus versibus; deinde promissio per prolepsin ver. 6 quæ postea enodatur sequent. a Heb. *catapultas: ut 2. Reg.* 19. 32. 5 *Venientibus*] videlicet consilio suo. *Imò ad expl.*] correctio, qua Deus consilio Judæorum opponit suum. *Propter quorum*] ἐμπλοκὴν Hhebraici sermonis ad evidentiam transtulimus. 6 *Ecce*] prolepsis sive propositio summa promissionum sequentium, quæ allegoricè hoc vers. posita seq. explicatur. Sunt autem earum partes duæ; restitutionis, quæ exponitur tribus versibus; & fructuum ex restitutione eventurorum, usque ad vers. 19. qui fructus hic significantur pacis & stabilitatis nomine. b Heb. *faciens ei ascendere curationem: ut 2. Chron.* 24. 13. c Heb. *& veritatis, vel fidei.* 7 *Nam reduc.*] restitutionis promissæ partes ponuntur liberatio a peccatis & salus, duobus versibus; & finis sive usus illius, gloria Dei, vers. 9.

hudæ, captivamque multitudinem Jisraëlis;
& ædificabo eos ut anteà:
8 Et mundabo eos ab omni iniquitate ipso-
rum, qua peccaverint mihi; & condonabo
omnes iniquitates ipsorum quibus pecca-
verint mihi, & quibus defecerint a me:
9 Quod erit mihi [d] celebri gaudio, laudi, &
ornamento apud omnes gentes terræ; quæ
audient totum hoc bonum quod ego factu-
rus sum illis, & expavescentes commove-
buntur ad totum illud bonum & ad totam
illam pacem qua ego affecturus sum illam.
10 *Sic ait Jehova, adhuc audietur in loco
hoc, quem vos dicitis vastari adeò ut nullus
insit homo, nullumque jumentum; in civi-
tatibus Jehudæ, & in plateis Jeruschalaimo-
rum desolatis adeò ut nullus insit homo,
nullusque habitator, & nullum jumentum,
11 ‖ Vox gaudii, & vox lætitiæ, vox sponsi, &
vox sponsæ, vox dicentium celebrate Jeho-
vam exercituũ, quia bonus *est* Jehova, ‖ quia
in seculum *est* benignitas ejus, offerentium
gratiarum actionem *in* domo Jehovæ: cùm
reduxero captivam multitudinẽ hujus terræ
ut anteà, ait Jehova.
12 Sic ait Jehova exercituum, adhuc erit in
loco hoc vastato adeò ut nullus insit homo
[e] aut jumentum, & in omnibus civitatibus
ejus; caula pastorum facientium ut accu-
bent greges.
13 In civitatibus [f] montanis, in civitatibus
humilis loci, & in civitatibus Australis pla-
gæ, & in terra Binjaminis, ac in locis cir-
cumjacentibus Jeruschalaima, denique in
civitatibus *Jehudæ; adhuc transibunt gre-
ges [g] opera *numerantis, ait Jehova.
14 *Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ;
cùm præstabo verbum istud optimum quod
prolocutus sum erga domum Jisraëlis, & er-
ga domum Jehudæ.
15 ‖ Diebus illis & tempore illo faciam ut ef-
florescat Davidi germen justum; qui exer-
cebit jus & justitiam in terra.
16 Diebus illis servabitur Jehuda, & Jerulscha-
laimani habitabunt securè; atque hoc est
quo vocabit eam *civitatem* Jehova justitia
nostra.
17 *Nam sic ait Jehova, non exscindetur Da-
vidi vir sedens in solio domus Jisraëlis:
18 Etiã sacerdotibus Leviticis non exscinde-
tur vir a conspectu meo; *offerens holocau-
stum, & adolens munus, ac faciens sacrifi-
cium omnibus diebus.
19 *Deinde fuit verbum Jehovę ad Jirmejam,
dicendo,
20 ‖ Sic ait Jehova, si irritum facere potestis
fœdus meum *de* die & fœdus meum *de* no-
cte; idque ut non sit diurnum tempus & no-
cturnum tempore suo:
21 Etiam fœdus meum cum Davide servo
meo irritum fiet; ne sit ei filius regnans in
solio ejus, & cum Levitis sacerdotibus mi-
nistris meis.
22 Ut non potest numerari exercitus cœlo-
rum, nec potest mensurari arena maris; ita
augebo *semen Davidis servi mei, & Levi-
tarum ministrantium mihi.
23 *Rursus fuit verbum Jehovæ ad Jirmejam,
dicendo,
24 An non animadvertis quid *populus iste

d Heb. *nomini gaudii, hypallage, pro gaudio nominatissimo.*

10 *Sic ait*] prior liberationis fructus, ut diximus in vers. 6. hic primùm exornatur, quatuor versibus; & autor effectorq; illius Christus promittitur, vers. 14. & 15. deinde posterior fructus, nimirum stabilitatis æternæ exponitur, ver. seq.

‖ *Suprà 7.34.*

‖ *Psalm. 136.*

e Heb. *usque ad jumentum.*

f Heb. *montis.*

13 *Jehuda*] id est, totius regni.

g Heb. *per manus.*

Numerantis] pro ratione illa quam exposuimus Levit. 27. 32.

14 *Ecce*] promissio de Christo effectore bonorum præcedentium, in quo omnes promissiones Dei sunt etiam & amen ad Dei gloriam, 2. Corinth. 1. 20.

‖ *Suprà 23.5.*

17 *Nam sic ait*] altera pars promissionis de stabilitate regni, hoc vers. & sacerdotii, seq. versu: quæ duo in uno Christo concurrere demonstravimus suprà 30. 21.

18 *Offerens*] id est, fungens sacerdotio, & perficiens ministerium totum a Levitarum gente figuratum.

19 *Deinde*] confirmatio præcedentis stabilitatis a documentis naturalibus, usque ad vers. 23. tum in persona Christi, vers. 20. & 21. tum in omnibus Ecclesiæ membris, vers. 22.

‖ *Suprà 31.35.*

22 *Semen Davidis*] id est, pios insitos in Christum Davidis filium qui fecit nos Reges & Sacerdotes Deo & Patri suo, 1. Pet. 2. 5. & Apocalyp. 1. 6. & 5. 10.

23 *Rursus*] confutatio ludificationum quibus utuntur hostes Ecclesiæ, & infirmi percelluntur, eodem argumento quo confirmatio.

24 *Populus iste*] hostes videlicet, & abjiciens spem promissionum ex præsentibus malis.

loquantur dicendo, duas istas familias quas
elegerat Jehova jam spernit ipsas: & popu-
lum meum *contemnunt *illi*, adeò ut non
videatur esse ampliùs gens in conspectu illo-
rum.
25 Sic ait Jehova, *si non fœdus meum inter-
diu & noctu; *si* statuta cœli & terræ non di-
sponam:
26 Etiam semen Jahhakobi & Davidis servi
mei spernam, ne sumam de semine ejus qui
dominentur in semen Abrahami, Jischaki,
& Jahhakobi; cùm reduxero multitudinem
captivam eorum, misertus ipsorum.

Caput XXXIIII.

*Propheta ex Dei mandato exitium Regis Tzid-
kijæ prænuntiat: deinde cùm Judæos contra legem
& singulare fœdus suum ventissent, quo servos suos
manu miserant, reprehendit illos gravissimè impii
& inhumani facti, & compensationem maleficii a
Deo Regi populoq́ eventuram docet.*

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Je-
hova (cùm Nebucad-netzar Rex Ba-
byloniæ & omnes copiæ ejus omniaq́;
regna terræ [a] in dominio ejus, omnes deni-
que populi oppugnarent Jeruschalaima &
omnes civitates eorum) dicendo,
2 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis, ‖ abi, & allo-
quere Tzidkijam Regem Jehudæ; & indi-
cito ei, sic ait Jehova, ecce ego traditurus
sum civitatem hanc in manum Regis Baby-
loniæ, ut comburat eam igne:
3 Tu autem non eripies te e manu ejus, sed
omnino prehenderis, & in manum ejus tra-
dêris: ita oculi tui oculos Regis Babyloniæ
videbunt, & os ejus [b] in os te alloquetur, ac
in Babyloniam pervenies.
4 ‖ Veruntamen audi verbum Jehovæ, Tzid-
kija Rex Jehudæ: sic ait Jehova de te, non
es moriturus gladio:
5 *Cum pace moriturus es, & *ustionibus ma-
jorum tuorum, Regum præcedentium qui
fuerunt ante te, similiter *ustiones odorum* cõ-
burent tibi, & *dicentes* eheu Domine, plan-
gent te: nam verbum *hoc* ego loquutus sum,
dictum Jehovæ.
6 Itaque eloquutus est Jirmeja Propheta a-
pud Tzidkijam Regem Jehudæ, omnia ver-
ba ista Jeruschalaimis,
7 Copiis Regis Babyloniæ oppugnantibus Je-
ruschalaima, & omnes civitates Jehudæ re-
liquas, Lacischum & Hhazekam: nam hæ
reliquę erant e civitatibus Jehudæ, civitates
[c] munitæ.
8 *Verbum quod fuit ad Jirmejam a Jehova,
postquam pepigisset Rex Tzidkija fœdus
cum toto populo qui erat Jeruschalaimis, de
promulganda ipsis libertate;
9 ‖ Ut dimitteret quisque servum suum &
quisque ancillam suam, Hhebræum Hhe-
bræamque, liberos; ut non [d] exigeret ser-
vitutem ab ipsis, a Jehudæo fratre suo, quis-
quam.
10 Et auscultantes omnes Principes, totusque
populus qui convenerant in fœdus, ut di-
mitteret quisque servum suum, & quisque
ancillam suam liberos, ut non exigeret ser-
vitutem ab ipsis ampliùs; auscultantes, in-
quam, dimisissent:

Contemnunt illi] hostes Ecclesiæ.

25 *Si non*] id est potius aliquis fœdus meum de naturæ cõservatione initũ præstari a me impediverit, quàm ut sempiternam Ecclesiæ administrationem ex promisso mihi extorqueat.

1 *Verbum*] Hoc caput duas prophetias continet: unam de Rege, usque ad ver. 8. alteram de regno toto, cæteris. In priore prophetia præter inscriptionẽ vers. 1. narrantur mãdatum de pronuntiãdo eventu Tzidkijæ, versibus quatuor, & obsequium Prophetæ, ver. 6. & 7.

a Heb. *dominii manus ejus.*

‖ *2. Reg. 25.*

b Heb. *os suum ad os tuum loquetur.*

‖ *Suprà 32.4.*

5 *Cum pace*] id est, naturali non violẽta morte.

Ustionibus] vide 2. Chron. 16. 14.

c Heb. *munitionũ.*

8 *Verbum*] in secunda hac prophetia narrãtur primùm occasio, versibus 4. deinde verò denunciatio ipsa, reliquis. Occasio autem fuit hujusmodi: obsidentibus Babyloniis Jeruschalaima, visum est Judæis, ad deprecandum Deũ & præsentẽ iram ipsius avertendam, promulgare libertatem servorum ex lege: cùm autem Babylonii adventãte Ægyptio obsidionem ad tempus solvissent, ut narratur infrà 37. 5. tum Judæi ad pristinã suam nequitiam revertentes in servitutem iterum eos vindicarũt, quos publico judicio & fide publica liberaverant. Quamobrem Deus judicium suum comparat elegantissime cum illorum maleficio.

‖ *Exod. 21. 2.*

d Heb. *serviret sibi per ipsos: ut Exod. 1. 14. sic vers. seq.*

11 e Iterum verò postea recepissent servos
illos & ancillas, quos dimiserant liberos; &
subigerent eos in servos & in ancillas.
12 Fuit ergo verbum Jehovæ ad Jirmejam a
Jehova, dicendo.
13 ' Sic ait Jehova Deus Jisraëlis; ego pepi-
geram fœdus cum majoribus vestris qua
die eduxi eos e terra Ægypti, e domo ser-
vorum, dicendo,
14 || A fine septem annorum dimittitote quis-
que fratrem suum Hhebræum qui se vendi-
derit tibi; postquam serviverit tibi sex an-
nis, dimittito eum liberum abs te: sed non
auscultarunt majores vestri mihi, neque in-
clinarunt aurem suam.
15 Reversi quidem vos hodie fecistis quod re-
ctum videtur in oculis meis, promulgando
libertatem quisque amico suo; cùm pepigi-
stis fœdus coram me in domo [f] quæ vocatur
de nomine meo:
16 Sed [g] rursus prophanastis nomen meum
recipientes quisque servum suum, & quisque
ancillam suam, quos dimiseratis liberos ad
[h] desyderium suum; quos subigitis ut sint
vobis servi & ancillæ.
17 Idcirco sic ait Jehova, vos non auscultas-
stis mihi, promulgando libertatem quisque
fratri suo & quisque amico suo: ecce ego
promulgo contra vos libertatem, dictum
Jehovæ, gladio, pesti, & fami; & tradam vos
commotioni apud omnia regna terræ.
18 Tradam enim homines istos qui trans-
gressi sunt fœdus meum, qui non præstite-
runt verba fœderis quod pepigerant coram
me; 'cùm transiverunt inter dimidiatas par-
tes ejus vituli quem dissecuerant in duo:
19 *Nempe* principes Jehudæ, & principes Je-
ruschalaimorum, aulicos, & sacerdotes, to-
tumque populum hujus terræ; qui transive-
runt inter dimidiatas partes vituli illius:
20 Tradam, inquam, eos in manum inimico-
rum ipsorum, & in manum quærentium ani-
mam ipsorum; & erit cadaver ipsorum ci-
bo volucribus cœlorum, & bestiis terræ.
21 Etiam Tzidkijam Regem Jehudæ, & Prin-
cipes ejus tradam in manum inimicorum
ipsorum, & in manum quærentium ani-
mam ipsorum: in manum, inquam, copia-
rum Regis Babyloniæ, ' quæ [i] abiverunt a
vobis.
22 Ecce ego præcepturus sum, dictum Jeho-
væ, & revocaturus eos cótra civitatem hanc
ut oppugnent eam, & capientes eam com-
burant eam igne: & civitates Jehudæ ita
exponam desolationi ut nullus insit habita-
tor.

e Heb. *& reverterentur postea & redacerent.*

13 *Sic ait*] hujus denuntiationis partes sunt duæ: prior est contestatio, versibus quatuor: posterior, sententiæ dictio, postquam Judæorum populus reus peractus est, ad finem usque.

|| *Exod.* 21.2. *Deut.* 15.12.

f Heb. *super quam vocatur nomē meum.*

g Heb. *reversi estis & prophanastis.*

h Heb. *animam, ut Psalm.* 27.12.

18 *Cùm transiverunt*] ex antiqua fœdus jungentium formula: de qua Gen. 15.17.

21 *Quæ abiverūt*] solvētes obsidionem (ut diximus in vers. 8) ad obsistendum AEgyptio.

i Heb. *ascenderūt.*

CAPUT XXXV.

Deus proposito Recabæorum exemplo Judæos contestatur, inobsequentem ipsorum animum redarguit, & Judæis mala quàm plurima, Recabæis bona prænuntiat.

1 ' VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Je-
hova; temporibus Jehojakimi filii Jo-
schijæ Regis Jehudæ, edicendo,
2 Abi ad ' familiam Recabæorum, & alloquu-
tus eos adducito eos *ad* domum Jehovæ in
unum cubiculorum; ut des bibendum eis
vinum.
3 Itaque assumens Jaazanjam filium Jirmejæ
filii Chabatzinjæ & fratres ejus, omnesque
filios ejus; denique totam familiam Reca-
bæorum,
4 Adduxi eos *ad* domum Jehovæ, in cubicu-
lum filiorum Chananis filii Jigdaljæ ' viri
Dei: quod *est* prope cubiculum ' Principum,
quod *est* supra cubiculum Mahhasejæ filii
Schallumi observantis limen.
5 Cumque proposuissem coram filiis familiæ
Recabæorum scyphos plenos vini, & pocu-
la; dixi ad eos, bibite vinum:
6 Qui dixerunt, non sumus bibituri vinum;
nam Jonadab filius Recabi ' pater noster
' interdixit nobis, dicendo, ne bibitote vi-
num, vos, aut filii vestri [a] unquam:
7 Et domum ne ædificatote, & semen ne
seritote, vineamque ne [b] conseritote, ne-
que esto vobis: sed ' in tentoriis habite-
tis omnibus diebus vestris, ut vivatis die-
bus multis in superficie terræ, ubi inquilini
estis.
8 Itaque auscultantes voci Jonadabi filii Re-
cabi patris nostri in omnibus quæ præcepit
nobis; ut non bibamus vinum omnibus die-
bus nostris nos, uxores nostræ, filii nostri, &
filiæ nostræ,
9 Utque non ædificemus domos ad habita-
tionem nostram; & vinea, aut ager, aut se-
mentis non sit nobis;
10 Sed habitemus in tentoriis: auscultantes,
inquam, facimus omnino prout præcepit
nobis Jonadab pater noster.
11 ' Fuit autem cùm ascenderet Nebucad-
netzar Rex Babyloniæ in terram hanc, ut
diceremus, [c] agite, ingrediamur Jeruscha-
laima [d] metu copiarum Chaldæorum, & me-
tu copiarum Syriæ: ita consedimus Jeru-
schalaimis.
12 ' Tum fuit verbum Jehovæ ad Jirmejam,
dicendo,
13 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis,
abi, & dicito viris Jehudæ, & habitatoribus
Jeruschalaimorum: ' an non percepturi estis
eruditionem, ut auscultetis verbis meis? di-
ctum Jehovæ.
14 Præstatur *unumquodque* verborum Jonada-
bi filii Recabi, qui interdixerat filiis suis ne
biberent vinum; non enim biberunt usque
in diem hunc, quia auscultant præcepto
patris sui: ego autem alloquor vos [e] inde a
diluculo continenter, nec tamen ausculta-
tis mihi.
15 Cumque mitto ad vos omnes servos meos
Prophetas [f] inde a diluculo continenter, di-
cendo, revertimini jam quisque a via sua
pessima, & bonas efficite actiones vestras,
neque [g] sequamini deos alienos colendo
eos, ita manete in hac terra quam tradi-
di vobis & majoribus vestris: non tamen
inclinatis aurem vestram, neque auscultatis
mihi.
16 ' Quandoquidem præstant filii Jonadabi
filii Recabi præceptum patris sui quod præ-
cepit ipsis; populus verò iste non auscul-
tant mihi;
17 ' Idcirco sic ait Jehova Deus exercituum,
Deus

1 *Verbum*] Prophetia hæc (cujus inscriptio continetur vers. 1.) duas habet partes; typum, usque ad ver. 12. & anagogen sive accommodationem propheticam, reliquis.

2 *Familiam Recabæorum*] qui orti erant ex Kinæorum gente, ac proinde nullam possessionem sibi attributam lege obtinebant; sed victum comparabant ex publicis ministeriis; vide 1. Chron. 2. 55.

4 *Viri Dei*] ut Deut. 33.1. sic commendatur ut pietas & functio hujus sacerdotis.

Principum] id est, præfectorum templo.

6 *Pater noster*] id est, celebris ille progenitor familiæ nostræ timens Dei, cujus mentio est 2. Reg. 10.15.

Interdixit] doctus non humano consilio tantùm, quo inquilinis modestia, sobrietas, humilitasque inter cæteros maximè commendatur; sed spiritu prophetico, quo eventuras Jisraëlitis omnibus calamitates præsignificabat.

a Heb. *usque in seculum.*

b Heb. *plantam.*

7 *In tentoriis*] ut majores antea fuerant, Judic. 4.17.

11 *Fuit autem*] occupatio: cur ergo, dixerit quispiam, in tentoriis modò non habitatis? respondent hoc a se non de industria, sed ex necessitate fieri.

c Heb. *venite & ingrediamur.*

d Heb. *a facie.*

12 *Tum fuit*] transitio ad anagogen, ut diximus ver. 1. Sunt autem illius partes duæ; contestatio, tribus versibus seq. & sententiæ dictio, ultimis.

13 *An non*] propositio contestationis; quæ illustratur per comparationem minoris, id est, præcedentis exempli, ver. 14. & 15.

e Heb. *mane surgendo & loquendo.*

f Heb. *mane surgendo & mittendo.* ut 2. Chron. 36.15.

g Heb. *ne ite post.*

16 *Quandoquidem*] replicatio præcedentis contestationis, continens membra duo comparationis, de quibus deinceps sententia fertur a Deo, ὕστερον πρότερον.

17 *Idcirco*] pro sententiæ parte Judæos, hoc vers.

Deus Jisraëlis, ecce ego adducturus sum
contra Jehudam, & contra omnes habitatores Jeruschalaimorum totum illud malum quod prolocutus sum contra eos: eò
quòd mihi alloquenti ipsos non auscultarunt, & revocanti ipsos non responderunt.
18 Familiæ verò Recabæorum dixit Jirmeja; sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis; eò quòd auscultatis præcepto Jonadabi
patris vestri: & observantes omnia præcepta ejus facitis omnino prout præcepit vobis;
19 Idcirco sic ait Jehova exercituum Deus
Jisraëlis; non exscindetur vir Jonadabo filio Recabi, qui stet coram me omnibus temporibus.

18 *Familiæ verò*] posterior sententiæ pars de Recabæis, duobus versibus.
19 *Non exsc.*] id est, perpetua erit gens ista coram me, ex prædictione Jonadabi suprà ver. 7. nam illos ex captivitate fuisse reduces ostendit Hhezra 1. Chro. 2.

CAPUT XXXVI.

Propheta ex mandato Dei volumen prophetiarum suarum per Barucum scribi, & solenni die apud populum pronuntiari jubet: quo cognito, principes Barucum advocant, legentem ex libro audiunt, & metu Regis admonent ut Jirmeja & ipse delitescant: Rex verò audita parte voluminis, illud comburi jubet, Jirmejamq; & Barucum capi: quamobrem Jirmeja a Deo servatus Regi, regnoq; mala prænuntiat, & volumen de integro conscribi curat.

1 Fuit autem anno quarto Jehojakimi
filii Joschijæ Regis Jehudæ; fuit verbum
hoc ad Jirmejam a Jehova, dicendo,
2 Sume tibi volumen libri, & scribito in eo
omnia verba quæ prolocutus sum tibi de
Jisraële, & de Jehuda, ac de omnibus gentibus; ex quo die allocutus sum te, a diebus
Joschijæ usque in diem hunc:
3 Si fortè audiant domus Jehudæ totum illud
malum quod ego cogito facere ipsis: ut revertantur quisque a via sua pessima, & condonem iniquitatem ipsorum & peccatum
ipsorum.
4 Quamobrem vocavit Jirmeja Barucum filium Nerijæ: scripsitque Baruc ex ore Jirmejæ omnia verba Jehovę, quæ eloquebatur
ipsi *Jirmeja*, in volumine libri.
5 Deinde præcepit Jirmeja Baruco, dicendo; ego detentus, non possum venire ad
domum Jehovæ:
6 Quare ito tu & legito in hoc volumine,
quod scripsisti ex ore meo, verba Jehovæ
[a] audiente populo, in domo Jehovæ, die jejunii: atque etiam audientibus omnibus Jehudæis, qui venerint ex civitatibus suis, legito illa:
7 Si fortè [b] procidant deprecantes ipsi coram
Jehova, & revertantur quisq; a via sua pessima: nam magna est illa ira & æstus quo elocutus est Jehova contra populum hunc.
8 Et fecit Baruc filius Nerijæ omnino prout
præceperat ipsi Jirmeja Propheta; legendo
in eo libro verba Jehovæ *in* domo Jehovæ.
9 Fuit enim anno quinto Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudæ, mense nono, [c] indicto
jejunio coram Jehova toti populo Jeruschalaimis: cùm totus populus, venientes ex
civitatibus Jehudæ essent Jeruschalaimis,
10 Ut legeret Baruc in libro verba Jirmejæ *in*
domo Jehovę; in cubiculo Gemarjæ filii
Schaphanis scribæ, in atrio superiore, ad ostium portæ domus Jehovæ recentioris audiente toto populo.
11 Cùm autem audivisset Mica filius Gemarjæ filii Schaphanis, omnia verba Jehovæ ex illo libro,
12 Descendit in domum Regis ad cubiculum
[d] jurisperiti, ubi ecce omnes principes considebant: Elischamahh jurisperitus, & Delaja filius Schemahhjæ, & Elnathan filius
Hhacboris, & Gemarja filius Schaphanis, ac
Tzidkija filius Chananjæ, omnes denique
Principes:
13 Indicavitque ipsis Mica omnia verba quæ
audiverat, cùm legeret Baruc in libro audiente populo.
14 Tum miserunt omnes Principes ad Barucum Jehudin filium Nethanjæ filii Schelémjæ filii Cuschi, qui ediceret, volumen illud
in quo legisti audiente populo, ipsum accipe in manum tuam ac veni: accipiens itaq;
Baruc filius Nerijæ volumen illud in manū
suam venit ad illos:
15 Qui dixerunt ad eum, sede jam & lege illud nobis audientibus: legitque Baruc audientibus illis.
16 Fuit autem cùm audivissent omnia verba
illa, ut [e] expavescentes alloquerentur alter
alterum; & dicerent ad Barucum, [f] omnino
indicabimus Regi omnia verba ista.
17 Barucum autem interrogaverunt, dicendo;
indica jam nobis quomodo scripseris omnia verba ista ex ore illius:
18 Quibus dixit Baruc, ex ore suo pronuntiabat mihi omnia verba ista; & ego scribebam in libro atramento.
19 Tum edixerunt Principes Baruco; abi, abscondere tu & Jirmeja, & ullus nesciat ubi
sitis:
20 Veneruntq; ad Regem in atrium, cùm volumen illud deposuissent in cubiculo Elischamahhi jurisperiti; & indicaverūt audiente Rege omnia verba ista.
21 Mittens itaq; Rex Jehudin ad accipiendū
volumen illud, accepit illud e cubiculo Elischamahhi jurisperiti: legitque ipsum Jehudi audiente Rege & audientibus omnibus principibus qui adstabant Regi.
22 Rex autem sedebat in domo hyberna, mēse nono, idque cum foco ante ipsum accenso.
23 Fuit ergo cùm legisset Jehudi tria [g] folia
aut quatuor, *ut* laceraret illud [h] scalpro librario, & projiceret in ignem qui erat in foco; donec consumeretur totum volumen
igne illo qui erat in foco.
24 Non autem expaverunt, neque lacerarunt
vestimenta sua; Rex, & omnes servi ejus, qui
audiebant omnia verba illa.
25 Quin etiam Elnathane, Delajaque, & Gemarja intercedentibus apud regem ne cōbureret volumē; non tamen auscultavit eis:
26 Imò præcepit Rex Jerachmeeli filio Regis,
& Serajæ filio Hhazrielis, & Schelemjæ
filio

1 *Fuit autem*] Totum hoc caput narrativum est, cujus historia tria maximè capita continet: primum est fidei quam Jirmeja & Baruc adhibuerunt ad testandam voluntatem Dei, 10. primis versibus: secundum contradictionum quæ a summatibus obvenerunt, & periculorum a Rege, usque ad ver. 27. tertium, sententiæ dictio in contravenientes, ad finem usque.
Anno quarto] videlicet sub finem illius, habitis duabus illis concionibus quæ positæ sunt sup. 25. & 35. quod confirmatur infr. ver. 5. & 9.
4 *In volumine*] i. libro plicatili, qui in cylindrum convolvebatur, ut erant priscorum libri: sic Psal. 40. 8.
5 *Deinde*] perscripto volumine: quod fuit anno quinto mense nono, ut ostendit ver. 9.
Ego detentus] hujus detentionis causas etsi præscriptis verbis in scriptura legi non meminimus, tamen tres simul putamus in hoc tempus concurrisse: prima est interdictum Regis, qui principio Regni ediderat insignia impietatis & crudelitatis suæ documenta, sup. 26. secunda fuit abstentio (ut patres loquebantur) Ecclesiastica, qua putamus principes Sacerdotum Regi assentantes Jirmejam quodammodo excommunicasse, ne orationem amplius haberet ad populum aut templum accederet, adductos duabus illis prophetiis quas enuntiaverat anno quarto, suprà 25. & 35. tertia est mandatum Dei, quo voluit Deus consulere Prophetæ suo, & absentia silentioque illius (quod improbi in beneficio ponebant) punire Ecclesiam Judæorum. a Heb. *in auribus populi. sic deinceps.* 6 *Die jejunii*] non imperati lege, sed conceptivi: ut apparet ex ver. 9. b Heb. *procidat deprecatio eorum: hypallage Rhetorum.*

c Heb. cùm *indix…* *issent jejunium, imper…* *jonaliter.*
10 *Recentioris*] vid… sup. 26. 10.
11 *Cùm autem*] secunda pars narrati… onis, ut diximus in ver. 1.
d Heb. *scribæ: sic deinceps.*
12 *Jurisperiti*] … mirum Elischamahhi, qui mox nominatur. Erat autem ill… quidam veluti recto… & moderator in co… silio Regis & princi… pum.
Elnathan] de quo supra 26. 22.
14 *Jehudin*] ap… paritorem Regis, ut ex sequent. constat.
e Heb. *expavesc…* *rent vir ad amicum suum.*
16 *Expavescentes*] i. capita conferren… affecti quodammod… & perculsi propheti… gravitate: ut demonstrant consilio suo, ver. 19.
f Heb. *indicando.*
g Heb. *Valvas.*
h Heb. *novacul…* *scribæ.*
24 *Non autem*] … ne paulum quidem … perculsi sunt, ut illi … ver. 16.
26 *Filio Regis*] i. … suo: quamobrem to… Jojakimi familiæ d… inde maledicitur, i… ver. 30.

filio Hhabdeelis, ut caperent Barucum scri-
bam, & Jirmejam Prophetam; sed abscon-
dit eos Jehova.
27 Fuit autem verbum Jehovæ ad Jirmejam
(postquam exussisset Rex volumen illud, &
verba quæ scripserat Baruc ex ore Jirmejæ)
edicendo,
28 [l]Iterum accipe tibi volumen alterum; &
scribe in eo omnia verba priora, quæ erant
in volumine illo priori quod exussit Jehoja-
kim Rex Jehudæ.
29 De Jehojakimo autem Rege Jehudæ, di-
cito, sic ait Jehova: tu exussisti volumen il-
lud dicens, quare scripsisti in eo, dicendo,
[k]omnino venturus est Rex Babyloniæ, &
perditurus terram hanc, facturusque ut ces-
sent ex ea homines & jumenta?
30 Idcirco sic ait Jehova de Jehojakimo Re-
ge Jehudæ, non erit ei sedens in solio Davi-
dis: & cadaver ejus erit projectum æstui [l]di-
urno, & gelu nocturno.
31 Nam animadvertam in eum, & in semen
ejus, & in servos ejus iniquitatem ipsorum:
& adducam contra eos, & contra habita-
tores Jeruschalaimorum, ac contra viros
Jehudæ totum illud malum quod proloque-
bar eis, ac non auscultarunt.
32 Itaque Jirmeja accipiens volumen alte-
rum tradidit ipsum Baruco filio Nerijæ scri-
bæ, qui scripsit in eo ex ore Jirmejæ omnia
verba libri quem exusserat Jehojakim Rex
Jehudæ igne: & adhuc [m] addita sunt illis
verba multa ejusmodi.

26 *Fuit autem* Jehova] *sc.* ...ia *pas*, ut diximus *in ver.* 5.
l Heb. *reverteris scribe*.
29 *De Jehojakimo*] hujus prophetiæ partes sunt, contestatio, hoc versu, & sententiæ latio, duobus sequentibus.
k Heb. *veniendo*.
l Heb. *in die, & gelu in nocte*.
31 *Proloquebar*] eo volumine quod ab illis exustum est.
m Heb. *additum est impersonaliter*.

Caput XXXVII.

Tzidkija Rex improbus, Chaldæis obsidentibus Jeruschalaima, cùm Ægyptios sibi adjunxisset, Deum a Propheta pro communi salute orari jubet; Propheta verò sententiam judicii a Chaldæis venturi pronuntiat: quamobrem soluta obsidione Jirmeja capitur, & cæsus in carcerem durum a Principibus detruditur: ex quo liberatus a Rege, & secunda criminatione obrutus in duriorem alterum conjicitur: unde iterum ipsi cujusdam aulici opera eductus a Rege consulitur, & repetito eodem judicio contra Judæam in custodia conservatur.

1 POSTEA regnavit Rex Tzidkija filius
Joschijæ pro Conja filio Jehojakimi;
quem constituit Regem Nebucad-net-
zar Rex Babyloniæ in terra Jehudæ.
2 Sed non auscultavit ipse, aut servi ejus, &
populus terræ; verbis Jehovæ quæ loqueba-
tur per Jirmejam Prophetam.
3 Miserat quidem Rex Tzidkija Jehucalem
filium Schelemjæ, & Tzephanjam filium
Mahhasejæ Sacerdotem ad Jirmejam Pro-
phetam, qui dicerent; ora, quæso, pro nobis
Jehovam Deum nostrum:
4 Cùm Jirmeja liberè [a] versaretur in medio
populi, nec dum posuissent eum in [b]carcere,
5 Neque copiæ Parhhonis egrederentur ex
Ægypto (nam audientes Chaldæi qui obsi-
debant Jeruschalaima famam de illis, abi-
verunt a Jeruschalaimis)
6 Fuit verò verbum Jehovæ ad Jirmejam Pro-
phetam, ut diceret:

‖ 2 *Reg.* 25.
1 *Postea*] Duo hæc capita perpetuam historiam continent, quomodo Jirmeja exceptus fuerit Jeruschalaimis toto Regis Tzidkijæ tempore.
3 *Miserat quidem*] i. Rex quidem ipse primùm facilis esse visus est, & Deum secum accedere, usq; ad ver. 11. sed evanuit totum illud speciosum studium prætermisso metu, & aulicis improbè in Jirmejam invehentibus, in quorum voluntatem Rex illicò traductus est, versu 11. & 5. seq. cujus facilitatis ac potiùs socordiæ exempla deinceps ponuntur, hoc & seq. cap. a Heb. *ingrederetur & egrederetur: vide Num.* 27.21. b Heb. *domo coërcitionis: sic inf. ver.* 15. & 18. 5 *Neque*] hanc negationem ἀπὸ κοινοῦ ex præcedente ver. repetendã fuisse docet argumentũ: quod genus zeugmatis Hhebræis est usitatissimũ. *Nam*] anticipatio narrationis, quæ suo loco habetur postea ver. 11

7 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis, sic dicitote ad
Regem Jehudæ, qui misit vos ad me ad con-
sulendum me: ecce copiæ Parhhonis quæ
egressuræ sunt vobis in auxilium, reverten-
tur in terram suam, in Ægyptum:
8 Et reversi Chaldæi oppugnabunt civitatem
hanc, & capientes eam coburent eam igne.
9 Sic ait Jehova, ne decipiatis [c] vos ipsos di-
cendo; [d] omnino abituri sunt a nobis isti
Chaldæi: nam non sunt abituri;
10 Quin si percuteretis omnes copias Chal-
dæorum oppugnantium vos, & reliqui essét
ex eis homines transfixi: quisque in tento-
rio suo exsurgerent, & comburerent civita-
tem hanc igne.
11 Fuit auté cùm abducerentur copiæ Chal-
dæorum a Jeruschalaimis, propter copias
Parhhonis,
12 Ut exiret Jirmeja Jeruschalaimis, profe-
cturus in terram Binjaminis; ad delaben-
dum inde, in medio populi:
13 Cumque esset in porta Binjaminis, ubi e-
rat magister præfecturæ, nomine Jireija fili-
us Schelemjæ filii Chananjæ; prehendit Jir-
mejam Prophetam, dicendo, ad Chaldæ-
os tu deficis.
14 Cui dixit Jirmeja, falsum *est*, minimè defi-
cio ad Chaldæos; non tamen auscultavit ei,
sed prehendit Jireija Jirmejam, & abduxit
eum ad Principes.
15 Tum effervescentes Principes contra Jir-
mejam percusserunt eum; & posuerunt e-
um [e] in vinculis in domo Jehonathanis scri-
bæ: nam eam aptaverant pro carcere.
16 Cumq; venissent Jirmeja [f] in foveam illam
& in cellulas illius, mansit ibi Jirmeja die-
bus multis.
17 Tandem mittens Rex Tzidkija recepit e-
um, & interrogavit eum Rex domi suæ [g] clã,
dicens: éstne verbum a Jehova? cui dicens
Jirmeja, est, ampliùs dixit, in manum Regis
Babyloniæ traderis.
18 Deinde dixit Jirmeja ad Regem Tzidki-
jam: quid peccavi tibi, aut servis tuis, aut po-
pulo isti, quòd posuistis me in carcere isto?
19 Et ubi sunt Prophetæ vestri, qui prophe-
tant vobis, dicendo; non est venturus Rex
Babyloniæ contra vos & contra terrã hanc?
20 Nunc ergo audi quæso, domine mi Rex,
[h] procido jam deprecans te; ne quæso jube-
as me redire in domũ Jehonathanis scri-
bæ, ut non moriar ibi.
21 Quamobrem præcepit Rex Tzidkija ut
[i] committerent Jirmejam in atrio custodiæ,
& darent ei tractam panis in diem ex vico
pistorum, donec consumptus est omnis pa-
nis ex civitate: ita manebat Jirmeja in atrio
custodiæ.

7 *Ecce*] hic Jirmeja pro deprecatione quam postulabat sententiam pronuntiat, & causam aperte ostendit: nam (inquit Propheta) Res secum Deo se facturos putat: ita accedit is me quasi resipiscere serio, & certa fiducia in Deum unum recumberet: interea vetbo facitis: Res enim de Aegyptiorum copiis adhibendis cogitat: quamobrem sententia duob. membris continetur: unum est inanes fore auxiliares Aegyptiorum copias & re infecta abituras; alterum, Regẽ, populumq; & regnũ Judæorum per Chaldæos eversum iri.
c Heb. *animas vestras*.
d Heb. *abeundo*.
9 *Non sunt*] *i.* licet omnino, ita ut dicitis: nam abiverunt quidem, inf. ver. 11. sed paulo post redintegrarunt obsidionem cœptam.
10 *Quin*] amplificatio per hypothesin hyperbolicam, qua ostẽdit etiamsi Chaldæi circumvenirentur (ut adhibitis Aegyptiis factorum se Tzidkija præsidebat) nihil tamen esse effectum iri.
12 *In medio*] i. Binjaminitarum & tribulium suorum, in agros suos & possessiones obsidione soluta redeuntium.
13 *Ad Chaldæos*] quorum potentiam magnificè Propheta prædicaverat: sic impius iste perfidè dissimulans odium prophetiarum, perfidiæ & transfugii Jirmejam criminatur, ut solent qui honesti videri volunt prætexere turpia.
e Heb. *in loco vinctorum*.
f Heb. *in lacu fovea*.
16 *Et in cel*] *i.* de alia in aliam circumducentes reclusissent eum in penitissimam, ubi vix fontes aut perduelles collocabantur.
g Heb. *in abdito*.
19 *Et ubi sunt*] quasi

age, si placet, compareant illi, ut prophetiarum comparatione apud æquos judices audita annotescat veritas: nam spiritus Prophetarum sunt Prophetis subditi 1. Cor. 14.32. Ad hoc autem postulatũ reticente Rege, Jirmeja saltem sibi petit detrquiore loco prospici, si negligitur causa veritatis. h Heb. *procidat jam deprecatio mea coram te: ut sup.* 36.7. i Heb. *deponerent*.

Caput XXXVIII.

1 AUDIENS verò Schephatja filius Mat-
tanis, & Gedalja filius Paschchuris, &
Jucal filius Schelemjæ, & Paschur fili-
us Malcijæ; verba quibus Jirmeja alloque-
batur totum populum, dicendo,
2 Sic ait Jehova, qui manserit in civitate hac,
mori-

1 *Totum*] id est, Judæos omnes qui adibant ipsum in atrium custodiæ.

morietur gladio, fame, aut peste; qui autem
exierit ad Chaldæos ut vivat, utique erit ipsi
anima sua loco spolii, & vivet.
3 Sic ait Jehova, omnino tradetur civitas hæc
in manum copiarum Regis Babyloniæ, quæ
capient eam.
4 Dixerunt Principes ad Regem, morte affi-
ciatur quæsumus vir iste, quandoquidem
iste remissas reddit manus [a] bellatorum qui
reliqui sunt in civitate hac, & manus totius
populi, alloquendo eos [b] in hanc sententiã:
nam vir iste [c] minimè quærit pacem populo
huic, sed malum.
5 Quibus dixit Rex Tzidkija, ecce est in ma-
nu vestra: nam minimè *is est* Rex *qui* possit
contra vos quicquam.
6 Accipientes itaque Jirmejam *qui erat in
atrio custodiæ, conjecerunt eum in illam
foveam *quæ erat* Malcijæ filii Regis, demit-
tentes Jirmejam funibus: in fovea autem
illa nulla erat aqua; sed lutum, adeò ut im-
mergeretur Jirmeja luto.
7 Sed cùm audivisset * Hhebed-melec Æthi-
ops, vir aulicus qui erat in domo Regis, po-
situm esse Jirmejam in illa fovea; * Rege se-
dente in porta Binjaminis,
8 Egressus Hhebed-melec e domo Regis, al-
loquutus est Regem, dicendo,
9 Domine mi Rex, malè fecerunt homines
isti in omnibus quæ fecerunt Jirmejæ Pro-
phetæ, eò quòd conjecerunt eum in istam
foveam: * qui moriturus fuerat * in loco suo
propter famem, quia nihil est panis ampliùs
in hac civitate.
10 Quapropter præcepit Rex Hhebed-mele-
co Æthiopi, dicendo, sume ad manum tuam
hinc triginta homines: ut educas Jirmejam
Prophetam ex ista fovea, cùm nondum mo-
ritur.
11 Tum sumens Hhebed-melec homines il-
los ad manum suam, venit * in domum regis,
in locum subjacentem ærario unde sumpsit
veteramenta [c] abjecta, veteramenta inquam
evanida: quæ demisit ad Jirmejam in fove-
am illam funibus:
12 Et dixit Hhebed-melec Æthiops ad Jir-
mejam, pone jam veteramenta ista abjecta
evanidaque [d] sub axillis tuis, subtus cum fu-
nibus: & fecit Jirmeja ita.
13 Sic trahentes Jirmejam funibus eduxe-
runt eum ex illa fovea, & mansit Jirmeja in
atrio custodiæ.
14 Deinde mittens rex Tzidkija recepit Jir-
mejam prophetam ad se, ad * ingressum prin-
cipalem qui erat ad domum Jehovæ: & dixit
rex ad Jirmejam, peto ego abs te verbum,
ne celato me illud.
15 * Dicente autem Jirmeja ad Tzidkijam, si
indicem tibi, an non [e] certè morte afficies
me? & si consulam tibi, *an* non auscultabis
mihi?
16 Juravit Rex Tzidkija Jirmejæ [f] clam, di-
cendo, vivens Jehova qui fecit nobis ani-
mam hanc *mihi adimam eam*, si morte affece-
ro te, aut si tradidero te in manum homi-
num istorum qui quærunt animam tuam.
17 Dixit itaque Jirmeja ad Tzidkijam, sic ait
Jehova Deus exercituum, Deus Jisraëlis; si
[g] omnino egressus fueris ad principes regis
Babyloniæ, utique vivet anima tua, & civi-
tas hęc non comburetur igne: ita vives
tu & familia tua:
18 Sin autem non egrediaris ad principes
Regis Babyloniæ; utique tradetur civitas
hæc in manum Chaldæorum qui combu-
rent eam igne, tu verò non eripies te e ma-
nu eorum.
19 * Dicenti verò regi Tzidkijæ ad Jirmejam;
ego sollicitè timeo Jehudæos qui deficiunt
ad Chaldæos, ne tradant me in manum eo-
rum, & ludificentur me:
20 Dixit Jirmeja, non sunt traditurì: ausculta
quæso voci Jehovæ quam ego eloquor tibi,
ut bene fit tibi & vivat anima tua.
21 Quòd si tu renuas exire, hoc est verbum il-
lud quod ostendit mihi Jehova:
22 Quòd ecce omnes mulieres quæ reliquæ
sunt in domo regis Jehudæ * deducentur ad
principes regis Babyloniæ; quamvis * dicant
illæ incitavisse te & prævaluisse tibi viros
[h] pacem colentes tecum, * demersos esse in
cœno pedes tuos, aversos retrorsum;
23 Tamen e manu eorum qui omnes uxores
tuas filiosque tuos deducent ad Chaldæos,
tu quoque non eripies te: sed manu regis
Babyloniæ prehenderis, & civitatem hanc
comburet igne.
24 Tum edixit Tzidkija Jirmejæ; quisquam
nesciat verba ista, ita non morieris.
25 Quòd si audientes Principes me loquu-
tum esse tecum, venerint ad te, edixerintq;
tibi, indica nobis quid loquutus es apud re-
gem, ne celato nos, & te non afficiemus
morte: quid item dixerit tibi rex;
26 Tum dicito ad eos, [i] procidens ego depre-
catus sum corã Rege; ut * non fineret me re-
dire in domũ Jehonathanis ad moriẽdũ ibi.
27 Venientes autem omnes Principes ad Jir-
mejam interrogaverunt eum, qui nuntiavit
eis omnino secundum verba ista quæ præ-
ceperat rex: sic [k] * silentes abstinuerunt ab
eo, cùm non fuisset auditum * verbum illud.
28 Mansitque Jirmeja in atrio custodiæ usq;
in diem quo capta sunt Jeruschalaima: ubi
erat, cùm caperentur Jeruschalaima.

a Heb. *virorũ belli.* b Heb. *secundum verba hæc.*
4 *Minimè quærit*] id est, animo perduellis est, ut fuerant criminati superiore capite.
6 *Qui erat in atrio*] hæc verba de industria trãsposuimus, ut ἰμπλοκὴ Hhebraici contextus illustris esset: hic autem ars nefaria aulicorum observanda est, qui hominem addictum morti clàm tollendum putant, & carcere (qui ex omni jure ad custodiam, non ad supplicium constitutus est) pro supplicio abutuntur.
7 *Hhebed-melec*] de quo infrà 39. 16.
Rege sedente] id est, in publico judicio, ubi Principes aliũ nõ valebant cum Propheta experiri jure.
9 *Qui moriturus*] id est, debebat illis fuisse satis quod Jirmeja communi hac fame erat moriturus, nec fuerat acceleranda mors illius infami carcere.
In loco suo] id est, atrio custodiæ, ubi locum & alimentum ejus Tzidkija constituerat, sup. 37. 21.
11 *In domum regis*] ubi erat fovea Malcijæ filii Regis, de qua vers. 6.
c Heb. *abjectorum, evanidorum: sic deinceps.*
d Heb. *manuum tuarum.*
14 *Ingressum principalem*] id est, ascensum illum versus tepalum munitum, de quo 1. Reg. 10. 5 & 12. [illegible] Hhebræa vox ambigua, quæ modò significat tertiũ ordine, modò ducalẽ (ut ita dicamus) sive ad duces pertinentem: quos Hhebræi vocant tertios a Rege communi appellatione.
15 *Dicente*] his verbis annuit quidẽ Jirmeja se verbum Dei prolaturum esse: priùs tamen stipulatur duo: unum, vitam sibi servari, quod rex spondet sequente versu; alterum, consilium suum accipi, cui rex non respondet: nam hæ interrogationes non semper affirmant apud Hhebræos, sed etiam de re ipsa quærunt.
e Heb. *morte afficiendo.*
f Heb. *in abdito: ut suprà 37. 17.*
g Heb. *egrediendo.*

19 *Dicenti verò*] id est, excusanti se quòd consilium deditionis non acciperet: quam excusationem diluit propheta, sequentibus.
22 *Deducentur*] videlicet cum primum Chaldæi irruperint Jeruschalaima, & Tzidkija se in fugam vertet; nam illæ continuo oblatæ sunt principibus ut quæstio de consiliis & factis Tzidkijæ haberetur.
Dicant] id est, crimen totum defectionis a Chaldæis in consiliarios tuos & fœderatos exteros transferant, ad excusandum te.
h Heb. *pacis tuæ.*
Demersos esse] id est, per illos effectum esse, ut in hanc malorum abyssum devenires, & a Chaldæis deficeres.
26 *Dicito ad eos*] hoc consilium neque præcepit Rex, neque Jirmeja sequitur falso: nam in ipso principio sermonis ultrò citroq; habiti caverẽ sibi Jirmeja postulaverat, ne aut morte afficeretur a rege, aut adversariis traderetur; & rex vicissim spoponderat suprà ver. 15. & 16. jam verò partem sermonis explicat, partemque reticet, quam exponi principibus futurum fuisset inutile & damnosum.
i Heb. *procidit deprecatio mea: ut suprà 36. 7. & 37. 20.*
Non fineret] id est, nõ ferret me trudi in molestiorem carcerem quàm sit atrium custodiæ; sive domum Jehonathanis, de qua 37. 15. sive Malcijæ, de qua suprà ver. 6. synecdoche.
k Heb. *siluerunt ab eo.*
27 *Silentes abstinuer.*] id est, acquieverunt ut Jirmeja consisteret in atrio custodiæ, observantes fortasse dum novam criminandi occasionem possent arripere. *Verbum illud*] reliquum, quod fuerat habitum cum Rege.

Caput XXXIX.

Jirmeja priùs malè a suis exceptus, occupatis Jeruschalaimis liberatur ab exteris, & honestè accipitur: similiterq; pro illo aulico per quem fuerat sublevatus pronuntiat liberationem ab omnibus vitæ periculis.

1 ‖ * ANNO nono Tzidkijæ Regis Jehudæ,
mense decimo; venit Nebucad-net-
zar rex Babyloniæ cum omnibus suis
copiis ad Jeruschalaima, & obsederunt ea.
2 Undecimo anno Tzidkijæ, mense quarto,
nono *die* mensis; perrupta est civitas:
3 Et ingressi omnes Principes Regis Babylo-
niæ consederunt * in porta mediana; Nergal-

‖ 2 Reg. 25. 4.
1 *Anno*] Hoc capite cõtinentur duo, narratio gravissimi judicii contra Judæos, & servati ex eo Jirmejæ, usque ad ver. 15. & prophetia de Hhebed-meleco servando, inde ad finem.
3 *In porta*] id est, jam verò ex oppidis occupato propè esset ut in alterum ingrederentur, ubi porta mediana erat in mediano muro.

schar-

schareetzer ' præfectus ærario sacro, Sarse-
cim præfectus aulicus, Nergal-Schareetzer
præfectus metationi castrorum, [a] & omnes
principes reliqui regis Babyloniæ.
4 Fuit autem cùm videret eos Tzidkija Rex
Jehudæ, & omnes bellatores, ut fugientes
exirent noctu e civitate via horti Regis per
portam *sitam* inter duplicem murum; exi-
vitque via campestrium.
5 Sed persequentes copiæ Chaldæorum eos
assequutæ sunt Tzidkijam in campestribus
Jerichuntis, & capientes eum deduxerunt
eum ad Nebucad-netzarem Regem Baby-
loniæ Riblam in terram Chamathæ: qui
[b] tulit in eum sententiam.
6 Nam jugulavit Rex Babyloniæ filios Tzid-
kijæ Riblæ ante oculos ejus, etiam omnes
" claros Jehudæ jugulavit Rex Babyloniæ:
7 Tum oculos Tzidkijæ excæcavit, & vinxit
eum numellis chalybeis; ut deduceret eum
in Babyloniam.
8 Domum verò Regis, & [c] domos populi
combusserunt Chaldæi igne; murosq; Je-
ruschalaimorum demoliti sunt.
9 Deniq; residuum populi qui reliqui erant
in civitate, & defectores qui defecerant ad
ipsum, ac residuum populi qui reliqui erant;
deportavit Nebuzar-adan præfectus satel-
litum in Babyloniam.
10 De populo verò tenuissimos quibus nihil
erat quicquam, reliquit Nebuzar-adan præ-
fectus satellitum in terra Jehudæ: quibus
dedit vineas & agros die illo.
11 Præceptum autem dederat Nebucad-net-
zar Rex Babyloniæ de Jirmeja; [d] Nebuzar-
adani præfecto satellitum, edicendo,
12 Accipe illum, & [e] oculos tuos adhibe illi,
neque afficito eum ullo malo; sed quemad-
modum indixerit tibi, ita fac cum eo.
13 Quapropter mittens Nebuzar-adan præ-
fectus satellitum, & [f] Nebu-schazzeban præ-
fectus aulicus, & Nergal-Schareetzer præfe-
ctus metationi castrorum; denique omnes
præfecti Regis Babyloniæ,
14 Mittentes acceperunt Jirmejam ex atrio
custodiæ, " tradiderúntq; eum " Gedaljæ fi-
lio Achikami filii Schaphanis, ut deduceret
eum domum: ita mansit in medio populi.
15 Ad Jirmejam autem fuerat verbum Jeho-
væ; cùm esset detentus in atrio custodiæ,
dicendo,
16 Abi, & alloquitor " Hhebedmelecum Æ-
thiopem, dicendo, sic ait Jehova exercitu-
um Deus Jisraëlis, ecce ego effecturus sum
ut eveniant verba mea contra civitatem
hanc in malum, non autem in bonum: & e-
runt in conspectu tuo die illo.
17 Sed eripiam te die illo, dictum Jehovæ; ne-
que traderis in manum " istorum hominum
a quibus formidas.
18 Nam [g] " omnino liberabo te, & gladio non
cades: eritq; tibi [h] vita tua spolii loco, quia
fiduciam habuisti in me, dictum Jehovæ.

Præfectus ærar.] qui hæc omnia nomina propria esse putant, falluntur sententia nostra, ut Hhebraicæ distinctiones confirmant: adduntur enim propriis appellationibus officiorum nomina Babylonica, quæ nos ad evidentiam Latinis nominibus utcunque accommodavimus: hi autem propterea nominantur, quòd fuerunt strenui, & inter primos ordines primi irruperunt in Jeruschalaima.

a Heb. *& totum reliquum principum.*

b Heb. *loquutus est cum eo judicia.*

6 *Claros*] qui Tzidkijæ autores fuisse rebellionis putabantur, supra 38.22.

c Heb. *domum, enallage.*

d Heb. *in manum Nebuzar-adanis præfecti.*

e Heb. *pone oculos tuos super eum.*

f *qui suprà Sarsecim ver.3.*

14 *Tradiderunt*] ut narratur infrà 40.

Gedaljæ] quem præfecit Judæis Rex Babyloniæ, 2.Reg. 25.25.& deinceps.

16 *Hhebedmelecum*] de quo suprà 38.7.& sequentibus.

17 *Istorum hominum*] id est, aulicorũ principum Tzidkijæ, a quibus odium gravissimum sibi conciliaverat liberatione Jirmejæ.

g Heb. *liberando.*

18 *Omnino liberabo*] videlicet tum ab istis infensis tibi, tum ab externis hostibus.

h Heb. *anima tua.*

Caput XL.

Jirmeja ex vinculis & captivitate liberatur; duces ad Gedaljam præfectũ adveniunt, & Jischmahhelis conspirationem adversus ipsum indicant: cujus conspirationis indicium cùm Gedalja neglexisset, perfidissimè a Jischmahhele occiditur ipse & omnes quos stare a partibus ipsius Jischmahhel judicavit, & reliqui capiuntur ad Hhammonitas deportandi: huic malo Jochanan cum aliis ducibus obsistens Jischmahhelé fundit & fugat, profectionemq; in Ægyptũ instituit cum reliquiis Judæorũ: cujus profectionis consiliũ volẽtes a Deo & Jirmeja comprobari, Jirmejá accedunt callidè, prohibentẽ & interminantem Dei verbum malè excipiunt, & cum Baruco Judæorumq; reliquiis in Ægyptum trahunt: ubi Jirmeja prædicit fore ut a Babylonio Ægyptus occupetur.

1 VERBUM illud quod fuerat ad Jirme-
jam a Jehova, postquam dimisit eum
Nebuzar-adan præfectus satellitum
" Rama: recipiendo eum, cum *jam* esset vin-
ctus catenis in medio omnis multitudinis
deportandæ Jeruschalaimis & e Jehudæa,
qui deportabantur in Babyloniam.
2 Recepit ergo præfectus satellitum Jirme-
jam; dixitq; ad eum, Jehova Deus tuus pro-
loquutus fuerat malum illud contra locum
hunc:
3 Itaque adduxit & fecit Jehova quemad-
modum proloquutus fuerat: quia peccastis
Jehovæ, neque auscultastis voci ejus, ideo
[a] evenit vobis verbum illud.
4 Sed nunc ecce, solvo te hodie a catenis
istis quæ sunt super manus tuas; si bonum
videtur in oculis tuis venire mecum in Baby-
loniam, veni, & [b] adhibebo oculos meos in
te; sin autem malum *videtur* in oculis tuis
venire mecum in Babyloniam, desiste:
vide, tota hæc terra exposita est [c] tibi; quò
bonum rectumque *videtur* in oculis tuis
abire, abi:
5 Aut " quia ille nondum revertitur, diverte
ad Gedaljam filium Achikami filii Scha-
phanis, quem præficit Rex Babyloniæ civi-
tatibus Jehudæ, & mane cum eo in medio
populi; aut quocunque rectum *videtur* in
oculis tuis abire, abi: deditque ei præ-
fectus satellitum viaticum & munus, ac di-
misit eum.
6 Venit itaque Jirmeja ad Gedaljam filium
Achikami " Mitzpam; & mansit cum eo in
medio populi qui reliqui erant in terra.
7 || Audientes autem omnes principes copia-
rum qui erant in agro, ipsi & homines ipso-
rum, Regem Babyloniæ præfecisse Gedal-
jam filium Achikami regioni ipsi; & com-
misisse ei viros ac mulieres, parvulosque,
idque e tenui populo terræ, ex iis qui non
deportabantur in Babyloniam,
8 Venerunt Mitzpam ad Gedaljam; & Jisch-
mahhel filius Nethanjæ, & Jochanan, ac Jo-
nathan filii Karechi, & Seraja filius Than-
chumethi, filiiq; Hhephai Nethophatitæ,
ac [d] Jezanja filius Mehhacatitæ, ipsi cum
hominibus suis:
9 Quibus juravit Gedalja filius Achikami fi-
lii Schaphanis, & hominibus illorum, dicen-
do, ne timete quin serviatis Chaldæis: ma-
nete in ista terra, & servite Regi Babyloniæ;
ita bene erit vobis.
10 De me autem, ecce consisto Mitzpæ, ad
[e] ministrandum Chaldæis qui veniunt ad
nos: vos autem colligite vinum, [f] æstivos-
que fructus, & oleum, ac reponite in vasis

1 *Verbum*] Hæc inscriptio universè ad quatuor sequentia capita pertinet, quæ ut communem habent inscriptionem, ita perpetuam narrationẽ continent; quamobrem ea conjunximus. Tota autẽ narratio hæc res gestas explicat ab eo tempore quo Nebuzaradani mandata est provincia a Rege Babyloniæ, ut quicquid supererat conficiendum in Judæa confceret autoritate Regia: ut narratur 2.Reg 25.11.& seq.& sup.39.9. Dicitur verò tota hæc narratio esse *verbum quod fuerat ad Jirmejam a Jehova* quia hæc ipsa mala Deus jam olim per Jirmejá prædixerat, ut sup.24 8. & alibi dicitur, & ipse Nebuzar-adan agnoscit versib.seq. 4 & Propheta, his capitibus explicati complementum illius verbi, quod longo tempore antea significaverat Deus, & Jirmeja pronuntiaverat.

Rama] quousque Nebuzar-adan imprudens Jirmejam siverat a suis trahi cum deportanda multitudine.

a Heb. *fuit ut Gen.* 24.15.

b Heb. *ponam oculum meum super te ut supra* 39.12.

c Heb. *coram te ut Gen.*13 9.

5 *Quia ille*] videlicet Gedalja, qui mox nominatur. Sensus est, si non placet mecum esse, promisi Gedaljam Mitzpam, qui in legatione sua occupatus, ad me nondum revertitur: si itaque videtur, poteris te ad ipsum recipere.

6 *Mitzpam*] illam videlicet quæ erat Binjaminitarum, de qua Jehoschuhh.18.26. ut ex sequentibus historiis colligitur.

|| 2.Reg.25.26.

d *qui etiam Jazanja,* 2.Reg.25.26. *de quo infrà* 42.1.

e Heb. *standum coram Chaldæis: ut interpretatur loquutionem hanc Mosche Deut.*10.8.
f Heb. *æstatem, metonymicè: sic ver.*12.

vestri

vestris, & manete in civitatibus vestris quas
occupastis.
11 Et etiam omnes Jehudæi qui erant apud
Moabitas,& g Hhammonitas, & apud Edo-
mæos, & qui erant in omnibus illis regioni-
bus, audientes dedisse Regem Babyloniæ
reliquias Jehudæis;& præfecisse eis Gedal-
jam filium Achikami filii Schaphanis:
12 Reversi sunt omnes Jehudæi ex omnibus
locis quò depulsi fuerant, ut venirent in
terram Jehudæ, ad Gedaljam, Mitzpam:&
collegerunt vini & æstivorum fructuum
multum valde.
13 Jochanan autem filius Karechi & omnes
principes copiarum quæ fuerant in agro,
venientes Mitzpam ad Gedaljam,
14 Dixerunt ad eum, an h omnino nosti Ba-
hhalisum Regem Hhammonitarum mittere
Jischmahhelem filium Nethanjæ ad percu-
tiendum te i lethaliter? sed non credidit eis
Gedalja filius Achikami.
15 Quin Jochanane filio Karechi alloquente
Gedaljam k clàm Mitzpæ, dicendo, eam
quæso, ut percutiam Jischmahhelem filium
Nethanjæ, & nemo cognoscet: quare per-
cuteret te lethaliter, & dispergerentur om-
nes Jehudæi qui congregati sunt ad te, pe-
rirentque reliquiæ Jehudæ?
16 Dixit Gedalja filius Achikami ad Jocha-
nanem filium Karechi, ne feceris rem hanc:
nam falsum loqueris contra Jischmahhelē.

g Heb filios Hhā-[monis]: sic ver.14.

h Heb. noscendo.

i Heb. anima: ut Ge.37 21.& seq. ver.

k Heb. in abdito.

Caput XLI.

1 ‖ Fuit ergo mense septimo, ut veniens
Jischmahhel filius Nethanjæ filii Elis-
chamahhi r e semine regio, & præfecti
regii, id est, decem viri, cum ipso ad Gedal-
jam filium Achikami Mitzpā; comederent
ibi cibum unà Mitzpæ.
2 Deinde surgens Jischmahhel filius Nethan-
jæ,& decem illi viri qui erant cum ipso, per-
cusserunt Gedaljam filium Achikami filii
Schaphanis gladio, ita morte affecit eum;
quem præfecerat Rex Babyloniæ illi regio-
ni.
3 Etiam omnes Jehudæos qui erant cum illo,
cum Gedalja, Mitzpæ, atque ipsos Chal-
dæos qui præsentes erant illic; a bellatores
percussit Jischmahhel.
4 Fuit autem die secundo, ex quo morte affe-
cerat Gedaljam: cùm *adhuc* nemo cognos-
ceret,
5 Ut venirent homines r Schecemo, Schi-
lunte, & Schomrone, octoginta viri r rasi
barba, & laceri vestibus, ac incidentes se se;
in quorum manu erat munus & thus, ut
afferrent r in domum Jehovæ.
6 Et egressus est Jischmahhel filius Nethanję
obviā eis Mitzpa, b continenter procedens
& r flens: fuitque cùm occurrisset eis, r ut di-
ceret ad eos, venite ad Gedaljam filium A-
chikami.
7 Sed fuit cùm pervenissent in medium civi-
tatis; ut jugulans eos Jischmahhel filius Ne-
thanjæ *projiceret* in medium foveæ, ipse &
viri qui erant cum ipso.
8 Decem autem homines inventi sunt inter
illos, qui dixerunt ad Jischmahhelem, ne
morte afficias nos, nam sunt nobis abditi

‖ 2.Reg.25.28.
1 E semine] Sic pau-ci odii & conspira-tionis causa ostendi-tur, quòd hic regnum & isti decem princi-pum in regno sibi affectabant, indignū-que putabant novum hominem in admini-stratione anteponi sibi. Quamobrem nō hos solos venisse pu-tandum est, sed cum suo comitatu singu-los, ut ex sequente historia liquet.
a Heb. viros belli: sic inf. ver.16.
5 Schecemo] .i.e tribu Ephraim, un-de proficiscentibus in locum sanctum i-ter erat per Mitzpam Binjaminitarum.
Rasi barba] .i. exter-no cultu testificantes luctum suum de cala-mitate publica, more à gentibus accepto, contra legem Levit. 19.27.
In domum] .i. locū ubi fuerat domus Dei, à Deo electum, Deut.12.11.
6 Flens] .i. perfidis-sime eundem luctum simulans.
b Heb. iens eundo.
Ut diceret] probans videlicet illorum a-nimum, & tanquam poeticus ille Sinon explicans quo animo in Gedaljam essent.

thesauri in quodam agro, tritici, & hordei,
oleique,& mellis: ita destitit, & non affecit
eos morte c inter fratres ipsorum.
9 Fovea autem quò projecit Jischmahhel
omnia cadavera hominū illorum quos per-
cusserat d ad latus Gedaljæ, ea est quam fe-
cerat r Rex Asa e metu Bahhaschæ Regis Jis-
raëlis; eam replevit Jischmahhel filius Ne-
thanjæ confossis.
10 Et captivas fecit Jischmahhel totas reli-
quias populi qui erat Mitzpæ, r filias Regis,
totumque populum qui reliqui erant Mitz-
pæ, quibus præfecerat Nebuzar-adan præ-
fectus satellitum Gedaljam filium Achika-
mi: quos captivos ducens Jischmahhel fili-
us Nethanję abibat transiturus ad f Hham-
monitas.
11 Sed audiens Jochanan filius Karechi &
omnes principes copiarum qui erant cum
eo, totum illud malum quod fecerat Jisch-
mahhel filius Nethanjæ,
12 Acceptis omnibus suis hominibus abive-
runt ad pugnandum contra Jischmahhelem
filium Nethanjæ: quem invenerunt ad r a-
quas amplas quæ *sunt* in Gibhhone.
13 Quare fuit cùm vidisset totus populus qui
erat cum Jischmahhele Jochnanem filium
Karechi & omnes principes copiarum qui
erant cum eo; ut afficerentur lætitia;
14 Et divertentes totus ille populus quem
captivum abducebat Jischmahhel Mitzpa,
g rursus venirent ad Jochananem filium Ka-
rechi:
15 Jischmahhel verò filius Nethanjæ eripi-
ens se cum octo hominibus a conspectu Jo-
chananis, abiret ad Hhammonitas.
16 Accipiens itaque Jochanan filius Karechi,
& omnes principes copiarum qui erant cum
eo totas reliquias populi quem recuperavit
a Jischmahhele filio Nethanjæ ex Mitzpa,
postquam percussisset Gedaljā filium Achi-
kami; deducensque viros bellatores, fœmi-
nasque ac parvulos,& eunuchos quos recu-
peravit, Gibhhone;
17 Abiverunt, & consederunt r in hospitio
Cimhami quod est juxta Bethlechemum;
ut proficiscentes abirent in Ægyptum,
18 h Propter Chaldæos, quia timebant ab eis,
eò quòd percussisset Jischmahhel filius Ne-
thanjæ Gedaljam filium Achikami, quem
præfecerat Rex Babyloniæ regioni.

c Heb. in medio fratrum.

d Heb. ad manum.
9 Rex Asa] qui ex lapidibus & lignis Ramæ ædificavisse Matzpam legitur, 1. Reg.15.22.
e Heb. a facie Bahhaschæ.
10 Filias Regis] de quibus infr.43.6.

f Heb filios Hhammonis: sic inf. ver. 15.

12 Aquas amplas] .i. piscinam magnam, de qua 2.Schem.2.13.

g Heb. revertentur & redirent.

17 In hospitio] locus videtur fuisse Cimhamo filio (ut putatur) Barzillaii a Davide attributus de patrimonio ipsius, in tribu Jehudæ: vide 2.Schem.19.38.& sequentibus.
h Heb. a facie Chaldæorum, quia timebant a facie eorum.

Caput XLII.

1 Deinde appropinquātes omnes prin-
cipes copiarum;& Jochanan filius Ka-
rechi, & Jezanjæ filius r Hoschahhajæ,
totusque populus a minimo usque ad maxi-
mum,
2 Dixerunt ad Jirmejam Prophetam, a proci-
dens, quæso, deprecare nomine nostro, &
ora pro nobis Jehovā Deum tuum pro om-
nibus his reliquiis: nam relicti sumus pauci
ex multis, quemadmodum oculi tui vident
nos *esse*.
3 Ut indicet nobis Jehova Deus tuus viam
qua ambulemus,& rem quam facturi sumus.
4 Ad quos dixit Jirmeja Propheta, ausculto,
ecce oraturus sum Jehovam Deum vestrum
secundum verba vestra; eritque ut quod-
cunque

1 Hoschahhjæ] Qui erat Mahhacathita e tribu Jehudæ, posteris Calebi, sup.40.8.
a Heb. procedat quæso deprecatio nostra a conspectu tuo.

4 *Non cohibebo*].i. non reticebo, aut dissimulabo quicquam eorum quæ Deus mihi significaverit.
b Heb. *in testem veritatis & fidelem.*
c Heb. *ut projicerem deprecationem vestram coram eo.*
d Heb. *revertendo.*
10 *Reversi*] videlicet ab instituta profectione in Aegyptum, quam falso dissimulaverant coram Propheta: vide sup. 41.17. & infrà ver. 20. *Pœnituerit*] humanitus dictum, ut Gen. 6.6. Sunt autem hujus prophetiæ partes duæ: prior dilemmatica, qua hypotheticè Propheta consilio Dei exposito declarat, tum quid Deus manentibus promittat, his trib. ver. tum quid intermínetur proficiscentibus in Aegyptum, usque ad ver. 19. posterior verò categorica, qua reprehendens Propheta ludificationem illorum & consiliũ Deo immorigerum, denũtiat Dei verbis judicium severissimum, ad finem usq; capitis.
e Heb. *a facie Regis: sic deinceps.*
f Heb. *videamus.*
g Heb. *& ad cibum non esuriamus.*
14 *Habitemus*] non autem in diem commoremur, aut vagemur incertis sedibus, ut hîc nobis propter Chaldæos faciendum esset.
h Heb. *disponendo.*
i Heb. *adhærescet post vos: sic* 1. *Chr.* 10.2
18 *Nam sic*] confirmatio minarum præcedentium a recente & domestico exemplo.
19 *Alloquitur*] alterum membrum Prophetiæ, ut diximus in ver. 10. non a me, inquit, ista profectio, sed a Deo interdicitur: quamobrem protestor hodie rem vobis malè cessuram esse, me autem ab omni culpa liberari hac protestatione mea.
k Heb. *sciendo: sic ver.* 22.
20 *Quandoquidem*] hyperbatica causarum explicatio ex quibus sententiam fert Dominus in reliquias Judæorum, duob. ver. Quamobrem illud, *omnino scitote*, quod habetur præcedente ver. finito hyperbato repetitur ver. ult. *Fefellistis*] me videlicet, non autem Deum, qui minimè omnium irrideri potest, Galat. 6.7. quasi dicat, certo consilio & deliberata malitia, cum jamque proficiscendi consilium cepissetis, me ludificati estis; cùm interventorem adhibuistis apud Deum, omnia promisistis; & nihil demum præstatis, postquam omnibus meis partibus erga Deum atque vos ipsos defunctus sum.

cunque verbum responderit Jehova vobis,
indicem vobis, ᵃnon cohibebo a vobis verbum.
5 Vicissim illi dixerunt ad Jirmejam, sit Jehova inter nos [b] testis verus & fidus; nisi prorsus secundum verbum cujus *causa* miserit te
Jehova Deus tuus ad nos, ita fecerimus.
6 Sive bonum sive malum *fuerit*, voci Jehovæ
Dei nostri cujus *causa* mittimus te ad eum
auscultabimus; ut bene sit nobis cũ auscultaverimus voci Jehovæ Dei nostri.
7 Fuit autem exactis decem diebus, cùm fuisset verbum Jehovæ ad Jirmejam,
8 Ut convocaret Jochananem filium Karechi, & omnes principes copiarum qui erant
cum eo; totumque populum a minimo usq;
ad maximum,
9 Et diceret ad eos, sic ait Jehova Deus Jisraëlis; ad quem misistis me [c] ut procidens
deprecarer eum nomine vestro:
10 Si [d] ᵃreversi manseritis in terra hac, utique
ædificabo vos ac non destruam, & plantabo
vos ac non evellam: quia ᵃpœnituerit me
ejus mali quo afficio vos.
11 Ne timeatis [e] a Rege Babyloniæ, a quo
vos timetis, ne timeatis ab eo, dictum Jehovæ: quia vobiscum sum ut servem vos, & ut
eripiam vos e manu ejus.
12 Nam præstabo vobis misericordiam, ut misereatur vestri & restituat vos in terra vestra.
13 Sed si dixeritis, non sumus mansuri in terra hac; non auscultando voci Jehovæ Dei
vestri;
14 *Et* dicendo, nequaquam, sed terram Ægypti ingrediemur, ut non [f] experiamur bellum, & sonum buccinę non audiamus; [g] &
cibi famem non patiamur, denique illic ᵃhabitemus:
15 Nunc ergo idcirco audite verbum Jehovæ
reliquiæ Jehudæ; sic ait Jehova exercituum
Deus Jisraëlis: si vos [h] omnino disposueritis
faciem vestram ut ingrediamini Ægyptum,
& ingressi fueritis ad commorandum ibi;
16 Utique futurum est ut gladius a quo timetis illic assequatur vos in terra Ægypti: &
fames illa de qua sollíciti estis illic [i] persequatur vos in Ægypto, & ibi moriamini.
17 Ita erunt omnes homines qui disposuerint
faciem suam ut ingrediantur Ægyptum ad
commorandum illic; morientur gladio, fame, ac peste: neque erit eis superstes, aut
qui evadat, propter malum illud quod ego
adducam contra eos.
18 ᵃNam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, quemadmodum effusa est ira mea &
æstus meus super habitatores Jeruschalaimorum, ita effundetur æstus meus super vos
cùm ingressi fueritis Ægyptum: & eritis execrationi, & desolationi, maledictionique,
& opprobrio, neque videbitis amplius locum hunc.
19 ᵃAlloquitur Jehova vos, ô reliquiæ Jehudæ, ne ingrediamini Ægyptum: [k] omnino
scitote (nam contestor vos hodie)
20 ᵃQuandoquidem ᵃfefellistis animis vestris,
quòd misistis me ad Jehovam Deum vestrum, dicendo, ora pro nobis Jehovam Deum nostrum, & omnino prout edixerit Jehova Deus noster ita indica nobis, & facturi sumus:
21 Cùm autem indico vobis hodie; non auscultatis voci Jehovæ Dei vestri, & omnibus quorum causa mittit me ad vos:
22 Nunc inquam omnino scitote vos gladio,
fame, & peste morituros; in loco quò placet vos ire ad commorandum ibi.

Caput. XLIII.

1 Fuit verò cùm absolvisset Jirmeja eloqui apud totum populum omnia verba
Jehovæ Dei eorum, quorum *causa* miserat ipsum Jehova Deus eorum ad eos; omnia verba illa:
2 Ut loqueretur ᵃHhazarja filius Hoschahhjæ & Jochanan filius Karechi, omnesq; homines illi superbi; dicentes ad Jirmejam,
falsum loqueris, non misit te Jehova Deus
noster ad dicendum, ne ingrediamini Ægyptum ad commorandum illic:
3 Sed Baruc filius Nerijæ incitat te contra
nos; ut tradat nos in manum Chaldæorum
ad morte afficiendum nos, aut ad deportandum nos in Babyloniam.
4 Itaque non auscultans Jochanan filius Karechi, omnesque Principes copiarum, & totus populus voci Jehovę; ut maneret in terra Jehudæ,
5 Assumpsit Jochanan filius Karechi, & omnes principes copiarum; omnes reliquias
Jehudæ quæ reversæ erant ab omnibus
gentibus quò depulsæ fuerant, ut commorarentur in terra Jehudæ:
6 Viros, & fœminas, parvulosque, & filias
Regis, & omnes animas quas reliquerat Nebuzar-adan præfectus satellitum cum Gedalja filio Achikami filii Schaphanis: Jirmejam quoque prophetam, & Barucum filium
Nerijæ:
7 Et profecti in terram Ægypti, quia non auscultarũt voci Jehovæ; pervenerunt [a] Daphnas usque.
8 ᵃFuit autem verbum Jehovæ ad Jirmejam
Daphnis, dicendo,
9 Accipe in manum tuam lapides magnos, &
abde eos in argilla [b] laterariæ illius quæ *est*
ad portam domus parhhonis Daphnis; ante
oculos hominum Jehudæorum:
10 Et dicito ad eos, sic ait Jehova exercituum
Deus Jisraëlis; ecce ego mittens assumam
Nebucad-netzarem Regem Babyloniæ servum meum, & ponam solium ejus supra lapides istos quos abdidi, tendetque augustale suum super eos:
11 Nam progressus percutiet terram Ægypti;
eum ᵃqui morti *addictus est* ad mortem *trahens*,
& qui captivitati ad captivitatem, & qui
gladio ad gladium:
12 Et succendam ignem in domibus deorum
Ægypti, ut comburat illas, & captivos deportet eos: & amiciet ᵃterram Ægypti quẽadmodnm amicit pastor vestimẽtum suum,
& exibit inde cum pace;
13 Postquam fregerit statuas [c] ᵃHeliopoleos,
quæ est in terra Ægypti; & domos deorum
Ægypti combusserit igne.

2 *Hhazarja*] Qui primus videtur palam Jirmejæ obstitisse, & alios hærentes in pristino consilio suo confirmasse.
a Heb. *Tachpanhesum: vide Jeschaj.* 30.4.
8 *Fuit autem*] hoc verbum duo continet, signum, seq. ver. & prophetiam significatẽ de occupatione Aegypti per Babylonium, ver. reliquis.
b Heb. *in lateri illo.*
11 *Qui morti*] judicio Dei, per quem vocatus fuerat Babylonius, ut sup. 15.2.
12 *Terram*] i. spolia terræ, metonymicôs.
c Heb. *domus solis.*
13 *Heliopoleos*] oppidi in quo erat in figulis idololatria, teste Herodoto lib. 2. ex quo præfectura Heliopolitana dicta est, quam Hhebræi appellant On: vide Gen. 41.45.

CAPUT XLIIII.

Propheta Judæos in Ægypto commorantes ab exemplo præcedentibus experientiaq; deterret ne porrò sint idololatræ, & pergentibus severissimum judicium pronuntiat: deinde verò pertinaciter ludificantes exempla quæ Propheta adduxerat, a sua ipsorum experientia illos redarguit; Dei justitiam asserit, sententiam repetit, pios si qui sunt revocat, propheti amq; totam confirmat signo ab exitio regis Ægypti.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam con-
tra omnes Jehudæos habitantes in
terra Ægypti; qui habitabant Migdoli, & Daphnis, & Nophi, atque in terra
Pathrosi, dicendo,
2 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis,
vos vidistis totum illud malum quod adduxi contra Jeruschalaima, & contra omnes
civitates Jehudæ; ut ecce sunt vastitas hodierno die, ita ut nullus in eis habitat:
3 Propter malitiam illorum quam exercuerunt ad provocandum me; euntes ad adolendum, ad colendum deos alienos, quos
non noverunt ipsi, vos, aut majores vestri:
4 Quòd cùm mitterem ad vos omnes servos
meos prophetas, a inde a diluculo continenter, edicendo; ne jam faciatis b rem abominabilem istam quam odi.
5 Non tamen auscultarunt, neque inclinarunt
aurem suam ut reverterentur a malitia sua;
ne adolerent diis alienis.
6 Quapropter effusus est æstus meus & ira
mea, exarsitque in civitatibus Jehudæ, & in
plateis Jeruschalaimorum; adeò ut fuerint
vastationi, & desolationi, ut *sunt* hodierno die.
7 Nunc autem sic ait Jehova Deus exercituum Deus Jisraëlis, quare vos facitis malum
maximum contra c vos ipsos, ut exscindatis vobis virum & fœminam, parvulum &
lactentem e medio Jehudæ; ut non reliquas
faciatis vobis reliquias,
8 Provocando me operibus manuum vestrarum, adolendo diis alienis in terra Ægypti,
quò venistis ad commorandum; ut exscindatis vobis *reliquias*, & ut sitis maledictioni & opprobrio apud omnes gentes terræ?
9 An obliti estis mala majorum vestrorum,
& mala Regum Jehudæ, & mala uxorum
d cujusq; illorum, malaq; vestra, & mala uxorum vestrarum; quæ fecerunt in terra Jehudæ, & in plateis Jeruschalaimorum?
10 Non attriti fuerant usque in diem hunc,
neque timuerant; neque ambulaverant in
lege mea & in statutis meis; quæ propono
vobis, ut majoribus vestris.
11 Idcirco sic ait Jehova exercituum Deus
Jisraëlis, ecce ego dispono faciem meam
contra vos ad malum; nempe ut exscindam
omnes Jehudæos.
12 Tollam enim reliquias Jehudæ, quæ disposuerunt faciem suam ut ingrederentur
terram Ægypti ad commorandum ibi, consumenturque omnes, in terra Ægypti cadent; gladio, fame consumentur a minimo
usq; ad maximum, gladio ac fame morientur: eruntq; execrationi, & desolationi, maledictionique, & opprobrio:
13 Et animadvertam in eos qui habitant in
terra Ægypti; quemadmodum animadverti
in Jeruschalaima, gladio, fame, & peste;
14 Adeò ut non sit futurus qui evadat, & residuus reliquiis Jehudæorum, qui venerunt
ut commorarentur illic in terram Ægypti;
præter eos, qui attollunt animam suam ut
revertantur in terram Jehudæ, revertantur
inquam ad habitandum illic: nam non sunt
reversuri nisi qui evaserint.
15 Responderunt autem Jirmejæ omnes viri
illi qui sciebant uxores suas adolere diis alienis, & omnes fœminæ ipsæ quæ astabant
congregatione magna; totus denique populus habitantium in terra Ægypti, in Pathroso, dicendo,
16 In verbo quod indixisti nobis nomine Jehovæ, minimè sumus auscultaturi tibi.
17 Sed e omnino facturi quodcunque verbum prodierit ex ore nostro, adolendo
f rebus cœlestibus, & libando eis libamina,
quemadmodum fecimus nos, majoresq; nostri, Reges nostri, ac principes nostri in civitatibus Jehudæ & in plateis Jeruschalaimorum: nam satiabamur cibo, & eramus g hilares, ac malum non h experiebamur.
18 Ex quo verò desiimus adolere rebus cœlestibus, & libare eis libamina, eguimus omnibus: & gladio, ac fame consumpti sumus.
19 Cùm autem nos adolemus rebus cœlestibus, & libamus eis libamina; an absque præstantibus viris nostris facimus illis lucunculos, terriculorum cultum exhibendo eis,
& libando eis libamina?
20 Allocutus verò est Jirmeja totum populum illum; viros, & mulieres, totumq; populum qui responderant ei verbum, dicendo,
21 An non illius suffitus quem adolevistis in
civitatibus Jehudæ & in plateis Jeruschalaimorum, vos, & majores vestri, Reges vestri,
Principesque vestri, & populus terræ; illorum *suffituum* recordatus est Jehova, & *hoc*
i venit in ejus animum?
22 Cumque non posset Jehova ampliùs ferre propter malignitatem actionum vestrarum, propter abominationes quas fecistis;
fuit terra vestra vastitati, & desolationi, ac
maledictioni, absque ullo habitatore, ut est
hodierno die.
23 Propterea quòd adolevistis & quòd peccastis Jehovæ, neque auscultastis voci Jehovæ, ac in lege ejus, statutisque ejus & testimoniis ejus non ambulastis: propterea evenit vobis malum hoc, ut *est* hodierno die.
24 Dixit præterea Jirmeja ad totum illum
populum, & ad omnes illas mulieres: audite
verbum Jehovæ omnes Jehudæi qui estis in
terra Ægypti.
25 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis,
dicendo, ô vos cum fœminis vestris, & loquuntur istæ ore vestro, & manibus vestris
impletis, dicendo, k omnino perfecturæ sumus vota nostra quæ vovimus, adolendo

1 *Verbum*] Hujus capitis partes omnino sunt quatuor: inscriptio ver. 1. Prophetia adversus Judæos, versib. 13 Judæorum responsum pertinax, usq; ad ver. 20. & prophetiæ amplificatio, ac confirmatio, ad finem usq;.
Migdol] oppidi nomen in Nomo Heroopolitico, cujus mentio est Exo. 14. 2.
Daphnis] vide Jeschah. 30. 4.
Nophi] vide Jeschah. 19. 13.
Pathros] vide Gen. 10. 14.
2 *Sic ait*] hujus prophetiæ tria sunt membra: primum est thesis sive propositio generalis judiciorum Dei adversus impietatem, ab antecedentibus exemplis, usque ad ver. 7 secundum est libera in Judæos contestatio coràm a Propheta facta præsentis impietatis nomine, ver. 4. ultimum est sententiæ denuntiatio nisi resipuerint, ver. 4.
4 *Vos*] id est, gentem vestram.
a Heb. *manè surgendo & mittendo*: ut 2 Chro. 36. 15.
b Heb. *rem abominationis istius.*
7 *Nunc autem*] secundum membrum hujusce propheticæ; ut diximus in ver. 2.
c Heb. *animas vestras.*
Ut exscindatis] id est, impietate vestra sceleribusque excidii causam vobis comparatis ipsi: sic versu sequente.
d Heb. *ipsius: sic ipsi.*
10 *Non attriti*] id est, (ut vulgò loquuntur) humiliati calamitatibus.
11 *Idcirco*] tertium membrum prophetiæ, conclusio syllogistica pœnam impœnitentis denuntians.

14 *Attollunt animam*] vide Deut. 24. 15. Est autem in his verbis ἰμετάλωσις, quam perspicuitatis causa mutavimus ex comparatione ver. 28.
Nisi qui evas.] id est, qui affecti studio revisendi terram suã, ab istis hominibus, qui obnitentes Deo venerunt in Aegyptum, sese explicaverint mature.
15 *Responderunt*] transitio ad pertinax Judæorum responsum, exemplum quod propheta adduxerat suo ipsorum exemplo & antecedente experientia deludentium.
e Heb. *faciendo.*
17 *Quodcunque verb.*] id est, quicquid voverimus, ut exponit Propheta infrà ver. 25. Sunt enim hîc duo defensionis loci: unus est a religione: jam enim (inquiunt) religiosa hæc officia vovimus, si incolumes in Aegyptum perduceremur, hoc ver. alter est ab autoritate hominum; nam Principes nostri (inquiunt) hanc religionem demandarunt nobis, ver. 19.
f Heb. *operi cœlorũ*; *ut suprà 7. 18. sic deinc.*
g Heb. *boni.*
h Heb. *videbamus.*
19 *Lucunculos*] vide suprà 7. 18.
Terriculorum cult.] id est, tribuendo corporibus illis cœlestibus cultum, quem imperiti idololatræ ex gentibus tribuunt suis somniis & diis excogitatis, qui non sunt in natura rerum: vide suprà 10. 2.
21 *An non*] confutatio præcedentis defensionis: dissimulavit quidem aliquantisper Deus tempus ignorationis & impietatis vestræ; sed cùm non resipereretis, neq; ille amplius ferre potuit, neq; vos impunè abire. Quamobrem tolerantiam & misericordiam Dei, quæ vos ad resipiscentiam invitabat, iniquè ad probationem scelerum vestrorum pertrahitis tribus ver. post hanc autem confutationem Propheta sententiam Dei judiciumque repetit, usque ad ver. 29. ac postremò confirmat signo, duobus ult.
i Heb. *ascensui super cor.* 24 *Dixit*] repetitio sententiæ, ut modò diximus.
25 *O vos*] reprehensio Judæorum, ostendens sententiæ quæ statim fertur argumentum: quandoquidem (inquit) in vobis manus manum fricat, & eodem animo in eandem pertinaciam verborum factorumq; conspiratis viri & mulieres, & mutuas inter vos operas præstatis alacerrimè, idcirco, &c. *Et loquuntur*] id est, vos muliebres perturbationes interpretamini coram Deo & me, earumque comprobatores estis coram omnibus hominibus, cùm illarum vota nisi a vobis confirmarentur futura essent irrita ex lege, Num. 30. quamobrem Propheta conscios illos nominaverat sup. ver. 15. k Heb. *perficiendo perfecturæ*: *sic paulò infrà.*

rebus

rebus cœlestibus, & libando ejs libamina:
l" omnino præstant illæ vota vestra, & om-
nino illæ perficiunt vota vestra.
26 Idcirco audite verbum Jehovæ, omnes Je-
hudæi qui habitatis in terra Ægypti: ecce
ego juro per nomen meum maximum, ait
Jehova, " pereat, si fuerit amplius nomen me-
um prædicatum ore ullius viri Jehudæ qui
dicit, vivit dominus Jehova, in tota terra
Ægypti.
27 Ecce ego m citò incubiturus sum eis in
malum, non autem in bonum: ut consuman-
tur omnes viri Jehudæ qui sunt in terra Æ-
gypti gladio, ac fame, donec deficiant.
28 " Qui itaque evasuri sunt gladio, revertan-
tur e terra Ægypti in terram Jehudæ, " ho-
mines n pauci: nam experientur omnes re-
liquiæ Jehudæorum qui venerunt in terram
Ægypti ut commorentur ibi, utrius verbum
præstabitur, meum an ipsorum.
29 " Hoc autem vobis esto signum, dictum
Jehovæ, me animadversurum esse in vos in
loco hoc; ut sciatis o omnino præstitum iri
verba mea contra vos in malum:
30 Sic ait Jehova, ecce ego trado Parhhonem
" Chophrahhum Regem Ægypti in manum
" inimicorum ipsius, & in manum quæ-
rentium animam ipsius: quemadmodum
tradidi Tzidkijam Regem Jehudæ in ma-
num Nebucad-netzaris Regis Babyloniæ
inimici ejus, & quærentis animam ejus.

l Heb. *præstando*. *Omnino præst.*] id est, jam non sunt amplius mulierum vota duntaxat; sed vestra ipsorum fiunt: & vos planè rei illorum estis ratihabitione & dissimulatione vestra.

26 *Pereat*] aposiopesis in juramentis frequens. quasi dicat, mallem memoriam nominis mei planè intercidere, quàm sordido illorũ ore prædicari, hoc ver. ac proinde eos perditurus sum qui in maleficio perstiterint, duobus sequentib::s.

m Heb. *amygdalaturus*: *ut supra* 1. 12.

28 *Qui itaque*] conclusio sententiæ, pios utcunque parvo sint numero in officio confirmans, ut attigerat suprà ver. 14. *Homines pauci*] id est, utcunque pauci sint numero, ne dubitent in iter se dare, & reverti Deo autore & duce.

n Heb. *numeri*: *sic Gen.* 34. 30.

29 *Hoc autem*] confirmatio a præituro signo. o Heb. *stando statura verba mea*. 30 *Chophrahhum*] qui Eusebio Vaphres, & Apries Herodoto li. 2. dicitur. *Inimicorum*] id est, Amasis & Aegyptiorum qui cum Amasi adversus Regem suum conspiraverant: nam ab illo captivus asservatus, & ab his tandem strangulatus est: vide Herodotum libr. 2.

CAPUT XLV.

Deus Barucum auditis severissimis minis & scriptis consternatum reprehendit infirmitatis ipsius, & confirmat promissione vitæ.

1 " VERBUM quo allocutus est Jirmeja
Propheta Barucum filium Nerijæ; cùm
scriberet verba ista in libro ex ore Jir-
mejæ, ‖ anno quarto Jehojakimi filii Joschi-
ję Regis Jehudæ, dicendo,
2 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis de te, ô Baruc;
3 " Dixisti, eheu jam mihi, quia adjicit Jehova
mœrorem " dolori meo: laboro in gemitu
meo & quietem non invenio.
4 Sic indicturus es ei, sic ait Jehova, " ecce
quod ædificaveram ego destruo, & quod
plantaveram ego evello; id est, totam hanc
terram.
5 Et tu " quæreres tibi res magnas? " ne quæri-
to: nam ecce ego adducturus sum malum su-
per omnem carnem, dictum Jehovæ; sed da-
bo tibi animam tuam pro spolio in omnibus
locis quò abiturus es.

1 *Verbum*] Hæc prophetia (cujus inscriptio continetur ver. 1.) παρακλητικὴ est sive consolatoria, propterea quòd Baruc prophetias Jirmejæ exscribens afficiebatur horrore judiciorum Dei, & de se ipso erat plus æquo sollicitus infirma quadam diffidentia: vide sup. 36.

‖ *Suprà* 36. 1.

3 *Dixisti*] in hac consolatione exponuntur luctus Baruci perterriti judiciorum gravitate, hoc ver. stabilitas Dei in exequendis suis judiciis contra populũ suum, quamvis summè sit misericors, ver. sequente; & Baruci consolatio a promissione, versu ultimo. *Dolori meo*] percepto ex Joschijæ morte, Joachazi captivitate, regni oppressione, & omnium depravatione. 4 *Ecce*] argumentum a comparatione majoris. hæc omnia (inquit Deus) ego feceram, fundaveram, colueram, ornaveram, & si quid est hujusmodi; ac proinde non possum non affici misericordia erga Rempub. teq; ipsum propter me: sed cùm tanta sit communis improbitas, ut invitus cogar omnia pessundare; ne putes unquam te aut majore esse misericordia erga res omnes quàm ego sim, aut majore studio tibi ipsi prospicere quàm ego facturus sum; sed ex hoc communi incendio satis esto quòd liberabo te. 5 *Quæreres tibi*] i. est, magnificè tibi prospectum velles, & in communibus procellis ac tempestatibus tanquam e portu naufragium publicum prospectare? *Ne quærito*] id est, satis esto quòd te e mediis procellis erepturus sum, & vitam conservaturus tibi; ut Deus Hhebedmeleco promiserat supra 39. 16. & seq.

CAPUT XLVI.

Deus per Prophetam Ægyptiis cladem eventuram ad Euphratem prænuntiat: deinde Ægyptum post annos aliquot, utcunque tum floreret, prædicit a Nebucadnetzare occupatum iri, idq; cum vastatione quæ non poterit nisi post annos quadraginta resarciri: denique hoc argumento populum suum consolatur.

1 " VERBUM Jehovæ, quod fuit ad Jirme-
jam Prophetam, contra gentes ipsas.
2 " De Ægyptiis. " Contra copias Par-
hhonis Neconis Regis Ægypti, " quę fuerunt
juxta flumen Euphratis ad " Carsemischum;
quas percussit Nebucad-netzar rex Babylo-
niæ, " anno quarto Jehojakimi filii Joschijæ
Regis Jehudæ.
3 " Instruite vos clypeo & scuto, & appropin-
quate ad prælium:
4 a Jungite equos & ascendite, ô equites, ac
sistite vos cum galeis; tergite spicula, indui-
te loricas.
5 " Cur video istos consternatos, actos re-
trorsum, & potentes eorum contusos; atque
ita fuga fugientes ut " non obvertant faci-
em? formido est circumquaque, dictum Je-
hovæ:
6 Ne effugiat qui levis est, neq; eripiat se qui
potens est: versus Aquilonem ad ripam flu-
minis Euphratis impingant & cadant.
7 " Quis hic est qui " ut rivus ascendit; ut flu-
mina, cujus commoventur aquæ?
8 Ægyptus est qui ut rivus ascendit, & ut flu-
mina commotis aquis: dicit enim, ascen-
dam, operiam terram, perdam civitatem &
habitantes in ea:
9 " Ascendite ô equi, & b insano impetu agita-
mini ô currus; & prodeant potentes: Æthi-
opes, & " Putæi c tractantes clypeum, & " Lu-
dæi tractantes & tendentes arcum.
10 Atqui dies ille Domino Jehovæ exercitu-
um dies erit ultionis, quo ultionem sumet
de hostibus suis, consumetque gladius, &
satiabitur, etiam inebriabitur sanguine isto-
rum: nam victima Domino Jehovæ exerci-
tuum erit in terra Aquilonis ad flumen Eu-
phratis.
11 " Ascende " Gilhhadem, & accipe opobal-
samum, virgo filia Ægypti: in vanum multas
adhibes curationes, emplastrum nullum pro-
dest tibi.
12 Audiunt gentes ignominiam tuam, & cla-
more tuo plena est terra: d " potentes unum
in alterũ impingere, pariter cadere ambos.
13 " Verbum quod elocutus est Jehova Jirme-

1 *Verbum Jehovæ*] hic versus generalem inscriptionem continet hujus capitis & sequentium quinque, quibus Deus singulis gentibus Judæam circumstantibus judicia sua prænuntiat. Totum vero hoc caput reliquum contra Aegyptios duas prophetias explicat; unam, contra copias Parhhonis Neconis in Babyloniam irrumpentes, usque ad ver. 13. alteram, in totam Aegyptum ipsam, inde ad ver. 27. ac postremò populum Dei consolatur, duobus versibus ultimis.

2 *De Aegyptiis*] hæc hujus capitis inscriptio est, quo duas clades Aegyptiis prænuntiat, ut modo diximus. *Contra copias*] inscriptio prioris Prophetiæ de priore clade, cujus circumstantiæ hoc versu accuratè observantur. *Quæ fuerunt*] hæc per anticipationem dicta sunt: hæc enim antè prophetavit Jirmeja quam Aegyptiis acciderent. *Carsemischum*] vide 2. Chron. 35. 20. *Anno quarto*] qui primus est Nebucadnetzaris regni, supra 25. 1. nam sex illa capita sunt illius epoca. Hoc autem anno quo primum regnare cœpit Nebucadnetzar, hæ prophetiæ rum ab illo gentium Jirmejæ demonstratæ sunt.

3 *Instruite*] hujus prophetiæ quæ tota ferè per hypotyposin ironicam describitur occasio fuit, quòd Aegyptius ex victo Joschija, comparata Judæa & Syria, superatoque Nebucadnetzare priore plus æquo insolesceret: itaque hîc proponuntur duo adversus Neconem inflatum victoriis suis; unum est, quòd revocatur ad arma capienda in regnum Nebucad netzare filio, hoc & seq. versu; alterum, quòd clades ipsis dicitur, ver. 5. & 6. quæ duę partes reliquis exornantur. a Heb. *ligate*. 5 *Cur video*] hypotyposis cladis (ut modò diximus) per interrogationem, cujus hypotyposis est sub finem versus; nimirum in causa esse pavorem illum, cujus mandatum his verbis enuntiatur, seq. ver. *Non obver.*] videlicet ad resistendum hosti. 7 *Quis hic*] exornatio præcedentis cladis, primum ab insolentia suscipientis expeditionem Aegyptii cum auxiliaribus copiis. trib. ver. deinde a magnitudine cladis inevitabilis & ignominiosissimæ, trib. alteris. *Ut rivus*] i. assurgit & exundat potentia summa, ut in Aegypto Nilus. 9 *Ascendite*] sarcasmus. b Heb. *insanite currus*. *Putæi*] vide Gen. 10. 6. c Heb. *prehendentes: ut Gene.* 4. 21. *Ludæi*] de quibus Gen. 10. 13. 11 *Ascende*] sarcasmus alter. *Gilhhadem*] ut sup. 8. 22. vide Gen. 37. 25. d Heb. *potentem in potentē*. 12 *Potentes*] i. Aegyptios, qui se prius invictos prædicabant, alios ab aliis elidi, dejici, & perdi fuga præcipite, qua sibi voluerant consulere. 13 *Verbum*] inscriptio secundæ prophetię, de qua diximus sup. in ver.

jæ Prophetæ; *de venturo Nebucad-net-
zare Rege Babyloniæ ad percutiendum
terram Ægypti.
14 *Indicate in Ægypto, & promulgate *Mig-
doli, promulgate etiam Nophi, & Daphnis:
dicite, consiste & compara [e] te; sed consum-
pturus est gladius [f] te circumquaque.
15 Cur evertitur *quisque* robustorum tuorum?
non consistit, quia Jehova impellit eum.
16 *Plurimi erunt impingentes; etiam con-
cidet [g] alter cum altero, & *dicent, surge ut
revertamur ad populum nostrum, & ad [h] so-
lum natale nostrum, metu gladii istius op-
primentis;
17 Clamātes illic; Parhho rex Ægypti [i]*stre-
perus *est*, prætermittit constitutum tempus.
18 *Ut vivo ego, dictum Regis illius cujus no-
men *est* Jehova exercituū: *quamvis ut Tha-
bor in montes & ut Carmel in mare proce-
dat, *tamen hæc futura sunt*.
19 Instrumenta deportationis para tibi, ô *de-
ses filia Ægypti; Noph enim desolationi e-
rit, & succendetur ita ut nemo habitet.
20 Ut *vitula speciosissima *est* Ægyptus: *sed*
excidiū ab Aquilone [k] omnino venturū est.
21 Etiam mercenarii ejus in medio ejus ut
vituli saginati; sed etiam ipsi obvertent fa-
ciem, fugient pariter, non consistent: cùm
dies calamitatis eorum supervenerit eis,
tempus visitationis eorum.
22 Vox illius *quasi serpens ibit; quando co-
piis procedent, & cum securibus venient ad
eam, tanquam putatores arborum:
23 Cædent sylvam ejus, dictū Jehovæ, *quam-
vis non possit pervestigari; quamvis plures
sint *arbores* locustis, & nullus sit eis numerus.
24 Erubescet filia Ægypti; tradetur in ma-
num populi Aquilonis.
25 *Ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis: ec-
ce ego animadversurus sum in *nutrici-
um No, id est, in Parhhonem, & in Ægyptū,
& in Deos ejus, & in omnes regulos ejus: de-
niq; in Parhhonē, & in eos qui confidunt eis.
26 Et tradam eos in manum quærentium a-
nimam ipsorum, nempe in manum Nebu-
cad-netzaris Regis Babylonię & in manum
servorum ejus: *postmodū autem [l]*habita-
bitur ut diebus [m] priscis, dictum Jehovæ.
27 *Tu autem ne timeto, serve mi Jahhakob,
neque consternator, ô Jisraël; nam ecce ego
servaturus sum te e longinquo, & semen tu-
um e terra captivitatis suæ: reversusque
Jahhakob quiescet, ac tranquillus erit ne-
mine deterrente.
28 ‖Tu *inquam* ne timeto, serve mi Jahhakob,
dictum Jehovæ; nam tibi adsum: nam faci-
am consummationem in omnibus gentibus
quò depulero te, tecum verò non sum fa-
cturus consummationem; sed castigaturus
te modicè, non autem prorsus relicturus
impunem.

De venturo] ut prædixerat sup. 43.8. & seq. & 44.30.
14 *Indicate*] hujus prophetiæ partes in universum duæ sunt: una, propositio internecionis de Aegypto occupanda per Babylonium, hoc versu; altera, propositio causæ, seq. versu: quæ duæ propositiones sequentibus explicantur.
Migdoli] id est, in singulis finibus: nam Migdol erat ab oriente in termino Aegypti, Noph a Meridie, Daphnæ a septentrione. terminum Occidentis propterea missum facit, quòd illac non esset venturus Babylonius. De illis autem oppidis vide supra 44.1.
e Heb. *tibi*.
f Heb. *ambitum tuos*.
16 *Plurimi erunt*] [illegible] prioris propositionis, de clade Aegypti a Babylonio occupandæ, quā Propheta (ut viso oblatam divinitus) per præteritum tempus enuntiat prophetice, [illegible] ad evidentiam futuro reddimus.
g Heb. *vir cum a-* [illegible].
[illegible] auxiliares & stipēdiarii milites, de quibus inf. ver. 21.
h Heb. *terram nativitatis nostræ*.
i Heb. *Rex strepitus*.
17 *Streperus est*] id est, dat verba, res magnas pollicendo strepit, & promissis per[illegible] sed justo tempore nihil efficit: sic auxiliares copiæ & Aegyptii abjicientes [illegible] curam de[illegible] deserturi [illegible].
18 *Ut vivo ego*] [illegible] cladis prænuntiatę, a juramento Dei. *Quamvis*] id est, quamvis [illegible] situ & natura loci videatur esse munitissima, & circū vallata montibus [illegible] non secus ac Tabor montibus circumcluditur, & Carmelus in mare pro[illegible]; ac proinde sibi Aegyptius omnino confidat, ut dicitur infra ver 25. ta[illegible] minas meas effecturus sum, & jamque impero ut seipsam ad perpessiones [illegible] comparet, versibus seq. 19 *Deses*] id est, quæ jam tibi regina sedere [illegible] comparatis a Necone tam amplis victoriis & regionibus. 20 *Vitula*] amplificatio denuntiatæ cladis a comparatione præsentis gloriæ, hoc & seq. ver. [illegible] ventura ignominia & ruina, tribus seq. k Heb. *venturum venturum est*.
22 *Quasi serpens*] id est, non amplius mugiet aut boabit immani strepitu, ut fa[illegible] antea; sed humi serpet, nec magis audietur quam serpentis incessus audiri [illegible] sic Jeschahh. 29.4. Summa est, hactenus ferocivisti, & immanes boatus edidi[illegible] insolentia tua, ut de voce vitulę trimæ legimus Jeschahh. 16.5. & infra 48.34. sed [illegible] meis lanionibus e Chaldęa non audebis hiscere, ac vix spirare qui[illegible]: & quemadmodum vitula efferata per densas sylvas discurrit, sic etiam tu reci[illegible] in paludes tuas, sed frustra ut sequent. versib. exponitur. 23 *Quamvis*] [illegible] utcunq; frequens sit Aegyptus oppidis & munitionibus, ut sylva arboribus. [illegible] ipso Amasis tempore urbes in Aegypto fuisse mille & viginti legimus apud [illegible] sub finem lib. 2. 25 *Ait Jeho.*] conclusio summa præcedentis inter[illegible]. *Nutritium No*] id est, Alexandriam matrem & quasi nutriciam to[illegible] Aegypti, opū amplitudine & celebritate emporii: sic Nachu. 3.8. 26 *Post-modū autem*] id est, post annos quadraginta quàm fuerit occupata. Jechezk. 29. [illegible] & seq. l Heb. *habitabit*. *Habitabitur*] id est, pristinam dignitatem recipiet, [illegible] esse temporibus Amasis narrant historici. Etsi obiter hoc dicendum est, [illegible] fuisse Herodotum & alios astu Aegyptiorum sacerdotum suas plagas [illegible] dissimulantium, quòd illos quadraginta annos in regno Amasis com[illegible]: qui tamen non antè regnavit, sed post illos 40. annos, ut ratio [illegible] temporum ostendit: cùm idem Amasis regnante Cyro, & Cambyse proregem [illegible] Aegypto imperaverit, ex Herodoto lib. 3.

m Heb. *antiquitatis*.
27 *Tu autem*] consolatio ad populum Dei, ut diximus in ver. 1. a judicio Dei in adversarios, & paterna administratione in populum suum.
‖ *Suprà* 30.11.

Caput XLVII.

Propheta Pelischtæis, Tyriis, Tzidoniis, & Syriæ toti maritimæ cladem luctuosissimam a Chaldæis prænuntiat obventuram justo judicio Dei.

1 *VERBUM Jehovæ quod fuit ad Jirme-
jam prophetam contra Pelischtæ-
os, cùm nondum Parhho percussisset
Hhazzam.
2 Sic ait Jehova, ecce *aquæ ascendunt *ab
Aquilone, & [a] evadunt in torrentem inun-
dantem, ut inundent terram & quæ implent
eam, civitatem & qui habitant in ea: itaque
clamabunt homines, & ejulabit quisquis ha-
bitat in ea terra.
3 [b] A sonoro plausu ungularum fortium *equo-
rum* ejus, a commotione curruum ejus, stre-
pitu rotarum ejus; *non advertent faciem
patres ad filios, præ remissione manuum:
4 Propter diem illum venturum, [c] quo vasta-
turus est omnes Pelischtæos, [d] excisurus *Ty-
rum, & Tzidonem, totúmq; residuum auxi-
liare: cum vastaturus est Jehova Pelisch-
tæos, reliquias *regionis Caphtoris.
5 Obveniet *calvitium Hhazzæ, exscindetur
Aschkelon, *&* reliquiæ *convallis eorum:
*quousque induces tibi cæsuras?
6 *Dicens*: Eheu *gladie Jehovæ, usque quò

1 *Verbum Jehovæ*] Hujus prophetiæ inscriptio ver. 1. argumentum ejus, & tempus continet. Ac argumentum quidem est de clade lugubri Pelischtæorum; tempus verò quo prophetata est in dubio esse solet: nam alii quod hîc dicitur de percussa Hhazza, post mortem Joschijæ factum putant, redeunte Necone & de Syria capta triumphante: alii referunt ad annum illum 4. Jehojakimi, quo expeditionem suscepit contra novum regem Nebucad-netzarem magnum; alii ad tempora Tzidkijæ, cùm procedentibus obviam Chaldæorum copiis pedem referret in Aegyptum. Sed nobis nihil istorum probari potest. Nam cùm Neco temporibus Joschijæ Syriam totam occupasset, ac postea infestante Babylonio liberè in agrū Carcemischi procederet obviā Babylonio (quo tempore rex Joschija extinctus est) non est verisimile illum neglectis hostibus propinquis & qui præ foribus erant ad longinquos excurrisse, atque ad Syriam & regiones remotas occupandas imprudentissimè regnum Aegypti reliquisse, dum contermínos Pelischtæos haberet hostes. Quamobrem cum Herodotus & Josephus testentur Syriam totam excepta Judæa a Necone fuisse occupatam, & inde a tempore Joschijæ usque ad magni Nebucad-netzaris regnum Neco totaq; Aegyptus quietè de importatis exterorum spoliis triumphaverit (ut dictum est præcedente capite) magis placet nobis Hhazzam in prima illa Neconis expeditione, superstite adhuc & florente Joschija fuisse captam, ac proinde prophetiam hanc tempore Joschiję prophetatam. Nec obstat quod caput pręcedens posterius est tempore: nam in prophetia Jirmejæ temporum seriem non observari liquet, ut annotavimus suprà 22.1. & aliis locis: deinde verò has prophetias contra gentes non dubitamus confusè in finem libri conjectas esse. Prophetia autem summatim duo continet, narrationem propheticam luctuosæ cladis quæ Pelischtæis totique Syriæ maritimæ erat obventura, usque ad versum 6. deinde causam ostendit διαλογιστικῶς, duobus versibus ultimis. 2 *Aquæ*] id est, copiæ Babyloniorum potentissimæ, quæ cum aquis exundantibus ferè comparantur: ut Jeschahh. 8.7 & Jechezk. 26 De hoc autem argumento vide Jechezk. 25. & sequent.
Ab Aquilone] ut suprà 1.14. a Heb. *sunt*. b Heb. *a sono plansus*.
3 *Non advertent*] id est, adeò urgebuntur calamitate ut ne patres quidem de liberis solliciti sint, sed tantùm cogitent de vita sua: simile est Matth. 24.17. & sequent. c Heb. *ad vastandum*. d Heb. *ad exscindendum*. 4 *Tyrum*] vide suprà 25.22. *Regionis Capht.*] vide Gen. 10.14. 5 *Calvitium*] id est, luctus, senecdochicè: ut Jeschahh. 3.25. *Convallis*] id est, regionis maritimæ in convalle sitæ. *Quousque*] apostrophe sarcastica Prophetæ ad Palæstinam, luctum gentium ludificantis, de quo Levit. 19.28. 6 *Gladie Jehovæ*] id est, qui a Jehova immissus es. Est autem expostulatio hæc dicta humanitus ab iis qui non consulunt os Jehovæ, sed manum fugiunt. Quamobrem propheta per apostrophen respondet sequente versu, primum ad gladium, deinde ad Pelischtæos ipsos.

non es requieturus? recipe te in vaginam
tuam, quiesce & subsiste.
7 Quomodo requiesceres? atqui Jehova præcepit ei: contra Aschkelonem, deniq; *contra portus maris, ibi constituit illum.

CAPUT XLVIII.

Propheta Moabitis excidium per Chaldæos venturum prænuntiat propter ipsorum fastum, intollerantiam, & idololatriam, propter blasphemias in Deum, & contumelias in populum ejus, denique propter odium Chaldæorum infensissimum: ac eos postremò evangelica promissione consolatur.

1 *CONTRA Moabum, Sic ait Jehova
exercituum Deus Jisraëlis; væ *Nebunti, nam vastabitur; erubescent, capientur *Kirjathaima: erubescet *civitas [a] sita edito loco, & consternabitur.
2 Nulla erit amplius laus Moabi *de Cheschbone, cogitabunt contra eam malum, *dicentes*; agite, exscindamus eam *ne sit gens: etiam Madmen exscinderis, [b] te persequetur gladius.
3 Vox [c] clamosa inde a Choronajimis, *ô vastitatem & contritionem magnam:
4 Confractus est Moab, *dicentes* edent clamorem parvuli ejus.
5 Nam olivum Luchithæ [d] continuus ascendet *fletus: nam in descensu Choronajimorum [e] *hostes *fragosi* clamorem fragosum audient,
6 *Dicentium*; fugite, eripite [f] vos ipsos; & *estote ut nudatissima arbor in deserto.
7 *Nam eò quòd fiduciam habes [g] in rebus tuis, & in thesauris tuis; tu quoque capieris: & exibit *Cemosch in deportationem, Sacerdotes ejus, & Principes ejus pariter.
8 Cùm veniet vastator contra [h] unamquamque civitatem, non eripiet te: sed peribit convallis, & perdetur planities, quia edicit Jehova:
9 *Date, inquit, [i] pennatam alam Moabo, ut
[k] ea utendo exeat: nam civitates ejus desolationi erunt, adeò ut nullus habitet in eis.
10 *Maledictus qui facit opus Jehovæ fraude, & maledictus qui cohibet gladium suum a sanguine.

11 *Tranquillus est Moab inde a pueritia sua, & desidet super fæces suas, neq; transfusus est de vase in vas, id est, in deportationem non abiit: propterea *mansit sapor ejus in eo, & odor ejus non est mutatus.
12 Idcirco ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, cùm immittam ei peregrinantes, qui peregrè agant eum; & *vasa ejus [l] depleant, ac utres eorum dissipent.
13 Tum erubescet Moab a Cemoscho, quemadmodum erubuerunt domus Jisraëlis a Bethele fiducia ipsorum.
14 *Quomodo dicitis, potentes sumus, & viri
[m] strenui in bello?
15 Vastabitur Moab, & *e* civitatibus suis ascendet, & [n] lectissimi juvenes ejus descendent ad mactationem: dictum Regis, cui nomen *est* Jehova exercituum.
16 Propinqua est calamitas Moabi eventura, & malum ejus festinat valde.
17 Condolete ei omnes circumstantes eum, & quicunque novistis nomen ejus: dicite, quomodo fractus est *baculus [o] robustissimus? [p] virga ornatissima?
18 Descende de gloria & sede [q] in sicco, ô deses filia Dibonis: nam vastator Moabi ascendet contra te, corrumpet munitiones tuas.
19 Juxta viam consiste, & speculare habitatrix *Hharohheris: interroga fugientem *virum*, & fœminam eripientem se; dic, quid factum est?
20 Erubescit Moab, *inquient*, quia contritus est; ejulate & clamate, indicate ad Arnonem vastari Moabum.
21 Nam judicium adveniet in *terram planitiei; in Cholonem, & in Jahatzam, & in *Mephahhatam,
22 Item in Dibonem, & in Nebuntem; & in *Bethdiblathajima,
23 Et in Kiriathajima, & in Beth-gamulum, & in *Beth-mehhonem,
24 Et in *Kerijothas, & in *Botzram; deniq; in omnes civitates terræ Moabi, longinquas & propinquas.
25 Succidetur *cornu Moabi: & brachium ejus frangetur, dictum Jehovæ.
26 *Inebriate eum, quia contra Jehovam magnificavit se: *ut plaudat Moab in vomitu suo, & sit risui ipse quoque.
27 *Nam an non risui tibi fuit Jisraël? *an inter fures inventus est? quòd cum verba tua *facis* de eo, *commoves te.
28 Relinquite civitates, & habitate in petra, ô incolæ Moabi: & estote similes columbæ nidificanti [r] in lateribus hiatus cavi.
29 Audivimus superbiam Moabi, fastuosum esse admodum; altitudinem ejus, & superbiam eius, fastumque ejus, & elationem [s] animi ejus.

7 *Contra portus*] id est, regiones totas quæ sunt secundum mare, sup. 25.22.

1 *Contra Moab.*] Hujus Prophetiæ (qua Moabitis exitium a Babylonio eventurū prædicitur) partes universè sunt tres: prima est propositio, usque ad ver. 11. secunda, exornatio propositionis, ad ver. 43. usque: postrema, conclusio, reliquis versibus. In propositione autem continentur duo; denuntiatio cladis 6. versib. & causæ, quinque sequentibus.

Nebunti] de hac civitate Moabitarum, & permultis sequentibus vide Jeschahh. 16. Quam obrē hîc ea tantum explicabimus quæ apud Jeschahhjam nō inveniuntur.

Kirjathajima] civitas attributa Rëubenitis, deinde verò a Moabitis occupata, Jehosch. 13.19.

Civitas sita] id est, Bamothæ, sive Bamoth-bahhalis, quæ nominantur Jeschahhjæ 16.2.

a Heb. *editi loci: ut verbi genus ostendit.*

2 *De Cheschbone*] alludit ferè Propheta ad singularum civitatum nomina, quod non satis commodè aliis linguis ostendi potest: ut verbi gratia, Cheschbon rationes significat: ait verò Propheta nullam fore ampliùs laudem Moabo de rationibus; sed futurum esse ut hostes longè diversas rationes ineant contra illum: sic etiam de Madmene & aliis compluribus. *Ne sit gens*] ut infrà ver. 42. b Heb. *post te ibit.*
c Heb. *clamoris: ut suprà 25.36.* 3 *O vastitatem*] ethopœiæ elegantes, quibus luctum Moabitarum Propheta exprimit pervadentem a termino uno ad alterum, ut Jeschahh. 16.5. qui versus hos quatuor interpretatur. d Heb. *cum fletu ascendet fletus.* 5 *Fletus*] id est, Moabitæ effugiendo flentes: synecdoche. e Heb. *hostes* fragoris, *clamorem fragoris.* *Hostes fragosi*] id est, tantus erit Moabitarum ejulantium fragor, ut hostium ipsorum (qui ferè victoria insolescunt & tumultuantur in præda) strepitum fragoremq; maximum superent. f Heb. *animas vestras.* 6 *Estote ut nudatissima*] id est, abjecti & contempti delitescite: vide de hac voce Psalm. 102.18. 7 *Nam eò quòd*] altera pars propositionis, causas exponens accommodatas judiciis. Sunt autem eæ tres: prima est præfidentia Moabitarum in ipsis & in idolis suis, hoc ver. secunda est ira Dei justissimum judicium denuntians, duobus seq. tertia est studium inimicorum acerbissimum accensum divinitus, ver. 10. g Heb. *in operibus, id est, rebus a te comparatis.* *Cemosch*] vide Num. 21.29. h Heb. *omnem civitatem & civitatem.* 9 *Date*] prosopopœia, qua Deus inevitabile judicium suum Moabitis denuntiat hyperbolica concessione. quasi dicat, si alas habuerint ad volandum, evolent; sed nullo pacto effugient: nam velut aquilæ futuri sunt ii qui persequentur eum. i Heb. *pennam.* k Heb. penna utendo. 10 *Maledictus*] verba Dei inflammantis hostes ad ultionem acerbissimam sumendam de Moabitis, & animo adeò infenso ut ipsi inter se cohortentur in perniciem Moabitarum.

11 *Tranquillus est*] secunda pars prophetiæ, exornatio quæ singulæ propositionis causæ cum judiciis venturis comparatæ ordine explicantur: ac primùm quidem præfidentia insolentissima, usque ad ver. 26. deinde ira Dei, usque ad ver. 42. ac postremò hostium acerbitas, ad ver. 43. Præfidentiæ autem, quæ hoc ver. demonstratur comparatione elegantissima, argumenta ponuntur duo; ab ipsorum persona hoc ver. & a fiducia in Deum ipsorum, ver. 13. quę argumenta confutat Propheta ver. 14. & sequentibus.

Mansit sapor] id est, sibi constat in facultatibus, malitiaque sua, & rebus omnibus.

12 *Peregrinantes*] Chaldæos.

Vasa] quibus Moabitarum oppida spectantur.

l Heb. *evacuent.*

14 *Quomodo dicitis*] contestatio, qua præfidentiam Moabitarum Propheta [illegible] tat adductis judiciis quæ deinceps narrantur usque ad ver. 26.

m Heb. *roboris.*

n Heb. *delectus juvenum.*

17 *Baculus*] id est, regnum & potentia amplissima cui [illegible] debant.

o Heb. *roboris.*

p Heb. *ornatus.*

q Heb. *in loco sitienti.*

19 *Hharohheris*] [illegible] de Deuter. 2.36. & 3.12.

21 *Terram planitiei*] [illegible] us oppida [illegible] one Moabitarum [illegible] sequent. nominantur.

Mephahhatam] [illegible] tributam Rëubenitis [illegible] in jure Levitarum Jehosch. 13.18. & 21.37.

22 *Bethdiblathajima*] sive Diblathajima tantùm [illegible] Nume. 33.47.

23 *Beth-mehhonem*] Bajithum [illegible] Jeschahh. 16.[illegible]

24 *Kerijothas*] oppidum nobile [illegible] Hhamos. 2.[illegible]

Botzram] sive Betzerum Rëubenitarum, attributum Meraritis, Jehosch. [illegible] deinde verò a Moabitis occupatum: aliis verò locis, Botzra Edomæorum [illegible]
25 *Cornu*] ut 1. Schemu. 2.1. 26 *Inebriate*] secundus [illegible] tionis locus ab ira Dei, cujus effundendæ argumenta ponuntur duo: [illegible] insolentia ipsorum contra Deum & populum ejus, quam Deus prædicit [illegible] ciis retusurum esse usque ad versum 35. alterum est idololatria, usque ad ver. 40. Dicit autem inebriate, ut dixerat supra 25.21. *Ut plaudat*] id est, [illegible] su totius corporis volutet se in suo vomitu, ex ebriorum more. 27 *Nam an non*] apostrophe ad Moabitas, exprobrans insolentiam illorum in populum Dei. *An inter fures*] videlicet quòd pudore furis populum meum [illegible] ut Ijobi 30.5. & suprà 2.26. *Commoves te*] id est, prorumpis in risum, & [illegible] tentissimè cachinnaris. r Heb. *in transitibus oris fossæ. Jeschah. 16.13.* s Heb. *cordis: sic deinceps.*

30 [illegible]

30 Ego novi, dictum Jehovæ; 'excandescen-
tia ejus tamen non ita *efficiet*: mendacia e-
jus non ita efficient.
31 'Idcirco propter Moabitas ejulo, & prop-
ter Moabum totum clamo; propter homi-
nes Kir-cheresi gemit *animus meus*.
32 'Supra fletum Jahhezeris defleo te, ô vitis
Sibmæ, propagines tuæ trajicient mare, usq;
ad mare Jahhezeris pertingent; super æsti-
vos fructus tuos & super vindemiam tuam
vastator irruet:
33 Et intercipietur lætitia & exultatio ex ar-
vis e terra Moabi: & vinum e lacubus faci-
am ut cesset, non calcabit celeustes, celeu-
stæ non erit celeusma.
34 Præ clamore Cheschbonis Elhhalen us-
que, Jahatzum usque edent vocem suam, a
Tzohhare Choronajima usque, quasi vitula
trima: nam etiam aquæ Nimrimorum [t] de-
solatissimæ erunt.
35 'Ita faciam ut cesset Moabo, dictum Jeho-
væ; qui offerat *in* excelso, & adoleat diis
ipsius.
36 'Idcirco animus meus propter Moabum
ut tibiæ perstrepet, & animus meus propter
homines Kir-cheresi ut tibiæ perstrepet:
idcirco 'quamvis residuum fecerit, peribunt
tamen.
37 Nam 'omni capiti calvitium erit, & omnis
barba exsecta; in omnibus manibus cæsuræ,
& super lumbos cilicium:
38 Super omnia 'tecta Moabi, & in plateis e-
jus totus erit planctus; cùm fregero Moabû
ut 'instrumentum in quo nulla *est* delectatio,
dictum Jehovæ.
39 Ejulabunt *dicentes*, quomodo contrita est?
quomodo obvertit cervicem Moab puden-
dè? estque Moab risui & consternationi a-
pud omnes circumstantes ipsum?
40 'Nam sic ait Jehova, ecce 'similis aquilæ in-
volabit *hostis*; pandet alas suas in Moabum,
41 Capientur Kerijothæ, & unaquæque mu-
nitionum occupabitur: & erit animus po-
tentum Moabi die illo, ut animus mulieris
perpetientis tormina:
42 Et exscindetur Moab ne sit populus, quia
contra Jehovam magnificavit *se*.
43 'Pavor, & fossa, ac laqueus imminet tibi; ô
incola Moabi, dictum Jehovæ.
44 Qui effugerit [v] a pavore incidet in fossam,
& qui ascenderit ex fossa capietur laqueo:
cùm inveham in ipsum, in Moabum, annum
visitationis ipsorum, dictum Jehovæ.
45 ‖In umbra Cheschbonis stabant qui fugie-
bant a vi: sed ignis egredietur Cheschbone
& flamma e medio Sichonis, qui consumet
latus Moabi, & verticem [x] eorum qui nihil
nisi strepunt.
46 Væ tibi Moab, periturus est populus Ce-
moschi: nam rapientur filii tui in captivita-
tem, & filiæ tuæ in captivitatem.
47 Attamen reducam multitudinem capti-
vam Moabi [y] ultimis temporibus, dictum Je-
hovæ: hactenus judicium Moabi.

Caput XLIX.

Propheta ruinam Hhammonitis, Edomæis, Syris, Arabibusq; a Nebucad-netzare eventuram prænuntiat & cõfirmat altera clade proximè per Scythas regno Medorum eventura.

1 'Contra [a] Hhammonitas. Sic ait Je-
hova, 'an filii nulli sunt Jisraëli? an hæ-
res nullus est ei? cur hæreditariò pos-
sidet Rex istorum 'Gadem, & populus illius
in civitatibus hujus habitat?
2 Idcirco ecce 'dies venturi sunt, dictum Je-
hovæ, cùm faciam ut audiatur contra 'Rab-
bam Hhammonitarum clangor belli, sitque
tumulus vastitatis, & [b] pagi ejus igne suc-
cendantur: ita hæres erit Jisraël hæredum
suorum, ait Jehova.
3 Ejula 'Cheschbon, cùm vastata fuerit
'Hhai; clamate pagi Rabbæ, accingite
vos ciliciis, plangite, & cursitate per septa:
nam Rex istorum in deportationem abibit,
Sacerdotes ejus, & Principes ejus pariter.
4 Quid gloriaris de convallibus, affluente
convalle tua, ô filia aversa? quæ confidit in
'thesauris suis, *dicens*; quis invaderet me?
5 Ecce ego immissurus sum in te pavorem,
dictum Domini Jehovæ exercituum, ex om-
nibus locis circumstantibus te; a cujus præ-
sentia dispellemini quisque, & nullus erit qui
congreget errantem.
6 Veruntamen postea reducam captivam
multitudinem Hammonitarum, dictum Je-
hovæ.
7 'Contra Edomæos. Sic ait Jehova exerci-
tuum, an nulla *est* amplius 'sapientia in 'Te-
mane? periitne consilium [c] a prudentibus,
exolevit sapientia eorum?
8 ‖Fugite (fiet ut avertentes se [d] 'petant ha-
bitationes profundas) ô habitatores De-
danis: nam calamitatem Hhesavi addu-
cturus sum in eum, quo tempore visitabo
eum.
9 'Si vindemiatores advenirent tibi, nónne
relinquerent racemos? si fures noctu, per-
derent 'quod satis esset ipsis.
10 Atqui ego denudaturus sum Hhesavum,
retecturus abdita ejus, adeò ut sese abscon-
dere non possit: vastabitur semen ejus, fra-
tresque ejus, & vicini ejus, adeò ut nullus
superstit, *qui dicat*,
11 Relinque pupillos tuos, ego in vita conser-
vabo; & viduas tuas, mihi confiditote.
12 'Nam sic ait Jehova, ecce, quorum 'nullum
erat jus bibendi hoc poculum, *ii* [e] omnino
bibunt; ‖ tu autem ipse [f] omnino esses im-
punis? non eris impunis, sed omnino bi-
bes.

1 *Contra*] Hoc capite continentur quinque propheticæ suis inscriptionibus distinctæ, pro ratione populorum adversus quos fuerunt enuntiatæ. Hæc autem prima contra Hhammonitas tres partes continet: nam primùm de injuria populo suo facta cum Hhammonitis contestatur Deus, ver. 1. & supplicium denuntiat, duob. sequent. deinde contestatur insolentis fiduciæ nomine, & pœnam indicit peccato parem, ver. 4. & 5. postremò promissionem Evangelicam adhibet, ver. 6. ut supra 48.47.

a Heb. *filios Hhammonis: sic deinceps*.

An filii] id est, an nulli sunt amplius posteri ex Jahhakobo, qui majoribus aut agnatis suis succedant ex lege, quòd Gadis sortem obtines? aut etiam nónne est Jehuda legitimus hæres sortis suæ, quòd tu infestas eũ? 2. Reg. 24.4.

Gadem] id est, sortem attributam Gadi, quam sibi primùm Hhammonitæ vindicare voluerant, Judic. 11. deinde verò deportatis in Assyriam Rëubenitis & Gaditis cum Pule aut Tiglath-pileesere convenerunt de ea possidenda, magna tum aliorum Jisraëlitarum, tum Judæorum injuria.

2 *Dies venturi*] videlicet post eversum Judæorum regnum: vide Jechezk. 21.33. & sequen.

Rabbam] civitatẽ Regiam Hammonitarum, de qua Jehoschuhh. 13.25. & 2. Schem. 11.1.

b Heb. *filia: sic deinceps*.

3 *Cheschbon*] civitas Gaditarum, de qua Jehoschuhh. 21.39. *Hhai*] alterum Gaditarum oppidum trans Jardenem situm, ac proinde distinguendum ab eo cujus historia habetur Jehosch. 7. 4 *Thesauris*] id est, opibus & commeatu abundantissimo. 7 *Contra Edom.*] secunda hæc prophetia tribus partibus continetur: primùm enim sapientiam carnalem Edomæis Deus objicit, & interminatur de judicio gravissimo ignominiaque importanda, usque ad versum 16. deinde objicit præfidentiam propter munitionem loci, & ruinam denuntiat, usque ad versum 19. postremò injurias populo suo factas exprobrat, quarum nomine Deus se par pari relaturum dicit, inde ad ver. 23. Confer cum Jechezk. 25.

Sapientia] cujus nomine Temanæi olim erant commendati, Hhobadjæ ver. 8. *Temane*] gente Edomæorum, denominata a Temane nepote Hhesavi ex Eliphazo, Genes. 36.15. Etsi hac voce synecdochicè comprehenduntur omnes posteri Hhesavi, ut voce Dedanis posteri Abrahami ex Ketura, proximè sequent. versu sic suprà 25.23. c Heb. *ab intelligentibus*. d Heb. *profundabunt habitare: sic infrà ver. 30.* ‖*Hhobadja*. 5. 8 *Petant habit.*] id est, effugiant e montibus suis in latibula: ut Jeschahh. 9.19. & 21. 9 *Si vindemiat.*] amplificatio calamitatis prænuntiatæ per comparationem minoris, hoc & sequen. versibus duobus. *Quod satis esset*] ac non amplius dilapidarent. 12 *Nam sic ait*] confirmatio a comparatione minoris, adducto exemplo judiciorum Dei in eos qui minus fuerant promeriti. *Nullum erat*] videlicet comparatione tui; dictum κατ' ἄνθ. e Heb. *bibendo: sic paulo post.* ‖ *Suprà 25.29.* f Heb. *impunis existendo*.

13 'Nam per me juro, dictum Jehovæ; deso-
lationi, opprobrio, vastitati, & maledictioni
fore Botzram: & omnes civitates ejus [g] ab-
ituras in vastitates [h] perpetuas.
14 ||[i]Rumorem audivi a Jehova, & legatum ad
gentes missum; *dicentem*, congregate vos, &
invadite eam, ac surgite ad prælium.
15 Nam ecce parvum dispositurus sum te
inter gentes, contemptum inter homi-
nes.
16 'Horror tuus decipit te, superbia animi
tui, ô qui habitas in fissuris petræ, qui [k] car-
pis altitudinem collis: quamvis exaltares
ut aquila nidum tuum, inde dejicerem te,
dictum Jehovæ:
17 Eritque Edomæa desolationi: quisquis
transibit juxta eam, 'obstupescet & sibilabit
propter omnes plagas ejus.
18 *Erit* sicut subversio Sedomi & Hhamoræ
ac 'vicinorum ejus, ait Jehova: non habita-
bit ibi quisquam, neque commorabitur in ea
filius hominis.
19 'Ecce quasi leo ascendit 'supra altitudi-
nem Jardenis, contra habitaculum ' robu-
stissimi; sed [l] momento fugabo eum ex hac
terra, & eum qui electus est in hac præfici-
am: 'nam quis est par mihi? aut quis conte-
stetur mecum? denique quisnam est 'pastor
qui obsistat mihi?
20 'Idcirco audite consilium Jehovæ, quod
[m] iniit contra Edomæos, & cogitationes e-
jus quas cogitavit contra habitatores Te-
manis; *mentiar* nisi abjiciant eos 'minimi ex
ipso grege, nisi desolet cum illis habitacu-
la illorum.
21 Præ sono casus illorum commovebitur
ipsa terra: ' *præ* clamore ad mare algosum
audietur vox illorum.
22 'Ecce velut aquila ascendens *hostis* invo-
labit, & pandet alas suas contra Botzram;
eritq; animus potentium Edomi die illo
sicut animus mulieris perpetientis tor-
mina.
23 'Contra Damascum. Erubescet 'Chamath
& Arpad, cùm rumorem malum audierint,
diffluent: 'in ipso mari solicitudo erit, qui-
escere non poterit.
24 Remissa erit Damascus, fiet ut convertat
se ad fugiendum, & 'horrorem febrilem pre-
hendet: angustia cum doloribus corripiet
eam, tanquam parturientem.
25 'Quomodo non relinquetur civitas [n] lau-
datissima? urbs gaudii mei? *dicebat illa*:
26 Idcirco cadent juvenes ejus in plateis e-
jus: & omnes [o] bellatores ejus exscinden-
tur die illo; dictum Jehovæ exercituum:
27 Et succendam ignem in muro Damasci, qui
consumet palatia 'Benhadadi.

13 *Nam per me*] ...ter confirmationis ...cus a juramento, ...c ver. & decreto ...to, duobus seq.
g Heb. *futuras*.
h Heb. *seculi*.
||*Hhobadja ver*. 1.
i Heb. *auditionem*: ...c *ver*. 23.
16 *Horror tuus*] ...cundus locus, ut ...iximus suprà in ver. ... intelligit autem ...orrentem Edomæ...rum regionem, præ ...speritate montium ...horræorum: unde ...tiam montes Se...hiris, id est, horren...is regionis, viden...ur dicti.
k Heb. *prehendis*.
17 *Obstupescet &c*] ...ide 1. Reg. 9.8.
18 *Vicinorum*] qui ...ominantur Deut. 29 ...3.
19 *Ecce*] tertius ...ocus, ut diximus in ...er. 7. quo ostendit ...eus quanto furore ...domæi indesinen...er Judæos infestave...unt, & ipse eos pro...ulsans quanta po...entia electos suos sit ...estituturus, quod se...quentibus versibus ...xornatur.
Supra altitudinem] ...d est, amplius exun...at quàm soleat Jar...den: vide Jehoschuh. ...3.15. nam Edomæi ...emper Judæos atro...cissimè infestarunt.
Robustissimi] id est, ...Dei: periphrasis Ju...dææ.
l Heb. *momento a*...*gam faciam ut excur*...*rat*.
Nam quis est] con...firmatio a potentia ...Dei infinita & incô...parabili.
Pastor] id est, Rex ...populos regens, ac ...velut pascens auto...ritate sua: ut suprà ...23.1.
20 *Idcirco*] exor...natio comminatio...nis, quæ præcessit ...ver. proximo.
m Heb. *consuluit*: ...*sic infrà ver*. 30.
Minimi ex] id est, ...infirmissimi & abje...ctissimi quique. quasi ...dicat: ita frangam ...eos ut omnium eti...am infimorum teran...tur pedibus: ut dixerat David Psalm. 60.10. 21 *Præ clamore*] id est, tanta erit vociferatio ut inde ad mare rubrum usque, quamvis sit remotum, audiatur. 22 *Ecce*] ut dixerat in Moabum suprà 48.40. & 41. 23 *Contra Damascum*] tertia hæc prophetia regno Damasceno exitium prænuntiat paulò pòst a Nebucad-netzare eventurum; duobus versibus; deinde causam adducens a præfidentia & luxu illius, ver. 25. amplius confirmat, duobus reliquis. *Chamath*] de qua Gen. 10.18. Num. 13.21. & alibi passim. Arpad verò continet reliquam Sy...riæ partem supra regnum Chamathæ: denique totum tractum qui monti Tauro & Amano substernitur; quod nobis observandum fuerat in 2. Reg. 18.34. *In ipso mari*] id est, Antaradus, & omnes maris insulæ percellentur. 24 *Horrorem febr*.] id est, veluti ex febre horrens trepidabit. 25 *Quomodo non*] id est, quis vellet, aut posset tam celebre oppidum pervertere? n Heb. *laudis*. o Heb. *viri belli*. 27 *Benhadadi*] Regis Syriæ potentissimi, cujus ...mentio est 1. Reg. 15.18. & sequent. capitibus: sic Hhamos 1.4.

28 'Contra Kedarem, & contra regna Chat-
zoris, quæ percussurus est Nebucad-netzar
Rex Babyloniæ, sic ait Jehova: surgite, as-
cendite contra Kedarem, & vastate [p] Ori-
entales.
29 Tentoria eorum & greges eorum ' capi-
ent, aulæa eorum cum omnibus instrumen-
tis ipsorum, & camelos eorum sument sibi;
& proclamabunt contra eos formidinem
circumquaque.
30 'Fugite, emigrate valde, petite profundas
habitationes, habitatores Chatzoris, dictum
Jehovæ: nam init contra vos Nebucad-net-
zar Rex Babyloniæ consilium, & cogitat
contra vos cogitationem.
31 Surgite, ascendite ad gentem tranquil-
lam habitantem securè, dictum Jehovæ; cui
non sunt valvæ neque vectis, soli habitant.
32 Et erunt cameli eorum prædæ, & multitu-
do pecorum ipsorum spolio, spargamq; eos
in omnem ventum qui sunt ' amputati late-
re: & ex omnibus partibus ejus *gentis* addu-
cam calamitatem eorum, dictum Jehovæ.
33 Ita erit Chatzor habitaculum draconũ,
[q] desolatissima usque in seculum; non habi-
tabit ibi quisquam, neque commorabitur in
ea filius hominis.
34 'Verbum Jehovæ quod fuit ad Jirmejam
Prophetam contra 'Hhelamum; in princi-
pio regni Tzidkijæ Regis Jehudæ, dicendo:
35 Sic ait Jehova exercituum, ecce ego fra-
cturus sum 'arcum Hhelamitarum; præcipu-
um potentiæ ipsorum.
36 Adducam enim contra Hhelamitas 'qua-
tuor ventos a quatuor extremitatibus cœlo-
rum, spargamq; eos in omnes ventos istos;
adeò ut non sit futura gens quò non perve-
niat *aliquis* depulsorum [r] e Hhelamo:
37 Et ' consternatos reddam Hhelamitas
coram inimicis suis & coram quærentibus
animam ipsorum, adducens contra ipsos
malum, cum æstu iræ meæ, dictum Jehovæ:
& mittam post eos gladium donec consu-
mam eos.
38 Deinde reponam 'solium meum in Hhela-
mo; cùm perdidero inde 'Regem ac Princi-
pes, dictum Jehovæ.
39 'Erit tandem ultimis temporibus; ut re-
ducam multitudinem captivam Hhelami,
dictum Jehovæ.

28 *Contra Kedar*.] quarta hæc prophetia prædicit mala incolis Arabiæ petrææ & desertæ eventura, qui synecdochicè Kedaris & Chatzoris nominibus intelligendi sunt. Sunt autem illius duæ partes: propositio summa hostium adventantium, & cladis, duobus versibus; & exornatio, reliquis. De Kedare autem vide Psal. 120. 5. Chatzor verò in Arabia deserta fuit, quò Chatzoritani a Jehoschuhha fusi sese contulerunt: vide Jehosch. 11. 11. & Judic. 4. 2.
p Heb. *filios Orientis: ut* 1. R[eg]. 4. 3[0].
29 *Capient*] Chaldæi, duce Nebucad-netzare.
30 *Fugite*] exornatio, ut diximus ver. 28. continens primum hypotyposin fugæ Arabum, & Chaldæorum irruptionis, duobus versibus; deinde narrationem ruinæ Arabibus eventuræ, duobus alteris.
32 *Amputati latere*] vide suprà 9.26.
q Heb. *desolatio*.
34 *Verbum Jehovæ*] postrema hæc prophetia (cujus inscriptio continetur hoc ver.) narrat primùm cladem Hhelamitarum, id est, totius Medorum regni, synecdochicè, versibus tribus: deinde exponit promissiones duobus ultimis.
Hhelamum] hanc gentem dictam a filio Schemi, Gen. 10. 22. antè ostendimus sitam esse in confinio Medorum, Persarumque: Cùm autem paulò antè hæc tempora Phraortes Dejoci (quem Dejocem Herodotus vocat) filius Persidem totam regno suo adjunxisset; non est dubium quin synecdochicè (ut modò dicebamus) totum regnum Mediæ intelligendum sit Hhelami nomine. Quamobrem prædictionem hanc referimus ad illam ...am quæ a Scythis gesta est contra Medos, quo tempore Nebucad-netzar in ... & citerioribus regionibus erat occupatus. Scythæ enim temporibus Cyaxaris ...lii Phraortis totum Mediæ regnum leguntur occupasse, expilasse, & annis ... atque rapuisse omnia arbitratu suo; ut refert Herodotus lib. 1. Sed quid ... argumentum? inquies. Hæc prophetia superioribus adjecta est tanquam ...lum, quo Ecclesia de veritate earum confirmaretur. Hoc enim Jirmejæ ...tissimum est, ut prophetias confirmet prophetiis, & res propinquiores ... ad confirmandas eas quæ postea longiore intervallo eventuræ sunt: cujus ... exempla vidimus suprà 20. & 28. & 44. Ac propterea nominatim designatum ... tempus quo hæc prophetia dicta est, quia paulò pòst, & ante capta Jeruschalaim (ut ratio temporum confirmat) hanc cladem acceperunt Medi. 35 *Arcum*] id est, potentiam; ut sequentia exponunt. 36 *Quatuor ventos*] id est, infestos hostes, ex populis innumeris Boreæ accolis: quos omnes confusè solebant veteres Sarmatarum & Scytharum appellatione designare, ut ex ipsis Geographis constat. r Heb. *Hhelami*. 37 *Consternatos red*.] id est, perculsos metu, & primo impetu fusos ita frangam animis, ut ab hostibus Scythis agantur pro libidine, & premantur servitute rigidissima. 38 *Solium meum*]. i. regnum Cyri servi mei, quem etiam unctum Dei Jeschahhja nominat: vide Jeschahh. 44. & 45. atque hæc prima promissio. *Regem*] Cyaxarem patrem Astyagis: nam illo extincto regnavit Astyages qui venit in Cyri manus. q.d. post Regem hunc, atque ... hanc. 39 *Erit tandem*] altera promissio, videlicet Evangelica, qualem habuimus suprà ver. 6. & 48.47.

Caput L.

Deus per Prophetam Babyloniis judicium severissimum denuntiat, & populum suũ instituit confirmatq; promissionibus. Ac judicium quidem exponens copiosissimè, ostendit Babylonios ipsamq; Babylonem pessundatum iri per Medos & Persas, itinera, adventum, obsidionem, occupationem, & damna Babyloniis futura præscribit: populo verò spem facit recuperandæ eodem tempore libertatis: quæ duo confirmans a potentia sua & solenni juramento, præfidentiam Babyloniorum confutat, suorumq; diffidentiam; ac postremò prophetiam anacephalæosi & typo concludit.

1 VERBUM quod loquutus est Jehova
contra Babylonem, & contra terram
Chaldæorum; [a] per Jirmejam Prophetam.
2 Indicate in gentibus, & pronuntiantes
tollite vexillum, pronuntiate, ne celetis:
dicite, capietur Babylon, erubescet Bel,
conteretur Merodac; erubescent terricula
illius, conterentur stercorei dii illius.
3 Nam ascendet contra illã gens ab Aquilone,
quæ rediget terram illius in desolationẽ,
adeò ut non sit habitator in ea: [b] tam homines
quàm jumenta emigrabunt, abibunt.
4 Diebus illis & tempore illo, dictum Jehovæ,
veniant filii Jisraëlis, ipsi cum filiis Jehudæ
unà: [c] continenter flendo eant, & Jehovam
Deum suum quærant:
5 De Tzijone interrogent, in via, illùc facies
eorum *spectent*: agedum *dicent*, & adjungant
se Jehovæ fœdere [d] perpetuò *quod* non
tradatur oblivioni.
6 Grex *ovium* pereuntium sunt populus
meus, pastores eorum faciunt ut aberrent,
per montes avertunt eos: de monte in collem
abeunt obliti cubilis sui.
7 Quicunque inveniunt eos comedunt eos, &
hostes eorum dicunt, non erimus rei: eò
quòd peccant Jehovæ *in* caula justitiæ, ii
quorum majoribus expectatio fuit Jehova.
8 Migrate e media Babylonia, & e terra Chaldæorũ
exite; ut sitis velut hirci ante gregẽ.
9 Nam ecce ego excitaturus sum & adducturus
contra Babylonem congregationẽ gentium
magnarum e terra Aquilonis, quæ disponent
acies contra illam, inde capietur:
cujus sagittarum, ut potentis [e] interficientis,
nulla [f] resiliet frustra:
10 Et erit *regio* Chaldæorum prædæ: omnes
prædatores ejus satiabuntur, dictũ Jehovæ.
11 Cùm læti fueritis, cùm exultaveritis, ô
direptores possessionis meæ; cùm abundaveritis
ut vitula herbilis, & claram vocem edideritis
ut robusti *juvenci*:
12 Erubescet mater vestra valde, pudebit
genitricem vestram; *dicendo*, ecce postremum
gentium, desertum, siticulosum &
campestrem locum.
13 Præ fervore Jehovæ non habitabitur, sed
erit [g] desolatissima tota: quisquis transibit
juxta Babylonem, obstupescet, sibilabitque
propter omnes plagas ejus.
14 Disponite contra Babylonem circumquaque,
omnes tendentes arcum, jaculamini
contra eam, ne parcatis sagittæ; nam Jehovæ
peccavit illa:
15 Vociferamini contra eam circumquaq;,
[h] junxit manum suam, cadant fundamenta
ejus, destruantur muri ejus: cùm ultio Jehovæ
sit, ultionem sumite de ea; quemadmodum
fecit facite ei;
16 Excidite satorem e Babylonia, & qui tractat
falculam tempore messis: metu gladii
opprimentis quisque ad populum suum revertant,
& quisque ad terram suam fugiant.
17 Parva pecus dispersa fuit Jisraël, quam
leones depulerunt: prior comedit eam rex
Assyriæ, hic autem posterior ossa ejus comminuit,
Nebucad-netzar Rex Babyloniæ.
18 Idcirco sic ait Jehova exercituum Deus

[a] Heb. *per manum Jirmejæ*.

2 *Indicate*] prima ... prolepsis sive propositio generalis totius argumẽti, duobus membris ... unum est de ruina Babyloniorum, duobus versibus; alterum, de liberatione populi propter quam evertendi fuerant Babylonii, duobus alteris. Utrumque autem propositionis membrum Propheta consulto enuntiat Judæis (qui jam ... parte deportati fuerant, ut apparet ex ver. 59 cap. 51.) tum ad confirmandum eos in expectatione liberationis suæ, & in gravissimis malis consolandum; ... quibus illos stantes & erectos fide jubet gloriose Babyloniorum exitium & ... prædicare, & inter se informare: tum etiam ad bene utendum ... divinitus oblata hortatur. *In gentibus*] id est, fratribus nostris, qui jam ... varias gentes huc illac dispersi sunt, ac proinde coràm nequeunt in cœtu ... de his promissionibus Dei. *Tollite vexillum*] id est, fratres vestros ... & congregationes sanctas convocate, tanquam elato vexillo verbi Dei, ... communicandas cum ipsis promissiones Dei vobis expositas: sic enim pios ... temporibus angustiæ convenisse testantur historiæ sacræ; ut annotavimus 2. ... 33.3. Mordecaii exemplum docet Ester. 4. & jubet Apostolus Heb. 10. 24. ... *Bel*] vide Jeschahh. 46. 1. *Merodac*] id est, ad verbum, σχηματοῦχος ... Chaldaica appellatione: nomen fuit apud Babylonios commune ... Beli, & Regum omnium, inde a Beli Regis ipsorum temporibus. Nos ... Belo accipiamus hoc quidem loco ab adjunctis adducimur, & maxime ... comparatione: quasi dicat Propheta, ut summus illorum Deus e... conteretur; sic etiam minorem gentium dii exemplo illius: metaphoræ. 3 *Ab Aquilone*] i. e Media, quæ magis Aquilonem spectat respectu Babyloniæ, ... Assyria, qua iter facit Cyrus venturus ad Babylonẽ expugnandam, inf. ver. 21. [b] Heb. ... *usque ad jumentum*. [c] Heb. *eundo & flendo ibunt*. 4 *Continenter*] ... flagrent tanto desyderio revisendi Ecclesiam Dei, ut neque flendi ... faciant donec ad locum exoptatissimum pervenerint, ut amplius ... seq. versu. Hæc autem per hortationem potiùs quàm per narrationem ... dici statuimus, tum ex præcedentis partis comparatione, tum ex ... & veritate rei. Nam revera Deus edicto Cyri libertatem omnibus ... & ipsa mandavit ut Ecclesiam repeterent, Hhez. 1. 5. sed quàm pauci ... conditionem oblatam amplexi sint etiam ex optimatibus Jehudæ, historiæ ... testantur; & ipse Hhezra tum in libro suo, tum etiam 1. Chron. 4. 21. ... docet. 5 *Illuc facies*] i. nihil loquantur, ad nihil advertant aliud, ... animo & corpore Tzijonem versus; similes loqutiones sunt Gen. ... 2. Reg. 4. 29. & Lucæ 10. 4. [d] Heb. *seculi*. 6 *Grex ovium*] secunda pars, ... propositionis, ut antè diximus: cujus prius membrum per ὑστέρωσιν ... posteriore loco inde a ver. 9 posterius verò priore loco il... tribus ver. quorum duo allegoricè figurant miserum statum populi ... fraudibus, hoc ver. exterorumque oppressionibus & propriis peccatis ... ultimus ad diem illũ prænuntiatum liberationis venturæ revocat.

... Babylon, ut notavimus suprà 25. 26. 12 *Mater vestra*] id est, Babylon metropolis, ac velut totius regionis mater. *Postremum gentium*] q. d. ... quæ primas obtinebam & regina sedebam in gentibus, postremam ... ctam esse, & horrere totam? prosopopœia. 13 *Non habitabitur*] id est, ... quo semel ruere cœperit, ut ædificium inclinans magis ac magis labefactabitur, donec tota corruerit. Cœpit enim hoc judicium per Darium Medum Cyrumque primò, deinde per Darium Persam promotum est, tum per Alexandrum Macedonem: ac postremò in solitudinem redacta vicinitate Seleuciæ conditæ intra ... nagesimum lapidem a Seleuco Nicatore, teste Plin. lib. 6. natur. hist. cap. 26. [g] Heb. *desolatio*. 14 *Disponite*] apostrophe ad Medos & Persas, ut diximus in versum 9. 15 *Vociferamini*] elegantissima descriptio causæ propter quam Medi & Persæ fuerunt infensissimi Babyloni, & alii alios provocarunt ad sumendam ultionem de ea. [h] Heb. *dedit*. *Junxit manum*] id est, fœderati fuerunt cum hoste, & se ad Crœsum Lydorum Regem juvandum comparaverunt; vide Levit. ... 5. 21. Nam Belschatzarem regem (quem Berosus Nabonidum, Herodotus Labynitum vocat) fuisse fœdere junctum Crœso testatur Herodotus lib. 1. sic Jechezk. 17. 18. cui non absimile est loquendi genus Ijobi 17. 3. 16 *Excidite*] id est, ne agricolis quidem (qui minimi ac ferè inermes & summè in republica sunt necessarii) parcite: sic figuratur excidium gravissimum. Nam Babyloniam ipsam ne herbas quidem, sed tantum segetem copiosissimam habere testantur Herodotus ibidem, & Plinius lib. 18. natur. hist. cap. 17. 17 *Parva pecus*] amplificatio præcedentis propositionis, a causa propter quam Deus ad judicium hoc exercendum adducitur. Proponitur itaque causa ab insolentia & tyrannide Babyloniorum in populum Dei, hoc vers. deinde promissio fit restitutionis populo, tribus versibus, ac postremo propheticè narratur excidiũ Babylonis, inde ad ver. 33. *Rex Assyriæ*] i. Reges syllepticè qui decem tribus deportaverunt, de quibus 2. Regum. 16. & 17. & 1. Chro. 5. *Ossa ejus*] id est, absumpsit quicquid erat reliquum; eleganter allegoria.

Jisraëlis;ecce ego animadvertam in regem
Babyloniæ & in terram ejus; quemadmo-
dum animadverti in Regem Assyriæ:
19 Et faciam ut revertatur Jisraël ad caulam
suam,& ' depascat Carmelũ & Baschanem;
& in monte Ephrajimi atq; Gilhhade satie-
tur anima ejus.
20 Diebus illis & tempore illo, dictum Je-
hovæ,si quæratur iniquitatis Jisraëlis, nulla
extabit, & peccata Jehudæ nulla inveni-
entur: quia condonavero iis quos faciam
reliquos.
21 ' Contra terram hanc ipsam 'Meratajimis
ascende,& per 'habitatores Pekodi: deva-
sta & internecioni devove ' post eos,dictum
Jehovæ; denique effice omnino prout præ-
cipio tibi,
22 Sonum belli in ista terra, & contritionem
magnam.
23 ' Quomodo succideretur & confringere-
tur malleus totius terræ? quomodo esset
stupori Babylonia in gentibus?
24 ' Laqueum tetendi tibi, & etiam capiêris,
ô Babylon,i te imprudente: invenieris, eti-
amque deprehenderis, quia cum Jehova
miscuisti *bellum*.
25 Aperuit Jehova k repositorium suum, &
deprompsit instrumenta indignationis suæ:
quia opus hoc est Domini Jehovæ exercitu-
um in terra Chaldæorum.
26 Convenite in eam ' ab extremo, aperite
granaria ejus,contumulate eam quasi acer-
vos, & anathemati devovete eam; ne su-
persint ei reliquiæ.
27 Gladio tollite omnes juvencos ejus, de-
scendant ad mactationem: væ illis, cùm ad-
venerit dies illorum,tempus visitationis eo-
rum;
28 ' Vox fugientium & evadentium e ter-
ra Babyloniæ; ut indicet Tzijone ultio-
nem Jehovæ Dei nostri, ultionem ' templi
ejus.
29 Promulgate convenire in Babyloniã am-
plissimos, omnes qui tendunt arcum; po-
nite castra contra eam circumquaque, ne
sit ei effugium,rependite ei secundum opus
ejus, omnino prout fecit facite ei: nam
contra Jehovam superbivit,contra sanctum
Jisraëlis.
30 Idcirco cadant juvenes ejus in plateis e-
jus: & omnes bellatores ejus exscindan-
tur die illo,dictum Jehovæ.
31 ' Ecce me adversum te, ô m superbissi-
me, dictum Domini Jehovæ exercituum:
quia advenit dies tuus, tempus quo visi-
tem te,
32 Quo impingat superbissimus, & corruat
ita ut nemo ipsum erigat; & succendam ig-
nem in civitatibus ejus qui consumet om-
nes ambitus ejus.
33 ' Sic ait Jehova exercituum, opprimuntur
filii Jisraëlis & filiæ Jehudæ pariter: & qui-

19 *Depascat*]id est,fruatur suo.
21 *Contra ter.*] narratio prophetica,ut diximus in versum 17. qua res gerendæ ex ordine exponuntur mandato Dei.
Meratajimis]id est, ex Assyria: nam in Assyria superiore erant Mardi ab oppido Marde trans Tigrin,& cis Tigrin in Armenia Mardi ex adverso Mardorum Assyriæ(ut ostendit Ptolemæus lib 5. Geographic,cap.13.) a quibus dicebantur Martyeni montes (Mentyenos vocat Herodotus) Gyndem fluvium profundentes,supra utrosque Mardos.
Habitatores Pekodi]id est, partis Assyriæ inferioris, qua Cyrus transvexit in Babyloniam: sic autem videtur dicta hæc Assyriæ pars, hic & Jechezk.23.23. eò quòd summa illic præfectura fuisset regni Assyriorum,& in ea Nineve eversa jam eo tempore.
Post eos]id est,postquam istos Assyriæ tractus occupaveris, tum omnia ferro & flamma consumito: similes loquutiones vide Deut.24.20 & 1. Schem.21.10.
23 *Quomodo*]occupatio,qua populum Cyrumque confirmare voluit Deus, diluendo omnem difficultatis metum,verbis sequentibus, tum ad Babyloniã ipsam, ver.24. tum ad Medos & Persas,sequentibus.
24 *Laqueum tetendi*]allegoria venustissima,qua Deus potentissimum illum malleum ostendit sibi non amplius fore quàm bubalam, ex ver.27. aut feram venaticam; ad quam capiendam omnia jam sibi comparata esse docet,seq. versu.
i Heb.*cùm tu nescies.*
k Heb. *thesaurium.*
26 *Ab extremo*] id est,etiam gentes longinquissimæ.
28 *Vox fugientium*] quasi dicat, non superent alii, quàm ii quos Deus misericordia sua servaverit ad celebrandum in Ecclesia nomen suum: ut Jeschahh.45.24. & sequentibus. *Templi*] id est,quam ultionem sumpserit pro salute Ecclesiæ suæ. l Heb.*viri belli.* 31 *Ecce me*] apostrophe ad Babylonium,ut cœperat suprà ver. 24. m Heb. *superbia: sic versu sequente.* 33 *Sic ait*] tertia pars prophetiæ, ut diximus in versum 1. confirmatio præcedentis narrationis, primùm a potentia Dei; cujus causæ, instrumenta, operarii, administrique judiciorum, atque effecta describuntur, usque ad versum 14. sequentis capitis; deinde a juramento, versu 14. & sequentibus.

cunque captivos fecerunt eos detinent e-
os,renuunt eos dimittere.
34 Vindex eorum fortis, Jehova exercitu-
um nomine, n omnino aget causam eorum:
'ut quietam reddat hanc terram,& commo-
veat habitatores Babyloniæ.
35 ' Gladius *irruet* in Chaldæos, dictum Je-
hovæ,& in habitatores Babylonis;& in prin-
cipes ejus & in sapientes ejus:
36 Gladius in ' mendaces ejus,ut desetiscan-
tur;gladius in potentes ejus,ut conterantur:
37 Gladius ' in equos ejus, & in currus ejus,
& in totam miscellaneam turbam quæ *est*
in medio ejus,'ut sint velut fœminæ:gladius
in ' thesauros ejus,ut diripiantur.
38 ' Siccitas in aquas ejus, ut arefiant: ' quia
terra sculptilium est,& apud ' terricula ' in-
sanè agunt.
39 ' Idcirco habitabunt ' feræ cum terrificis,
& manebunt in ea o ululæ; non considebit
ampliùs usque in æternum,neque habitabit
usque p in generationem quamque.
40 ‖Simili subversione qua Deus subvertit Se-
domum & Hhamoram, & vicinos ejus, di-
ctum Jehovæ; non habitabit ibi quisquam,
neque commorabitur in ea filius hominis.
41 ' Ecce populus venturus est ' ab Aquilone;
& gens magna ac ' Reges ampli excitabun-
tur e lateribus terræ:
42 Arcum & lanceam tenebunt, crudeles e-
runt quisque, neque utentur misericordia,
vox eorum ut mare fremet,& cum equis ve-
hentur: instructus *quisque* ut vir præstans ad
bellum contra te,ô filia Babyloniæ.
43 Audientis Regis Babyloniæ q rumorem
de eis illico, remittent se manus; angu-
stia apprehendet eum, dolor tanquam par-
turientis.
44 ‖Ecce quasi leo ascendit supra altitudinem
Jardenis,contra habitaculum robustissimi;
sed r momento fugabo eum ex hac terra, &
eum qui electus est in hac præficiam: nam
quis est par mihi? aut quis contestetur me-
cum? denique quisnam est pastor qui obsi-
stat mihi?
45 Idcirco audite consilium Jehovæ quod
iniit contra Babyloniam, & cogitationes
ejus quas cogitavit contra terram Chaldæ-
orum: *mentiar* nisi abjiciant eos minimi ex
ipso grege, nisi desolet cum illis habita-
culum.
46 Præ sono occupatæ Babyloniæ commo-
vebitur ipsa terra, & præ clamore in genti-
bus ' audietur.

n Heb.*causam grando aget.*
34 *Ut quietam*] causæ sive fines judicii ponuntur duo; unus,liberatio & tranquillitas Ecclesiæ, alter, Babyloniorum supplicium: quæ per ὕστερον πρότερον deinceps explicamus.
35 *Gladius irruet*] ἐργασία finis qui posteriore loco dictus est,usque ad vers. 5.cap.seq.
36 *Mendaces*] id est,astrologos & magos,quorum triplex quidem disciplina erat, ut ait Plinius, sed numerus infinitus.
37 *In equos ejus*] id est,militarem apparatum totum,de quo Herodotus lib.1.
Ut sint velut] prout factum est, postquam prælium cum Cyro adventante commisissent: ex quo tempore delituerunt Babylone,donec occupata est.
Thesauros]non auri & argenti tantùm,sed commeatus militaris quem in permultos annos intùs comportaverant.
38 *Siccitas*] ut inf. 51.32. vide rationem hujus rei totam apud Herodot. lib.1.
Quia terra]id est, quia deos colunt hujusmodi qui ne ipsos nequeunt defendere, nedum cultores suos.
Terricula]vide 1. Schem.31.9.
Insanè agunt]ironia gravissima,per antithesin sapientum cum factis & ritibus ac caremoniis ipsorum.
39 *Idcirco*]enarratio effectorum,ut diximus in ver.33.
Feræ cum ter.] vide Jeschahh.13.21.
o Heb.*filiæ ululæ.*
p Heb. *in generationem & generationem.*
‖ *Jeschahh.*34.9.

41 *Ecce*] enarratio instrumentorum & operariorum Dei,ad finem usque capitis; quæ deinde illustratur similitudine,4. primis versibus capitis sequentis. *Ab Aquilone*]ut supra ver.3. *Reges*]Darius Medus,& Cyrus Persa. q Heb. *auditionem eorum.* ‖ *Suprà* 49.19 & 20.& 21. r Heb.*momento quo faciam ut excurrat.* f Heb.*consilium.* 46 *Audietur*] videlicet sonus.

CAPUT LI.

1 'SIc ait Jehova,ecce ego excitaturus sum
contra Babyloniam,& contra eos qui in-
habitant a' meditullium insurgentium in
me;' ventum corrumpentem:

1 *Sic ait*] enarratio præcedentis dicti per similitudinem venti & ventilatorum, ut diximus supra in ver.41.

a Heb.*cor.* *Meditullium*]periphrasis Babylonis,tanquam reginæ sedentis in medio inimicorum Dei Judæam infestantium. *Ventum corrump.*]elegans allegoria: pro eo quod est, quemadmodum venti quidam noxii & Typhones afflarunt segetes; ita judicio meo tanquam vento Babylonios infirmaturus & contriturus sum: prout dixerat futuros velut fœminas,suprà 50.37. Ex quo alterum judicium consequitur, quòd ventilatores ipsos perdituri sint,sequente versu.

2 Et immissurus sum contra Babyloniam ven-
tilatores qui ventilabunt eam, & exhauri-
ent terram ejus: cùm fuerint contra eam
circumquaq; die mali.
3 ᵃContra ᵃ*eum qui* tendit tendat ᵇ sagittari-
us arcum suum, & contra *eum qui* extollit se
lorica sua; neque clementia utamini erga
electos juvenes ejus, internecioni devovete
totum exercitum ejus:
4 Ut cadant confossi in terra Chaldæorum,
& transfixi in plateis ejus.
5 ᵃQuia ᵃnon viduatus est Jisraël & Jehuda
Deo suo, Jehova exercituū; quia terra isto-
rum ᵃplena est reatu a sancto Jisraëlis:
6 ᵃFugite e medio Babyloniæ & eripite quis-
que ᶜ seipsum, ᵃne exscindamini in iniquitate
ejus: cùm tempus ultionis erit Jehovæ, re-
tributionem ipse rependet ei.
7 ᵃPoculum aureum Babyloniæ ᵃmanu Jehovę
inebriavit totam terram; de vino ejus bibe-
runt gentes, propterea insaniunt gentes.
8 Repentè cadet Babylon, & perfringetur:
ᵃejulate apud eam, ᵈ sumentes adhibete ᵃ o-
pobalsamum contra dolorem ejus, si fortè
posset curari.
9 Quamvis curaremus Babylonem, *inquietū*,
tamen non esset curata; derelinquite eam, &
abeamus quisque in terram suam: nam ᵃper-
tingit ad cœlos judicium ejus, & elatum est
usque ad superiores nubes.
10 Protulit Jehova totam justitiam nostram,
agite enarremus Tzijone opus Jehovæ Dei
nostri.
11 ᵃPurgate sagittas, cogite utentes umbo-
nibus; excitat Jehova spiritum Regum Me-
dię, quia contra Babyloniam cogitatio ejus
est ut perdat eam: nam ultio Jehovæ *est*, ᵃul-
tio templi ejus.
12 In muris Babylonis attollite vexillum,
confirmate custodiam, statuite vigiles, com-
parate insidiatores: nam & cogitavit Jeho-
va, & facturus est quod dixit contra habita-
tores Babylonis.
13 ᵃO quæ habitas secundum aquas multas,
ô ampla thesauris; advenit finis tuus, *pro*
ᵉ mensura quæstus tui.
14 ᵃJurat Jehova exercituum per se ipsum:
mentiar nisi te impleam ᵃ hominibus quasi
melolonthis, qui canant de te ᵃceleusma:
15 ‖*Jurat* qui fecit terram virtute sua; stabi-
liit orbem habitabilem sapientia sua, & pru-
dentia sua extendit cœlos:
16 Quo vocem suam edente fremitus aqua-
rum est in cœlis, & qui effert vapores ab ex-
tremitate terræ; fulgura cum ipsa pluvia fa-
cit, & profert ventum e thesauris suis.
17 Magis obbrutescit omnis homo quàm ut
animadvertat, pudefacere omnem confla-
torem sculptili: nā falsum est fusile ejus, nec
spiritus est in *ullo* eorum.
18 Vanitas sunt, opus maximæ aberratio-
nis; quo tempore visitabuntur illi, peribunt
ipsa.
19 Non sicut istarum est, sed formator om-
nium est Jahhakobi portio; vicissim ille est
tribus possessionis ejus, Jehova exercituum
nomen est ei.
20 ᵃCestra fuisti mihi, instrumenta bellica: ut
dissiparem per te gentes, & perderem per
te regna:
21 Ut dissiparem per te equū cum sessore suo,
& dissiparem per te currum cum sessore suo:
22 Ut dissiparem per te virum & mulierem; &
dissiparem per te senem & puerum, dissipa-
remq; per te juvenem & virginem:
23 Ut dissiparem per te pastorem cum gre-
ge suo, & dissiparem per te agricolam cum
ᶠ jumentis suis conjugatis; dissiparemq; per
te Principes, & antistites.
24 Jam rependam Babyloni, & omnibus ha-
bitatoribus *terræ* Chaldæorum, totum malū
ipsorum quo affecerunt Tzijonem, ante o-
culos vestros: dictum Jehovæ.
25 ᵃEcce me contra te, ô ᵃmons perditor, di-
ctum Jehovæ, qui perdis totam terram: ut
extendens manum meam contra te devol-
vam te ex ipsis petris, & disponā te in ᵍ mō-
tem ruderum ex incendio.
26 ᵃNeque accipient ex te lapidem ad an-
gulum, aut lapidem ad fundamenta: nam
ʰ desolatissimus in seculum eris, dictum Je-
hovæ.
27 ᵃAttollite vexillum in terra, clangite buc-
cina in gentibus, comparate contra istam
gentes, promulgantes convocate cōtra istā
regna ᵃArarati, ᵃMinni, & ᵃAschcenazi: præ-
ficite contra istam ᵃimperatorem, adducite
equos ᵃpares melolonthis hispidis.
28 Comparate contra istā gentes, ᵃreges Me-
diæ, & Principes ejus, omnesque antistites
ejus; denique totam terram dominatus e-
jus:
29 ᵃEt commota terra indolescet, cùm præsta-
bitur contra Babyloniam *unaquaque* cogi-
tationum Jehovæ; ut redigat terram Ba-
byloniæ in desolationem, quam nemo inha-
bitet.
30 ᵃDesinent potentes Babyloniæ pugnare,
desidebunt in munitionibus, peribit ᵃpoten-
tia eorum, erunt velut fœminæ: ᵃaccendent
hostes habitacula ejus, confringentur ᵃvectes
ejus.

3 *Contra eum*] expositio præcedentis allegoriæ, qua Deus aperte mandat fieri judicatum suum, ut pronuntiaverat sup. 50.9. *Eum qui tendit*] periphrasis Babylonii omnibus gentibus infesti. b Heb. *tendens arcum*. 5 *Quia non*] [illegible] finis prioris, qui positus est supra 50.34. ex qua conficitur hortatio seq. vers. *Non viduatus est*] i. non desertus est plane; sed Deus tanquam conjux ad tempus visus est discedere, qua occasione isti [illegible] multorum [illegible] effecti sunt, insolescentes in sponsam Dei; proinde in ipsos peccantes gravissimè. Est autē hæc [illegible] prioris membri, [illegible] quod dixi[illegible] supra 50.34. in qua Ecclesia de præsidio Dei confirmata admonetur sui officii, usque ad ver. 15. deinde [illegible] Babyloniæ, tribus seq. *Plena reatu*] cō[illegible] quam dixerat supra 5.7. 6 *Fugite*] proposi[illegible] consilii duo continet: primum, ut Ecclesia Deum vocantem sequatur, & [illegible] ne particeps fiat malorum in[illegible] & eventurorum Babyloniæ, [illegible] alterum, ut [illegible] judicio agnoscat vindicias suas, & prædicet beneficia Dei, vers. 9. & 10. c Heb. *animam suam unusquisque*. *Ne exscindamini*] [illegible] verba, [illegible] quod est, ne [illegible] ut exscindamini. 7 *Poculum*] vide supra 25.15. *Manu*] i. œconomia & dispensatione. 8 *Ejulate*] elegans [illegible] ad quos [illegible] homines per hypothesin [illegible] ut demonstra[illegible] verba. d Heb. *sumite*: ut [illegible]

20 *Cestra*] amplificatio hæc primum universè exponit quale sit quod juramento confirmat Deus, nimirum Babylonium non fuisse authorem præteritorum judiciorum, sed instrumentum Dei, ut dixerat supra ver. 7. & quid Babylonio effecturus sit docet, ver. 24. deinde minutatim exornat narrationis partes. Est autem *Cestra* apud Julium Pollucem non quivis malleus, ut ferè solet accipi, sed malleus verutus & res obvias penetrando perstringens, quo equites ferè ad pertundenda inimicorum arma uti solent. Nam hanc esse propriam Hebrææ vocis significationem sequentia cōmonstrant, & ipsum etymon: quemadmodum in Græca dictione quam adhibuimus latinitatis inopia, cùm κέστρον cestrumq; similiter Græci & Latini vocent veruculum, quo encaustum faciunt artifices, tesserasque, & alia id genus, unde etiam Livius cestrosphendonas nominavit. f Heb. *jugo suo*. 25 *Ecce me*] hypotyposis, qua Deus venit ad amplificationē prænuntiati judicii, duobus versibus: cujus deinde instrumenta convocat, duobus alteris, formamque explicat accuratissimè, ver. 29. & tribus sequentibus, ac postremò dialogisticè Ecclesiam expostulantem consolatur severissimi judicii hujus prophetia, usque ad ver. 41. *Mons perditor*] id est

Babylon, instar montis assurgens vastitate murorum & amplitudine: nam muri in latitudinem quinquaginta, in altitudinem ducentos cubitos regios capiebant: testes Herodotus, Strabo, Plinius Diodorus Siculus. g Heb. *montem incendii*. 26 *Neque accipient ex te*] id est, nunquam reparaberis ex opere redivivo, ut sequentia verba docent. h Heb. *desolationes seculi: sic ver. 62.* 27 *Attollite*] apostrophe ad hostes, tanquam administros judiciorum Dei. *Ararati*] id est, Armeniæ majoris: ut Gen. 8.4. *Minni*] i. Armeniæ minoris; quæ nomen suum habet compositum ex Aram, id est, Syria, & antiqua hac ipsius appellatione Minni. Nam Armeniam olim Syria fuisse comprehensam testis est Plinius lib. 5. natur. hist. cap. 12. *Aschcenazi*] vide Gen. 10.3. has autem regiones omnes, id est, Armeniam utramque & minorem Asiam, synecdochicè notatam Aschcenazi nomine, antè fuisse a Cyro occupatas quàm Babylonem invaderet testantur omnes historiæ. *Imperatorem*] videlicet exercitus: qui imperator in exercitum imperium habeat, & Darii Cyriq; mandata ad exercitum perferat. Vox enim est composita, perinde sonans atque si dixeris, instillationis & interpretationis Principem: sic Nachum 3.17. *Pares*] videlicet numero: ut supra versiculo 14. 28 *Reges Mediæ*] id est, eos qui parent Medo. 29 *Et commota*] enarratio formæ qua judicia sua præstiturus est Deus, ut diximus in vers. 25. 30 *Desinent*] postquàm primo prælio fusi fuerint; ut annotavimus supra 50. 37. *Potentia*] quam nunc plenis buccis jactant. *Accendent hostes*] videlicet cùm intra oppidum perruperint. *Vectes ejus*] id est, tum singularium habitaculorum quæ modo nominavit vectes, tum portarum minorum; quibus maceria aggeri ad Euphratem intus conjuncta de nocte occlusa erat: nam ita fuisse extructam Babylonem docet Herodotus lib. 1. & ita postulat narrationis series.

[illegible] *Opobalsamum*] vide Gen. 37.25. & suprà 46.11. 9 *Pertingit*] id est, [illegible] est metaphora. 11 *Purgate*] apostrophe ironica ad Babylonios, ut [illegible] ver. 6. *Ultio templi*] ut supra 50.28. 13 *O quæ habitas*] id est, munitissima Babylon situ, & opibus instructissima: nam Babylonem perlui Euphrate, [illegible] amplissimis circumductam fuisse testantur veteres. e Heb. *cubito*. 14 *Jurat Jehova*] secundus locus confirmationis, ut diximus suprà in ver. 33. [illegible] exornatur juramentum: a magnifica descriptione majestatis Dei, [illegible] deinde narrationis argumentum (quod hic juramento sancitur) [illegible] pluribus usque ad ver 41. *Hominibus*] hostium, Medorum, Persarum [illegible]. *Celeusma*] i. epinicium devictis & proculcatis Babyloniis, ut suprà [illegible] suprà 10.12.

31 Curſor obviam curſori curret, & index
obviam indici; ad indicandum Regi Baby-
loniæ captam eſſe civitatem ejus ab ex-
tremitate:
32 Et ipſos i anguſtos aditus occupatos eſſe,
etiam ſtagna *hoſtes* combuſſiſſe igne: viros
autem k bellatores perturbatos eſſe.
33 Nam ſic ait Jehova exercituum Deus
Jiſraëlis, *qui* filiam ipſam Babyloniæ ſicut a-
ream l tempeſtivè ſolidat: adhuc paululum,
tum adveniet tempus meſſis ei.
34 Exedit me, quatit me Nebucad-netzar
Rex Babyloniæ, ſtatuit me *ut* vas m inutile:
deglutit me ut draco, implet ingluviem ſu-
am deliciis meis, diſpellit me:
35 n Injuria quæ fit mihi & carni meæ, in Ba-
byloniam recidat, dicit habitatrix Tzijonis;
& ſanguis meus in habitatores *terræ* Chal-
dæorum, dicunt Jeruſchalaima.
36 Idcirco ſic ait Jehova, ecce ego confe-
cturus ſum cauſam tuam, & o ulturus ultio-
nem tuam; ideo exſiccabo mare illius, tan-
quam ſi areſeciſſem ſcaturiginem illius.
37 Et p abibit Babylon in acervos, in habita-
culum draconum; ſtuporem & ſibilū, adeò
ut nemo inhabitet.
38 Pariter ut juvenes leones rugient, voci-
ferabuntur ut catuli leonum,
39 Cùm incaleſcentibus illis diſponā potio-
nes eorum, & inebriabo eos ut exultent; ſed
dormient ſomno q perpetuo, neque exper-
giſcentur, dictum Jehovæ.
40 Deducam eos velut agnos ad mactandum,
ut arietes cum hircis.
41 Quomodo caperetur Scheſchac, & oc-
cuparetur laus totius terræ? quomodo eſſet
deſolationi Babylon inter gentes?
42 *Quaſi* aſcendat contra Babylonem ipſum
mare, fremitu fluctuum ejus operiatur,
43 Erunt civitates ejus deſolationi, terra ſiti-
bunda, & campeſtris; terra in cujus oppidis
non habitabit ullus vir, neque tranſibit per
eas filius hominis.
44 Animadvertam etiam contra Belum Ba-
bylone, & r extraham quod deglutit ex ore
ejus, neque confluent ad eum amplius gen-
tes: etiam murus Babylonis corruet.
45 ‖ Exite e medio ejus, popule mi, & eripite
quiſque animam ſuam; ab æſtu iræ Jehovæ:
46 Et *videte* ne molleſcat ſ animus veſter, &
timeatis propter rumorem qui audietur in
ea terra; cùm advenerit anno uno rumor
ille, & poſtea anno altero idem rumor vi-
olentiaque in terram, denique dominator
ſuprà dominatorem.
47 Idcirco ecce dies venturi ſunt, cùm ani-
madvertam in ſculptilia Babylonis; & tota
terra ejus pudefiet, omneſque confoſſi ejus
cadent in medio ejus:
48 Et cantabunt de Babylonia cœli & terra,
& quæcunque ſunt in eis; cùm ab Aquilone
venerit ad eam iſtorum vaſtatorū quiſque,
dictum Jehovæ.
49 Et Babyloni cadendum eſt, ô confoſſi Jiſ-
raëlis: & cum Babylone caſuri ſunt con-
foſſi totius terræ illius.
50 O qui evaſiſtis a gladio, abite, ne conſi-
ſtatis: recordamini e longinquo Jehovæ, &
Jeruſchalaima veniant in animum veſtrum,
dicendo,
51 Erubeſcimus quòd audiamus opprobri-
um, operit ignominia faciem noſtram; quòd
ingrediantur extranei in ſanctuaria domus
Jehovæ.
52 Idcirco, ecce dies venturi ſunt, dictum Je-
hovæ; cùm animadvertam in ſculptilia il-
lius, & in tota terra illius exclamabit con-
foſſus.
53 Etiamſi aſcenderet Babylon in cœlum,
etiamſi muniret t altiſſimum robur ſuum; a
me venturi ſunt vaſtatores in eam, dictum
Jehovæ;
54 Vox v clamoſa a Babylone, & contritio
magna a terra Chaldæorum:
55 Nam vaſtaturus eſt Jehova Babylonem,
& perditurus ex ea *robur* cum voce magna;
etiamſi fremant fluctus illorū ut aquæ mul-
tæ, edatur ſtrepitus vocis illorum:
56 Cùm venerit contra eam, contra Babylo-
nem vaſtator, capientur potentes ejus, con-
teretur quiſque arcuum ejus; quia Deus
fortis retributionum Jehova x omnino re-
pendet.
57 ‖ Inebriabo, *inquit*, principes ejus & ſapi-
entes ejus, duces ejus, antiſtiteſq; ejus, &
potentes ejus; ut dormiant ſomno perpe-
tuo ac non expergiſcantur; dictum Regis
cui nomen eſt Jehova exercituum.
58 Sic ait Jehova exercituum, y murus uterq;
Babylonis latiſſimus z planè nudabitur, &
portæ ejus altiſſimæ igne ſuccendentur, ita
laboraverint populi pro inanitate & natio-
nes pro igne, ac defatigatæ fuerint.
59 Verbum quod præcepit Jirmeja Prophe-
ta Serajæ filio Nerijæ, filii Machaſejæ, cùm
iret a Tzidkija Rege Jehudæ in Babyloni-
am anno quarto regni ejus: erat autem Se-
raja Princeps Menuchæ,
60 Poſtquam deſcripſiſſet Jirmeja totum ma-
lum quod eventurum erat contra Babylo-
nem in libro uno; omnia verba hæc quæ
ſunt ſcripta contra Babyloniam.
61 Edixit ergo Jirmeja Serajæ; cùm veneris
ad Babylonem, tum aſpiciens legito omnia
verba hæc,
62 Ac dicito, ô Jehova, tu eloquutus es con-
tra locum hunc te exciſurum eum, adeò ut
non ſit in eo habitator a tam ex hominibus
quàm ex jumentis; ſed deſolatiſſimum in
ſeculum fore.
63 Deinde eſto cùm abſolveris legere libel-
lum hunc; ut alligans ei lapidem, projicias
eum in medium Euphratis:
64 Et dicas, ita ſubmergetur Babylon, & non
exſur-

31 *Ab extre.*] u-
bique videlicet, quà
oppidum influit,
quà effluit Euphra
in utrumq; oppi-
dum.
32 *Et ipſos*] id eſt,
acceſſus intimos qui-
bus ibatur a ripa Eu-
phratis in utrumque
oppidum.
i Heb. *tranſitus: ut Schoph.* 14. 1.
Stagna] id eſt, non
tantùm ipſum Eu-
phratis alveum tan-
quam igne areſactum
, ſed etiam ſtagnā
& rivos ex eo du-
ctos intra oppidum;
quibus æque ac muri
interioris portis Me-
di & Perſæ intrò ve-
nerunt.
k Heb. *belli*.
33 *Nam ſic ait*] tranſitio ætiologica
ad diaſyllogiſmum, de
quo ſuprà 25. Hæc
(inquit propheta)
quæ modò dixi eſſa-
tus eſt Deus, & jamq;
res omnes ad hæc
præſtanda comparat,
ut peritus agricola
tempeſtivè aream ſo-
lidat ad trituratio-
nem.
l Heb. *tempore cal-
cationis*.
Tempus meſſis] i.
quo meſſis quæ intrò
comportata eſt per
adminiſtros Dei tri-
turabitur.
34 *Ut vas inutile*]
i. ut teſtam, ex qua
marmoratum ſtru-
ctores faciunt ad in-
craſtandum & ſolli-
dandum areæ ſolum.
Hic autem verſus &
ſequens continent ex-
poſtulationem Ec-
cleſiæ: cujus exem-
pla apud Danijelem
& Zecarjam extant.
m Heb. *vacuum*.
n Heb. *injuria mei,
& carnis mea, ſuper
Babyloniam ut Gen.* 16.
5.
36 *Idcirco*] reſpon-
ſum Dei ad antegreſ-
ſam expoſtulatio-
nem.
o Heb. *contendam
contentionem*.
Mare] id eſt maxi-
mas aquas, ut Gen. 1.
10. vide ſuprà ver. 31.
& 32. p Heb. *erit*.

Dominatorem] Belſchatzarem, qui eadē
nocte trucidatus eſt
qua fuit occupata
Babylon, Danijel. 5.
ſ Heb. *cor: ſic de-
inceps*.
48 *Cantabunt*] hy-
perbole.
50 *O qui evaſiſtis*]
concluſio propheti.
qua Deus primum
ſuos hortatur ad fidē
& obſequium, 2 vobis
verſibus; deinde ju-
dicium in Babyloni-
os eventurum ſum-
matim repetit, uſque
ad ver. 59.
51 *Erubeſcimus*] q.
d. pudeat vos Eccle-
ſiam Dei incultam &
deſertam eſſe, a vob. &
adeo negligi, & ab
externis propter pec-
cata & ignaviam ve-
ſtram proculcari; ac
proinde reſipiſcenti-
am veſtram coram
Deo & Eccleſia his
verbis teſtatam fa-
cite, Eccleſiamq; ſan-
ctitate doctrinæ &
vitæ a maledictis &
malefactis adverſari-
orum vindicate.
t Heb. *altitudinem
roboris: hypallage*.
53 *Altiſſimum*] i.
muros & munitio-
nes ſuas amplius con-
firmaret: vide ſup. 25.
v Heb. *clamoris*.

x Heb. *rependendo
rependet*.
‖ *Suprà ver.* 39.
y Heb. *muri*.
58 *Latiſſimus*] vi-
de ſuprà 25.
z Heb. *nudando*.
Altiſſimæ] vide-
licet proportioni la-
titudinis & altitudi-
nis murorum reſpon-
dentes. Hoc autem
quando effectum ſit,
attigimus ſup. 50. 15.
Laboraverint] vi-
delicet quicunque æ-
dificationi, munimen-
to, & exornationi Ba-
bylonis operam de-
derint.
59 *Verbum*] jam
ſequitur pars ultima,
nimirum typus ad-
hibitus ad confirmati-
onem præcedentis
prophetiæ, ut diximus ſuprà 50. 1.
Menuchæ] qui tra-
ctus eſt in confinio
Jehudæ & Danis, ubi Manachath dictus,
aut etiam (quia tra-
ctus diviſus erat in-
ter Jehudam & Da-
nem) plurali numero
Menuchoth: vide
1. Chro. 2. 52.
63 *Dicas*] oratio
ad typum adjecta,
qua accedit ex ver-
bo Dei typus ſa-
cramentalis eſt.
a Heb. *ab homine
uſque ad jumentum*.

38 *Rugient*] videlicet Babylonii, celebrantes feſtum In-
ſolentiſſimè quo die capti ſunt, Danijel. 5. ut etiam annotat Herodotus. 39 *Di-
ſponam*] vide hæc apud Danijelem ibidem. *Somno perpetuo*] id eſt, dormitione
mortis, ut Pſaltes nominat Pſal. 13. 4. q Heb *ſeculi* 41 *Quomodo capere-
tur*] quarta pars, confutatio, ut diximus ſuprà 50. 1. cujus loci ſunt duo, unus, quo
confutat fiduciam Babyloniorum, verſibus quatuor; alter, quo refellit metum &
diffidentiam piorum, eoſque confirmat promiſsionibus, uſque ad ver. 50. *Sche-
ſchac*] vide ſuprà 25. 26. 42 *Quaſi aſcendat*] reſponſio ad objectionem præce-
dentis verſus. *Ipſum mare*] id eſt, Euphrates ipſe inde a mari Perſico remeans
in Babyloniam exundaret, quamvis illi confidant tantopere, ut ſuprà ver. 36.
r Heb. *deglutitionem ipſius*. 44 *Quod deglutit*] id eſt, innumeras illas immaneſ-
que oblationes quibus colitur, abripiam a templo ipſius: vide in hiſtoria Beli; &
Herodotum lib. 1. ‖ *Suprà* 6. 45 *Exite*] alter locus confutationis, per apoſtro-
phen ad populum Dei. 46 *Videte*] ellipſis, de qua Gen. 3. 22. *Anno uno*]
nimirum quo nuntius allatus eſt de inſtituta & ſuſcepta expeditione Cyri;
nam priore anno cœpta expeditione, Cyrus in Aſſyria moratus eſt importunita-
te vadorum, maximè ad Gyndem fluvium. *Anno altero*] nimirum cùm alte-
rum ver illuxit, quo ineunte Cyrus perrexit in Babyloniam, & violentiam adhi-
buit contra Babylonem: vide Herodotum ibidem.

exsurget [b] a malo quod ego indicturus sum
contra eam, *quamvis defatigentur: hacte-
nus *verba Jirmejæ.

b Heb. [illegible]
[illegible] defa-[illegible] id est, quan-[illegible] laborem ad recolligendum se instaurandumque consumpserint.
[illegible]] præscripta a Jirmeja: nam sequens caput a Jirmeja minime fuisse scri-[illegible] eo colligimus, quòd pertexit historiam usque ad regnum Evilmero-[illegible] totumque tempus quo Rex Jehojacin supervixit; ac proinde statuimus ab [illegible] viro Dei, aut Ecclesiæ consilio fuisse additum ad Jirmejæ scripta ut scrip-[illegible] Moschis factum est, Deut. 34.

Caput LII.

Eodem est argumento cum 2. Reg. 25.

‖ 2. Reg. 25.

1 ‖ Natus unum & viginti annos Tzid-
kija cùm regnare inciperet, undecim
annis regnavit Jeruschalaimis: cujus
matri nomen Chamutal filia Jirmejæ e Lib-
na:
2 Qui fecit quod malum videtur in oculis Je-
hovæ, omnino prout fecerat Jehojakim.
3 Cumque secundum iram Jehovæ fieret Je-
ruschalaimis & in Jehuda, adeò ut abjice-
ret eos a facie sua; rebellante Tzidkija
contra Regem Babyloniæ:
4 Fuit anno nono regni illius, mense decimo,
decimo die mensis, ut adveniens Nebucad-
netzar rex Babyloniæ, ipse & omnes copiæ
ipsius contra Jeruschalaima, castra facerent
juxta ea; exstruentes contra ea propugna-
cula circumquaque.
5 Sic processit civitas in obsidione, usque ad
undecimum annum Regis Tzidkijæ.
6 Mense quarto, nono *die* mensis, cùm inva-
luisset fames in civitate; adeò ut non esset
panis populo regionis;
7 Et perrupta esset civitas, tum omnes [a] bel-
latores fugerunt & egressi sunt e civitate
noctu, via portæ inter duplicem murum, quæ
erat juxta hortum regis, Chaldæis civitatem
obsidentibus circumquaque: & abiverunt
via campestrium.
8 Sed persequentes copiæ Chaldæorum re-
gem, assequuti sunt Tzidkijam in campe-
stribus Jerichuntis; cùm omnes copiæ ejus
dispersæ essent ab eo:
9 Et prehendentes Regem deduxerunt eum
ad Regem Babyloniæ Riblam in terra Cha-
mathæ: ubi [b] tulit *de eo sententias.
10 Ex quibus jugulavit rex Babyloniæ filios
Tzidkijæ ante oculos ejus; etiamque om-
nes Principes Jehudæ jugulavit Riblæ:
11 Deinde oculos Tzidkijæ excæcavit, & cùm
vinxisset eum numellis chalybeis deduxit
eum Rex Babyloniæ in Babyloniam; & po-
suit eum *in loco aliquo præfecturarum us-
que ad diem mortis ejus.
12 Deinde mense quinto, decimo die mensis,
ipso decimo nono anno Regis Nebucad-
netzaris Regis Babyloniæ; *postquam ve-
nisset Nebuzar-adan præfectus satellitum,
qui [c] ministrabat Regi Babyloniæ, Jeruscha-
laima,
13 Combussit domum Jehovæ, & domum
Regis, omnesque domos Jeruschalaimo-
rum; id est, omnes domos magnatum com-
bussit igne:
14 Et omnes muros Jeruschalaimorum cir-
cumquaq;, destruxerũt omnes copiæ Chal-
dæorum quæ *erant* cum præfecto satellitum.
15 E tenuibus populi, id est, reliquum populi,
eos qui relicti fuerant in civitate, & defe-
ctores qui defecerãt ad Regem Babyloniæ,
& reliquum vulgi; deportavit Nebuzar-
adan præfectus satellitum.
16 Tantùm e tenui populo terræ reliquos fe-
cit Nebuzar-adan præfectus satellitum, [d] qui
essent vinitores & qui agricolæ.
17 Præterea columnas æreas quæ *erant* do-
mui Jehovæ, basesque, & lacum æneum qui
erat in domo Jehovæ fregerunt Chaldæi;
deferentes totum æs eorum in Babylo-
niam:
18 Item ollas, & hamas, & instrumenta mu-
sica, craterasque & acerras; omniaque in-
strumenta ærea quibus ministraverant ac-
ceperunt:
19 Etiamque pelves, & trullas, cum crateri-
bus, & ollis, & lychnuchis, & acerris, ac sco-
pulis; [e] quæcunque aurea, & quæcunque
argentea accepit præfectus satellitum:
20 ‖ Columnas duas, lacum unum, bovesque
duodecim æreos qui *erant* sub basibus, quæ
paraverat Rex Schelomo pro domo Jeho-
væ; non fuit pondus æri eorum, omnium in-
strumentorum istorum.
21 ‖ Columnis autem istis, octodecim cubito-
rum altitudo erat columnæ unicuique, & fi-
lum duodecim cubitorum circumdabat eam:
densitas autem ejus quatuor digitorum, ca-
va erat:
22 Cui imposita erat corona ærea, & altitudo
coronæ unius *quinque cubitorum, encar-
pus, & malogranata ad coronam circum-
quaque omnia ærea; & similia erant co-
lumnæ secundæ, cum malogranatis:
23 Erantque malogranata *nonaginta sex in
plagam quamque: omnia malogranata cen-
tena in encarpo circumquaque.
24 Item cepit præfectus satellitum Serajam
Sacerdotem primarium, & Tzephanjam
Sacerdotem secundanum; ac tres custodes
liminis.
25 E civitate verò cepit aulicum unum qui
fuerat præfectus bellatoribus, *cum septem
viris ex [f] intimis Regis qui inventi sunt in ci-
vitate, & scribam primarium exercitus qui
exercitum conscribebat e populo terræ: ac
sexaginta viros e populo terræ qui inventi
sunt in civitate.
26 Hos ipsos captos Nebuzar-adan præfe-
ctus satellitum, deduxit ad Regem Babylo-
niæ Riblam:
27 Quos percutiens Rex Babyloniæ, morte
affecit Riblæ in terra Chamathæ: sic migra-
vit Jehuda a terra sua.
28 Hic est populus quem deportavit Nebu-
cad-netzar; *anno septimo, Jehudæi ter mil-
le viginti tres:
29 *Anno decimo octavo Nebucad-netzaris,
deportavit Jeruschalaimis animas octingẽ-
tas triginta duas:
30 Anno *vicesimo tertio Nebucad-netzaris
deportavit Nebuzar-adan præfectus satelli-
tum Jehudæos, animas septingentas qua-
draginta quinque: omnes animæ quater
mille sexcenta *sunt*.
31 ‖ Postea fuit trigesimo septimo anno a de-
portatione Jehojacinis Regis Jehudæ, duo-
decimo mense, vigesimo quinto die men-
sis; ut efferret Evilmerodac Rex Babylo-
niæ anno quo regnare cœpit caput Jeho-
jacinis

a Heb. viri bellatores [illegible].

b Heb. loquutus [illegible] judicia.
9 *De eo*] Et de [illegible] ejus, per sy-[illegible] quam se-[illegible] explicant.
11 *In loco aliquo*] [illegible] in certa aliqua [illegible]: nam certis [illegible] pro ratione [illegible] custodiæ [illegible] solent, ut [illegible] ex ipsa Jir-[illegible] historia supra [illegible].
12 *Postquam ve-[illegible]*] non ingressus [illegible] die septimo Jeru-[illegible], 2. Reg. 25. [illegible] verò com-[illegible] per biduum, [illegible] decimo die in-[illegible] exe-[illegible].

c Heb. *stabat* corã [illegible] interpreta-[illegible] Deut. 10. 8. & [illegible].

d Heb. *in vinito-res & in agricolas.*

e Heb. *quæ auri auri, & quæ argenti argenti.*

‖ 1. Reg. 6. & 7.

‖ 1. Reg. 7. 15.

22 *Quinque cubitorum*] vide 1. Reg. 7. 16.

23 *Nonaginta sex*] exceptis angularibus quatuor: quæ si comprehenderis, efficientur centena singulis ordinibus, 1. Reg. 7. 20. & 2. Chr. 4. 13. ut verbis sequentibus ostenditur.

25 *Cum septem*] id est, qui aulicus imperium in copias habẽs (quemadmodum etiam scriba cujus postea habetur mentio) comprehenditur numero horum septem intimorum Regis: quapropter ubi nominatim excipiuntur ex boc numero, quinque tantùm homines dicuntur capti, 2. Reg. 25. 22. ita hoc inclusivè (ut vulgò loquuntur) accipiendum est, illud verò exclusivè.

f Heb. *videntibus faciem Regiam* 2. Reg. 25. 22.

28 *Anno septimo*] videlicet regni Nebucad-netzaris, quo deportatus est Jehojacin sive Jeconias vide 2. Reg. 24. 16.

29 *Anno decimo octavo*] cùm expugnata sunt Jeruschalaima, & captus Tzidkija.

30 *Vicesimo tertio*] id est, quinto post anno quam urbs capta fuerat: nam occasionem novam Judæi attulerunt suis illis motibus quos Jirmeja enarravit supra 40. & sequentibus.

‖ 2. Reg. 25. 30.

jacinis regis Jehudæ, educens eum e carcere:

32 Cum quo locutus est bonis *verbis*; & posuit solium ejus supra solium regum qui erant secum Babylone.

33 Et mutatis vestimentis carceris sui, comedebat cibum coram illo jugiter omnibus diebus vitæ suæ:

34 Nam cibarium ejus cibarium juge dispositum fuit ei a rege Babyloniæ, g demensum diei cujusque in diem quemque; usque ad diem mortis ejus, omnibus diebus vitæ ejus.

g Heb. *verbum diei in die suo.*

LAMENTATIONES Jirmejæ.

ARGUMENTUM.

LIBER Lamentationum querimonias lugubres continet de miserabili Judæorum statu inde a morte Joschijæ Regis; quo tanquam calamitatum omnium primordio Jirmeja adductus est ad deflendum præsentes & instantes Ecclesiæ regniq; totius miserias. Quapropter ipse tum suo, tum piorum omnium nomine conqueritur de malis gravissimis acceptis, peccata publica privatáque confitetur, omnes ad resipiscentiam, fidem, & orationem revocat, iram Dei deprecatur, gratiam petit, & misericordiam implorat ex fœdere.

CAPUT I.

Ecclesia Dei extincto Joschija, & Regno Judææ tributario effecto, ac per Ægyptios divexato, de calamitatibus suis conqueritur; quas peccatis suis acceptas ferens, Deum orat pro remissione peccatorum & salute sua: deinde sermone ad Gentes converso ostendit omnia a Deo, non ab hominibus profecta esse; ipsarum fuisse ut afflicti populi misererentur; & propter mala ab eis illata Deum orat pro salute sua, earumq; excidio ad gloriam ipsius.

א 1 a QUOMODO desidet a solitaria civitas amplissima populo, similis est viduæ§ amplissima inter gentes, princeps inter provincias *quomodo* est
a a tributaria §

ב 2 *Quomodo* b planè flet noctu, & lachrymæ
ejus descendunt in maxillas ejus, nullo eam
consolante ex omnibus amantibus ejus§ om-
nes amici ejus perfidè agunt contra eam,
c effecti in eam inimici §

ג 3 *Quomodo* migrat Jehuda præ afflictione
& præ amplitudine servitutis, & ipsa residés
in gentibus non invenit quietis locum§ qui-
cunque persequebantur eam, assequuntur
eam inter angustias §

ד 4 *Quomodo* viæ Tzijonis lugent quòd nul-
li veniant ad solennitatem, omnes portæ e-
jus desolatæ, Sacerdotes ejus gementes:
virgines ejus mœstæ, & ipsa amaritudini est
sibi §

ה 5 Effecti sunt hostes ejus in caput, inimici
ejus tranquillè agunt, quia Jehova mœsti-
tia afficit eam propter amplitudinem defe-
ctionum ejus: parvuli ejus abeunt *in* capti-
vitatem coram hoste.

ו 6 Et excedit e filia Tzijonis totus decor e-
jus: sunt principes ejus velut cervi non in-
venientes pascuum, abeuntesque virtute
coram persequente:

ז 7 Recordatur *urbs* Jeruschalaimorum die-
bus afflictionis suæ & ploratuum suorum,
omnes res suas desyderabiles, quæ adfue-
rant a diebus d priscis; cadente populo suo
manu hostis, & nemine auxilium ferente si-
bi, cùm videntes eam hostes irrident cessa-
tiones ejus.

ח 8 Peccatum e perpetravit urbs Jeruschalai-
morum, propterea f tanquam ex immundi-
tia separata est: omnes qui honore afficie-
bant eam, vilipendunt eam, quia viderunt
nuditatem ejus; etiam ipsa gemit, postquam
aversa est retrorsum.

ט 9 Immunditiæ suæ in fimbriis suis g mer-
cedem *esse* nondum recordata, descendit
h mirabiliter, nemine consolante ipsam: re-
spice Jehova afflictionem meam, quòd ma-
gnificet se inimicus,

י 10 Manû suam pandat hostis ad omnes res
desyderabiles ipsius: quòd videat gentes in-

1 *Quomodo*] Etsi hic Lamentationum liber non unam tantùm calamitatem Judæorum defleat; sed multiplices quæ inde a Joschijæ temporibus coortæ sunt subinde usque ad excidium totius regni, ac ferme populi: non dubium est tamen (ut autor est Hhezra 2. Chron. 35. 25.) quin occasione mortis Joschijæ a Propheta fuerit conscriptus, & Ecclesiæ traditus. Nam cùm vidit Propheta (qui prius prophetias de excidio regni audiverat, & ipse prophetaverat per revelationes Dei) Joschijam a Necone occisum, ac proinde regnum delabi in fiduciam Regis AEgyptiorum, ut historia sacra ostendit; ex istis malorum gravissimorum primordiis lamentum conscripsit, quo tum res præsentes, tum etiam successuras alias cōprehendit: ut præmonita Ecclesia tunc resipisceret, aut saltem futuræ Ecclesiæ Dei reliquiæ post ictum in fide & veritate Dei magis cōfirmarentur, peccata confiterentur, sibi renuntiarent, Deum castè accederent, justitiam ejus prædicarent, & implorarent misericordiam. Sunt autem hujus capitis (quod alphabetico ordine conscriptum est, ut sequentia tria, iis de causis quas proposuimus in Psalmum 111.) summæ partes duæ: una est propositio malorum quibus Ecclesia obruta est, vers. 11. altera est contestatio adversus hostes Ecclesiæ, usque ad finem. Propositionis autem loci sunt tres: primus est quæstio ex præsentibus & impendentibus Ecclesiæ Judæorum calamitatibus, vers. quatuor: secundus est hypophora sive responsio, qua Ecclesia confitetur & statuit malorum suorum causam in peccatis suis, quatuor alteris; tertius est precatio, tribus. *Solitaria*] exhausta plurimùm civibus amisso Rege optimo, qui regni quasi maritus est & populariū quasi pater. *Tributaria*] videlicet Regi AEgypti, per quem Joachaz deportatus est, mulcta imperata, canon indictus, & Jojakim Rex fiduciarius sive beneficiarius institutus, 2. Reg. 23. & 24. & 2. Chron. 36. a Heb. *in tributum.* b Heb *flendo flet.*
2 *Planè flet*] id est, tam acerba est calamitas, ut ne ipsum quidem tempus quietis in quiete possit transigere. Est autem pathetica gradatio, hoc versu; tum hic, tum etiam in sequent. plurimis observanda. c Heb. *sunt illi in inimicos.*
3 *Migrat*] id est, cives & incolæ regni sponte diffugiunt, pertæsi calamitatum & servitutis durissimæ qua regnum totum opprimitur.

Quicunque persequebantur] id est hostes intimi, qui semper fuerunt Judæis hostes infensissimi. *Inter angustias*] videlicet quasi domesticas in regno, & externas apud hostes.
4 *Viæ Tzijonis*] id est, cultus Dei deletus est & omnis ædificatio: prosopopœia.
5 *Effecti sunt*] responsio ad præcedentem quæstionem lugubrem, ut diximus in vers. 1. De hoc autem loquendi genere vide Deut. 28. 13. & 44. *Tranquillè agunt*] id est, commodè & nullo negotio Judæam vexant. *Parvuli ejus*] id est, nemini parcitur planè aut ætatis causâ, aut sexus. d Heb. *antiquitatis.*
7 *Cessationes ejus*] cessare totum decorem illum qui nominatus est ante, nempe Principes, & omnes res desyderabiles. e Heb. *peccavit.* f Heb. *ideo in separatam propter immunditiem.*
8 *Tanquam ex immunditia*] id est, quia peccavit in Deum spiritualem suum conjugem, Deus abjecit illam & separavit a se ex cæremonia legis, Levit. 12. & 15. Hæc enim omnia dicuntur allegoricè, per comparationem mulieris impuræ. *Aversa est retrorsum*] id est, repulsam passa & separata a Deo.
9 *Immunditiæ suæ*] tertius locus propositionis quo Ecclesia piorum primùm agnoscit justitiam Dei perstantis in judiciis suis propter pertinaciam populi non advertentis ad immunditiam suam; deinde precatur tum ab afflictione sua, tum ab insolentia hostium, tum denique a gloria Dei, tribus versibus. g Heb. *finem.* *Descendit*] id est, decrescit, & tanquam dejicitur de arce decoris sui: nam viginti duobus annis a morte Joschijæ regnum Jehudæ totum labefactatum est. h Heb. *miraculis.*

gredi

gredi [a] sanctuarium suum ipsa cui præcepi-
sti, ne adveniunto in congregationem tibi:
כ 11 Totus populus suus gemant quærentes
panem, exponant res suas desyderabiles pro
cibo, ad [i] reficiendum se: respice Jehova &
intuêre, me [k] vilipendi.
ל 12 *Nihil ad vos, ô viatores omnes; intue-
mini & videte * an sit dolor par dolori meo,
qui factus est mihi: quam afficit Jehova mœ-
rore die æstus iræ suæ.
מ 13 E sublimi immittit ignem in ossa mea,
*cui dominatur: pandit rete pedibus meis;
*avertit me retrorsum, reddit me desolatam,
toto die languidam.
נ 14 * Compactum est jugum defectionum
mearum manu ejus, quibus contortis & as-
cendentibus super collum meum labefactat
virtutem meam: tradit me dominus in ma-
nus *eorum a quibus* non possum exsurgere.
ס 15 Conculcat omnes robustos meos Domi-
nus in medio mei, convocat contra me cô-
ventum ad frangendum juvenes meos:
*torcular calcat Dominus virgini filiæ Jehu-
dæ.
ע 16 Propter hæc ego fleo; [l] ex oculo meo,
ex oculo meo descendit aqua; quia longè
abest a me consolator qui reficiat me: sunt
filii mei desolati, quia invalescit inimicus.
פ 17. Quamvis pandat Tzijon manus suas, ne-
mo consolatur eam, * præcepit Jehova de
Jahhakobo qui circumstant ipsum hostes
ipsius esse: effecta est urbs Jeruschalaimorû
ut separata propter immunditiam inter illos.
צ 18 Justus *est* Jehova, eò quòd contra [m] præ-
stitutum ejus rebellavi: audite quæso om-
nes populi, & aspicite dolorem meum, vir-
ginum mearum, & juvenum meorum abe-
untium in captivitatem.
ק 19 Me inclamantem * amantes meos ipsi
* fefellerunt, * Sacerdotes mei & seniores
mei in ipsa civitate exspirarunt: cùm quæ-
rerent escam sibi qua reficerent seipsos.
ר 20 *Aspice Jehova, nam angustia est mihi,
viscera mea lutulenta facta sunt, versat se
cor meum in medio mei, quia [n] omnino re-
bellavi: foris orbat gladius, intus *est* planè
mors.
ש 21 Audientium me in gemitu esse nemo
consolatur me, omnes inimici mei audito
malo meo gaudent te *id* facere: adduces
*diem *quem* promulgasti, ut sint pares mihi.
ת 22 Veniat tota malitia eorum in conspe-
ctum tuum, & confice eis quemadmodum
confecisti mihi propter omnes defectiones
meas: nam amplissimi sunt gemitus mei, &
cor meum languidissimum.

CAPUT II.

*Propheta lamentum facit de everso populo, re-
gno, cultu Dei, & regione tota: ac propterea
commiserationem suam explicans, gravitatem ma-
lorum & indignitatem amplificat: Judæosq; tan-
dem instituit quomodo sint imploraturi Dei miseri-
cordiam.*

א 1 *QUOMODO [a] densa obtegit nube iræ
suæ Dominus filiam Tzijonis, dejicit
e cœlis in terram ornatum Jisra-
ëlis? ac non recordatur scabelli pedum su-
orum die iræ suæ?
ב 2 *Quomodo* * absorbet Dominus non utens
clementia omnia habitacula sua Jahhako-
bi, destruit excandescentia sua munitio-
nes filiæ Jehudæ, [b] deturbans in terram: [c] ut
prophanum abjicit regnum cum principi-
bus ipsius?
ג 3 *Quomodo* succidit æstu iræ totum * cornu
Jisraëlis, adducens retrorsum dexteram
suam [d] ne obsistat inimico; & exardescens
in Jahhakobum, ut ignis [e] inflammatus con-
sumens circumquaque?
ד 4 *Quomodo* tendit arcum suum velut inimi-
cus, constitutus dextera sua velut hostis, ut
interficiat omnes desyderabiles oculo: in
tentorio filiæ Tzijonis effundit, ut ignem,
æstum suum?
ה 5 *Quomodo* est Dominus similis inimico, ab-
sorbet Jisraëlem, absorbet omnia palatia
ejus, perdit omnes munitiones ejus: & plu-
rimum affert in filia Jehudæ mœroris & mœ-
stitiæ:
ו 6 Et * vi abripit ut horti sepem suam, per-
dit locum conventus sui; prorsus oblivisci-
tur Jehova * *habendi* Tzijone conventus, &
sabbathi, ac spernit indignatione iræ suæ
Regem & Sacerdotem?
ז 7 *Quomodo* rejicit Dominus altare suum,
detestatur sanctuarium suum, tradit in ma-
num inimici, muros, palatia illius: vocem e-
dunt *inimici* in domo Jehovæ, * ut die con-
ventus?
ח 8 *Quomodo* cogitat Jehova corrumpere
muros filiæ Tzijonis, * extendit regulam,
non retrahit manum suam quin absorbeat;
& luctum affert præmunitioni & muro, pari-
ter * languescentibus?
ט 9 *Quomodo* demerguntur in terram portæ
ejus, perdit & confringit vectes ejus: Rex e-
jus & Principes ejus sunt inter gentes * sine
lege, etiam Prophetæ ejus; [f] non habent
præsentem visionem a Jehova?
י 10 *Quomodo* sedentes humi conticescunt
seniores filiæ Tzijonis, imponunt pulverem
capiti suo, accingunt ciliciis; demittunt in
terram caput suum virgines Jeruschalaimo-
rum?

10 *Sanctuarium*] [illegible] est, terram sanctam [illegible]: ut Exod. 15. 17. [illegible] est, videt eos [illegible] rerum omni- [illegible] quibus vel mini- [illegible] administratio- [illegible] in populo tuo [illegible] permiseras lege, Deut. 23. 3. & seq.
i Heb. *restituendum animam*: *sic ver.* 16. & 19.
k Heb. *esse vilem.*
12 *Nihil ad vos*] se- cunda hæc pars capi- tis, qua Ecclesia gen- tes contestata se cô- mittit Deo, duos lo- cos summatim con- tinet: unus est con- testationis & [illegible] ad permovendum gentes, flectendum- que ad misericordi- am, octo versibus; al- ter est precationis, ut Deus gêtes immiseri- cordes Ecclesiæ mi- seras vicissim puni- at, tribus ultimis. Prioris autem loci summa argumenta [illegible] est, [illegible] esse a gentibus [illegible] a Deo ipso cala- mitates Judæorum; ac proinde non posse [illegible] sibi in hac [illegible] quidquam as- [illegible], versibus qua- tuor: alterum, poti- [illegible] gentes [illegible] afflictorum, [illegible] judicio- [illegible] Dei æquè sibi [illegible] quàm [illegible] accumulare [illegible] mise- ricordiam, quatuor [illegible]: quæ duo [illegible] in prin- cipio hujus versus proponuntur, quasi dicat, fratres qui- dem cum animis ve- stris hæc nihil vos [illegible]; sed tamen [illegible], attendite [illegible] & animad- [illegible] exemplo meo [illegible] alter ha- [illegible] quàm existima- [illegible].
* *An sit dolor*] q. d. ex [illegible] mali mei [illegible] non humanum opus esse, sed flagellum Dei; ut exponunt tres se- [illegible] versus allegoricè. 13 *Cui dominatur*] i. cujus Dominus est & modera- [illegible] Deus, & non homines ulli: quod vobis ipsi tribuitis. *Avertit me*] .i. depel- [illegible] & dejicit a se in terram, ut dicitur infra 2. 1. 14 *Compactum est*] secun- da allegoria a comparatione jumenti subjugi: defectiones meæ (inquit) sunt tan- [illegible] & vimina; hanc materiam assumit Deus, compingit, contorquet tan- [illegible] vimina, & imponit cervicibus meis illarum jugum tam grave ut in- [illegible] vires meas. 15 *Torcular*] tertia allegoria, cui similis est Jeschahh. [illegible] l Heb. *oculus meus, oculus meus descendit aquis: hypallage emphatica.*
17 *Præcepit Jehova*] q. d. idque justo judicio Dei, qui solus bene utitur malis. [illegible]] subjecta ab omnibus, prout a Deo abjecta est, suprà versu 8. m Heb. [illegible] 19 *Amantes*] id est, eos quibus amor mei & cura a Deo fuerat commissa: [illegible] per epexegesin nominantur. *Fefellerunt*] id est, non præstite- [illegible] meam: nam tantum absuit ut mihi possent prospicere, ut ne [illegible] ab exitio caverint. *Sacerdotes mei*] .i. curatores rei Ecclesiasticæ [illegible], atque politicæ apud homines, quorum, consiliis oportet stare rem- [illegible]. 20 *Aspice*] oratio bimembris, ut diximus in ver. 12. pro salute [illegible], & adversariorum excidio. *Lutulenta*] i. ut mare procellosum æstuant, [illegible] tanquam si vehementissimis fluctibus lutum excitarent. synecdoche [illegible] elegantissima, cui similē, etsi vario sensu, vide Jescha. 57. 24. Hoc enim [illegible] quasi diceretur, fluctuant, aut strepunt, ut alibi in scriptura legitur: [illegible]. n Heb. *rebellando.* 21 *Diem quem*] nimirum prædictionibus [illegible] adversus gentes; cujusmodi apud Jeschahbjam & Jirmejam etiam [illegible] multæ.

1 *Quomodo*] hu- jus capitis duæ sunt in universum partes; prior est expostula- tio pathetica pro to- to populo Judæo- rum, decem versibus; altera est documen- torum Prophetæ ad populum, inde ad fi- nem usque. Expostu- lationis autem mem- bra sunt tria: primùm enim conquiruntur Judæi de calamitati- bus totius regni a Deo importatis, ver. quatuor seq. secundo de cultu Ipsius deje- cto, ver. duob. ac po- stremò de ipsa me- tropoli, in qua sta- bant regnum Davidis & cultus Dei, tribus ver. quæ omnia pro- leptice hoc ver. con- tinentur, & per [illegible] deinceps exornantur.
a Heb. *obnubilat ira sua.*
Densa] elegans me- taphora, continens tacitā antithesin nu- bis gloriæ, quæ priùs apparuit Jeruschalai- mis in dedicati- one templi, 1. Reg. 8. 10. & præsentium ca- lamitatum, quæ cum densa nube & caligi- ne ferè comparantur.
2 *Absorbet*] i. tol- lit momento fundi- tus, tanquam absor- beret: nam hæc om- nia figuratè tribuun- tur Deo.
b Heb. *facit ut pertingat.*
c Heb. *prophanat.*
3 *Cornu*] vide 1. Schem. 2. 1.
d Heb. *a facie ini- mici.*
e Heb *flamme.*
6 *Vi abripit*] sic Psal. 80. 13. & 89. 41. & Jesch. 5. 5.
Habendi] ex promis- sione & lege ipsius, Exod. 23. & 23. & an- tiquo more.
7 *Ut die*] edebatur a populo Dei preci- bus & laudibus, cùm tres anniversariæ solennitates agerentur. 8 *Extendit*] vi- delicet ut evertatur funditus & æquetur solo: sic 2. Reg. 21. 13. & Jeschahh. 34. 11. quod confirmant sequentia. *Languescentibus*] ac proinde ad ruinam luctuosam, ve- luti mortem, spectantibus: allegoriæ. 9 *Sine lege*] .i. legibus gentium constricti, & publico ordine Ecclesiæ, legisq; & Prophetarum documentis carentes, quæ an- tè publicè in Judæa personaverant. f Heb. *non inveniunt: sic infrà ver.* 16

11 *Defi-

ב 11 *Deficiunt lachrymis oculi mei, *lutu-
lenta fiunt viscera mea, effunditur in terram
*jecur meum propter contritionem filiæ po-
puli mei; dum obruitur *infans & lactens in
plateis urbis,
ל 12 Matribus suis dicentes, ubi est frumen-
tum & vinum: dum obruunt sese similes cō-
fosso in plateis civitatis, dum effundit sese
anima eorum in sinum matrum suarum.
מ 13 *Quod testimonium afferrem tibi? quod
exemplum darem tibi, ô filia Jeruschalai-
morum? quid æquarem tibi ut consoler te,
ô virgo filia Tzijonis? nam magna est ve-
lut maris contritio tua, quis curaturus es-
set te?
נ 14 *Prophetæ tui vident tibi vanum & in-
sulsum, neque retegunt iniquitatem tuam
ad avertendum captivitatem tuam: sed vi-
dent tibi onerosas prophetias g rerum vana-
rum & ad depulsionem spectantium.
ס 15 *Plaudunt super te manus suas omnes
h viatores, *sibilant & *movent caput suum
contra filiam Jeruschalaimorum: hæccine,
inquiunt, civitas illa quam dicebant *perfe-
ctam pulchritudine, gaudium toti terræ?
פ 16 *Dilatant contra te os suum omnes ini-
mici tui, sibilant & *frendunt dentibus suis
dicentes, absorbimus; utique hic dies ille
est quem expectabamus, præsentem habe-
mus, i fruimur.
ע 17 Facit Jehova quod cogitaverat, perficit
sermonem suum quem præceperat a diebus
k priscis, destruit non utens clementia: &
lætificat contra te inimicum, extollit cor-
nu hostium tuorum.
צ 18 *Clamat cor istorum *contra Dominum:
ô mure filiæ Tzijonis, fac ut descendant tan-
quam torrens lachrymæ interdiu ac noctu,
ne permittas intermissionem tibi, ne desi-
stat pupilla oculi tui.
ק 19 Surge, vociferare *de nocte, in principio
vigiliarum, effunde ut aquas cor tuum co-
ram facie Domini: attolle ad eum manus
tuas pro anima parvulorum tuorum qui ob-
ruuntur fame in capite omnium vicorum,
dicens:
ר 20 *Respice Jehova & intuêre * quibus o-
pereris ita: comederéne mulieres fructum
suum, parvulos palmares? interficiéne in san-
ctuario Domini Sacerdotem & Prophe-
tam?
ש 21 Jacent humi in vicis puer ut senex, vir-
gines meæ ut juvenes mei cadunt gladio:
interficis die iræ tuæ, mactas non utens
clementia.
ת 22 Convocas quasi ad diem conventus for-
midines meas circumquaque, neque est die
iræ Jehovæ qui evadat aut superstes *maneat*:
quos palmis gestabam & educabam, hos in-
imicus meus consumit.

11 *Deficiunt*] secunda pars (qua Propheta affert documenta Ecclesiæ laboranti) tria mēbra continet: primum est quoddam veluti exordium a commiseratione, duobus versibus; secundum est exaggeratio mali, usque ad ver. 18. tertium est consilium cōversionis ad Deum & orationis, quinque versibus ultimis.

Lutulenta] vide supra 1. 20.

Jecur meum] id est, sanguis e jecore diffugit, velut profusus in terram.

Infans] amplificatio ab ætate & circumstantiis, quasi dicat, dum omnes pereunt miserrimè, ac ne parvulis quidē (quorum miserabilior conditio est) consulitur.

13 *Quod testim.*] transitio ad secundum membrum, commiserationem δι' ἀπορίας, id est, per dubitationem, quæ in animorum permotionibus est vehementissima. Continet autem hæc commiseratio duplicem exaggerationē: primùm quod nullum malum cum hoc comparari potest, hoc ver. deinde quod nusquam apparet spes boni tanquam media tempestate in alto versantibus, neque ab ipsis, sequent. ver. neque ab exteris, ver. 15. & 16. neque a Deo, ver. 17.

14 *Prophetæ tui*] id est, qui modò prophetant tibi: nam hoc crimen suis temporibus Jirmeja plurimùm exprobrat ut 23. 9. & sequentibus, ubi habetur plenissima hujus versus interpretatio.

g Heb. *vani & depulsionum*.

15 *Plaudunt*] sic Ijobi 27. 23.

h Heb. *transeuntes via*: ut sup. 1. 12. *Sibilant*] sic 1. Reg. 9. 8. *Movent caput*] sic 2. Reg. 19. 21. *Perfectam pulchr.*] ut Psalm. 50. 2. 16 *Dilatant*] ut Psalm. 22. 14. *Frendunt*] ut Ijobi 16. 9. i Heb. *videmus*. k Heb. *antiquitatis*; ut suprà 1. 7. 18 *Clamat*] consilium Prophetæ, ut diximus in ver. 11. cujus partes sunt duæ: una, qua Propheta Judæos docet quibus argumentis & qua ratione Deum oporteat accedere, duobus versibus; deinde formulam orationis præscribit, tribus. Argumenta autem sunt hæc, blasphemia adversariorum, principio hujus ver. & resipiscentia Judæorum, cujus forma duobus his versibus ostenditur per prosopopœiam. *Contra Dominum*] id est, non contra te, sed contra Dominum sunt istorum blasphemiæ: ut 2. Reg. 19. 22. 19 *De nocte*] id est, indesinenter, palàm, ex animo toto, omnibus signis & modis miseriam tuam expone Domino. 20 *Respice Jehova*] propositio summa precationis, cujus ἐργασία habetur versibus duobus sequentibus. *Quibus opereris*] amplificatio est ad captandam misericordiam a natura, ætate, & ordine personarum: nam a natura est alienissimum ut matres commedant liberos: ætas, ut cùm pueri adhuc palmares sunt, misericordiam movet: dignitas verò ordinis reverentiam habet, cujus causa Sacerdotibus amplius parcitur, ut Num. 16. & 26.

Caput III.

Ecclesia Judæorum de malis gravissimis a Deo immissis expostulat: & certamina spiritualia sua exponens, declarat se fide certa in Deum ex rebus ipsis præsentibus, antecedentibus exemplis, natura & promissis Dei in spe salutis vivere: ac postremo confitens peccata sua, & pœnas præsentes amplificans, Deum supplicat pro salute sua & adversariorum exitio.

א 1 *EGO vir ille sum *qui* a experitur affli-
ctionem, virga excandescentiæ * il-
lius.
2 Me ducit & agit * tenebris, non autem
luce:
3 Tantùm mihi adversans, *obvertit manū
suam toto die:
ב 4 Terit carnem meam & cutem meam,
confringit ossa mea:
5 *Extruit contra me, & cingit cicuta &
molestia:
6 In tenebrosis locis collocat me, ut mor-
tuos b olim.
ג 7 Sepit circum me ut non exeam, aggravat
chalybeam numellam meam.
8 Etiam cùm clamo vociferor, obstruit o-
rationi meæ:
9 Sepit vias meas *cæso lapide, semitas me-
as pervertit:
ד 10 Ursus insidians est mihi, leo in latibu-
lis,
11 Vias meas vagas efficit & *discerpit me,
reddit me desolatum.
12 Tendens arcum suum statuit me sagittæ
suæ ut scopum,
ה 13 Immittit in renes meos c tela pharetræ
suæ.
14 Sum risui cum toto populo meo, modu-
latio * istorum toto die.
15 Satiat me d summa amaritudine, inebriat
me absinthio:
ו 16 *Et comminuit in scrupis dentes meos,
deprimit me in cinere.
17 *Adeo rejicis a pace animam meam, ut
oblitus sim boni,
18 *Et dixerim, periit robur meum, & spes
mea a Jehova.
ז 19 *Recordando afflictionis meæ, & plora-
tus mei, * absinthii & cicutæ,
20 e Planè *inquam* recordando, meditatur
apud me anima mea:
21 Hoc revoco in f animum meum, ac pro-
pterea spero;

1 *Ego vir ille*] Hujus capitis in universum partes præcipuæ sunt tres: expostulatio de perpessionibus gravissimis quæ Judæis obvenerunt, ver. 18. deinde narratio spiritualium certaminū & felicis victoriæ quā reportā plus animus ex certaminibus per fidem, usque ad ver. 42. postremò oratio piorum ex certaminibus suis fide emergentium, ad finem usque. Est autem tota expostulatio figurata, scatens allegoriis, qua totus populus Judæorum specie unius hominis narrat perpessiones suas.

a Heb. *videt*.

Illius] videlicet Dei, ut doceat sequentia.

2 *Tenebris*] nempe densissimarum afflictionum, ac omni prosperitate carentium.

3 *Obvertit manū*] id est, hinc inde continenter verberat.

5 *Extruit*] id est, obsidet me circumquaque, & circumvenit molestiis amarissimis, tanquam militibus oppugnantibus me.

b Heb. *sæculi*.

9 *Cæso lapide*] id est, infractis & insuperabilibus impodimentis.

11 *Discerpit*] ut ovem vagam ursus aut leo, cujus meminit superiore versu.

c Heb. *filios*, id est, *prodeuntes e pharetra*.

14 *Istorum*] ... ftiom. d Heb. *amaritudinibus*. 16 *Et comminuit*] id est, tanta vi detrusit me ac prosternit in terram, ut elisi dentes comminuantur scrupis, & os repleatur cinere. 17 *Adeo rejicis*] apostrophe ad Deum, exaggerans præcedentem expostulationem, & transitum comparans ad secundam partem. 18 *Et dixerim*] id est, propè in abyssum desperationis corruerim. 19 *Recordando*] secunda hæc pars capitis primùm narrat certamen piorum, tribus versibus ... victoriam, usque ad ver. 40. ac postremò hortatione concluditur, ver. 40. & 41. *Absinthii &*] ut sup. ver. 5. & 15. e Heb. *recordando recordatur*. f Heb. *cor*, sic deinceps.

ח 22 [g] Summæ benignitatis est Jehovæ quòd
non sumus absumpti, quòd non finiuntur
miserationes ejus,
23 Novæ sunt singulis matutinis, amplissima
fides tua.
24 Pars mea Jehova est, inquit anima mea;
propterea spero in eo.
ט 25 Bonus est Jehova expectantibus ipsum,
animæ requirenti ipsum.
26 Bene est & speranti & acquiescenti in
salute Jehovæ.
27 Bene est viro huic, cùm tulerit jugum
in pueritia sua;
י 28 Qui sedens solitarius acquiescit, quòd
imposuerit ipsi *Deus*;
29 *Qui* indit pulveri os suum *dicens*, fortè
est expectatio,
30 Præbet percutienti se genam, satiatur
opprobrio.
כ 31 Nam non rejicit in seculum Dominus;
32 Sed cùm affecit mœstitia, etiam miseretur
pro amplitudine benignitatum suarum:
33 Non enim affligit ex animo suo, mœstitiaque
afficit filios viri.
ל 34 Conterere sub pedibus suis omnes vinctos
terræ,
35 Detorquere jus viri coram facie superioris,
36 Pervertere hominem in causa sua, Dominus
non [h] probat.
מ 37 Ecquo dicente existit aliquid, *si* Dominus
non præceperit?
38 Ex ore Excelsi *an* non prodit [i] malum
quodque & bonum?
39 Cur quiritaretur homo vivens, vir propter
[k] pœnas peccatorum suorum?
נ 40 Perscrutemur vias nostras, & pervestigemus;
atq; revertamur usque ad Jehovam.
41 Attollamus animum nostrum cum manibus
ad Deum fortem in cœlis, *dicentes*,
42 Nos defecimus & rebellavimus, tu non
condonas.
ס 43 Obtegis ira & persequeris nos, interficis,
non uteris clementia:
44 Obtegis nube te, ne pertranseat oratio:
45 Purgamentum & rejectamentum statuis
nos in medio istorum populorum:
פ 46 Dilatant contra nos os suum omnes inimici
nostri:
47 Pavor & fovea adest nobis, vastatio, &
contritio:
48 Rivis aquarum [l] perfluit oculus meus,
propter contritionem filiæ populi mei:
ע 49 Oculus meus defluit nec desistit, ex eo
quòd nullæ sint intermissiones,
50 Donec prospiciat & videat Jehova e
cœlis.
51 Oculus meus afficit animam meam, propter
omnes filias civitatis meæ.
צ 52 [m] Omnino venantur me, tanquam aviculam,
inimici mei immeritò:
53 Exscindentes *dejiciunt* in foveam vitam
meam, & projiciunt lapides in me.
54 Exundantibus aquis supra caput meum
dico, succisus sum.
ק 55 Invoco nomen tuum Jehova, e [n] fovea
infima.
56 Vocem meam exaudivisti; ne occultes
aurem tuam, ad respirationem meam, in vociferatione
mea.
57 Appropinquans quo die invocabam te,
dicebas, ne timeto:
ר 58 Agens, Domine, causas animæ meæ, vindicabas
vitam meam.
59 Vides, ô Jehova, perversitatem [o] quæ exercetur
in me; judica judicium meum.
60 Vides totam ultionem istorum, omnes
cogitationes istorum contra me:
ש 61 Audis probrum istorum, ô Jehova, omnes
cogitationes istorum adversus me,
62 Sermones insurgentium in me, & meditationem
istorum adversus me toto die.
63 Sedere istorum & surgere istorum intuēre,
me esse modulationem istorum.
ת 64 Redde eis retributionem, Jehova, secundum
opus manuum ipsorum.
65 Adhibe his protectionem animi *tui*, istis
execrationem tuam:
66 Persequere ira & perde eos, ne sint sub
cœlis Jehovæ.

Caput IIII.

Propheta Ecclesiæ & populi mala deplorans verbis amplissimis, causam eorum narrat positam esse in judicio Dei, qui contra Judæos propter peccata ipsorum præterita & præsentem vanitatem obfirmationemq; exarserit: ac postremò adversariis exitium, piis liberationem suo tempore venturā prænuntiat.

א 1 QUOMODO obscuratur aurum, mutatur
insigne aurum præstantissimum:
diffunduntur lapides sanctitatis
in capite omnium vicorum?
ב 2 Filii Tzijonis pretiosissimi, qui taxandi
essent auro purgatissimo; quomodo reputantur
pro utribus testaceis opere manuum
figuli?
ג 3 Etiam phocæ [a] præbent mammam, lactāt

g Heb. benignitates. 22 Summæ benignitatis] possibilissima hæc videtur prædicatio exponitur per ethopœiam, cujus argumenta omnino sunt quatuor: primum est conscientia benignitatis Dei ab experientia ipsa in mediis malis, his trib. versib. secundum est exemplorum gratiæ Dei erga omnes humiles fide perferentes mala, usque ad vers. 31. tertium est natura Dei & gratiosæ erga suos ver. 31. & duob. seq. & alienæ ab injustitia adversariorum tyrannica, inde ad ver. 37. quartū est omnipotentiæ Dei, quæ alterum est fulcrum fidei nostræ, sine qua nihil fit, & per quam quicquid nobis fit mali justè & propter peccata nostra, usque ad vers. 40. Conscientia porro benignitatis Dei [illegible] præsente confirmatur, hoc modo: tanta est peccatorum nostrorum gravitas, tanta pœnarum acerbitas, ut si summo jure ageretur, jam millies actum esset de nobis infirmissimis homuncionibus: atqui levamur a peccatis & in mediis pœnis nostris: hoc opus non virtutis nostræ est, sed infinitæ benignitatis Dei quòd adhuc vivimus, ut Jeschah. 1. 9. [illegible] finiuntur] id est, perstant erga [illegible]. 23 Fides tua] id est promissorum tuorum in fœdere constantia & veritas. 25 Bonus est] secundum argumentū [illegible] in versum [illegible]. 27 Jugum] videlicet crucis a Deo impositæ, ut dicitur [illegible]. 29 Indit pulveri] id est, habens reverentiam Deo & profitens [illegible], ut loquitur Apostolus 1. Corin. [illegible] Fortè est] sic excludi solet in scripturis diffidentia, ut Jehosch. 14. 12. 31 Nam] tertium argumentum ethopœiæ, ut diximus in ver. 22. 33 Ex [animo]] q.d. contra animum suum, & quodammodo invitus facit Pater miseratio[illegible] suos. h Heb. *videt: ut Deut.* 12. 13. 37 *Ecquo*] quartum [illegible] argumentum, ut vers. 22. observavimus. i Heb. *mala*. k Heb. [illegible] *Gen.* 4. 13. 40 *Perscrutemur*] hortatio, ut diximus ver. 22. ad [illegible] capitis partem μεταβατικὴν. 41 *Nos defecimus*] tertia hæc pars, o[illegible], continet primùm confessionem peccati, hoc ver. cum amplissima [illegible] malorum ex peccatis advenientiū, usq; ad ver. 55. deinde verò po[illegible] ad populum Dei perventuræ, & judiciorum in adversarios ad finem [illegible]. *Tu non condon.*] i. ac proinde jam nos flagellas defectionum nostrarum & [illegible] nomine. 44 *Obtegis nube*] ut supr. ver. 8. 45 *Purgamentum*] [illegible] quod veteres Latini dicebant exverras, sic 1. Corinth. 4. 13. l Heb. [illegible] 50 *Prospiciat*] id est, opere demonstret se prospicere; humanitus

m Heb. *venando*. 54 *Exundantibus aquis*] ut Psalm. 124. 4. & 5. 55 *Invoco*] secundum orationis membrum comprehendit postulata duo suis causis conjuncta: unum est, salus piorū tum propter fidem & antegressam beneficiorum Dei experientiam, hoc ver. & trib. seq. tum propter inimicorum perversitatem, ver. 59. alterum est excidium & ultio inimicorū propter improbitatem cogitationum, sermonum, & factorum, cujus illi sunt rei coram Deo, usque ad ver. 65. quæ duo summatim repetuntur, duobus reliquis versibus. n Heb. *cisterna infimorum* locorum: ut *Psalm.* 88. 7. o Heb. *meam*. 63 *Modulationem*] ut suprà ver. 14. 64 *Redde eis*] ut Psalm. 28. 4. & 94. 2. 65 *Protectionem*] id est, defensionem illam, quam tu ex animo soles adhibere ad servandum bonos: ut qui nō affligis eos ex animo tuo, supra ver. 33. 66 *Cœlis Jehovæ*] amplificatio per antithesin insolentissimæ hostium arrogantiæ; qui non modò terrā, sed ipsum quoque cœlum (cujus aërem vivis omnibus communem esse natura docet) sui juris esse confidunt; ac proinde non dubitant bonis eripere, quos hæredes cœli & terræ constituit Dominus.

1 *Quomodo*] Hujus capitis summæ partes sunt tres: prima est erotematica expostulatio de rebus omnibus divinis & humanis eversis, sæviente gladio & fame, usque ad ver. 11. secūda est ὑποφορὰ, causas & rationes calamitatum illarum explicans, usque ad vers. 21. tertia est denuntiatio judicii hostibus eventuri, & salutis Ecclesiæ, duobus ultimis. *Obscuratur*] id est, res pretiosæ ministrantes sacris exolescunt, tanquam si res claræ nitorem suum amitterent.

Diffunduntur] id est, abrepti e loco sacro ab impurissimis hostibus, & profus[e] usurpantur, & nefariè disjiciuntur, perinde ac si res nihili essent: sic in sequentibus. 3 *Etiam phocæ*] amplificatio calamitatis gravissimæ a comparatione animantium: ipsi, inquit, vituli marini liberè ad littus accedentes fœtus suos e[ducant] mammis, & locum receptus habent ubi contineant fœtus suos, donec in mare deducantur & assuefiant in eo: hujus verò populi mulieres tantùm abest u[t] liberos suos lactare possint sine impedimento, ut contra omnibus odio sin[t] (tanquam avibus ululæ) ipsæ & ipsarum quoque parvuli, ab omnibus infestentur & ipsæ alendi partus suos commoditate careant. Vox quidem Hebræa latè patet, significans serpentes, & reptilia magna, sive terrestria sive aquatica: sed cum non omnium reptilium sint mammæ, neque aquaticorum sint ii quos Prophet[a] vocat catulos; necesse fuit hunc locum ad phocas, id est, marinos vitulos accommodari, qui a natura sunt quasi amphibii: vide Plin. lib. 9. natur. hist. cap. 13. Na[m] draconibus accommodari non potest, cùm volucrium solus vespertilio mamm[as] habeat: serpentium terrestrium nulla species mammata est; ac proinde hæc a[d] marinum istud genus referri debent.

catulos suos: *quomodo* filia populi mei pro-
pter crudelem *inimicum* est similis ululis in
deserto?
ד 4 *Quomodo* adhæret lingua lactentis palato
ipsius præ siti, parvulis ipsis petentibus pa-
nem qui partiatur nemo est?
ה 5 Qui comedebant in deliciis, *quomodo* de-
solantur per vicos? *quomodo* qui nutrieban-
tur in coccino 'amplexantur stercora?
ו 6 Et 'major est [b]pœna filiæ populi mei 'sup-
plicio Sedomi: quo everso quasi momento
non manserunt in eo 'manus?
ז 7 'Puriores erant Nazaræi illius nive, nitidi-
ores lacte: rubebant corpore magis quàm
carbunculi, *major quàm* Sapphiri polities eo-
rum:
ח 8 *Quomodo* obscurior est nigredine forma
eorum, non agnoscuntur in vicis: concreta
est cutis eorum cum osse ipsorum, aret, est
similis ligno?
ט 9 *Quomodo* [c]melius habent confossi gladio,
quàm confossi fame: *melius* 'qui perfluunt
transfixi, [d]quàm destituti proventibus agri?
י 10 *Quomodo* manus mulierum 'misericor-
dium coquunt natos ipsarum; sunt alimento
ipsis in contritione filiæ populi mei?
כ 11 'Consummat Jehova æstum suum, effun-
dit æstuantem iram suam: & accendit ignem
Tzijone, qui exedat fundamenta ejus:
ל 12 Non credidissent Reges terræ, & omnes
habitatores orbis habitabilis; ingressu-
rum esse hostem & inimicum in portas *urbu*
Jeruschalaimorum.
מ 13 Propter peccata 'Prophetarum ejus, ini-
quitates Sacerdotum ejus; effundentium in
medio ejus sanguinem justorum:
נ 14 '*Quia* evagantur 'cæci per vicos, conta-
minantur sanguine; 'quem non possunt quin
tangant vestimentis suis:
ס 15 Recedite impurus *quisque*, proclamant
'eis, recedite, recedite, ne attingitote, 'quia
penna utuntur etiam evagantes: dicunt 'in
Gentibus, non amplius commorabuntur.
פ 16 'Quos irata facies Jehovæ dispertita est,
quos non est intuitura amplius; *quorum ho-
stes* [e]rationem Sacerdotum non habent, se-
nibus non faciunt gratiam.
ע 17 'Et adhuc nos, oculi nostri consumun-
tur [f]desyderio auxilii nostri [g]vanissimi: spe-
culatione nostra speculamur versus Gen-
tem non servaturam.
צ 18 'Venantur gressus nostros, ne eamus per
plateas nostras: appropinquat finis noster,
implentur dies nostri, imò advenit finis
noster.
ק 19 Leviores sunt qui persequuntur nos a-
quilis cœli: 'in ipsis montibus insectantur
nos, in ipso deserto insidiantur nobis.
ר 20 'Spiramentum narium nostrarum, unctus
Jehovæ, capitur in foveis istorum: de quo
dicimus, 'in umbra ejus nos victuros inter
Gentes.
ש 21 'Gaude & lætare, ô 'filia Edomi, ô quæ
habitas in terra 'Hhutzi: etiam ad te transi-
turum est 'poculum, inebriabis te, & 'nuda-
bis te.
ת 22 'Consumpta iniquitate tua, ô filia Tzijo-
nis, non perget in deportatione relinquere
te: animadvertet tuam iniquitatem, ô filia
Edomi, 'deportabit propter peccata tua.

5 *Amplexantur stercora*] id est, in fimetis victum quæritant præ inopia. 6 *Major est*] hoc est, gravior re ipsa & diuturnitate temporis, ut deinceps exponitur. b Heb. *iniquitas filiæ populi mei, quàm peccatum: ut suprà* 3.39. *Supplicio Sedomi*] de quo Gen. 19. *Manus*] videlicet quæ diutius affligerent, postquam momento eversum fuit cum civitatibus cæteris. 7 *Puriores*] amplificatio calamitatis a constitutione Nazitæorum, per antitheses hyperbolicas. c Heb. *meliores sunt.* 9 *Qui perfluunt*] id est, quorum sanguis effunditur. d Heb. *a proventibus: elliptica loquutio.* 10 *Misericordium*] id est, quæ a natura ferè sunt misericordes & indulgentiores liberis: simile vide 2.Reg. 6.26. 11 *Consummat*] ὑποφορὰ, ut diximus in vers. 1. qua Propheta respondet ærumnas istas a Deo esse supra omnem expectationem hominum, duobus versib. & quidem irato propter peccata Judæorum, tum præterita quæ ipsi hostes damnãt atq; ulciscuntur, usq; ad ver. 17. tum etiam præsentia quæ documenta sunt obstinatissimæ Judæorum pervicaciæ, quatuor versibus. 13 *Prophetarum*] ac multo magis cæterorũ ordinum: vide 2.Chron. 36.14. 14 *Quia evagantur*] exegesis præcedentis dicti de peccatis prophetarum, Sacerdotum, totiusque populi, duobus versibus. *Cæci*] ut Jeschahh. 42.18. & seq. *Quem non poss.*] prout narratur de temporibus Menaschis, 2.Reg. 21.16. cui conjungendum est quod scribitur 2.Reg. 24.3. & 5. & 11. & 25.2. 15 *Eis*] id est, justis, quorum sanguis effundebatur, ut meminit ver. 13. *Quia penna utun.*] id est, quia non ambulant, non currunt; sed præcipites cæco impetu volant in scelera, & vagos errores suos. *In gentibus*] id est, Judæis qui jam ad AEgyptios & Chaldæos fuerant deportati, prædicebant liberationem ex animo suo brevi affuturam esse: ut exemplum extat Jirmejæ 28.2. & seq. 16 *Quos irata facies*] exaggeratio falsæ illorum prophetiæ quæ proximè præcessit, a persona Dei & inimicorum: certè, inquit, quod isti populares suos dicunt liberatum iri, neque Deo neque hostibus invitis effici potest: Dei autem stat sententia captivitatem annos septuaginta duraturam: hostes verò nulla autoritas, aut reverentia deterrere potest a captivis detinendis, quos sibi Deus tradidit. e Heb. *faciem Sacerdotum non suscipiunt.* 17 *Et adhuc*] secundus peccatorum gradus, obstinatio: quòd videlicet Judæi Deo infenso & potientibus rerum hostibus adhuc obfirmatè confidunt rebus inanibus, nempe exteris AEgyptiorum aliorumq; copiis auxiliaribus (ut apparet ex Jirmejæ 27.) item fugæ, ac deniq; regi suo, quasi nõ potuisset sibi regnũ illud Davidis temporariũ eripi, vers. 4. f Heb. *ad auxilium: ut Psal.* 119.81.82. g Heb. *vanitatem.* 18 *Venantur*] nimirũ exstructis contra urbẽ propugnaculis, e quib. plateæ urbis observabãtur: 2.Reg. 25.4.

19 *In ipsis montibus*] id est, omnibus ex partibus sunt deprehensuri nos: vide 2.Reg. 25.8. 20 *Spiramentum*] id est, Rex noster posteritate Davidis, quo freti solitem nobis datur aliqua intersspirandi occasio in quibuslibet angustiis: nam prætereà Judæi dignitati illius regni, tanquam si penè & per se ipsum suisset stabile; non autem spectabant Christum, qui finis est & complementum illius typi, neque conditiones sibi imperatas. *In umbra ejus*] id est, adjumento ejus tanquam umbraculo recreati, ne deficiscamur aut exarescamus, velut æstu malorum nostrorum amplitudine: metaphora, cujusmodi est Danijel 4.12. 21 *Gaude*] tertia pars, ut diximus in ver. 1. cujus membrum prius exprimitur per ironiam. *Filia Edomi*] id est, inimici omnes, synecdochicè: qui dicuntur gentibus hîc exprimuntur Judææ propinquissimis & infestissimis, in Edomæ & Syria sitis: vide Jirmejæ 49.7. *Hhutzi*] vide Gen. 10.23. *Poculum*] vide Jirmejæ 25.15. & sequentibus. *Nudabis te*] nimirum dementata potu quem præbiturus est dominus, ut faciunt qui inebriantur vino: sicut exemplum habetur in Noacho, Genes. 9.21. 22 *Consumpta*] id est, exactis annis septuaginta quibus statuit Deus non intueri te, suprà ver. 16. *Deportabit*] ut prædictum est Jirmejæ 49. Hoc autem verbum hac conjugatione ita interpretantur, ut pa[...]vum illius Nachum 2.7.

Caput V.

Ecclesia Judæorum de malis suis cum Deo expostulans confitetur peccata sua: de illis, de suppliciis, & de totius Ecclesiæ eversione gemit: iram Dei porrò deprecatur, & implorat misericordiam.

1 'RECORDARE Jehova quid sit no-
bis, intuere & aspice opprobrium no-
strum.
2 Possessio nostra aversa est ad extraneos,
domus nostræ ad alienigenas.
3 Pupilli sumus ac nullo patre, matres nostræ
tanquam viduæ.
4 Aquas nostras 'pecunia bibimus, ligna no-
stra pretio obveniunt.
5 *Ab* 'incumbentibus collo nostro perse-
quutionem patimur: laboramus, non per-
mittitur quies nobis.
6 Ægyptio 'porrigimus manum, Assyrio ut
satiemur pane.
7 'Patres nostri peccaverunt & non super-
sunt: nos verò [a]pœnas eorum ferimus.
8 Servi dominantur in nos, asserente nemine
e manu illorum.
9 [b]Periculo vitæ nostræ afferimus panem no-
strum, propter 'gladium deserti.
10 Pelles nostræ ut furnus atratæ sunt, prop-
ter 'presteres famis.
11 Mulieres Tzijone opprimunt, virgines in
civitatibus Jehudæ.

1 *Recordare*] Extremum hoc caput libellum orationis terminat, cujus membra sunt tria: primum pathetica expositio, usque ad vers. secundum, confessio peccatorum & promerita pœnæ, usque ad 19. tertium, petitio misericordiæ, ad finem usque. Dicuntur autem hæc verba humanitus, recordari, intueri, & aspicere, ut sæpè dictum est. 4 *Pecunia bibimus*] id est, utcunque jam nostri sint, coguntur tamen redimere. 5 *Incumbentibus*] id est, inimicis insolentibus, quibus satis est quod insident nobis & agunt nos tanquam jumenta vectaria, nobis indesinenter insistent; quod ne [...] quidem jumentis [...] ciunt. Contrariam allegoriam vide Hosche 11.4. 6 *Porrigimus manum*] id est, tanta servitute a Chaldæis pressi ne tenuissimum quidem alimentum [...] officiis nostris consequimur, sed mendicare cogimur apud hostes ipsos alimenta [...] miserrimè victum quærere. 7 *Patres nostri*] amplificatur calamitas a comparatione, ut suprà 4.6. & 9. Melius (inquiunt) actum est cum patribus nostris [...] agatur nobiscum: nam peccaverunt illi quidem, sed brevi supplicio de peccatis suis affecti sunt: nos verò eo sumus infeliciores, quod eorundem peccatorum pœnas diuturnas ferre compellimur, quibus foret jucundius semel emori [...] vitam invitam vivere. a Heb. *peccata, ut suprà* 3.39. 8 *Servi*] [...] est, non tantùm imperia a Dominis, sed etiam a conservis sordidissimis ferre [...]gimur, & mediastinos agere ad libidinem domesticorum omnium. b Heb. *pro anima nostra: ut* 2.*Schem.* 23.17. *&* 1.*Chron.* 11.19. 9 *Gladium deserti*] id est, inimicum, qui agrum totum obtinet: synecdoche. 10 *Presteres famis*] id est, famem vehementissimam, qua tanquam prestere exagitamur omnes[...]que consumimur.

12 Principes manu istorum suspenduntur, fa-
cies senum non afficiuntur honore.
13 Juvenes ᵃ ad molendum portant, & ᵇ pue-
ri ad ligna corruunt.
14 Senes ᶜ e porta cessant, juvenes a modula-
tione sua.
15 Cessat gaudium animi nostri, convertitur
in luctum chorus noster.
16 Cadit ᵈ corona capitis nostri; væ jam no-
bis quòd peccaverimus.
17 ᵉ Propter hoc est languidum cor nostrum,
propter hæc ᶠ obtenebrati sunt oculi nostri:
18 Propter montem Tzijonis qui desolatus
est, per quem ᵍ vulpes eunt liberè.
19 ‖ ʰ Tu Jehova ⁱ in seculum manes, solium tu-
um in ᶜ unamquamque generationem.
20 Quare ᵏ in æternum obliviscereris nostri,
derelinqueres nos ᵈ quàm diu longa erunt
tempora?
21 ˡ Restitue nos Jehova tibi, ut revertamur; re-
nova dies nostros, ut ᵉ priscis *diebus*.
22 ᵐ Nam an omnino sperneres nos, efferves-
ceres contra nos ⁿ admodum?

[illegible] *Admodum*] [illegible] sub ... Exod. 11. 5. ... *Pueri*] a minimis ... ministeria ... barbarie ... hostibus nobis. 16 *Corona*] id est, ... & confessi ... vide Gen. 34. ... 18 *Corona*] i. omnis ... tantummodò sumus probro. Hinc autem principium ducitur ..., quo Judæi singulas hasce calamitates peccatis suis acceptas ferunt. 17 *Propter*] totum quod supra dictum est, videlicet peccatum & peccati ... est, infirmantur & afficiuntur gravissime animi & corpora nostra, ... ipsorum causa, hoc versu, tum vero maximè totius Ecclesiæ, seq. versu. ...] id est, vires nos deficiunt: vide 1. Schem. 14. 28.

18 *Vulpes*] quibus hostes Ecclesiæ figurantur, ut Cant. 2. 15.
‖ *Psal.* 102. 13.
19 *Tu Jehova*] tertium membrum continens deprecationem, duob. versibus & postulatum, duob. alteris. Deprecationis autem argumentum sumitur hoc versu a persona Dei.
In seculum] id est, non tantùm natura, sed consilio etiam & voluntate es constantissimus, quam olim nobis explicasti fœdere: ut Galat. 3. 20. c Heb. *generationem & generationem*. 20 *In æternum*] contrà quàm promisisti fœdere, vide 2. Schem. 7. 14. d Heb. *in longitudinem dierum ut Psalm.* 23. 6. 21 *Restitue nos*] ut Psal. 80. 4. Nam eodem modo accipiendum esse ostendit secunda pars versus. e Heb. *antiquitatis: ut supra* 1. 7. 2. 17. 22 *Nam*] etiologia pathetica, qua permovetur Deus ad misericordiam ab antegresso fœdere. Has autem voces, ita reddendas esse ut fecimus, & sensus loci & Hhebraica distinctio docet. *Admodum*] id est, suprà modulum nostrum, pro infinita potentia tua.

JECHEZKEL.

Argumentum.

LIBER Jechezkelis Prophetæ versatur omnino in prophetico documentorum genere. Primùm enim typo & sermone Dei confirmata vocatione sua & toto prophetiarum suarum argumento novis typis & prædictionibus improbitatem & impietatem Judæorum redarguit, judiciáque divinitus eventura pronuntiat & circumscribit evidentissimè, usque ad caput 25. deinde verò clades finitimis Judæorum hostibus paulò pòst superventuras per Nebucad-netzarem prædicat usq; ad cap. 33. tum deportatos omnes reprehendens & increpans gravissimè, ad resipiscentiã hortatur, certámq; fiduciam restitutionis eventuræ, Cumq; restitutionis duo futura essent genera; unum inchoatum, quando populus reversus est e Babylonia; alterum perfectum, cùm Deus patefactus est in carne: idcirco Propheta, postquàm priorem illam restitutionem adumbravit & prædixit, docet non propterea desituras esse calamitates, Ecclesiæ Judæorum, sed eam gravissimè, indesinenter, & acerbissimè ab hostibus plurimis infestatum iri. Sic librum suũ concludit elegantissimo typo perfectæ illius restitutionis & instaurationis Ecclesiæ, quæ nobis temporibus ultimis patefacta est Evangelio gloriæ Christi.

Caput I.

Propheta divinitus viso admonetur de obsequio & administratione Angelorum, de totius mundi gubernatione per spiritum Dei & Angelos administros ipsius & de gloria ac autoritate Christi in angelos & res creatas omnes, ad perficiendum voluntatem suam: deinde hoc viso perculsus, postquam Dei verbo ac spiritu confirmatus est, mandatum & typum vocationis suæ contra Judæos deportatos exequendæ accipit: quòd ille acerbè ferens subterfugit functionem suam, & inter populares conatur delitescere.

1 ¹ CUM fuisset ᵃ trigesimo anno, quarti
mensis *die* quinto, me versante inter
deportatam multitudinem ad ᵇ fluvium Ce-
baris; ᶜ apertis cœlis ut viderem ᵈ visiones
Dei:
2 Quinto eodem *die* illius mensis, ejus anni
ᵉ qui quintus erat deportationis regis Joja-
cinis,
3 ᵃ Omnino fuit ᶠ verbum Jehovæ ad Jechez-
kelem filium Buzi Sacerdotem in ᵍ terra
Chaldæorum ad fluvium Cebaris: fuitque
super eum ibi ʰ manus Jehovæ.

1 *Cum fuisset*] Hæc ... simul con... & se... ibi termina... nos terminavimus, res ipsa loquitur. Nam inscriptione communi con... his trib. ver. deinde verò visio exponitur, toto hoc capite. & vocatio ad ... propheticam, cap. seq. e quibus visio memoratur in inscriptione ver. 1. ... vocationis eventusq; 1. ver. 2. & 3. Hac inscriptione porrò, proponuntur ... locus, forma argumentum, persona, deniq; circumstantiæ ad perspicu... necessariæ; quas quia lectores periti facilè observare possunt ... immorabimur, quæ obscuritatis speciem habent. *Trigesimo anno*] ni... decimo octavo anno Joschijæ, quo lex inventa fuit, fœdus redintegratum ... & cultus instauratus: quorum beneficiorum solennis recordatio no... ... annos rationem Judæis suppeditavit, ut alibi numerantur a vo... Abrahami, a promissione facta Abrahamo, a Jitzchako nato, ab exitu ex ..., a regno Jisraëlitarum diviso & similibus. Hoc enim beneficium re... ... fuit æquiùs, quàm ab inauguratione aliqua Regis novi (ut ferè fit) ... Olympiadibus ut Græci, & ab urbe condita aut exactis regibus ut Romani, nu... ... autem Jubilæi annum fuisse minimè probamus omniũ, quia Jubilæi ... fuit ab eo anno quo populus missus est in possessionẽ terræ. Lev. ... verò ab hoc trigesimus. i. decimusoctavus Joschijæ, plurimũ a justo & le... ... Jubilæi tempore abfuit: ut videre est, si rationẽ temporũ justã subduxeris.

Fluvium Cebar.] sive (ut Ptolemæus vocat in Geographicis) Chabore, in Mesopotamia ex Masio monte in Euphratem influentis ad oppidum ejusdem nominis.
Apertis cœlis] vide in ver. 4. humanitus dictum.
Visiones Dei] id est, a Deo oblatas, hoc capite. 2 *Qui quintus*] his autem quinque si undecim Jehojakimi conjunxeris, & quatuordecim ultimos Joschijæ; assurget numerus triginta annorum, positus præcedente ver. a Heb. *existens extitit*. 3 *Verbum*] quod habetur capite 2. usque ad ver. 20. *Terra Chald.*] Mesopotamia Chaldæam parte. *Manus Jehovæ*] id est, spiritus, a quo sublatus est, & invitus quodammodo raptus ad functionem suam, infra 3. 22. & sequentibus.

4 ᵃVidi ergo, cùm ecce ᵃventus turbineus ve-
niret ab Aquilone, ᵃnubem magnam & ignẽ
ᵇ ſeſe accendentem, ᵃquem ſplendor circũ-
ſtabat: & ᵃe medio ejus tanquam ᶜcolorem
ᵈ ᵃvividiſſimum, nempe e medio illius ignis.
5 ᵃNam e medio ejus ſimilitudo *extabat* ᵃqua-
tuor ᵃanimalium: quorum hic ᵃ aſpectus; ᵃſi-
militudo hominis erat eis,
6 Et ᵃ quaterni vultus unicuique, quaternæ-
que ᵃ alæ unicuique ipſis:
7 Quorum *quidem* pedum pes *quiſque* ᵃ rectus;
ſed planta pedum ipſorum ᵃſimilis erat plan-
tæ pedis vitulini, ᵃ quibus ſcintillabant in
ſpeciem chalybis terſi:
8 Et ᵃmanus humanæ ſuberant alis eorum in
quaternas ᵉ partes ipſorum: ᵃ facieſque eo-
rum, & alæ eorum in quaternis illis,
9 ᵃConjunctæ ᶠ unius ad *alam* alterius alæ eo-
rum: ᵃnon divertebant eundo, unumquodque
ᵍ in tractum faciei ſuæ *objectum* ibant.
10 ᵃCum ſimilitudine faciei eorum, faciei hu-
manæ, etiam facies leonis ad ejus dexteram
ipſis quatuor, & facies bovis a ſiniſtra illius
ipſis quatuor: itemque facies aquilæ ipſis
quatuor *erat*.
11 ᵃEt facies eorum, & alæ eorum porrectæ e-
rant ſurſum; unius binæ conjunctæ *binis*
alterius, ᵃ binis tegentibus corpora ipſo-
rum:
12 ᵃIta quæque in tractum faciei ſuæ objectũ
ibant; quocunque ʰ docebat ᵃ ſpiritus ipſe
eundum ibant, ᵃ non divertentes eundo.
13 Cum ſimilitudine autem iſtorum animali-
um aſpectus ᵃ quorundam velut carbonum
ignis ardentium, ut aſpectus ᵃ tædarum *e-
rant*, qui *ignis* ᵃ continenter ibat inter ipſa
animalia: & ſplendor erat huic igni, atque
ex ipſo igne prodibat fulgur.
14 Denique hæc animalia ᵃ excurrebant &
ᵃ revertebantur, velut aſpectus ⁱ fulguris ve-
hementiſſimi.
15 ᵃCum autem reſpicerem animalia hæc; ec-
ce ᵃrota una erat in terra ᵃprope ſingula ani-
malia ad quaternas facies cujuſque.
16 ᵃAſpectus rotarum & ᵃ opera earum, ſecun-
dum colorem ᵃ berylli thalaſſii, & ſimilitudo
eadem ipſis quatuor *erat*: erantque aſpectus
earum & opera earum, ᵃac ſi eſſet rota *una*
in medio rotæ *alterius*,
17 *Ita ut* in quatuor partes ſuas cùm erat eun-
dum ipſis irent, non diverterent eundo.
18 ᵃEt apſidibus earum tanta altitudo erat ip-
ſis, ut ᵏ timorem injicerent: & canthi earum
pleni erant ᵃ oculis circumquaque in ipſis
quatuor.
19 ᵃ Euntibus autem illis animalibus, ibant
rotæ ipſæ ſecundum illa, & cùm attollerent
ſe animalia ſurſum a terra, ᵃattollebant ſe
rotæ.
20 Quocunq; docebat ſpiritus eundum ibant,
quò docebat *inquam* ſpiritus eundum: &
rotæ attollebant ſe e regione illorum, nam
ſpiritus idem ᵃ animalium aderat rotis.
21 ᵃEuntibus illis ibant, & illis conſiſtentibus

4 *Vidi ergo*] primæ partis hujus prophetiæ. i. viſionis cõprehẽſæ toto hoc capite (ut diximus in ver. 1.) finis eſt, adumbratio gloriæ Dei in Chriſto ut ipſe Propheta interpretatur ver. 28. ad confirmationẽ Prophetæ, & fidem prophetiarum ſequentium. Summa, Deum gloriæ & Dominum Jeſum Chriſtum ſpiritu æterno ſuo cœlum & terram & omnia quæ in eis ſunt adminiſtrare, adeoq; miniſterium Angelorum ſpiritu ſuo & potente verbo adhibere ad res haſce inferiores regendas arbitratu ſuo. Sunt itaque in viſione hac membra tria: primum eſt deſcriptio adminiſtrorum Dei, id eſt, angelorum, uſque ad ver. 15. ſecundum, deſcriptio adminiſtrationis in res inferiores effectæ per angelos ex nutu Dei, uſque ad ver. 22. tertium eſt gloriæ Chriſti in cœlis figuratio, ad finem uſque. *Ventus turb.*] tanquam præcurſor gloriæ & majeſtatis Dei: vide Jobi 38. 1. Eſt autem hic ventus præditus ea facultate ut depellat nubes: docet itaque Propheta per voluntatem Dei hoc vento impellente diſſiluiſſe & diffugiſſe nubes, ut cœlum nitens & res e cœlo aperto oſtenſas liberè proſpectaret.

Nubem magnam] aſpectabile ſignum præſentiæ Dei, qui ſine nube & obſcuritate ab infirmis hominibus videri non poteſt. *Ignem ſeſe*] id eſt, indeſinenter coruſcantem tanquam fulgetrum, qua ſpecie Deus ferè exhibet majeſtatis ſuæ documenta: Exod, 19. Chabakkuk, 3. 4. & alibi. b Heb. *qui ſe accipiebat: ut Exod. 9. 24.* *Quem*] id eſt, ſplendentem circumquaque & radiantem, velut ſol; non autem ſubinde tantùm micantem, ut fulgura faciunt. *E medio ejus*] id eſt, quæ intra illud ſplendentis ignis ſpatium continebantur, nimirum animalia ſive angeli, de quibus poſtea, micabant ſupra ignem illum, tanquam prunæ fornacis ardentiſsimæ, ut exponitur ver. 13. Hæc autem propterea in hunc ver. inſeruit Propheta, quia una opera totum colorem explicare viſum eſt rerum cœleſtium, tanquam accenſarum ad obſequium promptiſsimum & ſtudioſiſsimum majeſtatis Dei.

c Heb *oculum: vide Levit.* 13. 5. d Heb. *vividiſſimi: ſic infra ver.* 27. *Vividiſſimum*] Hhebræam vocem quam variè interpretentur multi nemo ignorat; quàm bene autem, penes doctos judicium eſto. Nos ex ver. 27. hujus capitis, & 8. 2 ſtatuimus vocem eſſe compoſitam e duobus Hhebraicis vocabulis, quibus ſignificantur prunæ ardentiſsimæ & quaſi feſtinantiſsimæ ad conſumendam aut inflammandam materiam objectam, cujuſmodi prunæ aliis longè ſunt rubicundiores. Atque hoc etiam reſpectu videmus Angelos vocari Seraphim, Jeſchahh. 6. 2. & 6. 5 *Nam e medio*] exegeſis proximè præcedentis dicti de angelis, quorum colorem modo perſtrinxerat. *Quatuor*] ut qui adminiſtratione in quatuor orbis partes, id eſt, in univerſum orbem ex Dei mandato perfungantur. *Animalium*] id eſt, angelorum, qui adumbrabantur animalium ſpecie, inf. 10. 15. & 20

Aſpectus] quod ad corporis ſtaturam attinet: videlicet exceptis rebus illis ſingularibus, quæ aut adjectæ, aut variæ ab hominis forma dicuntur fuiſſe, quinque verſibus ſequent. *Similitudo*] id eſt, erecta, rationem & intelligentiam præ ſe ferens, atque ad rationis uſum & officium accommoda: quod in rebus aſpectabilibus ſolius hominis eſt proprium. 6 *Quaterni*] quibus figuratur omnimoda aptitudo ad juſſa Dei nullo negotio capeſſenda in omnes partes: ut ver. 5.

Alæ] celeritatis indices. 7 *Rectus*] ut crus eſt hominis: ſuprà ver. 5. nam Hhebræi pedum appellatione inferiores artus accipiunt ſynecdochicè. *Similis erat*] id eſt, rotunda, ut in omnes partes ſine converſatione ire poſſent (quod pes humanus non poteſt) & ſolida firmaque, ut eſt ungula vitulina: nam cætera ferè calceari ſolent in veterino genere. *Quibus*] id eſt, tanta agilitate conficiebant iter & obſequebantur Deo, ut ſcintillare ipſorum pedes præ celeritate viderentur; neque tamen terrenas ullas ſordes in adminiſtratione ſua contraherent, ſed purè agentes manerent puriſsimi, & puritate prælucerent rebus creatis omnibus. 8 *Manus*] quibus miniſtrant voluntati Dei in omnes partes, ut ver. 5. e Heb. *quadraturas: ſic ver.* 17. *Facieſq.*] id eſt, in omnes partes ſine converſatione ſui reſpiciebant, ibant, & operabantur omnia. 9 *Conjunctæ*] id eſt, concorditer & unanimiter omnia Dei mandata omnibus locis ſpectabant, præſtabantque, & ad ea præſtanda proficiſcebantur. f Heb. *fœmina ad ſororis ſuæ: vide Levit.* 18. 18.

Non divertebant] id eſt, ad omnes partes videndas, obeundaſque omnibus numeris parati erant: nihil averſum erat ab ipſis, ſed omnia expoſita cùm in omneis partes vultus eorum reſpicerent, eſſentque illis anteriora omnia. g Heb. *tranſitum faciei: ſic ver.* 12 10 *Cum ſimilit.*] ut miſſas faciamus tam multas multorum interpretationes, ſententia noſtra eſt hæc: hoc ver. definiri angelorum naturam figuratè ab aliarum rerum proprietatibus; itaque angelos ex hoc verſu definiri poſſe, hoc modo: ſpiritus eſſe intelligentes ut homo eſt, potentes ut leo, miniſtratorios ut bos, & celeres ut aquila, atq; adeò res alias creatas ſuis proprietatibus iſtis longo intervallo ſuperare: ſic Apocalyp. 4. 7. Ac de hominis quidem intelligentia omnibus ſatis conſtat, & nos diximus ſuprà in ver. 5. leonis vim paſſim ſcriptura prædicat, bovis miniſterium laudant Moſche & Schelomo Deut. 33. 17. & Prov. 14. 4. pernicitatem deniq; aquilæ Phyſici & poëtæ omnes dilaudant, Jovis alitem in ſuis fabulis appellantes. Hunc genuinum eſſe hujus loci ſenſum animadverſuros eſſe confidimus qui propius ad rem attenderint. Hactenus forma animalium: jam ſequitur διάθεσις ipſorum, trib. ver. & actionum forma, ver. 14.

... Dei conficerent expeditiſsimè. 13 *Quorundam*] vide ſupra in ver. 4. ... *rum*] quarum non tantùm materia ardet, ſed flamma diffunditur: ſic dicuntur angeli non tantùm ardere ipſi, ſed etiam res proximas luce ſua perluſtrare ... diſsimè, igne accendere, & tanquam fulgura coruſcare. his etenim modis ... ſi inter ſe accenduntur & alias res creatas afficiunt emicantibus in ſe ... gloriæ Dei, quas habent ad miniſterium documentumque bonorum, & improborum exitium. *Continenter*] id eſt, nunquam quieſcebat, erat in perpetuo ... tu. 14 *Excurrebant*] id eſt, obibant functiones ſuas expeditiſsimè. *Revertebantur*] etſi minimè divertebant, cùm facies ipſorum in omnes partes ſpectarent ... ſuprà ver 9. i Heb. *fulguris diſpergentis*. 15 *Cùm autem*] ſecundum membrum viſionis, ut dictum eſt in verſum 4. in quo primùm rotarum conſtitutio ... 4. deinde converſatio & agitatio exponitur, tribus. *Rota*] figurans totam materiam ac velut corpus unum rerum inferiorum converſionibus & mutationibus infeſtarum. *Prope ſingula*] id eſt, expoſita angelorum adminiſtrationi ... ad pedes ipſorum. 16 *Aſpectus*] id eſt, color & forma. *Opera earum*] id eſt, operoſum artificium, quod deinceps exponitur. *Berylli thal.*] id eſt, marini, cœrulei: quo ſignificatur rerum inferiorum vanitas, & fluctuans tanquam maris, fluxáque conſtitutio. *Ac ſi eſſet*] id eſt, quaſi ſphæricæ erant, ut nullo negotio in omnes partes impellerentur ſine alia converſione, quæ moram ... latura: quod ſequens ver. apertè docet. 18 *Et apſidibus*] id eſt, rotæ erant ampliſsimæ, adeò ut mihi reſpicienti eſſet mirifica & formidabilis earum converſatio. k Heb. *timor illis* ineſſet. *Oculis*] id eſt, infinita Dei providentia, qui totus ubique eſt oculus, ut Auguſtinus loquitur: ſic Zecarjæ 3. 9. & 4. 10.

19 *Euntibus*] id eſt, agebantur omnino cœleſti nutu. Nam cùm angeli ... ventabant & exequebantur mandatum Dei in rotis, ſequebantur illæ, cùm ... perſedebant, ſtabant illæ; cùm quaſi relato gradu efferebantur ad Deum ut ... ta nova acciperent, ſimiliter rotæ ſiſtebantur Deo per angelorum miniſterium ... ita ſignificatur nihil fieri, nihilque omitti niſi ex autoritate Dei, & angelorum ipſius adminiſtratione. *Attollebant ſe*] id eſt, angelos velut ſequebantur ... ſinentes a converſatione ſua, donec præcepiſſet Deus angelis, & ipſis ... tum ſuum, ſequent. verſu. 20 *Animalium*] id eſt, quò agebantur ... unus enim ſpiritus Dei operatur omnia in omnibus. 21 *Euntibus illis*] ... phalæoſis duorum præcedentium verſuum, Jechezkeli frequens; ut Jona ...

11 *Et facies eorum*] ora ipſorum & alæ converſæ erant ad Deum: ut ſignificetur angelos tanquam erectis capitibus obſervare nutum Dei, & alas ſuas velut ... que, id eſt, functiones omnes unanimiter permittere voluntati ejus: vide infra ver. 24.

Binis tegentibus] vide cantum Jeſchahh. 6. 2. Hoc autem loco non additur tertius alarum ordo quo ... betur Jeſchahh. 6. 2. & Apoc. 4. quia angeli in hac viſione non dicuntur circumdare Deum, ut illic, ſed eſſe ſub expanſo, ad ver. 22. ac proinde in rerum inferiorum adminiſtratione occupari. Ita quod ſeſquitertium alarum ordo angelis præſtitit in illis locis, id facit expanſum interjectum angelis & ſolio Dei.

12 *Ita*] id eſt, a diſpoſitione ... ad Deum capitibus aliſque & obverſo corpore; ut incipèrent, pergerent, & ſiſterent omnia ex nutu Dei.

h Heb. *erat ſpiritus ipſe ad eundum*: ſic ver. 20.

Spiritus] nimirum Dei, quo autore & duce angeli exequuntur omnia: ſic infra ver. 20.

Non divertentes] id eſt, hoc ipſo ... gentes quod in mandatis habebant, & nullo impedimento averſi quin mandata ...

consistebant: & attollentibus se sursum a
terra attollebant se rotæ e regione illarum,
nam spiritus idem animalium aderat rotis.
22 'Similitudo autem expansi erat supra ca-
pita animalium, quasi ' aspectus [l] crystalli,
extensi super capita eorum supernè:
23 'Ita ut sub isto expanso alæ illorum *bina* e-
rectæ essent una ad alteram: cuique [m] bi-
nis tegentibus ipsa, nempe corpora ipso-
rum.
24 Et audiebam sonum alarum ipsorum qua-
si sonum ' aquarum multarum, quasi 'sonum
omnipotentis euntibus illis, sonum ' confli-
ctus procellarum, quasi sonum exercitus:
deinde consistentia ' remiserunt alas su-
as.
25 'Fuitque sonus supra expansum illud quod
incumbebat capiti illorum, quando consi-
stentia remiserunt alas suas.
26 ('Supernè autem in expanso quod im-
minebat capiti illorum, ' similis aspectui la-
pidis Sapphiri similitudo solii erat; & super
similitudinem solii similitudo ' quasi aspe-
ctus hominis in eo supernè.
27 Et vidi quasi speciem vividissimam, 'quasi
aspectum ignis, intimi in eo circumquaque,
ab aspectu lumborum illius sursum versus: ab
aspectu verò lumborum illius deorsum ver-
sus, videbam quasi aspectum ignis, & splen-
dorem illi circumquaque.
28 'Qualis est aspectus arcus qui existit in nu-
be tempore pluviæ, talis aspectus illius splē-
doris erat circumquaque; hæc fuit visio si-
militudinis gloriæ Jehovæ) hæc videns cùm
'procidissem in faciem meam audivi vocem
loquentis;

...non passas & ad volandam compositas. 25 *Fuitq;*] prænun... ad comparandum Prophetam, ut diligenter intenderet, fideliter ...que obsequeretur mandato Dei, quod ipsi datum est per Chri... 26 *Supernè autem*] descriptio personæ Christi, ut diximus in ver. 22. ad ...onem Propheta excitatus est sono illo cujus meminit præcedente ... angelorum silentio. *Similis*] id est, coloris cœlestis thronus ... *Quasi aspectus*] id est, Christi Dei & hominis redemptoris no... 27 *Quasi aspectum*] exegesis vocis proximè præcedentis: vividissimus color, ... is intelligendus est qui videtur in communi igne, sed is qui in ... est ardentissimus: non quidem flavescens, ut ignis ille splen... ...nit sequente membro; sed rubens & rutilus: vide supra ver. 4. ... totus quidem ignis esse dicitur, sed qua parte ad res creatas ver... ...is communicat, quasi defervescere: quia sic ipsi visum est infirmi... ...d rerum creatarum omnium consulere, quas alioqui tantus ignis ...sumeret. Lucem enim habitat inaccessam, ac proinde ejus maje... ...dit hominum, neque videre potest 1. Timoth. 6. 16. 28 *Qualis* ... tantum ignis est & splendet circumquaque igne suo; sed splendorem ...idis & jucundis velut coloribus aspergit ad afficiendum res crea... ...erentia sui; sic Apocal. 4. 3. *Procidissem*] non modò humiliter ...n. 9. 24. & alibi passim, sed etiam perculsus præsente gloria & ma... Danijel. 8. 17. sic comparatur transitus ad narrationem sequentem.

CAPUT II.

1 'QUI edixit mihi; fili hominis, consiste
in pedes tuos ut alloquar te.
2 Et ingressus est in me spiritus
cùm alloqueretur me, qui statuit me super
pedes meos; ut audirem eum qui sermoci-
naturus erat mecum.

...ad ver 20. & narratio eventus ad finem usque capitis. Vo... præcedit quædam confirmatio Prophetæ duobus primis versibus, ...quòd visione perculsus & prostratus esset, ut dictum est proxi... ...versu.

3 'Dixit igitur ad me, fili hominis, mitto ego
te ad filios Jisraëlis, ad gentes rebelles quæ
rebellarunt contra me; qui ut majores ipso-
rum defecerunt a me usque ad hunc ipsum
diem:
4 Ad istos, inquam, filios obduratos vultu, &
[a] obfirmatos animo ego mitto te: ut ' indi-
cas eis, sic ait Dominus Jehova;
5 Jam ipsos, sive audiant sive desistant, ipsos
inquam domum [b] rebellem esse: & ' sciant
Prophetam esse in medio ipsorum.
6 Tu autem, fili hominis, ne timeto ab istis
& a verbis istorum ne timeto, quòd refra-
ctarii & 'spinei sint in te, & apud scorpiones
habites: a verbis eorum ne timeto, & a fa-
cie eorum ne consternator, quòd domus re-
bellis sint:
7 Sed eloquere verba mea ipsis, sive audiant,
sive desistant, eos rebelles esse.
8 'Tu verò, fili hominis, ausculta quod ego e-
dico tibi, ne esto [c] rebellis ut domus rebel-
lis ista: dilata os tuum, & comede quod ego
daturus sum tibi.
9 Tum aspexi quòd ecce manus emissa est ad
me; ecce autem in ea ' volumen libri:
10 Quod explicavit coram me, eratq; ' scrip-
tum a fronte & a tergo: & scriptura in eo e-
rat lamentationum, lugubrisque carminis,
& væ.
11 Edixit igitur mihi, fili hominis, [d] quod præ-
sens est comede: comede volumen hoc, de-
inde abi, alloquere domum Jisraëlis.
12 Itaque ' aperui os meum, cùm daret mihi
comedendum volumen illud,
13 Edicens mihi, fili hominis, ventrem tuum
cibato, & viscera tua impleto volumine hoc
quod ego do tibi: quod ubi comedi, fuit in
ore meo par melli dulcidine.
14 'Deinde edixit mihi, fili hominis, age, ac-
cede domum Jisraëlis, ut alloquaris verbis
meis ipsos.
15 Non enim ad populum [e] ignoti sermonis
& ' impeditæ linguæ mitteris, *sed* ad domum
Jisraëlis:
16 Non ad populos multos ignoti sermonis
& impeditę linguæ, quorum non intelligas
verba: nónne si ad eos mitterem te, ipsi ' au-
scultarent tibi?
17 Attamen domus Jisraëlis non volent au-
scultare tibi, cùm nolint auscultare mihi:
nam tota domus Jisraëlis [f] obfirmata fronte
& duro corde sunt.
18 Ecce ' reddo faciem tuam obfirmatam ad-
versus faciem eorum, & frontem tuam ob-
firmatam adversus frontem eorum:
19 'Similem lapidi perdiuturno, firmiorem
rupe reddidi frontem tuam: ne timeto istos,
neq; consternator a facie eorum, quòd do-
mus rebellis sint.
20 'Cùm itaque edixisset mihi; fili hominis,
omnia verba mea quibus alloquar te excipe

...indignatur, sub finem capitis. 14 *Deinde*] confirmatio præcedentium, vocationis & typi: ut diximus in ver. 3. e Heb. *profundorum labii, & gravium linguæ*: ut ver. seq. 15 *Impeditæ*] id est, in qua intelligenda impeditus sis, & illi in intelligenda tua: ut exegesis docet seq. ver. 16 *Auscultarent*] videlicet potius quàm Jisraëlitæ: dictum [Hebrew], ad exaggerandum obfirmationem Judæorum. f Heb. *fortes frontis, & duri cordis.* 18 *Reddo*] i. confirmo te ipsum ad persungendum, velint nolint, functione tua, synecdoche. 19 *Similem*] ὑπερβολή promissionis per comparationem vehementissimam: vide de hac voce Hebraica Jir. 17. 1. 20 (*Cùm itaque*] transitio ad narrationē, de qua diximus in ver 1. per summā antegressæ vocationis repetitionem, duob. versibus.

3 *Dixit igitur*] hujus vocationis ad functionem propheticam membra sunt tria: primum est propositio nuda vocationis, usq; ad ver. 8. secundū, typus usq; ad ver. 14 tertiū, confirmatio vocationis & typi, inde ad 20. Vocationē autē incipit Deus ab anticipatione: ne forte objiceret Propheta duritiem Jisraëlitarum: ac propterea se a functione mādata excusaret.
a Heb. *duros facie, & fortes corde.*
4 *Indicas*] id est, proloquare verbis meis.
b Heb. *rebellionis: sic deinceps.*
Sciant] ac proinde evincantur rebellionis & pervicacię suę: quod alterum est opus prophetæ, ut Evangelii, 2. Corinth. 2, 16.
6 *Spinei*] i. non tantum refragantur bono, verùm etiam tanquam spinæ sunt accedentibus noxii, tum apertè, quod hæc similitudo ostendit, tum etiam dolosè & clam, quod sequente similitudine designatur.
8 *Tu verò*] typus, ut diximus in ver. 3.
c Heb. *rebellionis.*
9 *Volumen libri*] quo significatur donum prophetiæ Jechezkeli infundendum, & quasi vorandum avidè ab ipso postpositis rationibus & consiliis omnibus carnis & sanguinis ut Apostolus loquitur Galat. 1. 16.
10 *Scriptum*] id est, omnibus ex partibus consertum maledictionum & lugubrium malorum contra Jisraëlitas & alios argumentis: hæc enim est ferè summa prophetiæ usque ad caput 40.
d Heb. *quod inveneris.*
12 *Aperui os*] id est, accepi argumentum, & hausi quodammodo donum prophetiæ. Atque hæc quidem in re benè gessit Jechezkel, sed accepto dono per infirmitatem postea vocationem

g Heb. *filios populi tui.*

22 *Tum sustulit*] narratio hæc exponit duo: quid fecerit spiritus Dei, videndumque & audiendum exhibuerit Prophetæ ad confirmandum eum de vocatione ipsius, duobus versib. & quid vicissim Propheta duob. ultimis.

Benedictæ] id est, Christi sedentis in gloria, quâ descripsit sup. 1.22. & sequent.

23 *Et sonum*] id est, acclamationem & applausum rerum omnium cœlestium & terrestrium ad vocem Christi, qui Deus est benedictus in sempiterna secula.

Animalium] de quibus suprà 1.5. & sequentib.

animo tuo, & auribus tuis audi,

21 Et abi, proficiscere ad multitudinem istam deportatam, ad g populares tuos, ut alloquens eos indicas eis, sic ait Dominus Jehova, sive audiant sive desistant:

22 'Tum sustulit me spiritus, & audivi post me sonum concussionis magnæ; 'Benedictæ gloriæ Jehovæ; e loco ipsius:

23 'Et sonum alarum illorum 'animalium h contingentium 'alterius alteram, sonumq; 'rotarum e regione illorum; idque sonum concussionis magnæ.

24 Cumque spiritus tollens me assumpsisset me; abibam 'amarulentus æstu spiritus mei, quamvis 'manus Jehovæ super me prævaleret.

25 Itaque veni ad multitudinem deportatam 'ad Choma Abibi ad accolas fluvii Cebaris, ut 'desiderem ubi habitabant illi: & descdi illic septem dies 'obstupescens i inter illos.

h Heb. *osculantium mulieris sororem suam.*

Rotarum] de quibus sup. 1.15. & seq. 24 *Amarulentus*] id est, acerbe & iniquo animo ferens argumentum prophetiæ & vocationis meæ. *Manus Jehovæ*] id est, vis divina spiritus: ut supra 1.3 & infrà 3.7. 25 *Ad Choma*] Hhebræum Tel Abib (ut interpretatur vulgus) nos ita distinguimus adducti locorum geographicorum comparatione. Est enim Abib judicio nostro tractus Mesopotamiæ a monte Masio ad Euphratem pertinens, inter duos fluvios Cebarem sive Chaboram, & Saocoram: cujus regionis superior tractus compositè Græca voce a Ptolemæo dicitur Acrabene: quasi ἄκραν ἀββηνὴν dixeris. Regionem verò quæ ad fluviorũ ripam est, propter aggestas moles appellari Tel Hhebræis, id est, Choma sive aggestum tractum, nemo Grammaticus dubitaverit. *Desiderem*] otiosus & cessans ab imperata functione, donumque acceptum dissimulans. *Obstupescens*] id est, abreptus in stuporem & admirationem tam insperatæ vocationis, & injucundæ prophetiæ in populares meos. i Heb. *in medio illorum.*

Caput III.

Deus Prophetam refugientem iterum de vocatione admonet, officiumq; explicat adhibitis promissionibus & minis: deinde signo eodem repetito confirmans Prophetam, verbo suo metum ipsius amovet, & mandato novo ejus vocationem sancit.

1 *Fuit autem*] Hoc caput a præcedente ita distinguimus, quia visum est septemdiale intervallum hac ratione denotare, etsi alioqui cum præcedente simili est argumento: a sequente vero capite (quod tamen continuatum fuisse eodem tempore minimè dubitamus) ideo distinguimus, quod argumento diversum est. Hic enim vocatio quam Propheta refugerat, de integro mandatur atque confirmatur; sequens verò materiam prophetiarum ingreditur. Sunt itaque hujus capitis membra duo: unum, repetitio vocationis præcedentis adjunctis minis & promissionibus, 6. primis versibus; alterum, confirmatio & confutatio 6. alteris.

1 'FUIT autem a exactis septem diebus; ut esset verbum Jehovæ ad me, dicendo:

2 Fili hominis, 'speculatorem disposui te domui Jisraëlis; ut audias ex ore meo verbum, & admoneas eos a me.

3 Cùm dixero improbo, b utique moriturus es; si non admonueris eum, neque alloquutus fueris, ut admonendo improbum a via ejus improbissima serves eum: ipse improbus propter iniquitatem suam morietur, sed sanguinem ejus e manu tua 'reposcam.

4 Tu verò cùm admonueris improbum, si non reversus fuerit ab improbitate sua, & a via sua pessima; ipse propter iniquitatem suam morietur, & tu animam tuam 'eripueris.

5 Sin autem aversus justus a justitia sua fecerit

a Heb. *a fine septem dierum.* 2 *Speculatorem*] id est, Prophetam, ut Jeschahh. 52.8. & 57. 2. & Jirm. 6 17. Continet autem hæc repetitio, primum propositionem mandati, hoc ver. deinde explicationem officii tum erga improbos ut resipiscere, tum erga justos ut perstare doceantur: quibus singulis officiis suæ promissiones & minæ accedunt, ut Propheta desinat subterfugere. b Heb. *moriendo.* 3 *Reposcam*] ut Gen. 9.5. pro eo quod est, tum ipse morietur culpa sua, tum etiam tu veluti reus ejusdem culpæ dissimulatione tua: sic deinceps. 4 *Eripueris*] a reatu illo & participatione alienæ culpæ: ut 1. Tim. 4.16.

iniquitatem, 'me disponente offendiculum coram eo ipse morietur: cùm non admonueris eum, propter peccatum suum morietur, neque c commemorabitur tota justitia ejus quam fecerit, sed sanguinem ejus e manu tua reposcam.
6 Tu verò cùm admonueris justum ut non peccet justus, si ipse non peccet, d omnino vivet quia admonitus fuerit, & tu animam tuam eripueris.
7 'Deinde fuit super me ibi 'manus Jehovæ, & edixit mihi; surge, egredere in illam convallem, & ibi alloquar te.
8 ‖Itaque surgens ivi in illam convallem, ubi ecce gloria Jehovæ stabat, ut gloria illa quam videram ad flumen Cebaris: quapropter procidi in faciem meam.
9 Sed ingressus in me spiritus fecit ut consisterem in pedes meos; & alloquutus me 'edixit mihi, ingredere, include te intra domum tuam.
10 'Tibi ergo, ô fili hominis, ecce, adhibent tibi *inquam* funes & vinciunt te illis; ut 'non prodeas in medium eorum.
11 Scilicet sinerem ut lingua tua hæreat palato tuo, & obmutescas ita e ut te non præstes illis virum corripientem; quia domus rebellis sunt:
12 Imò alloquendo te 'aperiam os tuum 'ut indicas eis, sic ait dominus Jehova: ('qui auditurus est audiat, & qui destiturus desistat) 'ipsos domum rebellem esse.

5 *Me disponente*] id est, [illegible] providente [illegible] ministratione [illegible] efficiente [illegible] tatur contra ipsum iniquitas sua, & [illegible] ipsa velut offendiculo posito [illegible] Psalm. 94.23.

c Heb. *commemorabuntur justitiæ.*

d Heb. [illegible]

7 *Deinde*] altera pars, ut divinus in ver. 1. comprehendens confirmationem vocationis antecedentis tum externo signo, duob. versibus, tum verbo addito, reliquis.

Manus] ut sup. 3.14.

‖ Sup. 1.

9 *Edixit mihi*] per ironiam: quo etiam modo accipienda sunt duo seq. ver. Etsi hæc verba per ἀποσιώπησιν hoc quoque modo exponi possent, [illegible] ingredi & includere te ipsum domi [illegible] cùm mandatum [illegible] acceperis in publicum prodeundi.

10 *Tibi ergo*] [illegible] siquidem ita [illegible] habet, plane [illegible] te popularium [illegible] rum misertium [illegible] ciplum esse, quasi in ergastula conjectum; ut ab illorum nutu dependeas.

Non prodeas] id est, non audeas hiscere & pronuntiare coram illis verba [illegible]

e Heb. *ut non sis illis in virum.* 12 *Aperiam os*] id est, quamvis refugientem [illegible] parabo te ad proloquendum sermonem meum. *Ut indicas*] vide supra 2.4. *Qui auditurus*] id est, sive audiant, sive desistant, quid ad te? tu facito officium tuum: penes me verò esto electio judiciumque eorum qui audituri & qui non [illegible] turi sunt: ut suprà 2.5 & 21. *Ipsos domum*] propositio summa [illegible] ad judicia Dei, quæ deinceps explicantur.

Caput IIII.

Deus Prophetam typis & sermone instruit, quibus totum populum de obsidione arctissima Jeruschalaimorum definito tempore propter peccata ipsorum eventura, de fame sævissima, de cædibus, deportatione, & exitio totius Gentis certiorem facit: ac propterea typis editis sententiam hoc argumento fert contra Jisraëlem.

1 'TU ergo fili hominis, accipe tibi a 'tabulam quam 'proponas tibi; & sculpito in ea civitatem, Jeruschalaima.

1 *Tu ergo*] Duo hæc capita eodem pertinere [illegible] docet commun[illegible] typorum interpretatio quæ habetur 5. & sequent. Quamobrẽ cùm prophetia una sit, ea inter se visum est adunare. Do[illegible] tur autem hac prophetia summatim tria: obsidio & fames Jeruschalaim[illegible] hoc capite, & plenum excidium totius populi; capite sequent. In descriptione autem famis, & obsidionis, quæ fit propheticis typis, duplex figura est: una [illegible] lidissimæ obsidionis quam Jeruschalaimis prænuntiat Deus, octo versibus; altera famis gravissimæ atque sævissimæ, versibus reliquis: in quarum priore Propheta agit personam Dei tum obsidentis per Chaldæos & affligentis Jeruschalaim [illegible] ver. 3. tum peccatorum rationem justam cum populo suo ineuntis ad [illegible] justitiam suam 4. sequentib. in posteriore verò repræsentat populum ex illa [illegible] laborantem. Summa est, Deum toti suo populo Jisraëli, & Jehudæ propter [illegible] turnas offensiones iratum acerbissimè exponere eum hostibus, fami, gladio [illegible] ipsam Metropolim sedem cultus Dei & regni (cujus spe captivi ipsi [illegible] inter gentes, & in qua reliquiæ aliquem sibi fore cogitabant receptus locum) [illegible] abjicere, ne Jisraëlitis aut Judæis perfugium esse possit. a Heb. *laterem, id est, tabulam planam instar lateris & æqua superficie: sic Exod. 24. 10.* *Tabulam*] figura [illegible] tus regni Davidis: in cujus medio regia Jeruschalaimorum sita erit, [illegible] jubetur insculpi in ea tum ipsa civitas, hoc ver. tum obsidionis ratio, 2. ver. [illegible]

Proponas] sicut exponitur inf. ver. 3.

2 Et disponens in ea obsidionem, extruensque in ea propugnacula diffunde in ea missilia catapultaria: & ponens in ea castra
dispone in ea primores *exercitus* circumquaque.
3 Deinde tu accipe tibi sartaginem ferream, quam ponas *pro* muro ferreo inter te
[b] & civitatem ipsam: & obfirmato faciem tuam adversus eam, ac si esset in obsidione te obsidente illam; signum futurum domui Jisraëlis.
4 Tu autem incumbe lateri tuo sinistro, &
apponito iniquitatem domus Jisraëlis ei; numero dierum quibus incumbes ei, ferens iniquitatem illorum.
5 Ego autem do tibi annos iniquitatis illorum in numero dierum, trecentos nonaginta dies; quibus feres iniquitatem domus Jisraëlis.
6 Cumque absolveris [c] eorum partem, incumbito lateri tuo dextero secundò, & ferto iniquitatem domus Jehudæ (quadraginta dies, [d] diem unumquemque pro anno do tibi)
7 Ad obsidionem Jeruschalaimorum obfirmans faciem tuam, brachio tuo nudato; &
prophetans contra ea.
8 Ecce autem impono tibi funes, ut non vertas te a latere uno in alterum; donec absolveris dies obsidionis tuæ.
9 Tu itaque accipe tibi triticum, & hordeum, fabasque, & lentes, & milium, ac zeam, quæ indas in vas unum ut pares tibi ex eis cibum: numero dierum quibus incumbes lateri tuo, trecentis nonaginta diebus comedes illum.
10 Cibus autem tuus quem comedes, pondere viginti siclorum in diem quemque esto; de tempore in tempus comedes illum:
11 Etiam aquas mensura bibito, sextam hinis de tempore in tempus bibito.
12 Placentam autem hordei quam comedes, ipsam stercoribus excrementi humani [e] parato in oculis illorum.
13 Dicebat enim Jehova, ita comedent Jisraëlitæ cibum suum immundum; propter gentes quò depellam ipsos.
14 Cùm autem dicerem, Aha Domine Jehova, ecce anima mea non est impurata; & cadaver, aut discerptum non comedi a pueritia mea huc usque, neque intravit os meum caro [f] abominanda:
15 Indixit mihi, vide, do tibi egesta boum loco stercorum humanorum; ut pares panem tuum illis:
16 Sed, inquit ad me, fili hominis, ego fracturus sum baculum panis Jeruschalaimis, ita ut comedant panem pondere ac cum sollicitudine; & aquas mensura ac cum stupore bibent:
17 Ut defecti pane & aqua, obstupescãt [g] singuli atque contabescant in iniquitate sua.

insensissimum, inexorabilemque, & restitutionis spem quam sibi pro... 4 *Tu autem*] ætiologia typica obsidionis, nunc demum o... nimirum peccatorum antè commissorum ratio, qua subducta Deus se ... reliquias e terra perditurum esse denuntiat: itaque dies typicos ... Prophetæ numerat de numero annorum quibus Jisraëlitas & Judæos ... patienter Deus, ferens & observans peccata ipsorum, quasi ad deditio... resipiscentiam provocaret: quam quia non exhibuerunt, ferrum tandem ... præsentissimam obfirmata illa obsidione interminatus est Deus præ... Sunt autem (ut in universum dicamus) hi numeri incipiendi a defecti... postrema utriusque populi, & terminandi postrema deportatione quæ per ... effecta est, Jirmejæ 52.30. Nam etsi præcedentibus peccatis ... gravissimè fuerat & sæpissimè provocatus Deus; tamen eò illustrius ex... & veritatē suam, quòd superiora omnia peccata velut ex fœdere ab... omnino reticet, eorumque duntaxat rationem init quæ a tempore postremi ... fuerunt perpetrata, ut deinceps suis locis commonstrabimus. *Incumbe*] ... cùm propheturus in publicum prodibis, hoc tantum a me significato ... tabula, sartagine, & cubatu tranquillo tuo: nullo alio prophetiæ argu... utitor toto hoc tempore. Figurat autem cubatus patientiam Dei, qui non ... ipsos propter peccata ipsorum, quæ observavit & penes se numerata ha... iniquitatem ipsorum tam diu pertulit, ne funditus eos perderet & spem ... liberationisque præriperet. 5 *Do tibi*] id est, indico, & indicare ju... a me datis. *Trecentos nonaginta*] hic numerus (ut antè diximus) a ... Jisraëlitarum defectione incipit, postremaque deportatione populi ter... Postremæ autem defectionis tempus non aliunde petendum est quàm ex ... fœderis tempore, cùm primum illud Jisraëlitarum culpa fuit irritum. ... postremum fœdus ex scriptura recordabimur, inveniemus illud fuisse po... a Jisraëlitis cum Deo initum, quo templum a Schelomone consecratum est ... præsente confirmatum. Atque hoc quidem in fœdere annis a... Jisraëlitæ constiterunt, nimirum usque dum senescens Schelomo ad cul... deorum alienorum abduceretur, 1. Reg. 11.4. quo exemplo Jisraëlitæ traducti ... a Deo defecerunt in idololatriam, deinde pauco tempore nutantes fide ... Davidis abjecerunt. Fuit autem annus istius defectionis primus, fermè ... octavus ex quo Schelomo regnare cœperat: ab eo si ex ordine tempora ... invenies ad postremæ deportationis tempus usque intervenire ann 390. ... ann. 13 Schelomonis, tum ann. 78. regum quatuor sequentium, qui relati ... argumentum 1. Reg. item ann. 294. usque ad finem Tzidkijæ, ut ex ordine ... Reges in argumentum 2. Reg. ac postremò annos quatuor inde a Tzid... elapsis reliquiæ totæ deportatæ sunt & Judæa planè desolata, ut dixi... Jirm. 52.30. Ne quis autem miretur nos hoc deportationis tempore nume... terminare, ipse Jechezkel nobis est interpretationis autor infrà 5.4. ... loci illius interpretatione constabit evidentissimè. *Feres*] ut typus Dei mi... benignitate ad resipiscentiam populum revocantis, Ro. 2.4. 6 *Cumque*] altera pars ætiologiæ typicæ; qua Deus occupat objectionem Judæo... in regno permanserant, aut reversionis proximæ spe sustentaban... diceriut fortasse Judæi se nihil cum his rationibus habere commune, se ... redintegrato fœdere cum Deo temporibus Joschijæ, ac proinde minime ... sibi ... interminatione. Tu itaque cùm ad justum numerum perveneris ... quo fœdus redintegratum est, inito rationem novam, & ostendito Ju... ipso anno redintegrati fœderis defecisse, ac potiùs in defectione sce... perstitisse: adhuc quidem expectari a me, sed idem judicium in dies sibi ... accumulare obfirmatione sua: ut cùm multis locis Jirmeja exprobrat, ... evidentissimè, & confirmatur 2. Chron. 34.33. c Heb. *consyllepsis*. ... *partem*] id est, ann. 350. quibus exactis 40. cæteri novam rationem hanc ... sic accipiendum esse ver. 9. indicat. d Heb. *diem pro anno diem* ...
7 *Prophetans*] cùm hoc typo, tum verbo, in sequentibus ca...

Exod. 29.40 id est, quantum ova duodecim capiunt. 12 *Hordei*] id est, sarraginis illius, synecdoche. *Stercoribus excr.*] ad figurandum penuriam pecoris, & ligni ex obsidione diuturna. e Heb. *placentato: ut Hæ dicamus*. 13 *Propter gentes*] id est, Chaldæos urbem obsidentes. 14 *Aha Domine*] excusatio Prophetæ a studio sanctificationis: ego, inquit, ut sacerdos tuus cavi semper quàm maximè fieri potuit ne immunditiam ullam susciperem (quod sequentibus exemplis per synecdochen ostenditur.) Est autem excrementum hominis, id est olentum, impurum ex lege, Deut. 23.9. & seq. Quamobrem peto ut me hac in re excusatum habeas, ne propter impuros Judæos cogar impurari vescens impuro cibo. *Anima mea*] vide Levit. 21. & 22. de singulorum Sacerdotum puritate. f Heb. *abominationis*. 15 *Indixit mihi*] responsio Dei, qua ostendit se personæ quidem privilegium hoc irrogare; sed tamen stare sententiam ut Judæi cibum cum sollicitudine maxima comedant, & oleto cogantur coquere. 16 *Baculum panis*] ... Levit. 26.26. g Heb. *vir & frater ejus*.

8 *Ecce autem*] id est, autoritate verbi mei constringo, & virtute Spiritus confirmo te tanquam vinculis adhibitis, ne ullo pacto desistas ab instituto obsidionis typo; sed palam signo aspectabili testatam facias firmitatē decreti mei. Inest autē his verbis præclara antithesis, respiciens ad ea quæ dicta sunt suprà 3.10. *Ut non vertas*] nimirum dum publicè typum hunc propheticum demonstrabis, ut diximus in ver. 4. 9 *Tu itaque*] posterior typus repræsentans famem quam Judæi in obsidione Jeruschalaimorum perpessi sunt, ut diximus in ver. 1. *Triticum*] id est, promiscuam sarraginē, ut solent obsessi. 10 *Siclorum*] communium (ut opinio nostra est) pro eo quod est, esto cibarium tuum unciarum quinarum: nam communes sicli quaterni efficiunt unciam: ut dictum est Exo. 21.32. *De tempore in temp.*] id est in stata tempora comparcito, ut ver. seq. 11 *Sextam*] vide

Caput V.

1 POSTEA tu, fili hominis, accipe tibi gladium acutum, *similem* novaculæ tonsoriæ
accipe illum tibi, & traducito super caput tuum & per barbam tuam: sumensque tibi
stateram *justi* ponderis divide ista.
2 Tertiam partem igne comburito in medio civitatis, dum complentur dies obsidionis: & accipiens alteram tertiam percutito gladio circa illam, reliquam verò tertiam dispergito in ventum, nam [a] gladio exerto persequar istos.
3 Attamen excipito inde paucos numero, &
ligato eos in alis tuis:
4 E quibus adhuc accipiens projicito eos in

rationibus quæ visæ sunt ipsi in consilio suo: ut Jirm. 15.2. prout seq. exponuntur.
2 *Igne*] i. fame, peste, & aliis modis qui durante obsidione oppidanos, ut ignis ardens, pervaserunt & maxima ex parte consumpserunt. *Circa illam*] i. diffugientes ex illa omneis obsidionis & occupationis tempore, 2. Reg. 25. Sunt autem hæc gesta temporibus Tzidkijæ: illud verò quod postea dicitur, est consequutum postquam terra potitus est Babylonius. a Heb. *gladium exeram post istos: sic ver. 12.*
3 *Paucos*] quibus figurantur Gedalja, & tenues illi e populo quos reliquit Nebuzar-adan, ut essent vinitores & agricolæ, 2. Reg. 25.12. *Ligato eos*] id est, adhuc in terra Judææ retinendos esse doceto. 4 *Projicito*] id est, significato eos inter se exarsuros esse in perniciem suam: ut factum est Gedalja per Jischm. abhelet... occiso, & cæteris rebus gestis de quibus Jirmejæ 40. & seq.

1 *Postea tu*] secunda pars prophetiæ de pleno Judæorum excidio (ut diximus suprà 4.1.) hoc capite continetur: ac primùm quidem ponitur typus, versibus 4. deinde hic typus cum præcedentibus exponitur, ad finē usque. *Traducito*] ut effingas hoc pacto excidium totius populi. *Sumensque tibi*] ut figura sit perfectissima exequutionis decreti Dei in singulos, & iis

medium ignis,& comburito eos igne: inde
'prodibit ignis in totam domum Jisraëlis.
5 'Sic ait Dominus Jehova, hæc urbs Jerus-
chalaimorum quam 'in medio Gentium
posueram; & cui circumdederam regiones,
6 Mutavit jura mea in improbitatem plus
quàm Gentes ipsę,& statuta mea plus quàm
regiones quæ circumstant eam: nam jura
mea spreverunt,& in ipsis statutis meis non
ambulaverunt.
7 'Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò quòd
accumulâtes *improbitatem* plus quàm Gen-
tes quæ circumstant vos in statutis meis
non ambulatis,& jura mea non facitis; ac
ne quidem secundum 'jura Gentium quæ
circumstant vos facitis:
Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce me,
invasurus sum te etiam ego; & effecturus in
8 medio tui iudicia in oculis ipsarũ Gentium:
9 Facturus enim sum in te id quod non feci,&
cujusmodi non sum facturus amplius;prop-
ter omnes abominationes tuas.
10 Idcirco 'patres comedent filios in medio
tui, & filii comedent patres suos;& exer-
cens in te judicia dispergam omnes reliqui-
as tuas in omnem ventum.
11 'Idcirco *ne* vivam ego,dictum domini Je-
hovæ, nisi eò quòd sanctuarium meum im-
purasti omnibus detestationibus tuis,& om-
nibus abominationibus tuis; ideò etiam 'e-
go diminuam, ut non parcat oculus meus
amplius,adeoq; ego non utar clementia.
12 'Tertia tui peste morientur & fame consu-
mentur in medio tui; tertia autem altera
gladio cadent circa te; reliquam verò ter-
tiam in omnem ventum dispergam, & ex-
erto gladio persequar eos.
13 Ita consummabitur ira mea,& collocans
æstum meum in eis 'consolabor me: ex pe-
rienturque me Jehovam eloquutum esse
zelo meo, quando consummabo æstum
meum in ipsis,
14 Et disponam te in vastitatem & in oppro-
brium apud gentes quæ circumstant te in o-
culis omnis transeuntis:
15 'Et erit opprobrium convitiumque erudi-
tioni & stupori Gentibus quæ circumstant
te,cùm exercuero in te judicia,ira,æstuq;,&
correptionibus [b] æstuantibus; ego Jehova
eloquutus sum:
16 Cùm immisero sagittas famis pessimas in
eos & [c] exitiales,quas immittam ad perden-
dum vos: & famem colligens contra vos
fregero vobis 'baculum panis:
17 Cùm immisero contra vos famem, 'besti-
amque malam,quæ orbabunt te: pestisque
& [d] cædes pervaserit te, denique gladium
immisero in te; ego Jehova eloquutus sum.

Prodibit ignis] id est, ultimo exitio cõflagrabunt, & per Nebuzar-adanem deportati, prorsus in Babyloniam; & aliis in locis penitus absumpti. 5 *Sic ait*] secunda hæc pars, ἀπόδοσις typorum præcedentium, duo complectitur: προπαρασκευὴν narrativam ad sequuturam sententiam, his duobus versibus; deinde: sententię dictionem, quasi Deus coram Judæos omnis impietatis reos condemnaret, a ver. 7. ad finem usque. *In medio*] id est, proposueram in exemplum eam gentibus omnibus, ut prælucerec eis tanquam ex edito, & quædam magistra esset vitæ in pietate & sanctimonia informandæ, Deut. 4.6. 7 *Idcirco*] sententia quam fert Dominus primùm causas per gradationem ponit, hoc versu; deinde judicium severissimũm generatim pronunciat, tribus seq. quod postea speciatim persequitur ad finem usque. *Jura*] Id est, ea ipsa quæ gentes sine lege bene observant: nam frequentes fuerunt cædes,& rebelliones regum post fidem datam deficientium, 2. Reg. 24. & 25. 10 *Patres*] explicatio typi, de quo suprà 4.9 & sequentibus. vide Deut. 28.53. & seq. & Lament. 4.10. 11 *Idcirco*] ἐπεξήγησις hæc sententiæ quæ modò summatim dicta est, juramento Dei confirmata, primùm tres illas plagas confirmat superioribus typis prænuntiatas, usque ad ver. 15. deinde gravitatem judicii amplificat a testimonio & ludificatione gentium omnium, apud quas Judęi priùs fuerant admirationi, versib. tribus ultimis. *Ego diminuam*] videlicet benevolentiam & consuetudinem conjugalem meam: respicit enim ad communionem illam figuratam conjugio maritali, de quo habetur lex Exod. 21.10. 12 *Tertia tui*] explicatio typi, qui habetur principio capitis. 13 *Consolabor me*] ut Jeschahh. 1.24. 15 *Et erit opprobr.*] ex interminatione legis, Deut. 28.37. b Heb. *æstus*. c Heb. *quæ sint exitio*. 16 *Baculum pan.*] ut suprà 4.16. 17 *Bestiamq́ mal.*] ex lege Levit. 26.22. d Heb. *sanguis*.

Caput VI.

Propheta Dei jussu exitium terræ, idolis, & idololatris prænunciat, reliquias in captivitate Deum agnituras prædicit; & piis luctum velut hac clade jam accepta imperat.

1 'ET fuit verbum Jehovæ ad me, di-
cendo,
2 Fili hominis, 'dispone faciem tuam
adversus 'montes Jisraëlis; & prophetam a-
ge adversus eos,
3 Dicens, ô montes Jisraëlis, audite verbum
Domini Jehovæ: 'sic ait Dominus Jehova
montibus & collibus,alveis aquarum,& val-
libus; ecce me,ego adducturus sum contra
vos gladium, & perditurus excelsa vestra.
4 Nam desolabuntur altaria vestra, & con-
fringentur subdiales statuæ vestræ; proster-
namque confossos vestros coram diis ster-
coreis vestris.
5 Disponam etiam cadavera Jisraëlitarum
'coram diis stercoreis ipsorum; & disper-
gam ossa vestra circum altaria vestra:
6 In omnibus habitationibus vestris 'ipsæ ci
vitates vastabuntur, & excelsa desolabun-
tur; ut vastentur & desolentur altaria ve-
stra, confringanturque & aboleantur ster-
corei dii vestri;& succidantur subdiales sta-
tuæ vestræ,ac deleantur opera vestra.
7 Et cadent confossi in medio vestri, ut ex-
periamini me esse Jehovam.
8 'Quos autem reliquos fecero, cùm erunt
vobis qui evaserint gladio,in Gentibus;cùm
dispersi fueritis in regiones,
9 Qui ex vobis evaserint recordabuntur mei
in Gentibus ubi captivi detinebuntur: 'me
fractum fuisse ab [a] animo ipsorum scortante
qui recesserant a me, & ab oculis ipsorum,
qui scortantes [b] sequebantur stercoreos de-
os ipsorum,&'fastidio erunt [c] sibi ipsis prop-
ter illa mala quæ fecerunt omnibus 'abo-
minationibus suis:
10 Et agnoscent me esse Jehovam; non fru-
stra eloquutum fuisse me affecturum ipsos
hoc malo.
11 'Sic ait Dominus Jehova, 'percute manu
tua,& [d] plaude pede tuo,& dic eheu,'prop-
ter omnes abominationes pessimas domus
Jisraëlis: quòd gladio, fame, & peste ca-
suri sint.
12 Longinquus peste morietur,& propinquus
gladio cadet,reliquus autem & obsessus fa-
me morietur: denique consummabo æstum
meum in eos.
13 Ita agnoscetis me esse Jehovam, cùm e-
runt confossi eorum inter deos stercoreos
ipsorum,circa altaria illorum; in omni colle
excelso,in omnibus cacuminibus montium,
& sub omni arbore virente; ac sub omni
quercu densa,ubicunq; loci posuerint odo-
rem gratum omnibus stercoreis diis ipsorũ:
14 Cùm extendens manum meam contra e-
os,reddidero terram hanc [e] desolatissimam,
magis desolatam quàm 'desertum Dibla-
thæ in omnibus habitationibus ipsorum;ita,
inquam, agnoscent me esse Jehovam.

1 *Et fuit*] Hujus capitis (quod post superiores typos concionemque Propheta divinitus promulgavit ad ampliorem illorum interpretationem) partes in universum tres sunt: prima, qua Deus toti Jisraëlis habitationi exitium denuntiat idololatrię nomine usque ad ver. 8. secunda, qua pios ad Dei flagella resipiscentes aliquos fore prænuntiat, usq; ad ver. 11. tertia, qua jamque luctum imperat illius ruinæ inductæ nomine, ad finem usque. 2 *Dispone faciem*] id est, hoc signo ... ostende quò spectet tua prophetia. *Montes Jisr.*] id est, montosam Jisraëlitarum regionem, Exod. 15.17. & Deut. 11.11. 3 *Sic ait Dom.*] ... narum partes ... in sedem idololatriæ, in idola, & in idololatras: quamobrem propheta per prosopopœiam ad montes, colles, &c. ubi idola colebantur ... habet: vide Jeschah. 57.9. & sequen. 5 *Coram diis ...*] non servabuntur manu mea. 6 *Ipsæ civitates*] ... fundum ipsum ... solum evertam, ... per ... substantia ... pro eo quod est, omnia evertam fu... 8 *Quos autem*] ... tera pars, promi... ut diximus in ver. ... 9 *Me fractum fuisse*] id est, me, qui in ... missis sum contristissimas, invitum ... nè adductum ... forum perfidia ... fringeretur ... misericordiæ meæ. a Heb. *cordis* ... *deinceps*. b Heb. *post stercoreos*. *Fastidio erunt*] ... stantes ex animo ... anteactam ... stitia affecti secundum Deum ad resipiscentiam & salutem: ut loquitur Apostolus 2. Cor. 7.9. & sequent. c Heb. *facies* ... *Abominationibus*] abominandus & ... natis idolis suis. 11 *Sic ait*] tertia pars, qua Deus luctum imperat prophetæ & piorum reliquiis, propter mala Judæis impendentia ex judicio ejus, ut diximus ver. 1. *Percute manu tua*] præ dolore, cujus signum est hic complosio manuum: ut Num. 24.10. quemadmodum etiam alibi lætitiæ, Psal. 98.8. & infra ... Nam duo hæc signa, aliaque hujusmodi, media sunt quodammodo, & modò ad lætitiam, modò ad dolorem spectantia. d Heb. *parvi*. *Propter*] id est, duabus de causis luctum age, tum propter maleficia populi, tum propter horrenda judicia ex maleficiis obventura. 14 *Desertum Dibl.*] situm in regione Moabitarum, horriditate nobile, quo Jisraëlitæ transiverunt cùm Cenahhanæam primùm essent ingressuri: unde dictum est oppidum Diblathajima Numer. 33.46. & Jirmejæ 48.22. ad fines immanis illius deserti, quod innuit Mosche Deuteronom. 8.15.

Caput VII.

Caput VII.

Propheta Judæis omnibus in terra commorantibus exitium proximè venturum denuntiat, gladium, famem, pestem, sævissimaq; omnia; adeò ut neque in rebus humanis subsidium, neque in Deo gratiam inventuri sint: ac propterea typo funis adhibito ipsos partim mactandos velut sontes; partim in miserrimam servitutem rapiendos dicit.

1 DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Heus tu fili hominis, sic indicit Dominus Jehova terræ Jisraëlis finem: advenit ipse finis quatuor [a] oris istius terræ.
3 ‖ Jam finis impendet tibi: cùm immittens iram meam in te judicabo te secundum vias tuas, & reponam super te omnes abominationes tuas.
4 Neque parcet oculus meus tibi, neque utar clementia: sed vias tuas super te reponam, & abominationes tuæ in medio tui erunt, ut experiamini me esse Jehovam.
5 Sic ait Dominus Jehova; malum, unicum malum ecce advenit.
6 Finis advenit, advenit ille finis, evigilat super te; ecce advenit *illud*.
7 Supervenit matutinum illud tibi, ô habitator istius terræ: advenit tempus illud, propinquus est dies ille, vexationis, non autem echus montium.
8 Jam [b] cominùs *sum*, ‖ effundam æstum meum super te, & consummans iram meam in te judicabo te secundum vias tuas: & reponam super te omnes abominationes tuas.
9 Neque parcet oculus meus, neque utar clementia; secundum vias tuas tibi reponam, & abominationes tuæ in medio tui erunt, ut experiamini me Jehovam esse percussorem.
10 Ecce diem illum, ecce adveniens *matutinum* prodit matutinum illud, efflorescens tribus ista germinavit superbiam:
11 Ipsa violentia assurrexit tribui [c] improbissimę: nemo ex eis, neque ex multitudine ipsorum, neque ex Thrasonibus ipsorum, neque lamentum de ipsis *erit*.
12 Advenit illud tempus, pertingit dies illa, emptor ne lætetur, & venditor ne continenter lugeat: quia æstus *iræ* impendet toti multitudini ejus.
13 Nam venditor ad rem venditam non esset reversurus, quàvis adhuc in vivis esset vita eorum: visio enim impendet toti multitudini ejus, non reversuram esse; & unumquēque, *quia versatur* vita ipsius in iniquitate sua, non esse confirmaturos se.
14 Clangent classico ut comparent omnia, sed nullus prodibit ad bellum; quia æstus meus invadet totam multitudinem ejus.
15 Gladius ipse foris, pestis autem & fames intus: qui in agro *erit*, gladio morietur; qui verò in civitate *erit*, eum fames & pestis cō-sumet:
16 [d] Qui autem ex eis evaserint, hi erunt in ipsis montibus velut columbæ vallium, ipsi omnes *ut* gementes *columbæ*; quisque propter iniquitatem suam.
17 Omnes manus remittentur, & omnia genua [e] diffluent *ut* aqua:
18 Et accingent cilicia, tegente ipsos horrore; denique in omni facie erit pudor, ac in omnibus capitibus ipsorum calvitium.
19 Argentum suum per plateas abjicient, & aurum ipsorum separationi erit; argentum ipsorum & aurum ipsorum non poterit eripere ipsos die excandescentiæ Jehovæ; [f] seipsos non satiabunt, & viscera sua non explebunt: cùm offendiculum iniquitatis ipsorum aderit.
20 Et quia in decore illo ornatus sui, *quod* ad excellentiam *Deus* posuerat, imagines abominationum suarum, *&* detestabilium suorum fecerunt; idcirco illud quod dederam eis separationi *erit*.
21 Tradam enim illud in manum extraneorum direptioni; & improbis terræ prædæ, qui prophanabunt illud:
22 Et avertente me faciem meam ab ipsis, prophanabunt [g] adytum meum, & ingressi *domum* ipsam effractores prophanabunt ipsam.
23 Para funē: quia terra ista plena est [h] caussis capitalibus, & ipsa civitas plena est violentia.
24 Ideo adducam pessimos gentium ut hæ-

11 *Ex eis*] prolepticè nam sequentia populum distribuens in humilem plebem aut vulgus, & optimates gloriosos perstrepentes de virtutibus suis, atque (ut Suetonius vocat) aretalogos.

Neque lamentum] id est, ne ex illis quidem supererunt qui lamentum faciant de mortuis; vide Jirmejæ 16.

12 *Advenit illud*] secunda pars exornationis, ut diximus in ver. 5. cujus summa est: neque mercium, duobus versibus, neque armorum & rerum militarium, duobus alteris; neque fugæ & roboris, ver. 16. & duobus seq. neque facultatum omnium, ver. 19 fructum ullum Judæos percepturos esse, sed omnia in ventos esse abitura.

Lætetur] velut re commodè empta.

Lugeat] velut re incommodè vendita.

13 *Non esset*] i. e. non est cur sit solicitus de re alienata: nam si reciperet eam, aut etiam non vendidisset, nihil ex eo habiturus esset commodi; cùm ne suam quidem ipsius vitam, nedum possessionem, ab hostibus intactam servare possit.

Non reversuram] i. omnes omnino esse perituros propter peccata sua.

14 *Clangent*] videlicet classici sive tubicines.

Æstus] cujus documenta exponuntur seq. ver.

d Heb. *qui evaserint evadentes eorum*.

16 *In ipsis montibus*] id est, etiam tum cùm erunt in speculis & locis abditissimis montium, eorum tamen animus non magis confirmabitur quàm securæ sunt columbæ in locis planis & apertissimis vallibus: sunt enim imbelles columbæ a natura trepidissimæ. *Ut gementes*] id est, consternatæ & efferatæ irruptione accipitris, quod sequentes ver. exponunt. e Heb. *ibunt*. 19 *Argentum*] vide in ver. 12. *Separationi erit*] id est, æquè ab ipsis abjicietur atque res propter immunditiam separandæ ex lege; quia non erunt adjumento, ut confisi fuerant. f Heb. *animam suam*. *Offendiculum*] id est, quod ipsorum iniquitas ipsis excitaverit: ut supra ver. 10 & 11. 20 *Et quia*] amplificatio ab excidio sacrarii, ut diximus in ver. 5 qua ostendit Deus eò fore graviores prædictas calamitates, quòd ne Deum quidem accedendi facultas erit; quia signa præsentiæ suæ submoverit propter peccata ipsorum. *Decore illo*] id est, in domo Dei: vide capite sequent. *Separationi erit*] id est, illud ipsum templum, quod dederam eis & in quo excellentiam meam collocaveram, tam a me repudiabitur quàm res immundæ repudiari solent: vide Jirmejæ 7. 21 *Prophanabunt*] id est, tanquam rem prophanam & abjectissimam conturbabunt, miscentes in eo omnia. g Heb. *absconditum*. 23 *Para funem*] tertia pars exornationis, ut diximus in ver. 5. typum imperans, his verbis, & exponens, sequent. Funis enim typus est tum reorum capitalium qui dicuntur vincti, hoc ver. tum captivorum qui in servitutem pertrahuntur, ver. sequentibus. h. Heb. *judicio sanguinum*. 24 *Pessimos*] velut carnifices, qui corpora trucident, & involent in publicata bona.

...unda est descriptio effectorum quæ ex invadente calamitate sue... populo, usque ad ver. 20. tum sacrario Dei, usque ad ver. 23. ...tatis, & tyrannicæ dominationis in reliquias Judæorum omnes ...um usque. *Unicum malum*] id est, semel eventurum, idque ...n sit ampliùs repetendum: quod interminatus fuerat Deus sup. ...*advent*.] hæ frequentes anaphoræ trib. de caussis adhibentur, nempe ...tem rei, tum ad celeritatem, ut diximus Gen. 41. 32. tum ad per...endosque auditorum animos. *Evigilat*] id est, hactenus in con... dormitavit, sed jamjam exsurgit, & comparatur ut propediem ...m tertio pòst anno incepta est a Chaldæis obsidio Jeruschalai... 7 *Matutinum*] vide infra in ver. 10. *O habitator*] id est, qui adhuc ...it, propè est tempus cùm desinetis isthic habitare; gravis apo... *Non autem*] id est, non panici terroris aut inanis consternationis, qua... confragosis montibus remugientibus quem Græci vocant ... b Heb. *e propinquo sum*. ‖ *sup.* 3 *&* 4. 8 *Cominus*] i. hactenus ...bis ut visus sim vobis in altitudine cœli delitescere, & ambitum ...ulare (ut dicitur Ijobi 22. 12. & sequent.) sed jam longè aliter ex... His autem ver. mutatur genus, quia Deus per prosopopœiam terram ...non tantum populo, sed terræ ipsi sequentia mala denuntiat. ...hypotyposeos, quæ habetur suprà ver. 5 & 6 brevis repetitio, qua il... Dei allegoricè, nam primùm judicium Dei velut oculis subji...crimine Judæorum expositos per gravissimum asyndeton ampli... his duobus ver. *Diem illum*] videlicet constituti & denuntia... etiam matutinum illud. *Efflorescens*] ætiologia denuntiati judi... sceleribus per allegoriam: cum τὸ ἄνθος (ut Hermogenes vo...) elegantissimum ex ambigua voce. Nam tribus Judæorum surculo ...atur, qui germina superbiæ & ramos violentiæ dicitur protulisse ...iram Dei conciliasse: ut Jeschahh 5. c Heb. *improbitatis*.

reditariò possideant domos istorum: faci-
amque ut cesset excellentia ' fortium, &
prophanentur ' ii qui sanctificant ipsos.
25 Excidium advenit, & quærentibus pacem
nulla erit.
26 Ærumna superveniet ærumnæ, & rumor
ad rumorem erit; nam [i] desiderabunt visio-
nem a Propheta, & lex peribit a sacerdote,
consiliumque ' a senibus.
27 Rex ipse continenter lugebit, & Princeps
induet [k] vestem desolationis, ac manus po-
puli terræ conturbabuntur: propter viã ip-
sorum agam cum eis, & [l] pro ut jus ipsorum
est judicabo ipsos; ut experiantur me esse
Jehovam.

Fortium] id est, thrasonum illorum de quibus ver. 11. in ipsis. admi- nistrationem incum- bentium. *Ii qui sanctificant*] id est, sacerdotes, Prophetæ, & cæteri ejusdem Ecclesiæ administri. Hæc ut ita accipiamus, tum prioris membri comparatione, tum sequentium adducimur: hæc enim est prolepsis, quæ in seq. ὕστερον πρότερον exponitur. i Heb. *quærent*. 26 *A senibus*] utriusque ordinis, Ecclesiastici, & politici, ad quem transitur sequenti versu. k Heb. *desolationem*, [illegible]. l Heb. *pro viis quorum*.

Caput VIII.

Dein per visionem indicat Propheta primùm sceleratissimam & confertissimam Judæorum idololatriam; deinde supplicia docet propter illam eventura, tum lamentabili strage contra oppidanos edita præterquam electos Dei, tum etiam horrendo igne qui Deo autore in oppidum obsidionis & expugnationis tempore erat exarsurus, tum promiscuè per Judæam totam cædibus, tum denique (quod fuit maximum) profectione Dei abdicantis Jeruschalaimum: qui tamen e diverso pios in Babyloniam deportatos præsentia suæ sanctificatione & Evangelicis in futurum promissionibus consolatur, omniaque confirmat unius Principis morte.

1 'Fuit autem 'anno sexto, mensis sexti
die quinto, me sedente ' domi meæ, 'se-
nioribusque Jehudæ sedentibus coram
me; ut accideret mihi illic 'manus Domini
Jehovæ.
2 'Me enim aspiciente, 'ecce similitudo
quasi aspectus ignis, ab aspectu lumborum
ejus deorsum versus erat ignis: a lumbis au-
tem ejus sursum versus quasi aspectus solis
rutili, similis colori [a] vividissimo.
3 Extendens itaque formam manus, assump-
sit me cincinno capitis mei: & attollens me
spiritus inter terram [b] & cœlum deduxit me
Jeruschalaima visionibus Dei, ' ad ostium
portæ interioris spectantis ad Aquilonem;
ubi erat sedes 'idoli zeli quod ad zelum
provocat.
4 Ecce autem illic gloria Dei Jisraëlis, secun-
dum aspectum quem videram 'in ipsa con-
valle:
5 'Qui edixit mihi, fili hominis, attolle jam
oculos tuos *ad* viam Aquilonem versus; cũ-
que sustulissem oculos meos *ad* viam Aqui-
lonem versus, ecce ab Aquilone ad' por-
tam ipsius altaris idolum illud zeli in ipso
ingressu.
6 Tum dixit ad me, fili hominis, vidésne
quid isti faciant? abhominationes *sunt* max-
imæ quas domus Jisraëlis faciunt hic, ' ut
longè recedam a sanctuario meo, sed ad-
huc [c] divertens videbis abominationes
maximas.
7 'Ita deduxit me ad portam ' atrii alterius;
ubi aspexi, cùm ecce ' foramen unum in
ipso pariete esset.
8 ('Edixerat enim mihi, fili hominis, fode jam
in isto pariete: cumque fodissem in ipso pa-
riete adeò ut ecce porta una esset,
9 Tum edixit mihi veni & aspice abominati-
ones pessimas quas isti faciunt hic)
10 Veniens itaque aspexi; ecce autem om-
nes formas reptilium & jumentorum, dete-
standorum, omniumque stercoreorum de-
orum domus Jisraëlis, 'expressas in pariete
ipso circumquaque:
11 Et septuaginta viros e senioribus domus
Jisraëlis, cum 'Jaazanja filio Schaphanis
stante in medio ipsorum, stantes coram il-
lis, & quemque thuribulum suum *habentem*
in manu sua: ita ut [d] abundans nubes suffitus
ascenderet.
12 Tum dixit ad me, vidésne, fili hominis,
quæ seniores domus Jisraëlis faciunt ' in te-
nebris, quisque in conclavibus [e] figuratis
suis? quia dicunt, ' minimè Jehova respi-
cit nos, derelinquit Jehova terram hanc.

1 *Fuit autem*] Quatuor hæc capita visionem unicam continent, ut proinde placuit nobis ea conjungere. Est autem hujus visionis descriptio summa, hoc ver. posita, partes verò totidem quot sunt capita, eadem ferè ratione distinguendæ. Primùm enim Judæorum qui Jeruschalaimis supererant impietas variis modis ostenditur, capite 8. secundò strages civium edenda in ipso oppido figuratur, iis tamen exceptis quos Deus obsignaverat, cap. 9. tertio ignis, quo flagrans & infensus Deus tum fame & peste ante expugnationem urbis oppidanos profligavit, tum post expugnationem incendit, exhausit, & sursum deorsum evertit civitatem totam cum ipso templo, unde abibat gloria Jehovæ, cap. 10. postremò reliquiarum ex clade & incendio urbis ereptarum infensissima persequutio & ruina, cui subnectuntur promissiones Evangelicæ ad bonorum consolationem, capite 11. *Anno sexto*] id est, absoluto illo superiore typo, & enuntiata prophetia, cujus tempus fuerat imperatum supra 4. 5. nam hæc visio præcisè post menses quatuordecim exhibita est Prophetæ quàm typus ille fuerat mandatus. *Domi meæ*] nempe in Mesopotamia, quo fueram deportatus. *Senioribusque*] nempe deportatis ante annos sex cum Jeconja Rege. Videntur autem hi studio ad Prophetam accessisse, ut Deum consulerent & prophetias cognoscerent ad populum suum pertinentes: & præterea certo Dei consilio providentiaque videtur factum esse, ut cum interfuerint cùm Propheta extra se raptus est, quia hoc pacto illustrata est & obsignata Dei veritas, cùm Propheta eo ipso momento & consilium improborum duorum principum quod Jeruschalaimis inibatur palam enunciat, in principio capitis 11. & unius mortem indicat, infrà 11. 13. *Manus*] ut suprà 1. 3. 2 *Me enim*] in prima hac visionis parte primùm [illegible] ratio illius exhibendæ, usque ad versum 5. deinde Judæorum scelera & sequentium judiciorum causæ gradatim & ordine Prophetæ demonstrantur, [illegible] capite. *Ecce similitudo*] vide suprà 1. 27. a Heb. *prunæ ignitæ*. b Heb. *inter terram*.

3 *Ad ostium*] id est, ad supremum [illegible] sive populum. *Idoli zeli*] [illegible] illius, [illegible] simile [illegible] dum currentis, & altare [illegible] Jehovæ adhibitum [illegible] Aquilonem versus, denique totum [illegible] cum Dei [illegible] in illo exhibet [illegible] mandaverat 2. Reg. 16. 10. & sequentibus: quæ postea [illegible] Chiskijam [illegible] omnia, [illegible] chem [illegible] tuta 2. Reg. 23. [illegible] sequentibus [illegible] que post Joschijam [illegible] Jehojakim & [illegible] Reg. 23. 32. & sequentibus capitibus. § *Supra 3.* 4 *In ipsa convalle*] id est, in Mesopotamia ad fluvium Chebarem: nam Mesopotamia [illegible] & Maso a septentrione, & Chaldaica [illegible] meridie [illegible] tur. 5 *Qui edixit mihi*] expositio [illegible] sceleris & impietatis in Deum, [illegible] gradatim [illegible] diximus supra [illegible] nimirum [illegible] cultus. *Portam ipsius altaris*] id est, [illegible] stare debebat [illegible] æneum [illegible] ex lege. 6 *Ut longè recedam*] id est, [illegible] lege & [illegible] deficimus [illegible] ego non [illegible] plius in sanctuario hoc consistere, sed tum sanctuarium hoc aspectabile, [illegible] terram & populum relinquere; ut postea fecisse dicitur, infrà 11. & 23. c Heb. *reverteris videbis: sic deinceps*. 7 *Ita deduxit*] secundi sceleris & impietatis in Deum narratio, nimirum cultus rebus creatis exhibiti etiam [illegible] abjectissimis, ex Aegyptiorum usu, quibuscum juncta erant [illegible]. *Atrii alterius*] id est, Levitarum; ex quo amplificatur Judæorum [illegible] extranei a gente Levitica atrium illud ingrederentur contra legem, [illegible] Deum suam impietatem importarent: atque hoc communiter [illegible] in hoc exemplo, & duobus sequentibus. *Foramen unum*] id est, [illegible] fracta a me, quanta fuit opus ut in atrium ingrederer, sequenti versu. [illegible] rem illic portam vocat velut ad ingressum commodam, hic verò eandem foramen nominat, quia tumultuaria erat, & infabrefacta, ac potius labes [illegible] ta. 8 *Edixerat*] hujus effractionis causa duplex est exposita legentibus [illegible] contextu: prior est, quòd occlusæ erant fores, & illi in tenebris mysteria [illegible] tis suæ exercebant ver. 12. posterior, quòd Deus hoc typo confirmare [illegible] um cæteraque omnia, quæ priùs sancta habebantur, sibi prophana esse & [illegible] tempore eversum iri. 10 *Expressas*] sive cœlo, sive pictura. 11 *Septuaginta viros*] id est, publicum populi Judaici summumque consilium, quod [illegible] isse a Deo legimus Num. 11. 16. & sequentibus. *Jaazanja*], fortè qui [illegible] septuaginta præerat. *Stantes coram*] id est, ministrantes coram illis, [illegible] ut hoc loquutionis genus interpretatur Mosche Deut. 10. 8. d Heb. [illegible] *nubis*. 12 *In tenebris*] id est, ut faciant mysteria, cujusmodi fuerunt apud Græcos Cereris Eleusiniæ, id est, operta sacra, sive (ut Latini vocant) operta; [illegible] cujusmodi fuerunt apud Romanos Bonæ Deæ, & apud Aegyptios Osiridis [illegible] Pamylia, quæ a Persarum voce Mithriaca vocat Lampridius in Commodo; [illegible] bus hic cultus & sequentes tanquam ex fœderatis ad Judæos manaverant. e Heb. *picturæ suæ*. *Minimè Jehova*] quasi dicat, cùm Jehova non [illegible] us curet nos, ac potius terram hanc omnino reliquerit; profectò est [illegible] nos & terram nostram fidei aliorum deorum committi, atque eorum [illegible] quibus per cultores ipsorum speramus adjumentum: quo argumento [illegible] Achaz 2. Chro. 28. 23. & Judæorum reliquiæ in Aegypto, Jirmeja 44. 15. & sequentibus.

13 'Deinde dixit ad me, adhuc cōversus vide-
bis abominationes maximas quas isti faciūt:
14 Et deduxit me 'ad ostium portæ domus
Jehovæ quæ est ad Aquilonem; ubi ecce
'mulieres sedebant, 'deflentes Tammuzum.
15 Et dixit ad me, vidésne fili hominis? adhuc
conversus videbis abominationes 'majores
istis.
16 'Et deduxit me in atrium Domus Jehovæ
'interius, ubi ecce ad portam templi Jeho-
væ inter 'porticum & ipsum altare 'quasi
vigintiquinq; viros: quorum posteriora *spe-
ctabant* versus templū Jehovæ, facies autem
eorum Orientem versus, quorum incurvatio
erat Orientem versus [f] coram 'Sole.
17 Tum dixit ad me, vidistine, fili hominis? an
levius est quicquā domui Jehudæ quā facere
abominationes istas quas faciunt hic? 'quia
impleverunt terram hanc violentia, & aversi
sunt ad provocandum me, adeoq; ecce isti
'admittunt palmitem ante faciem suam:
18 Propterea etiam ego 'facturus sum *factum*
æstu *iræ*, non parcet oculus meus, neq; utar
clementia; & quamvis clament in auribus
meis voce magna, non exaudiam eos.

'portæ superioris, quæ est obversa 'ad Aqui-
lonem, quisque cum instrumento dissipatio-
nis suo in manu sua, & 'vir unus [c] inter eos
indutus '*vestibus* lineis 'cum atramentario
scribæ ad lumbos suos: qui venientes con-
stiterunt 'juxta altare æneum.
3 Gloria autem Dei Jisraëlis extulit se 'a Ce-
rubinis quibus insidebat, ad limen ipsius
Domus; & inclamavit virum illum indutum
vestibus lineis, ad cujus lumbos erat atra-
mentarium scribæ;
4 Edixitq; Jehova ei, transi per medium istius
civitatis, per medium Jeruschalaimorum;
& insignito 'signo frontes illorum homi-
num 'qui suspirant & qui exclamant prop-
ter omnes abominationes istas quæ fiunt in
medio illius.
5 *Reliquis* autem illis edixit me audiente,
transite per hanc civitatem post eum, &
percutite; ne parcito oculus vester, neque
utamini clementia.
6 'Senem, juvenem, & virginem, parvulosque
& fœminas interficitote ad internecionem;
sed ad ullum virum cui inerit hujus signum
ne acceditote & 'a sanctuario meo incipi-
tote: itaque inceperunt ab 'hominibus il-
lis senioribus qui erant ante ipsam do-
mum;
7 (Nam edixerat illis, impurate domum ipsā,
& implete atria ipsa confossis, exite) exeun-
tesque percusserunt in civitate ipsa.
8 'Fuit autem percutientibus ipsis, cùm re-
liquus essem ego, ut procidens in faciem
meam clamarem; & dicerem, Ahà Domine
Jehova, an perditurus es omnes reliquias
Jisraëlis, effundendo æstum *iræ tuæ* super Je-
ruschalaimas?
9 ‖ Qui dixit ad me, iniquitas domus Jisraëlis
& Jehudæ magna est [d] suprā modum, & re-
pleta est terra [e] cædibus, ipsaq; civitas ple-
na [f] perversione: quia dixerunt, ‖ dereliquit
Jehova hanc terram, minimè Jehova re-
spicit.
10 Quapropter etiam ego (non parcet ocu-
lus meus, neque utar clementia:) viam eo-
rum in capite ipsorum reponam.
11 Tum ecce 'vir ille indutus vestibus lineis,
ad cujus lumbos erat atramētarium, retulit
[g] rem dicendo; feci quemadmodum præ-
ceperas mihi.

Porta superioris] de qua 2. Chron. 27. 3.
Ad aquilonem] ut [illegible] Chaldæam prospectaret, unde clades esset Judæis eventura.
Vir unus] videlicet Christus Mediator & servator noster, qui unus auctor est gratiæ, obsignationis, & salutis nostræ, quæ in sequentibus huic Angelo fœderis tribuitur. Nam non movet nos quòd multi [illegible] unum Christum non posse variis figuris in uno viso adumbrari: cùm enim varia sint officia Christi, quæ res unica non potest adumbrare simul, certum est Deum pro misericordia infinita sua, cùm in visionibus extra ordinē exhibitis, tum in ordinariis legis cæremonialis eundem Christum propter varia officia & beneficia erga nos figuris variis repræsentavisse: ut exempli gratia idem est altare, idē sacrificiū pro peccato, idem holocaustum, idemque munus, &c. quæ omnia universè & absolutissimè in Christo posita particulatim adumbrari necesse fuit propter infirmitatē nostram. Hoc igitur modo Christus (qui est imago Dei inconspicui) idem cum Patre & spiritu sancto insidet solio, ut suprà 1. 27. idemque homo secundum eam conditionē qua minor est Patre, mandata accipit, exequitur, & sistit se patri.
c Heb. *in medio eorum*.
Vestibus lineis] tanquam Sacerdos noster expiationem [illegible] coram Deo, [illegible] figuratus est ordinario Sacerdotio, [illegible]

[illegible] id est, lugentes Osiridem virum Isidis, ut Aegyptii narrabant, quem [illegible] Aegypto quotannis deseri Isis mandaverat. Hac enim præstigiis suis [illegible] magicis tantam sibi viroq; suo autoritatem apud Aegyptios [illegible], ut pro diis summis haberentur, & mense quarto (qui mensis est ad [illegible] ordinarius) colerentur. Est enim Isis Aegyptiis eadem quæ Ce-[illegible], Osiris verò (ut Plutarchus eodem libello testatur) est dictus [illegible] (inquit ille) Jovis Ammonis nomen corruptè est derivatum. [illegible], quam Herodotus & Plutarchus usurpant, non dubitamus ex [illegible] derivatam esse, cujus vocis duplex est significatio: primùm [illegible] abstrusum & occultum significat, ut Manetho Sebennites apud Plu-[illegible] interpretatur, quamobrem sacra illius quoque erant opertanea: [illegible] quartum significat, a solenni festo Tammuzi sive Osiridis re-[illegible] administras Isidis cum ejulatu & planctu maximo. Qui plu-[illegible] cognoscere, consulat Plutarchum ibidem, & Eusebium de præ-[illegible] Evangelica. 15 *Majores istis*] re ipsa, loco, & aliis circumstantiis, quæ [illegible] ostenduntur sequente versu. 16 *Et deduxit*] narratio quarti [illegible] in Deum, quòd Judæi proximè Deum & sanctuarium ejus [illegible] aversabantur Deum, & adversi solem colebant pro Deo. [illegible] id est, penitissimam atrium quod erat Sacerdotum, proximum porticui [illegible] *Porticum*] de qua 1. Reg. 6. 3. *Quasi vigintiquinque*] videlicet [illegible], ut nominantur infrà 11. 1. id est, præfectos tribuum, & quasi tribu-[illegible] magistros in Jehuda & Binjamine: ex instituto Moschis Exodi 18. [illegible] Propheta generalem omniū depravationem. f Heb. *Sob*. *Sole*] [illegible] synecdochicè. Solem autem Persæ Mithram, Assyrii Osiridem [illegible] colebant Solem) Aegyptii verò vocabant Orum, filiumq; Isidis [illegible] magica virtute ab ipsa ex mortuis excitatum: ac proinde cultus [illegible]: vide 2. Reg. 23. 11. Sic Judæi hoc capite impiè idola [illegible] imagines rerum creatarum omnium, animatarum, inanimarumq; [illegible] hominum & bestiarum dicuntur colere. 17 *Quia* [illegible] ad argumentum sequentium capitum, videlicet judicium Dei [illegible] propter peccata ipsorum; quod prolepticè enuntiatur [illegible] peccata autem ponuntur duo, inhumanitas, atque impietas & sen-[illegible] putridos, tanquam in ramos putridos: qua comparatione uti-[illegible] Rom. 11. 17. & sequentib. *Admittunt*] id est, ipsi in causa idolola-[illegible] & feruntur in superstitionem præcipites, ut vel ineptissi-[illegible] lignum occupent in fabricandis idolis, potius quam ut idolo care-[illegible] signorum omnium ad fabricationem incommodissimum [illegible]: vide infrà 13. 2. 18 *Facturus sum*] ellipsis conjugati, ut Gene-

CAPUT IX.

1 'DEINDE inclamavit [a] me audiente vo-
ce magna dicendo, amovete *manus*, ô
'præfecturę istius civitatis; & instrumē-
tum quisque suum [b] lethiferum in manu sua,
2 Tum ecce 'sex homines venientes a via

[illegible] de interficiendis oppidanis, præterquam electis & signatis [illegible] ver. 8. deinde expostulatio prophetę narratur, ver. 8. & responsū Dei, [illegible]: sic ver. 5. *Præfecturæ*] i. angeli quos ad judiciū hoc exe-[illegible] Deus. b Heb. *corrumpens*. 2 *Sex homines*] i. Angeli humana [illegible] propterea videntur poni, quòd tria fuerunt Jeruschalaimorum [illegible] bina primariæ portæ ad quas regiones urbis totius pertine-[illegible] Davidis erant porta Davidis sive piscium, & porta vetus: in op-[illegible] porta Ephraimi, & porta anguli, in eo verò quod fuit Jehu-[illegible] & porta gregis, ad quas omnes portas (ut diximus) spectabant [illegible] quos Angeli in visione hac obiverunt. Sunt autem hi Angeli Chal-[illegible] velut principes sunt Daniel. 10.

28. 43. & Levit. 16. 4. *Cum atramentario*] ad obsignandum electos, & salutem in [illegible] illis imprimendam sanguine suo: prout Propheta noster est, & interpres volun-[illegible] tis paternæ erga nos. *Juxta altare*] ubi erant accepturi mandatum Dei. 3 [illegible] *Cerubinis*] qui tegebant operculum propitiatorium super arcam in sancto sanctorum: Nam illis hactenus Deus insederat, & inde responsa dederat, 1. Schem. 4. 4. [illegible] incipit Deus discedere a pristina statione sua: vide inf. 10. 1. & 4. Quo in argumento [illegible] misericordia Dei gradatim demonstratur, quòd non deserit Judæam momento [illegible] no, sed pedetentim & gradu lentissimo primùm a sanctuario limen templi pe-[illegible] hoc vers. deinde Cerubinos adit qui ad dexteram atrii constiterant, infrà 10. 3. [illegible] ostium Orientale & primum atriorum aditum, infrà 10. 19. ut oppidum ad resipi-[illegible] centiam provocaret, discessumque palàm testatum faceret: ac postremò extra ci-[illegible] vitatem in montem evolat, infrà 11. 23. 4 *Signo*] salutari, quale fuerat in Ae-[illegible] gypto factum, Exo. 12. *Qui suspirant*] id est, plorum, ab istis malis abhorren-[illegible] periphrasis. 6 *Senem*] vide complementum 2. Chron. 36. 17. *A sanctuario*] [illegible] i. pergentes rectà inde a loco ubi constitistis, obvium quemque per oppidum [illegible] tum trucidate: sic manserunt illi viginti quinque, de quibus supra 8. 16. & infrà [illegible] 1. quia Angeli non processerunt trans altare, sed in civitatem perrexerunt; illi au-[illegible] tem vigintiquinque & Propheta ipse erant in atrio interiore domus, suprà ibi-[illegible] dem. *Hominibus illis*] septuaginta, de quibus suprà 8. 11. 8 *Fuit autem*] [illegible] expostulatio, ac potius deprecatio prophetæ, ut diximus suprà vers. [illegible] cui respondetur duob. sequentibus. ‖ *Suprà* 8. 17. d Heb. *in valde valde*. e Heb. *sanguinibus*. f Heb. *perverso*. ‖ *suprà* 8. 12. 11 *Vir ille*] vide [illegible] pra in ver. 2. g Heb. *verbum*.

Caput X.

1 ᵃCUMq; aspicerem quòd ecce ᵃin illo
expanso quod erat supra caput Ceru-
binorum *esset* ᵃ quasi lapis sapphirinus,
quasi aspectus similitudinis solii; apparuit
ᵃsuper ipsos *gloria Jehovæ*:
2 Qui alloquutus virum illum indutum vesti-
bus lineis, dixit, ingredere intervallum ᵃ or-
bium sub Cerubinos, & imple pugnos tuos
prunis igneis ex intervallo Cerubinorum, &
sparge contra istam civitatem: qui ingres-
sus est ante oculos meos.
3 Cerubini autem stabant ᵃ a dextera domus
cùm ingrederetur vir ille, & ᵃ nubes imple-
bat atrium interius.
4 (Nam ᵃ cùm extulit se gloria Jehovæ a Ce-
rubinis ad limen domus; impleta fuerat do-
mus nube illa, atrium verò impletum splen-
dore gloriæ Jehovæ)
5 Et sonus alarum ᵃCerubinorum audiebatur
usque ad atrium exterius; ᵃ quasi sonus Dei
fortis omnipotentis, ᵃquando edicebat ipse.
6 ᵃFuit autem cùm præcepisset viro illi indu-
to *vestibus* lineis, dicendo, accipe ignem ex
intervallo horum orbium, ex intervallo Ce-
rubinorum; & ingressus ille consisteret jux-
ta rotas:
7 Ut extendens Cerub unus manum suam ex
intervallo Cerubinorum ad ignem illum
qui erat in intervallo Cerubinorum ᵃsumeret
inderetq; pugnis illius induti *vestibus* lineis;
qui accipiens exivit.
8 ᵃApparebat enim in Cerubinis forma ma-
nus hominis, sub alis ipsorum.
9 ᵃ Cumque aspicerem, ‖ ecce quatuor *quidem*
rotæ juxta ipsos Cerubinos, ᵃ rota unaquæ-
que juxta Cerubinum unumquemque; qua-
rum rotarum aspectus erat similis colori la-
pidis berylli thalassii:
10 Et aspectus illarum quatuor erant similitu-
dine una, ac si esset rota *una* in medio rotæ
alterius:
11 Euntibus illis *Cerubinis*, in quaternas par-
tes ipsarum ibant, non divertebant eundo;
nam ad locum quò spectabat ᵃ ipsum caput
sequebantur ipsum, non divertebant eundo.
12 Sed ᵃ totum ᵇ corpus illorum, dorsaque il-
lorum, ac manus illorum, alæq; illorum, eti-
am rotæ ipsæ plenæ oculis erant circum-
quaque: ipsis quatuor suæ rotæ erant.
13 Hæ autem rotæ, ᶜ ipsæ vocatæ sunt ᵃ orbis
me audiente.
14 Quatuor verò facies *erant animali* unicui-
que: facies unius facies erat ᵃCerubi; facies
autem alterius facies hominis, & tertii faci-
es leonis, & quarti facies aquilæ.
15 ‖ᵃCùm autem extulissent sese Cerubini,
hoc est animal quod videram ad flumen
Cebaris:
16 (ᵃ Euntibus Cerubinis autem ᵃ iverunt ro-
tæ ipsæ juxta illos; & attollentibus Cerubi-
nis alas suas ad efferendum se e terra, non
diverterunt rotæ ipsæ quoque ᵈ ab illis:
17 Consistentibus illis consistebant, & effe-
rentibus se illis extulerunt se cum illis; quia
spiritus idem animalium aderat ipsis)
18 ᵃ Egressa igitur gloria Jehovæ e limine do-
mus, & stante super Cerubinos;
19 Cùm extulissent Cerubini alas suas, effere-
tes se e terra ante oculos meos processuri,
& rotæ e regione illorũ: substitit ad ᵃ ostium
portæ domus Jehovæ primum, nempe gloria
Dei Jisraëlis imminens illis superne.
20 ‖ Ipsum est animal illud quod videram
subjectum Deo Jisraëlis ad flumen Cebaris,
& cognovi Cerubinos eos esse.
21 ᵉ Quaternæ facies unicuique, & quaternæ
alæ unicuique; similitudoq; manuum homi-
nis sub alis illorum *erat*.
22 ᵃDe similitudine denique speciei ipsorum,
eadem specie quam videram ad flumen Ce-
baris, erant aspectus ipsorum, illarumque:
quisq; in tractum faciei suæ *objectum* ibant.

Caput XI.

1 ᵃTUM attollens me spiritus adduxit me
ad ᵃ portam domus Jehovæ primam,
quæ spectat Orientem versus; ubi ecce
in ostio illius portæ ᵃ vigintiquinque viros,
ᵃ inter quos videbã Jaazanjam filium Hha-
zuris, & Pelatjam filium Benajæ principes
populi:
2 Dixitque ad me, ᵃ fili hominis, hi sunt viri
isti qui cogitant vanitatem & qui ᵇ ineunt
consilium malum in hac ipsa civitate:
3 ᵃ Qui dicunt, non in propinquo ædificandę
sunt domus; hæc *urbs futura esset* olla, & nos
caro ᵃ illa.
4 ᵃIdcirco propheta contra istos; propheta,
ô fili hominis.
5 Et accidente mihi spiritu Jehovæ, edixit

1 *Cumq; aspicerem*] Tertia hæc visionis pars gloriam Dei figurat a sanctuario discedentis, & ignem furoris sui contra civitatem immittentis; ut diximus suprà 8.1. Ac primum quidem mandatum ignis injiciendi & ratio ostenditur, usque ad ver. 8. deinde gloria Dei e domo sua ad portam atrii in publicum civitatis conspectum discedentis figuratur, reliquo capite. *In illo expanso*] de quo suprà 1.22. *Quasi lapis*] ut suprà 1.26. *Super ipsos*] id est in solio ipso videndam se exhibuit gloria illa Jehovæ, quæ prius insidebat Cerubinis templi in operculo propitiatorio & inde ad limen domus sese receperat, suprà 9.3. atque hoc secundum est Dei proficiscentis documentum.
2 *Orbium*] id est, rotarum versatilium, ut Propheta exponit infra ver. 13.
3 *A dextera*] id est, longissimè ab ea parte ubi exercita fuerat idololatria, ut vidimus suprà cap. 8. *Nubes*] obscura videlicet ac horrenda, cùm ex sanctuario profecta esset gloria Jehovæ cum splendore suo, ut exponitur seq. versu.
4 *Cùm extulit*] suprà 9.3.
5 *Cerubinorum*] gloriam Dei recipientium & quasi applaudentium Deo ipsos accedenti. *Quasi sonus*] ut suprà 1.24. *Quando edicebat*] id est simulac jubebat eos pergere.
6 *Fuit autem*] regressio ad sermonem institutum suprà ver. 2.
7 *Sumeret*] id est, ministraret Christo, ut Christus ministrat Deo patri. 8 *Apparebat*] ut suprà 1.8. 9 *Cumq; aspicer.*] descriptio visionis repetitæ; qua ostendit Propheta primùm quid simile fuerit cum visione capitis primi, tribus versibus; deinde quid dissimile, aut ad ampliorem evidentiam & confirmationem additum. ‖ *Suprà* 1.15. a Heb. *rota una juxta Cerubinum unum, & rota una juxta Cerubinum unum.* 11 *Ipsum caput*] id est, spiritus Dei Cerubinos & rotas agens pro voluntate Dei, ut exponitur suprà 1.20. & infrà 17. translatio a re militari, quia spiritus Dei dux & princeps harum copiarum est. 12 *Totum corpus*] id est, omnia in omnes partes illustrabat Dei providentia, adeò ut nihil vel minimum cæco impetu ageretur. Hac autem in parte visio hæc est gloriosior superiore: vide suprà 1.13. b Heb. *caro.* c Heb. *ipsis vocatum est orbis auribus meis.* 13 *Orbis*] videlicet ut orbem nostrum in quo versamur figurarent; ut suprà 1.15. Sic docet propheta se ex Dei ipsius verbo, suprà versu 2. rotarum significationem percepisse. 14 *Cerubi*] id est, humana quidem, sed splendidissima: qua in re hæc quoque visio a superiore differt, suprà 1.10.

‖ Suprà 1.5. 15 *Cùm autem*] ... tium Dei proficiscentis documentum, quod a dextera parte domus ubi Cerubini steterant, supra ... progreditur ad ostium orientale, infrà ver. 19. vide suprà 9.3.
16 *Euntibus*] ut suprà 1.19. & sequen. *Iverunt*] ... ad ostium orientale domus: ut narratur infrà ver. 19.
d Heb. *de juxta illis.*
18 *Egressa igitur*] ut narratum est suprà ver. 1. & sequen.
19 *Ostium portæ*] id est, portam atrii sacerdotum, quæ exeunti e templo prima est obvia: sic discedendũ esse docet propheta suprà 8.16. & infrà 11.1.
‖ Suprà 1.5.
e Heb. *quatuor quatuor, &c.*
22 *De similitudine*] his verbis summam concludit Propheta narrationem suam, quasi dicat, omnino ita erant in speciem constituti Angeli & rotæ, ... bant, ut diximus suprà 1. si ea tantùm exceperis quæ dicta sunt vers. ... quentibus.

1 *Tum attollens*] Hujus capitis (quæ postrema pars ... ni s exponitur ... sequutione ... insensibilis ... rum ereptarum ... clade & incendio ... bis, & de bonorum ... beratione) ... cipuæ sunt ... est, contestatio ... tentia adversus ... proborum ... duodecim ... juncto sigillo ... secunda ... tio bonorum ... ad vers. 22. ... ratio profectionis Dei derelinquentis Jeruschalaima. & confectæ visionis, quatuor versib. ult. *Portam*] de qua ... *Vigintiquinque*] de quibus suprà 8.16. a Heb. *in quorum medio.* 2 *Fili* ... propositio insidiorũ consiliorũ quæ isti subministrabant Regi Tsidkijæ, ... pplo: qua via sternitur ad contestationẽ Prophetæ imperatam, ver. 4. & seq ... *consuluit.* 3 *Quidic.*] hunc ver. planè aliter quam vulgus intepretũ consi... reddere, tum quia hæc nativa est significatio vocũ & consequutio, tum quia ... rum interpretatio nititur fundamento quod omnino adversatur Prophetæ ... versum 8. Nam hæc verba putant ex nimia securitate & præfidentia profecta ... Propheta ex contrario diffidentiam & metum exprobret. Sensus igitur est ... Principes populi perculsos metu a Chaldæorum potentia, & diffidentia ... omnem lapidem movisse ut sese adversus Chaldæos confirmarent, & populum ab auscultando Jirmeja averterent. Quapropter statuunt (quemadmodum ... obsidionum metu) suburbana in propinquo ædificia diruenda esse, neque ... ædificanda, ut Chaldæis obsessuris nullus sit receptus: deinde ... tantùm in ludibrium, verùm etiam in quandam proditionis speciem ... Jirmejæ 1.15. confirmant ita futurum esse si sarta tecta manerent suburbana ædificia: nempe Chaldæos illorum ædificiorum ope adjutos fervefacturos ... lum Judæorum, tanquam in olla quam Jirmeja prædixerat, & coctures ... sumpturos intra mœnia Jeruschalaimorum. *Illa*] videlicet quam ... Jirmeja 1.13. 4 *Idcirco*] mandatum prophetiæ, ut diximus in vers. 1. ... Propheta primùm Judæos contestatur versu. 5. & 6. deinde sententiam ... tam pronuntiat, sex sequentibus.

mihi, dic, sic ait Jehova, 'ita dicitis ô domus
Jisraëlis; nam [c] eorum quæ veniunt in spiritū
vestrum unumquodque ego novi.
6 Multiplicatis confossos vestros in civitate
hac, & impletis vicos ejus confossis.
7 'Idcirco sic ait Dominus Jehova, confossi
vestri quos disponitis in medio ejus, hi sunt
illa caro, & hæc *urbs* olla ipsa est, 'vos autem
educam e medio ejus.
8 Gladium timetis, & gladium adducam su-
per vos, dictum Domini Jehovæ.
9 Sed educens vos e medio ejus tradam vos
in manum alienorum, & exercebo contra
vos judicia.
10 Gladio cadetis, in termino Jisraëlis judi-
cabo vos; ut experiamini me esse Jehovam.
11 Hæc non est futura vobis olla, nec vos fu-
turi in medio hujus caro; in termino Jisraëlis
judicabo vos:
12 Ita experiemini me esse Jehovam, in cujus
statutis non ambulatis, & cujus jura non
facitis; sed secundum jura Gentium quæ
circumstant vos facitis.
13 'Fuit autem me prophetante, ut Pelatja
filius Benajæ moreretur: quapropter proci-
dens in faciem meam, & exclamans voce
magna dixi, aha Domine Jehova, ' consum-
mationem facis cum reliquiis Jisraëlis.
14 Sed fuit ' verbum Jehovæ ad me, dicen-
do;
15 Fili hominis, [a] *sunt* fratres tui, fratres tui,
[d] necessarii tui, & tota domus Jisraëlis; tota
inquam illa; quibus dicunt habitatores Je-
ruschalaimorum, 'longè abeste a Jehova,
nostra est, *nobis* data est hæc terra in hære-
ditatem.
16 Idcircò dic; sic ait Dominus Jehova,
quamvis procul abegerim eos in gentes, &
quamvis disperserim eos in regiones: atta-
men 'sum eis sanctuarium 'pauci *temporis* in
ipsis regionibus quò venerunt.
17 'Idcirco dic, ita ait Dominus Jehova; &
congregabo vos ex istis populis, & recipiam
vos e regionibus in quas dispersi estis, &
dabo vobis terram Jisraëlis.
18 Cumque venerint illuc, amovebunt om-
nia detestabilia ejus omnesque abominati-
ones ejus ab ea.
19 Nam indam ipsis ' cor unum, & 'spiritum
novum ponam in medio vestri: amovens, in-
quam, 'cor lapideum a carne eorum indam
eis cor carneum:
20 Ut in statutis meis ambulent, & jura mea
observantes faciant illa: sintque mihi po-
pulus, & ego illis sim Deus.
21 At illis quorum [e] animus accedet ad [f] a-
nimum istorum sequentem detestabila &
abominationes; ‖viam suam in capite ipso-
rum reponam, dictum Domini Jehovæ.
22 'Deinde cùm extulissent Cerubini alas
suas cum rotis e regione ipsorum; quibus
imminebat gloria Dei Jisraëlis supernè:
23 'Ascendit gloria Jehovæ e medio civita-
tis ipsius, substititq; super 'montem qui est
ab Oriente civitati.
24 Et spiritus attollens me reduxit me in
Chaldæam, ad multitudinem deportatam
hac ipsa visione *oblata* per spiritum Dei;
cùm 'ascendisset a me visio hæc quam vide-
bam:
25 Et eloquutus sum apud ' multitudinem
deportatam omnia verba Jehovæ, quæ o-
stenderat mihi.

[illegible] *fratres*] videlicet qui deportati sunt in Babyloniam, hi sunt (inquit [illegible] isti injuriam maximam faciunt; tum quia ex præsente sua habita- [illegible] se viros bonos esse, Deo acceptos, eaq; re in possessione terræ ab ip- [illegible], tum quia ex deportatione tua & aliorum judicant malè de vobis? [illegible] exosi essetis Deo; a cultu illius vos præfidenter abdicant, & omnia sibi [illegible] optime gesta adjudicant. d Heb. *viri vindictiarum tuarum.* *Lon- [illegible]*] qui ultro prodieritis cum Jeconja, & commiseritis vos in manum Ba- [illegible] consilio Jirmejæ 27. ac proinde terra & cultu Dei cesseritis: hæc verba [illegible] insolentissimorum, & de calamitosis fratribus ex re præsente judican- [illegible]. 16 *Sumen*] id est, etsi deportati mei carent sanctuario vestro aspe- [illegible] coram illud colere nequeunt; tamen ego (qui sum veritas ipsa sanctua- [illegible] ipsis, & ipsi me præsentem colunt spiritu: quod ipsius Jechezke- [illegible], & aliorum exempla docent. *Pauci temporis*] id est, ad breve il- [illegible] in deportatione mansuri sunt extra promissam terram. 17 *Id- [illegible]*] promissionis quam modo fecit Deus, de pauco illo tempore [illegible] mansurus in regionibus exteris. Sunt autem hæ promissiones [illegible], ut tribus versibus deinceps confirmatur. ‖ *Infrà* 36, 26. [illegible] *unum*] id est, integrum ipsum, atque in veritate solideq; adunatum Deo [illegible] corpori Ecclesiæ: est enim cor studiorum & voluntatum sedes. *Spiritum [illegible]*] id est, renovationem Christianam spiritu mentis vestræ, ut loquitur Pau- [illegible] 4.23. *Cor lapideum*] id est, durum atque indocile: vide 2. Corinth. 3. [illegible] carneum appellatur molle.

e Heb. *cor.* f Heb. *cor detestabilium istorum & abominationum istarum.* ‖ *Supra* 9.10. 22 *Deinde*] conclusio visionis de discessu Dei ab urbe, duobus versibus; & de reversione Prophetæ ad suos in spiritu, duobus alteris. 23 *Ascendit*] vide supra in 9.3. *Montem*] videlicet olivarum, ut nominatur 2. Schem. 15. 30. & Zecarjæ 14.4. 24 *Ascendisset*] id est, ascendens disparuisset: ut Genes. 17. 22. 25 *Multitudinem*] id est, tum seniores populi (de quibus supra 8.1.) velut testes divinitus adhibitos, tum verò po- pulum ipsum deportatum in Babyloniam.

Caput XII.

Deus typis & verbis apertissimis Tzidkijæ regis comitumq; nocturnam fugam, & Judæorum deportationem prædicit; & calamitates gravissimas ipsis ante deportationem eventuras, ac postremò Judæorum insolentiam impunitatem sibi pollicentium retundit autoritate verbi & juramenti sui.

1 'ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 'Fili hominis, in medio domus [a] rebellis
consides; 'quibus sunt oculi ad videndū
nec vident, quibus aures ad audiendum nec
audiunt, quia domus rebellis sunt.
3 ' Tu itaque, fili hominis, para tibi 'instru-
menta migrationis, & migra de die ante o-
culos eorum: 'si fortè cùm emigraveris e
loco tuo in locum alterum ante oculos eo-
rum, visuri sint; nam 'domus rebellis sunt.
4 Cùm autem extuleris instrumenta tua si-
milia instrumentis migrationis 'de die ante
oculos eorum: tu egreditor ' vesperi ante
oculos 'illorum, [b] ut qui procedunt in migra-
tionem.
5 Ante oculos illorum perfode tibi in muro
foramen, per quod 'educas *illos*:
6 Ante oculos illorum ' super humerum
portans, cæca nocte educito, ' faciem tuam
operito, ut non aspicias 'terram hanc: nam

1 *Fi fuit*] Hujus prophetiæ tria sunt membra: e quibus primum deportationem, captivitatem, cladem que Tzidkijæ & Judæorum in Judæa commorantium prædicat, usque ad ver. 17. secundum ostendit mala huic ultimæ cladi prælcura ex judicio Dei, usque ad ver. 21. tertium denique confutat proterva Judæorum verba prophetias ludificantium, ad finem usque. In hoc autem primo duæ sunt omnino partes: typus, usque ad ver. 8. & anagoge sive accommodatio typi, versibus sequentibus. 2 *Fili homin*] hoc versu præmunit Prophetam Deus fortitudine animi constantiaque adversus obduratas Judæorum mentes; ut audacter exhibeat typum qui imperatur versibus sequentibus. a Heb. *rebellionis: sic deinceps.* *Quibus sunt oculi*] vide Jeschahh. 6.9. & 42.18. 3 *Tu itaque*] jam proponitur typus generatim, hoc vers. & speciatim enarratur, quatuor sequentibus. *Instrumenta*] id est, supellectilem & sarcinas tuas, ut solent migrantes. *Si fortè*] hac dubitandi particula Deus Prophetam excitat, ut spe aliqua sibi facta contra spem ad typum hunc populo exhibendum adducatur. *Domus rebellis*] quasi dicat, quia nondum aures ipsorum meis verbis, oculis e antegressis exemplis effecti sunt, sed in sua rebellione perstant; hac etiam tentandum est via, ut his rebus tam accuratè prædictis & præfiguratis evincantur. 4 *De die*] videlicet ut oculati sint testes prophetiæ tuæ. *Vesperi*] ut figures nocturnum Tzidkijæ aliorumque effugium, de quo 2. Reg. 25. & Jirmejæ 39 & 52. *Illorum*] videlicet quos testes adhibueris typicæ fugæ tuæ per noctem: sic ver. sequente. b Heb. *secundum processus migrationis.* 5 *Educas illos*] nimirum testes advocatos, quibus repræsentatur comitatus ille qui prosequutus est fugientem Regem. 6 *Super humerum*] id est, sarcinulam, qualem Rex dissimulato habitu gestaturus est ut consulat vitæ suæ. *Faciem tuam*] id est, cæcum agito, ut cæcitatem Tzidkijæ præfigures. *Terram hanc*] Babyloniam in qua versaris: nam Tzidkija excæcatus Riblæ, venit quidem in Babyloniam; sed non vidit eam.

'osten-

Ostentum] vide Psalm.71.7.
8 *Mane*] diei posteri: Jam sequitur anagoge typi, ut diximus in vers.1.
9 *An non*] quasi dicat, nonne vides quantopere obstupuerint, cum ne hoc quidem typo exhibito permoverentur ad consulendum te, & cognoscendum judicia mea? nam videtur hæc interrogatio negare potius hoc loco, quam affirmare: quia deportati Judæi falsis pseudoprophetarum prædictionibus fascinabantur, ut apparet ex Jirmejæ 28. & 29. & infra cap.13.
c Heb. onus.
10 *Onerosa prophe.*] vide Jeschahh. 13.1. & Jirmejæ 23. 33. & sequentibus.
Inter illos] qui adhuc in Judæa hærent.
11 *Vestrum*] id est, vobis divinitus exhibitum ad portendendum illis deportationem, non autem vobis reversionem, quam prædicant pseudoprophetæ vestri.
Abibunt] tum Rex ipse Tsidkija, duobus versibus sequentibus, tum comitatus ejus, ver.14. tum populares omnes ver. 15. & 16.
12 *Educendum*] nimirum comitatum suum secum: ut supra ver. 5. & 6.
Operiet] id est, excæcabit Babylonius: sic loquitur ratione typi.
13 *Expandam*] i. circumveniam eum copiis Babylonicis.
Non videbit] videlicet antè captus oculis quam eò veniat.
Ibi morietur] ut prædixit etiam Jirmeja 32.4. & 34.3 & seq.
d Heb. auxilium ejus.
e Heb. omnes alas.
f Heb. gladium evacuam post eos.
15 *Ut experiantur*] fines judiciorum Dei: primum impiorum evictio, hoc ver. & bonorum separatio ad gloriam Dei prædicandam & amplificandam Ecclesiam ejus, ver.seq.
g Heb. numeri: ut Genes.34.30.

'ostentum propono te domui Jisraëlis.
7 Ita igitur faciens quemadmodum jussus
fueram, instrumenta mea extuli similia instrumentis
migrationis de die, ac vesperi
perfodi mihi in muro *foramen* manu: cæca
nocte educens *illos*, super humerum portavi
ante oculos illorum.
8 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me 'manè,
dicendo,
9 Fili hominis, 'an non dixerunt ad te domus
Jisraëlis, domus ista rebellis; quid facis?
10 Dic ad illos, sic ait Dominus Jehova; ipsius
principis [c] 'onerosa hæc prophetia est Jeruschalaimis,
& totius domus Jisraëlis, qui
sunt 'inter illos.
11 Dic, ego sum ostentum 'vestrum: quemadmodum
feci sic fiet illis; migratione in captivitatem
'abibunt.
12 Nam princeps ipse qui est in medio illorum,
super humerum portans cæca nocte, egredietur,
in muro perfodient *foramen*, ad
'educendum eo: faciem ejus 'operiet, ut nó
aspiciat ipse oculo suo terram hanc.
13 'Expandam enim rete meum contra ipsum,
& capietur sagena mea; deducamque
eum in Babyloniam terram Chaldæorum,
quam 'non videbit, & 'ibi morietur.
14 Et omnes circumstantes eum, [d] auxiliares
ejus, & [e] omnia agmina ejus dispergam in
omnem ventum; & [f] gladio exerto persequar
eos:
15 'Ut experiantur me esse Jehovam; cùm
sparsero eos in gentes, & dispersero eos per
regiones.
16 Reliquos autem faciam ex eis homines
[g] paucos a gladio, a fame, & a peste: ut enarrent
omnes abominationes eorum in
gentibus quò devenerint; denique ut 'cognoscant
me esse Jehovam.
17 'Iterum fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,
18 Fili hominis, panem tuum in commotione
comedito; & aquas tuas cum tremore &
'cum solicitudine bibito:
19 Et indicito populo hujus terræ, sic ait Dominus
Jehova in habitatores *urbis* Jeruschalaimorum,
in terram Jisraëlis, panem suum
cum solicitudine comedent; & aquas
suas cum desolatione bibent: ut [h] desolata
terra illius destituatur iis quibus plena
est, præ violentia omnium qui habitant
in ea:
20 Et ipsæ civitates habitatæ devastentur,
ac terra ipsa desolata sit; ita experiemini
me esse Jehovam.
21 'Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
22 Fili hominis, quid *sibi vult* proverbium
istud apud vos de terra Jisraëlis, dicentium;
'producentur dies, aut peribit omnis
visio?
23 Idcirco dic ad illos, sic ait Dominus Jehova,
'facturus sum ut cesset proverbium
hoc, neque utantur eo amplius in Jisraële:
quin potius eloquere eis, propè sunt dies
ipsi, & res cujusque visionis:
24 'Non enim erit amplius ulla visio vanitatis,
aut divinatio blandientis; in medio domus
Jisraëlis.
25 Nam *ut* ego sum Jehova, eloquar quodcunque
verbú 'eloquuturus sum & fiet, non
protrahetur *tempus* ampliùs: cum diebus vestris,
ô Domus rebellis, eloquar verbum,
etiam efficiam illud, dictum Domini Jehovæ.
26 Denique fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
27 Fili hominis, ecce domus Jisraëlis dicunt,
visio ista quam iste videt, ad dies multos
protrahitur; & in tempora longinqua
prophetat iste,
28 Idcirco dic ad eos, sic ait Dominus Jehova,
non protrahetur amplius *tempus* omnium
verborum meorum: quod 'eloquutus
fuero verbum, etiam fiet, dictum Domini Jehovæ.

Caput XIII.

Deus pseudoprophetas & pseudoprophetissas increpans impudentissimorum mendaciorum nomine, quibus pacem & prosperitatem Judeis constantissimè futuram verbo Dei pollicebantur, in ludibrium traducit artes ipsorum, & ipsis omnibus, ipsorumque operi exitium denuntiat.

1 'DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me,
dicendo,
2 Fili hominis, propheta contra prophetas
Jisraëlis istos prophetantes; & dicito
prophetis *prophetantibus* ex animo suo, audite
verbum Jehovæ.
3 Sic ait Dominus Jehova, væ istis prophetis
stultissimis; 'qui [a] sequuntur spiritum suum,
& 'quæ non viderunt.
4 'Similes vulpibus 'per vastitates; prophetæ
tui sunt, ô Jisraël.
5 'Non 'ascendiditis ad irruptiones, aut [b] obducitis
sepem pro domo Jisraëlis; 'ut consistat
in bello die Jehovæ.
6 Vident vanitatem & divinationem mendacii,
qui dicunt, dictum Jehovæ, cùm Jehova
non misit ipsos; & spem faciunt fore ut
præstet 'verbum.
7 An non visionem vanitatis videtis, & divinationem
mendacii dicitis; dicentes, dictú
Jehovę, cùm ego non loquutus sum?
8 'Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò quòd
loquimini vanitatem & videtis mendaciú;
idcirco ecce me contra vos, dictum Domini
Jehovæ.

23 *Facturus*] [illegible] comparatio [illegible] verborum [illegible] [illegible] [illegible] ver. deinde [illegible] [illegible] 25. ac [illegible] plificat [illegible]
24 *Non enim*] [illegible] infra 13.23.
25 *Eloquuturus sum*] id est, faciam eloqui: ut [illegible] 19.

1 *Deinde*] [illegible] capitis partes [illegible] duæ: quarum [illegible] Deus reprehendit & interminatur pseudoprophetis, usque ad ver. 17. altera prophetissis [illegible] lum Dei fallentibus, ad finem usque. Prophetis autem primum denuntiat Deus maledictionem per prolepsin propter mendacia ipsorum, ver. [illegible] deinde [illegible] testatur ipsos [illegible] probissimis ipsis [illegible] mendaciis [illegible] ver. 8. tum [illegible] eo malo [illegible] ra pronuntiat, [illegible] tentiam fert [illegible] prophetas ipsos, ver. 8. & 9. & in [illegible] orum cœtum qui [illegible] sis auscultaverint, usque ad ver. 15. [illegible] demum prophetis hæc concluditur, ver. 15. & 16.
3 *Qui sequuntur*] vide Jirmejæ 14.14. & 23.9. & seq. a Heb. *ambulant post*. *Quæ non vid.*] id est, quorum visio non est a Deo oblata ipsis. 4 *Similes vulp*] vide Cantic.2.15.
Per vastit.] i. famelicis vulpibus, quæ in desertis regionibus versantur, & proinde inedia pressæ feruntur majore impetu in prædam etiam tenuissimam: ut de prophetissis dicitur infra ver.19. 5 *Non*] contestatio exornans superius dictum: non facitis (inquit) officium bonorum prophetarum, hoc versu; sed contra mendacia colitis, versu seq. ut testis est vestra ipsorum conscientia, ver.7. *Ascenditis*] i. neque obsistitis satanæ & malo irrumpenti in Ecclesiam vos ipsi, neque obstacula alia adhibetis, denique salutem populi negligentes causa perditionis ipsorum estis: venustissima allegoria a re castrensi, ut Psa. 106.23. & 30. b Heb. *sepi*.
Ut consistat] i. ut Ecclesia infracta maneat, cùm Deo videbitur ipsam probare, & piis sanctisque certaminibus exercere. 6 *Verbum*] quod ipsi videlicet comminiscuntur & dicunt. 8 *Idcirco*] proposita litis contestatione sequitur bimembris sententia, ut diximus in versum 1.

16 *Cognoscant*] tum ipsi agnoscentes Deum, tum Gentes ab illis edoctæ.
17 *Iterum*] secundum membrum prophetiæ, ut diximus in ver. 1. de malis captivitatem prædictam antegressuris, quorum typus ponitur, ver.18. & anagoge, duobus sequent. 18 *Cum solici.*] vide supra 4.16. h Heb. *desoletur terra illius a plenitudine sua*. 21 *Deinde*] tertium membrum prophetiæ, quo proponitur ludibundum Jisraëlitarum dictum adversus Prophetas, ver. 22. & refutatur sequentibus. 22 *Producentur*] q.d. nihil ad nos istæ prophetiæ: aut longo pòst intervallo, aut nunquam eventuræ sunt; quæ duo rejicit propheta ver.seq.

9 Erit enim manus mea contra prophetas i-
stos, qui vident vanitatem & qui divinant
mendacium; ᶜ in consilio populi mei non
erunt, & in descriptione domus Jisraëlis non
conscribentur, neque in terram Jisraëlis ve-
nient: ita experiemini me esse Dominum
Jehovam.
10 ᶜ Eò quòd multis modis fecerunt ut erra-
ret populus meus, *dicentes* pacem *esse* ubi
nulla esset pax: cumque hic extruit ᶜluteum
parietem, ecce illi obducunt ipsum [d] inepto
tectorio:
11 Dic ad obducentes ineptum tectorium, at-
qui ᶜ casurus esti: ᶜ erit imber inundans, &
vos ô lapides immanis grandinis casuri estis,
& ventus [e] procellosissimus diffindet *eum*.
12 Cùm ecce ceciderit paries iste; annon di-
cetur ad vos, ubi est tectorium illud quod
obduxistis?
13 Idcirco sic ait Dominus Jehova, & diffin-
dam vento procellosissimo in æstu iræ meæ;
& imber inundans in ira mea futurus est, la-
pidesque immanis grandinis in æstu iræ ad
consumptionem:
14 Nam destruam parietem quem obduxeri-
tis inepto tectorio, & [f] prosternam in ter-
ram, adeò ut retegatur fundamentum ejus:
ᶜ eoque irruente consumemini in medio e-
jus, ut experiamini me esse Jehovam.
15 Sic ubi consummavero æstum iræ meæ in
parietem istum, & in eos qui obducunt il-
lum inepto tectorio; dicam de vobis, mini-
mè *est* paries ille, & minimè qui obduce-
bant illum,
16 *Nempe* Prophetæ Jisraëlis qui prophetant
pro urbe Jeruschalaimorum, & qui vident
ei visionem pacis; cùm nulla sit pax, dictum
Domini Jehovæ.
17 ᶜ Tu quoque, fili hominis, oppone fa-
ciem tuam filiabus populi tui quæ prophe-
tissas agunt ex [g] animo suo; & propheta
contra eas,
18 Dicens, sic ait Dominus Jehova, væ ᶜ con-
suetibus pulvillos pro omnibus axillis [h] bra-
chiorum *populi* mei, & parantibus ᶜ consibu-
las pro capite cujusque staturæ ad venan-
dum animas: ᶜ an animas venaremini in po-
pulo meo, ut animas in vobis vivas conser-
vetis?
19 Nam prophanatis me apud populum me-
um ᶜ pro pugillis hordei, & frustulis panis,
morte afficiendo animas quæ non morerē-
tur, & [i] victuras prædicando animas quæ
non sunt victuræ; mentiendo apud popu-
lum meum qui auscultant mendacio.
20 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce me
contra pulvillos vestros quibus vos ᶜ illic ve-
namini animas, ut ᶜ avolent cùm laceravero
illos a brachiis vestris: & dimittam animas
ut avolent, animas quas vos venamini:
21 Et lacerabo consibulas vestras ut eripiam
populum meum e manu vestra, neque sint
amplius in manu vestra [k] prædæ: ita expe-
riemini me esse Jehovam.
22 ᶜ Eò quòd atterunt animum justi [l] falsò,
quem ego non eram affecturus dolore; &
confirmant manus improbi, ut non reverta-
tur a via sua pessima ut in vita conservem
eum:
23 Idcirco ᶜ vanitatem non estis visuræ, & di-
vinationem non divinaturæ ampliùs; sed e-
ripiam populum meum e manu vestra, & ex-
periemini me esse Jehovam.

Caput XIIII.

Deus seniores Jisraëlis Prophetam ad consulendum ipsum accedentes impietatis arguit; docet neque illis, neque Judæis omnibus ampliùs responsurum esse, nisi increpationes & minas malorum tum Judæis, tum pseudoprophetis impendentium; ac postremò omnibus sententiam fert irrevocabilem de gladio, fame, peste, bestia mala, & captivitate durissima.

1 ᶜ DEINDE cùm venientes ad me qui-
dam ᶜ e senioribus Jisraëlis, sederent
coram me:
2 Fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo;
3 ᶜ Fili hominis, ᶜ viri isti induxerunt sterco-
reos deos suos in [a] animum suum, & offendi-
culum iniquitatis suæ positum habent e re-
gione faciei suæ: an [b] ullo pacto consulor
ab eis?
4 ᶜ Idcirco alloquere eos, & dicito ad eos; sic
ait Dominus Jehova, [c] quisquis e domo Jis-
raëlis induxerit stercoreos deos suos in ani-
mum suum, offendiculum iniquitatis suæ po-
situm habens e regione faciei suæ, & vene-
rit ad Prophetam: ᶜ ut sum Jehova, responsa-
bo ei venienti ᶜ de multitudine stercoreorum
deorum ipsius:
5 Ut reprehendam domum Jisraëlis ᶜ in ani-
mo ipsorum, quòd avertentes se a me ad-
hæreant stercoreis diis suis omnes.
6 ᶜ Idcirco dic ad domum Jisraëlis, sic ait
Dominus Jehova, convertimini, & avertite a

20 *Illic*] videlicet in Judæa, ubi prophetissæ tenues Judæos explebant spe, & exhauriebant domos. *Avolent*] id est, ut elabantur & effugiant a vobis, tanquam aviculæ liberatæ beneficio meo. k Heb. venationi. 22 *Eò quòd*] conclusio summa prophetiæ. l Heb. falsitate. 23 *Vanitatem non*] id est, peritura estis, ... ut sup. 12.24. pro eo quod est, non eritis amplius; ... ut vanitatē videatis & prophetetis po-pulo.

1 *Deinde*] hujus capitis præter inscriptionem (quæ duobus versibus continetur) Prophetiæ partes sunt duæ: prior est propositio impietatis Judæorum, & judiciorum Dei contra illos & Prophetas illorum, usque ad versum 12. posterior, propositio decreti irrevocabilis, ad finem usque. *E senioribus*] plerique ... deportatorum numero hos seniores fuisse putant, neque repugnamus valdè: sed tamen videtur potiùs ex prophetiæ argumento statuendum esse hos fuisse liberos, ac non deportatos, qui ad Judææ regnum adhuc pertinuerint, & cum legatione Tzidkijæ venerint in Babyloniam: ut solent legatis seniores, consiliarii, & viri autoritate, ingenio scientiaque præstantes adhiberi. Legationem autem ... hæc tempora fuisse a Tzidkija missam in Babyloniam, ut fiduciario Rege, ut apparet ex Jirmejæ 51.59. 3 *Fili hominis*] priore hac propositione continentur duo: hypothesis, quæ materia est sive occasio totius prophetiæ, hoc vers. deinde thesis, sive prophetia generatim & ad Judæos omnes, & ad hos qui ... sermonem Dei accommodans. *Viri isti*] id est, totum animum suum addixerunt idololatriæ, & adhuc iniquitatibus suis immersi sunt: qua fronte, obsecro, audent isti comparere in conspectu meo ad consulendum me? indignissimum est me ab istis vel momento uno appellari, qui me non consulunt ex animo: sed suis studiis, dum consultores agunt coram te, indesinenter traducuntur: vide infrà vers. 4. a Heb. cor: sic deinceps. b Heb. consulendo. 4 *Idcirco*] thesis, ut diximus in præcedentem versum: cujus argumentum summum ponitur duobus versibus; deinde verò ἐργασία sive exornatio illius, usque ad ver. 12. c Heb. vir vir e domo Jisraëlis, quicunque &c. sic ver. 7. *Ut sum Jehova*] jurantis verba, ut multa hoc capite extant ad confirmationem dicti. *De multitudine*] id est, non de illis rebus quas rogaturus est; sed de hoc uno argumento, quod exponitur seq. versu. 5 *In animo ipsorum*] id est, verberem & evincam, velint nolint, ipsorum conscientias impietatis suæ. 6 *Idcirco dic ad domum Jisraëlis*] ἐργασίας membra sunt hæc: revocatio ad resipiscentiam, hoc ver. interminatio contra obsistentes tum populares, tum pseudoprophetas, quatuor sequentibus: & judiciorum finis, ver. 11.

... Jechezkel imperat hoc ver. partes sunt totidem, quot in superiore diximus: ... sive propositio summa, ver. 18. contestatio, ver. 19. & sententiæ dictio, se... g Heb. cordes: sic ver. 22. 18 *Consuentibus*] pseudoprophetissas ... Propheta figurat a ritu ipsarum duplice: nam cùm vellent ipsæ quietem ... tranquillissimam & immotam Judæis significare, pulvillos assuebant, velut ... commodissimæ typos: & capitia pro omni sexu ac ætate confingebant cer... consutilibus adstricta; ut figurarent populum certissimè pro... tutissimè divina ope, nunquam fore ut defensio hæc ab ipsis cessaret. ... populum fallebant, vitæ suæ falsis artibus consulebant, & Dei no... adhibentes prophetiis suis, atque implè blasphemabant. h Heb. ... *Consibulas*] Hebræa vox universè (ut ipsius etymon ostendit) ... quibus res constringuntur atque adhærescunt: ut sunt fibulæ, lora, ... quos jureconsulti vocant, offendices, & si quæ sunt hujusmo... vocem latè patentem ad exprimendam utcunque illius vim adhi... *An animas*] contestatio, id est, an dispendio vitæ animarumque populi ... victum quærere sceleratissimè? allegoria. 19 *Pro pugillis*] id ... nihiloque, ut Michæ 3.5. i Heb. vivificando.

stercoreis

stercoreis diis vestris; avertite, inquam, ab
omnibus abominationibus vestris faciem
vestram.
7 Nam quisquis e domo Jisraëlis, aut ex pere-
grinis qui peregrinantur in Jisraële, averte-
rit se[d] a sequendo me inductis stercoreis diis
suis in animum suum, & offendiculum ini-
quitatis suæ positum habuerit e regione fa-
ciei suæ; cùm venerit ad prophetam ut con-
sulat per eum me; *ut* sum Jehova, respon-
sabo ei per me,
8 Me oppositurum iratam faciem meam vi-
ro isti, & positurum eum in *signum & in
*parabolas denique excisurum eum e me-
dio populi mei; ut experiamini me esse Je-
hovam.
9 Ipse autem Propheta cùm pellectus fuerit
ut eloquatur *verbum; *ut* sum Jehova, *pel-
liciam Prophetam ipsum: sed cùm extende-
ro manum meam contra ipsum, perdam ip-
sum e medio populi mei Jisraëlis.
10 Ita ferent [e] pœnam iniquitatis suæ; æquè
pœna consulentis, ac pœna Prophetæ erit:
11 Ut non aberrent ampliùs domus Jisraëlis
a sequendo me, & non polluant se ampliùs
omnibus defectionibus suis; sed sint mihi
populus, & ego sim eis Deus, dictum Do-
mini Jehovæ.
12 *Iterum fuit verbum Jehovæ ad me, di-
cendo,
13 Fili hominis, cùm regio peccavit mihi
prævaricando prævaricatione, & exten-
dens manum meam contra illam fregero il-
li scipionem cibi; id est, ita immisero in
eam famem ut exscindam ex ea homines &
jumenta:
14 *Etiamsi essent hi tres viri in medio ejus,
Noach, Danijel, & Ijob; ipsi cum justitia
sua eriperent [f] *se ipsos, dictum Domini Je-
hovæ.
15 Si bestias malas transmisero in terram or-
baturas eam, adeò ut sit [g] desolatissima abs-
que transeunte propter illas bestias:
16 Tres viri isti in medio ejus, *ne* vivam ego,
dictum Domini Jehovæ, si filios aut si filias
eriperent: ipsi se solos eriperent, terra au-
tem esset desolatissima.
17 Aut *si* gladium induxero in regionem illam;
edixeroque, gladius pertranseat terram,
quo exscindam ex ea homines & jumen-
ta:
18 Etiamsi tres viri isti essent in medio ejus,
ut vivo ego, dictum Domini Jehovæ, non e-
riperent filios aut filias; sed ipsi se solos eri-
perent.
19 Aut *si* pestem immisero in terram illam ef-
fundens æstum iræ meæ super illam [h] *ad
cædem; ad exscindendum ex illa homines
& jumenta:
20 Etiamsi Noah, Danijel, & Ijob essent in
medio illius, *ne* vivam ego, dictum Domini
Jehovæ, si filium aut filiam eriperent; ipsi
cum justitia sua eriperent se ipsos.
21 *Quin sic ait Dominus Jehova, etiam cùm
quatuor judicia mea hæc pessima, gladium,
ac famem, bestiasque malas, & pestem
immisero contra *urbem* Jeruschalaimorum;
ad exscindendum ex ea homines & jumen-
ta:
22 Si ecce [i] reliqui fient in ea qui evadant, qui
educantur, filii aut filiæ; ecce ipsi *proce-
dent ad vos, & videbitis *viam eorum, & a-
ctiones eorum: ut *consolationem capiatis
in malo quod induxero contra *urbem* Jeru-
schalaimorum, in omnibus quæ induxero
contra eam.
23 Ita consolationi erunt vobis, cùm videbi-
tis viam eorum & actiones eorum: & a-
gnoscetis me non immeritò fecisse quæ-
cunque fecero in eam, dictum Domini Je-
hovæ.

Caput XV.

Deus typo & sermone Judææ toti ab exardescēte ira sua exitium denuntiat, propter peccata ipsius & contumaciam indignissimam.

1 *ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicen-
do,
2 Fili hominis, *quid *est* lignum vitis præ
omni ligno? *quid* palmes, *præ eo* quod est
in lignis sylvæ?
3 An sumitur ex illo lignum ad aptandum o-
peri? [a] an assumitur ex illo paxillus ad ap-
pendendum ei ullum instrumentum?
4 *Ecce igni traditur in escam; cùm duas ex-
tremitates ejus consumpserit ignis, & me-
dium ejus ustulatum fuerit, an proderit ad
opus?
5 Ecce cùm esset integer, nō aptabatur operi;
quanto igitur minus cùm ignis consumpsit
ipsum & ustulatus est, aptaretur adhuc o-
peri?
6 *Idcirco sic ait Dominus Jehova, quemad-
modum *est* lignum vitis inter ligna sylvæ,
quod trado igni in escam: ita traditurus sum
habitatores Jeruschalaimorum.
7 Nam opponam faciem meam iratam eis;
*cùm ab uno igne exiverint, alter ignis con-
sumet eos: ut cognoscatis me esse Jehovam,
cùm objecero faciem meam iratam eis:
8 Exponamque terram ipsam desolationi; eò
quòd prævaricantur prævaricatione, dictum
Domini Jehovæ.

Caput XVI.

Deus gentem Judæorum increpans narrat illius historiam specie puellæ expositæ & in morte versantis, donec ipse misertus curavit, educavit, duxit, purgavit, & ornavit eam: deinde ingratissimi animi crimina exprobrat, scortationis cum idolis gentibusque exteris, ac inhumanissimæ liberorum cædis: propterea sententiam fert in eam, tanquam homicidam & adulteram, mortis ignominiæque æternæ, amplificans malefacta ejus comparatione cum factis Sodomitarum atque Jisraëlis: & postremò reliquiis exponit promissiones Evangelicas.

1 *Et

---

d Heb. *apostumes sic vers. 11.*

8 *Signum*] id est, tum anteacti judicii monimentum, tum demonstrationem justorum judiciorum Dei eventurorum immorigeris, ut loquitur Apostolus 2. Thess. 1. 5.

Parabolas] ex interminatione Deut. 28. 37.

9 *Verbum*] videlicet quod illi postulaverint, ad voluntatem prophetans ipsis.

Pelliciam] id est, [illegible]admodum avis [illegible]dens pellicitur [illegible] vietā pelliciam [illegible] ipsis muneribus donariisque consulētium: sed tandem quoties commodum videbitur, ut auceps plagarum funes retrahens, aut piscator retium peridromidas, ita inclinās manum meam intercipiam ipsum.

e Heb. *iniquitatē: sic sequentia: ut Gen.* 4. 13.

12 *Iterum*] secunda pars prophetiæ, qua Deus nunc demum recusantibus Judæis pedem referre ab idololatria & suis iniquitatibus, sententiam fert irrevocabilem, primùm de quatuor plagis pronuntiatis lege, usque ad versum 21. deinde verò de funestissima captivitate, versibus reliquis.

14 *Etiamsi*] hypothetica denuntiatio, ut Jirmejæ 15. 1. quasi dicat Propheta, si intercederent homines mihi acceptissimi, & in quibus edidi hactenus documenta spectatissima misericordiæ, non tamen ducerer misericordia. In his enim tribus fuerunt illustrissima gratiæ divinæ exempla: cùm Noach ex comuni diluvio, Ijob ex gravissimis post omnem hominū memoriam calamitatibus, & Danijel ex communi sapientum cæde ereptus atque erectus sit.

Se ipsos] solùm, ut sequentibus exprimitur.

f Heb. *animam suam: sic deinceps.*

g Heb. *desolatio: sic vers. seq.*

19 *Ad cædem*] id est, pestis certissimam & præsentissimam mortem afferens.

h Heb. *pro sanguine: ut supra* 5. 17.

21 *Quin sic ait*] alterum membrum denuntiationis, de captivitate accessura ad superiores plagas; ut diximus in versum 12.

i Heb. *reliquiæ in ea reliquiæ*.

22 *Procedent*] id est, adducentur [illegible] portatione [illegible] cum; sed longè [illegible] ter accipientur [illegible] ctabuntur [illegible]

Viam eorū & actiones] id est, justam mercedem [illegible] vitæ eorum [illegible] propter [illegible] ad blasphemandum nomen meum, & [illegible] dificandum; ut [illegible] tur supra 11. 13.

Consolationem] id est, tum eò quòd justam Dei vindictam spectabitis coràm, tum quòd nihil [illegible] est vestra calamitas ad calamitatem istorum (adeò agetur cum istis durius) leniter feretis conditionem vestram.

1 *Et fuit*] Hæc prophetia velut [illegible] dentium corollarium est, continens typum versibus quatuor [illegible] quent. & anagogen illius propheticam tribus ultimis.

2 *Quid est*] typus Judæorum [illegible] Judæa adhuc commorantium, [illegible] cat, quid est [illegible] hominibus [illegible] si faciant [illegible] go ad parcendum ipsis amplius [illegible] car: imò ver[illegible] sequent.) ut [illegible] habent, sunt [illegible] nium hominum [illegible] gnissimi.

a Heb. *assum[illegible] impersonaliter.*

4 *Ecce igni*] [illegible] sarmentum [illegible] non potest, ut [illegible] integrum, ad [illegible] opus accommodari, sed cogitur [illegible] ignem [illegible] tur, ut Joan. 15. [illegible] stea verò [illegible] comparatio [illegible] ris exposita [illegible] ge sive accommodatio typi, ut diximus in versum 1.

6 *Idcirco*] [illegible]

7 *Cùm ab uno*] [illegible] igni prodiens ab ira Dei indesinenter ardebit; & qui ab uno evaserit, [illegible] detur & consumetur altero; quemadmodum superioribus prophetiis [illegible] indicatum est, inde a capite 5.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, edicen-
do,
2 Fili hominis, notas fac *urbi* Jeruſchalai-
morum, abominationes ipſius,
3 Dicens, ſic ait Dominus Jehova *urbi* Jeru-
ſchalaimorum, commercia tua, adeoq; ge-
nituræ tuæ *ſunt* e terra Cenahhanæorum;
quaſi pater tuus *ſit* Emoræus ipſe, & mater
tua Chittæa.
4 Nam quod ad genituras tuas, quo die ge-
nita fuiſti non fuerat præciſus umbilicus
tuus, & aquis non eras lota [a] cùm aſpexi
te: neque ſale fueras condita, nec faſciis e-
ras faſciata.
5 Non pepercerat tibi oculus ut faceret ti-
bi unum ex iſtis, clementia utendo erga te:
ſed projecta fueras in ſuperficiem agri cum
faſtidio [b] tui, quo die genita fuiſti.
6 Tranſiens autem juxta te, cùm viderem te
præbentem conculcandam te [c] in ſanguine
tuo; dixi tibi, in ſanguine tuo vive, iterum-
que dixi tibi, in ſanguine tuo vive.
7 Copioſam ut germen agri reddidi te, adeò
ut creveris & adoleveris perveneriſq; [d] ad
ſummum ornatum (ubera *tua* [e] ſororiave-
rant, & pilus tuus germinaverat) quamvis
eſſes [f] nudiſſima & retectiſſima.
8 Quapropter tranſiens juxta te, cùm vide-
rem te, quod ecce tempus tuum tempus a-
morum eſſet, expandens alam *veſtis* meæ
ſuper te, operui nuditatem tuam: cumq; ju-
rans tibi convenissem tecum in fœdus, di-
ctum Domini Jehovæ, [g] nupſiſti mihi.
9 Itaque lavi te aqua, ut inundans *eluerem*
ſanguinem tuum a te; & unxi te unguento:
10 Veſtienſq; te verſicoloribus calceavi te
[h] melinis, & accingens te xylino operui te
ſerico:
11 Et ornavi te ornatu; indens armillas ma-
nibus tuis, & torquem collo tuo:
12 Appoſui etiam monile ſupra naſum tuum,
& inaures auribus tuis; coronamque orna-
tus capiti tuo.
13 Cumq; ornaſſes te auro & argento, veſti-
mentumq; tuum eſſet xylinum & ſericum,
ac verſicolor, ſimilam & mel oleumque co-
mederes; denique pulchra eſſes [i] ſupra mo-
dum, & proſperata in regno:
14 Adeò ut prodiret de te [k] fama in gentes
propter pulchritudinem tuam; quia perfe-
cta erat, [l] propterea quòd majeſtatem meā
impoſuiſſem tibi, dictum Domini Jehovæ;
15 Tum confiſa pulchritudini tuæ ſcortata
es pro nomine tuo; & profudiſti ſcortatio-
nes tuas omni [m] viatori, illius fuit *pulchritu-*
do tua:
16 Etiam ſumens de veſtibus tuis, paraſti ex-
celſa tibi latis maculis interſtincta, ut ſcor-
tareris cum iſtis, *illis* non ſuccedentibus,
cùm non adeſſet *viator*:
17 Et ſumens inſtrumenta ornatus tui ex au-
ro meo & ex argento meo quæ dederam ti-
bi; feciſti tibi imagines maſculi, ut ſcorta-
reris cum eis.

1 *Et fuit*] hujus [illegible] perpe-[illegible] expri-[illegible] adminiſtra-[illegible] erga Judæos [illegible] Jeruſchalaimi) [illegible] inſcriptionē [illegible] primis ver-[illegible] ſynecdochicam, [illegible] omnino ſunt [illegible] prima eſt nar-[illegible] (ut diximus) [illegible] ex com-[illegible] ſpiritualis [illegible] inter Deū & Eccleſiam Judæo-rum, uſque ad ver.35. [illegible] eſt ſententia Dei Eccleſiam vete-[illegible], velut perfidiſſi-mam conjugem, re-[illegible] & flagel-[illegible] graviſsime, uſ-que ad ver.60. po-[illegible], eſt promiſsio [illegible] fœ-deris & connubii ſa-cri cum electis reli-quiis, quatuor verſib. ultimis. 2 *Urbi Jeruſch.*] i. Judææ ſynecdochicè: nam [illegible] ſedes erat Eccleſiæ, & regni caput: ſic deinceps. 3 *Sic ait*] hu-[illegible] narrationis prolepſis ſive propoſitio ſumma hoc ver. continetur. Sunt enim [illegible] membra hic ſingulis vocibus expreſſa: unum eſt, genituræ, quæ exponi-[illegible] 4 ad 13, alterum verò commercii & converſationis, uſque ad ver.35. quæ [illegible] verſu poſita ὕστερον πρότερον deinceps explicantur. *Commercia tua*] [illegible] tota, ſynecdochicè. *Genitura*] id eſt, ortus, curatio, educatio, & [illegible] prima: nam hoc genus ſynecdoches frequentat ſcriptura ſacra, ut Ge-[illegible] 1.Timo.2.15. *Pater tuus*] id eſt, ſi ex patre Abrahamo eſſetis, facere-[illegible] Abrahami; ſed degeneraſtis ab illo, & in familiam Cenahhanæam mali-[illegible] tranſiviſtis: quin imo ita obfirmati eſtis in veſtris iniquitatibus, ut ſi patre [illegible] & matre Chittæa eſſetis orti: ſic infra ver.45. non aſcita eſt, ſed hæredi-[illegible] & nativa malitia veſtra. 4 *Nam*] prius hoc narrationis membrum per [illegible] exponit duo; nimirum ſtatum calamitoſum miſerumque Gentis ex A-[illegible] ortæ, donec educeretur ex Aegypto, uſque ad ver.6. & beneficia orna-[illegible] a Deo in gentem collata, verſib. ſeq. In hac autem narratione tota gens [illegible] unico comparatur, & ſtatus ejus cum infantis recens in lucem pro-[illegible], ac paulatim per ſua incrementa provehentis. *Quo die*] id eſt, cum [illegible] lucem veniſſet, & hac vita uteretur Abraham progenitor gentis veſtræ, ex [illegible] trunco gens propagata eſt. Nam ut ad hæc tempora procul referamus, [illegible] tum Prophetæ ipſius narratione, tum verbis Jehoſchuhhæ 24.2. & ſe-[illegible]; tum hiſtoriæ fide: maxime cum iniquum ſit ortum, educationem, aug-[illegible], & cætera quæ deinceps ponuntur, ad unicum tempus referre captivita-[illegible] Aegypto, & tempora (quæ accuratiſsime Propheta ubique obſervat) con-[illegible]. *Non fuerat præciſus*] id eſt, a natura in morte, in ſordibus peccatorum, [illegible] & vanitate eras: quæ omnia allegoricè ſignificantur verbis ſequent. [illegible]] i. longum illud inteſtinum ab utero matris pertinens ad umbilicum [illegible], quo dum in utero eſt vivit fœtus: ſynecdoche. Nam hoc inteſtinum in fœ-[illegible] omnia vitæ inſtrumenta, venam umbilicalem ad alimoniam, arterias [illegible] reſpirationem, & οὐραχὸν ad exſudanda fœtus excrementa. Hoc autem [illegible] niſi præciditur, matri & infanti lethale eſt, niſi reſectum curatur, eſt [illegible] partui, quia totum profundit ſanguinem & exhalat ſpiritum meatu il-[illegible]. *Aquis non eras*] i. ut cui non ſunt ablutæ ſordes recens in lucem edito; ita [illegible] in ſordibus peccati, ut oſtenditur Jehoſch.24. [a] Heb. *ad aſpectum me-*[illegible] *loquutionem vide Gen.30.30.* *Cùm aſpexi*] quantopere ſe torqueant [illegible] in hac voce explananda nihil attinet dicere: nos verò eam non Chal-[illegible] ad Hhebræorum vocem eſſe confirmamus, pro certo habentes Deum his [illegible] loqui humanitus: ut infra ver.6. & 8. & ſeq. *Sale*] quo aqua macerato lava-[illegible] præcipiunt medici, tum ad callum obducendum umbilico, totiq; cuti, [illegible] ad interiores partes confirmandas, & decoquendos abſumendoſque humores [illegible]: quibus omnibus utilem eſſe hanc perfrictionem docent Galenus & Avi-[illegible]. 5 *Non pepercerat*] i. a nemine curata fueras, ac potius non potueras [illegible] me, ſed in peccatis tuis fuiſſes mortua: tanta eſt naturæ humanæ infir-[illegible]. Sed hæc allegoricè dicta prudenter accommodanda ſunt veritati: non e-[illegible] propterea concedit Deus humanam infirmitatem ab homine curari poſſe; ſed [illegible] incurabilem fuiſſe prorſus a natura hominem, atque tanta fœditate ut [illegible] omnibus creatis faſtidio eſſet, nedum ab ulla earum rerum curaretur. [b] Heb. *animæ tuæ.* 6 *Tranſiens*] jam ſequitur narratio beneficiorum Dei, ut [illegible] in verſum 4. qua gradatim exponuntur rationes fœderis a Deo cum Ec-[illegible] & ſuo ordine præſtiti, primùm quidem collata vita, hoc ver. ex qua [illegible] & incrementum Eccleſiæ promanaſſe dicuntur, verſu ſeq. deinde orna-[illegible] vitæ ex liberatione, & conjugium ſacrum, ver.8. & ſequentibus. *Præben-*[illegible]] i. expoſitam morti, maliſque omnibus ad mortem: nam ea conditione fu-[illegible] Abrahamum cum cæteris uſque dum a Deo vocatus eſſet, Geneſ.11. ſuprà o-[illegible]. [c] Heb. *in ſanguinibus tuis: ſic in ſequentibus.* *Dixi tibi*] id eſt, vir-[illegible] verbi promiſsionumque mearum te a morte præſentiſsima liberavi, in qua [illegible] ac infans cujus profluit umbilicus; & nihilominus vitam dedi ti-[illegible]. *In ſanguine*] i. utcunq; in peccatis tuis demerſus ſis & a natura mortuus, tan-[illegible] infans exhauſto ſanguine. *Iterumq;*] i. non ſemel, ſed ſæpius repetitis pro-[illegible] confirmavi: ut Gen.12. & 15. & 15. & 17. & ſequentibus.

7 *Copioſam*] q.d. multiplicavi gentem tuam præter naturæ ordinem & expectationem omniū, dans Abrahamo & Saræ emortuis Jitzchakum, Jitzchako binos liberos ex uxore ſterili, Jahhakobo duodecim filios, ex quibus deinceps innumera populi multitudo propagata eſt in Aegypto, quamvis obnitentibus Aegyptiis. [d] Heb. *ad ornat*[illegible] *ornamentorum.* *Ad ſummum*] i. pulchritudinem & ſpeciem omnium elegantiſſimam, cuju[s] cauſam vide Deut.7.7. & 8. *Ubera*] id eſt, qua[ſi] pubes effecta eras, nubilis, & apta viro: quod hic duobus ſignis exprimitur. [e] Heb. *conſtituta fuerant.* *Quamvis eſſes*] i. non propter ullam elegantiam aut bon[illegible] quod ineſſet in te vi[illegible] ſa es mihi ad ſumm[um] ornatum perveniſſe, & perplacuiſti mihi, ſed propter unicum amorem meum ex conſilio & electione gratuita: ut Deut.7[illegible]. [f] Heb. *nuditas &* *retectio; ſic ver.22. &* 39. 8 *Quapropter*] jam venitur ad conjugi[um] ſacrum initum cum Eccleſia Jiraëlitar[um], quo tempore liberata fuit a ſervitute Aegypti, & donata tabulis fœderis, ut conjugareris mihi, u[t] diximus in ver.6. *Tempus amorum*] i. tempus juſtum quo prædictum fuerat Abrahamo Gen.15.13. *Expandens*] i. te uxorem ducens, [illegible] agens virum ac ſervatorem tuum: vide Ruth.3.9. quamobrem ſequentia verba ſun[t] exegetica hoc ver. *Conveniſſem*] vide Exod.19. & 24. [g] Heb. *fuiſti mih[i]* uxor. *Nupſiſti*] i. viciſsim in fœdus conveniſti mecum, ibidem. 9 *Itaque*] expoſitio beneficiorum ex connubio acceptorum a Deo; quorum partes ſunt du[æ] ſanctificatio a ſordibus peccatorum, & communicatio omnium bonorum: qu[æ] deinceps exponuntur uſque ad ver.13. *Lavi te*] alludit ad ritum legis Levit. 15.28 pro eo quod eſt, pleniſsimè mundavi & purificavi te. *Unxi te*] i. orna[vi] unctione ſpiritus, per cujus regenerationem reſtituta es elegantiæ tuæ. 10 *Ve-*ſtienſq;] i. inſtruxi te rebus omnibus tum ad neceſsitatem tum ad voluptatem pe[r]tinentibus, gratiam tibi gloriamq; ſummam indidi, denique regina effecta es co[n]jugio meo. Hæc autem inde a liberatione cœpta pertinent ad tempora Schelomonis uſque. [h] Heb. *melis, id eſt, pellibus melinum: ut Exod.25.5.* 13 *Cumque or-*naſſes] altera pars narrationis, de commercio ſive converſatione indigniſsima Ec[c]leſiæ veteris, ut diximus in ver.3. cujus prolepſis ſive propoſitio ſumma eſt verſ[u] quinque; deinde exornatio, uſque ad verſum 35. ac in prolepſi quidem ad amplificationem pertinent duo verſus, quibus Deus ſummatim commemorat amplitudinem beneficentiæ ſuæ in Eccleſiam; deinde verò duplicem abuſum beneficiorum, exprobrat: unum, quòd cum gentibus exteris ſcortata ſit, ver. 15. alterum quòd cum diis alienigenarum, ver.16. & 17. quæ duo membra poſtea ὕστερον πρότερον explicantur. [i] Heb. *ad valde valde.* [k] Heb. *nomen.* 14 *Fama*] de qua 2.Schem.8.13. & 1.Reg.4.30. [l] Heb. *propter majeſtatem meam qua*[illegible] *imp. trajectio.* 15 *Pro nomine*] i. quàm latè fuerat pervagata fama tua, ta[m] latè effeciſti ut diffunderentur ſcelera tua, adeoq; latiùs conata es & promiſcuè [illegible] proſtituere: quod totum inde a temporibus Schelomonis per trecentos nona[illegible]ginta annos fuiſſe factum hiſtoriæ ſacræ teſtantur, & Deus per prophetam expro[bra]vit ſuprà 4.5. [m] Heb. *transeunti: ſic ver.25.* 16 *Latis maculis*] i. panthe[r]rina, ut veteres appellarunt, quæ non emblemate vermiculato aut parvulis ma[culis] inſignita eſſent (nam hæc non ita evidenter e longinquo diſcernuntur) ſed la[tis] plagis & teſſeris colorata; quæ meliùs e longinquo ſpectantur, & velut figu[ræ] ſunt ad provocandos amatores. *Cum iſtis*] idolis ſive imaginibus quæ nominan[tur] ſeq. ver. *Illis*] i. cum illa non ſuccederent ex ſententia animi tui quæ diximu[s] ver.15. Itaque verba ſequentia horum interpretationem habent.

18 Capi[illegible]

18 'Capiens enim vestes versicolores tuas o-
peruisti illas,& unguentum meum suffitum-
que meum proposuisti illis ;
19 Cibum quoque meum quem dederam ti-
bi,similam & oleum ac mel *quibus* cibabam
te,hoc proposuisti illis,in odorem [n] gratum
ut esset; dictum Domini Jehovæ.
20 ||'Præterea sumens filios tuos & filias tuas
quas pepereras mihi,hos mactasti illis 'con-
sumendos ; 'an minus *hoc esset* fornicationi-
bus tuis,
21 Quòd jugulaveris 'filios meos & exposue-
ris eos,traducendo eos illis ?
22 ||'Et cum omnibus abominationibus tuis
& scortationibus tuis non es recordata die-
rum pueritiæ tuæ ; ' cùm esses nudissima &
retectissima, præbuisse te conculcandam in
sanguine tuo :
23 Sed fuit post totam malitiam tuam ('væ væ
tibi) dictum Domini Jehovæ,
24 Ut 'extrueres tibi fornicem, & faceres ti-
bi suggestum in omni platea,
25 Et in omni capite viæ extructo suggestu
tuo, abominandam redderes pulchritudinē
tuam divaricans pedes tuos omni viatori:
denique [o] plurimùm scortata es.
26 Scortata enim es 'cum [p] Ægyptiis vicinis
tuis [q] 'torosis, & quidem plurimùm scortata
es ad provocandum me.
27 'Cumque ecce extendens manum meam
contra te 'diminuerem demensum tuum; &
traderem te [r] desiderio odio habentium te
[s] 'Pelischtæarum, 'quæ confusæ erant prop-
ter viam tuam [t] sceleratam:
28 Scortata es cum Assyriis, eò quòd non sa-
tiareris : sed scortata cum eis ne sic quidem
satiata fuisti .
29 Quapropter plurimùm scortata es in Ce-
nahhanæa 'cum Chaldæis ; sed ne hoc qui-
dem satiaris.
30 'Quàm languidus est [v] animus tuus, dictū
Domini Jehovæ: faciendo omnia ista, opus
mulieris meritoriæ [x] pervicacissimæ?
31 Extruendo fornicem tuam in capite cu-
jusque viæ,cùm suggestum tuum facis in om-
ni platea; nec dum es ut 'scortum ludifican-
do mercedem,
32 Ut mulier adultera,loco viri sui recipiens
extraneos:
33 Omnibus scortis dant pretium: tu verò de-
disti ' pretia tua omnibus amatoribus tuis,
munerans eos ut congrederentur tecum
circumquaque,pro scortationibus tuis.
34 Itaque fuit in te [y] contra quàm in istis fœ-
minis scortationibus tuis,cùm [z] prosequere-
tur te nemo ad scortandum : nam quòd das
mercedem, ac merces non datur tibi, hoc
contrarium est.
35 'Idcirco,ô scortum, audi verbum Jehovæ;
36 Sic ait Dominus Jehova, eò quòd profu-
sum est [a] 'virus tuum retecta nuditate tua in
scortationibus tuis cum tuis amatoribus; e-
tiam super omnibus stercoreis diis [b] abo-
minandis tuis, denique propter cædes filio-
rum tuorum quos exposuisti eis:
37 'Idcirco ecce ego congregaturus sum
'omnes amatores tuos quibus suaviter usa
es,& quoscunque amas, cum omnibus quos
odisti: & ubi congregavero illos contra te
circumquaque,retegam nuditatem tuam il-
lis ut videant totam nuditatem tuam:
38 Et judicabo te judiciis ' adulterarum &
'effundentium sanguinem:exponens te [c] cæ-
di proficiscenti ex 'æstu iræ & zelotypiæ.
39 Nam cùm tradidero te in manum eorum,
demolientur 'fornicem tuam,& diruent sug-
gesta tua , & exuentes te vestibus tuis su-
ment 'instrumenta ornatus tui: ac relinquēt
te nudissimam & retectissimam:
40 Deinde adducentes contra te congregati-
onem 'obruent te lapidibus, & transfigent
te gladiis suis :
41 Postea 'comburent domos tuas igne , ex-
ercentes contra te judicia 'ante oculos mul-
tarum fœminarum : ita faciam ut desinas
esse meretrix,etiamque mercedem non po-
teris dare ampliùs.
42 Denique faciam ut requiescat æstus iræ
meæ in te, ' donec recedat zelotypia mea
a te ; donec quiescens non indigner am-
plius.
43 || Eò quòd non es recordata 'dierum pueri-
tiæ tuæ,& commovisti te contra me omni-
bus his : ideo etiam ego ecce viam tuam in
caput repono , dictum Domini Jehovæ, ut

18 *Capiens*] exornatio proximè præcedentis membri in prolepsi, de insano Jisraëlitarum studio in idololatriam, per ὑστέρωσιν, quam diximus suprà ver.13. qua continentur duo crimina: unum, de rebus omnibus ad idola translatis, duobus ver. alterum, de filiis oblatis inhumanitate & impietate summa, duobus alteris.
n Heb. *quietis: ut Gen.*8.21.
|| 2.*Reg.*16.3.& 17.17 & 21.6.
20 *Præterea*] alterum crimen, ut modò diximus: de quo si quis multa volet cognoscere, legat Eusebium sub finem lib.2. de præparatione Evangelica. Interdictū autem disertè habetur Levit.18.21.& 22 & sequentibus.
Consumendos] igne videlicet, ut a rege Moabitarum, factum est, 2.Regum 3.27.
An minus] quasi dicat, hoc verò facinus altero est longè indignius, & me adhuc ampliùs afficit, quòd exposuisti eos idolis qui fœdere erāt mei.
21 *Filios meos*]. i. ipsos quoque primogenitos: vide infra.20 26.
|| *Suprà* 6.& 9.
22 *Et cum*] exornatio prioris mēbri prolepseos, de fœderibus procuratis & junctis cum his & illis gentibus promiscuè, omissa fide & veritate promissionum Dei, & totius conjugalis fœderis ratione. *Cùm esses*]. i. jam olim futurum fuisse ut nulla esses, nisi cepissem de te misericordiam, & quod nunc superstes sis, id a me uno gratiosè profectum esse. 23 *Væ væ*] exclamatio pathetica. 24 *Extrueres*]. i. omnia comparares quæ ad commoditatem tuæ scortationis putabas pertinere, ut palam faceres te prostibulum esse impurissimum, & te oculis omnium obtruderes : quod generatim exprobratum hoc & seq. ve. deinde minutatim explanatur, tum nominatis gentibus quæ ad scortationem hanc fuerant adductæ, versib. quatuor; tum expresso hippomane quo in scortationem istam exarserunt Jisraëlitæ, ver.30.& quatuor seq. vide similia Jirmejæ 2.& seq. o Heb. *multiplicasti scortationes tuas: sic deinceps.* 26 *Cum Ægypt.*] ut factum est temporibus Chizkijæ, Jeschahh.30.& 31. deinde Jehojakimi & Tzidkijæ, 2.Reg.24.& 25. contra mandatum Dei, Deut.17.16. p Heb. *filiis Ægypti.* q Heb. *magnis carnis: euphemismus: ut Levit.*15.3. *Torosis*] sic pergit in allegoria, & designat accuratissimam Jisraëlitarum libidinem, ut infra 23.20.
27 *Cumq. ecce*] transitio ad secundos amatores, videlicet Assyrios, in quorum fidem Achaz se contulit propter immissas a Deo castigationes: vide 2.Reg.16.7. & 2.Chro.28. *Diminuerem*] ex comminatione Levit.26.20.& Deut. 28 23 & 33.
r Heb. *animæ: ut Psa.*27.12. s Heb. *filiarum Pelischtæorum.* *Pelischtæarum*] vide 2.Chro.28.18.& Jeschahh.15. *Quæ confusæ*]. i. quas etiam pudebat maleficiorum tuorum, licet projectæ essent ad omnem impuritatem; adeo fuerunt turpia & gravia scelera tua: vide Jirmej.2.33. t Heb. *sceleris.* 29 *Cum Chaldæis*] videlicet ex quo tempore Merodac-baladan legationem ad Chizkijam transmiserat, 2. Reg.20.12.& Jeschahh.39. 30 *Quàm languid.*] expositio elegantissima hippomanis per admirationem, ut diximus in ver.24. qua gradatim ostenditur insanus Judæorum furor in conciliandis exteris, primùm per comparationem meretricis quæstuariæ, hoc ver. deinde adulteræ libidinosissimæ, quæ abjecto & contempto omni quæstus studio libidine tantùm perfidiosè abripitur (ut de Messalina Clodii res portentosas scribunt historici) duob. ver. seq. ac postremò illius quæ tantopere fertur præceps in libidinem, ut ipsa amatores redimat de suo atque muneretur, qui summus est gradus libidinis. q.d. Propheta, nequeo satis mirari cum animo meo tantum furorem tuum, quæ tibi scortando nunquam satisfacis; sed adhuc contabescis præ ardore libidinis, eamque nulla ratione nullis amatoribus adhuc explere potuisti: cujus hoc documentum est certissimum, quòd non expectas dum ab amatoribus redimaris, prout meretrices quæstuariæ solent, neque satis habes ut gratis concilies amatores & adjungas tibi, sed ultrò exhauris facultates tuas, & meas ipsius res sacrilegè profundis ad illos redimendos compa-randosque. v Heb. *cor.*

x Heb. *dominatricis.*
31 *Scortum*]. i. cum adultera illa quidem comparanda es, quæ non exercet quæstum meritorium, sed gratis prostituit se præ studio libidinis: ... ponitur sequenti ...
33 *Pretia*] videlicet plurima & amplissima; quod facit ad amplificationem sceleris.
y Heb. *contrarium ab istis.*
z Heb. *post te non agreretur scortatio.*
35 *Idcirco*] transitio ad secundam partem prophetiæ, sive dictionem sententiæ, ut diximus in ver.1. Continet autem hæc sententia propositionem, & exornationem sive confirmationem ejus. Ac propositionis quidem partes omnino duæ sunt, quarum summatim easdem sententiæ formula explicat, ver.36. altera judicium in sceleratam adulteram eventurum, usque ad ver.45. ... tionis verò partes sunt totidem, ut suo loco dicturi sumus.
a Heb. *æs: ... infrà* 24.11.
36 *Virus*] ... est, fordes tuæ profluentes ex ... ter frequentiam & assiduitatem scortationis tuæ: confer cum Jirmej.2.13.& seq. Vox autem Hebræa propriè ... æs significat; sed metonymicè quoque pro ærugine, id est, virulenta illa & ... nosa materia accipitur quam æs ... factum generat, proinde ad ... rus accommodatur. Novimus quidem plerique ... pi, videlicet pro ... do & ima parte ... licujus: sed tota ... interpretatio ... vit ex falsa hujus ... intelligendum, & ... intelligentia; cùm tamen hoc membrum fuerit ex sequente adjuncto verbo. b Heb. *abominationum tuarum.* 37 *Idcirco*] ... dictio sive judicium duas partes continet, supplicium, & ignominiam, hoc versu quibus supplicium exponitur deinceps usque ad ver.43. ignominia verò, vers. ... & 44. *Omnes amator.*] ex quibus constabat exercitus Babylonii. 38 *Adulterarum*] de quo judicio vide Levit.20.10.& Deut.22.22. *Effundentium*] de quo judicio vide Gen.9.6.& Exodi 21.12. c Heb. *sanguinis æstus, & zelotypiæ.*
Æstu iræ] videlicet Dei, qui ut justus judex in sanguinolentos exæstuat, & tanquam justus maritus zelotypus est uxoris adulteræ. 39 *Fornicem tuam*] de qua supra 24.& 31. id est, in urbe Jeruschalaimorum sedes adulteriorum tuorum a te comparatas. *Instrumenta*] de quibus suprà ver.10.& sequentibus.
40 *Obruent te*] ut jus esse contra adulteras homicidasque ex lege suprà ostendimus. 41 *Comburent*] vide complementum 2.Reg.25.& 2.Chron.36.& Jirmejæ 52. *Ante oculos*] id est, palam, ita ut sis omnibus exemplo, multisque ludibrio: prout de Edomæis legitur Psal.137.7.& Lament.1.& 4. de Hhammonitis verò, Moabitis, Tyriis, & Tzidoniis, infra 25.& sequentibus. 42 *Donec recedat*] id est, donec consummavero in te ardorem totum meæ zelotypiæ: ut sequentia verba explicant. || *Suprà* 22. 43 *Dierum puer.*] id est, primæ conditionis tuæ; & beneficentiæ meæ, de quibus suprà vers.4.& sequentibus.

non facias istud scelus cum omnibus abo-
minationibus tuis.
44 Ecce 'quisquis utitur parabola, de te para-
bola utetur, dicendo; qualis mater, talis fi-
lia ejus.
45 'Filia matris tuæ es 'fastidientis virum su-
um & filios suos: & soror *utriusque* sororis
tuæ es, quæ fastidiverunt viros suos, & filios
suos; 'mater vestra Chittæa, & pater vester
Emoræus.
46 Soror autem tua 'major Schomron, ipsa
cum filiabus suis sedet 'ad sinistram tuam;
soror tua verò minor te, sedens 'a dextera
tua, est Sedom cum filiabus suis.
47 'Neque verò in viis earum ambulasti, & se-
cundum abominationes earum fecisti: tan-
quam parvum fastidio fuit *hoc*; ideo corru-
ptionem adhibuisti majorem eis in omni-
bus viis tuis.
48 'Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ, si
fecit Sedom soror tua ipsa & filiæ ejus; quē-
admodum fecisti tu & filiæ tuæ.
49 Ecce hæc fuit iniquitas Sedomi sororis
tuæ; cùm 'excellentia, saturitas cibi, & 'tran-
quillitas quieta esset ipsi & filiabus ejus,
'manum pauperis & egentis non confirma-
vit:
50 Cùm itaque exaltantes se facerent abo-
minationem 'coram me; amovi eas, prout
[d] visum est.
51 'Schomron quoque ad dimidium peccato-
rum tuorum non peccavit; amplificasti e-
nim abominationes tuas præ ipsis, & 'justi-
ficasti sorores tuas omnibus abominationi-
bus tuis quas fecisti.
52 'Tu etiam fer ignominiam tuam, 'quam
adjudicas *utrique* sorori tuæ, propter pec-
cata tua quibus abominabilius egisti quàm
illæ; justiores erant te: tu, inquam, etiam
erubesce & fer ignominiam tuam, cùm ju-
stifices sorores tuas.
53 'Si reduxero reducem turbam illarum, re-
ducem turbam Sedomi filiarum ejus, ac re-
ducem turbam Schomronis & filiarum ejus;
etiam reducem turbam multitudinis capti-
vorum tuorum *reducam* [e] inter illas:
54 Ut feras ignominiam tuam, & afficiaris i-
gnominia propter omnia quæ fecisti; 'con-
solationi existendo illis.
55 Si sorores tuæ Sedom & filiæ ejus rever-
tentur ad pristinum statum suum; & Schom-
ron ac filiæ ejus revertentur ad pristinum
statum suum; tu quoque & filiæ tuæ rever-
temini ad pristinum statum vestrum.
56 'Cùm non fuerit Sedom soror tua [f] 'in au-
ribus, in ore tuo; tempore [g] summæ excel-
lentiæ tuæ;
57 'Nec dum revelata fuerit malitia tua, 'cùm
esset tempus probri [h] a filiabus Syriæ & om-
nibus circumstantibus eam, filiabus Pelisch-
tæorum; 'quæ depopulaturæ fuissent te cir-
cumquaque:
58 Scelus tuum & abominationes tuas tu re-
portatura es, dictum Domini Jehovæ.
59 Nam sic ait Dominus Jehova, vicissim fa-
ciam tibi quemadmodum fecisti; quæ spre-
visti 'execrationem irritum faciendo fœ-
dus.
60 'Veruntamen 'recordatus ego fœderis
mei tecum *initi* temporibus pueritiæ tuæ,
præstabo tibi fœdus [i] perpetuum.
61 Nam recordata viarum tuarum, pudore
suffunderis, 'assumendo sorores tuas majo-
res te cum minoribus te: & 'dabo tibi eas in
filias; 'non quidem ex fœdere tuo,
62 Sed præstabo ego fœdus meum erga te; &
agnosces me esse Jehovam:
63 'Ut recorderis & erubescas, 'nec sit tibi
amplius apertio oris propter ignominiam
tuam; cùm expiavero te ab omnibus quę fe-
ceris, dictum Domini Jehovæ.

56 *Cùm non*] conclusio sententiæ, causam & judicium breviter complectens, binis versibus. Causa autem ponitur unica, nimirum obstinatus animus & ἀμεταμέλητος, quamvis revocatus fuisset duobus exemplis gravissimis severitatis Dei; uno in Sedomitas, hoc vers. altero in Jisraëlitas, versu seq.
f Heb. *in auditione*.
In auribus] id est, fugeris de industria omnem recordationem tanti judicii, quamvis ad eum finem illud effecisset Deus, Gen. 18. 19.
g Heb. *excellentiarum tuarum*.
57 *Nec dum*] id est, nondum evicta fueris apud animum tuum & agnoveris malitiam tuam, ex quo Jisraëlitæ flagellati & pessumdati sunt in conspectu tuo, ut præmonita eorum exemplo resipisceres. *Cùm esset tempus*] id est, cùm probrose Schomron soror tua a Syris, & Pelischtæis, finitimisque profligaretur duce Assyrio. b Heb. *filiarum, &c.* *Quæ depopulaturæ*] id est, æquè te ac Schomronem profligassent, nisi custos fuissem tuus, teque ab illis vindicassem: ut promiserat Deus Jeschahh. 7. & 8. 59 *Execrationem*] id est, negligens & frangens fidem mihi jurejurando datam (ut suprà ver. 8.) execratione fœderis conjuncta tete obstrinxisti: synecdoche. 60 *Veruntamen*] ultima pars prophetię, promissio erga reliquias electas, ut diximus in ver. 1. *Recordatus*] vide Gen. 8. 1. i Heb *seculi*. 61 *Assumendo*] id est, cooptando tecum ex Jisraëlitis & gentibus electos in Ecclesiam Christi. *Dabo tibi*] id est, efficiam ut parias spirituales liberos verbo Evangelii, ut Jeschahh. 54. & sequentibus. *Non quidem*] id est, non ex illo fœdere Legis quod tu fregisti; sed ex fœdere novo Evangelii, non in tabulis lapideis, sed in tabulis carneis cordis inscripto per spiritum Dei vivi, ut dicitur versu sequente, vide Jirm. 31. 31. & sequentibus, 2. Cor. 3. 3. & Heb. 8. 8. 63 *Ut recorderis*] id est, ut tu recepta in illud fœdus ducaris pœnitentia anteactæ vitæ; ac proinde sola fide expiationem a me in Christo perfectam complectaris, & gloriam totam soli Deo tribuas servatori tuo. *Nec sit tibi*] id est, planè obmutescas, tibi confusionem tuæ faciei tribuens & Deo salutem tuam: ut Ijobi. 5. 16. & Psalm. 107. 42.

Tranquillitas] ex quo gentem liberaverat Abraham, Gen. 14. ...] nam etiam duos angelos situri erant in platea pernoctare, ... locum ipsum summa injuria persequuti sunt, Gen. 19. 50 *Coram* ... Gen. 13. 13. d Heb. *vidi*. 51 *Schomron quoque*] id est, re... quòd propterea longè minus peccasse dicitur, quia neque ... beneficia acceperat cùm regnum & Sacerdotium in Judæa essent, ne... revocatum tam diuturna patientia: sed Judæa plura habuit & diutur... quibus alliceretur, atque exempla judiciorũ quibus deterreretur; ... malitia sua obfirmata cum beneficiis, judiciis, & documentis Dei assi... *Justificasti*] vide Jirm. 3. 6. 52 *Tu etiam*] altera pars exor... sententia lata, ut diximus in ver 45. qua primùm affirmatur certissimè ... constantissima futura sententia Dei, vers. quatuor; deinde universè ... quatuor alteris. *Quam adjudicas*] id est, quam justissimè illis im... evincitur, & agnoscit tua ipsius conscientia. 53 *Si reduxero*] ... constantiæ Dei in exequenda sententia sua, q. d. si illos re... reducturus sum, at non sum reducturus illos: igitur neque vos ... quicquid pseudoprophetæ vaticinentur vobis ad gratiam. Sic Deus ... temporis comminatur; ex quorum tamen posteris reliquias ser... infrà vers. 60. & sequentibus. simile judicium vide Numeror. 14. ... 54 *Consolationi*] ut suprà 14. 22.

Caput. XVII.

Propheta ænigmate figurat, & prophetia explicat captivitatem Jeconjæ, beneficium Nebucadnezaris in Tzidkijam, & hujus perfidiam ineuntis fœdus cum Ægyptio: deinde severissimum Dei judicium ipsi regnoq; toti denuntiat: promissiones denique Evangelii subjicit ad consolandum pios in ecclesia catholica.

1 'ET fuit verbum Jehovæ ad me, edicēdo,
2 Fili hominis propone ænigma, & utere
parabola, 'de domo Jisraëlis,
3 Dicens, 'sic ait Dominus Jehova, 'aquila
quædã maxima, magna alis [a] 'alatissima, ple-
na plumis, cui inest [b] species artificiosissima;

1 *Et fuit*] Hujus prophetiæ, præter inscriptionem duobus versibus comprehensam, partes omnino sunt duæ: una est, narratio prophetica funestissimi excidii eventuri Tzidkijæ Regi & Judææ toti, usq; ad ver. 22. altera est promissio Evangelica pro electis reliquiis, tribus versibus ultimis. 2 *De domo*] id est, de toto Jisraële, tum ratione calamitatum quæ denuntiantur reprobis, tum etiam promissorum: quæ duo sunt capita hujus prophetiæ. 3 *Sic ait*] prior hæc pars prophetiæ de Judæorum ærumnis duas partes complectitur, typum, usque ad ver. 11. & enarrationem illius, usque ad 22. Utrobiq; autem narrationis summa sunt capita duo: nimirum causarum explicatio ex quibus Judicia consequutura sunt, & prophetia judiciorum quæ in Judæam erant eventura propter antegressas causas. *Aquila quædam*] typus magni Nebucadnezaris regis potentissimi: ut exponitur ver. 12. a Heb. *longa alis*. *Alatissima*] id est, omnium instructissima iis rebus quæ ad volatum pertinent: sic una voce Propheta ostendit quàm Ægyptio præstiterit Babylonius, de quo ver. 7. b Heb. *phrygionicum opus*.

'veniens

Veniens] id est, invadens regnum Judææ, quod cum præstantissima Libani sylva comparatur.
Calamum] id est, cacumen, & surculum summum, sive taleam quæ ad insitionem ex arbore avelli solet; unde vox Hebræa appellatur. Est autem typus Jeconjæ regis.
4 *Summitatem*] id est, principes Judææ; ut dicitur ver. 12.
Terram] id est, in Babyloniam emporiis celebrem.
c Heb. *negotiatoris*.
Civitate aromatariorũ] id est mollissima & luxuriosissima, quasi omnes Babylonis cives præ mollitie redolerent aromata, aut facerent aromatariam.
5 *E semine*] id est, semine regio ut ipse interpretatur ver. 13. nimirum Tzidkijam patruum Jeconjæ.
In agro sativo] id est, in Judæa ipsa restituit, ubi adhuc futura erat sementis non incommoda (ut sequentia docent) nisi ipsius culpa aliter accidisset.
d Heb. *seminis*.
Secundum aquas] id est, in loco irriguo: vide Eccl. 11. 1.
Circumspectissimè] id est, omnibus legitimis cautionibus adhibitis quæ ad stabiliendũ fœdus & firmãda illius jura omnino pertinebant, nempe legibus & cõditionibus in fœdere dictis, jurejurando præstito, obsidibus acceptis, & si qua sunt ejusmodi quibus de stabilitate fœderis provideri potest: ut dicitur ver. 13. & 14.
e Heb. *circumspectione accuratissima*.
6 *Atque hæc*] id est, huic Regi Tzidkijæ (qui cum vite humili comparatur) optimè cessisset, si in obsequio Nebucad-netzaris permansisset.

'veniens ad Libanum desumpsit ' calamum
summum cedri:
4 'Summitatem tenerorum ramorum ejus
decerpsit; & deferens in 'terram [c] negotiatoriam, in 'civitate aromatariorum posuit
illam.
5 Accipiens verò 'e semine illius terræ posuit ipsum 'in agro [d] sativo; acceptum 'secundum aquas multas, '[e] circumspectissimè
posuit.
6 'Atque hæc quidem germinasset, [f] abiisset
in vitem luxuriantem humilis statura, spectantibus palmitibus hujus ad illam, & radibus hujus subjectis illi: abiisset, inquam, in
vitem, edidissetque ramos, & emisisset ramusculos:
7 Sed fuit 'aquila [g] quædam magna, magna alis, & copiosa plumis; ad quam ecce 'vitis
ista applicuit 'radices suas, & palmites suos
emisit ad eam, ut 'irrigaret ipsam' ex areolis plantationis ipsius.
8 'Ista in agro bono ad aquas multas plantata; editura ramos, & latura fructum, *denique*
futura vitis magnfica.
9 'Dic, sic ait Dominus Jehova, *an* prosperaretur? an non radices ejus 'disrumpet, &
fructum ejus succidet, & siccabit? omnibus
frondibus germinis sui exsiccabitur? & *an*
non brachio magno & populo multo [h] extirpaturus est eam radicitus?
10 'Ut ecce plantata sit, prosperabitúrne? an
non attingente ipsam [i] 'Euro exsiccabitur
prorsus? 'cum areolis germinationis suæ exsiccabitur?
11 'Deinde fuit verbũ Jehovæ ad me, dicẽdo,
12 Dic jam domui isti [k] rebelli, an nescitis
quid *sibi velint* hæc? dic, ‖ ecce venerat rex
Babyloniæ *in urbem* Jeruschalaimorũ, cujus
accipiens Regem & Principes abduxit eos
ad se in Babyloniam:
13 Deinde accipiens de semine [l] regio, pepigerat cum eo fœdus; & adigens eum ad 'execrationem potentes istius regionis acceperat,
14 Ut esset regnum humile, ne efferret se; ut
observando fœdus suum staret.
15 Sed rebellavit contra illum, mittendo legatos suos in Ægyptum, ut det sibi equos
populumque multum: an prosperabitur? an
eripiet se qui facit ista? qui irritum fecit fœdus, etiámne eripiet se?
16 *Ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ,
nisi 'in loco illius regis qui regem constituerat ipsum, cujus spernit execrationem, &
cujus irritum facit fœdus; apud illum in medio Babyloniæ moriatur.

f Heb *fuisset: sic deinceps*. 7 *Aquilæ*] typus AEgypti, ut exponitur ver. 15. g Heb. *una*. *Vitis ista*] id est, Rex Tzidkija fœdus init cum AEgyptio, fidem frangens Babyloniis ver. 15. *Radices*] id est, legationes clàm quasi per cuniculos emisit ad AEgyptium: vide Jirm. 37. & 38. sic exponitur inf. ver. 15. *Irrigaret ipsam*] id est, currus & equos suppeditaret ad firmandum ipsum. *Ex areolis*] i. copiis AEgypti, quæ tota interluitur Nilo, & rivis per areas ductis irrigatur: sic alludit propheta ad rationem AEgyptiorũ. 8 *Ista*] amplificatio, ex eo quòd nulla fuerat Regi Tzidkijæ justa occasio adsciscendi AEgyptium, ut ver. 6. 9 *Dic*] secũdum caput typi, ut diximus in ver. 3. judiciorum denuntiatio. *Disrumpet*] nimirum Babylonius, ut exponitur vers. 16 & 20. h Heb. *sublaturus eam a radicibus ipsius*. 10 *Ut ecce*] occupatio, quasi dicat, esto sanè, sit bene plantata & loco optimo: peribit tamen. i Heb. *vento orientali*. *Euro*] noxio vitibus, teste Columella lib. 5 cap. 5. Est autem hic typus divini judicii per Babylonium. *Cum areolis*] i. quoscunq; aquæ ductus ad se ab AEgypto derivaverit. 11 *Deinde*] anagoge sive accommodatio typi ut diximus in ver. 3. k Heb. *rebellionis*. ‖ 2. *Reg*. 24. 17. l Heb. *regni*. 13 *Execrationem*] ut suprà 16. 59. vide 2. Chron. 36. 13. 16 *In loco*] id est, Babylone, regia Nebucad-netzaris. sic Jirm. 32. 5. & 34. 3. & sequentibus.

17 Neque copiis magnis aut congregatione
multa 'facturus *quicquam* est cum ipso Parhho in bello; cùm 'diffundet *ille* missilia catapultaria, & cùm extruet propugnacula: ad
excindendum animas multas.
18 Cùm spernat execrationem irritum faciendo fœdus; quia ecce 'junxit manum suam,
& omnia ista facit, non eripiet se,
19 'Idcirco sic ait Dominus Jehova, *ne* vivam
ego, nisi execrationem 'meam quam spernit
& fœdus meum quod irritum facit; hoc reponam in caput ipsius.
20 ‖ Nam expandam super ipsum rete meum,
& capietur sagena mea; deducensque ipsum
in Babyloniam disceptabo cum ipso ibi *de*
prævaricatione ipsius qua prævaricatur contra me:
21 Et omnes profugi ejus cum omnibus agminibus ejus gladio cadent, & qui reliqui
erunt in omnem ventum dispandentur; ut
experiamini me Jehovam loquutum esse.
22 'Sic ait Dominus Jehova, attamen accipiens ego 'e summo calamo illius cedri proceræ reponam: e summitate tenerorum ramorum ejus tenellum decerpens, plantabo
ego super 'montem altum & aggestum:
23 'In monte celsitudinis Jisraëlis plantabo
eum, & proferens ramum faciet fructum, &
abibit in cedrum magnificam: habitabuntq;
sub ea omnes aves cujuscunque alæ, in umbra palmitum ejus habitabunt.
24 Ita experientur omnes arbores agri me
esse Jehovam, dejicere arborem altam, exaltare arborem dejectam, exsiccare arborem virentem, & facere ut floreat arbor sicca: ego Jehova dixi, & faciam.

17 *Neque*] id est, adjumento futurus est nunquam Pharaoh [illegible] est quem copiis Judæis conjungat.
Diffundet] nempe Babylonius, obsidens Jeruschalaim pertinacissimè.
18 *Junxit manum*] vide Jirmejæ 52. 13.
19 *Idcirco*] confirmatio judicii per juramentum.
Meam] id est, junctam in nomine meo, & autore me per Prophetas meos, Jirmejæ 38.
‖ *Suprà* 12. 13.
22 *Sic ait*] altera pars prophetiæ, continẽs promissionem restitutionis & amplificationis Ecclesiæ in Christo.
E summo calamo] id est, de reliquiis stirpis regiæ, ex quibus fuit Zerubbabel, & ex eo Christos.
Montem altum] id est, in Ecclesia, ut Jeschahh. 2. 2.
23 *In monte*] triplex promissio his verbis continetur per Christum ad Ecclesiam pertinens: prima est amplitudo Christi; secunda beneficia ad Ecclesiam in Christo pertinentia; tertia denique Ecclesiæ per totum orbem propagatio, hoc versu; quorum omnium finis est illustratio gloriæ Dei, versiculo ultimo.

Caput XVIII.

Deus Jisraelitas inter se expostulantes quòd patriorum scelerum pœnas darent reprehendens gravissimè administrationem iustitiæ suæ erga justos & peccatores explicat: adducentes exemplum suum arguit improbitatis, & justitiam suam omnino a calumniis illorum vindicat: ac postremò hortatione clementissima spem veniæ facit resipiscentibus.

1 'FUIT quoque verbum Jehovæ ad me,
dicendo,
2 'Quid vobis est, quòd utimini parabola
hac de 'terra Jisraëlis, dicendo; patres comederunt omphacen, & 'dentes filiorum
obstupescunt?
3 'Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ;
'si erit vobis amplius *unde* utamini parabola
hac in Jisraële.

1 *Fuit*] Hujus prophetiæ, quæ tota [illegible], partes omnino sunt tres; prima est reprehensio acerrima impii Jisraëlitarũ dicti judicia Dei ludificantium, usque ad versum 19. secunda est confutatio figmentorum quibus Jisraëlitæ suas blasphemias adversus Deum enitebantur stabilire, usque ad vers. 30. tertia est conclusio asserens justitiam Dei, & omnes revocans ad resipiscentiam certissimamque salutis expectationem. 2 *Quid vobis*] propositio blasphemi dicti quod etiam habetur Jirmejæ 31. 29. & 30. cujus [illegible] habetur sequentibus. *Terra Jisraëlis*] id est, Jisraëlitis, metonymicè. *Dentes filiorum*] id est, filii luunt injustè scelerum paternorum pœnas. 3 *Ne vivam*] præcedentis blasphemiæ [illegible] primùm universè fit per enuntiationem justitiæ Dei juramento confirmatam, duob. ver. deinde per accommodationem promissorum & minarum ejus ad tria personarũ genera: nempe ad justum, vers. 5 & sequentibus; ad injustum justi filium, versibus quatuor; & ad justum injusti filium, ad versum 19. usque. *Si erit*] id est, nisi manifestò & illico, ac præcipue ma edam judicia mea in singulos vestrũm cùm peccaveritis; quandoquidem studiosi estis cavillandi ea.

4 'Ez

4 ᵃEn omnes animæ meæ sunt, æquè anima
patris atque anima filii meæ sunt: anima
ᵃquæ peccat, ipsa morietur.
5 ᵃNam cùm quis erit justus, ᵃ exercebitque
ᵃjus ac justitiam,
6 In ᵃistis montibus ᵃnon comedens, & ᵃocu-
los suos non attollens ad stercoreos deos
domus Jisraëlis; uxoremq; ᵃproximi sui non
polluens, & ad uxorem ex immunditia sepa-
ratam non appropinquans;
7 ᵃNeminemq; opprimens, ᵃpignus suum de-
bitori reddens, ᵃrapinam non rapiens; ᵃpa-
nem suum esurienti dans, & nudum operiés
veste,
8 ᵃIn usuram non dans, & fœnus non acci-
piens, ab iniquitate retrahens manum suam;
jus ᵇverùm exercens inter ᶜ unum & alte-
rum,
9 In statutis meis fideliter ambulans, juraque
mea observans ᵈ colendo veritatem; justus
hic ᵉ omnino vivet, dictum Domini Jehovæ.
10 ᵃQuòd si genuerit filium effractorem, effu-
sorem sanguinis; qui faciat fratri præter ᵃul-
lum istorum:
11 Qui ista omnia non faciat; quin etiam in
istis montibus comedat, & uxorem proximi
sui polluat,
12 Pauperem & egentem opprimat, rapinas
rapiat, pignus non reddat; & ad stercoreos
deos attollat oculos suos abominationem
faciens,
13 In usuram det & fœnus accipiat, hiccine
viveret? non vivet; omnes abominationes
istas fecit, ᶠ omnino afficietur morte; ᵍ cæ-
dis ipsius causa in ipso erit.
14 ᵃQuòd si ecce genuerit filiú qui animad-
vertat omnia peccata patris sui quæ facit,
& animadvertens non faciat secundum illa,
15 In istis montibus non comedat, & ocu-
los suos non attollat ad stercoreos deos
domus Jisraëlis; uxorem proximi sui non
polluat,
16 Et neminem opprimat, pignus non ʰ acci-
piat, & rapinam non rapiat; panem suum e-
surienti det, & nudum operiat veste,
17 ᵃA paupere non retrahat manum suam, u-
suram aut fœnus non accipiat, jura mea fa-
ciat, in statutis meis ambulet; hic non mo-
rietur propter iniquitatem patris sui, omni-
no vivet:
18 Pater verò ipsius quia oppressit oppressio-
ne, rapuit rapinam fratris, & quod non est
bonum fecit ⁱ inter populares suos; ideo ec-
ce morietur propter iniquitatem suam.
19 ᵃSed dicitis, ᵃcur? nónne fert filius ipse pro-
pter iniquitatem patris? ᵃcùm filius jus &
justitiam exercet, omnia statuta mea obser-
vat & facit ea, omnino vivet.
20 Anima quæ peccat, ipsa morietur; filius
non feret propter iniquitatem patris, & pa-
ter non feret propter iniquitatem filii: ᵃju-
stitia justi cum ipso erit, & improbitas im-
probi cùm ipso erit:
21 Cùm autem improbus conversus ab omni-
bus peccatis suis quæ fecit, observabit om-
nia statuta mea, & exercebit jus & justi-
tiam; omnino vivet, non morietur.
22 Omnes defectiones ejus quas commisit
non commemorabuntur ei; in sua justitia
quam exercet vivet.
23 ᵃAn ᵏ ullo pacto delector morte improbi?
dictum Domini Jehovæ: an non cùm rever-
titur a viis suis, ut vivat?
24 Sed cùm avertens se justus a justitia sua fa-
cit iniquitatem, secundum omnes abomina-
tiones quas fecerit improbus facit, hiccine
viveret? ˡ omnia justè facta ejus quæ fece-
rit non commemorabuntur; propter præ-
varicationem ipsius qua prævaricatur, &
propter peccatum ipsius quo peccat, prop-
ter hæc morietur.
25 ᵃQuod autem dicitis, non est ᵐ æqua via
Domini: ᵃaudite jam, ô domus Jisraëlis, an
via mea non esset æqua? annon viæ vestræ
non sunt æquæ?
26 Cùm avertit se justus a justitia sua, & fa-
ciens iniquitatem, moritur ᵃin illis, propter
iniquitatem suam quam facit moritur.
27 Cùm autem revertens improbus ab im-
probitate sua quam faciebat exercet jus &
justitiam, hic animam suam vivam conser-
vat:
28 Quia animadvertens revertitur ab omni-
bus defectionibus suis quas commisit; om-
nino vivet, non morietur.
29 ᵃAttamen dicunt domus Jisraëlis, non est
æqua via Domini: an viæ meæ non essent æ-
quæ? ô domus Jisraëlis; an non viæ vestræ
non sunt æquæ?
30 ᵃIdcirco quemque secundum vias suas ju-
dicabo vos, ô domus Jisraëlis, dictum Do-
mini Jehovæ, revertimini, & avertite vos ab
omnibus defectionibus vestris, ᵃut non sit
vobis offendiculo iniquitas.
31 Abjicite a vobis omnes defectiones vestras
quibus defecistis, & ᵃfacite vobis cor novum
& spiritum novum: ecquare moreremini, ô
domus Jisraëlis?
32 Non enim delector morte morientis, di-
ctum Domini Jehovæ: avertite itaque vos,
& vivete.

20 *Justitia*] id est, præmium justitiæ synecdochicè, ut in membro antitheto improbitatis pœna est intelligenda.

23 *An ullo pacto*] argumentum a natura Dei quod perstrinximus in vers. 4. ut infra duobus versibus ultimis, accipiendum κατὰ τι quasi dicat, nonne majorem delectationem capturus essem ex resipiscentia improbi ad salutem, quàm ex ipsius morte, si sese caret in resipiscentiam?

k Heb. *delectando.*

l Heb. *omnes justitiæ.*

25 *Quòd autem*] secundus confutationis locus, ut diximus in ver. 19.

m Heb. *disposita;* sic deinceps.

Audite] hac confutatione Deus primùm κατὰ θέσιν æquitatem suæ administrationis asserit, & iniquitatis Judæos damnat, hoc vers. deinde sigillatim gradationi sermonem accommodat, ut supra: nisi quòd ejus qui sibi in justitia sua constat mentio omittitur, quia extra controversiam est.

26 *In illis*] videlicet viis suis iniquis, a quibus minimè resipiscit.

29 *Attamen*] indignantis verba, quibus ad conclusionem transitur a confutatione.

30 *Idcirco*] conclusio prophetiæ, qua primùm Deus se omnia justè administraturum esse confirmat, deinde Jisraëlitas ad justitiam & regenerationem provocat, hoc & sequente versu: ac postremò causam hortationis adducit a studio paterno suo in homines, & ipsorum bono, versu ultimo.

Ut non sit] id est, ne corruatis iniquitate vestra, ut Jirm. 5.25. 31 *Facite vobis*] id est, deposito vetere homine, qui secundum cupiditates fallaces corrumpitur, renovamini spiritu mentis vestræ, & induite novum hominem qui secundum Deum conditus est in justitia & sanctimonia veritatis, ut nihil sapiatis corde, nihil spiretis aut velitis spiritu, nisi novitatem puram quæ quidem omnia sunt ex Deo, qui reconciliavit nos sibi per Jesum Christum, Ephes. 4.22. & 2. Cor. 5.17. & sequentibus.

[illegible] Ezod. 22.25. Levit. 25.35. & seq. b Heb. *veritatis.* c Heb. *virum cum* [illegible] d Heb. *faciendo.* e Heb. *vivendo: sic deinceps.* 10 *Quòd si*] [illegible] gradationis membrum, de quo in vers. 3. *Ullum istorum*] nempe [illegible] & judiciorum Dei, de quibus vers. 9. f Heb. *moriendo.* g Heb. *sanguines ipsius in ipso erit: ut Levit. 20.9.* 14 *Quòd si*] ter[illegible] gradationis membrum, de quo vers. 3. h Heb. *pignoretur.* 17 *A paupere*] videlicet opprimendo. i Heb. *in medio populorum suorum.* 19 *Sed dicitis*] secunda pars prophetiæ confutans verba Jisraëlitarum re[illegible] Deo. Sunt autem hujus confutationis partes duæ a duas objectio[illegible]: quorum prior objectio fuit exemplum suum satis documento [illegible] pœnas paternorum scelerum, hoc vers. huic respondetur usque ad [illegible] fuit hominum præfractorum, qui quamvis evicti: obganniebant [illegible] res haberet, non satis æquam esse administrationem Dei, cui [illegible] ad ver. 30. usque. *Cur*] quasi dicat, quamobrem hoc negas tu? aut [illegible] confirmare ab exemplo nostro, qui inculpati luimus parentum [illegible] culpas? *Cùm filius*] jam incipit Deus confutare præcedentem [illegible] gradatione quæ antè dicta est, justi videlicet, duobus versi[illegible] resipiscentis, ver. 21. & duobus seq. ac justi sese avertentis, ver. 24.

Caput XIX.

Deus lamentationem præscribit de Judæorum regno; quòd de pristina sua dignitate decidens Regum impiorum & inhumanorum culpa jam propè labefactatum sit, & mox sine spe restitutionis sit collapsurum usque ad adventum Christi.

1 [Tu autem] Hujus capitis argumentum omnibus est evidens ex mandato Dei quod habetur vers. 1. & ultimo. Est enim toto hoc capite lamentatio de flebili regni Judæorum statu inde a morte Joschijæ: qui status exponitur duabus allegoriis; una, leænæ & catulorum, usque ad ver. 10. altera, vitis & fructuum, versibus quinque sequentibus.

Principibus] id est regulis; qui jam non poterant merito dici reges, cùm omnes a Joachazo fuerint beneficiarii, primùm regis AEgyptiorum, deinde Babyloniorū.

2 *Quid erat mater*] priore hac allegoria gēs Judæorum & regnū totum cum leæna comparatur, Reges verò cū illius catulis. Ac leænæ quidem conditio describitur, hoc vers. deinde verò duorum catulorum; quorum unus typus est Joachazi sive Jochananis, vers. 3. & 4. alter Jehojakimi; vers. 5. & sequentibus. In conditione autem leænę duo observanda sunt; tum quòd inter leones, id est, finitimos feros & crudeles, securè priùs habitaverat, tum etiam quòd ipsa catulos suos educaverat & reges instituerat sibi: quæ dignitatis & roboris commemoratio exaggerat lamentationis argumentum, ut in secunda allegoria, ver. 10. & 11.

1 TU autem profer lamentationem de
principibus Jisraëlis,
2 Dicens, quid *erat* mater tua? leæna
inter leones recubans, [a] inter juvenes leones educans catulos suos.
3 Sed evehente ipsa unum e catulis suis, cùm
juvenis leo factus esset; & cùm didicisset
prædari prædam, homines comedisset:
4 Audientes *concurrerunt* in eum gentes, quarum in fovea captus est; & deduxerunt eum
[b] uncis in terram Ægypti.
5 Videns autem illa, cùm spe aluisset sese, periisse expectationem suam; accepit unum e
catulis suis quem effecit juvenem leonem.
6 Hic continenter ambulans inter leones, juvenis leo factus; didicit prædari prædam,
homines comedit:
7 Etiam cognovit de [c] viduaris palatiis eorum, & civitates eorum vastavit: adeò ut
desolaretur terra & [d] quæ implent eam, a
voce rugitus ejus.
8 Quapropter disposuerunt contra eum gentes circumquaque ex provinciis; & expanderunt contra eum rete suum, quorum in
fovea captus est.
9 Tum ponentes eum in claustro [e] uncis adhibitis, deduxerunt eum ad regem Babyloniæ; deducturi eum in munitiones, ut non
exaudiretur vox ejus amplius in montibus
Jisraëlis.
10 In quiete tua mater tua similis erat viti
plantatę secundum aquas; fructifera & frondosa erat ab aquis multis:
11 Erantque ei scipiones [f] robusti cum virgis dominantium, & alta erat statura ejus,
supra intercurrentes ramos densos; ita ut
conspicua esset altitudine sua cum multitudine palmitum suorum.
12 Sed avulsa æstu iræ in terram dejecta est,
& [g] Eurus arefecit fructum ejus; defregerunt sese, & aruerunt, scipionem robustum
ejus ignis consumpsit.
13 Nunc enim plantata est in deserto, in terra sicca & sitieulosa:
14 Et exiens ignis e scipione ramorum ejus,
fructum ejus consumit, adeò ut non sit in ea
scipio robustus, virga dominatura: hæc lamentatio est, quæ sit pro lamentatione.

Hæc lamentatio] [illegible] clusio, verbis Dei mandantis lamentationem.

CAPUT XX.

Propheta seniores ad Deum consulendum accedentes redarguit hypocriseos: ac propterea in totum populum invehens, ordine narrat beneficentissimam Dei administrationem, monitaque, & indignissima populi maleficia, ab exitu AEgypti ad sua usque tempora: deinde omnes contestatus severissimum Dei judicium pronuntiat, calamitates eventuras omnibus, minas contra idololatras, & promissiones erga bonos, e quibus disparatu Deum illos perditurum, hos liberaturum dicit ad gloriam ipsius.

1 FUIT autem anno septimo, [a] quinti mē-
sis die decimo, venientes quidam e senioribus Jisraëlis ad consulendum Jehovam, cùm sedissent coram me,
2 Ut esset verbum Jehovæ ad me, dicendo,
3 Fili hominis, alloquere seniores Jisraëlis, &
dicito ad eos; sic ait Dominus Jehova, an
ad consulendum me venitis? *ne* vivam ego,
si consulor a vobis, dictum Domini Jehovæ.
4 An causam ageres istorum? an causam ageres, fili hominis? abominationes majorum ipsorum notas fac ipsis.
5 Indic eis, sic ait Dominus Jehova, quo die
eligens Jisraëlem sublata manu mea semini domus Jahhakobi *juraveram*, || notumque feceram me ipsis in terra Ægypti: (*juraveram* autem sublata manu mea ipsis, dicendo, ego Jehova Deus vester)
6 Quo *igitur* die sublata manu mea *juraveram* istis me deducturum illos e terra Ægypti in terram quam exploraveram ipsis, affluentem lacte & melle; decus ipsum omnium regionum;
7 Edixeram eis, quisque [b] res detestandas
oculis suis abjicite, & stercoreis diis Ægypti ne polluatis vos; ego sum Jehova Deus
vester:
8 Rebellantes contra me noluerunt auscultare mihi, quisque res detestandas oculis
suis non abjecerunt, & stercoreos deos Ægypti non dereliquerunt: quamvis dixissem
me effusurum æstum iræ meæ super eos, ad

1 *Fuit autem*] Hujus prophetiæ inscriptio ostendit [illegible] ipsum tempus & occasionem illius, [illegible] tum mandatum Dei, secundo versu: tempus verò manifestum est, nempe quinto [illegible] no prophetandi ante expugnatam [illegible] versa Jeruschalaim. Sunt autem totius prophetiæ partes duæ: una, hypothesis qua Deus [illegible] tim seniores Jisraëlis coram hypocrisi [illegible] scelestę reprehendit, ver. 3. & 4. altera, thesis qua universum Jisraëlem redarguit, impiis minatur, & pios promissis [illegible] git, inde a ver. 5.

a Heb. [illegible] se decimo mensis.

Ad consulendum] simulatè, [illegible] consilia sua [illegible] ferrēt in [illegible] ut dicitur infra ver. 32.

3 *An ad consulendum*] animo [illegible] docili, & ad [illegible] capiendum comparato. q.d. [illegible] judicata asserit [illegible] mo, & consilia [illegible] verbo tenus [illegible] jamdiu conditis [illegible]

a Heb. *in medio juvenum leonum*. *Catulos*] ex prophetia Jahhakobi, Gen. 49.9. 3 *Homines*] id est, abusus esset authoritate sua ad inhumanitatem feram, 2. Reg 23.32. 4 *Uncis*] id est, captivum, ibidem ver. 33 & Jirm. 22.11. & seq. b Heb. *hamis*. 5 *Spe aluisset*] videlicet, redhibendi & recuperandi Regis sui præcario ab AEgyptio. *Unum*] Jehojakimum Joachazi fratrem, datum ab AEgyptio, 2. Reg. 23.34. 7 *Etiam*] id est, non tantùm in homines feritatem exercenit, sed etiam de bonis illorum & facultatibus pro libidine sua statuit, nulla Dei aut hominum reverentia abductus quin sursum deorsum verteret omnia. Cognoscendi autem verbum hoc modo accipi cùm aliis locis monuimus, tum Ijobi 38. sæpiùs. c Heb. *viduis*. d Heb. *plenitudo ejus*. 8 *Gentes*] de quibus 2. Reg. 24.4. e Heb. *cum uncis*. 9 *Deducturi eum*] id est, animo deducendi: nam in itinere mortuus est, ut prophetaverat Jirmeja 22.18 & 19. *In munitiones*] id est, Babylonem munitissimam: vide Jirme. 51.25. & 53.

10 *In quiete tua*] secunda allegoria, ut diximus in versum 1. qua primùm præstantia antiqua regni Judæorum & regum adumbratur, duobus versibus; deinde inclinatio & ruina, tribus. Quod autem vertimus, in quiete tua, adducti tum præcedentis allegoriæ comparatione fecimus, tum seq. antithesi: nam quod alii vertunt similitudinem, sine exemplo est; quod alii sanguinem, difficile est accommodatu, atque violentum. Quamobrem nos Hhebræum vocabulum ab alia radice ducimus quæ significat quiescere, ut notetur hac voce prisca Judææ tranquillitas.

11 *Erantque*] .i. typicè, florebant Reges potentissimi & principes regni, eminebatque regnum Judææ supra alia, Regum suorum majestate, & principum amplitudine, populariumque frequentia. f Heb. *roboris: sic vers. 12. & ultimo.*

Ejus] videlicet Regis cujusque, qui cum scipione robusto comparatus est.

Intercurrentes] id est, inter principes eminens. 12 *Avulsa*] videlicet iis rationibus quæ dictæ sunt superiore allegoria. g Heb. *ventus orientalis*.

13 *Plantata*] .i. deportata in locum servitutis miserrimæ, tam contrarium regno quàm desertum siccum infestum est viti. 14 *E scipione*] .i. ab ipso Jehojakimo rege, ipsius culpa, quia frangens fœdus rebellavit contra Babylonium, 2. Reg. 24.3. *Adeo ut non*] .i. ut neque jam adsit rex ullus firmus, neque sit ullus in posterum extiturus, donec adveniet Christus; vide Jirmejæ 22.30.

mo? 4 *Causam ageres*] id est, amplius intercederes apud me istorum [illegible] quibus non intercessione amplius (ut fingunt) opus est, sed reprehensione [illegible] bissima, & minarum denuntiatione: idem argumentum est Jirmejæ 14 [illegible] 14.2. & 3. *Abominationes*] transitio ad thesin, de qua in versum 1. 5 *Indic eis*] hujus theseos membra omnino sunt tria: primùm est narratio, qua [illegible] Dei beneficia comparantur cum indignissimis Jisraëlitarum maleficiis & [illegible] animo, usque ad vers. 30. secundum est sententiæ dictio adversus ingratos & contumaces Jisraëlitas, usque ad vers. 40. tertium est piarum sanctarumque [illegible] rum consolatio a promissis Dei, inde ad finem usque. Narrationis autem (quam diximus, per ἀντίθετα sive contentionem tota illustratur comparatis Dei operibus cum malefactis populi) partes per sua tempora distinguuntur: primum tempus est rerum in AEgypto gestarum, usque ad ver. 9. secundum, rerum in deserto gestarum tum erga patres, usque ad ver. 17. tum etiam erga filios, usque ad ver. [illegible] tertium, rerum in terra gestarum quam ex promisso majoribus tradiderat Deus, usque ad ver. 30. *Eligens*] id est, declarans me elegisse, misso Mosche & Aharone, Exod. 2. & sequentibus. *Sublata manu*] vide Gen. 14.22. quasi dicat, juramentum antè majoribus præstitum per me ipsum confirmavi, Exod. 3.6. *Notumque*] verbo, signis, & miraculis, Exod. 3. & 4. || Exod. 38. 6 *Exploraveram*] id est, prospexeram tanquam certissimus explorator, ut Numer. 10.33 [illegible] manitus dictum. *Decus ipsum*] epitheton terræ Cenahhanis, ut infra ver. 15 [illegible] Dan. 8.9. 7 *Edixeram*] etsi verba hæc disertè a Mosche non exprimuntur, [illegible] dubium est tamen quin ex contrario intelligenda sint, cùm jubentur Jisraëlitæ [illegible] vire Deo, Exod. 3.12. & Mosche hanc causam non tantùm populo suo, sed [illegible] quoque Parhhoni exponere Exod. 5.1. b Heb. *detestationes oculorum* [illegible] *sic deinceps*. 8 *Noluerunt auscultare*] id est, neque fidem habuerunt mihi, [illegible] sorum verba & facta demonstrarunt, Exod. 5.21. & 6.8. neque ab idolis [illegible] runt, ut eventus ostendit Exod. 32. *Dixissem*] videlicet nisi servirent Deo [illegible] agnoscit Mosche Exod. 5.3. sic in sequentibus.

consu-

consummandum iram meam in eis in media
terra Ægypti.
9 Attamen [c] feci propter nomen meum; (ut
non prophanaretur ante oculos illarum
gentium [c] inter quas erant, quia notum fe-
ceram me ipsis ante oculos illarum) edu-
cendo ipsos e terra Ægypti.
10 ‖ Itaque eduxi ipsos e terra Ægypti, & ab-
duxi ipsos in desertum:
11 ‖ Ubi dedi ipsis statuta mea, & jura mea
nota feci ipsis; quæ qui faceret homo, vive-
ret per ea:
12 ‖ Ac etiam sabbatha mea dedi ipsis, ut es-
sent signo inter me & ipsos; [d] ut sciretur me
Jehovam sanctificare ipsos.
13 ‖ Sed rebellarunt contra me domus Jisraë-
lis in ipso deserto, in statutis meis non am-
bulantes, & jura mea spernentes quæ qui
fecisset homo vixisset per ea, & sabbatha
mea prophanantes valde: quamvis dixissem
me effusurum æstum iræ meæ super eos in
ipso deserto ad consumendum eos.
14 Sed feci propter nomen meum, ut non pro-
phanaretur ante oculos illarum gentium in
quarum oculis eduxeram eos.
15 ‖ Veruntamen etiam ego sabbatha sublata
manu mea *juravi* eis in deserto, me nô intro-
ducturum illos in terram quam dedi afflu-
entem lacte & melle; decus ipsum omnium
regionum:
16 Eò quòd jura mea spernerent, & in statu-
tis meis non ambularent, ac sabbatha mea
prophanarent: quòd [e] stercoreos deos suos
cor illorum sequeretur.
17 Pepercit tamen oculus meus illis ne per-
derem illos, neque feci ex eis consumma-
tionem in deserto:
18 ‖ Edixi enim filiis illorum in deserto; in sta-
tutis patrum vestrorum ne ambuletis, & ju-
ra illorum ne observetis, neque stercoreis
diis illorum vos polluatis:
19 Ego sum Jehova Deus vester, in statutis
meis ambulate, & jura mea observate, ac
facite ipsa:
20 Et sabbatha mea sanctificate, ut sint signo
inter me, & vos; ut sciatur me Jehovam esse
Deum vestrum.
21 [a] Rebellarunt autem contra me [a] ipsi filii;
in statutis meis non ambulantes, & jura mea
non observantes ut facerent ea, quæ qui fa-
ceret homo viveret per ea, sabbatha mea
prophanantes: quamvis dixissem me effu-
surum æstum iræ meæ super eos, consummã-
do iram meam contra eos in deserto.
22 Sed reducens [a] manum meam feci propter
nomen meum; ut non prophanaretur ante
oculos illarum gentium in quarum oculis
eduxeram eos.
23 Nam [a] etiam ego sublata manu mea *jura-
veram* eis in deserto; me dispersurum eos in
gentes, & sparsurum eos in regiones:
24 Eò quòd jura mea non facerent, & statuta
mea spernerent, ac sabbatha mea propha-
narent; denique [f] stercoreos deos patrum
suorum sequerentur oculi ipsorum.
25 Atque etiam ego dederam ipsis statuta
[a] non bona, & jura [a] per quæ non viverent,
26 [a] Impurans ipsos cum donis ipsorum, eò
quòd traducerent [a] omnem aperientem vul-
vam; ut desolarem eos, ut experirentur me
esse Jehovam.
27 Idcirco alloquere domum Jisraëlis, fili
hominis, & indicito eis, sic ait Dominus Je-
hova: adhuc hac re blasphemaverunt me
patres vestri prævaricando contra me præ-
varicatione,
28 Quòd cùm introduxissem eos in terram
quam sublata manu *juraveram* me daturum
ipsis; [a] aspexerunt omnem collem excelsum,
& omnem arborem densis ramis, ubi sacri-
ficarunt sacrificia sua, & ubi dederunt irri-
tamentum oblationis suæ, & ubi disposue-
runt [g] odores gratos suos, denique ubi liba-
runt libamina sua:
29 [a] Et quamvis dicerem, ad eos ipsos qui ve-
niebant [a] eòdem quò vos, [a] quid sit ipsum ex-
celsum; tamen [a] vocatum est nomen illius
excelsum, usque in diem hunc.
30 [a] Idcirco dic ad domum Jisraëlis, sic ait
Dominus Jehova; an in via patrum vestro-
rum vos ipsos impuraveritis, & [h] detestati-
ones eorum sequendo vos scortati fueri-
tis,
31 Et offerendo dona vestra traducendo fili-
os vestros per ignem, vos ipsos impuraveri-
tis in omnibus stercoreis diis vestris in hunc
usque diem; & ego consular a vobis, ô do-
mus Jisraëlis ne vivam ego, dictum Domini
Jehovæ, [a] si consular a vobis.
32 Ideoque [a] quod ascendit in spiritum ve-
strum [i] minimè omnium futurum est; quod
vos dicitis, [a] erimus ut istæ gentes, ut nati-
ones istarum regionum, ministrando ligno
& lapidi.
33 Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ;
nisi manu robusta, & brachio extento, ac
æstu iræ effuso [a] regnabo super vos,
34 Cùm educam vos ex populis, & congre-
gabo vos ex regionibus in quas dispersi fue-
ritis: manu robusta, brachioque extento, &
æstu iræ effuso,
35 Nam [a] deducam vos in desertum populo-
rum, ubi disceptabo vobiscum [k] in os:
36 Quemadmodum desceptavi cum majori-
bus vestris in deserto terræ Ægypti; sic dis-
ceptabo vobiscum, dictum Domini Jeho-
væ:
37 [a] Et transmittam vos sub virgam, ut indu-
cam [a] vos in vinculum fœderis:
38 Seligensq; ex vobis eos qui rebellant & qui
deficiunt a me, [a] e terra peregrinationum
ipsorum emittam eos, & eorum nemo in
terram Jisraëlis redibit: ita experiemini me
esse Jehovam.
39 [a] Vos itaque ô domus Jisraëlis, sic ait Do-
minus Jehova, quisque stercoreos deos su-
os agedum colite, [a] etiam postea, siquidem

b Per] i. præstan[illegible] de liberatione per[illegible]; sic ver. 14. & 22.
c Heb. in quarum [illegible].
‖ Exod. 14. Exod. 13.3. & 20. & seq.
‖ Levit. 18. 5. & Deut. [illegible]
‖ Exod. 16.24. & 31.13.
d Heb. ad sciendum [illegible], ver. 20.
‖ Exod. 20. 5. & 31.21.
‖ Num. 14.28. & sequen.
e Heb. post ster[illegible] deos suos cor il[illegible].
‖ Num. 15. 18.
[illegible] jeorâ [illegible] qui occu[illegible] in deserto: [illegible] pepercit Dei [illegible] ver. 17.
[illegible]] [illegible] quam in[illegible] fueram, [illegible] proxime [illegible] versu, & [illegible] parte fecerã [illegible] ipsi, [illegible] quatuor seq.
[illegible] ego jex[illegible] præcedentis [illegible], quod De[illegible] [illegible] quam in Jisra[illegible] duobus modis [illegible] nempe [illegible], cùm a[illegible] illis capti[illegible], ut [illegible] 21. & per se [illegible] eos ipse [illegible] acerbissi[illegible] Num. 21. & 25. [illegible] Psal. 106. 26. [illegible]
f Heb. post sterco[illegible] patrum suo[illegible].
[illegible] bona] i. [illegible], ut fuerunt [illegible] & ignis, [illegible] plaga pe[illegible] Num. 17. ser[illegible] Num. 21. 6. [illegible] juridica [illegible]
[illegible]] i. quæ [illegible] mortis [illegible].
[illegible]] i. im[illegible] ostendens, [illegible] tractans, [illegible] ne ab[illegible]icans.
[illegible]] id est, pri[illegible], qui ex [illegible] est Domi[illegible] Exod. 13. 2. vide [illegible] 16. 21. & infrà [illegible] atque hæc [illegible] Jisraëlitis [illegible] disertis [illegible] exponit [illegible] sed tamen [illegible] est quin [illegible] Jisraël, quan[illegible] est cũ [illegible] Pehhoris Mid[illegible] Deo [illegible] 25.

28 *Aspexerunt*] id est, oculos animumque suum adjecerunt: vide Jeschahh. 57.9. & sequentibus.
g Heb. *odorem qui-etum suorum.*
29 *Et quamvis*] videlicet per legem, sacerdotes pios, Prophetas, & servos Dei admonerem: ut per singulas ætates servos excitavit Deus ad revocandum populum suum a malefi[illegible]iis: sic infrà 23.43.
Eodem quo] id est, ad excelsa, quo vos etiam convenitis, ut scelerati idololatræ.
Quid sit] i. quam invisum & exosum sit Deo, ac proinde perniciosum suis cultoribus, ut Deut. 12. & 13.
Vocatum] id est, permansit, & integrum est conservatũ: ut Jesch. 1.26.
30 *Idcirco*] secunda pars theseos, ut diximus in versum 5. sententiæ dictionem continet; in qua cõprehenduntur primùm contestatio Jisraelitarum propter peccata ipsorum & impudentissimam hypocrisin, duobus versibus; deinde judicium juramento confirmatum, usque ad ver. 39 & conclusum præsentissima abdicatione repudioque populi, ver. 39
h Heb. *post detestationes ipsorum.*
31 *Si consular*] id est, si in posterum patiar vos ea hypocrisi perfidiaque ad me accedere, ut docet mandato ver. 39.
32 *Quod ascendit*] id est, non succedent cogitationes vestræ, plurimùm aberitis a vestris rationibus.
Erimus] id est, eodem loco habebimur, & perfruemur tranquillè iisdem commodis, si communem cultum cum gentibus illis observabimus: ut illi dicebant Jirmejæ 44.
i Heb. *existendo.*
33 *Regnabo*] id est, Regem me vobis gentibusque invitis demonstrabo, impios affligendo & perdendo, piosque secernendo, ut explanatur ver. 35. & tribus sequent. 35 *Deducam vos*] id est, non sinam vos quiescere, ut putatis, ô Idololatræ; sed vexabo vos & exagitabo plurimùm per varios populos locis importunissimis. k Heb. *facie ad faciem.* 37 *Et transmittam*] id est, totum populum Jisraëlis ita probabo & recognoscam ut pastor gregem, ad recipiendos in fœdus & in caulam meam bonos, improbosque abdicandos: de hac autem ratione vide Levit. 27.32. *Vos*] id est, bonos ex vobis, synecdochicè: de quibus postea ver. 40. & sequentibus. 38 *E terra pereg.*] id est, e terra Jisraëlis, cujus hæredes falso & justos dominos se gloriabantur esse qui in Judæa, cum Rege Tzidkija remanserant: vide suprà 11. 14. & sequent. 39 *Vos itaque*] gravissima abdicationis denuntiatio, ut diximus in ver 30. *Etiam postea*] videlicet cùm fueritis e Judæa deportati; cujus non hæredes, sed inquilini ad momentum estis.

Nomen] id est, ne amplius abutimini nomine meo, neque commune quicquam mecum habetote; siquidem idolis vestris adhæretis, quorum contagio impurari nolo cultum meum: ut hypocritas compellat Deus Jeschahh. 1. & 66.

40 *Sed*] tertium membrum, consolatio, ut diximus in versum 5.

Monte sanct.] vide suprà 17.23.

Tota do mus] nimirum selecta ut dixit antè versu 38.

l Heb. *tota ipsa*.

Requiram] non autem vetabo & interdicam vobis, ut feci hypocritis, ver. 39.

m Heb. *quietis*.

‖ Sup. 6. 9.

non auscultatis mihi: nomen verò sancti-
tatis meæ ne prophanate amplius donis ve-
stris, & stercoreis diis vestris.
40 Sed in monte sanctitatis meæ, in monte
celsitudinis Jisraëlis, dictum Domini Jeho-
væ, ibi colent me tota Domus Jisraëlis,
[l] quanta quanta erit in ea terra: ibi accep-
tos habebo eos, ac ibi requiram oblationes
vestras, & primitias munerum vestrorum
cum omnibus rebus sanctis vestris:
41 Cum odore [m] grato acceptos habebo vos
quando eduxero vos ex populis, & congre-
gavero vos ex regionibus in quas dispersi
fueritis: & sanctificabo me in vobis ante o-
culos ipsarum gentium.
42 Et experiemini me esse Iehovam; cum re
duxero vos in terram Jisraëlis, in terram il-
lam quam sublatâ manu mea *iuraveram*
me daturum maioribus vestris:
43 ‖Vbi recordati viarum vestrarum omnium-
que actionum vestrarum quibus vos ipsos
impurastis, fastidio eritis vobis ipsis propter
omnia mala vestra quæ feceritis.
44 Ita agnoscetis me esse Jehovam, cùm *hæc* fe-
cero erga vos propter nomen meum; non se-
cundum vias vestras pessimas, & secundum
actiones vestras corruptissimas, ô domus Jis-
raëlis, dictum Domini Jehovæ.

CAPUT XXI.

Deus exitium Judææ primùm allegoria, deinde apertis verbis typoque prænuntians, ostendit quàm graviter sit per Babylonium affligenda: expeditionis illius consilia effectaque declarat, ac nominatim prædicit cladem regis Tzidkijæ, & subversionem regni in Christo demum instaurandi: ac postremò per occasionem Hhammonitas nomine insolentiæ contra Judæos reprehendens, par illis exitium per Chaldæos futurum pronuntiat.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Fili hominis, dispone faciem tuam
[a] dexteram versus, & fac ut stillet
versus Austrum; ac prophetato in sylvam
agrestem meridiem *versus*:
3 Et dicito sylvæ meridianæ, audi verbum
Jehovæ: sic ait Dominus Jehova, ecce e-
go accensurus sum in te ignem qui con-
sumat in te omnem arborem viridem, &
omnem arborem aridam; non extinguetur
flamma [b] inflammatissima, & adurentur
ea omnes facies a meridie ad Aquilo-
nem:
4 Et [c] experientur omnis caro me Jehovam
incendere illam; non extinguetur.
5 Me autem dicente, aha Domine Jehova;
ipsi dicunt de me, nónne [d] artifex est para-
bolarum iste?
6 Fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
7 Fili hominis, dispone faciem tuam versus
Jeruschalaima, etiam fac ut stillet loca
sancta versus: & prophetato contra terram
Jisraëlis,
8 Dicens terræ Jisraëlis, sic ait Jehova, ecce
me contra te exerturum gladium meum e
vagina sua; ut excindam ex te justum &
improbum;
9 Ut excindam ex te justum, & improbum,
idcirco prodibit gladius meus e vagina sua
contra omnem carnem a meridie ad Aqui-
lonem:
10 Ut experiantur omnis caro me Jehovam
exerere gladium meum e vagina sua; non
revertetur amplius:
11 Tu ergo fili hominis suspira cum fracti-
one lumborum & amaritudine suspirato
ante oculos istorum.
12 Estoque cùm dicent ad te, quamobrem
suspirabundus es? ut dicas, propter [e] rumo-
rem qui advenit, quo liquescet omne cor,
& remittentur omnes manus; caligabitque
omnis spiritus, & omnia genua [f] diffluent
ut aquæ: ecce advenit & fit, dictum Domi-
ni Jehovæ.
13 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, di-
cendo,
14 Fili hominis, prophetato dicens, sic ait
dominus; dic, gladius gladius exacutus,
atque etiam extersus est:
15 Ut mactet [g] mactandos exacutus est, ut
sit ei coruscatio extersus est: an gaude-
remus, virga filii mei, *id est, gladio* spernen-
te omne lignum?
16 Nam tradidit illum extergendum, capien-
dum manu: ipse exacutus est gladius, idem-
que extersus, quem tradat in manum inter-
fectoris.
17 Clama & ejula fili hominis, quia ipse erit
contra populum meum, idemque contra om-
nes principes Jisraëlis: detrusi in gladium
erunt cum populo meo; idcirco applaude
femori.
18 Cùm probatio *est*, quid tandem *est*? an
etiam virga *gladius* spernens non esset? di-
ctum Domini Jehovæ.
19 Tu itaque fili hominis prophetato, &

d Heb. παραβολῶν παραβολάς, ut infrà 24.3.

7 *Fili hominis*] [illegible] narratio præcedentis allegoriæ [illegible] verbo ad verbum.

Loca sancta] id est, templum ipsum, & singulas illius partes sine exceptione.

8 *Gladium meum*] id est, Chaldæum me armatum, quo velut gladio usurus sum ad perficienda judicia mea.

Justum] videlicet per comparationem, id est, eum qui non usque adeo contumax & ad injustitiam proiectus est [illegible] alioqui certum [illegible] nium sylva agrestis nominata est, ver. 2. & ipse Propheta [illegible] ipsum ostendit capite sequente, ver. [illegible] vide Jirm. 3. [illegible]

10 *Non revertetur*] videlicet [illegible] nec funditus consumpserit quod [illegible] erat, non extinguetur, suprà ver. [illegible] comparat [illegible] hanc cladem cum superioribus: in quibus castigavit [illegible] quantisper populum tanquam recondens gladium in vaginam suam.

11 *Tu ergo*] [illegible] um membrum, typus ut notavimus [illegible]

Cum fract.] id est, te ipsum exhibens typum venturæ Judæorum calamitatis, quasi delumbis [illegible] & acerbissimè [illegible] malo tuo ejulans, prout Judæi [illegible] sunt, quod exponit sequente ver.

e Heb. *auditionem*.

f Heb. *abibunt*.

13 *Deinde*] [illegible] quam Propheta enuntiavit [illegible] appropinquantis mali; nunc demum

1 *Et fuit*] Hujus prophetiæ duæ sunt in universum partes: prima est prolepsis sive propositio ἀλληγορική gravissimorum Dei judiciorum contra Jisraëlem totum, usque ad ver. 13. secunda est narratio sive exornatio copiosior ejusdem prophetiæ, inde ad finem usque. In prolepsi autem exponenda tres rationes propheta adhibet: primùm quidem allegoricam, usque ad versum 5. deinde verò anagogicam, occasione sumpta ab expostulatione Prophetæ, usque ad ver. 11. postremò verò typicam, duobus versibus. a Heb. *via dextrorsum*.

2 *Dexteram*] id est, respice versus situm Jeruschalaimorum, ut exponit anagoge ver. 7. nam Prophetæ in Mesopotamia versanti Judæa a meridie erat. *Fac ut stillet*] id est, obversa facie eloquere prophetiam tuam: sic Ijobi 29.22. Hhamos 7. 16. & Micæ 2.6. *Sylvam*] id est, terram Jisraëlis, quæ cum sylva horrente & infructuosa comparatur: sic deinceps. 3 *Accensurus*] id est, crudelissimum hostem immissurus. *Omnem arb.*] id est, justum æquè ac improbum, omnes promiscuè: eadem similitudine utitur Christus Lucæ 23.31. b Heb. *flamma*. *A meridie*] id est, ab una extremitate ad alteram omnes judicio Dei afficientur gravissime: ut ostenditur seq. versu. c Heb. *videbunt*. ut Psal. 90.15. *sic deinceps*.

4 *Me Jehovam*] id est, non humanum opus, sed divinum esse, ac proinde inexpugnabile. 5 *Me autem*] transitio ad anagogen ab expostulatione Prophetæ, ut diximus ver. 1.

transit ad secundam partem, id est, enarrationem præcedentis prophetiæ, ut divimus in versum 1. per hypotyposin: qua primum instrumenta judicii divini quasi subjiciuntur oculis, & forma illius, usque ad versum 23. deinde consilia, usque ad versum 28. ac postremo causæ eventaque reliquo capite.

14 *Gladium*] id est, jam certissimè & accuratissimè comparata sunt [illegible] præstandis iudiciis: sic deinceps. g Heb *mactationem*. 15 *Coruscatio*] id est, summa aptitudo ad cædendum: nam rubiginem impedimento esse omnibus notum est: ac propterea gladius coruscus dicitur Iobi 20. 25. *Augeremus*] epiphonema, quo propheta suspiriorum suorum causam exponit breviter, & incusat surditatem cæcitatemque Judæorum his impendentibus malis lascivientium. *Virga filii*] id est, cùm virga sive flagellum quo Jisraëlem filium meum solitus eram castigare, jam non sit ejusmodi, sed effecta sit gladius crudelissimus, qui omnes omnino spernat, id est, æquè bonos atque improbos perditurus sit promiscuè, ut antè dixerat: sic infrà ver. 18. 17 *Detrusi*] videlicet principes quos modò nominavit, æquè ac tenues e populo. Hoc autem participium ducimus ab Hebræo verbo quod habetur Psal 89.45 *Applaude*] ut Jer. 31.19. 18 *Cùm probatio*] ἐργασία judicii quod modò denuntiavit Deus, primùm a causa, nempe obfirmato Judæorum animo, nec resipiscente ullis castigationibus, hoc ver. deinde ab usu impendentis & instantis judicii, versibus seq. sensus est, cùm tantummodo probo ad ignem afflictionum, ecquid tandem efficio in populo isto? inanes sunt omnes castigationes, ut Jesch. 1.5. & Jirm. 6.28 & seq. *An etiam*] id est, nónne jam pro virga quam adhibui antehac, gladio illo spernente ac omnes promiscuè perditurus uterer? de quo ver. 15.

h con-

h ʻcomplode manibus: nam ʻiterabitur gladius i tertiò, gladius ʻconfossorum, idemque gladius confossorum magnatum, cubicula permeans illorum.
20 ʻAh factus est ad coruscationem, ʻacuminatus ad mactationem; ut diffluente k animo & multiplicatis offendiculis, contra ʻomnes portas eorum disponam mucronem gladii.
21 l Unis viribus dexteram pete, compositis pete sinistram; quocunque occurrent tibi res comparatæ.
22 Nam etiam ego ʻcomplodam manibus meis, & ʻfaciam ut requiescat æstus iræ meæ: ego Jehova eloquutus sum.
23 ʻEt fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
24 Tu autem fili hominis, ʻpropone tibi duas vias adveniente gladio regis Babyloniæ, e terra ʻunius procedentes ambas, & ʻlatus selige, in ʻcapite viam ʻad civitatem selige.
25 Viam *inquam* proponito, qua adveniat gladius contra Rabbatham Hhammonitarum; aut contra Jehudæam cum *urbe* Jeruschalaimorum munita.
26 ʻNam stabit rex Babyloniæ in m bivio, in capite duarum viarum, ad divinandum divinationem; ʻterget n cultros, consulet imagines, inspiciet jecur.
27 ʻIn dextera ipsius erit divinatio, ʻJeruschalaima; ʻdisponendos esse primores *exercitus*, os aperturos ʻin occisione, sublaturos vocem cum clangore: ʻdisponendos *igitur* primores exercitus contra portas, effundenda o missilia catapultaria, extruendas munitiones.
28 ʻErit quidem *hoc* istis tanquam p si divines vanitatem in oculis ipsorum, ʻistis q juratis in juramenta multa; ʻsed hoc revocabit in memoriam iniquitatem qua capiendi sunt.
29 ʻIdcirco sic ait Dominus Jehova, eò quòd ʻrevocatis in memoriam iniquitatem vestram, dum ʻretegunt se defectiones vestræ, dum apparent peccata vestra in omnibus actionibus vestris: quia versamini in memoria, ʻmanu illa capiemini.
30 ʻTu autem prophane improbe, ô princeps Jisraëlis; cujus advenit dies, *suo* tempore r iniquitatis terminus:
31 ʻSic ait Dominus Jehova, ʻamove ʻcidarim istam, & tolle coronam: s ʻhæc futura non est; ʻeumqui in depressum *abiit* exalta, & ʻeum qui altus est deprime.
32 ʻPerversam, perversam, perversam reddam illam: ʻetiam hæc non futura est, donec venerit is cujus est jus ipsum & tradidi illud.
33 ʻ‖Tu autem fili hominis prophetato dicēs, sic ait Dominus Jehova de t Hhammonitis, & de ʻopprobrio illorum: dicito igitur, ʻgladius gladius v districtus est, ad mactationem extersus, ad consumendum, *extersus* propter ʻcoruscationem;
34 ʻDum vides tibi vanitatem, dum divinas

h Heb. [illegible] 19 [Complode] id est, [illegible] gratulare, [illegible] Chil[illegible] [illegible] Deus se quo[illegible] [illegible] ver. 21. [Iterabitur] id est, [illegible] Jerusalem [illegible] Chaldæorum [illegible] Tzid[illegible] [illegible] septimo die [illegible] quinti anno [illegible] nono Regis Nebucad-netzaris [illegible] Nebuzar[illegible] oppi[illegible] populares de[illegible] & princi[illegible] [illegible] postremò de[illegible] vigesimo [illegible] Gedalia [illegible] regioni fu[illegible] & sedi[illegible] [illegible] Jirm. 40. & seq. [illegible] Nebuzar[illegible] deportavit, terramque totam desolavit: vide 2. Reg. 25. & Jirm. 52. i [illegible] vicem. [Confossorum] i. cōfossurus non paucos, aut tenues, aut [illegible] venientes tantùm; sed quàm plurimos, etiam summos, & in intimis con[illegible] pervestigaturus. 20 *Ah*] exclamatio pathetica ut Jeschah. 1.4. cujus [illegible] affecti quodammodo commiseratione animi ad perspicuita[illegible] posteriorem versiculi partem priore loco statuentes. *Acuminatus*] id est, elaboratus & exacutus, ut stylus acui solet ad exarandum commo[illegible] : nam vocem Hhebræam exemplo R. Jonæ ab Hhebræa [illegible] appellatione ducimus quæ habetur Jirmejæ 17.1. k Heb. *cordis*. [*Omnes portas*] id est, terminum & ditionem totam, synecdochicè: ut Exod. [illegible] l Heb. *adunate dexteram pete, compone pete sinistram, quò facies tua* [illegible] 21 *Unis viribus*] apostrophe Dei gladium, cui mandat [illegible] sententiæ suæ per translationem. quasi dicat, pervade omnes par[illegible] Judææ, neque finito quicquam tibi effugere. 22 *Complodam*] ut [illegible] 19. *Faciam ut*] ut suprà 16.42. 23 *Et fuit*] secundum mem[illegible] consultatione Nebucad-netzaris in suscipienda expeditio[illegible] in ver. 13. quam primùm figurat typo, duobus versib. deinde apertis [illegible] explicat, tribus sequentibus. 24 *Propone tibi*] videlicet in tabula, [illegible] qua expressus est typus expeditionis Babylonicæ. *Unius*] id est, [illegible] Babylonii, qui procedens e regione sua dubitavit in utros priùs irrumpe[illegible] an Hhammonitas, & quod iter suscepturus esset. *Latus*] id est, [illegible] sequuturus sis. (*capite*] id est, principio bivii, ubi via una in duas [illegible] quo modo capita viarum appellant Jureconsulti: sic infrà vers. 26. [*Ad civitatem*] Jeruschalaima, ut primùm expugnentur dilata contra Rabba[illegible] Hhammonitarum expeditione. Hanc verò interpretationem freti distincti[illegible] manuscripti aliis præferimus. 26 *Nam stabit*] explicatio ty[illegible] ver 23. m Heb. *matre via*. *Terget cultros*] superstitio[illegible] Propheta exponit, quibus Nebucad-netzar deos suos erat consulturus & [illegible] Sacrificia (inquit) faciet quàm plurima (quod synecdochicè hac lo[illegible] *terget cultros* denotatur) præterea idola sua conjectis sortibus consulet, [illegible] muta neque responsa dare possunt consulentibus, adhibebit exti[illegible] olim apud gentes fuerunt haruspices quorum judiciis statuebantur [illegible] ac pacis leges. Novimus quidem alias interpretationes placere a[illegible] ex loci ipsius natura & aliorum comparatione simplicissimam [illegible] n Heb. *divisorios*. 27 *In dextera*] id est, omnia di[illegible] haruspicumque responsa summa consensione ostendent invadenda Jeru[illegible] & quæcunque sortes ad manum venient, docebunt eandem expeditio[illegible] suscipiendam esse. *Jeruschalaima*] hanc vocem accipimus pro [illegible] calculorum qui sorte accidebant. quasi dicat, omnibus calculis di[illegible] invadenda est Jeruschalaima. *Disponendos esse*] id est, facienda esse ca[illegible] quæ certissimè victoriam gloriosam reportatura sint expugnatis [illegible] : huic enim victoriæ ferè adjuncti sunt barritus militaris, vocifera[illegible] insolens: ac propterea victoriam a signis prædicat Jechezkel [illegible] *In occisione*] habitatorum urbis expugnatæ. *Disponen*[illegible] [illegible] fortibus & extis res tam lætas portendant, instituendam esse [illegible]

o Heb. *ut catapultam: ut* 2. Reg. 19.32. 28 *Erit quidem*] occupatio elegantissima, qua Deus Prophetam suum confirmat adversus scandalum obfirmatorum Judæorum, & transit ad tertiam partem narrationis, ut diximus in versum 13. id est, causas & eventa prænuntiati judicii: sic enim Deus Moschem, Jirmejam, & nostrum hunc Prophetam persæpe cōfirmavit. q.d. ludificabuntur te, adeoque te ipsum divinationis nefariæ quam de Nebucad-netzare prędicas incusabunt: sed ne curato, non enim tibi, verùm sibi ipsis nocituri sunt sua ipsorum perfidia. p Heb. *divinare*. *Isti juratis*] id est, perjuris istis infamibus, qui toties jurati Deo & hominibus impudentissima perfidia sese polluerunt, & semper pejerāt ultrò, denique animos gerunt perfidiosissimos, & jusjurandum (quod aiebat Pacuvius) tanquam mantile adhibent quo novæ noxæ quotidie extergeantur. q Heb. *juratis juramentorū*.

Sed hoc] id est, hoc ipsum improbissimum istorum factum quod ludificantur te & prophetas meos, calumniisque sceleratissimis obruunt, efficit ut tota ipsorum iniquitas jamque coram me & coram hostibus in rationem veniat, ut brevi deprehendantur in suis iniquitatibus, visitenturque de hoc peccato & præcedentibus omnibus: ut loquitur Mosche Exod. 32.34. 29 *Idcirco*] transitio a causis ad eventa, ut distinximus præcedente ver. Sunt autem eventa alia in populares, hoc ver. alia in Tzidkijam Regem regnumque totum, tribus seq. *Revocatis*] videlicet mihi & Babylonio, ut præcedente ver. *Retegunt*] id est, cōtumax vestra in peccatis obduratio palàm se ipsam prodit hac ludificatione vestra. *Manu illa*] Babylonii, de quo ver. 24. & seq. quasi dicat, non amplius rejicietur de die in diem vestra perditio: jam in promptu, jam comparata est manus mancipatura vos. 30 *Tu autem*] eventus in Regem Tzidkijam per apostrophen, quem Propheta compellat Dei verbis; ac propterea omissa honorifica omni præfatione (quæ principibus viris tribuitur ex lege, Exod 22.28.) sententiam pro autoritate dicit: ut 1. Schem. 15. 13. & 1. Reg. 18.18. & 2. Reg. 3.13. r Heb. *iniquitas termini: hypallage, ut infrà ver.* 34. 31 *Sic ait Dominus*] expositio proximè præcedentis denuntiationis, quam Propheta narrat sibi a Deo imperatam esse. *Amove*] i. prophetando indica mox amovendam esse: sic sequentia. *Cidarim*] id est regnum, synecdochicè a signis, ornamentis regalibus. s Heb. *hæc non hæc*. *Hæc futura*] i. non amplius mansurum est regnum, ut apertè exponitur seq. ver. *Eum qui in*] nempè Jeconjam, ut narratur 2. Reg. 25.30. & Jirmejæ 52.31. *Eum qui*] Tzidkijam. 32 *Perversam*] i. funditus eversum & prostratum erit regnum, deletumque ex judicio meo, iteratis & repetitis cladibus per Babylonium: ut dictum est suprà ver. 19. *Etiam hæc*] i. regnum ita eversum nunquam emerget e tanta perditione nisi adventu Christi, ad quem jus regni ex ordine naturæ & vocatione mea perventurum est. Nam utcunque cōgregatæ fuerint reliquiæ, respub. instituta, & principes dati post edictū Cyri, omnia tamē fuerunt tenuissima & cōturbatissima: ut historiæ Hhezræ, Nechemjæ, & Mackabæorū, prophetiaque Danijelis ostendunt duob. ult. cap. 33 *Tu autem*] παρέργως in hanc prophetiam inserta est prophetia cōtra Hhammonitas, propter illam propositionem quæ habetur suprà vers. 24. & duobus sequentib. tum ut Judæi pii qui superant consolationem caperent de judiciis Dei contra adversarios ipsorum; tum etiam ut Hhammonitæ intelligerent se non propterea impunè abituros, quòd Nebucad-netzar priùs susciperet expeditionem contra Jeruschalaima, sed suas sibi adventuras vices. alioqui singularis horum prophetia continetur infr. cap. 25. ‖ *Jirmejæ* 49. t Heb. *filiis Hhammonis*. *Opprobrio illorum*] quo meos indesinenter affecerint; vide infrà 25.6. & Tzephan. 2.8. *Gladius*] hujus denuntiationis capita sunt hæc; propositio venturi in Hhammonitas excidii per hypotyposin illius & antegressarum occasionum, hoc & seq. ver. & judicii præfiguratio, trib. ult. Hoc autem judicium per Nebucad-netzarem effectum esse docetur Jirmejæ 25.21. anno (ut probabile est) vigesimo tertio Nebucad-netzaris, quo ultima deportatio Judæorum facta est, Jirme. 52.30. postquam Jischmahhel ab Hhammonitis profectus Gedaljam Judææ præfectum occidisset, & fuga sese ad Hhammonitas recepisset, Jirmejæ 41.15. v Heb. *apertus*. *Coruscationem*] vide suprà in vers. 15. 34 *Dum vides*] id est, interea dum confidis visionibus vanis, mendacibusque divinationibus (quibus Hhammonitas abundasse apparet ex Numeror. 24.) eaque fiducia insolentissimè insultas in misera Judæorum cadavera qui judicio Dei fuerunt confossi, & infestas inhumanissimè eorum reliquias quæ jam cum mortuo corpore sunt comparandæ præ infirmitate sua: interea inquam non animadvertis tibi quoque exitium instrui, & arma ad manum esse quibus tu ipse pariter conficiaris, adeoque gravius.

Applicando te] id est, in misera Judæorum corpora involando, ut exprobrat Tsephan. 2.8.

35 *Repone*] id est, abjice gladium quo infestas istos, neque amplius thrasonem age.

In loco] id est, in tua ipsius regione: periphrasis.

36 *Igne excandescentiæ*] id est, quæ indignatio similis prester aut adurenti vento futura est: ut interminabatur Judæis suprà ver. 3.

tibi mendacium; ʳapplicando te ad cervi-
ces confossorum improborum quorum dies
advenit, *suo* tempore iniquitatis terminus.
35 ʳRepone *gladium* in vaginam suam: ʳin lo-
co ubi procreata fuisti, in terra conversati-
onum tuarum judicabo te:
36 Et effundam super te indignationē meam,
ʳigne excandescentiæ meæ efflans in te, tra-
damq; in te malum ʳhominum ardentium,
ˣartificum perditionis.
37 Igni eris ad consumendum, sanguis tuus
erit in medio terræ: non versaberis in me-
moria ullius, nam ego Jehova eloquutus
sum.

Hominum] Chaldæorum, animo & facto infestissimorum tibi.
x Heb. *fabrorum*.

Caput. XXII.

Deus severissimum judicium Judæis interminatur propter impia & inhumana omnium facinora: quibus explicatis ostendit ipsos omnes apud se non majoris esse quàm scoriam impurissimam, ac proinde abjectum iri: postremò verò prophetarum, Sacerdotumq́, principum, & popularium peccata narrans confirmat eandem interminationem.

1 *Et fuit*] Hujus prophetiæ inscriptio, versibus duobus, tum Dei mandatum continet, tū etiā prophetiæ totius argumentum de abominationibus regni Judaici & metropoleos, & de judiciis a Deo propter illas eventuris. Sunt itaque hujus prophetiæ membra tria, quæ singula causas cum judiciis explicant. Primum est propositio, usque ad versum 17. secundum, exornatio per similitudinem elegātissimam, usque ad vers. 23. tertium, confirmatio ab enumeratione partium, inde ad finem usque.

‖ *Suprà* 20.4.
a Heb. *sanguinum*.

3 *Dicēs*] hæc propositio primùm quidem prolepticè judicium Dei & causas exponit duas, nimirum injustitiam & impietatem, tribus versibus; deinde prolepsin enarrat exponens per congeriem causas a ver. 6. ad 13. postea verò judicia, ad 17. usque.

1 ʳET fuit verbum Jehovæ ad me, dicen-
do,
2 ‖Tu autem fili hominis an causam a-
geres? an causam ageres civitatis istius ᵃsan-
guinariæ? imò notas fac ipsi omnes abomi-
nationes suas,
3 ʳDicens; sic ait Dominus Jehova, civitatis
effundentis sanguinem in medio sui adve-
nire tempus: quæ facit stercoreos deos ʳprę-
terea ad impurandum se.
4 Sanguine tuo quem effundis rea, & sterco-
reis diis tuis quos facis impura existens; ʳfe-
cisti ut appropinquent dies tui, & pervenisti
ad annos tuos: idcirco ʳexponam te probro
apud gentes, & ludificationi apud omnes
regiones.
5 Quæ propinquæ sunt & longinquæ a te lu-
dificabuntur te; ʳô ᵇ infamis, copiosa dive-
xatione.
6 ʳEcce principes Jisraëlis, ʳpro brachio cu-
jusque sunt in te; ut effundant sanguinem.
7 ʳPatrem ac matrem vilipendunt in te; cum
peregrino agunt fraude in medio tui, pupil-
lo & viduæ vim faciunt in te:
8 Sanctas res meas spernis, & sabbatha mea
prophanas.
9 Homines ᶜdetractores sunt in te ut effun-
dant sanguinem; & ʳper ipsos montes co-
medunt in te, scelus faciunt in medio tui:
10 Nuditatem patris ʳ*filius* retegit in te, impu-
ram ex separatione comprimunt in te:
11 Et ᵈalius cum uxore proximi sui facit abo-
minationem, & alius nurum suam impurat
ᵉscelerate; ‖ & alius sororem suam filiam
patris sui comprimit in te:
12 Munus accipiunt in te ut effundant san-
guinem: usuram, & fœnus accipis, & quæ-
stum facis a proximis tuis fraude; me autem
oblivisceris, dictum Domini Jehovæ.
13 Ideo ecce ʳcomplodo manum meam pro-
pter quæstum tuum quem facis; & propter
sanguinem tuum, quæ sunt in medio tui.
14 ʳAn perstabit ᶠanimus tuus? an confir-
mabuntur manus tuæ diebus illis quibus e-
go acturus sum tecum? ego Jehova dixi &
faciam.
15 Dispergam enim te in gentes, & spargam
te in regiones; faciamque ut absumatur
ʳimpuritas tua ex te:
16 ʳEt prophana effecta in te ante oculos
gentium, experieris me esse Jehovam.
17 ʳDeinde fuit verbum Jehovę ad me, dicen-
do,
18 Fili hominis, ᵍ ‖effecti sunt mihi domus Jis-
raëlis pro scoria: omnes sunt ʳæris *scoria*, &
stanni, ferrique ac plumbi in catino, ʰ sco-
riæ ex argento effecti sunt.
19 Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò quod
effecti estis vos omnes scoriæ; idcirco ecce
ego congregaturus sum vos ʳintra Jeruscha-
laima.
20 ⁱUt congregatur argentum, & æs, ferrum-
que, ac plumbum, & stannum ᵏ in catinum,
sufflatur circa eum ignis ad fundendum; ita
congregabo ira mea & æstu meo, & collo-
cans *illic* ʳfundam vos:
21 Nam comportabo vos, & sufflabo circa
vos ignem excandescentiæ meæ; ut funda-
mini in medio ipsius *urbis*.
22 Ut funditur argentum in catino, ita fun-
demini in medio illius; & experiemini me
esse Jehovam effundentem æstum iræ meæ
in vos.
23 ʳDenique fuit verbum Jehovæ ad me, di-
cendo,
24 Fili hominis, dic isti, ʳtu terra es quæ mun-
data non est, ʳnon perfunderis pluvia die
indignationis.
25 ʳConjuratio prophetarum ejus in medio
ejus est, similes sunt leoni rugienti, prædan-
ti prædam: animas comedunt, ʳrobur & res
pretiosas capiunt, viduas ejus multiplicant
in medio ejus.
26 Sacerdotes ejus ʳvim faciunt legi meæ,
& prophanant res sanctas meas, inter san-
ctum & prophanum non discernunt, & inter
impurum & purum *discrimen* non ostendunt;
ac a sabbathis meis occultant oculos suos,
denique prophanor inter eos.
27 Principes ejus in medio ejus, sunt tan-
quam lupi prædantes prædam: effundendo
sanguinem, perdendo animas ut faciant
quæstum:
28 Prophetæ verò ejus ʳobducunt eis ineptum

e Heb. *consilio tore*.
‖ *Jirm*. 3.8.
13 *Complodo*] ut suprà 21.17. & 21. quasi dicat, excito omnes, & provoco adversum te.
14 *An perstabit*] interrogatio continens latentem ironiam: videris tibi (inquit Deus) prępotens & infracta fortura animo viribusque; sed quid ista ad potētiam meam? non poterit animus tuus, ut ut modò insolescat, neque vires tuæ, quantæcunque esse videantur, perferre gravitatem judicii mei.
f Heb. *cor tuum*.
15 *Impuritas tua*] id est, homines impuri tui: hypallage.
16 *Et prophana*] est, abdicata sibi sancto Jisraëlis, prophanisque gentibus exposita.
17 *Deinde*] secunda pars prophetiæ, exornatio propositionis per comparationem Jisraëlitarum metallorum [illegible] ut diximus suprà ver. 1.
g Heb. *facti sunt mihi in scoriam*: sic deinceps.
‖ *Jeschahiah*. 1.22. & *Jirm*. 6.28.
18 *Æris scoria*] id est, scoriæ & excrementa omni [illegible] tate & voluptate [illegible] rentia; ideoque eò dignius, quod [illegible] pro argento [illegible] mo haberentur [illegible].
h Heb. *scoriæ argentum sunt*.
19 *Intra Jeruschalaima*] velut [illegible] fusorium, seq. [illegible]
i Heb. *congregatione argenti*.
k Heb. *in medio catini*; sic ver. 22.
20 *Fundam*] [illegible] peste, & gladio, & obsessis expugnatis Jeruschalaimis: [illegible] minatus erat [illegible] suprà 4. & 5. & aliis capitibus.
23 *Denique*] tertia pars, confirmatio, ut diximus in [illegible] quæ prolepsin [illegible] habet ver. 24. [illegible] verò explicationem & judicii, sequentibus.
24 *Tu terra*] propositio causæ [illegible]

Præterea] id est, præter inhumanam illam & injustam sanguinis effusionem, quæ modò dicta est. 4 *Fecisti*] id est, accelerasti judicium tuum, & implevisti tempus quo luas tuarum iniquitatum pœnas. *Exponam*] ex comminatione Deut. 28.37. 5 *O infamis*] verba Dei infamiam & improbitatem maximam ac turbulentissimam exprobrantis urbi Jeruschalaimorum: ita comparatur transitus ad enarrationem prolepseos.
b Heb. *impura nomine*. 6 *Ecce*] enarratio prolepseos, ut diximus in vers. 3. *Pro brachio*] id est, omnis injustitiæ sunt administri, & suam autoritatem tanquam injustitiæ brachium omnibus vendunt & commodant, contra leges Exod. 23.6. & Deut. 16.19. 7 *Patrem*] congeries scelerum quibus universis est interdictum, Levit. 18. & 19. & 20. c Heb. *detractionis*.
9 *Per ipsos*] ut suprà 18.6. 10 *Filius*] ellipsis relati nominis, ut Levit. 21.4. d Heb. *vir*: sic deinceps.

[illegible] ritatis Judææ: cujus cōprobatio habetur postea 6. ver. *Non perfunderis*] [illegible] lo pacto liberaberis, ac ne levaberis quidem exardescente judicio meo: [illegible] ra ab incendiis, ad quæ restinguenda solet aqua comportari; vide vers. [illegible]
25 *Conjuratio*] enarratio hæc impuritatis, ut diximus suprà in ver. 1. sit per enumerationem partium quæ in regno Judæorum erant: quamobrem recensentur malefacta primùm Prophetarum & Sacerdotum, duob. ver. deinde Principum duob. alteris; postremò popularium, ver. 29. tum verò vacatio ab omni bono [illegible] boni ratione judicia fuisset misericorditer cohibiturus Deus, ver. 30. *Robur*] [illegible] est, opes & facultates quibus homines se solent confirmare: sic accipitur Prov. 15.6. & 27.24. 26 *Vim faciunt*] .i. planè palamque contra faciunt quàm ipse imperavi lege: sic Tsephan. 3.4. 28 *Obducunt eis*] ut sup. 13.5. & seq.

tectorium, videntes vanitatem, & divinantes eis mendacium; dicentes, sic ait Dominus Jehova, cùm Jehova non loquutus est.
29 Populus ipse terræ fraudant fraude, & rapiunt rapina: pauperemque & egentem opprimunt, ac peregrinum fraudant [l] injuria.
30 Dum autem quæro ex eis aliquem qui obducat sepem, & consistat in irruptione coram me pro ipsa terra ne corrumpam eam; non invenio.
31 Quapropter effundens super eos indignationem meam, igne excandescentiæ meæ consumam eos: 'viam suam in caput ipsorum reponam, dictum Domini Jehovæ.

CAPUT XXIII.

Deus duarum sororum allegoria impietatem & inhumanitatem Jisraëlitarum Judæorumque explicat, quòd non tantùm inter se, sed etiam cum diis nationibusque exteris perfidè scortati sint: ac propterea judicium ostendit ab amatoribus repudiatis eventurum, quia neque monitis, neque exemplis resipuerint: deinde verò ad ipsa Tzidkijæ tempora veniens exaggerat illorum iniquitatem, judiciumque gravissimum præ sororibus esse docet.

1 'FUIT quoque verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Fili hominis, 'duæ fœminæ filiæ matris unius fuerunt:
3 Quæ scortantes in Ægypto 'in pueritia sua scortabantur; ibi compressa fuerant ubera earum, ac ibi subegerant mammas [a] virginales earum.
4 Nomina autem earum, Ahola majoris, & Aholiba sororis ipsius *minoris*, quæ [b] nuptæ mihi pepererunt filios ac filias: nomina inquam earum, 'Schomronis Ahola, Jeruschalaimorum autem Aholiba.
5 'Sed scortata est Ahola *exteros recipiens* loco meo; egitque amasiam cum 'amatoribus suis, cum Assyriis 'propinquis,
6 'Indutis hyacinthino principibus & antistitibus, juvenibus [c] desideratissimis omnibus; equitibus, qui vehebantur equis:
7 Et exposuit scortationes suas ipsis, lectissimis [d] Assyriorum omnibus; & quorumcunque amasiam egit, ipsorum stercoreis diis omnibus impuravit se.
8 Denique scortationes suas '*delatas* ab Ægypto non dereliquit, cùm ei concubuissent in pueritia ejus, & ipsi subegissent mammas virginales ejus, sed effuderunt scortationem suam in ea.
9 Idcirco tradidi eam in manum amatorum ipsius, in manum Assyriorum 'quibus cum amasiam egerat.
10 Ipsi retexerunt nuditatem ejus, filios ejus filiasque ejus ceperunt, & eam gladio occiderunt: ita fuit [e] celebris reliquis fœminis, cùm judicia exercuissent in eam.
11 'Videns verò soror ejus Aholiba, [f] 'corruptiùs egit amasiam quam illa; & scortationes suas *corrupit* præ scortationibus sororis suæ.
12 'Cum Assyriis amasiam egit, principibus & antistitibus 'propinquis, indutis perfectissimè; equitibus qui vehebantur equis, juvenibus desideratissimis omnibus:
13 Adeò ut viderem ipsam impurasse se, 'viam eandem esse ambabus ipsis.
14 'Sed adjecit ad scortationes illius; 'nam videns homines [g] expressos in pariete, imagines Chaldæorum expressas 'Indico,
15 Accinctos cingulo lumbis suis, redundantes [h] coloriis ad capita sua, specie ducum omnes; similitudinem [i] Babyloniorũ Chaldæorum, *ut in* [k] solio natali suo *sunt*.
16 Amasiam egit cum eis ad aspectum oculorum suorum, 'missis legatis ad ipsos in Chaldæam.
17 Congressi itaque cum ea Babylonii concubitu [l] amatorio impurarunt eam scortatione sua: & postquam impuravit se cum eis, 'luxata est anima ipsius ab eis.
18 Cùm itaque 'retegat scortationes suas, retegatque nuditatem suam; luxata est anima mea ab ea, quemadmodum luxata fuerat anima mea a sorore ejus.
19 Multiplicat enim scortationes suas, 'recordando dies pueritiæ suæ quibus scortata fuerat in terra Ægyptiorum,
20 Et amasiam agit 'cum concubinis eorum; 'quòd velut caro asinorum caro eorum sit,

d Heb. *filiorum Assyriæ: sic deinceps.*

8 *Delatas*] id est, quas primùm in Aegypto hauserant, ut supra mammis virginalibus figuravit. Nam vituli cultum quem inde acceperant, instauravit Jarobhham, &c. quæ perdurarunt usque ad excidium regni. Præterea non dubium est quin Jarobhhami & successorum opera Aegyptii, Aethiopesque Judææ regnum infestaverint, 1. Reg. 14.25. & 2. Chr. 12. & 14.

9 *Quibus cum*] & a quibus postea luxata anima ipsius defecerat per ultimum regem suum, 2. Reg. 17.4.

e Heb. *nominis.*

11 *Videns*] id est, quamvis regnum Judææ palam animadverteret malefacta Jisraëlitarum, & pœnas de illis sumptas. Est autem hic narratio secundi membri prolepseos, ut diximus in ver. 2.

f Heb. *corrupit suam (ut ita dicamus) amasiationem præ illa.*

Corruptiùs egit] vide comparationem hanc Jirm. 3. & sup. 20. hujus autem propositionis [illegible] dictæ enarratio fit deinceps: nam adjunctio primùm Assyriorum, ver. 12. & 13. deinde Chaldæorum, usque ad ver. 18. ac postremò Aegyptiorum aliorumque exponitur.

12 *Cum Assyriis*] ut narratur 2. Reg. 16.7. & Jeschahh. 7. 11.

Propinquis] ut sup. ver. 5.

13 *Viam eandem*] id est, hoc Judææ regnum æquè teneri impietatis & sceleratæ vitæ, ac tenebantur Jisraëlitæ.

[illegible] Ac in priore quidem prophetia narratio fusa est, & protenditur usque adversum 22. prophetia verò judiciorum comprehenditur, ver. reliquis.

[illegible] *Duæ fem.*] tota hæc narratio (ut suprà 16. & 20.) est allegorica, quia conjunctio [illegible] cum Deo & spirituale conjugium humano conjugio comparatur: [illegible] Deus vir est in allegoria, respublica Jisraëlis mater, ex qua progenita sunt [illegible] Jisraëlis & Jehudæ, quæ cum filiabus comparantur, & cùm ascitæ in [illegible] Deo, sceleratissimè dicuntur defecisse ab illo, & turpissima adul[illegible] frequentasse: quod prolepticè dictum, his tribus versibus, postea particu[illegible] tum de Jisraëlis regno, ver. 5. & quinque sequentibus, tum verò de [illegible] Jehudæ, usque adversum 22. 3 *In pueritia*] id est, a prima ætate cœpe[illegible] defectione a Deo & idololatria communicare cum Aegyptiis: ut supra 20.8. [illegible] omnia, ut antè monuimus, dicuntur allegoricè. a Heb. *virgini*[illegible] *infra ver. 8.* b Heb. *cùm fuissent mihi.* 4 *Schomronis*] id est, reg[illegible] synecdochicè; ut Jeruschalaima quoque designant regnum Jehudæ. [illegible] duæ illæ voces, Ahola & Aholiba, de industria fictæ ad ostendendam [illegible] & constitutionem utriusque regni; nam quòd regnum Jisraëlis voca[illegible] id est, tentorium suum, ostendit Jisraëlitas inde a tempore illius discessi[illegible] amplius hæsisse templo Dei, & domui Davidis; sed tentorium suum sibi [illegible] seorsim, ut ipsi nominatim proclamasse leguntur 1. Reg. 12.16. Quòd ve[illegible] Jehudæ vocatur Aholiba, id est, tentorium meum in ea, ostendit Ju[illegible] quod sit templum Dei, sacerdotium, regnum, atque adeò ipsam majestatem [illegible] præsentem habuisse, prout rex Abija Jisraëlitis explanat, 2. Chron. [illegible] & sequentibus. 5 *Sed scortat.*] prius membrum prolepseos, ut diximus in [illegible] *Amatoribus*] diis & populis exteris: ut sup. 16. *Propinquis*] i. qui regnũ [illegible] Syriam occupaverant regno Jisraëlis proximam, ex qua propinquitate fa[illegible] ut Menachem sibi Assyrium adjungeret: vide 2. Reg. 15.19. & in Jeschabh. [illegible] 6 *Indutis*] i. opulentissimis, speciosissimis, & potentissimis: vide 2. Reg. [illegible] & Jeschabh. 10.8. c Heb. *desideriis: sic deinceps.*

14 *Sed adjecit*] exaggeratio a secundo crimine, ut diximus in ver. 11. *Nam videns*] nam ad solam memoriam & imaginationem Chaldæorum, non satis habuit Assyriis, sed exarsit levitate summa & furore vehementissimo in amorem & studium adjungendi eos sibi, quos tantùm per umbram & imaginem aspexerat: elegantissima levitatis idololatrarũ & infidelium descriptio, prostibulorum specie. g Heb. *retexpressa.* *Indico*] vide Jirm. 22.14. His autem verbis ordinaria Chaldæorum constitutio describitur, ut exponit Propheta in fine sequentis ver. h Heb. *infectis.* i Heb. *filiorum Babylonis: sic deinceps.* k Heb. *terræ nativitatis suæ.* 16 *Missis legatis*] primùm (ut credibile est) per Chizkijam, quando legatio Berodac-baladanis in Babyloniam reversa est; unde gravissima illa denuntiatio est consequuta quæ legitur 2. Reg. 20. & Jeschabh. 39. deinde verò per Menasschem continuata, & sequentes Reges. l Heb. *amorum.* 17 *Luxata*] id est, quamvis arctissimo fœdere conjuncta esset; offensione tamen aliqua suscepta discessit ab eis, ut se ad Aegyptios reciperet, vide metaphoram hanc Jirm. 6.8. quæ deinceps toto hoc capite habetur frequentissimè. 18 *Retegat scort.*] id est, palam se prostituat Aegyptiis & vicinis omnibus, abjecto Babylonio: vide infrà ver. 40. & sequentibus. 19 *Recordando*] id est, revocando primam scortationem suam, atque exercendo. 20 *Cum concubinis*] id est, ut alii populi Aegyptio adjuncti, similiter fœdera conjungit cum illo, certatimque omnes inter se exercent rivalitatem apud Aegyptium: quod ampliùs exponitur infrà ver. 42. *Quod velut*] ut sup. 16.26.

& *velut* ' fluxus equorum fluxus eorum.
21 Sic 'revisis scelus pueritiæ tuæ; subigendo
ab Ægyptiis mammas tuas, propter *subacta*
ubera pueritiæ tuæ.
22 'Idcirco ô Aholiba, sic ait Dominus Jeho-
va, ecce ego excitaturus sum amatores tu-
os in te, eos a quibus luxata est anima tua,
& adducturus eos contra te circumquaque,
23 Babylonios, omnesque Chaldæos, 'Peko-
dæos, ' Schohhæosque, & 'Kohhæos, om-
nes Assyrios cum ipsis: juvenes deśidera-
tissimos, principes & antistites omnes, du-
ces, & [m] celeberrimos, vectos equis omnes;
24 Qui invadentes te ' plaustris, curribus, &
chiramaxis, ac congregatione populorum,
clypeum, ac scutum, galeamque dispo-
nent contra te circumquaque: & ' propo-
nam illis jus ut judicent te judiciis suis.
25 Nam opponam ' zelum meum tibi ut a-
gant tecum æstu iræ, 'nasum tuum & aures
tuas amoveant, & tandem gladio concidas;
ipsi filios tuos, filiasque tuas capiant, & [n] tu
tandem consumaris igne:
26 Postquam nudaverint te vestibus tuis, &
ceperint instrumenta ornatus tui.
27 Ita faciam ut ' cesset scelus tuum a te, &
scortatio tua *allata* e terra Ægypti; adeò
ut non sis sublatura oculos tuos ad eos,
& Ægyptiorum non recordatura ampli-
ùs.
28 Nam sic ait Dominus Jehova, ecce ego
trado te in manum ' eorum quos odisti, in
manum eorum a quibus luxata est anima
tua:
29 Ut agant tecum odio, & accipiant totum
laborem tuum, & derelinquant te [o] nudissi-
mam & retectissimã; retecta nuditate scorta-
tionum tuarum, & scelere tuo cum scorta-
tionibus tuis.
30 'Faciendo ista tibi, [p] eò quòd scortando
persequeris gentes; eò quòd impuras te
stercoreis diis earum;
31 *Quòd* in via 'sororis tuæ ambulas; ideo
trado ' poculum ejus in manum tuam.
32 'Sic ait Dominus Jehova, poculum soro-
ris tuæ bibes profundissimum & latissimum;
erit [q] capacissimum, ' ad *faciendum* risum
& subsannationem.
33 Ebrietate & mœrore repleberis; poculo
desolationis [r] & quidem desolatissimæ, po-
culo sororis tuæ Schomronis.
34 'Bibes enim illud & exsuges; '& testas ejus
volens comminuere, potius mammas tuas
avellas: nam ego eloquutus sum, dictum Do-
mini Jehovæ.
35 'Idcirco sic ait Dominus Jehova, quia ob-
lita es mei & 'rejecisti me post tergum tu-
um; ideo etiam tu reporta scelus tuum &
scortationes tuas.
36 ‖ 'Deinde dixit Jehova ad me, fili hominis
an causam ageres Aholæ & Aholibæ? imò
indica eis abominationes ipsarum:
37 ' Quòd adulterantur, & sanguis inest ma-
nibus ipsarum; nam cum stercoreis diis su-
is adulterantur: ' etiamque filios suos quos
pepererant mihi traducunt illis consumen-
dos:
38 Ad hæc istud faciunt mihi, 'polluunt san-
ctuarium meum eodem die; & sabbatha
mea prophanant:
39 Nam postquam jugularunt filios suos ster-
coreis diis suis, veniunt ad sanctuarium me-
um eodem die ad prophanandum ipsum: i-
mò ecce sic faciunt [s] ' in media domo mea:
40 'Quin etiam quòd mittitis ad homines
venturos e longinquo; ' qui legato misso ad
se statim ecce veniunt, quorum causa ' la-
vas te, fucas oculos tuos, & ornas te ornatu,
41 'Insides lecto honorato cum mensa in-
structa ante ipsum, cui *lecto* suffitum meum
ac unguentum meum adhibes,
42 ' Ad homines quoque e [t] vulgo *mittitis*, qui
adducuntur ebriosi ex deserto; ' ac si daturi
essent armillas manibus ipsarum, & coronã
ornatus capitibus ipsarum.
43 ' Et quamvis dicam isti effœtæ adulteria;
modò scortari istos scortationibus hujus, &
modò illius:
44 Congreditur quisque cum ea, ut congre-
ditur quis cum muliere scortante: ita con-
grediuntur cum Ahola & cum Aholiba, fœ-
minis [v] sceleratissimis.
45 ‖ 'Quare homines justi, ipsi judicabunt istas
'judicio adulterarum, & judicio effundenti-
um sanguinem: nam adulteræ sunt, & san-
guis est in manibus ipsarum.
46 ' Nam sic ait Dominus Jehova; faciendo
ut ascendat super istos ' congregatio, & tra-
dendo eas commotioni & direptioni,
47 ('Obruent enim eas lapidibus congrega-

Fluxus] id est, profluvium genitale, allegorice: pro eo quod est, qui circumfluunt & exundant omni scelere & impietate copiosissimè.
21 *Revisis*] id est, repetis eandem scortationem quam primùm cœperas, & redis ad principia tua, de quibus sup. ver. 3.
22 *Idcirco*] secunda pars prioris prophetiæ, exponens judicia Dei contra Judæos propter præcedentia scelera: qua in parte primùm judicia sua exponit nudis verbis, usque ad ver. 32. deinde figurat, tribus versibus ac postremò summam sententiæ repetit, ver. 35.
23 *Pekodæos*] vide Jirm. 50. 21.
Schohhæos] populos in media Assyria sitos sub Merataji mis, in quibus situm est oppidum Sizæ apud Ptolemæum.
Kohhæos] populos item Assyriæ in interiore illius parte positos ad Arbelitidem ubi fuit oppidum olim munitissimum Koahh, historicis Gauga (ut literam hhajin mutari in G, observavimus Gen. 10. & alibi passim) ex quo factum est, ut Strabo vocet Gaugamelam, quasi Gaugam munitionem dicas, voce composita.
m Heb. *vocatos*.
24 *Plaustris*] veterem militiam his verbis describit propheta evidentissimè, exponens primũ vecturæ genera, deinde armorum ad defensionem comparatorum. Tria autem vecturæ ponuntur genera: primum est plaustrorũ sive arceratum (ut vocant veteres) quæ cameratæ erant ad commoditatem & defensionem vectorum: secundum, curruum non cameratorum, qui ferè falcati erant in re militari; scriptura ferratos, id est, ferro armatos, vocat: tertium est χειραμαξίων, chiramaxiorum, id est, arcularum (ut veteribus fuisse dictas testatur Festus) levissimorum curruum & trusatilium manu, quibus unus tantum vir capi poterat, capso angustissimo insidens & ex eo depugnaturus: quod genus curruum quia propemodum solis constabat rotis, apud Hhebræos rotarum nomen obtinuit synecdochicè. Armorum vero ratio tota quæ hic ponitur, est ipsa per se evidentissima. *Proponam illis*] id est, arcana spiritus virtute ducam, ut exequantur judicia mea quæ deinceps exponuntur. 25 *Zelum*] id est, zelotypiam maritalem meam. *Nasum tuum*] id est, truncent & deforment te, velut adulteram quæ forma sua indignissimè abusa fuerit: allegoria, ut suprà. n Heb. *sine tuo*. 27 *Cesset scelus*] id est, tu ipsa, ô scelerata, esse desinas: hypallage. 28 *Eorum*] de quibus suprà ver. 22. & 23. o Heb. *nuditatem & retectionem*: ut sup. 16. 7. 30 *Faciendo*] repetitio brevis præcedentis judicii, μεταβατικὴ ad figurationem illius ver. 32. & seq. p Heb. *propter scortari te post gentes*. 31 *Sororis tuæ*] Aholæ, de qua ver. 4. & seq. *Poculum*] ut Jeschahh. 51. 17. & Jirm. 25. 15. 32 *Sic ait*] figuratio elegans antegressi judicii, ut diximus in ver. 22. per allegoriam poculi quod miscet Deus, & ebrietatis maximæ qua Judæorum regnum periturum, & ludibrio apud gentes futurum erat. q Heb. *amplum ad capiendum*. *Ad faciendum*] i. ut ridendam te omnibus propines præ judicii quod subitura es gravitate: vide 2. Reg. 21. 13. r Heb. *& desolationis*.

34 *Bibes*] vide Jeschahh. 51. 17.
Et testas] i. quantamcunque vim & contentionem adhibueris ad effugiendum aut frangendum poculum, potius tui perdendi quam ejus efficias: quòd avulsa mammarum allegoricè designatur propter appellationem scorti. Idem altera allegoria prophetaverat Jeschahhja, in fine capitis quinti.
35 *Idcirco*] summa sententiæ, ut diximus in ver. 22.
Rejecisti me] ut 1. Reg. 14. 9. & Nehem. 9. 26.
36 *Deinde*] secunda hujus prophetiæ (ut diximus in ver. 1.) similiter membra sunt duo: unum est narratio, sive contestatio, exponens illius seculi maleficta, usque ad ver. 45. alterum judicii pronuntiatio sententiæque, ad finem capitis.
‖ Suprà 20. 4. & 22. 2.
37 *Quòd adulter.*] narratio hæc duo membra summatim continet: unum, est contestatio scelerum tribus versib. alterum verò scelerum perpetratorum cum exteris, ver. 40. & seq. qua in re gradatio est vehementissima, quòd ne intelligi quidem suis sceleribus & gravissimis habentes facta, cum ea omnia commiserint studiosissimè: quæ omnia hic per prolepsin universè dicta, deinceps sigillatim exponuntur.
Etiamque] vide sup. 16. 20. hæc omnia gradatim, ut diximus.
38 *Polluunt*] i. e. polluti sunt, accedunt me, & exercent cultum externum meum, ut religiosi habeantur: sic Jeschahh. 66. 3. 39 *In media*] videlicet exemplo Menaschis, quem imitati sunt posteri, 2. Reg. 21. 4. & seq. s Heb. *in medio domus meæ*. 40 *Quin etiam*] secundum locum criminum, ut diximus in ver. 37. de consociatis exteris; qui per apostrophen ad Judæos enuntiatur emphaticè, tanquam ad scorta mœchos invitantia: ut supra 16. 15. & seq. *Qui legato*] i. qui ad minimam significationem tuam advolent. *Lavas*] id est, omnino te comparas ut Thais impudentissima, ad pelliciendos & inescandos amatores: quod eodem modo figuratur hoc & sequente ver. quo figurat scripturæ Proverb. 7. 41 *Insides*] i. accumbis & convivas accipis lautissimè. 42 *Ad homines*] amplificatio a sordibus istius meretricis, quòd non tantùm honestos amatores sed etiam turpissimos accipiat & provocet in amplexum suum: ut suprà 16. 24. & sequentibus, quasi dicat. non satis fuit quòd Assyrios, Babylonios, Ægyptiosque nobiles populos tibi adjunxeris; sed infimos quoque & abjectissimos, de quibus Jirm. 27. 3. t Heb. *multitudine hominum*: periphrasis. *Ac si daturi*] id est, essent muneraturi eam amplissimis muneribus. 43 *Et quamvis*] id est, doceam, reprehendam, & comminer gravissime adulteriorum nomine per prophetas meos, ut suprà 20. 29. amplificatio a contemptu monitorum Dei & contumacia. Sunt autem duo monitorum genera: prius, perfidè agere Judæam erga Deum suum; posterius, ne illos quidem quorum consortium expetit fideles fore, sed fide instabili modò ipsis, modò aliis adhæsuros, prout dabunt tempora: ut monuit Propheta de Hhamonitis sup. 21. 33. & seq. v Heb. *sceleris* ‖ Sup. ver. 37. 45 *Quare*] transitio ad pronuntiationem sententiæ atque judicii, ut notavimus in ver. 36. *Judicio*] ut sup. 16. 38. 46 *Nam sic*] explicatio singularis judicii, quod universè fuerat denuntiatum, præcedente ver. *Congregatio*] i. Chaldæorum copiæ. 47 *Obruent*] explicatio commotionis & direptionis quæ modò dicta est per interjacentem parenthesin, quam propterea perspicuitatis gratia notavimus.

tio,

tio, & præcident eas gladiis suis: filios earum & filias earum interficient, & domos earum igne comburent)

48 || Faciam ut cesset scelus ab hac terra: ita erudientur omnes fœminæ, ne faciant secundum scelus vestrum;

49 Cùm regesserint illi scelus vestrum in vos, & peccata stercoreorum deorum vestrorum feretis: ita experiemini me esse Dominum Jehovam.

CAPUT XXIIII.

Deus regnum Judææ ipsamq; metropolim typicè impietatis summæ & inhumanitatis accusans, ostendit se perditurum & consumpturum ipsos & ipsorum sedes funditus, per similitudinem pereuntis ollæ cum suis carnibus: deinde in propheta ipso alterum typum exhibet excidii generalis atque gravissimi; in quo typo illum perstare jubet usque ad minarum suarum complementum.

1 *DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me;
anno *nono, mense decimo, *die* decimo
mensis, edicendo,
2 || Fili hominis, scribe tibi nomen hujus diei,
hunc eundem diem: *incumbit Rex Babyloniæ
in Jeruschalaima hoc ipso die.
3 *Et [a] utere contra domum istam [b] rebellem
parabola, indicens eis, *sic ait Dominus Jehova;
*dispone istam ollam, dispone; & etiam
infunde in eam *aquas.
4 *Colligendo membra *ejus in ipsam, omne
membrum bonum, femur & [c] armum; *delectu
ossium implendo,
5 *Dilectum gregis accipiendo, & etiam *pyram
ossium sub ipsa; *fervesac [d] eam quamplurimùm,
*elixant etiam ossa ejus in medio
ipsius.
6 *Idcirco sic ait Dominus Jehova; væ civitati
isti [e] *sanguinariæ, ollæ in qua est *spuma
sua, & ex qua non exivit spuma ipsius;
[f] *membratim, membratim extrahe illam,
*non accidat in eam sors.
7 *Quia sanguis ejus in medio ejus est, *in loco
arduo petræ posuit eum; non effudit eum
super terram ad tegendum eum pulvere:
8 [g] Accendendo æstum iræ ad sumendum ultionem,
*disponam sanguinem istius in arduo
petræ; ut non tegatur.
9 *Idcirco sic ait Dominus Jehova, væ civitati
isti sanguinariæ: etiam ego magnam
efficiam ejus pyram,
10 Multiplicando ligna, accendendo ignem,
consumendo carnem; ut [h] condiatura condimenti
ossaque ipsa adurantur,
11 Et statuendo eam super prunas suas *vacuam;
ut incalescat & aduratur *ærugo ipsius,
fundaturq; in medio ejus immunditia ipsius
consumatur spuma ipsius.
12 *Mendaciis fatigavit *me*; ideo non exibit
ab ea copiosa spuma ejus, indetur igni spuma
ejus.
13 *Pro immunditia tua est scelus; eò quòd *mundavi
te, sed non es mundata, ab immunditia
tua non mundaberis amplius, donec *fecero
ut quiescat æstus iræ meæ in te.
14 *Ego Jehova dixi, eventurum est & faciam,
non abstraham me, neque parcam, neque
pœnitebit me: secundum vias tuas &
secundum actiones tuas [l] judicabunt te, dictum
Domini Jehovæ.
15 *Et fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
16 Fili hominis, ecce ego tollo a te *desiderium
oculorum tuorum plaga: sed *ne plangito,
neque fleto, neque prodeunto lachrymæ
tuæ:
17 Clamare [i] desiste, mortuorum luctum ne
facito, *tiaram tuam alliga tibi, & *calceos
tuos apponito pedibus tuis: neq; *obvelato
mystacem, & *cibum [k] ullorum ne comedito.

Deinde] Hujus prophetiæ (qua postremum excidium regni Judaici miserabilem ruinam illius Propheta prænuntiavit) pars inscriptione comprehensam vers. 1. & 2. summæ partes sunt duæ: una est explicatio venturi contra Judæos gravissimi judicii a Domino, usque ad ver. 15. altera est typorum, quibus velut sigillis confirmatur est argumentum totius prophetiæ, ad finem usque capitis.

Nono] a deportatione Jehojachini, unde [illegible] Jechezkel: ut notavimus suprà 1.2. || 2. *Reg.* 25.4. *& Jir.* 52.4.

1 *Incumbit*] his verbis exponit Deus cur nominatim diem monimenti literis inscribi velit: nempe quòd eo ipso die quo primùm Nebucadnetzar instituerat obsidionem Jeruschalaimorum, eodem die Propheta versans in Mesopotamia rem quæ ad Jeruschalaima, id est, quàm longissimè gerebatur, propinquis suis exponebat; atque ita prædictionem rerum futurarum quæ postea sequi[illegible] confirmabat. 3 *Et utere*] prophetia hæc judiciorum duabus potissimum partibus continetur: quarum una est allegoria sive parabola, exponens tum impietatem Judæorum, usque ad vers. 6. tum judicia propter impietatem eventura, usque ad vers. 9. altera est exornatio ejusdem prophetiæ partim verbis propriis, partimque figuratis, ad vers. 15. a Heb. παραβολεῦε: *ut suprà* 17.2. *&* 18.2. b Heb *rebellionis*. *Sic ait*] in priore hac parte allegoriæ Deus per prophetam jubet impietatem Judææ totius figurari olla: nam olla typus fuit Jeruschalaimorum, ut supra 11.3. & 7. & sequentibus membra gregis, & ossa, omniaque in ollam indita, typi fuerunt Judæorum illic commorantium regnante Tzidkija: aqua fervens & ignis, typi fuerunt malorum quæ illi omnes inter se alii aliis impertierant, ut ibidem Propheta memorat. Quamobrem judicium quoque maleficiis accommodatur postea, vers. 6 & sequentibus. *Dispone*] id est ut hactenus verbo indicasti Judæis abominationes ipsorum (ut dictum est suprà 14. & 20. & [illegible] jam ipsis exprobra hoc signo aspectabili figurans scelera quæ fecerunt, & [illegible] faciunt. *Aquas*] quibus alii fervefecerunt alios: sic allegoricè notantur [illegible] odia, & peccata quibus planè immersi erant. 4 *Colligendo*] id est, omnes atque parvos ac magnos hoc signo ostende æstuare & fervere maleficiis in medio Jeruschalaimorum: nam summates membris pretiosis & electis, infimi & contempti ossibus figurantur; utrique verò sua impietate & maleficiis fervere quamplurimùm dicuntur, tanquam in olla disposita, duobus versibus. *Ejus*] id est, eos qui sunt in illa urbe figurando membris in ollam comportandis; tum bonis & pretiosis, quibus viri principes significantur; tum grege ossibusq;, quibus significatur vulgus. c Heb. *humerum*. *Delectu ossium*] id est, opimis & præstantibus omnibus. 5 *Dilectum greg.*] id est, populares & plebeios; qui in duas similiter classes distribuuntur, ut nobiliores distributi sunt, præcedente versu: quasi dicat, assiduos e plebe primum, locupletes, & commodè vitam suam degentes; deinde alios abjectissimos & exesos aliorum injuriis. *Pyram oss.*] id est, tenuissimos, qui velut ossa coacervata negliguntur & a potentioribus consumuntur. *Fervesac*] id est, hac tua olla ferventissima demonstra quantopere fervebant omnia scelera Jeruschalaimis, & fervefiant omnes mutuis maleficiis; quod exponit Deus verbis sequentibus. d Heb. *fervefactiones ejus*. *Elixant* [illegible]] id est, nulli maleficio parcunt, & nudos etiam ipsos spoliant, ut [illegible] solet.

6 *Idcirco*] propositio allegorica judicii, propter mala quæ figurata sunt superioribus versibus. e Heb. *sanguinum*: sic ver. 9. *Sanguinariæ*] id est, confertæ cædibus, ut 2. Reg. 21.16. quod exponitur sequente versu per allegoriam. *Spuma*] id est, sordes publicæ, & magis magisque ebullientes ex indignissimis sceleribus. f Heb. *per membra ipsius, per membra ipsius*. *Membratim*] id est, exinaniendo hanc ollam tuam, prout singula membra ad manum venerint, donec totam exhauseris, ostende hac figura fore ut minutatim omnes incolæ Jeruschalaimorum dispereant, donec desertum fit oppidum: ut dictum est suprà 21.19. & sequentibus. *Non accidat*] id est, nihil refert quod primum extrahas: tantum ut obvenerint membra & ossa, ita educito, modò educas omnia. 7 *Quia sanguis*] ætiologia allegoriæ ejus quod dixerat, civitatem sanguinariam esse & plenam sordibus, a figura legis. Nam, inquit Deus, similes sunt carni cujus non est depuratus sanguis, & si quem sanguinem depurarunt, fecerunt contra legem: quo imperatur primùm ne comedatur sanguis; deinde ut qui sanguis effunditur, fundatur in terram & obtegatur pulvere, Levit. 17.12. & 13. *In loco arduo*] id est, in propatulo peccat, & peccati sui monimenta ponit. g Heb. *sic enim ut ascendat*: vide Exod. 15.37. 8 *Disponam*] id est, vicissim illam ulciscar palam, & in publico documenta statuam æterna severissimæ ultionis meæ. 9 *Idcirco*] secundus locus, exornatio: qua primùm causas judiciumque proponit Deus allegoria; deinde apertissimis verbis explicat, ternis versibus: judicii verò effectus ponuntur duo; prius, contra personas & facultates omnium, ver. 10. posterius, contra urbem ipsam figuratam olla, vers. 11. h Heb. *condire condimentum*: infinitivus pro nomine. 11 *Vacuam*] incolis & rebus. *Ærugo*] ut suprà 16.3[illegible]. 12 *Mendaciis*] alterum exornationis membrum, ut diximus ver. 9. 13 *Pro immunditia*] apostrophe ad Judæam & metropolim: scelera tua (inquit Deus) sunt mihi tanquam immunditia, spuma, ærugo, & si quid est ejusmodi quod in ollis soleat improbari. *Mundavi te*] id est, verbo præcepi te mundari, & toties ac tam diu per Prophetas imperavi, 2. Chron. 36.15. & apud Jirmejam passim. *Fecero ut quiesc.*] ut suprà 16.42. 14 *Ego Jehova*] confirmatio a persona Dei loquentis. *Non abstraham*] id est, non sinam me ulla ratione aut interventore abstrahi; stat decretum meum irrevocabile: sic Jeschahh. 47.3. *Judicabunt te*] id est, judicia exercebunt in te Babylonii. 15 *Et fuit*] secunda hæc pars typos duos continet, qui prophetæ imperantur, ver. 16. & 17. ab ipso exhibentur ver. 18. & quærenti populo exponuntur ver. sequentibus, usque ad ver. 25. denique prædictione singulari omnia concluduntur, tribus versibus ultimis. Est autem prior typus mors uxoris, cujus interpretatio habetur ver. 21. posterior verò est vacatio a luctu, quæ exponitur ver. 22. & 23. ut antè Jirmeja prophetaverat, capite [illegible] & 16. 16 *Desiderium*] id est, uxorem charissimam tuam, ex ver. 18. *Ne plangito*] id est, luctum ne facito, neque ullum ejus signum populo exhibeto de sublata uxore tua: quod per congeriem pluribus exponitur, hoc & sequente versu. i Heb. *sile*. 17 *Tiaram*] id est, usitatum tuum capitis tegumentum, nam lugentes retegebant caput, & inspergebant pulvere. *Calceos*] quos lugentes soliti erant ponere: ut 2. Schem. 15.30. *Obvelato*] prout faciebant lugentes ex aliqua gravi causa: ut Levit. 19.45. & Miçæ 3.7. *Cibum ullorum*] id est, convivium ab amicis exhibitum ad levandum luctum: vide Jirmejæ 16.7. k Heb. *hominum*.

18 Quæ cùm eloquutus essem apud populum
manè, mortua est uxor mea vespere: ita-
que feci postero manè quemadmodum jus-
sus fueram.
19 Dicentibus autem ad me [l] popularibus; an
non indicaturus es nobis, quid ista ad nos
pertineant quæ tu facis?
20 Dixi ad eos; verbum Jehovæ fuit ad me,
dicendo,
21 Dic domui Jisraëlis, sic ait Dominus Je-
hova, ecce ego prophanaturus sum san-
ctuarium meum, excellentiam roboris ve-
stri, desiderium oculorum vestrorum, &
[m] cui indulget anima vestra; etiam filii ve-
stri & filiæ vestræ quas reliquistis, gladio
concident.
22 Tum facietis quemadmodum facio: mysta-
cem non obvelabitis, & cibum ullorum non
comedetis,
23 Et tiaris vestris inditis ad capita vestra,
calceisq; vestris ad pedes vestros non plan-
getis, neq; flebitis; sed tabescetis in iniqui-
tatibus vestris, & gemetis [n] alter cum altero.
24 Est enim Jechezkel vobis ostento, om-
nino prout facit facturi estis: cùm advene-
rit istud, utique experiemini me esse Domi-
num Iehovam.
25 Tu autem fili hominis, an non qua die
tollam ab eis robur eorum, gaudium or-
natus eorum; desiderium oculorum ipso-
rum, & [o] id ad quod attollunt animam suam,
filios ipsorum & filias ipsorum:
26 Ea ipsa die veniet qui evaserit ad te, [p] ad
significandum auribus?
27 Eo ipso die aperietur os tuum apud ipsum
qui evaserit, ut eloquaris, ne obmutescas
ampliùs; interea eris istis ostento, ut cog-
noscant me esse Jehovam.

l Heb. *populo.* 21 *Ecce ego*] expositio prioris typi, ut diximus in ver. 15. *Prophanaturus*] id est, gentibus prophanis expositurus, ut sit documentum subductæ a vobis præsentiæ meæ. *Sanctuarium*] id est, locum sanctū & omnia ad cultum sacrū pertinentia, synecdochicè. *Excellentiam robor.*] id est, regnum & principatum, ut suprà 7. 24. & sequentibus. *Desiderium*] id est, uxorem cujusque: ut suprà ver. 16. m Heb. *indulgentiam animæ vestræ.* *Cui indulget*] id est, res omnes vobis charissimas. *Quas reliquistis*] id est, qui supersunt in Judæa, ex quo cum Jeconja rege fuistis deportati. 23 *Sed tabescetis*] id est, priùs consumemini quam vacet vobis agitare luctum: ut copiosiùs exponit Jirmeja 9. & 16. n Heb. *vir cum fratre suo.* 24 *Ostento*] vide in Psalmum 71.7. 25 *Tu autem*] conclusio hujus prophetiæ per prædictionē singularē quandam, cujus complementū habetur infrà 33.21. & sequentibus. *Qua die*] id est, quo tempore sive anno: fuit autem ille annus decimus nonus Nebucad-netzaris, Jirmejæ 52.12. postquàm anno 18. Tzidkijam regem cepisset, & ipsa Jeruschalaima, ibidem. *Tollam*] id est, planè auferam: nam anno demum illo eversa sunt Jeruschalaima, & confecta omnia quæ commemorantur hoc ver. 2. Reg. 25.11, & sequentibus. *Robur*] ut suprà ver. 21. *Gaudium ornatus*] id est, sacra omnia de quorum ornatu gloriantur: vide Jirme. 7.4. o Heb. *elationem animæ suæ.* p Heb. *ad efficiendum auditionis auribus.* 27 *Eo ipso die*] quo ille nuntium ad te pertulerit. Sensus est prophetam hactenus satis prænuntiasse cladem Jeruschalaimis, regnoq; toti eventuram: in posterum debere ipsum supersedere ab hoc argumento, donec Deus eventu rem totam comprobaverit: tum demum fore ut nuntio de rebus illis confectis accepto prophetia nova instruatur, quemadmodum narratur infrà 33. Quamobrem ab hoc loco ad illud usque caput prophetiæ tantùm in extraneos continentur. *Eris istis*] id est, ita perges ut tibi imperatum est suprà, ver. 16. & 17.

CAPUT XXV.

Propheta Hhammonitis, Moabitis, Edomæis, & Pelischtæis propter impias ipsorum blasphemias in Deū, crudelissimaq; malefacta in Judæos profugos, vastationem terræ & exitium æternum gentibus ipsis a Deo prænuntiat.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 || Fili hominis dispone faciē tuā versus
[a] Hhammonitas; ut prophetes cōtra eos.
3 Dicito ergo Hhammonitis, audite verbum
Domini Jehovæ: sic ait Dominus Jehova,
eò quòd dicis, euge, de sanctuario meo,
cùm prophanatur, & de terra Jisraëlis cùm
desolatur, ac de domo Jehudæ cùm abeunt
in deportationem:
4 Idcirco ecce ego traditurus sum te [b] ori-
entalibus in hæreditatem, ut collocent
arces suas in te, & ponant in te tabernacula
sua: ipsi comedent fructus tuos, & ipsi bi-
bent lac tuum.
5 Redigamque Rabbam in habitaculum
camelorum, & Hhammonitarum regionem
in cubile gregis; ut experiamini me esse Je-
hovam.
6 Nam sic ait Dominus Jehova, eò quòd
complodis manum, & plaudis pede; & læ-
taris ex animo de tota depopulatione tua
contra terram Jisraëlis:
7 Idcirco ecce ego extendens manum meam
contra te, traditurus sum te in prædam gen-
tibus, & excisurus te ex populis, ac perditu-
tus te e regionibus: profligabo te, ut experi-
aris me esse Jehovam.
8 Sic ait Dominus Jehova: || eò quòd dicit
Moab & Sehhir, ecce ut omnes aliæ gen-
tes *est* domus Jehudæ:
9 Idcirco ecce ego aperturus sum latus Moa-
bitarum inde ab ipsis Hharis, a civitatibus
ejus *quæ sunt* ab extremitate ejus; decus,
terram Beth-jeschimotarum; Bahhal-
behhonis, & Kirjathajimorum:
10 Per orientales, cum Hhammonitarum *re-
gione* quam dedi in hæreditatem; ut non
fiat mentio Hhammonitarum in gentibus,
11 Etiam in Moabum exercebo judicia, ut ex-
periantur me esse Jehovam.
12 Sic ait Dominus Jehova, || eò quòd Edo-
mei sumendo ultionem faciunt contra do-
mum Jehudæ; & reos se statuunt [d] conti-
nenter sumentes ultionem de eis,
13 Idcirco sic ait Dominus Jehova, exten-
dens quoque manum meam contra Edo-
mæam excindam ex ea homines & jumen-
ta: exponamque eam vastationi a Tema-
ne, ut Dedanem usque gladio concidant:
14 Edamq; ultionem meam in Edomæos ma-
nu populi mei Jisraëlis: agentque contra
Edomæos secundū iram meam & secundum
æstum meum, ut experiantur ultionem me-
am, dictum Domini Jehovæ.
15 Sic ait Dominus Jehova, || eò quòd agunt
Pelischtæi per ultionem; & sumunt ultio-
nem ex animo depopulatione, perdendo in-
imicitia [e] perpetua;
16 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce e-
go extendens manū meam contra Pelisch-

1 *Et fuit*] Hujus prophetiæ quatuor sunt capita, quibus Deus Gentibus finitimis Judæos a Babylonio debellatos atrocissimè infestantibus ultionem prædicit severissimam. Sunt enim hæ gentes quatuor: primi ponuntur Hhammonitæ, usque ad ver. 8. secundi Moabitæ, usque ad ver. 12. tertii Edomæi, usque ad ver. 15. ultimi Pelischtæi, ad finem usque. || *Jirm. 49.1. & seq. & suprà 21.33.* 2 *Fili hominis*] hac prophetia primum occupatio regionis per Babylonium, usque ad ver. 6. deinde populi excidium Hhammonitis prænuntiatur, ver. 6. & 7. utrique autem judicio sua causa præmittitur, impietas in Deum, & inhumanitas in populum ejus. *Dispone*] ut sup. 6.2. a Heb. *filios Hhammonis: sic deinceps.* 3 *Eò quòd dicis*] .i. quòd cultum meum, regionem, & populum prophanis expositi videns tibi gratularis & exultas.

b Heb. [illegible]: *sic ver. 10.* 4 *Orientalibus*] id est, Babylonios, Jirm. 25.21. sic infra ver. 10. 5 *Rabbam*] de qua 2. Schem. 11.1. 6 *Nam sic*] alterū membrum prophetiæ, per gradationem augens & causam & pœnam. Hic enim causa amplificatur, quòd non tantùm læti sunt depopulantibus Judæam Babylonius; sed ipsi quoque perditis rebus insultarunt, Judæosque perfide sunt depopulati: vide supra 21. 34. judicium verò quod non tantum servituri sunt & venturi in potestaté alienam, sed gens tota peritura. 8 *Sic ait*] inscriptio hæc, secundæ & tertiæ prophetiæ communis est; nam Sehhiris nomine intelliguntur Edomæi Gen. 36. & Deut. [illegible] Moabitarum [illegible] prophetia causam [illegible] nicam exponit [illegible] rum blasphemias [illegible] dificationem Judæorum (quæ etiam causa est cur Edomæi quoque in ver. hunc [illegible] sunt) hoc ver. & judicia, tribus sequent. || *Jirm. 48.* *Ut omnes aliæ*] id est, non magis [illegible] tur a Deo suo, quàm gentes cæteræ, contra incursantem Babylonium. 9 *Aperturus*] id est, facturus ut [illegible] nem Moabitarum pervadat hostis [illegible] vis latera ipsius [illegible] Arnone fluvio [illegible] nitis oppidis [illegible] deantur: similiter Num. 24.17. *Hharis*] hanc vocem propria significatione accipimus ad significandū duo Moabitarum oppida Arnoni fluvio imposita, quorum unum est Hhar, Num. 21.28. & Jeschahh. 16.1. alterum Hharohher, distinctionis causa appellatum nomine composito: sic enim appellatur Deut. 2.36. quamobrem exegeticè Propheta addidit verba sequentia, exponens se de illis civitatibus agere quæ in extremo sunt Moabitarum agro. *Decus*] id est, regionem tam opimam ac præstantissimam, ut fuit terra planitiei quam idcirco nominat Jirme. 48.21. *Beth-cheschim.*] de qua Jehoschuhh. 13.20. *Bahhal behhoni*] id est, Bajithi, de quo vide Jeschahh. 16.2. *Kirjathajim.*] ut Jirm. 48.1. 10 *Cum Hhamm.*] id est, prout Hammonitas & regionem ipsorum perdidero (ut supra [illegible]) ita in Moabum per Babylonios mea judicia exercebo. *Dedi*] .i. jam adjudicavi sententia mea, sup. ver. 4. 12 *Sic ait*] hæc prophetia similiter causam quidem eandem comprehendit quæ dicta est suprà ver. 8 impiarum videlicet blasphemiarum in Deum; sed alteram quoque hoc loco exponit, nimirum importunissimum Edomæorum odium & pertinacissima malefacta in populum Dei: deinde sententiam excidii contra eos pronuntiat. || *Jirm. 49.7.* *Eò quòd*] .i. quòd exercent simultatem illam avitam inde a majoribus haustam, de qua Gen. 27.41. & populum meum oppugnant infensissimè. c Heb. *ulciscendo ultione: sic inf. ver. 15.* d Heb. *reos se statuendo.* 13 *A Temane*] vide Jirm. 49.7. *Dedanem*] .i. per omnes Edomæorum terminos, Jirm. ibid. ver. 8. 14 *Manu populi*] .i. ea ipsa Chaldæorum manu, qua populum meum antè percussero: sic enim accipiendum demonstrant sequentia: vide Hhobadjam. 15 *Sic ait*] hæc prophetia simili cum præcedentibus argumento, primùm animosissima Pelischtæorum malefacta, hoc ver. deinde pœnas quas daturi sunt explicat, duob. seq. || *Jirm. 47.* e Heb. *seculi.*

tæos; excisurus sum 'Cerethæos, & perditu-
rus'residuum portus maris:
17 Et exercebo in eos ultiones magnas [f] summa increpatione æstus iræ; experienturque me esse Jehovam, cùm edidero ultionem meam in eos.

[illegible]]vide [illegible] 40.14. [illegible] Pelischtæos [illegible] nominat, [illegible] ad excin[illegible] verbum. [illegible]] id est, [illegible] Pelischtæ[illegible] maritimam portuosamque; sed prius tum a rege Chizkija, Jeschahh. 15. [illegible] a Psammeticho Aegyptiisque attritam, ut observavimus Jirmejæ 25.20.
f Heb. increpationibus.

Caput XXVI.

Deus Tyro de eversione Jeruschalaimorum exultanti gravissimum a Chaldæis excidium venturum pronuntiat, & tam admirabile ut omnes exteri aspicientes & recordantes præteritam illius gloriam subitumque casum perhorrescant & luctum agant de Tyro consternati: deinde exprobrata Tyriorum Regi insolentia animi, idem pronuntiat eventurum ipsi, finitimisque Tzidoniis, ad gloriam Dei & Ecclesiæ bonum: cujus promissione prophetia hæc terminatur.

1 'FUIT autem 'undecimo anno, primo
die 'mensis illius; ut esset verbum Jeho-
væ ad me, dicendo,
2 'Fili hominis, eò quòd dicit Tyrus de Je-
ruschalaimis, euge, fracta est *urbs* 'portis
[a] populosissimis, 'avertitur ad me; replebor
vastata *ea*:
3 'Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce me
contra te, ô Tyre; ut deducam contra te
'gentes multas, ac si deducerem mare cum
fluctibus ipsius:
4 Quæ perdant muros Tyri, & destruãt turres
ejus; etiam abradam pulverem ejus ab ea,
redigamque eam in [b] arduam petram.
5 'Locus [c] expandendis plagis erit in medio
mari; nam ego eloquutus sum, dictum Do-
mini Jehovæ: ideo erit direptioni gentibus.
6 'Filiæ quoque ejus quæ in agro erunt, gla-
dio interficientur; ut experiantur me esse
Jehovam.
7 'Nam sic ait Dominus Jehova, ecce ego
adducam contra Tyrum Nebucad-retza-
rem regem Babyloniæ ab Aquilone, 'regem
regum; cum equis, curribusque, & equitibus,
& congregatione, populoque multo.
8 Filias tuas per agrum gladio interficiet;
& disposito contra te propugnaculo, dif-
fundet in te [d] missilia catapultaria, & statuet
contra te clypeum:
9 Et [e] 'helepolin disponet in muros tuos, &
turres tuas demolietur 'cultris ejus.
10 Præ agminibus equorum ejus operiet te
pulvisculus eorum; præ strepitu equitum,
& 'chiramaxiorum, currusque commove-
bũtur muri tui, cùm intrabit intra portas tu-
as, cùm ingressus civitatis disruptæ *patebunt*.
11 Ungulis equorum suorum calcabit omnes
vicos tuos: populum tuum gladio interfici-
et, & stationum [f] robustarum tuarum *una-
quaque* in terram descendet:
12 Et prædabuntur opes tuas, diripientque
mercem tuam, ac destruent muros tuos, &
domos [g] desiderabiles tuas demolientur; &
lapides tuos, ligna que tua, etiam pulverem
tuum 'in medio aquarum ponent.
13 Ita faciam ut cesset strepitus canticorum
tuorum, & sonus citharatum tuarum non
audietur ampliùs:
14 Et redigam te in arduam petram, locus
expandendis sagenis eris, 'non ædificabe-
ris ampliùs; nam ego Jehova loquutus sum,
dictum Domini Jehovæ.
15 'Sic ait Dominus Jehova Tyro; nónne a
sono casus tui cùm clamabunt confossi, cùm
interficientur interfectione in medio tui,
commovebuntur 'insulæ?
16 Nam descendent e soliis suis omnes prin-
cipes maris amoventes pallia sua, & vesti-
bus versicoloribus suis nudãtes sese: 'trepi-
dationes induent, in terra sedebũt, & trepi-
pidantes *singulis* momentis stupebunt de te:
17 Proferentesque de te lamentationem di-
cent tibi, quomodo periisti quæ habitaba-
ris [h] a maritimis? 'cùm indiderint *illi* om-
nibus habitatoribus istius civitatis laudatis-
simæ, quæ erat firma in mari ipsa cum habi-
tatoribus suis, 'terrorem horum.
18 'Nunc trepidabunt reliquæ insulæ die ca-
sus tui, & turbabuntur insulæ quæ sunt in
mari propter exitum tuum.
19 'Nam sic ait Dominus Jehova, cum reddi-
dero te civitatem desolatã, similẽ civitati-
bus quæ non habitantur; 'adducendo con-
tra te abyssum, ut operiãt te aquæ plurimæ:
20 'Faciensque ut descendas cum descenden-
tibus in [i] foveam ad populum [k] antiquum,
collocavero te in terræ imis *partibus*, in va-
stitatibus [l] priscis cum descendentibus

1 *Fuit autem*] Tria hæc capita eodem [illegible] res ipsa lo[illegible] propterea [illegible] omnia con[illegible]. Sunt autẽ [illegible] prophetiæ tres [illegible] loci: [illegible] primus est [illegible] Tyro, usque ad [illegible] capitis 28. secundus de Tzidone, [illegible] ad ver. 25. tertius verò de populo Dei, cui promissio[illegible] ad consola[illegible] ipsius, ut hac [illegible] præce[illegible] prophetia[illegible] & usus legi[illegible] bonis cognoscere. At primi [illegible] loci, quo mala Tyro denuntiantur, membra sunt duo: primum enim toti [illegible] suæ calamitates pronuntiantur, duob. capitib. deinde verò nominatim [illegible] Tyriorum Regi, capite 28. In utraque porrò prophetia tum ad [illegible] tum ad Regem ipsum pertinente partes sunt duæ; quarum priore narra[illegible] calamitas, posteriore autem lamentum de casu illo & calamitate con[illegible]. Quod ad rempub. itaque, sua mala narrantur ipsi, toto hoc capite: lamen[illegible] capite 27. continetur. Narrationis propheticæ quam hoc capite conti[illegible], pars prima est prolepsis, sive narratio summa casus horrendi Tyri[illegible] ad ver. 7. secunda, narratio singularis primùm malorum quæ Tyro im[illegible] Babylonii, usque ad ver. 15. deinde verò horroris & consternatio[illegible] omnium, ad aspectum & recordationem tam gravis & insperati casus [illegible], ad finem usque capitis. *Undecimo anno*] a deportatione Jecon[illegible] numerare solet; quo anno capta sunt Jeruschalaima: sic Prophe[illegible] videmus quandam fuisse præmunitionem ad consolandum bonos qui [illegible] deportati, & qui mox deportandi erant. *Mensis*] etsi quotus hic men[illegible], disertis verbis Propheta minimè explicat: tamen ex comparatione se[illegible] versus planè statuimus mensem quintum intelligendum esse, quo Tyrii ac[illegible] nuntio de captis Jeruschalaimis gloriosam illam fiduciam prædicabãt quæ [illegible] sequent. ver. Nam ut accipiamus de primo mense (quod omnes inter[illegible] videntur facere) prohibet sermonis Hhebræi ratio, cùm Hhebræi nusquã [illegible] periphrasi utantur, nisi ubi expressa est in narratione aliorum temporum cõ[illegible] διαιρετικῶς: ut Gen. 8.13. & Exod. 40.2. & 17. sed simpliciter principi[illegible] nominent: ut infrà 40.1. Est ergo mensis ille sententia nostra hoc loco di[illegible] sequutus est proximè post capta Jeruschalaima: capta sunt autem mense [illegible], Jirm. 52,6. 2 *Fili hominis*] hæc prolepsis narrat duo in universum, ni[illegible] peccatum ipsorum insolentissimum, hoc ver. deinde peccatorum pœnas, [illegible] sequentibus. Est autem peccatum Tyriorum, quòd de alieno malo gavisi [illegible] sibi ex ruinis populi Dei montes aureos ominati. *Portis popul.*] id est, [illegible] cum civibus, tum etiam advenis, proselytis, & mercatoribus exte[illegible] cùm Jeruschalaima longè clarissima urbium Orientis, nõ Judææ mo[illegible] Plinius lib. 5. natur. histor. cap. 14. a Heb. *populorum*. *Avertitur ad* [illegible] bona, merces, commoda, & negotiationes omnes huc transferentur.
3 *Idcirco*] alterum membrum prolepseos, ut diximus superiore vers. quo expo[illegible] obsidio maxima, hoc vers. expugnatio, vastatio, & eversio urbis, duobus se[illegible], & totius agri desolatio, ver. 6. De hac autem historia vide annotata in [illegible] 23.1. & Jir. 47. *Gentes multas*] copias Nebucad-netzaris, v. 7. b Heb. [illegible] *sup. 24. 7. & 8. & inf. 14.* 5 *Locus expandendis*] .1. abibit in littus [illegible], ut sunt ea importuna littora ad quæ piscatores solent plagas suas [illegible]. c Heb. *expansio: sic ver. 14.*

6 *Filiæ quoque*] id est, non tantum ubi be[illegible] infestabitur, sed etiam in omni Tyriorũ ditione contra omnem sexum atrocissimè sævietur.
7 *Nam sic ait*] narrationis singularis pars prior, ut diximus in ver. 1. qua Babyloniorum expeditio & Tyriorum regni eversio sigillatim exponitur, usque ad ver. 15.
Regem regum] vide Gen. 9.25.
d Heb. *catapulta*[illegible] *ut 2. Reg. 19. 32.*
e Heb. *delentem quod ad versum est sibi: periphrasis.*
9 *Helepolim*] machinam obsidionalẽ quam describit Ammianus Marcellinus li. 23. Hhebræis dicta περιφραστικῶς ex eò quòd instrumentum fuit expugnandis evertendisque oppidorum muris commodissimum.
Cultris] id est, ferramentis mucrona[illegible] tis helepoleos, qui [illegible] muros impacti subruebant eos.
10 *Chiramaxiorũ*] vide suprà 23.24.
f Heb. *roboris tui.*
g Heb. *desiderij t*[illegible]
12 *In medio aquar.*] id est, proturbabunt in mare cui superstructa es.
14 *Non ædificaberis*] videlicet ea dignitate, elegantia, & celebritate qua fuisti. Nam posteà quòd instauratum est in eodem loco, dictum est Palætyrus.
15 *Sic ait*] posterior narrationis pars; qua propheta ostendit fore ut eda[illegible] tur strages tanta Tyriorum omnium, [illegible] nemo supervivat a[illegible] faciendum luctum; sed nationes solùm exteræ horrendum illius casum defleant, aspectuque & recordatione illius percellantur.
Insulæ] id est, regiones aliæ maritimæ.
16 *Trepidationes ind.*] id est, non modò lugebunt eversionem tuam, sed etiam obtegentur ip[illegible] tanquam veste, me[illegible] gravissimo propter violentiam Chaldæorum: metaphora. h Heb. *a mar*[illegible] *bus: metonymia.* 17 *Cùm indiderint*] id est, cùm Chaldæi terribilem ultione[illegible] illam de Tyro sumpserint, quæ horum omnium maritimorum animis terrore[illegible] summum injectura est. Sunt autem hæc verba a Propheta διὰ μακρολογίας dic[illegible] quam perspicuitatis causa sustulimus. *Terrorem*] id est, malum gravissi[illegible] quod perterrefaciat alios: ut dicitur infrà vers. 21. synecdoche. 18 *Nunc*] [illegible] est, hoc demum tempore, quod modò dictum est. 19 *Nam*] confirmatio [illegible] Dei verbis. *Adducendo*] ut suprà ver. 3. 20 *Faciensque*] id est, funditus pe[illegible] didero te: circumloquutiones metaphoricæ. i Heb. *cisterna.* k Heb. *seculi.* l Heb. *a seculo cum descendentibus cisterna.*

Ut reponam] id est, ut restituam populū meum Jisraëlem hostibus deturbatis: qua in re demonstratur proprius istorum judiciorum finis, videlicet salus Ecclesiæ ad gloriam Dei ut copiosius exponitur infra 28. 25. & 26.
m Heb. *terrores*. 21 *Nusquam*] ut supra ver. 14. n Heb. *in seculum*.

in foveam, ut non habiteris; ' ut reponam
decus in terra viventium:
21 In [m] terrorem summum exponam te, quòd
'nusquam futura sis; & quæsita non invenie-
ris [n] unquam dictum Domini Jehovæ.

CAPUT XXVII.

1 Et fuit] Narratio copiosa lamenti de eversa Tyro toto hoc capite continetur, ut diximus supra 26. 1. In hac autem lamentatione duæ sunt præcipuè partes ad calamitatis amplificationem pertinentes: prima est antithesis præcedentis gloriæ cum sequente ruina, usque ad ver. 28. secunda est explanatio luctus & stuporis ingentis qui ex ea ruina ad nationes exteras perventurus est, inde ad finem capitis. Ac in antithesi quidem gloria amplissima describitur, usque ad ver. 26. ruina vero vers. 26. & 27. Ad gloriam autem pertinent hæc; structura oppidi artificiosissima, ver. 4. res navalis, versibus quinque sequentibus; potentia, vers. 10. & 11. negotiatio & emporii celebritas, usque ad vers. 25. denique communis omnium nationum prædicatio, vers. 25. Quæ omnia per prolepsin continentur, ver. 3. & per congeriem similiter repetuntur ver. 27.

1 'ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Tu autem fili hominis, profer de Tyro
lamentationem,
3 Et dicito Tyro sitæ ad aditus maris, merca-
trici [a] populosissimę apud insulas multas: sic
ait Dominus Jehova, 'ô Tyre, tu dicebas e-
go sum perfecta pulchritudine.
4 'In [b] intima parte marium *erant* termini
tui, ædificatores tui 'perfecerant pulchritu-
dinem tuam.
5 'Abiegna e 'Senire ædificabant tibi omnia
'tabulata; cedrum e Libano accipiebant ad
parandum malum navis in te.
6 [c] Roboreos e Baschane faciebant remos
tuos; transtra tua faciebant 'ex [d] ebore tri-
tissimo *artifices* ex insulis Cittæorum.
7 'Xylinum cum Phrygiano opere ex Ægyp-
to erat carbasus tua, ut esset tibi velum: hy-
acinthinum, & purpureum ex insulis 'Elischæ
operiebat te.
8 'Habitatores Tzidonis & 'Arvadi erant re-
miges tibi: periti tui, ô Tyre, erant in te, ipsi
erant 'gubernatores tui.
9 Seniores 'Gebalis ac periti ejus erant in te
'curatores labis tuæ: omnes classes maris &
nautæ earum erant in te, ut commiscerent
se commercio tuo.
10 'Persæ, 'Ludæiq;, & 'Putæi erant in co-
piis tuis, [e] bellatores tui: scutum & galeam
'suspendebant in te, ipsi præstabant deco-
rem [f] tibi.
11 Arvadæi cum copiis tuis super muros tuos
circumquaque, & 'Gammadæi in turribus
tuis erant: umbones suos suspendentes ad
muros tuos circumquaque, ipsi perficiebant
pulchritudinem tuam.
12 'Tarschisch negotiatrix tua præ copia om-
nium opum; cum argento, ferro, stanno, &
plumbo, [g] negotiabantur in nundinis tuis.
13 'Javan, Tubal, & Meschec erant mercato-
res tui; [h] 'hominibus & vasis æreis negotia-
bantur *in* commercio tuo.
14 *Qui erant* e domo 'Togarmæ; equis, equi-
tibusque, ac mulis negotiabantur *in* nundi-
nis tuis.
15 [i] 'Dedanitæ mercatores tui, insulæ multæ
mercatrices mercium manus tuæ; 'cornibus
eboris, 'hebenoq; reddebant pretium tu-
um.
16 Syria negotiatrix tua, præ multitudine o-
perum tuorū; chrysoprafo, purpura, & Phry-
giano opere, byssoq;, & 'sandaltro, ac 'pyro-
po negotiabantur in nundinis tuis.
17 E Jehudæa & regione Jisraëlitarum, erant
mercatores tui: tritico 'Minnithæ, & [k] Phœ-
niciæ, melleq;, & oleo, ac 'opobalsamo ne-
gotiabantur *in* commercio tuo.
18 Damascus negotiabatur tecum de multi-
tudine operum tuorum; præ copia omnium
opum, vino 'Chelbonis, & lana nitida:
19 Et Dan, ac Javan [l] circumforaneus in nun-
dinis tuis negotiabantur; ferro nitido, ca-
sia, & calamo odorato, in commercio tuo
erat.
20 'Dedan mercabatur tecum, pannis [m] inge-
nuorum *advectu* curru.
21 Arabes, & omnes principes 'Kedaris erant
negotiatores *mercium* manus tuæ; agnis, a-
rietibusque, & hircis, his erant negotiato-
res tui.
22 Mercatores 'Schebę & Rahhmæ ipsi mer-
cabantur tecum; [n] præstantissimo quoque a-
romate, & omni lapide pretioso, ac auro ne-
gotiabantur *in* nundinis tujs.
23 'Charan, & 'Canne, ac 'Hheden, mercato-
res 'Schebæ; Assyrius, & 'Cilmadæus mer-
cans tecum:
24 Hi mercatores tui erant rebus perfectissi-
mis, involutis hyacinthinis, & phrygianis,
'gazisq; *gentium* in superioribus *habitantium*,
'quæ funibus circumligantur, & [o] includun-
tur cedrinis *capsis* in mercatu tuo.
25 'Classes oceani decantabant te commer-
cio tuo; denique plena eras & gravis valde
in intima parte marium.
26 'In aquas multas adduxerunt te 'qui re-
mis agebant te, [p] Eurus confregit te in inti-
ma parte marium:
27 Opes tuæ, & nundinationes tuæ, commer-

a Heb. *populorum*: ut supra 26. 2. 3 *O Tyre*] propositio summa gloriæ per apostrophen ad Tyrum, quæ minutatim illustratur sequentibus. 4 *In intima parte*] id est, intra mare statuisti urbem tuam, velut insulam, fistucationibus & molibus impositam.
b Heb. *corde*: *ut Exod. 15. 8. sic deinceps*. *Perfecerant*] id est, ornaverant te perfectissime: sic infra ver. 11. Primus locus, urbis elegantia. 5 *Abiegna*] secundus locus gloriæ, res navalis, ut diximus in ver. 1. *Senire*] vide Deuteron. 3. 9. *Tabulata*] e quibus videlicet compinguntur naves: hic enim describitur rei navalis gloria, ut diximus in ver. 1. c Heb. *roboribus*. 6 *Ex ebore*] i. re navali non tantum ad necessitatem aut commoditatem utebantur, verum etiam ad delicias luxumq; profusissimum; cum materiam pretiosissimam ad res navium sordidissimas adhiberent. Nam etsi ebur ex dentibus elephantorum aliqua paratur arte; tamen illud demum germanum est ebur & præstantissimum, quod elephantes defodiunt in terram, & in ea per justum tempus pedibus tritum est. Quamobrem Hhebræi hoc genus eboris dentem filium gressuum nominarunt: vide Plinium naturalis hist. lib. 8. ca. 3. d Heb. *dente filio gressuum*. 7 *Xylinum*] i. deliciosissima erant vela & conopæa tua: quibus notis facilè cognoscitur divitiarum & luxus copia. *Elische*] vide Gen. 10. 4. 8 *Habitatores*] i. his gentibus, velut operis, utebaris ad navigationem tuam, & tuos gubernatores illis præponebas, hoc & seq. ver. *Arvadi*] vide Gen. 10. 18. *Gubernatores*] clavum tenentes in navi sive gubernaculum, ad agendam navim: vide 1. Reg. 10. 11. & 22. 9 *Gebalis*] de quibus 1. Reg. 5. 18. & Psal. 83. 8. *Curatores tui*] i. naupegi tui, ædificatores, & curatores navium. Erant enim Gebalitæ architecturæ peritissimi. 10 *Persæ*] tertius locus, potentia & gloria militaris, quòd gentes longinquæ & bellicosæ stipendia facerent Tyriis. *Ludæi*] vide Gen. 10. 13. *Putæi*] vide Gen. 10. 6. e Heb. *viri belli: sic ver. 27*. *Suspendebant*] i. stativa agebant, & præsidio erant tibi: synecdoche, a more militum in præsidiis agentium. f Heb. *tuum*. 11 *Gammadæi*] qui Pygmæos interpretantur nituntur sola notatione vocis, quia Hhebræa vox conjugata significat cubitum, quasi cubitales dicas; ut interpretati sumus Judic. 3. 16. Sed quam benè conveniat ludicra hæc interpretatio cum re militari, ipsi viderint. Nos Gammadæos quidem existimamus a cubito dictos esse: sed quia regio fuit Phœniciæ cubitali forma projecta in mare, quæ postea devorata est a mari, Gammaden putamus dictam: ut scribit Plinius lib. 2. nat. hist. cap. 91. Etsi eo loco mutatione unius literæ Gammales nominavit pro eo quod est Gammades.

n Heb. *capite cujusq; aromatis: ut Exod. 30. 23.* 23 *Charan*] vide Gen. 11. [illegible] *Canne*] id est, judicio nostro, Calne, Gen. 10. 10. *Hheden*] vide Genes. 2. [illegible] *Scheba*] Arabiam desertam incolentis sub Mesopotamia, de quo Gen. 25. 3. & Ijobi 6. 19. *Cilmadæus*] id est, Medus ulterior, inter Assyriam & Parthiam, [illegible] Chaldæi interpretatione colligimus, & affinitate vocis quæ apud Geographos [illegible] tat; dicitur enim tractus ille Choromitenus, l mutato in r. quod mutationis [illegible] nus Hhebræis quoque receptum est. 24 *Gazisq;*] id est, denique (ne plura [illegible] tium nomina commemorem) comportant merces pretiosissimas ab omnibus [illegible] lis gentibus quæ suprà habitant: puta, Hyrcanis, Margianis, Bactrianis, Sog- dianis, Sacis, Seribus, & cæteris ad Aquilonem spectantibus. *Quæ funibus*] id est, quæ optimè, accuratissimè, & pretiosissimè funibus firmis, stegestribus, & capsis incorruptis, & adversus omnem cœli injuriam validis involvuntur.
o Heb. *cedrantur, ut ita dicamus*. 25 *Classes Oceani*] quintus gloriæ lo- cus, celebritas; ut diximus in versum 1. 26 *In aquas multas*] secunda pars antithesεos, de ruina Tyri, quæ cum nave in alto versante comparatur, duobus versibus. *Qui remis*] id est, rectores & gubernatores tui; quo nomine compellat Regem ipsum capite sequent. p Heb. *ventum Orientalem*.

12 *Tarschisch*] [illegible] tus locus Tyri [illegible] gloria, de [illegible] & emporio [illegible] rimo, ut diximus in ver. 1.
g Heb. *dabant* [illegible] *est, dabant* [illegible] *& negotiabantur* [illegible] *ercebant* [illegible]
13 *Javan*] vide Gen. 10. 2.
h Heb. *animab.* [illegible] *arum*.
Hominibus] [illegible] mancipiis venalibus.
14 *Togarmæ*] [illegible] qua Gen. 10. 3.
i Heb. [illegible]
15 *Dedanitæ*] vide Gen. 10. 7.
Cornibus eboris] [illegible] dentibus ipsis elephantorum [illegible] dibus; formaq; [illegible] curvis, ut [illegible] nua: quomodo [illegible] bam appellasse [illegible] est Plinius lib. [illegible] tural. histor. [illegible]
Hebenoq;] [illegible] & Aethiopia [illegible] quæ quis [illegible] generum, plurimi [illegible] mero ab [illegible] appellatur: [illegible] lium lib. [illegible] histor. cap. 4.
16 *Sandaltro*] [illegible] Ijobi 28. 18.
Pyropo] vide [illegible] chabb. [illegible]
17 *Minnithæ*] [illegible] de Judic. 11. 33.
k Heb. *Pannag* [illegible] *unde corrupta* [illegible] *xit Phœnici* [illegible]
Opobalsamo] vide Gen. 37. 25.
18 *Chelbonis*] [illegible] est, Chalibonis (ut Ptolemæus vocat) [illegible] Syria, quæ Chalybonitidi nomen dedit.
l Heb. *Meusal* [illegible] *ficiscit* [illegible] *mur) id est* [illegible] *vocat* [illegible] *bile*.
20 *Dedan*] [illegible] steris Keturæ [illegible] Jischmabelitis [illegible] bitans, Gen. 25. [illegible]
m Heb. *libertatis*.
21 *Kedaris*] [illegible] Psal. 120. 5.
22 *Scheba*] [illegible] rabia felice: [illegible] Gen. 10. 7.

cium tuum,nautæ tui, & gubernatores tui,
curatores labis tuę, & miscentes commer-
cium tecum, omnesque bellatores tui qui
in te erant, cum tota congregatione tua
quæ erat in medio tui; ceciderunt in inti-
mam partem marium die casus tui.
28 *Ad vocem clamoris *gubernatorum tuo-
rum,* commoti sunt fluctus jactati:
29 Descendentesque e classibus suis omnes
q tractantes remum, nautæ, omnes guber-
natores r marini; in terram constiterunt:
30 Facientesque ut audiretur de te vox ipso-
rum clamaverunt s amarè;&* imposito pul-
vere capitibus suis, in cinere volutave-
runt se:
31 Inductoq; propter te calvitio accinxerunt
cilicia; & defleverunt te amaritudine ani-
mi,planctu amaro:
32 At protulerunt propter te in lamento suo
lamentationem, cùm lamentarentur de te
dicentes; *quæ erat par Tyro, par succisæ in
medio mari?
33 Procedentibus nundinationibus tuis e
maribus,satiabas populos multos; amplitu-
dine opum tuarum, & commerciorum tuo-
rum ditabas reges terræ.
34 *Quo* tempore confracta es* a maribus in
profundissimis aquis, commercium tuum &
tota congregatio tua in medio tui cecide-
runt:
35 Omnes habitatores insularum obstupe-
scunt de te; & Reges illorum horrescunt
horrore,* percelluntur vultu.
36 Negotiatores in populis * sibilant de te
t terrori summo es, quòd nulla sis usque in
seculum.

...jactatis Euro, de quo suprà ver.26. 35 *Percelluntur*] ...pallescunt, velut exangues & exanimati horrore & metu: me... *Sibilant*] vide 1.Regum 9.8. t Heb. *terroribus*: *ut suprà*

Caput XXVIII.

1 *ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Fili hominis,dic antecessori Tyri, sic
ait Dominus Jehova, *eò quòd elatus
est a animus tuus,adeò ut dicas Deus fortis
sum, habitationem b divinam inhabito in
c intima parte marium: cumque sis homo,
non autem Deus fortis; tribuis tamen ani-
mum tibi parem animo Dei:
3 Ecce *sapientior es Danijele, quicquam
occultum non d absconditur tibi:
4 Sapientia tua & prudentia tua comparasti
tibi facultates, & congessisti aurum & ar-
gentum in thesauros tuos:
5 Amplitudine sapientiæ tuæ in mercatura
tua amplificasti facultates tuas,adeò ut ela-
tus sit animus tuus facultatibus tuis:
6 *Idcircò sic ait Dominus Jehova; eò quòd
tribuis tibi animum parem animo Dei,
7 Idcirco ecce ego adducturus sum contra te
*extraneos violentissimos gentium,qui ex-
ertis gladiis suis contra pulchritudinem sa-
pientiæ tuæ confodient * splendorem* tu-
um.
8 In foveam demittent te, morierisq; *mor-
tibus confossorum in intima parte mari-
um.
9 *An e perges dicere, Deus sum, coram in-
terfectore tuo? atqui tu homo *futurus es*,non
autem Deus fortis,in manu confodientis te.
10 *Mortibus præputiatorum morieris,manu
alienorum: nam ego eloquutus sum,dictum
Domini Jehovæ.
11 *Et fuit verbum Jehovæ ad me,dicendo,
12 *Fili hominis, profer lamentationem de
Rege Tyri;& dicito ei, sic ait Dominus Je-
hova,*tu * obsignans summam,plene sapien-
tia,& perfecte pulchritudine,
13 *In Hhedene horto Dei eras,omnes lapi-
des pretiosi operiebant te,pyropus, topazi-
us,& adamas,beryllus thalassius,sardius, &
jaspis,sapphirus,chrysoprasus, smaragdusq;
cum auro : *opus tympanorum tuorum &
fistularum tuarum in te,die quo procreatus
fuisti, parata erant.
14 *Tu Cerub *eras* ex quo* unxi *te* protecto-
rem;ex quo præposui te, *in monte f sancto
Dei eras, *inter lapides g ignitos continen-
ter ambulabas.
15 *Integer eras in viis tuis inde a die quo
procreatus fuisti,donec præsto fuit h iniqui-
tatis pœna in te,
16 *In amplitudine mercaturæ tuæ * pleni
erant i in te violentia, qua peccabas: adeò
ut confodiens te *dejectum**e monte Dei per-
diderim te,ô Cerub protector, e medio la-
pidum ignitorum.
17 *Elatus fuerat animus tuus propter pul-
chritudinem tuam, corruperas sapientiam
tuam cum splendore tuo; in terram dejeci
te,Regibus exposui te ut aspiciant te:
18 Præ multitudine iniquitatum tuarum,
propter improbitatem mercaturæ tuæ pro-
phanasti * sanctuarium tuum; ideò eduxi ig-
nem e medio tui qui consumpsit te,& rede-
gi te in cinerem super terram ante oculos
omnium videntium te:
19 Quicunque norant te in populis obstupu-
erunt de te; k terrori summo es, quòd nulla
sis usque in seculum.
20 *Fuit etiam verbum Jehovæ ad me, di-
cendo,

...Relatio in rebus omnibus,quàm Rex Tyri oblitus se hominē esse sibi ar... a Heb.*cor tuum*, *sic deinceps*. b Heb.*Dei*. c Heb.*corde*: *sic*... 3 *Sapientior es*] nimirum in oculis tuis. quasi dicat, videris tibi plus ...quàm ipse Danijel, cui res occultæ revelantur beneficio Dei. Danijel e... ...eo tempore propter dona a Deo accepta sapientissimus habebatur, & ...abstrusi: vide Danijelis 1.17. sic sequentia omnia de præsumpta a ...falsa ipsius opinione accipienda sunt. d Heb. *abscondunt*: ... 6 *Idcirco*] sententiæ dictio, ut observavimus in ver...

7 *Extraneos*] quorum meminit supra 26.7.
Splendorem tuum] id est,te, utcunque splendeas & majestate indutus sis: hypallage.
8 *Mortibus conf.*] id est,violenta morte,ut quivis e vulgo, quamvis fiduciam ponas in munitione urbis tuæ.
9 *An perges*] contestatio ironica.
e Heb *dicendo dices*.
10 *Mortibus præp.*] id est, morte præsente & æterna,quæ justa est eorum pœna qui aut deficiunt a Deo,aut sibi arrogant majestatem Dei.
11 *Et fuit*] secundus locus,videlicet descriptio luctus ,ut diximus in vers.1. nam quia non vacabit lugere Tyriorū Regē (adeò repentè futurum erat ut occuparetur morte) ideo Propheta inducit lugentes alios, ut notavimus supra 26.16.
12 *Fili hominis*] hujus lamentationis argumentum idem est cum lamentatione cap. 27. Primùm enim Propheta Regi Tyriorum per eandē antithesin præcedentem gloriam exponit & præsens exitiū, usque ad ver.17.deinde gentium admirationem narrat,tribus sequentibus.
Tu obsig.] prolepsis, sive propositio summa trium capitum ad gloriam Regis Tyri pertinentium, quæ minutatim sequentibus exponuntur ὕστερον πρότερον.
Obsignans] i.qui imperium habes in mercē, easq; precludis & aperis arbitratu tuo: sic Ijobi 37.6.
13 *In Hhedene*] explicatio tertii in propositione membri, de perfecta Tyri pulchritudine; quæ statuitur in habitationis elegantia cum Hhedene comparata, ut infrà 31.15 & 16.& in ornamētis,in deliciis & in majestate summa, antiquissima,ac gloriosissima,hoc & seq. vers. *Opus tympan.*] i. deliciæ tuæ,non tempore & usu comparatæ,sed tecum natæ videntur esse. 14 *Tu Cerub*] elegantissima regiæ illius majestatis descriptio, per comparationem Cerubi illius qui in horto Hhedenis a Deo dispositus est,Gen.3.24 Quemadmodum (inquit) Angelus præpositus est ei horto ad protegendum eum,& gladio illo versatili armatus omnibus est terrori; Ita etiam tu,ex quo regnum tibi est traditum,visus es tibi æquare gloriam angelorum Dei. *Unxi*] i.constitui & præposui,ut sequens verbū explicat. καὶ ἐξήγησις.
In monte] i. Deus eras judicio tuo. f Heb.*sanctitatis*. *Inter lapides*] i. putabas te ut Deum imperium habere in ipsa fulgura: periphrasis. g Heb.*ignis*: *sic ver.16.* 15 *Integer eras*] explicatio secundi in propositione membri, nimirum sapientiæ de qua suprà ver.12. h Heb.*iniquitas*. 16 *In amplitudine*] explicatio primi in propositione loci. *Pleni erant*] i. qualis erat Rex tales populares; violenti omnes. i Heb.*in medio tui*. *E monte Dei*] id est, e summa illa gloria tua qua Deus esse videbaris tibi: ut suprà ver,14. 17 *Elatus fuerat*] repetitio trium præcedentium prolepseos capitum cum judiciorum antithesi hoc & seq. versu μεθυφορητικῶς ad maximam illam gentium admirationem; ut diximus in ver.11.
18 *Sanctuarium*] i. sedem illam majestatis tuæ,quæ tibi divina esse videbatur.
k Heb.*terroribus*: *ut suprà* 26 21 & 27.36. 20 *Fuit autem*] secunda prophetia contra Tsidonem: ut diximus supra 26 1. qua primùm per prolepsin judicium Dei & finis illius exponuntur,ver,22, deinde explicantur,duobus seq.

21 Fili

21 Fili hominis, 'dispone faciem tuam Tzido-
nem versus, & prophetato contra eam,
22 Dicens sic ait Dominus Jehova, ecce me
contra te, ô Tzidon, ut glorificer in medio
tui: ut [l] cognoscatur me esse Jehovam, cùm
exercuero in ea judicia, & sanctificavero
me in ea.
23 Nam immittam pestem in eam, & 'sangui-
nem in vicos ejus, & judicabuntur confossi
in medio ejus, gladio incumbente ei cir-
cumquaque; experienturque me esse Jeho-
vam.
24 'Ita non erit amplius domui Jisraëlis spi-
nus dolorificus, & spina dolorē afferens, ex
omnibus locis circumstantibus eos, qui de-
populentur eos; experienturq; me esse Do-
minum Jehovam.
25 'Sic ait Dominus Jehova, quando congre-
gabo domum Jisraëlis ex populis in quibus
dispersi sunt, sanctificans me in eis ante o-
culos gentiū; ut habitent in terra sua quam
dederam servo meo Jahhakobo:
26 Tunc habitabunt in ea securè, ædifica-
buntque domos & plantabunt vineas habi-
tantes securè; cùm exercuero judicia in
omnes qui depopulabantur eos e locis cir-
cumstantibus ipsos, ut cognoscant me Jeho-
vam esse Deum ipsorum.

21 *Dispone*] supra 6.2.

l Heb. *cognoscant*: *impersonaliter: ut supra ver. 3.*

23 *Sanguinem*] .i. cruentam cædem per Babyloniorum copias.

24 *Ita non erit*] finis præcedentium judiciorum, salus ecclesiæ, & gloria Dei.

25 *Sic ait*] tertia prophetia: ut diximus supra 26.1. de pace & tranquillitate Ecclesiæ Dei corpta per Evangelium, & absoluta futura secūdo adventu Christi. Nam promissionem hanc Evangelicam esse, & ad Ecclesiam Christi vetere Ecclesia figuratam propriè pertinere res ipsa docet: quamvis typo terræ, & verbis allegoricis exponatur.

Caput XXIX.

Deus Chophrabbo Ægyptiorum Regi propter superbiam ejus inanemq; Judæorum confidentiam, cladem maximam a Cyrenæis eventuram prædicit; deinde totum regnum per Babylonios subversum iri, quod post certum annorū numerum sit restituendum longè meliùs, ad gloriam ipsius, & Ecclesiæ bonum.

1 'ANNO decimo, decimo *mense*, duode-
cimo *die* mensis; fuit verbum Jehovæ
ad me, dicendo,
2 Fili hominis, 'dispone faciem tuam ver-
sus 'Parhhonem regem Ægypti; ut pro-
phetes contra eum & contra Ægyptum to-
tam.
3 Eloquere dicens, 'sic ait Dominus Iehova,
ecce me contra te, ô Parhho rex Ægypti,
'balæna maxima quæ cubat inter rivos su-
os; qui dicit 'mihi *est* rivus meus, nam ego
feci mihi.
4 'Indam enim hamos maxillis tuis, faciam-
que ut adhæreat multitudo piscium rivo-
rum tuorum squamis tuis; ut deducam te e
medio rivorum tuorum, & totam multitudi-
nem piscium rivorum tuorum squamis tuis
adhærentem.
5 Postea deseram te abductum in 'desertum,
te & totam multitudinem piscium rivorum
tuorū, in superficie agri 'cades, non recipie-
ris, neque congregaberis: bestiis terræ & a-
vibus cœlorum exponam te in cibum:
6 Et experientur omnes habitatores Ægypti
me esse Jehovam, 'eò quòd sunt 'scipio a-
rundineus domui Jisraëlis.
7 'Cùm prehendunt illi te manu, quassaris &
findis eis totum humerum: cumque innitun-
tur tibi, confringeris, 'ut ut stabilias eis to-
tos lumbos *tuos*.
8 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ‖ ecce ego
adducturus sum contra te gladium; & exci-
surus ex te homines & jumenta.
9 Ut sit terra Ægypti desolationi & vastitati,
& experiantur me esse Jehovam: eò quòd
dixerit, rivus meus *est*; nam ego feci.
10 Idcirco ecce me contra te, & contra rivos
tuos; ut tradam terram Ægypti vastitatibus,
vastitati [a] desolatissimæ 'a turri Syenes usq;
ad terminum Cuschi.
11 'Non transibit eam pes humanus, & pes
jumentorum non pertransibit eam; neque
habitabitur quadraginta annis.
12 'Reddam enim terram Ægypti desolatissi-
mam inter regiones desolatas, & civitates e-
jus inter civitates devastatas erunt desola-
tissimæ 'quadraginta annis: cùm dispergam
Ægyptios in gentes, & spargam eos in re-
giones.
13 'Nam sic ait Dominus Jehova; [b] 'exactis
quadraginta annis congregabo Ægyptios e
populis quò dispersi fuerint:
14 Et reducam captivam multitudinem Æ-
gyptiorum, reducam inquam eos in terram
'Patrosi, conversationis eorum; ut sint ibi
'regnum humile.
15 Præ reliquis regnis erit humile, neque sese
extollet ampliùs suprà gentes: imminuam
enim eos ne dominentur in gentes:
16 'Ut non sit ampliùs domui Jisraëlis fiden-
tiæ revocaturæ *mihi* in memoriam iniquita-
tem, his avertentibus se post illos; sed agnos-
cant me esse Dominum Jehovam.

Mihi est] q.d. nemo est qui rivum meum mihi possit adimere, & vindicare sibi.

4 *Indam*] narratio hæc prophetica ostendit consilium & expeditionem Parhhonis contra Cyrenæos hoc vers. deinde infelicem exitum & cladem gravissimam sequente versu: quo de argumento consulendus est ibidem Herodotus. Allegoricè autem hæc prænuntiat Deus per comparationem balænæ, pistendens se consilio suo velut adhibitis hamis eductum esse ipsum cum copiis extra terminū Aegypti.

5 *Desertum*] id est, in Libycas solitudines ad agrum Cyrenaicum.

Cades] id est, cum exercitu tuo, & sequentia synecdochicè: nam alioqui ipse in Aegyptum reversus est.

6 *Eò quòd sunt*] secunda causa, ut diximus in ver. 3. sed propterea hūc rejecta, ut [illegible] sequentem locum.

Scipio arund.] ut 2 Reg. 18.21. quod exponitur planissimè sequente ver.

7 *Cum prehendunt*] secunda prophetiæ, ut diximus in ver. 3. causam judicii explicat hoc versu; deinde judicium narrat, quæ sequentibus: & postremò aliquam restitutionē promittit, inde a ver. 13.

Ut ut stabilias] est, etiamsi omne studium, laborem, industriam, & vires tuas consumeres in juvandis & defendendis Judæis.

‖ *Jirm.* 44.30. 46.13. *& seq.*

a Heb. *desolationis sic ver. 12.*

10 *A turri Syenes*] .i. a termino uno ad alterum. Nam Syene terminus erat meridianus Aegypti in Thebaide, Cusch verò terminū Septentrionalem notat, qua Aegyptus partim Syrico mari, partim Arabia petræa (quæ dominus est posterorum Cuschi) definitur: vide Gen. 2.13. & 10.7. & Herodotum lib. 2. cuius locum adduximus antè in Jeschahh. 30.4. sic infrà 30.11. 11 *Non transibit*] .i. infrequens erit & deserta plurimum: ut exponitur seq. ver. 12 *Reddam enim*] videlicet cladibus infinitis a Cyrenæis primùm (ut suprà diximus) inde ab intestinis bellis (ut narrat Herodotus) & a Chaldæis potissimùm, ut hic & Jirm. 46. prophetatur. *Quadraginta annis*] transitionis argumentum ad promissam restitutionem. 13 *Nam sic ait*] narratio prophetica restitutionis promissæ, ut diximus in ver. 7. Fuit autem hæc restitutio temporibus Amasis, qui regnum, inclinantibus Babyloniorum rebus Cyri tempore occupavit: quem credibile est præfectum fuisse Aegypto per Babylonium post interfectum Chophrabbum, & eadem occasione Aegypti regem effectum esse, cùm præfecturam tantum fiduciariam prius obtineret; qua in re fefellerunt sacerdotes Aegyptii, ut multis aliis, Herodotum.

b Heb. *a fine quadraginta annorum.* *Exactis*] ex quo Aegypti regnum fuerit eversum: ut fusiùs exponitur capite seq. 14 *Patrosi*] vide Gen. 10.14. *Regnum humile*] .i. tributarium, nec ita potens, ut antè fuit: nā Persis post Chaldæos paruit. vide similem loquutionē sup. 17.14. 16 *Ut non*] finis judiciorū præcedentium, nimirum avocatio Ecclesiæ a fiducia rerum humanarum ad fidem in Deum certissimam, ad ne in posterum Aegyptius suâ amplitudine Judæos traducat ad fallacem illam confisionem quam antè habuerant, ac proinde efficiat ut ego animadvertam in ipsos propter peccata ipsorum: similem loquutionem vide suprà 21.28. & 29.

1 *Anno decimo*] Videlicet a deportatione Jeconjæ, ut suprà persæpe diximus. Ab hoc autem capite usque ad 33. prophetiæ singulares contra Aegypti regnum continentur in quatuor capita distinctæ, ratione magis argumenti quàm temporis. Nam temporum seriem minimè observari, sed Jechezkelem certo consilio ad argumentorum conjunctionem potius respexisse quam ad prophetiarum tempus ex ipsa capitum serie cognoscimus: prima enim hac prophetia cladem proponit Aegyptiorum quam ad Cyrenas acceperunt, postquam Babylonio Jeruschalaima obsidenti & occursanti cessissent, Jirm. 37.7. & ex ea occasione desolationem regni prædicit universè: in sequente verò Prophetia minutatim velut instante jam prioris prophetiæ complemento, desolationem hanc universam Aegypti explicat copiosissimè, capite 30. Postea autem tertia prophetia exemplo confirmat desolationis illius prænuntiatę amplitudinem, capite 31. quarta denique lamentum luctumque ex horrifica illa ruina ad Aegyptios perventurum præfigurat cap. 32. eodem ordine quem suprà de Tyro annotavimus. Hujus ergo capitis duæ sunt partes: una, qua cladem illam describit a Cyrenæis illatam paulò post fugam ignominiosam Aegyptii (quæ hoc ipso anno contigit) usque ad versum 7. altera, qua futuram post annos multos eversionem totius Aegypti & restitutionem prædicat, ad finem usque capitis: quam eversionem generatim hîc propositam, Propheta post annos septendecim confirmavit, & copiosius explicavit cap. 30. 2 *Dispone*] ut supra 6.2. *Parhhonem*] Chophrabbum, Jirmejæ 44.30. 3 *Sic ait*] prior hæc prophetia contra Regem Chophrabbum duas partes comprehendit; causam, hoc vers. & narrationem propheticam malorum quæ erant ipsi eventura, tribus sequentibus. Causa est maxima & insolentissima Regis præfidentia; qui (ut narrat Herodotus in Euterpe) ea fuit persuasione ut ne Deum quidem ullum sibi putaret posse regnum adimere, quod hoc vers. exprimitur elegantissimè: altera verò causa subditur in fine versus 6. quòd Judæos præfidente illa gloriatione in se acquiescentes fefellerit. *Balæna max.*] epitheton regis Aegypti qui suis viribus ita præstare omnibus videbatur sibi, ut balæna omnibus feris, de qua vide Ijobi 41. Posset etiā non incommodè pro crocodilo accipi qui rivos Nili incolit. sed alterum magis convenit sequentibus.

Caput XXX.

Deus in mercedem expugnatæ Tyri dat Babylonio regnum Ægypti, ut eo sublato eveniat aliqua suis interspiratio: deinde minutatim judicium suum Ægyptiis fœderatisq; prænuntians, exponit se hominibus Ægypti cladem, fœderatis consternationem, subversionemq; regionibus per Babylonios allaturum esse.

1 ¹DEINDE fuit ᵃ vigesimo septimo
anno, primo *mense*, primo *die* men-
sis; ut esset verbum Jehovæ ad me, di-
cendo,
2 ²Fili hominis, Nebucad-retzar Rex Baby-
loniæ [a] exegit a copiis suis servitutem ma-
gnam contra Tyrum, ˢomne caput decalva-
tum est, & omnis humerus [b] nudatus: mer-
ces autem non est ipsi & copiis ejus de Ty-
ro, propter illam servitutem quam servive-
runt contra eam.
3 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce e-
go trado, Nebucad-retzari regi Babylo-
niæ terram Ægypti; ut tollat multitudi-
nem ejus, & spoliet spolium ejus, ac præ-
detur prædam ejus, unde sit merces copiis
ipsius.
4 [c] Operæ pretium earum cujus nomine
serviverint, trado illis terram Ægypti;
quia operati sunt mihi, dictum Domini Je-
hovæ.
5 ⁵Die illa ita [d] efferam ˢcornu domui Jisra-
ëlis, ut ˢtibi dem aperturam oris inter illos; ut
ˢcognoscant me esse Jehovam.
6 ⁶Rursus fuit verbum Jehovæ ad me, di-
cendo,
7 Fili hominis, prophetato dicens, sic ait Do-
minus Jehova; ejulate, *dicentes* Ah, de ˢdie
ista.
8 Nam propinqua est dies, propinqua est, in-
quam, dies Jehovæ: dies [e] nubila, tempus
ˢgentium erit:
9 Cùm invadet gladius Ægyptum, eritque
gravis dolor in Æthiopia cadentibus con-
fossis in Ægypto.
10 Æthiopes, ˢPutæique & ˢLudæi, tota-
que ˢmiscellanea turba, ˢCubæi quoque,
denique [f] juncti fœdere cum illis gladio ca-
dent.
11 ˢSic ait Jehova, & cadent sustentantes
Ægyptum, ˢdescendetque fastus roboris
ejus: inde a turri ˢSyenes gladio cadent in
ea, dictum Domini Jehovæ:
12 Et ˢdesolabuntur [g] inter regiones desola-
tas, & civitates illius inter civitates vestatas
erunt:
13 Ut experiantur me esse Jehovam, cùm
ˢposuero ignem in Ægypto, & fracti fuerint
omnes auxiliarii ejus.
14 Die illo prodibunt nuntii ˢa conspectu
meo navibus, ad exterrendum Æthiopiam
[h] securam: & erit gravis dolor in eis, cùm
dies Ægypti, cùm ecce advenerit.
15 ˢSic ait Dominus Jehova; & faciam ut ces-
set multitudo Ægyptiorum per Nebucad-
retzarem regem Babyloniæ;
16 Ipsum & populum ejus cum ipso, violen-
tissimos gentium adductos ad perdendum
istam terram; qui exerentes gladios suos
contra Ægyptum implebunt eam terram
confossis:
17 Et ˢredigens rivos *in* siccitatem ven-
dam terram illam in manum malorum: de-
nique desolabo terram & [i] quæ eam
implent manu extraneorum; ego Jehova
dixi.
18 ˢSic ait Dominus Jehova, & perdam de-
os stercoreos, & faciam ut cessent idola ˢe
Nopho, & ˢprinceps e terra Ægypti non e-
rit amplius: cùm indidero timorem terræ
Ægypti.
19 Nam desolabo ˢPatrosum, & [k] tradam
igni ˢTzohhanem; ac exercebo judicia in
ˢNo:
20 Et effundam æstum iræ meæ in ˢSinem
robur Ægypti, cùm excidero multitudinem
No.
21 Cùm ponam ignem in Ægypto [l] valde do-
lebit Sin, & No [m] disrumpetur; & Noph, ho-
stibus quotidianis.
22 Juvenes ˢHeliopoleos & [n] Bubasti gladio
cadent, ipsæ verò *puellæ* in captivitatem a-
bibunt:
23 Et ˢDaphnis obscurabitur dies, cùm
frangam ibi ˢlora Ægypti, & cessabit
in ea fastus roboris ejus: ipsam nubes o-
periet, & filiæ ejus in captivitatem abi-
bunt.
24 Denique exercebo judicia in Ægyp-
tum, ut experiantur me esse Dominum Je-
hovam.

1 *Deinde fuit*] Hujus prophetiæ (quæ ... post annos septendecim ... sequuta est) idem ... argumentum; sed quod in ea obscurius fuerat prædictum ... denuntiatur apertis verbis; nimirum subversio Aegyptiorum regni, in quod Nebucad-netzar occupata Tyro involvit. Continet itaque hæc prophetia primùm narrationem consilii Dei contra Aegyptum pro Ecclesiæ bono, usque ad versum 6. deinde enarrationem singularem illius subversionis in Aegypto eventuræ, ad finem usque capitis. *Vigesimo septimo*] ... deportationis Jojachini, ut Jechezkel numerare ... qui annus erat ... ante ... Nebucad-netzaris. Nam hoc ... esse ... numerum e ... ipsa historiæ ... cum anno ... a deportatione capta sint Jerusalaima, duodecimo & decimo ... occupatæ sint ... regiones finitimæ Moabitarum, Hhammonitarumque; deinde Tyrus ... tredecim obsessa, ut antè observavimus in Jeschahh. 23. 1. Ad quæ tempora prophetiam hanc pertinere ostenditur vers. 2. & sequentibus. 2 *Fili hominis*] priore hac prophetiæ parte Deus quodammodo Prophetam in consilium ... adhibet, & tanquam imperator summus narrat Nebucad-netzarem cum copiis ... & duce maximis incommodis laboribusque contra Tyrum militasse, hoc versu. Ac propterea se Nebucad-netzari & militibus nunc demum totum Aegypti regnum tradere evertendum atque spoliandum, pro mercede laboris ... consumpti in expugnatione Tyri, vers. 3. & 4. ac postremò exponit se, ... quodammodo & alienas a fide promissionibusque operas munerem, multò ampliùs beneficium erga Ecclesiam suam collaturum esse, vers. 5.
a Heb. *servire fecit*. *Omne caput*] id est, diuturna illa obsidione tantopere ... ut ne capillos quidem integros habere videantur, aut vestes unde humeros tegant. b Heb. *depilatus*. c Heb. *opus*: *metonymia*: *ut Levit.* 19. ... 5 *Die illa*] nimirum qua profligato Aegyptio adempta fuerit Judæis fiducia in illum. Est autem hæc præcedentis prophetiæ corollarium, quo ostenditur ... eversa Aegypto, & monarchia Nebucad-retzaris constituta, Judæis ... captivitas, & aliqua detur piis prophetis ac servis Dei autoritas con... & promulgandi nomen Dei inter ipsos Babylonios: cujus rei complementum ... narratur Danijelis 2. & sequentibus, & 2. Reg. 25. 30. d Heb. *faciam* ... *Cornu*] id est, robur & potentiam Christi in domo Jisraëlis ali... promovebo, ne planè sepulta & extincta esse videatur. *Tibi*] & po... synecdoche. Nam Danijeli, tribus sociis illius, bonisque aliis tradi... promulgandi nomen Dei. *Cognoscant*] non Judæi modò, sed Nebucad-retzar ipse, Babyloniique, & exteri. 6 *Rursus fuit*] secunda hæc ... enarratio (ut diximus in vers. 1.) complectitur propositionem summam illius judicii contra Aegyptios, & fœderatos omnes, usque ad versum 11. deinde ... reliquo capite. Propositio autem primùm luctum imperat, ... planè causam, tribus sequentibus. 7 *Die ista*] quæ sequentibus ... e Heb. *nubis*. 8 *Gentium*] id est, quo gentes per ... Dei sunt puniendæ; nimirum Aegyptii, vers. sequent. & fœderati, ...

10 *Putæi*] vide Gen. 10. 6.
Ludæi] vide Gen. 10. 13.
Miscellanea turba] auxiliarium stipendia in Aegypto facientium.
Cubæi] id est, Libiæ interioris incolæ ad fluvium Nigirim, ubi positum est oppidum Cuphe Ptolemæo, Geographicor. lib. 4.
f Heb. *filii terræ fœderis*: *periphrasis fœderatorum*.
11 *Sic ait*] propositionis ἐργασία tribus potissimùm membris concluditur: primum est de Aegyptiorum calamitate & fœderatorum omnium consternatione, vers. 4. secundum, de instrumentis & administris judicii istius, tribus sequentibus; postremum, de terræ ipsius desolatione, inde a versiculo 18.
Descendetque] id est, concidet & ruet.
Syenes] qui terminus est Aegypti meridiem versus: ut supra 29. 10.
12 *Desolabuntur*] id est, erunt desolatissimæ omnium insequentia.
g Heb. *in medio: sic sequens hoc ver.*
13 *Posuero ignem*] id est, violentia Chaldæorum tanquam igne pervasero.
14 *A conspectu meo*] id est, me autore evolabunt ad Aethiopas qui nuntium perferant.
h Heb. *in securitate*.
15 *Sic ait*] secundus ἐργασίας locus, ut versu 11. diximus.
17 *Redigens rivos*] id est, iter tam facile præbens Babyloniis, quam si rivi arefacti essent & complanata terra.
i Heb. *plenitudinem ejus*.
18 *Sic ait*] tertius ἐργασίας locus, ut diximus in ver. 11.
E Nopho] vide Jeschabh. 19. 13.
Principes] erat enim Noph altera regia, ut ibidem observavimus. 19 *Patrosum*] vide Gen. 10. 14. k Heb. *tradam ignem in Tzohhanem*. *Tzohhanem*] vide Num. 13. 22. *No*]. i. Alexandriam, ut Jirm 46. 25. 20 *Sinem*]. i. Pelusium clausurā AEgypti ex adverso Arabiæ Petrææ, quæ deserto Sinis nomen dedit. l Heb. *dolendo*. m Heb. *erit ad disrumpendum*. 22 *Heliopoleos*] vide Gen. 41. 45. n Heb. *Pibeseth*. 23 *Daphnis*] vide Jeschabh. 30. 4. *Lora*] id est, imperium tyrannicum, quod scriptura sæpe denotat loris: ut Levit. 26. 13.

Caput. XXXI.

Deus attritis Ægyptiorum copiis per Cyrenæos, exponit nunquam fore ut clades illa reparetur; sed potius pergat Ægyptus ruere in exitium suum proturbante Domino: deinde per comparationem am-

plitudinis fastuosa Assyriorum regis & subversionis illius, ostendit Ægyptium non magis posse prænunciatū illud Dei judicium effugere.

1 'FUERAT verò undecimo anno, primo
mense, septimo *die* mensis; fuerat inquam
verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 'Fili hominis, 'brachium Parhhonis regis
Ægypti fregi; ' quod ecce non alligabitur
inditis medicamentis, imposita fascia ad
obligandum ipsum, ut confirmetur ad [a] tra-
ctandum gladium.
3 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce me
contra Parhhonem regem Ægypti; ut con-
fringam brachia ejus, 'illud quod firmum est
& quod fractum fuit 'ut dejiciam gladium
e manu ejus:
4 ‖ Et dispergam Ægyptios in gentes, spar-
gamque eos in regiones.
5 Ideo confirmabo brachia regis Babylo-
niç, tradens gladium meum in manum e-
jus; ut confringam brachia Parhhonis,
& 'gemat gemitibus confossorum coram
illo.
6 Confirmabo autem brachia regis Baby-
loniæ, brachia verò Parhhonis concident;
ut [b] cognoscatur me esse Jehovam, qui tra-
do gladium meum in manum regis Baby-
loniæ ut extendat illum contra terram Æ-
gypti.
7 Similiter dispergam Ægyptios in gentes, &
spargam in regiones; ut cognoscatur me esse
Jehovam.
8 'Deinde fuit undecimo anno, tertio mense,
primo *die* mensis; fuit *inquam* verbum Je-
hovæ ad me, dicendo,
9 Fili hominis, dic ad Parhhonem regem Æ-
gypti, & ad multitudinem ejus; 'cui similis
es in magnitudine tua?
10 'Ecce Assyrium, 'erat cedrus in Libano,
pulchra ramis, & virgultis umbrosa, altaque
statura; 'cujus calami summi erāt inter den-
sos ramos.
11 'Aquæ educaverant eam, abyssus extule-
rat eam: 'fluentis ejus obibat circum-
quaque plantarium 'ejus, cùm 'aquæ du-
ctus suos mitteret *abyssus* ad omnes arbores
agri.
12 Idcirco exaltavit se statura ejus præ om-
nibus arboribus agri; & multiplicabantur
ramusculi ejus, prolongabanturque rami e-
jus, [c] quos emittebat, aquis multis:
13 In ramusculis ejus nidificabant omnes a-
ves cœli, & sub ramis ejus pariebant omnes
bestiæ agri; ac in umbra ejus sedebant om-
nes gentes amplissimæ.
14 Denique pulchra erat magnitudine sua, &
longitudine palmitum suorum, quia erat ra-
dix ejus ad aquas amplas.
15 'Cedri 'in horto Dei non abscondebant e-
am, 'abietes non erant similes ramusculis e-
jus & castaneæ non erant pares ramis ejus;
nulla arbor in horto Dei similis erat ei pul-
chritudine sua.
16 Pulchram effeceram eam cum multitu-
dine palmitum ejus; adeò ut inviderent ei
omnes arbores Hhedenis quæ erant in hor-
to Dei.
17 'Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò
quòd te exaltas statura; ut cùm edidisset
ille summum calamum suum inter densos
ramos suos, elatus est [d] animus illius in al-
titudine sua:
18 Quamobrem tradidi eum in manum 'for-
tissimi gentium; ut [e] liberè ageret in eum,
propter improbitatem ejus expuli eum:
19 Ita cædentes eum extranei violentissimi
gentium deseruerunt eum: in montibus, &
in omnibus vallibus deciderunt palmites e-
jus, & fracti sunt rami ejus in omnibus al-
veis terræ, descendentesq; ab umbra ejus
omnes populi terræ deseruerunt eam:
20 Super [f] cadivum truncum ejus habitant
omnes aves cœli, & in ramis ejus sunt om-
nes bestiæ agri:
21 'Ut non exaltent se de statura sua ullæ ar-
bores [g] irriguæ, & 'non proferant summum
calamum suum inter densos ramos, neque
[h] conquiescant in seipsis altitudine sua, [i] ul-
læ riguæ: quandoquidem omnes illi traditi
sunt morti, *dejecti* in terram imam inter fi-
lios hominis, ad [k] eos qui descenderunt in
foveam.
22 'Sic ait Dominus Jehova, quo die descen-
dit in sepulchrum, [l] luctu quem importavi

1 *Fuerat verò*] Hoc membrum prophetiç sequentibus potius quam antecedentibus conjungendum esse tum inscriptio ipsa, tum etiam argumentum docet. pertinet enim prophetia hæc propriè ad caput 29. non autem ad 30. quia aliquod complementum hoc loco demonstratur eorum quæ fuerant prædicta in principio capitis 29. Quamobrem cùm prophetia hæc multis annis superiorem præcesserit, placuit verbum substantivū plusquam perfecto reddere: quia hæc eodem anno prophetata sunt, quo expugnata Jeruschalaima; superior verò prophetia eo anno, quo expugnata est Tyrus, id est, post annos quindecim. Hujus autem capitis duæ sunt partes; prior, qua ex inchoata Aegyptiorum ultione Deus ostendit ea tantum initia dolorum esse, & multo graviora Aegyptiis post annos quindecim eventura (ut antè vidimus) deleto regno, usque ad ver. 8. posterior verò, qua causam & judicium illud illustrat & confirmat exemplo, inde a ver. 8. 2 *Fili hominis*] priore hac parte exponuntur duo; occasio prophetiæ, hoc ver. & futuri gravioris mali denuntiatio, seq. Occasio autem prophetiæ fuit, quod Chophrahh rex Aegypti cedens occursanti Babylonio, copias suas (quas in adjumentum Judæorum comparaverat) trajecta Aegypto contra Cyrenæos transtulerat, a quibus accepit plagā gravissimam & ignominiosissimam, ut diximus suprà 29.1. & ibidem prophetatū est, usque ad ver. 7. *Brachium*] i. roboris partem; ea videlicet clade, quam modo diximus. *Quod ecce*] i. nunquam acceptum damnum resarciet; neque per exteros, neque per suos populares ab isto malo curabitur. Nam Chophrahhum hac clade accepta ipsis Aegyptiis exosum invisumque fuisse narrat Herodot. lib. 2. quod malum hic narratur allegoriâ; cujus similis habetur Jeschahh. 1.6. a Heb. *prehendendum: synecdoche, ut Gen.* 4.21. 3 *Illud quod firm.*] i. tum reliquam viriū partem quæ adhuc integræ permanserunt adimam, tum eas ipsas quæ fractæ sunt planè comminuam. [*Ut dejiciam glad.*] i. ut præripiam omnem belli gerendi facultatem, ferendique auxilii: interminatio allegorica; cujus efficiendæ modus ponitur ver. 5. finis verò, duobus seq. ‖ *Suprà* 29.12. 5 *Gemat gemit.*] nam invadente Aegyptum Babylonio Chophrahh per Amasin & Aegyptios deditus, in custodia servatus est, & miserè strangulatus: etsi Herodotus (ut antè monuimus) hac in re falsus est, quòd Amasin jam tum Regem fuisse dicit qui prorex fuit Babylonii. b Heb. *cognoscant: sic ver. seq.* 8 *Deinde fuit*] secunda hæc prophetia (ut suprà diximus in ver. 1.) superioris est confirmatio ab exemplo Assyrii, cui comparatur Aegyptius ver. seq. & ver. ultimo; reliqui intercedentes ver. Assyrii exemplū explicant tribus locis: quorum primus est narratio amplitudinis & fastus illius, usque ad ver. 17. secundus est casus & ruina præceps, usque ad ver. 22. tertius est calamitas & luctus aliarum gentium cum ipso, inde ad versum ultimum. 9 *Cui similis es*] hæc interrogatio, qua Deus conscientiam appellat Aegyptii, viam sternit ad propositionem sequentis exempli. q. d. ne putato nunquam fuisse quemquam cujus amplitudo cum tua amplitudine potuerit comparari: sunt certè quibus compareris, & in iis ecce tibi exemplum recens Assyrii, cujus amplitudo omnino fuit par aut superior tua, versibus sequent. & animum adverte ad casum illius, &c. quamobrem hæc eadem verba κυκλικῶς repetuntur ver. ultimo. 10 *Ecce Assyr.*] exemplum Assyrii totum allegoricum, sive expressum per comparationem elegantissimam: cui similis est suprà 17.3. & sequentibus; & Danijel. 4. *Erat cedrus*] id est, erat similis arbori procerissimæ, speciosissimç, opacissimæ, frondosissimæ, viridissimæ &c quæ omnia ex sequentibus adjunctis intelligenda sunt; hoc est (uno verbo) omnium erat præstantissimus dum staret.

Cujus calami] id est, conserta ramusculis in omnibus brachiis sive ramis suis, quod melius Græcè expressimus, περιπλοκὴν ἀλλήλων ἐν τῇ ἀκμῇ ... 11 *Aquæ educav.*] id est, omnibus modis fecundabatur & provehebatur felicissimè. *Fluentis ejus*] expositio felicitatis Assyrii per comparationem aliorum: quemadmodum (inquit) arbor non rivulis manu ductis, sed plenis fluentis irrigata reliquas superat aut non ita copiosè irrigatas vel ... rat. primùm ... undequaque radicibus, hoc ver. & ver. 14. deinde truncis, brachiis, ramis, & ramusculis ad commoditatem rerum creatarum omnium, ver. 12. & 13. denique omnibus numeris ... cellit; ita fuit Assyrius cum reliquis ... tibus comparatus, quæ omnes non ... entis circumquaque, sed tanquam ... aquæ ductibus ... bantur, si cum Assyrio compares. *Ejus*] videlicet abyssi, q. d. irriguum plantarium abyssi ... quis. *Aquæ ductus*] videlicet tantum ... hæ arbores non ... entis, sed ductibus tantum erant ... quam allegoriam modò interpretati sumus. c Heb. ... 15 [*Cedri*] amplificatio a comparatione aliorum ... principum ... qui ea tempestate vixerunt, quorum ... æquarent Assyrium ... hoc ver. & quod ... viderent, ver. ... *In horto Dei*] id est, in plantario ... atque uberrimo, quod nominaverat suprà ver. 11. *Abietes*] id est, maximæ & crassissimæ ... res neque trunco, neque brachiis, neque ramis, neque specie ulla erant cum ... parandæ. 17 *Idcirco*] secundus locus de casu Assyrii ut diximus in ver. 8. ad ... transitur brevi apostrophe ad Aegyptium, principio hujus ver. d Heb. ... 18 *Fortissimi gent.*] id est, Babylonii, ut jam suprà nominatus est 28.7. & ... & ver. seq. Nam Esar chaddon Assyrius per Berodac-baladanem Babylonium ... pressus est & ejectus: quamobrem defecerunt ab eo omnes, plurimique ad ... nium transfugerunt, seq. ver. adeò ut jam regio Assyriæ ignominiosissimè ... tur pedibus omnium, & in contemptum venisset, ver. 20. e Heb. ... f Heb. *casum.* 21 *Ut non*] finis præcedentis judicii effecti contra Assyrium, nempe ut gentes omnes edoctæ exemplo illius discant non exaltare se, ... riari, neque in se ipsis conquiescere fiducia sui, ne tandem in parem aut graviorem calamitatem delabantur. g Heb. *aquarum.* *Non proferant*] videlicet ... Assyrius. h Heb. *stent.* i Heb. *bibentes aquas: sic ver.* 23. k Heb. *descendentes cisternam: sic ver.* 23. 22 *Sic ait*] tertius locus, ut diximus in ver. 8. ... rendum fuisse judicium Dei contra Assyrium, ut res omnes creatæ inanimæ & animatæ horrore illius affectæ sint, ex quo ad æmulos pervenit consolatio, vers. sequente; & exitium ad eos qui hærebant Assyrio, vers. 24. l Heb. ... *obtexi.*

obtexi pro eo abyssum, cohibens fluenta ejus, ut coërcerentur aquæ multæ, & atratum reddidi pro eo Libanum, & omnibus arboribus agri propter eum fuit defectio animi.

23 Præ sono casus ejus commovi gentes, cùm demitterem eum in sepulchrum cum descendentibus in foveam: unde consolationem ceperunt in terra ima omnes arbores Hhedenis, dilectus & præstantia Libani, omnes riguæ.

24 Etiam ipsi cum illo descenderunt in sepulchrum ad confossos gladio; qui *domiti* brachio illius residebant in umbra illius inter gentes.

25 Cui ex arboribus Hhedenis ita similis es gloria & magnitudine? similiter dejicieris cum arboribus Hhedenis in terram imam, in medio præputiatorum cubabis cum confossis gladio; ille *est* Parhho, & tota multitudo ejus, dictum domini Jehovæ.

[illegible] [*cum arboribus*] id est, cum principibus, quos præter Aegyptum [illegible] perditurus erat, ut superioribus prophetiis dictum erat. [illegible] vide suprà 28.10. *Ille est Parhho*] Ironia, quasi dicat, ecce [illegible] illum cum tota ipsius gloria.

Caput XXXII.

Deus insolentiam Regis Ægypti exprobrans, prædicit illum a se captum & laniatum iri per Babylonium tam severo judicio, ut omnes gentes perhorrescant; deinde pro toto lamento illius ostendit alios reges populosq; potentissimos qui tum perierint ipsi de adventu ad sepulchrum gratulaturos esse.

1 DEINDE fuit duodecimo anno, duodecimo mense, primo *die* mensis; fuit, *inquam*, verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Fili hominis, profer lamentationem contra Parhhonem regem Ægypti, & dicito ad eum; juveni leoni inter gẽtes similis es: imò es similis balænæ per maria, cùm prodiens per flumina tua conturbas aquas pedibus tuis, & perturbas flumina illarum.
3 Sic ait Dominus Jehova, at expandam contra te rete meum per congregationem populorum multorum; qui educent te plagis meis:
4 Et deserens te in terra, in superficie agri dejiciam te; faciamque ut habitent super te omnes aves cœli, & saturabo ex te bestias totius terræ,
5 Exponens carnem tuam super montes, & implens valles altitudine tua,
6 Et irrigans terram nationis tuæ sanguine tuo usque ad ipsos montes; adeò alvei implebuntur te.
7 Et operiam, cùm extinguam te, cœlos, atratasq; reddã stellas eorũ: Solem nube operiam, & Luna non faciet ut luceat lux sua.
8 Omnia luminaria a lucida in cœlis atrata reddam super te; & disponam tenebras super terram tuam, dictum Domini Jehovæ:
9 Et ad indignationem provocabo b animũ populorum multorum; efficiendo ut perveniat confractio tua ad gentes, in regiones quas non nosti:
10 Faciamque ut obstupescant de te populi multi, & reges eorum horrescant propter te horrore, c vibrante me gladium meum ante faciem illorum; ut trepident singulis momentis quisque propter d seipsum die casus tui.
11 Nam sic ait Dominus Jehova, gladius regis Babyloniæ invadet te.
12 Gladiis robustorum dejiciam multitudinem tuam, violentissimorum e in gentibus omnium, qui vastabunt fastum Ægypti; ut perdatur tota multitudo ejus.
13 Perdam etiam omnia jumenta ejus, ne superveniant aquis multis: ut non conturbet eas pes humanus amplius, etiam f ungulatus jumentorum non conturbet eas.
14 Tunc faciam ut sidant aquæ illarum; & flumina illarum tanquam oleum faciam ut ambulent, dictum Domini Jehovæ;
15 Cùm reddidero terram Ægypti g desolatissimam, terrã destitutam h iis quæ implebant eam; cùm percussero omnes habitantes in ea, ut experiantur me esse Jehovã.
16 Lamentatio hæc est, qua lamentabuntur illam, filiæ gentium lamentabuntur illam: de Ægypto & de tota multitudine ejus lamentabuntur illa, dictum Domini Jehovæ.
17 Deinde fuit duodecimo anno, decimo quinto die ejusdem mensis; fuit, *inquam*, verbum Jehovæ ad me, dicendo,
18 Fili hominis, ede lamentum de multitudine Ægypti, & i effer eam; ipsam ut filias gẽtium validarum in imas terræ *partes* cum descendentibus in foveam,
19 *Dicens*, quo amœnior esses? descende, ut prosternaris cum præputiatis;
20 Inter confossos gladio *qui* ceciderint: gladius positus est, trahite eum, & omnes copias ejus.
21 Alloquantur illum fortissimi potentum e medio sepulchri cum auxiliaribus ejus; qui descenderint, jacuerint præputiati apud confossos gladio.
22 Ibi *alloquatur* Assyrius cum tota congregatione sua, circumstantibus illum sepulchris hujus; omnes confossi qui ceciderunt gladio:

a Heb. *lucis*.
9 *Indignationem*] videlicet ex horrore & metu, quem audita Aegyptiorum clade perceperint.
b Heb. *cor*.
c Heb. *cùm faciam ut volet*.
10 *Vibrante*] id est, quàm celerrimè judicium meum contra te exequente, illis spectantibus.
d Heb. *animam suam*.
11 *Nam sic ait*] altera narrationis pars ut diximus ver. 3.
e Heb. *gentium*.
13 *Jumenta*] id est equos, quorum multitudine fretus Aegyptius obsistebat Babylonio, & alios ad defectionem provocabat amplissimis promissis: vide Jeschahh. 31.1.
Ut non conturb.] i. non amplius abducat populos finitimos ab officio ipsorum: ut suprà ver. 2.
f Heb. *ungularum*.
14 *Ut sidant*] id est, ut quietè se contineant gentes, quas prius balæna infestaverat: allegoria, ut principio capitis.
Tanquam oleum] i. faciam ut leniter agant, prout lenis est fluxus & sedatus [illegible] pinguis olei.
g Heb. *desolationem & desolatam*.
h Heb. *plenitudine sua*.
16 *Hæc est*] epilogus, ut diximus vers. 3.
17 *Deinde*] secunda hæc prophetia sarcastica est tota adversus Aegyptum: qua Propheta Aegyptiorum funus efferri fingit, & ab aliis gentibus quæ interciderant in medium ipsarum accipi. Sunt itaque hujus prophetiæ partes; i (præter inscriptionem comprehensam hoc versu) prima, funeris descriptio, tribus seq. secunda, prosopopœia mortuorum Aegyptio gratulantium, usque ad ver. 31. tertia, conclusio totam consolationem Aegyptii fore, quòd socios habeat in suis calamitatibus.

[illegible] 2 *Per flumina tua*] i. commoditate Nili, qui multis ostiis in [illegible] *Illarum*] videlicet aliarum gentium. q.d. finitimos omnes, qui [illegible] sunt, ad res novas defectionemq; sollicitas & permoves: ut [illegible] Aegyptius. 3 *Sic ait*] prophetica hæc narratio venturi ju[dicii]: quale judicium futurum sit, usque ad vers. 11. deinde per quos [illegible] undecimo, & quatuor sequentibus. *At expandam*] judiciũ [illegible] perditionem Aegypti, descriptam allegoricè ab eadem [illegible] versib. 4. deinde horrorem rerum creatarum omnium inani[illegible] in cœlo & terra præ gravitate judicii, quatuor alteris. [illegible] qui futuri sunt velut piscatores mei, duce Babylonio: qua [illegible] utuntur prophetæ, cùm de Aegypto agitur. 4 *Faciam* [illegible] omnibus consumendum. 5 *Altitudine tua*] id est, cada[ver] [illegible] fis & altissimus videaris tibi. 6 *Et irrigans*] id est, [illegible] tanquam balænæ natas, ipsa natet in sanguine tuo elegan[ter]. 7 *Et operiam*] alterum membrum judicii hyperbolicum, [illegible] de rebus cœlestibus & terrestribus, binis versib.

i Heb. *fac eam descendere*. 18 *Effer*] videlicet funus ejus in sepulchrum; sive typo aliquo prophetico, sive sermone tantùm fuerit Propheta usus. 19 *Quo amœnior*] i. cui putares te anteponendum esse & habendum meliore loco? 20 *Gladius positus*] hypotyposis funeris venustissima, qua propheta ostendit quandoquidem tam fortis & strenuus fuit Aegyptius, planè æquum esse ut sepeliatur strenuorum more, quibus in sepultura ad caput substernebatur gladius, indicium militaris fortitudinis, ut infr. ver. 27. ostenditur. Agite (inquit propheta) jam positus est & stratus gladius, trahite cadaver Aegyptii potentissimi, ut ipsius caput pro cervicali incumbat gladio. 21 *Alloquantur*] jam incipit prosopopœia, hoc ver. ut diximus in ver. 17. cujus gravitas amplificatur a populorum certorum enumeratione, ver seq. Similem prosopopœiam vide Jeschahh. 14.8. & seq. *Præputiati*] ut suprà 28.10. 22 *Ibi alloquatur*] ipsa est prosopopœia (ut diximus) per enumerationem tum duarum monarchiarum quæ jam ciciderant, quatuor versibus, tum aliorum populorũ qui propheticè casuri prædicuntur, versibus quinque. Est autem prior Assyriorũ monarchia, posterior Hhelamitarũ sive Medorũ, v. 24. *Illum*] Aegyptiũ adventantẽ recens in sepulchrũ suũ. *Hujus*] Assyrii, ut solet corona cõvenientiũ ad novos advenas cõcurrere.

23 Cujus

23 *Circumstet*] i. medium locũ & eminentissimum tribuat Aegyptio: sic deinceps.

24 *Omnes confossi*] jam enim Hhelamitæ regnante Cyaxare fuerant per Scythas domiti sub primum annum Tzidkijæ, ut annotavimus Jirmejæ 49.34. Quamobrem statim a Hhelamitis ad Meschecum, Tubalem, & cæteros qui Hhelamitas domuerant transit propheta.

k Heb. *posuerunt*.

l Heb. *cùm inditum est terror: impersonali constructione Hhebræis frequentissima; ut in fine versus.*

26 *Meschec, Tub.*] vide Gen. 10.2. Sunt enim hi Scytharum sive Sarmatarum primi aditus in Asiam irrumpentium.

27 *Quamvis non*] occupatio ad hos & sequentes populos pertinens: dixerit quispiam, atqui isti non occubuerunt, sed rerum potiuntur in parte Asiæ: quid ergo causæ est cur istos ponas in numero mortuorum Aegyptio gratulantium? respõdet propheta; etsi nõdũ ceciderunt, cadent tamen antequã cadat Aegyptius quamobrem sequentia sunt accipienda prophetice.

Descendent] id est, efferentur funere magnifico, quale viris strenuis solet fieri: ut diximus suprà ver. 20

m Heb. *belli ipsorum*.

Cùm incumbat] antithesis vehementissima, quæ ostendit propheta etsi strenui illi in morte quasi triumphare videantur sibi, subdito cervicibus ipsorum gladio, eos tamen esse miserrimos; quia jam iniquitas ipsorum (qua ad terrendos & domandos homines abutuntur) incumbit capitibus ipsorum, & post funera ossa quoque ipsorum prosequutura est. 28 *Tu quoque*] Meschec, Tubal, & tota multitudo, quæ modò in Hhelamum dominaris. 29 *Illorum*] videlicet Chaldæorum, ut prophetatum est Jirmejæ 49.7. & suprà 25.12, sic ver. seq. 30 *Toparchæ*] id est, Tyrii, Damasceni, & Syri alii, de quibus fuerat prædictum Jirmejæ 47. & 49.23. & suprà 26. & duobus sequentibus. 31 *Hos videns*] epilogus, ostendens omnem fictam consolationem Aegyptio defuturam, ut annotavimus in versum 17.

23 Cujus sepulchra disposita sunt in lateri-
bus foveæ, ut ejus congregatio ᵉcircumstet
sepulchrum illius; omnes confossi qui ceci-
derunt gladio, qui terrorem indiderant ter-
ræ viventium.
24 Ibi *alloquatur* Helam cum tota multitu-
dine sua circumstans sepulchrũ illius, ᵉom-
nes confossi qui ceciderunt gladio, qui des-
cenderunt præputiati in imas terræ *partes*;
qui indiderant terrorem suum terræ viven-
tium, & reportant ignominiam suam cum
descendentibus in foveam:
25 Cui inter confossos k positum est cubile
cum tota multitudine ipsius, circumstanti-
bus illam sepulchris ipsius: omnes præputi-
ati confossi gladio, qui l indito terrore suo
in terra viventium, jam reportant ignomini-
am suam cum descendentibus in foveam in-
ter confossos positi.
26 Ibi *alloquantur* ᵉMeschec, Tubal, cum to-
ta multitudine sua circumstantes illum se-
pulchris suis; omnes præputiati confossi gla-
dio, cùm indiderint terrorem suum terræ
viventium.
27 ᵉQuamvis non cubent cum potentibus
qui ceciderunt ex præputiatis: qui ᵉdescen-
dent in sepulchrũ cum instrumentis m bel-
licis suis, positis gladiis ipsorum sub capiti-
bus ipsorum, ᵉcùm incumbat iniquitas eorũ
ossibus ipsorum; quia terror potentum in
terra viventium est.
28 ᵉTu quoque inter præputiatos confringe-
ris, & jacebis cum confossis gladio.
29 Ibi *alloquatur* Edom, reges ejus, & om-
nes principes ejus, qui collocabuntur po-
tentia ᵉ illorum apud confossos gladio: ipsi
cum præputiatis cubabunt, & cum descen-
dentibus in foveam.
30 Ibi *alloquantur* ᵉToparchæ Aquilonis quot-
quot sunt, & omnes Tzidonii; qui descen-
dent ad confossos cum terrore suo, a poten-
tia illorum erubescentes, cubabuntque
præputiati cum confossis gladio, reportan-
tes ignominiam suam apud descendentes
in foveam.
31 ᵉHos videns Parhho consolationem capi-
et de tota multitudine sua; confossi gladio,
Parhho, & omnes copiæ ejus, dictum Domi-
ni Jehovæ:
32 Cùm indidero terrorem meum terræ vi-
ventium; & prostratus fuerit inter præputi-
atos cum confossis gladio, Parhho & tota
multitudo ipsius, dictum Domini Jehovæ.

Caput XXXIII.

Deus Prophetam revocans ad prædicandum voluntatem suam inter populares, ab exemplo rei militaris confirmat ipsum de vocatione & functione Ecclesiastica, & præmunit contra Judæorum calumnias: deinde completo signo quod antè promiserat, jubet eum Judæis quidem in terra adhuc commorantibus exitium prænuntiare; deportatis verò exprobrare hypocrisin, & se nihilominus in functione adversus omnia scandala confirmare.

1 ᵉET fuit verbum Jehovæ ad me, dicen-
do,
2 ᵉFili hominis, alloquere ᵃ populares
tuos indicens eis, cùm ᵉadducturus sum con-
tra terram aliquam gladium; si acceperint
populus illius terræ ᵇ unum quempiam ᵉab
extremitatibus suis, quem imponant sibi
speculatorem,
3 Et videns ᵉgladium supervenientem terræ,
clanxerit buccina & monuerit populum:
4 Audiens verò ᶜ quisque sonum buccinæ
non ᵈ acceperit monitum, & adveniens gla-
dius sustulerit ipsum: ᵉ cædis suæ *causa* ᵉin
capite ipsius erit:
5 Sonum buccinæ audivit, sed monitum non
accepit; cædis suæ causa in eo erit: si enim
monitum accepisset, ᶠ seipsum eripuisset.
6 Ipse verò speculator cùm viderit gladium
advenientem, si non clanxerit buccina, po-
pulusque non fuerit monitus, & adveniens
gladius sustulerit ex eis ᵍ aliquem: hic prop-
ter iniquitatem suam tolletur, sanguinem
verò ejus e manu speculatoris reposcam.
7 ‖Te autem, ô fili hominis, te *inquam* specula-
torem dedi domui Jisraëlis; ut audiens ex
ore meo verbum moneas eos ex me.
8 Cùm dixero improbo, improbe, ʰ omnino
moriturus es; si non loquaris monendo im-
probum *ut desistat* a via sua: ipse improbus
propter iniquitatem suam morietur, sangui-
nem verò ejus e manu tua requiram.
9 Tu verò si monueris improbum de via sua,
ut revertatur ab ea, neque reversus fuerit a
via sua; ipse propter iniquitatem suam mo-
rietur, tu autem te ipsum eripueris.
10 ᵉTu itaque fili hominis, dic ad domum Jis-
raëlis, ita loquimini, dicendo, cùm defectio-
nes nostræ & peccata nostra incumbunt
nobis; & in ipsis nos tabescimus, ecqui vi-
veremus?
11 ‖Dic ad eos, ᵉ*ne* vivam ego, dictum Domini
Jehovæ, si delector morte improbi; sed *dele-
ctor* cùm revertitur improbus a via sua, ut
vivat: revertimini, revertimini a viis vestris

1 *Et fuit*] Hactenus propheticis ad gentes exteras pertinentibus, nunc demũ Propheta ad popularium suorum documenta revertitur, a quibus abstinuerat inde a capite 24. Sunt autem hujus capitis (in quo certa documenta traduntur Prophetæ, ut confirmetur ad sequentes prophetias intrepidè hominibus suis pronuntiandas) partes omnino duæ; una, qua Deus Prophetam de integro instituit de vocatione & doctrina ipsius, usque ad versum 21. altera, qua præmunit ipsum contra blasphemias & obtrectationes popularium [illegible] ad finem capitis. Priores autem partis documenta sunt, primùm de vocatione & functione prophetica, tum [illegible] & comparatione nobilissima, [illegible] ad versum 7. [illegible] ciatim de vocatione Jechezkelis & [illegible] doctrinæ populo [illegible] ponendæ; [illegible] [illegible], ver. 7. & [illegible] obus sequentibus, deinde verò de doctrinæ confirmatione, & rerum [illegible] santium confirmatione, vers. 10. & sequentibus. Quæ documentorum [illegible] Deus jam ante [illegible] buerat, cùm Prophetam vocaret [illegible] suprà cap. 3.

2 *Fili hominis*] [illegible] positio thesios (ut modò diximus) pertinentis ad comparationem minoris. q. d. si qui populus aut respub. in [illegible] suspicione aut metu speculatorẽ posuerit, ipsius est monere populares [illegible] si tempestivè fecerit, non tenebitur præstare culpam eorum quos hostis [illegible] perit; si non fecerit, luet pœnas suæ aut perfidiæ, aut indiligentiæ. Jam [illegible] non populus, aut humana ulla autoritas; sed ego ipse speculatorem [illegible] populo meo, suprà 3. & quamvis per aliquod tempus jusserim te obmutescere a[pud] populares tuos, supra 24. tamen jam te ad præcedentem functionem [illegible] quando ille qui evasit ad te venturus est, infrà ver. 21. ut tibi a me prædictum [illegible] rat: nunc itaque age, attende ad functionem tuam, &c. & necessitatem illius [illegible] fungendæ tibi impositam explica tuis popularibus. a Heb. *filios populi* [illegible] *frà ver. 12. & 17.* *Adducturus sum*] nam nullum est malũ, nulla calamitas in [illegible] te aut regione ulla, cujus non sit autor & effector Deus, Hamos 3.6. b Heb. [illegible] *unũ*. *Ab extrem.*] i. e terminis regionis suæ, quia ipsis terminorum incolis [illegible] perspectæ sunt omnes viarũ & adituum commoditates, in quibus explorent [illegible] ventque omnia. 3 *Gladium*] i. hostem armatum, synecdochicè: sic deinceps. c Heb. *qui audit*. d Heb. *monitus fuerit: sic deinceps*. e Heb. *sanguis* [illegible] *Levit.* 20.9. 4 *In capite ipsius*] solùm videlicet, non autem a speculatore [illegible] reposcetur pœna. f Heb. *animam suam: sic ver. 9.* g Heb. *animam*. ‖ [illegible] 3.2. & *sequentib.* 7 *Te autem*] accommodatio præcedentis theseos & comparationis militaris, ut indicavimus in ver. 2. h Heb. *moriendo: sic ver. 14* 10 *Tu itaque*] [illegible] præcedentis vocationis & functionis propheticæ, a repetitione documentorum legis de misericordia Dei erga resipiscentes: cujus occasione [illegible] rum sermo diffidentiæ ex qua laborabant Jisraëlitæ, ponitur hoc ver. [illegible] rò, sequentibus. Nam objectio Jisraëlitarum fuit hujusmodi: tu ipse antè prophetasti nos morituros esse, & tabefactum iri in peccatis nostris, suprà 24.23. & [illegible] nunc demum ostendit omnem restitutionis speciem & spem a Deo nobis [illegible] sam esse: quamobrem quî fieri posset ut nos viveremus, aut tu bona fide [illegible] tam prædiceres? respondet Propheta, illud ego quidem dixi quod jam a vobis [illegible] ducitur; sed amplius etiam dixi quod vos reticetis sive oblivione, sive [illegible] tia, sive malitia vestra, nempe Deum non delectari morte improbi, &c. suprà [illegible] ‖*Suprà* 18. 11 *Ne vivam ego*] summa responsionis quæ amplificatur [illegible] tibus eadem ratione qua usus fuerat Propheta suprà 18.

pessimis; cur enim moreremini, domus Jis-
raëlis?
12 ᵉTu ergo, fili hominis, dic ad populares
tuos, justitia justi nō est creptura ipsum tem-
pore defectionis suæ, & ⁱ in sua improbitate
improbus non corruet quo tempore rever-
sus fuerit ab improbitate sua: ut justus non
poterit vivere illa quo tempore peccabit.
13 Cùm dixero justo, ᵏ omnino victurus es, si
ipse confisus justitiæ suæ fecerit iniquita-
tem; omnia justè facta ipsius non memora-
buntur, sed in iniquitate illa sua quam facit
morietur:
14 Et cùm dixero improbo, omnino moritu-
rus es; si reversus a peccato suo exercuerit
judicium & justitiam,
15 Pignus restituerit improbus, rapinam red-
diderit, in ᵉstatutis vitæ ambulaverit non fa-
ciendo iniquitatem; omnino vivet, non mo-
rietur:
16 Omnia peccata ejus quibus peccavit non
memorabuntur ei; judicium & justitiam ex-
ercuit, omnino vivet.
17 ᵉInterea dicunt populares tui, non est ˡ æ-
qua via Domini; cùm ipsorum, ipsorum via
non sit æqua.
18 Cùm avertit se justus a justitia sua, & facit
iniquitatem; etiam moritur in ᵉistis:
19 Cùm autem avertit se improbus ab impro-
bitate sua, & exercet judicium & justitiam;
in his ipse vivit.
20 Attamen dicitis, non est æqua via Domini:
quemque secundum vias suas judicabo vos,
ô domus Jisraëlis.
21 ᵉFuit autem dudecimo anno, decimo men-
se, quinto *die* mensis a deportatione nostra;
ut veniens ad me quidam qui evaserat Jeru-
schalaimis diceret, percussa est civitas.
22 ᵉManus autem Jehovæ adfuerat mihi ve-
spere, ante adventum ejus qui evaserat, ut a-
periret os meum, donec is veniret ad me
manè; aperueratque os meum, ut non ob-
mutescerem ampliùs.
23 ᵉFuit ergo verbum Jehovę ad me, dicendo,
24 ᵉFili hominis, qui habitant vastitates istas
in terra Jisraëlis, loquuntur dicendo; ᵉunicus
erat Abraham qui hæreditariò possideret
hanc terram: nos autem multi *sumus*, nobis
tradita est hæc terra in hæreditatem.
25 Idcirco dic ad eos, sic ait Dominus Jeho-
va; cum sanguine ipso comeditis, & oculos
vestros attollitis ad stercoreos deos vestros,
sanguinemque effunditis: & istam terram
hæreditariò possideretis?
26 ᵉInsistitis gladio vestro, facitis abominati-
onem, & quisque uxorem amici sui impura-
tis: & istam terram hereditariò possideretis?
27 Sic dicito ad eos, sic ait Dominus Jehova,
ne vivā ego, nisi qui in vastitatibus sunt, gla-
dio cadāt; & qui est in superficie agri, bestiis
eum exponā quę comedant, qui verò in mu-
nitionibus & in speluncis, peste moriantur.
28 Ita reddā istam terram ᵐ desolatissimam,
& desinet fastus roboris ejus: desolabūturq;
montes Jisraëlis adeò ut nullus transeat:
29 Ut experiātur me esse Jehovam; cùm red-
didero istam terram desolatissimam propter
omnes abominationes istorum quas faciūt.
30 ᵉTu etiam, fili hominis, populares tui fre-
quenter prædicantes de te ᵉjuxta parietes
& in portis domorum; quorum alloquitur
ⁿ alter alterum, & quisque fratrem suum, di-
cendo; venite jam, & audite quod sit ver-
bum quod prodit a Jehova:
31 Venientes ad te ᵉquasi adventu populi, se-
dentesque coram te *quasi* populus meus, &
audientes verba tua, ipsa non faciunt: ᵉquā-
vis ᵒ suavissima ore suo ipsi faciant, ᵖ quæ-
stum suum animus ipsorum persequitur.
32 Nam ecce tu es eis quasi cāticum suavissi-
mum pulchrum sono, & quidem ᵠ optimè
pulsantis: sed ut audiant verba tua, minimè
faciunt ea.
33 Cùm igitur evenerit ᵉillud (ecce advenit)
tum experientur Prophetam fuisse in medio
sui.

m Heb. *desolationem & desolationem*: *sic ver. seq.*
‖ *Suprà* 24.21.
30 *Tu etiam*] altera hæc pars prophetiæ pertinet tum ad reprehensionē Judæorum qui deportati erant, tum ad Prophetæ confirmationem, ne animus ipsius popularium offensis frangeretur. Nam superior prophetiæ pars ostendebat duo: quorum unum expressum est, eos qui in Judæa cōmorabantur profligatum iri, alterum etsi dissimulatum est, ea continetur tamen; non fore ut deportati restituantur brevi, ut pseudoprophetæ promiserant Jirmejæ 28. & 29. His itaque verbis Prophetam Deus admonet, utcunque populus afficiatur concionibus ipsius, & præ se ferat pietatis studium, tamen vacare illum pietate, & tantùm delectationis ergô, non pietatis & reverentiæ Dei nomine conciones ipsius accedere; proinde neque concionibus credere, neque obsequi, tribus versibus: sed tamen Prophetæ videndum esse, ut pergat prophetare, fretus Dei promissionibus certissimè eventuris ad convincendum infidelem populum, vers. ultimo. *Juxta parietes*] id est, vicatim & ostiatim, ubique commendantes te. n Heb. *unus unum, vir fratrem suum.* 31 *Quasi adventu*] id est, magna frequentia & diligentia, ac si verè populus meus essent, & membra Ecclesiæ meæ: sic interpretantur verba sequentia. *Quamvis suavia*] id est, utcunque suaves sibi esse ducant conciones tuas, & pro suavissimis sibi prædicent: sic interpretamur faciendi verbum ex sequente versu, pro eo quod est, agnoscere, confiteri, & dicere, ut Matth. 12.33. o Heb. *amationes: sic vers. sequente.* p Heb. *cor ipsorum post quæstum suum it.* q Heb. *benefacientis pulsando.* 33 *Illud*] quod dictum est in priore parte prophetiæ, ut explicavimus in versum 30.

Caput XXXIIII.

Deus principibus, Sacerdotibus, Prophetis, denique omnibus reipublicæ & Ecclesiæ administris maledictionem denuntiat propter impiam & inhumanam ipsorum administrationem: deinde promisso Christi regno ostendit Ecclesiam suam malis purgatum iri, & fœdus cum bonis initum, ex quo omnis benedictio, propagatio, & salus sit ad Ecclesiam perventura.

1 ᵉ ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicen-
do,
2 Fili hominis, prophetato contra pasto-
res Jisraëlis: prophetato & dicito ad istos,
ad pastores ipsos; sic ait Dominus Jehova,
‖ væ pastoribus Jisraëlis ᵉqui erant pasturi
ipsos: ᵉan non grex *est quem* pascunt pasto-
res?
3 Adipem comeditis, & lanam induitis,
quod opimum est mactatis: gregem non pa-
scitis.
4 Morbo affectas non confirmatis, ægrotam-
que non curatis, & confractam non obliga-
tis, ac depulsam non reducitis, pereuntem-
que non requiritis: sed vi dominamini in
eas & per sævitiam:
5 Adeò ut ᵉdispergantur destitutæ pastore,
& sint cibo omnibus bestiis agri dispersæ:

1 *Et fuit*] Hujus prophetiæ partes in universum duæ sunt; quarum una gubernatores Jisraëlitarū tam politicos quam Ecclesiasticos reprehendit gravissimè præteritæ administrationis nomine, usque ad versum 7. altera judicium Dei pronuntiat, & bonos consolatur promissionibus, ad finem usque: quæ duo κατὰ πρόληψιν, summatim enuntiantur ver. 2.
‖ *Jirm.* 23.1.
2 *Qui erant pasturi*] exegesis, quasi dicat, pastores voco non ex re, quòd ita se re ipsa gerant, sed ex officio, quòd debuerant pascere. *An non grex*] contentio adversus pastores; qua contenditur comparaturq; officium ipsorum, ut pascāt gregem, hoc ver. cùm operibus ipsorum planè repugnantibus, quæ narrantur versibus quatuor sequentibus: atque hic totus locus proponitur allegoricè. 5 *Dispergantur*] id est, exhausta sit Ecclesia & regnum populi Dei, gentibusque exteris tanquam feris exponatur.

verò Judæos deportatos, quod prophetias sibi Deo autore in- … ad finem usque. 24 *Fili hominis*] hæc prophetiæ pars … propositionem superbi dicti Judæorum, hoc vers. reprehensio- … duobus sequentibus, & interminationem judicii, tribus. *Unicus* … 6 Deus uni Abrahamo adjudicavit hanc terram promissionibus, … nobis? qui plurimi sumus, ac hæredes Abrahami: nostra igitur est … Quod argumentum refellit Propheta sequentibus, dicens, … hæredes Abrahami; nam si filii essetis Abrahami, opera Abraha- … ut Joann. 8.39. Jam autem contrà facitis quàm fecit Abraham. … *gladio*] id est, confiditis & nitimini violentiæ vestræ, cujus admi-

6 Deerrent oves meæ in omnibus montibus,
& super omnem collem excelsum; denique
in superficie totius terræ dispersæ sint oves
gregis mei, ⁶nemine reposcente & nemine
requirente.
7 ⁷Idcirco ô pastores, audite verbũ Jehovæ:
8 ⁸Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ, nisi
(⁸eò quòd est grex meus direptioni, & sunt
oves gregis mei cibo omnibus bestiis agri,
destitutæ pastore, & non reposcentibus pa-
storibus meis gregem meum: pascunt enim
pastores se ipsos, gregem autem meum non
pascunt)
9 ⁹Idcirco, ô pastores, audite verbum Jehovæ:
10 ¹⁰Sic ait Dominus Jehova, ecce me contra
istos pastores, ut reposcam gregem meum e
manu ipsorum, & faciam ut cessent a pascẽ-
do grege, ut non pascant amplius isti pasto-
res seipsos: eripiam enim gregem meum ex
ore ipsorum, ut non sint *oves* illis cibo.
11 ¹¹Nam sic ait Dominus Jehova; ecce me,
me *inquam* ut reposcam *oves* gregis mei &
anquiram eas.
12 [a] Sicut anquirit pastor gregem suum quo
tempore est in medio gregis sui, *ovium* dissi-
patarum, ita anquiram gregem meum: ut e-
ripiam illas ex omnibus locis, quo dispersæ
fuerint tempore nubis & caliginis:
13 || Educens eos e populis, congregansque
eos ex regionibus, ac reducens eos in ter-
ram suam; ut pascam eos in montibus Jis-
raëlis ad alveos, & in omnibus locis [b] habi-
tabilibus hujus terræ.
14 In pascuo bono pascam eos, & in monti-
bus ¹⁴excelsi Jisraëlis erit caula eorum; ibi
recubabunt in caula bona, & pascuum pin-
gue depascent in montibus Jisraëlis.
15 Ego pascam gregem meum, & ego faciam
ut recubent; dictum Domini Jehovæ.
16 Pereuntem requiram, & depulsam redu-
cam, fractamque obligabo, & ægrotam con-
firmabo: ¹⁶pinguem verò & firmam perdam,
pascam [c] unamquamque jure.
17 ¹⁷Vos enim, ô mi grex, sic ait Dominus Je-
hova; ecce ego judicaturus sum [d] inter ¹⁷par-
vas pecudes, arietes, & hircos.
18 An parvum est præ vobis vos pascuum op-
timum depascere, quòd reliquum pascuo-
rum vestrorum conculcatis pedibus vestris?
& vos [e] nitidam aquam bibere, quòd reli-
quas pedibus vestris conturbatis?
19 Ut *oves* gregis mei conculcatum pedibus
vestris depascant, & conturbatum pedibus
vestris bibant?
20 Idcirco sic ait Dominus Jehova ad illas;
ecce me, me *inquam*, ut judicem inter pecu-
dem ²⁰opimam & pecudem macilentam.
21 Eò quòd latere & armo impellitis, & cor-
nibus vestris impetitis omnes morbo affe-
ctas; eo usque ut disperseritis eas foràs:
22 Ideo servabo gregem meum ut non sint
amplius direptioni; & judicabo inter [f] pe-
cudes.
23 ²³Nam excitabo eis pastorem unum qui pa-
scat eas, servum meum ²³Davidem: ipse pa-
scet eas, & ipse erit eis pastor:
24 Ego verò Jehova ero eis Deus, ut servus
meus David princeps in medio eorum: ego
Jehova eloquutus sum:
25 Et pangens eis fœdus ²⁵pacis, ²⁵faciam ut
cessent bestiæ malæ e terra; ut habitent in
deserto securè, & dormiant in sylvis:
26 Reddamque ista & quæ sunt circa collem
meum, [g] conferta benedictione: ac demit-
tam imbrem tempore suo, imbres benedi-
ctionis erunt:
27 Ut edat arbor agri fructum suum, & terra
det proventum suum, sintque in terra sua se-
curè, agnoscentque me esse Jehovam, cùm
fregero ²⁷lora jugi ipsorum, & eripuero eos
e manu [h] exigentium servitutem ab ipsis.
28 Ita non erunt amplius direptioni gentibus,
& bestiæ terræ non comedent eos; sed ha-
bitabunt securè, nemine deterrente.
29 ²⁹Denique excitabo eis ²⁹plantam ²⁹ad ce-
lebritatem; ut non sint amplius [i] quos inter-
cipiat fames in terra, neque ferant ampliùs
ignominiam gentium:
30 Sed [k] cognoscatur me Jehovam Deum ip-
sorum cum ipsis esse; & ipsos esse populum
meum, domum Jisraëlis, dictum domini Je-
hovæ:
31 ³¹Cùm vos, vos, *inquam*, ³¹homines grex
meus eritis, grex pascui mei; ego Deus ve-
ster, dictum Domini Jehovæ.

Caput. XXXV.

Deus Edomæis Judæos vexantibus, Dei nomen blasphemantibus, regionem invadentibus, & de illorum clade gaudentibus exitium & vastitatem æternam prænuntiat: deinde suos severissimi illius judicii nomine consolatus, promissiones Evangelicas subjicit de æterna nostra hæreditate in cælu typo terræ promissæ adumbrata; & hæredum vocationem, regenerationem, justificationem, sanctificationemque promittens per Spiritum, qui desiderabatur in lege, hortatur Ecclesiam ad resipiscentiam, & confirmat promissionibus.

1 ¹DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me,
dicendo,
2 Fili hominis, ²dispone faciem tuam
contra montem Sehhiris; & prophetato
contra eum,
3 Dicens ei, sic ait Dominus Jehova, ecce me
contra te, ô mons Sehhiris; ut extẽdens ma-
num meam in te, reddam te [a] desolatissimũ.

6 *Nemine*] pastorũ videlicet, quibus fuerat commissa populi Dei procuratio, etsi hoc ex officio debuerunt, ut infrà ver. 12.

7 *Idcirco*] transitio ad secundam partem prophetiæ, nimirum denuntiationem in futurum tum de perditione pastorum improborũ, tum de ovium liberatione. quæ duo per prolepsin dicta vers. 10. deinde ὕστερον πρότερον explicantur.

8 *Ne vivam ego*] πάθος gravissimum ac si perturbato ex indignatione animo loqueretur Deus interrumpens sententiam cœptã propter hyperbaton ætiologicum, hoc ver. ac deinde sententiã suam repetẽs nova cõstructione: cujusmodi ἀποσιωπήσεως exempla apud probatos autores extant quamplurima.

Eò quòd] ætiologia, ut modò diximus, quam Deus dictioni sententiarum solet præmittere ad demonstrandum justitiam suam: ut fit in rebus forensibus.

9 *Idcirco*] ἀναφορὰ propter præcedens hyperbaton.

10 *Sic ait*] prolepsis sive propositio summa, ut diximus in vers. 7. continens minas adversus pastores mercenarios & lupos, ac promissiones erga gregem Dei e quibus promissiones quidem exponuntur ad versum usque 17. minæ verò usque ad vers. 23. a quo versu ad finem usque capitis eædem promissiones Dei exornantur.

11 *Nam*] explicatio posterioris membri prolepseos, ut modò diximus; qua Deus promittit se anquisiturum, educturum, congregaturum, reducturum, pasturum, tranquillaturum, & curaturum suos, per gradationem allegoricam. a Heb. *secundum inquisitionem, pastoris gregis sui.* || *Infrà 36.24.* b Heb *habitationibus.* 14 *Excelsi*] id est, excellentissimis, per hypallagen. 16 *Pinguem verò*] id est, eam quæ saginata confidet robori suo, & petulca erit: sic transitio paratur ad alterum membrum prolepseos. c Heb. *eam vel eas.* 17 *Vos enim*] apostrophe ad pios: quibus Deus ad ipsorum consolationem exponit priorem partem prolepseos, de judicio contra improbos pastores, & petulcas pecudes. d Heb. *pecudem ad pecudem, ad arietes, & ad hircos.* *Parvas pecudes*] id est, oves bonas, & malas; ut arietum hircorumque nomine boni & mali pastores allegoricè designantur: quæ duo genera deinde compellat per ὑστέρωσιν, pastores quidem, duobus versibus sequentibus, oves autem, duobus alteris. e Heb. *sedimenti aquas, id est, purissimas, in quibus omnes sident sordes.* 20 *Opimam*] id est, pinguem illam, cujus meminit ver. 16, ut exponit sequente versu.

f Heb. *pecudem ad pecudem*, ut supra ver. 17.

23 *Nam excitabo*] enarratio præcedentium promissionum Evangelicarum, ut infra 36. quibus primum fit promissio Christi, duobus versibus; deinde fœderis benedictionum ex fœdere in Christo, ver. 25. & tribus seq. ac postremò propagationis Ecclesiæ, tribus ultimis.

Davidem] id est, Christum Davidis semen, ut vocatur Jirmejæ 23.5. & 33.17. & sequentibus.

25 *Pacis*] id est, quietis & prosperitatis gloriosæ, ut Jeschahh. 11.10.

Faciam ut cessent] Jeschahh. 11.6. & Hosch. 2.18.

g Heb. *benedictioni*. αὔξησις.

27 *Lora*] ut supra 30.23.

h Heb. *sibi servientium ipsis*: ut Lam. 1.14.

29 *Denique*] insignis promissionum locus, ut diximus ad versum 23.

Plantam] id est, Ecclesiam plantatam & radicatam in Christo, qui propterea surculus plantarum appellatur, Jeschah. 11.1. & 60.21. *Ad celebritatem*] id est, ut sit celeberrima non tantum apud Judæos, ut olim; verùm etiam passim apud gentes, ex quibus erit colligenda: ut demonstratur ver. ultimo, & infra cap. 36. [illegible] plosius. i Heb. *intercepti fame.* k Heb. *cognoscent*: [illegible]

31 *Cùm vos*] id est, cùm vos ex toto humano genere adunati coalueritis in Christo, ut sitis Ecclesia mea. *Homines*] id est, non tantùm Jisraëlitæ, sed [illegible] to hominum genere in Christum insiti per fidem: sic vocem hanc interpretandam esse, & ἐμπλοκὴν transponendam tum loci natura evincit, tum etiam doctrina capitis 36. comparatio.

1 *Deinde*] Istis duob. capitibus prophetiam unam contineri docet hujus capitis cum principio sequentis comparatio. Hujus autem prophetiæ partes sunt duæ; una, qua sententia pronunciatur Edomæis, hoc capite; altera, qua Jisraëlitis adhibentur consolationes cùm propositis judiciis in adversarios, tum promissionibus Evangelicis erga ipsos. In hoc igitur capite continentur duo; propositio summa sententiæ latæ contra Edomæos, usque ad versum 5. & sententiæ ἐργασία, sequentibus. || *Suprà 25.12.*

2 *Dispone*] ut suprà 6.2. a Heb. *desolationem & desolationem.*

4 Civitates tuas *in* vastitatem redigam, & tu
b desolatissimus eris; ut experiaris me esse
Jehovam.
5 ʼEò quòd est tibi inimicitia c perpetua, qua
facis ut diffluant Jisraëlitæ d per gladium;
tempore calamitatis suæ, ʼ*quo* tempore ini-
quitatis *est* terminus:
6 Idcirco ut vivo ego, dictum Domini Jeho-
væ, in e cædem comparabo te, & cædes per-
sequetur te: quandoquidem non odisti cæ-
dem, etiam cædes persequetur te.
7 Nam tradam montem Sehhiris f summæ
desolationi, excindens ex eo g viatorem
omnem:
8 Et replebo montes ejus confossis ipsius; in
ipsis collibus tuis, vallibusque tuis, & omni-
bus alveis tuis confossi gladio cadent.
9 Desolationibus perpetuis tradam te, & ci-
vitates tuæ non h restituentur; ut experia-
mini me esse Jehovam.
10 ʼEò quòd dicis, ʼduæ istæ gentes, & duæ
regiones istæ meæ erunt; jam possessuri su-
mus ʼistam hæreditariò ubi Jehova fuit:
11 Idcirco ut vivo ego, dictum Domini Jeho-
væ, facturus sum secundum iram tuam & se-
cundum invidiam tuam quam exercuisti
præ odio tuo contra illos; ut agnoscar ab eis
cùm judicavero te,
12 Et experiaris me esse Jehovam, audivisse
omnes irritationes tuas quibus loquutus es
de montibus Jisraëlis dicēdo, desolati sunt;
ʼnobis traduntur ad consumendum:
13 Ut magnificastis vos contra me ore ve-
stro, fecistisque ut abundarent contra me
verba vestra; me audivisse.
14 ʼSic ait Dominus Jehova; prout lætatur
tota ʼista terra, desolationem sum effecturus
tibi:
15 Secundum lætitiam tuam, de possessione
domus Jisraëlis, eò quòd desolaretur, ita fa-
ciam tibi: desolatissimus eris, ô mons Seh-
hir & tota Edomæa quantacunque est, i ut
cognoscatur me esse Jehovam.

b Heb. *desolatio* ... *ut ver.* 15.
5 *Eò quòd*] ἐργασίαν ... præcedentis prophetiæ tribus omnino definitur membris in quibus singulis causæ cum judiciis, id est, maleficia cum pœnis comparantur ad justitiã Dei illustrandam. Primum igitur est infensissima vexatio & infectatio Judæorum ver. 5. cui paria juditia sequentibus denuntiantur: secundo loco subjicitur blasphema, sacrilega, & inhumana ... possionis arrogatio, ver. 10. tertium denique est lætitia de alieno malo, ver. 14. adjectis utrique suis & convenientibus judiciis, ut antè diximus.
c Heb. *seculi*: sic ver. 9.
d Heb. *per manus gladii*.
Quo tempore] ut supra 21.30. & sequentibus.
e Heb. *sanguinem* ... *tempus*.
f Heb. *desolationi & desolationi*.
g Heb. *transeuntem & revertentem*.
h Heb. *reverten-tur*.
10 *Eò quòd*] secundum, ut diximus in versu 5.
Duæ istæ] videlicet Jisraëlitarum, qui ... ab Assyrio fuerant domiti; & Judæorum, quos recens Babel ... sub jugum miserat.
Istam] nempe Judæam, quam blasphemantes designant a domicilio Jehovæ; ac proinde non Judæos tantùm, sed Deum ipsum ludificantur, ut ipse exprobrat ver. 13. 12 *Nobis traduntur*] ut Psal. 137.7. 14 *Sic ait*] tertium membrum, ut diximus in ver. 5. *Ista terra*] id est, Edomæi omnes, metonymicè. i Heb. *ut cognoscant: impersonaliter*.

CAPUT XXXVI.

1 ʼTU quoque, fili hominis, prophetato de
montibus Jisraëlis, dicens; ʼmontes Jis-
raëlis, audite verbum Jehovæ.
2 ʼSic ait Dominus Jehova, eò quòd dicit
ʼiste inimicus de vobis, euge; & ʼexcelsa se-
culi a hæreditariò futura sunt nobis:
3 Idcirco prophetato dicens, sic ait Domi-
nus Jehova, b quia multis modis desolave-
runt & exhauserunt vos circumquaque, ut
essetis hæreditaria possessio reliquiis genti-
um; & traducti estis c in labia nationum, in-
famiamque populorum:
4 Idcirco montes Jisraëlis, audite verbum
Domini Jehovæ: sic ait Dominus Jehova
istis montibus & collibus, alveis vallibusq;,
& vastitatibus desolatis, ac civitatibus de-

1 *Tu quoque*] Secunda hujus prophetiæ ad Judæorũ consolationem pertinentis ... ut diximus supra ... duo summa sunt capita: unum, de judicio Dei venturo ... Edomæos, ... ad ver. 7. alterum de promissionibus evangelicis, ad finem usque: quorum ... exordium hoc ver. continetur.
Montes Jisraëlis] i. ... Jisraëlitarum ... quam per prosopopœiam alloquitur Deus, quia ab ... deserta erat, ut ostenditur ver. 4. 2 *Sic ait*] hac propositione judicii, ... summa est præcedentis capitis, similiter continẽtur causæ eædem, tribus versibus ... & summa dictio, ver. 5. & 6. *Iste inimicus*] Edomæus, ut præcedente capite. *Excelsa*] vide Deut. 32.13. a Heb. *in hæreditatem futura est*. b Heb. *quia &* ... Levit. 26.13. c Heb. *in labium linguæ, id est, nationum: ut* Jesch. 66.18.

relictis, quæ sunt direptioni & subsannatio-
ni reliquiis gentium quæ circumquaq; sunt:
5 Idcirco sic ait Dominus Jehova, *mentiar*
nisi igne zeli mei loquar contra reliquias
gentium & contra Edomæam totam; quæ
attribuerunt terram meam sibi in hæredita-
tem cùm lætitia totius cordis, cum depopu-
latione d animosa, ut e sedes expulsorum e-
jus sit direptioni:
6 Idcirco, *inquam*, prophetato de terra Jisra-
ëlis, & dicito ipsis montibus & collibus, al-
veis ac vallibus; sic ait Dominus Jehova,
ecce ego zelo meo & æstu iræ meæ loquor,
eò quod ignominiam gentium fertis.
7 ʼIdcirco sic ait Dominus Jehova, ego ʼsub-
lata manu mea juro; *mentiar*, nisi gentes illæ
quæ circumstant vos, ipsa ignominiam suam
reportaturæ sint:
8 Vos verò montes Jisraëlis ramum vestrum
edituri sitis, & fructum vestrum laturi popu-
lo meo Jisraëli; ʼcùm f propè advenerint.
9 Nam ecce me apud vos, qui ʼrespiciam ad
vos ut colamini & seramini:
10 Et multiplicabo in vobis homines, totam
domum Jisraëlis quanta quanta est; ut in-
habitentur civitates, & vastitates reædifi-
centur.
11 Multiplicabo, inquam, in vobis homines
& jumenta, quæ augescent & fœtificabunt:
faciámque ut habitetis sicut priscis tempo-
ribus vestris, benefaciens ampliùs quàm
primordiis vestris, ut agnoscatis me esse Je-
hovam.
12 Adducam enim ad vos ʼhomines cum po-
pulo meo Jisraële, qui hæreditariò possideant te, erisque eis in possessionem; ʼneque
perges ampliùs orbare eos.
13 ʼSic ait dominus Jehova, eò quòd dicunt
vobis exedentem homines te esse; & orban-
tem gentes tuas esse te:
14 Idcirco homines non exedes ampliùs, &
gentes tuas non orbabis ampliùs, dictum
Domini Jehovæ:
15 Neque sinã ut audiatur in te ampliùs ig-
nominia gentium, & opprobriũ populorum
non feres ampliùs; & gentes tuas ʼoffendere
non sines ampliùs, dictum Domini Jehovæ.
16 ʼDeinde fuit verbum Jehovæ ad me, di-
cendo,
17 ʼFili hominis, domus Jisraëlis cùm habi-
tarent in terra sua, impurarunt eam via sua
& actionibus suis: tanquam impuritas ʼsepa-
ratæ ex immunditia, erat via ipsorum coram
me:

d Heb. *animi*.
e Heb. *expulsio ejus*.
7 *Idcirco*] transitio ad secundam partem prophetiæ, per antithesin præcedentis judicii & futuræ in Ecclesia benedictionis Dei, hoc & sequente versu. Quamobrem nos ab hoc versu promissiones inchoari diximus supra in ver. 1. Continet autem hic promissionum Evangelicarum locus primum propositionem summam benedictionum Dei erga hæreditatem & hæredes ejus, usque ad ver. 13. deinde ἐργασίαν singularum partium quas definit propositio, inde ad versum 33 ac postremò conclusionem, ad finem usque.
Sublata manu] ut Gen. 14.22. humanitus dictum.
8 *Cum propè*] i. cùm restituam Jisraëlitas in vobis. Atque hæc quidem promissio sequentibus exponitur: primùm enim hæreditatis præstantia, ver. 9. deinde hæredum exponitur, tribus sequentibus: quæ omnia allegoricè dicta sunt de hæreditate & hæredibus illis sanctis quorum mentio est 1. Pet. 1.4. & seq.
f Heb. *appropinquaverint veniendo*.
9 *Respiciam*] i. curabo vos: ut Deut. 11.12.
12 *Homines*] videlicet ex aliis gentibus cooptatis in hæreditatem populi mei: ut suprà 34.31.
Neque perges] videlicet aut consumendo eos in terra, aut extra terram evomendo: quæ duo genera minatus lege fuerat Dominus, Levit. 18.28. & 20.22. & 26.20.22.
13 *Sic ait*] ἐργασία propositionis ut diximus in ver. 7. duas partes complectitur; primùm enim exornantur promissiones hæreditatis æternæ (ad quas fuerunt μεταβατικὰ verba proximè præcedentia) & confirmantur, his tribus versibus; deinde verò promissiones hæredum illustrissimæ & amplissimæ enarrantur: confer cum Jeschah. 33.20. & seq. 15 *Offendere*] vide Jeschahh. 35. In hujus autem loci interpretatione libri manuscripti fidem sequuti sumus: atque hoc modo concluditur locus promissione universali, fore ut in rebus omnibus terra obsecundet justis suis possessoribus, ut Hosch. 2.22. 16 *Deinde*] alterum membrum ἐργασίας, de promissionibus Dei gratuitis erga hæredes propter nomen suum. Qua in parte tria membra observanda sunt: primum est narratio peccatorum ex quibus Jisraëlitæ laborabant, & legalis administrationis Dei, usque ad versum 23. secundum, enarratio promissionum Evangelicarum, quæ illustrantur per comparationem occidentis legis, & spiritus efficacis operantisque per evangelium, usque ad versum 31. tertium denique, hortatio ad resipiscentiam filiorum Dei & fidem in promissiones antegressas, ver. 31 & 32. 17 *Fili hominis*] hujus narrationis capita sunt hæc, Jisraëlitas peccasse, hoc ver. castigatos esse, duob. seq. & perseverasse in peccatis, quia lex habuit literam tantùm, non autè spiritum vivificantem: ac proinde quòd aliquæ supersunt eorum reliquiæ, illud ex Dei misericordia proficisci, qui velit efficere promissiones Evangelicas, ver. 21. *Separatæ ex*] de qua Levit. 12. & 15.

18 Idcir-

g Heb. *propter sanguinem quod fundebant: trajectio.*

20 *Cum dicerent*] amplificatio peccati Jisraëlitarum a circumstantia; quòd ipsæ gentes observarent illos, & ad vitam sermonesq; illorum attenderent, his nominibus maximè quòd populus Dei erant, & prodierant tanquam e Schola ipsius: ut videlicet haberent unde Jehovam blasphemarent: quamobrem eo indignius fuit Jisraëlitas non abstinēre a malo & mali specie, ad asserendam & vindicandam gloriam Dei: prout exprobratur infrà ver. 23. & Rom. 2.24.

21 *Clementia*] id est, nondum tamen propterea perdidi: sic transitur ad comparationem promissionum Evangelii, quas Deus propter fidem suam repetit, ver. sequentibus, & suo tempore præstitit.

22 *Idcirco*] jam sequitur secundum ἐργασίας membrū, de promissionibus Evangelicis: in quibus exponuntur primùm causa, quæ est gloria Dei & sanctificatio nominis ipsius, duobus versibus; deinde promissiones spirituales vocationis, & regenerationis, ver. 24. & tribus sequentibus, ac postremò benedictiones a Deo in filios regeneratos per Christum manaturæ, tribus.

23 *Ante oculos*] hanc lectionem servat Chaldæus paraphrastes, & habet liber manuscriptus: etsi in vulgatis exemplaribus legitur ante oculos vestros, præter ipsum Massoritarum testimoniū.

24 *Recipiens enim*] enarratio liberationis spiritualis per vocationem Dei, hoc ver. justificationis, ver. sequen. regenerationis, ver. 26. & sanctificationis vitæ, ver. 27.

25 *Aquis mundis*] sanguine Jesu Christi: ut singulas has partes paucis complectitur Apostolus, 1. Petri 1.2.

18 Idcirco effudi æstum iræ meæ super eos,
g eò quòd sanguinē effundebant super ter-
ram; & stercoreis diis suis impurabant eam:
19 Et dispersi eos in gentes, sparsique sunt
per regiones: secundum viam eorum & se-
cundum actiones eorum judicavi eos.
20 Etiam cùm venissent in gentes quò vene-
runt, similiter prophanarunt nomen sancti-
tatis meæ; 'cùm dicerent *illa* de eis popu-
lum Jehovæ ipsos esse, & e terra ejus pro-
diisse:
21 Sed 'clementia usus sum propter nomen
sanctitatis meæ, quod prophanant domus
Jisraëlis in gentibus quò venerunt.
22 'Idcirco dic domui Jisraëlis, sic ait Domi-
nus Jehova, non propter vos ego facturus
sum, ô domus Jisraëlis; sed propter nomen
sanctitatis meæ quod prophanastis, apud
gentes quò venistis:
23 Ut sanctificem nomen meum maximum
quod prophanatum fuit in gentibus, quod
prophanatis in medio earum: ut sciant
gentes me esse Jehovam, dictum Domini
Jehovæ, cùm sanctificabo me in vobis, 'ante
oculos earum.
24 'Recipiens enim vos ex ipsis gentibus cō-
gregabo vos ex omnibus regionibus, ac re-
ducam vos in terram vestram:
25 Et aspergens vos 'aquis mundis ut munde-
mini, ab omnibus impuritatibus vestris &
ab omnibus stercoreis diis vestris munda-
bo vos:
26 Et dabo vobis 'cor novum, & spiritum no-
vum ponam in medio vestri; & amovens cor
lapideum e carne vestra indam vobis cor
carneum:
27 Et spiritum meum ponam in medio vestri;
quo faciam ut in statutis meis ambuletis, &
jura mea observetis facientes ea.
28 'Ita habitabitis in terra quam dederam
majoribus vestris, eritisque mihi populus, &
ego ero vobis Deus:
29 Qui servabo vos ab omnibus impuritati-
bus vestris; & 'advocans frumentum auge-
bo illud, neque imponam vobis famem.
30 ‖Nam augebo fructus arborum & proven-
tum agri, ut non suscipiatis ampliùs oppro-
brium famis in gentibus.
31 'Recordamini ergo viarum vestrarum
pessimarum, & actionum vestrarum quæ nō
sunt bonæ; & 'fastidio estote vobis ipsis
propter iniquitates vestras, & propter abo-
minationes vestras.
32 ‖Non propter vos ego facturus sum, di-
ctum Domini Jehovæ, notum esto vobis: e-
rubescite, & rubore afficiamini a viis vestris,
ô domus Jisraëlis.
33 'Sic ait Dominus Jehova, quo tempore
mundabo vos ab omnibus iniquitatibus ve-
stris; faciam quoque ut habitentur civita-
tes & ædificentur vastitates:
34 Et terra desolata colatur, pro eo quòd
fuerat h desolatissima ante oculos omnis
i viatoris:
35 Adeò ut dicant, terra hæc ipsa quæ deso-
lata erat est similis 'horto Hhedenis; & ci-
vitates quæ vastatæ desolatæque & destru-
ctæ erant, munitæ inhabitantur:
36 Ut cognoscant gentes quæ reliquæ erunt
circa vos, me Jehovam reædificare *civitates*
destructas, k conserere desolatum *agrum*: e-
go Jehova dixi & faciam.
37 'Sic ait Dominus Jehova, præterea l ' ex-
positus ero domui Jisraëlis ut hoc faciā eis;
multiplicabo eos quasi grege hominibus:
38 'Quasi grege m sacrificiorum, quasi gre-
ge *urbis* Jeruschalaimorum in solennitati-
bus ejus; ita erunt civitates quæ vastatæ
sunt repletæ gregibus hominum, ut n cog-
noscatur me esse Jehovam.

i Heb. *transeuntis.*

35 *Horto Hhed.*] vide suprà 28.13.

k Heb. *plantare.*

37 *Sic ait*] altera pars conclusionis ut diximus in ver. 33.

l Heb. *quæsitus:* ut Psal. 111.2.

Expositus ero] id est, promptus & paratus ut beneficium hoc in omnes conferam: nimirum quod augebitur hoc pacto & propagabitur in infinitum Ecclesia.

Hominibus] ut suprà ver. 10. & 11. & 34.31.

38 *Quasi grege*] elegans comparatio, qua fidelium omnium cœtus cum gregibus sacrificiorum comparantur; quemadmodum Christiani omnes Sacerdotes effecti in Christo se ipsos sistunt hostias vivas Domino, Rom. 12.1. m Heb. *rerum sanctarum.* n Heb. *cognoscent me personaliter.*

Caput XXXVII.

Deus per visionem oblato Jechezkele typo uno, & altero imperato, promittit a se & Judæos restitutū iri in terram ipsorum, & Ecclesiam catholicam sive universalem ab eodem symbolo confirmat liberandā esse per Christum; ut adunata in ipso Ecclesia fruatur æterno Dei fœdere, Deum colat, & ab ipso inhabitetur regaturq; ad gloriam ipsius sempiternam.

1 'a Superveniente mihi 'manu Jeho-
væ, eduxit me 'in spiritu Jehova, & collo-
cavit me in medio cujusdam 'convallis;
quæ erat plena ossibus:
2 Et traduxit me per illa circumquaque; ec-
ce autem erant multa valde in superficie il-
lius convallis, & ecce arida erant valde.
3 Tum dicenti ad me, fili hominis, an 're vi-
viscerent ossa illa? dixi, Domine Jehova
tu nosti.
4 Edixit verò mihi, prophetato de ossibus
istis; & 'dicito ad ea, ô ossa arida, audite
verbum Jehovæ:
5 Sic ait Dominus Jehova ossibus istis; ecce
ego inducturus sum in vos spiritum, ut viva-
tis.
6 Nam addam vobis nervos, & obducam
vobis carnem, & superindam vobis cutem,
ponamque in vobis spiritum, & vivetis; ut
cognoscatis me esse Jehovam.
7 Cùm itaque prophetarem quemadmodū
jussus fueram; fuit 'sonus me prophetante,
& ecce concussio, appropinquantibus ossi-
bus b uno ad suum alterum.
8 Deinde cùm aspicerem quòd ecce super
ea nervi & caro c assurrexisset, & superindi-
ta esset eis cutis supernè; spiritus autē nul-
lus inesset eis:
9 Dixit ad me, prophetato alloquens Spiri-
tum; prophetato fili hominis, dicens ad Spi-
ritum, sic ait Dominus Jehova, a quatuor

1 *Superveniente*] Hujus capitis partes omnino duæ sunt: una, qua prædicitur restitutio Jisraëlitarum e captivitate, usque ad versum 15. altera, qua prædicitur perfecta Ecclesiæ instauratio per Christum, adunatis Judæis & Jisraëlitis ut sit Ecclesia una sancta Domino. Utraque autem prophetia typum subjicit, & anagogen ... pi. Ac prioris quidem typus oblatus demonstratur a Propheta, ut ipse narrat usque ad versum 11. deinde verò accommodatio explicatur pop... bus, vers. 11. & sequentibus.

a Heb. *cum esset super me.*

Manu Jehovæ] vide suprà 1.3.

In spiritu] id est, per visionem, quasi fuissem abreptus spiritu, ut loquitur suprà 2.22.

Convallis] conjicitur erat Mesopotamiæ & Chaldæa tota, Gen. 11.2.

26 *Cor novum*] ut Jirm. 31.33. & suprà 11.19. 28 *Ita habitab.*] tertius promissionum gradus, ut diximus in versum 22. 29 *Advocans*] id est, efficiens verbo ut compareat velut accersitum: ut Psalm. 105.16. ‖Suprà 34.29. 31 *Recordamini*] hortatio ad resipiscentiam, ut diximus in ver. 16. *Fastidio*] vide suprà 6.9. ‖Deut. 9.5. 33 *Sic ait*] conclusio totius prophetiæ per anacephalæosin promissionum tum ad hæreditatem pertinentium, quatuor versibus; tum ad hæredes ipsos, duobus ultimis. h Heb. *desolatio.*

3 *Reviviscerent*] id est, videturne fieri posse ut recipiant vitam, & restituantur in statum pristinum præsentis vitæ? Nam responso suo non est putandum Prophetam dubitare de resurrectione carnis futura ad vitam æternam; sed de recuperatione præsentis status, quam idcirco Propheta committit notioni & providentiæ Dei. 4 *Dicito ad ea*] id est, interpres esto voluntatis Dei; qui potente verbo suo vivificat mortuos, & quæ non sunt vocat tanquam sint, Rom. 4.17. 7 *Sonus*] qui fieri per cursor est aut advenientis majestatis Dei, aut magnificorum illius operum, ut suprà 1.4. & 2.22. b Heb. *osse ad os suum.* c Heb. *ascendisset.*

ventis adveni, ô ſpiritus, & perflato interfectos iſtos ut vivant.

10 Quamobrem prophetante me quẽadmodũ præceperat mihi, ingreſſus eſt in illa ſpiritus & revixerunt; ſteteruntq; ſuper pedes ſuos copiæ magnæ [d] quamplurimum.

11 'Deinde dixit ad me, fili hominis, oſſa iſta tota domus Jiſraëlis ſunt; ecce dicunt, 'aruerunt oſſa noſtra, & periit exſpectatio noſtra, ſucciſi ſumus ' quod ad nos.

12 Idcirco prophetato indicens eis, ſic ait Dominus Jehova, ecce 'ego aperiens ſepulchra veſtra deducam vos a ſepulchris veſtris, popule mi; reducamque vos in terram Jiſraëlis:

13 Ut cognoſcatis me eſſe Jehovam; aperiente me ſepulchra veſtra & deducente vos e ſepulchris veſtris, popule mi.

14 Et indam ſpiritum meum vobis ut reviviſcatis, & collocabo vos in terra veſtra; ut cognoſcatis me Jehovam ' dicere & facere, dictum Domini Jehovæ.

15 'Fuit etiam verbum Jehovæ ad me, dicendo,

16 Tu autem fili hominis, accipe tibi 'lignum unum, & 'inſcribe ei, Jehudæ, & 'filiis Jiſraëlis ſociis ejus: deinde accipe lignum [e] alterum, & inſcribe ei, Joſepho lignum Ephrajimi, cum tota domo Jiſraëlis ſociis ejus.

17 Tum 'admove ea unum ad alterum tibi in lignum unum: ut ſint [f] adunata in manu tua.

18 'Cùm autem alloquentur te [g] populares tui dicendo, an non indicaturus es nobis quid iſta ſignificent tibi?

19 Dic ad eos, ſic ait Dominus Jehova, ecce ego accepturus ſum 'lignum Joſephi quod fuit in manu Ephrajimi cum tribubus Jiſraëlis ſociis ejus; & componam has conjunctas illi cum ligno Jehudæ, efficiamque eos lignum unum, ut ſint unum 'in manu mea.

20 'Cumque fuerint ligna iſta quibus inſcripſeris, in manu tua ante oculos illorum;

21 Dic ad illos, 'ſic ait Dominus Jehova, ecce ego recepturus ſum filios Jiſraëlis e medio ipſarum gentium quò abiverint; & congregans eos circumquaque reducam eos in terram ſuam:

22 Et efficiam eos gentem unam in illa terra in montibus Jiſraëlis, & rex unus erit ipſis omnibus Rex: neque erunt amplius duæ gentes, neq; dividentur ampliùs in duo regna deinceps:

23 Neque impurabunt ſe amplius diis ſtercoreis ſuis, & rebus deteſtandis ſuis, aut ullis defectionibus ſuis; ſed ſervabo eos ex omnibus habitationibus ipſorũ in quibus peccaverint, & mundabo ipſos, ut ſint mihi populus & ego ſim ipſis Deus.

24 Et 'ſervus meus David rex erit ſuper ipſos, ac 'paſtor unicus erit omnibus ipſis; ut in judiciis meis ambulent, ac ſtatuta mea obſervent facientes ea.

25 Et reſidebunt in ea terra quam dederam ſervo meo Jahhakobo, in qua reſederunt majores veſtri; reſidebunt, inquam, in ea ipſi, filiique ipſorum, ac [h] nepotes ipſorum uſq; in ſeculum, & Dauid ſervus meus princeps ipſis erit uſque in ſeculum:

26 Cùm pepigero ipſis fœdus pacis, fœdus [i] perpetuum futurum cum ipſis; & diſponens ipſos multiplicabo ipſos, ponamq; ſanctuarium meum ' in medio ipſorum in ſeculum.

27 Ut exiſtente tabernaculo meo apud ipſos, ſim ipſis Deus & ipſi ſint mihi populus:

28 Et cognoſcant gentes me Jehovam ſanctificare Jiſraëlẽ, cùm erit ſanctuarium meum in medio ipſorum in ſeculum.

CAPUT XXXVIII.

Deus per Prophetam prænuntiat Judæis calamitates, quæ ipſis ex quo reduces fuerunt a deportatione erant eventuræ, operâ regum Aſiæ minoru & Syriæ: graviſſima judicia exponit quæ contra illos tum per Judæos, tum per alienigenas, tum ſua ipſius manu effecturus eſt: gloriam ad Judæos ex hoſtium ſtrage perventuram docet: omniaq; tandem concludit Evangelicis promiſſionibus.

1 'DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, 'diſpone faciẽ tuam verſus 'Gogum, ' terram Magogi, 'principem,

---

[d] Heb. valde valde.

11 Deinde dixit] [illegible] totius præ[illegible] typis, qua [illegible] exponitur [illegible] & deſpe[illegible] Jiſraëlitarum [illegible]; quibus [illegible] amplius oſten[illegible] ſpes reſtitu[illegible] quam [illegible] aridiſſi[illegible], hoc ver. deinde [illegible] liberatio & [illegible] a Deo præ[illegible], tribus ſe[illegible].

Aruerunt] id eſt, [illegible] parte quidem [illegible] & [illegible] veſtigiũ [illegible] vitæ præ[illegible], aut ſignum in [illegible] adipiſcẽdæ [illegible]: adeo gra[illegible] eſt deportationis [illegible] calamitas.

Quod ad nos] quaſi [illegible], ſpe alant ſe ipſi qui volent; nos [illegible] planè abjicimus, ſtatuentes [illegible] de nobis eſſe.

12 *Ego aperiens*] id eſt, ſolutis ruptiſque [illegible] & impedimẽtis omnibus liberabo vos; ſed perſtat Propheta in allegoria; ut Jeſchahh. 26. 19.

14 *Dicere & facere*] ut ſuprà 17. 24. & [illegible] vide Jeſchahh. [illegible]

15 *Fuit etiam*] ſe[illegible] hæc prophe[illegible] (ut ante diximus) [illegible] Ecclesiæ in Chriſto, cõ[illegible] typum, uſque ad verſ. 18. & ac[illegible] il[illegible] allegoricam, ver[illegible].

16 *Lignum*] id eſt, [illegible] ligno; ut [illegible] olim virgis [illegible] & ſignifi[illegible]; ut Num. 17.

Inſcribe] id eſt, [illegible] facta [illegible] deſignato [illegible] populus adunan[illegible] virga.

Filiis Jiſraëlis] id eſt, tribui Levi & Benjaminis, qui regno Jehudæ adhæſerant cùm lacerraretur regnum, 2. Chron. 11.

[e] Heb. unum: ut ſequente verſu. 17 *Admove*] id eſt, hoc typo præfigu[illegible] futuram per Chriſtum, ut exponitur verſ. 22. [f] Heb. in una.

18 *Cùm autem*] tranſitio ad interpretationem typi, per occaſionem conſu[illegible] Jiſraëlitarum: cujus interpretationis partes cum typo convenien[illegible] duæ; una, de conciliando & compingendo Jehuda & Jiſraële, verſ. 19. al[illegible], de populo Dei poſtquam adunatus fuerit ſervando, regendo, & propagando [illegible] Dei fœdere in Chriſto, verſibus reliquis. [g] Heb. *filii populi tui*.

19 *Lignum Joſephi*] id eſt, Joſephum & Jiſraëlem totum hac verga adun[illegible]. *In manu mea*] id eſt, in poteſtate Chriſti, qui ſermo æternus eſt Patris [illegible] cum Patre & ſpiritu ſancto: hic enim David ille eſt de quo infrà ver. 24. [illegible] Pater tradidit omnia: Joan. 3. 35. & Matth. 28. 18. 20 *Cumq;* [illegible] videlicet adunata, ut dictum eſt ſupr. ver. 17. ſic tranſitur ad explicationem [illegible] de regno Chriſti in Eccleſia ex variis populis adunata; ut notavimus [illegible] 18.

21 *Sic ait*] hæc narratio promiſſorum Dei antecedentia omnia [illegible]; primùm quidem liberatæ a Deo Eccleſiæ coagmentationem & u[illegible], duobus verſibus; deinde adminiſtrationem Chriſti, & fructus illius ex [illegible] Dei per Spiritum habitantem in nobis, uſque ad verſum 27. ac po[illegible], nimirum gloriam Dei in Eccleſia catholica, verſibus duobus ulti[illegible] typicè a Prophetis dicta de uno populo & terra, ad veritatem [illegible] eſſe accommodanda ſæpè monuimus.

24 *Servus meus*] Chriſtus, qui propterea venit ut faceret voluntatem Patris in forma ſervi: quamobrem appellatur ſervus, 1. Chron. 17. 19. & Jeſchahh. 42. 1. *Paſtor*] ut Joan. 10. 16.

[h] Heb. *filii filiorũ*.

[i] Heb. *ſeculi*.

26 *In medio ipſorum*] id eſt, in ipſorũ cordibus habitabo & inambulabo: vide 2. Cor. 6. 16. & ſequentibus.

1 *Deinde*] Duo hæc capita eodem pertinere apud omnes conſtat; ſed varia eſt illorum accommodatio. Nos omiſſis tam variis interpretationibus ſtatuimus ea per ſpiritum Dei hoc loco eſſe poſita ad anticipationem, quaſi eadem ſit concio cum præcedente capite. Nam cùm Deus ſuperiore capite duo prænuntiaverit, reſtitutionem populi ex captivitate Babylonica, & inſtaurationem per Evangelium Chriſti; ne forte Judæi præſumerent utrumque eodem tempore eventurum; aut ſi non eveniret, animis deficerent; propterea anticipatione Deus antevertit opionem illam, docens poſt reverſionem populi ex captivitate, ante adventum Chriſti & juſtam regni Dei inſtaurationem multas populo Dei calamitates eventuras, & multa in hoſtes Eccleſiæ a Deo judicia, quemadmodum etiam prophetavit Danijel. 9. capite, 10. & 11. ſimilem anticipationem vide Jitmejæ 31. 15. Summa igitur eſt, reverſo in Judæam populo fore ut multa mala ipſi importentur ante adventum Chriſti, & contra Deus quamplurima edat documenta ſeveriſſimæ juſtitiæ ſuæ in adverſarios Eccleſiæ ad gloriam ſuam & ſalutem ejus. Partes (præter inſcriptionem & mandatum Dei, duobus verſibus comprehenſum) omnino ſunt quatuor: prima eſt propoſitio ſumma tum hoſtium & rerum ab eis geſtarum, tum eventorum a Deo, uſque ad verſum 10. ſecunda eſt enarratio propoſitionis, uſque ad ver. 9. capitis 39. tertia, exornatio propoſitionis enarrationiſque præcedentis, uſque ad verſum 25. poſtrema, concluſio. 2 *Diſpone*] ut ſuprà 6. 2. *Gogum*] hanc vocem propriam eſſe conſtat inter omnes: ſed plerique adducti interpretatione hujus & ſequentis capitis, propriam viri eſſe putant, & regis alicujus quo autore futurum erat ut infeſtaretur Dei populus, alii regionis: nos verò comparato loco Apocalypſeos 20. 8. loci quidem & gentis appellationem eſſe ſtatuimus; ſed a Rege certo derivatam, nimirum a Rege illo Gyge qui Candaulem Lydum ante hæc tempora occiderat: nam ab eo orti Gygades, & lacus Gygæus denominatus eſt; Gog igitur eſt minor Aſia, quam his temporibus Halyattes obtinuit, deinde Crœſus: a quo fines regni ſui in Syriam propagante inditum nomen eſt cuidam parti Syriæ proximæ Jiſraëlitarum agro junctæ Libano, ubi ſitum fuiſſe oppidum docent omnes Geographi nomine Gygarta, pro eo quod eſt Gog-karta, id eſt, Gogi urbs, Syro vocabulo: ac proinde locum hunc ita accipimus, Prophetam ex ordine gentes quæ ſupra Judæam ſunt hoc loco percurrere, ut denotet maximè a regno Aſiæ minoris, Syriæque Judæam infeſtatum iri; quod illi Antiochi, Seleuci, Demetrii, Nicanoreſque tenuerunt, qui multa mala Judæis intulerunt, & plurima ab eis perpeſſi ſunt. *Terram Magogi*] id eſt, Scythiæ ſive Sarmatiæ incolas, ſynecdochicè, qui tum Mediam obtinebant, ut meminimus Jirm. 49. 34. & ſuprà 32. 24. Aſiam depopulabantur & vaſtabant omnia uſque ad Syriam cœlen, ubi primas tenebat omnis idololatriæ Hierapolis a Scythis condita, quæ Syris dicebatur Magog, teſte Plinio lib. 5 capite. 23. *Principem*] hoc aſyndeton oſtendit quod modò diximus Prophetam percurrere certarum gentium nomina, ut ſynecdochicè intelligantur omnes ex quarum opera uſi ſunt Reges ad greſſandum in Judæa: ut apparet ex ver. 5. & ſequentibus.

primarium 'Mescheci & Tubalis; & pro-
phetato contra eam,
3 Dicens: sic ait Dominus Jehova: 'ecce me
contra te, ô 'Gog, princeps, primariæ Mes-
checi, & Tubalis:
4 'Ut reducam te imponens hamos maxillis
tuis; cum 'eduxero te & omnes copias tuas,
equos & equites 'indutos [a] perfectissimè o-
mnes, congregationem multam [b] clypea-
torum & scrutatorum, tractantium gladios
omnium.
5 'Persas, 'Æthiopas, & Putæos cum illis;
omnes [c] scutatos & galeatos:
6 'Gomerum cum omnibus agminibus suis,
domum 'Togarmæ, *ad* latera Aquilonis cum
omnibus agminibus suis; populos multos
tecum.
7 Comparator, & compara te, tu & omnes
congregationes tuæ quæ congregantur ad
te; 'ut sis istis custodiæ.
8 Post dies 'multos [d] animadvertetur in te,
qui [e] consequentibus annis invasurus es ter-
ram 'reducem a gladio, congregatam ex
populis multis, invasurus montes Jisraëlis,
qui fuerant vastitati jugiter; cùm ipsa ex
populis educta habitabunt securè omnes:
9 Et ascendens 'quasi fremebunda vastatio
invasurus es, similis nubi operiendo illam
terram futurus; tu, & omnia agmina tua,
populique multi tecum.
10 'Sic ait Dominus Jehova, nam erit die il-
la ut [f] venientibus rebus multis in animum
tuum; cogites cogitationem malam,
11 Dicens, ascendam contra terram 'pago-
rum, invadam istos tranquillos habitantes
securè; qui omnes habitant 'absque ullo
muro, & quibus nullus *est* vectis, aut valvæ:
12 Ad prædandum prædam, & ad diripiẽdum
direptionem; 'reducendo manum tuam
contra vastitates inhabitatas, & contra po-
pulum receptum ex gentibus, facientem pe-
cuariam & [g] negotiantem, habitantes 'in
[h] editiore loco istius terræ.
13 'Scheba, & Dedan, 'negotiatoresque O-
ceani, & omnes 'juvenes leones ejus di-
cent tibi; an ad prædandum prædam 'ad-
venis? an ad diripiendum direptionem con-
gregasti congregationem tuam? ut depor-
tes argentum & aurum, ut accipias pecora
& merces, ut præderis prædam magnam?

14 'Idcirco prophetato, fili hominis, dicens
'Gogo, sic ait Dominus Jehova; an non die
illa 'habitante populo meo Jisraële securè,
'experturus esses,
15 Postquam veniens e loco tuo, a lateribus
Aquilonis, tu & populi multi tecum; insiden-
tes equis omnes, congregatio magna, & co-
piæ multæ,
16 Ascenderis contra populum meum Jisrae-
lem, ut nubes ad operiendum terram illam?
[i] consequentibus temporibus 'erit; cùm ad-
duxero te contra terram meam, ut agnoscant
gentes me, cùm 'me sanctificabo in te ante
oculos ipsarum, ô Gog.
17 'Sic ait Dominus Jehova, an tu es de quo
loquutus fuero diebus priscis [k] per 'servos
meos Prophetas Jisraëlis qui prophetarunt
diebus illis annos *multos*; me adducturum
te contra illos?
18 'Atqui erit die illa, qua die invaserit Gog
terram Jisraëlis, dictum Domini Jehovæ; (a-
scendit æstus meus in ira mea,
19 Et zelotypia mea igne excandescentiæ
meæ loquor) *mentiar* nisi die illa fuerit com-
cussio magna in terra Jisraëlis:
20 'Adeò ut concutiantur a facie mea pisces
maris, & volucres cœli, ac bestiæ agri, &
omnia reptilia reptantia super terram, om-
nesque homines qui erunt in superficie ter-
ræ: & diruantur ipsi montes, concidant-
que 'præcipitia, & omnis murus in terram
corruat.
21 'Advocabo enim contra illum pro omni-
bus 'montibus meis gladium, dictum Domi-
ni Jehovæ; gladius cujusque contra fratrem
suum erit:
22 Et 'disceptabo cum illo peste, & [l] cæde; &
imbrem inundantem, lapidesque immanis
grandinis, ignem & sulphur depluam super
illum, & super agmina illius, ac super popu-
los multos qui erunt cum illo.
23 Ita magnificabo me, & sanctificabo me, &
innotescam in oculis gentium multarum; ut
[m] cognoscatur me esse Jehovam.

Mescheci &c] vide Gen. 10.2. 3 *Ecce me*] hac propositione summa Deus consilium suum explicat de convocandis & excitandis hostibus contra Judæam, usque ad versum 8. & 9. *Gog*] id est, vos gentes omnes ministraturæ regi Syriæ ad evertendum populum meum. 4 *Ut reducam te*] id est, non tantùm inhibeam & sistam conatus tuos, verùm etiam pedem turpiter referre cogam, ut piscator retrahens piscem, aut bubulcus bubalum. *Eduxero*] videlicet e regionibus suis nationes singulas in Judæam involaturas, quæ nominãtur versibus sequentibus. *Indutos perfectissime*] ut suprà 23.6. a Heb. *perfectionis*. b Heb. *clypei & scuti, prehendentium, &c*. 5 *Persas*] quorum pars Antiocho Epiphani paruit tributaria. vide 1 Mac. 3.31. *Æthiopas*] quorum opera fugatus Alexander, & Demetrius in regnum restitutus est per Ptolemæum Evergetem, 1. Mac. 10. & 11. quod etiam de Putæis sive Cyrenæis accipiendum esse commonstrant verba sequentia. c Heb. *scuto & galea*. 6 *Gomerum*] vide Genes. 10.2. hujus autem posteri Seleucis & Antiochis paruerunt. *Togarmæ*] vide Gen. 10.3. 7 *Ut sis istis*] id est, ut circũvenias multitudine copiarum tuarum montes Jisraëlis, qui nominantur sequente versu, & Judæos omnes tanquam carcere aut cavea circumclusos tenere videaris tibi: sic enim fecisse Reges Syriæ omnes historiæ testantur: sic ver. 9. 8 *Multos*] id est, annos ampliùs ducentos ab hac prophetia, cùm cœpit Judæa vexari a Syriæ regibus; ac proinde temporibus Seleuci Nicanoris mirifica cœperunt Dei judicia pro defensione populi exerceri. d Heb. *visitaberis*. e Heb. *in consequentia annorum*. *Reducem*] id est, cujus incolæ reversi fuerint & liberati a captivitate, ut promissum fuit suprà 37. 9 *Quasi fremebunda*] vide Proverb. 1.27. 10 *Sic ait*] secunda pars prophetiæ, enarratio antegressæ propositionis: qua exponit Propheta primùm res hostium, id est, consilia ipsorum & facta, usque ad ver. 14. deinde verò ex adverso comparat consilia Dei & facta cum illorum consiliis & factis, inde ad versum 9. sequentis capitis. f Heb. *ascendentibus in cor tuum*. 11 *Pagorum*] id est, ex pagis tantummodo constantem, non autem munitionibus & oppidis; ut interpretãtur verba sequentia. Nam munitis locis plurimùm Judæam caruisse inde a temporibus Nebucadretzaris ex historiis est evidentissimum. *Absque ullo muro*] id est, sine munitione ulla, ἀτειχίστως, ut Deut. 3.5. 12 *Reducendo*] id est, semel, atque iterum, ac subinde expilando. g Heb. facientem *negotiationem*. *In editiore*] id est, in Judæa montosa, cujus edita loca ferè Judæi incolebant securitatis ergô. h Heb. *umbilico: ut Judic. 9.37*. 13 *Scheba & Dedan*] id est, Arabes viventes latrociniis, ut notavimus Jeschahb. 13.20. *Negotiatoresque*] Tyrii, Tzidonii, & cæteri naviculariam facientes, & lucrum quærentes mari. *Juvenes leones*] id est, rapaces mercatores, & ad quæstum projectissimi. *Advenis*] videlicet sine nobis: quasi dicant, & nos quoque eodem convolabimus.

14 *Idcirco*] altera pars enarrationis, ut diximus in versum 10. qua Propheta primùm per contentionem justitiam asserit judicii quod postea denuntiaturus est, usque ad versum 17. deinde ostendit Deum cum cognitione absolutissima, ver. 17. tum studio sanctissimo potentiaque summa instructum esse ad præstãdum judicium ipsius justissimum (quæ tria in bono judice opus sunt) vers. 18. & duobus sequentibus; ac postremo judicium explicat, inde a ver. 21. *Gogo*] omnibusque hostibus, synecdochicè. *Habitante*] id est, neminem lacessente, & pacem cum omnibus colente. *Experturus*] videlicet judicium meum, quod postea denuntiatur vers. 21. & sequentibus. i Heb. *in consequentia dierum: ut Gen. 49.1*. 16 *Erit*] judicium superventurum tibi, ut modo dictum est. *Me sanctificabo*] efficiendo judicia mea sanctissima, ut Levit. 10.3. 17 *Sic ait*] enarratio cognitionis Dei quæ falli non potest, ut neque judicium potest ab ullo effugi: non fallis (inquit Deus) cognitionem meam, jam enim ante multa secula cognovi quicquid in populum meum effecturus es: quamobrem etiam prædico per servos meos; neque tantùm res quas gesturus es, sed etiam consilium meum eventaque tibi funestissima prænuntio: vide Jeschahh. 48. de hoc argumentationis genere. k Heb. *per manum servorum*. *Servos*] videlicet nostrum hunc Prophetam, Danijelem capite 11. & Zecarj. 14. 18 *Atqui erit*] enarratio studii & potentiæ Dei, tribus versibus armati ad exequendum judicium ipsius, de quo ver. 21. & deinceps. Est autem mutilatio ad exprimendum pathos: ut suprà 34.8. 20 *Adeò ut*] hyperbolice … qua ratione Deus gravitatem exprimit iræ venturæ suæ. *Præcipitia*] id est, immanes rupes, ac velut in aëre pendentes: ut Cant. 2.14. 21 *Advocabo*] nunc demum judicii contra Jehudæorum hostes venturi qualitatem explicat primùm in regione ipsa Judæorum, hoc capite; deinde in hostium ipsorum sedibus, capite sequente. Ac in Jisraëlis quidem agro tria judiciorum genera dicuntur ventura hostibus: primum a Judæis, ut per Machabæos factum est; deinde ab ipsis inter se, ut factum est inter Demetrium & Alexandrum, item Seleucum filium Gryphi & cæteros, quæ notantur hoc ver. ac postremò a Deo ipso, versu seq. quorum omnium finis ponitur versu ultimo. *Montibus meis*] id est, montosa regione populi mei, ut suprà ver. 8. 22 *Disceptabo*] id est, quàm plurimis & vehementissimis judiciis cõtinenter agitabo & perdam. l Heb. *sanguine*. m Heb. *cognoscant, impersonaliter*.

Caput XXXIX.

1 PRÆTEREA tu, fili hominis, prophe-
tato contra 'Gogum, dicens, sic ait Do-
minus Jehova; ecce me contra te Gog,
princeps, primarie Mescheci & Tubalis.

1 *Præterea*] amplificatio judicii contra reges Asiæ Syriæque, & auxiliares copias eventuri, ut diximus sup. 38.21. quod Deus non tantùm in terra Jisraëlitarum sit perditurus ipsos versibus quinque prioribus, verùm etiam quodam veluti igne regiones ipsorum per Romanos incensurus, vers. 6. quorum judiciorum finis & confirmatio postea adhibetur, usque ad ver. 9. *Gogum*] vide suprà 38.2. & 14.

3 Ut

2 Ut reducam te *senario unco trahens te;&
deducens te e lateribus Aquilonis, addu-
cam te in montes Jisraëlis.
3 Ubi *percutiens arcum tuum e manu sini-
stra tua, sagittas tuas e manu dextera tua
dejiciam.
4 In montibus Jisraëlis concides, tu & om-
nia agmina tua, & populi qui erunt tecum;
volucribus, avibus a omnibus alitibus,& be-
stiis agri trado te comedendum.
5 In superficie agri concides; quia ego elo-
quutus sum, dictum Domini Jehovæ.
6 Deinde immittam *ignem in Magogum, &
in habitatores insularum b securos; ut expe-
riantur me esse Jehovam:
7 Et nomen sanctitatis meæ notum faciam in
medio populi Jisraëlis, neque sinam pro-
phanari nomē sanctitatis meæ ampliùs; sed
cognoscent gentes me esse Jehovam san-
ctum in Jisraële.
8 Ecce adventurum est & fiet, dictum Domi-
ni Jehovæ; illo ipso die quem proloquutus
sum.
9 *Tunc exibunt habitatores civitatum Jis-
raëlis, & incendentes exurent arma,scuta-
que & clypeos, arcus & sagittas, c jaculaq;
& spicula: & incendent ea igne *septem
annis.
10 Neque ferent ligna ex agro, neque cæ-
dent e sylvis; nam armis accendent ignem
cùm prædabuntur prædatores suos diripi-
entque direptores suos, dictum Domini Je-
hovæ.
11 *Et erit die illa ut *dem Gogo locum sepul-
chri ibi in Jisraële *vallem d viatorum ad
Orientem maris, *ut illa obthuret e ora via-
torum; cùm sepeliverint ibi Gogum & to-
tam multitudinem ejus, vocabuntque val-
lem multitudinis Gogi.
12 *Nam sepelient eos domus Jisraëlis; ut
*mundent terram, septem mensibus.
13 Sepelient, inquam, totus populus ipsius
terræ, cùm *fuerit ipsis *comparatum* nomen:
quo die glorificavero me, dictum Domini
Jehovæ,
14 *Homines autem f assiduos separabunt
transituros per regionem, transituros g ut
sepeliant eos qui remanserint in superficie
terræ; ad mundandum ipsam, h *exactis sep-
tem mensibus pervestigaturos.
15 Atque hi *transeuntes transibunt per ter-
ram, ut *dispiciat *quisque* ossa hominum, ex-
truatque juxta illorum quodque monimen-
tum: donec sepeliverint eorum quodque
i vespillones in valle multitudinis Gogi.
16 *Quin etiam *nomini civitati erit multitu-
do ipsius, postquam mundaverint ter-
ram.
17 *Tu autem fili hominis, sic ait Dominus
Jehova, dic avibus omnibus alitibus,& om-
nibus bestiis agri, congregamini & venite,
colligite vos circunquaq; ad mactationem
meam quam ego mactaturus sum vobis;ma-
ctationem magnam in montibus Jisraëlis:ut
comedatis carnem & bibatis sanguinem;
18 Carnem potentum comedatis, & sangui-
nem principum terræ bibatis; arietum ag-
norum, & hircorum, juvencorum, pingui-
um Baschanis omnium.
19 Comedetis autem adipem ad satietatem,
& bibetis sanguinem ad ebrietatem; ex
mactatione mea quam mactaturus sum vo-
bis:
20 Et satiabimini de mensa mea *equis &
curribus; potentibus,& omnibus k bellato-
ribus, dictum Domini Jehovæ.
21 *Sic edam gloriam meam in gentibus; ut
videant omnes gentes judicium meum
quod fecero, & *manum meam quam im-
posuero illis.
22 Et cognoscant domus Jisraëlis, me Jeho-
vam Deum ipsorum esse a die illo & dein-
ceps:
23 Cognoscant verò gentes propter iniqui-
tatem ipsorum deportatos fuisse domum
Jisraëlis; eò quòd prævaricati essent con-
tra me, & abscondissem faciem meam ab e-
is, ideo me tradidisse eos in manum hosti-
um suorum ut caderent gladio omnes:
24 Secundum impuritatem eorum & secun-
dum defectiones eorum me egisse cum eis,
cùm *abscondissem faciem meam ab eis.
25 Idcirco sic ait Dominus Jehova, jam re-
stituam captivam multitudinem Jahhako-
bi & miserebor totius domus Jisraëlis; &
zelotypus ero nominis sanctitatis meæ:
26 Cùm tulerint ignominiam suam & totam
prævaricationem suam qua prævaricati
sunt contra me; quando habitabant in terra
sua securè, nemine deterrente.
27 Reducendo eos ex populis, congregabo
eos e regionibus inimicorum ipsorum; ut

14 *Homines autem*] secundum exegeœos membrum, ut diximus ver.12. de ordinariis curatoribus sepulturæ, ne impurata sit terra a constratis cadaveribus.
f Heb. *jugi*.
g Heb. *sepulturos*.
h Heb. *a fine septem mensium*.
Exactis septem] id est post diuturnam illam occupationem laboremque Jisraëlitarum omnium, de quo supra ver.12. Istius autem curationis, quam ἀκρίβειαν Græci vocant, ratio exponitur diligentissima sequente versu.
15 *Transeuntes*] publici curatores, ut modò diximus.
Dispiciat] i. perquirat, & pervestigata ut condantur suis sepulchris curet, in ea valle quam Propheta nominavit.
i Heb. *sepelientes*.
16 *Quin etiam*] tertius exegeseos locus, ut diximus in versum 12. quo Propheta ostendit non istius modo multitudinis quæ hîc illîc victa & cæsa fuerit, aliquam fore Judæis gloriam, sed in ipsa quoque Jeruschalaimorum urbe fore ejusdem gloriæ documenta, atque adeò celebraturos esse Judæos stragem illam & liberationem suam Jeruschalaimis. Quod nominatim Simone Sacerdotium exercente factum est, expulsis omnibus exterorum copiis cùm ex toto Judæorum agro, tum ex ipsa turri Jeruschalaimorum; unde factum est, ut ab eo tempore in acta publica tabulasque notaretur tempus a summo sacerdotio, gubernatione, & principatu Simonis vide 1. Machab. 13. & 14.
Nomini civis] id est, ex ista multitudine nomen & gloria civitati comparabitur, cùm apud ipsos (ut modò diximus) tum apud exteros, ut ibidem narrat historicus. 17 *Tu autem*] exornatio tertii membri prolepseos, ut diximus in versum 3. cui similem vide Jirmejæ 12.9.
20 *Equis & curribus*] id est, viris militaribus, qui vehuntur equis aut curribus: metonymia. k Heb. *viris belli*. 21 *Sic edam*] postremus exornationis locus de fine judiciorum præcedentium nimirum gloria Dei tum in perdendis adversariis, hoc versu; tum in regendis suis apud omnes populos explicata, trib. sequent.
Manum] id est, plagam qua illos affecero: ut Ijobi 23.2. 24 *Abscondisse*] humanitus dictum: ut Psal 10.1.& 13.2.& alibi passim. 25 *Idcirco*] conclusio, ut diximus suprà 38.1. a magnificis Dei promissionibus: in quibus tria proleptice statuuntur, hoc ver. beneficium restitutionis, quod exponitur duobus versibus proximè sequentibus; caussa beneficii, unica Dei misericordia ex fœdere; & finis videlicet gloria Dei, cujus ratio ostenditur duobus versibus ultimis.

[illegible] Romanum instituit hæredem regni sui. b Heb. *in securitate*. 9 *Tunc* [illegible]] exornatio primi membri prolepseos, ut diximus in versum 3. c Heb. [illegible] *manus: periphrasis jaculorum quæ non arcu emittuntur, sed manu*. *Septem* [illegible]] id est, quàm diutissimè atque sæpissimè; numerus finitus pro infinito: ut [illegible] sic infrà ver 12.& 14. 11 *Et erit*] Exornatio secundi membri prolepseos, ut diximus in versum 3. quod membrum habetur in principio versus 4. [illegible] Propheta quàm multi ac frequentes casuri sint, a circumstantiis [illegible], usque ad versum 17. *Dem Gogo*] id est, non possessionem terræ, quam [illegible] ipsis traditurus sim; sed contrà morte affecturus ipsos, adeò ut in ea ip[illegible] pars sepeliantur; usque ad versum 17. pars in sepulta a bestiis laceretur, [illegible] ver. 21. *Vallem viatorum*] id est, Gilhhaditidis vallem, quam mercato[illegible] Gilhhadis emporia adeuntes frequentabant. Erat autem duplex, una, cis [illegible], ubi sita erant Dothaiina, Gen. 37.17. altera, trans Jardenem ad Ori[illegible] maris Genazareth, sive lacus Tyberiados: quamobrem verba sequentia [illegible] a Propheta adjecta sunt. d Heb. *transeuntium*. *Ut illa ob*[illegible]] i. ut documento illius vallis discant extranei sinere Judæos, & ne hiscere [illegible] adversus illos amplius audeant. Fuerunt quidem tyrannorum copiæ ali[illegible] cæsæ, ut ex historiis constat; sed hac loquendi forma primùm synecdochi[illegible] pugnarum & victoriarum insignium loca comprehenduntur, quia plurimū [illegible] tractu contra reges Syriæ bellatum est; deinde verò hunc tractum nominatim [illegible] Deus, ut celebritatem judiciorum suorum denotet: nam tractus hic erat [illegible] Judææ frequentissimus, ab exteris plurimùm frequentatus, & illis proximus; [illegible] partes contrà in Judæa aut mari, aut montibus arduis definirentur, ac [illegible] ab extraneis colerentur. e Heb. *viatores*. 12 *Nam sepelient*] [illegible] præcedentis versus, qua Propheta docet primùm tantam fore exterorum [illegible], ut Jisraëlitæ omnes diu in sepeliendis illorum cadaveribus occupentur; [illegible] versibus: deinde post diuturnos labores fore ut propter continuas victo[illegible] curatores publicos funerum instituant, ac ordinarios, ver. 14.& 15. postremò [illegible] perpetuum istius coacervatæ sepulturæ documentum, ver. 16.
[illegible]] cadaveribus impuratam, quæ per legem nefas erat (ut res om[illegible]) superesse insepulta in terra. 13 *Fuerit ipsis*] id est, celebres [illegible] victoriis,

sanctificeer in ipsis ante oculos gentium multarum:
28 Ut cognoscant me Jehovam Deum ipsorum esse qui deportavi ipsos in gentes, colligam eos in terram ipsorum; neque relinquam amplius ullum ex eis ibi:
29 Neque abscondam amplius faciem meam ab eis; 'cùm effudero spiritum meum super domum Jisraëlis, dictum Domini Jehovæ.

29 *Cum effudero*] id est, cum evangelicas meas promissiones ipsis exhibuero, de quibus vide Act. 2.17.

Caput XL.

Deus servo suo visionem exhibet de instauratione Ecclesiæ, regni & populi per Christum: itaque primùm tribus his capitibus sedem Ecclesiæ suæ Jeruschalaimus statuens, magnificentissimam illius figuram adumbrat ambitu uno maximo, tribus atriis templum antecedentibus, templo elegantissimo, septo ad templum adjecto & atrio a posteriore ipsius parte ipsum terminante: & harum singularum partium membra, structuras, lumina, ornamentaq; describit accuratissimè.

1 'VICESIMO quinto anno a deportatione nostra, in 'principio anni, decimo die mensis, quarto decimo anno postquam 'percussa fuerit civitas; ipso eodem die fuit super me 'manus Jehovæ ut deduceret me 'illuc.
2 'Visionibus Dei duxit me *Jehova* in terram Jisraëlis; & collocavit me in 'monte alto valde, secundum quem erat quasi 'structura civitatis a meridie.
3 Cumque duxisset me illuc, ecce 'virum cujus aspectus erat 'similis aspectui [a] chalybeo, cum 'funiculo lineo in manu sua, & 'calamo mensuræ; qui stabat in porta.
4 Edixit autem mihi vir ille, fili hominis, aspice oculis tuis, & auribus tuis audi, & [b] adverte animum tuum ad omnia quæ sum ostensurus tibi; nam ut ostenderem tibi adductus fuisti huc: indica omnia quæ vides domui Jisraëlis.
5 'Ecce autem murus erat a parte extima domus circumquaque, & in manu illius viri calamus mensuræ, sex cubitorum, 'ex cubito & 'palmo: quo mensus est latitudinem 'illius structuræ calamo uno, & altitudinem calamo uno.
6 'Venitque ad portam [c] quæ spectabat Orientem versus, ascendens 'per gradus ejus; & 'mensus est 'limen portæ 'calamo uno latitudine, & limen alterum calamo uno latitudine:
7 'Et procœtonem quemque calami unius longitudine, & calami unius latitudine; 'inter procœtonas verò quinque cubitos: 'limen quoque portæ juxta vestibulum portæ intrinsecus, 'calami unius.
8 'Ita cùm mensus esset 'vestibulum ipsius portæ intrinsecus, calami unius,
9 Mensus est 'vestibulum portæ 'octo cubitorum, 'cum [d] liminibus ejus 'binum cubitorum; nempe vestibulum portæ intrinsecus.
10 'Procœtones autem portæ [e] versus Ori-

1 *Vicesimo quinto*] A deportatione Jechonjæ, unde Jechezkelem ferè numerare perssæpe diximus. Ab hoc autem loco ad finem usque libri Propheta postquam calamitates Judæis eventuras, tum deportationis, tum reversionis tempore prænuntiavit; nunc demum instaurationem spirituale Evangelio Christi ad Ecclesiam ipsius perventuram adumbrat typis & figuris rerum corporalium, pro ratione temporis, & populi apud quem agebat & locis; denique propter communem humani ingenii imbecilli imbecilitatem, cui oportet figurari terrenis comparationibus eas res quas oculus non vidit, nec videre potest. In hac autem instauratione, perfectissima Christianæ Ecclesiæ constitutio præfiguratur duabus rebus maximè; primùm instauratione templi, tribus capitibus; & totius ministerii cultusque sacri cap.43. & 44. deinde restitutione totius terræ & Reipub. ac totius regni, ad finem usque. Quamobrem etsi hæc omnia inter se conjuncta sunt; tamen quia in certas classes distincta queunt facilius comprehendi, placuit seorsim capita alia ab aliis disponere: videlicet primo loco ea conjunctim quæ ad templi structuram pertinent, secundo quæ ad cultum sacrum, tertio verò quæ ad Rempub. *Principio anni*] id est, primo mense sive principe anni: ut accipiendum esse arguunt sequentia. *Percussa*] & captus Tzidkija, 2.Reg.25.7. qui fuit annus trigesimus secundus Nebucad-retzaris magni. *Manus Jehovæ*] ut supra 1.3. hoc autem versu & tribus sequentibus exponit Propheta rationem totius prophetiæ, & autoritatem fidemque hoc pacto conciliat doctrinæ suæ. *Illuc*] id est, ad civitatem percussam Jeruschalaimorum, de ver.3. 2 *Visionibus Dei*] ut supra 8.3. *Monte alto*] ut Jeschahh. 2.2. nominatur Tzijon, typus Ecclesiæ. *Structura civitatis*] quæ describitur postea sub finem prophetiæ: nam intelliguntur hoc nomine Jeruschalaima, quæ comparatione Tzijonis situ magis ad meridiem spectabant. 3 *Virum*] Christum, informatorem & ædificatorem Ecclesiæ, hæredemq; omnium a patre constitutũ. *Similis*] i. lucidissimus, & splendidissimus puritate & gloria: quæ duo comparatione chalybis tersi designantur, ut supra 1.7. a Heb. *chalybis.* *Funiculo lineo*] ad dimetiendum majora spatia mensoribus percommodo. *Calamo mensuræ*] id est, pertica mensoris: quæ in illis regionibus ferè ex cannis sive calamis adhiberi solet; quia levitate sua, æquabilitate, & rebus aliis sunt ad metiendum aptissimæ: sic Apocalyp. 11. 1. & 21. 15. Hujus autem calami magnitudo exponitur ver. 5. || *Infrà* 44. 5. b Heb. *appone cor: ut Job*

5 *Ecce*] totius narratio quinque omnino membra structuræ minutatim explicat: primum est ambitus universus, qui delineatur hoc versu, & infra 42.15. & sequentibus; secundum est atrium extimum, quod atrium gentium a situ, sive atrium δημηγορικὸν ab usu ipsius appellatur, tertium, atrium interius sive medianum, quod σκευοθήκη a nobis sive armamentarium appellatur, ubi erant instrumenta Levitarum, & curabantur ea quæ attere oportebat sacrificiis & oblationibus ex lege. quartum, atrium intimum sive proaulium, ubi erat altare holocausti: quintum denique templum cum suo vestibulo, substructionibus, & duobus atriis. Ac de maximo quidem ambitu primum hic agitur, usque ad ver.17. de atrio extimo, inde ad ver. 28. de mediano, inde ad ver.44. de intimo atrio, usque ad ver.2.cap.sequentis, de templo verò capite 41. a ver.3. usque ad versum 15. capitis 42. In hoc porrò ambitu (cujus frons tantum hoc capite sive pars anterior describitur, qua ibatur ad atria) partes ponuntur istæ: murus hoc versu; porta, versu sequente; procœtones ad latera portæ ver. 7. vestibulum, ver. 8. & 9. & spatia, sequentibus. *Ex cubito*] id est, cubitorum regiorum, quos tribus pollicibus ampliores esse cubitis communibus apud veteres legimus: atque ita accipiendus est locus Herodoti libro 2. ubi digitos nominat, non autem pollices in descriptione Babyloniæ. *Palmo*] id est, tanto spatio quantum definiunt digiti quatuor, sive tres pollices. *Illius structuræ*] id est, muri ambientis, sive claustri, cujus amplitudo delineatur infra 42. hic verò crassitudo & altitudo ejus calami, id est, cubitorum sex regiorum: quod non de hac modò parte, sed de omnibus in ambitum intelligendum est. 6 *Venitq;*] descriptio portæ ad Orientem spectantis: quæ comprehensis postibus dicitur fuisse cubitorum duodecim; ut contrà postibus seorsim consideratis ostium sive lumen & apertura portæ dicitur esse cubitorum decem, ver.11. erant enim cubitales postes. c Heb. cujus facies via ad Orientem: sic deinceps. *Per gradus*] nam templum in cacumine montis situm erat; hic verò ambitus, & sequentes domus partes in declivitate: vide infra ver.19. & 26. & 34. *Mensus est limen*] id est, porta erat duplex sive bifaris; ac proinde duo habebat limina a poste suo utrinque ad medianum ipsius intepagmentum concurrentia, ita ut porta tota cum suis postibus duodecim cubitorum regiorum esset, aut (si postes exceperis) cubitorum decem, ut modò diximus. *Limen portæ*] videlicet inferum in utroque portæ ostio: nam superum contrahebatur in rotunditatem, infrà ver.11. *Calamo*] prout definita est mensura illius suprà ver. 5. 7 *Et procœtonem*] hi procœtones, qui intus istius muri erant appendices, tum ad decorem, tum ad usum & commoditatem loci pertinebant ut apud Græcos ostiariis cellæ (quæ piloria vocabant) itemq; advenientibus πρόθυρα attribuebantur, quę poëtis veteribus dicta fuisse thalamas docet Eustathius. Hoc autem spatium inter duas januas situm, id est, inter portam muri portamque vestibuli, & ad latera septum procœtonibus, illud est quod Græci θυρωρεῖον appellatur. Atque hoc quidem si in omnes partes spectaveris, fuit quadratum fuit: sex cubitorum in longitudinem secundum longitudinem procœtonum, ver.8. decem verò in latitudinem secundum amplitudinem luminis quod erat in porta. *Inter procœtonas*] videlicet qui ulterius secundum murum erant, ut exponitur vers. 10. & in utramque partem quasi observabant portam ingressus. Cùm autem terni essent procœtones isti, certum est duo tantum spatia intervenisse quibus cingebatur medianus procœton, & ea spatia fuisse tantum cubitorum duorum cum dimidio quodque. Quamobrem hic inter procœtonas quinque cubiti dicuntur intercurrisse brevitatis ergô: sic infrà ver.9. & 41, 14. *Limen quoque*] id est, limen interius portæ ingressus, quo omninò fuit opus propter densitatem muri: quod ita accipiendum esse monstrat Propheta verbis sequentibus, cùm annotet agere de eo limine quod spectat vestibulum versus, & quod est intrinsecus, ut ab extero limine distinguatur. *Calami unius*] nempe unumquodque limen: nam duo erant limina æquè in hoc ac in extero limine, de quo proximè precedente versu. 8 *Ita cum*] nimirum pro amplitudine procœtonum circumstantium: erant enim cubitorum sex, ver.7 *Vestibulum*] id est θυρωρεῖον ut ante diximus, quod Hhebræis quoq; vestibulum portæ appellatur. 9 *Vestibulum*] videlicet interius ut exponit finis versus. *Octo cub.*] in longitudinem ejus. *Cum lim.*] non comprehensis liminum spatiis in octo cubitorum numero: quorum liminum alterum ad portam & θυρωρεῖον spectabat, alterum verò introrsum spectabat ingressum atrii: intercedente spatio hypæthro sive subdiali, de cujus amplitudine dicetur ver. 15. d Heb. *superliminaria: sic deinceps.* *Binum*] id est, quorum quodque seorsim erat duûm cubitorum: conjunctim autem hic numerus brevitatis causâ proponitur, ut suprà ver.7. 10 *Procœtonas autem*] quorum mensura & situs dicta est, ver.7. e Heb *via Orientis.*

entem tres erant "hine,& tres inde,menſura
eadem ternis ipſis; etiam menſura eadem "
liminibus hinc & inde.
11 Et menſus eſt latitudinem "oſtii iſtius por-
tæ decem cubitorum, "longitudinemq́ ipſius
portæ tredecim cubitorum.
12 "Terminus autem ante procœtonas *erat*
unius cubiti *hinc*,& unius cubiti terminus in-
de: "(& quiſque procœton ſenûm cubito-
rum hinc,& ſenûm cubitorum inde.
13 "Itaque menſus eſt [f] præter portam a tecto
procœtonis *unius* ad tectum "alius latitudi-
nem vigintiquinque cubitorum; "oſtium e
regione oſtii.
14 Ita fecit [g] ſubgrundarum ſupercilia "ſexa-
ginta cubitorum)" ſic verſus limen ipſum a-
trii [h] circumcirca portam.
15 "A fronte autem hujus ingreſſus uſque ad
frontem "veſtibuli,portā interiorem; *erant*
quinquaginta cubiti.
16 "Denique feneſtræ" clauſæ erant procœ-
tonibus,& "ſuperliminaribus eorum "intrin-
ſecus circumcirca portam, "ac ipſis etiam
pteromatis veſtibuli: "*in* feneſtris autem cir-
cumquaque intrinſecus, & in *unoquoque*" li-
mine palmæ.
17 "POSTEA introduxit me in atrium exti-
mum,ubi ecce *erant*" cellæ & pavimentum
factum iſti atrio circumquaque, "triginta
cellæ in ipſo pavimento.
18 "Atq; hoc pavimentum ad latus portarum

Hinc]id eſt,a dex- ... & a ſiniſtra ipſi- ... portæ ſecundum ... ut diximus ver.7.
Liminib.]nimirū ex- ... & interuis por- ... & veſtibuli,quorū capacitas idcirco deſcribitur ſeq. verſu.
11 Oſtii]id eſt, lu- minis (ut vitruvius vocat,) ſive aperturæ quam circumſcribūt limina, vide ſupra in ver.6.
Longitudinem]id eſt, altitudinem: nihil enim eſt aliud altitudo, quam ſtans & erecta longitudo portæ. Ita oſtendit Propheta portam hanc in ſummo contractam eſſe rotundatamque tertia antepagmenti parte, quam ſymmetriam Dorici (ut vocant) generis tradit Vitruvius lib.4. de architectura, cap.6.
12 Terminus]id eſt, procœtones ab omni parte loricati erant, & ornati ſuggrunda ... cubitum quaqua verſum projecta: quæ ſuggrunda hoc loco terminus appellatur, videlicet tecti, quod ... ſequente verſu. *Et quiſque proc.*] ut ſuprà ver.7. 13 *Itaque menſus*]id eſt,deſcripſit ſpatium ab extremi procœtonis ſuggrunda uſque ad finem ... procœtonis ad portam pertinentis & principium portæ,cubitos vigintiquinque. Nam ſuggrunda erat unius cubiti,ver.12. tres procœtones cubitorum ſenum ... cubitos octodecim,& inter procœtonas erant quinque cubiti,ſupra ver. ... poſtremò limen ſive antepagmentum portæ cubitale: quæ omnia conjuncta ... cubitos vigintiquinque uſque ad lumen portæ. f Heb.*cum porta*. ...]nimirum portæ utrinque procœtonibus tanquam alis circumdatæ. *Oſtium ... regione*]id eſt,ad amuſſim,ſive parallelogrammis lineis: nempe ita inter ſe re- ... procœtonibus, ut ab extremo uno procœtone apertis foribus, ... alterum procœtonem intrinſecus potuiſſes pervidere, & conſimiliter ... ab extremitate una ad alterā. g Heb *ſuperliminaria*, i. ὑποϑύρωσιν, ..., *ut Græci vocant: metaphora a firma jugamenti quod eſt in ſuperliminari*. 14 *Sexaginta*]nimirum ex decem cubitis portæ,& vicenis quinis ad ... quos modo definivimus. *Sic verſus*]i.eodem modo ſuggrundarum ... circummunitum erat ab injuria cœli veſtibulum, quà ibatur ad limen ... templum verſus. h Heb.*portam circumcirca: anaſtrophe, ut ſeq. verſu*.
15 *A fronte*]id eſt,ab ipſo ingreſſu hujus ambitus uſque ad ingreſſum primani ... omnino quinquaginta cubiti: e quibus vigintiquinque erant tecti, nimirum uſque ad finem veſtibuli; vigintiquinque verò ſubdiales,a veſtibulo ad murum uſque atrii; a procœtonibus verò ſubdiales erant triginta octo; ultra procœtones denique omnia in aperto erant. *Veſtibuli*]laté accepta ſignificatione: ... quidem propriè veſtibulum quod trans portam ſitum eſt: ſed Propheta hoc loco portam ipſam, ϑυρωρεῖον,veſtibulumque propriè dictum accipit ſynecdochicè; quamobrem ſequentes duæ voces addontur exegeticè. 16 *Denique*] ... membris ſtructuræ quæ in ambitu erat, jam de lumine & ornamentis a- ... hoc verſu. *Clauſa*]ut 1.Reg.6.4. *Superliminaribus*]id eſt,ſuprà ipſas portas ... feneſtræ erant,ut ſingulæ partes eſſent luminoſæ. *Intrinſecus*]nam extrinſecus non comparebant feneſtræ,eratque murus perpetuus,& ubiq; cæcus præter ... portæ. *Ac ipſis*]i.ſingulis muris veſtibuli ab Occidente,Meridie,& Aquilone, ut tota ſtructura ad portam uſque ampliùs illuſtraretur iſtis veſtibuli ... luminibus. Hos autem muros in pronais & veſtibulis Vitruvius appellat pteromata. *In feneſt.*] i.quacunque portæ aut feneſtræ erant, ornata erant ... & antepagmenta earum palmis,id eſt,encarpis. helicibus, & volutis; ... *Limine*] i.in unoquoque antepagmento portæ,ſive in poſte palma erat, ... ornabantur poſtes ipſi,tum etiam hyperthyrum ſive ſuperliminare,quaſi ... palmis: vide infrà ver.26. 17 *Poſtea*] tranſitio ad ſecundum ... loci ſancti, quod atrium extimum antè appellari diximus in ver.5.i.atrium populi,quod in templo Schelomonis,& ſecundo illo quod a captivitate ex- ... eſt dicebatur maximum propter amplitudinem. in hac verò ſtructura non ... ſpatium capit quam cætera. (*cellæ*] in quas ſe recipiebant quicunque ... ex lege,ut ſe & res ſuas componerent curarentque commodè, cùm ... aut ſimilia erant facienda. *Triginta cellæ*] ſitæ in area pavimenti,quindenæ in utramque partem. 18 *Atque hoc pavimentum*] ... pavimentum convexum erat in ſpeciem, & in latera atrii declive; ut quæcunque ... ſordebantur, commodiùs everri & ablui poſſent; atriumque purum ...

"e regione longitudinis portarum, pavimē-
tum [i] depreſſius erat.
19 "Menſus etiā eſt latitudinem inde a fron-
te "portæ infimæ ad frontem atrii interioris
intrinſecus,centum cubitos; "Orientem &
Aquilonem verſus:
20 Cùm" portæ ſpectantis verſus Aquilonem
in atrio extimo, metiretur longitudinem &
latitudinem.
21 (Cujus" procœtones tres hinc & tres in-
de limina quoque ejus, & veſtibula ejus e-
rant unumquodque ſecundum menſuram
portæ prioris) "quinquaginta cubitorum
longitudine ſua, latitudine verò" viginti
quinque cubitorum.
22 Etiam feneſtræ ejus, & veſtibula ejus, &
palmæ ejus erant ſecundū menſuram "portæ
quæ ſpectabat verſus orientem: quo gradi-
bus "ſeptem aſcendebatur, cum veſtibulis
ejus ante ipſum.
23 Ubi autem porta erat "atrio interiori e re-
gione portæ Aquilonem & Orientem ver-
ſus; menſus eſt a porta ad portam centum
cubitos.
24 Poſtea deduxit me [k] verſus meridiem, ubi
ecce porta erat meridiem verſus: cujus
menſus eſt limina & veſtibula ſecundum
menſuras illas.
25 (Cui erant feneſtræ, & veſtibula ſua cir-
cumquaque, ſimiles "feneſtris illis) quin-
quaginta cubitorum longitudine,latitudine
vero vigintiquinque cubitorum:
26 Septem quoq; "gradus aſcenſuum ejus,ubi
"veſtibula ejus ante ipſos erant: & palmæ u-
na hinc,& altera inde ad limina ejus.
27 "Ad portam autem atrii interioris meridi-
em verſus; menſus eſt a porta *illa* ad por-
tam hanc verſus meridiem centum cubitos.
28 "TUM perduxit me in atrium alterum in-
terius portā meridianā, ubi menſus eſt por-
tam meridanam ſecundum menſuras "illas.
29 (Et procœtonas ejus,& limina ejus, veſti-
bulaq; ejus ſecundum menſuras illas cum
feneſtris ejus & veſtibulis ejus" circūquaq;)
quinquaginta cubitorum longitudine,latitu-
dine autem vigintiquinque cubitorum.
30 Nam veſtibula erant circumquaque "lon-
gitudine vigintiquinq; cubitorum & latitu-
dine" quinque *decadum* cubitorum.
31 Cum veſtibulis ſuis "ſecundum atrium ex-

E regione]id eſt, ſecundum longitudinem atrii, qua ibatur a porta extima ad portam atrii mediani; quæ, longitudo convexa erat,& declivia latera.
i Heb.*inferius*.
19 *Menſus etiam*] id eſt,hoc atrium populare in univerſum erat centum cubitorum longitudine.
Portæ infimæ]id eſt,orientalis, quæ παραλληλογράμμως ſita erat inter portam clauſtri ſive ambitus,& portā atrii mediani; hæc antē infima dicitur quia acclivis erat aſcenſus in domum Dei.
Orientem &c]id eſt, in longitudinem & latitudinem; ut ver. 23.ſynecdoche, ac potius ellipſis, ut ver.ſequent.
20 *Porta*]id eſt, ſpatii a porta Aquilonali ad meridianā: ecclipſis relati: ut Levit.21.4.
21 *Procœtones*] attributi janitoribus, ut cellæ(de quibus ver.17.)erant attributæ populo.
Quinquaginta] excepto decem cubitorum ſpatio quod capiebat porta: ut ſupra ver.11.
Vigintiquinque] nimirum a fronte portæ cujuſque ad finem ſui veſtibuli; nam in porta clauſtri Propheta ſtatuit ſex cubitos portæ, ſex ϑυρωρεῖῳ, octo veſtibuli,binos liminū illius,& unū ſuggrundæ ſive loricationis quam menſuram æque hic fuiſſe ſervatam docet.
22 *Porta*]id eſt, portæ clauſtri quam delineavit ſuprà ver. 6.& ſequentibus: vide ver.16. *Septem*]erat enim ambitus depreſſior atrio: ſic in ſequentibus. 23 *Atrio interiori*]id eſt,mediano,quod velut armarium & repoſitorium erat,ut diximus ſuprà in ver.5. k Heb. *via meridiei: ſic deinceps*.
25 *Feneſtris illis*]de quibus ſuprà ver 16. & 22. 26 *Gradus*] iter aperientes in atrium medianum,de quibus ver.22. *Veſtibula*]id eſt,ϑυρωρεῖον ac veſtibulum: ſynecdochicè. 27 *Ad portam*] id eſt,cùm me eduxiſſet ex atrio populari per meridianam portam,ſecundum murum proceſſit per clauſtrum ſive ambitum uſque ad portam meridianam ſecundi atrii,quod ſcriptura interius vocat; lineaque recta menſus eſt a porta una ad alterum ſpatium cubitorum centum; in quorum medio intrinſecus erat murus atria duo inter ſe dividens. Eſt itaque hic verſus μεταβατικὸς ab explicatione primi atrii ad deſcriptionem ſecundi interioris ſive mediani. 28 *Tum*] deſcriptio hæc interioris ſive mediani atrii continet primùm delineationem illius,uſque ad ver.38. deinde narrationem inſtrumentorum quæ conticebantur eo,uſque ad ver.44. *Illas*] quæ definitæ ſunt ſuprà in porta ambitus & atrii popularis. 29 *Circumquaque*] excepto muro ad atrium intimum pertinente Occidentem verſus. 30 *Longitudine*]quod ſupra latitudinem nominavit eam quæ hìc eadem longitudo dicitur, & contra, non temerè factum eſt; ſed pro ratione itineris quod faciebat propheta. Hìc enim ingreditur per meridianam portam; itaque recta ab eadem porta tendens ad finem uſque veſtibuli,ſpatium illud numerat in longitudine: ſtructuram vero quæ ad latera portæ utrinque erat,ponit in latitudine. vide ſup. ver.21.& 25. *Quinque*] ellipſis denarii numeri,qualem obſervavimus 2.Schem.8.4.& 10.17.quam quidem ellipſin hìc ſtatuendam eſſe omnino evincunt iidem ver.21.& 25 quos modo diximus. 31 *Secundum atrium*]id eſt,eadem planè ſymmetria & proportione quæ in atrio præcedente adumbrata eſt.

terius

terius,& palmis ad limina ipsius;gradibusq;
octo *in* ascensus suos.
32 Deinde abduxit me in ipso atrio interiore
versus Orientem,ubi mensus est portam se-
cundum mensuras illas.
33 (Procœtonas quoque ejus, & limina ejus,
vestibulaq; ejus secundum mensuras illas,
fenestras etiam ejus, & vestibula ejus cir-
cumquaq;) longitudine quinquaginta cubi-
torum, latitudine autem vigintiquinque
cubitorum:
34 Cum vestibulis ejus versus atrium exteri-
us,& palmis ad limina ejus utrinq; ; & octo
gradibus *in* ascensus suos.
35 'Similiter deducens me ad portā Aquilo-
nalem,mensus est secundum mensuras illas:
36 Procœtonas ejus, limina ejus, & vestibula
ejus, fenestrasq; ejus circumquaque; longi-
tudine quinquaginta cubitorum,& latitudi-
ne vigintiquinque cubitorum;
37 Cum liminibus ejus ad *partem* atrii exte-
riorem,& palmis ad limina ejus utrinque;&
octo gradibus *in* ascensus suos.
38 Ac cellæ quidem cum ostiis ipsarum *erant*
ad limina singula portarum,ubi 'abluebant
holocausta :
39 Sed in vestibulo 'hujus portæ [m] binæ men-
sæ erant utrinque;ad jugulandum in eis ho-
locaustum,& 'peccatum,& reatum:
40 Et ad latus foris ascendenti ad ostium por-
tæ Aquilonalis duæ mensæ ; similiter ad la-
tus alterum quod erat vestibulo ejusdem
portæ,duæ mensæ:
41 'Quatuor mensæ hinc, & quatuor mensæ
inde lateribus istius portæ:in his octo mensis
jugulabant.
42 Quatuor autem mensæ pro holocausto e-
rant e cœsis lapidibus longitudine [n] sesqui-
cubiti,& latitudine sesquicubiti, altitudine
autem cubiti unius; in quibus etiam depo-
nebant instrumenta quibus jugulabant ho-
locaustum & sacrificium.
43 Et 'lapides focarii 'palmi unius dispositi
erant 'intus circumquaque, & 'in mensis
caro [o] rerum oblatarum.
44 'POSTEA [p] 'ab 'exteriore loco portæ
'intimæ *vidi* cellas 'cantorum, *unas* quæ in
atrio intimo *erant* ad latus portæ Aquilo-
nalis spectantes meridiem versus ; [q] alteras
in latere portæ Orientalis versus Aquilo-
nem spectantes.
45 Tum dixit ad me : hæ cellæ quæ spectant
versus meridiem , sacerdotum sunt 'obser-
vantium observationem domus:
46 Cellæ autem istæ quæ spectant versus A-
quilonem, sacerdotum observantium' ob-
servationem altaris : hi sunt 'filiorum Tza-
doki,qui appropinquant e posteris Levi ad
Jehovam , ut ministrent ei.
47 Atque hoc atrium mensus est longitudi-
ne centum cubitorum , & latitudine cen-
tum cubitorum; quadratum,' cum altari an-
te domum.

Caput XLI.

1 'DEINDE adducens me ad 'vesti-
bulum domus, mensus est 'limen ve-
stibuli quinque cubitorum hinc , &
quinque cubitorum inde : latitudinem au-
tem 'portæ trium cubitorum hinc, & trium
cubitorum inde.
2 'Longitudo vestibuli viginti cubitorum e-
rat,& latitudo 'undecim cubitorum, idque
cum 'gradibus quibus ascendebatur ad ip-
sum: & 'columnæ erant ad limina, una hinc
& altera inde.
3 'Postea adducens me ad ipsum templum;
mensus est limina sex cubitorum latitudine
hinc,& sex cubitorum inde latitudine, '*pro*
latitudine tentorii:
4 Latitudinem autem 'ostii decem cubi-
torum, & 'latera ostii quinque cubitorum
hinc , & quinque cubitorum inde :mensus
etiam est longitudinem ejus quadragin-
ta cubitorum,& latitudinem viginti cubi-
torum.
5 Et ingressus 'intrinsecus mensus est limen
ostii 'duorum cubitorum; & 'ostium sex cu-
bitorum , latitudinem autem ostii septem
cubitorum.

l Heb. *hinc & inde* in ver. 37.
35 *Similiter*] ut de porta meridiana ver. 28.& de Orientali, ver. 32. dictum est.
38 *Cellæ*] id est, ad singulos ingressus areæ item erant cellæ in atrio, quarum aditus obversus erat limini vestibulorum ad eum usum qui exponitur in hoc versu; atque hic finis est μεταβατικὸς ad secundam hujus loci partem, de quo suprà in ver. 28.
Abluebant] vide 2. Chron. 4.6. In hac autem parte exponuntur instrumenta atrii hujus ad ministerium pertinentia, usque ad ver. 44. ut monuimus in ver. 28.
39 *Hujus portæ*] id est, Aquilonalis, convenienter cum lege Levit. 1.11.
m Heb. *duæ mensæ hinc, & duæ mensæ inde.*
Peccatum] id est, hostiam pro peccato aut reatu, metonymicè : ut Levit. 5. & seq.
41 *Quatuor mensæ*] videlicet binæ cuique lateri juxta vestibulum,& binæ extra.
n Heb. *cubiti unius & dimidii: sic in seq.*
43 *Lapides focarii*] vide in Psal. 68.14.
Palmi unius] videlicet densitate, ut firmiores essent. Erant autem hi lapides dispositi ad commoditatem ministrantiū, qui multa curare & multa comedere in loco sancto jubebantur lege.
Intus] in atrio, ubi vacuus erat ambitus areæ.
In mensis] id est, aderant mensæ in circuitu atrii ad lapides illos focarios, quæ insternebantur iis oblationibus aut oblationum partibus quas popularibus, Levitis, & sacerdotibus attribuit lex : nam superiores illæ de quibus ver 40.& sequent. ad ministerium Dei pertinebant; hæ verò ad Levitarum usum. o Heb. *oblationis.* 44 *Postea*] hic versus propter breviloquentiam Hhebræorum obscurus quidem est; sed tamen intelligi facilè potest ex præcedentium comparatione : nam cùm ex ipsis Prophetæ verbis constet evidentissimè Prophetam de atrio intimo sacrificiorum agere, videnda sunt duo: unum, ut quæ communia sunt atriorum omnium huic accommodentur; alterum, ut quæ hoc versu propria hujus atrii exponuntur interpretationem suam habeant ex versibus sequentibus, ut minutatim ostendemus. p Heb. *a foris.* *Ab exteriore*] id est, cùm Deus me ex atrio mediano porta Aquilonali eduxisset, & per spatium ambitus sive claustri maximi secundum atrii murum ab eadem porta usque ad portam Aquilonalem atrii intimi provexisset: deinde verò ingressum in portam illam perduxisset ad finem usque vestibuli: sic accipiendum esse ostendit analogia quæ est supra ver. 28. Nam quemadmodum illic prophetam ex primo atrio porta meridiana exeuntem abduxit Deus rectà in portam meridianam secundi atrii, sic etiam hoc loco intelligendus est Deus servum suum porta Aquilonali profectum ex atrio mediano ad portam Aquilonalem intimi atrii ὀρθογραμμικῶς deduxisse. *Exteriore loco*] id est, area istius atrii, cum circuitu portæ atque vestibuli. *Intimæ*] id est, atrii intimi, proximè accedentes ad vestibulum templi Dei. *Cantorum*] id est, ubi Levitæ musici erant, de quibus 1. Chron. 25. q Heb. *unum* ordinem. 45 *Observantium*] id est, janitorum, præfectorum atriis, & apothecis, & purgationi loci sancti, 1. Chron. 23 27. de quibus 1. Chron 26. Hi autem dati erant a Deo & constituti ad manum sacerdotum, ut ministrarent ipsis: quapropter hic cellarum ordo sacerdotum esse dicitur, quia Levitæ dativi tantùm erant illorum administri : sic seq. vers. vide Numer. 3.

46 *Observantium altaris*] id est, antecedentium ad omnem oblationem holocaustorum Jehovæ ad manum sacerdotum, & ipsis ministrantium: vide 1 Chronicorum 23.30.& 24.[illegible] & sequentibus.
Filiorum Tzadoki] legitimorum sacerdotum sunt administri: vide inf. 44.10.& seq.
47 *Cum altari*] videlicet holocausti, quod ante portam domus erat collocandum ex analogia legis Exodi 40.6.& 29. id est præcisè in media hujus atrii latitudine, e regione aditus in Domum Dei: vide rationem hujus altaris infra 43.13.& sequen. Ex hoc autem versu & justa structurarum inter se analogia colligitur id quod ante a nobis observatum est in ver. 44. nempe res multas quæ huic atrio fuerunt communes cum superioribus brevitatis ergò reticeri, ut de constitutione portæ, θυρωρεῖου, vestibuli, procœtonumq; ubi janitores stabant, & si quid aliud fuit hujusmodi.

1 *Deinde*] Ab hoc versu initium statuendum esse capitis quadragesimi primi declarat ipsius argumentum. Nam quartum atrium hinc intimum incipi censet in quo describuntur ista, vestibulum templi, duobus versibus, templum ipsum cum appendicibus & ornamentis ipsius, ad finem capitis & postremò sacerdotum cellæ earumque [illegible] usque ad versum [illegible] capitis quadragesimi secundi.
Vestibulum domus] id est, quo ingressus patebat in templum sacerdotibus, [illegible] illius expositum versibus duobus.
Limen] id est, [illegible] biforis duo habebat limina ab antrorsum utrinque ad medium antepagmentum [illegible] cur. entia in [illegible] rum quinûm longitudinem, ut suprà 40.6. similiter interpretati sumus. *Portæ*] id est, ostii [illegible] perturæ, ita ut limen utrumq; cubito uno latitudinem ostii sui superaret. 2 *Longitudo*] id est, interius spatium a porta muri ad portam usque templi : [illegible] neuter hoc spatio comprehendendus est. Itaque vestibulum cum porta sua [illegible] cubitorum viginti sex longitudine. *Undecim cubi.*] qua ratione interiora vestibuli utrinque excedebat semicubito limina ipsius; & qua ad portam templi pertinebat, ejus limina obtegebat dimidia ex parte : ut commonstrat sequentium versuum comparatio. *Gradibus*] ut dictum est in portis atriorum antecedentium. *Columnæ*] prout fuerant in Schelomonis templo, 1. Reg. 7.21. 3 *Postea*] altera pars, descriptio templi cum substructionibus, appendicibus, & ornamentis ipsius. *Pro latitudine*] id est, prout latum fuerat tentorium [illegible] tum lege, & curatum a Mosche : nam tentorio illi fuerunt in latitudinem [illegible] octo singuli lati sesqui cubitum : ex quo conficitur justam tentorii totius latitudinem fuisse duodecim cubitorum, prout fuerunt hæc limina : vide Exodi 26.22.& sequentibus. 4 *Ostii*] non habita ratione mediani antepagmenti, quo ostium efficiebatur biforum, infra ver. 23. *Latera ostii*] id est, partes muri utrinsecus quinûm cubitorum erant: ita assurgunt viginti cubiti in latitudinem qui mox nominantur, decem nimirum ostii, decemque muri adhærentis ex utroque: ita exterius hoc templum duplo excedebat amplitudinem tentorii in longitudinem & latitudinem, cujus mentio facta est superiore versu. 5 *Intrinsecus*] id est, sanctuarium versus, ut dicitur ver. sequente. *Duorum cubit.*] in densitatem sive crassitudinem: erat enim sepimentum illud tenuius reliquo ædificio. *Ostium*] id est, aperturam, qua ibatur in sanctuarium biforam, ut dicitur infrà ver. 23. quorum utraque ternûm cubitorum erat : atque hi conjuncti efficiunt cubitos sex, quibus si antepagmentum medianum quod cubitale erat adjunxeris, efficitur latitudo totius ostii cubitorum septem, ut explicat propheta verbis sequentibus.

6 Tum

6 ᵃTum mensus longitudinem ᵃ ejus vi-
ginti cubitorum, & latitudinem viginti
cubitorum, in parte interiore templi; di-
xit ad me, hoc est, ᵃ sanctum sancto-
rum.
7 Item mensus est parietem istius ᵃdomus sex
cubitorum, & latitudinem ᵃ ᵃsubstructionis
quatuor cubitorum circumquaq; circa do-
mum.
8 Substructiones autem istæ, substructio ᵇ u-
na ad alteram, ᵃternæ *erant*, ᵃidque trigin-
ta vicibus, perveniebantque ᵃad parietem
qui erat domui, ᶜ trabes substructionum cir-
cumquaque ᵈ ᵃ ut hærerent; sed ᵃ non hære-
bant parieti domus.
9 ᵃNam dilatabatur *paries ᵃmuri* ᵉ in ambitum
supernè ᵃpro substructionibus, quæ ᶠambi-
tum ipsius domus efficiebant supernè cir-
cumcirca domum, idcirco ᵃ latitudo domus
erat supernè: atque ita infimæ *latitudo* ᵍ ex-
crescebat in summa *sui parte* pro mediana.
10 Similiter vidi ad domum *substructionem*
ʰ supremam circumquaque; ᵃ fundamenta
substructionum ⁱ justi calami, sex cubitorum
ᵃ ad alam usque.
11 Latitudo ᵃ parietis qui *erat* substructioni
extrinsecus quinque cubitorum *erat*: item-
que ᵏ ᵃ area pura locus substructionum quæ
erant domui.
12 ˡ ᵃ Inter quas & cellas latitudo *intercedebat*
ᵃ viginti cubitorum, circa domum circum-
quaque.
13 Ostia autem ᵃ substructionum ad are-
am puram, ᵃ ostia una *spectabant* ᵐ Aqui-
lonem versus, & ostia altera versus me-
ridiem: eratque latitudo loci areæ illius
puræ, quinque cubitorum circumqua-
que.
14 ᵃ Structura verò quæ erat ante ᵃ septum
latere versus ⁿ Occidentem latitudine ᵃ sep-
tuaginta cubitorum *erat*: cujus structuræ pa-
ries quinque cubitorum *erat* ᵃ latitudine cir-
cumquaque; longitudine autem sua, ᵃ no-
naginta cubitorum.
15 Deinde mensus est domum illam longitu-
dine centum cubitorum; ᵃ id est, septum,
structuramque; & parietes ejus longitudine
centum cubitorum:
16 Similiter latitudinem partis anterioris do-
mus cum septo Orientem versus, centum
cubitorum.
17 Denique mensus est longitudinem ᵃ stru-
cturæ in conspectu illius septi, quæ erat post
illud, & ᵃ peristylia ejus hinc & inde, centum
cubitorum; comprehenso ᵃ templo ipso in-
teriore, & ᵃ vestibulis atrii.
18 Limina, & fenestræ ᵃ clausæ & peristylia
circumquaque erant ᵃ tribus istis, e regione
liminis cujusque tectorium ligneum circum-
quaque *a* solo inquam usque ad fenestras, e-
tiam ipsæ fenestræ tectæ erant,
19 Ad superiorem usque partem ostii, & us-
que ad domum intimam extimamque; de-
nique in omni pariete circumquaque inter-
no & externo, ᵒ convenientissimè.
20 Eratque fabrefactum Cerubinis & pal-
mis, palma ᵖ inter duos Cerubos; & binæ
facies cuique Cerubo,
21 Nempe ᵃ facies humana versus palmam
unam hinc, & facies juvenis leonis versus
palmam *alteram* inde: fabrefactum in tota
domo circumquaque:
22 A terra usque ad superiorem partem ostii
Cerubini & palmæ fabrefactæ erant; etiam
in pariete templi.
23 Templo erat postis quadratus, & parti in-
teriori loci sancti: hujus aspectus, sicut aspe-
ctus illius.
24 ᵃ Altare ligneum erat tres cubitos altum
& longitudine duorum cubitorum, cum an-
gulis suis ad ipsum *pertinentibus*, cujus longi-
tudo & ᵃ parietes lignei erant: ᵃ dixitque il-
le ad me, illa est mensa quæ est coram Je-
hova.

14 *Structura verò*] hic locus ut planius possit intelligi, ita habendum est, antehac ex universo ambitu (qui cubitorum quingentorum in partes omnes fuisse dicitur infrà 42. 16. & seq.) cubiti trecenti quinquaginta in pronao, id est, in primo ambitus spatio, & in tribus atriis occupati sunt; supersunt occupandi in téplo & appendicibus ejus cubiti centum quinquaginta. Hi autem centum quinquaginta cubiti occupati sunt hoc modo: templum cum suo vestibulo antrorsum, & cum structuris suis retrorsum præcisè cubitos centum occupavit, ut dicitur versu sequente. Verùm anterior pars cubitos quinquaginta seorsim habuit versus partem anteriorem templi, qui certo quodam muro a centum posterioribus cubitis fuerunt distincti. Itaque anterius septum quod erat quinquaginta cubitorum longitudine, a propheta dictum est Gizra, id est, dissepimentum sive segmentum, nos septum facilitatis causa reddidimus: posterius verò septum a Propheta nominatur atrium exterius, infrà 42. 1. & sequentibus. Atque hic murus est interjectus, septum ab atrio exteriore dividens, quem Propheta hoc loco structuram vocat. *Septum*] id est, anterius segmentum, ut modo diximus, sic propterea dictum, quòd velut particula esset resecta e suo atrio. n Heb. *mare*. *Septuaginta*] i. sub medium templi dividebat illud spatium longum 150. cubitos per cubitorum septuaginta latitudinem. Nam protendebatur hæc structura a muro templi (in quem cubitus unus erat inditus ab unaquaque parte) usque ad murum extimum atrii in utrumque latus illius, per tricenos quinos cubitos: qui numerus conjunctus efficit septuaginta. *Latitudine*] id est, spissus erat sive densus cubitos quinque. *Nonaginta cubit.*] nimirum in longitudinem areæ: alioqui comprehenso muro quinûm cubitorum utrinque atrium dicitur cubitorum centum, infrà ver. 17. 15 *Id est sept.*] exegesis præcedẽtis dicti; domum (inquit propheta) cùm nomino, intelligi volo spatium inde a porta ubi est vestibulum, templum, & appendices ejus sive substructiones cum area usque ad parietem ultimum quo area templi terminatur Occidentem versus. Hujus autem parietis loco siti ab Occidente, erant cellæ Aquilonem & Meridiem versus. 17 *Structuræ*] id est atrii, quod structura disparabatur a septo, ut diximus in versum 14. *Peristylia*] id est, ambulationes columnatas ab aliis structuris sepositas & templum ab atrio dirimentes. Nam Hebræa vox sonat habitationes avulsas & sepositas ab aliis. *Templo*] id est, eo spatio posterioris in templo partis, quod intra atrium hoc incurrebat per cubitos quadraginta quinque. *Vestibulis*] quæ erant huic atrio, ut dictum est in atriis præcedentibus: ac propterea satis habuit Propheta unico verbo perstringere. 18 *Clausæ*] ut 1. Reg 6. 4. *Tribus istis*] id est, septo, templo, & atrio extimo, quæ singillatim persequitur Propheta sequente ver. o Heb. *mensuris*. p Heb. *inter Cerubum & Cerubum*. 21 *Facies*] vide sup. 1. 10. 24. *Altare*] videlicet thymiaterium suffitus, quod Deus poni jusserat ante velum & arcam testimonii. Exod. 30. 6. Hic autem mensura longè amplior traditur in omnes partes, quàm fuerit circumscripta a Mosche, ibidem. *Parietes*] i. tabulata, ex quibus latera alteris confecta erant. κατάχρησις. *Dixitque*] spectans videlicet Aquilonem versus, & quasi digito commonstrans mensam quæ panibus faciei instructa erat jugiter ante faciem domini: de qua Exod. 25. 23. & sequentibus.

[...] ad parietem usque templi: medianæ quidem, in cubitos quinque; [...] verò in cubitos sex; ut sequentibus exponitur. c Heb. *costæ, sive [...], pro trabibus earum, synecdochicè*. d Heb. *ut essent comprehensæ*. [...] *hærerent*] videlicet muro alæ, sive pteromatis, cujus mentio est ver. 10. Nam [...] tigna & trabes ita erant inditæ in columbaria, ut nullam in partem di[...] possent. *Non hærebant*] videlicet templum versus: ut 1. Reg. 6. 6. 9 *Nam dilatabatur*] id est, in muro contracturæ inditæ erant domui circumquaque [...], quibus incumberet substructionum istarum trabeatio: ut 1. Reg. 6. 6. e Heb. *ut ambiebatur supernè supernè, id est, in contignationem quamque: sic infrà [...]*. *Muri*] videlicet templi, qui per spatium primæ contignationis sex cu[bitorum] erat, per spatium verò medianæ inde a solo quinque cubitorum erat, ut [...] cubito (velut denticulo) incumberet trabeatio; similiterque per spa[tium] [...] contignationis quatuor demum cubitorum erat (prout etiam di[ctum est] 1. Regum 6.) ad capiendas substructionis sive supremæ contignatio[nis] [...]. *Pro substruct.*] id est, substructionum trabibus suscipiendis: synec[doche]. f Heb. *ambitus domus* erant *supernè supernè*. *Latitudo domus*] id est, la[tius] [...] muro domus exhibebatur spatium, ut latiores sursum versus substructio[nes] [...]: quod deinceps exponitur, hoc & sequente versu. g Heb *ascendebat*. *Pro mediana*] id est, ut medianæ contignationis solum & spatium infimam [contig]nationem cubito uno ad murum templi admorso excederet. h Heb. [...]. 10 *Fundamenta*] id est, solum summæ substructionis, auctum cubi[to] [...] incumbebat muro templi. i Heb. *plenitudinis calami*. *Ad [alam usque]*] id est, inde a muro domus usque ad pteromata: de quibus vide 1. Reg. [6. &] ver. sequente. 11 *Parietis*] id est, alæ sive pteromatis. k Heb. [...] *erat; id est spatium purum & vacuum ante substructiones: sic deinceps*. [*Area pura*] quæ erat chors quædam libera ab omni ædificio inter substructio[nes] [...] quibus antè egimus, & cellas, de quibus versu sequente, & deinceps. l Heb *& inter cellas: eclipsis, ut 1. Chron. 2. 7. & 47. & 3. 18. & 20. & 4. 7. & a[lias]*. 12 *Inter quas &*] sive (ut idem apertè dicatur) a substructio[nibus] [...] ad murum atrii erant cubiti viginti quinque: nam cellæ capiebant cubitos [...] adhærentes muro. *Viginti cubitorum*] quorum decem in peristylia [...] erant, & decem in areas cubitorum quinûm, ut postea videbimus. 13 *Substructionum*] videlicet cujusque substructionis. *Ostia una spect.*] [...] earum substructionum quæ sitæ ab Aquilone erant: ut quæ ad meri[diem] [...], & quæ ad occidentem, singulæ spectabant ad plagas suas [...]. m Heb. *via Aquilonis*.

25 'Binæ autem fores erant templo, & loco
sancto;
26 Et binæ valvæ foribus, binæ versatiles val-
væ; duæ foribus unis, & duæ valvæ alte-
ris.
27 Fabrefactiq; erant in illis in foribus tem-
pli, Cerubini & palmæ, quemadmodum fa-
brefacti erant parietibus; etiam ' denso lig-
no in fronte vestibuli extrinsecus.
28 Et fenestris clausis quoque palmæ hinc &
inde in lateribus vestibuli; & substructioni-
bus domus, densisque trabibus.

Caput XLII.

1 'DEINDE educens me ad ' atrium ex-
terius eâ viâ [a] quæ spectat Aquilonem;
adduxit me ad eas cellas quę erant e
regione septi, & quæ erant e regione ' stru-
cturæ ad Aquilonem,
2 'In conspectum longitudinis cubitorum
centum ad ostium Aquilonale, & latitudinis
quinquaginta cubitorum.
3 E regione 'viginti illorum qui erant ' atrio
interiori, & e regione 'pavimenti quod erat
atrio exteriori; *erat* ' peristylium e regione
peristylii ' tribus *ordinibus*.
4 Ita ante cellas ' ambulacrum erat denûm
cubitorum latitudine introrsum, ' via cubi-
ti unius ostiaque ' eorum ad Aquilonem.
5 Cellæ autem summæ contractiores erant:
quia 'superare debuerant peristylia ipsas,
ex imis, & medianis ' ædificium erat.
6 Nam tristegæ quidem erant, sed non erant
eis ' columnæ similes columnis ' atriorum
istorum: idcirco contractius erat *ædificium*
præ imis & medianis *contignationibus* inde
a solo ipso.
7 'Maceriæ autem quæ extrinsecus erat ex
adverso cellarum versus atrium exterius in
fronte cellarum, longitudo erat quinqua-
ginta cubitorum.
8 Nam longitudo cellarum quæ erant atrio
exteriori, quinquaginta cubitorum erat: ita
ut ecce ante templum *cellæ* ' centum cubi-
torum essent.
9 'A loco autem cellarum ' istarum; ' is qui
deducebat me venturus ad illas ' ab *Oriente*
atrii exterioris,
10 'Per latitudinem maceriæ atrii versus O-
rientem; in frontem septi, & in frontem
structuræ cellarumque:
11 ('Ante ista autem erat 'via secundum as-
pectum illarum cellarum quæ spectabant
aquilonem, secundum longitudinem illarum
similiterque latitudinem illarum: & omnes
exitus illarum tum secundum rationes illa-
rum, tum secundum ostia illarum erant:
12 Et simile ostiis illarum cellarum quæ spe-
ctabant meridiem 'ostium in capite viæ; viæ
inquam quæ erat ante ' maceriam rectam O-
rientem versus, [b] quà venitur ad illas)
13 Dixit ille ad me, cellæ Aquilonis, cellæque
meridiei quæ sunt 'in fronte septi sunt cellæ
sanctitatis, vbi comedunt sacerdotes qui sũt
propinqui Jehovæ res sanctas sanctarum: ibi
deposituri sunt res sanctas sanctarum, & mu-
nus & peccatum, & reatum, quia locus ille
sanctus est.
14 'Cùm ingressi fuerint sacerdotes non exi-
bunt ex hoc sancto in atrium exterius, quin
ibi reposuerint vestes suas in quibus mini-
straverint, quia sanctæ sunt; induentur ve-
stibus aliis, cum appropinquabunt ad ea
quæ sunt populi.
15 'Cùm itaque absolvisset mensuras domus
interioris, deduxit me ' via illius portæ quę
spectat Oriontem versus; & mensus est illam
circumquaque.
16 Mensus est plagam Orientalem calamo
mensuræ; quingentorum cubitorum cala-
mis, calamo mensuræ circumquaque.
17 Mensus est plagam Aquilonalem; quin-
gentorum calamis, calamo mensuræ cir-
cumquaque.
18 Plagam meridianam mensus est; quingen-
torum calamis, calamo mensuræ.
19 Divertens ad plagam [c] occidentalem; mẽ-
sus est quingentorum calamis, calamo
mensurę.
20 In quatuor plagas mensus est illam *structu-
ram*, murum illius circumquaque, longitu-
dine quingentorum & latitudine quingen-
torum *cubitorum*; ad distinguendum inter
sanctum & prophanum.

Caput XLIII.

*Deus Prophetam typicis visionibus de instaura-
tione Ecclesiæ & perpetua ipsius præsentia in Ec-
clesia confirmans, promissionem gratiæ & sanctifi-
cationis populi effectum iri prædicat; ac propterea
renovat cæremonias, & delineato altari holocausti,
formam expiandi & consecrandi ejus, usumq; quo-
tidianum explicat: deinde proposita sacerdotis sum-
mi dignitate atque officio, sacerdotes indignos ex-
authorat, resipiscentes ab extero cultu capite mi-
nuit, & fidos confirmat: ita postremò omnibus
leges officiorum præscribit.*

1 'POSTEA cùm 'reduxisset me ad 'por-
tam illam, ad portam quæ spectat ver-
sus Orientem:
2 Ecce 'gloria Dei Jisraëlis veniebat via
Orientali; cujus sonus similis erat sono

25 *Binæ*] vide sup. in ver. 4.

27 *Denso ligno*] ex quo scapi illius portæ, tympanaque (ut vocant artifices) & cætera constabant.

1 *Deinde*] Hactenus delineato templo & membris ad illud pertinentibus, nunc demum propheta figurat atrium ultimum quod posteriorem templi partem circûplectebatur & septum illius terminabat (ut superiore capite diximus usque ad ver. 13. deinde jus utriusque loci explicat, duob. versibus ac postremò ambitus totus circumscribitur, ad finem usque.

Atrium exterius] videlicet templi, quod extra septum erat Occidentem versus.

a Heb. *via Aquilonis: sic deinceps.*

Structuræ] id est, muri interjecti, septum ab atrio exteriore dividentis, suprà 41.14.

2 *In conspectum*] id est, quo ex cellarum loco patebat oculis meis aspectus tum in longitudinẽ atrii, quæ erat cubitorum centum; tum in latitudinẽ templi cum membris ipsius, quæ erat cubitorum quinquaginta, & longè procurrens intra hoc atrium denos cubitos utriq; parti atrii relinquebat toto spatio suo.

3 *Viginti*] de quibus sup. 41.12.

Atrio] i. septo Periphrasis. *Pavimenti*] i. areæ pavimentatæ. *Peristylium*] ut sup. 41.17. *Tribus ord.*] nimirum infimo, mediano, & summo. 4 *Ambulacrum*] in peristylio, cujus modò meminerat. *Via cubiti*] i. in quod ambulacrum aditus patebat ex atrio portulis angustis, ut singuli tantùm per eas intrare possent. *Eorum*] videlicit ambulacrorum quæ erant ex adverso cellarum Aquilonalium. 5 *Superare*] id est, quia hoc postulabat templi dignitas & decor, ut circumstantes atrii cellæ aut structuræ alię non haberent prospectum in templum aut membra ipsius; ideo effectum erat tum ut peristyliorum ambulatio superaret cellas altitudine, tum ut cellarum tertia contignatio inclinante tecto bona ex parte consumeretur. *Ædificium*] id est, commoda ædificiorum habitatio: nam tertia stega sive contignatio erat ad habitandum inepta. 6 *Columnæ*] i. trabes arrectariæ sive columnæ earum loco, quibus tectum altius incumberet; sed incumbebat solo ipsi contignationis tertiæ. *Atriorum*] i. ambulacrorum quæ in peristylio erant. 7 *Maceriæ*] quæ circumcludebat peristylium. 8 *Centum cubit.*] nempe quinquaginta cubitorum in septo sive interiore atrio, & quinquaginta in exteriore. De cellis autem interioris atrii vide suprà 41.12. 9 *A loco*] hac verborum congerie transitũ Propheta explicat a cellis Aquilonalibus ad Meridianas. *Istarum*] videlicet Aquilonalium. *Is qui*] Deus per spiritum humana specie, suprà 40.3. *Ab oriente.*] id est, per tractum Orientalem atrii exterioris, propinqnum templo. 10 *Per latitudinem*] id est, secundum maceriam illam transversam, quæ membra ultima templi ab exteriore atrio dividebat.

11 *Ante ista*] i. septum & structuram, quæ modò nominavit.

Via] id est, eadem erat omnino proportio viæ, ædificiorum, formæ, aditium, & õ quę sunt ejusmodi quæ antè dicta sunt de Aquilonali parte.

12 *Ostium*] quo terminabatur via atrii, & ad septum patebat aditus, quod ostium tam angustum erat quam cujusque cellæ.

Maceriam] i. structuram illam sive dissepimentum, cujus fit mentio sup. 41.14.

b Heb. *aditum illarum.*

13 *In fronte*] sed inclusę septo, sive intra septum: ut docet versus sequens.

|| *Infra* 44.19.

14 *Cum ingressi*] ex analogia legis Exod. 28.43.

15 *Cùm itaque*] postrema pars descriptionis, ut diximus supra in ver. 1.

Via illius] prima, qua prophetam Deus introduxerat primùm latam cubitum maximum ut ipse narravit sup. 40.6.

c Heb. *maris.*

1 *Postea*] Duobus capita eodem argumento esse de sacro ministerio & cultu ostendimus supra 40. 1. quapropter ea conjunximus. Sunt autem in hac descriptione tota partes duæ: prior, narratio typorum quibus suum Prophetam Deus de toto argumento confirmavit, sex primis ver. posterior verò propositio amplissimarum promissionum Dei, cæremoniarumque ad eas pertinentium, ad finem usque capitis sequentis. Ac typi quidem exponuntur duo: unus, quo Deus per visionem confirmat sequutura documenta, tribus versibus; alter, quo præfigurat restituendam populo suo præsentiam suam tum majestate sua, tum etiam verbo, tribus alteris ver. *Reduxisset*] a plaga Occidentali ad quam postremò diverterat, sup. 42.19. *Portam*] videlicet ambitus universi, de qua sup. 40.6.

2 *Gloria*] i. visio gloriæ, cujus exegesis habetur seq. ver.

aquæ

*aquarum multarum, & a cujus gloria *re-
lucebat terra.
3 Similiſque erat aſpectus hujus viſionis
quam videbam prorſus *viſioni illi quam vi-
deram veniens [a] ad *prænuntiandum* perden-
dam civitatem; *viſioneſque ſimiles viſioni
illi *quam videram ad flumen Cebaris: qua-
propter *procidi in faciem meam.
4 Gloria verò Jehovæ ingrediente do-
mum via portæ quæ ſpectat verſus Orien-
tem;
5 Tollens me ſpiritus deduxit me in atrium
intimum ecce autem plena erat *gloriâ Je-
hovæ domus:
6 Et audivi ſermocinantem mecum e domo,
*viro *illo* aſtante mihi.
7 *Dicebat autem ad me, fili hominis, **neque*
*locum ſolii mei & *locum plantarum pe-
dum meorum ubi habitaturus ſum [b] inter
filios Jiſraëlis in ſeculum; neque nomen ſan-
ctitatis meæ contaminaturi ſunt amplius
domus Jiſraëlis, ipſi, & reges ipſorum *ſcor-
tatione ſua, & *cadaveribus regum ſuorum,
& excelſis ſuis;
8 *Apponendo limen ſuum limini meo, & po-
ſtem ſuum ad poſtem meum, *parietemque
inter me & ipſos: cùm impurantes nomen
ſanctitatis meæ abominationibus ſuis quas
faciebant *conſumpſero ipſos ira mea.
9 *Nunc longè amovebunt ſcortationem ſu-
am, & cadavera regum ſuorum a me: & ha-
bitabo inter eos in ſeculum.
10 Tu fili hominis, indica domui Jiſraëlis *do-
mum iſtam, cùm pudore ſuffuſi fuerint
propter iniquitates ſuas; *ut metiantur [c] u-
niverſè:
11 Cùm, inquam, pudore ſuffuſi fuerint prop-
ter omnia quæ fecerunt, formam domus &
conſtitutionem ejus, exituſque ejus cum a-
ditibus ejus & omnibus formis ejus, omnia-
que ſtatuta ejus cum omnibus formis ejus
omnibuſq; legibus ejus notas fac eis, & de-
ſcribe ante oculos eorum; ut obſervantes
totam formam ejus & omnia ſtatuta ejus
faciant ea.
12 *Hæc *eſt* lex ipſius domus: *in vertice
montis totus terminus ejus circumquaque
*ſanctus ſanctorum eſt, ecce hæc eſt lex iſti-
us domus.
13 *Hæ verò *ſunt* menſuræ altaris *iiſdem
cubitis, cubito unoquoque *ex* cubito &
palmo: primùm [d] *baſis *altitudine* cubitali
& cubitali *latitudine, cujus [e] crepido ver-
ſus labrum ejus circumquaque *ſpithamæ
unius; nam hujuſmodi eſt **quæque* [f] proje-
ctura altaris.
14 Tum a baſi [g] ſolo juncta uſq; ad [h] *diazoma
inferius duo cubiti, cujus latitudo cubiti u-
nius: deinde a diazomate minore uſque ad
diazoma majus quatuor cubiti, cujus latitu-
do cubitalis eſt;
15 Ita ipſum *Hareel quatuor cubitorum eſt:
ab ipſo denique Ariele ſurſum verſus cornua
ſunt quatuor.
16 Eſt autem ipſum Ariel duodecim *cubitorum*
longitudine, cum duodecim latitudine; qua-
dratum in quatuor [i] partibus ſuis.
17 Diazoma verò *cubitorum* quatuordecim
longitudine cum quatuordecim latitudine
in quatuor partibus ſuis, circa quod crepido
eſt dimidii cubiti: & baſis ei cubitalis cir-
cumquaque, cum gradibus ejus ſpectantibus
Orientem.
18 *Tum dixit ad me, fili hominis, ſic ait
Dominus Jehova, hæc ſunt ſtatuta hujus
altaris, quo die factum fuerit; ut offera-
tur in eo holocauſtum, & ſpargatur in eo
ſanguis.
19 *Dabis itaque ſacerdotibus Leviticis *qui
ſunt e ſemine Tzadoki qui appropinquant
ad me, dictum Domini Jehovæ, ut miniſtrent
mihi; *juvencum [k] ſubrumum pro pec-
cato.
20 Et ſumens e ſanguine ejus, impones qua-
tuor cornibus illius, & quatuor angulis *dia-
zomatis, & crepidini circumquaque; ita pur-
gabis ipſum, & expiabis ipſum.
21 Deinde accipies juvencum illum pro pec-
cato; ut comburat ipſum *ſacerdos* in loco de-
ſtinato *domus, extra locum ſanctum.
22 Die quoque ſecundo offeres *hircum
caprarum integrum pro peccato; ut pur-
gent altare, quemadmodum purgaverint
juvenco.
23 Cùm abſolveris purgare; offerto juven-
cum ſubrumum integrum, & arietem e gre-
ge integrum:
24 Quos ubi obtuleris coram Jehovâ, ſacer-
dotes injicient in eos *ſalem, & offerent e-
os holocauſtum Jehovæ.

13 *Hæ verò*] ſecundum membrum umbratile, ut diximus præcedente verſu: in quo exponuntur primùm forma altaris, uſque ad ver.18. deinde officia in eo altari exhibenda, ad finem uſque capitis. *Iiſdem cubitis*] qui definiti ſunt ſuprà 40.5. ut ſequentia docēt ἐξηγητικῶς.

d Heb. *ſinus*. *Baſis*] id eſt, infima pars altaris ſolo juncta, ut dicitur ſeq. ver. *Latitudine*] id eſt, cujus projectura extuberabat juſto cubito præter corpus altaris in latitudinem circumquaque, prout etiam dicitur de diazomatis ſeq. ver. Ex hoc autem membro eruitur præcedentis interpretatio, quia ſolent Hhebræi relatorum ellipſin uſurpare in locis evidentibus, ut perſæpè monuimus. Nullum enim corpus, niſi mathematicum, habet latitudinem quod non idem conſtet ſua altitudine: longitudo verò definitur ver. 17.

e Heb. *terminus: ſic deinceps*. *Spythama*] id eſt, duodecim digitorū. Erat autem hic ambitus viginti octo cubitorum, ac proinde ſexdecim in area pura ſive pede plano & conſtrato baſis, duodecim verò in crepidine ſive ora artificioſa conſumebantur. *Quæque projectura*] id eſt, eadem proportione erant inter ſe baſis & duo diazomata, de quibus ſequente verſu: tres enim projecturæ erant.

f Heb. *dorſum ſive gibbus*.

... Pſalm.9.19. *Locum ſolii*] id eſt, regiam, Jeruſchalaima, urbem regis ma-... Pſalm.48.3. & Jirmejæ 3.12. *Locum plant.*] i. ſcabellum. περιφραστικῶς: ... 1.Chron.28.2. & Lament.2.1. b Heb. *in medio filiorum: ſic deinceps*. *Scortatione*] ſpirituali: ut ſequentia verba indicant. *Cadaveribus*] id ... corporibus humanis, quæ Idolis ſuis antea ſacrificarunt Jiſraëlitæ; ut Jirmejæ ... Idola autem Regum appellatione nonnunquam in ſcriptura deſignantur, ex ... Hammonitarum uſu, de quo Levit.18.21. ſic Hhamos 5.26. 8 *Apponendo*] id eſt, adhibendo traditiones ſuas ad præcepta mea, de quibus Jeſcha.29.13. & ſeq. *Parietem*] elegans metaphora, pro eo quod eſt, iniquitatibus ſuis diſterminantes ſe & Deum ſuum, ut Jeſchahh.59.2. *Conſumpſero ipſos*] i. poſtquam judicia ... minas explevero prænuntiatas lege, Levit.26. & Deuter.28. vide pro- ... hanc Deut.32.36. 9 *Nunc*] id eſt, hoc ipſo tempore, quod præ- ... quodammodo Prophetæ per viſionem Dei. 10 *Domum iſtam*] id eſt, ... domus, quâ figuratur ventura tum demum Eccleſiæ inſtauratio cùm ... reſipiſcent. *Ut metiantur*] id eſt, ut ſingulas quaſque dimenſiones præcep- ... informatas in animo habeant, & Eccleſiam certò agnoſcant a ſignis Ipſius ... ædificatur & inſtituit verbo: quod typicè hoc loco & generatim dictū, ... exponitur ſeq. verſu. c Heb. *ſummam*. 12 *Hæc eſt lex*] ſecundus ... propoſitionis de umbris ac cæremoniis, ut diximus in ver.7. tria in univer- ... capita comprehendit: primum eſt de circumſcriptione loci ſancti, hoc verſu; ... de altari holocauſti, reliquo capite; tertium de ſacerdotibus domui, le- ... & altari miniſtrantibus, capite ſeq. *In vertice*] nam ad eam gradibus ... Propheta oſtendit ſuprà 40. & 41. *Sanctus ſanctor.*] id eſt, ſanctiſſi- ... Gen.9.25. ſenſus eſt tanta erit illius ſanctitas, ut nemini extraneo liceat ... appropinquare: ut Exod.19.21. & ſequentibus.

g Heb. *terra*. h Heb. *adjumentum: ſic deinceps, ab uſu diazomatum*. 14 *Diazoma*] id eſt, projecturam cingentem & circumplectentem murum altaris: quæ quidem inferior ſive minor hoc verſu dicitur per comparationem majoris ſive ſuperioris, in quo erant cornua altaris fixa, infrà ver.15. Ex hoc autem & præcedente verſu apparet altitudinem iſtius altaris eſſe cubitorum novem: quorum unus baſi, duo ſpatio, unus diazomati inferiori, quatuor ſpatio intercurrenti inter diazomata, & unus denique ſuperiori diazomati tribuitur.

15 *Hareel*] id eſt, ἐσχάρα ſive focus altaris holocauſti, & ſpatium illud vacuum in quod indebantur ligna atque holocauſta impoſita crati ſive reticulo, ex analogia legis Exod.27.4. vide Jeſchah.29.1. i Heb. *quadraturis: ut ſuprà 1.8. & deinceps*. 18 *Tum dixit*] enarratio officiorum quæ ad altare holocauſti fuerunt præſtanda (ut diximus in ver.13) officia duo explicat: unum extra ordinem, de expiatione & conſecratione altaris, uſque ad ver.27. alterum ordinarium, de jugi & quotidiano cultu, verſu ultimo. 19 *Dabis*] confer hæc omnia cum Exod.29. & Levit.23. 25 *Qui ſunt*] vide infrà 44.10. & ſequent. *Juvencum*] hircumque & arietem: quę duo ſynecdochicè intelligenda eſſe docent ſequentia. k Heb. *filium bovis: ſic deinceps*. 20 *Diazomatis*] ſuperioris, in quo erant cornua. 21 *Domus*] id eſt, ſtructuræ maximę ſive ambitus: erat autem in eo deſtinatus locus ex analogia legis, Levit.4.12. 22 *Hircum*] pro ariete altero qui imperabatur lege: quo indicio demonſtrat Propheta ambulatorias eſſe legis cæremonias & deſtitutas in Chriſto. 24 *Salem*] ad ſignificandum æternam & incorruptam fœderis, altaris, cultus, rerumque omnium ſanctitatem; vide Levit.2.13.

25 *Septem diebus parabis hircum peccati
quolibet die; prout iuvencum subrumum, &
arietem e grege integros *parare debent.
26 Septem diebus expiabunt altâre, & purga-
bunt ipsum; [l] consecrabuntque ministerium
quisque suum.
27 *Cumque absoluerint istos dies; esto die
octavo & deinceps, parent sacerdotes illi in
ipso altari holocausta vestra, & eucharistica
vestra, & acceptos habebo vos, dictum Do-
mini Jehovæ.

25 *Septem diebus*] Idest, æque curabis offerri hircum, ut tenentur sacerdotes offerre juvencum & arietem ex lege; sic inest his verbis occupatio, ne cui mirum videretur hircum imperari a Propheta contra quam a lege fuerat mandatum.
Parare] sacerdotes ex lege consecrationum, Exod. 29.

l Heb. *implebunt manus ipsum: ut Exod. 28.41. & 29.9. & seq.* 27 *Cumq.*] jam agit Propheta de ministerio ordinario, ut diximus in vers. 18. vide Exod. 29.38. & sequentibus.

CAPUT XLIIII.

1 *TUM reduxit me viâ portæ * sanctuarii
exterioris quæ spectat Orientem, erat-
que clausa.
2 Et dixit ad me Jehova, porta hæc clausa
esto, non aperitor, & * quisquam non ingre-
ditor per eam, quia Jehova Deus Jisraëlis
* ingressus est ea: esto igitur clausa.
3 *Penes principem *est*, princeps ipse * assidebit
ei ut comedat panem coram Jehova: via
vestibuli hujus portæ ingreditur, & via sua
egredietur.
4 *Quapropter duxit me via * portæ Aquilo-
nalis * in conspectû domus, unde * vidi quòd
ecce implebat gloria Jehovæ domum Jeho-
væ; & * procidi in faciem meam.
5 Edixitque mihi Jehova, fili hominis, [a] adhi-
be animum tuum, & vide oculis tuis, auri-
busque tuis audi, quæcunque ego eloquor
tibi de omnibus statutis domus Jehovæ &
de omnibus legibus ejus; adhibe, inquam,
animum tuum ad *leges aditus domus, cum
omnibus *legibus* exituum [b] e sanctuario:
6 *Et indicito [c] rebelli domui Jisraëlis, sic ait
Dominus Jehova; satis esto vobis, discedi-
te ab omnibus abominationibus vestris, ô
domus Jisraëlis;
7 Qui introduxistis * alienigenas, præputi-
atos corde & præputiatos carne, ut essent
in sanctuario meo, ut prophanarent ipsam
domum meam: qui obtulistis cibum meum,
adipem & sanguinem, cùm illi irritum face-
rent fœdus meum, præter omnes abomina-
tiones vestras:
8 Neque observastis observationem rerum
sanctarum mearum, sed [d] substituistis obser-
vatores observationis meæ in sanctuario
meo [e] arbitratu vestro.
9 Sic ait Dominus Jehova, *ullus alienigena,
præputiatus corde & præputiatus carne,
non venito ad sanctuarium meum; ullus, in-
quam, alienigena qui sit [f] inter filios Jisra-
ëlis.
10 Sed Levitæ isti, qui longè recesserunt a
me cùm errarent Jisraëlitæ, qui errarunt a
me [g] sequuti stercoreos deos illorum; etiam
reportabunt iniquitatem suam.
11 *Nam erunt in sanctuario meo ministri,
præfecturarum ad portas domus, & mini-
strantes domui: ipsi jugulabunt holocaustû
& sacrificium populo, & ipsi stabunt coram
eis ad ministrandum eis:
12 Eò quod ministrarunt eis coram stercore-
is diis ipsorum, & fuerunt domui Jisraëlis
offendiculo ad iniquitatem; idcirco sub-
lata manu mea *juravi* contra eos, dictû Do-
mini Jehovæ, reportaturos ipsos iniquita-
tem suam:
13 Et non accessuros ad me, ut sacerdotio
fungantur mihi, & accedant ad ullas res
sanctas meas, ad res sanctas sanctarum; sed
reportaturos ignominiam & abominatio-
nes suas quas fecerunt.
14 Itaque disponam eos observantes obser-
vationem domus; in toto ministerio ejus, &
in omnibus quæ fiunt in ea.
15 *Sacerdotes verò Levitici, * filii Tzadoki,
* qui observarunt observationem sanctuarii
mei aberrantibus Jisraëlitis a me, ipsi * ap-
propinquabunt ad me ut ministrent mihi; &
stabunt coram me offerendo mihi * adipem
& sanguinem, dictum Domini Jehovæ.
16 *Ipsi accedunto sanctuarium meum, &
ipsi appropinquanto ad mensam meam mi-
nistrando mihi, ut observent observatio-
nem meam.
17 ‖Esto autem cùm accedent ad portas atrii
intimi, ut vestes lineas induant; neque [h] im-
positum esto ipsis *vestimentum* laneum, cùm
ministrabunt in portis atrii intimi & intus:
18 Tiaræ lineæ sunto in capite eorum, & fe-
moralia linea sunto ad lumbos eorum; non
cingunto se [i] * ulla re sudatoria.
19 Exituri autem in atrium exterius, & in a-
trium extimum, ad populum, nudantes se
vestimentis suis quibus ministrant depo-
nunto illa in cellis sanctitatis; ut induant
vestes alias neque * sanctificent populum ve-
stimentis suis.
20 *Caput quoque suum ne radunto, & cæ-
sariem ne promissam habento; [k] omnino
tondento capita sua.
21 ‖Item vinum ne bibunto ullus sacer-
dos, cùm erunt ingressuri in atrium inti-
mum:
22 ‖Et viduam aut repudiatam non ducunto
sibi uxores, sed virgines e semine domus Jis-
raëlis; viduam quidem quæ sit vidua ex sa-
cerdote ducent:
23 ‖Et populum meum docento discrimen
inter sanctum & prophanum; & inter im-
mundum & mundum instituunto eos.
24 In lite autem ipsi insistunto juri; secun-
dum jura mea judicanto illam: legesque
meas,

1 *Tum reduxit*] Hoc capite (ut diximus suprà 43.13.) describitur ministrorû ratio & constitutio, duobus modis: primùm enim ordines illorum exponuntur, usque ad ver. 17. deinde verò leges ferûtur illis, ad finem usq. Ordines autem tres ponuntur sacerdotum: primus est principis sive sacerdotis summi, tribus primis versibus; secundus, posterorum Ithamaris, qui propter peccata sua capite minuti sunt & tanquam mediastini effecti in ministerio divino, usque ad ver. 15. tertius verò posterorum Elhhazaris & Tzadoki, sacerdotio honesto fungentium, ver. 15. & 16.
Via portæ] id est, per vestibulum quod nominatur versu 3.
Sanctuarii] id est, anterioris partis tépli: nam templi duo erant sanctuaria, sanctum ubi erat mensa cum thymiaterio, & sanctum sanctorum sive sanctuarium interius.
2 *Quisquam*] videlicet popularium, ac ne ministrorum quidem meorum, côvenienter cum lege Exod. 19.22, exceptis iis de quibus sequent. versu. *Ingressus est*] ac proinde intus residet; noëma.
3 *Penes principem*]. i. princeps sacerdotum sive summus, sive secundarius vices illius gerens ipse ingreditor, & de aliis ex officio admittendis diligenter cognoscito. *Assidebit*] id est, manebit ad eam portam in loco sancto, ubi panem faciei sive propositionum comedet ex lege, Levit. 24.9. 4 *Quapropter*] videlicet quia non licebat ingredi porta templi, ut modo dictum est. *Portæ Aquil.*] atrii ultimi quod junctum erat septo templi, ut expositum est supra 41. *In conspectum*] id est, intra septum, quod ab atrio divisum erat peristyliis. *Vidi*] id est, nubem quæ implebat templum percepi per fenestras templi: synecdoche. *Procidi*] ut suprà 1.28. hac autem narratione transitus comparatur ad alios sacerdotum ordines. a Heb. *pone cor tuum: sic deinceps.* *Suprà* 40.4. 5 *Leges aditum*] id est, pertinentes ad personas accessuras templum, & earum jura; quæ duo ad cognitionem quidem sacerdotis summi pertinent, ut modò dictum est; sed non obscurè in sequentibus præscribuntur. b Heb. *sanctuarii.* 6 *Et indicito*] hac denuntiatione instauraturus ordinem Ecclesiæ Deus primùm Jisraëlem totum increpat impietatis nomine, tribus versibus, deinde Ithamaris posteros capite minuit, quia sese accommodaverant ad libidinem Jisraëlitarum, vers. 9. & quinque sequentibus; postremo Tzadoki posteros confirmat, ut meminimus in ver. 1. c Heb. *rebellionis* domui. 7 *Alienigenas*] id est, constitui istis ineptos sacerdotes, & alienos a me sive infidelitate cordis, sive præputio carnis infidelitatis signo. Nam hæc duo sunt alienorum a Deo genera; quæ Jisraëlitæ quidem instituerant inde a temporibus Schelomonis & Jarobhhami; Judæi verò ab Achazi tempore, ut ex Chizkijæ & Joschijæ historia constat.

d Heb. [illegible]
e Heb. [illegible]
9 *Ullus alienigena*] hujus legis gradus [illegible] tres: primùm [illegible] omnino [illegible] ciis, hoc [illegible] dus, ministros [illegible] mos qui [illegible] fuerint [illegible] cum [illegible] loco [illegible] & quàvis [illegible] capite [illegible] usque ad ver. 15 [illegible] us integros & [illegible] tes in [illegible] firmari [illegible] ciis, ver. 15. & 16. [illegible] 2. Reg. 23. [illegible]
f Heb. [illegible] *rum.*
g Heb. [illegible]
11 *Nam erunt*] id est, [illegible] infimis Levitarum ministeriis [illegible] dotibus [illegible] tæ popularium [illegible] rum admonita.
15 *Sacerdotes*] [illegible] tius gradus [illegible] mus in ver. 9.
Filii Tzadoki] [illegible] bus sacerdotium [illegible] petuum [illegible] in [illegible] chaso, Num. 25.12. & 13. confirmatum, 1. Schem. 2.35. [illegible] præstitam, 1. Reg. 2. 26. & amplius [illegible] ctum, 2. Reg. 23.
Qui observarunt] convenienter [illegible] benedictione [illegible] chis, Deut. 33. [illegible]
Appropinquabunt] ut suprà 40.46.
Adipem & sang.] id est, sacrificia [illegible] ex ritu legitimo [illegible] adeps & sanguis [illegible] debant Deo, Levit. 16. & sequent.
16 *Ipsi accedunto*] transitio [illegible] partem de legibus sacerdotii [illegible] nes cum [illegible] comparandis [illegible]
‖ Exod. 28. [illegible]
h Heb. [illegible] *super ipsis lana.* Exod. 28.40.
i Heb. [illegible] *Suprà* 42.14.
18 *Ulla re sud.*] qualia sunt [illegible] ta lanea, quæ [illegible] minit præcedens [illegible]
19 *Sanctificent*] de infrà 46.20.
20 *Caput* [illegible] id est, neque [illegible] prorsus, neque [illegible] diosè alenta [illegible] sed modestiam [illegible] to, & medio [illegible] pre se ferunto.
k Heb. [illegible]
‖ Levit. 10.9.
‖ Levit. 21.14.
‖ Levit. 10.10. & 11.
Deut. 17. 8.

meas,& statuta mea cum omnibus solenni-
tatibus meis observanto, & sabbatha mea
sanctificanto.
25 Et ad mortuum hominem non venito sa-
cerdos ad impurandum se: sed de patre, &
de matre,& de filio,ac filia, de fratre ac de
sorore quæ non nupserit viro impurari po-
terunt.
26 Post tempus autem purificationis ipsius,
(septem dies [l] numerantor ei)
27 Quo, inquam,die venturus est in sanctum,
in atrium intimum, ut ministret in sancto;
offerto peccatum suum,dictum Domini Je-
hovæ:
28 Quod esto ipsis in possessionem, ego sum
possessio ipsorum: jus autem possessionis ne
tradatis eis in Jisraële,ego sum jus possessio-
nis ipsorum.
29 Ipsum munus,peccatumq;, & reatum ipsi
comedent: & omne anathema in Jisraële
ipsorum esto.
30 Item præcipuum omnium primitiarum
ex omnibus, & omnis oblationis omnium
ex omnibus oblationibus vestris, sacerdo-
tum esto: etiam principium conspersionum
vestrarum dabitis sacerdoti, ut statuas be-
nedictionem in domo tua.
31 Nullum morticinum aut discerptum,
ex avibus aut jumentis comeduntо sacer-
dotes.

Caput XLV.

Deus constituto templo suo & cultu sacro, in eadem visione pergens novam Respublicæ & Ecclesiæ totius formam per Christum instituendam figurat primùm generali distributione terræ, deinde publicis & privatis principum popularium que officiis ordinariis & extra ordinem erga Deum & homines; & certis prærogativis tum in Ecclesia tum in sortitione terræ attributis Principi, æquitatem ipsi imperat: ritum & locum sacrificiorum abluendorum instituit: præstantiam terræ adumbrat rivo benedictionum suarum fœcundante ipsam; terminos ipsius circumscribit; sortes tribubus assignat, & statuit civitatis formam.

1 Cùm autem [a] sortiemini terram in pos-
sessionem, offertote oblationem Je-
hovæ [b] sanctam ex ipsa terra, [c] longam
vicies quinquies mille *cubitorum* longitu-
dine, & latitudine decies mille; sancta esto
in toto termino suo circumquaque.
2 Esto ex hoc *spatio* in locum sanctum, quin-
gentorum *cubitorum* per quingentos *cubitos*
quadratus *locus* circumquaque; & quinqua-
ginta cubitorum suburbium esto eis cir-
cumquaque:
3 Ita ut demensura hac *quam* mensus fueris,
id est, longitudine vicies quinquies mille,&
latitudine decies mille *cubitorum*; in eo in-
quam *spatio* sit sanctuarium & sanctum san-
ctorum.
4 Sanctum e terra illud est, sacerdotum ad-
ministrorum sanctuarii esto qui appropin-
quant ad ministrandum Jehovæ: ut sit eis
locus pro domibus,& sanctus locus pro san-
ctuario.
5 Quinquies verò & vicies mille cubitorum
longitudo & decies mille latitudo; simili-
ter esto Levitis in jus possessionis, ipsis mi-
nistris domus *ministrantibus in* viginti [d] cel-
larum ordinibus.
6 In justam autem possessionem civitatis da-
tote quinquies mille cubitos latitudine, &
longitudine vicies quinquies mille ex ad-
verso oblationis [e] sanctæ pro tota domo
Jisraëlis esto.
7 Ipsi autem Principi ab hac & ab illa *par-
te* oblationis sanctæ & justæ possessionis
civitatis [f] ante oblationem sanctam & ante
justam possessionem civitatis a latere Occi-
dentis *portio* Occidentem versus, & a latere
Orientis *portio* Orientem versus; prout lon-
gitudo ex adverso uniuscujusque istarum
partium *porrigetur* a termino Occidentis
ad terminum Orientem versus;
8 Ipsi, *inquam, portio* hujus terræ esto in jus
possessionis apud Jisraëlem; ut non oppri-
mant ampliùs principes mei populum me-
um, sed terram reddant domui Jisraëlis per
tribus ipsorum.

Suburbium] id est, area circumjacens, pura & vacua omni ædificio & cultura: sic infra 48.17. 3 *Sanctuarium*] id est, locus sanctus, qui definitus est præcedente versu. 4 *Ut sit eis*] id est, ut spatium illud totum conservetur integrum domicilio Dei & sacerdotum ejus. 5 *Similiter*] ut eadem mensura modò attributa est sacerdotibus. *Ipsis ministris*] emphatica distinctio Levitarum, qui instaurationis tempore judicio Ecclesiæ comprobati fuerint & in ministerium recepti, eos hac sorte usuros esse. Nam alii etiam post reversionem Babylonicam recusati sunt Hhezræ 2. & alii exautorati propter scelera sua, ut Nechem. 13. quam puritatem multo ampliùs desiderari in Ecclesia Christi his verbis Propheta docet. *Ministrantibus*] id est, janitores, cantores, & administros sacrorum agentibus in domo Dei ad sacerdotum manum. Hæc enim tria fuerunt officia Levitarum, ut monuimus suprà 40. 44. & sequentibus.

Viginti cell.] id est, in omnibus ipsorum stationibus, ubicunque legitimè præstare officia sua poterant in domo Dei. Fuerunt autem harum stationum ordines viginti, ut facile est cuivis hac ratione colligere; in domo Dei ambitus maximus unicam habebat portam, atria verò populi & Levitarum communia (quæ tria erant numero) portas ternas: sic ad Levitas in universum per decem portas ministerium pertinebat. Singulæ autem portæ sua habebant vestibula, quorum interventu bini cellarum ordines efficiebantur: sic ergo portis decem fuerunt viginti cellarum ordines, in quibus Levitæ musici, janitores, & administri consistebant ad sua officia comparati. d Heb. *cellis*. 6 *Civitatis*] id est, urbis metropolitanæ, quæ describitur infrà 48.15. & quinque sequentibus, & in fine ejusdem capitis. *Oblationis*] ut suprà ver.1. e Heb. *sanctitatis*. *Pro tota domo*] id est, quia hæc regia futura est, communis omnium tribuum esto. Propterea etiam in vicos duodecim dividitur, & singulæ portæ suæ tribui assignantur, infrà 48.31. & sequentibus. 7 *Ipsi autem*] descriptio portionis ad principem pertinentis, ut diximus suprà in ver.1. *Ab hac*] id est, utrinque ob Occasu & Ortu, ut sequentia verba explicant. *Oblationis*] id est, illorum vicies quinquies mille cubitorum, qui sacerdotibus, Levitis, & communi suprà fuerunt assignati. f Heb. *in conspectu*. *Longitudo*] videlicet duplicis illius portionis attributæ Principi. quasi dicat; alas duas circumjacentes quadratum illud spatium (quod oblationem Propheta nominavit) sive duos illos tractus ab ortu & occasu sitos quàm longè & latè patebunt obtinebit. Ac latitudo quidem certa & definita est vicies quinquies mille cubitorum, prout erat latitudo oblationis quam sacerdotes Levitæ & communitas obtinebant, a tribu Jehudæ ad tribum Binjaminis usque: longitudo verò indefinita relinquitur, quia Propheta ostendit eam utrinque ab extremitate oblationis illius ad extremos totius terræ terminos per eandem latitudinem vicies quinquies mille cubitorum pervenire: hoc est (ut Geometricè loquamur) aream vicies quinquies mille cubitos latam ab extremitate Orientali terræ ad Occidentalem ὀρθογραμμικῶς regionem totam dividere inter tribum Jehudæ & Binjaminis; qua in media area rectum quadrum vicies quinquies mille cubitorum ad oblationem & possessionem civitatis exceptum est; latera verò utrinque adjudicantur Principi, quacunque fuerint longitudine. *Istarum part.*] trium comprehensarum in oblatione. *Termino Occidentis*] qui in latere quidem Occidentali portionis principalis pertinet a mari magno ad finem Occidentalem quadri, in Orientali verò percurrit a fine Orientali quadri usque ad extremum terræ. 8 *Ut non opprimant*] ætiologia novæ istius distributionis, μεταβατικῶς ad sequentem locum de civilibus officiis. *Reddant*] id est, ademptam popularibus restituant, & restitutam servent, ut sequens versus explicat.

...positio generalis & summa distributionis terræ, usque ad vers.9. altera, ... explicatio singularis rerum comprehensarum propositione summa, ... prophetiæ. Summa itaque propositio primùm sortes tribuum ... stringit, statim in principio; deinde nominatim excipit certam agri portionem ... quatuor dividendam: ita ut pars ejus ad domum Jehovæ & sacerdotes ... quatuor primis versibus; pars ad Levitas, vers.5. pars ad populum ... vers.6. pars ad Principem, ver.7.& 8. quæ omnia deinde suis ... Atque hæc quidem distributio tota planè differt ab ea quæ ... per Moschen, partimque per Jehoschuhham effecta fuerat; denique to... civilis & Ecclesiasticus novus instituitur; tum ut propheta populares ... illam formam interituram esse, & fuisse tantùm introductionem ...; tum verò ut ostendat omnia in Christo nova effecta esse, etsi ... popoli & communem hominum infirmitatem augusta illa instau... Ecclesiæ priscæ adumbratur. a Heb *facietis ut accidat terra*. *In possessionem*] singulis videlicet tribubus assignandam: ut fit infr.48. *Offertote oblat.*] ... quæ oblationes consecrabantur Domino: κατάχρησις. b Heb. *sanctitatem*: sic deinceps. c Heb. *longitudinem*. 2 *In locum*] id est, pro ... loci sancti, qui delineatus est suprà 40. & 41. & circumscriptus, suprà 42. ... *Quingentorum*] in longitudinem videlicet per quingentos ... loquutionem, vide infrà 48.20.

9 *Sic ait Dominus Jehova, *satis esto vobis
principes Jisraëlis, violentiam & vastatio-
nem amovete, jusque & justitiam exercete;
tollite *depulsiones vestras a populo meo,
dictum Domini Jehovæ.
10 Lances g justæ; & Epha justum, & Bath
justum esto vobis.
11 *Epha & Bath summæ unius esto, ut capiat
decimam *Chomeris Bath; & decimam
Chomeris Epha *capito*, ad ipsum Chome-
rem esto summa cujusq;.
12 *Similiter *ad* siclum viginti obolorum; vi-
cenûm siclorum *numi*, vicenûm quinûm si-
clorum *numi*, quindenûm siclorum *numi*, *ip-
sius minæ *summa* esto vobis.
13 *Hæc oblatio *esto* quam offeretis; sextam E-
phæ e Chomere tritici, similiter sextam of-
feretis Ephæ e Chomere hordei:
14 Statutum autem de oleo (Bathus *enim est*
mensura olei) decimam Bathi e *Coro *vel*
Chomere decem Bathorum; nam decem
Bathorum *est* Chomer:
15 Parvam verò pecudem e grege, unam de
ducentenis, *ex irriguis *pascuis* Jisraëlitarum
in munus & in holocaustum, & in euchari-
stica; ad expiationem faciendam pro ipsis,
dictum Domini Jehovæ.
16 Totus populus terræ h censentor in *obla-
tione hac, *cum Principe in Jisraële.
17 Nam i Principi incumbet *dare* holocausta
cum munere & libamine diebus festis, novi-
luniisque, & sabbathis, in omnibus solenni-
tatibus domus Jisraëlis: ipse parato pecca-
tum cum munere, & holocaustum atque eu-
charistica, ad expiationem faciendam pro
domo Jisraëlis.
18 Sic ait Dominus Jehova, primo *mense*, pri-
mo *die* mensis k *accipiens offerto juvencũ
l suburnum integrum; quò purges sanctua-
rium:
19 Accipiensque sacerdos de sanguine m *ca-
tharmatis hujus, indet posti domus & qua-
tuor angulis *diazomatis, altari; atque posti,
portæque atrii intimi.
20 Similiter quoque facito septimo die ejus-
dem mensis, nomine cujusvis errore pec-
cantis, & nomine fatui; ut expietis domum.
21 Primo *mense*, quarto decimo *die* mensis e-
sto vobis Pascha: festo septem dierum azy-
mi u comeduntor.
22 *Et parato Princeps ipse die illo pro se &
pro toto populo terræ; juvencum peccati.
23 Et septem diebus ipsius festi parato holo-
caustum Jehovæ septenum juvencorum, &
septenûm arietum integrorum in diem, sep-
tem diebus illis, hostiamque pro peccato
hircum caprarum in diem:
24 Munus verò Epham in juvencum, & E-
pham in arietem parato; ac olei hinem in
Epham.
25 ‖ Septimo *mense*, decimo quinto *die* mensis
in festo illius parato hujusmodi septem illis
diebus: æquè peccatum, æquè holocaustum;
& æquè munus, ac æquè oleum.

Caput XLVI.

1 *SIc ait Dominus Jehova, porta *atrii in-
terioris quę spectat Orientem esto clau-
sa sex diebus a profestis; *die verò sab-
bathi aperitor, & die novilunii aperitor:
2 Ut adveniens princeps via vestibuli ipsius
portæ foris consistat ad postem ipsius por-
tæ, dum parabunt sacerdotes holocaustum
ipsius, & eucharistica ipsius, & postquam
incurvaverit se in limine ipsius portæ abeat:
porta verò non clauditur usque ad vespe-
ram;
3 Ut incurvent se populus terræ *ad* ostium
portæ illius, sabbathis & noviluniis coram
Jehova.
4 *Holocaustum autem quod oblaturus est
Princeps Jehovæ; esto die sabbathi sex ag-
norum integrorum, & arietis integri:
5 Munus verò Ephæ in arietem, & in agnos
munus b prout donatum fuerit manui ipsius;
& oleum hinis in Epham.
6 *Die autem novilunii, juvencum c subru-
mum quemque integrum; & sex agnos ac
arietem, integri sunto:
7 Ephæ quoque in juvencum, & Ephæ in ari-
etem parato munus; & in agnos prout asse-
quuta fuerit manus ejus; & oleum hinis in
Epham.
8 *Veniens autem Princeps, via vestibuli e-
jusdem portæ venito; & eâdem viâ suâ
abito.
9 Sed cùm veniet populus terræ ante Jeho-
vam in solennitatibus; qui venerit via portæ
Aquilonalis ad incurvandum se, abito viâ
portæ meridianæ, & qui venerit via por-
tæ meridianæ, abito via portæ Aquilonem
versus: non revertitor via portæ quâ ve-
nerit; sed e regione illius abeunto.
10 *At princeps inter eos, cùm advenient,
advenito; & cùm abibunt, d abeat ipse cum
comitatu suo.
11 Denique in festis & in solennitatibus e-
sto munus Epha in juvencum, Epha q; in a-
rietem; in agnos autem prout donatum fu-
erit manui ejus, oleumque hinis in Epham.
12 Quòd si parabit Princeps *voluntarium,
holocaustum aut eucharistica, voluntariè
Jehovæ; tum aperiet ei *sacerdos* portam quæ
spectat Orientem, ut faciat holocaustum
suum, & eucharistica sua quemadmodum
facit die sabbathi: postea abibit, & claudet
sacerdos portam post abitum ejus.

13 Præte-

9 *Sic ait*] secunda hæc pars (ut antè in vers. 1. diximus) propositionem summam sigillatim explicat ὕστερον πρότερον. Primum enim justum & legitimum usum tum civilem, tum Ecclesiasticum hujus distributionis exponit, usque ad caput 47. deinde verò præstantiam terræ demonstrans, minutatim explanat singularē omnium sorte, ad finem usque Prophetiæ. Ac in justo quidem legitimoque usu ponuntur duo, civilis administratio, usque ad versum 13. & Ecclesiastica, ad finem usque sequentis capitis.
Satis esto] id est, contenti estote hac portione dupla quæ attribuitur vobis.
Depulsiones] quibus populum meum depulistis ex hæreditate ipsius & tyrannica violentia, & fraude, quæ æquè Principi ac popularibus omnibus interdicitur, versibus sequentibus.
g Heb. *justitiæ: Levit.* 19.36. *& seq.*
11 *Epha*] id est, ne ullo pacto mensuras justas minuitote. De Epha autem vide Exodi 16.37. de Batho verò 1. Reg. 7.26.
Chomeris] tantundem aridorum capientis, quantum liquoris capit Corus: vide Levit. 27.16.
12 *Similiter*] id est, una pariter esto lex nomismatis & ponderum, æquè ac mensurarum; ut omnia nomismata pendantur ad justam rationem sicli, quæ hic præscribitur: ut Exod. 30.13. Hunc autem locum (utcunque interpretentur Hhebræi) sic omnino accipiendum esse ut fecimus res ipsa loquitur: maximè cùm illi minam constare dicant ex sexagenis siclis, abutentes hoc loco imperitissimè, & ignorantes ipsam Scripturæ interpretationem quam demonstravimus 1. Reg. 10.17. *Ipsius minæ*] sive pondo, ut ibidem interpretati sumus ex secundi Chro. 9.16. 13 *Hæc oblatio*] hac descriptione juris Ecclesiastici (ut diximus in vers. 9.) exponuntur officia primùm ordinariarum oblationum pro Ecclesia exhibendarum a populo & a principe diebus profestis, festis, & solennitatibus, usque ad ver. 16. capitis seq. deinde verò leges humanorum munerum, usq; ad ver. 19. ac postremò ritus & locus parandis eis attributus, ad finem usque cap. 46. sensus est, cautum quidem fuerat lege Num. 28. & 29. ut populus offerret quod ad juge sacrificiũ pertinebat, & ordinaria omnia: sed quia rebus præcisè minimè taxatis multa inordinatè solent evenire; propterea placuit Deo pro modo facultatum oblationes singulis imperare, ut his versibus definitur: nempe ut rei triticeæ sexagesima, oleariæ & vinariæ centesima, pecuariæ ducentesima offeretur Deo. 14 *Coro*] de quo 1. Reg. 4.21. 15 *Ex irriguis*] id est, bene pastam, ac nullo vitio laborantem, Levit. 22.18. & sequentibus. Hæc autem duo membra ἀναλόγως ad alia genera pertinere liquidorum & animantium aptarum sacrificiis docet versus decimi tertii comparatio. h Heb. *sunto.*
16 *Oblatione hac*] muneris holocausti, & eucharisticorum, quæ dicta sunt præcedente versu. *Cum principe*] cujus oblatio definitur universè primùm, sequente vers. deinde speciatim illustratur, ad finem usque capitis: ac postremo offerendi ratio Principi populoque præscribitur, usque ad ver. 16. capitis sequent.
i Heb *super principem erit.* 18 *Accipiens offer.*] apostrophe ad principem. k Heb. *accipito: ut Exod.* 25.2. l Heb. *filium bovis.* m Heb. *peccati.* 19 *Cathartmatis*] id est, sacrificii oblati ad purgandum sive purificandum. *Diazomatis*] vide supra 43.14. Hæc autem cæremonia tota singularis est, neque docetur lege: ut sequentia multa. ‖ *Exod.* 23.15.

n Heb. *comeduntor impermentata.*
22 *Et parato*] confer cum Num. 28. & sequentibus.
‖ Num. 29.12. & sequent.
1 *Sic ait*] ... ponit Deus ... & ritus in ... superioribus ... ciis a principe populoque observandis, ut diximus supra ... 16.
Atrii interioris] id est, intimi, ubi ... altare holocausti ... de supra 40.44.
a Heb. ...
Die verò] id ... diebus festis ... dochiel.
4 *Holocaustum*] longè amplius ... imperabatur lege, Num. 28.9.
b Heb. ... 17 ...
6 *Die autem*] ... latio minor ... imperabatur lege Num. 28.11.
c Heb. ...
8 *Veniens autem*] ritus ... domû Dei ... Orientalis ... Principi ... sacerdotibus ... tis concedi ... laribus ... tur laterales ...
10 *At princeps*] id est, eodem tempore adveniat quo populus totus, & ... tum tempus in ... ne sacra consum...
d Heb. ... pe ipse & comit...
12 *Voluntar.*] quod ... significatum ... eucharisticorum ... mine, supra 45. ... ver. 2. hujus capitis.

13 Præterea agnum [e] anniculum integrum
parato holocaustum in diem, Jehovæ, [f] uno-
quoque manè parato illum:
14 Et munus adhibeto ipsi unoquoque manè
sextam Ephæ, & olei tertiam hinis ad con-
spergendum similam: munus Jehovæ statu-
tis [g] perpetuis jugiter.
15 Ita parabunt agnum, & munus, & oleum
unoquoque manè; holocaustum juge.
16 *Sic ait Dominus Jehova, si dederit Prin-
ceps donum alicui e filiis suis, possessio ejus
est, filiorum ipsius esto: juris ipsorum est
possessione.
17 Sin autem dederit donum de possessione
sua ulli e servis suis, *erit quidem illius usque
ad annum libertatis, quamvis cesset *servire*
ipsi Principi, veruntamē, *possessio ipsius est,
ipsorum filiorum ejus esto.
18 Ut non accipiat Princeps de possessione
populi, oppressione deturbando eos de ju-
re possessionis ipsorum: de jure suo posses-
sionem tradet filiis suis, ut non dispergan-
tur populus meus, ullus de jure possessionis
suæ.
19 *Postea duxit me per *aditum qui est in la-
tere portæ, ad sacerdotes, in cellas [h] sanctas
spectantes Aquilonem versus: ubi ecce *lo-
cus erat in duobus lateribus ejus Occiden-
tem versus:
20 Et dixit ad me, hic *est* locus ubi elixant sa-
cerdotes reatum & peccatum: ubi coquunt
munus, ut non efferant in *atrium exterius
*ad sanctificandum populum.
21 *Tum educens me ad atrium exterius fe-
cit ut transirem in quatuor angulos atrii: ec-
ce autem [i] atrium in unoquoque angulo ip-
sius atrii.
22 In quatuor angulis istius atrii atria erant
[k] caminata, quadraginta cubitorum longitu-
dine, & triginta latitudine: mensura eadem
ipsis quatuor angularibus.
23 In quibus quatuor [l] *popina erat circum-
quaque; quæ quidem [m] focis instructa erat
sub ipsis popinis circumquaque:
24 Et dixit ad me, *in* his est locus [n] popa-
rum; ubi elixant ministri domus sacrificium
populi.

...ut supra 42.14. & 44.19. sic ver. seq. *Ad sanctificandum*] i. ...populum (cujus nomine sanctificati sunt ad ministerium Dei) ca- ...ministerii obstringerent, ac proinde omnem ordinem pertur- ...44.19 de vestibus & instrumentis dicitur ea sanctificari Deo, id est, ...ministerio ipsius vindicari. sic Exod. 29.37. & 30.29. 21 *Tum* ...sequuntur jam quatuor Levitarum atriola ipsis attributa ad ministeri- ... i Heb. *atrium in angulo ipsius atrii, atrium in angulo ipsius atrii.* ...*fumaria, sive vaporaria.* l Heb. *ordo.* 23 *Popina*] id est, ambitus ...coquendis sacrificiis: cujusmodi loca veteribus popinæ dicebantur. ... n Heb. *elixantium, id est, victimariorum qui ad o-*

CAPUT XLVII.

1 *POSTEA reduxit me ad ostium *do-
mus, ubi ecce *aquas exeuntes [a] ex in-
feriore parte *liminis domus Orientem ver-
sus; nam frons domus Orientalis erat: & a-
quæ descendebant infernè a latere domus
dextero, ab Australi parte altaris.
2 Inde educens me via portæ Aquilonem
versus, circumduxit me via extima ad portā
*extimam, via quæ spectat Orientem: ubi ec-
ce aquæ [b] manabant tanquam e phiala a la-
tere dextro.
3 Cumque progressus vir ille ad Orientem
cum linea in manu sua, mensus esset mille
cubitos; traduxit me per aquas illas, *aquas
[c] talares.
4 Postea mensus iterum mille; traduxit me
per aquas illas, aquas [d] genua pertingentes:
rursus mensus mille, traduxit me aquis [e] lum-
bos pertingentibus.
5 Eo denique menso mille, torrens fuit
quem non potuit transire; quia altæ erant
aquæ, aquæ enatandæ, torrens qui transiri
non posset.
6 *Cum itaque dixisset ad me, vidistine, fili
hominis? deducens me collocavit me in ri-
pa ipsius fluminis.
7 Me autem reverso, ecce in ripa fluminis ar-
bores magnas valde hinc & inde:
8 Et dixit ad me, aquæ istæ *procedunt in Ga-
lilæam primùm, & descendunt in cam-
pestria: tum veniunt *ad mare, & in ip-
sum mare exoneratis eis *curantur aquæ ip-
sius.
9 Ita fit *ut* omnis [f] animans quæ repit; quo-
cunque perveniunt *flumina, vivat, & sit mul-
titudo piscium ampla valde: nam venienti-
bus illuc aquis istis curantur & vivunt, quo-
cunque pervenit hoc flumen:
10 Fitque ut stent juxta illud *piscatores a
*Hhengedi usque ad fontem *Hheglajimo-
rum, [g] locus sunt expandendis plagis: in spe-
ciem suam est multitudo piscium eorum par
multitudini piscium maris magni, copiosa
valde:
11 *Cœnosorum ejus, *inquam*, & palustrium
locorum ejus; quæ non curabantur, sali attri-
buta erant.
12 Ad flumen autem assurgunt in ripa ejus
hinc & inde omnes arbores [h] esculenti fru-
ctus, quarum folia non decidunt, & qua-
rum fructus non consumuntur, mensibus
suis, [i] præstantissimos fructus edunt; quia
aquæ earum e sanctuario prodeunt, ideo
sunt fructus earum cibo, & folia earum cu-
rationi.
13 *Sic ait Dominus Jehova, hic terminus *est*
quo possessores constituetis vos hujus terræ
per duodecim tribus Jisraëlis; Josepho *fu-
niculis *duobus attributis*:
14 Ut possideatis eam [k] unus æquè ac alter,
quam sublata manu mea *juravi* me daturum
majoribus vestris; prout acciderit terra hæc
vobis in possessionem.
15 Hic ergo terminus *est* terræ in latere A-

2 *Extimam*] id est, claustri sive ambitus maximi.
b Heb. *phialabant, ut ita dicamus.*
3 *Aquas talares*] i. breves in quibus plantæ duntaxat pedum mergi possent.
c Heb. *plantarum.*
d Heb. *aquas genuum.*
e Heb. *lumborum.*
6 *Cum itaque*] μετάβασις ad explicationem effectorum ex benedictione Dei consequentium, per interrogationē. Sunt autem effecta duo: unum, quod bona omnia exoriuntur, augescunt & perficiuntur in Ecclesia virtute Dei; alterum, quod curantur mala: ut synecdochicè ostenditur ab exemplo Asphaltitis lacus.
8 *Procedunt*] i. totam terram irrigant. Nam Galilæa summa est pars Judææ; campestria definiunt mediam, ubi erat Jericho: infima pars terminabatur Asphaltite lacu.
Ad mare] mortuum (ut vocant) quod nulla alit animalia, nec ullum corpus animalium recipit importatum, ut omnes uno ore testantur historici. Quamobrem scriptura mare salis & Sedomi vocat, historici Asphaltiten lacum, eò quòd nihil præter bitumen gignit.
Curantur] id est, utiles & salubres fiunt; quod commonstrat exegesis sequens duorum versuum.
f Heb. *anima vivens.*
9 *Flumina*] id est, aquæ maximæ illius fluminis.
10 *Piscatores*] qui priùs nūquam dederant operam Asphaltiti.
Hhengedi] de quo vide Gen. 14.7.
Hheglajimorum] qui locus est in ipso principio Asphaltitis lacus, ubi Jarden in eum influit, teste Hieronymo. Sensus est, piscatores totum illum tractum Asphaltitis lacus colūt
g Heb. *expansio: ut*

...terræ profectam ex Dei benedictione in templo suo habitantis, ...ver. 13. secundò terminos totius terræ, usque ad ver. 21. tertio rationem ...usque ad ver. 30. capitis sequent. ac postremò formam civitatis ...prophetiæ. In præstantiæ autem declaratione observanda sunt hæc, ...progressus benedictionum Dei, quæ cum rivo comparantur, usq; ...inde verò effecta, usque ad 13. *Domus*] id est templi. *Agnus*] figu- ...Dei & dona illius in Ecclesiam, quę prima quidem specie lenissi- ...: sed paulo momento invalescunt maximè: ut de aquis gra- ...propheta, sequentibus. a Heb. *de sublimine.*

studiosissimè, & amplissima ex eo percipiunt commoda. *supra* 26.5. 11 *Cœnosorum*] id est, omnium locorum quæ neque fructuosa ę- rant, neque piscosa, neque ulla arte effici poterant talia, eorum fructus est amplissimus, & multitudo piscium copiosissima. h Heb. *esca.* l Heb. *primogenita proferunt: vide Ijobi* 18.13. *& Jeschahh* 15.3. 13 *Sic ait*] secundum membrum de universo termino terræ sanctæ, ut diximus in versum 1. *Funiculis*] vide Deuteronom. 32.9. De Josephi autem jure vide Genes. 48.5. & 49.22. & 1. Chronicor. 5.1. & sequentibus. k Heb. *vir ut frater suus.*

15 *Mari magno*] i. mediterraneo: vide Num. 34.7. sic infra 19. & 20.
Via Chethlonis] .i. ab extremitate una regni Damasci ad alteram, quarum una est Chethlon Occidentem versus, cujus mentio fit infra 48. 1. altera Tzedad, de quo Numer. 34.8. ab Orientali regni Damasceni parte.
l Heb. *ad ingressum Tzedadi.*
16 *Chamath*] de qua Num. 13.21. & 34.8. & 1. Reg. 8.65.
Berotha] sive Berothai, 2 Schem. 8.8. Barathena Ptolemæo quam in fine statuit Arabiæ desertæ.
Sibrajima] alterum oppidum, a Geographis Arabiæ desertæ attributum, ut adjuncta docent.
Quæ sunt incl.] .i. totus ille tractus qui ad duo hæc regna pertinet.
m Heb. *inter terminum Damasci & inter terminum.*
Mediani] id est, inter Chamatham & Chavranem interjecti: est enim Chavran Arabiæ desertæ oppidum, quod Ptolemæus Auranam appellat.

quilonali; a ᵏmari magno ᵏvia Chethlonis
ˡTzedadum usque:
16 ᵏChamath, ᵏBerotha, ᵏSibrajima, ᵏquæ
sunt ᵐinclusa termino Damasci, & inclusa
termino Chamathæ; pagi ᵏmediani qui adjacent termino Chavranis.
17 Ita est terminus a mari ᵏChatzar-hhenon
terminus Damasci, & ⁿqui maximè Aquilonalis est, terminus Chamathæ: atque hoc latus Aquilonale.
18 Latus autem Orientis ᵒa ᵏChavrane &
a Damasco, & a Gilhhade, & a terra Jisraëlis, ᵏ*terrâ* Jardenis, a termino *hoc* ad ᵏ mare
Orientale metiemini: atque hoc latus Orientem versus.
19 Latus verò Australe meridiem versus a
ᵏTamare usque ad ᵏ aquas contentionum
Kadeschi *latus* possessionis ad mare magnum; atque hoc latus meridianum Austrum
versus.
20 Denique latus ᵖOccidentis, mare magnũ
a termino *hoc* usque ex adverso ᵏaditus Chamathæ: hoc latus est Occidentis.
21 ᵏPartiemini autem terram hanc vobis per
tribus Jisraëlis.
22 Esto autem ut sortiamini eam in possessionem vobis & peregrinis qui peregrinantur
ᑫinter vos, qui genuerunt filios inter vos: &
ᵏsunto vobis ut indigena in filiis Jisraëlis,
vobiscum accidant in possessionem inter
tribus Jisraëlis.
23 Quamobrem esto in ea tribu qua cum perigrinatur peregrinus; ut ibi tribuatis possessionem ejus, dictum Domini Jehovæ.

17 *Chatzar-hhenon*] oppidum regna Judææ, Damasci, & Chamathæ disterminans in parte Aquilonali maximè; quod etiam dicitur Chatzar hhenan. Num. 34. 9. & 10. & infra 48.1. n Heb. *Aquilonis ad Aquilonem.* o Heb. *de inter Chavranem, & de inter Damascum, & sic deinceps.* 18 *Chavrane*] de quo ver. 16. *Terra Jardenis*] i. trans Jardenem sita, ἰδιωτιστικῶς, ut Psalm 42. 7. *Mare Orientale*] i. mare mortuum, de quo suprà ver. 8. ut Joël 2.20. & Zecarja 14.8.
19 *Tamare*] oppido ultimo Judææ sub En gadda sive Hhen gedi ad Asphaltitem lacum, quod Ptolemæo dicitur Tamaro. *Aquas*] de quibus Num. 20. sic Num. 27.14. p Heb. *maris.* 20 *Aditus Cham.*] id est, itineris quo a mari mediterraneo Chamatham pergitur. 21 *Partiemini*] tertium membrum (ut diximus sup. in ver. 1) de ratione dividendæ terræ: quæ ratio bifariam exponitur; primùm quidem universè, quomodo & quibus distribuenda sit, hoc capite reliquo; deinde verò sigillatim, quæ sedes quibus assignandæ, usque ad ver. 30. sequẽtis capitis. q Heb. *in medio vestri: sic deinceps.* 22 *Sunto vobis*] id est, accensentor vobis, & habentor pro tribulibus vestris, ut sit unũ ovile & unus pastor.

Caput XLVIII.

1 *Hæc autem*] Explicatio singularis partium tribubus assignatarum: ut diximus sup. 47.21. qua sortes suæ singulis tribubus ex ordine assignantur, initio facto ab Aquilonali tractu.
Ab extremit.] quæ sequentibus verbis per congeriem exponitur, quia copiosiùs fuerat explanata sup. 47.15. & sequentibus.
a Heb. *ad manum sive latus: sic deinde eadem versa.*
Ei] nimirum extremitati versus Aquilonem, quam totam longitudinem terræ hæc tribus per suos tractus obtinebat, quemadmodum cæteræ sequentes ex æquo habere dicuntur in sua sorte totam regionis longitudinem: est autem longitudo ab Orientali ad Occidentalem terminum, ex constante Geographorum usu: sic infra 8, & sequentibus. b Heb. *ad maris sic deinceps.*

1 ᵏHÆC autem *sunt* nomina tribuum: ᵏab
extremitate versus Aquilonem ᵃsecundum viam Chethlonis, aditus Chamathæ, Chatzar-hhenanis termini Damasci, Aquilonem versus, secundum Chamatham,
(hæc enim sunt ᵏei latus Orientale & Occidentale) Danis *tribus* una:
2 Juxta terminum autem Danis, a latere Orientali usque ad latus ᵇ Occidentis; Ascheris una:
3 Et juxta terminum Ascheris, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis;
Naphtali una:
4 Et juxta terminum Naphtali, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis;
Menaschis una:
5 Et juxta terminum Menaschis, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis;
Ephrajimi una:
6 Et juxta terminum Ephrajimi, a latere Orientis usq; ad latus Occidẽtis; Reübenis una:
7 Et juxta terminum Reübenis, a latere Orientis usq; ad latus Occidentis; Jehudæ una:
8 Juxta terminum verò Jehudæ, a latere Orientis usque ad latus Occidentis, esto ᵏoblatio illa quam oblaturi estis vicies quinquies
mille *cubitorum* latitudinis, ᵏlongitudinis verò ut una ᵏreliquarum portionum a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis,
in cujus medio sit ᵏlocus sanctus.
9 Oblatio illa quam oblaturi estis Jehovæ,
longitudine vicies quinquies mille & latitudine decies mille *cubitorum*.
10 Horum autem erit hæc oblatio ᶜ sancta,
nempe sacerdotum, *ampla* ᵏAquilonem versus vicies quinquies mille, & occidentem
versus latitudine decies mille cubitorum; &
orientẽ versus latitudine decies mille, versus Meridiem verò longitudine vicies quinquies mille cubitorum, in cujus medio erit
sanctuarium Jehovæ.
11 Sacerdotum, quisquis sanctificatus fuerit
e ᵏ filiis Tzadoki, qui observarunt observationem meam; qui non erraruntur errantibus
ᵈJisraëlitis, quemadmodum errarunt alii
Levitæ:
12 Erit, inquam, istorum collativa ex oblatione terræ, res sancta sanctorum; adjacens termino Levitarum.
13 Levitarum autem ex adverso termini sacerdotum vicies quinquies mille cubiti longitudine, & latitudine decies mille; omnis
longitudo vicies quinquies mille, latitudo
verò decies mille *cubitorum*.
14 (ᵏNon autem vendent ex eo, neque permutabit *quisquam*, neque transferet primitias terræ; quia ᵉ sancta est Jehovæ)
15 Quinquies verò mille *cubitorum spatium*
reliquum in latitudine, in fronte vicies quinquis mille *cubitorum* ᶠcommune est ᵏ civitati
ad habitationem & ad suburbia; in cujus
medio erit ipsa civitas:
16 Cujus hæ sunt dimensiones, latus Aquilonis quater mille quingentorum, & latus Austri quater mille quingentorũ, & a latere Orientis quater mille quingentorum, latus verò Occidentis quater mille quingentorum
cubitorum.
17 Sic erit ᵏ suburbium civitati, Aquilonem
versus ducentorum quinquaginta, & Meridiem versus ducentorum quinquaginta; &
Orientem versus ducentorum quinquaginta, ac Occidentem versus ducentorũ quinquaginta cubitorum.
18 Et quod reliquum erit in longitudine ex
adverso oblationis sanctæ, *id est*, decies mille *cubiti* Orientem versus, & decies mille
Occidentem versus, quòd erit ex adverso
oblationis sanctæ; ejus proventus sit in cibum ᵏministris civitatis:
19 Ut minister quisque civitatis, ex omnibus
tribubus Jisraëlis, ministrent ᵏei.
20 Totam hanc oblationem ᵏvicies quinquies
mille *cubitorum* per vicies quinquies mille
cubitos, ᵏquadratam; offeretis oblationem
sanctam cum justa possessione civitatis.

8 *Oblatio illa*] quæ sup. 45.1. &c. cujus pars (ut diximus) Jehovæ & sacerdotum esse dicitur, usque ad ver. 13. pars, Levitarum, ver. 13. & 14. pars civit. usque ad ver. 20. pars denique constans ex duabus aliis sive extremitatibus ad Orientem & Occidentem spectantibus attribuitur Principi, ab ad ver. 23.
Longitudinis] vide sup. in ver. 1.
Reliquarum portion.] videlicet quæ singulis tribubus assignatæ sunt per totam longitudinem ab Oriente ad Occidentem.
Locus sanctus] i. sanctificatus Jehovæ pro sanctuario ipsius & sacerdotum habitatione, ut sequens versus ostendit ἐξηγητικῶς.
Suprà 45.
c Heb. *sanctitas: sic deinceps.*
10 *Aquilonem*] in termino suo Aquilonali, qui porrigitur ab Ortu ad Occasum in longitudinem vicies quinquies mille cubitorum sequentia.
11 *Filiis Tzadoki*] vide sup. 44.15. d Heb. *filiis Jisraëlis.*
Levit. 25.34.
14 *Non autem*] per occasionem hoc loco inserta de jure possessionis [illegible]: quamobrem placuit eam parenthesi includere.
e Heb. *sanctitas.*
f Heb. *profana*: vide *Deut.* 20.6.
15 *Civitati*] & metropoli, cujus mensura [illegible] constitutio [illegible] 30. & sequentibus exponitur.
17 *Suburbium*] sup. 45.2.
18 *Ministris*] i. incolis civitatis, qui omnes [illegible] tribulibus [illegible] conventus [illegible] sticos aut civiles [illegible] cedentibus [illegible] tenebantur [illegible] procuratores [illegible] quod apparet [illegible] exegesis [illegible].
19 *Ei*] [illegible] raëli: quamobrem [illegible] locos evidentes [illegible] set, Hhebræis [illegible] tavimus.
20 *Vicies*] [illegible] loquutionis [illegible] pra 45.6.

21 Quod autem reliquum erit Principi ab hac
& ab illa *parte* oblationis sanctæ & justæ
possessione civitatis,' in fronte vicies quin-
quies mille *cubitorum* oblationis usque ad
terminum orientem versus,& ab Occidente
in fronte vicies quinquies mille secundum
terminũ Occidentis ex adverso *harum* por-
tionum, Principis esto; ita erit oblatio san-
cta & sanctuarium domus in medio illius:
22 'Et inde a justa possessione ' Levitarum,
justaque possessione civitatis,interjecta *pos-
sessioni* quæ Principis erit: id quod inter
terminum Jehudæ & terminum Binjaminis
erit, Principis esto.
23 Residuum verò tribuum; a latere Orien-
tem versus usque ad latus Occidentis, *tribus*
Binjaminis una:
24 Et juxta terminum Binjaminis,a latere O-
rientem versus usque ad latus occidentis;
Schimhhonis una:
25 Et juxta terminum Schimhhonis, a latere
Orientem versus usque ad latus Occiden-
tis; Jissascaris una:
26 Et juxta terminum Jissascaris, a latere O-
rientem versus usque ad latus Occidentis;
Zebulunis una:
27 Et juxta terminum Zebulunis, a latere O-
rientem versus usque ad latus occidentis;
Gadis una:
28 Et juxta terminum Gadis, ad latus Austra-
le meridiem versus;ibi erit terminus' a Ta-
mare,*ad* aquas contentionis Kadeschi, ad
' torrentem, ad mare magnum.
29 Ista *est* terra quam sortiemini inde a tor-
rente,pro tribubus Jisraëlis; & istæ sunt di-
stributiones earum,dictum Domini Jehovę.
30 'Hi autem *sunt* exitus civitatis; a latere A-
quilonis, quater mille quingentorum cubi-
torum mensura.
31 Portæ verò civitatis de nominibus tribuũ
Jisraëlis *erunt*, portæ tres Aquilonem ver-
sus;porta Rëubenis una, porta Jehudæ una,
porta Levi una;
32 Et in latere Orientem versus *cubitorum*
quater mille quingentorum,similiter portæ
tres; nempe porta ' Josephi una, porta Bin-
jaminis una, porta Danis una:
33 Et lateris Austrum versus, quater mille
quingentorum *cubitorum* mensura, & portæ
tres; porta Schimhhonis una, porta Jissas-
caris una,porta Zebulunis una:
34 Lateris Occidentem versus quater mille
quingenti *cubiti*, quorum portæ tres: porta
Gadis una, porta Ascheris una,porta Naph-
tali una.
35 Ambitus decies octies mille cubitorum:
nomen verò civitatis g deinceps *futurum est*,
ibi Jehova.

28 *A Tamare*] vide suprà 47.19. *Torrentem*] Schichorem, de quo Jehoschuhh. 13.3.

30 *Hi autem*] quartum membrum, de constitutione urbis sanctæ: ut dictum est suprà 47.1.

32 *Josephi*] id est, Ephrajimi & Menasschis conjunctim. Nam Levi portam unam obtinere dicitur ver. 31. ut conventuum quoque Ecclesiasticorum & consilii ibidem esset commoditas.

g Heb. *abro die*.

DANIJEL.

ARGUMENTUM.

LIBER Danijelis ex parte rerum gestarum historias continet usque ad caput 7. ex parte verò gerendarum rerum prophetias. Ac in rebus quidem gestis habentur singularia tum pietatis ipsius sociorumq; documenta, tum verò fidei in Deum constãtissimæ & infractę a malis omnibus, donorumq; mirabilium, ex quibus Danijel somnia oblivioni tradita in memoriam revocavit, obscura explicavit, & scripta ignota legit atque interpretatus est. In prophetia verò illustria extãt monimenta & certissimæ circumscriptiones temporum, quibus Christus Deus in carne patefactus est & consummatũ mysteriũ redemptionis nostræ: in cujus boni expectatione Danijel, ne Ecclesia Dei malis obsessa fatisceret, historiã singularem & accuratissimam prædicit rerum in Ecclesia gerendarum ad Christi adventum usque: & perpessiones gravissimas Ecclesiæ non tantum prædictione, præmonitionibusq; levat, sed etiam consolationibus ex certa fiducia promissionum Dei cùm ad temporariam, tum ad æternam liberationem in Christo pertinentium.

CAPUT I.

Danijel cum sociis deportatus in Babyloniam cibario quod rex attribuerat recusat vesci, ne contra legem Dei & conscientiã animi sui impuretur: itaq; parcè leguminibus per trienniũ educatus a Deo benedicitur tum corporis elegantia, tũ donis spiritalibus atq; prophetia: quamobrẽ ipse cum sociis a Nebucad-netzare in ministerium aulicum asciscitur.

1 ' ANNO tertio regni Jehojakimi Regis
Jehudæ; ' venerat 'Nebucad-netzar
Rex Babyloniæ Jeruschalaima, & ob-
sederat ea:
2 Cumq; tradidisset Dominus in manum ejus
Jehojakimum Regem Jehudæ, & 'partem
instrumentorum domus Dei, exportaverat
ea in terram 'Schinhharis in domũ 'Dei sui:
nempe instrumenta illa exportaverat in
thesaurum Dei sui.
3 Edixerat etiam Rex Aschpenazo præfecto
aulicorum suorũ; ut exportaret e filiis Jisra-
ëlis tum ex semine regio, tum ex proceribus,
4 Pueros quibus nullum inesset vitium, & a e-
legantes aspectu, & intelligentes b omnis sa-
pientiæ, praeditosq; notitia, & valentes cog-
nitione, 'id est, quibus inesset facultas; 'con-
stituros in palatio Regis; utq; doceret eos
literas & linguam Chaldæorum;
5 Et prout constituerat Rex c demensum diei
cujusq; in diem quemque de portione cibi
regii & ex vino potionum ejus, educaret e-
os annis tribus: ut d exactis illis consisterent
coram Rege.
6 Fuit autem inter hos e filiis Jehudæ; Dani-
jel, Chananja, Mischaël, & Hhazarja:

1 *Anno tertio*] [illegible] videlicet [illegible], & ineunte [illegible] ... *Venerat*] id est, ex[illegible] in Baby[illegible] anno [illegible] anno demum quarto (prout Jirmeja prophetaverat) obsederat [illegible]. *Nebucad-netzar*] Magnus historicis dictus, prioris Nebucad[netzaris filius], qui a Parhhone Necone lacessitus, Jirmejæ 46.2. Syriam pervasit, [illegible] (quam Parhho tributariam fecerat) occupavit. 2 *Partem*] nam [illegible] providentia Dei conservata est in domo ipsius, quæ partim ad tempo[ra] [Je]choniæ deportati, partim ad eversionem usque oppidi penes Judæos [fuit]: vide Jirmejæ 27.18. & sequentibus.

Schinhharis] vide Gene. 10.10.
Dei sui] Beli (ut probabile est) maximi Dei Babyloniorũ; de quo vide Jescha. 46.1.
a Heb. *bonos*.
b Heb. *intelligentes omnis intelligentiæ, & noscentes notitiam & intelligentes cognitionem*.
4 *Id est*] exegesis vocum præcedentiũ, q.d. non quidem omnia illa jam eo tẽpore adeptos, sed qui ingenio valerẽt, & apti ad ea capienda & cõtinenda animo viderentur, deniq; optima indole essẽt & valere putarentur industria. *Constituros*] i. ministraturos Regi, ut seq. ver. quod prædixerat Jeschahhja 39.7.
c Heb. *rem diei die suo*. Exod. 5.13.
d Heb. *a fine illorũ*: sic infrà ver. 15. & 18.

 7 'Quibus

7 *Quibus imposuit princeps aulicorum nomina: imposuit enim Danijeli *nomen* Belteschatzaris, & Chananjæ Schadraci, & Mischaëli Meschaci, ac Hhazarjæ Hhabednegonis.
8 Sed ᵉ statuens Danijel cum animo suo, ut non contaminaret se portione cibi regii & vino portionum ejus; requisivit a principe aulicorum ut non contaminaret se:
9 Et ᶠ conciliavit Deus Danijeli benignitatem & misericordiam coram principe aulicorum.
10 Dixit enim princeps aulicorũ Danijeli, timeo Dominũ meum regẽ, qui constituit cibũ vestrum & potiones vestras: nã quare videret facies vestras mœstiores quàm puerorum ᵍ qui similiter ut vos ad tempus alendi sunt & efficeretis me reum capitis apud regem?
11 Dicente itaq; Danijele, ipsi promo: quem præfecerat princeps aulicorum Danijeli, Chananjæ, Mischaëli, & Hhazarjæ,
12 Proba quæso servos tuos diebus decem; ʰ denturque nobis de leguminibus quæ comedamus, & aquæ quas bibamus.
13 Deinde inspiciantur coram te ⁱ vultus nostri, & vultus puerorum qui comedunt portionem cibi regii: & prout videris, age cum servis tuis:
14 Auscultans eis in re hac, probavit eos diebus decem.
15 Exactis autem diebus decem apparuit vultus eorum elegans, ut pinguium carne; præ omnibus pueris qui comedebãt portionem cibi regii.
16 Itaque ᵏ perrexit promus ipse tollere portionem cibi ipsorum vinumque potionum ipsorum, & dare ipsis legumina.
17 Interea pueris istis quatuor dedit Deus notitiam & intelligentiam in omnibus literis & sapientia: Danijelem verò peritum reddidit in omni visione & somniis.
18 Quapropter exactis diebus illis quibus edixerat Rex ut adduceret eos, cùm adduxisset eos princeps aulicorum coram Nebucad-netzare;
19 Et alloqueretur eos Rex; non est inventus ex omnibus his par Danijeli, Chananjæ, Mischaëli, & Hhazarjæ: steteruntq; coram Rege:
20 Omnibusque *in* ˡ rebus ad peritiam intelligendi pertinentibus quas requirebat ab eis Rex, inveniebat eos ᵐ decuplo superiores omnibus Magis & Astrologis qui in toto regno ipsius erant.
21 Sic fuit Danijel usque ad annum primum Cyri regis.

7 *Quibus imposuit*] ex usu tyrannorum, quem a Parhhone primum fuisse observatum legimus Gen. 41.45. tum ut dissimularent nomina captivorum, extera, & exosarum gentiũ, tum ut abductos a Dei sui & populi recordatione diis suis & sibi, quantum in ipsis erat, administros suos obstringerent: ut ostenditur infra 4.8.
8 *Sed statuens*] sensus est, sed cùm Danijel animadverteret inde a principio ex mutatis nominibus, nihil aliud tentari per Babylonios, quàm ut agnitionem Dei veri & populi sui abjicerent, & malorum consuetudine occalescentes in omnem impietatem delaberentur: injuriam quidem mutati nominis pertulit quam non poterat corrigere: sed, quantum in ipso fuit, sanctè & liberè professus est se ex animo abhorrere a rebus impuris & earum specie, ac proinde opere ab eis abstenturum esse.
e Heb. *ponens Danijel in corde suo.*
Contaminaret se] quod fuisset facturus si comedisset de cibario ipsis attributo: cùm quia multa comedebant Babylonii interdicta ex lege, Levit. 11. & Deut. 14. tum quia ne illa quidem quorum usus permittitur lege integra erant apud Babylonios aut ab impuritate aliqua & vitio quod vetuerat lex, aut a superstitione & idololatria, prout Babyloni ac reges maximè ante cibum sua habebant prothymata, & laudabant deos suos, infra 5.4. aut denique sine offensa infirmiorum gustari poterant. quam religionem Cæcilius apud Minutium Christianis exprobrãs, præcerptos inquit, cibos & delibatos altaribus potus abhorretis. f Heb. *dedit Deus Danijelem benignitati & misericordiæ: hypallage: ut Psal. 106.46.* 9 *Conciliavit*] id est, quamvis Deus animum præfecti eò non adduxit ut ipse apertè concederet & præstaret illud quod a Danijele petebatur; flexit tamen animum illius, ut ita ad factum conniveret quasi clàm & imprudente ipso gereretur. At propterea non negat quidem sequente versu; sed periculum a se graviter metui ostendit, proinde verò se iniquo animo minime laturum esse, modò fiat sine suo periculo. 10 *Timeo*] quasi dicat, annuerem, nisi me deterreret metus: quamobrem per me licebit, modò me ab hoc metu liberum præstetis. *Mœstiores*] id est, deformiores, ut sunt hominum indignantium & mœstorum vultus: ut Gene. 40.6. g Heb. *Qui secundum revolutionem vestram sunt, id est pariter ut vos educandi sunt triennium, & eo evoluto sistendi coram Rege.* 11 *Dicente itaque*] cùm videlicet Danijel perciperet rem non esse curæ præfecto, modò ne periculum crearetur ipsi. h Heb. *dent*: *impersonaliter.* i Heb. *aspectus.* 15 *Elegans*] id est vivo colore præditus, ac minime omnium macilentus, sed ita constitutus, planè ut si curati fuissent optimè, ex promissione Exodi 23.25. k Heb. *fuit tollens, &c. & dans, &c.* 17 *Visione &c.*] id est, omni prophetiarum genere: vide Numer. 12.6. 19 *Steteruntq;*] id est, delecti fuerunt qui regi in aula ipsius ministrarent: ut suprà versu 4. quo in ministerio fuisse acceptissimos docetur versu sequente. l Heb. *verbo sapientiæ intelligentiæ.*

m Heb. *decem partibus*: ut 1 Sam. 1.8. 21 *Sic fuit*] in ea æstimatione & dignitate ministrans regibus Babyloniæ usque ad illud tempus, de quo infra capite 6.

Caput II.

Nebucad-netzar oblitus somnii quod sibi Deus obtulerat Chaldæorum consilium advocat, a quibus somnium suum cum interpretatione sibi proferri jubet: quod cùm illi non possent, & se humanæ infirmitatis comparatæ cum sorte divina rationibus excusarent, Rex eos trucidari jubet; Danijel verò cùm judicatum cœpisset fieri causam rei cognoscens, dilationem a rege impetrat: Deum cum sociis & Ecclesia orans somnium interpretationemq; cognoscit, Regem de consilio Dei certiorem facit, & ostendit quatuor tempora regnorum ex ordine eventura esse, a quibus populus Dei infestetur usquedum Christus advenerit rex sempiternus. his cognitis, Rex divinis honoribus Danijelem prosequuturus ab ipso reprehenditur, & ipsum cum sociis ornat dignitatibus amplissimis.

1 ANNO autem secundo, *nempe* in regno Nebucad-netzaris, somniavit Nebu-

1 *Secundo*] Unde hic numerus sit incipiendus plurimum ambigitur: nam alii principium numeri istius ducunt ab anno illo primo cujus facta est mentio capite præcedente, & statuunt somnium hoc contigisse, postquam Nebucad-netzar superato Necone & Jehojakimo recepto in fidem suam reversus est in Babyloniam; atque ita sine distinctione has voces conjungendas putant, *anno secundo regni Nebucad-netzaris*: quod interpretationis genus tum Hhebræi contextus distinctione confutatur, tum etiam ratione temporis quod in pueris instituendis impensum consumptum fuisse dicitur suprà 1.5. & 18. alii secundum annum ex eo tempore numerari putant, quo Nebucad-netzar magnus merum imperium obtinuit historiam verò prioris capitis gestam fuisse tradunt, cùm vivo Nebucad-netzare patre filius vices illius in regno sustineret. Ac Josephus quidem Berosi verbis ostendit libro primo contra Apionem, Nebucad-netzarem patrem vita defunctum esse cùm Nebucad-netzar filius expeditionem in Aegyptum suscepisset, quam expeditionem fuisse omnium ultimam demonstravimus Jehezk. 30.1. & inde audito patris obitu & constituta Aegypto filium Babyloniam repetivisse, ut iniret regnum: quæ sententia etsi in speciem videtur discrepare, re ipsa tamen est eadem cum Josephi interpretatione, qui libro Antiquitatum Judaicarum 10. capite 11. scribit exacto biennio post Aegypti populationem hoc somnium Nebucad-netzari oblatum esse. Nam si ad rem penitius attendamus, constabit planè eundem fuisse annum quo Nebucad-netzar expeditiones terminavit & suscepit regnum: nos itaque posteriorem quidem interpretationem hanc priori omnibus modis anteponimus, quia tolerabilis est, & cum ratione temporum conveniens: sed tamen duo sunt capita quæ in hac interpretatione cogimur desiderare. Primùm enim negligitur distinctionum Hhebraicarum ratio, ut in altera interpretatione: deinde verò non dubitamus quin ante reversionem illam ultimam Nebucad-netzaris & gloriosam monarchiæ constitutionem per multos annos celeberrima fuerit Danijelis fama tum propter dignitatem precum ejus, tum propter sapientiam admirabilem. Nam dignitatem sanctarum orationum ejus & precum quas fudit coram Deo pro salute aliorum, celebrari a Jechezkele Propheta legimus capite 14. 14. & sequentibus, quod caput ante eversa Jeruschalaima fuit prophetatum: gloriam verò apud omnes exteros sapientiæ nomine fuisse amplissimam ostendit idem Jechezkel 28.3. quam prophetiam Jechezkel conscripsit ante annos minimum tredecim quàm Nebucad-netzar ab expeditionibus discedens in Babyloniam reverteret; hos verò locos de Danijele a propheta dictos non fuisse per prædictionem sed in Exemplum rei jam antè gestæ & pervulgatæ adductos judicabunt facillimè quicunque argumentum Prophetæ & adjuncta exempla perpenderint. Quamobrem nos Hhebraicam distinctionem confirmamus retinendam hoc loco, & annum secundum ex eo tempore numerandum quo pueri quatuor adducti ad Regem steterunt coram eo, supra 1.18. & 19. quia versus ultimus nihil est aliud quàm πρόληψις ἀναφορική: & historiam hanc ad confirmationem versus 20. præcedentis capitis adhibitam fuisse judicamus: nam hoc exemplum peritiam primùm Danijelis, precesque & gloriam demonstrat; sequentis verò capitis exemplum peritiam, & pietatem trium sociorum ejus: quæ omnia κατὰ πρόληψιν dicta suprà 1.17. & sequentibus singularibus exemplis comprobantur. atque hoc quidem genus confirmandi propositiones ab exemplo aliquo singulari in scriptura petitum frequentissimè observavimus. *Nempe*] hæc verba διασαφητικῶς fuerunt adjecta ad præcavendum amphiboliam, ut ostendat Propheta non esse hunc numerum secundarium jungendum cum primo proximè præcedentis versus (quem versum per prolepsin diximus esse προθεραπευτικόν capitum sequentium) sed cum aliis antecedentibus q.d. secundum annum hunc non a tempore Cyri, qui proximè nominatus est, numerari volo, sed ab eo tempore quo pueri coram Rege ministrarunt, cùm Nebucad-netzar filius regnaret una cum patre, & quietè in Babylonia degeret, nondum secundò defectione Jojakimi provocatus ad capessendum bellum.

cad-

cad-netzar 'somnia; 'quibus consternavit se
spiritus ejus, [a] 'cùm adhuc somnũ caperet.
2 Quapropter edixit Rex, vocari 'magos, 'a-
strologosque, & præstigiatores, 'Chaldæos
denique ad indicandum Regi somnia ipsius;
qui venientes steterunt coram Rege.
3 Et dixit eis Rex, somnium somniavi; &
consternavit se spiritus meus solicitus de
cognoscendo somnio.
4 Dixerunt autem Chaldæi regi 'Syrè, ô Rex
'in secula vive; dic somnium servis tuis, tum
interpretationem indicabimus.
5 Respondens verò Rex dixit Chaldæis, 'ver-
bum a me abiit: nisi notum feceritis mihi
somnium & interpretationem ejus, [b] in
membra laniabimini, & domus vestræ [c] in
sterquilinium redigentur:
6 Sin autem somnium & interpretationem
ejus indicaveritis, dona 'cum honorario &
gloriam multam recepturi estis [d] a me: ita-
que somnium & interpretationem ejus in-
dicate mihi.
7 Respondentibus secundò ac dicentibus;
rex somnium dicat servis suis, tum interpre-
tationem indicabimus:
8 Respondit Rex dicens, [e] verè agnosco vos
'tempus redimere, quandoquidem videtis
abivisse a me verbum.
9 'Quia si ipsum somnium notum non fece-
ritis mihi, una hæc est sententia vestri; ideo
verbum mendax ac corruptum comparatis
vos ad dicendum coram me, usquedum tem-
pus mutetur: itaque somnium dicite mihi, ut
cognoscam vos interpretationem ejus indi-
caturos esse mihi.
10 Responderunt Chaldæi [f] Regi, dicentes,
'non est quisquam in [g] terra qui verbum re-
gis possit indicare; propterea nullus rex,
princeps aut dominator verbum hujusmo-
di petiit ab ullo mago, astrologóve, aut
Chaldæo.
11 Nam verbum quod Rex petit tam pretio-
sum est; ut alius non sit qui indicare ipsum
possit Regi, nisi dii 'quorum habitatio cum
carne non est.
12 'Propter hoc rex in ira & fervore magno,
edixit [h] perdi omnes sapientes Babyloniæ.
13 Cumque sententiâ profectâ sapientes in-
terficerentur; quærebant etiam Danijelem
& socios ejus ut interficerentur.
14 Tunc Danijel 'retulit consilium & cau-
sam Arjoco præfecto satellitum regis, qui
profectus erat ad interficiendum sapientes
Babyloniæ:
15 'Respondensque dixit Arjoco dominato-
ri regio; 'quare sententia ista [i] acceleraret
exequutionem a rege? tunc 'verbum hoc
notum fecit Arjoc Danijeli.
16 Itaque Danijel ingressus petiit a Rege, ut
tempus daret sibi; & interpretationem se
indicaturum Regi.
17 Tunc Danijel domum suam profectus est;
'& Chananjæ, Mischaëli, & Hhazarjæ sociis
suis verbum notum fecit:
18 Et misericordiam petendam esse a Deo
cœli super arcano isto; ut non perirent Da-
nijel & socii ipsius cum reliquis sapientibus
Babyloniæ.
19 Tunc Danijeli visione [k] nocturna arcano
revelato; tunc, inquam, Danijel benedixit
Deo cœli.
20 Respondens Danijel dixit, 'sit nomen
Dei benedictum a seculo usque in seculum:
'nam sapientia & potentia ejus est:
21 Et ipse 'mutat tempora & tempestates,
transfert reges & constituit Reges: dat sa-
pientiam sapientibus, & scientiam [l] scitis &
intelligentibus:
22 Ipse revelat profunda & abscondita: no-
vit quod in tenebris est, & lux cum eo habi-
tat.
23 Tibi, ô Deus patrum meorum, gratias a-
go, & laudo ego; qui sapientiam & 'potenti-
am dedisti mihi: jam enim notum fecisti
mihi quod quærebamus a te, cùm 'verbum
Regis notum fecisti 'nobis.
24 Propter hoc Danijel ingressus ad Arjo-
cum, quem constituerat Rex ad perdendum
sapientes Babyloniæ, venit & ita dixit ei, sa-
pientes Babyloniæ ne perdas, introduc me
corã rege, ut interpretationem regi indicẽ.
25 Tunc Arjoc [m] festinantissimè introduxit
Danijelem coram Rege, & ita dixit ei, [n] in-
veni 'virum ex [o] deportatis Judææ, qui in-
terpretationem Regi notam facturus est.
26 Respondens Rex dixit Danijeli, cujus no-
men erat Belteschatzar; ésne præditus fa-
cultate ut notum facias mihi somnium quod
vidi, & interpretationem ejus?
27 Respondens Danijel Regi dixit; 'arcanum
quod Rex petit non sapientes, astrologi,
magi, 'haruspices possunt indicare regi:
28 Sed est Deus in cœlo revelans arcana, qui
notum facit regi Nebucad-netzari id quod
futurum est [p] consequentibus temporibus:
somnium tuum cum visionibus capitis tui
incumbentis cubili tuo 'illud est.

[illegible]] id est, somnium multiplex quod deinceps enarratur ver. 31. & sequentibus. *Quibus consternavit*] vide Gen. 40. 6. a Heb. *cùm somnus ejus factus in ipso.* *Cùm adhuc*] id est, etiam tum incessit animum ejus consternatio tanta, ut ne ipsius quidẽ somnus tranquillus esset. 2 *Magos*] id est, doctores & peritos [illegible] disciplinarum, qui Chaldæis & Aegyptiis denotantur hac voce et appellatione styli; ut Hhebræi doctores appellant scribas. *Astrologos*] quos Hhebræi ex eo nominant quòd cœlum crepusculi tempore observarent: veteres corrupta voce Græ[...] [...]phantas pro Re[...]phantis, id est, ex[...] observatores nominarunt sic enim legendum apud Plinium libro 6. natur. hist. cap. 26. *Chaldæos*] id est, divinos omnes: nam disciplina Chaldæorum vocatur divinatio, teste Cicerone in libris de divinat. quamobrem postea Chaldæi nominantur generatim omnes [...] 4. & seq. 4 *Syrè*] id est, sermone Babylonico: nam Babyloniam fuisse olim comprehensam Syria testantur Strabo & Plinius. *In secula*] precationis formula, qua [...] omnes blan[...] & impiè id exoptarent [...] quod Dei [...], & hac ratione captent benevolentiam ejus: sic [...] 3. 9. & 5. 10. aut [...] longævam vitam precantur ipsi, [...] Danijel. 6. 22.

15 *Respondens*] [...] sermonem Arjoci, indicantis sententiã a Rege latam de Magophonia. *Quare*] i. nónne potest differri & rejici in aliquod tempus cruenta hæc exequutio, si spes fieret Regi exponendi somnium & interpretationem illius? nam quod Rex mandavit, ideo mandatum est quòd alii se neutrum posse confitentur: nos verò si Regi placuerit, intra certum tempus somnium & interpretationem prolaturos esse confidimus. i Chald. *accelerat a coram rege.* *Verbum hoc*] id est, consilium de adeundo Rege, quod Danijel fecisse dicitur sequent. versu. 17 *Et Chananja*] nam horum preces sanctè adhibuit Danijel, & fructum earum agnoscit, postea ver. 23. & 36. k Chald. *noctis.* 20 *Sit nomen*] breve hoc canticum est eucharisticum, quo primum laudatio nominis divini proponitur, hoc ver. deinde narrantur laudationis causæ duæ, sapientia & potentia ejus, duobus versibus; ac postremò conclusio ponitur a singulari & præsente beneficio per apostrophen ad Deũ, ver. 23. *Nam sapientia*] propositio causarum proleptica, quæ duobus ver. deinde exponitur [illegible] πρότερον. 21 *Mutat tempora*] his verbis respicit Danijel ad argumentum somnii de temporibus regnorum & mutationibus, & ad donũ somniorũ visionumq; propheticũ. l Chald. *scientibus intelligentiam.* 23 *Potentiam*] i. facultatem & prærogativã cognoscendi [...]

5 *Verbum*] id est, excidit mihi e memoria somnium. b Chald. *membra effi[cie]mini.* c Chald. *sterquilinium disponentur.* 6 *Cum honorario*] id est, sportula & præmio divinorum ordinario, quod ipsis tribuitur divinationis causa. [...] spectat Chaldaicæ vocis notatio. d Chald. *a coram me: sic deinceps.* e Chald. *ex firmo.* 8 *Tempus redim.*] i. diem diffindere ut consumatur tempus & vobis detur effugiendi occasio. 9 *Quia*] exegesis præcedentis versus: vi[...] [...] Rex, ratam esse sententiam meam de vobis; idcirco laboratis in pro[...] & fallendo tempore: sed agite, jam non est tergiversandi locus, dicite somnium, &c. f Chald. *coram Rege: sic deinceps.* 10 *Non est quisq.*] excusatio hæc tribus argumentis nititur: primum est ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, non esse [...] hominem: secundum ab exemplo, nunquam visum vel auditum esse ex[emplum] Regis qui hoc a divinis postulaverit: tertium præcedentium duorum [...] a natura Dei, quod hoc ad divinam tantùm naturam fatentur pertinere. g Chald. *arida.* 11 *Quorum habitatio*] i. qui sunt puri spiritus, ab omni [...] involucro & infirmitate liberi. 12 *Propter hoc*] quia Regis postula[tioni non] satisfaciebant & expectationi ipsorum, & quia regem non obscurè tyranni[dis &] [...] reprehendebant, qui res inauditas & planè divinas ab ipsis exigeret. h Chald. *perdere.* 14 *Retulit consilium*] i. communicavit placidè consiliũ, [...] quibus differri erat necesse exequutionem sententiæ. Videtur antè [...] loco Danijel cum sociis a conventu illo abfuisse, nec vocatus fuisse duabus [de caus]is; tum quia hic juvenis erat, & tanquam prolyta aliorum comparatione, [qui] [...] magisterium in schola Babylonica fecerant & pro exercitatissimis ac [peritis]simis doctoribus jam olim habebantur; tum etiam quia non dubiũ est quin Chaldæi indigenæ hunc honorẽ accedendi Regis hominibus exteris inviderint.

[...] hujus admirabilis sapientiæ. *Verbũ*] i. negotium. *Nobis*] i. meis, & sociorum meorũ, ac Ecclesiæ precibus: vide sup. in ver. 17. m Chald. *in festinatione, sive cum turbatione.* n Chald. *quòd inveni: pronajunno.* *Virum*] i. Danijelem. Ex his autem Arjoci verbis & sequentibus Nebucad-netzaris apparet Danijelẽ adhuc fuisse hominem novum, cui nondum magna conciliata esset autoritas: ac proinde his verbis nostram interpretationem confirmari quam in ver. 1. adduximus. o Chald. *filiis deportationis.* 27 *Arcanũ*] hoc Danijelis responsum duo in universum continet, exordium, versibus quatuor, & narrationem, a ver. 31. ad 46. Exordii autẽ partes duæ sunt: primùm enim universè affirmat Danijel non humanas esse, sed divinas revelationes hujusmodi, quasneq; sapientes arte divinare, neque Rex ipse cogitationibus consequi potuerit, sed Deus solus gratiosè communicet, tribus versibus: deinde vero eodem argumento facultatem divinationis istius sibi abjudicans, & Deo gloriã cedens, finem revelationis istius ostendit, ver. 30. *Haruspices*] i. agones & victimarii, qui ex harugis, i. arietibus & victimis sectis, futura prædicebant; unde Chaldæis sectores appellantur: vide Jechezk. 21. 26. p Chald. *in consequentia dierum.* 28 *Illud est*] i. eo argumento est, & illud ipsum significat quod futurum est consequentibus temporibus, prout tu ipse cogitationibus tuis anticipaveras, & Deus suggessit tibi, ver. seq.

29 Tibi

q Chald. *ascenderunt*.

30 *Non per sapientiam*] id est, non propter me aut ullam dignitatem quæ insit mihi, sed propter populum & Ecclesiam suam quam habes in imperio tuo.

Eorum] id est, Judæorum & totius Ecclesiæ Dei, cujus precibus tradita est somnii & interpretationis revelatio: qua etiam ratione Dominus suis in Aegypto consuluerat, Gen. 41.

Ut cogitationes] id est, ut animadvertas solicitè quid cogitandum, statuendum, faciendumque tibi sit in posterum erga Ecclesiam Dei.

31 *Tu ô Rex*] narratio bimembris exponens somnium, versibus quinque, & somnii interpretationem, usque ad versum 46.

r Chald. *videns fuisti*: *sic ver.* 34.

Vidisti] per somnium, ut apparet ex versu 1. & sequentibus.

Imago una] typus mundanæ administrationis, quæ perduravit, etsi per mēbra varians, usque ad adventum Christi.

Ampla] omnia hæc imaginis istius epitheta pertinent ad ostendendam amplitudinem, gloriam & majestatem

29 Tibi, ô Rex, cogitationes tuæ incumbenti
cubili tuo q obvenerant quid futurū sit posthac:
& revelans arcana ostendit tibi id
quod futurum est.
30 De me autem, non per sapientiam quæ
sit in me præ omnibus viventibus arcanum
istud revelatum est mihi; sed propter causam
eorum qui interpretationem Regi notam
facturi sunt, ut cogitationes cordis tui
recognoscas.
31 Tu, ô Rex, r vidisti, quòd ecce imago
una magna, imago ista ampla, & splendore
excellente stabat ex adverso tui; cujus s forma
terribilis erat.
32 Istius imaginis caput erat ex auro t præstante,
pectus ejus & brachia ejus ex argento;
venter ejus & latus ejus ex ære:
33 Crura ejus ex ferro, pedes ejus v partim
ex ferro & partim ex luto.
34 Vidisti, usquedum excisus est lapis qui
non est in *ullis* manibus, & percussit imaginem
ad pedes ipsius ferreos & luteos; adeò
ut comminueret eos.
35 Tunc comminuta sunt pariter ferrum, lutum,
æs, argentum, & aurum, fueruntque
ut gluma ex areis æstivis, ita abstulit ea
ventus, & nullus locus inventus est eis: lapis
autem qui percusserat imaginem effectus
est mons magnus, adeò ut impleret totam
terram.
36 Hoc *est* somnium illud, jam interpretationem
ejus dicemus coram Rege.
37 Tu, ô Rex, Rex regum: cùm Deus cœli
regnum, potentiam, firmitatemque & gloriam
det tibi,
38 Et quibuscunque *locis* habitant filii hominum,
bestiæ agri & aves cœli, *ea* det in
manum tuam, & dominatorem constituat
te in omnibus illis; tu *inquam* es caput illud
aureum.
39 Postea autem exsurget regnum alterum
humilius tuo; & regnum tertium aliud æneum
quod dominabitur in tota terra.

40 Denique regnum quartum erit durum
ut ferrum: quandoquidem ferrum comminuit
& debilitat omnia; etiam sicut ferrum
quod confringit omnia ista, comminuet &
confringet.
41 Quòd autem vidisti pedes & digitos
partim ex luto figuli & partim ex ferro, regna
x diversa erunt in quibus de firmitate
ferri futurum est: quandoquidem vidisti
ferrum mixtum cum luto cœnoso.
42 Et digiti pedum partim sunt ex ferro
& partim ex luto: *quia* ex parte regnum futurum
est durum, & ex parte futurum est
fragile.
43 Quòd verò vidisti ferrum mixtum luto
cœnoso, commiscebuntur quidem inter se
semine humano, sed non cohærebunt y aliud
cum alio: perinde ac ferrum non hæret
commixtum cum luto.
44 Temporibus autem regum istorum suscitabit
Deus cœli regnum quo d in secula nō

40 *Denique*] quantum hoc grave imperii quàm variè interpretentur multi, nemo est qui nesciat. Alii enim ad quatuor monarchias duraturas ad consummationem usque seculi locum hunc putarunt pertinere, alii ad monarchias quidem illas retulerunt, sed usque in priorem adventum Christi, & inter eas numero Romanam rempublicam cum imperatoria majestate conjunxerunt. Ac priorem quidem sententiam patres ferè omnes sequuti sunt, adducti (ut probabile est) verbis Prophetæ supra ver. 28. ubi non animadverterunt quid sibi vellent ea verba quæ nos interpretati sumus ex versu 29. quia vox Hhebræa non tantum significat id quod postremum est; sed etiam posterius sive post venturum & consequuturum, quamvis non postremum illud sit. Posteriorem verò sententiam quicunque attulerunt, bene quidem illud viderunt consilium Dei fuisse ut per Danijelem obsignaretur prophetia usque ad priorem adventum Christi & declarationem Evangelii, de quo versu 44. & sequent. verùm hoc quoque illis fuerat animadvertendum non declarari a Deo universè statum totius orbis, sed tantùm eo statu perstringere quantum ad populum Judæorum, id est, Ecclesiam, pertinebat. Quamobrem illud judicio nostro minimè probandum est quod regnum hoc quartum dicitur esse imperium Romanorum. Nam primùm ut hic versus commodetur cum sequentibus, oportet illos popularem statum cum imperio unius de quo hîc agitur confundere: deinde verò certum est neque a Republ. Rom. in Judæam quidquam tentatum esse, nisi iis ipsis authoribus qui Judææ dominatum sibi arrogabant usque ad Cleopatræ Herodisque tempora; a monarchia autem cœpta usque in adventum Christi nihil prorsus innovatum (quod enim Pompeius & Crassus fecerunt, ipsorum Judæorum nomine regumque auspiciis de regno concertantium; quod Marcus Antonius, nomine Cleopatræ tanquam hæredis ex Ptolemæo factum est) postremò constituta monarchia sub Augusto nihilo fuit Judæa gravius pressa tyrannide antequam exhiberetur Christus quam sub Antiochis: quod tamen hoc loco apertè confirmaretur. Quamobrem nos animadvertentes ad consilium, finem, verba, & eventa hujus prophetiæ, plane statuimus hanc eandem prophetiam deinceps procedente tempore Danijeli a Deo explicatam esse clariùs magis ac magis, inde a capite 7. ac proinde hujus loci interpretationem genuinam petimus ex ipso Danijele infrà 11.4. & sequentibus ubi apertè ostendit monarchiam Alexandri Macedonis mox perituram, & regna alia extitura quæ Judæam torqueant, divexent & affligant omnium acerrimè, prout etiam prophetavit Jechezkel 38. & 39. Neque obstat quòd regnum singulari numero appellatur, quòd ἀναλόγως cum præcedentibus accipiendum est de Seleucidarum regno: Nam difficultas hæc ab ipso Propheta tollitur, cùm crura ejus ferrea dicuntur pedibus & digitis fuisse partim ferreis, partimque luteis, ver. 33. regna diversa, versu sequent. & reges varii fuisse indicantur versu 43. nominenturque ver. 44. Est igitur hoc regnum dominatus in Judæam, quem eversa Alexandri magni Monarchia Reges Asiæ minoris, Syriæ, & Aegypti obtinuerunt durante Seleucidarum regno, quibus præmium per vices fuit Judæa victoribus. Jam itaque ad singularum partium demonstrationem venīemus. *Durum*] id est, sævissimum, & omnium maximè tyrannicum: ut explicatur capite 8. & 11. *Etiam sicut*] auxesis, pro eo quod est, non quidem ut vulgare ferrum, sed ut chalybs induratissimus: quam malorum vehementiam & atrocitatem vide infrà 11. & tribus Macabæorum libris. *Omnia ista*] id est, omnes istas aspectabiles. 41 *Quod autem*] typum qui positus est supra versu 33. quia maximè ad institutum pertinet ut confirmaretur Ecclesia adversus perpessiones eventuras, exponit Propheta accuratissimè, tribus versibus. Primùm itaque docet ex comparatione typi non fore stabilia regna, sed varietatem illorum regnorum successus, modò ad hos modò ad illos perveniente victoria, hoc versu deinde ne semper quidem Judæis imperaturos, sed interdum ipsorum potentiam a Deo & Judæis ipsis refractum iri, versu sequent. postremò providentia Dei effectum iri ut nulla conspiratione, nullis pactis, nulla sanguinis conjunctione, & affinitate inter se firmè coalescant, versu 43. *Pedes &c*] prolepsis: nam pedum typus exponitur hoc versu; digitorum, sequente. x Chald. *Divisum*. *Diversa*] nam pedes duo regna AEgypti Syriæque adumbrarunt, digiti verò adjunctas illis provincias, & singulares toparchias. 42 *Durum*] ut supra ver. 40. pro eo quod est, modò Judæam infestabit gravissimè, modò a Judæis infestabitur: vide Jechezk. 38. 21. & sequent. 43 *Commiscebuntur*] id est, fœdera inibunt & sancient matrimoniis: ut dicitur infrà 11. sed frustrà. y Chald. *hic cum illo*. 44 *Temporibus*] explicatio versuum 34. & 35. *Regum istorum*] id est, cùm adhuc ex isto regulorum genere obtinebunt quidam, qui Judæ regnum tyrannicè sibi arrogabunt: sic enim fuit Herodes genere Arabs, quamvis Judæum simularet studiosissimè: quo regnante nascebatur Christus. *Regnum*] spiritale Christi, positum in scientia & virtute spiritus, ac comparatum prædicatione Evangelii.

tyrannicam regnorum, quæ per membra illius adumbrata sunt. s Chald. *aspectus*. t Chald. *bono*. v Chald. *ex ipsis ferri, & ex ipsis luti: sic infrà* 41. 34 *Vidisti*] nimirum stantem imaginem. *Excisus*] e monte, infrà ver. 45. 36 *Hoc est somnium*] transitio ad interpretationem, ut diximus in versum 31. *Dicemus*] non ego solùm, sed socii mei & tota Ecclesia verbis meis: vide suprà 17. & 30. 37 *Tu ô Rex*] prætersilit quidem hoc loco Danijel interpretationem versus 31. quia satis visum est membra singularia explicari: sed tamen hoc & sequente versu paulo copiosiùs declarat amplitudinem, splendorem, & terribilem constitutionem regni Babylonici, ut idem de regnis sequentibus intelligatur ἀναλόγως. Exponit igitur his duobus versibus primam partem somnii, quæ habetur in principio versus 32. *Rex regum*] vide Genes. 9. 25. *Det tibi*] hoc verbum & sequentia placuit præsente potiùs reddere quàm præterito, quia certum est in hac quoque parte demonstrasse Deum id quod futurum erat; quasi dicat Danijel, jam his paucis annis Deus te secundavit plurimùm, qui Aegyptium cecidisti, Syriam occupasti, Judæam tributarium effecisti, & imperium per magnum obtines: sed tamen adhuc versatur Dominus in eadem cogitatione conservandi & ampliandi regni tui, & ita eventurum est; quemadmodum prædixerat Jirmeja 25. & 27. ac proinde dignitas tua Deo autore cum aureo capite comparatur. 38 *Quibuscunque locis*] videlicet regionum istarum & finitimarum: quo modo universales particulas in scriptura synecdochicôs accipi omnibus notum est; ut Genes. 41. 54. *Tu*] cum tuis successoribus, per synecdochen: nam in singulari hac membrorum interpretatione non unus tantùm Rex, sed continens Regum in uno regno series intelligenda est appellatione regni: sic sequente versu. *Caput*] id est, regnum primum temporum ordine, ut caput in statua primas obtinet. *Aureum*] id est, felix & tolerabile, si cum aliis comparetur. 39 *Regnum alterum*] figuratum pectore & brachiis argenteis, suprà 32. Est autem hoc Persarum regnum, cujus duo fuerunt summi populi, tanquam brachia illius regni, nimirum Medi & Persæ, prout nominantur Jeschahh. 21. 2. *Humilius*] id est, durius, & deterius, ac minus tolerabile, quàm sit hoc tuum regnum: quamobrem ex argento futurum dicitur, suprà ver. 32. *Regnum tertium*] id est, imperium Græcorum, quod Alexander magnus Dario victo comparavit, adumbratum ventre & latere ex ære.

destrue

destruetur, & regnum ipsum 'populo alieno non relinquetur; 'comminuturum & consumpturum omnia illa regna, ipsum autem staturum in secula.

45 Quandoquidem vidisti 'e monte 'excindi 'lapidem 'qui non *est* in *ullis* manibus, & comminuere 'ferrum, æs, lutum, argentum, & aurum; Deus maximus notum facit Regi id quod futurum est 'posthac: ac verum *quidem* est somnium, & fidelis interpretatio ejus.

46 Tunc Rex Nebucad-netzar 'procidebat in faciem suam, ut Danijelem adoraret: & munere ac odoribus gratis edicebat libari ei.

47 Deinde 'respondens Rex Danijeli dixit, ex veritate *est* quod Deus vester *est* Deus deorum & Dominus regum ac revelans arcana; cùm potueris revelare arcanum hoc.

48 Tunc Rex Danijelem magnificavit, & dona amplissima multa dedit ei; dominatoremque constituit eum in tota provincia Babyloniæ, & præfectum antistitum super omnes sapientes Babyloniæ.

49 Denique Danijele petente a Rege, constituit super negotium provinciæ Babyloniæ Schadracum, Meschacum, & Hhabed-negonem: Danijel vero præerat 'portæ Regis.

Populo alieno] id est, [illegible] Christum [illegible]. *Comminuturum*] id est, [illegible] regni [illegible] potentia futurum est ut singula regna (de quibus [illegible]) suo tempore perdantur: ut Jeschahh. 60. 12. Atque hic speciatim Danijel supra vers. 20. & 21. divinæ majestatis potentia o[illegible] regna constitui & dejici: quod [illegible] Christo vero Deo & homini Regi & servatori nostro hoc & sequente versu tribuitur.

45 E monte] id est, e cœlis, & loco Dei altissimi.

Excindi] id est, [illegible] ex [illegible] mitti homi[illegible] nihil tale co[illegible], & in te[illegible] mor[illegible].

Lapidem] angularem & summum to[illegible] ædificii, nempe Christum: qui [illegible] in speciem usus [illegible] abjectissimus, tamen lapis [illegible] offensionis & rupes offensionis, quo confringuntur cadentes & irretiti capiuntur quicunque offendunt ipsum, Jeschahh. 8. 14. & 15. *Qui non est*] hæc verba, ut supra vers. 34. interpretes ad cæsuram sive resectionem lapidis referre solent, quæ nos potius ad causam efficientem & formam administrationis referimus, quod dicat Propheta, nulla humana arte vel autoritate Christum impelli [illegible] administrationem regni sui, aut ratione humana agi; sed tantùm pro voluntate Dei Patris ac sua per operationem spiritus. *Ferrum*] id est, statuam antè [illegible] Regi per visionem: nam Christus manu sua potentissima labefactavisse [illegible] omnia quæ statua adumbraverat his verbis dicitur: ut suprà vers. 35. [illegible] hæc omnia statua illius somniatæ membra, quæ statua his verbis de[illegible] a materia περιφραστικῶς. *Posthac*] ut suprà ver. 28. 46 *Procidebat*] id est, ignarus veri & legitimi cultus Dei, & oblitus moniti quod dili[illegible] inculcaverat Danijel suprà 27. & sequentibus, denique raptus in admirationem & opinionem divinatatis alicujus in Danijele (prout fieri ab idolatris exemplis docent Actorum 14. 11. & 28. 6.) divinum honorem Danijeli impiè exhibere, & exhiberi a suis mandabat, nisi Danijel pio & forti animo obstitisset. Obstitisse [illegible] duobus argumentis facile est confirmare: primùm Danijelis pietate, [illegible] minus ferre potuit sacrilegam sui adorationem quam contaminari [illegible] cibario Regis, suprà 1. 8. deinde verò responsione Nebucad-netzaris in [illegible]: quam responsionem nunquam fuisset Rex enuntiaturus ad gloriam Dei, nisi Danijel sanctissimis monitis revocasset ipsum ad resipiscentiam, id[illegible] eisdem argumentis quæ promiserat statim a principio Danijel suprà [illegible] & sequentibus. 47 *Respondens*] Danijeli videlicet momenti, sanctè[illegible] tam gravi idolatria revocanti. 49 *Porta regis*] id est, erat sum[illegible] præfectus prætorio, & admissionalis (ut Imperatores in Codice vocant) ma[illegible]: [illegible] mos erat Chaldæis & Persis ut certis tantùm satrapis pateret ad Re[illegible] aditus; neque id promiscuè, sed per aliquem eorum unum summa autoritate [illegible] apud Regem.

Caput III.

Nebucad-netzare statuæ amplissimæ, quam curaverat, divinos honores jubente exhiberi, tres Danijelis socii qui conventui isti intererant recusant pollui idololatria: quamobrem apud Regem accusati & ab eo accepti minaciter fidem suam in Deum testantur, quem neque vitæ pretio abnegare velint, neque metu mortis: deinde conjecti in fornacem mandato Regis, servantur a Deo incolumes, & a Rege coram suis omnibus revocantur: qui postremò hoc signo edoctus divinitus, Deo gloriam cedit, cavet ne ipsius nomen blasphemetur, & illos evehit.

1 'Nebucad-netzar Rex 'facta i-
magine aurea, altitudine cubitorum
sexaginta, latitudine cubitorum sex;
erexit eam in 'convallè Duræ in provincia
Babylonica.
2 Deinde Nebucad-netzar Rex misit [a] qui
congregarent satrapas, antistites, & duces,
senatores, præfectos thesauris, legisperi-
tos, exactores, omnesque dominatores
provinciarum; ut venirent ad dedicatio-
nem imaginis quam erexerat Nebucad-
netzar Rex.
3 Tunc congregati satrapæ, antistites, & du-
ces, senatores, thesauris præfecti, legisperi-
ti, exactores, omnesque dominatores pro-
vinciarum ad dedicationem imaginis quam
erexerat Nebucad-netzar Rex; stabant co-
ram imagine quam erexerat Nebucad-net-
zar:
4 Et præco proclamavit [b] strenuè; vobis [c] e-
dicitur, ô populi, nationes, & linguæ:
5 Quo tempore audietis sonum cornu, fistu-
læ, citharæ, sambucæ, psalteriorum, sym-
phoniæ, & omnium generum musices; pro-
ciditote, & adorate imaginē auream quam
erexit Nebucad-netzar Rex:
6 Nam is qui non prociderit & adoraverit, eā-
dem hora projicietur [d] in mediam forna-
cem ignis accensam.
7 Propterea eodem tempore cùm audirent
omnes populi sonum cornu, fistulæ, citharæ,
sambucæ, psalteriorum, omniumq; generum
musices: procidentes omnes populi, natio-
nes, & linguæ adorarunt imaginem auream
quam erexerat Nebucad-netzar Rex.
8 Propterea eodem tempore appropinquan-
tes viri Chaldæi, [e] 'accusarunt Judæos:
9 Et proloquentes dixerunt Nebucad-netza-
ri Regi, ô Rex, 'in secula vive.
10 Tu Rex proposuisti edictum, ut quisquis
audiret sonum cornu, fistulæ; citharæ, sam-
bucæ, psalteriorum, & symphoniæ, omni-
umque generum musices; procidens ado-
raret imaginem auream:
11 Is autem qui non procidens adoraret, pro-
jiceretur in mediam fornacem ignis accen-
sam.
12 Sunt viri Judæi, quos præfecisti negotio
provinciæ Babyloniæ, Schadrac, Meschac,
& Hhabed-nego; viri isti [f] non habuerunt
tui, ô rex, rationem: deos tuos non colunt, &
imaginem auream quam erexisti non ado-
rant.
13 Tunc Nebucad-netzare per iram & æstum
edicente [g] adduci Schadracum, Meschacū,
& Hhabed-negonem; tunc inquam viros
istos adduxerunt coram Rege,
14 Quibus proloquutus Nebucad-netzar di-
xit, 'an [h] certo consilio, Schadrac, Meschac,
& Hhabed-nego, deos meos non colitis, &
imaginem auream quam erexi nō adoratis?
15 Nunc si parati estis ut quo tempore audie-
ritis sonum cornu, fistulæ, citharæ, sambucæ,
psalteriorum, & symphoniæ, omniumque

1 *Nebucad-netzar*] Hujus historiæ tempus etsi minimè definitur non dubium est tamen ex vers. 12. quin historiam superioris capitis subsequuta sit: quàm longo intervallo ignoratur: atque hoc quidem loco ponitur commodè ad probandum alterum membrum propositionis quæ enuntiata fuerat προληπτικῶς, supra 1. 17.

Facta imagine] quāquam faciendæ erigendæque hujus statuæ occasio non satis ex verbis textus confirmari potest, tamen probabile videtur nobis ex comparatione sexti capitis Chaldæos invidia Judæorum summis honoribus a Rege affectorum abreptos occasionem quæsivisse ut eos miserè de fastigio (quo erant evecti) deturbarent in perniciem ipsorū. Quod quidem videtur historia duobus modis innuere: quorum unus est, quòd dicuntur Chaldæi non hos tantùm, sed Judæos in universum accusasse, ver. 8. & 12. alter, quòd Nebucad-netzar observata & explorata conservatione illorum omnes alios qui in autoritate erant apud ipsum, ad observandum idem miraculum convocavit de industria, vetuitque ipsis ac omnibus, ne quod dictum, ne per errorem quidem, indignum Deo profunderent, vers. 27. & 29.

Convalle Duræ] id est, in campo Deera sito inter Chaltapitida & Cissiam in Susianæ agro, teste Ptolomæo libro Geographicorum sexto.

a Chald. *ad congregandum.*

b Chald. *cum robore.*

c Chal. *dicunt*, impersonaliter.

d Chald. *in medium fornacis ignis accensæ*: sic deinceps.

e Chald. *proclamaverunt accusationes Judæorum*, sive *obtrectationes.*

8 *Accusarunt Judæos*] id est, cupidè arrepta hac occasione tum gentem ipsam, hoc versu; tum præfectos illos tres, versu 12. calumniis & obtrectationibus inter accusandum obruerunt apud Regem. 9 *In secula vive*] ut suprà 2. 4. f Chald. *non posuerunt super te, ô Rex, rationem.* g Chald. *adducere.* 14 *An certo consilio*] id est, certumne & deliberatum fuit cum animis vestris ita vos gerere? sic enim accipitur hæc vox apud Hebræos quoque, ut Exodi 21. 13. h Chald. *an quæstio est.*

generum

15 *Bene est*] sermo ἀνανταπόδοτος per ἔλλειψιν contrarii, quod genus sermonis in omnibus ferè linguis receptū est.

16 *Ut respondeamus*] id est, ut paucis habeas responsum tuum, sic habeto nos non laborare de effugiendo hoc præsente periculo, quod minaris nobis.

17 *Sive futurū est*] responsum dilēmaticum: in utrumque eventum (inquiunt) comparati sumus: nobis satis est sive vivere, sive mori nos oporteat, ut vivamus moriamurque in Domino.

i Chald. *semel septies suprà quàm.*

20 *In copiis*] id est, cohortibus prætoriis & comitatu suo.

21 *Cum suis chlamydibus*] id est, non detractis neque positis vestibus ipsorum pretiosis, adeò festinabant satellites obsequi mādato Regis: ut ostenditur sequenti versu.

23 *Cecidissent*] & soluti ambularent in igne sine ulla noxa, cum filio Dei, versu 25.

25 *Similis est*] id est, venustissima & quasi divina: ut Homerus ἀντιθέους, θεοειδέας, & διογενεῖς nominat, vide versu 28.

generum musices procidatis & adoretis imaginem quam feci, *bene est*; sin autem non adoraveritis, eadem hora projiciemini in mediam fornacem ignis accensam: quis verò est Deus qui eripere posit vos e manibus meis?

16 Respōderunt Schadrac, Meschac, & Hhabed-nego, ac dixerunt Regi: Nebucad-netzar, 'ut respondeamus tibi, non sumus soliciti de hoc negotio:

17 'Sive futurum est *ut* Deus noster quem nos colimus, *qui* potens est ad eripiendum nos; a fornace ignis accensa & a manu tua, ô Rex, eripiat *nos*,

18 Sive non; notum sit tibi, Rex, deos tuos nos non esse culturos, & imaginem auream quam erexisti non adoraturos.

19 Tunc Nebucad-netzar adeò repletus fuit æstu, ut imago vultus ipsius immutaretur contra Schadracum, Meschacum, & Hhabed-negonem; respondensque edixit ut accenderent fornacem [i] septuplo magis quàm solebat accendi:

20 Et viris valentibus robore qui erant 'in copiis ipsius edixit ut vincirent Schadrachum, Meschachum, & Hhabed-negonem; projiciendos in fornacem ignis accensam.

21 Tunc viros istos vinxerunt 'cum suis chlamydibus, subligaculis suis, paludamentisq; suis & vestimentis suis: & projecerunt in mediam fornacem ignis accensam.

22 Propterea eò quòd verbum Regis accelerabat, & fornax accensa erat valde; viros istos qui intrudebāt Schadracum, Meschacum, & Hhabed-negonem interfecerunt scintellæ ignis.

23 Cum autem viri illi tres, Schadrac, Meschac, & Hhabed-nego; 'cecidissent in mediam fornacem ignis accensam vincti:

24 Tunc Nebucad-netzar rex trepidus surrexit cum perturbatione, & proloquutus dixit gubernatoribus suis, an non viros tres projecimus in medium ignis vinctos? *quibus* respondentibus & dicentibus Regi, verùm *est*, Rex;

25 Respondit & dixit, ecce video viros quatuor solutos ambulantes in medio ignis, in quibus non est corruptio; forma autem quarti 'similis est filio Dei.

26 Tunc appropinquans Nebucad-netzar ad portam fornacis ignis accensæ proloquutus est & dixit, Schadrac, Meschac, & Hhabed-nego servi Dei excelsi, egredimini & venite: tunc egressi sunt Schadrac, Meschac & Hhabed-nego e medio ignis.

27 Et congregati satrapæ, antistites, ducesque, & gubernatores regis cùm inspicerent viros istos non esse dominatum ignem in corpus eorum, & pilum capitis eorum non esse adustum; neque eorum chlamydes mutatas, denique odorem ignis non pervasisse eos:

28 Proloquutus Nebucad-netzar dixit, benedictus sit Deus horum, Schadraci, Meschaci, & Hhabed-negonis, qui mittens angelum suum eripuit servos suos qui confisi sunt in ipso; cùm verbum Regis mutantes exposuerunt corpus suum, ut non colerent neque adorarent ullum Deum præterquam Deum suum.

29 Quamobrem a me proponitur edictum, ut omnis populus, natio, aut lingua, quæ [k] dictis erraverit contra Deum horum, Schadraci, Meschaci, & Hhabed-negonis, [l] in membra lanietur, & domus ejus [m] in sterquilinium redigatur; propterea quòd 'non est Deus alius qui possit eripere hoc modo.

30 Tunc Rex 'prosperari jussit Schadracum, Meschacum, & Hhabed-negonem; in provincia Babyloniæ.

k Chald. *dicere errorem.*

l Chald. *membra efficiatur.*

m Chald. *sterquilinium* [illegible] *suprà* 2.5.

29 *Non est Deus*] hunc sermonem statuit Nebucad-netzar ab experientia, quòd Deus optimus maximus servos suos, in ignem injectos liberasset; satellites verò ipsius, non obsistente Belo aut ullo Babyloniorum Deo, igni tradidisset: qua severitate judicii animus Nebucad-netzaris ad tempus aliquod infractus est. 30 *Prosperari*] id est, restituit honoribus, & vetuit suis omnibus ne illis porrò malefacerent.

Caput. IIII.

Nebucadnetzer in amplissimum gloriæ fastigiū evectus atque insolescens, somnio divinitus immisso percellitur: cujus interpretationem non à Chaldæis, sed à Danijele accipit, fore ut de summa gloria in sortem brutorum abjectissimam detrudatur, donec agnito Deo restituatur per beneficentiam ejus: cujus res præsignificatæ, prænūtiatæ, & suo tempore perfectæ nomine Nebucad-netzer promulgat beneficium erga se, & gloriam Dei apud omnes gentes.

1 'NEBUCAD-NETZAR Rex omnibus populis, nationibus, ac linguis, quæ habitant in tota terra: pax vestra multiplicetur.

2 Signa & miracula quæ fecit erga me Deus excelsus, decet [a] me indicare:

3 Signa ejus quàm magna sint, & miracula ejus quàm fortia: regnum ejus regnum [b] æternum, & dominium ejus [c] in omnes generationes *esse*.

4 'Ego Nebucad-netzar 'tranquillus eram domi meæ, & virens in 'palatio meo:

5 Cùm somnium viderem quod exterruit me; ita ut cogitationes in cubili meo, & visiones capitis mei conturbarent me.

6 Quamobrem a me propositum est edictum, [d] ut adducerentur coram me omnes sapientes Babyloniæ; qui interpretationem somnii notam facerent mihi.

7 Tunc accesserunt 'magi, astrologi, Chaldæi, & haruspices; cumque somnium dixissem coram eis, interpretationem ejus notam non faciebant mihi:

8 Tandem autem accessit coram me Danijel, cujus nomen *est* Belteschatzar 'secundum nomen Dei mei, in quo *est* spiritus deorum sanctorum; & somnium coram eo dixi:

9 Belteschatzar, *inquam*, præfecte magorum, quia novi spiritum deorum sanctorum inesse tibi, & ullum arcanum 'non premere te; visiones somnii mei quod vidi, id est, interpretationem ejus, dic.

10 Visionibus igitur capitis mei in cubili meo

1 *Nebucad-netzar*] Hujus programmatis quod a [illegible] Nebucad-netzare emanavit summa [illegible] Deum admirabiliter egisse cum Nebucadnetzare ut fastum ipsius intollerandum deprimeret, & ad officium revocaret: [illegible] nis verò, ut omnis gloria conced[illegible] Deo. Sunt itaque hujus programmatis tres omnino partes: exordium, tribus primis versibus: narratio, usque ad versum 37. & conclusio, versu ultimo. Exordium continet salutationem, versu 1. & propositio summa [illegible] bus sequentibus. Quod autem tempus quo programma hoc fuit promulgatum, etsi disertis verbis in scriptura minimè ponitur; non dubium est tamen quin totum hoc argumentum & promulgatio [illegible] erit postquam [illegible] ctis aliis regnis, [illegible] AEgypto (quam postremo expugnavit) recurrit in Babyloniam. Cùm autem a tempore reversionis hujus ad finem usque regni [illegible] summum decem intercesserint, ut ostendimus Jechezk. 30. 1. certum est hoc programma sub finem regni ipsius editum in lucem esse fermè ante biennium quàm vita decederet. a Chad. *coram me.* b Chald. *seculi: sic infrà ver.* 31. c Chald. *cum generatione & generatione: sic infrà ver.* 34. 4 *Ego Nebucad netzar*] narratio, ut diximus in versum 1. *Tranquillus*] ab omni bello & hostium metu, quos debellaveram. *Palatio*] quod erat Babylone: ut apparet infrà ver. 29. & 30. vide Herodotum de palatio Babylonico. d Chald. *a me* [illegible] *cere.* 7 *Magi*] vide supra 2. 27. 8 *Secundum nomen*] etymon illius nominis quod Danijeli inditum est a Babylonio suprà 1. 7. his verbis perstringitur. Est enim Belteschatzar Babylonica vox, composita ex tribus dictionibus: quæ idem sonat ac si dicas, Beli abdita thesaurizans sive conservans; erat enim Bel summus Babyloniorum Deus, Jeschahh. 46. 1. 9 *Non premere*] id est, non facessere negotium tibi; sed promptam esse atque expositam intelligentiam ejus.

videbam

videbam cùm ecce arbor in medio terræ
esset altitudine magna.
11 Crevisse arborem, & roboratam esse: &
altitudine sua pervenisse ad cœlum, aspe-
ctuq; suo ad finem totius terræ:
12 Ramos ejus pulchros, & fructus ejus mul-
tos, cibumque pro omnibus inesse ei: sub
ea umbram captare bestias agri, & in ramis
ejus habitare aves cœli; denique ex ea ci-
bum percipere omnem carnem.
13 Videbam in visionibus capitis mei super
cubile meum; cùm ecce *vigil & sanctus e
cœlo descenderet,
14 Clamans [d] strenuè, & ita edicens; exscin-
dite istam arborem, & amputate ramos e-
jus, dejicite folia ejus, & spargite fructus e-
jus: vagentur bestiæ [f] ne subsint ei, & aves a
ramis ejus.
15 Verùm stirpem radicum ejus in terra re-
linquite, & cum vinculo ferreo chalybeo-
que apud teneram herbam agri: ut rore
cœli intingatur, & cum bestiis sit portio e-
jus in herba terræ:
16 [g] Animus ejus *ab humano mutetur, &
cor bestiæ detur ei; septemque *tempora
prætereant eum.
17 *Ex decreto *vigilum verbum hoc, & ex
sermone sanctorum hoc postulatum *est*: [h] *us-
que dum adducatur, *ut agnoscant viventes,
dominari excelsum in regno hominum, a-
deò ut cui vult tradat illud, & abjectissimum
hominum constituat in illo.
18 Hoc somnium vidi ego Rex Nebucad-net-
zar, jam tu Belteschatzar interpretationem
dic: propterea quòd nulli sapientes regni
mei possunt interpretationem notam face-
re mihi; tu autem potes, quia spiritus *deo-
rum sanctorum inest tibi.
19 Tunc Danijel cujus nomen est Belteschat-
zar, cùm *obstupuisset quasi horam unam,
& cogitationes ejus conturbassent eum:
proloquenti Regi ac dicenti, ô Belteschat-
zar somnium & interpretatio ne perturbet
te, respondens Belteschatzar dixit, *Domi-
ne mi, somnium hoc *eveniat osoribus tuis,
& interpretatio ejus inimicis tuis.
20 *Arbor illa quam vidisti, quæ crevit & ro-
borata est; cujus altitudo pervenit ad cœ-
lum & aspectus in totam terram,
21 Cujus rami pulchri, & fructus multi, & cui
cibus pro omnibus infuit; sub qua habita-
bant bestiæ agri, & in cujus ramis sidebant
aves cœli.
22 Tu es, ô Rex, qui crevisti & roboratus es:
nam amplitudo tua ita crevit *ut pervenerit
ad cœlum, ac dominium tuū ad finem terræ.
23 *Quod autem vidit Rex vigilem & sanctum
descendentem de cœlo ac edicentem, ex-
scindite arborem istam ac perdite eam, ve-
rùm stirpem radicum ejus in terra relinqui-
te, & cum vinculo ferreo chalybeoque sit
apud teneram herbam agri: ut rore cœli in-
tingatur, & cum bestiis agri sit portio ejus,
usque dum septem tempora transeant super
eum.
24 Hæc interpretatio est *Regis; & decretum
excelsi est quod superventurum est Domi-
no meo Regi.
25 Nam te depellent [i] homines a se, & cum
bestiis agri futura est habitatio tua, herbā-
que ut bobus tibi gustandam dabunt, & ro-
re cœli te intingent, septemque tempora
efficient ut prætereant te: usquedum nos-
cas dominari excelsum in regno hominum,
& cui vult dare illud.
26 *Quod autem dicebant relinquendam stir-
pem radicum illius arboris; regnum tuum
tibi stabile erit, ex quo agnoveris *cœlos
dominari.
27 *Quapropter, ô Rex, consilium meum
placeat tibi, *peccata tua justitia abrumpe
& iniquitates tuas gratia [k] erga afflictos: *si
fortè erit prorogatio tranquilitati tuæ.
28 Totum hoc supervenit Nebucadnet-zari
Regi.
29 Exactis mensibus duodecim in palatio re-
gni Babyloniæ obambulabat,
30 Et proloquens Rex dicebat, annon hæc
est Babylon illa magna quam ego *ædificavi;
ut esset regia & ornamentum decoris mei
robore potentiæ meæ?
31 Adhuc sermone illo *versante* in ore regis;
vox e cœlo accidit dicens, tibi indicitur Ne-
bucad-netzar Rex, *regnum hoc discede-
re a te:
32 Et homines te depulsuros a se, ut cum be-
stiis agri sit habitatio tua; herbam sicut bo-
bus gustandam tibi daturos esse, & facturos
ut septem tempora pręterēant te usquedum
agnoscas dominari excelsum in regno ho-
minum & cui vult dare illud.
33 Eadem hora verbum illud completum est
in Nebucad-netzare: nam ab hominibus
depulsus herbam ut boves comedit, & rore
cœli corpus ejus intinctum est, usque dum
pili ejus ut Aquilarum *plumæ* crevissent, &
ungues ejus ut avium.
34 Exactis verò temporibus illis, ego Nebu-
cad-netzar oculos meos ad cœlum sustuli,
& mente mea ad me reversa Excelso bene-
dixi, & viventem [l] in perpetuum laudavi ac
glorificavi: quòd dominatus ejus *sit* domi-
natus æternus, & regnum ejus in omnes ge-
nerationes:
35 Omnes verò habitatores terræ ut nihili
reputentur, & pro voluntate sua faciat in
exercitu cœli, & habitatoribus terræ: neq;
est qui prohibeat manum ejus, aut dicat ei,
quid facis?
36 Eo tempore mente mea reuersa in me, &
ad gloriam regni mei *capessendam* decore
meo, & splendore meo reverso in me, tum
me gubernatores mei & proceres mei re-
quisiverunt: & in regno meo ita confirmatus
sum ut amplitudo major addita sit mihi.
37 *Nunc ego Nebucad-netzar laudo, extol-
loque, & glorifico Regem cœli: cujus om-
nia opera *operæ* veritatis, & cujus viæ *sunt*
viæ judicii, qui denique ambulantes in su-
perbia potest dejicere.

11 *Po[illegible]* [illegible] [illegible] [illegible] deli- [illegible] [illegible] [illegible] predicandam [illegible] & [illegible] Dei: [illegible] nomine plures [illegible] ipsis tribuun- [illegible] Jechezk. 1. Atque hic quidem elogium [illegible] est conve- [illegible], quia adhuc versante ser- mone in ore Regis [illegible] angeli e cœlis accidisse dicitur in- fra ver. 31.
e Chal. *cum robore*.
f Chal. *de sub ea*.
g Chal. *cor ejus ab hominibus mutent*.
16 *Ab humano*] i. obbrutescat, nihil humanū sapiat is qui adumbratur arbore.
Tempora] i. anni synecdochicè, ut Propheta ipse interpretatur inf. 11. 13. sic deincep.
17 *Ex decreto*] confirmatio præceden- [illegible] mandari a consen- [illegible] angelorum omni- [illegible] decretum Dei [illegible] arborem tum [illegible] suo, tum po- [illegible] apud homi- [illegible] comprobantium [illegible] quod vos jubeo [illegible] consumere [illegible] arborē, & stirpem radicum [illegible], &c. [illegible] cum tem- [illegible] septem ficatis [illegible] brutis degere; [illegible] mea unius [illegible] putanda [illegible] ego solus [illegible] a Deo perse- [illegible] totus cœle- [illegible] angelorum cō- [illegible] id ipsum [illegible] fieri a [illegible] postulat, & ut [illegible] Nebucadnetzar ipse [illegible] Dei co- [illegible] agnoscere, tum [illegible] promul- [illegible] ab illo discere.
[illegible]] vide sup. 13.
h Chal. *ad [illegible]*.
[illegible]] hoc [illegible] sic red- [illegible] esse ostendit Danijel infra ver. 25.
i Angelus ver. 32.
Ut agnoscant] præ- dictione Nebucad- netzaris ut ipse ait ver. 2. & 37.
18 *Deorum*] ethni- [illegible] verba.

19 *Obstupuisset*] perculsus gravitate somnii & novitate judicii in tantum Regem; [illegible] cum ipsi Danijeli, tum toti Judæorum populo erat utilis, & commen- [illegible] per Jirmejam 29. 7. *Domine mi*] hoc responsum Danijelis tribus membris [illegible]: primum est precatio, his verbis; secundum, enarratio somnii, [illegible] ver. sequent. tertium, hortatio ad resipiscentiam, versu 27. Atque hæc cau- [illegible] Danijel precatione in principio utitur, quia sentiebat Dei minis & pro- [illegible] haerere conditiones suas: quamobrem primùm orat Deum ut melius [illegible] netzari consulat, & tantum judicium avertat misericordia sua; deinde [illegible] misericordiæ hujus consequendæ Nebucad-netzari aperit. *Eveniat*] id est, [illegible]. 20 *Arbor*] explicatio primæ partis somnii, quæ habetur suprà 10. & 11. 22 *Ut pervenit*] id est, omnia impleverit: hyperbole accommodata ad ver- [illegible] ver. 11. 23 *Quod autem*] explicatio secundæ partis somnii, quæ ha- [illegible] 13. & sequentibus.

24 *Regis*] i. spectans ad Regem, ut sequentia exponunt.
i Chal. *ab hominibus: sic ver. 32*.
26 *Quod*] tertia pars somnii posita ver. 15. & repetita ver. 23. de restitutione Regis.
Cœlos domin] i. Deum cœlorum, μετωνυμικῶς: ut Matth. 21. 25.
27 *Quapropter*] tertius locus responsi, ut diximus in versum 19.
Peccata] i. plus satis hactenus peccasti injustitia & inhumanitate, ut ostenditur inf. 5. 19, nunc verò cùm Deus te præmoneat gratiosissimè, anticipa judicium ejus vera resipiscentia, injustitiam & inhumanitatem abrumpe, & te ipsum confer ad colendam justitiam & exercendam gratiam erga populum Dei, & omnes afflictos duritia dominatus tui.
k Chal. *afflictorū*.
Si fortè] ut Jehosch. 14. 12. & 1. Schem. 14. 7.
30 *Ædificavi*] i. maximis operibus, ædificiisque exornavi: vide Josephum lib. 10. antiquitatum Judaicarum cap. 11.
31 *Regnum*] i. te mox desiturum regem esse: ut ostenditur ver. 33.
l Chal. *seculi*.
37 *Nunc*] conclusio ἐπαινετική, ut diximus suprà 1 & versum 1.

CA-

Caput V.

Belschatzar epulo magnificentissimo proceres excepturus vasa domus Dei in ostentationem traducit, ut Deum verum contumelia, falsos laudibus prosequatur: quamobrem Deus immissa manu impendens judicium describit ante oculos omnium; quod judicium Chaldæis nescientibus legere, Danijel arcessitur, qui exemplo superbiæ & casus Nebucad-netzaris adducto Belschatzarem ejusdem criminis redarguit, & scripturam exponens judicium Dei explicat, quod fuit proxima nocte consecutum.

1 *BELSCHATZAR rex facturus *convivium magnum proceribus suis mille, &
*coram mille his vinum bibiturus,
2 Belschatzar edixit [a] *ad gustandum vinum
afferri vasa aurea & argentea, quæ exportaverat Nebucad-netzar [b] avus suus ex templo quod fuerat Jeruschalaimis: ut biberent in eis Rex ipse, proceresque ejus, uxores ejus, & concubinæ ejus.
3 Tunc allatis vasis aureis quæ exportaverant e templo domus Dei quæ fuerat Jeruschalaimis; bibebant in eis Rex ipse, proceresque ejus, uxores ejus, & concubinæ ejus:
4 Bibentes vinum; etiam* laudabant deos aureos, & argenteos, æreos, ferreos, ligneos, & lapideos.
5 Eadem hora egressi *digiti manus humanæ scripserunt e regione *lychnuchi, [c] in tectorio, parietis palatii regii; Rege vidente partem manus quæ scribebat.
6 Tunc [d] *toto Regis splendore immutato, &
cogitationibus ejus conturbantibus ipsum; cum *cingula lumborum ejus dissoluta essent, genuaq; ejus collliderent alterŭ alteri,
7 Inclamavit Rex [e] strenuè, ut adducerentur astrologi, Chaldæi & haruspices, & proloquens Rex dixit sapientibus Babylonis; quisquis legerit scripturam hanc, & interpretationem ejus indicaverit mihi, purpura induetur cum torque aureo ad collum ipsius, ac tertius in hoc regno dominabitur.
8 Tunc accedentes omnes sapientes regis, cùm non possent scripturam illam legere & interpretationem notam facere Regi,
9 Tunc, inquam, Rege Belschatzare valde conturbato, adeò ut totus splendor ejus mutatus esset in eo; & proceribus ejus attonitis,
10 *Regina propter verba Regis & procerum ejus ad domum convivii accessit; proloquutaq; Regina dixit, Rex *in secula vive, ne cōturbent te cogitationes tuæ, & splendores tui ne mutentur.
11 ‖ Est vir in regno tuo cui spiritus deorum sanctorum inest, & in quo temporibus avi tui lux, intelligentiaque, ac sapientia par sapientiæ Deorum inventa est: quapropter Rex Nebucadnet-zar avus tuus præfectum magorum, astrologorum, Chaldæorum haruspicum constituit eum, avus tuus Rex.
12 Quandoquidem spiritus excellens, ac cognitio, & intelligentia, interpretatio somniorum, & indicatio ænigmatum, ac solutio [f] rerum implexarum inventa est in ipso Danijele, cui Rex imposuerat nomen Beltesçhatzar; nunc Danijel vocetur, * & interpretationem indicabit.
13 Tunc Danijele adducto coram Rege, proloquutus Rex dixit Danijeli; es tu ille Danijel, [g] ex deportatis Jehudææ, quos adduxit Rex avus meus e Jehudæa?
14 Et tu de quo audivi spiritum Deorum inesse tibi; & lucem, intelligentiamque, & sapientiam excellentem inveniri in te?
15 Nunc ergo adducti sunt coram me sapientes astrologi, ut scripturam istam legerent & interpretationem ejus notam facerent mihi: sed non possunt interpretationem verbi istius indicare.
16 Ego autem audivi de te, posse te interpretationes [h] afferre, & res implexas solvere: nunc si poteris scripturam istam legere, & interpretationem ejus indicare mihi, purpura indueris cum torque aureo ad collum tuum, & tertius in hoc regno dominaberis.
17 Tunc respondens Danijel dixit coram Rege, dona tua tibi sint, & *honoraria tua alii da: verùm scripturam istam legam Regi, & interpretationem notam faciam ei.
18 ‖Tu ô Rex, (*Deus excelsus regnum, & amplitudinem, gloriamque, & decorem dederat Nebucad-netzari avo tuo;
19 Et ob amplitudinem quam dederat ei, omnes populi, nationes, & linguæ tremebant ac timebant a conspectu ejus: quem volebat occidebat, & quem volebat percutiebat, & quem volebat extollebat, & quem volebat deprimebat:
20 Sed cùm elatus esset [i] animus ejus, & spiritus ipsius obduratus esset ad superbè agendum; depositus est e solio regni sui, & gloriam amoverunt ab eo.
21 Nam ab [k] hominibus depulsus animum suum [l] ad bestias applicuit, & cum onagris habitationem suam; herbam ut bobus gustandam dederunt ei, & rore cœli corpus ejus intinctum est: donec agnovit, dominari Deum excelsum in regno hominum, & quē vult constituere in eo.)
22 *Tu igitur fili ejus Belschatzar, non depressisti animum tuum; quamvis totum hoc cognosceres:
23 Imò contrà Dominum cœli adeò extulisti te, ut vasa domus illius attulerint coram te, in quibus tu, proceresque, tui, uxores tuæ, & concubinæ tuæ vinum bibatis; deosq argenteos, & aureos, æreos, ferræos ligneos, & lapideos, qui non vident, neque audiunt, neque cognoscunt laudavisti: Deum verò in cujus manu *est* anima tua & penes quem totum iter tuum *est* non glorificasti.
24 Tunc a conspectu ejus missa est *pars illa manus, unde scriptura ista exarata est.
25 Atque hæc scriptura illa quæ exarata est, Mene mene, tekel, upharsin, *id est, numeravit numeravit, appendit, dividuntq.*
26 Hæc interpretatio verborum, NUMERAVIT; *numeravit Deus regnum tuum, & [m] *perfectissimè numeravit illud.

27 APPEN-

1 *Belschatzar*] Nepos Nebucad-netzaris magni, filius Evil-merodaci, quem historici corruptè Labonidum sive Labynitum vocant pro Nabonid-docho, ut vocat Alphæus apud Eusebium lib. 9. de præparatione Evangelica.
Convivium] de quo Herodotus lib. 1. & Xenophon lib. 7. vide in Jirmejæ 25. 26.
Coram] ut convivas melius acciperet: nam alioqui cum proceribus cibum non capiebat Rex, & paucissimis ad ipsum patebat aditus.
a Chal. *pro gustu vini afferre.*
2 *Ad gustandum*] id est, ad faciendum delicias translatis contumeliosè vasis Jehovæ ad insolens illud & intempestivum convivium: quod reprehendit Danijel infrà 23.
b Chal. *pater*, 2. Reg. 24. & 25.
4 *Laudabant*] tum tribuentes ipsis laudes victoriæ spoliorumq; domus Dei quibus abutebantur, tum etiam libantes ipsis epuli sui procthymata, ut diximus sup. 1. 8.
5 *Digiti*] ac non manus integra: quãdoquidem pars vel portio manus in sequentibus appellatur, hoc versu, & 24.
Lychnuchi] videlicet pensilis, qui propterea comparatus erat ut in eo lucernæ accenderentur protracto in noctem convivio. Nam alioqui non fuisse hoc convivium de nocte cœptum ex eo apparet, quod Danijel purpuratus & torquatus tertius a Rege in regno promulgatus est, infrà ver. 29. quod factum diurnum, non autem nocturnum esse nemo est qui nesciat.
c Chal. *super calcem* μεσότοιχον *&c.*
d Chal. *Regis splendoribus immutatis ipsi sic ver. 9.*
6 *Toto*] i. tota illa festivitate & hilaritate quam præ se ferebat in excipiendis convivis.
Cingula] id est, solutæ essent ipsius zonæ, ut fit hominibus quos ex gravi aliqua corporis aut animi ægritudine invadit ἀσθένεια.
e Chal. *cum robore, adducere astrologos, &c.*
10 *Regina*] non uxor quidem Belschatzaris Regis (nam uxores illius dicuntur adfuisse suprà 2. & 3.) sed Regis mater aut avia nomine (ut credibile est) Nitocris dicta, Herodoto lib. 1.
In secula] vide sup. 2. 4.
‖ Sup. 4. 8. & 9. sup. 2. 48.

f Chal. *solventium sic inf. ver. 16.*
12 *Et interp.*] q. d. confirmo illum indicaturum esse: adeo explorata est illius certaque sapientia.
g Chal. *qui est ex deportatione.*
h Chal. *interpretari.*
17 *Honoraria*] de sup. 2. 6. hujus autem responsi ... sunt hæ: ... munera ... recusantis & ... dentis interpretationem, hoc ver. ... positio sive narratio rerum gestarum a Nebucad-netzare & Belschatzare κατὰ σύγκρισιν, usque ad ver. 24. & scripturæ explicatio sequentibus.
‖ Sup. 4.
18 *Deus*] hoc membrum ad priorem partem σύγκρισεως pertinens, quia hypotheticum est, placuit parenthesi ... includere.
i Chal. *incepit.*
k Chal. ... *num.*
l Chal. ... *positum.*
22 *Tu igitur*] ... altera pars σύγκρισεως, nimirum ... ad primi exempli ... præsentis ... modata.
24 *Pars illa*] quæ supra est v. 5.
26 *Numeravit*] annos ... turum sed ... Babyloniorum ... dedit ... populi ... vitas, in numero habet.
m Chal. *perfectissimè numerare.*
Perfectissimè] reddidit ... nati verbi.

27 APPENDIT; appensus fuisti lancibus & inventus es [n] minore pondere.
28 DIVISIT: divisum est regnum tuum, traditumque Medis ac Persis.
29 Tunc edicente Belschatzare induerunt Danijelem purpura cum torque aureo ad collum ejus; & proclamaverunt de eo, ipsum futurum dominatorem tertium in eo regno.
30 Eadem nocte [p] interfectus est Belschatzar Rex Chaldæorum.

30 *Interfectus*] a Gobrya & Gadata famulis Cyri, teste Xenophonte libro 7.

CAPUT VI.

Danijel a Dario Medo in dignitatem amplissimam evectus ampliusq; evehendus consilio Regis, a proceribus aliis observatur, qui frustra occasione captata illum obruendi, comminiscuntur novum edictum ut soli Regi ad tẽpus supplicetur: Huic edicto cùm non paruisset Danijel, urgentibus proceribus in foveam leonibus obtruditur, & servatur a Deo: quamobrem Darius educto Danijele accusatores leonibus objicit, & promulgat edictum de reverentia Dei.

1 [1] CÙM Darius Medus accepisset regnum ipsum, fermè [a] natus annos sexaginta duos,
2 Placuit coram Dario præficere ipsi regno satrapas centum viginti, qui [b] præessent toti regno:
3 Supra istos autem Eparchos tres, quorum Danijel [3] primus esset; quibus essent satrapæ illi reddituri rationem, ne Rex damno afficeretur.
4 [4] Tunc Danijele isto [c] pergente præesse Eparchis atque satrapis; & propterea quòd spiritus excellens inesset ipsi, Rege cogitante præficere ipsum toti regno suo:
5 Tunc Eparchi & satrapæ quærebant ut occasionem invenirent [d] [5] ab administratione regni; sed nullam occasionem aut vitium potuerunt invenire, propterea quòd fidus esset; & nullus error aut vitium inveniretur in eo.
6 Tunc viri illi dicentes, non sumus inventuri contra Danijelem istum ullam occasionem; nisi inveniamus contra eum *occasionem* de lege Dei ipsius:
7 Tunc, *inquam*, Eparchi & satrapæ illi convenientes ad Regem, ita dixerunt ei, Darie Rex, in secula vive:
8 [8] Consilium inierunt omnes Eparchi regni, præsides, & satrapæ, gubernatores, ac duces, de statuendo statuto regio, & firmando interdicto: ut quisquis petierit petitionem ab ullo Deo aut homine per dies triginta, præterquã a te Rege, projiciatur in foveam leonum.
9 Nunc, ô Rex, statue hoc interdictum, & exara scripturam; ut non mutetur, [9] secundum jus Medorum & Persarum quod non [e] intercidit.
10 Quamobrem rex Darius exaravit scriptum & interdictum.
11 Danijel autem cùm cognovisset exaratum esse scriptum illud, ingressus est domũ suam, cui fenestræ apertæ erant in cenaculo ejus [11] ex adverso Jeruschalaimorum: & [11] temporibus tribus de die ipse [f] procumbẽs in genua sua orabat & confitebatur coram Deo suo, quemadmodum fecerat [g] antea.
12 Tunc viri illi convenientes; postquam invenissent Danijelem orantem & supplicantem coram Deo suo:
13 Tunc, *inquam*, appropinquarunt & dixerũt coram Rege de interdicto Regis, nónne interdictum exarasti ut quisquis petierit ab ullo Deo aut homine per dies triginta nisi a te Rege, projiciatur in foveam leonum? respondit rex dicens, verum est verbum hoc, secundum jus Medorum & Persarum quod non intercidit.
14 Tunc responderunt dicentes coram Rege, [h] Danijel qui est ex [i] deportatis Jehudææ [k] non habuit tui, ô Rex, rationem, aut interdicti quod exarasti: nam temporibus tribus de die petit petitionem suam.
15 Tunc Rex simul ac verbum hoc audivit, multùm tristatus est apud se, & pro Danijele adhibuit [15] cogitationem ut liberaret eum; & usque ad occasum solis conabatur eripere eum.
16 Tunc viri illi convenerunt ad regem, & dixerunt Regi; scias, ô Rex, jus Medis & Persis esse, ut ullum interdictum aut statutum quod Rex statuerit non mutetur.
17 Tunc Rege [17] dicente adduxerunt Danijelem, projeceruntque in foveam leonum: & proloquutus Rex dixit Danijeli, Deus tuus quem tu colis [17] jugiter, ipse liberet te.
18 Et allato [18] lapide uno ac imposito super os foveæ; obsignavit eum Rex [18] annulo suo & annulo procerum suorum, ne mutaretur [18] voluntas de Danijele:
19 Tunc profectus Rex in palatium suum & pernoctavit jejunus, & [19] exhilarantium nihil jussit afferri coram se; somnusque ejus recessit ab eo.
20 Tunc Rex summa aurora surgens cum luce, [l] festinantissimè ad foveam leonum profectus est:
21 Et appropinquando ad foveam Danijelem voce tristi inclamavit: proloquutus Rex dixit Danijeli, ô Danijel serve Dei viventis, Deus tuus quem tu colis jugiter potuerítne liberare te a leonibus?
22 Tunc Danijel cum Rege loquens, *dixit*: Rex in secula vive.
23 Deus meus misit Angelum suum, qui occlusit os leonum ut non læderent me: [23] propterea coram eo puritas invenitur in me, etiamque coram te, ô Rex, [m] maleficium non commisisse me.
24 Tunc Rex multùm lætatus de eo, Danijelem jussit [n] educi e fovea illa: eductoq; Danijele e fovea illa, nulla læsio inventa est in eo, quia crediderat in Deum suum.

1 *Darius*] Versum hunc (qui ferè cum [illegible] conjungitur) quia magis [illegible] pertinet, [illegible] est huic capiti [illegible]. Est autem [illegible] Medus [illegible] Cyri Regis, qui [illegible] generi sui [illegible] ad occupandam Babylonem, [illegible] observavimus [illegible] 36.23.
a Chald. *filius annorum*.
b Chald. *essent in* [illegible].
3 *Primus*] id est [illegible], ut exponi[illegible] sequente versu.
4 *Tunc Danijele*] [illegible] causæ explicantur quibus satrapæ [illegible] procurandum [illegible] exitiũ adducti: [illegible] quòd [illegible] hominem [illegible] sibi im[illegible] dignitatem [illegible] gratissimè; [illegible] quod consiliũ [illegible] Danijele amplius [illegible] in universa administratione [illegible].
c Chald. *existente* [illegible].
d Chald. *a latere* [illegible].
5 *Ab administratione*] id est, si fortè [illegible] peccatũ in rationibus [illegible] quas ab ipsis [illegible] exactoris [illegible] exigebat.
8 *Consilium*] hujus [illegible] quidem [illegible] verbis [illegible], verùm [illegible] quæ Darius [illegible] probandum [illegible] est & ferendum [illegible], paulò est obscurior: nobis videtur illud probabile, Darium hac ratione voluisse novo suo regno gratiam & autoritatem maximam conciliare ab omnibus, & magnificentiam non regalem modò, sed quasi divinam supplicantibus [illegible]. 9 *Secundum jus*] vide Ester.3.1. & 8.8. e Chald. *transit:* [illegible]
11 *Ex adverso Jeruschalaimorum*] secundum postulatum Schelomonis, 1.Reg. 8.48.
Temporibus tribus] id est, quoties commodum est ipsi versari domi suæ per occupationes publicas: videlicet matutino tempore, antequam prodeat ad negotiorum procurationem; meridiano, cùm ad cibum capiẽdum revertitur, ut Josepho legimus Gen.43.16. & vespertino, cùm se a negotiis recipit: quò non dubium est quin respexerit David Psalm.55.18.
f Chald. *ingeniculans*.
g Chald. *ab ante hoc*.
h Chald. *quod Danijel: pleonasmus*.
i Chald. *filiis deportationis*.
k Chald. *non posuit super te, ô Rex, rationem*.
15 *Cogitationem*] Chaldaicam vocem (quam variè interpretantur multi) visum est ex affini sermone Arabico sic interpretari.
17 *Dicente*] id est, annuente & concedente illud quod honestè non putabat a se impediri posse.
Jugiter] id est, constantissimè & infracto animo: sic prædicat & admiratur Darius fidem constantiamque Danijelis, qua admiratione adducitur ut commendet salutem ipsius Deo.
18 *Lapide*] ad obthurandum os foveæ, ne fortè Danijel ipse exeundi facultatem consequeretur, aut aliorum operâ extraheretur: quod homines isti tum a Rege, tum ab amicis, tum ab administris, tum a gẽtilibus Danijelis metuebant, quia Danijel maximam fidem apud omnes prophetia & interpretationibus, gratiam & autoritatem sanctissima administratione sibi comparaverat. Atq; hoc quidem ex loco & ex comparatione vers. 25 videntur illi animadvertisse, ut leones a Danijele in foveam injecto obstinerent; propterea lapidem & signaculum ad cautionem majorem adhibuisse. *Annulo suo &c*] id est, annulo (ut vocant) maximo regni, quod diplomatis ex autoritate Regis & summi totius consilii descriptis apponi solet. *Voluntas*] id est, decretum communi voluntate & autoritate factum. 19 *Exhilarantium*] id est, abstinuit ab omnibus rebus quæ ipsum a dolore suo avocare, aut tristitiam lenire potuissent: adeò afficiebatur Danijelis cura. l Chald. *cum perturbatione*. 23 *Propterea*] hanc vocem sic interpretandam esse confirmat distinctio. Sensus est, eò quòd visum est Deo Angelum mittere ad salutem meam & me integrum a leonibus conservare, planè comperta est mea integritas: cujus tum Deus ipse hac mirifica conservatione testis est apud omnes, tum verò testem appello tuam ipsius conscientiam. m Chald. *lesionem non fecisse*. n Chald. *educere*.

25 Deinde edicente Rege *satellites* adduxe-
runt viros illos qui [o] accusaverant Danije-
lem, & in foveam leonum projecerunt eos,
[*] filios eorum, & uxores eorum; neque per-
venerant ad [p] imùm foveæ, cùm dominium
exercuerunt in ipsis leones, & omnia ossa
ipsorum comminuerunt.
26 Tunc Darius Rex scripsit omnibus populis,
nationibus, ac linguis habitantibus in terra;
pax vestra multiplicetur.
27 [q] A me proponitur decretum, ut in toto
dominatu regni mei tremant & timeant *om-
nes* a conspectu Dei Danijelis; quia ipse *est*
Deus vivens & stabilis in secula, & regnum
ejus incorruptum, ac dominatus ejus ad fi-
nem usque.
28 Liberat, & eripit, facitque signa ac mira-
cula in cœlo & in terrâ; qui liberavit Dani-
jelem a [r] leonibus.
29 Itaque Danijel iste prosperè egit in regno
Darii, & [*] in regno Cyri Persæ.

o Chald. *proclamaverant accusationes, sive obtrectationes ipsius*: ut suprà 3.8.

25 *Filios eorum*] tum propter detestationem sceleris in Deum & in regem commissi, adeoque in regnum totum quod a Danijele tranquille administrabatur; tum propter exemplum: nam tanti sceleris familiæ ipsæ tenebantur, & exemplo aliæ deterrebantur a similibus maleficiis.

p Chald. *solum*.
q Chald. *a coram me*.
r Chald. *manu leonum*, ut Gen. 9.5.

29 *In regno Cyri*] ut dictum est suprà 1.21. nam hactenus historiæ illa prolepsis a propheta fuit explicata, ut ibi diximus.

CAPUT VII.

Danijel visione quatuor bestiarum ex ordine succedentium oblata, & Dei tradentis omne imperium filio hominis, interpretationem visorum postulat: ac propterea docetur de quatuor regnis in Judæam dominaturis, maximè verò de postremo, in quo populus Judæorum per Antiochum Epiphanem fuit gravissime infestatus, cultus Dei eversus, & conturbata omnia; donec per Dei providentiam inclinavit Seleucidarum regnum, ac postremo deletum est ut omne imperium Christo in Ecclesia traderetur.

1 [*] ANNO primo [*] Belschatzaris Regis Ba-
bylaniæ, Danijel somnium vidit, & vi-
siones capitis sui incumbens cubili suo:
tunc somnium scripsit, [a] summam verborum
exponens.
2 [*] Proloquutus Danijel dixit; videbam in vi-
sione mea per noctem, quòd ecce [*] quatuor
venti cœli irrumpebant [*] in mari magno:
3 Et [*] quatuor bestiæ magnæ ascendebant e
mari, [b] diversæ una ab altera.
4 [*] Prima similis [*] leoni, [*] cui erant alæ aquilæ;
hanc vidi, usquedum [*] avulsis alis ejus qui-
bus [*] efferebatur e terra, [*] in pedes velut ho-
mo stare coacta est, & [*] cor humanum indi-
tum est ei.
5 Deinde ecce [*] bestia altera secunda, [*] similis
urso, [*] quæ dominatum unum erexit, [*] habens
tres [*] costas in ore suo inter dentes suos: [*] cui
ita [c] dicitur, surge, comede carnem multam.
6 Postea vidente me, [*] ecce alia [*] similis pardo,
cui [*] alæ quatuor volucris erant in dorso ip-
sius: & [*] quatuor capita bestiæ isti, cui po-
testas [*] data est.
7 [*] Postea videbam visionibus nocturnis quòd
ecce [*] bestia quarta [*] timenda, terribilisque,
ac dura valde, cui erant [*] dentes ferrei ma-
gni, comedebat & comminuebat, ac [*] re-
liquum pedibus suis conculcabat: [*] eratque
diversa ab omnibus bestiis antegressis, & e-
rant [*] cornua decem ei.
8 [*] Animum advertebam ad cornua, cùm ec-
ce cornu [*] ultimum parvum succresceret [*] in-
ter illa, adeò ut tria ex cornibus illis priori-
bus eradicarentur a conspectu ejus: [*] & ec-
ce oculi similes oculis [d] humanis erant in
cornu isto, sed os loquebatur grandia.
9 [*] Videbam, donec [*] solia [e] abjecta sunt, &

1 *Anno*] Hactenus explicatis narrationibus historicis eorum quæ Danijeli obvenerunt, deinceps exponit Danijel narrationes propheticas earum rerum quæ Ecclesiæ Dei eventuræ erant usque ad adventum Christi & promulgationem Evangelii. Hoc autem capite continetur prophetia de quatuor illis administrationibus quas Ecclesia Judæorum erat perpessura; ut diversa quidem visione, sed eodem argumento fuerat demonstratum Nebucadnetzari, & a Danijele expositum supr. 2. tantùm illud observandum est, quòd regna illa quatuor crassius tum fuerant adumbrata: succedente verò tempore singulares circumstantiæ regnorum & administrationum magis ac magis explicantur, ut in hac prophetia primùm, deinde in sequentibus juvante Deo ostendemus. *Belschatzaris*] de quo suprà 5.

a Chald. *caput verborum dicens*. 2 *Proloquutus*] posita inscriptione versu præcedente jam narrationem ingreditur Danijel, primùm quidem visionum, usque ad ver. 15. deinde verò petitæ exoratæque interpretationis, usque ad versum 28. quo versu prophetia hęc concluditur. *Quatuor venti*] id est, administri procellarum sequentium, ac velut Angeli nominatim a Deo immissi ad excitandas procellas & motus maximos, quibus cum bestiæ, sequente versu, id est, regna illa quatuor excitata sunt. Voluit enim hoc pacto Dominus ostendere, non consilio humano aut casu omnia hæc fuisse orbi terrarum eventura, & Ecclesiæ suæ; sed certissima ipsius providentia & singulari œconomia. *In mari magno*] id est in terra, ut ostendit sequentis versus cum versu 17. comparatio. Nam terram ferè cum mari scriptura comparat propter æstuantes & reciprocantes mutationum fluctus, quibus infesta est totius terræ administratio. 3 *Quatuor bestiæ*] quarum interpretationem vide vers. 17. & suprà 2.37. & sequent. bestiis autem comparantur regna, quia ex belluarum more acquisita & administrata sunt. Quamobrem cùm franguntur & tunduntur regna, ex contrario dicuntur tanquam homines restituti pedibus insistere, & cor humanum possidere, quia desinunt agere belluas, seq. versu. b Chald. *hæc ab illa*. 4 *Prima*] typus regni Babylonici. *Leoni*] typus præstantiæ quæ fuit in regno Babylonico, ut figurata est auro suprà 2.32. *Cui erant alæ*] id est, velocissima celeritate cum aquilis comparanda: vide Jir. 4.13. & 48.40. & Jechezk. 17.3. & sequentibus. *Avulsis alis*] id est, detractis regionibus, facultatibus, & ornamentis imperii per Darium & Cyrum ut factum esse narrant historici, & prædicit Jirm. 50.21. & sequent.

Efferebatur] id est, extollebatur [illegible] cōmuni hominum [illegible] lio, [illegible] quam bestia ferebat.

In pedes] id est, [illegible] plumis [illegible] [illegible] ... [illegible] dicta est.

Cor humanum] id est abjectum, [illegible] dum, & [illegible] loco illius ingenii [illegible] quo ante [illegible] ut leo.

5 *Bestia*] typus regni Persici.

Similis urso] typus barbaricæ crudelitatis & feritatis, quæ in regibus Persarum extitit. Quamobrem illorum administratio minoris quàm Babyloniorum [illegible] tur, & comparatur cum argento suprà 2.32.

Quæ dominatum] id est, quæ bellis [illegible] lias secum dominantes ferre non potuit, sed dominio suo arrogavit illas, nec potuit quiescere donec illas imperio [illegible] nasset: sic exponuntur principia Persarum monarchiæ, quibus primùm Medorum regnum, deinde Babylonicum adjunxit sibi. Non sumus nescii plerosque hunc locum aliter interpretari, quia litera Schin modo in dextera sui parte, modò in sinistra puncto afficitur, & Hebraica exempla hoc loco variant: sed nos librorum emendatissimorum sequuti maluimus hoc modo reddere, quem [illegible] to & rei ipsius veritati convenientiorem esse putavimus. *Habens* [illegible] ampliùs etiam excedens & rodens in tres plagas orbis habitabilis, quæ [illegible] nominantur infrà 8.4. & suo loco exponentur. *Costas*] id est, reliquias [illegible] gentium, & a Persarum tyrannide absumptarum. *Cui ita dicitur*] id est mandatur divinitus ut propaget imperium suum, & sub jugum mittat [illegible] quàm plurimas, easque ut fera bestia devoret. c Chald. *dicunt*. 6 *Alia*] typus regni Macedonici. *Similis pardo*] id est, fraudulentissima & [illegible] ma: nam his duobus nominibus in scriptura celebratur pardus; Jirm. 5.6. Chabakuk. 1.8. Novimus quidem non ita fuisse vafrum & subdolū Alexandrum [illegible] rat Philippus ipsius pater: sed recordandum est semper his locis non tam [illegible] unicam personam Regis, quàm regnum consiliumque & administrationem [illegible] Erat quidem Alexander Magnus homo furibundus, ebriosus, & circumferebatur [illegible] omnibus, qui quocunque aspirabat, temeritate potius quàm certo consilio [illegible] oque ferebatur; sed usus est consiliariis patris, qui assiduè versati in [illegible] solebant antevertere temeritatem Alexandri sapientissimis consiliis. [illegible] rem dolus & rapiditas velocitasque proxima, administrationis Macedonicæ [illegible] po adumbratur. *Alæ quatuor*] indices pernicitatis summæ, quocunque [illegible] verteret. *Quatuor capita*] id est, quatuor copiæ ejusdem regni, quod ad Aridæum & Herculem filios Alexandri Magni fuerat perventurum jure hæreditario: sed post ingentes motus ad Aridæum fratrem Alexandri delatum & per [illegible] administratum est: qui primùm ab Aridæo præfecti, deinde ab Antipatro [illegible] tutore dato commutati, postremò mutuis inter se conspirationibus reges [illegible] sunt, & domini hæreditatis alienæ; interfectis Alexandro & Hercule per Cassandrum, qui Aridæo successit in regno Macedonico: vide infrà 11.4. *Data*] [illegible] dicio Dei ut suprà ver. 5. 7 *Postea*] typus regni Asiatici, quod regnum Seleucidarum dixerunt historici. Nam etsi Seleucus Nicanor inde ab Alexandri [illegible] fuit inter satrapas numeratus tamen extincto in universum Alexandri genere Babylonem occupavit, & novum regnum instituit, a quo Judæi infinita mala perpessi sunt. In iis autem exponendis occupatur maxima pars capitum sequentium prout monuimus suprà 2. & sequentia omnia commonstrabunt evidenter. *Bestia quarta*] sed quæ propter infinitas varietates non potuit cum [illegible] nimantis specie comparari. *Timenda*] populo Dei, ad quem Danijel [illegible] respicit: ut suprà 2.40. *Dentes ferrei*] id est, duces & copiæ, tanquam [illegible] menta commolendis & minuendis Judæis accommoda. *Reliquum*] id est [illegible] non consumebat, eos calcabat indignissimè & quasi terebat pedibus, omnibus [illegible] lis atrocissimis afficiens eorum mentes & corpora, ut deinceps planius expone tur. *Eratque diversa*] præ tyrannidis gravitate, id est, non poterat ascribi [illegible] riorum ulla, aut cum alia specie comparari: ut antè diximus. *Cornua* [illegible] est Reges; ut exponitur infrà versu 20. 8 *Animum advertebam*] [illegible] singularis rerum quæ spectabantur in ea bestia, ut exponuntur infrà vers. 24. & sequentibus. *Ultimum*] videlicet illorum decem, ut ibidem demonstratur. *Inter illa*] id est, in eorum numero. *Et ecce*] id est, quamvis humani [illegible] præ se ferret, tamen specie tenus erat in eo humanitas: nam sermone Deum [illegible] ctis homines pios proscindebat, ut deinceps ostendemus. d Chald. [illegible] 9 *Videbam*] altera pars visionis de ratione quam observavit Deus in [illegible] da bestiâ, cujus duo sunt gradus: unus, quòd maxima patientia & longanimitate usus est antequam bestiam pessundaret, usque ad versum 13. alter, [illegible] lium suum æternum, hæredem constitutum rerum omnium, misit in possessionem regni sui, vers. 13 & 14. Videbam ergo, id est, observabam stantem hanc bestiam. *Solia*] id est, regnum & dominatus regum istorum, infrà vers. [illegible]

e Chald. *abjecerunt*.

9 ... antiquus dierũ sedit: cujus vestimentum ut nix album erat, & pili capitis ut lana munda, solium *ut* scintillæ ignis, rotæ *ut* ignis ardens,
10 A cujus conspectu fluvius ignis manabat prodiens, cui millies mille ministrabant, & coram quo myrias myriadum stabant: *donec* judicio considente libri aperti sunt.
11 Videbam, tunc ex quo cœpit vox verborum grandium quæ cornu illud loquebatur; videbam inquam, usque dum occisa est bestia illa, perditumq; corpus ejus, ac traditum incendio ignis:
12 Etiam residui bestiarum g ablatus est dominatus; quia spatium in vita datum fuerat eis usq; ad tempus & constitutum tempus.
13 Videbam visionibus nocturnis, quòd ecce cum nubibus cœli similis filio hominis veniebat: deinde usque ad antiquum dierum pervenit, ut h sisteretur ante eum:
14 Et huic datus est dominatus, gloriaque ac regnum, ut omnes populi nationes & linguæ ei serviant: cujus dominatus dominatus est i perpetuus qui non præterit, & regnum ejus *regnum* quod non corrumpitur.
15 Transfixus est spiritus meus mihi Danijeli intra k corpus & visiones capitis mei conturbaverunt me.
16 Appropinquavi ad unum ex astantibus, & veritatem quesivi ab eo de tota re hac: qui alloquens me interpretationem verborum notam fecit mihi.
17 Hæ bestiæ magnæ quæ sunt quatuor, quatuor sunt reges surrecturi e terra.
18 Qui accipient regnum hoc, regnum sanctorum excelsorum: qui possessuri sunt regnum ipsum usque in seculum, & usque in seculum seculorum.
19 Tunc optavi veritatem cognoscere de bestia illa quarta, quæ erat diversa ab omnibus illis; timenda valde dentibus ferreis, & unguibus chalybeis, comedente, comminuente, & reliquum pedibus suis conculcante:
20 Similiter de cornibus decem quæ *erant* in capite ejus, & ultimo quod succrevit cadentibus a conspectu ejus tribus: de cornu, inquam, ejusmodi cui erant oculi & os loquens grandia, cujus denique aspectus major fuit quam sociorum ejus.
21 Videram cornu ejusmodi gerere bellum cum sanctis, & prævalere eis:
22 Usquedum veniret antiquus dierum, & judicium daretur sanctis excelsorum; & tempus perveniret quo regnum illud possiderent sancti.
23 Ita dixit, bestia illa quarta regnum quartum erit in terra, quod diversum erit ab omnibus illis regnis; consumet enim totam terram, conteretque eam, & comminuet eam:
24 Et cornua decem ex illo regno, decem Reges exurgent: post quos exurget postremus, qui erit diversus a prioribus, & tres reges deprimet:
25 Et verba adversus excelsum loquetur, ac sanctos excelsorum deteret, adeò ut cogitet se mutaturum tempora & jus; tradanturque per manum ejus, usque ad tempus & tempora particulamque temporis.
26 Sed judicium considebit; & dominatus ejus auferetur profligando & perdendo usque in finem.
27 Regnum autem, dominatúsque & amplitudo regnorum sub toto cœlo dabitur populo sanctorum excelsorum: cujus regnum regnum erit perpetuum, & omnes dominatores ei servient, & auscultabunt.
28 Hucusq; finis *est* sermonis illius: ego Danijel cùm valde cogitationes meæ conturbavissent me, & l totus splendor meus mutatus fuisset in me, verbum hoc apud m animum meum servavi.

... id est, quia hæc omnia regna temporaria sunt; non autem æ... illud est quod pater tradit filio, versibus duobus sequenti... [*constitutum tempus*] id est, certum & definitum providentia Dei, cujus ... vi aut arte transilire potuerunt. 13 *Similis filio hominis*] id est, figura ... hominis veri, in persona una: nam Deitas illius figuratur adventu ... humanitas verò nomine ipso confirmatur. *Veniebat*] perfecturus in ... redemptionis nostræ. *Deinde*] id est, redemptione consumma... in cœlos ad Patrem. *Ut sisteretur*] id est, ut sistens se ipsum Deo ac ... ad dexteram illius, & omnem dominatum gloriamque ac regnum ... sequente versu. h Chal. *sisterent eum*. i Chal. *secult*. 15 *Transfixus*] ... narrationis, ut diximus in versum 2, quia propheta primùm petit ... versu; deinde accipit visi interpretationem, ad finem usque. ... quam metaphoram servavit in Hermotimi Clazomenii historia ... cap. 52. 16 *Astantibus*] angelis, de quibus versu 10. 17 *Reges*] ... de quibus suprà ver. 3. & sequent. 18 *Qui accipient*] id est, quæ ... in Judæos, qui περιφραστικῶς vocantur sancti excelso... 22. & 22. quia penes illos fuit Ecclesia Dei usque in adventum ... autem hæc verissima Ecclesiæ definitio, ut dicatur esse cœtus san... hoc est, ad cœlestem vitam pertinentium. *Qui possessuri*] ... excelsorum in Christo: sic perstringit Angelus totius visionis sum... belluinæ hominum administrationis in Ecclesiam ampli... futuræ sanctorum gloriæ. 19 *Tunc*] id est, cùm non ... factum hoc breviore responso. *Bestia illa*] de qua suprà ver. 7. ... *unguibus*] quibus figuratur hoc regnum laniasse sanctos: prout legitur in ...

20 *Quod fuit*. Jec si primùm minimum fuerat, suprà versu 8. nam Antiochum Epiphanem, de quo hæc dicuntur, nullo jure fuisse Regem demonstrabimus in versum 24 & hominem fuisse impurissimum ostendit ipsa nominis antephrasis. *Cujus denique*] id est, qui tandem Seleucidas alios omnes amplitudine superavit. 21 *Videram*] his duob. ver. causam exponit Danijel, cur tam sollicite verũ de hac bestia, singulisbusque illius partibus & factis voluerit cognoscere, nempe quod ab eo tempore Judæorum populus erat infestandus atrocissimè, donec liberaretur Ecclesia ab inimicis suis adventu Christi. 22 *Daretur*] in Christo. 23 *Regnum*] Seleucidarum, ut antè diximus. *Diversum*] crudeli administratione quam exponunt sequentia. *Terram*] populi Dei sive Jehudæam, ut planè accipiendum est ex ver. 21. 24 *Decem Reges*] a cœpto Seleucidarum regno usque ad Antiochum Epiphanem decem Reges numerantur: Seleucus Nicanor primus, Antiochus Soter secũdus, Antiochus Theos tertius, Seleucus Callinicus quartus, hoc expulso Ptolemæus Evergetes quintus, ejecto Ptolemæo Seleucus Ceraunus sextus, Antiochus Magnus sive Hierax, id est, accipiter, pater Seleuci Philopatoris & Antiochi Epiphanis, septimus magno Antiocho ejecto & aliis rebus occupato Ptolemæus Philopator octavus, Ptolemæo depulso per Antiochum magnum & filios Seleucus Philopator nonus & Seleuco occiso frater minor Antiochus Epiphanes decimus. *Postremus*] iste rum decem quos numeravimus. *Diversus*] ut præcedente versu. Nam & in gentem suam & in exteras fuit perfidiosissimus. *Tres Reges*] nimirum Ptolemæum Philopatora, quem collatis cum patre & fratre viribus Syria depulit; deinde Seleucum fratrem suum majorem, qui Demetrium filium Romam mittebat ut ipsum Epiphanem liberaret; ac postremò ipsum Demetrium obsidem, ad quem jus regni pertinebat. 25 *Et verba*] id est, blasphemus erit in Deum, & contumeliosissimus atrocissimusque tyrannus in populum ejus: quòd amplissimè enarrat Danijel infra 11. *Adeò ut*] id est, tam blasphemus & importunus erit, ut ipsam Dei autoritatem sibi in populum ejus arroget, tempora sabbathorum, festorum, & circumcisionis abolendo, & legem ipsam Dei juraque omnia nefariè convellendo. *Tradenturq;*] i. novæ leges & cæremoniæ ab ipso imperentur & instituantur in populo Dei arbitratu ejus. *Usque ad*] i. per spatium annorum trium, & dierum decem: nam die decimoquinto mensis Cislevi anno centesimo quadragesimo quinto regni Seleucidarum hoc effectum est, 1. Mac. 1. 57. deinde verò die vigesimo quinto mensis Cislevi anno centesimo quadragesimo octavo legitimus Dei cultus instauratus est, 1. Macab. 4. 52. Quamobrem prima vox, tempus, annum significat corruptum sive constantem ex duobus diversorum annorum partibus, tempora biennium justum: particula temporis dies decem vide suprà 4. 16. 26 *Sed judicium*] id est, sed Deus justus judex ex eo tempore non desinet judicia exercere in Seleucidas, ut diximus suprà in versum 9. & 11. k *sup. ver. 14.* l Chal. *splendores mei mutati fuissent*. m Chal. *cor*.

Caput VIII.

Deus Danijeli tum visionibus figurat, tum verbis per Angelum suum explicat constitutionem futuram primùm regni Persici, deinde Macedonici, at postremò Seleucidarum; & calamitates obventuras Ecclesiæ Judæorum per Antiochum Epiphanem: quarum tempus circumscribit apertissimè ad piorum consolationem.

1 ANNO

1 *Anno tertio*] Hujus prophetiæ prætermissam inscriptionem comprehensam versu 1. partes duæ sunt: visio ad versum usque 15. & visionis interpretatio ex optato Danijelis, inde ad versum ultimum. Continet autem pars utraque tertiam descriptionem regnorum, de quibus sup. capite 2. & 7. hoc tantum interest, quod in superioribus mentionem fecit regni Babylonici; hîc verò trium duntaxat consequentium, quia regnum Babylonicum erat triennio ruiturum: quam eandem rationem servavit Danijel in Prophetiis sequentibus, quia tum jacebat Babyloniorum regnū, cum oblatæ sunt ei visiones illæ, & exaratæ prophetiæ.

Principio] id est, anno primo, sup. 7. 1.

2 *Schuschane*] i. Susis, ut Geographi vocant, quod oppidum circumluitur Eulæo fluvio, & nomen Susianes indidit regioni toti.

Hhelami] vide Gen. 10. 22. Nam Susiane olim pars fuit Hhelamitidos, Persiam interiùs ab Oriente habens discretam fluvio Oroatide.

Ulaii] id est, Eulæum fluvium, ut a Geographis appellatur.

3 *Aries*] typus regni Medorum Persarumque, ut exponitur versu 20.

a Heb. *cui cornua duo.*

b Heb. *secundo.*

c Heb. *ascendit: sic deinceps.*

Posterius] tempore: nam prius erat Medorum quam Persarum regnum.

d Heb. *mare.*

4 *Occidentem*] vide suprà 7. 5. 5.

1 ANNO tertio regni Belschatzaris Regis visio apparuit mihi Danijeli: post illam quæ apparuerat mihi principio,

2 Respiciens igitur ad visionem illam (erat autem cum viderem, ut essem Schuschane in palatio quod *est* in Hhelami provincia) respiciens inquam, ad illam visionem, cùm essem ad fluentum Ulaii.

3 Sustuli oculos meos, & vidi quòd ecce aries unus stabat ante fluentum illud, [b] bicornis: duo autem illius cornua erant alta; sed unum altius [b] altero, & quod altius erat [c] assurrexit posterius.

4 Videbam illum arietem cornu petentem [d] Occidentem, Aquilonemque, & meridiem versus, cui nullæ bestiæ obsistebant, neque ullus eripiebat e manu ejus; sed faciebat pro voluntate sua [e] & quidem res magnificas:

5 Me autem considerante, ecce hircus [f] e capris veniebat ab occasu in superficiem totius terræ, quem nemo attingebat in terra: & hirco isti cornu [g] conspicuum erat inter oculos ipsius.

6 Veniens itaque ad illum usque arietem [h] bicornem, quem videram stantem ante ipsum fluentum; incurrit in eum [i] æstuantibus viribus suis.

7 Cum autem vidissem eum pervenientem ad illum arietem, exacerbans se contra illum ferivit arietem adeò ut frangeret ambo cornua illius, nec esset vis in ariete obsistendi ei; & dejiciens illum in terram conculcavit illum, nec fuit qui eriperet arietē ex manu ipsius.

8 Hircus verò e capris, magnus evasit [k] admodum: sed cùm roboratus esset, fractum est cornu illud magnum, & assurrexerunt conspicua *cornua* quatuor loco ejus in quatuor ventos cœli.

9 Et ab uno ex ipsis prodiit cornu unum perparvum; quod magnificavit se excellenter versus Meridiem & versus Orientem, & versus decus ipsum:

10 Ubi magnificavit se contra exercitum cœli; adeò ut adjiciens in terram de exercitu illo & de stellis ipsis, conculcaret eas.

11 Etiam usque ad Principem illius exercitus magnificavit se: nam ab ipso sublatus est jugis *cultus*, & abjectum habitaculum sanctuarii illius,

12 Exercitusque expositus est defectioni contra jugem *cultum*: cùm dejecta veritate in terram faceret & prosperaretur.

13 Tunc audivi quendam sanctum loquentem: dixit enim quidam sanctus illi qui occulta in numerato habet loquenti, quousque ista visio erit de jugi *cultu*, de defectione desolante? *quousque* exponetur & sanctitas, & exercitus conculcationi?

14 Dixitque ad me, usque [l] ad vespertina matutinaque tempora bis mille trecenta: tum [m] justè restituetur sanctitas.

15 Fuit autem cùm viderem ego Danijel istam visionem, ut requirente me intelligentiam, ecce, staret coram me quasi aspectus viri:

16 Et audirem vocem humanam inter Ulajum; quæ inclamans dixit, Gabriel, declara huic visionem istam.

17 Itaque venit ad stationem meam: quo adveniente conturbatus procidi in faciem meam; sed dixit ad me, animadverte fili hominis, nam tempore [n] definito hæc visio *futura est*.

18 Cùm autem loquente eo mecum sopore obrutus jacerem pronus in terra, tangens me fecit ut starem in statione mea.

19 Et dixit, ecce ego notum facturus sum tibi id quod futurum est usque ad extremitatem istius indignationis; nam constituto tempore finis erit.

20 Aries, quem vidisti, bicornis; est regum Mediæ & Persidis:

21 Hircus autem ille villosus, est regis Græciæ: cornu autem magnum interjectum oculis ejus, est rex primus.

22 Atque hoc effracto quòd consurgent quatuor pro illo; quatuor regna ex *sua* gente [o] assurrectura, sed non cum robore illius.

12 *Exercitus*] id est, populus [illegible] vi, dolo, & modis omnibus sollicitatus est, multique [illegible] cùi ut deficerent a legitimo Dei cultu, & ad gentium ritus transfugerent.

Veritatem] id est, lege, & doctrina veritatis.

13 *Sanctum*] Angelum videlicet ut qui desiderant angeli introspicere mysteria Dei, 1. Pet. 1. 12.

Illi] id est Christo, sapientiæ æternæ & sermoni Patris: nam hæc duo [illegible] propria personæ Christi epitheta [illegible], quod sapientia est Dei patris, & arcana illius omnia illo apud se habet, tanquam numerata & perfectissimè cognita; alterum, quod sermo est Dei Patris, & arcana illius prout commodum & tempestivum est angelis suis hominibusque eloquitur in Ecclesia: quamobrem hic [illegible] lo ut inferiorem [illegible] fulitur. Nomen quidem [illegible] vocem a Judæis [illegible] ter accipi, compositionem [illegible] duarum vocum [illegible] fingentibus, [illegible] ludant verum hujus nominis interpretationem: sed nos rationem habuimus tum ipsius veritatis, tum etiam ponderum in hac rerum interpretatione.

14 *Ad me*] non autem ad sciscitantem Angelum: quia [illegible] non sua, sed Danijelis & Ecclesiæ causa rogaverat: ut antè diximus ex 1. Pet. 1. 12. *Usque ad vespert.*] id est, futura est funesta hæc calamitas [illegible] tres menses & dies fermè octodecim, si in hoc septem annorum spatio [illegible] calaveris. Hoc autem quomodo & quando gestum sit, colligendum est [illegible] Machab. 1. 12. nam evenit primum desolans illa defectio anno centesimo [illegible] gesimo primo Selucidarum, 1. Machab. 1. 12. qua in defectione perseverantes [illegible] sequente anno, cùm Antiochus Aegyptum occuparet; tertio verò reversus [illegible] ruschalaima devastavit, ibidem ver. 21. & suam impietatem produxit usque ad [illegible] num centesimum quadragesimum octavum, cujus mense nono die [illegible] quinto repurgatum est templum & cultus instauratus, 1. Machab. 4. 52.

l Heb. *usque ad vesperam mané.* *Vespertina matut.*] id est, dies [illegible] trecentos, qui [illegible] a suis partibus nominantur: ut infrà 26.

Tum justè] id est, præcisè hoc elapso tempore cultus Dei instaurabitur [illegible] 1. Machab. 4. modo ostendimus. m Heb. *justificatur.* 15 *Fuit* [illegible] transitio ad secundam partem, nempe interpretationem visi: ut diximus [illegible] 1. *Quasi aspectus viri*] id est: Angelus humana specie, qui propterea [illegible] Gabriel, id est, vir Dei fortis, versu sequente & infrà 9. 21. 16 *Humanam* [illegible] illius videlicet qui occulta in numerato habet, id est, Christi, de quo ver. [illegible] Nam idem Angelis imperat & interpres est judiciorum Dei & promissionum [illegible] Ecclesia. *Inter Ulajum*] id est, inter duas ripas illius fluvii, de quo [illegible] 17 (*Conturbatus*) ut Jechezk. 1. 28 n Heb. *finis.* 18 *Tangens* [illegible] est, recreavit & confirmavit me ab infirmitate mea: ut 1. Reg. 19. 5 & 7. 19 *Ecce ego*] exordium explicationis ad visum superius pertinentis habetur [illegible] explicatio autem, septem sequentibus. 20 *Aries*] de quo ver. 3. & 4. 21 *Hircus*] de quo versu 5. 6. & 7. *Villosus*] id est, horribilis, a signo. *Regis* [illegible] id est, regnorum, quæ postea distribuit Propheta. *Rex primus*] Alexander magnus, qui primus Græcorum Judæam comparavit. 22 *Effracto*] [illegible] versu 8. *Quatuor regna*] Macedoniæ, Asiæ, Syriæ, & Aegypti. Fuit autem [illegible] num illud Syriæ, quod Seleucidarum historici appellant, de quo deinceps Propheta acturus est. *Ex sua gente*] id est, non e gente Alexandri (nam [illegible] illius genus duodecim annis intercidit) sed ex suis gentibus singula. [illegible] Alexandri, quasi dicat viribus imparia. o Heb. *stabunt: sic ver.* [illegible] *tibus.*

e Heb. *& magnificabat.* 5 *Hircus*] typus regni Macedonici, ut exponitur infrà 21. f Heb. *caprarum.* *Quem nemo*] id est, qui solo adventu victor erat; tantum aberat ut quisquam obsisteret, donec venit ad arietem. g Heb. *visionis: sic deinceps.* *Conspicuum*] præ magnitudine, ut exponitur infrà ver. 8. & 21. h Heb. *dominum duorum cornuum: sic ver. 20.* i Heb. *æstu virium suarum.* k Heb. *usque valdè.* 8 *Fractum est*] typus mortis Alexandri Macedonis, ut infrà ver. 22.

9 *Ab uno*] id est, a Seleuco Nicanore. *Per parvum*] ut suprà 7. 8. hæc autem de Antiocho Epiphane dicta sunt, ut suprà cap. 7. *Versus Meridiem*] id est Aegyptum, quam cepit & obtinuit Antiochus Epiphanes sive Illustris, donec a Romanis per Caium Popilium decedere coactus est. *Orientem*] nam pervasit etiam Persida, & regni fines Ptolemaida usque ampliavit. *Decus ipsum*] id est, Judæam, terram populi Dei: nam his elogiis celebratur regio illa in scripturis, ut Psalm. 48. 3. & Jechezk. 20. 6. 10 *Exercitum*] id est, populum Dei, sive Ecclesiam in Judæa olim circumscriptam: cujus singula membra nominantur sancti excelsorum, suprà 7. 18. & sequentibus: quamobrem populus sanctorum communiter appellantur, infrà versu 24. *De stellis*] id est, viris principibus & illustribus inter cæteros, qui administratione sua cùm in Republica tum in Ecclesia aliis præluxerint. 11 *Principem*] id est, Deum in populo suo singulari modo imperantem: quapropter princeps principum nominatur infrà 25. *Ab ipso*] Antiocho, quem figurat cornu.

23 p Procedente autem regno q istorum, r cùm
defectionem consummabunt defectores isti;
exsurget s Rex q impudens & r cautus:
24 Cujus robur ita invalescet, etsi non robo-
re ipsius, ut s mirificentissimè pardat, pro-
spereturque & efficiat; perdet enim t vali-
dos, populumque sanctorum:
25 Et incumbens intelligentiæ suæ prospera-
bit dolum t actionum suarum, & v cum ani-
mo suo magnificabit se, & in tranquillitate
perdet multos: denique principi princi-
pum obsistet, & absque manu frangetur.
26 Visio autem illius vespertini & matutini
temporis quæ dicta fuit x verissima est: qua-
re tu occlude hanc visionem, quia dierū
multorum est.
27 Tunc ego Danijel y affectus ægritudine
aliquot dies; assurgens feci officium Regis;
quamvis obstupescerem super visione hac,
nemo tamen animadvertebat.

... r Heb. *intelligens ænigmata.* 24 *Non robore*] id est, non strenuè, ... impurissima fraude, ut dicitur sequente versu. s Heb *mirabilibus.* ...] id est, summos cum infimis: vide 1. Machab. 1. 25. & sequentib. t Heb. ... v Heb. *in corde suo.* 25 *In tranquillitate*] id est, neque lacessitus, ... armis; sed pacem simulans tyrannicas cædes exercebit. *Principi*] ... ver. 11. *Absque*] id est, languore & morbo conficietur ex animi ..., divina vindicta illum persequente, 1. Macab. 6. & 2. Machab. 9. 26 *Visio* ... ver. 14. x Heb. *veritas.* *Occlude*] id est, quasi obseratam & ... recondo in animo tuo, & piis tantùm omnibus confirma; apud istos ..., ut ostenditur sequente versu, sic Jeschahh. 8. 16. & infra 12. 4. ...] nempe ducentorum nogintaduorum annorum, ab ineunte Persa... in Babyloniam ad Antiochi Illustris exitium. y Heb. *affectus fui* ... 27 *Officium regis*] id est, mihi a Rege imperatum atque impositum. ...] id est, dissimulabam optime affectionem animi mei, atque ita occlu... visionem continebam, prout me facere Deus mandaverat præ...

Caput IX.

Danijelem anno liberationis promissæ cogitantem cum animo suo & precibus flagitantem a Deo remissionem peccatorum suorum & popularium gratiam, misericordiam, liberationem, & restitutionē Ecclesiæ, Deus per Angelum confirmat de proxima liberatione, & eo tanquam vestigio perducit ad spiritualem liberationem quam Christus per Evangelium abolitis cæremoniis effecit in adventu suo: ac propterea tempora desiniens accuratissimè, exponit salutem Ecclesiæ, & Judæorum contumacium ruinam.

1 ANNO a primo Darii filii Assueri ex se-
mine Medorum, quo factus est Rex in
regno Chaldæorum:
2 Anno primo regni ejus, ego Danijel consi-
derans ex libris; numerum annorum qui-
bus fuerat verbum Jehovæ ad Jirmejam
Prophetam b completas fore vastitates Je-
ruschalaimorum, septuagesimum annum *ad-
esse,*
3 Adhibui faciem meam ad Dominum De-
um quærendo oratione & deprecationibus;
cum jejunio, cilicioque, & cinere:
4 Et orans Jehovam Deum meum, confessus
sum; ac dixi, obsecro, Domine Deus fortis-
sime, maxime, & summè reverende ‖ servan-
vans fœdus & benignitatem amantibus ip-
sum & observantibus præcepta ipsius.
5 Peccavimus, & perversè egimus, improbe-
que fecimus, ac rebellavimus; & quidem
recedendo a præceptis tuis & a juribus
tuis.
6 Non enim auscultavimus servis tuis Pro-
phetis, qui alloquebantur nomine tuo reges
nostros, principes nostros, & patres nostros;
ac totum populum terræ.
7 Penes te, ô Domine, est justitia ipsa, at pe-
nes nos pudor faciei, qualis est die hoc; pe-
nes viros Jehudæ, & penes habitatores Je-
ruschalaimorum, & penes omnes Jisraëli-
tas, propinquos & longinquos in omnibus
regionibus quò depulisti eos, propter præ-
varicationem ipsorum qua prævaricati sunt
in te.
8 Jehova, penes nos est pudor vultus, pe-
nes reges nostros, penes principes nostros,
& penes patres nostros; quia peccavimus
in te.
9 Penes Dominum Deum nostrum sunt mi-
serationes & condonationes, quia rebella-
vimus contra ipsum,
10 Ac non auscultavimus voci Jehovæ Dei
nostri; ut ambularemus in legibus ejus quas
proposuerat nobis per servos suos prophe-
tas:
11 Sed omnes Jisraëlitæ transgressi sunt le-
gem tuam, idque recedendo ut non auscul-
tarent voci tuæ: quapropter effusa est super
nos illa execratio & illa adjuratio quæ ‖ scrip-
ta est in lege Moschis servi Dei, quia pec-
cavimus in eum.
12 Itaque præstitit unum quodque verborum
suorum quæ loquutus fuerat contra nos &
contra judices nostros qui judicabant nos,
inducendo super nos malum magnum: non
enim factum fuit *malum* sub toto cœlo
quemadmodum factum est contra Jerus
chalaima.
13 Quemadmodum scriptum est in lege Mo-
schis, totum hoc malum supervenit nobis;
nec tamen deprecati sumus faciem iratam
Jehovæ Dei nostri, revertendo ab iniquita-
tibus nostris, & animum advertendo ad ve-
ritatem tuam.
14 Ideo sedulus fuit Jehova in illo malo quod
adduxit super nos: nam justus est Jehova
Deus noster in omnibus factis suis quæ fecit,
cùm non auscultaverimus voci ipsius.
15 Nunc ergo, Domine Deus noster, qui e-
duxisti populum tuum e terra Ægypti manu
forti, & comparasti tibi nomen quale est
hoc die: peccavimus, improbè egimus.
16 Domine secundum c totam justitiam tuam
summam, avertat se jam ira tua & æstus tuus
a civitate tua Jeruschalaimis, monte sancti-
tatis tuæ: nā propter peccata nostra & prop-
ter iniquitates patrum nostrorum, Jeruscha-
laima, populusque tuus opprobrio *sunt* om-
nibus circumstantibus nos.
17 Nunc inquam ausculta, Deus noster, ora-
tioni servi tui & deprecationibus ejus, & fac
ut luceat facies tua super sanctuarium tuum
quod desolatum est; propter Dominum.
18 Inclina, Deus mi, aurem tuam & audi, ape-
ri

... *Acbasch* ... *Darii*] de quo suprà 6. 1. 2 *Ex libris*] tum prophetiarum Jirmejæ ... numerus fuerat præfinitus, tum historiis temporum quæ a de... initio effluxerant. ‖ *Jirm* 25. 29. b Heb. *completurum vasti-* ... 4 *Et orans*] hujus orationis quam Danijel adhibet coram Deo suo & po... nomine, duo sunt præcipua in universum capita; prius est con... peccatorum, & justitiæ Dei peccatores castigantis, usque ad versum 15. ... petitio liberationis & gratiæ, usque adversum 20. quæ duo præposte... proponuntur hoc ver.

Obsecro] tota hæc confessio duobus argumentis nititur, natura Dei, qui gratiosè fœdus inire, misericordiamque & judicium exercere dicitur; & hominum imbecillitate, quam de se & popularibus Danijel prædicat, ad gloriam Dei confusione ipsorum illustrandam.

‖ *Deut.* 7. 9. & 21.

9 *Quia rebell.*] Alterum hoc ostendit cur penes Dominum dicantur miserationes & condonationes esse, & ab illo tantùm salus expectanda nempe quòd homines quamvis sanctissimi suæ rebellionis in Deum sunt conscii, ac proinde a se nihil nisi perditionē suā proficisci agnoscunt, salutem verò contrà ab unica Dei misericordia; ut infra ver. 18.

‖ *Levit.* 26. & *Deut.* 28.

12 *Magnum*] videlicet quantum nō fuerat auditum usquam, visum, aut effectum anteà: quòd significatur verbis sequentibus, & confirmatur Lamentationibus Jirm.

15 *Nunc ergo*] transitio ad secundā orationis partē, per comparationem antea actæ Dei beneficientiæ & præcedentis cōfessionis anacephalæosin, hoc versu.

c Heb. *totas justitias tuas.*

17 *Propter*] i. Christum mediatorem, qui hæres & Dominus constitutus est omnium.

d Heb. *super quā vocatur nomen tuum: sic ver. 19.*
e Heb. *justitias nostras.*
f Heb. *projicimus deprecationes nostras coram te: sic versu 20.*
20 *Me autem*] transitio ad narrationem propheticæ revelationis, quæ facta fuit Danijeli, ver. 22. & sequentibus.
g Heb. *sanctitatis.*
21 *Vir ille Gabr.*] de quo supra 8. 16.
h Heb. *cum lassitudine: hyperbole.*
Tetigit me] ut supra 8. 18.
Sub tempus] vide 1. Reg. 18. 29.
22 *Et informans*] hujus revelationis exordium continetur hoc & sequente ver. propositio, quatuor sequent. Tota autem eò pertinet ut Danijel intelligat minimè sibi hærendum esse in temporali hac restitutione, sed eam cognoscat potius typum fuisse & particulam quandam æternæ liberationis in Christo. Quamobrem pro septuaginta annis captivitatis prædicit septuaginta septimanas annorum commorationis in terra, & regnum Christi explicat evidentissimè.

ri oculos tuos & vide desolationes nostras,
& civitatis [d] quæ vocata est de nomine tuo:
non enim propter [e] ullam justitiam no-
stram nos [f] procedentes deprecamur te,
sed propter miserationes tuas amplissi-
mas.
19 Domine exaudi, Domine condona, Domi-
ne attende & effice, ne tardato: propter te,
Deus mi, quia de nomine tuo vocatur civitas
tua & populus tuus.
20 'Me autem adhuc loquente, & orante, ac
confitente peccatum meum & peccatum
populi mei Jisraëlis; & prono deprecante
iratam faciem Jehovæ Dei mei pro monte
[g] sancto Dei mei,
21 Adhuc, inquam, me loquente in oratio-
ne, 'vir ille Gabriel quem videram in illa
visione principiò; jussus advolare [h] conten-
tissimè, 'tetigit me 'sub tempus muneris
vespertini:
22 'Et [i] informans me loquutus est mecum; ac
dixit, ô Danijel, nunc prodii ut [k] imbuam
te intelligentia.
23 'In principio deprecationum tuarum pro-
diit verbum, ad quod indicandum venio,
quia [l] 'desideratissimus es: quapropter ani-
madverte ipsum verbum, & intellige visio-
nem istam.
24 'Septimanæ septuaginta [m] decisæ sunt su-
per populum tuum, & super civitatem [n] san-
ctam tuam 'ad cohibendum defectionem
illam & ad obsignandum peccata, & ad ex-
piandum iniquitatem, & 'ad adducendum
justitiam [o] perpetuam: 'idque obsignando
visionem ac Prophetam, & ungendo san-
ctum sanctorum.
25 'Igitur cognoscito & intelligito
'ab [p] enuntiatione verbi, 'de reducendo *po-
pulo*, & 'de ædificandis Jeruschalaimis us-
que ad Christum 'antecessorem *fore* 'septi-
manas septem: deinde 'septimanas sexa-
ginta duas [q] rursus 'ædificata 'platea & fos-
sa, quæ tempora *erunt* 'in angustia.
26 'Post septimanas autem illas sexaginta
duas 'excidetur Christus, sed 'nihil ad il-
lum: nam civitatem ipsam & ipsum sanctum
perdet, 'populum antecessoris 'venturum,
'adeò ut finis ei sit cum inundatione, deni-
que usque ad finem belli [r] præcisè *bellum* e-
rit desolationis maximæ.
27 'Coroboravit verò fœdus multis septima-
na' una: 'in medio autem septimanæ ipsi-
us' abolebit sacrificium & munus; deinde
'per [ſ] legiones detestationum desolantes us-
que ad consummationem eamque præci-
sam, per 'desolantes, *inquam*, effundetur de-
solatio.

Ab enuntiat.] id est, ab edicto Cyri, de quo 2. Chron. 36. 22. & Hhezr. [illegible] que eodem [illegible] de his rebus [illegible] bus præmonet [illegible] Danijel.
p Heb. *edicti*[illegible] *one.*
De reducendo] [illegible] edicto Cyri, [illegible] modò [illegible]
De ædificandis] [illegible] mandato [illegible] de quo Nechem. [illegible]
Antecessorem] [illegible] est, principem & caput Ecclesiæ, qui regnat in domo Davidis in æternum.
Septimanas sep.] id est, annos quadraginta novem, [illegible] bus Judæi [illegible] templum [illegible] ædificarunt & [illegible]

i Heb. *faciens intelligere* k Heb. *faciam ut percipias intelligentiam.* 23 *In principio*] id est, cum primùm cœpisti orare, mandatum accepi a Deo ut responderem tibi. l Heb. *vir desideriorum: ut infra* 10. 11.
Desideratiss.] id est, Deo acceptissimus. 24 *Septimanæ*] videlicet annorum, quæ universæ efficiunt annos quadringentos nonaginta. Est autem hic numerus integer sive rotundatus pro corrupto positus, cum postremæ hebdomadis pars tantum comprehendenda fuerit; ut ipse Danijel temporibus minutatim expositis docet versu ultimo. Quamobrem si de annis quadringentis nonaginta partem demas hebdomadis ultimæ, comperies annos quadringentos octoginta septem, quos facilè aperteque hac ratione supputaveris: Hhezræ historia ab edicto Cyri est annorum quadraginta novem: liber Nechemjæ continet Chronicon annorum septuaginta: Darius ultimus regnavit annos sex: Alexander Magnus sex, cujus mors incidit in annum primum centesimæ decimæ quartæ Olympiadis, Arriano teste & cæteris; Christi verò mors anno ultimo ducentesimæ secundæ Olympiadis quarum octoginta novem Olympiadum annos singulos numerando assurgunt anni trecenti quinquaginta sex. Atque hos quidem omnes annos si in summam unicam contraxeris, constabunt anni quadringenti octoginta septem, id est, hebdomades septuaginta dimidia minus: quam dimidiam consulto ab Angelo fuisse prætermissam non tantùm brevitatis ergò statuimus, verùm etiam ut eo meliùs per æqualitatem numeri annorum septuaginta qui in deportatione consumpti sunt, numerum quoque septuaginta septimanarum annorum animis piorum commendaret. m Heb. *decisum est: impersonaliter.* n Heb. *sanctitatis tuæ.* *Ad cohibendum*] id est, ad continendum & confirmandum bonos prædicatione Evangelii ne deficiant a Deo (prout gravissima & universalis ferè defectio invasit inde a temporibus Antiochi Illustris, de quo suprà 8. 13. & sequentibus) & ad obsignandum, id est, tegendum peccata, & ad tollendum expiatione iniquitates electorum: quæ tria gradatim prædicantur de Christo forensi quadam ratione quia ille unus est agnus Dei, & propitiatio pro peccatis nostris. o Heb. *seculorum.* *Ad adducendum*] altera pars beneficiorum Christi, qui non tantùm peccata adimit, sed æternam quoque justitiam confert omnibus credentibus in se. *Idq.*] id est, quæ quidem beneficia duo amplissima, abolitionis peccatorum, & justitiæ æternæ Christus tunc duobus modis præstiturus est: nimirum prophetia Evangelica, qua visio, propheticaque & ministerium literæ, mortis, & condemnationis aboletur, ut copiosè explicat Apostolus 2. Corinth. 3. & sacerdotio, quo Christus Pontifex noster, sanctuarii minister, ac veri illius tabernaculi quod fixit Dominus & non homo, per proprium sanguinem ingressus semel in sacrarium æternam redemptionem nobis comparavit antiquata legali illa & aspectabili unctione, Hebr. 8. & 9. & 10. 25 *Igitur cog.*] ἐξήγησις & singularis explicatio dicti præcedentis, quâ Angelus septuaginta hebdomadas distribuit in tria tempora, nimirum in septem, in sexaginta duas, & in unam, quæ fuit ultima.

tuerunt cultum Dei; sed urbem minimè: quapropter hæ septimanæ septem [illegible] ferè a sequentibus seponuntur, quemadmodum etiam distinguit historia libro Hhezræ. *Septimanas sexag.*] id est quadringentos triginta quatuor [illegible] qui incipiunt ex quo tempore mandatum Nechemjæ traditum est de ædificandis Jeruschalaimis, & desinunt ineunte ultima hebdomade qua cœpit prædicare Christus. Horum verò annorum supputationem ostendimus in præcedenti versu. q Heb. *revertetur & ædificabuntur.* *Ædificata*] de qua [illegible] vide Nechem. 3. & sequentibus. *Platea & fossa*] id est, urbe Jeruschalaimis intus & foris: periphrasis. *In angustia*] quam prædixerunt Jechezkel, [illegible] & Danijel præcedentibus ac sequentibus capitibus: & obtegisse narrat [illegible] Hhezræ, Nechemjæ, & Machabæorum. 26 *Post septimanas*] id est, [illegible] na septuagesima. *Excidetur Christus*] id est, crucifigetur & tradetur [illegible] tempus magis circumscribitur sequent. versu. *Nihil ad illum*] id est, [illegible] propterea non dominabitur; sed perficiet judicia sua in populum rebellem [illegible] tradicentem, in civitatem, & templum: ut sequentia docent. *Populum*] [illegible] Judææ, qui secundum electionem & secundùm carnem populus erat Christi. [illegible] *rum*] i. qui tum futurus est, & Christum popularem suum in propria sua [illegible] minimè omnium recepturus. *Adeò ut finis*] id est, adeò ut eam deinde [illegible] pulum severissimum diluvium judiciorum Dei usque ad internecionem [illegible] quod sequentia verba declarant optimè. r Heb. *præcisum desolationum.*
27 *Corroborabit*] id est, multos in fœdere Dei prophetia sua, ac sacerdotio [illegible] noque confirmabit, faciens ut gratia Dei & donum per gratiam quæ est [illegible] minis Jesu Christi, in multos redundet, Rom. 5. 15. *Una*] id est, septimana [illegible] (ut antè diximus) qua ineunte cœpit prædicari. *In medio autem*] id est, [illegible] te quarto anno hebdomadis ultimæ. *Abolebit*] nimirum unica oblatione ipsius per spiritum æternum facta, qua consecravit in perpetuum eos qui [illegible] ficantur, Hebr. 10. 14. *Per legiones*] id est, per copias Romanorum: quæ propterea quod idolis serviebant, dicuntur legiones detestationum, hic, & deinde infrà 12. 11. & quia populum Judæorum multoties ceciderunt ac postremò [illegible] diderunt, copiæ desolantes sive vastatrices appellantur. Atque hunc [illegible] germanum esse utriusque loci sensum ostendit comparatio locorum novi Testamenti, Lucæ 21. 20. cum Matth. 24. 15. & Marci 13. 14. Nam quod apud hos [illegible] Christus foro ut videant Judæi abhominationem desolationis quæ dicta est a Danijele Propheta stantem in loco sancto, ubi non oportet, sic interpretatur Lucas [illegible] cùm autem videritis circumdari ab exercitibus Jeruschalaima, tunc scitote [illegible] nere desolationem ejus, &c. ſ Heb. *alam detestationum desolantem;* [illegible] *copias, metaphoricè ut Jeschahh. 8. 8.* *Desolantes*] Romanorum copias: [illegible]

Caput X.

Danijel deflens popularium suorum in Judæa versantium calamitates & impeditum Dei cultum visione a Deo monetur atque confirmatur bis, antequam futurus Judæorum status explicetur: deinde verò informatur de conditione Ecclesiæ Judæorum sub Persarum, Græcorumq; regno, maximè verò Seleucidarum: quorum tractata serie ad Antiochū usque Epiphanem prædicit illius dolos, maleficia, impietatem tyrannidemq; maximam; & res ab illo gerendas narrat accuratissimè, ostendens Christum Ecclesiæ præfuturum in mediis calamitatibus, & tandem liberaturum potentia sua, ac postremò Danijele & Angelo postulante tempora & momenta rerum prædictarum circumscribit apertissimè.

1 'ANNO

1 ANNO tertio Cyri Regis Persarum verbum revelatum est Danijeli, qui vocabatur nomine suo Beltescházar: veritásque ipsius verbi ac constituti temporis magni, & a intellectus illius verbi ac intelligentia ipsi *obvenit* eadem visione.
2 Diebus illis; ego Danijel fueram b in luctu trium septimanarum diebus:
3 Cibum rerum desiderabilium non comederam, nec caro aut vinum intraverat os meum, nec c unguento unxeram me; donec complerentur trium septimanarum dies.
4 Die autem vigesimo quarto mensis primi; cùm essem ad ripam fluminis magni qui est Chiddekel:
5 Sublatis oculis meis vidi, quòd ecce vir unus indutus *vestibus* lineis *aderat*; cujus lumbi accincti erant insigni auro Uphazi:
6 Corpus ejus simile beryllo thalassio, & vultus ejus similis aspectui fulguris, oculíque ejus similes tædis d ardentibus, & brachia ejus ac pedes ejus similes colori æris tersi: sonus autem verborum ejus similis *erat* sono multitudinis.
7 Videbam verò ego Danijel solus visionem istam, homines autem qui erant mecum non videbant visionem ipsam: sed trepidatione magna accidente eis, fugerunt f ut absconderent se.
8 Cùm itaq; relictus essem solus, & viderem visionem maximam istam, non fuerunt reliquæ in me vires: sed decor meus g mutatione corruptus est in me, adeò ut non obtinerem vires.
9 Tunc audivi sonū verborū illius; & cùm audirē sonum verborū illius, ego fui oppressus sopore h pronus, & facie dejecta in terram.
10 Ecce autem manus tetigit me; & commovit me super genua mea, & palmas manuum mearum.
11 Edixitq; mihi, Danijel, vir i desideratissime, considera verba quæ ego eloquuturus sum tibi, & sta k rectus, nam nunc missus sum ad te: cumque loquutus esset mecum verbum istud, constiti tremens.
12 Quamobrem dixit ad me, ne timeto Danijel, nam inde a die primo quo applicuisti animum tuum ad considerandum & ad affligendum te coram Deo tuo exaudita sunt verba tua: & ego veni propter verba tua.
13 Sed princeps regni Persici stetit coram me uno & viginti diebus, cùm ecce Micaël l primus e principibus primariis venisset ad adjuvandum me: ego relictus sum ibi apud Reges Persiæ.
14 Jam venio ut edoceam te id quod obventurū est populo tuo m consequentibus temporibus: nam adhuc visio est de illis diebus.
15 Cùm autem colloqueretur mecum verbis hujusmodi, n demisi faciem meam in terram obmutescens.
16 Sed ecce quasi similitudo o humana attigit labia mea: tunc aperiens os meum loquutus sum, dicens ad eum qui stabat e regione mei, Domine mi hac visione p irruerunt dolores mei in me, adeò ut non obtinerem vires.
17 Quomodo ergo poterit servus domini mei hic loqui cum Domino meo illo; cùm in me ex hoc tempore, in me, inquam, non constiterint vires, & anima non reliqua sit in me?
18 Pergens itaque tetigit me quasi aspectus hominis, & confirmavit me.
19 Ac dixit, ne timeto, vir desideratissime, pax tibi; confirmare, confirmare inquam: cumque eo loquente mecum confirmatus essem, dixi, loquatur Dominus meus, quia confirmasti me.
20 Qui dixit, nostine quamobrem venerim ad te? nunc enim revertor ad pugnandum contra principem Persię, donec me egresso ecce Princeps Græciæ adveniat.
21 Sed indicabo tibi id quod exaratum est in scripto q verissimo: quia ne unus quidem est qui se confirmet mecum ad ista, nisi Micaël princeps vester.

12 *Quamobrem*] tertius confirmationis gradus, cum erecto corpore animus erigitur. *Considerandum*] i. animadvertendum mala præsentia, quibus populus Dei prægravatur. *Affligendum*] vide Levit. 16.29. 13 *Sed princeps*] Cambysis qui Cyro in expeditionem externam profecto tenebat regni gubernacula. Est autem hoc & sequente versu, præcedentis explicatio per occupationem: mirabetis fortasse, inquit Angelus, quid sibi hoc velit, te inde ab eo tempore exauditum esse, & tamen responsum accipere post tantum dierum numerum: sed (inquit) duo sunt quæ ad tui exauditionem pertinent; unū, ut ex consilio Dei prospiciatur de impedimentis quæ ab hostibus Ecclesiæ offeruntur; alterum, ut consilium Dei quo rebus Ecclesiæ adversantibus prospexerit tibi exponatur ad ædificationem illius. Ac consilium quidem Dei in Christo his diebus omnibus prospexit [illegible] impedimentis quæ a Persarum Rege [illegible] runtur, cumque volu[illegible] ti in jus perduxit [illegible] administro, ut de [illegible] siliis & factis ejus præsentibus ac futuris cognoscerem [illegible] versu. Nunc demum verò cognitis & curatis rebus hæc mittor ad consilium [illegible] tum Dei tibi explicandum, prout fit deinceps. *Princeps*] id est, Cambyses filius Cyri. *Stetit coram*] id est, quasi in jure aut judiciali foro comparuit, ut de consiliis & factis ipsius cognoscerem & statuerem autore Christo. *Uno & viginti*] id est, tribus illis hebdomadibus, de quibus supra 2. & 3. *Micaël*] Christus, sic appellatus voce composita, quasi dicas, qui par est aut æqualis ipsi Deo fortis, quemadmodum loquitur Apostolus scribens ad Philippenses. l Heb. [illegible] *Primus*] id est, princeps angelorum; qui cum principibus humanis comparati optimè dicuntur principes primarii, quemadmodum etiam appellantur imperia ac potestates in cœlis, Ephe. 3.10. *Ad adjuvandum me*] id est, informandum confirmandumq; ad perficiendam hanc administrationem meam. *Relictus sum*] videlicet illis uno & viginti diebus. *Reges Persiæ*] id est, Cambysem cum [illegible] moribus & consiliariis regni. m Heb. *in consequentia dierum*. n Heb. [illegible]
15 *Demisi faciem*] vide supra 8. & 9. Est autem inde ab hoc versu narratio [illegible] sionis ex qua Danijelem a Deo oportuit de integro confirmari, ad finem usque.
16 *Quasi similitudo*] id est, Angelus Gabriel, qui nominatus est supra 9. 21.
o Heb. *filiorum hominis*. *Attigit*] ut supra versu 10. *Domine mi*] excusatio est Prophetæ a minore: si sola hæc, inquit, visione oblata tam graviter affectus sum, supra ver. 8. & 9. quanto magis afficerer colloquio hoc quod instituis mecum?
p Heb. *obverterunt se*. 17 *Hic*] emphasis, quasi dicat, qui tantulus sum & tam imbecillis; ut contra Dominum vocat illum, id est, tantum, tam præstantem, & admirabilem. *Ex hoc tempore*] ex quo mecum cœpisti colloquium instituere.
18 *Et confirmavit*] adeò ut non starem tremens, ut factum fuerat in priore confirmatione, supra 11. 20 *Nostine*] prolepsis sive propositio summa totius prophetiæ, primùm universè de regnis, hoc versu; deinde verò de singulari illorum administratione, seq. ver. quæ omnia seq. capite (ut diximus) suo ordine exponuntur. *Revertor*] id est, discedam a te; ut quemadmodum antè cognovi de constitutione regni Persidis & curavi eam, sic in posterum contrà faciam, & oppugnem reges Persidis. *Me egresso*] ad adducendum ac confirmandum Alexandrum Macedonem, qui princeps Greciæ appellatur. 21 *Sed indicabo*] id est, jam verò transibo ad singularem aliquam explicationem eorum quæ modò dicta sunt, prout relata est in consilium Dei: q quod cum scripto verissimo comparatur ex usu forensi. *Ne unus quid.*] id est, solus Christus stat ab Ecclesia [illegible] quam totus mundus infestat, sed ab eo ut justo principe adversus omnes etiam inferiorum portas defenditur. *Micaël*] ut supra ver. 13. *Vester*] id est, Judæorum tuorum popularium: quo sensu dicitur alibi servator corporis sui & caput Ecclesiæ.

1 [illegible] generationes adversus illud malum præeuntibus visionibus, [illegible] signis, & monitis sanctissimè confirmari, & adversus alia quoque [illegible] periculáque Judæis eventura armari Ecclesiam per spiritum Dei & [illegible] hujusmodi, velut certissimas futuras testes insultæ illius & inclu[illegible] providentiæ, paternæq; Dei benevolentię erga Ecclesiam. *Beltescházar*] [illegible] supra 1.7. & 4.8. *Veritásque*] id est, verbum, & revelatio verissima [illegible] tum temporum quibus Deus suum opus erat effecturus ab eo tempore in [illegible] a Heb. *intelligere ipsum verbum: infinitivum pro nomine*.
2 *Diebus illis*] videlicet anno tertio ineunte, ut apparet ex versu quarto. Hujus [illegible] narrationis partes sunt hæ: occasio visionis a Deo oblatæ, nempe soli[illegible] Danijelis animus, versu 2. & 3. visionis genus, versu quarto & duobus sequen[illegible] [illegible] & videntis Danijelis consternatio, versu 7. & duobus sequenti[illegible] postremò confirmatio signis, verbis, & opere Danijeli facta atque repetita, [illegible] capite. *Fueram in luctu*] propterea quòd ne Judæis quidem reducibus [illegible] & secunda omnia, sed opus templi mandato Cyri inchoatum per Cam[illegible] consiliariosque ipsius aulicos Judæis infensos intertrimpebatur, & jamque [illegible] b Heb. *lugens*. 3 *Cibum*] id est, corpori non indulge[illegible] sed macerabam ipsum jejunio, ut hac ratione corpus communicaret afflicti[illegible] cum fratribus meis, & animus eò liberior & promptior ad Deum accedendum [illegible] c Heb. *ungendo*. d Heb. *manuum, sive latus*. 4 *Chiddekel*] id est, Tigris: ut Gene. 2.14. 5 *Vir unus*] id est, Christus specie viri, ut [illegible] ex Danijelis verbis infrà ver. 12. 6. & 7. *Vestibus lineis*] id est, splen[illegible] quales a regibus, potentioribus, sacerdotibusque ferebantur. *Insigni* [illegible] id est, cingula ex auro præstantissimo: metonymia: vide Jirme. 10.9. 6 *Simile beryllo*] id est, cœlesti colore atque cœruleo. *Vultus ejus*] rutilans & corus[illegible] Jechez. 1.27. e Heb. *ignis*. *Similes colori*] id est, scintillantes purissimè: [illegible] Jechez. 1.7. *Sonus mult.*] vide Jechez. 1.24. 7 *Solus*] ut cui soli Deus aperiret [illegible] ad visum percipiendum, quemadmodum Paulo Actor 9. f Heb. *præ ab*[illegible] 8 *Non fuerunt*] i. penè exanimatus sum præ visionis amplitudine, & te[illegible] *Decor meus*] i. ita expallui & formam hominis viventis amisi, ut [illegible] magis viderer esse quàm homo vivens. g Heb *mutavit se in me ad cor*[illegible] h Heb. *super faciem meam*. 10 *Manus tetigit*] ut supra 8.18. *Commovit*] id est, aliqua ex parte erexit me perculsum & prostratum metu. Atq; hic [illegible] confirmationis gradus. 11 *Edixitq;*] secundus confirmationis gradus.
i Heb. *desideriorum, sic ver. 19*. k Heb. *in statione tua*.

CAPUT XI.

1 Ego igitur] Tertia pars prophetiæ, ut diximus supra 10. 1. qua, exponit Angelus primum quid sibi faciendum & docendum fuerit mandatum de regno Persico, duobus versibus; secundò de Macedonico, duobus alteris; tertio de Seleucidarum regno & perpessionibus Ecclesiæ, usque ad caput duodecimū: ac postremò de confirmatione piorum in perpessionibus per prophetiam & promissiones Dei, quatuor primis versibus capitis duodecimi.

Igitur] id est, ut intelligas quod modò perstrinxi paucis, ver. 20 & 21. præcedentis capitis, hæc quæ geruntur & in posterum gerenda sunt; ita se habere planè ex voluntate consilioque Dei, & meo ac angelorum ejus ministerio.

1 'Ego 'igitur 'anno primo Darii Medi, steti ut ei essem confirmationi & robori.
2 'Jam verò 'veritatem indicabo tibi: ecce
'adhuc tres reges stabunt Persidi, deinde 'quartus 'ditabitur divitiis maximis omnium; & ubi confirmaverit se in divitiis suis, excitabit 'omnes contra regnum Græciæ.
3 Sed 'obsistet 'rex potens; qui dominabitur dominatione ampla, agetque pro voluntate sua:
4 'Et cùm obstiterit, 'frangetur regnum ejus, & dividetur 'in quatuor ventos cœli; 'sed nō posteritati ejus, neque 'secundum dominatū ejus quo dominatus fuerit: nam 'evelletur, regnum ejus, ut aliis præter 'illos *cedat*.
5 Itaque confirmabit se 'Rex 'Austri, '& alter ex principibus ejus; qui 'confirmabit se supra illum & dominabitur, dominium amplum *erit* dominium ejus.
6 Et [a] exactis aliquot annis 'consociabunt se; nam 'filia Regis Austri 'veniet ad Regem Aquilonis, ad faciendum [b] æquis conditionibus pacem: sed 'non obtinebit illa vires brachii, 'neq; ipse consistet cum brachio suo; 'sed tradetur ipsa, & qui adduxerint eam, & qui natus ejus fuerit, & qui confirmaverit eam illis temporibus.
7 'Postea existet e surculo 'radicum ejus in statu illius; qui veniens cum copiis suis aggredietur munitiones 'regis Aquilonis, agetq; contra eas ita ut occupet:
8 'Atque etiam deos horum cum 'toparchis ipsorum, cum instrumentis [c] desideratissimis ipsorum, argento, & auro, in captivitatem abducet in Ægyptum: & ipse annis *multis* stabit [d] valentior Rege Aquilonis:
9 Ita veniet in regnum rex Austri, ac revertetur in terram suam.
10 Sed 'filii illius 'miscebunt bellum, & postquam collegerint multitudinem, copias amplas, 'veniet [e] subinde 'exundabitq; & 'transibit: & 'reversus miscebit bellum usque ad 'munitionem illius.
11 Unde exacerbatus 'Rex austri 'prodibit, pugnabitque contra illum, contra 'Regem Aquilonis; opponetque multitudinem magnam, adeò ut tradatur 'multitudo illa in manum ipsius.
12 Itaque sublata illa multitudine 'extollet animum suum, & quamvis dejiciat myriadas, non corroborabitur.
13 Nam reversus 'Rex Aquilonis constituet multitudinem majorem priore; deinde [f] 'exactis illis temporibus, id est, annis, veniet subinde cum copiis magnis & cum facultatibus amplis:
14 Quibus temporibus 'multi 'obsistent Regi Austri; 'filii verò effractores populi tui 'tollentur 'stabiliendo visionē, & corruent.
15 Etenim veniens Rex Aquilonis 'diffundet [g] missilia catapultaria, & capiet civitates munitionum: & 'brachia Austri non constabunt, nec populus delectuum ejus, nullæ denique erunt vires ad consistendum.
16 Cumq; fecerit 'qui aggredietur eum pro voluntate sua, nullo obsistente ipsi; stabit etiam 'in terra decoris, quam consumet manu sua:

Anno primo] id est, inde ab eo tempore quo monarchia Babylonica fuit a Medis & Persis occupata versor in monarchiæ Persicæ administratione ipsum protegens & regens ex decreto Dei prout ex usu est Ecclesiæ. 2 *Jam verò*] nimirum cùm non modò administrationis curandæ munus accepi a Domino; sed etiam recens ad verba tua explicanda & informandam Ecclesiam missus sum, supra 10. 11. & sequentibus. *Veritatem*] eam videlicet quæ exarata est tanquam scripto in consilio Dei, suprà 10. 21. *Adhuc tres reges*] videlicet a Dario Medo qui nominatus est præcedente versu. Sunt autem illi, Cyrus, Cambyses Cyri filius, & Darius Hystaspis. *Quartus*] nempe Xerxes, qui primùm terror fuit appellatus Græciæ, postea verò ludibrium. *Ditabitur*] tum illis quas Darius pater congerebat ex tributis provincialibus, qui propterea caupo regni sui dicebatur, ut annotavimus Ester 10. 1. tum illis quas ipse Xerxes provinciis ad quas progrediebatur imperabat, cùm in expeditione esset. *Omnes*] tum populos Orientis, tum verò posteros ipsius; qui hæredes fuerunt ejusdem belli, & ruinam sibi ex eo accersiverunt, ut explicant duo sequentes versus. 3 *Obsistet*] id est, hic stabit, & prosternat Persas. *Rex potens*] Alexander Macedo, cognominatus Magnus. 4 *Et cùm obstit.*] id est, fractis Persis, per septennium monarcha vixerit. *Frangetur*] ut prædictum fuerat, sup. 2. 44. & 7. 6. *In quatuor vent.*] id est, secundum quatuor plagas seu regiones cœli dirimetur in regna quatuor. Nam Seleucus Nicanor obtinuit primùm Babyloniam ab Oriente, Cassander Macedoniam ab Occidente, Antigonus Asiam minorem a septentrione, & Ptolemæus Lagi filius Aegyptum a Meridie. *Sed non*] nam Alexander & Hercules filii Alexandri Magni brevi tempore sine liberis extincti sunt: ut diximus suprà 7. 6. *Secundum Dominatum*] i. longè impari ac minimè comparanda dominatione. *Evelletur*] id est, tolletur funditus, sive radicitus. *Illos*] videlicet posteros & necessarios Alexandri Magni. 5 *Rex Austri*] id est, Ptolemæus Lagi filius: nam tantùm eos reges perstringit Propheta, quorum tyrannide populus Dei afflictus est; e quibus hic fuit primus ab Alexandro Magno, qui Jeruschalaima dolo cepisse, & captivos quàmplurimos abduxisse legitur apud Josephum lib. 12. Antiquitat. Judaic. cap. 1. *Austri*] id est, Aegypti, quæ ratione Judææ ad Austrum sita est, ut diximus ver. 4. *Et alter*] id est, Ptolemæus Philadelphus, secundus Rex Aegypti ex serie hac. *Confirmabit se*] id est, amplius dominium obtinebit quàm pater. a Heb. *sub finem annorum.* 6 *Consociabunt se*] id est, fœdus inibunt sancientque matrimonio Rex Aegypti Ptolemæus Philadelphus, & Rex Syriæ Antiochus Theos Antiochi Soteris filius, & nepos Seleuci Nicanoris, a quo dictum est Seleucidarum regnum. *Filia Regis*] Bernice (quam alii ad Euphoniam Berenicen, & Beronicen vocant) Ptolemæi Philadelphi filia. *Veniet ad regem*] id est, nubet Antiocho Theo regi Syriæ, qui ad hanc ducendam & constituendam (ut sibi videbatur) pacem, justam uxorem Laodicen repudiavit, ex qua binos liberos sustulerat. b Heb. *rectitudines: sed nos periphrasi ad evidentiam utimur.* *Non obtinebit*] i. non poterit Bernice efficere ut fœdus initum & matrimonio suo confirmatum permaneat integrum & inviolatum: vide supra 2. 43. *Neq; ipse consistet*] id est, neque Antiochus Theos (qui Bernicen duxerit quasi brachium ad firmandam & continendam pacem cum Ptolemæo initam) constabit sibi, & hoc velut brachium retinebit, sed Laodicen repudiatam recipiet: quam ob causam Antiocho Theo adhuc superstiti Ptolemæus Evergetes filius Philadelphi bellum instauraturus est. *Sed tradetur*] Bernice videlicet in potestatem hostium; adeò ut a Seleuco Callinico privigno suo occidatur cum toto comitatu, cum filio, & cum asseclis omnibus ipsius.

7 *Postea*] id est, in statum Ptolemæi Philadelphi succedit Ptolemæus Evergetes filius, tanquam e stirpe illius surculus cens. *Radicum ejus*] id est, ex quibus Bernice processerit: hic enim Evergetes Bernices frater. *Regis Aquilonis*] id est, Seleuci Callinici, qui rex erat Syriæ. 8 *Atque etiam*] id est, Syriam totam opibus spoliabit, quas in Aegyptum deportet, unde cognomen paratum est illi Evergetæ nomen. *Toparchis*] qui fides dati sunt & recepti, ut caverent de obsequio & fide totius Syriæ. c Heb. *desiderii ipsorum.* d Heb. *præ Rege.* 10 *Filii illius*] Seleuci Callinici, quem antè nominavimus, quorum nomina sunt Seleucus Ceraunus, & Antiochus Magnus. *Miscebunt bellum*] id est, instituent bellum contra Evergetem, ut debellent duces ejus in Syria constitutos: qua in expeditione Seleucus Ceraunus anno tertio occisus est. ... quia variè ... cis tradita sunt ... luimus Polybium autorem ... quem libro ... legimus per ... tempus Ptolemæi Evergetem & ... videlicet Antiochum ... cum Ceraunum vita defunctos esse. *Veniet subinde*] Magnus, postquam occubuerit Seleucus Ceraunus frater. e Heb. ... sic ver. 13. *Exundabitq;*] id est, summo impetu, summaque vi, & frequentissimis incursionibus occupabit Syriam & Judæam. *Transibit*] videlicet ... am usque, in fines Aegypti. *Reversus*] in possessionem ademptam a Rege Aegypti. *Munitionem*] Raphiam quam modo nominavimus. 11 *Rex Austri*] Ptolemæus Philopater filius Evergetæ, quem historici per antiphrasin ... mantem patris dictum fuisse docent, eò quòd parentes necaverit: etsi Polybius Evergeten hujus patrem morbo scribit consumptum esse. *Prodibit*] ... to Antiochi Magni. *Regem Aquilonis*] videlicet Antiochum Magnum ... jus copiæ a Philopatore fusæ, & Syria recepta est. *Multitudo illa*] ... exercitus Antiochi in manum Philopatoris. 12 *Extollet*] Ptolemæus Philopater secundis rebus diffluens. *Dejiciat*] id est, homines infinitos e populo Dei cruentissima morte afficiat insolentissimè: vide librum tertium Maccabæorum, & Josephum lib. 12. Antiquit. Judaic. cap. 3. 13 *Rex Aquilonis*] idem Antiochus Magnus restitutus in possessionem Syriæ. f Heb. *in fine illorum temporum.* *Exactis illis*] id est, mortuo Philopatore, cui successit puer Ptolemæus Epiphanes. 14 *Multi obsistent*] id est, boni ... deorum, qui alioqui toto hoc bellorum tempore erant in multas factiones ... teste Josepho libro 12. Antiquitat. Judaicarum cap. 3. *Obsistent*] adjungentes se Antiocho contra Philopatorem. *Filii verò*] id est, præfracti contemptores Dei, qui ab obsequio Dei per Philopatoris artes fuerint abrepti ... vide Macab. 3. *Tollentur*] a vindice Antiocho Aegyptum occupaturo ... sequent. vers. *Stabiliendo visionem*] cùm Deus hanc visionem ... que efficiet, quæ his versibus exponitur. 15 *Diffundet*] id est, obsidebit ... pugnabit, occupabitque Aegyptum. g Heb. *catapultam:* ... *Brachia Austri*] id est, duces & copiæ Aegyptiorum: ut Jeh... & sequentibus. 16 *Qui aggredietur*] Antiochus Magnus ... ctum est. *In terra decoris*] vide suprà 8. 9. Hæc autem intelligenda ... calamitatibus quibus affecta est Judæa propter ambitionem & ... dotum inter se concertantium.

17 ᵃDeinde disponet faciem suam ut ingrediatur cum robore totius regni sui,ᵃ & rectis adjunctis ʰsibi,ᵃ efficietque: & ⁱᵃvirginem dabit eiᵃ corrumpendo illam, sed ᵃnon perstabit illa, neque pro eo erit.

18 Postea convertet faciem suam ᵃad insulas, capietque multas; cujus reprimens ᵃductor ᵃopprobrium, ᵃvacuus opprobrio illius ᵃregeret in illum.

19 Ita ᵃconvertet faciem suam ad munitiones terræ suæ; & ᵃimpingens corruet, ac nō invenietur.

20 Et stabit in statu hujus ᵃtraductor exactoris, *in* decore ᵏregio; qui diebus ˡᵃ paucis frangetur, quamvis ᵃneque ᵐira, neque bello.

21 In hujus statu stabit ᵃdespectus, ᵃquamvis non imposuerint ei decorem regium: sed veniens ⁿtranquillè usurpabit regnum ᵃblanditiis;

22 Et ᵃbrachiis ᵒinundantibus inundabuntur a conspectu ejus, & frangentur; etiamque ᵃantecessor fœderis.

23 Nam ᵃex consociatione sua, cum illo faciet dolum; nam ᵃascendens ᵃroborabit se cum ᵃparva gente.

24 Tranquillè etiam opima loca provinciæ invadet, ᵃfacietque quod non fecerant patres ejus & ᵖ majores ejus; prædam, spoliumque, & facultates illis disperget, & contra munitiones ᵃcogitabit cogitationes suas, easque ad tempus usque.

25 ᵃPostea excitabit vires suas ᑫ animumque suum contra ᵃRegem Austri, qui ᵃmiscebit se bello copiis magnis & validis admodum; sed ᵃnon consistet, quia ᵃcogitaverint contra eum cogitationes.

26 ‖Nam ᵃcomedentes portionem cibi ejus frangent eum, cùm exercitus ᵃillius exundabit; & concident confossi multi.

27 ᵃTunc utrorumque regum istorum animus erit malefaciendi, & in mensa eadem mendacium loquentur: sed non prosperabitur ᵃillud, quia adhuc *supererit* terminus ᵃconstituto tempori.

28 Itaque ᵃredibit in terram suam cum facultatibus magnis, & animo suo ᵃcontra fœdus ʳsanctum; ᵃquod cùm fecerit, revertetur in terram suam.

29 Constituto tempore ˢrursus invadet ᵃAustrum: sed ᵃnon erit ut prior *expeditio*, aut ut posterior.

30 Venientibus enim contra eum navibus ᵃCittæis ᵃdolore afficietur, ᵗ rursusque indignabitur contra fœdus sanctum atque efficiet; reversus enim ᵃanimum adhibebit ad eos qui dereliquerint fœdus sanctum:

31 ᵃEt Brachia ab ipso stabunt; prophanabuntque ᵃsanctuarium, ᵃ& munitionem, & amovebunt ᵃjugem cultum, imponentque ᵃdetestationem desolantem.

32 ᵃUt improbè agentes in fœdus ᵃcontaminet blanditiis: & populum cognoscentium Deum suum prehendant, sicut facient.

33 Ita erudientes populum, instruentes multos; corruent gladio, & flamma, captivitate, & direptione diebus multis:

34 Et corruendo ᵃadjuvabuntur adjumento parvo, quia adjungent se ipsis multi blanditiis.

35 ᵃEx ipsis autem erudientibus corruent ad conflandum eos, & ad purificandum, & ad dealbandum, usque ad tempus ᵛ determinatum: ᵃquia adhuc *supererit terminus* constituto tempori.

17 [illegible]] id est, [illegible] Judæa [illegible] confiliis [illegible] rebus [illegible] Aegyptum, partim copiis maximis adhibens, [illegible] fraudes. [illegible]] id est, [illegible] æqui & bo[illegible] specie, quas circumveniret Ptolemæum Epiphanē, [illegible] species [illegible] consociatio matrimonii, de quo [illegible] sequentibus. h Heb. *secum*. [illegible]] nempe [illegible] aliquid, Aegyptum callidè ten[illegible] aliquò usque [illegible], sed re [illegible] feliciter succedit consilium [illegible] matrimonii. i Heb. *filia mulierū*. [illegible]] Cleopatram filiam Antiochi [illegible] non [illegible] technis Antiochus Ptolemæo Epiphani [illegible] circumve[illegible]. [illegible]] id est, corruptissimis [illegible] consiliis imbuendam [illegible] illius [illegible] perdiret. [illegible]] videlicet in consilio primùm cùm patre inito, non stabit a partibus patris, sed adjun[illegible], ut sequentia verba explicant. 18 *Ad insulas*] id est, regiones longinquas & dissitas mari, tam insulas quam continentes regiones, ut Cyprum, [illegible], Samum, Rhodum, Colophonem, Eubœam, &c. *Ductor*] id est, non [illegible] singularis; sed administer Romanæ Reipub. Marcus Acilius consul, [illegible], & Lucius Scipio. *Opprobrium*] id est, dedecus illatum Roma[illegible] Reipub. tum multarum urbium in Asia minore mari Mediterraneo, Græ[illegible] occupatione, tum contumeliis in Romanos importatis. *Vacuus op.*] [illegible] resarciverit ante acceptum opprobrium, recuperatis rebus, & vindi[illegible] probris. *Regeret*] id est, multabit illum probrosa amissione partis alicu[illegible] ultra Taurum montem se recipere coactus est ignominiosè. 19 *I[illegible]*] id est, recipiet se in regnum suum, & tanquam imbellis munitio[illegible] continebit. *Impingens*] tumultuariè a suis interfectus ad defensio[illegible] templi concursantibus, quod spoliaturus erat Antiochus. 20 *Traductor*] id est, Seleucus ille, qui Philopator & Soter dictus est: Periphrasticè autem nomi[illegible] traductor exactoris, tum propter infamem illius avaritiam qua totum diti[illegible] agrum infestabat atrocissimè, tum verò propter ablegationem Heliodori [illegible], de qua 2. Machab. 3. k Heb. *regni*. l Heb. *unis*. *Paucis*] [illegible] postquam contra Judæos a Simone exacerbatus Heliodorū transmiserit, [illegible] 2 Mac. 4. *Neque ira*] id est, non apertis odiis, aut aperto mar[illegible] per Heliodorum quæsito in gratiam fratris Antiochi, de quo se[illegible]. m Heb. *iris*. 21 *Despectus*] id est, Antiochus Epiphanes, sive [illegible] nobilis per antiphrasin dictus: quamobrem hìc ex rei veritate despe[illegible] appellatur, ut Græci annominantes vocarunt Epimanem, [illegible]. *Quamvis non*] id est, qui ipse invadet & occupabit regnum Se[illegible] occiso, filiolo ejus dejecto, & Demetrio quamvis majore natu cir[illegible]. n Heb. *in tranquillitate: sic ver. 24*. *Blanditiis*] quibus & Demetrium [illegible] filium hæredem justum fallebat, & populi simplicitate abutebatur, [illegible] non Regem seipsum, sed pro Rege haberi vellet administratione tute[illegible]. *Brachiis inundantibus*] id est, repentinis illius copiis opprimentur, tan[illegible] inundantibus, ii qui noluerint ipsi imponere decorem regium. [illegible] Heb. *inundationis*. *Antecessor*] id est Seleucus Philopator frater ipsius, [illegible] cogitans fœdus cum Antiocho Epiphane fratre iniverat, cùm ad[illegible] Romæ detineretur. Seleucus enim ad Romanos obsidem misit Deme[illegible] ut Antiochum fratrem liberaret; quem sibi novi fœderis neces[illegible] conjunxerat, ut in Aegyptum communi consilio involarent, specie ad[illegible] Physconem contra Ptolemæum Philometora. 23 *Ex consociatione*] [illegible] illius necessitudinis quem modo diximus, dolos nectet contra fra[illegible] Philopatora, & per Heliodorum e vita tollet dolo, antequam in [illegible]. *Ascendens*] in Syriam. *Roborabit se*] id est, primum confir[illegible] conciliatis amicis, clientibus; & oppidis dolosè in regno Syriæ, quasi [illegible], & Demetrio fratris filio (qui obses apud Romanos erat) consule[illegible]. *Parva gente*] id est, exiguo comitatu. 24 *Tranquillè*] exegesis præce[illegible]. *Facietque*] id est, militem stationarium in munitionibus colloca[illegible] corrumpet muneribus & obstringet sibi. p Heb. *patres patrum*. [illegible]] i. jam cum consilia inibit de occupanda firmandaque sibi Syria; quæ cō[illegible] integrum cum animo suo fabricata perficiet, ut Demetrium hære[illegible] regni hæreditate spoliet: fuit autem hoc anno primo quo regnavit [illegible], id est, 137. anno Seleucidarum, 1. Macab. 1. 11.

25 *Postea*] quùm fuerit firmata Syria, id est, anno secundo regni sui, ut modò diximus. q Heb. *cor: sic deinceps*. *Regem*] Ptolemæum Philometora. *Miscebit se*] autoribus & consulentibus potissimùm Eulaio & Lenæo, qui studebant partibus Philometoris. *Non consistet*] id est, funderetur inter Pelusium & Casium montem. *Cogitaverint*] id est, consiliis proditione cum Antiocho multi Aegyptiorum proceres communicaverint, ut exponitur sequente versu. ‖ Machab. 1. 19. 26 *Comedentes*] i. intimi, qui ordinariè a consiliis erant Philometori. *Illius*] videlicet Antiochi irruentis in copias Philometoris. 27 *Tunc utror.*] videlicet cum fuso Ptolemæo Phylometore, & bona Aegypti parte occupata, ad instituendam pacem convenerint. *Illud*] videlicet, quòd uterque illorum dolosè in socium suum machinabitur, quia aliter videbitur Deo antiquo temporum, & tempora occasionesque singulas dispensanti arbitratu suo. *Constituto tempori*] de quo infrà ver. 29. 28 *Redibit*] vide 1. Macab. 1. 21. & 2. Macab. 5. 11. *Contra fœdus*] id est, exacerbato contra Deum, contra populum ipsius, contra fœdus tabulasque fœderis, contra legem, & contra cultum universum Dei. r Heb. *sanctitatis: sic deinceps*. *Quod cum*] id est, quam animi sui libidinem cùm perfecerit atrocissimè in Ecclesia Dei, &c. vide 1. Macab. 11. 17. 29 *Constituto temp.*] id est, post biennium, cùm Ptolemæus philometor cum Physcone fratre reconciliatus auxiliares Romanorum copias postulasset. s Heb. *revertetur & invadet*. *Austrum*] id est, Aegyptum. *Non erit*] id est, non ita successit ut priore expeditione, de qua ver. 25. aut ut posteriore, de qua versu 40. 30 *Cittæis*] Cilicibus, ac potius Romanis, quæ in Ciliciæ portubus ferè servabantur, ut mari Mediterraneo omnibus ex partib. imperarent: vide Ge. 10. 4. *Dolore*] per Caium Popilium Lænatem, qui a Romanis in Aegyptum legatus missus est. t Heb. *& revertetur & indignabitur*. *Animum adhib.*] id est, attendet ad consilia Jasonis, Menelai, & aliorum apostatarum, ut populum Dei infestet. 31 *Et brachia*] id est, copias maximas habebit, per quas vim Judæis afferet inhumanissimè; ut exponitur novem versibus. *Sanctuarium*] ingrediendo, contrectando, exportando, & distribuendo res sacras illius, 1. Macab. 1. 22. & 2. Macab 5. 15. *Et munitionem*] id est, Jeruschalaima cædibus funestando ibidem. *Jugem cult.*] vide suprà 8. 11. *Detestationem*] id est, militem detestandum, qui desolet magis ac magis cultum Dei in stativis collocabunt: vide suprà 9. 27. 32 *Ut improbè*] i. stationarium illum militem propterea Jeruschalaimis & per Judæam collocabunt, ut malos apostatas foveant, & bonos crudelissimè persequantur. *Contaminet*] id est, in hypocrisi ipsorum confirmet, obduretque magis ac magis. 34 *Adjuvabuntur*] id est, perpaucos habebunt adjutores, & plerosque ex iis hypocritas, qui linguæ tenus ac non opere miseros Dei servos adjuvabunt: quarum rerum exempla in libris Machabæorum extant quamplurima. 35 *Ex ipsis*] occupatio quam Angelus adhibet ad confirmandum Ecclesiam contra tam acerbas tentationes: quid causæ est (inquies) cur istos sinat Deus corruere impiorum manibus? respondet spectari in hac Dei administratione duo oportere: finem, ut probentur, purificentur, & dealbentur & deinde tempus, nempe momentaneas fore has afflictiones. v Heb. *termini*. *Quia adhuc*] vide suprà ver. 27.

36 *Nam faciet pro voluntate sua iste Rex, &
extollet se, ac magnificabit se supra omnem
Deum fortem, etiam supra [x] Deum for-
tissimum omnium, loquens mirabilia: &
prosperabitur, usque dum *consumet indig-
nationem, dum id quod fuerat *præcisum
efficiatur.
37 *Ne ad deos quidem majorum suorum at-
tendet, neque ad desiderium fœminarum,
neque ad ullum Deum attendet; sed supra
omnes magnificabit se:
38 Et quod ad *Deum [y] summi roboris, in se-
de ejus honorabit; honorabit, inquam, *De-
um quem non agnoverint majores ejus au-
ro, & argento, & lapidibus pretiosis, ac re-
bus desideratissimis.
39 [z] Committensque *munitiones *Dei* summi
roboris Deo alieno; *quos agnoverit, *hos*
augebit gloria & dominatores faciet in
multos, ac terram partietur pretii loco.
40 *Sub tempus autem finis, confliget contra
eum *Rex Austri, *irruetque ut turbo in
illum *Rex Aquilonis curribus, equitibusq;
& classibus amplis; & ingressus regiones *in-
undabit & transibit.
41 *Deinde regredietur in regionem decoris,
cùm *multæ corruerint: hæ autem *eripient
se e manu ejus, Edomæa & Moabitis, ac
[a] præcipua Hhammonitarum.
42 *Cùm autem extendet manum suam in re-
giones, etiam terra Ægypti non [b] evadet:
43 Sed dominabitur in recondita auri, & ar-
genti, & in omnia desideratissima Aegypti:
*Libyesque & Æthiopes [c] comitabuntur
gressus ejus.
44 Sed rumores conturbabunt eum *ab Orien-
te, & *ab Aquilone: quamobrem *exibit
cum æstu iræ magno, ad perdendum & ad
internecioni devovendum multos.
45 *Et [d] figet tentoria palatii sui inter *maria
in monte decoris [e] sancti: cumque venerit
*ad finem suum, nullus erit auxilio ei.

36 *Nam faciet*] hunc versum & sequentes quàm variè plerique omnes explicent, nihil attinet dicere. Nos ex antecedentium & sequentium comparatione, adeoque ex historiæ fide statuimus hæc omnia de Antiocho Epiphane esse intelligenda, cujus impietas primùm quidē κατὰ πρόληψιν hoc versu; deinde verò κατὰ μέρος & particulatim exponitur, tribus sequentibus. Ac prolepseos quidem partes duæ sunt; una, fore ut Antiochus nullius Dei reverentia ducatur, altera, ne summi quidem Dei metu abductum iri ab impietate & maleficiis; sed illum ultrò adversus Deum potentissimum magis ac magis exarsurum: quæ duæ res deinceps exponitur.
x Heb. *Deum fortem deorum fortium.*
Consummet] videlicet Deus, perficiens severissimum judicium suum in sceleratum Antiochum, & alios improbos.
Præcisum] videlicet decreto Dei.
37 *Ne ad deos*] id est, plane impius & inhumanus erit, vacuustum omni, numinis reverentia (quæ eo altiùs animis infigitur cùm a majoribus accepta est) tum omni naturali studio & amore erga suos, qui amor in mulieribus solet esse tenerrimus: ut 2. Schem. 1.26. Atque hæc in Antiocho ita se habuisse res ipsius gestæ ostendunt, cùm nihil unquam fecisse legatur nisi suo ipsius ergo se studio, nulla Dei, nulla naturæ & sanguinis, nulla fœderis ratione habita, ut jam superioribus exemplis demonstravimus. 38 *Deum summi*] id est, Deum Jisraëlis. y Heb *roborum: sic ver. 39.* *Deum quem non*] id est, Jovem Olympium, de quo vide 2. Macab. 6. quamobrem Deus alienus vocatur seq ver. z Heb *faciens munitionibus roborum cum Deo alieno.* 39 *Munitiones Dei*] id est, Judæam totam, synecdochicè. *Quos agnoverit*] id est, viros obscuros, ignotos, terra natos evehet arbitratu suo: cujusmodi exemplum est de illo veteratore 2. Macab. 6. His autem amplificatur tyrannidis indignitas, quod Antiochus extraneos impurissimos præfecturus erat populo, & hæreditatem Dei pro libidine distributurus: quæ duo maximè cavebantur lege. 40 *Sub tempus*] id est, biennio post institutam idololatriam, & quasi biennio altero ante mortem Antiochi, qui Physconis partibus semper studuit contra Ptolemæum Philometora, ut antè diximus. *Rex austri*] Ptolemæus Philometor. *Irruetq.*] id est, nomine Physconis Ptolemæum e regno pellet, & Aegyptum pervadet; prout factum esse a Physcone minore fratre legimus apud Florum in Liviana epitome libri 46. & colligimus ex Zonara tomo annalium secundo. *Rex Aquilon*] Antiochus, agens Physconis partes. *Inundabit*] id est, summo impetu & celeritate percurret. 41 *Deinde regred.*] ut versu ultimo. *Multæ*] de quibus 42. & 43. *Eripient se*] id est, expertes erunt cladis istius, quia ipsis optimè conveniet cum Antiocho. a Heb. *principium filiorum Hammonis.* 42 *Cùm autem*] exegesis præcedentis versus: qua ostendit Danijel primùm quàm valdè Antiochus Aegyptum aliasque regiones infestaturus sit duobus versibus: deinde quàm trepide celeriterque dimissurus, duobus alteris. b Heb. *erit evasioni.* 43 *Libyesq.*] id est, populi Aphricæ Aegypto conterminі, qui priùs auxiliares fuerant Ptolemæi Philometoris, ipsi ministrabunt & ipsum sequentur ducem. c Heb. *ad gressus ejus* erunt. 44 *Ab Oriente*] id est, a Rege Parthorum Antiochi fines invadente, ut meminit Zonaras. *Ab Aquilone*] id est, a Romanis, quorum navalia erant in Cilicia & Cypro, ut antè Diximus. *Exibit*] ex Aegypto. 45 *Et figet*] id est, hoc furore percitus duo sibi proponet consilia; unum, ut regiam suam in Judæa stabiliret ad Judæos edomandos, quamobrem Antiochum filium commisit Lysiæ, quem negotiis regni præfecerat ab Euphrate ad fluvium Aegypti, 1. Machab 3.32 alterum, ut in Persarum regionem excurreret, & Parthos coërceret. d Heb *plantabit.* *Maria*] Mediterraneum & Mortuum, qui finis sunt Judææ. e Heb. *sanctitatis.*

Ad finem suum] est in Elymaide nobile Persarum oppidum, qui finis erat ditionis ejus; ubi ... dine fugatus est, & ab omnibus destitutus: vide 1. Macab. 6. & 2. Macab.

Caput XII.

1 *TEMPORE autem illo, *astante Mica-
ële principe illo maximo qui stat pro
[a] popularibus tuis, cùm fuerit tempus
angustiæ qualis non extiterit ex quo fuit
gens usque ad tempus istud; tempore *inquā*
illo *eripietur populus tuus, *quisquis in-
ventus fuerit scriptus in libro illo.
2 Tandemque *multi ex dormientibus [b] in
pulverulenta terra expergiscentur; hi ad vi-
tam [c] æternam, illi ad opprobria & contēp-
tum æternum:
3 Et erudientes splendebunt quasi splendore
expansi; & justificantes multos, ut stellæ in
sempiterna secula erunt.
4 *Tu verò Danijel occlude hæc verba, &
obsigna hunc librum ad tempus [d] determina
tum usque: *percurrent multi & augebitur
cognitio.
5 *Tum videbam ego Danijel, quòd ecce duo
*alii adstabant; unus hinc ad ripam rivi, &
alter inde ad ripam ejusdem rivi.
6 Quo dicente ad *virum indutum vestibus
lineis, qui erat supra aquas ipsius rivi: *quo-
usque terminus erit horum mirabilium?
7 Audivi virum indutum *vestibus* lineis qui
erat supra aquas ipsius rivi, qui extulerat
dexteram suam & sinistram suam versus cœ-
los, jurantem per viventem in æternum;
*post constitutum tempus, constituta tem-
pora, partemque *temporis*, & cùm *absolvet
dissipare [e] *vires populi [f] sancti, fore ut ab-
solvantur omnia ista.
8 Cùmque ego audiens non intelligerem;
dixi, Domine mi, quis finis futurus istorum?
9 Qui dixit, *abi Danijel; nam occlusæ sunt
& obsignatæ hæ res usque ad tempus deter-
minatum.
10 *Purgabuntur, dealbabuntur, & conflabun-
tur *multi; *improbè quidem agent impro-
bi, nec animadvertent ulli improbi: sed eru-
dientes animadversuri sunt.
11 A tempore autem quo ablatus fuerit *jugis
cultus, & posita *detestatio desolans, *dies

1 *Tempore*] ... quo Antiochus ... miserit, ut patet ... lyma ... idem tempus ... perat: sunt Jerusalaima, & cultus Dei restitutus, 1. Macab. 10.
Astante] i. administrante & regente omnia Christo: vide supra 10.13.
a Heb. *filiis populi tui.*
Eripietur] i. incipiet eripi. & salus Dei demonstrari per suos temporum gradus promovenda, tandemque perficienda secundo adventu Christi.
Quisquis] i. quicunque visum fuerit Deo ex decreto suo irrevocabili conservare.
2 *Multi*] i. omnes quidem resurgent; sed multi ... surgentium ad vitam, & multi ad mortem æternam per Christum, qui factus est primitiæ dormientium.
b Heb. *terræ pulveris.*
c Heb. *seculi deinceps.*
4 *Tu verò*] vide supra 8.26.
Percurrent] id est, quamvis jam hæc perpauci qui tum laborent ... Ecclesiæ ... et tamen illud tempus cum plurimi ad Ecclesiam concurrentes operam dabunt huic cognitioni sanctæ, & scientia augebuntur.

5 *Tum videbam*] ultima pars hujus prophetiæ, explicationem continens verbi & temporis constituti, cujus mentio plurimùm facta est, ut diximus supra 1. Fit autem explicatio hæc ex postulato Angelorum, ver. 5. & 6. per Christum ... sa, 7. quæ postea ampliùs illustratur postulante Danijele, ad finem usque capitis. *Alii*] sancti angeli, qui in res istas desiderant introspicere 1. Petri 1. 12. 6 *Virum*] de quo suprà 10.5. *Quousque*] id est, ecquando tandem ... ista, quæ summè nobis videntur & sunt admirabilia? 7 *Post const.*] id est, spatium illud annorum trium dierumque decem, de quo supra 7.25. ... id est, cùm inclinantes percellens res Seleucidarum, dissipabit eorum vires ... tentia suarum diximus sup. 7.26. *Vires*] i. vires populum sanctum infestantes ... quibus populus sanctus maxima accipiet incomoda. Constructio enim ... ut Ge. 16.5. e Heb *manum: ut Deut. 32.36.* f Heb. *sanctitatis.* 9 *Abi*] ... tibi satis esto, ut exponitur ver. 13. 10 *Purgab.*] anacephalæosis præcedentis prophetiæ, de malis ab Antiocho importandis, quæ attigerat Angelus sup. 11.33. *Multi*] i. omnes quidem Judæi; sed multi boni, & multi improbi ... tio, ut sup. ver. 2. *Improbè*] id est, reprobi ex Judæis tentationi cedentes Antiocho, neque sibi proderunt, neque animadvertent prædicta mea ... que tenebuntur studio erudiendi fratres suos, illi animadvertent & prædicta colent ex animo. 11 *Jugis*] de quo supra 8.11. & sequentibus, & 9.27 ... *Detestatio*] vide suprà 9.27 & 11.31. Hoc autem & sequente versu ... spondet Christus quæstioni Danijelis, & præter illud tempus quo Judas Maccabæus vi armata cultum Dei Jeruschalaimis instauravit, indictum sup. ver. 7. ... tempora adjicit: unum, quo Antiochus coactus est Judæis permittere ut in ... mis suis ritibus ambularent, 2 Macab. 11.33. alterum, quo Antiochus e vita ... latus est, 1. Macab. 6.16. *Dies*] i. a tempore istius desolationis per Antiochum factæ præterlabentur anni tres menses septem & dies quasi tredecim, usque ad illud tempus quo cultum a Juda instauratum Antiochus permittet confirmato diplomate: quod factum est die decimo mensis Xanthici, id est, penultimi anni centesimo quadragesimo octavo Seleucidarum, quinto 2. Macab. 11.33.

ᵉ erunt mille ducenti nonaginta.
12 ᶠ Beatus qui præstolabitur & perveniet, ad
dies mille trecentos triginta quinque.
13 Tu autem ᵃ abi ad terminum ipsum; id est,
quiesce ac persta in sorte tua ad terminum
usque dierum.

... dies quadraginta quinque, quibus exactis populus Judæorum plenè ... liberabitur. Hoc autem factum est morte Antiochi Epiphanis, qui ... de vita ineunte anno centesimo quadragesimo nono Seleucidarum 1. Machab. 6. Nam etsi nominatim mensis diesque minime in historiis exprimitur, ... tamen quin sub principium anni extinctus sit: ut evidentissime ... rebus, quas gessit filius Antiochus Eupator eodem anno.

13 *Abi ad terminum*] id est, vide ut pergas in curriculo, quod superest vitæ tuæ, contentus hac revelatione mea; sic interpretatur hæc verba Christus exegetice in sequenti membro.

HOSCHEAHH.

ARGUMENTUM.

LIBER Hoschebhæ Prophetæ versatur totus in prophetico documentorum genere. Primùm enim duobus typis publicam privatamq; Jisraelitarum apud quos prophetabat depravationem præfigurat, judicium depravationis nomine ipsis superventurum, & gratiam quam Deus erat facturus ipsorũ reliquiis: deinde verò tria eadem capita apertis verbis copiosiùs explicat, de peccatis gravissimè objurgans populares suos, severissima Dei judicia fortiter prænuntians, & resipiscentibus reliquiis, quas Deus ex communi velut incendio conservaverit in Christo filio suo, gratiam, pacem, & salutem æternam prædicens.

CAPUT I.

Deus Prophetæ imperat ut certum typum pronunciet Ecclesiæ Jisraëlitarum, quo Jisraël totus impietatis evincatur, & severissima judicia perhorrescat propediem in totum corpus eventura: itaq; pios hortatur ut sollicitè Ecclesiam moneant, omnes judiciorum acerbitate a malo revocat; castigationibusq; tandem promittit effecturum ut ad ipsum revertantur, & reconciliati Deo per Christum vindicentur ab omni malo, obtineant omne bonum, & inter se in communione æterna gratuiti cum Deo fœderis gratulentur.

1 ᵃ VERBUM Jehovæ quod
fuit ad Hoschehham filium Beeri, ᵃ temporibus ᵃ Huzzijæ, Jothami,
Achazi, Jechizkijæ regum Jehudæ; & temporibus ᵃ Jarobhhami
filii Joaschi regis Jisraëlis.
2 ᵃ Cùm ᵇ primò alloquutus est Jehova Hoschehham; edixit Jehova Hoschehhæ, abi,
ᵃ Assume tibi uxorem ᶜ scortum ᵃ & natos
scorti, cùm ᵈ omnino scortetur hæc terra
ᵉ aversata Jehovam.
3 ᵃ Abiens itaque ᵃ assumpsit ᵃ Gomeram
ᶠ Diblajimanam, quæ concepit & peperit ei
ᵃ filium.
4 Tunc edixit Jehova ᵃ ei, voca nomen ejus
ᵃ Jizrehhelem; nam ᵃ adhuc paulisper, & animadvertam ᵍ ᵃ cædes Jizrehhelis in domum Jehu, faciamque ut cesset ᵃ regnum in
domo Jisraëlis.
5 ᵃ Eritque die illo, ut frangam ᵃ arcum Jisraëlis ᵃ propter vallem Jizrehhelis.
6 Deinde concipiens iterum peperit ᵃ filiam,
edixitque *Jehova* ipsi *Hoschebbhæ*, voca nomen ejus ᵃ Lo-ruchamam: nam non pergam

Assume] videlicet propheta; id est, prophetato hunc typum, te similem esse homini, qui assumpserit sibi uxorem & liberos hujusmodi. Sic accipiendam esse vocem hanc innumeris scripturę locis confirmari potest; vide Deut. 13. 1. c Heb. *scortationum & sic deinceps.* *Et natos*] hæc verba evincunt manifestò rem non gestam, sed prædicatam esse: cùm non potuerint iidem liberi a Propheta & assumi cum matre, & ex ea gigni, quod dicitur sequentibus. *Cum omnino*] summa Interpretatio typi, qua ostendit Deus se Jisraelem totum tanquam uxorem & liberos impurissimos pertulisse. d Heb. *scortando.* e Heb. *de post Jehovam.* 3 *Abiens*] Propheta in Ecclesiam sive cœtum Jisraelitarum. *Assumpsit*] id est, prophetavit typum hoc argumento, ut diximus proxime præcedente versu. *Gomeram*] fictis argumentis ficta nomina, sed accommodata tribuuntur. Totum enim Jisraelis regnum typicè cum muliebri corpore comparatum vocatur Gomer, id est, integritas; ut doceat Deus a se totum Jisraelem sine exceptione in conjugium sacrum ascitum fuisse. Ex Diblajimis autem fuisse dicitur, id est, ex deserto immani & horrendo, de quo Jechezkel. 6. 14. ut demonstret Deus se gratiosè Jisraelitas ad dignitatem illam evexisse sine ullo ipsorum merito, ut idem Jechezkel. 16. narrat copiosissimè. f Heb. *filiam Diblajimorum.* *Filium*] nunc demum transitio fit ad alteram typi partem, de liberis quos Propheta dicitur sustulisse. Hi autem liberi tres ætates Jisraelitarum designant: primus enim ætatem illam significat, quæ gravissimis & periculosissimis motibus exagitata est, quãdo Schallum posteros Jehu sustulit, 2. Reg. 15. secundus ætatem illam, quæ a Tiglath pilesere vastata, capta, & deportata est, 1. Chron. 5. 26. tertius denique ætatem illam, quæ tota eversa est per Schalmanasarem, cùm regnum Jisraelis totum intercidit, 2. Reg. 17. 4 *Ei*] Prophetæ, tanquam parenti. *Jizrehhel*] de nomine oppidi & regiæ Jisraelitarum, ubi Joram rex Jisraelis per Jehu interfectus est, & regnum ab ipso occupatum, 2. Reg. 9. & 10. *Adhuc paulisper*] nam Zecarja filius Jarobhhami sex mensibus tantum regnavit, & per Schallomum sublatus est, regnumque posteris Jehu ademptum, 2. Reg. 15. 10. g Heb. *sanguines.* *Cædes*] id est, stragem horrendam a Jehu in Jizrehhele editam, 2. Reg. 9. & 10. *Regnum*] domus Jehu, quæ modo nominata est. 5 *Eritq;*] id est, & ex eo tempore quo sublata fuerit domus Jehu, non desinam tum intestinis malis, tum etiam externis quatere & labefactare vires Jisraelitarum. *Arcum*] id est, robur, synecdochicè: ut interpretatur Channa 1. Sche. 2. 4. *Propter vallem*] i. propter cædes in ea valle factas, ut dictum est præcedente versu. 6 *Filiam*] secundus hic partus (ut diximus in versum 3.) secundam ætatem denotat, qua Pecach filius Remaljæ a Tiglath pilesere spoliatus est, & Gilhha litæ deportati, 1. Chron. 5. 26. Quamobrẽ etsi permagnum damnum Jisraelitæ acceperunt mulctati regione trans Jardenem sita; cum tamen adhuc longè amplior regni pars penes Pekachum remanserit, hæc ætas cum filia comparatur, sequens verò cum filio, versu 8. *Lo ruchamam*] id est, non adeptam sive non consequutam misericordiam, vel (ut interpretatur Paulus Rom. 9. 25.) non dilectam ex misericordia. Sic nominatur ætas & pars illa populi quæ cladem illam tempore Pekachi ab Assyrio pertulit.

... & anagoge sive accommodatio typi, capite 2. a Heb. *diebus.* *Huzzijæ*] etsi ex istis regum appellationibus tempus quo prophetavit Hoscheahh planè circumscribi non potest, si tamen vel inde ab ultimo ... anno placeat numerare (qui fuit Huzzijæ regis trigesimus nonus) usq; ad principium regni Jechizkijæ, comperies Prophetam hunc nostrum minimum ... & quadraginta prophetasse, ut ex Chronica supputatione promptum ... *Jarobhhami*] & cæterorum, qui in Jisraele regnarunt: nam ... Rex Jisraelitarum anno sexto Jechizkijæ sublatus est, ad cujus tempora ... prophetasse dicitur synecdoche. Videtur autem consulto Jarobhhami ... de causis meminisse, una, ut demonstraret apertius, sub quę tempora ... cœperit prophetare; altera, ut majorem fidem & autoritatem concilia... cùm florentissimo Jisraelitarum regno necdum inclinante, funestam ... tam longo intervallo prædixerit, nempe (ut minimum tribuamus) annos quadraginta novem. 2 *Cùm primò*] typus hic a Deo imperatus ... a propheta effectus est, quàm prophetica prędicatione. Nam quęcunque ... prophetis imperantur, si contra naturam, bonos mores, aut fidem veni... propriè effecta, sed figuratè imperata & propheticè denuntiata fuisse, ... scripturæ locis exemplisque confirmari potest. Cùm autem futura fuisset ... bonos mores lege Dei præscriptos istius typi exequutio, non est credibile ... qui hîc scribitur fuisse a Propheta opere præstitam, sed typum Ecclesiæ ... Est autem hîc typus primùm imperatus a Deo, versu 2 deinde verò ... reliquo capite: & duas partes in universum continet, unam de uxore ... typus fuit totius regni & Ecclesiæ Jisraelitarum. ver. 3. alteram de liberis, ... figuravit Propheta certas partes & tempora regni Jisraelitarum, ut suis ... demonstrabimus. b Heb. *principio.*

amplius misereri domus Jisraëlis, ut h ullo
pacto condonem istis.
7 Domus autem Jehudæ miserebor, servaboque eos per Jehovam Deum ipsorum: ac
non servabo eos arcu, gladióve, aut bello,
equis, aut equitibus.
8 Cumque a lacte depulisset Lo-ruchamam,
rursus concepit peperitq; filium:
9 Et edixit *Jehova*, voca nomen ejus Lo-
hhammin: quia vos non estis populus me-
us, nec ego sum futurus vester.
10 Quanquam futurus est numerus i Jisraë-
litarum par arenæ maris, quæ neque mensu-
rari neque numerari potest: eritque k pro eo
quod dicitur istis, non populus meus estis, *ut*
dicatur illis, filii Dei fortis viventis *estis*:
11 Quando congregantes se l Jehudæi & Jis-
raëlitæ unà, & præponentes sibi caput u-
num ascendent e terra hac: ut ut magnus
fuerit dies Jizrehhelis.

h Heb. *condonando*. *Condonem istis*] Jisraëlitis, ac proinde istos semel deportatos gratiosè restituam. 7 *Domus autem*] id est, regni Jehudæ, quod vos Jisraëlitæ, consociatis vobiscum Syris, tentatis & conamini occupare, ut narrat Jeschahh. 7. 5. & sequentibus. *Per Jehovam*] id est, per Jesum Christum filium virginis, Deum æternum cum Patre & Spiritu sancto, & verum hominem nobiscum; qui signum æternum est, fundamentumq; fœderis & omnium promissionum Dei: vide Jeschahh. 7. 14. *Arcu*] id est, domesticis ipsorum, aut extraneis viribus. 8 *Filium*] tertius hic partus tertiam ætatem denotat, cùm Jisraëlitæ reliqui fuerunt per Schalmanasarem deportati: quorum corpus cum filio potius quam cum filia comparatur (ut diximus in versum 6.) quia adhuc potentior erat, quam unquam tribus illæ trans Jardenem sitæ. 9 *Lohhammin*] id est, non populum meum, ut Propheta interpretatur sequente versu. 10 *Quanquam*] hi duo versus correctione quadam acerbitatem superioris typi temperantes sunt parasceuastici ad sequentis capitis documenta. Docet enim Deus universum quidem Jisraëlitarum corpus a se profligatum iri; sed reliquias aliquas servandas esse secundum electionem gratiæ in adventu Christi, quando omnes in unum populum sub uno rege & pastore in unum ovile coalescent, ut ait Jirmej. 3. 13. & Jechezkel. 34. & 37. i Heb. *filiorum Jisraëlis: sic ver. sequente*. k Heb. *loco ejus*. l Heb. *filii Jehudæ*. 11 *Ascendent*] videlicet Jeruschalaima, pro eo quod est, redeuntes ad Ecclesiam Dei instaurabunt cultum ejus. Sic enim Prophetę typis Ecclesiæ veteris spiritualem Dei cultum adumbrarunt. *Ut ut*] id est, quantumcunque gravis, acerba, & ampla fuerit vindicta mea, quam adhibiturus sum contra Jisraëlitas inde a primo impetu, qui Jisrehhelis nomine designatur: oraculo.

CAPUT II.

1 DICITE fratribus vestris, ô popule mi;
& sororibus vestris, ô misericordiam
consequuta;
2 Contendite cum matre vestra, contendite
ipsam non esse uxorem meam, & me non
esse virum ipsius: ut amoveat scortationes
suas a conspectu suo, & adulteria sua e me-
dio uberum suorum:
3 Ne denudem eam a planè, & statuam eam
ut die *quo* genita fuit; disponensque eam
velut *in* deserto, & redigens eam velut *in*
terra siticulosa b extinguam eam siti:
4 Et filiorum ejus non miserear, eò quòd filii
c scorti sint.
5 Nam scortatur mater ipsorum, scelus pu-
dendum committit genitrix ipsorum; nam
dicit, d prosequar amatores meos dantes
cibum meũ, & aquas meas, lanam meam, ac
linum meum, Oleum meũ, & potiones meas.
6 Idcirco ecce ego obsepiam viam tuam
spinis; & e obducam maceriam, ut semitas
suas non inveniat:
7 Et sectata amatores suos non assequatur
eos, & quærens eos non inveniat; tandem
dicat f age, revertar ad virum meum prio-
rem illum, nam melius mihi tum erat quàm
nunc.
8 Etenim ipsa non agnoscit me dare sibi fru-
mentum, mustumq;, & oleum; etiam argen-
tum copiosè suppeditare ipsi & aurum, g *quo*
conficiunt Bahhalem.
9 Idcirco reversus recipiam frumentum me-
um tempore suo, & mustum meum tempe-
state sua; eripiamque lanam meam & linũ
meum tecturum nuditatem ipsius:
10 Ut nunc retegam fœditatem ejus in ocu-
lis amatorum ejus, nemine erepturo eam e
manu mea.
11 Et abolebo omne gaudium ejus, festivita-
tem ejus, novilunium ejus, & sabbatum e-
jus; denique omnem solennitatem ejus:
12 Et desolabo vites ejus & ficus ejus, *de* qui-
bus dicit, merces hæ sunt mihi quas dede-
runt mihi amatores mei; redigamque eas
in sylvam, ut comedant eas bestiæ agri.
13 Ita h animadvertam in illam dies Bahhali-
morum, quibus suffitum facit eis, & ornans
se in aure sua & monili suo prosequitur a-
matores suos: mei verò obliviscitur, dictum
Jehovæ.
14 Idcirco ecce ego pellecturus sum eam,
cum deduxero eam *in* desertum; & eloquu-
turus sum i quæ sint ei cordi:
15 Et daturus ei vineas ipsius inde ab eo lo-
co, & vallem Hhacoris pro foribus spei; ut
canat illic sicut diebus pueritiæ suæ, id est,
ut quo die ascendit e terra Ægypti.
16 Eritque die illo, dictum Jehovæ, ut vo-
ces me, vir mi; ac non voces me amplius,
mi Bahhal.
17 Amovebo enim nomina Bahhalimorum
ab ore ejus, ut non commemorentur am-
plius nomine suo:
18 || Et pangam pro ipsis fœdus die illo cum
bestiis agri, & cum avibus cœli, reptilibusq;
terræ: & arcum, gladiumq;, ac bellum con-
fringens e terra, faciam ut jacent securè:
19 Et desponsabo te mihi in seculum; despon-
sabo te, inquam, mihi justitia, judicioq;, &
benignitate, ac misericordia:
20 Et desponsabo te mihi fide, ut agnoscas
Jehovam.

1 *Dicite*] Hæc præcedentis typi anagoge sive enarratio (ut diximus suprà 1. 1.) est [illegible], & tribus omnino partibus concluditur: prima est adhortatio piorum ut fratres suos Ecclesiamque Jisraëlitarum revocent ad resipiscentiam; versibus quatuor, secunda est ætiologia, a narratione maleficiorum quibus Jisraëlitæ tenebantur, & futuræ administrationis Dei, ver. 5. & duobus sequentibus. tertia est superiorum concionis partium exornatio, ad finem usque capitis. *O popule mi*] id est, vos qui nondum planè reprobati & rejecti estis decreto Dei, sed adhuc in spe estis retinendæ gratiæ Dei, si resipiscatis. Idem judicium de altero membro faciendum. 2 *Contendite*] id est, liberè indesinenterque toti Ecclesiæ sua crimina ante oculos proponite, ut resipiscat iramque venturam fugiat. *Adulteria*] id est, adulterinos fucos quibus ad inescandos amatores faciem exornant scorta: quamobrem etiam priscis Latinis schœnicolæ dicebantur. 3 *Ne denudem*] ut copiosè exponit infrà versu 9. & sequentibus. a Heb. *nudam*. *Die quo gen.*] vide Jechezk. 16. 4. *In deserto*] cujus allegoriam posuerat suprà 1. 3. & reponit infrà ver. 14. b Heb. *morte afficiam*. *Siti*] id est, omni calamitosorum judiciorum genere: synecdoche. c Heb. *scortationum*. 5 *Nam scort.*] ætiologia, ut diximus in ver. 1. exponit causas superioris hortamenti ad resipiscentiã, tum a maleficiis præteritis præsentibusq;, & scelesta in futurum obfirmatione, tum ab administratione Dei consequutura, castigandis maleficiis, ver. 6. & frangenda tandem obfirmatione, ut ineatur resipiscentia, ver. 7. *Scortatur*] cum diis & gentibus exteris, neglecto conjugali fœdere cum Deo: itaque illi dicuntur amatores, sequente membro.

6 *Idcirco*] denuntiatio consequentis Dei administrationis allegorica, per apostrophen [illegible] dicem. e Heb. *maceriâ ita dicam*. *Ut semitas suas*] ut cum illis scortari amplius nequeat, prout amplius exponitur seq. versu. f Heb. *eam & revertar*. 7 *Ad virum meum*] id est Deum, justam conjugem a quo defeceram. 8 *Etenim*] transitio ad exornationem, per brevem anacephalæosin maleficiorum quæ Jisraëlitæ perpetrabant, hoc versu. Hujus exornationis partes sunt [illegible], explicatio castigationum Dei quæ prædictæ fuerant suprà ver. 3 & 4 & copiosius exponuntur usque ad versum 14 & re[vocat] o per spiritum, verbum, beneficia Dei, ad utendas [illegible]daque mutua Dei & Ecclesiæ interstitia, ad finem usque capitis. g Heb. *quod fecerunt in Bahhalem*. 12 *Merces*] id est, pretia meretricia. *Redigamque*] vide Jeschahh. 5. 5. h Heb. *visitabo super illam*. 14 *Idcirco*] altera pars exornationis, ab administratione Dei revocantis suos a maleficiis, ut diximus in versum 8. *Cum deduxero*] id est, ita assistens ut fueram intermina[tus] suprà ver. 3. Pro[nuntiantur autem pri]mùm in hoc versu & sequente, tria Dei erga electos officia: [ut] spiritus pelliciens, verbum Dei [promo]vens, & beneficia quæ ad spiritum & verbum accedunt spem & lætitiam animis piorum [gi]gnerant; deinde [vero] reciprocum Ecclesiæ officium erga Deum, versu 16. i Heb. *secundum cor ejus, ut Gen. 34. 3.* 15 *Inde ab eo loco*] id est, ab ipso deserto trans Jardenem, [cujus] meminit præcedente versu. *Vallem Hhacoris*] cis Jardenem, ad quam [trajecto] Jardene appulerunt Jisraëlitæ, cùm in possessionem terræ primum mitterentur. *Pro foribus*] id est, pro accessu primo speratæ atque exoptatæ hereditatis benedictionum Dei; quemadmodum Jisraëlitis Judæam petentibus hæ primæ fuerunt tanquam fores quibus in suam possessionem ingressi sunt: allegoria ex veteris Ecclesiæ typo. 16 *Voces me*] id est, me pro justo conjuge habeas, colas & profitearis. *Mi Bahhal*] id est, mi Domine. quasi dicat, hæc vox etsi per se justa atque honesta est, jam tamen mihi est odio & horrori propter communicationem hujus appellationis cum idolis tuis. 17 *Amovebo enim*] ex lege Exodi 23. 13. Hoc autem versu & sequentibus exponit Deus sua & Ecclesiæ officia inter se mutua: quorum prius est liberatio ab omni malo, tum spirituali, hoc versu, tum corporali, sequente versu, ex fide & constantia fœderis mutui, vers. 19. & 20. posterius verò, communicatio omnis boni, sive corporalis quo ad opus futurum est Deus cognoverit, versu 21. & 22. sive spiritualis versu 23. || Ijob. 5. 23. Jeschahh. 2. 4. 19 *Justitia*] id est, conferens in te dona justitiæ, &c. 20 *Fide*] id est, ita te adjungam mihi, ut dona illa a me proficiscentia percipias fide augescentia omnem cognitionem mei.

21 'Erit etiam die illo, ut 'exaudiam, dictum Jehovæ; 'exaudiam cœlos, & ipſi exaudiant terram;
22 Et terra exaudiat frumentum, & muſtum & oleum; & iſta exaudiant 'Jizrehelem.
23 Nam conſeram 'eam mihi in terra, & miſerebor 'Lo-ruchamæ; & dicam ad Lo-hhammin, populus meus es, & ipſe dicet, Deus mi.

21 *Exaudiam*] po... ſicheri ge... ut diximus in ... 17. *Exaudiam*] huma... dictum, pro eo quod eſt, res omnes ... in cœlo & in terra ſtudentes & ... in Eccleſiæ bonum, ac ſuo modo procurantes ... ut ſubminiſtrare poſſint Eccleſiæ quicquid debent; res, inquam, creatas (tanquam ſi invocarêt me) benedictionibus cumulabo ad uſum Eccleſiæ meæ. *Exaudiam cœl.*] id eſt, ipſis velut exorantibus ſuppeditabo quæ fuerint opus, & ... viciſſim terræ: ſic deinceps. 22 *Jizrehhelem*] id eſt, partus Eccleſiæ & reliquias Jizrehhelis illius de quo ſuprà 1. 4. quas illa mihi peperit in Chriſto, & ... Eccleſiam conſevero, ſequente verſu. Sic oſtenditur etymon illius nominis quod prius ad ſignificationem judicii ſpectabat, ſuprà 1, 4. hîc verò ad ſignificationem gratiæ a Deo percipiendæ pertinet. 23 *Eam*] Eccleſiam, matrem Germani Jiſraëlis. *Lo-ruchama*] cujus miſerturum ſe negaverat ſupra 1. 6. hîc ... reliquias ſe excepturum promittit, quemadmodum etiam judicandum eſt de ... nomine.

Caput III.

Deus Jiſraelitis proponit typo diuturnam labefactationem Eccleſię & regni ipſorum: deinde verò reſtitutionem promittit gratia ipſius obventuram in Chriſto.

1 'Deinde edixit Jehova mihi, iterum abi, ama mulierem, amatam [a] ab amico, & adulterantem: qualis eſt amor Jehovæ erga [b] Jiſraëlitas, cùm ipſi 'reſpiciant ad deos alienos, & 'ament lagenas [c] vini.
2 Cùm itaque 'comparaſſem eam mihi quindecim *ſiclis* argenti, & [d] 'ſeſquichomere hordei:
3 Edixi ei, 'diebus multis deſideto [e] 'mea cauſa, ne ſcortator neque [f] nubito cuiquam; viciſſim etiam 'ego [g] tua cauſa.
4 Nam 'diebus multis deſidebunt Jiſraëlitæ, 'nullo rege, nullóq; principe, & nullo ſacrificio, ac nulla ſtatua; nullo denique amiculo, aut imaginibus:
5 'Poſtea reverſi Jiſraëlitæ 'quærent Jehovam Deum ſuum, & Davidem regem ſuum; & [h] 'pavidi accedent Jehovam & bonitatem ejus 'ultimis temporibus.

1 *Deinde*] Secunda hæc Prophetia cō... typum non admodum priori abſi... tribus verſi... explicatione ... verſu 4. & 5.
a Heb. *amici*.
b Heb. *filios Jiſ-raël*.
Reſpiciant] i. explorantes attenta obſervatione ſequantur ... ſuum & oculos ad ſcortandū, ... loquitur Moſche Num. 15. 39.
Ament lagen.] i. ... vivant: ſynecdoche.
c Heb. *uvarum: ...*
2 *Comparaſſem*] ſic ... Propheta ... Jiſraëlitarum (qui hac muliere adumbratus eſt) ſervitutem ſerviviſſe, donec Deus ipſum ... ſibi: nam mancipia tantum & quidem extera erant venalia. d Heb. ... *hordei, & letec o hordei.* *Seſquichomere*] de Chomere vide Levit. 27. 16. & ... 45. 11. Letec autem Hhebraicum non aliud eſt quàm ſemichomer. Quam... conjunctim pro Chomere & Leteco ſeſqui chomerem diximus. 3 *Diebus multis*] hic propheta noſter proſequitur ritum legis qui imperatus eſt Deut. 21. ... e Heb. *mihi.* *Mea cauſa*] i. ut te juſto tempore confecto uxorem ducam. f Heb. *iſto viri.* *Ego tua cauſa*] ſupple deſidebo, neque me conjungam alteri. g Heb. *ad te.* 4 *Diebus multis*] nam ex quo Jiſraëlitæ in Aſſyriam fuerunt deportati per Schalmanaſarem, id eſt, ab anno ſexto Chizkijæ uſque ad redemptionem comparatam in Chriſto & reſtitutionem Jiſraëlis, fuerunt anni ſexcenti o... Eſt autem hic typi accommodatio, ut diximus ver. 1. *Nullo rege*] id eſt, ... forma reipub. & Eccleſiæ, ac ne illius quidem depravatiſſimæ quæ tum ... Jiſraëlitis erat, & circumfluebat idololatria. 5 *Poſtea*] nimirùm quàm dies ... quos præfinivit Deus effluxerint, id eſt, cùm Chriſtus Deus fiet manifeſtus in carne, qui idem eſt Jehova & David, ac proinde unica Jiſraëlitarum ſalus. *Quærent Jehovam*] i. dedent ſe Eccleſiæ, & regno Chriſti Jehovæ & Davidis no... h Heb. *pavebunt ad Jehovam.* *Pavidi*] ex documento Davidis Pſal. 2. 11. *Ultimis temporibus*] quibus Deus nos per filium ſuum compellat prædicatione Evangelii, Heb. 1. 1.

Caput. IIII.

Deus Jiſraelem totum vanitatis ſumma, inhumanitatis, & impietatis redarguit; & a præſente regni adminiſtratione confirmat reprehenſionem ſuam: poſtremo vero Jehudam a participandis Jiſraelitarum factis dehortatur tum horrore injuſtitiæ, tum ſuppliciorum quæ Jiſraeli comparata ſunt metu.

1 'Audite verbum Jehovæ, ô [a] Jiſraëlitæ: nam contentio eſt Jehovæ cum habitatoribus hujus terræ, quòd 'nulla ſit fides, nullaque benignitas, & nulla agnitio Dei in hac terra.
2 'Pejerando, & mentiendo, & occidendo, furandoque, & adulterando; [b] erumpunt *in multitudinem* 'cædes, ita ut aliæ aliis ſint cōtiguæ:
3 Propterea 'lugebit hæc terra, & languebit quicquid habitat in ea, [c] tum beſtiæ agri, tum aves cœli: quin etiam piſces maris [d] interibunt.
4 'Veruntamen quiſquam 'ne contendito, & ne increpato quiſquam: nam [e] populares tui 'ſimiles ſunt contendentibus cum ſacerdote.
5 Itaque 'corrues interdiu, corruetque etiā Propheta tecum noctu; & exſcindam 'matrem tuam.
6 'Exſcindentur populus meus, [f] eò quòd vacet 'ſcientia: 'quia tu 'ſcientiam ſpreviſti, ſpernam quoque te, ne ſacerdotio fungaris mihi: quia oblitus es legis Dei tui, 'obliviſcar filiorum tuorum ego quoque.
7 'Prout aucti ſunt, ita peccant in me; gloriam eorum in ignominiam commutabo.
8 'Peccatum populi mei comedunt; ideo ad iniquitatem eorum 'attollunt animum ſuum quiſque.
9 'Quapropter erit ut populus, ita ſacerdos; cùm [g] animadvertens in eum vias ejus, actiones ejus retribuam ei.
10 Nam comedentes 'non ſaturabuntur, ſcortantes non erumpent *in multitudinem*; quia Jehovam deſierunt obſervare.

1 *Audite*] Hujus concionis partes in univerſum duæ ſunt: una ἐπιτιμητική, qua Jiſraëlitæ increpantur, & graviſſimis minis proterruntur judiciorum Dei impendentium, uſque ad verſ. 15. altera διδασκαλική, qua Jehudæi ab Jiſraëlitarum exemplo officii ſui admonentur, ad finem uſque. Increpationis autem prolepſis, ſive propoſitio ſumma contentionis Dei cum Jiſraëlitis & cauſarum ejus ponitur verſ. 1. deinde verò prolepſeos exornatio ex cauſarum ordine, verſibus ſeq.
a Heb. *filii Jiſraëlis.*
Nulla ſit fides] tres cauſæ litigandi his verbis exponuntur, quas deinceps Propheta illuſtrat tum rerum geſtarum narratione, tum judiciorum comparatione quæ Deus erat immiſſurus ἀναλόγως ſive convenienter maleficiis.
2 *Pejerando*] primus exornationis locus oſtendit primùm nullam eſſe fidem, hoc verſu; deinde propter perfidiam Jiſraëlitarum judicium Dei exponit, ſequente verſu; non eſſe cur Jiſraëlitæ confidant terræ ſuæ & bonis illius, eò quòd Deus in omnia luctuoſiſſimam calamitatem immiſſurus eſt. b Heb. *erumpunt ita ut ſanguines ſanguinibus ſint contigui.* *Cædes*] ex his & ſequentibus verbis videtur nobis probabile hanc prophetiam poſt Jerobhhami mortem & Zecarjæ filii, quam prædixerat ſuprà 1. 4. pronuntiatam eſſe. 3 *Lugebit*] id eſt, horrebunt, & vaſta erunt omnia: proſopopœia hiperbolica. c Heb. *in beſtia agri, & in ave.* d Heb. *recipientur.* 4 *Veruntamen*] ſecundus exornationis locus nullam eſſe benignitatem in terra; ac potiùs feritatem & barbariem tantam, ut ne moneuteis quidem benignè ferre poſſint, nedum peccantes benignè admonere: cui ſecundæ contentionis cauſæ hoc verſu poſitæ comparatur judicium ſuum ſequente verſu: nolunt erigi, inquit, ac propterea ſinguli corruent. *Ne contendito*] id eſt, ne operam ludito quiſquam in reprehendendis obfirmatis iſtorum animis: omnes reprehenſiones in ventos abituræ ſunt. *Similes ſunt*] id eſt, voluntarie peccant, & ſuperbè committunt quicquid committunt; ac proinde tam rei ſunt quàm qui non auſcultant ſacerdoti Dei, Deut. 17. 12. ut exemplum habetur Num. 16. e Heb. *populus tuus.* 5 *Corrues*] apoſtrophe ad populum, quem indeſinenter prædicit eſſe deinceps ruiturum; ut geſtum eſſe hiſtoriæ teſtantur. *Matrem tuam*] id eſt, regnum totum; vide ſuprà 1. 3. 6 *Exſcindentur*] tertius exornationis locus, nullam eſſe agnitionem Dei tum in populo, tum in ſacerdotibus; quorum crimina ſuppliciaque univerſè poſita hoc verſu, ſequentibus explicantur. f Heb. *ex non ſcientia.* *Scientia*] id eſt, agnitione Dei, cujus meminit verſu 1. *Quia tu*] apoſtrophe ad ſacerdotes. *Scientiam ſpreviſti*] quam colere & tueri debent ex officio ſacerdotes, Deut. 33. 9. & 10. & Malaci 2. 7. *Obliviſcar fil.*] id eſt, non modò te ſpernam, ſed etiam filios tuos.
7 *Prout aucti*] id eſt, in honorem evecti nomine meo. Hoc autem & ſequenti verſu exaggerat Propheta indignum ſacerdotum facinus, tum ab honoribus & beneficiis quæ ſpeciatim contulerat in ſacerdotum ordinem, tum ab arrogantiſſima ipſorum confidentia indulgentiam peccatis populi, ut gulæ, ambitioni, & avaritiæ ſuæ inſervirent. deinde verò ſimul populi & ſacerdotum pœnas prænuntiat verſu 9. 8 *Peccatum pop.*] id eſt, oblationes & ſacrificia pro peccatis. quaſi dicat, peccare populum non indignè ferunt; ſed potiùs maximam peccandi licentiam invehunt, quia ex ſacrificiis habent unde vitæ ſuæ ac voluptatibus indulgeant. *Attollunt*] vide in Deut. 24. 15. 9 *Quapropter*] denuntiatio pœnæ, ut diximus in verſum 7. qua primùm vitæ & voluptati ſuæ conſulentibus inopia victus voluptatumque prædicitur, uſque ad verſum 12. deinde ſcortantibus cum idolis prænuntiantur domeſtica adulteria familias ipſorum impunè conturbatura, inde ad verſum 14. ac poſtremò καθόλου ſententia a Deo fertur, ver. 14.
g Heb. *viſitabo ſuper eum: ſic ver. 14.* 10 *Non ſaturabuntur*] id eſt, tantum abeſt, ut ſaturentur propagenturque, ut contrà fame & tabe conficiantur ipſi; ut in Schomronis obſidione factum eſt: μείωσις.

11 ᵍScortatio, vinumque, & mustum intercipit ʰ mentem.
12 ᵍPopulus meus ᵍlignum suum consulit, ut baculus ejus indicet ipsi; nam spiritus ᵍscortationum in errorem agit, ut scortentur aversi ⁱ a Deo suo.
13 ᵍIn verticibus montium sacrificant, & in collibus suffitum faciunt sub quercu, populoque, & robore, eò quòd bona sit umbra ejus: idcirco scortantur filiæ vestræ, & sponsæ vestræ adulterantur.
14 ᵍ Non animadverterem in filias vestras quòd scortentur ; & in sponsas vestras quòd adulterentur ; quòd isti cum scortis ᵍseparent quæ cum meretricibus sacrificent ; imò populus ᵍ non intelligens conturbabitur.
15 ᵍSi scortaris tu Jisraël, ne reatum obeat Jehuda: & ᵍne accedatis Gilgalem, neque ascendatis ᵍBeth-avenem, neque juretis, vivit Jehova.
16 ᵍNam ut juvenca refractaria, refractarius est Jisraël; ᵍ nunc pasturus est eos Jehova tanquam agnum in loco spatioso.
17 ᵍConjunctus est ᵍterriculis Ephrajim: ᵍsine illum.
18 ᵍRefractarium est merum eorum, ᵏ continenter scortantur; ᵍamant, date, ᵍignominia ipsa sunt ˡ protectores ejus.
19 Ligabit ventus ᵍistam alis suis; & erubescent propter ᵍsacrificationes suas.

11 *Scortatio*] [illegible], qua ostendit Propheta adeò ... & sepultos esse Jisraëlitas in adulteriis & ingurgitationibus, ut ad nullas minas & pœnas quamvis præsentes animum advertant.
h Heb. *cor*.
12 *Populus*] altera denuntiatio, ut diximus in versum 9.
Lignum] id est, imaginem ligneam, metonymicè.
Scortationum] id est, idololatriæ, quæ scortatio spiritualis est.
i Heb. *de sub Deo suo*.
13 *In verticibus*] vide Jeschahh. 57. 9. & sequentibus.
14 *Non animadv.*] conclusio sententiæ Dei in omnes Jisraëlitarum ordines & sexus, propter repudiatam cognitionem Dei, ut diximus in versum 9.
Separent] id est, res optimas domi suæ alligant, quas palàm Deo hominibusque astantibus consumant cum scortis, religionis specie.

Non intelligens] eò quòd non intelligit, neque animum adhibet ad cognitionem Dei. 15 *Si scortaris*] secunda pars concionis, ut diximus in versum 1. qua Propheta Judæos primùm dehortatur a communicandis operibus Jisraëlitarum, hoc versu; deinde causas dehortationis explicat, reliquis. *Ne accedatis*] apostrophe ad Jehudam, quasi dicat, cavete, ô Jehudæi, ne vel terminum ipsum Jisraëlitarum communicandæ idololatriæ causâ attingatis: nam terminus erat Gilgal Jardenem versus. Deinde verò per gradationem alia duo interdicta subjiciuntur: unum, ne cum idolo Beth-elis communicent, alterum, ne blasphement Deum suum obstringentes se idololatriæ. *Beth-avenem*] id est, Beth elem, quo in oppido Jarobhham instituerat idololatriam 1. Reg. 12. 29. Dicitur autem Beth-aven, id est, domus vanitatis, hîc & infrà 10. 5. pro eo quòd antè fuerat dicta Beth-el, id est, domus Dei fortis, Gen. 28. 19. 16 *Nam ut juvenca*] propositio summa causarum ad dehortationem pertinentium. Sunt autem duæ hoc versu positæ; una, Jisraëlitas turpis rebellionis, & contumaciæ, adeòque transfugii reos esse, quod exponitur versu 17 & 18. altera impendere ipsis a Deo judicium severissimum, quod exponitur versu ultimo. *Nunc*] id est, jam jam incipit, & porrò hoc effecturus est, ut perinde expositus sit Jisraël prædæ, ut misellus agnus solitarius in patente campo. 17 *Conjunctus*] id est, transfugit a Deo vero ad falsos. *Terriculis*] vide 1. Schem. 31. 9. *Sine illum*] id est, tibi, ô Jehuda, nihil cum illo commune esto. 18 *Refractarium*] id est, merum quo se obruunt, istos efficit refractarios: quo nomine Ephrajim persæpe a Prophetis reprehenditur: ut Jeschahh. 28. 1. metonymia, cui planè similis habetur Proverb. 20. 1. Hanc autem interpretationem aliis anteponimus ex versu 16. k Heb. *scortando*. *Amant*] elegans ethopœia, qua exprimitur continens virorum principium desiderium & labor in coacervandis muneribus: cui similis est Proverb. 30. 15. *Ignominia*] id est, denique vitium in loco virtutis ponunt, & quicquid sibi re ipsa ignominiosum est id tanquam honorificum prosequuntur: ac proinde tam leves & contemnendi sunt quam ipsa ignominia. l Heb. *clypei*. 19 *Ligabit*] altera causa, ut diximus in versum 16. Levissimi, inquit, & ignominiosissimi principes isti, tanquam vento paleæ, abripientur judicio Dei; quamobrem meritò Jehuda ab istis abstinere debet: allegoria in scripturis frequens. *Istam*] ignominiosam Ephrajimi gentem, regnumque Jisraëlis totum. *Sacrificationes*] id est, impios cultus ab ipsis exercitos: synecdoche.

Caput V.

Deus Jisraëlitas & Judæos scortationis aversionisque obfirmatæ nomine reprehendens certissimam ruinam ipsis prænuntiat: ac propterea criminibus ex ordine exprobratis, obsequio traditionum humanarum, extraneorum auxiliorum advocatione, verbi divini contemptu, fœderis cum Deo abdicatione, maleficiisque certatim perpetratis, concludit sermonem gravissima denuntiatione futuri judicii, & hypocriseos exprobratione.

1 ᵍ AUDITE istud, ᵍô sacerdotes, & attendite ᵍdomus Jisraëlis, & ᵍdomus Regis aurem præbete, nam ad vos ᵍjudicium *hoc pertinet*: qui *velut* laqueus estis ᵍin Mitzpa, & rete expansum super ᵍTabore.
2 ᵍ Qui *ad* jugulandum declinantes ᵃ profunda petunt, iis ego castigationi sum omnibus.
3 ᵍEgo novi Ephrajimum, & Jisraël non est celatus ᵇ mihi: nunc ᵍscortari te, Ephrajim, impurum esse, ô Jisraël.
4 ᵍ Non ᶜ adhibent actiones suas ut revertantur ad Deum suum: nam spiritus ᵍscortationum ᵈ in ipsis est, & Jehovam non agnoscunt.
5 ᵍEtiam testificatur fastus Jisraëlis in faciem ipsius: quamobrem Jisraël Ephrajimque corruent iniquitate sua, corruet etiam Jehuda ᵍcum illis.
6 ᵍUt cum ᵍgregibus suis, & cum armentis suis eant ad quærendum Jehovam, non invenient: ᵍeruit se ab eis.
7 In Jehovam ᵍperfidè egerunt; nam ᵍfilios extraneos pepererunt: nunc ᵍconsument eos menses, partes eorum.
8 ᵍClangite buccina ᵍGibhhæ, tuba Ramæ; vociferamini ᵍBeth-avene, ᵉ ᵍposterior te, ô Binjamin, *clangat*.
9 Ephrajim desolationi futurus est die correctionis; *quo* in tribubus Jisraëlis notum fecero ᵍ*illam* certam *esse*.
10 Sunt principes Jehudæ ᵍsimiles iis qui movent terminum; super eos effundam ᵍ velut aquam excandescentiam meam.

1 *Audite*] Tota hæc capita ad prophetiam eandem pertinere res ipsa loquitur. Sunt autem hujus prophetiæ partes universim quatuor: exordium, duobus versibus; propositio criminum suppliciorumque propter crimina impendentium, usque ad versum 11. confirmatio propositionis, inde ad versum 8. capitis ... & conclusio, ad finem illius usque. Exordium autem facit audientiam a persona Jisraëlitarum, versu 1. & a persona Dei, versu 2.
O sacerdotes] tum illegitimi Jisraëlitarum, tum verò Jehudæ regno legitimi; nam etsi propriè appellat Prophetam regnum Jisraëlitarum, eadem tamen occasione cum regno Jehudæ agit, velut ... minum eorundem conkio & ... partibus judicii ipsa argumentatio num series ostendit.
Domus Jisraël] id est, regnum Jisraëlitarum.
Domus regis] id est, regnum Judæorum, quod domui Regiæ a Deo institutum ...

vide 1. Reg. 12. 16. & sequentibus. *Judicium hoc*] quod mox eloquuturus ... *In Mitzpa*] monte ad Libanum, ubi fere agebant aucupes, sicut in Tabore ... de Jehoschuhh. 11, 3. *Tabore*] de quo Judic. 4. 6. 2 *Qui ad jug.*] periphrasis latronum: quemadmodum (inquit Deus) aucupes in profundis lucorum solent ad intercipiendas volucres, sic etiam vos, ô latrones, ex abdito loco ... enæ vitæ insidiamini. Hoc verò mearum est partium, ut eos castigem, primum quidem verbis evincendo revocandoque, deinde etiam verberibus atque suppliciis: sic comparatur transitus ad propositionem sequentem. a Heb. *profundant*: ut ita dicamus. 3 *Ego novi*] secunda hæc pars, propositio ... rat primùm crimina Jisraëlitarum, ver. 3. & 4. deinde supplicia, tribus sequentibus, ac postremò exornatur, tribus alteris. b Heb. *a me*. *Scortari* id est, corpore & animo in omnem impuritatem ruere: ut in tertia prophetiæ parte videbimus. 4 *Non adhibent*] id est, non student resipiscentiæ & ... ejus. c Heb. *dant*. *Scortationum*] id est, impurissimus, ut spiritus perversitatum nominatur Jeschahh. 19. 14. d Heb. *in medio ipsorum*. 5 *Etiam*] quasi dicat, sed quid opus est diu multumque de probanda Jisraëlis improbitate laborare? ipsius conditio fastuosissima plus satis testis est, & palam facit impuritatem omnium: sic loquitur Jeschahh. 3. 10. *Cum illis*] id est, consors maleficiorum & pœnarum quæ de Jisraële enuntiantur. 6 *Ut cum greg.*] id est, nullo pacto judicium Dei effugient, neque Deum reconciliabunt sibi ullo externo cultu, quin pœnam quam modo dixi a Deo immissam subeant. *Gregibus suis*] id est, amplissimis sacrificiis & oblationibus. *Eruit se ab eis*] id est, deseruit eos, tanquam profectus aliò, ut dicitur infrà 13. & ... visum Jechezk. 10. 7 *Perfidè eger.*] ut adulteræ oblitæ sui conjugalis officii, suprà 3. *Filios extran.*] id est, semen suum cum diis populisque ... perfidè commiscuerunt. *Consument eos*] id est, tanquam mulieres ... fractæ assidua venere diffluent mensibus, atque contabescent singula ipsorum membra: sic Jirm. 2. 24. 8 *Clangite*] exornatio propositionis (ut diximus in versum 2.) per hypotyposin, quasi Deus conclamaret arma ad efficienda judicia quæ postea exponit, duobus versibus. *Gibhhæ*] qui terminus erat regni Jehudæ, ut Rama Jisraëlis: vide 1. Reg. 15. 21. & 22. *Beth avene*] qui locus erat in solitudine utriusque regni contermina, Jehoschuhh. 7. 2. & 18. 12. ad Beth-elem & regnum Jisraëlitarum pertinens. e Heb. *post te*. *Posterior te*] id est, Jehuda quoque ad bellicas clades perferendas se ipsum comparet, qui post regionem tuam habitat. quamobrem de Jisraële agitur, ver. 9. & de Jehuda ver. 10. simile vide Judic. 5. 14. 9 *Illam*] videlicet correctionem a me pronuntiatam, quam isti ut incertam ludificantur, ac minimè omnium ad se perventuram putant. 10 *Similes iis*] id est, fines transgrediuntur sui officii, neque iis terminis quos posui se ipsos continent, sed ultro malitiòseque transcendunt & movent eos. Magnum autem fuisse termini moti crimen jura divina & humana testantur: vide Deuteronom. 19. 14. & 27. 17. Jehudæos verò temporibus Achazi in hæc scelera proruisse regis operâ & sacerdotis summi, apparet ex 2. Reg. 16. & 2. Chro. 28. *Velut aquam*] id est, abundantissimè.

11 Oppr.

11 'Opprimitur Ephrajim, conteritur 'judi-
cio; 'quia placet, f sequitur mandatum.
12 'Quapropter ego 'tanquam tinea fui E-
phrajimo, & quasi 'putredo domui Jehudæ.
13 Sed videns 'Ephrajim 'morbum suum, &
'Jehuda ulcus suum, abiit Ephrajim ad As-
syrium, misitque *Jehuda* ad Regem 'propu-
gnaturum: sed ipse non poterit mederi vo-
bis, neque curabit vos ab ulcere.
14 'Nam ego ut ferox leo sum Ephrajimo, &
velut juvenis leo domui Jehudæ: ego, ego
rapiã & abibo; deportabo,& nemo eripiet.
15 g 'Abiens revertar in locum meum,donec
reos peragant se & quærant faciem meam;
cùm angustia fuerit ipsis quærant me 'dilu-
culo, *dicentes*:

[illegible] *Quapropter*] [illegible] ut dila[illegible] [illegible] pro[illegible] præce[illegible] de maleficiis [illegible] Jisraelitarũ, Judæo[illegible] & venturis [illegible] judiciis, per [illegible] [illegible] [illegible] facinorum, [illegible] sigillatim [illegible] judicia compa[illegible]. Primum faci[illegible], quòd manda[illegible] hominum pratu[illegible] voluntati Dei, [illegible] versu secundum, [illegible] revocantè il[illegible] Deo castigatio[illegible], [illegible] se auxiliis confirmarunt, versu 12. & 13. tertium, quòd verbo Dei [illegible] ut auxilia extera desererent, neq; castigationibus neq; verbo adducti sunt [illegible] Deum et animo requirerent, inde ad ver. 5. cap. 6. quartũ, quòd eò dementiæ in[illegible] prolapsi sunt ut Dei fœdus perfidia summa in Deum & homines irritum [illegible] neglectis Dei mandatis, & perpetratis adulteriis & homicidiis, inde ad [illegible] capitis; postremò quòd alii alios provocarint certatim ad maleficia, adul[illegible], & homicidia, usque ad versum 8. capitis 7. *Judicio*] videlicet Dei, quod [illegible] pertinere dixit suprà versu 1. *Quia placet*] id est, nec tamen judiciis [illegible] frangitur, deterretur a mandatis & traditionibus hominum; unam tantum [illegible] quia placent traditiones ipsi, & magis arrident quàm præcepta Dei.
f Heb. *it post mand.* 12 *Quapropter*] transitio ad secundum facinus, ut [illegible] præcedente versu. *Tanquam tinea*] id est, consumpsi eos ut tinea ve[illegible]: sic Ijobi 13. 1. Proverb 25. 20. & alibi. *Putredo*] eas res quibus adhæ[illegible] exulcerans & putrefaciens, quemadmodum ostenditur sequente versu. 13 *Ephrajim*] id est, Menachem rex Jisraelitarum, de quo 2. Reg. 15. 19. *Morbum*] id est, infirmitatem suam: nam opus habuit Menachem adjumen[illegible] in regno quod occupaverat confirmaret. *Jehuda*] Achaz rex Jehudæ: [illegible] 2. Reg. 16. 7. *Propugnaturum*] id est, qui servaret Achazum e manu regum [illegible] ipsum, ibidem & 2. Chron. 28. 14 *Nam ego*] transitio ad [illegible], ut diximus in versum 11. qua demonstratur tum consilium Dei [illegible] de revocando Jisraele flagellis ad seriam resipiscentiam, usque ad ver[illegible] 4. capitis sequentis; tum hypocrisis utriusque regni, vers. 4. g Heb. *abiens revertar*. 15 *Abiens*] id est, subducam me ab illis quodammodo, ut [illegible] non sentiant amplius præsentem esse; humanitus dictum. *Diluculo*] [illegible], impellive & studiosissimè.

Caput VI.

1 'AGITE, revertamur ad Jehovam: nam
ipse rapuit & 'curaturus est nos; per-
cussit & 'obligaturus est nos:
2 Vitæ restituet nos 'post biduum; die tertio
excitabit nos, & vivemus coram ipso:
3 'Ut agnoscere a pergamus, cognoscentes
Jehovam, 'tanquam auroræ cõparato exor-
tu ejus: 'advenietque ut pluvia nobis: tan-
quam serotina & tempestiva terræ.
4 'Quid facerem tibi, Ephrajim? quid face-
rem tibi, Jehuda? cùm benignitas vestra
tanquam nubes matutina,& velut ros b ma-
nè stillans 'abeat.
5 'Propterea 'cecidi per Prophetas, interfe-
ci illos sermonibus oris mei; & 'judiciorum
tuorum lux exorta est,
6 Me benignitate delectari, 'non autem sa-
crificio; & cognitione Dei magis quàm ho-
locaustis.
7 'At isti 'tanquam hominis transgressi sunt
fœdus, 'ibidem perfidè egerunt contra me.
8 'In Gilhhade 'urbs *erat* operantium iniqui-
tatem *quæque*, c vestigiis sanguinolentis.
9 'Sodalitium verò sacerdotum est 'simile
præstolantibus d aliquem turmis, '*qua* via ad
Schecemum *factum est* occidunt: nam 'sce-
lus faciunt.
10 'In domo Jisraëlis video rem horrendam,
ibi scortatione 'Ephrajimi pollui Jisraë-
lem:
11 'Etiam, ô Jehuda, *Ephrajimum* 'posuisse
messem in te; 'cùm reducerem captivam
multitudinem populi mei.

1 *Agite*] Forma [illegible] sanctæ resipi[illegible], qua alii alios [illegible] primum ad [illegible] respi[illegible], & confiten[illegible] judicium manus [illegible], dein[illegible] eadem [illegible] pro [illegible] sua, ac [illegible] ad fructus [illegible] resipiscentiæ [illegible] certâ fi[illegible] benedictionis [illegible]. *[illegible] est*] id [illegible] accepturus & [illegible] [illegible] direpti & dilacerati sumus. *Obligaturus*] id est, medicamento ad vul[illegible] quæ inflixit nobis adhibito impositurus fasciam, ut chirurgi solent fascias [illegible] vulneribus & medicamentis. 2 *Post biduum*] id est, brevi redinte[illegible], si serio accedamus ipsum & curabit nos efficacissimè: numerus certus [illegible]. 3 *Ut agnoscere*] finis restitutionis nostræ a Deo effectæ, nimi[illegible] agnitio Dei freta benedictionibus ejus. a Heb. *agnosca-[illegible]*. *Tanquam auroræ*] id est, ut quemadmodum ex quo au[illegible] est, res videntur, magis ac magis innotescunt, & procedente sole fa[illegible], ita nos augescamus & continenter roboremur in cognitio[illegible] professione ejus: vide Judic. 5. 31. & Proverb. 4. 18. *Advenietq;*] id [illegible] & opportunissimè benedictionibus suis asperget atque perfundet [illegible]. 4 *Quid facerem*] videlicet aliud quàm quod exposui suprà vers. 14. & [illegible] præcedentis. Est autem hæc pathetica contestatio, qua verberat Deus [illegible] Jisraelitarũ & Judæorum conscientiam. b Heb. *matutinans ut ita [illegible]*. *Abeat*] id est, quasi momento dispereat. 5 *Propterea*] transitio ad [illegible] facinus, ut diximus suprà 5. 11. quod omnes, quamvis sollicitati verbo [illegible] tamen desciverunt & in omnibus maleficiis sese occuparunt: prop[illegible] (inquit) quòd benignitas vestra tanquam nubes & ros evanescit illico, [illegible] cecidi, &c. *Cecidi*] id est, feci ut Prophetæ mei enuntiantes verba mea [illegible] populum, & perterrefacerent verberum meorum lethaliumque judicio[illegible]: vide Jirmejæ 1. 10.

Judiciorum] id est, prædicatione verbi jussi prophetas præ[illegible]lucere tibi, ut ea veluti face jura tua officiaque cognosceres quæ explicantur sequente versu. Hic enim alter usus est propheticæ, ut non tantum deterreantur homines a malo, sed etiam ad bonum adducantur. 6 *Non autem*] vide 1. Schem. 15. 22. & Jeschahh. 1. 11. & sequent. 7 *At isti*] narratio prophetica ac vehementissima quarti facinoris, cujus singula verba singulas habent emphases ad amplificandam indignitatem rei. *Tanquam hominis*] id est, tanquam [illegible] homine vanissimo sibi res esset. *Ibidem*] ubi eos cædebam per Prophetas, & prælucebam ipsis: vide 2. Reg. 17. 7. & sequentibus. 8 *In Gilhhade*] confirmatio præcedentis accusationis, ab enumeratione partium singularum in quas populus Dei divisus erat, usque ad caput septimum. Est autem hæc prima pars, Gilhhadis, id est, regionis trans Jardenem sitæ συναδοχικῶς ideo seorsim posita quòd jam eo tempore exemplo esset a Pule Assyriorum Rege, & coloni deportati, 1. Chronic. 5. 26. Quamobrem verbum substantivum noluimus per præsens reddere, sed per præteritum; ut palam fieret hic a Propheta causam anteacceptæ cladis demonstrari. *Urbs erat*] id est, urbani omnes erant nequissimi, & sanguinarii palam passimque. c Heb. *vestigiata (ut ita dicamus) sanguine*. 9 *Sodalitium*] secunda pars enumerationis, in qua propheta transgressionem perfidiamque populi commonstrat: ac primùm quidem sacerdotum, hoc versu; deinde verò popularium, cùm Jisraelitarum, sequent. vers. tum Jehudæorum, vers. 11. *Præstolantibus*] id est, latronibus & grassatoribus, quos ab explorandis & obsidendis itineribus veteres Latini Græca voce dixerunt hodœdocos, ut narrat Festus. *Qua via*] id est, via & ratione dolosa, qua Schimhhon & Levi Schecemitas oppresserunt, Gen. 34. d Heb. *virum*. *Scelus faciunt*] videlicet idem quod a Levi parente ipsorum factum est, proditione eos qui ipsis fidem habent tradentes morti. 10 *In domo Jisraelis*] jam ad popularium facta Propheta venit, ut diximus præcedente versu. *Ephrajimi*] id est, quæ ab Ephrajimo primùm profecta est. Erat enim Jarobhham Ephratæus, 1. Reg. 11. 26. qui idololatriam instituit profligato cultu Dei, 1. Reg. 12. 26. & sequentibus. 11 *Etiam ô Jehuda*] id est, animadverto Ephrajimum non tantum [illegible] Jisraelitis autorem fuisse nefandæ idololatriæ, verùm etiam Judæos in eandem labem pertraxisse; tum inde a temporibus Achabi, qui cum regibus Jehudæ affinitate contracta intromisit idololatriam, tum verò ipsis Prophetæ nostri temporibus & Achazi regis, quo tempore Jehuda in manum regis Jisraelitarum traditus est, 2. Chro 28. 5. *Posuisse messem*] .i. sementem idololatriæ, q. d. sevisse & disseminasse idololatriã in populo Jehudæ; cujus eventum ac veluti messem & fructum populus Jehudę postea percepturus sit: elegans metalepsis. *Cùm reducerem*] id est, cùm ego Hhodedi prophetæ prædicatione efficerem & potente meo spiritu, ut ex captivitate misera (in quam Jisraelitæ vos rapiebant) reduceremini: quod factum etsi Jisraelitæ arrogant beneficentiæ suæ, & vos tribuitis; tamen ego jure optimo vendico soli misericordiæ meæ; vide 2. Chron. 28. 8. & sequentibus.

Caput VII.

1 'DUM curo Jisraëlem, tum revelatur
iniquitas Ephrajimi, & a malitia sum-
ma Schomronis; 'nam operantur fal-
sitatem: & fur ingreditur, irruit turma fo-
râs:
2 Neque dicunt b cum animo suo, me omnis
malitiæ ipsorum recordari: nunc 'circum-
stãt eos actiones ipsorum, coram facie mea
sunt.
3 Malitia sua exhilarant regem, & mendaciis
suis principes.
4 Quotquot sunt adulterantur, 'similes for-

1 *Dùm curo*] Quintus & postremus locus facinorum, quòd alii alios provocant ad maleficia, ut diximus suprà 5. 11. & [illegible] in iis de industria obfirmant: quod [illegible] nus malitiæ Propheta figurat allegoria hominum, qui eò ampliùs exardescunt in sua studia, ut ut capitalia sint, quò magis saluti ipsorum a perito & diligente medico consulitur. a Heb. *malitia*. *Nam operantur*] id est, eò magis aguntur feruntorque ad maleficia omnibus rationibus, locis, temporibusque perpetranda sine ulla reverentia Dei, aliorum, aut sui ipsorum ratione; quod sequentibus versibus ostenditur. b Heb. *corde suo*. 2 *Circumstantes eos*] id est, abundant & circumfluunt maleficiis, de quibus tanquam de stipante corona satellitum gloriantur. 4 *Similes*] id est, tam sunt ardentes & inflammati ad adulteria, quàm ardens est furnus igne maximo fervefactus, cùm pistor oppressus somno non meminit ignem subducere: sic enim hunc locum accipiendum esse demonstrat versus 6.

naci ardenti 'a pistore; 'qui desinit c esse 'vigil, ex quo subacta est massa usquedum fermentata sit.
5 ' Die regis nostri, 'morbo afficientibus Principibus 'utre vini; 'extendit manum suam cum 'derisoribus.
6 'Nam ad insidias suas applicarunt d animum suum similem fornaci; quæ totam noctem dormiente 'pistore ipsorum ardet, tanquam ignis e flammans.
7 Quotquot sunt incalescunt ut fornax illa, & consumunt 'judices suos; omnes reges ipsorum cadunt, 'nemine ex eis clamante ad me.
8 'Ephrajim cum populis ipse 'confundit se: Eprajim est 'ut placenta non versa.
9 Comedunt extranei vim ipsius, nec tamen agnoscit ipse; etiam canities aspergit eum, nec tamen agnoscit ipse:
10 Et quamvis 'testificetur fastus Jisraëlis in faciem ipsius; non revertuntur ad Jehovam Deum suum, nec quærunt eum omnibus his:
11 Sed est Ephrajim 'similis columbæ fatuæ, f demens; 'Ægyptium vocant, 'Assyrium adeunt.
12 Cùm adibunt, 'expandam super eos rete meum, quasi aves cœli deducam eos: castigabo eos, g prout 'auditum est a cœtu ipsorum.
13 'Væ eis, quoniam vagantur a me; vastatio eis, quoniam deficiunt a me: 'cùm ego redempturus sum eos, tum ipsi alloquuntur me mendaciis.
14 Neque inclamant me ex animo suo, cùm ejulant in cubilibus suis; cùm propter frumentum & mustum congregantes se divertunt ad me.

A pistore] id est, pistoris qui ignem accendit operâ.
Qui desinit] id est, qui ferè non ampliùs temporis in capienda quiete solet consumere, quam horam unâ aut alteram, dum massa quam depsuit fermentata sit.
Vigil] hanc vocem ita interpretamur, ut Danijel. 4.13. & 17.
5 *Die regis*] id est, ne ipso quidem die quo rex Jisraëlitarũ institutus est, cum Deus fuisset castè invocandus & Rex populusque admonendus sui officii, illo inquam die non abstinetur a maleficiis; sed omnes certatim principes quorum consiliis stare oportet rempublicam se in rebus perditissimis occupant, adeoque Rex ipse consociat se impietati illorum.
Morbo afficientibus] ac potius febri ex nimio vini potu, quòd incendit potores suos, ut loquitur Jeschabh. 5.11.
Utre vini] id est, vino ex utribus immodico, cùm non cyathi, sed quadrantalia epotantur.
Extendit manum] id est, æquè utrem vini epotandum suscipit, atque alii populares & principes valentes potare vinum, ac proinde ad omnem justitiam convellendam comparati; ut ostenditur Jeschabh. 5.22. *Derisoribus*] .i. hominibus desperatæ salutis: ut Proverb. 9.7. qui tum sua ipsorum malitia, tum ebrietate abripiuntur eò impudentiæ, ut ludificentur Deum & homines: vide Proverb. 1.22.
6 *Nam ad insidias*] explicatio præcedentis similitudinis, qua Propheta ostendit Regem inter principes velut pistorem esse, qui ex officio debeat cum omnia incendia publica, tum suorum principum ardores autoritate sua restinguere; principes verò tum animos habuisse similes fornacibus, qui concalefacti vino studerent rebus novis & inter se conspirarent, hoc vers. atque ex eo profectum esse illud periculosissimum malum, quòd reges multi in Jisraële tempore pauco ceciderint sequente versu. d Heb. *cor.* *Pistore ipsorum*] quem modò diximus typum esse Regis. e Heb. *flamma.* 7 *Judices suos*] id est, Reges, necessarios, & asseclas ipsorum, ut factum est Zecarjæ, Schallumo, Pekachjæ, & Pekacho, de quibus vide 2. Reg. 15. *Nemine ex*] nam impios fuisse reges istos sacra testatur historia, ibidem. 8 *Ephrajim*] postrema hujus concionis pars, conclusio, quæ antè dictas summatim comprehendit. Primùm enim Jisraëlitarum in peccatis obfirmationem, aversionem a Deo, dementissimamque extraneorum consociationem exponit, versibus quatuor; deinde judicium illis superventurum denuntiat, vers. 12. & 13. idque maximè hypocriseos ipsorum nomine, quæ explicatur ad finem usque capitis. *Confundit se*] quod dixerat suprà 5.7. *Ut placenta*] hanc similitudinem variè quidem accipiunt interpretes: sed nos eam sequentibus verbis a Propheta de more exponi statuimus in hunc sensum: placuit Jisraëlitis (inquit Deus) se potiùs gentibus adjungere quàm hærere mihi: sed quid tandem ex eo consequutum est? Jisraëlitæ suo ipsorum facto eò delapsi sunt, ut gentes circumstantes habeant ipsorum regnum pro dulciaria placenta & tracta suavissima, quæ propter jus & condimentum suum non solet verti, sed suo tantùm fundo incumbere. Itaque nunc quia suum condimentum habet, a finitimis gentibus velut convivis absumitur, & quicquid superest ipsum per se mucescit ac quasi obducta canitie per se corrumpitur, sequent. vers. 10 *Testificetur*] vide suprà 5.5. 11 *Similis columbæ*] id est, maxima cum simplicitate & credulitate in sua fatuitate ac dementia pergit, advocans eos qui consumant ipsum, & sibi induens rete judiciorum Dei. f Heb. *nullo corde.* *Ægyptium vocant*] ut fecit Rex Hoscheahh. 2. Reg. 17.4. *Assyrium*] ut dixit suprà 5.13. 12 *Expandam*] tanquam auceps super columbam, cujus meminit præcedente versu. g Heb. *secundum auditionem cœtus ipsorum.* *Auditum est*] prædicantibus Prophetis & contestantibus, 2. Reg. 17.13. 13 *Væ eis*] denuntiatio judicii superventuri, ut diximus in vers. 8. cujus partibus suæ causæ adhibentur, nimirum alienatio & defectio a Deo, atque hypocrisis. *Cùm ego redempturus*] id est, cùm opus habent ut ipsos rediMam. Nam dilemmaticè Propheta hypocrisin Jisraëlitarum ostendit: si (inquit) difficultatibus premuntur, inclamant per hypocrisin me his duobus versibus; sin autem per me difficultatibus eruditi & instructi liberantur, æquè insistunt pravis suis cogitationibus, vers. 15. & 16.

15 Cùm autem ego castigavi, 'confirmavi brachia eorum; tum contra me cogitant malum:
16 'Revertuntur non ad excelsum; 'sunt velut arcus h fallax, 'concidunt gladio principes eorum 'ab indignatione linguæ ipsorum: 'hæc sanna ipsorum in terra Ægypti.

15 *Confirmavi brachia*] id est, [illegible] tes & debilitatem eorum sublevavi, & medicus ægrotum sublevat; et allegoria versura.
16 *Revertuntur*] expositio mali quod a Jisraëlitis cogitari Propheta dixit, præcedente versu; nempe quod [illegible] suis dolis fraudibusque nituntur, & solam perfidiam pro telo habent. *Sunt velut arcus*] ut Psal. 78.57. h Heb. *fallacia.* *Concidunt*] .i. Reges & principes eorum domesticis ipsorum inter se conspirationibus tolluntur, ut suprà demonstravimus vers. 7. *Ab indignatione*] id est, qui gladius conspiratione [illegible] citur stringiturque virulentis linguis indignationem inter partes [illegible]
Hæc sanna] id est, hæc frequentia cædium & novarum rerum [illegible] & dicterio sunt omnibus hominibus; etiamque fœderatis, ut [illegible] Ægypti.

CAPUT VIII.

Deus judicium suum Jisraëlitis obventurum, & causas gravissimas illius explicat, quod tum a spirituali regno, id est Ecclesia & cultu ipsius, defecerint, tum a tẽporali Davidis; & quòd in hypocrisin prolapsi ultrò omne bonum a se abdicaverint: itaque Jisraëlitas contestatus de præsidente ipsorum lætitia egestatem, deportationem, amissionem divini cultus, mortem, & vastationem ipsis prænuntiat: deinde sacrilega ipsorum studia, factaque hæreditaria ipsis esse adductis majorũ exemplisque ostendens singulis maleficiis judicia sua accommodat, ac postremò concludit repetitione summæ.

1 'ADHIBITA palato tuo buccina *dicito, involat* 'similis aquilæ in 'domum Jehovæ; eò quòd transgrediuntur fœdus meum, & contra doctrinam meam deficiũt,
2 'Ad me clamantes Jisraëlitæ, Deus mi agnoscimus te:
3 *Eò quòd* deserit Jisraël bonum, inimicus persequetur eum.
4 'Ipsi 'constituunt reges, at non ex me; præficiunt principes, quos non agnosco: argento suo & auro suo faciunt sibi 'terricula, 'ut exscindatur *Jisraël.*
5 'Deseret vitulus tuus, ô Schomron, *eos*, exardescente ira mea in ipsos: quousque non poterunt *colere* 'innocentiam?
6 'Nam a Jisraële 'ipse quoque est, artifex paravit illum, neque Deus est: nam *in* fragmenta erit vitulus Schomronis.
7 'Cùm vento seminaverint, etiam turbini metent: culmus nullus erit ei, germen non efficiet farinam; si fortè fecerit, 'extranei absorbebunt ipsam.

1 *Adhibita*] hujus concionis, quæ eodem argumento cum superiore [illegible] partes sunt [illegible] propositio judicii Deo ventari & causarum ejus, tribus primis versibus; narratio propositionis, toto ca[p.] contestatio Jisraëlitarum ex propositionis argumento, separatim primis versibus capitis 9. confirmatio antecedentium documentorum, [usque] ad versum 11. capitis 10 & conclusionem usque. Propositio quidem [judi]cium venturum hypotyposi [illegible] rem explicat, superiore membro [illegible] 1. causas vero [illegible] ordine recenset, defectionem, versu 1. hypocrisin, ver. 2. & abdicationem omnis boni, versu 3. *Similis aquilæ*] id est, [illegible] fidus hostis, velocissimus, & potentissimus. *Domum Jehovæ*] populum Jisraëlis antè effectum domesticum Dei per gratiam ipsius, ut deinceps sæpius [illegible] natur. 2 *Ad me clamantes*] id est, simulata pietate invocantes & profitentes me. 4 *Ipsi*] enarratio hæc propositionis judicia Dei sigillatim atque [illegible] ne accommodat primùm in defectionem Jisraëlitarum, usque ad versum 11. [deinde] in hypocrisin ver. 11. & duobus sequentibus; ac postremò in abdicationem [boni], versu ultimo. Defectionis autem duo ponuntur genera: unum, a temporali [Da]vidis regno figurante regnum Christi; alterum, a spirituali cultu & sacro [illegible] proleptice hoc versu posita deinceps per ὑστέρωσιν explicantur. *Constituunt Reges*] inde a temporibus Jarobhami: nam Jarobhham & quicunque [illegible] non venerunt in regnum ex promissione Davidi facta; sed aut populi defectione aut ipsorum occupatione Reges sunt creati. *Terricula*] vide 1. Schem. [illegible]
Ut exscindatur] id est, ut suo ipsius gladio juguletur, & suo facto pereat, [ut di]citur infrà 10.15. 5 *Deseret*] expositio judicii divini contra defectionem [a] cultu sacro, usque ad ver. 9. quam ingreditur Propheta per Apostrophen ad Samariam regiam & metropolim Jisraëlitarum regni: non juvabit te, inquit, vitulus tuus. *Innocentiam*] quæ posita est in observatione conjugalis officii [illegible] ga Deum nostrum. 6 *Nam*] ætiologia prædictionis antecedentis, tum ab ipsa origine naturaque fictilium vitulorum, tum ab exitio ipsorum, hoc versu; quod suis quoque cultoribus perditionem est importaturum, duobus seq. *Ipse quoque*] ut primus ille in deserto fusus, Exod. 32. 7 *Cùm vento*] id est, ut [illegible] ita metent, adeoque difficiliùs atque molestiùs: quod sequentibus verbis exponitur. *Extranei*] prout cœptũ est fieri, cùm diuturna fame premeretur Schomron, & post obsidionem trienni caperetur, 2. Reg. 17.5.

8 Absorbebitur Jisraël: mox erunt in gentibus similes instrumento in quo nulla *est* delectatio.
9 Quia isti ascenderunt ad Assyrium, onagrum a solummodo studentem sibi; Ephrajimitæ mercede conduxerunt amores:
10 Etiam quia mercede conduxerunt *alios* in gentibus, mox congregaturus sum eos (cœperunt enim paululum) propter onus Regis principum.
11 Quia multiplicavit Ephrajim altaria ad peccandum; sunt ipsi altaria ad peccandum;
12 *Quæ* præscribo ei b documentis amplissimis legis meæ, tanquam res extera reputantur:
13 Sacrificia ipsa donariorum meorum, sacrificantes carnem comedentesque Jehova non accipit: nunc recordatur iniquitatis eorum, & animadvertit peccata eorum ipsos in Ægyptum reverti.
14 Denique oblitus est Jisraël opificis sui, extruxitque templa, & Jehuda multiplicavit civitates munitas; ideo immittam ignem in civitates hujus, ubi consumpserit palatia illius.

[illegible] videlicet Jisraëlitas in quorum regionem involabunt conductæ gentes: quemadmodum Achazo interminatur Deus Jeschahh. 8. *Cœperunt*] videlicet [illegible] Jisraëlitæ Pulæ & Tiglat pelesere ducibus, cùm tribus quæ trans Jardenem erant partim cæsæ, partimque deportatæ sunt 1. Chro. 5. 26. sic ab exemplo [illegible] minæ confirmantur. *Propter onus*] id est, propter tributum quo reges Jisraëlis populum suum onerarunt, ut reges Assyriæ sibi adjungerent. Hoc [illegible] tributum pendebat Hhoschehh Rex Schalmaneseri, 2. Reg. 17. 3. *Regis principum*] Regis Assyriorum potentissimi & maximi qui in principes multos dominatur: vide 2. Reg. 18. 19. & sequen. & Jeschahh. 10. 8. 11. *Quia mult.*] accommodatio judiciorum Dei in hypocrisin Jisraëlitarum, ut diximus in ver. 4. *Multiplicavit*] id est, non satis habuit legitimo altari meo. 12 *Quæ præscribo*] id est, ego ritus & cæremonias externas omnes nihili facio: ut Jeschahh. 1. [illegible] exponimus ex ver. seq. b Heb. *amplitudinibus*. 13 *Sacrificia ipsa*] [illegible] Proverb. 15. 8. & 21. 27. *Donariorum*] id est etiamsi donentur mihi. *Ipsos in Ægypt.*] id est, neque adhærere Deo ex fœdere, neque servire Assyrio secundum [illegible]; sed missis nuntiis cum Aegyptio conspirare, 2. Reg. 17. 4. 14 *Denique*] accommodatio judiciorum Dei contra perversitatem Jisraëlitarum de [illegible] indicantium omne bonum, in omne malum incumbentium, & Judæos [illegible] exemploque ad idem scelus provocantium: postremus locus, ut diximus [illegible]. *Multiplicavit*] quod Deus reprehendit acerbissimè Jechasch. 22. 8. [illegible] videlicet Jehudæ, qui a copiis Sancheribi gravissimè infestatus est, & [illegible] quàm plurima: vide 2. Reg. 18. & 19. *Illius*] Jisraëlis, qui antè eversus [illegible] est quàm oppugnaretur Jehuda: sic accipiendum esse locum [illegible] relativorum varietas.

Caput IX.

1 Ne læteris, Jisraël, ad exultationem ut populi, quòd scorteris a Deo tuo; diligas mercedem meretriciam in omnibus areis frumentariis.
2 Area ut lacus torcularis non pascet istos, & mustum mentietur isti.
3 Non habitabunt in terra Jehovæ; sed revertetur Ephrajim in Ægyptum, & in Assyria pollutum comedent.
4 Non libabunt Jehovæ vinum, neque suavia erunt ipsi *libamina*; sacrificia eorum ut cibus lugentium *futura essent* eis, quicunque comederent ipsum polluerent se: nam

[illegible] maxima lætitia afficit. *Scorteris*] i. omisso vero Deo in diis & gentibus [illegible], & te prostituas eis: allegoria frequentissima. 2 *Mentietur*] [illegible] spem illius, per prosopopœiam. 3 *Pollutum*] i. impurum, neque [illegible] ulla ratione consecratum & acceptum Deo: vide Danijel. 1. 8. 4 *Non libabunt*] i. nefas erit ipsis libare, nedum sacrificare Domino. *Cibus lugentium*] [illegible] si sacrificarent, illegitimè & impurè sacrificaturi essent, cùm sacrificantes [illegible] se Deus impetet Deut. 12. 7. & seq. His vero in deportatione & servitute [illegible] lætitiæ nihil futurum sit. *Nam cibus*] explicatio similitudinis. q. d. [illegible] ex lege nefas est sacrificium pro mortuo aut cibum ullum inferri [illegible] Dei, quia sacrificia lætè fuerunt celebranda ex lege Deut. 12. Ita etiam [illegible] ingrata futura essent istorũ hominũ sacrificia: quo pertineat seq. vers.

cibus eorum pro a mortuo ipsorum non venit in domum Jehovæ.
5 Quid facturi essetis, die solennitatis & die festo Jehovæ.
6 Nam ecce interituri sunt a vastatione, Ægyptus cógregabit eos, Moph sepeliet eos; b desideratissima *tentoria* ad argentum ipsorum chamæleon hæreditario possidebit, spina in tentoriis ipsorum *erit*.
7 Advenisse dies animadversionis, advenisse dies retributionis agnoscent Jisraëlitæ; stultos Prophetas istos, dementes, viros c ventosos esse, propter amplitudinem iniquitatis tuæ, & amplum intestinum odium.
8 Speculatur Ephrajimum d conjunctũ Deo meo; *ut* laqueus aucupis in omnibus viis Prophetæ ipsius *est* intestinum odium in domo Dei ipsius.
9 In e profundissimam corruptionem conjiciunt, similem temporibus Gibhhæ: recordabitur iniquitatis eorum, animadvertet peccata eorum, *dicens*;
10 Tanquam uvas in deserto inveneram Jisraëlem; ut primum fructum in ficu principio ipsius, videram majores vestros: ipsi venerunt ad Bahhal-pehhorem, & separarunt se pudendo, & fuerunt detestationes f prout amaverunt.
11 Ipsorum Ephrajimitarum tanquam volucris evolabit gloria; inde a partu, & ab utero, & a conceptu.
12 Quòd si educaverint filios suos, g ita orbabo eos ut non supersit ullus: quin etiam væ eis, cùm discessero ab ipsis.
13 Ephrajim, quemadmodum video Tyrum, plantata est in habitaculo; sed Ephrajim producturus est ad interfectorem filios suos.
14 Da eis Jehova, quod daturus es: da eis vulvam abortientem, & ubera flaccida.

a Heb. *anima ejus* Levit. 21. 1.
5 *Solennitatis*] cùm agitanda est lætitia, Num. 10. 10.
6 *Moph*] vide Jeschah. 19. 13.
b Heb. *desiderii*. *Desideratissima*] id est, etiam intima ipsorum penetralia quibus desiderarent abscondere pecuniã suam, horrescent spinis & sentibus. *Chamæleon*] ut Proverb. 24. 31.
7 *Advenisse*] quarta pars, confirmatio judicium Dei venturum asserit a sacrilegis studiis, & inhumanis odiis populi Jisraëlis & prophetarum ejus, versu 8 & 9. quæ mala per comparationem majorũ Propheta deinde ostendit hæreditaria Jisraëlitis esse, judiciaque paria in ipsos accersere. Ac sacrilega quidem illorum studia posita in consociatione idolorũ, & Dei fœderisque ipsius repudiatione, cũ suis judiciis persequitur propheta, usq; ad ver. 9. cap. 10. & concludit, ver. 9. & 10.
Stultos Prophetas] videlicet qui falsis prophetiis populum [illegible] in malo, neque [illegible] ex sequentib.
c Heb. *venti*.
Propter ampl.] [illegible] quæ animadversio & retributio propter has duas causas superventura est, nimirum iniquitatem in Deum, & inhumanitatem odiaque intestina & crudelissima, ex quibus tam multi reges pauco tempore in Jisraële exstiterunt. 8 *Speculatur*] narratio improbitatis duplicis, qua Pseudoprophetæ apud Jisraëlitas tenebantur: una, quòd pios indesinenter observabant & prodebant sceleratissimè quasi prophetarent; altera, quòd intestinis illis & publicis odiis abutebantur ut Jisraëlitas inter se committerent, & illis tanquam laqueis ipsos impediebant & perdebant improbissimè religionis specie. d Heb. *cum*. *Ut laqueus*] id est, Propheta passim tendiculas ponit ad intestina odia inflammanda. 9 *In profundiss.*] ἐργασία confirmationis, ut diximus in versum 7. quo propheta docet adducta majorum comparatione studia sacrilega odiaque esse in Jisraëlitis hæreditaria, ac proinde ipsos judiciis iisdem puniendos: sacrilega autem studia hæreditaria confirmat tum consociatione idolorum, ut Bahhal pehhori majores sese adjunxerant, versu 10. cui malo sua judicia substernuntur, usque ad versum 15. tum abdicatione Dei & fœderis ipsius, quod Gilgale fuerat instauratum cum incircumcisis majoribus, inde ad versum 9. capitis sequent. e Heb. *profundant, corrumpunt*. *Conjiciunt*] videlicet alii alios. *Similem temporibus*] id est, non latentem aut singularem aliquam, sed apertissimam & communem omnium, ut fuit scelus Gibhhæ Judic. 19. 20. ‖ Num. 25. 10 *Tanquam*] narratio idololatriæ qua Jisraëlitæ coram Deo inde ab exitu ex Aegypto commaculati sunt: in qua Deus beneficium suum comparat cum ingratissimis illorum maleficiis; deinde judicia subjicit, ut diximus in versum 9. tanto amore (inquit Deus) Jisraëlitas complexus sum quanto æstimari solent a viatoribus uvæ, aut præcoces ficus: at ipsi amorem suum idolis tradiderunt. sic Deut. 32. 10. & sequentibus. *Pudendo*] vide Jirmejæ 3. 19. *Fuerunt detest.*] id est assumptam semel idololatriam auxerunt arbitratu suo. f Heb. *secundum amare ipsorum*. g Heb. *orbabo eos ab homine*. 13 *Ephrajim*] amplificatio impietatis Jisraëlitarum ab infinita ipsorum præfidentia, quòd tam firmè fundati & radicati in sua amplitudine sibi viderentur, quàm Tyrus in sua sede. *Producturus*] id est, cruentis cædibus suos expositurus. 14 *Da eis*] Prophetæ verba erumpentis in præces cógnita gravitate judiciorum Dei. Duo (inquit) interminatus es: unum gloriam ipsorum a nativitate, utero, & conceptu avolaturam, alterum, parentes liberis quos educaverint orbatum iri. Cùm autem tolerabilior sit eorum condicio quos judicio priore affeceris, quæso ut illud perficias; ut aut non nascantur liberi, aut nati moriantur illico inopia educationis.

15 Tota

15 *Totum mali.*] secundus locus sacrilegorum studiorum in quæ Jisraëlitæ exarserant, ut dictum est in versum 9. Fuerat inquit Deus, majorum incircumcisorum scelus Gilgale devolutum atque condonatum, Jehoschuhh. 5. isti verò eum ipsum locum ubi majores sanctificaverant prophanis suis & impiis factis contaminant: ut infra 12.12. & quamvis præputium carnis ipsorum fuerit in Gilgale exsectum, tamen malicia ipsorum adhæsit eis, quam inde ab eo tempore odio prosequutus sum, & deinceps ulturus, ut sequentes versus explicant. *In Gilgale est*] id est, non amotum est ab ipsis; sed adhuc in ipsis hæret, odiumque meum conciliat.

16 *Percutietur*] narratio judicii allegorica, quam interpretatur Propheta hoc & sequent. versu.

15 ᵃTotum malum istorum ᵃ in Gilgale est,
nam ibi odi istos: propter malitiam actionum istorum, e domo mea expellam istos,
non pergam amare eos, omnes principes eorum sunt refractarii.

16 ᵃPercutietur Ephrajim, radix ipsorum exarescet, fructum non sunt facturi; etiamsi genuerint, morte afficiam tamen *liberos* desideratissimos uteri ipsorum.

17 Spernet eos Deus meus; quia non auscultant ei, ideo erunt errabundi in Gentibus.

Caput X.

1 *Vitis*] ἐργασία præcedentis sententiæ, continens primum narrationem criminum quibus tenebantur Jisraëlitæ, versibus 4. deinde judiciorum quæ erant superventura divinitus, alteris quatuor.

Fructum reponit] id est, nemini est fructuosa: si quid profert, eo toto in libidinem suam abutitur, ut sequentia verba exponunt.

2 *Impertitur*] id est, illi ex animo suo impertiuntur idolis quicquid habent.

a Heb. *cor.*

Ille] videlicet Deus meus, qui nominatus est supra 9.17.

b Heb. *decollabit.*

3 *Nunc enim*] proposita summatim duobus versibus prolepsi de malitia Jisraëlitarum & de judiciis Dei contra illos, jam sigillatim exponit Propheta, malitiam quidem ver. 3. & 4. judicia verò sequentibus.

Nullus Rex] id est, non reges nostri nobis, sed nos ipsi regibus nostris imperamus, leges ferimus, exauctoramus, &c. quæ fuisse facta sacræ historiæ testantur.

4 *Loquuntur*] id est, omnes perjuri & fœdifragi sunt, ac novæ conspirationes quotidie inter ipsos pullulant: quod indignissimum est in inquilinis meis, quos ex meo ipsius agro mea sustentat liberalitas. c Heb. *vanitate.* *Floret simile*] i. omnia sunt depravatissima: ne judicium quidem ipsum (quod sacrum est Jehovæ) integrum est, sed constupratissimum & exitiosum omnibus. 5 *Propter vitulas*] narratio judicii, ut diximus in versum 3. *Vitulas Beth.*] id est, idola Beth elis & Danis, synecdochicè: vide supra 4.15. *Atrati*] vide 2. Reg. 23.5. d Heb *propter gloriam ejus quod migraverit: transitio.* 6 *Ipse*] habitator Schomronis, de quo præcedente versu. *Propugnanti*] vide supra 5.13. 7 *Rex*] Hoscheahh filius Elæ, de quo 2. Reg. 17. 8 *Avenis*] i. Beth-avenis sive Beth-elis de quo supra 5. per aphæresin. *Peccatum*] i. quibus in excelsis Jisraëlitæ peccatis gravissimis se se obstrinxerunt. e Heb. *ascendet.*

9 *Inde a diebus*] conclusio id ipsum repetens quod dictum est supra 9.9. per apostrophen ad Jisraëlitas, quibus subnectitur judicium suum seq. versu. *Steterunt*] id est, non fuerunt dejecti & perditi majores tui, prout peccatis suis merebantur. f Heb. *filios iniquitatis.* *Iniquos*] Biniaminitas. 10 *In duabus hab.*] i. in Jehuda & Jisraële. Hæc enim prolepsis conclusionis est, quæ in sequentib. fusius exponitur.

1 ᵃVITIS vacua est Jisraël, ᵃfructum
reponit sibi; secundum multitudinem fructus sui multiplicat altaria,
secundum bonum terræ suæ benefaciunt statuis.

2 ᵃImpertitur ᵃ animus eorum, jam rei sunt;
ᵃille ᵇ decutiet altaria istorum, vastabit statuas istorum.

3 ᵃNunc enim dicunt, ᵃnullus rex est nobis;
nam non timemus Jehovā, & Rex ipse quid facturus esset nobis?

4 ᵃLoquuntur verba execrando ᶜ falsò, pangendo fœdus; & ᵃfloret simile cicutæ judicium per porcas agrorum meorum.

5 ᵃPropter ᵃvitulas Beth-avenis formidabunt *quisque* habitator Schomronis; cùm lugebit de eo populus ipsius, etiam ᵃatrati ejus *qui* de eo exultant, ᵈ propterea quòd gloria ejus migraverit ab eo.

6 Etiam ᵃ ipse in Assyriam deportabitur, munus Regi ᵃ propugnanti; pudorem Ephrajim percipiet, & erubescet Jisraël a consilio suo.

7 Exscindetur ipsius Schomronis ᵃRex, similis spumæ in superficie aquarum:

8 Et succidentur excelsa ᵃ Avenis, ᵃpeccatum Jisraëlis; spina & tribulus ᵉ assurget super altaria eorum: & dicent ipsis montibus, tegite nos; & collibus, cadite super nos.

9 ᵃInde a diebus Gibhhæ peccasti Jisraël, ibi ᵃsteterunt; non assequutum est eos Gibhhæ bellum contra ᶠᵃiniquos *gestum*.

10 Pro voluntate mea itaque vinciam eos; congregabuntur enim contra eos populi, vinciendo eos *dedentendos* ᵃin duabus habitationibus ipsorum.

11 ᵃNam Ephrajim vitula est ᵃedocta, amans triturare, quamvis ᵃego transivissem super præstantiam colli ejus: ᵃ usurus ad equitandum fuissem Ephrajimo, araturus Jehuda, ᵍoccaturus Jahhakob.

12 Seminate vobis, *dicebam*, ad justitiam, metite ad benignitatem, novellate vobis novale: nam tempus est quærendi Jehovam, donec veniat, & doceat vos justitiam.

13 Arastis improbitatem, iniquitatem metitis, comeditis fructum mendacii: quia confidis viæ tuæ, multitudini potentiū tuorū.

14 Quapropter exsurgit tumultus in populis tuis, & unaquæque munitionum tuarum vastabitur, ut vastavit ᵃSchalman ᵇ ᵃArbelitida die belli: ᵃmater cum filiis collidetur.

15 ᵃIta efficit vobis Beth-el propter ⁱ summam malitiam vestrā; ᵃin ipsa aurora ᵏ planè exscindetur Rex Jisraëlis.

11 *Nam Ephra-jim*] [illegible] compara[t] [illegible] Jisraëlitarum [illegible] tiosa Dei [illegible] ver. 11. [illegible] cum [illegible] ver. 13. ac [illegible] domatio [illegible] versibus [illegible]. *Edocta*] [illegible] informata [illegible] est in [illegible] Deum, [illegible] cio suo [illegible] fugiensque [illegible] & laborem [illegible] illud tantùm [illegible] bit ut [illegible] modo. *Ego transivissem*] [illegible] domuissem, & aptassem ferendo jugo & trahendo aratrum meum. *Usurus ad equit.*] i. Jisraëlem & Jehudam, singulos denique occupaturus in cultu meo, [illegible] prosopopœia sequente ostenditur: hæc omnia allegoricôs. g Heb *occaturus* [illegible] *pleonasmus.* *Jirmeja* 4.3. 14 *Schalman*] sive Schalmanaser Rex Assyriæ, [illegible] 2. Reg. 17. h Heb. *domum Arbeli.* *Arbelitida*] regionem Assyriæ [illegible] a Schalmane occupatam ea expeditione quæ perstringitur 2. Reg. 18. [illegible] Dicitur autem Arbelitis ab oppido Arbelorum, quod Darii clade apud [illegible] celebratum est. *Mater cum*] vide Gen. 32.11. 15 *Ita efficit*] i. horum [illegible] est impia sceleratissimaque vestra idololatria; quæ de nomine [illegible] dochicè designatur. i Heb. *malitiam malitiæ vestræ.* *In ipsa aurora*] [illegible] mento uno, & ex improviso. k Heb *exscindendo.*

Caput XI.

Deus paterni amoris sui erga Jisraëlem fundamentum statuens in Christo, ostendit se (etsi neque Prophetis, neque lege, neque beneficiis, neque verberibus Jisraëlem adduxit ad resipiscentiam) tamen non posse illum perdere; sed potius effecturum ut electi ad Christum exhibitum conversi amplectantur ipsum fide, & fruantur promissionibus.

1 ᵃQUIA puer Jisraël *est* quem ᵃdiligo; ideo ex Ægypto ᵃvocavi ᵃfilium meum.
2 ᵃ *Prout* ᵃrevocant eos; ita ᵃabeunt a

1 *Quia puer*] [illegible] positis [illegible] raëlitarum [illegible] & intermin[ationibus] Dei contra illos, prout duobus typis Propheta figuraverat capite 1. & [illegible] mum transilit Propheta ad explicationem alterius partis adumbratæ [illegible] rum ad enarrationem gratiosarum promissionum de reconciliatione [illegible] cum Deo i. sanctarum reliquiarum secundum electionem gratiæ in Christo [illegible] obrem tria hoc loco a Propheta exponuntur: primum est, propositio [illegible] tiæ & promissionum Dei, ver. 1. secundū, narratio ingratissimæ Jisraëlitarum [illegible] nistrationis pro infinitis a Deo beneficiis, usque ad ver. 8. tertium, [illegible] Dei promissionū explicatio miseros Jisraëlitas & ultrò ruentes in [illegible] misericorditer conservantis. Ac in propositione quidem non mediocris [illegible] tas ex eo inesse visa est, quòd interpretes ferè omnes, communi Judæorum [illegible] pretatione traducti, locum hunc ad tempus illud putarunt respicere, quo [illegible] Jisraëlis Deo autore & duce Mosche ex Aegypto egressus est: sed cùm [illegible] introspicimus consiliū Prophetæ toto hoc capite, & attendimus ad [illegible] onem quæ habetur Matth. 2.15. planè statuimus germanā hujus loci [illegible] onem ex illo petendam esse. Sensus igitur est, amorem Dei erga popul[um] æternum esse; cumque gratuiti illius amoris & beneplaciti Dei fundamentum [illegible] Christo (quem exhibitum & natum in carne neque Judæi, neque Jisraëlitæ [illegible] etsi non fuisset futurū a justitia Dei alienū ut eo in æternū privarentur (quod [illegible] ductio illius in Aegyptum videbatur portendere) Deum tamen sibi [illegible] erga populum suum constare, & propterea Christum (quem ad suo [illegible] nimè receperant) ex Aegypto, quò fuerat subductus, in terrā Jisraëlis [illegible] *Diligo*] i. amare pergo, ex æterna electione mea in Christo, & [illegible] fœderis. *Ex Aegypto*] ubi aliquot annos delituit Christus, de [illegible] rodis, & quodammodo interminans populo abdicationem ipsius propter [illegible] animum & maleficia, nisi Deus ad veritatem suarum promissionum [illegible] *Vocavi*] i. statui vocare decreto meo, & suo tempore certissimè [illegible] sum. *Filiū meum*] unigenitum Christum, ut interpretatur Matthæus. 2 [illegible] altera hæc pars, ut ante diximus, est συγκριτικὴ beneficiorū Dei cum [illegible] mis Jisraëlitarū maleficiis: qua ostendit Deus omnino necessarium esse [illegible] (in quo omnes ipsius promissiones sunt etiam & amen) ad Jisraëlem [illegible] primum revocanti per Prophetas non auscultarunt, sed ad idola [illegible] versu: deinde cùm ipse Deus lege & cæremoniis eos informaret, idol[is] [illegible] in locū mandatorū ejus, ver. 3. præterea ne beneficiis quidē devinct[i] [illegible] ad exteros confugiunt, ver. 4. & 5. ac postremò ne verberibus quidē [illegible] ver. 6. & 7. Sic ostendit Deus nihil jam amplius superesse quàm ut plenitudine [illegible] tiæ & veritatis exhibeat in Christo, ut justi ambulent in illa, & impii impingant [in] illam: ut infrà 14.9. *Revocant*] Prophetæ ad Deum & doctrinam [illegible] *Abeunt*] i. obvertunt eis cervicem, non verò faciem: ut ait Jirmeja 2.27.

compe[ctu]

conspectu illorum, Bahhalimis sacrificant,
& sculptilibus suffitum faciunt.
3 ᵗProut ego ᵘ assuefacio Ephrajimum, acci-
pit ˣilla ʸin brachiis suis; neque agnoscunt
me curare ipsos.
4 ᶻFuniculis humanis traho eos, densis funi-
bus amoris; & sum eis ut qui sublevant ju-
gum impositum maxillis eorum, ut admo-
veam ei cibum.
5 ᵃNon erat ipsi revertendum ᵇin terram Æ-
gypti, aut Assyrii, ᶜqui *est* Rex ejus; sed ᵈre-
nuerunt converti.
6 ᵉDenique cùm residet ᶠgladius in civitati-
bus ejus, & consumit membra ejus, devo-
ratque; propter consilia eorum;
7 Populus meus ᵃ suspensi hærent aversioni a
me: ᵍquamvis ad excelsum revocent eum,
pariter ʰnon exaltat.
8 ⁱQuomodo exponerem te, ô Ephrajim? de-
derem te, ô Jisraël? quomodo disponerem
te ut ᵏAdmam? ponerem te ut Tzebojima?
ˡse versat in me ᵇanimus meus, simul æstuant
ᶜviscera mea pœnitentia.
9 Non perficiam æstum iræ meæ, ᵈ non per-
dam amplius Ephrajimum: ᵐquia Deus for-
tis sum, ac non ⁿvir; in medio tui sanctus,
non autem ᵒinvasurus civitatem.
10 ᵉ ᵖJehovam sequentur tanquam leo ᵍrugi-
entem; cùm ipse rugiet, tum ᶠtrepidè ac-
current ʳfilii inde ˢa mari.
11 ᵗTrepidi accurrent ut avicula ex Ægy-
pto, & ut columba e terra Assyriæ; & col-
locabo eos in domibus ipsorum, dictum Je-
hovæ.

... stipendiarium inde a temporibus Menachemi, 2.Reg.15.19. *Renuerunt*] ... qui antè dicti sunt, revocarentur. 6 *Denique*] quartus ... locus αὐξήσεως, ut diximus in versum 2. *Gladius*] sive intesti... Jisraëlitarum conspirationibus factū est) sive alienus ab hoste illa... familiaribus accitus. a Heb. *appendunt aversioni mei*. 7 *Quamvis*] id est, quamvis hæc omnia, prophetia inquam. lex, administratio ... & verbera documento sint ipsis, ut missa omni disceptatione & hæ... submittant Deo; non possunt tamen gloriam Deo solidè tribuere. *Excelsum*] videlicet excelsum Deum. 8 *Quomodo exponerem*] tertia ... primùm pathos elegantissimum, hoc versu: deinde promissio... in Christo, tribus sequentibus. Sensus autem est τοῦ πάθους: ... ad ista ingratissima & indignissima facta respicerem, non secus te... quàm olim cum civitatibus quæ incendio e cœlo perierunt: sed ut ... & perdendus propter te; attamen in consilio meo servaris, ... misericordiam meam in Christo servaberis. *Admam*] quam sub... cum Tzebojimis, & duabus aliis civitatibus, Genes.19. quarum ... nomina Deut.29.23. *Se versat*] id est, in dubio est animus, in... quid agam, cùm hinc atrocitas peccatorum tuorum me ad supplicium ... provocat, inde paternus meus amor & misericordia ad sustinenda & ... judicia compellit, gratiamque meam in Christo explicandam: denique ... misericordiæ meæ cum vitiositate tua, & me tanquam patrem opti... ... flexit ad faciendam gratiam, quæ deinceps exponitur: ... b Heb. *cor meum*. c Heb. *pœnitentia mea*. d Heb. ... *perdendum*. 9 *Quia Deus fortis*] αἴτιον promissionum Dei ... a natura Dei, quod Deus fortis est, ac proinde irrevocabile & in... decretum ipsius de servandis electis; alterum, ab officio & fœdere, ... sanctificationis autor, & in populo suo habitans ad æternam san... *Vir*] qui tùm a se, tum ab alio mutabilis est: sic Numer. ... Samuel. 15.29. *Invasurus civitatem*] id est, hostis & adversarius ... acie irrumpam in te, & flamma ferroque profanem omnia. e Heb. *post Jehovam ibunt*. 10 *Jehovam sequentur*] id est, Chri... ex AEgypto; ac non abibunt a conspectu ejus, ut fecisse di... *Rugientem*] id est, maxima voce personantem, & poten... vide Hebr.12.26. *Filii*] in Christo effecti, Joann.1.12. ... id est, ab extremitatibus terræ, quam mare circumluit. f Heb. ... *versu*. 11 *Trepidi accurrent*] id est, advolabunt: am... promissionis altera similitudine.

CAPUT XII.

Deus Jisraëlitas a perfidia, idololatria & inhumanitate revocans domesticis majorum exemplis, pertexit narrationem insidæ ipsorum avaritiæ, nefariæ idololatriæ, & intolerandi fastus: quæ peccata postquam exaggeravit majorum exemplis, & verbi sui promissorumque suorum recordatione, varias se profligatis impiis reliquias gratiosè conservaturum esse: ideóque omnes ad resipiscentiam hortatur, curationem æternam & incorruptam pollicetur, & prophetiam gravi sententia decretoque terminat.

1 ᵃ CIRCUMDEDERUNT me menda-
cio Ephrajimitæ, & dolo domus Jis-
raëlis; ᵇquando Jehuda adhuc ᶜdo-
minabatur cum Deo forti, & cum ᵈsanctis
fidelis erat.
2 Ephrajim ᵉdepascens ventum, & perse-
quens Eurum, toto die mendacium & vasti-
tatem multiplicat: nam ᶠfœdus cum Assy-
rio pangunt, & ᵍunguentum in Ægyptum
deportatur.
3 ʰEtiam disceptatio est Jehovæ cum Jehu-
da; qui animadversurus in Jahhakobum se-
cundum vias ejus, secundum actiones ejus
reddet ei.
4 ‖ ⁱIn ipso utero calcaneum tenuit fratris
sui, deinde robore suo principem se gessit
cum Deo:
5 Principem, inquam, se gessit cum angelo,
& potentia valuit, ᵏflevit & supplex oravit
eum; Bethele ˡinvenit eum, & ibi loquutus
est nobiscum.
6 Atqui ᵐJehova Deus exercituum, Jehova
est memoriale ejus.
7 Tu ergo ad Deum tuum convertere; ⁿbeni-
gnitatem & judicium observa, & expecta-
tionem habe in Deo tuo jugiter.

1 *Circumdederunt*] Hæc tria capita ejusdem argumenti esse, & ad concionem unicam pertinere, nemini dubium esse potest qui ad rem penitiùs attenderit. Nam in concione hac utitur Propheta primùm prolepsi sive propositione summa tum peccati Jisraëlitarū, tum etiam revocationis ad resipiscentiam, usque ad versum 8. in quibus duabus partibus tota concio versatur: deinde verò ex ordine duas illas partes sigillatim explicat, primùm quidem peccata Jisraëlitarū, usque ad versum 9. capitis 13. deinde verò revocationem, usque ad versum 9. capitis 14. ac postremo concludit voto & sententia elegantissima, versu ultimo. In hac verò prolepsi exponitur peccatorum summa, tribus versibus & revocatio a peccatis ad bonam frugem, quatuor sequentibus. Peccata autem per gradationem Ephrajimo, id est Jisraëlitis, exprobrantur, primùm quòd ipsi principes fuerunt & autores peccandi, cùm a regno Jehudæ & religione vera deficerent, hoc versu; deinde quòd pergentes in malo defectionis, exteris sese copularunt, versu 2. & postremò quòd Jehudam suo exemplo & facto in eadem scelera provocarant, quibus effectum est ut Deus infensus ipsis esset. Quod autē Deus inquit, *circūdederunt me*, perinde est ac si diceret, volui quidem haberi in servorum meorum numero qui stantes coram me ministrent mihi & circum pedes sint; verùm perfidiosè omnia; nam omnes omni ex parte dolis circumfluunt, quibus me putant circumventum & delusum iri. *Quando Jehuda*] id est, quo tempore adhuc regnum Jehudæ legem & cultum integrum servabat, adhærens Deo & promissionibus patrum per fidem. *Dominabatur*] id est, strenuè se gerebat in cultu Dei; non autem ferebat ut iniquitas, quam Deus damnat, dominaretur sibi. *Sanctis*] patribus, quibus fuerant promissiones factæ. 2 *Depascens ventum*] id est, inani spe seipsum lactans, & sectans eam contentissimè. *Fœdus cum Assyrio*] vide suprà 5.13.& 7.11. *Unguentum*] id est, munus honorarium ad conciliandum Regem, de quo 2.Reg.17.4. sic Jeschahh. 57.13. 3 *Etiam disceptatio*] tertius gradationis locus, ut diximus in versum 1. de quo suprà 4.15.& 6.11. ‖ *Gen.25.26. Gen.32.24. & sequent.* 4 *In ipso utero*] alterum propositionis membrum de revocatione a peccato duo continet; argumentum ab exemplo Jahhakobi communis Judæorum & Jisraëlitarum parentis, tribus versibus; & hortationem ex eo argumento sumptum, versu 7. Nihil non tentavit Jahhakob (inquit Dominus) ut gratiam Dei & benedictionem obtineret: de gratia cum fratre in utero certavit, de benedictione cum angelo, quam supplex a Deo consequutus est, & Deus sæpius deinceps confirmavit; cujus promissa non sunt momentanea, sed tam certò æterna sunt quàm ipse a natura sempiternus est: agite ergo, si Jahhakobi semen estis, ad Deum revertimini, &c. 5 *Flevit*] etsi hoc apud Moschen disertè non legitur, non dubium est tamen quin ex rebus adjunctis autore spiritu Dei propheta collegerit alterum antagonistarum flevisse: cujusmodi eclipses a scriptura frequentari sæpe monuimus. Uter autem fleverit, quæstio est apud interpretes. Nos ad Jahhakobum magis probamus pertinere, cùm adducti serie ipsa verborum, quibus eundem nominandi casum antecedere communis usus & ratio postulat; tum verò ex narratione Moschis: in qua res adjunctæ manifestò docent fletum a Jahhakobo factum esse. Nam cùm luxata fuisset vertebra femoris Jahhakobi, cumque angelus nomen suum roganti Jahhakobo non indicavisset (quorum altero potentiam suam, altero majestatem Jahhakobo non obscurè innuebat) certum est Jahhakobum his indiciis adductum benedictionem a Deo fletu petiisse, quam deinde Angelus testificatus est nova impositione nominis: quæ impositio primùm eodem loco facta, postea Bethele repetita est, & ipsi ac posteritati ejus confirmata, Gen.35.10. & sequentibus. *Invenit eum*] id est, apparuit & obvenit ei Deus, Gen.35.9. 6 *Jehova Deus*] id est, Deus est æternus & potentissimus ad præstanda & asserenda in æternum promissa sua. 7 *Benignitatem*] vide Psalm.103.1.

8 ᵒMercator

8 *Mercator est*] secunda hæc concionis pars primùm peccata Jisraëlitarum, deinde revocationem exornat copiosissimè, ut diximus suprà in versum 1. & peccata singula amplificat per comparationem amplissimorum beneficiorum Dei contra perfidiam Jisraëlitarum misericorditer cocertantis. Sunt autem peccata tria ordine posita; primum est vafra & dolosa avaritia, usque ad versum 12. secundum, idololatria, usque ad versum 6. capitis 13. tertium, prudentia intollerabilis & fastus ex copia bonorum regnique amplitudine, inde ad versum 9. quibus expositis transitur ad revocationē. Primū hoc peccatum exponitur duobus versibus amplificatur verò tum comparatione beneficiorum Dei quibus Jisraëlitas opportuerat confidere, versu 10. tum etiam promissorum per Prophetas ipsius, versu 11. quæ duo indignitatem peccati illius non mediocriter exaggerant. Mercatoris autem appellatio hic significat eum qui veteribus aginator, ærillator, sive cocio dicebatur, nimirum qui ora contrahentium oblinēs blandis verbis, fallit argutissimè, & perfidè ex rebus minimis sibi comparat lucrum. a Græc. *doli*. 9 *Iniquitas est*] i. quisquis non init hanc viā, iniquus habendus est, & omnis aberratio ab hac lucrādi via, mihi censetur improbitas. 10 *Et ego*] indignantis verba peccatum superius exaggerantia, ut modò diximus. *Ut diebus*] i. festivè & trāquillè, ut fit in solennitatibus imperatis lege. b Heb. *per manus Prophetarum*. 11 *Similitudines*] typicas & allegoricas, qualibus Propheta usus est supra 1. & 3. & passim. 12 *An in Gilhhade*] expositio secundi peccati, id est, idololatriæ ut diximus supra in versum 8. sensus est, putatisne Gilhhaditas qui deportati sunt per Tiglath-pelesserum ipsos fuisse reos idololatriæ? vos autem minimè, qui ab Assyrio intacti remansistis? atqui ipse aditus regionis vestræ adeò abundat idololatria, ut (quod proverbio dicitur) ex unguibus leo facile cognosci possit. *Istorum*] qui cis Jardenem habitant, neque fuerunt deportati. *Tanquam acervi*] id est, infinita sunt. 13 *Illuc fugerat*] exaggeratio præcedentium peccatorum ab anteactis Dei beneficiis, quæ ibidem ubi accepta fuerant Jisraëlitæ obscurabant, quasi dicat, impium sanè fuerat Gilhhadem ab illis sacrilega iniquitate & vanitate profanari, quem Deus velut asylum Jahhakobo patri vestro ex servitute misera redeunti & fugienti Labanem constituerat, Gen. 31. at quàm impium est Gilgalem a vobis sacrificiis & altaribus profanari? quem Deus duce Jehoschuhha consecraverat ad purgationem majorum vestrorum, Jehoschuhh. 5. & quo primo accessu majores vestros miserat in possessionem terræ. 14 *Per prophetam*] Jehoschuhham. *Prophetam*] Moschem, qui populum eduxit ex Ægypto. 15 *Provocavit*] regressio ad explicationem peccati, quę fuerat interrupta per exaggerationem duobus versibus comprehensam. c Heb. *amaritudinum*. d Heb. *sanguines*.

8 Mercator est, in manu ejus sunt lances a dolosæ; opprimere amat;
9 Ac dicit Ephrajim, utique ditatus sum, assequutus sum opes mihi; omnes labores mei non sufficiunt mihi, iniquitas *est* quæ *est* aberratio.
10 Et ego Jehova Deus tuus inde a terra Ægypti; adhuc facerem ut sedeas in illis tentoriis, ut diebus solennitatis;
11 Et loquens per ipsos Prophetas ego visionem multiplicarem, & b per Prophetas ipsos proponerem similitudines;
12 An in Gilhhade iniquitas, tantummodo vanitas fuerunt; in Gilgale boves sacrificant, etiam altaria istorum sunt tanquam acervi per porcas agrorum meorum.
13 Illuc fugerat Jahhakob *ex* agro Syriæ; cùm servivisset Jisraël propter uxorem, & propter uxorem custodivisset *gregem*.
14 Huc per Prophetam adduxit Jehova Jisraëlem ex Ægypto, cùm per Prophetam servatus esset.
15 Provocavit Ephrajim *indignationem* c amarissimam; ideo d cædes ejus in eum expandit, & opprobrium ejus reddit ei Dominus ipsius.

CAPUT XIII.

1 *Cùm eloqueretur*] Amplificatio peccati idololatriæ quam objicere cœperat Propheta supra 12. tum ab infelice successu qui Jisraëlitis obvenit ex quo idola coluerunt, tribus versibus; tum a fœdere & beneficentia anteacta Dei, versu 4. & 5. Infelix autem successus est triplex: primus, quòd qui prius terrori erant omnibus jam contemptui sunt ut cadaver mortuum, versu 1. secundus, quòd ne hac quidem insperata mutatione resipiscant, sed stupidè & dementer in idolorum cultum ampliùs exardescunt, versu 2. tertius, quòd stulti effecti tandem evanescunt justo judicio Dei, versu 3. *Tremorem*] id est, minas quibus alios percelleret & tremefaceret. *Tum excitabat*] id est, totum Jisraëlem commovebat gravissimè. a Heb. *attollebat*. *Mortuus est*] id est, pro mortuo habitus, nullius pretii, nullarumque virium. b Heb. *sacrificantes hominem*. *Homines qui*] id est, quicumque Deum colere statuit, honorem illius & cultum vitulis exhibeto, ex præscripto Jarobhhami & consilio populi, 1. Reg. 12. 28. *Osculantor*] vide Gen. 41. 40.

1 Cùm eloqueretur Ephrajim tremorem, *tum* a excitabat ipse in Jisraële; sed simulac reatum obiit cum Bahhale mortuus est.
2 Nunc verò pergunt peccare, & parant sibi fusione ex argento suo pro intellectu suo terricula, opus artificum quodque: de quibus isti dicunt; b homines qui sacrificant, vitulos osculantor.
3 Idcirco sunt ut nubes matutinæ, & veluti ros c manè stillans qui abit; ut gluma turbine abrepta ex area, & velut fumus ex d camino summo.
4 Atqui ego sum Jehova Deus tuus inde a terra Ægypti; & Deum præter me non expertus es, ac servator nullus *est* præter me.
5 Ego agnovi te in ipso deserto, in terra e torridissima.
6 Prout erant pascua eorum, saturati sunt; simul ac saturati sunt, elatus est f animus eorum; idcirco obliti sunt mei.
7 Et fui eis tanquam vetus leo, velut pardus in via contemplatus sum:
8 Occurri eis ut ursus orbatus, & laceravi g præcordia eorum; exedique eos ibi ut immanis leo, *ut* bestia agrestis diffindens eos.
9 *Id* perdidit te ô Jisraël: sed in me, in auxilio tuo *salus*.
10 ‖ Sum Rex tuus, ubi nam est *alter*; is servet te in omnibus civitatibus tuis: ubi vindices tui, de quibus dixeras, da mihi Regem & Principes?
11 Do tibi Regem in ira mea, & recipio excandescentia mea.
12 Servatur in fasciculo iniquitas Ephrajimi, reconditum est peccatum ejus:
13 Dolores parturientis evenient ei: ipse filius est insipiens, nam *tanto* tempore non maneret in h ore matricis.
14 E i potestate sepulchri redimam eos, a morte vindicabo eos: ero pestes tuæ, ô mors, ero exitium tuum, sepulchrum, pœnitentiâ absconsâ ab oculis meis.
15 Nam ipse inter fratres fructificabit; *postquam* veniente Euro, vento Jehovæ e deserto ascendente, exaruerit scaturigo ejus, & exsiccatus fuerit fons ejus, is diripuerit thesaurum omnium instrumentorum k desiderabilium,
16 *Postquam* desolata fuerit Schomron, quòd rebellavit contra Deum suum; gladio ceciderint, parvuli eorum collisi fuerint, & prægnantes eorum diffissæ.

prius membrum de malis Jisraëlitarum exponitur versibus quatuor [...] posterius de bonis divinitus obventuris, ver. 14. & seq. *In auxilio tuo*] [...] sum auxilium tuum: appositio. Eclipsin autem contrarii hoc loco [...] Genes. 18. 19. ex comparatione sequentis versus, ubi ponitur servandi [...] ‖ 1. Schem. 8. 5. 10 *Sum Rex tuus*] contentio elegans, qua [...] sionem adhibens Jisraëlitas evincit juris sui, improbitatisque ipsorum [...] sequente, & justitiæ quam servat Deus in judiciis suis exequendis, versu [...] *Is servet te*] concessio sarcastica: ut Deut. 32. 38. & Judic. 10. 14. 11 [...] *bi*] id est, jam vides ut Reges tibi paulo momento obtrudam & detrudam [...] tu meo propter indignationem meam. Nam his temporibus mutationes [...] quamplurimæ Regum in Jisraële, 2. Reg. 15. & 17. 13 *Ei*] nimirum [...] lis reip. quæ cum matre comparatur, ut suprà 1. & 5. *Ipse*] videlicet [...] sensus est, si saperet, maturè erumperet ex utero, & se Dei manibus [...] cantis committeret. *In ore matricis*] Hhebræam vocem hoc modo [...] 2. Reg. 19. 3. quæ hoc loco futura fuisset ambigua & pro fluctibus acci[...] ut Psalm. 42. 8. nisi Propheta de industria genitivum addidisset. Nam [...] tes fluctus & matrix puerperæ Hhebræis communi fracturæ nomine [...] sed hæc διακριτικῶς fractura esse non fluctuum, sed filiorum a Propheta [...]

h Heb. *fractura filiorum*. 14 *E potestate*] alter explicationis [...] ximus in versum 9. si resipuerint, inquit Deus, nullum erit tam forte [...] ipsos non solvam: etiam a morte & sepulchro absumptos vindicabo [...] evidentissimum hic habetur resurrectionis futuræ elogium, ut [...] 1. Cor. 15. 54. & seq. i Heb. *manu*. *Pœnitentia absconsa*] id est [...] æternum ero, conferens meis vitam ἀμεταμέλητον. 15 *Nam ipse*] [...] matio præcedentis promissionis allegorica continens elegantissimè [...] Atqui abreptus est tāquam vēto Jisraël, dixerit quispiam, & ita exarefacta [...] la amplius spes instaurationis ostendatur: Esto sanè, inquit Deus, ut Jisraël [...] resecero, ut thesauros exhausero, ut desolavero, ut cruentissimis cædibus [...] ro, efficiā tamē ut reflorescat promissione mea. *Euro*] quo adumbratur [...] *Is*] nempe Assyrius, tanquā vento & turbine everrēs omnia. k Heb. [...]

CAPUT XIIII.

1 CONVERTERE Jisraël, usque ad Jehovam Deum tuum; nam corruisti propter iniquitatem tuam,
2 'Sumite vobiscum verba, & revertimini ad Jehovam: dicite ad eum, omnem condona iniquitatem, & ᵃ acceptum confer bonum, & rependemus 'juvencos labiis nostris.
3 'Assyrius non potest servare nos, equo non vehemur, neq; dicemus amplius, ô Deus noster, operi manuum nostrarum: quia per te misericordiam consequitur 'pupillus.
4 'Curabo aversionem eorum, amabo eos, *populum* ᵇ 'voluntarium; cùm aversa fuerit ira mea ab eo.
5 'Ero velut ros Jisraëli, florebit ut lilium; & ᶜ propagabit radices suas ut Libanicæ *arbores.*
6 ᵈ Diffundent se teneri rami ejus, eritque 'quasi oliva decus ejus; & 'odor ejus quasi Libani.
7 Revertentur sessuri in umbra ejus, 'in vitam producent *ut* frumentum, qui efflorescant tanquam vitis: memoria ejus *fragrabit* 'ut vinum Libani.
8 'Ephrajim, quid mihi amplius cum terriculis? ego exaudiam & contemplabor 'eum, 'ego sum tanquam abies virens, 'ex me fructus tuus ᵉ præstò est.
9 'Qui est sapiens intelligat ista, intelligens etiam agnoscat ista: 'nam rectæ *sunt* viæ Jehovæ, & justi 'ambulabunt in eis; defectores autem 'impingant in eis.

...perceptionem boni; fructum verò unicum, gratiarum actionem ... a Heb. *accipe bonum: ut Exod.* 25,2. *Juvencos*] id est, ... quæ ex ritu legitimo olim figurabantur sacrificiis; Levit. 3. & ... synecdoche, pro eo quod est, omne sacrificium laudis, fructumq; la... nomini Dei, ut interpretatur Apostolus Hebr. 13. 15. *Assyrius*] id est, nulli confidimus præterquam tibi. *Pupillus*] id ... qui deficiunt ab ipso & ab aliis, synecdochicè. 4 *Curabo*] ...tionis argumentum a promissionibus Dei, qui se quærentibus ... exhibet, pulsantibus aperit, & petentibus daturum promittit. ... *Voluntarium*] ut Psalm. 110. 3. verum piorum e... propterea violentos appellat Christus, Matth. 11. 12. 5 *Ero*] ...tio promissionum Dei, tribus versib. respondens ex adverso ju... quod dictum est suprà 13. 15.

quibus deportabantur. 8 *Ephrajim*] anacephalæosis, sive repetitio summa præcedentis revocationis, qua Deus Jisraëlitas monet ut ab idolis abstineant, & adhæreant sibi ipsos in omne bonum & gloriam evecturo, quod ante copiosè docuerat. *Eum*] a terriculis abstinentem, ut se recipiat ad me. *Ego sum*] id est, sum procerissimus & opacissimus. *Ex me*] id est, sum fructuosissimus bono tuo: sine me nihil potes facere, Joan. 15. e Heb. *invenitur.* 9 *Qui est sapiens*] conclusio gnomica, qua Propheta bonos quidem ad intelligentiam, agnitionem, fructumque documentorum Dei provocat hortatione vehementissima: improbos verò deficientes a doctrina Dei judicio Dei committit: ut Apocalyps. 22. 11. *Nam recta*] causæ cur boni intelligant & agnoscant doctrinam propheticam ponuntur duæ: una est amor Dei, & recti quod definivit Deus; altera, amor salutis ipsorum, quæ cum Dei & recti amore conjuncta est. *Ambulabunt*] id est, feliciter procedent, ut Judic. 5. 31. non autem corruent, ut improbi atq; defectores. *Impingant*] id est, corruant in æternam perniciem, quandoquidem Deum, rectum, & viam salutis fugiunt, ad quam Prophetarum monitis provocantur.

c Heb. *pergent.*
d Heb. *ibunt.*
6 *Quasi oliva*] id est, perpetuo virens, ut Psalm. 52. 10.
Odor ejus] ut Cant. 4. 11.
7 *In vitam producent*] id est, progignent liberos copiosissimè.
Ut vinum Libani] id est, erit odoratissima, quale vinum est secundum Libani tractum nascens in Chelbone, Ampeloessa, & aliis partibus: quæ vina Græci & Romani celebrarunt, Berytia & Tyria appellantes de nomine portuum ex

JOEL.

ARGUMENTUM.

LIBER Joelis Prophetæ totus versatur in prophetico documentorum genere: nam occasione sumpta ex immissis insectis gravissimæ famis præmuntiis, populum ad sensum præsentis mali, maleficiorum conscientiam, & seriam resipiscentiam publicè privatimq; hortatur: atque ita resipiscentibus promissiones Dei, cùm temporarias de liberatione ab illo malo, tum perpetuas in Christo, Evangelicásque prædicat.

CAPUT I.

Propheta ex nimiis imbribus post sementem corruptis, animalibus, verno tempore germina, flores, fructúmque enascentem perdentibus, deniq; æstiva siccitate immodica, Judæos omnes etiam ebrios & indormiscentes in judiciis Dei admonet, ut tandem aliquando afficiantur illorum sensu: & sacerdotes hortatus sacrorum cœtum jejuniumq; indici jubet, totíq; Ecclesiæ formulam præscribit querimoniæ & resipiscentiæ.

1 VERBUM Jehovæ, quod fuit ad Joëlem filium Petuelis.
2 'Audite hoc, ô 'senes, & auribus percipite omnes habitatores hujus terræ; an fuit ᵃ hoc temporibus vestris, aut etiam ᵃ temporibus majorum vestrorum?
3 De hoc filiis vestris narrate; & filii vestri filiis suis, & filii illorum generationi posteræ.
4 'Reliquum erucæ comedit locusta; & reliquum locustæ comedit melolontha, ac reliquum melolonthæ comedit bruchus.
5 'Expergiscimini ebriosi ac flete, ac ejulate omnes vini potores; propter mustum, quòd 'excisum sit ex ore vestro.
6 'Gens enim ascendit super terram meam, robusta & innumera; cujus dentes dentes sunt leonis, cui molares immanis leonis sunt:
7 Disponens vites meas in vastitatem, & fi-

...proximè Hoschéhhæ subjungitur sine ulla temporis diversi... ...vit Hieronymus, sed etiam maximè quia argumenta de... ...in Hhuzzijæ & Jarobhhami tempora inciderunt, ut ... Apud Judæos verò prophetasse res ipsa loquitur. Con... ...capitis inscriptio κατὰ λέξιν, versu 1. exordium, versu 2. & 3. ... 4. & documentorum loci expositione antecedente prosimatea. 2 *Audite*] hoc exordio Propheta Judæos attentos & dociles fa... ...est novitate, ut quæ nec antè visa fuerit, hoc ver. nec post ...sit, sed tantùm memoria in omnem posteritatem recolenda. ...*Senes*] id est, magistratus, & populares, ut infrà versu 13.

Jeschahh. 5. 14. maximè cùm sequentis apud Hhamosum prophetiæ argumentum constet ad tempora eadem pertinere. 5 *Expergiscim.*] hi documentorum loci (ut diximus in vers. 1.) ex antegressa narratione profecti duo universè complectuntur capita: unum, ut tam gravis & acerbi judicii sensu omnes afficiantur, usque ad versum 13. alterum, ut ex eo sensu ad jejunium, conventus sacros, resipiscentiam, & orationem fidei adducantur, inde ad finem capitis. Ut autem adducantur omnes, non tantum sobrios compellat Propheta, sed ipsos ebrios, qui sua ingurgitatione tempus a se falli putant & levari acerbitatem malorum, hoc versu: deinde causam communis luctus exornat, duobus versib. at postremò gravitatem luctus ostendit, quinque seq. *Excisum*] id est, subitò imprudentibus ereptus vitis fructus, quem jamque ore pleno haurire vobis videbamini. 6 *Gens enim*] allegoria hyperbolica de animalibus quæ nominavit Joel ver. 4. sic Proverb. 30. 25.

Hoc] quod narratur vers. 4. vide Exodi 10. 14.
a Heb. *diebus.*
4 *Reliquum*] propositio sive narratio brevis famis ingentissimæ quam in Judæam immisit Deus. Ac fames quidem in Judæa fuisse legitur primùm Jorami temporibus, 2. Reg. 8. deinde verò Joschijæ, ut docetur Jirm. 14. sed nobis ad neutrum horum temporum referri placet. Potius famem hanc tempore Hhuzzijæ certo consilio immissam a Deo confirmamus ex

7 *Clavum*] sic interpretamur Hebræam vocem a candescente spuma derivatam: est enim clavus (quem etiam fungum sive patellam vocant) tuber illud adnascens imis arboribus, quæ aut vetustate aut alio vitio fructum afferre desinunt, cùm humor (ut vocant) radicalis crudus circa imam arborem subsidit, & clavos, tubera, aliaque vitia tanquam despumans excreat.
b Heb. *nudando*.
Nudavit] folio, fructu, cortice &c. quibus per mala illa advenientia consumptis emoriuntur ficus.
Albi evaserunt] id est, omphacia vinearum (quæ natura virent) amisso succo expalluerunt, ut cùm animantia fiunt exangui.
8 *Ut virgo*] id est, tenerrimè, gravissimeque.
9 *Factum est*] ætiologia tam gravis luctus imperati, quòd neque adest quod in cultu Dei consumatur, neque quod ad præsentem hominum necessitatem & gaudium: quæ duo incommoda ipsi agri, ipsa terra, segetes, vites, oleæ, &c. lugere dicuntur per prosopopœiam.
12 *Gaudium*] ex messe & vindemia: vide Psalm. 4. 8.
13 *Accingite*] secundus documentorum locus, ut diximus in versum 5 quo primùm Sacerdotes ad officium provo-

cus meas in 'clavum: [b]omnino 'nudavit
eas, ac dejecit, 'albi evaserunt botri illarum.
8 Ejula, 'ut virgo accincta cilicio propter maritum adolescentiæ suæ.
9 'Factum est ut succideretur munus & libamen a domo Jehovæ, lugent Sacerdotes
ministri Jehovæ.
10 Vastatus est ager, luget terra: quia vastatur frumentum, exarescit mustum, languet
oleum.
11 Erubescunt agricolæ, ejulant vinitores
propter triticum & propter hordeum; quia
periit messis agri,
12 *Quia* vitis exaruit, & ficus elanguit, malus Punica, etiam palma & malus, omnes
arbores agri arent; quia exaruit 'gaudium
e filiis hominum.
13 'Accingite vos & plangite, ô Sacerdotes, ejulate ministri altaris, ingredimini,
pernoctate in 'ciliciis, ministri Dei mei: quia
cohibetur a domo Dei vestri munus & libamen.
14 [c] Indicite jejunium, proclamate 'diem interdicti, cógregate seniores & omnes habitatores terræ in domum Jehovæ Dei vestri,
& clamate ad Jehovam, *dicentes*,
15 'Eheu diei isti, nam propinquus est 'dies
Jehovæ; qui similis vastationi ab omnipotente advenit.
16 Nónne coram oculis nostris cibus excinditur, e domo Dei nostri lætitia & exultatio?
17 'Mucida facta sunt sata sub glebis suis, desolata sunt horrea, destructa granaria; quoniam exaruit 'frumentum.
18 Quàm ingemiscit jumentum? perplexa
sunt armenta boum, eò quòd nullum sit
pascuum eorum: etiam greges ovium desolantur.
19 Ad te, ô Jehova, clamo; quia 'ignis consumpsit habitacula deserti, & flamma inflammavit omnes arbores agri:
20 Etiam bestiarum agri quæque 'glocitat
te versus; eò quòd 'exaruerint alvei aquarum, & ignis absumpserit habitacula
deserti.

cantur, hoc versu; deinde alios jubentur provocare, versu 14. ac postremò communis omnium resipiscentia & oratio describitur. *Ciliciis*] plangentium vestibus, ut Gen. 37. 34. c Heb. *sanctificate*. 14 *Diem interdicti*] vide Levit. 23. 36. 15 *Eheu diei*] formula hæc querimoniæ tria membra complectitur: primùm enim miserabiliter expostulat cùm de præsente malo, tum de aliis gravissimis ex eo consequuturis, hoc versu; deinde præsens malum exponit per hypotyposin, tribus versibus; postremò sein Deo committit, ut populi sui, animantium, & terræ suæ misereatur, duobus versibus ultimis. *Dies Jehovæ*] id est, quo Jehova, ut judex, adventuros & vastationem immissurus est: nam sequentia sunt exegetica, ut Jeschahh. 13. 6. 17 *Mucida*] ex nimiis imbribus sementem corrumpentibus. *Frumentum*] quod superérat ex illa semente. 19 *Ignis*] id est, sol æstus & torridissimus, siccitate summa infestans omnia. 20 *Glocitat*] id est, ad te spectat, & quodammodo implorat te: ut dicitur Psalm. 104. 27. *Exaruerint*] vide Jeschahh. 5. 13. & Hhamos 4.

Caput II.

Deus Judæos præsentium malorum occasione ad sacros cœtus aliáque pietatis exercitia provocans, hortatur ad preces, seriamq́; resipiscentiam, & per prophetam spem facit misericordiæ resipiscentibus: cumq́; misericordia non tantùm ad temporalem illam difficultatem, sed etiam in perpetuum sit opus, ostendit secùm ab illa calamitate Judæos liberaturum esse, tum benedictionem æternam per Christum cum Ecclesia communicaturum, hostes illius perditurum, illam vocatu gentibus propagaturum, & in illa habitaturum esse.

1 'CLANGITE 'buccina Tzijone, & vociferamini in môte sanctitatis meę, cômoveantur omnes habitatores hujus
terræ: nam advenit 'dies Jehovæ, nam propinquus est:
2 'Dies tenebrarum & caliginis, dies nubis
& obscuritatis, 'ut nubes auroræ quæ panditur super montes; 'populus 'amplus &
robustus, cui par non fuit a seculo, & post
quem non amplius erit usq; ad annos [a] multarum generationum.
3 'Ante eum consumet ignis, & post eum inflammabit flamma: 'ut similis 'horto Hhedenis sit terra ante eum, post eum desertum
erit [b] desolatissimum, adeoque [c] quod evadat non est futurum ei.
4 'Quasi aspectus equorum aspectus ejus, &
ut equites, ita current:
5 Quasi strepitu curruum super cacumina
montium salient; quasi strepitu flammæ ignis consumentis stipulam, quasi populus
robustus instructus ad prælium.
6 A conspectu ejus dolebunt populi, omnes
facies 'contrahent nigrorem.
7 'Sicut potentes current, ut [d] bellatores
scandent murum; & quisque per vias suas
procedentes 'non pervertent semitas suas:
8 Et unus alterum non prement, quisque per
aggerem suum procedent; etiam in ensem
ruentes non sauciarentur.
9 Civitatem percurrent, per murum discurrent; in domos ascendent, per ipsas fenestras ingredientur tanquam fur.
10 'Ante illum movebitur terra, commovebuntur cœli: Sol & Luna obscurabuntur, &
stellæ recipient splendorem suum.
11 'Jehova autem edente vocem suam ante
copias suas; cùm ampla admodum sint castra ejus, cùm robustus sit qui efficit ver-

1 *Clangite*] hæc capita ... inter se conjuncta ... se argumentationis series docet ... Quod ... tem a præcedenti disjunximus, ... eò factū est quod ... simili esse ... argumento, ... iteratam esse ... mus prophetiam, ... tero fortasse pro... tiatam sabbatho, ... olim fuisse in ... positum aliquot Jechezkelis ... offendunt. Cum ... que superiore cap... Propheta Judæi... tum gravitatem ... li, tum expostulationis formulam proposuisset, ... hac concione ... primùm idem ... mentum repeti... que ad versum ... deinde exponit ... miserentis ... sum, ad finem ... prophetiæ. ... petione quid ... pheta solemni ... dio adhibita, ... 1. quod ... finem repetit ... κυκλωσιν, vers. 15. primùm ... vitatem mali ... cat, usque ad ... 12. deinde ... scant Judæi, ... misericordia ... tribus versibus, ... postremò ... resipiscentia, ... tionem Ecclesiæ ... sipiscentis ... bit, tribus ...

Buccina] qua Levitæ in tota terra indicebant conventus sacros, ut ... tuba, quasi dicat, vos, ô Levitæ, populo toti indicite Tzijone conveniendum esse. *Dies Jehovæ*] qui deinceps exponitur: ut suprà 1. 15. 2 *Dies tenebrarum*] id est, tristissimus & luctuosissimus; ut contrà gaudium ... guratur lucis & lætitiæ nomine, Ester. 8. 16. *Ut nubes auroræ*] id est, ... pus tam injucundum atque difficile, quàm solet ille dies esse quo exoriente ... bes densissimæ in montes assurgunt, quæ solem cœlumque obtegunt ... aërem obscurant, & minantur imbres certissimos: vide Hhamos 4. 13. *Populus amplus*] hac populi appellatione plerique interpretes Assyrios ... gunt, adducti certis rationibus, quas ideò probare minimè possumus ... miores sint: nos itaque interpretationem alteram amplectimur, Prophetam ... delicet de eadem calamitate hoc loco agere, de qua superiore capite. Locustas ... tem & similia populum appellari non magis mirum videri debet, quàm ... & mures montanos, Proverb. 30. 25. & 26. quemadmodum etiam ... est gentis nomen suprà 1. 6. & castra copiæque Dei nominantur ... 25. *Amplus & robustus*] ut novem sequentes versus comparationibus ... dunt, primùm quidem robur, usque ad versum 10. deinde innumerabilem ... su 10. & 11. a Heb. *generationis & generationis*. 3 *Ante eum* ... ut ignis edax rerum, ita consumet omnia in omnes partes iste ... *Ut similis*] id est, quamvis solum esset uberrimum & abundaret ... tamen manebit reliqui. *Horto Hhedenis*] de quo Gen. 2. 8. & sequentibus ... litudo frequens, ut Genes. 13. 10. & Jechezkel. 28. 13. b Heb. ... c Heb. *evasio*. 4 *Quasi aspectus*] id est, horridus erit populus ... locissimus. 6 *Contrahent nigrorem*] id est, attrahunt ... ctu. 7 *Sicut potentes*] id est, infesto agmine procedent, neque ... deterrebuntur, quia pervadant regionem totam & ipsa domorum ... perficiendum voluntatem Dei, tribus versibus. d Heb. *viri bellici*. *Non pervertent*] id est, nemini cedent de via. 10 *Ante illum*] id est, tam ... sus erit, ut terra exhorrescat, & cœli facies obtegatur. 11 *Jehova*] id est, Deus tanquam imperator exercitus animalia hæc animabit verbo, & ... tentia sua ad præstandam voluntatem ipsius, nemo est homo qui impetum ... stinere possit: sic Jeschahh. 14. 27.

bum ejus: (magnus enim est futurus dies
Jehovæ & timendus valde) ecquis sustinebit eum?
12 ᶜQuapropter ᵈetiam nunc, dictum Jehovæ, convertimini ad me ex toto ᵉanimo vestro; & jejunio, & fletu, & planctu.
13 ᶜLacerate igitur corda vestra, ᶜac non vestes vestras, & revertimini ad Jehovam Deum vestrum; quia gratiosus & misericors est, longanimis, & amplus benignitate, ut ᵖpœniteat eum hujus mali:
14 ᵖQuis scit an reversum pœniteat ipsum; & reliquam faciat post ᵉ illum benedictionem *futuram* munus & libamen Jehovæ Deo vestro?
15 ᶜClangite buccina Tzijone; ᶠindicite jejunium, proclamate diem interdicti.
16 Colligite populum, indicite congregationem, congregate senes, colligite parvulos & sugentes ubera; egrediatur sponsus e cubiculo suo, & sponsa e thalamo suo:
17 Inter ipsum vestibulum & altare fleant sacerdotes ministri Jehovæ: & dicant, ᵖparce Jehova populo tuo, & ne exponas possessionem tuam opprobrio, ut dominentur in eos gentes; cur dicerent in populis, ubi *est* Deus istorum?
18 ᶜJam zelotypia affectus Jehova terræ suæ; clementia ᵉusus est erga populum suum:
19 Responditque Jehova, dicens populo suo, ᶜecce ego mittam vobis frumentum, & mustum, & oleum, ut saturemini eo, neque expositurus sum vos amplius opprobrio in gentibus.
20 Nam ᶜex eo Aquilonalem longè amovebo a vobis, & depellam ex eo in terram ᵉsiticulosam & desolatam, ᵍ primum agmē ejus in mare Orientale, & ʰ postremum in ᶜmare posterum; adeò ut ascendat fœtor ejus & ascendat putor ejus, quamvis ⁱ magnificè agat.
21 ᶜNe timeto terra, exulta & lætare; quia magnificentissimè Jehova aget.
22 Ne timetote bestiæ agrorum meorum, nā herbascent habitacula deserti: nam arbor proferet fructum suum, ficus & vitis edent vim suam.
23 Filii quoque Tzijonis exultate & lætamini in Jehova Deo vestro, nam daturus est vobis ipsum imbrem tempestivum ᵏ justè, & demissurus vobis pluviam tempestivā & serotinam primo quoque *tempore*.
24 Ita implebuntur horrea frumento, plateæsque perfundent torcularium lacus musto & oleo.
25 Et rependam vobis annos illos quos absumpsit locusta, melolontha, bruchusque & eruca; copiæ meæ maximæ, quas immisi in vos.
26 ᶜComedentesque continentur ac saturati laudabitis nomen Jehovæ Dei vestri quòd se ˡ gesserit erga vos mirificè; neque erubescent populus meus in seculum:
27 Sed agnoscetis in medio Jisraëlis me esse, meque esse Jehovam Deum vestrum, & nullum esse amplius: neque erubescent populus meus in seculum.
28 ᶜEritque postea ut effundam ᶜ spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri & filiæ vestræ: seniores vestri ᶜsomnia somniabunt, juvenes vestri visiones videbunt.
29 ᶜQuin etiam super servos & super ancillas, diebus illis effundens spiritum meum,
30 Edam ostepta in cœlis & in terra; ᶜsanguinem, & ignem, & elationes fumi.
31 Sol ipse ᶜvertetur in tenebras, & luna in sanguinem; ᶜantequam veniat dies Jehovæ magnus & reverendus.
32 Eritque ut quisquis ᶜ invocaverit nomen Jehovæ eripiat se; quia in monte Tzijonis & Jeruschalaimis erit liberatio, quemadmodum ᶜdixit Jehova, id est, in ᶜ residuis quos Jehova vocaverit.

ᶠ Heb. *sanctificate*. 17 *Parce*] oratio pro peccatorum remissione proponit, gloriam Dei tum in Ecclesia, tum coram gentibus omnibus ut Exodi. 32.12. Num. 14.13. & sequentibus Psal. 115. & alibi 18 *Jam zelotyp.*] videlicet cùm Ecclesia tota fuerit ad feriam hanc addicta, cui Propheta nunc demum consilium Dei certissimum exponens præterito se promissiones sequentes a Deo accepisse. Incipit secundus locus Prophetiæ, nimirum Dei misericordis responsio versu 1. hujus responsi partes in universum tres sunt; enarratio Dei erga Ecclesiam, hoc capite; enarratio judiciorum contra adversarios Ecclesiæ, capite 3. usque ad versum 18. & conclusio summam earum continens ad finem usque. Promissionum autem duo sunt genera: temporalis est, de liberatione ab eo judicio quod antè fuerat denuntiatum, ad ver. 28. posterior verò spiritualis & æterna in Evangelio usque ad finem capitis. *Usus est*] id est, statuit uti & usurum esse. 19 *Ecce ego*] prolepsis sive propositio summæ promissionum Dei quarum prior pars de inopia tollenda & conferenda copia exponitur ad versum 26. posterior, de tollendo opprobrio & asserenda gloria sua ver. 26. & 27. 20 *Ex eo*] id est, exercitus animalium istorum partem a regione vestra depulsurus sum: sensus est, planè vos animabo, eaque depellam procul a vobis in quatuor cœli plagas, partim Septentrionem, partim Meridiem, partim Orientem, partimque Occidentem versus. *Siticulosam &*] id est, Meridianam, ubi est desertum illud horrendum de quo Deut. ᵍ Heb. *faciem ejus*. ʰ Heb. *finem ejus*. *Mare post.*] vide Deut. ⁱ Heb. *magnificat faciendo: sic ver seq.* 21 *Ne timeto*] exornatio præcedentis per gradationem, tribus versibus.

ᵏ Heb. *in justitia*. 24 *Plateæsq.*] id est tanta erit vini oleique copia ut in ipsas quoque plateas exundent torcularia, hyperbole, ut infra 3.18. 26 *Comedentesq.*] altera pars promissionum temporariarum, ut diximus in versum 19. 28 *Eritq.*] secundum genus promissionum, videlicet spiritualium, ut diximus in versum 18. ad quas transitus est a temporalium promissionum argumento, prout solitus est Deus a rebus corporalibus ad spirituales populum suum ducere, & eodem ordine per Prophetas informare. *Spiritum meum*] i. de spiritu meo, synecdochicè, ut interpretatur Petrus Actor. 2. 17. *Somnia*] id est, habebunt divinas revelationes, ut ex iis prophetent; nam duo illa fuerunt olim revelationum genera, Num. 12.6. ˡ Heb. *fecerit vobiscum mirificè*. 29 *Quin etiam*] promissionis spiritualis Dei partes sunt duæ, una benedictionum quibus perfundit suos, præcedente versu; altera, terrorum & judiciorum quibus percellit & perturbat impios ad defensionem Ecclesiæ, usque ad versum 32. ex quo conficitur, salutem Dei ad electas tantùm reliquias perventuram esse, ut exerto capite Diem Jehovæ expectantes, versu ultimo. 30 *Sanguinem*] id est, omnia horrenda iræ divinæ documenta cum in terra, hoc versu: tum etiam in cœlo versu sequente: ὑστερον πρότερον, pro eo quod est, miscebuntur omnia, in terris quidem ferro & flamma, in cœlo verò portentis horridissimis. 31 *Vertetur*] i. obscurabitur, ut exponitur infrà 3.15. *Antequam*] i. manifestissima erit administratio hæc effectaque judiciorum Dei toto tempore Evangelii, donec patefiat Dominus Jesus de cœlo cum angelis potentiæ suæ, flammeo incendio infligens ultionem iis qui non noverint Deum, & se glorificaturus in sanctis suis, ut loquitur Apostolus 2. Thess. 1. 32 *Invocaverit*] i. fide coluerit, & ipsum in angustiis suis oratione fidei accesserit. *Dixit*] Deut. 30. ubi singulæ hujus promissionis partes evidentissimè proponuntur, & a prophetis repetuntur passim. *Residuis*] Judæorum & gentilium adunatorum in Christo.

Caput III.

1 ᶜSED ecce diebus illis & tempore illo, quo
ᶜreducam captivam multitudinem Jehudæ & Jeruschalaimorum,
2 ᶜCongregabo quoque omnes gentes, & deducam eas ᶜ in convallem Jehoschaphati; ut disceptem cum eis ibi pro populo meo & possessione mea Jisraële, quod disperserint eum per gentes, & terram meam partitæ fuerint,
3 Et in populum meum ᶜprojecerint sortem; exposuerintque puerum ᶜpro meretrice,

1 *Sed ecce*] Secunda pars responsi, enarratio judiciorum Dei in adversarios Ecclesiæ, ut dictum est sup. 2.18. qua primū judicium in gentes adversarias generatim proponitur, trib. ver. deinde contestatio adhibetur, versibusque quinque; tum exornatio per hypotyposin militarem & hyperbolicam, a versu 9. ad 17. postremò finis judiciorum istorū ostenditur ver. 17. *Reducam*] i. Ecclesiam liberabo, instaurabóq. 2 *Congregabo*] i. sistam, velut judex, omnes adversarios coram me & coram cœtu Ecclesiæ. *In conv.*] i. in conspectum totius Ecclesiæ meæ, quemadmodum convallis Jehoschaphati (quæ nomen habuit a victoria insigni, de qua 2. Chro. 20) sita erat proximè Jeruschalaima in conspectu urbis ipsius; sic ostendit Deus sanctos mundum judicaturos esse. 1. Cor. 6.2. sumpto typo ex constitutione veteris Ecclesiæ, quæ definiebatur Tzijone & Jeruschalaimis: ut Propheta dixit sup. 2.32. 3 *Projecerint*] i. sortitione facta impiè sibi arrogaverint dominium in servos meos, & eos alienaverint arbitratu suo, adeòque libidine, ut sequentia verba ostendunt. *Pro meretrice*] i. ignominiosissimè, pretio vilissimo & sordidissimo addixerint meos.

& puellam vendiderint pro vino quod bi-
berent.
4 ᵃQuin etiam quid ᵃ vobis mecum, Tyre,
& Tzidon, & omnes termini Palæstinæ? an
retributionem rependitis mihi? & an retri-
buitis mihi? ᵇ velocissimè reddam retribu-
tionem vestram in caput vestrum:
5 ᵃQuia argentum meum & aurum meum ca-
pitis, & desiderabilia mea optima infertis in
templa vestra:
6 Et filios Jehudæ, filiosque Jeruschalaimo-
rum venditis filiis Græcorum; ut longè a-
bigatis eos a termino suo.
7 Ecce ego excitaturus sum eos e loco ipso
quo *abducendos* vendidistis eos, ut red-
dam retributionem vestram in caput ve-
strum:
8 Vendam enim filios vestros & filias vestras
in manum filiorum Jehudæ; qui vendent e-
os ᵃSabæis *abducendos* in gentem longin-
quam, cùm Jehova loquutus fuerit.
9 ᵃ*Cùm dixeris*, ᵃproclamate hoc in gentibus,
ᶜ indicite bellum, excitate potentes; ap-
propinquent, ascendant omnes ᵈ bellato-
res;
10 ᵃTundite ligones vestros in gladios, &
falces vestras in spicula; qui debilis est
ᵃdicat, potens sim;
11 Coite & convenite omnes gentes undiq;,
& congregati fuerint: ᵃillùc fac, Jehova, ut
descendant ᵃ potentes tui.
12 ᵃExcitabuntur & ascendent gentes istæ
ᵃin convallem Jehoschaphati: sed ibi se-
debo ad judicandum omnes istas gentes
undique,
13 ᵃ*Dicens*; ᵃ immittite falculam, nam matu-
ruit messis: venite, descendite, quia plenum
est torcular, plateas perfundunt torculari-
um lacus, nam ampla est malitia istorum.
14 ᵃMultitudines ᵉ passim *erunt* in convalle
ᵃconcisionis: cùm ᶠpropinquus fuerit dies
Jehovæ, in convalle concisionis.
15 Sol & Luna obscurabuntur, & stellæ reci-
pient splendorem suum.
16 Cùm Jehova è Tzijone ᵃrugiet, & ex Je-
ruschalaimis edet vocem suam, tum com-
movebuntur cœli & terra: nam Jehova re-
ceptus *est* populo suo, & robur filiis Jisraë-
lis.
17 Ita agnoscetis me Jehovam Deum vestrū
esse, habitantem Tzijone monte sanctita-
tis meæ: eritque urbs Jeruschalaimorum
ᶠ sancta, & ᵃ extranei non transibunt per e-
am ampliùs.
18 ᵃ Erit autem die illo, stillabunt montes ip-
si mustum, & colles ᵍ diffluent lacte, & om-
nes alvei Jehudæ diffluent aquis: & fons e
domo Jehovæ prodibit, qui irrigabit ᵃ val-
lem cedrorum lectissimarum.
19 Aegyptus desolationi erit, Edomæaque in
desertum ʰ desolatissimum erit propter vio-
lentiam ⁱ in filios Jehudæ; in quorum terra
effuderunt sanguinem innocentum:
20 Jehuda autem in seculum permanebit, &
Jeruschalaima in ᵏquamque generationem.
21 Ubi mundabo ᵃ *eos* quorum sanguinem
non mundabam: ᵃ eò quòd Jehova habitat
Tzijone.

4 *Quin etiam*] contestatio, ut diximus in versum 1. qua Propheta gentes aliquot propinquas nominatim perstringit, & judicium generale in die illo futurum confirmat prædicti-one judiciorum singularium quæ propediè erant gentibus illis superventura. Nam hæc eadem judicia sub idem tempus copiosius prophetavit Jeschahhja 15. & 23.
a Heb. *vos mihi.*
An retributionem] id est, an vos ullo pacto antè offenderam, ut offensam acceptam retalietis mihi? imò provocatis me nihil tale a vobis meritum, ut rependam vobis maleficia vestra.
b Heb. *levis festinationis.*
5 *Quia argent.*] ætiologia denuntiationis præcedentis, per congeriem criminum quæ tunc temporis Syri contra Judæos perpetrabant, atque Pelischtæi: quorum hi irruentes in Judæam depopulabantur omnia & captivos abducebant, quos Tyriis Tzidoniisque venderent, 2. Chronico. 28. 18. illi verò, ut mancipia miserrima, emptitios servos in regiones longinquas deportabant, ut servituti perpetuæ manciparentur, præcisa spe reditus aut redemptionis.
8 *Sabæis*] posteris Schebæ emporia celeberrima in Arabia felice obtinentibus, Gen. 10. 7. 9 *Proclamate hoc*] hypotyposis (ut diximus in versum 1.) a re militari, qua Deus primùm gentes ad bellum provocat per ironiam, ut Jesch. 8. 9. & 10. deinde judicium suum illis tumultuantibus superventurum explicat, versu 12. & sequentibus. c Heb. *sanctificate.* d Heb. *viri belli.* 10 *Tundite*] pro eo quod est, omnia in usus bellicos convertite, etiam quæ ad præsentem vitam imprimis sunt necessaria: ut contrà pax permutatione instrumentorū militarium in rustica denotatur, Jeschahh 2. 4. & Michæ 4. 3. *Dicat*] id est, ita confirmet animum suum, ut solent milites inhiantes prædæ; qui ut infirmi sint, tamen proposita præda efficiuntur alacriores. 11 *Illùc fac*] apostrophe ad Deum, qua precatur Propheta ut judicium illud fiat quod in sequentibus prædicitur. *Potentes*] sancti, Angeli & homines, judiciorum Dei administri. 12 *Excitabuntur*] responsum Dei annuentis optatum positum superiore versu.

In convallem] ut supra versu 2.
13 *Dicens*] ad potentes suos, de quibus versu 11.
Immittite] id est, demittite istas gentes, & causas allegoriæ, judicium Dei, operarumque ministerium graphicè exprimentes ut Matth. 13.
14 *Multitudines*] id est, frequentata erit, ut passim compareant cumuli coacervati cadaverum: allegoria significans infinitam fore reproborum multitudinem.
e Heb. *multitudines.*
Concisionis] antiptosis, qua propter convallem Jehoschaphati nominat convallem concisionis, ab argumento propheticæ, quemadmodum ab argumento historiæ suo nomine convallem Jehoschaphati, supra in versu 2.
Propinquus] id est, appropinquaverit, advenerit.
16 *Rugiet*] Jirm. 25. 30.
f Heb. [illegible]
17 *Extranei*] id est, non intrabit in Ecclesiam Christi quidquam quod inquinet, &c. ut Apocalypsi 21. 27. 18 *Erit autem*] conclusio summatim repetens promissiones præcedentes Dei quæ per allegoriam hoc versu enuntiatæ sequentibus explicantur.
g Heb *ibunt sic paulò post.* *Fons*] ut Jechezk. 47. 1. & Apocalyp. 22. 1.
Vallem cedr.] id est, Ecclesiam, in qua justi plantati crescunt ut cedri libanus, vide Psalm. 92. 13. h Heb. *desolationis.* i Heb. *filiorum.* k Heb. *generationem & generationem.* 21 *Eos quorum*] id est, gentes in Ecclesiam cooptandas, quæ prius erant mortuæ in offensis & peccatis suis, absque Christo, alienatæ a republica Jisraëlis, extraneæ a pactis promissionis, spem non habentes, & Dei expertes in mundo, Ephes. 2. *Eò quòd*] ætiologia, cur Ecclesia [illegible] & gentes in ea remissionem peccatorum consequuturæ sint.

HHAMOS.

ARGUMENTUM.

LIBER Hhamosi Prophetæ versatur in prophetico documentorum genere: primùm enim hostibus Ecclesiæ, Dei judicia a Deo superventura prædicat; deinde Judæos & Jisraëlitas idololatriæ, inhumanitatis, & luxus nomine reprehendens severissimè, ostendit eos propterea divinitus castigatum iri, & regnum utrumque perditum: quod postquam aliquot typis illustravit, tandem prophetiam concludit Evangelicis promissionibus.

CAPUT

CAPUT I.

Deus praenuntiato terrae motu & fame, Syris, Pelischtaeis, Tyriis, Edomaeis, Hhammonitis, Moabitisque praedicit superventurum judiciorum suorum incendium propter injurias Ecclesiae factas: deinde verò Judaeis & Jisraëlitis propter gravissimum contemptum sui, legisque & cultus corruptionem & abdicationem, ostendit se aequissimè ab iis graves poenas reposciturum esse bellicis cladibus & deportatione.

1 VERBA Hhamosi, ^qui
fuit inter pecuarios,
^a Tekohhani: quae vidit
de Jisraële temporibus
Hhuzzijae regis Jehudae,
& temporibus Jarobhhami
filii Joaschi Regis Jisraëlis,
biennio ante ipsum terrae motum.
2 ^Dixit ergo, ^Jehova e Tzijone rugiet, &
e Jeruschalaimis edet vocem suam; quandoquidem
^luxerunt habitacula pastorum,
& aruit praestantissimum arvorum.
3 ‖ ^Sic ait Jehova, ^propter tres defectiones
^Damasci, etiam propter quatuor non avertam
^istud; eò quòd ^trituraverint tribulis
ferreis ^Gilhhadem:
4 Sed immittam ignem in domum ^Chazaëlis,
qui consumet palatia ^Benha-dadi:
5 Et ^confringam vectem ^Damasci, exscindamque
habitatorem e ^convalle Avenis,
& ^tenentem sceptrum e ^domo Hhedenis:
migrabuntque populus Syriae in ^Kirum, ait
Jehova.
6 ^Sic ait Jehova, propter tres defectiones
Hhazzae, etiam propter quatuor, non avertam
istud; eò quòd ^deportaverint hos
^deportatione perfecta tradendos ^Edomaeis:
7 Sed ^immittam ignem in murum Hhazzae,
qui consumet palatia ejus:
8 Et exscindam habitatorem ex Aschdodo, &
tenentem sceptrum ex Aschkelone, convertamque
manum meam contra Hhekronem;
& peribunt ^reliquiae Pelischtaeorum,
ait Dominus Jehova.
9 ‖ ^Sic ait Jehova, propter tres defectiones
Tyri, etiam propter quatuor, non avertam
istud: eò quòd tradiderim hos deportatione
perfecta Edomaeis, neque sint recordati
foederis ^b ^fraterni:
10 Sed immittam ignem in murum Tyri, qui
consumet palatia ejus.
11 ‖ ^Sic ait Jehova, propter tres defectiones
Edomi, etiam propter quatuor, non avertam
istud; eò quòd ^persequatur gladio
^fratrem suum corrumpens miserationes
suas, ^discerpatque in perpetuum ira ejus,
& excandescentia ejus observet in aeternum:
12 Sed immittam ignem in ^Temanem, qui
consumet palatia ^Botzrae.
13 ‖ ^Sic ait Jehova, propter tres defectiones
^c Hhammonitarum, etiam propter quatuor,
non avertam istud; eò quòd ^diffiderint
gravidas Gilhhadis, ^ut dilataret terminum
suum:
14 Sed accendam ignem in murum ^Rabbae;
qui consumet palatia ejus cum clangore diei
belli, ^cum procella die turbinis:
15 Et abibit Rex eorum in deportationem;
ipse cum principibus suis simul, ait Jehova.
16 ‖ ^Sic ait Jehova, propter tres defectiones
Moabi, etiam propter quatuor, non avertam
istud; ^eò quòd combusserit ossa regis Edomaeorum,
^d ut calcem:
17 Sed immittam ignem in Moabum; qui
consumet palatia ^Kerijotarum; & morietur

1 *Verba Hhamosi*] [illegible] hujus prophe[illegible] tempus aliqua ex parte hoc versu circumscribitur; tamen quid plerique omnes terrae motum hunc [illegible] in eum ipsum [illegible] quo Rex Hhuzzijahu elephantiasi affectus est, minimè [illegible] esse cogitandum, tum quia non [illegible] fundamentum [illegible] quàm locum [illegible] 7.8. pro[illegible] eundem locum [illegible], tum [illegible] quia illustrius [illegible] Propheta [illegible] illud plaga [illegible] quàm terrae motu denotare; [illegible] alterum in [illegible] Regû & Chronicorum exponitur [illegible], alterum reticetur planè: Hoc autem in Propheta, & quidem tam [illegible] quàm hic noster est, vacare obscuritatis vitio minimè videretur. Quòd si [illegible] licet, nobis videtur esse verisimilius terrae motum hunc mortuo Jarobhhamo [illegible], cùm inciperent omnia in regno Jisraëlitarum fervere conspiratio[illegible] & cruentis caedibus, quae ab Hhoschehha exprobrantur passim, quasi terra [illegible] tam atrocia confertaque scelera perhorrescerent; ac proinde [illegible] hunc nostrum putamus incepisse paulo ante mortem Jarobhhami [illegible] 37. Hhuzzijae qui fuit Jarobhhami (ut vulgo loquuntur) penultimus; [illegible] planè de Jisraëlitis praedicit & narrat quae ab Hhoschehha & Joële [illegible] ostendimus, si hoc exceperis, quod Joël famem Judaeorum narrat, hic [illegible] Jisraëlitarû, quae dicitur vers. 2. & immissa narratur infrà capite 4.7. Est [illegible] in hoc versu generalis inscriptio totius libri, prima verò prophetia duobus [illegible] quae nos copulavimus continetur. *Qui fuit*] vide infrà 7.14. & seq. [illegible]] ac proinde oriundi e Jehudaea, & inquilini in regno Jisraëlis: quo [illegible] verba Amatzjae infra 7.12. *Terrae motum*] de quo Zecarjae 14.5. a Heb. *Tekobba*. 2 *Dixit ergo*] prophetia haec tres partes universè con[illegible] prima est, praedictio terrae motus paulò pòst eventuri, ut esset tanquam tes[illegible] prophetiarum quas in longinquum praedicturus erat Hhamos hoc [illegible], secunda est praedictio in gentes aliquot exteras, toto hoc capite; tertia, in [illegible] & Jisraëlem, capite seq. *Jehova*] id est, voce sua personabit & move[illegible]: quae verba speciatim hoc loco de terrae motu dicta accommodat in u[illegible] Joël effectioni judiciorum Dei, Joël. 3.16. *Luxerunt*] id est, pascua & [illegible] facta sunt, & advenit fames, de qua infra 4. & Joel. 1. & 2. metaphora pro[illegible]: hanc autem famem a Joële dictam praecessisse ostenditur infrà 4. e[illegible] quasi dicat, quandoquidem hac proximè praecedente plaga non resi[illegible] ut infrà 4.11. ‖ *Jeschahh*. 7. 3 *Sic ait Jehova*] secundus hic locus [illegible] sex nationibus Judaeae & Jisraëli conterminis sua judicia praenuntiat, [illegible] omnibus apud alios quoque Prophetas agitur; & judiciis singulis [illegible] causas ad Ecclesiam Dei spectantes. Haec autem judicia extera ideo [illegible] domesticis, quòd voluit Deus exterorum exemplo apud suos exper[illegible] autoritatem suam justitiamque asserere, quam in aliis demonstrari & in se [illegible] aequo animo pertulissent; tum etiam quòd eadem ratione conci[illegible] Prophetae gratia atque autoritas, antequam domesticis ventura mala prae[illegible]. *Propter tres*] id est, propter quamplurimas: numerus finitus pro inde[illegible]. Sensus est, si tantum aliquoties peccassent Damasceni & Syri in Ecclesiam [illegible] haec judicia mea, & clementiam castigandis illis adhiberem: sed [illegible] peccatis quatuor adjecerint, & multis plurima, certum deliberatum[illegible] judicia mea in ipsis perficere. *Damasci*] id est, regni Syriae, cujus caput [illegible] Jeschahh. 7.8, synecdoche. *Istud*] quod mox dicturus sum versu [illegible] deinceps. *Trituraverint*] id est, gravissimis suppliciorum generibus [illegible] synecdochicè: nam tribulae ferreae adhibebantur ad afficiendos rebelles [illegible] supplicio ultimo, 2. Schemu. 12.31 Per quos autem gestum sit, ex [illegible] sequente. *Gilhhadem*] i. Jisraëlem sibi conterminum. 4 *Chazaëlis*] [illegible] exagitavit & cruciavit Jisraëlem, 2. Reg. 10.32. & 12.18. ut prae[illegible] Elischahh, 2. Reg. 8.12. *Ben hadadi*] filii Chazaëlis, qui imitatus patrem [illegible] Jisraëlitas, 2. Reg. 13.3. 5 *Confringam*] id est, labefactabo munitiones, [illegible]. *Damasci*] id est, Damasceni tractus sive Decapolitani; nam Sy[illegible] in tres partes hoc versu Propheta dividit. *Convalle Avenis*] id est, [illegible], qua Syria conjuncta erat desertae Arabiae; ubi Aveniam oppi[illegible] posuit Ptolemaeus.

Tenentem sceptrum] id est, principem [illegible]. *Domo Hhedenis*] id est, Coele Syria, ubi oppidum erat Hheden, quod Graeci vocarunt Paradisum. *Kirum*] vide 2. Reg. 16.9. ‖ *Jeschahh*. 15. *Joel*. 3.4. 6 *Sic ait Jehova*] secunda praedictio extera in Pelischtaeos, quorum satrapiae quatuor hoc loco numerantur, quintam complectitur Propheta synecdochicè: vide Jehoschuae 13.3. *Deportaverint*] ut exemplum habetur 2. Chron. 21.16. & sequentibus, & exprobrat Joel 3.4. *Deportatione*] id est, ea deportatione, cui spes restitutionis omnis adimitur: ut Joel 3.6. sic infrà vers. 9. *Edomaeis*] qui inde a Jorami tempore defecerant, 2. Chron. 21.10. & infensissimo erga populum odio abreptos mancipia constringebant durissima servitute. 7 *Immittam ignem*] id est, perdam & profligabo Pelischtaeos totum: vide Jeschahh. 15. & 16. 8 *Reliquiae Pelischtaeorum*] videlicet quaecunque reliquiae factae fuerint ex superioribus judiciis per Chizkijam & Sancheribum administratis; vide Jirmejae 25.20. & 47.4. ‖ *Jeschahh*. 23. *Joel* 3.4. 9 *Sic ait*] tertia praedictio extera. b Heb. *fratrum*.

Fraterni] quod inierat cum Chiramo David, 2. Schem. 5.11. & Schelomo religiosè coluerat. 1. Reg. 5.1. cujus respectu alter alterum appellabat fratrem, 1. Reg. 9.13. ‖ *Jeschahh*. 34. 11 *Sic ait*] quarta praedictio extera contra Edomaeos. *Persequatur gladio*] i. animo infensissimo necem Judaeorum quaerat (qui tamen sunt ejus necessarii) contra jus naturae ab humanitatis officio, & contra fidem datam ab obsequio Judaeorû discedentes, atque cum hostibus sese conjungentes: ut exprobrat Hhobadja versu 11. *Fratrem suum*] ex posteritate Jahhakobi, qui fuit Hhesavi sive Edomi frater: sic Deut. 23.7. *Discerpatque*] i. nunquam non molliatur lacerationem populi vi aperta; & si quando vi non potest, intus simultatê alat quae jam olim animo Hhesavi parentis sui insederat, Gen. 27.43. 12 *Temanem*] vide Jirm. 49.7. *Botzra*] vide Jeschahh. 34.6. ‖ *Jirm*. 49. 13 *Sic ait*] quinta praedictio extera. c Heb. *filiorum Hhammonis*. *Diffiderint*] i. omnes trucidaverint inhumanissimè; nemini, ac ne gravidis quidem foetui earum pepercerint. *Ut dilataret*] vide Jirm. 49.1. contestationem ad argumentum hoc pertinentem. 14 *Rabba*] vide 2. Schem. 11.1. *Cum procella*] allegoria, figuratè illustrans calamitatem bellicam quae superioribus verbis expressa est. ‖ *Jeschahh*. 16. 16 *Sic ait*] sexta prophetia extera. *Eò quòd*] i. eò quòd postquam a Jisraële defecisset, 2. Reg. 1. tam pertinaciter sese in odio Jisraëlitarû cõfirmaverit, ut non tantùm in Jisraëlitas ipsos, sed in auxiliares quoque atrocissimè saevierit: quemadmodum vel hoc unum exemplum ostẽdit, quòd rex Moabitarum Kir-chareseta a tribus regibus obsessus eruptionê tentavit, & capiens filium Regis Edomaeorû primogenitum qui regnaturus erat pro illo, effecit ut frangeretur animus Edomaei, institutaque obsidio solveretur: qua soluta non tamen desiit Moabita in Jisraëlem, & auxiliares saevire; sed filiû Edomaei captivum in holocaustû obtulit: unde fervor magnus Edomaeo, & semen defectionis paulò pòst sequutae enatû est, 2. Reg. 3.25. & seq. quem locû antehac quidem partim rationibus, partimque autoritate bonorû adducti aliter accipiendû esse putavimus, sed nunc judicamus & monemus mutandû esse, quia verior est haec interpretatio. d Heb. *ad calcem*. *Ut calcem*] i. in holocaustûm, absolutissimè. 17 *Kerijotharum*] ut Jirm. 48.24.

in

in strepitu Moab, in clangore, in sono buccinæ;
18 Excindamque judicem e medio ejus; & omnes principes ejus interficiam cum eo, ait Jehova.

Caput II.

1 [a]Sic ait Jehova, propter tres defectiones Jehudæ, etiam propter quatuor, non avertam istud; eò quòd spernunt legem Jehovæ, & statuta ejus non observant, seducuntque ipsos mendacia ipsorum, [a] quæ sequuti sunt majores ipsorum;
2 Sed immittam ignem in Jehudam, qui consumet palatia Jeruschalaimorum.
3 [a]Sic ait Jehova, propter tres defectiones Jisraëlis, etiam propter quatuor, non avertam [a]istud; [a]eò quòd [a]vendunt pecunia justum, & egentem [a]pro pari calceorum,
4 [a]Qui anhelant in caput tenuium *dejectum* in pulverem terræ, & viam mansuetorum pervertunt; & vir ac pater ipsius accedunt ad eandem puellam ut profanent nomen sanctitatis meæ:
5 [a]Et super vestes in pignus acceptas inclinant se juxta omne altare, [a]vinumque damnatorum bibunt in domo deorum suorum:
6 ‖ [a]Quamvis ego perdiderim Emoræum a facie ipsorum, cujus altitudo similis erat altitudini cedrorum, & robustus erat ut robora; [a]perdiderimque fructum ejus supernè, & radices ejus infernè:
7 Et ego eduxerim vos e terra Ægypti; deduxerimq; vos per desertum quadraginta annos, ad hæreditariò possidendum terram ipsius Emoræi;
8 Et excitaverim e filiis vestris Prophetas, & ex juvenibus vestris [a]Nazaræos: [a]an verò [b] non *est* ita, ô filii Jisraëlis, dictum Jehovæ?
9 [a]At bibendum dedistis Nazaræis [a]vinum; & Prophetis interdixistis dicendo, ne prophetetis.
10 [a]Ecce ego pressurus sum locum vestrum, [a]quemadmodum premit plaustrum quod [c] plenum est manipulum.
11 Itaque peribit effugium a levi; & robustus non fortificabit vires suas, ac potens non liberabit [d] se ipsum.
12 Et tenens arcum non consistet, levisque pedibus suis non liberabit; neque insidens equo liberabit se ipsum:
13 Sed fortis [e] animo inter potentissimos; [a]nudus fugiet die illo; dictum Jehovæ.

Caput III.

Deus per Prophetam Jisraëlitis beneficentiam suam paternam exprobrans, pœnas denuntiat severissimas, eò quòd deficientes ab ipso prædæ se exposuerint, & judicia ipsius peccatis accersiverint: itaque Prophetam probans ab utilitate prophetiæ ad Ecclesiam (si resipiscat) perventura, & a necessitate ipsi imposita; alios Prophetas hortatur, exterosq; testes appellat iniquitatum populi, & clades a domesticis exterisq; superventuras prædicit.

1 [a]Audite verbum hoc quod loquitur Jehova contra vos, filii Jisraëlis; contra [a]totam familiam illam quam eduxeram e terra Ægypti, dicendo,
2 [a]Solummodo vos [a]agnoveram ex omnibus familiis terræ: [a]idcirco animadvertam in vos omnes iniquitates vestras.
3 [a]An ambulaturi essent duo unà, nisi convenirent?
4 [a]An rugiturus esset leo in sylva, si præda nulla adesset ei? an editurus esset juvenis leo vocem suam e lustro suo, nisi si [a]capturus esset?
5 [a]An casura esset avis in laqueum [a] humilem, si tendicula non adesset ei? an elaturus esset *auceps* laqueum e terra, si [b] prorsus non capturus esset?
6 [a]Cùm [a]clangente buccina in civitate populus [a]trepide non accurrerint, an erit [a]ma-

1 *Sic ait*] Præcedenti proximè prædictionem cum aliis [illegible] conjungendam omnes vident. Jam verò hoc capite (ut diximus supra 1.1.) propheta ad domestica judicia transit, ut ostendat si Deus exteros in Ecclesiam peccantes ita judicaturus est, multo æquius fore ut ipsius domestici & in ipsum peccantes judicentur, nisi audita judiciorum per Prophetas denuntiatione expergiscantur atque resipiscant. Distribuuntur autem domestici in familias duas, Jehudam, cui sua prædictio fit duobus versibus: & Jisraëlem, inde a versu 3.
a Heb. *post quæ fuerunt.*
3 *Sic ait*] hæc prædictio contra Jisraëlem primum prolepsin continet peccatorum judiciorumque, principio versus; deinde peccata narrat, usque ad versum 10. ac postremò judicia prædicit, ad finem usque capitis.
Istud] quod prædicturus sum versu 10. & sequentibus.
Eò quòd] tria peccatorum genera Jisraëlitis hoc loco exprobrantur; primum est inhumanitas & barbarica crudelissima, hoc versu & sequentis parte; secundum, impuritas maxima & incestus libidinosissimi, altera versus sequentis parte; tertium denique impia de peccatis gloriatio coram idolis, & pervicax idololatria, ver. 5. quæ crimina exaggerantur seq. *Vendunt pecunia*] id est, jus omne pervertunt muneribus corrupti contra legem, Exod. 23.6 & seq. *Pro pari calceorum*] id est pretio vilissimo: ut infra 8.6. 4 *Qui anhelant*] has voces obscuriorem paulo ὑπερβολὴν habentes in Hebræo textu, evidentiæ causa transposuimus. 5 *Et super vestes*] id est, de injuriis in proximum illatis, tanquam de se bene gesta, idolis suis gratulantur: qua in re duplex crimen erat, detentio & abusus vestium pigneratitiarum, Exod. 22.26. & 27. & impia coram idolis gratulatio. *Vinumque*] id est, de spoliis eorum qui injustè damnati fuerint, epulum diis suis faciunt, palamque inter se convivantur. ‖ Num. 13.28 & seq. 6 *Quamvis*] exaggeratio præcedentium criminum per comparationem rerum a Deo gestarum, tribus versibus, cum Jisraëlitarum factis, versu 9. Rerum autem gestarum tres sunt loci; exemplum judiciorum Dei in hostes quamvis potentissimos, hoc versu; beneficium liberationis & possessionis datæ, versu 7 ac postremò beneficium doctrinæ & cultus sacri, versu 8. *Perdiderimque*] id est, funditus sustulerim: allegoria. 8 *Nazaræos*] id est, homines voluntariè operam suam in cultu meo consumentes ex legis præscripto, Num. 6. *An verò*] contestatio vehementissima, ad verberandam gravius Jisraëlitarum conscientiam. b Heb. *num hoc.* 9 *At bibendum*] alterum membrum τῆς χρίσεως ad exaggerationem pertinentis, ut diximus in ver. 6. quo Propheta per [illegible] objectionibus respondet præcedentis versus. *Vinum*] contra legem Num. 6.4. quasi dicat, neque ipsi auscultatis Domino, neque servos ipsius parere ei sinitis; ut postea ipsi Hhamos factum esse legimus capite 7. 10 *Ecce ego*] prædictio judiciorum Dei, ut diximus suprà in vers. 3. quæ primùm similitudine figurantur, hoc versu; deinde apertè enuntiantur, reliquis. *Quemadmodum*] id est, triturabo vos violentissimè; adeò ut quemadmodum manipulus tritici pressus plaustro ornatissimo singula grana ejicit, ita vos omnes ejiciat locus vester; nec tantùm ejiciat, sed in eo ipso comminuamini. c Heb. *plenum sibi.*
d Heb. *animam suam sic verssim.* e Heb. *cordi suo.* 13 *Nudus fugiet*] id est, si qui nocte [illegible] minentur plane, [illegible] tam vitam suam solummodo spolii loco reportabit, [illegible] grano tritici, quod trituratione non comminuitur quidem, sed ex gluma solum loque suo decussum exilit.
1 *Audite*] [illegible] concionis utilis [illegible] omnino partis [illegible] dictum, hoc versu [illegible] positio prophetiæ, usque ad vers. 9. & [illegible] phetiæ [illegible] finem usque.
Totam familiam] totam gentem Jisraëlitarum, in duo regna Jehudæ & Jisraëlis laceratam.
2 *Solummodo*] [illegible] brevis propositio [illegible] gumenti quod [illegible] phetia hoc [illegible] tur, per [illegible] nem paternam [illegible] beneficentiam [illegible] Dei [illegible] tissimis Judæorum iniquitatibus, [illegible] quas Deus [illegible] judicio [illegible] sturum profitetur: cui subjicitur primùm exornatio per comparationes [illegible] mas, tribus versib. deinde occupatio factum Prophetæ asserens, tribus aliis. *Agnoveram*] id est, elegeram mihi in peculium præ omnibus aliis populis, [illegible] curator essem, Exod. 19.5. & Deut. 4.20. *Idcirco*] videlicet quia vos gratiæ [illegible] suscepti a me in omnem iniquitatem prolabimini. 3 *An ambulaturi*] [illegible] tio illustrans propositionem præcedentis versus, videlicet Deum qui [illegible] curaverit, & cum ipsis ambulaverat cum signis aspectabilibus, tum [illegible] opere, non posse assentari & convenire amplius cum ipsis, sed animadvertere [illegible] quam propositionem Propheta illustrat gradatim tribus comparationibus [illegible] ma est, a viatoribus iter simul facientibus, qua exponit Deus non amplius [illegible] bi cum Jisraëlitis convenire, hoc versu: secunda, non modò non convenire, [illegible] que Deum ut leonem infestum minari necem Jisraëlitis, eò quòd ipsi non [illegible] agnoscantur ab illo, sed peccatis suis effecerint ut prædæ judiciisque [illegible] exponantur, versu seq. tertia, nullo jam labore, nulla contentione opus esse, [illegible] tercipiatur præda, sed omnia jamque providentia Dei esse comparata, [illegible] laqueum induisse ex quo minime se erepturi sint, vers. 5. 4 *An rugiturus*] [illegible] est, an Deus minas intonaret contra vos, si animadverteret vos ea [illegible] qua debetis, ac non potius in prædam abire peccatis vestris? sic accommodandum esse rugiendi verbum ostenditur versu 8. *Capturus esset*] id est, haberet [illegible] capiendi, & rapiendi prædam visam & rugitu consternatam. 5 *An casura*] [illegible] *est*] id est, putaretisne vos fortuitò oppressum iri & irretitum calamitatibus [illegible] autem providentia Dei effici ut judiciis ejus intercipiamini, tanquam laqueo [illegible] viculæ? imò verò, inquit, propterea Deus efficit, & per Prophetas prædicit [illegible] ctarum, ut cognoscatis omnia hæc agi sapientissima administratione [illegible] quemadmodum avis, ne minima quidem, laqueo decipitur, neque cadit [illegible] Patre nostro, Matth. 10.29. ita etiam, ac multo minus casuri essetis, [illegible] elaturus sine maxima providentia sua, consilioque sapientissimo. a [illegible] ne. b Heb. *capiendo.* 6 *Cùm clangente*] secundus locus exordii [illegible] litur Deus invidiam a Propheta suo, quam apud populum odiosi hujus [illegible] nomine fuisset suscepturus, duobus modis: primùm enim ostendit se [illegible] de vigilibus prospexisse, qui voce veluti tuba Ecclesiam moneant [illegible] ximas a Deo ipso, nisi auscultet, subituram, quod argumentum est [illegible] clesiæ, hoc & seq. ver. deinde ostendit ut nullus ex populo audiat, Prophetas [illegible] ad prophetandum Dei autoritate cogi: quod argumentum est [illegible] ctionis, ver. 8. *Clangente buccina*] per Ministerium Prophetarum [illegible] culatores Ecclesiæ dati, Jechezk. 3. *Trepide non*] id est, non [illegible] gnificationem voluntatis Dei, cui tanquam imperatori summo [illegible] *Malum*] id est, afflictio: ut Jeschah. 45.7.

lum in civitate quod Jehova non efficiat?
7 'Non enim facit Dominus Jehova quicquam, nisi cùm revelaverit secretum suum servis suis Prophetis.
8 Leone rugiente quis non timeat? domino Jehova edicente 'quis non prophetet?
9 'Promulgate in palatiis Aschdodi, & in palatiis in terra Aegypti; & dicite, colligite vos per montes Schomronis & videte vexationes plurimas in medio ejus, & oppressos in medio ejus:
10 Ut ignorent facere rectum, dictum Jehovæ; qui thesauros faciunt violentiæ & vastationis in palatiis suis.
11 'Idcirco sic ait Dominus Jehova, 'hostis, etiam ambitus hujus terræ; is dejiciet a te 'robur tuum, & diripientur palatia tua.
12 'Sic ait Jehova, quemadmodum eripit pastor ex ore leonis ambo crura aut particulam [c] auritam; 'ita eripientur Jisraëlitæ, 'qui desident Schomrone in latere lecti & in crure spondæ.
13 'Audite & testificamini in domo Jahhakobi, dictum Domini Jehovæ Dei exercituum,
14 'Quo die animadvertam defectiones Jisraëlis in ipsum, me animadversurum quoque in altaria Beth-elis; adeò ut excindantur cornua altaris, & cadant in terram:
15 Et percussurum domum [d] hyemalem cum domo [e] æstivali: denique perituras domos [f] eburneas, & defecturas domos amplas, dictum Jehovæ.

[illegible] testificatione: tam crassa (inquit) sunt peccata vestra, ut vel [illegible] atque Aegyptii ea tanquam manibus palpare possint. Quamobrem [illegible] appello testes & judices impuritatis vestræ, siquidē vos ultro non [illegible] vestrorū conscientia. 11 *Idcirco*] altera pars [illegible] [illegible] peccatoribus superventurum explicans, duobus versibus, & ampli[illegible] a Prophetis, versu 13. & sequentibus. *Hostis*] id est, inimi[illegible] judiciorum Dei, neque tantum extraneus, sed etiam dome[illegible] terminos habitat, comparatus est ad perdendum te: nam [illegible] intestinis bellis attriti, deinde exteris profligati sunt; vide 2. [illegible] sequentibus. *Robur tuum*] quo thesauros violentiæ & vastati[illegible]. 12 *Sic ait*] [illegible] denuntiationis prædecentis per rusti[illegible] similitudinem, quam ex arte sua petivit Hhamos, ut alias ferè [illegible] c Heb. *auris*. *Ita eripientur*] id est, perpaucæ reliquiæ conservabun[illegible] [illegible] Quia desident] id est, qui nunc sunt tam molles & omni [illegible] amplius ostendit versu 15. 13 *Audite*] apostrophe ad Pro[illegible] ut diximus in versum 11. 14 *Quo die*] i. me propter ipsorum Idolola[illegible] tum religiosa ipsorum loca, hoc ver. tum opera omnia magnifica [illegible] versu sequente. d Heb. *hyemis*. e Heb. *æstatis*. f Heb.

Caput IIII.

Deus Jisraëlitas increpans violentiæ, cædem & captivitatem futuram pronuntiat: & idololatriam ipsorum ludificatus, ostendit quamvis frequentibus gravibusq; malis ad resipiscentiam ipsos sollicitaverit, in obfirmatione tamen perdurasse; at propterea minis & promissionibus eos deintegro revocat.

1 'AUDITE verbum Jehovæ, 'vaccæ Baschanis, quæ *estis* in [a] montanis 'Schomronis, quæ opprimitis tenues, quæ confringitis egentes; 'quæ dicitis 'dominis illorum, affer ut 'bibamus.
2 'Jurat Dominus Jehova per sanctitatem suam, quòd ecce dies superventuri sunt vobis; cùm tollet vos 'aculeis, & posteritatem vestram hamis [b] piscatoriis,
3 Et 'per rupturas exhibitis 'quæque e regione sui; ac abjicietis 'quæ erunt in palatio, dictum Jehovæ.
4 'Ite 'Beth-elem & deficite, Gilgale augete [c] defectionem; & afferte unoquoque mane sacrificia vestra, [d] 'tertio quoque anno pleno decimas vestras;
5 Et 'adolendo e fermentato e eucharisticū, etiam indicite sacrificia 'voluntaria, [f] 'inclamate: siquidem ita amatis [g] Jisraëlitæ, dictum Domini Jehovæ.
6 'Atqui ego dedi vobis munditiem dentium in omnibus civitatibus vestris, id est, penuriam cibi in omnibus locis vestris; nec tamen conversi estis ad me, dictum Jehovæ:
7 Etiamque ego cohibui a vobis 'imbrem, 'cum adhuc tres menses *superessent* ad messem, & demisi pluviam super civitatem unam; super civitatem verò alteram non demisi pluviam: portio una compluta est, & portio 'quæ non sivit pluviam descendere super se exaruit:
8 Ita evagabantur duæ tresve civitates ad civitatem unam, ut biberent aquas, neque saturabantur; tamen nō estis reversi ad me, dictum Jehovæ.
9 'Percussi vos uredine, & rubigine, augentibus hortis vestris, & vineis vestris, ficubusque vestris, & oleis vestris, *ea* consumpsit eruca; nec tamen reversi estis ad me, dictū Jehovæ.
10 Misi in vos pestem [h] 'pro ratione Ægypti, interfeci gladio juvenes vestros, [i] adjuncta 'captivitate equorum vestrorum; fecique ut ascenderet fœtor castrorum vestrorum etiam in nasum vestrum; nec tamen conversi estis ad me, dictum Jehovæ.
11 'Subverti ex vobis [k] prout subvertit Deus Sedomum & Hhamoram, adeò ut fueritis similes torri erepto ab incendio; nec tamen conversi estis ad me, dictum Jehovæ.
12 'Idcirco 'sic facturus sum tibi, ô Jisraël: propterea quòd hoc facturus sum tibi 'paratus adesdum obviam Deo tuo; ô Jisraël.
13 'Nam ecce formator montium, & creator venti, & 'indicans homini quæ sit sua meditatio, 'efficiens auroram [l] obscuram, & 'proculcans excelsa terræ; Jehova Deus exercituum *est* nomine.

[illegible] duob. ult. *Vaccæ*] i. Jisraëlitæ refractarii, & similes juvencæ [illegible] opimo Baschanis pascuo saginata impatiens est jugi, petulca, & [illegible] 4.16. a Heb. *monte*. *Schomronis*] i. regni Jisraëlitici, cujus ca[illegible] Jeschahh. 7.9. *Quæ*] i. vos qui non tantum infirmiores oppri[illegible] [illegible] alii alios adhortamini ad omnem violentiam & oppressio[illegible] [illegible] splendide inter vos epulemini. *Dominis*] i. potentioribus, abu[illegible] [illegible] infirmiores potentia sua, ut injustè dominentur ipsis. *Bibamus*] i. [illegible] scrupto agitemus, synecdochicè: vide Gen. 43.34.

2 *Jurat*] proposi[illegible] tio, ut diximus superiore versu. *Aculeis*] i. hamis aculeatis, tanquam pisces: allegoria; ut 2. Reg. 19.28. b Heb. *piscationis*. 3 *Per rup.*] i. rumpentur & labefactabuntur munitiones vestræ, atque ita singuli per labes quæque obvias diffugietis. *Quæq;*] respicit ad allegoriam vaccarū positam versu 1. *Quæ erunt*] i. quæ thesauros, & recondita charissima, quæ firmo loco asservatis studiosissime. 4 *Ite Beth.*] confirmatio hæc propheti[illegible] duabus partibus continetur, adhortatione sarcastica, v. 4. & 5. quam diluit contraria planè conclusio variis, [illegible] narratione [illegible] dentium castigatio[illegible], quibus [illegible] [illegible] Jisraëlitæ se ipsos colligerent & converterentur ad Deū, vers. 6. seq. *Beth-elem*] vide Hosch. 4.15. & 12.12. c Heb. *defectionem*. d Heb. [illegible] dierum [illegible] de Levit. 25.29. *Tertio quoque*] alludit ad legem Dei, Deut. 14.28. quam Jisraëlitæ in [illegible] puro cultu [illegible] bantur [illegible] hoc [illegible] Propheta [illegible] illorum [illegible] ut sequitur. 5 *Adolendo*] ritu legis Levit. 7. [illegible] similis autem [illegible] vide Jeschahh. [illegible] 1. & Jirm. 7.21. e Heb. [illegible] *Voluntaria*] de quibus Levit. 7.16. f Heb. [illegible] *Inclamate*] i. [illegible] maxima voce [illegible] deos vestros: sic 1. Reg. 18.27. g Heb. [illegible]

6 *Atqui*] altera pars confirmationis, ut diximus in versum 4. quod neque fa[illegible] me, hoc versu; neque siccitate, duob. seq. neque vi majore (ut jurisconsulti vocant) & cœli injuria, versu 9. neque peste & bello, versu 10. neque oppidorum & agrorum subversionibus, versu 11. ad Deum reversi sint. Famis autem exempla in Jisraëlitis habentur, Achabi tempore, 1. Reg. 17. & 18. & Jorami, 2. Reg. 4. 7 *Imbrem*] ut 1. Reg. 17. *Cum adhuc*] id est, pluviam (ut Prophetæ vocant) serotinam alendis & maturandis frugibus necessariam. *Quæ non*] id est, quæ atrocitate peccatorum suorum avertit a se hanc Dei benedictionem. 9 *Percussi vos*] vide Joëlis 1. & 2. h Heb. *via*: sic Jeschahh. 18. 10 *Pro ratione*] de qua Exod. 9. i Heb. *cum captivitate*. *Captivitate*] ut 2. Reg. 5.2. 11 *Subverti*] videlicet [illegible] te tempora Jarobhhami secundi: vide 2. Reg. 13.3. & seq. & 14. 26. k Heb. *secundum subversionem Dei Sedomum, &c. nam actionem significantia nomina constructionem verborum conjugatorum obtinent, ut Jeschahh.* 13. 19. *Idcirco*] conclusio, ut diximus in versum 4. denuntians malum & ad resipiscentiam Jisraëlitas vocans, hoc versu, propter majestatem Dei quæ adumbratur sequente versu. *Sic*] videlicet ut dictum est versu 2. & 3. *Paratus*] i. vide ut tui [illegible] te, & resipiscendo ad Deum tuum (cum nondum planè te abdicat) revertaris, [illegible] antevertas faciem iratam ejus. 13 *Nam ecce*] ætiologia. *Indicans*] ut [illegible] 147. *Efficiens*] vide Joëlis 2.2. id est, cœlum & terram conturbans arbitratu suo [illegible] l Heb. *obscuritatem*. *Proculcans*] vide Deut. 32.13. & 33.29 quasi dicat, [illegible] nullæ munitiones vestræ a persequendo judicio suo aversuræ sunt, sed vos ipsi amolituri unica resipiscentia.

CAPUT V.

Deus Judais & Jisraëlitis ruinam pronuntiat; ipsos ab idololatria ad pœnitentiam revocat, abnuentibus exitium denuntiat tum impietatis ipsorum maxime, tum superbiæ, inhumanitatis, luxusq; perditissimi nomine: ac postremò juramento sententiam confirmans, ostendit fore gravissimam & ipsis omnibus ineluctabilem.

1 [a] AUDITE verbum hoc, quod ego profero contra vos; [a] lamentabile, ô domus Jisraëlis,
2 Cadit, non perget stare virgo Jisraëlis; deserta erat in terra sua, nemo eriget eam.
3 Sic enim ait Dominus Jehova, civitas illa quæ procedit millenis, reliquos faciet centenos, & quæ procedit centenis, reliquos faciet denos, domui Jisraëlis.
4 Nam sic ait Jehova domui Jisraëlis; quærite me, ita vivite.
5 Et ne quæratis Beth-elem, & Gilgalem ne adeatis, & Beer-schebahhum ne transeatis: quia Gilgalita [b] omnino migrabit, & Beth-elita erit [c] nihili.
6 Quærite Jehovam, ita vivite: ut non pervadat velut ignis domum Josephi, & consumat Beth-elitas, nemine extinguente.
7 Mutantes in absinthium jus, & justitiam humi collocantes.
8 *Quærite* opificem Pleiadum & Orionis, qui mutat in matutinum [d] densissimam umbram, & diem nocte obtenebrat; advocantem aquas maris, effundentem eas in superficiem terræ, Jehovam nomine,
9 Qui recreat vastationem contra fortem, ut vastatio munitioni obveniat.
10 Oderunt in porta corripientem, & loquentem integrum abominantur.
11 Propterea, eò quòd prædones agitis contra tenuē, & onus frumenti accipitis ab eo; domos cæso lapide ædificastis, sed non habitatis in eis; vineas [e] desideratissimas consevistis, sed non bibetis vinum earum.
12 Quia novi multas defectiones vestras, & ingentia peccata vestra; affligentium justum, accipientium redemptionem, & egentes in porta pervertentium:
13 Idcirco intelligens tempore illo silebit, cùm tempus mali erit.
14 Quærite bonum, neque malum; ut vivatis: aderitque ita Jehova Deus exercituum vobis, ut prædicatis.
15 Odio habete malum, & amate bonum, ac constituite in porta jus; fortasse gratiam faciet Jehova Deus exercituum reliquiis Josephi.
16 Idcirco sic ait Jehova, Deus exercituum, Dominus, in omnibus plateis planctum, & in omnibus vicis dicent, heu, heu: & vocabunt agricolam ad luctum, & ad planctum cum peritis lamenti.
17 Etiam in omnibus vineis erit planctus; cùm transibo in medio tui, ait Jehova.
18 Væ concupiscentibus diem Jehovæ: quorsum vobis diem Jehovæ? cùm sit tenebrarum, non autem lucis:
19 Tanquam si cui fugienti a conspectu leonis occurrat ursus; aut ingressum domum, & innitente manu sua ad parietem mordeat serpens.
20 An non esset tenebrarum, dies Jehovæ, non autem lucis? & caliginosus, cui non inesset splendor?
21 Odi, sperno dies festos vestros; neque odoraturus sum diebus interdicti vestris.
22 Nam si obtuleritis mihi holocausta & munera vestra, non accepta habebo; & eucharasticum pinguium vestrorum non intuebor.
23 Amovendo a me strepitum canticorum tuorum, etiam melos nabliorum tuorum non audiam:
24 Sed fluet tanquam aqua jus, & justitia ut torrens validus.
25 An sacrificia & munus obtulistis mihi in deserto quadraginta annis, domus Jisraëlis?

1 *Audite*] Hujus concionis partes omnino sunt quatuor: exordium, versu 1. propositio judiciorum Dei in Jisraëlitas causarumque ad ea pertinentium, usque ad versum 18. confirmatio, usque ad versum 8. capitis 6. & conclusio, inde ad finem. *Lamentabile*] hac voce amolitur Propheta odium Jisraëlitarum, ostendens se dolore flebili in hoc ipso argumento affectum esse, ac non illo carnali studio vehi in Jisraëlitas. a Heb. *lamentum*. 2 *Cadit*] propositio hæc summatim habet judicium lamentabile Jisraëli pervenientium prædictum duobus versibus; deinde verò [illegible] usque ad versum 14. ac tum [illegible] brevi repetitione transitus ad confirmationem convertitur, verbibus [illegible]. *Virgo Jisraëlis*] id est, populus: ut corpus aliquod populi, regni, aut reipub. in scripturis nomine filiæ, aut virginis denotari solet. *Deserta erit*] id est, ab omnibus destituta: ut verba sequentia explicant, hoc & sequente versu. 3 *Sic enim*] exegesis præcedentis versus, ruinam Jisraëlitarum nudis verbis explicant. *Civitas illa*] i. vix decimus quisque conservabitur: ut infrà 6.9. 4 *Nam sic ait*] enarratio propositionis duobus membris continetur, primum documentis resipiscentiæ quæ Deus per Prophetas suos Jisraëlitis exposuerat, usque ad versum 10. deinde verò judiciis in refractarios, usque ad 14. Ac documenta quidem resipiscentiæ per θέσιν καὶ ἀνάθεσιν proponuntur, hoc & seq. ver. aliis verò subsequentibus amplificantur tum a persona Dei, tum etiam a persona Jisraëlitarū. *Vivite*] ut Gen. 20.7. 5 *Beth elem*] vide sup. 4.4. *Beer-scheb*.] oppidum hoc non Jisraëlitarum, sed regni Jehudæ fuisse tum ex situ constat, tum ex 1. Reg. 19.3. ubi Elija ad Beer-schebahhum quod est Jehudæ dicitur pervenisse. Quamobrem non dubitamus quin Propheta his verbis Judæorum quoque idololatriam perstrinxerit, prout se in totam familiam quam eduxerat Deus ex Aegypto prophetaturum dixit suprà 3.1. quam eandem rationem sequitur infrà 8.14. Idololatria autem cur eo loco, unde, & quando fuerit, etsi ex scripturis non satis apparet, pro certo tamen statuimus religionem illius loci, in quo patres Abraham, Jitzchak, & Jahhakob consederant, Deum coluerant, & præsentem viderant, in superstitionem (ut ferè fit) apud Judæos abiisse. *Gilgalita*] tum habitator, tum cultor idolis suis. Est autem in Hhebræis verbis allusio [illegible] ad ipsa locorum nomina. b Heb. *migrando*. c Heb. *in nihilum*. 6 *Quærite Jehovam*] amplificatio documentorum resipiscentiæ, ut diximus in versum 4. *Velut ignis*] quem denuntiavit utrique regno, suprà 2. *Domum Josephi*] id est, regnum Jisraëlitarum, cujus obtinebat primas tribus Ephraim ex posteris Josephi. 7 *Mutantes*] id est, jus & judicium (quod optimæ Reipub. suave, utile, & salutare est) efficientes acerbissimum perversitate sua: sic infra 6.12. *Humi collocant*] id est, abjicientes & proculcantes sceleratissimè omnia æquum & bonum. 8 *Opificem*] id est, creatorem cœli, & terræ, marisque, & omnium quæ sunt in eis: qui tum ordinariè res creatas suas administrat, hoc versu: tum extra ordinem consilio, judiciisque singularibus, versu sequente: etsi hæc ferè omnia dicuntur synecdochicè. *Pleiadum*] vide Ijob. 9.9. & 38.31. *Mutat in*] id est, vices diei & noctis regit. d Heb. *umbram mortis*. *Advocantem*] id est, vapores ex aquis efferentem, ut pluvia fœcundet terram. 9 *Qui recreat*] id est, qui vastatos confirmat, & opera eorum quotiescunque visum est perdit potentissimos, hos deprimens, & illos extollens; ut Psalm. 75.8. 10 *Oderunt*] tertius locus exprobrationis, de judiciis comparatis a Deo in adversarios: ut diximus in versum 4. *In porta*] id est, eum qui justè judicat: vide Gen. 34.20. & infra 12. & 15. e Heb. *desiderii*.

11 *Propterea*] id est, quia justum tam perperam prædones prophetiam ipsorum [illegible] litarum intelligentiam, & justo sensu dicientem Dei. *Silebit*] id est, justus judicibus Dei acquiescet: ut infra 6.10.

14 *Quærite*] repetitio superiorum documentorum ad ea quæ [illegible] *prædicatis* ad tertiam concionis partem.

15 *Fortasse*] vide Jehoschuah. 14.12. *Reliquiis*] id est, illis Jisraëlitis quos ex maxima illa quam prædixit clade, non torrens ex intestinis, visum fuerit eripere: ut supra 3.11.

16 *Idcirco*] videlicet quia odistis bonum, & malum diligitis, suspicientes contra quàm a Deo præceptum est. *In omnibus*] id est, forensis, publicis, & generalis hominum luctus erit, quo agricolæ & vinitores ipsi cogentur, ope e quamvis necessario destinati toto se tradere [illegible].

17 *Etiam in*] id dicit, quando vindemia & messis ferè hilaritatem habet erit ludosis. *Transibo in medio*] videlicet visitaturus te & effecturus ea quæ jam promissa humanitus dicta: Exodi 12.12. & 12.

18 *Væ concup.*] tertia concionis pars, confirmatio (ut diximus suprà in versum 1.) ostendit non posse Deum non supplicium sumere de Jisraëlitis propter odium suum in peccata illorum gravissima: itaque peccatorum genera ponuntur duo, contemptus & ludificatio Dei quæ ab idololatris solet adhiberi, ab hoc versu ad finem usque capitis: & vita illorum luxu & inhumanitate perdita, septem primis versibus capitis sequentis: quibus peccatis sua judicia ex adverso comparantur. *Concupiscentibus*] id est, ita loquentibus ut si serio diem Jehovæ expeterent, sive præfidentia imbuti, ut sunt hypocritæ: sive contemptu atque ludibrio, ut Jeschahh. 5.19. *Tenebrarum*] ut Joël 2.2. *Non autem*] id est, cùm nulla lux usquam sit affulsura; sed continentes tenebræ miseros persequentur, & luctus alii alios excepturi, denique mala superventura malis: ut ostenditur sequenti ver. 19 *Tanquam si*] exornatio rustica, eodem spectans quò illud Jirm. 48.44. *Ingressum dom.*] leonis aut ursi metu. 20 *An non*] contestatio appellans Jisraëlitarum conscientiam, hoc versu; & justitiam judiciorum Dei afferens tum a præsentibus ipsorum peccatis, ver. 21. & tribus sequentibus: tum a peccatis majorum versu 25. & 26. cui contestationi subjicitur sententia divina versu 27. || *Jeschahh.* 1.11. & seq. 22 *Odoraturus*] id est, odorem acceptum accepturus, ut Levit. 26.31. 23 *Amovendo*] id est, pluris facio obedientiam quàm sacrificium, 1. Schem. 15.22. quamobrem non tantum ea non laudo, sed etiam planè amovebo: sic ostendit inesse [illegible] verbis prædecessoribus. 24 *Sed fluet*] id est, faciam ut erumpant in vos judicia mea in [illegible] cum omni [illegible] vestra perditis, & tanquam torrente in [illegible] deportabimini. 25 *An sacrificia*] amplificatio a peccatis majorum [illegible] dixisset in ver. 20. *Mihi*] ac non dæmonibus: ut exprobrat [illegible] 32.17. quod confirmat correctio sequentis versus.

26 Imò [c] portastis tabernaculum Melcei vestri,& [d] imagines [e] Cijunis, imagines vestras; [f] sydus Dei vestri,quæ fecistis vobis.
27 Quapropter deportabo vos [g] ulterius [f] Damascenis,ait Jehova Deus exercituum nomine.

[illegible]tarum deos,synecdochicè.Hunc autem Deum Hhammonitarum [illegible]modò hoc loco nominat,quia Hhammonitæ in propinquo erant; [illegible] ipsorum idololatriam. *Cijunis*]oppidi propinqui in finibus [illegible], quod Stephanus Act.7.43. appellat Kemphan; quæ nova fuit [illegible]llatio,aut etiam Rophon,sive Kephon,1.Macab.5.37.& apud Jo[illegible] [illegible] Antiquitatum Judaica.cap.12. *Sydus Dei*]id est,imagines cor[illegible],quæ pro diis habuistis,& simulachris adornastis. 27 *Ulte*[illegible] [illegible]ultra Babylonem, ut interpretatur Stephanus ibidem.Nam Da[illegible] in Syromediam deportati sunt Susianæ haltimam,2.Reg.16.9.Jis[illegible] in Persida longè ulterius,tum in regionem Caspiorum: ut appa[illegible] [illegible]7. f Heb.*Damasco*.

CAPUT VI.

1 [a] Væ [b] tranquillis Tzijone, & [c] fiduciam habentibus in monte Schomronis; [d] qui *montes* expresse nominantur præcipuum suarum gentium, ad quos conveniunt domus Jisraëlis.
2 [e] Transite [f] Calnen,& aspicite; & ite illinc [g] Chamatham maximam, tum descendite Gathum Pelischtæorum:an sunt præstantiores [h] regnis istis?an amplior est terminus earum termino vestro?
3 *Væ* [i] longè repellentibus diem mali, [k] qui amovetis sedem violentiæ:
4 [l] Accumbentibus in lectis [a] eburneis,& [m] redundantibus super spondas suas; & comedentibus agnos e grege, & vitulos e medio saginarii:
5 Modulantibus [b] ad præscriptum nablii, *qui* [n] sicut David excogitant sibi instrumenta [c] musica:
6 Bibentibus in crateribus vini, & *qui* præstantissimo unguentorum ungunt sese; [o] neque afficiuntur ægritudine propter confractionem Josephi.
7 [p] Mox migrabunt [q] inter primos migraturos; tunc cessabit, amovebiturq; [r] designatio redundantium.

[illegible] tum ad rem forensem, tum etiam ad Ecclesiasticam pertinentes.
[e] *Transite*] exaggeratio indignissimi Jisraëlitarum & Judæorum fastus per [illegible]positionem aliorum regnorum quæ tum adhuc stabant, sed non longo post [illegible] eversa sunt: ut apparet ex 2.Reg.19.12.& sequent. Sensus est,beneficia [illegible] accepistis amplissima, quanta in regno ullo finitimo, quamvis potente, [illegible] inveniri: perlustrate ipsi,inquit Propheta, & compertetis rem ita se ha[illegible] [illegible] quàm iniquum est,obsecro, vos his ipsis bonis ornamentisque abuti ad fa[illegible] insolentiam? *Calnen*]de qua Gen.10.10. *Chamatham*] oppidum [illegible] in scripturis nominatissimum,quod regno toti nomen dedit Jisraelitis [illegible] ad pedem Libani. *Regnis istis*]Jehudæ & Jisraelis. 3 *Longè* [illegible] id est,per ludibrium traducentibus verbum Dei, quo ipsis dies malus [illegible] pronuntiatur,eodemq; modo ludificantibus quo fecisse Judæi legun[illegible] [illegible]1.27. & infra 9.10. quasi ne ad nepotes quidem ipsorum minæ Dei [illegible] essent. *Qui admovetis*]id est,freti hac inani confidentia, quasi ju[illegible] Dei in longinqua tempora rejicerentur, in omne scelus & inhumanitatem [illegible]. 4 *Accumbentibus*] ad capiendum cibum,ut moris fuit veteribus.
a Heb. *eburni*. *Redundantibus*]id est,circumfluentibus per singula convivia sua [illegible] deliciarum & luxus perditissimi genere: in cibo,hoc versu; in musica,versu [illegible] in potu & unguentis, versu 6. ut omnem doloris sensum quamvis [illegible] obliterent: quæ omnia una voce dicuntur redundantia,hîc & versu 7.
b Heb.*secundum os*. 5 *Sicut David*]id est,studiosissimè ad excogitanda & ab[illegible] omnia luxus allectamenta profusi, Davidis exemplo defendunt factum [illegible] si David illis ad luxuriæ irritamenta,non ad pietatis incitamenta [illegible]. c Heb.*cantica*. 6 *Neque afficiuntur*]id est,nullo sensu tangun[illegible] [illegible] commiseratione fratrum indignissimè oppressorum & fractorum malis.
7 *Mox migrabunt*]propositio judicii,ut diximus in versum 1. *Inter primos*] [illegible] Jisraëlitæ non diu post Syros,de quibus 2.Reg.17. *Designatio*]id est,de[illegible] [illegible] quæ in convivis accuratissimè solebat fieri a modiperatoribus & [illegible] conviviorum; ordines convivantium,triclinia,fercula,cantiones,pocu[illegible] coronas,odoramenta,& reliquum lusum moderantibus.

8 [s] Jurat Dominus Jehova [d] per se ipsum, dictum Domini Jehovæ exercituum, detestor ego fastum Jahhakobi,& palatia ejus odi: ideoque traditurus sum civitatem,& [e] quæ implent eam.
9 Eritque si relicti fuerint decem homines in domo una,ut moriantur:
10 Cumque tollet aliquem [t] amicus ejus,aut ustor ejus educturus ossa e domo, si dicat [u] ei qui erit in lateribus illius domus, an *quis* præterea apud te est? is dicet, minimè: & dicet, [x] tace, quia [y] non *erant* commemoraturi nomen Jehovæ.
11 Nã ecce Jehova [z] præcepturus est,& [a] percussurus domum majorem *velut* aspersionibus; & domum minorem rupturis.
12 [b] An cursuri essent in petra equi? an araturus *eam quis* bobus? [c] nam mutastis in cicutam jus; & fructum justitiæ in absinthium,
13 O *vos* lætantes de nihilo; dicentes,nónne robore nostro assumpsimus nobis [d] cornua?
14 Sed ecce ego excitaturus sum contra vos, ô domus Jisraëlis,dictum Jehovæ Dei exercituum, [e] gentem; qui prement vos [f] ab aditu Chamathæ usque ad torrentem campestrium.

rum: etsi hac appellatione reliqui omnes curatores funerum, libitinarii, pollinctores,vespillones, & cæteri id genus synecdochicè continentur: ut Jeche[illegible] 39.14. *Si qui*]id est,superstiti ex denis, ἀναλόγως cum interminatione [illegible] sita suprà 5.3. *Tace*]id est,acquiesce judicio Dei: ut suprà 5.13. *Non erant*] id est,homines illi erant deploratæ vitæ,& nullius fidei; quamobrem Deus [illegible] minarum suarum inutilis demonstravit. 11 *Præcepturus*]id est,daturus man[illegible] data Assyrio & Babylonio. *Percussurus Dom.*]id est, quasi densissimo letha[illegible] lium judiciorum imbre perfusurus: quemadmodum prunas, ignem,sulphur,&c. depluere dicitur Psalmo 11.6. 12 *An*]apostrophe ad Jisraelitas(ut diximus in versum 8.) qua Deus primum fieri non amplius posse docet ut sileant peccatores quam ut in rupe cursus aut aratio fiat,hoc versu; deinde ostendit lætitiam ipso[illegible] rum & fastum certissimo judicio suo periturum. *Nam mutastis*] altera allego[illegible] ria: ut suprà 5.7.quod dulce est (inquit) & salutare,id amarum & exitiale effecistis peccato vestro; & illud quod planum erat effecistis ut jam sit asperum,adeò ut ca[illegible] dendum sit vobis e præcipitio,& moriendum tanquam cicuta pota. 13 *Cornua*]id est vires amplificavimus nobis: vide 1.Schem.2.1. 14 *Gentem*]Assy[illegible] riorum & Babyloniorum. *Ab aditu Chamathæ*] id est,ab extremitate una ad alteram: quarum hæc a Septemtrione Chamatha definitur,Num.34.8. illa vero a Meridie Schicore fluvio, de quo Num.34.5.& Jehoschuhh.13.3. qui illic torrens campestrium hoc loco appellatur.

CAPUT VII.

Deus per visionem ostendit futuram famem,clades bellicas, & deportationem totius Jisraëlis post sublatam Jarobhhami domum: quo argumento offensus Amatzja Hhamcsum apud Regem accusat conspirationis,discessumq; ipsi consulit: quod ex vocatione Dei recusat propheta, & Amatzjæ eventura divinitus mala,totiq; familiæ pronuntiat.

1 [a] SIc ostendit mihi Dominus Jehova,quòd ecce formaret [b] prasocuridas, cum primùm [a] succresceit cordum fœnum: cùm ecce cordum fœnum esset, post [b] fœnisecia Regis.
2 Fuit autem cùm [c] absolveret comedere herbam terræ;ut dicente me,Domine Jehova, [d] condona obsecro, quis [e] staret Jahhakobo?nam [f] parvus est,

[d]enuntiantur, prout ex ordine contra Jisraelitas illa effecit Deus: primum est [illegible] mis illius maximæ, de qua jam antè egimus Joël.1.& 2 & suprà 1.& 4.qui loc[illegible] prophetiæ tribus primis versibus continetur: secundum est gladii tum domestici tum etiam exteri,qui tanquam ignis pervasit Jisraelem totum,tribus alteris versibus: tertium,extremæ cladis qua Jisraelitæ per Schalmanasarem affecti sunt,tribus aliis. *Prasocuridas*]vide in Jeschahh 33.4. a Heb.*ascendit*. b Heb.*ton[illegible]* *siones*. 2 *Absolveret*]Deus per prasocuridas. *Condona*] ac proinde ne perge populum tuum hac ratione perdere. *Staret*]id est,superstes mansurus esset, si in hac fame augenda pergeres. *Parvus est*] id est numero, viribusque in[illegible] [illegible]: ut antè ostendimus ex 2.Reg.14.

Marginal notes (right):
8 *Jurat Dom.*] conclusio (ut diximus supra 5.1.)adhibito juramento Dei,summatim tum edita sui,hoc versu, tum judiciorum gravitate explicata tribus sequent. deinde per apostrophen ad Jisraëlitas ostendens judicium fore inevitabile, tribus versibus ultimis.
d Heb.*per animam suam*.
e Heb.*plenitudinem ejus*.
10 *Amicus ejus*]id est,quisquis necessitudine sanguinis aut familiaritatis adducetur, aut necessitate functionis cogetur ad hoc officium præstandum & funebria justa, quo in genere posteriore fuerunt ii quos Martialis ustores vocat, quibus demandata erat cura sive accendendi rogi,sive odoramentorum comburendorum, libitinarii, pol[illegible]
1 *Sic ostendit*]Hoc capite continentur prophetiæ publica, de toto regno Jisraelitarum,ad versum usque 10. altera privata, contra Amatzjam & familiam illius,inde ad finem usque. In publica autem prophetia tria judiciorum genera [illegible]

3 [g] Pœni[illegible]

3 *Pœnituerit*] humanitus dictum: ut Gen. 6. 6.
4 *Sic ostendit*] secundus locus prophetiæ, ut diximus in versum 1.
Contendere igne] id est, debellaturum esse Jisraëlitas gladio, qui cum igne comparatus est supra cap. 1. & 2.
Postquam consum.] id est, postquam per Tiglath pileserem regnum Damasci totamque Syriam exhausisset, quæ deportatis Syris vasta & similis abysso effecta est: ut narratur 2. Reg. 16. 9.
Portionem quand.] regni Jisraëlitarum, nimirum quicquid trans Jardenem erat, ut narratur 1. Chron. 5. 26. & Jeschahh. 9. 1.
7 *Sic ostendit*] tertius locus prophetiæ, ut diximus in versum 1.
Murum ad libel.] typum Jisraëlis, quem tanquam structuram affabrefactam, ad amussim curaverat ornaveratque Dominus.
c Heb. *libellæ*.
8 *Dispositurus sum*] id est, quemadmodum ad libellam prius exegi structuram populi mei Jisraëlis; ita ex contrario ad libellam exacturus sum destructionem ejus, ut totum hoc regnum simile reddatur ædificio quod æquatur solo.
Præterire] id est, condonare, & peccatorum ejus rationem prætermittere, quasi dicat, jam in universum statim propter ipsius peccata perdendum dare.
9 *Nam desolabunt.*] ut per Tiglath pileserem & Schalmanasarem effectum est. 2. Reg. 16. & 17.

3 * Pœniteret Jehovam hujus rei; non est fu-
turum, dixit Jehova.
4 * Sic ostendit mihi Dominus Jehova, quòd
ecce proclamaret se * contendere igne Do-
minus Jehova: qui * postquam consumpsis-
set abyssum magnum consumpsit * portio-
nem quandam.
5 Sed me dicere, Domine Jehova, desiste ob-
secro; quis staret Jahhakobos nã parvus est.
6 Pœnituit Jehovam hujus rei; etiam hoc nõ
est futurum, dixit Dominus Jehova.
7 * Sic ostendit mihi, quòd ecce Dominus
stabat super * murum ᶜ ad libellam structum;
habens in manu sua libellam.
8 Cumq; dicenti Jehovæ ad me, quid vides
Hhamos? dixissem, libellam: dixit Dominus,
ecce ego * dispositurus sum libellam in me-
dio populi mei Jisraëlis, non perrecturus sum
amplius * præterire ipsi.
9 * Nam desolabuntur excelsa Jischaki, & san-
ctuaria Jisraëlis in solitudinem redigentur;
cùm insurrexero * contra domum Jarob-
hhami gladio.
10 * Tum misit Amatzja sacerdos Beth-elis
ad Jarobhhamum regem Jisraëlis, dicendo;
* conjuravit contra te Hhamos * in medio do-
mus Jisraëlis, non posset hæc terra sustinere
omnia verba ejus:
11 Nam sic ait Hhamos, gladio morietur Ja-
robhham; Jisraël autem ᵈ omnino migra-
bit e terra sua.
12 Deinde edixit Amatzja Hhamoso, * videns,
abi, ᵉ aufuge in terram Jehudæ; & comede
ibi panem, & illic prophetato:
13 Beth ele verò ne pergito ampliùs prophe-
tare; * nam sanctuarium Regis est, & domus
ᶠ regia est.
14 * Respondens autem Hhamos dixit ad A-
matzjam, * non Propheta eram: neque filius
Prophetæ eram; sed bubulcus eram, & per-
quirens * sycomora:
15 Cùm assumpsit me Jehova ᵍ a sequendo
grege; & edixit mihi Jehova, abi; prophe-
tato apud populum meum Jisraëlem.
16 Nunc igitur audi verbum Jehovæ; tu edi-
cis, ne prophetato apud Jisraëlem, neq; * fa-
cito ut stillet *prophetia* apud domũ Jischaki.
17 Idcirco sic ait Jehova, uxor tua in ipsa ci-
vitate scortabitur, & filii tui filiæque tuæ
gladio cadent, & terra tua * funiculo divi-
detur; tu verò in terra * immunda morie-
ris, cùm Jisraël omnino migrabit a terra
sua.

Caput VIII.

Deus demonstrato typo figurat subversionem Jisraëlitarum, & inhumanitatem, scelera & ipsorum exprobrans, fore pronuntiat ut importet luctum gravissimum ex gravissimis calamitatibus, & propter peccata præcidat ipsis omnem consolationis viam.

1 * Sic ostendit visionem mihi Dominus
Jehova, quòd ᵃ ecce fiscum æstivorum
fructuum.
2 Cumque dicenti, quid vides Hamos? dixis-
sem, fiscum æstivorum fructuum; dixit Jeho
va ad me, * advenit ipse finis populo meo
Jisraëli, non pergam amplius præterire ipsi.
3 * Sed ejulabunt * cantica templi die illa, di-
ctum Domini Jehovæ; plurimum erit ᵃ cada-
verum, *quæ* in omnem locum projecerit * ta-
citus.
4 * Audite hoc * qui anhelatis *dejecturi* egen-
tem, & ᵇ * deleturi pauperes terræ,
5 Dicendo, quando transiverit * hoc novilu-
nium, ut vendamus commeatum? & sabba-
thum, ut aperiamus frumenti *horrea*? minu-
endo * Epham, & majus faciendo pondus,
ac pervertendo lancibus ᶜ dolosis,
6 * Comparando pecunia tenues, & egentem
ᵈ * pari calceorum; *ut* denique ᵉ * quisquilias
frumenti vendamus.
7 * Jurat Jehova per excellentiam Jahhako-
bi; *ne vivam,* si oblivíscar in æternum omni-
um operum istorum.
8 * An propter hoc non commoveretur hæc
terra, & lugeret quisquis habitat in ea? &
ascenderit * velut rivus *in* totam ipsam; quo
expelleretur & submergeretur, ut rivo Æ-
gypti?
9 * Imò erit die illo, dictum Domini Jehovæ;
efficiam * ut sol occidat ipso meridie, & ob-
tenebrabo terram die ᶠ lucido:

Immunda] id est, ... quæ ... sanctificata ... hanc vestram terram Assyriam ... ligit.

1 *Sic ostendit*] hujus prophetiæ tria sunt omnino membra: propositio summa visi atque imaginis, tribus primis versibus; contestatio contra Jisraëlitas propter indignissima ipsorum scelera, usque ad vers. 8. narratio propositionis visio adumbratæ, in ... ad finem capitis.
Ecce fisc.] typus hæc visio populi Jisraëlis ... finis verò qui Jisraëli enuntiatur, adumbratus est allusione hic διὰ παρονομασίας, quam nos Latine non possumus exprimere. Nam vox Hhebræa quæ ὀπώραν, id est, fructum æstivorum significat, proxime accedit ad vocem aliam qua significatur finis, quamobrem venustatem quidem verbo non assequimur, sed nobis videtur ut rem aperiamus ... gentibus.
2 *Advenit ipse*] anagoge sive accommodatio typi ... argumentum ... prophetia quæ ... supra 7. 7. & seq.

Contra domum] id est, contra Zarariam Jarobhhami filium, & familiam totam; vide 2. Reg. 15. 10. 10 *Tum misit*] altera pars capitis, ut diximus in versum 1. continens primùm narrationem occasionum quibus Hhamos ad privatam hanc prophetiam adductus est, deinde verò prophetiam contra Amatzjam istum. In narratione autem duplex Amatziæ fraus exponitur: una, quòd Prophetam perfidè accusat apud Regem, hoc & sequente versu; altera, quòd Prophetæ veluti consulens jubet ipsum ex Jisraëlis regno excedere, versu 12. & 13. cui subjicitur responsum Prophetæ, ad finem usque. *Conjuravit*] atrox quidem sed mendax criminatio. *In medio dom.*] id est, publicè apud populum tuum, quod est indignissimum. d Heb. *migrando sic ver.* 17. 12 *Videns*] ut 1. Schem. 9. 9. e Heb. *fuge sibi: pleonasmus: vide Gen.* 12. 33. 13 *Nam sanctuarium*] duas adducit causas cur non debeat Hhamos Beth ele prophetare; unam religiosam (ut ipsi quidem videbatur) quòd Beth-el sanctuarium esset idoli, quòd Jisraëlitæ colebant pro Deo & rege summo; quemadmodum idolis ex usu Hhammonitarum nomen Regis indebant Jisraëlitæ, ut supra 5. 26. alteram verò civilem, quod regia esset, in qua non prophetiæ exteræ, sed res forenses ex autoritate Regis curabantur. Prius autem membrum ut ad religionem referamus, adducit nos vox sanctuarii, quæ (utcunque aliter Hhebræi sentiant) nusquam nisi de rebus sacris & religiosis enuntiatur. f Heb. *regni*. 14 *Respondens*] hac responsione Hhamos primùm asserit vocationem suam, confirmans æquum esse ut potius Deo pareat quàm hominibus duobus versibus; deinde in Amatzjam verbis Dei fert sententiam duobus alteris. *Non propheta*] quasi dicat, non ex me, neque ex humana institutione factum est ut prophetem. *Sycomora*] ad victum: nam sycomori in Judæa sunt frequentes, & in Samaria: sensus est, non victus causa propheto; nam didici vitam sycomoris & agrestibus aliis rebus tolerare. g Heb. *a post gregem*. 16 *Facito ut still.*] vide Jechezk. 21. 2. 17 *Funiculo*] vide Deut. 32. 9.

3 *Sed ejulabunt*] i. luctuosissima erunt omnia; & tum res divinæ & sacræ, tum etiam humanæ prophanæque jacebunt perditissimè. *Cantica templi*] ... cat, templum quod prius lætis & festivis cantionibus personabat, flebili ejulandi vociferatione complebitur. a Heb. *cadaver*. *Tacitus*] ... intelligens, ut dixit Propheta supra 5. 13. & 6. 10. 4 *Audite hoc*] secunda pars ... contestatio gravissima, Jisraëlitis peccata exprobrans, avaritiam, fraudem, inhumanitatem, usque ad versum 7 & Dei consultationem exponens, versu 7. 8. *Qui anhelatis*] ut supra 2. 4. b Heb. *facturi ut cessent*. *Deleturi*] i. vos ... per quos non stat quo minus perdatis bonos, nisi averteret Dei misericordia.
5 *Hoc novilunium*] nam noviluniis sacerdotes clangentes tubis habebant cœtus sacros, Numeror. 10. 10. & Psal 81. 4. singularia sacrificia offerebant Deo, Num. 28. 11. precibus & verbo communicabant cum populo, 2. Reg. 4. 23. & sacrum ipsum celebrantes, sanctificationi suæ, non privatis negotiationibus incumbebant, ut apparet ex 1. Schem 20. 5. ac propterea in restitutione Ecclesiæ conjungit novilunia Sabbathis Jeschahh. 66. 23. *Epham*] id est, mensuras, & pondera corrumpendo contra legem. c Heb. *doli*. 6 *Comparando*] abutendo ... one legis Levit. 25. 39. ut exempla habentur Jirmejæ 34. 8. & seq. & Nechem. ...
d Heb. *propter par*. *Pari calceorum*] ut supra 2. 6. e Heb. *cadentem frumenti ductum*. *Quisquilias*] id est, acus, glumam, folliculos, omniaque frumenti ... remata pro justo frumento. 7 *Jurat Jehova*] consultatio antecedentis ... onem sententiæ, ut diximus in versum 4. qua Deus primùm judicium suum ... dit hoc versu; deinde probat omnium hominum conscientiis, versu sequente.
8 *An propter hoc*] pathetica interrogatio gravitatem iræ divinæ exprimens vehementissimè, a testificatione omnium hominum conscientiæ quam appellat Deus. *Velut rivus*] id est, Nilus, qui Aegyptum quotannis inundat ...
9 *Imò erit*] enarratio propositionis quam visio superior adumbravit, ut diximus in versum 1. de malis gravissimis Jisraëli obventuris, quorum ... effecta primùm, duobus versibus, deinde causæ exponuntur, quatuor ulteriis. *Ut sol occidat*] i. ut nulla lux planè affulgeat, aut spes liberationis consequendæ, & ... dipiscendæ lætitiæ: ne illis quidem diebus qui omnium sunt festivissimi ... 5. 18. & sequentibus: sic versus sequens hujus est exegeticus. f Heb. *lucis*.

10 Et commutabo dies festos vestros in lu-
ctum, omniaque cantica vestra in lamenta-
tionem, inducens super omnes lumbos cili-
cium & super omne caput calvitium; dispo-
namque illam quasi ᶜluctus unigeniti, ut finis
illius sit tanquam diei amarissimi.
11 ᵃEcce dies venturi sunt, dictum Domini Je-
hovæ, quibus immittam famem in hanc ter-
ram; non famem ᵍ habendi panis, neq; sitim
aquarum, sed ᵃaudiendi verba Jehovæ.
12 Quamvis vagarentur a mari uno ad alte-
rum, & ab Aquilone ad Orientem usque dis-
currentes ad pervestigandum verbum Je-
hovæ, non tamen invenient.
13 Die illa continenter deficient animo vir-
gines pulchræ & ipsi juvenes ea siti,
14 Qui jurant per ᵃreatum Schomronis, & di-
cunt ᵉ*ut* vivit Deus tuus, ô Dan; & *ut* vivit
ᵃ*Deus* viæ Beerschebahhi, denique cadent,
nec resurgent amplius.

...ationem ex verbo ipsius. 14 *Reatum Schom.*] id est, idola, ...Schomrone habitantes statuerunt & continenter statuunt, ut ...magis ac magis efficiant reum defectionis sacrilegæ. *Ut vi-*... juramenti, quo idololatræ honorem Dei viventis attribuebant ...extremitate una terræ sanctæ ad alteram. Nam Dan terminus erat ...Septentrionem versus, Beerschebahh verò terminus Jehudæ ad Me-... *Deus viæ*] id est, Deus ille, cui ritus sui & cæremoniæ exhibentur se-... & placita hominum: vide supra 5 5.

Caput IX.

Deus typo discessionis a templo suo figurans abdicationem Judæorum & Jisraëlitarum, certissima judicia eis denuntiat, confirmatq; tum a majestate sua, tum ab illorum sceleribus: ex quibus reliquias electas excipit, & promissionibus Evangelicis de gentium cum Judæis vocatione in communionem hæreditatis, bonorumq; illius concionem terminat.

1 ᵃVIDI Dominum stantem ᵃsuper altari,
ac dicentem, percute ᵃistud malogra-
natum, ut commoveantur postes ipsi,
& ᵃdivide ipsos in capite ipsorum omnium;
ᵃ ᵃquod autem post ipsos est ᵃgladio interfi-
ciam: ‖ non effugiet ex eis profugus, neque
liberabit se ex eis qui evaserit.
2 ᵃSi foderent *latitaturi* in sepulchro, inde
manus mea caperet eos; & si ascenderent in
cœlum, illinc deducerem eos:
3 Etsi abderent se in vertice Carmeli, inde
scrutatus caperem eos: & si occultarent se
a conspectu oculorum meorum in ᵇ fundo
maris, inde præciperem serpenti ut mordens
tolleret eos:
4 Quòd si abirent in captivitatem coram in-
imicis suis, inde præciperem gladio ut in-
terficiens *tolleret* eos: ᶜ adhibebo enim o-
culum meum contra eos in malum, non au-
tem in bonum.
5 ᵃNam Domino Jehova exercituum tan-
gente terram, dissolvitur; & lugent quicun-
que habitant in ea: ᵃ conscenditque quasi
rivus totam ipsam, quasi rivus Ægypti, ᵃatq;
submergitur:
6 ᵃQui extruxit in cœlis ᵃcœnacula sua, &
ᵃcuneum suum super terram fundat: ᵃqui e-
vocans aquas maris effundit eas in superfi-
ciem terræ, Jehova nomine.
7 ᵃAn non filiis Æthiopum estis mihi,
ô filii Jisraëlis? dictum Jehovæ: an non Jis-
raëlitas deduxero e terra Ægypti, ut Peli-
schtæos e Caphtore, & Syros e Kiro?
8 ᵃEcce oculos Domini Jehovæ contra hoc
regnum ᵃpeccans, ut perdam ipsum a super-
ficie terræ; nisi quod non ᵈ omnino perdam
domum Jahhakobi, dictum Jehovæ.
9 Sed ecce ego ᵃ præcipiens agitabo inter
omnes gentes domum Jisraëlis; quemad-
modum agitantur grana in vanno, ita ut nõ
decidat lapillus in terram.
10 Gladio morientur omnes peccatores po-
puli mei; ᵃqui dicunt, non assequetur aut ob-
veniet hoc malum.
11 ᵃTempore illo erigam ᵃtugurium Davidis
quod decidit, & sepiam rupturas ᵃearum ac
demolitiones ᵃejus restituam; & reædifica-
bo illud, ᵃsicut ᵉ olim:
12 ᵃUt hæredes sint cum reliquiis Edomi, &
omnibus gentibus ᶠ quæ vocantur de nomi-
ne meo; dictum Jehovæ qui facit illud.
13 ᵃEcce dies venturi sunt, dictum Jehovæ,
quibus attinget arator messorem, & calca-
tor uvarum ᵍ satorem: & stillabunt montes
mustum, & omnes colles ᵃcolliquescent:
14 Et reducam captivam multitudinem po-
puli mei Jisraëlis, qui ædificabunt civitates
desolatas, ut inhabitent, & conserent vineas
ut bibant vinum earum; facientque hortos
ut comedant fructum eorum:
15 Et ᵃplantabo eos in terra ipsorum, ita ut
non evellantur amplius a terra sua quam
dedero ipsis, dicit Jehova Deus tuus.

...Deus a se ...suam & populum abdicari, ut Jechezk. 10. *Istud malogranatum*] nimirũ ...in summo templi fastigio erat inter acroteria: quemadmodũ ferè fit in stru-... templis magnificis. Ad quem autem hoc mandatum pertinuerit vix po-... ...iri, Prophetam quidem audivisse certum est, sed hoc mandatum ac-... ...exsequeretur nobis non videtur verisimile: nam etsi Propheta se au-..., tamen cœleste aliquod opus visione oblatum esse res ipsa ostendit, ...ministerio angeli sive fulgur sive vim aliquã majorem importantis ad ... indicamus, q. d. malogranatum istud templo summo impositum ... & templum ipsum usque ad imos postes percellito atque disrumpito, ... hoc casu frangantur, & ita comminuantur ut nemo illorũ ... *Divide ipsos*] i. non modo templum summum, sed a summo ad imum de-... & ipsos postes quosque in capite ipsorum. i. inde a summa parte dis-... a Heb. *posterum autem ipsorum.* *Quod autem*] i. Judæos ... qui freti istius templi umbraculo post ipsius postes veluti de-... impietatem inhumanitatemque colunt, a quibus in speciem se abhor-..., vide sup. cap. 6. *Gladio*] Assyriorum & Chaldæorum, aliisque ver-... ...chicè. ‖ Supra 2. 11. 2 *Si foderent*] amplificatio hyperbolica, ... quàm sit inevitabile judicium Dei, tribus versibus, ut Psal. 139. ... b Heb. *solo.* c Heb. *ponam ut* Gen. 44. 21.

5 *Nam domino*] confirmatio propositionis præcedentis, primum a descriptione majestatis Dei, duobus versibus, deinde a criminatione ingratissimi Jisraëlitarum animi, quos Deus supra omnes gentes prosequutus fuerat beneficiis, ver. 7.
Conscenditq.] i. exundat in eam malum illud, cujus meminit supra ver. 4. sic suprà 8. 8.
Atque submerg.] ὑστερον πρότερον Hhebraicam ad perspicuitatem sustulimus.
6 *Qui extruxit*] i. qui cœli, terræ, maris, & rerum omnium quæ in eis sunt creator ac dominus est omnipotens.
Cœnacula] de quibus vide Psal. 104. 3. nam utramque vocẽ eadem accipimus significatione.
Cuneum suum] ut accipitur 2. Schem. 2. 25. pro eo quod est, qui statuit hominum & rerum omniũ creatarum turmas comparatas ad exequenda judicia sua.
Qui evocans] i. qui diluvium aquarum immisit, Ge. 7. ac proinde eadem virtute armatus est ad perficiendum hoc judici... quod modò imperavit.
7 *An non pares*] contestatio vehementissima, elegerat vos, inquit Deus, præ omnibus populis, & beneficiis amplissimis prosequebar; ... verò quo in pretio esse vos putatis apud me? non majoris fa-cio vos quàm Aethiopas, & beneficium inde ab Aegypto in vos collatum eodẽ loco habeo, neque melius collocatum apud vos judico quàm cùm olim Pelischtæos e Caphtore eduxi, Deut. 2. 23. aut si adversarios Dei & Ecclesiæ Syros, qui recens in Kyrum deportati sunt (ut prophetatum fuerat suprà 1. 5.) reducerem a deportatione sua, & in libertatem indignissimos homines vindicarem. 8 *Ecce*] exornatio propositionis, de judiciis Dei contra Jisraëlitas peccatores, in qua Deus reliquias secundum electionem gratiæ servandas nominatim excipiens, transitum comparat ad promissiones Evangelicas. *Peccans*] i. perseverans in peccatis suis. d Heb. *perdendo.* 9 *Præcipiens*] Assyriis & Babyloniis. *Non decidat*] id est, nemo planè Judæorum & Jisraëlitarum ab agitatione hac ... ventilatione immunis sit. 10 *Qui dicunt*] vide suprà 6. 3. 11 *Tempore illo*] secunda concionis pars de promissionibus Evangelicis, quæ summatim dictæ duobus versibus, & adumbratæ typo veteris Ecclesiæ & regni, posteà exornantur adjunctis magnificis Dei promissionibus in revocatum populum, tribus versibus ultimis. *Tugurium David.*] id est, regnum Domini nostri Jesu Christi, quo (utut jam humile est) proteguntur pii. *Earum*] nempe maceriarum sive sepium, quasi dicat, ne minimam quidem labem relinquam in Ecclesia mea. *Ejus*] Davidis cujus regno adumbratum est regnum Christi. *Sicut olim*] id est, ut quemadmodum olim stetit floruitque Davidis & Schelomonis regno, ita porrò ac longè amplius floreat: quod sequente versu ostenditur. e Heb. *diebus seculi.* 12 *Ut hæredes*] id est, ut non tantum Judæi, verùm etiam gentes reliquæ communi cum illis hæreditate perfruantur, & communem patrem hæreditatis suæ donatorem invocent: sic interpretatur ex Actor. 15. 17. f Heb. *super quas vocatur nomen meum.* Levit. 26. 5. 13 *Ecce*] Exornatio sive amplificatio promissionis præcedentis a benedictionibus spiritualibus in Ecclesiam, cùm instaurata fuerit per Christum, profundendis, quæ temporalibus hyperbolicè figurantur: ut Joël. 3. 18. g Heb. *protrahentem semen.* *Colliquescens*] id est, tantam liquoris vim manabunt, ut in liquorem abire ipsi videantur. 15 *Plantabo*] id est, firmè collocabo & stabiliam eos, ut Exod. 15. 17. nam virtute Dei custodimur per fidem ad salutem quæ parata est patefieri tempore ultimo, 1. Petri 1. 5.

HHOBADJA.

Propheta Edomæis superventuram divinitus calamitatem & ruinam denuntians ipsorum fastum, fœdera, & sapientiam ludificatur, & vim Ecclesiæ illatam exprobrans dehortatur ne ipsi porrò sermone aut opere malefaciant: ac postremò contumacibus inimicis exitium prædicens propter Ecclesiam obventurum, liberationem hæreditatis, ampliationem & salutem illius prædicat in regno Christi.

1 VISIO Hhobadjæ. Sic
ait Dominus Jehova de
Edomæa, [a] rumorem
audivimus a Jehova, &
legatum ad gentes mis-
sum *dicentem*; || surgite,
ut insurgamus adversus
eam in prælium.
2 Ecce, parvum dispositurus sum te inter
gentes; contemptus eris valde.
3 Superbia [b] animi tui decipit te, ô qui ha-
bitas in fissuris petræ, in [c] altissima habitati-
one sua; dicens cum animo suo, quis dejice-
ret me in terram?
4 Quamvis exaltares velut aquila, & quam-
vis inter stellas poneres nidum tuum; inde
dejicerem te, dictum Jehovæ.
5 Quomodo excisa es! si fures advenirēt ti-
bi, si vastatores [d] nocturni, nónne furarētur
quod satis esset ipsis? si vindemiatores ad-
venirēt tibi, nónne relinquerent racemos?
6 Quomodo pervestigantur Hhesavi, per-
quiruntur abdita ejus?
7 Usque ad terminum deducent te omnes
[e] fœderati tui, decipient te, prævalebunt tibi
[f] qui pacem colunt tecum: [g] convivæ tui
imponent vulnus loco tuo, cujus *vulneris*
nulla *erit* intelligentia.
8 Nónne die illa, dictum Jehovæ; cùm per-
didero sapientes ex Edomæa, & [h] intelligē-
tes e monte Hhesavi,
9 Tum terrebuntur potentes tui, ô Teman;
ut exscindatur quisque e monte Hhesavi a
strage?
10 Propter violentiam [i] in fratrem tuum Ja-
hhakobum; operiet te pudor, & exscinderis
in seculum:
11 *Propterea quod* eo die stas ex adverso, quo
die captivas abducunt extranei copias ejus;
cumq; alienigenæ ingressi portas ejus, super
Jeruschalaima projiciunt sortem, tu quoque
ut unus illorum es.
12 Ne ergo aspicias diem fratris tui, diem
alienationis ejus; neque læteris de [k] Jehu-
dæis, quo die pereunt, neque magnifices os
tuum die angustiæ.
13 Ne ingrediaris portam populi mei die ca-
lamitatis eorum, ne aspicias tu quoque ma-
lum ejus die calamitatis ipsius: neque ex-
tendant se *manus* in facultates ejus die ca-
lamitatis ejus:
14 Neque persistas in diruptione ad exscin-
dendum qui evadunt ex eo; neque prodas
superstites ejus die angustię.
15 Nam propinquus est dies Jehovæ contra
omnes istas gentes: quemadmodum fece-
ris, fiet tibi; retributio tua revertetur in ca-
put tuum.
16 Nam cùm biberitis in monte sanctitatis
meæ, bibent omnes gentes jugiter: bibent,
inquam, & absorbebunt, eruntq; ac si non
fuissent:
17 In monte verò Tzijonis erit [l] qui evadet,
eritque [m] sanctus; & hæreditariò posside-
bunt domus Jahhakobi hæreditarias pos-
sessiones suas:
18 Eritque domus Jahhakobi *velut* ignis, &
domus Josephi flamma; domus autem Hhe-
savi in stipulam, ut accensi in hos consumāt
ipsos; neque erit superstes domui Hhesavi,
quia Jehova eloquitur.
19 Ita hæreditariò possidebunt Australem
regionem cum monte Hhesavi, & locum
humilem cum Pelischtæis; hæreditariò in-
quam possidebunt cum agro Ephrajimi &
cum agro Schomronis, Binjaminisque cum
Gilhhade:

1 *Visio*] Hujus prophetiæ, qua Deus superventuram Edomæis cladem pronuntiat, tempus disertè quidem non exprimitur: sed ex argumento facile est colligere tum pronuntiatum esse, cùm Jirmeja quoque & Jechezkel prophetarent: vide Jirm. 49. & Jechezk. 25. partes omnino sunt quatuor: prima est propositio judiciorum quæ Deus immisso milite in Edomæa exequuturus erat, duobus versibus: secunda est propositionis enarratio, tum causarum, tum judicii ad causas suas accommodati, usque ad ver. 12. tertia est dehortatio a maleficiis, usque ad ver. 16 quarta, conclusio a promissionibus Dei amplissimis ad salutem Ecclesiæ & adversariorum ejus exitium, inde ad finem.
Sic ait Dominus] propositio hæc continet hypotyposin militarem, hoc versu, & effectum ejus, versu sequente.
a Heb. *auditionē.* Jirm. 49. 14.
2 *Parvum*] id est, profligaturus te ita ut minimus tuorum numerus superfit: sic alludit ad deminutionem capitis Hhesavi, amissaque primogenita: ut habetur Ge. 25. 33. & 27. 31.

Projiciunt sort.] Joël. 3. 3.
12 *Ne ergo*] tertia pars, dehortatio, ne Edomæi excidium Judæorum proximè eventurum æquo animo & siccis oculis spectent, ridentque, hoc versu: ne facultates eorum involent, sequenti versu; neque in homines profugos inhumani sint, versu 14. Cujus dehortationis causa subjicitur versu 15.
Diem fratris] id est, afflictionis illius, ut Psalm. 116. 2.
Magnifices os] id est, protervè cachinneris: synecdochicè.
14 *In diruptione*] qua Edomæi, postquàm occupata fuit a Babyloniis Jeruschalaima, Judæos ipsos & regionem ipsorum totam infestarunt: ut apparet ex Psalm. 137. quod malum per ipsos fieri hic propheticè interdicitur.
15 *Nam propinquus*] αἴτιον dehortationis a talionis [illegible] judicio, quod [illegible] facturus est Deus, hoc versu.
16 *Nam cùm*] apostrophe ad Judæos, transitum [illegible] ad quartam concionis partem; qua primùm Deus prædicit internecionem adversariorum Ecclesiæ hoc versu, deinde salutem suorum, versu sequente; ac postremò utramque ornat brevi enarratione, ad finem usque capitis. *Cùm biberitis*] [illegible] judicium Dei oportet incipere a domo ipsius: ut Jeschahh. 10. 12. & Jirmeja [illegible]

3 *Superbia*] enarratio hæc propositionis duas causas continet, quibus ex ordine sua judicia connectuntur, ut Jechezk. 25. prior est superbia, hoc versu, cui sua supplicia eaq; gravissima & accuratissima subjiciuntur, usq; ad ver. 10. posterior vero violentia atrocissima contra Judæos fratres, ver. 10. & 11.
b Heb. *cordis: sic deinceps.* c Heb. *altitudine habitationis suæ: hypallage.* 4 *Quamvis*] amplificatio per concessionem hyperbolicam. 5 *Quomodo*] altera amplificatio per admirationem gravitatis quam Deus erat adhibiturus in perficiendo judicio suo. Est autem in Hhebræo contextu verborum ἐμπλοκή, quam visum est nobis perspicuitatis causa invertere. d Heb. *noctis.* Jirm. 49. 9. 6 *Pervestigantur*] nimirū ab avaro milite, ut Jirm. 49. 10. 7 *Usq; ad*] amplificationis locus tertius a persona eorum qui Edomæos infestatori sunt: tui ipsius, inquit Deus, fœderati, &c. ex terminis tuis ejicient te maxima perfidia & proditione, & sedem tuam depopulabuntur. e Heb. *homines fœderis.* f Heb. *homines pacis tuæ: sic Psal. 41. 10.* g Heb. *cibi tui* homines. *Imponent*] i. tanta plaga afficient regionem tuam, ut mens humana ipsam nequeat comprehendere, nedum curare arte & intelligentia.
8 *Nónne die*] exornatio proximè præcedentis dicti, nullā fore illius vulneris intelligentiam: nam, inquit, ne tu quidem ipse, o Edomæe & Temanita, poteris capere & consequi animo intelligentiā illius vulneris, quamvis apud omnes obtineas nomen sapientiæ & intelligentiæ; vide Jirm. 49. 7. h Heb. *intelligentiæ viros.*
10 *Propter violentiam*] secunda causa; ut diximus in ver. 3. quam optimè interpretatur Jechezk. 25. & ostendit ver. seq. i Heb. *fratris tui Jahhakobi: ut Gen. 16. 5.*
11 *Stas ex adver.*] i. observas & exploras diligentissimè quibus modis expilare possis fratres tuos, ut faciunt extranei.

Eruntq; ac si] id est, interibunt, & omnis eorum memoria delebitur. l Heb. *evasio.* m Heb. *sanctitas.* 18 *Eritq;*] exornatio præcedentis [illegible] seos, qua primùm Edomæorum pernicies, hoc versu, deinde Jisraëlitarum [illegible] tas & salus exponitur, duobus sequentibus. *Velut ignis*] hoc est, Jisraëlitæ erunt quædam veluti materia incendii, quod ego Edomæis Chaldæorum [illegible] importaturus sum, quia tam multis malis populum meum affecerint, ut [illegible] dimus ex Jirmeja, Jechezkele, & Hamoso vers. 11. & 12. *Stipulam*] [illegible] negotio consumitur, & a natura sua fomes igni est. *Domui Hhesavi*] [illegible] impiis istis & inhumanis Edomæis: ex quibus tamen reliquiæ secundum [illegible] ctionem gratiæ conservabuntur quidem, Hhamos 9. 12. sed cum Judæis & [illegible] litis cooptatæ, & in familiam Dei ascitæ Evangelio Christi, sequente versu.
19 *Australem*] id est, veterem Judææ terminum obtinebunt, ac [illegible] plius; quia gentes cum Judæis hæreditate communicaturæ sunt: quæ [illegible] umbraculis Prophetæ solent designare. *Cum monte Hhes.*] id est, cum [illegible] mæis: vide Hhamos 9. 12. *Hæreditariò inquam*] id est, nec Judæi tantum, sed etiam Jisraëlitæ omnes cis & trans Jardenem societatem inibunt hæreditatis [illegible] ftæ; vide Jechezk. 37. 16. & sequentibus.

20 ᶜEt ⁿ deportatæ copiæ istæ Jisraëlitarum quòd *fuit* Cenahhanæorum Tzarphatham usque, & ᵒ deportati Jeruschalaimani ᶜquod est in fine dominatus; *id* hæreditariò possidebunt cum civitatibus Australibus.
21 ᵈCumq; ascenderint ᵉservatores in monte Tzijonis ad judicandum montem Hhesavi, erit ᶠJehovæ regnum.

[illegible] qui ab antiquis finibus describuntur. Nam Jisraëlitarum terminus [illegible] fuit Tzarphathæ, quod oppidulum fuit maritimum ad Tzidonem [illegible] 1.Reg.17.9. Judæorum verò terminus fuit in civitatibus australibus, [illegible] Jehoschuhh.15.21.& sequentibus. n Heb. *deportatio copiarum istarum.* o Heb. *deportatio Jeruschalaimorum.* *Quòd est in fine*] id est, juxta limites suos [illegible] quod Judæi omnes sequuti Chaldæum Paraphrastem Hhebræam [illegible] hoc loco positam, ut proprium regionis nomen, interpretantur Hispaniam; [illegible] tam audacibus fabularum autoribus: nos verò Hhebræam vocem ap[illegible] accipientes (ut loquuntur Grāmatici) confirmamus ex duabus esse com[illegible], quæ conjunctæ significant terminationem dominatus.

21 *Cumq; ascend.*] id est, cùm prædicatione Evangelii, fideliumque servorum opera adhibita Christus Ecclesiam servaverit ex inimicis ipsius & e manu omnium eorum qui oderunt eam (ut dicitur Lucæ 1.71.) tum regnabit Christus super Ecclesiam in æternum, & regni ejus non erit finis: ut Lucæ 1.33. *Servatores*] id est, administros salutis per doctrinam Evangelii: ut 1.Tim.4.16.& Jacob.5.20. *Jehovæ*] id est, Christo: ut modò diximus ex Lucæ 1.33.

JONA.

ARGUMENTUM.

LIBER *Jonæ Prophetæ totus est historicus: quo narratur vocatio Jonæ duplex: una, quam contumaciter tentavit subterfugere, donec persequutus ipsum Deus deduxit in mortem præsentissimam, & mirificè ad vivos revocavit, ut refractarium ipsius animum edomaret, atque ad obsequium sui adduceret; altera, cui auscultans Jonas apud Ninevitas prædicavit, eosq; adduxit ad resipiscentiam: quibuscum indignè misericordiam Dei communicatam ratus, typo & sermone a Deo informatus est cùm de iniquitate studii sui, tum de equitate certissima Dei misericordiæ.*

CAPUT I.

Jonas refugiens vocationem Dei se committit mari, ubi procella divinitus excitata nautæ jacturam faciunt, deos suos implorant, & sorte conjecta Jonam reū deprehendunt neglectæ vocationis Dei: quod ille confessus sententiam mortis in seipsum dixit, ac propterea quamvis parcentibus nautis tandē in mare projicitur: cujus sedato æstu nautæ agnoverunt Dominum, Jonas verò in ventrem piscis receptus oravit Deum miseriam suam exponens, & salutem expetens ad gloriam illius.

1 ᵃCùm fuisset verbum Jehovæ, ad ᵇJonam filium Amittai, edicendo,
2 Surge, adi ᶜNineven civitatem maximam, & clama contra eam; ᵈascendisse malitiam eorum in conspectum meum:
3 Surrexit Jonas ut fugeret ᵉTarsum a conspectu Jehovæ: quapropter descendens ᶠJaphuntem, inventa navi quæ ibat Tarsum, dedit ᵃnaulū ejus, descenditq; in eam, ut abiret cū ᵇnautis Tarsum a conspectu Jehovę.
4 Jehova autem ᶠinjecit ventum magnum in mare, fuitq; procella magna in mari; adeò ut ᶜnavem illam cogitarent fractum iri.
5 Quare timentes nautæ inclamaverunt quisque Deum suum, projeceruntq; instrumenta quæ inerant navi in mare ᵈut levarent se illis: Jonas autem descenderat ad latera navigii, & jacebat somno sopitus.
6 Sed appropinquans ad eum ᵉnauclerus, dixit ei, quid tibi est ᶠsomnolente? surge, inclama Deum tuum, si fortè suscipiat cogitationem Deus ille de nobis, ut non pereamus.
7 Deinde dixerunt ᵍalter alteri, agite, projiciamus sortes, ut cognoscamus cujus causa malum hoc est nobis: & cùm projecissent sortes, accidit sors Jonæ.
8 Ad quem dicentibus illis, indica jam nobis cujus causa malum hoc nobis est; quæ *est* ʰars tua? & unde venis? quæ *est* regio tua? denique ex quonam populo es?
9 Dixit ad illos, Hhebræus sum; & Jehovam Deum cœlorum ego revereor, qui fecit mare & aridam.
10 Tunc timentes homines illi timore magno, postquam dixerunt ad eum, ecquid fecisti? cùm cognovissent homines illi eum a conspectu Jehovæ fugere, (nam indicabat ipsis)
11 Dixerunt ad eum, quid facturi sumus te, ut conticescat mare ab infestandis nobis? ⁱnam mare ᵏmagis ac magis procellosum erat.
12 Qui dixit ad eos, ᶜtollite me, & projicite me in mare ut conticescat mare ab infestandis vobis; nam agnosco propter me procellam maximam hanc ˡinfestare vos.
13 Tunc ᵐᶜremigantes homines illi ut reducerent navem ad aridam, cùm non potuissent, quia mare magis ac magis procellosum infestabat eos;
14 Inclamaverunt Jehovam, dicentes obsecramus Jehova, ne jam pereamus pro anima viri istius, & ne reponas nobis ᶜsanguinem innoxium; nam tu, Jehova, quemadmodum vis, facis.
15 Deinde tollentes Jonam projecerunt eum in mare, destititque mare ab ⁿæstu suo.
16 Quapropter reveriti sunt homines illi reverentia magna Jehovam; & sacrificaverunt sacrificium Jehovæ, voveruntque vota.

[illegible] Gen.10.11.& 12.& infrà 3. metropolis Assyriorum. *Ascen*[illegible] esse ut jam quasi terram & cœlum complecti, quo nomine [illegible] illis subducturus sit: metaphora a rebus corporeis: vide infrà [illegible] *Tarsum*] vide Gen.10.4. *Japhuntem*] oppidum maritimum, po[illegible] Joppen, de quo Jehoschuhh.19.46. & 2.Chron.2.16. a Heb. [illegible] b Heb. *ex vibrantibus qui in navi erant.* 4 *Injecit*] id est, repen[illegible] vehementissimè, adeò ut divinum aliquod & singulare judiciū [illegible] cognoscerent. c Heb. *navis cogitaret frangi.* [illegible] d Heb. *ad levandum a contra se.*

e Heb. *magister funis.*
f Heb. *somno sopite.*
g Heb. *vir ad amicum suum.*
h Heb. *operatio tua.*
i Heb. *a contra vos sic vers. seq.*
k Heb. *ibat & procellosum erat: sic vers. 13.*
12 *Tollite me*] consilium hoc Jonæ fide datum esse, & ex resipiscentia profectum verba ipsa & eventus ostendunt.
l Heb. *contra vos esse.*
13 *Remigantes*] id est, cùm prius omnia tentassent humanissimè, quàm ut ad consilium Jonæ (quod inhumanum ipsis videbatur) efficiendum devenirent.
m Heb. *fodientes, videlicet remis: id est, sulcantes, ut Latinè dicimus.*
14 *Sanguinem innox.*] id est hominis istius, qui nos minimè offendit, sed te autore per sortem, & ipso confitente hoc [illegible] adjudicatum est.
n Heb. *indignatione sua.*

17 Para-

17 Paraverat autem Jehova piscem magnum,
qui absorberet Jonam; fuitque Jonas in visceribus illius piscis tribus diebus, & tribus noctibus.

Caput II.

1 ᵃOravit autem Jonas Jehovam Deum suum, è visceribus illius piscis:
2 ²Deinde dixit, inclamavi ex angustia ᵃ mea Jehovam, & exaudivit me: e ventre ᵇ sepulchrali vociferatus sum, exaudivisti vocem meam.
3 Nam projeceras me in profundum, in ᶜ intimam partem marium, & flumen circumdabat me: omnes irrumpentes fluctus tui & undæ tuæ super me transibant:
4 Adeò ut ⁴ego dicerem, ejectus sum a conspectu oculorum tuorum; verùmtamen ⁴pergam intueri in templum sanctitatis tuæ.
5 Circumiverant me aquæ ⁵ usque ad animam; abyssus circumdabat me, ⁵alga alligata erat capiti meo.
6 ⁶Ad ᵈ præcisas radices montium descenderam, terra ⁶ vectibus suis obstitura mihi in seculum: attamen eduxisti ⁶ a corruptione vitam meam, Jehova Deus mi.
7 Cùm obrueretur in me anima mea, Jehovæ recordatus sum; pervenitque ad te oratio mea, in templum sanctitatis tuæ.
8 ⁸Qui observant ⁸vanitates ᵉ mendaces, ⁸benignitatem ᶠ erga se derelinquant:
9 Ego verò cum voce gratiarum actionis sacrificabo tibi; quæ vovi, rependam: ⁹omnimoda salus *est* Jehovæ.

1 *Oravit autem*] Nimirum triduo illo quo in ventre piscis inclusus erat, ut habetur versu 4. calamitatem suam exponens Deo, misericordiam implorans, & officiū suum erga Deum (a quo impudenter discesserat) profitens: quod totum sequente oratione ostendit; quam exaravit, ubi salutem & liberationē a Deo accepisset.
2 *Deinde*] postquam liberatus fuit, ut modò diximus: est enim canticum hoc eucharisticū ex propositione summa, hoc versu; narratione, usque ad ver. 8. & conclusione votiva ac eucharistica cōstans, duobus versibus ultimis.
a Heb. *mihi*.
b Heb. *sepulchri*.
c Heb. *cor*; *ut* Exod. 15.8.
4 *Ego dicerem*] summa argumenti quod oravit Jonas in ventre piscis; nimirum quod miseriam suam a peccato profectam exposuit Deo, & quod liberationem petiit ut gloriæ ipsius porro in Ecclesia inserviret. *Pergam*] precantis verba: pro eo quod est, ne hic obscurè moriar, & ad gloriam tuam inutilis, sed quandoquidem me huc integrum & valentem intrusisti, fac ut te palàm colere, atque prædicare possim beneficium tuum. 5 *Usque ad*] vide in Psal. 69.2. *Alga*] id est, tam versabor in profundo, demersus profundissimè, quàm si alga (quæ in fundo maris solet succrescere) caput meum detinuisset obvolutum. 6 *Ad præcisas ad*] quibus montibus asperis mediterraneum mare inde a Japhunte in Judæa, Syria, Ciliciaque circumvallatum est. d Heb. *præcisiones montium*. *Vectibus suis*] id est, inaccessis rupibus, quibus terra importuosa efficitur. *A corruptione*] quæ mihi per mortem fuerat in ventre piscis eventura. 8 *Qui observant*] conclusio eucharistica, ut diximus in ver. 2. per Antithesin vehementissimam idololatrarum, hoc versu; cum gratissimo Prophetæ officio quod vovet Domino, sequente versu. *Vanitates mend.*] id est, idola vanissima per se, vanitatem docentia, & mendacia suis cultoribus. *Benignitatem*] id est, quandoquidem ita cæci sunt ut bona a Deo accepta minimè agnoscant, sed mendacibus suis idolis tribuant, à non impedio quò minus sordescant amplius, & prout derelinquunt Deum, ita benignitatis aditum ipsi intercludant sibi, adeòque maledictionem horrendam accersant in cervices suas. e Heb. *mendacii*. f Heb. *suam*. 9 *Omnimoda salus*] epiphonema gnomicon, ut Psalm. 3.9.

Caput III.

Jonas iterata vocatione Dei Ninevitis prædicat: qui postquam credentes Deo adhibitis omnibus pietatis exercitamentis seriā resipiscentiam coluerunt & testificati sunt, veniam a Deo impetravêre: itaque Jonas ægrè ferens misericordiam de illa capi, tanquam si prophetia ipsius esset inutilis & ipsi dedecorosa, a Deo reprehenditur: deinde verò observans e suo tuguriolo quid Ninevitarum oppido futurum esset, typo divinitus informatur quàm aqua sit Deo in res creatas suas misericordia.

1 ¹Cùm autem edicente Jehova pisci illi, evomuisset Jonam in aridam;
2 Fuit verbum Jehovæ ad Jonam iterum, edicendo,
3 Surge, adi Nineven civitatem maximam; & proclama in eam proclamationem illam quam ego edico tibi.
4 Surgens itaque Jonas abivit Nineven secundum verbū Jehovæ; Nineve autem erat ³ civitas ᵃ perquàm maxima, ³ itinere tridui:
5 Ubi cùm ⁴ cœpisset Jonas ire per civitatem itinere diei unius; & proclamavisset dicens, ⁴ adhuc quadraginta dies, deinde Nineve subvertetur:
6 Crediderunt ᵇ Ninevitæ ⁵ Deo; & indicentes jejunium induerunt ⁵ cilicia a maximo ipsorum usque ad minimum ipsorum.
7 Cùm enim pervenisset hoc verbum ad Regem Nineves, surgens e solio suo deposuit paludamentum suum a se; & operiens se cilicio sedit ⁶ in cinere:
8 Et postquam convocasset *populum*, edixit Nineves ex sententia Regis & procerum ejus, dicendo; homines, & ⁸ jumenta, armenta, & greges ne gustanto quidquam, ne pascuntor, & aquas ne bibunto;
9 Sed operiunto se ciliciis homines cum jumentis, & inclamanto Deum ᶜ fortiter; ac revertuntor quisque a via sua pessima, & ab ipsa violentia que inest ⁹ manibus ipsorum.
10 ¹⁰Quis scit an reversurus sit, & pœniteat Deum; ut reversio eo ab æstu iræ suæ, non pereamus?
11 Quare cùm vidisset Deus opera eorum, eos reversos esse a via sua pessima; pœnituit Deum ejus mali quo se dixerat affecturum eos, & non affecit.

1 *Cùm autem*] vers. hunc ad sequentia pertinere ac non ad præcedentia res ipsa loquitur. Jam enim narrat historia quid secundò imperaverit Deus Jonæ liberato, & quid Jonas, quid Ninevitæ fecerint.

3 *Civitas perquàm*] ... illius ... quam circuit ... murus ... quingentis ... bus: ut ... Diodorus. a Heb. *magna Deo*, ut Gen. 30.8. *Itinere tridui*] ... licet ... quis pedibus ... set totum civitatis ambitum ... reique ... extrinsecus ... stra.e.
5 *Cœpisset*] id est, nondum oppidum totum percurrisset, sic commendatur Ninevitarum fides. *Adhuc quadr.*] denuntiatio hypothetica; prout sunt ... & promissiones legis, & consequentia. b Heb. *homines Nineves*.
6 *Deo*] id est, verbo Dei, & Jonæ ... ejus: ut Exod. 14.31. *Cilicia*] ad luctum, ut Gen. 37.34.
7 *In cinere*] ut Jiobi 2.8.
8 *Et jumenta*] ... rum triste spectaculum fuit utile ... ad docendum, & ad permovendum: docendum quidem gravitatem peccatorum ... Dei contra peccata accensæ; permovendum verò & ad horrorem peccati quo ... mores omnes inficit, & ad seriam resipiscentiam: quæ omnia Deus spectavit ... in sacrificiorum ritibus. c Heb. *in fortitudine*. 9 *Manibus*] ut Psal. ...
10 *Quis scit*] vide Joel. 2.14.

Caput IIII.

1 ¹Quod cùm ᵃ malè habere Jonam, pessimè; & accensa esset *ira* ejus;
2 ²Oravit Jehovam dicens, quæso Jehova, an non erat hoc verbum meum, dum essem adhuc in terra mea? idcirco anteverteram fugiendo Tarsum; sciebam enim te Deum fortem gratiosum, & misericordem, longanimem, & amplum benignitate, ac pœnitentem mali esse.
3 Nunc ergo, Jehova, accipe quæso animam meam a me: nam ᵇ præstat mori me quàm vivere.
4 Dixit verò Jehova; an factum bene, *quod* accensa est *ira* tibi?
5 Nam egressus Jonas e civitate residebat ab Oriente civitatis; ubi fecerat sibi tugurium, ut resideret sub eo ⁵ in umbra, usq; dum videret quid futurum esset in civitate.
6 ⁶Paraverat enim Jehova Deus ⁶ ricinum,

1 *Quod*] id est, Jonas indignatus Deum Ninevitis resipiscentibus ... autem ... quod per ... nuntiaverat ... ritatem & ... mentum ... sui antepo... nas saluti ... omnium ... Deus ... suo respe... a Heb. ... 2 *Oravit*] ... infirmitate ... ctus; qui ... periorem ... tumaciam ... modo ... Deo, dicens, ... te misericordem esse, & argumentum Prophetiæ quam imperabas mihi ... tua comparans statuebā fore ut aliud per me diceres, & aliud præstares ... verò ratione omnino exponor ludibrio ego cum prophetia mea, hoc ... mortem iterum expetit, non acquiescens voluntati Dei, versu sequente, *bona est mors mea præ vita mea*: sic ver. 8. 5 *In umbra*] nimirum illius ... quo seq. vers. 6 *Paraverat*] i. jam antè disposuerat in eam partem ... cinum, quem nactus Jonas substruxit tugurium, in quo resideret. ... Hhebræam vocem quam variè torserint interpretes nihil attinet dicere ... ex linguarum affinium comparatione, tum verò ex iis rebus quæ hoc ... tur, judicamus esse crotona sive trixin, quam Latini ricinum a similitudine ... nis appellavêre; quod semen Hhebræi in libris suis & Ægyptii (quorum ... tex est frequentissimus) appellant kiki: unde factum est ut oleum ... Græcis & Latinis cicinum extera voce nuncupetur, quemadmodum ... voce appellatur susinum: mutuatis videlicet nominibus ex iis partibus ... eorum allatus est, aut ubi sunt frequentissima.

qui ascenderet supra Jonam, ut esset umbra
super caput ejus ereptura eum a [c] malo ipsi-
us; lætabaturque Jonas de ricino illo lætitia
magna.
7 Deinde paravit Deus vermem ascendente
aurora, postero mane; quo [c] lædente rici-
num exaruit.
8 Fuit itaq; oriente sole, cùm [*] parasset De-
us [d] Eurum [*] silentem, ut percuteret sol ca-
put Jonæ adeò ut deficeret animo; expete-
retque [e] se ipsum mori, dicens, præstat mori
me quàm vivere.
9 Dixit autem Deus ad Jonam, [*] an factum
bene *quòd* accensa est tibi *ira* propter istum
ricinum? qui dixit, factum bene *quòd* ac-
censa est mihi *ira* [*] ad mortem usque.
10 Cui dixit Jehova, [*] tu parcis isti ricino, pro
quo non laborasti, & quem non educavisti;
[f] qui [*] una nocte extitit, & una nocte periit:
11 Et ego non parcerem Nineve, civitati ma-
ximæ; in qua sunt plures duodecim myriadi-
bus hominum [*] qui non norunt discrimen in-
ter dexteram suam & sinistram suam, jumen-
taque multa?

c Heb. *animam suam.*
9 *An factũ bene*] a judicio singulari quod Jonas fecit de ricino, Deus tanquã typo ad hibito evincit ipsum de jure & justitia sua in salute Ninevitarum procuranda, per comparationem minoris.
f Heb. *filius noctis extitit, & filius noctis periit.*

... *Silentem*] id est, tenuissimum, qui aërem a sole inflammatum non posset ... congereret, sed potius adjuvaret æstum: quamobrem silens aut ... dicitur hic ventus *διακριτικῶς*, ut distinguatur ab altero Orientis vento ... est violentusque, ut Exod. 14.21.

Ad mortem usque] i. eò usque ut mortem expetiverim, fractus & confectus malis. 10 *Tu parcis*] i. ... conservatum cupis: argumentatio vehementissima, illustrata multis & gravissimis antithetis, hoc & seq. ver. *Una nocte*] i. qui momento nascitur & emoritur: proverbialis circumloquutio rei momentaneæ: etsi ricinum repentè nasci testis est Plinius lib. 15. naturalis historiæ ca. 7. 11 *Qui non norunt*] i. planè pueri; periphrasis.

MICA.

ARGUMENTUM.

LIBER Micæ Prophetæ totus versatur in prophetico dicendi genere: nam primùm impietatem & inhumanitatem Judæorum Jisraelitarũmq; a primoribus & prophetis fotam redarguit acerrimè, & horribiles Dei minas de acerbissima eversione proximè futura pronuntiat: deinde verò sanctas reliquias secundum electionem Dei liberandas consolatur promissionibus de Christo, de Evangelio, de administratione Evangelica, & de fructibus ad Ecclesiam perventuris.

CAPUT I.

Propheta Judæis & Jisraelitis eversionem utriusque regni, oppidorumq; & regionis vastationem prædicit propter ipsorum maleficia: ideoq; ut Dei justitiam asserat, popularibus, magistratibus, & prophetis omnimodam inhumanitatem & impietatem exprobrat, quas in causa esse ostendit venturi severissimi illius judicii: ac postremò Ecclesiam piorum consolans, amplitudinem ejus, liberationem a malis venturis per adventum Christi, bonorumq; omnium plenitudinem ipsi prædicit afferre in Evangelio.

1 [*] VERBUM Jehovæ,
quod fuit ad Micã [*] Mo
raschtitem, diebus Jo-
thami, Achazi, Jechiz-
kijæ Regum Jehudæ;
quod vidit [*] super Schô-
rone & Jeruschalaimis.
2 [*] Audite populi [a] quotquot estis, attende
terra & [b] qui eam implent: sitque Dominus
Jehova [*] in vobis testis, Dominus [*] e templo
sanctitatis suæ.
3 [*] Nam ecce Jehova proditurus est [*] e loco
suo, & descendens calcabit [*] excelsa terræ:
4 Et [*] liquefient ipsi montes sub eo, & ipsæ
convalles [c] diffilient; [*] tanquam cera a con-
spectu ignis, [*] ut aquæ profusæ in declivem
locum:
5 Propter defectionem Jahhakobi totum
istud, & propter peccata domus Jisraëlis,
[*] cujus *est* defectio [*] Jahhakobi? [*] an non
Schomronis? & cujus excelsa Jehudæ? an
non Jeruschalaimorum?
6 [*] Itaque disponam Schomronem [*] in acer-
vum [d] agrestem ad plantaria [e] vineatica; &
[*] faciam ut diffluant in vallem lapides ejus,
etiam fundamenta ejus retegam.
7 Et omnia sculptilia ejus contundentur, ac

1 *Verbum Jehovæ*] ... hoc capite ... justam ... judicio ... propheta ... ver. 1. & ... inscriptione continetur. Inscriptio autem (ut in cæteris Prophetis) ... personam, tempus & argumentum prophetiæ: quæ singula ita ... non videantur egere singulari aliqua interpretatione. *Moraschtitem*] ... ex oppido Moreschebeth; cujus mentio est infra ver. 14. Nam ut ... alterum Jehudæ oppidum referamus prohibet forma nominis. ...] i. super regnis duobus, Jisraëlis & Jehudæ, quorum hæ fuerũt ... inde manarunt regnorum evertendorum causæ, verso 3. synecdo... hujus prophetiæ (si exordium exceperis hoc versu comprehen...) ... partes; una, propositio judiciorum Dei contra Judæos & ... ... altera, consolatio sanctarum reliquiarum per promis... cap. 4. & 5. a Heb. *omnes ipsi*: ut 1 Reg. 22.28. b Heb. *plenitudo* ... cum improbis & defectoribus, ut verbo Dei amplius evin... ... tum etiam bonis, ut in promissionum expectatione ... sunt concionis partes. *E templo sanct.*] i. e cælo, ut Psal. ... quod duo sequentes versus confirmant hoc loco statuendũ esse.

3 *Nam ecce*] in narratione hac judiciorum Dei primùm observanda est prolepsis, sive generalis propositio & judiciorum Dei, hoc & sequente versu, & causarum, ver. 5. deinde verò singularis enarratio duorum membrorum prolepseos, tum judiciorum, reliquo capite; tum etiam causarum, duobus sequentibus: est utrique membro pro occasione, id est, judiciorum enarrationi interdum causarum enarratione judicia aspergantur, & causarum enarratione judicia. *E loco suo*] i. e cœlo, ut modò diximus Psal. 115.3. *Excelsa terræ*] ut Deut. 32.13. & 33.29. 4 *Liquefient*] ut Psal. 97.5. c Heb. *diffindent*. *Tanquam cera*] illustrat Propheta duo proximè præcedentia dicta comparationibus. *Ut aqua prof.*] i. ita abibunt convalles in glebas minutissimas & sciatæ dissilient judicio Dei, ut aquæ deorsum dejecta ex præcipitio huc illuc dissilit in minutissimas guttulas. 5 *Cujus est def.*] ætiologia proximè præcedentis dicti, a ratione peccatorum quæ in Jisraële & Jehuda obtinebant. Non est, inquit Propheta, singularis alicujus viri, familiæ, civitatis, loci, aut hujus tantum ætatis istorum regnorum defectio, sed ab ipsis regibus, regiisque civitatibus profecta est, ab illis augetur, & in illis confirmatur: denique metropoles istæ in reatum publicum omnes regni utriusque cives adduxerunt, ipsosque in eo obfirmant. *Jahhakobi*] i. Jisraëlitarum regnum, quod decem partes in rege obtinebat, ut illi loquuntur 2. Schem. 19.44. *An non*] i. nonne reus est Rex, principes, comites, & populares Schomrone habitantes? sic sequentia. 6 *Itaque*] prius hoc membrũ prolepseos, ut diximus in versum 3. judicia Dei primùm enarrat in Jisraëlitas, duobus versibus, & in Judæos, duobus alteris; deinde verò figurat ratione castrensi tanquam speculator minutatim Judæis suis res futuras præsignificans, reliquo capite. *In acervum*] i. ut nihil e Schomrone supersit quàm acervus lapidum rudium, ut vinitores, cùm plantaria vinearum curant, & novellant, lapides solent coacervare ad itinera extra vinearum septum. d Heb. *agri*. e Heb. *vineæ*. *Faciam ut*] gradatio, q. d. ac ne acervos quidem ipsos lapidum relinquam; sed exundabit judicium meum ut torrens, lapides ejus ad ima usque fundamenta everret, atque asportabit: ut per Assyrios effectum est.

omnia donaria ejus comburentur igne, omniaque ᵉ terricula ejus disponam in vastationem; quia ᵉ ex mercede meretricia collegit, ᵉ & dum merces meretricia est avertuntur.

8 ᶠ ᵉ Præterea plangam & ejulabo, incedens ᵉ spoliatus & nudus; edam planctum ᵉ sicut dracones, & luctum ut ᵍ pulli ululæ:

9 Postquam ægra fuit *Schomron* ᵉ plagis suis; quòd ᵉ pervenerit usque ad Jehudam, pertigerit usque ad portam populi mei, Jeruschalaima usque.

10 ᵉ Gathi ne indicetis, ʰ omnino ne fleatis: ᵉ in domo Hhophræ ᵉ pulvere te voluta.

11 ⁱ Transi habitatrix elegantis *loci*, ᵉ nudata pudendis: non exibit habitatrix *loci* pecorosi, planctus *erit* ᵏ in ᵉ locis adjacentibus, *quæ* accipiunt a vobis ᵉ constitutionem suam.

12 Nam dolebit ᵉ propter bonum habitatrix ˡ asperarum *sedium*, cùm descenderit malum a Jehova in portam Jeruschalaimorum.

13 ᵉ Junge currum ᵉ angariis, habitatrix Lacischi; origo peccati ipsa est cum filia Tzijonis, quia in te inventæ sunt ᵉ defectiones Jisraëlis.

14 Idcirco ᵉ dato munera cum ᵉ Moreschetha Gathi: domus Aczibi ᵉ erunt ᵐ mendaces regibus Jisraëlis.

15 Adhuc ᵉ hæredem adducam tibi, ô habitatrix Mareschæ; ᵉ Hhadullamum usq; perveniet, ᵉ gloriam Jisraëlis.

16 ᵉ Glabra te & ᵉ tonde, propter filios deliciarum tuarum; dilata calvitium tuum, ô ᵉ similis aquilæ, quia migrant a te.

Caput II.

1 ᵉ VÆ cogitantibus iniquitatem, & operantibus malum ᵉ in cubilibus suis; quod illucescente manè faciant, cùm est in potestate manus ipsorum:

2 Qui concupiscunt agros & rapiunt, domosque *concupiscunt* & adimunt: opprimentes virum cum domo ejus, quemque cum possessione sua.

3 ᵉ Idcirco sic ait Jehova, ecce ego cogito contra ᵉ familiam istam malum; unde non amovebitis colla vestra, neque ambulabitis ᵃ ᵉ elatè, cùm tempus mali erit.

4 Tempore illo proferet de vobis parabolam & lamentabitur lamentum ᵇ summum *lamentator* dicens, ᶜ ᵉ prorsus vastati sumus, portionem populi mei ᵉ cõmutat *Deus*: quomodo adimit mihi, & avertendo agros nostros partitur?

5 ᵉ Idcirco, *inquam*; non erit tibi ᵉ projiciens funiculum ad sortem; in congregatione Jehovæ.

6 ᵉ Ne stilletis, ᵉ stillent *isti*: ᵉ non stillant secundum istos, ᵉ non hæsurum esse *populum* ignominias.

7 ᵉ O quæ diceris domus Jahhakobi, ᵉ an ᵉ angustatus esset spiritus Jehovæ? an ᵉ hæ essent actiones illius? ᵉ nónne verba mea profutura essent apud ᵈ eum qui rectè ambulat?

8 ᵉ Atqui ᵉ hæri populus meus ᵉ ᵉ quasi hostis

7 *Fornicatio*] ut 1. Schem. 31.9. *Ex mercede*] id est, idololatria sua & idolis accepta tulit bona sua: ut Hhosche. 2. 5. & 8. & 12. *Et dum merces*] id est, tantisper dum sua bona possident (quæ non mihi sed suis idolis tanquam mercedes meretricias accepta ferunt) tantisper, inquam, avertuntur a mea benignitate mea abutentes, Hosche. 2. 9. & seq.

f Heb. præter hoc. 8 *Præterea*] enarratio judicii Dei contra regnum Jehudæ, ut diximus in versum 6.

Spoliatus] nimirum veste mea prophetica; ut Jeschahh. 20. 2.

Sicut dracones] sic Ijobi 30.29.

g Heb. *filia*.

9 *Plagis suis*] de quibus versu 6. & 7.

Pervenerit] id est, non constiterit plaga in Jisraëlis regno, sed Jehudam quoque invaserit.

10 *Gathi*] hypotyposis castrensi forma denuntians & figurans calamitates Jehudæ. De hac autem loquendi forma vide 2. Schem. 1. 20.

h Heb. *flendo*.

In domo Hhophra] id est, in Binjamine, Jehoschuhh. 18.23. quasi dicat, In tam procul agitato a Pelischtæorum finibus. *Pulvere*] id est, esto in luctu amarissimo: ut Jirmeja 6.26 synecdoche. Alludit autem hic & sequentibus versibus ferè Propheta ad ipsa locorum nomina quæ hic adducuntur. i Heb. *transi vobis* [illegible]. 11 *Transi*] id est, migra e regione tua cum luctu & dedecore maximo. Voces autem hoc versu positas, quas interpretes ferè ut propria accipiunt, nos appellativè reddimus: nam consilium Prophetæ est inde ab hoc versu, Jehudæ suas calamitates prædicare, ut Binjamini, proximè præcedente. Jehudæ autem agrum dividit in elegantem uberemque, & in asperum ac steriliorem: futurumque omnino prædicit ut totus ager acerbissimo luctu perfundatur: quod amplius exornat sequentibus. *Nudata pudendis*] id est, non tantùm inelegans, sed etiam affecta dedecore turpissimo: ut Jeschahh. 47.3. k Heb. *in loco illius lateris*: sic accipitur 1. Schem. 20.41. *Locis adjac.*] id est, incultioribus, quæ secundum agros uberes sunt & de illorum copia fructum percipiunt. *Constitutionem*] id est, rationem & quasi leges vitæ suæ accipiunt a locis uberibus, quia ex illorum copia aluntur commoditas, ex inopia verò gravissima sentiunt incommoda, quod sequentis versus exegesis commonstrat. 12 *Propter bonum*] videlicet amissum clade publica: ut sequentia docent. l Heb. *amararum*.

13 *Junge currum*] id est, fuge quàm poteris maximè & contentissimè; non effugies tamen: cum Regem tuum fugientem ad te non siveris effugere. *Angariis*] id est, equis celeribus cursum latum (ut Jureconsulti vocant) decurrentibus. *Origo peccati*] id est, Lacischani cives conscii, adeoque authores sunt cum civibus Jeruschalaimorum perfidæ illius conspirationis contra Regem Amatzjam factæ, quem Jeruschalaimani persequuti sunt, Lacischani vero prodiderunt & morte affectum miserunt Jeruschalaima: vide 2. Reg 14. 19. *Defectiones Jisraëlis*] id est, rea earundem defectionum quibus tenentur Jisraëlitæ, cùm hoc tuo facto peræquè a domo Davidis defeceris. 14 *Dato munera*] id est, redime pacem cum propinquis tuis quantum voles: concessio ironica. *Moreschetha*] id est, oppido a Binjaminitis occupato, quod prius ad regnum Gathi pertinebat: sic interpretatur ex 1. Chron. 8.13. *Erunt mend.*] id est, fallent expectationem regum Jehudæ imperantium reliquiis Jisraëlis. m Heb. *mendacio*. 15 *Hæredem*] id est, extraneum, qui per longum tempus hæreditario obtineat possessionem tuam. De hoc autem & superiore oppido vide Jehoschuhh. 15.44. *Hhadullamum*] de quo Jehoschuhh. 15.35. *Gloriam Jisraëlis*] id est, Jeruschalaima metropolin, & Tzijonem Dei Regisque sedem, quam nominaverat supra ver. 9. 16 *Glabra te*] apostrophe ad Tzijonem & Jeruschalaima; vide Jeschahh. 15.2. *Tonde*] ut Ijobi 1.20. *Similis aquilæ*] id est quæ omnium tibi videris excellentissima, prout aquila cæteras aves supervolat: ut Jirmeja 49.16 & Hhobadjæ 4.

ne nocte quidem, quietis tempore & loco, supersedentibus a cogitando & [illegible] do malo. 3 *Idcirco*] applicatio judicii (ut diximus in ver. 1. quo contine[illegible] vitus abjectissima, hoc versu; dedecus luctuosissimum, & depulsio ab Eccle[illegible] hæreditate Jehovæ, duob. versibus. *Familiam istam*] Jisraëlis totius. a Heb. [illegible] *latione*. *Elatè*] ut modò facitis, cùm aquilarum instar vobis videmini, [illegible] b Heb. *lamentabile*. c Heb. *vastando*. 4 *Prorsus vastati*] hoc lamento [illegible] nentur duo, quærimonia, & postulatio causæ, cui Deus subjicit responsum [illegible] te versu. *Commutat*] nos in regionem exteram deportando, & regionem [illegible] teris partiendo. 5 *Idcirco*] ἀναφορὰ respiciens ad principium versus [illegible] Non erit (inquit Deus) quòd lamentatores tui queritentur quo pacto [illegible] vobis adimam & illis concedam: iam enim exposita est causa, me idcirco [illegible] rum esse quòd cogitetis iniquitatem, &c. *Projiciens funiculum*] i. qui [illegible] amplius distribuat tibi: quod Deus primùm per Jehoschuhham effecerat: [illegible] Deut. 32.8. & 9. 6 *Ne stilletis*] altera causa, ut diximus in ver. 1. quam [illegible] ex abrupto affert ad testandum indignationem gravissimam. Sunt enim [illegible] ba principum & popularium de prophetiis arbitratu suo judicantium. [illegible] scelus eodem tempore in Jehuda factum esse ostendit Mica & Jeschahh [illegible] etiam in Jisraële factum est: ut vidimus Hhamos. 7.12. & 16. *Stillent isti*] [illegible] licet pseudoprophetæ, qui blanda loquuntur nobis. De hoc autẽ stillandi [illegible] de Jechezk. 21.2. *Non stillant*] i. non prophetant ut illi prophetæ nostri: [illegible] sam reddit populus cur prophetas Dei jubeat conticescere: ut 1. Reg. [illegible]

Non hæsurum] summa pseudoprophetiarum quæ arridebant populo [illegible] faustæ, contra quam Prophetæ Dei prædicabant ignominiosa omnia [illegible] tura: ut antè vidimus. 7 *O quæ diceris*] i. qui estis populus & Ecclesia Dei [illegible] ne tenus. Hinc autem (ut diximus in ver. 1.) incipit contestatio, qua [illegible] spiritus Dei opponit populi instituto, hoc versu, quod institutum [illegible] a populi inhumanitate a Deo puniendæ, usque ad ver. 10. & ab infidelitate [illegible]

An angust.] contestationis fundamentum a persona Dei & populi [illegible] mata: si ita ut vultis (Propheta inquit) nos conveniret prophetare, [illegible] porteret, aut Deum, aut vos reprehendendos esse novitatis istius [illegible] spiritus Dei angustatus esset, ut non amplius posset, auderet, aut vellet [illegible] tionẽ in dicendo & operando sequi, aut vos contumaces: atqui Deus [illegible] tissimus semper est sui similis in dicendo & benefaciendo rectis, hoc versu. [illegible] est igitur ut vos ipsos damnetis contumaciæ, cùm asperiores vobis [illegible] prophetiæ. *Angustatus esset*] ne posset vobis mala prædicere prædi[illegible]

Hæ essent] i. an ita se gereret vera Ecclesia Dei & germana Jahhakobi [illegible] vos geritis? quod exponitur ver. seq. *Nónne verb.*] i. nónne si recti [illegible] & rectè vivendi studio duceremini, apud vos locus esset sermoni meo? [illegible] efficeret vos institutio vitæ, augeretque promissionibus? d Heb. [illegible] *lantem*. 8 *Atqui heri*] explicatio antitheseos inhumanitatis & [illegible] populi, ut diximus præcedente versu. *Heri*] i. his paucis [illegible] recentissima: synecdoche, ut Jeschahh. 30.33. e Heb. *in hostem*. [illegible] non secus quàm hostium in reges suos conspirabat, & in regno [illegible] portã aperiebat nequitiæ & latrociniis, tum regnũ unũ in alterũ [illegible] stilibus grassationibus. Nã in regno quidẽ Jehudæ Joasch, & Amatzja [illegible] spirationibus occisi sunt, in Jisraële verò Nadab conspiratione [illegible] conspiratione Jehu: denique regnũ unũ ab altero [illegible]

insurgebat, f'cum adest vestis, togam de-
trahitis; 'a transeuntibus securè, quietis g a
bello.
9 Uxores populi mei expellitis, *quamque* e do-
domo ' deliciarum suarum; a parvulis ejus
aufertis 'decorem meum 'in seculum.
10 Surgite & abite, quia non est 'hæc requies;
'propter impuritatem perditura est *vos*, &
quidem perditione præcisa.
11 'Si vir h ventosus, & falsus mentiatur *dicens*,
stillabo tibi pro vino aut pro potu inebrian-
te; 'is stillator est populi hujus.
12 i'Omnino recipiam te, Jahhakob, totum,
k omnino congregabo reliquias Jisraëlis, 'si-
mul disponam eum ut 'oves Botzræ; ut grex
in medio ovilis sui, perstrepent præ multitu-
dine hominum.
13 'Ascendit 'effractor in conspectu eorum,
'perruperunt transeuntes portam qua egre-
diuntur: transitque 'Rex eorum ante ipsos,
& Jehova 'in principiis illorum.

Decoremmeum] id est, ornamenta juraque omnia honoratissima ... tribui lege. Nam Jisraëlitæ omnes inde a conceptu libertatem & ... filiorum Dei Ecclesiæque obtinebant; sed latrocinliis & bellis ... intercedentibus ne pueros quidem pro fratribus & cohæredi... promissionumque habebant, sed in miseram duramque servitutem ..., velut extraneos: vide exempla 2. Chron. 28. *In seculum*] id est, ista ... facitis. 10 *Hæc*] nimirum terra, q.d. non amplius futura est vo... & tranquilla sedes. *Propter impur.*] qua impurastis ipsam: con... Levit. 18.25. & sequentibus. 11 *Si vir ventosus*] altera pars expli... de infidelitate, ut diximus versu 7. h Heb. *ambulator venti & fal-... stillator*] id est, Propheta acceptus populo: vide suprà ver. 6. ... 12 *Omnino*] παρεμβολὴ sive interjectus minarum ... in populum Jehudæ & Jisraëlis pronuntiavit antè dictæ inhumanita-... nomine: prout causarum enarrationi monuimus judicia inter-... Ludit autem propheta ex ambiguo, in hoc versu, & ludificatur ... verba, quasi promissiones amplissimas faceret verbis Dei ... Jehudæ & Jisraëlis adunatione; sed quo consilio faciat demonstrat ... sequente versu. k Heb. *congregando*. *Simul disponam*] ut simul ... numero in captivitatem tanquam in exteram caulam deporten-... *Botzræ*] de qua Jirmejæ 48.24. oppidi Moabitarum, qui pecuarii e-... 2. Reg. 3.4. 13. *Ascendit*] hypotyposis, qua propheta judicium ... superventurum quodammodo oculis exhibet, & res quasi præsentes ... *Effractor*] Assyrius, & Babylonius. *Perruperunt*] sic enim capta sunt ... & Jeruschalaima. *Rex eorum*] Hoscheahh, & Tzidkija, 2. Reg. 17. & ... *In principiis*] id est, dux primi agminis, totiusque hostilis exercitus, ut per... dixit præcedente versu.

Caput III.

1 'QUAPROPTER dico, audite jam
primores Jahhakobi & ductores do-
mus Jisraëlis; an non vestrum est scire
ipsum jus?
2 Osores *sunt* boni, & amantes mali; 'rapien-
tes cutem istorum ab eis, & carnem eorum
ab ossibus ipsorum:
3 Et 'quod comedunt caro est populi mei; &
cutem eorum ab eis nudant, ac ossa eorum
diffringunt: dividuntq; ut quod est in olla,
& velut carnem quæ est in lebete.
4 'Tunc inclamabunt Jehovam, & non ex-
audiet eos; sed abscondet faciem suam ab
eis tempore illo: quemadmodum malè in-
stituerint actiones suas.
5 'Sic ait Jehova contra illos Prophetas, qui
in errorem inducunt populum meum; qui
'mordentes suis dentibus proclamant pa-
cem, & in eum qui non indiderit ori ipso-
rum indicunt bellum:
6 Idcirco 'nox erit vobis a visione, quæ ob-
scuritatem afferet vobis ne divinetis; & oc-
cidet sol super istos Prophetas, atrabiturq;
super eos dies:
7 Ita erubescent isti videntes, & pudore suf-
fundentur isti divinatores, 'obvelabuntque
mystacem suum quotquot erunt: quia 'nulla
erit exauditio Dei.
8 'Veruntamen ego repletus sum ' virtute a
spiritu Jehovæ, judicioque, & potentia; ad
indicandum Jahhakobo ' defectionem ipsi-
us, & Jisraëli peccatum ipsius.
9 'Audite jam hoc primores domus Jahha-
kobi, & ductores domus Jisraëlis; qui abo-
minantur jus, & quicquid est rectum per-
vertunt:
10 Quisquis 'ædificat Tzijonem cædibus, &
Jeruschalaima iniquitate.
11 Quorum primores munere judicant, &
quorum sacerdotes pretio docent, & quo-
rum Prophetæ pecunia divinant; interea
'Jehova nituntur dicendo, an non Jehova
in medio nostri est? non superveniet nobis
malum.
12 Idcirco vestra causa 'Tzijan *ut* ager ara-
bitur, & Jeruschalaima acervi erût; & mons
ipsius domus in excelsa a sylvosa.

... principum inhumanitatē Propheta persequitur laniorum & coquorū si-... 4 *Tunc*] videlicet cùm immittet ea quæ denuntiavit suprà 2. 12. & ... *Sic ait Jehova*] contestatio in pseudoprophetas: ut diximus ver. 1. *Mor-...* ... ipsis datæ quod mordeant, & unde curent abdomen suum, ut suprà ... 6 *Nox erit vobis*] i. tot & tantis malis (quæ cum nocte tenebrisq; ferè com-...) obruemini, ut amplius non vacet vobis noctu somnia, interdiu visiones ... & divinationes vestras in locum eorum obtrudere.

7 *Obvelabunt*] ut Levit. 13.45. & Jecheskel. 24. 17. & 22. *Nulla erit exaud.*] ut suprà versu 4. 8 *Veruntamen*] oratio antitheos, qua propheta administrationem suam & prædicationem comparat cum pseudo prophetarum factis, & transitum facit ad sequentem conclusionem hujus contestationis. *Virtute*] non cibo, potu, aut humanis muneribus, ut illi dicuntur versu 5. *Defectionem*] conjunctam supplicio suo, non autem pacē quam illi prædicant suprà 2.6. & 11. & hujus capitis versu 5. 9 *Audite jam*] conclusio totius contestationis, ut diximus ver. 1. 10 *Ædificat Tzijon.*] i. domos exstruit, & urbem excolit artibus nefariis.

11 *Jehova nituntur*] id est, eo niti se prædicant, ut Jirmejæ 7. 12 *Tzijan.*] id est, vestra illa urbs cui confiditis ita evertetur, ut pars in arva, pars in rudera, pars denique in sylvam abeat. a Heb *sylvæ*.

Caput IIII.

1 'SED erit a ultimis temporibus, *ubi* con-
stitutus fuerit mons domus Jehovę in ver
tice aliorum montium, & elatus fuerit
suprà colles; ut confluant ad eum populi:
2 Eantque gentes multæ dicentes, venite ut
ascendamus in montem Jehovæ, & in domū
Dei Jahhakobi, ut doceat nos de viis suis, &
ambulemus in itineribus ejus; nam Tzi-
jone prodit doctrina, & verbum Jehovæ Je-
ruschalaimis:
3 Qui judicem aget inter populos multos, &
corripiet gentes validas 'in longinquum us-
que; ut tundant gladios suos in ligones, &
hastas suas in falces, non attollant b gens
una in alteram gladium, neque discant am-
pliùs bellum;
4 Sed ' confideant quisque sub vite sua, &
sub ficu sua, nemine deterrente; quia os Je-
hovæ exercituum loquutum est.
5 'Nam omnes populi ambulant quisque in
nomine Dei sui, nos autem ambulabimus in
nomine Jehovæ Jehovæ Dei nostri in secu-
lum & in æternum.
6 'Tempore illo, dictum Jehovæ, recipiam
'claudicantem; & 'depulsam congregabo,
'& quam malis affecero.
7 Et disponam claudicantem in reliquias, &

1 *Sed erit*] Jam sequitur altera concionis pars, ut diximus suprà 1.2. nimirum consolatio sanctarum populi reliquiarum, per promissiones Evangelicas. Qua in parte tria potissimū habentur membra, primum est, prolepsis sive propositio summa Evangelicarū promissionum, de bonis conferendis, & avertendo omni malo versibus quinque; secundum, enarratio promissionis ὕστερον πρότερον, de malis avertendis quibus potuisset abduci & labefactari piorum fides, usque ad finem capitis, tertium denique bonarum promissionum amplior enarratio, cap. 5. De hac autem prolepsi vide Jeschahh. 2. unde hæc fere ad verbum exscripta sunt. a Heb. *in extremitate dierum*.

|| Jeschahh. 2. 3 *In longinq.*] id est, usque ad fines terræ extimos, Psal. 2.8. & 72.8. b Heb *gens in gentem*. 4 *Confideant quisque*] i. securissimè fruantur suo: ut 1. Reg. 4.25. quam securitatem aliter figurat Jeschahh. 11.6. & sequentibus, & 35. 5 *Nam omnes populi*] ætiologia antegressæ promissionis a natura & fœdere Dei, quæ amplificatur antithesi deorum quibus confidunt exteri: similem vide Psalm. 20.8. 6 *Tempore illo*] secundum membrum (ut diximus ver. 1.) per ὑστέρωσιν ostendit piis non esse metuendum ut ullo malo a fruendis Dei promissionibus avertantur Deum enim omnia mala tum ab ipsorum infirmitate, tum ab exterorum injuriis importata sublaturum esse adventu Christi, tribus versibus, quo promissionis locus exornatur, reliquo capite. *Claudicantem*] vide Jeschahh. 35. *Depulsam*] ex promissione, Deut. 30 3. & seq. *Et quam malis*] brevis occupatio, ne pii malorum sensu fatiscerent, qua ostendit Deus non omnes quos malis affecerit perituros in malis, sed bonorū esse ut mala superent freti expectatione promissorum Dei.

7 *Jehova*] Christus, æternum Ecclesiæ caput.

8 *Turris gregis*] hoc nomen etsi alibi non meminimus in scriptura legere, tamen ex analogia statuimus eam fuisse turrim quæ imposita erat portæ gregis ad meridiem urbis, de qua Nechem. 3. 1. quemadmodum proxima turris centenaria, & tertia ab hac turris Chananeelis vocabatur: atque eandem ob causam fuisse turrim gregis appellatam, quia per portam huic turri substructam greges intromittebantur in forum pecuarium proximam, & in piscinam de qua Joan. 5. 2. sic confirmat Deus fore ut Christus in possessionem justam Ecclesiæ mittatur, cujus olim typus fuit Jeruschalaimis: nam hac porta patebat aditus tum in regiam, templum, & munitionem Tzijonis, tum in utraque Jeruschalaima. *Clive*] de quo 2. Chron. 27. 3. & Nechem. 3. *Filia Jerusch.*] id est, Ecclesiæ regnatura in Christo. 9 *Nunc quare voc.*] exornatio præcedentis promissionis per occupationem: dixeris fortasse (loquit Deus) te gravissimis urgeri doloribus, qui nihil commune habeant cum magnificis promissis meis, ac propterea abrepta infirmitate judicabis tibi jam Regem nullum aut consiliarium superesse, hoc versu; sed Jehova Rex æternus & consiliarius est, versu sequente; qui consilium hostium novit, suumque asservat & suo tempore exequitur ad gloriam suam, Ecclesiæ salutem, & adversariorum exitium, tribus versibus ultimis. 10 *Parturi*] id est, perfer æquo animo ad tempus hunc dolorem tuum, imitata puerperam, & sciens tristitiam tuam evasuram in gaudium: ut Christus loquitur Joan. 16. 20. & sequentibus: sic infra 5. 3. 11 *Contaminetur*] id est, polluamus eam cædibus: ut Num. 35. 33. & Psalm. 106. 38. *Et videat*] nimirum præstitam contaminationem hanc: sic explicat consilium adversariorum Ecclesiæ, ut Jeschahh. 10. 7. & sequentibus. 12 *Velut manip.*] id est, triturandas, ut mandatur Ecclesiæ sequente versu. 13 *Surge*] hortatio ad Ecclesiam piorum per hypotyposin, quasi jam in rem præsentem adducta esset Dei promissionibus: nam promissiones ponuntur duæ, Ecclesiam confirmatum iri ut hostes expugnet, & prostratos conculcaturam esse; idque sola virtute Dei Ecclesiam fortificantis, & hostes cum rebus ipsorum omnibus devoventis anathemati perpetuo. *Cornu*] ut 1. Schem. 2. 1.

procul disjectam in gentem validam; re-
gnabitque ᶜJehova super eos in monte Tzi-
jonis ex hoc tempore usque in seculum.
8 Et tu ᶠ turris gregis, ᶜclive filiæ Tzijonis,
ad te usque perveniet; & adveniet domi-
nium illud primarium, regnum ᶠfiliæ Jerus-
chalaimorum.
9 ᶠNunc quare vociferaris vociferatione? an
Rex nullus est in te? an consiliarius tuus
periit, quod deprehenderit te dolor similis
parturientis.
10 ᶠParturi & ede *partum*, filia Tzijonis, tan-
quam puerpera; cùm jam egressa ex urbe
habitaveris in agro, ac perveneris Babylo-
niam usque, ibi liberaberis; ibi vindicabit te
Jehova e manu inimicorum tuorum.
11 Nam quamvis jam conveniant contra te
gentes multæ; quæ dicunt, ᶠcontaminetur,
ᶠ& videat in Tzijone oculus noster:
12 Ipsi ignorant cogitationes Jehovæ, neque
intelligunt consilium ejus; eum congrega-
re ipsas ᶠvelut manipulum in aream.
13 ᶠSurge & tritura filia Tzijonis; nam ᶠcornu
tuum reddam ferreum, & ungulas tuas red-
dam chalybeas, ut comminuas populos
multos: & anathemate devovebo Jehovæ
quæstum eorum, & facultates eorum Domi-
no totius terræ.

Caput. V

1 *Nunc*] Altera pars enarrationis, de bonis a Deo promissis Ecclesiæ; quo tractatus cōparatur sarcasmo in hostes amarulentissimo, quem Ecclesia freta præcedente Dei promissione adhibet, ut meliùs exponat gloriationem suæ fidei adversus omnes injurias, hoc versu. Continet itaque hic secundus enarrationis locus primùm promissionem personæ Christi, in quo totus sermo Dei est etiam & amen; deinde officia illius, reliquo capite. *O turmaria*] gens Assyriorum & Babyloniorum.

a Heb. *filia turmæ*. *Obsidionem disp.*] id est, nos agens & crucians, circumsidensque malis ab omni parte. *Virga percutiant*] id est, indignissimè & abjectissimè populum totum Jisraëlis & reges exagitent: proverbiale loquendi genus, ut Psalm. 3. 8. 2 *At tu*] primus enarrationis bonorum promissorum locus, de persona Christi, quæ una turmariis omnibus ab Ecclesia objicitur, ut Jeschahh. 9. 6. *Ephrathæ*] genitivus additus [illegible], quia alterum fuit Beth-lechem Zebulunis, Jehoschuhh. 19. 15. Hoc autem est Jehudæ, nominatum ab Ephratha uxore Calebi, cujus mentio est 1. Chron. 2. 19. & sequentibus. *Minima ut sis*] occupatio, qua ostendit Propheta non deterreri Ecclesiam tenuitate loci ubi Christus erat nasciturus, quin certa fide amplectatur promissiones Dei: quam occupationem Pharisæi Herodem compellantes ex veritate & pro temporum ratione non imprudenter commutarunt, Matth. 2. 6. b Heb. *existendo*. *In ducibus*] sic interpretamur ex Matthæo, ut Judic. 6. 15.

1 ᶠNUNC turmatim coito, ô ᵃ turmaria,
ᶠobsidionem disponens contra nos:
ᶠvirga percutiant in maxilla judicem
Jisraëlis.
2 ᶠ At tu Beth-lechem ᶠEphrathæ, ᶠminima
ᵇ ut sis ᶠin ducibus Jehudæ, ex te mihi pro-
dibit ᶠfuturus dominator in Jisraële; ᶠ cu-
jus exortus inde a principio, a diebus secu-
li *sunt*.
3 ᶠ Idcirco exponet *quidem* eos usque ad
tempus ᶠ *quo* parturiens pepererit: sed ᶠre-
siduum fratrum ejus revertentur cum ᶜJis-
raëlitis;
4 Et permanebit ac pascet robore Jehovæ
& excellentia, nomine Jehovæ Dei sui: &
habitabunt, quia jam magnus erit usque ad
fines terræ.
5 Eritque hujusmodi ᶠ pax, ut ᶠpostquam ve-
nerit Assyrius in terram nostram, & post-
quam calcaverit palatia nostra, constitua-
mus super eum ᶠ septem pastores, & octo
toparchas ᶠex hominibus:
6 Qui pascent terram Assyriorum gladio, &
terram ᶠNimrodi in ostiis ejus: ᶠeripietque
ab Assyrio, cùm veniet in terram nostram,
& cùm calcabit terminum nostrum.
7 ᶠItaque erunt reliquiæ Jahhakobi ᵈ inter
populos multos, ᶠsicut ros a Jehova, & ut
tenues pluviæ super herbam, ᶠquæ non ex-
pectabat virum, neque præstolabatur filios
hominis.
8 Erunt etiam reliquiæ Jahhakobi in genti-
bus, inter populos multos, velut leo inter
bestias sylvæ, ut juvenis leo inter greges o-
vium; qui cùm transit, & calcat & rapit ne-
mine eripiente.
9 Elata erit manus tua supra hostes suos, &
omnes inimici tui exscindentur.
10 ᶠNam erit die illo, dictum ᶠ Jehovæ; ᶠcùm
excidero equos tuos in medio tui, & perdi-
dero currus tuos,
11 Exscindensque civitates terræ tuæ, destru-
xero omnes munitiones tuas.
12 Et excidero præstigias e manu tua, adeò
ut planetarii non sint tibi.
13 Excideroque sculptilia tua & statuas tu-
as e medio tui, ut non incurves te ampliùs
operi manuum tuarum,
14 Et evellero lucos tuos e medio tui, ut per-
dam adversarios tuos,
15 Faciamque ira & æstu vindictam contra
gentes, quæ non auscultaverint.

Futurus dom.] Christus ipse Ecclesiæ.

est, tot præsides & præfectos, quot erunt opus ad regendos & [illegible] ex autoritate Christi & Ecclesiæ: numerus finitus pro infinito. [illegible] & quidem tanta facilitate hostibus imperabit virtus Christi, [illegible] fiunt in Ecclesia, coërcere illos & regere possint dono & vocatione [illegible] raëlitæ & Judæi omnes inde a deportationis tempore [illegible] servitutem nati dicebantur. 6 *Nimrodi*] i. Babyloniam, & terram [illegible] Gen. 10. 10. *Eripietque*] i. ab omnibus hostibus vindicabit, Luc. 1. 71. [illegible] *erunt*] [illegible] duarum præcedentium promissionis partium [illegible] similitudines: nam sancta Ecclesiæ inter electos e gentibus [illegible] vangelium, cùm rore & pluvia commoda hoc versu, terribilis verò [illegible] contra hostes cum leonis violentia comparatur, duob. seq. d Heb. [illegible] *pulorum*: sic ver. seq. *Sicut ros*] nam administris Evangelii ipse [illegible] buitur, tanquam si ipsi ros essent qui irrorant agrum Dei; simile [illegible] 15. *Quæ non expect.*] i. quæ ab omnibus neglecta erat, & a nemine [illegible] Sic allegoricè Propheta designat illud quod apertis verbis dicit [illegible]

10 *Nam erit*] altera pars secundi in enarratione loci, ut diximus ver. [illegible] *hovæ*] i. Christi dominatoris, cujus exortus inde a principio, &c. ut supra [illegible] Hæc enim de Christo accipienda esse hoc saltem indicat, quod Jehova [illegible] tum dicit ea quæ Propheta dixerat a Christo factum iri, [illegible] mali, de qua præcedente capite, & communicationem boni, hoc capite [illegible] sam. *Cùm excidero*] i. cùm te malis quamplurimis oneravero, [illegible] atque ita purgavero a maleficiis, & impietatis tuæ instrumentis, [illegible]

14 *Ut perdam*] i. ut tum demum severitatem judiciorum meorum [illegible] ceam.

Caput VI.

Deus agrum Jisraëlitarum contestatus contendit cũ toto populo suo, exponens beneficia in eũ collata, documen-

documentaq́ tradita de officio ejus; & contrariam populi vitam redarguens minas legis denuntiat ipsi; reliquias verò piorum (quas propter abundantem impietatem tenuissimas esse ac penè nullas conqueritur) monet ut a seculo suo caveant, Deo uni confidant, peccata confiteantur, justitiamq́ ejus expectent, & promissiones instaurationis gloriosæ: quarum nomine, Ecclesia consolationem accipiēs celebrat gratuitam Dei misericordiam.

1 AUDITE jam quod Jehova edicit; surge, contende cum ' istis montibus, &
audiant illi colles vocem tuam.
2 Audite montes ' contentionem Jehovæ, &
robustissima ' fundamenta terræ: nam contentio Jehovæ est cum populo suo, & cum
Jisraële disceptaturus est.
3 'Popule mi, quid feci tibi? & quo 'fatigavi te? testificare contra me.
4 'Cum educens te e terra Ægypti, e domo
servorum redemissem te; & præmisissem tibi Moschen, Aharonem, & ' Mirjamum:
5 ‖ Popule mi, recordare jam ' quid consilii
iniverit Balak rex Moabitarum, & quid responderit ei Bilhham filius Belhhoris; ' ut
agnoscens [a] justè facta Jehovæ a Schittimis
Gilgalem usque, dicas,
6 ' Quanam re *instructus* veniam ante Jehovam, incurvabo me Deo [b] excelso? veniámne ante eum cum holocaustis? cum vitulis
[c] anniculis?
7 ‖ An accepta haberet Jehova millia arietum? ' myriadas torrentium olei? an darem primogenitum meum *pro* defectione
mea? fructum ventris mei *pro* peccato animæ meæ?
8 ' Indicavit tibi, ô homo, quid sit bonum:
ecquid Jehova requisivit abs te, nisi ut exerceas jus; & ames benignitatem, & [d] modestè ambules cum Deo tuo?
9 Vox Jehovæ ' ipsi civitati prædicat, (' nam
quod res est videt ' nomen tuum) audite
' virgam, & quis [e] accersat illud.
10 ' Adhuc? ' estne cuiquam domus improbi? thesauri improbitatis? & epha [f] minutum detestabile?
11 An purum haberem *quemquam* cum lancibus improbitatis, & inditis loculo [g] ponderibus dolosis?
12 Cujus civitatis divites pleni sunt violentia, & habitatores loquuntur falsum; quorum lingua dolosa est in ore ipsorum?
13 ' Quin imò ego ' ægritudine afficiam percutiendo te, desolando propter peccata
tua.
14 Tu comedes, sed non saturaberis; & depressio tua erit in medio tui: & ' amovebis,
sed non liberabis; quod autem liberaveris,
gladio tradam.
15 Tu seres, sed non metes; tu calcabis olivas, sed non ungues te oleo; & mustum, sed
non bibes vinum.
16 Etenim assiduè observat statuta ' Hhomri,
& totum opus domus ' Achabi, ambulatisq́;
in consiliis eorum; ut dedam te desolationi,
& habitatores ipsius ' sibilo; itaque ' opprobrium populi mei portabitis.

[illegible] interrogationem, hoc versu, cujusmodi habetur Jeschahh. 5. secunda [illegible] Dei & documentorum ad officium populi pertinentium, [illegible] est peccatorum populi exprobratio, conjuncta denuntiatione Dei, ad finem usque capitis. *Fatigavi*] nimirum ut fastidias [illegible] officium tuum. 4 *Cum educens*] narratio beneficiorum Dei [illegible] sequente versu, cui subjicitur narratio documentorum, quatuor [illegible] *Mirjamum*] sororem Moschis & Aharonis; quam propterea hoc [illegible] propheticum quoque spiritum habuerit, eaque duce mulieres [illegible] hymnum Deo cecinerint: vide Exod. 15. 20. & sequentibus, & [illegible] Num. 23. & 24. 5 *Quid consilii*] id est, cogita apud te, [illegible] & quàm variis eversionem tuam hostes tui procuraverint; [illegible] Deus malefacta tua partim castigaverit Schittimis, [illegible] purgaverit renovato ad Gilgalem fœdere, Jehoschuhh. 5. [illegible] Hhebræorum verborum ἐμπαλλαγὴν perspicuitatis causa mutata. [illegible] Heb. *justitias*. 6 *Quanam re*] propositio documentorum, [illegible], duobus versibus: deinde per [illegible], duobus [illegible] b Heb. *celsitudinis*. c Heb. *filiis anni*. 7 *Myriadas torrentium*] hyperbole, ut Ijob. 20, 17. ‖ Deut. 30. 15. Deut. 10. 12. [illegible] hæc documentorum θέσις exponit duo; nam primum o[illegible] documenta legis de officio humanitatis atque pietatis, hoc ver[su illegible] prophetarum documenta, reprehensiones, & minas, versu [illegible] Heb. *modestè facias ambulando*. 9 *Ipsi civitati*] Jeruschalaimæ [illegible] Jisraëlitis omnibus, cùm in ea civitate fuissent omnia officia [illegible] colenda longè religiosius quàm alibi propter præsentiam Dei: sic inest huic voci emphasis synecdochica. *Nam quod* [illegible] quicquid in civitate est, etiam occultissimum: apostrophe [illegible] parat Propheta ad tertium contentionis locum, perstringens [illegible] populi & judicia sua, hoc versu. *Nomen tuum*] id est, majestas [illegible]. *Virgam*] id est, & prædictionem de judicio quo flagellan[illegible] quis in causa sit cur hac in virga flagellandi sitis; quæ duo in sequente loco [illegible] explanantur.

10 *Adhuc*] tertius contentionis locum, ac dimensus in versum 3. quo exponitur primum quæ culpa flagellum Dei accersatur, tribus versibus: deinde virga sive flagellum, ceterorum exponitur, tribus alteris, & utrumque summatim conjungitur, versu ultimo. *Estne cuiquam*] id est, an adhuc, postquam tot monitis sollicitavi vos, perstare oportet familias in improbitate sua, & a majoribus quasi jam velut hæreditatem maleficiorum cernere? f Heb. *macrum*. g Heb. *lapidibus*: [illegible] Levit. 19. 36. 13 *Quin imò*] declaratio virgæ, qua populum castigaturus erat Deus: ut [illegible] versu 10. *Ægritudine*] ex interminatione Levit. 26. 16. ut Jeschahh. 1. 5. 14 *Amovebis*] nimirum res tuas pretiosas a conspectu hostium. 16 *Hhomri*] de quo 1. Reg. 16. 27. *Achabi*] de cujus malitia ibidem versu 30. [illegible] *Sibilo*] vide [illegible] Reg. 9. 8. *Opprobrium populi mei*] id est, quo ego justè sum affecturus populum quem mihi adoptavero.

CAPUT VII.

1 ' HEI mihi, ' cùm sim tanquam [a] interceptis æstivis fructibus, tanquam *interceptus* racemis vindemiæ; ' nullus est
botrus ad comededum, præcocem fructum
desiderat anima mea.
2 ' Periit benignus e terra hac, & rectus in
hominibus his nullus est [b] quotquot sunt, ad
cædes insidiantur, quisque fratrem suum venantur plagis.
3 Ut malefaciant ambæ manus [c] strenuè;
princeps possit, & judex ' pro retributione: &
qui magnus est, eloquitur ' ærumnam [d] desideratissimam sibi ipse, ' quam contorquent.
4 Optimus istorum similis est ' spinæ, rectissimus ' præ spineto est: dies ' speculatorū tuorum; animadversio tua advenit, ' nunc erit
perplexitas istorum.
5 Ne creditote amico, ne confiditote duci:
' ab ea quæ cubat in sinu tuo observa fores
oris tui.
6 Nam filius turpitudine afficit patrem, filia
insurgit in matrem suam; nurus in socrum
suam, inimici cujusque sunt [e] domestici ipsius.
7 ' Quapropter ego Jehovam versus specu-

1 *Hei mihi*] Tertiæ hæc concionis pars duo summatim continet, querimoniam Prophetæ & piorum omnium, quod nusquam ne apud homines quidem & summe necessarios inveniant pietatem & fidem, septem versibus, & consolationem toto capite reliquo. *Cùm sim tanquam*] id est, cùm æque destituar bonis & justis viris, atque destituuntur viatores fructibus & uvis, cùm pomaria aut vites pervasit vis aliqua major, & fructus speratos sustulit. *Nullus est botrus*] exegesis verborum præcedentium per ὑστέρωσιν. a Heb. *interceptionibus æstivi fructus*. 2 *Periit*] explicatio similitudinis præcedentis de communi improbitate popularium, hoc versu, principum primorumque, vers. 3. & 4. & necessariorum sive conjunctissimorum hominum perfidia inter se, vers. 5. & 6. gradatio. b Heb. *omnes ipsi ad sanguines*. c Heb. *benefaciendo*. 3 *Pro retributione*] ut scelesti sui accuratissimi. *Ærumnam*] qua afficiat fratrem suum, prout exprobratum est supr. 2. 1. d Heb. *animi, id est, desideriissimi*. *Quam contorquent*] id est, quam injuriam communicatis inter se consiliis confirmant, & tanquam lorum aut restem ex multiplice filo contextam (ut Plautus loquitur) contortuplicant. 4 *Spinæ*] ut Jechezk. 2. 6. *Præ spineto*] id est, tortuosior est & magis aculeatus quàm spinetum ullum. *Speculatorum*] id est, prophetarum tuorum casus commubit tecum: hoc enim translaticium est prophetarum in scripturis epitheton, quo spectat Propheta vers. 7. *Nunc erit*] id est, quandoquidem perplexitate delectantur, implicabuntur inter se omnes gravissimis malis judicio Dei. 5 *Ab ea quæ*] id est, conjuge, periphrasis. e Heb. *homines domus*. 7 *Quapropter*] cùm nulla sit pietas, justitia & fides, ab hominibus istis planè abstinebo, ut me sistam & adhæream Deo meo: sic ex antithesi sermonis præcedentis transitur ad secundum locum de consolatione Ecclesiæ.

labor, præstolabor Deum salutis meæ; ex-
audiet me Deus meus.
8 *Ne lætator, inimica mea, de me; cùm ce-
cidero, surgam: cùm sedero in tenebris, Je-
hova illucescet mihi.
9 *Indignationem Jehovæ feram, quia pec-
cavi in eum; usque dum contendat *conten-
tionem meam, & exerceat jus meum, pro-
ducens me in lucem ut [f] fruar justitia ejus:
10 Et *respiciens inimicã meam operiat eam
pudore, dicentem ad me, ubi est Jehova
Deus tuus? oculi mei videbunt illam, nunc
futura est conculcationi ut lutum platea-
rum.
11 *Quo die *ædificaturus est macerias tuas,
eo die in longinquum abibit *decretum:
12 Die *inquam* illo, cum *ad te venturus est in-
de ab Assyria usque ad *civitates [g] munitas,
& inde a civitatibus munitis usque ad flu-
men; & [h] ad mare unum ab altero, & a mon-
te uno ad alterum:
13 *Postquam fuerit hæc terra desolationi
propter habitatores ipsius, propter fructum
actionum ipsorum:
14 *Pasce populum tuum cum *pedo tuo,
gregem possessionis tuæ *habitantem soli-
tariè *in* sylva, medio arvorum; depascant
Baschanem & Gilhhadem, ut diebus [i] pri-
scis:
15 Ut diebus quibus egressus es e terra Æ-
gypti, faciam ut videat ille mirabilia.
16 Videntes Gentes erubescent præ tota po-
tentia illorum; imponent manum ori, aures
illarum obsurdescent:
17 *Lingent pulverem ut anguis, ut serpentes
[k] terrestres: commovebuntur e claustris
suis: ad Jehovam Deum nostrum [l] pavidi
accurrent, & timebunt a te.
18 *Quis est Deus fortis par tibi? condonans
iniquitatem, & præteriens defectionem re-
liquiis possessionis suæ; non retinens in æ-
ternum iram suam, eò quòd delectetur be-
nignitate.
19 [m] Conversus miserebitur nostri; *subiget
iniquitates nostras: *imò projecturus es [n] in
profundissimum maris omnia peccata isto-
rum.
20 Præstabis fidem *datam* Jahhakobo, beni-
gnitatem *datam* Abrahamo quam juraveras
majoribus nostris a diebus [o] priscis.

8 *Ne lætator*] consolationis Ecclesiæ, quam postremo loco Propheta poni diximus supra versu 1. argumenta duo per prolepsin ponuntur, hoc versu: unum, instabilitas lætitiæ quam hostes percipiunt ex Ecclesiæ malis; alterum mirificentissima Ecclesiæ liberatio, & salus gloriosissima: quorum prius duobus versibus proxime sequentibus, posterius verò septem aliis proponitur: ac postremò horum beneficiorum causa fertur accepta soli gratiæ, misericordiæ, & fidei quam ex fœdere præstiturus est Deus, tribus ultimis versibus. Hæc autem prolepsis fit gravior, enuntiata per apostrophen ad inimicas gentes: cui respondentem alteram ironicè vide lament. 4. 21. 9 *Indignationem*] id est, æquo animo persero, quia justè flagellat Jehova injustitiam meam, sed ad tempus: ac propterea patienter expectaturus sum donec justitiam suam in me proferat & in vos exequatur, hoc & sequente versu. *Contentionem meam*] id est, causam meam agat contra te, quæ justè importatas mihi a Deo pœnas vobis arrogatis blaspemantes Deum; ac proinde quod ad vos, causam injustam agitis. f Heb. *videamus ut Psalm. 34. 13.* 10 *Respiciens*] nimirum justitia Dei. 11 *Quo die*] secundus locus consolationis, quo propheta Ecclesiam informat de promissionibus Dei, ut Ecclesia hostes informaverat proximis ver. Sunt autem promissionũ erga Ecclesiam instaurantam partes duæ: una, de salute & pace Ecclesiæ, usq; ad versum 16. altera, de vastatione gentium, ver. 16. & 17. *Ædificaturus*] id est, instauraturus te: ut Hhamos 9. 11. & seq. *Decretum*] quod exponitur versu 14. id est, emanabit, & ad gentes omnes e terræ sanctæ terminis diffundetur. 12 *Ad te venturus*] id est, in Ecclesiam concursuri Jisraelitæ & Jehudæi undequaq; libertate summa, & tanquam aggestis itineribus: ut prophetaverat Jeschahh. 19. 23. *Civitates munitas*] Ægypti; ad cujus nomen alluditur. g Heb *munitionis*. h Heb. *ad mare a mari, & a monte ad montem*. 13 *Postquam fuerit*] id est, ceciderit & corruerit in tenebras maximas, ut dixit versu 8.

14 *Describitur* decretum Dei, ... ministris Christi & Ecclesiæ officium ... scribentis typo ... ris Ecclesiæ. *Pedo tuo*] typus ... ministrationis Evangelicæ. *Habitantem solitariè*] id est, qui jam solitarius, dispersus, & huc illuc per arva sylvasque ... i Heb. *antiquitatis*. 17 *Lingent*] ut Psalm. 72. 9. & Jeschahh. 49. 23. k Heb. *reptilia* ... Deut. 32. 24. l Heb. *paventes* ... ut Hhoschehh. 3. 5. Exod. 34. 6. & 7. 18 *Quis est Deus*] conclusio consolationis per Apostrophen ad Deum: qua primum natura Dei describitur, ... deinde gratia beneficentia in Ecclesiam prædicatur tanquam ... salutis, justitiæ, & gloriæ ... propter naturã Dei ... propter fœdus ... tuitum cum majoribus initum, duobus sequentibus. m Heb. *convertetur* ... *servabitur*. 19 *Subiget*] id est, antea quidem a natura venditi ... peccato, quod tyrannicè dominabatur nobis tanquam mancipiis, Jeschahh. ... & Rom. 6. & 7. Jam verò Deus tyrannica peccati vincula dissolvens, & ... iniquitates inimicas gloriæ suæ & saluti nostræ, redemit nos & asseruit in libertatem gloriæ filiorum Dei. *Imò projecturus*] gradatio per apostrophen ... tantum, inquit, subiges; sed omne vestigium memoriamque peccati ... Psalm. 103. 12. & Jeschahh. 43. 12. & immerges sepeliesque oblivione ... metaphora. n Heb. *profunda maris*. o Heb. *antiquitatis*.

NACHUM.

Caput I.

Propheta naturam & administrationem Dei pro suis & contra hostes potentissimam asserens, urbi Ninivæ & Assyriorum regno propter peccata ipsorum prænuntiat excidium ad consolationem Ecclesiæ: excidii illius rationem formamq; & effecta describit; causas narrat inhumanitatem, & idololatriam pertinacissimam, & jus prænuntiatum confirmat ab exemplo Alexandriæ: denique omnibus summis & infimis animi abjectionem, & occupatis munitionibus infamem fugam, incendia, & cædes promiscuas prædicit, æternamq; ignominiam.

1 *PROPHETIA onerosa *Nineves, liber
visionis Nachumi Elkoschæi.
2 ‖ *Deus fortis zelotes & ultor *est* Jehova,
ultor *est* Jehova & [a] æstuans; ultor est Je-
hova in hostes suos, & asservat *iram* in ini-
micos suos.
3 Jehova longanimis est, & magnus virtute,
sed [b] ullo pacto non absolvit; Jehovæ via
*cum turbine & procella est, & cum nube
*pulvis pedum ejus.
4 ‖ *Increpans mare arefacit ipsum, & omnia
flumina exsiccat; languescit Baschan & Car-
mel, etiam flos Libani languescit.
5 Montes commoventur ab eo, & colles sese
dissolvunt; conflagratque terra a conspectu
ejus, & orbis habitabilis cum omnibus ha-
bitantibus in eo.
6 Coram indignatione ejus quis subsistat? &
quis consistat in æstu iræ ejus? cùm æstuans
ira ejus funditur velut ignis, ipsæ rupes [c] e-
vertuntur ab eo.
7 Bonus est Jehova, robori *est* tempore
angustiæ: & agnoscit recipientes se ad ip-
sum.

1 *Prophetia*] Vide Jeschahh. 13. 1. Hujus libelli partes sunt tres; inscriptio, versu 1. exordium, versibus 6. sequentibus; propositio, reliquo capite 1. enarratio & propositionis exornatio, usq; ad versum 8. capitis 3. & confirmatio, inde ad finem usque. Inscriptionis autem partes sunt duæ; quarum una argumentum prophetiæ summatim explicat, altera autorem. Temporis nulla habetur mentio: sed tamen si ad argumentum hujus prophetiæ & historias attendemus, constabit prophetiam hanc sub finem regni Joschijæ conscriptam esse, quo eodem tempore Jirmeja prophetabat in Judæa. Nam consilium Dei in hac prophetia est, ut Judæos & pias Jisraelitarum reliquias consoletur denũtiatione judicii hujus contra Assyrios, qui Jisraelem infestaverant atrocissimè Pule, Tiglath-pilesero, Schalmanasare, Sancheribo, & Esar-chaddone regibus, per quem postremò Jisraël populus esse desiit regnante Menasche: ut observavimus Jeschah. 7. Quapropter non dubitamus quin hæc post ea tempora, antequam Judæi deportarentur, fuerint ad consolationem bonorum pronuntiata contra Assyrios, quemadmodum Chabakkuk sequens contra Babylonios prophetavit. *Nineves*] id est, contra Nineven Assyriorum metropolin, & contra regnum ipsum; synecdochicè.

‖ Exod. 20. 5. & 34. 6. 2 *Deus fortis*] exordium hoc totum sumitur a natura Dei, ... hostes potentissimi ac severissimi, verbis quinque & in bonos ac benignissimi, versu 7. a Heb. *dominus æstus*. b Heb. *absolvendo*: ut Exod. 34. 7. 3 *Cum turbine*] id est, tota ejus administratio potentissima est, & ... omnibus formidabilis. *Pulvis pedum*] id est, vestigia ... pedes pulverem ... sic Propheta Deum contra impios vehementem comparat cum viro pulverem excitante cursu, quamvis insideat nubi velocissimæ, Psalm. 104. 3. & Jeschahh. 19. 1. ‖ Jeschahh. 50. 2. 4 *Increpans mare arefacit*] ... tio potentiæ Dei a testimonio rerum creatarum omnium, quæ illi ... cedunt arbitratu ipsius, hoc & sequente versu. c Heb. *demolitione* ... passivè dici posset.

8 'Itaque 'inundatione pervadente, affectu-
rus est consumptione locum 'illius: ut ini-
micos 'ejus persequuntur tenebræ.
9 'Quid cogitaretis adversus Jehovam? con-
sumptione affecturus est, 'non surget bis an-
gustia.
10 Nam [d] 'æquè ac spinæ perplexi, & tanquā
si mero obruti essent, [e] inebriati; consumen-
tur, velut stipula arida, [f] planè.
11 'Ex te prodiit 'cogitans contra 'Jehovam
malum, consultor nequam.
12 'Sic ait Jehova, si 'pacem coluissent, ita e-
tiam ampli fuissent; 'aut ita tonsi ut transi-
vissent: 'ut afflixeram te, non afflicturus fuis-
sem te ampliùs.
13 Nunc verò fracturus sum lorum istius,
[g] ne incumbat tibi; & vincula tua disrum-
pam.
14 Præcipit enim Jehova contra te, ô *Nine-
vita*, 'non seretur de nomine tuo amplius, e
domo Dei tui exscindam sculptile & fusile:
disponam sepulchrum tuum, 'postquam vi-
lueris.
15 'Ecce super his montibus 'pedes evange-
lizantis, promulgantis pacem, *dicentis*; cele-
bra Jehuda festa tua, repende vota tua, nam
non perget ampliùs transire in te nequam,
totus excisus est.

...omnia inundatione Propheta figurat elegantissimè. *Illius*] ... *ejus*] nempe Dei: vide Psalm. 35.6. 9 *Quid cogitar.*] id ...cogitando consequi? apostrophe ad Ninevitas. *Non surget*] ...procedet & sine intermissione, & ne ad momentum quidem ...ipsius vestris cogitationibus a vobis avertere. d Heb. ... 10 *Atquè ac spina*] id est, foris quidem circumclusi & ...bilibus difficultatibus, intus verò cum animis suis ita obstupe ...omnino quid capiant consilii. e Heb. *mero obruti*. 11 *Ex te prodiit.*] secundus propositionis locus, duas ...pronuntiati ostendens: unam, improbitatem consiliorum facto... ...in Assyriis, hoc versu; alteram, liberationem & salutem Ecclesiæ, op... ...Dei consilio, sed pessimo Assyriorum antea satis afflictæ, versibus sequenti... *Cogitans*] nimirum Pul, Tiglath pileser, Schalmanasar, Sancherib, & E... ...haddon reges, eorumque consiliarii. *Jehovam*] & populum ejus, synec... 12 *Sic ait Jehova*] altera causa ad Ecclesiam spectans: ut modò ... *Pacem coluiss.*] Jisraëlitæ videlicet mecum, & ipsi inter se: sic Jes... *Aut ita tonsi*] id est, aut certe si fuisset mihi aliquid de rebus ip... ...castigationibus, hunc adhibuissem modum ut Assyrii totonderint quidem aliquantum, sicut locustæ prata; sed illico se in regiones suas rece... *Ut afflixeram*] prima vice, q.d. non fuissem perrecturus amplius in ...importandis: satis fuisset futurum mihi quòd Pul primus Jisraëli... ...quodammodo totondisset 2. Reg. 15.19. g Heb. *de super te*. 14 *Non* ...] id est, intercides: allegoria, quam sequentia verba explicant. *Post-* ...] id est, cùm regnum amiseris ereptum a Scythis atque Cyaxare. 15 *Ecce*] hypotyposis, qua Deus superstiti Judæorum regno eversionem Assy... ...gratulatur, & sibi de ea gratias agi ab Ecclesia jubet. *Pedes evang.*] ut ... 52.7.

Caput II.

1 [a] ASCENDIT 'dissipator contra faci-
em tuam, *Nineve*, 'custodi munitionem:
speculare viam, confirma lumbos, for-
tifica vires valde.
2 Nam reversus est Jehova 'cum excellentia
Jahhakobi, 'ut *qui sit* excellentia Jisraëlis:
quia evacuarunt [b] eos [a] depopulatores, &
palmites eorum corruperunt.

...[illegible] ...primum quidem judicii, usque ad finem capitis hujus; deinde verò ...principio capitis sequentis. *Dissipator*] Scytha & Medus, ut antè ... *Custodi munit.*] concessio ironica. q.d. omnia fac & experire; tamen ...futurus est: ut Jeschahh 8.9. & 10. 2 *Cum excellent.*] id est, ne stet ...cum populo suo, ac non amplius per te affligat ipsum sed propter ip... *Ut qui sit*] sic 2. Schem. 1.19. *Eos depopulat.*] nempe Jisraë... ...qui non illorum tantum exhauserunt opes, sed gentem quoque ex... a Heb. *evacuantes*.

3 'Clypeus potentium 'ejus 'rubricatus, [b] bel-
latores coccinati, 'cum igne tædarum erunt
currus quo die instruet *prælium*; cùm 'abie-
tes agitabuntur horridæ.
4 Per vicos insanient currus, allident se-
se per plateas; aspectus earum tanquam
tedarum erit, tanquam fulgura perrum-
pent.
5 [c] 'Recensebit magnificos suos, *sed* 'cor-
ruent in ambulatione illorum, 'festinabunt
ad murum illius, quasi paratus fuisset pro-
tector.
6 'Portæ fluminum aperientur, & ipsum tem-
plum dissolvetur:
7 Et 'statione posita deportabitur Nineve,
deducetur: 'cum ancillis suis [d] comitantibus
voce simili columbarum, quæ tympana pul-
sant ex [e] animo suo.
8 'Fuit quidem Nineve [f] velut piscina a-
quarum, [f] ex quo tempore est; sed ipsos fu-
gientes, *dicens*, consistite consistite, nullus
avertet.
9 'Diripite argentum, diripite aurum,
& infinitum apparatum istum; gloriam
ex omnibus instrumentis [g] desiderabili-
bus.
10 Vacuitas & quidem vacuissima & exina-
nita erit: & 'animus liquefactus, ac 'collisio
genuum, ac dolor in omnibus lumbis, & 'fa-
cies eorum omnium contrahent nigrorem,
dicentium,
11 'Ubi est lustrum leonum, & quod pascu-
um erat juvenum leonum; quo ibat leo,
quò leunculus catulus leonis, nemine de-
terrente?
12 Leo *inquam* rapiens quantum sufficiebat
catulis suis, & strangulans leunculis suis;
qui implebat rapina cavernas suas, & lustra
sua rapto?
13 'Ecce me contra te, dictum Jehovæ exer-
cituum, ut comburam in fumum currus ejus,
& juvenes leones tuos consumat gladius;
ita exscindam e terra rapinam tuam, ne-
que audietur ampliùs vox [c] nuntiorum tu-
orum.

3 *Clypeus*] hæc judicii exornatio describit Scythas & Medos, factaque eorum, usque ad versum 8. deinde effecta, versu 8. & quatuor sequentibus; ac postremo attribuit totum authoritati Dei justum judicium suum exequentis, ver. 13.

Ejus] dissipatoris de quo versu 1.

Rubricatus] nam eo colore in bellis usos esse Scythas, Medos, Persasque narrant Herodotus, Xenophon, & Diodorus Siculus.

b Heb. *homines copiarum*.

Cum igne tæd.] id est, tanta rapiditate ferentur, ut ignis ex rotis vertentibus emicet, qui tædas accensas æquare videatur & eas accendere posse; hyperbole, quæ exponitur seq. versu.

Abietes agit.] id est, abiegna arma, metonymicè.

c Heb. *commemorabit*.

5 *Recensebit*] nempe Cyaxares Medus, Nineven primo obsidens: quæ obsidio advenientibus Scythis & irruentibus in Medos soluta est.

Corruent] Medi videlicet in ea Scytharum expeditione, quæ ambulatio potius & velitaris cursus, quam dominatio & administratio dicenda est. Nam Scythæ Mediam, Assyriam, Asiamque spacio annorum viginti octo percurrerunt, occuparunt, atque amiserunt. *Festinabunt*] id est, festinanter advolabunt in oppidum, quasi ipsum a Cyaxaris violentia liberassent & porro protecturi essent; ut speraturi esse dicantur infra 3, 11. 6 *Porta flum.*] id est, debilitabitur oppidum, abjectis munitionibus quæ secundum Tigrim erant & aliis omnibus in oppido, inter quas erat templum Jovis Beli, quem Nini regis patrem prædicabant. 7 *Statione posita*] a Scythis Assyriam obtinentibus, ut modò diximus. *Cum ancillis*] id est, heri heræque cum servis & ancillis suis eodem loco habebuntur a Scythis: & pro eo quod ancillæ psaltriæ, sambucistriæ, & symphoniacæ prosequuntur dominas, tum omnes in deportationem abeuntes edent concentus querulos & lamentabiles. d Heb *deducentibus*. e Heb. *cordis*: *sic deinceps*. 8 *Fuit quidem*] iam transit Propheta ad enarrationem effectorum, ut diximus in ver. 3. qua propheta primùm fugam hominum trepidissimam, hoc versu, deinde direptionem & vacuitatem loci luctuosissimam, quatuor sequentibus, postremo cædem & incendium peccatis antecedentibus respondens, versu ultimo prænuntiat. *Velut piscina*] id est, locus abundantissimus, & fructuosissimus, ut est piscina semper aquam continens: sed (inquit propheta) erunt pleni rimarum obices, & dehiscet agger, ita ut aquæ omni ex parte diffugiant, & nemo possit obsistere.
f Heb. *a diebus quibus est ipsa*. 9 *Diripite*] apostrophe ad Scythas & Medos, quibus mandatur Dei verbis Nineves direptio. g Heb. *desiderii*.
10 *Animus liquef.*] cujus tria signa sequentibus verbis proponuntur. *Collisio genuum*] ut Danijel. 5.6. *Facies*] ut Joel. 2.6. 11 *Ubi est lustr.*] Ingentium verba, & Nineves casum deplorantium per comparationem præteritæ Ninevitarum gloriæ, amplitudinis, frequentiæ, & vitæ licentiosissimæ cum abjectione & ruina præsente: quamobrem incolæ omnes leonum appellatione denotantur. 13 *Ecce me*] conclusio hujus partis, qua Deus sibi totum hoc judicium arrogat, ut diximus in versum 3. *Nuntiorum tuorum*] id est, nullum tibi amplius erit imperium, nulla autoritas, ut tuis legationibus leges feras gentibus cæteris, sed contra audientes rumorem tuum complodent manu super te, infra 3.19.

CAPUT III.

1 VÆ civitati a sanguinariæ; *quæ* tota est
mendacio *&* lacerato plena, non a-
movet rapinam.
2 Sonus flagelli,& sonus cōmotionis rotę; &
equi plaudentis,currusq; salientis *audietur.*
3 Eques educens & b flammantē gladium &
coruscā hastam, & multitudo confossorum,
& ingens numerus cadaverum; denique in-
finita erunt corpora, adeò ut c impingatur
in corpora illorum:
4 Propter amplitudinem scortationum scor-
ti, d pollentis gratia magistræ præstigiarum;
quæ venundabat gentes scortationibus su-
is, & familias præstigiis suis.
5 Ecce me contra te,dictum Jehovæ exerci-
tuum,& retegam fimbrias tuas *replicans* in
faciem tuam: ut ostendam gentibus nudita-
tem tuam; & regnis ignominiam tuam:
6 Et projiciens in te res detestandas, turpitu-
dine afficiā te; disponamque te ut speculū.
7 Eritq; ut quisq; videntium te aberret a te,ac
dicat,vastata est Nineve, quis condoleat ei?
unde quærerem consolatores tibi?
8 An melius esset tibi quàm No nutriciæ,
sitæ inter rivos,aquis circumdatæ; cui præ-
munitio est mare,a mari est murus ejus?
9 Æthiopia robori erat & Ægyptus: infinitęq;
gentes,Putæi,& Libyes erant e auxilio tibi?
10 Etiam hæc deportationi fuit, abivit in
captivitatem, etiam parvuli ejus illisi sunt
in capite omnium vicorum: & super hono-
ratos ejus projecerunt sortem, denique
omnes magnates ejus vincti fuerunt com-
pedibus.
11 Tu quoque inebriaberis, eris latitans;
tu quoque f desiderabis robur propter ini-
micum.
12 Omnes munitiones tuæ *similes* ficubus
cum primitivis fructibus; si moveantur, illi-
co cadent in os comedentis.
13 Ecce populus tuus,*ut* fœminæ, in medio
tui erit inimicis tuis; g omnino aperien-
tur portæ terræ tuæ, absumet ignis vectes
tuos.
14 Aquas obsidionis hauri tibi, firma
munitiones tuas: ingredere in lutum,
& calca argillam, refice fornacem latera-
riam:
15 Ibi consumet te ignis,exscindet te gladi-
us,comedet te ut melolontha: numerosum
effice te ut melolontha, numerosam effice
te ut locusta.
16 Multiplicasti negotiatores tuos præ stel-
lis cœli; *ut* melolontha irruit & avolat, *avo-
labunt*:
17 Diademati tui similes locustæ, & impera-
tores tui ut prasocuris foraminum; quæ ca-
stra metantur per sepes tempore frigoris,
sed sole exorto errant, ita ut non dignosca-
tur locus ullius earum ubi fuerint.
18 Dormitabunt pastores tui, ô Rex Assy-
riæ, jacebunt magnifici tui; abundabunt
populus tuus super istos montes nemine
congregante.
19 Nulla est contractio fracturæ tuæ, æ-
gra est plaga tua, quicunque audient h ru-
morem tuum complodent manu super te:
nam i quem non pervasit afflictio tua ju-
giter?

1 *Væ civitati*] Al- ... *suppetias*] ... ut diximus suprà 1.1. ... Propheta causas exponit duas impor- ... in Nineven ca- lamitatis: unam, in- humanissimæ admi- nistrationis per vim & fraudes, versu 1. al- teram, scortationis, præstigiarum, & ne- fariæ idololatriæ, versu 4. quibus singu- lis suæ pœnæ accom- modantur.

a Heb. *sanguinum*.

Non amovet] i. ... quisque indesinenter rapit, neque ullo pa- cto resipiscit; quàvis ... Jonæ prædicatione ... tempus visi sint resipiscere.

2 *Sonus flagelli*] ex- positio illius væ, id est, judicii, quod san- guinariæ civitati in- dixit Deus, duob. ver.

b Heb. *flammam gla- dii & fulgorem hastæ*.

c Heb. *impingant*.

3 *Impingatur*] i. nusquam iter fieri possit nisi per cada- vera.

4 *Propter amplit.*] altera causa, ut dixi- mus in ver. 1. cui accōmodantur judicia sua, trib. seq. *Scortationū*] i. idololatriæ quam reges Assyriæ per Orientem propagarunt, etiam apud Jisraëlem & Jehudam: ut Achazi exemplum ostendit 2. Reg. 16.10. d Heb. *bonæ*. *Quæ venundabat*] i. quæ tum suæ religionis specie, tum subdolis aliis artibus atque (ut Græci vocant) ... populos ita mancipabat sibi, ut eos venderet, ageret, & ferret ar- bitratu suo. 5 *Retegam*] ut Jeschahh. 47.3. & Jechezk. 16.37. 6 *Projiciens*] in signum detestationis maximæ. *Disponamq; te*] i. faciam ut exemplo sis aliis om- nibus in memoriam sempiternam. 7 *Aberret*] i. deflectens ab itinere refugiat conspectum tuum, & te de industria negligat propter antegressa malefacta tua.
8 *An melius esset*] confirmatio prophetię, ut diximus suprà 1.1. ab exemplo po- tentissimi & munitissimi oppidi, trib. versib. cujus exemplo Ninive quoque ruitu- ra dicitur, tribus alteris; & ratio exponitur, ad finem capitis. *No*] i. Alexan- driæ in Aegypto; vide Jirmejæ 46.25. 9 *Auxilio tibi*] apostrophe ad Alexan- driam. e Heb. *in auxilio tuo*. 10 *Etiam hæc*] etsi hujus historiæ singularem ali- quam descriptionem non meminimus alibi legere, tamen quia hîc a Propheta ad confirmationem judicii alterius adducitur, sententiam nostram afferemus paucis. Ac primùm quidem ad futurū tempus hæc verba referri minimè putamus omniū, quia nullus esset confirmationis locus: ad præterita autem ut referamus tempora cogitat argumentum: sed alii hanc rem a Sancheribo gestam putant, qui tamen (ut testis est Berosus apud Josephum) nunquā Pelusium excessit, sed adventu Tit-ha- kæ regis Aethiopum referre pedem coactus est: alii ad Tyrios, qui multos annos ex quo classem Schalmanasaris fuderant mari imperarunt, sed hæc nuda conjectu- ra est, neque sententiā nostrâ probabilis. Quamobrem cum animadvertimus Je- schahh. 19. nullam planè fieri mentionem Alexandriæ, ubi celeberrimarū Aegypti civitatum adducit nomina, statuimus urbem Alexandriam ante illud tempus fuisse dirutā, cujus eo capite Jeschahhjæ rationem habet, nimirum tempus Sethonis re- gis atque Psammetichi, quò spectare videtur quod narrat Herodotus in Euterpe, mortuo Asychi, cum regnaret cæcus quidā nomine Anysis, excurrisse in Aegyptum cum magna Aethiopum manu Regem Sabacum, & in Aegypto annos quinqua- ginta regnasse. Hunc verò, sive Alexandria obstiterit cōsiliis ejus (quod magis pro- batur) sive ipse diruendam & deportandas colonias judicaverit militari stratage- mate, ut infirmata Aegypto imperiū suum confirmaret; putamus fuisse hujus ever- sionis autorem atque effectorem; deinde autem ex eo tempore redintegratam esse, ut Jirmeja & Jechezkel in propheriis suis meminerunt.

Projecerunt] id est, sortitione mancipia inter se diviserunt inimici.

11 *Tu quoque*] ac- commodatio judicii pronunciati ad ex- emplum Alexan- driæ, tribus ver- sibus.

Inebriaberis] ut Jirmej. 25.

f Heb. *quæres*.

12 *Similes ficubus*] id est, nullo negotio concident ad vocem obsidentium.

g Heb. *aperiendo*.

13 *Omnino aperi- entur*] id est, omnia pa- tebunt hostibus, ... runtque perviæ ... lis copiis aut mu- nitionibus obsidenti- bus.

14 *Aquas* ... id est, comparatio ... plè cisternas ... de commeatu ... nimento tibi ... ce, ironia: ... chahh. 8.9. & 10. ... autem & ... versu. Propheta ... tionem ... judicii ... explicat (ut di- mus in versu 1.) nempe ... eversionem ... sequente versu ... nium fugam ... 16. & 17. ... consilii, versu ... nique plagam ... dicabilem, versu 19.

Ingredere in lut.] id est, faciendis ... tam ad munitiones firmandas.

15 *Ut melol.*] id est, inimicus nu- merosissimus, ... lolonthæ solent magno numero involare. *Numerosum effice*] ... cessio ironica, qua Ninevitas ut viros, ac potius fœminas (quemadmodum ... erat ver. 13.) ludificatur, monens ut numerosis copiis quantas volent ... firment, nihil tamen effecturos esse. 16 *Ut melolontha*] id est, tota ... gotiatorum tuorum frequentia, quæ cum melolonthis numero comparata ... ipsa morem melolontharum servabit: nam ut illæ momento ex agro ... ruerunt avolant, ita se gerent mercatores tui: sic etiam accipiendus ... sequens. 17 *Tempore frigoris*] id est, nocturno. 18 *Dormitabunt*] a- postrophe ad Regem Assyriæ. *Pastores*] vide Jirmeja 23.1. *Abundabunt*] id est, abundantissimè diffugient. 19 *Nulla est contract.*] id est, ... mum quidem levari potest afflictio tua, nedum ut ab ullo curari possit. h Heb. *auditionem*. *Complodent manu*] læti de eversione tua, & lætitiam complo- ne testantes, synecdoche: ut Psalm 47.2. i Heb. *ad quem non transivit*.
Quem non pervasit] id est, nulla gens fuit immunis a tua tyrannide, ... terea non poterit sibi non gratulari de exitio tuo.

CHABAKKUK.

ARGUMENTUM.

LIBER Chabakkuki Prophetæ totus versatur in prophetico scribendi genere: primùm enim conquestus de sceleratissima Judæorum vita prophetat eversionem per Chaldæos adventuram, deinde ægrè ferens tam impuros & impios hostes ad flagellandum populum Dei adhiberi, docet Dei verbis non propterea labefactum iri piorum fidem, sed ipsos in fide victuros, Chaldæos verò in peccatis suis ruituros. Quamobrem Propheta documentum illud fidei obsignat eleganti oratione: cùm suo, tum reliquiarum sanctarum nomine.

CAPUT

Caput I.

Deus Prophetæ gravissimè expostulanti de improbitate perfidiaq; Judæorum, respondet se Chaldæorum opera retusurum Judæos & perditurum esse: quo audito Propheta ampliùs expostulat, propter improbitatem & impietatem Chaldæorum indignum ratus ut per illos Judæi affligantur: quamobrem Deus iterum respondens publico testimonio docet Chaldæos quidem, tanquam prædatores, judicium ipsius effecturos esse, verùm ambitionis, avaritiæ, inhumanitatis, luxus, & idololatriæ pœnas tandem daturos: ac proinde tantùm piis videndum esse ut justè vitam in fide transigant.

1 [a] ONEROSA prophetia,
quam vidit Chabakkuk
Propheta.
2 [a] Quousque, Jehova,
cùm vociferatus fuero,
non exaudies? cùm clamavero
ad te [a] violentiam,
non servabis?
3 [a] Quare facis ut videam iniquitatem, & facis
ut intuear molestiam, vastitatemque ac
violentiam e regione mei? & *quare* est [a] litem
& jurgium *qui* efferat?
4 [a] Idcirco intermittitur lex, & non procedit
[b] unquam jus: quia improbus [a] circumsidet
justum, idcirco prodit jus perversum.
5 ‖ [a] Respicite in gentibus, & intuemini, & admiratione
abrepti admiramini: nam opus
operor diebus vestris, *quod* non credituri
essetis si narraretur.
6 [a] Nam ecce ego excitaturus sum Chaldæos,
gentem [c] acerbissimam, & [a] festinam; ambulaturam
[a] per latitudines terræ ad hæreditariò
possidendum habitacula non sua,
7 Formidabilem & terribilem illam, [a] abs qua
judicium hujus & deportatio hujus prodeant.
8 Nam leviores erunt pardis equi ejus, & acutiores
[a] lupis [d] vespertinis, abundabuntq;
equites ejus: & equites ejus e longinquo
venientes involabunt, ut [a] aquila celer ad
escam:
9 Illa tota ad violentiam veniet, [a] aspectu faciei
ipsorum *aspectante* Orientem versus; ut
colligat [a] tanquam arenam captivam turbam.
10 [a] Et ipse *Rex* regibus illudet, & dominatores
risui erunt ei; ipse omnem munitionem
deridebit, & [a] coacervato pulvere capiet
eam.
11 Tunc [a] remeante spiritu ubi regressus fuerit,
reatum obibit; *prædicans* hanc vim suam
Dei sui esse.
12 [a] Nonne tu ab [e] æterno es? [a] Jehova Deus
meus *est*, sanctus meus, [a] non moriemur: Jehova
[a] ad judicium disponis eum, & ô [a] rupes
ad corripiendum fundas eum.
13 Purior es oculis quàm ut aspicias malum,
& intueri molestiam non potes: quare intuêreris
[a] perfidos? surdû ageres, dum absorbet
improbus justiorem se?
14 Et [a] faceres homines velut pisces maris?
ut reptile cui non est dominator?
15 [a] Quotquot sunt hamo educit, congregat
illos plagis suis, & recipit eos retijaculo
suo; idcirco lætatur & exultat.
16 Idcirco [a] sacrificat plagis suis, & suffitum
facit retijaculo suo; quia per hæc pinguis
est portio ejus, & cibus ejus opimus.
17 [a] An propter hoc educet plagas suas, & jugiter
occidendo gentes non utetur clementia?

Aquila] vide Jechezk. 17.3. 9 *Aspectu faciei*] id est, cum irruet in Judæam, nihil aliud spectabit quam ut regionem totam spoliet atque exhauriat, spoliaque deportet in regionem suam quæ ita est Orientem versus. *Tanquam arenam*] id est, innumerabilem, ut exponitur Genes. 32.12. 10 *Et ipse*] ut prophetaverat Jirmeja 25. *Coacervato pulvere*] id est, factis aggeribus, ut prisca erat militandi ratio. De multis autem populis a Nebucadnezare debellatis vide Jirmejæ 25. & Jechezk. 25. & seq. 11 *Remeante spiritu*] id est, quando cum animo suo [illegible] statuerit cessare ab expeditionibus militaris, ac proinde reversus in Babyloniam fuerit: tum [illegible] piens gloriam rerum gestarum vero Deo, illam idolis suis tribuet: cujus rei complementum vide apud Danijelem quinque primis capitibus. 12 *Nonne tu*] tertia pars, ut diximus in versum 2. continens alteram expostulationem Prophetæ, natam ex superioris responsi argumento. Sunt autem hujus expostulationis partes duæ: pathetica causarum propositio ad consequendum misericordiam, & indignissimorum malorum quæ Chaldæus erat patraturus enarratio χαθλιαστική, ternis versibus: causæ vero naturæ Dei sumuntur omnes, eò quòd æternus sit consilio, sermone, & administratione, ac sibi in æternum constans: quo ex fundamento assurgunt causæ tres, una fœderis erga populum suum constantissimi etiam in medio judiciorum (ut dicitur infrà 3.2.) & castigationum paternarum ejus, hoc versu; altera, odii contra malos & maleficia illorum gravissimi, ver. 13. tertia denique εὐταξίας sive optimæ ordinatæ & constitutæ administrationis; cui cum tanta tyrannide non potest convenire, ver. 14. [e] Heb. *antiquitate*. *Jehova Deus*] gloriatio fidei prædicatio recumbentis in Deum ex fœdere, & de vita æterna confirmatæ, ac propterea præsentibus Dei castigationibus bono animo acquiescentis. *Non moriemur*] id est, quantacunque sit futura ista calamitas, perdurabimus tamen virtute Dei. *Ad judicium*] id est, castigationem & emendationem nostram, non autem ad mortem. *Rupes*] ut Deut. 32.4. 13 *Perfidos*] Chaldæos: vide Jeschahh. 21.2. 14 *Faceres*] id est, non magis curares salutem tuorum & prospiceres administratione tua quam pisciculorum? qui in mare prædæ sunt aliis, defensore carent, & sine ordine consumuntur: sic comparatur transitus ad sequentem allegoriam, & secundum expostulationis locum. 15 *Quotquot sunt*] altera expostulationis pars (ut diximus in versum 12.) Nebucadnezarem promiscuè omnibus inhumanum esse, & duriter accipere probos & improbos, hoc versu; & (quod gravius est) Deo ipsi contumeliosum esse, seq. ver. quamobrem expostulationem concludit per πάθος, versu ultimo: omnia allegoricè. 16 *Sacrificat*] id est, sibi ipsi honores divinos arrogat; & artibus, instrumentis, viribus, adjumentisque eosdem honores tribuit neglecto Deo. 17 *An propter hoc*] id est, quandoquidem ita est in homines ferox, & in te blasphemus; an semper improbitatem istam laturus es, ut plagas tendat & homines venetur inclementissimè?

[illegible] partis [illegible] universim quatuor, si inscriptionem hoc versu exceperis: prima est, expo[illegible] querimonia Prophetæ de licentiosa & perdita Judæorum vita, tribus [illegible]: secunda, responsio Dei clades a Chaldæis eventuras in desperatum po[illegible] prædicantis, & Chaldæorum arrogantiam, usque ad versum 12. tertia, [illegible] Prophetæ expostulatio de indignissima oppressione quam boni a Chaldæo [illegible] improbo blasphemoque cum malis promiscuè erant perpessuri, ad finem us[illegible]: quarta est responsio altera Dei, qua officium bonorum explicat in tan[illegible] [illegible]onibus, & improborum impiorumque Chaldæorum exitium, capite 2. 2 *Quousque*] expostulationis exordium patheticum ex abrupto, quo pro[illegible] exaggerat indignissimam Judaici populi administrationem, ab indesinen[illegible] [illegible] querimoniis, & precibus coram Deo. *Violentiam*] summum argumentum [illegible] querimoniæ, quod deinde exponitur duob. ver. vide Gen. 6.11. 3 *Quare facis*] id est, finis populares meos me præsente & vidente in sua impietate & inhumanitate pergere, & magis magisq; animos inter se accendere? *Litem & jurgium*] [illegible] qui sequeat patienter ferre admonitiones sanctas ex verbo tuo: ut Hoscheh. [illegible] 4 *Idcirco*] videlicet quod isti impatientes doctrinæ Dei jurgium & litem [illegible] contra servos Dei: ut Jirm. 11. & 12. [b] Heb. *in æternum*. *Circumsidet*] id est, non tantum non repugnat, sed obsessum tenet & potitur rerum, sic Psal. [illegible] 11.13. ‖ *Act.* 13.41. 5 *Respicite*] secunda hæc pars (ut diximus in [illegible] 1.) continet responsum Dei ad præcedentem expostulationem: ubi Deus o[illegible] ad Judæos impios conversus docet futurum ut violentiam ipsorum altera [illegible] violentia per mirificam providentiam & administrationem ipsius: quod [illegible] positum versu 5. in sequentibus enarratur. 6 *Nam ecce*] ἐπεξεργασία [illegible] versus, qua primùm totius gentis intolerantia, versibus quatuor; de[illegible] Regis ipsius inhumana & impia arrogantia proponitur, versu 10. & 11. [c] Heb. *amaram*. *Festinam*] vide Jeschahh. 5.26. & seq. *Per latitudines*] [illegible] quàm latè patet terra. 7 *Abs qua*] id est quæ gens hanc populum, de [illegible] iniquitate & violentia mecum expostulant boni, tum judicio meo castiga[illegible] [illegible] in terra hac, tum etiam reliquos in terram suam deportabit. Hunc lo[illegible] [illegible] interpretamur ex sequentium comparatione: nam hic & præcedens versus [illegible] sequentibus ordine illustrantur, estque octavus sexti, nonus verò septi[illegible] [illegible]. 8 *Lupis vespertinis*] vide Jirmejæ 5.6. [d] Heb. *vespera*.

Caput II.

1 [a] IN custodia mea stanti & consistenti in
munitione; ac speculanti ad videndum
quid [a] eloqueretur mihi, & quid [a] responsurus
essem [a] post correptionem meam,

1 *In custodia mea*] Quarta pars prophetiæ, ut diximus suprà 1.1. responsum Dei alterum continet ad expostulationem proximam; quòd responsum non sine attentione maxima vigiliisque a se exoratum esse Propheta narrat, hoc versu; deinde verò responsum tradit sequentibus. Attentionem autem hanc pro ratione castrensi figurat Propheta, quasi explorator esset in custodia aut in arce munitionis collocatus; ut Jeschahh. 21.8. & sequentibus. *Eloqueretur*] Deus. *Responsurus essem*] populo verbis Dei. *Post correptionem*] nempe quam ego Dei verbis pronuntiaturam populo, supra 1.5. & sequentibus.

2 [a] Re-

2 'Respondit mihi Jehova dicens, scribe vi-
sionem & quidem ᵃ perspicuè in illis tabu-
lis; ut præcurrat lecturus eam.
3 Nam adhuc visio ad constitutum tempus
rejecta est, quam effabitur suo termino, ne-
que fallet: si cunctabitur, expecta eam; nam
ᵇ omnino eventura est,
4 'Ecce 'ebullat in quo non est rectus animus
ipsius: justus autem ex fide sua vivet.
5 'Quapropter etiam cùm vino perfidiosus
sit, vir arrogans, neque maneat in habitacu-
lo; cùm dilatet velut sepulchrum animum
suum, sitque velut mors quæ non saturatur,
& recipiat ad se omnes gentes, congreget-
que ad se omnes populos:
6 An non 'isti omnes de eo parabolam pro-
laturi essent '& interpretationem *cum* æ-
nigmatis de eo? & 'dicturus *ille*, 'væ mul-
tiplicanti non sua (quousque tandem?) &
numerosè aggreganti penes se 'densissimum
lutum.
7 'An non repentè 'consurgent qui morde-
ant te, & expergiscentur divexaturi te; &
eris ᶜ continenti conculcationi eis?
8 Quia tu spoliasti gentes multas, spoliaturæ
sunt te omnes reliquiæ populorum; propter
ᵈ cædes humanas & violentiam 'terræ, 'ur-
bem, & omnes habitantes in ea.
9 'Væ ᵉ dedito quæstui malo 'pro domo sua,
ut disponat in excelso nidum suũ, quo eripi-
atur e ᶠ potestate mali.
10 'Consilium inivisti pudendum domui tuæ,
scindendi populos multos; & peccasti *con-
tra* ᵍ te ipsum:
11 Nam lapis e pariete exclamat, & nodus
e ligno testificatur istud.
12 'Væ ædificanti civitatem ʰ cædibus, & sta-
bilienti urbem iniquitate.
13 ‖ 'An non ecce a Jehova exercituum est;
ut laborent populi pro igne, & nationes pro
inanitate fatigentur?
14 ‖ Nam impletur terra cognoscendo glo-
riam Jehovæ, ut aquę operiunt ⁱ alveum ma-
ris.
15 'Væ potum præbenti proximo suo, adhi-
benti utrem tuum, & etiam inebrianti; 'ut
intuearis nuditatem eorum.
16 'Saturaris ignominia præ gloria, 'bibe tu
quoque & retege præputium: 'divertet ad
te poculum dexteræ Jehovæ, & vomitus
ignominiosus ad gloriam tuam.
17 'Nam violentia Libani operiet te, & vasti-
tas bestiarum terrefaciens eas; propter cæ-
des humanas & violentiam terræ, 'urbem
& omnes habitantes in ea.
18 'Quid profuerit sculptile, quòd sculpserit
illud formator illius, fusile aut doctor falsi;
quòd confidat formator figmenti sui ipsi,
faciendo idola muta?
19 Væ dicenti ligno, expergiscere; evigi-
la, lapidi silenti: 'ipse docet, ecce ip-
sum, continetur *quidem* auro aut argento,
sed omnino spiritus nullus *est* in medio e-
jus.
20 'Jehova verò 'in templo sanctitatis suæ
est; sile a conspectu ejus, ô universa ter-
ra.

2 *Respondit*] hujus responsi partes omnino sunt tres: prima, qua Deus hoc suum responsum publico programmate ac evidentissimo jubet in oculis omniũ confirmari, duobus versibus: altera, thesis qua injusti facta, & justi officia eventaque proponit, versu 4. tertia, hypothesis, qua Deus cum omnium hominum, tum justorum sermone sententiam contra Chaldæum injustum pronuntiat, inde ad finem capitis.

a Heb. *declarando*: *ut Deut*. 27.8.

b Heb. *veniendo*.

4 *Ecce*] secunda pars responsi, per antithesin injusti factũ cum justi officio comparans, ac proinde eventum vitæ salutarem justo, injusto vero exitium denuntians; thesis, secunda pars responsi.

Ebullat] id est, injustus ex infidelitate & improbitate laborans, etsi inclivum specie videtur assurgere & permagnus mons effici, ebullat tamen, hoc est, non magis est quam bulla, crepat, & sua ipsius imbecillitate rumpitur: sic accipiendum esse monstrat oppositi membri comparatio.

5 *Quapropter*] tertius responsi locus, hypothesis, de Babyloniis statuens, usque ad versum ultimum: & de justis, versu ultimo. In causa autem Babyloniorum Deus primum per congeriem malefacta ipsorum explicat, hoc versu: deinde sententiam suam omnium testimoniis & votis comprobatam pronuntiat, sequentibus. 6 *Isti omnes*] populi quos cepit & congregavit ad se. *Et interpretationem*] id est, non tantum obscurè, sed etiam nudis & apertis verbis maledicenti Babylonio, & prolaturi sententiam meam. *Dicturus ille*] videlicet justus ex fide sua vivens, versu 4. *Væ multiplicanti*] sententia hæc Dei contra Babylonium causas quinque ex ordine complectitur. quibus Deus ad sententiam hanc ferendam adductus est: prima est ambitio inexplebilis, hoc versu; secunda, avaritia apud omnes populos testata bellis, versu 9. tertia, tyrannis & inhumanitas ex ambitione avaritiaque proficiscens, versu 12. quarta luxus & infamis libido, versu 15. postrema, idololatria, versu 18. & 19. quibus causis suæ confirmationes accedunt, & judicia cum illis comparantur singillatim. *Densissimum lutum*] id est, frequentiam maximam spoliorum aliis gentibus ereptorum; quæ omnia non magis commodant avaris ambitiosisque possidentibus, quàm si densissimo luto sese immergerent. 7 *An non*] comparatio judicii hoc versu posita, & sequente exornata, exponitur copiosissimè Jeschahh. 13. & 14. & 21. & Jirmejæ 50. & 51. *Consurgent*] Medi & Persæ. c Heb. *conculcationibus*. d Heb. *sanguines hominum*: *sic vers*. 17. 8 *Terræ*] id est, quam violentiam toti terræ intulisti. *Urbem*] videlicet Babylonem, tuam illam urbem (inquit) cujus confidis munitionibus. & habitatores illius spoliabunt: synchysis: hoc enim membrum ad versus principium pertinet: sic ver. 17. 9 *Væ dedito*] secundus causarum locus, ut diximus in versum 6. e Heb. *quæstuoso quæstus mali*. *Pro domo*] id est, ad stabiliendum domum suam quæstu consceleratissimo: ut sequentia verba exponunt metaphoricè, ad historiam illius turris alludentia, de qua Genes. 11. f Heb. *manu*. 10 *Consilium*] exornatio causæ præcedentis, qua Propheta per Apostrophen ad Babylonium vehementiùs exprobrat malefacta, hoc versu; & auget hyperbole, seq. g Heb. *animam tuam*. 12 *Væ ædificanti*] tertia causa, ut dictum est versu 6. cui judicium suum a Deo venturum subjicitur per ἐλέγχειν elegantissimam, versibus sequentibus. h Heb. *sanguinibus*. ‖ *Jirmeja* 51.58. 13 *An non ecce*] explicatio judicii in peccatum istud Babyloniorum per thesin. Convenit (ait Propheta) justitiæ Dei ut quicunque populi ita laborant & fatigantur, operis sui jacturam faciant, & malè ab ipsis parta malè dispereant, hoc versu; cui subjicitur antithesis: contrà verò (Propheta inquit) æquum est atque verissimum, ut quacunque in terra gloria Jehovæ cognoscitur, ejus non exhauriantur incolæ: sed impleantur benedictionibus abundantissimè, ut aquæ abundant in mari, sequente versu.

‖ *Jeschahh.* 11.9.

i Heb. *mare*.

15 *Væ potum*] quarta causa (ut diximus in versum 6.) huic judicio [illegible]. *Ut intuearis*] id est, ut cum eis facinus & patiaris maledicta: nam ita ferè scriptura loquitur, & sequens versus confirmat; denique hoc prædicationi istos fuisse Babylonios narrant Herodotus, Ctesias, & alii.

16 *Saturaris ignominia*] id est, adeo circumfluis gloriæ amplitudine ut abutaris ea in omnem ignominiam. Nam ferè apud homines fit, ut bona maxima in luxum maxima, maximaque gloria in ignominiam maximam convertatur.

Bibe tu quoque] id est, eadem perfer judicia, adeoque omnium gravissima, Jirmejæ 25.26. *Divertet ad te*] id est, eodem poculo inebriaberis, & ita perfunderis, ut gloria tua tanquam vomitu ignominiosissimo conspergatur: ut Jirmejæ 51.57. 17 *Nam violentia*] explicatio poculi quod Deus Babylonio præbiturus est, per allegoriam. Similes, inquit, erunt hostes tui venatoribus feras in Libano vehementissimè persequentibus, quorum cassibus & plagis intercipieris, & in vastitatem maximam redigeris. Est igitur violentia Libani, quæ in Libano a venatoribus adhibetur consequendæ prædæ. *Urbem*] ut suprà versu 8. 18 *Quid profuerit*] transitio ad quintam causam, de qua versu 6. a vanitate idolorum [illegible] bi, neque suis cultoribus commodantium, sed falsa tantum expectatione implentium: quamobrem eis denuntiatur maledictio, sequente versu. 19 *Ipse docet*] videlicet lapis se silentem esse, mutum, & vita vacuum. 20 *Jehova verò*] secundus locus hypotheseos de justis, ut diximus in versum 5. quo Propheta concionem terminat. ut tum justorum vitam ex fide in Christo æternam doceat, tum ad præsens ipsorum officium provocet, nempe ut acquiescant judiciis & castigationibus, præcepta animo fiducia liberationis adventuræ. b *In templo sanctitatis*] id est, in Ecclesia, quam præsentia sua sanctificat per communicationem spiritus in Christo.

Caput III.

Propheta infirmitatem suam confessus salutem & fidei conservationem petit a Dei misericordia: recordatione operum & gratiosarum promissionum ejus se ipsum confirmat; ac postremò gloriatur se etiam in gravissimis angustiis exultaturum in domino certa fiducia liberationum ejus.

1 'ORatio Chabakuki Prophetæ; 'se-
cundum ᵃ odas varias.
2 'O Jehova, audiens ᵇ 'pronuntiatum

1 *Oratio*] hæc inscriptio sam ipsa demonstrat quod nam sit capitis argumentum. Nam Propheta quum Dei revelationibus tam multas calamitates cognovisset populo suo eventuras; cùm suo ipsius, tum aliorum fidelium nomine se ipsum coram Deo tanquam judice stitit, & orationem hanc fundens formulam afflictis fratribus præscripsit qua Deum possent accedere. Sunt autem hujus orationis tres omnino partes: petitio versu 2. narratio argumentorum quibus fides piorum in petitione confirmatur, usque ad versum 17. & fidei sanctorum gloriatio, tribus versibus ultimis. *Secundum odas*] id est, conscripta non uno tantùm aut altero certo metrorum genere, sed ex variis intercurrentibus. a Heb. *odas erraticas*: *ut Psalm*. 7.1. 2 *O Jehova*] brevis petitio hæc duo complectitur: occasionem postulati, nempe timorem quo se Propheta perculsum confitetur; & postulatum de salute & documentis illius cum populo communicandis in depopulationis tempore per Dei misericordiam. b Heb. *auditionem tuam*. *Pronuntiatum tuum timeo*] id est, acerbissimum illud judicium quod pronuntiasti mihi, & audiendum jussisti populo tuo promulgari, suprà duobus capitibus.

tam

tuum timeo, Jehova [a]opus tuum [c d]interea
temporis [d] conserva, interea temporis [e]no-
tum fac: in commotione *ira* misereri recor-
dare.
3 [a]Deo a meridie veniente, & sancto e mon-
te Paranis, [b]Sela; [c]operuit cœlum decor
ejus, & laude ejus plena fuit terra:
4 Et splendor tanquam [a]lucis affuit, [b]cornua-
que [e] ad latus ipsius ei; [c]quamvis ibi abscon-
sio esset roboris ejus,
5 [a]Anteivit ipsum pestis, & præcessit anthrax
ad pedes ejus.
6 [a] Ubi autem constitit, mensus est [b] ter-
ram; [c] vidit, & disturbavit gentes: & dis-
sipati sunt [d] *quorum erant* montes [f] æterni,
incurvati sunt *quorum erant* colles [g] per-
petui, cujus *fuerant* ambulationes perpe-
tuæ.
7 [a] Locum vanitatis vidi *esse* [b] tentoria Æthi-
opidæ, commota sunt aulæa terræ Midja-
nis.
8 [a]An contra flumina accensa fuit, Jehova?
an contra flumina ira tua? an contra ma-
re excandescentia tua? cùm [b]insideres e-
quis tuis, curribus tuis [h] salutaribus?
9 [i] [a]Nudus alveus factus est [b] arcu tuo, [c]jura-
mentis tribuum, sermone, Sela: flumina dif-
fidisti terræ:
10 [a]Te videntes contremuerunt montes, [b]in-
undatio aquarum transivit; edens abyssus
vocem suam, in altum [c]latera sua extulit.
11 Sol, Luna stetit in habitatione: [a]ad lucem
[b]sagittæ tuæ itarunt, ad splendorem [k] corus-
cans hasta tua.
12 [a]Indignatione progressurus in terram, ira
trituraturus gentes.
13 Processisti ad salutem populi tui, ad salu-
tem cum uncto tuo; fregisti [a] caput e domo
improbi usque ad collum, [b]nudando funda-
mentum. Sela.
14 [a]Perforasti virgis illius caput pagorum
ejus, cùm procellam excitarent ad disper-
gendum me, exultatio eorum esset ac si co-
mesturi fuissent pauperem *latentem* in ab-
scondito.
15 [a]Iter fecisti ad mare usque equis tuis, *ad* [b]a-
cervum aquarum multarum.
16 [a]Audivi, [b]commoto ventre meo, [c]ad vocem
palpitantibus labiis meis, invasura putredi-
ne ossa mea, denique commoto me in loco
meo; quiescendum esse mihi in die angu-
stiæ, cùm ascendit contra populum [d] hostis
turmatim populaturus eum.
17 [a]Quamvis ficus non efflorescerct, & nul-
lus esset proventus in vitibus, mentiretur o-
pus olivæ, & agrorum nullus ederet cibum;
abscinderet *hostis* ab ovili gregem, & nullū
esset armentum in bubilibus:
18 Ego tamen in Jehova exultabo, gestiam
in Deo salutis meę.
19 Jehova Dominus robur meum est, qui [a]dis-
ponit pedes meos tanquam cervarum, & su-
per excelsa mea facit ut incedam: magistro
symphoniæ [a] [l] fidium mearum.

[illegible] operibus, usque adversum 16. posterius verò a verbo & promissionibus [illegible] versu 16. In operibus autem proponitur primum demonstratio gloriæ & [illegible] Dei toti populo spectata, tribus versibus; & populis exteris terribilis, [illegible] 7. deinde exornatio. *Sela*] vide Psalm. 3.3. *Operuit*] Propositio [illegible] gloriæ Dei in majestate ipsius res omnes creatas superante. 4 *Lucis*] [illegible] Solis, [illegible], ut Ijobi 31.26. & 37.20. *Cornuaq.*] id est, omnipo-[illegible] signa: nam robur cornibus scriptura figurare solet, quo spectant sequen-[illegible]. e Heb. *a latere*. *Quamvis ibi*] id est, quamvis ne ita quidem explica-[illegible] majestatem & potentiam suam; sed potiùs illis velut umbraculis ob-[illegible] ita ipsius gloria rebus creatis proposita ipsa: laborantes sua in-[illegible] absorberet. 5 *Anteivit ipsum*] id est, omnibus armis lethalibus fuit [illegible], ut judicia sua præstaret arbitratu suo, quocunque pergeret.
6 *Ubi autem constit.*] id est, in Cenahhanæa, ut precabatur Mosche, Exodi 15. [illegible] quam attribuit populo suo in hæreditatem. *Vidit & disturb.*] id est, [illegible] aspectum disturbavit, quantumvis firmè in ea regione radicati essent: [illegible] amplificatur verbis sequent. *Quorum erant*] id est, qui jam olim tanquam [illegible] Cenahhanæam montibus circummunitam possederant. f Heb. [illegible]. g Heb. *seculi*, *bis hoc ver.* 7 *Locum vanit.*] id est, vidi Scenitas Arabas Cuscho Aethiopum patre ortos trepidantes in loco suo, & Midjanitas consternatos, id est, finitimos omnes, synecdochicè: ut Exodi 15.14. & sequentibus. *Tentoria*] id est, Arabas Aethiopidas in tentoriis habitantes, hypallage, & sequens locus de Midjanitis. 8 *An contra*] exornatio operis Dei a [illegible] narratione rerum quarundam mirificè gestarum, primùm in aquis, tribus [illegible], deinde in cœlo, versu 11. ac postremò in terra, sequent. Primus autem [illegible] de maris & Jardenis divisione tractatur dialogisticè: quo docet Propheta [illegible] propter ullum maris aut Jardenis culpam, hoc versu; sed propter promissi-[illegible] & jusjurandum a Deo præstitum fissuram eorum effectam esse omnipoten-[illegible], duobus sequent. *Insideres equis*] id est, proveheteris ante populum [illegible], tanquam imperator strenuus ad salutem tuorum: humanitus dictum.
h Heb. *salutis*. i Heb. *nudatio nudata est arcus*. *Nudus alveus*] subjectio ad interrogationem præcedentem. *Arcu tuo*] id est, omnipotentia, quam su-[illegible] cornua. *Juramentis*] id est, propter promissiones tuas juramento [illegible] confirmaveras.

Nudando fund.] id est, terram tuam ab hostibus tuis liberando, ut supra ver. [illegible] qui prius eam totam ita contegebant quasi perpetuò fuissent in ipsa radicati [illegible] fundamentum pro solo accipi quod calcamus, est omnibus notissimum.
14 *Perforasti*] id est, principem quemque inimicorum, qui in pagis fi-[illegible] misque regionibus hic illic erant reliqui, ita dejecisti, ut sermonibus [illegible] quibus confidebant terebra pertudisses, idque nullo negotio, quia virgæ [illegible] tui fuerant ad perforandum satis. 15 *Iter fecisti*] id est, regionem [illegible] inde a mari magno usque ad Euphratem fluvium magnum pervasisti, & [illegible] fuisti uncto tuo possidendam, 2. Schemuel. 8. & 1. Chron. 18. *Acervo*] periphrasis Euphratis, quem fluvium maximum scriptura vocat, Deut. 1.7. & [illegible] libi passim. 16 *Audivi*] secundum argumentum fidei, a verbo Dei & pro-[illegible] missionibus (ut diximus versu 3.) pios ab omni hostium metu liberantibus, & [illegible] infirmitate carnis vindicantibus virtute spiritus. *Commoto ventre*] id est, gravissimè consternato & perculso propter superiorum visionum gravitatem: [illegible] consternatio hic exponitur signis compluribus. *Ad vocem*] visionum præce-[illegible] tium, ut modo diximus. *Hostis*] id est, Chaldæus, qui etiam turmatim inva-[illegible] Judæam dicitur, 2. Reg. 24.4. 17 *Quamvis*] conclusio orationis, a gloriatio-[illegible] fidei innitentis operibus & verbo Dei, qui suos intus a natura sua & fœdere [illegible] mat adversus præsentes rerum difficultates: quæ per concessionem elegantis-[illegible] describuntur hoc versu, ut Psalm. 46. 19 *Disponit*] ut 2. Schem. 22.34. & P[illegible] 18.34. l Heb. *in pulsantibus*: ut Psalm. 4.1. *Fidium mearum*] id est, q[illegible] orationem ad fides suum etiam tum cantaturus Domino, cùm publicus ordo [illegible] inter versus violentia Babylonii.

10 *Te videntes*] v[illegible] ce Psalm. 114.4.
Inundatio] id est, inundantes & æstuantes aquæ Jardenis & maris rubri: hypallage Rhetorum.
Latera sua] diffissarum aquarum videlicet, per quarum intervallum transibat populus.
¶ *Jehosch. hubb.* 10, 12.
11 *Ad lucem*] id est, pergente lucere sole præter naturæ ordinem.
Sagittæ tuæ] id est, lapides grandinis, de quibus Jehoschu. 10, 11. qui etiam coruscantis hastæ nomine designantur, quia cum fragore, tonitribus, & fulgetris immissi sunt.
k Heb. *fulgor h[illegible]* *hastæ*.
12 *Indignatione*] tertium exornationis argumentum, de rebus in terra gestis, ex quo visum est D[illegible] regnum in familia Davidis constitutum & per illud hostes qui in terra erant reliqui profligare [illegible] Schem. 5. & 8. & [illegible]
13 *Caput*] id est, unumquemque principem inimicorum populo tuo adversantium ita suffulsisti funditus, ut [illegible] caput [illegible] collo præcideretur.

TZEPHANJA.

Caput I.

Deus per Prophetam populo suo excidium idololatriæ, violentiæ, & fraudis nomine pronuntiat: ac propterea tum improbos, tum pios admonet, ut illi resipiscant, hi augescant in seria resipiscentia cùm deterriti judiciis Dei gravissimis contra gentes aliquot exteras, tum fracti singularibus contra ipsos interminationibus: postremò autem judicio contra Judæos primùm, deinde contrà alios populos definito, promissiones Evangelicas subjicit de vocatione gentium, Ecclesiæ instauratione, remissione peccatorum, sanctificatione, & gloria æterna per Christum.

1 [a] VERBUM Jehovæ quod
fuit ad Tzephanjam fi-
lium Cuschi filii Gedal-
jæ, filii Amarjæ, filii
Chizkijæ, [a] temporibus
Joschijæ, filii Amo-
nis regis Jehudæ.
2 [b] Omnino recepturus sum omnia a super-
ficie hujus terræ, dictum Jehovæ.
3 Recepturus sum homines & jumenta, re-
cepturus sum aves cœli, & pisces maris, &
ruinas cum ipsis improbis: denique exscin-
dam homines a superficie hujus terræ, di-
ctum Jehovæ.
4 Extendens enim manum meam super Je-
hudam, & super omnes habitatores Jerus-
chalaimorum; excindam e loco hoc resi-
duum Bahhalis, & nomen atratorum cum
ipsis sacerdotibus:
5 Et qui incurvant se super tecta exercitui cœ-
lorum; etiam qui incurvantes se jurant
per Jehovam, ut qui jurant per Melecum
suum:
6 Tum qui retro aguntur [c] a sequendo Jeho-
va; tum qui non quærunt Jehovam, neque
requirunt ipsum.
7 Sile a conspectu Domini Jehovæ; pro-
pinqua enim est dies Jehovæ, nam appa-
ravit Jehova [d] mactanda animalia, [e] præ-
paravit invitatos suos.
8 Erit quoque die mactationis Jehovæ; ut
animadvertam in ipsos principes, & in fili-
os Regis, & in omnes qui induuntur indu-
mento alienigenarum.
9 Et animadvertam in omnem qui insilit in
limen die illa, qui implent domum domi-
norum suorum violentia & dolo.
10 Eritque die illa, dictum Jehovæ, vox cla-
moris a porta piscium; & ejulatus a parte
secunda, & confractio magna ab ipsis col-
libus.
11 Ejulate habitatores [f] cavi: nam succide-
tur totus populus mercaturam faciens, ex-
scindentur omnes [g] argentarii.
12 Eritque tempore illo, scrutante me Jeru-
schalaima lucernis; ut animadvertam in i-
stos homines qui concreti sunt cum fæci-
bus suis, dicentes cum [h] animo suo, non be-
nefacit Jehova, neque malefacit.
13 Erunt enim facultates eorum direptioni,
& domus eorum desolationi: ædificant qui-
dem domos, sed non inhabitabunt; plan-
tantque vineas, sed non bibent vinum ea-
rum.
14 Propinqua est dies Jehovæ maxima, pro-
pinqua & festina valde; sonus diei Jehovæ,
amarè clamaturo ibi robusto:
15 Dies excandescentiæ, dies illa, dies an-
gustiæ & oppressionis, dies vastitatis [i] & qui-
dem vastissimæ; dies tenebrarum & ob-
scuritatis, dies nubis & caliginis.
16 Dies buccinæ & clangoris; contra civita-
tes munitas, & contra angulos altissimos:
17 Qua angustiis afficiam homines, ut am-
bulent tanquam cæci, quia Jehovæ pecca-
verunt: & effundetur sanguis eorum velut
pulvis, & caro eorum velut stercora.
18 Neque argentum eorum, neq; aurum eo-
rum poterit eripere eos die excandescentiæ
Jehovæ, cum igne zeli ipsius consumetur
tota hæc terra: nam consummationem u-
tique acceleratam confecturus est cum om-
nibus habitatoribus hujus terræ.

1 *Verbum*] Unicam hujus prophetiæ concionem esse res ipsa declarat. At inscriptio quidem hoc versu continetur, concionis vero tres sunt omnino partes: prima est propositio judicii severi simi contra Jeruschalaimam & Judæam totam capite 1. secunda est invocatio Judæorum ad bonam frugem, [illegible] alienæ calamitatis exemplis, tum [illegible] terminationibus [illegible] verbo Dei, usque ad versum 8. capitis tertii, tertia est conclusio a promissionibus evangelicis, ad finem usque.

a Heb. *in diebus*. *Temporibus*] post reformatam Ecclesiam, ut demonstrat [illegible] ver 4. & 9.

b Heb. *recipienda*.

2 *Omnino*] hujus propositionis summa duobus versibus [illegible] netur; enarratio verò reliquis, ad finem usque capitis: summa autem est [illegible] um omnia sublatum esse, quasi ad ipsum ea reciperet.

3 *Recepturus*] id est, efficiam terram hanc desolatissimam, hyperbole, ut Hosche. 4. 3. *Ruinas*] id est, ne ipsa quidem rudera ab hac vindicta eximentur. 4 *Extendens*] enarratio propositionis duas partes continet: quarum una explicat qui quibus de causis judicium illud subituri sint, & quomodo, usque ad versum 14. altera exornat, ad finem usque capitis. Tria itaque ponuntur hominum genera pro offensarum ratione: primum est popularium idololatrarum, versibus quatuor, secundum, familiæ regiæ & satraparum violenter sua autoritate abutentium, tribus versibus: tertium, mercatorum in quæstum suum sese incumbentium sine ulla Dei reverentia, aut hominum ratione, tribus alteris. *Residuum*] nimirum quod non potuerat pervestigare Joschija: ut sunt ingeniosi tegenda maleficia sua idololatræ, vide 2. Reg. 23. *Atratorum*] de quibus 2. Reg. 23. 5. *Sacerdotibus*] legitimis videlicet, non autem voluntariis hominum autoritate cooptatis in sacerdotium, ut fere illi erant quos atratos vocant.

5 *Super tecta*] vide 2. Reg. 23. 12. *Incurvantes*] Bahhalimis, id est, qui profitentur se incurvatione sua non idola quidem, sed Deum verum ex animo instaurare, hos æquè perdam atque illos. *Melecum*] sive Regem, prout idola sua ab idololatris dicebantur: vide Hhamos 5. 26. & 7. 13. c Heb. *a post* [illegible]. 7 *Sile*] apostrophe ad idololatras: ne putes, ô idololatra, te [illegible] loquendo effecturum ut probetur Domino causa tua: confecta atque evicta est, tantum ad judicium subeundum te ipsum compara. *A conspectu*] cui omnes creata manifesta est, Heb. 4. 13. *Propinqua*] cœpit enim dies illa inde a [illegible] Joschijæ, ex quo tempore regnum Judæorum clades indesinenter pertulit, [illegible] dum funditus eversum est: sic ver. 14. *Mactanda*] ut Jeschahh. 34. 6. & Jirmeja 46. 10. & Jechezk. 39. 17. & sequentibus. d Heb. *mactationem*. e Heb. [illegible].

Invitatos suos] Ægyptios primum, deinde Babylonios & auxiliares eorum, 2. Reg. 23. & sequentibus.

8 *Erit quoque*] secundum enarrationis membrum, ut diximus in ver. 4. *Qui induuntur*] id est, omnibus deliciis & vanitatibus, palamque ostendunt invectis exoticis moribus & vestitu.

9 *Omnem qui*] id est, effractorem, administrum violentiæ quam potentiores in tenues exhibent.

10 *Eritque*] id est, tota Jeruschalaima tribus suis oppidis luctuosa vociferatione personabit. Nam porta piscium ad civitatem Davidis pertinebat 2. Chro. 33. 14 secunda pars a deputata[illegible] oppidum Jeruschalaimorum [illegible] & 2. Reg. 22. 14. colles vero extremum oppidi [illegible] debant portam [illegible] [illegible], ubi erat ol[illegible].

11 *Ejulate*] tertium enarrationis membrum, ut diximus versu 4. *Habitatores*] id est, negotiatores eam in cavo oppidorum interstitio habitantes inde a porta [illegible] gis ad portam Ephrajimi, ubi [illegible] vicus aurificum, pigmentariorum, aromatariorum &c. Nechem. 3. 8. & 32. f Heb. [illegible] ut Judic. 15. 19.

Mercaturam] vel Cenahhanæus: indit enim Propheta ex ambiguo, & populos suos docet, ipsos cum moribus Cenahhanæorum impurissimis idem quoque nomen sibi comparasse & accersivisse judicium Dei. g Heb. *sollentes argentum*.

12 *Scrutante*] id est, cùm minutatim cognoscam de peccatis populi, & cum inibo rationes meas accuratissimè, ut solent qui adhibitis lucernis perlustrant omnia: humanitus dictum. *Concreti sunt*] id est, obfirmatè hærent in malo suo, ludificantes Deum & homines, metaphora, ut Jirmeja 48. 11. h Heb. *corde*. 14 *Propinqua*] altera pars enarrationis, nimirum exornatio, qua Propheta gravitatem judicii per congeriem explicat, tribus versibus: deinde amplificat, primùm ex eo quòd universalis cædes futura est, versu 17 & quòd clades inevitabilis, versu 18.

Amarè] i. qua die Judæi (qui nunc viribus suis præfidunt, & se pro robustissimis venditant) amarissimos ejulatus edent destituti robore. i Heb. *& vastitatis*.

16 *Angulos*] i. turres potentissimas, quales in angulis ædificari solent.

17 *Velut*] id est, copiosissimè & abjectissimè.

Caput II.

1 EXCUTITE vos, iterumque excutite, ô

1 *Excutite*] Secunda concionis pars Judæos primum invocat ad bonam frugem trib. ver. deinde argumenta adducit duo resipiscentiæ: prius est ab exemplis formidabilibus judiciorum quæ Deus contra gentes exteras erat effecturus superstitibus adhuc Judæis, usque ad caput 3. posterius verò, a singularibus minis & sermonibus Dei per prophetas denuntiatis, principio capitis tertii. In hortatione autem ad resipiscentiā duo compellat Judæorum genera, hos torpentes & omni sanctimoniæ cogitatione & studio vacuos, ver. 1. & 2. illos vero in quibus aliquæ pietatis & humanitatis scintillæ adhuc [illegible].

gens

gens, [a] vacua desiderio:
2 Cùm nondum [b] exequitur decretum, *cùm
nondum ut gluma transit dies; cùm nondum
invadit vos æstus iræ Jehovæ, cùm nondum
invadit vos dies iræ Jehovæ.
3 Quærite Jehovam omnes mansueti terræ,
qui jus ejus operantur: quærite justitiam,
quærite mansuetudinem, *fortasse *abscon-
demini die iræ Jehovæ.
4 *Nam Hhazza *derelicta erit, & Aschkelon
desolationi: Aschdodum *in ipso meridie
depellent, & Hhekron extirpabitur.
5 *Væ habitatoribus tractus [c] maritimi genti
*Cerethæorum: verbum Jehovæ contra
vos est, *Cenahhanæa terra Pelischtæorum,
me ita perditurum esse te ut nullus sit ha-
bitator.
6 Eritq; tractus maritimus *pro* caulis, *fossu-
ris pastorum; & septis gregum.
7 *Et erit tractus pro residuo domus Jehudæ,
ubi pascant: in domibus Aschkelonis ve-
spere accubabunt, cùm reviserit eos Jeho-
va Deus ipsorum, & reduxerit captivam tur-
bam ipsorum.
8 *Audivi opprobrium Moabitarum, & con-
vitia [d] Hhammonitarum; quibus probris af-
fecerint populum meum, *ut ampliaverint
suum per terminum illorum.
9 Idcirco ut vivo ego, dictum Jehovæ Dei
Jisraëlis, Moab tanquam Sedom erit, &
Hhamonitæ ut Hhamora, locus derelictus
urticæ, & fodinæ salis, ac desolationis *locus*
usque in seculum: reliquiæ populi mei diri-
pient eos, & reliquum gentis meæ posside-
bunt eos.
10 Hoc eis *erit* pro fastu eorum; quia probris
affecerunt, & ampliarunt *terminum* per po-
pulum Jehovæ exercituum.
11 *Terribilis erit Jehova in eis, nam *ema-
ciabit omnes deos terræ; & incurvabunt se
ei quisque e loco suo, omnes regiones gen-
tium:
12 *Etiam vos Æthiopes, *confossis gladio
meo istis.
13 *Nam extendet manum suam versus A-
quilonem ut perdat Assyriam; disponet-
que Nineven *desolationi, siccam ut deser-
tum:
14 Et accubabunt in ea greges, omnes be-
stiæ gentium, *tum platea, tum anataria, in
*malogranatis ejus pernoctabunt: *vox
cantabit in fenestra, desolatio in poste, cùm
*cedrum ejus nudaverit.
15 Hujusmodi erit civitas illa exultabunda,
quæ residet securè, quæ dicit cum animo
suo, *ego *sum*, & præter me nulla *est* ampli-
ùs: quomodo est desolationi, cubile bestiis?
dicet quisquis transibit per eam, *sibilabit, *a-
gitabit manum suam.

Desolationi] quæ pluribus signis exprimitur seq. versu. 14 *Tum platea*] vide Jeschahh. 34. 11. *Malogranatis*] id est, ornamentis summarum ædium, quæ inter a...oteria numerantur: ut Hhamos 9. 1. *Vox*] videlicet inauspicatarum avium, cujusmodi nominantur Jeschahh. 13. sub finem, & 34. 11. & sequentibus. *Cedrum ejus*] id est, cedrina ejus tabulata, intestinumque opus omne Deus per Scythas sustulerit. 15 *Ego sum*] ut Jeschah. 47. 8. *Sibilabit*] ut 1. Reg. 9. 8. *Agitabit*] id est, digito per ludibrium demonstrabit, & jactato brachio ludificabitur: synecdoche.

Caput III.

1 *VÆ *ingluviei, & contaminatæ; civitati
huic opprimenti.
2 *Non auscultat voci, non accipit dis-
ciplinam; Jehovæ non confidit, ad Deum
suum non appropinquat.
3 Principes ejus in medio ejus sunt leones
rugientes; judices ejus *lupi vespertini, *qui*
non rodunt ossa in matutinum usque.
4 Prophetæ ejus rapidi, viri [a] perfidiosissimi:
sacerdotes ejus prophanant rem sanctam,
vim faciunt legi.
5 *Jehova justus in medio ejus non facit ini-
quitatem, [b] *unoquoque mane jus suum e-
dit in lucem, non deest; sed nescit iniquus
erubescere.
6 Exscidi gentes, [c] *desolatæ sunt extremita-
tes earum, destruxi vicos earum adeò ut
nullus transiret: ita sunt exinanitæ civitates
earum, ut non sit quisquam, ut nullus sit ha-
bitator.
7 *Dicebam, utique timebis me, accipies di-
sciplinam; *ut non exscinderetur habitacu-
lum ejus, [d] utcunque animadverterem in
eam: veruntamen *[e] inde a diluculo corru-
perunt omnes actiones suas.
8 *Idcirco *præstolamini me, dictum Jehovæ,

1 *Væ ingluviei*.] Posterius argumentum revocandi Judæos ad resipiscentiam, ut diximus suprà 2. 1. nempe denuntiatio maledictionis & horrendi judicii contra illos, nisi tempestivè resipiscant. Continet autem hæc denuntiatio versu 1. sententiam Dei, deinde causas exponit, usq; ad versum 8. *Ingluviei*] hanc vocem ita accipimus, ut Levit. 1. 16. Est autem metaphorica Jeruschalaimorum descriptio: nam quemadmodum avium ingluvies alimenta concipit, & sordes cum alimentis plurimas, ita etiam tantum Propheta Jeruschalaima fuisse conceptaculum quò reges, principes, & sacerdotes omnes Judææ opes & omnes sordes congesserunt, quas illas ex officio debebant popularibus distribuere, has verò e regno toto tanquā ex alvo ejicere. Quamobrē etiam urbem simpliciter ingluviem vocat: qua in appellatione aunesis est elegantissima, quam eam non cum onocrotalo, sed cum onocrotali ingluvie esse cōparandam. 2 *Non auscultat*] expositio causarum, ut diximus ver. 1. qua singulorum ordinum peccata exponit, popularium, hoc versu, magistratuum, sequente, Ecclesiasticorum, versu 4. deinde verò contumaciam probat sequentibus. 3 *Lupi vespert.*] vide Jirmejæ 5. 6. *Qui non rod.*] id est, qui brevissimo tempore comminuunt & vorant prædam, ac ne ossa quidem præ fame & aviditate reliqua faciunt. a Heb. *perfidiarum*. 5 *Jehova justus*] probatur jam populi Dei contumacia duobus argumentis unum est, quòd verbo Dei solicitè per prophetas suos admonendi non resipuerint hoc versu, alterum, quòd ne ex severissimi quidem in exteros judicii exemplis fuerint deterriti a malefaciendo, ver. 6. & 7. || *Jir.* 23. 11. &c. b Heb. *manè manè, ut Exod.* 16. 22. *Unoquoque mane*] vide 1. Chron. ... 15. c Heb. *desolati sunt anguli: ut Judic.* 20. 2. 6 *Desolatæ sunt*] id est, in universum desolatæ ab extremitate una ad alteram: 7 *Dicebam*] id est, Judæos monebam exemplis, eáque prophetarum sermone inculcabam, ut adducerentur in timorem mei. *Ut non exscind.*] id est, ut si Judæam propter peccata ipsius cogerer flagellare, saltē ab exitio monitis, exemplis, verberibusq; meis revocata servari posset. d Heb. *omni quo animadverterem.* e Heb. *diluculârunt corrumpentes ut ita loquamur.* *Inde a diluculo*] id est, indesinenter, ac studiosissimè. 8 *Idcirco*] tertia concionis pars, ut diximus sup. 1. 1. qua propheta primum vocationem ... ad cultum Dei & ministeriū Ecclesiæ tribus ver. deinde Ecclesiæ ... conflictationem exponit, tribus alteris, postremò hortationē propheticam ad Ecclesiam ... adhibet reliquo capite. *Præstolamini*] apostrophe ad pios, ut germana Ecclesiæ membra: quandoquidē (inquit Deus) est vita istius populi, & salus perdita, vos ... quorum animis adhæret pietas, videte ut patienter feratis temporariam illam ... portationem, & vestram expectationem in me collocetis, qui gentes inimicas perditurus, hoc versu, electasque cooptaturus in populum meum, & adeò ... meum ascitarus sum, versu sequente, ut vos & illi communicatis operis ... tis me, versu 10.

... propria oppidorum nomina, aut notationem eorum; sed hoc linguæ proprium ... nobis commodè potuit repræsentari. *In ipso meridie*] id est, vi aperta ... Azotus antè infirmata plurimùm diuturna obsidione Psammetichi, ... Jirmejam Prophetam meminimus. 5 *Væ habitatoribus*] ἐργασία ... proximè exempli tribus versibus. c Heb. *maris: sic ver. seq.* ... de quibus 1. Schem. 30. 14. *Cenahhanæa*] id est, terra quæ Cenahhanæis accenseris, Jehoschuhh. 13. 3. ac proinde a Pelischtæis injustè detineris ... ex Gen. 10. 14. & 19. 6 *Fossuris*] quæ excavantur in locis arentibus ad aquandum & abluendum greges. 7 *Et erit tractus*] id est, veniet in potestatem Judæorum: pro eo quod est, adjungetur Ecclesiæ, & ad eam pertinebit. ... typicè a Propheta dictum accipiendum est de regno spirituali Christi, & se... etiam gentibus accommodandum ἀναλογικῶς. 8 *Audivi*] secundum exemplum exterum Moabitarum Hhammonitarumque, ut diximus in ver. 4. d Heb. *filiorum Hhammonis*. *Ut ampliaverint*] id est, ut irruentes in terminum ... usurpaverint de possessione illius: vide Jirm. 48. & 49. 11 *Terribilis*] propositio hæc summa judiciorum Dei contra deos & homines in Moabitide & Hhammonitide versantes, est μεταβατική ad sequentia duo exempla, ut his versus ostendit. *Emaciabit*] id est, perdet illos, adimendo cultores ipsorum, victimasque sacrificia quibus turgebant abolendo: humanitus dictum. 12 *Etiam vos*] tertium exemplum exterum (ut diximus in versum 4) videlicet Æthiopum Aegyptiorumque, qui Parhhoni Neconi contra Nebucadnetzarem ... etiam vos (inquit) æquè ac superiores populi desolabimini, ... populo Dei adjungemini per regnum Christi. *Confossis gladio*] id est, ... ego per vos gentes istas quas modò dixi cecidero. 13 *Nam extendet*] ... ætiologia respicit ad ver. 11. & ostendit adeò fore terribilem Deum in ... ut ne ipsi quidem Assyrii, aut Nineve urbs potentissima immunes ... illius, sed in exemplum Judæis statuantur. Est itaque hic exemplum ... diximus versu 4.

9 *Tunc enim*] videlicet cum vos primò, deinde illas judiciis meis exercuero. *Mutabo*] i. communicatione spiritus renovabo populos in spiritu mentis ipsorũ, ut purificati per fidē puritatem sermone & opere colant coram Deo. *Humero uno*] i. unanimiter, ut apparet ex Jirmi. 32. 39. est enim synecdoche in proverbiale hac loquendi forma. 10 *Transfluvialibus*] i. e locis remotissimis: vide Jescha. 18. 4. *Supplices*] tum ex populis, tũ ex gente Judæorum dispersa. 11 *Tempore*] secundus locus, de constitutione Ecclesiæ; illam fore vacuã improbis, & sanctam in Christo. 14 *Cane*] tertius locus, hortatio prophetica, ut sancta Ecclesia beneficentiam Dei erga se prædicet, duobus versibus: cujus prædicationis causæ proponuntur duæ: una est communis omnium testificatio quasi Ecclesiæ acclamantium, ver. 16. altera, prophetarum ex Dei verbo confirmatio, inde ad finem capitis.

in diem quo surrecturus sum ad prædam;
nam jus meum est ut recipiam gentes, ut
congregem regna, ut effundam super illas
indignationem meam, totũ æstum iræ meæ;
cùm igne zeli mei absumpta fuerit tota
hæc terra.
9 *Tunc enim *mutabo in populis labium *ut*
purum *sit*; quo invocent omnes nomen Je-
hovæ, colendo eum *humero uno.
10 *E transfluvialibus *partibus* Æthiopiæ *sup-
plices mei, filia dispersorum meorum affe-
rent munus meum.
11 *Tempore illo non erubesces ab omnibus
actionibus tuis, quibus defeceris a me: nam
tunc amoveto e medio tui exultantes de fa-
stu tuo, ut non pergas efferre te ampliùs in
monte sanctitatis meæ;
12 Reliquero autem in medio tui populum
pauperem tenuemque, qui se recipient ad
nomen Jehovæ.
13 Reliquiæ Jisraëlis non facient iniquitatẽ,
neq; loquentur mendaciũ, neq; invenietur
in ore earum lingua dolosa: sed ipsi pascen-
tur & recubabunt, nemine perterrente.
14 *Cane filia Tzijonis, clangite Jisraëlitæ;
letare & exulta ex toto [f] animo, filia Jeru-
schalaimorum,
15 Amovisse Jehovam judicia tua, expedi-
visse inimicos tuos: regem Jisraëlis Jeho-
vam esse in medio tui, fore ut non timeas
malum ampliùs.
16 Die illa dicetur urbi Jeruschalaimorum,
ne timeto; Tzijoni, ne remittuntor manus
tuæ.
17 Jehova Deus tuus in medio tui potens
servaturus est, gavisurus de te lætitia [g] con-
quieturus in amore suo, exultaturus de te
cantu, *dicens*,
18 *Mæstos propter conventum recipiam, *ex
te sunt: *mæstos propter* onus impositum *ei,
opprobrium.
19 Ecce me *conficiente cum omnibus affli-
gentibus te, tempore illo; simul servabo
claudicantem, & depulsam congregabo,
disponamq; [h] eis laudem & nomen in tota
terra, *pudoris eorum.
20 Tempore illo adducam vos, quo inquam
tempore congregavero vos: nam disposítu-
rus sum vobis nomen & laudem in om-
nibus populis terræ, me reducente cap-
tivas turbas vestras in oculis vestris, ait Je-
hova.

f Hebr. corde.

g Heb. tacebit. 18 *Mæstos propter*] id est, illos, qui tuo studio tenentur sacri conventus, & tantisper dum ii Dei absunt, sunt in mœrore & luctu. *Ex te sunt*] scilicet hi enim (inquit Deus) tui sunt veri, ô Ecclesia, & germani partus. *Ei*] nimirum Ecclesiæ, cujus vicem ipsi omnes per suos doleret. 19 *Conficiente*] nimirum consummationem, ut dictum supra 1. 18. h Heb. eos laude hypallage, ut post. *Pudoris eorum*] id est, in qua omnia probra pudenda pertulerint, de quibus præcedente versu.

CHAGGAI.

CAPUT I.

Deus per Prophetam negligentiam Judæorum in extruendo templo ipsius reprehendit; & convincens eos partim a structuris privatis ipsorum & rei familiaris procuratione, partim ab anteactis Dei judiciis, hortatur ut resipiscentes seriò in opus ipsius incumbant; incumbentes verò promissione præsentiæ suæ confirmat; tum promovente opere ostendit, utcunque structura non sit cum altera priore comparanda, gloriam tamen majorem adfore præsentia Dei, sanctificatione, & pace in Christo: deinde loco angustiarum præcedentium omnia commoda promittit adventura: ac postremò omnibus subnectit prophetiam de regno Christi in Evangelio.

1 *ANNO *secundo [a] Darii
Regis mensis sexto, die
primo mensis; fuit ver-
bum Jehovæ [b] per Chag-
gaium Prophetam ad
Zerubbabelem *filium
Schealtielis ducem Je-
hudæ, & ad Jehoschu-
hham filium Jehotzadaki sacerdotem max-
imum, dicendo;
2 *Sic edixit Jehova exercituum ut dicam;
populus hic dicunt *non advenisse tempus,
tempus quo domus Jehovæ ædificetur.
3 Fuit itaque verbum Jehovæ per Chaggai-
um Prophetam, dicendo,
4 *An tempus *est* vobis, heus vos, *desidendi
in domibus vestris contabulatis; cùm do-
mus hæc vasta *est*?
5 Quapropter nunc sic ait Jehova exercitu-
um, [c] *adhibete animum vestrum ad vias ve-
stras.
6 *Seritis multum, & infertis parum; come-
ditis, minimè verò ad saturitatem; bibitis,
sed minimè [d] affatim; induimini, sed nemo
ita ut sit calor ipsi: & qui mercedem repor-
tat sibi, mercedem reportat *in loculum
pertusum.
7 Sic ait Jehova exercituum, adhibete ani-
mum ad vias vestras.
8 Ascendite in *istum montem, & afferentes

Non est tempus] excusatio hæc populi partim ex diffidentia, partimque ex rerum privatarum studio proficiscens, in speciem aliud plane ostendit, quam quod a re & veritate erat. Nam quod nondum advenisse tempus aiunt, videbatur eo tempore maximum momentum ad excusationem afferre: quasi dicerent, videmus jam sæpius repetitis interdictis ex autoritate Cambysis & Darii Hystaspis, fuisse cautum ut institutum hoc opus perficeretur: ab hoc autem novo Rege nihil audivimus quo sententiam mutatam esse & jus ædificandi restitutum nobis confirmemur: Quamobrem plurimùm metuimus ut hæc nobis vertantur vitio, & rerum novarum accusemur: nec videmus quî ostendi possit aliud tempus nobis jam oblatum. Ita non obscurè servos Dei alienius rebellionis reos fore prætexebant; quod propheta redarguit optimè, sequentibus. 4 *An tempus*] redargutio hæc nititur duobus argumentis: prius est ab improba desidia & negligentia Judæorum; ipsos æquo animo ferre ut domus Dei inculta atque vasta sit, dum ipsi deliciis suis perfruantur & sibi studeant. hoc versu. posterius, ab antegressis Dei castigationibus, quibus Deus palam evidenterque testificatus sit, se indignè ferat jacere templum, & cultum suum diversis Judæorum studiis, versu 5 & 6. Qua ex redargutione deinde nascitur hortatio, versu 7. & 8. eamque Propheta exornat promissionum Dei cum antegressis castigationibus comparatione, versu 9 & seq. *Desidendi*] i. acquiescendi rebus privatis & commodis vestris, contra quam virum pium decet, ut exemplum est Davidis Psal. 132. & 2. Sche. 7. 2. c Heb. ponite cor vestrum. sic deinceps. 5 *Adhibete animum*] id est, attendite meliùs ad rationes vestras, & expendite institutũ vitæ vestræ, neque vobis ipsi abblandimini, qui videatis Deum peccatis vestris infensum graves castigationes omnibus importasse, ut narratur seq. versu: nam si vos ipsos dijudicaretis, non ita a Deo judicaremini, 1. Cor. 11. 31. 6 *Seritis*] ex maledictione legis Deut. 28. 15. & seq. d Heb. ad ebrietatem: ut Gen. 43. 34. *In loculum*] i. non meliùs conservat res partas quàm si loculo pertuso inderet, dicto citiùs omnes dilabuntur: proverbiale dictum. 8 *Istum montem*] Tzijonem.

1 *Anno secundo*] Hujus prophetiæ, pro ratione temporum & argumentorũ ipsius, partes sunt quinque: prima est, expositio peccati Judæorum & redargutionis ad peccatum ipsorum evincendum pertinentis, usque ad versum 12. secunda, promissio promovendi & perficiendi opus Dei, postquam sese Judæi ad illud incipiendum accinxerunt, reliquo capite; tertia, promissio gloriæ quam Deus cum secunda domo erat communicaturus, nomen primis versibus capitis 2. quarta, promissio singularis divinæ benedictionis in fruges & omnem fructum terræ ad usum populi obsequentis Deo, inde ad versum 20 postremò, promissio regni Christi, abs quo superiores omnes dependebant, inde ad finem usque. *Secundo*] de quo Hhezra 4. 24. a Heb. *Darjaveschi*: sic deinceps. b Heb. *per manum Chaggaii*. || *Hhezra* 5. 1. *Filium Scheal*] id est, nepotem: vide 1. Chron. 3. 17. & sequentibus. 2 *Sic edixit*] primus hic locus prophetiæ continet expositionem peccati Judæorum, hoc versu, redargutionem usque ad versum 7. & mandatum, sequentibus.

ligna ædificate domum hanc; ut acceptum
habens illud 'glorificem me, ait Jehova.
9 'Spectatis ad multa, sed ecce ad pauca *per-
ventu*; & quod infertis 'domum 'efflo il-
lud: quamobrem? dictum Jehovæ exerci-
tuum, [c] propterea quod domus mea est va-
sta, & vos excurritis quisque pro domo sua.
10 Idcirco contra vos 'cohibentur cœli a
rore; & terra cohibetur frumento suo,
11 Me advocante siccitatem super hanc ter-
ram, & super hos montes, & super frumen-
tum, & super mustum, & super oleum, & su-
per id quod prolatura esset hæc terra: eti-
am super homines, & super jumenta, deni-
que super omnem laborem manuum.
12 'Auscultavit autem Zerubbabel filius
Schaltielis & Jehoschuahh filius Jehotza-
daki sacerdos maximus, & totæ reliquiæ po-
puli voci Jehovæ Dei sui, & verbis Chag-
gaii Prophetæ, cùm misisset eum Jehova
Deus ipsorum: timueruntque populus a fa-
cie Jehovæ.
13 'Tunc locutus est Chaggai legatus Jeho-
væ ex legatione Jehovæ populo, dicendo;
'Ego vobiscum sum, dictum Jehovæ:
14 'Concitavitque Jehova spiritum Zerub-
babelis filii Schaltielis ducis Jehudæ, & spi-
ritum Jehoschuhhæ filii Jehotzadaki sacer-
dotis maximi, & spiritum reliquiarum toti-
us populi; ut venientes facerent opus in
domo Jehovæ exercituum Dei sui:
15 Die vigesimo quarto mensis sexti, anno se-
cundo Darii Regis.

... diem ædificaverant tribus hebdomadis: tum verò per obnuntia- ... Tatnai & aliorum nutare fides populi videbatur, Hhezræ 5.3. Quamobrem ... Dei necesse fuit a Propheta repeti, & singularem promissionem adhi- ... Ego vobiscum] id est, adsum vobis, ut cœptum & redintegratum opus per- ... & duce, ac invitis omnibus. 14 *Concitavitque*] id est, Deus ... Prophetæ sui omnium animos adhuc concitatiores reddidit, ut incœp- ... pergerent.

Caput II.

1 'MENSE septimo, vigesimo primo die
mensis; fuit verbum Jehovæ [a] per
Chaggainm Prophetam, edicendo,
2 Alloquere jam Zerubbabelem filium Schal-
tielis ducem Jehudæ, & Jehoschuhham fi-
lium Jehotzadaki sacerdotem maximum;
& reliquias populi, dicendo,
3 'Quis inter vos *est* reliquus, qui viderit do-
mum istam in gloria ejus priore? & qualem
vos videtis eam nunc, nónne [b]'ad illam tan-
quam nihil *est* in oculis vestris?
4 Attamen nunc confirmare Zerubbabel, di-
ctum Jehovæ, & confirmare Jehoschuahh fi-
li Jehotzadaki sacerdos maxime, & confir-
mare universe popule hujus terrę, dictum
Jehovæ, & perficite: sum enim vobiscum,
dictum 'Jehovæ exercituum,
5 'Cum 'VERBO, 'quo 'pepigeram vobis-
cum exeuntibus vobis ex Ægypto, & spiritu
meo 'stante in [c] vobis; ne timeatis.
6 Sic enim ait Jehova exercituum, 'adhuc
semel, ('parum illud est) tum ego 'commo-
turus sum cœlos, & terram, & mare, & sic-
cum:
7 Et commoturus sum omnes gentes, ut ve-
niant [d]' desiderati omnium gentium; & im-
pleturus domum hanc gloria, ait Jehova ex-
ercituum.
8 'Meum *est* argentum, & meum *est* aurum;
dictum Jehovæ exercituum:
9 *Sed* major futura est gloria domus hujus po-
sterioris quam illius prioris, ait Jehova ex-
ercituum; nam in loco hoc disponam pa-
cem, dictum Jehovæ exercituum.
10 'Vigesimo quarto *die* noni *mensis*, anno se-
cundo Darii; fuit verbum Jehovæ per Chag-
gaium Prophetam, dicendo,
11 Sic ait Jehova exercituum; interroga jam
'sacerdotes de lege, dicendo;
12 'En, tulerit aliquis carnem [e] sanctam in a-
la vestis suæ, vel tetigerit ala sua panem,
aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut
ullum cibum; 'an sanctificabitur? cui re-
spondentes sacerdotes dixerunt, non.
13 Deinde dixit Chaggai, si tetigerit immun-
dus [f] ex cadavere quicquam istorum, an im-
mundum erit? cui respondentes sacerdotes
dixerunt, immundum erit.
14 Respondens itaq; Chaggai, dixit 'ita popu-
lus iste, & ita gens ista coram me fuit, dictũ
Jehovæ, & ita totum opus manuum isto-
rum: imò quòd obtulerunt 'ibi, immun-
dum fuit.
15 'Nunc enim adhibete jam animum vestrũ
ab hoc die [g] ad eos qui præcesserunt; 'ex

... ver. 8. & 9. quæ omnia typicè prædicta de secunda hac structura ... complementum habent in Ecclesia Christi, ut ostendit Apostolus Heb. 12. ... Per manum] Chaggaii: sic ver. 10. 3 *Quis inter vos*] occupatio, ut ... quam Propheta consultò adhibet, quia jam ante triginta an- ... edicto Cyri fundamenta primùm jacerentur, idem dolor bonorum ... Hhezræ 3.12. b Heb. *sicut illa*. *Ad illam*] i. comparata cum ... Schelomo ædificaverat, & quę ante annos fermè nonaginta eversa fue- ... Verbo Dei Patris sese explicantis in Christo verbo æterno suo, & per ... cum Ecclesia sua.

5 *Cum verbo*] hunc locum quicunque aliter interpretantur, aut σύγχυσιν durissimam horum duorum versuum cogantur invehere & a Prophetæ consilio alienam, aut vim facere particulæ qua hic Propheta utitur: nos verò cum mysteria Dei procedente tempore magis ac magis innotuisse prophetis & fuisse Ecclesiæ proposita ex ipso Dei verbo cognoscamus, simplicitatem verborum sequuti & argumenti genus, statuimus Deum Patrem præsentiam sui ipsius cum Christo servatore nostro & cum Spiritu sancto promittere Ecclesiæ suæ, atque hoc vindice adversus omnia mala confirmare. Est itaque hic locus de sancta trinitate evidentissimus. *Verbo*] ut etiam vocatur 2. Schem. 7. 21. *Quo pepigeram*] id est, in quo, per quem, & propter quem vos acceptos habueram, & receperam in fœdus: quamobrem idẽ etiã appellatur angelus fœderis, Mal. 3.2. *Stante in vobis*] ut Rom. 8.9. & 11. c Heb. *medio vestri*. Heb. 12.26. *Adhuc semel*] id est, hac una tantùm fœderis repetitione, redintegratione, & confirmatione opus est per Evangelium Christi. *Parum illud*] nempe quod pepigeram vobiscum exeuntibus ex Aegypto. Nam lex prę impotentia nihil potuit efficere, sed literam senescentem & occidentem habuit, Rom. 8.3. & 2. Cor. 3.6. Evangelium verò (quod successit legi) ministerium est spiritus vivificantis: vide Jirmejæ 31.30. & sequentibus & Jechezk. 36.26. & sequentibus. *Commoturus*] virtute spiritus, & prædicatione Evangelii apud omnes gentes: sequent. versu: vide Heb. 12.25. & sequentibus. d Heb. *desiderium*. 7 *Desiderati*] id est, quoscunque ex gentibus elegero. 8 *Meum est*] id est, quòd fuit prior domus auro & argento ornata, ne afficiat vos: nam illa tam mei juris sunt quàm olim fuerint, sed ego huic domui ornatum longè ampliorem & gratiorem adhibebo, nempe pacem æternamque prosperitatem sequent. versu. 10 *Vigesimo quarto*] quarta pars prophetiæ, ut diximus suprà 1.1. qua Propheta iterum evincit peccata Judæorum antecedentia, & obsequentibus benedictionem in futurum pollicetur, primùm typis legalibus, usque ad ver. 14. deinde nuda typorum explicatione, inde ad ver. 20. Hoc autem tempore voluit Deus argumentum istud prophetiæ populo suo exponi, quasi intermedio tempore inter sementes duas, autumnalem & vernam, ut promissio Dei hoc pacto fieret illustrior. 11 *Sacerdotes*] quorum fuit respondere de lege consulentibus: Levit. 10.10. & 11. & Deut. 33.10. 12 *En tulerit*] typi duo gradatim a Propheta exponuntur: unus est, hominem ex contactis rei sanctæ non contrahere sibi sanctitatem ullam, hoc versu; alter est, si immundus erit, tantùm abfore ut sanctitatem inde percipiat ut contrà rem sanctam impuraturus sit: quibus typis innuit Deus illorum judiciorum causas quæ in Judæa hactenus exercuerat; nimirum quòd nullam sanctitatem ex altari sancto, aut rebus sanctificatis Deo percepissent, quia impuri animis suis fuerant, non secus quàm illi qui ex cadavere impuritatem contraxerunt: vide Num. 5.2. & Levit. 21. 1. e Heb. *sanctitatis*. f Heb. *anima*. *An sanctificab.*] ipse ex gestatione, aut contactu suo. 14 *Ita popul.*] accommodatio typorum præcedentium: non fuit hic populus (inquit) rerum sanctarum contrectatione sanctificatus, sed potius ipsi (ut impuri fuerunt hactenus) oblationes sanctas impurarunt, ac proinde accersiverunt sibi præcedentes castigationes: sic transit Propheta ad enarrationem castigationum, tribus versibus sequent. & populum hortatus promissiones subjicit usque ad ver. 20. *Ibi*] in altari Jehovæ, quòd ante annos triginta fuerat extinctum, Hhezræ 3.2. 15 *Nunc enim*] confirmatio ab administratione judiciorum Dei, & eventu ipso: ut suprà 1.5. g Heb. *& sursum: sic ver. 18.* *Ex quo*] id est, inde ab annis triginta, quibus intermissa fuit templi ædificatio: ut legimus Hhezræ 4. nam fundamenta solùm fuerant jacta, ex eo tempore non fuerat lapis fundamentis impositus.

quo

Impositus] i. continuata ædificatio.

16 *Veniente*] q.d. semper vos fefellit opinio vestra,& maledictionem pro sperata benedictione reportastis.

18 *A die vigesimo*] repetitio exegetica emphasin habens, quasi dicat, ab hoc ipso die qui dies est vigesimus quartus,&c.

h Heb. *ad a die*: pleonasmus.

i Heb. quod erat *in granario*.

k Heb. *arbor olivæ*.

quo non impositus fuit lapis lapidi in templo Jehovæ.
16 Ex quo sunt *dies* illi, venicnte *aliquo* ad acervum vicenûm *modiorum*, est denûm; venicnte ad lacum ut exhauriat quinquagenas *mensuras* torcularis, vicenarum est.
17 Percussi apud vos uredine,& rubigine, ac grandine totum opus manuum vestrarum; & nullus apud vos ad me convertebatur, dictum Jehovæ.
18 Adhibete jam animum vestrum a die hoc ad eos qui præcesserunt: a die vigesimo quarto *mensis* noni,[h] usque ad diem quo fundatum fuerat templum Jehovæ,adhibete animum vestrum.
19 An adhuc semen [i] granarii,adeoque vitis, & ficus,& malus punica, & [k] olea non provulit? ab hoc ipso die benedicturus sum.
20 Deinde fuit verbum Jehovæ secundo ad Chaggaium, vigesimo quarto die mensis, dicendo,
21 Alloquere Zerubbabelem ducem Jehudæ, dicendo,ego commoturus sum cœlos & terram,
22 Et subversurus sum solium regnorum, ac perditurus firmitatem regnorum ipsarum gentium; subversurus, inquam, currum & sessores ejus, [l] ruentibus equis & sessoribus eorum unoquoque per gladium fratris sui.
23 Die illo, dictum Jehovæ exercituum, assumam te Zerubbabel fili Schealtielis servi mi, dictum Jehovæ, ponamque te ut annulum signatorium; quia te elegi, dictum Jehovæ exercituum.

nam illi Christum ut typi adumbrarant,& quodammodo in lumbis ... ut loquitur Apostolus de Abrahamo, Heb.7.9. *Ponamque*] i. curabo ... quiescam, te in oculis manibusque feram: vide Canticor.7.10. chahh.42.1.

ZECARJA.

ARGUMENTUM.

LIBER Zecarjæ prophetæ est totus propheticus & didascalicus, & typis abundat maximè. Primùm enim populum hortatus ad resipiscentiam, figurat typis majestatem Christi intercedentis apud Deum Patrem, misericordiam Dei Ecclesiam restituentis, Gentes infestas Ecclesiæ, hujus instaurationem, illarum eversionem, Christi & Ecclesiæ bona, Ecclesiasticam animadversionem in Judæos improbos, bonorumq; in Babylonia adhuc hærentium & ubivis terrarum apud Gentes versantium sanctificationem in Christo: deinde verò consulentibus de jejunio respondet minimè hoc a Deo imperari, sed vitæ sanctimoniam, & promissiones dari, de quibus exultandum sit in Domino, ac non jejunandum. Postea autem a suis temporibus descendens ad tempora Christi, duabus prophetiis elegantissimis adventum ipsius præfinit signis evidentissimis; hostium Ecclesiæ internecionem, suorum liberationem & defensionem gloriosam, & Judææ subversionem sublato Christo pronuntiat: ac postremò vim Ecclesiæ potentissimam ex Dei præsentia & beneficiis ipsius perceptam describit in reliquiis permansuram, quas Deus electas ex Judæis & gentibus gratiosè convocaverit.

CAPUT I.

Deus Judæos reduces ad resipiscentiam hortatus, visiones varias exhibet Prophetæ, & populo pronuntiari jubet. Primùm enim providentiam suam infinitam, & administrationem exitiosam hostibus, & suis salutarem figurat: deinde Babyloniorum ruina, & revocatione suorum propter Christum exposita, firmitatē sacerdotii Christi, & Ecclesiæ ac cultus sui stabilitatem in virtute sua docet constituram: impiis in Judæa torpentibus execrationem præfigurat, & electis ex Babylonia gentibusq; externis salutem prænuntians, publicum in Ecclesia monimentum statuit regni universalis Christi per Evangelium.

a *Mense octavo*] i. altero pòst mense quā prophetare cœperat Chaggai: vide Hheb.2.5 Sex autem capita hæc placuit de industria conjungere, quia per Dei administrationem una fuit continens eorum visio, non autem seorsim exhibita; & quia similiter unicum est & continens argumentum, si primos sex versus exceperis: nam in eis quædam præfatio totius libri a Propheta præfixa est, quam nos brevitatis ergò non duximus usquequaq; prophetia altera dividendam. Sunt itaq; hic prophetiæ duæ: una hortatoria ad resipiscentiam, sex primis versibus; altera, narrativa administrationis præteritæ, præsentis, & futuræ, qua Deus in Ecclesiam Judæorum usus est, usque dum regnum Christi in gentes propagatum est Evangelio.

1 MENSE octavo, anno secundo Darii; fuit verbum Jehovæ ad Zecarjam filium Berecjæ filii Hhiddonis Prophetam, dicendo,
2 Efferbuit Jehova contra patres vestros, fervente ira:
3 Quamobrem edicito istis, sic ait Jehova exercituum; || revertimini ad me, dictum Jehovæ exercituum, & revertar ad vos, ait Jehova exercituum.
4 Ne sitis similes majoribus vestris quibus proclamaverant Prophetæ priores, dicendo, sic ait Jehova exercituum, || revertimini jam a viis vestris pessimis; & ab actionibus vestris pessimis: non enim auscultarunt, neque attenderunt ad me, dictum Jehovæ.
5 Majores vestri ubinam sunt? & Prophetæ ipsi an in seculum vivunt?
6 || Veruntamen verba mea & statuta mea quæ

su secundo) primùm per interdictum antitheton, hoc versu, ... mentum majorum, & confessionem ab ipsis vel invitis ...
|| Jer.18.11.& 25.& seq. & 35.15. 5 *Majores vestri*] ... quidem istius vitæ exitum majores vestri & prophetæ mei ... propterea mortuis prophetis meis intermortua sunt verba mea ... & in majoribus effectum suum consequuta sunt, adeò ut ipsi ... que consilii sui agnoscere stabilitatem verborum ... prophetis meis. || Lamentat.1.18.& 2.17.

præceperam servis meis Prophetis, nonne
assequuta sunt majores vestros? adeò ut
reversi dixerint, quemadmodum cogitave-
rat Jehova exercituum facere nobis secun-
dum vias nostras & secundum actiones no-
stras, ita egit nobiscum.
7 Die vigesimo quarto undecimi mensis;
is est, mensis Schebat, anno secundo Darii:
fuit verbum Jehovæ ad Zecarjam filium
Berecjæ filii Hhiddonis Prophetam quod
diceret:
8 Vidi noctu, quod ecce vir insidebat e-
quo rufo, & stabat inter myrtos quæ *erant*
in profundo: postea verò equos rufos,
balios, & albos.
9 Cumque dicerem, quid *sibi volunt* isti, Do-
mine mi? dixit ad me Angelus ille qui allo-
quutus est me, ego ostendam tibi quid *sibi
velint* isti.
10 Tunc respondens vir ille qui stabat inter
myrtos, dixit, hi *sunt* quos misit Jehova ad
perambulandum terram.
11 Et respondentes Angelo Jehovæ stanti in-
ter myrtos, dixerunt, perambulavimus
terram; & ecce tota terra desidet, & tran-
quilla est.
12 Tunc loquutus angelus Jehovæ dixit; ô
Jehova exercituum, quousque tu non mi-
serturus es Jeruschalaimorum, & civitatum
Jehudæ, in quas indignatus es jam septua-
ginta annis?
13 Respondit autem Jehova exercituum
Angelo illi qui alloquebatur me; verba bo-
na, verba consolatoria.
14 Quamobrem edixit mihi angelus qui
alloquebatur me, proclama dicendo; sic
ait Jehova exercituum, zelo prosequor
Jeruschalaima & Tzijonem, zelo maxi-
mo.
15 Fervore enim maximo ferveo contra
gentes istas tranquillas: quia me efferves-
cente paululum, ipsæ adjutrices fuerunt in
malum.
16 Idcirco sic ait Jehova, reversus sum ad ur-
bem Jeruschalaimorum misericordia; do-
mus mea ædificabitur in ea, dictum Jeho-
væ exercituum; & regula extendetur super
Jeruschalaima.
17 Amplius proclama dicendo, sic ait Jeho-
va exercituum, adhuc dispergentur civita-
tes meæ præ bono; consolante Jehova
adhuc Tzijonem, & eligente adhuc Jeru-
schalaima.

14 *Quamobrem*] jam Propheta transit ad præsentem constitutionem rerum, quasi dicat, qui jam ante annos triginta Deum Pater verbis bonis & Ecclesiæ salutaribus alloquutus est filium & sermonem suum æternum, ideo nunc filius ipse Dei vocavit me ut eadem bona verba confirmem vobis, tum de animo ipsius erga Ecclesiam, hoc versu, & contra hostes, versu sequente, tum de officiis ipsius, versu 16. & 17. quæ omnia ex ordine sequentibus enarrantur. 15 *Adjutrices fuerunt*] id est, afflictis aggravaverunt afflictionem tota facultate sua: quod de Babyloniis dicitur, Jeschahh 47. 6. de aliis verò gentibus, Jechezk. 25. 16 *Ædificabitur*] id est, perficietur invitis hostibus: sic populum in opere incepto confirmat, ut fecit Chaggai 1. 13. prior promissionum locus. *Regula extendetur*] id est, urbs quoque ipsa ædificabitur, synecdochicè: prout post annos fermè viginti Nechemja duce effectum est, Nechem. 2. & sequentibus. 17 *Amplius*] alter promissionum locus, quasi dicat, non tantum promissiones illas temporarias & aspectabiles effecturus sum, sed infinitas alias & inæstimabiles profusurus in Ecclesiam re ipsa & verbo, secundum electionem & consilium æternum meum in Christo.

Adhuc dispergentur] id est, adeò Ecclesiam meam prosequar & cumulabo beneficiis, ut pii præ suæ bonorumque suorum copia non capiantur angustiis Judææ finibus, sed in totum orbem terrarum diffisi propagent benedictiones suas: vide Jeschahh. 49. 18. & sequentibus. *Consolante*] id est, promissas suas consolationes, & præfinitam electionem præstante. Nam semel ab æterno suos elegit Deus: sed electionis suæ consilium perficiendo eligere quoque in Scriptura dicitur, per metalepsin: id est, in electione semel facta pergere.

[illegible] singulas suas visiones suis rebus conjunctas habent. *Schebat*] qui [illegible] respondet Januario. 8 *Vidi*] visio hæc proleptica (ut diximus [illegible] præcedente versu) primum figurat Christum inter pios in Ecclesia habitantem, angelosque, & res creatas ministrantes ei hoc versu, & tribus sequentibus: [illegible] verò generalem administrationem Christi, inde ad finem capitis. *Noctu*] quod tempus ordinarium est habendis visionibus. *Vir*] Angelus Dei humana specie, nimirum Christus, qui Angelus Jehovæ deinceps appellatur, [illegible] inter Deum patrem genusque humanum intervenit tanquam verbum, sapientia & potentia Dei. *Rufo*] id est, coloris ignei, quo prodest Ecclesiæ [illegible] & consumit adversarios. *Myrtos*] adumbrantes Ecclesiam ipsius, [illegible] vivit, viret, floret, fructum edit, & odora est in ipso. *In profundo*] id est, [illegible] fluctibus & procellis exposito; quemadmodum tum erat Ecclesia Judæorum [illegible] gravissimas calamitates in Babylonia Judæaque perferens: & communis est [illegible] Dei. *Equos rufos*] cum equitibus synecdochicè, pro eo quod [illegible] administros, qui ut Regi cursores, ita Christo Domino suo pa[illegible] sive ad judicia ejus præstanda, sive ad beneficia, sive ad utrum[illegible] quod equis baliis figuratur. *Balios*] sive varios: sic enim [illegible] appellantur à colore uvarum præstantissimarum, qui in eo tractu est [illegible] *Angelus*] vir idem insidens equo rufo, de quo præcedente ver[illegible] Quapropter in sequentibus Propheta sic disertè ait, angelo [illegible] ver. 13. Angelus qui alloquebatur me, ver. 14. eodemque [illegible] capitibus, discretionis causa. 10 *Hi sunt*] id est, sunt nuntii [illegible] a Deo missi, per quos placuit cognoscere quid rerum agatur, in [illegible] Deo sunt omnia præsentissima expositaque ante oculos ejus, Heb. [illegible] Angelos administros adhibet voluntatis suæ, & hac ratione [illegible] adumbrat majestatem suam, regum humanorum exemplo, quos [illegible] satellitumque comitatus stipare solet. *Jehova*] id [illegible] me: quamobrem etiam angeli ad Christum ipsum responsa sua [illegible] qui sit interpres Dei Patris apud res creatas omnes, & omnium Me[illegible] Patrem. 11 *Perambulavimus*] hoc angelorum responso de[illegible] absolutissima cognitio rerum omnium, qua præditus est Christus, non [illegible] quæ in Ecclesia geruntur, sed etiam apud adversarios illius. Hic [illegible] sequentibus narratur quo pacto Deus adductus sit ut misereretur [illegible] deinde verò consilium ejus misericors, quod jam cœptum [illegible] ex parte præstari, exponitur. *Desidet*] id est, delicias agit Babylon [illegible] adversariis Ecclesiæ, dum Ecclesia tot maximis tempestatibus [illegible] hæc verba figurant illud tempus quo Judæi in Babylonia detine[illegible] liberati dicuntur interventu Christi, versibus sequentibus. [illegible] *Jehova*] Christus intercessor pro Ecclesia apud Deum Patrem. [illegible] id est, jam toto tempore quod præfiniveras atque prædixeras, [illegible] demonstrat illud, quousque? non esse dubitantis, sed urgentis [illegible] complementum. 13 *Verba bona*] videlicet de amore Dei erga [illegible] adversarios & effectis eorum, quæ deinceps exponuntur. Atque ha[illegible] est administrationis Christi, cum Judæi detinerentur in Ba-

Caput II.

1 ET sublatis oculis meis vidi, ecce autem
quatuor cornua.
2 Et dicente me ad angelum qui allo-
quebatur me, quid *sunt* ista? dixit ad me, ista
sunt illa cornua quæ sparserunt Jehudam,
Jisraëlem, & Jeruschalaima.
3 Deinde ostendit mihi Jehova quatuor fa-
bros:
4 Et cùm dicerem, quid isti veniunt facturi?
eloquutus est dicendo, illa cornua quæ
sparserant Jehudam, adeò ut quisquam non
extulerit caput suum; jam venerunt isti ad
deterrendum illa, ad dejiciendum cornua
gentium, quæ sustulerant cornu in terram
Jehudæ ad spargendum eum.
5 Iterum sublatis oculis meis videns quòd
ecce virum, & in manu ejus funiculum
[a] mensorium:
6 Dixi, quò vadis? qui dixit ad me, ad
mensurandum Jeruschalaima; ut videant
quanta *sit futura* latitudo ejus, & quanta
longitudo ejus.

1 *Et sublatis*] Secunda hæc pars narratio (ut diximus suprà 1. 7.) exponit modum quo Deus usus est in præstandis promissionibus antecedentibus. Primum enim adversariorum Ecclesiæ ruina exponitur, versibus quatuor; deinde urbis ædificatio, versu 5. & 6. ac postremò Ecclesiæ Christi amplificatio per Evangelium, versu 7. & sequentibus: quæ tria ex ordine posita fuerant, tribus versibus proximè præcedentibus.

Quatuor cornua] quibus adumbrantur hostes qui populum Jisraëlis omnibus ex partibus infestaverant: videlicet Syri, Assyrii, & Babylonii a septentrione, Hhammonitæ & Moabitæ ab Oriente, Edomæi, Aegyptiique a Meridie, & Pelischtæi ab Occidente: ut ex Jirmeja & Jechezkele constat. 3 *Quatuor fabr.*] id est, administros, artificesque judiciorum Dei, quos Deus undequaque congregaverat ad perdendos Babylonios, & congregaturus erat ad deturbandos hostes Ecclesiæ suæ, qui structuram templi & urbis impediebant. 5 *Iterum sublatis*] secundus typus de ædificatione urbis, ut diximus in versum 1.

[a] Heb. *mensura*. 6 *Ad mensurandum*] id est, dimetiendum & delineandum formam urbis quæ brevi instaurabitur: ut diximus suprà 1. 16. *Videant quanta*] structores, videlicet quos adhibiturus erat Deus architectus Ecclesiæ.

7 Ecce

7 Ecce autem angelo illo qui alloquebatur
me 'procedente, 'angelus alter procedit
obviam ipsi:
8 Cui edixit', 'curre, alloquere 'puerum
istum, dicendo; 'per pagos habitabunt
cives urbis Jeruschalaimorum, præ multitu-
dine hominum & jumentorum *versantium*
b in ea:
9 Et ego ero ei, dictum Jehovæ, 'murus ig-
neus circumquaque; & gloriæ ero in medio
ejus.
10 'Heus heus, jam 'fugite e terra Aquilonis,
dictû Jehovæ, 'cùm expanderim vos c quàm
latè patent quatuor venti cœlorum, dictum
Jehovæ.
11 Heus Tzijon, 'libera te; quæ desides apud
filiam Babyloniæ.
12 'Nam sic ait Jehova exercituum, '*qui*
post *indictam* gloriam, misit me contra
gentes istas quæ deprædatæ sunt vos; quia
qui tangit vos, 'tangit pupillam oculi ip-
sius:
13 Nam ecce ego 'agitaturus sum manum
meam contra illas, & erunt prædæ 'servis
suis: ita agnoscetis 'Jehovam exercituum
misisse me.
14 Cane & lætare filia Tzijonis; quia ecce
venturus sum & habitaturus in medio tui,
dictum Jehovæ:
15 Et adjungentes se gentes multæ Jehovæ
die illo, erunt mihi populus, & habitabo in
medio tui: ita agnosces 'Jehovam exerci-
tuum mittere me ad te.
16 Tum possidebit Jehova 'Jehudam portio-
nem suam in terra sancta, & 'eliget rursus
Jeruschalaima.
17 'Sile universa caro a facie Jehovæ, cùm
'excitatus fuerit ex habitaculo sanctita-
tis suæ.

7 *Ecce autem*] tertius narrationis locus, de promissionibus Evangelicis, quas perstrinxerat Propheta supra 1. 17. *Procedente*] videlicet ut alloqueretur me propius, & promissiones sequentes exponeret. *Angelus alter*] qui præsto erat ad observandum & accipiendum mandatū Christi: si: figuratur voluptarium, studiosum, & promptū ministerium angelorum Dei, cum hic obviam occurrit Christo, tanquam Regi, ut perficiat voluntatem ejus. 8 *Curre*] hoc verbo demonstratur quasi procul stetisse Zecarjam, ac proinde Christum voluisse ipsum accedere, ut quamprimum notas faceret pomissiones sequentes, nisi Angelus tanquam cursor operam suam Christo obtulisset. *Puerum*] Zecarjam. *Per Pagos*] id est, innumera erit civium Ecclesiæ multitudo: ut supra 1.17. Tria autem hoc Christi sermone continentur: primum, promissionum summa, duobus versibus; secundum, hortatio ad Jisraelitas, ut freti promissionibus ad Ecclesiam convolent, duobus alteris; tertium, promissionum ἐξήγησις ad finem usque capitis. Promissionum autem loci sunt hi, ampliatio Ecclesiæ, hoc versu; protectio Dei, & sanctificationis gloriæque communicatio cum Ecclesia per præsentiam ipsius, sequente versu. b Heb. *in medio ejus*. 9 *Murus igneus*] id est, plane salutaris, ut Jeschahh. 26.1. & 60.18. Nam ut ignis res objectas consumit, ita Deus se tam terribilem & gravem ultorem fore adversus Ecclesiæ hostes pollicetur. 10 *Heus heus*] hortatio ad reliquos in Babylonia cōmorantes, ut promissiones Dei amplectantur, & bonorum ejus conscientia affecti accedent Ecclesiam ejus: quamobrem bona a Deo oblata mox narrantur, reliquo capite, & duobus sequentibus; maledictio verò iis denuntiatur qui gratiose huic vocationi non obsecundaverint, capite 5. *Fugite*] id est, tanquam fuga ex malis præsentibus & venturis (quæ commoranti bus in Babylonia denuntiantur) vos eripientes, ad Ecclesiam advolate. *Cùm expanderim*] id est, cùm vobis qui prius in servitute angustissima tanquam aviculæ in cavea detinebamini, copiam tam illustrem fecerim utendi cœlo libero, & extra Babylonicum ergastulum ex animi vestri sententia evolandi. c Heb. *secundum quatuor ventos*. 11 *Libera te*] quasi dicat, per te unam stabit, nisi feceris, tanta commoditate oblata. 12 *Nam sic ait*] toto hoc versu verba sunt angeli illius qui obviam Christo processisse dictus est, suprà versu 7. *Qui post indict.*] id est, qui duo significavit mihi & fieri per me imperavit: unum, ut gloriā quam in vobis collocaturus est indicem; alterum, ut in hostes immittam ignem judiciorum ipsius: quæ duo Christus dixerat suprà versu 9. & hic Angelus repetit, ὕστερον πρότερον. *Tangit pupill.*] ut Deut. 32. 10. & Psal. 17. 8. 13 *Agitaturus*] id est, percussurus sum & cæsurus, synecdoche. *Servis suis*] id est, Judæis, qui servitutem ipsis servierant. Est autem hoc & seq. ver. ἐξήγησις versus 9. ut contrà sequentibus per ὑστέρωσιν ἐξήγησις est octavi versus. *Jehovam exerc.*] id est, me filium & sermonem Dei Patris æternum, eum esse qui mittor ad vos, ut hæc jamque prænuntiem, & præstem suo tempore. 15 *Jehovam exerc.*] id est, me filium Dei a Patre missum esse ut habitem in medio vestri, & vos cum gentibus adjunctæ mihi, sitis mihi populus; sic demonstrat Christus se Jehovam esse, id est, verum & æternum Deum, cum patre & spiritu sancto. 16 *Jehudam*] id est, Ecclesiam suam, typicè. *Eliget*] ut suprà 1.17. 17 *Sile universa*] apostrophe ad hostes, gloriosè prædicans majestatem & amplitudinem regni Christi in Evangelio, cui nemo ausit obmurmurare, nedum obsistere. *Excitatus fuerit*] id est, processerit tanquam e cubili suo in publicum, ad regendam Ecclesiam suam Evangelio.

Caput III.

1 'Postea ostendit mihi 'Jehoschuhham
sacerdotem maximum 'stantem coram
angelo Jehovæ; & 'Satanam stantem
ad dexteram ejus, ut adversaretur ei.
2 Dicebat autem 'Jehova ad Satanam, 'in-
crepet Jehova te, ô Satan; increpet, inquam,
te Jehova, 'qui eligit Jeruschalaima: 'nónne
hic *est* titio ereptus ex igne?
3 Jehoschuahh autem cum esset indutus 've-
stibus sordidis, & staret coram ipso angelo:
4 'Respondens *angelus* alloquutus est 'eos
qui stabant coram se, edicendo, amovete
vestes istas sordidas ab eo; & dixit ad eum,
'vide, transtuli a te iniquitatem tuam, ut in-
duam te a mutatis vestibus;
5 Edixitque, 'imponunto cidarim mundam
capiti ejus: imposuerunt itaque illi cidarim
mundam capiti ejus, & induerunt eum vesti-
bus, 'angelo Jehovæ adstante.
6 'Tum contestatus est angelus Jehovę Je-
hoschuhham, dicendo,
7 Sic ait Jehova exercituum, si in viis meis
ambulabis; & si observationem meam ob-
servabis, & tu cùm jus dicis domui meæ,
tum etiam observabis atria mea; utique
'dabo tibi ambulationes inter 'astantes
istos.
8 'Audi jam, Jehoschuahh sacerdos maxime,
tu & 'amici tui qui sedent coram te; quan-
doquidem b 'ostento sunt: c ecce ego addu-
cturus sum servum meum, 'Germen.

1 *Postea*] Tertia pars prophetiæ, ut diximus supra ... filiorum Dei qui ... gloriam suam ... præstiturus, ... prius est de administratione Dei in Judæa, in qua agitur ... beneficiis Dei ... suos, hoc & sequenti capite, & de judiciis contra immorigeros, capite 5. quæ ... perstrinxerat Propheta præcedenti ... pi e posterius, de servandis electis in media Babylonia, capite 6. Eorum autem quos Deus ... pro suis in Ecclesia ... quam paternè ... cam nominat ... mas obcinet ... nimirum Christus sacerdos summus, de quo hoc capite, & ... cundas vero ... Christi, id est, Ecclesia catholica ... ctis Dei ... qua sequente ... Capitis autem ... siæ, & sacerdotii ... mi ratio duplex ... una, typica in Jehoschuhha, ... 8 altera, simplex ... typus significabat ... tribus versibus ultimis. In typo tria observanda sunt: defensio quam Christus suscipit pro servis suis adversus Satanam, duobus versibus; remissio peccatorum & justificatio per fidem, trib. sequentibus; & officii debiti restipulatio promissione conjuncta, ver. 6. & 7. *Jehoschuhham*] de quo Chaggai 1.1. & 12. & 2.2. *Stantem coram*] i. ministrantem Christo, & agentem typum ipsius in Ecclesia. *Satanam*] id est, adversarium: ut Ijobi 1.6. 2 *Jehova*] Christus, angelus Jehovæ ... ram quo Jehoschuah stabat. *Increpet*] id est, Deus pater verbo suo ... pellat te a tribunali suo, & accusandi facultatem adimat tibi, justificans ... um & secundum eum pronuntians. *Qui eligit*] id est, propter electionem ... faciat. *Nónne hic est*] brevis contestatio evincens malitiam Satanæ, q... nónne audis hoc esse consilium Dei? quin potius nónne vides ex liberatione ... rifica jam antè præstita, & cognoscis Deum in hoc homine, quem ex incendio ... puit, statuisse efficere voluntatem suam? quid tu Jehovæ obsisteris? 3 *Vestibus sordid.*] infirmitatum suarum peccatorumque suorum symbolis. 4 *Respondens* ... Christus, peccata remittens, & justificans impios. *Eos qui stab.*] i. ... ministerii causa mittantur propter eos qui hæredes salutis futuri sunt ... Est autem hoc humanitus dictum: nam remissionem peccatorū & justificationem unius Christi est conferre per Spiritum. *Vide*] id est, ex hoc signo ... perspice: ut Jirmejæ 1.10. a Heb. *mutationibus*. 5 *Imponunto*] id est ... duatur hic rebus omnibus tum ad sacerdotium persungendum pro Ecclesia, tum ad suam ipsius vitā sanctè traducendam & Deo probandam necessariis. Nam ... sacerdos & minister Ecclesiæ Christi tum pro Ecclesia instruendus est a Christo donis suis publicis (quæ hic designantur cidari sacerdotali ornamento) tum pro se ipso donis suis singularibus. Habent enim (ait Augustinus) duo ... num, quòd Christiani sunt; alterum, quòd præpositi sunt. Illud quòd Christiani sunt, propter ipsos est; quòd autem præpositi sunt, propter Ecclesiam est ... quòd Christiani sunt, attenditur ipsorum utilitas; in eo quòd præpositi ... nisi Ecclesiæ. *Angelo Jehova*] id est illico: dictum ac factum ... 6 *Tum contestatus*] tertius locus typi, restipulatio cum promissione ... mus in versum 1. 7 *Dabo tibi ambulat.*] id est, constituam te in eadem ... tate qua sunt angeli Dei in cœlo, & inter ipsorum myriadas in eadem ... versaberis: Matth. 22.30. & Heb. 12.22. *Astantes*] id est, angelos ... su 4. 8 *Audi jam*] altera pars capitis, ut diximus suprà versu 1. ... ta instituto in Ecclesia typico sacerdotio, transit ad complementum ... illius in Christo, & tria illa membra typo attributa veritati accommodat ... mūm enim Christo, qui promittitur hoc versu, attribuit firmitatem ... nis & consiliorum omnium ad defensionem Ecclesiæ, deinde justitiam ad ... tionem & sanctificationem illius, ac postremò redemptionem ad ... æternæ pacis prestādas: ut Christus nobis a Deo Patre factus est sapientia ... sanctificatio, & redemptio 1. Cor. 1.30. *Amici tui*] id est, Sacerdotes ... rum præpositus es administrationi, ut magister discipulis præest, & ... tibus. b Heb. *viri ostenti*. *Ostento sunt*] vide Psal. 71.7. c Heb. ... *pleonasmus*. *Germen*] id est, Christum Jehovam: ut Jeschahh. 4.2. Jirmejæ ... & 33.15. de quo etiam copiosius infrà 6.12. & sequentibus.

9 Nam ecce [a]lapis ille *est* quem pono [a]coram
Jehoschuhha, [a]apponens lapidi unico sep-
tem oculos: ecce ego [a]sculpturus sum scul-
pturam ejus, dictum Jehovæ exercituum, &
amoturus iniquitatem terræ istius die uno.
10 Die illo, dictum Jehovæ exercituum; [a]vo-
cabitis quisque amicum suum sub vitem, &
sub ficum.

...adhibens ei absolutissimam providentiam meam, ut infra 4.10. ...ipsam, ut perfungatur administratione sua ex voluntate Patris. ...Dei, oculis; perfectio septenario numero figuratur. De lapide ...118.22. & Jeschahh. 28.16. *Sculpturus sum*] id est, eâdem o... omnia in eu depositurus sum, tradito sine mensura spiritu ju...nis, & vitæ; & per eum remissionem peccatorum, ornamentaque ...ia communicaturus: metaphora a structoribus lapides politos ...s verò & impolitos cędentibus, ut apti sint ædificio. 10 *Voca-*...a pace, ut 1. Reg. 4.24.

Caput IIII.

1 [a]DEINDE [a]reversus angelus ille qui al-
loquebatur me, excitavit me ut vi-
rum qui excitatur a somno suo:
2 Dixitque ad me, quid tu vides? cui dixi, vi-
deo quòd ecce [a]lychnuchus aureus totus,
cujus lecythus supra summitatem ejus *est*;
septem lucernæ ejus in eo, [a]septemque in-
fundibula septem illis lucernis quæ *sunt* in
summitate illius:
3 Et duæ oleæ ad illum; una a dextera lecy-
chi, & altera ad sinistram ejus.
4 [a]Cumque respondissem, loquutus sum ad
angelū qui alloquebatur me dicendo; quid
ista *sibi volunt*, Domine mi?
5 Respondens autem angelus qui alloqueba-
tur me, dixit ad me, an nescis quid sibi ve-
lint ista? cui dixi, non, Domine mi.
6 [a]Respondens itaque alloquutus est me, di-
cendo, hoc *est* [a]verbum Jehovæ [a]ad Zerub-
babelem, dicendo; [a]non virtute, neque vi,
sed spiritu meo, ait Jehova exercituum.
7 [a]Cujus es, ô mons magne? coram Zerubba-
bele [a]in planitiem es: [a]nam proferet lapi-
dem summum; [a]*cum* [b]fragosis acclamati-
onibus gratia gratia *acclamatis* ei.
8 [a]Fuit enim verbum Jehovæ ad me, dicen-
do,

...συγχυσις verborum, quam trallatione verborum fecimus evidentiorem.

4 *Cumque respondissem*] i. petenti angelo narrassem visionem oblatam. Hic au... ad interpretationem typi quam Propheta postulat, hoc versu: & ... ad eam accipiendam Prophetam excitat, sequente versu tum ad singula... pretationem descendit. 6 *Respondens itaque*] quemadmodum ty... partes duobus versibus distinctæ, ita etiam quæstiones Prophetæ & ... Christi in duas partes distinctæ sunt: prior respondet typo secundi ... ad versum 11. posterior verò respondet typo versus tertii, quatuor ... ultimis. In hoc autem priore responso ponitur primùm interpretatio ... ἐξ ἔθεσι, hoc & sequente versu, deinde confirmatio, trib. alteris. ...adumbratum hujus visionis typo. *Ad Zerubbabelem*] ducem populo ... typum Christi Regis æterni nostri. *Non virtute*] q. d quemad... lychnucho illi & instrumentis illis sive faciendis & constituendis, sive cu... humana, nullæque vires adhibentur, sed Deus spiritu fecit. & su... per eundem spiritum: ita etiam populus meus & Ecclesia mea nullo ... humanis viribus restitutus est; curabiturque porrò & conservabitur ... & ducum suorum opera, sed unica virtute spiritus mei. 7 *Cujus* ... ad adversarios, qui sibi præ Zerubbabelis Judæorumque tenuitate ... esse videbantur, & officiebant ei, ut narratur Hhezræ 4 & 5. q. d. ... vestri juris esse? aut populum meum esse in jure vestro? imò verò ... mei juris estis, neque potestis manus meas effugere. *In plani-*... plana sunt virtute spiritus mei Zerubbabeli, & facilia omnia. *Nam* ... ædificabit invitis vobis, & lapidem summum imponet ædificii. *Cum* ... & acclamante cum summa lætitia populo; cujus clamoris sum... a Propheta, cùm dicit, gratia gratia, q. d. gratiâ Dei domus per... merito aut virtute nostra, & gratiâ Dei porrò curabitur, quod exop... Sic jubet propheta populum agnoscere & prædicare veritatem ... typi. b Heb. *fragoribus*. 8 *Fuit enim*] confirmatio ut diximus versu ... Dei Patris consilium suum exponentis Christo, quod ipse Pro... nudis & apertis verbis.

9 Manus Zerubbabelis fundaverunt domum
istam; & manus ejus perfecturæ sunt, ut ag-
noscas Jehovam exercituum [a]misisse me
ad vos.
10 [a]Nam quis spreverit diem [a]parvorum *ope-*
rum, cùm lætentur aspicientes [a]ad lapidem
illum [c]perpendiculum in manu Zerubbabe-
lis [a]septem isti? [a]oculi *inquam* Jehovæ, ipsi
peragrantes terram?
11 [a]Ampliùs respondens dixi ad illum; quid
sibi volunt duæ oleę istæ, ad dexteram lych-
nuchi, & ad sinistram ipsius?
12 Et respondens [a]denuò dixi ad eum; quid
duæ vaccæ olivarum, quę *sunt* in spatio duo-
rum tuborum auri effundentium ex se [d]au-
reum liquorem?
13 Qui cùm alloquutus esset me dicendo, [a]an
nescis quid sibi velint ista? dixi, non Domi-
ne mi.
14 Itaque dixit, [a]hæ *sunt* duę [e]oleosæ; [a]quæ
permanent apud Dominum totius terræ.

9 *Misisse me*] ut suprà 2.15. 10 *Nam quis*] alterum argumentum, a providentia & studio Dei Patris. Deus (inquit Christus) non tantum dixit, sed etiā procurat infinita providentia sua: quis ergo interverterit? Deus delectatur eo, quis spreverit? *Parvorum oper.*] id est, tenuium principiorū istorum, quæ ducta sunt in extruenda domo. *Ad lapidem illum*] summum, de quo versu 7. c Heb. *stannum*, metonymia. *Septem isti*] de quibus suprà 3.9. *Oculi inquam*] id est, infinita Dei providentia. 11 *Amplius*] secunda pars anagoges, ut diximus in versum 6. quæ Propheta sciscitatur, duobus ver. & angelus respondet, duob. alteris. 12 *Denuò*] id est, accuratius & minutatim sciscitans: hic enim exprimuntur visionis partes quas antè Propheta reticuerat, ver. 3. Nam utrinque adstabant lychnucho erectæ oleæ, quarum rami ad lecythum lychnucho impendentem spectabāt. supra lychnuchum duo erant tubi aurei, quorum os inferius lecytho oleum infundebat, superius verò (quod spatii majoris erat) accipiebat ex olearum baccis, quæ memorantur hoc versu d Heb. *aurum*. 13 *An nescis*] ut suprà versu 5 excitantis ad attentionem verba. 14 *Hæ sunt duæ*] hoc responso Angelus satis habuit demonstrasse interpretationis viam, cùm priorem tantùm quæstionē explicat, q. d. duę istæ arbores figurant omnimoda spiritus dona a Deo in ęternum ad Ecclesiam perventura per Christum. Hinc autem facilè eruitur secundæ quæstionis interpretatio, nempe duas baccas tubosque significare demensum spiritus abundans, & in Ecclesiam a plenitudine Christi suis modis, tanquam tubulis, indesinenter defluens e Heb. *filii olea*. *Quæ permanent*] id est, quæ in Christo sunt, & per Christum Ecclesiam perfundunt benedictionibus æternis.

Caput V.

1 [a]DEINDE [a]rursus attollens oculos meos
vidi, quòd ecce [a]volumen [a]volabat.
2 Cumque diceret ad me, quid tu vi-
des? dixi, video volumen volans, [a]longitu-
dine viginti cubitorum, & latitudine decem
cubitorum.
3 Tum dixit ad me, [a]hanc execrationem pro-
cessuram in superficiem totius terræ, quia
[a]quisquis furatur, ex hoc *populo*, [a]ut illa, se
[b]innocentem asserit; & quisquis jurat, ex
hoc *populo*, ut illa, se innocentem asserit:
4 Hanc profero, dictum Jehovæ exercituum,
ut invadat domum furis, & domum jurantis
per nomen meum falsò: commoransque in
domo ejus consumat eam, & ligna ejus, ac
lapides ejus.

1 *Deinde*] Tertiam partem prophetiæ, diximus supra 3.1. enarrare duo genera consiliorū Dei. Ac de beneficiis quidem illius in suos dictum est duobus capitibus: nunc posterius consiliorum genus agitur, nempe judiciorum contra Judæos immorigeros, toto hoc capite. Tria autem typicè simul & anagogicè ad illud pertinentia hoc capite proponuntur. primum est, execratio descripta & quasi sigillata in acta Ecclesiæ ex consilio Dei, quatuor versibus: secundum, improbitatis, scelerumque gravissimorum quibus irritatus est Deus descriptio, & divini ordinis in eis observandis, quatuor alteris; tertium, sententiæ exequutio, tribus versibus ultimis. a Heb. *reversus extuli*. *Volumen*] ubi descripta erat sententia execrationis. *Volabat*] id est, celerrimè obibat terram. 2 *Longitudine*] id est, volumen amplissimum, quo tum innumera peccata hominum, tum infinita maledictio continetur copiosissimè. 3 *Hanc execrationem*] id est, quę hoc volumine continetur: synecdoche. *Quisquis furatur*] id est, hujus voluminis scriptura sententiam fert in Judæos pervicaces qui hîc in peccatis vivunt, & se nihilominus justitiæ alicujus specie innocentes planè confirmant esse; quamvis maximorum scelerum teneantur: cùm in secundam legis tabulam, tum etiam in primam, quæ duo synecdochicè designantur furti & juramenti nominibus. *Ut illa*] id est, æquè ac reliqua terra impudentes sunt in defendendo & probando peccato suo; haud secus ac si nunquam novissent Deum ampliùs quàm terra reliqua. b Heb. *innocentem agit*. 4 *Et ligna ejus*] id est, perdat eam funditus, ita ut ne vestigia quidem reserventur.

5 *Postea*] secunda pars capitis, nempe communis improbitatis descriptio, & divini ordinis, ut diximus in versum 1. qua Propheta docet omnes improbos ex Judæis providentia Dei in acervum unũ & quasi modium cõportatum, & gravissimo decreto ejus ac ineluctabili obsignatum iri.

6 *Hic est*].i. hæc est cognitio illa verissima quã Deus habet in ecclesia sua de toto scceleratorũ corpore. Sic autẽ agit cũ Propheta Deus, ut primũ e longinquo cernat, deinde specie illa appropinquante discernat tres illius partes quæ ponuntur seq. ver. & exponũtur ver. 8.

5 *Postea progressus angelus qui alloqueba-
tur me, dixit ad me; attolle jam oculos tu-
os, & vide quid sit hoc quod procedit.
6 Dicenti autem mihi, quid est? dixit, *est E-
pha quæ progreditur; dixitq́; , hic est ocu-
lus ipsorum in tota hac terra.
7 Ecce autem *massam plumbi allatam; de-
inde istud, *mulierem unam quæ fuit in me-
dio illius Ephæ.
8 Dixitq́; ille, *hæc est ipsa improbitas, cùm
projiceret eam in medium Ephæ; projecit-
q́ue [c] massam illã plumbi *in os ipsius *Ephæ*.
9 *Tum attollens oculos meos vidi, quòd
ecce *duæ mulieres prodibant *habentes
ventum in alis suis, quibus erant alæ similes
alis ciconiæ; efferebantq́ue Epham illam
*inter terram [d] & cœlum.
10 Me autem dicente ad angelum qui allo-
quebatur me, quò istę deferunt Ephã hanc?
11 Dixit ad me, *ut ædificet sibi domum in
terra *Schinhharis; ubi stabiliatur & collo-
cetur *in Basi sua.

7 *Massam plumbi*] typum firmitatis & immutabilitatis quæ futura erat in decreto Dei adversus Judæos, qui sanctum fœdus faciebant irritum, quasi pondus imponeretur, ne ligati judicio Dei & Ecclesiæ ipsius effugerent e suo carcere. *Mulierem*] figurantem corpus impiorum omnium Judæorum ejiciendorum ex Ecclesia. 8 *Hæc est ipsa improb.*].i. hæc mulier typus est impiorum ex Judæis qui in unum collecti asservantur & obsignantur, comparati ad illud judicium Dei subeundum quod sequentibus exponitur. c Heb. *lapidem*. *In os*] super fœminam videlicet, ut asservaretur inclusa & ligata velut firmo carcere, donec judicium efficeretur quod exhibuit Christus videndum sequentibus. 9 *Tum attollens*] tertia pars capitis, de executione sententiæ Dei, facta in Ecclesia post cognitionem legittimam: quod libri Hhezræ & Nechemjæ docent. In qua exequutione duo sunt observanda; unum, evictos impietatis & improbitatis extra Ecclesiam deportari, hoc versu; alterum, in Babyloniam relegari, pro eo quod est, adjudicari atque implicari eodem judicio, quod manebat Judæos cæteros qui Babylonicam vitam piæ & sanctæ in Judæa vitæ prætulerant, versibus sequentibus. *Duæ mulieres*] quæ designant Ecclesiam duorum temporum unũ est cùm Hhezra ex Babylonia in Judæam missus Ecclesiam constituit, & ab impiis illis quibus commaculata erat Ecclesia repurgavit, Hhezræ 9 & 10. alterum, cùm Nechemja adhibito Sacerdotum consilio similiter fecit, ut legimus Nechem. 13. Quamobrem hæc tempora appellationem mulierum habent, quia ferè cum muliere comparatur Ecclesia, sive singularis aliqua sit, sive catholica: duæ verò ponuntur mulieres ad distinguenda duo illius tempora. *Habentes ventum*] id est, expeditissimæ ad exequendum voluntatem Dei, ut Hhezræ 10.8. quò spectat etiam alarum amplitudo sequentibus verbis exposita. *Inter terram & cœlum*] id est, palàm, publica sententia & exequutione illius; ut quæ efferuntur in aërem, oculis omnium quàm longissimè exponuntur. d Heb. *& inter cœlum*. 11 *Ut ædificet*] id est, relegat foras extra Ecclesiam relegatione perpetua. Nam cùm perpetua habitatio aut certè diuturna in Scripturis dicitur, figuratur sæpè domus ædificatione, ut Jirmejæ 29.5. & 28. *Schinhharis*] vide Gen. 10.10. *In basi sua*] id est, in sede illa, ubi jam antea fundati & radicati corruptissimos suos mores hauserant, & ubi fratres ipsorum neglectis Dei beneficiis sedes suas fixerant, ut narratur 1. Chron. 4.22. & 23.

Caput VI.

1 *Deinde*] Posterius hoc tertiæ partis in prophetia membrum (ut diximus suprà 3.1.) ostendit quamvis perdita & deplorata esse videantur omnia in Babylonia, electos tamen inde servatum iri per misericordiam ipsius: quamobrem primùm exponit ministerium quod Deus adhibet perficiendis suis consiliis, usq; ad ver. 7. deinde narrat singulare symbolum quo Deus Ecclesiam electorum cùm in Babylonia, tùm in Judæa versantium de reconciliatione, gratia, & cura sua, promissisq́ue quibusque in Christo implendis confirmavit, ad finem usque capitis. a Heb. *reverius sum & vidi*. *Quatuor currus*] hos currus plerique omnes numero decepti putarunt ad monarchias quatuor pertinere, & se ipsos plurimùm torserunt ad detorquẽdum contextum in varias interpretationes: nos missis præjudicatis omnibus visionem ex verbo angeli interpretamur, & assensuros nobis confidimus qui ad argumentum bene attenderint. Sunt igitur quatuor currus, acies vel comitatus angelorum ex mandato Dei diligentissimè omnes orbis partes obeuntium, & capessentium jussa illius: montes duo chalybei sunt signa potentissimæ & impervestigabilis Dei providentiæ, ex cujus abdito firmissima & ineluctabilia consilia prodeunt: equi celeritatem significant: itaque summa est, Deum quidem tum ad superiora, tum etiam ad cætera sua consilia præstanda & perficienda (quæ in recessu latent providentiæ ejus.) abundare administris, per quos omnia cognoscat verissimè, & perficiat justissimè ac fidelissimè; quemadmodum etiam Christo æterno Dei Patris filio in eandem sententiam equi attributi sunt, suprà 1. 8. quia Christus est sapientia Dei & potentia Dei: sed in hoc singulari negotio Angelis uti tanquã salutis bonorũ administris, ad pios in media Babylonia regendos, reconciliandos sibi, & adducendos ad cultũ suum; ne fortè omnes qui extra Judęã erant excidisse aliis a salute Dei putarentur, aut ipsi in desperationẽ conjicerentur,

1 *DEINDE [a]rursus attollens oculos meos
vidi, quòd ecce *quatuor currus prodi-
bant e medio duorum montium; qui mon-
tes erant montes chalybei.
2 In curru primo equi *rufi erant, & in curru
secundo equi nigri:
3 In curru autem tertio equi albi; & in curru
quarto equi grandine guttati, *badii.
4 Itaque proloquens dixi ad Angelum qui
alloquebatur me; quid *sibi* hæc *volunt*, Do-
mine mi?
5 Et respondens angelus dixit ad me; hi qua-
tuor sunt *venti cœlorum procedentes [b] in-
de ubi constiterant, apud dominatorem to-
tius terræ.
6 *Qui sunt in illo *curru*, *&* equi illi nigri e-
grediuntur *in terram Aquilonalem, & al-
bi illi egrediuntur post eos; grandine verò
guttati egrediuntur in *terram Meridia-
nam.
7 *Badii enim egressi *quærebant eundo ut
obambularent terram hanc; quapropter *e-
dixit, ite, obambulate terram hanc: sic ob-
ambularunt *equa* terram.
8 *Et accersens me alloquutus est me, di-
cendo; vide, hi qui egressi sunt in terram
Aquilonalem, *tranquillarunt spiritum me-
um in terra Aquilonali.
9 *Tum fuit verbum Jehovæ, edicendo mihi,
10 Accipe e [c] deportatis, a [d] Cheldaio, & a
Tobija, & a Jedahja; veniens tu die eodem,
veniens inquam in domum [e] Joschijæ filii
Tzephanjæ, *qui veniunt e Babylonia:
11 Accipe igitur argentum & aurum, ut facias coronas; ac impone capiti *Jehoschu-
hhæ filii Jehotzadaki sacerdotis maximi:
12 Quem alloqueris, dicendo, sic ait Jehova
exercituum dicendo, *ecce virum, cujus no-
men est *GERMEN, qui e *loco suo germi-
nabit, & ædificabit templum Jehovæ.
13 Is enim *ædificaturus est templum Jeho-
væ, idemq́ue reportaturus decorem, &
sessurus ac dominaturus in solio suo; erit-
q́ue sacerdos in solio suo, & *consilium pa-
cis erit inter utrosque.
14 Quamobrem illarum coronarum quæque
esto *pro Chelemo, & pro Tobija, & pro Je-
dahja, & pro Chene filio Tzephanjæ *in
memoriale; in templo Jehovæ.

2 *Rufi*] vide supra 1.8.
3 *Badii*] id est, quorum præcipuus quidem color erat badius, sed ita ut grandinea gutta intersperse essent.
5 *Venti cœlorum*] id est, angeli ex quatuor cœli partibus assistentes Deo, & ab illo excurrentes ad exequenda mandata illius; ut Jobi 1.6. & 1. Reg. 22.19. b Heb. *a consistendo*.
6 *Qui sunt in illo*] id est, equi illi rufi, nominati versu 2. quos digito indicabat Christus. Sensus est, istorum angelorum & administrorum Dei pars major in Babyloniam profecta est, ut curarent Judęos qui adhuc ibi hærebant inter hostes: pars verò in Judæa fuit occupata, ut populo Dei in illa versanti ministrarent. *In terram Aquil.*] id est, Babiloniam, quæ respectu Judææ Aquilonalis [illegible]. *Terram Merid.*] id est, Judæam, quæ respectu Babyloniæ [illegible] quam angeli [illegible] profecti erant, [illegible] na est.
7 *Badii*] [illegible] pars capitis, [illegible] cura quam Deus [illegible] nisterio angelorum [illegible] gerit tum in Judæa, hoc versu, tum in Babylonia, versibus sequentibus. *Quærebant*] id est, deposcebant [illegible] ttò Judææ procurationem. *Edixit*] Christus angelorum princeps.

Equa] hanc vocem in contextum visum est inserere, quia verbum genere fœmininum est. Constat autem equabus celeritatem inesse maximam, [illegible] Propheta genere innuit. 8 *Et accersens*] secundus narrationis [illegible] (de qua proxime præcedente versu) exponit primùm efficaciatem Dei [illegible] rum animis, hoc versu; deinde professionem publicam piorum erga Deum, [illegible] Dei vicissim erga ipsos, reliquo capite. *Tranquillarunt*] id est, & ceteros homines ad resipiscentiam pietatemq́ue adducendo, & alios in ea continendo [illegible] cerunt, ut Judæos omnes qui in Babylonia hærent non excludam [illegible] Deus opus sui spiritus tribuit angelis administris honorificè. 9 *Tum* [illegible] transitio ad narrationem publicæ illius professionis quam Judæi pii, [illegible] in Babylonia supererant, fecerunt per legatos suos, & vicissim testimonii [illegible] illis, publicè perhibuit Deus factis coronis, hoc & sequente versu, [illegible] bus subjectis de regno Christi, ver. 12 & 13. & donario palàm in Ecclesia [illegible] mentum publicum proposito, duobus versibus ultimis. c [illegible] *tione*. d *qui etiam Chelem, infrà ver. 14.* e *qui etiam dicitur Chen*, ver. 14. 10 *Qui veniunt*] religiosè oblationem facturi Domino. 11 [illegible] *hoschuhhæ*] qui typus erat Christi, ac proinde coronis impositis regnum [illegible] gurabat, de quo versu 12. & 13. 12 *Ecce virum*] quasi dicat, ecce [illegible] es viri illius, &c. *Germen*] de quo suprà 3.8. *Loco suo germinabit*] [illegible] est, propria sua gente ac sede, quam veteres Prophetæ designarunt. 13 *Ædificaturus est templum*] prophetia & prædicatione Evangelii. *Consilium*] [illegible] est, evangelizabit pacem æquè iis qui procul sunt atque iis qui in Judæa sunt, [illegible] trosque in uno corpore reconcilians Deo per crucem, Ephes. 2.13. & sequentibus. 14 *Pro Chelemo*] & longinquis omnibus, qui cum ipsis & ipsorum exemplo Deum accessuri sunt: synecdoche. *In memoriale*] id est, [illegible] nimento confirmentur pii longinqui se Deo acceptos fore, & propinqui [illegible] gant jus longinquis esse cum ipsis ad Deum accedendi: quo consilio [illegible] Gaditæ, & Menaschitæ altare cis Jardenem olim exstruxerant, Jehoschua 22.

15 N[illegible]

[illegible]] ut 15 Nam longinqui advenient & ædificabunt
in templo Jehovæ;ita cognoscetis Jehovam
exercituum 'misisse me ad vos: atque hoc
quidem futurum est, 'cùm [f] omninò auscul-
taveritis voci Jehovæ Dei vestri.

[illegible]]id est, post illud tempus [illegible] ædificaveritis templum Dei, & prophetias singula- [illegible] enuntiatas feceritis: post illud,inquam, tempus regnum hoc Christi ad [illegible] venturum est. f Heb. *auscultando*.

Caput VII.

Deus Judæos de observatione jejunii propter eversum templum instituti consulentes ipsum, admonet de jejuniorū vanitate, nisi pietatis justitiæq; studeatur, & majorum exemplo probat: itaque eos ad præsentis misericordiæ sensum, beneficiorumq; ampliùs promissorum revocans,ad pietatem & veritatem hortatur, jejuniūq; abolens lætitiam imperat propter præsentem gratiam, & futurorum in Ecclesia bonorum amplitudinem.

1 'POSTEA fuit anno quarto Darii regis:
fuit verbum Jehovæ ad Zecarjam,quarto
die mensis noni; 'Cislevo mense:
2 'Cùm misisset *populus* in domum Dei Scha-
retzerum & Regem-Melecū, '& viros suos;
ad deprecandum faciem Jehovæ,
3 *Et* alloquendum sacerdotes qui aderant
domui Jehovæ exercituum & Prophetas,
dicendo; an fleturus sum ' mense quinto,
'separando me,quemadmodum feci jam 'a-
liquot annis?
4 'Fuit igitur verbum Jehovæ exercituum,e-
dicendo mihi,
5 Alloquere ' totum populum hujus terræ, &
sacerdotes,dicendo; 'cùm jejunatis & plā-
gitis quinto & 'septimo *mense*, ut jam 'sep-
tuaginta annis (an [a] ullo pacto mihi, mihi
inquam jejunatis?)
6 Et cùm comeditis,aut cùm bibitis; nónne
vos qui comeditis & vos qui bibitis,
7 'Nónne, *inquam, facturi fuistis* secundū ver-
ba illa quæ proclamavit Jehova per pro-
phetas priores,cùm esset urbs Jeruschalai-
morum deses,& tranquilla, & civitates cir-
cumstantes eam; 'cùm Australem locum &
humilem regionem *populus* inhabitaret?
8 'Fuitque verbum Jehovæ ad Zecarjam, ut
diceret:
9 Sic loquutus fuerat Jehova exercituum,
edicendo; jus veritatis [b] dicite, benignita-
temque & misericordiam exercete [c] alter
in alterum:
10 Viduamque, aut pupillum, peregrinum,
aut pauperem ne opprimitote: & malum
[d] alter alterius ne cogitate cum [e] animo
vestro:
11 Sed renuerunt attendere, & prebuerunt
'humerum refractarium: aures que suas ag-
gravarunt ne audirent:
12 Et cor suum disposuerunt ' *ut* lapidem
perdiuturnum, ne audiret legem ipsam &
verba quæ mittebat Jehova exercituum
spiritu suo [f] per Prophetas illos priores: un-
de fuit fervor *iræ* magnus a Jehova exerci-
tuum.
13 Fuit enim quemadmodum clamantem
ipsum non audiverant; ut ita clamantes ip-
sos non audirem,ait Jehova exercituum:
14 Sed turbine disjicerem eos in omnes gen-
tes quas non noverant,& terra hæc desola-
retur 'post eos, destituta transeunte & re-
deunte ita 'disposuerunt terram [g] deside ra-
bilem in desolationem.

1 *Posteà*] Duo hæc capita unius cō[illegible] esse res ipsa [illegible] Continen[illegible] illis hæc [illegible] duo: [illegible] de ratione [illegible] Judæis pro[illegible] his tribus [illegible] deinde ve[illegible] Dei in illis [illegible] pro[illegible], utroque [illegible] Babiloni[illegible] de quo su[illegible] qui plori[illegible] respondet Nostro. 2 *Cùm misisset pop.*] [illegible] hujus pro[illegible] hoc & seq. [illegible] exponitur bre[illegible] propterea variè ab interpretibus accepta est. Nā alii homines a Scha[illegible] & Regem Meleco e Babylonia missos esse, alii Scharetzerum ipsum & Re[illegible] a deportata multitudine putaverunt: omnes uno ore legationem [illegible] Babylonia docuerunt advenisse. Sed nos occasionem & argumentum ipsum [illegible] pensantes,confirmamus fuisse legationem a populo ipso reduce & in Ju[illegible], ut moris erat per legatos viros honestissimos cum sacerdotibus & [illegible]. Nam occasio fuit,quòd templum eo tempore absolutum esset,je[illegible] quinti mensis observatum fuerat propter eversionē templi eo men[illegible] adanem factam, 2.Reg.25.11. Argumentum itaque postulati a po[illegible] Judæis agebat fuit hujusmodi: cùm jejunium mensis quinti propter e[illegible] illum fuerit a majoribus constitutum, utrum hoc ipso tempore & jam [illegible] templo,teneantur Judæi in eodem jejunio pergere, & luctum celebrare [illegible] nomine. Quam quæstionem non minus, atque adeò magis ad Ju[illegible] pertinere constat,quàm ad illos qui in deportatione Babylonica de[illegible]. *Et viros suos*] i. reliquam legationem suam: ut propter ordinem & ho[illegible] a cœtu magno certos homines consiliis capiendis, & rebus ge[illegible]. 3 *Mense quinto*] .i.Quintili sive Julio,die decimo mensis, quo [illegible] templum,Jirm.52.12.quod jejunium in diem nonum Judæi retulerūt. [illegible]] i.abstinendo a personarum consortio, & rerum omnium usu quæ [illegible] fuerint,ut quàm studiosissimè possum affligam animam meam. Hu[illegible] in jejuniis observandæ exemplum vide Joel.2.15. & seq. *Aliquot* [illegible] quinquaginta novem annis in Babylonia a tempore eversi templi, [illegible] ab edicto Cyri ad quartum Darii Regis, quo anno hæc demum [illegible]. 4 *Fuit igitur*] responsum hoc propheticum duobus membris conti[illegible] thesis sive propositio generalis documentorum ad pietatem & fi[illegible]: quam de industria adhibuit Deus,ut ostenderet populo regnū [illegible] potu minimè consistere,ut Jeschahh. 58. sed in pietate & justitia, [illegible] capitis sequentis; alterum est hypothesis sive responsum singula[illegible] propositam, temperatam θέσεως antegressæ documentis, ad [illegible] capitis. In thesi autē partes sunt hæ:redargutio præcedentis illorum [illegible] vitæ,tribus ver.seq. confirmata per brevē majorum historiam,reliquo [illegible] propositio gratiæ præsentis,& promissionum futurarum Dei, octo [illegible] postremò hortatio ad fidem & obedientiam ex antecedentium lo[illegible],ad ver.18,usque. 5 *Totum pop.*] i.& consulentes,& consultos, [illegible] redargutionis summa est, jejunia hæc vobis non impera[illegible], nihil accedit: si comeditis & bibitis, nihil decedit ipsi: vi[illegible] vobis,ut sive jejunaretis, sive comederetis, viveretis Domino ex [illegible] formaque documentorum quam prisci Prophetæ patribus tradi[illegible] sensistis? an ita fecistis,hic ergo redargutionis locus. *Septi*[illegible] interfectam Gedaljam jejunio instituto 2.Reg.25.28. & Jirm.41. [illegible]] & iis amplius ex quo Judæi fuerant deportati; ut demon[illegible] in versum 1.synecdoche.

a Heb. *jejunando*. 7 *Cùm australem loc.*] i. cùm staret regnum Jehudæ & tribus integra, cujus possessio in his versabatur maximè, Jehoschuhh.15. 8 *Fuitq;*] exornatio confirmās redargutionē præcedenē per enarrationē verborum quæ Jehova proclamaverat per Prophetas suos majoribus,ver.9. & 10. immorigeri majorū animi & obfirmati in Deum, ac postremò pœnarum quas Deus sumpsit de immorigeris,versibus binis a versu 11. b Heb. *judicate*. c Heb. *vir cum fratre suo*. d Heb. *vir fratris sui*. e Heb. *corde*. 11 *Humerum refract.*] metaphora a bobus obnitentibus jugo. 12 *Ut lapidem*] sic Jechezk.11.19.& 36. 26.de hoc autem lapide vide Jirm.17.1. f Heb. *per manum Prophetarum*. 14 *Post eos*] i.in deportatis. *Disposuerunt*] i. ipsi suis peccatis effecerant: ut confitetur Danijel 9.16. g Heb. *desiderii*.

Caput VIII.

1 'DEINDE fuit verbum Jehovæ exer-
cituum,dicendo,
2 Sic ait Jehova exercituum; Zeloty-
pus fui Tzijonis zelotypia magna, & æstu
magno zelotypus fui ipsius.
3 Sic ait Jehova,reversus sum ad Tzijonem;
& habito in medio Jeruschalaimorum; ut
vocetur urbs Jeruschalaimorum civitas 've-
ritatis, & mons Jehovæ exercituum mons
sanctitatis.
4 Sic ait Jehova exercituum, ' adhuc sede-
bunt senes & anus in plateis Jeruschalai-
morum; habens quisque scipionem suum
in manu sua præ multitudine dierum:
5 Et plateæ civitatis replebuntur pueris &
puellis,ludentibus in plateis ejus.
6 'Sic ait Jehova exercituum, si mirabile est
in oculis reliquiarum populi hujus diebus
his; *an* etiam in oculis meis 'mirabile esset?
dictum Jehovæ exercituum.
7 Sic ait Jehova exercituum, ecce ego serva-
turus sum populum meum; ' e terra Orien-
tis,& e terra occasus solis.
8 Et reducturus eos ut habitent [a] Jerusch a-
laimis; eruntque mihi populus, & ego ero
eis Deus veritate & justitia.

1 *Deinde*] Secundus locus θέσεως, ut diximus in ver.4. capitis 7. propositio causæ qua Deus ad benefaciendum populo suo adducitur, (ea autem est sola ipsius zelotypia ex gratuito fœdere asserens & vindicans Ecclesiam suam) versu 2.& 3.& promissionum consequentium,ad versum usque 9. 3 *Veritatis*] i.in qua veritatem suam Deus exhibet, & quā sanctificat ex promissionibus. 4 *Adhuc sedebunt*] i. longævi & tranquilli erunt, fœcundabunturque benedictione mea: nam temporarias promissiones ad bona spiritualia regni Christi referendas esse nemo est qui nesciat. 6 *Sic ait Jehova*] occupatio, qua Deus titubanti reliquiarum fidei gratiosè prospicit, ostendens non esse cur ex præsente sua tenuitate diffidant tam magnificis promissionibus: ac propterea efficiendarum illarum rationem exponit, sequentibus. *Mirabile esset*] ac proinde mihi factu impossibile. 7 *E terra Orientis*] id est,inde ab omnibus extremitatibus terræ,synecdochicè. a Heb. *in medio Jeruschalaimorum*.

9 *Sic ait Jehova exercituum,*confirmantor
manus vestræ,qui audistis diebus his verba
ista; *ex ore Prophetarum ipsorum ex quo
die fundata est domus Jehovę exercituum,
*templum ædificandum fuisse.
10 Nam ante *dies hos,*merces hominis non
efficiebatur, & merces jumenti nulla erat;
& exeunti ac egredienti nulla erat pax ab
hoste,sed committebam omnes homines,
b unum cum altero.
11 *Nunc verò non sum ut diebus illis priori-
bus ego, reliquiis populi hujus: dictum Je-
hovæ exercituum.
12 Nam sementis*pacis est,vitis edit fructum
suum, & terra edit proventum suum, cœliq;
edunt rorem suum:denique facio ut possi-
deant reliquiæ populi hujus omnia ista.
13 *Eritq; ut quemadmodum fuistis maledi-
ctioni in gentibus,ô domus Jehudæ, & do-
mus Jisraëlis;||ita servévos & sitis benedictio
ni: ne timetote,confirmantor manus vestrę.
14 ||Sic enim ait Jehova exercituum : quem-
admodum cogitaveram malo afficere vos,
cùm fervefecissent me patres vestri, ait Je-
hova exercituum,neque pœnituit me :
15 ||Ita conversus cogito diebus his bono af-
ficere Jeruschalaima & domum Jehudæ; ne
timetote.
16 Hæ sunt res quas facturi estis : loquimini
veritatem alter cùm altero ; c veritatis &
pacis jus dicite in portis vestris:
17 Et alter malum alterius ne cogitetis cum
d animo vestro, & juramentum e falsum ne
ametis: nam omnia hæc *sunt* quæ odi, dictû
Jehovæ.
18 *Fuit igitur verbum Jehovæ exercituum
ad me,dicendo.
19 Sic ait Jehova exercituum,jejunium*quar-
ti *mensis*,& jejunium*quinti,& jejunium sep-
timi,jejuniumq;*decimi futurum est domui
Jehudæ gaudio,& lætitiæ, & in solennitates
f hilares;sed veritatem & pacem amate.
20 *Sic ait Jehova exercituum; adhuc *erit*
cùm venient populi, & habitatores civita-
tum multarum:
21 Et adibunt habitatores unius alteram,di-
cendo ; eamus g continenter ad deprecan-
dum faciem Jehovæ, & ad*quærendum Je-
hovam exercituum;eam ego quoque.
22 Ita venient populi multi, & gentes nume-
rosæ; ad quærendû Jehovã exercituû Jeru-
schalaimis,& ad deprecandû faciẽ Jehovę.
23 Sic ait Jehova exercituum,erit diebus illis
*cùm prehendent decem homines exomni-
bus linguis gentium; prehendent inquã alã
viri Jehudęi,dicendo,ituri sumus vobiscum,
quia audimus Deum esse vobiscum.

9 *Sic ait Jehova*] tertia pars θέσεως, hortatio ad pietatẽ & fidem,ut diximus supra 7.4.quam Propheta προλη[illegible] exponens hoc versu, explanat sequentibus.Nam hortationis primum documentum affert, deinde verò exemplum præsens: quæ duo per ὑστέρωσιν sequentibus exponuntur;exemplum, tribus versibus; & hortationis documentum,reliquis.
Confirmantor manus] ut Jeschahh.35.3.
Ex ore Prophet] nempe Chaggaii & Zecarjæ,Hhezræ 5.1.amplificatio hortationis a persona prophetarum, quorum fides jam spectata & explorata erat antecedentibus prophetiis & eventis earum.
Templum ad.] id est, fuisse pergendum in ædificatione.
10 *Dies hos*] quibus incubuistis in absolutionem tẽpli.
Merces hom] id est,quemadmodum non operabamini pro Domino, ita mercedem per Prophetas promissam non præstabat Dominus; sed rerum omnium penuria afficiebamini , & ab hoste vexabamini: vide Chaggaii 1.6. & 2.15. & seq.
b Heb.*virum cum amico suo:sic ver.*16. *&* 17.
11 *Nunc verò*] postquam incubuistis in ædificationẽ templi Dei.
12 *Pacis*] i. tranquilla est ab hoste.
13 *Eritq;*]transitio ad prius membrum, ut diximus in ver.9. per propositionem summam tum beneficiorum Dei, quæ exponuntur versu 14.& 15. tum officiorum populi, versu 16. & 17.

||*Chaggai* 2.19. ||*Suprà* 7.11.*& seq.* ||*Suprà* 7.9. c Heb. *veritatis & jus pacis judicate:trajectio.* d Heb.*corde.* e Heb *falsitatis.* 18 *Fuit igitur*] altera pars prophetiæ,ut diximus suprà 7.4 qua postquam Propheta θέσιν substruxit de jejuniorum inanitate,& veritatis,justitiæ pietatisque colendæ necessitate;nunc demum ostendit expressis verbis non esse tantoperè de jejuniis laborandum: sed lætandum in Domino de præsente beneficio, pacem veritatemque colendam, hoc versu; & promissiones fide amplectendas,seq. Quamobrem copulam Hhebraicã interpretati sumus igitur,ut ostenderemus hoc membrû esse propriè quæstionis propositæ suprà 7.3.ἀναλυτικόν. 19 *Quarti mensis*] quo perrupta fuit civitas Jeruschalaimorum: ut Jirm.52.6.& 7. *Quinti*]de hoc & seq.sup.7.3 & 5. *Decimi*] quo mense instituta & cœpta est obsidio Jeruschalaimorû,Jirm 52.4. f Heb.*bonas.* 20 *Sic ait*]amplificatio lætitiæ quã Deus populo suo imperat, a promissionibus Evangelicis de regno Christi ex Judæis & gentibus adunando. g Heb. *eundo.* 21 *Quærendum*] i.consulendû: sic ver.seq.nam hæc duo sunt pioru officia corã Deo,orare & consulere. 23 *Cùm prehend.*] i.pii ex gentibus acervatim se adjungent Ecclesiæ Dei studiosissimè;numerus finitus pro infinito:ut Jesch.3.28.

Caput IX.

Deus gentibus Judææ conterminis, adeoq; exteris supplicia prædicit gravissima, donec Ecclesiæ adunentur & se recipiant ad protectionem Dei; itaque Ecclesiæ piorum quasi digito commonstrans Christum,redemptionem,pacem,salutem, & bona omnia prænuntiat: Judæosq; omnes hortatur ut a Deo potius fortissimo quàm ab inanibus idolis pendeant, restitutionem Ecclesię magnifice præfigurans illis: ac postremò non resipiscentibus ruinam prænuntiat propter oppressos fratres & repudiatum Christum: qui gratiam Dei & pacem Ecclesiæ, quam Judæis obtulerat, sublaturus esse ab eis ostenditur,ut mali perdantur malè.

1 *PROPHETIA a onerosa *est* verbi Je-
hovæ*in terram circumstantem te, * &
Damascus requies erit illius : *quia Je-
hovæ est oculus *spectator* hominum , ut om-
nium tribuum Jisraëlis.
2 * Quin etiam Chamatham * terminabit
*illã : Tyrum & Tzidonem, quamvis * sapi-
ens sit valde,
3 Et ædificaverit Tyrus munitionem sibi;co-
acervaveritq; argentû quasi pulverẽ , & ef-
fossum aurum quasi lutum platearum.
4 Ecce Dominus expellet eam, & percutiens
deturbabit in mare præmunitionem ejus; &
ipsa igne absumetur.
5 *Videns Aschkelon timebit; & Hhazza
dolebit quoque valde ; etiam Hhekron,
quòd pudefecerit *ipsam* expectatio sua:per-
ibitque Rex e Hhazza , & Aschkelon non
b permanebit:
6 Et habitabit *nothus Aschdodi, denique
exscindam fastum Pelischtæorum.
7 Cumque*amovero cædes cujusque ab ore
ipsius,& detestationes ejus c e dentibus e-
jus, *relinquetur etiam ipse Deo nostro; *ut
sit tanquam dux in Jehuda, & Hhekron ut
*Jebusæus:

1 *Prophetia oner.*] Hujus prophetiæ (quę tribus capitib. comprehẽditur) partes in universũ sunt quatuor: prima est prophetia de hostibus Ecclesiæ frangendis & domandis, octo primis versib. secunda,de Ecclesia per adventũ Christi pace,salute, gloriaq; decoranda ad gloriã ipsius, reliquo hoc capite;tertia,confirmatio est & exornatio utriusque loci per hortationem,capite 10 quarta denique prophetia est de judicio Dei horrendo adversus [illegible] Judæorum obfirmatè reluctantem administrationi Christi,cap.11. Hanc [illegible]tem inscriptionẽ ad totã prophetiã pertinere minimè putandum est, sed tantùm ad primam illius partem , prout modò nobis distincta est, quæ hosti bus Ecclesiæ universè exitium denuntiat una voce; tum verò Damascenos primum,hoc versu; deinde Chamathæos,Tyrlos,Tzidoniosq; trib.seq. aspostremò Pelischtæos nominat,tribus alteris, finemque judiciorum subjicit, octavo versu,qui versus est ad prophetiã secundam μεταβατικός. a Heb.*onus:* [illegible] 13.1. *In terram*].i.Deus gravia illis regionibus mala prænuntiat quæ sunt in circuitu tuo, Judæa & quæ per vicinitatẽ impia sævaque odia & bella in Judæos exercuerunt. Aliter quidẽ interpretantur omnes illud vocabulũ, quo Zecarja [illegible]tur, perinde ac si Chadrac nomen esset proprium loci,regionis aut Regis in Damasco regnantis:sed cùm nihil horũ aut in scripturis,aut in historiis fide dignis [illegible]tet,quod meminerimus , maluimus vocẽ hanc ex Syrica lingua interpretari, [illegible] quia Propheta de illis gentibus agit apud quas lingua Syrica obtinebat,[illegible] quia sic interdũ Prophetæ ludificantur gentes ex ipsorũ linguis venustatis [illegible] ut Jesch.14.4.& Jirm.25.26.& 51.41. Hunc autẽ sermonẽ Propheta habet ad [illegible]missam terrã,quæ temporaria fuit Ecclesiæ sedes. *Et Damascus*] i.regno Damasceno insidebit & incumbet onus hac prophetia denuntiatũ,ac si in eo conquiesceret. *Quia Jehovæ*] i.quia Deus infinita majestate sua tam bene perlustrat homines reliquos,quàm populũ suũ Jisraëlem,& quemadmodũ in populũ suum animadvertit,ita etiam de aliis cogniturus & in eos animadversurus est pro officio [illegible] Gen.18.25. 2 *Quin etiam*]secundus locus in regnum Chamathæ, Tyrum,& Tzidonẽ,ut diximus versu præcedente. De regno autẽ Chamathæ vide 1.Chro[illegible] & 16. *Terminabit*]terminos ejus deintegro disponet oculus sive providentia Dei arbitratu suo·pro eo quod est,edomabit & reget ad Ecclesiæ bonũ. *Illã*] [illegible]cet requie onerosæ prophetiæ.hoc est,onerosa hac & gravi prophetia,quæ [illegible] pore incumbet ipsi:sic seq. *Sapiens sit*] vide Jechezk.28.3.& seq.In omnibus [illegible] his prædicit Propheta res gerendas ab Alexandro Macedone,& porro [illegible]das ad regnũ usq; Christi,ut priores cùm evenissent, populũ de vẽturis [illegible] confirmarent: quod summopere fuit necesse in maximis rerũ difficultatibus [illegible]bus Judæi oppressi sunt,usq,ad adventũ Christi. 5 *Videns*]tertius locus in Pelischtæos,ut diximus in ver.1. b Heb.*sedebit.* 6 *Nothus*] i.non suus ac legitimus hæres,sed infamis extraneus Pelischtæã obtinebit. 7 *Amovero*] i.remissero peccata præcedentia & expiavero:promissiones Evangelicæ de vocatione gentiũ,quæ cùm inimicæ essent reconciliatæ sunt Deo per mortem filii ejus,Ro[illegible] c Heb.*ab inter dentes.* *Relinquetur*] i.reliquiæ ex ipsis servabuntur per electionẽ gratiæ. *Ut sit tanquam*] i eodẽ loco habeatur cooptatus in populũ Dei, [illegible] una tribus Judæorũ esset:quæ tribus ducis nomine designatur synecdochicè,[illegible] dic.6 15. *Jebusæus*] Aravna, qui honorabilem obtinuit locum in populo Dei,[illegible] Schem.24.16.& sequentibus.

8 E[illegible]

8 Et ᶜ castra habebo ad domum meam ᶜpro-
pter exercitum, propter transeuntes, &
propter redeuntes, ut non pervadet eos
amplius ᶜ exactor; ᶜ quia jam ᵈ visum est mi-
hi in oculis meis.
9 ᶜ Exulta valde filia Tzijonis, clange filia
Jeruschalaimorum, ecce Rex tuus adve-
niet tibi, justus & salute præditus est: pau-
per, & insidens asino, idque pullo nato
ᶜ asinabus.
10 ᶜ Nam ᶜexscindam currus ex Ephrajimo,
& equos e Jeruschalaimis, exscindetur eti-
am arcus bellicus: quia eloquetur pacem
gentibus, & dominatus ejus ᵉ a mari uno ad
alterum, & a flumine usque ad fines terræ
protendetur.
11 ᶜ Tu autem ᶠ infecta sanguine fœderis tui,
cùm emisi vinctos tuos e ᶜ cisterna, in qua
nullæ *sunt* aquæ,
12 *Dicens*, revertimini ᶜ ad munitionem, ᶜvin-
cti ᵍ sperantes: tum ᶜ illo die, ᶜ *quod* indico
duplum, restituam tibi:
13 ᶜ Cùm tetendero mihi Jehudam, arcum
implevero Ephrajimo, & excitavero filios
tuos, ô Tzijon, contra filios tuos, ô Javan;
disponens te tanquam gladium potentis.
14 ᶜ Nam Jehova contra hos conspicuus erit,
prodeunte velut fulgure sagitta ejus: & Do-
minus Jehova ᶜ buccina clanget, & progre-
dietur procellis meridianis.
15 Jehova exercituum proteget illos ᶜ ut
comedant, postquam subegerint ᶜ lapides
fundæ, & bibant ᶜ strepentes quasi vino; im-
plebuntque tum cratera, tum angulos al-
taris.
16 Denique servabit eos Jehova Deus ipso-
rum die illa tanquam gregem populi sui;
cùm ᶜ lapides ᵇ coronarii pro vexillis erunt
in terra illius.
17 ᶜ Nam quantum erit bonum ejus? & quan-
ta pulchritudo ejus? frumentum juvenes, &
mustum facundas faciet virgines.

8 *Castra habebo*] id est, protegam ab ... impressio... & periculis ... allegoricè. *Propter exerc.*] ... irrumpen... *Exactor*] id est, ul... qui opprimat, ... 10.4. *Quia jam visum*] id est, hæc faciam ad... solo benepla... meo. d Heb. *vidi: ut* ... 11.13. 9 *Exulta*] secunda ... prophetiæ, hor... ad lætitiam propter adventum Christi hoc versu, & ... ionem Ec... ... per ... ejus, ... Hoc au... versu etsi in ge... Propheta læti... imperat Eccle... propter regnum ... Christi; ... non dubium ... Propheta ... spiritu Dei il... quasi di... monstraverit ... Christus (apud ... justitia & sa... in infir...) in... Jerusch... paupercula ... specie ac ... insi... asello: vide ... 31.1. & se... & Joan. 12.14.

Asinabus] id est, ex asina subjugi, ut inter... Matth 21 5. quæ quia abjugari non solet, pullus natus asinarum, id est, ... subjugis dicitur. 10 *Nam exscindam*] secunda exultationis ..., quòd non tantùm Rex adventurus est, sed optimam Ecclesiæ constitutio... collata pace maxima & gentibus ad eandem pacem convocatis in ... ipsius; quæ beneficia conferendi rationem & viam Propheta exponit se... nempe remissionem peccatorum & liberationem in sanguine Christi, ... 11. & 12. eversionem omnis altitudinis & potestatis adversantis Deo, ac ... piorum, versu 13. 14. & 15. salutemque & omnis boni gloriosam ...nicationem cum Ecclesia, duobus versibus ultimis. *Exscindam*] ..., faciam, ut omnis curruum, equorum, instrumentorumque militarium ... in Ecclesia mea, gentibus reconciliatis cum Deo & Ecclesia per san... Christi, verbo Evangelii pacis: ut narrat Petrus Actor. 10. 34. & se... & Paulus Ephes. 2.17. e Heb. *a mari ad mare.* 11 *Tu ... sang.*] id est, tu Ecclesia Judæorum, ex reliquiis constituta quæ ... in animis suis & intemeratum servarunt sanguinem inspersum fœdere ..., quod fœdus olim fuerat initum Exod. 24. His autem verbis confir... amplificat liberationem futuram Evangelio Christi, a recente illa ... quæ Judæis divinitus obtigerat. f Heb. *in sanguine.* *Cisterna*] id est, carcere Babylonico: periphrasis. 12 *Ad munitio...*] id est, Jeruschalaima, quæ urbs munitionum Judæis fuerat. *Vincti ...*] id est, vos pii & fideles, qui acquievistis promissionibus Dei per ... factis cùm ad vincula raperemini & stetistis fide. g Heb. *spei.* *Illo die*] nimirum quo Rex tuus adveniet tibi, versu 9. *Quod indico du...*] id est, beneficium illud infinitum & hoc antecedente longè augustius, ... expono promissionibus, præstabo gloriosissimè. 13 *Cùm tetend...*] id est, cùm populum meum bellis aliquandiu exercuero & confirmavero ... Regum Asiæ & Syriæ: quod gestum est Machabæorum tempori... autem allegorica loquendi forma, quasi Jehuda arcus esset, & Ephra... pharetra. 14 *Nam Jehova*] ἐργασία præcedentis pro... magnifica eversione hostium, hoc versu; & defensione Ecclesiæ, versu ... *Buccina clanget*] id est, intonabit in illos, ut cùm procellas No... qui a meridie spirat. 15 *Ut comedant*] id est, tranquillè ... rebus suis, hostiumque spoliis. *Lapides fundæ*] id est hostes, in ... olim erant multa funditorum agmina, qui fundis & cestrosphendonis ute... *Strepentes quasi*] id est, hilares & gratulabundi; animo ipsorum ita ... in laudem Dei, ut si ferverent vino. *Implebuntq.*] id est, gra... Deo pro beneficiis acceptis prolixissimè; ut olim solebat Ecclesia sa... quorum sanguis indebatur crateribus, & angulis altaris inspergebatur ... legis.

16 *Lapides coronarii*] id est, tropæa coronario opere cincta & lemniscata posita fuerint, & statuta grato animo monumenta liberationum acceptarum a Deo. h Heb. *coronamenti vexillabunt.* 17 *Nam quantum*] conclusio felicitatis ad Ecclesiam pertinentis in regno Christi quam Propheta velut in admirationem abreptus duobus modis amplificat; primum quòd tantum futurum est bonum & tanta pulchritudo Ecclesiæ ut nequeat explicari; deinde quod tantopere abundabit, ut juvenes ipsi & puellæ (quorum ætas lubrica facilius indormiscit in luxu) ad gloriam Dei prædicandam excitentur.

Caput X.

1 ᶜ PETITE a Jehova pluviam tempore
serotino; ᶜ Jehova effecturus est nimbos,
& pluviam ᵃ imbriferam editurus eis,
cuique herbam in suo agro.
2 ᶜ Nam imagines loquuntur vanitatem, & di-
vini vident falsum, & somnia vana loquun-
tur, vanitate consolantur: idcirco ᶜ profi-
ciscentes velut grex, ᶜ testificati sunt nullum
fuisse pastorem.
3 ᶜ Contra pastores istos accensa est ira mea,
& in istos hircos animadverti: nam visitavit
Jehova exercituum gregem suum, domum
Jehudæ, & ᶜ disposuit illos velut equum de-
coris sui in bello.
4 Ab ipso fuit ᶜ angulus, ab ipso ᶜ clavus, ab ip-
so arcus ᵇ bellicus; ab ipso processit omnis
ᶜ exactor pariter:
5 Fueruntque similes potentibus concul-
cantibus lutum platearum in bello, cùm
præliabantur: quia Jehova cum ipsis e-
rat, & pudefecerunt ᶜ eos qui insidebant
equis.
6 ᶜ Corroborabo autem domum Jehudæ, &
domum Josephi servabo, & tranquillè col-
locabo eos, quia misereor eorum, eruntque
ac si non abjecissem eos: quia ego sum Je-
hova Deus eorum, & ᶜ exaudiam eos.
7 Eruntque similes potenti Ephrajimitæ, &
lætabitur ᶜ animus eorum quasi vino; & filii
eorum videntes lætabuntur, exultabit ani-
mus eorum in Jehova.
8 Sibilans ad eos congregabo eos, cùm re-
dimam eos: & multiplicabuntur sicut mul-
tiplicati fuerant:
9 Et disseminabo eos in populos, ut in lon-
ginquis locis ᶜ recordentur mei: & viventes
cum ᶜ filiis suis revertentur.
10 Ita reducam eos e terra Ægypti, & ab
Assyria congregabo eos, & in terram Gil-

1 *Petite*] Tertia pars prophetiæ, hortatio altera confirmans & exornans locos præcedentes, ut diximus supra 9.1. qua posita Propheta primum confirmat quæ pro Ecclesia & contra adversarios illius dixerat, quinque primis versibus, deinde exornat promissiones, reliquo capite. Confirmat autem Ecclesiam tum a recente documento benedictionis Dei in terram, postquam Judæi in opus Dei incumbentes oraverunt ipsum; quod beneficium præstò esse affirmat ipsis si in officio perrexerint, hoc versu; tum a malis quæ impiis & inobsequentibus evenire solent judicio Dei; quæ demonstrantur primùm ab idolorum & idololatrarum vanitate, versu 2 deinde ab antecedente experimento deportationis, versu 3. 4. & 5. *Jehova effect.*] ex promissione Chaggai 1.6. & 2.15. cui eventus jam cœperat respondere. supra 8. 9. & sequentibus. a Heb. *imbrium.* 2 *Nam imagines*] ætiologia cur Ecclesia a Jehova petat quæ sibi sunt opus, nempe a vanitate idolorum & idololatrarum miseriis μετάβασις ad secundum hortationis argumentum. *Proficiscentes*] Judæi in deportationem Babylonicam: vide Jirmejæ 23. 1. & Jechezkel. 34. *Testificati sunt*] ut palatæ oves solent balatum edere, ita vociferantes propter miseriam suam.

3 *Contra pastores istos*] id est, duces & principes populi in utroque ordine, de quibus Jirmeja & Jechezkel ibidem. *Disposuit illos velut*] id est, hostes magnificavit, & quasi habenis duxit ad exequendum voluntatem suam.

4 *Angulus, ab ipso*] id est, turris oppugnatoria, quam adhibuit Nebucadnetzar: sic autem turres dicuntur synecdochicè, ut Tzephan. 1. 16. *Clavus ab ipso*] id est, tentoria militaria quæ panguntur clavis. b Heb *belli.* *Exactor pariter*] ut supra 9.8. 5 *Eos qui insidebant*] id est, non tantùm vos, sed etiam Aegyptios auxiliares vestros: vide 2. Reg. 24. 9. & Jeschah. 31.1. 6 *Corroborabo autem*] exornatio prioris causæ in hortatione positæ, id est, promissionum Dei, quarum complementum pertinet ad regnum Christi. *Exaudiam*] ut pollicitus est supra versu 1. c Heb. *cor* ... *deinceps.* 9 *Recordentur mei*] id est, annuncient Evangelium, & discipulos comparent Christo. *Filiis suis revertentur*] quos genuerint Evangelio, sive recordatione mei.

10 *Non sufficiet*] vide Jeschahh. 49. 20. & seq.
11 *Quamobrem*] id est, eò quòd tam numerosa & copiosa erit Dei benedictio in Ecclesia, amplificabit populus Dei sedes suas, & quasi missis coloniis Assyrios, Aegyptios, & gentes omnes subdet imperio Christi. *Percutiet*] id est, superabit omnes fluctus, nec illis detinebitur quin propaget imperium Christi. *Arescent* &c.] id est, tam commodè prænavigabunt Nilum, quam si arefactus esset, ut olim fuit mare rubrum & Jarden. 12 *In Jehova*] id est, in Christo capite Ecclesiæ.

hhadis, Libanique adducam eos: sed 'non
sufficiet eis.
11 'Quamobrem transiens per mare angu-
stiâ 'percutiet in mari fluctus, 'arescentque
omnia profunda rivi: & dejicietur fastus As-
syriæ, sceptrumq; Ægypti amovebitur.
12 Roborabo autem illos 'in Jehova: ut in
nomine ejus continenter ambulent, dictum
Jehovæ.

Caput XI.

1 *Aperi Libane*] Quarta hæc pars prophetiæ (ut diximus suprà 9. 1.) exponit judicium Dei horrendum Judæis superventurum propter repudiatum Christum & Evangelium ipsius: quod judicium primùm allegoricè proponitur summatim, tribus versibus; deinde verò minutatim explicatur cum causis antegressis suis, altera allegoria, ad finem usque capitis. Est autem prior hæc allegoria per prosopopœiam enuntiata Libano, & regioni toti, cujus summis, infimis, nobilibus, obscuris, potentibus tenuibusque incolis ultimum judicium prædicitur. *Januas tuas*] id est, claustra tua & aditus quibus circummunitus es: nam Libano præfectus erat a regibus Persidis saltuarius. Nechem. 2. 8. & observati aditus. Ita demonstrat Propheta, nihil fore tam firmum, quin perrumpatur potente judicio Dei, ut Judæa tota cum incolis suis, quicunque tandem fuerint, velut accenso igne consumatur. *Cedros*] id est, proceres, magnificos, & potentes quosque, sic deinceps, ut exponitur sequente versu. 2 *Abies*] id est, populares quique. *Robora Basch.*] id est, potentes quique. *Sylva vind.*] id est, promiscuus ille numerus tenuium e populo: sic convertitur propositio, ut infimi de summis lugeant, summi de infimis, omnes denique de communi malo: quod sequens versus altera allegoria ostendit, quæ est ad sequentem locum μεταβατικὴ. 3 *Pastorum*] id est, eorum quibus in Republica & Ecclesia cura populi commissa est. *Magnificentia eorum*] id est, tota multitudo populi, in qua est decor principum, Proverb. 14. 28. & ex cujus spoliis isti seipsos magnificabant, non ut pastores studiosi, sed ut leones; quemadmodum eos hoc versu nominat, & exponit sequentibus. *Rugitus*] ex desolatione & fame. *Fastus Jard.*] id est, fastus Judææ, quam definit Jarden: qui fluvius propterea hîc nominatur, quòd leones ferè versabantur in solitudinibus ejus. 4 *Sic ait*] fusa hæc judiciorum Dei explicatio (ut diximus in versum 1.) enarrat primùm quidem vocationem & institutionem Christi in pascendo populo, usque ad versum 7. deinde officia ejus, versu 7. ac postremò judicia, ad finem usque capitis. In vocatione duo statuuntur Judæorum genera, quorum uni pascendi committuntur Christo, alteri verò propter impietatem & inhumanitatem suam abdicantur. *Oves has*] id est, tenuem hunc populum qui expositus est pastorum suorum violentiæ, eumque ab illis vindica. Christus enim reverà post ea tempora quæsiturus oves Jisraëlis amissas venit, quibus temporibus fuerant diu a suis pastoribus excarnificatæ inde a Joannis Hyrcani temporibus per Aristobulum priorem, Alexandrum, Hyrcanum & Aristobulum posteriorem, Antipatrum, Herodem, Sacerdotes, Pharisæos & Sadducæos, ut veteres historiæ doceant. 5 *Neque habentur*] id est, his sceleribus perpetratis impunè abeunt. *Qui vendunt*] id est, ita cum illis agunt, quasi justum in illos dominium obtinerent: quæ mala vide apud Josephum inde a 19. capite libri 13. Antiquit. 6 *Nam*] ætiologia, cur Deus Pater solas oves interfectionis commendet Christo, alias morti adjudicet. *Habitatores huj.*] id est, corpus & universitatem hujus populi, exceptis illis ovibus quæ modò dictæ sunt. *Faciam ut præstò*] id est, tradam alios aliis perdendos intestinis motibus, ac postremò prodendos regibus ipsorum, postquam ipsi se vulneribus mutuis confoderint. Primùm enim ferbuit Judæa tota seditionibus domesticis, ex quibus innumera multitudo potentium cecidit; ac postremò per Romanos Alexandri & Hyrcani dissidio provocatos venerunt in manus Antipatri & Herodis magni, qui omnem operam in potentioribus perdendis studiosissimè consumpserunt. a Heb. *vir in manu amici sui.*

1 'APERI Libane 'januas tuas, ut consu-
mat ignis 'cedros tuas.
2 Ejula 'abies, quia corruit cedrus, quia
magnifici vastantur: ejulate 'robora Bas-
chanis, quia concidit 'sylva vindemiæ.
3 Vox ejulatus 'pastorum, eò quòd vastetur
'magnificentia eorum; vox 'rugitus leonum,
eò quòd vastetur 'fastus Jardenis.
4 'Sic ait Jehova Deus meus, pasce 'oves has
interfectionis,
5 Quas possessores earum interficiunt, 'neq;
habentur rei, & eorum 'qui vendunt ipsas
quisque dicit benedictus Jehova, quòd di-
tatus sim; & pascentium eas nemo clemen-
tia utitur erga eas.
6 'Nam non utar clementia ampliùs erga
'habitatores hujus terræ, dictum Jehovæ:
sed ecce ego 'faciam ut præstò sint homines
a alter in manu alterius, & in manu Regis
sui, quibus contundentibus terram hanc
non eripiam e manu eorum.
7 'Itaque pavi oves interfectionis, vos, *inquam*,
ô pauperes gregis; & accipiens mihi duos
baculos, quorum unum vocavi amœnitatis,
& alterum vocavi 'devincientium, pavi oves
illas.
8 'Et excidi 'tres pastores 'mense uno: 'im-
minuto animo meo propter illos, quòd eti-
am animus eorum odisset me:
9 'Et dixi, non sum pasturus vos: 'quæ mori-
tura est moriatur, & quæ exscindenda est ex-
scindatur, & reliquæ comedant b altera car-
nem alterius.
10 'Itaque accipiens baculũ meum, *baculum*
jucunditatis, succidi ipsum; irritum facien-
do fœdus meum quod pepigeram cum om-
nibus 'populis istis.
11 Irritoque facto die illa; agnoverunt rectè
'pauperes illius gregis qui observabant me,
verbum Jehovæ esse.
12 ‖'Dixeram enim ad illos, si bonum *videtur*
in oculis vestris, date mercedem meam;
sin minus, desistite: qui appenderunt mer-
cedem meam triginta argenteos.
13 Edixit autem Jehova mihi, 'projice eos
conferendos in figulum, c 'magnificum preti-
um quo pretiosè æstimatus sum ab illis: ita
accipiens triginta argenteos projeci eos in
domum Jehovæ, *conferendos* in figulum.
14 Postea succidi baculum meum secundum,
baculum devincientiũ; 'irritam faciendo fra-
ternitatem inter Jehudam d & Jisraëlem.
15 'Tandem edixit Jehova mihi, ampliùs 'su-
me tibi instrumentum pastoris stulti.
16 'Nam ecce ego suscitaturus sum pasto-
rem in hac terra *qui* e erraticas non visita-
bit, f ætate teneram non requiret, & fractam
non curabit, restitantem non portabit: sed
carnem pinguioris comedet, & ungulas ea-
rum perrumpet.
17 Væ pastori nihili, derelinquenti gregem:
gladius imminet brachio ejus, & oculo dex-
tero ejus; brachium ejus g prorsus arescet,
& oculus dexter ejus h omninò caligabit.

7 *Itaque*] secundus locus de officio Christi quod ovibus suis exhibuit, nimirum pastione, & ductu, qui ratione pastoritia figuratur duobus baculis pastoralibus: horum autem prior, qui amœnitatis dicitur, significat gratiam & beneplacitum Dei conspicuum in populo ipsius per Christi prædicatione verbi; posterior verò qui devincientium baculus appellatur, significat Ecclesiam ex Jehuda & Jisraëlis reliquiis adunatam; quod processurum erat ante vocationem gentium, ut prædictum fuerat per Prophetas, & ipse Christus ostendit Matth. 10. 5. & 6. *Devincientiũ*] simple inter se Judæorum & Jisraëlitarum, ut communi opera serviant Domino: alii interpretationem [illegible] vimus quidem, sed quod magis probamus & confirmamus infrà ver. 14. illud adduximus. 8 *Et excidi*] [illegible] us locus, ut diximus suprà in ver. 4. de judicia per Christum in Judæos efficta [illegible] rat: unum, quidem benedictionem sustulit & curam eorum salutarem [illegible] cit, usque ad ver. 11. alterum, quòd [illegible] malorum [illegible] portavit donec consumerentur illi, ab quo capite. [illegible] tem quæ [illegible] ximus præcedente versu; jam eadẽ bona ademptũ Judæis iri ostendit Christus eodẽ ordine qui superiore versu positus est, & causæ istorum judiciorũ attexuntur. *Tres pastores*] [illegible] omnes doctores, qui Judæis supererant ut instituerentur in cognitione veri Dei. Nam tria erant summa inter Judæos doctorum genera, Pharisæi, Sadducæi & Esseni: e quibus quamvis Pharisæi essent probatissimi, si ad legem respexeris, tamen apertissimè primùm reprehenduntur Evangelio, deinde reprobantur planè sententia Christi, ut legimus Matth. 23. *Mense uno*] .i. eodem tempore atque brevissimo. *Imminuto*] i. non tantùm alienato, sed etiã exacerbato & ad indignationem provocato: μείωσις. 9 *Et dixi*] nempe toti populo, ut videre est Matth. 25. 37. *Quæ moritura*] .i. sublata virga & curatione mea (ut typus [illegible] seq. ver.) estote deinceps expositi malis omnibus externis & domesticis ad [illegible] cionem. b Heb. *mulier carnem amicæ suæ.* 10 *Itaque*] typus superioris [illegible] tionis. *Populis*] .i. tribubus Jisraëlitarũ, ut Judic. 5. 14. 11 *Pauperes*] [illegible] suprà ver. 7. reliquias electas & commissas Christo, nimirũ Apostolos & discipulos illius. ‖*Matt. 26. 3. & seq.* 12 *Dixeram*] ætiologia, cur Christus curam [illegible] di Judæos abjecerit, & pastores repudiaverit. Nam (inquit) jusseram illos [illegible] ferre mercedem suam, & ad efferendos fructus dignos resipiscentia [illegible] tus: illi verò contrà infensissimo odio persequuti me appenderunt mercedem proditori meo, ut me illo administro perderent. 13 *Projice*] .i. prophetia [illegible] de sic futurũ esse: nempe proditorẽ Judã tactũ indignatione facti sui mercedem istam reportaturũ esse, quæ Sacerdotibus reddita collocabitur in agro [illegible] parando, ut narratur Matt. 27. c Heb. *Magnificentiam pretii.* *Magnificũ* [illegible] dictũ. 14 *Irritam*] .i. testificando a specie typi illos non ampliùs inter [illegible] tos esse, sed dissipatos, & porrò ad extremũ usque dissipandos judicio Dei, [illegible] quens typus demonstrat. d Heb. *& inter Jisraëlẽ.* 15 *Tandem*] alterius [illegible] typus, de quo diximus in ver. 8. ostendens fore ut tota Judææ administratio [illegible] lato Christo sit stulta, ac proinde exitialis populo. *Sume tibi*] .i. hæc [illegible] monstra typo, & verbo prænuntia. 16 *Nam ecce*] explicat o typi est [illegible] fore ut Judæa per Reges, administratores, & procuratores sceleratos [illegible] atq; consumatur, hoc ver. deinde etiam furorum, ut qui pastores inutiles in Judæa superfuerint, maledictione obruantur: quæ omnia quàm verè gesta sint demonstrat planè Josephus libris de bello Judaico, atque Hegesippus. e Heb. *errantem.* f Heb. *puerum.* g Heb. *arescendo.* h Heb. *caligando.*

CAPUT XII.

Deus hostibus Ecclesiæ suæ perniciem ab illa, suis verò protectionem a se & salutem prænuntians, si resipuerint & ad Christum propter peccata nostra transfixum reverterint: deinde remissione peccatorum in sanguine illius, sanctificatione, & illustratione Evangelii promissa, prædicit Christum quidem percussum iri, sed non propterea minus eventuras promissiones ipsius: ac perituram quidem maximam Judæorū partem, verùm reliquias adveniente majestate Dei luce, & gratia, bonisq; omnibus in regno Christi fruituras, & gentes quoque perituras, exceptis illis reliquiis quas Deus Ecclesiæ suæ donaverit, & cultui suo cum rebus ipsarum consecraverit.

1 ᵃ ONEROSA prophetia verbi Jehovæ
pro ʼJisraële: ʼdictum Jehovæ, qui extendit cœlos, & fundat terram, formatque spiritum hominis ᵇ in eo.
2 ʼEcce ego dispositurus sum ʼJeruschalaima
ut ʼpelvem ᶜ soporiferam omnibus populis circumquaque; ʼnempe tum contra Jehudam futuro in obsidione, *tum* contra Jeruschalaima.
3 Quin futurum est die illo, ut disponam Jeruschalaima, *velut* lapidem onerosissimum omnibus populis, quo quicunque onerant se ᵈ omninò cæduntur; etiamsi congregentur contra illa omnes gentes terræ.
4 Die illo, dictum Jehovæ, ʼpercutiam omnem equum stupore, & sessorem ejus amentia: & ʼsuper domum Jehudæ aperiens oculos meos, omnes equos populorum percutiam cæcitate:
5 Adeò ut dicant duces Jehudæ cum ᵉ animo suo; fortitudo est mihi, & habitatoribus Jeruschalaimorum, in Jehova exercituum ʼDeo ipsorum.
6 Die illo disponam duces Jehudæ tanquam ʼfoculum ignis ᶠ invadentis ligna, & ut tædam ignis ᵍ invadentis manipulum, qui consumant ad dexteram & ad sinistram omnes populos circumquaque: ut permaneant Jeruschalaima adhuc loco suo, Jeruschalaimis.
7 ʼIta servans Jehova ʼtentoria Jehudæ ʼprimùm; ut non magnificet se ʼornatus domus Davidis, & ornatus habitantium Jeruschalaimis supra Jehudam,
8 Die illo proteget Jehova habitantes Jeruschalaimis: eritque ʰ abjectissimus ex eis, die illo ʼsimilis Davidi; & domus Davidis ut ʼdii, ut angelus Jehovæ coram illis.
9 ʼErit enim die illo, ʼcùm quæram perdere omnes gentes quæ invaserint Jeruschalaima,
10 Ut ʼeffundam super domum Davidis, & super habitatores Jeruschalaimorum ʼspiritum gratiæ & deprecationum, respicientque ad me quem transfixerint: clangentque super hoc, tanquam planctu de unigenito; ⁱ amarè plangent de eo ut amarè quis plangit de primogenito.
11 Die illo magnus erit planctus Jeruschalaimis, ut planctus ʼHhadadrimonis in convalle Megidduntis.
12 Planget enim terra, ᵏ quæque familiæ seorsim; familia ʼdomus Davidis seorsim, & fœminæ eorum seorsim, familia ʼdomus Nathanis seorsim, & fœminæ eorum seorsim:
13 Familia ʼdomus Levi seorsim, & fœminæ eorum seorsim; familia ʼSchimhhitica seorsim, & fœminæ eorum seorsim:
14 Omnes familiæ reliquæ; familiæ singulæ seorsim, & fœminæ eorum seorsim.

[illegible] prophetiæ designari solent. *Jisraële*] id est. pro germana Ecclesia [illegible] Judæis & gentibus adunata, ut Galat. 6. 16. *Dictum Jehovæ*] exordium [illegible] faciens a natura operibusque Dei. b Heb. *in medio ejus*. 2 *Ecce* [illegible] hæc pars, prolepsis sive propositio duo summatim complectitur; [illegible] Dei contra adversarios Ecclesiæ ipsius, usq; ad versum 7. & salutem Ecclesiæ [illegible]dam, versu 7. & 8. quæ duo postea per ὕστερον πρότερον explicantur. Ju[illegible], quæ tum Deus ipse per se, tum per servos suos Ecclesiam [illegible] est, descriptio fit triplice allegoria: prima est, potionis soporiferæ [illegible] 4. qua exornatur versu 4. & 5. secunda est lapidis gravissimi ad[illegible] conteri, versu 3. tertia denique ignis adversarios pervasuri atque con[sumpturi, ver]su 6. *Jeruschalaima*] id est Ecclesiam: sic deinceps. *Pelvem*] id [est, ...]quo populi omnes poti ita soporentur ut dicitur ver. 4. c Heb. [illegible] *Nempe*] epexegesis nominis Jeruschalaimorum quo antè usus est, non [illegible] locum, sed Ecclesiam totam quam adversarii pressuri sint hac vo[illegible] esse. d Heb. *cadendo*. 4 *Percutiam*] id est, consilium & [illegible], ut subjiciantur, & ipsi corruant in exitium gravissimum. *Super* [*domum*]] id est, Ecclesiæ misertus: humanitus dictum. e Heb. *corde*. [*Deo ips*]*orum*] id est, qui Deus est piorum omnium in Ecclesia habitantium. [6 *Foculum*] sive (ut Græci vocant) ἐσχαρίδιον, quod Hhebræi appellant a [illegible] vase, de quo Exod. 30. 18. sensus est, utcunque tenues sint in speciem [illegible], tamen eas esse obvia & adversa omnia consumpturas, ut ignis facit. f Heb. *in ligna*. g Heb. *in manipulo*. 7 *Ita servans*] altera pars pro[illegible] diximus in versum 2. de salute communi totius Ecclesiæ, hoc versu; & [illegible] Dei gloriaq; ad Ecclesiam perventura, seq. vers. *Tentoria Jehudæ*] [illegible], salutem ex æquo omnibus Ecclesiæ membris daturus est, eaque ad de[illegible] sui armaturus, ne alter alterius salutem sibi vel tantillum arroget, sed [illegible] fore ex æquo omnes concedant Domino. *Primùm*] nempe quia [illegible] invadebant hostes quàm pertingere possent Jeruschalaima: hæc enim [illegible] typi dicta sunt; ut ostendatur non potentia humana, sed per minimos [illegible] salutem effecturum; quod illustratur sequente versu.

Ornatus domus] id est, familia regis & civitas regia, quæ & ipsæ sunt ornatissimæ, & se toti regno ornamēto esse putant, ac proinde ferè sibi arrogant protectionem & salutem illius.

h Heb. *collapsus*.

8 *Similis Davidi*] id est robustissimus, & inprimis strenuus, ut 2. Schem. 17. 8. harum autem virium causa redditur sequentibus.

Dii] id est, angeli: ut Psalm. 8. 6.

9 *Erit enim*] tertia pars prophetiæ (ut diximus in vers. 1.) videlicet enarratio proximè antecedētis prolepseos duo ejus mēbra exponit ὕστερον πρότερον: primùm enim salutem Ecclesiæ & rationem illius enarrat copiosissimè, usque ad versum 12. capitis 14. deinde verò exitium adversariorum, seq. Ad salutem autem Ecclesiæ ex ordine ponuntur ista: primùm resipiscentia vera animis piorum a Deo indita per Spiritum, toto hoc capite; deinde remissio peccatorum resipiscentibus attributa in Christo per fidem, versu 1. capitis 13. tertiò doctrinæ Evangelii vindicatio ab omni corruptione ut pura & syncera sit, inde ad versum 7. ac postremò reliquiarum ad electionem pertinentium separatio, in fine sequentis capitis: cujus demum separationis ratio explicatur undecim versibus capitis 14. *Cùm quæram*] id est, cùm erit mihi in animo perdendi planè, & dabo operam ut profligem eos. 10 *Effundam*] ut Joel. 2. 28. *Spiritum gratiæ*] id est, gratiosum spiritum regenerationis, qui ex gratia Dei & in gratia Dei est, ac proinde resipiscentes a peccato suo adducit ut deprecentur ipsum & implorent ipsius misericordiam: sic Act. 2. 37. *Respicientq*] fide amplectentes Christum: ut Apocalyps. 1. 7. i Heb. *amaricando* plangere *de eo secundum amaricare* plangere *de primo*, &c. *ut ita loquamur*. 11 *Hhadadrimonis*] loci in convalle Megidduntis siti, tribu Menaschis, ubi Rex Joschija occubuit: fuit enim luctus publicus omnibus pro statuto in Jisraële imperatus, 2. Chron. 35. 24. & seq. quò spectant sequentes versus. k Heb. *familiæ familiæ: sic ver. 14.* 12 *Domus Davidis*] id est, reliquæ familiæ e regia stirpe ortæ. *Domus Nathanis*] ad quam extincto Schelomonis genere jus regni pervenerat ac propterea hîc seorsim a reliquis familiis numeratur. 13 *Domus Levi*] id est, Sacerdotum, κατ᾽ ἐξοχήν. *Schimhhitica*] una e posteris Gerschonis, qui primus numeratur in filiis Levi, 1. Chron. 6. 1. hoc autem exempli causa ponitur, ut de cæteris idem judicium fiat ex sequente versu.

CAPUT XIII.

1 ᵃ DIE illo erit ʼfons apertus domui Davidis, & habitatoribus Jeruschalaimorum; ʼpro peccato, & pro separatione ex immunditia.
2 ʼErit etiam die illo, dictum Jehovæ exercituum, ut exscindam nomina ʼterriculorum e terra, adeò ut non commemorentur amplius: quin etiam eorum Prophetas & ʼspiritum impuritatis ʼamoturus sum a terra.
3 Eritque cùm prophetaverit quispiam am-

1 *Die illo*] Secundus locus, de remissione peccatorum ad salutem in Christo pertinente, ut diximus suprà 12. 9.

Fons apertus] id est, facilis erit & expositus omnibus accessus gratiæ Dei abluentis peccata & sordes nostras, velut in fonte purissimo, in sanguine Christi, cujus aspersio perennis pios sanctificat. *Pro peccato*] id est, quo abluātur peccata, sordesque omnes vanitatis ex peccato contractæ, quas Propheta adumbrat legali typo, de quo Levit. 12. & 15. 2 *Erit etiam*] tertius locus rerum ad salutem pertinentium, ut diximus suprà 12. 9. de puritate doctrinæ Evangelii vindicata ab omni Idololatria, hoc versu; & item a falsitate, versibus seq. *Terriculorum*] vide 1. Schem. 31. 9. *Spiritum impuritatis*] id est, doctrinam impuram ab impuro diaboli spiritu in animos suorum inspiratam, ut impurati impurent alios, & seducant seducti. *Amoturus sum*] aut perdendo ipsos, ex lege Deut. 13. quod ostenditur sequente versu; aut ad abjurationem falsæ doctrinæ suæ compellendo, sive pudore sive suppliciis, versibus tribus seq.

3 *Pater ejus*] emphasis quasi dicat ne ipsi quidem parentes parcent; adeo studium naturale in liberos subjicient pietatis studio, ex lege Deut. 13.8.

Transfigent] parciti zelo ut fuit Pinchas, Num. 25.

4 *Togam*] qui communis erat amictus prophetarum, ut de Elija legitur 2. Reg. 1.8. & de Joanne Baptista, Matth. 3.4 vide in Jeschahh. 20.2.

a Heb. *pilisive villi*.

Ut mentiantur] i. prophetias mendaces enuntient.

5 *Non sum*] videlicet amplius q.d. discessi ab illo vivendi genere, & me ad justum laborem contuli quem Deus imperavit, & me amici ante docuerunt.

b Heb. *homo*.

6 *Quid plagæ*] sensus est, recentes hæ plagæ quæ extant in corpore tuo videntur ostendere te adhuc pseudoprophetam esse: quæ objectio in responso unica voce diluitur, cùm eos qui ipsum a malo instituto ad bonum avocaverint agnoscit & prædicat esse amantes sui. c Heb. *inter manus tuas*.

plius, ut dicant ad eum, 'pater ejus & mater ejus qui genuerint eum, non es victurus, quia falsitatem loquutus es nomine Jehovæ: & 'transfigent eum pater ejus & mater ejus qui genuerint eum, cùm prophetaverit.
4 Ita erit die illo, ut erubescant isti prophetæ quisque a visione sua cùm prophetaverit; neque induant 'togam a villosam 'ut mentiantur:
5 Sed dicat, 'non sum Propheta, vir agricola sum; nam instituit me b aliquis a pueritia mea.
6 Quòd si dixerit ad eum *quisquam*, 'quid plagæ istæ c in manibus tuis? dicet, *plagæ sunt* quibus percussus fui in domo amantium me.
7 'Gladie, evigila contra pastorem meum, & contra 'virum proximum meum, dictum Jehovæ exercituum, percute pastorem, & dispergentur oves; at 'reducam manum meam ad parvulos.
8 'Nam erit in tota terra, dictum Jehovæ, ut partibus duabus in ea excisis & expirantibus; tertia relinquatur in ea:
9 Et inducam tertiam istam 'in ignem, conflansque eos ut conflatur argentum, probabo eos quemadmodum probatur aurum: horum quisque invocabit nomen meum, & ego exaudiã eum; dicam, populus meus est, & ipse dicet, Jehova est Deus meus.

7 *Gladie*] postremus locus rerum ad salutem pertinentium, ut diximus suprà 12.9. de separatione electarum reliquiarum per Christum. Ad hunc autem locum Propheta transit occupatione, hoc modò: videbitur fortasse inanis esse tota superiorũ bonorũ promissio, cùm pastor meus Christus opprimendus vi & percuciendus sit tam graviter atq; si pseudopropheta esset: quo ex scandalo tam graviter ipsæ oves, hoc est, discipuli eju grex afficietur, ut momento uno diffugiant. Mat 26. sed, inquit Deus, hoc saltem pii recordari debent a me ante tot secula illud ipsum scandalum prædici atque imperari, ne cùm eveniet ipsorum animi conturbentur, ut ipse Christus admonuit, Matth. 26.31. & Joan. 14. & 16. & 18. deinde verò hoc cogitandum est me nullis vinculis distineri posse, quominus in electis meis efficiam promissiones meas; quæ ponuntur duobus versibus, & enarrantur principio sequentis capitis. *Virum proxim.*] hoc nomine Deus Pater honorificè appellat Christum, quia Christus est alter idem, imago Dei invisibilis, character hypostaseos Patris, & splendor gloriæ illius tanquam ex adverso micans in conspectu rerum creatarum omnium. Nam Hhebræa vox proximum aut amicum sonat, qui stat e regione alterius, & præstò est ad omnia amici officia comparatus: quamobrẽ idem in sinu Patris esse, & ad dexteram illius sedere dicitur intercedens pro nobis. *Reducam*] id est recuperabo manu mea, & recuperatos conservabo meos in æternum: qui parvuli ea de causa dicuntur quam exponit Christus Matth. 18. 8 *Nam erit*] expositio promissionis præcedentis de manu Dei ad parvulos reditura; qua prædicit Deus excidium maximæ Judæorum partis, hoc versu: & perpetuam illorum curationem qui ad salutem pertinebunt, versu sequente.

9 *In ignem*] afflictionum & crucis, in qua tanquam in catino tum conflantur & formantur, tum etiam reformati probantur pii.

Caput XIIII.

1 *Ecce dies*] Enarratio promissionis quæ modo summatim dicta est: qua Propheta ostendit, primùm quomodo futurum sit ut duæ Judæorum partes exscindantur duob. versibus, quod dixerat versu 8. deinde quomodo sit servaturus tertiam partem eamque recturus paterna administratione sua, sequentibus. *Spolium*] apostrophe est, ad Judæam & urbem Jeruschalaimorum, quæ per Romanos hæc omnia perpessa est. 2 *Residuum*] id est, minimam illam partem quæ nominata est tertia suprà 13.8. & 9. sic transitur ad secundam promissionis partem. *A civitate*] id est, quo minus sit civitas, & constituatur Ecclesia Dei ex ea parte Judæorum quam Deus servaverit & gentibus adunaverit. Jam enim Propheta omisso urbis Jeruschalaimorum typo agit de Ecclesia, quæ est civitas, domus, & templum spirituale Dei,

1 'ECCE dies ventura est Jehovæ, cùm dividetur 'spolium tuum in medio tui.
2 Recipiam enim omnes gentes contra Jeruschalaima ad bellum, & capietur civitas, diripienturque domus, & fœminæ comprimentur; & exeunte parte civitatis in deportationem, 'residuum populi non exscindetur 'civitate.

3 'Nam procedens Jehova pugnabit contra gentes illas; 'ut quo die pugnavit, die conflictus.
4 'Et 'stantibus pedibus ejus die illo super montem olivarum, qui est in conspectu Jeruschalaimorũ ab Oriente, scindetur mons olivarum a medius Orientem & occidentem versus, *in* vallem magnam valde: & recedet pars ipsius montis ad Aquilonem, & pars ejus ad Austrum.
5 Tum fugientes 'vallem montium, 'cùm pertinget vallem montium, 'ad *montem contentu quem* selegit: & fugietis quemadmodum fugiebatis metu 'terræ motus diebus Hhuzzijæ Regis Jehudæ, veniente Jehova Deo meo, omnibusque 'sanctis b adstituris tibi.
6 Et erit die illo, 'ut non sit lux c pretiosa & densa:
7 Sed erit dies unus 'qui agnoscetur a Jehova, non ex die & nocte; nam erit ut 'tempore vespertino sit lux.
8 Erit etiam die illo, prodeuntibus 'aquis 'vivis e Jeruschalaimis 'parte sui ad 'mare Orientale, & parte sui ad mare 'posterum (quod æstate & hyeme futurum est)
9 Erit, inquam, Jehova d Rex super totam terram; die illo 'erit Jehova unus, & nomen ejus unum.
10 e 'Redigetur tota hæc terra quasi campestria 'a Gebahho ad Rimmonem in Australi parte Jeruschalaimorum; & exaltata urbs manebit 'in loco suo a 'porta Binjaminis usque ad locum portæ primæ, usque ad portam angulorum, & 'a turri Chananeelis usq; ad lacus torcularium Regis:
11 Et habitabunt in ea, & anathema non erit ampliùs; nam residebit urbs Jeruschalaimorum securè.
12 'Hæc verò erit plaga qua afficiet Jehova omnes populos qui turmatim convenerint

propinquaverit conspicuè & gloriosè ad Ecclesiam suam, dissilient montes & ipsa quoque membra Ecclesiæ perculsa tanta Dei majestate trepidabunt, que nihil non commovebitur: sic ostendit Propheta typis gloriosiorem adventum ad Ecclesiam in regno Christi, quàm olim fuerit in tradenda lege, Exod. 19. & 20. a Heb. *a medio ipsius*. 5 *Vallem*] id est, quam Deus efficiet ex monte olivarum dissiliente in partes. *Cùm pertinget*] Deus veniens. *Ad montem*] id est, recipietis vos domum Dei versus attoniti, stupefacti novitate & majestate appropinquatis Dei. *Terra motu*] de quo Hhamos 1.1. *Sanctis*] angelis, administris Dei & eorum qui heredes instituti sunt: ut Danijel. 8.13. b Heb. *tecum*. 6 *Ut non sit*] id est, dies sit varius & instabilis, modò serenus modo nubilus. c Heb. *pretiosum &*

7 *Qui agnoscetur*] id est, quem curabit & conservabit Deus. *Tempore*] id est, quo tempore advesperascere & nox esse solet quasi dicat, dies semper, nulla nox: Sol tuus non occidet, ut Jeschahh. 60.20. 8 *Aquis vivis*] Jeschezk. 47.1. & Joël. 3.18. *Vivis*] ut Gen. 26.19. *Parte sui*] id est Ecclesiam irrigantibus, quam Judææ typo Propheta adumbrat, mari mediterraneo circumclusæ, & Asphaltite lacu. *Mare Orient.*] de quo Jeschezk. 47.18. *Posterum*] de quo Deut. 11.24. & 34.2. d Heb. *in regem*. 9 *Erit Jehova*] & solus in Ecclesia agnoscetur, prædicabitur & invocabitur e Heb.

10 *Redigetur*] quasi dicat, æquabuntur in Ecclesia & plana erunt omnia, eminente sola statione Dei, Jeschahh. 2.2. & 40. *A Gebahho*] id est, ab extremitate una Jehudæ ad alteram; nam Gebahh limitaneum erat oppidum Binjaminitarum ad Septentrionem in finibus regni Jehudæ 1 Reg. 15. 27. Rimmon verò, Jehudæ & Schimhhonis Meridiem versus, Jehoschuhh. 15.32. & 19.7. *In loco suo*] ut suprà 12.6. *Porta Binjam.*] qua ibatur in agrum Binjaminitarum, Jirmejæ 37. 13. Erat autem porta illa ad Septentrionem sita inter duas portas quæ proximè nominantur: e quibus una (quæ porta prima dicitur, aut vetus Nechem 3.6.) erat in parte occasus; altera, quæ angulorum dicitur, spectabat ortum, de qua 2. Chro. 25.23. *A turri Chan.*] id est, a Meridie ad Septentrionem. Nam turris Chananeelis Meridiem, torcularia Regis Septentrionem spectabant: vide Nechem. 3.1. 12 *Hæc verò erit*] altera pars enarrationis, quam diximus suprà 12,9. quam perstrinxerat Propheta, tertio versu hujus capitis, de judiciis Dei contra adversarios. Sunt autem duo judiciorum genera quæ hic narrantur: unum, perditum ipsos divinitus & a Judæis mancipatos, omnesque opes & instrumenta ipsorum, usque ad versum 16. alterum, reliquias tum ex ipsis, tum ex rebus ipsorum conservatas Deo consecratum iri, ad finem usque capitis: quæ omnia typis Ecclesiæ veteris delineantur.

3 *Nam procedens*] secundus locus ... formam locis ... bus ... collatis ... una ... tam ... verita; ... omnium ... populi ... rum subministr... ve. seq.

Ut quo die] ... bus modis quibus ... quam usus est ad bellandum & perdendum hostes suos, iis in quam omnibus utetur armisque omnia expedit, ac copias exponet quibus illos fundat deleatque.

4 *Et stantibus*] formas quibus Deus suorum ... da subministratione est exponit ... ta magnificis ... riis. ... primum ... adventus Dei ... sanctis suis ... ternum Ecclesiam inhabitet ... versibus ... lux perpetua ... lustrationem ... gelii gloria ... tu ver. 6 & 7 ... um fluxus perennis aquarum ... in regno Christi ... 8. & 9. quarta ... dit entorum ... um sublatio ... clesiæ Dei ... tem, versu 10. & 11.

Stantibus] q... cat, cum primum

contra Jeruschalaima: tabefaciet carnem cujusque 'ipso stante super pedes suos, & oculi cujusque tabefient in foraminibus suis, & lingua cujusque tabefiet in ore ipsorum.
13 'Erit etiam die illo, ut sit vexatio Jehovæ magna in illis; adeò ut 'prehendant [f] alter manum alterius, & ascendat manus unius in manum alterius.
14 Tu quoque, Jehuda, pugnabis Jeruschalaimis; & recipientur opes omnium gentium circumquaque, aurum, & argentum, vestesque [g] multæ admodum.
15 Et similiter futura est plaga equorum, mulorum, camelorum, asinorumq;, & omnium jumentorum quæ erunt in castris illis; similis 'plagæ illi.
16 'Eritque ut quisquis residuus fuerit ex omnibus gentibus quæ venerint contra Jeruschalaima, ascendant de anno in annum 'ut incurvent se Regi Jehovæ exercituum; & ut celebrent festum tabernaculorum.
17 Et erit *si* qui non ascenderint ex familiis terræ Jeruschalaima ad incurvandum se Regi Jehovæ exercituum, 'ut non sit super eos imber:
18 Quòd si familia Ægypti non ascenderit, neque advenerit, 'super quos non est *imber*; 'erit illa plaga qua affecturus est Jehova gentes quæ non ascenderint ad celebrandum festum tabernaculorum.
19 Hæc erit peccati pœna Ægypti; & peccati pœna omnium gentium quæ non ascẽderint ad celebrandum festum tabernaculorum.
20 'Die illo erit inscriptum 'tintinnabulis equorum, sanctitas Jehovæ; ut sint ollæ in domo Jehovæ 'quasi crateres coram altari:
21 Imò erit omnis olla Jeruschalaimis & in Jehuda sanctitas Jehovæ exercituum, & veniẽtes omnes sacrificaturi accipient ex eis, & coquent in eis: neq; erit 'Cenahhanæus ampliùs in domo Jehovę exercituũ die illo.

[illegible] & offerendis Domino usq; ad ver. 20 (ut diximus in ver. 12.) & rebus ipsa- [illegible] consecrandis, ver. 20. & 21. *Ut incurvent*] i. colant legitimè, synecdoche.

17 *Ut non sit super eos*] id est, ut maledictæ sint; quod malum difficultate quadam ad vitam præsentem pertinente effingitur. 18 *Super quos*] videlicet AEgyptios: nam AEgyptum ferè non perplui historiæ docent, & testatur Mosche Deut. 11. 10. *Erit illa plaga*] id est, nihilominus easdem difficultates divinitus perferent quas aliis gentibus solet afferre inopia imbrium, & maledicentur a Deo. 20 *Die illo*] secũdum membrum, de rerum cõsecratione, ut diximus in ver. 16.

Tintinnabulis] quę ferè in regionibus mõtosis appenduntur equis, q. d. Illa omnia metallica describentur & referentur in ærarium domus Dei, ut deinceps in sacros usus occupentur: allegoria, ut sæpè diximus. *Quasi*] i. ut sint ollæ copiosissimæ, quemadmodum crateribus ad ministerium abundat altare Dei: pro eo quod est, ut sit maxima ministrorum omnium in Ecclesia commoditas, quod ostenditur seq. ver. 21 *Cenahhanæus*] id est, extraneus aut impurus ullus, synecdochicè: quod prædictum fuerat Jeschah. 35. 8. & Joel. 3. 17. ubi hic locus apertissimè exponitur.

MALEACI.

Caput I.

Deus exposito beneficio electionis suæ collato in posteros Jahhakobi, & reprobatione Hhesavi, Judæos omnes, ac inprimis Sacerdotes arguit polluti cultus sui, quem vocatis ad Evangelium gentibus se confirmat asserturum, & abjecto sacerdotio Levitico: deinde connubia cum infidelibus, polygamiam, divortiorumq; licentiam, ludibria in Deum contumeliosa, sacrilegia, & blasphemam omnium contumaciam reprehendit, subjectis promissionibus erga bonos, & interminationibus contra improbos, quos omnes ad resipiscentiam hortatur, & fidem in venturum Christum.

1 'PROPHETIA [a] onerosa verbi Jehovæ 'ad Jisraëlem [b] per 'Maleacin.
2 'Diligo vos, ait Jehova; & 'dicitis, 'in quo diligis nos? 'nonne frater *fuit* Hhesav Jahhakobo? dictum Jehovæ; dilexi autem Jahhakobum,
3 Hhesavum verò odio habui; 'ideo disposui montes ejus desolationi, & possessionem ejus draconibus deserti.
4 'Quod dicit Edomæa, depauperati sumus *quidem*, at revertemur & ædificabimus vastata loca: sic ait Jehova exercituum, ipsi ædificent, at ego destruam; & [c] vocabuntur terminus improbitatis, & populus cui indignatur Jehova, usque in seculum:
5 Quod oculi vestri visuri sunt 'ex termino Jisraëlis; & vos dicturi, magnificat se Jehova.
6 'Filius honorat patrem, & servus [d] dominum suum: quòd si pater sum, ubi est honor meus? & si [e] dominus sum, ubi reverentia mei? ait Jehova exercituum, vobis ô Sacerdotes contemptores nominis mei, qui dicitis, qua in re contemnimus nomen tuum?
7 Qui afferentes super altare meum cibum 'pollutum, dicitis, qua in re polluimus te?

[illegible] electione Dei & beneficiis in Jisraëlitas, versibus 4. seq. tum propositio [illegible] de quibus populum & nominatim Sacerdotes custodes legis contestatur [illegible] lege, usque ad versum 22. capitis 3. postremò, hortatio ad resipiscen- [illegible] propter adventum Christi & promissiones Evangelicas illius: quæ omnia [illegible] ad majorẽ emphasin a Propheta exponuntur. a Heb. *onus:* [illegible] 13. 1. *Ad Jisraelem*] id est, populum totum a captivitate reducem. b Heb. *per manum Maleaci.* *Maleacius*] ultimũ Prophetarum qui habetur [illegible] Testamento: non enim hortatur populum ad ædificationem templi, ut [illegible] & Zecarja fecerunt; sed extructo jam templo & instituto cultu turpissimas [illegible] depravationes reprehendit, de quibus habentur in libris Hhezræ & Ne- [illegible] 2 *Diligo vos*] exordium hoc Judæos dociles facit a Dei amo- [illegible] gratuita, & beneficiis erga illos: quæ Deus ab ipso primorum paren- [illegible] & Hhesavi exemplo confirmat, hoc ver. & in posteritatẽ continua- [illegible] ver. 3. & continuatum iri, ver. 4 & 5. Quod autem dicit, diligo vos, [illegible] comprehendit Deus non tantùm amorem suum & electionem gratuitam, ve- [illegible] omnia ex electione beneficia. *Dicitis*] cùm infirmitate, tum contẽptu [illegible] exponitur postea inde a ver 6. *In quo diligis*] id est, qua in re de- [illegible] non tibi curæ esse? qui æquè ac aliæ gentes affligimur, & nulla singularia [illegible] percipere aut cernere dilectionis tuæ erga nos documenta. *Nónne* [illegible] primum dilectionis documentum, quòd Deus ex solo beneplacito vo- [illegible] horum parentem jam olim elegerit, illorum verò reprobaverit, cùm [illegible] fuissent, & nihil fecissent boni vel mali, Rom. 9. 11.

3 *Ideo*] secundum dilectionis documẽtum a præsente gentis utriusque statu: dilectionem meam (inquit) ad illos nihil pertinere cernitis ex eo quòd regio illorum permanet desolata, ut prædixerat Jirmeja 49. 7. & sequentibus, & Jechezk. 25. 12. & sequentibus. Vos autem in possessionem vestram me autore redistis: quod secundum membrum hoc loco subintelligendum est, quia oratio (ut ferè fit in contentionibus & contrariorum oppositionibus) est ἀνταποδοτική. 4 *Quod dicit*] tertium electionis documentum, quòd Deus reducem Jisraelem deinceps confirmaturus, terram defensurus, & se in omnibus magnificaturus est: contrà verò Edomæis quos reprobavit, quamvis obnitentibus, omnem revertendi & instaurandi res suas facultatem ademturus, hoc & sequente versu: vide Jeschahhjæ 9. 10. c Heb. *vocabunt eos.* 5 *Ex termino*] quasi dicat, inde a sedibus vestris: tam illustria & perspicua erunt judicia Dei. 6 *Filius*] tertia hæc Prophetiæ pars, ut diximus in versum 1. gravissimas contestationes continet adversus plurima Jisraelitarum peccata. Est autem prima contestatio adversus contemptum & prophanationem cultus Dei, cujus oportuerat esse vindices Sacerdotes, ac proinde gravius in ipsos Dominus invehitur, usque ad versum 10. capitis seq. secunda contestatio est adversus connubia cum infidelibus inita & polygamias, inde ad ver. 17. tertia est adversus proterviam & certam malitiam qua plerique reduces ludificabantur justitiam & judicium Dei, inde usque ad versum 7. capitis tertii; quarta est adversus sacrilegas detentiones earum rerum quæ ad Deum ex lege erant perventuræ, usque ad versum 13. postrema denique adversus contumaciam ἄθεον & nequissimum contemptum cultus Dei ac resipiscentiæ, versibus sequentibus. In primam autem hanc contestationem ingreditur, præposita sententia elegantissima. d Heb. *dominos suos.* e Heb. *domini.* 7 *Pollutum*] id est, illegitimum, cujusmodi exempla aliquot deinceps adducuntur interdicta lege, Levit. 22. 20. & sequentibus, & Deut. 15. 21.

in eo *quòd dicitis mensam Jehovæ contemptibilem esse.
8 *Nam cùm affertis *animal* cæcum ad sacrificandum, nihil *ne* est mali? & cùm affertis claudum aut ægrotum, nihilne est mali? offer illud jam duci tuo, an acceptum habiturus sit te, aut an suscepturus vultum tuum? ait Jehova exercituum.
9 *Nunc itaque deprecamini jam faciem Dei fortis, ut gratiam faciat nobis; **dum* e manu vestra est hoc, an suscepturus est *ullius* ex vobis vultum? ait Jehova exercituum.
10 *Quis etiam inter vos est qui claudat fores gratis? aut num illustratis altare meum gratis? nulla est mihi delectatio *in vobis, ait Jehova exercituum, & munus acceptum non habebo e manu vestra:
11 *Sed ab ortu Solis usque ad occasum ejus magnum erit nomen meum in gentibus: & in omni loco *suffimentum afferetur nomini meo,& munus purum,quia magnum nomen meum erit in gentibus, ait Jehova, exercituum.
12 *Etenim vos prophanatis illud; *in eo quòd dicitis, mensam Jehovæ pollutam esse, & proventus ejus *contemptibilem esse cibum:
13 Et dicitis, *ecce quantum fatigationis, cùm *exsufflare possetis illud, ait Jehova exercituum; affertis etiam *raptum, & claudum, & ægrotum,afferentes munus: an acceptum habebo illud e manu vestra? ait Jehova.
14 Imò maledictus est machinator, qui cùm sit in grege ipsius masculus, vovet & sacrificat corruptum Domino: nam *Rex magnus sum, ait Jehova exercituum, & nomen meum est reverendum in gentibus.

Quid diximus] Id est, existimatis cùm animis vestris non esse tanti faciendum ministerium Jehovæ, ut magnopere sit delectissimis oblationibus laborandum.
8 *Nam cùm affertis*] ἐργασία contestationis primùm per comparationem tenuis alicujus præfecti cum summa majestate Dei, duobus versibus: deinde per beneficentiam Dei ante spectatam erga eos qui colunt ipsum versu 10. postremò per comparationem cultus in futurum apud omnes gentes Evangelio propagãdi, versu 11. rejectis Judæis & eorum cultu.
9 *Nunc itaq;*] concessio ironica: quandoquidem placet vobis (inquit) ita affectus animo & reprobato sacrificio instructis, agite, experimini damno vestro,sacerdotium vestrum ingratum est Domino,ac proinde neque vobis, neque nobis utile ad conciliandam gratiam. *Dum e manu vestra*] id est, tantisper dum vos ita in Deum geritis.
10 *Quis etiam*] secundum ἐργασίας argumentum,ut diximus in versum 8. non esse cur Judæi se excusent quasi Deus honorantes se non honorasset, cùm ne inter Levitas quidem ostiarios aut sacrorum administros ullus non extiterit cui piè officium perfungenti Deus non benefecerit, ut repetit Deus infrà 3.10. *In vobis*] id est, universitate gentis vestræ: nam reliquiæ servatæ sunt ex ea secundum electionem gratiæ. 11 *Sed ab ortu*] ex denuntiatione Deut.32.21. *Suffimentum*] id est, cultus meus apud omnes populos instituetur legitimè: qui spiritualis quidem est in Evangelio, sed legalibus olim typis per Prophetas adumbratus. 12 *Etenim*] ætiologia præcedentis reprobationis, ad finem usque capitis. *In eo quòd*] ut supra ver.7. *Contemptibilem*] id est, nihil referre ut usque adeò accurata sint quæ offeruntur Domino. 13 *Ecce quantum fatigationis*] hypocritarum verba, qui cùm res levissimas & quæ solo propemodum flatu dispelli potuissent præ macie, offerebant Domino, prædicabant tamen se supra modum defessos esse, & omnem suam operam in cultu Dei consumpsisse. *Exsufflare posset*] id est,solo flatu ut plumam dispellere: hyperbole. *Raptum*] id est,oblationem quamque illegitimam:ut ostendimus suprà in versum 7. 14 *Rex magnus*] ac proinde cuilibet duci & præfecto anteponendus, cujus meminerat versu 8. sic appellatur Psalm.47.3.

Caput II.

1 *NUNC itaque ad vos *spectat* *præceptum istud, ô Sacerdotes?
2 Nisi auscultaveritis, & nisi [a] indideritis animo tribuendo gloriam nomini meo, ait Jehova exercituum, utique immittam in vos maledictionem, & maledicam benedictionibus vestris: quin etiam maledixi earum cuique, quia minimè inditis animo.
3 Ecce ego corrupturus sum vobis sementem, & sparsurus fimum in facies vestras, fimum [b] sacrificiorum vestrorum: *adeò ut [c] abripiat vos ad se.
4 *Nostis enim me misisse ad vos præceptum istud; ut sit fœdus meum cum *tribu* Levi, ait Jehova exercituum:
5 Fœdus meum fuisse cum illa vitæ & pacis, & *dedisse eas ipsi *propter* reverentiam qua reveritus est me; & propter nomen meum *contritam fuisse:
6 Cùm lex veritatis fuit in ore ejus,& iniquitas non est inventa in labiis ejus; in pace & in æquitate ambulavisse mecum, & multos avertisse ab iniquitate:
7 Cùm labia Sacerdotis observarent scientiam,& [d] lex requireretur ex ore ipsius:nam *angelus Jehovæ exercituum est.
8 At vos recessistis ab illa via, fecistis ut impingerent multi in legem; corrupistis fœdus Leviticum, ait Jehova exercituum.
9 Ideoque etiam ego reddidi vos contemptos & abjectos toti populo: prout minimè vos observatis vias meas, sed *attollitis faciem contra legem.
10 *Nónne pater unus omnibus nobis est? nónne Deus fortis unicus creavit nos? quare *perfidi essemus [e] alter in alterum,profanando fœdus majorum nostrorum?
11 *Perfidè agit Jehuda, & abominatio fit in Jisraële & Jeruschalaimis: profanat enim Jehuda sanctitatem Jehovæ *quam amaturus fuerat, *ducens filiam Dei alieni.
12 Exscindet Jehova *vigilantem & respondentem viro qui fecerit *illam e tentoriis Jahhakobi, etiam offerentem munus Jehovæ exercituum.
13 *Atque hoc secundum facitis, *operiendo lachrymis altare Jehovæ fletu, & exclamatione; adeò ut minimè ampliùs respiciat Deus ad munus, & recipiat oblationem acceptam e manu vestra.
14 Dicitis auté,propter quid?propterea quòd Jehova testificatus est inter te [f] & uxorem adolescétiæ tuæ; contra quam tu perfidè agis,cùm sit socia tua & uxor [g] fœderata tibi.
15 *Nam nónne unum effecit,cùm reliqui spi-

1 *Nunc itaque*] Amplificatio præcedentis contestationis adversus sacerdotes, ab interminationibus Dei, tribus versibus; quæ interminationes postea confirmantur primùm documentis legis,vers.4. exemplisque contrariis beneficiorum in Sacerdotes morigeros,tribus versibus; deinde præsente rerum constitutione,quod jamque Sacerdotes propter contemptum Dei in contemptum populi abiissent,ver.8.& 9. *Præceptum*] de curando cultu Dei, & aversanda contaminatione. a Heb. *posueritis in corde: sic in fine versu.*

b Heb. [illegible] ut Iesa.32.[illegible]
3 *Adeò ut*[illegible] id est, tum [illegible] detorsero vos [illegible] mentis loco [illegible] inquinati planè [illegible] ruamini.
c Heb. *tollet*.
4 *Nostis enim*[illegible] mus [illegible] locus, a [illegible] ipsorum [illegible] in cognitione [illegible] & vocatione [illegible] stradorum a De[illegible] tum documentis [illegible] gis, tum exemplis [illegible] ut diximus in [illegible] sum 1.
5 *Dedisse ea*[illegible] est, præstitisse [illegible] & pacem ei [illegible] *Contritam fuisse*[illegible] est, vita & pace [illegible] missa fuisse [illegible] eò quòd non [illegible] ficasset nomen [illegible] fœdere.
d Heb. *[illegible] quærerent*: [illegible] *hier.*
7 *Angelus*] [illegible] nuntius & [illegible] voluntatis Dei: [illegible] Judic.2.1.& C[illegible] 1.3.
9 *Attollitis*[illegible] Id est, protervè [illegible] pervicaciter [illegible] a Deo datam [illegible] gitis, ut demonstra[illegible] tur sequentibus [illegible] testationem [illegible]
10 *Nónne pater*[illegible] secunda con[illegible] ut diximus su[illegible] 6. illegitima [illegible] rum connubia [illegible] nat, tum propter [illegible] quòd contra [illegible] Dei cum [illegible] inibantur, [illegible] sibus; tamen [illegible] contra fidem [illegible] xori datam, [illegible] & sequentibus. [illegible] autem hoc [illegible] lorum objectio [illegible] illegitima matrimonia defendebant,& illis utebantur: quid? inquiunt [illegible] tiles quoq; Deum creatorem habēt communem, & Adamum communem [illegible] an vero homines creatione & natura conjunctos nobis possumus justè [illegible] aut si cum illis connubia jungimus, an propterea justè possumus perfid[illegible] ri? nam accersere alios ad fœdus & eos in communionem ejus cooptare [illegible] simum: tantum abest ut his connubiis nos perfidè agere, & profanare [illegible] simus. *Perfidi essemus*] id est, haberemur & diceremur perfidè agere [illegible] tres nostros quibuscum jungimus matrimonia,aut in Deum autorem fœderis [illegible] duæ partes ὕστερον πρότερον in sequentibus explicantur. e Heb. *vir in [illegible] trem suum.* 11 *Perfidè agit*] ὑποφορὰ sive subjectio ad occupationem præ[illegible] cedentem; qua demonstratur primùm injuriam fieri Deo, hoc versu; [illegible] ulturum ipsum, sequente versu; deinde injuriam fieri uxori, versu 13.& 14. [illegible] stremò naturæ ipsi & naturali connubiorum legi, versu 15.& 16. *Quam amaturus*] id est, quam sanctitatem adeò debuerat amare quisque, ut illius [illegible] nibus aliis amoribus renuntiaret,& ab eis diligentissimè abstineret: [illegible] criminis. *Ducens filiam*] ut historia docet Hhezræ 9. & 10. & Nehem.[illegible]
12 *Vigilantem &c*] id est, non tantùm ipsum perfidum, verùm etiam [illegible] rem omnem, adjutoremque & patronum perfidiæ; etiam cùm muneribus [illegible] Deum sibi placare videbitur. *Illam*] abominationem,de qua præcedente [illegible] su. 13 *Atque hoc secundum*] alterum perfidiæ crimen,ut diximus in [illegible] quod justa uxor altera uxore superinducta non possit non angi, [illegible] fletu altare Jehovæ complere propter indignitatem facti: vide Levit.18.[illegible] *Operiendo lachrymis*] id est,efficiendo ut justa uxor prorumpat in lachrymas [illegible] juria sibi facta conqueratur coram Deo. f Heb. *& inter uxorem.* g [illegible] *fœderis tui.* 15 *Nam nónne*] exegesis proximè præcedentis dicti, [illegible] ciam viri & fœderatam esse communibus legibus matrimonii. Nam (inquit) Deus instituens matrimonium fecit ut duo tantùm essent una caro; & quamvis [illegible] liquorum spirituum pater tamen unum tanùm par conjugavit, quod semen Dei [illegible] est, justos liberos, progigneret: quicquid suprà est, perfidiæ vestræ acceptum [illegible] dum est: sic Matth.19.4.& sequenibus.

ritas penes ipsum *essent*? quid autem unum? quæsiturum semen Dei: ideo cavete spiritui vestro, & in uxorem adolescentię tuæ ne perfidè *spiritus tuus* agito.
16 [a]Sibi odio esse dimissionem ait Jehova Deus Jisraëlis, nam eum operire violentiam pallio ipsius ait Jehova exercituum: quare cavete spiritui vestro, ut non perfidè agatis.
17 [a]Fatigatis Jehovam verbis vestris, & dicitis, qua in re fatigamus? in eo quòd dicitis, quisquis facit malum bonus videtur in oculis Jehovæ, & illis ipse delectatur; aut ubi est Deus judicii?

... habet: ut ipsa legis verba ostendunt Deut. 24.4. 17 *Fatiga.* ... contestatio, ut diximus suprà. 1.6 qua objicit Propheta indignissimas ... blasphemias, quasi Deus aut justitia vacaret, aut judicio ad justitiam ... hoc versu: deinde verò tantis blasphemiis respondet sex primis versibus ... capitis. Est autem hoc humanitus dictum: ut Jeschahh. 43.10.

Caput III.

1 [a]ECCE ego missurus sum [b]angelum meum, qui expediat viam ante me: & [c]repentè veniet in templum suum [d]Dominus quem vos quæritis, & [e]angelus fœderis [f]quo vos delectamini ecce venturus est, ait Jehova exercituum.
2 Quis autem sustineat diem adventus ejus? aut quis consistat cùm apparuerit? nam ipse [g]quasi ignis conflatoris, & ut smegma fullonum est.
3 Ut sedet conflans & purgans argentum, ita purgabit filios Levi, defæcans eos velut aurum & argentum; ut sint Jehovæ, [h]qui offerant munus [a] justè:
4 Et suave fit Jehovæ munus Jehudę & Jeruschalaimorum; ut diebus [b] priscis, & ut annis antiquis.
5 Accedam autem ad vos in judicium, & ero testis festinantissimus contra præstigiatores & contra adulteros, & contra jurantes falsò; & contra [c] oppressione detinentes mercedem mercenarii, viduam & pupillam ac peregrinū pervertentes, neq; timentes mei, ait Jehova exercituum.
6 Quia ego Jehova [a]non mutor; ideo vos filii Jahhakobi, [b]non consumpti estis.
7 [a]Inde a diebus majorum vestrorum recessistis a statutis meis, neque observastis: revertimini ad me, & revertar ad vos, ait Jehova exercituum; sed dicitis, [b]qua in re revertemur?
8 An spoliet homo Deum, quòd vos spoliatis me? & dicitis, qua in re spoliamus te? [a]decimis & oblatione.
9 Maledictione estis maledicti, eò quòd me spoliatis; [a]gens ipsa tota.
10 Afferte omnes decimas in [d] thesaurum, ut sit cibus in domo mea: & probate me jam in hoc, ait Jehova exercituum, si non aperuero vobis [a]cataractas cœlorum, & [e] proferam vobis benedictioné, adeò ut non sufficiatis:
11 Et increpabo vestri causa [a]exedentem: ut non corrumpat vobis fructum terrę; neq; orbet vos vitis in agro, ait Jehova exercituū.
12 Itaq; beatos prædicabunt vos omnes Gentes, quia eritis terra oblectationis, ait Jehova exercituum.
13 [a]Invaluerunt contra me verba vestra, ait Jehova; sed dicitis, quid obloquuti sumus contra te?
14 Dixistis, vanum est colere Deum; & quod lucrum erit, cùm observaverimus observationem ejus, & cùm ambulaverimus [a]atratè metu Jehovæ exercituum?
15 Imò nunc felices prædicamus superbos etiam [a]ædificantur qui faciunt improbitaté; & qui [b]probant Deum, [c]liberantur.
16 Tunc [a]timentes Jehovæ *qui* frequenter prædicant [f] alter apud alterum, dicentes; enimverò attendit Jehova & audit, atque conscriptum est [b] in libro commentarii coram eo pro timentibus Jehovæ, & cogitantibus de nomine ejus.
17 Hi erunt mei, ait Jehova exercituum, quo die ego confecturus sum peculium: & clementia utar erga ipsos, quemadmodum quis utitur clementia erga filium suum qui colit ipsum.
18 Tunc conversi videbitis inter justum & improbum quid intersit; inter colentem Deum, & eum qui non colit ipsum.
19 [a]Nam ecce dies ille adveniet ardens tanquam fornax; quo erunt omnes superbi, & omnes facientes improbitatem stipula, & inflammabit eos dies ille venturus, ait Jehova exercituum, adeò ut non derelinquat eis radicem aut ramum.
20 Exorietur autem vobis, ô timentes nominis mei, [a]sol justitiæ cum curatione [b]in alis ipsius; & procedetis, augescetisque ut vituli saginarii:
21 Et conculcabitis improbos; nam futuri sunt cinis sub plantis pedum vestrorum, quo die ego effecturus sum, ait Jehova exercituum.
22 ‖ [a]Recordamini legis Moschis servi mei, cui præcepi in Chorebo *perferenda* ad totum Jisraëlem statuta & jura.
23 [a]Ecce ego missurus sum vobis [b]Elijam Prophetam, antequam veniat dies Jehovæ maximus & reverendus:
24 [a]Ut convertat cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres ipsorum; [b]ne veniens percutiam terram anathemate.

... hortatio ad resipiscentiam, μεταβατικὸ ad contestationem quar... diximus suprà 1.6. *Qua in re revert.*] quasi dicant, quid commisimus? ... aversi fuimus a te? quod nos reverti imperes. 8 *Decimis &*] vide ... 10 & sequentibus. 9 *Gens ipsa*] id est, non tantùm vos, ô Sacerdotes ... populares omnes. d Heb. *locum thesauri*.

In alis] i. tanquam radiis justitia sua perfundens electos, & curans eos a peccatis ipsorum. ‖ Exod. 20. & Deut. 5. 22 *Recordamini*] ultima pars Prophetiæ, hortatio ad resipiscentiam ex lege, hoc versu: ut certa fiducia expectetur adventus Christi, cujus præcursor dicitur fore Joannes Baptista ad expediendum viam coram Domino: ut Jeschahh 40.3. & suprà ver. 1. 23 *Ecce ego*] sensus est, nimini lege tanquam pædagogo, qui vos adducat ad Christum: & adventum ipsius hoc signo agnoscite, quod Joannes præcursurus est, ut Dominum advenientem indicet. *Elijam*] i. Joannem Baptistam instructum spiritu & virtute Elijæ, ut exponit Angelus Lucæ 1.17. & Christus Matth. 11.14. 24 *Ut conver.*] i. ministerio suo Evangelico electos ad resipiscentiam & fidem charitatemque revocet in vinculo pacis: quod Judæi sub adventum Christi ignorabant plane, ferventes schismatis & dissidiis infidelitatis; ut observavimus Zecharjæ 11.8. *Ne ven.*] i. ut saltem aliquos resipiscentes servem, qui antè ordinati fuerint ad vitam æternam.

10 *Cataractas*] ut Gen. 7.11. & 2. Reg. 7. 33. e Heb. *evacuem*. 11 *Exedentem*] i. quicquid absumit fructus vestros. 13 *Invaluerunt*] ultimus contestationis locus adversus ἀθέον Judæorum contumaciam, ut diximus supra 1.6. quorum impia & blasphema dicta proponuntur ver. 14. & 15. deinde verò evincuntur contrariis Dei promissionibus erga bonos, & minis contra malos; quæ generatim enuntiatæ, usque ad ver. 19. per ὑστέρωσιν deinde exornantur, usque ad versum 22. 14 *Atratè*] id est, in luctu, synecdochicè. 15 *Ædificantur*] i. assurgunt felicissimè & augentur bonis atque honoribus. metaphora a structuris. *Probant*] ut Psal. 95.7. *Liberantur*] i. liberi sunt ab omni malo: antithesis. 16 *Timentes*] i. pii qui reverentia Dei continentur in cultus ejus per fidem, alter alterum consolantur, & expectant gloriosum adventum Christi patientia. f Heb. *vir apud amicum suum*. *In libro*] humanitus dictum a re forensi; cujus exemplū est Ester 6.1. 19 *Nam*] exornatio præcedentis dicti ὕστερον πρότερον, de discrimine piorum impiorumque, ut diximus in versu 13. idque comparationibus evidentissimis. 20 *Sol justitiæ*] Christus servator Ecclesiæ suæ, justitiam Dei contra improbos asserens, & electos justificans ab injustitia ipsorum.

Quartæ partis Bibliorum finis.

πάντοτε δόξα Θεῷ.

[illegible] verba vestra, [illegible]

11 [illegible] quia [illegible] decidentem [illegible] [illegible] Chananæus [illegible] [illegible] Jehovæ exercituum.

13 [illegible] Jehovæ exercituum.

14 Dixistis, vanum est colere Deum, & quod lucrum [illegible] observavimus [illegible] & quod ambulavimus atrati [illegible] Jehovæ exercituum?

15 Jam ergo beatos [illegible] superbos [illegible] [illegible] impii [illegible] Deum [illegible]

16 [illegible] Jehovam [illegible] [illegible] [illegible] Jehova, & exaudivit [illegible] [illegible] coram eo [illegible] Jehovam, & cogitantibus nomen ejus.

17 Et erunt mihi, ait Jehova exercituum, [illegible] [illegible] [illegible]

18 [illegible] [illegible] [illegible] impium, [illegible]

19 Nam [illegible] dies [illegible] [illegible] superbi & omnes [illegible] impietatem [illegible] [illegible] ait Jehova exercituum [illegible] [illegible] radicem, neque ramum.

20 [illegible]

21 Et conculcabitis impios: nam erunt [illegible] sub plantis pedum vestrorum, in die quo ego facturus sum, ait Jehova exercituum.

22 Mementote [illegible] legis Mosis servi mei [illegible] [illegible] [illegible] totum Israëlem [illegible] [illegible]

23 Ecce ego mitto vobis [illegible] prophetam, antequam veniat dies Jehovæ magnus & reverendus:

24 Qui convertat cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres ipsorum; ne veniens percutiam terram anathemate.

[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] quæ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Jehova [illegible]

1 ECCE ego mitto [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ideo vos non [illegible]

[illegible] [illegible] ad vos, ait Jehova [illegible] [illegible] in re [illegible]

Deum quod vos [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] eo quod me [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] si non [illegible]

[illegible] ad constellationem [illegible] quod [illegible] Decimis [illegible]

Quartæ partis Bibliorum finis.

IESV CHRISTI DOMINI NOSTRI NOVVM TESTAMENTVM, SIVE NOVVM foedus è Græco archetypo Latino sermone redditum.

Theodoro Beza interprete, & iam vltimò ab eo recognitum.

Cui additur ex aduerso eiusdem Noui Testamenti ex vetustissima Syriaca translatione, translatio Latina IMMANVELIS TREMELLII *Theologiæ Doctoris, & Professoris celeberrimi.*

LONDINI,
Excudebat Henricus Midletonus Typographus.
1585.

[illegible] benedictionem, [illegible]

11 [illegible] quum [illegible] a lege [illegible] Jehova exercituum.

12 [illegible] beatas vos omnes gentes: [illegible] terra [illegible] Jehova exercituum.

13 [illegible] verba vestra, ait Jehova: sed dicitis, quid obloquuti sumus [illegible]?

14 Dixistis, [illegible] est colere Deum, & quid lucrum est, quod observavimus [illegible] ejus, & quod ambulavimus atrati propter Jehovam exercituum?

15 [illegible] superbos [illegible]

16 [illegible] Jehova [illegible] & audivit, [illegible] scriptus est [illegible] Jehovam, & cogitantibus [illegible] nomen ejus.

17 Et erunt mihi, ait Jehova exercituum, [illegible] qua ego facio [illegible] sicut [illegible] qui servit ei.

18 [illegible] inter justum & improbum, inter eum qui servit Deo, & eum qui non servit ei.

19 [illegible] Nam ecce dies ille venit ardens [illegible] omnes superbi, & omnes [illegible] stipula, & [illegible] ait Jehova exercituum, [illegible]

20 [illegible] timentibus nomen meum [illegible] sol justitiae [illegible] in alis ejus [illegible]

21 Et conculcabitis improbos, nam [illegible] sub plantis pedum vestrorum [illegible] die quo ego facturus sum, ait Jehova exercituum.

22 [illegible] legis Mosis servi mei [illegible] praecepi in Choreb [illegible] statuta & jura.

23 Ecce ego mittam vobis [illegible] Prophetam, antequam veniat dies Jehovae magnus & reverendus:

24 Et convertet cor [illegible] ad filios, & cor filiorum ad patres ipsorum, ne veniens [illegible] terram [illegible]

[illegible]

IESV CHRISTI DOMINI NOSTRI NOVVM TESTAMENTVM, SIVE NOVVM fœdus è Græco archetypo Latino sermone redditum.

Theodoro Beza interprete, & iam vltimò ab eo recognitum.

Cui additur ex aduerso eiusdem Noui Testamenti ex vetustissima Syriaca translatione, translatio Latina IMMANVELIS TREMELLII *Theologiæ Doctoris, & Professoris celeberrimi.*

LONDINI,
Excudebat Henricus Midletonus Typographus.
1585.

SERENISSIMÆ D. ELIZABETHÆ, ANGLIÆ, FRANCIÆ ET HYBERNIÆ REGINAE POTENTISSIMAE, ECCLESIAE CHRISTI

propugnatrici fidelissimæ, D. suæ perpetua veneratione & pietate colendæ, gratiam precatur & pacem à Deo Patre, & coæterno eius ac coessentiali Filio, Domino nostro Iesu Christo,

IMMANVEL TREMELLIVS, Theologiæ Doctor & professor in schola Heidelbergensi.

AD M.T. partim de rebus Ecclesiæ, & tuis Elizabetha Anglorum Regina serenissima, partim de meis quibusdam laboribus, omni procul assentatione & ostentatione verba facturus, veniam mihi principio impetrandam arbitror, quòd equidem homo priuatus & peregrinus, & in gradibus Ecclesiæ inferioribus constitutus, regiam T.M. in sublimi orbis terrarum theatro ad Ecclesiæ defensionem & Reipublicæ gubernationem diuinitus collocatam, interpellare non verear. Quod sanè vererer quamplurimùm, etiamsi dignitatis quoq; inferioris statio tibi foret assignata: (nam dii estis vos, quotquot Dei Filium hospitio quasi acceptum exosculamini, & orbis terrarum populis ex æquo & bono ius redditis) nisi incredibilem tuam omniq́ue posteritati prædicandam erga humiliora quoque Ecclesiæ membra bonitatem, humanitatem, affabilitatem experiundo non semel cognouissem. Sed hæc amplissima Dei dona, quo in M.T. excelsitate relucent splendidiora, hoc maiore cum veneratione, submissione & moderatione homines considerati illis sibi vtendum esse non ignorant: & quo magis officii tui arduis muneribus exequendis occupata es, (his præsertim tempestatibus, quibus sursum deorsum conturbandis omnibus tanto impotentius tumultuatur Satanas, quanto se propius sua cum societate præsentit abesse à flammis æternis) hoc quoque breuius nobis agendum esse meminerimus: ne scilicet boni publici non satis magnam rationem habuisse videamur. Res igitur humanas animo perlustrans, Elizabetha R. cum in reliquis omnibus, tum in expetendis & fugiendis, infinitam animaduerto varietatem & discrepantiam, idq́; non solùm in philosophorum disputationibus, verumetiam in quotidianis vitæ communis actionibus. Longissimè profectò ab origine cœlesti degenerant (quorum heu nimis magna vbique est obuia multitudo, etiam inter eos quos perpetua vitæ sanctimonia, ceu clarissima mundi lumina, populo decebat præfulgere) qui cogitationes suas omnes & studia nusquam videntur referre quàm vt concupitis voluptatibus ad satietatem perfruantur, non tam certè hominum appellatione digni, quàm pecudum. Nihilo sunt meliores, qui nefario mammonæ ita se totos in seruitutem addixerunt, vt in rebus diuinis aut humanis nihil tam sit sanctum aut inuiolabile, cui sceleratas manus securè non iniiciant. Cuius mihi videntur esse farinæ Thracica illa mancipia quæ nunc Antichristo militant, homines omnino dignissimi qui primi cogantur experiri tyrannidem, quam nunc tanto studio exacuunt. Quid cogitemus, quàm ipsas poculi Babylonici fæces eos exsorbuisse? Vtrisque verò

non paulo generosioris spiritus habentur, qui reliquis omnibus propè neglectis & contemptis, qua possunt animi contentione ad honores, imperia, magistratus adspirant: præsertim si iustis finibus iustisque gradibus ad proposita dignitatum fastigia conscendant. Hi sunt præcipui scopi, ad quos filii huius seculi omnia suarum actionum tela dirigunt: à quibus si fortè aberrant, tanquam in extrema constituti miseria contabescunt: sin attingunt, quasi bonorum omnium extremum consequuti, lætantur, suosque ad istam beatitudinem duces & adiutores laudibus quàm possunt exquisitissimis modò non euehunt super æthera, & quibuscunque licet gratitudinis & beneuolentiæ officiis quammaximè auctos esse & ornatos cupiunt. At verò quos Filius Dei filiorum lucis appellatione condecorat, iis non modò cum hominum mundanorum inanissimis & afflictionum refertissimis studiis, sed ne cum splendidis quidem philosophorum disputationibus conuenit. Nequaquam enim fœlicitatem suam voluptatibus, diuitiis, honoribus, & ne fumosa quidem virtutis vmbra, sed sola perpetuaque & libera gloriæ Dei celebratione metiuntur. Cuius quidem tantæ Deum celebrandi cupiditatis causa est, quòd Scripturis edocti, firmissimè persuasum habemus, cum reliqua vniuersa optimè & potentissimè ab ipso creata conseruari & gubernari, tum vniuersum genus hominum in Adamo ad ipsam eius imaginem & similitudinem efformatum esse, eamque in nobis perpetuò fulsuram fuisse, nisi astuto Diaboli persuasu, stultaq; primorum parentum credulitate & inobedientia fœdissimè deformata, & maxima sui parte extincta esset. Vnde iustissima & grauissima conditoris ira exardescens, ipsosmet sceleris autores, cum tota posteritatis serie, infinitis huius vitæ calamitatibus subiectos æternæ damnationis reos peregit. Sed è vestigio operis sui præstantissimi ruinam miseratus, Semē illud benedictum, caput serpentis conculcaturū promisit, suoq; tempore ex vatum prædictione exhibitum in ignominiosam crucis mortem tradidit: vt quicunque per spiritualem ministerii Euangelici efficaciam, immotam salutis fiduciam in eo Semine repositam habuerint, nunquam pereant, sed obtineant vitam æternam: quicunque verò diffisi fuerint in sempiterna morte permaneant. Hæc Dei bonitas & misericordia, hæc eiusdem seueritas & iustitia, vberrima est diuinæ maiestatis prædicandæ materia: eiusq; prædicationis plena libertas, tantum est bonum, vt nullius vel lingua dicendo vel mens cogitando satis assequatur. Quid enim vera pietate perfuso pectori iucundius accidat, quàm salutis suæ veritatem & stabilitatem lingua quam solutissima prædicare? quanta voluptas est gloriari, si quid à communi remotum intelligentia, ingenii vi erueris? Quanto itaque maior erit, eam iactare scientiam, nulla prorsus modestiæ iactura, quę omnem humanæ cognitionis sublimitatem longè lateq; exuberat? Quàm suauiter subinde recordamur, & quam libenter amicis exponimus, si quod huius vitæ periculum sub Dei tutela euasimus? Quanto igitur suauiorem esse oportet memoriam & prędicationem certissimæ ab æterno interitu liberationis? Eius contrà libertatis priuatio, tam detestabile malum est, vt quæ mundus tanquam omnium malorum maxima mala refugit, horret, execratur, si in altera quasi lance collocentur, ne minimi quidem momenti instar habitura sint. Illusores profani inanes verborum strepitus hæc interpretantur: nec quidem ii mihi satis intelligunt quàm verè dicantur, quibus parum sæpe gratis, inæstimabili Dei beneficio contigit in Ecclesiæ quasi sinu nasci, educari, foueri. Sed afflictissimas illas, & cæli propemodū terræq; misericordiam commouentes ouiculas, quæ medias inter luporum acies nihil audiunt quàm proscriptiones & mortes, & (quod ipsa morte acerbius est) eius doctrinæ, quàm ipsam esse Dei veritatem Spiritus testimonio compertissimum habent, iniquissimam damnationem: quum ipsis interim citra mactationis periculum ne mutire quidem contrà liceat: eas (inquam) ouiculas & numero infinitas, & fide dignissimas in rem præsentem ad testimonium dicendum citauerim. Neque T. M. locupletissimo testimonio destituimur, regina, cui singulari quoque Dei beneficio datum est (nam paucis hoc mundi principibus contingit) non solùm credere Seruatori nostro Christo, sed etiam eius nomine contumelias, & carcerem perpeti. Macte igitur illa tua cælesti virtute & animi magnitudine, regina, qua omnibus Christum confitentibus, etiam cum præsentissimo vitæ periculo, sociam te adiunxisti. Sic per multas afflictiones itur ad astra. Vos verò iuuenes, regii præsertim sanguinis, quibus satis est stulta credulitate amplecti, & mordicus deinde retinere, quæcunque sub Ecclesiæ catholicæ larua circunferuntur, animos geritis muliebres: illaque virgo, quæ illusa contemptaque, in carcere maluit iacere, quàm agnitæ veritatis Euangelicæ confessionem prodere, viri gerit animum. Ergo ad testes conquirendos, longius abire nihil est opus. Vna tu Elisabetha R. multorum es instar, beneficii diuini in Christo nobis collati liberam prædicationem, bonorum omnium esse optimum, eiusque contrà libertatis priuationem, (quantum Satanæ quidem satellitio permittitur) malorum omnium esse pessimum.

Hæc

Hæc enim persuasio nisi piorum animos occupasset, quomodo (per Deum) adducerentur vt
patriam, parentes, propinquos, amicos, vxores, liberos, possessiones, dignitates, & vitam ip-
sam (quæ sola putantur in vulgus bona) non multo pluris videantur æstimare quàm scorias &
quisquilias? Clamat Antichristus seditiosorum & pertinacium hominum malitiosam hanc esse
fatuitatem: reclamat ex piorum animis Christus, Si quis ista supra me diligit, non est me dig-
nus: &, Qui me negauerit coram hominibus, eum & ego negabo coram Patre meo qui in cæ-
lis est. His monentur electi Dei, vt relictis omnibus, quòuis gentium sequantur Christum, &
sanguinem, re ita postulante, non inuiti profundant. Quin euentus ipse eius tam boni, quod
dico, magnitudinem, quàm mali grauitatem non obscurè demonstrat. Nam D. Iesu liberè inter
suos versante, præclara hæc editur confessio, Tu es Christus viuentis Dei filius: sed eodem ca-
pitis causam dicente, tristis hæc auditur abnegatio, Non noui hominem. Reges itaque & prin-
cipes optimè quidem de suis populis merentur, quibus est curæ vt in otio & tranquillitate sua
quisque munia possit obire: vt iura vigeant & iudicia: vt æqui & boni studiosi & periti præfici-
antur officiarii: vt omnia denique ritè fiant & ordine. Sed quanto conscientiarum tranquilli-
tas, quauis externa pace, & cælestia terrestribus, æterna caducis præstabiliora sunt, tanto præ-
clarius de suis ciuibus promerentur, quibus hoc primum est curæ vt Regi gloriæ Christo portas
suas adaperiant, deinde vt vnà cum populo, ex eiusdem præscripto, reliquis sui officii partibus
defungantur. Quanquam verò huiusmodi re & nomine dii cunctis ætatibus perquam rari fue-
runt, (nam alios retinet ignorantia, alios stulta carnis prudentia, alios malitia & contu-
macia, alios propinquitates, affinitates, familiaritates, & nescio quæ retinent alios alia) ta-
men immortali Deo gratiæ debentur immortales, quòd subinde viros quosdam heroicos exci-
tat, quibus doctrinæ cælestis instauratio, defensio, propagatio, vnicè sit cordi. Inter quos
Elisabetha R. vt augustissimæ sanctissimæque memoriæ fratrem tuum Eduardum VI, pietate,
virtute, eruditione vix vlli secundum esse sentiam, nulla profectò adulandi libidine, verùm
certo stabilique animi iudicio adducor. Etenim is prudentissimis quibusque Ecclesiæ Dei
architectis adhibitis, quod inchoatum acceperat, breui temporis spatio sic exædificaturus
erat vt nihil non modò perfectioni, sed ne exornationi quidem deesset. Sed admirabilis pul-
cherrimi operis splendor, quo magis inuidos cacodæmonis oculos perstrinxit, hoc præ-
cipiti magis furore, oblata sibi per immaturum & omnibus luctuosissimum Eduardi interitum
occasione, omnia ab ipsis vsque fundamentis conuulsa euertit, omnia disiecit, omnia post
hominum memoriam inaudita tyrannide depopulatus est, nulla prorsus ætatis, sexus, vir-
tutis, amicitiæ, dignitatis, aut nobilitatis habita ratione: adeo vt defunctorum quoque
ossibus suam quodammodo quietem inuisam fuisse, non immeritò quis suspicetur. Quam ego
horrificam cladem imprudens fortasse repeto, verùm sæpe sæpiusque repetendam existimo,
quò istorum temporum memoria in ipsis T. M. visceribus & medullis defixa hæreat: nimirum
vt minimas etiam quasque occasiones, pro tua in Ecclesiam Christi affectione prope singu-
laris, cauere, præcidere, detestari pergas, quæ tranquillitatem Ecclesiæ Dei per te redditam
aliquando interpellare posse videantur. Sed quid ego hæc memorem moneo, præsertim quum
T. M. tot vndique pietate, doctrina, prudentia præstantibus viris circunsepta sit & munita,
quos egregia ipsorum erga Ecclesiam Christi voluntas, ipsaque officij ratio per se satis exusci-
tat? Refricuerim igitur potius tristissimæ tempestatis memoriam, vt gratis cum animis reco-
gitemus quàm felix, quàm fausta, quàm serena dies afflictissimo Angliæ, atque adeo Vniuerso
Christi regno illuxerit, quum tibi sceptrum traditum, tuóque sanctissimo capiti regia corona
ex ipso cælo imposita est. Nam quæcunque prius de legitimo Dei cultu & tota administrati-
one & gubernatione ecclesiastica ex Dei verbo piissimè & rectissimè constitui cœperant, paulo
post non modò abolita, verumetiam cum execrabilibus idolomaniis & impietatibus sunt com-
mutata. Vtinam verò, cæteris quoque abominationum hydris animo prorsus Herculeo profli-
gatis & excisis, omnia tandem in pristinum dignitatis locum restituta cernamus. Quid, quòd
amplissimum Angliæ regnum, solum propemodum afflictarum ecclesiarum suauissimum fuit
hospitium & receptaculum? & ecce derepente, dicámne in macellum an in carnificinam con-
uersum est? At verò nunc, admirando Dei consilio, oppressis omnibus optatissimum perfugi-
um & asylum tutissimum denuo patefactum est: miserrimis præsertim illis Christi ouiculis, quę
iam totos dies, totos annos per inferiorem Germaniam immanissimè mactantur: & quidem ab
illis ipsis qui pro sua virili parte, lethifera illa vulnera tui quoque regni Ecclesijs imposuerunt, &
qui hac ipsa tempestate nihil spirant quàm minas & cædes, & Ecclesiarum, nihil etiam ad ip-
sos pertinentium, internecionem. Sed bene res habet quòd præter hospitalitatis beneficen-

tiam, ea M.T. celebrantur pietatis & humanitatis officia, quæ tantorum vulnerum doloribus præter bonæ conscientiæ testimonium, vtcunque possint mederi. Quinetiam parum tibi visum est, Elisabetha R. tot tantisque beneficijs & tuos populos & Christianos exules cumulatè beasse, nisi annis superioribus, tui simillimos principes, hoc est, Euangelicæ veritatis defensores fortissimos, re consilioque plurimum subleuasses, aliosque sua etiam sponte paratissimos heroas, ad idem Ecclesiæ præstandum officium cohortata fuisses. At verò eadem (proh dolor) Ecclesia in tantas nunc iterum redacta est angustias, omnibus quæ vbique sunt dæmonum agminibus contra eam conspirantibus, vt actum sit de ipsa in perpetuum, nisi diuinæ clementiæ visum fuerit euadendi vias aperire, commonstrare, præire. Quam tu ruinam auerte ô Deus, quæ alioqui dilecti tui Filii Ecclesiam grauissimè sit afflictura: horreo enim dicere oppressura. Secundùm verò Deum, ad te, regina potentissima, & ad alios, quos dixi, tutores suos iterum eadem confugit, vestram cum lacrymis fidem & opem implorat: nihil addubitans, eos ad succurrendum fore promptissimos, per quos superiore coniuratione Dei benignitas ex luporum faucibus mirabiliter eam eripuit. Quod vt tanta sibi polliceantur cum fiducia, incredibilis eorum facit alacritas, qui iampridem cœperunt quicquid possunt equis virisque in eius tuitionem nauare. Quanquam verò pijs omnibus constat nihil nobis vel prosperum euenire vel aduersum, quod ad Deum autorem referendum non sit: quemadmodum tamen ad eorum nequitiam, quibus vti flagellis Deo visum est, minimè conniuebimus, ita sanè multo minus oculos ad eorum intuitum clausos habebimus, per quos bonitati diuinæ complacuit perpetuis nos sibi beneficijs demereri & adstringere. Illis itaque vel mentem meliorem (si fortè sanabiles fuerint) precabimur, vel (si desperatos se declarauerint) eius ad quem sua sponte ruunt, interitus accelerationem optabimus: istis verò & Deum magis magisque propitium precabimur, & eos quibuscunque dabitur gratitudinis & reuerentiæ officijs certatim prosequemur. Idcirco pro ea coniunctione intima, qua suis gradibus sub vno capite Christo tam arctè deuincti sumus, vt nostris in Christo fratribus nihil omnino accidat, vnde vel suauissimus vel acerrimus sensus ad reliqua membra non redundet: quoniam extra Deum, qui gratiam possit referre parem, nemo est equidem, Regina pijssima: ego, qui & ipse ineffabili misericordia Dei, Ecclesiæ membrum effectus sum, gratias quantas possum maximas tuæ nunc ago M. sed multo maiores animo conceptas habeo, & habebo perpetuò, quòd afflicta disiecta, oppressa Christi membra, tanta benignitate in regnum tuum recolligis, recreas, foues, & domi forisque re consilioque iuuas munisque plurimum. Nec dubito quin reliqui nostræ Reipublicæ ciues coniunctis animis & vocibus idem nobiscum faciant. Sed quòd eam erga te gratitudinis meæ significationem hisce quasi tabulis publicis separatim consignatam extare cupio, faciunt nonnulla haudquaquam vulgaria priuatim apud me posita beneficia. Si nihil esset aliud, quam tamen gratæ memoriæ testificationem non mereatur, quòd Eduardo rege adhuc superstite, tu loco altissimo nata virgo, me vilem homunculum summo tuo fauore nunquam fuisti dedignata? Sed quantum hoc fuit, quòd Eduardo in cælum euocato, inter alios homines pios, me quoque misericordiæ diuinæ fiducia, per internuntios (quoniam tum aliter non licebat) grauissimè consolata es, quæ ipsamet omnium solatij tum esse indiga videbare? Hæc autē omnia non ab inani quadam specie, sed ex intimo cordis affectu profecta esse, ex quo tempore ad regni sedes gubernacula, cum multis aliis, tum etiam mihi tribus ab hinc annis abundè declarasti. Quoniam tunc me clementissimè acceptum ad M.T. colloquutionem non semel admisisti, de rebus meis exponentem benignè audisti, meis petitionibus (quantum fieri potuit) affatim satisfecisti, munus docendi (si quidem soli vertendi animus esset) liberalissimè detulisti, nulla denique regiæ munificentiæ officia mihi non præstitisti. Quibus tam multis & preclaris tuis meritis quum non solùm meæ, sed haud scio an cuiusquam hominis meæ conditionis vires respondeant, neque tui ordinis sublimitas compensationem desideret, tamen vt fœdissimum ingratitudinis crimen effugiam, animi saltem grati monumentum aliquod apud M.T. deponendum putaui. Sed cogitanti mihi quale potissimum deligerem, quod neque M. T. planè indignum, neque mea qualicunque persona alienum videretur, nullum profectò commodius sese potuit offerre, quàm de illo literarum genere, quod T. M. ab ineunte vsque ætate præter cætera constanter & mirificè complectitur, & in quo ego quotidie magis magisque proficiendo consenesco. En igitur tibi Elisabetha R. eius doctrinæ quæ nos sola ad æternam salutem potest erudire, & quæ non iis de quibus contumeliosè insimulatur, obscuritatibus & ambiguitatibus inuoluta est, sed quæ sola pedibus nostris lucerna est luculentissima, lucens in loco caliginoso, quæ non vel manca est vel mutila, sed quæ diuinitus inspirata, modis omnibus est absolutissima: siue sana doctrina sit explicanda

[...]anda aut ſtabilienda, ſiue refutanda corrupta, ſiue pietatis officia ſint inculcanda, ſiue morum prauitates redarguendæ, ſiue ignaui cohortandi, ſiue excitandi, ſiue afflictorum animi consolando ſint erigendi: eius (inquam) doctrinæ en tibi R. partem alteram, Teſtamentum quod vocamus, aut Fœdus nouum, monumentum ſuo genere incomparabile, ſed quod ad meam in eo quaſi noua ratione reſtituendo poſitam operam, T. fortaſſis M. non ſatis dignum. Attamen nimis indecorum videbatur, ea vellę obtrudere quæ Dei bonitate in medio poſita ſunt, aut quæ ſuperioribus annis à viro in Eccleſia Dei facilè doctiſſimo T. M. honorificentiſſimè ſunt oblata. Is itaque hæc ipſa noui Fœderis volumina, ſumma cum accuratione & doctorum omnium approbatione de Græco dedit Latina: ſed ego, qua neſcio dexteritate, certè qua potui fidelitate, de ſermone Syriaco expreſſa offero. Is verò Syrorum ſermo (ſi fortè hoc quærat aliquis) Chriſti & Apoſtolorum temporibus, propter diuturnā illam in Babylone captiuitatē, & Aſſyriorum contrà in Iudæam tranſlationē, genti Hebraicæ popularis fuit & vernaculus, adeo vt nulli tunc ſcirent Hebraicè, niſi qui ſingulari ſtudio ex libris didiciſcent, quemadmodum ante deportationem, homines periti duntaxat & exercitati, linguæ Syriacæ vſum habebant. Quamobrem Chriſtum quoque & Apoſtolos eodem ſermone popularibus ſuis loquutos fuiſſe, cum ipſa ratio (ſiquidem reliquis aures obturantibus, populo ſeruiebant potiſſimùm) tum in Græco relictæ voces Syriacæ ſatis euincunt. Nam quòd Euangeliſta Iohannes eas alicubi vocat Hebræas, & quòd Lucas in Actis ſcribit Paulum Hebraicè loquutum eſſe populo, id faciunt hac ipſa de cauſa, quòd lingua Syriaca Iudæis tunc eſſet effecta popularis & vernacula. Neque dubitandum videtur quin Spiritus ſanctus eodem ſermone in ſacris noui Teſtamenti voluminibus deſcribendis vti voluiſſet, ſi quidem ad ſolam Iudæorum nationem ea pertinuiſſent, vel ſi lingua Syriaca longius per orbem latiuſque diffuſa fuiſſet. Sed quia theſaurus ille totius Eccleſiæ ex omnibus mundi plagis contrahendæ communis erat, iſtaque lingua ſuis quaſi finibus circundabatur, Græca autem (vt hodie Latina) latiſſimè vagabatur, infinitę fuit diuini Spiritus ſapientiæ, res noui Teſtamenti per eius linguę celebritatem perpetuis literarum monumentis voluiſſe conſignare. An ſint qui ſecus ſentiant, neſcio, præterquam quòd nonnulli probabiliter ſanè ratiocinantur, & Ieſu Chriſti Euangelium ſecundum Matthęum, & illam præclariſſimam ad Hebręos epiſtolam (ſi quidem Græcè ſcripta non ſint) in gratiam gentis Iudaicæ, Syriacè potius eſſe perſcripta quàm Hebraicè. Quemadmodum igitur ab Apoſtolorum temporibus editæ verſiones aliæ, ſic quoque Syriaca noſtra, ſi fortè non tota, maiori tamen ex parte ex archetypo Gręco fideliſſimè expreſſa eſt: ſed quo vel quibus auctoribus, quo item tempore, quum id nuſquam inquirentibus nobis adhuc occurrerit, non magis definiri poteſt in præſentia, quàm Græca veteris Teſtamenti, & vetus Latina, quibus auctoribus verè ſit adſcribenda. Interim veritati prorſus eſt conſentaneum, intra ipſa Eccleſiæ Chriſti initia, vel ab Apoſtolis ipſis vel eorum diſcipulis profectam eſſe: niſi fortè ſuſpicari maluimus, eos ſcribendo, alienigenarum duntaxat rationem habere voluiſſe, ſuorum autem gentilium aut nullam aut certè perquam exiguam. Sed venerandam antiquitatem abundè confirmat, cum incorrupta ſermonis elegantia, tum defectus Epiſtolæ Petri II, Ioannis II. & III, beati Iudæ, Apocalypſeos, & accuſationis adulteræ apud Ioan. cap. 8. quæ tametſi eundem cum reliquis Spiritum redolent, tamen inter ſcriptores Eccleſiaſticos ſemper de iis diſceptatum fuiſſe, & reliquis eſſe habita poſteriora, non eſt obſcurum. Hiſtoria adulteræ apud Chryſoſtomum quoque, Theophylactum, & Nonum deſideratur. Nam quòd hæc apud Syros dicuntur extare, quum in antiquiſſimis harum nationum libris deſint omnia, non eſt inanis coniectura, poſteritatis induſtria eam eſſe factam acceſſionem. Summam verò fidelitatem, conferendo poteſt experiri qui volet, & (niſi me fallit iudicium) non maiorem deprehenderit inter Græca & Syriaca varietatem, quàm quæ inter ipſa Græcorum exemplaria ferè deprehenditur: quinimo propiorem haud dubiè cerneret conſenſionem, (quanquam notabilis aut periculoſa diſſenſio nulla eſt) ſi pluribus bonorum librorum adminiculis inſtructi fuiſſemus. Cuius quidem rei ſatis illuſtria paſſim edidimus documenta ex longè antiquiſſimo & optimo codice manuſcripto, quem illuſtriſſimi & piiſſimi principis Friderici III, electoris Palatini, domini mei clementiſſimi, bibliotheca nobis ſuppeditauit. Præter quem nullum alium habere potuimus, eo duntaxat excepto quem Ferdinandus Rom. Imp. Auguſtus, annis abhinc amplius duodecim primus adeo magnis & præclaris ſumptibus, nouis & elegantibus typis ex duobus manuſcriptis codicibus excudi curauit. Cui laudatiſſimo aliiſque principibus viris imitando operi occaſionem dedit Antiochenus (vt vocant) patriarcha. Is enim quum in ſuis Eccleſiis, non Latino, ſed qui illic intelligitur, Syriaco ſermone vtatur, & neceſſariis ad miniſterium quaſi inſtrumentis, hoc eſt libris, deſtitueretur, miſit quendam ordinis Eccleſiaſtici

hominem

hominem, Mosen Meredinæum, qui vel Romæ vel Venetiis Nouum Testamentum Syriacè imprimendum procuraret. Sed quum id esset frustra, iter ad Ferdinandum Cæsarem dirigens, incidit in virum doctissimum Albertum Vuidmanstadium, qui eius voluntate cognita, non mediocriter lætatus est, & quòd eodem literarum genere, (licet iureconsultus) & per id tempus Austriæ orientalis cancellarius, plurimum delectaretur, & quòd ipse Testamenti Syriaci editionem meditaretur. Re igitur ad Cęsaream maiestatem relata, eius iussu non solùm typos fieri curauit, sed etiam vnà cum Mose molestissimos castigandi labores, homo alioqui occupatissimus, non grauatè suscepit: commentariolos præterea & textum Syriacum Hebræis literis descriptum, & pleraque alia pollicitus est. Quæ quum tempore satis multo auidissimè expectaremus, tum quòd alienis laboribus non inuiti fruimur, tum etiam ne falcē in alienam (quod dicitur) messem videremur missuri, & nihil interim fieret, præclaro viri conatu vel aliis negotiis impedito, vel ipsa morte abrupto, clarissimorum aliquot mihique amicissimorum hominum crebris cohortationibus, meaque erga Ecclesiam Dei voluntate, rem ipsam, Deo approbante, ante triennium tandem aggressus sum: & hoc modo, qua potui fide & diligentia administraui. Prima nobis cura fuit lectionis: quam si diuersam inuenimus, id diligenter notauimus, & quod pro nostra mediocritate optimum iudicauimus, id potissimùm sequuti fuimus. Deinde Syriacum textum Hebræorum literis punctisque vocalibus, multo certè & tedioso labore descripsimus: quò nostræ vigiliæ illis quoque sint fructuosæ qui Hebraicè vtcunque periti, Syriacam fortasse lectionem ignorant. Hoc autem quasi subere natantes, & præterea non parum (vt opinor) adiuti vocum Syriacarum difficilium notatione in margine, vnà cum interpretatione & radice Hebręa, phraseωn item obscuriorum, & à Latinorum consuetudine abhorrentium explicatione, linguæ quoquę Syriacæ gustum non contemnendum, tempore non ita multo consequi poterunt: præsertim si cum aliorum, tum nostram Chaldæam & Syriacam grammaticam in consilium aliquando adhibuerint. Hæ enim linguæ non tam vocum essentia, quàm analogia & motionum ratione differunt: adeo vt Christum adhuc blasphemantibus Iudæis, hanc nostram operam non minimo fore adiumento ad resipiscendum ex diaboli laqueis confiderem, modò adduci possent vt, quo animo ipsis quoque destinata est, eodem susciperent, & ad salutem suam vterentur. Præterea ex Syriacis in suo genere elegantissimis, Latina fortasse non optima, sed tamen tolerabilia effecimus, & eiusmodi quæ efficacitatem Syriacam, quantum eius fieri potest, repręsentent & exprimant. Malim enim in hoc genere seruus videri timidiusculus, qui nusquam à domini vestigiis audeat discedere, quàm licenter vagando, diserti interpretis laudem (si vel id maximè possim) aucupari. Postremò, quę iam multo tempore in locos plerosque obscuriores meditata habuimus, ea quoque cum ecclesia Christi bona fide communicamus: &, si fortè obscuritas extitit ex rituum Iudaicorum apud Christianos ignoratione, tunc Thalmudicum illud pelagus nauigare, &, quæ lucis aliquid videbantur posse adferre, diligenter expiscari non sumus grauati. Tantum est, Elisabetha serenissima, quod partim de rebus Ecclesię, & tuis, partim de meis laboribus præfandum existimaui: quos apud M. T. acerrimam Ecclesiæ Christi propugnatricem, in gratitudinis monumentum repositos, ipsi quoque Ecclesiæ gratiores, & à maleuolorum morsibus tutiores fore confido. Oro autem Deum & Patrem D. nostri Iesu Christi, vt M. T. suæ afflictissimæ Ecclesiæ & Reipublicæ quamdiutissimè saluam & incolumem conseruet: vtque molestissimo Antichristi iugo semel excusso, suauissimum Christi iugum sine recusatione aut tergiuersatione læti suscipiamus: & quantum rerum sacrarum cognitione, tantundem & vitæ sanctitate ad Dei gloriam, & animarum nostrarum salutem, quodie proficiamus. Amen.

Heidelbergæ ad Kal. Martias, Anno M.D.LXVIII.

ILLV-

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI LVDOVICO BORBONIO, PRINCIPI Condensi, &c. cæterisque illustribus ac generosis Ducibus, Marchionibus, Comitibus, Baronibus, ac Nobilibus dominis, in Galliæ regno verum Christi Euangelium amplexis, THEODORVS BEZA Vezelius, Geneuensis Ecclesiæ minister, gratiam & pacem à Deo Patre & Domino nostro Iesu Christo.

ADFERO *tibi, illustrissime Princeps, cæterisq́ vobis vera Christi cognitione per clementissimi Patris cælestis misericordiam nobilitatis, Noui illius fœderis libros, aliquot antè annis à me in Latinum conuersos, nunc verò quanta quidem fide ac diligentia facere potui, recognitos, & breuibus doctrinæ in eis comprehensæ summis illustratos: munus Ecclesiis Dei (quarum ex Christianissimi Regis edicto tutores & alumni estis) vtinam tam vtile, quàm id vobis gratum ac iucundum fore confido. Quidni enim hoc mihi de vobis pollicear, qui, quàm vos Christi & Euangelii non pudeat, coram vniuerso mundo tam fortiter támque constanter declarastis? Et quibus, quæso, potius quam vobis, eius quæ hîc traditur doctrinæ, non approbatoribus modò, sed etiam assertoribus ac vindicibus, meos istos qualescunq́ labores consecrarim? At enim (dicent nonnulli) nihil istis opus erat. En igitur consilij mei rationes paulò altius repetitas.*

Intolerabiles sunt omnino qui nouitatis studio vetustatem damnant: sed ii quoque magnam reprehensionem merentur quibus nihil nisi vetustum sapit. Obsecro enim, qui veteres nunc sunt, annon aliquando fuerunt noui? Sed & illud omnibus non contentiosis ingenijs constat, nulli vnquam seculo defuisse qui Dei veritatem vel de industria vel pre ignorantia obscurarent. Imò etiam liquet, quanuis nunquam ita seuerè vltus sit Deus mundi perfidiam, vt Ecclesiam suam penitus destitueri vera verbi sui notitia, non semper tamen parem fuisse intelligentiæ mensuram, in iis etiam quæ sunt ex præcipuis nostræ religionis capitibus. Itaque vetustissimi sunt nonnulli falsissimi quoque & perniciosissimi errores: adeo quidem vt Paulus etiam ipse iam olim ad Thessalonicenses scripserit ἤδη τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας ἐνεργεῖσθαι: *& Iohannes, multos iam tum fuisse Antichristos.*

His verò morbis nemo certa remedia facilè inuenerit, nisi qui veras eorum causas cognouerit. Sunt autem hæ quidem multiplices, sed quæ ex vno veluti fonte profluxerint: ex eo nimirum quòd homines à Dei verbo, verbo, inquam, Prophetarum & Apostolorum libris comprehenso, ad sua commenta deflexerint. Sublata enim luce illa quam in Ecclesia Dei vnicam ac planè singularem esse qui non videt, nihil planè videt, quid aliud consequi potuit quàm vt cæci in tenebris errarent?

Neque vllo modo audiendi sunt qui aliter iudicant. Quid enim? (inquiunt) annon hæretici verbum Dei prætexunt? Itaque regula aliqua opus est qua falsæ interpretationes verbi plerunque ancipitis & ambigui à veris distinguantur. At quænam erit hæc regula? Hîc alij nobis inanissimum illud suum CATHOLICVM *obtrudunt, quod semper & vbique apud omnes obtinuit. A quibus si pergas quærere ecquid sit huiusmodi, ibi necesse est vt tanquam in luto hæreant, quum de plerisq́ controuersiis quæritur.*

Alij Concilia & veteres Canonas sibi proponunt, præfixis etiam magnificis titulis, quasi inde sarcienda sit Ecclesiæ concordia: sed infelici successu. Multas enim Synodos (de iis loquor quæ non sunt apertè damnandæ) in iis etiam quæ ad doctrinam spectant, nescio an quisquam nunc ignoret non obscurè tantùm, sed etiam imperitè sæpe iudicasse. Itaque prouinciales sæpe à generalibus sunt correctæ. Sed quid si prouinciales interdum rectius quàm vniuersales senserunt? Hoc autem ita esse,

facilè animaduertet quisquis vel vnicam Gangrensem cum multis quas OEcumenicas vocant, compararit. Omitto quod ipsa temporum historia manifestè probat, optimis etiam illis temporibus, (si cum posterioribus conferantur) eam fuisse nonnullorum Episcoporum partim ambitionem, partim futilitatem & ignorantiam, ac multorum etiam apertissimam ac desperatissimam improbitatem, vt Satanam planè cœtibus eorum præfuisse, vel ipsi cæci facillimè perspiciant. Quod ne quis à me falsò vel per calumniam dici interpretetur, peto vt hac ipsa de re legat Nazianzeni saltem verba: ac primum hæc, ex eius oratione in Maximum Cynicum (omnia ferè ex Iacobi Billij interpretatione) Præsulatum nobis extorquebunt? Fuit quidem tempus quum eum nonnulli etiam cordati & prudentes viri suspiciebant & expetebant: at nunc eum fugere, vt mihi quidem videtur, primariæ cuiusdam & singularis est prudentiæ. Propter hunc enim res omnes nostræ iactantur ac perturbantur, propter hunc fines orbis terræ suspicione & bello flagrant, eoq; surdo, ac ne nomen quidem habente. Propter hunc periculum est ne, qui à Deo creati sumus, humanitus constituti censeamur, ac magnum illud & nouum nomen amittamus. Vtinam verò nulla esset throni prærogatiua, nec prelatio, & violenta autoritas, ac præeminentia, vt ex sola virtute cognosceremur. Nunc autem dextrum hoc latus, & sinistrum, & medium, sublimior item & inferior sedes, ac rursus illa praeeundi vel eodē gradu incedendi inuecta consuetudo, nos in multas partes confregerunt: multosque in foueam impulerunt, atque ad hircorum locum abduxerunt, non plebeiorum tantùm, sed etiam pastorum, qui, quum magistri Israelis essent, hec ignorauerunt. *Deinde verò & ista legere non grauetur, ex eiusdem oratione de Athanasii laudibus,* Sic igitur atque ob eas causas, totius populi suffragiis, non autem secundum peruersum exemplum, quod postea inoleuit, neque per vim ac cædem, sed Apostolicè & spiritualiter ad Marci thronum euehitur, non minus pietatis quàm presulatus successor. Vt enim, si hanc spectes, multi inter illum & hunc numerantur: ita, si illius rationem habeas, statim illi proximus comperitur. Quæ quidem propriè SVCCESSIO existimanda est. Nam qui eandem doctrinam profitetur, eiusdem quoque throni particeps est: qui autem contrariam sententiam amplectitur, aduersarius quoque in throno censeri debet: Atque hæc quidem nomen, illa verò rem ipsam & veritatem habet successionis. Neque enim qui per vim irrupit, successor habendus est, sed qui vim perpessus est: nec qui contrariam sententiam tuetur, sed qui eiusdem est sententiæ. Nisi quis fortasse ita successorē dicat, quemadmodum morbum sanitati, & tenebras luci, & tempestatem tranquillitati, & dementiam prudentiæ succedere dicimus. *Quid si igitur Synodos ab eo tempore coactas quo manifestissima tyrannis Ecclesiam oppressit (vt recentem istam Tridentinam) pro regula nobis proponamus? Quid verò quòd ne illæ quidem probatissimæ Synodi de vllis religionis capitibus, nisi de paucis controuersis, constituunt? Quid quòd quorundam malitia, falsæ Epistolæ suppositæ decreta, ementiti canones infiniti irrepserunt? Nota est illa Bonifacij Romani pontificis fraus, Augustini temporibus in Africano concilio deprehensa: quam ineptissimus simul & impurissimus apostata Balduinus, tibi, illustrissime princeps, à scelerata sua audacia non ignotus, nuper conatus est excusare. Quid igitur in iis regionibus in quibus omnia illis licuerunt, inausum & intentatum perditi homines reliquerunt? Et de Concilijs quidem hactenus.*

Alii igitur ad orthodoxorum Patrum quæ vocant scripta confugiunt. Sed quósnam tandem, quæso, ex tanto numero deligemus? Vetustissimos enim paucos habemus: (id est, vsque ad Constantini tempora: inter quos Tertullianus certè excelluit) eiusmodi tamen vt ne ipsi quidem Patrum admiratores in iis sine multis exceptionibus acquiescant. AEtatem sequentem vsque ad imperii Romani manifestam inclinationem, exercuit Arius in primis, deinde Macedonius πνευματομάχος: sed multo magis Nestorius & Eutyches, & eorum sordes, in Oriente præsertim: quibus maxima clarissimaq; ingenia sese opposuerunt, nec vlla fuit ætas doctorum Episcoporum feracior. Occidētem verò exercuit in primis Pelagiana factio, cuius reliquiæ etiamnum hodie Ecclesiam vastant. Sed hîc peto vt sine cuiusquam iniuria mihi liceat dicere quod res est. Quæro igitur quem potissimum aut quósnam ex istis velint pro hodiernarum controuersiarum diremptoribus habere. Primùm enim hoc (sicuti par est) omnes ipsi recusabunt. Clamant enim vna veluti voce, adferre sese quod dedit Dominus, nec iis quæ docent, aliter standum, quàm si ex Verbo Dei scripto comprobentur. Notæ sunt his de rebus, Cypriani, Augustini & Chrysostomi in primis voces, quibus ad vnicam sacram Scripturam nos reuocant. Dicam etiam aliquid amplius, bona (vt spero) cum eorum venia qui in illorum scriptis sunt versati. Iam tum iaciebat in Græcia Satan prima mortuorum inuocationis fundamenta: quibus tantum aberat vt sese opponerent nonnulli primæ notæ Episcopi, vt alii quidem alioqui pii & docti

docti, tamen in scribendis encomiis eloquentiam suam immodicè prorsus ostentarent: alii indoctiores nulli æquè rei atque vanis nescio quibus studiis, (quibus Græca gens semper dedita fuit) vt extruendis magnificis templis, honorandæ martyrum memoriæ, & accumulandis ritibus, incumberent: alii partim ignorantia, partim auaritia & ambitione, manifesta denique improbitate, apertas superstitiones nascentes non modò non reprimerent, sed etiam fouerent. Sed hæc tum in primis mala regnabant: vnum, quòd qui in philosophorum scriptis erant exercitati, parum memores grauissimæ ac planè Apostolicæ illius sententiæ, βλέπετε μή τις ὑμᾶς ἔσαι ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας, præterquam quòd in multis speculationibus euanuerunt, vt quum Platonica de geniis & intelligentiis commenta ad Angelos transferrent, (quod malum videtur ab ipsius Apostoli tempore, τὴν τῶν ἀγγέλων θρησκείαν apertè damnantis, inualuisse) verbum Dei ad philosophorum placita, quibus imbuti erant, manifestè inflectebant. Hinc illæ περὶ τοῦ ἐνδεχομένου καὶ αὐτεξουσίου opiniones planè Aristotelicæ, quibus nunc quoque Ecclesia Dei concutitur: & iam tum esset pessundata nisi sese Augustinus à Pelagio excitatus opposuisset: interdum tamen & ipse in illos humanæ philosophiæ scopulos velut æstu quodam abreptus: vt alia multa prætermittam, quæ libenter sanè veluti patrum pudenda, tegi patiar. Alterum maximum malum fuit, quod velut fatalis quidam morbus omnium animos inuaserat: incredibile nimirum studium totam Scripturam in allegorias transformandi: in quibus excogitandis adeò sibi omnes immodicè placuerunt, vt quiuis planè quiduis hic sibi licere sit arbitratus. Vtrique autem huic malo videtur sanè Origines occasionem præbuisse, homo (vt mihi quidem videtur) omnium qui vnquam de rebus sacris scripserunt, impurissimus, quem etsi (vt merebatur) multi execrabantur, nonnulli tamen vicissim, quòd linguarum & artium cognitione præ cæteris excelleret, admirabantur: nonnulli verò inuidia potius quàm certo animi iudicio persequebantur. Neque verò hoc malum intra Orientem constitit, sed Africam quoque, Italiam, Gallias & Hispaniam inuasit: adeo vt tota Scriptura in perpetuam allegoriam transformaretur. Interea exorti sunt Pelagius & Cælestinus, (vt Donati schisma taceam) quibus Augustinum opponens Dominus, effecit vt præcipuorum doctrinæ Christianæ capitum, nempe prouidentiæ, liberi arbitrii, fidei & gratuitæ iustificationis notitia, philosophicis Græcorum Episcoporum commentis penè oppressa, rursus emergeret. Et tamen (quod mirum est) inualescebat eodem tempore mortuorum inuocatio, & stulta opinio cælibatus: quos pudendos errores apertè defendit Hieronymus. Crescebat quoque rituum multitudo, vt queritur Augustinus ad Ianuarium: & monachos (in AEgypto & Syria præsertim, gentibus omnium superstitiosissimis) non aliter quam Angelos plerique admirabantur. Preces quoque pro mortuis tum liberius adhiberi cœptæ, & orta de Purgatorio igne Platonica quæstio: quam tamen in Ecclesiis passim non fuisse receptam, Augustini scripta manifestè ostendunt.

Ergo (vt tandem ad rem redeam) quos potissimùm ex ista multitudine indices statuemus? Si apostatam illum Balduinũ, de quo dixi, audiamus, eos deligemus qui circa Theodosii magni seculum vixerũt. Et certè fateor eo tempore doctissimos Episcopos extitisse: at hoc ego tamen affirmo (quod testor me nullius insectandi causa dicere) vix posse quenquam illorum dari qui non & secum ipse, & ab aliis, multis in rebus, & iis quidem maximi momenti, dissentiat. Quod si fortassis ille inficiabitur, tum ego mendax habear, nisi ita id esse conuicerim. Sed hic audio quid excipiat. Saltem enim ex iis scriptoribus (inquit) apparebit quæ tum fuerit externa Ecclesiæ Catholicæ forma. Quasi verò præcipuum sit hoc nostrum certamen, ac non de doctrina ipsa potius: quasi sine exceptione quouis tempore recipiendi sint ritus, quoscunque Apostolica etiam Ecclesia vel vt vtiles, vel etiam vt suo tempori necessarios vsurpauit: quasi denique non ineptissimè faciant qui collabentibus ædium fundamentis, de instaurando fastigio laborent. Et quid pluribus opus est? Meminerunt, opinor, multi vestrûm (illustrissimi & generosissimi Domini) quum in illa ludicra potius velitatione quàm seria disputatione Possiacena, de hac re dissereremus, nos paucis verbis istam quam importuni nonnulli (ne dicam proterui) homines medii tantopere commendant, turbarum componendarum rationem sic definiisse, vt diceremus, primùm omnium de doctrina ipsa & fide ex Dei verbo disceptandum & constituendum esse: quæ si semel esset stabilita, tum nos de ritibus longè facilius transacturos: quorum alios vt inanes, alios vt per se vel ob aliud superstitiosos, alios vt prorsus impios reiiceremus, alios demum (quos vel necessarios, vel vtiles esse constaret) non inuiti admitteremus. Quid igitur isti amplius requirunt? certè hoc vnum illustriss. princeps, vt fidis Dei ministris, quasi seditiosè vel ambitiosè omnia nouantibus, in odium adductis, greges impunè populentur. Sunt enim planè eorum similes quos testatur Dominus nec in cælorum regnum introire, nec alios ingredi sinere: homines profectò omnium qui hodie viuunt, perniciosissimi, & apertis illis Euangelii hostibus multo nocentiores: ac proinde inprimis fugiendi vobis Ecclesiarum Dei, ex Christianissimi regis edicto, tutoribus & alumnis: quibus isti præcipuè, partim ventris & lucri causa, partim inuidia & improbitate,

probitate,

probitate, partim in eorum quibus assentantur gratiam, insidiantur.

Sed video me in hac sententia refutanda fuisse paulo longiorem: itaque ad rem redeo. Illis igitur quid facias qui publicum errorem pro regula religionis sequendum arbitrantur? qui Patrum & consuetudinis inania nomina quibusuis rationibus & testimoniis opponunt? qui denique vna illa, quam non minus ridiculè quàm falsò catholicam Romanam (id est vniuersalem particularem) Ecclesiam appellant, nituntur? Eos quidem ego dimittendos censeo, ne cum ratione videamur insanire.

Quòd si nulli istorum de quibus diximus, iudices in hac causa sedere, imò potius ab alio quopiam iudicari debent, in quo tandem foro tanta ista lis agitabitur? Nempe coram vnius Dei tribunali. Euocetur ergo (inquient isti) ex cœli penetralibus. Imò cur illum ipsi ex illis suis adytis non depromunt? Quoniam scilicet Deo non muto & silente, (quale est illorum crustaceum numen) sed clarè & apertè loquente nobis est opus. Cedo verò vbi hunc inueniemus? Nusquam certè nisi in eorum scriptis qui (sicut testatur Petrus) diuino impulsu loquuti sunt, vt Dei homines: eorum, inquam, quorum doctrinæ tanquam fundamento superstructam Ecclesiam clamat Apostolus: Prophetarum videlicet & Apostolorum libris, qui vtriusque Fœderis nomine comprehenduntur.

At enim (dicunt isti) de huius interpretatione quæritur, quam ab Ecclesia petendam esse docemus. Verùm quæ sit Ecclesia, primùm omnium constituendum erit: quandoquidem Satanæ synagoga specioso etiam Ecclesiæ nomine abutitur. Hoc ipsum autem quomodo nisi ex doctrinæ genere statues? Doctrinam autem veram à falsa vnde nisi ex sacris literis discreueris? Successio enim illa in qua nonnulli proram & puppim constituunt, iampridem valere desiit: quum certum sit pessimos & ignarissimos homines multis iam seculis, bonis & doctis Episcopis successisse, & legitimæ vocationis in Ecclesia illa Romana ne vestigia quidem vlla iampridem apparere. Deinde non personarum, sed doctrinæ, doctrinæ, inquam, Propheticæ & Apostolicæ, successionem quærimus: vt sit rursus necessariò ad Prophetarum & Apostolorum libros probandæ veræ successionis causa recurrendum.

Traditionis verò nomen, quod nonnulli rursus, nihil magis quàm Scripturæ examen metuentes, nobis veluti Gorgonem obtendunt, quid aliud est, obsecro, quàm larua? Nam si de dogmatibus intelligitur, vbi Verbum scriptum habemus quorsum non scriptum aliquid? Est enim hoc certè per se illo incertius: nemo autem ex incerto mutuetur certioris probationem.

Sed hic video multa posse nobis obiici. Primùm enim dicent sese Traditionis nomine intelligere non quod à nullo prorsus sit scriptum, & per manus duntaxat traditum, sed quod sacris illis libris quos Canonicos vocant, non comprehensum, potest tamen ex idoneis aliis scriptoribus probari: adeò vt quod initio ἄγραφον erat, ἔγγραφον meritò nunc habeatur: quas traditiones Apostolicas vocant. Deinde & illud adferent, se hoc nomine quasdam in Ecclesia vetere receptas dogmatum Christianæ doctrinæ planas & perspicuas explicationes, (vt de homousio, de duarum naturarum vnione, & similes alias) intelligere. Deligere enim solent homines isti quæ certa sunt, & maximè plausibilia.

Ego verò etsi existimo ad hæc abundè à me paulo antè responsum esse, tamen habeo quod præterea respondeam. Ista enim primùm omnium non esse sine discrimine recipienda, ne ipsi quidem negabunt. Quam igitur regulam hîc sequemur? Si ab hominum scriptis & autoritate pendemus, & fortè de ritibus quæratur, quàm multa hic comperiemus non tantùm diuersa, sed etiam contraria? Quum vetustissimis temporibus de festo Paschæ controuersia futilitatem, ambitionem, ignorantiam, peruersitatem denique plerorumq́; totius orbis Episcoporum manifestè probans, in Ecclesiam incidisset, adeò vt non secus quàm si de summa fidei actum esset, totus orbis concuteretur, & vtraque pars ad Apostolicas traditiones confugisset: quid tandem effectum est, nisi vt vtraque factione suos duces Apostolos (vt aiebant) nacta, incrudesceret certamen? Legatur Irenæi ad Romanum illum stultissimum & ambitiosissimum, non Papam OEcumenicum, sed Episcopum Victorem, epistola: & quæ in singulis Ecclesiis fuerit olim in his rebus libertas, donec tyrannide quorundam opprimerentur, facilè cognoscetur. Nec enim hic libet singula recensere, quoniam integro volumine nobis ad eam rem opus esset. Quid igitur hic sequemur? Quod comperietur (inquiunt) ab omnibus vbique receptum: vt est chrisma, consignatio crucis, & alia eiusmodi. Iam ergo concludamus, particulares traditiones excludi, vt solæ catholicæ recipiantur.

VENIAMVS *ad dogmatum traditiones. Eæ verò vel quæ in sacris libris tradita sunt explicant, aduersus hæreticos, qui clarissimis etiam rebus tenebras offundere consueuerunt: vel quæ totidem verbis nusquam perscripta, tamen ex locorum inter se comparatione sunt eruta, proponunt: vel aliquid partim manifestè, partim obliquè scriptis Propheticis & Apostolicis aut adiiciunt, aut detrahunt, aut etiam in iis immutant. Illas vero vtrasque (cuiusmodi sunt quatuor illarum Synodorum πίστεις quas vocant ἐκθέσεις, ad finem huius libri adiunctæ) tantùm abest vt repudiemus, vt contrà, obuiis (quod aiunt) vlnis quicquid eiusmodi est amplectamur.*

Tertiam

Tertiam autem speciem quomodo tandem admittendam censuerimus? Nam si quid adiiciendum est verbo illi scripto, consequitur, non omnia quæ ad salutem nostram requiruntur, perscripta fuisse in Lege & Euangelio. Cæterùm de Lege hoc dici profectò nec potest, nec debet. Iniquus enim alioqui Dominus videretur, quicquam ad eam adiici disertè vetans. Neque verò me hîc mouent Cabalistæ, Tolmudistæ, & totum hoc audacium hominum genus. Quid enim à Domino expreßius dici potuit? Et quàm seuerè illam audaciam vltus sit Dominus, si quid in ritibus (nedum in doctrina) adiectũ esset, tot Prophetarum (id est Legis interpretum) de his rebus clamores, tota sacra historia, ipse denique Christus est luculentus testis. An porro vel suæ Ecclesiæ minus cauisse Deum arbitrabimur, misso in terras Filio suo: vel Apostolos minus in ea re quàm Prophetas, diligentes fuisse arbitrabimur? Testatur Paulus Ephesiis sese omne Dei consilium, de salute æterna videlicet, ipsis absque vllo prorsus subterfugio exposuisse. Ostendant igitur quid Paulus docuerit quidem, at non perscripserit: aut plenam doctrinam Euangelii (quam ipse potentiam Dei ad salutem vocat) in eius scriptis comprehensam esse fateantur. Sed quorsum tam multa? quum ad rem ventum est, quid isti proferre possunt ab Euangelistis & Apostolis in doctrina fidei prætermissum? Fortaßis quòd beata illa virgo Maria non sit in originis peccato concepta, quòd virgo perpetuò vixerit, quod baptizandi sint infantes, nec iterandus Baptismus, sacrum chrisma, ieiunandum in quadragesima, aqua benedicenda, consecranda altaria, crux adoranda: & quid non? Nihil enim istorum in sacris literis comprehendi affirmant. Transsubstantiationem autem, confessionem auricularem, inuocationem diuorum, Purgatorium ignem, iampridem in sacris literis, sed frustra, quærunt. Atqui beatæ virginis Mariæ conceptum eiusmodi non modò sacræ literæ, sed ne ex veteribus quidem vllus commemorat. Perpetuam autem ipsius ad mortem vsque virginitatem, etsi piè & libenter credo, tamen (quod aliquando te audiente, Illustrißime princeps, cuidam importuno monacho respondi) nihil hoc ad nostræ salutis mysterium pertinet. Sufficit enim nos credere quod res est, & ab Euangelistis narratur, cõceptum esse Christum seruatorem nostrum ex Spiritu sancto, & ex Maria virgine natum. Baptizandos autem esse infantes, nec esse iterandum Baptismum, absit vt ex nuda traditione, non autem ex Dei verbo, colligamus. Reliqua verò illa quomodo tandem sacræ literæ exprimerent, quæ nonnisi euersa verbi Dei autoritate in Ecclesia sanciri potuiße, manifestis rationibus euincitur? Sed de his plus satis: nec enim singularia ista nunc suscepimus explicanda.

Ad id genus traditionum venio quo de doctrina in Verbo scripto comprehensa aliquid detrahitur: veluti quòd altera Cœnæ Domini pars laicis est adempta: quòd verbis Pauli, dæmoniacam doctrinam vocantis cælibatum & discriminis ciborum legem, adscripta est concepti voti exceptio: & altera illa quam vniuersaliter valere nonnulli volunt, NISI aliter domino nostro Papæ visum fuerit. Sed quis tandem cui chara fuerit Dei gloria (vt esse debet) tam execrandum sacrilegium ferat? Nam certè si quicquam scriptæ illi doctrinæ fas erit adimere, necesse est vt quẽadmodum paulo antè isti dictatam à Spiritu sancto doctrinam, mancam & mutilam esse volebant, ita nunc in aliis eam redundare & luxuriari dicant: quod vtrunque piorum aures sine magna offensione ne audire quidem possunt. At enim (inquiunt) ceremonias Legis olim sublatas esse negari non potest. Nos vero de ritibus non agimus, sed de ipsa cultus Dei substantia: cuius partem etiamsi olim ceremonias fuisse censeamus, hoc tamen nihil ad sacrilegam istorum audaciam mendam facit. Quid mirum est enim Legem, iis adumbrandis sancitam quæ suo tempore futura sperabantur, ad ipsarum rerum lucem ac conspectum disparuisse? Sin autem isti sublatas veterum agapas, & Apostolicum de idolothytis & suffocato decretum communi consensu abolitum, & vnctionem Apostolicam, quam nunc sustulimus, opponant, iterum respondeo, externa hæc fuisse, certis circunstantiis definita: quibus mutatis, meritò quoque abolita fuisse, res ipsa demonstrat. Stat igitur illud, doctrinam salutis verbo Dei comprehensam, non tantùm in vniuersum, sed etiam in singulis vel minutissimis partibus sartam tectam esse retinendam.

Tertiam autem speciem earum traditionum quæ vel ipsa fundamenta Christianæ salutis conuellunt, vel iis fundamentis superstructa subuertunt, quid attinet commemorare? Eiusmodi sunt, Romani pontificis primatus, inuocatio diuorum, preces pro mortuis, idolorum fabricatio & adoratio, liberi arbitrii, meriti, indulgentiarum, cæterarum denique eiusmodi spurcitiarum magistrales quas vocant determinationes: quæ quum nunquam nisi conuulsa doctrinæ cœlestis autoritate stabiliri potuerint, nimium sunt impudentes qui vel falso Ecclesiæ nomine apposito, vel opposita longi temporis præscriptione, illas validari potuisse existimant.

Age igitur, hunc locum tandem concludamus. Catholicos ritus quosuis qui putant necessariò retinendos, valdè hallucinantur. Sunt enim etiam catholici quidam, id est, si longè maximam partem hominum spectes, vniuersaliter recepti errores, qui paulatim in Ecclesiam, plerorumque Episcoporum partim ignorantia, partim negligentia, partim κακοζηλίᾳ, atque adeò ambitiosissima auaritia,

& auarissima Romanorum in primis præsulum ambitione, inuaserunt. Deinde quum in ritibus instituendis habita semper sit à prudentibus hominibus & temporis & loci personarum ratio, quis non videt in hoc rerum genere ineptissimos esse qui variatis circunstantijs non modò nihil mutandum, sed etiam quæ optimis de causis vel temporis spatio vel alio quouis modo abolita sunt, tamen quoniam vetusta sunt, in vsum reuocanda putant? Iam verò quid ijs fiet quæ in manifestas idolomanias degenerarunt? quæ infelicissimo seculo, & Deo nostris peccatis irato, paucullis quibusdam frustra initio reclamantibus, obtinuerunt? quæ denique vt nondum planè sint vitiata, tamen eiusmodi sunt vt integra diutius retineri vix ac ne vix quidem possint?

Hic verò mihi in mentem venit vox illa hominum (vt sibi quidem videntur) acutissimorum, qui non transformandam sed reformandam Ecclesiam arbitrantur. Reformationem vocant, eorum rituum qui florente, vt loquuntur, Ecclesia obtinuerunt, (sublatis nonnullis quæ temporum iniuria velut rubiginem quandam illis obduxerunt) restitutionem: quæ nisi à nobis admittatur, Ecclesiam transformari, & penitus suo decore priuari contendunt. Bella certè & speciosa oratio, sed à Satanæ Spiritu profecta, qui tum demum se prodit quum ad rem ventum est. Tum enim nihil adeo turpe est quod isti vetustatis fuco illitum, pro bello & venusto non obtrudant. Exemplo sint G. Cassandri & ipsius discipuli (futilis, inquam illius apostatæ Balduini, cuius nomine has chartas commaculare vix sustinui) inanissimæ de his rebus ματαιολογίαι. At ego exemplum Ezechiæ regis tantopere celebratum sequutus, longè malim eos imitari qui offendiculum in publica via positum, etiamsi quis sit alioquin aut aliquando fuerit ipsius vsus, è medio tollendum censent, potius quàm monitores adhibendos qui prætereuntibus denuntient ne per imprudentiam ad illud impingant. Quid si enim qui admoniti sunt, non pareant, vel monitores officium non faciant? Deinde præterquam quòd in plerisque hypothesibus non tantùm ab istis dissentio, sed etiam ipsos planè abominor, in ipsa thesi non possum illis assentiri. Nam si formosissima Ecclesiæ species, ipsumq; adeo archetypon à nobis quæritur, id ego esse puto quod ab Apostolis ipsis (cuiusmodi artifices nec habuit vnquam, nec habitura est Ecclesia) non tantùm, vt isti volunt, inchoatum, siue primis lineamentis adumbratum, sed viuis additis coloribus quam diligentissimè & quam venustissimè expressum fuit: à quibus quanto abfueris longius, tanto magis ab operis regula discesseris. Cuiusmodi autem illud fuerit, cur non aliunde quàm ex ipsorummet scriptis & Apostolica Lucæ historia (quem ego quidem hac in re pictorem longè excellentissimum fuisse concedo) petendum esse credam, facit aliorum scriptorum tum inter se discrepantia, tum etiam (vt ingenuè loquar) vanitas, qui Apostolicas quas vocant traditiones sparsim commemorarunt, aut etiam collegerunt: cuiusmodi sunt ridiculæ illæ & falsissimæ διατάξεις quæ Clementi tribuuntur, & Apostoli nonnulli Canones, iam olim inter reiectaneos libros numerati. Quòd si qui obijciant, non omnia ab Apostolis vel à Luca fuisse perscripta, quæso cur ita censent? an quia pauca continent? Imò verò vtinam ea paucitate contenti fuissent qui se Apostolis iactant successisse. Neque enim voluit abrogari Dominus Mosaicos ritus vt alij substituerentur: & si iudaizare non licuit, multo minus gentilissare oportuit: quod si veteribus Episcopis in mentem venisset, Christiana religio neque tam citò, neque tam turpiter, primùm in ceremonias vanas & ludicras liturgias, deinde etiam in manifestissimam superstitionem, ac tandem etiam in ἀθεότητα degenerasset. Verè enim Paulus ἀθέους vocauit qui vnum verum Deum ritè non colunt. An verò quia hoc argumentum Apostoli propriè non tractarunt? Imò certè quædam est impietatis species, Spiritum sanctum arbitrari quantam oportuit Ecclesiæ rationem non habuisse: & hoc ausim ego affirmare, qui diligenter Lucæ historiam & Apostolicas epistolas legerit, eum non modò præcipua illa Ecclesiasticæ administrationis capita, sed etiam penè singulas eius partes ex ijs optimè cogniturum: vt traditionibus illis non scriptis locus penè nullus relinquatur. Sed vt sit, quum inter illas penè infinitas traditiones exacta distinctione sit opus, ad quam tandem amussim illas exigemus? Nam neque ex vetustate, neque ex scriptorum autoritate, neque ex eorum multitudine à quibus approbatæ fuerint, satis firmum argumentum colligi posse demonstrauimus. Itaque vno verbo Dei, verbo inquam illo à Prophetis & ab Apostolis in publicas tabulas relato, nobis opus est, ex quo sanctas à prophanis, vtiles à damnosis aut futilibus, necessarias à superuacaneis distinguamus, & distinctas optima quadam ratione stabiliamus.

Quòd si ad rituum diiudicationem præire nobis verbi scripti lucem necesse est, quanto magis ad dogmatum ipsorum cognitionem eadem ista lux præeat oportet, in quibus longè magis cæcutiunt homines, & multo periculosius erratur? Nam si nihil (vt antè ostendimus) in doctrina nobis est sequendum nisi quod vel est in verbo Dei disertis verbis expressum, vel ex collatione locorum necessariò consequitur, quomodo mihi à pseudoprophetis cauerim, nisi propositam ab eis doctrinam cum ipso Dei verbo compararim?

Atenim

Atenim dices, Quid si & ille verbum Dei proferat? Sic enim Arius illud, Pater maior me est, vrgebat: sic cum Macedonio, de Spiritus sancti persona: cum Nestorio atque Eutyche, de naturarum vnione: cum Pelagio, de gratia & natura disputatum est. Sic & hodie de sacramentalibus loquutionibus contenditur, dum alii transsubstantiationem, alii consubstantiationem, alii sacramentalem dumtaxat coniunctionem ex iisdem verbis, & quidem paucissimis, (nempe HOC *est corpus meum & HIC est sanguis meus) eliciunt. Deniq; (inquiunt isti μισῖται) quum incidit controuersia non περὶ τῶ ῥητῶ sed περὶ διανοίας: quò tandem potius perfugietur quàm ad Ecclesiam, ad patrum orthodoxorum scripta, ad Synodos denique germanas ac legitimas? Ego verò (vt antè dixi) nec Ecclesiæ, nec Patrũ, nec Synodorum testimonia repudianda censeo, sed multiplici cautione vtendum esse arbitror.*

Primùm enim, si quid sine Dei verbo affirmatur, frustra Ecclesiæ, Patrum, Synodorum inania nomina prætexuntur, vbi ne Angeli quidem sunt audiendi. Stat enim illud Pauli, Si vel quispiam Angelus è cœlo aliud Euangelium annuntiat, anathema esto: nec Ecclesiæ est loqui, sed maritum loquentem audire. Patres autem orthodoxi non alia lege scripta sua legi voluerunt quàm vt ad Verbi scripti regulam exigerentur. Synodorum deniq; non est hoc munus, doctrinam nouam condere, sed à Deo conditam ex eiusdem Verbo confirmare. Quæ secus fecerint, impiorum sunt cathedræ, & derisorum scamna, quæ fugere iubemur vt beati simus.

Deinde, si de interpretatione Verbi scripti quæritur, testes quidem illos (vt dixi) minimè repudiamus: sed primùm omnium veram Ecclesiam à Satanæ synagoga: suspectæ nec damnatæ fidei Patres ab hominibus vel manifestè imperitis, vel hæreticis, vel alioqui suspectis: Synodos quoque legitimas & minimè dubiæ fidei, à tyrannicis conciliis & cœtibus aduersus Christi veritatem coactis: veros denique libros à supposititiis accuratè discernendos arbitramur.

His verò constitutis, tum istos ego non vt iudices, (iudex enim est vnus Deus ex scripto suo Verbo) sed vt iuratos & vocatos testes, audiendos dico: & quidem eo modo quo à peritis iudicibus in forensibus controuersiis testes audiri solent, ita videlicet vt sui etiam testimonii causas reddant: causas inquam, non aliunde quàm ex eo ipso verbo de cuius interpretatione quæritur, allatas. Rectè enim Augustinus, humanas rationes repudians, Per scripturas diuinas (*inquit*) multo tutius ambulatur: quas verbis translatis opacatas quum scrutari volumus, aut hoc inde exeat quod non habeat controuersiam: aut si habet, ex eadem Scriptura vndecunque inuentis atque adhibitis eius testibus terminetur. *Hæc ille, & rectè quidem. Nam si ex solo scripto Verbo sapere nos oportet, ne aliunde quidem vlla Verbi interpretatio petenda est.* Sic enim (*vt idem Augustinus inquit*) temperauit Scripturas Spiritus sanctus, vt quod alicubi obscurius dictum est, clarius alibi explicetur.

Denique quem alium potius quàm Christum ipsum & Apostolos sequemur? Christus certè Satanam Scriptura abutentem, non aliunde quàm ex eadem Scriptura refutauit. Apostoli ex Prophetarum scriptis sua confirmant: & Beræenses Iudæi laudantur, quòd auditam ex Paulo doctrinam cum Prophetarum scriptis contulerint, vt viderent an hæc ita se haberent. Certè non alio telo Nicena Synodus Arium, Constantinopolitana Macedonium, Ephesina Nestorium, Chalcedonensis Eutychen, Augustinus Pelagium iugulauit. Itaque qui Scripturam sic ambiguam & obscuram esse putant vt illata aliunde luce indigeat, digni sunt quos vt blasphemos conspuant pij omnes, & totis animis execrentur.

Nec propterea doctorum scripta & interpretationes vitupero, quum sui Verbi in Ecclesia tum voce tum scriptis interpretandi autor sit ille qui pastores & doctores ad corporis ædificationem constituit: sed quatenus illis standum sit ostendo: catenus videlicet vt nihil de suo proferant, ne tum quidem cum de sententia & interpretatione loci alicuius agitur: sed ex Scripturis ipsis Scripturas secundum analogiam fidei interpretentur: quod quisquis fecerit, siue sit nouus seu vetus, seu priuatus seu munus aliquod gerens in Ecclesia, siue senex siue iuuenis, siue solus siue cum multis, audiatur. Etsi enim retinendus est ordo in Ecclesia Dei, tamen nulli magis falluntur quàm qui certis locis aut personis alligant Spiritus sancti gratiam. Quinam enim Prophetas occiderunt? quinam Christum crucifixerunt? ii certè quibus tanquam cardinibus sustineri veram religionem oportuerat. Itaque Propheta non ad Sacerdotes illos prophanos, sed ad Legem & Prophetas populum Dei dimittit. Nec alia verò iampridem fuit Ecclesiæ conditio, reprobato ab ipsis architectis angulari lapide, & in ipsius Dei templo sedente Antichristo.

Quid igitur? nempe Dei verbo controuersias omnes dirimi: & falsum verbum à vero, sicut & Ecclesiam germanam ab adulterina: & Synodos à Spiritu sancto gubernatas, ab iis quibus Satan præest: denique veritatem à mendacio ex Dei verbo diiudicari necesse est: quia in iis quæ salutis sunt non alibi nobis patefactam veritatem arbitrandum est.

Quæ

Quæ quum ita sint, efficitur, illud verisimum esse, illustriss. Princeps, vnde initio diximus potissimum orta esse mala illa omnia quibus Patrum nostrorum memoria Ecclesia penè oppressa fuit: ac proinde hanc vnam esse ipsius erigendæ viam ac rationem, si ex puro Dei verbo de controuersiis istis decidatur. Ita enim fiet vt de plerisque ne quærendum quidem sit, de quibus tamen hodie nonnulli partim propter ignorantiam, partim quia proterui & malitiosi sunt, pertinacissimè contendunt. Quæ verò niti Scripturæ testimonijs videbuntur, si non ex consuetudine, (quæ quum à Verbo discedit, nullum planè ius in rebus diuinis facit) neque ex certorum hominum veterum seu nouorum nuda autoritate, sed ex locorum inter se collatione, reuocatis ad analogiam fidei omnibus interpretationibus, iudicentur, tum demum nihil tam difficile occurret quod facilè non intelligatur, nihil tam obscurum quod non illustretur, nihil tam perplexum quod non planum & expeditum reddatur. Sed istam cognitionem quis tandem instituet? quis actionem istam moderabitur? quinam denique de rebus istis communi autoritate conferent? Ista verò persequi nostri non est instituti, quamuis sæpe ac multum de hoc quoque cogitaui, nonnulla in mentem venerint, de quibus fortassis alius dabitur dicendi locus. Nunc quod instat agamus.

QVVM igitur ex sacro Dei verbo omnes istæ controuersiæ dirimendæ videantur, hoc in primis curandum arbitror, vt quum non omnes (quod optandum esset) suis illis peculiaribus linguis Hebræa & Græca loquentem Deū possint exaudire, vera & commoda quæpiam vtriusque Testamenti interpretatio habeatur. Quod iampridem efficere conati sunt nonnulli, satis autem feliciter præstitit nemo. Vetus enim editio (cuiuscunque tandem sit) quamuis minimè improbanda, tamen & obscura, & manca, & redundans, ac falsa etiam in multis comperitur: vt de codicum infinita penè varietate nihil dicam. Hanc igitur optimo iure studuerunt multi eruditi & pij homines emendare, quamuis non omnes pari successu. Et tamen quàm hoc sit necessarium, maximo cum dolore fatebitur quisquis Græcos illos etiam eruditisimos scriptores leget, & eorum interpretationes plerunque absurdisimas cum Hebræa veritate comparabit. Inter Latinos autem non tantùm idem malum viguit, sed etiam alterius (id est Græcæ) linguæ ignoratio: qua plerique laborantes, dum à Vulgata interpretatione pendent, nodum in scirpo sæpe quærunt, & fœdisimos errores admittunt.

Hæc me igitur causa impulit, vt collatis quàm diligentisimè possem varijs codicibus, & expensis quamplurimorum doctorum hominum sententijs, eorum presertim quos nostra hæc ætas linguarum peritos, multo certè plures ac doctiores tulit quàm antea vnquam (repetita vsque ab Apostolorum temporibus memoria) habuerit Ecclesia, eos saltem nonnihil subleuarem qui puriorem interpretationem desiderant. Id autem vt maiore cum fructu fieret, addidi etiam annotatiunculas in quibus & varias interpretationes inter se contuli, &, quoad à me fieri potuit, obscurissimorum quorumcunque locorum sententiam planè ac perspicuè exponere studui. Sed quum spissum illud opus, & valde (quod expertus profectò loquor) laboriosum, sub incudem reuocatum, & denuò excusum, sic viderem excreuisse vt eo non satis commodè plerique vti possent, curaui vt absque illis annotationibus seorsim excuderetur: quarum tamen loco mihi substituiße videor quod (si satis rectè à me perfici potuisset) non dubitarem non modò vtilitatis nomine, sed etiam vt valdè necessarium commendare.

Duo sunt enim interpretum genera: vnum, eorum qui quid dicatur (id est res ipsas) propriè non considerant, sed quibus verbis aliquid dicatur, mutato tantùm idiomate declarandum susceperunt: quod munus interpretandi etsi vix ac ne vix quidem ab eo præstari potest qui res ipsas non intelligat, tamen intra verba consistit. Alterum, eorum est qui res ipsas pluribus verbis & adhibitis rationibus explicant: in quo genere interpretandi (meo quidem, &, vt arbitror, eruditorum omnium iudicio qui libros eius inspexerint) comperietur magnus ille Iohannes Caluinus, beatæ memoriæ vir, & meus in Christo parens, (quod sine cuiusquam inuidia dictum sit) veteres & recentiores omnes longè superasse. Itaque etsi interdum in quibusdam, non quod ad doctrinam ipsam attinet, (quam ego purissimam ac solidissimam in eius hominis scriptis, si in quoquam alio interprete, semper animaduerti) sed in locorum quorundam explicatione dissentio: tamen de ipsius commentariis statuo quod in genere scribendi multum disimili Cicero de Iulii Cæsaris commentariis iudicabat, eum videlicet sanos homines à scribendo deterruisse. Et verò vtinam nobis, qui per Dei gratiam ministerio fungimur in Ecclesia (ac mihi in primis) in discendo & docendo potius quàm in scribendo occupatis esse liceret. Verùm quid facias? Hoc à nobis extorquet partim quorundam aduersariorum importunitas, quorum conatibus neceße est veritatis amantes sese modis omnibus opponere, ne simplices incauti intercipiantur: partim etiam charitas, quæ nos mouet, quicquid accepimus, in fratrum vtilitatem conferre.

Visi sunt autem mihi semper nimium multi (siue quoniam ita est, siue quod ipse potius hallucinor) in eo peccare quòd in Euangelicæ quidem & Apostolicæ historiæ particularibus narrationibus, in

quas

quas diuino planè artificio distributa est, ad quod potissimùm doctrinæ Christianæ caput singula sint referenda non animaduertant: multò minus autem in Apostolicarum epistolarum grauissimis illis, & (quod verissimè dico) excellenti methodo contextis disputationibus, quis sit illarum status, quæ argumentorum series, quis denique scopus, parem considerent. Hinc factum vt neque pes neque manus sæpe in quorundã scriptis & dictis appareat, & relicto scopo ad quasdam obseruatiunculas confusè & perturbatè congestas deueniatur, atque adeò in plerisque maximi momenti locis nulla sententiæ ipsius ratio habeatur. Hinc fit etiam vt apud Paulum præsertim (quo tamen scriptore nihil fuit vnquam in scribendo iudiciosius) infinita anantapodota & hyperbata imperitissimi homines iampridem somniarint, & passim etiam suis in eum commentarijs, magna certè cum sua ignominia, inculcarint: adeò quidem vt interpres ille omnium Dei arcanorum excellentissimus, non minus fuerit in scholis ignotus, quàm si nulla eius monimenta extarent: imò non aliter eum quàm scopulum quendam multi refugerent. Itaque vt huic malo mederer, conatus sum in hoc opere, quantum à me præstari potuit, breues doctrinæ summas in historicis narrationibus annotare, vt quisquis in illo veluti mari nauigabit, portum ad quem cursum dirigat, ob oculos positum obseruet. In epistolis autem operam dedi vt & scopus & series argumentorum, methodus denique intelligi, & omnibus ordine distributis genuinæ expositiones cognosci possint.

Quòd si mihi dederit Dominus vt duo preterèa tandem aliquando adijciam de quibus iam cogito, breuem nimirum vocabulorum quorundam in contextu occurrentium expositionem, & præterea locos communes, suis quosque locis vno verbo indicatos, tum verò me operæpretium fecisse existimabo. Sed hæc aliquando fortassis dabit Dominus. Interea quod mihi datum est, illustres & generosi Domini, id omne vobis potissimùm, veram in Gallia patria mea religionem amplexis, scriptum & dicatum volui, tum vt grati mei animi significationem ederem: (quid non enim vobis, miseras ouiculas aduersus luporum rabiem, vestrorum etiam corporum obiectu protegentibus, omnes debemus?) tum verò vt vos in sancta ista & heroicis vestris animis digna fortitudine & perseuerantia magis ac magis confirmarem.

EN *igitur tibi, illustrissime Princeps, sacros illos cælestis doctrinæ interpretes, pro cuius defensione non dubitasti tot tantisq́; periculis caput tuum obijcere: en vobis, illustres & generosi Domini, sacra illa æternæ illius Sapientiæ arcana, quæ quanto magis cognoscetis, tanto minus vos pœnitebit, quum huc adacti essetis, pro eo vicissim sanguinem vestrum fudisse, qui vos pretiosissimo suo sanguine redemit. Præclara sunt illa, & coram ipsis cælestibus Angelis insignia, fidei & zeli vestri trophea: quibus tamen statuendis vtinam, vtinam, inquam, sicut optabatis, solis spiritualibus armis vti licuisset. Nunc porrò restituta pace, spirituali constantia & inuicta fidei fortitudine opus est, vt inchoatum opus perpetua vestra cum laude absoluatur. Suppeditabit autem eam Dominus iugi & assidua huius verbi auditione ac meditatione. siquidem quod corporibus nostris cibus, hoc animis nostris cælestes istæ dapes præbent, nempe vt earum succo non tantùm viuamus, sed etiam crescamus & adolescamus, dum perfecti tandem, vltimo videlicet illo die, reddamur. Et hîc quoque peto à vestris Excellentijs vt quædam ad vos maximè pertinentia æquis animis ex me audiatis. Si nos quos adhuc audiuistis, & à quibus geniti estis in Domino, vera & sancta docere vobis persuasistis, ne quæso, patimini vos ab ijs vel tantillum abduci. Neque id ego temerè moneo. Etsi enim mihi notum est animi vestri robur, tamen quis sit quorundam vestræ saluti insidiantium astus, quæ impudentia, quæ improbitas, noui. De apertis illis veritatis hostibus non loquor: sed Sinones illos intelligo, partim mediam nescio quam religionem fabricantes, partim etiam ex infelicibus illis de Cœna Domini contentionibus occasionem ferendæ inter vos discordiæ captantes. Quid enim? (inquiunt) an idem est Ecclesiam Dei transformare an reformare? an nihil viderunt Patres? an soli isti nescio qui sapiunt? an isti non sunt quos doctissimi quique sacramentarios vocant, ac detestantur? Nos verò quid ad hæc respondeamus, vobis non est ignotum: nec vnquam recusabimus coram vniuerso mundo nostræ quam isti vocant transformationis causas reddere. Quid autem istiusmodi homines captent, mirum ni omnibus sit perspectum, quum alij quidem palàm perditissimis Euangelij Christi inimicis seruiant, alij multiplici apostasia sint celebres: alij, quæ sua sit inconstantia & futilitas, aut certè quàm nullo sint iudicio prædití, tota vita mundo patefecerint, quum totis triginta annis nondum didicerint in religione non esse fluctuandum. Ab his igitur vobis maximè cauendum esse præmoneo. Cauebitis autem si in ea quam ex fidis vestris pastoribus accepistis fide, tot martyrum sanguine obsignata, & cuius ἐξομολόγησις plana & perspicua edita est, perseuerantes, pestes istas vel statim abegeritis: vel, si semel audire constituistis, adhibitis ijs pastoribus audiatis à quibus illorum fraudes patefieri, & mendacia conuinci possint.*

Neque causa vlla est cur ista vos perturbent. Hanc enim Ecclesiæ conditionem esse Dominus ipse

ac præceptor noster sedulò nos admonuit, & perpetua omnium temporum experientia confirmat. Sic nostris temporibus exorti sunt Anabaptistæ in plurimas sectas diuisi: sic hodie eousque efferbuit quorundam in manifestis erroribus defendendis pertinacia, vt iam apertè Christi naturas cum Nestorio dissoluant, proprietates verò cum Eutyche confundant: quorum etiam pestilentes quosdam libros Gallicè quoque iam conuersos esse præmoneo. Alibi in Polonia exorti sunt execrabiles Tritheitæ, quam penè totam deuastarunt. Cudit etiam clandestina quædam alia Satanas, aduersus quæ necesse est vt sinceritate & simplicitate Christianæ quam accepistis doctrinæ, resistatis.

Iam verò quoniam neque offendiculis quibus ira Dei prouocari solet, obsisti, neque hæreses quibus vera doctrina opprimitur, maturè aboleri, nisi vera ac legitima Ecclesiasticæ disciplinæ ratione instituta, possunt: idcirco illud quoque à vobis peto per Filii Dei nomen, illud, inquam, vos obtestor, ne disciplinam istam tanquam humanum aliquod commentum repudietis, sed vt diuinam ordinationem, sine qua necesse est totum ædificium corruere, omni studio & animi contentione stabiliatis, & semel stabilitam retineatis. Quid enim? annon altera hæc est Verbi diuini pars? Certè qui hoc negat solem negat meridie lucere. Et (quæso) quæ tandem respublica, quæ ciuitas, quæ familia & domus non statim dissoluetur, nisi legum vinculis adstringatur? An verò Christianam Ecclesiam omnis pietatis & honestatis magistram, in nequitiæ & licentiæ ludum transformari patiemur? Atqui sublata illa de qua loquor disciplina, si quiuis ad docendum verbum admittatur, si in pastorum doctrinam & mores non inquiratur, si quiuis promiscuè ad Sacramentorum vsum recipiatur, si cum offendiculo peccantes redarguere, si contumaciter sese opponentes seuerè coercere, ac tandem etiam, (si ita opus est) exemplo Apostoli, ne reliquos sua contagione inficiant, ex grege extrudere non licebit: nisi etiam pauperum ratio habeatur, & ex ordine à Spiritu sancto instituto eleemosynæ administrentur: nisi denique omnia in Dei domo ritè & ordine fiant: quid aliud mox erit Ecclesia, maxima ex parte, quàm hominum audacissimorum & ad omne flagitium proiectorum coitio? At enim (inquiunt nonnulli) hæ sunt magistratuum partes. Quasi vero nos vel περὶ τῶν βιωτικῶν, siue de iis quæ sunt huius seculi, velimus in Ecclesiastico conuentu vllo modo disceptari, vel ipsos pastores aut quosquam alios, eorum more quos Catholicos nunc vocant, Magistratuum iurisdictioni & imperio eximamus. Quis me (inquiebat Christus iis respondens qui pro diuidunda hæreditate ipsum interpellabant) vestrum iudicem constituit? At ille idem inquit, Qui Ecclesiam non audierit, sit vobis tanquam ethnicus & publicanus. Distinguenda sunt igitur quæ Dominus distinxit, non autem tollenda quæ stabiliuit: imò verò tantum abest vt hæc disciplina, si quidem legitimè (id est ex vno Dei verbo) constituatur, Magistratuum autoritatem imminuat, vt è contrario vel maximè stabiliat: quum nulla res æquè publicam tranquillitatem tueri possit atque illud vnum, si omnium conscientiæ in Dei timore contineantur. At metuendum est ne pontificia illa tyrannis rursus in Ecclesiam inuehatur. Ita est profectò. Sed stultorum est, (vt inquit ille) sic vitare quædam vitia vt in contraria incurras. Itaque vt hominum tyrannidem vitemus, non excutiendum sed recipiendum est iugum illud Christi, solis prophanis & impiis ingratum, bonis autem & piis longè suauissimum. Magistratus autem, vosq; adeò quos Dominus Ecclesiæ suæ nutritios ex Reginæ maiestatis edicto constituit, tantum abest vt quorundam exemplo pro laicis (quos isti vocant) habeamus, & ab ista de qua loquor disciplina alienos esse arbitremur, vt è contrario vestrum istud præcipuum munus esse censeamus, turbulentos Ecclesiæ contemptores quam seuerissimè vindicare, vtque purus Dei cultus vigeat pro vestro imperio procurare. Quumq; presbyterium non tantùm ex pastoribus, sed ex iis quoque constitutum esse oporteat, à quibus ipsi etiam pastores cum opus est coerceri possint, quis ita est insanus vt in deligendis presbyteris summam eorum rationem haberi nolit, qui præterquam quòd à pietate commendantur, autoritate etiam & dignitate in Ecclesia præstent?

Sed de his fortasse nimium multa, apud vos præsertim, de quorum egregia voluntate nolim quidem ego vel tantillum dubitare. Tandem igitur finem scribendi facio, & Deum optimum Maximum precor vt te, illustriss. Princeps, vosq; cæteros illustres & generosos Dominos, excellenti illo suo Spiritu indutos, veraq; Filii sui notitia & execellentissimis quibusque donis magis ac magis ornatos, potenti sua virtute fulciat: vt magnum illud opus quod per vos inchoauit, ad plenam cælestis regni sui instaurationem, quam felicissimè, immortali cum vestra laude & gloria, perficiat. Geneuæ, 10. Calendas Martias. Anno à Christo pro nobis incarnato, 1565.

Typographus Lectori.

VISVM eſt mihi (ſtudioſe Lector) paucula hæc in primo huius operis fronte tibi cognoſcenda commonſtrare, quò certior factus ſis, quibus cauſis, & quibus rationibus commoti, hanc Immanuelis Tremellii è lingua Syriaca quæ aliquibus in locis manca, & defectiua eſt, tranſlationem, cum Theodori Bezæ verſione ſimul coniunximus. Primum conſiderauimus quòd ab omnibus penè, præcertim à doctioribus, & bonarum literarum candidatis, ſitiebatur, & magis magiſque in dies deſiderabatur: deinde, quum quædam capitula, Epiſtolæ, & verſiculi ſparſim deficiunt, nec Syriaco textu extare reperiuntur, ſatius eſſe exiſtimauimus, huic Theodori Bezæ interpretationi quæ omnium eſt perfectiſſima, & ſolidiſſima, coniunctam, in lucem edere, quam vel ſeorſim vel imperfectiore vlla verſione adnexam diuagare pati: vt hac ratione ſtudioſi Lectores vtriuſq; interpretationes in inuicem conferentes, earum tum conſonantiam, tum diſſonantiam omnibus in locis, quibus aliquid ineſt diſcrepantiæ, clarè & dilucidè perſpicerent, & ita veritatem ex inde facilius excribrarent. Præteritis enim aliquibus annis binas has tranſlationes ſeparatim cum Biblia Latinis typis excudi fecimus, hæcque Tremelliana tranſlatio, ob quaſdam quæ eidem reperiuntur ineſſe, imperfectiones, à nonnullis vitio datur, & hæc Theodori Bezæ interpretatio non adeò ab omnibus deſiderabatur, licet omnium politiſſima, quia omnium manibus tereretur, & diuerſis voluminibus vbique palam venderetur: hæcque Tremellii interpretatio, non modò chara, verum etiam rara admodum fuit. Vt omnibus igitur quantum in nobis eſt, ſatisfaceremus, pariter & proficeremus, hanc formam excudendo ſequuti ſumus. Benè vale amice Lector, & ad ſalutem tuam vtere.

EVANGELII DEFINITIO.

EVANGELIVM, est summa beatæ illius doctrinæ quam nobis Iesus Christus annuntiauit. Quum enim Euangelium Græcis quemuis bonum & optatum nuntium declaret, propriè dici cœpit de vera illa salutis doctrina, quæ non est excogitata ab hominibus, sed è cælo ad nos allata: sicut prædictum fuit Esa. 52.7. vt mutua sit inter fidem & verbum prædicatum relatio, Rom. 10.17. Quoniam autem Christus est non tantùm huius rei nuntius, sed etiam ille ipse in quo tota hæc felicitas residet, idcirco Euangelij nomen peculiari ratione inscriptum est quatuor istis Matthæi, Marci, Lucæ & Iohannis libellis, quibus rerum à Christo dictarum & gestarum historia continetur.

ORDO LIBRORVM NOVI TESTAMENTI.

Euangelium secundum Matthæum.	1	Ad Thessalonicenses I. 341. II.	346
Euangelium secundum Marcum.	55	Ad Timotheum. I. 349. II.	356
Euangelium secundum Lucam.	88	Ad Titum.	361
Euangelium secundum Iohannem.	144	Ad Philemonem.	363
Acta Apostolorum.	186	Ad Hebræos.	365
Pauli Epistola ad Romanos.	242	Iacobi Epistola.	383
Ad Corinthios I. 269. II.	295	Petri Epistola. I. 390. II.	398
Ad Galatas.	311	Iohannis Epistolæ. I. 400. II.	407.
Ad Ephesios.	320	III.	408
Ad Phillippenses.	329	Iudæ Epistola.	408
Ad Collossenses.	335	Apocalypsis.	413

EVANGELIUM

SECUNDUM MATTHÆUM

Caput I.

JESU CHRISTI genealogia & nativitas: qui est Messias ille promissus servator Patribus.

Beza.

1 [a]Liber generationis Iesu Christi, filii David, [b]filii Abraham.
2 ‖Abraham genuit‖Isaac. Isaac autem genuit‖Iacob. Iacob autem genuit Iudam, & fratres ejus.
3 ‖Iudas autem genuit Phares & Zara è Thamar.‖Phares autem genuit Esrom. Esrom autem genuit Aram.
4 Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon.
5 Salmon autem genuit Booz è Rachab. Booz autem genuit Obed è Ruth. Obed autem genuit Iesse.
6 Iesse autem genuit David regem illũ. David autem ille rex genuit Solomonem ex ea quæ *fuerat uxor* [c]Vriæ.
7 Solomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abia. Abia autem genuit Asa.
8 Asa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit [d]Hosiam.
9 Hosias autem genuit Ioathan. Ioathan autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam.
10 Ezechias autem genuit Manassen. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Iosiam.
11 Iosias autem genuit Iechoniam & fratres ejus, in deportatione Babylonica.
12 Post transportationem autẽ Babylonicam, Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel.
13 Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor.
14 Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud.
15 Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Matthan. Matthan autem genuit Iacob.

Tremelius.

1 [1]Descriptio generationis Ieschua Christi, filii [2]Dauid, filii Abraham.
2 Abraham genuit Ischac. Ischac genuit Iaakob. Iaakob genuit Iihuda, & fratres ejus.
3 Iihuda genuit Paretz & Zarah è Tamar. Paretz genuit Hetzron. Hetzron genuit [3]Aram.
4 Aram genuit Aminadab. Aminadab genuit Nachschum. Nachschum genuit Salmun.
5 Salmun genuit Baaz è Rachab. Baaz genuit Ubid è Reuth. Ubid genuit Ischai.
6 Ischai genuit David regem. David genuit Schelemun ex uxore Vriæ.
7 Schelemun genuit Rechebam. Rechebam genuit Abia. Abia genuit Assa.
8 Assa genuit Iahuschaphat. Iahuschaphat genuit Iuram. Iuram genuit Vzia.
9 Vzia genuit Iuthan. Iuthan genuit Achaz. Achaz genuit Chezakia.
10 Chezakia genuit Menasche. Menasche genuit Amun. Amun genuit Juschia.
11 Iuschia genuit [4]Juchania & fratres ejus in [5]exilio Babylonico.
12 Post exilium autem Babylonicum Juchania genuit Schelateil. Schelateil genuit Zurbbabel.
13 Zurbbabel genuit Abiud. Abiud genuit Eliakim. Eliakim genuit Azur,
14 Azur genuit Zaduk. Zaduk genuit Achin. Achin genuit Eliud.
15 Eliud genuit Eliazar. Eliazar genuit Mattan. Mattan genuit Jaakub.

1 כתבא cethaba, ad verbum scriptura generationis: sic enim est βίβλος. ספר sepher, liber, quod generale est, ex loci tamen circũstantia ad descriptionem, sive recensionem genealogiæ restringitur.

2 דויד David, est a brevi, quem Hebraicè scribatur cum a longo. Solent enim Syri, in nominibus propriis hominum & locorum, modò vocales, modò etiam consonantes mutare, aut contrahere, aut multiplicare quemadmodũ suis locis demonstrabitur.

3 אדם pro רם Aram, ex Græcis. Nã Hebræi & Chaldæi legunt Ram absque a, vide Ruth 4. 19. & 1. Paral. 2. 3.

4 Omittit Jehojakim Josiæ filium & patrem Jechoniæ, quẽ nonnulli codices annumerant ex primo Paral. 3. & 16.

5 Id est, sub exilium Babylonicũ. ב enim pro ל, sive על al positum est. Constat enim Josiam nũquam demigrasse in Babyloniam, 2. Reg. 23. Nisi dicamus hac loquutione notari simpliciter eorum exilium qui ex Josia geniti sunt.

A 16 Iaakub

16 Jaakub genuit Jauseph virum Mariam, ex
qua natus est Jeschua, qui vocatur Christus.

17 Omnes igitur progenies ab Abraham usque ad David, progenies quatuordecim: & à David usque ad exilium Babylonicum, progenies quatuordecim: & ab exilio Babylonico usque ad Christũ, progenies quatuordecim.

18 Nativitas autem Jeschua Christi ita fuit. Quum desponsata esset Mariam mater ejus, Jauseph, [6] antequam consociarentur inventa est in [7] utero habere è Spiritu Sancto.

19 Jauseph autem maritus ejus, justus erat, & non volebat [8] publicare eam: meditaturque ut occultè dimitteret eam.

20 Quum autem hæc meditaretur, apparuit ei Angelus Domini per somnium, & dixit ei, Jauseph fili David, ne metuas assumere Mariam uxorem tuam: id enim quod genitum est in ea, è Spiritu est sancto.

21 Pariet autem filium, & vocabis nomen ejus JESCHUA, ipse enim servabit populum suum à [9] peccatis eorum.

22 Hoc autem totum quod fuit *fuit*, ut impleretur quod dictum fuerat a Domino per [10] Prophetam.

23 Nempe, Ecce virgo in [11] utero habebit, & pariet filium, & vocabunt nomen ejus Ammanuel: quod exponitur nobiscum *est* Deus noster.

24 Quum surrexisset autem Jauseph ex somno suo, fecit sicut mandaverat ei Angelus Domini, & accepit uxorem suam.

25 Et non [12] cognovit eam [13] donec peperisset filium suum primogenitum: & vocavit [14] *illa* nomen ejus JESCHUA.

6 Id est, antequam nuptię illorũ fierent, & eam Joseph domũ suam duceret.

7 Syrè בכרסא, deducto verbo à nomine כרס venter, respõdetque hellenismo ἐν γαστρὶ ἔχουσα.

8 Hoc est, propalam traducere.

9 Relativum plurale nomini collectivo attribuit ex Hebraismo.

10 Ad verbum, per manum Prophetæ. Nam Hebręi, Chaldæi & Syri hoc idiotismo utuntur ad significandum cujus opera & ministerio, quove instrumento, quis utatur ad aliquid agendum: idque ideo quòd manus actionum instrumenta esse soleant. Estque in hac loquutione synecdoche & metonymia.

11 Sequitur Hellenismum paulo antè observatum.

12 Cognoscere pro rem habere, tritus Hebraismus.

13 Syra particula עדמא ut etiam Hebræa עד ei respondens, non ita est accipienda ut intelligatur quòd postquam peperisset, cum ea Joseph concubuerit. Ita enim præteritum negat ut non ponat futurum, sicut in Gen. 28. 15. & 2. Sam. 6. ver. ult. & Psal. 110. 1, & Matth. 2. In fine 48. 14 Ad exprimendum enim fœmininum verbum, pronomen, illa, addendum fuit.

16 Jacob autem genuit Joseph virum Mariæ, ex qua genitus est Jesus ille qui dicitur [f] Christus.

17 [g] Universę igitur progenies ab Abraham usque ad David, progenies quatuordecim: & à David usq; ad transportationem Babylonicã, progenies quatuordecim: & à transportatione Babylonica usque ad Christum progenies quatuordecim.

18 ¶ ‖ [2] JESU verò CHRISTI nativitas ita fuit. Enimuero quum mater ejus Maria [h] desponsa esset Joseph, priusquam ipsi convenissent, inventa est pregnans esse ex Spiritu sancto.

19 Porrò Joseph vir ejus quum esset justus, & nollet eam ‖ ignominiæ exponere, voluit clam eam dimittere.

20 Hæc autem quum cogitasset, [i] ecce, Angelus Domini [k] in somnio apparuit ei, dicens, Joseph fili David, [l] ne metuito [m] accipere Mariam [n] uxorem tuam. Nam quod in ea [o] genitum est, ex Spiritu sancto est.

21 [3] Pariet autem filium, ‖ & vocabis nomen ejus JESUM. Ipse enim ‖ [p] liberabit populum suum ex peccatis [q] ipsius.

22 (Totum hoc autem factum est ut impleretur quod ait Dominus per Prophetam, dicentem,

23 ‖ Ecce, Virgo illa prægnans erit, & pariet filium, & vocabis nomen ejus Emmanuel: quod est, si interpreteris, Nobiscum Deus.)

24 Experrectus autem Joseph ex somno, fecit ut ei imperat Angelus Domini, & accepit uxorem suam.

25 Et non cognovit eam [r] quousque peperisset Filium [s] illum suum primogenitum: vocavitque nomen ejus JESUM.

tur de iis etiam in quorum ortu nullus pater intervenit Luc. 1. 31. ex eadem virgine incorrupta natus est, & JESVS vocatus ab ipso Deo … lum. *Act. 4. 12.* p *Liberabit. Est autem interpretatio nominis JESV.* q … *id est populi, collective Esa. 7. 14.* r *Particula quousque, sive donec, Hebræis defutura etiam tempore negat, aut affirmat: ut, Michol … liberos usque ad diem obitus sui, 2. Sam. 6. 23. Infrà ultimo cap. Ecce, vobiscum sum usque ad consummationem seculi. Quod nota contra Helvid…*
s *Græcus articulus non est otiosus, & de eo filio agi significatur, cujus ante facta est mentio ab angelo: non autem ut filius hic ab aliis filiis Mari… tur: quos nullos fuisse credimus.*

CAPUT II.

1. Magi, primitiæ Gentium, Christum adorant 14 Ioseph, Angeli monitu, fugit cum Jesu & matre in Ægyptum. 16 Herodes pueros occidit.

1 QVum autem natus esset Ieschua in Beth-lechem [1] Iihuda, in diebus Hiraudis regis, venerunt magi ab Oriente ad Vrischelem,
2 Et dixerunt, Vbi est rex Iudæorum qui natus est? Vidimus enim stellam ejus in Oriente, & venimus ad adorandum eum.
3 Audivit autem Hiraudis rex, & conturbatus est, & tota Vrischelem cum eo.
4 Et congregauit omnes principes sacerdo-

1 Hoc addidit ad differentiam alterius Beth-lechem, quę erat tribus Zebulun, cujus meminit Iosua 19. 14.

2 Syrè מגושא megușcha: quæ quidem vox in Talmudicis libris malè sonat, notatque deditos artibus magicis: in Syriaco autem testamento, sicut apud Persas, vocabulum est honestum, ac significat homines tum sapientia, tum religione claros.

1 ‖ QVum [1] ergo natus esset Jesus in *ea* Bethleem [a] *quæ est* Judææ, temporibus Herodis regis, ecce, [b] magi ab Oriente aduenerunt Hierosolyma:
2 Dicentes, Ubi est ille rex Iudæorum qui natus est? vidimus enim ejus stellam in oriente & venimus vt adoremus eum.
3 His autem auditis Herodes rex [c] turbatus est, & tota Hierosolyma cum eo.
4 Et conuocatis omnibus [d] principibus sa-

a *Ad differentiam alterius quæ est in tribu Zabulon. Id est,*
b *Sapientes. Est autem Persicum nomen quod in bonam partem à Pers… tur.* c *Multum commotus, quia alienigena vi regnum occuparat: Iud… bati quia improbitas res est vesana atque demens.* d *Primariis sacerdotibus, id est, iis qui erant de familia Aaronis in 24. classes distrib… ral. 24. 5. & 2. Paral. 36. 14. disertè principes sacerdotum dicuntur.*

sacerdotum & [e] scribis populi, percontatus
est ab eis ubi Christus nasceretur.
5 At illi dixerunt ei, In *ea* Bethleem *quæ est*
Judææ. Sic enim scriptum est per Prophetã,
6 ‖Et tu Bethleem, terra Juda, nequaquam
[f] minima es inter duces Juda. ex te enim
exibit dux [g] qui pascet populum illum
meum Jsraël.
7 Tum Herodes clam vocatis magis, [h] ex-
quisivit ab eis quo tempore stella appa-
ruisset.
8 Et eis Bethleem dimissis, dixit, Profecti il-
luc, penitus exquirite de puerulo: post-
quam autem inveneritis, renuntiate mihi,
ut & ego veniam & adorem eum.
9 Ipsi verò, audito rege, profecti sunt. & ec-
ce, stella, quam viderant in Oriente, præi-
bat eis, donec venit stetitque supra *locum*
in quo erat puerulus.
10 Visa autem stella gavisi sunt gaudio mag-
no valdè.
11 Et ingressi domum invenerunt [i] puerulum
cum Maria matre ipsius: & procidentes
[k] adoraverunt eum: [l] apertisque thesauris
suis obtulerunt ei munera, aurum & thus
& myrrham.
12 [m] Et divinitus admoniti in somnio ne re-
verterentur ad Herodem, per aliam viam
regressi sunt in regionem suam.
13 [2] Ipsis autem regressis, ecce, Angelus Do-
mini apparet in [n] somnio Joseph, dicens,
Expergectus accipe puerulum & matrem e-
jus, & fuge in Ægyptum: & esto illic usque
dum dixero tibi. Futurum est enim ut He-
rodes quærat puerulum ad eum perdendũ.
14 Ille verò expergectus accepit puerulum
& matrem ejus nocte, & secessit in Ægyp-
tum.
15 Et fuit illic usque ad obitum Herodis: ut
impleretur quod ait Dominus per prophe-
tam, dicentem,
16 ‖[o] Ex Ægypto vocavi Filium meum. Tum
Herodes quum vidisset *se* illusum esse a ma-
gis, excanduit valdè: & missis *carnificibus*
interemit omnes pueros qui erant in Beth-
leem & in omni confinio ejus, a bimulis &
inferioribus, secundum tempus quod ex-
quisierat ex magis.
17 Tunc [p] impletum fuit quod ait [q] Domi-
nus per Hieremiam prophetam, dicentem,
18 ‖Vox in Rhama audita est, lamentatio
& fletus & ejulatus multus, [r] Rachel plorans
filios suos: & noluit consolationem admit-
tere *de eo* [s] quòd non sint.
19 [3] Quum autem obiisset Herodes, ecce,
Angelus Domini in somnio apparet Joseph
in Ægypto:
20 Dicens, Expergectus accipe puerulum &
matrem ejus, & proficiscere in terram Israël.
Mortui sunt enim qui petebant [t] ani-
mam pueruli.
21 Ille verò expergectus accepit puerulum
& matrem ipsius, & venit in terram Jsraël.
22 Quum autem audisset Archelaum regna-
re in Judæa pro Herode patre ipsius, timuit
illuc abire: verùm divinitus admonitus in
somnio, secessit in partes Galileæ.

tum, & [3] legisperitos populi, ac percontaba-
tur eos ubinam nasciturus esset Christus.
5 Illi autem dixerunt in Beth-lechem Jihu-
da. Ita enim scriptum est in Propheta,
6 Etiam tu Beth-lechem Jihuda non fuisti
minima inter reges Jihuda. ex te enim pro-
dibit rex qui pascet populum meum Jis-
raiel.
7 Tunc Hiraudis clàm vocavit magos, & di-
dicit ab eis quonam tempore apparuisset e-
is stella illa.
8 Et misit eos in Beth-lechem, dixitq; eis, Ite,
inquirite de puero diligenter: & postquam
inveneritis eum, venientes renuntiate mihi,
ut etiam ego profectus adorem eum.
9 Illi autem quum audiuissent à rege, pro-
fecti sunt. & ecce, stella illa quam viderant
in Oriente, proficiscebatur ante eos, vsque
dum progressa staret suprà *illum locum* vbi
erat puer.
10 Quum autem vidissent ipsam stellam, ga-
uisi sunt gaudio magno valde.
11 Et ingressi sunt in eam domum, & viderunt
puerum cum Mariam matre eius: & proci-
dentes adoraverunt eum: & aperuerunt
thesauros suos, obtuleruntq; ei oblationes,
aurum, & myrrhham, & thus.
12 Et ostensum est eis per somnium ne re-
verterentur ad Herodem: ac per viam aliam
profecti sunt in regionem suam.
13 Postquam autem abiuissent, apparuit An-
gelus Domini per somnium Jausepho, & di-
xit ei, Surge, accipe puerum & matrem ejus,
& fuge in Ægyptum: & illic esto usquedum
dicam tibi. Futurum enim est *ut* Hiraudis
quærat ipsum puerum ut perdat eum.
14 Jauseph verò surgens accepit puerum &
matrem ejus nocte, & fugit in Ægyptum.
15 Mansitque illic [4] donec moreretur Hirau-
dis: ut impleretur id quod dictum est à Do-
mino in Propheta, qui dixit, Ex Ægypto vo-
cavi filium meum.
16 Tunc Hiraudis quum vidisset quòd [5] illu-
sus esset à magis, iratus est valde: & mittens
interfecit pueros omnes [6] Beth-lechemi-
tas, & omnium finium ejus, à nato [7] duos an-
nos, & infra, juxta tempus quod perquisive-
rat à magis.
17 Tunc impletum est id quod dictum erat
per Jirmejam [8] prophetam, qui dixit,
18 Vox audita est in Rametha, fletus & ejula-
tus magnus, Rachel flens propter filios su-
os, & noluit admittere consolationem, pro-
pterea quòd non sunt.
19 Postquam autem mortuus esset Hiraudis
rex, apparuit Angelus Domini per somniũ
Jauseph in Ægypto.
20 Et dixit ei, Surgens accipe puerum &
matrem ejus, & proficiscere in terram Jis-
raiel. mortui enim sunt illi qui quærebant
[9] animam pueri.
21 [10] Et Jauseph surgens accepit puerum &
matrem ejus, & venit in terram Jisraiel.
22 Quum verò audivisset quòd Archelavas
esset rex in Judæa loco Hiraudis patris sui,
timuit proficisci illuc: & ostensum est ei per
somnium, ut proficisceretur in regionem
Galilææ.

3 Latini ferè interpretes scribas interpretantur, quod Græcè vocabulum γραμματεὺς sonat: sed vim Syriaci & Hebræi nominis exprimere ma[l]ui, quod declarat enarratorem siue doctorem legis. Accersit ergo Hiraudis legisperitos, siue doctores vnà cum sacerdotibus, quò certius cognoscat quid Lex & Prophetæ traderent de loco vbi nasciturus esset Messias. Hanc verò esse nominis סופר significationem, constat ex perpetuo eius usu in libris Regum & Paralipomenon, Isaiæ & Ieremiæ, Ezræ, Nechemiæ.

4 Ad verb. Vsque ad mortem Hiraudis.

5 Verbum אתבזח, quo hic vtitur paraphrastes peculiare est Syræ linguæ: nec ab Hebræo בזה, quod ei in significatione respondet, longius discedit, quam quòd tertiam literam thematis, quæ erat ה mutat in ח, eiusdẽ organi prolationis. Ac vbicunque eo vtitur, semper est ה mutata in ח vide Matt. 27. 29. & 31. Mar. 10. 34. & 15. 20. Luc. 14. 29. & 18. 32. & alibi sæpe.

6 Ad verb. Beth-lechem, &c.

7 Ad verb. A filio duorum annorum. Hebræa, Chaldæa & Syra phrasis admodum trita.

8 Ad verb. Per manum Iirmeiæ prophetæ, ut ante obseruatum est in fine primi cap.

9 Id est, vitam. Hebraismus.

10 Copula pro adversatiua particula, Et Ioseph, pro, At Ioseph. Quod in tribus linguis est frequentissimum.

23 Et veniens habitauit in civitate quæ vocabatur Natzrath: vt impleretur id quod dictum fuit per Prophetam, quòd [11] Nazarenus vocaretur.

23 Et quum eò venisset, [v] habitavit in vrbe quæ dicitur Nazareth: vt impleretur quod dictum est per prophetas, fore vt Nazarenus vocaretur.

11 Syriaca vox est נְצְרָיָא, vnde manifestius apparet ita denominatum fuisse, non à Nazaræorum ritu (tum enim per ז zain scriberetur) sed à Nazareth vrbe Galilææ, quæ נצרת cum צ tzadi, effertur.

v Sibi domicilium eligit, ut... [illegible]

Caput III.

2. Ioannes concionatur. 4. Vestitus & victus ipsius. 5. Baptizat. 8 Fructus pœnitentiæ. 10. Securis ad radicem. 12 Ventilabrum, Palea. 13 Christus baptizatur à Ioanne.

1 [1] IN illis autem diebus venit Juchannan Baptista, & prædicabat in deserto Judææ.
2 Ac dicebat, Convertimini: [2] appropinquat regnum cœlorum.
3 Hic enim *ille* est de quo dictum fuit [3] per manum Ischaiæ prophetæ, vox clamantis in deserto. Parate viam Domini, & complanate semitas eius.
4 Jpsius verò Juchannan vestimentum fuit pilorum camelorum, & cingulum pelliceum super lumbos eius: cibus autem ejus locusta, & mel syluestre.
5 Tunc egrediebatur ad eum Vrischelem, & Vniversa Judæa, & omnis locus [4] circumiacens Iurdan.
6 Et baptizabantur ab eo in Jurdan fluuio, quum confiterentur peccata sua.
7 Quum vidisset autem multos ex Pharisæis & ex Seducæis qui veniebāt vt baptizarentur, dixit illis, progenies viperarū, quis commonstravit vobis fugere ab ira advenienteᷤ
8 Facite igitur fructus dignos conversione.
9 Et ne cogitetis [5] ac dicatis, [6] apud vos ipsos, Quòd pater est nobis Abraham. dico enim ego vobis quòd potest Deus ex istis lapidibus suscitare filios Abrahamo.
10 Ecce enim, securis posita est ad radicem arboris: omnis arbor igitur quæ fructum bonum non facit, exscinditur & cadit in ignem.
11 Ego baptizo vos aqua ad conversionem: ille autem qui post me venit, validior est me, cuius non sum dignus ego vt calceamenta portem: ipse baptizat vos Spiritu sancto & igni.
12 Cuius ventilabrum in manu est, & purgat areas suas: triticumq; congregat in horrea sua, paleam verò comburit igni qui non extinguitur.
13 Tunc venit Jeschua ex Galilæa ad Jurdan ad Juchannan, vt baptizaretur ab eo.
14 Jpse autem Juchannan prohibebat eum, & dicebat, ego opus habeo ut abs te baptizer, & tu ad me venistiᷤ
15 Jeschua autem ipse respondit, & dixit ei, Omitte nunc: sic enim decet nos ut impleamus omnem iustitiam. Et tunc omisit eum.
16 Quum ergo baptizatus esset Jeschua, protinus ascendit ab aquis: & aperti sunt ei cæli, & vidit spiritum Dei qui descendit

1 Ad verbum, In illis autem diebus. Syra phrasis, & Chaldæa.
2 Ad verbum, Appropinquat sibi regnum: estque Hebraismus. Gallicè pronomen illud exprimitur, *Le royaume des cieux s'approche.*
3 Id est, ministerio, ut antè obseruauimus.
4 Ad verb. Qui circa Iordanem, subaudi, erat.
5 Pro, neque dicatis.
6 Ad verb. In anima vestra. Hebraismus frequentissimus.

1 || TEmporibus [a] autē illis adfuit Joannes Baptista, prędicans [b] in deserto Iudęæ:
2 Dicensque, [c] Resipiscite, appropinquauit enim [d] regnum cœlorum.
3 Nam hic est ille de quo dictum est per Esaiam prophetam dicentem, || Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, [e] complanate semitas ejus.
4 || Jpse verò Joannes habebat vestimentum suum è pilis camelorum, & zonam coreaceam circum lumbos suos. alimentum autem ejus erat [f] locustæ & mel agreste.
5 || Tunc exiuit ad eum [g] Hierosolima, & tota Judæa, totaque regio circumjacens Jordani.
6 Et baptizabantur ab eo in Jordane, [h] confitentes peccata sua.
7 [2] Quum vidisset autem multos ex Pharisæis & Saducæis venientes ad baptismum suū dixit eis, Progenies viperarum, quis vobis præmonstravit vt fugeretis à futura iraᷤ
8 [3] Ferte igitur fructus convenientes resipiscentiæ.
9 [4] Et ne [i] putetis *vobis* dicendum apud vosipsos || Patrem habemus Abraham: [k] dico enim vobis, Deum posse etiam ex lapidibus istis excitare liberos Abrahamo.
10 || Jam verò etiā securis ad radicem arborū posita est: omnis igitur arbor non ferens fructum bonum, exciditur & in ignem abiicitur.
11 [5] Ego quidem baptizo vos aqua [l] ad resipiscentiam: is verò qui ponè me venit validior me est, cuius non sum dignus qui soleas portem: Ipse vos baptizabit Spiritu sancto & [m] igni.
12 || [6] Cujus ventilabrum in manu ipsius: & perpurgabit aream suam: & coget triticum suum in horreum, paleam autem exuret [n] igni inextinguibili.
13 [7] Tunc aduenit Jesus a Galilæa in Jordanem ad Johannem, vt baptizaretur ab eo.
14 At Johannes obnixè prohibebat eum: dicens, Ego necesse habeo à te Baptizari, & tu venis ad meᷤ
15 Respondens autem Jesus dixit ad eum, Omitte *me* nunc: ita enim decet nos implere [o] omnem iustitiam. Tunc omitit eum.
16 Et baptizatus Jesus ascendit statim ex aqua: & ecce, aperti sunt [p] ei cæli, & vidit Spiritum Dei descendentem tanquam

Mar. 1.4. luc. 3.3.
a *Ad verbum, diebus, Hebi non autem illis diebus quibus Nazareth Joseph commigrauit, sed longo post tempore, circiter 24. post annis. Nam 30. ætatis anno baptizatus fuit Iesus à Ioanne. Illis igitur diebus, quibus incola fuit adhuc hujus urbis Nazareth.*
1 Ioannes singulari sanctimonia, & extraordinaria vitæ austeritate omnium oculos in se convertens, Christo statim sequuturo viam præparat, [illegible] Elaias prædixerat, summā Evangelii [illegible] nius mos [illegible] prænuntians.
b *In regionem [illegible] tosa, qua tamen [illegible] lus reciperet ut Zacharias, Luc. 1.40. [illegible] fuit domus Iudæ, 1. [illegible] 2.34. & huius [illegible] sex oppida numerantur, Jos. 15.61.*
c Metanoein, [illegible] *tari significat [illegible] mente, aliquid [illegible]*
d *Regnum [illegible] cuius gubernatio [illegible] erit cœlestis.*
Esa. 40.3. mar. 1.4. luc. 3.4. joh. 1.23.
e *Plana & [illegible] bilia ter facite.*
f *Locustæ cibus quibusdam Orientalibus, qui dicti [illegible] chrido phagi. [illegible] locustivori. Lege [illegible] Od. 9.*
g *Hierosolymitani*
h *Agnoscentes gratuita remissionem salutem consequi.*
Infra 12.34.
2 Nihil [illegible] bis viam ad misericordiam & [illegible] præcludit, [illegible] justitiæ opinio.
Mar. 1.8.
3 Vera resipiscentia, est res interna, quæ in mente [illegible] no sedem habet.
4 Patrum [illegible] In credulos filios [illegible] hil iuuat, [illegible]

[illegible] tera tamen Deus in suo cum sanctis patribus fœdere mendax evadit. i *Ne existimetis causam esse cur de Abrahamo superbiatis act. 13.26.* k *Jncredibile erat superbis hominibus alio posse transferri ecclesiam: admonet verò Joannes Domino esse in manu rationem Ecclesiæ quas illi non putabant: ac si ex lapidibus filios sibi crearet.* *Jnfrà 7.19.* *Mar. 1.8. luc. 3.16. ioh. 1.26. act. 1.5. & 2.2. & 11.16. [illegible]*
5 Ne in signis quidem à Deo salutis nostræ causa institutis vel in eorum administris hærendum est: sed assurgendum est ad [illegible] 1. ad CHRISTVM intus sua vnius vi efficientem quod exterius figuratur. *Luc. 3.17.* l *Extremum signum de vita innovanda admonebat, & obsignabat eorum in CHRISTVM institutionem, qua fit vt vetus homo moriatur, & nouus exurgat. Rom. 6.* m *[illegible] est vice epitheti: transfertur autem ad spiritum, quia sordes non nostras aliter purgat, quàm aurum igni excoquitur.* 6 Impiorū triumphi [illegible] cruciatu terminabuntur. n *Hoc igni horribile tormentum notatur: quod nec sensu hominum hodie capi nec verbis exprimi potest. [illegible] solidam vstionem extremo die sentient reprobi.* *Mar. 1.9. luc. 3.21.* 7 CHRISTVS nostrum baptismum in sese sanctificat. o [illegible] *obseruationes.* p *Johanni vel etiam Christo, nam non modò vtrique visum est hoc signum, sed ipsi quoque circumstanti turbæ quod [illegible] Cælestis oratio satis declarat, Vide Luc. 3.21.22.*

columbam, & venientem super ipsum.
17 [8]Et ecce vox adfuit è cœlis, dicens, ‖ Hic est filius ille meus dilectus, in quo q acquiesco.

tanquam columba & venit super ipsum.
17 Et ecce vox de cælis quæ dicebat, Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacitum est.

...mbolo declaratur. 1. Pet. 1.17. coloss. 1.13. q *Græcum verbum significationem habet præclaræ existimationis, & eius quod val... Pater CHRISTUM unum esse, quem cum intuetur, omnem in nos conceptam indignationem deponat.*

CAPUT IIII.

1. Tentatur Christus. 4. Scripturis convincit diabolum. 11. Angeli ei inseruiunt. 12 Prædicat pœnitentiam. 18 Vocatio Petri & Andreæ 21 Vocatio Iacobi & Ioannis. 23 Prædicat Evangelium, & sanat infirmos.

1 ‖ TUNC [1] Iesus subductus fuit in desertum à Spiritu, ut tentaretur à diabolo.
2 Et quum ieiunasset [a] dies quadraginta & noctes quadraginta, postea esuriit.
3 Et quum venisset ad eum tentator, dixit, Si Filius es Dei, [b] dic ut isti lapides, panes fiant.
4 At ille respondens dixit, Scriptum est, ‖ Non è solo pane viuet homo, sed ex omni verbo prodeunte per os Dei.
5 Tunc assumit eum diabolus in sanctam vrbem, & statuit eum super [c] pinnas templi.
6 Dicitque ei, Si filius es Dei, abiice teipsum deorsum. nam scriptum est ‖ Quia Angelis suis mandabit de te, & *ipsi* tollent te in manus, ne quando offendas ad lapidem, pedem tuum.
7 Dixit ei Iesus, vicissim scriptum est, ‖ Non [d] tentabis Dominum Deum tuum.
8 Rursum assumit eum diabolus in montem sublimem valdè, & ostendit ei omnia regna mundi & gloriam eorum.
9 Dicitque ei, Hæc omnia tibi dabo si procidens adoraueris me.
10 Tunc dicit ei IESUS, Abi satana, scriptum est enim, ‖ Dominum Deum tuum [e] adorabis, & ei soli servies.
11 [f] Tunc omittit eum diabolus: & ecce, Angeli accedebant, & ministrabant ei.
12 [3]‖ Quum audisset autem IESUS Ioannem traditum esse *in custodiam*, rediit in Galilæam.
13 Et relicta Nazareth, venit & habitavit in [g] Capernaum *vrbe* maritima, in finibus Zabulon & Nephthalim.
14 Ut impleretur quod dictum est per Esaiam prophetam, dicentem,
15 Terra Zabulon & terra Nephthalim *ad* viam [h] maris secundum Iordanem, [i] Galilæa Gentium:
16 Populus [k] positus in tenebris, vidit lucem magnam: & positis in regione & vmbra mortis lux exorta est.
17 ‖ Ex eo tempore cœpit IESUS prædicare, & dicere, Resipiscite. [l] appropinquavit enim regnum cœlorum.
18 [3] Ambulans autem IESUS ad mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem, qui dicitur Petrus, & Andream fratrem ejus, iacientes rete in mare. (erant enim piscatores.)

1 TUnc Ieschua ductus est à Spiritu sancto in desertum, ut tentaretur ab [1] aduersario.
2 Et ieiunavit quadraginta diebus & quadraginta noctibus, postea vero esuriit.
3 Et accedebat ad eum [2] tentator, ac dicebat ei, Si filius es Dei, dic ut isti lapides fiant panes.
4 Ipse verò respondit, & dixit, Scriptum est quòd nequaquam pane solo viuit [3] filius hominis, sed omni verbo procedente ex ore Dei.
5 Tunc assumpsit eum [4] aduersarius in civitatem sanctam, & statuit eum super pinnaculum templi:
6 Et ait illi, Si filius es Dei præcipita [5] teipsum deorsum. scriptum est enim quòd Angelis suis mandauit de te, & super manus suas tollent te ut non impingas in lapidem pedem tuum.
7 Dixit illi Ieschua, Rursum scriptum est Nō tentabis Dominum Deum tuum.
8 Rursum assumpsit eum [6] adversarius in montem, qui valde *erat* excelsus, & ostendit ei omnia regna mundi & gloriam illorum.
9 Et dixit illi, Hæc omnia tibi dabo si procidens adoraueris me.
10 Tunc dixit illi Ieschua, Apage Satana, scriptum est enim quòd Dominum Deum tuum adorabis, & eum solum coles.
11 Tunc omisit eum [7]adversarius, & ecce, Angeli accesserunt, & ministrabant ei.
12 Quum audisset autem Ieschua quòd Iuchannan traditus esset, migrauit in Galilæam.
13 Et reliquit Natzrath, venitque & habitauit in Kepher-Nachum, ad littus maris, in finibus Zabulun & Naphtali.
14 Ut impleretur quod dictum est per [8] manum Isaiæ prophetæ, qui ait,
15 Terra Zabulun terra Nephtali, via maris, transitus Iurdan, Galilæa gentium:
16 Populus qui sedebat in tenebris lucem magnam vidit, & illis qui sedebant in regione & vmbra mortis, lux orta est ipsis.
17 Et tunc cœpit Ieschua prædicare, & dicere, Conuertimini [9] appropinquat enim regnum cœlorum.
18 Quumq; ambularet iuxta littus maris Galilææ, videt duos fratres Schemeum qui vocatur Cipha, & Andrauas fratrem eius, qui iaciebant retia in mare (erant enim piscatores.)

1 Ad verbum, A peruulgāte obtrectationem. Nam אכל vel כרלא (ea enim eius radix esse videtur) idem est quod קרא pkara, diuulgauit, promulgavit, palam fecit prædicauit: & קרצא Kariza est obtrectatio quam Hebræi vocāt מלשינות *malchinuch*, ut exponit autor libri ערוך *Aruk*, & David Kimchi Hebræorum doctiss. Quæ loquutio etiam Chaldæis scriptoribus est vsitata, & sæpe in Nouo Testamento Syro recurrit.
2 Ad verbū Qui tentat, id est, assuetus ut homines tentet. Participium pro verbali, ut sæpe fit.
3 Id est, Homo Heb. Chal. & Syra phrasis.
4 Ad verbum Promulgans obtrectationem ut paulo antè obseruaui.
5 Ad verbum Animam tuam. Hebraismus antè obseruatus.
6 Ad verbum, Promulgator obtrectationis Chal. phrasis & Syra.
7 Antè obseruatus loquendi modus. Syris & Chaldæis communis.
8 Id est, ministerio. Hebraismus antè obseruatus.
9 Ad verb. Appropinquat enim sibi. Gallicè, *Car ils'approche*. Pleonasmus He. Chald & Syris frequens.

k *Id est, Quà versabatur.* Mar. 1.14. l *Ad vos peruenit.* 3 CHRISTUS de suo à nobis recessu aliquando cogitans, iam ab ipsis initiis suæ prædicationis, discipulos sibi diuinitus asciscit pauperculos quidem illos & planè rudes sed o... vidissent & audissent tantò minus suspectos testes futuros.

19 Et dixit illis Ieſchua, [10] Venite poſt me,
& faciam vos vt ſitis piſcatores [11] filiorum
hominis.
20 Illi autem confeſtim reliquerunt retia ſua
[12] & ſequuti ſunt eum.
21 Et quum progreſſus eſſet inde, vidit alios
fratres duos, Iaakub filium Zabdai, & Iu-
channan fratrem eius in nauicula cum Zab-
dai patre eorum ſarcientes retia ſua: & vo-
cauit eos Ieſchua.
22 Illi autem protinus reliquerunt nauiculam
& patrem ſuum, & ſequuti ſunt eum.
23 Et circumibat Ieſchua vniuerſam Galilæ-
am, docebatq; in ſinagogis illorum, & præ-
dicabat Evangelium regni: ſanabatque
omnem languorem & morbum in populo.
24 Et audita eſt fama illius in vniuerſa Syria.
Et offerebant ei omnes eos qui [13] peſſimè
afficiebantur morbis diuerſis, & eos qui pre-
mebantur anguſtiis, & dæmoniacos: &
[14] lunaticos: & [15] paralyticos: & ſanauit
eos.
25 Et [16] ſequutæ ſunt eum turbæ multæ à
Galilæa, & à [17] Decem ciuitatibus, & ab
Vriſchelem, & à Iudæa, & à tranſitu Iur-
dan.

19 Et dicit eis, Sequimini me, & faciam vos
piſcatores hominum.
20 Illi verò ſtatim omiſſis retibus, ſequuti
ſunt eum.
21 Tunc progreſſus illinc, vidit alios duos
fratres, Iacobum filium Zebedæi, & Io-
annem fratrem ejus, in nauigio cum Zebe-
dæo patre ſuo, ſarcientes retia ſua: & voca-
uit eos.
22 Illi autem ſtatim omiſſo nauigio & patre
ſuo, ſequuti ſunt eum.
23 [4] Et circumiit totam Galilæam IESVS, do-
cens in [m] ſynagogis ipſorum, & prædicans
Evangelium [n] regni, & ſanans [o] quemuis
morbum & quemuis [p] languorem in po-
pulo.
24 Tunc exiit fama eius in totam Syriam: &
obtulerunt ei omnes malè affectos, variis
morbis & [q] cruciatibus detentos, & [r] dæ-
moniacos & [s] lunaticos, & [t] paralyticos: ſana-
uitque eos.
25 Et ſequuta eſt eum turba multa à Galilæa
ac Decapoli & Hieroſolymis & Iudæa, &
regionibus trans Iordanem *ſitu*.

10 Id eſt, Sequimini me. Hebraiſmus.
11 Id eſt, hominũ. Hebraiſmus.
12 Ad verbum, Et iuerunt poſt eum. Hebraiſmus: & eodem modo paulo poſt.
13 Ad verbũ Malè malè. Nominis geminatio ex poſitiuo efficit ſuperlatiuum. Hebraiſmus.
14 Syrè אגרא ודבר Vadebar agare, quod ſonat; Et filium agrorum, i. hominem agreſtem, qui à reliquorũ m conſuetudine abhorreat: ſicut legitur de Nabuchad-netzar in Daniele.
15 Syrè משריא Meſcharia, à diſſolutione deducto nomine, ſicut & in Græco textu, quod præclarè paraphraſtes expreſſit.
16 Ad verbum Iuerunt poſt eum.
17 Vel Decem civitatum, ſubandi regione. Regiuncula eſt, Galilææ Gentiũ proxima, quæ nomen accepit a decem oppidis in ea ſitis, quorum nomina exprimuntur in Plin. lib. 5. cap. 18.

4 CHRISTVS corporales morbos ſanans, ſpiritualem & ſalvificam ſuam virtutem in animis credentium obſignat.
m *In cœtibus & conventibus ſacris.*
n *Meſſiæ.*
o *Id eſt, omnis generis morbos, per omnes ſingulos.*
p *Propriè ſignificat ignauiam ſtomachi: ſed hic ſumitur pro iis morbis quibus qui ſunt correpti languent & contabeſcunt.*
q *Baſanos propriè eſt coticula qua aurum exploratur: translatum ad quaſcumque quæſtiones tormentorum, hoc loco ſumitur pro morbis qui acerrimè ægrotos cruciant.*
r *Qui malis ſpiritibus vexantur. Dæmon enim in Scripturis in malam partem ſumi ſolet, etſi aliàs ſit nomen commune.*
ſ *Qui alternas vices ſiones lunares acribus morbis corripiuntur.*
t *Enervatos, languentibus & debilitatis corporis membris.*

CAPUT V.

1. *Qui beati.* 13 *Apoſtoli ſal & lux mundi.* 14 *Vrbs ſupra montem poſita.* 15 *Lu-
cernæ vſus.* 16 *Opera bona.* 19 *Mandatorum Chriſti impletio.* 21 *Occidere, quid.* 23 *Re-
conciliatio ſacrificia anteuertat.* 27 *Adulterium.* 29 *Occuli erutio.* 30 *Manus abſciſſio*
31 *Libellus abſceſſionis.* 33 *Non iurandum.* 43 *Inimici diligendi.* 48 *Perfectio.*

1 QVum autem vidiſſet Ieſchua turbas,
aſcendit in montem: & quum ſediſ-
ſet acceſſerunt ad illum diſcipu-
li eius.
2 Et [1] aperuit os ſuum, & docebat illos ac di-
cebat.
3 [2] Beati pauperes ſpiritu: quoniam illorum
eſt regnum cœlorum.
4 Beati lugentes: quoniam [3] conſolationem
accipient.
5 Beati mites quoniam ipſi [4] hæreditatem
capient terræ.
6 Beati illi qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam:
quoniam ipſi ſaturabuntur.
7 Beati miſericordes: quoniam ipſis [5] exerce-
bitur miſericordia.
8 Beati illi qui mundi ſunt in cordibus ſuis:
quoniam ipſi videbunt Deum.
9 Beati [6] pacifici: quoniam [7] vocabuntur filij
Dei.
10 Beati illi qui patiuntur perſequutionem
propter iuſtitiam: quoniam illorum eſt reg-
num cœlorum.
11 Beati eſtis quum probra iecerint in vos, &
perſequuti fuerint vos, & dixerint aduer-
ſus vos omne verbum malum propter me
[8] in falſitate.
12 Tunc gaudete & exultate quoniam mer-
ces veſtra multa eſt in cœlis: ſic enim perſe-
quuti ſunt Prophetas qui fuerunt ante vos.

1 [1] QVum vidiſſet autem turbam, aſcendit
in montem: & quum conſediſſet, adi-
erunt eum diſcipuli eius.
2 Tunc aperto ore ſuo docebat eos, dicens,
3 ‖ Beati [a] pauperes [b] ſpiritu: quoniam ipſo-
rum eſt regnum cœlorum.
4 ‖ Beati qui lugent quoniam ipſi conſolati-
onem accipient.
5 ‖ Beati mites: quoniam ipſi hæreditatis [c] iu-
re terram obtinebunt.
6 Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam: quo-
niam ipſi ſaturabuntur.
7 Beati miſericordes: quoniam ipſis miſeri-
cordia tribuetur,
8 ‖ Beati [d] mundo corde: quoniam ipſi Deum
videbunt.
9 Beati pacifici: quoniam filii Dei [e] voca-
buntur.
10 ‖ Beati qui perſequutione inuaduntur iu-
ſtitiæ cauſa: quoniam ipſorum eſt regnum
cœlorum.
11 ‖ Beati eritis quum conuitiati fuerint vo-
bis & perſequuti fuerint, & mentientes,
dixerint quiduis mali aduerſus vos, propter
me.
12 Gaudete & exultate, quoniam merces ve-
ſtra multa *eſt* in cœlis: ita enim perſequuti
fuerunt prophetas qui *fuerunt* ante vos.

1 Periphraſis eſt dicere exordientis, in Hebræo textu veteris Teſtamenti obvia.
2 Ad verbum, Beatitudines pauperibus: & ſubandi, ſunt vel contingunt. Eſt enim nomen ſemper plurale, Hebræo אשרי per omnia reſpondens.
3 Hac vnica voce יתבאין Iethbaiun, exprimit paraphraſtes noſter ſicut paulo poſt Hæreditatem capient, vnico verbo ןירתין Iirethun exprimet.
4 ןיראתו Iirethũ, idem quod ןירשון Iireſchun, mutato ש in ת.
5 Ad verbum Erga eos erunt miſerationes.
6 Duabus vocib. Cultores pacis.
7 Id eſt, A Deo pro filiis agnoſcentur: ideo non vano titulo filii dicentur, ſed reipſa erunt quod vocabuntur. Et ita intelligendum paulo infra ver. 19. Minimus vocabitur: & paulo poſt, Magnus vocabitur.
8 Hebraiſmus, id eſt, falſò. Subſtantiuum enim nomen præfixo ב Beth, ſæpe aduerbii ſignificationem aſſumit.

1 CHRISTUS docet ſummum bonum in huius vitæ commodis & rebus ſecundis poſitum non eſſe, ſed in [illegible] eſſe repoſitum [illegible] vt à reliquis [illegible] biliter & modis [illegible] nibus ideo [illegible] quòd nolint [illegible] mores imitari, [illegible] lominus in Dei voluntate ſponte acquieſcunt, & [illegible] uis prodeſſe [illegible].
Luc. 6. 20.
a *Pauperes* [illegible] *intelligimus* [illegible] *nes* [illegible] *miſeria.*
b *Qui* [illegible] *tur* [illegible] *ſe Deo ſubiiciunt.*
Luc. 6. 21. [illegible] *Pſal. 37. 11.*
c *Nota* [illegible] *quod loco* [illegible] *ſi hæreditatis* [illegible] *poſſidentes* [illegible] *heredes* [illegible] *in CHRISTO* [illegible] *tis adoptati* [illegible] *ubi merita* [illegible] *nulli* [illegible]
Eſa. 65. 13. Pſal. 24.
d *Vel, Puri*[illegible]
e *Erunt*, [illegible] *nificat enim Hebrais verbum vocandi hara, ſic acceptum, aliquid* [illegible] *ab omnibus celebretur.*

13 ‖ [a] Vos estis sal [f] terræ: quòd si sal infa-
tuatus fuerit, [g] quo salietur? ad nihil valet
amplius nisi vt abiiciatur foras & conculce-
tur à quibusvis.
14 Vos estis [h] lux mundi. Non potest vrbs oc-
cultari supra montem posita.
15 ‖ Neque accendunt lucernam & ponunt
eam subter modium: sed in candelabrum,
& splendet omnibus qui sunt in domo.
16 ‖ Ita splendeat lux vestra coram homini-
bus vt videant vestra bona opera, [i] glori-
ficentque Patrem vestrum, qui est in cœlis.
17 ¶ 3 Ne existimate me venisse vt dissoluam
legem aut prophetas: non veni vt dissol-
vam, sed [k] vt impleam.
18 ‖ [l] Amen quippe dico vobis, Vsquedum
præterierit cælum & terra, iota vnum aut u-
nus apex nequaquam præterierit ex lege vs-
que dum omnia facta fuerint.
19 4 Quisquis igitur [m] solverit vnum ex man-
datis hisce minimis, & ita docuerit homi-
nes, [n] minimus vocabitur in regno cœlo-
rum: quisquis autem fecerit & docuerit, iste
magnus vocabitur in regno cœlorum.
20 Dico enim vobis, nisi abundaverit vestra
iustitia ‖ plusquam iustitia Scribarum &
Pharisæorum, vos nequaquam ingressuros
in regnum cœlorum.
21 ¶ 5 Audistis dictum fuisse à veteribus, ‖ Nō
occides: quisquis autem occiderit, tenebi-
tur iudicio.
22 Ego verò dico vobis, quicunque irascitur
fratri suo temerè, [o] tenebitur [p] iudicio: qui-
cunq; verò dixerit fratri suo, [q] raca, tenebi-
tur [r] consessu: quisquis autem dixerit, fatue,
tenebitur [f] gehenna [t] ignis.
23 6 Igitur [v] si munus tuum attuleris ad alta-
re, & illic memineris fratrem tuum habere
aliquid contra te,
24 Omitte illic munus tuum coram altari, &
abi primùm reconciliator fratri tuo, & tum
veniens offer munus tuum.
25 ‖ [x] Esto amicus aduersario tuo citò, dum
es in via cum eo: ne quando te tradat ad-
versarius iudici, & judex te tradat ministro,
& in custodiam conijciaris.
26 Amen dico tibi, nequaquam exibis illinc
vsquedum [y] reddideris vltimum quadran-
tem.
27 7 Audistis dictum fuisse à veteribus, Non
mœchaberis.

13 Vos estis sal terræ: si autem eueniat vt sal
9 infatuetur, quànam re salietur?
ad nullam rem valet nisi vt proijciatur fo-
ras & conculcetur ab hominibus.
14 Vos estis lux mundi. Non potest abscondi
civitas quæ supra montem extructa est.
15 Neque lucere faciunt lucernam, & ponunt
eam subter modium: sed supra candela-
brum, & lucet omnibus qui in domo sunt.
16 Sic luceat lux vestra coram 10 filiis ho-
minis, vt videant opera vestra bona, & glo-
rificent patrem vestrum qui in cælis est.
17 Ne existimetis quod venerim, vt destruam
Legem aut Prophetas: nequaquam vt de-
struam, sed ut compleam.
18 11 Amin enim dico ego vobis, quòd do-
nec 12 transeant cæli & terra, Jud vnum aut
vnus apex non transibit ex Lege donec om-
nia fiant.
19 Quisquis solverit igitur vnum ex mandatis
istis minimis, & docuerit sic filios homi-
num, 13 minimus vocabitur in regno cælo-
rum: quisquis autem fecerit & docuerit, hic
magnus vocabitur in regno cælorum.
20 Ego enim dico vobis, quòd nisi abundaue-
rit iustitia vestra amplius quàm legisperito-
rum & Pharisæorum, non intrabitis in reg
num cælorum.
21 Audistis quòd dictum sit veteribus, Non
occides: qui autem occiderit, reus est ju-
dicii.
22 Ego autem dico vobis quòd quisquis iras-
cetur contra fratrem suum 14 temerè, reus
est judicii. Et quisquis dixerit fratri suo,
15 raka, obnoxius est consilio: & omnis qui
dixerit, 16 fatue, obnoxius est 17 Gihannæ
18 ignis.
23 Si eveniet igitur vt offeras oblationem tu-
am ad altare, & illic recorderis quòd fra-
ter tuus retinet aduersus te inimicitiam ali-
quam,
24 Relinque illic oblationem tuam iuxta al-
tare, & abi, prius reconciliare fratri tuo, &
tunc redi, offer oblationem tuam.
25 Esto beneuolus erga 19 aduersarium tuum
citò dum cum illo es in via: ne 20 aduersa-
rius tuus tradat te iudici, & iudex tradat te
exactori, & incidas in domum vinctorum.
26 Et amen dico ego tibi quòd non exibis il-
linc donec reddideris 21 octauum *numulum*
vltimum.
27 Audistis quòd dictum fuerit ut non com-
mittas adulterium:

9 Syrum verbum תפכחי *thepchahi*, a themate פכה *pecha*, sensu respondet Hebræo הפך *haphac*, i. mutauit: vt studio paraphrastes illud retinuisse videatur, ordine tantum litterarum inverso. Verti itaque potest, Si autē eveniat vt sal mutetur.
10 Id est, hominibus Hebraismus.
11 Id est, Certè, Verè.
12 Id est, Mutentur.
13 Id est, Erit. Hebraismus admodum tritus.
14 Syrè איקא *ika* Vocem εἰκῆ Græcam paraphrastes suæ linguæ accommodavit.
15 Hanc vocem obiurgantis, in Talmudicis libris præsertim autē in libro ברכות *beracoth*, & in lib. סנהדרין *sanhedrin*, capit. חלק *chelek*, legi semper ita scriptam ריקא *rika*, vel ריקא *reka*: & sonat vacuum, subaudi iudicio, ratione, & cerebro: venitq; à ריק *racak*, quod etiam Hebraicè significat euacuare.
16 Syrè, ללא *Lele*, videtur ab Hebræo אליל à *lil*, deductum, א Aleph à capite sublata.
17 Syrè גהנא *Gihanna*, ab Hebræo composito גיהנם *Gehinnam*, vallis Hinnam. Vallis erat prope Hierusalem de nomine possessoris sui ita vocata. Quæ etiam interdum, vocatur in scripturis Vallis filii Hinnon, Iosi. 15. 18. & 2. Reg. 23. 11. & 2. Par. 28. 3. & 33. 6. & Iere. 7. 32. & 34. Item cap. 15. 16. & 19. 2. & 32. 35. In hac erat locus vocatus Topheth, in quo Jisraelitæ, vicinorum populorum horrendam superstitionem sequuti, filios suos idolo Moloch comburebant. Vnde factum est vt postea à Chaldæis, Syris & Hebræis antiquis scriptoribus nomen ipsum Gihanna vel Gehinnam vsurparetur ad significandum locum reprobis in æternum cruciandis destinatum. Ita vsurpatur in lib. Pirkeaboth admodum antiquo, cap. 1. & 5. 18 Id est, Ignitæ, Hebraismus. 19 Ad verb. Dominus litis tuæ: commune nomen est vtrique parti litiganti. 20 Ad verb. Dominus litis tuæ. Hebraismus, vt paulò antè. 21 Id est, Octaua pars Assir, quæ fuit minima, nec potuit vltra diuidi, quemadmodum fusius explicabitur, Mar. 12. 22 Id est, Pollus quam, Hebraismus, sicut paulo inferiùs.

... iudiciis & peccatorum discrimine disserens, orationem ad consuetam ... formam accommodat. certum est enim hic non agi de politicis legi...
... In quo sedebant triumuiri, qui de pecuniariis & minimis causis cognosce...
... hominis indignantis vox. r *Iudicio quod ex 23. iudicibus ... grauioribus causis, & capitalibus cognoscebant: sicut summi erant iudi... causis cognoscebant: vt de tribu integra vel de summo sacerdo... propheta.* f *Gehenna nomen Hebræis compositum, idem sonat ac vallis ... Tophet, quo loco Israëlitæ soliti erant, superstitionibus vicinarum gentium ... crudelitate suos liberos diis adolere, vnde factum est vt acciperetur pro ... reprobis destinato, Ier. 7. 31.* t *Quatuor erant suppliciorum genera ... nunquam politia ab Herode euerteretur, strangulatio, gladius, lapidatio, ... ergo vsurpauit Christus, quia ignis summum erat supplicium. Quod ergo mentionem facit iudicii, consessus, & gehennæ, ostendit peccata alia aliis ... sed omnia esse eiusmodi, vt coram Deo graves pœnas mereantur.* 6 Docebant auari Pharisæi placari Deum oblationibus in Lege ... ipsi vorabant. Negat contra CHRISTVS Deo gratam esse cuiusquam oblationem qui fratri offenso non satisfecerit: at... nunquam præfractis istis fratrum contemptoribus patefaciendum esse velit exitum ex ira & maledictione Dei, priusquam ... satisfecerint. u *Accommodat totum hunc sermonem ad rationem suorum temporum, quibus erectum erat Hierosolymis altare. In... altaria extrui colligunt, & vsurpandas oblationes: ineptiores qui, quod de mutua reconciliatione dicitur, ad purgatorium transfe...* x *Præscinde omnem inimicitiarum causam.* y *Proverbialis loquutio, qua significatur summo iure cum aliquo agi.* ... censetur coram Deo quisquis mulierem concupiscit: ac proinde oculi continendi sunt & membra, omnia omnesque adeò oc... ad malè agendum commouari possumus, vel maximis cum damnis sunt vitandæ.

28 Ego autem dico vobis, quòd quicunque aspexerit mulierem, ut adulterium committat cum ea, illico adulterium commisit cum ea in corde suo.

29 Si autem oculus tuus dexter obstaculo sit tibi, erue ipsum, & abjice abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum ex membris tuis [22], & non totum corpus tuum ruat in Gihannam.

30 Et si manus tua dextra obstaculo est tibi, amputa eam & projice eam ab te. expedit enim tibi vt pereat vnum ex membris tuis, [22] & non totum corpus tuum ruat in Gihannam.

31 Dictum est quod qui dimittit vxorem suam, det illi scriptum repudii.

32 Ego autẽ dico vobis quòd quisquis repudiauerit vxorem suã, excepta causa fornicationis, efficit ei vt committat adulterium; & qui accipit derelictam, adulterium cõmittit.

33 Rursum audistis quòd dictum fuerit antiquis, Non [23] mentieris in juramento tuo, persolues autem Domino iuramentũ tuum:

34 Ego autem dico vobis, Ne iuretis [24] omnino: non per cœlos, quia solium est Dei.

35 Neque per terram, quod scabellum sit quod est sub pedibus eius. nec etiam per Vrischelem, quia [25] ciuitas est regis magni.

36 Neque etiam per caput tuum iurabis: quia non potes facere in eo capillum vnum cæsariei, aut nigrum, aut album.

37 Sed sit sermo vester, Est est, & Non non, quicquid est præter hæc, à malo est.

38 Audistis quòd dictum fuerit, oculum pro oculo, & dentem pro dente:

39 Ego autẽ dico vobis ut non surgatis contra malũ: sed ei qui percutit te super maxillam tuam dextrã, obuerte illi etiam alterã.

40 Et ei qui vult contendere tecum ut accipiat tunicam tuam, relinque illi etiam pallium tuum.

41 Qui adigit te ad miliarium vnum, abito cum illo duo.

42 Qui petit abs te, da illi: & qui mutuum petit abs te, ne prohibeas eum.

43 Audistis quòd dictum sit, Diligas proximum tuum, & odio habeas inimicum tuum.

44 Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros, & bene precemini ei qui maledicit vobis, & facite quod [26] decet ei qui odit vos, & orate pro illis qui ducunt vos in vincula, & persequuntur vos.

45 Vt sitis filij Patris vestri qui est in cælis: qui oriri facit solem suum super bonos & super malos, & dimittit pluviam suam super iustos & super iniustos.

46 Si enim diligatis eos qui diligunt vos, quod præmium est vobis? nónne etiam publicani idipsum faciunt?

47 Et, si [27] salutetis fratres vestros tantùm, quid eximii facitis? nònne etiam publicani idipsum faciunt?

48 Estote igitur vos perfecti, sicut pater vester qui est in cœlis perfectus est.

28 Ego verò dico vobis, Quicunque aspicit mulierem vt eam concupiscat, iam adulteravit eam in corde suo.

29 ‖Quòd si oculus tuus [z] dexter facit vt [a] tu offendas, erue eum, & abijce abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum ex membris tuis, ac non totum corpus tuum cõjiciatur in gehennam.

30 [b] Et si dextra tua manus facit vt tu offendas, exscinde eam, & abijce abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum ex membris tuis, ac non totum corpus tuum conijciatur in gehennam.

31 ¶ Dictum est autem, ‖ Quisquis dimiserit vxorem suam, det ei [c] libellum discessionis:

32 Ego verò dico vobis, eum qui dimiserit vxorem suam, extra rationem [d] scortationis, facere vt ea mœchetur: & eum qui dimissam duxerit, mœchari.

33 [8] Rursum, audistis dictum fuisse à veteribus, ‖ Non [e] peierabis, sed reddes Domino quæ tu iuraveris:

34 Ego verò dico vobis, [f] ne iuretis omnino: neque per cælum, quia thronus Dei est:

35 Neque per terram, quia scabellum est pedum eius: neque per Jerosolymam, quia vrbs est magni regis.

36 [g] Neque per caput tuum iures: quia non potes vnum capillum album aut nigrum facere.

37 ‖ Esto autem sermo vester [h] Etiam etiam, Non non: quod autem supra hæc * redundat, [i] à malo est.

38 ¶ [9] Audistis dictum fuisse, ‖ [k] Oculum pro oculo, & dentem pro dente:

39 [l] Ego verò dico vobis, ‖ ne resistatis [m] malo: sed quisquis te [n] cædet in dexteram tuam maxillam, obverte ei & alteram.

40 Et ei qui velit tecum contendere, ac pallium tuum capere, dimitte ei etiam tunicam.

41 Et quisquis te [o] angariabit ad miliare vnum, abi cum eo, duo.

42 ‖ Petenti abs te dato, & volentem mutuari abs te, ne auerserse.

43 ‖ ¶ Audistis dictum fuisse, ‖ Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuũ.

44 Ego verò dico vobis, ‖ diligite inimicos vestros, benedicite iis qui deuouent vos, benefacite iis qui oderunt vos, & ‖ precamini pro iis qui vos [p] infestant & persequuntur vos.

45 ‖ [10] Vt sitis filii Patris vestri qui est in cœlis. facit enim ut sol suus exoriatur super malos ac bonos, & pluit inter iustos & injustos.

46 Nam si dilexeritis eos qui diligunt vos, quam mercedẽ habebitis? nónne & [q] publicani idem faciunt?

47 Et, si complexi fueritis fratres vestros solum, quid amplius facitis? nónne & publicani ita faciunt?

48 Estote igitur vos perfecti, ut pater vester qui est in cœlis perfectus est.

23 Periphrasis periurii.

24 Sic Maimoni in tractatu, De iuramentis, cap. 12. ait גדולה הוא ומובח כלל לאדם שלא ישבע Et optimum est homini vt non iuret omnino. Gallicè, *en somme*, vel, *somme toute*.

25 Desumpta sunt verba ex psal 48.3, vbi ita legitur קרית מלך רב, Ciuitas regis magni.

26 Ad verb. Quod pulchrum est.

27 Ad verb. Interrogetis de pace fratrum vestrorum, i. humaniter & officiose salutetis eos.

Inf. 18.8. mar. 9.47.

z *Dextri oculi & dextræ manus meminit, quia dextræ partes potiores sunt, & expeditiores ad quodvis scelus patrãdũ.*

a *Ad verbum scandalizat, peccata enim sunt velati scandala i. saxa ad quæ impingimus.*

b *Christus hyperbolicè docet resecandũ esse quicquid nos impedit ne obsequium Deo præstemus quale flagitat in lege sua.*

Infr. 19.7. deut. 24.1. mar. 10.4. luc. 16.18. 1. cor. 7.10.

c *In quo causa diuortii scripta erat.*

d *Scortatio hîc sumitur pro adulterio.*

8 Tertii præcepti explicatio, adversus perversam Scribarum sententiam, qui obliquas siue indirectas iurandi formas excusabant.

Exod. 20.7 levit. 19.12. deut. 5.11.

Peierare, non significat falsum iurare, sed quod iuraris non præstare, Cic. Offic. 3.

f *i. hoc non ad substantiã, sed ad formam refertur i. neque directè neque indirectè.*

g *Neque [illegible] nostri Domini [illegible]. Jac. 5.12.*

h *Quod affirmatis, unde affirmetis: quod negatis, unde negetis.*

* .i adhibetur extra necessitatem.

i *A concupiscentia, vel a diabolo.*

9 Secunda [illegible] summam, cõtra quod docebant Scribæ, [illegible] ostendit accipiendum ut malum malo [illegible] liare nullo modo liceat, imo potius repetitæ iniuriæ [illegible] perferendæ, & ipsis capitalibus [illegible] sit benefaciendum.

Ex. 21.24 lev. 24.20 deut. 19.21.

k *Sub. erat: in lege talionis.*

l *Non permittit Christus vt quoquo modo vim vi repellamus, non tamen prohibet quin [illegible] iniusta violentia, [illegible] quin id esset [illegible] piorum malitiam.*

Luc. 6.29. rom. 12.17. 1. cor. 6.7.

m *Potest [illegible] in tertio casu, id est qui malus est, vel [illegible] i. per malum, ut [illegible] sius, Ne pensate mutuam iniuriam.*

n *Etiam [illegible] virga: quod ignominiosum est.* o *Angariare, est cogere ad currendum, vel ad ferendum aliquid. Est autem ex nomine Persico Angari [illegible] Angari enim dicebantur, quos hodie postas dicimus. hoc interest, quòd Persis licebat equos, naves, ipsos denique homines ad cursum rapere. [illegible] Sic dicitur etiam Cyrenæus ille qui ad baiulandum crucem adactus est, infrà 27.32.* Deut. 15.8. Levit. 19.18. Luc. 6.27. Luc. 23.34. [illegible] 1. cor. 4.13. p *Hostium more, & violenta cum contumelia.* Luc. 6.32. 10 Argumentum duplex: vnũ à relatis, Qualis pater, tales liberos oportet: alterum à comparatis, Præstare oportet Dei filios huius seculi filiis. q *Qui vectigalibus præerant; genus hominum Iudæis [illegible] [illegible] quòd Romanis (quorum iugum ferebant impatientissimè Judæi) operam suam locassent, tum ut verò quod fere solent avaritiæ esse dediti [illegible].*

Caput VI.

2 Eleemosyna. 5 Oratio. 14 Condonandum fratri. 16 Jejunium. 19 Thesauri. 20 Pauperibus subveniendum. 24 Deus & divitiæ. 25 Solicitudo de victu & vestitu tollenda. 33 Regnum Dei, & ejus justitia.

1 ATtendite [1] ne iusticiam vestram exerceatis coram hominibus, ut spectemini ab eis: alioqui [a] mercedem non habebitis apud Patrem vestrum qui est in cœlis.
2 ‖ Itaque quum dabis eleemosinam, ne curato buccina cani coram te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis & in plateis, vt gloriam consequantur ab hominibus. amen dico vobis, *eos* perceptã habere mercedẽ suam.
3 Quum verò tu das eleemosinam, ne nouerit sinistra tua quid faciat dextera tua:
4 Ut sit tua eleemosyna in occulto: Pater autem tuus qui te aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.
5 [2] Et quum precaberis, ne esto ut hypocritæ, amant enim in conuentibus & in [b] angulis platearum stantes precari, ut appareant hominibus. amen dico vobis, *eos* perceptam habere [c] mercedem suam.
6 Tu verò, quum precaris, [d] introito in conclave tuum, & clauso ostio tuo precare Patrem tuum in occulto: & Pater tuus qui te aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.
7 Precantes autem [e] ne eadem blaterate ut ethnici. putant enim fore ut sua illa loquacitate exaudiantur.
8 Ne igitur ipsis assimilemini: nouit enim Pater vester quibus sit vobis opus, antequam vos petatis ab eo.
9 [3] Vos igitur ita precamini, ‖ Pater noster qui *es* in cœlis, [f] sanctificetur nomen tuum:
10 Veniat regnum tuum: fiat voluntas tua, sicut in cœlo, *ita* etiam in terra.
11 Panẽ nostrũ [g] quotidianũ da nobis hodie.
12 Et remitte nobis debita nostra, [4] sicut & nos remittimus debitoribus nostris.
13 Et ne nos [h] inducas in tentationẽ, sed ‖ libera nos a [i] malo. Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in secula. Amen.
14 ‖ [k] Nam si remiseritis [l] hominibus offensas ipsorum, remittet etiam vobis Pater ille vester cœlestis.
15 Sin autem non remiseritis hominibus ipsorum offensas, nec Pater vester remittet vobis offensas vestras.
16 [5] Quum autem ieiunatis, ne estote vt hypocritæ, tetrico vultu. [m] deformant enim facies suas, vt appareant hominibus ieiunare. amen dico vobis, referunt mercedem suam.
17 Tu verò, quum ieiunas, [n] vnge caput tuum & faciem tuam laua:
18 Vt ne appareas hominibus ieiunare, sed Patri tuo qui *est* in occulto & Pater tuus qui aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.
19 [6] Ne thesauros vobis congerite in terra, vbi tinea & erosio corrumpit, & vbi fures perfodiunt ac furantur:

1 ATtendite autem in eleemosyna vestra, ut non faciatis eam coram filiis hominum, quò spectemini ab illis: [1] alioqui præmium non est vobis apud Patrem vestrũ qui est in cœlis.
2 Quando igitur facis [2] eleemosynam [3] ne excites clamorẽ ante te, sicut faciunt [4] hypocritæ in conciliis & in vicis, ut laudentur à filiis hominum. Amen dico vobis quòd acceperunt mercedem suam.
3 Tu autem quum facis eleemosynam, ne sciat sinistra tua id quod facit dextera tua.
4 Ut sit eleemosyna tua in occulto: & Pater tuus qui videt in occulto ipse rependet tibi in propatulo.
5 Et quum oras, non eris sicut [5] hypocritæ, qui amant stare in conciliis & in angulis platearum ad orandum, ut conspicui fiant filiis hominum. amen dico vobis quòd acceperunt mercedem suam.
6 Tu autẽ quum oras, ascende in penetrale tuum, & claude ostium tuum, & ora Patrem tuum qui est in occulto; & Pater tuus qui videt in occulto, rependit tibi in propatulo.
7 Et quum oratis, ne sitis [6] multiloqui sicut prophani. putant enim quòd in loquacitate multa exaudiantur.
8 Ne igitur similes sitis illorum. Pater enim vester nouit qua re opus sit vobis priusquam petatis ipsam.
9 Sic orate vos, Pater noster qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum.
10 Veniat regnum tuum: fiat voluntas tua, sicut in cælis, etiam in terra.
11 Da nobis panẽ [7] necessitatis nostræ hodie.
12 Et remitte nobis debita nostra, sicut etiam nos remittimus debitoribus nostris.
13 Et ne inducas nos in tentationem, sed eripe nos a malo. Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in seculum seculorum.
14 Si enim remiseritis filiis hominum [8] errata sua, remittet etiam vobis Pater vester qui est in cælis.
15 Si autem non remiseritis filijs hominum, nec etiam Pater vester remittit vobis errata vestra.
16 Quum autem ieiunatis vos, ne sitis [9] atrati, sicut qui accipiunt vultum. corrumpunt enim faciem suam, vt conspiciantur à filiis hominum quòd ieiunent. & amen dico vobis quòd acceperunt mercedem suam.
17 Tu verò quum ieiunas, laua faciem tuam, & unge caput tuum:
18 Ut non conspiciaris à filiis hominũ quòd jejunes, sed Patri tuo qui est in occulto: & Pater tuus qui videt in occulto, ipse rependit tibi.
19 Ne reponatis vobis thesauros in terra, loco ubi tinea & erugo corrumpunt, & vbi qui fures sunt perfodiunt, ac furantur.

1 Ad verbum, Et si non. Hebraismus.
2 Observatione dignum, quod Hebræis, Chaldæis & Syris צדקה & זדקא id est, justitia, dicatur eleemosyna: quo docent munificentiam erga inopes, esse justitiæ non postremã partem: quæ etiam lege strictè præcipitur, Deut. 15. Remansit autem ejusdem nominis usus in novo quoque Testamento 2. Cor. 9. & in Evangeliis aliquibus in locis occurrit.
3 Ad verb. Ne clames clamorem. Hebraismus, i. Ne illud prædices ac divulges.
4 Hypocritæ hoc loco & similibus facies assumere, hoc est, larvas induere, ut se transforment, quò alii appareant quàm sint: Alias hæc loquutio prosopolepsiam declarat, qua non pro causa, sed pro persona judicatur, quod qui faciunt, ipsi quoque hypocritæ sunt, ut qui justitiæ simulent studium, a quo tamen abhorrẽt.
5 Ad verb. Assumentes facies: sicut paulo antè & paulo infra.
6 Syrè מבקקין *mepakekim*, voce (ut mihi videtur) à פקק vel פקא deducta. quæ significat idem quod Hebraicum יצא exiuit, & significat eos qui delectantur multos sermones proferre, e quorum ore multa prodeunt verba, Gallicè *babillards*.
7 Id enim propriè significat Syra vox דסונקנן *desunkanan*, à verbo סנק, vt constat ex cap. 3. 14. & multis aliis noui Testamenti locis in quibus hoc verbum occurrit. Quare miror cur qui introductionem puerilem Syriacam scripsit, hanc precationis dominicæ partem transferre voluerit, Panem sufficientiæ nostræ &c.
8 סכלותהון *secluthun*, Quod propriè significat stultè & insipienter facta ab illis: a primitiuo סכל quod etiam Hebraicè significat Stultè agere. 9 כמירא, Significat nigris vestibus indutos, vt qui in luctu sunt indui solent: Inde etiam sacerdotes idolorum dicti sunt כמרים quod nigris vestibus vterentur.

m Non sinunt conspici faciem priorem i. colorem faciei natiuum vitiatam & pallida facie. n Vetustissimum fuisse vnguentorum vsum, ... apparet. Non autem commendat luxum Christus, sed quicquid modestiæ reprehendit. 6 Vana hominum studia ostenduntur, qui certo thesauro neglecto, in caducis & inanibus opibus congerendis vitam

20 Sed reponite vobis thesauros in cælis, vbi neque tinea neque ærugo corrumpunt, & vbi qui fures sunt, non perfodiunt, neque furantur.
21 Vbi enim est thesaurus vester, illic est quoque cor vestrum.
22 Lucerna corporis est oculus. si oculus tuus igitur fuerit simplex, etiam totum corpus tuum lucidum erit:
23 Si autem oculus tuus fuerit malus, totum corpus tuum, tenebrosum erit. Si ergo lumen quod est in te, tenebræ sunt, tenebræ tuæ [10] quanto magis erunt?
24 Nemo potest duobus Dominis seruire. aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget, vel vnum honore afficiet, & alterum negliget. Non potestis vos Deo seruire & Mammunæ.
25 Propterea ego dico vobis, ne soliciti sitis [11] animæ vestræ, quid comedetis & quid bibetis: neque corpori vestro, quid induetis. Nónne est anima præstantior quàm [12] esca? & corpus *præstantius* quàm vestimentum?
26 Intueamini volatilia cælorum, quia non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & Pater vester qui est in cælis, alit ea: nonne vos præstantiores estis illis?
27 Quis autem ex vobis, qui solicitus fuerit, potest addere ad staturam suam cubitum vnum.
28 Et de vestimento quid soliciti estis vos. [13] considerate lilia agrestia, quomodo crescunt, quæ non laborant, neque [14] nent.
29 Dico autem ego vobis, quòd ne Schelamann quidem, in vniuersa gloria sua, amictus fuit, sicut vnum ex illis.
30 Si autem gramen agri, quod hodie est & cras ruit in clibanum, Deus sic vestit, nónne multo magis vos, pusilli fide?
31 Ne igitur sitis soliciti, aut dicatis, Quid comedemus? aut, Quid bibemus? aut, Quo cooperimur?
32 Omnia enim hæc gentes quidem [15] mundanæ quærunt sibi: Pater autem vester qui est in cælis, nouit quòd etiam vobis [16] necessaria sunt hæc omnia.
33 Querite itaque primum regnum Dei & iustitiam eius, & omnia hæc adiiciuntur vobis.
34 Ne igitur soliciti sitis in crastinum. ipsum enim crastinum curam habebit sui ipsius. sufficit ipsi diei malum eius.

20 ‖Sed congerite vobis thesauros in cœlo, vbi neque tinea neque erosio corrumpit, & vbi fures non perfodiunt, neque furantur.
21 Nam vbi est thesaurus vester, illic erit etiam cor vestrum.
22 ‖7 Lucerna corporis est oculus: itaque si [o] oculus tuus [p] simplex fuerit, totum corpus tuum [q] lucidum erit.
23 Quòd si oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit. Ergo si lumen quod est in te, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ?
24 ‖ 8 Nemo potest [r] duobus dominis seruire. aut enim vnum habebit odio, & alterum diliget: aut illi vni adhærebit, & hunc contemnet. Non potestis Deo seruire & [s] mammonæ.
25 ‖9 Propterea dico vobis, ne estote soliciti de anima vestra quid esuri sitis aut quid bibituri: neque de corpore vestro, qua te sitis induendi. nonne anima plus est quàm alimentum, & corpus quàm vestitus?
26 Intuemini in volucres [t] cæli: non serunt enim, neque metunt, neque cogunt in horrea, & Pater vester cælestis alit eas: nonne vos multò præstatis eis?
27 Quis autem ex vobis [v] solicitè cogitando, potest apponere ad staturam suam cubitū vnum?
28 Ac de vestitu quid soliciti estis? discite quomodo lilia agrorum augescant: non [x] fatigantur, neque nent.
29 Sed dico vobis, ne Solomonem quidem [y] cum vniuersa gloria sua sic amictum fuisse vt vnum ex istis.
30 Quòd si herbam agri, quæ [z] hodie extat, & cras in clibanum mittitur, Deus ita circumuestit, nónne vos multo magis; ô exigua fide prædití?
31 Ne igitur estote soliciti, dicentes, Quid edemus, aut quid bibemus: aut quo amiciemur?
32 (Nam omnia ista gentes requirunt) nouit enim Pater vester cœlestis vos indigere his omnibus.
33 Sed quærite primò regnum Dei, & iustitiam eius, & ista omnia [a] adiicientur vobis.
34 Ne sitis igitur soliciti [b] de crastino: nam crastinus dies solicitus erit de *rebus* suis. sufficiet diei sua [c] vexatio.

Caput VII.

1 Non iudicandum de proximo. 6 Non dandum sanctum canibus. 13 Via lata & arcta. 15 Pseudoprophetæ. 18 Arbor & fructus. 24 Domus super petram fundata, 26 Super arenam.

1 NE [1] iudicaveritis, & non iudicabimini.
2 Iudicio enim quo vos iudicatis, iudicabimini: & mensura qua vos metimini, metietur vobis.
3 Quid autem vides tu festucam quę est in oculo fratris tui, & trabem quæ est in oculo tuo, tu non perspicis?
4 Aut quomodo dicis tu fratri tuo, Sine extraham festucam ex oculo tuo, & ecce,

1 [1] NE ‖ [a] iudicate, [b] vt ne iudicemini.
2 Quo enim iudicio iudicatis, iudicabimini: & ‖ qua mensura metimini, contra metientur vobis.
3 Quid autem [c] spectas festucam quæ est in oculo fratris tui, trabem verò quæ est in oculo tuo, non animadvertis?
4 Aut [d] quomodo dices fratri tuo, Sine eijciam festucam ex oculo tuo: & ecce

10 Syrè & Talmudicè, כמא idem valet quod apud Rabbinos valent verba על אחת כמא וכמא i. Quanto magis.

11 Id est, Vitæ vostræ Hebraismus.

12 סיברתא, fortè venit ab Hebræo שבר mutato ש, in ס, & ita vocatur esca, quòd famem frangat: vide Kimchi in Radicibus.

13 Syrè אתבק Hebraicè התבוננו. eiusdem est radicis כוין quod significat consideratum, circumspectum, peritū: vsitatum in Rabbinis vocabulum.

14 Syrè, עזלין, vnde fusum coli vocant עזלא.

15 Ad verb. Mundi. Hebraismus.

16 Ad verb. Requisita. Syra phrasis, cui Gallica respondet, *Que ces choses vous sont requises.*

1 Proverbialis sententia, prorsus huic respondens, legitur in Talmud in tractatu de suspecta vxore. cap. המקנא *hamekanne*, & in סנהדרין *sanhedrin*. id est, tractatu De iudicibus cap. חלק *chelek*: cuius sententię hæc sunt verba: במדה שאדם מודד בה מודדין לו.

Luc.12.33. 1 Tim.6.19. Luc.11.34.

7 Homines quotulancunque natura suæ lucem malignè extinguunt.

o 1. Mentis iudicium, vt sicut oculis corporis, ita ratione & Spiritu Dei illustrata tota vita nostra regatur.

p Integer, incorruptus, vel purus: cui opponitur postea malus, id est, inquinatus.

q Oculi luce illustratum.

Luc.16.13.

8 Deus a toto homine vult coli.

r Dissidentibus. Si si duo consentiant, praestar vnum erant.

s Id est, diuitiis & cuaritiæ. Est autem Syriacā, significans quæ vndique ad rem pecuniariam pertinent.

Luc.12.22. philip.4.6. 1 Tim.6.8. 1 pet.5.7. psal.54.23.

9 Peruersa solicitudo de huius vitæ rebus, seria prouidentiæ Dei meditatione corrigenda Dei filiis.

t 1. Aeria, sunt aere versantes, [cæl]um enim pro aere nominibus [sa]cris [sæ]pè vsurpatur.

u De solicitudine quitur, quæ conjuncta est cum animi anxietate: cui annexa est vt plurimum diffidentia

x Opere faciendo.

y In splendore regio.

z Quæ est in rerum natura, vt vulgo dici solet.

a Erunt velut auctarii.

b Propter crastinum, Heb. vt Prou. 27.1. Nam aliquid [a]liis relinquendum est providentiæ [Dei].

c Afflictio.

Luc.6.37. rom.2.1. 1.cor.4.3.

1 Reprehendere quidem alii alios debemus: sed non temerè, neque velut censores vitiorum, neque vllo fructu...

a Necessariò quiritis in aliis...

b Penas...

bus, qui tantopere aliorum vitia excutere affectant. Ma.4.2.25. luc.6.38. c Nominatim vicium perstringit quo communiter laborant hypocritæ...
Luc.6.41. d Qua fronte dices.

trabes in oculo tuo?
5 Hypocrita, ejice primùm trabem illam ex
oculo tuo, & tum dispicies vt ejicias festu-
cam ex oculo fratris tui.
6 ² Ne date *quod* sanctum *est* canibus, nec pro-
iicite ᵉ margaritas vestras coram ᶠ porcis:
nequando conculcent eas pedibus suis, &
conuersi lacerent vos.
7 ³ Petite, & dabitur vobis; quærite, & in-
venietis: pulsate, & aperietur vobis.
8 g Quisquis enim petit, accipit, & qui quæ-
rit inuenit: & pulsanti aperietur.
9 Nam quis est ex vobis ʰ homo, qui, si filius
eius petierit ab eo panem, det ei lapidem?
10 Et, si piscem petierit, num serpentem da-
bit ei?
11 Si vos igitur, qui mali estis, nostis ⁱ dona
bona dare liberis vestris, quanto magis Pa-
ter vester qui est in cœlis, dabit bona peten-
tibus ab ipso?
12 ¶ ‖ Quæcunq; igitur volueritis ut faciant
vobis homines, ita & vos facite eis. ᵏ ista e-
nim est Lex & Prophetæ.
13 ¶ ‖ ⁵ ˡ Introite per angustam portam: quo-
niam lata est porta, & spatiosa via quæ ab-
ducit in exitium, ᵐ multique sunt qui intro-
eunt per eam.
14 Quia ⁿ angusta est porta & stricta via quæ
ducit ad vitam: & pauci sunt qui inueniant
eam.
15 ⁶ Cavete verò vobis a pseudoprophetis,
qui veniunt ad vos cum vestimentis ᵒ ovium,
sed intrinsecus sunt lupi rapaces.
16 ᵖ A fructibus eorũ agnoscetis eos. ‖ ᑫ Num
colligunt ex spinis vuam, aut ex tribulis fi-
cus?
17 Ita omnis arbor bona fert fructus bonos,
mala autem arbor fert fructus malos.
18 Non potest arbor bona fructus malos fer-
re: neque arbor mala fructus bonos ferre.
19 Quæcunque arbor non fert fructum bo-
num, exciditur, & in ignem coniicitur.
20 Nempe igitur ex fructibus ipsorum agno-
scetis eos.
21 ⁷ Non quisquis dicit mihi, Domine, Do-
mine, introibit in regnum cœlorum, sed
qui facit ʳ quod vult Pater meus qui in cœ-
lis est.
22 Multi dicent mihi in illo die, Domine, Do-
mine, nónne per nomen tuum prophetaui-
mus, & per ˢ nomen tuum dæmonia eieci-
mus, & per nomen tuum multas ᵗ virtutes
edidimus?
23 Tunc autem ᵛ profitebor eis, ‖ certè nun-
quam ˣ noui vos: ‖ discedite à me qui ʸ ope-
ram datis iniquitati.
24 ⁸ Quisquis igitur audit ex me sermones
ᶻ istos, & eos præstat, assimilabo eum viro
prudenti, qui ædificauit domum suam super
petram:

trabes est in oculo tuo?
5 ² Hypocrita, ³ extrahe prius trabem ex o-
culo tuo, & tunc ⁴ perspicacitas erit tibi
ad extrahendum festucam ex oculo fratris
tui.
6 Ne ⁵ detis sanctum canibus: neque proii-
ciatis ⁶ margaritas vestras ante porcos, ut
non conculcent eas pedibus suis, & conuer-
si ⁷ lacerent vos.
7 Petite, & dabitur vobis: quærite, & inve-
nietis: pulsate, & aperietur vobis.
8 Omnis enim qui petit accipit, & qui quærit
inuenit, & illi qui pulsat aperietur.
9 Aut quisnam ex vobis *est* homo, a quo pe-
tat filius suus panem, num lapidem porri-
git ei?
10 Et si piscem petierit ab eo, num serpen-
tem porrigit ei?
11 Quòd si igitur vos qui mali estis, nostis do-
na bona dare filiis vestris, quanto excellen-
tius Pater vester qui est in cœlis, dabit bona
illis qui postulant ab ipso?
12 Quicquid vultis vt faciant vobis filii ho-
minum, sic etiam vos facite illis. hæc enim
est Lex & Prophetæ.
13 Introite per portam angustam. Lata enim
est porta & spatiosa via quæ ducit ad exi-
tium, & multi sunt ii qui ambulant per ⁸ me-
dium ejus.
14 Quàm exigua est porta & angusta via illa
quæ ducit ad vitam, & pauci sunt illi qui in-
ueniunt eam!
15 Cauete à prophetis mendacibus, qui ve-
niunt ad vos in vestimentis ouium, intrinse-
cus autem sunt lupi rapaces.
16 A fructibus verò eorum agnoscetis eos.
Nunquid colligunt de spinis vuas? aut de
carduis ficus?
17 Sic omnis arbor bona, fructus idoneos fa-
cit: mala verò arbor fructus malos facit.
18 Non potest arbor bona fructus malos fa-
cere, neque arbor mala fructus bonos fa-
cere.
19 Omnis arbor quæ non facit fructus bonos,
exscinditur, & in ignem ruit.
20 Quapropter ex fructibus illorum agnosce-
tis eos.
21 Nequaquam omnis qui dicit mihi, Domi-
ne mi, Domine mi, intraturus est in regnum
cælorum, sed quisquis facit voluntatem Pa-
tris mei qui est in cælis.
22 Multi dicent mihi in illo die, Domine mi,
Domine mi, nónne in nomine tuo prophe-
tauimus, & in nomine tuo dæmonia eieci-
mus, & in nomine tuo virtutes multas feci-
mus?
23 Et tunc confitebor illis, ⁹ Nunquam no-
ui vos: longè discedite à me operarii ini-
quitatis.
24 Omnis igitur qui audit sermones hos me-
os, & facit eos, assimilabitur viro sapienti,
qui quidem ædificauit domum suam super
petram:

2 Ad verbum, Assumens vultum: quod antè observatum est.
3 Simile legitur in tractatu סנהדרין cap. 2. bis verbis, קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים Orna teipsum, & post modum orna alios.
4 Id est, Perspicere poteris.
5 Multa vocabula Syri ab Hebræis mutuantur, mutatis quibusdam literis in alias, quæ eodem organo pronuntiationis efferũtur: quorum duo exempla habes in hoc versu: ponit enim תתלון pro תתנון.
6 Et מרגניתכון pro מרגליותכם *nun* in ל *lamed* & ל *lamed* in נ *nun* conuerso.
7 יבזעון fortassis respondet Hebræo יבצעו commutatis eiusdem organi literis, vt paulo antè ostendimus.
8 Id est, Per spatium quod est inter duos postes eius, quo sensu etiam Hebræa vox יד *iad*, (cui hæc Syra respondet) legitur Zach. 4.12. Sicut exprimitur à David Kimchi Hebræorum doctissimo.
9 מכדום לא ad verb. Aliquando non. id est, A nullo tempore noui vos: hoc est, Nunquam noui.

p Sub fructibus ipsa doctrina præcipuum locum tenet. Luc. 6.43.44. q Sunt prouerbia quæ tunc vulgo trita erant & ... recepta. Supr. 3.10. Rom. 2.13. iac. 1.22. 7 Excellentissima etiam dona absque pietate nihil sunt. r Non ... vitam & mores suos ad virtutum regulam formare, sed etiam credere in Christum ... sicuti habetur. Ioh. 6.40. Non ergo his verbis ex... quasi principium statuitur vnde reliqua fluunt. s Nomen significat celebrem illam virtutem Dei, quam testatur quisquis Deum ... t Ad verbum, potestates. Dicuntur autem illi excellentes effectus, potestates Dei, ab effectis, quia ex illis quanta sit Dei potestas intelli... u Palam dicam. Luc. 13.26.27. x Hoc non est ignorantiæ, sed reiectionis. Psalm. 6.9. y Qui omni vitiorum ... & qui ex vitiis videmini artem facere. Luc. 6.47. 8 Vera pietas vno Christo nititur, ideoque perstat inuicta. z Non singulos vnum sermonum sed totam doctrinæ summam notat.

25 Et

25 Et descendit pluuia, & venerunt flumina,
ac flauerunt venti, & irruerunt in illam ip-
sam domum, & non corruit: fundamenta
enim eius super petram posita erant.
26 Et omnis qui audit sermones hos meos,
& non facit eos, assimilabitur viro fatuo,
qui ædificauit domum suam super arenam:
27 Et descendit pluuia, & venerunt flumi-
na, & flauerunt venti, & irruerunt in do-
mum illam: & cecidit,& fuit ruina eius ma-
gna.
28 Et factum est, quum finiuisset Ieschua ser-
mones hos, obstupefactæ sunt turbæ super
doctrina eius.
29 Docebat enim eos tanquam potestatem
habens, & non sicut legisperiti eorum, &
Pharisæi.

25 Descendit autem nimbus,& venerunt flu-
mina, & flauerunt venti, & inciderunt do-
mui illi:sed non cecidit,fundata enim fuerat
super petram.
26 Et quisquis audit ex me hos sermones,
& eos non præstat, assimilabitur viro fa-
tuo, qui ædificauit domum suam super are-
nam:
27 Descendit autem pluuia, & venerunt flu-
mina, & flauerunt venti, & impegerunt
domui illi: & cecidit,& fuit a casus eius ma-
gnus.
28 || Et factum est quum finisset Iesus ser-
mones istos, percellebatur turba super do-
ctrina ipsius.
29 Docebat enim eos vt b habens autorita-
tem, & non vt Scribæ.

a *Ruina.*

Marc.1.22. luc.4.32.

b *Ea prædicans potestate admirationis, ... gie & libera doctrina, dissimilis Pharisæis.*

Caput VIII.

2 Leprosus purgatur. 5 Centurionis fides. 10 Gentium vocatio. 12 Iudæorum reiectio. 14 Socrus Petri sanatur. 19 Scriba Christum sequi volens. 23 Tempestas in mari. 28 Duo dæmoniaci sanantur. 32 Dæmones in porcos abeunt.

1 Qvum autem descendisset de monte,
cinxerunt eum turbæ multæ.
2 Et ecce, leprosus 1 vnus veniens, a-
dorauit eum, & dixit, Domine mi, si tu vis,
potes mundare me.
3 Et extendens manum suam Ieschua,admo-
uit ei, & dixit, Ego volo: mundus esto 2 Et
eadem hora mundata fuit lepra eius.
4 Et ait illi Ieschua, Vide ne vlli dicas: sed
abi, ostende teipsum sacerdotibus, & offer
oblationem tuam, sicut iussit Musche, in te-
stimonium ipsorum.
5 Quum ingressus igitur fuisset Ieschua in
Kephar-Nachum, accessit ad eum centurio
3 quidam, & orabat eum:
6 Et dicebat, Domine mi, puer meus decum-
bit domi, & est paralyticus, ac pessimè af-
fligitur.
7 Dixit illi Ieschua, Ego venio, & sanabo
eum.
8 Respondit centurio ille, & dixit, Domine
mi, non sum dignus ego vt ingrediaris sub
tectum meum: sed tantùm dic verbum, &
sanabitur puer meus.
9 Etiam ego enim vir sum qui subsum pote-
stati, & sunt sub manibus meis milites,& di-
co huic, Vade, & vadit: & alteri,Veni,&
venit: & seruo meo, Fac hoc, & facit.
10 Quum audiuisset autem Ieschua, admira-
tus est, & ait iis, qui ibant cum eo, Ammin
dico vobis quòd ne in Israel quidem inue-
ni 4 sicut est hæc fides.
11 Dico autem vobis quòd multi venient ab
oriente & occidente,& accumbent cum A-
braham, & Iischak,& Iaakub, in regno cæ-
lorum.
12 Filii autem regni extrudentur in tene-
bras externas. Illic erit fletus & stridor
dentium.
13 Et dixit Ieschua centurioni illi, Abi: sicut
credidisti, fiat tibi. Et sanatus est puer eius
eadem hora.

1 Id est, Quidam. Hebraismus.

2 Ad verb. In ea hora. Chald. & Syra phrasis apud Euangelistas frequens.

3 Ad verb. Vnus: vt paulò antè.

4 Id est, Fidem huic similem.

1 Qvum autem descendisset e monte, se-
quuta est eum turba multa.
2 1 Et ecce, a leprosus veniens adora-
uit eum dicens, Domine, si velis, potes me
purgare.
3 b Extensaque manu tetigit eum Iesus, di-
cens, Volo, purgator. Statim igitur purgata
fuit eius lepra.
4 Tunc dicit ei Iesus, c Vide *vt* nulli dicas:
sed abi, d ostende te sacerdoti, & offer do-
num illud || quod imperauit Moses, *vt hoc sit*
eis testimonio.
5 ¶ || 2 Ingressum autem Iesum in Capernaum
adiit Centurio, precans eum,
6 Et dicens, Domine e puer meus f proiectus
est domi paralyticus, & vehementer tor-
quetur.
7 Tunc dicit ei Iesus, Ego quum venero sa-
nabo eum.
8 Et respondens Centurio dixit, g Domine,
non sum dignus vt sub tectum meum ingre-
diaris: sed h solùm loquere, & sanabitur
puer meus.
9 Etenim ego sum homo, sub potestate *con-
stitutus*, & habeo sub me milites: & dico
huic, Proficiscere, & proficiscitur: & alte-
ri, Veni, & venit: & seruo meo, Fac hoc, &
facit.
10 *Hæc* autem quum audisset Iesus, miratus
est: & ait sequentibus, i Amen dico vobis,
ne in Israel quidem tantam fidem inueni.
11 Dico autem vobis, multos ab Oriente &
Occidente venturos, & k accubituros, cum
Abraham & Isaac & Iacob, in regno cœ-
lorum:
12 l Filios verò regni eiectum iri in tenebras
m illas exteras: illic erit fletus,& stridor den-
tium.
13 Et dixit Iesus Centurioni, n Abi, & vt cre-
didisti fiat tibi. Sanatusque est puer eius eo
ipso momento.

Marc.1.40. luc.5.12.

1 Christus leprosum manu tactum sanans, declarat ... los quantumuis impuros peccatores ... se confugientes ... horrere.

a *Lepra, ... morbum quem ... elephantiasin ... sed pertinacissimum ... bici genus.*

b *Manu ... intactus gratia ... nitatis signum ... ra fuit. Namque ... contagiosus ... stactu.*

c *Vitandi ... fuit qui ... tempus ... nerat.*

d *Quia ... rogata erant ... tia legis, ... vel prætermitti ... Christus.*

Leuit.4.10.

Luc.7.1.

2 Christus proposito Centurionis incircumcisi, ... cellenti fide ... exemplo, Iudæos ... æmulationem prouocat, simul prædicens eorum ... nem & Gentium ... cationem.

e *Puer ... telligi potest ... sue seruus.*

f *In ... dauere ... paralytici.*

g *Verum ... riam fecerit ... ad hominem ... & impurum ... cogisset.*

h *Tantum ... iube.*

i *Dictum ...*

l *Indigenas ...*

dum quid, non simpliciter. k *Metaphora sumpta à conuiuiis: qui enim simul assident, socii sunt in conuiuio.* Infrà 22.13. l ...
vulgò vocant naturales: quales erant Iudæi. m *Quæ sunt extra regnum: nam in regno lux, extra regnum tenebræ.* n *Hinc apparet ...*
vnicè suam gratiam effundat Christus vbi vas fidei aptum nactus est.

14 ¶ ‖ 3 Et quum venisset Iesus domum Petri,
vidit socrum eius in lecto proiectam & fe-
bricitantem:
15 Tetigitque manum eius: & dimisit eam
febris, & surrexit, ac ministrauit eis.
16 ‖ Quum autem serum *diei* esset, obtule-
runt ei dæmoniacos multos, & eiecit spiri-
tus ° verbo, omnesque male affectos sa-
nauit:
17 ‖ Vt impleretur quod dictum est per Esai-
am Prophetam, dicentem, Ipse invaletudi-
nes nostras accepit, & morbos portauit.

18 ‖ Quum vidisset autem Iesus turbam mul-
tam circum sese, iussit vt p abiretur in vlte-
riorem *ripam*.
19 4 Et quum accessisset quidam Scriba, dixit
ei, Magister, sequar te quocunque abie-
ris.
20 Tunc dicit ei Iesus, Vulpes habent lustra,
& volucres cœli, q nidos: r Filius autem ho-
minis s non habet vbi caput reclinet.

21 ¶ 5 Alius autem ex discipulis eius dixit ei,
Domine, permitte mihi primum abire, & se-
pelire patrem meum.
22 Iesus autem dixit ei, Sequere me, & t si-
ne vt mortui sepeliant mortuos suos.

23 ‖ 6 Et quum ipse esset ingressus nauigium,
sequuti sunt eum discipuli eius.
24 Et ecce, concussio magna facta est in ma-
ri, adeò vt navis operiretur fluctibus: ipse
verò dormiebat.
25 Et accedentes discipuli excitauerunt e-
um, dicentes, Domine, serua nos: peri-
mus.
26 Et dicit eis, Quid v timidi estis, ô exigua
fide præditi? Tunc experrectus x obiurga-
uit ventos & mare: & facta est tranquillitas
magna.
27 Homines verò mirati sunt, dicentes, Qua-
lis est iste y vt venti quoque & mare auscul-
tent ei?
28 7 Et quum ipse venisset ad vlteriorem *ri-
pam*, in regionem Gergesenorum, occur-
rerunt ei duo dæmoniaci, è monumentis
prodeuntes, seui valdè: adeò vt non vale-
ret quisquam præterire per viam illam.
29 Et ecce clamarunt, dicentes, z Quid no-
bis tecum, Iesu fili Dei? a venisti huc vexa-
tum nos b ante tempus?
30 Erat autem c longè ab eis grex porcorum
multorum pascens.
31 Dæmones verò precabantur eum, dicen-
tes, Si eiicis nos, d permitte nobis abire in
gregem porcorum illorum.
32 Et ait eis, Abite. Illi verò, egressi abie-
runt in illum gregem porcorum: & ecce
ruit totus ille grex porcorum è præcipitio
in mare, & mortui sunt in aquis.
33 Pastores autem fugerunt: & quum abiis-
sent in vrbem, renuntiarunt omnia, & quæ
demoniacis facta fuerant.
34 Et ecce, tota vrbs exivit in occursum
Iesu, & quum vidissent eum, rogarunt vt
e digrederetur à finibus ipsorum.

14 Et venit Ieschua in domum Schemeum:
& vidit socrum illius quòd decumbebat, &
corripuerat eam 5 febris.
15 Tetigitque manum illius, & reliquit il-
lam 6 febris: & surrexit, & ministrabat illis.
16 Quum autem esset vespera, adduxerunt
ante eum dæmoniacos multos, & eiecit dę-
monia eorum verbo, & omnes illos qui ma-
lè affecti erant, sanavit.
17 Vt compleretur quod dictum fuerat per
7 manum Isaiæ prophetæ, qui dixit, Quòd
hic suscipiet dolores nostros, & infirmita-
tes nostras portabit.
18 Quum vidisset autem Ieschua turbas
multas quæ 8 circundabant se, iussit vt abi-
rent 9 in ulteriorem ripam.
19 Et accessit legisperitus 10 quidam, ac di-
xit ei, Præceptor mi, 11 sequar te in locum
quò tu ibis.
20 Dixit illi Ieschua, Vulpibus foueæ sunt,
& volucribus cælorum 12 nidi: Filio au-
tem hominis non est vbi fulciat caput
suum.
21 Alius autem ex discipulis eius dixit ei,
Domine mi, 13 permitte mihi vt prius abi-
ens sepeliam patrem meum.
22 Ieschua autem dixit illi, 14 Veni post
me, & sine mortuos sepelientes mortuos
suos.
23 Et quum ascenderet Ieschua in nauim,
ascenderunt cum eo discipuli eius.
24 Et ecce, motus magnus factus est in mari,
ita vt navis operiretur a fluctibus: ipse ve-
rò Ieschua dormiebat.
25 Et accesserunt dicipuli eius vt excitarent
eum: dixeruntque illi, Domine noster ser-
ua nos, perimus.
26 Dixit illis Ieschua, Cur timidi estis, pu-
silli fide? Tunc surrexit & repressit ven-
tos & mare: & facta est tranquillitas ma-
gna.
27 Homines verò admirabantur, & dice-
bant, Quis est hic? quia venti & mare obe-
diunt illi.
28 Et quum venisset Ieschua 15 ad vlterio-
rē ripam in locū 16. Gadaræorum, occurre-
runt ei duo dæmoniaci, qui prodibant è se-
pulcris, seui valde. adeo, vt non posset quis-
quam transire per illam viam.
29 Et vociferabantur ac dicebant, Quid no-
bis & tibi Ieschua Fili Dei? venisti huc an-
te tempus vt affligeres nos?
30 Erat autem procul ab illis grex porco-
rum multorum qui pascebat:
31 Illi ergo dæmones petebant ab eo, & di-
cebant, Si eijcis nos, 17 permitte nobis vt
abeamus ad gregem porcorum.
32 Et ait illis Ieschua Abite. Et confestim
egressi sunt, & ingressi in porcos: & totus
grex ille 18 direxit se in rupem, & decide-
runt in mare, ac mortui sunt in aquis.
33 Illi verò qui pascebant, fugerunt: & in-
gressi sunt in vrbem, ac renuntiarunt quic-
quid factum esset, & de illis dæmoniacis.
34 Et egressa est vniuersa ciuitas in occursum
ipsius Ieschua: & quum vidissent illum, ro-
gabant illum vt decederet à finibus ipsorū.

5 Ad verb. Ignis .i. ardor febrium.
6 Ad verb. Ignis, vt paulo antè.
7 Id est, ministerio Isaiæ quod antè obseruatum fuit.
8 Respondet Hebræo verbo חזר *chezer*, mutato ז *zain*, in ד *deleth*, ex more Chaldæorum & Syrorum.
9 Ad verbum, In transitum. Heb. admodum tritus, significat ripam, vel littus quod est ex altera parte.
10 Ad verb. Vnus, Hebraismus antè obseruatus.
11 Ad verb. Ibo post te Hebrais.
12 Syra vox, est מטללא *matlala*, quasi dicas vmbracula. venit .n. à טלל *talal*, & Hebræo צלל *tsalal*, mutato צ *tsadi*, in טית *teth* ex Chaldæa & Syra proprietate: ac ita nidi vocantur quòd in vmbrosis domis, vel arboribus aues nidificant.
13 אמסרי æquiualet Heb. הבחרי, Permitte mihi: mutuatū à Græcis ἄφες.
14 Id est, Sequere me. Hebraismus.
15 Ad verb. Ad transitum. Hebraism. paulo antè obseruatus.
16 Græcus textus Matth. habet τῶν γεργεσηνῶν, Gergesenorum, nec vlla exemplaria in eo variant: quanquam in 5 Marci, & 8. Lucæ, Gadarenorum mentio fiat. Oppida erant diuersa, Gadara (à quo Gadareni) & Gergessa siue Gerassa (à quo Gerasseni, vel Gergeseni:) sed ambo vicina erant ad lacum Genezareth sita, & eorum fines erant commixti: vt quum in horum regionem Christus venisse legitur, in illorum quoque regionem venisse intelligendus sit.
17 A Græco ἄφες vt antè obseruauimus.
18 שקיפה חרצת לעיל, Direxit se per rupem, ad verb. Sensus autem est, recto impetu contendit in rupem, & inde præcipitarunt se in mare.

... ipsi tacente Christo dictabat. b *Nempe quia reprobis pœna luenda tempus nunquam maturum est, libenter enim diem ex die tra-* ... c *... testantibus Marco & Luc. Gadara autem teste Josepho lib. 17. cap. 13. erat Græcanici instituti, vnde mirum esse non debet si* ... d *Inde constat diabolos esse essentiales spiritus.* e *Vbi vita degitur qualis est porcorum ibi Christus non manet, sed demones.*

CAPUT

Caput IX.

2 Paralyticus sanatur. 5 Remissio peccatorum. 9 Matthæus vocatur. 10 Peccatores. 17 Vinum nouum. 18 Principis filia suscitatur. 20 Mulier à fluxu sanguinis sanatur. 27 Duo cæci fide sanantur. 32 Mutus & dæmoniacus sanatur. 37 Messis, Operarii.

1 ET ascendit in nauim, & traiecit ac venit
in ciuitatem suam.
2 Et obtulerũt ei paralyticum decum-
bentem in lecto: viditque Ieschua fidem il-
lorum, & dixit paralytico illi, [1] Bono sis a-
nimo fili mi, remittuntur tibi peccata tua.
3 Quidam autem ex legisperitis [2] dixerunt
intra seipsos, Hic blasphemat.
4 Ieschua autem cognouit cogitationes il-
lorum, & dixit illis, Quid cogitatis vos ma-
li in corde vestro?
5 Quid enim facilius est dicere? Remittun-
tur tibi peccata tua: aut dicere, Surgens am-
bula?
6 Vt cognoscatis autem quòd potestas sit
Filij hominis in terra remittendi peccata:
(ait illi paralytico) Surge, accipe lectum tu-
um, & abi in domum tuam.
7 Et surgens abijt in domum suam:
8 Quum vidisset autem turba hæc, timuerũt,
& glorificauerunt Deum quòd dedisset po-
testatem huiusmodi filijs hominum.
9 Et quum transiret Ieschua illinc, vidit ho-
minem desidentem [3] in loco telonij cuius
nomen Mattai, dixitque ei, [4] Sequere me.
Et surrexit, abijt post eum.
10 Quumque accumberent in domo, vene-
runt publicani & peccatores multi, *&* ac-
cubuerunt cum Ieschua & cum discipulis
eius.
11 Et quum vidissent Pharisæi, dixerunt di-
scipulis eius, Quare cum publicanis, & pec-
catoribus cibum sumit magister vester.
12 Ieschua autem quum audisset, ait illis,
Non opus habent sani medico, sed ij qui
malè sunt affecti.
13 Ite, discite quid sit, Miserationem requiro
ego, & non sacrificium. non enim veni vt
vocarem iustos, sed peccatores.
14 Tunc accesserunt ad eum discipuli Iu-
chanan, & dixerunt, Cur nos & Pharisæi ie-
iunamus multũ, & discipuli tui nõ ieiunant?
15 Dixit illis Ieschua, Nunquid possunt filij
[5] thalami ieiunare quandiu sponsus est cum
illis? Veniunt autem dies quum tolletur ab
illis sponsus, & tunc ieiunabunt.
16 Nemo immittit assumentum *panni* noui
in vestem veterem, vt non auferat [6] pleni-
tudo eius de illo vestimento, & fit ruptura
maior.
17 Neque immittunt vinum nouum in vtres
veteres, & non rumpantur vtres, & vinum
effundatur, ac vtres pereant: sed mittunt
vinum nouum in vtres nouos, & vtraq; con-
servantur.
18 Quum autem hæc loqueretur cum illis,
venit primas [7] quidam, *&* accedens ado-
rauit eum, & ait, Filia mea iam mortua
est: sed veni, pone manum tuam super eam,
& viuet.
19 Et surrexit Ieschua & discipuli eius, &
[8] sequuti sunt eum.

1 INgressus igitur nauigium, traiecit, &
venit in [a] suam vrbem.
2 Et ecce, obtulerunt ei paralyticum in
lecto proiectum: quumque [b] vidisset Iesus
fidem eorum, dixit [c] paralytico. Confide fi-
li, [d] remissa sunt tibi peccata tua.
3 Et ecce, quidam è Scribis dicebant apud
se, [e] Iste blaphemat.
4 Et quum vidisset Iesus cogitationes eorũ,
dixit, Quid cogitatis mala in cordibus ve-
stris?
5 [f] Vtrum enim est facilius? dicere, Remis-
sa sunt tibi peccata: an dicere, Surge & am-
bula.
6 Vt autem sciatis authoritatem habere
Filium hominis [g] in terra remittendi pec-
cata (tunc dicit paralytico) Surge, tolle
tuum lectum, & abi domum tuam.
7 Tunc *ille* surrexit, abiitq; domum suam.
8 Turba verò quum *hoc* vidisset, mirata est,
& glorificauit Deum qui dedisset talem po-
testatem hominibus.
9 ¶ ‖ [2] Et quum prætergrederetur Iesus il-
linc, vidit quendam sedentem ad [h] teloni-
um, qui Matthæus dicebatur: & dixit ei, Se-
quere me. Atq; *is* surgens sequutus est eum.
10 Et factum est quum Iesus accumberet
domi *illius*, ecce, multi publicani & [i] pecca-
tores qui venerant, simul accubuerunt cum
Iesu & discipulis eius.
11 Quumque *id* vidissent Pharisæi, dixerunt
discipulis eius, Quare cum publicanis &
peccatoribus edit doctor vester?
12 Iesus autem, quum *hoc* audisset, dixit eis,
[k] ijs qui valent non opus est medico, sed
malè habentibus.
13 Ite verò, & discite quid sit, [l] Miseratioñe
volo, & [m] non sacrificiũ. nõ enim veni voca-
tũ iustos, sed peccatores ad resipiscentiam.
14 [3] Tunc adeunt eum discipuli Ioannis, di-
centes, ‖ Quare nos & Pharisæi multùm ie-
iunamus, discipuli verò tui non ieiunant?
15 Et dixit eis Iesus, Num possunt [n] filii tha-
lami lugere quandiu cum eis est sponsus? A-
derunt autem dies quum tolletur ab eis
sponsus, & tunc ieiunabunt.
16 [o] Nullus autem indit panniculum [p] impe-
xum in vestimentum vetus: illud enim ip-
sius [q] supplementum tollit *aliquid* ex illo ve-
stimento, & fit peior fissura.
17 Neque inijciunt vinum nouum in vtres
veteres: alioqui rumpuntur vtres, & vinum
effunditur, & vtres pereunt: sed immittunt
vinum nouum in vtres recentes, & vtraque
conseruantur.
18 ¶ [4] Hæc eo loquente ipsis, ecce, quidam
præfectus *synagogæ* venit & [r] adorauit eum,
dicens, Filia mea modò defuncta est: sed
veni, & impone manum tuam super eam,
ac viuet.
19 Tunc surgens Iesus sequutus est eum, &
discipuli eius.

[1] Ad verb. Cordatus sis אתרלבב venit à לבב quod est cor. Sensus, Recipe cor. i. animum.

[2] Ad verbum, בנפשותן, In anima sua, tritus Hebraismus.

[3] Præpositio In, quæ notatur litera ב *beth* dictioni præfixa, omittitur, vt frequẽter in Hebræis quoque scriptis fit, præsertim autem quum dictio cui præfigenda erat, à litera ב *beth* incipit.

[4] Ad verb. Veni post me. Hebraismus sæpe obseruatus

[5] Id est, Sponsi amici, quos in suum vsque thalamum admittit: qui alio nomine vocantur שושבינין *schuchebim*.

[6] Id est, Frustum illud panni quod ad implendum foramen adhibebatur. Plenitudo, pro re quæ implet. Hebraismus.

[7] Ad verba Vnus. Hebraismus.

[8] Ad verb. Iuerunt post eum: antè obseruatum ex Hebraismo.

1 Peccata sunt nostrarum afflictionum causæ, & ab vno Christo credentibus remittuntur.

a Capernaum Nazaret inquit Theophyl. Bethleem genuit, Nazareth educauit, Capernaum incolam habuit Christum.

Mar. 2. 13. luc. 5. 18.

b *Id est, ex manifesto signo sequuto.*

c *Non ita Christus respexit eos qui paralyticum ferebant, quin eius quoque fidem intuitus fuerit.*

d *Vnica à malis omnibus liberatio est, Deũ habere propitium.*

e *Blasphemare, apud sacros scriptores, est impiè loqui: quod disertiores Græci significat calumniari.*

f *Sensus est, quum nihilo facilius sit verbo corpus emortuum vegetare, quàm remittere peccata, mirum videri non debet quòd peccata remittat is, qui etiam illud præstiterit.*

g *Dicere voluit, ne procul quærenda sit remissio, in sua persona quasi ad manum ipsis hominibus exhibitam.*

Mar. 2. 14. luc. 5. 27.

2 Christus humiles peccatores ad se vocat, hypocritas fastuosos aspernatur.

h *Ad publicanorum mensam.*

i *Publicanorum officii, qui Iudæas in formã prouinciæ redactas per suam Romanis ad exactionem tributorum locabant, & ideo à reliquis Iudæis peccatores, (id est, scelerati perditi) vocabantur.*

k *Ironica confessio, in qua offendi [illegible] peccatorũ [illegible] quia iustitiam sibi arrogant.*

l *Synecdoche. Nam sub vna parte complectitur propheta quicquid humanitatis fratribus debemus.*

m *Comparatiue hoc dictum [illegible].*

3 Aduersus prauã æmulationem [illegible] bus mediis.

n *Heb. qui intimi [illegible] sponsi [illegible] familiares [illegible].*

o *Hoc de infirmitate teneris Christi discipulis, & disciplina magis rigida, quàm vt pares essent ad ferendum intelligitur.* p *Rudem, qui fulloni traditus non fuit.* q *Quod immissum est ad implendam fissuram.*

Mar. 5. 22. luc. 8. 41. 4 Nullum est tam inueteratum vel insanabile malum, quod Christus vera fide tanquam manu, vel leuissimè [illegible] ctus, protinus non sanet. 5 Christi potentiæ mors etiam ipsa cedit. r *Ciuilem honorem exhibuit: adoratio autem fuit Orientalibus [illegible]*

(Et

20 (Et ecce mulier sanguinis profluuio labo-
rans à duodecim annis, accedens à tergo,
tetigit fimbriam vestimenti illius.
21 Dicebat enim apud se, Si solùm tetigero
vestimentum eius, liberabor.
22 Iesus verò conuersus & intuitus eam, di-
xit (t Confide filia: fides tua te seruauit. Et
liberata fuit mulier ab eo momento.)
23 s Et quum venisset Iesus domum præfe-
cti *synagogæ*, vidissetque v tibicines & tur-
bam tumultuantem,
24 Dicit eis, Recedite: non enim mortua
est puella, x sed dormit. Et deridebant eum.
25 Quum autem fuisset eiecta turba, ingres-
sus, prehendit manum eius: & surrexit ado-
lescentula.
26 Et exit hæc fama in totam illam regio-
nem.
27 ¶ 6 Quumq; digrederetur illinc Iesus, se-
quuti sunt eum duo cæci, clamantes, & di-
centes, Miserere nostri y fili Dauid.
28 Quum autem venisset z domum, adierunt
eum cæci illi, & dicit eis Iesus, Creditis me
hoc posse facere? Dicunt ei, Etiam Domi-
ne.
29 Tunc tetigit oculos eorum, dicens, Secun-
dum fidem vestram fiat vobis.
30 Et a aperti sunt oculi eorum: b & grauiter
interminatus est eis Iesus, dicens, Videte
nemo sciat.
31 At illi egressi c sparserunt eius famam in to-
ta illa regione.
32 ¶ ‖ 7 Ipsis autem egredientibus, ecce,
obtulerũt ei hominem mutum dæmoniacũ.
33 Et eiecto dæmonio loquutus est mutus: &
mirata est turba, dicens, d Nunquam appa-
ruit tale quidpiam in Israël.
34 ‖ Pharisæi verò dicebant, e Per principem
dæmoniorum eiicit dæmonia.
35 Et circuibat Iesus vrbes omnes ac vicos,
docens in synagogis eorum, & prædicans e-
uangelium regni, & sanans quemuis mor-
bum & quemuis languorem in populo.
36 ¶ ‖ 8 Quum vidisset autem turbam, mise-
ratione intima cõmotus est super eis, quòd
essent dissipati, & disiecti quasi oues non ha-
bentes pastorem.
37 Tunc dicit discipulis suis, Ipsa quidem mes-
sis multa, operarii autem pauci.
38 Rogate igitur dominum messis, vt g emit-
tat operarios in messem suam.

20 (Et ecce, mulier cuius sanguis profluxe-
rat annis duodecim, venit à tergo illius, &
tetigit extremitatem vestimenti eius.
21 Dixit enim 9 intra sese, Etiamsi tantum-
modo vestimentum eius tetigero, sanabor.
22 Ieschua autem conuersus vidit eam & di-
xit ei, 10 Bono sis animo filia mea: fides tua
seruauit te. Et sanata est mulier illa hora.)
23 Et venit Ieschua in domum illius primatis,
viditque 11 tibicines, & turbas quæ tumul-
tuabantur.
24 Et dixit illis, 12 Secedite: puella enim non
est mortua sed dormit. Et deridebant illum.
25 Et quum eiecisset turbam, ingressus appre-
hendit illam manu eius, & surrexit puella.
26 Et emanauit rumor hic in totam terram il-
lam.
27 Et quum discederet Ieschua illinc, adhæ-
serunt ei cæci duo, qui clamabant, ac dice-
bant, Miserere nostri fili Dauid.
28 Quumque venisset in domum, accesserunt
ad eum illi cæci. dixit illis Ieschua, Creditis
quòd ego possim hoc facere? Dicunt ei, E-
tiam Domine noster.
29 Tunc tetigit oculos illorum, & ait, Quem-
admodum credidistis fiat vobis.
30 Et confestim aperti sunt oculi illorum: at-
que inhibuit eis Ieschua, & ait, Videte ne
quis sciat.
31 Illi verò exiuerunt, & diuulgauerunt fa-
mam eius in tota terra illa.
32 Quumque egressus esset Ieschua obtule-
runt ei mutum in quo erat dæmonium.
33 Et postquam exiuisset dæmonium, loque-
batur mutus: & admiratæ sunt turbæ, & di-
cebant, Quòd 13 nunquam fuit visum huius-
modi in Isiraiel.
34 Pharisæi autem dicebant, Per principem
dæmoniorum eiicit dæmonia.
35 Et circuibat Ieschua ciuitates omnes &
vicos, ac docebat in synagogis eorum, præ-
dicabatque euangelium regni, & sanabat
omnes morbos & omnes dolores.
36 Quum vidisset autem Ieschua turbas, mi-
sericordia affectus est erga illas, quòd lassi
essent & dissipati, sicut oues quibus non est
pastor.
37 Et ait discipulis, Messis copiosa *est*, & ope-
rarii pauci.
38 Rogate igitur dominum messis vt extru-
dat operarios in messem suam.

9 Ad verb. In anima sua. Hebraismus.

10 Ad verb. dato sis: vt ante annotauimus in hoc capite.

11 Tibicines, Syrè זמרא ‎*zemore*, à זמר *zemar*, Tibia cecinit. quo vtitur hic Euangelista, & infr. 11.17. Porro mos fuit valde antiquus apud Iudæos, tibicines adhibere ad luctum mortuorum, quos Talmudistæ vocant חלילין *chalilin*, id est, auloedos, à חליל *chalil*, tibia. De hac consuetudine multa sparsim leguntur in Talmudicis libris, & in scriptis Rabbinorum: præsertim autem in Talmud Hierosolymitano, tractatu De benedictionibus, cap. 6. & in tractatu De sabbato, cap. 23. & in Baba Mezia, cap. 6. item in Rabbi Schelomonis comment. in Ezechielem, cap. 23. vbi dicit, יש דברים שעושין אותם לאבל ולשמחה אבל אין ענינם שוה וכן חלילין לכלה ולמת id est, Sunt quæ adhiberi consueuerunt ad luctum, & ad lætitiam: sed non est in eis par ratio, cuiusmodi sunt auloedi pro sponsa & pro mortuo.

12 Ad verb. Secedite vobis. Heb. quod exprimunt Galli, *Retirez-vous*.

13 Ad verb. Ab aliquando non. Vide quæ de eo annotauimus cap. 7. 23.

... proprio diabolo, tanquam capiti subiici, sicut contrà caput electorum est Christus. *Marc. 6. 6. luc. 13. 22.* *Mar. 6. 34.* 8 Etiamsi cessent ... pastores Christus tamen Ecclesiæ suæ curam non abiecit. f *Ex intimis visceribus profecta.* *Luc. 10. 2. iohan. 4. 36.* g *Ad ... Nam in tam s. ucto opere homines sunt tardissimi.*

Caput X.

1 *Apostolis datur gratia sanitatum.* 5 *Mittuntur ad prædicandum Euangelium.* 13 *Pax.* 14 *Pulueris excussio.* 16 *Afflictio.* 22 *Perseuerantia.* 23 *Fuga.* 28 *Timor.* 29 *Passeres duo.* 30 *Capilli.* 32 *Confiteri Christum. Pax, Gladius.* 35 *Dissidia.* 37 *Amor parentum.* 38 *Crux.* 39 *Perdere animum.* 40 *Recipere euangelistam.*

1 TVnc 1 aduocatis duodecim discipu-
lis suis, a dedit eis potestatem aduer-
sus spiritus impuros, vt eiicerent eos,
& sanarent omnem morbum & omnem lan-
guorem.
2 Porrò duodecim Apostorum nomina sunt
hæc: b primus, Simon qui dicitur Pe-
trus, & Andreas frater eius: Iacobus fi-

1 ET vocauit duodecim discipulos suos,
& dedit illis potestatem aduersus spi-
ritus immundos, vt eiicerent eos, & vt
sanarent omnem dolorem & morbum.
2 Illorum autem duodecim Apostolorum no-
mina sunt hæc: Primus illorum Schemeun,
qui vocatur Cipha, & Andrauas frater e-
lius

... sunt, qui verbum à miraculis separent. b *Theoph. primos dicit Petrum & Andream dictos, quòd primò v. cati fuerint.*

lius Zebedæi, & Iohannes frater eius:

3 Philippus, & Bartholomæus: Thomas, & Matthæus ille publicanus: Iacobus *filius* Alphæi, & Lebbæus, cognominatus Thaddæus.

4 Simon [c] Cananites, & Iudas [d] Iscariotes, qui etiam prodidit eum.

5 Hos duodecim misit Iesus, & addidit eis mandata, dicens, In [e] viam gentium ne abieritis, & in vrbem Samaritanorum ne ingrediamini.

6 Sed proficiscimini potius ad [f] oues perditas domus Israel.

7 [2] Profecti verò proclamate, dicentes, Appropinquauit regnum cœlorum.

8 [3] Ægrotos sanate, leprosos purgate, mortuos excitate, dæmonia eiicite, dono accepistis, dono date.

9 [4] [g] Ne comparate aurum, neque argentum neque æs in zonis vestris:

10 Neque peram ad iter, neque binas tunicas, neque soleas, neque [h] baculum. nam dignus est [i] operarius alimento suo.

11 ¶ ‖ [5] In quamcunque verò vrbem aut vicum introieritis, exquirite quis in ea sit [k] dignus: & illic [l] manete vsquedum exeatis.

12 Introeuntes autem domum, [m] salutate eam.

13 Et si quidem fuerit domus digna, venito [n] pax vestra super eam: sin autem non fuerit digna, pax vestra ad vos reuertitor.

14 ‖ Et quicunque non exceperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes domo aut vrbe illa, ‖ [o] excutite puluerem pedum vestrorum.

15 Amen dico vobis, tolerabilior erit conditio terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicii, quàm vrbis illius.

16 [6] Ecce ‖ ego mitto vos vt [p] oues in medium luporum: estote igitur prudentes vt [q] serpentes, & [r] simplices vt columbæ.

17 Cauete autem ab [s] hominibus: tradent enim vos in consessus, & in conuentibus suis flagellabunt vos.

18 Sed & ad præsides ac reges ducemini mea causa, *vt hoc sit* [t] eis & gentibus testimonium.

19 ¶ ‖ Sed quum tradent vos, ne estote soliciti quomodo aut quid loquamini. dabitur enim vobis illo momento quod loquamini.

20 Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, *is est* qui loquitur in vobis.

21 ‖ Tradet autem frater fratrem ad mortem & pater filium, & insurgent liberi in parentes, & morte multandos eos curabunt.

22 Et eritis exosi omnibus propter nomen meum: ‖ verùm qui sustinuerit ad finem vsque, is seruabitur.

c *Ad differentiam Simonis Petri.*
d *Vir Kerioth, id est, Keriothites. Kerioth autem erat in tribu Iuda, Iosue.* 15.25.
e *Ad exteras & prophanas gentes.*
Act. 13.46.
f *Perditi dicuntur, qui tamen legitimi vitæ æternæ erant hæredes donec salutem in Christo recuperent.*
Luc. 10.9.11.
2 Summa Euangelii siue prædicationis Apostolicæ.
3 Miracula, verbi appendices.
Marc. 6.8. *luc.* 9.3. *&* 22.35.
4 Abiiciendæ sunt Verbi ministris quæcunque solicitudines vel tantillum possint eos remorari.
g *In hanc profectionem, sub. Quia vult eos nullis impedimentis retineri, & simul aliquem percipere gustum prouidentiæ Diuinæ, namex illo domum reuersis quærit Dominus, ecquid illis in via defuerit, Luc.* 22.35.
h *Baculum intelligit qui oneri sit ferendo.*
1.*Tim* 5.18.
i *quasi dicat. Qui vos elegit & mittit Christus etiam de alimento prouidebit.*
Luc. 10.8.
k *Ad vos recipiendos.*
l *Ne mutate hospitium, quod etiam ad festinationem spectat.*
m *Salutatio enim quidam est ad colloquentium ingressus.*
n *Ex Hebræorum idiotismo, qui pacis nomine omnia fausta intelligunt.*
Marc. 6.11. *luc.* 9.5.
Act. 13.51. *&* 18.6.
o *Excussio pulueris erat quasi anathematis symbolum, ac si testatum fecissent Apostoli, tam pollutos esse loci incolas, vt contagione sua terram inficerent.*
6 Christus docet quomodo se gerere debeant ministri sub cruce.
Luc. 10.3.

p *Versabimini in summo discrimine.* q *Serpentes quum se exosos sentiant, solicitè declinant ac refugiunt homines sibi aduersos.* r *Qui ne iniuriam quidem vlciscamini, nedum inferatis. Ex iis autem animantium naturis admixtis, nec sinit prudentiam fieri malitiosam, nec simplicitatem amentem: sed vnam virtutis formam quam maximè licuit, ex ambobus exquisitè constituit.* s *Nam in causa religionis, homo homini solet esse ferè semper lupus.* t *Vt sint inexcusabiles, id est Aduersus eos & Gentes.* *Marc.* 13.11. *luc.* 12.11.

eius: & Iaakub filius Zabdai, & Iuchannan frater eius.

3 Et Philippus & Bar-Tulmai, & Thauma, & Mattai publicanus: & Iaakub filius Chalphai & Labbi qui cognominatus est Taddi:

4 Et Schemeum Zelotes, & Iehuda [1] Secharıuta, is qui prodidit illum.

5 Hos duodecim misit Ieschua, & præcepit eis, ac dixit, In viam profanorum ne abieritis, & in ciuitates Samariæ ne ingrediamini.

6 Ite autem potius ad oues quæ perierunt de domo Iisraiel.

7 Et dum proficiscimini vos, prædicate, & dicite, Quòd appropinquauerit regnum cœlorum.

8 Morbidos sanate, & leprosos mundate, & mortuos suscitate, & dæmonia eiicite: gratis accepistis, gratis date.

9 Ne comparetis aurum neque argentum, neque æs in [2] crumenis vestris.

10 Neque viatorium saccum ad iter, neque binas tunicas, neque calceamenta, neque virgam. dignus est operarius cibo suo.

11 In quamcunque autem vrbem aut ciuitatem vos intratis, interrogate quisnam dignus sit in ea: atque illic estote donec exeatis.

12 Et quum ingredimini in domum, [3] salutate domesticos.

13 Et si *ita* sit quòd digna sit domus, pax vestra veniet super eam: & si non sit digna, pax vestra ad vos sese conuertet.

14 Qui autem non excipit vos, neque audit sermones vestros, quum exitis ex ædibus aut ex ciuitate illa, [4] excutite puluerem ex pedibus vestris.

15 Et ammin dico vobis, Quòd terræ Sedom & Amora erit tollerabilius in die iudicii quàm ciuitati illi.

16 Ecce ego mitto vos velut oues inter lupos: estote igitur prudentes veluti serpentes, & synceri sicut columbæ.

17 Cauete autem à filiis hominum. tradent enim vos [5] in concilia & in synagogis suis flagellabunt vos.

18 Et ante præsides & reges adducent vos propter me, in testimonium ipsorum & Gentium.

19 Quum autem tradiderint vos, nesitis soliciti quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.

20 Non enim estis vos qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri loquetur in vobis.

21 Tradet autem frater fratrem suum ad mortem, & pater filium suum, & insurgent filii aduersus parentes suos, & morte afficient eos.

22 Et eritis exosi ab omni homine propter nomen meum. Is autem qui perseuerauerit vsque in finem, ipse [6] viuet.

1 Secharıuta. De hoc cognomine considerandum num cōmodè possit compositum esse à שכר, id est mercede, & במרד, id est defectu, declinauit vt ... altera pars cognominis sit verbum futurum passiuum cōiugationis tertiæ: ita totum cognomen significet Mercede inducetur ad defectionem. Quod cognomen si à Christo accepit, vt Petrus & filii Zebedæi, declaratur & ipsius Iudam & quod futurus erat, optimè Christo fuisse cognitum: si verò ab alio ei inditum est, diuina prouidentia commendatur, sine qua illud cognomen accepit, quod eius proditionem ... clarè prænunciaret. Quod autem quidam scribunt compositum ... איש & proprio ... nomine, & ... re virum Kiroth, ... teræ quibus scribitur in Syra paraphrasi non admittunt. Nam praeter quam quod ... est præpositum, ... quoque non ... ptum, sed ... quæ est ... liques dictionis ... per ... & ... hoc modo ... בריושא.
2 Scriptum ... בנישטון ... riorum vel typographorum vitio ... בנישטון, ... apud Syros ... inter se ... litudinem. ... lè fuerit ... manuscriptos ... nos restituimus.
3 Ad verb. ... te [pro] pace ... id est Voci ... te pro felicitate ... domus. ... est in Hebræa ... & in sacris ... frequens.
4 Hoc ... incurrente symbolo anathematis, voluit vt testarentur quam essent ... qui oblatam salutem respuerent. Vsitatum enim erat in ea gente verbis ... di externa symbola adiungere ad magis percellendum. Non absimile ... Nehemiæ cap. 5. 13. legitur: videlicet Nehemiam excussisse oram vestimenti sui in testimonium contra eos qui fidem datam violarant.
5 Ad ... bum. In domum iudiciorum, id est, In locum vbi exercentur iudicia.
6 ... pro saluus erit.

23 Quum

23 Qvum autem persequentur vos in [v] ea vr-
be,[x] fugite in aliam. Amen enim dico vo-
bis, nequaquam [y] obieritis vrbes Israelis
quin venerit Filius hominis.
24 ¶ ‖ Non est discipulus supra doctorem, ne-
que seruus suprà dominum suum.
25 Sufficiat discipulo vt sit sicut doctor suus,
& *vt* seruus *sit* sicut Dominus suus. si ipsum
patremfamiliâs [z] Beelzebub vocarunt,
quanto magis domesticos eius?
26 Itaque ne eos timete. [a] nihil enim est o-
pertum quod non futurum sit vt retegatur,
& nihil occultum quod non futurum sit vt
cognoscatur.
27 Quod dico vobis in tenebris, dicite in lu-
ce: & quod in aurem auditis, proclamate
[b] supra domos.
28 [c] Et ne timete *vobis* ab iis qui trucidant
corpus, animam autem non possunt truci-
dare: sed timete potius eum qui potest & a-
nimam & corpus perdere in gehenna.
29 Nónne duo passerculi [d] assario væneunt,
& vnus ex eis non cadet in terram sine pa-
tre vestro?
30 Vestri verò etiam ‖ capilli capitis omnes
numerati sunt.
31 Ne igitur timete: vos multis passerculis
præstatis.
32 ‖ 7 Quisquis igitur [f] agnoscit me coram ho-
minibus, agnoscam & ego eum coram Pa-
tre meo qui est in cælis.
33 Quisquis autem abnegauerit me coram
hominibus, abnegabo eum & ego coram
Patre meo qui est in cælis.
34 ¶ 8 ‖ g Ne existimate me venisse missurum
pacem in terram: non veni missurus pacem,
sed gladium.
35 ‖ Nam veni facturus vt desideat filius à pa-
tre suo, & filia à matre sua, & nurus à socru
sua.
36 Et inimici hominis *erunt, qui sunt* domesti-
ci ipsius.
37 ¶ ‖ 9 h Qui amat patrem aut matrem supra
me, non est me dignus: & qui amat filium
aut filiam supra me, non est me dignus.
38 ‖ Et qui non accipit crucem suam, ac ponè
sequitur [i] me, non est me dignus.
39 ‖ Qui [k] inuenerit animam suam, perdet e-
am: & qui perdiderit animã suam mea cau-
sa, inueniet eam.
40 ‖ 10 Qui recipit vos, me recipit: & qui me
recipit, recipit eum qui misit me.
41 11 Qui recipit Prophetam [l] nomine Pro-
phetæ, mercedem Prophetæ accipiet: &
qui recipit iustum nomine iusti, mercedem
iusti accipiet.
42 ‖ Et quicunque potum dederit vni ex his [m]
paruis poculum frigidę solum nomine disci-
puli, amen dico vobis, non perdiderit mer-
cedem suam.

23 Qvum persequuntur vos in vrbe 7 hac, fu-
gite in aliam. Ammin enim dico vobis quòd
non 8 absolueritis omnes ipsas vrbes domus
Israel, donec veniat filius hominis.
24 Non est discipulus qui sit præstantior ma-
gistro suo, neque seruus domino suo.
25 Sufficit ipsi discipulo vt sit sicut magister
suus, & 9 seruo, sicut dominus suus. si domi-
num domus vocarunt 10 Beal-Zebub, quan-
to magis domesticos eius.
26 Ne igitur metuatis ab eis: non enim est
quicquam quod latet, quod non sit reuelan-
dum: & quod occultatur, quod non sit co-
gnoscendum.
27 Quicquid dico vobis in tenebris, id vos di-
cite in luce, & quicquid in aures vestras au-
distis, 11 prædicate in tectis.
28 Et ne metuatis ab iis qui occidunt cor-
pus, animam autem non possunt occidere,
metuite autem potius ab eo qui potens
est vt animam & corpus perdat in 12 Gi-
hanna.
29 Non duo passeres venduntur 13 Assar? & v-
nus ex illis sine Patre vestro non cadit super
terram.
30 Vestri autem etiam capilli capitis vestri
omnes numerati sunt.
31 Ne igitur metuatis: passeribus enim mul-
tis præstantiores estis.
32 Quisquis ergo confitebitur me coram filiis
hominum, confitebor eum ego quoque co-
ram Patre meo qui est in cœlis.
33 Qui verò negauerit me coram filiis homi-
num, negabo eum ego quoque coram Patre
meo qui est in cœlis.
34 Ne arbitremini quòd venerim vt mittam
14 tranquillitatem in terram: non veni vt im-
mitterem tranquillitatem, sed gladium.
35 Veni enim vt dissidere faciam virum ad-
uersus patrem suum, & filiam aduersus ma-
trem suam, & nurum aduersus socrum suam.
36 Et inimici viri, domestici eius.
37 Qui diligit patrem aut matrem amplius
quàm me non est dignus me: & qui diligit
filium aut filiam amplius quàm me, non est
dignus me.
38 Et omnis qui non accipit crucem suam, &
15 sequitur me, non est dignus me.
39 Qui inuenit animam suam, perdet eam: &
qui perdiderit animam suam propter me
inueniet eam.
40 Qui recipit vos, me recipit: & qui me re-
cipit, eum qui me misit recipit.
41 Qui recipit Prophetam in nomine Pro-
phetæ, mercedem Prophetæ accipit: & qui
recipit iustum in nomine iusti, mercedem
iusti accipit.
42 Et quisquis ad bibendum prębet vni ex his
pusillis poculum frigidarum *aquarum* tan-
tùm nomine discipuli, ammin dico vobis
quòd non perdet mercedem suam.

7 Puto erratum fuisse a typographo, & positum הדא pro הדין vna: sed tamen quia sensus non variatur nihil mutare volui, præsertim quũ eodem modo legatur in manuscripto.

8 Ad verb. vertis. Porro absoluere ciuitates, est perficere munus ad quod exequendum in eas missi fuerant, Gallica phrasis prope ad hãc accedit *Vous n'aurez point fait ensontes les villes de la mai, on d'Israel.*

9 In Talmud, tractatu De benedictionibus, cap. 9, similis sententia legitur, דיו לעבד שיהא כר בו, Sufficit seruo vt sit sicut dominus suus.

10 Execrandi Akaronitarum idoli nomine, Christi miracula infamant, quo doctrinæ autoritatem, cuius illa sigilla erant minimè dubia, euerterent. Vide 1. Samuel. 5. 10. 2. Reg. 1. 3.

11 Veterum & ædificiorum & præconiorum morem attingit, nam vt præcones longe latéque vocem spargerent conscendebant tecta plana. Vide Deut. 22. 8. & Esaia 15. 3.

12 De hac voce, quod satis erat annotauimus suprà: cap. 5. 22.

13 De valore Assar, vide in finem cap. 12. Marci.

14 Syra vox שינא, respondens radici Hebrææ שקט mutatumque est ק in iod, vt sæpe fit, non modo in diuersis linguis, sed etiam in eadem.

15 Ad verb. Venit post me. Hebraismum sæpe obseruatum.

...amur obruat. Infrà, 16. 24. marc. 8. 34. luc. 9. 23. & 14. 27. i *Ad verb. retro me. Quòd notandum est, vt qui Deum colunt ... intelligant, sese non sequi Christum sed illi præire velle.* Infrà, 16. 25. mar. 8. 35. luc. 9. 24. & 17. 33. ioh. 12. 25. k *Seruauerit ... vitæ consuluerit. Seruare autem vitam dicuntur qui illam ex discrimine eximunt. & hæc dicuntur ex vulgi opinione, quòd eos pe... quoniam de futura vita non cogitat.* Luc. 10. 16. ioh. 13. 20. 10 Deus sacri ministerii est autor & vindex ... officium Christo impensum perit. l *Vt Prophetam.* Marc. 9. 41. m *Qui coram mundo sunt viles & abiecti.*

Caput XI.

2 *Iohannes mittit discipulos ad Christum.* 7 *Testimonium Christi de Iohanne.* 13 *Lex & Prophetæ*

pheta. 18 *Christus & Iohannes.* 21 *Corazin, Bethsaida.* 25 *Euangelium reuelatum paruulis.* 28 *Fatigati & onerati à Christo inuitantur.*

1 ET factum est quum finem fecisset Ies-
chua præcipiendi duodecim discipulis
suis, progressus est illinc ad docendum
& prædicandum in ciuitatibus illorum.
2 Iuchannan autem quum audiuisset [1] in do-
mo vinctorum, opera Christi, misit [2] per ma-
num discipulorum suorum.
3 Et dixit illi, Túne es ille qui venit, aut ali-
úsne expectemus?
4 Respondit Ieschua, & dixit illis, Ite, renun-
tiate Iuchannan ea quæ auditis & videtis.
5 Ceci vident, & claudi ambulant, & leprosi
mundantur, & surdi audiunt, & mortui re-
surgunt, & pauperes accipiunt euangelii
nuntium.
6 Et beatus is qui non fuerit offensus in me.
7 Quum autem abiissent, cœpit Ieschua di-
cere turbis de Iuchannan, Quid existis in
desertum ad videndum? arundinem quæ à
vento agitatur?
8 [3] Alioqui, quid existis ad videndum? homi-
nem qui vestibus mollibus vestitur? Ecce
qui mollibus vestiuntur, [4] in domo regum
sunt.
9 Alioqui, quid existis ad videndum? Pro-
phetam? Etiam, dico ego vobis, & excellen-
tiorem quàm Prophetam.
10 Ipse enim est de quo scriptum est, Ecce, e-
go mitto nuntium meum ante faciem tuam,
qui diriget viam ante te.
11 Ammin dico vobis quòd non surrexit in-
ter natos hominum, qui maior sit Iuchânan
Baptista: minor autem in regno cælorum,
maior est eo.
12 A diebus autem Iuchannan Baptistæ, &
vsque nunc, regnum cælorum cum violen-
tia accipitur, & violenti rapiunt illud.
13 Omnes nanque Prophetæ & Lex vsque ad
Iuchannan prophetauerunt.
14 Et, si vultis vos, recipite quòd is est Ælias
qui venturus erat.
15 Cui sunt aures vt audiat, audiat.
16 [5] Cui autem assimilabo generationem
hanc? Similis est pueris qui sedent in foro,
& acclamant sodalibus suis,
17 Ac dicunt, Cecinimus vobis, & non salta-
stis: vlulauimus vobis, & non [6] planxistis.
18 Venit enim Iuchannan, qui non comedit
neque bibit: & dixerunt, Dæmonium est
illi:
19 Venit filius hominis comedens & bibens,
& dicunt, Ecce, homo edax & potor vi-
ni, & amicus publicanorum & peccato-
rum. [7] Et iustificata est sapientia à cultori-
bus suis.
20 Tunc cœpit Ieschua exprobrare ciuitati-
bus illis in quibus editæ fuerant virtutes e-
ius plurimæ, neque conuersæ fuerant.

1 Præpositio non est expressa, vt sæpe non exprimitur, sicut annotauimus in cap. 9. 9.
2 Hebraismus sæpe obseruatus.
3 Ad verb. Et si non. Hebraismus frequens si vt in sequenti versu.
4 Præpositio reticetur, sicut in principio, cap. ex Hebraismo.
5 Familiarissimũ est Hebræis, Chaldæis & Syris scriptoribus, vt parabolas incipiant ab interrogationibus, vt videre licet in Talmud Hierosolymitano, tractatu De benedictionibus, cap 2. & in commentariis Bibliorum sæpe.
6 Pulchra est in Syra lingua allusio in vocibus Saltastis & Planxistis: sunt enim ambæ eiusdem radicis, nec differunt nisi coniugatione tantum.
7 Id est, Quocunque modo, & à quouis proponatur huius ætatis hominibus sapientia & doctrina salutis, id fit absque profectu, habet tamẽ Deus suos electos quibus ea peculiariter destinata est: vnde etiam filii sapientiæ dicuntur qui eam iustificant, approbant, colunt & religiose obseruant.

1 ET [1] factum est quum finem fecisset
Iesus [a] præcipiendi duodecim disci-
pulis suis, digressus est illinc vt doce-
ret, & prædicaret in vrbibus [b] eorum.
2 ‖Iohannes autem quum audisset in vinculis
opera Christi, missis duobus ex discipulis
suis,
3 Dixit ei, Túne is es qui venturus erat, an
alterum expectabimus?
4 Et respondens Iesus dixit eis, ite & renun-
tiate Iohanni quæ auditis & videtis.
5 Cæci visum recipiunt, & claudi ambulant,
leprosi mundantur, & surdi audiunt, mortui
excitantur, & [c] pauperibus euangelizatur.
6 Et beatus est qui [d] non fuerit offensus in
me.
7 [2] Illis autem abeuntibus, cœpit Iesus dice-
re turbæ de Iohãne, [e] Quid existis in deser-
tum spectatum? arundinem quæ agitetur à
vento?
8 Sed quid existis visuri? hominem mollibus
vestibus amictum? ecce, qui gerunt molles
vestes [f] in domibus regum sunt.
9 Sed quid existis vt videretis? Prophetam?
certè dico vobis, etiam amplius quàm Pro-
phetam.
10 Iste enim est de quo scriptum est, ‖Ec-
ce ego mitto nuntium meum ante faciem
tuam, qui [g] præparabit viam tuam coram
te.
11 Amen dico vobis, non est suscitatus inter
eos qui gignuntur è mulieribus, [h] quisquam
maior Ioanne Baptista: sed qui est mini-
mus in [i] regno cælorum, maior eo est.
12 ‖Porrò, [k] à diebus Ioannis Baptistæ vsque
nunc, regno cœlorum [l] vis adfertur, & [m] vi-
olenti rapiunt illud.
13 Nam omnes Prophetæ & ipsa Lex vsq; ad
Ioannem [n] prophetarunt.
14 Et, si vultis recipere, ‖ipse est Elias ille
qui venturus erat.
15 [o] Qui habet aures ad audiendum, audiat.
16 ‖ [3] Sed cui assimilabo [p] generationem
hanc? [q] Similis est puerulis qui sedent in
foris: & acclamant sodalibus suis.
17 Ac dicunt, Tibia cecinimus vobis, & non
saltastis: [r] lamentati sumus vobis, & non
planxistis.
18 Venit enim Ioannes [s] nec edens nec bi-
bens, & aiunt, Dæmonium habet.
19 Venit Filius hominis [t] edens ac bibens,
& dicunt, Ecce homo edax & vini potor,
publicanorũ amicus & [v] peccatorum. [x] [4] Sed
iustificata est sapientia à filiis suis.
20 ¶ ‖ [5] Tunc cœpit *ita* exprobrare vrbibus
in quibus editæ fuerant plurimæ virtutes
ipsius, quòd non resipuissent.

1 Christus et his operibus probat se esse promissum illum Messiam.
a *Præcipiendi* ... *suis.*
b *Discipulorum* ... *est, in Galilæa, vnde plerique eorum oriundi erant Act. 1. 7.*
Luc. 7. 18.
c *Pauperes* ... *id est, pauperibus annuntiatur Euangelium.*
d *Qui ex me* ... *offendiculi occasionem.*
2 Quæ ... entia, quod ... crimen inter Prophetarum ... rium, Ioannis præconium, & ... Euangelii ... Christo allatum.
e *Admonet* ... *Iohannis* ... *ministerium & ...*
f *Admonet* ... *affirmari* ... *gratia & ... ciuium, ... plerumque ... adulatores.*
Malac. 3. 1.
g *Vt solet* ... *cipibus, qui* ... *pompa* ... *tur.*
h *Magnitudo* ... *doctrinæ* ... *refertur.*
i *Nouum* ... *sia statum in qua* ... *Dei gloria* ... *paratur* ... *sed doctrina* ... *cunia Iohannis* ... *go & Prophetis* ... *illo rursus* ... *illa Euangelii* ... *catio.*
Luc. 16. 16.
k *Ab* ... *pore quo Iohannes* ... *ptista prædicare* ... *pit.*
l *Id est,* ... *petu quodam* ... *per* ...
m *Sensus est,* ... *magno* ... *concursu* ... *ter hominum* ... *ad occupandum* ... *regnum.*
n *Futura* ... *vaticinati sunt,* ... *nunc præsentia* ... *& perfecta* ... *tur.*
Mal. 4. 5.
o *Hoc* ... *solet,* ...

ria tractat, simul tamen admonet hac ab iis non capi quòd nimis surdi sint. *Luc. 7. 31.* 3 Nulli peruicaciores Euangelii hostes ... bus charissimum esse oportuit. p *Ætatem istam, siue seculum, pro hominibus istius ætatis, vel seculi.* q *Accusatur* ... *qui a peruersitas seculi, quod neque duris neque mollibus moueretur.* r *Lugubres cantiones cecinimus.* s *Hoc dicit, quia illi* ... *erat victus ratio, vt qui etiam à cibis vulgaribus abstineret.* t *Id est promiscuo more viuens.* v *Vt suprà 9. 10.* x ... *gnoscunt Euangelii sapientiam, quum illud recipiunt.* 4 Quod plerique repudiant, electi amplectuntur. *Luc. 10. 13.* 5 ... *verbi Euangelium oblatum suo maximo malo reiiciunt; quod paruulis cedit saluti.*

21 Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaidam.
nam si in Tyro & Sidone editæ fuissent vir-
tutes quæ editæ sunt apud vos, olim [z] cum
sacco & cinere *sedentes* resipuissent.
22 Quin etiam dico vobis, Tyro & Sidoni to-
lerabilior erit conditio in die iudicii quàm
vestra.
23 Et tu Capernaum, quæ es vsque ad cœlum
sublata, vsque ad inferos depriméris. nam
si Sodomis editæ fuissent virtutes quæ editæ
sunt apud te, mansissent vsque ad hodier-
num diem.
24 Quinetiam dico vobis, 3 terræ Sodomorum
tolerabilior erit conditio in die iudicii quã
tua.
25 ‖ In illo tempore [a] respondens Iesus dixit,
Gloriam tibi tribuo Pater, domine cœli &
terræ, quòd absconderis hæc à sapientibus
& intelligentibus, & ea [b] detexeris infanti-
bus.
26 [c] Etiam, Pater, [d] quia ita placuit tibi.
27 ‖ 6 [e] Omnia mihi tradita sunt à Patre meo:
& [f] nemo nouit Filium, [g] nisi Pater: neque
Patrem quisquam nouit, nisi Filius, & cui-
cunque voluerit Filius retegere.
28 Venite ad me omnes qui fatigati estis &
onerati, & ego faciam [h] vt requiescatis.
29 Tollite iugum meum super vos, & discite à
me quòd mitis sim & humilis corde: & inue-
nietis requiem animabus vestris.
30 Iugum enim meum [i] facile est, & onus me-
um leue est.

21 Et dicebat, Væ tibi Carazin, væ tibi Beth-
zaida: quoniam si in Tzor & in Tzaidan e-
ditæ fuissent virtutes hæ quæ æditæ fuerunt
in vobis, iam olim in [8] sacco & in cinere cõ-
uersæ fuissent.
22 Attamen dico vobis quòd Tzor & Tzai-
dan erit tolerabilius in die iudicii quàm vo-
bis.
23 Et tu Kephar-Nachum, ea es quæ vsque ad
cœlos exaltata fuisti: vsque ad foueam de-
priméris. quia si in Sedom editæ fuissent vir-
tutes hæ quę editæ fuerunt in te, mansisset
vsque in hunc diem.
24 Veruntamen, dico tibi quòd terræ Sedom
erit tolerabilius in die iudicii quàm tibi.
25 In illo tempore [9] respondit Ieschua, &
dixit, Confiteor tibi, Pater mi, Domine cœ-
lorum & terræ, quod absconderis hęc à sa-
pientibus & prudentibus, & reuelaueris ea
paruulis.
26 Certè Pater mi, quia sic fuit beneplaci-
tum coram te.
27 Omnia tradita sunt mihi à Patre meo: &
nemo nouit Filium nisi Pater, neque Patrẽ
quisquam nouit nisi Filius, & cui beneplaci-
tum erit Filio vt *id* reuelet.
28 Venite ad me omnes vos laborantes, &
sustinentes onera, & ego refocillabo vos.
29 Tollite [10] iugum meum super vos, & disci-
te a me quòd mitis sim, & sim humilis in
corde meo: & inuenietis requiem anima-
bus vestris.
30 Iugum enim meum suaue est, & onus me-
um leue est.

8 Cinere aspergi & sacco operiri antiquos consueuisse in grauiori luctu, adeo frequenter in sacris literis occurrit vt opus non sit pluribus probare.

9 Id est, Loquutus est, Hebraismo quoque.

10 Tam doctrina quàm castigationes quæ ab ea dependent in veteri etiam Testamento iugum vocantur: vnde sumpta est hæc metaphora, Thren. 3. 9. Rabbinis etiam vsitatissima, vt in פרקי אבות *Pirke aboth, cap. 3.* ad quam fortasse respexit Psalmista, Psa. 2. 3. Disrumpamus vincula eorum, &c.

i Tam facile ferri potest: nam mandata eius grauia non sunt, quia omne quod genitum est ex Deo vincit mundum, hæc autem victoria, est fides.

Caput XII.

1 *Discipuli spicas vellunt.* 6 *Misericordia, sacrificium.* 10 *Arida manus sanatur.* 12 *Sabbathis benefaciendum.* 22 *Dæmoniacus sanatur* 25 *Regnum diuisum.* 31 *Peccatum Blasphemiæ.* 33 *Arbor bona & mala.* 34 *Viperarum progenies.* 41 *Niniuitæ.* 42 *Regina Saba.* 48 *Veri parentes Christi.*

1 ‖ 12 ILLO tempore ibat Iesus sabbatho
per sata: discipuli verò ipsius esurie-
bant, cœperuntque vellere spicas, &
edere.
2 Pharisæi verò quum *hoc* vidissent, dixerunt
ei, Ecce, discipuli tui faciunt quod non licet
facere in sabbatho.
3 Ipse verò dixit eis, Non legistis ‖ quid fece-
rit Dauid quum esuriret ipse, & ii qui erant
cum eo?
4 Quomodo introierit domum Dei, & panes
[b] propositionis ederit, quibus vesci non erat
ipsi licitum, neque iis qui cum eo erant, sed
‖ sacerdotibus [c] solis.
5 Aut non legistis in ‖ Lege, sabbathis sacer-
dotes in templo [d] sabbathum profanare, &
inculpabiles esse?
6 Dico autem vobis *quendam* templo maio-
rem hic esse.
7 [e] Quod si nossetis quid sit ‖ Misericordiam
volo [f] & non sacrificium, non condem-
nassetis insontes.
8 Nam Dominus est etiam sabbathi Filius
hominis.

1 IN illo tempore ibat Ieschua in sabbatho
[1] *in* loco seminum, & discipuli eius esuri-
ebant, & cœperunt [2] vellere spicas, &
comedebant.
2 Pharisæi autem quum vidissent illos, dixe-
runt ei, Ecce, discipuli tui faciunt id quod
non licet facere in sabbatho.
3 Ipse autem dixit illis, Non legistis quid fe-
cerit Dauid, quum esuriret, & illi qui erant
cum eo?
4 Quomodo ingressus est in domo Dei, & pa-
nem mensæ Domini commedit ipse cui non
licebat comedere, neque illis qui cum eo
erant, nisi sacerdotibus tantum?
5 Aut non legistis in Lege, quòd sacerdotes
in templo Prophanant ipsum sabbathum, &
quòd irreprehensibiles sunt?
6 Dico autem vobis quòd maior templo est
hic.
7 Si autem sciretis quidnam sit, Beneficien-
tiam volo, & non victimam, non condem-
naretis eos qui irreprehensibiles sunt:
8 3 Dominus enim sabbathi est filius homi-
nis.

1 Id est, In agro sato.

2 Ad ver. Et cœperunt vellentes: est participium pro Infinitiuo, Hebræorum more.

3 Hæc Christi doctrina veteribus etiam patrum traditionib. explicatur & confirmatur, quamuis enim alioquin rigidiores sint in sabbathi obseruatione, tamen disertis verbis tradunt, סכנת נפשות דוחה את השבת Item & ספיקות נפש דוחה את השבת, hoc est, Periculum animarum [discrimen mortis] pellit sabbathum. Vide Talmud volumine de sabbatho & de circumcisione.

e ... quorsum mandata sint, & in quem finem spectent ceremoniæ ... irreprehensibiles ducant. Mar. 3. 2. luc. 6. 6.

f Commune omnium ætatum vitium quod ceremoniis addicti ...

9 Et progressus est illinc Ieschua, & venit in
synagogam illorum.
10 Et vir 4 quidam erat ibi cuius arida erat
manus. Et interrogabant illum, ac dicebant,
Nunquid licet in sabbatho sanare? 5 vt accu-
sarent eum.
11 Ipse autem dixit illis, Quisnam ex vobis
est vir cui sit 6 ouis vna, & si inciderit in 7 fo-
ueam in die sabbathi non apprehendat &
erigat ipsam?
12 Quanto autem excellentior est filius ho-
minis quam ouis? Quapropter licitum est
in sabbatho facere quod bonum est.
13 Tunc dixit illi homini, Extende manum
tuam. Et extendit manum suam, & restituta
est 8 socia sua.
14 Et egressi sunt Pharisæi, & consilium ce-
perunt aduersus eum quomodo perderent
ipsum.
15 Ieschua autem cognouit, & secessit illinc.
Et 9 sequutæ sunt eum turbæ multæ, & sa-
nauit eos omnes.
16 Prohibuitque eis ne se manifestum face-
rent.
17 Vt compleretur id quod dictum fuerat
10 per manum Isaiæ Prophetæ, qui dixit,
18 Ecce seruus meus, in quo mihi complaci-
tum est: dilectus meus, in quo delectatur a-
nima mea. Spiritum meum ponam super il-
lum, & iudicium populis predicabit.
19 Non contendet, & non clamabit, neque
quisquam audiet vocem eius in plateis.
20 Arundinem quassatam non confringet,
11 & lucernam crepitantem non extinguet:
donec proferat iudicium ad victoriam.
21 Et in nomine eius Gentes sperabunt.
22 Tunc obtulerunt ei dæmoniacum 12 quen-
dam, qui erat mutus & cæcus: & sanauit il-
lum, ita vt mutus & cæcus loqueretur &
videret.
23 Et admirabantur 13 vniuersæ turbæ, ac di-
cebant, Numquid hic est filius Dauid?
24 Pharisæi autem, quum audiuissent, dixe-
runt, Hic non eiicit dæmonia nisi per 14 Be-
al-Zebub principem dæmoniorum.
25 Ieschua autem cognouit cogitationes eo-
rum, & dixit illis, Omne regnum quod diui-
ditur aduersus seipsum, destruetur: & om-
nis domus aut ciuitas quę diuiditur aduer-
sus seipsam, non stabit.
26 Et si Satanas Satanam eijcit, 15 aduersus
seipsum diuisus est: quomodo igitur staret
regnum eius?
27 Et si ego per Beal-Zebub eiicio dæmo-
nia, filii vestri per quem eijciunt illa? prop-
ter hoc, illi erunt vestri iudices.
28 Et si per Spiritum Dei ego eiicio dæmo-
nia, appropinquauit vobis regnum Dei.
29 Alioqui, quomodo potest quis intrare in
domum potentis, & vasa eius diripere, nisi
prius vinxerit ipsum potentem? & tunc do-
mum illius diripiet.
30 Qui non est mecum, contra me est: & qui
non congregat mecũ, 17 spergendo spargit.
31 Propterea dico vobis quòd omnia pecca-
ta & conuitia remittentur filiis hominũ:
conuitium autem quod est contra spiritum,
non remittetur filiis hominum.
32 Et quicunque dixerit verbum aduersus

4 Ad verb. Vnus. Hebraismus iam sæpè obseruatus.
5 Ad verb. Perulgarent obtrectationem eius: sicut obseruauimus suprà, cap. 4. 3.
6 Syra vox עך כא aliis linguis inusitata, legitur autem eodem sensu Luc. quoque 15. 3. & Ioh. 1. 3. & 2. 14. & 10, 3. atque hic in versu sequenti, & alibi in nouo Testamento sæpius.
7 כחברא pro בחפרא voce vsitatissima Hebræis, sed Syri פ mutant in כ, similis organi literã.
8 Id est, Altera manus, Hebraismus.
9 Ad verb. Iuerunt post eum, Hebraismus antè sæpe obseruatus.
10 Id est, Ministerio. Hebraismus antè sæpè obseruatus.
11 Pro lino posuit lucernam, cui ex lino ellychnium parari solet. Ex diuersa autem nota moribundam describit lucernam qua crepitet: sensu autem eodem.
12 Ad verb. Vnũ, Hebraismus.
13 Erat ברלחוי: sed alterum e duob. ה he redundat; quapropter ברלחון posuimus, & ita habet manuscriptus codex.
14 Vide de Beal-zebub, Matth. 10, 25.
15 Ad verb. Aduersus animam suam, Hebraismus.
17 Pro prorsus spargit. Hebraismus.

9 ¶ ‖ 2 Et digressus illinc venit in synagogam
eorum.
10 Et ecce, quidam *illic* erat manum habens
aridam: & interrogarunt eum dicentes, Li-
cetne sabbathis *quempiam* sanare? vt accu-
sarent eum.
11 Ipse verò dixit eis, Quis erit ex vobis qui
habeat ouem vnam, & si ea inciderit sab-
batho in foueam, non apprehendat eam
& erigat?
12 Quantum autem homo præstat oui? Itaq;
licet sabbathis benefacere.
14 Tunc dicit homini illi, Extende manum
tuam. Et *is* extendit, estque restituta sana
vt altera.
14 ¶ 3 Pharisæi verò egressi ceperunt consi-
lium aduersus eum, vt eum perderent.
15 Iesus autem cum *hoc* nosset, g secessit il-
linc, sequutaque est eum turba multa, sana-
uitque eos omnes.
11 Et interminatus est eis ne ipsum palam fa-
cerent:
17 Vt impleretur quod dictum erat per Esai-
am prophetam dicentem,
18 Ecce seruus meus, quem elegi: dilectus
meus, in quo acquiescit anima mea: ponã
Spiritum meum, super eũ, & h iudicium Gen-
tibus annuntiabit.
19 i Non litigabit, neque clamitabit, neq;
audiet quisquam in plateis vocem eius.
20 Arundinem quassatam non confringet, &
linum fumigans non extinguet, visquedum
k proferat ad victoriam iudicium.
21 l Et in ejus nomine Gentes sperabunt.
22 ‖ 4 Tunc oblatus est ei dæmoniacus cæcus
& mutus: & sanauit eum, adeò vt qui cæ-
cus ac mutus *fuerat*, & loqueretur & vide-
ret.
23 Et obstupuit m tota turba, dicebatque,
Nónne iste est Filius ille Dauid?
24 Pharisæi verò quum *hæc* audissent, dice-
bant ‖ Iste non eiicit dæmonia nisi per Beel-
zebul principem dæmoniorum.
15 5 Iesus autẽ quũ sciret cogitationes eorum,
dixit eis, Omne regnum n dissidens aduer-
sus sese, vastatur: & omnis vrbs aut domus
dissidens aduersus seipsam, non stabit.
26 Sed si Satanas Satanam eiicit, aduersus se-
ipsum dissidet: quomodo ergo stabit reg-
num eius?
27 Et si ego per Beelzebul eiicio dæmonia,
o filii vestri per quem eiiciunt? propterea
ipsi erunt vestri p iudices.
28 Sin autem per Spiritum Dei ego eiicio
dæmonia, nempe peruenit ad vos regnum
Dei.
29 q Nam quomodo potest aliquis ingredi
domum potentis *alicuius*, & r vasa eius diri-
pere, nisi primò vinxerit potentem illum, &
tunc domum illius diripiet?
30 Qui non est mecum, aduersum me est: &
qui non cogit mecum, spargit.
31 Propterea dico vobis, quoduis peccatum
& blasphemia remittetur hominibus: 6 blas-
phemia verò in f Spiritum non remittetur
hominibus.
32 Et quisquis loquutus fuerit aduersus Fili-

Mar. 3. Luc. 6.
2 Legales ceremonias cum dilectione proximi [illegible] pugnare.
3 Quatenus & quo respectu cedendum indomito hypocritarum furori.
g Id est, se abduxit conspectu [illegible] ac netre [illegible]
Esa. 42. 1.
h Officium Christi breuiter designat propheta quum fore prædicit vt iudicium Gentibus proferat. Iudicii autem nomine [illegible] statum [illegible], quia videlicet a Christo vera religio erat [illegible] Gentes promulganda, [illegible] superstitionibus. Quod vbicunque [illegible] regnare dicitur [illegible], & iudicium [illegible] est, rebus præesse, & [illegible] moderari.
i Non erit [illegible] Christi [illegible] quia regio apparatu splendore [illegible] rebit.
k Cum victoria (frustra obsistentibus mundo & Satana) [illegible] vel fructu [illegible] ciam, quasi [illegible] declaret [illegible] [illegible]
l Et [illegible] Christi gratia [illegible] nis erit.
Sup. 9. 32. luc. 11. 14.
4 Manifestissima etiam veritas impiorum calumniis obnoxia sed eis [illegible] hominibus est [illegible] asserenda.
m Græcum [illegible] significat pro [illegible] tione [illegible] & de [illegible] iici. [illegible]
Sup. 9. 34. mar. 3. luc. 11. 17.
5 Christi & Satanæ regna simul consistere non possunt.
n In partes [illegible] ctum, vnde [illegible] seditiones.
o Heb. [illegible] vestri, [illegible] hoc intelligi [illegible] de exorcistis [illegible] rum exemplum [illegible] tur act. 19. 13.
p Vestra [illegible] [illegible] bus [illegible]
q His verbis [illegible] cat Christus [illegible] mines [illegible] sperare, [illegible] cõsistit in [illegible] satan.
r Res & [illegible] [illegible]
Mar. 3. 28. luc. 12. 10. 1 Ioh. 5. 16.
6 De blasphemia in Spiritum [illegible]
f Peccare [illegible] Spiritum Dei, [illegible] stinata malitia [illegible] gratiam & [illegible]

oppugnent id est, qui habitantem in ipsis Spiritum scientes extinguere conantur: qui contra propriam animi sententiam dona, & virtutes [illegible]

hominis, remittetur ei: quisquis autem fue-
rit loquutus aduersus Spiritum sanctum, non
remittetur ei [t] neque in hoc seculo, neque
in futuro.
33 Aut [v] facite arborem bonam, & fructum
eius bonum: aut facite arborem putrem, &
fructum eius putrem. nam è fructu arbor co-
gnoscitur.
34 ¶ [y] Progenies viperarum, quomodo possi-
tis, bona loqui, quum sitis mali? ‖ [x] nam ex
redundantia cordis os loquitur.
35 Bonus homo è bono thesauro cordis pro-
fert bona: & malus homo ex malo thesauro
profert mala.
36 Sed dico vobis, quodcunque [y] verbum o-
tiosum loquuti fuerint homines, de eo red-
dituros rationem in die iudicii.
37 Ex sermonibus enim tuis [*] iustificaberis, &
ex [z] sermonibus tuis condemnaberis.
38 [a] Tunc responderunt quidam è Scribis ac
Pharisæis, dicentes, Magister, velimus ex te
signum videre.
39 Ipse verò respondens dixit eis, Gens ma-
la & [a] adulterina signum requirit: sed si-
gnum non dabitur ei nisi signum illud Ionæ
prophetæ.
40 ‖ Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tres
dies & tres noctes, ita erit filius hominis in
[b] corde terræ tres dies & tres noctes.
41 [9] Niniuitæ resurgent in iudicio cum Gen-
te ista, & condemnabunt eam: quòd ‖ ipsi
resipuerint ad prædicationem Ionæ: & ec-
ce, plus quam Ionas *est* in hoc loco.
42 ‖ Regina [c] Austri surget in iudicio cum gē-
te ista, & condemnabit eam: quòd venerit
à [d] terminis terræ vt audiret sapientiam So-
lomonis, & ecce, plus quàm Solomon *est* in
hoc loco.
43 ‖ Cæterùm quum impurus spiritus exierit
quopiam, [e] ambulat per arida loca, quærens
requiem: & non inuenit.
44 Tunc dicit, [f] Reuertar domum meam, vn-
de exiui. Et quum venit, inuenit *eam* vacan-
tem, [g] versam & ornatam.
45 Tunc proficiscitur, & accipit secum [h] se-
ptem alios spiritus peiores quàm ipse *sit*. ‖ &
ingressi habitant illic, fitque vltima con-
ditio hominis illius deterior priore. ita e-
tiam erit genti huic malæ.
46 ¶ ‖ [10] Quum autem adhuc loqueretur tur-
bæ, ecce, mater & fratres eius adstiterunt
foris, quærentes eius colloquium.
47 Dixit autem ei quidam, Ecce, mater tua &
fratres tui foris adstant, quærentes tuum
colloquium.
48 Ipse verò respondens dixit illi qui *hoc* ei
dixerat, Quæ est mater mea, & qui sunt
fratres mei?
49 Et protensa manu sua in discipulos suos,
dixit, [11] Ecce mater mea & fratres mei.
50 Quisquis enim fecerit [i] quod vult Pater
meus qui est in cœlis, is est meus frater, &
soror, & mater.

filium hominis, remittetur illi: quicunque
autem aduersus Spiritum sanctum dixerit,
non remittetur illi neque in sæculo hoc, ne-
que in sæculo futuro.
33 Aut facite arborem bonam, & fructus eius
bonos: aut facite arborem vitiosam & fru-
ctus eius vitiosos. à fructibus enim suis co-
gnoscitur arbor.
34 Progenies viperarum, quomodo potestis
vos bona loqui, qui estis mali? Ex his enim
quæ abundant in corde, loquitur os.
35 Homo bonus ex thesauris bonis profert
bona: & homo malus ex thesauris malis pro-
fert mala.
36 Dico enim vobis quòd de omni verbo ò-
tioso quod dixerint filii hominum, redditu-
ri sunt rationem in die iudicii.
37 Ex dictis enim tuis iustificaberis, & ex di-
ctis tuis condemnaberis.
38 Tunc responderunt quidam ex legisperi-
tis, & ex Pharisæis, & dixerunt illi, Præce-
ptor, volumus videre ex te signum.
39 Ille autem respondit, & dixit eis, Gene-
ratio mala & adultera signum quærit, & si-
gnum non dabitur ei, nisi signum Iaunan
prophetæ.
40 Sicut enim fuit Iaunan in ventre piscis tri-
bus diebus ac tribus noctibus: sic erit filius
hominis in corde terræ tribus diebus & tri-
bus noctibus.
41 Homines Niniuitæ surgent in iudicio cum
generatione hac, & condemnabunt eam:
quòd ipsi conuersi sunt per prædicationem
Iaunā: & ecce, qui maior est Iaunan, hic *est*.
42 Regina Austri surget in iudicio cum gene-
ratione hac, & condemnabit eam: quòd ve-
nerit à limitibus terræ vt audiret sapientiam
Scheleiemum, & ecce, excellentior quam
Scheleiemum *est* hic.
43 Quum autem spiritus immundus egredi-
tur à filio hominis, circumambulat loca in
quibus non sunt aquæ: & quærit quietem, &
non inuenit.
44 Tunc dicit, Reuertar in domum meam ex
qua egressus sum. Et venit, reperit esse [18] va-
cantem, & versam, & præparatam.
45 Tunc abit, accipit secum septem spiritus a-
lios qui se deteriores sunt: & ingrediuntur,
& habitant in ea, & fit finis hominis illius
peior quàm principium eius. sic erit gene-
rationi huic prauæ.
46 Quum autem ipse loqueretur turbis, vene-
runt mater eius & fratres eius, stantes foris,
& quærentes vt loquerentur cum eo.
47 Dixit autem ei [19] quidam, Ecce, mater tua
& fratres tui stant foris, & quærunt vt lo-
quantur tecum.
48 Ipse autem respondit, & dixit ei qui re-
nuntiauerat sibi, Quæ est mater mea, & qui
sunt fratres mei?
49 Et extendit manum suam in discipulos
suos, & dixit, Ecce mater mea, & ecce fra-
tres mei.
50 Quisquis enim facit voluntatem patris
mei qui in cælis est, ipse est frater meus, &
soror mea, & mater mea.

18 פניא ומכנשא Id est, Ab habitatore vacuam: a[l]idam & adornatam. Vox quam vertimus [versam] peculiaris est linguæ Syræ, nec facilè inuenitur in aliis scriptoribus. in nouo verò Testamento recurrit in eodem sensu, Luc. 11.25. atque eiusdem est deriuationis ac significationis vox חפש Luc. 15.8.

19 Ad verb. Homo. Hebraismus.

qui sunt domestici fidei. i *Fidem præcipuè commendat, quæ sanctæ obedientiæ fons est & origo.*

Caput XIII.

1 *Parabola seminantis.* 11 & 34 *Cur in parabolis loquutus Christus.* 18 *Expositio parabolæ.* 24 *Pa-*

24 Parabola zizaniorū. 31 Grani sinapii. 33 Fermenti. 44 Thesauri absconditi. 45 Margarita. 47 Sagena iacta in mare. 53 Christus à Nazaræis non suscipitur.

1 IN illo autem die egressus est Ieschua è
domo, & sedit iuxta littus maris.
2 Et congregatæ sunt ad illum turbæ mul-
tæ, adeò vt ingrederetur, & sederet in naui,
& vniuersa turba staret iuxta littus maris.
3 Et multum loquebatur cum illis in parabo-
lis, & dicebat, Ecce, egressus est seminator
ad seminandum.
4 Et quum seminaret, fuit quod caderet [1] iu-
xta viam: & venerunt aues, & comederunt
ipsum.
5 Et aliud cecidit super petram ita vt non es-
set terræ multum: & eadem hora [2] exortum
est, propterea quòd nulla esset profunditas
terræ.
6 Quum autem ortus est sol, [3] calorem sensi-
tet, quia non erat ei radix, exaruit.
7 Et aliud cecidit [4] *in* locum spinarum: & a-
scenderunt spinæ suffocauerunt ipsum.
8 Et aliud cecidit in terram bonam, & dedit
fructus: [5] est quod *dedit* centum, & est quod
sexaginta, & est quod triginta.
9 Is cui sunt aures vt audiat, audiat.
10 Et accesserunt discipuli eius, & dixerunt
ei, Quare in parabolis loqueris cum illis?
11 Ipse autem respondit, & dixit eis, Quia
vobis est datum nosse mysterium regni cœ-
lorum, illis autem non est datum.
12 Ille enim cui est, dabitur & reddetur a-
bundantior: & cui non est, [6] etiam id quod
est ei auferetur ab eo.
13 Propterea in parabolis loquor cum illis,
quia vident & non vident: & audiunt ac non
audiunt, neque intelligunt.
14 Et completur in illis vaticinium Esaiæ, qui
ait, Quòd audiendo audietis, & non intel-
ligetis: & videndo videbitis, & non cogno-
scetis.
15 Incrassatum enim est cor populi huius, &
auribus suis grauiter audierunt, & oculos
suos [7] clauserunt: vt non viderent oculis
suis, & audirent auribus suis, & intellige-
rent corde suo, & conuerterentur, & sana-
rem eos.
16 Vestri autem beati sunt oculi qui vident, &
aures vestræ quæ audiunt.
17 Ammin enim dico vobis, quòd multi pro-
phetæ & iusti concupiuerunt vt viderent id
quod videtis vos, & non viderunt: & audire
id quod auditis vos, & non audiuerunt.
18 Vos autem audite parabolam seminis,
19 Omnis qui audit sermonem regni, & non
intelligit ipsum, venit Malus & rapit sermo-
nem seminatum in corde eius: hoc est quod
seminatum erat [8] iuxta viam.
20 Id autem, quod supra petram seminatum
fuit, est is qui audit sermonem, & eadem
hora cum gaudio excipit illum.
21 Non est autem illi radix in eo, sed tempo-
rarius est: & quum fuerit afflictio aut per-
sequutio propter sermonem, continuò of-
fenditur.
22 Quòd autem [9] *in* loco spinarum seminatū
fuit, is est qui audiuit sermonem: & cura se-

1 ILlo [1] verò die egressus Iesus domo, sedit
apud mare.
2 ‖ Et coacta est ad eum turba multa, adeò
vt nauigium ingressus sederet: tota autem
turba supra litus stabat.
3 Et loquutus est eis multa per [a] parabolas,
dicens, Ecce, *quidam* sator exiit seminatum.
4 Et in seminando, alia quidem ceciderunt
secundum viam: & venerunt volucres, &
deuorauerunt ea.
5 Alia verò ceciderunt in petrosa, vbi non
habebant terram multam: & statim exorta
sunt, propterea quòd non habebant pro-
fundam terram.
6 Sole autem exorto ardore tacta sunt, & pro-
pterea quòd non habebant radicem, exaru-
erunt.
7 Alia verò ceciderunt in spinas: & [b] assurre-
xerunt spinæ, & suffocauerunt ea.
8 Alia verò ceciderunt in terram bonam, &
ediderunt fructum, aliud quidem centena,
aliud verò sexagena, aliud verò tricena.
9 [c] Qui habet aures ad audiendum audiat.
10 Tunc accedentes discipuli dixerunt ei,
Quare per parabolas loqueris eis?
11 [2] Ipse verò respondens dixit eis, [d] Quia
vobis datum est nosse mysteria regni cœlo-
rum, illis autem non est datum.
12 ‖ Quisquis enim habet, [e] dabitur ei, & am-
plius habebit: quisquis autem non habet,
etiam quod [f] habet tolletur ab eo.
13 Propterea per parabolas loquor eis, quia
(videlicet) videntes, non vident, & audien-
tes non audiunt, nec intelligunt.
14 Itaque completur in ipsis prophetia E-
saiæ, quæ dicit, Auditu audietis, & non in-
telligetis: & videntes videbitis, & non [g] cer-
netis.
15 Crassum factum est enim cor populi huius,
& auribus grauiter audierunt, & oculis suis
conniuerunt, ne quando cernant oculis, &
auribus audiant, & corde intelligant, &
[h] conuertantur, & sanem eos.
16 ¶ [3] Vestri verò beati sunt oculi, quòd vi-
deant: & aures vestræ, quòd audiant.
17 ‖ Amen enim dico vobis, multi Prophetæ
& iusti desiderarunt videre quæ videtis, &
non viderunt: & audire quæ auditis, & non
audierunt.
18 Vos igitur audite parabolam eius qui se-
minat.
19 ‖ [1] Quoties [k] quispiam audit sermonem de
[l] regno illo, & intelligentiam non intrudit,
venit ille Malus, & rapit quod satum est in
[m] corde ipsius: is est qui iuxta viam [n] semen
excepit.
20 Qui verò in petrosa semen excepit, is est
qui sermonem audit, & eum statim cum
gaudio excipit.
21 Non habet autem radicem in sese, sed
[o] temporarius est: ortaque oppressione vel
persecutione propter sermonem, statim of-
fenditur.
22 Qui verò in spinas semen excepit, is est
qui sermonem audit: sed solicitudo seculi
huius,

1 Ad verb. Iuxta manum, vel locum viæ. Hebraismus frequens.

2 Syrum verbum, שוח propriè conuenit è terra nascentibus: & significat, E terra prodire. quod ideo annotare libuit, quia à nostris lexicis prætermittitur. quanquam Rabbi Nathan, autor ערוך Talmudici, ipsum adducit in radice שוח, atque exemplis aliquot hanc eius esse significationem confirmat.

3 Ad verb. Calefactum est.

4 Reticetur præpositio ex Hebraismis, vt ante obseruauimus cap. 9. 9. Quanquam possit ביה, positum esse loco בין inter: quod sæpe fit in Syra & Chaldæa lingua, tuncque vertendum est, Et aliud cecidit, inter spinas &c.

5 Pro, Aliud centum, & aliud sexaginta, & aliud triginta: & eodem modo paulo infrà.

6 Id est, Quod putat sibi esse, vt declarat Lucas cap. 8. 18.

7 Syre, עמץ ab Hebræo עצם, per literarum transpositionem. Significat autem Claudere. occludere. Quo verbo, ita literis transpositis, etiam Chaldæi scriptores frequenter vtuntur.

8 Ad verb. Iuxta manum vel locum viæ: vt antè obseruauimus. Hebraismus.

9 Cum præpositionis reticentia, vel ביה pro בין interponitur: vt paulo ante obseruauimus vt vertendum sit, Inter spinas.

1 Christus proposito satoris exemplo, declarat [illegible] in mundo seri, quia videlicet plerique vel non admittunt, vel adolescere non sinunt.

Marc. 4. 1. luc. 8. 5.

a [illegible]

b Excreuerunt.

c Alii sunt [illegible]

2 Intelligentiæ & fidei donum [illegible] proprium electorum, reliquis iusto Dei iudicio excæcatis.

d [illegible]

Infrà 25. 29.

e [illegible]

f Etiam quod putat habere.

Esa. 6. 9. [illegible] luc. 8. 10. [illegible] act. 28. 26. rom. 11. 8.

g [illegible]

h [illegible]

3 [illegible]

Luc. 10. 24.

1 [illegible]

k [illegible]

l [illegible]

m [illegible]

n [illegible]

o [illegible]

huius, & p fallatia diuitiarum suffocat sermonem qui fit fructus expers.
23 Qui verò in terram bonam excepit semé, is est qui sermonem audit, & intelligentiam intendit, qui videlicet fructum fert: editq; alius quidem centena, alius sexagena, alius verò tricena.
24 4 Aliam parabolam proposuit eis, dicens, Simile est regnum cœlorum homini seminanti bonum semen in agro suo.
25 Quum autem dormirent homines, venit eius inimicus, & seminauit zizania inter triticum: & abiit.
26 Quum verò germinasset herba, & fructum edidisset, tunc apparuerunt etiam zizania.
27 Accedentes autem serui patrisfamilias, dixerunt ei, Domine, nónne bonum semen seminasti in tuo agro? vnde ergo habet zizania?
28 Ille verò dixit eis, Inimicus quispiam hoc fecit. Serui autem dixerunt ei, Vis igitur abeamus & colligamus ea?
29 At ille dixit, Nón, ne colligendo zizania, eradicetis simul cum eis triticum.
30 Sinite vtraque simul crescere vsq; ad messem: & tempore messis dicam messoribus, Colligite primùm zizania, & ligate ea in fasciculos, ad exurendum ea: triticum verò cogite in horreum meum.
31 ¶ || Aliam parabolam proposuit eis, dicens, 5 Simile est regnum cœlorum grano sinapis, quod acceptum quispiam seminauit in agro suo.
32 Quod minimum quidem est omnium seminum: quum autem excreuerit, maximū est olerū, & arborescit adeò vt veniant volucres cœli, & q nidulentur in ramis ipsius.
33 ¶ || Aliam parabolam loquutus est eis *dicens*, Simile est regnum cœlorum r fermento, quod acceptum mulier indit in farinæ s satis tribus, vsquequo fermentaretur tota.
34 || Hæc omnia loquutus est Iesus per parabolas ad turbam: & t absque parabola nihil loquutus est eis:
35 Vt compleretur quod dictum fuit per Prophetam, dicentem, v Aperiam per parabola os meum: eructabo occultata à iactis fundamentis mundi.
36 Tunc dimissa turba, venit domum Iesus: & adierunt eum discipuli eis, dicentes, Edisfere nobis parabolam zizaniorū agri illius.
37 6 Ipse verò respondens, dixit eis, qui seminat bonum semen, est Filius hominis.
38 Ager autem, est mundus: bonum verò semen sunt x filii regni: zizania verò, sunt filii illius Mali.
39 Inimicus autem qui seminauit ea, est diabolus: messis verò, consummatio seculi est: messores autem, Angeli sunt.
40 Sicut ergo colliguntur zizania, & igni exuruntur: ita erit in consummatione seculi huius.
41 Mittet Filius hominis y Angelos suos, qui colligent ex ipsius regno omnia z offendicula, & eos qui a dant operam iniquitati.
42 Proiicientque eos in b fornacem ignis, illic erit fletus, stridorque dentium.
43 || Tunc iusti fulgebunt vt sol, in regno Patris sui. Qui habet aures ad audiendum, audiat.

culi huius, & deceptiones diuitiarum suffocant ipsū sermoné, & infrugifer redditur.
23 Cæterum illud quod in bonam terram seminatum fuit, is est qui audit sermonem meum, & intelligit: & reddit fructus, & facit 10 est qui centum, & est qui sexaginta, & est qui triginta.
24 Aliam parabolam proposuit illis, & dixit, Simile est regnum cœlorum viro qui seminauit semen bonum in agro suo.
25 Et quum dormirent homines, venit inimicus illius, & seminauit 11 zizania inter triticum, & abiit.
26 Quū autem protulisset herbam, & fecisset fructus, tunc conspecta sunt etiam zizania.
27 Et accesserunt serui domini domus, & dixerunt illi, Domine noster, nónne bonum semen seminasti in agro tuo? vndenam sunt in eo zizania?
28 Ille autem dixit eis, Homo inimicus fecit hoc. Dicunt ei serui eius, Vis tu *vt* euntes 12 colligamus ea?
29 Ille autem dixit eis, Ne, dum colligetis zizania, eradicetis cum illis etiam triticum.
30 Sinite *vt* crescant ambo pariter usque ad messem: & in tempore messis dicam messoribus, Colligite prius zizania, & ligate ea *in* fasciculos vt comburantur: triticum verò colligite in horrea mea.
31 Aliam parabolam proposuit eis, & dixit, Simile est regnum cœlorum grano sinapis, quod accipiés homo seminauit in agro suo.
32 Et illud est minimum omnium seminum: postquam autem excreuit, maximū est omnium olerū, & 13 fit arbor, adeò vt venientes aues cœlorum nidulentur in 14 ramis illius.
33 Aliam parabolam dixit illis, Simile est regnum cœlorum fermento illi quod accipiens mulier, recondidit in tribus satis farinæ donec totum fermentaretur.
34 Hæc omnia loquutus est Ieschua per parabolas ad turbas, & sine parabolis non loquebatur cum illis.
35 Vt compleretur id quod dictum fuerat 15 per Prophetam, qui dixit, Aperiam os meum in parabolis, & eructabo abscondita *quæ fuerunt* antè fundationem mundi.
36 Tunc dimisit Ieschua turbas, & venit in domum. Et accesserunt ad eum discipuli eius, & dixerunt ei, Explica nobis parabolam illam zizaniorum & agri.
37 Ille autem respondit, & dixit illis, Is qui seminauit bonum semen, est Filius hominis.
38 Et ager est mundus: semen autem bonum, filii sunt regni: zizania autem, sunt filii illius Mali.
39 Inimicus autem qui seminauit ea, est Satanas: messis verò est consummatio mundi: messores autem, Angeli.
40 Sicut igitur colliguntur zizania & comburuntur igni, sic erit in consummatione seculi huius.
41 Mittet Filius hominis Angelos suos, & colligent è regno illius omnia scandala, & omnes facientes iniquitatem.
42 Et conicient illos in fornacem ignis: ibi erit ploratus & stridor dentium.
43 Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris sui. Is cui sunt aures vt audiat, audiat.

10 Pro, Alius centum: vt paulo antè, 4.
11 Græcam vocem retinet, sicut etiam infrà.
12 נגבא à נגב, quod respondet Hebræo קשש, Collegit, est autem tertia thematis, qua erat ב, mutata in א, quod etiam in Hebræa lingua in geminatis aliquando fit, vt concursus similium literarum vitetur.
13 In Talmud Ierosolymitano, in tractu De angelo agri cap. 2. legitur quendam Simonem filium Halaphta, retulisse se habere in prædio suo plantam sinapis tantæ magnitudinis vt ipse in summitatem ramorum eius posset conscendere, veluti in ficum. Item alius ibidem refert de alia planta sinapis cuius tres essent rami, quorum vnus incuruatus fuit ad vmbraculum faciendum figulis qui sub eo in æstate operabantur. ex quo ramo tandem tres cabi seminis fuerunt collecti, id est, dimidius modius. Quamuis autem eximia fuerit terræ sanctæ vbertas, nolim tamen pro compertis obtrudere: tantùm protuli vt locum aliqua ex parte illustrarem.
14 [illegible]. Est sicut Hebraicum [illegible]: & est frequenter in vsu apud scriptores Hebræos & Talmudicos, imò etiam in Bibliis reperitur, sed scriptum est cum ש quod literæ ס æquiualet, Iud. 9.48. & 49.
15 Ad verb. Per manum Prophetæ.

44 Rursum simile est regnum cœlorum thesauro qui est absconditus in agro, quem quũ inuenit homo, abscondit quoque, & præ gaudio, abiens vendit quicquid est ei, & emit agrum illum.
45 Rursum, simile est regnum cœlorum homini mercatori qui quærebat margaritas optimas:
46 Quum autem inuenit margaritam vnam
16 prætiosam, abiens vendit quicquid est ei, & emit eam.
47 Rursum simile est regnum cœlorum verriculo quod proiectum est in mare, & ex omni genere congregat.
48 Et quum impletum est, subduxerunt ipsum ad littus maris, & sedentes, collegerunt: & bonos iniecerunt in vasa, malos autem proiecerunt foras:
49 Sic erit in consummatione seculi: exibunt Angeli, & separabunt malos è medio iustorum:
50 Et projicient illos in fornacem ignis: ibi erit ploratus & stridor dentium.
51 Ait illis Ieschua, Intellexistis omnia hæc? Dicunt illi, Etiam Domine noster.
52 Dixit illis, Propterea omnis legisperitus qui edoctus est ad regnum cœlorum, similis est homini domino domus, qui depromit è thesauro suo noua & vetera.
53 Et factum est vt postquam finisset Ieschua sermones hos, digrederetur illinc,
54 Et veniret in ciuitatem suam. Et docebat illos in synagogis illorum, ita vt mirarentur, & dicerent, Vnde huic sapientia hæc & virtutes?
55 Nonne hic est filius fabri? nonne mater eius vocatur Mariam, & fratres eius, Iaakub, & Iussi, & Schemeun, & Ihudah?
56 Et sorores eius omnes nonne apud nos sunt? vnde huic hæc omnia?
57 Et offendebantur super eo. Ipse autem Ieschua dixit illis, Non est propheta qui sit
17 expers honoris, nisi in ciuitate sua & in domo sua.
58 Et non edidit ibi virtutes multas, propter incredulitatem illorum.

44 ¶ 7 Rursus, simile est regnum cœlorum thesauro occultato in agro: quem inuentum, homo occuluit, & præ gaudio quod accipit [c] ex eo, subducit *sese*, & omnia quæ habet vendit, emitque agrum illum.
45 Rursus, simile est regnum cœlorum cuipiam negotiatori, quærenti pulchras [d] margaritas.
46 Qui inuenta quapiam magni pretij margarita, abiens venundedit omnia quæ habebat, & [e] emit eam.
47 ¶ 8 Rursum, simile est regnum cœlorum sagenæ iactæ in mare, & quæ ex [f] quouis piscium genere coegit:
48 Quam impletam *piscatores* subduxerunt in littus: & sedentes collegerunt bona in vasa, [g] putria verò extrà abiecerunt.
49 Ita erit in consummatione seculi: [h] prodibunt Angeli, & [i] separabunt malos è medio iustorum:
50 Proiicientque eos in caminum ignis: [k] illic erit fletus & stridor dentium.
51 ¶ Dicit eis Iesus, Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam Domine.
52 Ipse verò dixit eis, 9 Propterea omnis [l] Scriba edoctus in regno cœlorũ, similis est cuipiam patrifamilias, qui profert è thesauro suo noua & vetera.
53 Et factum est quum Iesus finisset parabolas istas, [m] transtulit illinc.
54 10 Et quum venisset in [n] patriam suam, docuit eos in synagoga eorum: *adeò* vt [o] percellerentur, ac dicerent, Vnde huic sapientia ista & [p] virtutes?
55 Nónne iste est ille fabri filius? nónne mater eius dicitur Maria, [q] & fratres eius Iacobus & Ioses & Simon & Iudas?
56 Et [r] sorores eius nónne omnes apud nos sunt? vnde igitur isti hæc omnia?
57 Et offendebantur in eo. Iesus autem dixit eis, Non est Propheta inhonoratus nisi in patria sua, & domo sua.
58 Neque edidit illic virtutes multas, propter incredulitatem eorum.

16 יקירת רמיא, Ad verb. Charam pretijs, i. Chari pretii. Hebraismus.

17 Adver. Qui paruus fit, hoc est, Abiectus & infimi gradus.

7 Quamuis huius opes regni ... pauci ... gaudent ... qui aliarum ... rerum ... redimit.
c Ergo ea.
d Sup. 7. 6.
e ... Dei, vita ... & ... quid ... dicit ... eius ... principio ... de ... inde.
8 Multi sunt in Ecclesia, qui tamen ... sunt ex Ecclesia, proinde tandem ejicientur. Sed plena ista ... timum illum ... disertur.
f Quacunque ... varia ...
g Quasi ... maris ... pisc... ...
h Missi à Domino.
i Tanquam ... mali ... fermenta ...
k Scriptura ... horrorem ...
l Supra ...
9 Sedulo ... potest ... sibi ... etiam alijs Dei ... entiam ... necesse est.
m Nempe ... apparet ex Luca ...
Mat. 6. 1. Luc. 4. ...
10 Homines sola ignorantia ... cant, sed vltro ... accersunt ... la, ne Deo ... obsequantur ... certa cum eorum

pernicie. n In Nazareth. o Sup. 7. 28. p Relucebant hæc duo in Christo, incomprehensibilis quædam in sermone sapientia, & diuina ... virtus in opere, qua quoslibet sanabat. Joh. 9. 42. q Fratres more hebræorum vocantur consanguinei quilibet. r Quæ ex ... raut. Mar. 6. 4. luc. 4. 24. joh. 4. 44.

Caput XIIII.

1 *Herodis tetrarchæ iudicium de Iesu.* 3 *Ioannes quare vinctus.* 10 *Et inde capite truncatus.* 13 *Secedit Iesus.* 18 *De quinque panibus, &c.* 23 *Orat Christus.* 24 *Apostoli iactati fluctibus.* 27 *Fides.* 30 *Petrus periclitatur.* 36 *Fimbria vestimenti.*

1 IN illo autem tempore audiuit Hirandis tetrarcha famam Ieschua.
2 Et dixit seruis suis, Ipse est Iuchannan Baptista. Ipse surrexit [1] à mortuis: propterea virtutes fiunt in eo.
3 Ipse nanque Hiraudis ceperat Iuchannan, & vinxerat ac coniecerat [2] *in* carcerem, propter Hiraudiadem vxorem Philippi fratris sui.
4 Dicebat enim illi Iuchanan, Non licet vt ea [3] sit tibi vxor.
5 Et voluisset occidere eum: [4] & metue-

1 [1] ILLO tempore, audiuit Herodes Tetrarcha famam de Iesu.
2 Et dixit [a] pueris suis, Iste est Iohannes ille Baptista: [b] ipse surrexit a mortuis, & propterea [c] virtutes agunt in eo.
3 Nam Herodes prehensum Johannẽ vinxerat, & coniecerat in carcerem, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris sui.
4 Dicebat enim ei Iohannes, Non licet tibi eam habere.
5 Et quum cuperet eum occidere, timuerat

1 Ad verb. Ab inter mortuos. Galice, D'entre les morts.
2 Ad verb. Domũ vinctorum, subaudito præpositione In, quam denotat ב dictioni præfixa de cuius reticentia antea admonuimus.
3 Erat דהוית incuria typographorum, vt opinor, pro דהויא, quod resti... e manuscripto.
4 Copula, pro adversatiua particula Sed metuebat, &c.

Mat. ...
1 In Herode exemplum ... omnes ... stis ... rode ... tyrannica ... superbia ... aulica ... scientia ... bilis eorum ... tis, qui ... ribus ... runt: in Herode & eius filia ... meretricia ...

& fœmineæ crudelitatis. a Seruis vel famulis. b Herebat passim in hominum mentibus hæc superstitio, redire mortuos in hanc vitam ... persona. c Per virtutes intelligit vim illam & facultatem, non autem effecta, vt antea sæpe, agunt in eo, id est, efficaces sunt in eo.

turbam quod eum haberent vt Prophetam.
6 Quum autem agerentur natalitia Herodis,
saltaverat filia Herodiadis [d] in medio: &
placuerat [e] Herodi.
7 Vnde cum iureiurando spoponderat *se* da-
turum ei quicquid petiisset.
8 Illa veró [f] producta à matre sua, Da mihi
(inquit) hic in patina caput Johannis Bap-
tistæ.
9 Et contristatus fuerat Rex: sed propter ius-
iurandum & eos qui simul accumbebant,
[g] iusserat dari.
10 Et misso *carnifice* decollaverat Johannem
in carcere.
11 Et allatum fuerat caput eis *in patina*, &
datum est puellæ: & *ipsa* obtulerat matri
suæ.
12 Et accesserant discipuli eius, & sustule-
rant corpus, [h] idque sepelierant: & venien-
tes renuntiaverant Jesu.
13 ¶ ‖ Quum autem hoc audisset Jesus, secess-
sit illinc in navigio in desertum locum pri-
uatim: & quum hoc audisset turba, pedibus
sequuta est eum ab vrbibus.
14 [a] Tunc egressus Jesus vidit multam turbã:
& misericordia commotus est erga eos, sa-
navitque eorum ægrotos.
15 Quum autem serum diei esset, adierunt
eum discipuli eius, dicentes, Desertus est lo-
cus, & tempus iam præterüt: dimit-
te turbam vt abeat in vicos, & emant sibi
escas.
16 Jesus autem dixit eis, Non habent necesse
abire: date eis vos quo vescantur.
17 Ipsi veró dicunt ei, Non habemus hic nisi
quinque panes & duos pisces.
18 Ipse autem dixit, Adferte mihi eos huc.
19 Et iussa turba per herbas discumbere, ac-
ceptis quinque illis panibus ac duobus pis-
cibus, [i] suspiciens in cœlum, [k] benedixit: &
quum fregisset, dedit discipulis panes, disci-
puli veró turbæ.
20 Et comederunt omnes, & saturati sunt, su-
stuleruntque quod superfuerat fragmento-
rum, duodecim [l] cophinos plenos.
21 Qui autem ederant, fuere viri quasi quin-
quies mille, absque mulieribus ac puerulis.
22 Et statim adegit Jesus discipulos suos in-
scendere in nauigium, & præire sibi in *ripam*
vlteriorem, dum dimitteret turbam.
23 ¶ Dimissa igitur turba, ascendit [m] in mon-
tem priuatim ad orandum. Quum autem
serum diei esset, solus erat illic.
24 [§] Navigium veró iam in medio maris erat,
vexatum à fluctibus: nam ventus erat con-
trarius.
25 Quarta autem noctis [n] vigilia, abüt ad eos
Jesus, ambulans super mare.
26 Et eo viso super mare ambulante, discipu-
li turbati sunt, dicentes, [o] Spectrum est: &
præ metu clamarunt.
27 Sed statim loquutus est eis Jesus, dicens,
Confidite: ego sum, ne timete.
28 [t] Respondens autẽ ei Petrus, dixit, Domine,

bat a populo, quia tanquam prophetam te-
nebant eum.
6 Quum autem esset [5] inter natalia Hirau-
dis, saltabat filia Hiraudiadis coram ac-
cumbentibus, & placebat Hiraudi.
7 Propter hoc, iuramento pollicitus est illi
quod daturus esset ei quicquid peteret.
8 Jlla autem, quia edocta fuerat à matre sua,
dixit, Da mihi hic [6] in patina caput Juchan-
nan Baptistæ.
9 Et indoluit rex: propter iusiurandum au-
tem & accumbentes, iussit ut daretur ei.
10 Et mittens amputavit caput Juchannan
[7] in carcere.
11 Et allatum est caput eius in patina, &
datum est puellę, & attulit ipsum ad matrem
suam.
12 Et accedentes discipuli eius, sustulerunt
corpus eius, & sepelierunt: ac venientes re-
nuntiauerunt ipsi Jeschua.
13 Jeschua autem quum audivisset, secessit
illinc in navi ad locum desertum seorsum.
Et quum audissent turbæ, [8] sequutæ sunt e-
um pararidam, ab vrbibus.
14 Et egressus Jeschua vidit turbas multas, &
misericordia motus est erga illos, & sanauit
morbidos illorum.
15 Quum esset autem vespera, accesserunt ad
eum discipuli eius, & dixerunt ei, Locus de-
sertus est, & tempus præterit, dimitte tur-
bas hominum, vt abeant in vicos, & emant
sibi cibum.
16 Ille autem dixit eis, Non est necesse illis
abire. date illis vos ad comedendum.
17 Illi autem dixerunt ei, Nihil est nobis hic
nisi quinque placentæ & duo pisces.
18 Dixit illis Jeschua, Adferte illos mihi
huc.
19 Et præcepit turbis discumbere super [9] ter-
ram. Et accipit illos quinque panes, & du-
os pisces: & respexit versus cælos, & bene-
dixit, & fregit, & dedit discipulis suis: ipsi
verò discipuli apposuerunt turbis.
20 Et comederunt omnes, & saturati sunt, &
sustulerunt reliquias fragmentorum duo-
decim [10] cophinos plenos.
21 Illi autem homines qui comederant, fue-
rant quinque millia, præter mulieres &
pueros.
22 Et statim compulit [11] discipulos suos vt
conscenderent nauim, & abirent ante se ad
[12] vlteriorem ripam, dum ipse dimitteret
turbas.
23 Et quum dimisisset turbas, ascendit in
montem solus ad orandum. Quumq; [13] te-
nebræ iam essent, solus erat illic.
24 Nauis autem longè aberat à terra [14] sta-
diis multis, quum affligaretur multum ab
vndis: ventus enim contrarius illi erat.
25 Custodia autem quarta noctis venit ad il-
los Jeschua ambulans super aquas.
26 Et viderunt eum discipuli eius quòd am-
bularet super aquas, & commoti sunt, & di-
cebant quòd [15] spectrum esset: atque præ
metu exclamauerunt.
27 Ipse autem Ieschua eadem hora loquutus
est cum illis, & dixit, [16] Bono animo sitis, e-
go sum, ne timeatis.
28 Et respondit Cipha, & dixit illi, Domine
mi,

5 Ad verb. Inter nativitatem Herodis, Nativitatem posit pro convivio quod exhibebat Herodes die natali suo.

6 Vocem retinuit Græcam [illegible].

7 Ad verbum, In domo vinctorum.

8 Ad verb. Venerunt post eum.

9 Ita enim erat על ארעא super terram: licet Græcus textus habeat Super herbas. & fortassis scriptorum incuria positum fuit ארעא terra, pro עסבא herba: sed quia idem legitur in manuscripto, nõ ausus sum mutare.

10 Græcè [illegible] recinuit.

11 Erat תרלמידו, pro תרלמידוהי omissa syllaba הי: nos autem, quia manifestus erat error, correximus, atque deinde inuenimus rectè scriptum in manu scripto cod. ce Heydelbergensi.

12 Ad verbum, Transitum Hebraismus.

13 Ad verbum, Quum obscuratum esset, subaudi, nox. Hebraismus.

14 Hic quoque Græcam vocem retinet: sed observandũ quòd dictionibus peregrinis à duabus consonantibus incipientibus Syri, vt etiam Chaldæi, אַ cum pathach præponere solent, quia non ferunt hæ linguæ in vlla dictione vt duæ consonantes legantur in principio dictionis nõ interiecta vocali.

15 Ad verbum, Quod visum esset, falsum periphrasis spectri.

16 Ad verbum, Estote cordati.

17 Ad verb. Quòd durus esset.
18 In veteri Testamento vsitatū est vbiq; nomē כנרת: in paraphrasi verò Chaldæa, & apud antiquiores Hebræos perpetuò vocatur, גנוסר hic noster paraphrastes variatis tantùm vocalibus, גנסר vocat. Quod autem prophanis scriptoribus, vt Ptomæo, Straboni, & reliquis Græcis, dicitur Genesareth, videtur ex duobus corruptis conflatum vocabulum. De etymo doctores Heb. in libro ילמדו (vbi describunt iter exploratorum quos misit Mose, Num. 13. & præstantiam fructuum quos inde attulerunt) tradunt regionem Cipereth denominatam fuisse גנוסר, quasi גנות שר, eo quòd amœnissima & cultissima esset. Quam autem adserunt Græci nominis Hebræi rationem ex sua lingua, peregrina est & aliena. 19 Ad verb. Qui malè malè. Superlatiuum enim vt aliàs obseruauimus positiui geminatione formant.

mi, si tu es, iube me venire ad te super aquas.
29 Jeschua autem dixit illi, Veni. Et descendit Cipha è naui, & ambulauit super aquas, vt veniret ad Jeschua.
30 Quumq; vidisset ventum 17 vehementem, timuit. Et cœpit demergi, & sustulit vocem suam, & dixit, Domine mi, serua me.
31 Et eadem hora extendit manum suam Dominus noster, & apprehendit eum, & dixit ei, Pusille fide, quare hæsitasti?
32 Quumque conscendissent nauim conquieuit ventus.
33 Et venientes qui erant in naui adorauerunt eum, & dixerunt, Verè filius es Dei.
34 Et nauigarunt, & venerunt ad terram 18 Genesar.
35 Et agnouerunt eum viri loci illius, & miserunt ad omnes vicos qui erant circa illos: & accesserunt ad eum omnes illi qui 19 pessimè afficiebantur.
36 Et petebant ab eo vt tangerent saltem extremitatem vestimenti ipsius. Et qui tetigerunt, sanati sunt.

si tu es, iube me ad te venire super aquas.
29 Ipse verò dixit, p Veni. Et quum descendisset è nauigio Petrus, ambulauit super aquas, vt veniret ad Jesum.
30 q Videns autem ventum validum, timuit: & quum cœpisset demergi, clamauit, dicens, Domine r, serua me.
31 Statim verò Jesus, extenta manu, apprehendit eum, dicitque ei, O exigua fide prædite, s quid dubitasti?
32 Et quum essent ingressi nauigium, pacatus fuit ventus:
33 Qui autem erant in nauigio, venientes adorauerunt eū, dicentes, Verè Dei Filius es.
34 ¶ Et quum traiecissent, venerunt in terram t Genezaret.
35 5 Et quum agnouissent eum viri loci illius, miserunt in totam circumiacentem regionem illam, & obtulerunt ei omnes male affectos.
36 Et præcabantur eum, vt solùm tangerent v fimbriam pallii ipsius, & quotquot tetigerunt, x liberati sunt.

p Diuina voluntate impossibile non sit ... fideliter ... ne ... tandem ... q Animaduertendum ... ad animam. r ... ad Christi misericordiam se conferri. s Dubitatio ... Christo reprehenditur ... quæ directè fidei contraria est. t ... Capernaum ... Tyberiadis ... 5 Christus apostolos ... se petendum ... spiritualium morborum remedium, ... ad eum non tantùm accurrere, sed etiam alios adducere oportet. u ... vestu. x i. A morbo liberati.

Caput XV.

2. *Mandata & doctrina hominum.* 12. *Scandalum.* 13. *Plantatio quæ eradicatur.* 14. *Cæci cæcos ducentes.* 18. *Cor.* 22. *Chananæa.* 26. *Panis filiorum. Catelli.* 28. *Fides.* 32. *hominum 4000. millia saturantur.* 36. *Gratiarum actio.*

1 TVnc accesserunt ad Jeschua Pharisæi, & legisperiti, qui erant ex Vrischelem, & dixerunt,
2 Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum, & non lauant manus suas quum comedunt 1 panem?
3 Respondit Jeschua, & dixit illis, Quare etiam vos transgredimini mandatum Dei, propter traditiones vestras?
4 Deus enim dixit, Honora patrem tuum, & matrem tuam. Et, qui male dixerit patri suo vel matri suæ, 2 morte moriatur.
5 Vos autem dicitis, Quicunque dixerit patri aut matri, 3 Oblatio mea *est* id vnde vtilitatem capias à me, & non honorabit patrem suum aut matrem suam.
6 Atque irritum fecistis verbum Dei propter traditionem vestram.
7 4 Hypocritæ, benè vaticinatus fuit de vobis Isaias propheta, & dixit,
8 Populus hic labiis suis honorat me, cor autem eorum admodum remotum est à me.
9 Et frustra timent me, quum docent doctrinas mandatorum filiorum hominis.
10 Et aduocauit turbas, & dixit illis, Audite, & intelligite.
11 Nequaquam quod ingreditur in os contaminat filium hominis: sed quod egreditur ex ore, illud ipsum contaminat filium hominis.

1 1 TVnc accedunt ad Jesum Jerosolymitani quidam Scribæ & Pharisæi, dicentes,
2 Quare discipuli tui transgrediuntur a traditionem seniorum? non enim lauant manus suas quum b edunt panem.
3 2 At ille respondens dixit eis, Quare & vos transgredimini mandatum Dei per traditionem vestram?
4 ‖ Nam Deus mandauit dicens, c Honora patrem tuum & matrem. Et, ‖ Qui maledixerit patri aut matri, d morte moriatur.
5 Vos autem dicitis, e Quicunque dixerit patri aut matri, Donum *est* quocunque à me iuuari posses, insons erit: & nequaquam honorauerit patrem suum aut matrem suam.
6 Et f irritum fecistis mandatum Dei per traditionem vestram.
7 ¶ 3 Hypocritæ, benè de vobis prophetauit Esaias, dicens,
8 ‖ Appropinquat mihi populus hic ore suo, & labiis me honorat: cor autem eorum procul abest à me.
9 Sed frustra me colunt, docentes doctrinas, *quæ sunt* mandata hominum.
10 ‖ 4 Et aduocata turba dixit eis, Audite & intelligite:
11 Non quod ingreditur in os, g polluit hominem, sed quod egreditur ex ore, hoc polluit hominem.

1 Hebraismus pro cibo quouis.
2 Id est, Omnino moriatur, Nullo modo parcatur ei. Hebraismus.
3 Significat hac excusatione externo Dei cultu satisfieri abunde patrio honori, vt qui Deo aliquid obtulerit, nihil amplius parentibus debeat: sic enim à cupidis sacrificis edocebantur.
4 Ad verb. Assumentes vultum. Vide Annotat. in cap. 6. supra.

Mar. 7. 1.
1 Nulli plerumque audaciores Dei contemptores ... Deus suos ... lacas constituit.
a Qui ... sunt quasi ... manu tradita ... quæ approbata ... senioribus ... erat Ecclesia ...
b ... Heb.
2 Arguitur ... legis ... in corrumpendis mandatis ... tatis obtentu, ... gum condendarum authoritate ... da.
Exod. 20. 12. ... 17. deut. 5. 16. ... 6. 2.
c Honoris ... intelligitur ... vt genus, ... verò ... ipsis ... magis ... officia.
Exod. 21. 17 ... 20. 9. prouerb. ...
d Absque ...
Esa. 29. 13.

venia moriatur. e Sensus est, Quicquid templo donauero, cedet in rem tuam, perinde enim est ac si tibi dedero: quia (vt Pharisæi ... quuntur) erit tibi meritorium. Nam hac specie religionis illi ad se transferebant omnia: quasi qui templo donasset, filii officium impleuisset.
f Ad verbum, spoliastis omni imperio & authoritate, quantum quidem in vobis fuit. Nam alioquin, inuito mundo & satana, ... in Ecclesia ipsum. 3 Idem damnantur simulationis & superstitionis quod in rebus externis constituant regnum Dei. Matth. 7. 17. 4 Christus docet non esse ne in rebus quidem mediis fouendam falsorum doctorum hypocrisin, qui animabus ... dunt, & causam non esse cur eorum vocatio ordinaria nobis perstringat oculos: alioqui nos vnà cum illis perituros. g Ad ... communem reddit, i. profanum. Hebræi enim commune, id est, à cuius vsu est vulgaris profanum vocant, quod promiscuo vsu velut inquinatum ...

12 ‖Tunc accedentes discipuli eius dixerunt
ei, [h] Nosti Pharisæos audito isto sermone
offensos fuisse?
13 Ipse verò respondens dixit, [i] ‖ Omnis
planta quam non plantauit Pater ille meus
cœlestis, eradicabitur.
14 Sinite eos: ‖ duces sunt cæci cæcorum,
quod si cæcus cæco præierit, [k] ambo in fo-
ueam cadent.
15 Respondens autem Petrus dixit ei, Edis-
sere nobis parabolam istam.
16 Iesus autem dixit, Adhuc & vos intelli-
gentia caretis?
17 Nondum [l] intelligitis, quicquid ingre-
ditur in os, in ventrem cedere, & in latri-
nam eijci?
18 Quæ autem prodeunt ex ore, ex ipso cor-
de egrediuntur, & illa polluunt homi-
nem.
19 ‖Nam ex corde egrediuntur cogitationes
malæ, cædes, adulteria, scortationes, furta,
falsa testimonia, [m] obtrectationes.
20 Hæc sunt quæ polluunt hominem: illotis
autem manibus vesci, non polluit homi-
nem.
21 ‖¶ Et egressus illinc Iesus secessit [n] in par-
tes Tyri & Sidonis.
22 Et ecce, mulier [o] Chananæa à finibus il-
lis egressa, clamitauit, dicens ei, Miserere
mei Domine, Fili Dauid: filia mea malè à
dæmonio vexatur.
23 [5] Ille verò non [p] respondit ei quicquam.
Tunc accedentes discipuli eius rogarunt
eum, dicentes, ‖ Dimitte eam: nam clamat
post nos.
24 Ipse verò respondens dixit, [q] Non sum
missus nisi ad oues perditas [r] domus Israël.
25 Illa autem venit, & adorauit eum, dicens,
Domine [s] succurre mihi.
26 Ipse verò respondens, dixit, Non est bo-
num accipere [t] panem liberorum, & obii-
cere catellis.
27 Ipsa autem dixit, Etiam Domine: etenim
catelli vescuntur micis quæ cadunt è men-
sa dominorum suorum.
28 Tunc respondens Iesus dixit ei, O mulier,
magna est fides tua: fiat tibi vt vis. Et sa-
nata fuit filia eius ab eo momento.
29 ¶ ‖ [6] Et digressus illinc Iesus venit iuxta
mare Galilææ: & quum ascendisset in mon-
tem, sedit illic.
30 Tunc adiit eum turba multa, habens se-
cum ‖ claudos, cæcos, mutos, [u] mancos, &
alios multos: & abiecerunt eos ad pedes
Iesu, & sanauit eos.
31 Adeò vt turba mirata sit, quum videret
mutos loquentes, mancos sanos, claudos
ambulantes, cæcos videntes: & glorifica-
uerunt Deum Israël.
32 ¶ ‖ [7] Iesus autem aduocatis discipulis suis
dixit, [x] Commoueor misericordia erga turbã,

12 Tunc accesserunt discipuli eius, & dixe-
runt ei, Nosti tu quòd Pharisæi qui audie-
runt sermonem istum offensi sunt?
13 Ille autem respondit & dixit illis, Omnis
plantatio illa quam non plantauit Pater
meus qui est in cælis, eradicabitur.
14 Omittite illos: cæci sunt, [5] duces cæco-
rum. Cæcus autem cæcum si ducat, ambo in
foueam cadunt.
15 Et respondit Schemeum Cipha, & dixit
illi, Domine mi, expone nobis parabolam
istam.
16 Ille autem dixit eis, Vsque nunc etiam vos
non intelligitis?
17 Nescitis vos quòd quicquid ingreditur
in os, in ventrem abit, & inde expulsione e-
ijcitur foras?
18 Id verò quod ex ore prodit, ex corde e-
greditur, & illud contaminat filium homi-
nis.
19 Ex corde enim ipso exeunt cogitationes
malæ, adulteria, cædes, stupra, furta, testi-
monium falsum, conuitia.
20 Hæc sunt quæ contaminant filium homi-
nis. Siquis autem comedat quum non lotæ
sint manus eius, non contaminatur.
21 Et egressus est inde Ieschua, & venit in
confinium Tzur & Tzaidan.
22 Et ecce, mulier Chananæa ex finibus il-
lis prodiit clamans & dicens, Miserere mei
Domine mi, fili Dauid. filia mea pessimè a-
gitur à dæmonio.
23 Ipse verò non [6] respondit ei verbum. Et
accedentes discipuli eius petierunt ab eo,
& dixerunt, Dimitte illam: quia clamat
post nos.
24 Ille autem respondit & dixit illis, Non
sum missus nisi ad oues quæ errauerunt è
domo Israiel.
25 Illa autem venit, [&] adorauit eum, &
dixit, Domine mi, succurre mihi.
26 Ait illi Ieschua, Non est bonum accipere
panem filiorum, & proijcere canibus.
27 Illa verò dixit, Certè Domine mi: etiam
canes comedunt de micis quæ cadunt è
mensis dominorum suorum: [7] & viuunt.
28 Tunc dixit illi Ieschua, O mulier, magna
est fides tua: fiat tibi sicut vis. Et sanata
est filia eius ex illa hora.
29 Et digressus est illinc Ieschua, & venit
iuxta mare Galilææ, & ascendit in mon-
tem, & sedit illic.
30 Et accesserunt ad eum turbæ multæ, cum
quibus erant claudi, & cæci, & muti, & [8] mu-
tili, & alii multi: & abiecerunt eos ad pe-
des Ieschua: & sanauit eos.
31 Adeo vt mirarentur turbæ illæ quòd vide-
rent quòd muti loquerentur, & quòd mutili
redderentur sani, & quòd claudi ambula-
rent, & quòd cæci viderent: & glorificaue-
runt Deum Israiel.
32 Jeschua autem ipse vocauit discipulos
suos, & dixit illis, Miseret me huius turbæ,

4 נגודא significat eos qui tanquam duces aliis in doctrina præeunt, quos Hebræi חכמים vocant. Hoc modo vocem נגר autor libri ערוך explicat quum dicit נגר בר נגר significare חכם בן חכם sapientem filium sapientis.

6 פנירה Perinde est ac ענירה, id est, Respondit ei.

7 Paraphrastes ad magis illustrandum textum hoc verbum addidit,]ויחיו.

8 Id enim Syrum verbum פשיגא significat, & eodem sensu legitur infrà cap. 18.8.

...habitat in vna domo Abrahæ. Mar. 7.31. 6 Christus vbi etiam contemnitur, tamen non desinit esse beneficus, & in ...suum congregat & fouet. Esa. 35.5. u Non quibus manus essent truncatæ: sed quorum membra debilitata es... alio id genus morbo: aut etiam naturæ vitio. Nam postea illis opponit sanos: nec vsquam legitur Christus aut pedes, aut ma... cuiquam largitus: quamuis id illi difficile non fuerit. Mar. 8.2. 7 Christus repetito miraculo confirmat se nun... qui etiam per deserta ipsum sequuntur. x Vide supra 9.36.

quia

quia ecce tres dies perseuerarunt apud me,
& non est illis quòd edant [t] & vt dimittam
eos ieiunos nolo, ne fatigatione deficiant
in via.
33 Dicunt ei discipuli eius, Vnde essent no-
bis in deserto panes vt saturemus turbam
hanc vniuersam?
34 Dixit illis Ieschua, Quot panes sunt vo-
bis? Dicunt ei, Septem, & parum piscium
minutorum.
35 Et præcepit turbis vt discumberent su-
per terram.
36 Et accepit illos septem panes & pisces,
& gratias egit ac fregit: & dedit discipulis
suis, & discipuli dederunt turbis.
37 Et comederunt omnes, & saturati sunt:
& sustulerunt reliquias fragmentorum, ple-
nas septem sportas.
38 Illi verò qui comederant, fuerant qua-
tuor millia virorum, exceptis mulieribus &
pueris.
39 Et quum dimisisset turbas, ascendit in na-
uim, & venit in fines Magedu.

quia iam triduum permanent apud me, &
non habent quo [y] vescantur: & dimittere e-
os ieiunos nolo, ne deficiant in via.
33 Tunc dicunt ei discipuli eius, Vnde no-
bis in deserto tot panes, vt saturemus tur-
bam tantam?
34 Dicit igitur eis Iesus, Quot panes habe-
tis? Illi autem dixerunt, Septem, & paucos
pisciculos.
35 Tunc iussit turbam discumbere humi.
36 Et acceptis septem illis panibus ac pisci-
bus, quum gratias egisset, fregit, deditq; di-
scipulis suis: discipuli verò turbæ.
37 Comederuntque omnes, & saturati sunt:
& sustulerunt quod super fuerat fragmen-
torum, septem [z] sportas plenas.
38 Erant autem qui comederant, quatuor
mille viri, absque mulieribus & puerulis.
39 Tunc dimissa turba inscendit in nauigiũ:
venitque in fines Magdala.

[y] *Scilicet ordinario cibo. Nam à locis erat desertus. Notandum autem quod in illa totidis regionibus vinum est delectum, quam ob crasso nostro & frigido aere.*

Vide cap. 14.21.

[z] *Sporta vas est textile genus.*

CAPUT XVI.

4 Signum Ionæ. 5 Fermentum Pharisæorum. 12 Pro doctrina. 13 Opinio populi de Christo. 17 Fides à Deo. 18 Petra. 19 Claues. 21 Prædicit Christus mortem suam. 24 Abnegatio sui. Crux. 25 Perdere animam.

1 ET accesserunt Pharisæi & Zadukæi ten-
tantes eum: & petebant ab eo vt signũ
è cælis ostenderet sibi.
2 Ipse autem respondit & dixit illis, Quum
fuerit vespera, dicitis, Serenitas futura est:
rubet enim cælum.
3 Et manè dicitis, Hodie [1] hyemalis tempe-
stas futura est: rubet enim cælũ triste. [2] Hy-
pocritæ, faciem cæli nostis vt iudicetis, si-
gna huius tẽporis non nostis vt discernatis?
4 Generatio praua & adultera signum quæ-
rit: & signum non datur illi, nisi signum Iau-
nam prophetæ. Et reliquit illos, & abiit.
5 Quumque venissent discipuli eius in vlte-
riorem ripam, obliti sunt vt acciperent se-
cum panem.
6 Ipse autem dixit illis, Videte, diligenter
cauete à fermento Pharisæorum & Zaddu-
kæorum.
7 Illi verò reputabant intra sese, & dicebant
quia panem non accepissent.
8 Ieschua autem cognouit, & dixit illis, Quid
cogitatis intra vos ipsos, pusilli fide, eo quòd
panem non accepistis?
9 Non intellexistis hucusque? Non memores
estis vos illorum quinque panum, quinque
millium, & quot cophinos sustulistis?
10 Neque illorum septem panum quatuor
millium & quot sportas sustuleritis?
11 Quomodo non intellexistis quòd nequa-
quam de pane loquutus sum vobis? Sed vt
caueretis diligenter à fermento Pharisæo-
rum & Zaddukæorum.
12 Tunc intellexerunt quòd non dixisset vt
diligenter cauerent à fermento panis, sed à
doctrina Pharisæorum & Zaddukæorum.
13 Quum autem venisset Ieschua in locum

[1] כרוא significat idem quod חורף Heb. id est, hyemem. Intelligit autem hoc loco pluuium, ventosum, & solito frigidius cælum. Idem legitur Actorum 27.2.

[2] Ad verbum, Assumentes vultum: vt antè sæpe annotatum est.

1 ET [1] quum accessissent Pharisæi & Sad-
ducæi, [a] tentantes, rogarunt eum vt si-
gnum è cœlo ipsis ostenderet.
2 Ipse verò respondens dixit eis, Quando
serum est diei, dicitis, Serenitas *erit*: rubet
enim cœlum.
3 Et manè, Hodie *erit* tempestas: rubet e-
nim cœlum triste. [b] Hypocritæ, [c] faciem
quidem cœli nostis discernere, signa verò
temporum illorum, non potestis?
4 Gens mala & adultera signum requirit: sed
signum non dabitur ei nisi signum [d] illud Io-
næ Prophetæ. Et relictis ipsis abiit.
5 ¶ [2] Et quum venissent discipuli eius in vl-
teriorem ripam, obliti fuerant sumere pa-
nes.
6 Iesus autem dixit eis, Videte & cauete
[e] à fermento Pharisæorum & Sadducæo-
rum.
7 Ipsi verò disceptabant inter se, dicentes,
Panes non sumpsimus.
8 *Id* autẽ quum [f] nosset Iesus, dixit eis, Quid
disceptatis inter vos, [g] exigua fide præditi,
quòd panes non sumpsistis?
9 Nondum animum aduertitis [h] neque me-
ministis [i] quinq; illos panes *hominum* quin-
quies mille, & quot cophinos acceperitis?
10 Neque septem illos panes quater mille
hominum, & quot sportas acceperitis?
11 Quomodo non animaduertitis me non
dixisse vobis de pane, vt caueretis à fermẽ-
to Pharisæorum & Sadducæorum.
12 Tunc intellexerunt eum non dixisse vt
cauerent [k] à fermento panis, sed à *fermento*
doctrinæ Pharisæorum & Sadducæorum.
13 ‖ [3] Quum venisset autem Iesus in partes

[1] Optimè conniuent aduersus Christum impios alioqui dissidentes: sed ... Christus triumphat.

Mar. 8.11. luc. 11.34. supr. 12.39.

Supra 12.39. Ion. 2.1.

Mar. 8.14. luc. 12.1.

aut iterum experti in futurum tempus diffidant. h *Fides donorum Dei memoriam souet in cordibus nostris, ita nisi ea sopita sit, ... rum obliuio.* i *Tot numero panibus, quinque millia hominum saturatos esse.* 3 *Suprà 15.34.* k *Hic fermenti nomen Christus ... Dei verbo opponit.* *Mar. 8.27. luc. 9.18.* 3 Christus variis quidem est hominum iudiciis obnoxius, sed nihilominus à suis ...

l Cæsareæ, *quæ dicitur* Philippi, interrogauit
discipulos suos dicens, Quem me dicunt
homines esse, m Filium hominis?
14 Jlli verò dixerunt, Alii quidem n Johan-
nem Baptistam, alii verò Eliam, alii verò
Jeremiam, aut vnum ex prophetis.
15 Dicit eis, Vos autem quem me dicitis
esse?
16 || Respondens verò o Simon Petrus, dixit,
Tu es Christus ille Filius Dei viventis.
17 4 Tunc respondens Jesus dixit ei, Beatus
es Simon p Bar-iona: quia q caro & sanguis
hæc non retexit tibi, sed pater meus qui est
in cælis.
18 || 5 Sed & ego tibi dico, tu es r Petrus, & su-
per hanc petram ædificabo meam Eccle-
siam: & s portæ inferorum non superabunt
eam.
19 || 6 Et tibi dabo t claves regni cœlorum:
& v quicquid ligaveris in terra, erit ligatum
in cælis: & quicquid solueris in terra, erit
solutum in cælis.
20 7 Tunc interdixit discipulis suis vt nemini
dicerent, ipsum esse Jesum illum Christum.
21 8 Ex eo tempore cœpit Jesus indicare dis-
cipulis suis, oportere se abire Jerosolymam,
& multa pati à x Senioribus & primariis sa-
cerdotibus, & Scribis, & occidi, & tertio
die suscitari.
22 y Et prehensum eum Petrus cœpit obiur-
gare, dicens, Propitius tibi esto Domine;
nequaquam erit tibi hoc.
23 9 At ille conuersus dixit Petro, Abscede
pone me z satana, offendiculo es mihi: nam
non a sapis quæ *sunt* Dei, sed quæ *sunt* homi-
num.
24 || 10 Tunc Jesus dixit discipulis suis, Si quis
vult ponè me venire, b abdicet semetipsum,
& tollat crucem suam, ac sequatur me.
25 || Quisquis enim voluerit animam suam
servare, perdet eam: quisquis autem perdi-
derit animã suam mea causa, c inueniet eã.
26 Quid enim prodest cuipiam si totum mun-
dum lucratus fuerit, anima verò sua mulcte-
tur? aut quam dabit quispiam d compensa-
tionem animæ suæ?
27 Futurum est enim vt Filius hominis veniat
cum e gloria Patris sui cum Angelis suis, || &
tunc reddet vnicuique f secundum facta
eius.
28 || Amen dico vobis, sunt quidam ex iis qui
hic adstant, qui nequaquam gustabunt mor-
tem vsquedum viderint filium hominis veni-
entem in g regnum suum.

Cesareæ Philippi, interrogauit discipulos
suos, & dixit, Quid dicunt de me homines,
qui sum filius hominis?
14 Illi verò dixerunt, Sunt qui dicant, quòd
sis Iuchannan Baptista, Alii autem Ilia, &
alii, Jeremia, aut vnus ex prophetis.
15 Dixit illis, Vos autem, quem dicitis quòd
ego sim?
16 Respondit Schemeum Cipha, & dixit, Tu
es Christus filius Dei viventis.
17 Respondit Jeschua, & dixit illi, Beatus es
Schemeum filius Jauna, quia caro & sanguis
non revelauit tibi, sed pater meus qui est in
cœlis.
18 Etiam ego dico tibi quòd tu es Cipha, &
super hanc 3 petram ædificabo ecclesiam
meam. & portæ inferni non prævalebunt
adversum eam.

3 כיפא Petrum significat. Est ego allusio ad cognomen Simonis.

19 Tibi dabo claues regni cœlorum. Et quic-
quid ligaueris in terra, erit ligatum in cœlis:
quicquid verò solueris in terra, erat solutum
in cælis.
20 Tunc præcepit discipulis suis ut nemini di-
cerent quod ipse esset Christus.
21 Et 4 ex eo tempore cœpit Jeschua indica-
re discipulis suis quòd futurum esset vt iret
in Vrischelem, & multum pateretur à senio-
ribus & principibus sacerdotum & legispe-
ritis, & occideretur, & die tertio resurgeret.

4 Ad verbum, Et Tunc. Modus loquendi Hebræis, Chaldæis & Syris admodum familiaris.

22 Et abduxit eum Cipha, & cœpit increpa-
re eum, & dixit, Propitius esto tibi, Domine
mi, quominus fiat tibi hoc.
23 Ipse autem conversus est, & dixit Cipha,
Abi post me Satana: offendiculum es mihi,
quia non cogitas quod Dei est, sed quod est
filiorum hominis.
24 Tunc dixit Jeschua discipulis suis, Qui vult
venire post me, abneget semetipsum, & tol-
lat crucem suam, & veniat post me.
25 Qui enim voluerit seruare animam suam,
perdet eam: & qui perdiderit animam suam
propter me inueniet eam.
26 Quam enim vtilitatem consequetur filius
hominis, si mundum vniuersum acquirat,
animæ verò suæ patiatur defectum? Aut quid
dabit filius hominis in permutationem ani-
mæ suæ?
27 Futurum est enim vt filius hominis veniat
in gloriam patris sui cum Angelis suis san-
ctis: & tunc rependet 5 vnicuique secundũ
opera eius.

5 Ad verbum, Viro viro, Hebraismus tritus.

28 Ammin dico vobis quod sunt quidam qui
stant hic, qui non gustabunt mortem, donec
viderint Filium hominis venientem in reg-
num suum.

...futurum est credentium. s *Adversarii Ecclesiæ comparantur regno munito. Itaque per Portas intelliguntur ciuitates munitæ ... Sensus est. Quicquid consilio vel viribus potest Satan Sic Paulus 2 Corinth. 10.4 vocat muni itiones.* 6 Ministerii Ec... ... cœlestis. t *Metaphora sumpta ab œconomis, qui claves gerunt, describitur ministrorum verbi potestas, ut Esa. 22.22. illa au... ... est omnibus ministris, supra 18.18. Itaque ministerium Euangelicum rite dici potest clavis regni cœlorum.* v *Ligantur ... illis cœlum clauditur, nempe quid fide non recipiunt Christum: contrà, quàm beati sunt quibus cœlum apertum est, qui Chri... ... liberantur, & fiunt illi coheredes.* 7 Prius discendum est quàm docendum. 8 Aduersus crucis offendiculum tem... ... sunt omnium animi. x *Dignitatis erat non ætatis nomen. Eos designat penes quos erant iudicia, quæ Hebræi vocabulo San... ... sunt, quos à senio Senatores Latini vocant.* y *Manu prehensum quasi deduxit: vt solent familiarius aliquid dicturi.* ... præposterum zelum. z *Satan, id est, aduersarius, per antonomasiam Hebræis dicitur qui Græcis Diabolus, id est, calumniator, vel ... ... is qui malitia vt Iudæi Iohan. 6.70. vel levitate aut arrogantia Dei voluntati resistunt.* a *Eo verbo significatur Petrum ... peccasse.* *Supra 10.38. mar. 8.34 luc 9.23. & 14.27.* 10 Nulli peius sibi consulunt, quàm qui sese supra Deum a... ... et proprio ingenio & omnibus carnis affectibus. *Supra 10.39. mar. 8.35 & luc. 9 24. & 17.23. iohan. 12.25. mar. 8.36. luc 9.* ... *incrifecerit: Sensus est, eos qui sui servandi causa Christum abnegant, non modò lucrum non facere quod captant, sed etiam eius ... volunt, id est sui ipsius, iacturam facere, quod est damnum omnium maximum. Contrà verò qui pro Christo mori non dubitant se ... recuperabunt.* d *Qua seipsum redimat.* e *Supra 6.29. Psal. 62.13. rom. 2.6.* f *Quoties bonis operibus promitti... ... eorum meritum gratuitæ fidei iustitiæ, nec salutis causa ostenditur: sed tantum animantur fideles ad rectè agendi studium ... non lædere.* *Mar. 9.1. luc. 9.27.* g *Per regnum intelligenda est gloria ascensionis, & quæ illam sequuta sunt, Ephe. ca. 4.* ... *Euangelii Mar. 9.1.*

Caput XVII.

Caput XVII.

1. Transformatio Christi. 5. Audiendus Christus. 12. Elias. 13. Iohannes Baptista. 17. Infidelitas Apostolorum. 20. Fidei vis. 21. Oratio & Jeiunium. 22. Christus passionem suam prædicit. 24. Tributum soluit.

1 ET post sex dies assumpsit Jeschua Cipha & Jaakub & Juchannan fratrem eius, & subduxit eos in montem excelsum seorsum.
2 Et transformatus est Jeschua ante illos: & resplenduit facies eius tanquã sol, vestimenta autem eius candida facta sunt sicut lux.
3 Et visi sunt illis Musche & Iliia loquentes cum illo.
4 Respõdit autẽ Cipha, & dixit ipsi Jeschua, Domine mi, bonum est nobis vt hic simus: &, si vis, faciemus hic tria tabernacula, vnum tibi, & vnum Musche, & vnum Iliia.
5 Et quũ adhuc ipse loqueretur, ecce, nubes lucida obũbrauit illos: & vox facta est è nube, quæ dicebat, Hic est filius meus dilectus, in quo complacitum est mihi: ipsum audite.
6 Et quum audiuissent discipuli, prociderunt in faciem suam, & metuerunt valdè.
7 Et accessit ad illos Jeschua, & tetigit illos, & dixit, Surgite, ne timeatis.
8 Et sustulerunt oculos suos, & [1] quemquam non viderunt nisi Jeschua solum.
9 Quumque descenderent de monte, præcepit illis Jeschua & dixit illis, [2] In conspectu cuiusquam ne dicatis visionem hanc, vsque dum resurrexit Filius hominis à mortuis.
10 Et interrogauerunt eum discipuli eius, & dixerunt ei, Quid igitur legisperiti dicunt, quòd Iliia oportet vt veniat prius.
11 Respondit Jeschua, & dixit illis, Iliia venit prius vt omnia compleat.
12 Dico autem ego vobis quòd ecce Iliia venit, & non agnouerunt eum, & fecerunt in eum quicquid voluerunt: sic etiam Filius hominis futurum est vt patiatur ab illis.
13 Tunc intellexerunt discipuli quòd de Iuchannan Baptista dixisset ipsis.
14 Et quum venissent ad turbã, accessit ad eũ [3] quidam, & incuruauit se super genua sua.
15 Et dixit ei, Domine mi, miserere mei. filius est mihi cui est [4] lunaticus *morbus*, & malè afficitur. multis enim [5] vicibus in ignem cadit, & multis vicibus in aquas.
16 Et obtuli eum discipulis tuis, & non potuerunt sanare eum.
17 Respondit Jeschua, & dixit, O generatio incredula & distorta, quousque tandem ero apud vos? & quousque tandem sustinebo vos? adducite eum ad me huc.
18 Et increpauit illud Jeschua, & exiuit ab eo dæmonium: & sanatus est puer ex illa hora.
19 Tunc accesserunt discipuli ad Jeschua seorsum, & dixerunt ei, Quare nos non potuimus sanare illum?
20 Dixit illis Jeschua, Propter incredulitatem vestram. Ammin enim dico vobis quòd si esset in vobis fides sicut granum sinapis, diceretis monti huic, Discede hinc, & discederet: & nihil potentius vobis esset.
21 Hoc autem genus non egreditur nisi per

1 ‖ [1] SEXTO [a] verò pòst die accepit Jesus Petrum ac Jacobum & Johannem fratrem eius, & subducit eos priuatim in montem sublimem.
2 [b] Transformatusque est coram eis, & splenduit facies eius vt sol: vestimenta autem eius facta sunt alba vt lux.
3 Et ecce, conspecti sunt eis Moses & Elias, cum eo colloquentes.
4 [c] Respondens autem Petrus dixit Jesu, Domine, bonum est nos hic esse: [d] si vis faciamus hic tria tabernacula, tibi vnum, & Mosi vnum, & Eliæ vnum.
5 Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida inumbrauit eos: & ecce vox è nube, dicens, ‖ Hic est Filius [e] ille meus dilectus, in quo acquiesco: ipsum audite.
6 Et quum *hæc* audissent discipuli, [f] ceciderunt in faciem suã, & timuerunt vehemẽter.
7 Tunc accedens Jesus tetigit eos, dixitque Surgite, & ne timete.
8 Sublatis autem oculis suis neminem viderunt, nisi Jesum [g] solum.
9 Et quum descenderent de monte, mandavit eis Jesus, dicens, Nemini dixeritis quod vidistis, vsque quò Filius hominis à mortuis resurgat.
10 Tunc interrogaverunt eum discipuli sui, dicentes, Quid igitur Scribæ dicunt, oportere vt ‖ Elias primùm veniat?
11 Jesus autem respondens dixit eis, [i] Elias quidem veniet primùm, & restituet omnia.
12 Sed dico vobis Eliam iam venisse: quem non agnouerunt, sed fecerunt ei quæcunque voluerunt: ita futurum est vt & filius hominis patiatur ab eis.
13 Tunc intellexerunt discipuli *eum* de Johanne Baptista *hæc* sibi dixisse.
14 ‖ [2] Et quum venissent ad turbam, adiit eum quidam accidens ei ad genua,
15 Et dicens, Domine, miserere filii mei, quoniam [k] lunaticus est, & malè afficitur: nam sæpè cadit in ignem & sæpè in aquam.
16 Et obtuli eum discipulis tuis, nec eum potuerunt sanare.
17 Respondens autem Jesus, dixit, O gens incredula & perversa, quousque tandem ero vobiscum? quousque tandem [l] tolerabo vos? adducite mihi eum huc.
18 Et obiurgauit dæmoniũ Jesus, exiitq; illud ab eo: & sanatus est puer ex illo momento.
19 ¶ [3] Tunc adeuntes discipuli Jesum priuatim, dixerunt, [m] Quare nos non potuimus illud eiicere?
20 Jesus autem dixit eis, Propter incredulitatem vestram: ‖ amen quippe dico vobis, si habeatis [n] fidem quantulum *est* granum sinapis, dicetis huic monti transgreditor. Demigra hinc illuc, & demigrabit: & nihil [o] impossibile vobis erit.
21 [4] Hoc verò genus *dæmoniorum* non egredi-

[1] Ad verbum, hominem. Heb.

[2] לעין אנש Ante oculum hominis, id est, spectante quoquam, aut præsente, ne loquamini de hac visione.

[3] Ad verbum, Homo Hebraism.

[4] Syrè בר אגרא cuius explicationem habes suprà, Matth. 4. in fine.

[5] Ad verbum, Temporibus Hebraismus.

[6] Ad verbum, Et aliquid non esset potentius vobis. Hebraismus.

Mar. 9. 2. luc. 9. 27.

[1] Christus hic est humilis in Euangelio vt interea sit cœli & terræ Dominus.

[a] Lucas alios dies numerat, quibus primum illum quo loquutus erat Christus & vltimum quo transformatus est comprehendit; Mattheus verò ipsa intermedios.

[b] Transformatio hæc non prorsus exhibuit Christum videndum discipulis, qualis nunc est in cœlo, sed gustum immensæ gloriæ præbuit, quem ipsi capere poterant.

[c] Hebr.

[d] Marcus significat (c. 9. 6.) Petrum quum in ecstasin raptus foret instar hominis attoniti loquutum esse.

Suprà 3. 17. 2. pet. 1. 17.

[e] Articulus ille à reliquis filiis distinguit: Ille enim natura Filius est, hi adoptione. [illegible]

[f] Prona adorantes.

Suprà 2. 11.

[g] Vnus ille [illegible]

[h] Quod [illegible]

Mal. 4. 5. luc. 1. 17. mar. 9. 11.

[i] Hoc dicit [illegible] Malachias [illegible] Elias [illegible] in Johanne [illegible] virtute Eliæ.

Marc. 9. 17. luc. 9. 38.

[2] In illo [illegible] beneficentia [illegible] spicit.

[k] Qui certo lunæ tempore [illegible] morbo [illegible]

[l] Sustinebo [illegible]

autem obiurgatio ad Scribas directa est. [3] Diffidentia interrumpit diuinorum beneficiorum cursum. [m] Mirantur discipuli [illegible] sutrum quæ semel instructi fuerant. sup. 10. 1. quùm proprio vitio ea se priuarint. Nam sequitur, Iesus autem &c. Luc. 17. 6. [n] Non fidem [illegible] ralem & historicam intelligit; nec etiam fidem iustificantem. Sed illam demum specialẽ, & quibusdam Christianis particularem qua animus quasi [illegible] & impulsu ad res mirandas perficiendas impellitur, & ista vocatur fides miraculorum. [o] Hyperbolica est loquendi formula. [4] [illegible] varius diffidentiam.

tur nisi per p precationem & ieiunium.
22 ¶|| 5 Versantibus autem ipsis in Galilæa,
dixit eis Iesus, Futurum est vt Filius hominis
tradatur in manus hominum.
23 Et trucidabunt eum, sed tertio die suscita-
bitur. Et contristati sunt vehementer.
24 6 Quum autem venissent Capernaum,
venerunt ad Petrum qui didrachma acci-
piunt: dixeruntque, præceptor vester q non
soluit r didrachma?
25 Dicit, Etiam. Et quum ingressus fuisset do-
mum præuenit eum Iesus, dicens, Quid ti-
bi videtur, s Simon? Reges terræ à quibus
accipiunt tributa siue censum? t à filiis suis,
an ab alienis?
26 Dicit ei Petrus, ab alienis. Ait ei Iesus,
Nempe igitur v liberi sunt filii.
27 Sed ne offendiculum eis præbeamus pro-
fectus ad mare, mitte hamum: & eum pi-
scem qui ascenderit primus, tolle: & aper-
to ore eius, inuenies x staterem: acceptum
illum da eis pro me & pro y te.

ieiunium & per precationem.
22 Quum autem versarentur in Galilæa, dixit
illis Ieschua, Futurum est vt Filius hominis
tradatur in manus filiorum hominis:
23 Et occident eum, & die tertio resurget.
Et contristati sunt valdè.
24 Quumque venissent in Cephar-Nachum,
accesserunt illi qui accipere solent 7 binas
drachmas argenti capitationis, ad Cipha, &
dixerunt illi, Dominus vester non dat duas
drachmas suas?
25 Dixit illis, Etiam. Quumque ingressus
fuisset Cipha in domum, præuenit eum Ie-
schua, & dixit ei, Quid videtur tibi Sche-
meun? Reges terræ à quo accipiunt tribu-
tum & argentum capitationis, à filiis suis,
an ab alienis?
26 Dixit ei Schemeum, Ab alienis. Dixit
illi Ieschua, Ergo 8 libertate sunt præditi
filii.
27 Ne autem offendamus istos, abi ad ma-
re, & proiice hamum, & pisci primo qui
ascenderit, aperi os, & inuenies 9 state-
rem. Ipsum accipe & offer pro me & pro
te.

... Christum venisse Capernaum, vt in suam vrbem, ad soluendum annuū illud tributum. s *Quòd Petrum compellat potius quam ... fortasse quia tunc habitauit in eius domo.* t *Per filios, non subditos qui tributum soluebant, sed naturales filios intellige. Ergo bis ... Regis filium.* v *Christus minimè hic de communi iure fidelium disserit: sed tantum similitudinem petit à filiis Regum qui ... esse liberi sunt.* x *Stater erat tetra-drachmus, id est, quatuor drachmarum.* y *Petrus enim ciuitatis erat ciuis, propterea tribu... dum cogebatur.*

7 Ad verbū, Duas, duas drachmas, Hebraismus. Porro drachmam aiunt in Thalmud diuersis in locis idem esse numisma quod propria gentis appellatione dicebatur מעה meha, quod sexta pars de narii est, & tantum argenti continet quā tum est pondus sexdecim granorum hordei, ita vt duæ drachmæ, quæ cuique soluendæ erant, continerent argenti pondus 32. granorum hordei. Stater autem propriè gentis nomine vocabatur אסתירא Asthira, & memoratum pondus argenti duplicabat: id est, quatuor continebat drachmas.
8 Ad verbum, Filii libertatum sunt filii, id est, filii sunt ii, quibus conuenit esse liberos.
9 De valore staters vide paulo ante.

Caput XVIII.

1 *Maximus in regno Dei.* 5 *Suscipere puerulum.* 6 *Scandalizare.* 7 *Scandala.* 9 *Oculi eruitio.* 10 *Angeli.* *Ouis perdita.* 15 *Correptio.* 17 *Excommunicatio.* 21 *Fratri resipiscenti semper parcendum.* 23 *Parabola regis conferentis rationem cum seruis suis.*

1 EO ipso tempore adierunt Iesum disci-
puli, dicentes, Quisnam maximus est
in regno cœlorum?
2 a Et quum aduocasset puerulum Iesus, sta-
tuit eum in medio eorum.
3 Et dixit, Amen dico vobis, nisi conuersi
fueritis, a & fiatis vt puerulii, nequaquam
ingrediemini in regnum cœlorum.
4 Quisquis igitur demiserit seipsum sicut *est*
puerulus iste, is est maximus ille in regno
cœlorum.
5 b Et quisquis exceperit aliquem puerulum
talem in nomine meo, me excipit.
6 a ||Quisquis autem offenderit aliquem ex
paruis istis qui in me credunt; præstiterit ei
vt suspendatur mola c asinaria in collo eius,
ac demergatur in profundo maris.
7 5 d Væ mundo ab offendiculis. Necesse est
enim vt eueniant e offendicula: verunta-
men væ homini illi per quem offendiculum
euenit.
8 ||Si verò manus tua vel pes tuus facit vt tu
f offendas, exscinde ea, & abiice abs te; bo-
num est tibi ad vitam ingredi claudum aut
mancum *potius*, quàm duas manus vel duos
pedes habentem conijci in ignem æter-
num.
9 Et si oculus tuus facit vt tu offendas, erue
eum, & abiice abs te. bonum est tibi lu-
scum ingredi in vitam, *potius* quàm duos
oculos habentem coniici in gehennam
ignis.

1 IN illa hora accesserunt discipuli ad Ie-
schua, & dixerunt, Quisnam maximus est
in regno cœlorum?
2 Et vocauit Ieschua puerum, & statuit eum
in medio illorum.
3 Et ait, Amen dico vobis, quòd nisi con-
uersi fueritis, & efficiamini sicut pueri, non
intrabitis in regnum cælorum.
4 Qui igitur demittit seipsum, sicut hic puer
hic erit maximus in regno cælorum.
5 Et qui recipiet 1 similem puero huic in
nomine meo, is me recipit.
6 Et omnis qui offenderit vnum de pusillis
istis qui credunt in me, tolerabilius fuerit ei
vt sit suspensa mola asinaria ad collum eius,
& demergatur in profunda maris.
7 Væ mundo ab offendiculis. Necesse enim
est vt veniant offendicula: væ autem ho-
mini 2 per cuius manum veniunt offendi-
cula.
8 Si autem manus tua aut pes tuus offendit
te, abscinde eum, & proiice eum à te. 3 bo-
num enim est tibi vt ingrediaris ad vitam
4 claudus aut 5 mutilus, & non, quum sint
tibi ambæ manus aut ambo pedes, ruas in
ignem æternum.
9 Et si ita sit vt oculus tuus offendat te, erue
eum & proiice eum abs te: bonum est ti-
bi vt vno oculo ingrediaris ad vitam, &
non, quum sint tibi duo oculi, ruas in Gi-
hanna ignis.

... erit mundo ob scandala offendiculaque pusillorum. e *Impedimenta quæ obstant operibus bonis.* *Mar. 9.43.* *Sup. 5.30.* f *Hyperbolicæ sunt hæc omnia & amplificandi causa, hæc addita q.d. Tam sedulò & constanter resistendum est scandalis vt oculos potius eruere & ... quàm vt scandala sinearcitur.*

1 Ad verbum, sicut puer hic.
2 Hebraismus pro Cuius opera.
3 חגרים Idē quod: חגיר claudus: sic Marc. 9.
4 מעוכ mutilū. Vide supra cap. 15. Hebraicè diceretur כרות: & idem legitur Marci 9.
5 Hebraismus est vsitatissimus: pro Melius enim est tibi vt &c. quàm quum sunt tibi ambæ manus &c. Carent enim Heb. Chaldæi, & Syri comparatiuis & superlatiuis gradibus, & pro iis positiuis vtuntur.

6 חבסון ficut Hebraicum חבוו mutato zain in samech. Sunt enim literæ ad idem pronuntiationis organum, (id est ad dentes) pertinentes.
7 Ad verbum, Hominis.

10 Videte ne 6 contemnatis vnum ex istis pu-
sillis. Dico enim ego vobis quòd angeli eo-
rum omni tempore vident faciem Patris
mei qui est in cælis.
11 Venit enim Filius hominis vt vivificet id
quod perierat.
12 Quid videtur vobis? Si fuerint 7 alicui
centū oues, & aberrauerit vna ex eis, nónne
relinquit nonaginta & nouem in monte,
& abiens quærit eam quæ aberrauerat?
13 Et, si inueniat eam, Ammin dico vobis
quòd gaudeat super ea magis, quàm *super*
nonaginta & nouem quæ non aberrauerunt.
14 Sic non est voluntas coram Patre vestro
qui est in cælis vt pereat vnus de pusillis
illis.
15 Si autem 8 peccauerit in te frater tuus,
vade, 9 argue eum inter te & ipsum solum: si
audierit te, lucratus es fratrem tuum.
16 Et si non audierit te, accipe tecum vnum
aut duos: vt per os duorum aut trium testi-
um consistat omne verbum.
17 Si autem etiam hos non audierit, dic Ec-
clesiæ. Si verò etiam Ecclesiam non audi-
erit, sit tibi sicut publicanus & sicut ethni-
cus.
18 Et Ammin ego dico vobis quòd quic-
quid ligaueritis in terra, erit ligatum in cæ-
lis: & id quod solueritis in terra, erit solu-
tum in cælis.
19 Rursum ego dico vobis quòd si duo ex vo-
bis consenserint super terram de omni re
quam petierint, fiet illis a Patre meo qui
est in cælis.
20 Vbi enim sunt duo vel tres congregati in
nomine meo, ibi ego sum in medio eo-
rum.
21 Tunc accessit ad eum Cipha, & dixit ei,
Domine mi, 10 quoties, si peccauerit in me
frater meus, remittam ei? 11 vsque ad septi-
mam vicem?
22 Dixit illi Ieschua, Non dico tibi, vsque ad
septimam, sed vsque ad 12 septuaginta vi-
ces septies & septies.
23 Propterea assimilatum est regnum cælo-
rum homini regi, qui voluit vt acciperet ra-
tionem à seruis suis:
24 Et quum cœpisset accipere, obtulerunt
ei vnum qui debitor erat vnius myriadis
13 talentorum:
25 Et quum non esset illi soluendo, iussit do-
minus illius vt venderetur ipse, & vxor eius
& filii eius, & quicquid erat ei, & solueret.
26 Et procidit ille seruus, adorauit eum, & di-
xit, Domine mi, 14 patiens esto erga me, &
omnia reddam ego tibi.
27 Et misericordia motus dominus servi il-
lius, & absoluit eum & debitum eius remi-
sit ei.
28 Egressus verò est seruus ille, & inuenit vnū

8 אסכל Id est, Stulte & insipienter egerit. Vide quæ annotata sunt in Cap. 6.24.
9 ויכח In arguendi significatione verbum hoc legitur in Psalmis, Prouerb. & Iob. & alibi apud paraphrasten Chaldæum sæpe.

10 Ad verbum, Quot temporibus Syra phrasis.
11 Ad verbū vsq; ad septem tempora.
12 לשבעין שבעין שבע Hebraicè ad verbum esset לשבעים שבעה שבע. Locutio Syra. & significat quatuordecim vicibus septuagies: estque numerus finitus pro infinito.
13 Talentum Hebræi vocabant ככר cicar, Chaldæi verò & Syri ככרא cacerâ. Et vt refert D. Kimchi in suo lib. Radicum, continebat libras sexaginta argenti vel auri, aut alterius generis metalli.
14 Ad verbū, Contine erga me spiritū, id est, iram.

10 4 Videte ne contemnatis aliquem ex par-
uis istis; dico enim vobis, Angelos eorum
in cœlis per omne *tempus* g intueri faciem
Patris mei qui in cœlis est.
11 ‖Venit enim Filius hominis vt seruet quod
perierat.
12 ‖Quid vobis videtur? si fuerint alicui ho-
mini centum oues, & errauerit vna ex iis,
nónne relictis ipsis nonaginta nouem, pro-
fectus in montes, quærit eam quæ aberra-
uerat?
13 Quòd si acciderit vt inueniat eam, amen
dico vobis, gaudet super ea magis quàm
super illis nonaginta nouem quę non aber-
rarant.
14 Ita non vult Pater vester qui in cœlis est,
vt pereat vnus ex paruis istis.
15 ¶‖ h 5 Si verò peccauerit i in te frater
tuus, ito & arguito eum inter te & ipsum
solum, si te audierit, lucratus es fratrem tu-
um:
16 Sin verò te non audierit, assume tecum ad-
huc vnum aut duos: vt ex k ore duorum aut
trium testium confirmetur res tota.
17 6 Quòd si neglexerit eos audire, dic l Ec-
clesiæ: quòd si Ecclesiam audire neglexe-
rit, sit tibi velut quispiam m ethnicus & quis-
piam publicanus.
18 Amen dico vobis, quæcunque n ligaueri-
tis in terra, erunt ligata in cœlo: & quæ-
cunque solueritis in terra, erunt soluta in
cœlo.
19 ‖ o Rursum dico vobis, si duo ex vobis con-
senserint in terra, quodcunque petierint, fi-
et eis à Patre meo qui in cœlis est.
20 ‖Vbi enim sunt duo vel tres coacti in no-
mine meo, illic sum in medio eorum.
21 7 ¶ Tunc adiens eum Petrus, dixit, Domi-
ne, quoties peccabit in me frater meus, &
remittam ei? an vsque septies?
22 ‖Dicit ei Iesus, Non dico tibi vsque sep-
ties, p sed vsque septuagies septies.
23 ‖Propterea simile est regnum cœlorum
regi qui voluit conferre rationem cum ser-
uis suis.
24 Et quum cœpisset conferre, oblatus est
ei quidam debitor q decies mille talento-
rum.
25 Quum autem is non posset *hæc* reddere,
r iussit eum dominus eius venundari, & vxo-
rem eius & liberos, & omnia quæ habebat:
& reddi *debitum*.
26 Procidens ergo seruus ille adorabat e-
um, dicens, Domine, s differ iram in me, &
omnia tibi reddam.
27 t Commotus autem intima misericordia
dominus serui illius, dimisit eum, & mutu-
um remisit ei.
28 Egressus verò seruus ille, inuenit vnum

4 Quàm quisque est imbecillior, eo magis oportet illius salutem nobis curæ esse, Deus ipse suo exemplo nos docet. *Psal.* 34. 8.
g *Loquitur more seculi huius, ubi consistere in conspectu regis, faciemque eius perpetuo videre posse, summa est domesticæ consuetudinis & familiaritatis.*
Luc. 19. 10.
Luc. 15. 4.
Leuit. 19. 17.
ecc. 19. 13.
luc. 17. 3.
iac. 5. 18.
h *Quæ de fraterna correptione, ac de ecclesiastica disciplina hic constituta sunt a Christo, nemo quomodo & in quem finem, & quatenus seruanda sint clarius ostendit.*
5 Studendum est sarciendæ concordiæ, non autem vindicandæ iniuriæ.
i *Si peccauerit in te: id est, si solus peccatum fratris noris.*
Deut. 19. 15.
ioh. 8. 17.
2. *cor.* 13. 1.
2. *thes.* 3. 14.
heb. 10. 28.
k *Id est, sermone ac testimonio: os enim aliquando sumitur pro sermone. Num. 3. 16. atque etiam pro ipso testimonio, scilicet quod ... per se loquuntur, ... fra 21. 16.*
6 Qui ... iudicium ... Deum ...
l *Apud ... qui ... ecclesiastico ... ... di & ... ... 41. ... quos ... Synagoga ... apud ... ...*
m *Profanus ... vel ... ... Hebrais ... ... fugerunt.*
n *Supra* 16. 19.
o 1. *Cor.* 5. 4.
2. *thes.* 3. 14.
7 ...
p *Numerus ... pro incerto ... pro peccato ...*

... *fueritis, Deus exaudiet vos non ecclesiam duntaxat vniuersam, sed etiam si duo tantum vno consensu petierint.* *Ioh.* 14. 13.
... Deum experientur quià fratribus quantumuis magnis multisque iniuriis prouocati, non ignoscunt. *Luc.* 17. 4.
pro incerto & finitus pro infinito ponitur, significat Christus remittendum esse quoties resipuerit frater. *Luc.* 17. 4. q ...
men memoratur regnis summa sexagies centena millia aureorum coronatorum, & exigua decem aureorum inter qua proportio ...
stipulata erat lex, vt qui soluendo non esset, in nexus addiceretur creditori luiturus corpore, quod a re non posset. s *Ne indulgens ...*
... sic Deus macrothymos *in sacris literis celebratur, id est clemens & cohibens impetum animi, Psalm. 86. 5. patiens & ...*
t *Sup.* 6. 36.

ex conseruis suis, qui debebat ei centum denarios: & prehensum eum, *suffocabat, dicens, Redde quod debes.

29 Procidens ergo conseruus eius ad eius pedes, precabatur eum, dicens, Cohibe iram erga me, & omnia reddam tibi.

30 Ille verò noluit: sed abiens coniecit eum in carcerem, quousque redderet debitum.

31 Quum autem vidissent conserui eius quæ facta fuerant, doluerunt vehementer: & quum venissent, declararunt domino suo omnia quæ facta fuerant.

32 Tunc eo aduocato dominus ipsius dixit ei, Serue male, totum debitum illud remisi tibi, quia precatus es me.

33 Nonne oportuit & te misereri conserui tui, vt & ego tui misertus sum?

34 Tunc iratus dominus eius tradidit eum tortoribus, vsquequo redderet id omne quod sibi debebatur.

35 Ita & Pater meus cœlestis faciet vobis, nisi remiseritis suo quisque fratri ex cordibus vestris offensas eorum.

de 15 conseruis suis, qui debitor ei erat 16 denariorum centum. Et apprehendit illum, & strangulabat illum, & dicebat illi, Redde mihi id quod debes mihi.

29 Et procidit ille conseruus ad pedes eius, rogauit eum, & dixit, 17 Patiens esto erga me, & omnia ego soluam tibi.

30 Is autem noluit: sed abiens coniecit illum in carcerem, donec daret sibi id quod debebat sibi.

31 Quum vidissent autem conserui eorum id quod fiebat, indoluerunt valdè: & euntes manifestauerunt domino suo quicquid factum fuerat.

32 Tunc accersiuit eum dominus suus, & dixit illi, Serue nequam, illud totum debitum remiseram tibi, quòd rogasses me.

33 Nonne oportuisset vt tu gratiosus esses conseruo tuo, quemadmodum ego gratiosus fui tibi?

34 Et iratus est dominus eius, & tradidit eum 18 tortoribus, vsquedum redderet quicquid debebat sibi.

35 Sic faciet vobis Pater meus qui est in cælis, si non remiseritis 19 quisque fratri suo ex corde vestro peccata illius.

15 Ad verb. De cognominatione sua, hoc est, Qui de nomine eiusdem heri vel conditionis vocabatur. Periphrasis est conserui. Fortassis refertur ad Hebraicam vocem חבר, quam Chaldæi interpretantur שמש, id est ministerium: quæ significatio magis esset apta, & propinqua.

16 Denarius, numisma erat Hebræis, vocatum זוז propria appellatione: de quo legitur Lucæ, cap. 15.8. licet etiam Denara barbaro vocabulo quod à Romanis acceperant, vocarent. Continebat autem argenti pondus, 96. granorũ hordei: id est, æquiualebat sex drachmis.

17 Ad verb. Continé erga me spiritum, id est, iram, vt paulo antè.

18 [illegible] lis qui torquent, & flagellant. Sic infrà cap. 20. 19. [illegible] & flagellabunt eum. 19 Ad verbum, Homo fratri suo. Hebraismus.

CAPVT XIX.

2 *Sanantur infirmi.* 7 *Libellus abscessionis. Deus. Mandata seruanda.* 21 *Perfectus.* 23 *Diues.* 26 *Salus à Deo,* 27 *Relinquere omnia & Christum sequi.* 12 *Eunuchi.* 13 *Puerulli oblati.* 17 *Bonus*

1 ET factum est, quum finiisset Iesus sermones istos, ª soluit à Galilæa, ᵇ & venit in fines Iudææ, traiecto Iordane.

2 Et sequuta est eum turba multa: sanauitque eos illic.

3 ᶜ Tunc adierunt eum Pharisæi, tentantes eũ, & dicentes ei, Licétne homini dimittere vxorem suam quauis ex causa?

4 Ille verò respondens dixit eis, Non legistis, ‖ opificem ab initio fecisse ᵉ masculum & fœminam?

5 Et dixisse, Propterea relinquet homo patrem & matrem, & ᵈ agglutinabitur vxori suæ: & ᵉ qui duo *fuerant*, erunt vna caro.

6 Itaque non amplius sunt duo, sed vna caro, quod ergo Deus ᶠ coniunxit, homo ne seiungat.

7 ª Dicunt ei, Cur ergo ‖ Moses mandauit dare libellum discessionis, & eam dimittere?

8 Dicit eis, Moses ᵍ pro duritia cordis vestri ʰ permisit vobis dimittere vxores vestras: ceterùm à principio non fuit ita.

9 Dico autem vobis, quicunque dimiserit vxorem suam, nisi ⁱ ob scortationem, & aliam duxerit, eum mœchari: & qui dimissam duxerit, mœchari.

10 Dicunt ei discipuli eius, ᵏ Si tale est negotium hominis cum vxore, ˡ non expedit vxorem ducere.

1 ET factum est, vt quum compleuisset Ieschua verba hæc, ¹ migrauit a Galilæa, & venit in confinium Iudææ trans-Iurdenan.

2 Et conuenerunt post eum turbæ multæ, & sanauit illos ibi.

3 Et accesserunt ad eum Pharisæi, & tentabant eum, & dixerunt, An licet homini vt dimittat vxorẽ suam ² qualibet occasione?

4 Ille autem respondit, & dixit illis, Annon legistis quòd is qui fecit ab initio, marem & fœminam fecit eos?

5 Et dixit, Propterea derelinquet vir patrem suum & matrem suam, & adherebit vxori suæ, & erunt ambo illi vna caro.

6 Quapropter non sunt duo, sed vnum corpus. Illud igitur quod Deus coniunxit, filius hominis non separet.

7 Dicunt illi, Quare igitur Musche præcepit vt daremus scriptum desertionis, & dimitteremus eam?

8 Ait illis, Musche, contra duritiem cordis vestri, permisit vobis vt dimitteretis vxores vestras: ab initio autem non fuit sic.

9 Dico autem vobis quòd qui deserit vxorẽ suam quæ adulterium non commisit, & accipit aliam, adulterium committit: & qui accipit desertam, committit adulterium.

10 Dicunt ei discipuli eius, Si ita sit negotium inter virum & vxorem, non expedit ducere vxorem.

1 Syrum verbum שנא, quod propriè significat attollere & leuare, vt vertendum propriè sit Leuauit vel Sustulit (subaudi pedes suos) à Galilæa, & c. Similis loquutio habetur Genes. 29. 1. [illegible] id est, Leuauit Iaakob pedes suos, & abiit in terram [illegible]

2 Ad verbum, In omni occasione.

... iudicia, non morali, hæc enim perpetua est regula diuinæ iustitiæ, illa sese aliquando vt regula Lesbia inflectit. Sup 5.32. Mar. 10.11 ... 32. ‖ Hoc itaque tempore in adulteros lata leges negligebantur: repudio enim non fuisset opus, si capitali supplicio dirempta fuissent. k Id est si ita se res habet de viro & vxore, seu de coniugio vt non amplius ita liberum sit repudium. l Duram seruitutem esse ... rixosam, temulentam aut simili vitio molestam mulierem. Itaque loquuntur vt carnales non vt spirituales: quare eorum ... damnat.

5 Ad verb. Non omnis homo. Hebraismus.

4 מְהַימְנָא Idem quod Heb. נֶאֱמָן Id est fidelis: quòd eunuchorum fides deligeretur asseruandis thoris.

5 Ad verb. Testeris testimonium mendax.

6 Id est, Sequere me. Hebraismus.

7 Vocem גַּמְלָא, qua hic vtitur Paraphrastes, in aliis autoribus Chaldæis aut Talmudicis non legi: collatione autem locorum Noui Testamenti, in quibus reperitur, eius hanc esse significationem facile potest intelligi. Reperitur autem, Lucæ. 18. 25. & 1. ad Timoth. 6 18.

8 Id est, Seruari. Hebraismus.

9 Id est, Sequuti sumus te.

10 Id est, Sequuti estis me.

11 Ille autem dixit eis, 3 Vnusquisque non est
capax sermonis huius, sed is cui datum
est.
12 Sunt enim 4 eunuchi qui de vtero matris
suæ nati sunt ita: & sunt eunuchi qui ab ho-
minibus facti sunt eunuchi: & sunt eunuchi
qui seipsos fecerunt eunuchos propter reg-
num cœlorum. Qui potens est vt capiat,
capiat.
13 Tunc obtulerunt ei pueros, vt poneret
manum suam super eos, ac oraret. Et prohi-
buerunt eos discipuli eius.
14 Ipse verò Jeschua dixit illis, Sinite pueros
venientes ad me, & ne prohibeatis eos: il-
lorum enim qui sunt sicut isti, est regnum
cœlorum.
15 Et imposuit manum suam super illos, &
abiit illinc.
16 Et veniens quidam accessit, & dixit illi,
Magister bone, quid boni faciam vt sit mihi
vita æterna?
17 Ille autem dixit ei, Quid vocas tu me
bonum? Nullus est bonus nisi vnus Deus. Si
autem vis ingredi ad vitam, serua mandata:
18 Dixit illi, Quæ? Ieschua autem ait illi, Ne
occidas, & Ne perperres adulterium, &
Ne fureris, &, Ne 5 testimonium proferas
mendax:
19 Et, Honora patrem tuum & matrem tuam,
&, Diliges proximum tuum sicut teipsum.
20 Dixit ei ille adolescens, Hæc omnia serua-
ui à pueritia mea: qua re indigeo?
21 Ait illi Ieschua, Si vis perfectus fieri, va-
de, vende possessionem tuam, & da paupe-
ribus, & erit tibi thesaurus in cælis: & 6 veni
post me.
22 Audiuit autem ille adolescens sermonem
hunc, & abiit mœstitia affectus: erat enim
ei possessio multa.
23 Jeschua autem dixit discipulis suis, Ammin
dico vobis, quòd difficile est diuiti vt ingre-
diatur in regnum cœlorum.
24 Iterum autem dico vobis quòd 7 facilius
est camelo intrare in foramen acus, quam
diuiti vt intret in regnum Dei.
25 Discipuli verò quum audiuissent, percul-
si sunt valdè, & dixerunt, Quisnam potest
8 viuere?
26 Intuitus est illos Jeschua, & ait illis, Apud
filios hominum hoc non potest: apud Deum
autem omnia sunt possibilia.
27 Tunc respondit Cipha, & dixit ei, Ecce,
nos reliquimus omnia, & 9 venimus post te:
quid ergo erit nobis?
28 Dixit illis Jeschua, Ammin dico vobis,
quòd vos 10 qui venistis post me, in seculo
nouo, quum sedebit Filius hominis super
thronum gloriæ suæ, sedebitis etiam vos su-
per duodecim solia, & iudicabitis duode-
cim tribus Jisraiel.
29 Et, quisquis relinquit domos, aut fratres,

11 Ipse verò dixit eis, 3 Non omnes m sunt
capaces huius sermonis, sed quibus datum
est.
12 Sunt enim n eunuchi qui ex matris vtero
nati sunt ita: & sunt eunuchi qui castrati
sunt ab hominibus: & sunt eunuchi qui o se-
ipsos castrarunt propter regnum cœlorum.
p Qui potest capax esse, capiat.
13 ‖ 4 Tunc oblati sunt ei pueruli q vt manus
eis imponeret, & precaretur: discipuli au-
tem obiurgarunt r eos.
14 Jesus autem ait, Sinite puerulos, & ne pro-
hibete eos ad me venire: s talium est enim
regnum cœlorum.
15 Et quum imposuisset eis manus, profectus
est illinc.
16 ¶ ‖ 5 Et ecce, quidam accedens dixit ei,
Doctor bone, quid boni faciam vt habeam
vitam æternam?
17 Ipse verò dixit ei, Cur me dicis bonum?
nullus est bonus, t nisi vnus, *nempe* Deus.
Si vis autem ad vitam ingredi, serua man-
data.
18 Dicit ei, Quæ? Jesus autem dixit, ‖ Non
occides, Non mœchaberis, non furaberis,
Non dices falsum testimonium.
19 Honora patrem & matrem. Et, Diliges
proximum tuum vt teipsum.
20 Dicit ei adolescens, v Omnia hæc ob-
seruaui à iuuentute mea: quo adhuc defi-
cior?
21 Ait ei Iesus, x Si vis perfectus esse, abi,
vende quæ habes, & da pauperibus: & ha-
bebis thesaurum in cœlo, & adesdum seque-
re me.
22 Quum audisset autem adolescens eum
sermonem, abiit contristatus: habebat enim
bona multa.
23 Jesus autem dixit discipulis suis, 6 Amen
dico vobis, diues difficulter introibit in
regnum cælorum.
24 Rursum verò dico vobis, Facilius est y ca-
melum per foramen acus transire, quàm di-
uitem in regnum Dei introire.
25 *His* autem auditis, discipuli eius perculsi
sunt valdè, dicentes, Quis ergo potest ser-
uari?
26 Intuitus autem *eos* Jesus, dixit eis, Apud
homines, hoc impossibile est: apud Deum
autem omnia possibilia sunt.
27 ‖ 7 Tunc respondens Petrus dixit ei, Ecce,
nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te:
quid ergo erit nobis?
28 Jesus autem dixit eis, Amen dico vobis,
vos qui sequuti estis me, z in regeneratio-
ne, quum sederit Filius hominis in throno
gloriæ suæ a sedebitis etiam, vos, *inquam*,
super thronos duodecim, ‖ b iudicantes du-
odecim tribus Jsrael.
29 Et quisquis reliquerit domos aut

3 Peculiare est continentiæ donum: ac proinde perpetuæ continentiæ legem ne sibi quidem potest quisque indicere.

m *i. Recipiunt & admittunt, sicut dicimus locum aliquem angustum capere non posse multas res, q.d. Christus, Ab hac nubendi necessitate, non possunt esse omnes liberi, nisi quibus datum est diuinitus.*

n *Eunuchorum [illegible] est generis, [illegible] sunt, [illegible] & castrati, hi à coniugio arcet defectus: quia viri non sunt.*

o *Qui à coniugio abstinent, & continentiam seruant ex Dei scilicet dono.*

p *Vtilis [illegible] admonitio quia in [illegible] gendo vitæ genere pauci, quid sibi datum sit reputant.*

Supr. 18.3. mar. 10.13. luc. 18.15.

4 Ipsi etiam infantes in gratuito Dei fœdere comprehenduntur.

q *Impositionis manuum symbolum fuit apud Iudæos familiare, quoties solenni [illegible] precatio [illegible] benedictio.*

r *Videl. [illegible] offerentes illos.*

s *Talium dicit [illegible] horum: quia comprehendit cùm paruulis [illegible] eorum similes.*

Mar. 10.17. luc. 18.18.

5 Et legem [illegible] ipsos minimè [illegible] norunt qui ex lege salutem petunt.

t *Hinc [illegible] est, quod quicquid [illegible] nitatis in hominibus [illegible] ritur, id [illegible] Deo, tanquam [illegible] te omnis boni.*

Exo. 20. 13.

v *In hoc [illegible] te demonstratur [illegible] quanta sit [illegible] gnii arrogantia & vanitas q. d. [illegible] ad mihi proponi [illegible] ista vulgaria [illegible] obseruantem [illegible] ipsa in [illegible] care possum.*

x *Non [illegible] derat inuenit [illegible]* Dei dono [illegible]

mandata seruasse: ideò vera charitatis exemplo proposito, latentem in animo morbum indicat. 6 Diuites peculiari Dei dono [illegible] possint ex Satanæ tendiculis euadere. y *Theoph. catorli nomine funem anchorarium intelligit. Caninius verò ex [illegible] dictis obseruat prouerbialem esse locutionem, & cameli nomine animal intelligi. hac autem sermonis absurditas ad emphasin facit.* *Mar. 10.* *luc.* 18. 18. 7 Minimè perit quod Dei causa negligitur. z *Regeneratio sumitur pro illa die, qua cœlestis incipiet [illegible] uam vitam viuere. i. cum animo & corpore fruentur illa hæreditate cælesti.* a *Humana sed magnifica similitudine [illegible] iudicium adumbrat.* *Luc. 22. 3.* b *Hoc non est aliter intelligendum quàm quòd fides Apostolorum (qui & ipsi [illegible] tiqui viri idiotæ, & tamen Christum amplexi & ministri regni Dei facti.) Israelitis sit adempturæ omnem excusationem: sic de Niniuitis & [illegible] Austri Supr. 12. 41. legimus.*

fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut liberos, aut agros, causa nominis mei, centuplicia accipiet, & vitam æternam hæreditatis iure possidebit.
30 ‖ [g] Multi autem primi, erunt vltimi: & vltimi, primi.

aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut filios, aut agros, propter nomen meum, [11] vnum in centum accipiet, & vitæ æternæ hæres fiet.
30 Multi autem sunt primi, qui futuri sunt postremi: & postremi, primi.

CAPUT XX.

1 *Operarii conducuntur in vineam.* 15 *Oculus nequã.* 17 *Passionẽ suam prædicit.* 20 *Zebedæi filii.* 22 *Calix.* 28 *Minister noster Christus.* 30 *Cæci duo.*

1 SImile [a] enim est regnum cœlorum patrifamiliâs, qui exiit cum prima luce ad conducendos operarios *quos mitteret* in vineam suam.
2 Pactus autem cum operariis [a] denario in diem, misit eos in vineam suam.
3 Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos:
4 Et illis dixit, Abite & vos in vineam: & quodcunque iustum fuerit, dabo vobis.
5 Illi autem abierunt. Rursum, egressus circa sextam & nonam horam, fecit itidem.
6 Circa horam autem [b] vndecimam egressus, inuenit alios stantes otiosos, ac dicit eis, Cur hic statis totum diem otiosi?
7 Dicunt ei, Quia nemo nos conduxit. Dicit eis, Abite & vos in vineam: & quicquid fuerit iustum, accipietis.
8 Quum autem serum diei esset, dicit dominus vineæ procuratori suo, Voca operarios, & redde eis mercedem, incipiens ab vltimis vsque ad primos.
9 Et quum venissent qui circa vndecimam horam *conducti fuerant*, acceperunt [c] singuli denarium.
10 Venientes autem & primi, existimarunt se plus esse accepturos: sed acceperunt ipsi quoque singuli denarium.
11 Et quum accepissent, murmurabant aduersus patremfamiliâs:
12 Dicentes, Isti vltimi vnam horam *opus* fecerunt, & eos æquales nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & æstum.
13 Ipse verò respondens dixit vni eorum, [d] Amice, non facio tibi iniuriam: nónne denario pactus es mecum?
14 Tolle quod tuum est, & abi. volo autem huic vltimo dare vt & tibi.
15 Annon licet mihi quod volo facere in [e] meis? an oculus tuus [f] malus est quia ego bonus sum?
16 ‖ Sic vltimi erunt primi: & primi, vltimi. multi enim sunt vocati, pauci verò electi.
17 ¶ ‖ [2] Et ascendens Iesus Hierosolyma, assumpsit duodecim discipulos suos priuatim in via, & dixit eis,
18 [3] Ecce, ascendimus Hierosolyma, & Filius hominis tradetur primariis sacerdotibus, ac scribis, & condemnabunt eum morte:
19 ‖ [4] Tradentque eum Gentibus, vt illudant, & flagellent, & crucifigant: sed tertia die resurget.
20 ‖ [5] Tunc venit ad eum mater filiorum Ze-

1 SImile est regnum cœlorum homini [1] domino domus, qui exiuit diluculo vt mercede conduceret operarios in vineam suam.
2 Constituit autem cum operariis de denario per diem, & misit eos ad vineam suam.
3 Et exiuit tertia hora, & vidit alios stantes in foro & otiosos.
4 Et ait illis, Ite vos quoque ad vineam, & id [2] quod æquum est, ego daturus sum vobis.
5 Illi autem abierunt. Et exiuit rursum sexta & nona hora, & fecit similiter.
6 Et circiter vndecimam horam exiuit, & inuenit alios qui stabant & ociabantur: & dixit illis, Quid statis vos die hoc toto, & ociamini?
7 Dicunt ei, Quia nemo mercede nos conduxit. Ait illis, Ite vos quoque in vineam, & id quod æquum est, accepturi estis.
8 Quum esset autem vespera, dixit dominus vineæ œconomo suo, Voca operarios, & da illis mercedem suam, & incipe à postremis vsque ad primos.
9 Et venientes illi vndecimæ horæ, acceperunt [3] singuli denarium.
10 Quumque venirent primi, arbitrati sunt quod plus essent accepturi: & acceperunt singuli denarium, etiam ipsi.
11 Et quum acciperent, murmurabant contra dominum domus:
12 Et dicebant, Hi postremi vna hora operati sunt, & pares fecisti eos nobis qui portauimus pondus diei & æstum eius.
13 Ille autem respondit, & dixit vni eorum, Mi amice, ego non ago iniquè contra te: nónne factum est *vt* denario conueneris mecum?
14 Accipe quod tuum est, & abi: volo autem vt huic postremo dem sicut tibi.
15 An non licet mihi vt quicquid volo, faciam de meo? An oculus tuus malus est, quia ego bonus sum?
16 Sic postremi, erunt primi: & primi, postremi. Multi sunt vocati, & pauci electi.
17 Futurum autem erat vt Ieschua ascenderet in Vrischelem: & assumpsit duodecim discipulos suos [4] inter se & illos in via, & ait illis.
18 Ecce, ascendimus in Vrischelem, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum & Legisperitis, & condemnabunt eum ad mortem.
19 Et tradent eum Gentibus, & illudent eum, & flagellabunt eum, & in crucem agent eum, & die tertia resurget.
20 Tunc accessit ad eum mater filiorum Zabedai,

[11] Id est, Vnum auctum in centum, vt pro illo vno quod reliquit, centum recipiat. Eadem phrasis Mar. 9. 30, & Luc. 8. 8, Et fecit fructus, vnum in centum. Id est, Auctum in centũ.

[1] Hebraicè, pro patre familiâs, frequenter enim domus pro familia in Scripturis accipitur.

[2] Syrum enim verbum זְדַלְאָ idem est, quod הָגוּן, aut שָׁוֶה Conuenit, vt docet author עָרוּךְ *Aruch.*

[3] Ad verb. Desiarium, denarium vt supra. De denario vide suprà cap. 18. 28.

[4] בֵּינוֹ וּבֵינָן Id est, Seorsim.

bedai, ipsa & filii sui, & adorauit eum, & pe-
titura erat ab eo aliquid.
21 Ipse autem dixit illi, Quid vis tu? Dixit ei,
Dic vt sedeant hi duo filii mei, vnus à dex-
tra tua, & vnus à sinistra tua, in regno tuo.
22 Respondit Ieschua, & dixit, Vos nescitis
quid petatis. potestis vos bibere poculum
quod ego bibiturus sum? aut baptismate
quo ego baptizor, baptizabimini? dicunt ei
Possumus.
23 Ait illis, Poculum meum bibetis, & baptis-
mate quo ego baptizor baptizamini: vt se-
deatis autem à dextra mea & à sinistra mea,
non est meum vt dem, nisi illis quibus para-
tum fuit à Patre meo.
24 Quum autem audiuissent decem, irati sunt
contra hos duos fratres.
25 Et vocauit eos Ieschua, & dixit eis, Sci-
tis quòd principes gentium domini illarum
sunt, & magnates illorum potestatem exer-
cent in eas.
26 Non autem sic erit inter vos: sed qui vult
inter vos vt sit magnus, sit vobis minister.
27 Et qui vult inter vos vt sit primus, sit vobis
seruus.
28 Sicut filius hominis non venit vt sibi mini-
straretur, sed vt ministraret, & vt daret ani-
mam suam redemptionem pro multis.
29 Et quum egrederetur Ieschua ab Aieri-
chu, [6] veniebat post eum turba multa.
30 Et ecce, cæci duo sedebant iuxta viam: &,
quum audissent quòd Ieschua transiret, edi-
derunt vocem, & dixerunt, Miserere nostri
mi Domine, fili Dauid.
31 Turba autem increpabant eos vt tace-
rent. At illi magis eleuarunt vocem suam, &
dixerunt, Domine noster miserere nostri, fi-
li Dauid.
32 Et substitit Ieschua, & vocauit eos, & ait,
Quid vultis vt faciam vobis?
33 Dicunt ei, Domine noster, vt aperiantur
oculi nostri.
34 Et misertus est illorum, & tetigit oculos
eorum, & confestim aperti sunt oculi illo-
rum, & [7] venerunt post eum.

bedæi cum filiis suis, adorans, & petens a-
liquid ab eo.
21 Ipse verò dixit ei, Quid vis? Ait ei, Dic
[g] vt sedeant isti duo filii mei, vnus ad dextrā
tuam, & alter ad sinistram, in regno tuo.
22 Respondens autem Iesus dixit, Nescitis
quid petatis. potestis [h] bibere poculum
quod ego bibiturus sum, & [i] baptismate quo
ego baptizor, baptizari? Dicunt ei, Possu-
mus.
23 Tunc dicit eis, Poculum quidem meum
bibetis, & baptismate quo ego baptizor,
baptizabimini: sedere autem ad dexteram
meam & sinistram meam, [k] non est meum
dare, sed *dabitur* quibus paratum est à Pa-
tre meo.
24 ‖ Et quum *hæc* audissent *alii* decem, indi-
gnati sunt de duobus fratribus.
25 Iesus autem quum eos aduocasset, ait, [l] Sci-
tis principes Gentium in eas [m] dominari, &
magnates potestatem exercere in eas.
26 Verùm non ita erit inter vos: sed quicun-
que voluerit inter vos magnus fieri, esto ve-
ster minister.
27 Et quicunque voluerit inter vos primus es-
se, sit vester seruus.
28 ‖ Sicut Filius hominis non venit vt sibi mi-
nistretur, sed vt ministret, detque animam
suam *in* redemptionis pretium pro multis.
29 ‖ [6] Egredientibus autem ipsis ex Iericho,
sequuta est eum turba multa.
30 ¶ Et ecce, duo cæci sedentes apud viam,
quum audissent Iesum præterire, clama-
runt, dicentes, Miserere nostri Domine, fi-
li Dauid.
31 Turba autem obiurgabat eos vt silerent:
illi verò magis clamabant, dicentes, Mise-
rere nostri Domine, fili Dauid.
32 Et quum substitisset Iesus, [n] vocauit eos, &
ait, Quid vultis faciam vobis?
33 Dicunt ei, Domine, vt aperiantur oculi
nostri.
34 Commiseratione autem intima commo-
tus, Iesus tetigit oculos eorum: & statim vi-
sum receperunt oculi eorum, & ipsi sequuti
sunt eum.

Caput XXI.

1 *Christus asinæ insidens ingreditur Ierusalem.* 12 *Vendentes eiicit.* 13 *Orationis domus.* 19 *Ficus arefacta.* 25 *Baptismus Iohannis.* 28 *Qui voluntatem Dei faciant.* 30 *Publicani & meretrices.* 33 *Vinea Dei, Iudæi.* 38 *Filius familias occisus ab agricolis.* 42 *Lapis angularis.*

1 ET quum appropinquasset Vrischelem,
& venisset in [1] Beth-page iuxta mon-
tem Oliuarum, misit Ieschua duos è di-
scipulis suis,
2 Et ait illis, Ite in villam istam quæ contra
vos est, & statim inuenietis asinam alliga-
tam, & pullum cum ea: soluite, adducite ad
me.
3 Et, si [2] quis dixerit vobis aliquid, dicite illi,
Pro domino nostro petuntur. & confestim
dimittet eos huc.
4 Hoc totum autem quod factum fuit *contigit*
vt adimpleretur id quod dictum fuerat [3] per
Prophetam, qui dixit,

1 ‖ ET [1] quum appropinquassent Hieroso-
lymis, & venissent ad Beth-phage ad
mōtem Olearum, tunc Iesus misit duos
discipulos,
2 Dicens eis, Ite in vicum qui vobis est ex ad-
uerso, & statim inuenietis asinam ligatam,
& pullum cum ea: soluite & adducite mihi.
3 Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite, quòd
Domino his sit opus: statim enim mittet
eos.
4 [a] Hoc autem totum factum est vt implere-
tur quod dictum est per Prophetam dicen-
tem,

6 Id est, Sequebatur eum.

7 Id est, Sequuti sunt eum.

1 Huius loci meminerunt Talmudistæ, vt commemorat autor libri [illegible]. Et fortasse à fonte [illegible], quomodo accepit[illegible]. Vt enim Græci fontem [illegible], ita Syri, Chaldæi & Talmudistæ eum vocant [illegible] vel [illegible]: vnde conflatum nomen est [illegible], quod sonat locum fontis.

2 Ad Verb. Vir. [illegible]

3 Ad Verb. Per manum prophetæ, Id est, Ministerio prophetæ. Hebraismus est frequens.

g Sedere ad dextrā vel sinistram regni Christi nihil aliud est, quàm primas habere & participem esse gloriæ eius.

h Metonymia: poculum, pro eo quod poculo continetur. Dicitur de poculo nomine Hebræi modum pœnæ quæ peccatis infligitur, Psalm. 11.6. [illegible] quæ cuique obtigit [illegible], Psalm. [illegible] sorte sine conditionem intelligunt, Psalm. 16.5.

i Translatio ad afflictiones, translatio ne Dauidis sumpta.

k Non tollitur omnipotentia diuinitatis in Christo, sed indicatur demissio ad humiliationem naturæ humanæ.

Marc. 10.41. Luc. 22.25.

l Christus hic dehortatur ne quis hoc [illegible], aut Magistrum [illegible], sed dehortatur ne quis inter ministros verbi sui, quærat præcellentiam & potestatem.

m Cum quadam acerbitate.

Philip. 2.7.

Marc. 10.46. Luc. 18.35.

6 Christus, duobus cæcis solo contactu sanatis, confirmat se vnum esse mundi lucem.

n Voce, [illegible] ministerio.

Marc. 11.1. Luc. 19.29.

1 Christus [illegible] de [illegible] bis triumphum [illegible] verum [illegible] crucis ignominiam [illegible] scendit.

a Oportuit [illegible] pleri scripturam [illegible] Christo, [illegible] tur destina[illegible] vt aute [illegible] no incidant [illegible] tur Ierusale[illegible] verò [illegible] spiritu sancto [illegible] turam [illegible] autem erat quia diuinitus destinatum. Destinatum verò, ex scriptura [illegible] potest, [illegible] regni Christi & qualitatem [illegible]

5 D[illegible]

5 ‖Dicite [b] filiæ Sion, Ecce, Rex tuus venit
tibi mitis, & insidens asinę, ac pullo fetui iu-
menti *asinæ*.
6 Profecti sunt autem discipuli, feceruntque
sicut imperarat eis Iesus.
7 Et adduxerunt asinam & pullum, & eis im-
posuerunt [c] pallia sua, & collocarunt *ipsum*
super [d] ea.
8 Plurima autem turba strauerunt pallia sua
in via: alii verò cædebant ramos ex arbo-
ribus & sternebant in via.
9 Porrò turba quæ præibat & quæ sequeba-
tur clamabat dicens, ‖[e] Hosanna filio Da-
uid: [l] benedictus qui venit in nomine Do-
mini: hosanna *ò qui es* in *cælis* altissimis.
10 Et quum introisset Hierosolyma, [g] com-
mota est vniuersa vrbs, dicens, Quis est
hic?
11 Turba autem dicebat, Hic est Iesus ille
Propheta, ex Nazareth *vrbe* Galilææ.
12 ¶ ‖Et introiuit Iesus in templum Dei,
& eiecit omnes vendentes & ementes in
templo, mensasque [h] numulariorum, & ca-
thedras vendentium columbas subuertit.
13 Et dixit eis, Scriptum est, ‖Domus mea,
domus precum vocabitur: at vos fecistis
eam speluncam latronum.
14 ‖Tunc venerunt ad eum cæci & claudi in
templo: & sanauit eos.
15 ¶ [2] Quum vidissent autem primarii sa-
cerdotes & Scribæ miranda illa quæ fece-
rat, & pueros clamantes in templo, & di-
centes, Hosanna filio Dauid, indignati
sunt:
16 Et dixerunt ei, Audis quid isti dicant? Ie-
sus autem dixit eis, [i] Etiam. Nunquam le-
gistis, ‖ Ex [k] ore infantiũ & lactentiũ [l] per-
fecisti laudem?
17 [3] Et eis relictis, abiit extra vrbem Betha-
niam: [m] & diuersatus est illic.
18 ¶ [4] Manè autem rediens in vrbem, [n] e-
suriit.
19 Et quum vidisset ficum quandam apud
viam, venit ad eam, & nihil inuenit in ea
nisi folia solùm: tunc dicit ei, Ne amplius
ex te fructus nascatur in æternum. Et exa-
ruit illicò ficus.
20 Quum igitur hoc vidissent discipuli, mi-
rati sunt, dicentes, Quomodo illicò exa-
ruit ficus?
21 [5] Respondens autem Iesus ait eis, Amen
dico vobis, si habueritis fidem, neque [o] hæ-
sitaueritis, non solùm hoc *quod factum est*
ficui, facietis, [p] verumetiã si monti isti di-
xeritis, Tollitor, & proiicitor in mare, fiet.
22 Et quæcunque precando petieritis, si
[q] credideritis, accipietis.
23 ¶ [6] Quum autem venisset in templum, pri
marii sacerdotes & seniores populi eum

5 Dicite filiæ Tzehiun, Ecce, rex tuus venit
tibi mansuetus, & sedens super asinam &
super pullum filium asinæ.
6 Et abierunt discipuli, & fecerunt sicut præ-
ceperat illi Ieschua.
7 Et adduxerunt asinam & pullum, & posu-
erunt vestimenta sua super pullum, & inse-
dit illi Ieschua.
8 Et multitudo turbarum ponebant vesti-
menta sua in via, alii autem cædebant ra-
mos ex arboribus, & proiiciebant in via.
9 Turbæ autem illæ quæ [4] ibant ante eum
& [5] veniebant post eum, clamabant & di-
cebant, [6] Hoschaanah filio Dauid: benedi-
ctus sit qui venit in nomine Domini, Hos-
chaanah in excelsis.
10 Et quum intrasset Vrischelem, commo-
ta est vniuersa ciuitas, & dicebant, Quis
est hic?
11 Turbæ autem dicebant, Hic est Ieschua
propheta, qui est à Natzerath Galilææ.
12 Et ingressus est Jeschua in templum Dei,
& eiecit omnes illos [7] qui vendebant & e-
mebant in templo, & euertit [8] mensas nu-
mulariorum, & cathedras illorum qui ven-
debant columbas.
13 Et ait illis, Scriptum est, Domus mea,
domus orationis vocabitur: vos autem fe-
cistis eam speluncam latronum.
14 Et accesserunt ad eum in templum cæci
& claudi: & sanauit eos.
15 Quum vidissent autem principes Sacer-
dotum & Pharisæi mirabilia quæ fecerat,
& pueros qui clamabant in templo, & di-
cebant, Hoschaanah filio Dauid, indigna-
ti sunt.
16 Et dixerunt illi, Audis tu quid dicunt isti?
Dixit eis Jeschua, Etiam: Nunquam legi-
stis, Quòd ex ore puerorum & infantium
disposuisti laudem?
17 Et dereliquit eos, & exiuit è ciuitate in
Beth-ania: & diuersatus est illic.
18 Mane autem facto, quum rediret ad ci-
uitatem, esuriit.
19 Et vidit ficum vnam in via, venitque ad
eam, & non inuenit in ea quicquam, nisi fo-
lia tantùm: & ait illi, Ne sint in te iterum
fructus in æternum. Et continuò arefacta
est ficus illa.
20 Et viderunt discipuli, & mirati sunt, &
dixerunt, Quomodo continuò arefacta est
ficus?
21 Respondit Ieschua, & dixit *illis*, Am-
mn dico vobis quòd si fuerit in vobis fides
& non hæsitaueritis, non tantùm hoc de
ficu facietis: sed etiam, si monti huic dix-
eritis, Tollere, & proiicere in mare, fiet.
22 Et quidquid petieritis in precatione, &
credideritis, accipietis.
23 Quumque venisset Ieschua in templum,
accesserunt ad eum principes sacerdotum

4 Id est, Præce-
debant eum.

5 Id est, Seque-
bantur eum.

6 Contracta vox est ex simplicibus הושיעה נא propter vulgatum eius vsum. Vtebantur autem ea, præsertim in festo tabernaculorum, quò gaudium suum & fiduciam ex præteriti beneficii recordatione plenius excitarent, & in posterum sibi confirmarent, atque in spe Messiæ conquiescerent. Vnde etiam factum vt & dies illi festi, & rami quos gestarent in illis, a fausta illa & solenni acclamatione vocati sint הושענות, sicut explicatur fusius in Talmud, lib. de festo tabernaculorum. Probabile ergo est, ramos quos honoris causa præferebant ac substernebant vero Messiæ & Christo nostro, tanquam symbola illis in mentem induxisse recantatam illam acclamationem, qua gratulationem & profusam animi lætitiam ex conspecta Dei in Messia exhibito fauce & protectione, sanctius & solennius testatam facerent.

7 De praua hac emendi in templo & vendendi consuetudine scribitur in Talmud Ierosolymitano in primo capite שקלים.

8 Consueuerant enim durante adhuc templo ex antiquissima patrum traditione (vt legitur in Talmud, tractatu De siclis, cap. 1.) vigesima quinta die mensis duodecimi mensas collocare in templo, & numularios mensis præficere, vt quibus dimidius siclus esset ex lege Domini, Exod. 30. in promptu inuenirent ibi pecuniam apud numularios, siue permutatione alterius generis monetæ, siue dato pignore: & ita nulla esset in census pensione mora quin totus Israel a commemorato die vsque ad Pascha, impositum sibi à Domino censum penderet. Ex illa autem pecunia (vt ibidem dicitur) comparabantur animalia ad ordinarias & publicas victimas & earum libamina, item necessaria ad panes propositionum, & ligna pro sacrificiis, & pro continuo igne alendo.

... *vrbe corrupta, ibi autem Lazarum quem à mortuis suscitauerat, &* ... 4 Hypocritæ tandem suo fuco nudabuntur. ... *esuriem sed verè perpessum esse, credimus. Scimus enim car-* ... *sponte fuisse obnoxium: quanquam natura liber & immunis e-* ... 5 Fidei virtus quanta. o *Verb. Græcum significationem habet* ... *quodam quasi discrimine cogitationum. Non est igitur fides,* ... *sed certa persuasio de promissionibus Dei.* p *Nõ docet hic Chri-* ... *sed certitudinem fidei tradit.* q *Ad verbum credentes, sed par-* ... *in se includit.* *Mar.* 11.27. *& luc.* 20.1. 6 In eos ... præterita doctrina, vocationem alligant, & hoc falso ... voluit os occludere.

& seniores populi dum doceret, & dixerant
ei, In qua potestate hæc facis tu? Et quis de-
dit tibi potestatem hanc?
24 Respondit Ieschua & dixit illis, Interro-
gabo vos ego quoque verbum vnum, &, si
dixeritis mihi, ego quoque dicam vobis in
qua potestate hæc facio.
25 Baptismus Iuchannan vndénam erat? è
cœlis, an ex filiis hominum? Illi autem co-
gitabant apud seipsos & dicebant, Si dixe-
rimus, E cœlis, dicet nobis, Propter quid
non credidistis illi?
26 Et vt dicamus, Ab filiis hominum, metui-
mus à turba. Omnes enim tanquã prophe-
tam habebant ipsum Iuchannan.
27 Et responderunt & dixerunt ei, Nescimus.
Dixit illis Ieschua, Neque ego dico vobis in
qua potestate hæc facio.
28 Quid autem videtur vobis? Homini cui-
dã erant filii duo, & accessit ad priorẽ, & di-
xit illi, Fili mi, abi, hodie operare in vinea.
29 Ille autem respondit, & dixit, Ego nolo:
postea autem resipuit, & abiit.
30 Et accessit ad alterum, & dixit illi simili-
ter. Ille autem respondit & dixit, 9 Eo, do-
mine mi. & non abiit.
31 Vter ex his duobus fecit voluntatem pa-
tris? Dicunt ei, Prior. Dixit illi Ieschua, Am-
min dico vobis quòd publicani & meretri-
ces præcedunt vos in regnum Dei.
32 Venit enim ad vos Iuchannan per 10 viam
iustitiæ, & non credidistis ei: publicani au-
tem & meretrices crediderunt ei. Vos au-
tem, etiam quum vidissetis, non resipuistis
postea vt crederitis ei.
33 Audite aliam parabolam. Homo qui-
dam erat dominus domus, & plantauit
vineam, & cinxit eam sepe, & fodit in ea
torcular, & ædificauit in ea turrim, &
& 11 locauit eam cultoribus, & 12 peregrè
profectus est.
34 Quum autem appropinquaret tempus
fructuum, misit seruos suos ad agricolas vt
mitterent sibi ex fructibus vineæ suæ.
35 Et apprehenderunt agricolæ seruos eius,
& 13 fuit quem cæciderunt, & fuit quem la-
pidarunt, & fuit quem occiderunt.
36 Et iterum misit seruos alios, & plures
quàm priores: & similiter fecerunt illis.
37 Nouissimè autem misit ad eos filiũ suum,
dicens, Iam pudebit eos ob filium meũ.
38 Cultores autem quum vidissent ipsum fi-
lium, dixerunt intra se, Hic est hæres, veni-
te, occidamus eum, & retinebimus hæredi-
tatem eius.
39 Et apprehensum eiecerunt eum extra vi-
neam, & occiderunt eum.
40 Quum venerit igitur dominus vineæ, quid
faciet agricolis illis?
41 Dicunt ei quòd 14 pessimè perdet illos, &
vineam 15 locabit aliis cultoribus, qui dent
ei fructus tempore suo.
42 Dixit illis Ieschua, Nunquámne legistis in
Scripturis, Quòd lapis quem reprobaue-
runt ædificantes, hic factus est in caput an-
guli: à Domino factum est illud, & est mira-
bile in oculis nostris?
43 Propterea dico vobis quòd auferetur à

9 Concisa oratio, in qua verbum Faciam intelligitur.

10 Subaudi Incedens. Hebraismus, Id est, viuebat secundum Iustitiam.

11 [Hebrew] respondet Hebræo [Hebrew] Possedit: vnde fit [Hebrew], hoc est, Possidendum tradidit. Est autem mutatum [Hebrew], in daleth consueto more.

12 [Hebrew] id est, Peregrè profectus est, vt & in Marco cap. 12. 8. in eadem parabola, & cap. 13. 34. Peculiare est verb. Syris, quo nec Hebræi nec Chaldæi vtuntur.

13 Hebraismus, pro Aliquem cæciderunt, &c.

14 Ad verbum, Malè, malè, Superlatiuus enim gradus sæpe repetito positiuo suppletur.

15 Ad verbum, Possidere faciet, siue possidendam tradet.

docentem adierunt, dicentes, Qua auto-
ritate facis ista? & quis tibi dedit istam au-
toritatem?
24 Respondens autem Iesus dixit eis, r In-
terrogabo vos & ego rem quandam: quam
si dixeritis mihi, dicam & ego vobis qua au-
toritate ista faciam.
25 s Baptisma Iohannis vnde erat? è t cœlo,
an ex hominibus? At illi ratiocinabantur
apud se, dicentes, Si dixerimus, E cœlo: di-
cet nobis, Quare ergo non credidistis ei?
26 Sin autem dixerimus, Ex hominibus: ti-
memus turbam. ‖ omnes enim habent Io-
hannem vt Prophetam.
27 Et respondentes Iesu dixerunt, Nescimus.
Ait eis & ipse, Nec ego vobis dicam quo iu-
re ista faciam.
28 7 Quid autem vobis videtur? Quidam ha-
bebat duos filios: & accedens ad priorẽ,
dixit, Fili, abi, hodie operare in vinea mea.
29 Ille verò respondens ait: v Nolo: sed po-
stea quum resipuisset, abiit.
30 Et accedens ille ad secundum, dixit iti-
dem. Is verò respondens ait, Ego *abeo*, do-
mine, sed non abiit.
31 Vter è duobus fecit quod voluit *eius* pa-
ter? Dicunt ei, prior. Dicit eis Iesus, Amen
dico vobis, publicani & meretrices x præc-
unt vobis in regnum Dei.
32 Venit enim ad vos Johannes y via iustitiæ,
& non credidistis ei: publicani verò & me-
retrices crediderunt ei. vos autem qui *hoc*
vidistis, non pœnituistis posteà, vt ei crede-
retis.
33 ¶‖ 8 Aliam parabolam audite. Fuit qui-
dam paterfamiliâs z qui plantauit vineam,
& a sepem circumposuit ei, b foditque in ea
torcular, & ædificauit turrim: & elocauit
eam c agricolis, ac peregrè profectus est.
34 Quum autem tempus fructuum appropin-
quasset, misit seruos suos ad agricolas, vt e-
ius fructus perciperent.
35 Agricolæ verò, captis eius seruis, alium
quidem ceciderunt, alium autem lapida-
runt.
36 Rursum, misit alios seruos plures prioribus:
& fecerunt eis itidem.
37 Postremò autem misit ad eos filium su-
um, dicens, Reuerebuntur filium meum.
38 Agricolæ verò, viso filio dixerunt inter se,
Iste est hæres: venite, trucidemus eum,
& obtineamus hæreditatem eius.
39 Et captum eũ eiecerunt extra vineam, &
trucidarunt.
40 Quum igitur venerit dominus vineæ, quid
faciet agricolis illis?
41 Dicunt ei, d Malos ipsos malè perdet, &
vineam suam elocabit aliis agricolis, qui
reddent ei fructum temporibus suis.
42 Dicit eis Jesus, Nunquam legistis in Scri-
pturis, e ‖ Quem lapidem reprobarunt ædifi-
cantes, is factus est f caput anguli: à Domi-
no g factum est istud, & est mirabile in ocu-
lis nostris.
43 Propterea dico vobis, fore vt tollatur à

r Astutis interrogationibus Dominus quasi ad quæstionem opponit, vt astutos in astutia sua deprehendat & confundat.

s Synecdochicos, prædicatio Iohannis & celebrata baptisma, prædicabat enim baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum Mar. 1. 4. act. 19. 3.

t à Deo, vt constat ratio antitheseos.

Supr. 14. 5. Mar. 6. 20.

7 Nequaquam est omnium hominum esse determinos, quos pietatis iter aliis commonstrare oportuit.

v Hic typum gerebat publicanorum & meretricum: quorum vita nihil aliud dicit quam, Nolumus sincero voluntatem Dei.

x i. Cessantibus vobis properant ad regnum Dei, vt vos qui fueritis saltem eorum exemplum imitari, qui improprie ibi dicuntur præire, quos nemo sequitur.

y Agens viam iustam, vel vita & moribus integer, via enim Hebræis sumitur pro vita & moribus.

Esa. 5. 1. 5. ierem. 2. 21. mar. 12. 1. luc. 20. 9.

8 Is sepe ... rò [illegible] ... clesiæ hostes ... fidei commissi ... Sed Dei vocatio nec temporibus ... locis, nec personis certis est alliga...

z Obseruat ... à Deo plantata.

a Diligentia ... ga populum ... primitur.

b Per torcular ... am ac turrim ... adminicula qua ... lendam populi ... Legis doctrina ... fuerunt vt sacrifi... & alia caremonia.

c Olim ... instituit Deus ... quam vinea ... essent.

Ios. 24. 3. ... ioh. 11. 33.

d Prouerbi... sententia, indicans ... sint exitu digni.

e Vt ... sia comparatur ... nea, ita ... Lapis, [illegible] ... tes (i. doctores ...) Sacerdotes, ... pes populi & ... qui Ecclesia...

Psal. 118. 22. act. 4. 11. rom. 9. 33. 1. pet. 2. 7.

f Lapis ...

præcipuus dicitur caput anguli, qui totius ædificii iuncturam sustinet. admiratione à nobis spectatur.

g Ea res (sub quod lapis reiectus, sit caput) facta est à Domino, quod ...

vobis regnum Dei, & detur genti quæ [h] fe-
rat eius fructus.
44 Porrò qui ceciderit super lapidem istum,
confringetur: super quem verò ceciderit,
i dissipabit eum.
45 Et quum audissent primarii Sacerdotes ac
Pharisæi parabolas eius, cognouerunt *hæc*
de se dici.
46 9 Et quum studerent eum prehendere, ti-
muerunt turbam: quoniam vt Prophetam
eum habebat.

vobis regnum Dei, & dabitur populo qui fa-
cit fructus.
44 Et, qui ceciderit super lapidem hunc, con-
fringetur, & omnis super quē ipse ceciderit,
conterendo disperget eum.
45 Et quum audiuissent Principes Sacerdo-
tum & Pharisæi parabolas eius, intellexe-
runt quòd de se dixisset.
46 Et quærebant capere eum, & timuerunt à
turba, eo quòd tanquam prophetam 27 ha-
bebant eum.

significat. 9 Impii nihil possunt nisi quod Deo

16 וּתְרוּרִיו respondet verbo Hebræo זרה, mutato in ר ex more. notatur verò dispersio ex attritione, vt quum vasis fictilis allisi ad silicem partes huc & illuc desiliunt.

27 Ad verb. Tenebant eum: quæ phrasis in Gallica quoque lingua, & in Germanica ac Italica in vsu est frequenti. Dicimus enim: *On le tenoit pour vn prophete.* Italicè *Era tenuto per vn propheta.* Germanicè, *Es vuart gehalten fur ein propheten.*

Caput XXII.

2 *Nuptiarum parabola.* 9 *Gentium vocatio.* 11 *Vestis nuptialis, fides.* 16 *De censu Cæsaris interrogatus Christus.* 23 *& de resurrectione.* 32 *Deus viuentium.* 36 *Mandatum maximum.* 37 *Dilectio Dei.* 39 *Dilectio proximi.* 42 *Interrogat Iesus Pharisæos de Messia.*

1 TVnc ‖ 1 a respondens Iesus, rursum lo-
quutus est eis per parabolas, dicens,
2 ¶ Simile est regnum cœlorum cuidam
regi, qui fecit nuptias filio suo.
3 Et misit seruos suos qui vocarent vocatos
ad nuptias: sed noluerunt venire:
4 Rursus misit alios seruos, dicens, Dicite vo-
catis, Ecce, prandium meum paraui: tauri
mei, & [b] altilia [c] mactata sunt, & omnia pa-
rata venite ad nuptias.
5 Illi autem quum *hoc* neglexissent, abierunt,
alius quidem in agrum suum, alius verò ad
mercaturam suam:
6 Reliqui verò prehensos seruos eius contu-
meliis affecerunt, & trucidarunt.
7 2 Rex autem quum *hoc* audisset, iratus est: &
missis copiis suis, perdidit homicidas illos, &
vrbem eorum incendit.
8 Tunc dicit seruis suis, [d] Nuptiæ quidem pa-
ratæ sunt: sed qui vocati fuerant, non e-
rant digni.
9 3 Ite ergo ad compita viarum, & quotcun-
que inueneritis, vocate ad nuptias.
10 Et egressi serui illi in vias, congregarunt
omnes quos inuenerunt, [e] malos pariter ac
bonos: & impletæ sunt nuptiæ conuiuis.
11 4 Ingressus autem Rex vt spectaret conui-
uas, vidit illic hominem non indutum veste
nuptiali.
12 Tunc dicit ei, Amice, quomodo huc intro-
isti non habens vestem nuptialem? At illi
[f] os occlusum est.
13 Tunc dicit Rex ministris, Ligatis pedibus
& manibus eius, tollite eum, & conicite in
tenebras exteriores: illic erit fletus & stri-
dor dentium.
14 Multi enim sunt vocati, pauci verò ele-
cti.
15 ¶ ‖ Tunc profecti Pharisæi consilium cœ-
perunt vt [g] illaquearent eum in sermone.
16 Itaq; mittunt ad eum discipulos suos cum
[h] Herodianis, dicentes, Præceptor, scimus te
veracē esse, & viam Dei in veritate docere,

1 ET respōdit iterum Ieschua per parabo-
las, & dixit,
2 Simile factum est regnum cœlorum ho-
mini regi, qui fecit conuiuium filio suo:
3 Et misit seruos suos vt vocarent inuitatos
ad conuiuium: & non voluerunt venire.
4 Et iterum misit seruos alios, & ait, Dici-
te inuitatis, Ecce, prandium meum para-
tum est, & tauri mei & saginata mea macta-
ta sunt, & omnia sunt parata: venite ad cō-
uiuium.
5 Illi autem 1 spreuerunt, & abiuerunt, 2 est
qui in villam suam, & est qui ad negotiatio-
nem suam.
6 Reliqui verò apprehenderunt seruos illius,
& dolore affecerunt & interfecerunt.
7 Quum audiuisset autem rex, iratus est, &
misit exercitus suos, & perdidit interfecto-
res illos, & ciuitatem illorum incendit.
8 Tunc dixit seruis suis, Conuiuium paratum
est, & illi qui inuitati erant, indigni fue-
runt.
9 Ite igitur ad exitus viarum, & quemcunque
inueneritis, vocate ad conuiuium.
10 Et egressi sunt serui illi in vias, & congre-
gauerunt omnes quos inuenerunt, malos
& bonos. Et impletus est locus conuiuii
discumbentibus.
11 Et ingressus est rex vt videret discumbē-
tes, & vidit illic hominem qui non erat in-
dutus vestibus conuiuii.
12 Et ait illi, Socie mi, quomodo ingressus es
huc, quum vestes conuiuii non sint tibi? Ille
autem conticuit.
13 Tunc dixit rex ministris, Ligate manus e-
ius & pedes eius, & eiicite eum in tene-
bras exteriores: ibi erit ploratus & stridor
dentium.
14 Multi enim sunt vocati & pauci electi.
15 Tunc abeuntes Pharisæi ceperunt con-
silium quomodo illaquearent eum in ser-
mone.
16 Et miserunt ad eum discipulos suos cum
domesticis Hiraudis, & dixerūt ei, Magister
noster, nouimus quòd verax es, & viam Dei

1 כור idē quod כור spreuerunt mutato *zain* in *Samech*, quia eodem organo pronuntiatur, vt supra notauimus.

2 Id est, Quidam. Hebraismus capite superiore notatus 35.

... In illa etiam paucitate, nonnulli sunt reiectitii, qui videlicet vitæ nouitate fidem non approbant. f *Ad verbum, Capistratus* ... *prorsus obmutuit, quasi freno vel capistro iniecto condemnatio ex propria conscientia.* g *Irretirent in verbis seu oratione: verbum* ... *à laqueis quæ à venatoribus figuntur.* h *Qui cum Herode nouam quandam religionem ex Paganismo & Iudaismo confla-* ...
Marc. 12.13. Luc. 20.26.

3 De Zadukæoru secta scribit quidam Rabbi Nathan in cōmentariis libelli quē vocant פרקי אבות (id est, sententias patrum) quod nomen traxerint à quodam צדוק *Tsaddok* discipulo Antigoni, inter antiquos Hebræos doctores celeberrimi, qui tempora Esræ proximè sequutus est. Solebat autem hic Antigonus suæ scholæ sæpius inculcare illud dictū quod in commemorato libello cap. 1. habetur, אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, &c. Ne sitis sicut serui qui ministrant domino ob conditionem quòd accepturi sint præmium. Quod dictum postea *Tsaddok* ille eius discipulus, aut ignorantia aut improbitate deprauauit, hinc perperam colligens, quum neque benefactis præmia neque malefactis pœnæ repositæ essent, nihil hominis post mortem reliquū manere, sed animam in auras diffluere, corpus autem absq; vlla instaurationis spe interire. Nomen ergo suum *Tsaddok* צדוק cum hæresi ad suos sequaces transfundit. Nihil verò verius aut purius doceri potuit directo obseruantiæ legis fine & cultus Dei, quām quod Antigonus suis inculcabat, Deum propter se esse diligendum, & amplectendum propter ipsam, quam præscribit iustitiam.

4 Sic enim est in textu ואמרין דלית חיות מיתא quod nisi similiter legeretur in manuscripto Syro codice dicerem errore pro דאמרין דלית חיות מיתא positum, Qui dicunt quòd non est resurrectio mortuorum. quia tamen textus aliter habebat, & inter errata, nulla huius loci fiebat mentio, textum vt est reliqui in versione, & admonuisse lectorem satis habui.

in veritate doces, neque accipis curam propter hominem: (non enim accipis personam *cuiusquam* hominis.)
17 Dic nobis ergo, Quomodo videtur tibi?
18 Ieschua autem cognouit malitiam illorum & ait, Quid tentatis me hypocritæ?
19 Ostendite mihi denarium argenti capitationis. Illi autem obtulerunt ei denarium.
20 Et ait illis Ieschua, Cuius est imago hæc, & inscriptio?
21 Dicunt, Cæsaris. Ait illis, Date igitur quæ *sunt* Cæsaris, Cæsari, & quæ Dei *sunt*, Deo.
22 Quumque audiuissent, mirati sunt: & dimiserunt eum, ac abierunt.
23 In illo die accesserunt ad eum 3 Zadukæi, & dixerunt ei, 4 Non est resurrectio mortuorum. & interrogauerunt eum,
24 Et dixerunt ei, Magister noster Musche dixit nobis, quòd, Si quis moriatur dum non sunt ei filii, accipiat frater eius vxorem eius, & exuscitet semen fratri suo.
25 Erant autem apud nos fratres septem; primus accepit vxorem, & mortuus est: & quia non erant ei filii, reliquit vxorem eius fratri suo.
26 Similiter etiam ille secundus, ipse quoq; tertius, & vsque ad septimum eorum.
27 Nouissimè autem omnium mortua est etiam mulier.
28 In resurrectione igitur, cui ex istis septem erit vxor? omnes enim ipsi acceperunt eam.
29 Respondit Ieschua, & dixit illis, Erratis vos, quod non nouistis Scripturas neque virtutem Dei.
30 In resurrectione enim mortuorum non accipient vxores, neque vxores fient maritis, sed sicut angeli Dei in cœlis erunt.
31 De resurrectione verò mortuorum non legistis id quod dictum est vobis à Deo, qui dixit.
32 Ego sum Deus Abraham, Deus Ischaak, Deus Iaakub? Et Deus nequaquam mortuorum sed viuentium.
33 Et quum audiuissent turbæ, stupebant super doctrina eius.
34 Pharisæi autem cum audiuissent quòd silentium imposuisset Zadukæis, congregati sunt pariter.
35 Et interrogauit eum vnus ex eis, qui erat Legisperitus, tentans eum.
36 Præceptor noster, quod præceptum maximum est in lege?
37 Ieschua autem dixit illi, vt diligas Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omni virtute tua, & ex tota cogitatione tua.
38 Hoc est præceptum maximum, & primum.
39 Secundum autem quod simile est illi, est Vt diligas proximum tuum sicut teipsum.
40 In his duobus præceptis pendet Lex & Prophetæ.

nec quenquam curare. non enim [i] respicis ad personam hominum.
17 5 Dic ergo nobis, quid tibi videtur? licet [k] censum dare Cæsari, an non?
18 Cognita autem Iesus malitia eorum ait, Quid me tentatis hypocritæ?
19 Ostendite mihi numisma census. Ipsi verò obtulerunt ei [l] denarium.
20 Tunc dicit eis, Cuius est imago ista & inscriptio?
21 Dicunt ei, [m] Cæsaris. Tunc dicit eis, [n] Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo.
22 Quum igitur *hoc* audiissent, [o] mirati sunt: & omisso eo abierunt.
23 ¶ 6 In illo die adierunt eum Saducæi [p] qui dicunt non esse resurrectionem: & interrogauerunt eum,
24 Dicentes, Præceptor, Moses dixit, Si quis mortuus fuerit non habens [q] filios, eius frater ducet affinitatis iure vxorem eius, [r] suscitabit sobolem [s] fratri suo.
25 Fuerunt autem apud nos septem fratres, & primus vxore ducta obiit: & quum non haberet semen, reliquit vxorem suam fratri suo.
26 Similiter etiam secundus & tertius, vsque ad illos septem.
27 Post omnes autem mortua est mulier.
28 In resurrectione ergo, cuius è septem erit vxor? omnes enim habuerunt eam.
29 Respondens autem Iesus dixit eis, Erratis, nescientes Scripturas, [t] neque potestatem Dei.
30 Nam in resurrectione neque vxores ducunt, neque nuptum dantur: sed sunt [v] vt angeli Dei in cœlo.
31 De resurrectione verò mortuorum, non legistis quod vobis dictum est à Deo, dicente,
32 ‖ Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. [x] Deus non est Deus mortuorum, sed viuentium.
33 Et quum *hoc* audisset turba, perculsa est ob doctrinam eius.
34 ¶ ‖ 7 Pharisei verò, quum audissent *eum* occlusisse os Saducæis, coacti sunt in vnum.
35 Tunc interrogauit *eum* quidam ex *ipsis*, Legis interpres, tentans eum, & dicens.
36 Præceptor quod est mandatum magnum in lege.
37 Iesus autem dixit ei, ‖ Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & [y] ex tota anima tua & ex tota cogitatione tua.
38 Istud est primum & magnum mandatum.
39 Secundum autem, simile est huic, ‖ Diliges proximum tuum vt teipsum.
40 Ab istis duobus mandatis, tota Lex & Prophetæ pendent.

i Heb. Nemmini rispecie, id est, apparentia.
5 Christianos oportet magistratibus etiam impiis & exactoribus parere sed ita vt Deo salua sua autoritas maneat.
k *Census est facultatum affirmatio, pro cuius ratione in prouinciis vectigal tributi, tantum soluebatur. sumitur autem hoc loco pro tributo.*
l *Suprà 17.24. fit mentio drachmæ: hic verò denarii, cum drachma septima parte superet denarium. Hanc diuersitatem sic conciliare licet, denarius soluebatur Romanis tributum pro ratione census, drachma templo viritim, quod Iudæi sub Iudæis ad se transtulerunt Romani.*
m *In numismate solebant principes Romani se scribere Parthicos, Asiaticos, Syriacos &c. à subiectis videlicet gentibus.* Rom. 13. 7.
n *Persoluite. Quid si parendum est magistratui profano, quid multo magis obedire portet sancto & Christiano.*
o *Non enim sapientia, non prudentia neque consilium contra Dominum. Prouerb. 21. 30.*
Marc. 12. 18. luc. 20. 27.
6 Christus asserit resurrectionem contra aduersus Saducæos.
Act. 23. 6.
p *Hinc perspicitur horrenda Iudaicæ Ecclesiæ confusio, quum ligionis Antistites futura vita se priuabant, vt post corporis interitum hominem bruta nihil differre.*
Deut. 25. 5.
q *Ad verbum, quorum appellatione veniunt & filiæ. hic quia quod ad fundi rationem attinet, qui filiam reliquerit, perinde est atque si filium reliquisset (non enim numerabatur in familia) liberorum nomine intelliguntur filii.* Deut. 25. 5.
r *Heb. reliquerit semen fratris sui, liberis, id est, posteritatem.*
s *Fratris nomine continentur & in gradus proximi vt cognati & …*

… *alii ex eadem cognatione.* t *Ergo Saducæi resurrectionem negantes, Dei virtutem ignorabant, qua potissimum resurrectionem declarat.*
v *Non dicit in corpore fore homines (ita enim non amplius essent homines) sed qui tanquā Angeli, iam non ducunt vxores: neq; nubunt.*
x *Abraham Isaac & Iacob mortui quidem erant, non autem Deo, tantum enim isti seculo & carni erant mortui: Deo autem viuebant, & … illi viuunt.* Marc. 12. 28. 7 Euangelium minimè abolet Legis præcepta, sed stabilit potius. Deut. 6. 5. luc. 10. 27. y *… locis legunt, Deut. 6. 5. corde, anima & viribus. Marc. 12. 30. & Luc. 10. 27. anima, corde, viribus, & cogitatione.* Leuit. 19. 18. mar. 12. 31.

41 ¶ ‖ 8 Cō-

41 ¶ ‖[8] Coactis autem Pharisæis, interrogauit eos Iesus,
42 Dicens, Quid vobis videtur de Christo? [z] cuius filius est? Dicunt ei, Dauidis.
43 Dicit eis, Quomodo ergo Dauid per [a] Spiritum vocat eum Dominum? dicens,
44 Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dexteram meam, vsquedum [b] ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.
45 [c] Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?
46 Et nemo poterat ei respondere [d] quicquã: neque ausus fuit quisquam ab illo die amplius eum interrogare.

41 Quum congregati autem essent Pharisæi, interrogauit illos Ieschua,
42 Et dixit, Quid dicitis vos de Christo? cuius filius est? Dicunt ei, Filius Dauid.
43 Ait illis, Et quomodo Dauid per Spiritum vocat eum Dominum? Dicit enim,
44 Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextera mea, vsquedum posuero inimicos tuos sub pedibus tuis.
45 Si igitur Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?
46 Et non potuit quisquam dare ei responsum: neque quisquam [5] ausus est rursum ex eo die interrogare eum.

5 אמרה Idem, & eodem sensu legitur, Mar. 12.34.

Caput XXIII.

1 *Scribæ docentes populum Legem Mosis, quales.* 5 *Phylacteria Fimbriæ.* 7 *Salutationes* 8 *Fratres.* 9 *Pater.* 10 *Doctor.* 11 *Minister.* 13 *Claudere regnum cælorum.* 14 *Comedere domos viduarum.* 15 *Proselytus.* 16 *Iurare per templum.* 23 *Decimare mentham.* 25 *Purgare exteriorem poculi partem.* 27 *Sepulchra dealbata.* 33 *Serpentes, Viperæ.* 37 *Gallina.*

1 TVnc Iesus loquutus est turbæ & discipulis suis.
2 [1] Dicens, ‖In cathedra Mosis [a] sedent Scribæ & Pharisæi.
3 ‖[b] Omnia ergo quæ dixerint vobis vt seruetis, seruate & facite: sed secundum opera eorum ne facite. dicunt enim, [c] & non faciunt.
4 ‖[2] Ligant enim onera grauia difficiliaque portatu, & imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea mouere.
5 [3] Omnia verò opera sua faciunt vt spectentur ab hominibus. dilatant enim [d] ‖phylacteria sua, & producunt [e] fimbrias palliorum suorum.
6 ‖Amantque primos accubitus in cœnis: & primos consessus in conuentibus,
7 Et in foris salutationes, & vocari ab hominibus [f] Rabbi, Rabbi.
8 [4] Vos autem ne [g] vocemini Rabbi: [h] vnus enim est doctor vester, *nempe* Christus: omnes autem vos, fratres estis.
9 ‖[i] Et Patrem vestrum neminem voceteis in terra: vnus enim est Pater vester qui in cœlis est.
10 Ne vocemini [k] doctores: vnus enim vester est doctor, *nempe* Christus.
11 [l] Sed qui maximus est vestrûm, sit minister vester.
12 ‖Porrò qui sese extollet, deprimetur: & qui sese dimiserit, extolletur.
13 ¶ [5] Sed væ vobis Scribæ & Pharisæi [m] hypocritæ, [n] quoniam præcluditis regnum cœlorum coram hominibus: vos enim [o] non introieritis, nec [p] introeuntes sinitis introire.

1 TVnc Ieschua locutus est cum turbis & cum discipulis suis,
2 Et dixit illis, Super cathedram Musche sederunt Legisperiti & Pharisæi.
3 Quicquid igitur dixerint vobis vt seruetis, seruate & facite: secundum opera verò eorum ne faciatis. Dicunt enim, & non faciunt.
4 Et colligant sarcinas graues, & imponunt in humeros filiorum hominis, ipsi autem digito suo nolunt attingere ea.
5 Et omnia opera sua faciunt vt conspiciantur á filiis hominum. Dilatant enim phylacteria sua, & producunt fimbrias vestimentorum suorum.
6 Et amant primum accubitum in cœnis, & primùm consessum in synagogis:
7 Et [1] pacem in plateis, & vt vocentur ab hominibus Rabbi.
8 Vos autem ne vocemini Rabbi. vnus est enim magister vester, vos autem omnes, fratres estis.
9 Et patrem ne vocetis vobis in terra, vnus est enim Pater vester qui est in cœlis.
10 Neque vocemini [2] duces: quoniam vnus est dux vester Christus.
11 Is autem qui maximus est inter vos, erit vobis minister.
12 Qui enim exaltauerit seipsum, demittetur, & qui dimiserit seipsum, exaltabitur.
13 Væ vobis Legisperiti & Pharisæi [3] hypocritæ, quia comeditis domos viduarum prætextu quòd longas præces funditis, propterea accipietis [4] iudicium maius.

1 Id est, Salutationem in foris, quam nomine שְׁלוֹם id est, pacis Hebræi, Chaldæi, & Syri, concipiunt.

2 דבר׳ a מרה אמר quod est duxit.

3 Ad verb Assumentes vultum: vt antè sæpè notauimus.

4 Iudicium pro condemnatione, genus pro specie, acsi diceretur: Accipietis condemnationem, & supplicio afficiemini duriore.

5 Ad verb. Assumentes vultum. vt paulò antè.

d ... vel vitta hyacinthina, in fimbria anguli, quo conspecto memoria edictorum legitimorum conseruaretur: vnde Phylacterion, quasi ... dictum, Num. 15.38. vel erant lamina aut membranula qualiam ex Dei instituto frontialligata, Exod. 13.16. Deut. 6.8. quo ritu abusi ... similes illis qui hodie de collo amuleta suspendunt, in quibus initium Euangelii secundum Iohannem inscriptum est: quod olim Augustinus damnauit. e Ad verbum contorti filorum cincinni, qui ab extrema vestium ora pendebant. Mar. 12.38. Luc. 11.43. & 20.46. f ... declarat, & qui multorum sit instar, ex repetitione quam fastuosus fuerit titulus declaratur. Dicebantur autem Rabbi, qui per ... declarabantur sapientes. 4 Modestia, singulare ministrorum Dei ornamentum. g Ne ambiatis. alioquin non damnat ... honorē suum exhibeamus Magistratui vel Magistris. August. De sermone verbi Domini, ex Matthæi 11. cap. h Videtur alludere ad ... 54. ver. 13. & Ieremiæ cap. 31. ver. 34. i Respicit Iudæorum consuetudinem, apud quos Rabbini vocabantur Patres nostri. k Ap... eiusmodi perlibenter captasse, quos ver. decimo sexto vocat duces cæcos. l Hæc clausula ostendit Christum non sophisticè litigasse ... sed rem potius spectasse, ne quis ordinis sui oblitus, plusquam par est sibi vsurpet. Luc. 14.11. & 18.14. 5 Hypocritæ ferre non pos... meliores. m Vehementer aliquos increpans Christus hoc nomine vtitur, vt intelligatur nihil esse simulatione atque falsitate in reli... n Regni cælestis ostium apertum erat per aduentum Euangelicæ prædicationis: quod Scribæ ante homines claudebant. o Id ... in Christum.

6 Ad verb. Assumentes vultum.
7 Hebraismus, pro dignum Gehenna. Id est, æterno supplicio.
8 Syra vox est, אפעיף sed mutato כ in ף ex linguæ proprietate, venit ab כפל quod significat duplum, & א principio est additum iuxta linguæ tum Chaldaicæ tum Syriacæ vsum.

14 Væ vobis Legisperiti & Pharisæi [5] hypo-
critæ, quia vos clauditis regnum cœlorum
ante filios hominum: vos enim non intrastis
& illos qui intrant, non sinitis intrare.
15 Væ vobis Legisperiti & Pharisæi, [o] hypo-
critæ, quia circumitis mare & aridam, vt
faciatis vnum proselytum: & quum fuerit
factus, facitis eum 7 filium Gihanna [8] du-
plo magis quam vos.
16 Væ vobis ductores cæci, quia dicitis quòd
qui iurauerit per templum, nihil est: qui au-
tem iurauerit per aurum quod est in tem-
plo, reus est.
17 Stulti & cæci: quid enim maius est, aurum,
an templum quod sanctificat aurum?
18 Et, Qui iurauerit per altare, nihil est: qui
autem iurauerit per oblationem quæ est su-
per illud, reus est.
19 Stulti & cæci: quid enim maius est, obla-
tio, an altare quod sanctificat oblationem?
20 Qui iurauerit igitur per altare, iurabit per
ipsum & per omnia quæ sunt super ipsum.
21 Et qui iurauerit per templum, iurabit per
ipsum, & per eum qui habitat in eo.
22 Et qui iurauerit per cœlum, iurabit per
solium Dei, & per eum qui sedet super ip-
sum.
23 Vç vobis Legisperiti & Pharisæi 9 hypo-
critæ, quia decimatis [10] mètham & anethũ,
& cuminũ, & omisistis grauia Legis, iudiciũ,
& misericordiam, & fidem. hæc autẽ oporte-
bat vt faceretis, & illa non omitteretis:
24 Ductores cçci, qui excolatis culicem, &
deglutitis camelum.
25 Væ vobis Legisperiti, & Pharisæi [11] hypo-
critæ, quia mundatis id quod exterius est
poculi [12] quæ sunt ansæ: intrinsecus autem
plena sunt rapina & iniquitate.
26 Pharisæi cæci, mundate prius interius ipsi-
us poculi & patinæ, vt sit etiam exterius ea-
rum mundum.
27 Væ vobis Legisperiti & Pharisæi [13] hypo-
critæ, quia similes estis sepulchris [14] deal-
batis, quæ foris videntur speciosa, intus ve-
rò plena sunt ossibus mortuorum & omni
impuritate.
28 Sic etiam vos foris videmini filiis hominum
tanquam iusti, & intus pleni estis iniquita-
te & [15] fictione.
29 Væ vobis Legisperiti & Pharisæi [16] hypo-
critæ, quia ædificatis sepulchra propheta-
rum, & ornatis locum sæpulturæ iustorum.
30 Et dicitis, Quòd si fuissemus in diebus pa-
trum nostrorum, non fuissemus eis socii
in [17] sanguine prophetarum.
31 Itaque testes estis contra vos ipsos quod
filii sitis illorum qui occiderunt prophetas.
32 Et etiam vos implete mensuram patrum
vestrorum.
33 Serpentes progenies viperarum, quomo-
modo effugietis à iudicio Gihanna?

34 Propter hoc, ecce ego mitto ad vos pro-
phetas, & sapientes, & Legisperitos: ex
illis vos occiditis, & in crucem agitis, & ex
illis flagellatis in synagogis vestris, & per-
sequimini de ciuitate in ciuitatem.

9 Ad verb. Assumentes vultum.
10 נגעא Menta: aliàs legitur נניא vt cõmemorat ערוך.
11 Ad verb. Assumentes vultum. Hebraismus.
12 ודוכורא: Id est, Quæ ad ansam vasis pertinent.
13 Ad verb Assumentes vultum.
14 כברשא legitur in ערוך per פ, in textu autem est scriptum per כ, מכרשא, quòd fortasse librariis facilitè fuit lapsus in Syriacis characteribus ob eorum similitudinem. Si enim pingitur Caph vt non absimili admodum figura à Koph delineetur. Quanquam non ita nouum sit literas eiusdem pronuntiationis inter se commutari. Si quid coniectura valeat, malim potiorem lectionem sequi. Quanquam manuscriptus quoq; Syrus codex legat Caph.
15 Ad verb. Assumptione vultus.
16 Id est, effusione sanguinis. Hebraismus.

14 ¶ ‖ Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ,
quoniam exeditis domos viduarum, idque
q in speciem vtentes longis præcibus: prop-
terça auferetis grauiorem condẽnationem.
15 Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ,
quoniam circuitis mare, & [r] aridam, vt faci-
atis vnum [s] proselytum: & quum fuerit fa-
ctus, facitis eum [t] filium gehennæ duplo ma-
gis quam vos *ipsi*.
16 Væ vobis duces cæci, qui dicitis, Quisquis
iurauerit per templum, nihil est: quicunq;
autem iurauerit per aurum templi, [v] reus
est.
17 Stulti & cœci: vtrum enim maius est, au-
rum, an templum [x] quod sanctificat aurum?
18 Et, Quisquis iurauerit per altare, nihil est:
quicunq; autem iurauerit per donum quod
est super ipsum, reus est.
19 Fatui ac cæci, vtrùm enim maius est, munus,
an altare quod sanctificat munus?
20 Qui ergo iurauerit, per altare, iurat per ip-
sum & per omnia quæ super illud sunt.
21 ‖Et qui iurauerit per templum, iurat per ip-
sum, & per eum qui habitat in eo.
22 Et qui iurauerit per cœlum, iurat per
y thronum Dei, & per eum qui sedet super
ipsum.
23 ‖7 Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ,
quoniam decimatis mentham & anethum
& cuminum, & omittitis quæ [z] grauiora sunt
Legis, iudiciũ, & misericordiam, ac [a] fidem.
hæc oportuit facere, [b] & illa non omittere.
24 Duces cæci, qui excolatis culicem: ca-
melum autem deglutitis.
25 8 ‖Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ,
quoniam purgatis exteriorem poculi pati-
næque partẽ, intus autem *illa* plena sunt ra-
pina & intemperantia.
26 Pharisæe cæce, purga primùm quòd est in-
tra poculum & patinam, vt id quoque quod
extrà est, purum fiat.
27 Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ,
quoniam assimiles estis sepulchris [d] dealba-
tis, quæ extra quidem apparent speciosa, in-
tus verò plena sunt ossibus mortuorum om-
niqúe immunditia.
28 Ita & vos extrà quidem apparetis homi-
nibus iusti, intus autem pleni estis hypocrisi
& iniquitate.
29 9 Væ vobis Scribç & Pharisæi hypocritæ
quoniam ædificatis sepulchra Prophetarũ,
& ornatis monumenta iustorum:
30 Et dicitis, Si fuissemus temporibus patrum
nostrorum, non fuissemus eorum socii in cæ-
de Prophetarum.
31 Itaque testamini aduersus vosmetipsos,
vos esse filios corũ qui Prophetas occiderũt
32 [e] Vosquoque complete mensuram patrũ
vestrorum.
33 Serpentes, progenies viperarum, quomo-
do effugere possitis condemnationem [f] ge-
hennæ?
34 10 Propterea ecce, [g] ego mitto ad vos pro-
phetas & sapientes, & Scribas, & ex ipsis
nonnullos trucidabitis & crucifigetis & ex ip-
sis *nonnullos* flagellabitis in synagogis ve-
stris, & persequemini oppidatim.

6 Hypocritis [illegible] rapacitatem abuti.
p [illegible]
q *Ad verb.* [illegible] *Contuentia* [illegible]
r *Arida dicta pars illa terra, quam* [illegible]
s *Proselyti* [illegible]
t *Qui Gehennæ dicitur, Hib.* [illegible] *supra cap. 5. 22.*
v *Obnoxius* [illegible] *Syriace loquuntur Dominum.*
x [illegible] *quod est* [illegible]
3. Reg. 8. 13. 2. [illegible]
y *Si cœlum est solium Dei* [illegible] *esse extra* [illegible]
Luc. 11. 42.
7 Hypocritæ in minutis anxii, præcipua ex professo negligunt.
z *In quibus plus est momenti.*
a *Constantiam* [illegible]
b *Occupatio* [illegible]
c *Prouerbialis* [illegible]
Luc. 11. 39.
8 Hypocritæ externis plus [illegible] solicitati, [illegible] prorsus [illegible]
d *Opere* [illegible] *industria.*
9 Hypocritæ [illegible]

insto Dei iudicio, seipsos aspergunt dedecore, quum maximè volunt scelera sua tegere. e *Prouerbium Hebraicum, quo significatur,* [illegible]
quoque imitari maiores vestros, vt tandem vestra improbitas ad summum gradum perueniat. f *Sup. 5. 22.* 10 Hypocritæ crudeles. [illegible]
apparet ministros salutis non venire nisi mittantur diuinitus.

35 [illegible]

35 [11] Vt veniat super vos omnis sanguis [h] iustus, effusus super terram à sanguine Abel iusti vsq; ad sanguinem Zachariæ *filii* [i] Barachiæ ‖ quem occidistis inter templum & altare.
36 [k] Amen dico vobis, venient hæc omnia super ætatem istam.
37 ‖ [12] Jerusalem, Jerusalem, trucidatrix Prophetarum & lapidatrix eorum qui ad te missi sunt, quoties [l] volui congregare liberos tuos ‖ quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluistis ?
38 [m] Ecce, relinquitur vobis domus vestra deserta.
39 Dico enim vobis, nequaquam me videbitis ab hoc tempore vsquedum dicatis, [n] Benedictus qui venit in nomine Domini.

35 Vt veniat super vos omnis sanguis iustorum, qui effusus est super terram à sanguine Habel iusti, vsque ad sanguinem Zechariah filii Barechiah, quem occidistis inter templum & altare.
36 Ammin dico vobis quòd venient hæc omnia super generationem istam.
37 [17] Vrischelem, Vrischelem, occidens prophetas, & lapidans eos qui mittuntur ad se, quot vicibus volui vt congregarem filios tuos sicut congregat gallina pullos suos sub alas suas, & non voluistis ?
38 Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta.
39 Dico enim vobis quòd non videbitis me [18] deinceps, donec dicatis, Benedictus sit qui venit in nomine Domini.

17 Ita in textu Syriaco personæ mutatur, vt principiũ versus sit in secunda persona, O Vrischelem, Vrischelem: & deinde sequatur tertia persona, Lapidans eos qui mittuntur ad se, postea redit ad secundã personam. Nisi quis malit dicere erratum typographi esse, & לה Ad se positum esse pro לכי, Ad te: nihil tamen mutare volui, quum idẽ manuscriptus codex haberet.
18 Ad verbum, Ex nunc, Hebraismus.

...promissus, de qua etiam fuit peculiariter inde à promissione Abrahæ facta solicitus. 4. Esd. 1. 30. m *Præsens tempus... Nam templi vastationem & totius politiæ interitum denuntiat.* n *Figuratè videtur Christus perstringere eorum vanam hypocrisin... ex Psalmo canebant, Benedictus qui &c. interea ludibrio habebant oblatum sibi redemptorem. Ergo se ad illos venturum negat, donec ad conspectum Maiestatis trepidi serò exclament verè esse filium Dei.*

Caput XXIIII.

1. *Destructio templi.* 4. *Signa adventus Christi.* 13. *Iniquitas.* 23. *Pseudochristi.* 29. *Signa consummationis seculi.* 31. *Angeli.* 32. *Ficus.* 37. *Tempora Noe.* 42. *Vigilandum.* 45. *Seruus.*

1 [a] Et egressus Iesus è templo, abibat: & accesserunt discipuli eius vt ostentarent ei ædificia templi.
2 [1] Iesus autẽ dixit eis, Nónne videtis hæc omnia ? amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non dissoluatur.
3 Sedente autem eo in monte Olearum, adierunt eum discipuli priuatim, dicentes, Dic nobis quando hęc erunt, & quod *erit* signum aduentus tui, & consummationis seculi.
4 [2] Et respondens Iesus, dixit eis, ‖ Videte nequis vos seducat.
5 Multi enim venient sub nomine meo, dicẽtes, Ego sum Christus: multósque seducẽt.
6 Futurum est autem vt audiatis bella, & rumores bellorũ: videte ne turbemini. oportet enim omnia *hæc* fieri: sed nondum erit finis.
7 [b] Insurget enim gens in gentem, & regnum in regnum: & erunt fames, & pestilentiæ, & terræ motus, singulis locis.
8 [c] Hæc autem omnia principium erunt dolorum.
9 ‖ Tunc tradent vos oppressioni, & trucidabunt vos: & eritis exosi omnibus gentibus propter nomen meum.
10 Et tunc offendentur multi, & alius alium prodet, & odio habebit alius alium.
11 [d] Et multi pseudoprophetæ excitabuntur & seducent multos.
12 Et quoniam multiplicata erit iniquitas, refrigescet charitas multorum.
13 [3] Sed qui sustinuerit ad finem vsque, is seruabitur.
14 [4] Et prædicabitur istud Euangelium regni in vniuersa terra, vt sit testimonio omnibus gentibus: & tunc veniet finis.
15 ‖ Quum ergo videritis [f] abominationem illã

1 Et egressus est Jeschua è templo vt abiret, & accesserunt discipuli eius, ostendentes ei structuram ipsius templi.
2 Is autem dixit, An non videtis hæc omnia ? Ammin dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruatur.
3 Et quum Jeschua sederet super montem Oliuarum, accesserũt discipuli eius, & dixerunt inter se & illum, Dic nobis quando hæc erunt, & quódnam est signum aduentus tui & consummationis seculi.
4 Respondit Jeschua, & dixit illis, Cauete ne quis seducat vos.
5 Multi enim venient in nomine meo, & dicent, Ego sum Christus, & multos seducent.
6 Audituri enim estis [1] bella & rumorem bellorum. Videte ne turbemini. Oportet enim vt hęc omnia fiant, sed nondum finis.
7 Consurget enim gens contra gentem, & regnum contra regnũ, & erunt fames, & mortes, & *terræ* motus [2] in singulis locis.
8 Hæc autem omnia, initia sunt dolorum.
9 Tunc tradent vos in afflictionem & occident vos, & eritis exosi ab omnibus gentibus propter nomen meum.
10 Tunc offendiculum patientur multi, & odio habebunt [3] alter alterum, & tradent alter alterum.
11 Et multi prophetæ mendaces surgent, & seducent multos.
12 Et propter abundantiam iniquitatis, recedet dilectio multorum.
13 Qui perseuerauerit autem vsque ad finem, is [4] saluus erit.
14 Et prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso mundo, in testimonium gentium, & tunc veniet comsummatio.
15 Quum autem videritis signum abomina-

1 [illegible]. Et sic in altero loco Marci 13. 7. pro [illegible], id est Prælio, ponit. Cæterum quum his duobus tantum locis in Nouo testamẽto hoc nomen occurrat, suspicio suboriri potest deprauati nominis, [illegible] in [illegible] posito ם pro ב, & interposito א. Sed manuscriptus quoque codex Heydelbergensis idem habet.
2 Ad verb. In loco loco, Hebraismus.
3 Ad verb. Vnum vnũ: & sic paulò pòst.
4 Ad verb. Viuet, Hebraismus.

...Euangelium, & qui constanter crediderint, seruabuntur. 4 Deleta funditus vrbe Jerusalẽ, non abolebitur, sed ad fines vsque ... protendetur Christi regnum. e *Synecdoche, tam apud Gentes quàm apud Iudæos. In hos enim duos populos totus terrarum orbis di...* Mar 13. 14. luc. 21. 20. f *Ad verb. abominationem desolationis, id est, quàm omnes, propter fœditatem atque turpitudinem, execrando auer... ...de idolis in templo collocatis, vel vt alii volunt, refertur ad deprauationem doctrinæ in Ecclesia.*

5 Mutilatus erat hic locus in Syro testamento impresso, ita vt deesset vltima vox decimi septimi versiculi, & totus 18, excepta voce postrema, quę in fine 17. versiculo loco omissæ dictionis sufficiebatur; ita vt finis 18. versiculi, decimumseptimum finiret: nos verò ex manuscripto Syro codice, quē illustriss. elector Palatinus ex bibliotheca sua exhibuit, restituimus locum.

6 Sententia prouerbialis sumpta ex Iobo, 39 in fine cap. ובאשר חללים שמה.

7 נישון pro ניסון Signum nam ש cum puncto in sinistro latere, sæpe venit loco ס.

8 Quę quum apparent, id est, Quum reuirescunt ac repullulant quo sensu etiam in Luca, 21.30. habetur.

9 Idest, Præ foribus est.

tionis desolationis, quod dictum fuit in Daniele propheta quòd stet in loco sancto, is
qui legit, consideret.
16 Tunc illi qui in Judæa sunt, fugiant in
montem:
17 5 Et qui in tecto est, non descendat ad accipiendum quod est in domo sua:
18 Et is qui in agro est, non reuertatur post se
ad accipiendum vestem suam.
19 Væ autem in vtero habentibus, & illis qui
lactant, in illis diebus.
20 Orate ne sit fuga vestra in hyeme, neque
in sabbatho.
21 Erit enim tunc afflictio magna, qualis non
fuit ab initio mundi, & vsque nunc, neque
futura est.
22 Et nisi decurtati essent dies illi, non salua
esset omnis caro: propter electos autem decurtabuntur dies illi.
23 Tunc, si quis dixerit vobis, Ecce hic est
Christus, aut hic: ne credatis.
24 Surgent enim Christi mendaces, & prophetæ falsi: & dabunt signa magna, vt decepturi sint (si fieri posset) etiam electos.
25 Ecce, prius dixi vobis.
26 Si igitur dixerint vobis, Ecce, in deserto est:
ne exeatis. vel, Ecce, in penetralibus est: ne
credatis.
27 Sicut fulgur exit ab oriente, & conspicitur
vsque ad occidentem, sic erit aduentus Filii
hominis.
28 6 Vbi autem fuerit corpus, illic congregabuntur aquilæ.
29 Statim autem post afflictionem dierum illorum, sol obscurabitur, & luna non ostendet
splendorem suum, & stellę cadent de cælo,
& virtutes cælorum commouebuntur.
30 Et tunc conspicietur 7 signum Filii hominis in cælo. Et tunc plangent omnes generationes terræ, & videbunt Filium hominis
venientem super nubes cæli cum virtute &
gloria magna.
31 Et mittet Angelos suos cum tuba magna,
& congregabunt electos eius à quatuor
ventis, à summitate cælorum vsque ad summitatem illorum.
32 A ficu autem discite parabolam, quia confestim vbi rami eius teneri sunt, & 8 apparent folia eius, cognoscitis quòd appropinquet æstas.
33 Ita etiam vos, quum videritis hæc omnia,
scitote 9 quòd appropinquet ad portam.
34 Ammin dico vobis quòd non præteribit
generatio hæc donec ista omnia fiant.
35 Cælum & terra præteribunt, sed verba
mea non præteribunt.
36 De die autem & hora illa nemo nouit,
nec etiam Angeli cœlorum, nisi Pater tantùm.
37 Sicut autem dies Nuach, sic erit aduentus
Filii hominis.
38 Sicut enim erant ante diluuium comeden-

vastatricem quæ dicta est à Daniele Propheta, posita in loco sancto, (qui legit g animaduertat)
16 Tunc qui in Judæa *fuerint*, fugiant in montes.
17 Qui h supra domum non descendat vt sumat quicquam è domo sua:
18 Et qui in agro, non reuertatur retrò vt sumat vestimenta sua.
19 i Væ autem prægnantibus & lactantibus
per illos dies.
20 Orate verò ne fiat fuga vestra hyeme, || neque k sabbatho.
21 Erit enim tunc oppresio magna, qualis nō
fuit a principio mundi ad hoc vsq; tempus,
l neque erit.
22 m Et nisi decurtati fuissent dies illi periret
n omnis caro, sed propter electos decurtabuntur dies illi.
23 ¶ Tunc si quis, vobis dixerit, Ecce hic Christus, aut hic: ne credite.
24 Excitabuntur enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & edent signa magna & miracula: ita vt seducant (o si fieri possit) etiam electos.
25 Ecce, prædixi vobis.
26 Itaque si dixerint vobis, Ecce in deserto
est: ne egredimini. Ecce in conclauibus: ne
credite.
27 Sicut enim fulgur exit ab Oriente, & apparet vsque in Occidentem: ita etiam erit
adventus Filii hominis.
28 || 5 Vbicunque enim fuerit p cadauer, illuc
congregabuntur aquilæ.
29 || 6 q Statim autem post oppressionem dierum illorum sol obscurabitur, nec dabit luna splendorem suum: & stellæ cadent è
cælo, & potestates cælorum concutientur.
30 Tunc apparebit r signum Filii hominis in
cœlo, & tunc || s omnes tribus terræ t plangent, & videbunt filium hominis v venientem in nubibus cœli cum potentia & gloria
multa.
31 || Is verò mittet angelos suos cum tubæ
voce magna, & cogent electos eius à x quatuor ventis, à cœlorum extremo ad eorum
extremum.
32 7 A ficu autem discite parabolam. quum
iam ramus eius tener fit, & folia germinat,
nostis propè esse æstatem.
33 Ita & vos, quum videritis hęc omnia, scitote illum propè esse *&* ad fores.
34 Amen dico vobis, nequaquam præterierit y ætas hæc vsquedum omnia ista facta
sint.
35 8 Cœlum & terra præteribunt, sermones
autem mei nequaquam præteribunt.
36 9 De die autem illo & hora nemo scit, ne
angeli quidem cœlorum, sed Pater meus
solus.
37 Sicut autem *erant* dies Noe, ita erit & aduentus Filii hominis:
38 Sicut enim diebus *qui præcesserunt* diluuiū

Dan.9.27.
g Id est considerat.
h In superiore domus parte.
i Prouerbialis sunt haec formula.
Act.1.12.
k Non licebat sabbatho iter facere, Ioseph. lib.13.
l Quia, sicuti non repulsa Christi, tum potissimum scelestæ contumaciæ & ingratitudinis circumstantia implicita, pra[illegible] [illegible] maximi detestabili[illegible]. sic etiam [illegible] illius vindictæ [illegible] alias omnes superari.
m q.d. Videri [illegible] visum esset ve [illegible] tas illa vt erat [illegible] ita fuisset [illegible], & tantum [illegible] permissi [illegible] quam non [illegible] prorsus ex [illegible] euasisset.
n de Iudæis [illegible] non de toto genere humano.
o Hoc [illegible] incutiendi [illegible] causa, quo [illegible] intenti esse [illegible] cauendum [illegible] autem illud est [illegible] lutis nostra [illegible] non in nobis [illegible] cana Dei [illegible] catur.
Luc.17.37.
5 Vnicum remedium aduersus mundi furores: sese [illegible] cum Christo aggregare.
p Christus, qui [illegible] & illius [illegible] tia aderit, [illegible] nes, aquilarum [illegible] aggregabuntur.
Mar.13.24. [illegible] 13.esa.13.10. [illegible] 7.ioel.2.31.& 3.15.
6 Impiorum [illegible] curitatē æterna condemnatio, piorum autem miseriis perpetua fœlicitas [illegible] tempore excipit.
q Nunc de [illegible] suo mundique fine [illegible] det Christus discip[illegible].
r Summe [illegible] maiestas, qua [illegible] Christum illum Dominum cœli & terræ [illegible] ventare vt [illegible] va indicet.
Apoc.1.7. dan.[illegible] zach.12.12.
s Omnes [illegible] Iudæi ad [illegible] de qua Gen.[illegible] vel ad [illegible] tis distrib[illegible].
t Tanto d[illegible] cientur, [illegible]

plangent, id est feriant: transfertur hoc ad luctum. u *Nubibus insidentem velut sublatus est in cælum.* 1.*Cor.15.51.* 1.*thess.4.16.* x [illegible] *or partibus orbis.* 7 Si Deus certum ordinem naturæ præscripsit, multo magis suis æternis iudiciis: sed cum non intelligunt & [illegible] rident impii, pii verò obseruant & expectant. y *Sup.11.16. Vel ætas Apostolorum: atque ita intelligentur hæc de capta Iudæa: vel* [illegible] *fidelium, & credentium Euangelio, vt de mundi fine accipiantur.* 8 Iam incipit Dominus iudicium quod tandem complebit. 9 [illegible] sit nobis scire constitutum esse à Deo vltimum diem instaurationis. Quando enim is sit futurus, nostro bono, omnibus occultum [illegible] magis vigilemus, ne deprehendamur sicut olim accidit in diluuium.

edebant & bibebant, vxores ducebant & nuptum dabant, ad eum vsque diem quo ingressus est Noe in arcam:
36 Nec agnouerunt vsquedum diluuium venisset, & sustulisset omnes: ita erit & aduentus Filii hominis.
40 ||[10]Tunc duo erunt in agro: vnus accipietur & alter relinquetur.
41 [a]Duæ molentes in pistrino: vna accipietur, & altera relinquetur.
42 ¶ [11] Vigilate ergo, nescitis enim qua hora Dominus vester venturus sit.
43 ||Illud autem scitote, si sciret paterfamiliâs [b]qua vigilia fur venturus sit, vigilaret, nec sineret perfodi domum suam.
44 Propterea & vos estote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis venturus est.
45 ||Quis igitur est fidelis seruus & prudens, quem constituit dominus super famulitium suum, vt det illis alimentum in tempore?
46 Beatus seruus ille, quem quum venerit dominus eius, inuenerit ita facientem.
47 Amen dico vobis, omnibus bonis suis præficiet eum.
48 Quòd si dixerit seruus ille malus in corde suo, Tardat dominus meus aduentum:
49 Cœperitque verberare conseruos, quinetiam edere & bibere cum ebriis.
50 Veniet dominus serui illius die quo non expectat, & qua hora non nouit:
51 Et [c]separabit eum, ac partem ei assignabit cum hypocritis: ||illic erit fletus & stridor dentium.

tes & bibentes, & accipientes vxores & tradentes viris, vsque ad diem quo ingressus est Nuach [10] in arcam.
39 Et non cognouerunt donec venisset diluuium, & auferret vniuersos ipsos: sic erit aduentus Filii hominis.
40 Tunc duo erunt in agro: vnus adducetur, & alter relinquetur.
41 Et duæ erunt molentes in mola, vna abducetur, & altera relinquetur.
42 Vigilate ergo, quia nescitis qua hora veniet Dominus vester.
43 Hoc autem scitote, quòd si sciret dominus qua vigilia venturus esset fur, vigilaret, & non sineret vt penetraretur domus sua.
44 Ideo etiam vos estote parati: quia ea hora qua non putatis, venturus est Filius hominis.
45 Quisnam est seruus fidelis & prudens, quē constituit dominus super suos domesticos, vt det illis cibum in tempore suo?
46 Beatus seruus ille: quia quum venerit dominus eius, inueniet eum quòd fecit sic.
47 Ammin dico vobis, constituet eum super omnia quæ sunt ei.
48 Si autem dixerit seruus ille malus in corde suo, Dominus meus tardat venire:
49 Et cœperit percutere conseruos suos, & fuerit commedens & bibens cum ebriis:
50 Veniet dominus serui illius in die qua nō putauit, & in hora quam non nouit:
51 Et diuidet eum, & ponet partem eius cum [11] hypocritis, illic erit ploratus & stridor dentium.

10 [Syriac]. Pro arca tantùm hic legitur, & Luca. 17. 27.

11 Ad verb. Assumentibus vultum.

Caput XXV.

2 *Virgines expectantes sponsum.* 13 *Vigilandum.* 14 *Talenta seruis tradita.* 24 *Seruum nequam.* 30 *Extremum iudicium quale.* 40 *Benedicti.* 41 *Maledicti.*

1 TVnc [1] erit simile regnum cœlorum decem virginibus, quæ sumptis lampadibus suis [a] exierunt in occursum sponso.
2 Quinque autem ex eis erant prudentes, & quinque fatuæ.
3 Quæ *erant* fatuæ, acceptis lampadibus suis non ceperant oleum secum:
4 Prudentes verò ceperant oleum in vasis suis vnà cum suis lampadibus.
5 Tardante verò sponso, [b] nictarunt omnes, ac dormierunt.
6 Media autē nocte clamor ortus est *dicentiū*, Ecce, sponsus venit, exite in occursum eius.
7 Tunc surrexerunt omnes illæ virgines, & adornarunt lampades suas.
8 Fatuæ autem prudentibus dixerunt, Date nobis ex oleo vestro: quia lampades nostræ extinguuntur.
9 Responderunt autem prudentes illæ, dicētes, *Nequaquam*, ne non sufficiat nobis & vobis: [c] ite verò potius ad eos qui vendunt, & ipsæ vobis emite.
10 Quum autem irent emptum, venit sponsus, & quæ paratæ erant, introierunt cum eo ad nuptias, clausaque est ianua.
11 Postea verò veniunt & reliquæ virgines, dicentes, Domine, domine, aperi nobis.

1 TVnc assimilabitur regnum cœlorum decem virginibus, quæ acceperunt lampades suas, & exierunt in occursum sponso & sponsæ.
2 Quinque autem ex eis prudentes erant, & quinque fatuæ.
3 Et, quæ fatuæ erant, acceperunt lampades suas, & non acceperunt secum oleum.
4 Illæ verò prudentes assumpserunt oleum in vasis cum lampadibus suis.
5 Quum differret autem sponsus, dormitauerunt omnes, & dormierunt.
6 Et media nocte factus est clamor, Ecce spōsus venit: exite ad occurrendum ei.
7 Tunc surrexerunt omnes virgines, & apparauerunt omnes virgines, & apparauerunt lampades suas.
8 Dixerunt autem fatuæ illæ prudentibus, Date nobis de oleo vestro, quia ecce extinguuntur lampades nostræ.
9 Responderunt prudentes illæ, & dixerunt, [1] Ne non sufficiat nobis & vobis. Sed ite ad vendentes & emite vobis.
10 Et quum irent ad emendum, venit sponsus, & quæ paratæ erant, intrauerūt cum eo in domum nuptiarum, & clausa est ianua.
11 [2] Tandem autem etiam venerunt aliæ illæ virgines, & dixerunt, Domine noster, domine noster, aperi nobis.

1 Concisa oratio: subauditur enim: Nolumus dare, ne non, &c.

2 Ad verb. In fine. Hebraismus.

12 Ille autem respondit & dixit illis, Ammin
dico vobis quod non noui vos.
13 Vigilate itaque, quia nescitis diem illum
neque horam.
14 Sicut enim homo qui peregrè profectus
est, vocauit seruos suos, & tradidit illis pos-
sessionem suam.
15 3 Est cui quinque 4 talenta, & est cui duo,
& est cui vnum, 5 vnicuique iuxta faculta-
tem suam: & peregrè profectus est statim.
16 Abiit autem ille qui acceperat quinque
talenta, & negotiatus est per ea, & lucratus
est quinque alia.
17 Et similiter ille qui duo, negotiatione ac-
quisiuit alia duo.
18 Is verò qui acceperat vnum, abiens fo-
dit in terram, & abscondit argentum do-
mini sui.
19 Post tempus verò multum venit dominus
illorum seruorum, & accepit ab illis ratio-
nem.
20 Accessitque is qui acceperat quinque ta-
lenta, & obtulit quinque alia, & dixit, Do-
mine mi, quinque talenta dederas mihi: ec-
ce quinque alia lucratus sum præter ea.
21 Dixit ei dominus eius, Euge serue bone &
fidelis, in modico fidelis fuisti, super mul-
tum te constituam: intra in gaudium domi-
ni tui.
22 Et accessit ille cui duo erant talenta, &
ait, Domine mi, duo talenta dederas mihi,
ecce, duo alia lucratus sum præter ea.
23 Dixit ei dominus eius, Euge serue bone &
fidelis, in modico fidelis fuisti, super mul-
tum constituam te: intra in gaudium domi-
ni tui.
24 Accessit autem etiam is qui acceperat v-
num talentum, & ait, Domine mi, noueram
te quòd homo sis durus, & metas vbi non
seminaueris, & colligas inde vbi non spar-
seris.
25 Et territus sum, & abiens abscondi ipsum
talentum tuum in terra. 6 Ecce, habes quod
tuum est.
26 Respondit dominus eius, & dixit ei, Serue
male & piger, noueras me quod metam vbi
non seminauerim, & colligam inde vbi non
sparserim:
27 7 Oportuisset te vt 8 proiecisses argentum
meum super mensam: & venissem, & exe-
gissem quod meum est cum vsura eius.
28 Auferte igitur ab eo talentum, & date il-
lud ei cui sunt decem talenta.
29 Illi enim cui est, dabitur, & augebitur ei:
cui verò non est, etiam id quod non est au-
feretur ab eo.
30 Seruum autem otiosum eiicite in tene-
bras exteriores: ibi erit ploratus & stridor
dentium.
31 Quum venerit autem Filius hominis in
gloria sua, & omnes Angeli sancti eius cum
eo, tunc sedebit super thronum gloriæ suæ.
32 Et congregabuntur ante eum omnes gen-
tes, & separabit eos 9 vnum ab altero, sicut
pastor qui separat oues ab hœdis.
33 Et statuet oues à dextra sua, & hædos à
sinistra sua.
34 Tunc dicet rex iis qui *erunt* à dextra sua,

3 Id est, Alicui, duo, alicui, quinque. vt antè obseruatum est.
4 De valore talenti vide aunotata supra, cap. 18. 24.
5 Ad verb. Viro viro Hebraismus.
6 Ad verb. Est tibi quod tuum est.
7 Ad verb. opus fuisset tibi, id est, Debuisses.
8 Pro Exposuisses. Exprimit morem eorum qui numulariis locant pecuniam suam.
9 Ad verb. Vnum ab vno, Hebraismus.

12 Ipse verò respondens ait, Amen dico vo-
bis, non noui vos.
13 Vigilate itaque: quia nescitis diem neque
horam qua Filius hominis veniet.
14 ¶ a Ita enim *est* vt *quum* quispiam Pere-
grè proficiscens vocauit seruos suos, & tra-
didit eis bona sua:
15 Et huic quidem dedit quinque talenta:
alii autem duo, alii verò vnum: vnicuique
secundum ipsius d facultatem: & peregrè
profectus est statim.
16 Profectus autem qui quinque talenta ac-
ceperat, negotiatus est ex iis: & e fecit al-
tera quinque talenta.
17 Itidem & qui duo *acceperat*, lucratus est
& ipse altera duo.
18 Qui autem vnum acceperat, abiens, de-
fodit *illud* in terram, & abscondit pecuni-
am domini sui.
19 f Post multum verò tempus, venit domi-
nus seruorum illorum, & confert rationem
cum eis.
20 Tunc accedens is qui quinque talenta ac-
ceperat, g attulit altera quinque talenta, di-
cens, Domine, quinque talenta tradidisti
mihi: ecce, altera quinque talenta lucratus
sum ex eis.
21 Dixit autem ei dominus eius, Bene *habet*,
serue bone & fidelis, in exiguo fuisti fidelis,
super multa te constituam: h ingredere in
gaudium domini tui.
22 Accedens autem & qui duo talenta acce-
perat, ait, Domine, duo talenta tradidisti
mihi: ecce, alia duo lucratus sum suprà ea.
23 Ait ei dominus eius, Bene *habet*, serue bo-
ne & fidelis: in exiguo fuisti fidelis, super
multa te constituam: ingredere in gaudi-
um domini tui.
24 Accedens autem & qui vnum talentum ac-
ceperat, ait, Domine, noueram te hominē
i durum esse, qui metas vbi non seuisti, & in-
de cogas vbi non sparsisti:
25 Itaque timens abii, & occultaui talentum
tuum in terra: ecce, habes quod tuum
est.
26 k Respondens autem Dominus eius, dixit
ei, l Serue male & cunctator, sciebas me
metere vbi non seui, & inde cogere vbi non
sparsi:
27 Oportuit ergo te committere pecuniam
meam m mensariis: veniens autem ego re-
cepissem meum, cum fœnore.
28 Tollite ergo ab eo talentum, & date ei
qui habet decem talenta.
29 ‖ Omni enim habenti dabitur, & exuberabit:
qui verò non habet, etiam quod habet, tol-
lētur ab eo.
30 Et inutilem seruum ‖ eiicite in tenebras ex-
timas: illic erit fletus & stridor dentium.
31 ¶ 3 Quum autem venerit Filius hominis
cum gloria sua, & omnes sancti angeli cum
eo, tunc sedebit super thronum gloriæ suę.
32 Et cogentur coram eo omnes gentes: &
separabit eos, alteros ab alteris, vt pastor
separat oues ab hœdis.
33 n Et statuet, oues quidem ad dexteram
suam, hœdos autem ad sinistram.
34 Tunc dicet rex iis qui ad dexteram ipsius
erunt,

a Christus [illegible] tur magnum quidem fore interuallum inter suum ad Patrem discessum & reditum ad nos, sed se nihilominus eo die [illegible] ductorum rationes acceptis & expensi non modo cum reliquis, sed etiam cum suis domesticis, qui acceptis donis per ignauia vsi non fuerint.
Luc. 19. 12.
d *Prudentiam & peritiam in negotiando id est, quæ [illegible]*
e *Id est, Lucratus est.*
f *Licet post multum temporis, venturus est tamen Christus ad iudicium, neque [illegible] genitiuus [illegible] eo non statim [illegible].*
g *Narrat [illegible] ter Christus quid [illegible] homines fieri licet, [illegible] ne agendo, [illegible] non irritum [illegible] borem qui [illegible] in sua vocatione [illegible].*
h *Id est, [illegible] vt percipias fructum benignitatis meæ. [illegible] dium autem Domini reciprocatur, Ioh. 15. 11. vt gaudium illud meum in vobis maneat, & gaudium vestrum impleatur.*
i *Græci, [illegible] quem Comici [illegible] seuerum.*
k *Tantum [illegible] cat Christus nihil excusationis fore [illegible] desidia qui & dona Dei [illegible] talentum suum [illegible] in otio.*
l *Vbi malum & pigrum vocat, [illegible] non tamen ex [illegible] ritatis ipsius [illegible] propria socordia & [illegible] gritia negotiationem detrectauisse.*
m *Quos [illegible] vocant, qui [illegible] proposita pecunia fœnore [illegible].*
Sup. 13. 12. Mar. 4. 25. Luc. 8. 18. & 19. 26.
Sup. 8. 12. & 22. 13.
3 Futuri [illegible] Iudicii graphica descriptio.
n *Hæc [illegible] etiam suprà [illegible] [illegible] ta est, per [illegible] [illegible] 3. 12. [illegible] 3. 4. & [illegible] [illegible].*

erunt, Venite ° benedicti Patris mei, P hæreditatis iure possidete regnum paratum vobis à iactis fundamentis mundi.
35 ‖ Esuriui enim,& dedistis mihi quo vescerer: sitiui,& dedistis mihi potum: hospes eram,& collegistis me:
36 Nudus,& amicuistis me:‖ægrotaui,& inuisistis me: in carcere eram, & venistis ad me.
37 Tunc respondebunt ei q iusti, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, & aluimus? aut sitientem,& dedimus tibi potum?
38 Quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te? aut nudum,& amiciuimus?
39 Aut quando te vidimus ægrotum, aut in carcere, & venimus ad te?
40 Et respondens rex dicet eis. Amē dico vobis, quatenus id fecistis vni ex istis fratribus meis minimis, mihi fecistis.
41 Tunc dicet etiam iis qui ad sinistram *erunt*, Execrabiles,‖r abite à me in s ignem æternū, qui paratus est diabolo & angelis eius.
42 Esuriui enim,& non dedistis mihi *quo* vescerer: sitiui,& non dedistis mihi potum:
43 Hospes eram,& nón collegistis me: nudus, & non amicuistis me: ægrotus & in carcere *eram*,& non inuisistis me.
44 Tunc ipsi quoque respondebunt ei, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut ægrotum, aut in carcere, & non ministrauimus tibi?
45 Tunc respondebit eis, dicens, Amen dico vobis, quatenus *id* non fecistis vni ex istis minimis, nec mihi fecistis.
46 ‖Et abibunt isti ad supplicium æternum: iusti verò ad vitam æternam.

Venite benedicti Patris mei, possidete regnum quod paratum fuerat vobis a constitutione mundi.
35 Esuriui enim,& dedistis mihi ad edendum: & sitiui,& dedistis mihi potum: hospes fui, & collegistis me.
36 Nudus fui,& operuistis me, ægrotus fui, & visitastis me:& in domo vinctorum fui, & venistis ad me.
37 Tunc dicent ei illi iusti, Domine noster, quando vidimus te quòd esurires, & pauimus te? aut quòd sitires, & potum dedimus tibi?
38 Et quando vidimus te quòd hospes esses, & collegimus te? aut quòd nudus esses, & cooperuimus te?
39 Et quando vidimus te ægrotum aut in domo vinctorum,& venimus ad te?
40 Et [10] respondebit rex,& dicet eis, Ammin dico vobis, quòd sicut fecistis vni ex istis fratribus meis pusillis, mihi fecistis.
41 Tunc dicet etiam iis qui erunt à sinistra eius, Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est illi [11] delatori & angelis eius.
42 Esuriui enim,& non dedistis mihi ad comedendum,& sitiui,& non dedistis mihi potum:
43 Et hospes fui,& nō collegistis me,& nudus fui,& nō operuistis me:& ægrotus fui, atque in domo vinctorum fui,& non visitastis me.
44 Tunc respondebunt etiam illi, & dicent Domine noster, quando vidimus te esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut ægrotum, aut in domo vinctorum, & non ministrauimus tibi?
45 Tunc respondebit, & dicet illis, Ammin dico vobis quòd sicut non fecistis vni ex his pusillis, etiam mihi non fecistis.
46 Et abibunt hi in supplicium æternum, & iusti in vitam æternam.

10 Ad verb. Respondit,& dixit,&c. Sed coniunctio copulatiua præterito præfixa Hebræorum more ipsum mutat in futurum, quod alioqui rarò in lingua Syra fit.
11 לאכל קרצא Vide quę notata sunt in cap. 4. Sumitur pro diabolo.

Caput XXVI.

3. *Consilium Sacerdotum contra Christum.* 6. *Christi pedes vnguntur.* 14. *Illum vendit Judas.* 26. *Institutio Cœnæ.* 34. & 69. *Petri abnegatio.* 38. *Tristis Christus.* 47. *Osculo proditus,* 57. *ad Caipham ducitur.* 64. *fatetur se Christum.* 67. *condemnatus conspuitur.* 69. *Petrus Christum abnegat.*

1 ET [1] factum est quum finisset Jesus omnes istos sermones, dixit discipulis suis,
2 Scitis intra duos dies pascha fore,& filium hominis tradendum vt crucifigatur.
3 Tunc coacti sunt primarii sacerdotes & scribæ & seniores populi in aulam a Pontificis maximi, qui dicebatur Caiapha:
4 Et simul consultarunt vt Jesum dolo prehenderent,& trucidarent.
5 Dicebant autem, Non b diebus illis festis, ne tumultus fiat in populo.
6 3 Quum autem Jesus esset Bethaniæ in domo Simonis leprosi,
7 c Venerat ad eum mulier, habens d ala-

1 ET factum est vt quum consummasset Jeschua omnes sermones hos, diceret discipulis suis,
2 Scitis quòd post biduum Petscha fit,& Filius hominis traditur vt in crucem agatur.
3 Tunc congregati sunt principes Sacerdotum,& Legisperiti, & seniores populi in atrium principis Sacerdotum, qui vocabatur Caiapha.
4 Et consilium iniuerunt de Jeschua, vt dolo caperent eum,& occiderent eum.
5 Et dicebant, Non in die festo, ne fit tumultus in populo.
6 Quumque esset Jeschua in Bethaniah in domo Schemeum leprosi,
7 Accessit ad eum mulier, super quam erat

...Dei prouidentia tamen accidit, vt eo tempore pateretur Christus, scilicet vt sui æterni sacrificii Israelem totum testē haberet. 3 Christo facto peccatricis mulieris, conuiuas admonet vicinæ suę mortis ac sepulturæ, cuius odor viuificus esset omnibus peccato... confugientibus. Iudas autem ex hoc ipso arripit exequendi sui nefarii consilii occasionem. *Mar. 14. 3. ioh. 11. 2.* c *Hac enim ... Christus veniret Ierosolymam, aliqui tamen putant duas historias ab Euangelistis recenseri.* d *Alabastra dicta sunt vascula vnguentaria ... lapidem veteres plerunque excauarent ad eos vsus, quoniam optimè seruare incorrupta vnguenta traditur. Plinius lib. 13. cap. 1.*

1 alaba-

1 אשישוטא Sic in Marci, cap. 14.
2 Ad verbum, Indignatio fuit eis. Hebraismus.
3 Syra verba ita sonant. Me autem apud vos esse non omni tempore est, id est, Non est futurum perpetuum vt apud vos sim.
4 Obseruant Hebræi, vbicunque in Scripturis argenteorum fit mentio, non expressa numismatis argentei specie, intelligi siclum sanctuarii æquiualentem quatuor denariis, de quorum valore suprà cap. 18. 28 scripsimus. Atque huic Hebræorum sententiæ patrocinantur Chaldei paraphrastæ Onkelos & Ionathan, qui in suis paraphrasibus addunt explicationis causa nomen, סלעין, id est, Sicli sanctuarii. Vide passim in ipsorũ paraphrasibus: præsertim verò Onkelon in Gen. cap. 20. 16. & Ionathã 2. Reg. 6. 25.
5 Ad verbum, Ex tunc. Hebraismus.
6 אתרא, Opportunitas, & in Mar. 14. & in Luc. 22.
7 Christum discubuisse memorant Euangelistæ in cœna qua pascha comedit, quod prima fronte videtur cum diuino instituto pugnare: præcipitur enim Exod. 12. 3. vt edentes pascha, lumbos accinctos, pedes calceatos, ac baculum teneant manu, & vt citò comedant, quæ fieri nequeunt à discumbentibus. Sed sciendum est ibi præcipi qua ratione exituri ex Aegypto, prima illa vice comedãt pascha, paulò antè quàm exeant ex Aegypto, & iter ingrediantur: quia ita exigebat illius temporis necessitas. Sed in Lege deinde, vbi præcipitur vt ceremonia illa agni paschalis quotannis renouetur, ea non addũtur. Quapropter omnes Hebr. doctores, tum antiqui, tum recentes süeno consensu dicunt mandatum illud de aspergendis sanguine postibus, de induendis calceis, ac cingendis lumbis, atq; sumendis baculis, & cum festinatione comedendo agno, non se extendisse ad generationes sequutucas, sed tantùm fuisse illius noctis qua egressuri erant ex Aegypto. Imò antiquissima fuit apud eos traditio (quod in Talmud, tractatu De paschate commemoratur) vt manducaturi pascha, in signum libertatis adeptæ discumberent. Nihil igitur contra diuinum institutũ in cœna Christi factũ est: quia sequutus est Christus illã paschatis institutionẽ quam Deus voluit in suo populo tũc seruari. 8 Ad verb. Et tristitia fuit eis. 9 Ad verb. Vnus, vnus ex eis.

7 alabastrum vnguenti aromatici; magni
pretii: & effudit illud super caput Jeschua
recumbentis.
8 Viderunt autem discipuli eius, & 2 indi-
gnati sunt, & dixerũt, Ad quid perditio hęc?
9 Poterat enim vendi illud *vnguentum* magno:
& daretur pauperibus.
10 Ieschua autem cognouit, & dixit illis, Quid
molesti estis mulieri isti? opus bonum ope-
rata est erga me.
11 Omni enim tempore pauperes vobis sunt
vobiscum, 3 ego autem non omni tempore
sum vobis.
12 Hoc autem, quòd misit aromaticum hoc
in corpus meum, tanquam ad sepeliendum
me fecit.
13 Et ammin dico vobis quòd vbi prædicabi-
tur Euangelium hoc meum in toto mundo,
dicetur etiam id quod fecit hæc, in memo-
riam eius.
14 Tunc abiit vnus è duodecim, qui vocaba-
tur Iihuda Secharieuta, ad principes sacer-
dotum.
15 Et dixit illis, Quid vultis dare mihi, & ego
eum trado vobis? Illi autem constituerunt ei
triginta 4 argenteos.
16 5 Et ex eo tempore quærebat 6 sibi oppor-
tunitatem vt traderet eum.
17 In die autem primo azymorũ accesserunt
discipuli ad Jeschua, & dixerunt ei, Vbi vis
vt paremus tibi vt comedas Petscha?
18 Ipse autem dixit illis, Ite in ciuitatem ad
quendam, & dicite ei, Præceptor noster di-
cit, Tempus meum appropinquat, apud te
facio Petscha cum discipulis meis.
19 Et discipuli eius fecerunt sicut præcepe-
rat illis Jeschua, & parauerunt Petscha.
20 Et quum esset vesper, 7 discumbebat cum
discipulis suis.
21 Et quum comederent dixit, Ammin dico
vobis quòd vnus ex vobis prodit me.
22 8 Et contristati sunt valde, & cœperunt di-
cere 9 vnusquisque ex eis, Nunquid ego do-
mine mi?
23 At ipse respondit, & dixit, Qui intingit
manum suam mecum in catino, hic pro-
det me.
24 Et filius hominis vadit, sicut scriptum est
de eo: væ autem homini illi cujus manu Fi-
lius hominis proditur. tolerabilius fuisset
homini illi si non esset natus.
25 Respondit Jihuda proditor, & dixit, Nun-
quid ego sum domine mi? Dixit illi Jeschua,
Tu dixisti.
26 Quum autem ederent, accepit Jeschua
panem, & benedixit, ac fregit, & dedit dis-
cipulis suis, & ait, Accipite, comedite: hoc
est corpus meum.
27 Et accepit poculum, & gratias egit, & de-
dit illis, & dixit, Accipite, bibite ex eo om-
nes.
28 Hic est sanguis meus Testamenti noui

bastrum vnguenti grauis pretii, & effuderat
super caput ipsius accumbentis.
8 Videntes autem discipuli eius, e indignati
sunt, dicentes, Quorsum f perditio hæc?
9 Potuit enim istud vnguentum venundari
magno, & dari pauperibus.
10 4 Quum autem *hoc* cognouisset Jesus, ait e-
is, Quid molestiam exhibetis isti mulieri?
opus enim bonum operata est erga me.
11 ‖ 5 Semper enim pauperes habebitis vobis-
cum: me verò non semper habebitis.
12 g Quòd enim hæc vnguentum hoc iniecit
corpori meo, ad sepeliendum me fecit.
13 Amen dico vobis, Vbicunque prædicatum
fuerit hoc Euangelium in toto mundo, etiã
quod hæc fecit dicetur, ad memoriam
ipsius.
14 ¶ Tunc profectus vnus ex duodecim, qui
dicebatur Judas Iscariotes, ad primarios sa-
cerdotes.
15 Ait eis, Quid vultis mihi dare, & ego vo-
bis eum tradam? Ipsi verò appenderunt ei
triginta argenteos numos.
16 Et ex eo tempore quærebat opportunita-
tem vt eum proderet.
17 ¶ 6 h Primo autem *die* Azymorum, vene-
runt discipuli ad Jesum, dicentes ei, Vbi vis
paremus tibi ad edendum pascha?
18 Ipse verò dixit, Abite in vrbem ad quen-
dam, & dicite ei, Præceptor dicit, Tempus
meum propè est, apud te faciam pascha cum
discipulis meis.
19 Et fecerunt discipuli sicut præceperat eis
Jesus: & parauerunt pascha.
20 Quum autem serum diei esset, i discubuit
cum duodecim.
21 ‖ Et edentibus ipsis, dixit, Amen dico vo-
bis, vnus vestrûm me prodet.
22 Tunc contristati vehementer, cœperunt
ipsi dicere singuli eorum, Num ego is sum,
Domine?
23 Ipse verò respondens, ait, Qui k intingit
mecum manum in catino, iste me proditu-
rus est.
24 Filius quidem hominis abit sicut scriptum
est de eo: væ autem homini illi per quem
Filius hominis proditur: bonum erat homi-
ni illi si natus non fuisset.
25 Respondens autem Judas qui l prodebat
eum, dixit, Num ego sum, rabbi? Dicit ei, m Tu
dixisti.
26 ‖ 7 Edentibus autem eis, accepit Jesus pa-
nem: & quum n benedixisset, fregit, deditq;
discipulis, & ait, Accipite, comedite: hoc
o est corpus meum.
27 Et accepto poculo, ac gratiis actis, dedit
eis, dicens, Bibite ex eo p omnes.
28 q Hoc est enim sanguis meus Noui r illius

e *Synecdoche, Iuda enim ideò commotus dicitur, Johan. 12. 4.*
f *Inutilis profusio.*
4 Non temerè dãnandum quod extra ordinem agitur. *Deut. 15. 11.*
5 Christus in sẽipso semel vnctus, semper est in pauperibus vngendus.
g *Effusio hac vnguento in corpus meũ, hac illa fecit ad sepeliendum.*
Mar. 14. 10. luc. 22. 4.
Mar. 14. 12. luc. 22. 7.
6 Christus verè in patriam mos introducturus, ac proinde legalem typum abrogaturus, Legi tamen satisfacit, neq; contraria traditione & consuetudine Judæorum, simulq; docet sic omnia mox euentura hominũ ministerio, vt æternum Dei decretum gubernauerit.
h *Is fuit dies quartusdecimus mensis decimiquarti, primus autem azymorũ debuit esse decimusquintus, sed quia hic dies vespera Iudæorum more referebatur ad diem præcedentem, hic decimus quartus ad sequentem diem pertinet: ideò dicitur primus azymorum.*
i *Quia expressè pro legis calceati & baculum gestantes tanquam festinantes, inde colligitur non accubuisse [illegible] Paschæ, sed [illegible] alioquin [illegible] calceos [illegible] loquitur itaq; hic [illegible] non de Paschate [illegible] Cœna, quæ peracta [illegible] vt ritu Paschali [illegible] nata est.*
Mar. 14. 18. luc. 22. 14. iohan. 13. 21.
k *Id est, [illegible] dens ad locum [illegible] 20. quod [illegible] cipiendum [illegible] tempore [illegible] nemo [illegible] tina Christi [illegible] referatur.*
l *Id est [illegible] totus erat [illegible]*
m *Ego [illegible]*
1 Cor. 11. 24.

7 Christus veteris fœderis promissiones reipsa mox impleturus, nouis quoq; mysteriis sancit. n *Marcus dicit gratias egisse. Itaque non est murmuratione magica, aut vi verborum consecrare, mutantur [illegible] vinum non natura, sed qualitate, sicut enim corporis sanguinis Christi symbola [illegible] natura nec vi verborum, sed Christi institutione, qua recitari & explicari debet [illegible] fides quod amplectatur & in verbo & in elementis.* o *Metonymice, ita tamen [illegible] dem ac spirituali modo à credentibus verè recipiatur Christus cum suis donis [illegible] cum illo fiant.* p *Contra Christi institutionem faciunt, qui calicem [illegible]*

q *Videlicet poculum seu vinum est sanguis meus sacramentaliter nimirum sic Luc. 22. 20.* r *Vel fœderis, id est, quod nouum sancitur [illegible] deribus enim sanciendis adhibebantur vini libationes.*

testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum.
29 Dico autem vobis, Non bibam ab hoc
tempore ex hoc fructu vitis, vsque ad diem
illum, quum ipsum bibam vobiscum nouum
in regno Patris mei.
30 Et quum hymnum cecinissent, exierunt in
montem Olearum.
31 ‖ [s] Tunc dicit eis Iesus, Omnes vos ista nocte offendemini in me. [f] scriptum est enim,
Percutiam pastorem, & dispergentur oues
gregis.
32 Postquam autem resurrexero, præibo vobis in Galilæam.
33 [t] Respondens verò Petrus dixit ei, Etiamsi
omnes offendantur in te, ego nunquam offendar.
34 Dixit ei Jesus, ‖ Amen dico tibi, ista nocte
antequam gallus vocem mittat, ter me abnegabis.
35 ‖ Dicit ei Petrus, Etiamsi oportuerit me
mori tecum, non te abnegabo. Similiter
& omnes discipuli dixerunt.
36 ¶ [9] Tunc venit Jesus cum eis in locum qui
dicitur Gethsemane: & dicit discipulis, Sedete hic, vsquequo abiens, precatus fuero
illic.
37 Et assumpto Petro, & duobus filiis Zebedæi, cœpit contristari, & [v] grauissimè angi.
38 [10] Tunc dicit eis Jesus, Vndequaque tristis
est anima mea vsque ad mortem: manete
hic, & vigilate mecum.
39 Et progressus paululum, procidit in faciem
suam, precans, & dicens, [x] Pater mi, si possibile est, [y] abeat à me [z] poculum istud; veruntamen non vt ego volo, sed vt tu.
40 [11] Tunc venit ad discipulos, & reperit eos
dormientes: & dicit Petro, Itáne non potuistis vnam horam vigilare mecum?
41 Vigilate & orate, ne introeatis in tentationem, [a] spiritus quidem promptus, sed caro
infirma *est*.
42 Rursum secundò abiit, & precatus est, dicens, Pater mi, si non potest hoc poculum
abire à me quin bibam ipsum, fiat voluntas
tua.
43 Et quum venisset reperit eos rursum dormientes, erant enim oculi eorum grauati.
44 Et relictis eis, rursum abiit: & precatus est
[b] tertiò, eundem sermonem dicens.
45 Tunc venit ad discipulos suos, & dicit eis,
[c] Dormite quod superest, & requiescite:
ecce, appropinquauit hora, & Filius hominis traditur in manus peccatorum.
46 [12] Surgite, eamus; ecce appropinquauit
qui me prodit.
47 ¶ ‖ Et adhuc eo loquente, ecce Judas vnus ex duodecim, venit, & cum eo turba
multa cum gladiis & fustibus, a primariis sacerdotibus & senioribus populi.
48 Is verò qui prodebat eum, dederat eis signum dicens, Quencunque osculatus fuero,
is est: prehendite eum.
49 Itaque statim quum venisset ad Jesum dixit, Aue rabbi. Et deosculatus est eum.
50 ¶ At Iesus dixit ei, [d] Amice, quorsum ades?
[13] Tunc accesserunt, & manus iniecerunt

qui propter multos effunditur in remissionem peccatorum.
29 Dico autem vobis quòd non bibam [10] ex
hoc tempore de hoc producto vitis, vsque in
diem in quo bibam illud vobiscum nouum
in regno Dei.
30 Et laudes dixerunt, & exierunt in montem
Oliuarum.
31 Tunc dixit illis Jeschua, Vos omnes offendemini in me hac nocte. Scriptum est enim,
Percutiam pastorem, & dispergentur oues
gregis.
32 Postquam autem surrexero, præcedam vos
in Galilæam.
33 Respondit Cipha, & dixit illi, Etiam si omnis homo offensus fuerit in te, ego nunquam
offendar in te.
34 Ait illi Jeschua, Ammin dico tibi quòd hac
nocte, antequam canet gallus, tribus vicibus
abnegabis me.
35 Dixit ei Cipha, Si fuerit mihi moriendum
tecum, non negabo te. Et similiter etiam
omnes discipuli dixerunt.
36 Tunc venit cum illis Jeschua in locum qui
vocatur Ged-Siman, & dixit discipulis suis,
Sedete hic donec abiens orem.
37 Et accepit Cipha, & duos filios Zabedai, &
cœpit mœstus esse, & tristitia affici,
38 Et ait, [11] Tristis est anima mea vsque ad
mortem; expectate me hic, & vigilate mecum.
39 Et abiit paululum, & procidit in faciem suã
& orabat, ac dicebat, Pater mi, si possibile
est, transeat à me poculum hoc, veruntamen
non sicut ego volo, sed sicut tu.
40 Et venit ad discipulos suos, & inuenit eos
dormientes, & ait Cipha, Sic non potuistis
vt vna hora vigilaretis mecum?
41 Vigilate & orate, vt non intretis in tentationem, spiritus promptus est, corpus autem
est infirmum.
42 Rursum abiens secunda vice orauit, & dixit, Pater mi, si non potest *fieri* vt hoc poculum transeat nisi bibam illud, fiat voluntas
tua.
43 Et veniens, iterum inuenit illos dormientes: oculi enim eorum grauati erant.
44 Et reliquit eos, & abiens iterum, orauit
tertia vice, & eundem sermonem dixit.
45 Tunc venit ad discipulos suos, & ait illis,
Dormite quod superest, & requiescite, ecce,
appropinquat hora, & Filius hominis traditur in manus peccatorum.
46 Surgite, eamus; ecce, appropinquat is qui
prodit me.
47 Et dum ipse loqueretur, ecce, Jihuda proditor, vnus è duodecim, venit, & turba cum
eo multa, cum gladiis & fustibus, à principibus Sacerdotum & senioribus populi.
48 Et dedit illi signum Jihuda proditor, & dixit, Ille quem osculatus fuero, ipse est: cum
apprehendite.
49 Et confestim accessit ad Jeschua, & ait,
[12] Pax domine mi. Et osculatus est eum.
50 Ipse autem Jeschua dixit illi, [13] Ob idne
est quòd venisti, socie mi? Tunc accesserunt,

10 Ad verbum, Ea nunc, Hebraismus.

11 Ad verbum Tristitia est anima mea.

12 Id est, Saluus sis domine mi. Hebraica & Syriaca salutatio.

13 Sic enim sonãt verba [illegible]: quasi dicat, Hocne illud est propter quod venisti?

...volo hostes non permittent, sed inuitos cogent ad vigilandum. ...Adami defectionem luat. ...ipsum aduentus ipsius. 12 Christus vltrò capiendum se præbet, vt voluntaria obedi... Mar.14.43. luc.22.47. johan.18.3. 13 Christus capitur vt liberemur. d Reprehensio ironica, & obiurgatio increpans Iudam. Non...

& iniecerunt manus suas in Jeschua, & ce-
perunt eum.
51 Et ecce, vnus ex iis, qui erant cum Jes-
chua, extendit manum suam, & exemit gla-
dium, & percussit seruum summi sacerdotis,
& abstulit auriculam eius.
52 Tunc dixit ei Jeschua, Conuerte gladium
in locum suum, omnes enim qui acceperint
gladium, gladio peribunt.
53 An putas tu quòd non sum potens, vt pe-
tam à Patre meo, & constituat mihi nunc
plusquam duodecim legiones Angelorum?
54 Quomodo ergo implebuntur Scripturæ,
quòd sic oportet vt fiat?
55 Jn illa hora dixit Jeschua turbis, Tan-
quam contra grassatorem exiuistis in gla-
diis & fustibus, vt apprehenderetis me: quo-
tidie apud vos in templo sedens fui & do-
cens, & non apprehendistis me.
56 Hoc autem quod factum est, vt impleren-
tur scripta Prophetarum. Tunc discipuli o-
mnes deseruerunt eum, & fugerunt.
57 Et illi qui ceperunt Jeschua, duxerunt e-
um ad Caipha principem sacerdotum, vbi
legisperiti & seniores congregati erant.
58 Schemeun autem Cipha [14] ibat post eum
à longè vsq; ad atrium summi sacerdotis, &
ingressus sedit intus cum ministris, vt vide-
ret finem.
59 Princeps autem sacerdotum, & seniores,
& congregatio tota quærebant contra Jes-
chua testes, vt traderent eum morti.
60 Et non inuenerunt. Et venerunt testes
mendaces. postremò autem accesserunt
duo:
61 Et dicebant, [15] Hic dixit, Potens sum ego
vt dissoluam templum Dei, & in tribus die-
bus ædificem illud.
62 Et surrexit princeps sacerdotum, & dixit
ei, Nullum respondes tu respondum? Quid
testantur isti contra te?
63 Jeschua autem tacebat. Et respondit prin-
ceps sacerdotum, & ait illi, Adiuro ego te
per Deum viuum vt dicas nobis si tu es
Christus Filius Dei.
64 Ait illi Jeschua, Tu dixisti. Dico autem vo-
bis quòd [16] ex hoc tempore videbitis Filiũ
hominis sedentem à dextra virtutis, & ve-
nientem in nubibus cæli.
65 Tunc princeps sacerdotum lacerauit ve-
stiméta sua, & ait, Ecce, blasphemauit. Quid
deinceps nobis necessarii testes? Ecce, iam
audistis blasphemiam eius.
66 Quid vultis vos? Responderunt, & dixe-
runt, Reus est mortis.
67 Tunc expuerunt in faciem eius, & percu-
tiebant eum. Alii autem cædebant eum.
68 Et dicebant, Vaticinare nobis Christe,
Quis est qui percussit te?
69 Cipha autem sedebat foris in atrio: & ac-
cessit ad eum ancilla [17] quædam, & dixit ei,
Etiam tu cum Jeschua eras Natseraia.
70 Jlle verò negauit coram omnibus eis, &
dixit, Non noui ego quod tu dicas.
71 Quumque exiuisset in vestibulum, vidit
eum alia, & dixit [18] illis, Jbi fuit etiam hic
cum Jeschua Natseraia.
72 Et iterum negauit cum iureiurando, Non
noui ego ipsum hominem.

[14] Id est, Sequebatur eum, Hebraismus.

[15] Id est, loquutus est, Hebraismus.

[16] Ad verb. Ex nunc.

[17] Ad verb. Vna.

[18] Id est, ministris ad ignem cum Petro se calefacientibus.

in Jesum, & prehenderunt eum.
51 Et ecce, vnus ex iis qui *erant* cum Jesu, ex-
tensa manu exeruit gladium suum, & per-
cusso seruo Pontificis maximi, abstulit auri-
culam eius.
52 [14] Tunc ait ei Jesus, Conuerte gladium tu-
um in locum suũ, ‖ quicunque enim [e] acce-
perint gladium, gladio peribunt.
53 [15] An putas me non posse nunc precari
Patrem meum, qui huc sistat mihi plures
quàm duodecim legiones angelorum?
54 [f] Quomodo ergo implerentur ‖ Scripturæ,
quæ dicunt sic oportere fieri?
55 Illa hora dixit Jesus turbæ, Vt aduersus la-
tronem exiuistis cum gladiis & fustibus, vt
comprehenderitis me? quotidie apud vos
sedebam docens in templo, nec prehendi-
stis me.
56 Hoc autem totum factum est vt impleren-
tur ‖ Scripturę Prophetarum. ‖ Tunc discipuli
omnes, relicto eo, fugerunt,
57 ‖ [16] Illi verò prehensum Jesum abduxerunt
[g] ad Caiapham Pontificem maximum, vbi
Scribæ & seniores coacti erant.
58 Petrus autem sequebatur eum longo in-
teruallo, vsque ad aulam Pontificis maximi:
& ingressus intrò, sedebat cum ministris, vt
videret finem.
59 ‖ Primarii autem sacerdotes & seniores &
totus consessus quærebant falsum testimo-
nium contra Jesum, vt eũ morte mulctarent:
60 Et non inuenerunt: etiã quum multi falsi
test es accessissent, non inuenerunt. Postre-
mò verò aduenientes duo falsi testes,
61 Dixerunt, Jste dixit, [h] Possum destruere
templum Dei, & triduò ipsum ædificare.
62 Et surgens Pontifex maximus dixit ei, Ni-
hil respondes? quid *illud est quod* isti aduer-
sum te testificantur?
63 Jesus autem silebat. Et respondens Pon-
tifex maximus dixit ei, adiuro te per Deum
viuentem vt dicas nobis, an tu sis Christus
ille Filius Dei.
64 Dicit ei Jesus, Tu dixisti: quinetiam dico
vobis, [i] ab hoc tempore videbitis ‖ Filiũ ho-
minis sedentem ad [k] dexteram potentiæ
Dei, & venientem in nubibus Cœli.
95 Tunc Pontifex maximus [l] dirupit vestimẽ-
ta sua, dicens, Blasphemauit, quid amplius
egemus testibus? ecce, nunc audistis blas-
phemiam eius.
66 Quid vobis videtur? Ipsi verò responden-
tes dixerunt, Tenetur mortis pœna.
67 ‖ Tunc inspuerunt in faciem eius, & cola-
phos ei inflixerunt: alii verò bacillis eum
ceciderunt.
68 Dicentes, vaticinare nobis Christe, quis
sit qui te percussit.
69 ¶ ‖ [17] Petrus autem sedebat [m] extrà in au-
la: & accessit ad eum quædam ancillula, di-
cens, Et tu cum Jesu Galilæo eras.
70 Ipse verò negauit coram omnibus, dicens,
Nescio quid dicas.
21 Eum autem egredientem in vestibulum
vidit alia *ancilla*: & dixit iis qui *erant* illic
Et iste erat cum Jesu Nazareno.
72 Tunc rursus negauit cum iureiurando, di-
cens, certè, Non noui hominem.

73 Paulo

[14] Vocationem oportet esse tuli regulam.
Gen. 9. 6. apo. 13. 10.
[e] *Accipere gladium dicuntur qui non à Domino sunt dati,* ...
[15] Christus ideo captus quia capi voluit.
[f] *Per epanorthosin ...*
Esa. 53. 10. Sup. 31. Mat. 14. 53. Luc. 22.
Ioh. 18. 24. Mar. 14. 55.
[16] Christus innocens damnatur ...
Ioh. 2. 19.

73 Paulo pòst autem accesserunt qui adsta-
bant, & dixerunt Petro, Verè & tu, ex ip-
sis es: nam & loquutio tua te manifestum
facit.
74 Tunc cœpit seipsum [n] deuouere, & iurare,
dicens, Non noui hominem. Et statim gallus
misit vocem.
75 Et recordatus est Petrus verborum Iesu,
qui dixerat ei, Priusquam gallus vocem mit-
tat, ter me abnegabis. Et egressus extrà,
fleuit amare.

CAPUT XXVII.

1 Pilato vinctus Christus traditur. 5 Iudas seipsum strangulat. 19 Vxor Pilati. 20 Barabbas petitur. 24 Pilatus lauat manus. 29 Christus spinis coronatur. 34 crucifigitur. 40 conuitiis incessitur. 50 emittit spiritum. 57 sepulchro imponitur. 62 custoditur a militibus.

1 MAnè autem quum esset, consilium
cœperunt omnes principes Sacer-
dotum & seniores populi aduersus
Iesum, vt eum morte mulctarent.
2 Et vinctum eum abduxerunt, ac tradide-
runt Pontio Pilato præsidi.
3 [1] Tunc Judas qui eum prodiderat, videns
eum damnatum esse, [a] pœnitens, retulit tri-
ginta argenteos *numos* ad principes Sacer-
dotes & seniores.
4 Dicens, peccaui, prodito sanguine innoxio.
At illi dixerunt, Quid ad nos? tu videris.
5 Proiectis *ipse* verò illis *numis* argenteis
in templum, secessit: & abiens ||strangula-
uit *sese*.
6 Primarii autem Sacerdotes acceptis nu-
mis illis argenteis, dixerunt, Non licet eos
mittere [b] in corbanan: quoniam pretium
sanguinis est.
7 Consilio autem capto, emerunt ex eis a-
grum illum figuli, ad sepulturam [c] hospitum.
8 Quapropter vocatus est ager ille, || ager
sanguinis, vsque in hodiernum diem.
9 (Tunc impletum est quod dictum est per
|| [d] Jeremiam Prophetam, dicentem, Et [e] ac-
ceperunt triginta numos argenteos, pretiū
æstimati, qui æstimatus fuit à filiis Israel,
10 Et dederunt eos ad *emendum* illum agrum
figuli, [f] sicut constituit mihi Dominus.)
11 ¶ || [2] Iesus autem stetit coram præside: &
interrogauit eum præses, dicens, Tu*ne* es
Rex ille Iudæorum? Dixit autem ei Iesus,
Tu dicis.
12 Et quum ipse accusaretur à principibus
Sacerdotum & senioribus, nihil respondit.
13 Tunc dicit ei Pilatus, Non audis quàm
multa aduersum te testificentur?
14 Et non respondit ei ad vllum verbum: ita
vt miraretur Præses valdè.
15 ¶ [3] Præses autem in festo consueuerat tur-
bæ dimittere vnum vinctum, quem voluis-
sent.
16 Habebant verò tunc vinctum insignem,
qui dicebatur Barabbas.
17 Ipsis igitur coactis, dicit eis Pilatus, Vtrùm
vultis dimittam vobis? Barabbam, an Jesum
qui dicitur Christus?
18 [g] Sciebat enim quòd per inuidiam tra-

73 Post paululum autem accesserunt illi qui
stabant, & dixerunt Cipha, Verè etiam tu
ex illis es, nam etiam sermo tuus notum fa-
cit te.
74 Tunc cœpit execrari & iurare, Non noui
istum hominem. Et in illa hora cantauit
gallus.
75 Et recordatus est Cipha sermonis Ieschua
quem dixerat ei, Antequam cantet gallus,
tribus vicibus negabis me. Et egressus fo-
ras, fleuit amarè.

1 QVVM autem manè esset, consilium ce-
perunt contra Ieschua principes sa-
cerdotum & seniores populi, quomo-
do morti traderent eum.
2 Et vinxerunt eum, & duxerunt eum ac tra-
diderunt eum Pilato præsidi.
3 Tunc Ihuda proditor quum vidisset quòd
damnatus esset Ieschua, pœnituit eum &
abiens reddidit ipsos triginta argenteos
principibus sacerdotum & senioribus.
4 Et dixit, Peccaui quòd tradidi sanguinem
innoxium. Illi autem dixerunt ei, [1] Quid ad
nos? tu noueris.
5 Et proiecit argentum illud in templo, & re-
cessit, & abiens strangulauit seipsum.
6 Principes autem sacerdotum acceperunt
ipsum argentum, & dixerunt. Non licet no-
bis vt mittamus ipsum in locū oblationum,
quia pretium sanguinis est.
7 Et ceperunt consilium, & emerunt illū a-
grū figuli pro loco sepulturæ peregrinorū.
8 Propter hoc vocatus ager fuit ille Villa san-
guinis, vsque in præsentem diem.
9 Tunc impletum fuit id quod dictum fuerat
[2] per Prophetam qui dixit, Triginta argen-
teos pretium pretiosi, quem [3] spreuerunt ij
qui sunt è filiis Israel.
10 Et dedi ipsos in agrum figuli, sicut præce-
pit mihi Dominus.
11 Ipse autem Ieschua stabat coram præside:
& interrogauit eum præses, & dixit ei, Tu
es rex Judæorum? Dixit ei Ieschua, Tu
dixisti.
12 Et quum accusarent eum principes sacer-
dotum & seniores, nullum responsum ille
respondit.
13 Tunc dixit ei Pilatus, Non audis tu quàm
multa testificentur contra te?
14 Et non dedit ei responsum, ne vno quidem
verbo: & propterea admiratus est *Pilatus*
valdè.
15 Quolibet autem festo solitus erat preses vt
solueret vinctum vnum populo, illum quem
ipsi vellent.
16 Vinctus autem erat illis vinctus *quidam* in-
signis, qui vocaretur Bar-Abba.
17 Quū q; essent cōgregati, dixit illis Pilatus,
Quem vultis vos vt soluam vobis? Bar-Ab-
bam, an Ieschua qui vocatur Christus?
18 Sciebat enim Pilatus quòd ex inuidia

1 Ad verb. Nos quid ad nos.

2 Ad verb. Per manum Prophetæ.
3 Videtur Syrus interpres in Græco textu ἐτιμήσαντο pro ἐτιμήσαντο legisse & fortasse in exemplaribus quibus visus est, ita scriptum erat.

g Christi innocentia vndiq; ve nerpuit testimonium, Iudæ, Pilati, huius vxoris, Annæ, testium, satellitum, Magorum, Centurionum, Centurionum, & deinde latronis in cruce pendentis.

4 Ad verb. Non tibi & illi iusto. Hebraismus, quem sequuntur & Chaldæus & Syrus frequenter. Vult dicere, Absiste ab eo: quia innoxius est. Noli condemnare iustũ, nec quicquam rei tibi sit cum eo.

5 Id est, Peterent vt perderetur.

6 Id est, Loquutus est. Hebraismus admodum frequens.

7 Vel, Cum felle. Nam eadem vox vtrumque significat, propter insignem in vtroque amaritudinem. Commemorat autem Rabbi Dauid Kinzi in lib. R. ad mortem plectendis morem solitum fuisse potionem præberi ex succo absinthii acceleranda mortis causa.

8 Quod reliquum est versiculi trigesimiquinti in Græco textu, Syri ne in manuscriptis quidẽ exemplaribus habent: quæ ita scriberentur
ריתמלא מרם
דאתאמר ביד נביא
דפלגו נחתי
בינתחון ועל לבושי
ארמיו פסא.
Vt impleretur id quod dictum est per manum prophetæ, Partiti sunt vestimenta mea inter sese, & super vestem meam iecerunt sortem.

9 Id est, Teipsum.

tradidissent eum.
19 Quum sederet autem præses super solium suum, misit ad eum vxor eius, & dixit
ei, 4 Nihil sit tibi & illi iusto: multum enim
passa sum in somnio meo hodie propter
eum.
20 Principes autem sacerdotum & seniores
persuaserunt turbis *petere* vt solueret eis
Bar-Abbam, 5 Ieschua autem perderent.
21 6 Et respondit præses, & ait illis, Quem
vultis vos vt soluam vobis è duobus illis?
Ipsi verò dixerunt, Bar-Abba.
22 Dixit eis Pilatus, At Jeschua qui vocatur
Christus quid faciam? Dixerunt omnes,
Crucifigatur.
23 Ait illis Pilatus, Quid autem quod malum
sit, fecit? Illi verò amplius clamauerunt, &
dixerunt, Crucifigatur.
24 Pilatus autem quum videret quòd quicquam non proficeret, sed magis vociferatio fieret, accepit aquas, abluit manus suas
in conspectu congregationis, & dixit, Innoxius sum à sanguine huius iusti: vos cognoscetis.
25 Et responderunt vniuersus populus, & dixerunt, Sanguis eius super nos, & super filios nostros.
26 Tunc soluit illis Bar-Abba. Et verberauit
flagellis Ieschua, & tradidit illis eum vt crucifigeretur.
27 Tunc milites præsidis duxerunt Jeschua
in prætorium, & congregauerunt apud eum
vniuersam cohortem.
28 Et exuerunt eum, ac induerunt eum chlamyde coccinea.
29 Et intorserunt coronam spinarum, & imposuerunt capiti eius, & arundinem in dextra eius. Et incuruabant se super genua sua
ante eum: & illudebant eum, & dicebant,
Pax sit ô rex Judæorum.
30 Et conspuebant in faciem eius, accipiebantque arundinem, & percutiebant eum
in capite eius.
31 Quumq; illusissent, spoliarunt eum chlamyde, & induerunt eum vestimentis suis, &
duxerunt eum vt crucifigeretur.
32 Et quum exirent, inuenerunt virum Kurinæum, cuius nomen erat Schemeun: hunc
adegerunt vt ferret crucem eius.
33 Et venerunt in locum qui dicitur Gagultha, quod interpretatur cranium.
34 Dederuntque ei vt biberet acetum quod
mixtum erat cum 7 absinthio: Et gustauit,
& noluit bibere.
35 Et 8 quum crucifixissent eum, dispertiuerunt vestimenta eius sorte.
36 Et sedebant & seruabant eum illic.
37 Et posuerunt supra caput eius causam mortis ipsius in scripto, HIC EST IESCHVA
REX IVDAEORVM.
38 Et crucifixi sunt cum eo duo latrones, vnus
à dextra eius, & vnus à sinistra eius.
39 Illi autem qui transibant, conuiciabantur
ei, & mouebant capita sua.
40 Et dicebant, Qui destruis templum, & ædificas ipsum tribus diebus, libera 9 animam
tuam, si filius es Dei, & descende de cruce.

didissent eum.
19 Sedente autem eo pro tribunali, misit ad
eum vxor eius dicens, Nihil tibi *res sit* cum
iusto illo: multa enim passa sum hodie in
somniis propter eum.
20 ‖ Principes autem Sacerdotum & seniores persuaserunt turbæ vt peteret Barabban, Iesum verò perderet.
21 Respondens autem præses dixit eis, Vtrum
è duobus illis vultis vt vobis dimittam? Ipsi
verò dixerunt, Barabban.
22 Dixit eis Pilatus, Quid igitur faciam Jesu,
qui dicitur Christus? Dicunt ei omnes, Crucifigatur.
23 Præses autem ait, Enimuerò quid mali
fecit? ‖ At illi amplius clamabant, dicentes,
Crucifigatur.
24 4 Videns autem Pilatus se nihil proficere,
sed maiorem tumultum fieri, accepta aqua
h abluit manus coram turba, dicens, Innoxius ego sum à sanguine huius iusti: vos videritis.
25 Et respondens vniuersus populus dixit,
i Sanguis eius super nos & super filios nostros.
26 Tunc dimisit eis Barabban: Jesum autem
flagellatum tradidit vt crucifigeretur.
27 ‖ Tunc milites præsidis, quum abduxissent
Jesum in prætorium, coëgerunt ad eum vniuersam cohortem.
28 5 Et quum exuissent eum, k circumposuerunt ei chlamydem l coccinam.
29 Et coronam è spinis contextam imposuerunt eius capiti, & arundinem in dextram
eius: & genu ante eum summisso, illudebant ei, dicentes, Aue, rex Judæorum.
30 Et postquàm inspuissent in eum, ceperunt
arundinem illam, & verberabant caput eius.
31 Et quum illusissent ei, exuerunt eum chlamyde, indueruntque vestimentis suis: & abduxerunt eum vt crucifigerent.
32 ‖ Exeuntes autem inuenerunt quendam
Cyrenæum, nomine Simonem: hunc m angariauerunt vt portaret crucem eius.
33 ‖ 6 Et quum venissent in locum qui dicitur
Golgotha, quod est Caluariæ locus.
34 7 Dederunt ei acetum bibendum cum felle mistum: & quum gustasset, noluit bibere.
35 ‖ 8 Postquam autem crucifixerunt eum,
partiti sunt eius vestimenta, sortem iacientes: vt impleretur quod dictum est à Propheta, Partiti sunt sibi vestimenta mea, &
super vestem meam iecerunt sortem.
36 ‖ Et sedentes seruabant eum illic.
37 Et imposuerunt super caput eius crimen
ipsius scriptum, 9 n HIC EST IESVS REX
ILLE IVDAEORVM.
38 10 Tunc crucifiguntur cum eo duo latrones: vnus ad dextram, & alter ad sinistram.
39 ¶ 11 Qui verò prætéribant conuiciabantur
ei, mouentes capita sua.
40 Et dicentes, Tu qui destruis templum, &
triduò ædificas, serua temetipsum: si Filius
Dei es, descendito è cruce.

41 Simi-

Mar.15.11. luc.23.18. ioh.18.40. act.3.14.

4 Christus iudicis testimonio absolutus damnatur tamen ab eodem iudice, vt coram Deo absoluamur.

h *Veteribus mos erat, in hominum cædibus siue maleficiis aqua abluere manus, expiationis gratia.*

i *Si quid peccabimus in eo occidendo, nos & posteritas nostra pœnas luamus.*

Mar.15.16. ioh.19.1.

5 Christus ignominiam subit peccatis nostris debitam. Interim tamen occulta Dei prouidentia ab iis ipsis rex designatur a quibus afficitur contumelia.

k *Superinduitur enim chlamys & circumuoluitur, carens manicis.*

l *Apud Iohannem & Marcum [illegible] purpura, quæ & ipsa similiter rubet. [illegible] dibrium autem [illegible] lantia prophana [illegible] ita vestiunt Iesum, qui rex perhibebatur.*

Mar.15.21. luc.23.26.

m *Sup.[illegible] coegerunt Simonem ad ferendum crucem [illegible] vnde constat [illegible] duriter antea afflictum fuisse Iesum, [illegible] ad crucem [illegible] dam fuerit [illegible]. Nam illũ gestasse crucem scribit Iohannes.*

Mar.15.22. luc.24.33. ioh.19.26.

6 Educitur [illegible] vrbem, vt [illegible] regnũ introducamur.

7 Christus [illegible] vsquam solamen inuenit, vt omni consolatione [illegible] pleamur.

Mar.15.24.

8 Fit maledictum vt in ipso benedicamur. nudatur [illegible] tiã vestibus, [illegible] us nuditate [illegible].

Psa.22.19.

9 Pronunciatur rus Messias [illegible] sis à quibus [illegible]

n *Græcis & [illegible] literis scriptus [illegible] tulus (quæ [illegible] sunt) ad [illegible] huius regem [illegible] tarent [illegible] bus imperatorum.*

10 Pendens [illegible] inter latrones [illegible] stus iudicatur [illegible] incipit mundi [illegible] care.

11 Christus [illegible] ne pro nobis [illegible] ceret, nõ tantum [illegible] poris, sed etiam [illegible] mos animi cruciatus sustinuit & vicit.

41 Similiter autem etiam primarii sacerdo-
tes illudentes cum Scribis & Senioribus, di-
cebant,
42 Alios seruauit, seipsum non potest seruare.
Si Rex Israel est, descendat nunc è cruce, &
credemus ei.
43 ‖Confidit in Deo: liberet eum nunc, si vult
eum. dixit enim, Filius Dei sum.
44 Idipsum autem etiam [o] latrones qui cruci-
fixi erant cum eo, exprobrabant ei.
45 ¶ [12] A sexta autem hora tenebræ factæ
sunt super [p] vniuersam regionem, vsque ad
horam nonam.
46 Circiter verò horam nonam, exclamauit
Jesus voce magna, dicens, [q] Eli, Eli, lama sa-
bachthani? hoc est, Deus mi, Deus mi, cur
[r] deseruisti me?
47 Quidam autem ex iis qui illic stabant, hoc
quum audissent, dicebant, [s] Eliã vocat iste.
48 Et statim currens quidam ex eis ‖quum ac-
ceptam spongiam impleuisset aceto, & cir-
cumposuisset calamo, dedit ei vt biberet.
49 Reliqui verò dicebant, Sine, videamus an
veniat Elias seruaturus eum.
50 [13] Iesus autem quum rursum clamasset vo-
ce magna, emisit spiritum.
51 ‖ [14] Et ecce, [t] aulæum templi fissum est in
duas partes, à summo vsque ad imum: &
terra mota est, & petræ fissæ sunt.
52 Et [v] monumenta aperta sunt: & multa
corpora [x] sanctorum qui dormierant [y] sur-
rexerunt.
53 Qui egressi e monumentis post resurrecti-
onem eius, introierunt in sanctam vrbem, &
aparuerunt multis.
54 Centurio verò, & qui cum eo erant seruan-
tes Jesum, viso terræ motu & iis quæ facta
fuerant, timuerunt vehementer, dicentes,
Verè Filius Dei erat iste.
55 ‖Erant autem illic mulieres multæ, procul
spectantes: quæ sequutæ fuerant Iesum à
Galilæa, ministrantes ei.
56 Inter quas erat Maria Magdalene, & Ma-
ria mater Jacobi & Jose, & mater filiorum
Zebedæi.
57 ¶‖ [15] Quum autem serum diei esset, venit
homo diues ab vrbe Arimathæa, nomine Jo-
seph, qui & ipse discipulus fuerat Jesu.
58 Is adiit Pilatum, & petiit corpus Jesu. Tunc
Pilatus iussit reddi corpus.
59 ¶ Et Joseph, quum accepisset corpus, inuo-
luit illud sindone pura:
60 Posuitque in monumento suo nouo quod
exciderat in petra: & aduoluto saxo magno
ad ostium monumenti, abiit.
61 Erat autem illic Maria Magdalene & al-
tera Maria, sedentes contra sepulchrum.
62 ¶ [16] Postero autem die quæ est post pa-
rasceuen, coacti sunt principes sacerdotum
& Pharisæi ad Pilatum,
63 Dicentes, Domine, meminimus [a] planum

41 Similiter etiam principes sacerdotum il-
ludebant cum Legisperitis & senioribus &
Pharisæis, ac dicebant,
42 Alios seruauit, seipsum seruare non potest.
Si Rex Israelis est, descendat nunc à cruce,
vt videamus, & credamus in eum.
43 Spem habet in Deo, liberet eum nunc,
[10] si vult eum. dixit enim Filius sum Dei.
44 Similiter & iam grassatores illi qui cruci-
fixi erant cum eo, exprobrabant ei.
45 A sexta autem hora factæ sunt tenebræ su-
per vniuersam terram vsque ad horam no-
nam.
46 Et circa horam nonam clamauit Jeschua
voce alta, & ait, Deus, Deus, ad quid dere-
liquisti me?
47 Quidam autem ex iis qui stabant illic
quum audiuissent, dicebant, Iste Jliah vo-
cat.
48 Et in illa hora accurrit vnus ex eis, & ac-
cepit spongiam, ac impleuit eam aceto, &
posuit eam in arundinem, & potum præbe-
bat ei.
49 Reliqui autem dicebant illi, [11] Sinite, vi-
deamus, num veniat Jliah ad liberandum
eum.
50 Ipse autem Jeschua iterum clamauit vo-
ce elata, & emisit spiritum suum.
51 Et illico [12] facies portæ templi fissa est
[13] in duo, à summo ipso vsque ad imum: &
terra mota est, & petræ fissæ sunt.
52 Et sepulchra aperta sunt, & corpora multa
sanctorum qui obdormierant, surrexerunt.
53 Et egressi sunt, & post resurrectionem eius
ingressi sunt in vrbem sanctam, & conspecti
sunt multis.
54 Centurio autem & qui cum eo erant, qui
seruabant Jeschua, quum vidissent motionẽ
terræ & illa quæ fiebant, metuerunt valdè, &
dixerunt, Verè iste erat Filius Dei.
55 Erant autem mulieres multæ quæ specta-
bant è longinquo, quæ [14] venerant post Jes-
chua à Galilæo, & ministrabant ei.
56 Quarum vna erat Mariam Magdalitha, &
Mariam mater Jaakub & Jause, & mater fi-
liorum Zabbedai.
57 Quum esset autem vespera, venit vir diues
à Ramatha, cuius nomen erat Jauseph, qui
etiam ipse discipulus fuerat factus Jeschuæ.
58 Iste accessit ad Pilatum, & petiit corpus
Jeschua, & præcepit Pilatus vt daretur ei
corpus.
59 Et accepit Jauseph corpus ipsum, & inuo-
luit ipsum in [15] sindone linea munda.
60 Posuitque ipsum in sepulchro nouo quod
erat ei, quod excisum erat in petra: ac de-
uoluto lapide magno obiecerunt ostio se-
pulchri & abierunt.
61 Erant autem ibi Mariam Magdalitha, &
Mariam altera, quæ sedebant è regione se-
pulchri.
62 Die verò crastina quæ est post parasceuen,
congregarunt se principes sacerdotum &
pharisæi ad Pilatum.
63 Et dicunt ei, Domine noster, memores

10 Id est, si delectatur eo. Hebraicè אם חפץ בו.

11 Syrus paraphrastes habebat [illegible] שבקו quasi prius verbum esset plurale, sed existimarem literam *Vau*, qua secundo verbo [illegible] præfigi debuit, priori verbo שבקו fuisse affixam, atque ita perperam ex singulari verbo plurale factum esse, nisi manuscriptus codex Helderbergensis idem haberet.

12 Quod in Græco textu dicitur καταπέτασμα & exponitur à quibusdam velum, ab aliis verò aulæum, Syriacus textus pluribus circumscribit, & vocat Faciem portæ templi, idq. constanter, vbicunque habetur in Nouo testamẽto. Appellatur autem facies portæ templi, quia ingredientibus frontis instar in oculos incurreret, atque partem portæ anteriorem contegeret. Hoc modo per synecdochen templum designabat partem eius sacratiorem, id est, Sanctum sanctorum. Facies portæ templi, id est, Sacrarii.

13 Id est, In duas partes.

14 Id est, Sequutę fuerant.

15 Eandem vocem [illegible] in eadem significatione leges infrà, Luc. 23. 53.

[illegible] nouo sepulchro, et de vera ipsius morte ambigi non possit, [illegible] Ipsius Christi. [illegible] sectoribus sepulchri [illegible] quominus possit de eius resurrectione dubitari. [illegible] Id est, in ipso sabbatho. Notandum autem est istos, vt malitia sua [illegible] sabbathum violare. a Seductorem, vel præstigiatorem.

16 Ad verb. Ab inter mortuos. Gallicè bene exprimitur Syra phraſis, *D'entre les morts.*

17 Id eſt, Duplici ratione muniuerunt ſepulchrũ apponẽdo ſcilicet ſigillum ad oſtium eius, & collocando militum cuſtodiam.

18 קסטונרא quaſi cuſtodia, voce à Latinis mutuata, ſicut & in Græco contextu.

ſumus quod ille impoſtor dicebat quum viueret, Poſt tres dies ego reſurgam.

64 Præcipe igitur diligentes *eſſe* circa ſepulchrum vſque ad diem tertium, ne veniant diſcipuli eius & furentur eum nocte, & dicant populo quòd 16 ex mortuis reſurrexit, & ſit error poſterior peior quàm prior.

65 Dixit illis Pilatus, Sunt vobis cuſtodes: abite, diligentes ſitis ſicut vos noſtis.

66 Ipſi autem profecti, diligentes fuerunt circa ſepulchrum, 17 & obſignarunt lapidem ipſum cum 18 cuſtodibus.

illum dixiſſe, quum adhuc viueret, Tertio pòſt die ſuſcitabor.

64 Jube ergo muniri ſepulchrum vſque in diem tertium, ne quando veniant diſcipuli eius nocte, & furentur eum, dicantque populo, ſuſcitatus eſt è mortuis: & erit vltimus error peior priore.

65 Dixit eis Pilatus, b Habetis cuſtodiam: abite, munite ſicut ſcitis.

66 Jpſi autem profecti muniuerunt ſepulchrũ, obſignato lapide, cum cuſtodia.

b *Profeſſoriani ... cuſtodia deſignata.*

CAPUT XXVIII.

1. *Mulieres ſepulchrum adeunt.* 2. *Angelus.* 8. *Chriſtus conſpicitur à mulieribus.* 18. *Mittit Apoſtolos ad prædicandum.*

1 Veſpera ſæpe totum noctis tempus deſignat: licet propriè ſignificet principium noctis. Atq; hoc loco ſignificat noctis partẽ auroræ proximam, ſicut in Marc. ca. vltimo expreſſius ſumitur.

2 Ad verb. In ſabbatho. Sed lingua Syra & Talmudica ac etiam Hebraica, ſeptimana dicitur ſabbathum, & dies ſinguli in ea denominantur ab ordine, prima ſabbathi, ſecunda ſabbathi, &c. A ſabbatho enim tota ſeptimana ob eximiam dignitatẽ denominatur. Hoc ſenſu phariſæus ille apud Luc. 18. iactabat inter reliqua ſua benefacta, quòd bis in ſabbatho ieiunaret; id eſt, Bis in ſeptimana.

3 Ad verb. In celeritate. Hebr.

4 Ad verb. De inter mortuos Gallicè *D'entre les morts.*

5 Id eſt, Facimus. Id eſt, Securos reddimus, & ſolicitudine liberamus.

1 1 Veſpere autem 2 in ſabbatho, cuius veſpera lux prima eſt in ſeptimana, venit Mariam Magdalitha & Mariam altera, vt ſpectarent ſepulchrum.

2 Et ecce, magnus motus factus eſt. Angelus enim Domini deſcendit de cælo, & quum acceſſiſſet, deuoluit petram ab oſtio, & ſedebat ſuper illud.

3 Erat autem aſpectus eius tanquam fulgur, & indumentum eius album erat ſicut nix.

4 Et præ timore eius concuſſi ſunt illi qui cuſtodiebant, & facti ſunt ſicut mortui.

5 Reſpondit autem Angelus, & dixit mulieribus, Vos ne timeatis: ſcio enim ego quòd Jeſchua qui crucifixus fuit, vos quæritis.

6 Non eſt hic: ſurrexit enim ſicut dixit, Venite, ſpectate locum in quo poſitus erat Dominus noſter.

7 Et abite 3 celeriter dicite diſcipulis eius, quòd ſurrexit à 4 mortuis: Et ecce, præit vobis in Galilæam: illic videbitis eum. Ecce, ego dixi vobis.

8 Et abierunt celeriter à ſepulchro cum timore & gaudio magno, & cucurrerunt vt renuntiarent diſcipulis eius.

9 Et ecce, Jeſchua occurrit eis, & dixit eis, Pax vobis. Jllæ autem acceſſerunt ac apprehenderunt pedes eius, & adorauerunt eum.

10 Tunc dixit eis Jeſchua, Ne timeatis: ſed abite, renuntiate fratribus meis vt abeant in Galilæam: & illic viſuri ſunt me.

11 Quum autem abirent, venerunt quidam è cuſtodibus illis in vrbem, ac renuntiarunt principibus ſacerdotum quicquid factum fuerat.

12 Et congregati ſunt cum ſenioribus, & ceperunt conſilium: dederuntq; argenti non modicum cuſtodibus,

13 Et dixerunt eis, Dicite, Diſcipuli eius venientes furati ſunt eum nocte quum dormiremus,

14 Et, ſi auditum fuerit hoc apud præſidem, nos perſuadebimus ei: vos autem ſine ſolicitudine eſſe 5 iubemus.

15 Jlli autem quum accepiſſent argentum, fecerunt ſicut docuerant eos: & diuulgatus eſt ſermo iſte inter Judæos vſque in hodiernum diem.

16 Diſcipuli autem vndecim profecti ſunt in Galilæam, in montem vbi conſtituerat eis Jeſchua.

1 a Extremo 1 autem Sabbatho, quum b luceſceret in primum *diem* hebdomadis, venit Maria Magdalene, & altera Maria vt ſpectarent ſepulchrum.

2 Et ecce, terræ motus factus eſt magnus, c Angelus enim Domini quum deſcendiſſet è cœlo, & acceſſiſſet, deuoluit lapidem ab oſtio, ſedebatque ſuper eum.

3 Erat autem viſus eius vt fulgur, & veſtimentum eius album ſicut nix.

4 Cuſtodes autem perculſi ſunt præ ipſius timore, & facti ſunt ſicut mortui.

5 Reſpondens autem Angelus dixit mulieribus, d Vos verò ne timete: ſcio enim vos Jeſum crucifixum quærere.

6 Non eſt hic: reſurrexit enim prout dixit: Venite, videte locum vbi iacebat Dominus.

7 Et citò profectæ dicite diſcipulis eius, eum ſurrexiſſe à mortuis. Et ecce, præit vobis in Galilæam: illic eum videbitis. e Ecce, dixi vobis.

8 Tunc egreſſæ citò à monumento cum timore & gaudio magno, currebant vt renuntiarent diſcipulis eius.

9 2 Quum autem proficiſcerentur vt renuntiarẽt diſcipulis eius, ecce, Jeſus occurrit eis, dicens, Auete. Jllæ autem acceſſerunt, & prehenderunt pedes eius, & adorauerunt eum.

10 Tunc ait eis Jeſus, Ne timete: abite, annuntiate fratribus meis vt abeant in Galilæam: & illic me videbunt.

11 ¶ 3 Proficiſcentibus autem ipſis, ecce, quidam ex cuſtodia venerunt in vrbem, & nuntiauerunt primariis ſacerdotibus omnia quæ facta fuerant.

12 Tunc coacti cum ſenioribus, conſilio capto, numos multos dederunt militibus,

13 Dicentes, Dicite, Diſcipuli eius nocte venerunt, & eum furati ſunt, nobis dormientibus.

14 Quòd ſi hoc f auditum fuerit apud præſidem, g nos perſuadebimus ei, & ſecuros vos præſtabimus.

15 Jpſi verò accepta pecunia, fecerunt ſicut erant edocti: & diuulgatus eſt iſte ſermo apud Judæos vſque ad hodiernum diem.

16 ¶ 4 Vndecim autem diſcipuli profecti ſunt in Galilæam, in montem vbi conſtituerat eis Jeſus.

17 Et

17 Et quum vidissent eum, adorauerunt eum: quidam autem dubitauerunt.
18 Et accedens Jesus, loquutus est eis, dicens, ‖ [h] Data est mihi omnis authoritas in cœlo & in terra.
19 ‖ 5 Profecti ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in [i] nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.
20 Docentes eos seruare omnia quæ mandaui vobis: & ecce, ego vobiscum sum [k] omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Amen.

17 Et quum vidissent eum adorauerunt eum: *quidam* autem ex eis dubitauerant.
18 Accedens Jeschua loquutus est cum eis, & dixit eis, Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. [6] Et sicut me misit Pater meus, etiam ego mitto vos.
19 Ite ergo, docete omnes populos, & baptizate eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti:
20 Et docete eos vt custodiant quicquid mandaui vobis. Et ecce, ego vobiscum sum omnibus diebus vsq; ad consummationem seculi, Amen.

6 Hæc in Syriaco habentur: quæ in Matthæo non leguntur in Græcis & Latinis exemplaribus.

i *In nomine Patri, & Filii & Spiritu sancto, ... unico, cæterum corpore abest.* k *In omne tempus: intelligitur autem hic locus de modo præsentiæ Spiritus, quo se fidelibus vobiscum...*

Finis Euangelii sancti prædicationis Mattæi, quod prædicauit Hebraicè in regione Palestinæ.

EVANGELIVM SECVNDVM MARCVM.

CAPVT I.

4 *Baptizat Iohannes.* 6 *Vestitus & victus ipsius.* 9 *Baptizatur Iesus.* 12 *tentatur.* 14 *prædicat Euangelium.* 16. 21. 39. *docet in synagogis.* 23 *sanat demoniacum.* 29 *socrum Petri.* 32 *multos infirmos.* 40 *leprosum.*

1 PRINCIPIVM Euangelij Iesu Christi, Filij Dei.
2 1 Vt scriptum est in [a] Prophetis, ‖ Ecce, ego [b] mitto nuncium meum [c] ante faciem tuam, qui parabit viam tuam coram te.
3 ‖ [d] Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, complanate semitas eius.
4 ‖ 2 Baptizabat Iohannes in deserto, & prædicabat [e] baptismum resipiscentiæ ad remissionem peccatorum.
5 ‖ Et exibat ad eum tota Judææ regio, ac Jerosolymitæ: & babtizabantur omnes ab eo in Iordane flumine, [f] confitentes peccata sua.
6 Induebatur autem Iohannes pilis camelorum, & zona corracea circa lumbos suos: ‖ & edebat locustas & mel syluestre.
7 ‖ 3 Et prædicabat dicens, Venit ponè me qui validior me est, cuius non sum dignus qui [g] incuruatus soluam corrigiam solearum.
8 ‖ Ego quidem [h] baptizaui vos aqua: ipse verò baptizabit vos Spiritu sancto.
9 ¶ ‖ 4 Et factum est diebus illis, venit Iesus à Nazareth *urbe* Galilææ, & baptizatus est in Iordane à Iohanne.
10 5 Et statim [l] ascendens ex aqua, vidit findi cœlos, & Spiritum tanquam columbam descendere super eum.

1 PRINCIPIVM Euangelij Ieschua Christi, Filij Dei.
2 Sicut scriptum est in Isaia Propheta, *nempe*, Ecce, ego mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam.
3 Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, & exæquate semitas eius.
4 Erat Iuchannan in deserto baptizans, & prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum.
5 Et exibat ad eum vniuersa regio Judææ, & omnes [1] filii Vrischelem, & baptizabat eos in Iordane flumine, quum confiterentur peccata sua.
6 Ipse autem Juchannan indutus erat vestimento pili camelorum, & cinctus erat zona pellicea in lumbis suis: & cibus eius erat locustæ & mellis syluestris.
7 Et prædicabat, ac dicebat, [2] Ecce, post me venit qui validior est me, is cui non sum dignus vt me incuruans soluam corrigias calceamentorum eius.
8 Ego baptizaui vos aqua, ipse verò baptizabit vos Spiritu sancto.
9 Et factum est in diebus illis: venit Ieschua à Natserath Galilææ, & baptizatus est in Iurdanan à Juchannan.
10 Et statim quum ascendisset ex aqua, vidit quòd diuisi sunt cæli, & Spiritum tanquam columbam, qui descendit super eum.

1 Id est, Ciues Vrischelem. Hebraismus.
2 Id est, Sequitur me. Hebraismus.

...luc. 3. 16. ioh. 1. 27. 3 Iohannes & omnes ministri in Christum Dominum respiciunt. g *Voluit Euangelista ... significare.* Act. 1. 5. & 2. 4. & 11. 16. & 19. 4. h *Docet vim omnem baptismi à Christo manare, qui intus baptizat.* ...luc. 3. 21. ioh. 1. 33. 4 Christus baptismum nostrum in sese consecrat. 5 Vocatio Christi è cœlis vt capitis Ec- l *... Iohannes qui descenderat in aquam cum Iesu.*

11 Et vox facta est de cælo, Tu es Filius me-
us dilectus, in te complacitum est mihi.
12 Et statim deduxit eum Spiritus in deser-
tum.
13 Et fuit ibi in deserto diebus quadraginta,
tentatus Satanah: eratque cum feris, & mi-
nistrabant ei Angeli.
14 Postquam autem traditus esset Iuchan-
nan, venit Ieschua in Galilæam, & predica-
bat Euangelium regni Dei,
15 Et dicebat, Impletum est tempus, & ap-
propinquat regnum Dei. Conuertimini, &
credite Euangelio.
16 Quumque ambularet circum vicina loca
maris Galilææ, vidit Schemeun, & Andre-
am fratrem eius, qui iaciebant retia in ma-
re, (erant enim piscatores)
17 Et dixit eis Jeschua, 3 Venite post me, &
faciam vos piscatores filiorum hominum.
18 Et illico reliquerunt retia sua, & 4 iuerunt
post eum.
19 Et quum progressus esset paululum, vidit
Iaakub filium Zabedai & Iuchannan fra-
trem eius, ipsos quoque in nauigia, qui resi-
ciebant retia sua.
20 Et vocauit eos: & illico reliquerunt Za-
bedai patrem suum, cum mercenariis, 5 &
venerunt post eum.
21 Et, quum ingrederetur Cephar Nachum,
statim docebat in sabbathis in synagogis
illorum.
22 Et mirabantur in doctrina eius: docebat
enim eos tanquam potestatem habens, &
non sicut Legisperiti eorum.
23 Et erat in synagoga eorum vir in quo erat
spiritus immundus: & exclamauit,
24 Et dixit, Quid nobis & tibi Jeschua Naza-
renos Venisti ad perdendum nos? Noui ego
te qui sis: *nempe* sanctus ille Dei.
25 Et cohibuit eum Jeschua, & dixit, Occlu-
de os tuum, & exi ab eo.
26 Et deiecit eum spiritus impurus, & clama-
uit voce alta, ac exiit ab eo.
27 Et admirati sunt omnes: & quærebant
6 vnus cum altero, & dicebant, Quid est
hoc? Quæ est hæc doctrina noua, quòd per
potestatem etiam spiritibus impuris præci-
pit, & obediunt ei?
28 Et statim egressa est fama eius in omnem
locum Galilææ.
29 Et egressi sunt è synagoga, & venerunt in
domum Schemeun & Andreæ, cum Iaakub
& Juchannan.
30 Et socrus Schemeun decumbebat in 7 ar-
dore febris, & loquuti sunt ei de illa.
31 Et accedens apprehendit eam manu eius,
& erexit eam: & statim reliquit eam 8 ar-
dor febris, & ministrabat eis.
32 Vespero autem in occasu solis adduxerunt
ad eum omnes illos qui malè afficiebantur,
& dæmoniacos.
33 Et ciuitas vniuersa congregata erat ad
ostium.
34 Et sanauit multos qui malè afficiebantur
morbis diuersis, & dæmonia multa eiecit:
& non sinebat ipsa dæmonia vt loqueren-
tur, eo quòd nouissent eum.
35 Et in aurora anteuertens surgere 9 valdè

3 Id est, Sequimini me. Hebraismus.

4 Id est, Sequuti sunt eum. Hebraismus.

5 Id est, Sequuti sunt eum. Hebraismus.

6 Ad verb. Vnus cum vno. Hebraismus.

7 Ad verb. In igne, id est, In ignita febre.

8 Ad verb. Ignis.

11 Et vox extitit è cœlis, Tu es Filius ille me-
us dilectus, in quo acquiesco.
12 ‖6 Statimque Spiritus eum k expellit in de-
sertum,
13 Et fuit illic in deserto dies quadraginta,
tentante eum Satana; eratque cum feris: &
Angeli ministrabant ei.
14 ¶ ‖ 7 Postquam autem traditus fuit Iohan-
nes in custodiam, venit Iesus in Galilæam,
prædicans Euangelium regni Dei:
15 Et dicens, Impletum est tempus, & appro-
pinquauit regnum Dei: resipiscite, & credi-
te Euangelio.
16 ¶ ‖ 8 Ambulans autem apud mare Gali-
lææ, vidit Simonem & Andream fratrem
eius, iacientes rete in mare, (erant enim
piscatores.)
17 Et dixit eis Iesus, Sequimini me, & faciam
vt sitis piscatores hominum.
18 Et *ipsi* statim omissis retibus suis sequuti
sunt eum.
19 9 Tunc progressus illinc paululum, vidit
Iacobum *filium* Zebedæi, & Iohannem fra-
trem eius, qui & ipsi in nauigio sarciebant
retia.
20 Statimque vocauit eos: & *ipsi* omisso pa-
tre suo Zebedæo in nauigio cum mercena-
riis, sequuti sunt eum.
21 ¶ ‖ Et ingrediuntur l Capernaum: statim-
q; sabbatho ingressus Iesus in synagogam,
docebat.
22 ‖ Et percellebantur super doctrina eius: do-
cebat enim eos vt authoritatem habens, &
non vt Scribæ,
23 ‖ 10 Erat autem in synagoga eorum qui-
dam in quo erat m spiritus impurus, qui ex-
clamauit,
24 Dicens, Ah, quid nobis tecum Jesu n Na-
zarene? venisti o vt perderes nos? noui te
quis sis, *nimirum* p Sanctus ille Dei.
25 Et obiurgauit eum Jesus, dicens, Obmu-
tesce, & exi ex eo.
26 Tunc quum discerpsisset eum spiritus im-
purus, & clamasset voce magna, exiit
ex eo.
27 Et expauerunt omnes: ita vt mutuò
* quærerent inter se dicentes, Quid est
hoc? q quæ doctrina noua hæc, quòd per
* potestatem imperet etiam spiritibus im-
puris, & auscultent ei?
28 Peruenit autem fama eius statim in totam
regionem circumiacentem Galilææ.
29 ¶ ‖ 11 Et statim è synagoga egressi, vene-
runt domum Simonis & Andreæ cum Iaco-
bo & Iohanne,
30 r Socrus autem Simonis decumbebat fe-
bricitans: & statim dicunt ei de illa.
31 Tunc accedens erexit eam, prehensa
manu eius: & dimisit eam febris statim: &
ministrauit eis.
32 Quum autem serum *diei* esset, occidente
sole, adducebant ad eum omnes malè affe-
ctos & dæmoniacos.
33 Et vrbs tota coacta erat ad ostium.
34 Et sanauit multos malè affectos variis
morbis: & dæmonia multa eiecit: & non
s sinebat loqui dæmonia quòd ipsum nos-
sent.
35 Et manè valdè multa nocte quum sur-
rexisset

Mat.4.1.
luc.4.1.
6 Christus tentatus vincit.
k *Non significatur expulsio violenta, sed vis diuina qua Christus (qui ad illud vsque tempus vt priuatus vixerat) nouæ personæ induitur, ac luctæ pugnæ & ministerio præparatur.*
Mat.4.12.
luc.4.14.
ioh.4.43.
7 Iohanne capto, planè se prodit Christus.
Mat.4.18.
luc.5.2.
8 Vocatio Simonis & Andreæ.
9 Vocatio Iacobi & Iohannis.
Mat.4.13.
luc.4.31.
l *Ab vrbe Nazareth.*
Mat.7.21.
luc.4.32.
Luc.4.33.
10 Annunciat doctrinam qua solum expellitur Satan eo modo: quod etiam miraculo confirmat.
m *Ex substantia sua appellatur spiritus ex ingenio autem [illegible] immundus.*
n *Natus erat [illegible] vrbe Bethlehem, [illegible] tamen vulgò Nazarenus dictus est, quia [illegible] esset in Nazareth.*
o [illegible]
p *[illegible] men illud quod [illegible] scriptum erat, Luc. 28.36.*
* *velut attoniti.*
q [illegible] *agnoscunt.*
* *3. pro suo [illegible] imperio.*
Mat.8.14.
luc.4.38.
11 [illegible] morbis, [illegible] seueram vitam [illegible] mundum [illegible]
r [illegible]
s *Non enim [illegible] prædicari. [illegible] ferri Plebeii [illegible]*

rexisset exiit, & abiit in desertum locum, &
* illic precabatur.
36 Et prosecuti sunt eum Simon, & qui cum
ipso erant.
37 Et quum inuenissent eum, dicunt ei, Omnes te quærunt.
38 Tunc dicit eis, Eamus in contigua [t] oppidula, vt & illic prædicem; ad hoc enim sum
egressus.
39 Et prædicabat in synagogis eorum, in tota
Galilæa, & dæmonia eiiciebat.
40 ¶ ‖ [12] Venitque ad eum leprosus, precans
eum, eique ad genua accidens, ac dicens ei,
Si velis, potes me purgare.
41 Iesus autem commiseratione intima commotus, extensa manu, tetigit eum, & dixit ei,
[v] Volo, purgator.
42 Et quum *hæc* dixisset, statim abiit ab eo lepra, & purgatus fuit.
43 Et grauiter interminatus ei *Iesus*, statim
ablegauit eum:
44 [13] Dixitque ei, Vide *vt* nemini quicquam
dicas: sed abi, ostende teipsum [x] sacerdoti,
& offer pro purgatione tui quæ imperauit
Moses, vt hoc sit eis testimonio.
45 ‖ Ille verò egressus, cœpit prædicare multa,
& rem diuulgare, ita vt iam non posset Iesus manifestè introire in ciuitatem: sed foris
in desertis locis erat, & veniebant ad eum
vndique.

t Fili Matth. 14.

t Vicos qui vicini erant [illegible]

Matth. 8. 2. Luc. 5. 12.

12 Curato leproso ostendit se idcircò venisse, vt mundi sordes suo contactu e[illegible]

v Quidem se leprosis [illegible] præstitit [illegible] se & nobis [illegible] [illegible] præstat.

13 Testatur se nô [illegible], sed solius [illegible] gloriæ & [illegible] in miseros [illegible] studio [illegible].

x [illegible] de lepra [illegible].

Leui. 14. 3. Luc. 5. 14.

mane, abiit in locum desertum, & orabat
ibi.
36 Et quærebant eum Schemeun & qui cum
eo erant.
37 Quumque inuenissent eum, dixerunt ei,
Omnes homines quærunt te.
38 Dixit eis, Ite in oppida, & in vrbes propinquas: quia etiam illic prædicabo; ad hoc
enim veni.
39 Et prædicabat in omnibus synagogis eorum in tota Galilæa, & eiiciebat dæmonia.
40 Et venit ad eum leprosus, & procidit ad
pedes eius, & petebat ab eo, dixitque illi, Si
tu vis, tu potes me mundare.
41 Ipse autem Ieschua ipsius misertus est, &
extendens manum suam, tetigit eum, & dixit, Ego volo: esto mundus.
42 Et in illa hora abiit ab illo illius lepra, &
mundatus est.
43 Et prohibuit ei, & subduxit eum:
44 Ac dixit ei, Vide [10] ne cuiquam *hoc* dicas:
sed abi, ostende teipsum sacerdotibus: &
offer sacrificium pro purgatione tui, sicut
præcepit Musche, in testimonium illorum.
45 Ille autem quum egressus esset, incipiebat
prædicare multum: & diuulgauit sermonem
illum, ita vt non posset Ieschua manifestè
ingredi in ciuitatem: Sed foris erat in loco
deserto, & veniebant ad eum ex omni loco.

10 Ad verb. Ne homini hoc dicas. Hebraismus.

CAPUT II.

3 & 5 *Paralyticus remissis peccatis sanatur.* 14 *Matthæi vocatio.* 19 *Ieiunia & afflictiones prædicuntur.* 23 *Discipuli spicas vellunt.* 26 *Panes propositionis.*

1 ET ‖ [1] rursus intrauit Capernaum interiectis *aliquot* diebus, & auditum est, eum
[a] domi esse.
2 Statimque coacti sunt multi: *adeò* vt iam
non caperent *eos* [b] ne ea quidem *loca* quæ
erant ad ostium: & loquebatur eis sermonem *Euangelii*.
3 Tunc venerunt ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur.
4 Et quum non possent ei appropinquare
propter turbam, detexerunt tectum *ædium*
in quibus erat, eoque perfosso, *funibus* [c] demiserunt [d] grabbatum in quo paralyticus
iacebat.
5 Quum autem vidisset Iesus fidem eorum,
dixit paralytico, Fili, remissa sunt tibi peccata tua.
6 Erant autem illic quidam ex Scribis sedentes, & [e] ratiocinantes in cordibus suis.
7 Quid iste ita loquitur blasphemias? ‖ quis potest remittere peccata nisi solus Deus?
8 Et quum statim cognouisset Iesus spiritu
suo, eos ita ratiocinari apud se, dixit eis,
Quid ista ratiocinamini in cordibus vestris?
9 Vtrum est facilius, dicere paralytico? Remissa sunt tibi peccata: an dicere, Surge, &
tolle grabbatum tuum, & ambula?
10 Vt autem sciatis Filium hominis præditum
esse potestate remittendi peccata in terra,
(ait paralytico)
11 Tibi dico, surge, ac tolle grabbatum tuum,
& abi domum tuam.

Matth. 9. 1.

1 Christus sanato paralytico demonstrat homines amissas [illegible] vires in se [illegible] per fidem recuperare.

a In domo in qua [illegible] solebat, [illegible] filii [illegible] ad habitandum, [illegible] Nazareth.

b Nec domus nec vestibulum eos capere.

c Superiore parte [illegible] (quæ plana [illegible]) demiserunt [illegible] inferiorem [illegible], ubi Christus [illegible]: [illegible] in eius [illegible] perrumpe[illegible].

d Sic Latini vocant [illegible], in quo [illegible] solebant [illegible] vel [illegible], vel noctu [illegible].

e In animis suis, in [illegible] partem de [illegible] disputantes.

[illegible]

1 ET ingressus est rursus Ieschua Kepharnachum post *aliquot* dies: & quum audiuissent quod domi esset,
2 Congregati sunt multi, adeò vt non posset
capere eos [1] ne *locus* quidem ante portam:
& loquebatur cum eis sermonem.
3 Et venerunt ad eum, & adduxerunt ad eum
paralyticum [2] latum inter quatuor.
4 Et quia non potuerunt accedere ad eum
propter turbam, ascenderunt ad tectum, &
abstulerunt operimentum loci vbi erat Ieschua, & dimiserunt lectum in quo iacebat
paralyticus.
5 Quum vidisset autem Ieschua fidem eorum
ait paralytico illi, Fili mi, remissa sunt tibi
peccata tua.
6 Erant autem ibi *quidam* ex Legisperitis &
Pharisæis qui sedebant & ratiocinabantur
in corde suo,
7 Quidnam iste loquitur blasphemiam?
Quisnam potest remittere peccata, nisi vnus Deus?
8 Ieschua autem cognouit spiritu suo quid
illi ratiocinarentur apud seipsos, & dixit
eis, Quid vos ratiocinamini hæc in corde
vestro?
9 Quódnam facilius est dicere paralytico?
Remittuntur tibi peccata, tua, an dicere,
Surge, accipe grabattum tuum, & ambula?
10 Vt sciatis autem quòd potens est Filius hominis in terra remittere peccata, (ait paralytico)
11 Tibi dico ego, Surge, accipe lectum tuum,
& abi in domum tuam.

1 Id est, Ne vestibulum quidem domus.

2 Id est, Qui à quatuor ferebatur.

12 Et surrexit eadem hora, & accepit lectum
suum, & egressus est in conspectu omnium
eorum: adeo vt mirarentur omnes & lauda-
rent Deum, dicentes, Nunquam vidimus hu-
iusmodi.
13 Et egressus est rursus ad mare, & tota illa
turba veniebant ad eum, & docebat eos.
14 Et quum transiret, vidit Leui filium Calc-
phai, qui sedebat 3 ad telonium, dixitque ei,
4 Veni post me. Et surgens 5 profectus est
post eum.
15 Et factum est vt, quum accumberet in do-
mo illius, multi publicani & peccatores ac-
cumberent cum Ieschua & cum discipulis
eius. Erant enim multi qui 7 venerant post
eum.
16 Et Legisperiti ac Pharisæi, quum viderent
eum quòd comederet cum publicanis &
cum peccatoribus, dixerunt discipulis eius,
Quid ille cum publicanis & peccatoribus
comedit & bibit?
17 Quum audiuisset autem Ieschua dixit eis,
Non opus habent sani medico, sed isti qui
7 pessimè affecti sunt. Non veni vt vocarem
iustos, sed peccatores.
18 Discipuli autem Iuchannan & Pharisæo-
rum ieiunabant, & venerunt ac dixerunt ei,
Quare discipuli Iuchannan & Pharisæorum
ieiunant, discipuli verò tui 8 quos habes,
non ieiunant?
19 Ait illis Ieschua, Nunquid possunt 9 filii
thalami, dum sponsus cum eis est, ieiunare?
Nequaquam.
20 Venient autem dies quum postquam ab-
latus fuerit sponsus ab eis, tunc ieiunabunt
in illo die.
21 Nemo immittit assumentum panni nouum,
& insuit in vestimentum vetus, ne plenitudo
illa eius de veteri detrahat, & fiat scissura
maior.
22 Neque quisquam immittit vinum nouum
in vtres veteres: ne vinum disrumpat vtres,
& vtres pereant, ac vinum effundatur, sed
immittunt vinum nouum in vtres nouos.
23 Et factum est vt quum ambularet Ieschua
in sabbatho 10 in loco seminum, discipuli e-
ius ibant, & vellebant spicas.
24 Et dixerunt ei Pharisæi, Vide quid faciunt
in sabbatho, aliquid quod non liceat.
25 Dixit eis Ieschua, Nunquámne legistis
quid fecerit Dauid quum in necessitate es-
set, & esuriret ipse & qui cum eo erant?
26 Quomodo ingressus est in domum Dei,
quum Abiathar esset princeps sacerdotum,
& panem mensæ Domini comedit ipse, quē
non licebat comedere nisi sacerdotibus, &
dedit etiam eis qui secum erant?
27 Et dixit eis, Sabbathum 11 propter filium
hominis creatum est, non autem filius ho-
minis propter sabbathum.
28 Igitur dominus est, vel etiam sabbathi fi-
lius hominis.

12 Tunc *ille* statim surrexit: sublatoque grab-
bato, egressus est coram omnibus: adeò vt
f obstupescerent omnes, & glorificarent
Deum, dicentes, Nunquam tale quicquam
vidimus.
13 ¶ || 2 Et egressus est rursus ad mare: tota-
que turba veniebat ad eum, & docebat eos.
14 Et quum prætergrederetur, vidit g Leuin
Alphæi *filium* sedentem ad h telonium: di-
xitque ei, Sequere me. Et *is* surgens sequu-
tus est eum.
15 Et factum est quum Iesus accumberet in
domo illius, multi etiam publicani, & pec-
catores simul discumbebant cum Iesu & di-
scipulis eius: erant enim multi, & sequuti
fuerant eum.
16 Quumque Scribæ ac Pharisæi vidissent
eum edentem cum publicanis & peccatori-
bus, dixerunt discipulis eius, Quid *est* quòd
cum publicanis & peccatoribus edit ac bi-
bit?
17 Et quum *hoc* audisset Iesus, dicit eis, i Iis
qui valent non opus est medico, sed iis qui
malè affecti sunt: non veni vt vocarem iu-
stos, sed peccatores ad resipiscentiam.
18 ¶ || 3 Discipuli autem Iohannis ac Phari-
sæorum ieiunabant: veniunt igitur & dicunt
ei, Quare discipuli Iohannis & Pharisæo-
rum ieiunant, tui autem discipuli non ieiu-
nant?
19 Tunc ait eis Iesus, Num possunt || filii tha-
lami quo *tempore* cum ipsis est sponsus, ie-
iunare? quamdiu habent secum sponsum,
non possunt ieiunare.
20 Aderunt autem dies quum tolletur ab eis
sponsus, & tunc ieiunabunt illis diebus.
21 Sed nemo panniculum impexum insuit
vestimento veteri: alioquin, illud ipsius sup-
plementum nouum tollit *aliquid* ex vetere
vestimento, & fit peior fissura.
22 Et nemo iniicit vinum nouum in vtres ve-
teres: alioquin vinum nouum disrumpit v-
tres, & vinum effunditur, & vtres pereunt:
sed vinum nouum in vtres recentes iniici-
endum est.
23 ¶ || 4 Factum est autem vt ipse præteriret
sabbatho per sata: & cœperunt discipuli e-
ius iter faciendo, vellere spicas.
24 Tunc Pharisæi dixerunt ei, Ecce, cur fa-
ciunt sabbatho quod non licet?
25 Et ipse dixit eis, Nunquam legistis || quid
fecerit Dauid quum egeret, & esuriret ipse
& qui cum eo *erant*?
26 Quomodo ingressus sit k domum Dei sub
l Abiathar Pontifice maximo, & panes pro-
positionis ederit, quos non licet edere ni-
si sacerdotibus, & dederit etiam iis qui se-
cum erant?
27 Dixit etiam eis, sabbathum propter ho-
minem factum est, non homo propter sab-
bathum.
28 Itaque Filius hominis est etiam m sabba-
thi Dominus.

3 Ad verb. In loco vectigalis.
4 Id est, Sequere me.
5 Id est, Sequutus est eum.
6 Id est, Sequuti erant.
7 Ad verb. Malè malè. Vocis ingeminatio valet ad auxesin.
8 Ad verbum. Qui tibi sunt.
9 Vide in Matth. cap. 9.15.
10 Id est, In agro sato.
11 Saniorū quoque Hebræorum sententia hac in parte Christi doctrinæ cōsentit. Nam licet externam sabbathi obseruationem superstitiosè exigant, vbi tamen periculum mortis interuenit, etiamsi non sit vsque adeò euidens, sabbathum violari posse aiunt: & eum maiori laude dignum putant qui alios in eo violando anteuerterit. Hæc passim in Talmud leguntur tractatu De sabbatho: & aliqua repetuntur ea de re quoque in tractatu De circumcisione, vbi hæc verba sæpe repetuntur videlicet. סכנת נפשות דוחה את השבת & ספק נפש דוחה את השבת Id est, Periculum animarū pellit sabbathum, &, Periculum animæ [id est vitæ] pellit sabbathum. Idem pluribus verbis affirmat etiam Maimoni, post Talmudicos, summæ autoritatis scriptor apud Hebræos, in tractatu De sabbatho, præsertim cap. 1. & 2. & tractatu De circumcisione, cap. 1. Ac plurima subiungit diuersa exempla ad hanc doctrinam illustrandam.

f *Ad verb. mente loco mouerent.*
Mat. 9.9. luc. 5.27.
2 Euangelium superbos offendit, humiles seruat.
g *Alterum Matthæi nomen. Vsitatum enim fuit Hebræis binomines & trinomines esse.*
h *Telonei erant qui vectigalia redimebant: telonium aut redemptionem vectigalis, aut locum vbi telone præsidebant.*
i *Qui sunt integris viribus.*
1. Tim. 1.15. Mat. 9.12. luc. 5.33.
3 Superstitiosi & hypocritæ in rebus mediis temerè pietatis summam collocant, qui triplici ratione reprehenduntur: Primum quia non spectantes quid ferant cuiusque vires, temerè quasuis leges de his rebus [illegible].
Mat. 9. &c.
Matt. 12.1. luc. 6.1.
4 Secundò quòd inter leges de rebus à Deo positas, & leges de rebus per se illicitis sancitas, nullum discrimen constituunt.
1. Reg. 21.6.
k *Domum Dei appellauit locum in quo erat tabernaculum vel arca Domini.*
l *1. Sam. 21.1. vocatur Achimelech, filius eius Abiathar, & ex aliorum locorum collatione dicuntur vtrunque binomines fuisse, Vide 1. Par. 24. 2. 2. Sam. 8.17. 2. Sam. 15.29. 1. Reg. 1.[illegible] 2. Reg. 15.18. [illegible] vtrique modò Achimelech modò Abiathar appellatus est.*
Exod. 29.33. leuit. 8.31. & 24.
m *Sabbathum in sua habet potestate, possit pro suo imperio illi dominari.*

CAPUT III.

1 *Arefacta manus sanatur.* 6 *Pharisæi cum Herodianis consilium ineunt.* 10 *Tactu Christi sanantur multi.* 11 *Ad Christi conspectum dæmones genibus eius accidunt.* 14 *Duodecim Apostoli.* 24 *Regnum aduersus sese diuisum.* 29 *Blasphemia in spiritum sanctum.* 33 *Parentes Christi.*

1 a Et

1 [a] ET [1] introiuit rursus in synagogam: eratque illic quidam arefactam manum habens.
2 Et obseruabant an Sabbathis sanaturus esset eum: vt ipsum accusarent.
3 Tunc ait homini habenti manum arefactã, Surge in medium.
4 [b] Eis autem dixit, Licet Sabbathis benefacere an malefacere *cuipiam*? hominem seruare, an trucidare? Ipsi verò silebant.
5 Et quum circumspexisset eos cum ira, [c] simul dolens quod [d] occaluisset cor eorum, dicit homini, Extende manum tuam, Et *is* extendit: restitutaque est manus eius sana vt altera.
6 [a] Tunc egressi Pharisæi, statim cum * Herodianis consilium inierunt aduersus eum, vt eum perderent.
7 ¶ Sed Iesus cum discipulis suis secessit ad mare: & magna multitudo sequuta est eum à Galilæa, & à Iudæa.
8 Et ab Hierosolymis, & ab Idumæa, & *regione quæ est* trans Iordanem: & qui circa Tyrum & Sidonem habitabant, magna multitudine, quum audissent quanta faret, venerunt ad eum.
9 Ipse autem dixit discipulis suis vt nauigiolum sibi semper adesset, propter turbam, ne ipsum opprimerent.
10 Multos enim sanauerat, adeò inciderent in eum, vt ipsum tangerent quotquot tenebantur [e] flagellis.
11 Et [f] spiritus impuri quum eum conspexerant, accidebant ei *ad pedes*, & clamabant, dicentes, Tu es Filius ille Dei.
12 Ipse verò multũ obiurgabat eos ne ipsum palam facerent.
13 Tunc ascendit in montem, & aduocauit ad se quos ipse voluit: & venerunt ad eum.
14 [3] Et [g] constituit duodecim ut secum essent, & quos mitteret vt prædicarent:
15 Haberentq; potestatem sanandi morbos, & eiiciendi dæmonia.
16 Primum Simonem, (cui imposuit nomen Petrum.)
17 Et Iacobum *filium* Zebedæi, & Iohannem fratrem Iacobi, (& imposuit eis nomina [h] Boanerges, quod est, filii tonitrui:)
18 At Andream, & Philippum, & Bartholomæum, & Matthæum, & Thomam, & Iacobum Alphæi *filium*, & [i] Thaddæum, & Simonem Cananiten,
19 Et Iudam Iscariotem, qui & prodidit eum [k] veneruntque domum.
20 ¶ Conuenit autem rursum turba, adeò vt ne capere quidem cibum possent.
21 [4] Et quum *hæc* audissent [l] ipsius propinqui, venerunt vt prehenderent eum: dicebant enim eum [m] apud se non esse.
22 ¶ Scribæ verò qui Hierosolymis descenderant, dicebant eum habere Beelzebub, & per principem dæmoniorum eiicere dæmonia.
23 Quum autem eos aduocasset, dixit eis per parabolas, Quomodo potest Satanas Satanam eiicere?
24 Neque [n] si regnum aduersus sese dissideat, potest stare regnum illud:
25 Neque si domus contra semetipsam

1 ET ingressus est rursus Ieschua in synagogam: & erat illic vir quidam cuius manus arida erat.
2 Et obseruabant eum vt si sanaret eum in sabbatho, accusarent eum.
3 Et dixit illi viro cuius manus erat arida, Surge in medium.
4 Dixit autem illis, Licet in sabbatho facere quod bonum est, an quod malum est? Animã [1] seruare an perdere? Ipsi autem silebãt.
5 Et intuitus est eos cum ira quum doleret ei propter duritiem cordis eorum, & dixit illi viro, Extende manum tuam. Et extendit, & restituta est manus eius.
6 Et egressi sunt Pharisæi ea ipsa hora cum domesticis Hiraudis, & consilium ceperunt contra eum quomodo perderent eum.
7 Et Ieschua cum discipulis suis profectus est ad mare. Et populus multus ex Galilæa præibat eum, & ex Iudæa,
8 Et ex Vrischelem, & ex Edom, & [2] ex altera ripa Iurdanam, & è Tzur, & è Tzaidan turbæ multæ quæ audiuerant quicquid fecisset, venerunt ad eum.
9 Et dixit discipulis suis vt admouerent ad se nauigium, propter turbas, ne se opprimerent.
10 Multos enim sanauerat, ita vt irruerent in eum quò tangerent eum.
11 Et ii quibus erant [3] plagæ spirituum immundorum, ex quo vidissent eum, procidebant, & clamabant, ac dicebant, Tu es Filius Dei.
12 Et multum cohibebat eos ne se manifestũ facerent.
13 Et ascendit in montem, & aduocauit eos quos voluit: & venerunt ad eum.
14 Et elegit duodecim vt essent secum, & vt mitteret eos vt prædicarent.
15 Atq; vt essent potestatem habentes vt sanarẽt morbo affectos, & eiicerent dæmonia.
16 Et indidit Schemeun nomen Kipha.
17 Et Iaakub filio Zebedai, & Iuchannan fratri Iaakub indidit nomen Benai-Regeschi, quod est filii fragoris.
18 Andream quoque *elegit*, & Philippum & Bar-Thulemai, & Mattai, & Thauma, & Iaakub filium Chalephai, & Taddi, & Schemeun Zelotem.
19 Et Iihuda [4] Sechariutha, illum qui prodidit eum, & venerunt in domum.
20 Et congregatæ sunt turbæ rursum, adeo vt non possent [5] panem comedere.
21 Et audierunt [6] propinqui eius, & egressi sunt ad apprehendendum eum. Dicebant enim [7] quod à sese discessisset.
22 Et Legisperiti illi qui ex Verischelem descenderant, dicebant, [8] Baal-Zebub est in eo, & per principem dæmoniorum eiicit dæmonia.
23 Et vocauit eos Ieschua, & per parabolas dixit eis, Quomodo potest Satanas Satanam eiicere?
24 Si enim regnum contra seipsum diuidatur, non potest stare regnum illud:
25 Et, si domus contra seipsam diuidatur, non

1 Ad verb. Viuificare.
2 Ad verb. Et ex transitu Iordanis, Hebraismus.
3 Id est, Qui correpti erant spiritibus immundis.
4 De hoc cognomine annotatum est Matth. 10, 4.
5 Id est, Cibum. Heb. tritum.
6 Id est, Sanguine ei coniuncti.
7 Ad verb. Egressus esset extra se, Insaniret & apud se non esset.
8 Vide de Baal-zebub Matth. 10, 25.

Matth. 12, 9. Luc. 6, 6.
a Potius hoc [illegible] [illegible] [illegible] vidisse.
[illegible] quòd [illegible] [illegible] legem [illegible] appendice) [illegible] prætexebant, [illegible] contrario ex [illegible] oportuerat [illegible] communi [illegible] vitia.
b [illegible]
c [illegible] ad misericordiam [illegible] vitio vt [illegible] vitio irascitur, & indoluit non [illegible] propter [illegible] condolescere [illegible].
d [illegible]
e Quò magis premeretur, eo magis [illegible].
Matth. 12, 16.
f Morbi quibus vt [illegible] flagel[illegible]
[illegible]
Infr. 6, 7. Matth. 10, 1. Luc. 9, 1.
g Duodecim dis[illegible] Apostola[illegible]
h [illegible]
i [illegible] à Luca [illegible]
k [illegible]
l [illegible]
m [illegible]
n [illegible]

non potest domus illa stare.
26 Et, si id est quòd Satanas surgit contra se-
ipsum & diuisus est, non potest stare, sed di-
uisus est.
27 Nemo potest intrare in domum potentis
& diripere 9 vasa eius, nisi prius potentē
ipsum vinciat: & tunc domum eius diri-
piet.
28 Ammin dico ego vobis quòd omnia pec-
cata & blasphemiæ quibus blasphemabunt
filii hominum, remittentur eis:
29 Qui autem blasphemauerit contra Spiri-
tum sanctum, non est ei remissio in æter-
num, sed reus est iudicii quod est in æter-
num.
30 Eo quòd dicerent quòd Spiritus impurus
esset in eo.
31 Et venerunt mater eius & fratres eius,
stantes foris: & miserunt vt vocarent eum
ad se.
32 Sedebat autem circa eum turba, & dixe-
runt ei, Ecce, mater tua & fratres tui foris
quærunt te.
33 Et respondit & dixit eis, Quæ est mater
mea, & qui sunt fratres mei?
34 Et intuitus est eos qui sedebant iuxta se &
ait, Ecce mater mea, & ecce fratres mei.
35 Qui enim fecerit voluntatem Dei, ipse est
frater meus, & soror mea, & mater mea.

9 Id est, Arma & vtensilia domus.

dissideat, potest stare domus illa.
26 Sic quoque si satanas insurrexit & dissidet
aduersus semetipsum, stare non potest, sed
finem habet.
27 Non potest quisquam validi alicuius o vasa,
ingressus domum eius, diripere, nisi primò
validum illum vinxerit: & tunc domum eius
diripiet.
28 5 Amen dico vobis, quæuis peccata re-
mittentur filiis hominum, & blasphemiæ
quibuscunque blasphemarint:
29 Sed quicunque blasphemarit in Spiritum
sanctum, non habet remissionem in æter-
num, sed tenetur æterno iudicio.
30 Dicebant enim, Spiritum impurum ha-
bet.
31 6 Veniunt igitur p fratres & mater eius: &
foris stantes, miserunt ad eum, & eum vo-
carunt.
32 Sedebat autem circa eum turba. *illi* ve-
rò dixerunt ei, Ecce, mater tua & fratres tui
foris quærunt te.
33 Tunc respondit eis, dicens, quæ est mater
mea, aut fratres mei?
34 Et quum circumspexisset in circuitu cir-
cum se discipulos sedentes, ait, Ecce mater
mea & fratres mei.
35 Quicunque enim fecerit quod Deus vult,
is est frater meus, & soror mea, & mater.

o *Cuiuscunque generis instrumenta.*

5 Soli extra spem salutis qui, cognitum Christum malitiosè oppugnant.

6 Diuersa est prorsus spiritualis & carnalis cognationis ratio.

p *Fratrum nomine, omnes qui eiusdem sunt cognationis intelligunt Heb.*

Caput IIII.

3 *Parabola seminantis.* 14 *Eiusdem expositio.* 18 *Spinæ.* 21 *Lucerna.* 26 *Semen-
tis iacta in terram.* 31 *Granum sinapis.* 38 *Dormit Christus in puppi.*

1 Rursus autem 1 inceperat docere iuxta
maris littus, & congregatæ sunt ad e-
um turbæ multæ: adeò vt conscendens
sederet in nauigio in mari: & vniuersa tur-
ba stabat in terra iuxta maris littus.
2 Et docebat eos per parabolas multùm: di-
cebatque in doctrina sua,
3 Audite, Ecce egressus est seminator ad se-
minandum:
4 Et, quum seminaret, 2 fuit quod caderet
iuxta viam, & venit auis, & commedit ip-
sum.
5 Aliud autem cecidit super petram, ita vt nō
esset terra multa: & statim 3 exortum est,
quòd non esset profunditas terræ.
6 Quum autem oriretur sol, exustum est, &
propterea quod non esset ei radix, exaruit.
7 Et aliud cecidit 4 in locum spinarum: & as-
cenderunt spinæ, ac suffocauerunt illud, &
fructum non edidit.
8 Aliud autem cecidit super terram bonam
& ascendit, & creuit, & edidit fructus 5 ali-
quod triginta, & aliquod sexaginta, & ali-
quod centum.
9 Et dicebat, Is cui sunt aures vt audiat, audi-
at.
10 Quum essent autem ipsi soli, interrogaue-
runt eum ii qui cum eo erant, cum suis duo-
decim, de parabola ista.
11 Et dixit eis Ieschua, Vobis datum est nos-
se secretum regni Dei, extraneis verò om-
nia in parabolis fiunt.

1 Ad verb. Incipiebat docens. Hebr.

2 Id est, Quodam.

3 Vox Syriaca est בּרק, quam puto respondere Chaldaicæ ברם (id est, Creuit, eminuit, ortus est) permutatio literæ ט in ק.

4 Præpositionem hāc quę litera ב notatur, omittere sæpe solent Hebræi, Chaldæi, Syri, præsertim autem quum dictio cui præfigenda esset incipiat a ב ne concursu literarum κακοφωνία nascatur.

5 Ad verb. Est quod triginta, & est quod centum.

1 Et rursus cœpit docere apud mare: &
coacta est ad eum turba multa, adeò vt
ipse nauigiū ingressus, sederet in mari,
tota autem turba apud mare in terra erat.
2 Et docebat eos per parabolas multa, dice-
batque eis in doctrina sua,
3 1 Audite, Ecce, *quidam* sator, exiit semina-
tum:
4 Et factum est in seminando, aliud quidem
cecidit secundum viam: veneruntque volu-
cres cœli, & deuorauerunt illud.
5 Aliud verò cecidit in petrosa, vbi non ha-
bebat terram multam: & statim exortum
est, propterea quòd non habebat profundā
terram.
6 Sole autem exorto ardore tactum est, &
propterea quòd non habebat radicem, ex-
aruit.
7 Et aliud cecidit in spinas: & ascenderunt
spinæ: ac suffocarunt illud, & fructum non
edidit.
8 Et aliud cecidit in terram bonam, edidítq;
fructum assurgentem ac crescentem: & tulit
aliud tricena, & aliud sexagena, & aliud
centena.
9 Tunc dixit eis, Qui habet aures ad audien-
dum, audiat.
10 Quum autem esset a solus, interrogarunt
eum qui circa eum erant, cum duodecim,
de parabola.
11 Et dixit eis, 2 Vobis datum est nosse my-
sterium regni Dei: illis autem qui b foris sunt,
per parabolas omnia *ista* fiunt:

Mat. 13. 1. luc. 8. 4.

1 Eadem ubique Euangelii doctrina vbique seritur, sed non pari successu hominum quidem vitio, sed occulto Dei iudicio.

a *Arcanum seorsim ... nicandum ...*

2 b *Id est, ... alienis & ...*

12 ||Vt

12 ‖Vt videntes videant, & non cernant: & audientes audiant, & non intelligant: nequando conuertantur, & remittantur eis peccata.
13 Præterea dixit eis, Nescitis parabolam istam? * & quomodo omnes parabolas cognoscetis?
14 Seminator ille, sermonem seminat.
15 Isti autem sunt qui iuxta viam *semen excipiunt*, in quibus *videlicet* seminatur sermo: sed postquam audierunt, statim venit satanas, & tollit sermonem qui seminatus fuerat in cordibus eorum.
16 Et isti sunt similiter qui in petrosa semen excipiunt: qui videlicet, quum audierint sermonem, statim cum gaudio excipiunt eum:
17 Et non habent radicem in se, sed temporarii sunt: deinde orta oppressione aut persequutione propter sermonem, statim offenduntur.
18 Hi sunt autem qui in spinas semen excipiunt, hi sunt, *inquam*, qui sermonem audiunt:
19 Sed solicitudines [c] seculi huius, & fallacia diuitiarum, & cupiditates quæ in cæteris rebus *versantur*, introeuntes suffocant sermonem, isque redditur fructus expers.
20 Hi sunt verò qui in terram bonam semen exceperũt, qui *videlicet* audiunt sermonem, & excipiunt: & fructum ferunt, aliud tricena, aliud sexagena, aliud centena grana.
21 ¶ [2] Dixit etiam eis, ‖Num lucerna venit vt subter modium ponatur, aut subter lectum? nónne vt candelabro imponatur?
22 ‖[d] Non est enim quicquam occultum quod non manifestandum sit, vel *quod* abscondatur, sed *oportet* vt palàm proferatur.
23 Siquis habet aures ad audiendum, audiat.
24 ¶ [3] Præterea dixit eis, Videte quid audiatis: ‖qua mensura metimini, alii vobis metientur, & adiicietur vobis qui auditis.
25 ‖Qui enim habet, dabitur ei: & qui non habet, etiam quod habet tolletur ab eo.
26 ¶ [4] Item dicebat, Ita est regnum Dei, vt si quispiam iaciat semen in terram,
27 Et [e] dormiat, & exurgat nocte ac die: & semen germinet, & assurgat [f] quomodo ipse nescit.
28 [g] Sponte enim terra fructum fert: primùm herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica.
29 Quum autem prodiderit *sese* fructus, statim mittit messores quoniam adest messis.
30 ¶ ‖ [5] Dicebat etiam, Cui *rei* assimilauerimus regnum Dei? aut qua collatione contulerimus illud?
31 Velut grano sinapis: quod quum seminatur in terra, minimum est omnium seminum quæ in terra sunt:
32 Sed quum seminatum fuerit, assurgit, & fit maximum omnium olerum: editque ramos magnos, ita vt possint sub eius vmbra volucres cœli nidulari.
33 ‖Et talibus multis parabolis loquebatur eis sermonem, [h] prout poterant audire.
34 Absque parabola verò non loquebatur eis: priuatim autem discipulis suis [i] explicabat omnia.

12 Vt videntes videant, & non cernant: & audientes audiant, & non intelligant: ne conuertantur, & remittantur peccata eis.
13 Et dixit eis, Ignoratis vos parabolam hanc? Et quomodo parabolas omnes cognoscetis?
14 Seminator qui seminauit, sermonem seminauit.
15 Ii autem qui sunt iuxta viam, illi sunt in quibus seminatus est sermo, & ex quo audierunt, illico venit Satanas, & aufert sermonem qui seminatus est in corde eorum.
16 Et ii qui super petram seminati sunt, illi sunt qui ex quo audiuerunt sermonem, statim cum gaudio accipiunt eum.
17 Et non est eis radix in seipsis, sed [6] temporarii sunt, & ex quo facta est tribulatio aut persequutio propter sermonem, statim offenduntur.
18 Ii autem qui inter spinas seminantur, illi sunt ii qui audiuerunt sermonem:
19 Et curæ seculi huius, & seductio diuitiarum, & reliquiæ cupiditatum aliarum ingredientes suffocant ipsum sermonem, & infructuosus fit.
20 Et ii qui in terra bona seminati sunt, illi sunt qui audiunt sermonem, & accipiunt, & edunt fructus [7] cum triginta, & cum sexaginta, & cum centum.
21 Et dixit eis, [8] Num venit lucerna vt subter modium ponatur, aut subter lectum? Nónne fit vt super candelabrum ponatur?
22 Non enim est quicquam quod occultum sit, quod non sit reuelandum: neque fit *quicquam* in abscondito, & non reueletur.
23 Si cui sunt aures quibus audiat, audiat.
24 Et dixit eis, Videte quid audiatis. In ea mensura qua vos metimini, remetietur vobis, & adiicietur vobis ipsis qui auditis.
25 Ei enim cui est, eidem dabitur: & ei cui non est, etiam id quod est sibi, auferetur ab eo.
26 Et dicebat, Ita est regnum Dei vt [9] homo qui iaciat semen in terram:
27 [10] Et dormiat, [11] & surgat nocte & die, & semen crescet & longum fiet, quum ipse nesciat.
28 Terra enim producit ei fructum, & primùm fit herba, [12] & deinde spica, postremò autem triticum impletur in spica.
29 Postquam autem impinguatus fuerit fructus, [13] statim venit falx, quia adest messis.
30 Et dicebat, Cui assimilabimus regnum Dei? Et quânam comparatione comparabimus illud?
31 Velut granum est [14] sinapi, quod quum seminatum est in terra, minus est omnibus seminibus quæ sunt super terram.
32 Et, ex quo seminatum est, assurgit & fit maius omnibus oleribus: & facit ramos magnos, ita vt possit in vmbra eius habitare auis.
33 Parabolis [15] quæ sunt sicut hæ, loquebatur cum eis Ieschua, parabolis *inquam* prout poterant audire.
34 Et absque parabolis non loquebatur cum eis: discipulis verò suis, inter se & illos, interpretabatur omnia.

6 Ad verb. Temporis. Hebraismus quo substantiuum rectum in adiectiui locum succedit.
7 Id est, Trigecuplum, sexagecuplum
8 Hebraica phrasis & Syriaca, pro Non solet poni lucerna, &c? quæ in Græco textu seruatur.
9 Ad verb. Vir. Hebraismus.
10 Et pro Quod, ex vsu etiam Hebræorum.
11 Hæc & sequentia verba, futura sunt in Syro textu: quia futuro tempore consuetudo exprimitur apud eos, vt etiam apud Hebræos: nos autem in versione, Latinorum morem sequuti sumus, qui id faciunt per præsens.
12 Ad verb. Post illud.
13 Subaudi, à messore immissa. Hebraismus.
14 Vide de sinapi annotata in Matth. cap. 13. 32.
15 Id est, His similibus. Hebraicè באלה

35 Et

35 Et ait eis in illo die vespere, Transeamus
16 in littus oppositum.
36 Et dimiserunt turbas, & deduxerunt eum
quum in nauigio esset, & nauigia alia erant
cum eis.
37 Et factus est turbo magnus, & ventus ac
fluctus irruebant in nauigium, 17 & proxi-
mum erat vt impleretur.
38 Ipse autē Ieschua super ceruical dormie-
bat 18 in posteriore parte nauigii: & venien-
tes excitauerunt eum, & dixerunt ei, Domi-
ne noster, non est cura tibi quòd perimus?
39 Et surrexit, & repressit ventum, & ait ma-
ri, Desine, obmutesce tu. Et desiit ventus, &
facta est tranquillitas magna.
40 Et dixit eis, Quare timidi fuistis? & qua-
re non est in vobis fides?
41 Et timuerunt timore magno: ac dicebant
19 alius ad alium, Quisnam iste est, cui venti
& mare auscultant?

16 Ad verb. In transitum illum, quasi digito ostendat aduersum maris eius littus. Hebraismus.

17 Id est, Parum aberat quin impleretur.

18 Id est, In puppi.

19 Ad verb. Vnus vni. Hebraismus.

35 ¶ Dixit autem illis die illo, quum serum
diei esset, Transeamus in vlteriorem *ripam*.
36 Dimissa igitur turba, acceperunt eum vt
erat in nauigio: sed & alia nauigiola erant
cum eo.
37 [6] Tunc oritur turbo venti magnus: fluctus-
que iniiciebat in nauigium, ita vt iam im-
pleretur.
38 Erat autem ipse in puppi, ceruicali indor-
miens: tum expergefaciunt eum, di-
cuntq; ei, Magister, non est tibi curæ quòd
perimus?
39 Experrectus igitur obiurgauit ventum, di-
xitque mari, Sile, obmutesce. Tum quieuit
ventus, factaque est tranquillitas magna.
40 Dixit autem eis, Quid ita timidi istis? quo-
modo fidem non habetis?
41 Et timuerunt timore magno, dicebantque
alius ad alium, Quisnam iste est, quòd etiam
ventus & mare auscultent ei?

6 Qui cum Christo nauigant, etiamsi Videatur ille periclitantibus suis stertere, tamen in tempore ab ipso expergefacto seruantur.

CAPUT V.

1 Dæmoniacus sanatur. 6 Dæmon agnoscens Christum. 9 Legio dæmoniorum. 13 In porcos intrat. 22 Iairi filia. 25 Mulier à fluxione sanguinis sanatur. 26 Medici. 34 Fides. 39 Dormire.

1 ET venerunt 1 in oppositum littus maris
in locum Gadaræorum.
2 Et quum egressus esset è nauigio, oc-
currit ei è loco sepulchrorum vir in quo e-
rat spiritus impurus.
3 Et habitabat *in* loco sepulchrorum, & cate-
nis nemo poterat vincire eum.
4 Quia 2 quoties compedibus & catenis vin-
ciebatur, catenas frangebat, & compedes
rumpebat, & nemo poterat domare eum.
5 Et omni tempore, nocte & die in loco se-
pulchrorum & in montibus erat, & vocife-
rabatur, & collidebat seipsum in lapides.
6 Quum vidisset autem Ieschua eminus, cur-
rens adorauit eum:
7 Et exclamauit voce elata, ac dixit, Quid mi-
hi & tibi Ieschua Fili Dei excelsi? Adiuro
ego te per Deum vt non torqueas me.
8 (Dicebat enim ei, Exi à filio hominis spiri-
tus impure)
9 Et interrogauit eum, 3 Quomodo est nomen
tuum? Dixit ei, Legio est nomen nostrum, eo
quòd multi sumus.
10 Et petebat ab eo valdè ne emitteret se ex-
tra illum locum.
11 Erat autem illic ad montem grex magnus
porcorum qui pascebat.
12 Et petebant ab eo dæmones illi, & dice-
bant, Mitte nos in hos porcos, vt in eos in-
troeamus.
13 Et permisit eis, & egressi sunt spiritus illi
impuri, & introiuerunt in porcos. Et cucur-
rit grex ille in rupem, & corruit in mare, &
suffocati sunt *porci* in aquis.
14 Et, qui pascebant eos, fugerunt, & renun-
tiauerunt in ciuitatem, & etiam 4 in agros.
Et egressi sunt ad videndum id quod factū
fuerat.
15 Veneruntque ad Ieschua, & viderunt il-
lum 5 cuius fuerant dæmonia, vestitum &
modestum, & sedentem, illum *inquam* in
quo fuerat legio, & timuerunt.

1 Ad verb. In transitum. Hebraismus.

2 Ad verb. Omni quando subaudi, tempore.

3 Id est, Quodnam est tibi nomen? quomodo vocaris?

4 Vel, In pagos.

5 Id est, Qui obsessus fuerat a dæmonibus.

1 ET ‖ [1] venerunt in vlteriorem *ripam* ma-
ris, in regionem Gadarenorum.
2 Egresso autem ipsi è nauigio, statim
occurrit è monumentis homo in quo erat
spiritus impurus:
3 Qui domicilium habebat in monumentis, &
ne catenis quidem quisquam poterat eum
vincire:
4 Propterea quòd sæpe pedicis & catenis
vinctus fuerat, sed discerptæ fuerant ab eo
catenæ, & pedicæ contritæ: neq; quisquam
potuerat eum domare.
5 Et per omne *tempus* die ac nocte in monti-
bus & in monumentis erat, clamans & con-
cidens seipsum lapidibus.
6 Quum vidisset autem Iesum procul, occur-
rit, & adorauit eum.
7 Et clamans voce magna dixit, Quid mihi
tecum Iesu Fili Dei summi? [a] adiuro te *per*
Deum ne me torqueas.
8 Dicebat enim ei, Exi spiritus impure ex isto
homine.
3 Tunc interrogauit eum, Quod tibi nomen
est? Et respondit dicens, Legio mihi nomen
est, quia multi sumus.
10 Et multum [b] precabatur eum ne mittere-
tur extra illam regionem.
11 Erat autem illic apud [c] montes grex por-
corum magnus pascens.
12 Et precati sunt eum omnes *illi* dæmones,
dicentes, [d] Mitte nos in porcos, vt in eos in-
troeamus.
13 Et permisit eis statim Iesus. Et egressi spi-
ritus illi impuri introierunt in porcos: & ruit
ille grex è præcipitio in [e] mare, (erant au-
tem quasi bis mille) & suffocati sunt in mari.
14 Qui verò pascebant porcos, fugerunt &
renuntiarunt in vrbem & in agros. Et *illi* e-
gressi sunt vt viderent quid illud esset quod
factum fuerat.
15 Veniunt igitur ad Iesum, & conspiciunt
eum qui fuerat dæmoniacus, sedentem ac
vestitum, & sanæ mentis, eum *inquam* qui
habuerat legionem: & timuerunt.

Matt. 8.28. Luc. 8.26.

1 Christi vim admirātur ... tamen vel leuissimæ rei iacturam ... ptam nolint.

a ... interposito iurando, fere ... *xeri.*

b *Is Dæmon* ... *etiam pro cæteris* ... *tione fungebatur.*

c *Hæc tela* ... *maxima ex parte* ... *aspera, intercurs...* ... *montibus Gal...*

d *Volebant* ... *nes incolæ illius* ... *nis porcorum* ... *ad maledicendum* ... *impellere.*

e *Erat* ... *lum* ... *Strab. lib. 16.* ... *Gadaride* ... ... *gustata pecora* ... *vngulas, &* ...

16 Et qui *id* viderant, narrauerunt eis quo-
modo actum esset cum dæmoniaco, & de
porcis.
17 f Tunc *illi* cœperunt eum rogare vt abiret
ex finibus ipsorum.
18 Ipso verò ingresso in nauigium, rogabat
eum ille qui fuerat dæmoniacus, vt esset
cum ipso.
19 Iesus autem non permisit ei, sed ei dixit,
Abi domum tuam ad tuos, & eis renuntia
quanta tibi Dominus præstiterit, & quòd
misertus sit tui.
20 Abiit igitur *ille*, & cœpit prædicare in De-
capoli quanta ipsi fecisset Iesus: & omnes
mirabantur.
21 ¶ Et quum Iesus rursum traiecisset nauigio
in ulteriorem *ripam*, coacta est turba multa
ad eum: eratque apud mare.
22 Et ecce, venit g vnus ex præfectis synago-
gæ, nomine Iairus: & quum vidisset eum, ac-
cidit ad pedes eius.
23 Et multum precabatur eum, dicens, Filio-
la mea in extremum adducta est, *rogo* vt ve-
nias & imponas ei manus, vt seruetur: & vi-
uet.
24 Abiit igitur *Iesus* cum eo: & sequebatur
eum turba multa, & comprimebant eum.
25 i Tunc mulier quædam quæ erat in fluxi-
one sanguinis ab annis duodecim:
26 Fueratque multa perpessa à multis medi-
cis, & expenderat omnia sua, & nihil adiu-
ta fuerat, sed potius in deterius venerat.
27 Quum audisset de Iesu, venit in turba à
tergo, & tetigit vestimentum eius.
28 Dicebat enim, Si vel vestimenta eius teti-
gero, seruabor.
29 Et statim exaruit fons sanguinis eius: &
sensit corpore se sanatam esse ex eo flagel-
lo,
30 Statim autem Iesus quum apud se cognos-
uisset vim quæ ex ipso exierat, conuersus in
turbam, dixit, Quis tetigit vestimenta mea?
31 Et dixerunt ei discipuli ipsius, Vides tur-
bam te comprimentem, & dicis, Quis me
tetigit?
32 *Ipse* verò circumspiciebat vt videret eam
quæ hoc fecerat.
33 Mulier autē timens & tremens, quum sci-
ret quod in se factū fuerat, venit & accidit
ei *ad pedes*, dixitque ei h omnem veritatem.
34 Ille autem dixit ei, Filia, fides tua te ser-
uauit: abi in pace, & esto sana ex flagello
tuo.
35 Adhuc eo loquente veniunt *quidam* i à
principe synagogæ, dicentes, Filia tua mor-
tua est: quid amplius k vexas magistrum?
36 Iesus autem, statim vt audiit hunc ser-
monem qui dicebatur, dicit Præfecto syna-
gogæ, Ne metue, l solummodo crede.
37 Neque permisit vt quisquam ipsum vnà se-
queretur, nisi Petrus & Iacobus, & Iohan-
nes frater Iacobi.
38 Venit igitur domum præfecti synagogæ,
& tumultum conspicit, & flentes & eiulan-
tes multum.
39 Et ingressus dicit eis, Quid tumultuami-

16 Et narrauerunt eis ii qui viderant, quomo-
do factum esset ei cuius erant dæmonia, &
etiam de illis porcis.
17 Et cœperunt petere ab eo vt abiret à li-
mitibus ipsorum.
18 Et quum ascendisset in nauigium, pete-
bat ab eo is cuius fuerant dæmonia, vt eum
ipso esset.
19 Et non permisit ei, sed dixit ei, Abi in do-
mum tuam ad viros tuos, & renuntia eis id
quod fecit tibi Dominus, & quod misertus
est tui.
20 Et abiit, & cœpit prædicare in Decapoli
id quod fecisset sibi Deus. Et omnes mira-
bantur.
21 Quumque transiuisset Ieschua nauigio in
ipsum 6 littus oppositum, congregatæ sunt
ad eum turbæ multę, quum esset iuxta mare.
22 Et venit quidam cuius nomen *erat* Iua-
rasch, ex principibus synagogæ: quumque
vidisset eum, procidit ad pedes eius:
23 Et petebat ab eo valdè, & dicebat, Filia
mea malè affecta est: veni, pone manum tu-
am super eam, & sanabitur: ac viuet.
24 Et abiit cum eo Ieschua. Et adhærebat ei
turba multa, premebantque eum.
25 Mulier autem quædam, quæ fuerat in
fluxu sanguinis annis duodecim:
26 Quæ multùm perpessa fuerat à medicis
multis, & insumpserat quicquid erat sibi, &
nihil fuerat adiuta, sed etiam magis affli-
gebatur:
27 Quum audisset de Ieschua, venit in densi-
tate turbæ à tergo eius, & tetigit vestimen-
tum eius.
28 Dicebat enim, Si modò vestimentum e-
ius tangam 7 salua sum.
29 Et ilico aruit fons sanguinis eius, & sensit
in corpore suo quod sanata esset à flagello
suo.
30 Ieschua autem statim cognouit in seipso
quòd à se vis exiuisset: & conuersus est ad
turbam, & ait, Quis tetigit vestimenta
mea?
31 Dicunt ei discipuli eius, Vides turbas quæ
opprimunt te, & dicis, Quis tetigit me?
32 Et circunspiciebat vt videret quisnam hoc
fecisset.
33 Mulier autem ipsa timens & tremens, quæ
sciebat id quod factum esset sibi, veniens
procidit ante faciem eius, & dixit ei omnē
veritatem.
34 Ille autem dixit ei, Filia mea, fides tua
8 seruauit te, Abi in pace, & esto sanata à
flagello tuo.
35 Et, adhuc eo loquente, venerunt ex do-
mesticis principis synagogæ & dixerunt, Fi-
lia tua mortua est: ad quid igitur fatigas
magistrum?
36 Ieschua autem audiuit sermonem quem
dixerunt: & dixit illi principi synagogæ, Ne
metuas: solummodo crede.
37 Neque permisit cuiquam vt abiret secum,
nisi Schemeun Cipha, & Iaakub, ac Iucha-
nan, fratri Iaakub.
38 Et venerunt in domum illius principis sy-
nagogæ, & vidit quòd tumultuarentur, &
flerent, & eiularent.
39 Ingressusque est, & dixit eis, Cur tumul-
tuamini

6 Ad verb. Transitum. Heb. antè notatus.
7 Ad verb. Viua sum. Hebraismus.
8 Ad verb. Viuificauit te. Heb.

tuamini & fletis? puella non est mortua, sed
dormit.
40 Et deridebant eum. Ipse autē Ieschua ex-
ire fecit omnes eos, & accepit patrem pu-
ellæ, & matrem eius, & eos qui secum erant,
& intrauit illuc vbi iacebat puella.
41 Et apprehendit manum puellæ, & dixit ei,
Puella surge.
42 Et in illa hora surrexit puella, & ambula-
bat. Erat enim filia annorum duodecim, &
admirabantur admiratione magna.
43 Et præcepit eis multum nequis cognosce-
ret illud, dixitque vt darent ei ad comeden-
dum.

9 Id est, Nata duodecim annos, Hebraismus.

ni & fletis? puella non est mortua, sed dor-
mit.
40 4 Et deridebant eum. Ipse verò eiectis om-
nibus, accepit patrem & matrem puellæ, &
m eos qui secum erant, & ingreditur eò vbi
puella erat iacens.
41 Prehensaque manu puellæ, dicit ei, Tali-
tha cumi: quod est, si interpreteris, Puella
(tibi dico) surge.
42 Et statim surrexit puella, & ambulabat:
erat enim annorum duodecim: & obstu-
puerunt stupore magno.
43 Ipse verò multùm imperauit eis nequis id
resciret: dixitque vt daretur puellæ quo
vesceretur.

4 Indigni sunt Christi irrisores, qui fiant ipsius beneficii testes.
m Tres discipulos.

Caput VI.

1 Prædicans Christus à suis in patria contemnitur. 6 Incredulitas Nazarethanorum. 7 Mittuntur Apostoli. 13 Eiiciunt dæmonia. vngunt ægrotos. 14 Iudicium Herodis de Christo. 18 Ioannes quare coniectus in carcerem. 22 Saltare. 27 Iohannes decollatus. 29 Sepultus. 30 Apostoli reuersi à prædicatione. 34 Christus docet in deserto. 37 Pascit populum quinque panibus. 48 Apostoli vexantur in mari. 56 Sanantur infirmi tactu vestimenti Christi.

1 ET egressus est illinc Ieschua, ac venit
in ciuitatem suam: & adhærebant ei dis-
cipuli eius.
2 Quumque esset sabbathum, cœpit docere
in synagoga: & multi qui audierunt, mirati
sunt, & dicebant, Vnde huic ista? Et quæ est
sapientia quæ data est ei, vt virtutes huius-
modi per manus eius fiant?
3 Nónne erat iste faber, filius Mariam, & fra-
ter Iaakub, & Iusi, & Iihuda, & Schemeun?
Et nónne sorores eius hic sunt apud nos? Et
offendebantur in ipso.
4 Dixitque eis Ieschua, Non est propheta
r qui sit paruus, nisi in regione sua & loco
fratrum suorum, & in domo sua.
5 Neque poterat facere illic ne vnam quidē
virtutem, nisi quòd ægrotis paucis imposu-
it manum suam, & sanauit eos.
6 Et mirabatur ob defectum fidei eorum. Et
circuibat 2 per agros docens.
7 Et vocauit suos duodecim, cœpitque mit-
tere eos 3 duos, duos: & dedit eis pote-
statem aduersus spiritus impuros, vt elice-
rent eos.
8 Et præcepit eis vt non acciperent quicquā
ad iter, nisi virgam tantùm: non viatorium
saccum, neque panem, neq; æs in crumenis
suis.
9 Sed calcearent soleas, neque induerent du-
as tunicas.
10 Et dixit eis, In quam domum ingressi fu-
eritis, illic estote vsquedum exiueritis il-
linc.
11 Et quicunque non receperint vos, & non
audierint vos, quum egrediemini inde, ex-
cutite puluerem qui est sub pedibus vestris
in testimonium illorum. Et ammin dico vo-
bis quòd erit tollerabilius Sedum & Amur-
ra in die iudicii quàm vrbi illi.
12 Et egressi sunt, & prædicauerunt vt con-
uerterentur.

r Id est, Qui paruifiat, & despectui habeatur.
2 Vel, per pagos.
3 Id est, Binos, Gallicè deux à deux. Hebraismus.
A vide margine sequenti →

1 ‖ ET 1 egressus est illinc, venitque in pa-
triam suam: & sequuti sunt eum disci-
puli eius.
2 Quumque aduenisset sabbathum, cæpit in
synagoga docere: multique audientes per-
cellebantur, dicentes, Vnde huic ista? &
quæ est hæc sapientia quæ data est ei quòd
etiam a virtutes tales per manus eius edan-
tur?
3 Nónne iste est faber ille, filius Mariæ, fra-
ter Iacobi & Iose & Iudæ & Simonis? nón-
ne & b sorores eius hîc sunt apud nos? Et
offendebantur in ipso.
4 Dicebat autem eis Iesus ‖ Non est Prophe-
ta c inhonoratus nisi in patria sua, & inter
cognatos, & in domo sua.
5 d Neque potuit illic virtutem vllam edere,
sed quum paucis ęgrotis imposuisset manus,
sanauit eos.
6 ‖ Mirabaturque propter incredulitatem eo-
rum: & circuibant vicos in orbem, docens.
7 ¶ 2 Tunc aduocauit duodecim illos cœpit-
que eos mittere e binos: deditque eis po-
testatem *aduersus* spiritus impuros.
8 3 Et præcepit eis vt nihil sumerent ad iter
nisi virgam tantùm: non peram non panem
non æs in zona:
9 Sed *vt* calcearentur ‖ f sandaliis: & ne g in-
duerentur binis tunicis.
10 Et dicebat eis, ‖ Vbicunque introieritis do-
mum, h illic manete vsquedū exeatis illinc.
11 4 Et quicunque non exceperint vos, neq;
audierint vos, egressi illinc, ‖ excutite pulue-
rem qui suberit pedibus vestris, *vt hoc sit* te-
stimonio adversus eos. Amen dico vobis, to-
lerabilior erit Sodomorum *conditio* siue Go-
morrhorum in die iudicii, quàm vrbis illi-
us.
12 Egressi igitur *illi* proclamabant i vt resipis-
cerent *homines*.

Mat. 13. 54. Luc. 4. 16. Ioh. 4. 44.
1 Mundanus [illegible] dulus nihil [illegible] de Christi [illegible] detrahit, [illegible] eius efficacia [illegible] priuat [illegible] dens.
a *Per virtutes intelligit miracula Christi [illegible] nam ipsius virtutem declarabant.*
b *Hebræorum more qui per fratres & sorores intelligunt cognatos omnes.*
c *Non [illegible] [illegible] [illegible] sed & [illegible] contemnitur.*
d *Neque [illegible] diuina [illegible] quiritur [illegible] dis, ergo hinc [illegible] homines incredulos [illegible] ingratos [illegible] [illegible] [illegible] opem ferat.*
Mat. 9. 35. Luc. 13. 22.
Mat. 10. 1. Luc. 9. 1. sup. 3. 14.
2 Peculiari [illegible] tione [illegible] discipuli ad [illegible] lem illum Apostolatum.
e *Ad verbū, duo, Heb. i. [illegible] legauit paria.*
3 Fidis [illegible] buque de [illegible] dem alioqui [illegible] vitam nece[illegible] gitandum [illegible] tullum [illegible] tur.
Act. 12. 8.
f [illegible]
Mat. 10. 14.
Act. 13. 51.

g *Id est, vestes sibi assumerent mutatorias, scilicet, vt expeditiores essent ad hanc obeundam peregrinationem.* h *Id est, Ne in [illegible] [illegible] natione mutetis hospitia vestra.* 4 *Dominus seruorum suorum seuerissimus vindex.* i *Hæc summa & caput prædicationis [illegible] Apostolorum fuit, quod diligenter animaduertendum est.*

13 Et dæmonia multa eiiciebant: ‖ vngebantque [k] oleo multos malè valentes, & sanabant *eos*.
14 ¶ [5] Audiuit autem *hæc* rex Herodes (clarum enim factum erat nomen eius) dixitq;, Iohannes ille qui baptizabat, surrexit à mortuis, & propterea [l] virtutes agunt in eo.
15 Alii dicebant, Elias est: alii verò dicebant, Propheta est, vel vnus ex prophetis [m] illis.
16 ‖[6] Quum igitur *hæc* audisset Herodes, ait, iste est Iohannes quem ego [n] decollaui, ipse surrexit à mortuis.
17 Ipse enim Herodes missis *satellitibus* prehenderat Iohannem, & vinxerat eum in carcere, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris sui, quia duxerat eam vxorem.
18 Dicebat enim Iohannes Herodi, ‖ Non licet tibi habere vxorem fratris tui.
19 Herodias autem [o] imminebat ei, & cupiebat eum trucidare: nec poterat.
20 Herodes enim metuebat Iohannem, sciens eum *esse* virum iustum ac sanctum, & obseruabat eum, auditoq; eo multa faciebat, & [p] libenter eum, audiebat.
21 Quum igitur dies opportunus adesset, quo tempore Herodes in natalitiis suis cœnam faciebàt proceribus suis [q] ac chiliarchis & primariis Galilææ:
22 Et introisset filia ipsius [r] Herodiadis, ac saltasset, placuissetque Herodi & simul accumbentibus, rex ait puellæ, Pete à me quodcunque volueris, & dabo tibi.
23 Iurauitque ei, Quodcunque à me petieris, dabo tibi, vsque ad dimidium regni mei.
24 At illa [s] egressa, dixit matri suæ, Quid petam? Illa verò dixit, Caput Iohannis Baptistæ.
25 *Puella* igitur cupidè statim ad Regem ingressa, *id* petit, dicens, Velim [t] vt iam nunc des mihi in patina caput Iohannis Baptistę.
26 Rex autem valdè tristis factus, noluit *tamen*, propter iusiurandum & eos qui simul accumbebant, eam reiicere.
27 Et statim rex, misso [v] spiculatore, imperauit vt afferretur caput eius.
28 Ille verò abiit ac decollauit eum in carcere: attulitque caput eius in patina, & dedit illud puellæ, & puella dedit illud matri suæ.
29 Quumque *hoc* audissent discipuli eius, venerunt & sustulerunt cadauer eius, & posuerunt in monumento.
30 ¶ ‖ Coacti sunt autem Apostoli ad Iesum, & annuntiauerunt ei omnia, & quæ egerant, & quæ docuerant.
31 [7] Et dixit eis, Venite vos priuatim in desertum locum, & requiescite paululū. Erant enim multi venientes & abeuntes: & [x] ne cibum quidem capere ipsis vacabat.
32 ‖ Abierunt igitur in desertum locum nauigio seorsim.
33 Vidit autem eos abeuntes turba, & agnouerunt eum multi: & pedibus ex omnibus ciuitatibus concurrerunt illuc, præuenerumtque eos, & conuenerunt ad eum.
34 ‖ Tunc egressus vidit turbam multam Iesus, & commiseratione intima commotus est super eis, quoniam erant vt oues non habētes pastorem: cœpitque eos docere multa.

13 Et demonia multa eiiciebant: ac vngebant oleo ægrotos multos, & sanabant.
14 Et audiuit Hiraudis rex de Ieschua (innotuerat enim ei nomen eius) & dicebat, Iuchannan Baptista surrexit [4] à mortuis, propter hoc virtutes fiunt [5] per eum.
15 Alii dicebant, Iliah est: & alii, Propheta est, sicut vnus ex prophetis.
16 Quumque audiuisset Hiraudis, dicit, Iuchannan est, cuius ego amputaui caput: ipse surrexit [6] a mortuis.
17 Ipse enim Hiraudis miserat *ac* apprehenderat Iuchannan, ac coniecerat in locum vinctorum, propter Hiraudiah vxorem fratris sui Philippi quam acceperat.
18 Et dicebat enim Iuchannan Hiraudi, Non licet tibi *vt* accipias vxorem fratris tui.
19 Ipsa autem Hiraudiah [7] impugnabat eum, & volebat interficere eum: nec poterat.
20 Hiraudis enim metuebat à Iuchannan, eo quòd sciebat quòd vir esset iustus & sanctus & obseruabat eum, & [8] multa audiebat ab eo, & faciebat, & libenter audiebat eum.
21 Et factum est certo quodam die, quum Hiraudis [9] in domo natiuitatis suæ cœnam fecisset proceribus suis & chiliarchis, & primoribus Galilææ.
22 Et ingressa esset filia Hiraudiah saltaret placeretque ipsi Hiraudi, & iis qui discumbebant cum eo: & dixit rex puellæ, Pete à me id quod volueris, & dabo tibi.
23 Et iurauit ei, Quicquid petieris à me, dabo tibi, vsque ad dimidium regni mei.
24 Tunc egressa est, & dixit matri suæ, Quid petam ab eo? Dixit ei, Caput Iuchannan Baptistæ.
25 Et illico ingressa est cum solicitudine ad regem, & dixit ei, Volo hac hora vt des mihi in patina caput Iuchannan Baptistæ.
26 Et tristitia fuit multa regi: propter autem iuramentum, & propter accumbentes noluit fraudare eam.
27 Sed illico misit rex spiculatorem, & præcepit vt adferret caput Iuchannan. Et abiit, & amputauit caput Iuchannan in loco vinctorum.
28 Et adduxit in patina, ac dedit puellæ: & ipsa puella dedit matri suæ.
29 Et audiuerunt discipuli eius, & venientes acceperunt cadauer eius, & posuerunt in loco sepulchri.
30 Et congregati sunt Apostoli ad Ieschua, & retulerunt ei quicquid fecissent, & quicquid docuissent.
31 Et ait eis, Venite, abeamus in desertum seorsim, & quiescite paululum. Erant enim multi qui abibant & veniebant: nec erat eis opportunitas ne ad comedendum quidem.
32 Et abierunt in locum desertum nauigio seorsim.
33 Et viderunt eos multi abeuntes, & agnouerunt eos, & in arida occurrerunt ex omnibus ciuitatibus, anteuerterunt eum illuc.
34 Et egressus est Ieschua: vidit turbas multas, & misertus est super eis, quòd similes essent ouibus quibus non est pastor. Et incipiebat docere eos multa.

4 תרמולא propriè significat saccum quo vtuntur qui iter faciunt ad imponendum cibum necessarium ad iter, vt apparet in paraphrasi Chald. in Ruth. cap. 2.17.

5 Ad verb. Ab inter mortuos: cui respondet Gallica phrasis. *D'entre les morts*: vt ante obseruatum.

6 Ad verb. Ad inter mortuos, vt paulo antè.

7 Subaudi Verbis: hoc est, Acriter minitabatur ei. Hoc enim sensu idem verbū sæpe legitur, Act. 4. & epist. pet. cap. 2.

8 Id est, Eius hortatu & consilio multa faciebat.

9 Id est, In domo vbi celebrat epulum natalitiorum suorū.

 35 [10] Quum-

10 Id est, Eius sermones protracti fuissent in multum tempus & serum esset.

35 [10] Quumque esset tempus multum, accesserunt ad eum discipuli eius, & dixerunt ei, Hic locus desertus est, & tempus multum est *progressum.*

36 Dimitte eos vt abeant in agros qui circumiacent eis, & in pagos, & emant sibi panem. Non enim est eis aliquid ad comedendum.

37 Ille autem dixit eis, Date ipsos vos ad edendum. Dicunt ei, Ibimus ememus ducentorum denariorum panem, & dabimus eius *vt* edant?

38 Ille autem dixit eis, Abite, videte quot panes sunt vobis hic. Et quum vidissent, dicunt ei, Quinque panes, & duo pisces *sunt nobis.*

39 Et præcepit eis vt discumbere facerent vnumquenque, discumbentes discumbentes super herbam.

11 Id est, Diuersos ordines quo interordia est aliquod esset inter discumbentium series, ad apponendos & colligendos panes.

40 Et discubuerunt [11] *per* discubitus discubitus, qui *erant* centeni centeni, & quinquageni quinquageni.

41 Et accepit quinque illos panes, & duos pisces, & suspexit in cœlum, & benedixit ac fregit panem: deditque discipulis suis vt apponerent illis. Illos quoque duos pisces partiti sunt illis omnibus.

42 Et comederunt omnes, & saturati sunt.

43 Et sustulerunt fragmentorum duodecim cophinos plenos, & de piscibus.

44 Erant autem qui comederant panē, quinque millia virorum.

12 Ad verbum, in transitum. Hebraismus ante notatus.

45 Et statim coegit discipulos suos vt ascenderent in nauigium, & abirent ante se [12] in aduersum littus Beth-Tzaida, dum dimitteret ille turbas.

46 Et quum dimisisset eas, abiit in montem ad orandum.

47 Quum autem esset vespera, nauigium erat in medio mari, & ipse solus super terram.

13 Vox Syriaca est [Syriac], quæ propriè significat arantes: sed per metaphoram ab agricolis ad nautas transfertur, vt etiam apud Latinos poetas qui dicunt Sulcare æquor.

14 Spectri periphrasis est & inanis visionis.

15 Id est, Cordati estote.

48 Et vidit eos quòd seipsos [13] vexarent remigantes: (ventus enim eis contrarius erat) & in custodia quarta noctis uenit ad eos Ieschua ambulans super aquas, & volebat præterire eos.

49 Illi autem viderunt eum quòd ambularet super aquas, & putauerunt [14] quòd visio esset falsa, & clamauerunt.

50 Omnes enim viderunt eum, & timuerunt. Et eadem hora loquutus est cum eis, & dixit eis, [15] Bono animo estote: ego sum: ne timeatis.

51 Et ascendit ad eos in nauigium, & desiit ventus: & valdè admirabantur, & stupescebant apud seipsos.

16 Id est, Stupidum.

17 Ad verb. Transitum Heb.

18 De Genesar vide Matth. 14. 34.

52 Non enim intellexerunt de pane illo, propterea quòd cor eorum [16] crassum erat.

53 Et quum transiuissent [17] oppositum littus, venerunt in terram [18] Genesar.

54 Et quum egressi essent è nauigio, eadem hora conspicati sunt eum homines eius loci.

19 Ad verb. Malè male. Vox geminata loco superlatiui, vt ante notatum.

55 Et cucurrerunt per totam illam regionem, & cœperunt adducere eos [19] qui pessimè affecti erant, ferentes eos in grabatis eò vbi audiebant quòd ille esset.

56 Et quocunque introiuisset in pagos & in

35 || Quum autem iam [y] multus dies esset adierunt eum discipuli eius, dicentes, Desertus est locus, & iam multus dies est.

36 Dimitte eos, vt profecti in circumiacentes agros ac vicos, emant sibi panes; nam quò vescantur non habent.

37 At ille respondens dixit eis, Date vos ipsis quo vescantur. Tunc dicunt ei, *Num* [z] profecti emerimus [a] ducentis denariis panes, & dederimus eis quo vescantur?

38 Ipse verò dicit eis, Quot panes habetis? abite & videte. || Et *illi* re cognita, dixerunt, Quinque & duos pisces.

39 Tunc iussit eos facere vt accumberent omnes [b] per conuiuia super viridi gramine.

40 Accubuerunt igitur sigillatim per [c] areolas, *partim* centeni, & *partim* quinquageni.

41 Et acceptis quinque illis panibus ac duobus illis piscibus, suspiciens in cœlum, [d] benedixit, ac fregit panes: deditque discipulis suis vt illis apponerent: & duos pisces partitus est omnibus.

42 Comederuntque omnes, & saturati sunt.

43 Et sustulerunt fragmentorū duodecim cophinos plenos, & ex piscibus.

44 Erant autem qui comederant, quasi quinquies mille viri.

45 [8] Et statim coegit discipulos suos inscendere nauigium, & præire Bethsaidam in vlteriorem *ripam*, dum ipse dimitteret turbam.

46 Et quum amandasset eos, abiit in montem ad precandum.

47 || Quum autem serum *diei* adesset, erat nauigium in medio mari, & ipse solus in terra.

48 Viditque eos vexatos in *nauigio* [e] prouehendo: (erat enim ventus eis contrarius) & circa [f] quartam vigiliam noctis venit ad eos, ambulans super mare: volebatque eos præterire.

49 Illi verò viso eo ambulante super mare, putauerunt spectrum esse: & exclamauerunt:

50 (Omnes enim videbant eum, & turbati sunt) sed statim loquutus est cum eis, & eis dixit, Confidite: ego sum, ne timete.

51 Tunc ascendit ad eos in nauigium: quieuitque ventus, & *ipsi* [g] multo magis apud sese obstupescebant, & mirabantur.

52 [h] Non enim intellexerunt *quod factum fuerat* illis panibus: quoniam cor eorum stupidum erat:

53 ¶ Et quum traiecissent, venerunt in terram Genezareth: & appulerunt.

54 [9] Tunc ipsis egressis è nauigio, statim agnito eo,

55 Quum percurrissent totam illam circumiacentem regionem, cœperunt in grabbatis malè affectos circumferre vbi audiebant eum esse.

56 Et quocunque introisset in vicos, aut vrbes

Mat. 14. 15.
y Horarum [illegible] ad verb. cum iam hora multa fieret, id est, vergente ad noctem die.
z Interrogatio cum admiratione atque adeò cum ironia coniuncta, qua videntur quasi indignari, si [illegible] sit aliquid facturus.
a Ducenorum denariorum est pecunia nostris vsitata, coronatorum vel ducatorum quasi 20.
Mat. 14. 17. luc. 9. 13. Ioh. 6. 9.
b Ad verb. per conuiuia, conuiuia [illegible] quæ [illegible] distributim [illegible] 6. 7. Conuiuia [illegible] vocat [illegible] ordinatim [illegible] accubuerunt.
c Vel [illegible] areolis, [illegible] Heb. vt [illegible]
d Id est, Gratias Deo Patri, [illegible] eius inuocauit.
8 Fides [illegible] Dei post [illegible] res manet [illegible] ma tempest[illegible] abiens corpor[illegible] stus, virtute [illegible] sic moderat[illegible] quo tempore [illegible] ratione [illegible] peccant, in [illegible] tis portum [illegible] tur. Vera Ecclesiæ hoc mundo [illegible] tis imago.
Mat. 14. 23. [illegible]
e Proue[illegible] nis [illegible]
f [illegible] custodia [illegible]
g [illegible] vt quum [illegible] [illegible] erint [illegible] etiam [illegible] antea [illegible] quum [illegible] ios ac [illegible]
h [illegible] quinque [illegible] non [illegible] non [illegible] rant, [illegible] ista [illegible] nus esset [illegible]
Mat. 14. 3[illegible]
9 Christus [illegible] tris [illegible] prouiso [illegible] me [illegible] cipitur [illegible] rum bona.

bes, aut agros, in foris ponebant ægrotos, & precabantur eum vt vel fimbriam pallii ipsius tangerent: & quotquot tangebant [i] eum, [k] seruabantur.

ciuitates, in foris ponebant infirmos, & petebant ab eo vt saltem fimbriam vestimenti eius tangerent. Et omnes qui tangebant eum, sanabantur.

Caput VII.

1. Apostoli reprehenduntur comedentes illotis manibus. 4. Pharisæorum doctrina de lotionibus. 6. Hypocritæ. 8. à quibus præcepta hominum, præceptis Dei præferuntur. 10. Parentes honorandi. 14. Quæ sunt quæ verè coinquinant hominem. 25. Chananæa. 32. Surdus mutus sanatur.

1 ‖ TVNC [l] coguntur ad eum Pharisæi, & quidam ex Scribis, qui venerant Hierosolymis.
2 [m] Et quum vidissent quosdam ex discipulis eius [n] pollutis manibus (id est illotis) [o] edere panem, conquesti sunt.
3 Nam Pharisæi & omnes Judæi, nisi [p] pugno lauerint manus, non edunt, [q] tenentes traditionem seniorum.
4 [r] Et à foro *venientes*, nisi loti fuerint, non edunt. Et alia multa sunt quæ acceperunt tenenda, nempè lotiones poculorum, & [s] sextariorum, & æramentorum, & lectorum.
5 Deinde interrogarunt eum Pharisæi & Scribæ, quare discipuli tui non [t] ambulant secundum traditionem seniorum, sed illotis manibus edunt panem?
6 [2] Ille verò respondens dixit eis, bene certè prophetauit Esaias de vobis hypocritis: vt scriptum est, Populus iste labiis me honorat, cor autem eorum procul abest à me.
7 [3] Frustrà verò me colunt, docentes doctrinas, *quæ sunt* mandata hominum.
8 [4] Nam omisso mandato Dei, tenetis traditiones hominum, lotiones [v] sextariorum & poculorum: aliáque similia eiusmodi multa facitis.
9 [5] Præterea dixit eis, ‖ [x] *Sanè* benè abrogatis mandatum Dei, vt traditionem vestram seruetis.
10 Moses enim dixit, ‖ Honora patrem tuum & matrem tuam: &, Qui maledixerit patri vel matri, [y] morte moriatur.
11 Vos autem dicitis, Si dixerit quispiam patri vel matri, [z] Corban (id est donum est) quodcunque à me iuuari possis *insons erit*.
12 [a] Nec permittitis amplius eum quicquam præstare patri suo aut matri suæ.
13 [b] Abrogantes sermonem Dei traditione vestra quam tradidistis: & similia huiusmodi multa facitis.
14 ¶ Aduocata etiam tota turba, dixit eis, Audite me omnes, & intelligite.
15 Nihil est extra hominem quod ingrediens in eum, possit eum polluere: sed quæ egrediuntur ex eo, illa sunt quæ polluunt hominem.
16 Si quis habet aures ad audiendum, audiat.
17 Et quũ introisset domum, *digressus* à turba,

1 ET congregrati sunt ad eum Pharisæi & Legisperiti, qui venerant ex Vrischelem.
2 Et viderunt quosdam ex discipulis eius qui comedebant panem non lauantes manus suas, & conquesti sunt.
3 (Omnes enim Judæi & Pharisei, nisi diligenter lauerint manus suas, non edunt, [1] quia retinent traditiones seniorum.
4 Et è foro *venientes* nisi abluant se, nõ edunt. Et multa alia sunt quæ acceperunt vt obseruent, *nempe* lotiones poculorum, & lagenarum, & vasorum æris, & lectorum)
5 Et interrogauerunt eum Legisperiti & Pharisæi, Quare discipuli tui [2] non ambulant secundum traditiones seniorum, sed quum non lauent manus suas, comedunt [3] panem?
6 Ille autem dixit eis, Bene de vobis vaticinatus est Isaiah propheta, [4] hypocritæ, sicut scriptum est, Populus iste labiis suis honorat me, cor autem eorum valdè remotum est à me.
7 Et frustra reuerentiam exhibent mihi, docentes doctrinas mandatorum filiorum hominis.
8 Dereliquistis enim mandata Dei, & retinetis traditiones filiorum hominis, *nempe* lotiones poculorum & lagenarum, & multa quę his similia sunt.
9 Dixit *etiam* eis, Egregie reiicitis mandata Dei, vt stabiliatis traditiones vestras.
10 Musche enim dixit, Honora patrẽ tuum & matrem tuam, &, Qui maledicit patrem aut matrem, [5] morte moriatur.
11 Vos autem dicitis, Si dixerit quispiam patri suo aut matri suæ, [6] Oblatione mea quæ est à me iuuaberis.
12 Et non sinitis eum vt faciat aliquid patri suo aut matri suæ.
13 Et reiicitis sermonem Dei propter traditionem quam tradidistis: & similia his multa facitis.
14 Et vocauit Jeschua turbam vniuersam, & ait eis, Audite me vos omnes, & intelligite.
15 Non est quicquam quod extra filium hominis est, & ingreditur in eum, quod possit polluere eum: sed id quod egreditur ab eo, id est, quod polluit filium hominis.
16 Is cui sunt aures vt audiat, audiat.
17 Quum autem introisset Jeschua in do-

[1] Videntur hinc etiã nomen obtinuisse פרושים, Id est Pharisæorum, à פרש, quod est explicauit, Exposuit: quòd, nõ vt Tanduzai [illegible] insisterent, sed quæ in commentariis doctores tradissent, amplecterentur.
[2] Id est, Non viuunt, Hebraismus admodũ frequens.
[3] Id est, Cibum.
[4] Ad verb. Assumentes vultum, vt sæpe notatum est.

[5] Id est, Omnino moriatur. Hebr.
[6] Oratio est concisa: & supplenda aliqua sunt, hoc modo videlicet, Persuadetis filiis quòd satisfaciant parentibus, si quid ex suis facultatibus Deo sponte offerant, eo quòd oblatione illa fauorem Dei concilient parẽtibus: præposita vestra doctrina filios à auertitis à pietate erga parentes.

[s] Sextarius dicitur quæ sit sexta pars congii, quæ mensura apud antiquos tam liquidis quam aridis seruiebat. [5] Vera religio superstitioni ex [illegible] repugnans, In Spirituali cultu consistit: & omnes verę religionis hostes, quantumuis altè radices egisse videantur, euellentur. [illegible] Deut.5.16. ephes.6.2. [x] Ironia. Exod.21.17. leuit.20.19. prou.20.20. [y] Sine spe veniæ morte mulctetur. [z] Mat. [illegible] [a] Id est, Qui pecuniam misit in Gazophilacium, huic dicitis, non esse iam opus vt quicquam impertiat egentibus parentibus, quod præcepto Dei [illegible] interim superstitione deterritis parentes, ne audeant à filiis exigere, quod semel Deo dicatum videtur, ne sacrilegio sese reddant ob[noxios]. [b] Id est, vestris constitutionibus populum onerantes efficitis vt sanctissima Dei præcepta negligat populus tanquam antiquata & ab[rogata]. Mat.15.20.

mum à turba, interrogauerunt eum disci-
puli eius de parabola ista.
18 Dixit eis, Sic etiam vos hebetes estis? Jg-
noratis vos quòd quicquid extrinsecus in-
greditur in filium hominis, non potest pol-
luere eum?
19 Quia in cor eius non introiit, sed in ven-
trem eius: & eiicitur in secessum, qui purgat
omnem escam.
20 Id autem quod egreditur à filio hominis,
illud polluit filium hominis.
21 E medio enim, *hoc est* è corde filiorum ho-
minis, exeunt cogitationes malæ, adulteri-
um, scortatio, furtum, cædes.
22 Auaritia, malitia, fraus, 7 fœtor, oculus ma-
lus, maledicentia, superbia, amentia.
23 Hæc omnia mala ab interno exeunt, & pol-
luunt filium hominis.
24 Inde surrexit Jeschua, & venit in confini-
um Tzur & Tzaidan, & ingressus est in do-
mum quandam: nec volebat vt quisquam
hoc sciret: & non potuit latere.
25 Jllico enim audiuit mulier quædam de eo,
cuius filiæ spiritus erat impurus, & veniens
procidit ante pedes eius,
26 (Jlla autem mulier profana erat ex Phœ-
nice Syriæ) & petebat ab eo vt eiiceret dæ-
monium ex filia sua.
27 Et dixit ei Jeschua, Sine *vt* prius saturen-
tur filii. Non enim bonum est vt accipiamus
panem filiorum, proiiciamus canibus.
28 Jpsa autem respondit, & dixit ei, Etiā Do-
mine mi, etiam canes sub mensa comedunt
micas filiorum.
29 Et dixit ei Jeschua, Abi: propter istum ser-
monem exiit dæmon à filia tua.
30 Et abiit domum suam, & inuenit filiam su-
am iacentem in lecto: & exiuerat ab ea dæ-
monium eius.
31 Rursus egressus est Jeschua è confinio
Tzur & Tzaidan, & venit ad mare Galilææ
in confinium Decapolis.
32 Et adduxerunt ad eum surdum quendam
balbutientem, & petebant ab eo vt poneret
super eum manum.
33 Et extraxit eum à turba seorsim, & iniecit
digitos suos in aures eius, & spuit, ac tetigit
linguam eius.
34 Et suspexit in cælum, & ingemuit, dixitque
ei, Adaperitor.
35 Et eadem hora adapertæ sunt aures eius,
& solutum est vinculum linguæ eius, & lo-
quutus est planè.
36 Et admonuit eos vt hoc nemini dicerent:
& quo ipse admonebat eos, illi magis præ-
dicabant.
37 Et vehementer mirabantur, & dicebant,
Omnia bene facit, surdos facit vt audiant, &
qui non loquuntur vt loquantur.

7 Ab effectu designat ebrietatē, quæ hominem fœtidum reddit. Eodem sensu accipitur. Pet.4.3.

interogarunt eum discipuli eius de para-
bola.
18 Tunc dicit eis, intelligentia itáne & vos
caretis? non intelligitis, quicquid extrinse-
cus ingreditur in hominem, non posse eum
polluere?
19 Non enim ingreditur in cor eius, sed in
ventrem: & in latrinam abit, [c] purgans om-
nes escas.
20 Dicebat autem, quod ex homine egredi-
tur illud polluere hominem.
21 ‖Intus enim ex corde hominum malæ co-
gitationes egrediuntur, adulteria, scortati-
ones, cædes,
22 Furta, [d] augenda re artes, [e] scelera, dolus,
proteruia, [f] oculus malus, obtrectationes, su-
perbia, amentia.
23 Omnia hæc scelera intus exeunt, & pol-
luunt hominem.
24 ¶ ‖ 6 Et illinc surgens abiit in [g] confinia
Tyri ac Sidonis: & ingressus domum, nemi-
nem volebat *hoc* scire: sed non potuit latêre.
25 Quum enim de eo audiisset mulier, cuius
filiola habebat spiritum impurum, venit &
accidit ad pedes eius:
26 (Erat autem mulier [h] Græca, [i] Syrophœ-
nissa gente) & rogauit eum vt dæmonium
eiiceret ex filia sua.
27 Iesus autem dixit ei, Sine prius saturari li-
beros, non est enim bonum accipere panem
liberorum, & obiicere [k] catellis.
28 Ipsa verò respondit, & dixit ei, [l] Etiam Do-
mine: etenim catelli edunt sub mensa ex
micis puerorum.
29 Tunc dixit ei, Propter istum sermonem a-
bi: exiit dæmonium ex filia tua.
30 Quum autem *illa* abiisset domum suam,
inuenit dæmonium exiisse, & filiam proie-
ctam super lectum.
31 7 Tunc regressus è finibus Tyri ac Sidonis,
venit ad mare Galilææ, per medios fines
[m] Decapolis.
32 Et offerunt ei surdum [n] difficulter loquen-
tem: & precantur eum vt imponat ei ma-
num.
33 *Ipse* verò quum abduxisset eum è turba
priuatim, misit digitos suos in auriculas e-
ius: & quum spuisset, tetigit linguam eius.
34 Ac suspiciens in cœlum, [p] ingemuit, dixit-
que ei, Ephphatha, quod est, Adaperitor.
35 Et statim adapertæ sunt eius aures: & so-
lutum est vinculum linguæ, & loqueba-
tur rectè.
36 Et interdixit eis ne cui dicerent: sed
[q] quantumcunq; ipse eis interdixisset, mul-
tò magis [r] *hoc* prædicabant.
37 Et supra modum percellebantur, dicen-
tes, ‖Bene omnia fecit: facit ut surdi audiant,
& muti loquantur.

c *Quod enim in latrinam vadit dicitur expurgare omnes cibos, quoniam est cibi fex & purgamentum.* Gen.6.5.& 8.21.

d *Omnis generis versutia, quibus alii ex aliorum incommodis sua captant commoda.*

e *Inueterata malitia.*

f *Vide Mat.20.15. Heb. pro inuidia.*

Mat.15.21.

6 Quod oblatum repudiant superbi, hoc velut extorquent modesti, & humiles peccatores.

g *In extrema pa-lestinæ fines, vicina Tyro & Sidoni.*

h *Religione prophana.*

i *Vicina Damasco.*

k *Vititur diminutiuo, vt maiore cum contemptu loqui videatur.*

l *Quasi dicat, Si res habet vt in[illegible] satis debes esse contenta vel micas excipiens, [illegible] micas igitur peto, non filiorum panem.*

7 Sicut nos [illegible] Pater in vno filio ad hanc vitam condidit, ita etiam in eodem vno ad futuram vitam instaurat.

m *Regiunculam, sed dicta a decem vrbibus, quas intercessant & cingunt tetrarchia, Plinius lib.5.cap.* 18.

n *Balbum.*

o *Acceptum discipulorum manibus.*

p *Hinc perspicimus quàm singulari fuerit Christi amore erga homines quorum miserijs ita condoluit.*

q *Quo plus.*

r *Sub[illegible] non prohibuisset.*

CAPUT VIII.

1. *Miraculum septem panum.* 11. *Judæi signa quærunt.* 15. *Cauendum a doctrina Pharisæorum.* 22. *Cæcus sanatur.* 27. *Varia populi opinio de Christo.* 29. *Apostolorum de Christo confessio.* 31 *Prædicit mortem suam Christus.* 33. *Petrus, Satan.* 35. *Animam seruare & perdere.* 38. *Erubescere Christum.*

1 IN illis autem diebus, quum turba multa
esset, nec esset aliquid quod comederet,
aduocauit discipulos suos, & dixit eis,

1 ‖DIebus [1] illis, quum multa omnino turba
esset, nec haberent quo vescerêtur, ad-
uocauit Jesus discipulos suos, dixitq; eis.

Matt.15.32.
1 Vide apud Matth.15.32.

2 Misericordia

2 Intima misericordia commoueor erga tur-
bam : quia iam triduum manent apud me,
nec habent quo vescantur.
3 Quòd si dimisero eos ieiunos [a] domum su-
am, [b] deficient in via: quidam enim ex eis
procul venerunt.
4 Responderunt autem ei discipuli eius, [c] Vn-
de istos quispiam possit hic satiare panibus
in deserto?
5 Interrogauit autem eos, Quot panes habe-
tis? Ipsi verò dixerunt, Septem.
6 Tunc denuntiauit turbæ vt discumberet hu-
mi: & acceptis septem illis panibus, [d] quum
gratias egisset, fregit, deditque discipulis
suis vt apponerent: & apposuerunt tur-
bæ.
7 Habebant autem pisciculos paucos: &
quum benedixisset, dixit vt hos etiam ap-
ponerent.
8 Comederunt autem, & saturati sunt: & su-
stulerunt fragmentorum quæ superfuerant
septem sportas.
9 Erant autem qui comederant, quasi quater
mille: dimisitque eos.
10 ¶ Et statim ingressus in nauigium cum di-
scipulis suis, venit in partes Dalmanu-
tha.
11 [e] ‖Et venerunt Pharisæi, cœperuntque
altercari cum eo, quærentes ab eo signum è
cœlo, tentantes eum.
12 Ipse verò, [f] quum altè ingemuisset spiritu
suo, dixit, Cur gens ista signum requirit? a-
men dico vobis, [g] si dabitur nationi isti sig-
num.
13 ¶ Et eis relictis, ingressus rursus nauigi-
um, abiit in vlteriorem *ripam*.
14 ‖Fuerant autem obliti discipuli sumere pa-
nes: & panem non nisi vnum habebant se-
cum in nauigio.
15 Tunc interdixit eis, dicens, ‖Videte, ca-
vete à fermento Pharisæorum, & [h] fermen-
to Herodis.
16 Disceptabant igitur alii aduersus alios,
dicentes, Panes non habemus.
17 Id autem quum nosset Iesus, dixit eis, Quid
disceptatis quia panes non habetis? non-
dum animum aduertitis, nec intelligentia
præditi estis? adhuc stupidum habetis cor
vestrum?
18 Quum oculos habeatis, non cernitis? &
quum aures habeatis, non auditis? nec me-
mores estis?
19 ‖Quum quinque panes illos fregi in *homines*
quinquies mille, quot cophinos fragmentis
plenos sustulistis? Dicunt ei, Duodecim.
20 Quum autem illos septem *hominibus* qua-
ter mille, quot sportas fragmentis ple-
nas sustulistis? illi verò dixerunt, Sep-
tem.
21 Tunc dixit eis, Quomodo *hæc* non intelli-
gitis?
22 ¶ Venit autem [l] Bethsaidam: & obtule-
runt ei cæcum, & precati sunt eum vt ipsum
tangeret.
23 Tunc prehensa manu cæci, eduxit eum
extra vicum: & [m] quum inspuisset in oculos
eius, imposuissetque ei manus, interroga-
uit eum ecquid videret.

2 Miseret me turbæ huius, quia ecce tribus
diebus manserunt apud me, nec est eis
quod comedant.
3 Et si [r] eueniat vt dimittam eos ieiunos in
domos suas, lassi *fient* in via. Aliqui enim ex
eis è longinquo venerunt.
4 Dicunt ei discipuli eius, Vndênam potest
quis hic in solitudine saturare pane hos om-
nes?
5 Et interrogauit eos ipse, Quot panes sunt
vobis? Dicunt ei, Septem.
6 Et præcepit turbis vt discumberent super
terram: & accepit septem illos panes, & be-
nedixit, & fregit, ac dedit discipulis vt ap-
ponerent: & apposuerunt turbis.
7 Et erant pisces pauci, & etiam super eis be-
nedixit: & iussit vt apponerent eos.
8 Et comederunt, & saturati sunt, & sustule-
runt reliquias fragmentorum sportas sep-
tem.
9 Erant autem homines qui comederant,
quasi quatuor millia.
10 Et dimisit eos, & ascendit statim in naui-
gium cum discipulis suis, & venit in locum
Dalmanutha.
11 Et egressi sunt Pharisæi, & cœperunt di-
sputare cum eo, & petebant ab eo signum è
cœlo, tentantes eum.
12 Et ingemuit spiritu suo, & dixit, Quid quæ-
rit signum generatio hæc? ammin dico vo-
bis quod non dabitur signum generationi
huic.
13 Et reliquit eos: & ascendit in nauigium, &
abierunt [2] in illud littus.
14 [3] Et obliti fuerant vt acciperent secum pa-
nem: & nisi vna placenta erat cum eis in na-
uigio.
15 Et præcepit eis, dixitque eis, Videte, cauete
à fermento Pharisæorum & à fermento Hi-
raudis.
16 Et [4] disceptabant vnus cum altero, ac di-
cebant, Quia panis non est nobis.
17 Ieschua autem *id* cognouit, & dixit eis,
Quid disceptatis vos quòd panis non sit vo-
bis? [5] Non vsque nunc intelligitis vos, &
non consideratis vos? Quousque cor durum
erit vobis?
18 Et oculi sunt vobis, & non videtis? & au-
res sunt vobis, & non auditis? neque memo-
res estis?
19 [6] Quum illos quinque panes frangerem
quinque millibus, quot cophinos fragmen-
torum plenos sustulistis? Dicunt ei, Duode-
cim.
20 Dixit eis, Et quum septem quatuor milli-
bus, quot sportas fragmentorum plenas su-
stulistis? Dicunt ei Septem.
21 Dixit eis, Quomodo [7] non vsque nunc
consideratis?
22 Et venit Beth-Tsaida, & adduxerunt ad
eum cæcum, petebantque ab eo vt eum tan-
geret.
23 Et apprehendit manum cæci, & eduxit e-
um extra pagum, & spuit in oculos eius, ac
imposuit manum suam, & interrogauit eum
quidnam videret.

r Syrè Fiat. Vel Fit.

2 Ad verb. Ad illum transitum, Id est, Oppositum littus illi vnde soluerant.
3 Syrè, Errauerant. Sensus autem est, Per errorem obliuioni tradiderant. Idem verbum legitur eodem sensu ad Heb. 7.
4 Id est, Collatis cogitationibus disputabant.
5 Id est, Nondum, Hebraismus.
6 Aliter distinguitur in Græco.
7 Id est, Nondum, Hebraismus.

8 Video homines esse, quia ambulant: & similes esse arboribus, quia erecta sunt statura.

24 Et aspexit, & ait, [8] Video filios hominis
sicut arbores, qui ambulant.
25 Iterum posuit manum suam super oculos
eius: & restitutus est, & videbat omnia dilucidè.
26 Et dimisit eum domum suam, & dixit, Neque in pagum istum ingredieris, neque dices cuiquam in pago.
27 Et egressus est Ieschua & discipuli eius in
pagos Cæsareæ Philippi: & interrogabat discipulos suos in via, ac dicebat eis, Quid dicunt homines de me quòd sim?
28 Illi autem dixerunt, Quòd *es* Iuchannan
Baptista: & alii, quòd *es* Iliah, & alii, vnus ex
Prophetis.
29 Dixit eis Ieschua, Vos autem quid dicitis
de me quòd sim? Respondit Schemeun Cipha, & dixit ei, Tu es Christus filius Dei viuentis.
30 Et interdixit eis ne cui *hoc* dicerent de se.
31 Et incipiebat docere eos quòd futurum
esset vt filius hominis pateretur multùm, & vt reprobaretur à senioribus & à principibus sacerdotum & à Legisperitis, & occideretur, & tertio die resurgeret.
32 Et apertè eum sermonem loquebatur. Et
accepit eum Cipha, & cœpit increpare eum.
33 Ille verò conuersus est, & intuitus est di-
scipulos suos, ac reprehendit Schemeun, & ait, Abi post me Satana: quia non cogitas, quod diuinum *est*, sed quod *est* filiorum hominis.
34 Et vocauit Ieschua turbas cum discipulis
suis, & dixit eis, Qui vult [9] venire post me, abneget seipsum, & tollat crucem suam & [10] veniat post me.
35 Quicunque enim voluerit [11] seruare ani-
mam suam, perdet eam: & quicunque perdiderit animam suam propter me & Euangelium meum, [12] seruabit eam.
36 Quo enim iuuatur filius hominis si mun-
dum vniuersum lucretur, & animæ suæ iacturam faciat?
37 Aut quam dabit filius hominis compensa-
tionem animæ suæ?
38 Quisquis enim erubuerit me & sermones
meos in generatione hac peccatrice & adulterea, Filius quoque hominis erubescet eum quum venerit in gloriam patris sui cum Angelis eius sanctis.

9 Id est, Me sequi. Hebraismus: vt paulò pòst.
10 Id est, Sequatur.
11 Ad verb. Viuificare.
12 Ad verbum, Viuificabit eum.

24 Qui cùm oculos sustulisset, dixit, [n] Video
homines instar arborum ambulantes.
25 Deinde rursum imposuit manus oculis e-
ius, [o] fecitque vt *denuo* occulos attolleret: & restitutus est, viditque procul & dilucidè omnes.
26 [6] Tunc *Iesus* misit eum domum suam, di-
cens, Neque in vicum illum ingreditor, neque *hæc* dicito cuiquam in vico.
27 ¶ ‖ [7] Egressus est autem Iesus ac discipu-
li eius in vicos Cæsareæ *quæ cognominatur* Philippi: & in via interrogauit discipulos suos, dicens eis, Quem me dicunt homines esse?
28 Illi verò responderunt Iohannem Bap-
tistam: & alii Eliam: alii verò, vnum ex
Prophetis.
29 Tunc ipse dixit eis, Vos autem, quem me
dicitis esse? Respondens verò Petrus dicit ei, Tu es ille Christus.
30 [8] Tunc [p] interminatus est vt nulli *id* dice-
rent de se.
31 ¶ [9] Et cœpit eos docere quòd oporteret
Filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus, principibusque Sacerdotum ac Scribis, & trucidari: & [q] tribus pòst diebus resurgere.
32 [10] Et apertè eum sermonem loquebatur.
Tunc prehendit eum Petrus, cœpitque obiurgare.
33 Ipse verò conuersus, & intuitus discipu-
los suos, obiurgauit Petrum, dicens, [r] Abscede à me Satana: nam [s] non sapis quæ Dei *sunt*, sed quæ *sunt* hominum.
34 [11] Et quum aduocasset turbam cum disci-
pulis suis, dixit eis, ‖ Quicunque vult pone me venire abdicet semetipsum, & tollat crucem suam, ac sequatur me.
35 Quisquis enim voluerit animam suam ser-
uare, perdet eam: quisquis autem perdiderit animam suam causa mea & Euangelii, is seruabit eam.
36 [12] Quid enim profuerit cuipiam si lucra-
tus fuerit mundum totum, & anima sua mulctetur?
37 ‖ Aut quam dabit quispiam compensatio-
nem animæ suæ?
38 ‖ Nam quemcunque puduerit mei ac meo-
rum sermonum in natione ista adultera & peccatrice, Filium etiam hominis pudebit eius, quando venerit cum gloria Patris sui, cum Angelis illis sanctis.

n ... formam ipsam non distingueret.
o Id est, iterum iussit vt reipsa explorata recte cernere.
6 Miracula Christus non vult à doctrina separari.
7 Multi Christum laudant, qui tamen eum sua laude spoliant.
Mat. 16, 13. luc. 9, 18.
8 Christus sua momenta prædicationi Euangelii præfixit.
p Addita minis prohibuit.
9 Christus inuitus neque ... sperato, sed prudens & volens, nobis causa passus est ... est passus.
q Tertio ...
10 Nulli magis infaniunt quam qui extra verbum Dei sapiunt.
r Discede retro conspectu.
s Non est ... dentia diuina ... mana.
11 Discipuli Christi ... mitis carnis ... bus, quicquid ... imponit Dominus fortiter ...
Mat. 10, 38. & 16, 25. luc. 9, 23. & 17, 33. Ioh. 12, 25.
12 Omnium ... miserrimi ... sunt qui ... vsuram ... licitatis ... dimunt.
Mat. 16, 26.
Mat. 10, 33. luc. 9, 26. & 12, 8.

Caput IX.

2 *Transfiguratio Christi.* 7 *Christus audiendus.* 11 *De Elia & Ioanne Bapt.* 14 *Dæmoniacus sanatur.* 23 *Fides omnia potest.* 31 *Prædicit Christus mortem suam.* 34 *Quis maximus inter Apostolos.* 36 *Christus puerum accipit in vlnas.* 42 *Scandalizare.* 50 *Sal. Pax.*

1 ET dicebat eis, Ammin dico vobis quòd
sunt quidam qui hic stant, qui non gustabunt mortem donec viderint regnum Dei venisse cum potestate.

1 ‖ PRæterea dixit eis, Amen dico vobis,
sunt quidam ex iis qui hic adstant qui nequaquam gustabunt mortem, vsquedum viderint [a] regnum Dei venisse cum potentia.

Mat. 16, 28. luc. 9, 27.
a Regnum Dei vocat tempus illud quo Dominus in ... suo ... lio, regnum ... velut inchoaturum erat quod statim à resurrectione fieri cœpit, frustra ringente & fremente mundo. Antea verò, quum Christus ... esset, paucis quibusdam discipulis, iisque infirmissimis, cum assectantibus, quodammodo sepulta erat Regis nostri potestas.

2 ‖ Sex ...

2 ‖[1] Sexto verò pòst die accepit Iesus Petrum
& Jacobum & Johannem, & subduxit eos
solos in montem sublimem priuatim: &
transformatus fuit coram eis.
3 Et vestimenta eius facta sunt [b] coruscan-
tia, candida valdè vt nix, qualia [c] non potest
fullo in terra dealbare.
4 Et visus est eis Elias cum Mose, qui collo-
quebantur cum Jesu.
5 Tunc respondens Petrus dicit Jesu, Rabbi,
bonum est nos hic esse: faciamus igitur ta-
bernacula tria, tibi vnum, & Mosi vnum, &
Eliæ vnum.
6 Nec enim sciebat quid loqueretur: erant
enim [d] exterriti.
7 Et extitit nubes quæ inumbrauit eos: venit-
que vox è nube, dicens, Hic est Filius ille
meus dilectus: ipsum audite.
8 Et repentè cum circumspexissent, non am-
plius viderunt quenquam, sed solum Jesum
secum.
9 ‖[2] Quum verò descenderent è monte, inter-
dixit eis ne cui narrarent quæ viderant, nisi
quum filius hominis à mortuis resurrexisset.
10 *Ipsi* igitur id [e] continuerunt apud se, mu-
tuò quærentes quid illud esset, [f] A mor-
tuis resurgere.
11 ¶ 3 Et interrogarunt eum dicentes, Cur
Scribæ dicunt oportere vt Elias prius ve-
niat?
12 Ipse verò respondens dixit eis, Elias qui-
dem prius veniens, restituet omnia: & vt
scriptum est de filio hominis, *oportet* vt mul-
ta patiatur, & pro nihilo habeatur.
13 [g] Sed dico vobis & Eliam venisse, & *istos* ei
fecisse quæcunq; voluerunt, ‖ sicut scriptum
est de eo.
14 ¶ Et quum venisset ad discipulos *suos*, vi-
dit turbam multam circa eos, & Scribas
cum eis altercantes.
15 Et statim tota turba viso eo expauit: & ac-
currentes salutauerunt eum.
16 4 Tunc interrogauit Scribas: Quid alter-
camini inter vos?
17 Et respondens quidam è turba, dixit, Ma-
gister, adduxi filium meum ad te, habentem
spiritum mutum.
18 Qui vbicunque eum corripuerit, [h] lacerat
eum, *ipse* verò spumat, & stridet dentibus su-
is, & exarescit: & dixi discipulis tuis, vt eum
eiicerent, sed non potuerunt.
19 Ipse verò respondens dixit ei, O natio in-
credula, quousque tandem apud vos ero?
quousque tandem tolerabo vos? adducite
eum ad me.
20 Illum igitur adduxerunt ad eum. Quum
autem eum [i] vidisset continuò spiritus [k] dis-
cerpsit eum: & *ille* quum cecidisset in ter-
ram, voluebatur spumans.
21 Tunc interrogauit *Iesus* patrē eius, Quan-
tum temporis est quòd hoc accidit ei? Ipse
verò ait, Ab infante:
22 Et sæpe eum tum in ignem abiecit tum in
aquas, vt perderet eum. Sed si quid potes,
succurre nobis, intima misericordia com-
motus erga nos.
23 Jesus autem dixit ei, Si potes hoc credere,
[l] omnia fieri possunt credenti.

2 Et post sex dies accepit Jeschua Ciphame &
Jaakub & Juchannan, & subduxit eos in
montem excelsum seorsum, & transformatus
est ante oculos eorum.
3 Et resplendebat vestimentum eius, candi-
dumq; erat valdè, sicut nix: sicut filii homi-
nis candidum facere in terram non possunt.
4 Et conspecti sunt illis Musche & Jliah lo-
quentes cum Jeschua.
5 Et dixit ei Cipha, Domine mi, bonum est
nobis vt hic simus, & faciamus tria taberna-
cula, tibi vnum, & Musche vnum, & Iliah v-
num.
6 Non autem sciebat quid diceret: erant e-
nim in pauore.
7 Et facta est nubes, & obumbrabat eos, &
vox facta est è nube, quæ dixit, Hic est filius
meus dilectus, ipsum audite.
8 Et repentè, quum aspicerent discipuli, ne-
minem viderunt nisi Jeschua solum secum.
9 Et quum descenderent de monte præcipie-
bat eis vt nemini dicerent id quod vide-
rant, nisi postquam resurrexisset Filius ho-
minis [13] à mortuis.
16 Et continuerunt sermonem istum apud se-
se, & quærebāt quisnam esset hic sermo, *nem-*
pe postquam resurrexisset à [14] mortuis.
11 Et interrogabant eum, & dicebant, Quid
igitur dicunt Legisperiti quòd Jliah oportet
vt veniat prius?
12 Dixit eis, Jliah venturus est prius vt omnia
restituat: & sicut scriptum est de Filio ho-
minis, *oportet* vt multum patiatur & con-
temnatur.
13 Sed dico vobis quòd etiam Jliah venit, &
fecerunt aduersus eum quicquid voluerunt,
sicut scriptum est de eo.
14 Et quum venisset ad discipulos suos, vidit
apud eos turbam multam, & Legisperitos
disputantes cum eis.
15 Et eadem hora vniuersa turba viderunt
eum, & stupuerunt, & accurrentes [15] saluta-
uerunt eum.
16 Et interrogauit Legisperitos, Quid alter-
camini cum eis?
17 Et respondit vnus è turba, & dixit, Magi-
ster, adduxi filium meum ad te, cui est spiri-
tus qui non loquitur.
18 Et quum apprehendit eum, prosternit eum
& lacerat, & stridet dentibus suis, & arescit.
dixique discipulis tuis vt eiicerent illum, &
non potuerunt.
19 Respondit Jeschua, & dixit ei, O gene-
ratio incredula: vsquequo ero vobiscum?
& vsquequo tolerabo vos? Adducite illum
ad me.
20 Et adduxerunt illum ad eum. Quumq; vi-
disset eum spiritus, eadem hora prostrauit
eum, & cecidit super terram, & voluebat se,
& lacerabat.
21 Et interrogauit Jeschua patrē eius, [17] quan-
tum ei tempus esset ex quo sic maneret. Di-
xit ei, Ecce, ab infantia sua.
22 Et temporibus multis abiicit eum in ignē
& aquas, vt perdat eum: sed, quod possis, iu-
ua me, & miserere mei.
23 Dixit ei Jeschua, Si potes tu credere, om-
nis res potest fieri ei qui credit.

13 Ad verb. Ab inter mortuos. Galliceè. *D'entre les morts.*

14 Ad verb. Ab inter mortuos, vt suprà.

15 Ad verb. Rogauerunt de pace eius. Hebraismus.

16 Ad verb. Quæ non est fidelis.

17 Id est, Quantum temporis elapsum esset ex quo cœpisset sic affligi.

24 Et eadem hora exclamauit pater pueri flens,& dixit,Ego credo : succurre defectui fidei meæ.

25 Quum vidisset autem Jeschua quòd accurreret populus qui congregaretur ad se,obiurgauit illum spiritum impurum,& dixit ei , Spiritus surde,qui non loqueris, ego præcipio tibi , egredere ab eo , & rursus ne ingrediaris in eum.

26 Et clamauit dæmonium illud multum , & contriuit eum & exiuit: factusq; est tanquã mortuus, adeo vt multi dicerent, Mortuus est.

27 Ipse verò Jeschua [18] apprehendit eum manu eius,& erexit eum.

28 Quum ingressus autem esset Jeschua domum, interrogauerunt eum discipuli eius seorsim, Quare nos non potuimus eiicere illum?

29 Et dixit eis,hoc genus vlla re exire non potest,nisi ieiunio & oratione.

30 Et quum egressus esset inde , transibant per Galilæam: & nolebat vt quisquam hoc sciret de se.

31 Docebat enim discipulos suos , & dicebat eis,filius hominis traditur in manus filiorum hominis,& interficient eum, & quum interfectus fuerit,die tertio resurget.

32 Illi autem nesciebant eum sermonem , & timebant vt interrogarent eum.

33 Et venerunt in Kephar-Nachum: & quum intrassent in domum , interrogabat eos, Quidnam disputabatis in via inter vos?

34 Ipsi verò silebant: contenderant enim in via [19] vnus cum altero, quis [20] maximus esset inter eos.

35 Et sedit Jeschua,vocauitque duodecim,& dixit eis,Js qui vult esse primus,vt sit postremus [21] cuiusque,& minister cuiusque.

36 Et accepit puerum vnum,& statuit eum in medio,tulitque eum in vlnas suas , & dixit eis,

37 Quisquis excipit *aliquem qui sit* sicut hic puer,in nomine meo,me excipit:& is qui me excipit,nequaquam me excipit,sed eum qui me misit.

38 Dixit ei Juchannan,Domine mi, vidimus quendam qui eiicit dæmonia per nomen tuum,& prohibuimus eum propterea quòd non adhæreat nobis.

39 Dixit eis Jeschua, Ne prohibeatis eum. Non est enim quisquam qui faciat virtutes per nomen meum, & possit citò dicere aduersum me id quod malum est.

40 Qui non est igitur contra vos, pro vobis est.

41 Quisquis enim bibendum prębuerit vobis poculum aquæ duntaxat eo nomine quod Christi estis, ammin dico vobis quòd non perdet mercedem suam.

42 Et quisquis offenderit vnum ex istis paruulis qui credunt in me,tolerabilius esset ei si iniecta esset mola asinaria ad collum eius, & proiiceretur in mare.

43 Si autem offendiculo est tibi manus tua, abscinde eam,tolerabilius est tibi mutilo,vt ingrediaris in vitam, quàm dum tibi ambæ manus,abeas in Gihennah:

18 Vno verbo exprimit,quod duobus Græcus contextus exponit. Nam החזיק significat primus iacentem erigere & erectum stabilire.

19 Ad verb.Vnus cum vno.

20 Ad verb.Magnus.Positiuus pro superlatiuo ex Hebræorũ idiotismo, Chaldæis quoque & Syris communi.

21 Ad verb.Omnis hominis.Hebraismus,vt statim pòst.

24 Pater verò pueri statim clamans, cum lachrymis dixit,Credo,Domine: succurre incredulati meæ.

25 Quum vidisset autem Jesus turbam simul accurrere, obiurgauit spiritum illum impurũ,dicens ei, [m] *Tu* spiritus mute & surde, ego tibi impero, Exi ab eo,& ne amplius ingreditor in eum.

26 [5] Et quum clamasset *spiritus*, multumque discerpsisset eum, exiuit : & *ille* factus est quasi mortuus,adeò vt multi dicerent mortuum esse.

27 Jesus verò prehensa manu eius, erexit eum: & *ille* surrexit.

28 [6] Et quum esset ingressus domum,discipuli eius interrogarunt eum priuatim,Cur nos non potuimus *spiritum* illum eiicere?

29 *Ipse* verò dixit eis, Hoc genus *dæmoniorum* [n] nulla re potest exire nisi precatione & ieiunio.

30 ¶ ‖ Et illinc egressi, [o] vnà iter faciebant per Galilæam : nec volebat vt quisquam *id* sciret.

31 [7] Docebat enim discipulos suos,& dicebat eis,Filius hominis tradetur in manus hominum,qui trucidabunt eum : sed trucidatus, tertio die resurget.

32 Ipsi verò ignorabant hoc dictum, & timebant eum interrogare.

33 ¶ ‖ [8] Venit igitur Capernaum : & quum venisset [p] domum,interrogauit eos,Quid in via inter vos disceptabatis?

34 Ipsi verò siluerunt : nam alii aduersus alios disseruerant in via quis *esset* futurus cæteris maior.

35 Et quum consedisset,vocauit duodecim illos,& dixit eis ,Si quis vult primus esse, erit omnium vltimus,& omnium minister.

36 Et acceptum puerulum statuit in medio eorum: eoque in vlnas recepto, dixit eis,

37 Quisquis vnum ex talibus puerulis exceperit [q] nomine meo,me excipit : & quicunque me exceperit, [r] non me excipit,sed eum qui misit me.

38 ‖ [9] Respondit autem ei Johannes, dicens, Pręceptor, [s] vidimus quendam per nomen tuum eiicientem dæmonia,qui non sequitur nos: & prohibuimus eum, quia non sequitur nos.

39 Iesus autem ait,Ne illum prohibete: ‖ nullus enim est qui edat virtutem per nomen meum,& possit citò malè loqui de me.

40 [t] Nam qui non est contra nos, pro nobis est.

41 ¶ ‖ Quisquis enim potum dederit vobis poculum aquæ in nomine meo, *id est*, quòd sitis Christi, amen dico vobis, nequaquam perdiderit mercedem suam.

42 ‖ [10] Et quisquis offendiculo fuerit vni ex paruis istis qui credunt in me, bonum esset ei potius si circumponeretur saxum molare circa collum eius, & proiiceretur in mare.

43 ‖ Quòd si manus tua facit vt tu offendas, abscinde eam : bonum est tibi ad vitam ingredi mancum , *potius* , quàm duas manus habentem abire in gehennam,(id est)in ignem inextinguibilem:

m *Spiritui malo [illegible] malitiam exprobrat quo puero, & auditum & sermonem demeverat: illiq; [illegible] suo non puero, quid [illegible] pera De[illegible] [illegible].*

5 Quo Christi virtus propior, eo impotentius furit Satan.

6 Fide, ac proinde precibus & ieiunio opus est ad Satanam ex vetere possessione deiiciendum.

n *Nulla alia ratione.* Mat.17.22. Luc.9.[illegible]

o *Id est, adiunctis sibi discipulis.*

7 Sedulo [illegible] nos præmonet Christus ne improuiso malis opprimamur, sed incredibilis est hominum socordia. Mat.18.1. Luc.9.46.

8 Sola humilitas attollit.

p *In qua m[illegible] erat diuertere.*

q *Mea causa, qui mihi hûc benevolus [illegible].*

r *Non tantum excipit quam, &c.* Luc.9.49.

9 Deus ordinis vocationis auctor [illegible] extra ordinem quoties libet. Probatur autem extraordinaria vocatio a doctrina & effectis.

s *Quod mali non potuerint Christi nomine dæmones [illegible] patet, quid quidam [illegible] sint Christo [illegible] mine, Domine [illegible] per nomen tuum prophetauimus & per nomen tuum dæmonia eiecimus, &c.* Mat.7.22. 1.Cor.12.3.

t *Est prouerbium Christianæ [illegible], qua monemur [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 1.Corint.12.3. [illegible] autem Mat.12.30. [illegible] Christus, qui non est mecum aduersum me est, &c. [illegible] [illegible] qui se [illegible] esse ipso [illegible] clararunt.*

Matt.10.42. Mat.18.6. Luc.17.2.

10 Deus [illegible] [illegible] uerus est offendiculorum vltor, vt [illegible] nis damnum [illegible] sit potius quam [illegible] omnino cupiam [illegible] iiciendam [illegible] lum.

Mat.5.29. & [illegible]

44 ‖ Vbi vermis [v] eorum non interit, & ignis
non extinguitur.
45 Et si pes tuus facit vt tu offendas, abscin-
de eam: bonum est tibi ingredi in vitam
claudum, *potius* quàm duos pedes haben-
tem proiici in gehennam, id est, in ignem
inextinguibilem:
46 Vbi vermis eorum non interit, & ignis non
extinguitur.
47 Et si oculus tuus facit vt tu offendas, erue
eum: bonum est tibi introire in regnum Dei
luscum, *potius* quàm duos oculos habentem
proiici in gehennam ignis:
48 Vbi vermis eorum non interit, & ignis non
extinguitur.
49 [11] Nam omnis *homo* [x] igne salietur: ‖ & om-
nis oblatio sale salietur.
50 ‖ Bonus est sal: si verò sal insulsus fuerit,
quónam ipsum condietis? [y] habete in vo-
bisipsis salem, & pacem habete alii cũ aliis.

44 Vbi vermis eorum non moritur, & ignis
eorum non extinguitur.
45 Et, si pes tuus offendiculo est tibi, abscin-
de eũ: tolerabilius est tibi vt ingrediaris ad
vitam claudus, quàm, dum sunt tibi ambo
pedes, ruas in gihannah.
46 Vbi vermis eorum non moritur, & ignis e-
orum non extinguitur.
47 Et, si oculus offendiculo est tibi, erue eum:
tolerabilius est tibi vt vno oculo ingredia-
ris in regnum Dei, quàm, dum sunt tibi duo
oculi, ruas in gihannah ignis.
48 [22] Vbi vermis eorum non moritur, & ignis
eorum non extinguitur.
49 Omnis enim *res* igne salitur, & omnis vi-
ctima sale salietur.
50 Bonum est sal: si autem sal infatuatus fue-
rit, quónam salietur? Sit in vobis sal, & in
tranquillitate sitis vnus cum altero.

... sic temperandam esse conditurum, vt pax interim salua maneat.

22 Hortatus ad vitam incorruptam, sumpta à sacrificiis similitudine, quæ partim sale, partim igne à corruptione purgabantur. Est autem impropria loquutio Igni saliri, sed qua commodè, quid ignis & sal commune habeant, explicat, nempè quòd à putredine conseruent.

Caput X.

1 *Vxor ob solam fornicationẽ dimittenda.* 13 *Paruuli Christo offeruntur.* 17 *A diuite interrogatur Iesus quomodo vita æterna possideatur.* 28 *Apostoli relinquentes omnia propter Christum.* 33 *Christus prædicit mortem suam.* 35 *Filiorum Zebedæi petitio.* 46 *Bartimæus cæcus sanatur.*

1 ET quum illinc [a] surrexisset, venit in fines
Iudææ per *regionem quæ est* trans Jorda-
nem: & conuenit rursum turba ad eum:
& vt consueuerat, rursum docebat eos.
2 Tunc accedentes Pharisæi, interrogarunt
eum an liceret viro vxorem dimittere: ten-
tantes eum.
3 Ipse verò respondens dixit, Quid vobis
mandauit Moses?
4 Ipsi autem dixerunt, ‖ Moses permisit libel-
lum abscessionis scribere & dimittere *vx-
orem.*
5 [1] Tunc respondens Iesus dixit eis, Pro du-
ritia cordis vestri scripsit vobis [b] mandatum
istud.
6 A principio verò creationis, ‖ masculum &
fœminam fecit Deus.
7 Propterea relinquet homo patrem suum
& matrem, & agglutinabitur vxori suæ:
8 Et qui duo *fuerant*, erunt caro vna: itaque
non sunt amplius duo, sed vna caro.
9 ‖ Quòd ergo Deus coniunxit, homo ne se-
iungat.
10 Et domi rursum discipuli eius eadem de
re interrogarunt eum.
11 *Ipse* verò dixit eis, ‖ Quicunque dimiserit
vxorem suam, & duxerit aliam, mœchatur
aduersus [c] eam.
12 Et si mulier dimiserit virum suum, & nup-
serit alteri, mœchatur.
13 ¶ ‖ [2] Tunc obtulerunt ei puerulos vt tan-
geret eos: discipuli verò obiurgabant eos
qui offerebant.
14 Quod quum vidisset Iesus: indignatus est,
& dixit eis, Sinite puerulos venire ad me, &
ne prohibete eos: [3] talium enim est regnum
Dei.
15 Amen dico vobis, quicunque non exce-
perit regnum Dei vt puerulus, nequaquam
in id ingredietur.

1 ET surrexit inde, & venit in confinium
Iudææ [1] in aduersam ripam Iurdanan.
Et venerunt illuc ad eum turbæ multæ:
docebatque eos rursum sicut consuetus e-
rat.
2 Et accesserunt Pharisæi tentantes eum, &
interrogauerunt, Num licet viro vt dimittat
vxorem suam?
3 Dixit eis, Quid præcepit vobis Musche?
4 Ipsi autem dixerunt, Musche permisit no-
bis vt scribamus [2] scriptum dimissionis, &
dimittamus.
5 Respondit Ieschua, & dixit eis, Contra du-
ritiem cordis vestri scripsit vobis manda-
tum istud.
6 A principio autem masculum & fœminam
fecit eos Deus.
7 Propter hoc deseret vir patrem suum &
matrem suam, & adhærebit vxori suæ.
8 Eruntque ambo vna caro. Igitur non sunt
duo, sed vna caro.
9 Quod itaque Deus coniunxit, filius homi-
nis ne separet.
10 Et interrogauerunt eum rursus discipuli
eius in domo super hoc.
11 Et dixit eis, Quisquis reliquerit vxorem
suam, & acceperit aliam, adulterium com-
misit.
12 Et si mulier reliquerit maritum suum, & fa-
cta fuerit alterius, committit adulterium.
13 Et offerebant ei infantulos vt tangeret
eos, discipuli autem eius reprimebant eos
qui offerebant illos.
14 Ieschua autem quum vidisset, indignatus
est, & dixit eis, Sinite paruulos vt veniant
ad me, & ne prohibeatis eos: illorum enim
qui sicut isti sunt, est regnum Dei.
15 Ammin dico vobis quòd quisquis non ac-
ceperit regnum Dei sicut paruulus, non in-
gredietur in illud.

1 Ad verbum, In transitum, Hebraismus.

2 Id est, Libellum repudii.

16 Et

16 Et sustulit eos in vlnas suas, & posuit manum suam super eos, & benedixit eis.
17 Et quum descendisset in viam, accurrit quidam: procidit super genua sua, & petebat ab eo, & dixit, Præceptor bone, quid faciam vt hæres sim vitæ æternæ?
18 Dixit ei Jeschua, Quid vocas tu me bonum? non est bonus nisi vnus Deus.
19 Mandata nosti, Non adulterium committas, Ne fureris, Ne occidas, Et ne proferas testimonium falsum, Ne iniquè agas, Honora patrem tuum & matrem tuam.
20 Ille autem respondit, & dixit ei. Præceptor, hæc omnia custodiui à pueritia mea.
21 Jeschua autem intuitus est eum, & dilexit eum, & dixit ei, Vnum deest tibi: abi, vende quicquid est tibi, & da pauperibus: & erit tibi thesaurus in cælo, & accipe crucem tuam, 3 & veni post me.
22 Ille verò mœstus factus est in hoc sermone, & abiit 4 afflictus: erant enim ei diuitiæ multæ.
23 Intuitus est autem Jeschua discipulos suos, & ait eis, Quàm difficile est illis quibus sunt diuitiæ, vt ingrediantur in regnum Dei!
24 Discipuli autem mirabantur ad sermones ipsius. Et respondit rursus Jeschua, & dixit eis, Filij mei, quàm difficile est eis qui confidunt in diuitiis suis, vt ingrediantur in regnum Dei!
25 Facilius est camelo vt ingrediatur in foramen acus, quàm diuitem ingredi in regnum Dei.
26 Illi verò amplius admirabantur, & dicebant inter sese, Quis potest saluus esse?
27 Intuitus est autem eos Jeschua, & ait eis, Apud filios hominis hoc non est possibile, sed apud Deum: cuncta enim possibilia sunt apud Deum.
28 Et cœpit Cipha dicere, Ecce, nos reliquimus omnia, & adhæsimus tibi.
29 Respondit Jeschua, & dixit, Ammin dico vobis, nemo est qui reliquerit domos, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut liberos, aut agros, propter me, & propter Euangelium meum,
30 Quin accipiat 5 vnum in centum nunc in tempore hoc, domos, & fratres, & sorores, & matres, & liberos, & agros, cum persequutionibus, & in seculo venturo vitam quæ est in æternum.
31 Multi autem primi, erunt postremi: & postremi, primi.
32 Quum ascenderent autem in via versus Vrischelem, Jeschua ipse antecedebat eos: & mirabantur, & 6 ibant post eum timentes. Et accepit duodecim suos, & cœpit dicere eis id quod futurum erat vt eueniret sibi.
33 Nempe, Ecce ascendimus Vrischelem, & Filius hominis traditur principibus sacerdotum & Legisperitis: & condemnabunt eum ad mortem, & tradent eum Gentibus.
34 Et illudent eum, & flagellabunt eum, & conspuent in faciem eius, & occident eum: & in die tertio resurget.
35 Et accesserũt ad eũ Iaakub & Juchanan filij Zebedai, & dixerunt ei, Præceptor, volumus vt quicquid petierimus facias nobis.

3 Id est, Sequere me. Hebraismus.
4 Ad verb. Quum esset afflictio ei.
5 Id est, Vnum auctum in centum. Hebraismus. Vide annot. in Mat. 19.29.
6 Id est, Sequebantur.

16 Et quum accepisset eos in vlnas, impositis in eos manibus, benedixit eis.
17 ¶ ‖ 4 Egrediente autem ipso *vt se daret* in viam, quidam quum accurrisset, & [e] accidisset ei ad genua, interrogauit eum, Præceptor bone, quid faciam vt vitam æternam possideam?
18 Jesus autem dixit ei, Cur me dicis bonum? nullus est bonus, nisi vnus, *nempe* Deus.
19 Mandata nosti, ‖ Ne mœchare, Ne occidito, Ne furare, Ne falsum testimonium dicito, Ne [f] damno afficito *quenquam*. Honora patrem tuum & matrem.
20 Ille verò respondens dixit ei, Magister, hæc omnia obseruaui à iuuentute mea.
21 Jesus autem eum intuitus, dilexit eum & dixit ei, Vnum te deficit: abi, quæcunque habes vende, & da pauperibus: & habebis thesaurum in cœlo: & veni, sequere me, sublata *in humeros* cruce.
22 Ille verò mœstus factus propter hunc sermonem, abiit contristatus: habebat enim bona multa.
23 Et quum circumspexisset Iesus, dicit discipulis suis, Quàm difficulter qui opes habent in regnum Dei introibunt!
24 Discipuli verò expauerunt ad hos sermones ipsius. Jesus autem rursum respondens dixit eis, Filij, quàm difficile est vt qui confidunt opibus, in Regnum Dei ingrediantur!
25 Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem in regnum Dei ingredi.
26 Illi verò amplius percellebantur, dicentes inter se, Et quis potest seruari?
27 Intuitus autem eos Jesus dicit, Apud homines *hoc* fieri non potest, sed non apud Deum: nam omnia possibilia sunt apud Deum.
28 ‖ 5 Tunc Petrus cœpit ei dicere, Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te.
29 Respondens autem Jesus ait, Amen dico vobis: nullus est qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut liberos, aut agros, mea causa & Euangelij,
30 Quin accipiat [g] centuplicia nunc isto tempore, domos, & fratres, & sorores, & matres, & liberos, & agros, [h] cum persequutionibus, & in seculo venturo vitam æternam.
31 ‖ Multi autem primi, erunt vltimi: & vltimi, primi.
32 ¶ ‖ 6 Erant autem in via ascendentes Hierosolyma: & præibat eis Jesus, & expauescebant, & sequentes timebant. Ipse verò assumptis rursum duodecim, cœpit eis dicere quæ sibi erant euentura.
33 *Dicens*, Ecce, ascendimus Hierosolyma, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum & Scribis: & condemnabunt eum morte, tradentq; eum Gentibus.
34 Quæ ipsæ illudent ei, & flagellabunt eum, & inspuent in eum, & trucidabunt eum: sed tertia die resurget.
35 ¶ ‖ 7 Tunc accedũt ad eũ Jacobus & Johannes filij Zebedæi, dicentes, Magister, [l] velimus vt quicquid petierimus, præstes nobis.

36 Ipse

Mat. 19.16. luc. 18.18.
4 Duo imprimis fugienda æternam vitam seriò quærentibus, opinio videlicet de suis meritis, quæ ex vera Legis consideratione intelligitur & refellitur: diuitiarum amor, qui multos alacriter etiam currentes è medio curriculo reuocat.
d Quod iter ipse iniret.
e Vide Mat. 17.14. Ezo. 20. 13.
f Nec vi, nec fraude, nec alia quauis ratione.

Mat. 19.27. luc. 18.28.
5 Præ Christo omnia negligere, [illegible] est ad vitam [illegible] iter modò [illegible] via deficiat.
g Centies [illegible] nempe quoad [illegible] vsum & commodum in vita, si modò [illegible] non ex cupiditate & [illegible] nostra [illegible] sed ex Dei voluntate.
h In mediis [illegible] persecutionibus.
Mat. 19.30. luc. 13.30.
Mat. 20.17. luc. 18.31.
6 Rursus discipulos ad inuictam patientiam præparat mortis imminentis & simul certò futuræ vitæ denuntiatione.
Mat. 20.20.
7 Omnino prius certandum est, quam triumphandum.
l Regnum [illegible] [illegible]

36 Ipse verò dixit eis, Quid me vultis vobis
præstare?
37 Illi autem dixerunt ei, Da nobis vt vnus
ad dexteram tuam, & alter ad sinistrā tuam
sedeamus in gloria tua.
38 Iesus autem dixit eis, Nescitis quid peta-
tis; potestis bibere poculum quod ego bi-
bo; & [k] baptismo quo ego baptizor, bapti-
zari?
39 Ipsi verò dixerunt ei, Possumus. Iesus au-
tem dixit eis, Poculum quidem quod ego
bibo, bibetis: & baptismate quo ego bapti-
zor, baptizabimini:
40 Sed sedere ad dextram meam & ad sini-
stram meam, non est meum dare, sed *dabitur*
quibus paratum est.
41 Et quum *hæc* audissent *alii* decem, cœpe-
runt indignari de Iacobo & Iohanne.
42 [l] Iesus autem quum eos aduocasset, dixit
eis, [l] ‖ Scitis eos [m] quibus placet imperare
gentibus, dominari in eas: earum magnates
potestatem habere in eas.
43 Verùm non ita erit inter vos: sed quicun-
que voluerit fieri magnus inter vos, erit mi-
nister vester.
44 Et quicunque voluerit ex vobis fieri pri-
mus, erit omnium seruus.
45 Nam & Filius hominis non venit vt sibi
ministraretur, sed vt ministraret & daret a-
nimā suam redemptionis pretium pro mul-
tis.
46 ¶ ‖ [9] Tunc veniunt Hiericho: eóque egre-
diente ab Hiericho, ac discipulis eius & tur-
ba multa, [n] filius Timæi Bartimæus cæcus,
sedebat apud viam mendicans.
47 Et quum audisset ipsum esse Iesum illum
Nazarenum, cœpit clamare, & dicere, Fili
Dauid Iesu, miserere mei.
48 Obiurgabant autem eum multi vt sileret:
ille verò multo magis clamabat, Fili Dauid,
miserere mei.
49 Tunc Iesus quum substitisset, iussit eum
vocari: vocant igitur cæcum, dicentes ei,
Confide, surge: vocat te.
50 Ipse verò abiecto pallio suo quum surre-
xisset, venit ad Iesum.
51 Et respondens dixit ei Iesus, Quid vis tibi
præstem? Cæcus autem ait ei, [o] Rabboni, vt
visum recipiam.
52 Iesus autem dixit ei, Abi: [p] fides tua te
seruauit. Statim igitur recepit visum: & se-
quebatur Iesum in illo itinere.

36 Dixit eis, Quid cupitis vt faciam vobis?
37 Dicunt ei, Da nobis vt vnus sedeat à dex-
tra tua, [7] & alter à sinistra tua in gloria tua. [7] Ad verb. Vnus
38 Ipse autem dixit eis, Nescitis quid petatis:
potestis vos bibere poculum quod ego bi-
bo, & baptismo quo ego baptizor, bapti-
zari?
39 Dicunt ei, Possumus. Dixit eis Ieschua,
Poculum quod ego bibo, bibetis: & baptis-
mo quo ego baptizor, baptizabimini.
40 Vt autem sedeatis à dextra mea & à sini-
stra mea non est meum dare, nisi illis quibus
paratum est.
41 Et quum audiuissent decem [8] cœperunt [8] Ad verb. Cœperunt murmurantes. Syra phrasis.
murmurare aduersus Iaakub & Iuchannan.
42 Et vocauit eos Ieschua, & dixit eis, Scitis
quòd ii qui reputantur capita Gentium, do-
mini earum sint, & magnates earum domi-
nentur super eas.
43 Non autem sic erit inter vos: sed qui vult
in vobis [9] fieri magnus, erit vobis minister. [9] Pro Maximus. positiuus pro superlatiuo, vt antè notatus.
44 Et qui ex vobis vult esse primus, erit seruus
omnis hominis.
45 Etenim Filius quoque hominis non ve-
nit vt ministraretur sibi, sed vt ministraret,
& daret animam suam redemptionem pro
multis.
46 Et venerunt Iricu. Et quum egressus esset
Ieschua ab Irichu, ipse & discipuli eius &
turba multa, Timai filius Timai, cæcus sede-
bat iuxta viam, & mendicabat.
47 Et audiuit quòd Iesus esset Nazarenus, &
cœpit clamare, & dicere, Fili Dauid, mise-
rere mei.
48 Et reprimebant eum multi vt sileret. Ille
autem magis clamabat, & dicebat, Fili Da-
uid, miserere mei.
49 Et stetit Ieschua, & præcepit vt vocarent
eum. Et vocarunt cæcum, & dicunt ei, [10] Bo- [10] Ad verb. Cordatus esto.
no sis animo: vocat te.
50 Ipse autem cæcus abiecit vestimenta sua:
& surgens venit ad Ieschua.
51 Et dixit ei Ieschua, Quid vis vt faciam ti-
bi? Ipse autem cæcus dixit, Domine mi, vt
videam.
52 Et Ieschua dixit ei, Videto: fides tua [11] ser- [11] Ad verb. Viuificauit te Hebr.
uauit te. Et statim visus restitutus est ei: &
abibat per viam.

Caput XI.

1 Christus ingreditur Ierusalem vectus asello. 13 Ficus infructuosa maledicitur. 15 Eiiciuntur templo vendentes & emētes. 23 Virtus fidei. 24 Fides orationis. 25 Peccata fratri remittenda. 27 Sacerdotes petunt qua autoritate Christus faciat quæ facit. 30 Baptismus Ioannis vnde.

1 QVum [1] autem appropinquarent Hie-
rosolymis ad Bethphage & Bethaniæ,
ad montem Olearum, misit duos è di-
scipulis suis,
2 Et dicit eis, Abite in vicum qui vobis est ex
aduerso: & statim vt ingrediemini in eum,
inuenietis pullum ligatum, supra quem [a] nul-
lus hominum sedit: solutum eum addu-
cite.
3 Quòd si quis vobis dixerit, Cur hoc facitis?

1 ET quum appropinquaret Vrischelem
iuxta Beth-Page & Beth-Aniah ad mō-
tem Oliuarum, misit duos ex discipulis
suis.
2 Et dixit eis, Ite in pagum illum qui contra
nos est: & statim eadem hora qua ingredie-
mini in eum, inuenietis pullum qui alligatus
est, cui nemo ex filiis hominis insedit, solui-
te, adducite eum.
3 Et si quis dixerit vobis, Cur facitis hoc? Di-
cite

k Vide Matth. 20.

cite ei, Quia pro Domino nostro petitur. &
statim mittet eum huc.
4 Et abeuntes, inuenerunt pullum qui vinctus
erat ad ianuam foris in platea. Et quum sol-
uerent,
5 Quidam ex eis qui adstabant, dixerunt eis,
Quid facitis quòd soluitis pullum?
6 Ipsi verò dixerunt ei sicut mandauerat eis
Ieschua: & illi dimiserunt eos.
7 Et adduxerunt pullum ad Ieschua & inie-
cerunt super eum vestimenta sua, & sedit
super eum Ieschua.
8 Multi autem ponebant vestimenta sua in
uia: & alii cædebant ramos ex arboribus, &
ponebant in via.
9 Et qui ante eum & qui post eum erant cla-
mabant, & dicebant, [1] Huschaanah, benedi-
ctus est qui venit in nomine Domini.
10 Et benedictum sit regnum quod venit pa-
tris nostri Dauid: Huschaanah.

1 Vide Matth. Cap. 21.9.

11 Et ingressus est Ieschua in Vrischelem in
templum, & considerauit omnia. Quum es-
set autem tempus vespertinum, ingressus est
in Beth-Aniah cum duodecim.
12 Et die postero quum egrederetur ex Beth-
Aniah, esuriit.
13 Et vidit ficum vnam è longinquo, in qua
erant folia, & venit ad eam vt *videret* si in-
ueniret in ea aliquid: & quum venisset, non
inuenit in ea nisi folia. Tempus enim non
erat ficuum.
14 Et dixit illi, Deinceps & in perpetuum ne-
mo ex te fructus comedat. Et audiuerunt
discipuli eius, & venerunt in Vrischelem.
15 Ac ingressus est Ieschua in templum Dei,
& cœpit eiicere eos qui emebant & vende-
bant in templo: [2] & euertit mensas numu-
lariorum, & cathedras eorum qui vende-
bant columbas.
16 Neque sinebat vt quisquam deportaret
vasa per templum Dei.
17 Et docebat, & dicebat eis, Nónne scrip-
tum est, Domus mea, domus orationis vo-
cabitur omnibus gentibus? vos autem feci-
stis eam speluncam latronum.
18 Et audiuerunt principes sacerdotum &
Legisperiti, & quærebant quomodo per-
derent eum. Timebant enim ab eo, quia
vniuersus populus mirabantur in doctrina
eius.
19 Et quum serum esset, egressi sunt extra vr-
bem.
20 Et manè quum transirent, viderunt ficum
illam aridam à radice sua.
21 Et recordatus est Schemeum, & dixit ei,
Domine mi, Ecce, ficus illa quam execra-
tus es, aruit.
22 Et respondit Ieschua, & dixit eis, Sit in vo-
bis fides Dei.
23 Ammin dico vobis quòd is qui dixerit mō-
ti huic, Tolle te, & cade in mare, nec hæsi-
tauerit in corde suo, sed crediderit quòd
fiet id quod dixit, fiet ei quod dixerit.
24 Propter hoc dico vobis quòd quicquid o-
ratis & petitis, credite quòd accipitis: &
fiet vobis.
25 Et quum statis ad orandum, remittite id
quod est vobis aduersus aliquem: vt etiam

2 Vide de hoc, annot. in Matth. cap. 2.12.

dicite, Dominum eo opus habere: & cum
statim huc mittet.
4 Abierunt igitur & inuenerunt pullum liga-
tum apud ostium foris in biuio: & soluerunt
eum.
5 Tunc quidam eorum qui illic adstabant,
dixerunt eis, Quid facitis qui soluitis pul-
lum?
6 Ipsi verò dixerunt eis prout mandarat Ie-
sus: & *illi* dimiserunt eos.
7 Adduxerunt igitur pullum ad Iesum, & in-
iecerunt ei pallia sua: seditque super eum.
8 Multi verò pallia sua strauerunt per viam:
alii autem frondes cædebant ex arboribus,
& sternebant in viam.
9 Et qui præibant, quique sequebantur, cla-
mabant, dicentes, Hosanna, [b] benedictus
qui venit in nomine Domini.
10 [c] Benedictum regnum patris nostri Dauid,
quod venit in nomine Domini: Hosanna *o*
qui es in *cœlis* altissimis.
11 ‖ Et ingressus est Hierosolymam Dominus,
& in templum: quumque circumspexisset
omnia, & [d] vespera iam hora esset, venit
Bethaniam cum duodecim.
12 ¶ ‖ Et postero die quum exissent Betha-
nia, esuriit.
13 [2] Quumque procul vidisset ficum haben-
tem folia, venit *visurus* videlicet num inue-
niret aliquid in ea: & quum venisset ad eam,
nihil inuenit nisi folia, non enim erat tem-
pus ficuum.
14 Tunc [e] respondens Iesus dixit ficui, Ne
amplius ex te in seculum quisquam fructum
comedat. Et *hoc* audiuerunt discipuli eius.
15 ¶ [3] Veniunt igitur Hierosolymam. Et in-
gressus Iesus in templum, cœpit eiicere eos
qui vendebant, & emebant in templo, &
mensas numulariorum, & cathedras ven-
dentium columbas subuertit.
16 Nec sinebat vt quisquam deportaret [f] vas
per templum.
17 Et docebat dicens eis, Nónne scriptum est
‖ Domum meam, domum precationis [g] vo-
catum iri ab omnibus Gentibus? vos autem
eam fecistis speluncam latronum.
18 Et *hoc* audiuerunt Scribæ & primarii Sa-
cerdotes, & quærebant quomodo eum per-
derent: timebant enim eum, quia tota tur-
ba percellebatur super doctrina ipsius.
19 Quum verò vespera aduenisset, egressus
est Iesus extra vrbem.
20 ¶ ‖ [4] Et manè [h] adambulantes ficui, vide-
runt eam exaruisse radicitus.
21 Tunc recordatus Petrus dixit ei, Rabbi,
ecce, ficus illa cui imprecatus es, exaruit.
22 Et respondens Iesus dixit eis, Habete [i] fi-
dem Dei.
23 Amen enim dico vobis, quicunque dixe-
rit monti huic, Tollitor & proiicitor in ma-
re: nec hesitauerit in corde suo, sed credide-
rit futura quæ dicit, erit ei quicquid dixerit.
24 ‖ Propterea dico vobis, quæcunque pre-
cantes petitis, credite [k] vos accepturos: &
erunt vobis.
25 Et quum [l] adstiteritis ‖ precantes, remit-
tite si quid habetis aduersus aliquem: vt
&

Ioh. 12.14.

b *Bene sit ei qui ad nos venit diuinitus, & à Deo missus. Omnia autē hæc respiciunt promissiones de venturo Messia quatenus quid ipsius regnum esset non intellexerunt.*

c *Fœlix & prosperum sit.*

Matth. 21.20. Luc. 19.45.

d *Tempus vespertinum.*

Matth. 21.19.

2 Exemplum [illegible]tionis quæ hypocritas manet.

e *Hic manifestè apparet Hebraismus, nam alioqui nemo [illegible]catur ficui respondere.*

3 Christus re ipsa ostendit se verè [illegible] Regem illum ac Pontificem, ac proinde templi diuini cultus vindicem.

f *Id est, instrumentum vllum, [illegible] videlicet, [illegible] plurima habebant [illegible] quibus atrium [illegible] cœperat esse prof[illegible].*

Esa. 56.7.

g *Palam* [illegible] *habebitur.*

Ierem. 7.11. Matth. 21.19.

4 Fidei vis longè maxima: cohæret autem cum fide charitas.

h *Iuxta ipsam [illegible] iter facientes, erat enim in via vt dicit Matth.*

i *Fides Dei, [illegible] Deo habetur, [illegible] certum esse, Deum præstiturum quod promisit.*

Matth. 7.7. Luc. 18.9.

k *Ad verbū, quod accipitis, tempus [illegible] præsens quasi [illegible] bibet.*

l *Id est, cum [illegible] vmeritis coram [illegible]. Hinc disce, Nihil [illegible] à nobis Deum [illegible] vere, quam [illegible] dilectionem, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] tas inter nos [illegible].*

Matth. 6.14.

& Pater ille vester qui in cælis *est*, remittat
vobis offensas vestras.
26 Nam si vos non remiseritis, nec Pater ille
vester qui in cælis *est*, remittet offensas ve-
stras.
27 ¶ || [5] Tunc veniunt rursus Hierosolyma: &
quum ipse ambularet in templo, veniunt ad
eum primarii Sacerdotes, & Scribæ & se-
niores.
28 Et dicunt ei, Qua autoritate ista facis? &
quis tibi dedit autoritatem istam vt hæc fa-
cias?
29 Iesus autem respondens dixit eis, Inter-
rogabo vos & ego rem quandam: respon-
dete igitur mihi: & dicam vobis qua auto-
ritate hæc faciam.
30 Baptisma Iohannis è cælo erat, an ex ho-
minibus? respondete mihi.
31 Ratiocinabantur autem apud se, dicen-
tes, Si dixerimus, E cælo: dicet, Quare ergo
non credidistis ei?
32 [6] Sed si dicamus, Ex hominibus, timemus
populum: omnes enim sentiebant de Io-
hanne, eum verè Prophetam fuisse.
33 Tunc respondentes dicunt Iesu, Nesci-
mus. Et Iesus respondens dicit eis, Nec e-
go dicam vobis qua autoritate ista faciam.

ter vester qui est in cælo, remittet vobis de-
licta vestra.
26 Si verò vos non remittitis, nec etiam Pa-
ter vester qui est in cælo, remittet vobis de-
licta vestra.
27 Et venerunt rursus Vrischelem, & quum
ambularet in templo, venerunt ad eũ prin-
cipes sacerdotum, Legisperiti, & seniores.
28 Et dicunt ei, In qua potestate hæc facis? &
quisnam dedit tibi potestatem hanc vt hæc
facias?
29 Ipse autem Ieschua dixit eis, Interrogabo
ego vos quoque sermonem vnum vt dicatis
mihi, & ego dicam vobis in qua potestate
hæc facio.
30 Baptismus Iuchannan vidénam est? E cæ-
lo, an ex filiis hominis? dicite mihi.
31 Et ratiocinabantur in seipsis, & dicebant,
Si dixerimus ei quòd est è cælo, dicet nobis,
Et quare non credidistis ei?
32 Et si dixerimus quòd est è filiis hominis,
metus est à populo. Omnes enim [3] tenebant
ipsum Iuchannã quòd verè propheta esset.
33 Et responderunt, & dixerunt Ieschua, Ne-
scimus. Dixit eis, Ego quoque non dico vo-
bis in qua potestate hæc facio.

Matt. 21. 24. Luc. 20. 1. [5] Ordinariæ vocationis obtentu impium oppugnant Euangelium.

[6] Improba ... timere ... timori ...

3 Id est, Habebant. Galli Syram phrasin aptè exprimunt, Ils tenoient Iehan pour vn vrai prophete. Etiam Germani *Sie hielten Iohannem für ein propheten.*

Caput XII.

1 *De vinea.* 10 *Christus, lapis reprobatus à Iudæis.* 13 *De tributo dando Cæsari.* 18 *Sadducæi negantes resurrectionem.* 28 *Primum mandatum.* 33 *Dilectio Dei & proximi præponitur sacrificiis.* 36 *Christus, filius Dauidis.* 38 *Cauendũ à Scribis & Pharisæis.* 42 *Vidua paupercula.*

1 || ET [1] cœpit eis per [a] parabolas dicere,
Vineam plantauit quidam, & circum-
posuit sepem, & fodit lacum, & ædifica-
uit turrim, & elocauit eam agricolis: ac
peregrè profectus est.
2 Misitq; seruum ad agricolas *suo* [b] tempore,
vt ab agricolis acciperet ex fructu vineæ.
3 Illi verò captum eum ceciderunt, ac re-
miserunt inanem.
4 Et rursum misit ad eos alium seruum, & *illi*
huic quoque lapidato, caput comminuerunt,
& remiserunt dedecoratum.
5 Et rursum alium misit, & illum trucidarunt:
multosq; alios, hos quidem cædentes, illos
verò trucidantes.
6 Quum ergo vnum adhuc haberet filium
suum dilectum, misit etiam illum vltimũ ad
eos, dicens, Reuerebuntur filium meum.
7 Illi verò agricolæ dixerunt inter se, Iste est
hæres: venite, trucidemus eum, & nostra e-
rit hæreditas.
8 Et captum eum trucidarunt, & eiecerunt
extra vineam.
9 Quid ergo faciet dominus vineæ? Veniet,
& perdet illos agricolas: & dabit vineam
aliis.
10 Ne hanc quidem Scripturam legistis?
|| Quem lapidem reprobauerunt ædifican-
tes, is factus est caput anguli?
11 A domino factum est [c] istud, & est mirabi-
le in oculis nostris?
12 [d] Studebant igitur eum prehendere: sed
timuerunt turbam: norant enim eum aduer-
sus ipsos illam parabolam dixisse: itaque o-
misso eo abierunt.

1 ET cœpit loqui cum eis, per parabolas.
Vir quidam plantauit vineam, & circun-
dedit eam sæpe, & fodit in ea torcular,
& extruxit in ea turrim, & possidendã eam
tradidit agricolis, & peregrè profectus est.
2 Et misit ad agricolas seruum suum in tem-
pore, vt de fructibus vineæ acciperet.
3 Illi autem percusserunt eum, & dimiserunt
eum vacuum.
4 Et misit rursum ad eos seruum alium: & eti-
am illum lapidauerunt & contuderunt, &
remiserunt cum ignominia.
5 Et misit rursum alium, & etiam illum occi-
derunt: & multos seruos alios misit, & *ali-*
quos ex eis percusserunt, *aliquos* autem ex
eis occiderunt.
6 In fine autem vnus filius dilectus erat ei, &
misit eum ad illos tandem, dicebat enim,
Jam [1] erubescent à filio meo.
7 Illi verò agricolæ dixerunt apud seipsos,
Hic est hæres: venite, occidamus eum, & e-
rit nostra hæreditas.
8 Et accipientes occiderunt eum, & eiece-
runt extra vineam.
9 Quid igitur faciet dominus vineæ? Veni-
ens perdet illos agricolas, & dabit ipsam vi-
neam aliis.
10 Atq; ne Scripturam quidem hanc legistis?
Lapis quem reprobauerunt ædificantes, fa-
ctus est in caput anguli?
11 A Domino actum est istud, & est mirabile
in oculis nostris?
12 Et quærebant prehendere eum, ac time-
bant à populo: norant enim quòd aduersus
ipsos dixisset parabolã hanc, & reliquerunt
eum, & abierunt.

Matt. 21. 33. Isa. 5. 1. Iere. 2. 21. [1] Ubi vocatio nec ... personis ... cer... ... emptio ...

[a] ... apud ... [b] Tempore quo colligi solent.

1 Id est, Filium meum verecundè venerabuntur.

Matt. 21. 42. Psal. 118. 22. Isa. 28. 16. Act. 4. 11. Rom. 9. 33. 1. Pet. 2. 7. [c] Res ista. Matt. 21. 45. [d] Affectibus & ...

13 Et miserunt ad eum [2] quosdam ex Legisperitis, & ex domesticis Haraudis, [3] vt illaquearent eum in sermone.

14 Illi autem venerunt: & interrogauerunt eum, Magister, scimus quòd verax es, neq; suscipis curam cuiusquam: non enim respicis vultus filiorum hominis, sed in veritate viam Dei doces. Licet dare argentum capitationis Cæsari, an non? demus, an non demus?

15 Ipse autem nouit dolum eorum, & dixit eis, Quid tentatis me? Adferte mihi denarium: videam.

16 Et attulerunt ei, Dixit eis, Cuius est imago hæc, & inscriptio? Illi autem dixerunt, Cæsaris.

17 Dixit eis Ieschua, Quæ *sunt* Cæsaris, Cæsari date, & *quæ* Dei, Deo. Et admirati sunt de eo.

18 Et venerunt [4] Zaddukæi ad eum, qui dicunt quòd resurrectio mortuorum non est. Et interrogauerunt eum, & dixerunt,

19 Præceptor, Musche scripsit nobis, Quòd si moriatur frater alicuius, & relinquat vxorem, & filios non relinquat, accipiat frater eius vxorem eius, & exsuscitet semen fratri suo.

20 Septem fratres erant: primus accepit vxorem, & mortuus est, & non reliquit semen.

21 Et secundus accepit eam & mortuus est, neque ipse relinquens semen & tertius similiter.

22 [5] Et septem illi acceperunt eam, neque reliquerunt semen: vltima omnium mortua est etiam ipsa mulier.

23 In resurrectione ergo cuius ex eis erit vxor? Ipsi enim septem acceperunt eam.

24 Dixit eis Jeschua, Nónne propterea erratis vos qui non cognoscitis Scripturas, neque virtutem Dei?

25 Quum enim surrexerint à mortuis, non accipient vxores, [6] neque vxores etiam erunt viris, sed sicut Angeli qui sunt in cælo, ipsi sunt.

26 De mortuis verò quòd resurgant, nónne legistis in libro Musche quomodo de rubo dixerit ei Deus, Ego sum Deus Abrahami, & Deus Ischak & Deus Iaakub.

27 Neque est Deus mortuorum, sed viuentium, vos igitur multum erratis.

28 Et accessit quidam ex Legisperitis, & audiuit eos quòd disputarent, & vidit quòd benè reddidisset eis responsum. Et interrogauit eum, Quódnam est mandatum primum omnium?

29 Dixit ei Ieschua, Primũ ex omnibus mandatis *est*, Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus vnus est.

30 Et, Diligas Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota cogitatione tua, & ex tota virtute tua: hoc est mandatum primum.

31 Et secundum quod simile est ei, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Mandatum aliud quod maius sit istis non est.

32 Dixit ei ille Legisperitus, Pulchrè Domine mi, & veritatem dixisti quòd [7] vnus est, & non alius præter eum.

[2] Ad verb. Viros. Hebraismus.

[3] Verbum Syriacum Venari significat. Vult ergo dicere, Venatorum more insidiabantur ei vt ipsum in sermone caperent. Vide Mat. 22. 15. in textu.

[4] Vide de Zaddukæis Matth. 22. 23

[5] Id est, Omnes singuli ex septem fratribus.

[6] I est, Non nubent. Hebraismus.

[7] Subaudi Deus.

13 ¶ ‖ [1] Et miserunt ad eum quosdam è Pharisæis & Herodianis, vt eum [e] captum irretirent [f] sermone.

14 Illi verò, quum venissent, dicunt ei, Præceptor, scimus te veracem esse, neque curare quenquam: [g] non enim respicis ad personam hominum, sed in veritate [h] viam Dei doces, Licet censum Cæsari dare, an non: [i] demus, an non demus?

15 Ipse verò, quum sciret eorum hypocrisin, dixit eis, Quid me tentatis? proferte mihi denarium, vt videam.

16 Illi verò protulerunt: Tunc dicit eis, Cuius est imago ista & inscriptio? Illi verò dixerunt ei, Cæsaris.

17 Et respondens Iesus dixit eis, ‖ Reddite quæ *sunt* Cæsaris, [k] Cæsari: & quæ Dei *sunt* Deo. Et admirati sunt super eo.

18 ¶ ‖ [3] Tunc veniunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem: & interrogarunt eum dicentes,

19 ‖ Præceptor, Moses scripsit nobis vt si cuius frater mortuus sit, ac reliquerit vxorem, * & filios non reliquerit, accipiat ipsius frater vxorem eius, & excitet [l] semen fratri suo.

20 Septem ergo fratres fuerunt: ac primus accepit vxorem, & moriens non reliquit semen.

21 Et secundus accepit eam, & mortuus est, & ne ipse quidem reliquit semen: & tertius itidem.

22 Et acceperunt eam septem illi, neque reliquerunt semen: vltima omnium mortua est & mulier.

23 In resurrectione ergo, postquàm resurrexerint, cuius eorum erit vxor? nam septem habuerunt eam vxorem.

24 Tunc respondens Iesus dixit eis [m] Nónne propterea erratis quòd nesciatis Scripturas, neque potentiam Dei?

25 Postquam enim à mortuis resurrexerint, neque vxores ducunt, neque nuptum dantur: sed sunt vt angeli qui in cælis *sunt*.

26 De mortuis verò, quòd suscitandi sint, non legistis in libro Mosis, quomodo in rubo loquutus sit ei Deus, dicens, ‖ Ego *sum* Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob?

27 Non est Deus mortuorum, sed Deus viuentium: vos ergo multum erratis.

28 ¶ ‖ [4] Et quum accessisset quidam è Scribis qui audierat eos disceptantes, & sciebat eum benè illis respondisse, interrogauit eum quod esset primum omnium mandatum.

29 Iesus autem respondit ei, [n] Primum omnium mandatorum *est*, ‖ Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus vnus est:

30 Diliges igitur Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota cogitatione tua, & ex totis viribus tuis: hoc *est* primum mandatum.

31 Et secundum *illi* simile hoc *est*, Diliges proximum tuum vt teipsum: maius istis aliud mandatum non est.

32 Tunc dixit ei Scriba ille, Bene, præceptor, in veritate dixisti: nam vnus est Deus, nec alius est præter eum:

Mat. 22, 15. luc. 20, 20.

[1] Euangelium Magistratus imperium cum Dei cultu coniungit.

[e] Verbo à venatoribus sumpto vtitur Euangelista.

[f] Potest hoc referri vel ad eorum orationem qui Christo insidiabantur vel ad Christi responsionem, qua illi sperabant fore vt ipsum caperent, vel ad vtrosque.

[g] Non iudicas [illegible] verum.

[h] Quæ ad Deum perueniunt [illegible] mores, & cum lege Dei consentientes.

[i] Iterata [illegible] tio captiosa. [illegible] gens responsum [illegible] futurũ sit vt [illegible] deris non dandum [illegible] tori non [illegible] dum datum.

Rom. 13. 7.

[k] Incertum [illegible] ne factum [illegible] opera quòd D[illegible] additur articulus [illegible] sari nequaquam [illegible] quam [illegible] incertum & [illegible] nomines ([illegible] sint eius nomine) [illegible] velut certum [illegible]

Ma. 22, 23. luc. 20, 27.

[3] Carnis [illegible] ctio, aduersus Sadducæorum [illegible] & malitiam [illegible]

Deut. 25. 5.

* Vide Mat. 24.

[l] Semen [illegible] tem, siue prolem [illegible] frater fratri [illegible] nõ sibi: [illegible] sui nomen [illegible] nascitur.

[m] Interrogatio vim habens [illegible] tionis.

Exo. 3. 6. mat. 22. 31. Mat. 22. 35.

[4] Sacrificio [illegible] externi cultus [illegible] quam [illegible] Deo nisi [illegible] necessariis [illegible]

[n] Primum [illegible] præcipuum. Deut. 6. 4.

Leu. 19. 18. mat. 22. 39. rom. 13. 9. gal. 5. 14. iac. 2. 8.

Et

33 Et diligere eum ex toto corde, & ex tota
intelligentia,& ex tota anima,& ex totis vi-
ribus:ac diligere proximum vt ſeipſum,plus
eſt quàm omnia [o] holocautomata & ſacrifi-
cia.
34 Tum Ieſus quum vidiſſet eum cordatè re-
ſpondiſſe, dixit ei, [p] Non longè es à regno
Dei. Et nemo amplius audebat eum inter-
rogare.
35 ¶ ‖ [5] Et reſpondens Ieſus dicebat, docens
in templo, Quomodo dicunt Scribæ Chri-
ſtum eſſe filium Dauid?
36 Nam ipſe Dauid dixit [q] per Spiritum ſan-
ctum, ‖ Dixit Dominus Domino meo, Sede
ad dextram meam, vſquedum poſuero ini-
micos tuos ſcabellum pedum tuorum.
37 Ipſe ergo Dauid dicit eum Dominum: vn-
de igitur filius eius eſt? Et multa turba au-
diebat eum libenter.
38 ‖ [6] *Ipſe* autem dicebat eis [r] in doctrina ſua,
Cauete à Scribis, qui [s] volunt [t] ſtolati am-
bulare, & *amant* ſalutationes in foris,
39 Primoſque conſeſſus in conuentibus, &
primos accubitus in cœnis:
40 Qui deuorant domos viduarum: & in ſpe-
ciem vtuntur longis precibus:[v] iſti auferent
grauius iudicium.
41 ¶ ‖ [7] Et quum ſediſſet Ieſus ex aduerſo ga-
zophylacii ſpectabat quomodo turba mit-
teret [x] æs in gazophylacium; multi igitur
diuites mittebant multa.
42 ‖ Et quum veniſſet quædam vidua pau-
per miſit minuta æreola duo, quod eſt qua-
drans.
43 Tunc *ille* quum aduocaſſet diſcipulos ſuos
dixit eis, Amen dico vobis, vidua hæc pau-
per, plus miſit quàm omnes alii qui miſe-
runt pecuniam in gazophylacium.
44 Nam omnes ex eo quod ipſis redūdat mi-
ſerunt: hæc verò è penuria ſua miſit omnia
quæ habebat totum, *inquam*, victum ſuum.

33 Et quòd diliger eum homo ex toto corde,
& ex tota cogitatione,& ex tota anima, &
ex tota virtute: & *quòd* vt diligat proximum
ſuum ſicut ſeipſum, maius ſit quam omnia
holocauſta & victimæ.
34 Jeſchua autem vidit eum quòd ſapienter
redderet reſponſum: & reſpondit, & dixit
ei,Non es procul à regno Dei. Et nemo au-
ſus eſt vt rurſus interrogaret eum.
35 Et reſpondit Jeſchua, & dixit docens in
templo,Quomodo dicunt Legiſperiti quod
Chriſtus filius eſt Dauidis?
36 Ipſe enim Dauid dixit per Spiritum ſan-
ctum,Dixit Dominus Domino meo, Sede à
dextra mea vſquedum poſuero inimicos tu-
os ſcabellum ſub pedibus tuis.
37 Ipſe igitur Dauid vocat eum Dominum
meum; & quomodo filius eius eſt? Et vni-
uerſa turba audiebat eum libenter.
38 Et in doctrina ſua dicebat eis, Cauete à
Legiſperitis, qui affectant [8] in ſtolis ambu-
lare,[9] & amant pacem in plateis:
39 Et primos conſeſſus in ſynagogis.
40 Qui comedunt domos viduarum, propte-
rea quòd prolixas faciunt precationes ſuas:
qui accipiunt [10] iudicium maius.
41 Et quum ſederet Jeſchua è regione [11] ga-
zophylacii, ſpectabat quomodo turbę inii-
cerent nummos in gazophylacium.Et mul-
ti diuites iniiciebant multum.
42 Et venit vidua quædam pauper: iniecit
duo [12] manin *aſtires*,quæ ſunt octauæ.
43 Et vocauit Jeſchua diſcipulos ſuos,& dixit
eis,Ammin dico vobis quòd hęc vidua pau-
per plus quàm omnes homines qui iniici-
unt, iniecit in gazophylacium.
44 Omnes enim ex eo quod ſupereſt eis in-
iecerunt:hæc verò ex penuria ſua quicquid
erat ei,iniecit totam ſubſtantiam ſuam.

... compoſito, hoc tamen loco videtur ſignificari exterior illa veſtis fimbriata, cuius fit mentio. Deut.22.12. v *In iſtos feretur* ... Matth.23.14. luc.20.47. 7 Officia ſecundum Deum præſtita, non ex pretio externo, ſed ex cordis affectu æſtiman-... *quocunque metallo, more ſcilicet Romanorum, apud quos initio fuit æs ſignatum. Gazophylacium autem, arca erat in quam pecu-... oblationes coniiciebantur in vſum templi Domini 2.Reg 12.9.* Luc.21.2.

8 Id eſt, Lōgis veſtibus, grauitatis & modeſtiæ opinionē apud vulgus aucupātur, vt in honore habeantur.
9 Id eſt, Ambitioſè captant ſalutationes. vide Mat.23.7.
10 Id eſt, Condēnationem maiorem. Hebraiſmus.
11 Id eſt, Domus theſauri, vt paulo infra.
12 Dum percurro omniū numiſmatum Hebræorum nomina, & ſingulorum valorē expendo, nullum inuenio quod præciſè 8. minora numiſmata cōtineat præter aſtir, (cuius Lucas meminit 12. & Matt. 10) & valet quartam partē drachmæ .i. tantū argenti quantū eſt pondus quatuor granorū hordei. Diſtributum autē in 8. partes, conſtituit minutulos numos quos vocāt perutoth: quorū quiſq; ſi ex argēto eſſet, non plus ponderis habet quam dimidiū granū hordei, ſed propter eius paruitatē ſolebat fieri ex ære. Quū ergo tantū aſtir inter antiqua illa Iudæorū numiſmata octo nummulos, qui dicuntur perutoth, (id eſt minimi & Indiuidui) cōtineret, videtur Euāgeliſta, quū dicit mulierē duo manin iniecisse, (quæ ſunt octauæ numiſmatis cuius nomen reticet) neceſſariò intelligere aſtir, quod nomen expreſſi perſpicuitatis gratia.

Caput XIII.

1 De deſtructione vrbis Ieroſol. 9 Perſecutiones propter Euangelium. 10 Euangelium prædicandum omnibus Gentibus. 26 De aduentu Chriſti ad iudicium, 33 Vigilandum, & orandum.

1 ET [s] quum egrederetur è templo, dixit
ei quidam è diſcipulis eius, Præceptor,
vide quales lapides, & qualia *iſta ſint*
ædificia.
2 Tunc Ieſus reſpondens dixit ei, Vides iſta
magna ædificia? non relinquetur lapis ſuper
lapidem qui non deſtruatur.
3 Et quum ſederet in monte Olearum ex ad-
uerſo templi, interrogarunt eum priuatim
Petrus & Iacobus, & Iohannes & Andreas,
4 Dic nobis quando hæc erūt,& quod ſignum
erit quando futurum eſt vt omnia hęc finem
accipiant?
5 Ieſus autem eis reſpondens cœpit dicere,
Videte ne quis vos ſeducat,
6 Multi enim venient ſub [a] nomine meo, di-
centes, Ego ſum *Chriſtus*; multoſque ſedu-
cent.

1 ET quum egrederetur Ieſchua è templo,
dixit eis vnus ex diſcipulis ſuis, Præcep-
tor ecce, vide hos lapides, & [8] hæc æ-
dificia.
2 Ieſchua autem dixit ei, Vides tu hæc ædifi-
cia magna? non relinquetur hic lapis ſuper
lapidem qui non diruatur.
3 Et quum ſederet Ieſchua in monte Oliua-
rum è regione templi,interrogauerunt eum
Cipha & Iaakub & Iuchanan & Andreas
ſeorſim.
4 Dic nobis quando hæc fient, & quod eſt ſi-
gnum quum appropinquauerint hæc omnia
vt conſummentur.
5 Ipſe autem Ieſchua cœpit dicere eis,Vide-
te ne quis fallat vos.
6 Multi enim venient in nomine meo, & di-
cent, Ego ſum: & multos fallent.

7 Quum

7 Quum autem audieritis bella, & rumores
bellorum, ne timeatis: futurum enim est vt
id fiat, sed nondum finis.
8 Surget enim gens contra gentem, & regnum
contra regnum, & erunt *terræ* motus [1] in sin-
gulis locis, & erunt fames & tumultus. Hæc
sunt principia dolorum.

[1] Adverb. In loco, loco. Hebr.

9 Respicite autem vos [2] animã vestram: tra-
dent enim vos in iudiciis, & in synagogis co-
rum flagellabimini, & ante reges & præsi-
des stabitis propter me in testimonium il-
lorum.

[2] Id est, Vosipsos, Anima enim alicuius pro seipso, non tantum Hebraicè, sed etiam Chaldaicè & Syrè dicitur, quod perpetuò in Nouo Testamento obseruare liset: nec opus est vbicunque tecurrit id repetere.

10 Antè autem futurum est vt promulgetur
Euangelium in omnibus Gentibus.
11 Quum adduxerint autem vos vt tradant
vos, ne præuenientes soliciti sitis quid lo-
quuturi sitis, neque meditemini: sed id
quod datum fuerit vobis in illa hora, ipsum
loquimini: non enim vos estis loquentes, sed
Spiritus sanctus.
12 Tradet autem frater fratrem suum in mor-
tem, & pater filium suum: & insurgent filii
aduersus parentes suos, & morte afficient
eos.
13 Et eritis exosi ab omni homine propter
nomen meum: qui autem perseuerauerit
vsque in finem, ipse [3] saluus erit.

[3] Id est, Viuet, Hebraismus.

14 Quum autem videritis aduenientem abo-
minationem desolationis, eam quæ dicta est
in Daniil propheta, stantem vbi non opor-
tet, (qui legit animaduertat) tunc qui in Iu-
dæa erunt, fugiant in montem.
15 Et qui in tecto est, non descendat nec in-
grediatur ad tollendum aliquid è domo sua.
16 Et is qui in agro est, non conuertat se post
tergum suum vt tollat vestem suam.
17 Væ autem in vtero habentibus, & eis quæ
lactant in illis diebus.
18 Orate autem ne fit fuga vestra in hyeme.
19 Erit enim in diebus illis afflictio qualis
non fuit à principio creationis *rerum* quas
creauit Deus & vsque nunc, neque erit.
20 Et nisi Dominus esset qui decurtauit dies
illos, [4] non viueret vlla caro: sed propter e-
lectos quos elegit, decurtauit dies illos.

[4] Id est, Saluus fieret. Hebraismus.

21 Tunc si quis dixerit vobis, Ecce, istic est
Christus, & ecce illic: ne credatis.
22 Surgent enim christi falsi, & prophetæ
mendaces: ac dabunt signa & prodigia, &
in errorem inducent (si possibile esset) eti-
am electos.
23 Vos autem cauete. Ecce, antea dixi vobis
omnia.
24 In illis autem diebus post afflictionem il-
lam sol obscurabitur, & luna non dabit splẽ-
dorem suum.
25 Et stellæ cadent de cælo, & virtutes cæli
commouebuntur.
26 Et tunc videbunt Filium hominis venien-
tem in nube cum potestate magna & gloria.
27 Et tunc mittet Angelos suos, & congrega-
bit electos suos à quatuor ventis, à [5] capite
terræ, & vsque ad caput cæli.

[5] Caput vtrobique pro extremitate accipit.

28 A ficu autem discite ænigmata: quia quum
tener est ramis suis, & manifestantur folia
eius, cognoscitis quòd appropinquat æstas.
29 Sic etiam vos quum videritis hæc quòd fi-
ant, scitote [6] quòd propè est ad portam.

[6] Id est, In foribus.

7 Quum autem audieritis bella & rumores
bellorum, ne turbamini: oportet enim *ista*
fieri, at nondum *erit* finis.
8 Surget enim gens in gentem, & regnum in
regnum: eruntque terræmotus singulis lo-
cis, & erunt fames ac turbæ.
9 Principia erunt dolorum partus ista; sed ca-
uete vos vobis ipsis: tradent enim vos in
consessus & synagogas: cædemini, & coram
præsidibus ac regibus sistemini mea causa,
vt hoc sit [b] testimonio aduersus eos.
10 Et apud omnes gentes oportet primùm
prædicari Euangelium.
11 ‖ Quum autem vos traditos duxerint, ne
[c] antè soliciti estote quid dicturi sitis, [d] neq;
meditamini: sed quicquid datum fuerit vo-
bis illo momento, id loquimini; non enim e-
stis vos qui loquimini, sed Spiritus sanctus.
12 Tradet autem frater fratrem ad mortem,
& pater filium: & insurgent liberi aduer-
sus parentes, & eos curabunt morte mul-
ctandos.
13 Et eritis exosi omnibus propter nomen
meum: [e] sed qui perseuerauerit ad finem vs-
que, is seruabitur.
13 ‖ Quum autem videritis abominationem
illam vastatricem, quæ dicta est à Daniele
Propheta, [f] positam vbi non oportet, (qui
legit, animaduertat) ‖ tunc qui *fuerint* in Iu-
dæa, fugiant in montes:
15 Qui verò *fuerit* supra domum, ne descen-
dat domum, nec ingrediatur vt quicquam
sumat è domo sua.
16 Et qui fuerit in agro, ne reuertatur retrò
vt sumat pallium suum.
17 Væ autem prægnantibus & lactantibus per
illos dies.
18 Orate verò ne fiat fuga vestra hyeme.
19 [g] Erunt enim dies illi *talis* oppressio qua-
lis non fuit à principio rerum conditarum,
quas condidit Deus, vsque ad hoc tempus,
nec erit.
20 Et nisi Dominus contraxisset dies illos, o-
mnis caro periret: sed propter electos, quos
elegit, contraxit dies illos.
21 ‖ Tum autem si quis vobis dixerit, Ecce hîc
Christus, vel, Ecce illic: ne credite.
22 Surgent enim pseudochristi & pseudopro-
phetæ: & edent signa ac miracula ad sedu-
cendum, si fieri possit, etiam electos.
23 Vos autem cauete. Ecce, prædixi vobis o-
mnia.
24 Cæterùm per illos dies post oppressionem
illam sol obscurabitur, nec dabit luna splen-
dorem suum.
25 Et stellæ cœli excident, & potestates quæ
in cœlis *sunt* concutientur.
26 Et tunc videbunt Filium hominis venien-
tem in nubibus cũ potentia multa & gloria.
27 *Ipse* verò tunc mittet Angelos suos, & suos
electos coget à quatuor ventis, ab extremo
terræ vsque ad extremum cœli.
28 A ficu verò discite parabolam: quum ra-
mus eius iam tener fit, & germinat folia, no-
stis propè esse æstatem.
29 Ita & vos, quum hæc videritis fieri, agno-
scite propè esse & ad fores regnum Dei.

30 Amen

b *Vt vobis [illegible] tanto magis [illegible]tur, nec possint [illegible] rerum [illegible].*
Math. 10. 19. luc. 12. 11. & 21. 14.
c *Non [illegible] cogitatio, [illegible] solicitudo [illegible] dentia [illegible]* de Matt. 6. 25.
d *Ars [illegible] dicendi ratione qui dicturi sitis.*
e *Praecipua [illegible] consolatio in [illegible] omnibus. [illegible] & quid [illegible] quid [illegible] cùm nihil [illegible] voluntate Patris [illegible] sit accidere [illegible] non sit [illegible] fœlicissimum.*
Math. 24. 15. luc. 21. 20.
f *Quum [illegible] gentes [illegible] ipsumque [illegible] modò [illegible] suo ingressu [illegible] funditus [illegible].*
Dan. 9. 27.
g *Hebraeo[illegible] di genus [illegible] est emphasis [illegible] significatur [illegible] in illo tempore [illegible] tas calamitat[illegible] piat, [illegible] pus ipsum [illegible] feria, sic Amo[illegible] dicit diem D[illegible] tenebras [illegible].*
Math. 24. 23. luc. 21. 8.

Esa. 13. 10. ezech. 32. 7. ioel. 2. 10. 31. & 3. 15.

30 Amen dico vobis, nequaquam præterierit hæc ætas, vsquedum facta sint hæc omnia.
31 Cœlum & terra præteribunt: sermones autem mei nequaquam præteribunt.
32 [g] Sed de die illo ac [h] hora nemo scit, ne Angeli quidem qui in cœlo sunt: nec ipse Filius, sed *solus* Pater.
33 ‖ Cauete, vigilate, & orate: nescitis enim quando tempus illud sit futurum.
34 *Nam filius hominis ita est* vt quispiam qui peregrè agens relicta domo sua, dataque seruis suis potestate, ac suo cuique opere, [i] ianitori mandauit vt vigilaret.
35 Vigilate igitur (nescitis enim quando dominus domus veniet, vespere an media nocte, an in gallicinio, an manè)
36 Ne quum repentè venerit, inueniat vos dormientes.
37 Quæ autem dico vobis, omnibus dico, Vigilate.

30 Ammin dico vobis quòd non præteribit generatio hæc vsquequo omnia fiant.
31 Cœlum & terra præteribunt, & verba mea non præteribunt.
32 De die autem illo & de hora illa nemo nouit, nec etiam Angeli cœlorum, neque Filius: nisi Pater.
33 Videte, vigilate, & orate: non enim nostis quando sit tempus.
34 Est enim sicut vir 7 qui peregrè profectus, & reliquit domum suam, deditque potestatem seruis, 8 & vnicuique opus suum, & ianitori præcepit vt esset vigilans.
35 Vigilate igitur, quia ignoratis quando venit Dominus domus, serò an medio noctis, an in gallicinio, an manè.
36 Ne veniat repentè, & inueniat vos dormientes.
37 Id autem quod vobis dico, omnibus vobis dico, Estote vigilantes.

7 Vide Matth. 24. 33.
8 Ad verb. Viro, viro. Hebraismus.

Caput XIIII.

1 *Consilium sacerdotum aduersus Christum.* 3 *Mulier vngens caput Christi vnguento.* 12 *Paschæ præparatio.* 22 *Institutio Cœnæ.* 41 *Christi captiuitas.* 43 *Iudas osculo prodit Christum.* 53 *Christus coram Caipha.* 66 *Petri negatio.*

1 Erat [1] autem Pascha & Azyma duobus post diebus: & quærebant primarii sacerdotes & Scribæ, quomodo eum dolo prehensum trucidarent.
2 Dicebant autem, Non [a] diebus illis festis, ne tumultus sit populi.
3 Quum autem *Iesus* esset Bethaniæ, in domo Simonis Leprosi, accumbente eo, venerat mulier habens alabastrum vnguenti, nardi liquidæ multi pretii, & confracto alabastro, effuderat ei in caput.
4 [a] Quidam autem indignabantur apud sese, & dicebant, Quorsum profusio ista vnguenti facta est?
5 Nam poterat hoc vendi amplius quàm [b] trecentis denariis, & dari pauperibus. Et fremebant in eam.
6 Iesus autem ait, Omittite eam, quid ei molestiam exhibetis? bonum opus operata est erga me.
7 [3] Semper enim pauperes habetis vobiscum, & quandocunque volueritis, potestis eis benefacere: me verò non semper habebitis.
8 [4] Hæc quod potuit fecit: [c] occupauit enim vngere meum corpus ad sepulturam.
9 Amen dico vobis, vbicunque prædicatum fuerit Euangelium hoc in toto mundo, etiam id quod ista fecerit dicetur, in memoriam ipsius.

1 Post duos autem dies futurum erat Pescha azymorum: & quærebant principes Sacerdotum & Legisperiti quomodo dolo prehenderent eum, & occiderent eum.
2 Ac dicebant, Non in festo die, ne tumultus sit in populo.
3 Et quum ipse esset in Beth-Ania, in domo Schemeun Leprosi, quum accumberet, venit ad eum mulier super quam erat alabastrum vnguenti nardi præstantis, magni pretii, & illa aperuit ipsum, & effudit ipsum super caput Ieschua.
4 Erant autem quidam ex discipulis eius, quibus displicuit apud sese: ac dixerunt, Ad quid facta est perditio huius vnguenti?
5 Poterat enim vendi plus quàm trecentis [1] denariis, & dari pauperibus. Et irascebantur aduersus eam.
6 Ipse autem Ieschua dixit, Sinite eam: cur molesti estis ei? Opus bonum operata est erga me.
7 Omni tempore enim pauperes sunt vobis vobiscum, & quando vultis, potestis benefacere eis: ego autem non omni tempore sum vobiscum.
8 [2] Id quod erat huic, operata est. Et anteuertit, adeò [3] vt ad sepulturam aromate condiret corpus meum.
9 Et ammin dico vobis, quòd vbicunque prædicabitur Euangelium meum hoc in vniuerso mundo, id quoque quod operata est hæc, dicetur in memoriam ipsius.

1 De denario vide Matth. 18. 28.
2 Id est, Quod erat in eius facultate vt faceret, id ipsum fecit.
3 Quum his & in plerisque aliis locis vtriusque Testamenti mentio fiat vnctionis mortuorum, lotionis sudarii vestium quibus mortui inuoluebantur, & quorundam aliorum sepeliendi rituum qui à nostris diuersi sunt, non erit inutile eos hîc, vt describuntur à Rabbi Mosche, filio Matmon, volumine secundo sui operis, cuius titulus est, Maimoni in tractatu de luctu cap. 4. adscribere. Hæc verborum eius est sententia: Mos est in Israele circa mortuos & eorum sepultura, vt quum quis mortuus est, eius oculos occludant, & si os habuerit apertum, claudatur: fasciis maxillis circumligata, ne iterum aperiatur. Obturatur etiam locus per quem excrementa eiiciuntur, sed hoc postquam corpus fuerit lotum. Vnguentis deinde ex diuersis aromatum generibus confectis vngitur, & detonso capite, conuoluitur corpus albis vestibus lineis ad hoc ipsum paratis, & quæ non sint magni pretii, vt possit æqualitas seruari inter diuites & pauperes. Tegitur quoque facies mortui priusquam imponatur pheretro, sudariolo, cuius pretium non excedat, quartam partem sicli. Pheretro deinde impositum, humeris hominum gestatur vsque ad sepulturam: & ibi antequam corpus tradatur sepulturæ, quædam recitantur à maioribus eorum ad hoc conscripta, quibus diuina iustitia commendatur, & hominum peccata exaggerantur quibus mortem commeriti sunt, ac oratur Deus vt ita iustitiam suam exerceat, vt se misericordem quoque esse obliuisci nolit. Postea cadauer simul cum pheretro, in quo supinum iacet, in fossa positum tegitur. Denique ad lugentes itur, & quædam apud eos recitantur ad eos consolandum. Quibus peractis abeunt quisque ad sua negotia: nec vllum discrimen apparet inter diuites & pauperes, inter nobiles & ignobiles, nec in sepultura mortuorum, nec in consolatione viuentium.

10 Iihuda autē Sechariuta, vnus ex duodecim,
venit ad principes sacerdotum vt proderet
eis Ieschua.
11 Illi verò, quum audiuissent gauisi sunt, &
polliciti sunt argentum quòd daturi essent
ei, & quærebat sibi opportunitatem vt pro-
deret eum.
12 Et die primo azymorum, in quo immolant
Iudæi petscha, dicunt ei discipuli eius, Vbi
vis vt abeuntes præparemus tibi ad come-
dendum petscha?
13 Et misit duos è discipulis suis, & dixit eis,
Abite in ciuitatem: & ecce, occurret vobis
homo qui baiulat vas aquæ. 4 Abite post
eum.
14 Et quò ingressus fuerit, dicite domino do-
mus, Dominus noster dicit, Vbi est domus
conuiuii, vbi comedam cum discipulis meis
petscha?
15 Et ecce, indicabit vobis cœnaculum ma-
gnum quod stratum est, & paratum: ibi præ-
parate nobis.
16 Et egressi sunt discipuli eius, & venerunt
in ciuitatem, & inuenerunt sicut dixerat eis,
& parauerunt petscha.
17 Et quum esset serum, venit cum duode-
cim suis.
18 Qumque accumberent, & ederent, ait
Ieschua, Ammin dico vobis, quòd vnus qui
comedit mecum, ipse proditurus est me.
19 Ipsi verò cœperunt tristitia affici, & di-
xerunt ei 5 quisque sigillatim, Nunquid e-
go?
20 Ipse autem dixit eis, Vnus ex duodecim
qui intingit mecum in catino.
21 Et Filius hominis abit, sicut scriptum est
de eo: væ autem homini illi per cuius ma-
num proditur Filius hominis: tollerabilius
fuisset illi homini si non fuisset natus.
22 Et quum ipsi ederent, accepit Ieschua
panem, & benedixit, ac fregit, ac dedit
eis, dixitque eis, Accipite: hoc est corpus
meum.
23 Et accepit poculum, & gratias egit, ac
benedixit, ac dedit eis. Et biberunt ex eo
omnes.
24 Et ait eis, Hic est sanguis meus Testamen-
ti noui, qui pro multis effunditur.
25 Ammin dico vobis quòd rursus non bi-
bam 6 ex producto à vite vsque ad diem il-
lum in quo bibam ipsum de nouo in regno
Dei.
26 Et laudes dixerunt, ac egressi sunt in mon-
tem Oliuarum.
27 Et ait eis Ieschua, Vos omnes offende-
mini in me hac nocte: scriptum est enim,
Percutiam pastorem, & dispergentur oues
eius.
28 Sed quum surrexero, præcedam vos in
Galilæam.
29 Dixit ei Cipha, Si omnes offensi fuerint, at
non ego.
30 Dixit ei Ieschua, Ammin dico tibi quòd tu
hodie in nocte hac, antequam cantet gallus
duabus vicibus, tribus negabis me.

4 Id est, Sequimini eum. Hebr.

5 Ad verb. Vnus vnus. Hebraismus. Gallicè diceretur Vn à vn id est, Vnus post alium.

6 Ad verb. Ex partu, siue fœtu, vitis, velà genito vitis.

10 ‖ 5 Tunc Iudas Iscariotes, vnus ex duode-
cim, venit ad primarios Sacerdotes, vt eum
ipsis proderet.
11 Illi verò *eo* audito gauisi sunt: & polliciti
sunt se pecuniam ei daturos. Quærebat igi-
tur quomodo opportunè eum proderet.
12 ¶ ‖ 6 Ac primo die Azymorum, [d] quando
[e] Pascha [f] mactabatur, dicunt ei discipuli
ipsius, Vbi vis vt profecti paremus vt edas
Pascha?
13 Tunc mittit duos è discipulis suis, & dicit
eis, Abite in vrbem: & occurret vobis qui-
dam portans amphoram aquæ: sequimini
eum.
14 Et quocunque introierit, dicite patrifami-
liās, Præceptor dicit, Vbi est diuersorium,
vbi Pascha cum discipulis meis edam?
15 Tunc ipse vobis indicabit [g] cœnaculum
magnum stratum, paratum: illic parate no-
bis *Pascha*.
16 Abierunt igitur discipuli eius, venerunt-
que in ciuitatem, & inuenerunt *omnia* prout
dixerat eis: & parauerunt pascha.
17 Et quum serum *diei* esset, venit cum duo-
decim.
18 7 Qumque accubuissent, & ederent, ait
Iesus, Amen dico vobis, vnus ex vobis pro-
det me, qui edit mecum.
19 Ipsi verò cœperunt contristari, & ei dice-
re sigillatim, Num ego? Et alius, Num e-
go?
20 Ipse autem respondens dixit eis, Vnus ex
duodecim, [h] qui *manum* intingit mecum in
catinum, *me prodet*.
21 Filius quidem hominis abit prout scrip-
tum est de eo: sed væ homini illi per quem
Filius hominis proditur: bonum erat [i] homi-
ni illi si natus non fuisset.
22 ¶ ‖ Et [k] edentibus ipsis, quum accepisset
Iesus panem, & benedixisset, fregit: dedit-
que eis, & ait, Accipite, edite: hoc est cor-
pus meum.
23 Et accepto poculo, quum gratias egisset,
dedit eis: & biberunt ex eo omnes.
24 Et dixit eis, hoc est sanguis meus No-
ui illius testamenti, qui pro multis effundi-
tur.
25 Amen dico vobis, [l] non bibam amplius ex
fructu vitis, vsq; ad diem illum quum ipsum
bibam nouum in regno Dei.
26 Et quum hymnum cecinissent, exierunt in
montem Olearum.
27 ¶ ‖ 8 Tunc dicit eis Iesus, Omnes offen-
demini in me nocte ista: nam scriptum est,
‖ Percutiam pastorem, & dispergentur o-
ues.
28 ‖ Sed postquam surrexero, præibo vobis in
Galilæam.
29 9 Petrus autem dixit ei, Etiamsi omnes of-
fendantur, at non ego.
30 Tunc dicit ei Iesus, Amen dico tibi, hodie
nocte ista, priusquam [m] bis gallus vocem
miserit, ter abnegabis me.

Matth. 26. 14. luc. 22. 4.
5 Auaritia malo charitati tecta, prędendi ac crucifigendi Christi occasio.
Matth. 26. 17. luc. 22. 8.
6 Christus factus sub Lege pro nobis, Pascha celebrat ex Legis præscripto: & simul edit miraculo declarat se mox in carne passurum, nihilominus Deum esse.
d Quo die, ... vespera ... qua initium ... 26. 17.
e Metonymia ... id est, agnum ... schalem ... in festo Paschatis ritibus ...
f Mallet ...
g Græca vox significat contignationem ... superiorem, ... cuicunque ... natam, quia ... bant in ea parte ... cœnare, cœnaculum vocarunt.
Matth. 26. 20. luc. 22. 14. Ioh. 13. 21.
7 Abrogatis ... pus legalis ... ipsa implemento ... In eius locum ... stituuntur ... noui fœderis ... summa ...

m Bis refertur ad cantum galli. nam vt infrà versiculo 68. apparebit, Petrus semel Christum abnegauit antequam gallus prim... sit, ... secundum & tertium galli cantum. Solent autem galli ter canere, nempe media nocte, declinante, & ipso diluculo. ... est hic locus cum aliis Euangelistis.

31 At ille ⁿmulto magis dicebat, Si me oportuerit commori tibi, haudquaquam te abnegabo. Itidem autem etiam omnes dicebant.
32 ¶ ‖ ¹⁰ Veniunt igitur in locum cuius nomen *est* Gethsemane. Tunc dicit discipulis suis, Sedete hic vsquedum precatus fuero.
33 Et assumit Petrum & Iacobum & Iohannem secum: cœpitque expauescere & grauissimè angi.
34 Et dixit eis, Vndiquaque tristis est anima mea vsque ad mortem: manete hic & vigilate.
35 Progressusque paulùlum, procidit in terram: & orauit vt si possibile esset, abiret ab ipso hora illa.
36 Dixitque, ° Abba Pater, omnia possibilia sunt tibi: transfer à me istud poculum: verùm non quid ego velim, sed quid tu.
37 ¹¹ Tunc venit & inuenit eos dormientes: dicitque Petro, Simon, dormis? non potuisti vnam horam vigilare?
38 Vigilate & precamini, ne introeatis in tentationem: spiritus quidem promptus *est*, sed caro infirma.
39 Et quum rursus abiisset, precatus est, & eundem sermonem dixit.
40 Et reuersus inuenit eos rursum dormientes, (erant enim oculi eorum grauati) neq; sciebant quid ei responderent.
41 Et venit tertiò, dicitque eis, Dormite quod superest, & requiescite; sufficit, venit hora: ecce, traditur Filius hominis in manus peccatorum.
42 Surgite, eamus: ecce, qui prodit me, appropinquauit.
43 ¶ ¹² Et statim adhuc eo loquente, adest Iudas, qui erat vnus è duodecim: & cum eo turba multa cum gladiis & fustibus, à primariis sacerdotibus & scribis & senioribus.
44 Dederat autem eis iste qui eum prodebat ᵖcommune inter ipsos signum, dicens, Quemcunque osculatus fuero, is est: prehendite eum, & abducite ᑫtutò.
45 Quum igitur venisset, statim accedens ad eum, dicit ei, Rabbi, Rabbi: ac deosculatus est eum.
46 Illi verò iniectis in eum manibus præhenderunt eum.
47 Quidam autem adstantium, exerto gladio percussit seruum Pontificis maximi, & abstulit eius auriculam.
48 Et respondens Iesus dixit eis, Vt aduersus latronem existis cum gladiis & fustibus ad comprehendendum me.
49 Quotidie eram apud vos in templo docens, nec prehendistis me: sed *oportet* vt impleantur Scripturæ.
50 Tunc relicto eo omnes fugerunt.
51 ¶ ¹³ ʳ Quidam autem iuuenis sequebatur eum, amictus sindone super nudum *corpus*: & prehenderunt eum iuuenes.
52 Ipse verò derelicta sindone, nudus effugit ab illis.
53 ¶ ‖ Tunc adduxerunt Iesum ad pontificem maximum: cum quo simul venerunt omnes.

31 Ille autem amplius dicebat, Si fuerit mihi moriendum tecum, non negabo te, Domine mi. Et sicut ipse, etiam omnes discipuli dixerunt.
32 Et venerunt in locum qui vocatur Gad-Siman, & dixit discipulis suis, Sedete hic donec ego orem.
33 Et accepit secum Cipha, & Iaakub, & Iuchannan, & cœpit mœstus esse & affici tristitia,
34 Et dixit eis, Tristis est anima mea vsque ad mortem. Expectate me hic & vigilate.
35 ⁷ Et accessit paulùlum, & procidit in terram, & orabat vt si posset, transiret à se hora illa.
36 Et dixit, ⁸ Pater, mi Pater, omnia potes tu, transire fac à me poculum hoc; non voluntas mea *fiat*, sed tua.
37 Et veniens inuenit eos dormientes: & ait Ciphę, Schemeun dormis? Non potuisti vna hora vigilare?
38 Vigilate & orate vt non intretis in tentationem: spiritus voluntarius & promptus est, sed corpus infirmum.
39 Et abiens rursus, orauit, & eundem sermonem dixit.
40 Et reuersus est rursum: veniens inuenit eos dormientes, quia oculi eorum grauati erant, neque sciebant quid dicerent ei.
41 Et venit tertia vice, & dixit eis, Dormite quod superest, & requiescite, appropinquat finis, & venit hora; ecce, traditur Filius hominis in manus peccatorum.
42 Surgite, abeamus: ecce, appropinquat is qui prodit me.
43 Et dum ipse loqueretur, venit Ihuda Schariuta, vnus ex duodecim, & populus multus cum gladiis & fustibus à principibus sacerdotum & Legisperitis & senioribus.
44 Et dedit eis signum proditor ille qui prodebat, ac dixit, Ille quem osculor is est: apprehendite eum circumspectè, & abducite eum.
45 Et eadem hora accessit, & dixit ei, Domine mi, Domine mi, & osculatus est eum.
46 Illi verò iniecerunt in eum manus, & apprehenderunt eum.
47 Vnus autem ex illis qui adstabant, exemit gladium, & percussit seruum principis sacerdotis, & abstulit auriculam eius.
48 Ipse autem Ieschua respondit, & dixit illis, Sicut contra grassatorem egressi estis, contra me cum gladiis & fustibus vt apprehenderetis me.
49 Quotidie apud vos fui quum docerem in templo, & non apprehendistis me. Sed vt complerentur Scripturæ, factum est hoc.
50 Tunc deseruerunt eum discipuli eius: & fugerunt.
51 Et adolescens quidam veniebat post eum, & amictus erat ⁹ sindone nudus. Et apprehenderunt eum.
52 Ipse verò reliquit sindonem, & effugit nudus.
53 Et adduxerunt eum ad Kaiapha principem sacerdotum: & congregati sunt ad eum

7 In Matt. est, Et abiit paululum, subaudi, à discipulis suis, Hic verò dicitur accessisse, subaudi ad locum quem nominauit nempe ad Gad-Siman.

8 Hæc amabilis Dei appellatio pluribus locis recurret, Rom.8.15, Gal.4.6. Porrò ingeminatio non solùm in Hebræa lingua, sed in quibusuis etiam linguis vehementiam notat, sicut etiam quòd ea simplex non est, sed aliquid additur, vt hic, Pater, Pater mi, [vel noster] quo melius fiducia declaratur.

9 Id est, Nudus erat, nullásque alias habuit vestes præter sindonem qua amictus erat.

omnes principes sacerdotum, & Legisperiti & seniores.
54 Schemeun autem è longinquo [10] veniebat post eum, vsque in medium atrii principis sacerdotum, & sedebat cum ministris, & calefaciebat se e regione ignis.
55 Principes autem sacerdotum, & tota congregatio eorum, quærebant contra Ieschua testimonium vt morti traderent eum: & non inuenerunt.
56 Qui enim multi testarentur contra eum, non erant paria testimonia eorum.
57 Quidam autem surrexerunt contra eum testes mendaces, & dixerunt,
58 Nos audiuimus eum quòd dixerit, Ego dissoluturus sum templum hoc quod est factum manibus, & in tribus diebus ædificaturus sum aliud quod non erit factum manibus,
59 Neque etiam sic par erat testimonium eorum.
60 Et surrexit princeps sacerdotum in medium, & interrogauit Ieschua, ac dixit, Non reddis tu responsum? Quid testantur contra te isti?
61 Ipse verò Ieschua tacebat, & nihil respondebat ei. Et rursus interrogauit eum princeps sacerdotum, ac dixit, Es tu Christus filius illius [11] Benedicti?
62 Ipse autem Ieschua dixit ei, Ego sum: & videbitis Filium hominis sedentem à dextra virtutis *Dei*, & venientem in nubibus cœli.
63 Princeps verò sacerdotum lacerauit tunicam suam, & dixit, Quid deinceps nobis necessarii sunt testes?
64 Ecce, ex ore eius audiuistis blasphemiam. Quid videtur vobis? Illi verò omnes iudicauerunt quòd reus esset mortis.
65 Et cœperunt quidam [12] expuere in faciem eius: & obtegebant vultum eius, & percutiebant eum, dicebantque, Vaticinare. Et ministri cædebant eum super maxillas eius.
66 Et quum Schemeun *esset* inferius in atrio, venit vna puella Principis sacerdotum:
67 Vidit eum quòd calefaceret se, & intuita est eum, & dixit ei, Tu quoque cum Ieschua eras Natzaraia.
68 Ipse verò negauit, & dixit, Non noui quid tu dicas. Et exiuit foras ad vestibulum: & cantauit gallus.
69 Et vidit eum rursus puella illa, & cœpit dicere illis qui adstabant quòd etiam iste ex ipsis esset.
70 Ipse verò rursum negauit. Et post paululum ii qui adstabant dixerunt Ciphæ, Verè ex ipsis es: es enim quoque Galilæus, & sermo tuus est similis.
71 Ipse autem incipiebat execrari & iurare, Non noui ego hominem hunc quem vos dicitis.
72 Et eadem hora cantauit gallus secunda vice: & recordatus est Schemeun sermonis Ieschua quem dixerat ei: nempe, Antequàm cantet gallus duabus vicibus, tribus negabis me. [13] Et incepit vt fleret.

nes primarii Sacerdotes, & seniores & Scribæ.
54 Petrus autem procul secutus est eum intrò [t] vsque in aulam Pontificis maximi: & erat considens cum ministris, & calefaciens *sese* ad ignem.
55 [14] Primarii autem Sacerdotes & totus consessus quærebant testimonium aduersus Iesum, vt eum morte mulctarent: nec inueniebant.
56 Nam multi falsum testimonium dicebant aduersus eum: sed non erant [v] paria ipsorum testimonia.
57 Tunc quidam surrexerunt, & falsa testati sunt aduersus eum dicentes,
58 Nos audiuimus eum dicentem, Ego destruam templum hoc quod est manibus factum, & triduo aliud absque manibus factum ædificabo.
59 Sed ne sic quidem par erat testimonium eorum.
60 Tum pontifex maximus quum assurrexisset in medium, interrogauit Iesum, dicens, Non respondes quicquam? quid *illud est quod* isti aduersum te testificantur?
61 Ipse verò silebat, & nihil respondit. Rursum Pontifex maximus eum interrogauit, & dixit ei, Túne es ille Christus Filius *Dei* [x] benedicti?
62 Iesus autem dixit, Ego sum: & videbitis Filium hominis sedentem ad dextram potentiæ *Dei*, & venientem cum nubibus cœli.
63 Pontifex maximus verò, diruptis vestibus suis, dixit, Quid adhuc nobis opus est testibus?
64 Audistis blasphemiam: quid vobis videtur? Illi verò omnes contra eum iudicarunt, ipsum teneri mortis pœna.
65 [15] Et cœperunt quidam conspuere in eum & obtegere faciem eius, & colaphos ei infligere, & dicere ei, Vaticinare. [y] ministri verò bacillorum ictibus eum cædebant.
66 ¶ [16] Quum verò Petrus esset in aula inferius, venit quædam ex ancillis Pontificis maximi:
67 ¶ Et viso Petro qui *se* calefaciebat, intuita in eum, dixit, Et tu cum Nazareno Iesu eras.
68 Ipse verò negauit, dicens, Non noui, neque scio quid tu dicas. Et exiuit extrà in [z] vestibulum: & gallus vocem misit.
69 ‖Tunc [a] ancilla quum rursus vidisset eum, cœpit dicere iis qui adstabant, Hic est *vnus* ex ipsis.
70 Ipse verò rursum negauit. Et rursus paulo post qui adstabant dixerunt Petro, Verè ex ipsis es, etenim Galilæus es, & loquutio tua similis est.
71 Ipse autem cœpit execrari & iurare, *dicens*, Non noui hominem istum quem dicitis.
72 Tunc secundò gallus vocem misit, & recordatus est Petrus verborum quæ dixerat ei Iesus, Priusquam gallus vocem bis miserit, ter me abnegabis. Et quum se [b] proripuisset, fleuit.

CAPVT

---

10 Id est, Sequebatur eum.

11 Filios benedicti, id est, Dei. Sic enim in communi sermone, & in scribendo, Iudæi epitheton pro nomine Dei proprio יהוה vsurpant, ne si hoc familiarius vtantur, prophanent. Quæ etiam ratio est vt השם, id est nomẽ illud loco ipsius, vsurpent ac scribant אלדוד,ידוס, pro, יהוה,אלהים, & in notandis numeris (quod sanè superstitioni affine est) ponunt טו, pro, יה quò omnino ex parte ab ineffabili nomine abstineant.

12 Ad verb. Expuentes. Heb. ante sæpe obseruatus.

13 Id est, Et incepit flere.

t *Amoris argumentum est quòd Petrus sequitur Dominum: timoris quòd eminus sequitur: stultitiæ & inconsiderantiæ, quòd inserit se gregi aulicorum pontificis.*

Mat.26.59.

14 Christus adeò innocens vt ne falsis quidẽ testibus opprimi potuerit, tandem Deum Patrem confessus damnatur impietatis coram Pontifice, vt nos qui eum abnegauimus, verè impii, coram Deo absoluamur.

Ioh 2.19.

v *Non conueniebant.*

Mat.24.30.

x *Dei, qui [illegible] de dignus est.*

15 Christus [illegible] ne contumeliarum genus nostro [illegible] ne sustinens, [illegible] num decus in [illegible] dituris acquirit.

y *Appariatores [illegible] bacillis [illegible]*

Mat.29.69. luc.22.55. ioh.18.15.

16 Triste exemplum tum humanæ imbecillitatis tum diuinæ misericordiæ [illegible] spiritum [illegible] & fidei suis [illegible] donantis.

z *In locum [illegible] proximum.*

Mat.26.71. luc.22.56. ioh.18.25.

a *Ex [illegible] Euangelistarum comparatione intelligitur Petrum [illegible] à multis, [illegible] ancillis, [illegible] cum [illegible] causa [illegible] mentis [illegible] ancilla.*

Mat.26.75. [illegible] 18.7.

b *Foras [illegible] rat enim Petrus [illegible] sui Christi & [illegible] morte velut ex [illegible] [illegible] factum.*

CAPUT XV.

1 Quæ Christus sub Pilato præside passus sit. 11 Barabbas Christo præfertur. 15 Christus traditur à Pilato vt crucifigatur. 17 spinis coronatur. 19 conspuitur & irridetur. 12 Simon Cyrenæus portat crucem Christi. 27 Christus crucifigitur inter duos latrones. 29 conuitiis afficitur. 37 expirat. 43 Ioseph sepelit Christum.

1 [a] STatim autem diluculo, consilio inito, summi Sacerdotes cum senioribus & Scribis, ac toto consessu, vinctum Iesum abduxerunt, [b] tradideruntque Pilato.

2 [1] Tunc interrogauit eum Pilatus, Túne es ille rex Iudæorum? Ipse verò respondens, dixit ei, Tu dicis.

3 Et multum accusabant eum primarii Sacerdotes.

4 Pilatus autem rursus interrogauit eum, dicens, ‖Non respondes quicquam? Ecce quàm multa aduersus te testificantur.

5 Iesus autem nihil amplius respondit: adeò vt miraretur Pilatus.

6 ¶ [c] Ceterum diebus festis dimittebat eis vnum ex vinctis, quencunque postulassent.

7 Erat verò quidam qui dicebatur Barabbas, vinctus cum seditionis sociis, qui cędem per seditionem fecerant.

8 Et vociferans turba cœpit petere *vt faceret* prout semper ipsis fecerat.

9 Pilatus autem respondit eis, dicens, Vultis dimittam vobis regem illum Iudæorum?

10 (Nouerat enim eum per inuidiam traditum fuisse à primariis sacerdotibus.)

11 Primarii verò Sacerdotes concitarunt turbam vt potius Barabbam ipsis dimitteret.

12 Tunc Pilatus respondens, rursum dixit eis, Quid ergo vultis faciam isto quem dicitis regem Iudæorum?

13 Ipsi verò rursum clamauerunt, Crucifige eum.

14 Pilatus autem dicebat eis, Nam quid mali fecit? Illi autem amplius clamauerunt, Crucifige eum.

15 Pilatus autem volens turbæ satisfacere, dimisit ei Barrabbam, & Iesum flagellatum tradidit vt crucifigeretur.

16 ¶ [d] Milites verò abduxerunt eum intra aulam, id est prætorium: & conuocarunt totam cohortem.

17 [2] Et induerunt eum purpura, & circumposuerunt ei contextam coronam spineam.

18 Et cœperunt eum, salutare, *dicentes*, Aue rex Iudæorum.

19 Et verberabant eius caput calamo, & inspuebant in eum: ac summissis genibus adorabant eum.

20 Quum autem illusissent ei, exuerunt eum purpura, & induerunt eum vestimentis propriis ipsius: eduxeruntque vt crucifigerent eum.

21 [3] Præterea angariarunt prætereuntem quendam Simonem Cyrenęum (venientem rure, patrem Alexandri & [e] Rufi) vt portaret crucem eius.

22 [4] Duxeruntque eum in locum Golgotha:

1 ET statim manè inierunt consilium principes sacerdotum, cum senioribus ac Legisperitis, & cum tota congregatione: & vinxerunt Ieschua, & adduxerunt eum ac tradiderunt eum Pilato præsidi.

2 Et interrogauit eum Pilatus, Túne es rex Iudæorum? Ipse verò respondit ac dixit ei, Tu dixisti.

3 Et accusabant eum principes sacerdotum in multis.

4 Ipse autem Pilatus rursus interrogauit eum, & dixit ei, Non reddis tu responsum? Vide quàm multa testificentur contra te.

5 Ipse verò Ieschua [1] aliquod responsum non dedit, ita vt miraretur Pilatus.

6 Solitus erat autem omni festo soluere illis vinctum vnum quem postularent.

7 Et erat quidam qui vocabatur Bar-Abba, qui vinctus erat cum seditiosis illis qui cædem in seditione perpetrauerant.

8 Et clamauerunt populus, & cœperunt petere sicut solitus erat facere eis.

9 Ipse verò Pilatus respondit, & dixit eis, Vultis dimittam vobis regem Iudæorum?

10 Nouerat enim Pilatus quòd ex inuidia tradidissent eum principes sacerdotum.

11 Principes verò sacerdotũ amplius sollicitauerunt turbas *petere*, Bar-Abbam solueret eis.

12 Ipse autem Pilatus dixit eis, Quid igitur vultis vt faciam ei quem vocatis regem Iudæorum?

13 Ipsi verò rursus clamauerunt, Crucifige eum.

14 Ipse verò Pilatus dixit eis, Quid enim quod malum fit, fecit? Et illi amplius clamabant, Crucifige eum.

15 Pilatus verò voluit facere voluntatem turbarum, & soluit eis Bar-Abbam. Et tradidit eis Ieschua flagellatum vt crucifigeretur.

16 Milites autem abduxerunt eum intra atrium quod erat prætorium, Et vocauerunt vniuersam cohortem.

17 Et induerunt eum purpura, & intortam imposuerunt ei coronam spinarum.

18 Et cœperunt [2] salutare eum, Pax *sit* ô rex Iudæorum.

19 Et percutiebant eum in capite eius arundine, & expuebant in faciem eius, & incuruabant se super genua sua, & adorabant eum.

20 Et quum illusissent ei, spoliarunt eum purpura, & induerunt eum vestimentis suis, & duxerunt eum vt crucifigerent eum.

21 Et adegerunt quędam qui transibat, Schemeun Kurinaiensem, qui veniebat ex agro, patrem Alechsandri & Ruffi, vt ferret crucem eius.

22 Et adduxerunt eum in Gagultha locum,

1 Id est, Nullum responsum dedit, Hebraismus.

2 Ad verb. Rogare de pace eius. Hebraismus iam sæpius annotatus.

3 *Noti & celebres in Ecclesia Dei istos fuisse oportet quorum nuda nomina Marcus exposuerit.* *Matth. 27. 33. luc. 23. 33. ioh.*

4 Christus extra terrenæ Ierusalem septa educitur in locum morticiniis pollutum, non in sese quidem sed in nobis contaminatus, propter imposita ipsi nostra peccata: vt nos sanguine eius expiati, in cœleste sacrarium introducamur.

qui interpretatur Cranium.
23 Et dederunt ei ad bibendú vinum in quo
erat mixta myrrha: ipse verò non accepit.
24 Et quum crucifigerent eum, dispertiue-
runt vestimenta eius, & proiecerunt super
ea sortem, quis quid acciperet.
25 Erat autem hora tertia quum crucifige-
rent eum.
26 Et scripta erat causa mortis eius in scrip-
to, HIC EST REX IVDÆORVM.
27 Et crucifixerunt duos latrones, vnum à
dextera eius, & vnum à sinistra eius.
28 Ac impleta est scriptura quæ dicit, Cum
iniquis reputatus est.
29 Sed & illi qui transibant, conuitiabantur
ei, & mouebant capita sua, ac dicebant,
Vah qui soluis templum, & ædificas illud in
tribus diebus.
30 Libera te ipsum, & descende de cruce.
31 Et sic etiam principes sacerdotum ride-
bant 3 vnus cum alio, & Legisperiti, ac di-
cebant, Alios 4 seruauit: seipsum non po-
test seruare.
32 Christus rex Iisraiel descendat nunc de
cruce, & videbimus, ac credemus in eum.
Quin & illi qui crucifixi erant cum eo, ex-
probrabant ei.
33 Quumque esset hora sexta, factæ sunt te-
nebræ super vniuersam terram, vsq; ad ho-
ram nonam.
34 Et hora nona clamauit Ieschua voce ela-
ta, & ait, Il, Il, Lemana Scheuaktani, quod
est, Deus meus, Deus meus, ad quid dese-
ruisti me?
35 Et quidam qui audierunt ex iis qui adsta-
bant, dicebant, Iliah vocauit.
36 Cucurrit autem quidam, & impleuit spon-
giam aceto, & alligauit arundini, vt potum
præberet ei. Et dixerunt, Sinite, videamus
an veniat Iliah depositurus eum.
37 Ipse verò Ieschua clamauit voce elata, &
reddidit *spiritum*.
38 5 Et facies portæ templi fissa est in duo à
summo vsque ad imum.
39 Quum vidisset autem Centurio ille qui
stabat iuxta eum, quòd sic clamasset; &
reddidisset *spiritum*, dixit, Verè iste homo
Filius erat Dei.
40 Erant autem mulieres procul quæ specta-
bant, Mariam Magdelaitha, & Mariam ma-
ter Iaakub parui, ac Iusse, & Schalum.
41 Quæ quum essent in Galilæa, adhærebant
ei, & ministrabant ei, & aliæ multæ quæ as-
cenderant cum eo in Vrischelem.
42 Quumque esset ferum Parasceues quæ est
ante sabbathum,
43 Venit Iauseph ille qui erat à Rametha, ho-
norabilis senator, qui etiam ipse expectabat
regnum Dei: & confidentiam sumpsit, ac

3 Ad verb. Vnus cum vno. Hebr.
4 Ad verb. Viuificauit. vt paulo pòst Viuificare.

5 Vide annotata in Matth. 27.51.

quod est, si interpreteris, Caluariæ locus.
23 Et dederunt ei bibendum myrrhatum vi-
num: ipse verò non sumpsit.
24 5 Quumque crucifixissent eum, partiti sunt
vestimenta eius, iacta sorte super ea, quis
quid tolleret.
25 Erat autem hora tertia, quando crucifix-
erunt eum.
26 Eratque inscriptio criminis ipsius inscrip
pta *his verbis*, REX ILLE IVDÆO-
RVM.
27 Crucifixerunt etiam cum eo duos latro-
nes: vnum ad dexteram, & alterum ad eius
sinistram.
28 Et impleta est Scriptura quæ dicit, Et cum
f sceleratis numeratus est.
29 Qui verò præteribant, conuitiabantur ei,
mouentes capita sua, ac dicentes, Vah, *Tu*
qui destruis templum, & triduò ædificas,
30 Serua te ipsum, & descende è cruce.
31 Similiter autem & primarii sacerdotes il-
ludentes dicebant alij ad alios cum Scri-
bis, alios seruauit, seipsum seruare non po-
test.
32 Christus ille rex Israel descendat nunc è
cruce, vt videamus & credamus. Et qui cru-
cifixi erant cum eo, probris afficiebant
eum.
33 ¶ 6 Quum verò aduenisset hora sexta, te-
nebræ factæ sunt super g totam regionem
vsque ad horam nonam.
34 7 Et hora nona clamauit Iesus voce magna,
dicens, Eloi, Eloi, lamma sabachthani?
quod est, si quis interpretetur, Deus mi,
Deus mi, cur me deseruisti?
35 Et quidam adstantium quum audissent, di-
cebant, Ecce, Eliam vocat.
36 Cucurrit autem quidam, & impleta spon-
gia aceto, circumposita calamo, dedit ei
potum, dicens, Sinite: videamus an veni-
at Elias ad detrahendum eum.
37 Iesus autem emissa voce magna, h expira-
uit.
38 i Et auleum templi fissum est in duas par-
tes à summo vsque ad imum.
39 Quum vidisset autem Centurio qui ad-
stabat ipsi ex aduerso, eum ita emisso cla-
more expirasse, dixit, Verè, homo iste Fi-
lius erat Dei.
40 8 Erant autem etiam mulieres procul spe-
ctantes: inter quas erat Maria Magdale-
ne, & Maria Iacobi parui & Iose mater, &
Salome.
41 Quæ, etiam quum esset in Galilæa, se-
quutæ fuerant eum, & ministrauerant ei, a-
liæque multæ quæ simul cum eo ascende-
rant Hierosolyma.
42 ¶ Quum autem ferum *diei* iam esset, (quo-
niam erat parasceue, hoc est, k ante sabba-
thum)
43 l Veniens Ioseph *ortus* ex Arimathæa, ho-
nestus senator, qui & ipse expectabat regnū
Dei, m fidenti animo introiit ad Pilatum, &

Matth. 27.35. luc. 23.33. ioh. 19.25.

5 Christus nudus in crucem attollitur, & tanquam sceleratorum sceleratissimus, omnibus contumeliis afficitur, vt eius iustitia induti, & maledictione benedicti, & vna oblatione sanctificati, in cœlum vsque attollamur.

Esa. 53.12.

f *Ad verb. cum iniquis, id est, legum preuaricatoribus.*

Ioh. 2.19.

6 Ira Dei peccata nostra in Filio sponsore nostro vindicantis, tenebrarum horrore sancitur.

g *Ad verbum, terra autem [illegible] Hebræorum more Palestinam intelligi, [illegible] que amplificatur prodigii nouitas, quod plenilunio, Pascha scilicet tempore, & sole reliquum orbem illustrante, atque adeo in ipso meridie [illegible] angulus in quo [illegible] facinus patrabatur, densissimis tenebris [illegible] lituerit.*

7 Christus cum Satana, cum peccatis, cū morte [illegible] horrenda illa maledictione Dei [illegible] tis, potenter [illegible] corpore pendens in cruce, summis [illegible] ribus oppressus, [illegible] mo in inferorū [illegible] gitibus demersus, [illegible] mergit tamen vo[illegible] ferans, & quam [illegible] cepto à morte [illegible] nere, ad tempus [illegible] priuatus, summa [illegible] ima concutiens, [illegible] templi fisso [illegible] toque à suis castris cibus testimonio, [illegible] ctorem [illegible] minum omnium mox declaratur, reliquis adhuc [illegible] natis & irridentibus hostibus deuictis.

Psalm. 22.1. matth. 27.46. Psalm. 69.22.

h *Se verè [illegible] esse testificans.*

i *Cessare [illegible] vmbra [illegible] prodit corpus [illegible] tas, Colos. 2.17. [illegible] uim amplius [illegible] cesse, vt [illegible] dos intraret in [illegible] sanctorum [illegible] illo distinguebatur [illegible] reliquis [illegible] pli) semel [illegible]*

[illegible]ctima, quæ sola sufficit pro expiandis totius mundi peccatis, nobisq; omnibus cœlum ipsum, quod per sancta sanctorum significabatur, aperuit. [illegible]
8 Christus magno cum virorum pudore qui Dominum deseruerant, testes etiam mulieres sibi delegit, vt quæ fuerint [illegible] istarum rerum spectatrices. *Luc. 8.2. Matth. 27.57. luc. 23.50. ioh. 19.38.* k *Dies qua sabbathum antegreditur.* l *Plenus [illegible] tis, ex concilio Sanhedrim, vel forsan qui adscitus esset in concilium à Pilato: sicut mos erat præsidibus prouinciarum aliquos interdum in [illegible] lium adsciscere ad explicandas priuatorum controuersias.* m *Si quis expendat quantum periculum vltrò subierit Ioseph, quam [illegible] animo intelliget.*

pe[illegible]

petiit corpus Iesu.
44 Pilatus autem miratus est si iam mortuus esset, & aduocato Centurione, interrogauit eum an iamdudum mortuus fuisset.
45 Et *re* cognita ex Centurione, donauit corpus ipsi Ioseph.
46 Is autem emit sindonem, & detractum eum inuoluit sindone: deposuitque in monumento quod erat excisum è petra: & aduoluit saxum ad ostium monumenti.
47 Maria Magdalene verò & Maria Iose *mater* spectabant vbi poneretur.

ingressus est ad Pilatum, petiitque corpus Ieschua.
44 Pilatus autem miratus est si iam mortuus esset: & vocauit centurionem illum, ac interrogauit eum num ante aliquod tempus mortuus esset.
45 Et quum didicisset, dedit corpus illius Iausepho.
46 Et emit Iauseph lineum pannum: & deposuit illum ac inuoluit illum in eo, posuitque illum in sepulchro quod erat effossum in rupe, & deuoluit lapidem super ostium sepulchri.
47 Mariam verò Magdelaitha, & Mariam illa quæ erat Iusse viderunt vbi positus esset.

CAPUT XVI.

1 Christi resurrectio. 9 Christus apparet Mariæ Magdalenæ, & aliis. 15 Mittit Apostolos ad prædicandum. 19 Ascensio Christi.

1 ‖ ET exacto intercedente Sabbatho, Maria Magdalene, & Maria Iacobi *mater* & Solome emerunt aromata, vt venientes vngerent eum.
2 Et valdè manè, [a] primo die hebdomadis veniunt ad monumentum, exoriente sole.
3 Dicebantque inter sese, Quis deuoluit nobis lapidem ab ostio monumenti?
4 [b](Intuitæ verò conspiciunt lapidem esse deuolutum.) nam erat magnus valdè.
5 [1] Ingressæ autem in [c] monumentum, viderunt iuuenem sedentem ad dextram, amictum stola candida: & expauerunt.
6 Ipse verò dixit eis, Ne expauescite: Iesum illum quæritis Nazarenum qui fuit crucifixus: resurrexit, non est hic: [d] ecce locus vbi posuerant eum.
7 Sed abite, dicite discipulis eius & Petro *ipsum* [e] præire vobis in Galilæam, [f] illic eum videbitis, ‖prout dixit vobis.
8 Tunc abeuntes citò, fugerunt à monumento: tenebat enim eas tremor & stupor; neque cuiquam quicquam dicebant: timebant enim.
9 [2] Quum autem resurrexisset Iesus, manè, primo die hebdomadis ‖apparuit primum Mariæ Magdalenæ, ‖ex qua eiecerat septem dæmonia.
10 Illa profecta annuntiauit iis qui cum ipso fuerant, lugentibus ac flentibus.
11 Illi verò quum audissent eum viuere, & conspectum fuisse ab ea, non crediderunt.
12 3 Posteà autem duobus ex ipsis ambulantibus apparuit [g] alia forma, quum rus proficiscerentur.
13 Et illi abierunt, & annuntiauerunt reliquis *qui* ne illis quidem crediderunt.
14 [h] ‖Postremò, vnà sedentibus ipsis vndecim exhibuit sese, & exprobrauit incredulitatem eorum, & cordis duritiem: quòd iis, qui ipsum conspexerant excitatum, non credidissent.
15 4 Et dixit eis, ‖Profecti in mundum vni-

1 ET quum transiuisset sabbathum, Mariam Magdelaitha, & Mariam Iaakub, & Schalum, [1] emerant aromata, vt venientes vngerent eum.
2 In aurora autem in prima *die* [2] in sabbatho venerunt ad locum sepulchri, quum oriretur sol.
3 Et dicebant apud seipsas, Quis verò deuoluit nobis lapidem ab ostio loci sepulchri?
4 Et intuitæ viderunt quòd deuolutus esset ille lapis, magnus.n. erat valdè.
5 Et ingressæ sunt in locum sepulchri, ac viderunt adolescentem qui sedebat à dextera, & amictus erat stola candida: & absterritæ fuerunt.
6 Ipse verò dixit eis, Ne timeatis: Ieschua Natzrai quæritis qui crucifixus est: surrexit, non est hic; ecce locus vbi positus erat.
7 Sed abite, dicite discipulis eius, & Ciphæ quòd ecce præcedit vos in Galilæam: illic videbitis eum sicut dixit vobis.
8 Et quum audiuissent, fugerunt, & egressæ sunt à sepulchro: apprehenderat enim eas stupor & tremor, & nemini quicquam dicebant: timebant enim.
9 In aurora autem, in primo *die* [3] in sabbatho, surrexit, & conspectus est primùm Mariam Magdelaitha illi ex qua septem dæmonia eiecerat.
10 Et illa profecta nuntiauit iis qui cum ipsa fuerant qui lugebant & flebant.
11 Et illi quum audirent quod dicerent *mulieres* quòd viueret, & conspectus esset sibi, non crediderunt eis.
12 Post hæc conspectus est duobus ex ipsis in similitudine alia, quum ambularent, & irent in pagum.
13 Et illi abeuntes dixerunt reliquis: neque illis crediderunt.
14 Postremo autem conspectus est [4] duodecim accumbentibus, & exprobrauit paruitatem fidei eorum, & duritatem cordis eorum, quòd illis qui vidissent ipsum quòd surrexisset, non credidissent.
15 Et ait eis, Abite in mundum vniuersum,

1 Præteritũ perfectum per plusquã perfectum conuerti, quò clarius appareret consensus inter hunc Euangelistam & Lucam, qui disertè narrat aromata coempta fuisse pridie quam ad vngendum Christum mulieres exirent. Quòd si reddidissem, Et quum transiisset sabbathum, emerunt &c. videretur Marcus dicere mulieres exacto sabbatho & aromata emisse, & ad sepulchrum profectas esse: quod minimè conuenit cum verbis Lucæ. Sciunt autem omnes qui Hebræam linguam attigerunt, omnes præteritorum species sub vna contineri.

2 Sabbathum pro septimana sumitur, vt initio Matth. 28. annotauimus.

3 Id est, In septimana.

4 Certum est Iudam proditorẽ non amplius fuisse in illorum consortio, atque ideo vndecim tantùm erant: sed tamen in Syriaco textu dicuntur duodecim, nõ quòd plenus tunc esset numerus, sed ex vsu scripturæ maxima pars totius nomen retinet. Subtilius etiam dici posset respici dei ordinationem quæ integra adhuc manebat.

...complectitur quomodo mulieribus apparuerit, secunda discipulis, tertia Apostolis: ideò dicit postremò. Luc. 24. 36. Ioh. 20. 19.
4 Designantur Apostoli, definito ipsorum munere, docendi videlicet quæ audierant, & sacramenta instituta administrandi ...culo potestate.

& prædicate Euangelium inter omnes creaturas.
16 Is qui credidit, & baptizatur, 5 seruatur: & is qui non credidit, condemnatur.
17 Signa autem eos qui credunt, hæc sequentur, In nomine meo dæmonia eiicient: & linguis nouis loquentur:
18 Et serpentes tollent: &, si venenum mortis biberint, non molestum erit eis: & manus suas imponent super infirmos, ac sanabuntur.
19 Ieschua autem Dominus noster, postquã loquutus est cum eis, in cœlum ascendit, & sedet à dextra Dei.
20 Illi verò egressi sunt, & prædicauerunt in omni loco: Dominusque auxilio erat eis, & confirmabat sermonem eorum per signa quæ faciebant.

5 Ad verb. Viuit.

uersum prædicate Euangelium i omni creaturæ.
16 Qui crediderit & baptizatus fuerit, seruabitur: qui verò non crediderit, condemnabitur.
17 Signa autem eos qui crediderint, hæc consequentur, Per nomen meum dæmonia eiicient: linguis loquentur k nouis:
18 Serpentes tollent: & si quid lethale biberint, nequaquam nocebit eis: ægrotis manus imponent & bene habebunt.
19 5 Dominus igitur postquam loquutus fuisset eis: sursum receptus est in cœlum, & sedit ad dexteram Dei.
20 ‖Illi verò egressi prędicarunt vbique, ‖Domino vnà operante, & sermonem confirmante per signa l subsequentia.

i Non Iudæis nec in Iudæa tantum, sed omnibus hominibus & vbique, idque omnes (scilicet) Apostoli. Ioh. 12. 48. Act. 16. 18. Act. 2. 4. & 10. 46. k Nouas linguas appellat, non recenter fabricatas, sed peregrinas & quas nunquam antea nossent, quarum singulari spiritus munere repente euaserunt peritі. Act. 2. 11. Act. 28. 5. Luc. 24. 51. Heb. 2. 4. Act. 22. 8. 5 Christus in terris suo munere functus, in cœlum ascendit, inde Ecclesiam suam Apostolica doctrina [illegible] illis signis confirmata, ad fines vsque seculorum gubernaturus. l Sub. doctrinam. Itaque doctrina præit, miracula subsequi debent.

EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

CAPVT. I.

1 Præfatur Lucas. 5 Zacarias & Elizabeth. 15 Joannes qualis futurus. 20 Zacarias ob incredulitatem, mutus efficitur. 26 Angelus salutat Mariam, & annuntiat Christi natiuitatem. 39 Maria visitat Elizabeth. 46 Canticum Mariæ. 68 Canticum Zachariæ nuntians Christũ promissum venisse. 76 Joannis officium.

1 QVONIAM multi voluerunt scribere narrationes rerum gestarum illarum de quibus nos persuasi sumus,
2 Prout tradiderunt nobis ii qui à principio fuerunt spectatores & ministri ipsius sermonis:
3 Visum est, etiam mihi, propterea quòd proximus fui accuratè omnibus, vt omnia ordine suo scribam tibi excellens Theauphile:
4 Vt agnoscas veritatem sermonum eorum in quibus edoctus fuisti.
5 FVit in diebus Hiraudis Regis Iihuda sacerdos 1 quidam, cui nomen erat Zachariah, ex ministerio familiæ Abia, & vxor eius ex filiabus Aharun, cuius nomen erat Elischeuah.
6 Ambo autem iusti erant coram Deo, & incedentes in omnibus mandatis eius, & in rectitudine Domini, sine reprehensione.
7 Filius autem non erat eis, propterea quòd Elischeuah sterilis esset, & ambo prouecti in diebus suis essent.

1 Ad verb. Vnus.

1 QVoniam 1 multi a aggressi sunt b componere narrationem earum rerũ quarum c plena fides nobis facta est,
2 Prout d tradiderunt nobis qui à principio spectatores ipsi & ministri fuerũt sermonis:
3 Visum est etiam mihi, omnia e altè *repetita* penitus f consequuto, g ordine *de eis* ad te scribere, h præstantissime Theophile:
4 i Vt agnoscas earum rerum k veritatem quas auditione accepisti.
5 FVit 2 l diebus m Herodis illius regis Iudææ, Sacerdos quidam nomine Zacharias, ex n vice Abia: vxor verò ipsius *erat* ex filiabus Aaron, & nomen eius Elisabet.
6 Erant autem iusti ambo in o conspectu Dei, p incedentes in omnibus q mandatis & constitutionibus Domini r inculpatè.
7 Nec erat ipsis proles eo quod esset Elisabet sterilis, & ambo prouecti iam essent ætate.

1 Lucas huius historiæ testes [illegible] tos laudat. a *Ad verb. manus sumpserunt (ut dicas) atque [illegible] stiterunt. Hic autem notandum est Lucam non exprimere [illegible] multos de rebus [illegible] compertis [illegible] rerum certitudinem [illegible] bi vendicantes [illegible] [illegible] certam illam & indubitatam fidem [illegible] derogare.* b *Id est, describere vel ordinare.* c *Ad verb. plene certiorati sumus. [illegible] ropheria enim est [illegible] tissima [illegible] sio. Intelligit autem Pseudoapostolos & pseudoeuangelistas, quales fuerunt [illegible] tunc permulti [illegible] tem Matthæum & Marcum [illegible] sium scripsisse [illegible] le est.* d *Non fuit Lucas oculatus testis, [illegible] [illegible] Cleopa Dominus apparuit, tamen non Paulo tantùm, sed ab aliis etiam Apostolis edoctus fuit.* e *Longe altius Lucas exorsus est Euangelium [illegible]* f *Ad verb. diligenti attentione assequuto.* g *Id est, distinctè & distributiuè, vt ii solent qui ad scribendum historiam aliquod iudicium [illegible]* h *Vel potentissime. Fuit ergo Theophilus vir primas in nobilitatis aut præcipuo dignitatis loco.* i *Pleniorem cognitionem habeas earum [illegible] vtcunque cognoueras.* k *Ad verb. non labescentem firmitatem.* 2 Iohannes alter Elias, futurus Christi appàritor, ex stirpe [illegible] vtroque celebri & inculpato parente, præter ordinem naturę adhibito duplici miraculo concipitur, vt homines tempestiuè ad [illegible] eius præconium secundum Prophetarum prædictiones, excitentur. l *Heb. id est, temporibus. quo exprimitur quàm breuis sit & [illegible] gum potestas.* m *Herodis scilic. Magni.* n *Ex classe. Distributi enim fuerunt in classes posteri Aaronis 1. Paral. 24. 1.* o *Vere iusti [illegible] scilicet quæ Dei iudicio probatur.* p *Id est, viuentes, Heb. Est enim vita nostra instar viæ in qua nobis pergendum est quo vsque ad metam [illegible] rimus.* q *In morali & ceremoniali lege.* r *Quos nemo iure culpare potuisset. Hoc autem loco describuntur fructus, non autem causa [illegible] tiæ, quæ fides est, atque sola.*

8 Factum

8 Factum est autem quum is sacerdotio fun-
geretur in ordine vicis suæ ante Deum,
9 Secundum ritum functionis sacerdotalis,
sortitus est *munus* suffitus faciendi, postquam
ingressus esset in [f] templum Domini.
10 Et tota multitudo populi foris precabatur
tempore suffitus.
11 Visus autem est ei angelus Domini, stans
ad dextram altaris suffitus.
12 Et Zacharias *eo* viso turbatus est, & timor
incidit in eum.
13 Dixit autem ei angelus: Ne time Zacharia:
nam exaudita est deprecatio tua: vxorque
tua elisabet gignet tibi filium, & vocabis
nomen eius Johannem:
14 Et erit tibi gaudio & exultationi, [t] multiq;
super eius natiuitate gaudebunt.
15 Erit enim magnus [v] in conspectu Domini:
& vinum [x] siceramque non bibet: & spiritu
sancto implebitur etiam ab ventre matris
suæ:
16 Multosque filiorum Jsrael [y] conuertet ad
Dominum Deum ipsorum.
17 Nam ipse præcedet in [z] conspectu eius,
[a] cum spiritu & virtute Eliæ, vt conuertat
[b] corda patrum in filios, & rebelles ad [c] pru-
dentiam iustorum: vt paret Domino popu-
lum instructum.
18 Tunc dixit Zacharias angelo, Quo *argu-
mento* istud noscam? ego enim sum senex, &
vxor mea prouecta est ætate.
19 Et respondens angelus dixit ei, Ego sum
Gabriel qui [d] adsto in conspectu Dei: mis-
susque sum vt te alloquar, & hæc tibi læta
nuntiem.
20 Et ecce, silebis nec loqui poteris ad *eum*
vsque diem quo hæc fiant: eo quòd non
credidisti sermonibus meis, qui imple-
buntur tempore suo.
21 Erat autem populus expectans Zachari-
am: & mirabantur quòd is tardaret in
templo.
22 *Ille* verò egressus non poterat eis loqui:
& cognouerunt eum visionem vidisse in
templo. Nam ipse innuebat eis: permansit-
que mutus.
23 Et factum est, vt impleti sunt dies ministe-
rii ipsius, abiit domum suam.
24 Post illos autem dies concepit Elizabet
vxor eius: & occultauit se mensibus quin-
que, dicens,
25 Nempe ita mihi fecit Dominus diebus qui-
bus *me* intuitus est, [e] *vt* auferret probrum il-
lud meum inter homines.
26 ¶ 3 Mense autem sexto: missus est Ange-
lus Gabriel à Deo in vrbem Galilææ, cui no-
men Nazareth,
27 ‖Ad virginem [f] desponsam viro cui nomen
erat Joseph, ex [g] domo Dauid: nomen au-
tem virginis *erat*, Maria.
28 Ingressus igitur angelus ad eam, dixit, Aue
[h] gratis dilecta: Dominus tecum *est*: bene-
dicta tu inter mulieres.
29 Illa verò quum *eum* vidisset, [i] perturbata
est super eius sermone: & cogitabat qualis
esset salutatio ista.
30 Tunc dixit ei angelus, Ne time Maria:

8 Factum est autem quum sacerdotio funge-
retur in ordine ministerii sui coram Deo,
9 Secundum consuetudinem sacerdotii, eue-
nit ei vt [2] poneret aromata. Et ingressus est
in templum Domini.
10 Omnis autem congregatio populi orans e-
rat foris tempore [3] aromatum.
11 Et conspectus est Zachariah Angelus Do-
mini stans à dextra [4] altaris aromatum.
12 Et conturbatus est Zachariah quum vide-
ret eum, & timor incidit super eum.
13 Et dixit ei Angelus, Ne timeas Zachariah,
quia exaudita est oratio tua, & vxor tua E-
lischeuah pariet tibi filium, & vocabis no-
men eius Iuchannan.
14 Eritque tibi gaudium & exultatio: & mul-
ti gaudebunt de eius natiuitate.
15 Erit enim magnus coram Domino, & vi-
num & siceram non bibet: & Spiritu sancto
implebitur adhuc existens in ventre matris
suæ.
16 Et multos ex filiis Iisraiel conuertet ad
Dominum Deum ipsorum.
17 Et ipse [5] præcedet eum in Spiritu, & in vir-
tute Iliah prophetæ: vt conuertat cor pa-
trum super filios, & eos qui sunt [6] contuma-
ces, ad cognitionem rectorum: & præpara-
bit Domino populum perfectum.
18 Et dixit Zechariah ad Angelum, Quomo-
do noscam istud? Ego enim sum senex, &
vxor mea prouecta in diebus suis est.
19 Et respondit Angelus, & dixit ei, Ego sum
[7] Gabriil, qui asto coram Deo, & missus sum
vt loquar tecum, & nuntiem tibi hæc.
20 Deinceps eris tacitus, neque poteris loqui
vsque in diem quo hæc fient, eò quòd non
credidisti sermonibus meis, qui implebun-
tur tempore suo.
21 Populus autem stabat, & expectabat Za-
chariah, & mirabantur de mora eius [8] quæ
fieret in templo.
22 Quum egressus autem esset Zachariah,
non poterat loqui cum eis: & intellexerunt
quòd visionem vidisset in templo, & ipse in-
nuebat nutu eis, & mansit quasi mutus.
23 Et quum impleti essent dies ministerii e-
ius, iuit in domum suam.
24 Et factum est post dies eos in vtero con-
cepit Elischeua vxor eius: & occultabat se-
ipsam mensibus quinque, ac dicebat,
25 Nempe hæc fecit mihi Dominus in diebus
quibus respexit me, ad auferendū [9] oppro-
brium meum quod est inter filios hominis.
26 In mense autem sexto missus est Gabriil
Angelus à Deo in Galilæam in ciuitatē cu-
ius nomen Natzrath,
27 Ad virginem quæ desponsata erat viro cu-
ius nomen erat Jauseph, de domo Dauid: &
nomen virgini erat Mariam.
28 Et ingressus est ad eam Angelus, & dixit
ei, Pax tibi, plena gratia: Dominus noster
tecum: benedicta inter mulieres.
29 Illa verò quum vidisset, conturbata est in
sermone eius, & cogitabat cuiúsnam esset
[10] pax ista.
30 Et dixit ei Angelus, Ne timeas Mariam:

2 Hebraismus est, vt suffitum faceret, hoc est, Vt offerret suffitum.

3 Id est, suffitus.

4 Id est, Altaris quod dicebatur thymia matis.

5 Ad verb. Ibit ante eum.

6 Ad verb. Qui non persuadentur, vel non acquiescunt: subaudi veritati.

7 Nusquam in veteri Testamento in libris ante captiuitatem Babylonicam scriptis, propria Angelorum nomina exprimuntur: imò interrogati de suo nomine leguntur recusasse id indicare. At post transmigrationē in Babylonem, & in veteri & in nouo Testamento eorum nomina expressa ponuntur. Vnde illud R. Simonis filii Lalzisch in Talmud Ierosolymitano in volumine De principio anni, cap. 1. Patres nostri nomina Angelorum secum adduxerunt ex Babylone.

8 Id est, Quòd tamdiu maneret in templo, hoc est, in sacratiori parte templi.

9 Id est, Quo afficior ab hominibus ob sterilitatem meam.

10 Id est, Salutatio. Nam quæ hactenus Angelus protulit, in Syriaco verba sunt salutantis, & bene precantis.

Quod autem de Josepho dicitur, de Maria quoque intelligendum est; alioquin Christus non possit dici ex lumbis Dauidis pro-
h *Ad verbum reddi posse, Gratia & fauoris plena subiicitur autem exegetice quisnam sit ille fauor: Dominus est tecum.* i Re

inueniſti enim gratiam apud Deum.

11 Ad verb. Accipies vterum. Syra phraſis.

31 Ecce enim, [11] concipies in vtero, & paries filium: & vocabis nomen eius Jeſchua.
32 Hic erit magnus, & filius Excelſi vocabitur: & dabit ei Dominus Deus ſolium Dauid patris ipſius.
33 Et regnabit ſuper domum Jaakub in æternum, & regno eius finis non erit.
34 Dixit Mariam ad angelum, Quomodo fiet iſtud, quia vir non eſt cognitus mihi?
35 Reſpondit Angelus, & dixit ei, Spiritus ſanctus veniet, & virtus Excelſi obteget te. Propter hoc is qui naſcitur ex te, ſanctus eſt, & Filius Dei vocabitur.
36 Et ecce, Eliſcheua cognata tua, etiam ipſa in vtero concepit filium in ſenectute ſua, & hic menſis ſextus eſt ipſi quæ vocatur ſterilis.
37 Quia non eſt difficile Deo quicquam.
38 Dixit Mariam, Ecce ego ſum ancilla Domini: fiat mihi iuxta ſermonem tuum. Et abiit Angelus ab ea.
39 Surrexit autem Mariam in diebus illis, & profecta eſt ſedulò in montem, in ciuitatem Judææ.
40 Et ingreſſa eſt in domum Zachariah, [12] & ſalutauit Eliſcheua.

12 Ad verb. Interrogauit de pace. Hebraiſmus paulò antè obſeruatus & qui frequentiſſimè recurrit.

41 Et factum eſt quū audiret Eliſcheua [13] ſalutationem Mariam, exultauit infans in ventre eius, & impleta eſt Spiritu ſancto.

13 Ad verb. Pacem vt prius.

42 Et clamauit voce elata, ac dixit ipſi Mariam, Benedicta tu inter mulieres, & benedictus eſt fructus ventris tui.
43 Vnde mihi hoc vt mater Domini mei veniat ad me?
44 Ecce enim, quum incidit vox [14] ſalutationis tuæ in aures meas, cum gaudio magno exultauit infans in ventre meo.

14 Ad verb. Paces.

45 Et beata ea quæ credidit, quia complemētum ſit illis quæ dicta ſunt illi à Domino.
46 Et ait Mariam, Magnificat anima mea Dominum.
47 Et lætatur ſpiritus meus in Deo [15] ſeruatore meo.

15 Ad verb. Viuificante me.

48 Quia reſpexit humilitatem ancillæ ſuæ, Ecce enim deinceps beatitudinem tribuent mihi generationes omnes.
49 Quia fecit mihi magna is qui potens eſt, & ſanctum nomen eius.
50 Et gratia eius in progenies & generationes erga eos qui timent ipſum.
51 Fecit victoriam brachio ſuo, & diſperſit ſuperbos in cogitatione cordis ipſorum.
52 Detraxit potentes è thronis, & exaltauit humiles.
53 Eſurientes ſaturauit bonis, & diuites dimiſit vacuè.
54 Audiuit Jiſraiel ſeruum ſuum, & recordatus eſt gratiæ ſuæ.

[k] es enim in gratia apud Deum.
31 Et ecce, concipies in vtero, & paries filium: & vocabis nomen eius Jeſum.
32 Hic erit magnus, & Filius Altiſſimi [l] vocabitur: dabitq; ei Dominus Deus ſedem Dauid patris ipſius:
33 Regnabitque ſuper domum Jacob in æternum, & regni eius non erit finis.
34 Dixit autem Maria ad angelum, [m] Quomodo erit iſtud, quandoquidem virum non noui?
35 Et reſpondens angelus dixit ei, Spiritus ſanctus [o] ſuperueniet in te, & virtus altiſſimi inumbrabit te: propterea *id* etiam quod naſcetur ex te [p] ſanctum, [q] vocabitur Filius Dei.
36 Et ecce, Elizabet [r] cognata tua, & ipſa concepit filium in ſenectute ſua: & [ſ] hic menſis eſt ſextus ipſi quæ vocabatur ſterilis:
37 Quia apud Deum non erit impoſſibile vllum [t] verbum.
38 Dixit autem Maria, Ecce ancilla Domini: fiat mihi ſecundum verbum tuum. Et abiit ab ea angelus:
39 4 Conſurgens verò Maria per eos dies, profecta eſt in [v] montanam *regionem* cum feſtinatione, in [x] vrbem Iuda:
40 Et ingreſſa eſt domum Zachariæ, & ſalutauit Eliſabet.
41 Et factum eſt vt audiuit Eliſabet ſalutationem Mariæ, ſubſiliit fœtus in vtero eius: & repleta eſt Spiritu ſancto Elizabet:
42 Exclamauitque voce magna, & dixit, Benedicta tu inter mulieres, quia [z] benedictus fructus vteri tui.
43 Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me?
43 Ecce enim, vt extitit vox ſalutationis tuæ in auribus meis, ſubſiſtit fœtus exultans in vtero meo.
45 Et beata eſt quæ credidit: nam perficientur ea quæ dicta ſunt ei [a] à Domino.
46 5 Tunc ait Maria, [b] Magnificat anima mea Dominum,
47 Et exultat ſpiritus meus ſuper Deo ſeruatore meo:
48 Quia [c] reſpexit [d] humilem ancillam ſuam: ecce enim, ex hoc *tempore* beatam me prædicabunt omnes [e] ætates:
49 Quia [f] magnificè mecum egit potens ille, cuius ſanctum *eſt* nomen:
50 Et cuius miſericordia in [g] omnes ætates *parata eſt* [h] timentibus ipſum.
51 Forte facinus fecit [i] brachio ſuo: [k] diſſipauit ſuperbos [l] cogitatione cordis ipſorum:
52 Detraxit [m] potentes è thronis, & extulit [n] humiles.
53 [o] Famelicos impleuit bonis, & diuites ablegauit inanes.
54 [p] Suſcepit Jſrael [q] puerum ſuum, vt memor eſſet miſericordiæ.

k Ad verbum ... Eſa. 7.14. Infrà 2.21. Mat. 1.21. l Id eſt, declarabitur ... carne. Dan. 7.14, 27. Mich. 4.7. m ... n ... o Id eſt, ... p ... q Declarabitur ... r ... ſ Id eſt, ... 4 Eliſabet ... ſancto Spiritu ... v ... x Id eſt, ...

y *Fuit hic motus extraordinarius.* z *Benedictus eſt Chriſtus humanæ naturæ reſpectu.* a *Senſus eſt, fide locum dari promiſſionibus ...* *um in nobis effectum obtineant.* 5 Chriſtus afflictorum redemptor, ſuperborum vltor, Patribus promiſſus, reipſa tandem exhibitus.
b *Altè & magnificè prædicat.* c *Gratuito amore eſt complexus.* d *Ad verbum, humilitatem, id eſt abiectam meam conditionem. ...* *prædicat ſua merita Virgo ſed gratiam Dei. Suprà 14.* e *Vide Mat. 11.16.* f *Ad verbum. Magnifica, ſeu ingentia facinora.* g *Ad verbum, ...* *tes ætatum id eſt, in perpetuū, vel ad poſteros vſque in mille ſecula.* h *Piè ac religioſè viuentibus Heb.* i *Pleonaſmus Hebræis familiaris. ...* *tem brachium pro robore.* k *Quaſi palea à vento diſſipatur.* l *Id eſt, diſſipauit eos & cogitationes ipſorum, vel per cogitationes ipſorum, ...* *lum conſilium fuerit conſultori peſſimum.* m *Opibus aut poteſtate inſignes.* n *Abiectos & viles, Tales autem ſunt re vera ...* *ſpiritu, id eſt, qui ſibi coram Deo nihil tribuunt.* o *Qui ad extremam redacti ſunt inopiam.* p *Proſtratum manu ſua ſublatum ...*
q *Seruum ſuum.*

55 (Prout[r] loquutus est patribus nostris, *nimirum* Abrahamo, & [s]semini eius) in æternum.
56 Mansit autem Maria cum illa quasi menses tres: & *postea* reuertit domum suam.
57 ¶ [6] Elisabetæ verò impletum est tempus pariendi: & peperit filium.
58 Et audierunt accolæ & cognati eius, Dominũ magnifica misericordia sua vsum esse erga eam, & ei gratulabantur.
59 Et factum est, die octauo venerunt vt circuncidèrent puerulum: & vocabant eum ex nomine patris ipsius, Zachariam.
60 Sed respondens mater eius, ait, Nequaquam: sed vocabitur Iohannes.
61 Et dixerunt ad eam, Nemo est in cognatione tua qui vocetur isto nomine.
62 [t] Innuebant autem patri eius [v] quid vellet eum vocari.
63 ‖ Isque postulata tabella scripsit, dicens, Iohannes est nomen eius. Et mirati sunt omnes.
64 [x] Apertum est autem os eius illico, & lingua eius: & loquebatur benedicens Deo.
65 [y] Ortus est igitur timor omnibus accolis eorum: & in tota montana regione Iudææ diuulgata sunt omnia [z] verba ista.
66 Et omnes qui audierunt, [a] reposuerunt *ea* in corde suo dicentes, Quisnam puerulus hic erit? [b] Manus autem Domini erat cum eo.
67 Et [7] Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto: prophetauitque, dicens,
68 ‖ [c] Benedictus Dominus Deus Israel, quod [d] inuiserit & [e] redemerit populum suum,
69 ‖ Et [f] erexerit cornu salutis nobis, in domo Dauid pueri sui:
70 ‖ Prout loquutus est per os sanctorum, qui à [g] seculo fuerunt, Prophetarum suorum.
71 *Fore vt nos* seruaret ex inimicis nostris, & è manu omnium qui oderunt nos.
72 Vt vteretur misericordia erga patres nostros, [h] ac memor esset Testamenti sui sancti:
73 ‖ Et iurisiurandi quod iurauit Abrahamo patri nostro, *nimirum se* daturum nobis,
74 Vt sine metu, è manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus ipsi,
75 ‖ [i] Cum sanctitate & iustitia in ipsius conspectu, cunctis vitæ nostræ diebus.
76 Tu verò [k] puerule, Propheta altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini, vt pares vias eius:
77 Et [l] des cognitionem salutis populo eius, per [m] remissionem peccatorum ipsorum:
78 Propter [n] intimam misericordiam Dei nostri, qua inuisit nos, [o] is qui prodit ex alto:
79 Vt appareat iis qui in tenebris & [p] vmbra mortis positi sunt, ad dirigendos pedes nostros in [q] viam pacis.
80 Ipse autem puerulus crescebat & corroborabatur Spiritu: fuitq; in desertis ad eum vsque diem quo se ostenderet apud Israelẽ.

55 Sicut loquutus est cum patribus, cum Abraham, & cum semine eius in æternum.
56 Mansit autem Mariam apud Elischeua quasi menses tres, & reuersa est in domum suam.
57 Erat autem ipsi Elischeua tempus vt pareret, & peperit filium.
58 Et audiuerunt vicini eius, & [16] filii cognationis eius, quòd magnificasset Deus gratiam suam erga eam: & gaudebant cum ea.
59 Et factum est in die octaua, & venerunt ad circuncidendum puerum: & vocabant eum nomine patris sui Zachariah.
60 Et respondit mater illius, & dixit eis, Non sic, sed vocabitur Iuchannan.
61 Et dixerunt ad eam, Non est quisquam qui vocetur in genere tuo, nomine hoc.
62 Et innuerunt patri eius quomodo vellet vt nominarent eum.
63 Et petiit tabellas, & scripsit, ac dixit, Iuchannan est nomen eius. Et miratus est quisque.
64 Et illico apertum est os eius, & lingua eius: & loquutus est, ac benedixit Deo.
65 Et factus est timor super omnes vicinos eorum, & in vniuerso monte Iudææ ista dicebantur.
66 Et omnes qui audiuerunt cogitabant in cordibus suis, & dicebant, Quidnam erit puer iste? Et manus Domini erat cum eo.
67 Et impletus est Zachariah pater eius Spiritu sancto, prophetauitq;, ac dixit,
68 Benedictus sit Dominus Deus Iisraiel, qui visitauit populum suum, & fecit ei salutem.
69 Et erexit nobis cornu salutis in domo Dauid serui sui.
70 Sicut loquutus est per os prophetarum suorum sanctorum, qui *fuerunt* à seculo:
71 Quòd redempturus esset nos ab inimicis nostris, & de manu omnium inimicorum nostrorum.
72 Et exercuit gratiam suam cum patribus nostris, & recordatus est pactorum suorum sanctorum,
73 Et iuramenti quod iurauit Abrahæ patri nostro, quòd daturus esset nobis,
74 Vt seruaremur de manu hostium nostrorum, & quòd sine timore seruiremus coram eo.
75 Omnibus diebus nostris in rectitudine.
76 Et tu puer, Propheta excelsi vocaberis: ibis enim ante faciem Domini, vt præpares vias eius.
77 Vt det scientiam vitæ populo suo, in remissionem peccatorum suorum.
78 Per viscera gratiæ Dei nostri, quibus visitauit nos oriens ex alto:
79 Ad lucendum iis qui in tenebris, & in vmbris mortis sedent, vt dirigeret pedes nostros in viam pacis.
80 Puer autem crescebat & corroborabatur Spiritu: & in deserto erat vsque in diem ostensionis eius apud Iisraiel.

16 Id est, Consanguinei, nati ex eodem genere sanguine, & coniuncti, Hebraismus.

ipsis visceribus herentem misericordiam. o *Alludit ad locos, Ierem. 23. 5. & Zach. 3. 8. & 6. 12. Dicitur autem germen ex alto, i. diuinitus à Luce ... sicut alia sunt germina quæ à terra germinant.* p *Vide Mal. 4. 16.* q *i. In eam viam quæ ad veram felicitatem deducit.*

CAPVT.

Caput II.

1 Censetur tota terra à Cæsare Augusto. 7 Nascitur Christus in Bethlehem. 13 Canticum Angelorum. 21 Christus circunciditur. 22 Puerpera Maria purgatio. 28 Simeon suscipit Christum. 29 Canticum Simeonis. 36 Anna prophetissa. 40 Puer Christus. 46 cum doctoribus disputat.

1 FActum est autem in diebus illis, & exiit edictum ab Augusto Cæsare, vt describeretur vniuersus populus [1] possessionis eius.
2 (Hæc descriptio prima fuit in præfectura Kyrini in Syria)
3 Et ibat quisque vt describeretur, in vrbem suam.
4 Ascenderat autem Iauseph quoque à Natzrath Galilææ, in Iudæam, in ciuitatem Dauid quæ vocatur Beth-lechem (quia erat ex domo & ex genere Dauid)
5 Cum Mariam sponsa sua, quum in ventre haberet: vt ibi describeretur.
6 Et factum est vt quum esset illic, complerentur dies eius vt pareret.
7 Et peperit filium suum primogenitum: ac inuoluit eum linteolis, & posuit eum in præsepi: quia non erat eis locus vbi habitabant.
8 Pastores autem erant in eo loco, qui habitabant ibi, & custodiebant custodias noctis pro gregibus suis.
9 Et ecce, Angelus Dei venit ad eos, & gloria Domini resplenduit super eos, & timuerunt timore magno.
10 Et dixit eis Angelus, Ne timeatis: ecce enim annuntio vobis gaudium magnũ, quod erit vniuerso mundo.
11 Natus est enim vobis hodie Seruator, qui est Dominus Christus, in ciuitate Dauid.
12 [2] Et hoc vobis signum: Inuenietis puerum inuolutum linteolis, & positum in præsepi.
13 Et repentè conspecti sunt cum Angelo exercitus multi cælorum laudantes Deum, & dicentes,
14 Gloria Deo in excelsis, & super terrã pax, & [2] nuntium bonum erga filios hominis.
15 Et factum est vt quum abiuissent ab eis Angeli in cælum, loquerentur pastores, [3] vnus cum alio, & dicerent, Descendamus vsque in Beth-lechem, & videamus verbum hoc quod factum est, quemadmodum Dominus ostendit nobis.
16 Et venerunt festinanter, & inuenerunt Mariam & Iauseph, & puerum qui positus erat in præsepi.
17 Et quum vidissent, manifestauerunt sermonem qui dictus fuerat eis de illo puero.
18 Et omnes qui audiuerunt mirati sunt de his quæ dicebantur sibi à pastoribus.
19 Mariam verò conseruabat omnia verba hæc, & conferebat in corde suo.
20 Et reuersi sunt pastores illi glorificantes & laudantes Deum super omnibus quæ viderant & audierant, sicut dictum fuerat eis.
21 Et [4] quum implerentur octo dies vt circumcideretur puer, vocatum est nomẽ eius Ieschua, quod vocatum fuerat ab Angelo

1 Id est, Ditionis, siue dominii quod ipse obtinebat.

2 Græcum nomẽ εὐδοκία duobus verbis declarat paraphrastes, atque exprimit quomodo beneuolentiæ Dei quæ in nato Messia patefacta est, fructus & efficacia hominibus possit applicari, nẽpe prædicatione. Aut certè distinguit interpretando, Dei beneuolentiam quæ ... à se conditas, & in primis humanum genus complectitur, a particulari illa & eximia quam erga electos in Euangelio manifestauit. Siquis tamen malit vocem absq; metathesi simpliciter accipere pro interno animi sensu & cogitatione, idem prorsus declarabit quod vox Græca εὐδοκία, Voluntas bona.

3 Ad verb. Vnus cum vno. Hebr.

4 Id est, Quũ octauus dies iam aduenisset, quo ex Lege pueri circuncidarentur. Impleri enim non significat prorsus expleri & eximi, vt iam præterierit dies octauus, sed impletur quum incipit. Circuncisio enim octauo die fieri debuit præcisè. Atque ita frequenter verbũ implendi in Scriptura sumitur, vt Gen. 25.24.

1 FActum [1] est autem diebus illis, venit edictum à Cæsare Augusto, vt [a] describeretur [b] totus orbis.
2 (Hæc descriptio prima, facta est præside Syriæ Cyrenio)
3 Ibant igitur omnes vt describerentur, [c] in suam quisque vrbem.
4 Ascendit autem etiam Ioseph à Galilea, ex vrbe Nazareth, in Iudæam, in [d] vrbem Dauid, quæ vocatur Bethlehem (proptereà quòd esset ipse ex domo & familia Dauid)
5 Vt describeretur cum Maria desponsa sibi vxore, quæ erat prægnans.
6 Factum est autem quum essent illic, completi sunt dies quibus ipsa pareret.
7 Peperit igitur filium suum [e] primogenitum, & fasciis eum inuoluit, reclinauitque eum in præsepi: eo quòd non erat eis locus in diuersorio.
8 ¶ [2] Erant autem pastores in eadem regione [f] excubantes, & [g] agentes vigilias noctis super gregem suum.
9 Et ecce, angelus Domini [h] superuenit ipsis, & gloria Domini circunfulsit eos: & timuerunt timore magno.
10 Tunc dixit eis angelus, Ne timete: ecce enim [i] euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit toti populo:
11 *Nempe* natum esse vobis hodie Seruatorem (qui est Christus Dominus) in vrbe Dauid.
12 Hoc autem vobis signum *erit*, Inuenietis infantem fasciis inuolutum, iacentem in præsepi.
13 Et repentè adfuit cum Angelo multitudo [k] exercituum cælestium, laudantium Deum, & dicentium:
14 Gloria in *cælis* altissimis Deo, & in terra pax, in homines [l] beneuolentia.
15 Et factum est, vt discesserunt ab eis Angeli in cælum, tum pastores illi dixerunt alii ad alios, Eamus sanè Bethlehem vsque, & videamus [m] factum istud, quod Dominus notum fecit nobis.
16 Venerunt igitur festinantes, & inuenerunt Mariam & Ioseph, & infantem iacentem in præsepi.
17 Eo autem viso, diuulgauerunt id quod dictum fuerat ipsis de puerulo illo.
18 Et omnes qui audierunt, mirati sunt ea quæ ipsis dicta fuerant à pastoribus.
19 Maria verò ista omnia conseruabat, [n] conferens *ea* in corde suo.
20 Reuersi sunt autem pastores, glorificantes & laudantes Deum super omnibus quæ audierant & viderant, prout ipsis dictum fuerat.
21 ¶ ‖ [3] Et quũ aduenisset dies octauus vt circuncidерent puerulum, vocatum est nomen eius IESVS quod vocatũ fuerat ab angelo

priusquàm

1 Filius Dei, ... ma serui accepta ... pauper nascitur, ... tamen per Augustum regem ... maximum ... nihil tale cogitant ... sibi cunas præparat in Bethlehem, vt propheta prædixerat.

a *Vt describerentur ... ciuitatum ... pitibus, ... que cuiusque ... vrbe, familia ... facultates ...*

b *Qui ... imperii Romani.*

c *Hoc est, ... cuiusque ... in eam vrbem ... familia ... ciliam habebat.*

Ioh. 7.42.

d *In qua ... educatus fuerat Dauid.*

e *Primogenitus ... citur ... alius editus est ... parentibus, ... nullus post eum ... quũ procreatus fuerit.*

2 Puelli in præsepi iacentis ... men & officium ... geli ipsi pastoribus declarant, ... potentum ...

f *Foris & sub dio pernoctantes.*

g *Ad verb. ... entes custodias. ... ... quatuor ... .i. vigilias ...*

h *Repentè ... cum nil ... ... rent.*

i *Lætum vobis ... nuncium ...*

k *Copia Angelorum quibus ... tibus circum... Dei maiesta.*

l *Propensa ... mines Dei ... bona, ... tuita.*

m *Ad verb. ... bum istud, ... negotium de quo ... .*

n *Diligenter ... omnia ista ...*

Gen. 17.12. leuit. 12.3.

3 Christus ... fit caput, sub Lege factus, ... & ipsum Lex ... indicat) ... one Legis ... circuncisio, ... in sui ipsius ... Patrum circuncisionem.

Suprà 1.31. mat. 1.21. ioh. 7.22.

priusquàm ipse in vtero conciperetur.
22 4 Et quum impleti fuissent dies º purgati-
onis Mariæ secundum legem Mosis, addux-
erunt eum Hierosolymam, vt sisterent eum
Domino,
23 (Prout scriptum est in Lege Domini, Om-
nis masculus p primogenitus, sanctus Domi-
no erit)
24 Et vt darent oblationem, secundum *id*
quod dictum est in Lege Domini, par tur-
turum, aut duos pullos columbarum.
25 ¶ 5 Et ecce, quidam erat in Hierusalem
cui nomen Simeon: *erat*q*;* homo iste q iustus
ac religiosus, expectans consolationem Is-
rael: & r Spiritus sanctus erat super eum.
26 Fueratque ipsi s diuinitus nuntiatum à Spi-
ritu sancto, *ipsum* non t visurum mortem pri-
usquam vidisset Christum illum Domini.
27 Js igitur venit impulsore Spiritu in tem-
plum: & quum introducerent puerulum Je-
sum v parentes, vt eius causa facerent quod
ex Lege consuetum erat:
28 Tunc ipse accepit eum in vlnas suas, & be-
nedixit Deo, ac dixit,
29 Nunc x dimittis seruum tuum Domine, y se-
cundum verbum tuum, in pace,
30 Quia z viderunt oculi mei a salutem tu-
am,
31 Quam parasti b in oculis omnium popu-
lorum:
32 Lumen c patefaciendum Gentibus, & glo-
riam populi tui Jsrael.
33 Joseph autem & mater eius mirabantur
super iis quæ dicebantur de eo.
34 Et benedixit eis Simeon, dixitque Mariæ
matri eius, || Ecce d positus est iste in e casum
& resurrectionem multorum in Israel, & in
f signum cui contradicatur:
35 (Quin & tuam ipsius animam g traiiciet
gladius) h vt detegantur ex multis cordibus
cogitationes.
36 ¶ 6 Erat etiam *quædam* Anna prophetissa,
filia Phanuel, ex tribu Aser: hæc processe-
rat in multam ætatem, postquam vixisset
cum viro annis septem à virginitate sua.
37 Et *quum esset* vidua quasi annorum octo-
ginta quatuor, nō abscedebat à templo, ie-
iuniis ac deprecationibus seruiens *Deo* no-
ctem ac diem:
38 Hæc igitur eo ipso momento quum super-
uenisset, vicissim confitebatur Domino, &
loquebatur de eo omnibus qui expectabant
redemptionem in Hierusalem.
39 At *illi*, vt perfecerunt omnia secundum Le-
gem Domini, reuersi sunt in Galilæam, in
vrbem suam Nazareth.
40 Puerulus autē crescebat, corroborabatur
Spiritu, i implebaturque sapientia: & Dei
gratia ipsi inerat.
41 ¶ 7 Ibant verò parentes eius quotannis
Hierosolymam, || in die festo Paschæ.
42 Quum igitur factus esset annorum duode-
cim, ascenderunt ipsi Hierosolymam secun-
dum ritum diei illius festi:
43 Peractisque *eius* diebus quum reuerteren-
tur illi, k remansit puer Jesus in Hierusalem:
quod nesciuit Joseph, nec mater eius.

priusquam conciperetur in ventre.
22 Et quum impleti essent dies 5 purificatio-
nis eorum secundum legem Muche, addu-
xerunt eum in Vrischelem, vt sisterent eum
coram Domino.
23 Sicut scriptum est in lege Domini quòd
omnis masculus adaperiens vuluam sanctus
Domini vocabitur.
24 Et vt darent victimam, secundum id quod
dictum est in lege Domini, 6 par turturum,
aut duos pullos columbæ.
25 Vir autem quidā erat in Vrischelem cuius
nomen erat Schemeun, & vir iste erat rectus
& iustus, & expectabat consolationem Jis-
raiel, & Spiritus sanctus erat super eum.
26 Et dictum fuerat ei à Spiritu sancto quòd
non visurus esset mortem vsquedum videret
Christum illum Domini.
27 Hic ipse veniebat per Spiritum in tem-
plum: & quum adducerent parentes ipsum
Jeschua puerum, vt facerent pro eo sicut
mandatum est in Lege,
28 Accepit eum in vlnas suas, & benedixit
Deo, ac dixit,
29 Deinceps dimitto seruum tuum, Domine
mi, iuxta sermonem tuum, in pace.
30 Quia ecce viderunt oculi mei gratiosum
tuum,
31 Quem parasti ante faciem omnium gen-
tium.
32 Lumen ad reuelationem populorum, &
gloriam populo Jisraiel.
33 Jauseph autem & mater eius mirabantur
super iis quæ dicebantur de eo.
34 Et benedixit eis Schemeun, ac dixit Mari-
am matri eius, Ecce, hic positus est in casum
& erectionem multorum in Jisraiel, & in
signum contradictionis.
35 In animam autem tuam pertransibit lan-
cea, vt reuelentur cogitationes cordium
multorum.
36 Hanna autem prophetissa, filia Penuil,
ex tribu Aschir, ipsa quoque senior in die-
bus suis erat, & septem annis cum viro suo
vixerat à virginitate sua.
37 Et erat vidua quasi annorum octoginta &
quatuor. Et non abscedebat à templo: & in
ieiunio & in oratione seruiebat die & nocte.
38 Et ipsa quoque astitit eadem hora, & gra-
tias egit Domino: & loquebatur de illo cum
omni homine qui expectabat liberationem
Vrischelem.
39 Et quum perfecissent omnia prout est in
lege Domini, reuersi sunt in Galilæam, in
Natzrath ciuitatem suam.
40 Puer autem crescebat, & corroborabatur
spiritu, ac implebatur sapientia, & gratia
Dei erat super eum.
41 Et homines 7 illius quolibet anno ibant
in Vrischelem in festo Petscha.
42 Quumque esset 8 filius annorum duo-
decim, ascenderunt sicut soliti erant ad fe-
stum.
43 Et quum completi essent dies, reuersi
sunt. Jeschua autem puer remansit in Vris-
chelem; & Jauseph & mater eius nesciebāt.

5 Aut est synecdoche Hebræis familiaris (vt iudicum 12.7. & Zachariæ 9.9.) aut innuit & matrem prę-teritis quadraginta diebus ritu purificationis defunctam, & simul masculum filiū primogenitum iam mense natum, ex Legis præscripto in sanctuario repræsentasse, & constitutam redēptionem persoluisse. De vtroque habes Leuit. 12. Num. 18.

6 Hæc fuit pauperum oblatio, Leui. 12. vers. vltimo. Nulla verò fit mentio pretii redemptionis, quia vnum idemque constitutum erat omnibus sine discrimine tā pauperibus quàm diuitibus.

7 Nempe loci Nazareth, Hebraismus, hoc est, Ciues Nazareth.

8 Id est, Natus duodecim annos, Hebraismus.

h *Hoc passionis Christi tempore manifestum fuit: nam qui in speciem tantum Christum amplexi fuerant, suam hypocrisin*
i Additur Simeoni altera testis, & qui, em omni exceptione maior, omnes ad excipiendum exhibitum Messiam inuitans.
… sese pro ætatis progressu in homine Christo exerebat. 7 Extraordinario facto, Scribæ & Pharisæi ad audiendam suo tempore … excitantur. *Deut. 16. 1.* k *Non ex inobedientia, sed vt ostenderet quale esset suum officium, ad quod à patre missus erat.*

44 Existimabant enim quòd cum 9 comiti-
bus eorum esset : & quum iuissent itinere
diei vnius, quærebat eum apud homines
suos, & apud quemcunque qui notus es-
set eis.
45 Et non inuenerunt eum : & reuersi sunt
iterum in Vrischelem, & quærebant eum.
46 Et post tres dies inuenerunt eum in tem-
plo sedentem in medio doctorum, & audi-
entem ab eis, & interrogantem eos.
47 Et mirabantur omnes qui audiebant e-
um, super sapientia eius, & super responsis
ipsius.
48 Quumque vidissent eum, mirati sunt : &
dixit ei mater eius, Fili mi, quare fecisti no-
bis sic? nam ecce, ego & pater tuus cum
anxietate multa quærebamus te.
49 Dixit eis, Quid quærebatis me? nesciieba-
tis vos quòd in domo Patris mei oportet
me esse?
50 Ipsi autem non intellexerunt sermonem
quem dixerat eis.
51 Et descendit cum eis, ac venit in Natz-
rath : & erat subiectus eis. Mater autem
conseruabat omnes sermones in corde suo.
52 Ieschua autem crescebat statura sua, & sa-
pientia sua, ac gratia apud Deum & filios
hominis.

9 Ad verb. Cum filiis comitatus eorum, Hebr.

44 Existimantes autem eum esse in comitatu
ierunt viam *vnius* diei, & requirebant eum
inter cognatos & inter notos.
45 Et quum eum non inuenissent reuersi sunt
in Hierusalem, quærentes eum.
46 Et factum est, triduo pòst inuenerunt eum
in templo, sedentem in medio doctorum, &
audientem eos, & eos interrogantem.
47 Percellebantur autem omnes qui eum au-
diebant, super intelligentia & responsis e-
ius.
48 Et viso eo fuerunt parentes eius attoniti: &
dixit ad eum mater ipsius, Fili, cur ita fecisti
nobis? ecce, pater tuus & ego anxii quære-
bamus te.
49 [8] Tunc dixit ad eos, [l] Quid est quòd quæ-
rebatis me? *an* nesciebatis oportere me in
iis esse, quæ patris mei sunt?
50 At ipsi non intellexerunt verba quæ lo-
quutus fuerat.
51 [9] Descendit autem cum eis, venitque Na-
zareth : & erat eis subiectus. Et mater e-
ius conseruabat omnia verba hæc in corde
suo.
52 Iesus verò proficiebat sapientia, & statura
ac gratia apud Deum & homines.

8 Minimè quidē negligenda, sed tamē Dei gloriæ secundum vocationem nostram postponenda sunt quæcunque hominibus officia debemus.
l *Summa huius reprehensionis est, officium quod Deo patri (?) debet, omnibus hominum obsequiis longè præferendum esse.*
9 Christus, verus homo, per omnia nobis similis factus excepto peccato.

Caput III.

4 *Johannes hortatur ad resipiscentiam.* 15 *Testimonium ipsius de Christo.* 20 *Herodes illum tandem in carcerem includit.* 21 *Christus baptizatur.* 23 *Catalogus maiorum Christi.*

1 ANno autem quintodecimo imperii Ti-
berii Cæsaris, in præfectura Pontii Pi-
lati in Judæa, quum [1] tetrarcha *esset*
Hiraudis in Galilæa, & Philippus frater e-
ius tetrarcha in Ituria, & in regione Tra-
chauna, ac Lusania tetrarcha Abilenes,
2 Jn principatu sacerdotii Channan, & Caia-
phæ, factus est sermo Dei ad Juchannan fili-
um Zachariah in deserto.
3 Et venit in vniuersam regionem quæ est
circa Jurdanan, prædicans baptismum con-
uersionis in remissionem peccatorum.
4 Sicut scriptum est in libro sermonum Jsai-
ah prophetæ, qui dixit, Vox clamantis in
deserto, Parate viam Domini, & dirigite [2] in
planitie semitas Deo nostro.
5 Omnes valles implebuntur, & omnes
montes & colles deprimentur: & erit tumu-
lus in humilem *locum*, & locus asper in pla-
nitiem.
6 Et videbit omnis caro [3] salutem Dei.
7 Et dicebat ad turbas eorum qui veniebant
ad se vt baptizarentur, Progenies viperarū
quis ostendit vobis fugere ab ira futura?
8 Facite igitur fructus qui digni sint conuer-
sione. Et ne cœperitis dicere apud vosipsos:
Pater est nobis Abraham. Dico enim vobis
quòd ex istis lapidibus potest Deus suscita-
re filios Abrahamo.
9 Ecce autem, securis posita est super radi-
ces arborum. Omnis igitur arbor quæ fru-
ctus bonos non facit, exscinditur, & in ig-
nem ruit.

1 Duabus vocibus Syrus Græcum nomē exprimit, quū pro tetrarcha ponit רישׁא רבעיא, id est, principem quartæ partis.
2 In planitie, additum est in Syriaco texto, quod non est in Græco aut in Latinis versionibus: quia non verba Prophetæ singula, sed sententiā eius referunt: paraphrastes autem noster prophetam verbum è verbo exprimit.
3 Ad verb. Vitam. Hebraismus.

1 ANno [1] verò decimoquinto imperii Ti-
berii Cæsaris, Pontio Pilato præside
Judææ, tetrarcha Galilææ Herode,
Philippo autem ipsius fratre tetrarcha Jtu-
rææ & Trachonitidis regionis, & Lysania
Abylenes tetrarcha,
2 Sub Pontificibus maximis [a] Anna & Caia-
pha factum est verbum Domini ad Johan-
nem Zachariæ filium, in deserto.
3 Venit igitur in omnem regionem circum-
iacentem Jordani, [b] prædicans Baptismum
resipiscentiæ ad remissionem peccatorum:
4 Vt est scriptum in libro sermonum Esaiæ
Prophetæ, dicentis, Vox clamantis in de-
serto, Parate viam Domini, complanate se-
mitas eius.
5 Omnis vallis implebitur, & omnis mons &
collis deprimetur : quæ curua sunt, fient
via recta, & asperæ *viæ* *fient* planæ.
6 Videbitque omnis [c] caro salutem Dei.
7 Dicebat igitur turbæ venienti vt baptiza-
retur ab ipso, Progenies viperarum, quis
præmōstrauit vobis vt fugeretis à futura ira?
8 Ferte igitur fructus conuenientes resipis-
centiæ: & ne cœperitis dicere apud vosip-
sos, Patrem habemus Abraham. Dico enim
vobis, posse Deum etiam ex lapidibus istis
excitare liberos Abrahamo.
9 Jam verò etiam securis ad radicem ar-
borum posita est, omnis igitur arbor non
ferens fructum bonum, exciditur, & in ig-
nem abiicitur.

1 Ioannes tempore à Prophetis prædicto prodiens, iam exhibiti Euangelii fundamenta, veram legis obseruationē, & gratuitā in Christo ponè ipsum à (?) tante misericordia propositā, addito etiam baptismo efficaci tum regenerationis, tum remissionis peccatorū symbolo. *Act. 4. 6.*
a *Hic vocatur à Iosepho Ananus. Duos autem Pontifices cum nominat Lucas, procul dubio turbatam & confusam fuisse significat, vt nemo tunc verus esset Pontifex; sed ambitione & tyrannica (?) lacerata fuisse sacerdotia.* *Mat. 3. 1. mar. 1. 4.*
b *Hæc loquendi forma ostendit, Sacramentum non esse (?) ceremoniam, aut pompam aliquam sine doctrina ostentatam, sed habere verbum Dei adnexum, quod externam ipsam ceremoniam viuificat. Verbum intelligimus non quod* (?) *quispiam demurmuret, sed quod clara & diserta voce pronuntiatum ad fidem ædificandam valeat.*
E, a. 40. 3. c *Omnis* (?) *sub terris exercita caro pro omni homine.* *Matt. 3. 7.*

10 Et interrogauit eum turba, dicens, Quid
igitur faciemus?
11 ||Respondens autem dixit eis, d Qui habet
duas tunicas, impertiat non habenti: & qui
habet escas, similiter faciat.
12 Venerunt autem & publicani vt baptiza-
rentur: & dixerunt ei, Magister, quid facie-
mus?
13 Ipse verò dixit eis, Nihil amplius quàm
quod e constitutum est vobis, exigite.
14 Interrogauerunt autem eum etiam mili-
tes, dicentes, Et nos quid faciemus? Et ait,
Neminem concutite, neque calumniamini:
& contenti estote f stipendiis vestris.
15 ¶ Expectante autem populo, & cogitanti-
bus omnibus in cordibus suis de Iohanne,
numnam ipse esset Christus ille,
16 || 2 Respondit Iohannes, dicens omnibus,
Ego quidem baptizo vos aqua: sed venit
qui validior me est, cuius non sum dignus
qui soluam solearum corrigiam: ipse vos
baptizabit Spiritu sancto & igni.
17 ||3 Cuius ventilabrum in manu ipsius, &
qui perpurgabit aream suam: cogetq; triti-
cum in horreum suum, paleam autem exu-
ret igni inextinguibili.
18 Multa igitur etiam alia exhortans euan-
gelizabat populo.
19 ¶ || 4 Herodes autem tetrarcha, quum ar-
gueretur ab eo de Herodiade vxore Philip-
pi fratris eius, deque omnibus sceleribus
quæ ipse fecerat:
20 g Adiecit & hoc supra omnia, quòd inclu-
sit Iohannem in carcere.
21 ¶|| 5 Factum est autem, quum baptizare-
tur omnis populus, & Iesus baptizatus esset,
& predicaretur, vt apertum sit cælum:
22 Ac descenderet Spiritus sanctus corporea
specie, tanquam columba, supra eum: & vox
de cælo existeret, dicens, Tu es Filius ille
meus dilectus: in te acquiesco.
23 ¶ 6 Ipse autem Iesus incipiebat esse quasi
annorum triginta, filius (vt existimabatur)
Ioseph, filii Heli,
24 Filii Matthat, filii Leui, filii Melchi, filii
Ianna, filii Ioseph.
25 Filii Mattathiæ, filii Amos, filii Nahum, fi-
lii Esli, filii Naggæ,
26 Filii Maath, filii Mattathiæ, filii Semei, filii
Ioseph, filii Iuda,
27 Filii Iohanna, filii Rhesa, filii Zorobabel,
filii Salathiel, filii Neri,
28 Filii Melchi, filii Addi, filii Cosam, filii
Elmodam, filii Er,
29 Filii Iose, filii Eliezer, filii Iorim filii Mat-
that, filii Leui,
30 Filii Simeon, filii Iuda, filii Ioseph, filii Io-
nan, filii Eliacim,
31 Filii Melea, filii Mainan, filii Mattatha, fi-
lii Nathan, filii Dauid,
32 Filii Iesse, filii Obed, filii Booz, filii Sal-
mon, filii Naasson,
33 Filii Aminadab, filii Aram, filii Esron, filii
Phares, filii Iudæ,
34 Filii Iacob, filii Isaac, filii Abraham, filii
Thara, filii Nachor,
35 Filii Saruch, filii Ragau, filii Phalec, filii
Heber, filii Sale,

10 Et interrogabant eum turbæ, ac dicebant,
Quid igitur faciemus?
11 Respondit ac dixit eis, Is cui sunt duæ tu-
nicæ, det illi cui non est: & is cui est cibus,
similiter faciat.
12 Et venerunt etiam publicani vt baptiza-
rentur, & dicunt ei Magister, quid facie-
mus?
13 Ipse verò dixit eis, Ne quæratis aliquid
amplius quàm illud quod mandatum est vo-
bis quærere.
14 Et interrogabant eum exercentes militi-
am, & dicebant, Quid faciemus etiam nos?
Dixit eis, Ne contra quenquam insolescatis,
& ne quenquam opprimatis, & sufficiant
vobis 4 stipendia vestra.
15 Quum autem spem collocaret populus in
Iuchannan, & omnes cogitarent in cordi-
bus suis quòd fortè ipse esset Christus.
16 Respondit Iuchannan, & dixit eis, Ecce,
ego baptizo vos aquis: venit auté post me
is qui validior est me, cuius non sum dignus
vt soluam corrigias calceamentorum: ipse
baptizabit vos Spiritu sancto & igni.
17 Qui tenet ventilabrum in manu sua, &
purgat areas suas: & triticum congregat in
hortea sua, & paleam comburet igni qui
non extinguitur.
18 Multa autem etiam docebat alia & euan-
gelizabat populo.
19 Hiraudis autem tetrarcha, quia arguebat-
tur à Iuchannan propter Hiraudiah vxorem
Philippi, fratris sui, & propter omnia mala
quæ faciebat,
20 Adiecit etiam hoc super omnia illa, & cō-
clusit Iuchannan in domo vinctorum.
21 Factum est autem quum baptizaretur vni-
uersus populus, vt Ieschua quoque bapti-
zaretur, Et quum oraret apertum est cælū.
22 Et descendit Spiritus sanctus super eum in
similitudine corporea columbe, & vox facta
est de cælo quæ dixit, Tu es filius meus di-
lectus, in te complacitum est mihi.
23 Ipse autem Ieschua erat quasi natus an-
nos triginta: & putabatur filius Iauseph, fi-
lii Heli,
24 Filii Mattath, filii Leui, filii Malki, filii Ia-
ni, filii Iauseph,
25 Filii Matthetha, filii Ammutz, filii Nachun,
filii Chesli, filii Naggi,
26 Filii Math, filii Mattath, filii Schamei, filii
Iauseph, filii Ihuda,
27 Filii Iuchannan, filii Rasa, filii Zurbabel,
filii Schelattheil, filii Niri,
28 Filii Malchi, filii Adai, filii Chsam, filii El-
mudad, filii Ir,
29 Filii Iusi, filii Eliazar, filii Iuram, filii Mat-
thitha, filii Leui,
30 Filii Schemeun, filii Ihuda, filii Iauseph,
filii Iunam, filii Eliiakim,
31 Filii Malia, filii Mani, filii Mathetha, filii
Nathan, filii Dauid,
32 Filii Ischai, filii Vbid, filii Baaz, filii Schal-
mun, filii Nacheschun,
33 Filii Amminadab, filii Aram, filii Chet-
zrun, filii Paretz, filii Ihuda,
34 Filii Iaakub, filii Ischak, filii Abraham,
filii Tarach, filii Nachur,
35 Filii Sarug, filii Aru, filii Palag, filii Abar,
filii Schalach,

4 Syrum nomen a Græco ὀψώνιον deflexum est, quod declarat militum quævis stipendia, præsertim verò quæ in annona posita erant.

36 Filii

36 Filii Kainan, filii Arpachschad, filii Schin, filii Nuach, filii Lamech,
37 Filii Mattuschelach, filii Chanuch, filii Iared, filii Mahelaleil, filii Kainan,
38 Filii Anusch, filii Schith, filii Adam qui *fuit* à Deo,

36 Filii Arphaxad, filii Sem, filii Noe, filii Lamech,
37 Filii Mathusala, filii Henoch, filii Iared, filii Mahalaleel, filii Cainan,
38 Qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit [h] Dei.

h *Videlicet filius non genitus sed factus. Nam ea ratione aliquando se Patrē Deus nuncupat. Deut. 32.6.*

Caput IIII.

1 *De tentatione & ieiunio Christi.* 16 *Docet in Nazareth, magna omnium admiratione.* 24 *Propheta in patria docens, contemnitur.* 33 *Dæmoniacus sanatur.* 38 *Socrus Petri sanatur.* 40 *Sanantur & infirmi.* 41 *Et dæmones confitentur Christum Dei filium.*

1 Ieschua autem plenus Spiritu sancto reuersus est à Iurdanan: & duxit eum Spiritus in desertum,
2 Diebus quadraginta, vt tentaretur ab [1] accusatore. Et non edit quicquam per illos dies: & quum compleuisset eos, postea esuriit.
3 Et dixit ei accusator, Si filius es Dei, dic lapidi huic vt fiat panis.
4 Respondit Ieschua, & dixit ei, Scriptum est quòd nequaquam pane solo viuit filius hominis, sed omni verbo Dei.
5 Et subduxit eum Satanah in montem sublimem, & ostendit ei omnia regna terræ in tempore exiguo.
6 Et dixit ei accusator, Tibi dabo potestatem hanc vniuersam & gloriam eius: nam mihi tradita *est*, & cui voluero do eam.
7 Si igitur adoraueris coram me, tua erit vniuersa.
8 Respondit autem Ieschua & dixit ei, Scriptum est, Dominum Deum adorabis, & illi soli seruies.
9 Et adduxit eum in Vrischelem, & statuit eū super pinnaculum templi, & dixit ei, Si filius es Dei, proiice teipsum hinc deorsum.
10 Scriptum est enim, Angelis suis mandabit de te vt custodiant te:
11 Et in brachiis suis tollant te: ne impingat pes tuus in lapidem.
12 Respondit autem Ieschua & dixit ei, Dictum est, Non tentabis Dominum Deum tuum.
13 Et quum cōpleuisset accusator omnes tentationes suas, recessit ab eo vsq; ad tempus.
14 Et reuersus est Ieschua in virtute Spiritus in Galilæam. Et egressa est de eo fama in omnem locum qui circa eos *erat*.
15 Et ipse docebat in synagogis eorum: & glorificabatur ab vnoquoque.
16 Et venit in Natzerath, vbi educatus fuerat: & ingressus est sicut solitus erat, in synagogam die sabbathi: & surrexit ad legendum.
17 Et aperuit Ieschua librum, & inuenit locum vbi scriptum erat,
18 Spiritus Domini super me, & propterea vnxit me ad euangelizandū pauperibus: & misit me ad sanandum contritos corde, & ad prædicandum captiuis dimissionem, & cæcis [2] visus recuperationem, & ad dimittendum confractos in libertatem.
19 Et ad prædicandū annū acceptū Domino.

1 Vide quæ de hac voce notauimus. Mat. h. 4. 3.

2 Ad verb. Ad visum.

1 Iesus [1] autem plenus Spiritu sancto reuertit à Iordane, & actus est ab *eodem* Spiritu in desertum,
2 Dies quadraginta tentante *eum* diabolo: neque comedit quicquam per illos dies: sed iis exactis, posteà esuriit.
3 [2] Tunc dixit ei diabolus, Si Filius es Dei, dic isti lapidi vt fiat panis.
4 Et respondit ei Iesus, dicens, Scriptum est, ‖ non pane solo victurum hominem, sed omni verbo Dei.
5 Tunc quum subduxisset eum diabolus in mōtem sublimem, ostendit ei omnia regna terræ [a] puncto temporis.
6 Et ait ei diabolus, Tibi dabo [b] potestatem hanc vniuersam, & gloriam illorum *regnorum*; nam mihi [c] tradita est, & cuicunque voluero, do eam.
7 Itaque si tu adoraueris me, erunt tua [d] omnia,
8 Respondens autem Iesus, dixit ei, Abscede à me Satana: scriptum est enim, ‖ Adorabis Dominum Deum tuum, & ei soli seruies.
9 [e] Tum duxit eum in Hierusalem, & eum statuit supra pinnas templi, & dixit ei, Si Filius Dei es, iace teipsum hinc deorsum.
10 Scriptum est enim Angelis suis mandabit de te, vt custodiant te:
11 Et in manus tollent te, ne quando offendas ad lapidem pedem tuum.
12 Respondens autem Iesus dixit ei, Dictum est, Non tentabis Dominum Deum tuum.
13 Et finita omni tentatione, diabolus abscessit ab eo ad tempus.
14 ¶ Reuersus est autem Iesus cum virtute Spiritus in Galilæam: & fama de eo exiit in totam circum iacentem regionem.
15 Et ipse docebat in synagogis eorum, omnibus ipsum glorificantibus.
16 [3] Venit igitur Nazareth, vbi fuerat nutritus: & intrauit, vt consueuerat, die sabbathi, in synagogam: & surrexit vt legeret.
17 Tunc datus est ei liber Esaiæ prophetæ: quumq; explicuisset librum, inuenit locum *in* quo scriptum erat,
18 [f] Spiritus Domini super me, [g] propterea quòd vnxit me: vt euangelizem pauperibus misit me, vt medear contritis corde, vt prædicem [h] captiuis dimissionem, & cæsis [i] visus recuperationem: & confractos emittam in libertatem:
19 Vt prædicem annum Domini acceptum.

Mat. 4. 1. mar. 1. 12.

1 Christus in desertum quasi extra mundum abreptus, post quadraginta dierum ieiunium, Satana ter superato lut è cœlo victor repentè prodiens munus suum aggreditur.

2 Christus primùm ad diffidentiam de Deo: deinde ad opum & bonorum studium: tertiò denique ad vanā de se confidentiam à Satana sollicitatus, ter eum Dei verbo vincit.

Deut. 8. 3. mat. 4. 4.

a *Momento temporis. Metaphora ducta à Scribarū punctis. Ita videtur satis ostendi hæc omnia per visionem quandam non corporali transuectione & ostentione esse gesta, quo modo ...*

b *Metonymia potestatis nomine, regna ipsa intelligit.*

c *Veri quidem illud: nam princeps mundi, at precariò ... autem absolutè ... malè colligit, se dare ea, cui velit.*

d *Ex edito loco, ... subiecta erat ... regio, ... regionum ei ... strabat.*

Deut. 6. 16. & 10. 20.

e *In totum hunc locum, vide Mat. 4.*

1. Psal. 91. 12.

3 Christus ... & quorsum ... ex Esaia prophe... palàm sese de...

f *Spiritum Domini super se ideò dicit, vt sciamus Christum ... in se quidem ... ministris, non ... privatum ... agere, sed ad ... dam Ecclesiæ ... diuinitus esse ...*

g *Hoc, vice expositionis, additū est ... ti enim falsò Dei spiritum habere se iactant ... sint eius doni ... Christus autem ...*

... tanquam ab effectu probat se spiritum Dei esse creditum.

h *Loquitur hic de spirituali manumissione qua liberamur à seruitute Sa...*

i *Alludit propheta ad annum redemptionis Iubilæum, de quo Leuit. 25. 8.*

20 Et

20 Et complicatum librum quum reddidisset ministro, sedit: & omnium in synagoga oculi erant intenti in eum.
21 Cœpit autem eis dicere, Hodie impleta est hæc Scriptura audientibus vobis.
22 4 Et omnes [k] testimonium ei dabant, ac mirabantur super sermonibus *plenis* [l] gratia, qui procedebant ex ore ipsius, dicebantq;, Nónne iste est filius Ioseph?
23 Et dixit ad eos, [m] Omnino dicetis mihi hoc prouerbium, Medice, cura teipsum: [n] quæcunq; audiuimus facta fuisse in Capernaum, fac etiam hic in patria tua.
24 Dixit autem, Amen dico vobis, [o] nemo Propheta acceptus est in patria sua.
25 Sed in veritate dico vobis, multæ viduæ erant diebus Eliæ in Israel, quando clausum est cælum ad annos tres & sex menses, *adeò* vt fuerit fames magna per totam [p] regionem.
26 Et ad nullam illarum missus est Elias sed Sareptam *vrbem* Sidoniæ, ad mulierem viduam.
27 Et multi leprosi erant in Israel sub Elisæo propheta: [q] & nemo eorum purgatus est, sed Naaman Syrus.
28 5 Tum repleti sunt omnes excandescentia in synagoga, hæc audientes.
29 Et quum [r] surrexissent, eiecerunt eum extra vrbem, & duxerunt eum vsque ad [f] supercilium montis, super quem vrbs ipsorum erat ædificata vt præcipitarent eum.
30 Ipse verò quum transisset per medios ipsos, profectus est.
31 ¶‖Et descendit in Capernaum, vrbem Galilææ, ibique docebat eos sabbathis.
32 ‖ Et percellebantur super doctrina eius: erat enim sermo ipsius cum autoritate.
33 ‖Erat autem in synagoga quidam habens [t] spiritum dæmoniacum impurum, qui exclamauit voce magna,
34 6 Dicens, Ah; quid nobis tecum Iesu Nazarene? venisti vt perderes nos? noui te quis sis, *nimirum* Sanctus ille Dei.
35 Et obiurgauit eum Iesus, dicens, Obmutesce, & exi ex eo. Tunc dæmonium, abiecto illo in medium, exiit ex eo, nihilque ei nocuit.
36 Et obortus est pauor in omnibus: & colloquebantur alii cum aliis, dicentes, Quid hoc rei est, quòd cum autoritate ac potestate imperat impuris spiritibus & exeunt?
37 Et dimanauit rumor de eo in omnem locum circumiacentis regionis.
38 ¶ ‖ 7 Quum surrexisset autem Iesus è synagoga, introiuit domum Simonis: socrus verò Simonis detinebatur febri magna: & rogauerunt eum pro illa.
39 Tunc *ipse* [v] adstans supra eam, obiurgauit febrim: & *febris* eam dimisit: *illa* verò quum illicò surrexisset, ministrauit eis.
40 Occidente autem sole, omnes qui habebant ægrotantes morbis variis, ducebant ipsos ad eum: ille verò vnicuique ipsorum impositis manibus, sanauit eos.

20 Et conuoluit librum, deditque eum ministro: & abiens sedit. Omnes autem qui in synagoga erant, oculis suis intuebantur eum.
21 Et cœpit dicere ad eos, Hodie completa est scriptura hæc 3 quæ est in auribus vestris.
22 Et testimonium dabant ei omnes: & mirabantur propter sermones gratiæ qui procedebant ex ore eius, ac dicebant, Nónne fuit hic filius Iauseph?
23 Dixit eis Ieschua, Iam dicetis mihi prouerbium hoc, Medice sana teipsum: & omnia quæ audiuimus quæ fecisti in Kephar-Nachum, fac etiam hic in ciuitate tua.
24 Ipse autem dixit, Amnin dico uobis, quòd non est propheta qui acceptus sit in ciuitate sua.
25 Veritatem enim dico vobis, quòd multæ viduæ erant in domo Iisraiel in diebus Iliah prophetæ, quando clausi sunt cæli annos tres & menses sex, & facta est fames magna in vniuersa terra:
26 Et ad nullam earum missus est Iliah nisi ad Tzarephath Tzaidan, ad mulierem viduam.
27 Et multi leprosi erant in domo Iisraiel in diebus Elischah prophetæ: & nullus eorum mundatus est nisi Naaman Syrus.
28 Quumq; audirent hæc ii qui in synagoga erant, repleti sunt ira omnes.
29 Et surgentes eiecerunt eum extra ciuitatem, & duxerunt eum vsq; ad cacumen mōtis eius super quem ciuitas eorum ædificata erat, vt eiicerent eum de petra.
30 Ipse verò transiuit per medium eorum, & abiit.
31 Et descendit in Kephar-Nachum ciuitatē Galilææ, & docebat eos in sabbathis.
32 Et mirabantur in doctrina eius: quia potestate præditus erat sermo eius.
33 Et erat in synagoga quidam in quo erat spiritus dæmoniacus impurus, & clamauit voce elata,
34 Ac dixit, Sine me. Quid nobis & tibi Ieschua Natzarene? Venisti ad perdendum nos? Noui ego te quis sis, Sanctus Dei.
35 Et obiurgauit eum Ieschua, ac dixit, Occlude os tuum, & exi ab eo. Et deiecit eum dæmon in medium, & exiuit ab eo, quum non nocuisset ei quicquam.
36 Et admiratio apprehendit vnumquenq;, & loquebantur secum inuicem, ac dicebant, Quisnam est sermo iste qui cum virtute & potestate præcipit spiritibus impuris, & exeunt?
37 Et egressa est de eo fama in omni loco qui erat circa eos.
38 Et quum egressus esset Ieschua è synagoga, intrauit in domum Schemeun, & socrus Schemeun affligebatur 4 febre magna, & rogauerunt eum pro illa.
39 Et stetit super eam, & obiurgauit febrem: & reliquit illam: & illicò surrexit, & ministrabat eis.
40 In occasu autē solis, omnes quibus essent ægroti qui egrotarent ægritudinibus variis, adduxerunt eos ad ipsum. Ille verò super 5 Vnumquenq; ex ipsis manum suam ponebat, & sanabat eos.

3 Id est, Quam audistis. Hebraismus.

4 Ad verb. Igni magno, id est, Ardenti febre. Hebraism.

5 Ad verb. vnum, vnum, Hebraismus.

v Gestus Christi ad lecti fulcrum inclinantis, vt febricitantem allevaret.

41 Et exibant etiam dæmonia à multis clamantia, & dicentia, Tu es Christus filius Dei. Et increpabat ea, & non permittebat eis vt loquerentur, quòd scirent quòd esset Christus.
42 Et in aurora diei egressus abiit in locum desertum: & turbæ quærebant eum, veneruntq; vsque ad ipsum: & apprehendebant eum ne discederet ab eis.
43 Ipse autẽ Ieschua dixit eis, Etiam ciuitatibus aliis oportet me euangelizare regnũ Dei: quia propter hoc ipsum missus sum.
44 Et ipse prædicabat in synagogis Galilææ.

41 ‖ 8 Exibant autem etiam dæmonia ex multis clamantia ac dicentia, Tu es Christus ille Filius Dei. Sed *ipse* obiurgans, non sinebat ea loqui, quod scirent ipsum esse Christum.
42 9 x Orto autem die, egressus, profectus est in desertum locum: & turba quærebat eum, veneruntque vsque ad ipsum: & retinebant eum ne ab ipsis discederet.
43 Ille verò dixit eis, Certè etiam aliis vrbibus oportet me euangelizare regnum Dei: nam ad hoc missus sum.
44 Et prædicabat in synagogis Galilææ.

Mar.1.34.
8 Satan perpetuus veritatis hostis, [illegible] tum quidem audiendus quum veritatem dicit.
9 Nulla ne ulla quidem specie debemus in vocationis nostræ cursu retardari.
x *Id est, cum prima luce, ea adhuc tanti.*

Caput V.

1 Christus docet è nauigio. 6 De captura piscium. 12 Leprosus. 16 In deserto orat Christus. 18 Paralyticus. 27 Leui publicanus. 34 Ieiunia & afflictiones Apostolos manent post ascensionem. 36 37 38 Vetustis vtribus & vestibus discipuli debiles & minus robusti comparantur.

1 FActum est autem quum congregaretur ad eum turba, ad audiendum sermonem Dei, & ipse stabat iuxta littus maris 1 Ginesar.
2 Et vidit nauigia duo stantia iuxta ipsum mare: & piscatores qui ascenderant ex eis, & lauabant retia sua.
3 Et vnum ex illis 2 Schemeun erat Ciphæ. Et ingressus Ieschua sedit in eo, dixitque vt duceret ipsum paululum ab arida in aquas, & sedebat ac docebat è nauigio turbam.
4 Et quũ 3 siluisset à sermone suo, dixit Schemeun, Ducite in profundum, & proiicite rete vestrum ad capturam.
5 Respondit Schemeun ac dixit ei, Domine mi, nocte tota laborauimus, & nihil cepimus: in sermone autem tuo iacio rete.
6 Et quum hoc fecissent, incluserunt pisces multos admodum: & disrumpebatur rete eorum.
7 Et innuerũt sociis suis qui erant in nauigio altero, vt venientes adiuuarẽt eos. Quumq; venissent, impleuerunt illa nauigia ambo, ita vt in proximo essent vt mergerentur.
8 Quum vidisset Schemeun Cipha, procidit ante pedes Ieschua, & dixit ei, Peto abs te Domine mi, discede à me, quoniam homo sum peccator.
9 Terror enim apprehenderat eum & omnes qui cum eo erant, propter capturam illam piscium quos ceperant.
10 Similiter autem etiam Iaakub & Iuchannan, filios Zabbedai, qui erant participes Schemeun. Dixit autem Ieschua, Ne times: deinceps filios hominis capies ad vitam.
11 Et subduxerunt illa nauigia in terrã, & reliquerunt omnia, & 4 iuerunt post eum.
12 Et quum esset Ieschua 5 in vna ex ciuitatibus, venit vir quidam qui plenus erat totus lepra: vidit Ieschua, & procidit super faciem suam: & petebat ab eo, & dicebat ei, Domine mi, si velis, potes mundare me.
13 Et extendens manũ suam Ieschua tetigit eum, & dixit ei, Volo, mundus esto. Et eadẽ hora abiit ab eo lepra eius.
14 Et præcepit ei, Nemini dixeris: sed vadè ostende teipsum sacerdotibus, & offer oblationem pro mundatione tua, sicut præcepit

1 Vide de eo annot. in fine Matth. 14.
2 Id est, Erat Schemeun Ciphæ.
3 Id est, Quum finem dicendi, fecisset. Hebraismus.
4 Id est, Sequuti sunt eum. Hebraismus.
5 Id est, In quadam ciuitate, Hebraismus.

1 ‖ FActum 1 est autem, quum turba a immineret ei, audiendi verbi Dei causa, ipse stabat apud stagnum Genezaret:
2 Viditque duo nauigia quæ ad stagnum erant: piscatores verò quum ex iis descendissent, abluebant retia.
3 Ingressus autem in vnum istorum nauigiorum, quod erat Simonis, rogauit eum vt à terra b proueheret paululum: quumq; consedisset, docebat turbam ex nauigio.
4 Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem, Prouehito in altum, & dimittite retia vestra ad capturam.
5 Tum respondens Simon ait ei, c Magister, quum per totam noctem nos d fatigauerimus, nihil cepimus: tamen e ex tuo iussu demittam rete.
6 Et quum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem magnam: dirumpebatur autem rete eorum.
7 Et innuerunt sociis qui *erant* in altero nauigio, vt venirent, & ipsis opitularentur. Venerunt igitur & impleuerunt ambas naues, ita vt penè mergerentur.
8 Quum autem *hæc* vidisset Simon Petrus, accidit ad genua Iesu, dicens: f Discede à me: nam homo peccator sum, Domine.
9 Pauor enim occuparat eum & omnes qui cum eo *erant*, super captura piscium quam comprehenderant:
10 Similiter autem & Iacobum & Iohannem filios Zebedæi, qui erant socii Simoni. Tunc ait ad Simonem Iesus, Ne metue: ab hoc *tempore* homines viuos capies.
11 *Illi* autẽ quum subduxissent in terram nauigia, relictis omnibus, sequuti sunt eum.
12 ¶ ‖ 2 Et factum est, quum esset in quadam vrbe, tum ecce, *adfuit* quidam plenus lepra: ac viso Iesu procidens in faciem, rogauit eum, dicens, Domine, si velis, potes me purgare.
13 *Iesus* autem extensa manu tetigit eum, dicens, Volo, purgator. Et statim lepra abiit ab eo.
14 ‖ Ipse verò præcepit ei vt nulli *hoc* diceret: sed vade, *inquit*, ostende teipsum sacerdoti, & offer pro purgatione tui, prout præcepit Moses,

Mat.4.18. mar.1.16.
1 Christus [illegible] or ascitos discipulos admonet Apostolicæ functionis [illegible] illis committenda.
a *Cum quasi vellum incumberet, [illegible] visendi & audiendi studio, quærendi vsi è nauigio docuit.*
b *In altum.*
c Epistata id est, qui vel alicui præest, alii Euangelistæ [illegible] *erunt nomen Rabi.*
d *Vide Matth.* [illegible]
e *Ad verb. In verbo tuo, id est, quod præcipis.*
f *Vox est [illegible] conscientiæ & iniquitatem suam agnoscentis ex [illegible] cognitione.*
Mat.8.2. mar.1.40.
2 Christus [illegible] so sui attactu [illegible] dato & ad sacerdotes remisso [illegible] se eum esse [illegible] fidem appr[illegible] nos omnes [illegible] dum legem [illegible] di, testimonio [illegible] Dei, mundi [illegible] pronuntiem.
Luc.14.

Moses, *vt hoc sit* eis testimonio.
15 3 Dimanabant autem eo magis sermones
de eo: & conueniebat turba multa vt audi-
rent, g & per eum sanarentur à morbis suis.
16 Ipse autem secedens erat in desertis, &
precabatur.
17 ¶ Et factum est quodam die, quum ipse
doceret, essentque Pharisæi sedentes ac
Legis doctores, qui venerant ex omnibus
vicis Galilææ & Iudææ & ex Hierusalem: &
h potentia Domini adesset *ei* ad sanandum
i illos:
14 4 Tunc ecce, *adfuerunt* quidam ferentes in
lecto hominem qui erat k paralyticus: & stu-
debant eum inferre, & ponere in ipsius con-
spectu.
19 Et quum non inuenissent qua parte eum
inferrent, propter turbam, ascenderunt su-
pra domum, & perfosso testaceo pauimen-
to demiserunt eum cum lectulo, in medium,
ante Iesum.
20 Qui fide eorum l visa dixit, Heus tu, remis-
sa sunt tibi peccata tua.
21 Tunc cœperunt ratiocinari Scribæ & Pha-
risæi, dicentes, Quis est iste qui loquitur
blasphemias? Quis potest remittere pecca-
ta nisi solus Deus?
22 Iesus autem quum m nosset eorum ratioci-
nationes, respondens dixit eis, Quid ratio-
cinamini in cordibus vestris?
23 Vtrum est facilius, dicere, Remissa sunt ti-
bi peccata: an dicere, Surge & ambula?
24 Vt autem sciatis Filium hominis præditum
esse autoritate in terra remittendi peccata
(ait paralytico) Tibi dico, surge, & sublato
lectulo tuo, proficiscere domum tuam.
25 *Is* autem illicò quum surrexisset in con-
spectu eorum, sublato eo in quo iacuerat,
abiit domum suam, glorificans Deum.
26 Et stupor cepit omnes, & glorificabant
Deum: & repleti sunt timore, dicentes, Cer-
tè vidimus inopinata hodie.
27 ¶ ‖ 5 Post hæc verò exiit, & conspexit pu-
blicanum, nomine Leui, sedentem ad telo-
nium, & dixit ei, Sequere me.
28 Et *ille* relictis omnibus surrexit, & sequu-
tus est eum.
29 Et fecit ei Leui epulum magnum domi
suæ: eratque turba multa publicanorum &
aliorum, qui cum ipsis accumbebant.
30 n Qui autem ex iis erant Scribæ & Phari-
sæi, murmurabant aduersus discipulos eius,
dicentes, Quare cum publicanis & pecca-
toribus editis & bibitis?
31 Et respondens Iesus dixit eis, Non opus
est iis qui sani sunt, medico, sed iis qui malè
affecti sunt.
32 Non veni vt vocarem iustos, sed peccato-
res ad resipiscentiam.
33 ¶ ‖ 6 Ipsi verò dixerunt ei, Quare discipu-
li Iohannis ieiunant crebrò, & deprecatio-
nes faciunt, similiter & discipuli Pharisæo-
rum: tui verò edunt & bibunt?
34 7 Ipse autem dixit eis, Num potestis facere
vt filii thalami, quo *tempore* cum ipsis est
sponsus, ieiunent?
35 Aderunt autem dies quum tolletur ab eis
sponsus, tunc ieiunabunt illis diebus.

Musche in testimonium eorum.
15 Et prodiit de eo fama eo magis: & cõgre-
gabatur populus multus ad audiendum ab
eo, & vt sanarentur ab infirmitatibus suis.
16 Ipse autem secedebat in desertum, & ora-
bat.
17 Et factum est 6 in vna ex diebus quum do-
ceret Ieschua, sedebant Pharisæi & docto-
res Legis, qui venerant ex omnibus pagis
Galilææ & Iudææ & Vrischelem. Et Virtus
Domini erat ad sanandum eos.
18 Et quidam adduxerunt in lecto hominem
quendam 7 paralyticum, & quærebant vt
ingredientes ponerent ipsum ante eum.
19 Et quum non possent ita inferre eum pro-
pter multitudinem populi, ascenderunt in
tectum, & demiserunt eum cum lecto suo è
tecto in medium ante Ieschua.
20 Quum vidisset autem Ieschua fidem eo-
rum, ait illi paralytico, Homo, remissa sunt
tibi peccata tua.
21 Et cœperunt Pharisæi 8 & Legisperiti co-
gitare, & dicere, Quis hic est qui loquitur
blasphemiam? Quis potest remittere pecca-
ta nisi Deus solus?
22 Ieschua autem cognouit cogitationes eo-
rum, & dixit eis, Quid cogitatis in cordibus
vestris?
23 Quid facilius est dicere? Remittuntur tibi
peccata tua: an dicere, Surge *&* ambula?
24 Vt cognoscatis autem quòd potens est Fi-
lius hominis in terra vt remittat peccata (di-
xit paralytico) Tibi dico, Surge, accipe le-
ctum tuum, & abi in domum tuam.
25 Et illico surrexit in conspectu eorum, & ac-
cepit lectum suum, & abiit in domum suam
glorificans Deum.
26 Et admiratio apprehendit vnumquemque:
ac laudabant Deum: & impleti sunt timore,
ac dixerunt, Vidimus hodie prodigia.
27 Post hæc egressus est Ieschua, & vidit pu-
blicanum, cuius nomen Leui, qui sedebat ad
9 telonium, & dixit ei, 10 Veni post me.
28 Et reliquit omnia, & surgens abiit post
eum.
29 Et fecit ei Leui in domo sua 11 conui-
uium magnum; & erat turba multa publi-
canorum & aliorum qui accumbebant cum
eis.
30 Et murmurabant Legisperiti & Pharisæi,
ac dixerunt discipulis eius, Quare cum pu-
blicanis & peccatoribus comeditis & bibi-
tis?
31 Et respondit Ieschua, & dixit eis, Non re-
quiritur medicus sanis, sed iis qui 12 pessimè
afficiuntur.
32 Non veni vt vocarem iustos, sed peccato-
res ad conuersionem.
33 Illi verò dixerunt ei, Quare discipuli Iu-
channan ieiunant sedulò & orant, etiam
Pharisæorum: tui autem comedunt & bi-
bunt?
34 Ipse autem dixit eis, Non potestis apud
13 filios thalami quum sponsus est cum eis,
facere vt ieiunent.
35 Venient autem dies quum auferetur spon-
sus ab eis, tunc ieiunabunt in illis diebus.

6 Id est, Quodam die. Hebraismus.

7 Vnde dicatur paralyticus, vide finem Matth. cap. 4.

8 Hi sunt quos versu 17. vocauit doctores Legis. Vide quæ de eis scripta sunt Matth. 2. 4.

9 Ad verb. In loco vectigalis. Hebraismus.

10 Id est, Sequere, Hebraismus, vt paulo pòst etiam.

11 קוּבְלָא, qua voce vtitur infra quoque cap. 14. 13. Quod ideò notare libuit, quia aliis in locis ad id significãdum aliis vtitur vocibus quæ hac sunt vsitatiores.

12 Ad verbum, Malè malè. Positiuus geminatus pro superlatiuo, ex Hebraismo, quòd etiam antè obseruauimus.

13 Id est, Familiares sponsi, quos etiã in thalamum suum admittit. Eandem phrasin vide Matth. 9. 15. Marci 2. 19.

36 Et

36 Et dixit eis parabolam, Nemo abscindit assumentum ex vestimento nouo, & immittit in vestimentum vetus, ne nouum scindat, & vetus non impleat assumentum quod est ex nouo.
37 Et nemo immittit vinum nouum in vtres veteres: sin autem minus, rumpit vinum nouum vtres, & vinum effunditur, ac vtres pereunt.
38 Sed vinum nouum in vtres nouos immittunt, & vtraque conseruantur.
39 Neque quisquam bibit vinum vetus, & statim quærit nouum. Dicit enim, Vetus [14] suaue est.

14 Pro Suauius est. Positiuus pro comparatiuo. Hebraismus.

36 Dicebat autem eis etiam per parabolam, Nemo panniculũ noui vestimenti indit in vestimentum vetus: alioqui & illud nouum findit *vetus*, & veteri non conuenit panniculus *sumptus* ex nouo.
37 Et nemo iniicit vinum nouum in vtres veteres, alioqui disrumpet vinum nouum vtres, & ipsum effundetur, & vtres peribunt.
38 Sed vinum nouum in vtres recentes iniiciendum est: & vtraque conseruantur.
39 Et nemo qui biberit vetus, statim vult nouum, dicit enim, Vetus vtilius est.

Caput VI.

1 Discipuli spicas vellunt Sabbatho. 6 Christus habentem manum aridam sanat. 13 Electio Apostolorum. 20 De beatitudinibus & maledictionibus. 27 Inimici diligendi. 46 Quo fructu verbum Dei sit audiendum.

1 Factum est autem in sabbatho, quum ambularet Ieschua [1] in loco seminum, & discipuli eius vellebant spicas, & confricabant manibus suis, ac edebant.
2 Quidam autem ex Pharisæis dixerunt eis, Cur facitis id quod non licet in sabbatho facere?
3 Respondit Ieschua, & dixit eis, Neque hoc legistis quod fecit Dauid quum esuriret ipse & qui cum eo erant?
4 Quòd ingressus est in domum Dei, & panem mensæ Domini accipiens comedit, & dedit iis qui secum erant, quem non licebat edere nisi sacerdotibus tantum?
5 Et dixit eis, [2] Dominus est sabbathi Filius hominis.
6 Factum est autem in sabbatho alio, ingressus est in synagogam, & docebat. Erat autem ibi quidam cuius manus dextera erat arida.
7 Et Legisperiti & Pharisæi obseruabant eum num id *fores* vt sanaret in sabbatho, quò inuenirent *vt* accusarent eum.
8 Ipse verò qui sciebat cogitationes eorum, dixit illi homini cuius arida erat manus, Surge, veni in medium turbæ. Et quum venisset, & staret,
9 Dixit eis Ieschua, Interrogabo vos, Quid licet in sabbatho facere? quod bonum est, an quod malum est? animam [3] seruare, an perdere?
10 Et intuitus est in eos omnes, dixitque illi, Extende manum tuam. Et extendit, restituta est manus eius [4] sicut socia eius.
11 Ipsi autem impleti sunt æmulatione: & loquebatur [5] vnus cum alio, quidnam facerent Ieschua.
12 Factum est etiam in diebus illis egressus est Ieschua in montem ad orandum: & illic pernoctabat in oratione Dei.
13 Et quum illucesceret, vocauit discipulos suos, & elegit ex eis duodecim, quos Apostolos nominauit,
14 (Schemeun, quem nominauit Cipha, & Andream fratrem eius, & Iaakub & Iuchannan, & Philippum & Bar-Tulemai:
15 Et Mattai & Thauma, & Iaakub filiũ Chalphai, & Schemeun qui vocatur Zelotes:

1 Id est, In agro sato. Hebraismus.

2 Vide quæ Marci 2. annotauimus in fine.

3 Ad verb. Viuificare. Hebr.

4 Id est, Sicut altera manus. Hebraismus.

5 Ad verb. Vnus cum vno. Hebraismus.

1 Factum [1] est verò vt sabbatho [a] altero primo pertransiret per sata: vellebant autem eius discipuli spicas, edebantq́;, [b] confricantes manibus.
2 Quidam autem Pharisæorum dixerunt eis, Cur facitis quod non licet facere sabathis?
3 Tunc respondens Iesus dixit eis, Ne hoc quidem legistis quod fecit Dauid, quum esuriret ipse & qui cum eo erant?
4 Quomodo introierit domum Dei, & panes propositios sumpserit, ederitq́;, ac dederit etiam iis qui secum *erant*: quibus panibus non licet vesci nisi solis Sacerdotibus?
5 Et dicebat eis, Filius hominis Dominus est etiam sabbathi.
6 ¶ ‖ [2] Factum est verò etiam alio sabbatho vt ipse ingrederetur in synagogam, ac doceret: erat autem ibi quidam, cuius manus dextera erat arida.
7 Obseruabant autem eum Scribæ ac Pharisæi an sabbatho sanaturus esset *illum*: vt inuenirent accusationem *aduersus* eum.
8 At ipse norat cogitationes eorum: & dixit homini qui habebat manum aridam, Surge, & adsta in medio. Ille verò surgens adstitit.
9 Dixit igitur eis Iesus, Interrogabo vos quiddam, Licet Sabbathis benefacere, an malefacere *cuipiam*? hominem seruare, an [c] perdere?
10 Et quum eos omnes circunspexisset, ait homini, Extende manum tuam. Ille autem ita fecit: & restituta est manus eius sana sicut altera.
11 Ipsi autem repleti sunt amentia: & colloquebantur alii cum aliis, quidnam facerent Iesu.
12 ¶ [3] Factum est autem illis diebus, abiit in montem ad precandum: [d] & pernoctauit *illic* precans Deum.
13 Et quum dies ortus esset, [e] aduocauit discipulos suos, & quum ex ipsis elegisset duodecim, quos & Apostolos nominauit,
14 (*Nempe* Simonem, quem etiam nominarat Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobum & Iohannem, Philippum & Bartholomæum,
15 Matthæum & Thomam, Iacobum Alphæi *filium*, & Simonem qui vocatur Zelotes:

Math.12.1. marc.2.23.

1 Christus [illegible] sus superstitiosos in minutissimis quibusque hærentes [illegible] dit ne sabbathi [illegible] legem sine [illegible] exceptione latam fuisse, nedum vt in externa eius obseruatione posita esset [illegible] salus.

a *Cum spicas vellerent discipuli, [illegible] notat. Epiph. in confutatione Ebion. [illegible] factum esse in festo azymorum. Cum enim festus plurium dierum, vt in festo tabernaculorum & Pascha, primus & vltimus [illegible] pari celebrandi [illegible] ceremonia, Leuit. 23. vltimus ille dies [illegible] dè vocatur à Luca [illegible] cundoprimum sabbathum at Theoph. putat [illegible] ligendum esse alterum post primum [illegible] festi.*

b *Ad verb. [illegible] do comminuentes.*

1. Reg. 21. 6. Exod 29.33. leuit. 8.31. & 24 [illegible] Matth. 12.9. marc. 3.1.

2 Charitas [illegible] ceremoniarũ [illegible]

c *Qui non [illegible] proximum [illegible] uare potest, interficit.*

3 Christus [illegible] que feruentibus & longis precibus, duodecim cõtubernales [illegible] postos futuros [illegible] gens, ostendit [illegible] religione in Ecclesiasticis electionibus sit opus.

d *Ad verb. [illegible] pernoctans in [illegible] Dei.*

Infr. 9.1. [illegible] mar. 3.13. & 6. [illegible]

e *Hoc ipsum [illegible] cuius gratia Christus per totam noctem [illegible] tione perseuerauit [illegible] Ectio [illegible] cam apostolorum.*

16 Iudam Iacobi *fratrem*, & Iudam Iscario-
ten, qui etiam fuit proditor)
17 Descendit cum eis, substititque in loco
campestri: turbaque discipulorum eius, &
multitudo magna plebis ex tota Iudæa &
Hierusalem, & à [f] maritima *regione* Tyri &
Sidonis, qui venerant vt audirent & sana-
rentur à morbis suis:
18 Et qui torquebantur à spiritibus impuris:
& sanabantur.
19 Et tota turba studebat eum tangere: quia
virtus ab eo prodibat, & sanabat omnes:
20 ¶‖‡Ipse verò sublatis oculis suis in discipu-
los, dicebat, [g] Beati estis pauperes: quia
vestrum est regnum Dei.
21 ‖Beati vos qui nunc esuritis: quia satura-
bimini. ‖Beati qui nunc fletis: quia ride-
bitis.
22 ‖Beati eritis quum vos oderint homines,
& [h] separauerint vos, & conuitiati fuerint
vobis, & nomen vestrum vt malum eiece-
rint, propter Filium hominis.
23 Gaudete illo die & [i] salite: ecce enim, mer-
ces vestra multa *est* in cælis: nam itidem fa-
ciebant Prophetis patres eorum.
24 ‖Sed væ vobis diuitibus: nam [k] reportatis
consolationem vestram.
25 ‖Ve vobis [l] qui impleti estis: nam esurietis.
Væ vobis [m] qui ridetis nunc: nam lugebitis
& flebitis.
26 [n] Væ vobis quum bene vobis dixerint om-
nes homines: nam itidem faciebant pseu-
doprophetis patres eorum.
27 ‖[5] Sed vobis dico qui auditis, Diligite ini-
micos vestros: benefacite iis qui vos ode-
runt.
28 Benedicite iis qui deuouent vos, & preca-
mini pro iis qui infestant vos.
29 ‖Et qui tibi verberauerit maxillam, præbe
& alteram: ‖& ab eo qui tollit tibi pallium,
etiam tunicam ne prohibeto.
30 Cuiuis autem petenti abs te, da: & ab eo
qui tollit *res* tuas, ne repetito.
31 ‖Et prout vultis vt faciant vobis homines,
vos etiam facite eis similiter.
32 ‖Nam si diligitis eos qui vos diligunt, [o] quę
vobis erit gratia? nam peccatores etiam di-
ligunt eos à quibus diliguntur.
33 Et si benefeceritis iis qui vobis benefaci-
unt, quæ vobis erit gratia? nam & peccato-
res etiam idem faciunt.
34 ‖Et si mutuum dederitis *iis* à quibus spera-
tis vos recepturos, quæ gratia erit vobis?
nam & peccatores peccatoribus dant mu-
tuum, vt recipiant paria.
35 Itaque diligite inimicos vestros, & bene-
facite, & mutuum date, [p] nihil inde speran-
tes: & erit merces vestra multa, ‖ac filii eri-
tis illius Altissimi: nam ipse [q] benignus est
erga ingratos & malos.
36 Estote ergo misericordes, prout & Pater
vester misericors est.
37 ‖[6] Ne iudicate, & non iudicabimini: ne cō-
demnate, & nō condēnabimini: [r] absoluite,

16 Et Ihuda filium Iaakub, & Ihuda Secha-
riuta qui fuit proditor.)
17 Et descendit cum eis Ieschua, & stetit in
planitie: & turba multa discipulorum eius,
& multitudo turbæ populi ex omni Iudæa
& ex Vrischelem, & ex tractu maris Tzur
& Tzaidan, qui venerant vt audirent ser-
monem eius, & vt sanarentur ab infirmita-
tibus suis:
18 Et ii qui affligebantur à spiritibus impu-
ris: & sanabantur.
19 Et vniuersa turba quærebant vt tangerent
eum: virtus enim exibat ab eo, & omnes eos
sanabat.
20 Et sustulit oculos suos in discipulos suos, &
dixit, Beati estis pauperes: quia vestrum est
regnum Dei.
21 Beati estis qui esuritis nunc: quia satura-
bimini. Beati estis qui fletis nunc, quia ride-
bitis.
22 Beati estis quum odio prosequuntur vos fi-
lii hominis, & separant vos & conuitiantur
vobis, [6] & exire faciunt nomē vestrum tan-
quam malorum, propter Filium hominis.
23 Gaudete in illo die, & exultate: quia mer-
ces vestra multa est in cælo. Sic enim facie-
bant patres eorum prophetis.
24 Veruntamen væ vobis diuitibus: quia ac-
cepistis consolationem vestram.
25 Væ vobis saturis: quia esurietis. Væ vo-
bis ridentibus nunc: quia flebitis & luge-
bitis.
26 Væ vobis quum dixerint de vobis filii ho-
minis quod bonum est. Sic enim faciebant
prophetis mendacibus patres eorum.
27 Vobis autem dico qui auditis, Diligite ini-
micos vestros, & facite quod bonum est, iis
qui odio habent vos.
28 Et benedicite iis qui maledicunt vobis, &
orate pro iis qui ducunt vos in vincula.
29 Et ei qui percutit te super maxillam tuam,
præbe ei alteram. Et ab eo qui tollit palliū
tuum, ne prohibeas etiam tunicam tuam.
30 Omni petenti abs te, da: & ab eo qui au-
fert quod tuum est, ne petas.
31 Et sicut vultis vt faciant vobis filii homi-
nis, similiter facite eis etiam vos.
32 Si enim diligitis eos qui diligunt vos, quæ
est gratia vestra? Etenim etiam peccatores,
diligentes se diligunt:
33 Et, si facitis quod bonum est iis qui bene-
faciunt vobis, quæ est gratia vestra? etenim
etiam peccatores sic faciunt.
34 Et, si commodatò datis ei à quo speratis
quòd reddetur vobis, quæ est gratia vestra?
Etenim etiam peccatores peccatoribus mu-
tuò dant vt similiter retribuatur eis.
35 Veruntamen diligite inimicos vestros, &
benefacite eis: & mutuò date, [7] & ne præ-
scindatis spē hominis. Et erit multa merces
vestra, eritisq; filii Excelsi, qui bonus est er-
ga malos, & erga [8] ingratos.
36 [9] Estote ergo misericordes, sicut etiam
Pater vester misericors est.
37 Ne iudicetis, & non iudicabimini: ne con-
demnetis, & non condēnabimini: absoluite,

6 Id est, Infamant nomen vestrum tanquam sceleratum.

7 Tam actiuè quā passiuè exponi potest: Vel, Ne, de remuneratione desperantes, benefaciendi studiū abiiciatis. Vel, Ne miseros vestra crudelitate in desperationem abiiciatis.

8 Ad verb. Negantes qua ratione ingratos vocant Galli *mescognoissans*. Cæterum solent Hebræi hoc nomine notare impios & ἀθέους.

9 Videtur hæc γνώμη sumpta ex Talmud Ierosolymitano in ברכות id est, Tractatis De benedictionibus, cap. 5. vbi sic scribitur,
כמא דאנא רחמן
בשמיא כן תהוון
רחמנין בארעא
Id est, Sicut misericors sum in cælis, sic misericordes estote in terra.

... si in amando spectatis vestra commoda, ea quærite commoda, quæ verè sunt commoda. diligite igitur vestros inimicos, sic ostendetis vos ... commoda, quæ à Deo proficiscuntur. Mat. 5.42. deut. 15.8. p *Cùm mutuum dabitis, solo benefaciendi affectu sitis impulsi, non ... vos posteà recepturos sortem.* Mat. 5.45. q *Id est, Facilem sui præbet vsum.* Mat. 7.1. 6 Fraternas reprehensiones nec ... nec morosas, nec malignas, sed iustas, moderatas & amicas esse oportet. r *Cùm hoc loco non agitur de politicis iudiciis, constat ... verbo intelligi bonitatem illam qua Christiani vtuntur in ferendis & condonandis iniuriis.*

& absoluemini.
38 Date, & dabitur vobis: mensura bona & spatiosa & redundante proiicient in sinum vestrum. Qua enim mensura metimini, mẽsuratur vobis.
39 Et dicebat eis parabolam, Nunquid potest cæcus cæcum ducere? nunquid ambo in foueam cadunt?
40 Non est discipulus qui sit maior quàm dominus eius: quisquis autem est perfectus, erit sicut dominus suus.
41 Quid enim aspicis festucam quæ est in oculo fratris tui, trabs autem quæ est in oculo tuo, non conspicitur tibi?
42 Aut quomodo potes dicere fratri tuo, Frater mi, sine eiiciam festucam ab oculo tuo, quum ecce, trabs quæ est in oculo tuo, non conspicitur tibi? [10] Accipiens vultum, eiice prius trabem ab oculo tuo, & tunc conspicietur à te ad eiiciendum festucam ab oculo fratris tui.
43 Non est arbor bona quæ faciat fructus malos, neque arbor mala quæ faciat fructus bonos.
44 Omnis enim arbor à fructibus suis cognoscitur. Nunquid enim colligunt ex spinis ficus? Neque etiam ex rubo vindemiant vuas.
45 Homo bonus ex thesauris bonis qui sunt in corde suo, profert bona: & homo malus ex thesauris malis qui sunt in corde suo, profert mala: ex abundantiis enim cordis loquuntur labia.
46 Quid vocatis me Domine mi, Domine mi: & id quod dico, non facitis?
47 Omnis homo qui venit ad me, & audit sermones meos, & facit eos, ostendam vobis cui similis sit.
48 Similis est homini qui ædificauit domum, & fodit, & profundè excauauit, & posuit fundamenta super rupem: quum autem facta est [11] plenitudo *aquarum*, illisa est plenitudo *aquarum* domui illi, & non potuit commouere eam: positum enim erat fundamẽtum eius super rupem.
49 Et is qui audit, & non facit, similis est homini qui ędificauit domũ suam super puluerem absque fundamento: & quum illideretur ei flumen, eadem hora cecidit, & facta est ruina eius domus magna.

10 Id est, Hypocrita. Vide de hac voce annotationes in Matth. 6. 2.

11 Id est, Inundatio. Hebraismus.

& absoluemini.
38 Date, & dabitur vobis: ‖ mensuram, *inquam*, bonam, [t] pressam, agitatam, & superfluentem dabunt in sinum vestrum. ‖ Eadem enim mensura qua metimini, vicissim metientur vobis *aliis*.
39 ¶ [7] Dicebat autem eis parabolam, ‖ Num potest cæcus cæco præire? nónne ambo in foueam cadent?
40 ‖ Non est discipulus supra magistrum suum: sed quisquis *erit* [t] perfectus *discipulus*, erit vt magister.
41 [8] ‖ Quid autem aspicis festucam quæ *est* in oculo fratris tui, trabem autem quæ est in oculo proprio, non animaduertis?
42 Aut quomodo potes dicere fratri tuo, Frater, sine eiiciam festucam quæ in oculo tuo est: quum ipse trabem quæ est in oculo tuo, non respicias? Hypocrita, eiice primùm trabem illam ex oculo tuo: & tum despicies vt eiicias festucam quæ est in oculo fratris tui.
43 ‖ [9] Non est arbor bona quæ ferat fructum malum, neq; arbor mala quæ ferat fructum bonum.
44 ‖ Vnaquæque enim arbor ex fructu proprio cognoscitur. Neque enim è spinis colligunt ficus, neque è rubo vindemiant vuam.
45 Bonus homo ex bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo ex malo thesauro cordis sui profert malum: ex abundantia enim cordis loquitur os eius.
46 ‖ Quid autem vocatis me, Domine, Domine: & non facitis quæ dico?
47 [10] Quisquis venit ad me, & audit sermones meos, & eos præstat, indicabo vobis cui similis sit.
48 Similis est cuipiam ædificanti domum, qui fodit & excauauit, posuitq; fundamentum super petram: vbi autem venit inundatio, illisum est flumen domui illi, sed non potuit eam quatere: fundata enim erat super petram.
49 Qui autem *eos* sermones audiuit, nec præstitit, similis est cuipiam qui ædificauit domum suam super solum absque fundamẽto: cui illisum est flumen: itaque statim cecidit, fuitq; ruina domus illius magna.

Mat. 7. 1. mar. 4. 24.
t *Hæc epitheta sumpta sunt ab iis qui liberaliter res aridas metiuntur, qui solent illud quod admetiuntur, succutere, comprimere, & cumulare.*
Mat. 15. 14.
7 Imperiti reprehensores, & se & alios perdunt: quia qualis magister, talis & discipulus.
Mat. 10. 24. ioh. 13. 16. & 15. 20.
Mat. 7. 3.
t *Similitudo significatur, non æqualitas. Dicuntur autem ita omnia perfecta in scholarum inscitiam cum insigni fuisse contumelia, qua de re vide Rom. 17.*
Mat. 7. 3.
8 Hypocritæ, seuerissimi aliorum reprehensores, in aliis perspicatissimi, in seipsis cæci.
Mat. 7. 17.
9 Bonus est non quisquis nocit dicere: sed qui integritatem tum verbis tum factis probat.
Mat. 7. 16. & 12. 33.
Mat. 7. 21. rom. 2. 13. iac. 1. 22.
10 Veram pietatem à ficta tandem discernit tentatio.

Caput VII.

1 *De seruo Centurionis.* 9 *Fides Centurionis.* 11 *Filius viduæ suscitatur in Nain.* 18 *Ioannes mittit discipulos suos ad Christum.* 33 *Eiusdem peculiaris victus ratio.* 37 *Peccatrix rigat pedes Iesu.*

1 Et quum compleuisset sermones omnes ad auditũ populi, ingressus est Ieschua in Kephar-Nachum.
2 Seruus autem Centurionis cuiusdam afficiebatur malè, qui charus erat ei, & [1] propinquus erat ad moriendum.
3 Et audiuit de Ieschua: misitq; ad eum seniores Iudæorum, & petebat ab eo vt veniens [2] seruaret seruum suum.
4 Illi autem quum venissent ad Ieschua, petebant ab eo solicitè, & dicebant, Dignus est vt facias ei hoc.

1 Hebraicè קרוב למות, id est Proximus morti.

2 Viuificaret. Hebraismus.

1 Qvum [1] autem finiuisset omnia verba sua audiente populo, ingressus est Capernaum.
2 Centurionis verò cuiusdam seruus malè affectus moribundus erat: qui erat ipsi [a] pretiosus.
3 Is verò quum audisset de Iesu, misit ad eum seniores Iudæorum, rogans eum vt veniret & seruaret seruum suum.
4 Isti autem quum venissent ad Iesum, precati sunt eum studiosè, dicentes, certè dignus est cui hoc prebeas.

Mat. 8. 5.
1 Admonet Iudæos Christus proposito Centurionis exemplo, se contemnentibus ipsorum offensum, parare transitum ad Gentes.
a *Quem multi faciebat. Hic enim verbo significat Lucas non ipsi vulgarem mancipium, sed seruum fidelem & variis dotibus ornatum.*

5 Diligit

5 Diligit enim, *aiebant*, gentem nostram, & b synagogam ædificauit nobis.
6 Iesus ergo proficiscebatur cum eis. Et quũ iam non longè abesset domo, misit ad eum Centurio ille amicos, c dicens ei, Domine, ne vexator (neque enim sum dignus vt tectum meum subeas.
7 Ideò ne meipsum quidem sum dignum arbitratus qui venirem ad te) sed d dic verbo, & sanabitur puer meus.
8 Etenim ego homo sum sub e potestate constitutus, habens sub me milites : & dico huic, proficiscere, & proficiscitur: & alteri, Veni, ac venit : & seruo meo, Fac hoc, ac facit.
9 Auditis autem his, Iesus admiratus est eum: & conuersus dixit turbæ quæ ipsum sequebatur, Dico vobis, ne in Israel quidem tantam fidem inueni.
10 Et domum reuersi qui missi fuerant, sanum inuenerunt seruum qui ægrotus fuerat.
11 ¶ 2 Et factum est *die* sequenti, f proficiscebatur in ciuitatem quæ vocatur g Nain: & proficiscebantur cum eo discipuli eius multi, turbaque multa.
12 Vt autem appropinquauit portæ ciuitatis, ecce defunctus h efferebatur, *qui* vnigenitus *erat* matri suæ, & ipsi *quidem* viduæ : i turbáque ciuitatis multa erat cum ea.
13 Dominus verò ipsam intuitus, misericordia commotus est super ea, & dixit, Ne fleto.
14 Quumque accessisset, tetigit loculum: (ii verò qui portabant substiterunt) & dixit Adolescens, tibi dico, k surge.
15 Tunc resedit qui fuerat mortuus, & cœpit loqui : & *ille* dedit eum matri suæ.
16 Cepit autem omnes timor: & glorificabant Deum, dicentes, Certè Propheta magnus surrexit inter nos: & certè Deus respexit populum suum.
17 Peruenitque iste de eo sermo in totam Iudæam, & in totam regionem circumiacentem.
18 3 Et annuntiarunt Iohanni discipuli ipsius de his omnibus: qui conuocatos duos quosdam è discipulis suis,
19 Misit ad Iesum, dicens, Túne is es qui venturus erat, an alium expectabimus?
20 Quum igitur venissent ad eum viri illi, dixerunt, Iohannes Baptista misit nos ad te, dicens, Túne is es qui venturus erat, an alium expectabimus?
21 l Eadem autem hora multos sanauit à morbis & flagellis & spiritibus malis : & cæcis multis visum gratificatus est.
22 Et respondens Iesus, dixit eis, Profecti annuntiate Iohanni quæ vidistis & audistis: cæcos visum recipere, claudos ambulare, leprosos purgari, surdos audire, mortuos excitari, pauperibus euangelizari.
24 Beatus est autem quicunq; non fuerit offensus in me.
24 4 Quum autem abiissent nuntii Iohannis,

b [illegible] synagogam ipse [illegible] ædificandam. Commendatur autem hic [illegible] à Iudæis pietas [illegible] Quod non [illegible].
c [illegible], qui ei suo [illegible].
d [illegible] Solo verbo [illegible], verò magnum & incomparabilem [illegible] describi.
e A minore ad maius [illegible] argumentum. Vide Matth. 8. 9.
2 Christus palam [illegible] mortuum [illegible].
f [illegible].
g Nain perhibetur [illegible] in Galilæa [illegible] fuerit ad [illegible] Cysonis [illegible] in mare Galilææ.
h Ex more, non Iudæorum tantum sed [illegible], apud quos [illegible] extra vrbes [illegible], in loco [illegible]. Vnde & Christus extra ciuitatem Ierusalem, in [illegible] sepultus est.
i Vide humanitatem [illegible] vrbis erga [illegible].
k [illegible] voce testatur [illegible] verè doceat [illegible] Deum vocare [illegible] quæ non sunt, tanquam [illegible], Rom. 4. 17. [illegible] in omnibus [illegible] miraculis [illegible] analogia, quam [illegible] doceat cap 8. [illegible] Christus [illegible] spiritualis vitæ [illegible] nobis restituere.
3 Iohannes è carcere incredulos suos [illegible] ad Christum [illegible] confirmandos ablegat.
l [illegible] Iohannis [illegible].
4 Quod procul o[illegible] Prophe[illegible], proximum indi[illegible] Iohannes: Ipse [illegible] Christus quo[illegible] in Euangelio [illegible], idque ple[illegible] frustra, plu[illegible] vel prorsus fu[illegible] vel inanem splé[illegible] quærentibus.

5 Diligit enim populum nostrum, & etiam domum synagogæ ipse ædificauit nobis.
6 Ieschua autem ibat cum eis. Quum verò non multum longinquus esset à domo eius, misit ad eum Centurio amicos suos, & dixit ei, Domine mi, ne fatigeris : non enim dignus sum vt ingrediaris sub tectum meum.
7 Propterea 3 non dignus fui vt ad te venirem : sed dic verbo, & sanabitur puer meus.
8 Etenim ego quoque homo sum qui subiectus sum sub potestate: suntque sub manibus meis milites, & dico huic Proficiscere, & prificiscitur: & alteri, Veni, & venit, & seruo meo, Fac hoc: & facit.
9 Quum audiuisset autem Ieschua hæc, miratus est eum : & conuersus est, & dixit turbæ quæ 4 veniebat post se, Dico vobis quòd ne in domo Israel quidem inueni fidem sicut hæc.
10 Et reuersi sunt ii qui missi fuerant in domum, & inuenerunt seruum illum qui ægrotus fuerat, sanum.
11 Et factum est 5 die qui est post eum, proficiscebatur in ciuitatem cuius nomen est Nain : & discipuli eius cum eo, ac turba multa.
12 Et quum appropinquasset ad portam ciuitatis, vidit deducentes mortuum qui vnicus erat matri suæ : & ipsa mater eius vidua erat; & turba multa 6 filiorum ciuitatis cum ea.
13 Vidit autem eam Ieschua, & misertus est eius, ac dixit ei, Ne fleas.
14 Et accedens tetigit lectum : (& ii qui ferebant eum, steterunt) & dixit, Adolescens tibi dico surge.
15 Et sedit ille mortuus, ac cœpit loqui : deditque eum matri eius.
16 Et apprehendit timor homines illos omnes: ac glorificabant Deum, ac dicebant, Propheta magnus surrexit inter nos, 7 & visitauit Deus populum suum.
17 Et egressus est de eo sermo iste in vniuersam Iudæam, & in omnem locum qui erat circa eos.
18 Et narrauerunt Iuchannan discipuli eius hæc omnia.
19 Et vocauit Iuchannan duos è discipulis suis, misitque eos ad Ieschua, & dixit, Es tu ille qui venit, an alium expectemus?
20 Et venerunt ad Ieschua, & dicunt ei, Iuchannan Baptista misit nos ad te, & dicit, Es tu ille qui venit, an alium expectemus?
21 In ea autem ipsa hora multos sanauit ab infirmitatibus, & à flagellis, & à spiritibus malis : & multis cæcis dabat vt viderent.
22 Et respondit Ieschua, & dixit eis, Ite, dicite Iuchannan quicquid vidistis & audiuistis: quòd cæci vident, & claudi ambulant, & leprosi mundantur, & surdi audiunt, & mortui surgunt, & pauperes euangelizantur.
23 Et beatus ille qui non scandalizabitur in me.
24 Quum autem abiuissent discipuli Iuchannan,

3 Id est, Non sum arbitratus me dignũ esse.
4 Id est, Sequebatur eum. Hebraismus.
5 Syriacè יוֹמָא דְּבָתְרֵהּ, Sic & Chaldæi pro postero die.
6 Id est, Ciuium, Hebraismus.
7 Hebraica phrasis admodũ frequens. Id est, Deus præstitit populo suo quod pollicitus ei fuerat.

nan,

nan, cœpit Ieschua dicere turbis de Iu-
channan, Quid exiuistis in desertum ad
videndum? Arundinem quæ à vento agita-
tur?
25 Et si non, quid exiuistis ad videndum? ho-
minem qui mollibus vestibus vestitur? ec-
ce, qui in vestibus laudabilibus & in delicijs
sunt, in domo regum sunt.
26 Et si non, quid exiuistis ad videndum? Pro-
phetam? etiam dico vobis, excellentiorem
quoque quàm Prophetam.
27 Ipse est de quo scriptum est, Ecce, ego
mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui
diriget viam ante te.
28 Dico vobis quod non est Propheta inter
natos mulierum, qui maior sit quàm Iu-
channan Baptista: minor autem in regno
Dei, maior est eo.
29 Et vniuersus populus qui audiuerunt, e-
tiam publicani, iustificauerunt Deum, qui
baptizati fuerant baptismo Iuchannan.
30 Pharisæi autem & Legisperiti reiecerunt
contra seipsos voluntatem Dei, qui non ba-
ptizati sunt ab eo.
31 Cui assimilabo igitur homines huius ge-
nerationis? Et cui similes sunt?
32 Similes sunt pueris qui sedent in foro, &
acclamant sodalibus suis, ac dicunt, Cecini-
mus vobis, & non saltastis: vlulauimus vobis,
& non fleuistis.
33 Venit enim Iuchannan Baptista non co-
medens panem neque bibens vinum & di-
citis, Dæmonium est in eo.
34 Venit Filius hominis comedens & bi-
bens, & dicitis, Ecce homo edax & po-
tor vini, & amicus publicanorum & pecca-
torum.
35 [8] Et iustificata est sapientia à filiis suis.

8 Id est, A suis cultoribus, vt in Syriaco Testamento exprimitur Matth. 11.19. vbi vide quæ annotata sunt.

36 Veniens autem rogauit eum quidam ex
Pharisæis vt vesceretur cum ipso. Et ingres-
sus in domum Pharisæi illius accubuit.
37 Et mulier peccatrix erat in ciuitate illa,
& quum nouisset quòd in domo Phari-
sæi accumberet, accepit alabastrum vn-
guenti:
38 Et stetit post eum ad pedes eius, & flebat:
& cœpit lachrymis suis lauare pedes eius,
& crinibus capitis sui extergebat eos: &
osculabatur pedes eius, & vngebat vn-
guento.
39 Quum vidisset autem Pharisæus ille qui in-
uitauerat eum, cogitauit apud se, & dixit,
Hic, si propheta esset, nosset quæ sit hæc, &
quæ fama eius: nam peccatrix est mulier
hæc quæ tangit eum.
40 Respondit autem Ieschua, & dixit ei,
Schemeun, aliquid est mihi quod dicam
tibi. Ait illi, Dic Domine mi. Dixit ei Ies-
chua,
41 Duo debitores erant [9] cuidam domino de-
biti: vnus debebat ei [10] denarios quingen-
tos, & alter denarios quinquaginta:
42 Et quia non erat eis ad restituendum, v-
trisque remisit. Quis igitur ex eis plus dili-
get eum?
43 Respondit Schemeun, & dixit, Existimo
quòd is cui remissum est multum. Dixit ei
Ieschua, Rectè iudicasti.

9 Id est, Creditori, cuius est debitum.
10 De valore denarii vide annotata in Matth. 18.28.

cœpit de Iohanne dicere ad turbam, Quid
exiistis in desertum spectaturi? arundinem
quæ vento agitetur?
25 Sed quid existis visuri? hominem molli-
bus vestibus amictum? ecce qui vestitu ho-
norifico & luxu vtuntur, sunt in palatiis re-
gum.
26 Sed quid existis vt visuri? Prophetā? [m] Cer-
tè dico vobis, etiam amplius quàm Prophe-
tam.
27 Hic est de quo scriptum est, || Ecce, mitto
nuntium meum ante faciem tuam, qui pra-
parabit viam tuam coram te.
28 Nam dico vobis, inter genitos ex mulieri-
bus, nemo est maior Propheta Iohanne Ba-
ptista: sed qui minimus est in regno Dei,
maior est eo.
29 Et *his* auditis, totus populus, & publicani
[n] iustificarunt Deum, qui baptizati fuerant
Baptismo Iohannis:
30 Pharisæi autem & Legis interpretes consi-
lium Dei reiecerunt [o] aduersus semetipsos,
non baptizati ab eo.
31 || [5] Dixit autem Dominus, Cui ergo assimi-
labo homines nationis istius? & cui *res* simi-
les sunt?
32 Similes sunt puerulis qui sedent in foro, &
qui acclamant alii aliis, & dicunt, Cecini-
mus vobis tibiis, & non saltastis: lamentati
sumus vobis, & non fleuistis.
33 Venit enim Iohannes Baptista neque e-
dens panem, neque bibens vinum: & dici-
tis, Dæmonium habet.
34 Venit Filius hominis edens ac bibens, &
dicitis, Ecce homo edax & vini potor, ami-
cus publicanorum ac peccatorum.
35 Sed iustificata est sapientia à filiis suis o-
mnibus.
36 ¶ [6] Rogauit autem eum quidam ex Phari-
sæis vt cum ipso vesceretur: itaque ingressus
domum Pharisæi, discubuit.
37 Et ecce, mulier quæ fuerat in vrbe [p] pec-
catrix, quum cognouisset eum accubuisse
in domo Pharisæi, allato alabastro vnguen-
ti:
38 || Et stans apud pedes eius retrò, [q] flens
cœpit lacrymis rigare pedes eius, & capillis
capitis sui extergebat, & deosculabatur pe-
des eius, & vnguento vngebat.
39 [7] Quum autem *id* vidisset Pharisæus qui
vocauerat eum, dixit apud se, Hic, si esset
Propheta, nosset quæ & qualis sit ea mulier
quæ tangit ipsum: nam est [r] peccatrix.
40 [8] Tunc respondens Iesus dixit ei, Simon,
habeo quiddam quod tibi dicam. At ille ait,
Magister, dic.
41 Duo debitores, *inquit Iesus*, erant cuidam
creditori: vnus debebat denarios quingen-
tos, alter verò, quinquaginta.
42 Quum autem illi non essent soluendo, gra-
tificatus est vtrisque. Horum igitur, dic, vter
eum plus diliget?
43 Respondens verò Simon dixit, Existimo
eum cui plus gratificatus est. At ille dixit ei,
Rectè iudicasti.

m *Iohannes duplici discrimine omnes Prophetas superat, id est, quòd Christum in carne vidit, & digito monstrauit, Ecce Agnus Dei: 2. quia primus exhibitæ gratiæ præco fuit.*
Malac. 3.1.
n *Deum iustum, bonum, fidelem & misericordem prædicarunt.*
o *id est, Suo maximo damno.*
Matth. 11.16.
5 Quamcunque rationem Deus offerendo nobis Euangelio sequatur, plerique homines sibiipsis offendicula obiiciunt: sed nihilominus aliqua colligitur Ecclesia.
6 Præsentia atque adeò vel domi sua excepti Christi beneficiis homines superbi seipsos priuant, quibus fruuntur humiles & abiecti.
p *Non intelligit peccatricem eo modo quo omnes peccatores dicimus: plus enim hic comprehenditur, nempe flagitiosa & prostituta vita fuisse mulierem.*
Marc. 15.40. ioh. 12.3.
q *Fletus ex tristitia manat, tristitia vero ex cognitione peccati, quæ cognitio est salutaris & perpetuæ pœnitentiæ comes.*
7 Temeritas superbiæ comes.
r *Pharisæus respicit legem de eorum pollutione, qui alios pollutos contigissent.*
8 Diligere Christum, certum est ac perpetuum remissionis peccatorum testimonium.

44 Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni, vides hanc mulierem? ingressus sum domũ tuam, [f]aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis capitis sui extersit.
45 Osculum mihi non dedisti: hæc autem ex quo intraui, non intermisit deosculari pedes meos.
46 Oleo caput meum non vnxisti: hæc autem vnguento vnxit pedes meos.
47 Cuius rei gratia, dico tibi, remissa esse peccata eius multa: [t] nam dilexit multum. cui autem paululum remittitur, paululum diligit.
48 Dixit autem ei, Remissa sunt tibi peccata.
49 Et cœperunt qui simul accumbebant, dicere inter se, Quis est hic qui etiam peccata remittit?
50 Dixit autem ad mulierem, Fides tua te seruauit: [v] vade in pace.

44 Et conuersus est ad illam mulierem: & dixit Schemeun, Vides mulierem hanc? in domum tuam ingressus sum: aquas pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrimis suis pedes meos lauit, & capillis suis detersit eos.
45 Tu non osculatus es me: hæc autem ecce, ex quo ingressa est, non desiit pedes meos osculari.
46 Tu oleo caput meum non vnxisti: hæc autem oleo aromatico pedes meos vnxit.
47 Propter hoc dico tibi, Remissa sunt ei peccata eius multa: quia dilexit multum. Is autem cui paululum remissum est, paululum dilexit.
48 Et dixit illi mulieri, Remissa sunt tibi peccata tua.
49 Cœperunt autem ii qui accumbebant, dicere apud se, Quis hic est qui etiam peccata remittit?
50 Ieschua autem dixit illi mulieri, Fides tua [11] seruauit te: abi in pace.

11 Adverb. Viuificauit te. Heb.

... Is enim ... debitum maius, eo nomine magis diligit illum, qui istud beneficium in ipsum contulit. Et mulier hæc declarat officium summi amoris, quum beneficium accepisset, charitas itaque non vt causa, sed vt signum accipi debet. Negat enim Christus illam, sicut Pharisæus iudicabat, peccatricem fuisse: testatur autem illi vitæ prioris remissa fuisse peccata. v *Benedictione confirmat beneficium collatum.*

CAPUT VIII.

2 Mulieres ministrantes Christo de facultatibus suis. 4 Parabola seminantis. 16 Lucerna. 19 Mater & fratres Christi. 22 Christus ventis imperat. 26 De dæmoniaco à legione obsesso, sanato. 37 Geraseni Christum reiiciunt. 41 Jairi filia sanatur. 43 Mulier à fluxione sanguinis sanatur. 52 Fletus ob mortuos.

1 ET factum est deinceps, ipse iter faciebat per singulas vrbes & vicos, prædicans & euangelizans regnum Dei: & duodecim illi *erant* cum eo:
2 Et quædam mulieres quas sanauerat à spiritibus malis & morbis: Maria quæ vocabatur Magdalene, ex qua septem dæmonia exierant:
3 Et Iohanna vxor Chuzæ procuratoris Herodis: & Susanna, & aliæ multæ, [a] quæ ministrabant ei ex facultatibus suis.
4 [r] Quum autem multa turba conueniret, & qui in singulis vrbibus erant proficiscerentur ad eum, dixit per parabolam:
5 Quidam sator exiit ad seminatum semen suum: & in seminando aliud cecidit in viam, & conculcatum est, & volucres cœli deuorarunt illud:
6 Et aliud cecidit super petram, & enatum exaruit, quia non habebat humorem.
7 Et aliud cecidit inter spinas, & simul enatæ spinæ suffocarunt illud.
8 Et aliud cecidit in terram bonam, & quum enatum esset edidit fructum centuplum. Hæc dicens clamabat, Qui habet aures ad audiendum, audiat.
9 Interrogabant autem eum discipuli eius, dicentes quæ esset ista parabola.
10 Ipse verò dixit *eis*, Vobis datum est nosse [b] mysteria regni Dei: reliquis autem per parabolas *loquor*, vt videntes non videant,

1 ET factum est post hæc: circuibat Ieschua per ciuitates & pagos, & prædicabat ac euangelizabat regnum Dei: & duodecim eius cum eo:
2 Et mulieres illæ quæ sanatæ fuerant ab infirmitatibus & à spiritibus malis, Mariam Magdalitha, ea à qua septem dæmonia exierant:
3 Et Iuchan vxor Kuzæ curatoris familiæ Hiraudis, & Schuschan, & aliæ multæ quæ ministrabant eis de facultatibus suis.
4 Et quum multa turba congregata esset, & ex omnibus ciuitatibus venirent ad eum, dixit per parabolas,
5 Et Egressus est seminator ad seminandum semen suum: & quum seminaret, fuit quod caderet iuxta viam, & conculcatum est, & comederunt ipsum aues.
6 Et aliud cecidit super petram, & protinus creuit: & quia non erat ei humor: exaruit.
7 Et aliud cecidit in locum spinarum: & creuerunt cum eo spinæ, & suffocauerunt illud.
8 Et aliud cecidit in terram bonam & fœcundam: & creuit, & fecit fructum [1] vnum in centum. Hæc quum diceret, clamabat, vt is cui essent aures ad audiendum, audiret.
9 Et interrogauerunt eum discipuli eius quænam esset parabola hæc.
10 Ipse verò dixit eis, Vobis enim datum est nosse mysterium regni Dei: his autem qui reliqui sunt, per ænigmata dicitur, vt viden-

1 Id est, Vnum auctum in centum vide in fine Matt. 13.

tes nó videant, & audientes nó intelligant.
11 Hæc autem est parabola: Semen est sermo Dei.
12 Ii autem qui iuxta viam, sunt ii qui audiunt sermonem: & veniens inimicus, aufert sermonem è corde eorum, vt non credant, [2] & seruentur.

2 Ad verb. Et viuant, Hebr.

13 Qui autem super petram, ii sunt, qui quum audierunt, cum gaudio excipiunt ipsum sermonem, & radix non est eis, sed temporaria est fides eorum, & in tempore tentationis scandalizantur.
14 Illud verò quod cecidit in loco spinarum, ii sunt qui audiunt sermonem: & per solicitudinem, & per diuitias, & concupiscentias huius seculi, suffocantur, & fructus non reddunt.
15 Id autem quod in terram bonam, ii sunt qui corde demisso & bono audiunt sermonem, & retinent: & dant fructus per patientiam.
16 Nemo lucere facit lucernam, & operit eam vase, aut ponit eam subter lectum: sed ponit eam super candelabrum, vt omnis qui ingreditur, videat lumen eius.
17 Non est enim quicquam quod occultum est, quod non sit manifestandum: neque *quicquam est* quod sit in abscondito, quod non cognoscendum sit, & venturum in manifestum,
18 Videte quid audiatis; ei enim cui est dabitur: & ab eo cui non est, etiam id quod putat quod est sibi, auferetur.
19 Venerunt autem ad eum mater eius & fratres eius, neque poterant loqui cum eo propter turbam.
20 Et dixerunt ei, Mater tua & fratres tui stant foris, & cupiunt videre te.
21 Ipse verò respondit, & dixit eis, Hi sunt mater & fratres mei, qui audiunt sermonem Dei, & faciunt eum.
22 Factum est autem [3] in vno ex diebus, ascendens Ieschua sedit in nauigio ipse & discipuli eius, & dixit eis, Transeamus [4] in illud littus oppositum maris,

3 Id est, Quodam die. Hebraismus.
4 Ad verb. Ad illũ transitum, Hebraism.

23 Et quum remigarent, obdormiuit Ieschua: & facta est procella venti in mare, & proximum erat nauigium vt mergeretur.
24 Et accedentes excitauerunt eum, & dixerunt ei, Domine noster, Domine noster, perimus. Ipse verò surrexit, & repressit ventos & tempestates aquarum, & quieuerunt, & facta est tranquillitas.
25 Et ait eis, Vbi est fides vestra? Ipsi autem timentes mirabantur, & dicebant [5] vnus alteri, Quisnam est iste qui etiam ventis imperat & tempestatibus & mari, & obediunt ei?

5 Ad verb. Vnus ad vnum, Hebraism.

26 Et remigauerunt, & venerunt in locum Gadaræorum, qui est in opposito littore è regione Galilææ.
27 Et quum esset egressus in terram, occurrit ei homo quidam ex vrbe, in quo erat demonium à tempore multo: & vestimentis non erat indutus, & in domo non habitabat, sed in loco sepulchrorum.
28 Quum vidisset autem Ieschua, exclamauit, & procidit ante eum, & voce elata dixit,

ant, & audientes non intelligant.
11 ‖ Est autem hæc parabola: Semen, est sermo Dei.
12 Qui autem secundum viam, ii sunt qui audiunt: deinde venit diabolus, & tollit sermonem è corde eorum, ne quum crediderint, seruentur.
13 Qui verò super petram *ii sunt* qui quum audierint, cum gaudio excipiunt sermonẽ: sed isti radices non habent, qui ad tempus credunt, & tempore tentationis abscedunt.
14 Quod autem in spinas cecidit, ii sunt qui audierunt, sed [c] profecti, à solicitudinibus & diuitiis ac voluptatibus vitæ suffocantur, nec fructum [d] proferunt.
15 Quod autem in bonam terram *cecidit*, ii sunt qui in corde [f] honesto ac bono auditum sermonem [g] retinent, & fructum adferunt per patientiam.
16 [2] Nemo porrò lucernam accensam operit vase, aut subter lectum ponit: sed candelabro imponit, vt qui ingrediuntur videant lumen.
17 Non est enim *quicquam* occultũ quod non sit futurum manifestum: nec absconditum quod non sit cognoscendum, & venturum in apertum.
18 [3] Videte ergo [h] quomodo audiatis: quisquis enim habet, dabitur ei: & quicunque non habet, etiam [i] quod videtur habere, tolletur ab eo.
19 ¶ [4] Venerunt autem ad eum mater & fratres eius, & non poterant eum conuenire propter turbam.
20 Et annuntiatum est ei, dicentibus *nonnullis*, Mater tua & fratres tui adstant foris, cupientes te videre.
21 Ipse verò respondens, dixit eis, Mater mea, & fratres mei, isti sunt qui sermonem Dei audiunt, & eum præstant.
22 ¶ [5] Factum est autem quodam die ipse ingressus est in nauigium, ac discipuli eius: & dixit eis, Transeamus in vlteriorem ripam stagni. Et prouecti sunt.
23 Nauigantibus autem eis [k] sopitus est: & descendit turbo venti in stagnum: & [l] complebantur, ac periclitabantur.
24 Accedentes autem expergefecerunt eum, dicentes, Magister, magister, perimus. Ipse verò experrectus obiurgauit ventum ac fluctuationem aquæ: & cessauerunt, factaq; est tranquillitas.
25 Dixit autem eis, Vbi est fides vestra? Timentes autem mirati sunt, dicentes alii ad alios, Quisnam iste est, vt ventis quoque & aquæ imperet, & auscultent ei?
26 ¶ Et nauigauerunt in regionem Gadarenorum, quæ est in opposita ripa Galilææ.
27 [6] Ipsi autem egresso in terram, occurrit ex vrbe vir quidam qui habebat dæmonia à temporibus multis: & vestimento non induebatur, neque in *vlla* domo manebat, sed in monumentis.
28 *Is* ergo quum vidisset Iesum & exclamasset, accidit ei *ad pedes*, & voce magna dixit,

Mat.13.18.mar.4.13.
c *Id est, simul atque audito verbo abierunt ad curanda sua negotia.*
d *Id est, Non ferunt fructum perfectum & absolutum, atque eo vsque vt maturescat. Vel non perdurant ad finem.*
f *Quod non solum videri, sed esse reuera studeat: vt honestum ad externam vitam, bonum ad veram animi virtutem referatur.*
g *Non sine magna certamine, lucta enim scilicet [illegible] spiritum Dei nouum hospitem, Satana & carne.*
Mat.5.15.mar.4.21. inf.11.33.
2 Quod quisque priuatim accipit, id netur in communem vsum depromere.
Mat.10.26.mar.4.22.inf.12.2.
Mat.13.12.& 25.29.mar.4.25.inf.19.26.
3 Cœlestia bona parsimonia minuuntur, liberalitate crescunt.
h *[illegible] quomodo affecti ad verbum audiendum accedatis, & eo audito quomodo vos geratis.*
i *Sub. sibi, vel aliis, vel vtrisque. Homines bonorum nihil superbius, quod celant videntur, vel etiam magis ad incautos fallendos accommodant.*
Mat.12.46.mar.3.31.
4 Nulla est tam arcta sanguinis inter homines coniunctio quàm est Christi & eorum qui vera fide eum amplectuntur.
5 Expedit interdum nos velut à Christo neglectos ad extrema discrimina venire, vt & ipsius potentiæ & nostræ imbecillitatis certius experimentum habeamus.
k *Sub. Iesus, profundissimum autem fuisse hunc soporem, indicat geminata illa exclamatio discipulorum ipsum excitandi.*
l *Catachresticωs enim discipuli, scilicet nauis complebatur.*
6 Christus his verbis prodigiis dæmoniorum legionem, diuinam suam virtutem ostendit hominibus à diaboli seruitute liberandis destinatam: sed tamen hanc vltro oblatam gratiam stolidi homines plerique in vilissima quidem rerum suarum iactura redemerint.

dixit, Quid mihi tecum, Jesu Fili Dei altissimi? rogo te ne me torqueas.
29 Præcipiebat enim spiritui impuro vt exiret ab eo homine: nam à multo tempore corripuerat eum: itaque vinctus *ille* catenis & pedicis, custodiebatur: sed diruptis vinculis [m] agitabatur a dæmone in deserta.
30 Interrogauit autem eum Jesus, dicens, Quod tibi nomen est? Ipse verò dixit, Legio: nam dæmonia multa ingressa erant in eum.
31 Et rogabant eum ne imperaret ipsis vt abirent in [n] abyssum.
32 Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in monte: & rogabant eum *dæmonia* vt permitteret ipsis in illos ingredi. Et permisit eis.
33 Egressa autem dæmonia ex eo homine, ingressa sunt in porcos: & grex ruit è præcipitio in stagnum, & suffocatus est.
34 Quum autem pastores vidissent quod factum fuerat, fugerunt: & profecti annuntiauerunt in vrbem & in agros.
35 Exierunt igitur vt viderent quod factum erat: veneruntque ad Iesum, & inuenerunt hominem illum à quo dæmonia exierant, vestitum, ac sanæ mentis, sedentem ad pedes Jesu: & timuerunt.
36 Annuntiauerunt autem ipsis etiam ij qui viderant, quomodo liberatus fuisset qui fuerat dæmoniacus.
37 Et rog uit eum tota multitudo circumiacentis regionis Gadarenorum vt discederet ab ipsis, quia magno timore tenebantur: ipse autem ingressus nauigium, reuersus est.
38 Rogauit autem eum vir ille à quo dæmonia exierant, vt [o] esset cum eo: sed dimisit eum Jesus dicens,
39 Reuertere domum tuam, & narra quanta tibi præstiterit Deus. Abiit igitur prædicans [p] per totam vrbem quanta ipsi præstitisset Jesus.
40 ¶ Factum est autem quum reuertisset Jesus, [q] excepit eum turba: nam omnes expectabant eum.
41 7 Et ecce venit quidam cui nomen Jairus, qui erat præfectus synagogæ: quumque accidisset ad pedes Jesu rogabat eum, vt ingrederetur domum ipsius:
42 Quoniam erat ei vnigenita filia quasi annorum duodecim, eáque [r] moriebatur. (Inter eundum verò turba coarctabat eum.)
43 Et mulier quæ erat in fluxione sanguinis ab annis duodecim, & in medicos impenderat totum [s] victum, nec ab vllo potuerat curari:
44 Quum accessisset à tergo, tetigit fimbriam pallii ipsius, & illicò substitit fluxio sanguinis eius.
45 Tunc ait Jesus, Quis *est* qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus & qui cum eo erant, Magister, turba te constringit & opprimit, & dicis, Quis *est* qui me tetigit?
46 Iesus autem ait, Tetigit me aliquis: nam ego [t] cognoui virtutem à me proiisse.
47 Quum autem mulier illa vidisset se non

Quid nobis & tibi Jeschua fili Dei excelsi? peto ego abs te ne torqueas me.
29 Præcipiebat enim illi spiritui impuro Jeschua vt exiret à filio hominis: multum enim fuerat illi tempus inde ex quo captiuum habebat eum: & vinciebatur catenis, ac cópedibus custodiebatur: rumpebatq; vincula sua, & ducebatur à dæmone in desertu.
30 Jnterrogauit autem illum Jeschua, Quod est nomen tuum? Dixit ei, Legio, quia dæmonia multa ingressa fuerant in eum.
31 Et petebant ab eo ne imperaret eis abire in abyssum.
32 Erat autem ibi grex porcorum multorum qui pascebant in monte: & petebant ab eo vt permitteret ipsis vt in porcos ingrederentur. Et permisit eis.
33 Et egressa sunt dæmonia ab homine, ingressaq; sunt in porcos. Et direxit se grex ille vniuersus ad rupem, & corruerunt in mare, & suffocati sunt.
34 Quum vidissent autem pastores id quod factum erat, fugerunt: & renuntiauerunt in ciuitates & in agros.
35 Et exierunt homines vt viderent quid factum fuerat: & venerunt ad Jeschua, & inuenerunt hominem illum cuius dæmonia exierant, vestitum & mœstum, ac sedentem ad pedes Jeschua: & timuerunt.
36 Et renuntiauerunt ipsis ii qui viderant, quomodo sanatus esset homo ille dæmoniacus.
37 Et petebat ab eo vniuersa turba Gadaræorum vt abiret ab ipsis: quia timor magnus apprehenderat eos. Jpse autem Jeschua ascendit in nauigium, & diuertit ab eis.
38 Jlle autem homo à quo egressa fuerant dæmonia, petebat ab eo vt apud eum esset: & dimisit eum Jeschua, & dixit ei,
39 Reuertere in domum tuam, & renuntia id quod fecit tibi Deus. Et abiit: ac prædicabat per totam ciuitatem id quod fecisset sibi Jeschua.
40 Quum reuersus autem esset Jeschua, excepit eum turba multa. Omnes enim [6] in eum intenti fuerant.
41 Et homo quidam, cuius nomen erat Juarasch, princeps synagogæ, procidit ante pedes Jeschua: & petebat ab eo vt ingrederetur domum suam:
42 Filia enim vnica erat ei quasi annos nata duodecim, & proxima erat vt moreretur. Et quum abiret cum eo ipse Jeschua, turba multa premebat eum.
43 Mulier autem quædam 7 cuius eruperat sanguis annos duodecim, quæ [8] in medicos vniuersam substantiam suam impenderat, [9] neque potuit à quoquam sanari:
44 Accessit a tergo eius, & tetigit fimbriam vistimenti eius: & confestim constitit fluxus sanguinis eius.
45 Et dixit Jeschua, Quis tetigit me? Et quum omnes negarent, dixit ei Schemeun Cipha, & qui cum eo erant, Domine noster, turbæ coarctant te, & premunt, & dicis tu, Quis tetigit me?
46 Jpse verò dixit, Aliquis tetigit me, ego enim cognoui quòd virtus exiuit à me.
47 Jlla autem mulier quum vidisset quòd non fefellis-

m [illegible] Cum impetu [illegible], vt equus [illegible] equum agi[illegible].

n Abyssus est [illegible] profunditatis [illegible], quasi absque [illegible]. [illegible] ipsum [illegible] locum intelligit [illegible] 16.23. [illegible] in quo [illegible] dæmones [illegible] caligine [illegible], 2.Pet. 2.4. [illegible] profani quidã [illegible] [illegible] est vt in [illegible] sapientes ex [illegible] pro veritate fabulas [illegible] quales [illegible] ille in [illegible].

o Vt liceret apud [illegible] se cum ipso [illegible].

p [illegible], scilicet [illegible]. Nec [illegible] quod Marcus [illegible] in Decapoli [illegible] dicit, nam [illegible] à Plinio, lib. 5. [illegible] inter Decapolis [illegible] fuit [illegible] Decapolis partim [illegible] Jordanem, partim [illegible] Jordanẽ sita. [illegible] eius gratus [illegible] fuit multi [illegible].

q Christus duplici [illegible] sese & vitæ [illegible] dominum [illegible]. [illegible] 18. mar. 5.22.

r [illegible] mortua erat, [illegible] iam tũ [illegible] expirasse, licet [illegible] sciret pa[illegible] reliquerat eam [illegible].

s [illegible]

t Il. [illegible] & percepi.

6 Id est, Summo desiderio expectauerant eum.

7 Nam תריץ, quo hîc vtitur paraphrastes, solet ab Onkelo & Ionathan in suis paraphrasibus in vetus Testamentum, poni loco פרץ verbi Hebræi significantis Erupit. Vnde etiam portam תרעא vocant à ruptura. Quod ideò notaui, quia facit ad amplificationem morbi, atque adeo etiam miraculi.

8 Ad verb. In domo medicorum: committendo scilicet se ipsorum curationi. Vel Frequentando domos medicorum, vt consiliis vteretur.

9 Ad verb. Non potuit vt à quoquam sanaretur. Syra phrasis, cuius similes aliquot sunt antè obseruatæ.

fefelliſſet eum, venit tremens: & procidens
adorauit eum, ac dixit in conſpectu populi
totius propter quam cauſam tetigiſſet, &
quomodo illicò ſanata eſſet.
48 Ipſe verò Jeſchua dixit ei, [10] Bono ſis ani-
mo, filia mea, fides tua [11] ſeruauit te: abi in
pace.
49 Et adhuc ipſo loquente, venit quidam
[12] ex domeſticis principis ſynagogæ, & dixit
ei, Mortua eſt filia tua: ne fatiges præ-
ceptorem.
50 Jeſchua autē audiuit, & dixit patri puellæ,
Ne metuas: tantùm crede, [13] & ſalua eſt.
51 Venit autem Jeſchua in domum, neque
permiſit cuiquam vt ingrederetur ſecum,
niſi Schemeun & Jaakub & Juchannan, &
patri puellæ ac matri eius.
52 Omnes verò flebant & plangebant pro-
pter eam. Ieſchua autem dixit, Ne fleatis:
non enim mortua eſt, ſed dormit.
53 Et deridebant eum, quòd ſcirent quòd
mortua eſſet.
54 Ipſe autem eiecit [14] vnumquenque foras:
& apprehendit manum eius, & vocauit e-
am, ac dixit, Puella ſurge.
55 Et reuerſus eſt ſpiritus eius, & illico ſurre-
xit: & præcepit vt darent ei ad comeden-
dum.
56 Et mirati ſunt parentes eius: ipſe verò ad-
monuit eos ne cuiquam dicerent id quod
factum fuerat.

latuiſſe, tremens venit, & accidens ei *ad pe-
des*, declarauit ei in conſpectu totius populi
quam ob cauſam tetigiſſet eum, & quomo-
do ſanata fuerat illicò.
48 Jpſe verò dixit ei, Confide filia, fides tua te
ſeruauit: vade cum pace.
49 Adhuc eo loquente, venit quidam à præ-
fecto ſynagogæ, dicens ei, Mortua eſt filia
tua: ne vexa magiſtrum.
50 Ieſus autem *hoc* audito, reſpondit ei, Ne
metue: crede ſolummodo, & ſeruabitur.
51 Ingreſſus verò domum, non permiſit in-
gredi quenquam, niſi Petrum & Jacobum &
Johannem, & patrem ac matrem puellæ.
52 Flebant autem omnes & [v] plangebant e-
am. Ipſe verò dixit, ne flete, non eſt mor-
tua, ſed dormit.
53 Et deridebant eum, quòd ſcirent eſſe mor-
tuam.
54 Ipſe verò eiectis foras omnibus, & pre-
henſa manu eius, clamauit, dicens, Puella,
ſurge.
55 Et reuerſus eſt ſpiritus eius, ac [x] ſurrexit il-
licò: & *ipſe* præcepit vt ei daretur cibus.
56 Et obſtupuerunt parentes eius: ipſe verò
præcepit eis vt nulli dicerent quod factum
fuerat.

10 Ad verb. Cordata eſto: vel, Cor recipe.

11 Ad verb. Viuificauit te. Hebraiſmus aliquoties notatus.

12 Ad verb. Ex iis qui ſunt domus principis &c. Subſtantiuum rectum pro adiectiuo. Tritus Hebraiſmus.

13 Ad verb. Et viuit. Hebraiſmus.

14 Ad verb. Omnem hominem. Hebraiſmus.

v *Plangere propriè eſt cadere & ferire, transfertur ad ſummum lugentium, qui [illegible] tales eſſe ſoleant [illegible]*

x *Cadauer iacebat, puella verò recuperata (vt verè illam non modò reuixiſſe, ſed etiam ab omni morbo liberatam eſſe conſtaret) ſurrexit è lecto.*

Caput IX.

1 *Mittuntur Apoſtoli ad prædicandum.* 7 & 19. *Opinio vulgi de Chriſto.* 12 *De quinque panibus & duobus piſcibus.* 20 *Confeſſio Apoſtolorum.* 24 *Perdere animam.* 33 *Chriſtus audiendus.* 37 *Lunaticus.* 46 *Contentio Apoſtolorum de primatu.* 49 *Quidam eiiciens dæmonia nomine Chriſti.* 52 *Samaritani nolunt Chriſtum recipere.* 55 *Vindicta prohibita.* 57 59 61 *De tribus Chriſtum ſequi volentibus, ſed diuerſis rationibus.*

1 ET vocauit Jeſchua duodecim ſuos, &
dedit eis virtutem & poteſtatem ad-
uerſus omnia dæmonia, & infirmitates
ſanandi.
2 Et miſit eos ad prædicandum regnum Dei,
& ad ſanandum infirmos.
3 Et ait eis, Nihil tuleritis ad iter, non virgam,
[1] neque viatorium ſaccum, neque panem,
neque argentum: nec duæ tunicæ ſint vobis.
4 Et in quam domum ingreſſi fueritis, illic e-
ſtote, & illinc exite.
5 Et aduerſus eos qui non exceperint vos,
quum egrediemini ex ciuitate illa, etiam
puluerem à pedibus veſtris excutite aduer-
ſus eos in teſtimonium.
6 Et egreſſi ſunt diſcipuli, & circuibant per
pagos & per ciuitates, ac euangeliza-
bant & ſanabant in omni loco.
7 Audiuit autem Hiraudis tetrarcha omnia
quæ fiebant per manum eius, & mirabatur:
quia dicebāt quidam quòd Juchannan ſur-
rexiſſet [2] à mortuis:
8 Alii verò dicebant quòd Jliah apparuiſ-
ſet: & alii, quod Propheta ex Prophetis an-
iquis ſurrexiſſet,
9 Et dixit Hiraudis, Caput Juchannan ego
amputaui: quis eſt autem iſte de quo hæc
audio? Et cupiebat videre eum.

1 COnuocatis [1] autem *Ieſus* duodecim
diſcipulis ſuis, dedit eis vim ac pote-
ſtatem in omnia dæmonia, & morbos
ſanandi.
2 Miſitque eos vt prædicarent regnum Dei,
& ſanarent ægrotos.
3 Et dixit eis, Nihil ſumite ad iter, neq; [a] vir-
gas, neque peram, neq; panem, neq; pecuni-
am: neque binas tunicas habete.
4 Et in quamcunque domum intraueritis, [b] il-
lic manete, & illinc exite.
5 Et quicunque non receperint vos, exeuntes
ex vrbe illa, etiam puluerem à pedibus ve-
ſtris excutite, *vt ſit* teſtimonio aduerſus eos.
6 Exeuntes igitur obibant ſingulos vicos, e-
uangelizantes & ſanantes vbique.
7 ¶‖ [2] Audiuit autem Herodes tetrarcha om-
nia quæ fiebant ab eo: & [c] hæſitabat, pro-
ptereà quòd dicebatur à quibuſdam, Jo-
hannem excitatum eſſe à mortuis:
8 A quibuſdam verò, Eliam apparuiſſe: *ab* a-
liis autem, Prophetam quempiam ex anti-
quis reſurrexiſſe.
9 Tunc ait Herodes, Johannem ego decolla-
ui: quis eſt autem iſte de quo ego talia au-
dio? Et ſtudebat eum videre.

2 Ad verb. Ab inter mortuos Hebraiſmus quem Gallicè exprimunt, *D'entre les morts*: quod ſæpe antè obſeruatum eſt.

Mat. 10.1. *mar.* 3.13. & 6.7.

1 Duodecim Apoſtoli ſolo Chriſti mandato & Spiritus potentia inſtructi mittuntur, tum vt nullus Iſraelita poſſit ignorantiam prætexere, tum etiam vt paulatim ad vniuerſalem illam legationem præpararentur.

Mat. 10.7.

Matt. 10.9. *mar.* 6.8.

a *Vide Mat.* 10.10.

b *Ex ciuitate à qua diſceſſuri, illinc exite, quò primùm diuertitis. In ſumma prohibet Dominus hoſpitium mutari. Iſta etenim promulgatio Euangelii fuit quæ diſcurſio quædam ne aliquis in Iudæa poſſet ignorantiam aduentus Chriſti prætexere.*

Infrà 10.11. *mat.* 10.14. *mar.* 6.11. *act.* 13.50.

Mat. 14.1. *mar.* 6.14.

2 Ad Euangelii nuntium mundus in varias opiniones

ſcinditur: tyranni autem in primis trepidant. c *Quaſi perplexus & impeditus in luto tenebatur, vt exitum non inueniret. i. ancipitis conſilii & animi dubius erat: metuebat enim ne is reſurrexiſſet quem occiderat.* *Mar.* 6.30.

10 ¶ Reuerſi

10 ¶‖ Reuersi autem Apostoli narrauerunt ei
quæcunque fecerant: 3 Et *ipse* assumptis il-
lis, secessit priuatim in locum d desertum
vrbis, quæ vocatur Bethsaida.
11 Quod cum cognouisset turba sequuta est
eum: *ipse* autem excepit eos, & loquebatur
eis de regno Dei: & eos quibus sanatione
opus erat, sanabat.
12 Dies autem cœperat inclinare. Et acce-
dentes duodecim, dixerunt ei, Dimitte
turbam, vt abeuntes in circumiacentes vi-
cos & agros, *illuc* e diuertant & inueniant
cibaria: nam hic in loco deserto sumus.
13 *Ipse* verò dixit eis, Date ipsis vos quo vesc-
cantur. Ipsi verò dixerunt, Non sunt no-
bis plus quam quinque panes, & duo pi-
sces: f nisi nos profecti emamus g toti huic
populo escas.
14 Aderant enim quasi viri quinquies mille.
Ait autem discipulis suis, h Facite vt discum-
bant per singulos quosque discubitus quin-
quageni.
15 *Ipsi* igitur ita fecerunt: & discubuerunt
illi omnes.
16 *Ipse* verò, acceptis quinque illis panibus,
& duobus piscibus, suspiciens in cœlum,
i benedixit eis: & fregit, deditque discipu-
lis vt apponerent turbæ.
17 Comederunt igitur omnes illi, & saturati
sunt: & sublatum est quod superfuit ipsis
fragmentorum, cophini duodecim.
18 4 Et factum est quum ipse k solus precare-
tur, erant cum eo discipuli: interrogauitq;
eos dicens, Quem me dicit esse turba?
19 Ipsi autem respondentes, dixerunt, Io-
hannem Baptistam: alii autem, Eliam: alii
verò, Prophetam quempiam, ex antiquis
resurrexisse.
20 Dixit autem eis, Vos verò quem me esse
dicitis? Respondens autem Petrus dixit,
Christum illum Dei.
21 Ipse verò interminatus eis, præcepit vt
nulli hoc dicerent:
22 5 Dicens, Oportet Filium hominis multa
pati, & reprobari à senioribus & principi-
bus sacerdotum & Scribis: & trucidari, &
tertia die excitari.
23 Dicebat autem omnibus, Si quis vult me
sequi, abdicet semetipsum, & tollat cru-
cem suam l quotidie, & sequatur me.
24 Quisquis enim voluerit animam suam ser-
uare, perdet eam: quisquis verò perdide-
rit animam suam mea causa, is seruabit e-
am.
25 Quid enim prodest cuipiam si lucretur v-
niuersum mundum, seipsum autem perdat,
siue *seipso* mulctetur?
26 m Quem enim puduerit mei ac meorum
sermonum, eius pudebit Filium hominis,
quando venerit cum gloria sua & Patris san-
ctorumque angelorum.
27 Dico autem vobis verè sunt quidam ex iis
qui hic adstant, qui nequaquam gustabunt
mortem, vsquedum viderint regnum Dei.
28 ‖ 6 Factum est autem, post hæc verba qua-
si dies octo *intercesserant*, quum assumptis
Petro & Iohanne & Iacobo, ascendit in
montem vt præcaretur.

10 Et quum reuersi essent Apostoli, narra-
uerunt Ieschua quæcunque fecerant. Et
duxit eos in locum seorsim desertum Beth-
Tsaida.
11 Turbæ autem quum cognouissent, 3 iue-
runt post eum: & excepit eas, ac loquebatur
cum eis de regno Dei: & eos qui opus ha-
bebant sanatione, sanabat.
12 Quum autem cœpisset dies inclinare, ac-
cesserunt discipuli eius, & dicunt ei: Dimit-
te turbas, vt abeant in agros qui circa nos
sunt & in pagos vt diuertant in eis, & inueni-
ant sibi escam: quia in loco deserto su-
mus.
13 Dixit eis Ieschua date illis vos ad mandu-
candum. Ipsi verò dicunt, Non est nobis
plus quàm quinque panes & duo pisces: nisi
abeamus, & emamus escam huic toti po-
pulo.
14 Erant enim quasi quinq; milia hominum.
Dixit ei Ieschua, 4 Discumbere facite eos
per discubitus, quinquaginta viros in *vno*
discubitu.
15 Et fecerunt ita discipuli, ac discumbere
fecerunt omnes.
16 Et accepit Ieschua illos quinque panes &
duos pisces. Et intuitus est in cœlum, & be-
nedixit, ac fregit, & dedit discipulis suis vt
apponerent turbis.
17 Et comederunt omnes, & saturati sunt: &
sustulerunt fragmenta quæ superfuerant
duodecim cophinos.
18 Et quum oraret solus & discipuli eius cum
eo, interrogauit eos, & dixit, Quidnam
dicunt turbæ de me quòd sim?
19 Responderunt, & dixerunt ei, Iuchannan
Baptista: & alii, quòd Iliah: alii autem
quòd Propheta: vnus ex Prophetis antiquis
surrexit.
20 Dixit eis, Vos autem quid dicitis quòd
sim? Respondit Schemeun, & dixit, Chri-
stus Dei.
21 Ipse autem repressit eos, & interdixit eis
vt nemini hoc dicerent.
22 Et dixit eis, Futurum est vt Filius hominis
multa patiatur, & reprobetur à senioribus
& principibus sacerdotum, & Legisperitis,
& occidant eum: & die tertia resurget.
23 Et dicebat 5 coram omni homine, Qui
vult 6 venire post me, abneget semetipsum,
& tollat crucem suam quotidie, & veniat
post me.
24 Qui enim 7 vult animam suam seruare,
perdit eam: qui autem perdiderit animam
suam propter me, 8 hic seruat eam.
25 Quo enim iuuatur filius hominis quum
lucratus fuerit mundum vniuersum, animã
autem suam perdiderit, aut *eius* iacturam fe-
cerit?
26 Qui autem erubuerit me & sermones me-
os, erubescet eum Filius hominis quum ve-
nerit in gloriam Patris sui, cum Angelis su-
is sanctis.
27 Verè dico vobis quòd sunt quidam qui
stant hic qui non gustabunt mortem donec
venerit regnum Dei.
28 Factum est autem post sermones hos, qua-
si octo diebus, accepit Ieschua Schemeun
& Iaakub & Iuchannan, & ascendit in mon-
tem ad orandum.

3 Id est, Sequuti sunt. Heb. vitatuse-mus.
4 Vide annotat. de discubitu. Mar. 6.40.
5 Id est, Omnibus præsentibus & pa-lam. Hebr.
6 Id est, Sequi me. Hebraism vt paulo post etiam.
7 Ad verb. Viuificare Hebr.
8 Ad verb. Viuificat eam. Hebraismus.

29 Et quum oraret, transformatus est aspe-
ctus vultus eius, & vestimenta eius candida
facta sunt, & refulgebant.
30 Et ecce, duo viri loquebantur cum eo qui
erant Musche & Iliah.
31 Qui conspecti sunt in gloria. Loqueban-
tur autem de exitu ipsius qui futurum erat
vt compleretur in Vruschelem.
32 Et grauati erant somno Schemeun & ii qui
cum ipso erant: & vix excitati sunt, & vide-
runt gloriam eius, & illos duos viros qui
stabant iuxta eum.
33 Et quum cœpissent discedere ab eo, dixit
Schemeun Ieschua, Domine mi, bonum est
nobis vt hic simus, & faciamus tria taber-
nacula, tibi vnum, & musche vnum, & Iliah
vnum. Et nesciebat quid diceret.
34 Et quum diceret hæc, facta est nubes, &
obumbrauit eos: & timuerunt quum vide-
rent Musche & Iliah quòd ingrederentur
in nubem.
35 Et vox facta est ex nube quę dixit, Hic est
Filius meus dilectus, ipsum audite.
36 Et quum fuisset illa vox, inuentus est Ie-
schua solus, & ipsi siluerunt, & nemini dix-
erunt in illis diebus id quod viderant.
37 Et factum est [9] die postero quum descen-
derent de monte, occurrerunt eis turba
multa.
38 Et homo quidam è turba illa clamabat,
& dicebat, Præceptor, peto abs te [10] con-
uertere ad me: filius meus *huc est* qui vnicus
est mihi:
39 Et spiritus transit super eum, & repentè
clamat, & stridet dentibus suis, & [11] lace-
rat, & vix discedit ab eo postquam contri-
uit eum.
40 Et petii à discipulis tuis vt eiicerent eum,
& non potuerunt.
41 Respondit autem Ieschua & dixit, [12] O ge-
neratio incredula & peruersa, vsque quo ero
apud vos, & tolerabo vos? Adducito huc
filium tuum.
42 Et quum adduceret eum, deiecit eum dæ-
monium illud, & frendere fecit eum: & re-
pressit Ieschua spiritum illum impurum, ac
sanauit puerum, ac dedit eum patri eius.
43 Et mirati sunt omnes propter magnificen-
tiam Dei. Et quum omnis homo miraretur
super omnibus quæ fecerat Ieschua, dixit
discipulis suis.
44 Ponite vos sermones istos in auribus ve-
stris. Filius enim hominis futurum est vt tra-
datur in manus filiorum hominis.
45 Ipsi verò non intellexerunt sermonem
hunc, quia occultus erat ab ipsis, ut non
cognoscerent ipsum: & timebant interro-
gare eum de sermone hoc.
46 Et intrauit in eos cogitatio, quisnam [13] ma-
gnus esset inter eos.
47 Ieschua antem cognouit cogitationem
cordis eorum, & accepit puerum, & statuit
eum iuxta se.
48 Et dixit eis, Quicunque recipit puerum si-
cut *iste est* in nomine meo, me recipit: & qui
me recipit, recipit eum qui misit me, [14] Qui
enim paruus est inter vos omnes, hic erit
magnus.
49 Et respondit Iuchannan, & dixit, Domi-
ne noster, vidimus [15] quendam qui eiecit de-

9 Ad verbum Die qui est post eum. Syra phrasis, vt prius annotatum est.

10 Vel, Respice in me.

11 Rarum admodum verbum: sed tamen quo vtitur etiam in Mar. 9. 18. eodem sensu. Intelligit spiritum illum impurum lacerare filium suum, quum eum inuadit.

12 Ad ver. Quæ non est fidelis.

13 Positiuus pro superlatiuo. Hebraismus tritus.

14 Positiua pro superlatiuis, vt paulo antè notatum est: pro Qui minimus est. &c. hic erit maximus.

15 Ad verbum Hominem. Hebrais-

29 Et facta est inter precandum species vul-
tus eius alia: & vestitus eius albus *ac* reful-
gens.
30 Et ecce, duo viri colloquebantur cum eo:
qui erant Moses & Elias:
31 Qui visi cum gloria, dicebant ipsius [n] exi-
tum, quo futurum erat vt defungeretur in
Hierusalem.
32 Petrus verò & qui cum ipso erant, grauati
erant somno: quum autem euigilassent, vi-
derunt gloriam eius, & duos illos viros qui
stabant cum eo.
33 Et factum est quum illi discederent ab eo,
dixit Petrus ad Iesum, Magister, bonum est
nos hic esse: atque *ideò* faciamus tria taber-
nacula, vnum tibi, & vnũ Mosi & vnum Eliæ:
nesciens quid diceret.
34 Hæc autem ipso dicente, extitit nubes quę
inumbrauit eos: timuerunt autem dum illi
ingrederentur in nubem.
35 Et vox extitit è nube, dicens, Hic est Fili-
us ille meus dilectus, ipsum audite.
36 Et postquam vox illa extitisset, inuentus
est Iesus solus: ipsi autem siluerunt, & nul-
li declararunt [o] per id tempus quicquam e-
orum quæ viderant.
37 ¶ [7] Factum est autem sequenti die, quum
ipsi descendissent de monte, occurrit ei tur-
ba multa.
38 Et ecce, quidam è turba exclamauit, di-
cens, præceptor, rogo te, respice ad filium
meum: nam vnigenitus est mihi:
39 Et ecce, spiritus arripuit eum, & ipse re-
pentè clamat, & spiritus discerpit eum spu-
mantem: & vix discedit ab eo, [p] conterens
eum.
40 Et rogaui discipulos tuos vt ipsum eiice-
rent: sed non potuerunt.
41 Respondens autem Iesus ait, O natio in-
credula & peruersa, quousque tandem ero
apud vos, & tolerabo vos? Adduc filium
tuum huc.
42 Quum autem adhuc accederet, allisit e-
um dæmonium, & discerpsit. Obiurgauit
autem Iesus spiritum impurum, & sanauit
puerum: & reddidit eum patri suo.
43 Percellebantur igitur omnes super mag-
nifica Dei virtute. Omnibus verò miran-
tibus super omnibus quæ faciebat, dixit di-
scipulis suis.
44 ‖ [8] [q] Reponite vos in aures vestras sermo-
nes istos: futurum est enim vt Filius homi-
nis tradatur in manus hominum.
45 Ipsi verò ignorabant dictum istud, eratq;
ipsis occultum, adeò vt illud non sentirent:
& timebant eum interrogare de hoc dicto.
46 ¶ [9] Incidit autem disceptatio inter eos,
quis esset eorum maximus.
47 Iesus autem [r] visa cogitatione cordis ipso-
rum, acceptum puerulum statuit apud se:
48 Et dixit eis, Quicunque exceperit pue-
rulum hunc nomine meo, me excipit: & qui-
cunque me exceperit, excipit eum qui me
misit: nam qui minimus est inter vos om-
nes, is erit magnus.
49 [10] Respondens autem Iohannes ait, Ma-
gister, vidimus quendam sub nomine tuo
eiicien-

n *Id est, Mortem quam obiturus erat in Ierusalem.*

o *Ad verb.* nihil *illis, videl. vsque quo Christus resurrexisset.*
Mat. 17. 14. mar. 9. 17.
7 Nulla re magis offenditur Christus quàm incredulitate, quamuis eam ad tempus tolleret.

p *Vt in comitiali morbo fieri solet.*

Mat. 17. 22. mar. 9. 31.
8 Non est quòd nobis tranquillitatem in hoc mundo polliceamur, quum illi ipsi qui Christo applaudere videntur, paulò pòst eum crucifigant.
q *Attendite diligenter, & semel audita conseruate. Hebraismus est, Porrò in auribus dixit potius quàm in cordibus, propterea quod non esset intellecturi, sequitur n. vers.*
Mat. 18. 1. mar. 9. 33.
r *Translatio à corpore ad animum.*
9 Ambitiosis meritus ignominia: modestiæ autem subiectionis gloria.
10 Extraordinaria temerè nec probanda nec damnanda.
Mar. 9. 38.

eiicientem dæmonia: & prohibuimus eum, quia te non sequitur nobiscum.

50 Et dixit ei Jesus, Ne prohibete *illum*: qui enim non est aduersum nos, pro nobis est.

51 ¶ [11] Factum est autem quum impleretur tempus quo sursum[1] reciperetur, tũ ipse [f] sese obfirmauit vt proficisceretur, in Jerusalem.

52 Misitque nuntios ante faciem suam: qui profecti ingressi sunt in vicum Samaritanorum, vt pararent ei *hospitium*.

53 Sed *illi* non receperunt eum, quòd habitum præferret proficiscentis in Hierusalem.

54 [12] Quum autem hoc vidissent discipuli eius Jacobus & Johannes, dixerunt, Domine, vis dicamus vt ignis descendat è cœlo, & consumat eos, vt etiam Elias fecit?

55 Sed conuersus Jesus obiurgauit eos, dicens, Nescitis cuius [v] spiritus vos sitis.

56 ‖Filius enim hominis non venit vt perderet [x] animas hominum, sed vt seruaret. Abierunt igitur in alium vicum.

57 ¶ [13] Factum est autem proficiscentibus ipsis quidam in via dixit ei, Sequar te quocunque ieris, Domine.

58 Dixit autem ei Jesus, Vulpes lustra habent, & volucres cæli nidos: Filius autem hominis non habet vbi caput inclinet.

59 [14] Dixit verò ad alium *quendam*, Sequere me. Jlle autem dixit, Domine, permitte mihi vt prius abeam ac sepeliam patrem meum.

60 Dixit autem ei Jesus, Sine vt mortui sepeliant [y] mortuos suos: tu verò profectus annuntia regnum Dei.

61 [15] Dixit autem etiam alius, Sequar te Domine: sed permitte mihi prius vt valedicam iis qui sunt domi meæ.

62 Ait autem ei Jesus, Nemo qui manu sua admota aratro, [z] respexerit ad ea quæ retrò *sunt*, appositus est ad regnum Dei.

monia in nomine tuo, & prohibuimus eum, eò quòd non [16] venit nobiscum post te.

50 Dixit eis Jeschua, Ne prohibeatis: qui enim non est aduersus vos, pro vobis est.

51 Et factum est quum [17] implerentur dies assumptionis eius, direxit faciem suam vt proficisceretur Vrischelem.

52 Et misit nuntios ante faciem suam: & profecti ingressi sunt in pagum Samaritanorum vt pararent ei *hospitium*.

53 Et non receperunt eum, quia faciem suam versus Vrischelem ponebat vt proficisceretur.

54 Et quum vidissent Jaakub & Juchannan discipuli eius, dicunt ei, Domine noster, vis tu vt dicamus vt descendat ignis de cœlo, & consumat eos, sicut etiam Jliah fecit?

55 Et conuersus est, & increpauit eos, ac dixit, Nescitis vos cuius estis spiritus.

56 Filius enim hominis non venit ad perdendum [18] animas, sed [19] ad seruandum. Et abierunt in pagum alium.

57 Quumque proficiscerentur in via, dixit ei quidam, [20] Ibo post te in locum quo proficisceris Domine mi.

58 Dixit ei Jeschua, Vulpibus foueæ sunt, & volucribus cœli, [21] nidi, Filio autem hominis non est vbi fulciat caput suum.

59 Et dixit ad alium, Veni post me. Jlle autem respondit ei, Domine mi, permitte mihi *vt* prius abiens sepeliam patrem meum.

60 Dixit ei Jeschua, Sine mortuos sepelientes mortuos suos: & tu abi, euangeliza regnum Dei.

61 Dixit ei alius, [22] Ibo post te, Domine mi. Prius autem permitte mihi *vt* abiens, salutem dicam domesticis meis, & veniam.

62 Dixit ei Jeschua, Nemo admouet manum suam ad aratrum paris boum, & respicit retro se, & vtilis est ad regnum Dei.

[16] Id est, Sequitur te nobiscum. Hebr.

[17] Id est, Quum tempus assumptionis eius instaret. Nã impleri dicitur aliquid (ex Hebræa linguæ proprietate & Sacrarum literarum more loquendi) non tantum quum prorsus expletum est, sed etiam quum impleri incipit aut quum implendum iam est. Vide quæ de eo annotauimus Luc. 2. 21.

[18] Id est, Homines Synecdoche vsitatissima in Bibliis.

[19] Ad verbum, Ad viuificandum. Hebraismus.

[20] Id est, Sequar te. Hebraismus: vt paulo post, semel atque iterum.

[21] Vide de hac voce, annotata in Mat. 8. 22.

[22] Id est, Sequar te. Hebr.

[11] Christus vltro ... properat. [f] Ad verbum, Obfirmauit faciem suam, ... propo... ... & deposito ... timore iter ... est.

[1] Samaritani maxi... ... in eos ... templo Hierosolymitano ... templum pro... in monte Garizim ... a Sa... profecto ... Manasse ... sacerdotio ... Vi... 11. c. 7. 8.

[12] ... in temperie & ... imitatione, in ... etiam causa: ... ad Dei glo... commodum ... referantur.

[v] Heb. id est, cuius ... consilii, & ... sententia. Sic ... Dei, spiritus vo... quia à Spiritu ... & eis con... à malo spi... proficiscuntur, vt ... superbia ...

Mat. 8. 19.

[x] Homines, Synecdoche.

[13] Oportet Christum sequuturos ad ... incommoda ... sese comparare.

Mat. 8. 21.

[14] Dei vocatio ... in homines officiis, sine vlla exceptione, anteponenda.

[y] *Qui etiamsi in hac humana & caduca vita permaneant, à vera tamen vita quæ æterna est & diuina alieni sunt.*

[15] Oportet Christum sequuturos, mundi solicitudinibus semel renuntiare.

[z] *Hebr. qualem ... Gen. 19. 17. Id est, si incœpti pœniteuerit.*

Caput X.

1 Lxx discipuli. 10 Ingratis vrbibus impietas exprobratur. 17 Discipulos redeuntes humilitatis admonet. 39 Proximus quis. 38. De Martha & Maria sororibus.

1 POST [1] hæc autem designauit Dominus etiam alios septuaginta: misitque eos ante faciem suam in omnem vrbem & locum quò futurum erat vt ipse veniret.

2 Dicebat igitur eis, Messis quidem multa, sed operarii, pauci: rogate ergo dominum messis vt emittat operarios in messem suam.

3 [2] Abite: ecce, ego mitto vos vt agnos in medium luporum.

4 Ne portate crumenam, neque peram, neq; calceamenta: & [a] neminem in via salutaueritis.

5 In quancunque domũ ingredimini, primùm dicite, Pax huic domui.

6 Quòd si fuerit illic quispiam [b] filius pacis, requiescet super eum pax vestra: sin minus, ad vos reuertetur.

1 POst hæc separauit Jeschua ex discipulis suis alios septuaginta; & misit [1] eos binos ante faciem suam in omnem locum & ciuitatem [2] quò iturus erat.

2 Et dixit eis, Messis multa, & operarii pauci: petite igitur à domino messis vt emittat operarios ad messem suam.

3 Abite: ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos.

4 Ne portaueritis crumenas, neque saccos viatorios, neque calceamenta: & neminem in via [3] salutaueritis.

5 Et in quam domum intratis, prius dicite, Pax huic domui.

6 Et [4] si sit ibi filius pacis, collocabitur super eum pax vestra: sin minus autem, [5] pax vestra ad vos reuertetur.

[1] Ad verbũ, Duos duos. Hebraismus.

[2] Ad verb. Quò futurus erat venire, modus loquendi quo vtuntur etiam Græci. Est igitur phrasis Syra ex Hellenismo petita.

[3] Ad verb. De pace cuiusdam in via ne rogaueritis.

[4] .i. Dignus à me factus vt particeps fiat illius veræ pacis quam ei optabitis & prędicabitis. Est ergo filius pacis, dignus pace, sicut filius mortis dicitur in veteri Testamento, dignus morte, & filius perditionis in Euangelio, dignus perditione.

[5] Id est, Nullum fructum percipient ex vestra salutatione & prædicatione, qui totus in vos conferetur.

[1] Aduentus Christi ... mittuntur septuaginta secundi præ... ...

Mat. 9. 37.

Mat. 10. 16.

[2] Fidi ministri ... sunt in mundo ... agni inter lupos ... modo in hoc ... sint intenti, vt ... faciant, qui ... misit, idem eos conseruat.

[a] *Hyperbolicè sic ... Hebræi præcipere, ... & nulla ... mora aliquid ... 2. Reg. 4. 29. ... & humanas salutationes in... Christiana officia ... Porrò hæc vocatio fuit tẽporaria.* 2. Reg. 4. 19.

Mat. 10. 12. mar. 6.

[b] *Hebr. qui faueat doctrinæ pacis, & illam amplectatur.*

17 In ea autem domo estote edentes & bi-
bentes ex eo quod est illorum: dignus est e-
nim operarius mercede sua: Neque sece-
datis à domo in domum.
8 Et in quam ciuitatem ingredimini, & su-
scipiunt vos, edite id quod apponitur vo-
bis.
9 Et sanate illos qui infirmi sunt in ea, ac di-
cite illis, Appropinquauit ad vos regnum
Dei.
10 In quam verò ciuitatem ingressi fueritis,
& non susceperint vos, egredimini in pla-
team, & dicite.
11 Puluerem quoque qui adhæret nobis pe-
dibus nostris ex ciuitate vestra, spargimus
in vos: veruntamen hoc scitote quòd ap-
propinquauit regnum Dei.
12 Dico vobis quòd Sedum erit tolerabilius
in die illo quàm ciuitati illi.
13 Væ tibi Caurazin, væ tibi Beth-Tzaida, nā
si in Tzur & Tzaidan factæ fuissent virtutes
quæ factę fuerunt in vobis, iam olim in sac-
cis & in cinere conuersi fuissent.
14 Veruntamen Tzur & Tzaidan erit tole-
rabilius in die iudicii quàm vobis.
15 Et tu Kephar-Nachum illa quæ vsque ad
cælum eleuata fuisti, vsque ad infernum de-
primêris.
16 Qui vos audit, me audit, & qui vos reiicit,
is, me reiicit: & qui me reiicit, reiicit eum
qui misit me.
17 Et reuersi sunt septuaginta quos miserat,
cum gaudio magno, & dicunt ei, Domine
etiam dæmonia subiiciuntur nobis in no-
mine tuo.
18 Ipse autem dixit eis, Videbam ipsum Sata-
nam quòd caderet tanquam fulgur de cœlo.
19 Ecce do vobis potestatem vt sitis calcantes
serpentes, & scorpiones, & vniuersum robur
inimici, & nihil molestum erit vobis.
20 Veruntamen in hoc ne gaudeatis quòd
dæmonia subiiciuntur vobis: sed gaudete,
quòd nomina vestra scripta sunt in cœlo.
21 Jn illa hora exultauit Jeschua in Spiritu
sancto, & dixit, Gratias ago tibi pater mi,
Domine cæli & terræ, quòd absconderis
hæc à sapientibus & intelligentibus, & re-
uelaueris ea infantibus. Etiam Pater mi, quia
sic fuit beneplacitum coram te.
22 Et conuersus est ad discipulos suos, & di-
xit eis, omnia tradita sunt mihi à Patre meo:
& nemo nouit quis sit Filius, nisi Pater: &
quis sit Pater, nisi Filius, & is cui si voluerit
Filius reuelare, *reuelabit*.
23 Et conuersus est ad discipulos suos seor-
sim, & dixit, Beati oculi qui vident id quod
vos videtis.
24 Dico enim vobis quòd Prophetæ multi &
reges voluerunt videre id quod videtis, &
non viderunt: & audire id quod auditis, &
non audiuerunt.
25 Et ecce, Legisperitus quidam surrexit
vt tentaret eum, & dixit, Præceptor, quid
faciam vt possideam vitam quæ est in per-
petuum?

7 c Manete autem in ea ipsa domo, edentes
& bibentes quæ ab ipsis *apposita fuerint*: dig-
nus enim est operarius mercede sua. Ne
transite è domo in domum.
8 Sed & in quamcunque vrbem ingressi fue-
ritis, & exceperint vos, d edite quæ appo-
nuntur vobis:
9 Et sanate ægrotos qui in ea fuerint, & dicite
eis, Appropinquauit ad vos regnum Dei.
10 3 In quamcunque autem vrbem ingressi
fueritis, & non exceperint vos, egressi in
plateas eius, dicite.
11 Etiam pulverem qui adhæsit nobis ex vrbe
vestra, e vobis abstergimus: tamen hoc sci-
tote, appropinquasse ad vos regnum Dei.
12 Dico autem vobis Sodomorum conditio-
nem die illo tolerabiliorem fore quàm vr-
bis illius.
13 Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaidæ: nam
si in Tyro & Sidone editæ fuissent virtutes
quæ editæ sunt apud vos, olim cum sacco &
cinere sedentes resipuissent.
14 Ideo Tyri & Sidonis tolerabilior erit con-
ditio in iudicio quàm vestra.
15 Et tu Capernaum quæ vsque ad cælum
sublata es, vsque ad inferos depriméris.
16 f Qui vos audit, me audit: & qui vos reiicit,
me reiicit, qui verò me reiicit, reiicit eum
qui misit me.
17 ¶ 4 Reuersi sunt autem septuaginta cum
gaudio, dicentes, Domine, etiam dæmonia
subiiciuntur nobis g per nomen tuum.
18 *Jpse* autem dixit eis, Spectabam Satanam,
ut fulgur h è cælo cadentem.
19 Ecce, do vobis potestatem calcandi ser-
pentes & scorpiones, & supra omnem vim
inimici: & nihil vos lædet.
20 Sed de eo ne gaudete quòd spiritus vobis
subiiciantur: gaudete verò potius quòd no-
mina vestra scripta sunt in cœlis.
21 ¶ ‖ 5 Eo ipso momento exultauit Jesus spi-
ritu, & dixit, gloriam tibi tribuo Pater, Do-
mine cæli & terræ, quòd hæc absconderis à
i sapientibus & intelligentibus, & detexeris
ea infantibus, etiam Pater, quia ita pla-
cuit tibi.
22 6 Omnia mihi tradita sunt à Patre meo: &
nemo nouit quis sit Filius, nisi Pater: & quis
sit Pater, nisi Filius, & cuicunque voluerit
Filius detegere.
23 ‖ 7 Et conuersus ad discipulos, priuatim di-
xit eis, Beati oculi qui vident quę vos vi-
detis.
24 Dico enim vobis, multos Prophetas & re-
ges cupiuisse videre quæ vos videtis, nec vi-
disse: & audire quæ auditis, nec audiuisse.
25 ¶ ‖ 8 Tum ecce, quidam k Legis inter-
pres surrexit, tentans eum, & dicens, Præ-
ceptor, quid faciendo vitam æternam possi-
debo?

c *Hospitium vobis deligite in ea domo, in quam primum ingressi fueritis, id est, sit quæ venio vos commode hospitio [illegible] cui [illegible] loco [illegible] consistentes [illegible] instituere [illegible] illa Euangelij prædicatio, quæ [illegible] fasta fuit quam [illegible] confirmaretur [illegible] dimitteretur [illegible] Iudæi [illegible] significet. [illegible] Iudæos.*
Deut. 24.14. mat. 10.10. 1. tim. 5.18.
Mat. 10.13.
d *Contentis [illegible] apposito [illegible].*
3 Deus Euange-lici ministerii [illegible] rissimus vindex.
Suprà 9.5. act. 13.51. & 18.6.
e *Id est, Aduersus vos.*
Matth. 11.21.
Matt. 10. [illegible] 13.20.
f *Discipuli [illegible] non plena [illegible] potestate, sed [illegible] Christi nomine [illegible] la turbant.*
4 Neque donum miraculorum, neque aliud eiusmodi quamuis excellens, sed sola electio æternæ solidi gaudii materiam præbet. Est autem sola Euangelii promulgatio, Satanæ ruina.
g *Non reperit [illegible] Lucas quod Matt. 10. 40. habemus [illegible] recipit me recipit. Nam illic de persona Christus agebat, hic autem de doctrina, & receptio ad officii [illegible] ritatis spectabat, [illegible] verò commendat [illegible] qua Deum in [illegible] suo recipit.*
h *Collocatur [illegible] in aere cum suis angelis, Ephe. 6.12. [illegible] verò dicitur detrahi, & quidem cum [illegible], quando voce Euangelii eius potestas [illegible] tur. Euangelium [illegible] potentius est quàm vt possit coram eo [illegible] stere. Nota verò [illegible] exprimi quàm misera sit hominum conditio, quorum capitibus insultat Satan, qui aere dominatur, & mundum prædam sibi subiectum teneret, [illegible] nec adsit Christus liberator.*

26 At ille dixit ei, In Lege quid scriptum est?
quomodo legis?
27 Ille verò respondens dixit, Diliges Domi-
num Deum tuum ex toto corde tuo, & ex to-
ta anima tua, & ex totis viribus tuis, & ex to-
ta cogitatione tua: & proximum tuum vt te-
ipsum.
28 Tum *ipse* dixit ei, Rectè respondisti, hoc fac
& viues.
29 [9] Ille autem volens [l] iustificare seipsum,
dixit Jesu, Et quis est meus proximus?
30 Excipiens autem Jesus dixit, Quidam de-
scendebat ab Hierusalem in Jericho, & in-
cidit in latrones, qui expoliato eo & plagis
impositis, abierunt, *eo* seminece relicto.
31 [m] Fortè autem Sacerdos quidam descen-
dit per eandem viam: qui viso eo, [n] ex ad-
uerso præteriit.
32 Similiter & Leuita, quum venisset ad eum
locum, & illū vidisset, præteriit ex aduerso:
33 Samaritanus autem quidam iter faciens,
venit ad eum, & eo viso, misericordia intima
commotus est.
34 Et accedens obligauit eius vulnera, infun-
dens oleum ac vinum: & ipsum impositum
suo iumento, duxit in diuersorium, & eius
curam egit.
35 Postero autem die abiens, prolatos duos
denarios dedit hospiti, & dixit ei, Curam ip-
sius age: & quodcunque prætereà insump-
seris, ego quum rediero, reddam tibi.
36 Quis igitur horum trium tibi videtur pro-
ximus fuisse illi qui incidit in latrones?
37 Ille autem dixit, Is qui vsus est misericor-
dia erga eum. Ait igitur ei Jesus, Abi, & tu
fac similiter.
38 ¶ [10] Factum est verò inter eundum, ipse in-
gressus est in quendam vicum: mulier autem
quædam Martha nomine accepit eum do-
mum suam.
39 Et huic erat soror quæ vocabatur Maria,
quæ etiam assidens ad pedes Jesu, audiebat
ipsius sermonem.
40 [o] Martha verò distrahebatur circa fre-
quens ministerium: superueniens igitur ait,
Domine, non est tibi curæ quòd soror mea
reliquit me vt sola ministrem? dic ergo ei
vt mihi vicissim opituletur.
41 Respondens autem dixit ei Jesus, Martha,
Martha, solicita es, & [p] satagis de multis:
42 [q] Atqui vna re opus est. [r] Maria verò bo-
nam partem elegit, quæ non auferetur
ab ea.

26 Ipse autem Jeschua dixit ei, In Lege quo-
modo scriptum est? quomodo legis tu?
27 Respondit, & dixit ei, Diliges Dominum
Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota a-
nima tua, & ex tota virtute tua, & ex tota
cogitatione tua, & proximum tuum sicut te-
ipsum.
28 Dixit ei Jeschua, Rectè dixisti: hoc fac, &
viues.
29 Ille autem volens iustificare seipsum, dixit
ei, Et quis est proximus meus?
30 Dixit ei Jeschua, Homo quidam descen-
debat ab Vrischelem in Irichu, & irruerunt
in eum latrones, & spoliauerunt eum ac per-
cusserunt eum, reliqueruntq; eum, quum vix
viueret in eo anima eius & abierunt.
31 Et contigit vt sacerdos quidam descen-
deret per viam illam: & vidit eum, & trans-
iuit.
32 Et similiter Leuita veniens appropinqua-
uit ad illum locum: & vidit eum, & transiuit.
33 Quidam autem Samaritanus, quum iter
faceret, venit eò vbi erat, & vidit eum, &
misertus est eius.
34 Et accessit, & obligauit plagas eius, & in-
stillauit in eas vinum, & oleum: & imposuit
eum super asinum suum, & abduxit eum in
hospitium, & curam habuit eius.
35 Mane autem diei *sequentis* depromptos
duos denarios dedit hospiti: & dixit ei, So-
licitudinem habe eius, & siquid amplius im-
penderis, quum reuertar dabo tibi.
36 Quis igitur ex his tribus videtur tibi quòd
fuerit proximus ei, qui incidit in manus
grassatorum?
37 Ille autem dixit ei, Is qui misertus est e-
ius. Dixit ei Jeschua, Abi, etiam tu ita esto
faciens.
38 Et factum est quum ipsi iter facerent in
via, ingressus est in pagum quendam, & mu-
lier cuius nomē Martha, excepit eum in do-
mum suam.
39 Et erat ei soror cuius nomen Mariam, &
veniens sedit ad pedes Domini nostri, ac au-
diebat sermones eius.
40 Martha autem [9] afflicta erat in ministerio
multo. Et venit, & dixit ei, Domine mi, non
est curæ tibi quòd soror mea reliquit me so-
lam ad ministrandum? dic ei *vt* adiuuet me.
41 Respondit Jeschua, ac dixit ei, Martha,
Martha, solicita es, & conturbaris circa
multa.
42 Vnum est autem quod requiritur. Mariam
verò partem bonam elegit sibi, quæ non au-
feretur ab ea.

9 Id est, Admodum anxia erat, & laborabat in apparādo conuiuio.

CAPUT XI.

1 *Docet Apostolos orare.* 14 *Dæmonium mutum eiicit.* 27 *Mulier è turba vocem extollens.*
29 *Judæi signa petunt.* 37 *A Pharisæo inuitatus, externam sanctimoniæ laruam increpat.*

1 ET factum est quū ipse præcaretur quo-
dam in loco, vt cessauit, dixit ei quidam
ex eius discipulis, Domine, doce nos
præcari, prout & [a] Johannes docuit discipu-
los suos.
2 || [1] Dixit autem eis, Quum precamini, dicite,
PATER noster qui es in cælis, sanctificetur
nomen tuum: veniat regnum tuum: fiat vo-
luntas tua, sicut in cœlo, etiam in terra:

1 ET factum est vt quū oraret in loco quo-
dam, quum absoluisset, dixerit ei vnus
ex discipulis eius, Domine noster, doce
nos orare, sicut etiam Juchannan docuit dis-
cipulos suos.
2 Dixit eis Jeschua, Quum oratis vos, sic esto-
te dicentes, PATER noster qui es in cœlis,
sanctificetur nomen tuū, veniat regnum tuū,
fiat voluntas tua, vt in cælis etiam in terra.

r Rationem cur ita vertimus vide Matth. 6. 11.

3 Da nobis panem r quo opus habemus quotidie.
4 Et remitte nobis peccata nostra: nam etiam nos remittimus omnibus debentibus nobis. Et ne inducas nos in tentationem, sed serua nos à malo.
5 Et dixit eis, Quis est ex vobis cui sit amicus, & proficiscatur ad eum in medio noctis, & dicat ei, Amice mi, accommoda mihi tres placentas:
6 Quia amicus venit ad me de via, & non est mihi aliquid quod apponam ei.
7 Et ille amicus intus respondeat, & dicat ei, Ne molestus sis mihi: quia ecce ostiũ clausum est, & filii mei mecum sunt in lecto: non possum surgere, & dare tibi.
8 Dico vobis quòd si propter amicitiam non dederit ei, propter instantiam surget, & dabit quantum opus est ei.
9 Etiam dico vobis, Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.
10 Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & qui pulsat, aperitur ei.
11 Quis enim ex vobis *est* pater, à quo petit filius panem, nunquid lapidem porrigit ei? & si piscem petierit ab eo, nunquid pro pisce serpentem porrigit ei?
12 Et, si ouum petierit ab eo, nunquid ipse scorpionem porriget ei?
13 Et, si vos qui mali estis, nostis dona bona dare filiis vestris, quanto magis Pater vester è cœlis dabit Spiritum sanctum iis qui petunt à se?
14 Et quum eiiceret dæmonium quod erat mutum, factum est vt quum egressum esset illud dæmonium, loqueretur ipse mutus: & miratæ sunt turbæ.
15 Quidam autem ex iis dixerunt, Per Beel-Zebub principem dæmoniorum eiicit dæmonia.
16 Alii verò tentantes eum, signum è cælo petebant ab eo.
17 Ieschua autem, qui sciebat cogitationes eorum, dixit eis, Omne regnum quod diuidetur contra seipsum, desertum reddetur: & domus quæ contra seipsam diuiditur, cadit.
18 Et si Satanah contra seipsum diuisus est, quomodo stabit regnum eius? quia dicitis quòd per Beel-Zebub eiicio dæmonia.
19 Et, si ego per Beel-Zebub eiicio dæmonia, filii vestri per quem eiiciunt? propter hoc erunt vobis iudices.
20 Si autem per digitum Dei eiicio dęmonia, appropinquauit ad vos regnum Dei.
21 Quum fortis armatus custodit atrium suum, in tranquilitate est possessio eius:
22 Si verò veniens is qui fortior est eo, vicerit eum, vniuersam armaturam eius tollit in qua confidebat, & prædam eius diuidit.
23 Qui non est mecum, contra me est: & qui non colligit mecũ, a dispergendo dispergit.
24 Spiritus impurus quum egressus est à filio hominis, abiens circumit loca in quibus aquæ non sunt, vt quærat sibi requiem: & quum non inuenit, dicit, Reuertar in domum meam vnde exiui.
25 Et si veniat, inuenit eam quòd est decens & parata.

a Hebraica anadiplosis plena emphasi, pro omnino dispergit.

3 Panem nostrum quotidianum da nobis b in diem.
4 Et remitte nobis peccata nostra: etenim ipsi remittimus omnibus qui nobis debent: & ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo.
5 2 Dixit etiam eis, Quis vestrûm habebit amicum, & proficiscetur ad eum media nocte, & dicet ei, Amice, da mihi mutuò tres panes:
6 Quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod apponam ei:
7 Et ille intus respondens dicat, Ne mihi molestiam exhibe: iam ostium clausum est, & pueruli mei mecum sunt in cubili: non possum surgere & dare tibi.
8 Dico vobis, etiamsi non dederit ei surgens, eo quòd amicus eius sit: at certè propter c importunitatem eius surget: ac dabit ei quotquot sunt ei opus.
9 Et ego dico vobis, Petite, & dabitur vobis: quærite & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.
10 Quisquis enim petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur.
11 Ecquis autem ex vobis pater, si filius *ab eo* petierit panem, lapidem ei dabit? aut si piscem, num pro pisce dabit ei serpentem?
12 Aut si petierit ouum, num dabit ei scorpium?
13 Si vos igitur qui mali estis, nostis bona dona dare liberis vestris, quanto magis pater vester cœlestis dabit spiritum sanctũ petentibus ab ipso?
14 ¶ 3 Eiecit autem dæmonium quod erat mutum: factum est autem, egresso dæmonio, loquutus est mutus: & mirata est turba.
15 Quidam verò ex iis dixerunt, Per Beelzebul principem dæmoniorum eiicit dæmonia.
16 Et alii tentantes, signum è cœlo petebant ab eo.
17 4 Ipse verò quum nosset cogitationes eorum, dixit eis, Omne regnum dissidens aduersus sese, vastatur: & domus aduersus sese *dissidens*, cadit.
18 Quòd si etiam satanas aduersus seipsum dissidet, quomodo stabit regnum eius? Nam dicitis d per Beelzebul eiicere me dęmonia.
19 Quòd si ego per Beelzebul eiicio dæmonia, filii vestri per quem eiiciunt? propterea ipsi erunt vestri iudices.
20 Sin autem e digito Dei eiicio dæmonia, nempe peruenit ad vos regnum Dei:
21 Quum validus quispiam armatus custodit f aulam suam, in pace sunt ea quæ habet.
22 g Postquã verò quispiam eo validior inuadens vicerit eum, totam armaturam eius aufert qua confidebat, & spolia eius distribuit.
23 5 Qui non est mecum, aduersum me est: & qui non cogit mecum, spargit.
24 6 Quum impurus spiritus exierit à quopiã transit per arida loca, quærens requiem: & non inueniens dicit, Reuertar domum meam vnde exiui.
25 Veniens igitur inuenit eam versam & ornatim.

26 Tunc

b *Id est, quantum in hunc diem opus est, non vt beneficam* [illegible] *bis eximat, sed sollicitudinem illam* [illegible] *quæ plerique se conficiunt.*

2 Præcandum est cum fide.

c *Ad verb. impudentiam: eq* [illegible] *pudentia de qua loco agitur in* [illegible] *ni non debet,* [illegible] *Deo commendat, qui talem importunitatem probat.*

Mat. 7. 7. & 21. 22. mar. 11. 24. ioh. 14. 13. & 16. 23. iac. 1. 16.

Mat. 7. 9.

Mat. 9. 32. & 12. 22. mar. 3. 20.

3 Exemplum [illegible] rendæ & [illegible] excæcationis, [illegible] mala conscientia [illegible] destinata malitia [illegible] tus Dei blasphematur.

Mat. 9. 34. mar. 3. 22. Mat. 12. 25. [illegible]

4 Dignoscendi veri Christi à falso hæc vera ratio est quòd verus Christus cum satana nulla prorsus conditione paciscitur. [illegible] autem vt cognitus agnoscatur.

d *In nomine vel authoritate Beelzebul.*

e *Id est, virtute Dei. Exod. 8. 19.*

f *Id est, regiam* [illegible] *aulam cum* [illegible] *cum apertum* [illegible] *cuiusque ante ædes* [illegible] *situm transfertur* [illegible] *tem ad ædes* [illegible]

g *Argumentum* [illegible] *impossibili probat Christus Satanam à Satana eiici non posse* [illegible] *æqualem in* [illegible] *potentiam* [illegible] *Beelzebul* [illegible] *captiuum &* [illegible] *quem adiuuari* [illegible] *Quum enim Christus* [illegible] *pellit angelos Beelzebul ab hominibus* [illegible] *vel agit, quam* [illegible] *incurrit, in* [illegible] *ipsius Beelzebul* [illegible] *ripit arma* [illegible] *spolia* [illegible]

5 Aduersus [illegible] atores qui Christi cum Satana [illegible] tempus conciliandi rationem quærunt.

6 Qui non perseuerat, peiore est conditione quam qui nunquam cœpit.

26 Tunc proficiscitur & accipit septem alios
spiritus peiores quàm sit ipse: & ingressi
habitant illic: fitque vltima conditio homi-
nis illius deterior priore.
27 ‖ 7 Factum est autem quum hæc diceret,
attollens vocem quædam mulier è turba,
dixit ei, Beatus venter qui te portauit, & v-
bera quæ suxisti.
28 Ipse autem dixit,[h] Imò verò beati [i] qui au-
diunt sermonem Dei, [k] & eum obseruant.
29 ¶ ‖ 8 Quum autem turba congregaretur a-
pud eum, cœpit dicere, Gens ista mala est:
signum requirit, sed signum non dabitur ei,
‖ nisi signum illud Ionæ Prophetæ.
30 Nam prout fuit Ionas signum Niniuitis, ita
etiam erit Filius hominis Genti isti.
31 Regina Austri surget in iudicio cum viris
Gentis huius, & condemnabit eos, quòd ve-
nerit à terminis terræ vt audiret sapientiam
Solomonis: & ecce, plus quam Solomon *est*
hoc in loco.
32 Viri Niniuitæ resurgent in iudicio cum
Gente ista, & condemnabunt eam: quòd ad
præconium Ionæ resipuerint: & ecce, plus
quàm Ionas *est* hoc in loco.
33 ‖ 9 Nullus verò lucernam accensam in oc-
culto ponit, neque subter modium: sed in
candelabrum, vt qui ingrediuntur, splendo-
rem videant.
34 ‖ Lucerna corporis est oculus: quum igi-
tur oculus tuus fuerit simplex, totum quo-
que corpus tuum lucidum erit: quum verò
malus fuerit, etiam corpus tuum tenebro-
sum erit.
35 Considera ergo num lumen quod in te est,
tenebræ sint.
36 Itaque si corpus tuum totum lucidum *fue-
rit*, non habens aliquam partem tenebro-
sam, *sic* erit lucidum totum, vt quum lucer-
na fulgore te illustrat.
37 ¶ 10 Quum autem loquutus esset, rogauit
eum quidam Pharisæus vt pranderet apud
se.[l] Ingressus igitur discubuit.
38 Pharisæus autem quum *hoc* vidisset, admi-
ratus est eum non prius ablutum fuisse ante
prandium.
39 Dixit autem Dominus ei, Vos quidem
Pharisæi exteriorem poculi patinęque par-
tem purgatis: sed quod intra vos est, plenũ
est rapina & scelere.
40 Dementes, [m] nónne qui fecit quod foris
est, [n] etiam id quod intus est fecit?
41 Imò [o] ea quæ adsunt date *in* eleemosy-
nam: & ecce, omnia erunt vobis pura.
42 11 Sed væ vobis Pharisæis, quoniam [p] de-
cimatis mentham & rutam & [q] quoduis o-
lus, sed præteritis [r] iudicium & charitatem
Dei. Hæc autem oportuit facere, & illa non
omittere.
43 12 Væ vobis Pharisæis, quoniam diligitis
primum consessum in conuentibus, & salu-
tationes in foris.
44 ‖ 13 Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocri-
tæ: quoniam estis vt monumenta quæ non

26 Tunc abiens ducit septem spiritus alios qui
peiores sunt quàm ipse, & ingrediuntur, &
habitant illic: & fit finis filii hominis illius
peior quàm principium eius.
27 Et quum hæc loqueretur, sustulit mulier
quædam vocem suam è turba, & dixit ei,
3 Beatus venter qui portauit te, & vbera quę
lactauerunt te.
28 Dixit ei ipse, Beati illi qui audierunt ser-
monem Dei, & custodierunt eum.
29 Et quum congregatæ essent turbæ, cœpit
dicere, Generatio hæc mala signum quærit:
& signum non dabitur ei, nisi signum Iaunan
Prophetæ.
30 Sicut enim fuit Iaunan signum Niniuitis,
sic erit etiam Filius hominis generationi
huic.
31 Regina Austri surget in iudicio cum viris
generationis huius, & condemnabit eos,
quòd venerit à limitibus terræ vt audiret
sapientiam Schelimun, & ecce excellentior
quàm Schelimun, hic.
32 Homines Niniuitæ surgent in iudicio cum
generatione hac, & condemnabunt eã, qui
conuersi sunt per prædicationem Iaunan:
& ecce, excellentior quàm Iaunan hic.
33 Nemo lucere facit lucernam, & ponit eam
in abscondito aut subter modium, sed supra
candelabrum: vt ii qui ingrediuntur, vide-
ant lumen eius.
34 Lucerna corporis tui est oculus tuus.
Quum igitur oculus tuus simplex *fuerit*, e-
tiam totum corpus tuum erit lucidum: si au-
tem fuerit malus, corpus quoque tuum erit
tenebrosum.
35 Cauete igitur ne lumen quod in te est, te-
nebræ sint.
36 Si autem totum corpus tuum lucidum fit,
& non sit in eo pars aliqua tenebrosa, erit
lucidum totum, quemadmodum lucerna,
quum ardet, illuminat te.
37 Quum autẽ loqueretur, petiit ab eo Pha-
risæus quidam vt conuiuaretur apud se: &
ingressus accubuit.
38 Ille autem Pharisæus quum vidisset eum,
miratus est quòd non prius lauisset ante re-
fectionem suam.
39 Dixit autem ei Ieschua, Nunc vos Phari-
sæi quod externũ est poculi & patinæ mun-
datis, internum autem vestrum plenum est
rapina & malitia.
40 Carentes mente, nónne qui fecit id quod
est foris, etiam id quod intus est fecit?
41 Veruntamen id quod adest, date in ele-
emosynam: & ecce, omnia munda sunt
vobis.
42 Sed væ vobis Pharisæis qui decimatis mẽ-
tham & rutam & omne olus, & pertransitis
iudicium & amorem Dei. Hæc autem opor-
tebat vt faceretis, & illa non omitteretis.
43 Væ vobis Pharisæis qui amatis præcipuum
consessum in synagogis 4 & salutationem
in plateis.
44 Væ vobis Legisperitis & Pharisæis hypo-
critæ, qui estis, sicut sepulchra quæ non sunt

3 Sic quidam Rabbi Iuchannan filius Zaccai, quum vellet vnum ex discipulis suis laudare, his verbis vsus, dixit, אשרי יולדתו, Felicem illam quæ te genuit. vide in tractatu Talmudico פרקי אבות

4 Ad verbum, Pacem: vt etiam notatum, Hebraismus.

o Hypocritarum est minuta persequi, præcipua omittere. p *Decimam partem ex Dei lege persoluendam decidistis.* q *Id est, omne [olerum], vt explicat Augustinus in Enchir. ad Laurent. cap. 99. vbi simili ratione docet explicandum quod ait Paulus, 1. Tim. 1. 4. Deum velle [omnes sal]uos fieri.* r *Id est, quod iustum & æquum est: complectitur autem iudicium præcepta secundæ tabulæ, charitas autem Dei primam.* [Luk. 1]1. 46. *mat.* 23. 6. *marc.* 12. 38. *Mat.* 23. 27. 12 Hypocrisis & ambitio plerunque coniunctæ. 13 Hypocrytæ [specie] & aspectu fallunt,

nota, & filii hominis ambulant super ea, & ignorant.
45 Et respondit vnus ex Legisperitis, & dixit, ei, Præceptor, quum hæc dicis, etiam nos ignominia afficis.
46 Ipse autem dixit, Etiam vobis Legisperitis væ, qui oneratis filios hominis sarcinis grauibus, & vno ex digitis vestris non attingitis illas sarcinas.
47 Væ vobis qui ędificatis sepulchra prophetarum quos patres vestri occiderunt.
48 Testamini igitur 5 quod eligitis opera patrum vestrorum: quoniam illi interfecerunt eos, & vos ædificatis sepulchra eorum.

5 Id est, Approbatis opera patrum vestrorum.

49 Propter hoc etiam sapientia dixit, Ecce, ego mittam ad eos prophetas & legatos: ex ipsis persequentur & interficient:
50 Vt requiratur sanguis omnium prophetarum qui effusus fuit ex quo creatus est mundus, à generatione ista:
51 A sanguine Habil vsque ad sanguinem Zecharia illius qui interfectus fuit inter templum & altare: etiam dico vobis quòd requiretur à generatione ista.
52 Væ vobis Legisperitis, qui sustulistis claues scientiæ: ipsi non ingressi estis, & eos qui ingrediebantur prohibuistis.
53 Et quum hæc diceret eis, cœperunt Legisperiti & Pharisæi indignari: & irascebantur, & 6 aucupabantur sermones eius.
54 Et insidiosè agebant cum eo in multis, quærentes carpere aliquid ex ore eius, vt possent accusare eum.

6 Syra vox est à חגר deducta: quod vocabulum Rabbi Salomo, Hebræus interpres, exponit pro voce שׁשׁשׁ Visco auibus insidiari.

apparent, & quæ nesciunt ii qui super *ea* ambulant.
45 Respondens autem quidam ex Legis interpretibus, ait ei, Præceptor, quum hæc dicis, etiam nos afficis iniuria.
46 || 14 Ipse autem ait, Væ vobis quoque Legis interpretibus, quoniam oneratis homines oneribus difficilibus portatu, sed ipsi vno ex digitis vestris non attingitis onera.
47 15 Væ vobis, quoniam ædificatis monumenta Prophetarum, patres autem vestri trucidarunt eos.
48 Nempe [s] testimonio vestro comprobatis facta patrum vestrorum: quoniam illi quidem eos trucidarunt, vos autem ædificatis eorum monumenta.
49 Propterea etiam Sapientia Dei dixit, Mittam ad eos Prophetas & Apostolos, & ex ipsis *quosdam* trucidabunt, & *quosdam* [t] expellent:
50 Vt à Gente ista [v] requiratur sanguis omnium prophetarum, effusus à iactis fundamentis mundi,
51 A sanguine Abel vsque ad sanguinem Zachariæ, qui periit inter altare & ædem: etiam dico vobis, requiretur ab hac Gente.
52 16 Væ vobis Legis interpretibus, quoniam [x] sustulistis clauem cognitionis: ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis.
53 17 Quum autem hæc eis diceret, cœperunt Scribæ & Pharisæi vehementer *ipsi* imminere, & eum [y] allicere ad loquendum de multis:
54 Insidiantes ei, & cupidè venantes aliquid ex ipsius ore, vt eum accusarent.

Mat. 23. 4. act. 15. 10
14 Hypocritę in alios seuerissimi, omnia sibi indulgent.
s *Cùm seruos persequamini Dei fruitis, atque patrum vestrorum exemplo, etiamsi pietatis studium prætexatis, reuera tamen dum Prophetarum monumenta exornatis, propriæ crudelitatis ...*
t *Ita insectabuntur vt tandem expellant.*
v *Id est, vt ratio à vobis reposcatur ... adeò pœna exigatur ... fusi sanguinis Prophetarum.*
Gen. 4. 8. 2 par. 24. ...
16 Iampridem ... præcipuè arcent populum ab aditu cognitionis Dei, quos oportuit esse Ecclesiæ ianitores.
17 Euadit quidem mundus eo deterior quo magis reprehenditur, sed nihil minus minimè prodenda veritas.
x *Abstulistis & substulistis è medio, vt nusquam compareat.*
y *Variis propositis quæstionibus aliquid ex ore elicere, quod ... endo carpere possint.*

Capvt. XII.

1 *Fermentum Pharisæorum.* 5 *Quis timendus.* 8 *Confiteri Christum.* 16 *Parab. diuitis cuius agri exuberarant.* 22 *Terrenorum cura despicienda.* 31 *Regnum Dei quærendum.* 39 *Christi aduentus, vt furis in nocte.* 51 *Dissidia ob Euangelium.*

1 ET quum congregatæ essent multitudines turbarum magnæ, adeò vt conculcarent 1 alius alium, cœpit Ieschua dicere discipulis suis, Primum cauete vobis ipsis à fermento Pharisæorum, quod est 2 hypocrisis.

1 Ad verb. Vnus vnum. Hebraismus.
2 Ad verb. Acceptio vultus. Hebraism.

2 Non est autem quicquam quod latet, quod non sit reuelandum: neque occultum, quod non sit cognoscendum.
3 Quicquid enim in tenebris dixistis, in luce audietur, & quod in cubiculis in aurem mussitastis, super tecta prædicabitur.
4 Dico autem vobis amicis mei, Ne timeatis ab iis qui occidunt corpus: & postea non est eis aliquid amplius ad faciendum.
5 Ostendam autem vobis à quo timeatis, ab eo qui postquam interfecerit, potestatem habet iniiciendi in gihannah: etiam dico vobis vt ab hoc timeatis.
6 Nónne quinque passeres emuntur duobus 3 assir, & vnus ex illis 4 non fallit conspectum Dei?
7 Vestrũ autẽ etiã capilli cęsariei capitis vestri omnes numerati sunt. Ne igitur timueritis: nã multitudine passerũ pręstãtiores estis vos

3 De valore assir, vide annotationem quæ est in fine Marc. 12.
4 Id est, Deum latere non potest,

1 || INterea 1 quum coacta esset [a] permulta turba, adeò vt alii alios conculcarent, cœpit dicere discipulis suis: [b] In primis cauete vobis à fermento Pharisæorũ, quod est hypocrisis.
2 || Nihil enim opertum est, quod non sit retegendum: neque occultum, quod non sit futurum vt cognoscatur.
3 Propterea quæ in tenebris dixistis, in luce audientur: & quod in aurem loquuti estis in conclauibus: proclamabitur supra domos.
4 2 Dico autem vobis [c] amicis meis, Ne timete *vobis* ab iis qui trucidant corpus, & posteà non habent quod amplius faciant.
5 Præmonstrabo autem vobis quem timeatis, timete eum qui postquam trucidarit, præditus est autoritate iniiciendi in gehennam: etiam dico vobis, hunc timete.
6 Nónne quinque passerculi veneunt assariis duobus, & vnus ex iis non est in obliuione apud Deum?
7 Quinetiam capilli capitis vestri omnes numerati sunt: ne igitur timete: multis passerculis præstatis.

Mat. 16. 5. mar. 8. 14
1 Fidelibus doctoribus confisis, cauendi sunt imprimis qui puritatem doctrinæ speciosis commentis inficiunt: dein danda opera vt purè & intrepidè auxilio Dei freti, sinceram doctrinam propagent.
a *Ad verbũ populi myriades, numerus certus pro incerto, id est, multitudo innumerabilis.*
b *De impendentibus periculis monet, quæ improuisa vehementer ferirent.*
Supra. 8. 17. mat. 10. 26. mar. 4. 22
Mat. 10. 28.
2 Etiamsi hypocritæ principes habeant suæ crudelitatis ministros, nulla tamen causa est cur vel tantillum trepidemus, quum illi nihil possint nisi quod Deus volet, nec vnquam

velit Deus quod repugnet suorum saluti. c *Amicos eos vocat, vt consolationem in aduersis capiant.* *Mat. 10. 29.* 1. *Sam.* 14. 45. *act.* 17. 34.

8 3 Dic

8 ‖ 3 Dico autem vobis, Quisquis me agnouerit coram hominibus, Filius quoque hominis agnoscet eum coram Angelis Dei:
9 Qui verò negauerit me in conspectu hominum, abnegabitur in conspectu Angelorum Dei.
10 Et quisquis loquutus fuerit aduersus Filium hominis, ei remittetur: ei verò qui aduersus Spiritum sanctum blasphemauerit, non remittetur.
11 4 Quum autem adduxerint vos ad synagogas, & ad magistratus ac potestates, ne soliciti estote quo modo aut quid pro defensione allaturi, aut quid dicturi sitis:
12 Spiritus enim sanctus docebit vos eo ipso momento quæ oportet dicere.
13 ¶ 5 Dixit autem ei quidam è turba, præceptor, dic fratri meo vt partiatur mecum hæreditatem.
14 Ipse verò dixit ei,[d] Heus tu, quis me vobis iudicem aut partitorem præfecit?
15 Dixit igitur eis, Videte, & cauete ab [e] auaritia: Nec enim cuiusque vita ex iis quæ ipsi suppetunt, in eo sita est vt redundet.
16 [6] Dixit autem eis parabolam in hæc verba, Hominis cuiusdam diuitis exuberarat [g] regio:
17 Itaque [h] ratiocinabatur apud se, dicens, Quid faciam? nec enim habeo vbi cogam fructus meos.
18 Et dixit, Hoc faciã: destruam horrea mea, & maiora ædificabo: & illic cogam omnes prouentus meos, & bona mea.
19 Et dicam animæ meæ, Anima, habes multa bona reposita in annos multos: requiesce, comede, bibe, [i] oblectare.
20 Dixit autem ei Deus, Demens, hac nocte anima tua [k] recipitur abs te: quæ verò parasti, cuius erunt?
21 Ita *est* qui thesaurum congerit [l] sibi, nec est in Deo diues.
22 7 Dixit autem discipulis suis, Propterea dico vobis, ne soliciti estote de anima vestra, quid esuri sitis: neque de corpore, qua re sitis induendi.
23 Anima plus est quam alimentum, & corpus quàm vestitus.
24 Considerate coruos, neque serere, neque metere: quibus non est cella neque horreum, & *tamen* Deus alit eos: quanto vos præstatis volucribus?
25 Quis autem ex vobis solicitè cogitando potest apponere ad staturam suam cubitum vnum?
26 Itaque si ne id quidem quod minimum est potestis, quid de cæteris soliciti estis?
27 Considerate lilia, quomodo crescant: non fatigantur, neque nent: dico autem vobis, ne Solomonem quidem cum omni gloria sua amictum fuisse vt vnum illorum.
28 Quòd si herba quæ hodie est in agro, & cras in clibanum mittitur, Deus ita circumuestit: quanto magis vos ô exigua fide præditi?
29 Vos igitur ne quærite quid esuri sitis, aut

8 Dico autem vobis quod omnis qui confessus fuerit me coram filiis hominis, etiam Filius hominis, confitebitur eum coram Angelis Dei:
9 Qui autem negauerit me coram filiis hominis, negabitur coram Angelis Dei.
10 Et omnis qui dixerit sermonem contra Filium hominis, remittetur ei: qui autem contra Spiritum sanctum blasphemauerit, non remittitur ei.
11 Quum autem obtulerint vos in synagogis coram principibus, & potestatem habentibus, ne soliciti sitis [5] quomodo proferatis defensionem, aut quid dicturi sitis.
12 Spiritus enim sanctus docebit vos in illa hora id quod oportet vt dicatis.
13 Dixit autem ei quidam ex ea turba, Præceptor, dic fratri meo *vt* diuidat mecum hæreditatem.
14 Ieschua autem dixit ei, Homo, quis constituit me super vos iudicem & diuisorem?
15 Et dixit discipulis suis, Cauete ab omni auaritia; quia nequaquam in abundantia facultatum est vita.
16 Et dixit parabolam ad eos, Homini cuidam diuiti produxerat eius solum prouentus multos.
17 Et cogitabat apud se, & dicebat, Quid faciam, quum non sit mihi vbi coaceruem prouentum meum?
18 Et dicebat, Hoc faciam, destruam [6] repositoria mea, & ædificabo ac faciam maiora ea, & coaceruabo illic omne frumentum & bona mea:
19 Et dicam animæ meæ, Anima mea, sunt tibi bona multa, quę reposita sunt in annos multos: requiesce, comede, bibe, exulta.
20 Dixit autem ei Deus, O carens mente, hac nocte animam tuam quærent abs te: & hæc quæ parasti cui erunt?
21 Sic est is qui thesaurizat sibi thesauros, & in Deo non est diues.
22 Et dixit discipulis suis, propter hoc vobis dico, ne soliciti sitis animæ vestræ quid comedetis, neque corpori vestro quid induetis.
23 Anima enim præstantior est quàm esca, & corpus *præstantius* quàm vestimentum.
24 Considerate coruos, qui non serunt neque metunt, neque sunt eis cubicula & repositoria, & Deus nutrit eos, Quanto igitur vos præstantiores estis volucribus?
25 Quis autem ex vobis, quum solicitus est, potest addere ad staturam suam cubitum vnum?
26 Si verò etiam minimum non potestis, quid pro reliquo soliciti estis?
27 Considerate lilia quomodo crescunt: & non laborant, neque nent: dico autem vobis quòd ne Schelimun quidem in omni sua gloria amictus fuit sicut vnum ex illis.
28 Si autem gramen quod hodie est in agro, & cras ruit in clibanum, Deus sic vestit, quanto magis vos, pusilli fide?
29 Et vos ne quæratis quidnam comede-

5 Ad verb. Quomodo proferatis dilatationem, siue respirationem, hoc est rationes quibus vos ab oppressione calumniatorum subleuetis.

6 Ad verbum, Locum capsarum mearum. Vos פסף propriè significat arcam in qua recorduntur vestes vel aliæ res prætiosæ: & alludit ad capsam, Latinam vocem, à qua fortassis desumpta est: sed dilatatur eius significatio, vt latiùs hic pateat quàm apud Latinos, quum etiam ad prouentuum repositoria accommodetur.

... l Sese respiciens, aut seipso fretus. Matt. 6.25. 1. pet. 5.7. psal. 55.23.
7 ... cogitatio de prouidentia Dei, remedium præbet aduersus stultissimas & maximè anxias hominum de hac vita solicitudines.

7 Legitur quoque נזרי pro pusillo grege, in paraphraste Chaldæo 1,Reg.20.27.

8 Obseruatione dignum quod Hebręis,Chaldeis & Syris צדקה & צדקתא id est,Iustitia dicatur eleemosyna, quo docent munificentiam erga inopes,esse iustitiæ non postremã partem: quę etiam Lege districtè præcipitur Deut.15,Remansit autem eiusdẽ nominis vsus in Nouo quoque testamento 2.Cor.9.& in Euangelio pluribus locis occurrit.

9 Nam עבר idem significat quod עבר.

tis,& quid bibetis: neque distrahatur cogitatio vestra in istis.
30 Hæc enim omnia populi eius mundi quęrunt: vobis autem quoque Pater vester nouit quòd necessaria sunt hæc.
31 Quin potius quærite regnum Dei, & hæc omnia adiicientur vobis.
32 Ne timeas 7 grex pusille, quia vult Pater vobis dare regnum.
33 Vendite possessionem vestram,& date 8 eleemosynam. Facite vobis crumenas quæ non veterascunt, & thesaurum qui 9 non transit,in cælo quò fur non accedit,& tinea non corrumpit.
34 Vbi enim est thesaurus vester, ibi etiam erit cor vestrum.
35 Sint accincti lumbi vestri, & lucentes lucernæ vestræ.
36 Et estote similes hominibus qui expectant dominum suum;quando reuertetur à domo conuiuii,vt quum venerit & pulsauerit,ilico aperiant ei.
37 Beati sunt serui illi quos quum venerit dominus eorum,inuenerit quoque vigilantes. Ammin dico vobis quòd accinget lumbos suos,& accumbere faciet eos, & transiens ministrabit eis.
38 Et si in custodia secunda aut tertia venerit,& inuenerit ita,Beati sunt serui illi.
39 Hoc autem scitote,quòd si sciuisset dominus domus in qua custodia venturus erat fur,vigilasset, neque siuisset vt aperiretur domus sua.
40 Etiam vos igitur estote parati, quia ea hora qua non putatis, veniet Filius hominis.
41 Dixit ei Schemeun Cipha, Domine noster,ad nos dicis tu parabolam hanc,an etiam ad omnem hominem?
42 Dixit ei Jeschua, Quisnam est 10 dispensator fidelis & prudens,quem constituit dominus eius super famulitium suum, vt det portionem *cibi* in tempore suo?
43 Beatus est seruus ille quem veniens Dominus eius inuenerit quod faciat ita.
44 Verè dico vobis quòd constituet eum super vniuersam possessionem suam.
45 Si verò dixerit seruus ille in corde suo, Dominus meus tardat venire: & inceperit percutere seruos & ancillas domini sui, & inceperit edere & bibere,& inebriari:
46 Veniet dominus serui illius in die qua non putauit,& in hora qua non nouit: & 11 diuidet eum, & 12 ponet partem eius cum eis qui non sunt fideles.
47 Seruus autem qui nouit voluntatem domini sui,neque parat se secundum voluntatem eius,13 patietur multa.
48 Qui verò non nouit,& fecit id quod dignũ est plagis,patietur plagas paucas. Cuicunque enim datum est multum, multum quæretur ab eo: & apud quem depositum est multum,amplius quærent in manu eius.

10 Ad verb. Qui nutrit familiam,vel nutritius familiæ. Elegans periphrasis dispensatoris,ab eius munere.

11 Id est,remouebit,& auellet eum à familiæ administratione.

12 Id est, mercedẽ rependet quam meretur serui infidi.

13 Ad verb.Deuorabit: vt paulo pòst etiam.

quid bibituri:& ne m suspenso animo estote.
30 Hęc enim omnia gentes mundi requirunt: Pater autem vester nouit vos istis indigere.
31 8 Quin potius quærite regnum Dei,& hæc omnia adiicientur vobis.
32 9 Ne time, ô parue grex: n nam visum est Patri vestro dare uobis regnum.
33 10 Vendite bona vestra,& o date eleemosynam. Parate vobis crumenas quæ non veterascunt,thesaurum in cœlis qui nunquam deficiat: quò fur non appropinquat, *& vbi* tinea non corrumpit.
34 Vbi enim thesaurus vester est, illic & cor vestrum erit.
35 11 Sint lumbi vestri præcincti,& *vestræ* lucernæ accensæ.
36 Et similes *estote* vos iis qui expectant quando dominus suus reuersurus sit à p nuptiis; vt quum venerit ac pulsauerit,statim aperiant ei.
37 Beati serui illi, quos quum venerit dominus, inuenerit vigilantes: amen dico vobis, præcinctus faciet vt discumbant, & prodiens ministrabit eis.
38 Et si venerit secunda vigilia,& si tertia vigilia venerit,atque ita inuenerit, beati sunt serui illi.
39 Hoc autem scitote, si sciret paterfamiliâs qua hora fur venturus sit,vigilaret,nec sineret perfodi domum suam.
40 12 Et vos igitur estote parati: quia qua hora non putatis,Filius hominis veniet.
41 Dixit autem ei Petrus, Domine, nobis dicis istam parabolam,an etiam omnibus?
42 Dixit autem Dominus, Quisnam est fidus dispensator ac prudens,quem dominus præficiet famulitio suo,vt in tempore det q demensum?
43 Beatus seruus ille, quem quum venerit Dominus inuenerit ita facientem.
44 Verè dico vobis, omnibus suis bonis præficiet eum.
45 Quòd si dixerit seruus ille in corde suo, Tardat Dominus meus aduentum: cœperitque verberare seruos & ancillas,& edere & bibere & inebriari.
46 Veniet Dominus serui illius die quo non expectat, & hora qua non nouit: r & separabit eum,partemq; cum infidis ei assignabit.
47 Ille autem seruus qui nouit voluntatem Domini sui,nec *se* comparauit, nec fecit ex voluntate eius, s cædetur multis *plagis*:
48 t Qui verò non nouit,& fecit digna plagis, cædetur *plagis* paucis.Porrò cuicunq; multum datum est,multum repetetur ab eo: & apud quem deposuerunt multa,amplius reposcetur ab eo.

m *Metaphora à meteoris ducta,quæ in aere suspenduntur,qui enim de humana vita soliciti,in humana præsidia respiciunt ii pendent animi,nunc huc, nunc autem illuc inclinant. Nullum n. satagendi modum sibi facit carnis nostra intemperies,quæ cœlum & terram centies remiscet. Hinc fit vt nullum relinquat Dei prouidentiæ locum.*

8 De regno Dei solicitis nihil deerit.

9 Stultum est ab eo minima non sperare qui maxima vltro largiatur.

n *Verbo eudokia i. signa ex gratuita misericordia sua facere vitam æternam, proinde singula verba singulas habent emphases. Si Deo, quid non potest,etiamsi displiceat omnibus: si Deus pater est,quid de voluntate eius diffidimus? Vestro) Non patriarcharum tantũ ac prophetarum. Dare. Non operum vestrorum meritis potuistis hoc vnquam beneficium acquirere, sed ex gratuita patris misericordia vobis confert. 1. Vobis) tamen pauperibus inspiritum, iniustis & peccatoribus.* Regnum) *Non terrenum aut caducũ, sed cœleste & perpetuum.*

10 Sancta prodigalitas,certum ad veras opes parandas compendium.

o *Metonymia,qua significatur beneficentia declarata clementia misericordiaq; affectionis benignitas,quæ eleemosyna dicitur,à nomine eleimon deducta,quod ab altero nomine eleos i. misericordia deriuatur. Dei igitur eleemosynam, qui benignè faciendo alteri & tribuendo aliquid egenti, affectum misericordiæ illius ostendit.*

11 Fidelium seruorum Dei vita in hoc mundo,est peruigil quædam peregrinatio,præeunte Verbi lucerna.

Matt.6.20.

1.Pet.1.13.

p *Solebant nuptias nocte celebrari.*

Matt.24.43. Apoc. 16.15.

12 Nullis maior incumbit vigilandi necessitas, quàm iis qui aliquem honoris gradum in Dei familia sunt adepti. q *Id est, singulis mensibus destinatam mensuram frumenti.* r *Vel in duas partes diuidet,id est, separabit, & consortem faciet infidorum, quasi dicat, Eximet eum numero seruorum suorum fidelium, & condemnabit.* s *Scienti enim bonum & non facienti peccatum est illi Iacob.4.17.*

t *Altera circumstantia docet Christus grauius plectendos esse discipulos selectiores, si spreta vocatione libidinosè ad omnem licentiam se prostituant, quia vt quisque præstantior est, ita plus sibi commissum cogitare debet,atque hac quidem lege vt reddenda sit olim ratio.*

49 [13] Ignem veni missurus in terram, v & quid volo si iam accensus est?
50 x Sed Baptismo oportet me baptizari: & quomodo constringor vsquequò *hoc* perficiatur?
51 y Putatis me aduenisse pacem daturum in terra? non, dico vobis imò dissidium.
52 Erunt enim ex hoc *tempore* quinque in vna domo dissidentes, tres aduersus duos, & duo aduersus tres.
53 Dissidebit pater aduersus filium, & filius aduersus patrem: mater aduersus filiam, & filia aduersus matrem: socrus aduersus nurum suam, & nurus aduersus socrum suam.
54 ¶ [14] Dicebat autem etiam turbæ, ‖ Quum videritis nubem z exorientem ab occasu, statim dicitis, Imber venit: & ita fit.
55 Et quum Austrum flantem, dicitis, Æstus erit: & fit *æstus*.
56 Hypocritæ, faciem cæli & terræ nostis probare: hoc autem tempus, qui fit vt non probetis?
57 [15] Cur autem & per vos ipsos non iudicatis quod iustum est?
58 ‖ Enimuerò dum abis cum aduersario tuo ad magistratum, da operam in via vt libereris ab eo: ne pertrahat te ad iudicem, & iudex te tradat a exactori, & exactor coniiciat te in carcerem.
59 Dico tibi, non exibis illinc vsquequò vltimum etiam minutum reddideris:

49 Ignem veni vt mittam in terram, & cupio vtinam iam accensus sit.
50 Et baptismus est mihi vt eo baptizer, & multum premor vsque dum perficiatur.
51 Putatis vos quòd venerim vt tranquillitatem immittam in terram? Dico vobis quòd [14] non, sed diuisionem.
52 [15] Deinceps enim erunt quinque in domo vna qui diuisi erunt, tres aduersus duos, & duo aduersus tres.
53 Diuidetur enim pater aduersus filium suũ, & filius aduersus patrem suum: & mater aduersus filiam suam, & filia aduersus matrem suam: socrus aduersus nurum suam, & nurus aduersus socrum suam.
54 Et dicebat turbis, Quum videritis nubem quæ oriatur ab occidente, statim dicitis, Pluuia venit: & est ita.
55 Et quum flat auster, dicitis quòd æstus fiet: & fit.
56 [16] Hypocritæ faciem cæli & terræ nostis discernere, tempus autem hoc, quomodo non discernitis?
57 Cur autem à vobis ipsis non iudicatis veritatem?
58 Quum enim abis cum aduersario tuo ad principem, dum in via es da [17] mercedem, & liberaberis ab eo: ne ducat te ad iudicẽ, & iudex tradat te exactori, & exactor coniiciat te in domum vinctorum.
59 Et ammin dico tibi quòd non exibis inde donec dederis [18] octauum vltimum.

14 Id est, Minimè.
15 Ad verbum Ex nunc. Hebraismus.
16 Ad verbum, Assumentes vultum. vide Matth. 6. quæ de hac voce annotauimus.
17 Paraphrastes vocem Græcam ἐργασίαν (id est operam) pro operis mercede accepit: quo sensu etiã apud Latinos interdum accipitur.
18 Vide annotata Marc. 12, 42.

... non tantùm impensarum, sed etiam carceris pœna in rebelles.

Caput XIII.

1 *De Galilæis.* 4 *& iis qui in Siloë oppressi sunt.* 6 *Ficus non ferens fructum.* 11 *Mulier spiritu infirmitatis (id est, morbo à Satana inflicto) laborans, sanatur.* 19 *Parab. grani sinapis.* 21 *Fermenti.* 23 *Quæstio, An pauci saluandi.* 31 *Herodes, vulpes.*

1 ADfuerunt [1] autem eo ipso tẽpore quidam annuntiantes ei de Galilæis, quorum sanguinẽ a Pilatus miscuerat cum ipsorum sacrificiis.
2 Et respondens Iesus dixit eis, Putatis hos Galilæos præ omnibus Galilæis peccatores fuisse, quòd talia passi sunt?
3 Nequaquam, dico vobis: imò, nisi resipiscatis, omnes itidem peribitis.
4 Aut illi decem & octo, supra quos cecidit turris in b Siloam, & quos trucidauit, putatis debitores fuisse præ omnibus hominibus qui habitant in Hierusalem?
5 Nequaquam, dico, vobis: imò nisi resipiscatis, omnes similiter peribitis.
6 [2] Dixit autem hanc parabolam, Ficum habebat quidam plantatam in vinea sua: & venit quærens fructum in ea, neque inuenit.
7 Dixit autem vinitori, c Ecce, anni tres sunt ex quo d venio quærens fructum in ficu ista, & non inuenio: excinde eam: quorsum etiam terram e inutilem reddit?
8 Ille verò respondens dixit ei, Domine, dimitte eam etiam hoc anno, vsquequò fodero circum eam, & misero stercus:

1 EOdem autem tempore venientes quidam dixerunt ei de Galilæis istis quorũ Pilatus miscuit sanguinem sacrificiis ipsorum.
2 Et respondit Ieschua, ac dixit eis. Putatis vos quòd illi Galilæi peccatores fuerint plus quàm omnes *alii* Galilæi, quia sic factum est eis?
3 Non: dico autem vobis quòd etiam omnes vos, si non conuersi fueritis, similiter peribitis.
4 Aut illi octodecim super quos cecidit turris in Schilucha, & interfecit eos, putatis vos quòd peccatores erãt magis quàm omnes filii hominis qui habitant in Vrischelẽ?
5 Nequaquam: dico autem vobis, quòd si non conuersi fueritis, omnes vos sicut illi peribitis.
6 Et dixit parabolam hanc, Ficus erat cuidam quæ plantata erat in vinea eius: & veniens quæsiuit in ea fructus, & non inuenit.
7 Et dixit cultori, Ecce, tribus annis veniens quæro fructus in ficu hac, & non inuenio, abscinde eam: quare otiosam reddit terram?
8 Et dixit ei cultor, Dimitte eam etiam hoc anno, donec coluero eam, & stercorauero eam.

... dignos nos reddimus qui euellamur: tamen ad tempus Deus nos sustinet, licet non debeamus nobis ob id blandiri. d *Venire soleo.* e *Solum efficit sua parte sterile, quod alioqui vtile, non inutile fuisset.*

9 Et si fecerit fructus *relinques*: & si non, cur viueret? abscindes eam.

10 Quum autem doceret Ieschua in sabbatho in vna ex synagogis,

11 Erat ibi mulier cui fuerat spiritus infirmitatis annis duodecim, & curua erat, nec poterat sese extendere prorsus.

12 Vidit autem eam Ieschua, & vocauit eam, ac dixit ei, Mulier, soluta sis ab infirmitate tua.

13 Et posuit manum suam super eam: & confestim extendit sese, & glorificauit Deum.

14 Respondit autem princeps synagogæ, quũ irasceretur eo quòd sanaret in sabbatho Ieschua: & dixit turbis, Sex dies in quibus oportet operari: in eis venientes sanemini, non autem in die sabbathi.

15 Ieschua autem respondit, & dixit ei, [1] Assumens vultum, [2] vnusquisq; vestrum in sabbatho nónne soluit bouem suum, aut asinũ suum à præsepi, & abiens præbet potum *ei*?

16 Hanc autem quæ filia est Abrahami, & ligauerat eam [3] accusator, ecce, octodecim annos, non oportebat solui ab hoc vinculo in die sabbathi?

17 Et quũ hæc diceret, erubescebant omnes qui stabant contra eum. Et totus populus lætabatur in omnibus mirabilibus quæ fiebant per [4] manum eius.

18 Dicebat autem Ieschua, Cui simile est regnum Dei, & cui assimilabo illud?

19 Simile est [5] grano sinapis quod quum accepisset homo, iecit ipsum in hortum suum: & creuit, & factum est arbor magna, & volucres cæli nidificatæ sunt in ramis eius.

20 Rursus dixit Ieschua, Cui assimilabo regnum Dei?

21 Simile est fermento, quod quum accepisset mulier recondidit in farina trium satorum, donec totum fermentaretur.

22 Et iter faciebat per pagos & per ciuitates docens: & abiit Vrischelem.

23 Interrogauit autem eum quidam, num pauci sint [6] qui seruentur.

24 Ieschua autem dixit eis, Contendite intrare per angustam portam. Dico enim vobis quòd multi quærent intrare, & non inuenient.

25 Et ex ea hora qua surget dominus domus, & claudet portam, & eritis stantes foris, & pulsantes ad portam, & incipietis dicere, Domine noster, Domine noster, aperi nobis: & respondebit ipse, & dicet, Dico vobis quòd non noui vos vnde sitis.

26 Et incipietis dicere, Coram te comedimus & bibimus, & in plateis nostris docuisti.

27 Et dicet vobis, Non noui vos vnde sitis: discedite à me operarii mendacii.

28 Ibi erit fletus & stridor dentium, quum videritis Abraham, Ischack & Iaakub, & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem eritis eiecti foras.

29 Et venient ab oriente, & ab occidente, & ab austro, & [7] ab aquilone, & discumbent in regno Dei.

30 Et ecce sunt vltimi qui erunt primi, & sunt primi qui erunt vltimi.

1 Vide Matth. 6. in principio.
2 Ad verb. Vnus vnus. Hebraism.
3 Vide Matth 4. In principio.
4 Pro, per eum, Hebraism.
5 Vide de magnitudine sinapis quod crescebat in Iudæa, Matth. 13.32.
6 Ad verbum, Qui viuant.
7 רבא rara vox, sed quæ tamen reperiatur in Prou. 25.23 paulo mutata nominis forma pro aquilone. In paraphrasi Chaldæo רוחא גרבישא ventus aquilonis, &c.

9 Et si quidem tulerit fructum, *dimittes*: sin minus, postea excindes eam.

10 ¶ [3] Docebat autem in quadam synagoga sabbatho.

11 Et ecce, mulier adfuit habens [f] spiritum inualetudinis *ab* annis decem & octo: eratque incurua, nec prorsus *sese* poterat recuruare.

12 Ipsam autem quum vidisset Iesus, aduocauit, & dixit ei, Mulier, [g] absoluta es ab inualetudine tua.

13 Et imposuit ei manus: & illicò [h] surrecta est & glorificabat Deum.

14 [4] Respondens autem [i] præfectus synagogæ indignans quòd Sabbatho sanasset Iesus, dixit turbæ, Sex dies sunt quibus oportet operari: his ergo *diebus* venite & sanamini, & non die Sabbathi.

15 Respondit ergo ei Dominus, & dixit, Hypocrita, vnusquisque vestrum Sabbatho nónne soluit bouem suum aut asinam à præsepi, & ducit aquatum?

16 Hanc autem filiam Abrahæ, quam vinxerat Satanas, ecce, [k] decem & octo annos, non oportuit à vinculo isto solui die Sabbathi?

17 Et quum hæc diceret, pudore afficiebantur omnes qui se opponebant ei: sed tota turba gaudebat super omnibus gloriosis rebus quæ fiebant ab eo.

18 ¶ || Dixit autem *Iesus*, Cui rei simile est regnum Dei, & cui illud assimilabo?

19 [5] Simile est grano sinapis, quod acceptum quispiam misit in hortum suum: & creuit, & euasit in arborem magnam, & volucres cæli nidulati sunt in eius ramis.

20 Et rursum dixit, Cui rei assimilabo regnum Dei?

21 Simile est fermento, quod acceptum mulier indidit in farinæ sata tria, vsquequò fermentaretur tota.

22 || Transibat igitur singulas vrbes & vicos docens, & iter faciens Hierosolymam.

23 [6] Dixit autem ei quidã, Domine, num pauci sunt qui seruentur? Ipse verò dixit eis:

24 [l] Contendite intrare per angustam portam: quia multi (dico vobis) studebunt intrare, & non poterunt.

25 Ex quo *videlicet* surrexerit pater familiãs, & occluserit ostium, & cœperitis foris stare, & pulsare ostium, dicentes, Domine, Domine, aperi nobis: qui respondens dicet vobis, Nescio vnde vos sitis.

26 [7] Tunc incipietis dicere, [m] Edimus in tui conspectu, & bibimus, & in plateis nostris docuisti.

27 ||Et dicet, Dico vobis, nescio vnde vos sitis: abscedite à me omnes qui facitis quod iniustum est.

28 [8] Illic erit fletus & stridor dentium, quum videritis Abraham & Isaac & Iacob & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras.

29 Tunc venient *multi* ab [n] Oriente & Occidente, & borea, & Austro: & discumbent in regno Dei.

30 ||Et ecce, sunt vltimi qui erunt primi, & sunt primi, qui erunt vltimi.

31 ¶ 9 Eo

3 Christus idcircò venit, vt nos à Satanę vinculis liberaret.
f Morbo à Satana inflicto laborans.
g i. Soluta, compositum pro simplici. Tenebatur enim mulier Satanæ quasi vinculis constricta, ita vt toto octodecim annis caput attollere non posset.
h Vel subrecta, fulcimus enim quæ deorsum pendent, erigimus quæ iacent.
4 Viua hypocrisis imago, & eiusdem merces.
i Vnus ex iis qui Synagogæ præerant, plures enim Archisynagogos fuisse apparet, in Marc. 5.22. & Act. 13.15.
k Hoc temporis spatium admonet, quamuis miserias nostrum statim medeatur Dominus, non tamen esse desperandum.
Mat. 13.31. mar 4.31.
5 Dominus regnũ suum à tenuibus principiis inchoat, vt insperati progressus potentiam eius melius illustrent.
Mat. 13.33.
Mat. 9.35. mar. 6.6.
6 In eos qui dum malunt cum multis errare, quàm cũ paucis rectè incedere, eadem tarditate sua à regno Dei excluduntur.
Mat. 7.13.
l His verbis simul stulta curiositate abducere voluit, quæ plerosque moratur & implicat qui circumspiciunt an se alii comites adiungant quasi salutē consequi nolint nisi in turba.
7 Frustrà est in Ecclesia qui non est ex Ecclesia, quod vitæ puritas ostendit.
m q. d. Edimus Mannam de cælo, bibimus aquam de petra, edimus de sacrificiis tuis, bibimus de libaminibus tuis, audiuimus vocem tuam in monte Oreb, audiuimus quotidie legem tuam in synagogis nostris, & nõ [illegible]
Mat. 7.23. & 25.41
Psal. 6.9.
8 Reiectio Iudæorum, & Gentium vocatio prædicitur.
n Vndique ex toto orbe terrarum, cuius sunt istę plagę quatuor.
Mat. 19.30. & 20.16 mar. 10.31.

31 ¶ 9Eo ipſo die acceſſerunt quidam Phari-
ſæorum, dicentes ei, Exi, & abi hinc: nam
Herodes vult te trucidare.
32 Tunc ait eis, Profecti dicite o vulpi illi,
Ecce eiiciam dæmonia, & ſanationes pera-
gam p hodie & cras, & tertia die q con-
ſummabor.
33 10 Veruntamen r oportet me hodie & cras
& perendie iter facere: quia fieri non po-
teſt vt Propheta pereat extra Hieruſalem.
34 Hieruſalem, Hieruſalem, trucidatrix Pro-
phetarum & lapidatrix eorum qui ad te
miſſi ſunt, quoties volui cogere liberos tuos,
quemadmodum gallina pulliciem ſuam ſub
alas, ſ & noluiſtis?
35 Ecce t relinquitur vobis domus veſtra de-
ſerta. Amen autem dico vobis, non videbi-
tis me vſquedum venerit *tempus* quum dica-
tis, v Benedictus qui venit in nomine Do-
mini.

31 In eo ipſo die acceſſerunt quidam ex Pha-
riſæis, & dixerunt ei, Exi, abi hinc, quoniam
Hiraudis vult interficere te.
32 Dixit ei Ieſchua, Abite, dicite vulpi illi,
Ecce, eiicio dæmonia, & ſanationes facio
hodie & cras, & die tertio compleor.
33 Veruntamen oportet me hodie & cras o-
perari, & die alio ibo: quia non poteſt fieri
vt Propheta pereat extra Vriſchelem.
34 Vriſchelem, Vriſchelem, interfectrix Pro-
phetarum, & lapidatrix eorum qui miſſi ſunt
ad ſe, quoties volui congregare filios tuos,
quemadmodum gallina quę congregat pul-
los ſuos ſub alas ſuas, & noluiſtis?
35 Ecce, relinquitur vobis domus veſtra de-
ſerta. Dico enim vobis quòd non videbitis
me, donec dicatis, Benedictus eſt qui venit
in nomine Domini.

9 [illegible] in [illegible] curſu, per [illegible] ſeu veros ſeu [illegible] terrores.
o Fraudulento in-[illegible]. Nam quum [illegible] Herodes truci-[illegible] Iohannem Bap-[illegible], & videret nūc [illegible] hominum [illegible] ſellari Chri-[illegible] Iohannis amicū, [illegible] forſitan ne [illegible] mortem Io-[illegible] violenta manu [illegible] & ipſum è [illegible] principatu eii-[illegible]. Quare cum non [illegible] manifeſtò in [illegible] graſſari, [illegible] inſidias ſtrue-[illegible].
p Id eſt, Exiguo [illegible] momento: [illegible] ſcilicet ſem-[illegible], vt interpreta-[illegible] Theoph. vel per [illegible] præſens, per cras, futurum tempus intelligi poteſt, quamdiu nimirum ſuo munere fungetur. q Tertium diem poſuit pro tempore indefinito. [illegible] dicat, Breui poſtea tollar è vita quum venerit hora, & quum peractum erit pro peccatis ſacrificium. 10 Nuſquam crudeliores piorum [illegible], quam qui verſantur intra ipſum Eccleſiæ ſacrarium: ſed Deus videt, & ſuo tempore requiret. r Id eſt, Oportet me aliquandiu ad-[illegible] laborare & meo officio fungi, poſtea Hieroſolymam ipſam peruenire. Matth. 23.37. ſ Ingratitudo Iudæorum damnatur, qui Dei mo-[illegible] tam blandas proterue contempſerunt. t Tempus præſens pro futuro. Templi autem vaſtationem & totius politiæ interitum denuntiat. v Vide Matth. 23.39. Infrà 19.38.

Caput XIIII.

Hydropicus ſabbatho ſanatur. 8 *Primi accubitus notantur.* 12 *Pauperes ad prandium vocandi.* 16 *Inuitati ad cœnam magnam.* 23 *Compulſi.* 28 *Turrim ædificaturus.*

1 ET 1 factum eſt quum veniſſet domum
cuiuſdam ex a primoribus Phariſęis ſab-
batho ad b capiendum cibum, ipſi ob-
ſeruabant eum.
2 Et ecce, quidam hydropicus erat coram
eo.
3 Tum reſpondens Ieſus, dixit Legis inter-
pretibus & Phariſæis, in hæc verba, Licétne
ſanare ſabbatho?
4 Ipſi verò c tacuerunt. Tum ipſe prehenſum
eum ſanauit, & dimiſit.
5 Et reſpondens eis dixit, Quis veſtrûm, *ſi ip-
ſius* aſinus aut bos in puteum incidat, non
ſtatim extrahet eum die Sabbathi?
6 Et non poterant ei ex aduerſo ad iſta re-
ſpondere.
7 ¶ 2 Dixit autem parabolam iis qui vocati
fuerant, attendens quomodo primos accu-
bitus eligerent, dicens eis,
8 Quum vocatus fueris ab aliquo ad nuptias,
ne accubito primo loco, ne fortè honora-
tior te ſit vocatus ab eo:
9 Et is qui te & illum vocauit, veniens dicat
tibi, Da huic locum: & tunc incipias cum
pudore vltimum locum obtinere.
10 Sed quum vocatus fueris, vade diſcubitum
in vltimum locum: vt quum venerit qui te
vocauit, dicat tibi, Amice, aſcende ſuperius.
Tunc erit tibi gloria in conſpectu eorum
qui tecum diſcumbunt.
11 d Nam quiſquis ſe extollit, deprimetur: &
qui ſe demiſerit extolletur.
12 3 Dicebat autem etiam ei qui ipſum voca-
uerat, e Quum feceris prandium aut cœnam,
ne vocato amicos tuos, neque fratres tuos,

1 ET factum eſt quum ingrederetur in do-
mum cuiuſdam ex principibus Phari-
ſæorum in die ſabbathi: & ipſi obſerua-
bant eum.
2 Et ecce, homo quidam 1 hydropicus erat
ante eum.
3 Et 2 reſpondit Ieſchua, & dixit Legiſperitis
ac Phariſæis, Num licet in ſabbatho ſanare?
4 Ipſi verò tacuerunt. Et apprehendit eum
ipſe, & ſanauit eum: ac dimiſit eum.
5 Et dixit eis, Quis ex vobis, cuius cecidit fi-
lius aut bos in puteum in die ſabbathi, &
non ſtatim hauriens extrahit eum?
6 Et non potuerunt ei dare reſponſum ad
hoc.
7 Et dicebat parabolam ad eos qui inuitati
erant illic, eo quòd videbat eos quòd de-
ligerent loca primi accubitus.
8 Quum inuitatus ab aliquo in domo conui-
uii, ne abiens accumbas in primo accubitu,
ne ſit inuitatus ibi aliquis qui honoratior ſit
quàm tu:
9 Et veniat is qui te & illum vocauit, ac dicat
tibi, Da locum huic: & erubeſcas dum ſur-
gis, & capis locum alium.
10 Sed quum inuitatus es, vade, & accumbe
in vltimo, vt quum venerit is qui vocauit te,
dicat tibi, Amice mi, aſcende ſuperius, &
accumbe. Et erit tibi gloria coram omnibus
qui accumbunt tecum.
11 3 Quia omnis qui extulerit ſeipſum, depri-
metur: & omnis qui depreſſerit ſeipſum ex-
tolletur.
12 Dixit verò ei qui vocauerat ſe, Quum facis
cōuiuium aut cœnam, ne vocaueris amicos,
nec etiam fratres tuos, aut cognatos tuos,

1 Ne Sabbathi [illegible] lex officia [illegible] debuit [illegible].
a Vel ex iis quos [illegible] vocabant [illegible] principibus Sy-[illegible]. Non enim om-[illegible] Phariſæi fuere Ar-[illegible]. Ioh. 7.48. [illegible] tamen ſectæ [illegible], etiamſi ex [illegible] hiſtoria conſtet, [illegible] fuiſſe in ſum-[illegible] admiratione.
b Ad verb. ad co-[illegible] panem.
c Phariſæi ſuo ſi-[illegible] demonſtrant ſe [illegible] reprehenſionis [illegible] cauere quàm [illegible] ſtudio moueri: [illegible] ſeque adeo ha-[illegible] Chriſtus quid de [illegible] ſuo iudicent [illegible] pates eos ſibi ac-[illegible] ſcandalum.
2 Arrogantiæ [illegible] ignominia: [illegible] autem mode-[illegible] gloria.
Prouerb. 25.7.
Matth. 13.12.
d Hæc clauſula de-[illegible] de ambitione [illegible] eſſe Chri-[illegible].
3 In eos qui ſua [illegible] ambitioſè vel [illegible] compenſationis ſpe [illegible], quum [illegible] Chriſtiana [illegible] Dei tantùm glo-[illegible] & vſum proxi-[illegible] reſpicit.
Tob. 4.7.
Prouerb. 3.9.
e Non conſilium [illegible] eſt ab omni communitate nos arcere, ſed tantùm oſtendere officia in mundo vſitata minimè probari Charitatem.

1 Ad verbum, Qui cōgregauerat aquas. Ita deſcribitur qui hydrope laborat. Nā ſolet eo morbo laboranti aqua inter cutem naſci, qua turget eius corpus: vnde morbus iſte à Latinis dicitur intercus.
2 Reſpōdere, pro Loqui accipitur: vt ſæpiſſimè in Veteri teſtamento.
3 Moralis eſt ſententia ſæpe ab antiquis Hebræis doctoribus repetita. In Talmud in volumine סוטא, id eſt De ſuſpecta vxore cap. המקנא (id eſt zelotypus) his verbis legitur. כל אדם שיש בו גסות רוח לסוף מתמעט. Id eſt, Omnis homo in quo eſt tumor ſpiritus, in fine diminuitur.

neque vicinos tuos diuites: ne etiam ipsi vocent te, & sit tibi retributio hæc.
13 Sed quum facis 4 conuiuium, voca pauperes, afflictos, claudos, cæcos.
14 Et beatus eris: quia non est eis quod retribuant tibi: erit enim retributio tua in resurrectione iustorum.
15 Quum audiuisset autem hæc quidam ex eis qui accumbebant, dixit ei, Beatus is qui comederit panem in regno Dei.
16 Dixit ei Ieschua, Homo quidam fecit cœnam magnam, & vocauit multos:
17 Et misit seruum In tempore cœnæ, vt diceret iis qui vocati erant, Ecce, omnia parata sunt vobis, venite.
18 Et cœperunt 5 ab vno omnes excusare, Dixit ei primus, Agrum emi, & cogor vt exiens videam eum: peto abs te, permitte mihi vt sim excusatus.
19 Alius dixit, Quinque iuga boum emi, & abeo vt probem ea: peto abs te, permitte mihi vt excusatus sim.
20 Alius dixit, Vxorem duxi, & propter hoc non possum venire.
21 Et venit ille seruus, & dixit domino suo hæc. Tunc iratus est dominus, & dixit seruo suo, Exi cum festinatione in plateas, & in pagos ciuitatis, & introducito huc pauperes & dolore affectos, claudos & cæcos.
22 Et dixit seruus, Domine mi, factum est sicut præcepisti, & adhuc est locus.
23 Et dixit dominus seruo suo, Egredere in vias, & in locum sepium, & coge vt ingrediantur, quò impleatur domus mea.
24 Dico enim vobis quòd 6 vnus ex illis hominibus qui vocati fuerant, non gustabunt de cœna mea.
25 Et quum irent cum eo turbæ multæ conuersus est, & dixit eis,
26 Qui venit ad me, & non odit patrem suum & matrem suam, & fratres suos & sorores suas, & vxorem suam & filios suos, & etiam animam suam, discipulus non potest esse mihi.
27 Et is qui non tollit crucem suam, & 7 venit post me, discipulus non potest esse mihi.
28 Quis enim ex vobis qui vellit ædificare turrim, & non prius sedens computet sumptum suum, num sit ei ad perficiendum ipsam?
29 Ne, quum posuerit fundamenta, & non poterit perficere, omnes qui viderint, illudant ei,
30 Et dicat, Hic homo cœpit ædificare, & non potuit perficere.
31 Aut quis rex qui proficiscatur in bellum ad pugnandum cum 8 rege socio suo, & non prius cogitat num possit cum decem millibus occurrere ei qui venit contra se cum viginti millibus?
32 Sin autem minus, dum adhuc est procul à se mittit nuntios, & petit pro pace.
33 Sic vnusquisque vestrûm qui non relinquit vniuersam possessionem suam, non potest esse mihi discipulus.
34 Bonus est sal: si autem sal etiam infatuatus fuerit, qua re salietur?
35 Neque in terram, neque in sterquilinium

4 קובלא quo vsus est quoque suprà cap. 5.29. quod ideo notare volui, quia vox rara est.

5 Pro A primo. Hebr. frequens Vnus pro Primo.

6 Id est, Ne quidem eorum gustabit. Hebr.

7 Id est, Sequitur me. Hebr.

8 Id est, Aduersus regem socium suum. Rex autem aduersarius, vocatur socius quòd sit eiusdem cõditionis & dignitatis.

neque cognatos tuos, neque vicinos diuites, ne quando & ipsi te vicissim vocent [f] ac retribuatur tibi gratia.
13 Sed quum facis epulum, voca pauperes, mancos, claudos, cæcos:
14 Et beatus eris: quia non possunt *gratiam* retribuere tibi: retribuetur enim tibi [g] in resurrectione iustorum.
15 ¶ Hæc autem quum audisset quidam ex iis qui simul discumbebant, dixit ei, Beatus [h] qui comedet panem in regno Dei.
16 Ipse autem dixit ei, Homo quidam fecit cœnam magnam, & vocauit multos:
17 Misitque seruum suum hora cœnæ vt diceret vocatis, Venite, quia iam parata sunt omnia.
18 4 Et omnes cœperunt [i] vno *ore se* excusare. Primus dixit ei, Agrum emi, & necesse habeo exire & eum inspicere: rogo te, habe me excusatum.
19 Et alter dixit, Iuga boum emi quinque, & proficiscor ad probandum ea: rogo te, habe me excusatum.
20 Et alius dixit, Vxorem duxi, & propterea non possum venire.
21 Quum igitur seruus aduenisset, annuntiauit ista domino suo, Tunc iratus paterfamilias dixit seruo suo, Abi citò in plateas & vicos vrbis, & pauperes ac mancos, claudosque, & cæcos huc introducito.
22 Et ait seruus, Domine, factum est vt imperasti, & adhuc locus est.
23 Tunc ait Dominus seruo, Abi ad vias & sepes, & coge ingredi, vt impleatur domus mea.
24 [k] Dico enim vobis neminem virorum illorum qui vocati fuerant, gustaturum cœnam meam.
25 ¶ Ibat autem turba multa cum eo: & conuersus, dixit eis,
26 5 Siquis venit ad me, & [l] non odit patrem suum & matrem, & vxorem, & liberos, & fratres & sorores, atque adeò etiam animam suam, non potest meus esse discipulus.
27 Et quisquis non portat crucem suam, & sequitur me, non potest meus esse discipulus.
28 6 Quis enim ex vobis, si velit turrim ædificare, non prius [m] sedens computat sumptus, an habeat quæ ad eius perfectionem *requiruntur*?
29 Ne postquam posuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes qui spectarint, incipiant ei illudere,
30 Dicentes, Homo iste cœpit ædificare, & non potuit *ædificium* perficere.
31 Aut quis rex proficiscens vt committat prælium aduersus alterum regem, prius non consultat sedens an possit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit aduersus ipsum?
32 Alioquin, quum adhuc ille procul est, legatione missa, rogat ea quæ ad pacem spectant.
33 Sic ergo, quisquis vestrûm non valedicit omnibus bonis suis, non potest meus esse discipulus.
34 7 Bonus est sal: si verò sal infatuatus fuerit, quo condietur?
35 Neque ad terram, neque ad sterquilinium

n ap-

f *Quibus enim [illegible] vilibus [illegible] versatur, vel quae [illegible] ra popularis [illegible], non est quod mercedem à Deo expectet.*

g *Resurrectio iustorum periphrasis est vitæ æternæ.*

h *Hebr. [illegible], [illegible] particeps erit [illegible] rum vitæ futuræ & fruetur [illegible] cijs cælestibus.*

Matth. 22.2. apoc. 19.9.

4 Adeò [illegible] maxima etiam [illegible] rum pars, quibus Deus seipsum [illegible] fecit, vt quæ à Deo nacti sunt adiumenta, in impedimenta spontè [illegible]

i *Quasi ex [illegible] & [illegible] [illegible] affer[illegible] [illegible] tamen [illegible] niant, quòd [illegible] tia prætexant, [illegible] cœnam [illegible].*

k *Meritò [illegible] tur ex regno Dei [illegible] cœlestibus [illegible] feriunt.*

Suprà, 9.23. matth. 10.37. & 19.24.

5 Affectus [illegible] per se laudabiles [illegible] gendi in ordinem, [illegible] pietas superemineat.

l *Siquando [illegible] rum (inquit Theod.) in Deo periculum [illegible] titur. Non igitur [illegible] simpliciter [illegible], [illegible] cõparatiuè, [illegible] hæc habere [illegible] quendam ad [illegible] res diuinas, propter quibus mortales [illegible] cli, & humanum [illegible] contemptum & odium merentur.*

Matth. 10.38. & 16.24. marc. 8.34.

6 Christi [illegible] sectatores oportet ædificare simul & pugnare, ac proinde ad quasuis [illegible] perferendas [illegible] stiuè esse compositos.

m *Domi [illegible] omnia supputans, [illegible] quàm opus [illegible] tur.*

7 Discipulos Christi oportet & sibi & aliis sapere, alioqui redduntur omnium maximè fatui.

ⁿ appoſitus eſt: foras eum abiiciunt. Qui
habet aures ad audiendum, audiat.

abit foras abiiciunt ipſum. Is cui ſunt aures
vt audiat, audiat.

CAPUT XV.

4. *Parabola ouis perditæ.* 8. *Drachmæ.* 11. *Filij prodigi.*

1 Accedebant [1] autē ad eum [a] omnes pub-
licani & peccatores, vt eum audi-
rent.
2 Et murmurabant Phariſæi & Scribæ, dicen-
tes, Iſte peccatores recipit, & veſcitur cum
eis.
3 Ipſe verò loquutus eſt ad eos hanc parabo-
lam, dicens,
4 Quis ex vobis, ſi habeat centum oues, &
perdiderit vnam ex illis, non relinquit illas
nonaginta nouem in deſerto, & pergit ad
eam quæ periit, vſquedum eam inueniat?
5 Et inuentam imponit in humeros ſuos gau-
dens?
6 Veniénſque domum conuocat amicos &
vicinos? dicens eis, Gratulamini mihi: nam
inueni ouem meam quæ perierat.
7 Dico vobis ita fore gaudium in cœlo ſuper
vno peccatore reſipiſcente, maius quàm ſu-
per nonaginta nouem iuſtis, quibus non o-
pus eſt reſipiſcentia.
8 Aut quæ mulier, ſi habeat drachmas de-
cem, & perdiderit drachmam vnam, non
accendit lucernam, & verrit domum, quæ-
ritque accuratè, vſquequò *eam* inueniat?
9 Et quum inuenerit, conuocat amicas ac vi-
cinas? dicens, Gratulamini mihi nam inue-
ni drachmam quam perdideram.
10 Ita, dico vobis, gaudium eſt apud Ange-
los Dei ſuper vno peccatore reſipiſcente.
11 [b] [2] Ait autem, Quidam habebat duos fi-
lios:
12 Quorum iunior dixit patri, Pater, da mi-
hi [c] partem ſubſtantiæ ad me attinentem.
Ille igitur diuiſit eis [d] facultates.
13 Poſt dies autem non multos, quum omnia
coegiſſet iunior ille filius, peregrè profe-
ctus eſt in regionem longinquam: & illic
diſſipauit ſubſtantiam ſuam, profuſè viuen-
do.
14 Quum autem omnia ipſe conſump-
ſiſſet, orta eſt fames valida in regione illa:
& ipſe cœpit *victu* defici:
15 Abiit igitur & adhæſit vni ex ciuibus re-
gionis illius: qui miſit eum in agros ſuos vt
paſceret porcos.
16 [e] Et deſiderabat implere ventrem ſuam ſi-
liquis quas edebant porci: & [f] nemo ei da-
bat.
17 [3] Quum autem ad ſe rediiſſet, dixit, Quot
mercenarii patris mei abundant panibus,
ego verò fame pereo?
18 Surgens proficiſcar ad patrem meum, &
dicam ei, Pater, peccaui [g] in cœlum, & co-
ram te:
19 Neque amplius ſum dignus vocari filius
tuus: fac me vt vnum ex mercenariis tuis.

1 Accedebant autem ad eum publicani
& peccatores vt audirent eum.
2 Et Legiſperiti ac Phariſæi murmurabant,
ac dicebant, Hic peccatores recipit, & co-
medit cum eis.
3 Et dixit illis Ieſchua parabolam hanc,
4 Quis ex vobis homo cui ſunt centum oues,
& ſi perdiderit vnam ex illis, non relin-
quit nonaginta & nouem in deſerto, & pro-
fectus quærit eam quæ periit, vſque dum
inueniat eam?
5 Et quum inuenerit eam gaudet, & tollit e-
am ſuper humeros ſuos:
6 Et venit in domum ſuam, & vocat amicos
ſuos & vicinos ſuos, ac dicit eis, Gaudete
mecum, quia inueni ouem meam quæ peri-
erat:
7 Dico vobis quòd ſic erit gaudium in cœlo
ſuper vno peccatore qui conuerſus eſt, *ma-
gis* quàm ſuper nonaginta nouem iuſtis,
quibus neceſſaria non eſt conuerſio.
8 Aut quæ eſt mulier cui ſunt decem [1] zuz, — 1 Id eſt, Denarii vt annotauimus Matth.17.24.
& perdiderit vnum ex illis, & non accen-
dat lucernam, & mundet domum, & quæ-
rat ipſum acuratè donec inuenerit ip-
ſum?
9 Et quum inuenerit id, vocat amicas ſuas &
vicinas ſuas, & dicit eis, Gaudete mecum,
quia inueni zuz meum, quod perierat.
10 Dico vobis quòd ſic erit gaudium coram
Angelis Dei ſuper vno peccatore qui con-
uerſus eſt.
11 Et dicebat eis rurſum Ieſchua, Homini
cuidam erant filii duo:
12 Et dixit ei filius eius minor, Pater mi, da
mihi portionem quæ redit ad me ex domo
tua. Et diuiſit eis poſſeſſionem ſuam.
13 Et poſt dies paucos congregauit ille filius
eius minor quicquid redierat ad ſe, & abiit
in locum longinquum: & ibi diſperſit poſ-
ſeſſionem ſuam viuens prodigè.
14 Et quum conſumpſiſſet quicquid erat ei,
facta eſt fames magna in loco illo, & cœ-
pit penuria eſſe ei.
15 Et abiens adhæſit [2] cuidam ex filiis ciui- — 2 Id eſt, Cuidam ex ciuibus. Hebraiſmus.
tatis loci illius, & ille miſit eum in agrum
ad paſcendum porcos.
16 Et deſiderabat implere ventrem ſuum ex
ſiliquis illis quas comedebant porci: & ne-
mo dabat ei.
17 Et [3] quum veniſſet ad ſeipſum, dixit, Quot — 3 Id eſt, Quum rediiſſet ad mentem, & cœpiſſet de ſe ſerio cogitare.
iam mercenarii ſunt in domo patris mei,
quibus abundat panis, & ego hic propter
famem meam pereo!
18 Surgam, proficiſcar ad patrem meum, &
dicam ei, Pater mi, peccaui in cœlum &
coram te.
19 Neque deinceps dignus ſum vt filius tuus
vocer: fac me ſicut vnum ex mercenariis
tuis.

20 Et

20 Et surgens venit ad patrem suum. Et dum
esset procul, vidit eum pater suus, & miser-
tus est eius: & accurrens incidit super col-
lum eius & osculatus est eum.
21 Et dixit ei filius eius, Pater mi, peccaui
in cœlum & coram te, neque dignus sum vt
filius tuus vocer.
22 Dixit verò pater eius seruis suis, Proferte
stolam præcipuam, induite eum, & ponite
annulum in manum eius, & calceate eum
calceamentis.
23 Et adducentes interficite bouem sagina-
tum: & comedemus, & exultabimus.
24 Quia hic filius meus mortuus erat, & re-
uixit: & perierat, & inuentus est. Et cœpe-
runt exultare.
25 Ipse autem filius eius senior in agro erat,
& quum venit & appropinquauit domui, au-
diuit vocem concentus multorum.
26 Et vocauit vnum ex pueris, & interroga-
uit quidnam istud *esset*.
27 Dixit ei, Frater tuus venit, & mactauit pa-
ter tuus bouem saginatum, quia sanum re-
ceperit illum.
28 Et iratus est, & nolebat ingredi. Et egres-
sus pater eius, 4 petiit ab eo.
29 Ipse verò dixit patri suo, Ecce, tot annis
seruio tibi seruitutem, & nunquam trans-
gressus sum mandatum tuum, nec vnquam
hœdum dedisti mihi vt exultarem cum ami-
cis meis:
30 Huic autem filio tuo, postquàm prodege-
rit possessionem tuam cum meretricibus, &
venit, iugulasti ei bouem saginatum.
31 Dixit ei pater eius, Fili mi, tu omni tempo-
re mecum es, & quicquid mecum est, tu-
um est:
32 Exultare autem nos oportebat & lætari,
quod hic frater tuus mortuus erat, & reuix-
it: ac perierat, & inuentus est.

20 Surgens igitur venit ad patrem suũ. Quum
autem adhuc longè abesset, vidit eum pa-
ter ipsius, ac misericordia motus est: & ac-
currens incidit in collum eius, & deoscula-
tus est eum.
21 4 Dixit autem ei filius, Pater, peccaui in
cœlum & coram te, neque amplius sum dig-
nus vocari filius tuus.
22 Dixit verò pater ad seruos suos, afferte
stolam illam præcipuam, & induite eum, &
indite annulum in manum eius, & soleas in
pedes.
23 Et adductum vitulum illum saginatum ma-
ctate: & vescentes oblectemur.
24 Quia filius iste meus [b] mortuus erat, & re-
uixit: perierat, & inuentus est. Cœpe-
runt igitur oblectari.
25 5 Erat autem filius ille ipsius senior ruri
qui vt veniens appropinquauit domui, au-
diuit concentum & choros:
26 Et vocatum vnum ex pueris percontatus
est quid istud esset.
27 Is verò dixit ei, Frater tuus venit: & ma-
ctauit pater tuus vitulum illum saginatum,
quòd valentem illum receperit.
28 Indignatus est autem *ille*, nec voluit intro-
ire. Pater ergo ipsius egressus hortatus est
eum.
29 Ipse verò respondens dixit patri, Ecce:
tot annos seruio tibi, nec vnquam manda-
tum tuum sum [f] transgressus, nec vnquam
dedisti mihi hœdum, vt cum amicis meis ob-
lectarer.
30 Sed quum filius iste tuus qui deuorauit fa-
cultates tuas cum meretricibus, venit, ma-
ctasti ei vitulum illum saginatum.
31 Ipse verò dixit ei, Fili, tu semper mecum
es, & omnia mea, tua sunt:
32 Oblectari autem & gaudere *te* oportebat,
quòd frater tuus hic mortuus erat, & reui-
xit: perieratque, & inuentus est.

4 Id est, Rogauit & precibus contendit vt intraret.

4 In vera resipiscentia inest sensus peccati cum tristitia & pudore coniunctus, vnde nascitur confessio, quam sequitur absolutio.

b *Solet scriptura homines peccatis [illegible] tos mortuos appellare. Vnde colligimus, pœnitentiam, esse [illegible] resurrectionem.*

5 Qui Deum [illegible] amant omnes optant habere cord[illegible].

f *Vel prætermisi [illegible] tempsi, quæ enim [illegible] nantur tanquam [illegible] aspicere [illegible].*

Caput XVI.

1 *Parabola Dispensatoris delati ad dominum.* 12 *Duobus dominis seruire.* 16 *Lex & Prophetæ.* 19 *De Diuite & Lazaro.*

1 ET dixit parabolam ad discipulos suos,
Homo quidam erat diues, & erat ei 1 di-
spensator: & accusatus fuit apud eum
quòd possessionem eius 2 prodigeret.
2 Et vocauit eum dominus eius, ac dixit ei,
Quid hoc est quod audio de te? redde mi-
hi rationem dispensationis tuæ: non enim
potes deinceps dispensator esse mihi.
3 Dixit ille dispensator apud seipsum, Quid
faciam? quod Dominus meus aufert a me
dispensationem? vt fodiam non possum, &
mendicare pudet me.
4 Noui quid faciam, vt quum egressus fuero
ex dispensatione, recipiant me in domos
suas.
5 Et vocauit 3 vnumquenque ex debitoribus
domini sui: & dixit priori, Quantum tu de-
bes domino meo?
6 Dixit ei, Centum 4 mensuras olei. Dixit ei,
accipe scriptum tuum, & sede cum festina-
tione, scribe quinquaginta mensuras.

1 DIxit 1 autem etiam discipulis suis, Fuit
homo quidam diues, qui habebat [a] di-
spensatorẽ: & is delatus est apud eum
vt qui dissiparet ipsius bona.
2 Vocauit eum igitur, & dixit ei, Quid hoc
audio de te? redde rationem dispensatio-
nis tuæ: [b] non enim poteris amplius esse di-
spensator.
3 Dixit autem apud se dispensator, Quid fa-
ciam, quum dominus meus auferat à me
dispensationem? fodere non possum, men-
dicare pudet.
4 Noui quid sim facturus, vt quum amotus
fuero à dispensatione, recipiant me *aliqui*
domi suæ.
5 Conuocatis itaque singulis debitoribus do-
mini sui, dixit primo, Quantum debes do-
mino meo?
6 Is autem ait, Centum [c] batos olei, tum il-
le dixit ei, Accipe [d] tabulas tuas, & sede
citò & scribe quinquaginta.

7 Dein-

1 Vide suprà, 12. 42.

2 Hic est illud aduerbium פרודאית deriuatum, quod legitur 15, 13.

3 Ad verbum. Vnũ vnum. Hebraismus.

4 Vocem מתרין fortalsis Syrus interpres (vt multas alias) a Græco est mutuatus, atq; suæ linguæ accõmodauit vt sit pro Græca μετρητὰς quod mensuræ genus Hebræò bato qui in Græco codice exprimitur, omnino æquale est.

1 Quum bonis sæpe alienis [illegible] sumptibus [illegible] sibi comparent [illegible] pe nobis est, [illegible] bonorum in [illegible] acceptorum dispensatione Domino [illegible] placere, & [illegible] nõ demereri [illegible] vna ratione [illegible] (quę ferè sunt [illegible] di illecebræ) in contrarium finem [illegible] tantur.

a *OEconomum à curatorem, [illegible] administratorem rei familiaris.*

b *Tibi [illegible] iure potestas:*

c *Batum. Hebr[illegible] mensura liquidorum*

d *Obligationis instrumenta.*

7 Deinde alii dixit, Tu verò quantum debes?
Is autem ait, Centum [e] coros tritici. Tum
ipse dixit ei, Accipe tabulas tuas, & scribe
octoginta.
8 Et laudauit dominus dispensatorem [f] iniu-
stum, quòd prudenter fecisset: quamobrem
[g] filii huius seculi prudentiores sunt filiis lu-
cis in suo genere.
9 Et ego vobis dico, Facite vobis amicos ex
mamona [h] fallaci, [i] vt quum defeceritis, re-
cipiant vos [k] in æterna tabernacula.
10 [2] Qui fidelis est in eo quòd minimum est,
etiam in eo quod multum est fidelis est: &
qui in eo quod minimum est iniustus est,
etiam in eo quod multum est iniustus est.
11 Itaque si in fallaci mamona fideles non
fuistis, [l] verum *mamona* quis credet vobis?
12 Et si in [m] alieno fideles non fuistis, quod
vestrum est quis dabit vobis?
13 [3] Nullus seruus potest duobus dominis ser-
uire: aut enim vnum odio habebit, & alte-
rum diliget: aut vni adhærebit, & alterum
contemnet: non potestis Deo seruire & ma-
monæ.
14 Audiebant autem hæc omnia etiam Pha-
risæi, qui erant auari: & sannis eum excipie-
bant.
15 [4] Tunc dixit eis, Vos vii estis qui iustificatis
vosipsos in hominum conspectu: Deus au-
tem nouit corda vestra: quia quod apud
homines [n] sublime est, abominationi est in
conspectu Dei.
16 ‖ [5] Lex & Prophetæ vsq; ad Iohannem: ab
eo tempore regnum Dei annuntiatur, &
quiuis in illud vi perrumpit.
17 ‖ Facilius est autem cœlum & terram præ-
terire, quàm Legis vnum apicem excidere.
18 Quisquis dimittit vxorem suam, & alte-
ram ducit, mœchatur: & qui à viro [o] dimis-
sam ducit, mœchatur.
19 ¶ [6] Cæterùm quidam erat diues, & indue-
batur [p] purpura & bysso, & se oblectabat
quotidie splendidè.
20 Erat verò quidam mendicus nomine La-
zarus, qui proiectus erat ad vestibulum eius
vlcerosus:
21 Et desiderans saturari micis quæ cadebãt
è mensa diuitis: sed & canes veniebant ac
lingebant eius vlcera.
22 Factum est autem vt moreretur mendicus,
& asportaretur ab angelis in sinum Abrahe:
mortuus est verò etiam diues ille, ac sepul-
tus est.
23 [q] Et apud inferos sublatis oculis suis, quum
esset in tormentis, vidit Abraham procul, &
Lazarum in sinu eius:
24 Tum ipse clamans dixit, Pater Abraham,

7 Et dixit alii, Tu quantum debes domino
meo? Dixit ei, Centum [5] coros tritici. Di-
xit ei, Accipe scriptum tuum, & sede, scribe
octoginta coros.
8 Et laudauit Dominus noster dispensatorem
qui iniquus erat, quòd prudenter egisset: fi-
lii enim seculi huius prudẽtiores sunt quàm
filii lucis in sua hac generatione.
9 Et etiam dico vobis, Facite vobis amicos
ex mamuna hoc iniquitatis, vt quum defe-
cerit, recipiant vos in tabernacula sua quæ
sunt in æternum.
10 Qui in modico fidelis est, etiam in multo
fidelis est: & qui in modico iniquus est, e-
tiam in multo iniquus est.
11 Si igitur in mamuna iniquitatis fideles
non fueritis, verum *mamuna* vobis quis cre-
det?
12 Et si in eo quod vestrum non est, non estis
fideles inuenti, quod vestrum est quis dabit
vobis?
13 Non est seruus qui possit duobus dominis
seruire: vel enim vnum odio habebit, & al-
terum diliget: vel vnum in honore habebit,
& alterum despectui habebit. Non potestis
Deo seruire & mamunæ.
14 Pharisæi autem quum audiuissent hæc o-
mnia, quia amabant argentum, deridebant
eum.
15 Ieschua autem dixit eis, Vos estis illi qui
iustificatis vosipsos coram filiis hominis:
Deus autem nouit corda vestra: quia quod
est sublime apud filios hominis, coram Deo
abominabile est.
16 Lex & Prophetæ vsque ad Iuchannan, de-
inde regnum Dei annuntiatur, & quisque
ipsum premit vt ingrediatur.
17 Facilius est autem vt cœlum & terra præ-
tereant quam vt litera vna ex Lege præte-
reat.
18 Quisquis dimittit vxorem suam, & ducit
alteram, adulterium committit: & quisquis
ducit dimissam, adulterium committit.
19 Homo autem quidam diues erat, & indue-
batur bysso & purpura, & quotidie deliciis
indulgebat [6] superbè.
20 Et pauper quidam erat cuius nomen Laa-
zar, & proiectus erat ad portam illius diui-
tis perculsus vlceribus,
21 Et cupiebat implere ventrem suum ex mi-
cis qui cadebant à mensa illius diuitis: sed
etiã canes venientes lingebant vlcera eius.
22 Et factum est autem vt mortuus sit ille pau-
per, & portauerunt eum Angeli in sinum A-
braham: mortuus est verò etiam ille diues,
& sepultus est.
23 Et quum torqueretur inferno, sustulit ocu-
los suos è longinquo, & vidit Abraham &
Laazar in sinu eius:
24 Et clamauit voce elata, ac dixit, Pater mi

5 Eadem est mensura cum חומר: chomer continet igitur decies epha.

6 Id est, Splendidè & magnificè.

... neque adeo iis ipsis quibus insunt. n Id est, Quicquid proprio sensu homines extollunt, hoc abominatur & reiicit Deus. Matth. ... 5 Pharisæi noui fœderis præ vetere excellentiam contemnebant, exactam iustitiam Legis ignorantes: cuius quàm falsi essent interpretes Christus ex septimo præcepto docet. Matth. 5.18. Matth. 5.32 & 19.9. 1.cor. 7.18. o Qui hinc colligunt, post ... nullum esse secundo matrimonio locum, altera superstite parte, ineptè colligunt. Loquitur enim Christus de repudiis apud Iudaeos vsitatis, inter ... non poterat repudium ob adulterium, quum adulteros ex lege oporteret capitali pœna plecti. 6 Piorum paupertatem & miserias, ... fœlicitas: diuitum autem luxum & crudelem fastum, æterna miseria, absque vlla misericordiæ spe, consequetur. p Admodum ... & splendidè. Purpureas enim vestes pretiosas fuisse constat, byssum autem subtilissimum linum Achaicum fuisse tradit Plin. precio æquali auro. q Et si Christus historiam narrat, res tamen spirituales scribis sub figuris quas sciebat accommodas esse ad sensum nostrum. Neque enim animæ ... & oculis prædita sunt, neque siti laborant, neque mutua colloquia inter se habent. Summa igitur est, fideles animas, vbi à corporibus migrarunt, ... beatam vitam extra mundum agere: reprobis verò paratos esse horribiles cruciatus, qui mentibus nostris non magis concipi possunt, quàm im... cælestium gloria.

Abraham

Abraham, miserere mei, & mitte Laazar, vt
intingat summitatem digiti sui in aquas, &
humectet mihi linguam meam: quia ecce
torqueor in flamma hac.
25 Dixit ei Abraham, Fili mi recordare quòd
recepisti bona tua in vita tua, & Laazar
mala sua: & nunc ecce quiescit hic, & tu
torqueris.
26 Et cum his omnibus, 7 hiatus magnus positus
est inter vos & nos, vt ii qui volunt
transire ad vos, non possint: neque etiam
isthinc, transire ad nos.
27 Dixit ei, Igitur peto abs te pater mi, vt
mittas eum ad domum patris mei.
28 Quinque enim fratres sunt mihi: abeat,
testificetur eis: ne etiam ipsi veniant in locum
hunc tormenti.
29 Dixit ei Abraham, Est illis Musche & Prophetæ,
audiant eos.
30 Ille verò dixit ei, Non, pater mi Abraham:
sed si quis ex mortuis abeat ad eos, conuertentur.
31 Dixit ei Abraham, Si Musche & Prophetas
non audiunt, nec etiam, si quis ex mortuis
resurrexerit, credent ei.

7 Vocem חותא in hoc versu alias non legi non modo in nouo Testamento Syro, sed neque in Chaldęis paraphrasibus veteris Testamenti, neque antiquis Hebræorum scriptis: & ita accedit ad Latinam vocē Hiatus, vt eadem esse & Syræ linguæ accōmodata videatur.

miserere mei, & mitte Lazarum, vt intingat
extremum digitum suum in aquam, & refrigeret
linguam meam: quoniam grauissimè
crucior in ista flamma.
25 Dixit autem Abraham, Fili, memento tē
r bona tua recepisse in vita tua & Lazarum
similiter mala, nunc autem hic s solatio fruitur,
tu verò cruciaris.
26 Et ad hæc omnia, t inter nos & vos hiatus
ingens constitutus est: vt ii qui volunt hinc
transire ad vos, non possint, neque istinc
huc transire.
27 Dixit autem *ille*; Rogo te igitur pater vt
eum mittas domum patris mei:
28 Habeo enim quinque fratres, vt hæc testificetur
eis, ne & ipsi veniant in hunc locum
tormenti.
29 Dicit ei Abraham, Habent Mosen & Prophetas:
audiant eos.
30 Ille verò dixit, Non, pater Abraham: sed
si quis ex mortuis abierit ad eos, resipiscent.
31 Abraham autem dixit ei, Si Mosen &
Prophetas non audiunt, ne si quidem quispiam
ex mortuis excitetur, assentientur.

Caput XVII.

1 *Scandala.* 3 *Peccanti in nos ignoscendum.* 10 *Serui inutiles sumus.* 11 *De decem leprosis.* 20 *Regnum Dei quando venturum.* 23 *Falsi Christi.* 26 *Aduentus Christi qualis futurus.*

1 Et dicebat Ieschua discipulis suis, Fieri
non potest vt non veniant offendicula,
væ autem illi per cuius manum venient.
2 Tolerabilius esset ei si mola asinaria suspensa
esset ad collum eius, & proiiceretur
in mare, quàm vt offendat vnum ex istis
paruis.
3 Cauete vobis ipsis. Si peccauerit frater
tuus, increpa eum, &, si conuertatur, remitte
ei.
4 Quòd si 1 septem vicibus in die 2 peccauerit
in te, & septem vicibus in die conuersus
fuerit ad te, & dixerit, Resipisco: remitte
ei.
5 Et dixerunt Apostoli Domino nostro, Adauge
nobis fidem.
6 Dixit eis, Si esset vobis fides sicut granum
sinapis, diceretis ficui isti, Eradicator, &
plantator in mari: & obediret vobis.
7 Quis est ex vobis cui sit seruus qui 3 ducit
iugum, aut pascit oues, & si venerit ex agro,
dicat ei, Statim transi, accumbe?
8 Sed dicit ei, Præpara mihi aliquid vt cenem:
& accinctus lumbis tuis, ministra mihi
vsquedum edero, & bibero: & post modum
etiam tu edes & bibes.
9 4 Num gratiam accipit illius serui, quia fecit
id quod præceptum fuerat ei? Non puto
ego.
10 Sic etiam vos quum feceritis omnia illa
quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui sumus
inutiles: quia quod debebamus facere, fecimus.
11 Et factum est vt quum proficisceretur Ieschua
Vrischelem, transiret per Samaritanos
in Galilæam:
12 Et quum appropinquaret vt ingrederetur

1 Ad verbū, Septem, temporibus. Hebraismus.
2 Syriacè est סכל vide annotata in sextum Matth. 14.
3 Descriptio est arantis, cuius aratrum iuga boum trahere solet.
4 Id est, Num gratuiti beneficii loco obsequium serui sui ducit?

1 Ait 1 autem discipulis, Fieri non potest
quin eueniant scandala: sed væ illi per
quem eueniunt.
2 Expedit ei si mola asinaria circumponatur
collo eius, & abiectus fuerit in mare, *potius*
quàm vt offendat vnum ex paruis istis.
3 2 Cauete vobis. Si peccauerit in te frater
tuus, obiurga eum: & si resipuerit, remitte
ei.
4 Et, si septies in die peccauerit in te, & septies
in *vno* die reuertatur ad te, dicens, Resipui:
remittes ei.
5 ¶ 3 Tunc dixerunt Apostoli Domino, Adde
nobis fidem.
6 Dixit autem Dominus, Si haberetis fidem
a quantulum *est* granum sinapis, diceretis
huic sycamino, eradicator, & plantator in
mari: & obediret vobis.
7 4 Quis autem vestrûm habet seruum arantē,
aut pascentem, qui regresso ab agro dicat
statim, Prodi, & discumbe?
8 Imò nónne dicet ei, b Para quod cœnem, &
præcinctus ministra mihi vsquedum edero
ac bibero, & posteà edito tu, & bibito?
9 Num gratiam habet seruo illi quia fecit quę
ipsi præcepta fuerant? non puto.
10 5 Ita & vos, quum feceritis omnia quæ
præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles
sumus: nam quod debuimus facere, fecimus.
11 ¶ 6 Et factum est inter eundum Hierosolymam,
ipse transibat per mediam Samariam
& Galilæam.
12 Et quum ingrederetur in quendam vicum
occur-

occurrerunt ei decem viri leprosi,qui steterunt procul.
13 Et extulerunt vocem, dicentes, Iesu magister, miserere nostri.
14 Qui quum *eos* vidisset dixit eis, Profecti ostendite vos sacerdotibus. Et factum est vt inter eundum purgati sint.
15 Vnus autem ex ipsis, vt vidit se sanatum esse, reuertit glorificans Deum voce magna.
16 Et procidit in faciem ad pedes eius, gratias ei agens: eratque iste Samaritanus.
17 Respondens autem Iesus dixit, Nónne decem illi purgati sunt? nouem autem illi vbi *sunt*?
18 Non sunt reperti qui redierint vt tribuerent gloriam Deo, nisi alienigena iste.
19 Et dixit ei, Surge, *&* abi, fides tua te seruauit.
20 ¶ 7 Interrogatus autem à Pharisæis quando venturum esset regnum Dei, respondit eis, & dixit, Non venit regnum Dei ita vt c obseruari possit:
21 Neque dicent, Ecce hic, aut, ecce illic: ecce enim, regnum Dei d intus habetis.
22 8 Dixit autem discipulis, Veniet tempus quum desiderabitis videre e vnum ex diebus Filii hominis: nec videbitis.
23 9 Et dicent vobis, Ecce hic, aut, ecce illic: *sed* ne abite, neque prosequimini.
24 Nam sicut fulgur coruscans ex *vna* regione quæ sub cœlo est, in *alteram* quæ sub cœlo est splendet: ita erit & Filius hominis die suo.
25 Sed prius oportet eum multa pati, & reprobari à Gente ista.
26 10 Et prout factum est in diebus Noe, ita erit etiam diebus Filii hominis.
27 Edebant, bibebant, vxores ducebant, & dabantur nuptum, ad eum vsque diem quo introiuit Noe in arcam: venitque diluuium, & perdidit omnes.
28 Similiter etiam vt accidit in diebus Lot: edebant, bibebant, emebant, vendebant, plantabant, ædificabant:
29 Quo autem die Lot exiit Sodomis, pluit igne & sulphure è cœlo, & omnes perdidit:
30 Secundum hæc, erit dies quo Filius hominis detegetur.
31 In illo die qui fuerit supra domum, & vasa eius in ipsa domo, ne descendat ad ea sumenda: & qui in agro, similiter non reuertatur retro.
32 11 Memineritis vxoris Lot.
33 Quicunque studuerit animam suam seruare, perdet eam: & quicunque eam perdiderit, f viuificabit eam.
34 Dico vobis, illa nocte erunt duo in lecto vno: vnus accipietur, & alter relinquetur.
35 Duæ erunt molentes simul: vna accipietur, & altera relinquetur.
36 Duo erunt in agro, vnus accipietur, & alter relinquetur.
37 12 Tunc respondentes dicunt ei, Vbi Domine? Ipse verò dixit eis, & Vbi corpus, illuc cogentur & aquilæ.

in pagum quendam, occurrerunt ei decem viri leprosi, & steterunt procul.
13 Et extulerunt vocem suam, & dixerunt, Domine noster Ieschua miserere nostri.
14 Et quum vidisset eos, dixit eis, Proficiscimini, ostendite vosipsos sacerdotibus. Et quum proficiscerentur, mundati sunt.
15 Vnus autem ex ipsis, quum videret quòd mundatus esset, reuersus est, & voce magna glorificabat Deum.
16 Et procidit super faciem suam ante pedes Ieschua, gratias agens ei: & ipse erat Samaritanus.
17 Respondit autem Ieschua, & dixit, Nónne decem fuerunt illi qui mundati sunt? vbi sunt nouem?
18 Nunquid discesserunt quo minus venientes darent gloriam Deo, præter hunc qui est ex populo alieno?
19 Et dixit ei, Surge, vade: fides tua 5 seruauit te.
20 Et quum interrogassent Ieschua *quidam* ex Pharisæis quando venturum esset regnum Dei: respondit, & dixit eis, Non est venturum regnũ Dei cum 6 obseruationibus.
21 Neque dicent, Ecce hic est, & ecce illic est: ecce enim regnum Dei 7 intra vos est.
22 Et dixit discipulis suis, Venient dies quibus desiderabitis videre vnum ex diebus Filii hominis, & non videbitis.
23 Et si dixerint vobis, Ecce hic est, & ecce illic est, ne abeatis.
24 Sicut enim fulgor coruscat de cœlo, & quicquid est sub cœlo illuminat: sic erit Filius hominis in die suo.
25 Prius autem futurum est vt patiatur multa, & reprobetur à generatione hac.
26 Et sicut factum est in diebus Nuach, sic erit in diebus Filii hominis.
27 Comedebant & bibebant, & ducebant vxores & dabant maritis, vsque in diem quo ingressus est Nuach 8 in arcam, & venit diluuium, & perdidit omnem hominem.
28 Et sicut rursus factum est in diebus Lut, comedebant & bibebant, & emebant, ac vendebant, & plantabant ac ædificabant:
29 In die autem quo egressus est Lut è Sedum, pluere fecit Dominus ignem & 9 sulphur è cœlo, & perdidit omnes illos.
30 Sic erit in die quo reuelabitur Filius hominis.
31 In illo die qui in tecto fuerit, & vasa eius in domo, non descendat vt tollat ea: & qui in agro fuerit non reuertatur ad *ea quæ sunt* post te.
32 Memores estote vxoris Lut.
33 Qui vult 10 seruare animam suam, perdet eam: & qui perdiderit animam suam, seruabit eam.
34 Dico vobis quòd in illa nocte duo erunt in vno lecto, vnus accipietur, & alter relinquetur.
35 Et duæ erunt molentes simul: vna accipietur, & altera relinquetur.
36 Duo erunt in agro: vnus accipietur, & alter relinquetur.
37 Responderunt, & dixerunt ei, Vbi Domine noster? Dixit ei, 11 Vbi corpus, illuc congregabuntur aquilæ.

5 Ad verb. Viuificauit te. Hebraism.

6 Id est, Cum splēdore & apparatu, qualis conspicitur in iis qui regnum terrenum capessunt.

7 Ad verb. In medio è vobis est. Syra phrasis, cui Gallica respondet, *Il est au milieu de nous*.

8 Tantum hic legitur hæc vox, & Matt. 24.28.

9 Syra vox כבריתא respondet Hebrææ גפרית mutatis literis ג in כ & פ in ב, quod ad idem prolationis organum pertineant: illæ quidem ad palatum, hæ verò ad labia.

10 Ad verb. Viuificare. Hebraismus, vt paulo pòst etiam.

11 vide Matth. 24.28.

Caput XVIII.

1 *Iudicis iniqui & viduæ parab.* 10 *De Pharisæo & Publicano.* 15 *Puerorum est regnum Dei.* 22 *Vendere omnia, & dare pauperibus.* 28. *Apostoli relinquunt omnia.* 31. *Mortem suam prædicit Christus.* 35. *Cæcus visum recipit.*

1 DIxit eis etiam parabolam vt omni tempore orarent, & non esset anxietas eis.
2 Iudex quidam erat in ciuitate quadam [1] qui à Deo non timebat, & à filiis hominis non se abscondebat.
3 Vidua autem quædam erat in ciuitate illa: & venit ad eum, & dixit, Vindica me ab aduersario meo.
4 Et [2] non volebat tempore multo, postea verò dixit apud se, Si à Deo non timeo, & à filiis hominis non me abscondo:
5 Saltem quia molestiam exhibet mihi hæc vidua, vindicabo eam, ne omni tempore veniens molesta sit mihi.
6 Et dixit Dominus noster, Audite quid dixerit iudex iniquitatis.
7 Deus autem non potius faciet vindictam pro electis suis qui clamant ad se die ac nocte, & [3] protrahet spiritum suum contra illos?
8 Dico vobis quòd faciet vindictam eorum citò: veruntamen veniet Filius hominis, & inuentuúsne est fidem super terram?
9 Et dicebat parabolam hanc contra quosdam qui confidebant in se quòd essent iusti, & contemnebant omnem hominem.
10 Duo homines ascenderunt in templum ad orandum, vnus Pharisæus, & alter publicanus.
11 Et ipse Pharisæus stabat [4] solus, & hæc orabat, Deus, gratias ago tibi quòd non sum sicut reliqui homines, raptores, iniurii, & adulteri, neque sicut hic publicanus.
12 Sed ieiuno bis in [5] sabbatho, & decimo quicquid possideo.
13 Ipse verò publicanus stabat procul, & non volebat ne oculos quidem suos attollere in cœlum, sed percutiebat super pectus suum, & dicebat, Deus, gratiosus esto mihi peccatori.
14 Dico vobis quòd descendit iste iustificatus in domum suam potius quàm ille Pharisæus: Quisquis enim extulerit seipsum, deprimetur: & quisquis depresserit seipsum, extolletur.
15 Offerebant autem ei infantes, vt tangeret eos: & viderunt illos discipuli eius, & obiurgauerunt illos.
16 Ipse verò Ieschua vocauit eos, & dixit eis. Sinite paruulos venientes ad me, & ne prohibeatis eos: illorum enim qui sunt sicut ii, illorum *inquam* est regnum cœlorum.
17 Ammin dico vobis quòd qui non acceperit regnum Dei tanquam paruulus, non intrabit in illud.
18 Et interrogauit eum quidam ex primoribus, & dixit ei, Præceptor bone, quid faciam vt hæreditatem consequar vitæ quæ est in perpetuum?

1 DIxit [1] autem eis etiam parabolam *huc spectantem*, quòd oporteret ipsos semper precari, nec [a] segnescere:
2 [b] Dicens, Iudex quidam erat in quadam vrbe, qui Deum non timebat, nec quenquam reuerebatur:
3 Erat autem in illa vrbe quædam vidua, quæ venit ad eum dicens, Vindica me ab aduersario meo.
4 Ille autem noluit per *multum* tempus: post hæc verò dixit apud se, Et si Deum non timeo, nec quenquam reuereor:
5 Tamen quia molestiam mihi exhibet vidua ista, vindicabo eam, ne ad extremum veniens [c] obtundat me.
6 Ait autem Dominus, Audite quid iudex ille iniustus dicat.
7 Deus autem non vindicabit electos suos, clamantes ad ipsum die ac nocte, [d] etiam si iram differat super ipsis?
8 Dico vobis, vindicabit eos citò. Veruntamen Filius hominis, quum venerit, num reperturus est fidem in terra?
9 ¶ [2] Dixit autem etiam quibusdam qui sibi persuaserant se iustos esse, & pro nihilo habebant reliquos, parabolam istam.
10 Duo homines ascenderant in templum vt precarentur, vnus Pharisæus, & alter publicanus.
11 [3] Pharisæus consistens seorsim hæc precabatur, Deus, gratias ago tibi, quòd non sim vt reliqui homines, rapaces, iniusti, mœchi: vel etiam vt iste publicanus.
12 Ieiuno bis [e] hebdomade, decimo quæcunque possideo.
13 Publicanus autem [f] procul stans, nolebat vel oculos in cœlum attollere: sed percutiebat pectus suum dicens, Deus, propitius esto mihi peccatori.
14 Dico vobis, descendit iste iustificatus domum suam *potius* quàm ille: quia quicunque se extollit, deprimetur: & qui se deprimit, extolletur.
15 ¶ [g] Adferebant autem ad eum etiam infantes, vt eos tangeret: [4] quum autem hoc vidissent discipuli, obiurgarunt eos.
16 Iesus verò quum [h] puerulos aduocasset, dixit, [5] Sinite puerulos venire ad me, & eos non prohibete: talium est enim regnum Dei.
17 [6] Amen dico vobis, quicunque non acceperit regnum Dei tanquam puerulus, nequaquam introibit in illud.
18 ¶ Tunc interrogauit eum quidam ex primoribus, dicens, Magister bone, quid faciendo vitam æternam possidebo?

1 Id est, Qui palàm iniquus erat, vt nec Dei nec hominum iudicium metueret.
2 Id est, Diu eam repulit & recusauit facere quòd petebat.
3 Id est, Iram suam differet contra opprimentes eos.
4 Ad verbum Inter se & animam suam. Hebraismus.
5 Vide Mat. 28. 1.

1 Deus vult nos assiduitate precandi non fatigari, sed exercere. Itaque sic luctandum cum impatientia, vt longior mora precandi cursum non abrumpat.
a *Assiduitate vel malis cedere, [illegible] ciunt qui animum [illegible] spondent.*
b *Paria cum paribus minimè conferuntur sed minus cum maiore. Si etiam ab iniquissimo iudice importunitate [illegible] netur, quantò magis [illegible] apud Deum [illegible]*
c *Ad verbum [illegible] Metaphora sumpta est à pugilibus, qui aduersarium pugnis aut cæstibus tundunt: nam sic importuni suis clamoribus quasi ictibus, [illegible] dices verberant.*
d *Quantumuis tardus videatur in vindicandis ipsorum iniuriis.*
2 Duo in primis multorum preces inanes reddunt, propriæ videlicet iustitiæ fiducia, & aliorum contemptus: quibus vitiis cor contritum ac humiliatum opponitur.
3 Etiamsi quicquid habemus, [illegible] à Deo habere [illegible] mur, nihilominus [illegible] arrogantes [illegible] mur à Deo, si vel [illegible] tillum in nostris [illegible] peribus fiduciæ [illegible] ram Deo habemus.
e *Ad verbum [illegible] : sabbathum [illegible] pro hebdomade [illegible] tur.*
Sup. 14. 11. Mat. 23. 12. Mat. 19. 13. Mar. 10. 13.
f *Pro ædibus [illegible] loco [illegible] miliore.*
g *[illegible] abigebant, [illegible] legendi consuetudo dicitur [illegible] accersiti, qua [illegible] adferat.*
4 Christum corpus suæ sensu [illegible] in sibi [illegible] ropelarum [illegible]
h *Si adferebantur, tenerrimi itaque [illegible] confirmatur [illegible] infantes [illegible]*
6 Paruulis

illud autem obseruandum aduersus hostes pædobaptismi. 5 Etiam infantes fidelium in gratuito fœdere comprehenduntur. Innocentia Christianorum ornamentum. *Mat. 19. 16. Mar. 10. 17.*

19 Dixit

19 Dixit autem ei Iesus, Cur me dicis bonum?
nemo bonus nisi vnus, *nempe* Deus.
20 Mandata nosti, Ne mœchare, Ne occidito: Ne furare, Ne falsum testimonium dicito: Honora patrem tuum & matrem tuam.
21 Ille autem dixit, Hæc omnia obseruaui à iuuentute mea.
22 i Iesus verò his auditis dixit ei, Adhuc vnum tibi deest: omnia quæ habes vende, & distribue pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo: & adesdum sequere me.
23 At ille his auditis, valdè tristis factus est: nam diues erat valdè.
24 l Quum autem vidisset Iesus eum valdè tristem factum, dixit, Quàm difficilè qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt!
25 Facilius est enim camelum per foramen acus introire, quàm diuitem in regnum Dei introire.
26 Qui verò istud audierant, dixerunt, Et quis potest saluus fieri?
27 Ipse autem dixit, Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum.
28 Dixit autem Petrus, Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te.
29 i Ipse verò dixit eis, Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut parentes, aut fratres, aut vxorem, aut liberos, regni Dei causa,
30 Qui non recepturus sit multiplicia hoc tempore, & in seculo venturo vitam æternam.
31 ¶ Iesus autem, assumptis illis duodecim, dixit eis, [h] Ecce ascendimus Hierosolymã, i & perficientur omnia quæ scripta sunt per Prophetas de filio hominis.
32 Tradetur enim Gentibus, & illudetur, & contumeliis afficietur, & conspuetur:
33 Et postquam eum flagellaverint, trucidabunt: sed die tertia resurget.
34 k Ipsi verò nihil horũ intellexerunt: erantque ista verba ipsis occulta, nec cognouerunt quæ dicebantur.
35 ¶ [l] Factum est autem dum ipse appropinquaret Iericho, cæcus quidam sedebat apud viam mendicans.
36 Quum igitur *is* audisset turbam prætereuntem percontabatur quid hoc esset.
37 Nuntiauerunt autem ei, Iesum Nazarenum transire.
38 Tunc clamauit, dicens Iesu filii Dauid miserere mei.
39 [m] Et qui præibant, obiurgabant eum vt sileret: ipse verò multò magis clamabat, Fili Dauid miserere mei.
40 Iesus autem quum substitisset, iussit eum adduci ad se: & quum is appropinquasset, interrogauit eum,
41 Dicens, Quid tibi vis faciam? Ille verò dixit, Domine, vt visum recipiam.
42 Et Iesus dixit ei, Recipito visum: fides tua te seruauit.
43 Illico igitur visum recepit, ac sequebatur eum glorificans Deum, & totus populus quum *hoc* vidisset, tribuit laudem Deo.

19 Dixit ei Ieschua, Quid vocas tu me bonum? & non est bonus nisi vnus Deus?
20 Mandata nosti, Non occides, & non cõmittes adulterium, & Non furaberis, & Nõ testaberis testimonium mendacii: Honora patrem tuum & matrem tuam.
21 Dixit ei, Hæc omnia seruaui à pueritia mea.
22 Quum audiuisset autem Ieschua, dixit ei. Vnum deest tibi: abi, vende quicquid est tibi, & da pauperibus, & erit tibi thesaurus in cœlo: & [6] veni post me.
23 Ille autem quum hæc audiuisset, mœstitia affectus est: diues enim erat valdè.
24 Et quum vidisset Ieschua quòd mœstitia affectus esset, ait, Quàm difficile est eis quibus sunt opes vt ingrediantur in regnum Dei!
25 [7] Facilius est camelo vt in foramen acus ingrediatur, quàm diues in regnum Dei.
26 Dicunt ei qui audierunt, Et quis potest seruari?
27 Ieschua autem dixit, Ea quæ apud filios hominis non possunt, apud Deum fieri possunt.
28 Dixit ei Schemeun Cipha, Ecce, nos reliquimus omnia, [8] & iuimus post te.
29 Dixit ei Ieschua, Ammin dico vobis quòd nemo est qui reliquerit domum, aut parentes, aut fratres, aut vxorem, aut filios propter regnum Dei,
30 Et non recepturus sit [9] cum duplicationibus multis hoc tempore, & in seculo futuro vitam quæ est in æternum.
31 Et accepit Ieschua duodecim suos, & dixit eis, Ecce, ascendimus Vrischelem, & perficientur omnia quę scripta sunt in Prophetis de Filio hominis.
32 Tradetur enim Gentibus, & illudent ei, & spuent in faciem eius:
33 Et flagellabunt eum, & ignominia afficient eum, & occident eum: & die tertia resurget.
34 Ipsi verò [10] vnum ex his non intellexerunt, sed absconditum erat ab eis verbum hoc, nec cognoscebant ea quæ dicebantur.
35 Et quum appropinquaret Irichu, cæcus quidam sedebat iuxta viam, & mendicabat.
36 Et audiuit vocem turbæ transeuntis, & interrogabat quisnam hic esset.
37 Dicunt ei, Ieschua Natzeraia transit.
38 Et clamauit, & dixit, Ieschua fili Dauid, miserere mei.
39 Et ii qui proficiscebantur ante Ieschua obiurgabant eum vt taceret: ipse verò amplius clamabat, Fili Dauid miserere mei.
40 Et stetit Ieschua, & præcepit vt vocarent eum ad se: & quum accessisset ad se, interrogauit eum,
41 Et dixit ei, Quid vis tu *vt* faciam tibi? Ille verò dixit, Domine mi, vt videam.
42 Et Ieschua dixit ei, Videto, fides tua [11] seruauit te.
43 Et eadem hora vidit, [12] & veniebat post eum, & glorificabat Deum, & vniuersus populus qui viderat, dabat gloriam Deo.

6 Id est, Sequere me. Hebraismus.

7 Vide quæ de hac Syra voce scripsimus Matth. 19. 24.

8 Id est, Sequuti sumus. Hebraismus.

9 Id est, Duplum eius quod amiserit innumeris vicibus multiplicatum.

10 Id est, Nullum horum verborum intellexerunt. Hebraismus iam sæpius obseruatus.

11 Ad verbum, Viuificauit te. Hebraismus.

12 Id est, Sequebatur eum. Hebr.

Caput XIX.

2 Zacchæus Publicanus. 13 Mina serui data ad negotiationem. 29 Iesus ingreditur Ierosolymam. 41 Flens prædicit vrbis excidium. 45 Vendentes eiicit è templo.

1 ET quum ingressus esset Ieschua, ac trã-
siret per Irichu,
2 Homo quidam cuius nomen erat Zac-
cai, diues erat, & maximus publicanorum:
3 Et volebat videre Ieschua quisnam esset
neque poterat præ turba, quia statura sua
pusillus esset Zaccai.
4 Et accurrit ante Ieschua, & ascendit in fi-
cum [1] syluestrem, vt videret eum: quia si-
militer futurum erat vt transiret.
5 Quumq; venisset ad illum locum Ieschua,
vidit eum, & dixit ei, Festina, descende Zac-
cai: hodie enim oportet vt in domo tua sim.
6 Et festinans descendit, & accepit eum gau-
dens.
7 Quum viderent autem, omnes murmura-
bant, & dicebant, Ad hominem peccato-
rem ingressus diuertit.
8 Stetit autem Zaccai & dixit Ieschua, Ecce,
domine mi, dimidium facultatum mearum
do pauperibus, & cuique id quod iniuria
abstuli, [2] quadruplo restituo.
9 Dixit ei Ieschua, Hodie facta est salus do-
mui huic, eo quòd etiam hic filius est Abra-
hami.
10 Venit enim Filius hominis vt quærat &
seruet id quod perierat.
11 Et quum audiuissent hæc, adiecit dicere
[3] parabolam eo quòd propinquus esset V-
rischelem, & putarent quòd eadem hora
futurum esset vt manifestaretur regnum
Dei.
12 Et dixit, Homo quidam [4] cognationis am-
plæ, profectus est in regionem longinquam
vt acciperet sibi regnum, & reuerteretur.
13 Et vocauit decem seruos suos, ac dedit
eis decem [5] minas, ac dixit eis, Negotiemi-
ni donec veniam.
14 [6] Filii autem ciuitatis eius oderant eum,
& miserunt nuntios post eum, ac dixerunt,
Nolumus vt regnet super nos iste.
15 Et quum accepisset regnum, & reuersus
esset, dixit vt vocarent ad se illos seruos su-
os quibus dederat argentum, vt cognosce-
ret quid quisque illorum negotiatus esset.
16 Et venit primus, ac dixit, Domine mi, mi-
na tua decem minas lucrifecit.
17 Dixit ei, Euge serue bone: quia in modi-
co inuentus es fidelis, eris potestatem ha-
bens super decem oppida.
18 Et venit secundus, ac dixit, Domine mi,
Mina tua quinque minas fecit.
19 Dixit etiam huic, Etiam tu eris potestatem
habens super quinque oppida.
20 Et venit alius, ac dixit, Domine mi, ecce,

1 IEsus [1] autem ingressus Iericho transibat.
2 Et ecce, quidam qui nomine vocaba-
tur Zacchæus, [2] magister publicanorum, &
diues:
3 Studebatque videre quis esset Iesus: nec
poterat præ turba, quòd statura paruus es-
set.
4 Præcurrens ascendit in sycomorum, vt eum
videret: quoniam futurum erat vt illac tran-
siret.
5 Vt autem venit ad eum locum, suspiciens
Iesus, eum vidit, & dixit ei, Zacchæe festi-
nans descende: hodie enim domi tuæ opor-
tet me manere.
6 Tum is festinans descendit, & excepit eum
gaudens.
7 [2] Et omnes quum hoc vidissent, murmu-
rabant, dicentes eum ingressum esse ad ho-
minem peccatorem, vt *ibi* diuersaretur.
8 [3] Adstans autem Zacchæus dixit Domino,
Ecce, dimidium bonorum meorum, Domi-
ne, do pauperibus: & siquid cuipiam [b] per
calumniam eripui, reddo quadruplum:
9 Dixit autem ei Iesus, Hodie salus domui
huic contigit [c] eo quòd ipse quoque est [d] fi-
lius Abraham.
10 Venit enim Filius hominis vt quærat &
seruet quod perierat.
11 ¶ [4] Hæc autem ipsis audientibus, pergens,
dixit parabolam, eo quòd esset prope Hie-
rusalem, & quòd putarent fore vt illicò reg-
num Dei appareret.
12 Dixit ergo, Homo quidam nobilis profe-
ctus est in regionem longinquam, vt accipe-
ret sibi regnum, ac reuerteretur.
13 [5] Vocatis autem decem seruis suis, dedit
eis decem minas, & dixit eis, Negotiamini
donec veniam.
14 Ciues autem eius oderant eum, miserunt-
que legationem post eum, dicentes, Nolu-
mus hunc regnare in nos.
15 Et factum est quum rediisset accepto re-
gno, tum iussit vocari seruos illos ad se qui-
bus dederat pecuniam: vt cognosceret quis
quid negotiatus esset.
16 Adfuit autem primus, dicens, Domine,
[e] mina tua decem minas lucrifecit.
17 *Ille* autem ait ei, Benè habet serue bone:
quia in minimo fuisti fidelis, habeto pote-
statem super decem vrbes.
18 Et alter venit, dicens, Domine, mina tua
confecit quinque minas.
19 *Ille* verò & isti dixit, Tu quoque præesto
quinque vrbibus.
20 [6] Et alius venit, dicens, Domine, ecce,

1 Syra vox פכירתא significat degenerem & insipidam: vnde dicitur etiam de sale infatuato, & qui à pristina sua præstantia degenerauit: neque alibi quàm in hac paraphrasi facilè reperiatur.

2 Ad verbum, Cum quatuor id est, Quadruplum vltra id quod abstulerim, Respicit ad pœnam in fures constitutam Exod. 21. in fine.

3 In textu erat מרלתא id est Verb. sed librarii incuria literæ transpositæ fuerant: quem errorem, licet inter animaduersos non commemoretur, restituere non dubitaui, ac scripsi מתלא.

4 Id est, Ortus genere claro, Prænobilis.

5 Minam Hebraicam docet Ezech. 45. 12. continere sexaginta siclos. Atque vt sicli duo erant diuersi valoris, communis continens duos denarios, & sanctuarii duplo maior, sic etiam mina duplex fuit, communis & sanctuarii. Mina ergo communis 60. communes siclos, hoc est 120 denarios continebat: mina verò maior 60. siclos sanctuarii, hoc est 240 denarios. De valore autem denarii vide quæ annotauimus Matth. 18.

6 Id est, Ciues e ius Hebraismus.

1 Christi gratia eos potissimum præuenit qui maximè videbantur ab ea alieni.

2 Præfectum publicanorum intellige qui ibi conueniebant. Erant enim publicani necessariò in societates distributi, vt ex infinitis locis orationum Ciceronis apparet.

2 Mundus gratiam Dei repudians, iniquè tamen fert eam ad alios transferri.

3 Exemplum veræ resipiscentiæ ex effectu intelligitur.

b *Ad verb. per sycophantiam, cuius vocabuli propria significatio videtur quadrare in personam magistri publicanorum: Istis enim fieri moris fuit latrocinia per fraudem exercere respub. [illegible], & hoc obtentu [illegible] dari, vt si quis [illegible] rum rapacitati [illegible] nat, iniuriam [illegible] fieri clamitent.*

c *Id est, quandoquidem.*

d *Filium esse Abrahæ, nihil aliud declarat quam gratia electum esse, & vestigiis fidei Abrahæ insistere Rom. 4. 12. & opera Abrahæ facere, Ioh. 8. 39. ex quibus demum rectè colligitur certa futuræ salutis expectatio, Rom. 8. 29. quòd autem ex Zacchæi fide colligit Dominus totius familiæ salutem, æstimandum est ex ratione fœderis quod cum ipso Abrahamo ita sancitum est, vt eius familiam comprehenderet. idemque fœderis tessera signum, quæ cum tota Abrahami familia fuit communicata: ita tamen vt Domino interim maneat libera eligendi vel reprobandi facultas.*

Mat. 18. 11.

4 Patienter expectandum Dei iudicium, quod suo demum tempore patefiet.

3 Tria sunt hominum genera in Ecclesia, vnum eorum qui a Christo quem non cernunt, deficiunt: alterum eorum qui pro suæ vocationis ratione, donis ab eo acceptis ad ipsius gloriam & proximorum commodum industriè & probè vtuntur: tertium, eorum qui præ ignauia torpent. Primos igitur illos suo tempore apparens Dominus iustis pœnis vlciscetur: secundos gratis beabit pro laborum quos sustinuerint ratione: ignauos autem, vt inutiles, etiam plectet. e *Mina fuit Græcorum numisma, cuius precium denarii centum, æstimatione aureorum circiter decem, seu eorum, qui taleri vocantur, duodecim.* 6 In eo qui ignauam vitam deliberando & contemplando consumunt.

mina

mina tua quam habui sepositam in sudario:
21 Timui enim te, quòd homo sis austerus:
aufers quod non deposuisti, & metis quod
non seminasti.
22 Tum *ille* dixit ei, Ex ore tuo te iudicabo,
serue male: sciebas me hominem austerum
esse, qui auferam quod non deposui, & me-
tam quod non seminaui:
23 Quare igitur non dedisti pecuniam meam
apud [f] mensam, & ego veniens, cum vsuris
eam exegissem?
24 Et astantibus dixit, Tollite ab eo minam,
& date ei qui decem minas habet.
25 *Illi* verò dixerunt ei, Domine, habet de-
cem minas.
26 *At ille*, Nam, *inquit* dico vobis, Omni ha-
benti dabitur: ei autem qui non habet, eti-
am quod habet, adimetur.
27 Quinetiam meos illos inimicos qui nolu-
erunt me regnare supra se, adducite huc, &
iugulate coram me.
28 Et his dictis, [g] antegrediebatur ascendens
Hierosolymam.
29 ¶ ‖ 7 Et factum est quum appropinquasset
Bethphage & Bethaniæ, ad montem qui
vocatur Olearum, misit duos ex discipulis
suis.
30 Dicens, Abite in vicum qui est ex aduer-
so: in quem introeuntes, [h] inuenietis pul-
lum alligatum, cui nemo vnquam homi-
num insedit: solutum eum adducite.
31 Et si quis vos interrogauerit, Quare sol-
uitis? Sic dicetis ei, Quoniam eo opus est
Domino.
32 Profecti autem qui missi erant, inuenerunt
prout eis dixerat.
33 Soluentibus autem ipsis pullum, dixerunt
eis domini eius, Quare soluitis pullum?
34 Ipsi verò dixerunt, Quoniam eo opus est
Domino.
35 Duxerunt igitur eum ad Jesum. Et palliis
suis pullo iniectis, imposuerunt Jesum.
36 Eunte autem ipso, substernebant pallia
sua in via.
37 Et quum iam appropinquaret ad descen-
sum montis Olearum, cœpit omnis multitu-
do discipulorum gaudentes laudare Deum
voce magna, de omnibus quas viderant vir-
tutibus,
38 Dicentes, Benedictus Rex ille qui venit
in nomine Domini: pax in cœlo, & gloria in
locis altissimis.
39 Et aliqui Pharisæorum è turba dixerunt
ei, Præceptor obiurga discipulos tuos.
40 [g] Ipse verò respondens dixit eis, [i] Dico vo-
bis, si siluerint isti, mox lapides clamaturos.
41 ‖ 9 Et vt appropinquauit, visa vrbe, fleuit su-
per ea,
42 Dicens, [k] Nempe si [l] vel tu nosses [m] vel hoc
saltem [n] tuo die, quæ [o] ad pacem tuam *perti-
nent*. Sed *ea* nunc occulta sunt oculis tuis.
43 Nam veniet tempus aduersum te, quo
circumiicient tibi inimici tui vallum, & cir-
cuncingent te, & constringent vndique:
44 Teque solo æquabunt, & filios tu-
os intus: neque relinquent in te lapi-

mina tua illa quæ erat apud me, posita est
in linteo.
21 Timui enim abs te, quòd homo sis durus,
& tollas id quod non posuisti, ac metas id
quod non seminasti.
22 Dixit ei, Ex ore tuo te iudicabo, serue ma-
le: noueras me quòd homo sim durus, & tol-
lam id quod non posui, & metam id quod
non seminaui.
23 Quare non dedisti argentum meum ad
mensam? & ego venissem, & exegissem
eam cum vsuris suis.
24 Et illis qui stabant ante se, dixit, Accipite
ab eo minam, & date ei apud quem sunt de-
cem minæ.
25 Dicunt ei, Domine noster sunt penes eum
decem minæ.
26 Dixit illis, Dico vobis quòd omni cui est,
dabitur: ab eo autem cui nõ est etiam quod
est ei auferetur.
27 Veruntamen illos inimicos meos qui no-
luerunt vt regnarem super eos, adducite, &
interficite eos coram me.
28 Et quum dixisset hęc Jeschua, progressus
est vt proficisceretur Vrischelem.
29 Et quum appropinquasset Beth-Phageh,
& Beth-Aniah iuxta montem qui vocatur
mons loci Oliuarum, misit duos ex discipu-
lis suis:
30 Ac dixit eis, Jte in pagum illum qui contra
nos est: & quum intrabitis, ecce, inuenietis
pullum qui alligatus est, super quem nunquã
homo equitauit: soluentes adducite eum.
31 Et si quis interroget vos, Quare soluitis
illum, sic dicite ei, Domino nostro necessa-
rius est.
32 Et abierunt ii qui missi sunt: & inuene-
runt sicut dixerat eis.
33 Quumque soluerent pullum, dixerunt eis
domini eius, Quid soluitis pullum istum?
34 Et dixerunt eis Quia Domino nostro ne-
cessarius est.
35 Et adduxerunt eum ad Jeschua, & iniece-
runt super pullum vestimenta sua, & equita-
re fecerunt Jeschua super eum.
36 Dum autem proficisceretur, expandebant
vestimenta sua in via.
37 Et quum appropinquauit ad descensum
montis loci Oliuarum, cœperunt vniuersa
turba discipulorum lætari, & glorificare
Deum voce elata super omnibus virtutibus
quas vidissent.
38 Et dicebant, Benedictus est rex qui venit
in nomine Domini: pax in cælo, & gloria in
excelsis.
39 Quidam autem ex Pharisæis è medio tur-
barum dixerunt ei, Domine mi obiurga di-
scipulos tuos.
40 Dixit eis, Dico vobis quòd si ii tacuerint,
lapides clamabunt.
41 Et quum appropinquaret, & videret ipsam
vrbem, fleuit super eam.
42 Ac dixit, O si cognosceres hęc quæ sunt pa-
cis tuæ, saltem in hoc die tuo: nunc autem
abscondita sunt ab oculis tuis.
43 Venient autem tibi dies quibus circun-
dabunt te inimici tui, & coarctabunt te vn-
dique.
44 Et subuertent te & filios tuos in medio
tui, neque relinquent in te lapidem super

lapidem, propterea quòd non noueris tempus visitationis tuæ.
45 Et quum ingressus esset in templum, cœpit eiicere eos qui vendebant in illo, & qui emebant.
46 Et dixit eis, Scriptum est, Domus mea, domus orationis est: vos autem fecistis eam speluncam latronum.
47 Et ipse docebat quotidie in templo: summi autem sacerdotes, & Legisperiti, & seniores populi quærebant perdere eum.
48 Et non inueniebant quid facerent ei: vniuersus enim populus appensus erat ei vt audiret eum.

lapidem super lapidem: eo quòd non noueris p tempus illud visitationis tuæ.
45 ¶ 10 Et ingressus in templum, cœpit eiicere eos qui vendebant in eo & emebant:
46 Dicens eis, Scriptum est, Domus mea, domus præcationis est: vos autem fecistis eam speluncam latronum.
47 Et docebat quotidie in templo. Primarii verò sacerdotes & Scribæ, & primores plebis studebant eum perdere:
48 Nec inueniebant quid facerent: totus enim populus pendebat ab ipso, quum eum audiebat.

Matt.21.12. marc. 11.11.

p *Id est, Hoc temporis punctum quo Deus inuisit.*

10 Christus Hierusalem ingressus visibili adiecto symbolo docet sibi à Patre mandatas purgandi templi partes.

Matt.21.13. marc. 11.17. esa.5.6.7. Iere.7.11. Mar.11.18.

Caput XX.

4 *Quæstio, Baptismus Johannis vnde.* 9 *Sacerdotum impietas, vineæ & agricolarum similitudine notatur.* 21 *Tributum Cæsari reddendum.* 27 *Sadducæos negantes resurrectionem conuincit Chr.* 41 *Christus quomodo filius Dauidis.*

1 Factumque est 1 in vno ex diebus, quum doceret in templo, & euangelizaret, surrexerunt aduersus eum summi sacerdotes & Legisperiti cum senioribus:

1 Id est, Quodam die. Hebraismus.

2 Et dixerunt ei, Dic nobis in qua potestate hæc facis, & quis est qui dedit tibi potestatem hanc?

2 Hoc Syrum verbum alibi me legisse non minimi.

3 Respondit Jeschua, & dixit eis, Interrogabo vos ego quoque sermonem & dicite mihi,
4 Baptismus Iuchannan è cœlo erat, an ex filiis hominis?
5 Illi autem ratiocinabantur in seipsis, & dicebant, Si dixerimus, E cælo: dicet nobis, Et quare non credidistis ei?
6 Si verò dixerimus, Ex filiis hominis, lapidabit nos populus vniuersus: persuasi enim sunt quòd Juchannan Propheta sit.
7 Et dixerunt ei, Non nouimus vnde sit.
8 Dixit ei Jeschua, Neque ego dico vobis in qua potestate hæc facio.
9 Et cœpit dicere populo parabolam hanc, Homo quidam *erat* qui plantauit vineam, & possidendam tradidit eam agricolis, & 2 peregrinatus est tempore multo.
10 Et in tempore misit seruum suum ad agricolas, vt darent ei de fructibus vineæ. Agricolæ autem percusserunt eum, & remiserunt eum inanem.
11 Et adiecit, & misit seruum suum alium: illi autem etiam ipsum percusserunt & ignominia affecerunt, & remiserunt eum vacuum.
12 Et adiecit, & misit tertium: illi autem etiã ipsum contunderunt, & eiecerunt eum.
13 Dixit dominus vineæ, Quid faciam? mittam filium meum dilectum: iam videbunt eum, & abscondent se.
14 Quum autem vidissent eum agricolæ, ratiocinabantur apud semetipsos, & dicebant, Iste est hæres: venite, occidamus eum: & erit hæreditas nostra.
15 Et eiecerunt eum extra vineam, & occiderunt eum. Quid igitur illis faciet dominus vineæ?
16 Veniet, & perdet agricolas istos, & dabit vineam aliis. Quum autem audiuissent, dixerunt, Ne sit hoc.
17 Ipse autem intuitus est eos, & dixit, Et

4 Id est, Absit.

1 ET 1 factum est quodam dierum illorum, vt quum ipse doceret populum in templo, & euangelizaret, superuenerint a primarii sacerdotes & Scribæ cum senioribus.
2 Et dixerunt ei, Dic nobis qua autoritate ista facias, aut quis ille sit qui dedit tibi istam autoritatem?
3 Respondens autem dixit eis: Interrogabo vos & ego rem quandam: dicite igitur mihi,
4 Baptismus Johannis à cœlo erat, an ex hominibus?
5 Et illi ratiocinati sunt apud se, dicentes, Si dixerimus, E cælo: dicet, Quare ergo non credidistis ei?
6 Sin autem dixerimus, Ex hominibus, tota plebs lapidabit nos: persuasum enim est ei Johannem Prophetam esse.
7 Responderunt igitur se nescire vnde *esset*.
8 Tunc Jesus dixit eis, Neque ego dicam vobis qua autoritate hæc faciam.
9 ¶ 2 Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc, Quidam plantauit vineam, & elocauit eam agricolis: & peregrè abfuit multum tempus.
10 Et in tempore misit seruum ad illos agricolas, vt darent ex fructu vineæ: qui cæsum illum ablegarunt inanem.
11 *Ille* verè perrexit alterum seruum mittere: at ipsi hunc quoque cæsum & contumelia affectum ablegarunt inanem.
12 Et perrexit mittere tertium: at illi & istum vulneratum eiecerunt.
13 Dixit autem dominus vineæ, Quid faciam? mittam filium illum meum dilectum: forsitan cùm hunc viderint, reuerebuntur.
14 Viso autem eo, agricolæ colloquuti sunt inter se, dicentes, Iste est hæres: venite, trucidemus eum, vt nostra fiat hæreditas.
15 Et eiectum eum extra vineam, trucidarunt. Quid ergo faciet eis dominus vineæ?
16 Veniet & perdet agricolas istos, & dabit vineam aliis. *Hoc* autem quum audissent, dixerunt, Absit.
17 Ille verò intuitus eos ait, Quid illud est ergo

Mat.21.24. mar. 11.27.

1 Victi quod ad doctrinæ veritatem attinet Pharisæi, de vocatione externa controuersiam mouent, & propriæ conscientiæ testimonio conuincuntur.

a *Principes sacerdotum, erant præfecti legionis. Scribæ, interpretes legis. Seniores: qui de magistratu erant politico.*

Matt.21.33. marc.12.1. esa.5.15. Iere.2.21.

2 Minimè nouum est summos esse Christi & ipsius seruorum hostes qui in ipso Dei sacrario versantur. Sed hoc ipsum dem impunè tulerunt.

Psal.118.22. esa.8.26 act.4.11. rom.9.33. 1.pet.2.18.

ergo quod scriptum est, Quem lapidem re-
probauerunt ædificantes, is factus est caput
anguli?
18 Quisquis ceciderit super illum lapidem,
Conquassabitur, super quem autẽ ceciderit,
dissipabit eum.
19 Tum studuerunt primarii sacerdotes &
Scribæ iniicere in eum manus eo ipso mo-
mento: sed timuerunt plebem: cognoue-
runt enim *eum* aduersus ipsos dixisse simili-
tudinem istam.
20 [3] Itaque [b] obseruantes *eum*, miserunt [c] in-
sidiatores, qui se iustos esse simularent: vt
[d] carperent eius sermonem, tradituri eum
imperio & [e] potestati Præsidis.
21 Qui interrogauerunt eum dicentes, præ-
ceptor, scimus te rectè dicere & docere,
[f] nec accipere personam, sed viam Dei in
veritate docere:
22 [g] Licet nobis censum dare Cæsari, an
non?
23 Animaduersa autem eorum calliditate,
dixit eis, Quid me tentatis?
24 Ostendite mihi denarium: cuius habet
imaginem & inscriptionem? Respondentes
autem dixerunt, Cæsaris.
25 Tunc dixit eis, Reddite igitur quæ *sunt* Cę-
saris, Cæsari: & quæ *sunt* Dei, Deo.
26 Itaque non potuerunt verba eius carpere
coram populo, & mirati super eius respon-
so, siluerunt.
27 [4] Accedentes autem quidam Sadducæo-
rum (qui negant esse resurrectionem) inter-
garunt eum,
28 Dicentes, præceptor, Moses scripsit nobis,
Si cuius frater mortuus fuerit habens vxo-
rem, & sine liberis mortuus fuerit, vt eius
frater accipiat vxorem illam, & excitet se-
men fratri suo.
29 Septem ergo fratres fuerunt: quorum pri-
mus accepta vxore mortuus est sine libe-
ris.
30 Accepit igitur eam secundus, *qui* & ipse
mortuus est sine liberis.
31 Deinde tertius accepit eam: itidem au-
tem & illi septem: nec reliquerunt liberos,
& mortui sunt.
32 Post omnes autem mortua est & mulier.
33 In resurrectione ergo, cuius eorum erit
vxor? nam illi septem habuerunt eam vxo-
rem.
34 Tum respondens dixit eis Iesus, [h] Filii hu-
ius ęui ducunt vxores, & nuptum dantur:
35 Qui verò digni habiti fuerint qui æuum
illud consequantur, & resurrectionem ex
mortuis; neque ducunt vxores, neque nup-
tum dantur:
36 Neque enim mori possunt amplius: pares
enim Angelis sunt: & filii sunt Dei, quum
sint [i] filii resurrectionis.
37 Mortuos autem excitari, etiam Moses in-
dicauit apud rubum, quum dicit Dominum
Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum
Iacob.
38 Nam Deus non est mortuorum, sed viuo-
rum: omnes enim viuunt [k] ei.
39 Respondentes autem ei quidam ex Scri-
bis dixerunt, præceptor, bene dixisti.
40 Nec amplius audebant eum quicquam in-
terrogare.

quid est quod scriptum est? Lapis quem re-
probauerunt ædificantes, is factus est [4] præ-
cipuum cornu anguli.
18 Et omnis qui ceciderit super ipsum lapidẽ,
conteretur: & omnis super quem ille cadet,
disperget eum.
19 Quærebant autem summi sacerdotes &
Legisperiti vt iniicerent in eum manus ea-
dem hora, & timuerunt à populo, cogno-
uerunt enim quòd de eis loquutus esset pa-
rabolam hanc.
20 Et miserunt ad eum exploratores simu-
lantes se tanquam iustos, vt carperent eum
in sermone, & traderent eum iudicio & po-
testati Præsidis.
21 Et interrogauerunt eum, ac dixerunt ei,
Præceptor, nouimus quòd rectè loqueris &
doces, & non [5] assumis vultum, sed in veri-
tate viam Dei doces:
22 Licet nobis vt demus argentum capitatio-
nis Cæsari, an non?
23 Ipse autem intellexit astutiam eorum: &
dixit, Quid vos tentatis me?
24 Ostendite mihi [6] denarium, Cuius est in
ea imago & descriptio? Illi autem dixerunt,
Cæsaris.
25 Dixit eis Ieschua, Date igitur *quæ sunt*
Cæsaris, Cæsari, & *quæ* Dei, Deo.
26 Et non potuerunt carpere ex eo verbum
coram populo: & mirati sunt super responso
eius, & tacuerunt.
27 Accesserunt autem quidam ex Zaddukæ-
is, qui dicunt quòd resurrectio non est: &
interrogauerunt eum,
28 Ac dixerunt ei, Præceptor, Musche scri-
psit nobis quòd si alicuius moriatur frater,
cui sit vxor absque filiis, accipiat frater eius
vxorem eius, & exsuscitet semen fratri suo.
29 Septem autem fratres erant, & primus ac-
cepit vxorem, & mortuus est absque filiis.
30 Et accepit eam secundus in vxorem suam,
& ipse mortuus est absque filiis.
31 Et tertius rursus accepit eam, & similiter
quoque illi septem, & mortui sunt, neque
reliquerunt filios.
32 Et mortua est nouissimè etiam mulier.
33 In resurrectione ergo, cuius ex eis erit vx-
or? ipsi enim septem acceperunt eam.
34 Dixit eis Ieschua, Filii seculi huius accipi-
unt vxores, & vxores fiunt viris:
35 Illi verò qui illo seculo digni sunt, & resur-
rectione quæ est [7] à mortuis non accipiunt
vxores, neque etiam [8] vxores fiunt mari-
tis.
36 Neque enim rursus mori possunt, nam si-
cut Angeli sunt: & filii sunt Dei, quia fue-
runt filii resurrectionis.
37 Quòd verò resurgant mortui, etiam Mus-
che declarauit. Commemorauit enim in ru-
bo, quum diceret, Dominus Deus Abraham,
& Deus Ischak, & Deus Iaakub.
38 Deus autem non est mortuorum, sed vi-
uentium: omnes enim viuunt ei.
39 Et responderunt quidam ex Legisperitis,
& dixerunt ei, Præceptor, bene dixisti.
40 Neque rursus ausi sunt interrogare eum de
re aliqua.

4 Id est, Tanquam summus & præcipuus, qui eminet inter angulares lapides, vt cornu in capite animalis.

5 Id est, Non fingis aut dissimulas. Vide annotata in vocem hypocritæ, Matth. 6.

6 De valore denarii vide Matth. 18. 28.

7 Ad verbum, De inter mortuos vt Gallicè *D'entre les morts*.

8 Id est, Nubunt Hebraismus.

41 Et dicebat eis, Quomodo dicunt Legisperiti de Christo quòd filius est Dauidis?
42 Et ipse Dauid dicit in libro Psalmorum, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextera mea,
43 Vsque dum posuero inimicos tuos sub pedibus tuis.
44 Si igitur Dauid vocauit eum Dominum meum, quomodo filius eius est?
45 Et quum vniuersus populus audiret, dixit discipulis suis,
46 Cauete à Legisperitis, qui volunt ambulare in stolis, & amant [9] pacem in plateis, & primos consessuum in synagogis, & primos accubituum in cœnis.
47 Qui comedunt domos viduarum, prætextu quòd prolixas faciunt precationes suas: ipsi accipient [10] iudicium maius.

41 Dixit autem eis, Quomodo dicunt Christum filium esse Dauid?
42 [5] Et ipse Dauid dicit in libro Psalmorum, Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meam.
43 Vsquedum posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum.
44 [l] Dauid ergo Dominum eum vocat, & quomodo filius eius est?
45 Audiente verò toto populo, dixit discipulis suis,
46 [6] Cauete à Scribis, qui volunt ambulare stolati & amant salutationes in foris, ac primos consessus in conuentibus, & primos accubitus in cœnis.
47 Qui [m] deuorant domos viduarum, [n] & in speciem precibus longis vtuntur: isti auferent grauius iudicium.

9 Id est, salutationem. Hebraismus.
10 Id est, Condemnationem Hebraism.

Matth. 22. 44. mar. 12. 35. Psalm. 110. 1.
5 Christus sic est filius Dauidis secundum carnem, vt sit eiusdē dominus (vtpote æternus Dei filius) secundum Spiritum.
l *Hoc Pharisæis insolubile est, quia à Messia tantum sentiunt, tanquam de rege aliquo magnifico: non autem Deum agnoscunt.*
Sup. 11. 43. mat. 23. 6. mar. 12. 38.
6 Vitandum ambitiosorū & auarū pastorū exemplum.
m *Metonymia est, bona atque ...*
n *Hu verbis ... Christus pietatem ... non serio esse ... in ore tantum ... in pectore.*

CAPVT XXI.

1 *Viduæ supra opes liberalitas.* 5 *De tempore ruinæ templi:* 19 *Et Jerusalem.* 25 *Signa præcedentia extremum iudicium.*

1 Intuitus est autem Ieschua diuites illos qui iniiciebant in [1] gazophylacium oblationes suas.
2 Et vidit etiam viduam vnam pauperem quę iniecit [2] octauas *partes* duas:
3 Et dixit, Verè dico vobis quòd hæc vidua pauper iniecit amplius quàm vllus.
4 Omnes enim hi ex eo quod supererat eis, iniecerunt in locum oblationis Dei: hæc verò ex penuria sua omne quod possidebat iniecit.
5 Et quum dicerent quidam de templo quòd lapidibus pulchris & oblationibus ornatum esset, dixit eis Ieschua,
6 Hæc sunt quę spectatis vos: Venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidē, qui non diruatur.
7 Et interrogabant, ac dicebant, Præceptor, quando hæc fient? & quod est signum quòd appropinquant hæc vt fiant?
8 Ipse verò dixit eis, Videte ne erretis, multi enim venient in nomine meo, & dicent, Ego sum Christus: & tempus appropinquat [3] ne autem iueritis post eos.
9 Et quum audiueritis bella & tumultus ne timeatis: futurum est enim vt hæc prius fiant, sed nondum appropinquauit finis.
10 Surgit enim gens contra gentem & regnum contra regnum:
11 Et *terræ* motus magni erunt [4] in singulis locis, & fames, & mortes: & erunt terrores [5] & propulsationes, & signa magna conspicientur de cœlo, & [6] tempestates magnæ erunt.
12 Ante omnia autem hæc iniicient vobis manus, & persequentur vos, & tradent vos in synagogas, & in domum vinctorum, & præsentabunt vos ante reges & præsides propter nomen meum.
13 Est autem vobis in testimonium.
14 Ponite verò in corde vestro vt non sitis instructi ad proferendum defensionem.

1 Intuitus [1] autem, vidit diuites mittentes munera sua in gazophylacium.
2 Vidit autem etiam quandam viduam paupersulam mittentem illuc minuta ærcola duo.
3 Et dixit, Verè dico vobis, vidua hæc pauper misit [a] amplius quàm omnes.
4 Nam omnes hi ex eo quod ipsis redundat miserunt quæ donarent Deo: Hæc autem misit ex penuria sua totum victum quem habebat.
5 ¶Et quibusdam dicentibus de templo, quod pulchris lapidibus ac [b] donariis ornatum esset, dixit,
6 [2] Hæccine spectatis? venient dies quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur.
7 Interrogauerunt autem eum, dicentes, Præceptor, quando hæc erunt, & quod signum quando futurum est vt ista fiant?
8 Ipse verò dixit, Videte ne seducamini: multi enim venient [c] sub nomine meo, dicentes Ego sum *Christus*: & tempus illud appropinquat, ne igitur sequimini eos.
9 [3] Quum verò audieritis bella, & seditiones ne terremini: oportet enim ista primùm fieri: sed non statim *erit* finis.
10 Tunc dixit eis, Insurget gens in gentem, & regnum in regnum:
11 Et magni terræmotus erunt singulis locis, & fames ac pestilentiæ, & terriculamenta, & signa è cœlo magna erunt.
12 Sed ante hæc omnia iniicient vobis manus, & *vos* persequentur tradentes in conuentus & carceres, adductos ad reges ac præsides, nominis mei causa.
13 [d] *Hæc* autem cedent vobis testimonio.
14 Habete igitur fixum in cordibus vestris, non præmeditare defensionem.

1 Ad verb. In domum vel locum gazæ.
2 Vide quæ de hoc genere numismatis annotauimus in finem Marci 12.
3 Id est, Ne sequamini eos. Hebraismus.
4 Ad verb. In loco, loco. Hebraism.
5 Hoc versu Syrus interpres quæ paucioribus verbis in Græco codice scripta erant pluribus paraphrasticos reddidit, vel Græco codice vsus est copiosiore nostris.
6 Vox נחשולא propriè significat hyemem, transfertur deinde ad diras tempestates, quales sunt hyeme sæpe.

Mat. 12. 41.
1 Pauperibus licet ditissimos ... quosuis beneficentiæ studio, Deo iudice superare.
a *Quia vidua ... Deo magis ... quàm ...*
b *Græc. ... masin, ... ante memoriam ... riectibus aut ... suspendebantur ... donaria quæ ... areis consecrabantur.*
Sup. 19. 44. mat. 24. 1. mar. 13. 1.
2 Prædicitur templi illius ... excidium, vt ... illud spirituale ædificium extruamus ... los architectos ... tet in primis ... spectos esse.
Ephes. 5. 6. 2. ...
c *Nomen ... surpantes.*
3 Verum ... Domini, per ... tumultus incredibiles, & acerbissimas ærumnas inuicta patientia extruitur, ... non potest ... fœlicissimus ...
Mat. 24. 8. mar. 13. 9.
d *Is erit ... rerum exitus, vt ... Deo & hominibus testata sit vestrorum hostium perfidia & crudelitas, ac vestræ vicissim constantiæ ... egregia sinceritas ... ctiones piorum ... rumque hominum pertinere ad testimonium veritatis.*
Sup. 12. 12. Mat. 10. 19. mar. 13. 11.

15 Ego

15 Ego enim dabo vobis [e] os, & sapientiam, cui non poterunt contradicere, neque resistere omnes qui se vobis opponent.
16 Prodemini autem etiam à parentibus & fratribus & cognatis & amicis : & morte mulctandos curabunt *quosdam* ex vobis :
17 Et eritis exosi omnibus propter nomen meum.
18 Sed pilus capitis vestri non peribit.
19 Per patientiam vestram [f] possidete animas vestras.
20 4 Quum autem videritis Jerusalem cingi ab exercitibus, tunc agnoscite appropinquare vastationem eius.
21 Tunc qui in Judæa sunt, fugiant in montes; & qui intrà eam excedant : & qui in agris, non ingrediantur in eam.
22 Nam hi sunt dies vltionis, vt impleantur omnia quæ scripta sunt.
23 Væ autem prægnantibus & lactantibus in illis diebus, erit enim necessitas magna in hac regione, & [g] ira in populo isto.
24 Et cadet [h] acie gladii, & captiui ducentur in omnes gentes : & Jerusalem calcabitur à Gentibus vsquequò impleantur [i] tempora Gentium.
25 Tunc erunt signa in sole & luna & syderibus: & in terra angustia Gentium in consilii inopia, resonante mari [l] & salo :
26 3 Exanimatis hominibus præ timore & expectatione *malorum* eorum quæ inuadent in orbem terrarum, nam potestates cœlorum agitabuntur.
27 Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potentia & gloria multa.
28 Quum autem hæc fieri incipient, erigite & attollite capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra.
29 ¶ [6] Dixit etiam eis *hanc* parabolam, Videte ficum & omnes arbores.
30 Quum iam emiserint *folia*, *vos ea* cernentes, per vos ipsos agnoscitis iam prope esse æstatem.
31 Ita & vos quum videritis hæc fieri, agnoscite propè esse regnum Dei.
32 Amen dico vobis, nequaquam præterierit [m] hęc ętas, quousq; hæc omnia facta fuerint.
33 Cœlum & terra præteribunt, verba autem mea nequaquam præteribunt.
34 Cauete autem vobis nequando grauentur corda vestra crapula & ebrietate, & curis huius vitę : & repentè vobis superueniat dies ille
35 Nam vt laqueus, inuadet in omnes [n] qui habitant in superficie totius terræ.
36 Excubate igitur, omni tempore rogantes vt digni habeamini qui effugiatis ista omnia quæ futura sunt, & [o] consistatis coram Filio hominis.
37 Docebat autem interdiu in templo, noctu verò exiens, diuersabatur in monte qui vocatur Olearum.
38 Et totus populus diluculò veniebat ad eum vt eum audiret in templo.

15 Ego enim dabo vobis os, & sapientiam contra quam non poterunt consistere omnes inimici vestri.
16 Tradent autem vos parentes vestri & fratres vestri & cognati vestri, & amici vestri, & morte afficient *aliquos* ex vobis.
17 Et eritis exosi ab omni homine propter nomen meum.
18 Et capillus ex capite vestro non peribit.
19 Per patientiam autem vestram possidebitis animam vestram.
20 Quum autem videritis Vrischelem quòd cingat eam exercitus, tunc scitote quòd appropinquat ei ruina eius
21 Tunc ii qui in Iudæa erunt, fugient in mõtem: & qui in medio eius erunt, aufugient. & qui in agris, non ingredientur in eam.
22 Et dies ii dies sunt vltionis, vt impleatur quicquid scriptum est.
23 Væ autem iis quæ in vtero habent, & iis quæ lactant in illis diebus: erit enim angustia magna in terra, & ira super populum hunc.
24 Et cadent 7 in ore gladii, & captiui ducentur in omnem locum. Et Vrischelem calcabitur à Gentibus, donec impleantur tempora Gentium.
25 Et erunt signa in sole & in luna, & in stellis, & in terra angustia Gentium, & complosio manuum præ stupore sonitus maris.
26 Et tremor 8 extrudens animas filiorum hominis, præ metu eius quod venturum est super terram : & commouebuntur virtutes cælorum.
27 Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum potestate multa & gloria magna.
28 Quum autem incipient hæc fieri, bono animo estote, & attollite capita vestra : quia appropinquat liberatio vestra.
29 Et dicebat eis parabolam, Videte ficum & omnes arbores.
30 Quæ quum se 9 produnt, statim ex eis intelligitis quòd appropinquat æstas.
31 Ita etiam vos quum videritis hæc fieri: scitote quòd propè sit regnum Dei.
32 Ammin dico vobis quòd non præteribit generatio hæc donec omnia ista fiant.
33 Cælum & terra preteribunt, & verba mea non præteribunt.
34 Cauete autem vobis ipsis, ne vnquam grauentur corda vestra crapula & ebrietate & solicitudine seculi: & repentè veniat super vos dies ille.
35 Nam sicut laqueus venatoris illaqueabit omnes qui sedent super faciem vniuersæ terræ.
36 Estote ergo vigilantes omni tempore, & orantes vt digni sitis vt fugiatis ab istis quæ futura sunt, & consistatis coram Filio hominis.
37 Interdiu autem docebat in templo, & noctu egrediebatur pernoctans in monte qui vocatur *mons* loci Oliuarum.
38 Et vniuersus populus præueniebat eum in templum ad audiendum sermonem eius.

7 Id est, In acie gladii Hebraismus.

8 Id est, Exanimans homines.

9 Elegans metaphora. Id est, Incunte vere reuirescunt. Eodem verbo vtitur Matth. 24.32.

e [illegible] Christus [illegible] patris esse [illegible] loquitur, [illegible] si os datum [illegible] proprium eius [illegible] Spiritus vos [illegible].
Matt. 10.30.
Matt. 13.22.
f Quoniam multa [illegible] mala circumdant [illegible] virtute vestra omnia fortiter [illegible] q. d. Non [illegible] vos praetexitu [illegible] gladios aut [illegible] in aduersariis [illegible]: sed in [illegible] esse. Per[illegible].
4 Prædicitur vrbis [illegible] vltimum excidium.
Matt. 24.15. Marc. 13.14. dan. 9.27.
g Per iram ea intelligit quæ à Deo irrogantur.
h Ad verbum, ore. [illegible] aciem [illegible] vocant, quòd [illegible] quasi mordeant [illegible] sanguinem bibant.
i Per tempora Gentium, intelligi potest [illegible] Domini gentibus [illegible] non [illegible] Christianis [illegible]: qui [illegible] Iudæi [illegible] ordine suo [illegible] Hæc autem [illegible] durant vsque [illegible] mundi.
Matt. 24.29. marc. 13.24. [illegible] 3.10.
[illegible] Id est, Postquam [illegible] fuerint tempora [illegible] saluti, & Iudæorum vltioni constituta [illegible] n. omnino [illegible] particula [illegible] temporis [illegible] explicari [illegible] Christus [illegible] excidio [illegible] & vlti[illegible] narratio[illegible].
l Salum maris, hoc [illegible] vel turbam. Nam est [illegible] lutosum [illegible] aqua & [illegible] confusa ex perpetuo [illegible].
5 Post varias illas [illegible] Domi[illegible] tandem Ecclesiã [illegible] planè liberatum apparebit.
Rom. 8.23.
6 Oportet sobri[illegible] & in Domini aduentum dies & noctes intentos, ne Incauti opprimamur.

m q. d. Iudaicus populus semper durabit, vsque ad mundi consummationem, quia Dominus vult vt signum sint inter homines. Rom. 13.13. n In omnes homines vbicunque tandem fuerint. o Ita apparatis intrepidi possitis vultum & sententiam iudicis sustinere : quia mali in illo iudicio non persistent, sed soli tantum electi.

Caput XXII.

3 Iudas vendit Christum. 8 Pascha parant Apostoli. 24 contendunt de primatu. 30 à Satana tentandi expetuntur. 35 nihil illis defuisse ait Christus. 42 Orat in monte. 44 sudat sanguinem. 50 auriculam Malcho amputatam sanat. 57 58 60 Petrus ter Christum abnegat. 63 Illuditur & cæditur Christus. 69 fatetur se filium Dei.

1 PRopè autem erat festum azymorum
quod vocatur Petscha.
2 Et quærebant summi sacerdotes, & Le-
gisperiti quomodo interficerent eum: time-
bant enim à populo.
3 Intrauerat autem Satanah in Jihuda qui
vocatur Sechariuta, qui erat è numero duo-
decim:
4 Et abiens loquutus est cum summis sacer-
dotibus & Legisperitis & principibus [1] ex-
ercitus templi quomodo traderet eum ipsis.
5 Et gauisi sunt, & pacti sunt quòd daturi es-
sent ei argentum.
6 Et pollicitus est eis, & quærebat sibi op-
portunitatem vt traderet eam ipsis sine
turba.
7 Et aduenit dies azymorum in quo erat con-
suetudo vt mactaretur Petscha.
8 Et misit Jeschua Cipha & Juchannan: &
dixit eis, Ite parate nobis Petscha vt ves-
camur.
9 Illi verò dixerunt ei, Vbi vis tu vt pare-
mus?
10 Dixit eis, Ecce, quum ingressi fueritis in ci-
uitatem, occurret vobis homo qui baiulat
lagenam aquarum, [2] ite post eum.
11 Et quò ingressus fuerit, dicite domino do-
mus, Dominus noster dicit, Quæ est domus
conuiuii vbi comedam Petscha cum disci-
pulis meis?
12 Et ecce, ipse indicabit vobis cœnaculum
magnum quod stratum est: ibi parate.
13 Et abeuntes inuenerunt sicut dixerat eis:
& parauerunt petscha.
14 Et quum esset tempus, veniens Jeschua ac-
cubuit, & duodecim Apostoli cum eo.
15 Et ait eis, Desiderio desideraui vt hoc
petscha comederem vobiscum antequam
paterer.
16 Dico enim vobis, quod deinceps non
comedam illud quousque compleatur in re-
gno Dei.
17 [3] Et accepit poculum, & gratias egit, ac
dixit, Accipite hoc, & diuidite inter vos.
18 Dico enim vobis quòd non bibam ex
producto vitis vsquedum venerit regnũ Dei.
19 Et accepit panem, & gratias egit: & fregit,
& dedit eis, ac dixit, Hoc est corpus meum
quod pro vobis traditur: hoc estote facien-
tes in memoriam mei.
20 Et similiter etiam de poculo, postquam

1 Videtur esse seniorum in eo populo descriptio, qui eo anno magistratum in populo gerebant: à quibus postquam sub imperium Romanum redacti sunt, magna ex parte politica gubernatio adempta est, & tantum illis relicta sunt iudicia circa ceremonias & obseruationes legis: atque permissum vt ad cogendos ciues ad officium, numerum aliquem satellitum haberent. Hii sunt quos vocant Exercitum templi, quia se non extendebat eorum potestas nisi ad res (vt ita dicam) ecclesiasticas. Ius relinquebatur eis hominem comprehendendi, in carcerẽ coniiciendi, examinandi, excommunicandi, atque (quod summum erat eis supplicium permissum) virgis cædendi 40. ictibus, iuxta Legis præscriptum, Deut. 25. Si autem reum inuenisset grauius supplicium meritum, ad magistratum supremum quem imperium Romanorum eis præfecerat, res tota deuoluebatur. Ideò in Iohanne, quũ Pilatus Christum relinqueret Judæis iudicandum, recusarunt illi & tanquam grauiore supplicio (videlicet morte) dignum, qua ipsi eum afficere non poterant, reliquerunt Pilato: respondentes, Non licet nobis interficere quemquam. Flagellationis autem pœnam tulit ab eis Paulus 2. Cor. 11. Quod verò de Stephano legitur, lapidatum ab eis fuisse, hoc non est factum nisi per tumultum, non autem ordinariè & iuxta potestatem Judæis relictam.

2 Id est, sequimini eum Hebraismus. 3 Obseruabit lector in Syriaco textu omitti quicquid de priori poculo legitur in Græco textu, ab his verbis, Et accepit poculum, vsque ad illa verba, Dum venerit regnum Dei. Probabile autem est omissionis causam dedisse eadem verba in quę desinit vers. 16 & 18. Nam procliue fuit vt antiquarius similitudine illorum verborum deceptus, à fine vers. 16. ad initium 16. transiuerit. Similem errorem prius in Matthæo animaduertimus. Itaque non dubitaui ex annotationibus, quod hoc loco deerat, in contextum transferre: licet etiam in manuscripto Heydelbergensi codice antiquissimo omittatur.

1 APpropinquabat [1] autem [a] dies festus
Azymorum, qui dicitur Pascha.
2 Et quærebant primarii sacerdotes &
Scribæ quomodo eum tollerent *è medio*: ti-
mebant enim plebem.
3 Introiit autem Satanas in Judam cognomi-
natum Iscarioten, qui erat è numero illorum
duodecim.
4 Qui abiens colloquutus est cum primariis
sacerdotibus, ac [b] præfectis *templo*, quomo-
do ipsis eum traderet.
5 Qui gauisi sunt: ac pacti sunt *se* daturos ei
pecuniam.
6 Et *ipse* [f] spopondit quærebatque opportu-
nitatem, vt traderet eum ipsis [c] absq; turba.
7 Venit autem dies Azymorum, quo [d] oporte-
bat mactari [e] pascha.
8 Et misit Petrum & Johannem, dicens, Pro-
fecti parate nobis pascha vt vescamur.
9 Ipsi verò dixerunt ei, Vbi vis paremus *illud*?
10 [3] At ille dixit eis, Ecce, postquam introie-
ritis in vrbem, occurret vobis quidam aquæ
amphoram baiulans: sequimini eum do-
mum in quam ingredietur:
11 Et dicite patrifamiliâs ædium, Dicit tibi
præceptor, Vbi est diuersorium vbi Pascha
cum discipulis meis edam?
12 Tunc ipse ostendet vobis cœnaculum
magnum stratum: illic parate *Pascha*.
13 Profecti autem inuenerunt omnia prout
dixerat eis: & parauerunt Pascha.
14 [4] Quum igitur adesset [f] *constitutum* illud
tempus, discubuit, & duodecim Apostoli
cum eo.
15 Et dixit eis, [g] Desiderio desideraui hoc
Pascha edere vobiscum, antequam ego
[h] patiar.
16 [i] Dico enim vobis me non amplius come-
sturum ex eo, quin compleatur in regno Dei.
17 Et accepto poculo, quum gratias egisset,
dixit, Accipite hoc, & partimini vobis ipsis.
18 Dico enim vobis me non bibiturum [k] ex
fructu vitis, vsquequo regnum Dei venerit.
19 [5] Et accepto pane, quum gratias egisset,
fregit: & dedit eis, dicens, Hoc est corpus
meum, quod pro vobis datur: hoc facite in
mei recordationem.
20 Itidem etiam *dedit eis* poculum, post-

Matt. 26, 1. marc. 14. 12.
1 Christus Patris prouidentia potius quàm hominum arbitrio, festo paschæ captus.
2 *Hoc est appropinquabat esus agni paschalis & panum infermentatorum. Erat autem dies Paschæ festus, qui magna religione celebratur quod Hebræos anniuersariò sibi memoriam renouantes eius diei quo quondam apud Aegyptios eius sanguine postibus illito liberati sunt, ab Angelo interfectore. Vide Exodum 12. 7. & 15. vbi etiam [...] Septem diebus [...] tata comedria.*
Mat. 26, 14. mar. 14. 10.
2 Deus pro sua admirabili prouidentia ipsum exitii nostri autorem cogit nostræ salutis fieri ministrum.
b *Qui custodiam templi præerant, qui à presbyteris & ab antistitibus distincti fuisse liquet ex vers. 52. huius capitis.*
c *i. Sine tumultu, vel clam turba quæ eum solebat assiduè, quamobrem etiam & tempus obseruauit, quo solum esse sciebat in horto.*
d *Ex Legis diuinæ præscripto.*
e *i. Agnus, qui figura erat ipsius Paschæ. Metonymia in sacramentorum negotio vsitatissima.*
Matt. 26. 17. mar. 14. 10.
3 Christus manifesto miraculo discipulos suos docet, se qui mox esset crucifigendus, nihil latere, ac proinde vltrò ad mortem proficisci.
Matt. 26. 11. mar. 14. 18.
4 Christus pascha secundum Legis ritum peracto, postremum cum ipsis comedendum hoc (secundum huius vitæ modum ac necessitatem) vltimum fore prædicit. f *Vespertinum crepusculum quo tempore hoc erat celebranda.* g *Maximopere desideraui. Hebraismus.* h *Supplicium mortis subeam.* i *quasi dicat. Hoc vltimum erit Pascha quo vobiscum in hoc mortali corpore vescor. Nam posthac non ducam inter vos vitam humano more, sed ingrediar per passionem in regnum Dei.* k *Nota fructum vitis pro vino.* *Matt. 26. 26. mar. 14. 23. 1. cor. 11. 24.* 5 Christus nouis simbolis nouum fœdus, atque adeò nobiscum communicationem sancit.

quam cœnasset, dicens, [l] Hoc poculum, *est*
Nouum [m] illud testamentũ per sanguinem
meum, qui pro vobis effunditur.
21 [6] Veruntamen ecce, [n] manus eius qui me
prodit, mecum *est* in mensa.
22 7 Et Filius quidem hominis prout defini-
tum est, abit: veruntamen væ homini illi per
quem proditur.
23 Tunc ipsi cœperunt mutuò quærere inter
se, quisnam esset ex ipsis qui hoc facturus
esset.
24 ¶ [8] Orta est autem etiam contentio inter
eos quis eorum videretur esse maior.
25 ‖ Ipse verò dixit eis, [o] Reges gentium do-
minantur eis: & qui habent eas in potestate,
benefici vocantur.
26 Vos autem non ita estote: sed qui maximus
est inter vos, esto sicut qui minimus est: &
qui antecedit, sicut qui ministrat.
27 Nam vter maior est? qui discumbit, an qui
ministrat? nónne qui discumbit? At ego sum
inter vos vt qui ministrat.
28 [9] Vos autem ii estis qui permansistis me-
cum in tentationibus meis.
29 Ego verò paciscor vobis, prout pactus est
mihi Pater meus, regnum:
30 [q] Vt edatis & bibatis in mensa mea in re-
gno meo, & sedeatis super thronos, [r] iudi-
cantes duodecim tribus Israel.
31 ‖ [10] Dixit etiam Dominus, Simon, Simon,
ecce, Satanas appetiit vos, quos [f] ventilaret
sicut triticum.
32 [11] Sed ego rogaui pro te, ne deficiat fides
tua: tu igitur aliquando conuersus, confir-
ma fratres tuos.
33 [12] Ipse verò dixit ei, Domine tecum para-
tus sum & in carcerem & ad mortem profi-
cisci.
34 ‖ At ille dixit, Dico tibi Petre, non mittet
vocem hodie gallus priusquam ter neges
me tibi notum esse.
35 Dixit etiam eis, Quando misi vos absque
crumena, & pera & soleis, num quid defuit
vobis? Ipsi verò dixerunt, Nihil.
36 Dixit ergo eis, At nunc qui crumenam ha-
bet, sumat *eam*, similiter & peram: & qui
non habet, [t] vendat pallium suum, & emat
gladium.
37 Dico enim vobis adhuc ‖ oportere in me
perfici scriptum illud, Et cum sceleratis nu-
meratus est. Nam ea quæ *scripta sunt* de me,
finem habent.
38 At illi dixerunt, Domine, ecce, duo gla-
dii hic. Ipse verò dixit eis, Satis est.
39 ¶ ‖ Et egressus profectus est ex more in
montem Olearum, sequuti sunt autem eum
etiam discipuli eius.
40 ‖ Quũ verò peruenisset ad eum locũ, dixit
eis, Precamini ne intretis in tentationem.
41 [13] Tum ipse auulsus est ab eis quasi ad ia-
ctum lapidis, positisq; genibus precatus est.
42 [14] Dicens, Pater si velles transferre pocu-
lum hoc à me: veruntamen non mea volun-
tas, sed tua fiat.

cœnati sunt, dixit, Hoc poculum *est* Testa-
mentum nouum per sanguinem meum qui
pro vobis effunditur.
21 Veruntamen, ecce, manus prodentis me,
est in mensa.
22 Et Filius hominis abit sicut destinatum est:
veruntamen væ illi homini [4] per cuius ma-
num proditur.
23 Et cœperunt inuestigare inter se quisnam
ex eis esset qui hoc esset facturus.
24 Fuit auté etiam contentio inter eos quis
esset inter eos [5] maximus.
25 Ipse autem Ieschua dixit eis, Reges Gen-
tium domini earum sunt, & qui potestatem
habent in eas, benefici vocantur.
26 Vos autem, non ita: sed qui maximus est
inter vos, sit sicut minimus: & is qui præci-
puus est, sicut minister.
27 Quis enim maximus? is qui accumbit, an
is qui ministrat? nónne est is qui accumbit?
Ego autem sum inter vos tanquam is qui
ministrat.
28 Vos estis qui mansistis apud me in tentati-
onibus meis.
29 Et ego polliceor vobis sicut pollicitus est
mihi Pater meus, regnum.
30 Vt comedatis & bibatis super mensam re-
gni mei, & sedeatis super thronos, & iudi-
cetis duodecim tribus Israiel.
31 Et dixit Ieschua Schemeun, Schemeun,
ecce, Satanah petiit vt [6] ventilaret vos tan-
quam frumentum:
32 Et ego oraui pro te vt non deficeret fides
tua. Et etiam tu in tempore conuertere, &
confirma fratres tuos.
33 Schemeun autem dixit ei, Domine mi, Te-
cum paratus sum ego & ad locum vincto-
rum, & ad mortem.
34 Dixit ei Ieschua, Dico tibi Schemeun
quòd nõ cantabit gallus hodie vsquedũ tri-
bus vicibus negaueris, quòd non noscas me.
35 Et dixit eis, Quum misi vos absque cru-
menis & absq; sacculis viatoriis & calceis,
num defuit vobis aliquid? Dicunt ei, Nihil
quicquam.
36 Dixit eis, Ex hoc tempore is cui est crume-
na, accipiat & similiter sacculum viatorium:
& is cui non est gladius, vendat vestimentũ
suum, & emat sibi gladium.
37 Dico enim vobis quòd etiã hoc quod scri-
ptũ est, oportet vt impleatur in me, nempe,
Cũ iniquis numeratus est. Omnia enim quę
sunt de me, complementum accipient.
38 Et illi dixerunt ei, Domine noster, ecce, hic
sunt duo gladii. Dixit eis, Sufficiunt.
39 Et egressus est, ac abiit sicut solitus erat, in
montem loci Oliuarum. Et [7] abierunt post
eum etiam discipuli eius.
40 Et quum paruenisset ad locum, dixit eis,
Orate ne intretis in tentationem.
41 Et ipse secessit ab eis quasi *ad* iactum lapi-
dis. Et posuit genua, & orabat.
42 At dicebat, Pater, si vis pertranseat me po
culum istud: veruntamen non voluntas mea
sed tua fiat.

4 Id est, Per quem per cuius ministerium, Hebraismus.

5 Ad verbũ, Magnus Enallage graduũ quibus Hebręi destituuntur.

6 Ad verb. Vt commisceret vos. Nã grana, dum cribrantur, commiscentur.

7 Id est, Sequuti sunt eum.

t *Totus hic sermo est allegoricus, quasi dicat, Vixistis adhuc in pace commilitones, nunc verò bellum instat accerrimum, & cæteris reb. omissis, de armis est cogitandum. Quęnam autem ista sint arma ipse suo exemplo docuit, quum postrà in horto precaretur, & quum Petrum gladio ferientem reprehenderet.* *Esa.* 53. 12. *Mat.* 26. 36. *mar.* 14. 32. *ioh.* 18. 1. *Mat.* 26. 41. *mar.* 14. 38. 13 Preces, certum aduersus periculosissimos nostrorum hostium insultus subsidium. 14 Christus omnibus horroribus mortis cum maledictione Dei coniunctæ, nostro nomine superatis, eam nobis reddit amabilem.

43 Et conspectus est ei Angelus de cælo corroborans eum.
44 Et quum esset in timore, instanter orabat. Et factus est sudor eius tanquam demissiones sanguinis, & cecidit super terram.
45 Et surrexit ab oratione sua, & venit ad discipulos suos, ac inuenit eos dormientes præ angustia.
46 Et ait eis, Quid dormitis? surgite, & orate vt non intretis in tentationem.
47 Et adhuc eo loquente, ecce turba, & is qui vocabatur Iihuda, vnus ex duodecim venit ante eos: & accessit ad Ieschua, & osculatus est eum.
(8 Hoc enim signũ dederat eis, nempe, Quem osculatus fuero, ipse est.)
48 Dixit ei Ieschua, Iihuda, osculo prodis tu Filium hominis?
49 Quum viderent autem qui cum ipso erant id quod fiebat, dicunt ei, Domine noster, percutiemus eos gladio?
50 Et percussit quidam ex eis seruũ summi Sacerdotis, & abstulit ei auriculã eius dexterã.
51 Respondit Ieschua, & dixit, Satis est vsque huc. Et tetigit auriculam eius qui passus fuerat, & sanauit eam.
52 Et dixit Ieschua eis qui venerant contra se summis sacerdotibus, & senioribus, & 9 principibus exercitus templi, Tanquam contra latronem exiuistis contra me cum gladiis, & cum fustibus, vt apprehenderetis me.
53 Quotidie vobiscum fui in templo, neque extendistis super me manus: sed hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum.
54 Et apprehensum adduxerunt eum in domũ summi Sacerdotis. Et Schemeun 10 veniebat post eum è longinquo.
55 Accenderunt autem ignem in medio atrii, & sedebant circa eum: & sedebat etiam ipse Schemeun inter eos.
56 Et vidit eum puella quædam quòd sederet ad ignem, & intuita est eum, ac dixit, Etiam iste cum illo erat.
57 Ipse autem negauit, & dixit, Mulier, non noui eum.
58 Et post paululum vidit eum alius, & dixit ei, Etiam tu ex ipsis es. Cipha autem dixit, Non sum.
59 Et post horam vnam alius contendebat, & dicebat: Verè etiam hic cum illo erat: nam etiam Galilæus est.
60 Ait Cipha, O homo, non noui quid dicas. Et confestim, eo loquente, cantauit gallus.
61 Et Ieschua conuersus est, & intuitus est Cipha: & recordatus est Schemeun sermonis Domini quẽ dixerat ei, Priusquam cantet gallus, negabis me tribus 11 vicibus.
62 Et egressus foras Schemeun, fleuit amarè.
63 Et homines qui apprehenderant Ieschua, illudebant ei, & tegebant eum.
64 Ac percutiebant eum super faciem eius, & dicebant, Vaticinare quis percussit te.
65 Et alia multa blasphemabant ac dicebant contra eum.
66 Et quum illuxisset, congregati sunt seniores & summi sacerdotes & Legisperiti, & ascendere fecerunt eum in locum congregationis eorum:

8 Græcus codex hæc tantùm legit in Matth. & Marc. vnde repetuntur etiã hoc loco à paraphraste.

9 Vide suprà quæ annotauimus initio capitis huius.

10 Id est, Sequebatur eum. Hebr.

11 Ad verb. Temporibus, Syra loquutio.

43 Visus est autem ei angelus è cælo corroborans eum.
44 Et ipse constitutus in v angore, intentiùs orabat: erat autem sudor eius quasi x grumi sanguinis descendentes in terram.
45 15 Et quum surrexisset à precatione, venissetq; ad discipulos suos, inuenit eos dormientes præ tristitia:
46 Et dixit eis, Quid dormitis? surgite, & precamini, ne introeatis in tentationem.
47 ¶ ‖ 16 Adhuc autem eo loquente, ecce, turba, & is qui dicebatur Iudas, vnus ex illis duodecim, præibat eis, & appropinquauit Iesu, vt oscularetur eum.
48 Iesus autem dixit ei, Iuda, osculo Filium hominis prodis?
49 17 Videntes autem ii qui circa ipsum *erant*, quod futurum erat, dixerunt ei, Domine, percutiemúsne gladio?
50 Et quidam ex ipsis percussit seruũ Pontificis maximi, & abstulit auriculã eius dextrã.
51 Respondens autem Iesus dixit, Sinite hucusque. Et tacta illius auricula, y sanauit eum.
52 18 Dixit autem Iesus eis qui ad ipsum venerant, *nempe* primariis Sacerdotibus, & præfectis templo, & senioribus, Vt aduersus latronem exiuistis cum gladiis ac fustibus?
53 Quum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me: sed hæc est hora illa vestra, & z potestas tenebrarum.
54 ¶ ‖ Comprehensum autem eum duxerunt, & introduxerunt eum domũ Pontificis maximi. Petrus verò sequebatur procul.
55 ‖ 19 Quumque accendissent ignem in medio aulæ, atque vnà consedissent, sedit & Petrus inter eos.
56 Quum autem eum vidisset ancilla quędam sedentem ad ignem, intentis in eum oculis dixit, Et iste cum eo erat.
57 Ipse autem abnegauit eum, dicens, Mulier, non noui eum.
58 Et paulò pòst alius videns eum, dixit, Et tu ex ipsis es. Petrus verò ait, Heus tu, non sum.
59 Et interposita quasi hora vna, alius quidam affirmabat dicens, Verè & iste cum illo erat: etenim Galilæus est.
60 Ait autem Petrus, Heus tu, nescio quid dicas. Et illicò adhuc ipso loquente, vocem misit gallus.
61 Tum conuersus Dominus intuitus est Petrum: & recordatus est Petrus sermonis Domini, quomodo *nimirum* dixerat ipsi, Priusquã gallus vocẽ miserit, ter me abnegabis.
62 Et egressus foras Petrus, fleuit amarè.
63 ¶ ‖ 20 At ii qui vnà tenebant Iesum, illudebant ei cædentes *eum*.
64 Et quum eum obuoluissent, verberabant faciem eius: & interrogabant eum, dicentes: Vaticinare quis sit qui te percussit.
65 Et alia multa conuitiantes dicebant in eum.
66 ‖ 21 Et vt ortus est dies, conuenit presbyterium populi, & primarii Sacerdotes & Scribæ, & adduxerunt eum in suum consessum.

67 Dicentes,

v *Ad verb. Et factus in agonia. Agonia autem [illegible] luctantis angustiã significat; neque enim cũ mortis duntaxat terroribus luctabatur Christus, vt cæteri homines solent, alioqui videri possent multi martyres ipso Christo constantiores, sed cum terribili Patris irati iudicio, quo nihil formidabilius cogitari potest: quia nimirum peccatorum onus in se receperat.*

x *Hæc ostendunt Christum verum fuisse hominem.*

15 Homines [illegible] maximis suis periculis penitus [illegible] donec à Ch[illegible] citentur.

Mat. 26. 47. mar. 14. 43. ioh. 18. 3.

16 Christi [illegible] tione capitur [illegible] vt, nos prodit[illegible] gloriæ reos [illegible] dientia liberet.

17 Zelus [illegible] cationis nostræ [illegible] tes nos abd[illegible] Christo minimè [illegible] tus.

y *Summa [illegible] clementia, etiam [illegible] uersarios.*

18 Ipsa [illegible] Christus ceperunt trepidatio [illegible] partim mala [illegible] rum conscien[illegible] partim etiam [illegible] hæc gesta fuisse [illegible] Dei prouidentia.

z *Concessa [illegible] tenebris, ad [illegible] tempus [illegible] sceleribus [illegible] nocentiam.*

Mat. 26. 57. mar. 14. 53. ioh. 18. 14. Mat. 26. 69. mar. 14. 66. ioh. 18. 16.

19 In Petro [illegible] standum [illegible] tũ humanæ [illegible] litatis tum [illegible] in suos electos [illegible] tatis Dei exempl[illegible]

Mat. 26. 38. ioh. 13. 38. Mat. 26. 64. mar. 14. 65.

20 Christus [illegible] ignominiam [illegible] peccatis debitam.

Mat. 27. 1. mar. 15. 1. ioh. 18. 28.

21 Christus [illegible] ritò damnatur blasphemiæ apud Pontificis tribunal, [illegible] ea quam commerui[illegible] sumus blasphemi[illegible] coram Deo [illegible]

67 Dicentes, Num tu es ille Christus? dic nobis. Dixit autem eis, Si vobis dixero, nequaquam credetis:
68 Quòd si etiam interrogauero, nequaquam respondebitis mihi, neque absoluetis.
69 a Ab hoc tempore erit Filius hominis sedens ad dextram potentiæ Dei.
70 Dixerunt autem omnes, Tu ergo es Filius Dei? Ipse verò dixit eis, Vos dicitis me esse.
71 At illi dixerunt, Quid amplius egemus testimonio? Ipsi enim audiuimus ex ore ipsius.

67 Et dixerunt ei, Num tu es Christus? dic nobis. Dixit eis. Si dicam vobis, non credetis mihi:
68 Etsi interrogauero vos, non reddetis mihi responsum, aut dimittetis me.
69 12 Ex hoc tempore erit Filius hominis sedens à dextera virtutis Dei.
70 Dicunt ei omnes, Tu es ergo filius Dei? Dixit eis Ieschua, Vos dixistis quòd ego is sum.
71 Dicunt ei, Quid rursus necessarii sunt nobis testes? Nos enim audiuimus ex ore ipsius.

12 Ad verb. Et nunc. Hebraismus.

CAPUT XXIII.

1 Christus accusatur coram Pilato. 7 mittitur ad Herodem. 11 illuditur. 24 cupiditati Iudæorum exponitur à Pilato. 27 mulieres plangunt eum. 32 crucifigitur. 39 Conuitiatur ei vnus ex maleficis. 43 Alter fide seruatur. 45 Expirat Christus. 51 sepelitur.

1 TVm surgens vniuersa multitudo eorum, duxit eum ad Pilatum.
2 Cœperunt autē eum accusare, dicentes, Comperimus istum a peruertere gentē, & vetare tributa dare Cæsari, quòd dicat se Christum, *id est*, regem esse.
3 Pilatus autem interrogauit eum, dicens, Tú*ne* es rex Iudæorum? Ipse verò respondens ei dixit, Tu dicis.
4 1 Ait verò Pilatus ad primarios sacerdotes & turbam, Nullam inuenio noxam in hoc homine.
5 At illi inualescebant, dicentes, concitat populum, docēs per vniuersam Iudeam, exorsus à Galilæa huc vsque.
6 a Pilatus verò, audita Galilæa, interrogauit num Galilæus esset.
7 Et quum cognouisset eum ad b Herodis potestatem pertinere, remisit eum ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat per eos dies.
8 c Herodes autem viso Iesu gauisus est valdè: nam à multo *tempore* cupiebat eum videre, eo quòd audiuisset multa de eo: & speraret se signum aliquod visurum ab eo fieri.
9 Interrogauit autem eum multis sermonibus: sed ipse nihil ei respondit.
10 Adstabant autem primarii sacerdotes ac Scribæ magna contentione eum accusantes.
11 Herodes autem cum d militibus suis, quum eum pro nihilo habuisset, & illusisset *ei*, amictum veste splendida remisit ad Pilatum.
12 3 Et facti sunt amici inter sese Pilatus & Herodes eo ipso die: nam antea inimici erant inter se.
13 4 Pilatus verò, conuocatis primariis sacerdotibus, & e magistratibus ac populo,
14 Dixit eis, Obtulistis mihi hunc hominem vt qui auertat populum: & ecce, ego in vestri conspectu quæstione habita, nullam noxam inueni in homine isto ex iis de quibus accusatis eum:
15 Sed ne Herodes quidem: nam remisi vos ad illum: & ecce, nihil dignum morte factum est ab eo.
16 5 Castigatum ergo eum dimittam.

1 ET surrexerūt vniuersa congregatio eorum, & adduxerunt eum ad Pilatum.
2 Et 1 cœperunt accusare eum, & dicebant, Hunc inuenimus errare facientem gentem nostram, & prohibentem ne argentum capitationis Cæsari demus: & dixit de se quòd rex sit Messias.
3 Pilatus autem interrogauit eum, ac dixit ei, Es tu Rex Iudæorum? Dixit ei, Tu dixisti.
4 Et dixit Pilatus summis sacerdotibus & senioribus, Ego aliquam causam non inuenio contra hominem hunc.
5 Illi autem clamabant, & dicebant, Conturbat populum nostrum, docens in vniuersa Iudæa, & incepit à Galilæa vsque huc.
6 Pilatus autem quum audiret nomen Galilææ, interrogauit num homo Galilæus esset.
7 Et quum cognouisset quòd de subiectis potestati Hiraudis esset, misit eum ad Hiraudem: quia in Vrischelem erat in illis diebus.
8 Hiraudis autem quum vidisset Ieschua, gauisus est valdè: cupidus enim erat videndi eum à tempore multo, quia audiuisset de eo multa, & sperabat quòd aliquod signum visurus esset ab eo.
9 Et sermonibus multis interrogabat eum: Ieschua autem aliquod responsum non reddidit ei.
10 Stabant autem summi Sacerdotes & Legisperiti, & constanter accusabant eum.
11 Hiraudis verò contemptui habuit eum, ipse & ministri eius. Et quum illusisset, induit eum vestibus coccineis, & remisit eum ad Pilatum.
12 Et in illo die facti sunt amici Pilatus & Hiraudis inter sese: inimicitiæ enim anteà fuerant inter eos.
13 Vocauit verò Pilatus summos sacerdotes & magistratus populi:
14 Et dixit eis, Obtulistis mihi hominem hunc tanquam subuertentem gentem vestram: & ecce, ego examinaui eum ante oculos vestros, & causam aliquam non inueni in homine isto, ex omnibus de quibus vos accusatis eum.
15 Sed neque Hiraudis: miseram enim eum ad illum: & ecce, nihil quod dignum sit morte actum est ei.
16 Castigabo igitur eum, & dimittam eum.

1 Ad verb. Proclamantes accusationem eius quæ phrasis exposita est Matt. 4.

17 (Ne-

17 (Necesse enim erat vt dimitteret eis vnum in festo.)
18 Clamauerunt autem vniuersa turba, & dixerunt, Tolle hunc, & dimitte nobis Bar-Abba.
19 Is erat qui propter seditionem & cædem quæ facta fuerat in ciuitate, coniectus fuerat in domum vinctorum.
20 Rursus verò loquutus est cum eis Pilatus cupiens dimittere Ieschua.
21 Illi autem clamabant, ac dicebant, Crucifige eum, crucifige eum.
22 Ille autem tertia vice dixit eis, Quid enim quod malum sit, hic fecit? Nullam causam quæ digna sit morte inueni in eo. Castigabo eum igitur, & dimittam eum.
23 Ipsi autem instabant voce elata, & petebant ab eo vt crucifigerent eum: & ingens fiebat vox eorum, & summorum sacerdotum.
24 Pilatus verò præcepit vt fieret petitio eorum.
25 Et dimisit illis eum qui propter seditionem & cædem coniectus fuerat in domum vinctorum, quem petierant: Ieschua verò tradidit arbitrio eorum.
26 Et quum deduxerunt eum, apprehenderunt Schemeun Cyrinæum venientem ex agro, & imposuerunt ei crucem quam ferret post Ieschua.
27 Et [2] veniebat post eum multitudo populi, & mulieres, quæ flebant & lamentabantur super eo.
28 Et conuersus est Ieschua ad eas, ac dixit, Filiæ Vrischelem, ne fleatis super me: quin potius super vobisipsis flete, & super filiis vestris.
29 Quia ecce, veniunt dies in quibus dicent, Beatę steriles & ventres qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt.
30 Tunc incipietis dicere montibus, Cadite super nos: & collibus, Operite nos.
31 Nam si in ligno humido ista faciunt quid in arido fiet?
32 Et veniebant cum eo duo alij [3] malefici, vt occiderentur.
33 Quum autem venissent ad locum quendam qui vocabatur Cranium, crucifixerunt eum ibi, & illos maleficos, vnum à dextra eius, & alterum à sinistra eius.
34 Ipse autem Ieschua dicebat, Pater remitte eis: non enim sciunt quid faciunt. Et diuiserunt vestimenta eius, & miserunt super ea sortem.
35 Stabat autem populus, & spectabat: & deridebant eum etiam magistratus, & dicebant, Alios seruauit: seruet seipsum si hic est Christus electus Dei.
36 Et illudebant ei etiam milites, accedentes ad eum, & offerentes ad eum acetum.
37 Et dicebant ei, Si tu es Rex Iudæorum, serua teipsum.
38 Erat autem etiam inscriptio quæ scripta erat super eum, Græcè, Romanè, & Hebraicè, HIC EST REX IVDAEORVM.
39 Vnus autem ex illis maleficis qui suspensi erant cum eo, blasphemabat contra eum, ac dicebat, Si tu es Christus libera teipsum, & libera etiam nos.
40 Et obiurgauit eum socius eius, & dixit ei,

2 Id est, Sequebatur eum.

3 Ad verb. Factores malorum.

17 Necesse autem habebat dimittere eis in festo vnum *quempiam*.
18 Exclamauit autem simul vniuersa turba, dicens, Tolle hunc, dimitte verò nobis Barabam:
19 (Qui erat propter seditionem quandam & cædem factam in vrbe, coniectus in carcerem.)
20 Rursus ergo Pilatus alloquutus est *eos*, volens dimittere Iesum.
21 Ipsi verò reclamabant, dicentes, Crucifige, crucifige eum.
22 [6] Ille autem tertiò dixit eis, Quid enim iste mali fecit? nullam noxam capitalem inueni in eo: castigatum ergò eum dimittam.
23 At illi instabant vocibus magnis, petentes vt crucifigeretur: & inualescebant voces eorum ac primariorum Sacerdotum.
24 Tum Pilatus iudicauit vt fieret quod ipsi petebant.
25 Dimisit autem eis illum qui propter seditionem & cędem coniectus fuerat in carcerem, quem petierant: Iesum verò tradidit eorum cupiditati.
26 ¶ [7] Quum igitur abducerent eum, prehenso Simone quodam Cyrenæo, qui veniebat rure, imposuerunt ei crucem ferendam ponè Iesum.
27 [8] Sequebatur autem eum magna multitudo populi & mulierum: quæ & plangebant & lamentabantur eum.
28 Conuersus autem ad eas Iesus dixit, Filiæ Hierusalem, nę flete super me, verùm super vobisipsis flete, & super liberis vestris:
29 Nam ecce, venient dies quibus dicent, Beatæ steriles, & vteri qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt.
30 [f] Tunc incipient dicere montibus, Cadite super nos: & collibus, Operite nos.
31 [g] Nam si in virente ligno ista faciunt, in arido qui fiet?
32 ¶ Ducebantur autem etiam alii duo malefici, vt cum eo necarentur.
33 [9] Quum igitur venissent in locum qui vocatur Caluaria, illic crucifixerunt eum, & maleficos: vnum ad dextram, alterum ad sinistram.
34 [10] Iesus autem dicebat, Pater, remitte eis: nesciunt enim quid faciant. [h] Partientes verò vestimenta eius, iecerunt sortem.
35 Et stabat populus spectans, sannis autem excipiebant eum etiam primores cum eis, dicentes, Alios seruauit, seruet seipsum, si hic est ille Christus [i] Dei electus.
36 Illudebant autem etiam ei milites, accedentes & acetum ei offerentes:
37 Dicentesque, Si tu es Rex ille Iudæorum, serua temetipsum.
38 [11] Erat autem etiam inscriptio scripta super eum literis Græcis & Romanis & Hebraicis, HIC EST ILLE REX IVDAEORVM.
39 ¶ [12] [k] Vnus autem ex maleficis qui erant suspensi, conuitiabatur ei, dicens, Si tu es Christus ille serua teipsum & nos.
40 Respondens autem alter obiurgauit eum, dicens,

6 Tertiò absoluitur Iesus antequam semel damnetur, vt pateat damnata esse nostra peccata.
Matth.27.32. marc.15.21.
7 Militaris licentiæ exemplum.
8 Impiorum triumphos excipit horribilis exitus.
Esa.2.19. ose.10.8. apoc.6.16.
f *Locus ex Osee 10. sumptus vers. 8. quod in Apocalypsi 6. & 9. ... Pertinet autem ... Iudæorum ... quem perpessi ... dita & vastata ... Deinde ad ... iudicii atrocitatem ... Hanc ... rorem ... vbi Christum ... conspexerint.*
1.Pet.4.17.
g *Quasi dicat, si designas ista in me ... & perpetuo virente, & cuius vita ... seruata est propter ... naturam, quid ... in vobis ... & omnis iustitiæ ... fica expertibus?*
Matth.27.38. marc.15.27. ioh.19.18.
9 Christus ... nobis maledictus in cruce, luens pœnam iis debitam qui voluerunt dii fieri.
10 Christus pro hostibus precans, ostendit se & oblationem esse & pontificem.
h *Hoc secundum dictum Dauidis ... 12. factum esse ... tur etiam Matthæus.*
i *Quasi suum peculiari Deus ... Elitur.*
11 Pilatus ... dens fit æterni ... regni Christi præco.
12 Christus in media crucis exinanitione, reipsa ostendit sese tum vitam seruandis credentibus, tum mortem vlciscendis rebellibus in potestate sua habere.
k *Itaque vel per synecdochicos ... dii quod Matthæus refert, aut ... fisse Christo, ... vnus diuina ... tia victum in ... vam illam & ... nia memoria ... confessionem ... se.*

dicens, Ne Deum quidem times, quod in eadem sis damnatione?
41 Et nos quidem iustè (nam digna factis recipimus) iste verò nihil [l] insolens fecit.
42 Dixitque Iesu, Domine, memento mei quum veneris in regnum tuum.
43 Tum dixit ei Iesus, Amen dico tibi, hodie mecum eris in [m] paradiso.
44 [13] Erat autem quasi hora sexta, & tenebre factæ sunt super totam regionem vsque ad horam nonam.
45 Et obscuratus est sol, & aulæum templi fissum est medium.
46 ‖ [14] Quumque clamasset voce magna Iesus, ait, Pater, in manus tuas depono spiritum meum. Et quum hæc dixisset expirauit.
47 ¶ [15] Quum vidisset autem Centurio quod factum fuerat, [n] glorificauit Deum, dicens, Verè hic homo iustus erat.
48 Et omnis turba quæ simul ad hoc spectandum accesserat, spectans quæ facta fuerant, verberans pectora sua, reuertebatur.
49 [16] Stabant autem omnes noti eius procul, & mulieres quæ erant cum consequutæ à Galilæa, videntes ista.
50 ‖ [17] Tum ecce, vir nomine Ioseph, Decurio, vir bonus ac iustus:
51 (Qui non suffragatus fuerat consilio ac facto eorum ex Arimathæa ciuitate Iudæorum: [o] qui & ipse expectabat regnum Dei)
52 Hic, *inquam*, adiens Pilatum, petiit corpus Iesu:
53 Et detractum inuoluit sindone, posuitque illud in monumento quod erat in saxo incisum, in quo nondum quisquam positus fuerat.
54 Porrò dies erat Parasceues, & sabbathi dies [p] succedebat.
55 [18] Subsequutæ etiam mulieres quæ cum eo venerant ex Galilæa, spectarunt monumentum, & quomodo positum esset corpus eius.
56 Reuersæ verò parauerunt aromata & vnguenta: ac sabbatho quidem quieuerunt, secundum mandatum.

Nec etiam à Deo times tu, qui etiam [4] in ipso es iudicio?
41 Et nos iustè: nam sicut digni fuimus & sicut fecimus, retributionem accepimus: hic verò quod sit detestabile non fecit.
42 Et dixit Ieschua, Memento mei Domine mi, quum veneris in regnum tuum.
43 Dixit ei Ieschua, Ammin dico tibi quòd hodie mecum eris in paradiso.
44 Erat autem quasi hora sexta: & factæ sunt tenebræ super totam terram vsque ad horam nonam.
45 Et sol obscuratus est, & fissa est [5] facies portæ templi à media parte sui.
46 Et clamauit Ieschua voce elata, ac dixit, Pater mi, in manus tuas depono spiritum meum. Hoc dixit, & reddidit *spiritum*.
47 Quum videret autem Centurio id quod factum fuerat, glorificauit Deum, ac dixit, Verè hic homo iustus erat.
48 Et vniuersæ turbæ quæ congregatæ fuerant ad spectaculum hoc, quum viderent id quod factum fuerat, reuersi sunt percutientes super pectora sua.
49 Et stabant in longinquo omnes noti Ieschua, & mulieres quæ venerunt cum eo ex Galilæa, & spectabant ista.
50 Homo autem quidam cuius nomen Iauseph, senator ex Ramatha ciuitate Iudææ, homo erat bonus & iustus:
51 Qui non consenserat voluntati eorum & facto eorum: & expectabat regnum Dei.
52 Hic accessit ad Pilatum, & petiit corpus Ieschua.
53 Et deposuit ipsum, ac diuoluit in [6] sindone linea, ac posuit ipsum in loco sepulchri effossi, in quo nemo adhuc positus fuerat.
54 Et dies Parasceues erat, [7] & sabbathum illucescebat.
55 Accesserunt autem mulieres quæ venerant cum eo ex Galilæa, & inspexerunt sepulchrum, & vbi positum esset corpus eius.
56 Et reuersæ parauerunt vnguenta & aromata, & in sabbatho quieuerunt quemadmodum præceptum erat.

l Nihil præter officium.
m Paradisus, i. hortus vel viridarium. Conditus fuit à Deo in plaga Orientali. Is autem qui nunc comprehenditur, est status & fœlicitatis sempiternæ, in tranquillitate & clementia, animarum piorum amœnissima, & tranquillissima, atque lætissima beatitudo.
13 Christus etiam moriendus se omni [...] Deum esse [...] etiam cæcis o[stendit].
Psal. 31. 6.
14 Christus confidenter ipsas mortis [fauces] ingreditur, [...] videlicet intra [...] penetralia [...].
15 Christus ab ipsis [...] hostibus [...] libuit, [testi]monium quàm [...]centissimum [...].
n Id est, dedit veritati testimonium & [...] ac pro[fessus est] innocentem [...] vindicem.
16 Christus in me[dio] [...]sicam colligit [...] suum [...]culam gregē.
Mat. 27. 57.
Mar. 15. 43.
Ioh. 19. 38.
17 Christus celebri sepultura, tum [...], tum resurre[ctionis] suæ fidem [...] ipsius Pilati [testim]onio sancit.
o Vel qui acceperat [...] regnum Dei, [id est], de numero discipulorum Christi iam [erat] non professione [...] & Baptismum [...], credebat e[a] quæ Christus de [regno] Dei docuerat.
p Ad verb. illucescebat, [...] iam [...] luce dies præ[cedens] vergente ad [oc]casum, qui fuit Parasceues, id est, præparationis in posterum diem feriarum.
18 Christus à diabolo & cunctis ipsius organis oppugnatus, [...] adeò in ipsis mortis faucibus versans, infirmas mulierculas in aciei fronte collocat, de omnibus illis terribilibus hostibus mox [...] illo magno conatu triumphaturus.

4 Id est, In eadem es condemnatione. Hebraismus.
5 Id est, Velum. vide Matth. 17. 51.
6 Syra vox סדונא, quam vertimus sindonem, rara admodū est: legitur tamen etiam Matth. 27. 59. in eodem sensu.
7 Sabbathum à vespera diei Veneris incipit, vt omnia reliqua Iudæorū festa. Quia autem orto sidere quod lucifer dicitur, eius obseruatio incipit, volens Euāgelista ostendere, nō longe abfuisse tempus quo ex Lege sabbathum incipiebat. dicit, Sabbathum illucescebat. hoc est, parū supererat temporis ad ortum luciferi, quo illucente incipiendum erat sabbathum.

CAPUT XXIIII.

1 *Mulieres ad monumentum accedunt.* 9 *quæ ab Angelis acceperunt Apostolis nunciant.* 13 *Duobus euntibus in Emmaus adiungit se Christus.* 27 *interpretatur illis Scripturas.* 39 *contrectandum se præbet Apostolis.* 49 *promittit illis Spiritum sanctum.* 51 *sursum fertur in cælum.*

1 PRimo [1] autem *die* hebdomadis, [2] profundo diluculo venerunt ad monumentum, ferentes quæ parauerant aromata: & nonnullæ cum ipsis.
2 Inuenerunt autem lapidem deuolutum à monumento:
3 Et ingressæ non inuenerunt corpus Domini Iesu.

1 [1] IN primo autem *die* in septimana in aurora, dum adhuc essent tenebræ, venerunt ad locum sepulchri, & attulerunt illa aromata quæ parauerant: erantque cum eis mulieres aliæ.
2 Et inuenerunt lapidem quòd deuolutus esset à loco sepulchri.
3 Et ingressæ sunt, & non inuenerunt corpus Ieschua.

Mat. 28. 1.
[Ioh.] 20. 1.
1 Mulierculæ de[...] futuræ primi[tiæ] [...] resurrectionis Christi, [...] [...] præter suam expectationem, [...] & violentia [...] omnis [...].
2 Id est, valdè manè [...] Marcus) vel [...] (Cùm adhuc tenebræ essent, id est, cùm vix dum inciperet lucescere.

1 Ad verbum, In prima autem in sabbatho. Sed sabbathū pro septimana accipitur. de quo vide in vltimo cap. Matthæi.

4 Factumq;

2 Id est, Expauefactæ sunt, & metu perculsæ.

4 Factumq; est quum essent [2] attonitæ propter hoc, ecce, duo homines steterunt iuxta eas, & fulgebat vestimentum eorum.
5 Et fuerunt in metu, & declinauerunt facies suas in terram: & *illi* dixerunt eis, Quid quęritis vos viuentem cum mortuis?
6 Non est hic, surrexit: memineritis quòd loquutus sit vobiscum quum esset in Galilæa.
7 Et dixerit quòd futurum esset *vt* Filius hominis traderetur in manus virorum peccatorum, & suspenderetur, & tertio die resurgeret.
8 Et illæ recordatæ sunt sermonum eius.
9 Et reuersæ sunt à sepulchro. Et dixerunt hæc omnia vndecim & reliquis.
10 Erant autem, Mariam Magdalaitha, & Iuchan, & Mariam mater Iaakub, & reliquæ quæ cum eis erant, quæ *hæc* dixerunt Apostolis.
11 Et visi sunt sermones hi in oculis eorum quasi deliramenta, neque crediderunt eis.
12 Schemeun autem surrexit, & cucurrit ad sepulchrum, & prospiciens vidit lintea quæ posita erant seorsim, & abiit admirans apud semetipsum super eo quod factum erat.
13 Et ecce, duo ex eis eo ipso die ibant in pagum cuius nomen Emaus: & distabat ab Vrischelem stadiis sexaginta.
14 Et ipsi loquebantur vnus cum altero de iis omnibus quæ contigerant.
15 Et quum hæc loquerentur ac disputarent, vnus cum altero, venit ipse Ieschua, & accessit ad eos, ac ibat cum eis.
16 Et oculi eorum clausi erant, vt non agnoscerent eum.
17 Et dixit eis, Qui sunt sermones hi quos loquimini vnus cum altero euntes, & tristes estis?
18 Et respondit vnus ex illis cui nomen erat Kleiupha, ac dixit ei, Túne es solus extraneus ab Vrischelem qui nescias id quod factum est in ea in his diebus?
19 Dixit eis, Quid? Dicunt ei, De Ieschua illo qui *erat* ex Natzerath, homine qui erat Propheta, & potens erat in sermone & in opere coram Deo & coram toto populo.
20 Et tradiderunt eum summi sacerdotes & seniores in [3] iudicium mortis, & crucifixerunt eum.
21 Nos autem sperabamus quòd ille ipse liberaturus esset Iisraiel. Et ecce, tres dies *sunt* ex quo hæc omnia facta sunt.
22 Sed etiam mulieres ex nobis attonitos nos reddiderunt: diluculo surrexerunt, fuerunt apud locum sepulchri:
23 Et quum non inuenirent corpus eius, venientes dixerunt nobis, Angelos vidimus illic, & dicunt de eo quòd viuus sit.
24 Et etiam quidam ex nobis iuerunt ad locum sepulchri, & inuenerunt ita vt dixerant mulieres: ipsum verò non viderunt.
25 Tunc dixit eis Ieschua, [4] O carentes mente, & graues corde ad credendum in omnibus quæ loquuti sunt Prophetæ,
26 Nónne hæc futurū erat vt sustineret Christus, & vt ingrederetur in gloriam suam?

3 Id est, Condemnationem mortis. Hebraismus.

4 Id est, Dementes & socordes: vt suprà 11.40.

4 Et factum est dum consternatę in ea re hæsitarent, ecce, duo viri superuenerunt eis, induti vestibus fulgurantibus.
5 Quum autem expauefactæ inclinarent faciem in terram, dixerunt eis, Quid inter mortuos quæritis eum qui viuit?
6 Non est hic, sed surrexit: mementote vt loquutus sit vobis quum adhuc in Galilæa esset.
7 Dicens, Oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi: & die tertio resurgere.
8 Recordatæ sunt igitur verborum illius.
9 [2] Et reuersæ à monumento annuntiauerunt hæc omnia illis vndecim & reliquis omnibus.
10 Erant autem Maria Magdalene & Iohanna, & Maria Iacobi *mater*, & reliquæ cum ipsis, quæ hæc dicebant Apostolis.
11 Sed visa sunt apud eos quasi deliramentum verba ipsarum, neque crediderunt eis.
12 [3] Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum: & quum [b] introspexisset, videt lintea sola *illic* iacentia: abiitque, apud semetipsum mirans hoc factum.
13 ¶ [4] Et ecce, duo ex iis ibant eo ipso die in vicum distantem stadiis sexaginta ab Hierusalem, cui *vico* nomen *est* Emaus:
14 Et colloquebantur inter se de istis omnibus quæ euenerant.
15 Et factum est dum colloquerentur, & *se* mutuò rogitarent, ipse Iesus accessit, & vnà iter faciebat cum ipsis.
16 [c] Oculi autem eorum tenebantur ne eum agnoscerent.
17 Dixit autem eis, Qui sunt hi sermones quos confertis inter vos ambulantes, & *quid* estis tetrico vultu?
18 Respondens autē alter cui nomen [d] Cleopas, dixit ei, tu solus commoraris in *vrbe* Hierusalem, & ignoras quæ in ea facta sunt his diebus?
19 Ipse verò dixit eis, Quæ? At illi dixerunt ei, Quæ *facta sunt* Iesu Nazareno, qui fuit Propheta, potens reipsa & verbis coram Deo & toto populo.
20 Et quomodo eum tradiderunt principes Sacerdotū & [*] magistratus nostri, vt [e] morte damnaretur: & crucifixerunt eum.
21 Nos autem sperabamus illum esse qui redempturus esset Israel: atqui præter hæc omnia, [f] tertium hunc diem agit hodie ex quo hæc facta sunt.
22 Sed & mulieres quædam [g] ex nobis [h] obstupefecerunt nos, quæ diluculo venerunt ad monumentum:
23 Et non inuento eius corpore, venerunt, dicentes se etiam visionem angelorum vidisse, qui dicunt eum viuere.
24 Et abierunt quidam eorum qui erant nobiscū, ad monumentū, & ita inuenerūt prout mulieres dixerant: ipsum verò nō viderunt.
25 [5] Tum ipse dixit eis O amentes & tardi corde ad credendum omnibus quæ loquuti sunt Prophetæ!
26 Nónne hæc oportuit pati Christum, & introire in gloriam suam?

27 Et

Suprà 9. 22. mat. 17. 23. mar. 9. 31.

2 Animus plusquàm muliebris à mulieribus plusquàm virili animo per Dei misericordiam præditis, discipulis exprobratur: vt constet regnum Dei in extraordinaria virtute esse positum.

3 Christus discipulorum incredulitate vtitur, ad plenam resurrectionis ipsius fidem faciendam, ne nimium creduli videantur quòd postea toti mundo annuntiarunt, sibi persuasum.

b *Quasi prono capite, & propendente diligenter obseruasset.*

4 Probatur resurrectio à duobus oculatis testibus, quos ad fabulā confingendam nullo modo fuisse comparatos, omnes circunstantiæ ostendunt.

c *Non cognoscunt Christum: non quòd non haberet idem corpus quod habuerat ante mortem, sed quòd volente ipso impedita sit illorum obtutus, ne quē cernerent agnoscerent: vnde rectè dicit Lucas quòd oculi eorum retinebantur, & impediebantur, ita nimirum statuente Domino: non ergo inuisibile fuit corpus Christi, sed oculi impediti fuerant.*

d *Quidam ex veteribus existimant alterum discipulum fuisse nostrum hunc Euangelistam. Epiphanius contra Saturnilianos Nathanaelem fuisse scribit, quæ tamen incerta sunt.*

* *Vid. supr. 23. 13.*

e *Vt in illum inquireretur, sed ut conuictus damnaretur.*

f *Vel tempus, aut res ipsa docet hodie diem tertium.*

g *E nostro grege.*

h *Hinc, videmus quàm tardi simus ad credendum Dei, siue dictis siue factis se demonstret.*

5 Vera & certa esse quæcunque de Christo scripserunt Euangelistæ, ex Propheticarum prædictionum compositione liquet.

27 Et incipiens à Moſe & omnibus Prophe-
tis,interpretabatur illis in omnibus Scriptu-
ris quæ de ſe *ſcripta erant.*
28 ¶ Appropinquarunt igitur vico in quem
proficiſcebantur: & ipſe fingebat ſe longiùs
ire.
29 Sed *ipſi* adegerunt eum dicẽtes, Mane no-
biſcum : quoniã adueſperaſcit, & inclinauit
dies. Ingreſſus eſt igitur vt maneret cum
eis.
30 Et factum eſt quum accubuiſſet cum eis,
ſumpto pane benedixit, & fractum dedit
eis.
31 Adaperti ſunt autem oculi eorum, & a-
gnouerũt eum :ſed ipſe [l] ablatus eſt ex eo-
rum conſpectu.
32 Tum inter ſe dixerunt, Nónne cor no-
ſtrum ardebat in nobis dum loqueretur no-
bis in via, & quum adaperiret nobis Scrip-
turas ?
33 ¶ Et ſurgentes eo ipſo momento, reuerſi
ſunt in Hieruſalem, & inuenerunt congre-
gatos illos vndecim, & eos qui cum ipſis e-
rant.
34 Dicentes, Surrexit Dominus verè, & con-
ſpectus eſt Simoni.
35 Tum ipſi expoſuerunt quæ *geſta erant* in
via,& vt fuerat agnitus ab ipſis [k] in fractione
panis.
36 [6] Hæc autem ipſis loquentibus, ſtetit ipſe
Ieſus in medio eorum, & dixit eis, Pax vo-
bis.
37 Territi verò illi & expauefacti putabant ſe
ſpiritum conſpicere.
38 Tum dixit eis, Quid turbati eſtis, & quare
[l] diſceptationes ſubeunt corda veſtra ?
39 Videte manus meas & pedes meos:nam e-
go ipſe ſum:cõtrectate me,& videte: [m] nam
ſpiritus carnem & oſſa non habet, prout me
conſpicitis habere.
40 Et quum hæc dixiſſet, oſtendit eis manus
ac pedes.
41 Adhuc autem ipſis non credentibus præ
gaudio, & mirantibus,dixit eis, Habetis hic
eſculentum aliquid ?
42 Tum ipſi dederunt ei partem piſcis aſſi, &
aliquid ex fauo apiario.
43 Quæ *ille* accepit, & in eorum conſpectu
[n] comedit.
44 [7] Dixitque eis, Hi *ſunt* ſermones quos lo-
quutus ſum vobis quum adhuc eſſem vobiſ-
cum, oportere impleri omnia quæ ſcripta
ſunt [o] in Lege Moſis & Prophetis & Pſalmis
de me.
45 Tunc aperuit eorum mentem, vt intellige-
rent Scripturas,
46 Et dixit eis, Ita ſcriptum eſt, & ita opor-
tuit Chriſtum pati, & reſurgere à mortuis
tertio die,
47 Et prædicari in eius nomine reſipiſcen-
tiam ac remiſſionem peccatorum apud o-
mnes Gentes, [p] incipiendo ab Hieruſa-
lem.
48 Vos autem eſtis horum teſtes.
49 ‖ Et ecce, ego immittam promiſſum Pa-
tris mei vobis: vos autem manete in vrbe
Hieruſalem [q] vſquequò induamini virtute
ex alto.

27 Et incipiebat à Muſche & ab omnibus
Prophetis, & interpretabatur eis de ſeipſo
ex omnibus Scripturis.
28 Et appropinquabat pago illi ad quem pro-
ficiſcebantur : & ipſe faciebat eos putare
quòd quaſi ad locum lõginquum proficiſce-
retur.
29 Et coegerunt eum, ac dixerunt ei, Quie-
ſce apud nos quia dies nunc inclinat ſe vt
tenebreſcat. Et ingreſſus eſt vt maneret
cum eis.
30 Factumque eſt vt quum accumberet cum
eis, acceperit panem,& benedixerit ac fre-
gerit, dederitque eis.
31 Et illico aperti ſunt oculi eorum, & agno-
uerunt eum : & ipſe ſublatus eſt ab eis.
32 Et dicebant vnus ad alterum, Nónne cor
noſtrũ accenſum erat in medio noſtri quum
loqueretur nobiſcum in via,& interpretare-
tur nobis Scripturas ?
33 Et ſurrexerunt eadem hora,& reuerſi ſunt
in Vriſchelem, ac inuenerunt duodecim
congregatos,& eos qui cum eis erant :
34 Dicentes, Verè ſurrexit Dominus noſter,
& conſpectus eſt Schemeun.
35 Et ipſi quoque narrarunt ea quæ facta fue-
rant in via, & quomodo agnitus fuiſſet ipſis
quum frangeret panem.
36 Et quum hæc loquerentur, Ieſchua ſtetit
inter eos, & dixit eis, Pax vobiſcum: [5] Ego
ſum, ne timeatis.
37 [6] Et illi conturbati ſunt & fuerunt in metu:
putabant enim quòd ſpiritum viderent.
38 Dixit eis Ieſchua, Quid contremiſcitis
vos, & cur aſcendunt cogitationes veſtræ
ſuper cor veſtrum ?
39 Videte manus meas & pedes meos: nam
ego ſum. Palpate me & agnoſcite nam ſpi-
ritui caro & oſſa non ſunt,ſicut videtis quòd
ſunt mihi.
40 Et quum hæc dixiſſet, oſtendit eis manus
ſuas & pedes ſuos.
41 Quumque hactenus non crederent præ
gaudio ſuo, & attoniti eſſent, dixit eis, Eſt-
ne vobis aliquid hic ad comedendum ?
42 Illi autem dederunt ei partem ex piſce aſ-
ſato, & ex fauo mellis.
43 Et accipiens comedit ante oculos eorum.
44 Et dixit eis, Hi ſunt ſermones quos loquu-
tus ſum vobiſcum quum apud vos eſſem,
quòd oportebat vt compleretur quicquid
ſcriptum eſt in Lege Muſche, & in Pro-
phetis & in Pſalmis, de me.
45 Tum aperuit mentem eorum ad intelli-
gendum Scripturas:
46 Et dixit eis, Ita ſcriptum eſt, & ita [7] iuſtum
fuit vt pateretur Chriſtus, & vt reſurgeret
[8] à mortuis tertio die.
47 Et vt prędicaretur in nomine eius conuer-
ſio in remiſſionem peccatorum, in nationi-
bus : & principium fieret ab Vriſchelem.
48 Et vos eſtis teſtes horum.
49 Et ego mittam ſuper vos promiſſum Patris
mei, vos autem manete in Vriſchelem vrbe,
donec induatis virtutem ex alto.

5 Hæc addita leguntur in Syro codice: in Græco non ſunt.

6 Id eſt, Metu perculſi ſunt. Vide ſuprà in eodem cap.

7 Vel, Conuenit.

8 Ad verbum, Ab inter mortuos: vt aliquoties annotatum.

50 Et

50 Et eduxit eos vsque ad Beth-Aniah: & sustulit manus suas, & benedixit eis.
51 Et factum est vt quum benediceret eis, separaretur ab eis, & ascenderet ad cœlum.
52 Ipsi autem adorauerunt eum, & reuersi sunt in Vrischelem cum gaudio magno.
53 Et in omni tempore erant in templo glorificantes & benedicentes Deum. Amen.

50 § Eduxit autem eos foras Bethaniam vsque: & sublatis manibus suis, benedixit eis.
51 ‖Et factum est, dum ipse benediceret eis, disiunctus ab eis sursum ferebatur in cœlum.
52 Ipsi autem adorato eo reuersi sunt in Hierusalem cum gaudio magno:
53 Erantque semper in templo, laudantes & benedicentes Deum. Amen.

§ Christus ascendit in cœlum corpore à discipulis ablatus, spiritu corda ipsorum repleus. Marc.16.19. act.1.9.

Finitum est Euangelium sanctum Lucæ Euangelistæ.

EVANGELIVM SECVNDVM IOHANNEM.

CAPVT I.

1 *Sermo ille ante secula ex Deo genitus,* 2 *& qui semper apud Patrem residebat,* 14 *homo factus est.* 6.7 *Iohannes quorsum à Deo missus.* 16 *concio ipsius de officio Christi.* 19.20 *testimonium eiusdem sacerdotibus redditum.* 40 *Andreæ vocatio.* 42 *Petri.* 43 *Philippi.* 45 *Nathanaelis.*

1 IN principio erat sermo, & ipse sermo erat apud Deum, & Deus erat ipse sermo.
2 Hic erat in principio apud Deum.
3 Omnia per manum eius facta sunt, & sine eo, ne vna quidem *res* fuit, quæ facta fuit.
4 In eo vita erat, & vita erat Lux filiorum hominis.
5 Et ipsa Lux in tenebris lucet, & tenebræ non comprehenderunt eam.
6 Fuit filius hominis qui missus est à Deo, cuius nomen Iuchannan.
7 Hic venit in testimonium vt testaretur de Luce, [1] vt vnusquisque crederet [2] per manum eius.
8 Non ille erat Lux, sed vt testaretur de Luce.
9 Erat enim *sermo* Lux vera quæ illuminat omnem hominem qui venit in mundum.
10 In mundo erat, & mundus per manum eius factus est, & mundus non nouit eum.
11 Ad suos venit, & sui non receperunt eum.
12 Iis autem qui acceperunt eum dedit potestatem vt filii Dei fierent, iis qui credunt in nomen eius.
13 Qui non sunt ex sanguine, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo geniti sunt.

1 Ad verb. Omnis homo. Hebraismus.
2 Id est, Eius opera & ministerio. Hebraismus.

1 IN [1] [a] principio [b] erat Sermo [c] ille, & Sermo ille erat [d] apud Deum, eratque ille [e] Sermo, Deus.
2 Hic *Sermo* erat in principio apud Deum.
3 [2] [f] ‖ Omnia per hûc *Sermonem* facta sunt: & [g] absque eo factum [h] est nihil quod factum sit.
4 [i] In ipso vita [k] erat, & vita erat [l] Lux illa hominum:
5 [3] Et lux ista in tenebris lucet, sed tenebræ eam non [m] comprehenderunt.
6 [4] Fuit homo missus à Deo, cui nomen Iohannes.
7 Is venit ad *dandum* testimonium, *id est*, vt testaretur de Luce, vt omnes per [n] eum crederent.
8 Non erat ille [o] Lux illa: sed *missus* fuit vt testaretur de illa Luce.
9 [5] *Hic* erat [p] Lux illa vera quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.
10 [q] In mundo erat, & mundus per eum factus est: sed mundus eum non agnouit.
11 [r] Ad suos venit, & sui eum non exceperunt.
12 Quotquot autem eum exceperunt, dedit eis *hanc* [6] [s] dignitatem, vt filii Dei fierent, *nempe* iis qui credunt in nomen eius:
13 Qui non ex sanguine, neque ex [t] libidine carnis, neque ex libidine viri, sed ex Deo geniti sunt.

1 Filius Dei coæternalis & coessentialis Patri.
a *Id est, A principio, vt loquitur Euangelista, 1 Epist. 1. nempe quasi dicat sermonem non cœpisse existere quum Deus initium faceret creandi quicquid conditum est. Nam iam tum erat ille Sermo quum creata condi cœpissent, ac proinde æternum omnium principium iam erat.*
b *Id est, subsistebat.*
c *Additus articulus excellentiam notat, discernitque hunc Sermonem, à mandatis diuinis, quæ alioqui sermones Dei dicuntur.*
d *Particula quæ indicat personarum distinctionem.*
e *Sermo loco subiecti, Deus loco prædicati ponitur.*
f Col.1.18.
2 Manifestatio Filius Dei æternam illam suam deitatem, omnium rerum conditarum tum creatione tum conseruatione in primis autem præclaris dotibus rationis & intelligentiæ, quibus hominem præ ceteris animantibus ornauit.

f *Paulus hunc locum interpretatur Coloss.1.15. & 16.* g *Id est, Vt Pater operatur, sic cum eo Filius: fuit enim illi synergos.* h *Ex iis quæ facta sunt, nihil factum est absque eo.* i *Id est, Per ipsum, phrasi Hebræa [illegible] videlicet ipsius vi & efficacia.* k *Videlicet, iam tum quum per eum essent facta omnia, alioqui dixisset, Est.* l *Vis illa rationis & intelligentiæ in animis hominum accensa, ad ipsum tanti boni authorem agnoscendum.* 3 Lux quidem hominum versa est in tenebras, [illegible] vt satis superstit splendoris quod eos reddat inexcusabiles. m *Percipere non potuerunt, vt ab ea illustrarentur, atque adeò non [illegible]runt.* Mat. 3. 1. mar. 1. 28. luc. 3.3. 4 Alias est manifestatio Filii Dei longè plenior, ad cuius considerationem homines [illegible] ftiuè excitati sunt Iohannis veluti apparitoris voce. n *Iohannem.* o *Lux illa de qua diximus, id est, Christus, qui [illegible] nostras tenebras illustrare.* 5 Filius Dei quum videret sese in suis operibus ab hominibus quamuis intelligentiæ luce præditis, ([illegible] omnes eos donauit) non agnosci, ipsis corporeis oculis se conspiciendum præbuit populo suo: sed ne sic quidem ab eo est agnitus [illegible] admissus quidem. p *Quæ verè & propriè meretur Lucis nomen, quum natura luceat, non participatione.* q *Manifestata fuit persona illa Sermonis, statio, nimirum iam cum mundus conderetur.* Hebr. 11.4. r *Altera sermonis manifestatio nimirum in carne.* 6 Filius à suis plerisque exclusus, à paucis quibusdam agnitus eos vi sua regenitos in communem filiationis dignitatem [illegible]uit. s *Hoc iure eos dignatus est, vt eos pro filiis adoptaret.* Matth.1. 16. luc.2.7. t *Ex illa crassa & corrupta hominum [illegible] quæ Spiritui passim opponitur.*

14 [7] Et sermo ille [v] factus est caro : & [x] commoratus est inter nos, (& spectauimus gloriam eius, [y] gloriam *inquam* [z] vt vnigeniti *egressi* à Patre) plenus gratiæ ac veritatis.
15 [8] Iohannes testatus est de eo, & clamauit, dicens, Hic est de quo dicebam, *Is* qui [b] post me venit, ante me fuit, quia [c] prior me erat.
16 [9] Et ex plenitudine ipsius nos omnes accepimus, & [d] gratiam pro gratia.
17 Nam Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum extitit.
18 [10] Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus ille Filius qui est in [e] sinu patris, ille *nobis* [f] exposuit.
19 [11] Et hoc est testimonium Iohannis, quando miserunt Iudæi ab Hierosolymis Sacerdotes & Leuitas vt interrogarent eum, Tu quis es?
20 Et [g] confessus est, [h] neque negauit: confessus est, *inquam*, se non esse Christũ illum.
21 Tunc interrogauerunt eum, Quid ergo *es*? Tu*ne* es Elias? *Ipse verò* dixit [i] Non sum. *Et illi*, Es tu [k] Propheta *ille*? Qui respondit, Non.
22 Dixerunt ergo ei, Quis es? vt responsum demus iis qui miserunt nos: quid dicis de teipso?
23 Ait, Ego *sum* vox clamantis in deserto, Complanate viam Domini, prout dixit Esaias Propheta.
24 [12] Qui verò missi fuerant, erant ex Pharisæis:
25 Et interrogauerunt eum, ac dixerunt ei, Cur ergo [l] baptizas, si tu nõ es Christus, neque Elias, neque Propheta?
26 Respondit ei Iohannes, dicens, Ego baptizo aqua: sed [m] in medio vestrûm stat quem vos nescitis:
27 Hic ille est qui post me venit, qui ante me fuit: cuius solearum ego non sum dignus vt soluam corrigiam.
28 Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, vbi Iohannes baptizabat.
29 ¶ [13] Postero die, videt Iohannes Iesum venientem ad se, & ait, Ecce Agnus [n] ille Dei qui [o] tollit [p] peccatum mundi.
30 Hic est de quo dicebam, Post me venit vir fuit ante me quia prior me erat.
31 Et ego [q] non noueram eum: sed vt manifestus fiat Israeli, propterea veni ego baptizans aqua.
32 [14] Tum *inquam*, testatus est Iohannes dicens, Conspexi Spiritum descendentem quasi columbam è cœlo, *qui* etiam mansit super eum.

14 Et sermo caro factus est: & [3] habitauit inter nos, (& vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti qui *venit* à Patre) qui plenus est gratiæ & veritatis.
15 Iuchannan testatus est de eo, & clamauit, & dixit, Hic ipse est quem dixi, Qui post me venit, & fuit ante me: quia prior est quàm ego.
16 Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia.
17 Propterea quòd Lex per manum Musche data est: veritas autem & gratia per manum Ieschua Christi facta est.
18 Deum non vidit homo vnquam, vnigenitus Dei, is qui est in sinu Patris sui, ipse enarrauit.
19 Et hoc est testimonium Iuchannan quum misissent ad eum Iudæi ex Vrischelem sacerdotes & Leuitas, vt interrogarent eum, Tu quis es?
20 Et confessus est, & non negauit: & confessus est, nempe, Non sum ego Christus.
21 Et interrogauerunt eum rursum, Quid igitur? Iliah es? Et dixit, Non sum. Propheta es? Et dixit, Non.
22 Et dixerunt ei, Et quidnam es? vt demus responsum iis qui miserunt nos: quid dicis de teipso?
23 Ait, Vox ego clamantis in deserto, Sternite viam Domini, sicut dixit Ischaaiah Propheta.
24 Illi autem qui missi fuerant, ex Pharisæis erant:
25 Et interrogauerunt, & dixerunt ei, Quid ergo baptizas tu, si tu non es Christus, neque Iliah, neque Propheta?
26 Respondit Iuchannan, & dixit eis, Ego baptizo vos aquis: inter vos autem stat is quem vos nescitis.
27 Ipse est qui post me venit, & fuit ante me, cuius non sum dignus vt soluam corrigias calceamentorum.
28 Hæc in Beth-Aniah facta sunt in transitu Iurdanan vbi baptizabat Iuchannan.
29 Et die [4] postero vidit Iuchannan Ieschua qui veniebat ad se, & ait, Ecce agnus Dei, ille qui tollit peccatum mundi.
30 Ipse est de quo ego dixi quòd post me venit vir, & fuit ante me: quia prior est quàm ego.
31 Et ego non noueram eum, sed vt innotesceret Iisraiel, propter hoc veni ego vt aquis baptizarem.
32 Et testatus est Iuchannan, & dixit, Vidi Spiritum descendentem de cœlo tanquam columbam, & mansit super eum.

3 Verbum Syriacum est אגן quòd à nomine גנונא significante thalamum, deductum est, vt possit exponi, Et thalamũm habuit inter nos.

4 Ad verb. Qui erat post eum, Syra phrasis.

... vera Dei cognitio. e .i. *Qui Patri est intimus ac coniunctissimus, non modò amoris sed etiam naturæ coniunctione, atque adeò vnione.* f *... Legis velum occultatum, & humanæ mentis aciem effugientem detexit, & spectandum exhibuit: Nam qui ipsum videt, videt & Pa...* 11 Iohannes nec est Messias, nec aliorum Prophetarum similis sed Messiæ iam præsentis apparitor. g *Planè & apertè cognouit ...* h *Pleonasmus Hebræis familiaris, cuius magna est emphasis, eadem enim repetũtur in studio certæ & explicatæ elocutionis.* i *Iudæi ex... Eliam iterum venturum ante tempora Messiæ, id est ex loco Malach. 4.5. qui de Iohanne intelligi debet, Matth. 11.14. Negat tamen Iohannes se ... scilicet ex eorum sensu loquens.* k *De aliquo eximio Propheta interrogant, non de Christo, antea enim negauit Iohannes se esse Chri... Existimarunt enim insignem aliquem Prophetam esse mittendum similem Mosis huc detorquentes locum illum Deut. 18.15. qui de toto Prophe... maximè autem de capite Christo est intelligendus.* 12 Christus autor Baptismi non Iohannes: ac proinde eius efficacia non in Io... ministro sed in Christo Domino posita est tota. l *Hinc doceri potest Iudæos ipsos non ignorasse mutationem aliquam fore in religione ...* m *Palam & inter vos.* 13 Christus est corpus & veritas omnium Legalium sacrificiorum ad expiandum mundum. n *Articulus adiunctus emphasin habet non modò dignitatis, vt à typico agno & cæteris Legalibus Victimis distinguatur, sed etiam reuocat in men... Esaiæ, & aliorum.* o *Verbum præsentis temporis significat actum continuum vis enim ea est perpetua, & naturæ Agno, vt tollat ...* p *Id est, Radicem illam peccatorum, nempè corruptionem & ex consequenti fructus peccati quæ solent peccata numero multi...* q *Non illum anteà de facie notam.* 14 Christus visibili Spiritus sancti descensu, ipsa Patris voce, Iohannis denique testi... Filius Dei comprobatur.

33 Et ego non noueram eum, sed is qui misit
me vt baptizarem aqua, ipse dixit mihi, Ille
super quem vides quòd descendit Spiritus,
& manet, ipse baptizat Spiritu sancto.
34 Et ego vidi, & testatus sum quòd hic est Fi-
lius Dei.
35 Et die alio stabat Iuchannan, & duo ex di-
scipulis eius.
36 Et intuitus est Ieschua ambulantem, ac
dixit, Ecce agnus Dei.
37 Et audiuerunt ambo discipuli eius quum
hoc diceret, 5 & abierunt post Ieschua.
38 Et conuersus est Ieschua, & vidit eos ve-
nientes post se, & dixit eis,
39 Quid quæritis vos? Dicunt ei, Domine no-
ster, 6 vbi manes tu?
40 Dixit eis, Venite, & videbitis. Illi autem
venerunt, & viderunt 7 vbi maneret: & apud
eum 8 manserunt die illo: eratque ferè ho-
ra decima.
41 Vnus autem ex illis qui audierant à Iu-
channan, & abierant post Ieschua, erat An-
dreas frater Schemeun.
42 Hic vidit prius Schemeun fratrem suum,
& dixit ei, Inuenimus Messiam.
43 Et adduxerunt eum ad Ieschua. Et intuitus
est eum Ieschua, ac dixit, Tu es Schemeun
filius Iauna, tu vocaberis Cipha.
44 Et die alio voluit Ieschua exire in Gali-
læam, & inuenit Philippum, ac dixit ei, 9 Ve-
ni post me.
45 Ipse autem Philippus erat ex Beth-Tzai-
dah, ex ciuitate Andreæ & Schemeun.
46 Et Philippus inuenit Nathanail, & dixit ei,
Eum de quo scribit Musche in Lege & in
Prophetis, inuenimus, qui est Ieschua filius
Iauseph qui est ex Natzerah.
47 Dixit ei Nathanail, A Natzerath potest a-
liquid quod bonum sit, esse? Dixit ei Phi-
lippus, Veni, & videbis.
48 Et vidit Ieschua Nathanail quum veniret
ad se, & dixit de eo, Ecce verè filius Iisraiel
in quo dolus non est.
49 Dixit ei Nathanail, Vnde nosti tu me? Di-
xit ei Ieschua, Quum nondum vocasset te
Philippus, quando sub ficu eras, vidi te.
50 Respondit Nathanail, & dixit ei, Domine
mi, Tu es Filius Dei, Tu es rex Iisraiel.
51 Dixit ei Ieschua, Quia dixi tibi quòd vi-
di te sub ficu, credis: maiora his videbis.
52 Dixit ei, 10 Ammin ammin dico vobis, quòd
ab hoc tempore videbitis cœlos apertos, &
Angelos Dei ascendentes & descendentes
ad Filium hominis.

33 Et ego non noueram eum: sed qui misit
me vt baptizarē aqua, ille mihi dixerat, Su-
per quem videris Spiritum descendentem
ac manentem super eum, hic est qui bapti-
zat Spiritu sancto.
34 Ego igitur vidi, & testor hunc esse Filium
r illum Dei.
35 ¶ 15 Postero die iterum stabat Iohannes,
& ex discipulis eius duo:
36 16 Et intuitus Iesum ambulantem, dixit,
s Ecce Agnus ille Dei.
37 17 Audierunt autem eum duo illi discipuli
loquentem, & sequuti sunt Iesum.
38 Conuersus verò Iesus, & conspicatus eos
sequentes *se*, dicit eis,
39 Quid quæritis? Illi verò dixerunt ei, Rab-
bi (quod dicitur, si interpreteris, Præceptor)
vbi moraris?
40 Dicit eis, Venite & videte. Venerunt, vide-
runtque vbi moraretur: & apud eum man-
serunt die illo; t hora enim erat quasi deci-
ma.
41 Erat Andreas frater Simonis Petri, vnus
ex duobus qui audierant *illa* ex Iohanne, &
sequuti fuerant eum:
42 Inuenit hic prior fratrem suum Simo-
nem, & dixit ei, Inuenimus Messiam, quod
est, si interpreteris, v Christus.
43 Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem
eum Iesus dixit, Tu es Simon filius Iona: tu
vocaberis Cephas, quod declaratur x Petra.
44 Postero die voluit Iesus abire in Galilæā:
inuenit autem Philippum, & dixit ei, Seque-
re me.
45 Erat verò Philippus ex Bethsaida, ciuitate
Andreæ & Petri.
46 18 Inuenit Philippus Nathanaelem, & di-
cit ei, Inuenimus *illum* de quo scripsit Mo-
ses in Lege, & Prophetę, *nempe* Iesum filium
Ioseph illum Nazarenum.
47 19 Tum dixit ei Nathanael, A Nazareth
potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus,
Veni & vide.
48 20 Vidit Iesus Nathanaelem venientem ad
se, & dixit de eo, Ecce verè Israelita in quo
dolus non est.
49 21 Dicit ei Nathanael, Vnde me nosti? Re-
spondit Iesus, & dixit ei, Priusquā te Philip-
pus vocaret, quū esses subter ficū, videbā te.
50 Respondit Nathanael, & dixit ei, Rabbi, tu
es ille Filius Dei, tu es ille Rex Israel.
51 Respondit Iesus, & dixit ei, Quia dixi tibi,
Vidi te sub ficu, credis? maiora istis videbis.
52 Præterea dixit ei, Amen amen dico vobis,
Ab hoc tempore videbitis cœlum apertum,
& angelos Dei y ascendentes ac descen-
dentes super Filium hominis.

5 Id est, Sequuti sunt. Hebraismus.
6 Ad verbum, Vbi tu es? Hebraismus.
7 Ad verbū. Vbi esset. Hebraismus.
8 Ad verb. Fuerūt. Hebraismus.
9 Id est, Sequere me. Hebraismus.
10 De hoc loquēdi modo, qui sæpissime in nouo Testamento recurrit, quid sentiam dicam. Vox Syra אמין, sicut Hebræa אמן à verbo אמן deriuatur quod confirmandi ac stabiliendi significationem habet: vnde eius deriuata, firmitatis & stabilimenti significationem continēt. Nam אמונה fides dicitur à firmitate sua, quod non sit fluxa & euanida res, sed constans & immutabilis: ita quoq; נאמן Firmum ac stabile significare vel illud Isaiæ probat cap. 22. 23. vbi dicit se infixurum seruum suum Elialzim instar claui in loco נאמן, hoc est firmo: & in versu vltimo eadem vox repetitur. Dicto quoq; אמת veritatē significans, à firmitate significationem suam accepit, quòd nihil sit firmius veritate. Sic אמן quod in fine gratiarum actionum, precationū promissionum, &c. adeò frequenter legitur, nihil aliud denotat quàm promissiones certas esse, & certa fide amplecti, precātes constanti fide expectare quæ petunt & ita in reliquis. Inde quoq; Syri aduerbiū suum אמינאית id est Seriò, Sedulò, Constanter, traxerunt. Et vocem אמין, qua sæpe vtitur Christus nunc simplici, nunc geminata, ad eorum, quæ dicit, maiorē asseuerationē quæ perinde significat acsi diceret Certè siue Cōstanter dico vobis: & vbi geminatur idem aduerbium, intelligendum est, sed in superlatiuo, quasi dicatur, Certissimè, siue Constantissimè dico vobis. Vocum enim ingeminatio Hebræis, Chaldæis & Syris superlatiuum supplet.

r *Articulus [illegible] eum ab aliis distinguit, qui passim à Mose & Prophetis filii Dei, vel filii Excelsi dicuntur.*
15 Iohannes non sibi sed Christo discipulos collegit.
16 Christus [illegible] inane spectrum, [illegible] vt mediator noster, nobis sequēdus proponitur.
s *Præcipuū hoc est Christi officium quid videlicet peccata [illegible] morte sua sacrificio tollens, homines Deo reconciliet.*
17 In hac prima discipulorum collectione, ostenditur salutis initium esse à Deo, nos ad Filium suum seruatorem (suorum ministerio) vocante: quem [illegible] nobis occurrentem audire, & [illegible] vsque persequi [illegible] oporteat, vt [illegible] rudīti aliis [illegible] manum præbeamus.
t *Hoc est [illegible] stabat [illegible] tantùm bone [illegible] suos vsque [illegible] [illegible]bant.*
v *Id est, [illegible] per excellentiam [illegible] secundùm [illegible] li Iudaici.*
Matth. 16. 18.
x *Id est, [illegible] saxum, quod [illegible] & Petra dicunt Græci.*
18 Bonos [illegible] ctorum etiam [illegible] tus adeò probat Dominus, vt eos [illegible] efficiat doctorum magistros:
Gen. 49. 10. deut. 18. 18. Esa. 4. 2. & 40. 10. & 45. 8. ier. 23. 5. & 33. 14. ezech. 34. 23. & 37. 24. dan. 9. 24.
19 Cauenda [illegible] primis falsa præiudicia quæ nobis [illegible] cessum ad Christum præcludunt.
20 Simplex [illegible] gritas verus [illegible] tas à fictis discernit.
21 Miraculorum finis est, nobis Christum omnipotentem & simul vnicum salutis nostræ autorem proponere, [illegible] dem amplectendum.
y *Ita significatur diuina virtus, quæ in ipsius [illegible] conspicua futura ministrantibus ei Angelis, vt Ecclesiæ capiti.*

Caput II.

3 & 11 Christus aquam in vinum mutatam facit signorū suorum principiū. 12 Capernaum descendit. 13 hinc Ierosolymam ascendit, 15 & mercatores è templo eiicit. 19 Templum, nempe corpus suum, soluendum à Iudæis prædicit. 23 Multi credunt in eum ob signa quæ edebat.

1 ET die tertio factum est conuiuium in
Catne ciuitate Galilææ. Et mater Ies-
chua erat ibi.

1 POrrò 1 a die tertio nuptiæ factæ sunt in
Cana *oppido* Galilææ; eratque mater
Iesu illic.

1 Christus in publico coetu, insigni miraculo declarans sibi in ipsam [illegible] rerum naturam imperium esse ad corpora hominum pascenda, omnium animos ad spiritualem & saluificam suam virtutem cognoscendam inuitat.
a *Post illud cum Nathanael colloquium, vel ex quo profectus erat à Iohanne, vel ex quo in Galilæam peruenerat.*

2 Vocatus est autem etiam Iesus ac discipuli
eius ad nuptias.
3 [a] Et quum defecisset vinum, mater Iesu di-
xit ei, Vinum non habent.
4 Dixit ei Iesus, Quid mihi tecum [b] mulier?
nondum venit hora mea.
5 Dixit eius mater ministris, Quodcunque
dixerit vobis, facite.
6 Erant autem ibi lapideæ [d] hydriæ sex posi-
tæ [e] secundum purificationem Iudæorum,
capientes singulæ [f] amphoras binas aut ter-
nas.
7 Dicit eis Iesus, Implete has hydrias aqua.
Impleuerunt eas igitur vsque ad summum:
8 Tunc dicit eis, Haurite nunc, & offerte
[g] architriclino. Obtulerunt igitur.
9 Vt autem gustauit architriclinus aquam
illam quæ facta fuerat vinum, (nesciebat au-
tem vnde esset: sed ministri sciebant, qui
hauserant aquam) vocat sponsum architri-
clinus,
10 Et dicit ei, Omnes primo loco bonum vi-
num apponunt, & quum *conuiuæ* [h] sitim ex-
pleuerint, tunc id quod deterius *est*, tu ser-
uasti bonum vinum vsque adhuc.
11 Hoc initium signorum fecit Iesus in Cana
oppido Galileæ, & manifestam fecit gloriam
suam: & crediderunt in eum discipuli eius.
12 ¶ Posteà descendit Capernaum, ipse &
mater, & [i] fratres & discipuli eius: manse-
runtque illic non multos dies.
13 [5] Nam propè erat Pascha Iudæorum. As-
cendit igitur Iesus Hierosolymam.
14 [4] Et inuenit in templo venditores boum
& ouium & columbarum, & numularios se-
dentes:
15 Factoque flagello è funiculis, omnes eie-
cit è templo, & oues & boues: & argenta-
riorum numulos effudit, mensasque subuer-
tit.
16 Et columbarum venditoribus dixit, Tol-
lite hinc ista: ne facite domum Patris mei,
domum mercatus.
17 Recordati sunt autem eius discipuli scrip-
tum esse, [k] Zelus domus tuæ deuorauit me.
18 [5] Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt
ei, Quod [l] signum ostendis nobis vt ista fa-
cias?
19 Respondit Iesus, & dixit eis, [m] Destruite
templum hoc, & tribus diebus erigam illud.
20 Dixerunt ergo Iudæi, Quadraginta & sex
annis ædificatum est templum istud, & tu
tribus diebus illud eriges?
21 At ille loquebatur de [n] templo corporis
sui.
22 Quum ergo surrexisset à mortuis, recor-
dati sunt discipuli eius quòd hoc dixisset
eis & crediderunt Scripturæ, & sermoni
quem Iesus dixerat.
23 ¶ [6] Quum autem esset Hierosolymis in
pascha die festo, multi crediderunt in no-
men eius, conspicientes signa quæ edebat.
24 Ipse autem Iesus non credebat eis semet-
ipsum, eo quòd nosset omnes:

2 Et etiam Ieschua & discipuli eius vocatus
fuit ad illud conuiuium.
3 Et deficiebat vinum, & dixit ei mater Ies-
chua, vinum non est eis.
4 Dixit illi Ieschua, Quid mihi & tibi mulier?
nondum venit hora mea.
5 Dixit mater eius ministris, Id quod dixerit
vobis, facite.
6 Erant autem ibi hydriæ lapideæ sex positæ
ad purificationem Iudeorum, quæ contine-
bant [1] bina quadrantalia aut terna.
7 Dixit eis Ieschua, Implete aqua has hydri-
as. Et impleuerunt eas vsque ad summum.
8 Dixit eis, Haurite deinceps, & adducite ad
architriclinum: & adduxerunt.
9 Et quum gustasset ipse architriclinus aquas
quæ factæ fuerant vinum & ignoraret vnde
esset (ministri verò sciebant qui ipsi imple-
uerant aquis) vocauit architriclinus spon-
sum:
10 Et dixit ei, Omnis homo prius vinum bo-
num adducit, et postquam inebriati sunt,
tunc id quod est tenue: tu verò seruasti vi-
num bonum vsque nunc.
11 Hoc est signum primum quod fecit Ies-
chua in Catne Galilææ, & manifestauit glo-
riam suam: & crediderunt in eum discipuli
eius.
12 Post hoc discendit in Cephar-Nachum ip-
se & mater eius, & frater eius & discipuli e-
ius, & illic fuerunt paucis diebus.
13 Et prope erat Petscha Iudæorum, ac as-
cendit in Vrischelem.
14 Et inuenit eos qui vendebant boues & o-
ues & columbas, & numularios sedentes:
15 Et fecit sibi flagellum è funiculis, & omnes
eiecit è templo, & oues & boues, & numu-
larios: & effudit numulos eorum, & mensas
eorum euertit.
16 Et illis qui vendebant columbas dixit, Tol-
lite ista hinc, & ne feceritis domus Patris
mei domum negotiationis.
17 Et recordati sunt discipuli eius quòd
scriptum esset, Zelus domus tuæ comedit
me.
18 Responderunt autem Iudæi, ac dixerunt
ei, Quod signum ostendis nobis, qui ista
facis?
19 Respondit Ieschua, & dixit eis, Destrui-
te templum hoc, & in tribus diebus ego eri-
gam illud.
20 Dicunt ei Iudæi, Quadraginta & sex an-
nis extructum fuit templum istud, & tu tri-
bus diebus, erecturus es illud?
21 Ille autem dicebat de templo corporis
sui.
22 Quum verò surrexisset [2] à mortuis, re-
cordati sũt discipuli eius quòd hoc dixisset:
& crediderunt Scripturæ, & sermoni quem
dixerat Ieschua.
23 Quum esset Ieschua in Vrischelem in pets-
cha in festo, multi crediderunt in eum, qui
videbant signa quæ faceret.
24 Ipse autem Ieschua non credebat eis se-
ipsum: quia ipse nouerat omnem homi-
nem:

1 Ad verb. Duo duo. Hebrais. Quadrantalia autem posui potius quam amphoras aut μετρητὰς non quòd diuersa sint capacitatis sed quia expressius Syram vocem רבען declarare studui quæ ab ארבע, vt quadrantal à quatuor deriuatur: continetque quadrantal. octauam partem cadi, sine modii.

2 Ad verb. De inter mortuos vt Gal. *D'entre les morts.*

... allegorica loquutio: ac data opera Christus ita loquutus est, quòd aperto responso indignos iudicabat. Notandum est etiam corpora nostra vocari ... sed diuerso sensu, nempe quia per Spiritus sui vim & gratiam Deus in nobis habitat: in Christo autem plenitudo Deitatis corporaliter, Colos ... Deus manifestatus in carne, 1. Tim. 3. 16. n *Id est, De corpore suo.* 6 Non satis tuta fides eorum qui miraculis nituntur.

25 Neque opus habebat vt quisquam testaretur ei de vllo filio hominis: ipse enim sciebat quid esset in filio hominis.

Capvt. III.

1 Christus Nicodemum ab ipsis fundamentis Christianæ regenerationis instituit. 14 Serpens in deserto. 23 Johannes baptizat, 27 Et suos docet se non esse Christum.

1 Erat autem ibi quidam ex Pharisæis cuius nomen erat Nicadimus, princeps Iudæorum:

2 Hic venit ad Ieschua nocte, & dixit ei, Domine mi, nouimus quòd à Deo missus fuisti præceptor, Nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi is cum quo est Deus.

3 Respondit Ieschua, & dixit ei, Ammin Ammin dico tibi, quòd siquis non sit natus denuò, non potest videre regnum Dei.

4 Dixit ei Nicadimus, quomodo potest homo nasci senex? Nunquid potest iterum in ventrem matris suæ secunda vice ingredi, & nasci?

4 Respondit Ieschua, & dixit ei, Ammin ammin dico tibi, quòd siquis non nascatur ex aqua & Spiritu, non potest ingredi in regnum Dei.

6 Quod natum est ex carne, caro est, & quod natum est ex Spiritu, spiritus est.

7 Ne mireris quòd dixerim tibi quòd oportet vos nasci denuò.

8 Spiritus quo loco vult spirat: & vocem eius audis, sed non nosti vnde veniat, & quò vadat, sic est quisquis natus est ex Spiritu.

9 Respondit Nicadimus, & dixit ei, Quomodo possunt hæc fieri?

10 Respondit Ieschua, & dixit ei, Tu es magister Iisrael, & hæc non nosti?

11 Ammin ammin dico tibi quòd id quòd nouimus loquimur, & id quod videmus testamur: & testimonium nostrum non recipitis vos.

12 [1] Si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo, si dixero vobis cœlestia credetis?

13 Et nemo ascendit in cœlum, nisi is qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo.

14 Et sicut exaltauit Musche serpentem in deserto, sic futurum est vt exaltetur Filius hominis.

15 Vt quisquis credit in eum, non pereat, sed sit ei vita quæ est in æternum.

16 Sic enim dilexit Deus mundum vt Filium suum vnicum dederit, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed sit ei vita quæ est in æternum.

1 Ad verb. Quæ in terra & in opposito membro, Quæ in cœlo, hoc est Quę ex terreno & communi sensu sumpta sunt (quale est illud de vento flante) Si non creditis, quomodo credetis siquæ è cælesti Spiritu proficiscantur, & humanum captum superent?

25 [7] Nec opus esset vt quisquam ei testaretur de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.

7 Christus inspector cordium, ac proinde verus Deus.

1 Erat [1] autem quidam ex Pharisæis (cui nomen *erat* Nicodemo) [a] ex primoribus Iudæorum:

2 Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei, Rabbi, scimus te à Deo venisse [b] præceptorem, nemo enim potest hæc signa edere quæ tu edis, [c] nisi Deus sit cum eo.

3 [2] Respondit Iesus & dixit ei, Amen Amen dico tibi, nisi quis fuerit genitus denuò, non potest [d] videre [e] regnum Dei.

4 Dicit ei Nicodemus, [f] Quomodo potest homo gigni qui sit senex? Num potest in vterum matris suę secundò introire, ac gigni?

5 Respondit Iesus, Amen amen dico tibi, nisi quis fuerit genitus ex aqua & spiritu, non potest introire in regnum Dei.

6 Quod genitum est ex [g] carne, caro est: & quod genitum est ex spiritu, Spiritus est.

7 Ne mireris me dixisse tibi. Oportet vos gigni denuò.

8 Ventus [h] quò vult spirat: & sonum eius audis, sed nescis vnde veniat & quò vadat: ita est quisquis genitus est è Spiritu.

9 [3] Respondit Nicodemus & dixit ei, Quomodo possunt hæc fieri?

10 Respondit Iesus, & dixit ei, Tu es præceptor ille Israelis, & hæc non nostis?

11 Amen amen dico tibi, quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur: [i] sed testimonium nostrum non recipitis.

12 Si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo si dixero vobis cœlestia credetis?

13 [k] Nullus enim [l] ascendit in cœlum nisi qui descendit è cœlo, *nempe* [m] filius hominis, [n] qui est in cœlo.

14 Prout autem [o] Moses extulit serpentem in deserto, ita extolli oportet Filium hominis:

15 Vt quisquis credit in eum, non pereat, sed habeat vitam eternam.

16 [5] Ita enim Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum dederit, vt quisquis credit [p] in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.

1 Nulli [illegible] doctoribus indoctiores: sed ab vno Christo tum doctis tum indoctis petenda est sapientia.

a *Honore[illegible] seu magistratum gerens in populo Iudaico. Vide Luc. 14.1.*

b *[illegible] ad nos erudiendos.*

c *Nisi in quo diuina eluceat quædam præstantia. Quòd si Nicodemus bene nouisset Christum, non [illegible] dixisset Deum esse cum eo, sed in eo, vt Paulus 2. Cor. 5.19.*

2 Initium Christianismi positum est in eo, vt sciamus nos non tantùm aliquatenus esse corruptos, sed penitus in peccato mortuos: vt necesse sit naturam nostram, quòd ad qualitates attinet, [illegible] & de integro [illegible] quod quidem nulla alia virtute effici potest, quàm diuina illa à qua fuimus [illegible] conditi.

d *Idest, [illegible] vt explicat infrà.*

e *In Ecclesiam qua Deus regnat Dis[illegible] ferit enim Christus [illegible] sit vt ima [illegible] nanciscamur, [illegible] nimirum, [illegible] Sp. S. quo [illegible] in ipso Christo fide [illegible] prehenso.*

f *Idest, [illegible] ego qui [illegible] gigni denuò [illegible] respondit, ac si ad [illegible] vnum verba Christi pertinerent.*

g *Idest, Carnis, totus nimirum [illegible] rus, & ira Dei [illegible] us significat [illegible] naturam hominis corruptam, cui opponitur Spiritus, id est, bona Spiritus sancti gratia Christo insitus, [illegible] natura [illegible]*

immortalis etiamsi supersit lucta carnis. b *Libero & vago impetu.* 3 Arcanum nostræ regenerationis humano captui incomprehensibile, [illegible] percipitur sed non nisi in Christo: quoniam is & Deus est in terris, & homo in cœlis, id est, sic homo vt sit etiam Deus ac proinde omnipotens & sic Deus vt sit etiam homo, ac proinde eius potentia nobis pareat. i *Vos tractatis dubia & incerto authore profecta, & creditur [illegible] certa & cognita doceo, nec mihi creditur.* k *Solus Christus verè cœlestia docere potest, quia nullus ascendit, &c.* l *Id est, Spiritualis intelligentia luce præditus est, vel vnquam fuit, nisi Filius ille qui sese ad nos demisit vt nos in cœlum secum attollat.* m *Quòd è cœlo descendisse dicitur ad naturam Diuinam referri debet quę carnem assumpsit deinde ad ipsum conceptionis motum: nam origo Iesu Christi in terris, cœlestis est, [illegible] vt qui conceptus sit ex Spiritu sancto.* n *De toto Christo dicitur, quod alterius naturę (Diuinę nimirum) est proprium, vt intelligamus vnicam esse personam, in quam duæ sint vnitæ naturæ hanc loquendi formam vocarunt Communicationem idiomatum.* 4 Christus prædicit fore vt ipse per Euangelii prædicationem, velut salutiferum signum attollatur, ad quod totus mundus accurrat quod olim serpentis erecta figura fuit in deserto adumbratum. o *Numer. 21.9. à Mose erectus fuit Æneus serpens, cuius conspectus salutare remedium iis erat qui lethali serpentium morsu vulnerati erant. Hoc autem in hunc finem hoc loco adducitur vt se doceat Christus Euangelii doctrina constituendum esse ante omnium oculos, vt quicunque ipsum fide intuiti fuerint, salutem percipiant.* 5 Patris amor prorsus gratuitus, nostræ salutis est origo. Christus autem in quo iustitia & salus nostra residet: fides verò instrumentum quo apprehenditur vita æterna, id quod apprehendendum proponitur. p *Non idem est credere in aliquid, & credere de aliquo. Illud enim ad diuinitatem, hoc ad quemcunque rem pertinet, Nazian. in Oratione de Spiritu.*

17 [6] Non

17 [6] Non enim misit Deus Filium suum in
mundum vt [q] condemnet mundum, sed vt
seruetur [r] mundus per eum.
18 Qui credit in eum, non condemnatur: qui
verò non credit, iam condemnatus est: quia
non credidit in nomen vnigeniti Filii Dei.
19 [7] Hæc est autem [s] condemnatio, quòd Lux
venit in mundum, sed dilexerunt homines
potiùs tenebras quàm Lucem: quia sunt eo-
rum mala opera.
20 Quisquis enim peruersè agit, odit lucem:
nec venit ad lucem, ne arguantur opera ip-
sius.
21 Qui verò [t] dat operam veritati, venit ad
lucem, vt manifesta fiant facta ipsius, quòd
[v] secundum Deum facta sint.
22 ¶Posteà venit Iesus, & discipuli eius in Iu-
dææ territorium: & illic degebat cum eis,
& baptizabat.
23 Baptizabat autem etiam Iohannes in Æ-
non, prope Salim, quoniam aquæ multæ e-
rant illic: & veniebant ac baptizabantur.
24 Nondum enim coniectus fuerat Iohannes
in carcerem.
25 [8] Orta est igitur quæstio quibusdam ex di-
scipulis Iohannis cum Iudæis de purgatio-
ne.
26 Veneruntque ad Iohannem, & dixerunt
ei, Rabbi, is qui tecum erat trans Iordanem,
cui tu testimonium dedisti, ecce, baptizat,
& omnes veniunt ad eum.
27 Respondit Iohannes & dixit, [x] Homo non
potest recipere quicquam, nisi fuerit ei da-
tum è cœlo.
28 Vos ipsi mihi testes estis me dixisse, Non
sum ego Christus, sed missus sum *qui appare-
rem* coram eo.
29 Qui habet sponsam sponsus est: amicus
autem sponsi qui stat & audit eum, [y] gaudio
gaudet propter vocem sponsi, [z] hoc ergo
gaudium meum impletum est.
30 Illum oportet crescere, me verò minui.
31 Qui supernè venit, supra omnes est: & qui
è [a] terra est terrenus est, & [b] terrena loqui-
tur: qui è cœlo venit, supra omnes est.
32 Et quod [c] vidit & audiuit, hoc testatur: sed
testimonium eius nemo recipit.
33 Qui recipit eius testimonium, is obsigna-
uit quòd Deus verax sit.
34 Nam is quem misit Deus, verba Dei loqui-
tur, non enim *huic* [d] admetitur Deus spiri-
tum.
35 Pater diligit Filium, & omnia [e] dedit in
manum eius.
36 Qui credit in Filium, habet vitam æter-
nam: qui verò non obtemperat Filio, [f] non
videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

17 Non enim misit Deus Filium suum in mun-
dum vt iudicet ipsum mundum, sed vt [2] vi-
uat mundus [3] per manum eius.
18 Qui credit in eum, non iudicatur: & qui
non credit, iam [4] iudicatus est: quia non
credidit in nomen vnici Filii Dei.
19 Hoc autem est iudicium, quòd Lux venit
in mundum, & dilexerunt filii hominis te-
nebras potius quàm Lucem: erant enim o-
pera eorum mala.
20 Omnis enim qui detestabilia agit, odit lu-
cem: & non venit ad lucem, vt non arguan-
tur opera eius.
21 Is verò qui facit rectum, venit ad lucem, vt
cognoscantur opera eius, quòd in Deo facta
sunt.
22 Post hæc venit Ieschua, & discipuli eius in
terram Iudææ: & illic versabatur cum eis, &
baptizabat.
23 Atque Iuchannan quoque baptizabat in
In-Iaun, quod est iuxta Schalim, quia aquæ
erant ibi multæ: & veniebant ac baptiza-
bantur.
24 Non enim adhuc coniectus fuerat Iuchan-
nan in domum vinctorum.
25 [5] Facta est autem quæstio cuidam ex disci-
pulis Iuchannan cum quodam Iudæo de
purificatione.
26 Et venerunt ad Iuchannan, & dixerunt ei,
Domine noster, ille qui tecum erat in tran-
situ Iurdanan, de quo tu testatus es, ecce,
ipse quoque baptizat, & multi veniunt ad
eum.
27 Respondit Iuchannan, & dixit eis, Non po-
test filius hominis accipere ex voluntate sui
ipsius quicquam, nisi datum fuerit ei è cœlo.
28 Vos testes estis mihi quòd dixerim quòd
ego non essem Christus, sed [6] legatus sum
qui præcedo eum.
29 Is cui est sponsa, sponsus est: amicus autem
sponsi est qui stat & attendit ei: gaudio ma-
gno gaudet propter vocem sponsi, hoc ergo
gaudium meum ecce impletur.
30 Ipsum oportebat crescere, & me minui.
31 Ipse enim qui è supernis venit, supra om-
nes est: & is qui è terra, è terra est, & è ter-
ra loquitur: is qui è cœlo venit, supra om-
nes est.
32 Et id quod vidit & audiuit, testatur: & te-
stimonium eius nemo accipit.
33 Qui autem accipit testimonium eius, obsi-
gnauit quòd Deus verax est.
34 Is enim quem Deus misit, sermones Dei
loquitur, non enim in mensura dedit Deus
spiritum.
35 Pater diligit Filium, & omnia dedit in ma-
nus eius.
36 Qui credit in Filium, est ei vita quæ est in
æternum: & is qui non acquiescit Filio, non
videbit vitam, sed ira Dei manebit super
eum.

2 Id est, Seruetur, Hebraismus.
3 Id est, Per eum. Hebraismus plusquàm tritus.
4 Id est Condemnatus est. Hebraismus.
5 Ad verb. Fuit quæstio vni: id est Orta est. Incidit cuidam quæstio.
6 Ad verb. Nuntius, vel Legatus sum coram ipso: id est, Qui coram ipso appaream.

Caput IIII.

6 Iesus fatigatus potum petit à muliere Samaritana. 21 Veram adorationem docet. 26 Fatetur se esse Messiam. 32 Cibus Ipsius. 39 Samaritani credunt in eum. 46 Regii cuiusdam filium sanat.

1 VT [1] ergo cognouit Dominus Phari-
sæos audisse ipsum plures discipulos
facere & baptizare quàm Iohannem:

1 COgnouit autem Ieschua quòd audiue-
runt Pharisæi quòd discipulos multos
faceret, & baptizaret plus quàm Iu-
channan.

2 Quum

2 Quum nequaquam ipse Ieschua baptizaret, sed discipuli eius.
3 Et reliquit Iudæam, & venit rursus in Galilæam.
4 Opus autem erat ei vt veniens transiret per locum Samaritanorum.
5 Et venit in ciuitatem Samaritanorum quæ vocabatur Schachar, iuxta agrum quem dederat Iaakub Iauseph filio suo.
6 Et erat ibi fons aquarum Iaakub. Ipse autem Ieschua fessus erat ex labore itineris, & sedebat super fontem: & erat hora sexta.
7 Et venit mulier ex Samaria vt impleret *vas* aquis, & dixit ei Ieschua, Da mihi aquas *vt* bibam.
8 Discipuli autem eius ingressi erant ciuitatem vt emerent sibi cibum.
9 Dixit ei illa mulier Samaritana, Quomodo tu Iudæus es, & à me petis ad bibendum, quæ sum mulier Samaritana? non enim commercium habent Iudæi cum Samaritanis.
10 Respondit Ieschua & dixit ei, Si scires donum Dei, & quis sit hic qui dicit tibi, Da mihi *vt* bibam, tu petiisses ab eo, & dedisset tibi aquas viuas.
11 Dixit ei mulier illa, Domine mi, Situla non est tibi, & puteus est profundus: vnde tibi aquæ viuæ?
12 Num tu maior es quàm pater noster Iaakub, qui dedit nobis puteum hunc, & ipse ex eo bibit, & filii eius & greges eius?
13 Respondit Ieschua, & dixit ei, Omnis qui biberit ex istis aquis, rursus sitiet.
14 Omnis autem qui biberit ex aquis quas ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed aquæ illæ quas dabo ei, fient in eo fons aquarum scaturientium in vitam æternam.
15 Dixit ei mulier illa, Domine mi, da mihi ex his aquis vt rursus non sitiam, neque veniens hauriam ex hoc loco.
16 Dixit ei Ieschua, Vade, voca maritum tuum, & veni huc.
17 Dixit ei, Non est mihi maritus. Dixit ei Ieschua, Bene dixisti, non est mihi maritus.
18 Quinque enim mariti fuerunt tibi, & hic qui est tibi iam, non est maritus tuus, hoc verè dixisti.
19 Dixit ei illa mulier, Domine mi, video quòd Propheta es tu.
20 Patres nostri in hoc monte adorauerunt, & vos dicitis quòd in Vrischelem est locus vbi oportebat adorare.
21 Dixit ei Ieschua, Mulier, crede mihi quòd venit hora qua nec in hoc monte, nec etiam in Vrischelem adorabitis Patrem.
22 Vos adoratis id quod nescitis: nos autem adoramus quod scimus: quia [1]vita ex Iudæis est.
23 Sed venit hora, & nunc est, quando adoratores veri adorabunt Patrem in spiritu & veritate: nam etiam Pater qui sunt huiusmodi adoratores requirit.
24 Spiritus est enim Deus: & eos qui adorant eum, oportet in spiritu & veritate adorent.
25 Dixit ei mulier illa, Noui quòd Messias

[1] Id est Salus. Hebraismus.

2 (Quanquam Iesus ipse non baptizabat, sed discipuli eius.)
3 Reliquit Iudæam, & abiit rursum in Galilæam.
4 Oportebat autem eum transire per Samariam.
5 [2]Venit ergo in vrbem Samariæ quæ dicitur Sichar, iuxta prædium quod dedit || Iacob Iosepho filio suo.
6 Erat autem ibi fons Iacob. Iesus ergo fatigatus ex itinere, [a] ita sedit ad fontem. [b] hora *enim* erat quasi sexta.
7 Venit mulier Samaritana vt hauriret aquã. Dicit ei Iesus, Da mihi potum.
8 (Nam discipuli eius abierant in vrbem vt cibos emerent)
9 Dicit igitur ei mulier illa Samaritana, Quomodo tu Iudæus quum sis, potum à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? non enim [c] vtuntur Iudæi Samaritanis.
10 Respondit Iesus & dixit ei, Si scires donum [d] illud Dei, & quis sit qui dicit tibi, Da mihi potum: tu petiisses ab eo, & dedisset tibi [e] aquam viuam.
11 Dicit ei mulier, Domine, neque quo haurias habes, & puteus profundus est: vnde ergo habes aquam illam viuam?
12 Num tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis hunc puteum, ex quo ipse bibit, & filii eius, & eius pecora?
13 Respondit Iesus, & dixit ei, Quisquis bibit ex aqua ista, sitiet rursus:
14 Quisquis autem biberit ex aqua illa quam ego ei dabo, non sitiet in æternum: sed aqua illa quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.
15 Dicit ei mulier, Domine, da mihi aquam istam: vt non sitiam neque veniam huc ad hauriendum.
16 Dicit ei Iesus, Vade, voca virum tuum, & veni huc.
17 Respondit mulier & dixit ei, Non habeo virum. Dicit ei Iesus, Bene dixisti, Non habeo virum.
18 Quinq; enim viros habuisti, & nunc quem habes, non est tuus vir: hoc verè dixisti.
19 Dicit ei mulier, Domine, video te Prophetam esse.
20 [3] Patres nostri in hoc [f] monte adorauerunt: & vos dicitis Hierosolymis esse locum illum vbi oporteat adorare.
21 Dicit ei Iesus, Mulier, crede mihi, venit hora quando neque in monte hoc, neque Hierosolymis adorabitis Patrem.
22 Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus: [g] quia salus ex Iudæis est.
23 Sed venit hora, & nunc est, quum veri adoratores adorabunt Patrem [h] Spiritu ac veritate: etenim Pater tales quærit qui ipsum adorent.
24 Deus est [i] Spiritus: & qui adorant eum, oportet vt Spiritu ac veritate adorent.
25 Dicit ei mulier, Scio Messiam venturum

2 Christus relictis Pharisæis fastuosis, cum muliercula peccatrice & quidem extranea thesauros æternæ vitæ communicat, refellens crassos Samaritanorum errores, & verum Dei cultum Iudæis traditum defendens, ita tamen vt vtrosque ad se vnum reuocet in quẽ videlicet Patres omnes ipsæque adeo legales omnes ceremoniæ respexerint.
Gen. 33.19. & 48.22. Iosue. 24.32.
a *Ita vt lassus erat: vel, ideirco quia lassus erat.*
b *Instabat meridies.*
c *Non est vsus necessitudinis Iudæis cum Samaritanis.*
d *Articulus indicat Christum loqui de eximio aliquo dono, & mirum de ipso, quem Pater huic mulierculæ offerebat.*
e *Hac aqua promis, id est, immensa illa Dei charitas, vita dicitur ad differentiam quæ quasi ex puteo hauritur. Sunt autem ha Metaphoræ Hebræis familiares, Iere. 2.13. Ioel. 3.18. Esa. 13.11.* Deut. 12.6.
3 Duabus sed columnis sed admodum infirmis, nititur omnis superstitiosorum religio, Patrum videlicet deterioris exemplis, & stulta de rebus externis opinione: quibus erroribus opponere oportet Dei verbum & naturam.
f *Huius montis nomen est Garizim, in quo Sanaballatus Chuthæus templum exstruxit permissu Alexandri Macedonis, post victoriam Issicam: ibiq; summum Pontificem constituit Manassem generum suum. Ioseph. lib. 11.* 4. Reg. 17.29.
g *Alludere videtur Christus ad id quod prædictum erat à Prophetis, Legem à Sion prodituram, Esa. 2. Nam ea conditione segregati ad tempus erant à reliquis populis vt ab ipsis tandem ad totum mundum pura Dei cognitio manaret.*
h *Spiritum, opponitur mendato, quod carnale dicitur Hebr. 7.16. in sese videlicet considerato: sic veritati non opponitur mendacium, sed Legis*

ternis ceremoniis, quæ duntaxat adumbrabant quod ipse præstat Christus. 1. Cor. 3.17. i *Nomine Spiritus intelligit vniuersam* ... *tionem, nequis de tertia hypostasi propriè hic agi putet.*

qui

qui dicitur Christus: quum venerit ille, nobis annuntiabit omnia.
26 Dicit ei Iesus, Ego *is* sum qui loquor tibi.
27 Intereà verò venerunt eius discipuli, & mirati sunt quòd cum muliere loqueretur: nemo tamen dixit, Quid quæris? aut, quid loqueris cum ea?
28 Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in vrbem, dixitque eius loci hominibus,
29 Venite, videte hominem qui dixit mihi quæcunque feci: num iste est Christus?
30 Exierunt ergo ex vrbe, & venerunt ad eum.
31 4 Interim autem rogabant eum discipuli, dicentes, Rabbi, comede.
32 Ille autem dixit eis, Ego cibum habeo quo vescar, quem vos nescitis.
33 Dicebant ergo discipuli alii ad alios, Num quis attulit ei quo vescatur?
34 Dicit eis Iesus, Esca mea est exequi voluntatem eius qui misit me, & perficere ipsius opus.
35 5 Nónne vos dicitis? Adhuc quadrimestre *spatium* superest & messis aderit? Ecce dico vobis, attollite oculos vestros, & spectate regiones: nam albæ iam sunt ad messem.
36 6 Qui autem metit, mercedem accipit, & cogit fructum in vitam æternam: vt & qui seminat simul gaudeat, & qui metit.
37 Nam in hoc dictum, illud verum est, Alius est qui seminat, & alius qui metit.
38 Ego misi vos ad *id* metendum in quo vos non laborastis: alii laborauerunt, & vos in labores eorum introistis.
39 7 Ex vrbe autem illa multi Samaritanorum crediderunt in eum, propter sermonem mulieris testantis eum ipsi dixisse quæcunque ipsa fecerat.
40 Quum ergo venissent ad eum Samaritani, rogarunt eum vt apud ipsos maneret: & mansit ibi duos dies.
41 Ac multò plures crediderunt propter sermonem ipsius.
42 Et mulieri dicebant. Non amplius propter tuos sermones credimus, ipsi enim audiuimus, & scimus hunc esse verè Seruatorem illum mundi Christum.
43 8 Duobus autem post diebus exiit inde, & abiit in k Galilæam.
44 Ipse enim Iesus testatus fuerat, Prophetam in sua patria honorem non habere.
45 Quum ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, quum omnia vidissent quæ fecerat Hierosolymis die festo: nam & ipsi venerant ad diem festum.
46 ¶ 9 Venit igitur Iesus rursum Cana *oppidū* Galilææ, vbi fecerat ex aqua vinum. Erat autem in Capernaum regius l quidam, cuius filius ægrotabat.
47 Is quum audisset Iesum venisse ex Iudæa in Galilæam, abiit ad eum, & eum rogauit vt descenderet ac sanaret ipsius filium: erat enim moribundus:
48 Dixit ergo Iesus ei, Nisi signa & miracula videritis, non credetis.
49 Dicit ei regius ille, Domine, descende

venturus est: & quum venerit, docebit nos omnia.
26 Dixit ei Ieschua, Ego sum qui loquor tecum.
27 Et dum loqueretur, venerunt discipuli eius, & mirabantur quòd cum muliere loqueretur. Nemo autem dixit, Quid quæris tu? aut, Quid loqueris tu cum ea?
28 Et reliquit hydriam suam mulier, & abiit in ciuitatem, ac dixit,
29 Venite, videte hominem qui dixit mihi quicquid feci: nunquid ipse est Messias?
30 Et egressi sunt viri ex vrbe, & veniebant ad eum.
31 Et interea petebant ab eo discipuli eius: & dicebant ei, Domine noster ede.
32 Ipse autem dixit eis, Est mihi cibus quem comedam, quem vos nescitis.
33 Dicunt discipuli eius inter sese, Num quispiam attulit ei ad comedendum?
34 Dixit eis Ieschua, Cibus meus est vt faciam voluntatem eius qui misit me, & perficiam opus eius.
35 Nónne vos dicitis quòd post quatuor menses ventura sit messis? Ecce, dico vobis, Attollite oculos vestros, & spectate regiones, quòd albæ sunt, & iam appropinquant ad messem.
36 Et is qui metit, mercedem accipit, & colligit fructus in vitam quæ est in æternum: & seminator & messor pariter gaudebunt.
37 In hoc enim est sermo veritatis, quòd alius est seminator, & alius messor.
38 Ego misi vos ad metendum id in quo vos non laborastis: alii enim laborauerunt, & vos ingressi estis in laborem illorum.
39 Ex illa autem ciuitate multi crediderunt in eum Samaritani, propter sermonem mulieris illius quæ testabatur, Dixit mihi quicquid feci.
40 Et quum venissent ad eum illi Samaritani, petierunt ab eo vt maneret apud se: & mansit apud eos duobus diebus.
41 Et multi crediderunt in eum propter sermonem eius.
42 Et dicebant mulieri illi, Deinceps nequaquam propter sermonem tuum credimus in eum: nos enim audiuimus, & scimus quòd hic est verè messias seruator mundi.
43 Et post duos dies egressus est Ieschua inde, et abiit in 2 Galilæam.
44 Ipse enim Ieschua testabatur quòd Propheta in ciuitate sua non afficitur honore,
45 Quum autē venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, qui viderunt signa omnia quæ fecit in Vruschelem in festo: venerant enim & ipsi ad festum.
46 Venit autem rursus Ieschua in Catne Galilææ, vbi fecerat aquas vinum. Et erat in Cephar-Nachum, quidam 3 gerens vices regis cuius filius infirmus erat.
47 Hic audiuit quòd venisset Ieschua ex Iudæa in Galilæam, et abiit ad eum, & petebat ab eo vt descenderet & sanaret filium suum: propinquus enim erat ad moriendum.
48 Dixit ei Ieschua, Si signa & prodigia non videritis, non credetis.
49 Dixit ei ille gerens vices regis, Domine mi, descende

2 Id est, In reliqua loca Galilææ, declinata Nazareth vrbe sua, in qua contemptui habebatur.

3 Syriacè, עבר מלכא, qui vices regis gerebat, & regius erat minister.

2 Quum nequaquam ipse Ieschua baptizaret, sed discipuli eius.
3 Et reliquit Iudæam, & venit rursus in Galilæam.
4 Opus autem erat ei vt veniens transiret per locum Samaritanorum.
5 Et venit in ciuitatem Samaritanorum quæ vocabatur Schachar, iuxta agrum quem dederat Iaakub Iauseph filio suo.
6 Et erat ibi fons aquarum Iaakub. Ipse autem Ieschua fessus erat ex labore itineris, & sedebat super fontem: & erat hora sexta.
7 Et venit mulier ex Samaria vt impleret *vas* aquis, & dixit ei Ieschua, Da mihi aquas *vt* bibam.
8 Discipuli autem eius ingressi erant ciuitatem vt emerent sibi cibum.
9 Dixit ei illa mulier Samaritana, Quomodo tu Iudæus es, & à me petis ad bibendum, quæ sum mulier Samaritana? non enim commercium habent Iudæi cum Samaritanis,
10 Respondit Ieschua & dixit ei, Si scires donum Dei, & quis sit hic qui dicit tibi, Da mihi *vt* bibam, tu petiisses ab eo, & dedisset tibi aquas viuas.
11 Dixit ei mulier illa, Domine mi, Situla non est tibi, & puteus est profundus: vnde tibi aquæ viuæ?
12 Num tu maior es quàm pater noster Iaakub, qui dedit nobis puteum hunc, & ipse ex eo bibit, & filii eius & greges eius?
13 Respondit Ieschua, & dixit ei, Omnis qui biberit ex istis aquis, rursus sitiet.
14 Omnis autem qui biberit ex aquis quas ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed aquæ illæ quas dabo ei, fient in eo fons aquarum scaturientium in vitam æternam.
15 Dixit ei mulier illa, Domine mi, da mihi ex his aquis vt rursus non sitiam, neque veniens hauriam ex hoc loco.
16 Dixit ei Ieschua, Vade, voca maritum tuum, & veni huc.
17 Dixit ei, Non est mihi maritus. Dixit ei Ieschua, Bene dixisti, non est mihi maritus.
18 Quinque enim mariti fuerunt tibi, & hic qui est tibi iam, non est maritus tuus, hoc verè dixisti.
19 Dixit ei illa mulier, Domine mi, video quòd Propheta es tu.
20 Patres nostri in hoc monte adorauerunt, & vos dicitis quòd in Vrischelem est locus vbi oportebat adorare.
21 Dixit ei Ieschua, Mulier, crede mihi quòd venit hora qua nec in hoc monte, nec etiam in Vrischelem adorabitis Patrem.
22 Vos adoratis id quod nescitis: nos autem adoramus quod scimus: quia [1] vita ex Iudæis est.
23 Sed venit hora, & nunc est, quando adoratores veri adorabunt Patrem in spiritu & veritate: nam etiam Pater qui sunt huiusmodi adoratores requirit.
24 Spiritus est enim Deus; & eos qui adorant eum, oportet in spiritu & veritate adorent.
25 Dixit ei mulier illa, Noui quòd Messias

1 Id est Salus. Hebraismus.

2 (Quanquam Iesus ipse non baptizabat, sed discipuli eius.)
3 Reliquit Iudæam, & abiit rursum in Galilæam.
4 Oportebat autem eum transire per Samariam.
5 [2] Venit ergo in vrbem Samariæ quæ dicitur Sichar, iuxta prædium quod dedit || Iacob Iosepho filio suo.
6 Erat autem ibi fons Iacob. Iesus ergo fatigatus ex itinere, [a] ita sedit ad fontem. [b] hora *enim* erat quasi sexta.
7 Venit mulier Samaritana vt hauriret aquã. Dicit ei Iesus, Da mihi potum.
8 (Nam discipuli eius abierant in vrbem vt cibos emerent)
9 Dicit igitur ei mulier illa Samaritana, Quomodo tu Iudæus quum sis, potum à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? non enim [c] vtuntur Iudæi Samaritanis.
10 Respondit Iesus & dixit ei, Si scires donum [d] illud Dei, & quis sit qui dicit tibi, Da mihi potum: tu petiisses ab eo, & dedisset tibi [e] aquam viuam.
11 Dicit ei mulier, Domine, neque quo haurias habes, & puteus profundus est: vnde ergo habes aquam illam viuam?
12 Num tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis hunc puteum, ex quo ipse bibit, & filii eius, & eius pecora?
13 Respondit Iesus, & dixit ei, Quisquis bibit ex aqua ista, sitiet rursus:
14 Quisquis autem biberit ex aqua illa quam ego ei dabo, non sitiet in æternum: sed aqua illa quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.
15 Dicit ei mulier, Domine, da mihi aquam istam: vt non sitiam neque veniam huc ad hauriendum.
16 Dicit ei Iesus, Vade, voca virum tuum, & veni huc.
17 Respondit mulier & dixit ei, Non habeo virum. Dicit ei Iesus, Bene dixisti, Non habeo virum.
18 Quinq; enim viros habuisti, & nunc quem habes, non est tuus vir: hoc verè dixisti.
19 Dicit ei mulier, Domine, video te Prophetam esse.
20 [3] Patres nostri in hoc [f] monte adorauerunt: & vos dicitis Hierosolymis esse locum illum vbi oporteat adorare.
21 Dicit ei Iesus, Mulier, crede mihi, venit hora quando neque in monte hoc, neque Hierosolymis adorabitis Patrem.
22 Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus: [g] quia salus ex Iudæis est.
23 Sed venit hora, & nunc est, quum veri adoratores adorabunt Patrem [h] Spiritu ac veritate: etenim Pater tales quærit qui ipsum adorent.
24 Deus est [i] Spiritus: & qui adorant eum, oportet vt Spiritu ac veritate adorent.
25 Dicit ei mulier, Scio Messiam venturum

2 Christus relictis Pharisæis fastuosis, cum muliercula peccatrice & quidem extranea thesauros æternæ vitæ communicat, refellens crassos Samaritanorum errores, & verum Dei cultum Iudæis traditum defendens, ita tamen vt vtrosque ad se vnum reuocet in quē videlicet Patres omnes ipsæque adeo legales omnes ceremoniæ respexerint.
Gen. 33.19. & 48.22. Iosue. 24.32.
a *Ita vt lassus erat: vel, ideirco quia lassus erat.*
b *Instabat meridies.*
c *Non est vsus necessitudinis Iudæis cum Samaritanis.*
d *Articulus indicat Christum loqui de eximio aliquo dono, admirando scilicet, quem Pater huic mulierculæ offerebat.*
e *Hæc aqua perennis, id est, immensa illa Dei charitas, viua dicitur ad differentiam aquæ quæ ex puteis hauriretur. Sunt autem hæ Metaphoræ Hebræis familiares, Iere. 2.13. Ioel. 3.18. Zac. 13.11.*
Deut. 12.6.
3 Duabus ferè columnis sed admodum infirmis, nititur omnis superstitiosorum religio, Patrum videlicet detortis exemplis, & stulta de rebus externis opinione: quibus erroribus opponere oportet Dei verbum & naturam.
f *Huius montis nomen est Garizim, in quo Sanaballita Cuthæus templum extruxit permissu Alexandri Macedonis, post victoriam Issicam: ibiq; summum Pontificem constituit Manassem generum suum, Ioseph lib. 11.*
4. *Reg. 17.29.*
g *Alludere videtur Christus ad id quod prædictum erat à Prophetis, Legem à Sion prodituram, Esa. 2.3. Nam ea conditione segregati ad tempus erant à reliquis populis vt ab ipsis tandem ad totum mundum pura Dei cognitio manaret.*
h *Spiritus, opponitur mandato, quod carnale dicitur Hebr. 7.16 in sese videlicet considerato; sic veritati non opponit mendacium, sed Legis externas ceremonias, quæ duntaxat adumbrabant quod reipsa præstat Christus.*
1. Cor. 3.17.
i *Nomine Spiritus intelligit vniuersam naturam diuinam, nequis de tertia hypostasi propriè hic agi putet.*

qui

qui dicitur Christus: quum venerit ille, nobis annuntiabit omnia.
26 Dicit ei Iesus, Ego *is* sum qui loquor tibi.
27 Intereà verò venerunt eius discipuli, & mirati sunt quòd cum muliere loqueretur: nemo tamen dixit, Quid quæris? aut, quid loqueris cum ea?
28 Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in vrbem, dixitque eius loci hominibus,
29 Venite, videte hominem qui dixit mihi quęcunque feci: num iste est Christus?
30 Exierunt ergo ex vrbe, & venerunt ad eum.
31 4 Interim autem rogabant eum discipuli, dicentes, Rabbi, comede.
32 Ille autem dixit eis, Ego cibum habeo quo vescar, quem vos nescitis.
33 Dicebant ergo discipuli alii ad alios, Num quis attulit ei quo vescatur?
34 Dicit eis Iesus, Esca mea est exequi voluntatem eius qui misit me, & perficere ipsius opus.
35 5 Nónne vos dicitis? Adhuc quadrimestre *spatium* superest & messis aderit? Ecce dico vobis, attollite oculos vestros, & spectate regiones: nam albæ iam sunt ad messem.
36 6 Qui autem metit, mercedem accipit, & cogit fructum in vitam æternam: vt & qui seminat simul gaudeat, & qui metit.
37 Nam in hoc dictum, illud verum est, Alius est qui seminat, & alius qui metit.
38 Ego misi vos ad *id* metendum in quo vos non laborastis: alii laborauerunt, & vos in labores eorum introistis.
39 7 Ex vrbe autem illa multi Samaritanorum crediderunt in eum, propter sermonem mulieris testantis eum ipsi dixisse quæcunque ipsa fecerat.
40 Quum ergo venissent ad eum Samaritani, rogarunt eum vt apud ipsos maneret: & mansit ibi duos dies.
41 Ac multò plures crediderunt propter sermonem ipsius.
42 Et mulieri dicebant. Non amplius propter tuos sermones credimus, ipsi enim audiuimus, & scimus hunc esse verè Seruatorem illum mundi Christum.
43 8 Duobus autem post diebus exiit inde, & abiit in k Galilæam.
44 Ipse enim Iesus testatus fuerat, Prophetam in sua patria honorem non habere.
45 Quum ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, quum omnia vidissent quæ fecerat Hierosolymis die festo: nam & ipsi venerant ad diem festum.
46 ¶ 9 Venit igitur Iesus rursum Cana *oppidū* Galilææ, vbi fecerat ex aqua vinum. Erat autem in Capernaum regius l quidam, cuius filius ægrotabat.
47 Is quum audisset Iesum venisse ex Iudæa in Galilæam, abiit ad eum, & eum rogauit vt descenderet ac sanaret ipsius filium: erat enim moribundus:
48 Dixit ergo Iesus ei, Nisi signa & miracula videritis, non credetis.
49 Dicit ei regius ille, Domine, descende

venturus est: & quum venerit, docebit nos omnia.
26 Dixit ei Ieschua, Ego sum qui loquor tecum.
27 Et dum loqueretur, venerunt discipuli eius, & mirabantur quòd cum muliere loqueretur. Nemo autem dixit, Quid quæris tu? aut, Quid loqueris tu cum ea?
28 Et reliquit hydriam suam mulier, & abiit in ciuitatem, ac dixit,
29 Venite, videte hominem qui dixit mihi quicquid feci: nunquid ipse est Messias?
30 Et egressi sunt viri ex vrbe, & veniebant ad eum.
31 Et interea petebant ab eo discipuli eius: & dicebant ei, Domine noster ede.
32 Ipse autem dixit eis, Est mihi cibus quem comedam, quem vos nescitis.
33 Dicunt discipuli eius inter sese, Num quispiam attulit ei ad comedendum?
34 Dixit eis Ieschua, Cibus meus est vt faciam voluntatem eius qui misit me, & perficiam opus eius.
35 Nónne vos dicitis quòd post quatuor méses ventura sit messis? Ecce, dico vobis, Attollite oculos vestros, & spectate regiones, quòd albæ sunt, & iam appropinquant ad messem.
36 Et is qui metit, mercedem accipit, & colligit fructus in vitam quæ est in æternum: & seminator & messor pariter gaudebunt.
37 In hoc enim est sermo veritatis, quòd alius est seminator, & alius messor.
38 Ego misi vos ad metendum id in quo vos non laborastis: alii enim laborauerunt, & vos ingressi estis in laborem illorum.
39 Ex illa autem ciuitate multi crediderunt in eum Samaritani, propter sermonem mulieris illius quæ testabatur, Dixit mihi quicquid feci.
40 Et quum venissent ad eum illi Samaritani, petierunt ab eo vt maneret apud se: & mansit apud eos duobus diebus.
41 Et multi crediderunt in eum propter sermonem eius.
42 Et dicebant mulieri illi, Deinceps nequaquam propter sermonem tuum credimus in eum: nos enim audiuimus, & scimus quòd hic est verè messias seruator mundi.
43 Et post duos dies egressus est Ieschua inde, et abiit in 2 Galilæam.
44 Ipse enim Ieschua testabatur quòd Propheta in ciuitate sua non afficitur honore,
45 Quum auté venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilęi, qui viderunt signa omnia quæ fecit in Vrischelem in festo: venerant enim & ipsi ad festum.
46 Venit autem rursus Ieschua in Catne Galilææ, vbi fecerat aquas vinum. Et erat in Cephar-Nachum, quidam 3 gerens vices regis cuius filius infirmus erat.
47 Hic audiuit quòd venisset Ieschua ex Iudæa in Galilæam, et abiit ad eum, & petebat ab eo vt descenderet & sanaret filium suum: propinquus enim erat ad moriendum.
48 Dixit ei Ieschua, Si signa & prodigia non videritis, non credetis.
49 Dixit ei ille gerens vices regis, Domine mi, descende

2 Id est, In reliqua loca Galilææ, declinata Nazareth vrbe sua, in qua contemptui habebatur.

3 Syriacè, עבד מלכא, qui vices regis gerebat, & regius erat minister.

descende priusquam moriatur puer meus.
50 Dixit ei Ieschua, Vade, filius tuus viuus
est. Et credidit homo ille sermoni quē dix-
erat ei Ieschua: & abiit.
51 Quum autem descenderet, occurrerunt
ei serui eius, & nuntiauerunt ei, ac dixerunt
ei, Filius tuus 4 reuixit.
52 Et interrogauit eos quónam tempore sa-
nus factus esset. Dicunt ei, Heri septima ho-
ra reliquit eum febris.
53 Et cognouit pater eius quòd in illa hora
id euenisset in qua dixit ei Ieschua, Filius tuus
viuit. Et credidit ipse & domus eius tota.
54 Hoc rursus secundum signum fecit Ie-
schua quum venisset ex Iudæa in Galilæam.

4 Verb. est, [illegible] Vixit: sed sæpe Syri (ut etiam Hebræi) simplici verbo vtuntur pro composito.

priusquam moriatur filius meus.
50 Dicit ei Iesus, Vade: filius tuus viuit. Cre-
didit homo sermoni quem dixerat ei Iesus:
& profectus est.
51 Iam autem eo descendente, serui occur-
rerunt ei, & annuntiauerunt, dicentes, Fili-
us tuus viuit.
52 Percontatus est ergo ab eis horam qua
melius habuerat: & dixerunt ei, Heri *circi-
ter* horam septimam dimisit eum febris.
53 Agnouit ergo pater *id factum esse* illa ipsa
hora qua dixerat ei Iesus, Filius tuus viuit:
& credidit ipse ac domus eius tota:
54 Hoc secundum signum rursus edidit Iesus,
quum venisset ex Iudæa in Galilæam.

CAPUT V.

2 & 5 Christus decumbentem ad piscinam sanat in Sabbatho. 10 Pharisæos præcipiti iudicio factum suum calumniantes, 17 authoritate Patris sui conuincit 9 10 Diuinam suam virtutem multis argumentis, 45 Mosis testimonio etiam comprobat.

1 Post hæc erat festum Iudæorum, & as-
cendit Ieschua in Vrischelem.
2 Erat autem ibi in Vrischelem locus
quidam ablutionis qui vocabatur Hebraicè
1 Beth-Chesda: & erant in eo quinque por-
ticus.
3 Et in his iacebat populus multus infirmo-
rum & cæcorum & claudorum & aridorum
& expectabant motum aquarum.
4 Angelus enim 2 per interualla temporis de-
scendebat in lauacrum, & mouebat illas a-
quas: & is qui primus descendebat post
motionem aquarum, sanabatur, quicunque
morbus fuisset ei.
5 Erat autem ibi homo quidam qui triginta
& octo annos fuerat in infirmitate sua:
6 Hunc vidit Ieschua iacentem: & nouit
quòd tempore multo fuisset ei *infirmitas e-
ius*, & dixit ei, Vis tu sanus fieri?
7 Respondit ille infirmus, & dixit, Etiam Do-
mine mi. Nemo autem mihi est qui, quum
motæ fuerint aquæ, mittat me in lauacrum,
sed priusquam veniam, alius ante me de-
scendit.
8 Dixit ei Ieschua, Surge, & tolle lectum tu-
um, & ambula:
9 Et eadem hora sanatus est homo ille. Et
surgens tulit lectum suum, & ambulauit. Et
ille ipse dies Sabbathi erat.
10 Et dixerunt Iudæi illi qui sanatus fuerat,
Sabbathum est, non licet tibi vt tollas le-
ctum tuum.
11 Ille autem respondit, & dixit eis, Is qui
fecit me sanum, is dixit mihi, Tolle lectum
tuum, & ambula.
12 Et interrogauerunt eum, Quis est homo
iste qui dixit tibi, Tolle lectum tuum, & am-
bula?
13 Qui autem sanatus fuerat, nesciebat quis
esset: Ieschua enim occultauerat se in tur-
ba multa, quæ erat in loco illo:
14 Post tempus *aliquod* inuenit eum Ieschua
in templo, & dixit ei, Ecce, sanatus es, rur-
sus ne peccaueris, ne fiat tibi aliquid quod
peius est quàm prius.
15 Et abiit ille homo, & dixit Iudæis quòd

1 Fatigant se alii in eruenda nominis huius ratione secundum literas quibus Græcè scribitur. In Syro contextu declarat locum benignitatis, quòd in eo Deus benignè potentiam suam exereret in curandis quibusuis morbis populi sui.
2 Ad verb. In tempore temporis, i. Statis & certis temporibus. Hebraismus.

1 Post hæc erat dies festus Iudæorum, &
ascendit Iesus Hierosolymam.
2 1 Est autem Hyerosolymis ad *portam*
pecuariam, a piscina quæ nominatur He-
braicè b Bethesda, quinque porticus ha-
bens.
3 In his iacebat multitudo magna ægrotorū,
cæcorum, claudorum, aridorum, expe-
ctantium aquæ motum.
4 Angelus enim descendebat certo momento
in piscinam, & turbabat aquam: itaque qui
primus descendisset post aquæ turbatio-
nem, sanus fiebat à quocunque detineretur
morbo.
5 Erat autem quidam illic tricessimum octa-
uum annum agens in morbo:
6 Hunc quum vidisset Iesus iacentem, & co-
gnouisset eum iam multum temporis egisse
in morbo, dicit ei, Cupis sanus fieri?
7 Respondit ei egrotus ille, Domine, nullum
habeo, qui quum turbata fuerit aqua mit-
tat me in piscinam: sed interim dum ego ve-
nio, alius ante me descendit.
8 Dicit ei Iesus, Surge, tolle grabatum tuum,
& ambula.
9 Et statim sanus factus est homo ille: & su-
stulit grabatum suum, & ambulabat, erat au-
tem Sabbathum die illo.
10 2 Iudęi ergo dicebant ei qui sanatus fuerat,
Sabbathum est, non licet tibi tollere graba-
tum.
11 Respondit eis, Qui me sanum fecit, is mi-
hi dixit, Tolle grabatum tuum, & ambula.
12 Interrogauerunt eum ergo, Quis ille est
qui dixit tibi, Tolle grabatum tuum & am-
bula?
13 Is autem qui sanatus fuerat, nesciebat
quis esset: Iesus enim c enaserat ex turba
quæ erat in illo loco.
14 Postea inuenit eum Iesus in templo, & dix-
it ei, Ecce, sanus factus es: ne pecca ampli-
us, vt ne quid deterius tibi contingat.
15 Abiit ille, & nuntiauit Iudæis Iesum esse
qui

Leuit.23.2. deut.16.1.
1 Nullum est tam inueteratum malum, cui non mederi possit Christus.
a *Ex qua potandi in qua mersari [illegible] pecudes, quarum [illegible] numerum Hierosolymis esse oportuit.*
b *Id est, domus effusionis, quod in eum locum magna aquarum copia effunderetur.*
Ier.17.21.
2 Vera religio nullius rei prætextu crudelius oppugnatur, quàm ipsius religionis.
c *Similitudo ducta ab iis qui enatant cum emergunt [illegible] ferè declinant [illegible], i turba [illegible].*

qui sanum eum fecerat.
16 Ac propterea persequebantur Iudæi Iesum,& studebant eum trucidare, quòd ista fecisset Sabbatho.
17 3 Jesus autem respondit eis, Pater meus vsque adhuc operatur: & ego operor.
18 Propterea ergo magis studebant eum Iudæi trucidare, quia, non solum soluisset sabbathum, sed & Patrem suum [d] dixisset Deum, parem se faciens Deo.
19 Respondit ergo Jesus, & dixit eis, Amen amen dico vobis, non potest Filius [e] à semetipso operari, *Id est*, [f] nisi viderit Patrem operantem: quæcunque enim ille facit, hæc etiam Filius [g] pariter facit.
20 Pater enim diligit Filium,& omnia demonstrat ei quæ ipse facit: & opera istis maiora demonstrabit ei vt vos miremini.
21 4 Sicut enim Pater excitat mortuos & viuificat, ita & Filius quos vult viuificat.
22 [h] Neque enim Pater [i] iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio:
23 Vt omnes honorent Filium, prout honorant Patrem: qui non honorat filium, non honorat Patrem qui misit eum.
24 5 Amen amen dico vobis, qui sermonem meum audit,& credit ei qui misit me, habet vitam æternam,& in condemnationem non veniet, [k] sed transiuit à morte in vitam.
25 6 Amen amen dico vobis, veniet tempus, & nunc est, quum mortui audient vocem Filii Dei: & qui audierint, viuent.
26 Sicut enim Pater habet vitam in seipso, sic dedit & Filio habere vitam in seipso.
27 Et [l] authoritatem etiam dedit ei iudiciū etiā exercēdi, [m] quatenus Filius hominis est.
28 7 Ne hoc miremini: nam veniet hora qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem eius.
29 8 Et [n] prodibunt qui bona fecerunt, in [o] resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in resurrectionem condemnationis.
30 9 [p] Non possum ego à meipso facere quicquam: [q] prout audio, iudico: & iudicium meum iustum est: quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me, *id est*, Patris.
31 Si ego testor de meipso, testimonium meum non est [r] idoneum.
32 Alius est qui testatur de me,& scio idoneum esse testimonium quod testatur de me.
33 10 Vos misistis ad Johannem,& is testimonium dedit veritati.
34 Ego autem ab homine testimonium non capto: sed hæc dico vt vos seruemini.
35 Ille erat lucerna ardens & lucens: vos autem voluistis [f] ad momentum exultare in eius luce.
36 At ego testimoniū habeo maius *testimonio*

Ieschua esset qui sanasset eum.
16 Et propterea persequebantur Iudæi Ieschua,& quærebant interficere eum, quòd ista fecisset in Sabbatho.
17 Ipse autem Jeschua dixit eis, Pater meus 3 vsque ad hoc tempus operatur, etiam ego operor.
18 Et propter hoc amplius quærebant Iudæi interficere eum, non solùm quòd soluisset Sabbathum, sed etiam quòd de Deo, 4 *quòd* Pater suus esset, dixisset: & æquasset seipsum cum Deo.
19 Respondit verò Jeschua,& dixit eis, Ammin ammin dico vobis quòd non potest facere Filius aliquid ex voluntate animæ suæ, sed id quod facientem Patrē vidit: ea enim quę Pater facit, ea etiā similiter filius facit.
20 Pater enim diligit filium suum: & quicquid facit ostendit ei, 5 & quæ sunt maiora his opera ostendit ei vt vos miremini.
21 Sicut enim Pater suscitat mortuos,& viuificat eos, ita etiam Filius quos vult viuificat.
22 Neque enim pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio.
23 Vt vnusquisque honoret Filium sicut honorat Patrem. Is qui non honorat Filium, non honorat Patrem qui misit eum.
24 Ammin ammin dico vobis quòd qui audit sermones meos, & credit in eum qui misit me, est ei vita quæ est in æternū,& in 5 iudicium nō venit, sed transit à morte in vitam.
25 Ammin ammin dico vobis quòd venit hora, etiam nunc ea est, quando mortui audient vocem Filii Dei,& ii qui audient viuent.
26 Sicut enim Patri est vita 6 in semetipso, ita dedit Filio vt esset ei vita in semetipso.
27 Et potestatem dedit ei vt esset etiam faciens iudicium.
28 7 Quòd autem is *sit* Filius hominis, ne miremini propter hoc: nam venit hora quum omnes qui sunt in sepulchris, audient vocem eius.
29 Et ingredientur qui fecerunt bona in resurrectionem vitæ,& ii qui fecerunt mala, in resurrectionem 8 iudicii.
30 Non possum ex voluntate animæ meæ aliquid facere, sed sicut audio, ego iudico, & iudicium meum iustum est: non enim quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.
31 Si ego testarer de meipso, testimonium meum non est verum.
32 Alius est qui testatur de me: & scio quòd verum est testimonium eius quod testatur de me.
33 Vos misistis ad Juchannan, & testatus est de veritate.
34 Ego verò nequaquam à filio hominis accipio testimonium, sed hæc dico vt vos viuatis.
35 Ille lucerna erat ardens & lucens, & vos voluistis gloriari 9 ad horam in luce eius.
36 Mihi verò est testimonium quod maius

3 Ad ver. Vsque ad nunc, Hebraismus.

4 Non est in Syro contextu coniunctio hęc expressa, nec in impresso, nec in manuscripto, quia tamen sequentia verba eam necessariò subaudiri ostendunt, nos in versione illam suppleuimus.

5 In exemplari impresso deerant, Et quæ sunt maiora his opera ostendit ei: sed nos addidimus ex manuscripto antiquo codice illustrissimi principis electoris Palatini.

5 Id est, Condemnationem, Hebr.

6 בקיומה, In essentia sua.

7 Licet in Græco codice hęc verba, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστὶ, præcedentibus cohæreant, ac in calce versiculi 27. collocentur, tamen quia Syrus ea accepit, tanquam sequentibus cōnexa (vt particula דין clarè ostendit) nos ea in principio versus 18. collocauimus.

8 Id est, condemnationis Hebraismus.

9 Id est, Ad exiguum tempus.

3 ... opus ... Sabbatho, Christi ... opera, Patris ... opera, tum quòd ... Deus, tum ... nisi ... operatur Pater.

... 8. 19.

[illegible]

... sermone per ... apprehenso. [l] *i. Summum ius gubernandi & administrandi omnia adeò vitæ & necis potestatem habeat. Matt. 25. 45.* [m] *Id est, non tantum Deus est, iudicabit mundum, sed quatenus est homo, hoc accepit à patre vt sit iudex mundi.* 7 Omnes tandem ad tribunal Christi ... iudicandi. 8 Ex fructibus iudicabitur de fide & incredulitate. [n] *Sub è monumentis.* [o] *In eam resurrectionem quam ... vita consequatur, cui opponitur resurrectio condemnationis, id est damnatoria.* 9 Christus omnium quæ fecit, Patrem autorem & ... habet. [p] *Vide suprà 22. Infrà 8 14.* [q] *Vt Deus mihi suggerit intra me habitans.* [r] *Fidele, id est, dignum cui fides adhibeatur.* ... 14. *Matt. 3. 17. Sup. 1. 27.* 10 Christus & Iohannis voce,& infinitis miraculis & omnium Prophetarum testimoniis, vnicus ... declaratus est. Mundus tamen intereà alioqui pseudoprophetis addictus,& videri volens religiosus, nihil istorum videt. [f] *Temporis momento.*

est quàm Juchannan: opera enim quæ dedit mihi Pater meus vt perficiam, ea ipsa *inquam* opera quę facio testantur de me quòd Pater misit me.
37 Et Pater qui misit me, ipse testatur de me: nec vocem eius vnquam audistis, neque visionem eius vidistis.
38 Et sermo eius non manet in vobis: propterea quòd in eum quem ipse misit, vos non creditis.
39 Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vos quòd vita quę est in æternum, sit vobis: & illæ testantur de me.
40 Et non vultis venire ad me vt vita quæ est in æternum sit vobis.
41 Gloriam à filiis hominis non accipio.
42 Sed noui vos quòd charitas Dei non sit in vobis.
43 Ego veni in nomine Patris mei, & non suscipitis me: si alius venerit in nomine suiipsius, illum suscipietis.
44 Quomodo potestis vos credere, qui gloriam vnus ab alio accipitis, & gloriam quæ est ab vno Deo non quæritis?
45 An putatis quòd ego accusaturus sim vos coram Patre? est qui accuset vos: Musche ipse, in quo sperastis.
46 Si enim in Musche credidissetis, etiam in me crederetis: Musche enim de me scripsit.
47 Et si scriptis ipsius non creditis, quomodo sermonibus meis credetis?

Johannis: opera enim quæ dedit mihi Pater vt ea perficerem, ipsa *inquam* opera quæ ego facio, testantur de me quòd Pater [t] miserit me.
37 Et qui misit me Pater, ipse testatus est de me. Neque vocem eius vnquam audistis, neque speciem eius vidistis.
38 Et sermonem eius non habetis in vobis manentem: quia quem misit ille, huic vos non creditis.
39 Scrutamini Scripturas: quia vos videmini vobis in ipsis vitam æternam habere: & illæ sunt quæ testificantur de me.
40 Nec vultis venire ad me, vt vitam habeatis.
41 Gloriam ab hominibus non capto:
42 Sed noui vos, [v] charitatem Dei non habere in vobis.
43 Ego veni nomine Patris mei, nec recipitis me: si venerit alius nomine suo, illum recipietis.
44 Quomodo vos potestis credere, quum gloriam alii ab aliis captetis, & gloriam quæ à solo Deo proficiscitur, non quæratis?
45 [x] Ne putate me accusaturum vos apud Patrem: est qui accuset vos, Moses, in quo vos speratis.
46 Si enim crederetis Mosi, crederetis mihi: nam ille de me scripsit.
47 Quòd si scriptis illius non creditis, quomodo verbis meis credetis?

t *Quia (vt supra dixit) non voluntatem meam quæro, sed Patris qui misit me.*
Mat. 3.17. & 17.5. Deut. 4.12.
u *Charitatem erga Deum.*
Infrà 12.43.
x *Hæc negatio non remouet quod dictum, sed corrigit: quasi dicat Christus, Iudæos nullum habituros accusatorem nisi Mosen.*
Gen. 3.15. 12.3. & 49.10. deut. 18.15.

Caput VI.

5 *Quinque panibus & duobus pisciculis cibantur* 5000. 15 *Secedens Christus,* 17 *Discipulos nauigantes,* 19 *aquis inambulans assequitur.* 26. 27. *De vero, & non perituro,* 35 *Pane vitæ disserit.* 41 52 *Murmurant Iudæi:* 60 *& discipuli plærique,* 66 *recedunt ab eo.* 69 *Apostoli, Dei filium esse fatentur.*

1 Post hæc abiit Jeschua [1] in oppositum littus maris Galilææ Tiberiadis.
2 Et [2] iuerunt post eum turbæ multæ, eo quòd videbant signa quæ faciebat in infirmis.
3 Et ascendit Jeschua in montem, & ibi sedebat cum discipulis suis.
4 Prope autem erat festum petscha Judæorũ.
5 Et sustulit Jeschua oculos suos, & vidit turbam magnam quæ veniebat ad se, ac dixit Philippo, vnde ememus panem vt comedant isti?
6 (Hoc autem dixit tentans eum: ipse enim sciebat quid facturus esse.)
7 Dixit ei Philippus, Ducentorum [3] denariorum panis non sufficeret eis vt [4] minimum quid vnusquisque ex eis acciperet.
8 Dixit ei vnus ex discipulis eius Andræas frater Schemeun Cipha,
9 Est hic puer quidam super quem sunt quinque placentæ hordei & duo pisces: sed hæc quid sunt his omnibus?
10 Dixit eis Ieschua, Facite vt homines omnes discumbant. Herba autem multa erat in loco illo: & discubuerunt homines in numero quinque millia.
11 Et tulit Ieschua panem, & benedixit, & diuisit illis qui discumbebant: & similiter etiam de piscibus quantum voluerunt.
12 Et quum satiati essent, dixit discipulis

1 Ad verb. In transitum. Hebraismus.
2 Id est, Sequebantur. Hebraismus.
3 De denario vide Mat. 18.
4 Ad ver. Paruum, parũ, Vnus vnus: sed geminatio diminutionẽ adauget ex vsu Hebrææ linguæ. Itali *Vn pochetino.*

1 Post [1] hæc abiit Jesus [a] trans mare Galilææ, *quod est* Tiberiadis:
2 Et sequebatur eum turba multa, quia videbant eius signa quæ edebat in ægrotis.
3 Subiit verò in montem Iesus, & ibi sedit cum discipulis suis.
4 Propè autem erat Pascha, festum Judæorũ.
5 Quum ergo sustulisset oculos Jesus, & conspexisset multam turbam ad se venire, dicit Philippo, vnde ememus panes, vt isti vescantur?
6 (Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset facturus.)
7 Respondit ei Philippus, Ducentorum denariorum panes non suffecerint eis, vt singuli eorum paululum quiddam accipiant.
8 Dicit ei vnus ex discipulis eius, *nempe* Andræas frater Simonis Petri.
9 Est hic puerulus quidam qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisciculos: sed hæc quid sunt inter tam multos?
10 Dixit autem Jesus, Facite vt isti discumbant. Erat autem gramen multum in eo loco. Discubuerunt ergo viri numero quasi quinquies mille.
11 Accepit autem panes illos Jesus, & actis gratiis distribuit discipulis, discipuli verò discumbentibus: similiter etiam ex pisciculis illis quantum volebant.
12 Vt autem expleti sunt, dixit *Iesus* discipulis suis

1 Esuriunt quidem interdum qui Christũ sequuntur, sed hoc subsidio nunquam destituuntur.
a *Non quod fecerit Tiberiadis locum, sed quia propter amplos sinus nauigans per compendium itineris, ideo dicitur abisse trans mare, cum ex uno anfractu in alium traiiceret.*
Leuit. 23.5. deut. 16.1.
Mat. 14.16. & 38. luc. 9.13.

suis, Cogite quæ super fuerunt fragmenta,
nequid pereat.
13 Coegerunt ergo, & impleuerunt duode-
cim cophinos fragmentis ex quinque illis
panibus hordeaceis quæ superfuerant iis
qui comederant.
14 [2] Illi ergo quum vidissent signum quod Ie-
sus ediderat, dicebant, Hic est verè Prophe-
ta ille qui venturus erat in mundum.
15 Iesus ergo quum nosset futurum vt veni-
rent, & ipsum correptum facerent regem,
secessit rursus in montem solus.
16 ¶ ‖ [3] Vt autem serum *diei* factum est, de-
scenderunt discipuli eius ad mare:
17 Et ingressi nauigium, ibant trans mare
[b] versus Capernaum: iam autem tenebræ
erant: nec venerat ad eos Iesus.
18 Et mare, vento magno flante, insurgebat.
19 Prouecti verò quasi stadia viginti quinque
aut triginta, conspiciunt Iesum ambulan-
tem super mare, & appropinquantem na-
ui: & timuerunt.
20 Ille verò dixit eis, Ego sum, ne timete.
21 [c] Cupidè ergo receperunt eum in nauigi-
um, & statim nauigium peruenit ad regionē
in quam ibant.
22 ¶ Postero die turba quæ stabat transma-
re, quum vidisset illic non esse aliud naui-
giolum nisi vnum illud in quod ingressi fue-
rant discipuli eius, & Iesum non introisse
cum discipulis suis in nauigium, sed solos
eius discipulos, abierunt.
23 Alia verò nauigiola Tiberiade venerunt
propè locum vbi comederant panem, po-
steaquam gratias egisset Dominus:
24 Quum ergo vidisset turba Iesum illic non
esse, neque discipulos eius, ingressi sunt &
ipsi in nauigia, & venerunt Capernaū, quæ-
rentes Iesum.
25 Et eo inuento trans mare, dixerunt ei,
Rabbi, quando huc peruenisti?
26 [4] Respondit eis Iesus, & dixit, Amen amen
dico vobis, quæritis me, non quia vidistis
signa, sed quia comedistis panes illos, & sa-
turati estis.
27 [d] Operemini non cibo qui perit, sed cibo
illi qui permanet in vitam æternam, quem
Filius hominis dabit vobis: hunc enim Pa-
ter [e] obsignauit, *id est* Deus.
28 [5] Dixerunt ergo ad eum, Quid faciemus
vt operemur [f] opera Dei?
29 Respondit Iesus & dixit eis, ‖ Hoc illud est
[g] opus Dei, vt credatis in eum quem misit
ille.
30 [6] Dixerunt ergo ei, Quod ergo tu signum
edis, vt videamus & credamus tibi? Quid
operaris?
31 ‖ Patres nostri comederunt manna in de-
serto: sicut scriptum est, Panem cælestem
dedit eis vt vescerentur.
32 [7] Dixit ergo eis Iesus, Amen amen dico
vobis, non dedit vobis Moses panem illum
[h] cælestem: sed Pater meus dat vobis panē

suis, Colligite fragmenta quæ superfuerunt,
ne pereat aliquid.
13 Et collegerunt, & impleuerunt duodecim
cophinos fragmentorum quæ superfuerunt
iis qui comederant ex quinque panibus
hordei.
14 Illi verò homines qui viderunt signū quod
fecit Ieschua, dicebant, Verè hic est Pro-
pheta qui venit in mundum.
15 Ieschua autem cognouit quòd venturi ra-
ptum essent eum, & facturi ipsum regem: &
recessit in montem ipsum solus.
16 Et quum esset serum, descenderunt disci-
puli eius ad mare:
17 Et sederūt in nauigio, & veniebant [5] ad op-
positum littus in Sephar-Nachum. Et tene-
bræ erant, neque venerat ad eos Ieschua.
18 Mare autem intumescebat aduersus eos,
quia ventus magnus flabat.
19 Et duxerūt *nauem* quasi stadia vigintiquin-
que aut triginta. Et viderunt Ieschua ambu-
lantem super mare ipsum, & quum appro-
pinquasset ad nauigium eorum, timuerunt.
20 Ipse verò Ieschua dixit eis, Ego sum, ne
timeatis.
21 Et cupidi erant vt exciperent eum in na-
uigium, & in ea hora ipsum nauigium adfuit
ad regionem ad quam proficiscebantur.
22 [6] Et postridie eius diei, turba quæ stabat
[7] in opposito littore maris, viderunt quòd
nauigium aliud non esset ibi nisi illud in
quod ascenderant discipuli, & quòd non in-
gressus esset Ieschua cum discipulis suis in
nauigium:
23 Venerant verò nauigia alia à Tiberiade
prope locum illum in quo comederant pa-
nem, quum benedixisset Ieschua:
24 Et quum vidisset *ipsa* turba quòd non es-
set ibi Ieschua, nec etiam discipuli eius, as-
cenderunt in hæc nauigia, & venerunt in
Sephar-Nachum, & quærebant ipsum Ie-
schua.
25 Quumque inuenissent eum [8] in opposito
littore maris, dicunt ei, Domine noster,
quando venisti huc?
26 Respondit Ieschua, & dixit eis, Ammin
ammin dico vobis, quòd quæritis me, non sit
propterea quòd vidistis signa, sed quia com-
edistis panem, & saturati estis.
27 [9] Ne operemini cibum qui perit, sed cibum
qui permanet in vitam quæ est in æternum,
quem Filius hominis dabit vobis: hunc enim
Pater [10] obsignauit Deus.
28 Dicunt ei, Quid faciemus, vt operemur
opera Dei?
29 Respondit Ieschua, & dixit eis, Hoc est
opus Dei, vt credatis in eum quem ipse mi-
sit.
30 Dicunt ei, Quod signum facis tu vt videa-
mus & credamus in te? Quid operaris tu?
31 Patres nostri comederunt manna in deser-
to, sicut scriptum est, Panem de cælo dedit
eis comedendum.
32 Dixit eis Ieschua, Ammin ammin dico vo-
bis, quòd nequaquam Musche dedit vobis
panem de cælo, sed Pater meus dat vobis

5 Ad verbum, Ad transitum, Hebrais.

6 Ad verbum, In die quæ erat post illum. Syra phrasis.
7 Ad verb. In transitu, Hebraismus.

8 Ad verb. in trāsitu, Hebraismus.

9 Id est, Ne laboretis de cibo qui perit.

10 Id est, Approbatum reddidit. Metaphora sumpta ab iis qui quos mittunt, eorum autoritatem obsignato diplomate sanciunt, & omnibus testatam faciunt.

...1. Cor. 10. vocat Manna cibum spiritualem non aduersatur huic loco, ille enim rem significatam cum signo coniungit. In tota autem hac disputa... cum Iudæis Christus ex eorum hypothesi. illi autem nullam aliam habuerunt Mannæ rationem, nisi quòd ventrem saginaret. præterea Manne ...proprie descendit è cælo, sed ex nubibus: Christus autem verè descendit è cælo, nempe è sinu Patris.

verum

verum panem de cælo.
33 Panis enim Dei est is qui descendit de cælo, & dat vitam mundo.
34 Dicunt ei, Domine noster, omni tempore da nobis panem hunc.
35 Dixit eis Ieschua, Ego sum panis vitæ: is qui venit ad me, non esuriet: & is qui credit in me, non sitiet in æternum.
36 Sed dixi vobis quòd vidistis me, & non creditis.
37 Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui ad me veniet, non eiiciam foras.
38 Quia descendi de cælo nequaquam vt facerem voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.
39 Hæc est autem voluntas eius qui misit me, [11] vt quicquid dedit mihi, non perdam ex eo, sed suscitem illud in die vltima.
40 Hæc enim est voluntas Patris mei, vt omnis qui videt Filium, & credit in eum, sit ei vita quæ est in æternum: & ego suscitabo eum in die vltima.
41 Iudæi autem murmurabant de eo quòd dixisset, Ego sum panis qui descendi de cælo.
42 Et dicebant, Nónne hic est Ieschua filius Iauseph, is cuius nos nouimus patrem & matrem? & quomodo dicit hic, De cælo descendi?
43 Respondit Ieschua & dixit eis, Ne murmuretis vnus cum altero.
44 Nemo potest venire ad me nisi traxerit eum Pater qui misit me: & ego suscitabo eum in die vltimo.
45 Scriptum est enim in Prophetis, Erunt omnes [12] edocti diuinitus. Quisquis igitur audiuit à Patre & didicit ab eo, venit ad me.
46 Nequaquam quòd videat quis Patrem, nisi is qui à Deo est, is videt Patrem.
47 Ammin ammin dico vobis quòd ei qui credit in me, est ei vita quæ est in æternum.
48 Ego sum panis vitæ.
49 Patres vestri comederunt Mannah in deserto, & mortui sunt.
50 Hic est autem panis, qui descendit de cælo, vt comedat homo ex eo, & non moriatur.
51 Ego sum panis viuus qui de cælo descendi: & siquis comederit ex hoc pane, viuet in æternum: & panis quem ego dabo, corpus meum est quod pro vita mundi do.
52 Contendebant autem Iudæi [13] vnus cum alio, & dicebant, Quomodo potest hic corpus suum nobis dare ad manducandum?
53 Et dixit eis Ieschua, Ammin ammin dico vobis, Quòd si nó comederitis corpus Filii hominis, & biberitis sanguinem eius, non est vobis vita in [14] vobisipsis.
54 Qui verò comedit ex corpore meo & bibit ex sanguine meo, est ei vita quæ est in æternum: & ego suscitabo eum in die vltimo.
55 Corpus enim meum verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.
56 Qui comedit corpus meum & bibit san-

11 Initium versiculi 39 Syrus textus non habebat, videlicet, Hæc est autem voluntas eius qui misit me. Quod ex manu scripto antiquissimo codice quē illustrissimus princeps elector Palatinus exhibuit (vt alia multa) restituimus.

12 Ad verb. Docti Dei vt in Isaia לִמּוּדֵי יְהוָה.

13 Ad verbum, Vnus cum vno.

14 Ad verbum, In substantia vestra.

illum verè cælestem.
33 Panis enim ille Dei is est qui de cælo descendit, & dat vitam mundo.
34 Dixerunt ergo ei, Domine, da nobis semper panem istum.
35 Dixit autem eis Iesus, Ego sum panis ille [i] vitæ: qui venit ad me, nequaquam esuriet: & qui credit in me, non sitiet vnquam.
36 Sed dixi vobis, Etiam vidistis me, nec creditis.
37 [8] Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad me, nequaquam eiecerim foras.
38 Quia descendi è cælo vt faciam [k] non voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.
39 Hæc est autem voluntas eius qui misit me, *id est* Patris, vt quicquid mihi dederit, non perdam ex eo, sed suscitem illud in vltimo illo die.
40 Hæc est autem voluntas eius qui misit me, vt omnis qui [l] videt Filium, & credit in eum habeat vitam æternam: ego verò suscitabo eum vltimo illo die.
41 [9] Murmurabant ergo Iudæi de eo, quia dixerat, Ego sum panis ille qui è cælo descendi.
42 Et dicebant, Nónne hic est Iesus, filius ille Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? quomodo ergo dicit iste, E cælo descendi?
43 Respondit ergo Iesus & dixit eis, Ne murmurate inter vos.
44 Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum: ego verò suscitabo eum vltimo illo die.
45 Est scriptum in [m] Prophetis, Et erunt omnes [n] docti à Deo. Quisquis ergo audiuit à Patre & didicit, venit ad me.
46 Non quòd Patrem viderit quispiam, [o] nisi is qui est à Deo, hic vidit Patrem.
47 Amen amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.
48 [10] Ego sum panis ille vitæ.
49 Patres vestri comederunt manna in deserto, & mortui sunt.
50 [p] Hic est panis ille qui è cælo descendit, vt qui eo vescitur, non moriatur.
51 [11] Ego sum panis [q] viuificus qui è cælo descendi: siquis [r] ederit ex hoc pane viuet in æternum: & panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita.
52 [12] Pugnabant ergo Iudæi alii aduersus alios, dicentes, Quomodo potest hic nobis carnem *suam* dare qua vescamur?
53 Dixit ergo eis Iesus, Amen amen dico vobis, nisi ederitis carnem Filii hominis, & biberitis eius sanguinem, [s] non habetis vitam in vobis.
54 Qui edit carnem meam & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: & ego excitabo eum in vltimo illo die.
55 Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.
56 Qui edit meam carnem, & bibit meũ san-

i *Vitæ, id est, viuificum* [illegible] *Exek.* 24.
8 Ex gratuita Patris in Christo electione manat fidei donum, quam necessariò consequitur vita æterna. Est itaque fides in Christũ, certum electionis ac proinde futuræ nostræ glorificationis testimonium.
k *Sciendum est* [illegible] *simpliciter* [illegible] *gare,* [illegible] *id est, ex* [illegible] *ad quos* [illegible] *oratio. Sic* [illegible] *Iudæi* [illegible] *qui patrem* [illegible] *nisi in persona* [illegible] *dam* [illegible] *supra, 5. vers.* [illegible] *& 7. 16.*
l *Videre & credere coniunguntur* [illegible] *vniuersalis* [illegible] *aboli videri* [illegible] *agit de* [illegible] *ctorum est.*
9 Caro non potest spiritualia percipere, ac proinde initium salutis à Deo, naturam nobis immutante, vt ab ipso afflati, in Christo erudiri & [illegible] sustineamus.
Mat. 13. 55.
Esa. 54. 13. *Iere.* 31. 33.
m *In libro Prophetarum. In tria* [illegible] *capita diuidebant* [illegible] *Testamentum,* [illegible] *gem, Prophetas, Hagiographa. Hic* [illegible] *tatur secunda* [illegible] *illa veteris testamenti, cuius pars est Esaias.*
n *Filii* [illegible] *Ecclesiæ, vt* [illegible] *apud Esa.* 54. 13. [illegible] *ordinati ad vitam, Act.* 13. 48. [illegible] *cognitio* [illegible] *stis, donum &* [illegible] *minum non* [illegible] *humanarum.*
Mat. 31. 27.
10 Verus [illegible] mentorum vsus [illegible] ab iis ad rem ipsam id est ad Christum [illegible] surgere: cuius vera participatione [illegible] nam vitam consequimur.
Exod. 16. 15.
p *Cùm hæc dicerit,* [illegible] *seipsum cõmonstrabat.*
11 Christus à Deo Patre hoc ipsum nobis est ad vitam æternam consequendam ac retinendam, quod panis & caro atque adeò cibus & potus ad caducæ huius vitæ vsum.
q *Qui vitam dat mundo, supr.* 34.
r *Id est, siquis reuera fuerit Christi (qui cibus est noster) particeps.*
12 Caro inter carnalem manducationem, cuius instrumentum sunt dentes, & spiritualem esum qui in fide consistit, distinguere non potest, ac proinde damnat quod non intelligit. Sed nihilominus inculcanda est veritas.
s *Præsenti Christo præsens est vita, vbi abest Christus, mors* [illegible] *est.* 1. *Cor.* 11. 27.

guinem

guinem,in me manet,& ego in eo.
57 Sicut misit me viuens [t]ille Pater, & ego
viuo [v] per Patrem : ita etiam qui ederit me,
viuet ipse quoque per me.
58 Hic est panis ille qui de cælo descendit:
non prout comederunt Patres vestri man-
na, & mortui sunt: qui ederit hunc panem,
viuet in æternum.
59 Hæc dixit in synagoga, quum doceret in
Capernaum.
60 [13] Multi ergo ex discipulis eius *his* auditis,
dixerunt, Durus est hic sermo: quis potest e-
um audire?
61 Sciens autem Jesus apud se discipulos su-
os de hoc murmurare, dixit eis, Hoc vos of-
fendit?
62 *Quid* si igitur spectaueritis Filium hominis
ascendentem eo vbi erat prius?
63 [14] [x] Spiritus est qui viuificat , caro non
prodest quicquam : verba quæ ego loquor
vobis, spiritus sunt & vita sunt.
64 Sed sunt quidam ex vobis qui non cre-
dunt.Nouerat enim à principio Jesus qui-
nam essent qui non credebant,& quis eum
proditurus esset.
65 Et dicebat,Propterea dixi vobis neminem
posse venire ad me, nisi fuerit ei datum à
Patre meo.
66 [15] Ex eo multi discipulorum eius pedem
retulerunt, nec amplius cum eo versaban-
tur.
67 Dixit ergo Jesus duodecim illis, Num &
vos vultis abire?
68 Respondit ergo ei Simon Petrus,Domine,
ad quem abibimus? verba [y] vitæ æternæ
habes.
69 Et nos credidimus & nouimus te esse
Christum illum Filium Dei viuentis.
70 [16] Respondit eis Jesus, Nonne ego vos
duodecim elegi, & vnus ex vobis est dia-
bolus?
71 Loquebatur autem de Juda Simonis *filio*
Iscariota : futurum enim erat vt hic prode-
ret eum, quum esset vnus ex illis duodecim.

guinem meum, in me manet,& ego in ipso.
57 Sicut misit me Pater viuens, & ego viuo
propter Patrem : & qui comederit me,eti-
am ipse viuet in æternum.
58 Hic est panis qui descendit de cælo : ne-
quaquam sicut illud quod comederunt pa-
tres vestri Mannah,& mortui sunt:qui com-
edit ex hoc pane viuet [15] in æternum.
59 Hæc dixit in synagoga,docens in Cephar-
Nachum.
60 Et multi qui audiuerunt ex discipulis eius,
dicebant,Durus est sermo hic : quis potest
audire eum?
61 Jeschua autem cognouit in seipso quòd
murmurarent de hoc discipuli eius, & dixit
eis,Hoc offendit vos?
62 *Quid* si spectaueritis igitur Filium hominis
ascendentem in locum vbi erat ab initio?
63 Spiritus est qui viuificat : corpus non pro-
dest quicquam.Sermones quos ego loquu-
tus sum vobiscum,spiritus sunt,& vita sunt.
64 Sed sunt quidam ex vobis qui non cre-
dunt : nouerat enim Jeschua ab initio qui
essent ii qui non credebant,& quis esset qui
proderet eum.
65 Et dicebat eis, propter hoc dixi vobis
quòd nemo potest venire ad me, nisi datum
sit ei à Patre meo.
66 Propter hunc sermonem multi ex discipu-
lis eius [16] retrocesserunt, neque ambula-
bant cum eo.
67 Et dixit Jeschua duodecim suis, Nunquid
etiam vos vultis abire?
68 Respondit Schemeun Cipha,& dixit,Do-
mine mi, ad quem ibimus? Sermones vitæ
quæ est in æternum,sunt tibi.
69 Et nos credidimus & nouimus quòd tu es
Christus filius Dei viuentis.
70 Dixit eis Jeschua , Nonne ego elegi vos
duodecim,& ex vobis vna Satanah est?
71 Dicebat de Ihuda filio Schemeun Se-
chariuta : ipse enim proditurus erat eum,v-
nus ex duodecim.

15 Ita est in Syro textu,quum in Græco sit δι' ἐμέ. Sed fortè hîc quoque erratum est à Scriptore Syro, quòd finem sequentis versus pro fine huius versiculi accepit. Nihil tamen mutare volui : quia in manuscripto codice ita etiam legitur.

16 Ad verb. Abierunt ad post se. Id est, Terga Christo obuerterunt,& desecerunt ab eo.

16 Paruus est numerus, Christum profitentium, & in iis rursus aliqui sunt hypocritæ, atque adeo omnium *Matt.16.16.*

Caput VII.

2 Christus affines ad festum Tabernaculorum profectos, 10 clam sequitur. 14 docet in templo. 21 Varia de illo sunt vulgi iudicia. 32 Sacerdotes iubent eum comprehendi. 41 Discidium in turba propter eum. 47 & inter pharisæos & satellites ad capiendum eum missos, 50 & Nicodemum.

1 VErsabatur [1] autem Jesus post hæc in
Galilæa : non enim volebat in Judæa
versari,quia studebant eum Judæi tru-
cidare.
2 Propè autem erat dies festi Judæorum [a] sce-
nopegia.
3 Dixerunt igitur ad eum fratres eius,Digre-
dere hinc,& vade in Judæam,vt tui quoque
discipuli spectent opera tua quæ facis.
4 Nemo enim in occulto facit aliquid,& quæ-
rit ipse celebris esse.Si hæc facis, patefacito
teipsum mundo.
5 Nam ne [b] fratres quidem eius credebant
in eum.
6 [2] Dicit ergo eis Jesus,Tempus meum non-
dum adest: tempus autem vestrum semper
est paratum.

1 POst hæc ambulabat Jeschua in Galilæa.
Non enim volebat ambulare in Judæa,
quia Judæi quærebant interficere eum.
2 Et propè erat festum tabernaculorum Ju-
dæorum.
3 Et dixerunt fratres Jeschua ei, Transi hinc,
& vade in Judæam, vt videant discipuli tui
opera quæ facis.
4 Nemo enim est qui facit aliquid in occulto,
& ipse cupit vt in manifesto sit : si hæc fa-
cis,ostende teipsum mundo.
5 Nam ne fratres quidem eius credebant in
ipsum Jeschua.
6 Dixit eis Jeschua,Tempus meum vsq; nunc
non aduenit : tempus autem vestrum omni
tempore paratum est.

7 Non

7 Non poteſt mundus odiſſe vos: me autem
odit, quia ego teſtor de eo quòd opera eius
mala ſunt.
8 Vos aſcendite ad feſtum hoc, ego non aſ-
cendam nunc ad feſtum hoc, quia tempus
meum nondum impletum.
9 Hæc dixit, & remanſit in Galilæa.
10 Quum autem aſcendiſſent fratres eius ad
feſtum, tunc etiam ipſe aſcendit non in ma-
nifeſto, ſed velut in occulto.
11 Iudæi autem quærebant eum in feſto, &
dicebant, Vbi eſt ille?
12 Et murmur multum propter eum erat in
turba. Erant enim qui dicerent quòd bonus
eſſet: & alii dicebant, Non: ſed decipit po-
pulum.
13 Nemo autem manifeſtè loquebatur de eo,
propter metum Judæorum.
14 Quum autem [1] medii eſſent dies feſti aſ-
cendit Jeſchua in feſtum: & docebat.
15 Et mirabantur Judæi, ac dicebant, Quo-
modo nouit hic librum, quũ non didicerit?
16 Reſpondit Jeſchua, & dixit, Doctrina mea
non eſt mea, ſed eius qui miſit me.
17 Qui vult facere voluntatem eius, intelli-
get doctrinam meam, num ex Deo ſit, an e-
go ex voluntate mei ipſius loquar.
18 Is qui ex voluntate mentis ſuæ loquitur,
gloriam ſibiipſi quærit: is autem qui glori-
am eius qui miſit ipſum quærit, verax eſt, &
iniquitas in corde eius non eſt.
19 Nonne Muſche dedit vobis legem, & ne-
mo ex vobis ſeruat Legem? Quid quæritis
interficere me?
20 Reſpondit turba, & dixerunt, Dæmonium
eſt tibi: quis quærit interficere te?
21 Reſpondit Jeſchua & dixit eis, Vnum opus
operatus ſum, & omnes vos miramini.
22 Propter hoc Muſche dedit vobis circum-
ciſionem (non quòd ex ipſo Muſche ſit, ſed
ex Patribus eſt) & [2] Sabbatho circumciditis
filium hominis.
23 Et ſi filius hominis circunciditur in die
Sabbathi vt non ſoluatur Lex Muſche,
contra me murmuratis, qui totum filium ho-
minis ſanauerim in die Sabbathi?
24 [3] Ne iudicetis cum acceptione vultus: ſed
iudicium iuſtum iudicate.
25 Et dicebant quidam ex Vriſchelem, Nón-
ne hic eſt ille quem quærunt interficere?
26 Et ecce, manifeſtè loquitur, & nihil dicunt
ei. Nunquid nouerunt ſeniores noſtri quòd
hîc eſt verè Chriſtus?
27 Sed hunc nouimus vnde ſit. Chriſtum au-
tem, quum venerit, nemo cognoſcit vnde ſit.
28 Et ſuſtulit Ieſchua vocem ſuam, docens
in templo, & dixit, Et me noſtis, & vnde ſim
noſtis: & ex voluntate meiipſius non veni,
ſed verax eſt qui miſit me, is quem vos non
noſtis.
29 Ego verò noui eum, quia ab ipſo ſum, &
ipſe miſit me.

7 Non poteſt mundus vos odiſſe: me autem
odit quoniam ego teſtor de eo, opera eius
mala eſſe.
8 Vos aſcendite ad hos dies feſtos ego non-
dum aſcendo ad hos dies feſtos, quia tem-
pus meum nondum impletum eſt.
9 Hęc autem quum eis dixiſſet, manſit in Ga-
lilæa.
10 [3] Vt aſcenderunt autem fratres eius, tunc
& ipſe aſcendit ad dies illos feſtos, non ma-
nifeſtè ſed velut in occulto.
11 Iudæi ergo quærebant eum diebus illis fe-
ſtis & dicebant, Vbi eſt ille?
12 Et murmur multum erat in turba de eo: alii
quidem dicebant, *Vir* bonus eſt: alii autem
dicebant, Non: ſed turbam ſeducit.
13 Nullus tamen [c] palàm loquebatur de eo,
propter metum Judæorum.
14 Feſtis autem illis iam mediis diebus aſ-
cendit Jeſus in templum, ac docebat.
15 Et mirabantur Judæi, dicentes, Quomodo
iſte literas nouit, quuum non didicerit?
16 [5] Reſpondit eis Jeſus, & dixit, [e] Mea doctri-
na non eſt mea, ſed eius qui miſit me.
17 Si quis voluerit eius voluntatem exequi,
cognoſcet de doctrina, vtrùm ex Deo ſit, an
ego à meipſo loquar.
18 [6] Qui à ſemetipſo loquitur, gloriam pro-
priam quærit: qui autem quærit gloriam e-
ius qui miſit ipſum hic verax eſt, & iniuſti-
tia in eo non eſt.
19 [7] Nónne Moſes dedit vobis Legem, & *ta-
men* nemo ex vobis præſtat Legem? quid
me ſtudetis trucidare?
20 Reſpondit turba & dixit, [f] Dæmonium ha-
bes: quis te ſtudet trucidare?
21 [8] Reſpondit Jeſus & dixit eis, Vnum opus
edidi, & omnes miramini.
22 Attamen Moſes dedit vobis circunciſio-
nem, (non quòd ex Moſe ſit ſed *quia* ex pa-
tribus) & ſabbatho circunciditis hominem.
23 Si circumciſionẽ accipit homo ſabbatho,
vt non ſoluatur [g] Lex Moſis, mihi indigna-
mini quòd totum hominem ſanum fecerim
Sabbatho?
24 [9] Ne iudicate [h] ſecundùm ſpeciem, ſed iu-
ſto iudicio iudicate.
25 [10] Dicebat ergo quidam ex Hieroſolymi-
tanis, Nónne hic eſt quem ſtudent truci-
dare?
26 At ecce, palàm loquitur, & nihil ei dicunt:
num verè cognouerunt primores hunc ve-
rè eſſe Chriſtum?
27 [11] Sed nouimus vnde hic ſit: quum autem
venerit Chriſtus, [i] nemo cogniturus eſt vn-
de ſit.
28 [12] Clamabat ergo Jeſus in templo, do-
cens ac dicens, & me noſtis, & vnde ſim no-
ſtis: & à me ipſo non veni, ſed eſt verax qui
miſit me, quem vos non noſtis.
29 Ego vero noui eum, quia ab ipſo ſum, & il-
le me miſit.

1 Id eſt, Quum dies illius feſti dimidia ex parte prętериiſſent.

2 A circumciſione quę die feſto peragebatur, docet non quoduis opus in Sabbatho eſſe prohibitũ: ſed tantùm quod cum ſacra quiete apertè pugnaret.

3 Quaſi diceret, Factum per ſe expendite & iudicate, nullo habito perſonæ reſpectu.

Infrà 8, 20.

3 Exemplum horrendæ confuſionis in ipſa Eccleſia ſua, paſtores metu & terrore oppreſſum populum tenent: populus non apparentem Chriſtum quærit, [illegible] non deſunt etiam qui cognitum [illegible] clanculum [illegible] ſentiunt.

c *Vel liberè* [illegible] *nihil magis* [illegible] *quàm* [illegible]

4 Chriſtus [illegible] di perfidia [illegible] intereà [illegible] ripiunt [illegible] occaſionem [illegible] portaerat [illegible] Chriſtum [illegible] dum incitari.

d *Circiter* [illegible] *diem.*

5 Ideò pauci [illegible] quibus [illegible] ſapiat [illegible] eſt pietatis [illegible]

e *Vide* [illegible] *quitur* [illegible] *dicat, Mea* [illegible] *eſt mea* [illegible] *vos* [illegible]

9 Vera [illegible] ctrina [illegible] tia eo [illegible] quòd illa gloriam Dei illuſtrat, [illegible] homines [illegible] Dei gloriam [illegible] rat.

7 Nulli ſecuriùs clamant ſe Legis aſſertores eſſe, quàm qui illam impudentiſſimè violant.

Exod. 24. 3.

f *Fuit trita* [illegible] *dæmonium* [illegible] *illi* [illegible] *rore* [illegible] *confiſi.*

8 Sabbathum (quod hic [illegible] omnium [illegible] rum regula [illegible] nitur) non impediendis, ſed potiùs promouendis Dei operibus deſtinatum eſt [illegible] quæ charitas [illegible] præcipuum locum

obtinet. Leuit. 12. 3. gene. 17. 10. g *Id eſt, Si Lex à circumciſione à Moſe data, tanti ſit apud vos, vt non dubitetis etiam Sabbatho circumcidere hominem num meritò apud vos reprehendor, quòd hominem totum ſanarem?* 9 Iudicandum ex rerum veritate, ne in medium prodeuntes perſonæ nos tranſuerſos abripiant. h *Ex eo quòd præ me fero. Videor enim nihil aliud eſſe quàm Galilæus vilis, & contempti fabri filius, ſed ſpectate attentius rem ipſam, & ex fructibus arborem æſtimate.* Deut. 1. 18. 10 Multi mirantur irritos fieri hoſtium Dei conatus, nec tamen intereà diuinam virtutem agnoſcunt. 11 Homines ad ſtruenda ſibi obſtacula ingenioſi. i *Hauſerant hunc errorem Iudæi ex Prophetarum teſtimoniis perperam intellectis.* 12 Chriſti veritas minimè pendet ex hominum iudiciis.

30 [13] Stude-

30 [13] Studebant ergo eum prehendere: sed nemo iniecit in eum manum, quia nondum venerat hora eius.
31 Multi verò ex turba crediderunt in eum, & dicebant, Christus quum venerit, num signa plura edet iis quæ hic edidit?
32 [14] Audierunt Pharisæi turbam ista murmurantem de eo, & miserunt Pharisæi ac primarii Sacerdotes ministros vt eum prehenderent.
33 Dixit ergo eis Iesus, Adhuc paulisper ero vobiscum, deinde abibo ad eum qui me misit.
34 Quæretis me, nec inuenietis: & vbi ego ero, eò vos non poteritis venire.
35 Dixerunt ergo Iudæi inter sese, Quò futurum est vt iste proficiscatur, vt nos non inueniamus eũ? num [k] ad eos qui dispersi sunt inter Græcos iturus est, & Græcos docturus?
36 Quis est hic sermo quem dixit, Quæretis me, & non inuenietis: & vbi ego ero, vos non poteritis venire?
37 ¶ ‖ [15] [l] Vltimo autem die illo magno festi stetit Iesus, & clamauit, dicens, Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.
38 Qui credit in me, sicut [m] dixit Scriptura, flumina aquæ viuæ fluent ex ventre eius.
39 (Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum. Nondum enim erat [n] Spiritus sanctus quia Iesus nondum erat glorificatus.)
40 [16] Multi ergo è turba quum audissent hunc sermonem, dicebant, Verè hic est Propheta [o] ille.
41 Alii dicebant, Hic est Christus. Quidam autem dicebant, [p] Num enim è Galilæa veniet Christus?
42 Nónne Scriptura dicit, ex semine Dauid, & ex vico Beth-lehem, vbi erat Dauid, venturum Christum?
43 Dissidium ergo ortum est in turba propter eum.
44 Quidam autem ex ipsis volebant eum prehendere: sed nemo iniecit in eum manus.
45 [17] Venerunt ergo ministri ad Primarios sacerdotes & Pharisæos qui dixerunt eis, Quare non adduxistis eum?
46 Responderunt ministri, Nunquam ita loquutus est homo vt homo iste.
47 Responderunt ergo eis Pharisæi, Num & vos seducti estis?
48 [18] Num quis ex primoribus credidit in eum, aut ex Pharisæis?

30 Et quærebant apprehendere eum: sed nemo iniecit super eum manus, quia nondum venerat hora eius.
31 Multi autẽ è turba crediderunt in eum: & dicebant, Christus, quũ venerit, num plura quàm hæc signa quæ facit hic, facturus est?
32 Et audiuerunt Pharisæi turbas loquentes de eo hæc, & miserunt ipsi & summi sacerdotes ministros vt apprehenderent eum.
33 Et dixit Ieschua, Modicum adhuc tempus vobiscũ sum, & vado ad eum qui me misit.
34 Et quæretis me, & non inuenietis me: & vbi ego sum, non potestis vos venire.
35 Dicunt Iudæi inter sese, Quò abiturus est hic vt non inueniamus eum? Num ad loca Gentium abiturus est vt doceat [4] profanos?
36 Quis est hic sermo quem dixit, Quæretis me, & non inuenietis me: & vbi ego sum, vos non potestis venire?
37 [5] Die autem magno qui erat vltimus festi, stabat Ieschua & clamabat, & dicebat, Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.
38 Omnis qui credit in me, sicut dixerunt scripturæ, flumina aquarum descendent ex ventre eius.
39 (Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in ipsum: nondum enim datus erat Spiritus, quia nondum glorificatus erat Ieschua.)
40 Multi autem ex turbis qui audierunt sermones eius, dicebant, Hic verè est Propheta.
41 Alii dicebant, Hic est Christus: alii dicebant, Nunquid ex Galilæa venturus est Christus?
42 Nónne Scriptura dicit quòd ex semine Dauid & ex Beth-lechem oppido ipsius Dauid, venturus est Christus?
43 Et factum est dissidium propter eum in turbis.
44 Et erant quidam ex eis qui volebant apprehendere eum: sed nemo iniecit super eum manus.
45 Et venerunt ministri illi ad summos sacerdotes & Pharisæos, & dixerunt eis Sacerdotes, Quare non adduxistis eum?
46 Dicunt eis ministri, Nunquam sic loquutus est filius hominis sicut loquitur hic homo.
47 Dicunt eis Pharisæi, Nunquid etiam vos errastis?
48 Num vlli ex principibus aut ex Pharisæis crediderunt in eum?

4 Id est, Gentiles qui non pertinent ad populum sanctum.

5 Licet hoc loco referre quæ in Talmud, tractatu. De festo tabernaculorum, cap. חליל *Chalil*, sparsim scribuntur, ex quibus non solum intelligatur cur dies postremus illius festi, magnus dicatur, sed etiam qua ratione, ritus illius occasionem Christo dederit sub aquarum perennium symbolo, populum cum clamore inuitandi ad hauriendam ex se, tãquam ex vero fonte, cælestem sapientiam & alia Spiritus sancti dona quæ ad generationem spectant. Hęc igitur sunt quæ illic traduntur. Licet omnes festi dies à Deo præcepti, magni fuerint, præsertim verò illi in quibus conuocatio sancta erat, vt primus & vltimus Paschatis dies Pentecostes, buccinarum, expiationum, ac primus & vltimus tabernaculorum: tamen tabernaculorũ vltimus singulari quadam ratione magnus dicitur, & in eo præ reliquis diebus populus Dei lætari iubetur. Quum enim Deus expresse Leuit. 13.40. præcepisset vt in festo tabernaculorum lætarentur Israelitæ quandiu illud duraret, eorum deinde antiquissimi doctores, imò ipsi Dei prophetæ Haggæus & Zacharias, Dei iussu, rationem præscribentes qua dies illi in lætitia traducendi essent, quædam constituerunt vt vltimo die agerentur quæ summã lætitiam populi declararent. Lustrationem enim quandam cum supplicatione indixerunt, in qua quotidie semel durante illo festo altare circuibant, palmas & ramos manu gestantes ac agitantes, subindeq; clamantes, Hoschanna, id est, Serua quæso. Vnde etiam factum est vt dies illi singuli vocati sunt Hoschan-næ (sicut Matth. 21. 21. notauimus) Vltimo verò die illius festi pro lætitiæ cumulo statuerunt Prophetæ illi ex ore Dei (vt in Talmud dicitur) vt septies lustrando circuiretur altare, (sicut olim sub Iosua, quum per sex dies circumlustrassent mœnia Iericho quotidie semel, septimo die septies ea circumlustrare iussi sunt) & toties ingeminarent conceptas quasdam præces in quibus subinde voces illæ Hoschan na & Hatzlichan-na, id est, Salua quæso, Prosperari fac quæso, recurrebant. Vnde factum est vt dies hic vocaretur Hoschan-na rabba, id est, Hoschan na magnus. Quam appellationem Euangelista hic, vt in populo suo vsitatam retinuit. Scribitur præterea eodem tractatu, ex institutione horum Prophetarũ solitum fuisse populum eo die summa cum lætitia & pompa aquam haurire è fonte Schiloach ad radicem montis Tsion scaturiente, & eam in templũ afferre ad sacerdotes, quam super altare cum vino libaminis effundebant. Et dum hauriretur, & afferretur ab haurientibus & astantibus, illud Isaia, 12. 3. decantabatur, Haurietis aquam cum gaudio è fonte salutis. Quin etiam persuasi erant Spiritum sanctum illo eorum gaudio, & vociferatione adeo delectari vt prouocaretur hac ratione ad ipsos gaudentes afflandum vt prophetarent, sicut Ionæ prophetæ contigisse affirmant, dum cum reliquis in festo tabernaculorum aquam illam exultans hauriret. Ex his quis non videt Iudæos spirituale gaudium, quod Lex iubebat in solenni tabernaculorum festo agitare, in magicam circulationem conuertisse? atque, ad non minus ineptam quàm profanam superstitionem stabiliendam, & autoritate & testimoniis prophetarum impiè abusos fuisse? vt insanam ipsorum vociferationem magno clamore à Christo Domino oportuerit coerceri, illosq; à terrestribus aquis ad cælestes & verè viuificas aquas reuocari, finemq; & vsum illius festi, sicut & reliquarum omnium ceremoniarum, ad ipsum Christum, tanquam vnicum scopum, referri?

... hæc ignoratio nisi ex contemptu? *Deu.* 18. 15. *mich.* 5. 2. *mat.* 2. 5. ... cælis irridet Filii sui inimicos. 18 Falsi pastores adeò sunt ... ltitudine & externo splendore Ecclesiam Dei æstiment.

49 Sed populus hic qui non nouit Legem, maledicti sunt.
50 Dixit eis Nicadimus, vnus ex eis, is qui venerat ad Ieschua nocte:
51 Nunquid Lex nostra condemnat filium hominis, nisi audierit ab eo prius, & cognouerit quid fecerit?
52 Responderunt & dixerunt ei, Nunquid etiam tu ex Galilæa es? Scrutare, & vide quòd Propheta ex Galilæa non surrecturus sit.

49 Sed turba hæc quæ non nouit Legem, execrabilis est.
50 Dixit eis Nicodemus, is qui venerat ad eum nocte, & vnus erat ex illis.
51 Num Lex nostra condemnat quempiam, nisi prius q audierit ex ipso, & cognouerit r quid faciat?
52 Responderunt & dixerunt ei, Nónne & tu Galilæus es? Scrutare & vide ex Galilæa Prophetam non surrexisse.
53 19 Et profectus est vnusquisque domũ suã.

Supra 3.2. Deut. 17.8. & 19.15. q Qui pararis a vincibus qui defertur. r Hæc quoque forensis loquendi ratio est è media. Neque A. Lex ipsa sibi males cognoscit. 19 Non est consilium contra Dominum.

Caput VIII.

3 Mulieri in adulterio deprehensa. 11 condonantur peccata. 12 Christus lux mundi. 19 Pharisæi quærunt vbi ipsius sit Pater. 39 Filii Abrahæ. 42 Filii Dei. 44 Satan mendacii pater. 56 Abraham vidit diem Christi.

1 IEsus autem profectus est in montem Olearum.
2 Et diluculo rursus adfuit in templo, & totus populus venit ad eum: & sedens docebat eos.
3 1 Adducunt autem ad eum Scribæ & Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam: & quum statuissent eam in medio,
4 Dicunt ei, Præceptor, hæc mulier deprehensa est in ipso facto, quum mœcharetur.
5 In Lege autem Moses mandauit nobis vt tales lapidentur: tu ergo quid dicis?
6 Hoc autem dicebant tentantes eum, vt possent eum accusare. Iesus autem incuruatus deorsum, digito scribebat in terra.
7 2 Quum autem perseuerarent eum interrogare, erexit se, & dixit eis, Qui vestrûm immunis est à peccato, prius in eam iaciat lapidem.
8 Et rursum incuruatus deorsum, scribebat in terra.
9 Auditis autem his, arguente ipsos conscientia, singulatim alius post alium exibant, initio facto à senioribus vsque ad vltimos: & relictus est solus Iesus, & mulier in medio stans.
10 3 Quum autem se Iesus erexisset, & neminem conspiceret præter mulierem, dixit ei, Mulier, vbi sunt illi tui accusatores? nemo te condemnauit?
11 Ipsa verò dixit, Nemo, Domine. Dixit autem ei Iesus, a Nec ego te condemno. Vade, & ne amplius pecca.

1 Mali boni ... dias noctentes, ... ipsis laquei ... Leu. 20, 10. 2 In hypocr... qui plusquam ... allorũ censores ... vitiis indulgen... Deut 17.7. 3 Christus ... ciuilis ... partes ... contentus ad ... & resipiscentiam peccatores adducere. a Quia ... adulteria ... sunt ... esse hæreditatem ... Christus ... re. Luc. 12.14. Suprà, 1.5. ... 4 Mundus ... cæcus ... in solo Christo ... cis compos. 5 Christus ... est veritatis ... ceptione ... qui ob hoc ... à Patre missus ... eodem ... culis mundo ... batus. b De teipso ... ... improbatur ... perhibetur. Sup. 5.31. c Quod ... ... tem. Perinde ... ac si diceret ... videor ... ... titis, quũ ... dear de me ipso ... at qui tres ...

Deest hoc in loco in exemplari Syriaco historia Adulteræ vndecim versiculis comprehensa

12 RVrsus autem loquutus est cum eis Ieschua, & dixit, Ego sum lux mundi: 1 qui post me venit, non ambulabit in tenebris, sed inueniet sibi lumen vitæ.
13 Dixerunt ei Pharisæi, Tu de teipso testaris testimonium, tuum non est verum.
14 Respondit Ieschua, & dixit eis, Etiamsi ego testor de meipso, verum est testimonium meum: quia scio vnde venerim, & quò proficiscar: vos autem non nouistis vnde venerim, neque quò proficiscar.
15 Vos corporaliter iudicatis: ego quenquam non iudico.

1 Ad verbum, Qui sequitur me. Hebraismus.

12 ¶ ‖ 4 Rursum ergo Iesus eis loquutus est dicens, Ego sum Lux mundi: qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.
13 5 Pharisæi igitur dixerunt ei, b Tu de teipso testaris: testimonium tuum non est idoneum.
14 Respondit Iesus & dixit eis, c Etiam si ego testor de meipso idoneum est testimonium meum: quia scio vnde venerim, & quò vadam: vos autem nescitis vnde venerim, & quò vadam.
15 Vos secundùm carnem iudicatis, ego d non iudico quenquam.

ego veluti duplex sum, Deus videlicet & homo & tamen vnus. Itaque mihi Deo licet de me homine testari. sic vnum testem habetis. Accedit ... Patris testimonium admittere, quanto magis Patris ac filii qui non sunt homines, sed vnus Deus. d *Ego nunc simpliciter docto, ... damno: tamen si id facere libeat, sanè pro meo iure faciam. Non enim solus sum, sed mecum est Pater.*

16 Quòd si etiam iudicem ego, iudicium me-
um firmum est: quia solus non sum, sed ego
& qui misit me Pater.
17 Sed & in lege vestra scriptum est, duorum
hominum testimonium idoneum esse.
18 [e] Ego *is* sum qui testor de meipso, & testa-
tur de me qui misit me Pater.
19 [6] Dicebant ergo ei, Vbi est tuus ille Pater?
Respondit Iesus, Neque me nostis, neque
Patrem meum: si me nossetis, Patrem quo-
que meum nossetis.
20 Hæc verba loquutus est Iesus in [f] gazo-
phylacio, docens in templo: & nemo pre-
hendit eum, [7] quia nondum venerat hora
eius.
21 [8] Dixit ergo iterum eis Iesus, Ego vado, &
quæretis me, & in hoc peccato vestro mori-
emini: quò ego vado vos nō potestis venire.
22 Dicebant ergo Iudæi, Num trucidabit se-
ipsum, quia dicat, Quò ego vado, vos non
potestis venire?
23 Tunc dixit eis, Vos ex inferis estis, ego sum
ex superis, vos ex mundo estis, ego non sum
ex hoc mundo.
24 Ideò vobis dixi vos morituros in peccatis
vestris. Nam nisi credideritis me *eum* esse,
moriemini in peccatis vestris.
25 [9] Dixerunt ergo ei, Tu quis es? Tum dixit
eis Iesus, [g] *Id* quod à principio dico vobis.
26 [10] Multa habeo quæ de vobis loquar ac
iudicem: sed qui me misit, verax est: & ego
quæ audiui ab eo, hæc loquor mundo.
27 Non cognouerunt eum de Patre ipsis lo-
qui.
28 [11] Dixit ergo eis Iesus, Quum in altum ex-
tuleritis Filium hominis, tunc agnoscetis
me *eum* esse, & ex meipso nihil facere, sed
prout docuit me Pater, hæc loqui.
29 Nam qui me misit, mecum est: non reli-
quit me solum Pater, quia ego quæ placita
sunt ei facio semper.
30 Hæc illo loquente multi crediderunt in e-
um.
31 [12] Dicebat ergo Iesus iis Iudæis qui credi-
derant ipsi, Si vos manseritis in sermone
meo, verè dicipuli mei eritis.
32 Et cognoscetis Veritatem, & Veritas vos
[h] in libertatem vindicabit.
33 [i] Responderunt ei, [k] Semen Abrahæ su-
mus, neque cuiquam seruiuimus vnquam:
quomodo tu dicis, vos in libertatem vindi-
cabimini?
34 Respondit eis Iesus, Amen amen dico vo-
bis, Quisquis committit peccatum, seruus
est peccati.
35 Seruus autem non manet in domo perpe-
tuò: filius manet perpetuò.
36 Itaque si vos Filius in libertatem vindica-
rit, verè liberi eritis.
37 [13] Scio vos semen Abrahæ esse: sed stude-
tis me trucidare, quia sermo meus non ha-
bet locum apud vos.
38 Ego loquor quod vidi apud Patrem meum:
& vos facitis quod vidistis apud patrem ve-
strum.
39 Responderunt & dixerunt ei, Pater no-
ster Abraham est. Dicit eis Iesus, Si filii

16 Etsi autem iudicem, iudicium meum ve-
rum est: quia non sum solus, sed ego & Pa-
ter meus qui misit me.
17 Sed etiā in Lege vestra scriptum est, quòd
testimonium duorum hominum verum est.
18 Ego sum qui testor de meipso: & Pater
meus qui misit me, testatur de me.
19 Dicunt ei, Vbi est Pater tuus? Respondit
Ieschua, & dixit eis, Neque me nouistis ne-
que Patrem meum, si me nossetis, etiam Pa-
trem meum nossetis.
20 Hos sermones loquutus est in [2] gazophy-
lacio, docens in templo: & nemo appre-
hendit eum: nondum enim venerat hora
eius.
21 Dixit eis rursus Ieschua, Ego vado, & quę-
retis me: & moriemini in peccatis vestris, &
quò ego vado, vos non potestis venire.
22 Dicunt Iudæi, Nunquid seipsum interfe-
cturus est, quia dixit, Quò ego vado, vos non
potestis venire?
23 Et dixit eis, Vos [3] ex infernis estis, & ego
ex supernis sum: vos ex hoc estis mundo, e-
go non sum ex hoc mundo.
24 Dixi vobis quòd moriemini in peccatis ve-
stris: nisi enim credideritis quòd ego sum,
moriemini in peccatis vestris.
25 Dicunt Iudæi, Tu quis es? Dixit eis Ie-
schua, [4] Etiam quem incepi vt loquerer vo-
biscum.
26 Multum est mihi de vobis dicendum & iu-
dicandum: sed is qui misit me, verax est: &
ego ea quæ audiui ab eo, hæc ipse loquor in
mundo.
27 Et non cognouerunt quòd de Patre loque-
retur eis.
28 Dixit eis rursus Ieschua, Quum exaltaue-
ritis Filium hominis, tunc cognoscetis, quòd
ego sum, & aliquid voluntate propria non
facio, sed sicut docuit me Pater meus, sic
loquor.
29 Et qui misit me, mecum est: nec reliquit
me solum Pater meus, quia id quod placet
ei, facio omni tempore.
30 Et quum hæc loqueretur, multi credide-
runt in eum.
31 Et dixit Ieschua illis Iudæis qui credide-
runt in eum, Si vos manseritis in sermone
meo, verè discipuli mei estis.
32 Et cognoscetis veritatem, & ipsa veritas
liberos faciet vos.
33 Dicunt ei, Semē sumus Abrahami, & nun-
quam seruitutem seruiuimus: quomodo di-
cis tu, Eritis [5] filii libertatis?
34 Dixit eis Ieschua, Ammin ammin dico vo-
bis quòd quisquis facit peccatum, seruus est
peccati.
35 Et seruus non manet in æternum in domo:
filius autem in æternum manet.
36 Si fiat igitur vt Filius liberos vos faciat,
verè eritis [6] filii libertatis.
37 Scio quòd semen estis Abrahami: sed
quæritis interficere me, quia sermoni meo
non acquiescitis.
38 Ego id quod vidi apud Patrem, loquor:
& vos id quod vidistis apud patrem vestrum,
facitis.
39 Responderunt, ac dixerunt ei, Pater no-
ster Abraham est. Dixit eis Ieschua, Si filii

2 Ad verb. In domo vel loco gazæ. Id est thesauri, vt in Luc. 21.1.

3 Ad verbum, Ex eo quod infrà (subaudi Est) estis.

4 Id est, Etiamnū me eum esse duco quem ab initio apud vos me esse professus sum.

6 Id est, Libertate præditi, vt paulo ante.

essetis Abrahā, opera Abrahami faceretis.
40 Nunc autem, ecce, quæritis interficere me,
hominem qui veritatem loquutus sum vobiscum, eam quam audiui à Deo. Hoc Abraham non fecit.
41 Vos autem facitis opera patris vestri. Dicunt ei, Nos ex scortatione non sumus, vnus Pater est nobis, Deus.
42 Dixit eis Ieschua, Si Deus esset Pater vester, amantes essetis mei: ego enim à Deo exiui & veni: & nequaquam ex voluntate propria veni, sed ipse misit me.
43 Propter quid sermonem meum non agnoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum.
44 Vos ex patre 7 accusatore illo estis, & desiderium patris vestri vultis facere, qui à principio homicida est, & in veritate non stetit, quia veritas non est in eo: & quando loquitur mendacium, de suo loquitur: quia mendax est, etiam pater ipsius *mendacis*.
45 Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi?
46 Quis ex vobis arguit me de peccato? Et si veritatem dico, vos quare non creditis mihi?
47 Qui ex Deo est, sermones Dei audit: propter hoc vos non auditis quia non estis ex Deo.
48 Responderūt Iudæi, & dixerunt ei, Nónne bene dicimus nos quòd Samaritanus es, & dæmonium est tibi?
49 Dixit eis Ieschua, Mihi dæmonium non est, sed Patrem meum honoro, & vos ignominia afficitis me.
50 Ego autem non quæro gloriam meam: est ille qui quærit & iudicat.
51 Ammin ammin dico vobis, quòd si quis sermones meos seruat, mortem 8 non videbit in æternum.
52 Dicunt ei Iudæi, Nunc nouimus quòd dæmonium sit tibi. Abraham mortuus est & Prophetæ, & tu dicis, Qui sermones meos seruat, mortem non gustabit in æternum.
53 Nunquid tu maior es quàm pater noster Abraham, qui mortuus est? & quam Prophetæ, qui mortui sunt? Quem facis tu teipsum?
54 Dixit eis Ieschua, Si ego glorifico meipsum, gloria mea non est quicquam: est Pater meus qui glorificat me, ille de quo dicitis vos, Deus noster est.
55 Et non nouistis eum: ego autem noui eum: &, si dicerem quòd non noui eum, essem mendax similis vobis: sed noui eum, & sermones eius seruo.
56 Abraham pater vester cupiebat videre diem meum: & vidit, & gauisus est.
57 Dicūt ei Iudæi, Hactenus 9 natus quinquaginta annos non es, & Abraham vidisti?
58 Dixit eis Ieschua, Ammin ammin dico vobis, quòd antequam fieret Abrahā, ego sum.
59 Et tulerunt lapides vt lapidarent eum, & Ieschua occultauit se, & egressus est è templo, & transiuit inter eos: & abiit.

7 Diabolum intelligit, quem sæpe Paraphrastes hoc epitheto notat. Vide Matth. 4. 1.

8 Id est, Non experietur. Hebraismus idem significat quod paulo post sequitur. Mortem non gustabit in æternum.

9 Ad verbum, Filius quinquaginta annorum. Hebraismus tritus.

Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis.
40 Nunc autem studetis me interficere, hominem qui veritatem vobis loquutus sum, quam audiui à Deo: hoc Abrahā non fecit.
41 Vos facitis opera patris vestri. Itaque dixerunt ei, Nos ex scortatione non sumus geniti: vnum patrem habemus, *nempe* Deum.
42 Dixit ergo eis Iesus, Si Deus pater vester esset, diligeretis me. Ego enim à Deo profectus sum & veni: neque enim à meipso veni, sed ille me misit.
43 Quare [l] loquutionem istam meam non agnoscitis? quòd non potestis audire sermonem meum.
44 ‖ Vos ex patre diabolo estis, & cupiditates patris vestri vultis explere. Ille [m] fuit homicida à principio, & in [n] veritate non perstitit: non est enim veritas in eo. Quotiescunque loquitur mendacium, [o] de suo loquitur, quia mendax est, & Pater ille mendacii.
45 *Vos* autem, quia ego veritatem dico, non creditis mihi.
46 ‖ 14 Quis ex vobis arguit me de peccato? si veritatem dico, quare vos non creditis mihi?
47 Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.
48 Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Nónne bene dicimus te Samaritanum esse, & dæmonium habere?
49 Respondit Iesus, Ego dæmonium non habeo, sed honoro Patrem meum, & vos contumelia afficitis me.
50 15 Ego verò non quæro gloriam meam: [q] est qui quærat & iudicet.
51 16 Amen amen dico vobis, si quis sermonem meum seruauerit, mortem [r] non conspiciet in æternum.
52 17 Dixerunt ergo ei Iudæi, Nunc cognouimus te dæmonium habere, Abraham mortuus est & Prophetæ: & tu dicis, Siquis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum.
53 Num tu maior es patre illo nostro Abraham qui mortuus est? etiam Prophetæ mortui sunt quem tu teipsum facis?
54 18 Respondit Iesus, Si ego glorifico meipsum, [f] gloria mea nihil est: Pater ille meus, is est qui glorificat me, quem vos dicitis Deum vestrum esse.
55 19 Sed non nostis eum: ego verò noui ipsum: & si dixero me eum non nosse, ero similis vestri, *id est* mendax: sed eum noui, & sermonem eius seruo.
56 20 Abrahā pater vester [t] gestiuit vt videret diem [v] istum meum: & vidit, ac gauisus est.
57 Dixerunt ergo ei Iudæi, Quinquaginta annos nondum habes & Abraham vidisti?
58 Dixit eis Iesus, Amen amen dico vobis, priusquam Abraham fieret, [x] ego sum.
59 21 Sustulerunt ergo lapides vt iacerent in eum: Iesus autem occultauit se, & exiuit è templo, quum transiisset per medios ipsos: & ita præteriit.

l *i. Idioma, siue etiam loquutam, quasi dicat, Non magis quod dico intelligitis, quam ignota & peregrina lingua vobiscum loquerer.*
2. *Ioh. 3. 8.*
m *Initio mundi conditi! non prius atque homo conditus fuit, à diabolo precipitatus fuit in mortem.*
n *In fidelitate & integritate [illegible] stetit suorum originē [illegible]*
o *Ex suo [illegible] instinctu, & ex suo proprio ingenio.*
p *Author.*
1. *Ioh. 4. 6.*
14 Christus [illegible] re sibi commisso [illegible] Patre, omni ex parte est perfunctus.
1. *Ioh. 4. 6.*
15 Christi [illegible] ad tempus quidem lasciuiunt, sed [illegible] suo tempore [illegible] bit, contumeliarum sibi in Filii [illegible] illatarum vindex.
q *i. Qui* [illegible] *met, aut sui potius* [illegible] *dicet.*
16 Sola Euangelii doctrina per fidem apprehensa, [illegible] aduersus mortem remedium.
r *Non [illegible] [illegible] [illegible] vitam [illegible].*
17 In eos qui [illegible] ctorum splendore [illegible] utuntur, vt Christi gloriam obscurent.
18 Christo nihil magis alienum [illegible] omni ambitione [illegible] eum supra [illegible] tulit Pater.
f *Concessio [illegible] dicat, Sit sane [illegible] tio de me mea, [illegible] contemnenda [illegible] menti: at est alius [illegible] me glorificat, i. [illegible] lebrat [illegible]*
19 Nulla est [illegible] extra Christum [illegible] Christi extra [illegible] verbum legitima cognitio.
20 Christi [illegible] præcedentibus [illegible] omnibus seculis [illegible] in patribus [illegible] vt qui eum [illegible] in promissionibus viderint, & [illegible] cum gaudio [illegible] apprehenderint.
t *Summo [illegible] fuit desiderio.*
v *Dies [illegible] nihil aliud [illegible] quàm [illegible] rit aliquis, [illegible] quidquam [illegible] re vel ferre [illegible] Dies ergo Domini aliud significat [illegible] ipsius [illegible] nem. Vidit [illegible] emi[illegible] Abraham [illegible] nitorum oculis vt declaratur Hebr. 11. 13.*
21 Zelus absque scientia tandem in apertam rabiem exit, nec tamen licet malis quicquid [illegible] bet.
x *Christus vt Deus ante Abrahamum erat, erat & Agnus ab origine mundi occisus.*

Capvt. IX.

1 Christus cæci nati oculos Sabbato aperit. 13 quem, quum diu contra Pharisæos disputasset, 22.35 à Synagoga eiectum, 36 Christus æternæ lucis cognitione donat.

1 PRæteriens [1] autem vidit quendam cæ-
cum à natiuitate:
2 Et interrogauerunt eum discipuli eius,
dicentes, Rabbi, quis peccauit, hic an pa-
rentes eius, vt cæcus nasceretur?
3 Respondit Iesus,[a] Neque iste peccauit, ne-
que parentes eius, *vt cæcus nasceretur*, sed
oportet opera Dei manifesta fieri in eo.
4 [2] Oportet me operari eius opera qui misit
me,[b] donec dies est: venit nox quum nemo
potest operari.
5 Quandiu fuero in mundo, lux sum mundi.
6 [3] Hoc quum dixisset, spuit humi, & fecit lu-
tum ex sputo & illeuit lutum oculis cæci:
7 Dixitque ei, Vade, laua in piscina [c] Siloam
(quod est, si interpreteris, missus.) Abiit er-
go, & lauit, rediitque, videns.
8 [4] Vicini ergo, & qui prius viderant eum cæ-
cum esse, dicebant, Nónne hic est qui sede-
bat & mendicabat?
9 Alii dicebant, Hic est: alii verò, Similis est
ei. Ille *autem* dicebat, Ego is sum.
10 Dixerunt ergo ei, Quomodo aperti sunt
tibi oculi?
11 Respondit ille, & dixit, Quidam qui dici-
tur Iesus, lutum fecit, & illeuit oculos meos,
& dixit mihi, Vade ad piscinam Siloam, &
laua. Vt autem abii ac laui, vidi.
12 Dixerunt ergo ei, Vbi est ille? Ait, Nescio.
13 Adducunt eum ad Pharisæos, eum *inquam*
qui olim cæcus *fuerat*.
14 Erat autem sabbathum quum lutum face-
ret Iesus, & aperiret oculos eius.
15 Rursus ergo interrogarunt eum etiam
Pharisæi, quomodo videndi facultatem es-
set adeptus. Ille verò dixit eis, Lutum im-
posuit oculis meis, & laui, & video.
16 [5] Dicebant ergo ex Pharisæis quidam, Ho-
mo iste non est à Deo: nam sabbathum non
seruat. Alii dicebant, Quomodo potest qui-
spiam peccator talia signa edere? Et dissi-
dium erat inter eos.
17 Rursus dicunt cæco, Tu quid dicis de illo,
quòd aperuerit oculos tuos? Ille autem di-
xit, Propheta est.
18 Non crediderũt ergo Iudæi de eo quòd cę-
cus fuisset, & vidẽdi facultatẽ esset adeptus,
vsquequò vocarunt eius parentes, eius *in-
quam* qui videndi facultatẽ fuerat adeptus.
19 Et interrogauerunt eos, dicentes, Hiccine
est filius ille vester, quem vos dicitis cæcum
natum esse? quo modo ergo nunc videt?
20 Responderunt eis parentes eius, & dixe-
runt, Scimus hunc esse filium illum nostrum,
& cæcum natum esse:
21 Quomodo verò nunc videat nescimus: aut
quis eius aperuerit oculos, nos nescimus: ip-
se ætatem habet, ipsum interrogate, ipse de
se loquetur.
22 Hæc dixerunt parentes eius, quòd time-
rent Iudæos, iam enim constituerant Iudæi
vt siquis eum confiteretur *esse* Christum,
synagoga moueretur.

1 ET quum trãsiret, vidit hominem cæcum
à ventre matris suæ.
2 Et interrogauerunt discipuli eius, &
dixerunt, Domine noster, quisnam peccauit,
hic an parentes eius, vt cæcus nasceretur?
3 Dixit eis Ieschua, Nec ipse peccauit, nec
parentes eius: sed vt conspicerentur in eo
opera Dei.
4 Me oportet operari opera eius qui misit me,
dum dies est: ventura est nox qua quis non
potest operari.
5 Quandiu in mundo sum, lux sum mundi.
6 Et quando dixisset hæc, spuit super terram,
& subegit lutum *factum* ex sputo suo, & ille-
uit super oculos illius cæci.
7 Et dixit ei, Abi, & ablue in lauacra Schi-
loah. Et abiens lauit, & venit videns.
8 Vicini autem eius & ii quibus visus fuerat
prius quòd mendicus esset, dicebant, Nón-
ne hic est ille qui sedebat, & mendicabat?
9 Erant qui dicebant, Is est. Et erant qui di-
cebant, Non: sed [1] prorsus similis est ei. Ip-
se autem dicebat, Ego is sum.
10 Dicunt ei, Quomodo aperti sunt oculi tui?
11 Respondit, & dixit eis, Quidam cuius no-
men est Ieschua, fecit lutum, & illeuit super
oculos meos, & dixit mihi, Abi, ablue in a-
quis Schilucha. Et abiens ablui: & visus re-
stitutus est mihi.
12 Dicunt ei, Vbi est ille? Dixit eis, Non noui.
13 Et adduxerunt illum qui ab initio cæcus
fuerat ad Pharisæos.
14 Erat autem Sabbathum quum faceret lu-
tum Ieschua, & aperiret ei oculos eius.
15 Et rursus interrogauerunt eum Pharisæi,
Quomodo visus restitutus est tibi? Ille au-
tem dixit eis, Lutum posuit super oculos
meos, & ablui: & visus restitutus est mihi.
16 Et dixerunt aliqui ex Pharisæis, Iste homo
nequaquam ex Deo est, qui Sabbathum non
seruat. Alii autem dicebant, Quomodo po-
test homo peccator hæc signa facere? Et
dissidium erat inter eos.
17 Dicunt rursus illi cæco, Tu quid dicis de
eo, quòd aperuit tibi oculos tuos? Dixit eis,
Dico quòd Propheta est.
18 Non autem credebant de eo Iudæi quòd
cæcus fuisset, & videret, vsquequo vocarunt
parentes eius qui videbat:
19 Et interrogauerunt eos, Num hic est filius
vester quem vos dicitis quòd cæcus natus
est? Quomodo iam videt?
20 Responderunt autem parentes eius, & di-
xerunt, Nouimus quòd hic est filius noster,
& quòd cæcus natus est:
21 Quomodo autem iam videat, aut quisnam
aperuerit ei oculos eius, non nouimus: etiã
ipse progressus est in annis suis, ipsum inter-
rogate, ipse pro seipso loquetur.
22 Hæc dixerunt parentes eius, quia time-
bant à Iudæis. Statuerant enim Iudæi quòd
si quis confiteretur eum quòd Christus es-
set, eiicerent eum ex synagoga.

9 Ad verb. Assimilando assimilatur ei geminatio emphatica ex Hebræo idiotismo.

23 Propter hoc dixerunt parentes eius, Progressus est in annis suis, ipsum interrogate.
24 Et vocauerunt illum hominem secunda vice, illum *inquam* qui fuerat cæcus: & dixerunt ei, Da gloriam Deo, nos enim nouimus quòd hic homo peccator est.
25 Respondit ille, & dixit eis, An peccator sit nescio: vnum autem scio, quòd cæcus eram, & iam ecce, video.
26 Dicunt ei iterum, Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos tuos?
27 Dixit eis, Dixi vobis, & non audiuistis: quid vultis vos audire? Nunquid etiam vos discipuli vultis fieri ei?
28 Illi autem maledicta coniecerunt in eum, & dixerunt ei, Tu es discipulus illius: nos enim discipuli sumus Musche.
29 Et nouimus quòd cū Musche Deus loquutus est: hunc autem non nouimus vnde sit.
30 Respondit ille homo, & dixit eis, In hoc est ergo mirandum, quòd vos non nostis vnde sit, & oculos meos aperuit.
31 Nouimus autem quòd Deus voce peccatoris nō exaudit: sed eum qui [z] reueretur se, & facit voluntatem eius, illum ipse exaudit.
32 A seculo non fuit auditum quòd aperuerit quis oculos cæci nati.
33 Si ex Deo non esset hic, non potuisset facere hæc.
34 Responderunt & dixerunt ei, Tu totus in peccatis natus es, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.
35 Et audiuit Ieschua quòd eiecissent eum foras: & inuenit eum, ac dixit ei, Tu credis in Filium Dei?
36 Respondit ille qui sanatus est, & dixit, Quis est ille, Domine mi, vt credam in eum?
37 Dixit ei Ieschua, Vidisti eum: & is qui loquitur tecum, ipse est.
38 Ille autem dixit, Credo Domine mi. Et procidens adorauit eum.
39 Et dixit ei Ieschua, Ad iudicium mundi huius veni, vt ii qui non vident, videant: & qui vident, cæci fiant.
40 Et audiuerunt *quidam* ex Pharisæis illis qui cum eo erant, ista: & dixerunt ei, Nunquid etiam nos cæci sumus?
41 Dixit eis Ieschua, Si cęci essetis, nō esset vobis peccatū: nūc verò vos dicitis, Videmus, propter hoc peccatum vestrum firmum est.

z Ad verb. Qui timet ab eo. Hebr.

23 Propterea parentes eius dixerunt, Ætatem habet, ipsum interrogate.
24 Secundò ergo vocarunt hominem qui fuerat cæcus, & dixerunt ei, [d] Tribue gloriam Deo: nos hunc hominem scimus [e] peccatorem esse.
25 Respondit ergo ille, & dixit, An peccator sit nescio: vnum scio, me, quum cæcus fuerim, nunc videre.
26 Dixerunt autem ei iterum, Quid fecit tibi? quomodo aperuit oculos tuos?
27 Respondit eis, Iam vobis dixi, & non audiuistis, cur iterum vultis audire? num & vos fieri vultis ipsius discipuli?
28 [6] Itaque conuitiati sunt ei, & dixerunt, Tu discipulus illius esto: nos autem Mosis discipuli sumus.
29 Nos scimus Deum esse loquutum Mosi: hic autem vnde sit, nescimus.
30 Respondit eis ille, & dixit eis, Enimuero in hoc mirum *quiddam* est, quòd vos nesciatis vnde sit, & *tamen* aperuit meos oculos.
31 Scimus autem quòd Deus peccatores non audiat: sed siquis Dei cultor est, & voluntatem eius exequitur, hunc audit.
32 Ab *omni* æuo non est auditum aliquem aperuisse oculos eius qui cæcus natus fuerit.
33 Nisi esset hic à Deo, non posset quicquam facere.
34 Responderunt & dixerunt ei, [f] Tu in peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.
35 [7] Audiuit Iesus eum eiectum foras: & quū inuenisset eum, dixit ei, Túne credis in Filium Dei?
36 Respondit ille & dixit, Quis est Domine, vt credam in eum?
37 Dixit autem ei Iesus, Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ille est.
38 At ille ait, Credo, Domine. Et adorauit eum.
39 [8] Et dixit Iesus, [g] Ad iudicium *exercendum* ego in hunc mundum veni: vt [h] qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant.
40 Audierunt autem hæc quidam ex Pharisæis qui cum ipso erant, & dixerunt ei, Num & nos cæci sumus?
41 Dixit eis Iesus, Si cæci essetis, non haberetis peccatum: nunc verò dicitis, Videmus: itaque peccatum vestrum manet.

d *Solemnis formula, qua homini qui adigebatur ad culpam coram Deo agnoscendā, velut si dictū fuisset, Cogitato corā Deo esse, qui rem totā nouit: reuereri igitur ipsius maiestatē, & hunc illi honorem habe vt palam fatearis veritatem maluisse, quàm cum eo mentiri.*

e *Hebræis peccator dicitur nomen impium, & qui peccandi velut artem factitat.*

6 Necesse est eūdem exūpat superbia impietas, frustrātā pietatis zelo delitescens.

f *A primis originis sceleratum, quod latini dicūt, Totus quantus es, nihil nisi peccatum es.*

7 Fœlicissima est eorū conditio quibus impiis (etiā nomine Ecclesiæ superbientibus) quàm longissimè extruduntur, ut Christus eo propius ad ipsos accedat. *Sup. 3.17. inf. 12.47.*

8 Christus Euangelii prædicatione quosuis suarū tenebrarū sibi cōscios verè illustrat, eos verò qui sibi videntur oculati penitus excæcat: quales sunt etiā hodie qui primum in Ecclesia locū obtinent.

g *Cum summo imperio ac authoritate, statuam quod iustū & æquum est. q.d. Illi arbitrio suo sibi arrogant populi Dei administrationem, quasi omnia videant. At ego longè aliter exercebo iurisdictionē meā, qui istis solicitantiā quemlibet pro cæcu habent, in luce donabo, illos autem qui se solos oculatos esse putant, in profundissimas ignorantiæ tenebras demergam.*

h *In cæcorū & videntium nomine est ironia: loquitur enim in Pharisæorum hypocrisi, qui se videre, dum cæcutire iudicabat.*

CAPUT X.

1 *Pharisæos Christus pastores malos,* 8 *se verò multis argumentis,* 11. 14 *bonum comprobat.* 19 *Dissidiū propterea oritur.* 31 *Lapides tollentium,* 39 *& prehendere cupientiū manus euadit.*

1 Ammin ammin dico vobis quòd qui non ingreditur per ostium in caulā ouium, sed ascendit ex loco alio, ille fur est & latro.
2 Ille autem qui ingreditur per ostium, pastor est ouium.
3 Et huic custos ostii aperit ostium: & oues audiunt vocem eius, & oues suas vocat nominibus suis, & exire facit eas.
4 Et quum exire fecerit gregem suum, ante eum vadit: & oues eius [z] abeunt post eum, quia norunt vocem eius.
5 Post alienum autem non abeunt oues, sed fugiūt ab eo: quia non norunt vocem alieni.

z Id est, Sequuntur eum. Hebr.

1 Amen [1] amen dico vobis, qui non ingreditur per ostium in caulam ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro:
2 Qui verò ingreditur per ostium, pastor est ouium.
3 Huic aperit [a] ianitor, & oues vocem eius audiunt: & suas oues vocat nominatim, & educit eas.
4 Quumque suas oues emiserit, antegreditur eas: & oues eum sequuntur, quia norunt vocem eius.
5 Alienum autem nequaquam sequentur, sed fugient ab eo; quia non norunt vocem alienorum.

1 Quum per solum Christum pateat nobis ad Patrem aditus, nec alii vlli sint veri pastores, quàm qui ad Christum homines accedentes, illos eò etiam adducunt: nec aliud verum ovile censendum est quàm quod ad Christum aggregatur.

a *Loquitur ex illorum temporum more, quo solebant ferme ianitorem aliquē habere perpetuū ad fores assidentem.*

6 Hanc

6 Hanc [b] similitudinem dixit eis Iesus. Illi
verò non cognouerunt quænam illa essent
quæ loquebatur eis.
7 Iesus ergo rursum dixit eis, Amen amen
dico vobis, ego sum ostium illud ouium.
8 2 [c] Quotquot ante me venerunt, fures sunt
& latrones, sed non auscultarunt eis oues.
9 3 Ego sum illud ostium: per me siquis introierit,
seruabitur: & [d] ingredietur & egredietur,
& pascua inueniet.
10 Fur non venit nisi vt furetur, & mactet ac
perdat oues: ego veni vt [e] vitam habeant, &
abundent.
11 [f] Ego sum pastor ille bonus: bonus pastor
animam suam deponit pro ouibus.
12 Mercenarius autem, & qui non est pastor,
cuius non sunt oues propriæ, videns lupum
venientem, [g] relinquit oues, & fugit: lupus
autem rapit, & dissipat oues.
13 Mercenarius autem fugit, quia mercenarius
est, & non est illi cura ouium.
14 Ego sum pastor ille bonus, & agnosco
meas, & agnoscor à meis:
15 Prout [h] nouit me Pater, & ego noui Patrem:
& animam meam pono pro ouibus.
16 4 Alias etiam oues habeo quæ non sunt ex
hac caula: illas quoque oportet me adducere,
nam vocem meam audient, [i] fietq; vnum
ouile, & vnus pastor.
17 5 Propterea Pater me diligit, quia ego [k] depono
animam meã, vt eam rursus assumam.
18 [l] Nemo tollit eam à me, sed ego depono
eam per meipsum, potestatem habeo deponendi
eam, & potestatem habeo rursus eam
assumendi. Hoc mandatum accepi à Patre
meo.
19 6 Dissidium igitur rursum ortum est inter
Iudæos propter istos sermones.
20 Dicebant autem multi eorum, Dæmonium
habet, & insanit: quid eum auditis?
21 Alii dicebant, Hæc verba non sunt dæmoniaci:
num dæmonium potest cæcorum oculos
aperire?
22 ¶ Facta sunt autẽ [m] encęnia Hierosolymis,

6 Hanc parabolam dixit eis Ieschua. Ipsi autem
non cognouerant quid loqueretur cum
ipsis.
7 Dixit autẽ eis rursus Ieschua, Ammin ammin
dico vobis quòd ego sum ostiũ ouium.
8 Et 2 omnes qui venerunt, fures sunt & latrones:
sed non audit eos grex.
9 Ego sum ostium: & per me siquis ingrediatur,
viuet, & ingredietur & egredietur, &
pascua inueniet.
10 Fur non venit nisi vt furetur & occidat, &
perdat: ego veni vt vita sit eis, & id quod
amplius est, fiat eis.
11 Ego sum pastor bonus: & pastor bonus 3 animam
suam ponit pro ouibus suis.
12 Mercenarius autem, quia non est pastor,
neque eius sunt oues, quum videt lupum venientem,
relinquit oues, & fugit: & veniens
lupus rapit & dispergit gregem.
13 Mercenarius autem fugit, quia mercenarius
est, neque cura est ei de ouibus.
14 Ego sum pastor bonus, & cognosco meas,
& cognoscor à meis.
15 Sicut nouit me Pater meus, & ego noui Patrẽ
meũ: & animam meã pono pro ouibus.
16 Sunt autem mihi etiam oues aliæ quæ non
fuerunt ex caula hac: atq; etiam eas oportet
me adducere, & audient vocem meam: fietque
totus grex vnus, & vnus pastor.
17 Propter hoc Pater meus diligit me, quia ego
pono 4 animam meã vt rursus sumam eã.
18 Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam
ex voluntate mea. Potestatem enim habeo
vt ponam eam, & potestatem habeo vt rursus
sumam eam: quia hoc mandatum accepi
à Patre meo.
19 Et factum est rursus dissidium inter Iudęos
propter sermones hos.
20 Et dicebant multi ex eis, Dęmonium est ei,
& 5 omnino insanit: quid auditis eum?
21 Alii autem dicebant, Hi sermones non sunt
dæmoniaci: num dæmonium potest oculos
cæci aperire?
22 6 Fiebat autem festum dedicationis in

2 Hic, sicut in plerisque etiam Græcis codicibus, deest particula, Ante me. Cæterum ex contextu satis liquet Christũ non excludere à legitima vocatione: nisi quos sibi opponit, tanquam fures & latrones, qui per ipsum in gregem nõ sunt ingressi, sed a Satana & propria ambitione impulsi sese ingesserunt.

3 Id est, vitam suam. Hebraismus.

4 Id est, Vitã meam. Hebraismus, quẽ obseruaui antè.

5 Ad verbum, Insaniendo insanit. Auxesis Hebraica passim obseruata.

6 Id est, Renouabatur memoria dedicationis templi quæ contigit sub Iuda Maccabæo, & cõmemoratur in 1. Macc. ca. 4. quod tum circunstantia temporis, tum etiam ipsa dedicationis institutio ostendit. Nam licet Scripturæ aliarũ dedicationum mentionem faciant (videlicet dedicationis tabernaculi in deserto, Num. 7. & dedicationis tẽpli Salomonis, 2. Paralip. 7.) de neutra tamẽ legitur fuisse institutum vt eius memoria quotannis renouaretur, & præterea, neutra hyeme contigit: sed tabernaculi quidem ineunte vere, eo mẽse quo Pascha celebratur: templi verò, sub Salomone, ante hyemem, mense septimo, ante festum tabernaculorum. At Maccabæorũ dedicatio & contigit die 25. mensis noni respondentis partim Nouembri partim Decembri, & vt eodem tempore recurrentibus annis in perpetuum ab ipso Iuda Maccabæo & suæ ætatis sapientibus per octiduum celebraretur, institutum fuisse scribitur in Talmud, tractatu מגלה וחנכה .i. De ritibus seruandis circa lectionem libelli Esther in die sortium, & De ritibus festi dedicationis: vbi etiam causa quoque instituti festi adscribitur, his verbis כבית שני כשמלכו יון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות ושלטו ידם בממונם ובבנותיהם ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטימאו הטהרות וצר להם לישראל מאוד מפניהם ולחצום לחץ גדול עד שרחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה המלכות לישראל יותר על מאתים שנים עד החרבן השני וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום בכה' בחודש בכסליו היה ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת ימים האלו שתחלתם חמשה ועשרים בכסליו ימי שמחה והלל וכו ודליקין בהם הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות להראות הנס וימים אלו הם הנקראין חנכה והן אסורין בהספד ותענית כימי הפורים והדלקת הנרות בהם מצוה מדברי סופרים כקריאת המגלה : quorũ verborũ sensum, vt linguæ Hebrææ ignaris consulerẽ, subiungere libuit, In domo secunda, quum Græci regnarent, statuerunt decreta contra Israelitas, & aboleuerunt legem eorũ, nec permiserunt eos exerceri in Lege & in præceptis, Extenderunt quoq; manum suam in facultates eorũ & in filias eorum: & ingressi sunt in templum, & multas in eo fecerunt ruinas, ac polluerunt quæ munda erant, angustiaq; maxima affecti sunt Israelitæ ab illis: & oppresserunt eos oppressione maxima: donec misereretur illorum Deus patrum ipsorum, & seruaret eos è manu illorum, ac eriperet eos: vt præualuerint Maccabæi sacerdotes magni, ac interfecerint illos, seruauerintq; Israelitas è manu eorum, ac constituerint regem ex sacerdotibus illis, & restitutũ sit regnũ Israeli per spatium amplius quàm ducentorum annorũ, vsque ad ruinam domus secundæ. Porrò quũ præualerent Israelitæ aduersus inimicos suos, & perderent eos, vigesima quinta dies erat mensis Kisleu, qua ingressi sunt in templum, & non inuenerunt oleum mundum in sanctuario, excepta lenticula quadam, in quæ non plus erat olei quam quod sufficeret ad lucernas templi accendendas vno tantùm die: ex quo oleo accenderunt ordine dispositas lucernas, quæ durarunt octo dies, donec contudissent oliuas, & mundum oleum expressissent. Et hanc ob causam statuerunt sapientes illius seculi vt recurrentibus annis. octo illi dies, quorum principium est à 25. Kisleu, essent dies lætitiæ & laudum: accenderentq; in eis lucernas vespere in portis domorum singuli singulis noctibus durante illo octiduo, ad huius miraculi declarationem. Et hi sunt dies qui vocantur dedicationis: prohibitumq; est in eis lamentari & ieiunare, vt die sortium [quo scilicet renouatur memoria irriti consilii Haman, & liberationis Israelitarum sub Assuero.] Et lucernarum accensio in illo octiduo, res est præcepta disertis Legisperitorum verbis, sicut lectio voluminis Esther præcepta est. Hæc fusius scripsi, non vt tædio afficerem lectorem, sed tantùm vt ostenderem de quo festo Euangelista intelligat, & cuius causa illud institutum fuerit.

... pastoremq; vnicum. Eze. 37. 22. 5 Christus ex Patris decreto ... Ecclesiæ pastor, vt qui vltrò vitam pro ouibus suis exposuerit, & ita ... eadem sua virtute reuixerit. k Vtitur præsenti tempore, quia tota ... fuit quasi mors perpetua. Esa. 53. 7. l Non tantum ergo homines ... in se habere negat nisi quatenus permiserit, sed à qualibet vi necessitatis ... Act. 4. 28. 6 Euangelium detegit hypocrisin, ideoque necesse est ... eius exortum tumultuari. m Sacer apud Iudæos hic dies erat ob ... instaurati templi post diutinam in Perside captiuitatem. Imò verò non vnius ... hoc festum erat, nec institutum in memoriam reditus ex Babylonia ... distincta est à Perside) sed à Iuda Machabeo quum pulso Antiochi præsidio ... cultum Dei instaurasset. Vide Machab. 4. 59.

Vrischelem, & hyems erat.
23 Et ambulabat Ieschua in templo in 7 porticu Schelimun.
24 Et circundederunt eum Iudæi, & dicunt ei, Visquequo tollis tu animam nostram? Si tu es Christus, dic nobis manifestè.
25 Respondit Ieschua, & dixit eis, Dixi vobis, & non creditis: & opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testantur de me.
26 Sed vos non creditis: quia non estis ex ouibus meis, sicut dixi vobis.
27 Oues meæ vocem meam audiunt, & ego noui eas: & ipsæ 8 veniunt post me.
28 Ac ego do eis vitam quæ est in æternum: neque peribunt in æternum, neq; quisquam rapiet eas è manibus meis.
29 Pater enim meus qui dedit *eas* mihi, omnibus maior est: neque quisquam potest *aliquid* è manibus Patris mei rapere.
30 Ego & Pater vnum sumus.
31 Et tulerunt rursus Iudæi lapides vt lapidarent eum.
32 Dixit eis Ieschua, Multa opera bona ex Patre meo ostendi vobis: propter quod opus ex illis lapidatis me?
33 Dicunt ei Iudæi, Nequaquã propter opera bona lapidamus te: sed propterea quòd blasphemas: & quum sis filius hominis, facis teipsum Deum.
34 Dixit eis Ieschua, Nónne ita scriptum est in Lege vestra, Ego dixi quod dii estis?
35 Si eos dixit deos, quia ad eos factus est sermo Dei, neque potest Scriptura solui:
36 Ei quẽ Pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis, Tu blasphemas, propterea quòd dixi vobis, Filius sum Dei.
37 Et, si non facio opera Patris mei, non credatis mihi:
38 Si verò facio, etiamsi mihi non credatis, ipsis operibus credite: vt sciatis, & credatis quòd Pater meus est in me, & ego in Patre meo.
39 Et quærebant rursus vt apprehenderent eum: & exiuit 10 è medio manuum illorum.
40 Et abiit in appositam ripam Iurdanis, in locum vbi fuerat Iuchannan ab initio, quum baptizaret: & mansit ibi.
41 Et venerunt homines multi ad eum, & dicebant, Iuchannan ne vnum quidem signũ fecit: quicquid autem dixit Iuchannan de homine hoc, verum est.
42 Et multi crediderunt in eum.

7 Id est, Aedificatã ad eius instar quã olim Salomon ædificauerat 1. Reg. 8. 3. & 2. Paralip. 3. 3.

8 Id est, Sequuntur me. Hebraismus.

10 Adverb. De inter manus illorum vt Galli *D'entre leurs mains*.

11 Adverb. In transitu Iordanis. Hebraismus.

& hyems erat.
23 7 Et ambulabat Iesus in templo in porticu Solomonis.
24 Cinxerunt igitur eum Iudæi, & dixerunt ei, Quousque animam nostram n suspendis? si tu es Christus, dic nobis o apertè.
25 8 Respondit eis Iesus, dixi vobis, nec creditis: opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testantur de me.
26 9 Sed vos non creditis: non enim p estis ex ouibus meis, sicut dixi vobis.
27 Oues meæ vocem meam audiunt, & ego eas agnosco, & sequuntur me:
28 Et ego vitam æternam do eis: nec peribunt in æternum, neq; rapiet eas quisquam è manu mea.
29 Pater meus qui *eas* dedit mihi, maior omnibus est: neque quisquam potest eas rapere è manu Patris mei.
30 Ego & Pater vnum sumus.
31 10 Sustulerunt ergo rursum lapides Iudæi, vt eum lapidarent.
32 Respondit eis Iesus, Multa bona opera demonstraui vobis ex q Patre meo: propter quod illorum operum me lapidatis?
33 Responderunt ei Iudæi, dicentes, Ob bonum opus non lapidamus te, sed ob blasphemiam, id est quia tu, homo quum sis, facis teipsum Deum.
34 Respondit eis Iesus, Nónne scriptum est in Lege vestra, r Ego dixi, dii estis?
35 Si illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est, & non potest s solui Scriptura:
36 *Me*, quem Pater sanctificauit & misit in mundum, vos dicitis me blasphemare: quia dixi, Filius Dei sum?
37 Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi:
38 Sin verò facio, etiamsi mihi non credatis, operibus credite: vt cognoscatis & credatis Patrem in me esse, & me in eo.
39 11 Rursus ergo studebant eum prehendere: sed exiuit ex eorum manu.
40 Abiitque rursus trans Iordanem in eum locum vbi primùm fuerat Iohannes baptizans: mansitque illic.
41 Multi autem veniebant ad eum, & dicebant, Iohannes quidem signum nullum edidit: quæcunque autem de isto dixit, vera erant.
42 Et multi illic crediderunt in eum.

7 Incredul[i] [i]nterrogantes homines tenebras in doctrinam Euangelii reliciunt, quas in se[...] circumferunt.

n *Suspensam* [...] *anxiam tenes?*

o *Aperte & [...] nomine* [...]

8 Euangelii doctrina duplici testimonio coelitus confirmatur, ipsa videlicet doctrina [...], & adiunctis miraculis.

9 Non mirum [...] paucos credere, [...] omnes suapte [...] sint indomiti [...]. Habet tamen [...] Dominus quasi [...] ues commu[...] Filio suo c[...] aduersus o[...] rarum truc[...] conseruat.

p (*Contentiose non credant*, [...] *quia nõ sunt* [...]

Supr. 2. 19.

10 Christ[...] tatẽ suã es[...] planè diuin[...]

q *Patris* [...] *ritate & p[...]*.

Psal. 8[2].6.

r *Testi*[...] *citat Christus* [...] *6. habetur* [...] *lat Deus* [...] *ra qui imperio* [...] *tia, quã à Deo* [...] *rant, abuteren*[...] *Christus ad* [...] *causam* [...] *quòd Deus* [...] *ornetur* [...] *dum mandato* [...] *nistri. Eadem* [...] *& Angelos* [...] *Deos appellat*, [...] *per illos Dei gl*[...] *dum irradiat.*

s *i, Violari*, [...] *rita fieri.*

11 Christus [...] periculum, [...] dentia, nec [...] metu nec [...] tans, sed vt [...] clesiam collig[...]

Caput XI.

1 *Christus ostensurus se esse.* 25 *vitam & resurrectionem.* 14 *Lazarum mortuum.* 17. 34 *& sepultum.* 43 *resuscitat.* 47 *Consultantibus pontificibus.* 49 *Caiaphas.* 50 *vnum pro multis occidendum prædicit.* 56 57 *Præcipiunt vt vbi fuerit prehendatur.*

1 Erat autem quidam qui infirmus erat, Laazar ex Beth-Ania pago, frater Mariam & Marthæ.
2 (Mariam autem, est illa quæ vnxit vnguento pedes Ieschua, & extersit capillis suis, frater *inquam* erat huius Laazar qui infirmabatur.)
3 Et miserunt ambæ sorores eius ad Ieschua, & dicunt, Domine noster, ecce, is quem diligis, infirmatur.
4 Ieschua autem dixit, Hæc infirmitas non

1 Ægrotabat autem 1 quidam nomine Lazarus à Bethania a vico Mariæ & Marthæ sororis ipsius.
2 (Maria autem ea erat quæ vnxit Dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis suis: cuius frater Lazarus ægrotabat.)
3 Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes, Domine, ecce, *is* quem amas, ægrotat.
4 Iesus autem hoc audito, dixit, Morbus iste

1 Christus [...] dum amici ca[...] vitæ restituere [...] ne tum summa [...] tiæ, tum summ[...] homines bene[...] tiæ exemplum [...] quod fit futuræ [...] rectionis imag[...]

a *Vbi habitab[...] ipsius sorores.*

Mat. 26. 7. infrà. 12. 3.

iste non est [b] mortifer, sed *immissus* pro Dei
gloria, vt per eum *morbum* glorificetur Filius
Dei.
5 Diligebat autem Iesus Martham, & soro-
rem eius, & Lazarum.
6 [a] Vt ergo audiuit illum ægrotare, tum qui-
dem mansit duos dies in eo loco vbi erat:
7 Deinde postea dixit discipulis, Eamus in Iu-
dæam rursus.
8 [3] Dicunt ei discipuli, Rabbi, modò quære-
bant te Iudæi lapidare, & rursum illuc abis?
9 Respondit Iesus, [c] Nónne duodecim sunt
horæ diei? si quis ambulet interdiu non im-
pingit, quia lucem huius mundi videt.
10 Siquis autem ambulet nocte, impingit, quia
lux ei non adest.
11 Hæc ait: & posteà dixit eis, Lazarus ami-
cus noster [d] dormit: sed proficiscor vt à som-
no excitem eum.
12 Dixerunt ergo discipuli eius, Domine, si
dormit, seruabitur.
13 Hoc autem dixerat Iesus de ipsius morte:
at illi putarunt eum de dormitione somni
dicere.
14 Tunc ergo Iesus dixit eis apertè, Lazarus
mortuus est:
15 Et gaudeo propter vos (vt credatis) me il-
lic non fuisse: sed eamus ad eum.
16 Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus,
condiscipulis, Eamus & nos, vt moriamur
cum eo.
17 Venit ergo Iesus, & inuenit eum quartum
iam diem in monumento agere.
18 (Erat autem Bethania prope Hierosoly-
mam, ferè stadiis quindecim:)
19 [4] Multique ex Iudæis venerant ad Mar-
tham & Mariam, vt consolarentur eas de
fratre suo.
20 Martha ergo vt audiuit Iesum venire, oc-
currit ei: Maria verò domi sedebat.
21 Dixit ergo Martha Iesu, Domine, si fuisses
hic frater meus non fuisset mortuus:
22 Sed & nunc scio fore vt quæcunque petie-
ris à Deo, det tibi.
23 Dixit ei Iesus, [e] Resurget frater tuus.
24 Dixit ei Martha, Scio resurrecturum in re-
surrectione, vltimo illo die.
25 Dixit ei Iesus, Ego sum resurrectio & vita:
qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit,
viuet:
26 Et quisquis viuit, & credit in me, non mo-
rietur in æternum. Credis hoc?
27 Ait illi, Etiam Domine, ego credo te esse
Christum Filium Dei, qui in mundum ven-
turus erat.
28 Et quum hæc dixisset, abiit, & clàm voca-
uit Mariam sororem suam, dicens, Præcep-
tor adest, & te vocat.
29 Illa vt audiuit, surgit citò, & venit ad eum.
30 (Nondum autem venerat Iesus in vicum:
sed erat in eo loco vbi occurrerat ei Mar-
tha.)
31 Iudæi ergo qui domi erant cum ea, & con-
solabantur eam, quum vidissent Mariam
citò surrexisse, & exiisse, secuti sunt eam, di-

est mortis, sed pro gloria Dei, vt glorificetur
Filius Dei propter eam.
5 Diligebat autem ipse Ieschua Martham &
Mariam & Laazar.
6 Et quum audiuisset quod infirmaretur, man-
sit in loco vbi erat, duobus diebus.
7 Et postea dixit discipulis suis, Venite, ea-
mus rursus in Iudæam.
8 Dicunt ei discipuli eius, Domine noster,
nunc Iudæi quærebant lapidare te, & rursus
abis tu illuc?
9 Dixit eis Ieschua, Nónne duodecim horæ
sunt in die? Et siquis ambulat in die, non im-
pingit: quia videt lucem mundi huius.
10 Siquis autem in nocte ambulauerit, impin-
get, eo quòd lux non est in eo.
11 Hæc dixit Ieschua: & postea dixit eis, Laa-
zar amicus noster dormit: sed ibo vt exper-
gefaciam eum.
12 Dicunt ei discipuli eius, Domine noster, si
dormit, sanus fit.
13 Ipse autem Ieschua dixerat de morte eius:
& illi putauerunt quòd de dormitione ipsa
somni loqueretur.
14 Tunc dixit eis Ieschua expressè, Laazar
mortuus est.
15 Et gaudeo quòd non fui illic, propter vos,
vt credatis: sed ambulate illuc.
16 Dixit Tauma qui dicitur Gemellus disci-
pulis sociis suis, Eamus etiam nos, moria-
mur cum eo.
17 Et venit Ieschua in Beth-Aniam: & inue-
nit quòd quartus erat ei dies quo erat in lo-
co sepulchri.
18 (Erat autem Beth-Ania iuxta Vrischelem,
distita ab ea quasi stadiis quindecim)
19 Et multi ex Iudæis venerant ad Martham
& Mariam vt [1] loquerentur cum corde ea-
rum, propter fratrem earum.
20 Martha autem quum audiuisset quòd Ies-
chua veniret, exiuit in occursum eius: Ma-
riam verò domi sedebat.
21 Et dixit Martha Ieschua, Domine mi, si hic
fuisses, non fuisset mortuus frater meus.
22 Sed etiam nunc scio quòd quantum petie-
ris à Deo, dabit tibi.
23 Dixit ei Ieschua, Surrecturus est frater
tuus.
24 Dixit ei Martha, Scio quòd surrecturus est
in [2] consolatione, in die vltimo.
25 Dixit ei Ieschua, Ego sum consolatio & vi-
ta: & is qui credit in me, etiam si mortuus
fuerit, viuet:
26 Et omnis qui viuit, & credit in me in æter-
num non morietur. Credis tu hoc?
27 Dixit ei, Etiam Domine mi, ego credo
quòd tu es Christus, Filius Dei, qui venturus
erat in mundum.
28 Et quum dixisset hæc, abiens vocauit Ma-
riam sororem suam clàm: dixit ei, Dominus
noster venit, & vocat te.
29 Et Mariam, quum audiuit, surrexit citò, &
veniebat ad eum.
30 Ipse autem Ieschua nódum venerat ad pa-
gum, sed in eo ipso loco erat vbi occurre-
rat ei Martha.
31 Porro illi etiam Iudæi qui erant cum ea in
domo, qui consolabantur eam, quũ viderunt
Mariam quòd citò surgens egressa esset,

1 Id est, Consolarentur eas de morte fratris, & acerbitatē animi earum delinirent. Phrasis est Hebræa, quam habes Hos. 2.14. & Isai. 40.2.

2 Diem resumptionis corporum & generalis resurrectionis, diem consolationis vocat: quia complementum afferet gaudii electorum. Vide Luc. 21.28. & Rom. 21.23.

3 abiuerunt post eam: putabant enim quòd ad sepulchrum iret ad flendum.

32 Ipsa verò Mariam, quum venisset eò vbi erat Ieschua, & videret eum, procidit ad pedes eius, & dixit ei, Si hic fuisses Domine mi, non mortuus fuisset frater meus.

33 Ieschua autem quum vidisset quòd fleret, & Iudæos illos qui venerunt cum ea, quòd flerent, 4 vehementer commotus est in spiritu suo, & turbauit seipsum.

34 Ac dixit, Vbi posuistis eum? Et dicunt ei, Domine noster veni, vide.

35 Et veniebant lacrymæ Ieschua.

36 Et dicebant Iudæi, Videte quantum diligebat eum.

37 Quidam autem ex eis dixerunt, Non poterat hic qui aperuit oculos illius cæci, facere vt etiam hic non moreretur?

38 Ieschua autem quum vehementer cómotus esset intra seipsum, venit ad locum sepulchri. Et ille locus sepulchri erat spelunca, & lapis positus erat ad ostium eius.

39 Et dixit Ieschua, Tollite lapidem hunc. Dixit ei Martha soror illius mortui, Domine mi, iam fœtet: quatuor enim ei sunt dies.

40 Dixit ei Ieschua, Nónne dixi tibi quòd si credideris, visura sis gloriam Dei?

41 Et tulerunt lapidem illum. Et ipse Ieschua sustulit oculos suos sursum, ac dixit, Pater, gratias ago tibi quòd exaudisti me:

42 Et ego noui quòd omni tempore exaudis me: sed propter turbam hanc quæ adstat, dixi hæc, vt credant quòd tu miseris me.

43 Et quum dixisset hæc, clamauit voce elata, Laazar, veni foras.

44 Et egressus est ille mortuus, quum essent ligatæ manus eius & pedes eius fasciis, & facies eius sudario. Dixit eis Ieschua, Soluite eum, & sinite abeat.

45 Et multi ex Iudæis qui venerant ad Mariam, quum vidissent id quod fecit Ieschua, crediderunt in eum.

46 Et quidam ex eis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt eis quicquid fecisset Ieschua.

47 Et congregati sunt summi sacerdotes & Pharisæi, ac dicebant, Quid faciemus? quia hic homo signa multa facit.

48 Et si sinamus eum ita, omnes homines credituri sunt in eum, & venturi sunt Romani ablaturi locum nostrum & gentem nostram.

49 Vnus autem ex eis cuius nomen Kaiapha, princeps sacerdotum erat illius anni, & dixit eis, Vos nescitis quicquam:

50 Neque cogitatis quòd expedit nobis vt vnus homo moriatur pro populo, & non vniuersus populus pereat.

51 Hoc autem ex voluntate suiipsius non dicebat, sed quia princeps sacerdotum erat illius anni, prophetauit quòd futurum esset vt Ieschua moreretur pro populo:

52 Et non tantùm pro populo, sed vt etiam filios Dei dispersos congregaret in vnum.

53 Et ab eo die cogitabant vt interficerent eum.

54 Ipse autem Ieschua non ambulabat manifestè inter Iudęos: sed abiit inde in locum qui est propinquus deserto, in oppidum quod vocatur Ephrim: & illic versabatur cum discipulis suis.

centes, Abit ad monumentum, vt illic fleat.

32 Maria igitur quum venisset eò vbi erat Iesus, viso eo, accidit ad eius pedes, dicens ei, Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.

33 5 Iesus ergo vt vidit eam flentem, & Iudæos qui vnà venerant cum ea, flentes, f infremuit spiritu, & turbauit seipsum:

34 Et dixit, Vbi posuistis eum? Dicunt ei, Domine, veni, & vide.

35 Lacrymatus est Iesus.

36 Dixerunt ergo Iudæi, Ecce quomodo amabat eum.

37 Quidam autem ex ipsis dixerunt, Non poterat hic qui aperuit oculos cæci, facere vt & iste non moreretur?

38 Iesus ergo rursum fremens apud semetipsum, venit ad monumentum. Erat autem spelunca, & lapis erat ei impositus.

39 Ait Iesus, Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror eius qui mortuus fuerat, Domine, iam olet: quatuor enim dierum est.

40 Dicit ei Iesus, Nónne dixi tibi, fore si credideris, vt videas gloriam Dei?

41 Sustulerunt ergo lapidem *è loco* vbi mortuus ille fuerat positus. Iesus autem attollens sursum oculos, dixit, Pater, gratias ago tibi quòd me audieris.

42 Ego verò sciebam me semper à te audiri: sed propter turbam circunstantem *hoc* dixi, vt credant me à te missum esse.

43 Et quum hæc dixisset, clamauit voce magna, Lazare, adesdum foras.

44 Tum, qui fuerat mortuus, prodiit, manus & pedes vinctus fasciis: facies autem eius, sudario erat obuincta. Dicit eis Iesus, Soluite eum, & sinite abire.

45 Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam, & conspexerant quæ fecerat Iesus, crediderunt in eum.

46 6 Quidam autem ex iis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt eis quæ fecerat Iesus.

47 Coegerũt ergo primarii sacerdotes & Pharisæi g consilium, & dicebant, Quid facimus? nam hic homo multa signa edit.

48 Ita si sinamus eum, omnes ei credent: venientque Romani, & h delebunt tum locum nostrum, tum gentem.

49 7 Vnus autem ex ipsis Caiaphas, Pontifex maximus anni illius, dixit eis, Vos nihil scitis:

50 Nec cogitatis conducere nobis i vt vnus homo moriatur pro populo, & tota gens non pereat.

51 8 Hoc autem ex semetipso non dixit: sed quum esset Pontifex maximus anni illius, prophetauit fore vt Iesus pro gente moreretur:

52 Nec tantùm pro ea gente, sed vt etiam filios Dei k dispersos cogeret in vnum.

53 9 Ab illo ergo die consultabant vnà vt trucidarent eum.

54 Iesus ergo palàm amplius non versabatur inter Iudæos: sed abiit illinc in regionem quæ est prope desertum, in vrbem quæ dicitur Ephraim: & illic agebat cum discipulis suis.

55 Propè

3 Id est, Sequuti sunt eam.

4 אתעזז Eodem sensu legitur infrà 13.21.

5 Christus vnà cum carne nostra, humanos etiam omnes affectus (absque peccato tamen) & quidem in primis misericordiam, assumpsit.

f *Vehementissimæ commotionis indicia, sed absque peccato: hæ autem affectiones humanæ naturæ propriæ fuerunt.*

Supr. 9.6.

6 Ferrez contumaciæ hic est postremus exitus, vt aperti bellum Deo indicere, nec tamen desinant tum pietatis tum publici boni studia obtendere.

g *Synedrii nomine vtitur Iohannes, quod Iudæi Sanhedrin vocarunt.*

h *Ad verbum, tollent, id est, vi erípient. Nam erat adhuc quamuis tunc admodum tio in populo Iudaico, Pontificia ... labefactata atque diminuta.*

7 Insaniens ille ecclesiæ cœtus, statuit se saluum esse non posse nisi Christo sublato per quem vnum Ecclesia subsistit: aliter etiam in humanis negotiis iudicat carnis prudentia, quæ à vertiginis spiritu regitur.

Infrà 18.14.

i *Fuit tunc quasi bilinguis Caiaphas: ... pium enim & crudele necandi Christi consilium, quod in animo conceptum habebat, ... Deus verò ... quamuis alio ... sub ambiguis verbis vaticinium simul proferret. voluit autem Deus ex sede pontificia manere cœleste oraculum quo minus esset excusationis Iudæis.*

8 Christus impiorum etiam linguas sic interdum flectit, vt maledicendo benedicant.

k *Quia non solum vt Iudæi in vnà corpore coalitis: sed ab Oriente ad Occidentem hinc & inde colligendi.*

9 Cedendum quidem impiorum furori quum sic expedit, ita tamen vt à Dei vocatione minime recedamus.

55 Propè autem erat Pascha Iudæorum:& as-
cenderunt multi Hierosolymam ex illa re-
gione ante Pascha, vt purificarent se.
56 Quærebant ergo Iesum, & loquebantur
alii cum aliis in templo stantes, Quid vide-
tur vobis? annon venturum esse ad diem fe-
stum?
57 Dederant autem primarii sacerdotes &
Pharisæi mandatum, vt si quis nosset vbi es-
set, indicaret, vt prehenderent eum.

55 Propinquum autem erat petscha Iudæo-
rum. Et ascenderunt multi ex pagis ad Vris-
chelem ante festum, vt purificarent seip-
sos:
56 Et quærebant Ieschua, ac dicebant vnus
cum alio in templo, Quid putatis vos? quòd
non sit venturus ad festum?
57 Summi autem sacerdotes & Pharisæi præ-
ceperant vt siquis sciret vbi esset, declara-
ret eis, vt apprehenderent eum,

Capvt. XII.

2 *Christo apud Lazarum cœnanti.* 3 *Pedes vngit Maria.* 5 *Accusatur à Juda.* 7 *A Christo defenditur.* 10 *Sacerdotes Lazarum sublatum cupiunt.* 12 *Christo Ierosolymam venienti,* 18 *Obuiam itur.* 20 *Græci eum videre cupiunt.* 42 *Principes credentes in eum & non confitentes ob metum.* 44 *Ad fidem hortatur.*

1 IEsus [1] ergo sex ante Pascha diebus venit
Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mortuus,
quem excitauerat à mortuis.
2 Fecerunt igitur ei cœnam illic, & Martha
ministrabat, Lazarus verò vnus erat ex iis
qui simul accumbebant cum eo.
3 Maria ergo accepta libra vnguenti nardi
liquidæ multi pretii, vnxit pedes Iesu,& ex-
tersit pedes eius capillis suis: domus autem
impleta est odore vnguenti.
4 Dixit ergo quidam ex discipulis eius, *nempe*
Iudas Simonis *filius*, Iscariotes, qui erat e-
um proditurus,
5 Quare hoc vnguentum non væniit trecen-
tis denariis [2] & datum est pauperibus?
6 Dixit autem hoc non quòd pauperum ipsi
cura esset, sed quia fur erat & marsupium
habebat, & ea quæ *intro* mittebantur, por-
tabat.
7 Dixit ergo Iesus, Sine eam: in diem sepul-
turæ meæ seruauit istud.
8 Pauperes enim semper habebitis vobiscũ,
me verò non semper habebitis.
9 [3] Cognouit ergo turba multa ex Iudæis e-
um illic esse: & venerunt non propter Ie-
sum tantùm, sed etiam vt Lazarum vide-
rent, quem excitarat à mortuis.
10 Consultarunt autem primarii sacerdotes
vt Lazarum etiam trucidarent.
11 Quia multi ex Iudæis propter eum abi-
bant, & credebant in Iesum.
12 ¶ [4] Postero die turba multa quæ venerat
ad diem festum, quum audiissent Iesum ve-
nire Hierosolymam:
13 Acceperunt ramos palmarum, & egressi
sunt ei obuiam, & clamabant, Hosanna, Be-
nedictus qui venit in nomine Domini, Rex
Israelis.
14 Nactus autem Iesus asellum, insedit ei, si-
cut scriptum est,
15 Ne time filia Sion: Ecce, Rex ille tuus ve-
nit, sedens, super pullum asinæ.
16 Hæc autem non cognouerunt discipuli e-
ius primò: sed quum glorificatus esset Jesus,
tunc recordati sunt hæc esse scripta de eo,
& sese illi hæc præstitisse.

1 IEschua autem [1] sex dies Petschatis venit
in Beth-Aniam, vbi erat Laazar ille quem
excitauerat [2] à mortuis ipse Ieschua.
2 Et fecerunt ei illic cœnam: & Martha mi-
nistrabat, & Laazar vnus ex accumbentibus
erat qui erant cum eo.
3 Mariam autem tulit alabastrum vnguenti
nardi præstantis multi pretii, & vnxit pedes
Ieschua, & extersit crinibus suis pedes eius:
& impleta est domus ex odore vnguenti il-
lius.
4 Et dixit Iihuda Secariuta vnus ex discipulis
eius, is qui proditurus erat eum,
5 Quare non est venditum vnguentum hoc
trecentis [3] denariis, & datum pauperibus?
6 Hoc autem dixit, nequaquam propterea
quòd propter pauperes solicitudo erat ei,
sed eo quod fur erat, & marsupium penes
eum erat, & id quod [4] incidebat in ipsum,
ipse portabat.
7 Dixit autem Ieschua, Sinite eam: in diem
sepulturæ meæ seruauit illud.
8 Omni enim tempore pauperes erunt vo-
biscum: ego autem non omni tempore ero
vobis.
9 Et audiuerunt turbæ multæ ex Iudæis quòd
ibi esset Ieschua; & venerunt non propter
Ieschua tantùm, sed etiam vt viderent
Laazar illum quem excitauerat à mor-
tuis.
10 Et consultarunt summi sacerdotes vt eti-
am Laazar interficerent:
11 Eo quòd multi ex Iudæis propter eum a-
bibant, & credebant in Ieschua.
12 Et die alio turba multa quæ venerat ad fe-
stum, quum audiuissent quòd Ieschua veni-
ret ad Vrischelem,
13 Tulerunt ramos palmarum: & egressi sunt
obuiam ei, & clamabant ac dicebant, [6] Au-
schan-na, benedictus sit qui venit in nomi-
ne Domini, rex Iisraiel.
14 Inuenit autem Ieschua asinum, & sedit su-
per eum: sicut scriptum est,
15 Ne timeas filia Tzehiium: ecce, rex tuus
venit tibi, & insidet super pullum filium a-
sinæ.
16 Hæc autem non cognouerunt discipuli e-
ius eo tempore: sed, quum glorificatus esset
Ieschua, meminerunt discipuli eius quòd
hæc scripta essent de eo, & hæc fecissent ei.

1 Id est, Sex dieb. ante pascha. Syraphrasis.
2 Ad verb. De inter mortuos Gallicè *D'entre les morts.*
3 Vide quæ de denario annotata sunt Matth. 18 28.
4 Id est, Quod mittebatur.
6 Vide de Hoschan-na Matt. 21. 9.

17 Et testabatur turba illa quæ cum eo erat, quòd vocasset Laazar è sepulchro, & excitasset eum 7 à mortuis.

18 Propter hoc egressæ sunt in occursum eius turbæ multæ, quòd audiuerunt quòd signum hoc fecisset.

19 Pharisæi autem dicebant 8 vnus ad alium, Videtis vos quòd non proficitis quicquam? nam ecce, mundus vniuersus 9 abiit post eum.

20 Erant autem etiam ex Gentibus quidam qui ascenderunt ad adorandum in festo.

21 Hi venerunt, accesserunt ad Philippum qui erat ex Beth-tzaida Galilææ, & rogauerunt eum, & dixerunt ei, Domine mi, desiderium nostrum est vt videamus Ieschua.

22 Et venit ipse Philippus, & dixit ipsi Andreæ: & Andreas & Philippus dixerunt Ieschua.

23 Ieschua autem respondit, & dixit eis, Venit hora qua glorificetur Filius hominis.

24 Ammin Ammin dico vobis quòd granum frumenti, nisi ceciderit, & mortuum fuerit in terra, ipsum solum remanet: si verò mortuum fuerit, fructus multos affert.

25 Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in mundo hoc, seruabit eam in vitam quæ est in æternum.

26 Si mihi quis ministrat, veniat post me, & vbi ego sum, illic erit etiam minister meus, qui mihi ministrat honorabit eum Pater.

27 Nunc anima mea, ecce, turbata est: & quid dicam? Pater mi, libera me ab hac hora: sed propterea veni in hanc horam.

28 Pater glorifica nomen tuum. Et vox audita est è cœlo, Glorificaui, & rursus glorifico.

29 Et turba quæ astabat, audiuerunt, & dixerunt, Tonitruum factum est. Alii autem dicebant, Angelus loquutus est cum eo.

30 Respondit Ieschua, & dixit eis. Non propter me facta est vox hæc, sed propter vos.

31 Nunc iudicium est mundi huius: nunc princeps mundi huius eiicitur foras.

32 Et ego quum sublatus fuero à terra, attraham omnem hominem ad me:

33 Hoc autem dixit vt ostenderet qua morte moriturus esset.

34 Dicunt ei turbæ, Nos audiuimus ex Lege quòd Christus in æternum manet: quomodo dicis tu futurum esse vt sustollatur Filius hominis? Quis est iste Filius hominis?

35 Dixit eis Ieschua, Paruum adhuc tempus lux vobiscum est: ambulate dum est vobis lux, vt non tenebræ apprehendant vos. Et qui ambulat in tenebris, non nouit quò vadat.

36 Dum est vobis lux, credite in lucem, vt filii lucis sitis. Hæc loquutus est Ieschua: & abiens occultauit se ab eis.

37 Et, quum hæc omnia signa fecisset coram eis, non crediderunt in eum.

38 Vt impleretur sermo Isaiæ prophetæ, qui dixit, Domine mi, quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatū est?

39 Propter hoc non poterant credere, quia rursus dixit Isaias,

7 Ad verb. De inter mortuos Gallicè, *D'entre les morts*.

8 Ad verb. Vnus ad vnum, Hebraiſ.

9 Id est, Sequutus est eum. Hebraiſ.

10 Id est, Sequatur me, Hebraismus.

17 Testabatur autem turba quæ erat cum eo, quòd Lazarum vocasset è monumento, & excitasset eum à mortuis.

18 Propterea etiam obuiam venit ei turba, quia audierat eum edidisse hoc signum.

19 4 Pharisæi ergo dixerunt inter se, Videtis vos nihil proficere: ecce, turba eum sequitur.

20 ¶ Erant autem quidam Græci, ex iis qui c ascendere solebant vt adorarent die festo:

21 Isti ergo venerunt ad Philippū qui *erat* a Bethsaida Galilææ, & rogarunt eum, dicentes, Domine, vellemus Iesum videre.

22 Venit Philippus & dicit Andreæ: Andreas rursum & Philippus dicunt Iesu:

23 Iesus autem respondit eis, dicens, Venit tempus quo glorificetur Filius hominis.

24 5 Amen amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram, d mortuum fuerit, ipsum solum manet: si verò mortuum fuerit multum fructum adfert.

25 Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodiet eam.

26 Si quis mihi ministrat, me sequatur: & vbi ego fuero, illic & minister meus erit: & si quis mihi ministrauerit, honorabit eum Pater.

27 6 Nunc anima mea turbata est: & quid dicam? Pater conserua me e ab hac hora: sed propterea veni in horam hanc.

28 Pater, f glorifica nomen tuum. Venit ergo vox è cœlo, *dicens*, Et glorificaui, & rursus glorificabo.

29 Turba ergo quæ adstabat & audierat dicebat tonitru esse factum. Alii dicebant, Angelus ei loquutus est.

30 7 Respondit Iesus & dixit, Non propter me hæc vox extitit, sed propter vos.

31 Nunc damnatio adest mundi huius: nunc princeps mundi huius eiicietur foras.

32 Et ego, si g sublatus fuero è terra, h omnes traham ad meipsum.

33 (Hoc autem dicebat, significans qua morte futurum erat, vt moreretur.)

34 Respondit ei turba, Nos audiuimus ex Lege Christum i manere in æternum quomodo igitur tu dicis oportere tolli Filium hominis? quis est iste Filius hominis?

35 8 Dixit igitur eis Iesus, Adhuc paruo tempore lux vobiscum est: ambulate dum lucem habetis, ne vos tenebræ deprehendant: nā qui ambulat in tenebris, nescit quò vadat.

36 Dum lucem habetis, credite in lucem, vt k filii lucis sitis. Hæc loquutus est Iesus: & quum abiisset, occultauit se ab eis.

37 9 Quum autem tot signa coram eis edidisset, non credebant in eum.

38 Vt sermo Esaiæ Prophetæ impleretur quē dixit, Domine, quis credidit sermoni nostro? & l brachium Domini cui retectum est?

39 Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias,

4 Ipsi qui Christum conantur opprimere, sunt ipsius gloriæ instrumenta.

c *Iusta plurimorum coniecturam, Græci autem a Græcis nomine primò dicti sunt proselyti eo nomine sunt omnes quia religionem Iudæorum essent alieni, qui & Ebræi superstitiones sectatores rerum cultores.*

5 Mors Christi instar sationis sit quæ dum videtur ad interitum tritici tendere, causa est longè vberioris prouentus. Nec verò alia est membrorum quam capitis conditio.

d *Moritur granum trutici, cum ... in solum ... fructificet.*

6 Christus nostris peccatis debitas pœnas luiturus hactenus viam non ... diuinitate, vt expiationi locum faceret horrore maledictionis Dei perculsus, clamans, ad preces confugit, petit liberationem: & tamen Patris voluntatem & gloriam, ipso Patre cœlitus hanc obedientiam comprobante, rebus omnibus anteponit.

Mat. 10.26. & 16. 25. *mar.* 8.35. *luc.* 9. 24. & 17.33.

e *Sub. moriendi metu.*

f *Patris gloria, est Christi gloria.*

7 Christus mortis suæ genus, diaboli & mundi expugnationem, suum denique triumphum prædicit.

g *Vsus est Christus verbo ambiguæ significationis, quod ... & è medio auferre significat, de sua morte admonere volebat, at aliter interpretari videntur Iudæi.*

h *Chrysost. & Theoph. omnes, ad omnes gentes referunt, non tantùm ad Iudæos.*

i *Intellexerunt verbum Tolli, Iudæi permanescere, & è medio tolli.*

8 Immensa ... Dei misericordia, sed cuius contemptum consequitur iudicium planè horrendum.

k *i. Lucis participes.*

9 Fides non est naturæ, sed gratiæ.

l *Brachium Domini, est Euangelium, quod est potentia Dei in salutem omni credenti. Non est itaque brachium Domini retectum iis quorum Dominus cor non aperit.*

40 Ex-

40 Excæcauit oculos eorum, & obdurauit
corda eorum: ne videant oculis, & intelli-
gant corde,& conuertantur,& sanem eos.
41 Hæc dixit Esaias,quando vidit gloriam e-
ius,& loquutus est de eo.
42 [10] Veruntamen etiam ex [m] primoribus
multi crediderunt in eum, sed propter Pha-
risæos (hoc) non confitebantur, ne synago-
ga mouerentur.
43 Dilexerunt enim gloriam hominum poti-
ùs quàm gloriam Dei.
44 [11] Iesus autem clamauit, & dixit, Qui cre-
dit in me [n] non credit in me, sed in eum qui
me misit.
45 Et qui conspicit me,conspicit eum qui mi-
sit me.
46 Ego lux in mundum veni,vt nullus qui cre-
dit in me,in tenebris maneat.
47 Et si quis audierit verba mea, & non cre-
diderit, ego non condemno eum. Non e-
nim veni vt condemnem mundum, sed vt
seruem mundum.
48 Qui reiicit me,nec recipit verba mea, ha-
bet qui condemnet ipsum: sermo quem lo-
quutus sum ille iudicabit eum vltimo illo
die.
49 Quia ego ex meipso non sum locutus: sed
qui misit me pater,ipse mihi mandauit quid
dicam & quid loquar.
50 Et scio mandatum eius, vitam æternam
esse: quæ igitur ego loquor,prout dixit mihi
Pater,ita loquor.

40 [11] Excæcauerunt oculos eorum,& obscu-
rarunt cor eorum, vt non videant oculis
suis,& intelligant corde suo: & conuertan-
tur ac sanem eos.
41 Hæc dixit Isaias quum vidit gloriam eius,
& loquutus est de eo.
42 Multi autem ex principibus quoq; credi-
derunt in eum: sed propter Pharisæos non
confitebantur, [12] ne essent extra synagogã.
43 Dilexerunt enim gloriam filiorum homi-
nis potius quam gloriam Dei.
44 Ieschua autem clamauit,ac dixit,Qui cre-
dit in me,nequaquam in me credit, sed in e-
um qui misit me.
45 Et qui me videt,videt eum qui misit me.
46 Ego lux veni in mundum,vt omnis qui cre-
dit in me,non maneat in tenebris.
47 Et is qui audierit sermones meos, & non
seruauerit eos, ego non iudico eum,non e-
nim veni vt iudicem mundum, sed vt ser-
nem mundum.
48 Qui reiicit me, & non accipit sermones
meos,est qui iudicat eum: sermo quem lo-
quutus sum,ipse iudicaturus est eum in die
vltimo.
49 Nam ego ex meipso non sum loquutus: sed
Pater qui misit me, ipse dedit mihi manda-
tum quid dicam & quid loquar.
50 Et noui quòd mandatum eius,est vita quæ
est in æternum, Hæc igitur quæ loquor, si-
cut dixit mihi Pater meus,ita loquor.

[11] Verba personalia absque recto: qui tamen ex vsu Hebræorum in ipsis verbis continentur: vt sit plena oratio, Excæcarunt excæcantes, Obscurarunt obscurantes. Aut impersonaliter exponenda sunt & indefinite, Gallicè, *On leur a aueuglé les yeulx, &c.* vide Luc. 12.

[12] Id est, ne subirent iudicium excommunicationis, & eiicerentur e synagoga.

Caput XIII.

4 A cœna surgens Christus, 15 humilitatem commendaturus Apostolis, pedes eorum lauat. 21 Proditorem Iudam, 26 certo signo denotat. 34 Charitatem commendat, 37 39 & Petro lapsum abnegationis prædicit.

1 Ante [1] festum autem Paschæ,sciens Je-
sus venisse horam ipsius vt transiret ex
hoc mundo ad Patrem, quum dilexis-
set [a] suos qui erant in mundo, vsq; ad finem
dilexit eos.
2 Et cœna facta,(quum diabolus iam immisis-
set in cor Iudæ *filii* Simonis Iscariotæ,vt pro-
deret eum,)
3 Sciens Jesus Patrem omnia dedisse sibi [b] in
manus,& se à Deo prodiisse, & ad Deum
abire:
4 [c] Surgit à cœna,& deponit [d] pallium,& ac-
cepto linteo,præcinxit se.
5 Deinde misit aquam in peluim, & cœpit la-
uare pedes discipulorum, & extergere lin-
teo quo erat præcinctus.
6 Venit ergo ad Simonem Petrum: qui dixit
ei, Domine,tu mihi lauas pedes?
7 Respondit Jesus & dixit ei, Quod ego fa-
cio tu nescis nunc,cognosces autem postea.
8 Dicit ei Petrus, Non lauabis meos pedes
in æternum. Respondit ei Jesus, Nisi la-
uero te, nihil mecum habebis commune.
9 Dicit ei Simon Petrus, Domine,non solùm
pedes meos,sed & manus & caput.
10 Dicit ei Jesus, Ei qui lotus est, non opus

1 Ante festum autem Petschatis, sciebat
Jeschua quòd aduenisset hora qua
transiret ex hoc mundo ad Patrem su-
um: & dilexit suos qui erant in hoc mun-
do,ac vsque in finem dilexit eos.
2 Et,quum peracta esset cœna, iniecerat se
Satanas in cor Iihuda, filii Schemeun, Se-
char-iuta,vt proderet eum.
3 Ipse autem Jeschua, quia sciebat quòd om-
nia dedisset pater in manus eius,& quòd à
Deo exiuisset,& ad Deum abiret:
4 Surrexit à cœna, & posuit vestimenta sua,
& sublata syndone,cinxit ad lumbos suos.
5 Et [1] immisit aquam in pelluuium, & cœ-
pit lauare pedes discipulorum suorum: &
tergebat syndone quam cinxerat ad lum-
bos suos.
6 Quum autem peruenit ad Schemeun Ci-
pha,dixit ei Schemeun,Tu Domine mi,pe-
des meos lauas mihi?
7 Respondit Jeschua, & dixit ei, Jd quod fa-
cio ego,tu nescis nunc: postea autem scies.
8 Dixit ei Schemeun Kipha, in æternum non
loturus es mihi pedes meos. Dixit ei Jes-
schua, Si non lauem tibi,non est tibi mecum
pars.
9 Dixit ei Schemeun Kipha, Ergo Domine
mi,non tantùm pedes meos lauabis mihi,
sed etiam manus meas,etiam caput meum.
10 Dixit ei Jeschua, Is qui lotus est non habet
opus

[1] Videri posset Christus sacrum otium Paschatis violasse, quum post initium festi, pedes discipulorum lauit & absterfit. Hæc enim seruilia opera videntur, atque ideo prohibitum. Sed sciendum est lotionem pedum vt etiam manuum & faciei, atque corporis quoque vnctionem, inter seruilia opera non fuisse commemorata, sicut docetur in Talmud, tractatu De quiete diei festi: quia hæc faciũt ad corporis quietem & voluptatem, cuius causa ex parte festos dies præceptos esse aiunt.

bet opus nisi vt pedes suos tantùm lauet: totus enim mundus est, etiam vos toti mundi estis, sed non omnes vos.
11 Sciebat enim Jeschua illum qui proditurus erat eum: propter hoc dixit, Nequaquam vos omnes mundi estis:
12 Quum autem lauisset pedes eorum, sustulit vestimenta sua, & accubuit, ac dixit eis, Nostis quid fecerim vobis?
13 Vos vocatis me [2] dominatorem nostrum & dominum nostrum: ac benedicitis: sum enim.
14 Si ergo dominus vester & dominator vester lauit vobis pedes vestros, quanto magis vos debitores estis vt lauetis pedes vnus alterius?
15 Hoc enim exemplum dedi vobis vt quemadmodum ego feci, etiam vos faciatis.
16 Ammin ammin dico vobis quòd non est seruus maior quàm dominus eius, neque legatus, qui maior sit quàm is qui misit eum.
17 Si hæc noueritis, beati estis si feceritis ea.
18 Nequaquam de vobis omnibus loquor: noui enim eos quos elegerim: sed vt Scriptura impleatur, Qui comedit mecum panem, sustulit contra me calcaneum suum.
19 Ex hoc tempore dico vobis antequam fiat, vt quum factum fuerit, credatis quòd ego sim.
20 Ammin ammin dico vobis quòd qui recipit eum quem mitto: me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui misit me.
21 Hæc dixit Jeschua: & [3] vehementer commotus est in spiritu suo: & testatus est, ac dixit, Ammin ammin dico vobis quòd vnus ex vobis prodet me.
22 Intuebantur autem discipuli eius vnus in alium, propterea quòd ignorabant de quo dixisset.
23 Erat autem ex discipulis eius vnus qui recumbebat in sinu ipsius, is quem diligebat Jeschua.
24 Huic innuit Schemeun Cipha vt interrogaret eum quisnam esset de quo dixisset.
25 Et cecidit ille discipulus super pectus Jeschua, & dixit ei, Domine mi, quis est iste?
26 Respondit Jeschua, & dixit, Ille est cui intinctum panem ego do. Et intinxit Jeschua panem, & dedit Jihudæ, filio Schemeun, Scariuta.
27 Et post *sumptum* panem, tunc ingressus est in eum Satanas: & dixit ei Jeschua, Id quod facturus es, fac citò.
28 Hoc autem nemo nouerat ex illis discumbentibus propter quid dixisset ei.
29 Quidam enim ex eis putabant, quia marsupiū penes ipsum erat Jihuda, quod præcipiendo præciperet ei vt emeret aliquid necessarium ad festum: aut vt daret aliquid pauperibus.
30 Ipse autem Jihuda accepit panem eadem hora, & egressus est foras: nox autem facta est quum egressus est.
31 Et dixit Jeschua, Nunc glorificatus est Filius hominis, & Deus glorificatus est in ipso.
32 Et si Deus glorificatus est in eo, Deus quoque glorificaturus est eum in seipso, & statim glorificaturus est eum.

[2] Duæ hæ voces רבן & מרן eiusdem sunt significationis: sed vna erat vsitatior, Hebræis Hebraicè loquentibus, nempe רבן, alia verò Chaldaicè vel Syrè loquentibus.

[3] Eodem sensu verbum hoc habetur suprà, 11.33.

[4] Id est, Inclinauit caput in sinum Domini, vt quem vellet familiarius, & occultius interrogaret.

[5] Ad verb. Fuit vel erat quum egressus est.

est nisi vt pedes lauet, sed est purus totus: & vos puri estis, sed non omnes.
11 Norat enim eum qui ipsum prodebat: propterea dixit, Non estis puri omnes.
12 Postquam ergo lauisset pedes eorum, & pallium suum recepisset, rursum discumbens, dixit eis, intelligitis quid fecerim vobis?
13 Vos me vocatis, Præceptor, ac Domine: & rectè dicitis: sum enim.
14 Itaque si ego laui pedes vestros Dominus & Præceptor, vos quoque debetis alii aliorum pedes lauare.
15 Exemplum enim præbui vobis, vt prout ego feci vobis, *ita* & vos faciatis.
16 Amen amen dico vobis, seruus non est maior domino suo, neque legatus maior eo qui ipsum misit.
17 Si hæc noueritis, beati eritis si ea feceritis.
18 [2] Non de omnibus vobis loquor: ego scio quos elegerim: sed *oportet* vt impleatur scriptura, Qui edit mecum panem, sustulit aduersum me [f] calcem suum.
19 Iam nunc dico vobis priusquam fiat, vt quum factum fuerit, credatis me eum esse.
20 Amen amen dico vobis, quando aliquem misi, quisquis *eum* recipit, me recipit, qui autem me recipit, recipit eum qui me misit.
21 Quum hæc dixisset Jesus, turbatus est spiritu, & [g] testatus est, dixitque, Amen amen dico vobis, vnus ex vobis prodet me.
22 Discipuli ergo aspiciebant alii ad alios, dubitantes de quo diceret.
23 Erat autem quidam ex discipulis Jesu [h] recumbens in sinu ipsius, *nimirum* is quem diligebat Jesus.
24 Innuit ergò huic Simon Petrus, vt percontaretur quisnam esset de quo diceret.
25 Ille verò incumbens pectori Jesu, dicit ei, Domine, quis est?
26 Respondit Jesus, Ille est, cui ego intinctam offulam dedero. Et quum intinxisset offulam, dedit Judæ *filio* Simonis Iscariotæ.
27 Et post *sumptam* offulam ingressus est in eum satanas. Dicit igitur ei Jesus, Quod facis, fac citò.
28 Hoc autem nemo accumbentium intelligebat quorsum ei dixisset.
29 Quidam enim putabant, quia marsupium habebat Judas, Jesum ei dixisse, Eme ea quibus opus est nobis ad diem festum: aut egenis vt aliquid daret.
30 Ille igitur accepta offula, statim exiuit: erat autem nox.
31 [3] Quum ergo exiuisset, dixit Jesus, [i] Nunc glorificatus est filius hominis, & Deus glorificatus est in eo.
32 *Quòd* si Deus glorificatus est in eo, Deus quoque glorificabit eum in sese, & statim glorificabit eum.

33 [4] Filioli,

Infrà 15.20. Matt. 10.24. Luc. 6.40.

[2] Christus vtrumque merè proditus est, à Patre quidem nostræ salutis causa ordinante, vt in Filio nos sibi reconciliaret, Filio verò vltrò & sponte pati sese obsequente.

Psal. 41.10.

[f] *Tollere calcaneum metaphoricè significat prætextu amicitiæ aliquem per insidias adoriri, vt opprimatur canino.*

Matt. 10.43. Luc. 22. 16.

[g] *Palàm ac cum asseueratione loquutus est.*

Matt. 26.21. Marc. 14. 18. Luc. 22.21.

[h] *Sic accubabant homines, vt caput haberet in suo lectulo versus caput Iesu: atque facile attingere posset sinum Iesu: consuetudo enim est veteres accumbere lectos ad mensam fere recumbere.*

[3] In Christi ignominia nobis consideranda est ipsius glorificatio.

[i] *Hic versiculus sequens illustre reddit testimonium diuinitatis Christi.*

33 4 Filioli, adhuc paulisper vobiscum sum.
quæretis me: sed sicut dixi Iudæis, Quò e-
go vado, vos non potestis venire: *ita* & vo-
bis nunc dico.
34 Mandatum nouum do vobis, vt alii alios
diligatis: sicut *inquam* dilexi vos vt etiam di-
ligatis alii alios.
35 Ex hoc omnes cognoscent vos esse disci-
pulos meos, si charitatem habueritis alii in
alios.
36 5 Dicit ei Simon Petrus, Domine, quò a-
bis? Respondit ei Iesus, Quò ego abeo,
non potes me nunc sequi, sequêris autem
postea.
37 Dicit ei Petrus, Domine, quare non pos-
sum te sequi nunc? animam meam pro te
deponam.
38 Respondit ei Iesus, Animam tuam pro
me depones? Amen amen dico tibi, non
mittet vocem gallus, vsquequò ter me ab
negaueris.

33 Filii mei, exiguum aliud *tempus* vobiscum
sum: & quæretis me: & sicut dixi Iudæis,
Quò ego vado, vos non potestis venire, eti-
am vobis dico nunc.
34 Mandatum nouum do vobis, vt diligatis
vnus alium: sicut ego dilexi vos, etiam vos
diligatis vnus alium.
35 In hoc cognoscet vnusquisque quòd disci-
puli mei estis, si dilectio fuerit in vobis vni-
us erga alium.
36 Dixit ei Schemeun Kipha, Domine noster
quò vadis tu? Respondit Ieschua, & dixit
ei, Quò vado ego, non potes iam 6 venire
post me: in fine autem 7 venies.
37 Dixit ei Schemeun Kipha, Domine mi,
quare non possum venire post te nunc? 8 a-
nimam meam pro te positurus sum.
38 Dixit ei Ieschua, Animam tuam pro me
positurus es? Ammin ammin dico tibi, quòd
non cantabit gallus donec abnegaueris me
9 tribus vicibus.

5 Triste temeritatis exemplum.

6 Id est, Sequi me. Heb.
7 Id est, Sequeris.
8 Id est, vitam meam. Heb.
9 Ad verb. Tribus temporibus.

CAPUT XIIII.

1 *Consolatur discipulos suos.* 2. 7 *Diuinitatem suam & fructum mortis suæ exponens,* 36 *Consolatorem,* 17 *Spiritum promittens,* 26 *Eius officium describit, pacemque suam pollicetur.*

1 NE 1 turbetur cor vestrum: creditis in
Deum, etiam in me credite.
2 In domo patris mei a habitationes
multæ sunt: b alioqui dixissem vobis, c Pro-
ficiscor paraturus vobis locum.
3 Et quum profectus fuero, & parauero vo-
bis locum, d rursum veniam, & assumam
vos ad meipsum: vt vbi sum ego & vos sitis.
4 2 Et quò ego abeam scitis, & viam scitis.
5 Dicit ei Thomas, Domine, nescimus quò
abeas: quomodo igitur possumus viam
scire?
6 Dicit ei Iesus, e Ego sum via, & veritas, &
vita, nemo venit ad Patrem nisi per me.
7 f Si nossetis me, Patrem etiam meum nos-
setis: & iam nunc cognoscitis eum, & vidistis
eum.
8 Dicit ei Philippus, Domine, ostende nobis
Patrem, & sufficit nobis.
9 Dicit ei Iesus, Tantum tempus vobiscum
sum, & non cognouisti me? Philippe, qui vi-
dit me, vidit Patrem: quomodo igitur tu di-
cis, Ostende nobis Patrem?
10 3 Non credis me in patre & Patrem in me
esse? Verba quæ ego loquor vobis, à meipso
non loquor: sed Pater qui in me manet, ip-
se facit opera.
11 Credite mihi me in patre, & Patrem in
me *esse*: sin minus, propter ipsa facta credi-
te mihi.
12 4 Amen amen dico vobis qui credit in me,
opera quæ ego facio, & ipse faciet, g & ma-
iora iis faciet, nam ego ad Patrem proficis-
cor.
13 Et quicquid petieritis in nomine meo, hoc

1 NE prematur cor vestrum: credite in
Deum, & in me credite.
2 Multæ sunt mansiones in domo Pa-
tris mei: 1 & si non, dixissem vobis, Nam
vado vt parem vobis locum.
3 Rursus venturus sum, & assumam vos ad
me: vt vbi ego sum, vos quoque sitis.
4 Et quò ego abeam, scitis, & viam sci-
tis.
5 Dixit ei Thauma, Domine noster, nesci-
mus quò abeas, & quomodo possumus viam
scire?
6 Dixit ei Ieschua, Ego sum via, & veritas, &
vita: nemo venit ad Patrem meum nisi per
me.
7 Si me nossetis, etiam Patrem meum nosse-
tis: & ex hoc tempore cognoscitis eum, &
vidistis eum.
8 Dixit ei Philippus, Domine noster, ostende
nobis Patrem, & sat est nobis.
9 Dixit ei Ieschua, Hoc toto tempore vobis-
cum sum, & non cognouisti me Philippe? Is
qui me videt, videt Patrem: & quomodo
tu dicis, Ostende nobis Patrem?
10 Non credis tu quòd ego in Patre meo
sum, & pater meus in me? Et sermones quos
ego loquor, ex meipso non loquor: Pater
autem meus qui in me manet, ipse facit o-
pera hæc.
11 Credite quòd ego sum in Patre meo, &
Pater meus in me: sin minus, saltem prop-
ter opera credite.
12 Ammin ammin dico vobis quòd qui cre-
dit in me, opera ea quæ ego facio, etiam
ipse faciet, & quæ sunt maiora quàm hæc,
faciet: quia ego ad Patrem meum abeo.
13 Et id quod petieritis in nomine meo, faci-

1 Subaudi, Ita res haberet.

e Hic dictum indicat Christi naturam, voluntatem, & officium. f Nosse Deum & videre Deum, eadem esse ex hoc loco probatur, quod autem dicitur, Deum nemo vidit vnquam, intelligendum est extra Christum, est enim, vt inquit Chrysost. compendiosa ac facilis demonstratio naturæ Patris, ipse ... 3 Dei maiestas in Christi tum doctrinarum factis se plane conspicuam probet. 4 Virtutis Christi approbatio, non est in persona ... inclusa, sed per totum Ecclesiæ corpus diffusa. g Id est, non tantùm ea facio sed etiam aliis concedere possum, vt maiora faciant.

am

am vobis: vt glorificetur Pater in Filio su[o].
14 Et, si petieritis à me in nomine meo, ego
faciam.
15 Si diligitis me mandata mea seruate.
16 Et ego petam à Patre meo, & alium Pa-
racletum dabit vobis, vt sit vobiscum in æ-
ternum.
17 *Nempe* Spiritum veritatis, quem mundus
non potest accipere, propterea quòd non
videt eum, neque nouit eum: vos autem no-
stis eum, quia apud vos manet, & in vobis
est.
14 Non relicturus sum vos orphanos: ventu-
rus enim sum ad vos paulo pòst.
19 Et mundus non visurus est me: vos autem
videbitis me: quia ego viuo, vos quoque
viuetis.
20 In illo die cognoscetis quòd ego in Patre
meo, & vos in me estis, atque ego in vobis
sum.
21 Ille apud quem sunt mandata mea, & ser-
uat ea, ipse est amans mei. Ille autem qui
amat me, amabitur à Patre meo: & ego a-
mabo eum, & ostendam ei meipsum.
22 Dixit ei Jihuda, nequaquam Secariuthe,
Domine mi, quid est, nobis te ostensurum
esse teipsum, & nequaquam mundo?
23 Respondit Ieschua, & dixit ei, Is qui dili-
git me, sermonẽ meum seruat, & Pater me-
us diliget eum, & ad eum venturi sumus, &
mansionem apud eum facturi sumus.
24 Ille autem qui non diligit me, sermonem
meum non seruat, & sermo hic quem audi-
tis, nequaquam est meus, sed Patris qui mi-
sit me.
25 Hæc loquutus sum vobiscum, quum apud
vos sum.
26 Ille autem paracletus Spiritus sanctus
quẽ missurus est Pater meus in nomine meo,
ille docebit vos omnia, & commonefaciet
vos omnium quæ dico vobis.
27 Pacem relinquo vobis, pacem meam do
vobis, nequaquam sicut dat mundus, ego do
vobis. Ne turbetur cor vestrum, neque for-
midet.
28 Audiuistis quòd ego dixi vobis, abeo, &
rediturus sum ad vos. Si diligeretis me,
gaudentes essetis quòd abiturus sum ad Pa-
trem meum: quia Pater meus maior est quã
ego.
29 Et nunc ecce dixi vobis priusquam fiat, vt
quum factum fuerit, credatis.
30 Deinceps non loquar vobiscum multa:
venit enim princeps mundi, & in me non est
ei quicquam.
31 Sed vt cognoscat mundus quòd ego dili-
go Patrem meum, & sicut mandauit mi-
hi Pater meus, ita facio. Surgite, abeamus
hinc.

faciam: vt glorificetur Pater in Filio.
14 Si quid petieritis in nomine meo, ego fa-
ciam.
15 5 Si diligitis me, mandata mea seruate.
16 Ego autem rogabo Patrem, & alium con-
solatorem dabit vobis, vt maneat vobis-
cum in æternum:
17 *Nempè* Spiritum illum [h] veritatis quem
[i] mundus non potest recipere, quia non vi-
det eum, nec nouit eum: vos autem cog-
noscetis eum, quia apud vos manet, & in
vobis erit.
18 Non relinquam vos orbos: redibo ad vos.
19 Adhuc paululum, & mundus me non am-
plius conspiciet: vos autem conspicietis me,
quia ego viuo, & vos viuetis.
20 In illo die vos cognoscetis [k] me esse in Pa-
tre meo, & vos in me, & me in vobis.
21 Qui tenet præcepta mea, & seruat ea, is
ille est qui diligit me: qui autem diligit me,
diligetur à patre meo: & ego diligam eum,
& [l] conspicuum ei exhibebo meipsum.
22 6 Dicit ei Iudas, (non *ille* Iscariotes) Do-
mine, quid est cur te sis nobis conspicuum
exhibiturus, & non mundo?
23 Respondit Iesus & dixit ei, Siquis diligit
me, sermonem meum seruabit: & Pater me-
us diliget eum, & ad eum veniemus, & apud
eum manebimus.
24 Qui non diligit me sermones meos non
seruat: & sermo quem auditis, non est me-
us, sed eius qui misit me Patris.
25 7 Hæc loquutus sum vobis, apud vos ma-
nens.
26 Consolator autem ille, *id est* Spiritus san-
ctus, quem mittet Pater in nomine meo, il-
le vos docebit omnia, & in memoriam reuo-
cabit vobis omnia quæ dixi vobis.
27 8 Pacem relinquo vobis, pacem illam me-
am do vobis: non prout mundus dat, ego do
vobis. Ne turbetur cor vestrum, neque for-
midet.
28 9 Audiuistis me dixisse vobis, Abeo, &
redibo ad vos. Si diligeretis me, gaudere-
tis vtique quòd dixerim, proficiscor ad Pa-
trem: [m] nam Pater maior me est.
29 Et nunc dixi vobis priusquam fiat, vt quũ
factum fuerit, credatis.
30 10 Non loquor amplius multa vobiscum:
venit enim princeps mundi huius, sed [n] in
me non habet quicquam.
31 Sed *hæc fiunt* vt cognoscat mundus me di-
ligere Patrem: prout autem mandauit mi-
hi Pater, ita facio. Surgite, abeamus hinc.

5 Is demum [illegible] Christum amat qui ipsius mandatis pa-ret quod quia cum infinitis ærumnis [illegible] coniunctum, ipse quamuis corpore absens, præsenti Spiritus sancti virtute suos solatur, quem incognitum aspernatur mundus.

h *Spiritus sanctus dicitur spiritus veritatis, ab effectis, quia veritatem inspirat: aliòqui in seipso veritatem habet.*

i *Homines [illegible] dani.*

k *Filius in Patre est consubstantialiter [illegible] discipulis respectu quodam, tanquam adiutor & [illegible].*

l *Me quasi aspectabili cognitione exhibebo: est autem illa exhibitio non corporalis, sed spiritualis & omnium maximè perspicua.*

6 Minimè [illegible]rendum est cur [illegible] potius quàm [illegible] patefiat Euangel[ium], sed curandum [illegible] vt Christum [illegible] amplectentes [illegible] ipsum amemus [illegible] est, nos totos [illegible] obsequium [illegible]mus.

7 Quod [illegible] loquutus est Christus, idipsum [illegible] momentis [illegible]re electorum [illegible] spiritus sancti [illegible]um est.

8 Vera [illegible] licitas in [illegible] Christo nobis obti[illegible].

9 Tantum [illegible] vt discessum Christi à nobis secundum carnem [illegible] debeamus, vt contrario de eo [illegible] dere oporte[at] [illegible] ex capitis [illegible] tione pende[illegible] nis membrorum [illegible] nedictio.

m *Illud [illegible] dum est ad [illegible] mediatoris, [illegible] spectu Patris [illegible] Filio.*

10 Christus [illegible] inuitus sed vo[illegible] non diabolo cedens, sed patris decreto obediens mortem subiit.

n *Quasi dicat me statim aggreditur Satan totis viribus, sed in me [illegible] iuru, nec in me quicquam comperiet, quale se inuenturum sperat.*

Caput XV.

1 *Vitis,* 2 *Et palmitum similitudine.* 5 6 *Ostendit quomodo discipuli fructum ferre possint.* 12 17 *Dilectionem mutuam commendat.* 18 *Ad patientiam in afflictionibus.* 20 *suo exemplo adhortatur.*

1 Ego

1 EGo [1] sum vitis illa vera, & Pater meus,
agricola est.
2 Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollit: & omnem qui fert fructum, purgat, vt plus fructus adferat.
3 Jam vos puri estis propter sermonem quem loquutus sum vobis.
4 Manete in me & ego in vobis: sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, *id est*, nisi manserit in vite: ita nec vos nisi in me manseritis.
5 Ego sum vitis, vos palmites: is qui manet in me, & in quo ego *maneo*, hic fert fructum multum: nam seorsim à me nihil potestis facere.
6 Nisi quis in me manserit, abiectus extra *vineam*, statim vt palmes arescet: deinde coguntur isti *palmites*, & in ignem abiiciuntur, & ardent.
7 [2] Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quicquid volueritis, petite, & fiet vobis.
8 [a] In hoc glorificatus est pater meus, vt fructum multum adferatis: & eritis mei discipuli.
9 [3] Prout dilexit me Pater, & ego dilexi vos: [b] manete in illa mea charitate.
10 Si mandata mea seruaueritis, manebitis in charitate mea: sicut & ego Patris mei mandata seruaui, & maneo in eius charitate.
11 Hæc loquutus sum vobis vt gaudium illud meum in vobis maneat, & gaudium vestrum plenum fiat.
12 Hoc est præceptum meum, vt diligatis alii alios, prout dilexi vos.
13 Maiorem hac charitatem nemo habet, vt animam suam ponat pro amicis suis.
14 Vos amici mei eritis, si feceritis quæcunque ego mando vobis.
15 [4] Non amplius dicam vos seruos: quia seruus nescit quid facit Dominus eius: vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audiui à Patre meo, nota feci vobis.
16 [5] Non vos me [c] elegistis, sed ego elegi vos, & constitui vos, vt abeuntes fructum adferatis, & fructus vester maneat: vt quicquid petieritis à Patre in nomine meo, det vobis.
17 Hæc mando vobis, vt diligatis alii alios.
18 [6] Si mundus vos odit, scitis me prius quàm vos, illi odio habitum.
19 Si ex mundo fuissetis, mundus quod suum est amaret: quia verò ex mundo non estis, sed ego elegi vos ex mundo, propterea odit vos mundus.
20 Mementote sermonis quem ego dixi vobis, Non est seruus maior domino suo. Si me

1 EGo sum vitis vera, & Pater meus est agricola.
2 Omnem palmitem qui in me fructus non reddit, tollit: & eum qui reddit fructus, purgat, vt fructus plurimos afferat.
3 Vos iam mundi estis propter sermonem quem loquutus sum vobiscum.
4 Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes non potest dare fructus à semetipso, nisi maneat in vite: ita nec vos, nisi manseritis in me.
5 Ego sum vitis, & vos palmites. Qui manet in me, & ego in eo, hic affert fructus plurimos: quia nisi ego sim, non potestis facere quicquam.
6 Nisi autem quis maneat in me, eiicitur foras, [1] sicut palmes qui aridus est, & colligentes iniiciunt eum in ignem, vt succendatur.
7 Si verò manseritis in me, & sermones mei manserint in vobis, quicquid volueritis petere, fiet vobis.
8 In hoc glorificatur Pater vt fructus multos afferatis: & eritis discipuli mei.
9 Sicut dilexit me pater meus, ego quoque dilexi vos: manete in dilectione mea.
10 Si mandata mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut ego seruaui mandata Patris mei, & maneo in dilectione eius.
11 Hæc loquutus sum vobiscum, vt gaudium meum maneat in vobis, & impleatur gaudium vestrum.
12 Hoc est mandatum meum vt diligatis vnus alium, sicut ego dilexi vos.
13 Dilectio quæ maior sit quàm hæc, non est, vt quis [2] animam suam ponat pro amicis.
14 Vos amici mei estis, si feceritis omnia quæ præcipio vobis.
15 Non amplius voco vos seruos: quia seruus nescit quid faciat Dominus suus: amicos autem meos vocaui vos, quia quicquid audiui à Patre meo, notum feci vobis.
16 Nequaquam vos elegistis me, sed ego ipse elegi vos, & posui vos vt etiam vos abeuntes afferretis fructus, & fructus vestri manerent: vt omnia quæ petieritis à Patre meo in nomine meo, daret vobis.
17 Hæc præcipio vobis, vt diligatis vnus alium.
18 Et si mundus odit vos, scitote quòd priusquam vos, me odit.
19 Et si de mundo fuissetis, mundus quod suũ est, diligeret, sed non fuistis de mundo: ego enim elegi vos ex mundo, propterea odit vos mundus.
20 Mementote sermonis quem ego dixi vobis, quòd non est seruus qui maior sit quàm

1 Syriaca verborum collocatio diuersum sensum postulare videtur à Græco contextu, in quo dicitur palmes arefactus, quia à radice sit separatus: quum hic è diuerso, exectus dicatur quòd prius esset aridus. Verum ita exponitur Græca veritas ne quis putet palmitem amputari nisi sterilem.

2 Idest, Vitam suam.

tam charitate mutua. e Disertè hoc loco dicitur Salutem hominis e Te solius fauoris & benignitatis Dei ater-
d Non modò non pertet refacere, sed etiam confirmare fidos Christi ministros debet, quod instar Domi-

Domi-

dominus suus. Si me persequuti sunt, etiam
vos persequentur: & si sermonem meum
seruauerunt, etiam vestrum seruabunt.
21 Sed hæc omnia facient in vos propter
nomen meum: quia non nouerunt eum qui
misit me.
22 Si ego non venissem, nec loquutus fuissem
cum eis, non esset eis peccatum: nunc au-
tem non est excusatio de peccatis suis.
23 Qui me odit, etiam Patrem meum odit.
24 Et si opera non fecissem antè oculos eo-
rum quæ nemo alius fecit, non esset pecca-
tum: nunc autem & viderunt, & oderunt
tum me, tum etiam Patrem meum.
25 Vt impleretur sermo qui scriptus est in
Lege eorum: nempe, Oderunt me imme-
ritò:
26 Quum autem venerit Paracletus ille quē
ego missurus sum vobis à patre meo, Spiri-
tus veritatis ille qui à Patre meo procedit,
ille testabitur de me.
27 Etiam vos testes estis, quia à principio
mecum estis.

persequuti sunt, & vos persequentur, si ser-
monem meum seruauerunt, & vestrum ser-
uabunt.
21 [7] Sed hæc omnia facient vobis propter no-
men meum, quia non nouerunt eum qui
misit me.
22 [d] Si non venissem, & loquutus essem eis,
peccatum non haberent: nunc autem non
habent quod prætexant peccato suo.
23 Qui me odit, *is* etiam Patrem meum o-
dit.
24 Si opera non fecissem inter eos quæ ne-
mo alius fecit, peccatum non haberent:
nunc autem & viderunt, & oderunt & me &
Patrem meum.
25 Sed *oportet* vt impleatur sermo qui in [e] Le-
ge ipsorum scriptus est, Oderunt me imme-
ritò.
26 [8] Quum autem venerit consolator ille,
quem ego mittam vobis à Patre, (Spiritus
inquam, ille veritatis, qui à Patre emanat)
ille testabitur de me.
27 [f] Sed & vos testabimini, quia à principio
mecum estis.

8 Aduersus impiorum rabiem interiore testimonio Spiritus sancti paritatur: sed non alia vox est Spiritus Sancti quam quæ Apostolorum ore sonat. f *Hæc addita est, vt sciamus plus fidei mereri Apostolos, quia oculati fuerunt eorum testes quæ attulerunt.*

Caput XVI.

1 Crucem prædicit discipulis. 7 Consolatorem promittens, 8 9 13 eius officium describit. 21 Mulieris parienti afflictiones suorum comparat.

1 HÆc loquutus sum vobiscum, ne offen-
deremini.
2 Eiicient enim vos ex synagogis suis: &
veniet hora vt quisquis interficiet vos, arbi-
tretur quòd oblationem offerat Deo.
3 Et hæc facient quia non nouerunt nec Pa-
trem nec me.
4 Hæc loquutus sum vobiscum, vt quum ve-
nerit tempus eorum, memores sitis eorum,
quòd ego dixi vobis. Hæc autem ab initio
non dixi vobis, quia vobiscum eram.
5 Nunc autem abeo ad eum qui misit me,
& nemo ex vobis interrogat me, Quo
vadis?
6 Dixi enim vobis hæc: & venit tristitia ac
impleuit corda vestra.
7 Sed ego veritatem dico vobis, quòd expe-
dit vobis vt ego abeam. Si enim ego non
abeam, paracletus non est venturus ad vos,
si autem abeam, mittam eum ad vos.
8 Et quum venerit ille, arguet mundum de
peccato, & de justitia, & de iudicio.
9 De peccato, quia non credunt in me.
10 De iustitia autem, quia ad patrem meum
abeo: & non rursus visuri estis me.
11 De iudicio verò, quia princeps mundi hu-
ius iudicatus est.
12 Rursus multum est mihi dicendum vobis:
sed non potestis comprehendere modò.
13 Quum venerit autem Spiritus veritatis,
ille inducet vos in omnem veritatem. Non
enim loquetur ex mente suiipsius, sed quic-

1 HÆc [1] loquutus sum vobis vt ne offen-
damini.
2 Mouebunt vos synagogis: imò veniet
tempus quum quisquis trucidabit vos, pu-
tabit *se* cultum præstare Deo.
3 Et hæc facient vobis, quia non nouerunt
Patrem neque me.
4 Sed hæc loquutus sum vobis, vt quum vene-
rit tempus illud, memineritis eorum, quòd
ego *hæc* dixerim vobis. hæc autem vobis à
principio non dixi, quia vobiscum eram.
5 Nunc autem abeo ad eum qui misit me, &
nemo ex vobis interrogat me (dicens) quò
abis?
6 Sed quia hæc loquutus sum vobis, tristitia
impleuit cor vestrum.
7 [a] Sed ego veritatem dico vobis, confert vo-
bis vt ego abeam, nisi enim abiero, conso-
lator ille non veniet ad vos: sin autem pro-
fectus fuero mittam eum ad vos.
8 [3] Et quum venerit ille, [a] arguet [b] mundum
de peccato, & de iustitia, & de iudicio.
9 De peccato quidem, eo quòd non credunt
in me:
10 [c] De iustitia verò, eo quòd ad Patrem a-
beam, & amplius non conspicietis me.
11 [d] De iudicio autem: [e] eo quòd princeps
huius mundi condemnatus sit.
12 4 Adhuc multa habeo quæ vobis dicam,
sed nunc non potestis portare.
13 Quum autem venerit ille, *id est*, Spiritus
ille veritatis, introducet vos in omnem ve-
ritatem, non enim loquetur à semetipso:

cogetur, me iustum fuisse, qui ex hoc mundo discedens, [illegible] fuerim donatus à Patre. d *De auctoritate illa ac potestate quam ego [illegible] in cœlo & in terra.* e *Id est, Quia reipsa intelligent & cognoscent me diabolo superato, imperium in mundo exercere, quum viderint [illegible] a vobis opponere, quoniam vos armabo virtute illa cœlesti, quâ destruatis omnem celsitudinem quæ extollitur aduersus cognitionem Dei.* [illegible] 2. Cor. 10. 12. 4 Apostolica doctrina à Spiritu sancto profecta est, & quidem omnibus suis numeris absoluta.

sed quæcunque audierit loquetur, & quæ ventura sunt renuntiabit vobis.
14 [5] Ille me glorificabit, quia de meo accipiet quod renuntiabit vobis.
15 Omnia quæ habet Pater, mea sunt: propterea dixi *illum* de meo accepturum quod renuntiabit vobis.
16 [6] [f] Paulisper, & nō conspicietis me: & rursum, paulisper, & videbitis me, [g] quia ego vado ad Patrem.
17 Dixerunt ergo *quidam* ex discipulis eius alii ad alios, Quid est hoc quòd dicit nobis, Paulisper, & non conspicietis me: & rursus paulisper, & videbitis me: &, Quia ego vado ad Patrem?
18 Dicebant ergo, Quid illud est quod dicit, Paulisper? nescimus quid loquatur.
19 Cognouit autem Jesus eos velle ipsum interrogare, & dixit eis, De hoc quæritis inter vos, quòd dixi, Paulisper, & non videbitis me: & iterum paulisper, & videbitis me?
20 Amen amen dico vobis, flebitis vos, & lamentabimini, mundus autem gaudebit: vos verò tristes eritis, sed tristitia vestra euadet in gaudium.
21 Mulier quum parit, dolorem habet, quia venit hora eius: quum autem pepererit puerulum, iam nō meminit oppressionis, quòd gaudeat hominem esse natum in mundo.
22 Et vos igitur nunc quidem tristitia tenemini: sed rursum videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.
23 [7] Et illo die me non interrogabitis quicquam. Amen amen dico vobis, quæcunque petieritis à Patre meo in nomine meo, dabit vobis.
24 Vsq; adhuc non petiistis quicquam in nomine meo: petite, & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum.
25 Hæc loquutus sum vobis per similitudines: at veniet tempus quum iam non per similitudines loquar vobis, sed apertè de Patre meo renuntiabo vobis.
26 [8] Illo die in nomine meo petetis: & non dico vobis me rogaturum Patrem pro vobis.
27 Jpse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis me à Deo exiuisse.
28 Prodii à Patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & proficiscor ad Patrem.
29 [9] Dicunt ei discipuli eius, Ecce, nunc apertè loqueris, nec similitudinem vllam dicis.
30 Nunc scimus te scire omnia, nec opus est tibi vt quis te interroget: per hoc credimus te à Deo prodiisse.
31 Respondit eis Jesus, nunc creditis?
32 [10] Ecce, veniet tempus, & iam venit, quum dispergemini vnusquisque ad suos, meque solum relinquetis: sed non sum solus: nam Pater mecum est.
33 [11] Hæc loquutus sum vobis vt [h] in me pacem habeatis, in mundo oppressionem habebitis: sed confidite, ego vici mundum.

quid audierit ipse loquetur, & futura nota faciet vobis.
14 Ille glorificabit me, quia de meo accipiet.
15 Quicquid est Patri meo, meum est, propterea dixi vobis quòd de meo accipiet, & annuntiabit vobis.
16 Paululum, & non videbitis me: & iterum paululum, & videbitis me; quia abeo ad Patrem.
17 Et dicebant discipuli eius vnus ad alium, Quid est hoc quod dixit nobis, Paululum, & non videbitis me: & iterum paululum, & videbitis me: & Quia abeo ad Patrem meum?
18 Et dicebant, Quid est hoc Paululum quod dixit? Nescimus quid loquatur.
19 Ieschua autem cognouit quòd quærebant vt interrogarent eum, & dixit eis, De hoc quæritis [1] mutuò inter vos, quòd dixi vobis, Paululum, & non videbitis me: & iterum paululum, & videbitis me?
20 Ammin ammin dico vobis quòd flebitis vos & lugebitis, & mundus gaudebit: ac vobis tristitia erit, sed tristitia vestra in gaudium [2] erit.
21 Mulieri, quum parit, tristitia est ei, quia venit dies partus eius: quum autem peperit filium, non recordatur afflictionis suę propter gaudium quod natus sit filius hominis in mundo.
22 Etiam vos, nunc tristitia est vobis: rursus autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet a vobis.
23 Et in illo die me non interrogabitis quicquam. Ammin ammin dico vobis quòd quicquid rogaueritis patrem meum in nomine meo, dabit vobis.
24 Vsque nunc non petiistis quicquam in nomine meo, [3] neq; quicquam. Petite, & accipietis, vt sit gaudium vestrum plenum.
25 Hęc per parabolas loquutus sum vobiscum. Ventura est autem hora quando non loquar vobiscum per parabolas, sed apertè declarabo vobis de Patre.
26 In illo die quo petetis in nomine meo. Et non dico vobis quòd ego rogabo Patrem pro vobis.
27 Jpse enim Pater diligit vos, quia vos dilexistis me, & credidistis quòd ego à Patre exiuerim.
28 Egressus sum à Patre, & veni in mundum: & iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem.
29 Dicunt ei discipuli eius, Ecce iam manifestè loqueris, & parabolam ne vnam quidem dicis.
30 Nunc scimus quòd omnia scias, nec opus habes vt quis interroget te: in hoc credimus quòd à Deo exiueris.
31 Dixit eis Ieschua, Credite.
32 Quòd ecce, ventura est hora, & iam venit, quòd dispergemini quisq; in locum suum, & relinquetis me solum & non sum solus, quia Pater mecum est.
33 Hæc dixi vobis vt in me sit vobis pax, in mundo futura est vobis afflictio: [4] sed bono animo sitis, ego vici mundum.

1 Ad verbum, Cum vno vnus. Hebraismus, id est, Vnus cum altero.
2 Id est, Conuertetur, Cadet.
3 Ita habet ad verbum: sed videtur esse repetitio ad maiorē confirmationem, quasi dicat, Ita est vt dixi, nihil vos petiistis in nomine meo.
4 Adverb. Recipite cor. Gallicè, *Prenez courage.*

Caput XVII.

1 *Orat Christus vt mutua sit illustratio gloriæ suæ & Patris.* 6 *Orat pro Apostolis,* 20 *& toto credentium grege.*

1 HÆc loquutus est Jeschua, & sustulit oculos suos in cœlum, ac dixit, pater mi, venit hora: glorifica Filium tuum, vt Filius tuus glorificet te.
2 Sicut dedisti ei potestatem super omnem carnem, vt omni quod dedisti ei, det vitam quæ est in æternum.
3 Hęc est autem vita quæ est in æternum, vt agnoscant te qui es Deus verus solus, & eum quem misisti Jeschua Christum.
4 Ego glorificaui te in terra: opus illud quod dedisti mihi vt facerem, perfeci.
5 Et nunc glorifica me tu pater mi apud te, ea gloria quæ erat mihi apud te antequam esset mundus.
6 Notum feci nomen tuum filiis hominis, illis quos dedisti mihi de mundo. Tui erant, & mihi dedisti eos, & seruauerunt sermonem tuum.
7 Nunc noui quòd omne quod dedisti mihi, ab te est.
8 Quia sermones quos dedisti, dedi eis: & ipsi acceperunt, & cognouerunt verè quòd à te exiui, & crediderunt quòd tu misisti me.
9 Et ego pro eis oro, nequaquam pro mundo oro, sed pro iis quos dedisti mihi, quia tui sunt.
10 Et quicquid meum est, tuum est, & quod tuum *est*, meum est: & glorificor in eis.
11 Deinceps amplius non sum in mundo, & hi in mundo sunt, ac ego ad te venio. Pater sancte, serua eos per nomẽ tuum, illud quod dedisti mihi, vt sint vnum sicut nos.
12 Quando cum eis eram in mundo, ego seruabam eos per nomen tuum, eos quos dedisti mihi seruaui, & nemo ex eis periit nisi [1] filius perditionis, vt impleretur Scriptura.
13 Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt sit gaudium meum impletum in eis.
14 Ego dedi eis sermonem tuum, & mundus odit eos, quia non sunt ex mundo, sicut ego non sum ex mundo.
15 Nequaquam vt tollas eos è mundo peto: sed vt serues eos ex malo.
16 Non enim sunt ex mundo, sicut ego non sum ex mundo.
17 Pater, sanctifica eos in veritate tua, quia sermo tuus veritas est.
18 Sicut me misisti in mundum, etiam ego misi eos in mundum.
19 Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint etiam ipsi sanctificati in veritate.
20 Et nequaquam pro iis rogo tantùm, sed

1 Id est, Addictus exitio. Hebraismus tam sæpius indicatus.

1 HÆc [1] loquutus est Jesus, & sustulit oculos in cælum, dixitque, [2] Pater, venit hora illa, glorifica filium tuum, vt & Filius tuus glorificet te:
2 Sicut dedisti ei autoritatem *in* [a] omnem carnem, vt quotquot dedisti ei, det eis vitam æternam.
3 Hæc est autem vita æterna, [b] vt te cognoscant esse illum solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum.
4 Ego te glorificaui in terra: opus consummaui quod dedisti mihi vt facerem.
5 Nunc igitur glorifica me tu pater, apud temetipsum ea gloria quam habui apud te prius quàm hic mundus existeret.
6 [3] Patefeci nomen tuum hominibus quos dedisti mihi *selectos* è mundo: [c] tui erant, & [d] mihi eos dedisti, & sermonem tuum seruarunt.
7 Nunc nouerunt, omnia quæ dedisti mihi, à te esse:
8 Quia verba quę tradidisti mihi, tradidi eis: & ipsi acceperunt, & verè norunt me à te exiuisse, & crediderunt me à te missum esse.
9 Ego pro eis rogo, [e] non pro mundo rogo, sed pro *iis* quos dedisti mihi, quia tui sunt:
10 Et mea omnia, tua sunt, & tua, mea *sunt*: & glorificatus sum in eis.
11 Et non sum amplius in mundo, sed isti sunt in mundo, & ego ad te venio. Pater sancte, serua eos per nomen tuum, quos dedisti mihi, [f] vt sint vnum, prout *&* nos.
12 Quum essem cum eis in mundo, ego seruabam eos per nomen tuum: quos dedisti mihi, ego custodiui, & nemo ex eis periit nisi filius ille perditionis: vt Scriptura impleretur.
13 Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum plenum apud se.
14 Ego tradidi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt ex mundo, prout *&* ego non sum ex mundo.
15 [4] Non rogo vt tollas eos è mundo, sed vt serues eos à malo illo.
16 Ex mundo non sunt, sicut & ego non sum ex mundo.
17 [g] Sanctifica eos tua veritate: sermo tuus veritas est.
18 [5] Sicut me misisti in mundum, *ita* & ego misi eos in mundum.
19 Et eorum causa ego sanctifico meipsum vt sint & ipsi sanctificati [h] in veritate.
20 [6] Non tantùm autem pro istis rogo, sed &

1 Iesus Christus æternus Pontifex mox seipsum oblaturus, solennibus precibus seipsum, vt victimam, & nos vnà secũ, Deo patri consecrat. Itaque hęc precatio fuit à condito mundo, est, & erit ad finem vsque seculorum, Ecclesiæ Dei fundamentum.

2 Præfatur sese, sicut in mundum venit in quo per fidem apprehensio gloriam [illegible] am seruandis suis electis patefaceret Patri ita huic vni rei studuisse, ac proinde petere vt absoluto suo opere benedicat pater. *Mat. 28.18.*

a *In omnes homines.*

b *Patrem solum verum Deum vocat, vt illum falsis omnibus diis opponat, non vt ipsum & Spiritum sanctum excludat, quum sui cognitionem [illegible] cum Patris cognitione coniungat, sed [illegible] re totam diuinitatem in Patris persona proponit. Sic Pater dicitur solus Rex immortalis, sapiens habitans lucem inaccessam [illegible] Rom. 16.27. 1. Tim. 1. 17.*

3 Primo loco precatur pro certis illis suis discipulis, per quos erat reliquos collecturos, [illegible] pudiata semel omni reproborum turba Patri commendat, quòd ipse quidem eos ab illo sibi traditos in tutelam suam receperit: illi verò vicissim eius doctrinam amplexi, totosque hostes sensibi habituri, vt sola ipsius ope salui esse possint.

c *Æternam illam electionem declarat ipso Dei beneplacito absconditam, [illegible] nostra salutis [illegible]*

d *Indicat [illegible] & absconditi propositi declarationem Christo factam per demum fide apprehensam iustificati [illegible] & sanctificati [illegible] Elionis gloriam [illegible] consequamur.*

Suprà 16.27. e *Quomodo se non pro mundo orare dixerit, quum pro omnibus esset moriturus, & pro totius mundi peccatis propitiatio futurus* [illegible] *spondemus, preces quas pro omnibus concipimus, restringi tamen ad Dei electos. Hunc & illum & singulos optare debemus saluos esse, atque ita* [illegible] *ad totum humanum genus: quia nondum distinguere licet electos à reprobis, interea tamen aduentum regni Dei optando simul precamur vt hostes suos perdat.* f *Concordiam & coniunctionem animorum tribui suis precatur, vt imitatione coniunctionis diuinæ inter ipsos consensio fit.* *Psal.* [illegible]
4 Modum liberationis hunc definit, non vt nulla pericula incurrant, sed vt ex omnibus seruari, re ipsa experiantur veram esse doctrinam [illegible] quam ex ore ipsius acceptam aliis erant tradituri. g *Id est, sanctos efficito. Sanctum autem dicitur quod Deo peculiariter denotum est* [illegible] *tum.* 5 Addit, communem secum esse Apostolis vocationem, ac proinde illos oportere ea ipsa virtute fulciri, vt sese totos Patri de[illegible] qua ipse primus seipsum Patri consecrat. h *Opponitur sanctificatio Christi vera, id est solida, externis purificationibus.* 6 Secundo [illegible] offert Deo Patri suos omnes id est, quotcunque in ipsum per Apostolorum doctrinam credent: vt sicut ipse cum Patre cohæret, omnem [illegible] plenitudinem accipiens, ita & illi cum ipso coniuncti inde vitam hauriant, ac tandem in eo ipso simul dilecti, vna etiam gloria cum ipso [illegible] fruantur.

pro iis qui per sermonem eorum credituri
sunt in me.
21 Vt omnes vnum sint, sicut tu Pater in me,
& ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint: vt
credat mundus me à te missum esse.
22 Et ego gloriã quam dedisti mihi, dedi eis:
vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus.
23 Ego in eis, & tu in me, vt sint perfecti in v-
num, & vt cognoscat mundus me à te mis-
sum esse, teque eos diligere sicut me dile-
xisti.
24 Pater, quos dedisti mihi, velim vt vbi sum
ego, & illi sint mecum: vt conspiciant glo-
riam illam quam dedisti mihi, quia dilexisti
me ante iacta mundi fundamenta.
25 7 Pater iuste, mundus te non nouit: ego
autem te noui, & hi nouerunt me à te mis-
sum esse.
26 Et notum ipsis feci nomen tuum, & notum
faciam: vt charitas qua dilexisti me, sit in
eis, & ego in eis.

etiam pro illis qui credunt in me per sermo-
nem eorum.
21 Vt omnes sint vnum, sicut tu (Pater mi) in
me, & ego in te: vt etiam ipsi in nobis vnum
sint: vt credat mundus quod tu miseris me.
22 Et ego gloriã quam dedisti mihi dedi eis,
vt sint vnum, sicut nos vnum sumus.
23 Ego in eis, & tu in me: vt sint perfecti in v-
num, & vt cognoscat mundus quòd tu mi-
sisti me, & quod dilexisti eos, sicut etiam me
dilexisti.
24 Pater, eos quos dedisti mihi, volo vt in lo-
co vbi sum, etiam ipsi sint mecum, vt sint
spectantes gloriam meam illam quam de-
disti mihi: quia dilexisti me ante fundatio-
nem mundi.
25 Mi Pater iuste, & mundus non nouit te, e-
go autem noui te: & hi nouerunt quòd tu
misisti me.
26 Et notum feci eis nomen tuum, & notum
facturus sum: vt dilectio ipsa qua dilexisti
me, sit in eis, & ego sim in eis.

Caput XVIII.

1 Christi, à Iuda proditi, virtute, 6 milites in terram prosternuntur. 13 Christus ad Annam: hinc ad Caiapham ducitur. 22 23 Ministri bacillo cæsus, quod responderit. 28 Pilato traditus, 36 regnum suum declarat.

1 HÆc [1] quum dixisset Iesus, egressus est
cum discipulis suis trans torrentem
Cedron, vbi erat hortus, in quem in-
troiuit ipse & discipuli eius.
2 Nouerat autem eum locum etiam Iudas
qui prodebat eum: quia Iesus frequenter
cum discipulis suis illuc conuenerat.
3 [2] Iudas ergo quum accepisset cohortem,
& à Pontificibus ac Pharisæis ministros, ve-
nit illuc cum laternis & facibus & armis.
4 3 Iesus itaque, sciens omnia quæ ventura
erant in se, prodiens dixit eis, Quem quæ-
ritis?
5 Responderunt ei, Iesum Nazarenum. Di-
cit eis Iesus, Ego *is* sum. Stabat autem cum
eis etiam Iudas qui prodebat eum.
6 Vt ergo dixit eis, Ego *is* sum, abierunt re-
trorsum, & ceciderunt humi.
7 Iterum ergo rogauit eos, Quem quæritis?
Illi autem dixerunt, Iesum Nazarenum.
8 4 Respondit Iesus, Dixi vobis me eum esse:
ergo si me quæritis, sinite hos abire.
9 Vt impleretur sermo quem dixerat, Ex iis
quos dedisti mihi, non perdidi quenquam.
10 5 Simon autem Petrus qui gladium habe-
bat, eduxit eum, & percussit seruum Ponti-
ficis maximi, & abscidit auriculam eius de-
xtram: erat autem nomen seruo Malchus.
11 Dixit ergo Iesus Petro, Reconde gladium
tuum in vaginam: annon bibam poculum
quod dedit mihi Pater?
12 6 Cohors igitur & tribunus & ministri Iu-
dæorum comprehenderunt Iesum, & vinxe-
runt eum.
13 Et adduxerunt primùm ad Annam: (e-
rat enim socer Caiaphæ, qui erat Pontifex

1 HÆc dixit Ieschua, & egressus est cum
discipulis suis [1] ad vadum [2] Kedrun,
vbi erat hortus, in quem ingressus est
ipse & discipuli eius.
2 Nouerat autem etiam Iihuda proditor lo-
cum illum: quia 3 frequenter congregatus
erat ibi Ieschua cum discipulis suis.
3 Ipse igitur Iihuda accepit cohortem, & à
summis Sacerdotibus & Pharisæis accepit
ministros: & venit illuc cum laternis & lam-
padibus & armis.
4 Ieschua autem qui sciebat omnia quæ ven-
tura erant super se, egressus est, & dixit eis,
Quem quæritis?
5 Dicunt ei, Ieschua Natzraia. Dixit eis Ie-
schua, Ego sum. Stabat autem etiam Iihuda
proditor cum illis.
6 Et quum dixisset eis Ieschua, Ego sum,
abierunt retrorsum, & ceciderunt super
terram.
7 Et rursum interrogauit eos Ieschua,
Quem quæritis? Illi autem dixerunt, Ie-
schua Natzraia.
8 Dixit eis Ieschua, Dixi vobis quòd ego sum,
& si me quæritis, sinite hos vt abeant.
9 Vt compleretur sermo qui dicit, Quos
dedisti mihi, non perdidi ex eis ne vnum
quidem.
10 4 Super Schemeun autem Cipham erat
gladius: & eduxit eum, & percussit ser-
uum principis Sacerdotum, & abstulit ei
aurem dexteram: nomen autem serui *erat*
Malech.
11 Et dixit Ieschua Ciphæ, Pone gladium tu-
um in vaginam eius. Poculum quod dedit
mihi Pater meus, non bibam?
12 Tum cohors & tribunus & ministri Iu-
dæorum apprehenderunt Ieschua & vinci-
erunt eum.
13 Ac adduxerunt eum ad Hannan primùm:
propterea quòd socer erat Kaiaphæ, eius
qui

1 Ad verbum, Ad transitum pedis. Periphrasis est vadi, id est loci torrentis minus profundi, vbi torrēs pede pertransiri potest.

2 Nomen est tam vallis quàm torrentis qui per eam fluit inter Ierusalem & montem oliuarum, sicut ex 2. Sam. 15. apparet.

3 Ad verbum, Multo tempore.

4 Hebraismus, hoc est, Schemeun Kipha gladio accinctus erat, Galli imitantur.
Simon Pierre auoit vne espee sur soy.

qui erat princeps Sacerdotum anni illius.
14 Erat autem Kaiapha is qui consilium de-
derat Iudæis quòd expediret vt vnus homo
moreretur pro populo.
15 Schemeun autem Kipha & vnus ex disci-
pulis aliis, 5 veniebant post Ieschua. Hunc
autem ipsum discipulum nouerat princeps
Sacerdotum: & ingressus est cum Ieschua
in atrium.

5 Id est, Sequebantur Ieschua, Hebraismus.

16 Schemeun autem stabat foris ad ostium:&
egressus est ille discipulus alius quem noue-
rat princeps Sacerdotum, & dixit *puellæ* cu-
stodienti ostium: & introduxit ipsum Sche-
meun.
17 Dixit autem puella custodiens ostiū, Sche-
meun, Nónne etiam tu ex discipulis es hu-
ius hominis? Dixit ei, Non.
18 Et stabant serui, ac ponebant ignem vt
calefacerent se, quia geluerat. Stabat au-
tem etiam Schemeun cum eis,& calefacie-
bat se.
19 Princeps autem Sacerdotum interroga-
uit Ieschua de discipulis suis, & de doctri-
na sua.
20 Et dixit ei Ieschua, Ego apertè loquutus
sum cum populo, & omni tempore docui in
synagoga & in templo, quò omnes Iudæi
congregantur: & nihil in occulto loquutus
sum.
21 Quid interrogas tu me? interroga eos qui
audiuerunt quid loquutus sum cum ipsis:
ecce, hi sciunt quicquid dixi.
22 Et quum hæc dixisset, vnus ex ministris qui
astabat, percussit ipsum Ieschua super ma-
xillam eius: & dixit ei, Sic reddis tu respon-
sum principi Sacerdotum?
23 Respondit Ieschua, & dixit ei, Si malè lo-
quutus sum, testare de malo: sin autem be-
ne, quare percutis me?
24 (Hannan autem miserat Ieschua vinctum
ad Kaiapha principem Sacerdotum.)
25 Et Schemeun Kipha stabat, & calefacie-
bat se: & dixerunt ei, Nunquid etiam tu ex
discipulis eius es? Et ille negauit, ac dixit,
Non sum.
26 Dixit ei vnus ex seruis principis Sacer-
dotum, cognatus eius cui amputauerat
Schemeun auriculam, Non ego vidi te cum
eo in horto?
27 Et rursus negauit Schemeun, & eadem
hora cantauit gallus.
28 Deduxerunt autem Ieschua à Kaiapha ad
prætoriū: & erat manè: & ipsi non introie-
runt in prætorium, ne polluerentur, donec
comederent Petscha.
29 Egressus autē est Pilatus foras,& dixit eis,
Quę accusatio est vobis cōtrà hominē hūc?
30 Responderunt,& dixerunt ei, Si non male-
factor esset, neque tibi tradidissemus eum.
31 Dixit eis Pilatus, Accipite eum vos, & iu-
dicate eum secundum legem vestram. Di-
cunt ei Iudæi, Non licet nobis interficere
quenquam.
32 Vt impleretur sermo quem dixit Ieschua,
notum faciens qua morte futurum erat vt
moreretur.
33 Ingressus autem est Pilatus in prætorium,
& vocauit Ieschua, ac dixit ei, Tune es rex
Iudæorum?

maximus anni illius) is verò misit eum vin-
ctum ad Caiapham Pontificem maximum.
14 Erat autem Caiaphas is qui consuluerat
Iudæis expedire vt vnus homo moreretur
pro populo.
15 7 Sequebatur autem Iesum Simon Petrus
& alius discipulus. Discipulus verò ille no-
tus erat Pontifici maximo, & simul introiit
cum Iesu in aulam Pontificis maximi.

Supr. 11. 50. *Mat.* 26. 58. *mar.* 14. 54. *luc.* 22. 54.
7 Viuum exempli humanæ imbecillitatis, etiam in præstantissimis quibusque, simmulatq; sibiipsis relinquuntur.

16 Petrus autem stabat extrà ad ostium. Exi-
uit ergo discipulus ille alter qui erat notus
Pontifici maximo, & loquutus est ostiariæ,
& introduxit Petrum.
17 Dixit ergo Petro ancilla ostiaria, Num &
tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille,
Non sum.
18 Adstabant autem serui & ministri qui pru-
nas congesserant, quia frigus erat: & sese
calefaciebant: erat verò cum eis etiam
Petrus stans & sese calefaciens.
19 8 Pontifex maximus ergo interrogauit Ie-
sum de discipulis & doctrina ipsius.

8 Christus per[illegible] causam suam tuetur, non vt morti se subducat, sed vt ipsum innocentem damnati constet.

20 Respondit ei Iesus, Ego palàm loquutus
sum mundo: ego semper docui in synagoga
& in templo, quò vndique Iudæi conueni-
unt: & in occulto loquutus sum nihil.
21 Quid me interrogas? interroga eos qui au-
dierunt, quid sim ipsis loquutus: ecce, hi sci-
unt quæ dixerim ego.
22 Hæc autem quum ipse dixisset, vnus ex
ministris qui adstabat, bacillo cecidit Iesum
dicens, Ita *ne* respondes Pontifici maximo?
23 Respondit ei Jesus, Si malè loquutus sum,
testare de malo: sin bene, cur me cædis?

Mat. 26. 57. *mar.* 14. 53. *luc.* 22. 54. *Mat.* 26. 69. *mar.* 14. 66. *luc.* 22. 55.

24 ‖Miserat igitur eum Annas vinctū ad Caia-
pham Pontificem maximum.
25 ‖9 Stabat autem Simon Petrus, & sese ca-
lefaciebat: dixerunt igitur ei, Num & tu ex
discipulis eius es? Negauit ille,& dixit, Non
sum.

9 Lapsi semel homines, non modò non possunt sese suis viribus erigere, sed etiam in deterius magis ac magis præcipites ruunt, donec noua Dei virtute [illegible]rigantur.

26 Dicit ei quidam ex seruis Pontificis maxi-
mi, cognatus eius cuius absciderat Petrus
auriculam, Nónne ego te vidi in horto cum
eo?
27 Rursus ergo negauit Petus,& statim gallus
vocem emisit.
28 ‖Ducunt ergo Jesum à a Caiapha in Præ-
torium: erat autem manè,& ipsi non intro-
ierunt in Prætorium ne polluerentur, sed vt
ederent Pascha.

Mat. 27. 2. *mar.* 15. 1. *luc.* 23. 1. *Act.* 10. 28. & 11. [illegible]
a *Ab ædibus Caiaphæ.*

29 10 Exiuit ergo Pilatus ad eos, & dixit, Quā
accusationē adfertis aduersus hominē istū?
30 Responderunt & dixerunt ei, Nisi iste esset
maleficus, non tradidissemus eum tibi.
31 Dicit eis ergo Pilatus, Accipite eum vos,
& secundum legem vestram condemnate
eum. Itaque Judæi dixerunt ei, Nobis b non
licet occidere quenquam:

10 Filius Dei [illegible]tur ad mortalis [illegible] quidem profani [illegible]minis tribunal, [illegible] multo minus iniquitatis in profano [illegible]mine, quam in [illegible] populi Dei principibus inuenitur. Viua imago iræ Dei aduersus peccatum, summæ eiusdem misericordiæ, [illegible] mi denique iudicii [illegible] præfractos obl[illegible] eius gratię contemptores.
b *Erepta* [illegible] *fuerant capitalia iudicia, quadraginta annis ante templi destructionem.*

32 Vt sermo Jesu impleretur, quem dixerat,
c significans qua morte futurum erat, vt
moreretur.

Mat. 20. 19.
c *Dixerat* [illegible] *fore vt crucifig*[illegible]

33 Introiit ergo rursus in Prætorium Pilatus,
& vocauit Iesum, dixitque ei, Tune es rex
ille Judæorum?

Mat. 27. 11. *mar.* 15. 2. *luc.* 23. [illegible]

34 Respon-

34 Respondit ei Jesus, A teipso tu hoc dicis
an alii dixerunt tibi de me?
35 Respondit Pilatus, Num ego Judæus sum?
gens tua & primarii sacerdotes tradide-
runt te mihi: quid fecisti?
36 [11] Respondit Jesus, Regnũ meum non est
ex hoc mundo: si ex hoc mundo esset regnũ
meũ, ministri mei certarent ne traderer Ju-
dęis: nunc autẽ regnum meum non est hinc.
37 Dixit ergo ei Pilatus, Ergo rex es tu? Re-
spondit Jesus, Tu dicis me regem esse, ego
ad hoc natus sum, & ad hoc veni in mundũ,
vt dem testimonium veritati. Quisquis est
ex veritate audit vocem meam.
38 [12] Dicit ei Pilatus, [d] Quid est veritas? Et
quum hoc dixisset, rursum venit ad Judæos,
& dicit eis, Ego nullum inuenio crimen in
eo.
39 Est autem vobis consuetudo, vt vnum di-
mittam vobis in Pascha: vultisne ergo di-
mittam vobis regem Judæorum?
40 [e] Clamauerunt ergo rursum omnes, di-
centes, Non hunc, sed Barabbam. Erat verò
iste Barabbas latro.

34 Dixit ei Jeschua, A teipso dixisti hoc, an
alii dixerunt tibi de me?
35 Dixit ei Pilatus, Nunquid ego Judæus
sum? Filii [6] populi tui & summi sacerdotes
tradiderunt te mihi: quid fecisti?
36 Dixit ei Jeschua, Regnum meum non est
de hoc mundo: si de mundo esset hoc reg-
num meum, contendissent ministri mei vt
non traderer Judæis. Nunc autem regnum
meum non est hinc.
37 Dixit ei Pilatus, Ergo rex es tu? Dixit ei Je-
schua, Tu dixisti quòd rex sum, ad hoc natus
sum, & ad hoc veni in mundũ vt testarer de
veritate, omnis qui est ex veritate audit vo-
cem meam.
38 Dixit ei Pilatus, Quid est veritas? Et
quum dixisset hoc, egressus est rursus ad Ju-
dęos, & dixit eis, Ego ne vnam quidem cau-
sam inuenio in eo.
39 Consuetudo autem est vobis vt vnum
soluam vobis in Paschate: vultis igitur vt
soluam vobis hunc regem Judæorum?
40 Et clamauerunt omnes, ac dixerunt, Non
hunc, sed Bar-Abbam. Erat autem hic
Bar-Abba latro.

[6] Id est, Populares. Hebraismus.

Caput XIX.

1 *Pilatus Christum flagellatum,* 2 *& spinis coronatum,* 4 *liberare volens,* 8 *Judæorum improbitate victus,* 16 *crucifigendum tradit.* 26 *Jesus matrem discipulo commendat.* 30 *aceto gustato, moritur.* 34 *mortuus latus lancea confoditur.* 40 *sepelitur.*

1 TVnc [1] ergo acceptum Jesum Pilatus
flagellauit.
2 Et milites contextam coronam è
spinis imposuerunt ipsius capiti & pallio
purpureo induerunt eum.
3 Et dicebant, Aue rex Judæorum: & bacillis
eum cædebant.
4 [2] Exiuit ergo rursum Pilatus foras, & dixit
eis, Ecce, adduco vobis eum foras, vt noue-
ritis me nullum in eo crimen inuenire.
5 Exiuit ergo Jesus foras, ferens spineam co-
ronam, & purpureum pallium. Et dicit eis
Pilatus, Ecce homo.
6 Quum ergo vidissent eum primarii sacer-
dotes & eorum ministri, clamauerunt, di-
centes, [a] Crucifige, crucifige. Dicit eis Pila-
tus, Accipite eum vos, & crucifigite: ego e-
nim non inuenio in eo crimen.
7 Responderunt ei Judæi, Nos legem habe-
mus, & secundum legem nostram debet
mori, quia Filium Dei se finxit.
8 [3] Quum ergo audiuisset Pilatus hunc ser-
monem, magis timuit.
9 Et rursus ingressus est pretorium, & dixit
Jesu, Vnde es tu? Jesus autem responsum ei
non dedit.
10 Dicit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris?
nescis me potestatem habere crucifigendi
te, & potestatem habere te absoluendi?
11 Respondit Jesus, Non haberes potestatem
aduersum me vllam, nisi tibi datum esset su-
pernè: propterea qui me tradidit tibi, ma-
ius peccatum habet.
12 Ex eo studebat Pilatus eum absoluere: Ju-
dæi verò clamabant, dicentes, Si hunc ab-
solueris, non es amicus Cæsaris: quicunque
se regem facit, contradicit Cæsari.
13 [4] Pilatus ergo quum audisset hunc sermo-
nem, adduxit foras Jesum: sedítque pro tri-
bunali, in loco qui dicitur [b] Lithostrotos,

1 TVnc Pilatus flagellauit ipsum Jeschua.
2 Et milites intorserunt coronam ex
spinis, & imposuerunt ei in capite eius: & o-
peruerunt eum vestibus purpureis.
3 Ac Dicebant, Pax tibi rex Judæorum: &
percutiebant eum super maxillas eius.
4 Et egressus est Pilatus rursus foras, & dixit
eis, Ecce, educo eum ad vos foras, vt sciatis
quòd nõ inuenio [1] in eo ne vnã quidẽ causã.
5 Et exiuit Jeschua foras, quum esset super
eum corona spinarum & vestimenta purpu-
rea: & dixit eis Pilatus, Ecce homo.
6 Quum autem vidissent eum summi Sacer-
dotes & ministri, clamauerunt, & dixerunt,
Suspende eum, suspende eum. Dixit eis Pi-
latus, Accipite vos, & crucifigite eum, ego
enim non inuenio in eo causam.
7 Dicunt ei Judæi, Nobis Lex est, & sicut est
in lege nostra, reus est mortis: quia fecit se-
ipsum Filium Dei.
8 Quum audiuisset autem Pilatus hunc ser-
monem, magis timuit.
9 Et ingressus est rursus in prætorium, & dixit
Jeschua, Vnde es tu? Ieschua autem respon-
sum non dedit ei.
10 Dixit ei Pilatus. Mecum non loqueris tu?
Nescis tu quòd potestatem habeo vt soluã
te, & potestatem habeo vt crucifigam te?
11 Dixit ei Jeschua, Non esset tibi in me po-
testas vlla, nisi datum esset tibi è supernis.
Propter hoc, eius qui tradidit me tibi, ma-
ius est peccatum quàm tuum.
12 Et propter hoc volebat Pilatus soluere e-
um. Judæi autem clamabant, Si hunc soluas,
non es amicus Cæsaris: quisquis enim seip-
sum regem facit, contrarius est Cæsari.
13 Quum autẽ audiuisset Pilatus hunc sermo-
nẽ, eduxit Jeschua foras, & sedit pro tribu-
nali in loco qui vocatur pauimentum lapi-

[1] Ad verb. Post eum, quasi dicat, Nullum hęret in anteacta vita eius crimen, aut culpa damnatione digna.

a Græci ex Hebræo γαββαθᾶ, quòd pauimento eleuatus esset locus: sed paraphrastes vocat [Hebrew] quòd septus esset & clausus Gallicè *Parquet*.

dum: Hebraicè auté dicitur a Gaphiphatha.
14 Et parasceue erat Paschatis, ac erat quasi
hora sexta: & dixit Judæis, Ecce rex vester.
15 Illi autem clamabant, Tolle eũ, tolle eum:
suspende eũ, suspende eum. Dixit eis Pilatus,
Regem vestrum crucifigam? Dicunt ei summi Sacerdotes, Nõ est nobis rex nisi Cæsar.
16 Tum tradidit eũ illis vt crucifigerent eum.
Et acceperunt Jeschua, & eduxerunt eum,
17 Ferentem crucem suam in locum qui vocatur Cranium, Hebræis autem dicitur Gagultha.
18 In quo loco crucifixerunt eum, & cum eo
duos alios, vnum hinc & alium hinc, & Jechua in medio.
19 Et scripsit etiam tabellam Pilatus, ac posuit super crucem eius, Scriptum autem erat
ita, HIC *est* JESCHVA NATZRAIA
REX JVDÆORVM.
20 Et hunc titulum Judæi multi legerunt: quia
prope vrbem erat locus in quo crucifixus
est Jeschua: & scriptus erat Hebraicè, &
Græcè, & 3 Romanè.
21 Et dixerunt summi Sacerdotes Pilato, Ne
scribas quòd rex sit Judæorum, sed quòd ipse dixerit rex sum Iudæorum.
22 Dixit Pilatus, Id quod scripsi, scripsi.
23 Milites autem, quum crucifixissent Jeschua, tulerunt vestimenta eius, & fecerunt
in quatuor partes, partem vnicuique ex militibus: tunica autem erat absque sutura, à
summo contexta tota.
24 Et dixerunt vnus ad alium, Ne scindamus
eam, sed sortiamur sorte de ea, cuiusnam futura sit. Et impleta est Scriptura quæ dixit,
Diuiserunt vestimenta mea inter sese, & super vestem meam iecerunt sortem. Hæc fecerunt milites.
25 Stabant auté iuxta crucem Jeschua, mater
eius & soror matris eius, & Mariam illa quæ
erat Cleiuphæ, & Mariam Magdalaitha.
26 Jeschua auté vidit matrem suam & discipulum illum quem diligebat, qui adstabat:
& dixit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus.
27 Et dixit discipulo illi, Ecce mater tua. Et ex
illa hora accepit eam discipulus ille apud se.
28 Post hæc sciebat Jeschua quòd omnia cõpleta essent: & vt impleretur Scriptura, dixit, Sitio.
29 Et vas positũ erat quod plenũ erat aceto:
illi auté impleuerunt spongiã aceto & posuerunt supra hyssopũ & admouerunt ori eius.
30 Quum verò accepisset illud acetum Jeschua, dixit, Ecce, consummatum est: & inclinauit caput, & reddidit spiritum suum.
31 Judæi autem, quia parasceue erat, dixerunt, Ne maneant corpora hæc in cruce:
quia 4 Sabbathum illucescebat. Dies enim
erat magnus dies Sabbathi illius. Et petierunt à Pilato vt frangerentur crura illorum
cruci affixorum, & deponerent eos.
32 Et venerũt milites, & fregerunt crura prioris, & illius alterius qui crucifixus erat cũ eo.
33 Quumq; venissent ad Jeschua, viderunt
quòd iam mortuus esset: & non fregerunt
crura eius.
34 Sed vnus ex militibus percussit eum in latere eius lancea: & confestim exiuit sanguis & aqua.

3 i. Latinè.

4 Vide quæ de hac loquutione in fine cap. 23. Mat. annotauimus.

Hebraicè autem Gabbatha.
14 Erat autem Parasceue Paschæ, hora verò
quasi sexta: tũ dicit Judæis, Ecce rex vester.
15 Illi verò clamauerunt, Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem vestrum
crucifigam? Responderunt principes Sacerdotum, Non habemus regem nisi Cæsarem.
16 5 Tunc ergo tradidit eũ ipsis vt crucifigeretur. Acceperunt autem Jesum, & abduxerũt.
17 Et *ipse* baiulans crucem suam venit in eum
locum qui dicitur Caluariæ, Hebraicè autem Golgotha:
18 Vbi crucifixerunt eum, & cum eo alios
duos, hinc & hinc, medium autem Jesum.
19 6 Scripsit autem etiam titulum Pilatus, &
imposuit cruci. Erat verò scriptum, IESVS
NAZARENVS REX ILLE JVDÆORVM.
20 Hunc ergo titulum multi Judæorum legerunt: quia prope ciuitatem erat locus vbi
crucifixus erat Jesus. Et erat scriptum Hebraicè, *&* Græcè, *&* Latinè.
21 Dixerunt ergo Pilato primarii sacerdotes
Judæorum, Ne scribito, Rex ille Judæorum:
sed illum dixisse, Rex sum Judæorum.
22 Respondit Pilatus, Quod scripsi, scripsi.
23 7 Milites ergo quum crucifixissent Jesum,
acceperunt eius vestimenta, (& fecerunt
quatuor partes, vnicuique militi partem) &
tunicam: erat autem tunica inconsutilis, à summo contexta tota.
24 Dixerunt ergo inter se, Ne scindamus eam,
sed sortiamur de illa, cuius futura sit: vt Scriptura impleretur, dicens partiti sunt vestimenta mea sibi, & super vestem meam iecerunt sortem. Milites igitur hæc fecerunt.
25 8 Stabant autem iuxta crucem Jesu mater
eius & soror matris eius, Maria Clopæ *vxor*,
& Maria Magdalene.
26 Quum vidisset ergo Jesus matrem ac discipulum adstantem quem diligebat, dicit
matri suæ, Mulier ecce filius tuus.
27 Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et
ex illa hora recepit eã discipulus domũ suã.
28 9 Posteà quum sciret Jesus *reliqua* omnia
iam perfecta esse, vt perficeretur Scriptura,
dixit, Sitio.
29 d Vas igitur *illic* erat positum aceto plenũ. Illi verò impleuerunt spongiã aceto, &
hyssopo circumpositã admouerunt ori eius.
30 Quum ergo accepisset Jesus acetum, dixit, Consummatum est: & inclinato capite
tradidit spiritum.
31 ¶ 10 Judæi ergo, vt non manerent in cruce
corpora sabbatho, quoniam erat Parasceue, (erat enim magnus dies illius Sabbathi)
rogarunt Pilatum vt confringerentur eorum crura, ac tollerentur.
32 Venerunt ergo milites, & prioris quidem
latronis confregerunt crura, & alterius qui
crucifixus fuerat cum eo.
33 Ad Jesum autem quum venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non confregerunt
eius crura:
34 11 Sed quidam ex militibus lancea latus
eius e fodit, & statim exiuit sanguis & aqua.

5 Christus Israel peccatum & mortem cruci affigit.

5 Mat. 27. 31. mar. 15. 22. Luc. 23. 26.

6 Christus in solio crucis sedens, [illegible] Rex æternus [illegible] populorum [illegible] us mana profes[illegible] cuius ore [illegible] pati regni [illegible]

Mat. 27. 35. mar. 15. 24. Luc. 23. 33.

7 Christus [illegible] inter carnifices [illegible] cepti a inconsuti[illegible] nica) distributione significat fore [illegible] suis opibus di[illegible] ipsos etiam [illegible] suos per vniuersum orbem locupletet: ita tamen vt [illegible] integer maneat Ecclesiæ thesaurus.

8 Christus [illegible] prioris [illegible] in posteriori [illegible] læ obseruation[illegible] fectum est [illegible] stitiæ exempla.

9 Christus [illegible] acto spiritu [illegible] verè amarissimum [illegible] acidissimum [illegible] ternæ callem [illegible] nomine peccat[illegible] hauriens.

Psal. 69. 22. [illegible] 22.

d *Galatinus* [illegible] *ex libris Sanhed*[illegible] *illos fuisse Iudæ*[illegible] *tare reum* [illegible] *confessio, vna* [illegible] *ius turbaret* [illegible] *vehementius* [illegible] *tur: sic* [illegible] *quod dicitur* [illegible] *ram pereunt* [illegible] *iis qui amaro* [illegible] *mo. En quomodo* [illegible] *conscientiis* [illegible] *nolebant, sic* [illegible] *tur am torquebat.*

10 Christi [illegible] (ipso sic volente) tempus mortis [illegible] ciatur, quidem ei [illegible] tur. nec alia [illegible] ipsius corporis [illegible] conditio.

11 Christus [illegible] e mortuus [illegible] symbolo [illegible] se vnum [illegible] expiationem [illegible] credentiũ [illegible]

e *Vel fossum.*

35 Et qui [f] vidit testatur, & verum est testimonium eius: ille *inquam* scit se vera dicere, vt & vos credatis.
36 Facta sunt enim hæc vt Scriptura impleretur, Non confringetur *vllum* os ipsius.
37 Et rursus alia Scriptura dicit, Videbunt quem transfixerunt.
38 ¶ [12] Post hæc autem rogauit Pilatum Ioseph Arimathæensis,(qui erat discipulus Iesu, sed occultus propter metum Iudæorum) vt tolleret corpus Iesu: quod permisit Pilatus. Venit ergo & abstulit corpus Iesu.
39 Venit autem & Nicodemus (is qui venerat ad Iesum nocte primùm) ferens misturæ myrrhæ & aloes libras quasi centum.
40 Acceperunt ergo corpus Iesu, & obuinxerunt illud linteis cum aromatibus,sicut mos est Iudæis sepelire.
41 In eo autē loco vbi fuerat crucifixus, erat hortus, & in horto monumentū nouum, [g] in quo nondum quisquam positus fuerat.
42 Ibi ergo, propter Parasceuen Iudæorum, quòd monumentum illud prope esset, posuerunt Iesum.

35 Et is qui vidit,testatus est: & verum est testimonium eius: & ipse nouit quòd verum dixit, vt etiam vos credatis.
36 Hæc enim facta sunt vt impleretur Scriptura quæ dicit,Os non frangetur in eo. Et rursus Scriptura alia quæ dicit, Intuebuntur in eum quem confoderunt.
37 Post hæc Jauseph ille qui erat ex Ramatha, petiit à Pilato(quia discipulus erat Jeschua, & occultus erat præ metu Judæorum) vt tolleret corpus Jeschua, & permisit Pilatus: & venit ac sustulit corpus Jeschua.
38 Et venit etiam Nicadimus ille qui venerat prius ad Jeschua nocte, & attulit secum condimenti myrrhæ & aloes quasi centum libras.
39 Et sustulerunt corpus Jeschua, & inuoluerunt illud linteis & aromatibus, sicut est mos Judæis vt sepeliant.
40 Erat autem in eo loco in quo crucifixus fuerat Jeschua,hortus,& in ipso horto locus sepulturæ nouus, in quo nondum quisquam positus fuerat.
41 Et posuerunt ibi Jeschua, eo quòd Sabbathum intraret,& eo quòd propinquum esset sepulchrum.

CAPVT. XX.

1 *Maria nuntiat Christum resurrexisse.* 3 *Petrus & Iohannes hoc visuri,* 4 *Excurrunt.* 15 *Iesu Maria apparet,* 19 *& Discipulis domi congregatis.* 25 *Thomas, antè incredulus,* 28 *credit.*

1 PRimo [a] [1] verò die hebdomadis, Maria Magdalene venit manè quum adhuc tenebræ essent, ad monumentum: videtque lapidem sublatum à monumento:
2 Currit ergo & venit ad Simonem Petrum, & ad alterum illum discipulum quem amabat Iesus: & dicit eis,Sustulerunt Dominum è monumento, & nescimus vbi posuerint eum.
3 Exiuit ergo Petrus & alter ille discipulus, & venerunt ad monumentum.
4 Currebant autem duo simul: sed alter ille discipulus præcurrit citiùs Petro, venitque prior ad monumentum.
5 Et incuruatus videt posita lintea: non tamen introiuit.
6 Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiuit in monumentum, & conspexit lintea *ibi* posita.
7 Et sudarium quod fuerat super caput eius, non cum linteis positum, sed seorsum inuolutum in vnum locum.
8 Tunc ergo introiuit etiam alter ille discipulus qui venerat prior ad monumentum, viditque, & credidit.
9 Nondum enim nouerant [b] Scripturam, videlicet quòd oporteret eum à mortuis resurgere.
10 Redierunt ergo discipuli ad suos.
11 Maria autem flens stabat ad monumentū [c] foris. Dum ergo fleret, incuruauit se in monumentum.
12 [2] Et conspexit duos Angelos [d] albatos,

1 PRima verò *die* [1] in septimana venit Mariam Magdalaitha manè,dum adhuc tenebræ essent, ad locum sepulchri: & vidit lapidē,quòd sublatus esset à sepulchro.
2 Et cucurrit,& venit ad Schemeun Kipham & ad illum discipulum alium quem diligebat Ieschua, & dixit eis, Sustulerunt Dominum nostrū ex illo loco sepulchri, & nescio vbi posuerint eum.
3 Et exiuit Schemeun & ille discipulus alius, & veniebant ad locum sepulchri.
4 Accurrebant ambo simul: ille verò discipulus cucurrit ante Schemeun, & venit prior ad locum sepulchri.
5 Et prospiciens vidit lintea posita: [2] ingrediendo autem non est ingressus.
6 Venit autem Schemeun post eum, & ingressus est in locum sepulchri, ac vidit lintea posita,
7 Et sudarium quod alligatum fuerat capiti eius, non cum linteis, sed inuolutum, & positum seorsim in vnum locum.
8 Tunc ingressus est etiam ille discipulus qui venerat prior ad locum sepulchri: & vidit, ac credidit.
9 Non enim adhuc nouerant ex Scripturis, quòd futurum erat vt surgeret à mortuis.
10 Et abierūt illi discipuli rursum ad locū suū.
11 Mariam autem stabat ad sepulchrum, ac flebat: & quum fleret, prospexit in sepulchrum.
12 Et vidit duos angelos in albis *vestibus*, qui sedebant,

1 Ad verbum, In sabbatho. Vide annotata in principium capitis 8. Matth.

2 Αναδιπλωσις Hebræa, hoc est, Minime ingressus est.

3 Id est, Ab eo loco vbi poni solent ceruicalia: Id est, A capite. Hebraicè diceretur מראשותיו sicut legitur Gen.28.18.& 1. Sam. 26.6. quam vocem Chaldæus vtrobique reddit eodem nomine quo hic vtitur Syrus interpres.

4 In hac voce, vel litera ל *Lamed*, posita est pro נ *nun*: vt dicendum sit Rabboni, vt est compositio nominis cum pronomine Rabbuli, pro Rabboni: nec est propriè Hebraicum vocabulum sed Chaldaicum ac Syriacum. Hebræum autem dicitur quòd tunc temporis Syriaca lingua Hebræis esset vulgaris: nam suæ linguæ vsum iam in ipsa captiuitate amiserant, ac victorum idioma vicinarumq; regionum, (quod vel Chaldæũ erat vel Syrum) didicerant. Quod non tantùm hîc obseruari debet, sed in plerisque aliis locis Noui testamenti, vbi quæ propriè sunt Chaldæa vel Syra, dicuntur Hæbraica.

sedebant, vnum 3 à ceruicalibus eius, & vnum à pedibus eius, vbi positum fuerat corpus Ieschua.
13 Et dicunt ei, Mulier, quid fles tu? Dixit eis, Quia sustulerunt Dominum meum, & nescio vbi posuerint eum.
14 Hoc dixit, & vertit se retrorsum, ac vidit Ieschua stantem: & nesciebat quòd Ieschua esset.
15 Dixit ei Ieschua, Mulier, quid fles tu? & quem quæris tu? Illa autem putauit quòd hortulanus esset: & dixit ei, Domine mi, si tu sustulisti eum, dic mihi vbi posueris eum: abiens tollam eum.
16 Dixit ei Ieschua, Mariam. Et conuersa est, & dixit ei Hebraicè, 4 Rabbuli, quod dicitur Præceptor:
17 Dixit ei Ieschua, Ne tangas me: nondum enim ascendi ad Patrem meum: Abi autem ad fratres meos, & dic eis, Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum: & Deum meum, & Deum vestrum.
18 Tunc venit Mariam Magdalaitha, & nuntiauit discipulis quòd vidisset Dominum nostrum, & quòd hæc dixisset sibi.
19 Quum autem esset vespera diei illius primi in septimana, & portæ clausæ essent loci vbi erant discipuli propter metum Iudæorum: veniens Ieschua stetit inter eos, & dixit eis, Pax vobiscum.
20 Hæc dixit, & ostendit eis manus suas, & latus suum. Et gauisi sunt discipuli quòd vidissent Dominum nostrum.
21 Dixit autem eis Ieschua, Pax vobiscum. Sicut misit me Pater meus etiam ego mitto vos.
22 Et quum dixisset hæc, flauit in eos, & dixit eis, Accipite Spiritum sanctum.
23 Si remiseritis peccata alicui, remittentur ei: & si retinueritis *peccata* alicuius, retenta sunt.
24 Thauma autem, vnus ex duodecim, is qui dicitur Gemellus, nequaquam ibi erat cum eis, quum venit Ieschua.
25 Et dicunt ei discipuli, Vidimus Dominum nostrum: Ipse autem dixit eis, Nisi videam in manibus eius loca clauorũ, & immittam in ea digitos meos, & extendam manum meam in latus eius, non credo.
26 Et post octo dies rursus intus erant discipuli, & Thauma cum eis, & veniens Ieschua quum clausæ essent portæ, stetit in medio, & dixit eis, Pax vobiscum.
27 Ac dixit Thaumæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & infer manum tuam, ac extende in latus meum: & ne sis incredulus, sed credens.
28 Et respondit Thauma, ac dixit ei, Dominus meus, & Deus meus.
29 Dixit ei Ieschua, Nunc quia vidisti me, credidisti: beati sunt ii qui non viderunt me, & crediderunt.
30 Multa autem signa alia fecit Ieschua coram discipulis suis, quæ non sunt scripta in 5 scripto hoc.
31 Quinetiam hæc quæ scripta sunt, *scripta sunt* vt credatis quòd Ieschua est Christus filius Dei: & quum credideritis, sit vobis per nomen eius vita quæ est in æternum.

5 Vel Libro. Vide principium Matth.

sedentes, vnum ad caput, & alterum ad pedes, *illic* vbi iacuerat corpus Iesu.
13 *Qui* etiam dixerunt ei, Mulier, quid fles? Dicit eis, Sustulerunt e dominum meum, nec scio vbi posuerint eum.
14 3 Et quum hæc dixisset, cõuersa est retrorsum, conspexitque Iesum stantem: nec sciebat Iesum esse.
15 Dicit ei Iesus, Mulier, quid fles? quem quæris? Illa putans hortulanum esse, dicit ei, Domine: si tu asportasti eum, dicito mihi vbi posueris eum: & ego eum tollam.
16 Dicit ei Iesus, Maria. Conuersa illa dicit ei, Rabboni: quod dicitur, Præceptor.
17 4 Dicit ei Iesus, f Ne me tangito: nondum enim ascendi ad Patrem meum: sed proficiscere ad g fratres meos, & dic eis, Ascendo ad h Patrem meum & Patrem vestrum, & Deum meum & Deum vestrum.
18 Venit Maria Magdalene annuntians discipulis quòd vidisset Dominum, qui ea sibi dixisset.
19 ¶ 5 Quum ergo vespera esset die illo primo hebdomadis, & i fores essent clausæ *illic* vbi erant discipuli coacti propter metũ Iudæorum, venit Iesus, stetitque in medio, & dixit eis, Pax vobis.
20 Et quum hæc dixisset, ostendit eis manus ac latus suum. Gauisi sunt ergo discipuli viso Domino.
21 Dicit ergo eis iterum, Pax vobis: sicut misit me Pater, ita & ego mitto vos.
22 Et quum hæc dixisset, afflauit, & dixit eis Accipite Spiritum sanctum.
23 6 Si quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: si quorum retinueritis, retenta sunt.
24 7 Thomas autem, vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venerat Iesus.
25 Dixerunt ergo ei alii discipuli, Vidimus Dominum, Ille verò dixit eis, Nisi videro in manibus eius vestigium clauorum, & immisero digitum meum vestigio clauorum, & immisero manum meam in latus eius, nequaquam credam.
26 Octo igitur pòst diebus rursus erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis: venit Iesus foribus clausis, & stetit in medio, & dixit, Pax vobis.
27 Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & profer manum tuam, & immitte in latus meum: & ne esto incredulus, sed credens.
28 Respondit autem Thomas, & dixit ei, Dominus meus & Deus meus es.
29 8 Dicit ei Iesus, Quia vidisti me, Thoma, credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt.
30 9 Multa igitur etiam alia signa edidit Iesus in discipulorum suorum conspectu, quæ non sunt scripta in hoc libro.
31 Hæc autem scripta sunt, vt credatis Iesum esse Christum Filium Dei, & vt credentes, vitam habeatis per nomen eius.

e *Loquitur Maria vulgi more, qui de cadauere sic loquitur, vt de toto homine.*

3 Iesus ipse præsens se testatur verè resurrexisse.

4 Christus qui resurrexit, non quærendus in hoc mundo secundum carnẽ, sed in cælis per fidẽ, quò ipse nobis præiuit.

f *Volebat Maria Christum amplecti pre nimio videlicet amore eius & gaudio, quòd rursum carne præditum vidisset. Verum quum Dominum videret eam carnalem sui præsentiam plus æquo admirari, animumque eius ad cælestia amplexum fidei erigere volens à tali eam repellebat, dicens, Ne me &c. (nam voluit vt discipuli suum tangerent, & sic vt sua resurrectionis fidem illis faceret, qui eam nondũ credebant.*

g *Fratrum nomine discipulos intelligi ex proximo versu, vbi Maria dicitur annuntiasse discipulis.*

h *Patrem meum dixit secundum naturã in Deitate, & Patrem vestrum propter gratiam in adoptione filiorũ Dei, Epiphanius.*

Mat. 16.14. *luc.* 24.36. 2.*cor.* 15.5.

5 Christus Ianuis clausis repentè visibilem sese discipulis sistens, plenam eis fidem facit tum resurrectionis suæ, tum ipsorum Apostolatus, afflato illis sancto Spiritu Euangelici ministerii ductore.

i *Vel ipsis penetrarunt illi fores, vel ipsi parietes illi fuerint peruii.*

Matth. 18.19.

6 Promulgatio remissionis peccatorum per fidem in Christum, & iræ Dei declaratio retinendis incredulorum peccatis summa est Euangelicæ prædicationis.

7 Christus ex Thomæ incredulitate certum resurrectionis suæ, testimonium elicit.

8 Vera fides ab ore Dei, non ab oculis carnis pendet.

Infr. 21.25.

9 Fides in Christum Filium Dei & vitam nostrum seruatorem, Euangelicæ doctrinæ ac præsertim historiæ resurrectionis scopus.

CAP.

CAPUT XXI.

1 *Iesus piscantibus Apostolis apparet,* 6.7 *quem miraculo captorū piscium agnoscunt.* 15 *Petro ouium curam committit,* 18 *mortisq́ genus eidem prænuntiat.*

1 POsteà [1] patefecit se rursus Iesus discipulis ad mare Tiberiadis: patefecit autem sic:
2 Erant simul Simon Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael qui erat ex Cana Galilææ, & *filii* Zebedæi, aliique ex discipulis eius duo.
3 Dicit eis Simon Petrus, Abeo piscatum. Dicunt ei, Imus & nos tecum. Profecti sunt, & ascenderunt in nauigium statim, & illa nocte nihil ceperunt.
4 Mane autem iam exorto stetit Iesus in littore: non tamen cognouerunt discipuli Iesum esse.
5 Dicit igitur eis Iesus, pueri, num quid obsonii habetis? Responderunt ei, Non.
6 At ille dicit eis, Iacite rete in dextram nauigii partem, & inuenietis. Iecerunt ergo, & non amplius poterāt illud trahere præ multitudine piscium.
7 Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Iesus, Petro, Dominus est. Simon ergo Petrus quum audisset Dominum esse, [a] amiculum succinxit, (erat enim nudus) & abiecit se in mare.
8 Alii autem discipuli nauigio venerunt (non enim longè aberant à terra, sed circiter cubitis ducentis) trahentes rete *plenum* piscium.
9 Vt ergo descenderunt in terram, vident prunas positas & piscem impositum, & panem.
10 Dicit eis Iesus, Adferte ex piscibus quos modò cepistis.
11 Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenum magnis piscibus, centum quinquaginta tribus: & quum tot essent, non est fissum rete.
12 Dicit eis Iesus, Venite, prandete. Nullus autem discipulorum audebat eum interrogare, Tu quis es? quum scirent Dominum esse.
13 Venit ergo Iesus, & accipit panem & dat eis, & piscem similiter.
14 Hac iam tertia vice patefactus est Iesus discipulis suis quum resurrexisset à mortuis.
15 [2] Quum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus, Simon *fili* Ionæ, diligis me, plus quam hi? Dicit ei, Certè Domine: tu nosti quòd amem te. Dicit ei, Pasce agnos meos.
16 Dicit ei rursum secundò, Simon *fili* Ionæ, diligis me? Ait illi, Certè Domine, tu nosti quòd amem te. Dicit ei, Pasce oues meas.
17 Dicit ei tertiò, Simon *fili* Ionæ, amas me? Tristis fuit Petrus quòd [b] tertiò dixisset ipsi, Amas me? Dixitque ei, Domine, tu omnia nosti: tu nosti quòd amem te. Dicit ei Iesus, Pasce oues meas.
18 [3] Amen amen dico tibi, quum esses iunior,

1 POst hęc ostendit rursus seipsum Ieschua discipulis suis iuxta mare Tiberiadis. Ostendit autem sic:
2 Erant simul Schemeun Kipha & Thauma qui dicitur Gemellus, & Nathanail ille qui erat à Katna Galilææ, & filii Zabdai, ac duo alii ex discipulis.
3 Dixit eis Schemeun Kipha, Abeo ad capiendum pisces. Dicunt ei, Nos quoque imus tecum. Et egressi sunt, & ascenderunt in nauigium, & in illa nocte nihil ceperunt.
4 Quum autem esset mane, stetit Ieschua iuxta littus maris: & non cognouerunt discipuli quòd Ieschua esset.
5 Et dixit eis Ieschua, Pueri, num est vobis aliquid ad edendum? Dicunt ei, Non.
6 Dixit eis, Iacite rete vestrum à latere dextro nauigii, & inuenturi estis. Et iecerunt: & non potuerunt trahere rete præ multitudine piscium quos *rete* ceperat.
7 Et ait discipulus ille quem diligebat Ieschua, Kiphæ, Hic, Dominus noster est. Schemeun autem quum audiuisset quòd Dominus noster esset, accipiens vestem suam, cinxit circa lumbos suos, (quia nudus erat) & iniecit seipsum in mare, vt veniret ad Ieschua.
8 Alii autem discipuli nauigio venerunt: (non enim remoti erant multum à terra, sed quasi ducentis cubitis) & trahebant rete illud piscium.
9 Quum autem ascendissent in terram, viderunt prunas positas, & piscem impositum eis, ac panem.
10 Et dixit eis Ieschua, Afferte ex piscibus quos cepistis nunc.
11 Et ascendit Schemeun Kipha, & traxit rete in terram plenum piscibus magnis cētum quinquaginta & tribus: & in hoc toto pondere non est scissum rete illud.
12 Et dixit ei Ieschua, Venite, vescimini. Nemo autem ex discipulis audebat interrogare eum quis esset, quia sciebant quòd Dominus noster esset.
13 Accessit autem Ieschua, & sustulit panem & pisces, ac dedit eis.
14 Hac tertia vice conspectus est Ieschua discipulis suis, quum resurrexisset [1] à mortuis.
15 Quum autem edissent, dixit Ieschua Schemeun Kiphæ, Schemeun fili Iuna, amas tu me plus quàm hi? Dixit ei, Etiam Domine mi, tu scis quòd amo te. Dixit ei Ieschua, Pasce mihi agnos meos.
16 Dixit ei rursus [2] secunda vice, Schemeun fili Iuna, amas tu me? Dixit ei, Etiam Domine mi, tu scis quòd amo te. Dixit ei Ieschua, Pasce mihi greges meos.
17 Dixit ei Ieschua rursum tertia vice, Schemeun fili Iuna, amas tu me? Et tristitia fuit Kiphæ quòd dixisset ei [3] tribus vicibus, Amas tu me? Et dixit ei, Domine mi, omnia tu intelligis, tu nosti quòd amo te. Dixit ei Ieschua, Pasce mihi oues [4] meas.
18 Ammin ammin dico tibi quòd quum puer esses,

1 Ad verbum, De inter mortuos. Gallicè, *D'entre les morts.*

2 Ad verbum, Secundo tempore.

3 Ad verbū, Tribus temporibus.

4 Vocabulum est: נקרותי quod respondet Hebræo רחלי Atque eo quoque vtitur noster paraphrastes Act. 8. 32. significatque oues feminas.

esses, tu tibi ipsi cingebas lúbos tuos, & ambulabas quò volebas: quum autem senueris extendes manus tuas, & alius accinget tibi lumbos tuos, & ducet te quò non cupis.
19 Hoc autem dixit, vt ostenderet qua morte futurum erat vt glorificaret Deum. Et quum dixisset hæc, dixit ei, 5 Veni post me.
20 Et conuersus est Schemeun, & vidit discipulum illum quem diligebat Ieschua, 6 venientem post se, illum *inquam* qui ceciderat in cœna super pectus Ieschua & dixerat, Domine mi quisnam prodit te?
21 Hunc quum vidisset Kipha, dixit Ieschua, Domine mi, & hic quid?
22 Dixit ei Ieschua, Si volo vt maneat hic donec veniam, 7 quid ad te? Tu veni post me.
23 Et exiuit hic sermo inter fratres, quòd ille discipulus non moriturus sit, Ieschua autem nequaquam quòd nō moriturus esset, dixit: sed Si volo vt maneat hic donec veniam, quid ad te?
24 Hic est discipulus qui testatur de his omnibus, & etiam scripsit hæc: & scimus nos quòd verum sit testimonium eius.
25 Sunt autem etiam alia multa quæ fecit Ieschua, quę si 8 sigillatim scripta essent, etiam ipse mundus, (vt opinor ego) non sufficeret libris qui scriberentur.

c cingebas te, & ibas quò volebas: quum autem senueris, extendes manus tuas, & alius d te cinget, & transferet e quò noles.
19 Hoc autem dixit, significans f qua morte glorificaturus esset Deum. Et quum hoc dixisset, dicit ei, Sequere me.
20 4 Conuersus Petrus videt illum discipulum quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuerat in cœna super pectus eius, & dixerat, Domine, quis est ille qui te prodit?
21 Hunc ergo quum vidisset Petrus, dicit Iesu, Domine, hic autem quid?
22 Dicit ei Iesus, Si velim eum manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere.
23 g Exiit ergo sermo iste inter fratres, discipulum illum non moriturum: sed non dixerat ei Iesus, Non morietur: sed, Si eum velim manere donec veniam, quid ad te?
24 5 Hic est discipulus ille qui de his testatur, & hæc scripsit: & scimus verum esse testimonium eius.
25 Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus, quę si scribantur sigillatim, ne mundum quidem ipsum opinor capturum eos qui scriberentur libros. Amen,

5 Id est, Sequere me. Hebraismus.

7 Ad verbum, Ad te quid ad te, Emphaticôs, quasi diceret, Nihil quicquam ad te pertinet.

8 Ad verbum, Vnum vnum. Respondet Gallica loquutio, *Vn à vn*.

c *Qui perinde possessione* [illegible] *in Oriente, & in* [illegible] *le prolixiores vestibus* [illegible] *est succingi.*
d *Respexit ad illam rationem qua capitales ac vinculis constringuntur, quasi dicat, Nunc te libere cingis, vt proficiscaris quò libuerit, at tempus erit, quum* [illegible] *zona accinges, sed alius te vinculis constringet, vt te pertrahat etiam inuitum.*
e *Non quod* [illegible] *Petrus* [illegible] *voluntate quicquam* [illegible] *leris, quum* [illegible] *gaudium* [illegible] *se è concilio* [illegible] *gru casus fuerit,* [illegible] *quia hæc voluntas* [illegible] *proficiscitur* [illegible] *sed ab illo* [illegible] *Spiritus dono,* [illegible] *repugnantiam quandam indicant.*
f *Qui ex hoc loco colligunt Petrum* [illegible] *se crucifixum,* [illegible] *argumentantur* [illegible] *Christum in* [illegible]

prædicet Petri mortem violentam fore. *Suprà.13.23.* 4 Cauendum ne dum alios circunspicimus quod nobis iniunctum est negligamus. g *Id est, Dimanauit.* 5 Vera est Christi historia, nec hominum curiositati sed saluti, sancto cum delectu perscripta. *Suprà.20.30.*

Finitum est Euangelium sanctum prædicationis Iuchannan Euangelistæ, quod loquutus est Græcè Ephesi.

ACTA SANCTORVM APOSTOLORVM.

CAPVT I.

2 *Continuat Lucas hanc historiam ad suum Euangelium.* 9 *Sublato in cælum Christo,* 10 *Apostoli,* 11 *monentibus angelis,* 12 *reuersi,* 14 *precibus incumbunt.* 15 *Petri oratione,* 18 *Iudæ proditoris loco,* 23 *Matthias eligitur.*

1 SCriptū 1 prius scripsi ô Theophile, de omnibus quæ cœpit Dominus noster Ieschua Christus facere & docere,
2 Vsq; in diem illum in quo assūptus est, postquam mādata dedisset ipsis Apostolis quos elegit in Spiritu sancto:
3 Quibus etiam ostendit seipsum viuentem, postquam passus est, signis multis per dies quadraginta apparens eis, & loquens de regno Dei.
4 Et quum comederet cum eis panem, præcepit eis vt ab Vrischelem non discederent, sed expectarent promissionem Patris, quam *inquit* audiuistis à me.
5 Nam Iuchannan baptizauit aquis: & vos baptizabimini Spiritu sancto, non post dies multos.

1 PRimum 1 quidem librum confeci, Theophile, de a omnibus quę cœpit Iesus & facere & docere:
2 Ad *eum* vsque diem quo quum mandata dedisset Apostolis per Spiritum sanctum, quos elegerat, sursum receptus est:
3 2 Quibus etiam seipsum, postquam ipse passus fuit, exhibuit viuum cum multis b indubitatis signis, per dies quadraginta conspectus ab eis, & dicens quæ ad regnum Dei *spectant*.
4 c Et cum illis conueniens, denuntiauit eis ne abscederent Hierosolymis, sed vt expectarent promissum Patris, Quod *inquit* audistis ex me.
5 Nam Iohannes baptizauit quidem aqua, vos autem baptizabimini d Spiritu sancto istis non multis pòst diebus.

1 Vel, Librum priorem iam antè annotatum est in principio Euangelii Matth.

1 Transitio à Euangelii (id est [illegible] rum & factorum Christi) historia ad [illegible] stolorum acta.
a *Facta Iesu* [illegible] *miracula, &* [illegible] *diuinitatis indices,* [illegible] *nium verum* [illegible] *sanctitas,* [illegible] *libros* [illegible]
2 Ideo Christus statim à resurrectione non ascendit in cœlum, vt [illegible] rectionis [illegible] dem faceret, & Apostolos in doctrina quam audierant [illegible] sens confirmaret.
b *Indubitatis* [illegible] Tecmeria [illegible] necessaria [illegible] *Christum,* [illegible] *resurrexisse,* [illegible] *hæc signa* [illegible] *lare, efficere,* [illegible] *contrectandum* [illegible]

buisse. *Luc.24.40. ioh.14.25.* c *Congregauit eos Dominus, quum dispersi huc & illuc fugissent, vt eos vnà omnes haberet astensionis* [illegible] *stes.* *Matth.3.11. marc.1.8. ioh.1.26. luc.3.16. infrà.2.2. & 11.16. & 19.4.* d *Sub. à Patre, vel à me, vt Pater vel Christus opponatur* [illegible] *hanni, sicut aqua Spiritus sanctus.*

6 [3] Quum igitur illi conuenissent, interroga-
runt eum, dicentes, Domine, num hoc tem-
pore [e] restitues regnum Israeli?
7 Dixit autem ad illos, Non est vestrûm nos-
se tempora siue [f] opportunitates quas Pater
in sua ipsius potestate posuit.
8 Sed recipietis virtutem Spiritus sancti, post-
quam superuenerit in vos: eritisque mihi
testes & in Hierusalem, & in tota Iudæa,
Samariaque, & vsque ad vltimas terras.
9 [4] Et quum hæc dixisset, aspicientibus ipsis
eleuatus est, & nubes susceptum eum ab-
stulit ab oculis eorum.
10 Et quum essent intentis in cœlum oculis
eo proficiscente, ecce, viri duo astiterunt
illis albo vestitu,
11 Qui & dixerunt, Viri Galilæi, quid statis
intuentes in cœlum? hic Iesus qui sursum
receptus est [g] à vobis in cœlum, ita veniet
quemadmodum conspexistis eum proficis-
centem in cœlum.
12 ¶ Tunc reuersi sunt in Hierusalem à mon-
te qui vocatur Olìueti, qui est prope Hieru-
salem, [h] distans itinere Sabbathi.
13 [5] Et quum [i] introissent, ascenderunt in
[k] cœnaculum vbi commorabantur & Pe-
trus & Iacobus, & Iohannes & Andræas,
Philippus & Thomas, Bartholomæus &
Matthæus, Iacobus *filius* Alphæi & Simon
Zelotes, & Iudas Iacobi *frater*.
14 Hi omnes [l] perdurabant [m] concorditer
[n] *in* oratione & deprecatione cum [o] vxori-
bus, & Maria matre Iesu, & cum ipsius [p] fra-
tribus.
15 [6] Et per eos dies assurgens Petrus in me-
dio discipulorum, dixit, (erat autem turba
[q] capitum eodem *loco* quasi centum vi-
ginti)
16 [7] Viri fratres, oportuit impleri Scripturam
hanc, quam prædixit Spiritus sanctus per os
Dauid, de Iuda, qui fuit dux viæ iis qui com-
prehenderunt Iesum.
17 Annumerabatur enim nobiscum, & sorti-
tus erat partem ministerii huius.
18 Is igitur [r] acquisiuit agrum ex mercede
iniustitiæ: & [s] præcipit tus crepuit medius,
& effusa sunt omnia viscera eius.
19 Innotuitque omnibus habitantibus Hie-
rosolymæ: adeò vt vocetur ager ille pro-
pria ipsorum lingua, Aceldama, hoc est a-
ger sanguinis.
20 Scriptum est enim in libro Psalmorum,
Fiat commoratio eius deserta, & non sit
qui habitet in ea. Et [t] Episcopatum eius
accipiat alius.
21 [8] Oportet igitur ex iis viris qui nobiscum
conuenerunt toto tempore quo Dominus
Iesus [v] versatus est inter nos,
22 Exorsus à Baptismo Iohannis, ad eum vs-

6 Illi autem quum essent congregati, inter-
rogauerunt eum, & dixerunt ei, Domine
noster, num restituturus es regnum Isra-
eli?
7 Dixit eis ipse, Non est vestrûm hoc *nempe*
scire tempus aut tempora quæ Pater posuit
in potestate sui ipsius.
8 Sed quum venerit super vos Spiritus san-
ctus, accipietis virtutem, & eritis mihi tes-
tes in Vrischelem, & in vniuersa Iudæa, &
etiam inter Samaritanos, & vsque ad extre-
ma terræ.
9 Et hæc dicens, quum viderent eum, assum-
ptus est: & nubes accepit eum, & occulta-
tus est ab oculis eorum.
10 Quumque intuerentur in cœlum, dum
ipse abiret, inuenti sunt duo homines stan-
tes iuxta eos in vestibus albis:
11 Et dicunt eis, Homines Galilæi, quid sta-
tis vos, & intuemini in cœlum? Hic Ieschua
qui assumptus est è vobis in cœlum ita veni-
et quemadmodum vidistis eum quum ascē-
deret in cœlum.
12 Et postea reuersi sunt in Vrischelem, a
monte qui vocatur *mons* loci oliuarum, qui
est iuxta Vrischelem, & distat ab ea [2] fere
septem stadiis.
13 Et quum ingressi essent, ascenderunt in
cœnaculum illud in quo manserunt Petrus
& Iuchannan, & Iaakub & Andreas, & Phi-
lippus & Thauma, & Natthai & Bar-tulmai,
& Iaakub filius Chalphai, & Schemeun Ze-
lotes, & Iihudah filius Iaakub.
14 Hi omnes pariter seduli erant in oratio-
one vna anima, cum mulieribus & cum Ma-
riam matre Ieschua, & cum fratribus ipsius
Ieschua.
15 Et in illis ipsis diebus surrexit Schemeun
Kipha in medio discipulorum, (erat autem
ibi turba hominum quasi centum & viginti)
ac dixit.
16 Viri fratres, iustum erat vt impleretur
Scriptura ea quam prædixit Spiritus sanctus
per os Dauidis, de Iihudah illo qui fuit dux
illis qui apprehenderunt Jeschua.
17 Quia connumerabatur nobiscum, & erat
ei portio in ministerio hoc.
18 Hic est qui acquisiuit sibi agrum ex mer-
cede peccati: & cecidit super faciem suam
super terram, & [3] diuisus est à medietate
sui; & effusum est vniuersum corpus eius.
19 Et hoc ipsum notum factum est omnibus
iis qui habitant in Vrischelem: & ita voca-
tus est ager ille lingua regionis Chakel de-
mah, cuius interpretatio est, Ager sangui-
nis.
20 Scriptum enim est in libro Psalmorum,
Habitatio eius sit deserta, & inhabitans nō
sit in ea. Et Ministerium eius accipiat alter.
21 Opus est igitur aliquo ex his viris qui fue-
runt nobiscum in illo tempore toto in quo
[4] ingressus est & egressus est inter nos Do-
minus noster Ieschua.
22 Qui incepit à Baptismo Iuchannan vs-

2 Locus obseruatione dignus, ex quo manifestè colligitur, quæ sit apud Hebræos ratio itineris quod sabbatho emetiri ex veterum traditione concessum erat. Hic enim definitur esse stadiorum circiter septem. Stadium autem sciunt omnes 125. passus continere, atque octauam milliaris Italici partem constituere. Disertè itaque Syrus paraphrastes docet iter sabbathi vltra milliare vnum non excedere: quam sententiam Hebræi clariùs etiam explicant atque confirmant in Talmud, in tractatis primo עירובין cap. 4. & Maimoni eodem tractatu & capite, atque autor כל בו cap. 34. vbi magno consensu tradunt spatiū quod emetiri licebat die sabbathi, fuisse bis mille cubitorum. Cubitum autem metiuntur palmis minoribus, quos Græci vocant παλαιστάς, quorum quilibet continet quatuor pollices: sex autem simul, cubitum vnū efficiunt: cubitus passum minorem constituit, qui geometrici pars est media. Vnde necessariò colligitur sabbathi iter duobus quidem mille passibus definiri, sed minoribus, qui milliare vnum duntaxat conficiat, non duo, vt perperam Latini fere interpretes putarunt, qui non obseruarunt discrimen inter minores passus, qui totidem sunt cubiti, & maiores siue geometricos, qui illis duplo sunt longiores.

3 Hoc est, Disruptus est medius & effusum proiectumque iacuit eius corpus.

4 Quasi dicat, Vitam egit, & assiduè conuersatus est. Heb. frequens vt primo Samuelis decimooctauo, versu decimo sexto: & vigesimo nono, versu sexto.

... voluntatis sed euentus ratione. s Significant verba Græca prorsum Iudam prolapsum medium discissum fuisse cum quodam singulari fragore. t Munus & functionem. Dauid quidem hæc scripsit in Doeg regiis armentis præfectum. Solent autem pastorum, ouium & gregis voca... ecclesiasticam administrationem transferri. 8 Apostoli nihil deliberant nisi consulto Dei verbo: deinde quod totius Ecclesiæ in... non nisi conscia Ecclesia exequuntur. v Ad verb. intrauit, & exiuit quod genus dicendi Hebrais indicat functionis publicæ, eiusque labori... ministerium, quum de iis agitur qui in publico munere versantur, Deut. 31, 2, 1 Par. 27. 1.

quo-

que in diem quo assumptus est à nobis, vt
ipse sit nobiscum testis resurrectionis eius.
23 Et statuerunt duos, Iauseph qui vocatur
Bar-Schabbah, qui cognominatus est Iu-
stus, & Mattiah.
24 Et quum orarent, dixerunt, Tu Domine:
nosti quod est in cordibus omnium, osten-
de vnum quem eligis ex his duobus,
25 Vt ipse accipiat portionem ministerii, &
apostolatum à quo separauit se Iihudah, vt
abiret in locum suum.
26 Et iecerunt sortes, & ascendit *sors* ad Mat-
tiah: & connumeratus est cum vndecim A-
postolis.

que diem quo sursum receptus est [x] a nobis,
vnum fieri nobiscum testem resurrectionis
eius.
23 [9] [y] Statuerunt igitur duos, Ioseph vocatũ
Barsaba qui cognominatus est Iustus, &
Matthiam:
24 Et præcantes dixerunt, Tu Domine, qui
corda omnium nosti, ostende vtrum elege-
ris ex his duobus,
25 Vt accipiat [z] sortem ministerii huius & A-
postolatus, à quo [a] aberrauit Iudas, vt abi-
ret in locum suum.
26 [b] Iecerunt igitur sortes eorum: & cecidit
sors super Matthiam, qui communibus [c] cal-
culis allectus est cum vndecim Apostolis.

x *A nostro ...*
9 Apostolos oportuit immediatè à Deo ordinari, ideoque præeuntibus precibus eligitur Matthias sortitione, quæ instar diuinæ vocis esset.
y *Publicè & totius collegii suffragio.*
z *Vt sit ipse consors & particeps huius ministerii.*
a *Decessit sorte, cadit a prolabendo metaphora à via ducta. Vocationes enim Hebrais viarum nomine significantur.*

b *Sortiti sunt coniunctis sortibus.* c *Calculis coniunctis sententiæ olim, siue suffragia declarabantur.*

Caput II.

1 *Apostoli.* 4 *Spiritu sancto repleti.* 8 *Diuersis linguis loquuntur.* 13 *Ebrietatis notam.* 15 *Petrus tollit.* 22 34 *Iesum Messiam esse docet.* 37 *Auditoribus consternatis,* 38 *Pœnitentiam suadet.*

1 ET quum implerentur dies Pentecostes:
quum essent congregati omnes simul:
2 Factus est repente è cœlo sonus tanquam
venti vehementis, & impleta est ea tota do-
mus illa in qua sedentes erant.
3 Et visæ sunt eis linguæ quæ dispertitæ erant
tanquam ignis, & sederunt super vnumquē-
que ex eis.
4 Et repleti sunt omnes Spiritu sancto, & in-
cipiebant loqui [1] diuersis linguis, prout
Spiritus dabat eis eloqui.
5 Erant autem homines qui habitabant in
Vrischelem, [2] qui timebant à Deo, Iudæi
ab omnibus populis qui sunt sub cœlo.
6 Et quando factus est sonus ille, congrega-
tus est totus populus: & conturbatus, eo
quòd audiret [3] vnumquemque ex illis, quòd
loquerentur linguis ipsorum.
7 Stupefacti *autem* erant omnes, & miraban-
tur, dicentes [4] vnus ad alium, Hi omnes
qui loquuntur, nónne ecce Galilæi sunt?
8 Quomodo nos audiuimus vnusquisque lin-
guam suam in qua nati sumus?
9 Parthi & Medi & Elanæi, & qui habitant
[6] inter flumina, Iudæi & Cappadoces, &
qui sunt regionis Ponti & Asiæ,
10 Et qui sunt regionis Phrygiæ, & Pamphy-
liæ, & Aegypti, & regionum Libyæ, qui sunt
vicini Cyrenę, & qui venerunt è Roma, Iu-
dæi & Proselyti,
11 Et qui sunt ex Creta & Arabia: ecce, au-
dimus quòd loquuntur linguis nostris mira-
bilia Dei.
12 Mirabantur autem omnes, & hæsitabant,
dicentes vnus ad alium, [7] Quæ est hęc vo-
luntas?
13 Alii autem deridebant eos, dicentes, Hi
merum biberunt, & inebriati sunt.

1 Ad verb. Lingua, lingua Heb.
2 Id est, Erant religiosi & timentes Deum.
3 Ad verb. Virum virum, Heb.
4 Ad verb. Vnus ad vnum, Heb.
5 Ad verb. Homo homo. Hebraismus paulò ante obseruatus.
6 Id est, In Mesopotamia quæ sita est inter duo flumina, Euphratem & Tigrim. Hebręi addere solent נהרים, ac vocant Syriam duorum fluminum.
7 Id est, Quid hoc sibi vult? Syra phrasis.

1 QVum [1] autem [a] aduenisset dies Pente-
costes, erant [b] omnes concorditer
eodem *loco*.
2 Tum extitit repente è cœlo sonitus tanquã
ruentis flatus violenti, qui repleuit totam
domum vbi erant considentes.
3 Et visæ sunt eis dispertitæ linguę instar ig-
nis *qui* etiam [c] sedit super vnumquenque eo-
rum.
4 Repleti sunt autem omnes Spiritu sancto,
cœperuntque loqui [d] aliis linguis, [e] prout
Spiritus ille dabat eis effari.
5 Erant verò Hierosolymis habitantes Iudæi
viri religiosi, ex omni natione *eorum* [f] qui sub
cœlo *sunt*.
6 Orto autem [g] hoc rumore, conuenit mul-
titudo, & confusa fuit, quòd audiret vnus-
quisque propria lingua sua eos loquentes.
7 Obstupescebant autem omnes ac miraban-
tur, dicentes alii ad alios, Nónne ecce om-
nes isti qui loquuntur, Galilæi sunt?
8 [h] Quomodo igitur nos audimus *eos* sua quis-
que lingua in qua nati sumus?
9 Parthi & Medi, & Elamitæ, & qui incoli-
mus Mesopotamiam, Iudæamque & Cap-
padociam, Pontum, & Asiam,
10 Phrygiam & Pamphyliam, Aegyptum &
partes Libyæ quæ est secundùm Cyrenen,
& aduenæ Romani [i] tum Iudæi tum prose-
lyti:
11 Cretes & Arabes, audimus eos loquentes
nostris linguis magnifica Dei *facta*.
12 [2] Obstupescebant autem omnes, & hæsi-
tabant, dicentes alius ad alium, Quid hoc
rei esse possit?
13 Alii verò [k] cauillantes, dicebant, Vino
dulci pleni sunt *isti*.

1 Apostoli, de maximè solemni, res esset toti mundo perspecta, vno in loco congregati, ... num omnium ... munus, eundem spiritum eandemque fidē esse confitentur, adhibito duplici symbolo, cœlitus designantur, & excellentissimis quibusque Spiritus sancti donis, ac imprimis quidem linguarum extraordinario & necessario dono ... guntur.
a *Ad verb. compleretur, id est, ... atus esset, vt in Luc. 21. Compleri ... cunt Hebræi ... annum, quum præ... dentes exacti sunt. ... autem incohatur ... 25.12. Erit autem ... impleti fuerint ... ginta anni, ... & c. Non enim ... septuagesimum ... sed ipso septuagesimo anno reduxit populum Dominus. Erat autem Pentecostes dies quinquagesimus post Paschatis festum.*
b *Duodecim Apostoli qui fuerunt ... Ecclesiæ quasi ... archa.*
c *Sub igni, vel Spiritus.*
d *Aliis linguis ... cat, quæ diuersæ ... ab ea quæ Apostolis erat familiaris, quod Marcus ... vocat.*
e *Significat Apostolos, nec temerè ... fanaticorum ...*

modò hac modò illa lingua loquutum, sed magnam habuisse auditorum rationem; in summa, nihil dixisse, nisi spiritu sancto linguam moderante. f ... *hyperbole Hebræis familiaris vt Deut. 2 25.* g *Huius facti rumore.* h *Non quòd resonante vna voce, audirentur plures, sed peregrinis lingu... bantur Apostoli illo enim pacto esset magis audientium miraculum, hoc verò dicentium, Nazianz. in Grat de Pent.* i *Iudæorum nomine ... qui origine & religione Iudæi erant, quamuis alibi nati. Proselyti autem erant qui è Paganis, Iudæorum religionem amplectebantur.* 2 Verbum D... alios percellit vt eos ad inquirendã veritatem adigat, alios verò sic redarguit vt suæ ipsorum impudentiæ testes esse cogat. k *Vocab... quod contumeliam irrisionis indicat: Hęc autem irrisio, docet nullum tantum esse miraculum, cui non audeat obtrectare impietas.*

14 Stans autem Petrus cum vndecim, [l] sustulit vocem suam & affatus est eos, dicens, Viri Iudæi, *vosque* omnes qui commoramini Hierosolymis, hoc vobis notum esto, & auribus percipite verba mea.

15 Non enim, vt vos existimatis, isti ebrii sunt, quum sit [m] hora diei tertia:

16 Sed hoc illud est quod dictum est [n] per Prophetam Ioel,

17 [3] Et erit vltimis temporibus, (dicit Deus) effundam ex Spiritu meo in [o] quamuis [p] carnem: & prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ, & iuuenes vestri visiones videbunt, & seniores vestri somnia somniabunt:

18 Et quidem super seruos meos & super ancillas meas, in diebus illis effundam de Spiritu meo, & prophetabunt.

19 Et edam miracula in cœlo sursum, & signa in terra deorsum, sanguinem & ignem & vaporem fumi.

20 [q] Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, priusquam veniat dies ille Domini magnus & illustris.

21 [4] Et futurum est vt quicunque [r] inuocauerit nomen Domini, seruetur.

22 [5] Viri Israelitæ, audite sermones istos: Iesum illum Nazarenum, virum à Deo [s] approbatum apud vos præstantibus factis & miraculis & signis, quę edidit per eum Deus in medio vestri, sicut & ipsi nostis.

23 Hunc *inquam* definito consilio, & [t] prouidentia Dei deditum quum accepissetis, manibus [v] sceleratis *cruci* affixum [x] interemistis.

24 [6] Quem Deus excitauit, solutis [y] doloribus mortis, eo quòd impossibile erat ipsum ab ea retineri.

25 Dauid enim dicit de eo, Prospiciebam Dominum coram me semper, quoniam est mihi ad dextram, ne concutiar.

26 Propterea oblectatum est cor meum, & exultauit lingua mea: atque adeò caro mea requiescet in spe.

27 Quoniam non [z] derelinques animã meam apud inferos: nec sines Sanctum illum tuum sentire corruptionem.

28 [a] Notas mihi fecisti vias vitæ: replebis me iucunditate in tui conspectu.

29 Viri fratres, licet liberè dicere apud vos de Patriarcha Dauid, cum & obiisse & sepultum esse, & monumentum eius esse apud nos ad hunc vsque diem.

30 Propheta igitur quũ esset, & sciret Deum [b] iureiurando sibi iurasse, fore vt ex fructu lumbi ipsius, quod ad carnem attinet, Christum excitaret, *quem* collocaret super eius throno:

31 Præscius loquutus est de resurrectione Christi, non derelictam esse apud inferos animam eius, neque carnem eius sensisse corruptionem.

32 [7] Hunc Iesum excitauit Deus, cuius *rei* omnes nos sumus testes.

14 Et post hęc surrexit Schemeun Kipha cum vndecim Apostolis, & extulit vocem suam, ac dixit eis, Homines Iudæi, & omnes qui habitatis in Vrischelem, hoc notum sit vobis, & attendite sermones meos.

15 Non enim, sicut vos putatis, hi ebrii sunt: nam ecce, vsque nunc tertia est hora.

16 Sed hoc est quod dictum est in Iuil Propheta,

17 Erit in diebus postremis, (dicit Deus) effundam Spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri & filiæ vestræ, & iuuenes vestri visiones videbunt, & seniores vestri somnia somniabunt.

18 Et super seruos meos & super ancillas meas effundam Spiritum meum in diebus illis, & prophetabunt.

19 Et dabo signa in cœlo, & prodigia super terram, sanguinem & ignem, & vaporem fumi.

20 Sol mutabitur in caliginem, & luna in sanguinem, priusquam veniat dies Domini magnus & formidabilis.

21 Et erit, omnis qui inuocauerit nomen Domini, [8] seruabitur.

22 Homines filii Israiel, audite sermones hos: Ieschua Natzarenum, hominem [9] qui a Deo conspectus est apud vos virtutibus & prodigiis quæ Deus fecit in medio vestri [10] per manum eius, sicut vos nostis:

23 Hunc *inquam*, qui segregatus erat ad hoc per prouidentiam & voluntatem Dei, tradidistis in manus improborum, & crucifixistis ac interfecistis.

24 Deus autem excitauit eum, & soluit [11] dolores sepulchri quia impossibile erat vt detineretur in ipso sepulchro.

25 Dauid enim dixit de eo, Ab initio fui spectans Dominum meum in omni tempore: quoniam ad dexteram meam est vt non commouear.

26 Propterea lætatum est cor meum & exultauit [12] gloria mea, & etiam corpus meum habitabit in spe.

27 Quoniam non relicturus es animam meam in sepulchro, nec traditurus es benignum tuum vt [13] videat corruptionem.

28 Manifestasti mihi viam vitæ: replebis me iucunditate cum vultu tuo.

29 Homines fratres, permittitur dicere apertè apud vos de patriarcha Dauid, quòd mortuus est, & etiam sepultus est, & locus sepulturæ eius est apud nos vsque in hunc diem.

30 Propheta enim erat, & sciebat quòd iuramentum iurasset sibi Deus, De fructibus ventris tui sedere faciam super thronum tuum.

31 Et [14] antè vidit, & loquutus est de resurrectione Christi, quòd non sit derelictus in sepulchro, vt etiam corpus eius [15] viderit corruptionem.

32 Hunc Ieschua suscitauit Deus, & nos omnes testes eius sumus.

8 Ad verb. Viuet. Hebraismus.

9 Id est, Quem vos experiētia didicistis virum esse à Deo vobis datum.

10 Id est, Opera eius. Tritus Hebraismus.

11 Puncta vocalia huius nominis in Syro textu hanc interpretationem postulant: quia paraphrastes bona fide Lucam reddidit. Cęterùm Græci, quos Lucas sequitur, diuersa puncta quæ in Hebræo leguntur, non obseruarunt. Tunc enim vocem quæ 2. Sam. 22. & & Psalm. 18. 6. legitur, & ad quam Euangelista alludit, vertissent Vincula.

12 ותשבוחתי Quæ vox respondet Hebrææ כבודי, pro qua Græcus habet ἡ γλῶσσά μου id est Lingua mea: quia translationem nominis Hebraici כבוד explicat ex Hebræorum etiam interpretum sensu. Vide Psalm. 16. 7.

13 Id est, Obnoxius sit corruptioni. Hebraismus.

14 Id est, Præcognouit.

15 Id est, Obnoxius corruptioni fuerit. Hebraismus vt suprà.

6 Christus (sicut prædixerat Dauid) non modò resurrexit, sed etiam in ipso sepulchro ab omni corruptione fuit immunis.

y *Mors dolorum corporis, & animi plena: itaque cùm mors videretur esse ipsorum dolorum victoria ac imperium, Christus meritò dicitur hos dolores superasse, quum mortuus mortem vicit, in æternum cum Patre victurus.* Psalm. 16. 8. z *Non permittes me permanere in sepul.*

a *Aditũ mihi ad verã vitam patefecisti.* 2 Reg. 2. 10. infr. 13. 36. b *Solenni formula iurasset.* Psa. 132. 11. Psa. 16. 10. infr. 13. 36.

7 Iesum Christũ esse Regem æternũ designatũ testatur Petrus, & ex ipsius Spiritus sancti donis palã conuincit, addito Dauidis testimonio.

33 Et ipse est qui per dexteram Dei exaltatus est, & accepit à Patre promissionem quæ *fuerat* de Spiritu sancto, & effudit donum hoc, quod ecce vos videtis & auditis.
34 Nequaquam enim Dauid ascendit in cœlum: nam ipse dicit, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextera mea,
35 Donec posuero inimicos tuos scabellum pedibus tuis.
36 Verè igitur sciat tota Domus Isiraiel, quòd Dominum & Christum fecerit eum Deus, hunc inquam Ieschua quem vos crucifixistis.
37 Et quum audiuissent hæc, compuncti sunt in corde suo: & dixerunt Schemeun & reliquis Apostolis, Quid faciemus fratres?
38 Dixit eis Schemeun, Conuertimini, & baptizemini [16] vnusquisque vestrûm in remissionem peccatorum: & accipietis donum Spiritus sancti.
39 Vobis enim facta est promissio & filiis vestris, ac omnibus iis qui longè sunt quos ipse Deus vocauerit.
40 Et sermonibus aliis pluribus [17] testabatur eis, & petebat ab eis, quum diceret, Seruate vos a generatione hac praua.
41 Et quidam ex eis promptè acceperunt sermonem eius, ac crediderunt, baptizatique sunt: & additi sunt in illo die quasi tria millia animarum.
42 Et perseuerantes erant in doctrina Apostolorum, & communicabant in precatione & in fractione eucharistiæ.
43 Et factus est timor in omni anima. Et signa multa & prodigia fiebant per manum Apostolorum in Vrischelem.
44 Et omnes qui crediderant, simul erant: & quicquid erat eis, communitatis erat.
45 Et illi quibus erat possessio *aliqua*, vendebant eam, & diuidebant [18] vnicuique prout necessarium erat.
46 Et quotidie perseuerabant in templo vna anima: & domi frangebant portionem, & capiebant cibum exultantes, & in puritate cordis sui.
47 Laudantes Deum, traditi [19] in fauorem coram vniuerso populo. Et Dominus noster addebat quotidie illis, eos [20] qui salui fiebant in cœtu.

16 Ad verbũ, Homo homo ex vobis. Hebraismus.

17 Hortabatur eos, exponens quid ab eis requireretur vt facerent.

18 Ad verb. Homini homini. Hebraismus.

19 Ad verb. In intimos & viscerales, vt ita dicam, fauores Hebraismus. Vide 1. Reg. 8. 56. Genes. 1. 30. Nehem. 1. 2. quasi dicat, Deum laudabant qui eis gratiam conciliasset apud vniuersum populum.

20 Ad verbũ, Qui viuificabantur. Hebraismus sępe obseruatus.

33 Itaque [c] dextera Dei euectus, & promissum Spiritum sanctum adeptus à Patre, effudit hoc quod vos nunc spectatis & auditis.
34 Neque enim Dauid ascendit in cœlos: sed dicit ipse, Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meam,
35 Vsquedum [d] ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.
36 Certò sciat ergo tota domus Israel, hunc esse [e] factum à Deo Dominum & Christum: hunc *inquam* Iesum quem vos crucifixistis.
37 *His* autem auditis compuncti sunt corde, & dixerunt ad Petrum ac reliquos Apostolos, Quid faciemus viri fratres?
38 [8] Petrus autem ait ad eos, Resipiscite, & baptizetur vnusquisque vestrûm in nomen Iesu Christi, in remissionem peccatorum: & accipietis donum Spiritus sancti.
39 Vobis enim *facta est* [f] promissio, & liberis vestris, & omnibus post longè futuris, quoscunq; videlicet aduocauerit Dominus Deus noster.
40 [9] Aliisque sermonibus plurimis [g] obtestabatur, & exhortabatur *eos*, dicens, Seruamini ex natione ista praua.
41 [10] Qui ergo libenter exceperunt sermonem eius, baptizati sunt: & addita sunt *Ecclesiæ* die illo capita quasi ter mille.
42 [11] Erantque perdurantes in doctrina Apostolorum & [h] communicatione, & [i] fractione panis, & precibus.
43 [12] Obortus est autem omnibus timor, multaque miracula & signa per Apostolos fiebant.
44 [13] Omnes autem qui credebãt, erant [k] eôdem *loci*, & habebant omnia communia:
45 Et possessiones ac facultates vendebant, & dispertiebant ea omnibus, prout cuique opus erat.
46 [14] Et quotidie perdurantes concorditer in templo, [l] ac frangentes domatim panem, capiebant cibum cum exultatione & simplicitate cordis.
47 Laudantes Deum, & [m] habentes gratiam apud totum populum. Dominus autem addebat quotidie Ecclesiæ qui salui fierent.

c *Virtute & potentia Dei.* Psal. 110. 1.
d *Hebrais. ponendo & efficiam.*
e *Idest, Constituitum, & in summa dignitatem euectum; vt quos dicatur ... potens imperator factus. Nam Christus ... etiam hoc loco ... à Deo vocatum & ... gnatum declarat, vt norint Iudæi ... ideo ... vere ... tandem ... sicerendi ... loco ... non ... dignitatem ... in quam ... Apostolus ... & 4. 10. ... & 10.*
8 Resipiscentia & remissio peccatorum in Christo sunt dona Euangelii ... de nostra libera ... pita. Obedientia ... tis ex promissis ... bus per fidem ... hensis & per ... mum, qui cum ... lancta Spiritus virtus in ... gnantur.
f *Gratuitam ... donum ... gelii doctrina.*
9 In doctrina ... aggregatur Ecclesia ... qui sese ab impiis ... gregat.
g *Dei interposita autoritate.*
10 Insigni ... tis Spiritus ... emplum. Non ... zantur autem ... nisi fidem ...
11 Vera Ecclesiæ signa sunt, doctrina Apostolica, ... tis officia, ... torum administra... pura, & vera ... tio communis.
h *Facultatum ... omnium ... ficiorum, vt ...*

plicat i *Vtebantur Hebræi spissis minus panibus, itaque potius frangebantur, quàm cultris secarentur: sic per fractionem panis conuiuium ... tusion intellexeruat, atque adeò conuiuia quæ celebrare solent. Cum autem Agapas celebrarent, sacram etiam Domini Cœnam soliti erant vsurpare, ... quam iam tum temporis irrepserant corruptelæ, quas emendat Paulus.* 1. Cor. 11. 12 Dominus quoties expedit, extraneorum rabiem ... vt Ecclesia plantari & recreari possit. 13 Charitas efficit omnia communia, quod ad vsum quidem attinet, pro necessitatibus ... k *Vel simul vt infrà. 3. 1. Ita enim communes Ecclesiæ cœtus significantur, cum mutua in eandem doctrinam consensione & summa ... concordia.* 14 Fideles initio non tantùm ad audiendum verbum, sed etiam ad capiendum cibum magno cum fructu conue... l *Id est vescentes.* m *Id est, Grati & accepti toti populo.*

Caput III.

1 *Petrus cum Johanne in templum ascendens,* 2 *claudum sanat.* 9 *Populo ad miraculum cõcurrenti,* 12 *salutis mysteriũ per Christum exponit,* 14 *ingratitudinem eorum accusans,* 16 & *pœnitentiam ab illis requirens.*

1 ET factum est vt quũ ascenderent Schemeun Kipha & Iuchãnan simul in templum in tempore precationis nonæ horæ.

1 CÆterùm [1] Petrus & Iohannes simul ascendebant in templum, [a] sub horam precationis *nempe* nonam:

1 Christus ... dum quẽdam ... hominem ... nibus, loco & ... celebri per manus Apostolorum ... partim eos qui crediderant confirmat, partim alios crediturosvocat. a *Hora nona fuit precationi consecrata, nempe sacrificio vespertino, ... que tamen Apostoli ad sacrificium conueniebant, quum scirent verum illum Agnum qui tollit peccata mundi, suo sacrificio legis vmbras ... aderant potius vt hoc ipsum docerent, nempe id esse reipsa exhibitum quod ceremoniæ legis adumbrarant. Neque tamen dubium est quin sese qua... fieri potuit, legis ceremoniis accommodarint, tantisper dum infirmos ac rudes Christo lucrifacerent.*

2 Quidam

2 Quidam autem vir claudus ab vtero matris
suæ portabatur: quem ponebant quotidie
ad portam templi quæ dicitur Speciosa, vt
peteret eleemosynam ab iis qui ingredie-
bantur in templum.

3 Is quum vidisset Petrum ac Iohannem in-
gressuros in templum, rogauit vt eleemosy-
nam acciperet.

4 Intentis autem in eum oculis, Petrus cum
Iohanne dixit, Aspice ad nos.

5 Ille igitur [b] attendebat eos, sperans se ali-
quid ab eis accepturum.

6 Petrus autem dixit, Argentum & aurum
non est mihi: quod autem habeo, hoc tibi
do: In nomine Iesu Christi Nazareni surge
& ambula.

7 Et prehensa manu eius dextera, erexit *e-
um*: illico verò confirmati sunt pedes ipsius
ac maleoli.

8 Et exiliens stetit, & ambulauit: & ingres-
sus est cum eis in templum, ambulans & sa-
liens & laudans Deum.

9 Viditque eum totus populus ambulantem
& laudantem Deum.

10 Et tum agnouerunt illum esse qui ad *peten-
dam* eleemosynam sedebat ad Speciosam
portam templi: & impleti sunt pauore &
stupore super eo quod ei contigerat.

11 Quum autem claudus ille qui sanatus fue-
rat [c] teneret Petrum & Iohannem, cucurrit
totus populus ad eos in porticum qui appel-
latur Solomonis, expauefactus.

12 [a] Quo viso, Petrus respondit populo, Vi-
ri Israelitæ, quid miramini super hoc, aut
quid intentos oculos in nos habetis, quasi
propria vi aut pietate effecerimus vt hic am-
bularet?

13 Deus ille Abraham & Isaac & Iacob, De-
us *inquam*, Patrum nostrorum glorificauit
Filium suum Iesum, quem vos prodidistis
& abnegastis in conspectu Pilati, quum ille
iudicasset esse absoluendum.

14 Vos autem sanctum illum & iustum abne-
gastis, & postulastis homicidam condonari
vobis.

15 [d] Principem autem vitæ trucidastis, quem
Deus excitauit à mortuis: cuius *rei* nos te-
stes sumus.

16 Et per fidem in nomen ipsius, hunc quem
conspicitis ac nostis, confirmauit nomen
ipsius: [e] fides inquam quæ per ipsum *est*, de-
dit isti integritatem hanc coram omnibus
vobis.

17 Sed nunc, fratres, scio vos per ignoranti-
am *ista* fecisse, sicut & primores vestros.

18 Deus autem quæ pronuntiauerat per [f] os
omnium Prophetarum suorum, Christum
suum perpessurum, ita impleuit.

19 [5] Resipiscite igitur, & conuertimini, vt
deleantur peccata vestra, [g] postquam vene-
rint tempora refrigerationis à conspectu
Domini.

20 Et miserit prænuntiatum vobis Iesum Chri-
stum:

21 Quem oportet quidem [h] cœlo capi, vsque
ad tempora restitutionis omnium, quæ

---

2 Et ecce, homo quidam claudus ex vtero
matris suæ, quem ferebant viri illi qui soli-
ti erant, afferentes & ponentes eum in por-
ta templi quæ vocatur Speciosa, vt esset pe-
tens [1] eleemosynam ab iis qui ingredieban-
tur templum. — 1 Cor eleemosyna dicatur iustitia declaratū est Lucæ 11.

3 Is quum vidisset Schemeun & Iuchannan,
quòd ingrederentur in templum, petebat
ab eis vt darent sibi eleemosynam.

4 Et intuiti sunt eum Schemeun & Iuchānan:
ac dixerunt ei, Intuere in nos.

5 Ille autem intuitus est in eos, quum spera-
ret accipere ab eis aliquid.

6 Dixit ei Schemeun, Aurum & argentum
non est mihi: sed id quod est mihi, do tibi.
In nomine Domini nostri Ieschua Christi
Natzaræi surge, ambula.

7 Et apprehendit eum manu sua dextera, &
erexit eum: & eadem hora confirmati sunt
pedes eius & calcanei eius.

8 Et exiliens surrexit, & ambulauit: ac ingres-
sus est cum eis in templum, ambulans & ex-
iliens, & laudans Deum.

9 Et vidit eum totus populus ambulantem, &
laudantem Deum.

10 *Et* agnouerunt quòd is esset ille mendicus
qui sedebat quotidie, & petebat eleemosy-
nam ad portam quæ vocatur Speciosa, &
repleti sunt admiratione, & stupore super
eo quod factum fuerat.

11 Et quum teneret Schemeun & Iuchan-
nan, accurrit totus populus stupefactus, ad
eos ad porticum quæ vocatur Schelimun.

12 Quumque videret Schemeun, respondit
& dixit eis, Homines, filii Israeli quid mi-
ramini super hoc? Aut in nos quid intuemi-
ni, quasi quòd ipsum virtute nostra aut po-
testate nostra fecerimus vt ambularet hic?

13 Deus ipse Abraham & Ischak & Iaukub,
Deus patrum nostrorum, glorificauit Filium
suum Ieschua, quem vos prodidistis, & ab-
negastis eum ante faciem Pilati, quum ille
[2] iustificasset vt soluerent eum. — 2 Id est, iustum pronuntiasset.

14 Vos autem sanctum & iustum negastis, &
petiistis hominem homicidam vt daretur
vobis.

15 Illum autem principem vitę interfecistis,
quem excitauit Deus [3] a mortuis: & nos — 3 Ad verb. De inter mortuos vt Gallice. *D'entre les morts*
omnes testes eius sumus.

16 Et per fidem nominis sui, hunc quem vi-
detis & agnoscitis, ipse confirmauit & sana-
uit: & fides quæ est in eum, dedit illi hanc
sanitatem coram omnibus vobis.

17 Sed nunc fratres mei, noui quòd per erro-
rem fecistis hoc, sicut fecerunt principes
vestri.

18 Et Deus, secundum quod prius promul-
gauit per os omnium prophetarum, quòd
passurus esset Christus eius, impleuit ita.

19 Resipiscite igitur, & conuertimini, vt [4] de-
leantur peccata vestra:

20 Et eueniant vobis tempora tranquilitatis
à conspectu faciei Domini, ac mittat vobis
illum qui præparatus erat vobis, Ieschua
Christum. — 4 Sumptum verbum à rationariis qui dissoluta nomina inducto calamo expungunt.

21 Quem oportet cœlos excipere vsque ad
complementum temporum omnium eorum
quæ

quæ loquutus est Deus per os prophetarum
sanctorum suorum qui à seculo *fuerunt.*
22 Musche enim dixit, Prophetam excita-
bit vobis Dominus ex fratribus vestris sicut
me: eum audite in omnibus quæ loquetur
vobiscum.
23 Et erit, omnis anima quæ non audierit
Prophetam illum, perdetur anima illa de
populo suo.
24 Et Prophetæ omnes qui à tempore Sche-
muil,& ii qui post eum fuerunt,loquuti sunt,
& annuntiauerunt de diebus his.
25 Vos estis filii Prophetarum & pacti quod
posuit Deus Patribus nostris, quum diceret
Abrahamo, In semine tuo benedictionem
consequentur omnes generationes terræ.
26 Vobis prius suscitauit, & misit Deus Fili-
um suum benedicentem vobis, si conuer-
tamini 5 & resipiscatis à prauitatibus ve-
stris.

tempora prædixit Deus per os omnium san-
ctorum suorum à seculo prophetarum.
22 Moses etenim ad patres dixit, i Prophe-
tam suscitabit vobis Dominus Deus vester
ex fratribus vestris, sicut me: audietis eum
in omnibus quæ loquutus fuerit vobis.
23 Futurum est autem vt quisquis non auscul-
tarit Prophetam illum, k disperdatur è po-
pulo.
24 Sed & omnes Prophetæ à l Samuele & iis
qui deinceps *sequuti sunt*, quotquot loqu-
ti sunt, etiam prænuntiarunt dies istos.
25 4 Vos estis m filii Prophetarum, & pacti
quod pepigit Deus erga Patres nostros, di-
cens ad Abraham, Et in semine tuo benedi-
ctionem consequentur omnes familiæ ter-
ræ.
26 Vobis primùm Deus n excitatum Filium
suum Iesum misit, qui benediceret vobis v-
noquoque sese auertente à sceleribus suis.

5 Syrus textus impressus habebat ודתובון: sed certum est per errorem literam Daleth positam fuisse pro litera Tau. Errori occasionem dedit vtriusque literæ admodum affinis pronuntiatio. Nos igitur locum restituimus ex manuscripto codice Heyldebergensi.

i *Hęc promissio singularis & tamen cuiusdam Prophetæ.*
k *Expungetur, seu permouetur* [illegible] *populo* [illegible]
l *Quo tempore regnum Israelis constitutum fuit.*
4 Iudęi credentes primogeniti [illegible] Dei.
m *Quibus* [illegible] *aliter fuerunt Prophetæ destinati,* [illegible] *quibuscum fœdus est* [illegible]*citum.*
n *Exhibitum* [illegible] *do, vel excitatum à mortuis,* [illegible] *suum* [illegible]

Caput IIII.

1 *Petrus & Iohannes.* 3 *Capti consilio sistuntur,* 7 & 19 *Christi causam agunt intrepidè.* 24 *Discipuli preces ad Deum fundunt.* 34 *Multi possessiones suas vendunt.* 36 *Inter quos & Barnabas numeratur.*

1 ET quum hos sermones loquerentur ad
populum, surrexerunt contra eos Sa-
cerdotes & Tzadukæi & magistratus
templi:
2 Quum irati essent aduersus eos quòd doce-
rent populum, & prædicarent in Christo
de resurrectione 1 à mortuis.
3 Et iniecerunt in eos manus, & seruarunt
eos in diem posterum, quia propè erat ves-
pera.
4 Et multi qui audiuerunt sermonem, credi-
derunt: & erant numero quasi quinq; mil-
lia virorum.
5 Et die postero congregati sunt magistratus
& seniores & Legisperiti:
6 Et etiam Channan princeps sacerdotum,
& Kaiapha & Iuchannan & Alexander, &
ii qui erant ex genere summorum sacerdo-
tum.
7 Et quum statuissent eos in medio, interro-
gabant eos, Qua virtute aut quo nomine
fecistis hoc?
8 Schemeun Kipha repletus est Spiritu san-
cto, & dixit eis, Magistratus populi & seni-
ores domus Israiel, audite.
9 Si nos hodie iudicamur à vobis pro bono
quod factum filio hominis infirmo, nempe
per quid hic sanatus sit,
10 Hoc notum sit vobis & toti populo Israiel,
quòd in nomine Ieschua Christi Natzaræi,
quem vos crucifixistis, quem suscitauit De-
us 2 à mortuis, per hoc ipsum, ecce, stat co-
ram vobis sanus.
11 Hic est lapis quem reprobastis vos ædifi-
cantes, & ipse factus est in caput anguli.
12 Nec est in homine alio salus: non enim est

1 LOquentibus 1 autem ipsis ad populum,
superuenerunt Sacerdotes & a præfe-
ctus templo & Sadducæi,
2 Molestè ferentes quòd docerent populum,
& annuntiarent in nomine Iesu resurrectio-
nem ex mortuis:
3 Et iniecerunt eis manus, posueruntque eos
in custodiam in posterum diem. Nam iam
erat vespera.
4 Multi verò eorum qui audierant sermonem
crediderunt: b & factus est numerus viro-
rum, quasi quinquies mille.
5 ¶ Factum est autem postero die, vt coge-
rentur c primores eorum & Seniores & Scri-
bæ in Ierusalem:
6 Et Annas Pontifex maximus, & Caiaphas
& Iohannes & Alexander, & quotquot e-
rant d ex genere Pontificio,
7 2 Quum igitur statuissent eos in medio, per-
contati sunt, Qua potestate, aut e quo no-
mine vos hoc fecistis?
8 Tunc Petrus repletus Spiritu sancto dixit e-
is, Primores populi & Seniores Israel,
9 3 Quandoquidem de nobis hodie quæstio
habetur super beneficio in hominem ægro-
tum *collato*, quomodo *videlicet* iste serua-
tus sit,
10 4 Notum sit omnibus vobis, & toti popu-
lo Israel, per nomen Iesu Christi Nazare-
ni, quem vos crucifixistis, quem Deus ex-
citauit à mortuis, per hoc *inquam* istum
adstare in vestro conspectu sanum.
11 f Hic est lapis ille pro nihilo habitus à vo-
bis ædificantibus, qui factus est caput an-
guli:
12 Nec est in alio quoquam salus: nec enim

1 Ad verb. De inter mortuos. Gallicè *D'entre les morts*, vt in superiore capite annotauimus.

2 Ad verb. De inter mortuos vt Gallicè, *D'entre les morts.*

1 Nulli [illegible] diligentiores [illegible] daciores sunt [illegible] siæ hostes, quàm [illegible] se vocant [illegible] tectos: sed quò [illegible] vehementius [illegible] unt constantiùs [illegible] seuerant fideles [illegible] ui Dei.
a *Habebant Iudæi copias* [illegible] *ad templi securitatem & custodiam & præsidium, Mat. 27. 65. His erat præfectus aliquis, qualis fuit Eleazarus Anani pontificis filius,* [illegible]*nis, audax &* [illegible]*bus, quum* [illegible] *fuit bellum Iudaicum* [illegible] *Ioseph. lib. 2.* [illegible] *de4.*
b *Volens* [illegible] *nuere numerum,* [illegible] *erant.*
c *Illi erant qui Sanhedrin constituebant, qui* [illegible] *ex tribu Iuda,* [illegible] *quàm Herodes* [illegible]*lissimè in familia Dauidis fuerant.*
d *Ex quibus pontifices legi* [illegible] *lebant,* [illegible] *annui muneris* [illegible]*one.*
2 In eos qui [illegible] successione [illegible] li (separata [illegible] næ successione) [illegible] rificantes, [illegible] Verbi ministros [illegible] pugnant.
e *Qua* [illegible]*te.*
3 Lupi [illegible] pastorum [illegible] res, nec Dei, [illegible] non se [illegible]

Ecclesiæ, sed suam causam agunt. 4 Is Demum verus est Pastor qui oues docet ab vno Christo pendere, vt qui iam sed mortis victor omne imperium obtineat. f *Locus est, ex Psalmo 118.22. cuius expositionem pete ex Matt. 21.43.*

g aliud nomen est [h] sub cœlo quòd [i] datum
sit inter homines, per quod oporteat nos
seruari.
13 [5] Conspecta verò Petri in dicendo liber-
tate & Iohannis, compertoque homines es-
se illiteratos, & [k] idiotas, admirabantur, &
agnoscebant eos cum Iesu fuisse:
14 Illum verò videntes stantem cum eis qui
sanatus fuerat, nihil poterant contradi-
cere.
15 Iussis autem ipsis extra consilium abire,
[l] conferebant inter se,
16 [6] Dicentes, Quid faciemus hominibus i-
stis? nam conspicuum signum editum esse
per eos, manifestum est omnibus habitan-
tibus in Hierusalem nec possumus negare:
17 Sed ne *id* amplius serpat in populum, mi-
naciter interminetur eis, ne posthac vlli
hominum loquantur in nomine isto.
18 Itaque vocatis ipsis, denuntiarunt ne om-
nino loquerentur vel docerent in nomine
Iesu.
19 [7] Petrus autem & Iohannes respondentes
dixerunt eis, An apud Deum iustum sit vo-
bis potius auscultare quàm Deo, iudicate.
20 Non enim possumus quæ vidimus & audi-
uimus, non loqui.
21 [8] Illi verò, non inuenientes quomodo pu-
nirent eos, additis minis eos dimiserunt,
propter populum: quia omnes glorificabant
Deum super eo quod factum fuerat.
22 Annorum enim erat amplius quadraginta
homo ille in quo editum fuerat signum istud
sanationis.
23 [9] Dimissi autem *illi* venerunt ad suos, &
annuntiauerunt quæ principes Sacerdotum
& seniores ipsis dixerant,
24 [10] Isti verò quum *hæc* audissent, concordi-
ter sustulerunt vocem ad Deum, dixerunt-
que, Domine, tu es Deus ille qui fecisti cœ-
lum & terram, mare, & omnia quæ in eis
sunt:
25 Qui spiritu sancto per os Dauid pueri tui
dixisti, Cur fremuerunt gentes, & populi
meditati sunt inania?
26 Adstiterunt reges terræ, & principes co-
acti sunt simul aduersus Dominum, & Chri-
stum eius.
27 Coacti sunt enim in hac ciuitate verè ad-
uersus sanctum Filium tuum Iesum quem
vnxisti, Herodes & Pontius Pilatus cum
gentibus & [m] populis Israel,
28 [n] Vt facerent quæcunque [o] manus tua &
consilium tuum priùs definierat vt fie-
rent.
29 Nunc igitur Domine, intuere in minas eo-
rum, & da seruis tuis vt cum omni liberta-
te loquantur sermonem tuum,
30 Manu tua à te extensa ad sanandum, sig-
nis & miraculis editis per nomen sancti Filii
tui Iesu.
31 [11] Quum autem precati essent, commotus

nomen aliud cœlo quod datum sit filiis ho-
minis per quòd oporteat seruari.
13 Et quum audiuissent sermonem Scheme-
un & Iuchannan, quòd liberè dixissent il-
lum, considerauerunt quòd non nossent li-
bros, & idiotæ essent: & mirabantur prop-
ter eos, ac agnoscebant eos quòd cum Ie-
schua versati fuerant.
14 Et videbant quòd staret cum eis claudus
ille qui sanatus fuerat: nec poterant quic-
quam dicere contra eos.
15 Tunc præceperunt vt secedere facerent
eos à conuentu eorum. Et dicebant [3] vnus 3 Adver. Vnus ad vnum,
ad alium,
16 Quid faciemus hominibus istis? Ecce e-
nim, signum manifestum quod factum est
per manus eorum, omnibus habitantibus
in Vrischelem innotuit, neque possumus ne-
gare.
17 Sed ne amplius exeat fama hęc, minemur
illis ne rursus loquantur de nomine hoc vlli
ex filiis hominum:
18 Et vocauerunt eos, & præceperunt eis vt
omnino non loquerentur neque docerent
in nomine Ieschua.
19 Responderunt Schemeun Kipha & Iu-
channan, ac dixerunt eis, An iustum sit co-
ram Deo vt vos audiamus potius quàm De-
um, iudicate.
20 Non enim possumus id quod vidimus &
audiuimus, ipsum non loqui.
21 Et minati sunt eis, & dimiserunt eos: non
enim inuenerunt illis causam quam pone-
rent in accusatione illorum, propter po-
pulum. Quisque enim glorificabat Deum
propter id quòd factum fuerat.
22 Natus enim amplius quàm quadraginta
annos erat homo ille in quo factum fuerat
signum sanationis.
23 Et quum dimissi essent, venerunt ad fra-
tres suos, & narrauerunt eis quicquid dix-
erant sacerdotes & seniores.
24 Et illi quum audiuissent, simul sustulerunt
vocem suam ad Deum, & dixerunt, Domi-
ne, tu es Deus qui fecisti cœlum & terram
& maria, & quicquid est in eis.
25 Et tu es qui loquutus es per Spiritum san-
ctum per os Dauidis serui tui, Quare tu-
multuati sunt populi, & gentes meditatæ
sunt inane?
26 Adstiterunt reges terræ & potestatem ha-
bentes, ac consilium inierunt simul ad-
uersus Dominum & aduersus Christum e-
ius.
27 Congregati enim verè sunt in vrbe hac
aduersus sanctum Filium tuum Ieschua, quē
vnxeras, Hiraudis & Pilatus cum gentibus
& cœtu Israiel.
28 Ad faciendum quicquid manus tua & vo-
luntas prius definiuit vt fieret.
29 Et etiam nunc Domine intuere & vide
minas eorum, & da seruis tuis vt liberè præ-
dicent sermonem tuum.
30 Te manum tuam extendente ad sanitates
& ad prodigia quæ fient in nomine filii tui
sancti Ieschua.
31 Et quum orassent & obsecrassent, commo-

tus est locus in quo congregati erant: & repleti sunt omnes Spiritu sancto, & loquebātur liberè sermonem Dei.

32 Erat autem congregationi hominum eorū qui crediderant vna anima & vna mens: & nemo ex eis dicebat de opibus quas possidebat, quòd suæ essent: sed quicquid erat eis, communitatis erat.

33 Et virtute magna testabantur ipsi Apostoli de resurrectione Ieschua Christi: & gratia magna erat cum omnibus ipsis.

34 Et nemo erat inter eos qui egenus esset, illi enim qui possidebant agros & domos, vendebant, & afferebant pretia rei quæ vendebatur:

35 Ac ponebant ad pedes Apostolorum: & dabatur [4] vnicuique secundum id quod opus habebat.

36 Iausepho autem illi qui cognominatus est Bar-nabba ab Apostolis (quod exponitur Filius consolationis) Leuitæ ex regione Cypro,

37 Erat ager: & vendidit eum, & attulit pretium eius, ac posuit ante pedes Apostolorum.

4 Ad verbum Homini homini.

est locus in quo erant coacti. p & repleti sunt omnes Spiritu sancto, & loquuti sunt sermonem Dei cum libertate.

32 [12] Multitudinis autem eorum qui crediderant, q erat cor & anima vna: nec quisquā aliquid eorum quæ habebat, suum esse dicebat, r sed erant eis omnia communia:

33 Et Apostoli magna vi edebant testimonium resurrectionis Domini Iesu: & gratia magna erat super eos omnes.

34 [13] Nullus enim erat egens inter eos, quotquot enim erant possessores agrorum aut domorum, vendentes adferebant pretia eorum quæ vendita fuerant:

35 Et deponebant ad pedes Apostolorum; distribuebatur autem *hoc* singulis f prout cuique opus erat.

36 Ioses ergo qui cognominatus est Barnabas ab Apostolis (quod est si interpreteris, filius consolationis) Leuites, Cyprius genere,

37 Quum haberet agrum, vendidit eum & attulit pecuniam, deposuitque ad pedes Apostolorum.

p *Hoc est, maiore donati sunt fiducia, & certi facti sunt per Spiritum sanctum de exauditione, quam cum eos repletos dicit, notat Spiritus sancti liberalitatem & immensas eius diuitias commendat.*

12 Exemplum veræ Ecclesiæ in qua viget tum in doctrina tum in mutua charitate consensus pastores autem veram doctrinam fortiter & constanter proponunt.

q *Consilium voluntasque, & omnes sensus congruebant.*

r *Hæc communio non erat talis qualem vellent Anabaptistæ, sed sua & propria possessionis manebat in dominorum possessione, vt patet ex sequenti capite.*

13 Vera charitas etiam cum suo dispendio subleuat pauperum inopiam, sed ita vt ritè & ordine omnia administrentur. f *Addit adhibitum fuisse delectum in distributione. Non ergo equalis fuit bonorum partitio, sed moderata dispensatio, ne quis egestate vltra modum premeretur.*

Caput V.

3 Ananias ob fraudem interuersi pretii, 5 exanimis corruit, 10 & Sapphira eius vxor 12 Permulta Apostolorum miracula, 14 Fides propagatur 18 Carceri inclusos Apostolos, 19 Angelus liberat, 26 & quum concilio Sacerdotum sistuntur, 35 Gamalielis consilio morti eximuntur, 40 cæsi deinde, 41 Deum celebrant.

1 Et vir quidam, cuius nomen erat Chanania, cum vxore sua cuius nomen erat Schaphira, vendidit agrum suū.

2 Et tulit de pretio eius, & abscondit consentiente vxore sua, & attulit ex illo argento, & posuit ante pedes Apostolorum.

3 Et dixit ei Schemeun, Channania, quid est quòd sic impleuit Satanah cor tuum, vt mētireris in spiritum sanctum, & absconderes de argento pretii agri?

4 Nónne erat tuus antequam venderetur? & quum venditus est, rursus tu potestatem habebas super pretium eius? Quare posuisti in corde tuo [1] vt faceres voluntatem hanc? Non es mentitus in filios hominum, sed in Deum.

5 Et quum audiret Channania hos sermones, cecidit, & mortuus est. Et factus est timor magnus in omnibus qui audiuerunt.

6 Et surrexerunt illi qui iuuenes erant inter eos, & collegerunt eum, & eductum sepelierunt eum.

7 Et posteaquam [2] essent tres horæ, etiam vxor eius ingressa est nesciens quid factum esset.

8 Dixit ei Schemeun, dic mihi, num hoc pretio vendidistis agrum? Illa autem dixit, Etiam, hoc pretio.

9 Dixit ei Schemeun, Quid pares facti estis in tentando Spiritum Domini? Ecce pedes sepelientium maritum tuum ad ostium, & illi efferent te.

1 Nempe, quod in animo constitutū habebas.

2 Id est, Quum præteriissent tres horæ à morte Chananiæ.

1 Vir [1] autem quidam nomine Ananias, cum Sapphira vxore sua vendidit possessionem:

2 Et [a] interuertit *aliquid* ex pretio conscia etiam vxore sua: allatamque partem aliquā, ad pedes Apostolorum deposuit.

3 Dixit autem Petrus, Anania, cur [b] impleuit Satanas cor tuum vt [c] mentireris *in* Spiritū sanctū, & interuerteres ex pretio istius prædii?

4 Nónne, si seruasses, manebat tibi, & venundatum in tua erat potestate? quid *erat* cur [d] induceres in animum rem istam? non es mentitus hominibus, sed Deo.

5 Audiens autem Ananias hos sermones, cecidit, & exanimatus est: & obortus est timor magnus omnibus qui hæc audiebant.

6 Surgentes verò iuuenes corripuerunt eum, elatumque sepelierunt.

7 Intercessit autem fermè horarum trium interuallum, quum vxor quoque ipsius, nesciens quod factum fuerat, ingressa est:

8 Dixit autem ei Petrus, Dic mihi num tanti prædium vendidistis? Ipsa verò dixit, Etiam, tanti.

9 Petrus autem dixit ei, Quid *est* cur conuenerit inter vos vt [e] tentaretis Spiritum Domini? ecce pedes eorum qui sepelierunt virum tuum, [f] ad ostiū *adsunt*, & efferent te.

1 Contrario exemplis docet Lucas quantum sit malum hypocrisis, præsertim eorum qui sub falsa zeli specie volunt in Ecclesia eminere.

a *Significat hoc verbum callidè quippiam surripere, & quasi efficere ne quippiam ad dominum perueniat, aut ab oculis illius remouere, vt hoc loco Ananias & Sapphira quum hoc prædium Domino consecrassent, postea per sacrilegium partem pretii seruarunt ne in Ecclesiam spectare videretur, quod tamen dissimulabant, ita vt ad sacrilegium etiam accederet imprudentia & hypocrisis.*

b *Prorsus occupauit.*

c *Cùm enim prædium illud consecrassent Ecclesiæ, non dubitarunt partem pretii interuertere, quasi de rebus essent non cum Deo, sed cum hominibus: ideo postea non dubitasse Deum.*

d *Iudicaret consulta & deliberata fraude, & culpa humana admisisti malum diabolicum.*

e *Quasi mala conscientia sibi aliquid totius homines in seipsos sententiam ferunt, & quantum in se est Deum ad iram prouocant, quasi de industria volentes periculum facere an sit ipse omnipotens.* f *Id est, adueniunt.*

10 Illico verò cecidit ad pedes eius, & exa-
nimata est: ingressi autem iuuenes inuene-
runt eam mortuam, & elatam sepelierunt
iuxta virum suum.
11 [a] Et abortus est timor magnus toti Eccle-
siæ, & omnibus qui hæc audiebant.
12 ¶ Per manus autem Apostolorũ edebantur
signa & miracula multa in populo:(& erant
concorditer omnes in porticu Solomonis:)
31 Cæterorum autem nemo audebat ipsis
appropinquare: sed [g] magnificabat eos po-
pulus.
14 Imo verò adiiciebantur qui crederent in
Domino: multitudo videlicet virorum simul
ac mulierum:
15 [h] Adeò vt in plateas efferrent ægrotos, &
ponerent in lectis ac grabbatis, vt venientis
Petri vel vmbra inumbraret aliquem eorũ.
16 Conueniebat autem etiam vulgus vicina-
rum vrbium in Hierusalem, adducens ægro-
tos ac vexatos à spiritibus impuris: qui sana-
bantur omnes.
17 [2] Exurgens autem Pontifex maximus, &
omnes qui cum eo erant (quæ est [i] secta
Sadducæorum) repleti sunt inuidia:
18 Et iniecerunt manus in Apostolos, posue-
runtque eos in custodia publica.
19 [3] Sed Angelus Domini per noctem ape-
ruit fores carceris: eductisque illis, dixit,
20 [4] Ite, & vos sistentes loquimini populo in
templo omnia [k] verba vitæ huius.
21 [5] *Illi* verò quum *hæc* audissent, introierunt
sub diluculum in templum, & docebant. Ad-
ueniens autem Pontifex maximus, & qui
cum eo *erant* conuocauerunt concilium &
vniuersum senatum filiorum Jsrael: mise-
runtque in carcerem vt illi adducerentur.
22 Quum autem venissent ministri, non inue-
nerunt eos in carcere: *quod* reuersi annun-
tiauerunt,
23 Dicentes, carcerem quidem inuenimus
clausum quàm tutissimè, & custodes extra
stantes ante fores: quum aperuissemus au-
tem, neminem intus inuenimus.
24 Vt verò audiuerunt hos sermones, & Pon-
tifex & præfectus templo, & primarii sacer-
dotes, ambigebant de illis quónam hoc e-
uasurum esset.
25 [6] Adueniens autem quidam nuntiauit eis,
Ecce, viri quos conieceratis in carcerem,
stant in templo, & docent populum.
26 [7] Tunc præfectus abiens cum ministris, ad-
duxit eos, non *tamen* per vim. (timebant e-
nim populum ne lapidarentur.)
27 [8] Adductos igitur eos statuerunt in conci-
lio & interrogauit eos Pontifex maximus.
28 Dicens, Nónne [l] etiam atq; etiam denun-
tiauimus vobis ne doceretis nomine isto?
& ecce, repleuistis Hierusalem doctrina ve-
stra, & vultis super nos [m] inducere *effusum*
sanguinem hominis istius.
29 [9] Respondens autem Petrus & Apostoli,
dixerũt, Obedire oportet Deo potius quàm
hominibus.
30 [10] Deus Patrum nostrorum excitauit Jesũ,
quem vos interfecistis suspensum in ligno.

10 Et eadem hora cecidit ante pedes eorum,
& mortua est: & ingressi sunt iuuenes illi ac
inuenerunt eam mortuam: & impositam in
capulum deferentes, sepelierunt eam iuxta
maritum suum.
11 Et factus est timor magnus in toto cœtu,
& in omnibus illis qui audierunt.
12 Et fiebant per manum Apostolorum signa
& prodigia multa in populo: omnesq; con-
gregabantur simul in porticu Schelimun.
13 Et ex aliis nemo audebat vt appropinqua-
ret ad eos, sed magnificabat eos populus.
14 Et magis adiiciebantur illi qui credebant
in Domino, turba virorum ac mulierum.
15 Ita vt in plateas efferrent infirmos iacen-
tes in lectis; vt quum veniret Schemeun sal-
tem vmbra eius tegeret illos.
16 Veniebant autem multi ad eos ex ciuitati-
bus aliis quę sunt circa Vrischelem, afferen-
tes infirmos & eos quibus erant spiritus im-
puri: & sanabantur omnes.
17 Et repletus erat inuidia princeps Sacer-
dotum, & omnes qui erant cum eo, qui e-
rant ex doctrina Tzadukæorum.
18 Et iniecerunt manus in Apostolos, & ap-
prehensos incluserunt eos in carcere.
19 Tunc nocte Angelus Domini aperuit
ianuam carceris, & eduxit eos: ac di-
xit eis.
20 Abite, state in templo, & loquimini popu-
lo omnes sermones hos vitæ.
21 Et egressi sunt tempore auroræ, ingressiq;
sunt in templum, ac docebant. Princeps au-
tem Sacerdotum, & qui cum eo erant, con-
uocauerunt collegas suos & seniores Jsraiel,
& miserunt ad carcerem qui adducerent ip-
sos Apostolos.
22 Et quum eò iuissent, ii qui missi fuerant
ab eis, non inuenerunt illos [3] in carcere: &
reuersi venerunt,
23 Ac dixerunt. Jnuenimus carcerem clau-
sum diligenter, & etiam custodes stantes ad
ianuam: & aperuimus, & neminem inueni-
mus ibi.
24 Et quum audirent hos sermones summi
Sacerdotes & magistratus templi, hæsita-
bant de illis, & cogitabant quidnam esset
hoc.
25 Et veniens quidam notum fecit eis, Illi
viri quos inclusistis in carcere, ecce stant in
templo, & docent populum.
26 Tunc profecti sunt magistratus cum mini-
stris vt adducerent eos non coactè. (time-
bant enim ne lapidaret ipsos populus)
27 Et quum adduxissent eos, statuerunt eos
coram tota congregatione: & incipiebat
princeps Sacerdotum dicere eis,
28 Nónne [4] præcipiendo præcepimus vobis
vt neminem doceretis in nomine hoc? Vos
autem, ecce, repleuistis ipsam Vrischelem
doctrina vestra, & vultis vos inducere super
nos sanguinem hominis huius.
29 Respondit Schemeun cum Apostolis &
dixit eis, Deo oportet obedire potius quàm
filiis hominis.
30 Deus Patrum nostrorum suscitauit Je-
schua, quem vos interfecistis, suspendentes
eum in ligno.

3 Ad verb. In domo inclusorum. Hebraica periphrasis.

4 Id est, Seuerè præcipimus. Ita enim legitur cap. 4. quòd additis minis vetuerint ne amplius de Christo loquerentur. & illa vocum geminatio apud Hebræos, Chaldæos, & Syros ad auxesin facere solet.

 31 Hunc

31 Hunc ipsum statuit Deus principem &
5 seruatorem: & exaltauit eum dextera sua,
vt daret conuersionem & remissionem pec-
catorum Jsraiel.
32 Et nos testes sumus sermonum horum: ac
Spiritus sanctus ipse quem dedit Deus iis
qui credunt in se.
33 Et quum audiuissent hos sermones, dissecа-
bantur ira, & cogitabant interficere eos.
34 Et surrexit quidam ex Pharisæis cuius no-
men erat Gammaliel, doctor legis, & ho-
noratus ab vniuerso populo, & iussit vt edu-
cerent Apostolos foras ad tempus exiguum.
35 Ac dixit illis, Homines filii Jsraiel attendi-
te vobis ipsis, & videte quid oporteat vos
facere de istis viris.
36 Nam ante hoc tempus surrexit Tauda, &
dixit de seipso quòd aliquid esset magni, &
abierunt 6 post eum quasi quadraginti ho-
homines: & ipse interfectus est, & illi qui
abibant post eum, dispersi sunt & facti sunt
7 tanquam nihil.
37 Et surrexit post eum Jihuda Galilæus in
diebus quibus describebantur homines ar-
gento capitationis, & auertit populum mul-
tum post se: & ille mortuus est, & omnes
8 qui abierant post eum, dispersi sunt.
38 Et nunc dico vobis, Abstinete ab istis ho-
minibus, & sinite eos: nam si *ita* sit quòd à
filiis hominis sit hæc cogitatio & hoc opus,
dissoluentur & dissipabuntur:
39 Sin autem ex Deo est, non est facultas in
manibus vestris vt dissipetis ipsum: ne re-
periamini quòd aduersus Deum insurgatis.
Et paruerunt ei:
40 Et vocauerunt Apostolos, & verberaue-
runt eos: & præceperunt eis ne loqueren-
tur in nomine Jeschua ac dimiserunt eos.
41 Et egressi sunt è conspectu eorum, gauden-
tes quòd digni facti essent vt 9 propter no-
men ignominia afficerentur.
42 Nec cessabant quotidie docere in templo
& domi, & euangelizare de Domino nostro
Jeschua Christo.

31 Hunc *inquam* Deus dextra sua euectum
constituit principem ac seruatorem, vt det
resipiscentiam Jsraeli & remissionem pec-
catorum.
32 [11] Et nos sumus ei testes horum quæ dici-
mus: atque etiam Spiritus sanctus, quem
dedit Deus iis qui dicto sunt audientes ipsi.
33 At illi *his* auditis [n] frendebant & consiliũ
inibant eos [o] interimendi.
34 [12] Surgens autem in consilio quidã Phari-
sæus, nomine Gamaliel, Legis doctor, quem
totus populus in pretio habebat, iussit vt
paulisper adducerent foras Apostolos:
35 Et dixit illis, Viri Israelitæ, attendite vo-
bis ipsis quod ad istos homines *attinet*, quid
facturi sitis.
36 [13] Nam ante hæc tempora exortus est
Theudas, dicens [p] se aliquem esse: cui adhę-
sit numerus virorum circiter quadringen-
torum: qui interemptus est, & omnes qui
assensi sunt ei, dissoluti sunt, & ad nihilum
redacti.
37 Post hunc exortus est Judas ille Galilæus
temporibus descriptionis, & auertit popu-
lum multum post se: periit & ille, & omnes
qui assensi fuerant ei, dispersi sunt.
38 Nunc itaque dico vobis, [q] absistite ab ho-
minibus istis, & finite eos: quoniam si est ex
[r] hominibus consilium siue opus hoc, dissol-
uetur illud:
39 Sin ex Deo est, non poteritis dissoluere, &
videte ne etiam cum Deo pugnare compe-
riamini.
40 Assensi sunt autem ei: & quum aduocas-
sent Apostolos, cæsis denuntiarunt ne lo-
querentur in nomine Jesu: & dimiserunt eos.
41 [14] Ipsi ergo gaudentes profecti sunt à con-
spectu concilii, quod digni habiti essent qui
pro nomine Jesu contumelia afficerentur.
42 Et quotidie in [f] templo & domatim non
cessabant docere & Euangelizare Iesum
Christum.

5 Ad verbum, Viuificatorem.

6 Id est, Sequuti sunt eum.

7 Id est, Redacti sunt in nihilum. Hebraismus.

8 Qui sequebantur eum.

9 Sic erat tum in textu Syro impresso tum in manuscripto codice Heydelbergensi. quòd si non sit per errorem positum loco שמה hoc est Nómen eius, exponetur. Propter Deum. nam השם Hebraicè & Syrè שמא, id est, Nomen apud Hebręę & Syræ linguæ scriptores pro Deo frequenter ponitur.

11 Non satis est rectum esse finem, sed etiam pro vocationis ratione ad eum progrediendum est.

n *Significatur animi irati acerba perturbatio, translatione sumpta ab iis qui præ rabie dentibus strident, velut si quis ferrum trahat.*

o *Hoc verò eis iure non licebat, quum capitalia iudicia essent eis adempta. Itaque [illegible] iis iudicio [illegible] aperta vi potius [illegible] mendis cogitabat, [illegible] impediuit Gamaliel.*

12 Christus in [illegible] hostium turba, quoties ita expedit, [illegible] nit causæ suæ patronos.

13 Cauendum [illegible] religionis negotio in primis neque [illegible] ter vocationem, [illegible] prætextu [illegible].

p *Aliquem [illegible].*

q *Dissuadet [illegible] Apostolorũ [illegible] Romanum [illegible] appellandam [illegible] quia nihil [illegible] tientius ferebant, [illegible] Romanorum [illegible] confirmari.*

r *Filiis [illegible] mortalitium.*

14 Verbis [illegible] dis assueti Apostoli, tandem ipsis verberibus assuescunt; [illegible] quidem vteo [illegible] fortiores.

f *Publicè & privatim.*

Caput VI.

1 *Apostoli,* 2 *Diaconos instituunt,* 5 *septem delectos viros:* 8 *inter quos Stephanus fidei plenus,* 11 *captus,* 13 *violatæ Legis Mosis accusatur.*

1 ET in illis diebus, quum multiplicati
essent discipuli, murmurabant Græci
discipuli aduersus Hebræos, quòd con-
temnerentur viduæ eorum in ministerio
quotidiano.
2 Et vocauerunt duodecim Apostoli totam
congregationem discipulorum, & dixerunt
eis, Non est bonum vt relinquamus sermo-
nem Dei, & ministremus mensis.
3 Dispicite igitur fratres mei, & eligite sep-
tem viros ex vobis de quibus sit testimoni-
um, & plenos Spiritu Domini ac sapientia:
& constituemus eos super hoc munere.
4 Et nos erimus seduli in oratione & ministe-
rio sermonis.
5 Et placuit hic sermo coram toto populo:
& elegerunt Stephanum, virum qui plenus
erat fide & Spiritu sancto, & Philippum,

1 CÆterùm [1] per eos dies quum multi-
plicarentur discipuli, ortum est mur-
mur [a] Græcorum aduersus Hebræos,
quòd ipsorum viduæ despicerentur in [b] mi-
nisterio quotidiano.
2 [2] Itaque duodecim illi, aduocata multitu-
dine discipulorum, dixerunt, Non est [c] æ-
quum nos derelicto sermone Dei, ministrare
[d] mensis.
3 [3] Despicite ergo, ô fratres, ex vobis viros
septem, idoneo testimonio ornatos, plenos
Spiritu sancto & sapientia, quos præficia-
mus huic negotio:
4 Nos verò in præcibus & administratione
sermonis perdurabimus.
5 Placuit autem hæc oratio toti præsenti
multitudini: & elegerunt Stephanum, virũ
plenum fide ac Spiritu sancto, & Philippum,

1 Satan foris frustrà oppugnata Ecclesiam, intestina dissensione adoritur. Apostoli verò ex ipso arripiunt optimè constituendæ Ecclesiæ occasionem.

a *Eorum qui ex Græcis Iudæorum [illegible] gionem erant [illegible].*

b *Distributione [illegible] rum necessariorum.*

2 Diuersis [illegible] toribus Apostoli [illegible] nec temere commiscenda docendi Verbi & administrandi Ecclesiastici ærarii munera. Apostoli verò ne diaconos quidem nisi conscia Ecclesia elegerunt.

c *Tale est, vt placere non debeat.* d *Conduxit quamquam mensarum nomine, cætera etiam munera intelligantur, quæ sunt cum illo coniuncta [illegible] ad curam pauperum pertinent.* 5 In diaconis (ne dum in pastoribus) eligendis præeat oportet tum doctrinæ tum morum examen.

& Prochorum, & Nicanorem, & Timonem,
& Parmenam, & Nicolaum proselytum Antiochensem.
6 [4] Quos statuerunt in conspectu Apostolo-
rum: qui quum precati essent, [e] imposue-
runt eis manus.
7 ¶ [5] Itaque sermo Dei crescebat, & valdè
multiplicabatur numerus discipulorum in
Hierusalem: multaque turba Sacerdotum
auscultabat fidei.
8 [6] Stephanus verò plenus [g] fide ac potentia,
edebat miracula & signa magna in populo.
9 [7] Exorti sunt autem [h] è synagoga quæ dici-
tur Libertinorum quidam & Cyrenæorum,
& Alexandrinorum, & eorum qui sunt ex
Cilicia & Asia, altercantes cum Stephano.
10 [8] Sed non potuerunt resistere sapientiæ &
Spiritui per quem loquebatur.
11 Tunc subiecerunt quosdam qui dicerent
se audiuisse eum loquentem verba blasphe-
ma in Mosen & Deum.
12 [9] Commoueruntque plebem & seniores
& Scribas: & eum adorti, correptum ad-
duxerunt in concilium.
13 [10] Stiteruntque falsos testes qui dicerent,
Homo iste non cessat loqui verba blasphe-
ma aduersus locum hunc sanctum & Le-
gem.
14 Audiuimus enim eum quum diceret, Ie-
sum istum Nazarenum destructurum hunc
locum, & mutaturum ritus quos tradidit
nobis Moses.
15 Tunc intentis in eum oculis, omnes qui se-
debant in consilio, [i] viderunt faciem eius
quasi faciem angeli.

& Prochorum, & Nicanorem, & Timonem,
& Parmenam, & Nicolaum proselytum Antiochæum.
6 Hi steterunt coram Apostolis: & quum o-
rassent, posuerunt super eos manum.
7 Et sermo Dei crescebat, & augebatur nu-
merus discipulorum in Vrischelem valdè, &
populus multus ex Iudæis obediebat fidei.
8 Stephanus autem plenus erat gratia & vir-
tute, & faciebat signa & prodigia in po-
pulo.
9 Et surrexerunt quidam è synagoga quæ vo-
catur Libertinu, Cyrenæi & Alexandrini, &
ii *qui erant* ex Cilicia, & ex Asia, & disputa-
bant cum Stephano.
10 Et non poterant consistere contra sapien-
tiam & Spiritum qui loquebatur in eo.
11 Tunc miserunt homines, & instruxerunt
eos vt dicerent, Nos audiuimus eum quod
dixerit sermones blasphemiæ contra Mus-
che & contra Deum.
12 Et commouerunt populum & seniores &
Legisperitos: ac venerunt & insurrexerunt
in eum, & raptum adduxerunt eum in me-
dio congregationis.
13 Et statuerunt testes falsos, qui dicerent,
Iste homo non cessat loqui sermones con-
tra Legem & contra locum hunc sanctum.
14 Nos enim audiuimus eum quòd dixerit,
quòd Ieschua hic Natzaræus soluturus sit
locum hunc, & mutaturus consuetudines
quas tradidit vobis Musche.
15 Et intuiti sunt in eum omnes illi qui sede-
bant in congregatione, & viderunt faciem
eius tanquam faciem Angeli.

...fuerunt Satanę flabella. h *Ex cœtu, & veluti ex gymnasio.* 8 Falsi doctores quia vinci nolunt, à disputationibus ad manife... ...nias conuertuntur, 9 Prima Ecclesiæ Christi anæ cruenta persequutio ex Sacerdotum concilio, suggerentibus Academiarum ..., exorta 10 Exemplum calumniatorum, ex iis quæ bene ac verè dicta sunt falsas conclusiones colligentium. i *Singularem ... speciem fuisse vultus Stephani, his verbis indicatur, in animi securitate, & conscientia bona & causæ fiducia. Orationem ... condecorauit Deus, vt aspectu statim ipso perculleret animos Iudæorum.*

Caput VII.

1 *Stephanus causam dicens, ostendit electos à Deo fuisse Patres.* 20 *Priusquam natus esset Moses.* 47 *Et staret Templum.* 44 *Externos verò omnes ritus ad cœleste exemplar formatos fuisse.* 34 *Stridentes dentibus Iudæi,* 59 *Lapidibus illum obruunt.*

1 Dixit [1] autem Pontifex maximus, Num
hæc ita habent?
2 [2] Ipse verò dixit, Viri fratres & pa-
tres, audite, [a] Deus ille gloriæ visus est pa-
tri nostro Abrahæ quum esset in [b] Mesopo-
tamia, priusquam habitaret in Charram:
3 Et dixit ei, Exi è terra tua, & ex cognati-
one tua, & veni in terram quamcunque in-
dicaro tibi.
4 Tunc exiit è terra Chaldæorum, & habita-
uit in Charrhan. Et illinc, postquam mortu-
us est pater eius, transtulit eum in terram
hanc in qua nunc vos habitatis.
5 Nec dedit ei possessionem in ea, [c] ne ve-
stigium quidem pedis: quamuis [d] pollici-

1 Et interrogauit eum princeps Sacerdo-
tum, Nunquid hęc ita sunt?
2 Ipse verò dixit, Homines fratres &
patres nostri, audite, Deus gloriæ visus est
patri nostro Abraham, quum esset [1] in Me- [1] Ad verb. Inter-
sopotamia, priusquam veniens habitaret in flumina, Videte an-
Charran. notata cap. 2. 9.
3 Et dixit ei, Egredere de terra tua & [2] à fili-
is cognationis tuæ, & veni in terram illam [2] Id est, A locis,
quam ostendam tibi. vbi degunt ii qui ti-
4 Et egressus est tunc Abraham è terra Chal- bi sanguine coniun-
dæorum, & veniens habitauit in Charan. cti sunt.
Et inde quum mortuus esset pater eius, trã-
stulit eum Deus in terram hanc, in qua vos
habitatis hodie.
5 Et non dedit ei hæreditatem in ea, ne lon-
gitudinis quidem pedis: & pollicitus erat

b *Cum posteà ver. 4. dicat Abrahamum exiisse à Chaldæa, palàm est Mesopotamiam ... vicinam Chaldæam continuisse, sic Plinius lib. 6. cap. 27.* c *Ne ... quidem, vt in solo suo posset figere pedem.* d. *Possessionis promissio certa fuit & pertinens ad Abrahamum, tametsi posteritas demum eius ... occupauerit: est autem Synecdoche.*

quod daturus esset eam sibi, vt hæreditario possideret eam, & semini eius, quum non esset ei filius.
6 Et locutus est cum eo Deus, quum diceret ei, Erit semen tuum inquilinum in terra aliena, & seruituti subiicient ipsum, ac malè afficient ipsum quadringentis annis.
7 Et populum cui seruient seruitutem, 3 iudicabo ipsum ego, dicit Deus: & post hæc exibunt, & seruient mihi in loco isto.
8 Et dedit ei pactum circuncisionis, & tunc genuit Ischak, & circuncidit eum die octauo: & Ischak genuit Iaakub, & Iaakub genuit duodecim patres nostros.
9 Et ipsi patres nostri inuiderunt Iauseph, & vendiderunt eum Aegypto: & Deus cum eo erat:
10 Et liberabat eum ab omnibus angustiis suis ac dedit ei gratiam, & sapientiam coram Pareun rege Aegypti: & constituit eum principem super Aegyptum, & super totam domum suam.
11 Et facta est fames & angustia magna in vniuersa Aegypto, & in terra Chanaan: & non erat patribus nostris quo saturarentur.
12 Quumque audiuisset Iaakub quòd esset frumentum in Aegypto, misit patres nostros primùm:
13 Et quum profecti essent secunda vice, notum fecit Iauseph seipsum fratribus suis: & innotuit Pareun cognatio Iauseph.
14 Et misit Iauseph, & venire fecit patrem suum Iaakub, omnemque cognationem suam, erantque numero septuaginta & quinque animæ.
15 Et descendit Iaakub in Aegyptum: ac mortuus est illic ipse & patres nostri.
16 Et translatus est in Sechem, ac positus est in sepulchro quod emerat Abraham argento 4 à filiis Chamur.
17 Et quum adueniret tempus eius rei quam pollicitus fuerat iuramento Deus Abrahamo, creuit populus, & corroboratus est in Aegypto.
18 Donec surgeret rex alius super Aegyptum qui non nouerat Iauseph.
19 Et composuit sese aduersus cognationem nostram, & malè affecit patres nostros, præcepitque vt abiicerentur nati eorum, ne viuerent.
20 Eodem tempore natus est Musche, & dilectus fuit Deo: & educatus est mensibus tribus in domo patris sui.
21 Et quum abiectus esset a populo suo inuenit eum filia Pareun, & educauit eum sibi in filium.
22 Et eruditus est Musche, in omni sapientia Aegyptiorum: eratque diues in sermonibus suis, etiam in factis suis.
23 Quumq; natus 5 esset quadraginta annos, subiit in cor eius vt visitaret fratres suos filios Israiel.
24 Et vidit quendam ex filiis generis sui qui ducebatur coactè: & vltus est eum, 6 & reddidit ei ius, ac interfecit Aegyptũ illum qui iniuriam intulerat ei.
25 Et putabat quòd intelligerent filii Israiel quòd Deus per manum ipsius daret liberationem, & non intellexerunt.
26 Die autem alia visus est ipsis quum con-

3 Id est, Puniam, Condemnabo, Heb.

4 Omittit quod in Græco adscribitur τοῦ συχὲμ: quod eam lectionem tanquam absurdam repudiet, quia constat ex historia, Chamur patrem fuisse Sechem, & non è cõuerso. Sed quod in Græco legitur, commodè potest exponi ex Hebraismo, vt subaudiatur nomen Principis, hoc modo, à filiis Ghamur principis Sechem. Sic enim Hebræi nonnunquã duo propria nomina construunt vt posterius à priore regatur.

5 Ad verbum Filius 40. annorum. Hebraismus tritus.

6 Ad verbum, Et fecit ei iudicium. Hebraismus.

tus esset se illam daturum ei obtinendam, & semini eius post eum, quum non haberet prolem.
6 Loquutus autem est ita Deus, Erit *inquit* semen tuum inquilinum in terra aliena, vbi seruituti subiicietur, & malè accipietur e annis quadringentis.
7 Sed gentem cui seruierint puniam ego, dicit Deus: & post hæc exibunt, & *ipsi* seruient mihi in loco isto.
8 Deditque ei pactum Circuncisionis: & ita *Abraham* genuit Isaac, & circuncidit eum die octauo: Isaac autem *genuit* Iacob, & Iacob duodecim Patriarchas.
9 3 Patriarchæ verò inuidia moti Iosephum vendiderunt *adducendum* in Aegyptum: f sed erat Deus cum eo.
10 Et eruit eum ex omnibus ipsius oppressionibus, deditque ei g gratiam & sapientiam coram Pharaone rege Aegypti, qui constituit eum præfectum Aegypto & toti domui suę.
11 Venit autem fames in vniuersam terram Aegypti & Chanaan, & oppressio magna: & non inueniebant cibos Patres nostri.
12 Quum audisset autem Iacob esse triticum in Aegypto, misit Patres nostros primùm.
13 Et in secunda *profectione* agnitus est Ioseph à fratribus suis, & innotuit Pharaoni genus Ioseph.
13 Missis autem *nuntiis* Ioseph accersiuit patrem suum Iacob, omnemque cognationẽ suam, capitum septuaginta quinque.
15 Descendit ergo Iacob in Aegyptum: obiitque ipse & patres nostri.
16 Qui h translati sunt in Sichem, & positi in monumento quod emerat Abraham pretio argenti à filiis Emmor patris Sichem.
17 Quum autem appropinquaret tempus promissionis à Deo iuratæ Abrahæ, creuit populus & multiplicatus est in Aegypto.
18 Vsquequò exortus est alius rex qui non nouerat Ioseph:
19 Hic i aduersus genus nostrum ingeniosus, malè accepit patres nostros, *adeò* vt exponerent infantes suos ne sobolescerent.
20 Quo tempore natus est Moses, qui fuit k diuinitus venustus: & nutritus fuit tribus mensibus in domo patris sui.
21 Expositum autem illum sustulit filia Pharaonis, & nutriuit eum sibi l pro filio.
22 Et eruditus est Moses omni sapientia Aegyptiorum: eratque potens dictis & factis.
23 Vt verò expletum est ei quadraginta annorum tempus, subiit in cor eius vt inuiseret fratres suos filios Israel.
24 Et quum vidisset quendam affici iniuria, tutatus est, & percusso Aegyto, vindicauit eum qui opprimebatur.
25 Existimabat autem fratres suos intelligere, Deum per manum ipsius dare ipsis salutem: at illi non intellexerunt.
26 Subsequenti verò die visus est ipsis pugnãtibus,

e *Anni quadringenti numerantur ab initio exorti seminis Abrahami, id est, à nato Isaaco: quadringenti autem & triginta anni qui narrantur à Paulo Gal. 3. 17. ab eo tempore quo Abrahamus vna cum patre exiuit ex Vr Chaldæorum.*

3 Stephanus diligenter etiam commemorat Patrum quorundam horrenda scelera, vt Iudæos doceat non temerè acquiescendum esse in Patrum autoritate & exemplis.

f *Heb.* [illegible] *Dei fauor* [illegible] *declaratur.* [illegible] *quos iuuare non* [illegible] *quos ex maximis* [illegible] *periculis* [illegible]

g *Vt* [illegible] *Pharaonis.*

h *Patriarchæ filii Iacob* [illegible] *Iosephi* [illegible] *Ios. 24. 32.*

i *Solerter* [illegible] *aduersus genus nostrum,* [illegible] *bendo vt* [illegible] *tur mares.*

k *Dei beneficio & fauore nascebatur ille puer vt* [illegible] *illius* [illegible]

l *Vice filii.*

tibus,& compulit eos in pacem dicens,Viri, fratres estis vos: cur alii alios iniuria afficitis?

27 Is autem qui iniuria afficiebat proximum, repulit eum dicens, Quis te constituit principem & iudicem super nos?
28 Num tu me vis interimere, quemadmodum interemisti heri Ægyptium?
29 Ad hunc autem sermonem Moses fugit, & factus est aduena in regione Mediam, vbi genuit duos filios.
30 Expletis verò annis quadraginta,visus est ei in deserto montis Sina [m] Angelus Domini in flammeo igne rubi.
31 Moses autem vt conspexit, admiratus est visum: & quum accederet ad hoc considerandum,extitit ad eum vox Domini,*dicentis*,
32 Ego *sum* Deus ille patrum tuorum, Deus Abrahami, & Deus Isaac, & Deus Jacob. Tremefactus autem Moses non audebat considerare.
33 Dixit autem ei Dominus,Solue soleas pedum tuorum: locus enim in quo stas, terra sancta est.
34 Vidi,vidi vexationem populi mei qui *est* in Ægypto,& suspiria eorum audiui,& descendi vt eruam eos: nunc ergo adesdum mittam te in Ægyptum.
35 Hunc Mosen quem abnegauerant dicentes, Quis te constituit principem & iudicē? hunc *inquam* Deus principem & redemptorem misit,[n] ductu Angeli qui visus fuerat ei in rubo.
36 Hic eduxit illos editis miraculis & signis in Ægypto, & in rubro mari, & in deserto, annis quadraginta.
37 [4] Hic est Moses ille qui dixit filiis Jsrael,Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester è fratribus vestris sicut me:audite ipsum.
38 Hic ille est qui conueniente populo in deserto,fuit cum angelo ipsum alloquente in monte Sina, & cum patribus nostris, quiq; excepit viua [o] eloquia quæ nobis traderet.
39 Cui noluerunt auscultare patres nostri,sed repulerunt *eum*, & auersi sunt corde suo in Ægyptum:
40 Dicentes Aharoni, Fac nobis Deos qui præeant nobis. Mosi enim isti qui eduxit nos ex regione Ægypti, nescimus quid contigerit.
41 Et [p] vitulum fecerunt per illos dies,obtuleruntque sacrificium idolo, & oblectarunt sese operibus manuum suarum.
42 Auertit autem *se* Deus, & [q] tradidit eos in seruitutem [r] exercitus cæli: sicut scriptum est in libro Prophetarum, Num victimas & oblationes obtulistis mihi annis quadraginta in deserto,domus Jsrael?
43 Imò [f] baiulastis tabernaculum Moloch,& sidus dei vestri Rempham, quas figuras fecistis vt eas adoraretis: itaque transferam vos trans Babylonem.
44 [5] Tabernaculum [t] testimonii fuit patribus nostris in deserto, prout præceperat is qui dixerat Mosi vt faceret illud secundum exemplar quod viderat.

tenderent [7] vnus cum alio, & suadebat eis vt pacarentur, dicens, Homines, fratres estis, propter quid iniuriam infertis [8] vnus alii?

27 Ille autem qui inferebat iniuriam socio suo, repulit eum à se,ac dixit ei,Quis constituit te super nos principem & Judicem?
28 Num interficere nos quæris, sicut interfecisti heri Ægyptium?
29 Et effugit Musche ad sermonem istum, & factus est aduena in terra Median: & fuerunt ei duo filii.
30 Et quum impleti essent ei illic quadraginta anni, visus est ei in deserto montis Sinai Angelus Domini in igne qui ardebat in rubo.
31 Quumque vidisset Musche,admiratus est visionem: & quum accederet ad eum vt videret,dixit ei Dominus in voce,
32 Ego sum Deus patrum tuorum, Deus Abraham,Ischak & Jaakub; & tremefactus Musche, non audebat intueri in visionem.
33 Et dixit ei Dominus, Solue calceamenta tua ex pedibus tuis: terra enim in qua tu stas, sancta est.
34 [9] Videndo vidi afflictionem populi mei qui est in Ægypto,& gemitus eius audiui,ac descendi vt liberem eos: & nunc veni mittam te in Ægyptum.
35 Hunc Musche quem negauerunt dicentes, Quis constituit te super nos principem & iudicem? hunc ipsum Deus principem & liberatorem misit eis per manus Angeli illius qui visus fuerat ei in rubo.
36 Hic est qui eduxit illos faciēs signa & mirabilia ac prodigia in terra Ægypti,& in mari [10] Suph:& in deserto,annis quadraginta.
37 Hic Musche est qui dixit filiis Jsraiel, Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus ex fratribus vestris sicut me: ipsum audietis.
38 Hic est qui fuit in congregatione in deserto cum Angelo illo qui loquebatur cum eo, & cum patribus nostris in monte Sinai: & idem est qui accepit sermones vitę vt nobis daret.
39 Et noluerunt eum sufferre patres nostri sed deseruerunt eum, & cordibus suis rereuersi sunt in Ægyptum.
40 Quum dicerent Aharoni, Fac nobis deos qui eant ante nos,quia huic Musche qui eduxit nos è terra Ægypti, nescimus quid factum sit.
41 Et fecit eis vitulum in diebus illis: & mactauerunt victimas idolis, & exultabant in opere manuum suarum.
42 Et conuertit se Deus,& tradidit eos vt colerent exercitus cæli:sicut scriptum est [11] in scripto prophetarum, Numquid quadraginta annis in deserto oblationem aut victimā obtulistis mihi filii Jsraiel?
43 Sed sustulistis tabernaculum Malcum, & sidus dei Rephan, imagines quas fecistis vt adoraretis eas:transferam vos vltra Babylonem.
44 Ecce, tabernaculum testimonii Patrum nostrorū in deserto erat,sicut mandauerat is qui loquutus est cū Musche,vt faceret illud secundum similitudinem quam ostendit ei.

7 Ad verbum,Vnus cum vno,Hebraismus.
8 Ad verb,Vnus vni,Hebraismus.

9 Id est,Probè vidi vel Dudum vidi vel perspexi.

10 Quasi dicat, Iuncosum.Alii post Græcos vocant Rubrum.

11 Id est,In libro, vt iam pluribus locis obseruatum est.

...ilium Dei nunc ...quam vocat,ipse ...lium magni consilii ...gelum,& vbi paulò ...demonstrat eum ...Mosi,Ego ...um,ille patrum ...torum &c.

...Ad verbum, ma...qui qui...explicat A...1.&c.10.4. ...liberator ac ...minister ...

...7.8.9.10.11. ...16.1. ...8.13. ...21.

...Apostit Mosen ...legislatore,sed ...ipsius te...probet Le...ius qui p...(nempe in pro...manus,quod ...Christum, prophe...caput fereba...pexisse.

...19.3.

...Logia Græci vo...oracula diuinitus ...oratione solu...

...32.2.

...Quæ superstitio ...Ægyptiaca idolo...apud hos enim ...mirificus vi...cultus habuit ...ac vaccarum ...infignia fu...Herodotus l 2.

...Eos à suo Spiritu ...tradidit Sa...& peruersis cupi...vt seruirent ...

...Per exercitum ...hoc loco non intel...Angelos,sed lu...solem & reliquas ...Deut.17.3.

Amos 5,25.

[f] In humeros vestros ...tulistis.

[5] Fuit quidem e...tabernaculum ...Mose,sed quod ho...reuocaret ad ...exemplar quod ...in monte.

[t] i.Conuentus, in ...videlicet solebant ...conuenire: si...prorsus dissi...ratione hodie Chri...templa vul...Ecclesiæ, id ...congregationes & ...vocari.

...2540.

45 Et illud ipsum tabernaculum etiam 12 inducendo induxerunt Patres nostri cum Jeschua in terram quam dedit eis Deus hæreditate, ex Gentibus illis quas expulit ex cōspectu eorum, & deportatum est vsque ad dies Dauidis.
46 13 Qui inuenit misericordiam in conspectu Dei, & petiit vt inueniret tabernaculum Deo Jaakub.
47 Schelimun autem ædificauit domum.
48 Et excelsus non habitat 14 in opere manuum: sicut dicit Propheta,
49 Cælum mihi thronus meus est, & terra scabellum sub pedibus meis: quámnam ædem ædificabitis mihi ait Dominus? aut quísnam est locus requietis meæ?
50 Nónne, ecce, manus mea fecit hæc omnia?
51 O duri ceruice, & incircuncisi in cordibus suis & in auditu suo: vos omni tempore 15 contra spiritum sanctum stetistis, sicut patres vestri, etiam vos.
52 Quem enim ex prophetis non sunt persequuti ac interfecerunt patres vestri? Eos qui prius declarauerunt de aduentu Justi illius, quem vos prodidistis, & interfecistis eum.
53 Et accepistis legem 16 per mandatum Angeli, & non seruastis eam.
54 Et quum audiuissent hæc, impleti sunt ira in semetipsis, & stridebant dentibus suis contra eum.
55 Et ipse quum plenus esset fide & Spiritu sancto, intuitus est in cælum, & vidit gloriam Dei, & Jeschua stantem à dextera Dei.
56 Ac dixit, Ecce, video cælos apertos, & Filium hominis stantem à dextera Dei.
57 Et clamauerunt voce elata, ac obturauerunt aures suas, & irruerunt omnes in eum.
58 Et apprehensum eiecerunt eum extra vrbem, ac lapidauerunt eum, & ii qui testati sunt in eum, 17 posuerunt vestimenta sua ad pedes adolescentis cuiusdam qui vocabatur Schaul.
59 Et lapidabant ipsum Stephanum orantem & dicentem, Domine noster Jeschua accipe spiritum meum.
60 Et quum posuisset genua, clamauit voce elata, & dixit, Domine noster, ne statuas eis hoc peccatum. Et quum hoc dixisset, obdormiuit.

12 Id est, Omnino induxerunt.
13 Id est, Consequutus est misericordiam à Deo. Hebraismus.
14 Id est, in templis manu factis.
15 Spiritui sancto obstitistis.
16 Ad verbum, Per manum mandati Angeli. Heb. Medianto mandato Angeli.
17 Vt scilicet ad lapidationē se primos expedirent ex Legis præscripto. Deut. 17. 7. Ita furor se in piū zelum transformat, & prætextum captat ex Legis iussione.

45 Quod etiam v acceptum introduxerunt patres nostri cum Jesu in x possessionem gentium, quas expulit Deus y à conspectu patrum nostrorum vsque ad dies Dauid,
46 Qui fuit in gratia apud Deum, petiitque vt inueniret tabernaculum Deo Iacob.
47 6 Solomon autem ædificauit ei ædem.
48 Sed Excelsissimus ille in manufactis templis non habitat: sicut Propheta dicit,
49 Cælum mihi thronus est, terra autem, scabellum pedum meorum. Quam ædem ædificabitis mihi? dicit Dominus: aut quis est locus requietis meæ?
50 Nónne manus mea fecit hæc omnia?
51 7 Duri ceruice, & z incircuncisi corde & auribus, vos semper spiritui sancto obnitimini: sicut patres vestri, *ita* & vos.
52 Quem Prophetarum non sunt persequuti patres vestri? trucidarunt, inquam, eos qui prænuntiarunt aduentum Justi illius, cuius nunc vos proditores & occisores fuistis.
53 Qui accepistis legem a per dispositionem angelorum nec seruastis.
54 8 Audientes autem hæc, frendebant cordibus suis, & stridebant dentibus in eum.
55 9 Quum autem esset plenus spiritu sancto, intentis in cœlum oculis vidit b gloriā Dei, & Jesum adstantem ad dextram Dei.
56 Et ait, Ecce, conspicio cælos apertos, & Filium hominis c adstantem ad dextram Dei.
57 10 Exclamantes autem *illi* voce magna, continuerunt aures suas, & d irruerunt concorditer in eum.
58 Et eiectum eum ex vrbe lapidabant: testes e autem deposuerunt pallia sua ad pedes adolescentis qui vocabatur Saulus.
59 Lapidarunt igitur Stephanum, inuocantem & dicentem, Domine Iesu, suscipe spiritum meum.
60 11 Positis autem genibus, clamauit voce magna, Domine, ne f statuas eis hoc peccatum. Et quum hoc dixisset, g obdormiuit.

v *Per manus tradi tum. Alludit hic Stephanus quod legitur Ios. 3. 14.*
x *Metonymicè intelliguntur regiones quæ à Gentibus obtinebantur.*
y *Quas Deus expulit vt ingrederentur maioribus vestris, cederent harum regionum possessionem.*
2. Sam. 7. 2. psalm. 132 3.
6 Templum quidē à Solomone extructum est, Dei mandato: at non ea conditione, vt maiestas Dei esset in eo inclusa.
1. Reg. 6. 2. 1 para. 17. 12.
Infrà 17. 24.
Esa. 66. 1.
7 Stephanus zelo Dei incensus, tandem etiam suos iudices indicat.
Iere. 9. 26. [illegible]
z *Incircuncisi sunt corde, qui in natura adhuc vitiis [illegible] herent: alioqui certe erant omnes Iudæi circuncisi, duplex enim fuit circuncisio. Vide Paul. Rom.* 2. 28.
Iere. 9. 26. [illegible]
Exod. 19. 2.
a *Angelorum ministerio.*
8 Satan deprehensus, apertius furit.
9 Quo propius mortem accedunt martyres, eo propius Christum intuentes, in cœlum assurgunt.
b *Id est, gloriosum Deum quatenus quidem humanis oculis cerni potest.*
c *Paratum ad se confirmandum in veritatis confessione, & recipiendum ad se.*
10 Zelus tum hypocritarum, tum etiam superstitiosorum tandem in manifestam rabiem exit.
d *Violentus ille fuit impetus: animaduersio enim tunc Iudæis concessa non erat, [illegible] Iacobum fratrem Do-*

pud Pilatum fatentur, dicentes non licere sibi occidere quenquam ideo Ioseph lib. 20 refert ab Anano Sadducæo interfectum fuisse [Do]mini, eoq́ nomine accusatum fuisse apud Albinum præsidem. e *Cautum erat in Lege, vt testes lapidationem auspicarentur, Deut. 17. 7. Quamuis [igi]tur omnia ista per tumultum sint facta & quidem violata præsidis prouinciæ authoritate, voluerunt tamen isti videri nihil agere nisi ex legis diuinæ præ[scri]pto.* 11 Fides & charitas veros Dei seruos ad extremum vsque halitum comitantur. f *Statuendi vocabulo, intelligit firmam ac perennem pe[c]cati imputationem coram Deo, sicut contra dicuntur deleri ac remitti peccata quæ condonantur.* g *Id est, Mortuus est, Vide 1. Thess. 4. 13.*

Caput VIII.

2 *Dum Stephanum lugent pii,* 3 *Saulus Ecclesiam vastat.* 5 *Philippus Samariæ Christum prædicat.* 16 *Simonis magi,* 18 *auaritia damnatur.* 26 *Philippus,* 27 *Eunuchum Æthiopem,* 38 *baptizat.*

1 Schaul autem cupidus erat ac particeps mortis eius: & facta est in illo die persequutio magna aduersus ecclesiam quæ est in Vrischelem: & dispersi sunt omnes per agros Judææ, & etiam inter Samaritanos, præter Apostolos tantum.
2 Et positum in capulum sepelierunt Stephanum homines fideles: & luxerunt propter eum maximè.

1 Saulus 1 autem vltro consenserat in necem eius. Orta est verò per id tempus persequutio magna aduersus Ecclesiam quę *erat* Hierosolymis: & omnes dispersi sunt per regiones Judæę & Samariæ, præter Apostolos.
2 2 Extulerunt a autem vnà Stephanum viri religiosi, feceruntque planctum magnum super eum.

1 Christus hostium rabie ad propagandū regnum suū abutitur.
2 Stephanum mortuum sancti lugent & sepeliunt, singulari fidei & charitatis exemplo: innocat [illegible] nemo.
a *Inter pietatis officia quæ hoc loco recensentur nulla fit mentio [illegible] ditarum reliquiarum.*

3 3 Saulus

3 ³ Saulus verò vastabat Ecclesiam, intrans in singulas domos, & tractos viros ac mulieres, tradebat custodiæ.

4 Illi igitur dispersi peragrabant *regionem* euangelizantes sermonem *Dei*.

5 ⁴ Philippus verò quũ deuenisset in vrbem Samariæ, prædicabat eis Christum.

6 Attendebant autem turbæ concorditer ea quæ à Philippo dicebantur, audientes, & videntes signa quæ edebat.

7 Spiritus enim impuri ex multis qui *eis* tenebantur, exibant, clamantes voce magna: multique paralytici & claudi sanati sunt.

8 Et gaudium magnum fuit in illa vrbe.

9 ¶ ⁵ Vir autem quidam nomine Simon, antea in vrbe illa exercuerat artem ᵇ magicã, & gentem Samariæ ᶜ obstupefecerat, dicens se esse quempiam magnum.

10 Quem attendebant omnes à minimo vsque ad maximum, dicentes, Iste est virtus illa Dei magna.

11 Attendebant autem eum propterea quòd multo tempore magicis artibus eos obstupefecerat.

12 Quum verò credidissent Philippo euangelizanti quæ ad regnum Dei & nomen Iesu Christi *pertinent*, baptizabantur tum viri tum mulieres.

13 ⁶ Simon verò & ipse credidit, & baptizatus perdurabat apud Philippum: & conspiciens signa & virtutes magnas edi, obstupefiebat.

14 ⁷ Quum autem audissent Apostoli qui erant Hierosolymis, Samariam recepisse sermonem Dei, miserunt ad eos Petrum ac Iohannem.

15 Qui quum descendissent, precati sunt pro eis vt acciperent ᵈ Spiritum sanctum.

16 (Nondum enim in quenquam illorum illapsus fuerat, sed baptizati tantùm fuerant in nomine Iesu.)

17 Deinde imposuerunt eis manus, & receperunt *illi* Spiritum sanctum.

18 ⁸ Quum autem conspexisset Simon per impositionem manuum Apostolorum dari Spiritum sanctum, obtulit eis pecunias,

19 Dicens, Date etiam mihi potestatẽ istam, vt cuicunque imposuero manus, recipiat Spiritum sanctum.

20 ⁹ Petrus autem dixit ei, Argentum tuum tecum pereat, qui donum Dei existimaris pecuniis acquiri.

21 Non est tibi pars neque sors in ᵉ hoc negotio: cor enim tuum non est ᶠ rectum in Dei conspectu.

22 ¹⁰ Resipisce igitur ab ista malitia tua, & roga Deum, si fortè remittatur tibi cogitatio cordis tui.

23 Video enim te in ᵍ felle amarissimo, & ʰ nexu iniustitiæ positum.

24 Respondens autem Simon dixit, deprecamini vos pro me apud Dominum, nequid me inuadat *istorum* quæ dixistis.

3 Schaul autem persequebatur Ecclesiam Dei, quum intraret in domos, & trahebat homines & mulieres, & tradebat in domum vinctorum.

4 Et illi qui dispersi fuerant, circuibant, & prædicabant sermonem Dei.

5 Philippus verò descendit in vrbem Samaritanorum, & prædicabat de Christo.

6 Et quum audirent sermonem eius filii hominis qui illic erant, attendebant ei, & acquiescebant omnibus quæ dicebat, quia videbant signa quæ faciebat.

7 Multi enim quos possidebant spiritus impuri, clamabant voce elata, & egrediebantur ab eis: & alii paralytici & claudi sanati sunt.

8 Et gaudiũ magnum factũ est in ea ciuitate.

9 Erat autem illic homo quidam, cuius nomen erat Simun, qui habitauerat in ea ciuitate tempore multo: & suis magicis præstigiis seducebat populum Samaritanorum, quum magnifaceret seipsum, & diceret. Ego sum maximus.

10 Et dediti erant ei omnes magni & tenues, & dicebant, Hic est virtus magna Dei.

11 Et acquiescebant ei, quia tempore multo magicis præstigiis suis dementauerat eos.

12 Quum verò credidissent Philippo qui euangelizabat regnum Dei, in nomine Domini nostri Ieschua Christi, baptizabantur viri & mulieres.

13 Et etiam ipse Simun credidit, ac baptizatus est, & adhærebat ipsi Philippo. Quumque videret signa & virtutes maximas quæ fiebant per manum eius, attonitus fiebat & mirabatur.

14 Et quum audiuissent Apostoli qui erant in Vrischelem quòd recepisset populus Samaritanorum sermonem Dei, miserunt ad eos Schemeun Kipha & Iuchannan.

15 Et descenderunt, ac orauerunt pro eis vt acciperent Spiritum sanctum.

16 ¹ Non fuerat enim super vnum ex eis adhuc: sed tantùm baptizabantur in nomine Domini nostri Ieschua.

17 Tunc imponebant super illos manum, & accipiebant spiritum sanctum.

18 Et quum videret Simun quòd per impositionem manuum Apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis argentum.

19 Dicens, Date mihi quoq; potestatem hanc, vt ille super quem posuero manum, accipiat Spiritum sanctum.

20 Dixit eis Schemeun Kipha, Argentum tuum tecum abeat in perditionem, quia putasti quòd donum Dei ² acquisitione mundi acquiratur.

21 Non est tibi pars neq; sors in fide hac: quia cor tuum non fuit rectum coram Deo.

22 Veruntamen conuertere à malitia tua hac, & deprecare Deum, si fortè remittatur tibi dolus cordis tui.

23 ³ In felle enim amaro, & in vinculis iniquitatis video te esse.

24 Respondit Simun, ac dixit, Deprecamini vos pro me Deum, ne veniat super me aliquid ex his quæ dixistis.

25 Schemeun

¹ Ad verbum, Non enim manserat super vnum, &c. Hebraismus. Ne vel in vnum quidem eorum Spiritus illapsus fuerat. Exempla huius phrasis habes Num. 24. 2. Iudic. 3. 10. & plerisque aliis in locis.

² Id est, Pretio quo res huius mundi corruptibiles acquiruntur.

³ Hebraismus. Vult dicere totum immersum & defixem esse in felle siue veneno amarissimo Quo metaphoricè significatur desperata impietas, lethale animi venenum.

25 Schemeun autem & Iuchannan, quum te-
stificati essent eis, & docuissent sermones
Dei, reuersi sunt Vrischelem, & in pagis
multis Samaritanorum euangelizauerunt.
26 Et loquutus est Angelus Domini cum Phi-
lippo, ac dixit ei, Surge abi ad meridiem,
per viam desertã quæ descendit ab Vrische-
lem in Gaza.
27 Et surgens abiit, & occurrit ei 4 eunu-
chus quidam qui veniebat ex Æthiopia,
præfectus Candacis reginæ Æthiopum,
& ipse præfectus erat super vniuersum the-
saurum eius: & venerat vt adoraret in V-
rischelem.
28 Quumque reuerteretur vt abiret, sedebat
in curru, & legebat Isaiah prophetam.
29 Et dixit Spiritus sanctus Philippo, Accede,
& adiunge te currui.
30 Quumque accessisset, audiuit quòd lege-
ret in Isaiah propheta, & dixit ei, Num in-
telligis tu quod legis?
31 Et ille ait, Quomodo possum intelligere,
nisi quis direxerit me? Et petiit ab ipso Phi-
lippo vt ascenderet & sederet secum.
32 Versiculus autem Scripturæ in quo lege-
bat, est hic, Tanquam agnus ad mactatio-
nem ductus est, & sicut ouis coram tonden-
te siluit, & ita non aperuit os suum 5 in de-
pressione sua.
33 Ex angustia & ex iudicio sublatus est: &
ætatem eius quis enarrabit? quoniam tolli-
tur vita eius à terra.
34 Et dicebat eunuchus ille Philippo, Oro te
de quónam dixit hoc, Propheta? de seipso,
an de quopiam alio?
35 Tum Philippus aperuit os suum, & incæ-
pit ab hac ipsa Scriptura, euangelizans ei
de Domino nostro Ieschua.
36 Et quum pergerent in via, peruenerunt ad
locum quendam in quo erant aquæ. Et ait
eunuchus ille, Ecce aquæ: quod est obsta-
culum quo minus baptizer?
6
38 Et præcepit vt consisteret currus: & de-
scenderunt ambo ad aquas, & baptizauit
Philippus eunuchum illum.
39 Quumque ascenderent ab aquis, Spiritus
Domini rapuit Philippum, & rursus non vi-
dit eum eunuchus ille, sed abibat per viam
suam gaudens.
40 Philippus autem inuentus est in Azoto: &
inde circuibat, & euangelizabat in ciuitati-
bus omnibus, vsquedũ veniret Cæsaream,

4 Vox est מהימנא quæ sonat Fidelem. Hoc nomine à Syris vocantur eunuchi, vide in Matth. 19. 12. Illud tamen addam, hac ratione illos declarare non tam nomine eunuchi vitium notari quàm designari officium.

5 In Syro textu, hæc, In depressione sua, cohærent præcedentibus: ideo ea posui in calce versiculi 32.

6 Totus 37. versus in Syro textu omittitur, nec vlla eius fit inter errata mentio. Quamobrẽ illum è meo tensu textus inserere non sum ausus, præsertim quum in aliquibus Græcis codicibus vetustis similiter omittatur. Spatium tamen vacuum reliqui, numero tantùm versiculi adscripto, vt perturbatio vitaretur, & versiculi Syri textus Græcis in numero respondeant.

25 ¶ Illi igitur testificati, & loquuti sermo-
nem Dei, reuersi sunt Hierosolymam, &
multis vicis Samaritanorum euangeliza-
runt.
26 11 Angelus autem Domini loquutus est
Philippo, dicens, Surge & vade meridiem
versus, ad viam quæ ab Hierusalem descen-
dit Gazam: (quæ via est deserta.)
27 *Is* igitur surgens profectus est: & ecce, qui-
dam Æthiops eunuchus, i dynastes Canda-
ces reginæ Æthiopum, qui præerat vniuer-
sis illius opibus, veneratque adoraturus in
Hierusalem.
28 Reuertebatur sedens in curru suo, lege-
batq; Esaiam Prophetam.
29 Dixit autem Spiritus Philippo, Accede, &
adiunge te ad currum istum.
30 Accurrens autem Philippus audiuit eum
legentem Esaiam Prophetã, & dixit, Nem-
pe intelligis quæ legis?
31 At ille ait, Qui enim possim, nisi quis mihi
k præierit? Et precatus est Philippum vt as-
cenderet, sederetq; secum.
32 12 Locus autem Scripturæ quem legebat,
hic erat, Vt ouis ad mactationem ductus est:
& vt agnus coram suo tonsore mutus, ita
non aperuit os suum.
33 l In ipsius deiectione iudicium eius subla-
tum est: m seculum autem eius quis enarra-
bit? quoniam tollitur è terra vita eius.
34 Respondens autem eunuchus Philippo,
dixit, Rogo te, de quo Propheta hoc dicit?
de seipso, an de alio quopiam?
35 Tum Philippus aperto ore suo, & incipiens
à Scriptura ista, euangelizauit ei Iesum.
36 Quum verò pergerent in via, venerunt ad
quandam aquam: tum ait eunuchus, En a-
quam, quid prohibet me baptizari?
37 13 Dixit verò Philippus, n Si credis ex
toto corde, licet. Respondens autem *ille*
dixit, o Credo Filium Dei esse Iesum Chri-
stum.
38 Iussitque sisti currum: ac descenderunt
ambo in aquam, Philippus simul & eunu-
chus: & *ille* baptizauit eum.
39 Quum autem ascendissent ex aqua, Spiri-
tus Domini rapuit Philippum, nec amplius
vidit eum eunuchus. Pergebat enim in via
sua gaudens.
40 Philippus autem inuentus est Azoti: &
peragrans regionẽ euangelizauit omnibus
vrbibus, vsquedum veniret Cæsaream.

11 Christus gratis vocans quoscunque libuit, Philippo nihil tale cogitante, ad eunuchum imprudentem erudiendum & baptizandum vsus, in Aethiopiam vsq; regni sui limites profert.

i *Opibus & potestate insignis apud Candacem. Candace autem nomen commune erat Reginarũ Aethiopia.*

k *Ad verb. viam ad intelligendum demonstres, vel sis dux itineris.*

12 Arcana Dei prouidentia reguntur etiam quæ maximè videntur fortuita.

l *Heb. veritas hæc E claustro & iudicio assumptus est. Claustri autem nomine intelligit sepulchrum, ipsa adeò mortis vincula: iudicii autẽ, supplicium quo affectus est, & miserabilem illam conditionẽ quã subiit Christus nostra causa Patris iram sustinens.*

m *Quandiu autem ipsum sit duraturum. Nã Christus excitatus ex mortuis amplius non moritur, Rom. 6.*

13 Professio fidei in adultis baptizandis requiritur, & proinde Baptismo non tunc primum in Christum inserimur, sed iam insiti confirmamur.

n *Scriptura totum cor sæpe accipit pro syncero & non fucato cui opponitur cor duplex. Ita non est quòd perfectè credere imaginemur qui ex toto corde credunt, quorum infirma & pusilla fides in eo esse poterit, cum tamen integer erit animus & omnis fictionis purus. Sic accipiendum venit quod Dauid iactat se dilexisse Dominum ex toto corde, Psal. 119. 10.*

o *Summa confessionis necessaria ad Baptismum.*

Caput IX.

1 *Saulus Damascum petens,* 4 *à Domino prosternitur.* 10 *Ananias mittitur.* 18 *vt eum baptizet.* 23 *Iudæorum insidias.* 25 *per murum demissus, euadit.* 33 *Petrus Æneæ paralytico medetur.* 36 *Tabitham defunctam.* 40 *vitæ restituit.*

1 SChaul autem adhuc plenus erat iniuria-
rum, & 1 iræ cruentæ aduersus discipulos
Domini nostri.
2 Et petiit sibi literas à principe Sacerdotũ,

1 Excandescencia cædis.

1 SAulus 1 autem adhuc a spirans minas ac
cædem aduersus discipulos Domini, a-
diit Pontificem maximum:
2 Et petiit ab eo Epistolas *perferendas*

Rom. 9. 3. gal. 1. 13

1 Saulus (qui & Paulus) Christum veluti fugientẽ crudelissimè persequens, in eundem victorem incidit, & singulari diuinæ bonitatis exemplo pro sæuitiæ suæ commerita pœna, non modò in gratiam recipitur, sed etiam Apostolus voce ipsius Domini designatus, Ananiæ ministerio ac testimonio confirmatur. a *Indicatur in Saulo fuisse vehementes impetus minarum de cæde discipulorum.*

Damascum

Damascum ad synagogas, vt si quos inuenis-
set huius [b] sectę tum viros tum mulieres, vin-
ctos duceret Hierosolymam.
3 Quum autem iter faceret, factum est vt ap-
propinquaret Damasco: & repentè circum-
fulsit eum lux è cœlo.
4 Et quum cecidisset in terram, audiuit vocem
dicentem sibi, Saul, Saul, quid me persequе-
ris?
5 Dixit autem, Quis es Domine? Dominus
autem dixit, Ego sum Iesus, quem tu perse-
queris: [c] durum est tibi contra stimulos cal-
citrare.
6 *Is verò* tremens & pauens dixit, Domine,
quid me vis facere? Tum Dominus ad eum,
Surge & ingredere vrbem: & dicetur tibi
quid te oporteat facere.
7 Viri autem illi qui cum Saulo iter faciebãt,
[d] steterunt attoniti, audientes quidem [e] *eius*
vocem, neminem autem videntes.
8 Surrexit autem Saulus è terra: apertisque
oculis suis neminem videbat: itaque manu
ducentes eum introduxerunt Damascum:
9 Vbi fuit tribus diebus, non videns [f] & non
comedit neque bibit.
10 Erat autem quidam discipulus Damasci,
nomine Ananias: ad quem dixit per visum
Dominus, Anania. Et ille ait, Ecce, ego *ad-
sum* Domine.
11 Tum Dominus ad eum, Surge, & profici-
scere in vicum qui vocatur Rectus, & quære
in domo Iudę Saulũ *quendam* nomine [g] Tar-
sensem: eece enim precatur.
12 Et vidit per visum virum Ananiam nomi-
ne, introeuntem, & imponentem sibi ma-
num, vt visum reciperet.
13 Respondit autem Ananias, Domine, audi-
ui ex multis de viro isto, quot malis affecerit
sanctos tuos in Hierusalem.
14 Quinetiam hoc loco habet potestatem à
principibus Sacerdotum, vinciendi omnes
qui inuocant nomen tuum.
15 Dixit autem ad eum Dominus, Proficisce-
re: nam [h] instrumentum electum est mihi
iste vt perferat nomen meum in cõspectum
Gentium, & regum, & filiorum Israel.
16 Ego enim ostendam ei quàm multa opor-
teat ipsum pro nomine meo pati.
17 Abiit igitur Ananias, & introiuit domum
[i] illam, & impositis manibus dixit, Saul fra-
ter, Dominus misit me (Iesus *inquam* qui ap-
paruit tibi in via qua veniebas) vt visum re-
cipias, & implearis Spiritu sancto.
18 Statim autem deciderunt ab oculis eius
quasi squamæ, & visum recepit illico: ac sur-
gens baptizatus est.
19 Quumque cepisset cibum, corroboratus
est. Fuit autem Saulus cum discipulis qui e-
rant Damasci, per dies aliquot.
20 [2] Et statim in synagogis prædicauit Chri-
stum, *nempe* eum esse Filium Dei.
21 Obstupescebant autem omnes qui eum
audiebant, & dicebant, Nónne hic est qui
populatus est in Ierusalem eos qui inuo-
cabant nomen istud? & huc idcircò venit vt

quas redderet in Damasco congregationi,
vt si ita esset vt inueniret [2] qui iter facerent
per hanc viam, viros aut mulieres, vinciens
adduceret eos in Vrischelem.
3 Et quum proficisceretur, ac inciperet per-
uenire Damaschum, repentinò [3] defluxit
super eum lux de cœlo.
4 Et cecidit in terram: & audiuit vocem quæ
dicebat sibi, Schaul, Schaul, quid persequе-
ris me? [4] durum est tibi calcitrare contra
stimulos.
5 Respondit ille, & dixit, Quis es Domine
mi? Et Dominus noster dixit, Sum Ieschua
Natzaræus, quem tu persequeris.
6 Sed surge, ingredere ciuitatem, & ibi dice-
tur tibi de eo quod oporteat te facere.
7 Et viri qui proficiscebantur cum eo in via
stabant attoniti: quia vocem tantùm audie-
bant, nemo autem conspiciebatur eis.
8 Et surrexit Schaul è terra, neque conspicie-
batur quicquam, quum oculi eius aperti es-
sent. Et apprehendentes manus eius, intro-
duxerunt eum Damascum.
9 Et non conspiciebatur ei *quicquam* tribus
diebus: neque comedit neque bibit.
10 Erat autem Damasci discipulus quidam,
cuius nomen erat Channania: & Dominus
dixit ei per visionem, Channania. Et dixit,
Ecce ego, Domine mi.
11 Et Dominus dixit ei, Surge, proficiscere in
vicum qui vocatur rectus, & quære in domo
Iihuda Schaulem qui est ex Tarso ciuitate.
12 [4] Ecce enim quum ipse oraret, vidit per vi-
sionem virum, cuius nomen est Channania,
qui ingrederetur, & poneret ei manum, vt
aperirentur oculi eius.
13 Et dixit Channania, Domine mi audiui ex
multis de homine isto, quot mala intulerit
sanctis tuis in Vrischelem.
14 Et ecce, etiam hic est potestas ei à summis
Sacerdotibus, vt vinciat omnes eos qui in-
uocant nomen tuum.
15 Dixit ei Dominus, Surge, proficiscere, quia
vas est mihi electum vt proferat nomen
meum ad Gentes, & ad regna, & inter filios
Israiel.
16 Ego enim ostendam ei quanta passurus sit
propter nomen meum.
17 Tunc Channania profectus est in domum
ad illum, & imposuit ei manum, ac dixit ei,
Schaul frater mi, Dominus noster Ieschua
misit me (is qui conspectus est tibi in via
quum venires) vt aperiantur oculi tui, & im-
plearis Spiritu sancto.
18 Et eadem hora cecidit ab oculis eius ali-
quid quod simile erat squamæ, & aperti sunt
oculi eius: & surgens baptizatus est.
19 Et accepit cibum, & corroboratus est: fuit-
que aliquot diebus apud discipulos illos
qui erant Damasci.
20 Et eadem hora prædicabat in synagoga
Iudęorum de Ieschua, quòd esset filius Dei.
21 Et stupebant omnes illi qui audiebant eũ,
ac dicebant, Nónne hic est qui persequeba-
tur omnes eos qui inuocabant nomen istud
in Vrischelem? & ecce etiam huc propter
hoc

b Al. verbum, via. [illegible] vocant [illegible] vita [illegible].

c Prouerbium de [illegible] seipsos la[illegible].
Ps. 12.6. [illegible] 15.8. [illegible] 12.2.

d Constiterunt, ita [illegible] nõ possent, [illegible] manerent [illegible] saxa.
e [illegible] sub. Pan[illegible]: nam po[illegible] dicitur, [illegible] audiisse vocẽ [illegible] 22. 9. alii [illegible] in spe[illegible] conci[illegible] audierunt sciliet [illegible], sed non au[illegible] vocem distin[illegible].

f Hic in parte mi[illegible] est. [illegible] Orientales [illegible] tolerãt [illegible] non [illegible] vel [illegible] vel ab[illegible] ne[illegible]. Ergo Paulum [illegible] expauefactũ [illegible] quod [illegible] non gu[illegible].

g Tarsus fuit vrbs [illegible] Anchi[illegible] duas vrbes [illegible] fertur [illegible] extruxisse.

h Vel vas in quo [illegible] nomen [illegible].

i [illegible].

2 Paulus nullo à [illegible] & sanguine pe[illegible] consilio, statim [illegible] sibi com[illegible] aggreditur.

2 Id est, Qui se[-]ctarentur hanc doctrinam & hoc religionis institutum. Notæ sunt Ambulandi & viæ metaphoræ vsitatissimæ apud Hebræos, vt non opus habeant explicatione.

3 Trãslatum verbum id est, Affulsit.

4 In Syro codice huc trãslatus legitur finis versus subsequentis.

4 In Syro textu hanc tanquam Dei verba ad Channaniã leguntur, nec separantur: & ideo in eodem versu omnia collocaui, licet in Græco eorum pars collocetur in calce vndecimi, & ex reliquis duodecimus versus constituatur.

hoc ipsum mittebatur vt vinciens adduce-
ret eos ad summos sacerdotes.
22 Schaul autem supra modum corroboraba-
tur, & conturbabat illos Iudæos qui habita-
bant Damasci, quum ostenderet quòd is es-
set Christus.
23 Et 5 quum multiplicati ei ibi essent dies,
fecerunt contra eum insidias Iudæi, vt in-
terficerent eum.
24 Innotuerunt autem ipsi Schaul insidiæ
quas quærebant facere ei: & custodiebant
portas ciuitatis die ac nocte, vt interficerēt
eum.
25 Tunc posuerunt eum discipuli in sportam,
& dimiserunt eum è muro, nocte.
26 Et profectus est in Vrischelem, & volebat
adiungere se discipulis: & omnes timebant
ab eo, neque credebant ei quòd discipulus
esset.
27 Barnabba autem accepit eum, & adduxit
eum ad Apostolos: & narrauit eis quomodo
in via vidisset Dominum, & quòd ita loquu-
tus esset in nomine Ieschua.
28 6 Et ingrediebatur cum eis atque egredie-
batur in Vrischelem: ac loquebatur in no-
mine Ieschua liberè, disputabatque cum
Iudæis illis qui nouerant Græcè: illi verò
volebant interficere eum.
29 Quumque *id* agnouissent fratres, deduxe-
runt eum nocte Cæsaream, & inde miserunt
eum Tarsum.
30 Cæterum in Ecclesia quæ erat in tota Iu-
dæa & in Galilæa & Samaria, erat pax,
quum ædificaretur 7 & incederet in timore
Dei, & consolatione Spiritus sancti multi-
plicabatur.
31 Et factum est, vt quum circuiret Schemeun
per ciuitates, descenderet etiam ad sanctos
qui habitabant in 8 Lod ciuitate.
32 Et inuenit hominem quendam cuius no-
men Anias, qui decumbebat in lecto, & pa-
ralyticus erat annis octo.
33 Et dixit ei Schemeun, Anias, sanat te Ie-
schua Christus: surge, & sterne lectum tuum.
Et eadem hora surrexit.
34 Et viderunt eum vniuersi qui habitabant
in Lod, & in Saarona, & conuersi sunt ad
Deum.
35 Erat autem discipula quædam in Iuppi ci-
uitate, cuius nomen Tebitha: hæc diues erat
in operibus bonis, 9 & eleemosynis quas fa-
ciebat.
36 Infirmitate autem correpta fuerat in illis
diebus, & mortua est: 10 & lauerunt eam, ac
posuerunt eam in cœnaculo.
37 Et audiuerunt discipuli quòd Schemeun
in Lod esset, ciuitate quæ est iuxta Iuppin,
ac miserunt ad eum viros duos qui peterent
ab eo ne cunctaretur vt veniret ad se.
38 Et surrexit Schemeun, & abiit cum eis.
Quumque venisset, ascendere fecerunt eum
in cœnaculum, & congregatæ adstabant illi
circa eum omnes viduæ flentes: & ostende-
bant ei tunicas & vestes quas dederat eis
Tebitha quum viueret.
39 Schemeun autem eiecit omnes homines
foras, & procidit super genua sua, & orauit:
& conuersus est ad cadauer, ac dixit, Te-

5 Id est, Quum pluribus illis diebus egisset. Vide Gen. 38. 12. vbi similis est phrasis.

6 Hebraismus antè explicatus, Act. 1.

7 Metaphora Hebræa. Id est, Versaretur ac progrederetur.

8 Hebraicè sic dicitur 1. Paralip. 8. 12. vbi narratur à quodam Schemeun extructa in tribu Beniamin.

9 Ad verbum, Iustitiis. Sic perpetuò à paraphraste exponitur.

10 Ritus Iudæorum circa mortuos habes suprà, Marc. 14. 8.

vinctos eos adduceret ad primarios Sacer-
dotes.
22 3 Saulus autem magis inualescebat, & cō-
fundebat Iudæos qui habitabant Damasci,
k collatis testimoniis demonstrans eum esse
Christum.
23 4 Expleto autem multo tempore inierunt
inter se Iudæi consilium illum interimendi.
24 Sed intellectæ sunt Saulo insidiæ eorum.
Adseruabant autem portas die ac nocte, vt
eum interimerent.
25 5 Acceptum igitur eum discipuli nocte
per murum demiserunt, fune summissum in
sporta.
26 6 Quum verò Saulus aduenisset Hieroso-
lymam, tentabat se adiungere discipulis: sed
omnes timebant eum, non credentes eum
esse discipulum.
27 Barnabas autem acceptum eum duxit ad
Apostolos: & narrauit quomodo in via vi-
disset Dominum, qui loquutus esset ei, &
quomodo Damasci liberè loquutus esset in
nomine Iesu.
28 7 Versabatur ergo l cum eis in Hierusalem.
29 Et liberè in nomine Domini Iesu loque-
batur & disceptabat aduersus m Græcos: illi
verò conabantur eum interimere:
30 8 Quod quum cognouissent fratres, dedu-
xerunt eum Cæsaream, & emiserunt Tar-
sum.
31 9 Ecclesiæ igitur per totam Iudæam & Ga-
lilæam & Samariam habebant pacem, &
n ædificabantur, & pergentes *in* timore Do-
mini, & consolatione sancti Spiritus mul-
tiplicabantur.
32 ¶ 10 Factum est autem vt Petrus dum per
omnes pertransiret, ascenderet etiam ad
sanctos qui habitabant Lyddæ.
33 Reperit autem illic quendam nomine Æ-
neam, ab annis iam octo decumbentem in
grabbato, qui erat paralyticus.
34 Et dixit ei Petrus, Ænea, sanat te Iesus
Christus: surge, & sterne tibiipsi. Is autem
statim surrexit.
35 Et viderunt eum omnes qui incolebant
o Lyddam & Sarona, qui conuersi sunt ad
Dominum.
36 11 Ioppæ verò quædam discipula nomine
Tabitha (quæ, si interpreteris, dicitur Ca-
prea.) Hæc erat diues operum bonorum &
eleemosynarum quas præstabat.
37 Factum est autem per illos dies vt ex mor-
bo moreretur: quum lauissent, posuerunt
in cœnaculo.
38 Quum autem Lydda esset prope Ioppen,
discipuli, audito Petrum illic esse, duos vi-
ros miserunt ad eum, rogantes ne cunctare-
tur vsque ad ipsos progredi.
39 Exurgēs igitur Petrus venit cum eis. Quē,
vbi adfuit, duxerunt in cœnaculum: vbi ad-
stiterunt ei omnes viduæ flentes, & osten-
dentes tunicas & vestimenta quæ Dorcas
faciebat, quum vnà cum ipsis esset.
40 Eiectis verò omnibus foras, Petrus p posi-
tis genibus precatus est: & cōuersus ad cor-
pus, dixit, Tabitha surge. Illa verò aperuit
oculos

3 Paulus non pugnat sola authoritate, sed adhibitis prophetarum testimoniis.

k *Collatis Scripturæ locis, vt artifices aliquid compacturi solent singulas partes comparare, vt aliæ aliis ad amussim quadrent.*

4 Paulo ipsi tandem crux subeunda proponitur, sed ita vt procul tantum ostendatur.

5 Hostiū insidias & conatus sua vocatione vitiare nihil prohibet.

6 Non temerè alium quiuis se bonum oues quidem, sed inter pastores, admissus.

7 Pericula periculis expectanda constantibus Dei seruis: sed idem Deus pro ipsis excubat.

l *Cum Petro & Iacobo: nam eos tantum Apostolos solos sibi tum fuisse conspectos dicit.*

m *Vide suprà 6. 1.*

8 Licet, ex Ecclesiæ consilio, locum mutare Verbi ministris.

9 Ecclesiarum ædificatio, persecutionum exitus, quos patienter expectat Dominus.

n *Hæc translatio significat stabilimentum & augmentum.*

10 Apostolatum Petri, sanato paralytico, obsignatum.

o *Lydda vrbs sita Palestinæ. Saron regio campestris, & bonis pascuis inter Cæsaream Palestinæ & Taborem montem lacumque Genezareth, tractusque vltra Ioppen sese extendentem.*

11 Petrus suscitato per nomen Christi cadauere, fidem facit omnibus se Euangelium vitæ annuntiare.

p *Cùm in genua procubuisset, qui est precantium gestus.*

oculos suos, & viso Petro resedit.
41 Data autem ei manu, *Petrus* erexit eam: &
vocatis sanctis ac viduis, eam viuam repræ-
sentauit.
42 *Id* autem innotuit per totam Ioppen: &
multi crediderunt in Dominum.
43 Factumque est vt dies multos maneret Pe-
trus Ioppæ apud Simonem quendam cori-
arium.

bitha, surge. Ipsa autē aperuit oculos suos,
& quum vidisset Schemeun, resedit.
40 Et porrexit ei manum suam, & erexit eam:
& vocauit sanctos & viduas, ac dedit illam
eis viuentem.
41 Et innotuit hoc in tota ciuitate, & multi
crediderunt in Dominum nostrum.
42 Mansit autem in ipsa *ciuitate* Iuppi diebus
non paucis, habitans in domo Schemeun
coriarii.

CAPVT. X.

1 Cornelius centurio. 4 Angeli iussu. 5 Petrum accersit. 11 Qui & ipse visione monitus. 15 20 ne Gentes auersetur accersitus. 54 Cornelio & familiæ Euangelium annunciat. 45 His autem Spiritu sancto accepto. 47 baptizantur.

1 PORRÒ [1] quidam erat Cæsareæ nomine
Cornelius, centurio ex cohorte quæ
vocatur Italica:
2 [a] Pius ac timens Deum, [b] cum tota domo
sua: & præstans eleemosynas multas po-
pulo:
3 Qui quum assiduè precaretur Deum, vidit
per visionem manifestè quasi hora diei no-
na, Angelum Dei introeuntem & dicentem
ipsi, Corneli.
4 At ille intentis oculis in eum, & expauefa-
ctus dixit, [c] Quid est Domine? Dixit autem
ei, Preces tuę & eleemosynæ tuæ [d] ascende-
runt [e] memoriæ causa in Dei conspectum.
5 Nunc igitur mitte aliquos Ioppen, & accer-
se Simonem qui cognominatur Petrus.
6 Is diuersatur apud Simonem quendam co-
riarium, cui est domus apud mare: is dicet
tibi quid te oporteat facere.
7 Vt autem discessit Angelus qui loquebatur
Cornelio, vocauit duos ex famulis suis, &
militem pium ex iis qui cum ipso erant assi-
dui:
8 Et quum eis exposuisset omnia, misit eos
Ioppen.
9 Postridie verò illis iter facientibus, & ap-
propinquantibus vrbi, ascendit Petrus [f] su-
pra domū vt precaretur, circa horam sextā.
10 Factum est autem vt valdè esuriret, volu-
itque capere cibum: parantibus autem illis
incidit in eum [g] mentis excessus:
11 Conspexitque cælum apertum, ac descen-
dens ad se vas quoddam vt linteum magnū,
[h] quatuor extremis deuinctum quod demit-
tebatur in terram:
12 In quo erant [i] quæuis [k] quadrupedia terræ,
& feræ, ac [l] reptilia & uolucres cæli.
13 Et extitit vox ad eum, Surge Petre, macta
& vescere.
14 [2] Ait autem Petrus, Nequaquam Domine:
nunquam enim edi quicquam commune
seu impurum.
15 Tum vox rursus ad eum secundò, Quæ
Deus purgauit, tu [m] ne polluito.
16 Hoc autem factum est ter: & rursum rece-
ptum est vas in cælum.
17 Quum autem apud sese dubitaret Petrus
quodnam esset visum illud quod viderat,
ecce, viri qui missi fuerant à Cornelio, per-
contati de domo Simonis, superuenerunt
ad vestibulum:

1 IN Cæsarea verò erat homo quidam Cen-
turio, cuius nomen erat Curnilius, ex co-
horte quæ vocatur Italica.
2 Et iustus erat, ac timebat à Deo, ipse & do-
mus eius tota: faciebat eleemosynas multas
in populo, [1] & omni tempore deprecaba-
tur Deum.
3 Hic vidit Angelum Dei per visionem mani-
festè circa horam nonam in die, qui ingres-
sus est ad eum, & dixit ei, Curnili.
4 Et ipse intuitus est in eum, ac timuit, & di-
xit, Quid est Domine mi? Et dixit ei Ange-
lus, Orationes tuæ & eleemosynæ tuæ as-
cenderunt in memoriam coram Deo.
5 Et nunc mitte aliquos in Juppi ciuitatem,
& accerse Schemeun qui vocatur Kipha.
6 Ecce, habitat in domo Schemeun coriarii,
qui est iuxta mare: [2] ille dicet tibi quid o-
porteat te facere.
7 Et quum abiisset Angelus qui loquebatur
cum eo, vocauit duos ex [3] domesticis suis &
militem vnum qui timebant Deum, eum
quem in pretio habebat.
8 Et narrauit eis quicquid vidit, ac misit e-
os Iuppi.
9 Et die postero, quum ipsi iter facerent
per viam, & appropinquarent ciuitati, as-
cendit Schemeun ad tectum vt oraret, sexta
hora.
10 Et esuriebat ac cupiebat edere: quumque
pararent ei *cibum*, cecidit super eum mentis
excessus:
11 Et vidit cælos apertos, & vas quoddam
deuinctum quatuor angulis: & simile erat
linteo magno, ac demittebatur è cælo super
terram.
12 Et erant in eo omnia viuentia, quadrupe-
dia & reptilia terræ, & volucres cæli.
13 Et vox venit ad eum, & dixit, Schemeun,
surge, macta, & manduca.
14 Et Schemeun dixit, Absit Domine mi:
nunquam comedi quicquam contaminatū
& pollutum.
15 Et rursus secunda vice vox facta est ad eū,
Quæ Deus purificauit, tu ne contamines.
16 Hoc autem factum est tribus vicibus: &
sublatum est vas in cælum.
17 Et quum miraretur Schemeun apud seip-
sum quidnam esset visum quod vidisset, ad-
uenerunt homines illi qui missi fuerant à
Curnilio: & interrogabant de domo in qua
habitaret Schemeun, & venerunt ac stete-
runt iuxta portam vestibuli.

18 Et

1 Quia in Syro textu hæc verba præcedentibus cohærent, inclusimus ea in versu secundo, ne sensu coniuncto diuellerentur.

2 Licet hæc verba in Syro textu non inuenerim, nec inter errata hic locus commemoretur, tamen quia mihi visa sunt scriptorū incuria omissa fuisse, restituere ea placuit.

3 Ad verb. Ex filiis domus suæ. Hebrais.

18 Et vocabant ibi ac interrogabant, Nunquid Schemeun qui vocatur Kipha, hic habitat?

19 Et quum Schemeun cogitaret de visione, dixit ei Spiritus, Ecce, viri tres quærunt te.

20 Surge, descende, & proficiscere cum eis, non hæsitante mente tua, quia ego ipse misi eos.

21 Tunc descendit Schemeun ad viros illos, & dixit eis, Ego sum quem quæritis: quæ est causa propter quam venistis?

22 Dicunt ei, Viro cuidam cuius nomen est Curnilius, Centurioni, qui timet à Deo, & testatur de eo vniuersus populus Iudæorum, dictum est in visione ab Angelo sancto, vt mittens introduceret te in domum suam: & audiret sermonem abs te.

23 Et introduxit eos Schemeun, & excepit eos vbi habitabat: & surrexit postridie eius diei, & egressus est, ac abiit cum eis: abierunt quoque cum eis 4 aliquot viri ex fratribus Iuppensibus.

4 Ad verbum, Vir vir. Hebraism.

24 Et die postero ingressi sunt Cæsareã: Curnilius autem expectabat eos, congregatis ad se omnibus 5 filiis cognationis suæ, & amicis & necessariis qui erant ei.

5 Hebraismus. Pro cognatis suis.

25 Quumq; ingrederetur Schemeun, occurrit ei Curnilius, & procidens adorauit ad pedes eius.

26 Et Schemeun erexit eum, ac dixit ei, Surge: 6 ego quoque filius hominis sum.

6 Id est, Ex eodem genere natus.

27 Et quum loqueretur cum eo, ingressus est, & inuenit multos qui venerant illuc:

28 Dixitq; eis, Vos scitis quòd non sit permissum homini Iudæo vt se adiungat homini alienigenæ qui non sit filius generis sui: at mihi Deus ostendit, ne dicerẽ de vllo quòd pollutus sit aut contaminatus.

29 Propter hoc promptè veni quum 7 misissetis post me. Sed interrogo vos propter quod misistis post me.

7 Id est, Accersiissetis me. Sic Galli & Germani loquuntur, *Vous auez enuoyé apres moy*, & *, hr habt nach mihr geschickt.*

30 Et dixit ei Curnilius, Quatuor dies sunt vsque ad hoc tempus, ecce, quum ieiuno: & hora nona dum oro domi meæ, adstitit vir quidam coram me indutus albis.

31 Et dixit mihi, Curnili exaudita est oratio sua, & eleemosynarum tuarum mentio facta est coram Deo.

32 Sed mitte in Iuppin ciuitatem, & accerse Schemeun qui vocatur Kipha: ecce, habitat in domo Schemeun coriarii iuxta mare: & ipse veniens loquetur tecum.

33 Et eadem hora misi ad te: tuque bene fecisti quod adueneris: & ecce, nos omnes coram te cupimus audire quicquid mandatum est tibi à Deo.

34 Aperuit autem Schemeun os suum, & ait, Verè expertus sum quòd Deus non sit 8 accipiens vultum.

8 Ad verbum, pro Acceptor personæ. Tritus Hebraismus.

35 Sed in omnibus populis, is qui timet ab eo & operatur iustitiam, acceptus est ei.

36 Sermo enim *est* quem 9 misit filiis Israiel, & euangelizauit eis pacem & tranquillitatem per Ieschua Christum qui est Dominus omnium.

9 Mittere verbum, pro Significare, siue Mandare interposito nuntio, accipitur, vt Isaiæ.9.8. Hebraism.

37 Et etiam vos nostis sermonem qui factus est in vniuersa Iudæa, & qui incepit à Galilæa, post baptismum quem prædicauit Iuchannan.

18 Et euocato *quopiam*, percontati sunt an Simon qui cognominaretur Petrus, illic diuersaretur.

19 Petro verò cogitante de visione, dixit ei Spiritus, Ecce, tres viri quærunt te:

20 Surgens itaque descende, & nihil ambigens proficiscere cum eis: nam ego eos misi.

21 Descendens ergo Petrus ad viros illos qui ad ipsum missi fuerant à Cornelio, dixit, Ecce, ego *n* sum quem quæritis: quæ causa est propter quam adestis?

22 Ipsi verò dixerunt, Cornelius centurio, vir iustus & timens Deum, & ornatus testimonio totius gentis Iudæorum, diuinitus admonitus est ab Angelo sancto vt accerseret te domum suam, & abs te quædam audiret.

3 Adoratio religiosa vni Deo conuenit: ciuilis autem, & ipsa periculosa ministris Verbi tribuitur.

n *Non nomine [illegible] indicant, [illegible] duorum [illegible] rum nomen.*

23 Intrò vocatos igitur eos accepit hospitio. Postridie verò Petrus abiit cum eis, & quidam ex fratribus Ioppensibus comitati sunt eum:

4 Fides Cornelii ex inuocatione & charitate sese [illegible] cit.

24 Et altera post die introierunt Cæsaream: Cornelius autem expectabat eos conuocatis cognatis suis & necessariis amicis.

5 Sicut fides ex auditu nascitur, ita ex eodem nutritur & adolescit.

25 5 Vt autem factum est vt introiret Petrus, occurrens ei Cornelius, & accidens ad eius pedes, adorauit.

6 Sublatum est populorum discrimen aduentu Christi. Quis autem [illegible] tus, ex fide & [illegible] intelligitur.

26 Petrus verò erexit eum, dicens, Surge: & ego ipse, homo sum.

27 Et colloquens cum eo, ingressus est, inuenitque multos qui conuenerant.

o *Non [illegible] externum.*

28 Dicitque eis, Vos scitis Iudæo nefas esse adiungere se aut accedere ad alienigenam: sed mihi ostendit Deus ne quem pollutum aut impurum hominem dicerem.

Deut. 10.17. [illegible] 19.7. *sap.* 6. [illegible] 35.16. *rom.* 2.11. *galat.* 2.6. *eph.* 6. *colo.* 3.25. *1. pet.* 1. 17.

29 Quapropter etiam sine contradictione veni accersitus: percontor igitur quã ob causam me accersiueritis.

p *Per timori [illegible] Hebræi [illegible] tum intelligunt [illegible] intelligitur [illegible] fide minimè carens, velut qui ante tempora Christi vixerunt, fidei expertes non fuerunt: [illegible] sunt qui ex hoc loco opera præparatoria, & liberum arbitrium [illegible] stituunt.*

30 Tum Cornelius ait, Nudiusquartus vsque n ad hanc horam eram ieiunus, & hora nona precabar domi meæ: & ecce, quidam stetit coram me, veste splendida:

31 4 Dixitque, Corneli, exauditæ sunt preces tuæ, & eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt in conspectu Dei.

32 5 Mitte ergo Ioppen, & accerse Simonem qui cognominatur Petrus: hic diuersatur in ædibus Simonis coriarii apud mare: qui cum adfuerit, loquetur tibi.

q *Significauit Deus Israelitis, ex quauis gente gratum [illegible] qui piè viuit: [illegible] enim [illegible] minibus per Christum, qui non [illegible] id est, Israelitis [illegible] omnium est Dominus.*

33 Eodem igitur *momento* misi ad te: & tu benè fecisti qui adueneris, Nunc ergo omnes nos in conspectu Dei adsumus, vt audiamus omnia quæ tibi præcepta sunt à Deo.

34 6 Tum aperto ore Petrus dixit, In veritate comperio Deum o non accipere personam.

35 Sed in quauis gente acceptũ ei esse p quéuis qui eum timeat, & operetur iustitiam.

36 Quem sermonem q significauit filiis Israel, annuntians pacem per Iesum Christum, qui est omnium Dominus.

7 Summa Euangelii, Christum promissum Patribus [illegible] suo tempore exhibitum summa cum Dei virtute (quam omnibus modis ostendit) ac tandem pro nobis reconciliatione crucifixum, resurrexisse tertio die, vt qui[illegible] in eum credit, remissione peccatorum accepta seruetur, [illegible] cut supremo illo die sedente eodem Ipso viuorum ac mortuorum iudice, [illegible]

37 7 Vos nostis quod gestum est in tota Iudæa, initio facto à Galilæa, post baptisma quod prædicauit Iohannes:

38 Vt

38 Vt Iesum Nazarenum [r] vnxerit Deus Spi-
ritu sancto & potentia: qui obambulauit be-
neficiis afficiens & sanans omnes sub dia-
boli potestatem redactos: quoniam Deus e-
rat cum eo.
39 (Quorum omnium quæ & in regione Iu-
dæorum & in Hierusalem fecit, nos etiam
testes sumus:) quem interemerunt suspen-
sum in ligno.
40 Hunc Deus excitauit tertio die, fecitque
vt conspicuus fieret,
41 Non toti populo, sed testibus quos ipse
prius [f] designauerat, *nimirum* nobis, qui co-
medimus ac bibimus vnà cum eo, postea-
quam resurrexit à mortuis.
42 Præcepit autem nobis vt prædicaremus
populo, ac testificaremur eum esse qui defi-
nitus sit à Deo iudex viuorum ac mortuo-
rum.
43 Huic etiam omnes Prophetæ testimonium
dant, remissionem peccatorum accepturum
per nomen eius quemuis qui crediderit in
eum.
44 [8] Adhuc loquente Petro Verba ista, illap-
sus est Spiritus sanctus in omnes qui audie-
bant hunc sermonem.
45 Et fideles qui *erant* ex circuncisione, & ve-
nerant cum Petro, obstupuerunt quòd e-
tiam in Gentes effusum esset donum Spiri-
tus sancti.
46 Audiebant enim eos loquentes linguis, ac
magnificantes Deum. Tunc respondit Pe-
trus.
47 [9] Num quis aquam prohibere potest quo-
minus *videlicet* baptizentur isti qui Spiritum
sanctum acceperunt sicut & nos?
48 [t] Iussitque eos baptizari in nomine Domi-
ni. Tunc rogauerunt eum vt perseueraret ad
dies aliquot.

38 De Ieschua qui fuit à Natzareth, quem
Deus vnxit Spiritu sancto, & virtute: & is est
qui circuibat, & sanabat eos qui percussi e-
rant à malo: quia Deus erat cum eo.
39 Et nos testes eius sumus de omnibus quæ
fecit in vniuersa regione Iudææ & Vrische-
lem.
40 [10] Hunc ipsum suspenderunt Iudæi in li-
gno, & interfecerũt: & eum suscitauit Deus
tertio die, & dedit eum vt conspiceretur a-
pertè.
41 Non autem toti populo, sed nobis qui à
Deo electi sumus, vt simus ei testes, qui co-
medimus cum eo, & bibimus post resurre-
ctionem eius [11] à mortuis.
42 Et præcepit nobis vt prædicaremus, & te-
staremur populo quòd ipse sit qui destina-
tus est à Deo iudex viuorum & mortuorum.
43 Et de eo testati sunt omnes Prophetæ,
quòd quisquis credit, per nomen eius acce-
pturus sit remissionem peccatorum.
44 Et quum ipse Schemeun loqueretur hos
sermones, obtexit Spiritus sanctus omnes
eos qui audiebant sermonem.
45 Et attoniti facti sunt ac obstupuerunt fra-
tres circuncisi, qui venerant cum eo, quòd
etiam super gentes donum Spiritus sancti
effusum esset.
46 Audiebant enim eos loquentes variis lin-
guis, & magnificabant Deum.
47 Et dixit Schemeun, Nunquid aquas quis
potest prohibere, vt non baptizentur hi qui
(ecce) acceperunt Spiritum sanctum, sicut
nos?
48 Tunc præcepit eis vt baptizarentur in no-
mine Domini nostri Ieschua Christi: & pe-
tierunt ab eo vt maneret apud eos aliquot
dies.

[10] Licet hæc verba Græco textu in versu præcedenti collocentur, nos coacti fuimus cum sequentibus in versu 40. collocare, quia Syrus textus ea sensu coniunxit.

[11] Ad verbum, De inter mortuos vt Gallicè, *D'entre les morts.*

Caput XI.

2 Petrus propter Cornelium incusatus, 5 facti rationem reddit. 22 Barnabas Antiochiam mittitur: 26 vbi discipuli, Christiani nominati sunt. 28 Ibidem Agabus famem futuram prænuntiat.

1 AVdierunt [r] autem Apostoli & fratres
qui erant in Iudæa, Gentes etiam re-
cepisse sermonem Dei.
2 Quum igitur ascendisset Petrus Hierosoly-
mam, altercati sunt cum eo qui *erant* ex cir-
cuncisione,
3 Dicentes, Ad viros præputium habentes in-
troisti, & vnà edisti cum eis.
4 Exorsus autem Petrus, *omnia* exposuit eis
ordine, dicens,
5 Ego eram in ciuitate Ioppe precans: & vi-
sum in mentis excessu vidi, *nempe* descen-
dens vas quoddam, ceu linteum magnum,
quatuor extremis *diuinctum*, quod demitte-
batur è cœlo: & ad me vsque venit.
6 In quod quum intendissem oculos, animad-
uerti, & vidi quadrupedia terræ, & feras, &
reptilia, & volucres cœli:
7 Audiui autem etiam vocem dicentem mihi,
Surge, Petre, macta & vescere.
8 Dixi verò, Nequaquam Domine: nam ni-

1 ET auditum fuit ab Apostolis & fratri-
bus qui erant in Iudæa quòd etiã Gen-
tes accepissent sermonem Dei.
2 Et quum ascendisset Schemeun Vrische-
lem, disceptabant cum eo illi qui erant ex
circuncisione.
3 Dicentes quòd ad homines præputium ha-
bentes egressus esset, & edisset cum eis.
4 Et cœpit Schemeun [1] ordine dicere eis.
5 Quum orarem in Iuppi, vidi in visione quòd
descenderet vas quoddam quod simile erat
linteo, & deuinctum erat quatuor angulis
suis, demittebaturque è cœlo, & venit vsque
ad me.
6 Et intuitus sum in illud, & videbam quòd
essent in eo animalia quadrupedia, & repti-
lia terræ, & etiam volucres cæli.
7 Et audiebã vocem quæ dicebat mihi Sche-
meun, surge: macta ac manduca.
8 Et dixi, Absit Domine mi. Nam nunquam
ingressum

[1] Ad verbũ, Post post. Syra phrasis significans ordine & seriem singula vt gesta erant exponere.

ingressum est os meum quod pollutum &
quod contaminatum est.
9 Et rursus vox dixit mihi è cœlo, Id quod
Deus purificauit, tu ne contamines.
10 Hoc factum est [2] tribus vicibus: & sublata
sunt omnia in cœlum.
11 Et eadem hora tres viri qui missi fuerant
ad me è Curnilio è Cæsarea, venerunt, &
steterunt iuxta portam vestibuli *domus* in
qua habitabam.
12 Et dixit mihi Spiritus, Abi cum eis absque
hæsitatione. Et venerunt mecum isti quo-
que sex fratres: & ingressi sumus in domum
eius viri.
13 Et narrauit nobis quomodo vidisset domi
suæ Angelum qui adstitisset, & dixisset sibi,
Mitte in Iuppin ciuitatem, & accerse Sche-
meun qui vocatur Kipha.
14 Et ipse loquetur sermones tecum per quos
[3] seruaberis tu & tota domus tua.
15 Et quum cepissem illic loqui, obtexit Spi-
ritus sanctus eos, quemadmodum nos ab
initio.
16 Et recordatus sum sermo[illegible] Domini no-
stri, qui dicebat, Iuchannan baptizauit a-
quis, vos autem baptizabimini Spiritu san-
cto.
17 Si igitur Deus æqualiter dedit donum
gentibus quæ crediderunt in Dominum no-
strum Ieschua Christum, sicut nobis, ego
quis eram ad cohibendum Deum?
18 Et quum hos sermones audiuissent, desie-
runt: & glorificauerunt Deum, & dicebant,
Quòd iam etiam gentibus Deus dedisset
conuersionem ad [4] vitam.
19 Illi autem qui dispersi fuerant afflictione
quæ fuerat propter Stephanum, peruenerũt
vsque Phœniciam, etiam ad regionem Cy-
pri, & Antiochiam, quum nemini loqueren-
tur sermonem nisi Iudæis tantùm.
20 Erant autem quidam ex eis è Cypro & ex
Cyrinia, qui ingressi fuerant Antiochiam, &
loquebantur cum Græcis, ac Euangeliza-
bant de Domino nostro Ieschua.
21 Eratque cum eis manus Domini: & multi
crediderunt, & conuersi sunt ad Deum.
22 Et auditum est hoc ipsum in auribus [5] filio-
rum cõgregationis quæ erat in Vrischelem.
Et miserunt Bar-nabbam Antiochiam.
23 Qumque venisset illuc, & vidisset gratiam
Dei, gauisus est, & deprecabatur eos vt toto
corde suo adhærerent Domino nostro.
24 Nam vir erat bonus, & repletus erat Spiri-
tu sancto & fide, & adiectus est populus mul-
tus ad Dominum nostrum.
25 Et ipse egressus est in Tarsum ad quæren-
dum Schaulum.
26 Qumque inuenisset eum, adduxit eum se-
cum Antiochiam. Et annum totum pariter
[6] congregati erant in cœtu *illo*: & docue-
runt populum multum. Ab eo tempore pri-
mùm vocati sunt Antiochiæ discipuli, Chri-
stiani.
27 Et in diebus illis venerunt ex Vrischelem
illuc Prophetæ.
28 Et surrexit quidam ex eis, cuius nomen e-
rat Agabus, & notum fecit eis per Spiritum,
quòd fames magna futura esset in tota ter-

[2] Ad verbũ, Tribus temporibus. Hebraismus.

[3] Ad verbum, Viues. Hebr.

[4] Id est, Ad salutem. Hebr.

[5] Hebraismus, Id est fidelium qui ad Ecclesiam Vrischelem pertinebant.

[6] Id est, Coniuncti viuebant in illa Ecclesia.

hil commune aut impurum vnquam introi-
uit in os meum.
9 Respondit autem mihi vox secundò è cœ-
lo, Quæ Deus purgauit, tu ne polluito.
10 Idque ter factum est: & rursus omnia sur-
sum retracta sunt in cœlum.
11 Tum ecce, eodem momento tres viri super-
uenerunt in ædes in quibus eram, Cæsarea
missi ad me.
12 Dixit verò mihi spiritus vt irem cum eis
nihil ambigens. Venerunt autem mecum e-
tiam sex isti fratres, & ingressi sumus domũ
cuiusdam:
13 Qui annuntiauit nobis quomodo vidisset
angelum domi suæ, qui adstitisset ac dixis-
set ipsi, Mitte aliquos Ioppen, & accerse Si-
monem qui cognominatur Petrus:
14 Qui tibi ea dicturus est per quæ tu serueris
& tota domus tua.
15 Quum autem cœpissem loqui, illapsus est
Spiritus sanctus in eos, quemadmodum &
in nos in principio.
16 Recordatus sum verò illius dicti Domini,
quum diceret, Iohannes quidem baptizauit
aqua, vos verò baptizabimini Spiritu san-
cto.
17 Postquam igitur par donum dedit eis Deus
vt & nobis, quum crediderunt in Dominum
Iesum Christum, quis eram ego qui Deum
possem inhibere?
18 [2] His autem auditis quieuerunt, & glorifi-
cauerunt Deum, dicentes, Nempe etiam
Gentibus Deus resipiscentiam dedit ad vi-
tam.
19 ¶ [3] *Illi* porrò qui dispersi fuerant ex op-
pressione orta ob Stephanum, peruenerunt
vsque in Phœniciam & Cyprum & [a] Antio-
chiam, nemini loquentes sermonem Dei ni-
si solis Iudæis.
20 [4] Quidam autem ex iis Cyprii & Cyrenen-
ses, ingressi Antiochiam, loquuti sunt Græ-
cis euangelizantes Dominum Iesum.
21 Fuit autem manus Domini cum eis: mul-
tusque numerus credentium conuersus est
ad Dominum.
22 [5] Peruenit autem rumor ad aures Ecclesiæ
quæ erat Hierosolymis: miserunt igitur Bar-
nabam vt pergeret Antiochiam vsque.
23 Qui quum aduenisset & vidisset gratiam
Dei, gauisus est, & hortatus est omnes vt
proposito cordis permanerent in Domino.
24 Nam erat vir bonus & plenus Spiritu san-
sancto & fide: & adiuncta est multa turba
Domino.
25 [6] Abiit autem Barnabas Tarsum, vt requi-
reret Saulum: & eum inuentum duxit An-
tiochiam.
26 Factumq; est autem vt annum totum con-
uenirent in Ecclesia, docerentque turbam
multam, & discipuli nominarentur primùm
Antiochiæ, Christiani.
27 [7] Per id tempus autem descenderunt Hie-
rosolymis [b] Prophetæ Antiochiam:
28 Et vnus eorum surgens, nomine Aga-
bus, significauit per Spiritum, famem ma-
gnam futuram in toto terrarum orbe: quæ
etiam

Matth.3.11. marc.1.8. luc.3.16. ioh.1.26. suprà.2.2. infrà.19.4.

[2] De vocatione aperta quæstione, placidè audienda est decisio eiusdem declarationi acquiescendum est.

[3] Dispersio ecclesiæ Hierosolymitanæ, multarum aliarum collectionis causa.

[a] *De Antiochia Syriæ loquitur, quæ Ciliciæ erat vicina.*

[4] Antiochenam Ecclesiam (quod etiam quandam Gentium Hierusalem) extraordinariæ vocationi debemus.

[5] Extraordinariam vocationem non temerè damnant Apostoli, sed tamen ex effectis diiudicant.

[6] Nulla fuit inter Apostolos de occupandis aut retinendis sedibus ac gradibus contentio.

[7] Dominus suis flagellis sic cum impiis innoluit Ecclesiam, vt tamen ei, quacunque ratione expedit, in tempore prospiciat.

[b] *Prophetæ hoc loco vocantur, qui vaticinandi dono præditi erant quemadmodum eodem titulo filiæ Philippi postea insigniuntur. Infra, 21.9. Tum celebris autem erat Antiochena Ecclesia, vt insignes omnium viri illuc se reciperent.*

etiam fuit sub Claudio Cæsare.

29 8 Singuli autem discipulorum, prout cui-
que suppetebat, decreuerunt b subsidio
mittere *aliquid* fratribus habitantibus in Iu-
dæa.

30 Quod & fecerunt, mittentes ad seniores
per manum Barnabæ & Sauli.

ra: & facta est fames ista in diebus Claudii
Cæsaris.

29 Cæterùm discipuli, sicut erat 7 vnicuique
ex ipsis, decreuerunt quod mitterent in mi-
nisterium fratrum eorum qui habitant in
Iudæa.

30 Et miserunt per manum Bar-nabbæ &
Schauli ad seniores qui ibi erant.

Caput XII.

1 *Herodes Iacobum gladio occidit.* 4 *Petrum incarceratum* 8 *Angelus liberat.* 20 *Rex Tyriis infensus* 21 *placatur.* 22 *& quum diuinos honores sibi vendicat,* 23 *à vermibus erosus, moritur.*

1 CÆterùm a per id tempus aggressus
est a Herodes rex malè accipere quos-
dam ex Ecclesia.

2 b Interemit autem Iacobum fratrem Iohan-
nis, gladio.

3 2 Et quum vidisset *hoc* gratum esse Iudæis,
perrexit comprehendere etiam Petrum: (e-
rant autem dies azymorum.)

4 3 Quem etiam prehensum conjecit in car-
cerem, traditũ c quater quaternis militibus
vt eum seruarent: volens eum post pascha
producere populo:

5 4 Petrus igitur seruabatur in carcere, preces
autem assiduę fiebant ab Ecclesia ad Deum
pro ipso.

6 Quum verò producturus esset eum Herodes
nocte illa dormiebat Petrus inter duos mi-
lites, vinctus catenis duabus: & custodes an-
te ostium obseruabant carcerem.

7 Et ecce, angelus Domini superuenit, & lux
splenduit d in carcere: & pulsato latere Pe-
tri excitauit eum, dicens, Surge velociter.
Et exciderunt ei catenæ ex manibus.

8 Dixitque ei Angelus, Præcingere, & subli-
ga sandalia tua. Fecit autem ita. Tum *ille* di-
xit ei, Iniice pallium, & sequere me.

9 Itaque egressus *Petrus* sequebatur eum, nec
sciebat verum esse quod fiebat per ange-
lum: sed putabat *se* visum videre.

10 Quum autem transissent primam ac secũ-
dam custodiam, venerunt ad portam fer-
ream, quæ ducit in ciuitatem: quæ sponte a-
perta est eis: & egressi, & progressi sunt vi-
cum vnum: & statim abscessit angelus ab eo.

11 ¶ Tum Petrus e ad se reuersus dixit, Nunc
verè agnosco Dominũ misisse Angelũ suum
& eruisse me è manu Herodis, & ex omni
expectatione populi Iudæorum.

12 5 Et *re* considerata, venit domum Mariæ
matris Iohannis, qui cognominabatur Mar-
cus, vbi erant multi congregati & precan-
tes.

13 6 Quum pulsasset autem Petrus ostium ve-
stibuli, f prodiit puella vt subauscultaret, no-
mine Rhode:

14 Quæ agnita voce Petri, præ gaudio non a-
peruit vestibulum, sed intrò currens annun-
tiauit adstare Petrum ante vestibulum.

15 Illi verò dixerunt ei, Insanis. Illa autem

1 EOdem autem tempore iniecerat ma-
nus in quosdam qui erant in ecclesia, vt
malè afficeret eos, Hiraudis rex, is qui
cognominatus est Agrippa.

2 Et interfecit gladio Iaakub fratrẽ Iuchan-
nan.

3 Quumque videret quòd placeret hoc Iu-
dæis, adiecit vt apprehenderet Schemeun
Kipha: & erant dies azymorum.

4 Et apprehendit eum, & coniecit eum in
carcerem, ac tradit ei sexdecim milites, qui
seruarent eum, vt post petscha traderet eum
populo Iudæorum.

5 Et quum Schemeun seruaretur in domo
vinctorum, oratio assidua offerebatur à cœ-
tu pro ipso, Deo.

6 Et ea ipsa nocte in cuius diluculo futurum
erat vt traderet eum, quum dormiret Sche-
meun inter duos milites, & vinctus esset
duabus catenis, & alii seruarent ostium car-
ceris:

7 Angelus Domini stetit supra eum, & lux ef-
fulsit in tota ea domo: & pupugit eum in la-
tere eius, ac excitauit eum, & dixit ei, Sur-
ge velociter. Et ceciderunt catenæ è mani-
bus eius.

8 Et dixit ei Angelus, Accinge lumbos tuos,
& calcea 1 calceamenta tua. Et fecit ita. Et
iterum dixit ei, Inuolue te operimento tuo,
& 2 veni post me.

9 Et egressus, 3 ac abibat post eum, quum
ignoraret quod verum esset quod fiebat per
manum Angeli: putabat enim quòd vi-
sionem videret.

10 Et quum præterita fuisset custodia prima
& secunda, venerunt vsque ad portam fer-
ream, & aperta fuit eis 4 sponte, Quumque
egressi fuissent ac transiuissent vicum vnum,
discessit ab eo Angelus.

11 Tunc agnouit Schemeun, ac dixit, Nunc
noui in veritate quòd Dominus misit Ange-
lum suum, & eripuit me è manu Hiraudis re-
gis, & ab eo quod cogitabant aduersus me
Iudæi.

12 Et quum considerasset, venit in domum
Mariam matris Iuchannan qui cognomina-
tus est Marcus: quia fratres multi illic con-
gregati erant, & orabant.

13 Et pulsauit ostium vestibuli: & egressa est,
vt responderet ei puella cuius nomen erat
Rauda.

14 Et agnouit vocem Schemeun: ac præ gau-
dio non aperuit ei ostium: sed reuersa est
cursu, & dixit eis, Schemeun, ecce stat ad
ostium vestibuli.

15 Dicunt ei, Omnino 5 turbata es tibi. Et illa
con-

7 Ad verbum, Vi-
ro viro. Hebraismus

1 Vox Syra est מסאניך, quæ sonat
Talaria tua: sic dicta
a talis quibus alligabantur.

2 Sequere me. Hebraismus.

3 Id est, Sequebatur eum. Hebraismus
vt suprà.

4 Ad verbum, Ex
voluntate sua id est,
A seipsa, Absque vl-
lius opera.

5 Ad verbũ, Turbando perturbata es
tibi. Emphatica reduplicatio.

contendebat quòd hoc ita esset. Dicunt ei,
Potius Angelus eius est.
16 Et Schemeun pulsabat ad ostium: & egres-
si viderunt eum, & attoniti facti sunt.
17 [6] Et annuebat eis manu sua vt tacerent:
& ingressus est, ac narrauit eis quomodo
Dominus eduxisset eum è domo vincto-
rum, dixitque eis, Narrate hæc Iaakub &
fratribus. Et egressus abiit in locum a-
lium.
18 Et quum esset diluculum, facta est conten-
tio magna inter milites de Schemeũ, [7] quid
nam factum esset ei.
19 Hiraudis verò quum quæsiuisset eum, &
non inuenisset eum, condemnauit ipsos cu-
stodes, & præcepit vt [8] morerentur. Et e-
gressus est è Iudæa, ac morabatur in Cæ-
sarea.
20 Et quia iratus erat contra Tyros & Tzido-
nios, congregati sunt & venerunt ad eum si-
mul, & persuaserunt Blistao cubiculario re-
gis, & petierunt ab eo vt esset sibi pax, quia
alimonia regionis suæ ex regno erat Hirau-
dis.
21 Die autem certo indutus erat Hiraudis ve-
ste regia, & sedebat super thronum, & lo-
quebatur cum congregatione:
22 Populus verò totus clamabat ac dicebat,
Hæ [9] filiæ vocum Dei sunt, & non sunt filio-
rum hominis.
23 Et pro eo quòd non dedisset gloriam Deo,
percussit eum Angelus Domini, [10] & ictus
est vermibus, ac mortuus est.
24 Et euãgelium Dei prædicabatur & incre-
mentum accipiebat.
25 Bar-nabba autem & Schaul reuersi sunt
ab Vrischelem Antiochiam, postquam com-
pleuissent ministerium suum, & assumpse-
runt secum Iuchannan illum qui cognomi-
natus est Marcus.

affirmabat ita se *rem* habere. At illi dice-
bant, Angelus eius est.
16 Petrus verò ibi permanebat pulsans: quum
autem aperuissent, viderunt eum, & obstu-
puerunt.
17 [7] Ipse manu indicto ipsis silentio, narrauit
eis quomodo Dominus ipsum eduxisset è
carcere: dixitque, Annuntiate ista Iacobo,
& fratribus. Et egressus, profectus est in a-
lium locum.
18 [8] Orto autem die fuit tumultus non paruus
inter milites quid nam factum esset Petro.
19 Herodes verò, quum eum requisiuisset &
non inuenisset, quæstione de custodibus ha-
bita, iussit *eos* ad supplicium rapi: & quum
descendisset è Iudæa Cæsaream, *ibi* com-
moratus est.
20 [9] Herodes autem infenso animo erat in
Tyrios & Sidonios: at illi concorditer vene-
runt ad eum, & illecto Blasto qui præerat
cubiculo regis, petebant pacem: eo quòd
aleretur regio ipsorum ex regis *agro*.
21 Statuto autem die, Herodes indutus veste
regia, & considens pro tribunali, conciona-
batur ad eos.
22 [10] Populus verò acclamabat, Vox Dei, &
non hominis.
23 [11] Illico verò percussit eum angelus Do-
mini, eo quòd non [g] tribuisset gloriam Deo,
& [h] erosus à vermibus exanimatus est.
24 [12] [i] Sermo autem Domini crescebat ac
multiplicabatur.
25 Barnabas autem & Saulus reuersi sunt ex
Hierusalem, expleto ministerio, simul assum-
pto etiam Iohanne, qui cognominabatur
Marcus.

6 Ad verbũ, Mouebat ad eos manum suam, vt solent qui audientiam sibi parant.

7 Ad verbũ, Quid esset ei, הוא חוץ pro עדן vsitatum Hebræis, Chaldæis & Syris. vt Exod. 32. 1.

8 Id est, Morte plecterentur.

9 Frequenter inuenias in antiquis Hebræorum scriptis (vt in Talmud & in aliis) Filiam vocis pro Voce cœlitus demissa qua mortales de voluntate Dei admonerentur. vide in tractatu De benedictionibus cap. 1. & in volumine De magistratibus cap. De pecuniariis iudiciis, & alibi. Vocatur autem huiusmodi vox Filia vocis distincta & articulata, quæ Dei voluntatem disertè & perspicuè declaret, vt verba ipsa sint velut partus à voce efformati. Perinde ergo est ac si Tyrii & Sidonii verba Herodis prædicarẽt esse Dei oracula, & numen quoddam cœleste loquutum fuisse.

10 Syra vox רפת, verbum est præteriti temporis, vt puncta vocalia indicant: nec alibi in Syris, Chaldæis aut Talmudicis scriptoribus, quos videre licuit, reperitur. Sed nomen רפת inuenitur interdum significare Panem, interdum verò animalium stabulum. Si igitur ab his nominibus sit formatum verbum (vt plura in memoratis linguis à nominibus formantur) vel significabit Stabulum, factus est cum vermibus, siue per vermes (hoc est, Stabuli instar sordibus & corruptione plenus) vel Factus est panis cum vermibus id est, Vermibus oppletus factus est eorum cibus. Quod propius accedit ad Græcæ vocis significationem. Tritum enim est scripturæ phrasi Panem pro omni cibo accipi.

7 Cedendum quidem interdum furori, sed ita vt nihilo neglig ẽtius fiat opus Domini.

8 Consilium malum tandem consultoribus pessimum.

9 Ecclesiæ hostis tristis & pudendus exitus.

10 Popularis adulatio stultos infatuat.

11 Superbis Deus resistit.

g *Ioseph. narrat hunc Regem non repressisse adulatorum voces, quam ob causam & ei morimi, & istorum vanitati conquestum est.*

h *Ad verbum factus verminosus.*

12 Tyranni Ecclesiam diruendo ædificant.

i *Illi qui audiebant sermonem.*

Caput XIII.

2 Paulum & Barnabam sibi segregari iubet Spiritus. 6 Paphi, 8 Elymas magus 11 excæcatur. 14 Hinc Antiochiam Pisidiæ profecti, 17 Euangelium prædicant. 45 Iudæis acriter contradicentibus.

1 Erant autem in ecclesia quæ erat Antio-
chiæ, prophetæ & doctores, Bar-nab-
ba, & Schemeun qui vocabatur Ni-
ger, & Lucius qui erat ex Curini ciuitate, &
[1] Manail [2] filius educationum Hiraudis Te-
trarchæ, & Schaul.
2 Et quum hi ieiunassent, & obsecrassent De-
um, dixit eis Spiritus sanctus, Separate mihi
Schaulum & Bar-nabba ad opus illud ad
quod vocaui eos.
3 Et postquam ieiunassent, & orassent, impo-
suerunt eis manum, & dimiserunt eos.
4 Et ipsi quum emissi essent à Spiritu sancto,

1 Erant [1] autem Antiochiæ in Ecclesia
quæ *illic* erat, quidam Prophetæ & Do-
ctores, Barnabas & Simeon qui voca-
batur Niger, & Lucius Cyrenæus, & Mana-
hen qui fuerat vnà cum [a] Herode Tetrarcha
educatus, & Saulus.
2 Quum igitur ii [b] ministrarent Domino &
ieiunarent, dixit Spiritus sanctus, Separate
mihi Barnabam & Saulum operi ad quod
eos [c] aduocaui.
3 [2] Tunc *igitur* quum ieiunassent & precati
essent, & imposuissent eis manus, dimise-
runt *eos*.
4 [3] Ipsi igitur emissi à Spiritu sancto, descen-

1 Μαναὴν primitia, id est Hebræa lingua, מנחם, Syrè Manail, quod ad Immanuel accedit, atque hoc vsu compertum est, quòd qui vocantur hoc nomine מנחם inter Iudæos, ab exteris quibuscum commercia habent, vocantur. Manuel Quanquam difficile est præter vsum certam afferre rationem. 2 Phrasis Syra eum propriè significat qui à teneris cum aliquo enutritus & educatus est.

1 Paulus adiũcto Barnaba, non ab homine, nec per hominẽ, sed Spiritus sancti extraordinario mandato, Gentium Apostolus secundò designatus.

a *Is fuit Antipas, qui Iohannem Baptistam interfecit.*

b *Fungerentur suo munere suo, id est, ut interpretatur Chrysost. sacientib. præcaminib.*

c *Vocare (vnde nomẽ vocatio in Ecclesia vsitatissimum) dicitur Dominus, quum facit existere quod non est, siue illud ad substantiam, siue ad qualitates referatur similitudine translatio, quòd quum aliquid esse incipit nomen habet: indicatur etiam diuina potentia, qui dixit & facta sunt.*

2 Ieiunium & preces solennem manuum impositionem præcedebãt. 3 Paulus cum suis Cyprũ primo impetu Christo subiigerunt

derunt [d] Seleuciam, & illinc abnauigarunt Cyprum.

5 Quumque peruenissent Salamina, annuntiarunt sermonem Dei in synagogis Iudæorum: habebant autem etiam Iohannem ipsis subseruientem.

6 Peragrata verò insula Paphum vsque, inuenerunt quendam magnum Pseudoprophetam Iudæum, cui nomen *erat* Bariesus:

7 Qui erat cum Propretore Sergio Paulo, viro prudente. Hic aduocatis Barnaba & Saulo, efflagitauit audire sermonem Dei.

8 4 Obsistebat autem eis Elymas, *id est*, magus, (ita enim explicatur nomen eius) quærens auertere Proprætorem à fide.

9 Saulus autem (qui & Paulus) repletus Spiritu sancto, intentis in eum oculis,

10 5 Dixit, O plene omni dolo & omni [e] maleficentia, fili diaboli, hostis omnis iustitiæ, non cessabis inuertere vias Domini rectas?

11 Nunc igitur ecce, [f] manus Domini aduersum te: erisque cæcus, non videns solem ad tempus. Illico verò incidit in eum caligo ac tenebræ: & circumiens quærebat qui ipsum manu duceret.

12 Tunc Proconsul quum vidisset quod factum fuerat, credidit, Perculsus super doctrina Domini.

13 ¶ 6 Profecti verò Papho Paulus & qui cum eo erant, venerunt Pergen Pamphyliæ *vrbem*. Iohannes verò abscedens ab eis, reuersus est Hierosolymam.

14 At ipsi quum perrexissent Perga, venerunt Antiochiam *vrbem* [g] Pisidiæ, & ingressi synagogam die sabbathi, sederunt.

15 Post lectionem autem Legis & Prophetarum, miserunt Præfecti synagogæ ad eos, dicentes, Viri fratres, siquis est [h] in vobis sermo exhortationis ad populum, dicite.

16 8 Quum surrexisset igitur Paulus, manu silentio facto, ait, Viri Israelitæ, & qui timetis Deum, audite,

17 Deus populi huius Israel elegit patres nostros, & populum sublimem euexit in commoratione in terra Ægypti, & ex ea eduxit eos [k] elato brachio.

18 Et circiter quadraginta annorum tempus mores eorum pertulit in deserto.

19 Et quum deleuisset septem gentes in terra Chanaan, sorte distribuit eis terram earum.

20 Et postea annis circiter [l] quadringentis quinquaginta dedit iudices vsque ad Samuelem Prophetam.

21 Et exinde petierunt regem, deditque eis Deus Saul filium Cis, virum ex tribu Ben-

descenderunt Seleuciam: & inde iter fecerunt per mare vsque in Cyprum.

5 Et quum ingressi essent Salamina ciuitatem, euangelizabant sermonē Domini nostri in synagogis Iudæorum, & Iuchannan ministrabat eis.

6 Et quum circumlustrassent totam insulam vsque ad Paphum ciuitatem, inuenerunt hominem quendam magicam artem exercentem, Iudæum, qui erat propheta mendax, & eius nomen erat Bar-Schuma.

7 Hic adhærebat viro sapienti, qui erat proconsul, & vocabatur Sergius Paulus, & vocauit Proconsul Schaulum & Barnabba & quærebat vt audiret ab eis sermonem Dei.

8 3 Resistebat autem eis iste magicam artem exercens 4 Bar-Schuma, cuius nomen exponit Elimaus, quia cupiebat auertere Proconsulem à fide.

9 Schaul autem qui vocatus est Paulus, repletus est Spiritu sancto, & intuitus est in eum.

10 Ac dixit ei, O plene omnibus dolis & omnibus malis, fili 5 accusatoris, & hostis omnis iustitiæ, non cessas peruertere vias rectas Domini?

11 Et nunc manus Domini super te: & eris cæcus, & non videbis solem vsque ad tempus. Et eadem hora cecidit super eum caligo & tenebræ & circuibat ac quærebat quisnam apprehenderet manum suam.

12 Et quum vidisset proconsul quod factum fuerat: miratus est & credidit doctrinæ Domini.

13 Paulus autem & Bar-nabba iter fecerunt per mare Papho ciuitate: & venerunt Pergen ciuitatem Pamphyliæ: & abscessit ab eis Iuchannan, ac profectus est Vrischelem.

14 Ipsi verò egressi sunt Perga, & venerunt Antiochiam ciuitatem Pisidiæ, ac ingressi sunt synagogam, ac sederunt in die Sabbathi,

15 5 Et postquam lecta esset Lex & Prophetæ, miserunt ad eos seniores synagogæ, & dixerunt, Viri fratres, si ita est quòd vobis sit sermo exhortationis, loquimini cum populo.

16 Et surrexit Paulus, & annuit manu sua, ac dixit, Viri, filii Israiel, & qui timetis à Deo, audite.

17 Deus populi huius elegit patres nostros, & extulit ac auxit eos quum essent incolæ in terra Aegipti: & brachio elato eduxit eos ex ea

18 6 Et nutriuit eos in deserto quadraginta annis.

19 Et perdidit septem populos in terra Kenaan, & dedit eis terram eorum hæreditate.

20 Et quadringentis & quinquaginta annis dedit eis iudices, vsque ad Schemuil Prophetam.

21 Et tunc petierunt sibi regem, & dedit eis Deus Schaulem filium Kisch, hominem ex

d *[Seleucia] vrbs [illegible] à Seleuco [illegible] Alexandri [illegible].*
4 Satan sese Christo opponens, eius [illegible] illustrat.
5 Magus extra ordinem quidem, sed [illegible] tamen [illegible] paulò affe[illegible] ordinariis ma[illegible] exemplū [illegible] in eos ani[illegible] qui im[illegible] & obstinate [illegible] Euāgelii im[illegible].
e *Vitium illud [illegible], quo qui laboret [illegible] scelus faci[illegible] propenso animo [illegible].*
f *Potentia quę sese [illegible] feriendis & [illegible] suis hosti[illegible].*
6 Exemplum in [illegible] cœtu, tum [illegible] constantię [illegible] magnæ imbe[illegible].
g *Distinguitur ab Antiochia Syrię.*
7 In synagoga [illegible] exemplar [illegible] fuisse con[illegible] Ecclesiæ Christianæ cœtus) pri[illegible] habebatur sa[illegible] librorum [illegible], deinde etiam [illegible] doctrina pol[illegible] videbantur, sic [illegible] archisynago[illegible] loquendi pote[illegible].
h *Heb. quo signi[illegible], dona gratię [illegible] esse tan[illegible] in thesauris, [illegible] esse, sed Dei [illegible] Dauid, Posuisti in [illegible] canticum no[illegible] Psal. 40. 1.*
l Deus plurimis [illegible] beneficiis electum Israe[illegible] affecit, sed illo [illegible] quòd æter[illegible] liberatorem ei [illegible] promisit.
Sublatum euexit [illegible].
k *Apertè, exerta vi [illegible] populi sui [illegible].*
Exo. 6. 2. [illegible] 14. 2. [illegible] 3. 9.
l *Anno Isaaco ad [illegible] vsque, ductio [illegible] Cananeos, in[illegible] antiqua[illegible] quadraginta [illegible], ideo additur [illegible] circiter, quia [illegible] desunt, sed [illegible] maiore numero [illegible] Apostolus.*
[illegible] 8. [illegible] 9. 15. & 10. 1

3 Ad verb. Stabat autem ex aduerso eis, Hebraismus.

4 Bar Schuma, Latinè sonat Filium nominis, ac Hebraismus est pro homine celebri, sicut Gen. 6. dicuntur אנשי השם hoc est, Celebres, & sicut בן Hebraicè ita בר Syriacè sæpe significat Præditum, vt Deut. 3. 18. & Iud. 21. 10. 1. Sam. 14. 52. בן חיל id est, Filius roboris accipitur pro Prędito robore, & Iob. 41. 25. בני שחץ Filii superbiæ pro Præditis superbia: Ita hoc loco, Filius nominis Præditum nomine significabit, id est Hominem celebrem. Quà verò in re celebrę fuerit eius nomen videtur ostendere tum Hebraica eius appellatio בר ישוע, quam Græci retinuerunt, tum eius interpretatio Elimas. Nā בר ישוע sonat Præditum salute, & Elimas, quod Heb. scriberetur אלי מען sonat Diuinum consilium. Salutem enim ei asscribebant qui eius arte dementati erant, eo quòd putarent eum diuinorum consiliorum participem esse. Sic solet Satā suas artes amplis titulis adornare & tegere: & ita apud Mosē & Daniele huic mago similes malefici splendido, nomine nēpe חכמים id est, sapientes, vocati fuerunt.

5 Id est, Diaboli vt annotatum est in 4. Matth.

5 Morem recitando Legem in synagogis diebus sabbathi introductum ab ipso Mose tradūt, & deinde post reditū à captiuitate, ab Ezra in vsum reuocatū, & amplificatum, adiuncta Prophetarum lectione. Legem diuidunt in sectiones totidem (quas vocant פרשות) quot sūt in anno sabbatha quo ita singulis annis tota Lex perlegatur, finiaturque in festo Tabernaculorum rursumque sequenti sabbatho ab initio repetatur. Ex Prophetis autem capita quædam quæ appellant הפטרות lectionibus Legis tū numero tū doctrinæ consensu, quatenus fieri potest, correspondentia, selecta constitutaque sunt, quæ simul legantur eo ordine quo descripta sunt ad finem Bibliorum Venetiis excusorum. Peracta Legis & Prophetarum lectione, demum assurgebant, accepta prius venia a primario synagogæ, qui de scripturis apud populum volebant differere. Hæc fusius explicantur à Maimoni, primo volumine, in tractatu De benedictione sacerdotum, cap. 12. & sequentibus.

6 Ac si Græcè pro ἐτροποφόρησεν scriptum esset ἐθρέψεν, Nutriuit: sed latum est inter vtrunque verbum discrimen, vt potius existimem sensum respexisse. Nam ea clara certaque fuit tolerantia Dei erga immorigerum populum, quòd non destitit eos paternè alere & sua cura prosequi, quod innuit noster paraphastes.

genere Beniamin annis quadraginta.
22 Et sustulit eum, & suscitauit eis Dauidem regem: & testatus est de eo,& dixit, Inueni Dauidem filium Iischai, hominem secundum cor meum: ipse faciet omnes voluntates meas.
23 E semine huius excitauit Deus Israieli, iuxta id quod pollicitus fuerat, Ieschua liberatorem.
24 Et misit Iuchannan vt prædicaret ante aduentum eius, baptismum conuersionis toti populo Israiel.
25 Et quum expleret Iuchannan ministeriū suū, dicebat, Quem putatis vos me esse non sum ego. Sed ecce, venit post me is cui non sum dignus vt soluam corrigias calceamentorum eius.
26 Viri fratres, filii generis Abraham,& qui vobiscum sunt timentes Deum, vobis hic missus est sermo salutis.
27 Qui enim habitant in Vrischelem, & primores eorum, non 7 senserunt illum *sermonem*, nec etiam scripta Prophetarum quæ leguntur per omne sabbathum: sed condemnauerunt eum, & compleuerunt omnia quæ scripta sunt.
28 Et quum nullam inuenissent causam mortis, petierunt à Pilato vt interficerent eum.
29 Quumque perfecissent quicquid scriptum esset de eo, demiserunt eum de cruce,& posuerunt eum in loco sepulchri.
30 Deus autem excitauit eum 8 à mortuis.
31 Et visus est diebus multis iis qui ascenderunt cum eo ex Galilæa in Vrischelem: & illi sunt nunc testes eius apud populum.
32 Et etiam nos, ecce, euangelizamus vobis quòd promissionem illam quæ facta fuit patribus nostris, compleuit Deus nobis filiis illorum, qui excitauit Ieschua:
33 Sicut scriptum est in secundo Psalmo, Filius meus es tu: ego hodie genui te.
34 Et sic excitauit eum Deus 9 a mortuis vt rursus non sit reuersurus visurus corruptionem quemadmodum dicit, Dabo vobis beneficentiam Dauid fidelem.
35 Et rursus dixit in loco alio, Non dedisti benignum tuum 10 vt videret corruptionem.
36 Dauid enim in ætate sua ministrauit voluntati Dei, & obdormiuit: adiunctusque est patribus suis, ac vidit corruptionem:
37 Hic verò quem excitauit Deus, non vidit corruptionem.
38 Scitote igitur, fratres, quòd per hunc ipsum prædicatur vobis remissio peccatorum:
39 Et ab omnibus à quibus non potuistis per Legem Musche 11 iustificari, per hunc, quisquis credit, iustificatur.
40 Cauete igitur ne veniat super vos id quod scriptum est in Prophetis:
41 Videte contemptores, & admiremini, ac deuastemini, quia opus operor in diebus vestris, quod non crederetis si quis narraret vobis.

7 Sic apud Hebreos intelligendi, & Sentiendi, verba confunduntur vt Psal.38.10.

8 9 Ad ver. De inter mortuos vt Gal. licè, *D'entre les morts*

10 Id est, Vt obnoxius esset corruptioni vt infrà semel atque iterum sequitur Hebraismus.

11 Iustificari pro Absolui in iudicio Exod.27.7.& Deut. 25.1.& passim alibi in vtroque Testamento.

iamin, m annis quadraginta.
22 Et amoto illo, excitauit eis Dauid in regem: cui etiam testimonio dato, dixit, inueni Dauid *filium* Iesse, virum secundum cor meum, qui exequetur omnes voluntates meas.
23 9 Huius è semine Deus secundum promissionem excitauit Israeli Seruatorem Iesum.
24 Quum antè prædicasset Iohannes n coram eo iam aduentante, baptismum resipiscentiæ toti populo Israelis.
25 Quum autem expleret Iohannes cursum, dixit, Quem me suspicamini esse non *is* sum ego, sed ecce, venit post me, cuius pedum soleam non sum dignus qui soluam.
26 10 Viri fratres, filii generis Abrahæ,& qui inter vos timetis Deum vobis sermo salutis huius missus est.
27 11 Qui enim habitabant in Hierusalem,& primores eorum, quum ignorarent istum, & *eo* condemnato, voces Prophetarum quę per omne Sabbathum leguntur, impleuerunt:
28 Et nulla causa mortis inuenta, petierunt à Pilato, vt necaretur.
29 Quum verò perfecissent omnia quæ de eo scripta erant, detractus è ligno, positus fuit in monumento.
30 12 Deus autem excitauit eum à mortuis.
31 Qui visus est per dies multos iis qui simul ascenderant cum eo à Galilæa in Hierusalem, suntque testes eius apud populum.
32 Et nos vobis euangelizamus eam promissionem quæ Patribus facta est, Deum videlicet eam expleuisse filiis illorum, *id est*, nobis o excitato Iesu:
33 13 Vt etiam in Psalmo secundo sciptum est, Filius meus es tu, ego hodie genui te.
34 Quòd autem excitauerit eum à mortuis, non amplius reuersurum in sepulchrum, ita dixit, Dabo vobis p firmas illas Dauidis beneficentias.
35 14 Ideò & aliàs dicit, Non sines sanctum illum tuum sentire corruptionem.
36 Nam Dauid quidem postquam sua ætate inseruisset Dei consilio, obdormiuit, & adiunctus est patribus suis, sensitque corruptionem:
37 At is quem Deus excitauit, non sensit corruptionem.
38 15 Notum igitur sit vobis, viri fratres annuntiari vobis remissionem peccatorum per istum:
39 q Et ab omnibus à quibus per Legem Mosis r absolui non potuistis, per hunc, quemuis qui credat, absolui.
40 16 Videte ergo ne vos inuadat quod dictū est in s Prophetis,
41 Videte ô contemptores, & admiramini & euanescite: quia opus operor ego diebus vestris, opus quod non credetis si quis enarrauerit vobis.

m *In hoc quadraginta annorum spatio, coniungi debet tempus Samuelis cum temporibus Saulis, illius enim quasi absorpta fuit à regno administratio.*
2.Sam.16.13.
Psal.85.22,
Esa.11.8.
9 Iesum esse seruatorem illum ex Dauide exoriturum probat ex Iohannis testimonio.
Malach.3.1.
mat.3.10.& 11.10
mar.1.2 luc.3.3.
Matt.3.11.
mar.1.7.
ioh.1.20.
n *Iohannes apparitoris instar Christum non eminus, vt alii Prophetæ venturum significauit, sed iam iter ingressum & sibi imminentem commonstrauit.*
10 Iudæis propriè promissus & missus Christus.
11 Iesu acciderunt quæcunque de Messia prædixerant Prophetæ vt hinc quoque constet illum esse verum & vnicum illum Seruatorem: nec tamen propterea excusantur, qui eum non modò non receperunt sed etiam crudelissimè (quamuis innocentem) sunt persecuti.
Mat.27.22.
mar.15.13.
luc.23.23.
ioh.19.6.
Mat.28.2.
mar.16.6.
luc.24.6.
ioh.20 29.
12 Opponenda est gloria resurrectionis, ignominiæ crucis & sepulturæ. Probatur autem resurrectio tum oculatis testibus, tum Prophetarum testimoniis.
o *Verè enim tum & manifestè apparuit Dei vnigenitus filius, cum depositis infirmitate, victor mortis è sepulchro emersit.*
13 Si Christus mansisset in morte, non esset verus Filius Dei, nec firmum esset fœdus cum Dauide sancitum.
Psal.2.7.
heb.1.5.& 5.5.
Esa 55.3.
Psal.16.10.
p *Ad verb. sancta Dauid fidelia: sancta autem vocant Græci quod Hebræi beneficentias: vocantur autem beneficentię Dauid passiua significatione, id est, quæ in Dauidem fuerunt collata: fideles autem dicuntur Hebræorum idiotismo, firmę atque constantes.* 1 Reg.2.10. sup.2.26.

14 Sic intrauit sepulchrum Dominus, vt ne corruptionem quidem senserit.
15 Christus ideo missus, vt per Legem damnatos gratuita remissione peccatorum donet. q *Cùm ceremonię legales vos absoluere non potuerunt à peccatis, absoluemini per istum, si fide illum amplectamini.* r *Ad verb. Iustum declarari.* 16 Beneficia Dei cedunt contemptoribus certo exitio. s *Vid. Mar.1.2.* ° *Heb.1.5.*

42 17 Egressis

42 [17] Egressis autem ex synagoga Iudæorum, rogarunt Gétes vt in proximè sequens Sabbathum dicerentur sibi hæc verba.
43 Soluto autem conuentu, sequuti sunt multi ex Iudæis, & [t] religiosis proselytis Paulum ac Barnabam: qui alloquentes eos, persuaserunt eis vt permanerent in gratia Dei.
44 Sequente verò Sabbatho vrbs propè tota coacta est ad audiendum sermonem Dei.
45 [18] Visa autem turba Iudæi repleti sunt inuidia, & contradicebant iis quæ à Paulo dicebantur, contradicentes ac [v] blasphemantes.
46 [19] Tunc [x] libertate vsi Paulus ac Barnabas dixerunt, Vobis necesse fuit primùm exponi sermonem Dei: postquam autem repellitis illum, & indignos vos ipsos [y] decernitis æterna vita, ecce, conuertimur ad Gentes.
47 Ita enim nobis mandauit Dominus, *dicens*, Constitui te vt sis lux Gentium, vt sis saluti vsque ad vltimas terras.
48 Gentes autem hæc audientes, gauisæ sunt, & glorificabant sermonem Domini: & crediderunt quotquot erant [z] ordinati ad vitam æternam.
49 Perferebatur autem sermo Domini per totam illam regionem.
50 [20] Iudæi verò extimularunt mulieres [a] religiosas & honestas, & primos vrbis, & excitarunt persequutionem in Paulum ac Barnabam, eiecerúntque eos è finibus suis.
51 [21] At illi excusso puluere pedum suorum in eos, venerunt Iconium.
52 Discipuli verò replebantur gaudio & Spiritu sancto.

42 Et quum egrederentur [12] ab eis, petierunt ab ipsis vt sabbatho alio loquerentur sermones istos secum.
43 Et postquam dimissa esset congregatio, multi Iudæi [13] iuerunt post eos, & etiam proselyti, qui timebant à Deo: & ipsi loquebantur & suadebant eis [14] vt adhærerent gratiæ Dei.
44 Et sabbatho alio congregata est tota ciuitas ad audiendum sermonem Dei.
45 Et quum vidissent Iudæi turbam magnam, repleti sunt inuidia, [15] & obsistebant contra sermones quos loquebatur Paulus ac blasphemabant.
46 Dixit autem Paulus & Bar-nabba liberè, vobis oportebat primum prædicari sermonem Dei, sed quia repellitis ipsum à vobis, & statuistis contra vos ipsos quòd non digni sitis vita quæ est in æternum, ecce, conuertimus nos ad Gentes.
47 Sic enim præcepit nobis Dominus noster, sicut scriptum est, Posui te lucem Gentibus, vt sis in salutem vsque ad fines terræ.
48 Quumque audirent Gentes, gaudebant & glorificabant Deum, credideruntq; illi qui positi erant ad vitam quæ est in æternum.
49 Et sermo Domini prædicabatur in tota illa regione.
50 Iudæi verò suscitauerunt principes ciuitatis, & mulieres diuites, quæ cum illis timebant Deum: & excitauerunt persecutionem contra Paulum & contra Barnabbam, & eiecerunt eos è limitibus suis.
51 Et quum egrederentur, excusserunt contra eos puluerem pedum suorum: & venerunt in Iconium ciuitatem.
52 Et discipuli replebantur gaudio & Spiritu sancto.

12 Ad verbum, A latere eorum. Heb.

13 Id est, Sequuti sunt eum. Hebraismus.

14 Quasi affixi & conglutinati permanerent in gratia Dei. Hæc est vis verbi Syriaci.

15 Id est, Opponebant se, & repugnabant sermonibus Pauli.

21 Non obstat mundi perfidia, quominus sibi Dominus Ecclesiam colligat, & collectam foueat.

Caput XIIII.

1 *Paulus & Barnabas* 5 *Iconio eiiciuntur vt.* 6 *Paulus Lystra* 10 *Claudum sanat,* 13 *& sibi sacrificaturos* 15 *prohibet.* 19 *Ibidem Iudæis autoribus lapidatur.* 23 *Hinc multu Ecclesiis peragratis,* 26 *Antiochiam reuertuntur.*

1 FActum [1] est autem itidem [a] Iconii vt simul introirent synagogam Iudęorum, & loquerentur, ita vt crederet Iudæorum simul & Græcorum magna multitudo.
2 Qui verò [b] increduli fuerunt Iudæi incitarunt & [c] malè affectos reddiderunt animos Gentium aduersus fratres.
3 [2] Multum igitur tempus *ibi* egerunt liberè loquentes, freti Domino, qui testimonium dabat sermoni gratię suæ, dabatque vt signa & miracula ederentur per manus eorum.
4 Diuisa est autem multitudo vrbis: & alii quidem erant à Iudæis, alii verò ab Apostolis.
5 Quum autem factus esset impetus Gentium ac Iudæorum vnà cum suis primoribus, ad eos iniuriis afficiendos & lapidandos.
6 Re prospecta [d] persugerunt in ciuitates Lycaoniæ, Lystram & Derben, & circumiacentem regionem:
7 Et illic euangelizauerunt.
8 ¶ [3] Quidam autem vir Lystris captus pedi-

1 ET venerunt & ingressi sunt in synagogam Iudæorum, & ita loquuti sunt cum eis vt crederent multi ex Iudæis & ex Græcis.
2 Iudæi *vero* ex illis qui non obediebant, excitauerunt Gentes vt malè afficerent fratres.
3 Et ii tempus multum manserunt ibi, & liberè loquebantur de Domino: & ipse testabatur de sermone gratiæ suæ per signa & prodigia quæ faciebat per manus eorum.
4 Et tota turba ciuitatis diuisa erat: ex illis erant cum Iudæis, & ex illis adhærebant Apostolis.
5 Factus est autem in hos impetus à Gentibus, & à Iudæis ac primoribus eorum, vt contumeliis afficerent eos & obruerent eos lapidibus.
6 Quumque *hoc* cognoscerent, discesserunt, & confugerút in ciuitates Lycaoniæ & Lystræ & Derbæ & pagos qui sunt circa eas:
7 Et ibi euangelizabant.
8 Et homo quidam habitabat in Lystra ciuitate,

tate, qui affligebatur in pedibus suis, clau-
dus a ventre matris suæ, qui nũquam ambu-
lauerat.
9 Hic audiuit Paulum loquentem & quum vi-
disset eum Paulus, & agnosceret quòd esset
in eo fides quòd saluus futurus esset,
10 Dixit ei voce elata, Tibi dico, in nomine
Domini nostri Ieschua Christi surge in pe-
des tuos. Et exiliens surrexit, ac ambulauit.
11 Et congregatio populi, quum vidissent id
quod fecerat Paulus, extulerunt vocem
suam lingua regionis, & dicebant, Dii assi-
milati sunt filiis hominis, & descenderunt
ad nos.
12 Et nominabant Bar-nabbam [1] dominum
deorum, & Paulum, Mercurium, quia ipse
principatum habebat in sermone.
13 Et sacerdos domini deorum, qui erat extra
ciuitatem, adduxit tauros & coronas ad
portam vestibuli eius loci vbi habitabant, &
volebat mactare illis.
14 Bar-nabba autem & Paulus, quum audiuis-
sent, sciderunt vestimenta sua, & exilierunt:
& egressi sunt ad cœtum, & clamabant.
15 Ac dicebant, Viri, quid facitis? Etiam nos
filii hominis sumus, passionibus obnoxii si-
cut vos, & annuntiamus vobis vt ab istis inu-
tilibus conuertamini ad Deum viuentem,
qui fecit cœlum & terram & maria, & om-
nia quæ sunt in eis.
16 Qui in ætatibus priscis siuit omnes gentes
vt ambularent per vias [2] proprias:
17 Non relinquens seipsum sine testimonio,
quum faceret eis bona è cœlo, & dimitteret
pluuiam, & crescere faceret fructus tempo-
ribus suis, ac impleret saturitate & lætitia
corda eorum.
18 Et quum hæc dicerent, vix cohibuerunt
populum ne quis mactaret ipsos.
19 Venerunt autem Iudæi ex Iconia & Antio-
chia & commouerunt contra eos populum
& lapidauerunt Paulum, & traxerunt eum
extra ciuitatem, quia putabant quòd mor-
tuus esset.
20 Et congregati sunt iuxta eũ discipuli & sur-
gens ingressus est in ciuitatem: & die poste-
ro egressus est inde cum Barnabba, ac vene-
runt in Derben ciuitatem.
21 Et quum euangelizassent [3] filiis ciuitatis
illius discipulos fecerunt multos: & conuer-
si venerunt ad Lystram ciuitatem, & ad I-
conium & ad Antiochiam.
22 Quum confirmarent animos discipulorum
& [4] hortarentur eos vt perseuerarent in fi-
de, ac dicebant eis quòd per oppressiones
multas oporteat ingredi in regnum Dei.
23 Et constituerunt eis in omni cœtu senio-
res, quum ieiunarent vnà cum eis, ac ora-
rent, commendarentque eos Domino no-
stro in quem crediderant.
24 Et quum circuissent loca Pisidiæ, venerunt
ad Pamphyliam.
25 Et quum loquuti essent in Perga ciuitate
sermonem Domini, descenderunt [5] ad Atta-
liam.
26 Et inde iter fecerunt per mare, & venerũt
Antiochiã: qui inde cõmendati fuerant gra-
tię Domini ad opus illud quod expleuerunt.
27 Et quum congregassent totum cœtum,
narrabant quicquid fecisset Deus, [6] cum eis,

1 Periphrasis est Iouis quem prophani poetæ appellãt deorum regem.

2 Ad verbum, Animæ suæ, id est Propriæ voluntatis. Hebraismus.

3 Id est, Ciuibus natis in ea ciuitate. Hebraismus.

4 Ad verbũ, Peterent ab eis.

5 Scriptum erat לאיטליא, Ad Italiam, sed perperam, quare non dubitaui litera Iod sublata, restituere lectionẽ & scribere לאטליא, Ad Attaliam.

6 Hebraismus pro erga eos. Simile legitur Psalm. 86. 17. & psalm. 119. 124.

bus sedebat, claudus ab vtero matris suæ,
qui nunquam ambulauerat.
9 Hic audiuit Paulum loquentem: qui quum
intendisset in eum oculos, & vidisset quòd
fidem haberet *se* seruatum iri,
10 Dixit voce magna, Surge in pedes tuos re-
ctus. Tum *ille* quum exiluisset, ambulauit.
11 Turbæ verò quum vidissent quod fecerat
Paulus, sustulerunt vocem suam, Lycaoni-
cè dicentes, Dii assimilati hominibus de-
scenderunt ad nos.
12 Vocabantque Barnabam, Iouem: Paulum
verò Mercurium: quoniam is erat dux ser-
monis.
13 Sacerdos autem Iouis collocati ante illo-
rum vrbem, quum tauros vittatos ad [e] vesti-
bula adduxisset, volebat cum turba sacrifi-
care.
14 Quod quum audissent Apostoli Barnabas
& Paulus, [f] diruptis palliis suis insilierunt in
turbam, clamantes,
15 [4] Ac dicentes, Viri, cur ista facitis? Nos
quoque sumus homines [g] iisdem quibus vos
affectionibus obnoxii, annuntiantes vt vos à
[h] vanis istis rebus conuertamini ad Deum
illum viuum, qui fecit cœlum & terram &
mare, & omnia quæ in eis sunt.
16 Quique præteritis ætatibus siuit omnes
Gentes [i] suis ipsarum viis incedere.
17 Quanquam non passus est se *esse* expertem
testimonii, bona tribuendo, dans nobis cœ-
litus pluuias ac tempora fructibus edendis
apta, implens cibo & lætitia corda nostra.
18 Et hæc dicentes, vix compescuerunt tur-
bam ne ipsis sacrificaret.
19 ¶ [6] Superuenerunt autem quidam Iudæi
Antiochia & Iconio, qui persuasa turba,
Paulum lapidatum traxerunt extra vrbem,
existimantes eum mortuum esse.
20 Sed quum circumstetissent eum discipuli,
surrexit & ingressus est vrbem: & postridie
egressus venit Derben cum Barnaba.
21 [7] Quumque euangelizassent vrbi illi, & di-
scipulos multos adiunxissent, reuersi sunt
Lystram & Iconium & Antiochiam:
22 [8] Confirmantes animos discipulorum, hor-
tantes vt permanerent in fide, & *dicentes* o-
portere per multas oppressiones nos ingre-
di in regnum Dei.
23 [9] Quumque ipsis per suffragia creassent
per singulas Ecclesias Presbyteros, preca-
tique essent cum ieiuniis, commendarunt
eos Domino in quem crediderant.
24 [10] Peragrataque Pisidia, venerunt in Pam-
phyliam:
25 Ac Pergæ loquuti diu sermonem, descen-
derunt [k] Attaliam.
26 Et illinc abnauigarunt [l] Antiochiam, vnde
fuerant commendati gratiæ Dei ad opus
quod expleuerant.
27 Quum autem venissent & coegissent Ec-
clesiã, retulerunt quãta Deus per ipsos effe-
cisset,

e *Ædium in qui-bus habitabant Paulus & Barnabas.*

f *Vide Matthæi* 63.

4 Idololatria otiam dicitur quæ creaturis quantumuis sanctis & [illegible] quod vnius Dei [illegible] tribuit, nempe [illegible] uocationis cultum.

g *Mortales vos esse, & eiusdem* [illegible] *vos humanæ* [illegible] *participes.*

h *Hebræorum* [illegible] *re Idola* [illegible] *cantur.*

Gen. 1. 1. psal. 146. 6. apoc. 14. 7.

9 Consuetudo quantumlibet [illegible] non excusat Idololatras.

Psalm. 81. 13.

i *Ex arbitrio suo viuere, nulla ipsis præscripta ratione* [illegible] *nis.*

6 Diabolus [illegible] tremum [illegible] dem apertè [illegible] frustrà, tunc [illegible] quum videtur [illegible] perior.

2. Cor. 11. 25.

7 Per medias mortes nihilominus in vocatione [illegible] dum.

8 Ministrorum [illegible] non tantum docere, sed etiam iam [illegible] confirmare, & [illegible] cem præparare.

9 Apostoli [illegible] tatas Ecclesias [illegible] miserunt propriis pastoribus, quos [illegible] dem nec temerè [illegible] præeuntibus [illegible] bus, & ieiuniis [illegible] runt, nec pretio, [illegible] imperio ora [illegible] Ecclesiis obtru[illegible], sed cœtus suffragiis comprobatos [illegible] tuerunt.

10 Paulus & Barnabas sua [illegible] tione defuncti [illegible] tiochiam [illegible] tionem itineris [illegible] Ecclesiæ exponunt.

k *Attalia* [illegible] *Pamphyliæ* [illegible] *Lyciæ vicina.*

l *Antiochiam* [illegible] *riæ.*

Supr. 13. 2.

cisset, eumque aperuisse Gentibus ostium
fidei.
28 Et egerunt illic multum tempus cum dis-
cipulis.

CAPUT XV.

2 Antiochenis quidam iugum Legis obtrudere conantur. 6 Consulti de hac re Apostoli. 19 Et quid facto opus sit. 23 Per literas indicant. 36 Paulus separatus à Barnaba Ecclesias Asiæ reuisit.

1 PORRÒ [1] [a] quidam qui descenderant à Iu-
dæa, docebant fratres, *&* *dicebant*, Ni-
si circuncidamini ritu mosis non pote-
stis seruari.
2 [2] Orta igitur repugnantia & disquisitione
non exigua Paulo ac Barnabæ aduersus il-
los, constitutū fuit vt ascenderent Paulus &
Barnabas & quidam alii ex illis ad Aposto-
los ac Presbyteros Hierosolymam super hac
quæstione.
3 Illi ergo [b] deducti ab Ecclesia, peragrarunt
Phœnicem & Samariam, narrantes conuer-
sionem Gentium: & affecerunt gaudio
magno omnes fratres.
4 Quum autem aduenissent in Hierusalem,
excepti sunt ab Ecclesia & ab Apostolis ac
Presbyteris, & renuntiarunt quæcunque
Deus per ipsos effecerat.
5 Sed (*aiebant*) quidam surrexerunt è secta
Pharisæorum qui crediderunt, dicentes o-
portere ipsos circuncidere, & denuntiare
vt obseruent Legem Mosis.
6 [3] Conuenerunt igitur Apostoli & Præsby-
teri vt dispicerent de hoc negotio.
7 Quum autem multa disceptatio fuisset, sur-
gens Petrus dixit eis, [4] Viri fratres, vos sci-
tis Deum [c] iampridem [d] inter nos elegisse
me, vt per os meum audirent Gentes ver-
bum Euangelii, & crederent.
8 Et Deus qui nouit corda, dedit eis testimo-
nium, dato ipsis Spiritu sancto, sicut & no-
bis:
9 Nihilque [e] discreuit inter nos & illos, [f] fide
purgatis cordibus eorum.
10 [5] Nunc ergo [g] quid tentatis Deum, impo-
sito iugo ceruici discipulorum, quod neque
patres nostri neque nos portare potuimus?
11 Imò per gratiam Domini Iesu Christi cre-
dimus nos seruatum iri, quemadmodum &
illos.
12 [6] Tacuit autem tota illa multitudo: & au-
diebant Barnabam & Paulum exponentes
quanta Deus edidisset signa & miracula per
ipsos inter gentes.
13 Postquam autem ipsi conticuissent, respon-
dit [h] Iacobus, dicens, Viri fratres, audite
me.
14 [7] Symeon exposuit quomodo primum De-
us respexerit *Gentes*, vt sumeret ex ipsis po-
pulum nomini suo:
15 Et huic *rei* consonant verba Prophetarum:
sicut scriptum est,
16 Post hæc reuertar, & restaurabo taberna-
culum Dauid collapsum, & ruinas eius re-
staurabo, & rursus erigam illud:
17 Vt requirant reliqui homines Dominum,

& quòd aperuisset ostium fidei gentibus.
28 Et tempore multo manserunt ibi apud dis-
cipulos.

1 DEscenderant autem quidam ex Iudæa,
& docebant fratres, Si non circuncisi
sitis iuxta consuetudinem Legis, non
potestis seruari.
2 Et facta est commotio magna & disputatio
Paulo & Barnabæ contra eos, [1] & factum
est vt ascenderent Paulus & Bar-nabba &
alii cum eis, ad Apostolos & seniores qui e-
rant in Vrischelem, propter hanc quæstio-
nem.
3 Et deducens dimisit eos ecclesia, & iter fe-
cerunt per totam Phœnicen, & etiam inter
Samaritanos, narrantes de conuersione
gentium, [2] & fecerunt gaudium magnum
omnibus fratribus.
4 Quumque venissent in Vrischelem, excepti
sunt ab ecclesia & ab Apostolis & à senio-
ribus: & narrauerunt eis quicquid fecisset
[3] cum eis Deus.
5 Surrexerunt autem homines qui credide-
runt ex doctrina Pharisæorum, & dicebant,
Necesse erat vobis circumcidere eos, & præ-
cipere eis vt seruent Legem Muschæ.
6 Congregati verò sunt Apostoli & seniores
vt disputarent de sermone hoc.
7 Et quum fuisset disceptatio multa, surrexit
Schemeun, & dixit eis, Viri fratres, vos
scitis quòd à diebus prioribus ex ore meo
elegit Deus vt audirent gentes sermonem
euangelii, & crederent.
8 Et Deus qui nouit id quod est in cordibus,
testatus est de eis, ac dedit eis Spiritum san-
ctum, sicut nobis.
9 Et nihil discreuit inter nos & eos, quia pur-
gauit fide corda eorum.
10 Et nunc vos quid tentatis Deum vt pona-
tis iugum super colla discipulorū, quod ne-
que Patres nostri, neq; nos potuimus ferre?
11 Sed per gratiam Domini nostri Ieschua
Christi, credimus quòd [4] seruabimur sicut
ipsi.
12 Et tacuerunt vniuersus cœtus: ac audie-
bant Paulum & Barnabbam, qui narrabant
de eo quod fecisset Deus per manus eorum,
signa & prodigia in gentibus.
13 Et postquam conticuissent, surrexit Iaa-
kub, ac dixit, Viri fratres, audite me.
14 Schemeun narrauit vobis quomodo cœ-
perit Deus eligere ex Gentibus populum
nomini suo.
15 Et huic rei consentiunt sermones Prophe-
tarum: sicut scriptum est.
16 Post hæc reuertar & erigam tabernaculū
Dauid quod collapsum fuerat, & ædifica-
bo quod corruerat ex eo, & erigam illud.
17 Vt requirant reliquiæ filiorum hominum,

1 Pro contigit vt ascenderent subaudi. Ex sententia fratrū. Hebraismus.

2 Id est, Ea narrando affecerunt magno gaudio fratres Hebraismus.

3 Id est, Erga eos vt supra.

4 Ad verb. Viuemus. Hebraismus.

6 Vina legitimi concilii effigies, vbi sola Dei veritas regnat.

h *Alphæi, qui & frater Domini fuit dictus.*

7 Gentium conuersionem ex Dei verbo confirmat Iacobus Petro assentiens.

Dominum, & omnes gentes super quas in-
uocatum est nomen meum: ait Dominus
qui fecit hæc omnia.
18 Nota sunt à seculo opera Dei.
19 Propter hoc dico, 5 ne obtundant eos qui
ex Gentibus conuertuntur ad Deum:
20 Sed mittatur ad eos, vt discedant à pol-
lutione victimarum, & a scortatione, & ab
eo quod suffocatum est,& à sanguine.
21 Ipsi enim Musche ab ætatibus priscis in
omni ciuitate fuerunt prædicatores in syna-
gogis quæ omnibus sabbathis legunt e-
um,
22 Tunc Apostoli & seniores cum tota eccle-
sia elegerunt viros ex sese, & miserunt An-
tiochiam cum Paulo & Bar-nabba, Iihu-
dam qui vocatur Bar-Schabba, & Schilam,
viros qui primarii erant inter fratres:
23 Et scripserunt epistolam 6 per manus eo-
rum, ita, Apostoli & seniores & fratres, iis
qui sunt Antiochiæ & Syriæ & Ciliciæ fra-
tribus, qui sunt ex Gentibus, 7 salutem.
24 Auditum est à nobis quòd quidam e no-
bis, egressi sunt, & turbauerunt vos sermo-
nibus,& subuertunt animas vestras,dicentes
vt circumcidamini, & seruetis Legem quæ
nos non mandauimus eis.
25 Propter hoc cogitauimus omnes nos si-
mul congregati,& elegimus viros,misimus-
que eos ad vos cum Paulo & Bar-nabba di-
lectis nostris:
26 Hominibus qui tradiderunt animas suas
pro nomine Domini nostri Ieschua Christi.
27 Et misimus cum eis Iihudam & Schilam,
qui sermonem exponent vobis hæc ea-
dem.
28 8 Placuit enim Spiritui sancto, & etiam
nobis, vt non imponatur vobis onus ampli-
us præter hæc quæ necessaria sunt.
29 *Videlicet* vt abstineatis ab iis quæ immo-
lata sunt *simulachris*, & à sanguine, & à suf-
focato,& a scortatione & quum seruaueritis
vosipsos ab illis, 9 benè eritis. Estote firmi
in Domino nostro.
30 Illi autem qui missi fuerant,venerunt An-
tiochiam, & congregauerunt totum popu-
lum, ac reddiderunt epistolam.
31 Et quum *illi* legissent, gauisi, sunt, & con-
solationem acceperunt.
32 Sermone quoq; copioso corroborarunt
fratres, & confirmauerunt 99 domesticos
Iihuda & Schilas: nam etiam ipsi prophetæ
erant.
33 Quumque mansissent ibi aliquod tempus,
dimiserunt eos fratres in pace ad Aposto-
los.
34 10 Sed fuit voluntas Schelæ vt maneret
ibi.
35 Paulus autem & Bar-nabba manserunt
Antiochię, & docebant,ac euangelizabant
cum aliis multis Sermonem Dei.
36 Et post *aliquot* dies dixit Paulus Barnab-

5 Vel conferant. Id est, Ne quis immẽsum Legis Mosaicæ onus conscientiis earum imponat, cuius mole & grauitate obterantur & cõminuantur.

6 Id est, Mittentes eos, Hebraismus.
7 Ad verb. Pacem Hebraismus sæpe obseruatus.

8 Ad verb. Fuit voluntas. Heb.

9 Id est, præclarè vobiscum agetur. Sic Galli, *Vous ferez bien*.

99 Domesticos appellat fideles ipsos qui in Ecclesiam Dei tanquam in eius familiam cooptati fuerant.
10 Sed fuit voluntas. Hic versiculus in Syro textu non legitur, ac puto omissum fuisse per incuriam: quapropter eum restitui.

& omnes Gentes super quas inuocatum est
nomen meum: dicit Dominus qui facit hæc
omnia.
18 i Nota sunt Deo ab *omni* æuo omnia ope-
ra sua.
19 8 Quamobrem ego censeo non esse ob-
turbandos eos ex Gentibus qui ad Deum
conuertuntur.
20 Sed ad eos scribendum vt abstineant à
k pollutionibus simulachrorum, & scorta-
tione, & suffocatis rebus,& sanguine.
21 l Moses enim ab ætatibus antiquis in sin-
gulis ciuitatibus habet qui ipsum prædicent
quum in synagogis per singula sabbatha le-
gatur.
22 9 Tunc visum est Apostolis & senioribus
cum tota Ecclesia, delectos ex sese viros
mittere Antiochiam cum Paulo & Barna-
ba: *nempe* Iudam qui cognominabatur Bar-
sabas, & Silam, viros primarios inter fra-
tres:
23 Et ista per manus eorum *mittenda* scribe-
re, Apostoli & presbyteri & fratres, iis qui
sunt Antiochiæ & in Syria & in Cicilia fra-
tribus qui *sunt* ex Gentibus, salutem.
24 10 Quoniam quosdam m è nobis egressos
audiuimus vos turbasse verbis, n labefactan-
tes animas vestras, dicentes oportere *vos*
circuncidi, & seruare Legem, quibus *hoc*
non mandaueramus.
25 11 Visum est nobis concorditer coactis, e-
lectos viros mittere ad vos cum dilectis no-
stris Barnaba & Paulo,
26 Hominibus qui o exposuerunt animas suas
pro nomine Domini nostri Iesu Christi.
27 Misimus ergo Iudam & Silam, qui & ipsi
vobis eadem verbis renuntiabunt.
28 Visum est enim p Spiritui sancto ac q no-
bis, ne quod amplius imponeremus vobis
onus præter hæc r necessaria:
29 12 *Videlicet* vt abstineatis ab iis quæ sunt
immolata simulacris, & sanguine, & suffo-
cato, & scortatione: à quibus si vobis caue-
ritis, bene agetis. Valete.
30 13 Illi igitur dimissi venerunt Antiochiam,
& coacta multitudine reddiderunt episto-
lam.
31 Quam quum legissent, gauisi sunt super
exhortatione.
32 Iudas quoque & Silas, quum essent & ipsi
Prophetæ, multo sermone adhortati sunt
& confirmarunt fratres.
33 Et quum egissent *illic* aliquandiu, dimissi
sunt s cum pace à fratribus ad Apostolos.
34 Silæ tamen visum est ibi manere.
35 Paulus autem & Barnabas quoque cómo-
rati sunt Antiochiæ, docentes & euangeli-
zantes cum aliis etiam multis sermonem
Domini.
36 14 Post aliquot autem dies dixit Barna-

i *Nihil temerè, sed Dei ordinatione.*
8 In rebus mediis hactenus communicandum cum fratrum infirmitate, vt eis concedatur discendi spatium.
k *A sacrificiis, seu à conuiuiis quæ in idolorum templis agitabantur.*
l *His verbis admonet Iacobus, fieri non posse vt tam citò, & vno impetu, aboleantur ceremoniæ: quia iam à multis seculis assueti essent Iudæi legis doctrinę, & Mosen suos haberet præcones. Ideo redimendam ad breue tempus commodiam esse, donec paulatim clarius innotesceret libertas per Christum parta.*
9 In legitima synodo nec ii quibus permittitur iudiciũ, quicquam tyrannicè statuunt, nec communis cœtus tumultuosè se opponit sedentibus ex Dei verbo iudicibus: nec dissimilis ratio obseruatur in sanciendis & stabiliendis quam ita fuerint decreta.
10 Concludit synodus Hierosolymitana, labefactari animas ab iis qui salutem aliunde quàm ab vno Christo per fidem apprehenso petendam docent, vndecunque sint profecti, & quamcunque authoritatem suæ vocationi prætexant.
m *E nostra congregatione.*
n *Translatione sumpta ab illis, qui quod ædificatum est, diruunt: ædificari autem Ecclesiam, pro constitui, familiaris est Scripturæ metaphora.*
11 Ea demum est legitima synodus, cui Spiritus sanctus præest.
o *Qui extremis periculis exposuerunt vitam suam.*
p *Mentio fit primùm Spiritus sancti, ne humanum quid illud esse videatur.*
q *Non quod tribuatur propria authoritas hominibus, sed vt ministerii & verbi fidelitas demonstretur.*
r *Necessaria non fuit præcisè, sed referri debent ad temporu conditionem, vt aliarum Gentium & Iudæis esset magis & minus dissentanea vita ratio.*

12 Charitas etiam in rebus per se mediis est necessaria. 13 Omnium interest, quid tenendum sit cognoscere, nedum vt Ecclesiam oporteat, nihil sciendo, pendere ex quorundam placitis. s *Heb id est, fratribus illis omnia faustè precantibus, & cum bona Ecclesię venia.* 14 Ecclesiæ, nisi assiduè excolantur, facillimè degenerant, ideoque institutæ fuerunt tum synodi, tum etiam inspectiones.

bæ Paulus, Reuersi inuisamus fratres no-
stros per omnes ciuitates in quibus annun-
tiauimus sermonem Domini *cogniturí* quo-
modo habeant.
37 15 Barnabæ verò concilium erat assumere
secum Johannem qui vocabatur Marcus:
38 Paulus autem æquum censebat eum non
assumere qui abscessisset ab ipsis ex Pam-
phylia, nec eorũ comes in illo opere fuisset.
39 16 Sic igitur sunt t exacerbati, vt alter ab
altero discederet: & Barnabas assumpto
Marco, nauigaret in Cyprum:
40 Paulus verò allecto Sila abiit, commenda-
tus gratiæ Dei à fratribus.
41 Peragrauitque Syriam ac Ciliciam, confir-
mans Ecclesias.

bæ, Reuertamur, & visitemus fratres qui
sunt in omni ciuitate in qua prædicauimus
sermonem Dei: & videamus quid faciant.
37 Barnabba autẽ volebat assumere Juchan-
nan, illum qui cognominatus est Marcus.
38 Paulus verò nolebat assumere eum secũ,
eo quòd reliquisset ipsos quum essent in
Pamphylia, & non abiisset cum eis.
39 Propter hanc contentionem separati sunt
11 vnus ab alio. Et Barnabba assumpsit Mar-
cum, & iter fecerunt per mare, & profecti
sunt in Cyprum.
40 Paulus autem elegit sibi Schilam: & e-
gressus est, commendatus à fratribus gra-
tiæ Dei.
41 Et iter faciebat per Syriam & per Cilici-
am, & confirmabat ecclesias.

11 Ad verbum, Vnus ab vno. Hebraismus frequens.

CAPUT XVI.

1 Paulus circunciso Timotheo. 12 Philippis agens. 14 Lydiam in fide instituit. 16 Pythonis spiritum 18 expellit. 20 Propterea virgis cæsus, 24 in carcerem cum Sila conijcitur. 26 Terræmotu 27 carceris ianuæ aperiantur 31 32 & eiusdem custos Christi fidem percipit. 35 Paulus & Silas à magistratu deprecante dimittuntur.

1 PEruenit 1 autem Derben & Lystram: &
ecce, discipulus quidam erat illic no-
mine Timotheus, filius mulieris cuius-
dam a Judææ fidelis, cæterùm patre Græco.
2 Huic b dabant testimonium fratres qui Ly-
stris erant & Iconii.
3 2 Eum *itaque* voluit Paulus secum proficisci:
& assumptum eum circuncidit, propter Ju-
dæos qui in illis locis erant: sciebant enim
omnes patrem eius Græcum esse.
4 3 Prout autem pertransibant vrbes, tradi-
bant eis seruanda c instituta quæ decreta
fuerant ab Apostolis & Præsbyteris qui Hi-
erosolymis erant.
5 Itaque Ecclesiæ confirmabantur fide, & au-
gebantur numero quotidie.
6 4 Phrygia autem peragrata & Galatica re-
gione, d prohibiti à Spiritu sancto loqui ser-
monem in Asia,
7 Quum venissent in Mysiam, tentabant ire
versus Bithyniam: sed non siuit eos *ire* Spi-
ritus Jesu.
8 Præterita igitur Mysia, descenderunt
Troada.
9 5 Et visum per noctem apparuit Paulo: Vir
Macedo quidam, adstabat præcans eum, &
dicens, Traiice in Macedoniam & succur-
re nobis.
10 6 Vt autem visum vidit, statim studuimus
abire in Macedoniam, e collatis argumentis
colligentes vocasse nos Dominum, vt eis e-
uangelizaremus.
11 Prouecti igitur Troade, rectum cursum
tenuimus Samothracen, & sequenti die
Neapolin:
12 Et illinc Philippos, *quæ* est prima partis
Macedoniæ vrbs, colonia. Egimus autem in
ea vrbe aliquot dies.
13 7 Et die sabbathi egressi sumus ex vrbe ad
flumen, f vbi solebat esse precatio: vbi quum
consedissemus, alloquuti sumus mulieres
quæ conuenerant.

1 AC peruenit in Derben ciuitatem &
Lystram. Erat autem ibi discipulus
quidam cuius nomen Timotheus, filius
Judææ cuiusdam fidelis, & pater eius Gen-
tilis *erat*.
2 Et omnes discipuli qui erant ex Lystra &
ex Iconio, testabantur de eo.
3 Hunc volebat Paulus assumere secum, &
acceptum eum circuncidit, propter Judęos
qui erant in eo loco: nouerant enim omnes
patrem eius quòd Gentilis esset.
4 Et quum proficiscerentur in ciuitates, præ-
dicabant, ac docebant eos, vt seruarent
mandata quæ scripserant Apostoli & senio-
res qui erant in Vrischelem.
5 Itaque Ecclesiæ confirmabantur in fide, &
augebantur numero quotidie.
6 Ambulauerunt autem per Phrygiam & per
Galatiã, regiones, & prohibuit eos Spiritus
sanctus ne loquerẽtur sermones Dei in Asia.
7 Et quum venissent in Mysiam regionem, vo-
lebant proficisci inde in Bithyniam, & non
permisit eis Spiritus Jeschua.
8 Et quum exiuissent ex Mysia, venerunt in
Troadem regionem.
9 Et per visionem noctis visus est Paulo quasi
vir quidam Macedo stans, & 1 deprecans,
dicens, Veni in Macedoniam, & adiuua me.
10 Quum autem vidisset Paulus hanc visio-
nem, statim voluimus exire in Macedoniã:
quia intellexeramus quòd Dominus noster
vocaret nos vt euangelizaremus eis.
11 Et iter fecimus à Troade: ac recta teten-
dimus in Samothraciam: inde die postero
venimus Neapolin ciuitatem.
12 Et illinc Philippos, quæ est primaria Ma-
cedoniæ: & erat colonia. Mansimus autem
in hac ciuitate certis diebus.
13 Et egressi sumus die sabbathi extra portam
vrbis iuxta ripam fluminis, quia ibi conspi-
ciebatur domus orationis. Quumque sede-
remus, loquebamur cum mulieribus quæ
congregatæ erant ibi.

1 Ad verbum, potens ab eo.

14 Et mulier quędam *erat* vendens purpuram, quæ timebat a Deo, cuius nomen erat Lydia, ex Theutira ciuitate: huic aperuit cor Dominus noster, & audiebat id quod dicebat Paulus.

15 Ac baptizata est ipsa, & [2] filii domus eius, & [3] rogabat nos, ac dicebat, Si id est quòd verè confiditis quòd crediderim in Dominum nostrum, venite, habitate in domo mea. Et multum coegit nos.

2 Domestici, Hebraismus.
3 Ad verbum, Petebat à nobis.

16 Et factum est quum proficisceremur in domū orationis, vt occurreret nobis puella quædam cui erat spiritus [4] diuinationis: & faciebat dominis suis quæstum magnum diuinatione qua diuinabat.

17 Et veniebat post Paulum & post nos, & clamabat ac dicebat, Hi homines serui sunt Dei excelsi, & euangelizant vobis viam [5] salutis.

4 Vox enim Syra קסמא respondet Hebrææ קסם, mutata litera ס in צ eiusdem organi literam.
5 Ad verbum, Vitę. Hebraismus.

18 Et ita faciebat diebus multis: & irritatus est Paulus, ac dixit spiritui illi, Ego præcipio tibi in nomine Jeschua Christi vt abeas ab ea. Et eadem hora exiuit.

19 Et quum vidissent domini eius quòd exiuisset ab ea spes quæstus ipsorum, apprehenderunt Paulum & Schilam, & trahentes adduxerunt eos in forum:

20 Et obtulerunt eos ducibus ac principibus ciuitatis, ac dicebant, Isti homines conturbant vrbem nostram, quia Judæi sunt.

21 Et prædicant nobis ritus eos quos non permissum est nobis suscipere & exercere, quia Romani sumus.

22 Et turba multa congregata est contra eos. Tunc duces sciderunt vestimenta [6] sua, & præceperunt vt flagellarent eos.

23 Quumq; flagellassent eos multum, coniecerunt eos in domum vinctorum, & præceperunt custodi domus vinctorum vt custodiret eos diligenter.

24 Ille autem quum accepisset hoc mandatum, introducens inclusit eos in locum interiorem domus vinctorum, & vinxit pedes eorum numella.

25 Et [7] in medietate noctis Paulus & Schila orabant, ac glorificabant Deum, & audiebant eos *reliqui* vincti.

6 Pronomen Syriacum ferre etiam potest eorum, qua lectio propius accedit ad verba & sensū Lucæ.
7 Id est, Media nocte. Hebraismus.

26 Et repentè *terræ* motus magnus factus est, & commota sunt fundamenta domus vinctorum, & apertæ sunt statim portæ omnes, & vincula eorum omnium soluta sunt.

27 Et quum expergefactus esset custos domus vinctorum, & vidisset quòd apertæ essent portæ domus vinctorum, accepit gladium, & quęsiuit vt interficeret seipsum, eo quòd putabat quòd aufugissent vincti.

28 Et vocauit eum Paulus voce elata, ac dixit ei, Ne facias tibi ipsi aliquid mali, quia omnes nos hic sumus.

29 Et iussit sibi accendere lucernam & exiliit, ac ingressus est tremens, & procidit ad pedes Pauli & Schilæ.

30 Et deduxit eos foras, ac dicebat eis, Domini mei, quid oportet me facere [8] vt seruer?

31 Et dixerunt ei, Crede in Dominum nostrum Jeschua Christum [9] & seruaberis tu & domus tua.

32 Et loquuti sunt cum eo sermonem Domini, & cum omnibus [10] filiis domus suæ.

33 Et eadem hora in ipsa nocte accipiens

8 Ad verbum, vt viuam Hebraismus.
9 Ad verbum, Et viues, vt paulo antè.
10 Id est, Domesticis suis. Hebraismus.

14 [8] Quædam autem mulier nomine Lydia, quæ purpuram vendebat in vrbe Thyatirorum, Deum colens, *nos* audiuit, cuius Dominus adaperuit cor, vt attenderet ea quæ dicebantur à Paulo.

15 [9] Quum igitur baptizata esset & domus eius, rogauit *nos*, dicens, Si iudicastis me fidelem esse Domino, ingressi domum meam, manete. Et adegit nos.

16 [10] Factum est autem proficiscentibus nobis ad precationem, vt ancillula quædam habens spiritum [g] Pythonis occurreret nobis, quæ quæstum magnum pręberat Dominis suis, vaticinando.

17 Hęc subsequuta Paulum ac nos clamabat dicens, Isti homines, serui sunt Dei illius summi, qui annuntiant vobis viam salutis.

18 Hoc autem fecit ad [h] multos dies: sed moleste ferens Paulus, & conuersus, spiritui dixit, præcipio tibi per nomen Jesu Christi, vt exeas ab ea. Exiit igitur eodē illo momento.

19 [11] Videntes autem domini abiisse spem quæstus sui, prehensum Paulum & Silam traxerunt in forum ad magistratus.

20 [12] Et offerentes eos prætoribus, dixerunt, Homines isti conturbant ciuitatem nostrā, quum sint Judæi:

21 [13] Et annuntiant ritus quos non licet nobis suscipere neque vsurpare, quum simus Romani.

22 [14] Vnà verò insurrexit turba aduersus eos: & prætores diruptis eorum vestibus iusserunt *eos* virgis cædi.

23 Quumque multas plagas eis imposuissent coniecerunt *eos* in carcerem, additis mandatis commentariensi vt tuto eos asseruaret.

24 Qui quum tale mandatum accepisset, coniecit eos in intimum carcerem, & [i] pedes eorum adstrinxit numella.

25 [15] Media autem nocte præcantes Paulus & Silas hymnos canebant: & qui vincti erant exaudiebant eos.

26 Repentè verò terræmotus magnus extitit, ita vt concuterentur fundamenta carceris: & illicò apertæ sunt omnes fores, & omniū vincula laxata.

27 [16] Expergefactus autem commentariensis, quum videret fores carceris apertas educto gladio erat seipsum interempturus, existimans vinctos effugisse:

28 [17] Clamauit autem Paulus voce magna, dicens, Ne quid feceris tibi ipsi mali: omnes enim hic sumus.

29 Is verò petito lumine irrupit, & tremefactus accidit Paulo & Silæ *ad pedes:*

30 Et productis ipsis foras, ait, Domini, quid me oportet facere vt seruer?

31 At illi dixerunt, Crede in Dominum Iesum Christum, & seruaberis tu ac domus tua.

32 Et loquuti sunt ei sermonem Domini, & omnibus qui erant domi ipsius.

33 [18] *Ipse* verò illis assumptis ea ipsa hora noctis,

8 Dominus quidem vnus cor aperit, ad audiendū verbum quod prædicatur.
9 Exemplum sanctæ matrisfamilias.
10 Satan sese in Angelum lucis transformans, tentat per cuniculos irrepere, Sed à Paulo palam impeditus eiicitur.
g *Epitheton Apollinis qui Pythius dicebatur & responsa dabat petentibus, ac quo multa fabulati sunt poetæ, adeò vt arreptitios Pythonis spiritu afflatos & cetera, & Lucas consuetam loquendi morem sequitur: quia vulgi errorem tradit, perinde tum qui instinctu daemonis puella. Certissimum est sub larua Apollinis Diabolum latuisse & hanc Pythonis spiritum nihil aliud fuisse quam vetum (hoc est impostura) dæmonis.*
11 Cupiditas quæstus, persequendæ veritatis occasio, sua interea Timotheo parcens, Paulum & Silam, vt firmiores, ad certamen vocat.
h *Miraculum manifestauit Paulus, omnia siquidem fieri in Christo spiritu.*
12 Auaritiæ prætexitur tum publicæ pacis tum etiam pietatis studium.
13 Satanicum argumentum à nuda autoritate, sine vllo discrimine.
14 Iniquorum magistratuum exemplū, populi furori obsequentium.
i *Vt tutius asseruarentur, compegit eis pedes in numellam. Numella autem fuit lignea machina genus, in qua pedes & collum constringebant.*
15 Sanctorum preces cælum & terram concutiunt.
16 Misericors Dominus, quoties libet per mediam mortem ad vitam trahit, & pro iustis poenis humanam clementiam impertitur.
17 In mediis præsertim extraordinariis, ne pes quidem nisi Deo præeunte mouendus.
18 Deo eadem quum libuit manus vulnerat & sanat.

noctis, lauit *eorum* plagas: & baptizatus est
ipse & omnes *domestici* illius illicò.
34 Quumque perduxisset eos domum suam,
apposuit eis mensam, & exultauit quòd cum
vniuersa domo sua credidisset Deo.
35 [19] Die auté exorto præfecti miserunt [k] viatores qui dicerent, Dimitte homines illos.
36 Annuntiauit autem commentariensis hos
sermones Paulo, Miserunt, *inquit*, præfecti
vt dimittamini, nunc igitur egressi, ite in
pace.
37 [20] Paulus autem dixit eis, Cæsos nos publicè, indicta causa, quū simus Romani, coniecerunt in carcerem, & nunc clàm nos eiiciunt? non profectò: sed veniant ipsi, & nos
educant.
38 [21] Renuntiauerunt autem Prætoribus viatores verba ista: timueruntque audito eos
Romanos esse.
39 Et venientes precati sunt eos, & eductos
rogarunt vt egrederentur ex vrbe.
40 [22] Egressi autem è carcere, introierunt ad
Lydiam: & visis fratribus, consolati sunt eos,
& profecti sunt.

lauit eos à plagis suis: & eadem hora baptizatus est ipse [11] & filii domus eius omnes.
34 Et accipiens ascendere fecit eos in domū
suam, & apposuit eis mensam, exultabatq́;
ipse, [12] & domestici eius omnes in fide Dei.
35 Et quum esset diluculum, miserunt duces
[13] gestantes virgas, qui dicerent præfecto
domus vinctorum, Dimitte hos homines.
36 Et quum audiuisset præfectus domus vinctorum, ingressus dixit hunc ipsum sermonē Paulo: nempe, Miserunt duces vt dimittamini: & nunc exeuntes abite in pace.
37 Dixit ei Paulus, Insontes flagellarūt [14] coram mundo toto, homines Romanos, &
coniecerunt eos in domum vinctorum, &
nunc clàm eiiciunt nos? Non profectò: sed
ipsi venientes educant nos.
38 Et abierunt qui gestabant virgas, ac dixerunt ducibus sermones illos qui dicti fuerant sibi. Quumq́; audiuissent quòd Romani essent, timuerunt.
39 Et venerunt ad eos, ac rogauerunt eos vt
exirent ac discederent ab vrbe.
40 Quumq́; egressi essent è domo vinctorum,
introiuerunt ad Lydiam, ac viderunt ibi fratres, ac consolati sunt eos, & egressi sunt.

11 Id est, Domestici, vt paulò antè.

12 Ad verbum, Filii domus, vt paulò antè.

13 Periphrasis est apparitorum, qui virgas pro insigni gerunt.

14 Id est, Coram omnibus hominibus, & palam. Sic Galli dicunt, *Deuant tout le monde*.

Capvt. XVII.

1 *Paulus Thessalonicæ.* 3 *Christum annuntians,* 6 7 *à Iasone exceptus,* 20 *Berœam emittitur.* 15 *Inde Athenas profectus,* 19 *in Areopago.* 23 *Deum ipsis ignotum annuntiat,* 34 *nonnullis ad Christum conuersis.*

1 Itinere [1] autem facto per Amphipolin &
Appolloniam, venerunt Thessalonicam,
vbi erat synagoga Iudæorum.
2 Paulus verò sicut consueuerat introiuit ad
eos, & per sabbatha tria disseruit *cum* eis ex
Scripturis.
3 [2] Explicans & ob oculos ponens oportuisse
Christum pati, & resurgere à mortuis, &
hunc esse Christū Iesum, Quem ego, *inquit*,
annuntio vobis.
4 Nonnulli igitur eorum assensi sunt, & consociati sunt Paulo & Silæ, & religiosorum
Græcorum multitudo magna, & ex mulieribus primariis non paucæ.
5 [3] Sed inuidia commoti Iudæi qui increduli erant, assumptis quibusdam [a] circunforaneis viris sceleratis: ac turba coacta, fecerunt vt ciuitas tumultuaretur, & adorti domum Iasonis, studebant eos adducere ad
populum:
6 Et quum non inuenissent eos traxerunt Iasonem & quosdam fratres ad ciuitatis magistratus, clamando, Hi sunt qui [b] orbis terrarum statum subuerterant: & hic adsunt.
7 Quos excepit Iason: qui omnes contra decreta Cesaris faciunt, regem alium dicentes
esse, Iesum.
8 Commouerunt autem turbam & ciuitatis
magistratus hæc audientes.
9 *Qui* tamen quum [c] satis accepissent ab Iasone & cæteris, dimiserunt eos.
10 [4] Fratres verò statim per noctem emiserunt Paulum simul & Silam Berœam: qui
quum aduenissent, ierunt in synagogam Iudæorum.

1 AC transiuerunt per Amphipolin & Apolloniam ciuitatem: veneruntque
Thessalonicam, vbi erat synagoga Iudæorum.
2 Et ingressus est Paulus, sicut solitus erat, ad
eos: & sabbathis tribus loquutus est cum eis
de Scripturis,
3 Explicans & ostendens quòd oportuit vt
Christus pateretur, & resurgeret [1] à mortuis: & hic est Ieschua Christus quem euangelizo vobis.
4 Et quidam ex eis crediderunt, & adhæserunt Paulo & Schilæ, & multi ex Græcis qui
timebant à Deo, ac etiam mulieres celebres
non paucæ.
5 Et inuidia moti sunt Iudæi, & adiunxerunt
se illis viri mali è foro ciuitatis, feceruntq́;
turbam magnam, & commouerunt ciuitatē:
& venerunt, ac steterunt contra domum
Iasonis, quærebantque vt educerent eos,
inde, & traderent eos turbæ.
6 Quumq́; non inuenissent eos ibi, traxerunt
Iasonem, & fratres qui erant ibi, & adduxerunt eos ad principes ciuitatis, clamantes,
Hi sunt qui totam terram turbarunt: & ecce
rursus huc venerunt.
7 Et qui excipit eos hic Iason, & omnes hi
[2] contrà mandata Cæsaris stant, dicentes
quòd est rex alius, Ieschua.
8 Turbati autem sunt principes ciuitatis &
vniuersus populus, quum audiuissent hæc.
9 Et acceperunt fideiussores à Iasone & etiam à fratribus: & tunc dimiserunt eos.
10 Fratres verò eadem hora ac nocte dimiserunt Paulum & Schilam in Berœam ciuitatem. Quumque venissent illuc, ingressi sunt
in synagogam Iudæorum.

1 Ad verbum, De inter mortuos vt Gallicè, *D'entre les morts*.

2 Id est, Opponunt sese, vel obsistunt. Hebraismus.

11 Nobili-

11 Nobiliores enim erant illi Iudæi qui illic
erant quàm Iudæi illi qui erant Thessaloni-
cæ, & audiebant ab eis sermonem quotidie
alacriter : quum discernerent ex Scripturis
num hæc ita essent.
12 Et multi ex eis crediderunt,& ita etiam ex
Græcis viri multi & mulieres celebres.
13 Et quum cognouissent illi Iudæi qui erant
ex Thessalonica, quòd sermo Dei prædica-
retur à Paulo in Berœa ciuitate,venerunt e-
tiam illuc, neque desierunt commouere &
turbare plebem.
14 Et Paulum emiserunt fratres,vt descende-
ret ad mare: & mansit in ea ciuitate Schilas
& Timotheus.
15 Et illi qui comites se præbuerunt Paulo,
venerunt quoque cum eo vsque Athenas ci-
uitatem. Et quum 3 discederent ab eo, ac-
ceperunt ab eo epistolam ad Schilam & Ti-
motheum, vt citò proficiscerentur ad ipsum.
16 Ipse autem Paulus quum expectaret Athe-
nis 4 irritabatur in spiritu suo. Videbat *enim*
ciuitatem plenam simulachris.
17 Et loquebatur in synagoga cum Iudæis,
& cum iis qui timebant à Deo quotidie,
& in foro cum iis qui 5 aduersi occurrebant
quotidie.
18 Philosophi etiam qui ex doctrina erant E-
picuri, & alii qui vocabantur Stoici, dispu-
tabant cum eo, & 6 multi ex eis dicebant,
Quid sibi vult hic collector sermonum? Et
alii dicebant, Deos peregrinos prædicat:
quia Ieschua & resurrectionem eius prædi-
cabat eis.
19 Et apprehenderunt eum, ac deduxerunt e-
um in curiam quæ vocatur Ariaus-pagus,di-
centes ei, Possumúsne cognoscere quæ sit
hæc doctrina noua quam tu prædicas?
20 Sermones enim peregrinos seminas in au-
ditu nostro: & cupimus cognoscere quínam
hi sint.
21 Athenienses autem omnes, & illi qui veni-
ebant illuc peregrini, de nulla alia re soli-
citi erant, nisi ad dicendum & audiendum
aliquid noui.
22 Et quum staret Paulus in Ariaupago, dixit,
Viri Athenienses, video ego vos quòd in o-
mnibus excellitis in religione dæmonum.
23 Quum circuirem & viderem domum ve-
strarum religionum, inueni aram quandam
cui inscriptum erat, Dei abditi. Eum igitur
quem ignorantes vos colitis, hunc ipsum e-
go prædico vobis.
24 Deus enim qui fecit mundum & quicquid
est in eo, & est Dominus cæli & terræ, in
templis 7 manufactis non habitat:
25 Neque colitur à manibus filiorum homi-
nis, neq; vllius rei necessitatem habet: quia
ipse dat 8 vnicuique vitam & animam.
26 Et 9 ex vno sanguine fecit 10 mundum to-
tum filiorum hominis, vt habitarent super
faciem terræ vniuersæ: & definiuit tempora
mandato suo, posuitq; limites habitationis
filiorum hominis.
27 Vt quærerent Deum, & peruestigarent, &

3 Ad verbum, Quum exirent a lateribus eorũ. Hebraiſ.

4 Id est, Animo exacerbabatur.

5 Vel Obuii.

6 Ad verbum, Homo ex eis. Hebraiſ.

7 Ad verbum, Operis vel facturæ manuum.

8 Ad verbũ, Omni homini. Hebraiſ.

9 Pro, Ex vno homine. Hebraïsmus.

10 Id est, Humanum genus, quod per totum mundum diffusum est.

11 5 Fuerunt autem isti d generosiores iis *Iu-*
dæis qui erant Thessalonicæ, vt qui recepe-
rint sermonem cum omni alacritate, quoti-
die scrutantes Scripturas, an hæc ita se ha-
berent.
12 Multi igitur crediderunt ex eis, & Græcæ
mulieres honestæ, & viri non pauci.
13 6 Vt autem cognouerunt Thessalonicen-
ses Iudæi Berœæ quoque annuntiatum esse
à Paulo sermonem Dei, venerunt etiam il-
luc, concitantes turbam.
14 ¶ 7 Sed statim Paulum emiserunt fratres,
vt iret velut ad mare. Silas autem & Timo-
theus substiterunt illic.
15 8 Qui verò Paulum susceperant e tuto loco
constituendum, deduxerunt eum Athenas
vsque: & accepto mandato ad Silam ac Ti-
motheum,vt quam citissimè ad ipsum veni-
rent, abierunt.
16 9 Paulo autem Athenis illos expectante,
f irritabatur spiritus eius in ipso, quum con-
spiceret vrbem g idolis deditam.
17 Disserebat igitur in synagoga cum Iudæis
& religiosis, & in foro quotidie h cum qui-
busuis obuiis.
18 10 Quidam autem ex Epicureis & Stoicis
philosophis conflictabantur cum eo: & qui-
dam dicebant, Quid vult l garrulus iste di-
cere? Alii verò, Peregrinorum deorum vi-
detur annuntiator esse : quoniam Iesum &
resurrectionem ipsis annuntiabat.
19 Et prehensum eum duxerunt in k Areo-
pagum , dicentes, Possumúsne scire quæ sit
ista noua quæ à te dicitur doctrina?
20 Peregrina enim quædam ingeris auribus
nostris : volumus ergo scire quidnam ista si-
bi velint.
21 11 (Cæterùm Athenienses & aduenæ ho-
spites nulli alii rei vacabant nisi ad dicendũ
aut audiendum aliquid noui.)
22 12 Stans autem Paulus in medio Areopa-
go, dixit, Viri Athenienses, omnino conspi-
cio vos l quasi religiosiores.
23 Præteriens enim & contemplans m sacra
vestra, inueni etiam aram cui inscriptum e-
rat, n Ignoto Deo. Quem ergo ignorantes
colitis, hunc ego vobis annuntio.
24 13 Deus qui fecit mundum & omnia quæ
in eo sunt, quum sit cæli & terræ Dominus,
in manufactis templis non habitat.
25 Nec manibus hominum colitur, alicuius
rei egens, quum ipse det omnibus vitam &
halitum & omnia.
26 14 Fecitque ex o vno sanguine totam gen-
tem hominum, vt habitaret super vniuersa
superficie terræ, definitis statis temporibus,
& positis terminis habitationis eorum:
27 Vt quærerent Deũ, si fortè p palpando eũ

5 Dominus eadem gente varia inscrutabilis suæ sapientiæ exempla, eodē penè momento proponit, vt timeatur.
d *Comparat Iudæos cum Iudæis.*
6 Habet etiā suos zelotas Satan, & eos quidē quos minime oportuit.
7 Non est consiliũ nec rabies contra Dominum.
8 Excubant vicissim oues Christianæ pro pastorum salute, sed in Domino.
e *Non frustra laudati sunt Iudæi Beroenses, qui è Macedonia Athenas Paulum incolumem deduxerunt, cùm tota Thessalia, & Bœotia, & Attica intercedant.*
9 In luctā sapientiæ diuinæ, cum humana, homines irrident quod non intelligunt. Deus autem stultorum curiositate vtitur vt electos suos colligat.
f *Non poterat sustinere.*
g *Idolis addictā & mancipatā. Pausanias scribit Athenis plura fuisse idola, quam in reliqua tota Græcia, imò & pudoris, famæ & appetitionis apud eos aras extitisse.*
h *Quemcunque obuium habuisset Paulus, qui eum loquentem audire sustineret, cum eo disserebat, totus ardens zelo gloriæ Dei.*
10 Duæ præcipuæ philosophorum sectæ Christũ oppugnant: vna, eorum qui omnē religionem irrident: altera, eorum qui de religionis capitibus pro suo arbitrio statuunt.
l *Ad verbum, seminilegus, quasi semina legens, id est colligens, translatio sumpta ab auicula quæ semina populatur, ad eos accommodata, qui nulla cum arte eam, quam ex quibusdā auditiunculis acceptis sunt scientiam, ostentant.*
k *Locus erat illic quasi Martius collis, vbi iudices (qui Areopagitæ dicebantur) de summis criminibus cognoscebant, apud quos aliquãdo Socrati causam dixerat, postulatus impietatis ab illis condemnatur.*
11 Sapientiæ hominis vanitas.
12 Ipsi idololatræ firmissima suppeditant aduersus superstitionem suam argumenta. l *Detineri nimio atque peruerso timore Deorum vestrorum.* m *Sacra vocant, omne id quod religionis causa homines venerantur.* n *Pausanias in Atticis meminit aræ Atheniensium, dicata diis ignotis, Laertius in Epimenide meminit aræ nullo inscripto nomine.* 13 Stultissimum est creatorē creaturæ comparare, incomprehensibilem circumscribere, & eum putare donis conciliari à quo omnes omnia acceperunt. Ii sunt autem idololatriæ fontes. *Supr. 7. 48. Psal. 50. 8.* 14 Deus in operibus suis est mirificus, præsertim in hominis opificio, non vt in ipsis operibus obstupescamus, sed vt ad opificem assurgamus. o *Ex vna cognatione seu origine.* p *Homines enim cæcorum instar, Deum non nisi palpando inuestigare poterant antequam vera illa lux mundo illucesceret.*

inuenirent:

inuenirent: quanquam profectò non longè
abest ab vnoquoque nostrûm.
28 In ipso enim viuimus, & mouemur, & su-
mus: sicut & quidam vestrorum poetarum
dixerunt, Nam huius progenies etiam su-
mus.
29 Progenies ergo Dei quum simus, non de-
bemus existimare auro aut argento, aut la-
pidi, q sculpturæ artificii & excogitationis
hominum, numen esse simile.
30 [15] Temporibus igitur istius ignorantiæ
conniuentia dissimulatis, Deus nunc denun-
tiat omnibus vbiq; hominibus vt resipiscât.
31 Eo quòd statuit diem quo iustè iudicatu-
rus est orbem terrarum, per eum virum
quem definiit, r fide palàm facta omnibus,
illo à mortuis excitato.
32 [16] Quum audissent autem resurrectionem
mortuorum, alii quidem cauillabantur: a-
lii verò dicebant, Audiemus te rursus de
hac re.
33 Et ita Paulus exiuit è medio eorum.
34 Quidam verò ei adhæserunt & credide-
runt: in quibus erat & Dionysius Areopagi-
ta, & mulier nomine Damaris, & alii cum
eis.

ex creaturis eius inuenirent ipsum, eo quòd
etiam non abest longè ab vno quoque ex
nobis.
28 In eo enim ipso viuimus & mouemur &
sumus: sicut etiam quidam ex sapientibus
vestris dixit, Quòd ex eo est cognatio
nostra.
29 *Nos* igitur homines, quorum progenies ex
Deo est, non debemus existimare quòd au-
ro aut argento aut lapidi sculpto per artem
& per scientiam filii hominis assimiletur di-
uinitas.
30 Tempora enim erroris præterire fecit De-
us: & tempore hoc præcipit filiis hominis vt
vnusquisque in omni loco resipiscat.
31 Quia statuit diē in quo iudicaturus est vni-
versam terram in iustitia, [11] per virum quem
definiuit: & conuerti fecit omnem hominē
ad fidem eius, quū excitauit eum à mortuis.
32 Quumq; audiuissent resurrectionem quæ
est à mortuis, quidam ex eis deridebant, &
quidam ex eis dicebant, Tempore alio au-
diemus te de hoc.
33 Et ita egressus est Paulus è medio eorū.
34 Et quidam ex eis adhæserunt ei, ac credi-
derunt. Vnus autem erat Dianausius, ex iu-
dicibus Ariau-pagi, & mulier quædam cuius
nomen Damaris, & alii cum eis.

11 Ad verbum, per manum viri, id est, Opera & ministerio. Hebr.

CAPUT XVIII.

1 Paulum Corinthi 6 Gentes docentem, 9 Solatur Dominus. 12 Coram Gallione accusatur, 16 sed frustra. 18 Hinc in Syriam, 19 deinde Ephesum profectus, 23 Galatiæ & Phrygiæ Ecclesias confirmat. 24 Apollos ab Aquila exquisitius institutus, 28 Christum magno cum fructu prædicat.

1 POsteà [1] Paulus quum discessisset Athe-
nis, venit Corinthum:
2 Et reperto quodam Judæo, nomine A-
quila, Pontico natione, qui nuper venerat
ex Italia & Priscilla vxore eius, (eo quòd e-
dixisset [a] Claudius vt omnes Judæi Roma
excederent) venit ad eos:
3 Et quia eiusdem erat artificii, mansit apud
eos, & operabatur: erat enim ars illorum
conficere tabernacula.
4 [2] Disserebat autem in synagoga omnibus
sabbathis, & [b] in suam sententiam adduce-
bat tum Judæos tum Græcos.
5 Vt autem aduenerunt è Macedonia Silas
& Timotheus, [c] cōstringebatur spiritu Pau-
lus pergens testificare Iesum illum esse
Christum.
6 [d] Illis autem sese opponentibus, ac blasphe-
mantibus, excussis vestibus dixit eis, [e] San-
guis vester super caput vestrum: purus ego,
ab hoc tempore ad Gentes proficiscar.
7 Et digressus illinc, introiit domum cuius-
dam nomine Justi, colentis Deum, cuius do-
mus erat confinis synagogę.
8 Crispus autem præfectus synagogæ credi-
dit Domino cum tota domo sua: multique
Corinthiorū audientes credebant & bap-
tizabantur.

1 ET quum egressus esset Paulus Athenis,
venit Corinthum:
2 Et inuenit ibi hominem quendam Ju-
dæum, cuius nomen erat Aquilas, qui erat
ex Ponto regione. Et eo ipso tempore ve-
nerat è regione Italiæ, ipse & Priscilla
vxor eius, (eo quòd præcepisset Claudius
Cæsar vt exirent omnes Judæi Roma) & ac-
cessit ad eos.
3 Eo quòd [1] artificii eorum esset, mansit apud
eos, ac operabatur cum eis. Artificio autem
suo conficientes tabernacula erant.
4 Et loquebatur in synagoga omni sabbatho,
& suadebat Judæis & prophanis.
5 Quumq; venissent ex Macedonia Schilas &
Timotheus, coarctabatur in [2] sermone ipse
Paulus, eo quòd starent contra se Judæi, &
blasphemarent, quum testificaretur quòd
Jeschua esset Christus.
6 [3] Et excussit vestimenta sua, ac dixit eis, Ab
hoc tempore ego purus sum: proficiscor ad
gentes.
7 Et egressus est inde, ac introiuit in domum
cuiusdam viri cuius nomen Titus, qui ti-
mebat à Deo: & domus eius adhærebat sy-
nagogæ.
8 Et Crispus præfectus synagogæ credidit in
Dominum nostrum, ipse & [4] domestici eius
omnes: ac multi Corinthii audiebant, &
credebant in Deum, ac baptizabantur.

1 Ad verbum, Filius artificii eorum. Syra phrasis. Pro, Peritus in artificio eorum.

2 Paraphrastes spiritum figurate exponit Sermonem, quo animi angustias amplificet: ac si dictum esset, animi dolore ita fuisse constrictum Paulum, vt ne loqui quidem posset.

3 In Syro contextu initium huius versus cum præcedentis fine permixtū est. Sed illa prorsus desiderantur, Sanguis vester super caput vestrum quæ his verbis exprimerentur, דמכון על רישכון.

4 Ad verbum, Filii domus eius. Hebraiſ.

d Hebraica phrasis, quæ significat Judæos sibi esse authores exitii, se verò culpa carere, quòd eos deserendo transeat ad cæteras gentes.

9 Et dixit Dominus in visione Paulo, Ne ti-
meas, sed loquere, & ne taceas :
10 Quia ego tecum sum, & nemo potest mo-
lestiam inferre tibi : & populus multus est
mihi in vrbe hac.
11 Mansit autem annum & menses sex Co-
rinthi: & docebat eos sermonem Dei.
12 Et quum esset Galliun proconsul Achaiæ,
congregati sunt *Iudæi* pariter contra Pau-
lum, & adduxerunt eum ante tribunal,
13 Dicentes, Iste 5 contra legem suadet filiis
hominis vt colant Deum.
14 Et quum peteret Paulus vt aperiret os su-
um vt loqueretur, dixit Galliun Judæis, Si de
aliqua re mala aut fraudulenta aut re dete-
stabili accusaretis, ô Judæi, conuenienter
susciperem vos :
15 Sin autem quæstiones sunt de sermone &
de nominibus & de lege vestra, ipsi nostis
inter vos : ego enim nolo esse iudex harum
6 voluntatum.
16 Et repulit eos à tribunali suo.
17 Et apprehenderunt omnes prophani Su-
stenem seniorem synagogæ, & percutie-
bant eum ante tribunal : & Galliun negli-
gebat ista.
18 Et quũ mansisset Paulus illic dies multos,
7 dedit pacẽ fratribus, & iter fecit per mare
vt proficisceretur in Syriam. Et iuerunt cum
eo Priscilla & Aquilas, quum totondisset ca-
put suum Cenchreis : quia votum vouerat.
19 Et peruenerunt Ephesum. Et ingressus est
Paulus in synagogam, & loquebatur cum
Judæis.
20 Et rogabant eum vt habitaret apud eos:
& non acquieuit,
21 Dicens, Oportet me sedulò festum ventu-
rum in Vrischelem facere: & si Deus volue-
rit, veniam rursus ad vos.
22 Et Aquilam ac Priscillam reliquit Ephesi:
& ipse iter fecit per mare, ac venit Cæsare-
am, & ascendit Vrischelem : & 8 interroga-
uit de pace filiorum Ecclesiæ, & abiit An-
tiochiam.
23 Et quum mansisset ibi diebus certis, exiuit,
& circuiuit 9 iuxta ordinem regionem Phry-
giæ & Galatiæ, confirmans omnes disci-
pulos.
24 Et vir quidam cuius nomen erat Apollo,
Judæus, cuius cognatio erat ex Alexandria,
& eruditus erat in sermone, & argutus erat
in scripturis, venit Ephesum.
25 Hic doctus erat in via Domini, & feruens e-
rat spiritu ac loquebatur, ac docebat plenè
de Jeschua, quũ nihil sciret nisi baptismum
Juchannan.
26 Et cœpit manifestè loqui in synagoga:
quumq; audiuissent eum Aquilas & Priscil-
la, adduxerunt eum domum suam, & plenè
ostenderunt ei viam Domini.
27 Quumque vellet proficisci in Achaiam,
anteuerterunt eum fratres, & scripserunt di-
scipulis vt exciperent eum. Et quum profe-
ctus esset, iuuit multùm 10 per gratiam om-
nes fideles.
28 Fortiter enim disputabat contra Judæos
coram turbis, ostendens ex Scripturis de Je-
schua, quòd Christus esset.

5 Id est, Aliter quam Lex præscribat
6 Id est, Opinionum quas quisque sibi proprio arbitrio confingit.
7 Id est, Valedixit fratribus. Hebraism.
8 Id est, Pacificis verbis salutauit eos qui de Ecclesia erant. Hebraismus.
9 Id est, Post, post. vide supra, Act. 11.
10 Ad verb. Per manum gratiæ. Hebr.

9 4 Dixit autem Dominus nocte per visio-
nem Paulo, c Ne time, sed loquere, & ne
tacueris:
10 f Nam ego sum tecum, & nemo te inuadet
vt tibi malefaciat: quoniam populus est mi-
hi multus in hac vrbe.
11 g Commoratus est itaque *illic* annum & sex
menses, docens eos sermonem Dei.
12 5 Quum autem Gallio esset Proconsul h A-
chaiæ, insurrexerunt concorditer Judæi in
Paulum, & adduxerunt eum ad tribunal.
13 Dicentes, Iste persuadet hominibus co-
lere Deum contra Legem.
14 Paulo verò iam os aperturo, dixit Gallio
Judæis, Si qua iniuria esset, aut facinus ma-
lum, ô Judæi, i quatenus æquum esset vos
tolerarem :
15 Sin verè quæstio est de k sermone & l no-
minibus & Lege vestrate, ipsi videritis : iu-
dex enim ego istarum rerum esse nolo.
16 Et abegit eos à tribunali.
17 Præhensum autem omnes Græci Sosthe-
nem præfectum synagogæ cædebant ante
tribunal: neque quicquam eorum Gallioni
curæ erat.
18 6 Paulus verò quum adhuc *illic* permansis-
set dies multos, vale dicto fratribus, enaui-
gauit in Syriam, & cum eo priscilla & Aqui-
la, quum m totondisset caput n Cenchreis:
habebat enim votum.
19 Peruenit autem Ephesum, & eos ibi reli-
quit: ipse verò ingressus synagogam, disse-
ruit cum Judæis.
20 7 Rogantibus autem ipsis vt diutius apud
ipsos maneret, non annuit:
21 Sed vale dixit eis, dicens, Oportet omnino
me diem festum qui instat agere Hieroso-
lymis : sed iterum reuertar ad vos, o Deo
volente. Et prouectus est Epheso.
22 Quumque descendisset Cæsaream, ascen-
dissetque *Hierosolymam*, ac salutasset Eccle-
siam, descendit Antiochiam.
23 Et quum peregisset *illic* aliquantum tem-
poris, abiit peragrans ordine Galaticam re-
gionem & Phrygiam, confirmans omnes di-
scipulos.
24 8 Iudæus autem quidam Apollos nomine,
Alexandrinus natione, vir eloquens, perue-
nit Ephesum, p potens in Scripturis.
25 Hic erat initiatus via Domini : & feruens
spiritu, loquebatur & docebat diligenter ea
quæ sunt Domini, sciens tantùm baptisma
Johannis.
26 Cœpitq; liberè loqui in synagoga. Quem
auditum Aquila & Priscilla assumpserunt,
& exquisitius ei exposuerunt q viam Dei.
27 Quum autem vellet transire in Achaiam,
fratres *eum* adhortati scripserunt discipulis
vt exciperent eum : qui quum aduenisset,
multum contulit iis qui crediderant r per
gratiam.
28 Magna enim contentione Judæos magis
ac magis redarguebat publicè, ostendens
per Scripturas Jesum esse s Christum illum.

CAPUT XIX.

4 Dominus constantiæ seruorũ suorum vindex & assertor.
c Pleonasmus quo confirmatur Paulus, Vide Ioh. 1.20.
f Luc. 1.66.
g Ad verb. sedit vnde veteres sedis nomen sumpserunt, quam tribuerunt Episcopis, fidei at autem id est, commorabatur Paulus docens sermonem Dei, nihil autem hac sedes ad illos, qui docendi causa sedere nunquã assueuerant.
5 Impii malè agendo non defatigantur, sed Dominus eorum conatus miris modis irridet.
h I. Græciæ Vocat autẽ præsidem non Græciæ sed Achaiæ Romani, quia Græcos subiecerunt Romani per Achæos, qui tum Græciæ principes erant, Pausanias.
i Quantum æquitas pateretur.
k De eo, quod dogma (vt vestra fert nugae) non rectè dixerit.
l De verbis profanis enim homo putabat in religione controuersias, quæstiones esse verborum non rerum.
6 Paulus factus omnibus omnia, vt omnes Christo lucrifaceret.
m Quia ambiguus est sermo vt non minus ad Paulum quàm ad Aquilam & Priscillam referri possit, ita conuertit Nouus interpres, vt liberum iudicium lectori relinqueretur, quamuis facilè sit de Paulo interpretari qui factus est omnibus omnia.
n Cenchrea portus fuit Corinthiorum.
Num. 6.18.
infrà, 21.24.
7 Apostoli non hominum arbitrio, sed Spiritus sancti ductu fuerunt circumacti.
o Sic nihil nos decet absque ista particula promittere, nescimus enim quid pariturus sit postera dies.
1. Cor. 4.19. Iac. 4.15.
8 Apollos homo pius & doctus, tamen à vilis opificis atque adeò mulierculæ schola proficere non recusans, insignis in ecclesia minister euadit.
1 Cor. 1.12.
p Scripturarũ cognitione egregiè instructus.
q Viam quæ ducit ad Deum.
Rom. 16.3.
r Per diuinũ illum gratuitũ fauorẽ, vel per dona illa è cœlo in homines collata.
s Quòd Iesus esset ille Christus i. Messias.

CAPUT XIX.

1 *Discipuli quidam Ephesi.* 3 *Iohannis doctrina imbuti.* 2 *ignorantes Spiritus sancti visibiles illas gratias, quibus Deus regnum Filii sui ornauerat,* 5 *baptizantur in nomine Iesu,* 13 *Exorcistæ Iudæi.* 16 *à diabolo caduntur.* 19 *Libri magici exuruntur.* 24 *Demetrius,* 29 *magnam in Paulum seditionem concitat.*

1 FActum [1] est autem interim dum Apollos
esset Corinthi, vt Paulus peragratis superioribus partibus veniret Ephesum:
vbi quum discipulos inuenisset,
2 Dixit eis, Num [a] Spiritum sanctum accepistis posteaquam credidistis? At illi dixerunt
ei, Imò, ne *hoc* quidem audiuimus, an sit Spiritus sanctus.
3 [2] Tunc dixit eis, [b] In quid ergo baptizati
estis? At illi dixerũt, In [c] Iohannis baptismα.
4 Dixit autem Paulus, Iohannes quidẽ baptizauit baptismo resipiscentiæ, dicens, populo, vt in eum qui veniebat post ipsum crederent, hoc est, in Christum Iesum. Qui verò illud audierunt, baptizati sunt in nomen
5 Domini Iesu.
5 Et quum imposuisset eis manus Paulus, ve-
nit Spiritus sanctus in eos: & loquebantur
linguis & prophetabant.
6 Erant autem omnes isti viri circiter duodecim.
7 *Ipse* porrò ingressus synagogam, liberè loquebatur, ad tres menses disserens & suadens quæ ad regnum Dei *pertinent*.
8 [3] Quum autem quidam indurarentur & parere nollent, malè loquentes de [d] via *Domini* apud multitudinem, abscedens ab illis separauit discipulos, quotidie disserens in schola [e] Tyranni cuiusdam.
9 Hoc autem factum est per biennium: *ita*
vt omnes qui habitabant in Asia, tum Iudæi tum Græci, audirent sermonẽ Domini Iesu.
10 Virtutes autem non vulgares edebat Deus per manus Pauli:
11 *Ita* vt etiam ad ægrotos deferrentur à corpore eius sudaria seu semicinctia, & discederent ab eis morbi, & spiritus mali ab eis exirent.
12 [4] Aggressi sunt verò quidam ex circulatoribus Iudæis [f] exorcistis nominare super eos qui habebant spiritus malos, nomen Domini Iesu, dicentes, Adiuramus vos per Iesum quem Paulus prædicat.
13 Erant autem quidam filii Sceuæ Iudæi primarii Sacerdotes septem, qui hoc faciebant.
14 Respondens verò spiritus malus, dixit, Iesum noui, & Paulum scio: vos autem qui estis?
15 Et insiliit in eos homo in quo erat spiritus
malus, & [g] superatis illis, inualuit cõtra eos, ita vt nudi & vulnerati effugerent ex domo illa.
16 Id verò innotuit omnibus tum Iudæis tum
Græcis qui habitabant Ephesi: & incidit timor in eos omnes, & magnificabatur nomen Domini Iesu.
17 [5] Et multi eorum qui crediderant veniebant [h] confitentes & indicantes facta sua.

1 ET quum esset Apollo Corinthi circuiuit Paulus regiones superiores *vsque* ad
Ephesum: & interrogauit discipulos quos inuenit ibi,
2 Num accepistis Spiritum sanctum ex quo
credidistis? Responderunt, & dixerunt ei, Neque etiam si sit Spiritus auditum est à nobis.
3 Dixit eis, Et in quid baptizati fuistis? Dicunt, In baptisma Iuchannan.
4 Dixit eis Paulus, Iuchannan baptizauit
baptismo resipiscentiæ populos, quum diceret vt crederent in eum qui venturus erat post ipsum, qui est Ieschua Christus.
5 Et quum hæc audiuissent, baptizati sunt in
nomen Domini nostri Ieschua Christi.
6 Et imposuit illis manum Paulus, ac venit
Spiritus sanctus super eos, & loquebantur [1] variis linguis, ac prophetabant.
7 Erant autem omnes illi viri duodecim.
8 Et ingrediebatur Paulus in synagogam, ac
loquebatur liberè menses tres, suadebatq; de regno Dei.
9 Et quidam ex eis indurabantur & contendebant, ac maledicebant de via Dei coram turba populorum. Tunc submouit Paulus, ac separauit ab eis discipulos: & quotidie loquebatur cum eis in schola cuiusdam cuius nomen erat Tyrannus.
10 Et hoc factum est per annos duos, donec audiuissent sermonem Domini omnes qui habitant in Asia, Iudæi & Gentiles.
11 Et virtutes magnas edebat Deus per manum Pauli.
12 Ita vt etiam à vestimentis quæ erant super corpus eius, sudaria aut frusta *panni* deferrent, & ponerent super infirmos: & discedebant ab eis infirmitates, & etiam dæmonia exibant.
13 Volebant autem etiam homines Iudæi qui circumuagabantur, & adiurabant dæmones, adiurare in nomine Domini nostri Ieschua, eos quibus erant spiritus impuri, dicentes, Adiuramus vos per nomẽ Ieschua quem prædicat Paulus.
14 (Erant autem septem filii viri cuiusdam Iudæi, principis Sacerdotum, cuius nomen erat Skeua, qui faciebat hoc.)
15 Et respondit dæmonium illud malum, ac dixit eis, Ieschua agnosco, & Paulum scio: vos autem qui estis?
16 Et insiliit in eos homo ille in quo erat spiritus malus, & inualuit contra eos, & deiecit eos, & nudati ac vulnerati effugerunt ex domo illa.
17 Et hoc innotuit omnibus Iudæis & Gentilibus qui habitabant Ephesi. Et incidit timor super omnes eos: & exaltabatur nomen Domini nostri Ieschua Christi.
18 Et multi ex iis qui crediderunt, veniebant, & annuntiabant delicta sua, ac confitebantur id quod fecerant.

1 Paulus Ephesi- ... [eru]ditate nihil ... Ecclesiam ... instituit.
2 Dona illa eximia ... quæ ni- ... in Ecclesia ...
3 Iohannes disci- ... inchoa- ... quos Christus ...
a Quæ igitur do- ... & initi- ...
Ioel 2.28. ... & 2.1, ... 11.19.
b Matth.3.11. mar.1.8. luc.3.16. ioh.1.26.
c Baptizati in Iohannis baptisma, est ... doctrinam ... Iohannes annũ- ... ac baptismo ob- ...
3 Separare sese & ... ab incredulis ... desperatis non ... Ecclesiã, ... potius vnire.
d Via nomine He- ... intelligunt certam ... , hic au- ... excellentiam, ... pro Christianismo ...
e Tyranni nomen ... proprium est.
4 Satan cogitur ... seipsum te- ...
f Sic vocabantur, ... eiiciebant ... per Dei nomen ... : initio au- ... Ecclesia sic vocati ... qui miraculorum ... pollentes, manus ... energume- ... i. à dæmonio obses- ...
g Illa frustra resi- ... superior e- ...
5 Magia publico ... testimonio, & Apo- ... authoritate ...
h Publicè, metu ... iudicii perterri- ... professi ... detestati: hoc ... nihil ad confes- ... auricularem.

1 Ad verbum, Lingua lingua. Hebraismus.

19 Multi verò etiam magicam artẽ exercen-
tes congregauerunt scripta sua: & adferen-
tes exusserunt ea coram [2] omni homine, &
supputauerunt pretia eorum, & [3] ascendit
argentum myriadum quinque.
20 Et in virtute magna corroborabatur &
crescebat fides Dei.
21 Quum autem expleta essent hęc, proposu-
it Paulus [4] in mente sua vt circuiret totam
Macedoniam & Achaiam, & proficisceretur
ad Vrischelem ac dicebat, Postquam pro-
fectus fuero illuc, necesse est mihi vt etiam
Romam videam.
22 Et misit duos viros ex iis qui ministrabant
ei, in Macedoniam, Timotheum & Aristũ:
ipse verò mansit ad tempus in Asia.
23 Factus est autem in illo tempore tumultus
magnus ob viam Dei.
24 Erat autem ibi faber argentarius quidam,
cuius nomen erat Demetrius, qui faciebat
templa argentea Dianæ, & [5] præbebat ho-
minibus artis suæ lucrum magnum.
25 Hic congregauit [6] homines artificii sui om-
nes, & eos qui operabantur cum eis, ac dixit
illis, Viri, nostis, quòd negotiatio nostra to-
ta est ex hoc opificio.
26 Et etiam vos auditis, & videtis quòd non
tantùm [7] ciuibus Ephesi, sed etiam multitu-
dini totius Asiæ persuasit hic Paulus, & per-
uertit *eam*, dicens quòd non dii sunt illi qui
manibus filiorum hominis fiunt.
27 Et non hæc res tantùm innotescit, & irri-
ta fit, sed etiam ipsum templum Dianæ deæ
magnæ, reputatur tanquam nihil: & etiam
ipsa dea totius Asiæ, quã omnes gentes ad-
orant, despectui habetur.
28 Et quum audiuissent hæc, impleti sunt ira,
& clamabant ac dicebant, Magna est Dia-
na Ephesiorum.
29 Et tumultuata est vniuersa ciuitas, & ac-
currerunt pariter, & profecti sunt in thea-
trum. Et corripientes adduxerunt secum
Gaium & Aristarchum, viros Macedonios,
[8] comites Pauli.
30 Et Paulus volebat intrare in theatrum, &
prohibuerunt eum discipuli.
31 Et etiam primores Asiæ, quia amici eius e-
rant, mittentes rogauerunt eum ne expone-
ret seipsum vt ingrederetur in theatrum.
32 Turbæ autem quæ erant in theatro, valdè
commotę erant, & alii alia clamabant: mul-
ti autem ex eis nesciebant propter quod
congregati essent.
33 Populus verò Iudæorum qui erat ibi, con-
stituerunt ex se virum Iudæum, cuius nomẽ
erat Alexander: & quum staret, [9] annuit
manu sua, & volebat [10] defensionem habe-
re apud populum.
34 Et quum cognouissent quòd Iudæus esset,
clamauerunt omnes vna voce quasi horas
duas, Magna est Diana Ephesiorum.
35 Et sedauit eos primarius ciuitatis, dicens.
Homines Ephesii, quis enim est ex filiis ho-
minum qui ignoret ciuitatem Ephesiorum,
quòd cultrix sit Dianæ magnæ: & imaginem
eius quæ de cælo descendit?
36 Quia igitur contra hoc nemo potest dice-
re, oportet vos esse sedatos, & non facere
aliquid præcipitanter.

2 Singulare pro plurali: quia nomen generis est Heb.

3 Id est, Summa pecunia ascendit ad myriades quinque.

4 Hebræi dicunt In corde suo, hoc est, Apud se constituit. Non quòd ex proprio sensu hoc consilium inierit, sed Spiritus sancti impulsu, vt constat ex sequenti cap.

5 Ad verbum, Lucrari faciebat filios artis suæ, lucrum magnum. Hebraism.

6 Ad verbum, Filios artis suæ, vt paulo ante, Hebraismus.

7 Ad verbum, Filiis Ephesi. Hebraismus tritus.

8 Ad verbum, Filii comitatus Pauli. Hebraismus.

9 Ad verbum, Mouit manum suam, Vide supra, ca. 12.17

10 Ad verbum, Proferre sublenationem, vide Luc. 12.11

18 Multi verò ex iis qui curiosa ista exercue-
rant, comportatos libros exusserunt in om-
nium conspectu: quorum supputatis pretiis,
repererunt [i] denariorum quinquaginta mil-
lia.
19 Ita fortiter crescebat sermo Domini, & in-
ualescebat.
20 ¶ [6] His autem expletis, proposuit Paulus
per [k] Spiritum peragrata Macedonia & A-
chaia proficisci in Hierusalem, dicens, Post-
quam fuero illic, oportet me etiam Romam
videre.
21 Missis autem in Macedoniam duobus ex
iis qui ipsi ministrabant, *videlicet* Timotheo
& Erasto, ipse substitit ad tempus in Asia.
22 [7] Ortus est autem illo tempore tumultus
non paruus ob [l] viam *Domini*,
23 Nam quidam nomine Demetrius, signator
argenti, qui faciebat [m] templa Dianæ ar-
gentea, præbebat artificibus non paruum
quæstum.
24 Quibus congregatis, & iis qui in istiusmo-
di rebus operam nauabant dixit, Viri, scitis
ex hoc quæstu nostras esse copias.
25 Et spectatis & auditis Paulum non solùm
Ephesinam sed propè totius Asiæ multam
turbam persuadendo auertisse, quòd dicat
deos illos non esse qui manibus fiant.
26 Periculum est autem non solùm ne [n] por-
tio ista nobis per ipsum confutata pereat,
sed etiam ne magnæ deæ Dianæ templum
pro nihilo putetur, futurumque sit vt eti-
am destruatur maiestas eius, quam Asia tota
& orbis terrarum colit.
27 *His* autem auditis, pleni excandescentia,
clamauerunt dicentes, Magna Diana Ephe-
siorum.
28 Et impleta est ciuitas tota confusione: &
irruerunt concorditer in theatrum, correp-
to Gaio & Aristarcho Macedonibus, sociis
peregrinationis Pauli.
29 Paulo verò volente prodire ad populum,
non siuerunt eum *prodire* discipuli.
30 [8] Sed & quidã ex Asiarchis quum essent ei
amici, *nuntiis* ad eum missis, rogarunt ne se
daret in theatrum.
31 Alii igitur aliud clamabant: erat enim con-
cio confusa, & plerique nesciebant cuius *rei*
causa conuenissent.
32 Ex turba verò productus fuit Alexander,
propellentibus eum Iudæis. Alexander igi-
tur quum manu silentium fecisset, volebat
causam dicere apud populum.
33 [9] Quem vt cognouerunt Iudæum esse, vox
extitit vnà omnium, quasi ad horas duas
clamantium, Magna Diana Ephesiorum.
34 [10] Tum scriba quum repressisset turbam,
dixit, Viri Ephesii, quis enim est hominum
qui nesciat Ephesiorum vrbem, æedituam
esse magnæ deæ Dianæ, & à [o] Ioue delapsi
simulachri?
35 Quum igitur istis non possit contradici,
oportet vos sedatos esse, neque quicquam prę-
ceps facere.

i *Qui minimi æstimant, indicant eum crescere hanc summam ad septem mille & quingentas libras Gallicas, vel circiter quingentas Anglicanas.*

6 Paulus indefatigabilis.

k *Spiritus instinctu: non igitur pertinaciter decreuerat Paulus in mortis vadere, sed Spiritu ductus.*

7 Quæstus accedente pietatis prætextu vera tam pertinaciter defendendæ idololatrię causa.

l *Vide supra, 9.2*

m *Effigies exiguas dicatas sacratas cum simulacro Dianæ, quas comparare mercatores illarum.*

n *Quasi dicat, Si pergat Paulus vt cœpit opinionem de Diuina imaginibus confutare, totus hic quæstus peribit.*

8 Inuicta quidem constantia opus est Verbi præsertim ministris, sed quæ tamen sancta prudentia modestè se regi patiatur.

9 Idololatris pro omni ratione sufficiunt rabies & clamores.

10 Homini politici exemplum, mendaciis pacem redimentis, quod nunquã fecisset Paulus.

o *Superstitiosè credebant Ephesii, simulachrum ad se cœlitus delatum.*

36 Adduxistis enim homines istos, neque sa-
crilegos, neque contumeliosos in deam ve-
stram.
37 Quod si Demetrius & qui cum eo sunt ar-
tifices, p negotium habent cum aliquo, q a-
gitur forum, & r Proconsules sunt, alii alios
in ius vocent.
38 Si quid autem de rebus aliis requiritis, in
s legitima concione explicabitur:
39 Nam periculum est ne postulemur sediti-
onis propter *diem* hodiernum, quum nulla
subsit causa ob quam possimus reddere ra-
tionem concursus istius. Et quum hæc dix-
isset, dimisit concionem.

p Quid habent [illegible] aduersus [illegible].
q [illegible] enim diebus [illegible] iudicia foren-[illegible] Præsides.
r Nomine Procon-[illegible] intelliguntur e-[illegible] Proconsulum le-[illegible] qui eorum vices [illegible].
s Legitima concio [illegible] opponitur [illegible], sed etiam [illegible] extra ordinem [illegible]: erant e-[illegible] dies habendis [illegible] constituti.

37 11 Adduxistis enim homines istos, quum
neque templa denudarint, neq; maledixe-
rint deæ nostræ.
38 Si autem huic Demitrio & hominibus ar-
tificii eius, sit disceptatio cum aliquo, ecce,
proconsul est in ciuitate, 12 & fasti *dies* sunt,
accedant, & disceptent vnus contra alium.
39 Et si ita sit quòd aliquid aliud requiratis,
in loco qui datus est ex lege ad congregati-
onem absoluendum est.
40 Eo quòd etiam in periculo 13 versamur
quòd accusabimur tanquam seditiosi, quia
non possumus defensioné habere pro con-
gregatione diei huius qua cógregati sumus
frustra, & tumultuati sumus sine causa. Et
quum hæc dixisset, dimisit turbam.

11 Ad verbũ, Filii artificii eius, vt paulo antè. Hebrais.

12 Syriavox videtur sonare Artificia sunt. Id est, Exercentur artes, id est, Non sunt festi dies, quibus artes exercere & ius dicere prohibitũ est. Conuenit cum Germanismo, *werktage*.

13 Ad verbum, Stamus.

Caput. XX.

1 Paulus iter in Macedoniam instituit. 17 Troade in mediam noctem sermonem protendens, 9 Eutichum per fenestram delapsum. 10 resuscitat. 15 Miletum. 17 vocatis Ephesinis Presbyteris. 23 28 quid se & illos maneat, exponit.

1 Postquam t autem cessauit tumultus quũ
aduocasset Paulus discipulos, & com-
plexus esset, abiit profecturus in Mace-
doniam.
2 Quum autem illas partes peragrasset, &
hortatus illos fuisset a multo sermone, venit
in Græciam.
3 z Et ibi peractis mensibus tribus, quum ei
in Syriam prouehendo factæ fuissent à Iu-
dæis insidiæ, censuit reuertendum per Ma-
cedoniam.
4 Comitabatur autem eum vsque in Asiam
Sopater Berœensis: Thessalonicenses verò,
Aristarchus, & Secundus, & Gaius Derbæ-
us, & Timotheus: Asiani verò, Tychicus &
Trophimus.
5 Qui quum præiuissent, expectarunt nos
Troade.
6 Nos verò enauigauimus Philippis post dies
Azymorum, & venimus ad eos Troadem
intra dies quinque, vbi egimus dies septem.
7 3 b Primo autem die hebdomadis, coactis
discipulis c ad frangendum panem, Paulus
disserebat apud eos, abiturus postridie: pro-
tenditque sermonem vsque in mediam no-
ctem.
8 4 Erant porrò lucernæ multæ in cœnaculo
vbi erant congregati.
9 Sedens autem quidam adolescens nomine
Eutychus in fenestra, demersus somno pro-
fundo, quum diutius dissereret Paulus, præ
somno ruens, decidit ex tertia contignati-
one deorsum: & sublatus est mortuus.
10 Quum descendisset autem Paulus, proruit
in eum, & complexus dixit, Ne tumultua-
mini: anima enim eius in ipso est.
11 Quum igitur ascendisset, fregissetque pa-
nem & cibum sumpsisset, diu colloquutus
vsque ad diluculum, ita *demum* profectus est.
12 Adduxerunt autem puerum viuum, & re-
creati sunt non mediocriter.
13 ¶ Nos verò progressi ad nauem, prouecti

t Paulus non vt [illegible] sed alibi [illegible] ex Ec-[illegible] cõsensu Ephe-[illegible].
a Copiosa enim o-[illegible] exhortatione [illegible] turbam.
z [illegible] posterus ze-[illegible] homicidi-[illegible] magister: nihil [illegible] vetat sancta [illegible] malorum [illegible] occurrere.
b [illegible] cœtus [illegible] non [illegible] debent [illegible] eorum [illegible] possit.
c Ad verb. primo [illegible] sabbathi, 1. Domi-[illegible] hoc igitur loco [illegible] 1. Cor. 16. 2. non [illegible] colligitur iam [illegible] Chri-[illegible] hoc die solennes [illegible] agere, pan-[illegible] Iu-[illegible] sabbathi cere-[illegible].
[illegible] Hebrais

1 Et postquam sedatus est tumultus voca-
uit Paulus discipulos, & consolatus est
eos: ac osculatus est eos, & egressus a-
biit in Macedoniam.
2 Et quum circuisset regiones illas, & con-
solatus esset eos sermonibus multis venit in
Græciæ regionem.
3 Et mansit illic tribus mensibus. Fecerunt
autem contra eum insidias Iudæi, quum fu-
turum esset vt proficisceretur in Syriam: &
cogitauit vt reuerteretur in Macedoniam.
4 Et egressi sunt cũ eo vsque in Asiam, Sopa-
ter qui erat ex Berhœa ciuitate, & Aristar-
chus & Secundus, qui erant ex Thessaloni-
ca, & Gaius qui erat ex Derbe ciuitate, &
Timotheus qui erat ex Lystra: & ex Asia,
Tychicus & Trophimus.
5 Hi profecti sunt ante nos, & expectauerunt
nos Troade.
6 Nos verò egressi sumus Philippis ciuitate
Macedoniæ post dies azymorum, & iter fe-
cimus per mare, ac venimus Troadé diebus
quinque, ac mansimus ibi dies septem.
7 Et in die primo septimanæ quum congre-
gati essemus vt frangeremus Eucharistiam,
loquebatur cum eis Paulus, eo quòd die po-
stero futurum erat vt discederet: protrahe-
batque *sermonem* loquendo vsque ad medi-
um noctis.
8 Et erant ibi lampades ignis multę in cœna-
culo illo in quo congregati erant.
9 Et sedebat adolescens quidã cuius nomen
erat Eutychus, in fenestra, ac audiebat: &
mersus est somno graui, quum protraheret
sermonem ipse Paulus: & in somno suo de-
cidit è tertia contignatione, & sublatus est
mortuus.
10 Et quum discendisset Paulus ruit super eũ,
& 1 amplexatus est eum, ac dixit. Ne com-
moueamini: quia anima eius in eo est.
11 Quum verò ascendisset, fregit panem &
gustauit, loquutúsq; est vsque dum ascendis-
set aurora: & tunc egressus est vt proficisce-
retur per aridam.
12 Et adduxerunt adolescentem viuentem,
gauisique sunt de eo plurimum.
13 Nos autem descendimus in nauigium, &
iter

1 Literarum quæ ad idem organũ pronuntiationis pertinent frequens est in Syra lingua permutatio: per quam etiam fit vt multas voces alioquin Hebraicas, Syri proprias faciant: quemadmodũ etiam interdum facere solent, permutato literarum ordine. de vtroque exempla multa habemus in hoc libro. Hic verò vocem Hebræam חבק, Amplexatus est propriam faciunt mutato ח in ע & ב in פ id est, gutturalem, in gutturalem aliam: & labialem, in aliam labialem. עפק pro חבק. quod annotare libuit vt intelligerent linguarum studiosi qua ratione vnius linguæ vocabula ad aliam transeant.

iter fecimus ad cœtum Thesus: quia illinc
recepturi eramus Paulum, ita enim manda-
uerat, quũ proficisceretur ipse per aridam.
14 Quum autem recepissemus eum ex Theso,
sustulimus eum in nauigium, ac venimus Mi-
tylenen.
15 Et inde die postero iter fecimus contra
Chium insulam, & rursus die postero veni-
mus Samum: & mansimus in Trogyllio, & die
postero venimus Miletum.
16 Statutum enim erat ipsi Paulo vt pertransi-
ret Ephesum, ne retardaretur ibi, eò quòd
accelerarct vt (si fieri posset) diem Pente-
costes in Vrischelem celebraret.
17 Et ab ipso Mileto mittens accersiuit seni-
ores Ecclesiæ Ephesi.
18 Quumque venissent ad eum, dixit eis, Vos
nostis, à die primo quo ingressus sum Asiam,
quomodo fui vobiscum omni tempore,
19 Colens Deum in depressione magna & in
lacrymis, & in tentationibus quæ [2] transiue-
runt super me in insidiis Iudæorum.
20 Neque aspernatus sum id quod expediens
erat animabus vestris, vt prædicarem vobis:
& docui in vicis & in domibus.
21 Testificans Iudæis & Gentilibus de con-
uersione quæ fit ad Deum, & fide quæ est in
Dominum nostrum Ieschua Christum.
22 Et nunc ego vinctus sum in spiritu, & pro-
ficiscor ad Vrischelem, & ignoro quid euen-
turum sit mihi in ea.
23 Veruntamen Spiritus sanctus in omni ciui-
tate testatur mihi, ac dicit, Vincula & affli-
ctiones paratæ sunt tibi.
24 Sed mihi nihili æstimatur [3] anima mea, vt
compleam cursum meum, & ministerium
meum quod accepi à Domino nostro Ie-
schua, vt testificer de euangelio gratiæ Dei.
25 Et nunc ego noui quòd rursus vultum me-
um non estis visuri vos omnes, quibus cir-
cumiens prædicaui regnum Dei.
26 Testor ego vobis hodierno die quòd purus
sum à sanguine omnium vestrûm.
27 Non enim subterfugi quominus ostende-
rem vobis totam voluntatem Dei.
28 Attendite igitur vobisipsis & toti gregi, in
quo constituit vos Spiritus sanctus episco-
pos, vt pascatis Ecclesiam Christi quam ac-
quisiuit sanguine suo.
29 Ego enim noui quòd postquam abiero, in-
gredientur vobiscum lupi robusti, qui non
parcent gregi.
30 Et etiam ex vobisipsis exurgent homines
loquentes peruersa, vt subuertant discipu-
los, vt [4] abeant post eos.
31 Propter hoc estote vigilantes, & memores
quòd annos tres non cessauerim nocte &
die cum lacrymis corrigerem vnumquen-
que ex vobis.
32 Et nunc commendo vos Deo & sermoni
gratiæ ipsius, qui potest ædificare vos, &
dare vobis hæreditatem cum omnibus san-
ctis.
33 Argentum aut aurum aut vestimenta non
cupiui.

2 Id est, Quæ euenerunt mihi. Qui modus loquendi frequenter occurrit, vt Iob. 13.13. & Num. 5 4. Paralip. 29.30. Psal. 88.17. Isa. 45. 14. & Zach. 9.8.

3 Id est, Vita mea Hebraismus.

4 Id est, Sequantur eos, Hebraismus.

sumus Asson, illinc recepturi Paulum: sic e-
nim constituerat, pedibus ipse iter facturus.
14 Vt autem coniunxit sese nobiscum ad As-
son, recepto eo venimus Mitylenen.
15 Et quum illinc abnauigassemus, sequenti
die peruenimus contra Chium: postridie
verò appulimus Samum: & quum diuersati
essemus Trogylii, sequenti die venimus Mi-
letum.
16 [5] Decreuerat enim Paulus præternauigare
Ephesum, ne ei contingeret tempus terere
in Asia. Festinabat enim, si fieri posset, vt die
Pentecostes esset Hierosolymis.
17 Missis autem [d] Mileto *nuntiis* Ephesum:
accersiuit Presbyteros Ecclesiæ.
18 [6] Qui quum ad ipsum venissent, dixit eis,
Vos scitis quomodo à primo die quo in-
gressus sum Asiam, vobiscum per omne tem-
pus fuerim:
19 Seruiens Domino cum omni modestia, &
multis lachrymis ac tentationibus, quæ mi-
hi euenerunt in Iudæorum insidiis:
20 Vt nihil [e] subterfugerim eorum quæ vobis
conducerent, quo minus *ea* vobis annuntia-
rem, & docerem vos publicè & per doma-
tim.
21 Testificans Iudæis simul & Græcis con-
uersionem ad Deum, & fidem in Dominum
nostrum Iesum Christum.
22 [7] Et nunc ecce, ego [f] vinctus Spiritu profi-
ciscor in Hierusalem, ignorans quæ in ea
mihi occurrent:
23 Nisi quòd Spiritus sanctus oppidatim te-
stificatur, dicens vincula & afflictiones me
manere.
24 Sed nullius rei habeo rationem, neq; vita
mea mihi ipsi cara est, vt peragam cursum
meum cum gaudio, & ministerium quod ac-
cepi à Domino Iesu, ad testificandũ Euan-
gelium gratiæ Dei.
25 Et nunc ecce, ego scio non amplius visu-
ros faciem meam vllos ex vobis omnibus,
per quos transiui prædicans regnum Dei.
26 Ideo testor vobis hodierno die, me [g] pu-
rum esse à sanguine omnium.
27 [8] Non enim subterfugi quominus annun-
tiarem vobis omne Dei consilium.
28 Attendite igitur vosipsos, & totum gregẽ
in quo vos Spiritus sanctus constituit Epis-
copos, ad [h] pascendam Ecclesiam [i] Dei, quã
proprio [k] illo sanguine acquisiuit.
29 [9] Ego enim hoc noui, post discessum me-
um lupos graues, non parcentes gregi, in-
gressuros esse in vos.
30 Et ex vobisipsis exorituros qui loquantur
peruersa, vt [l] discipulos post se abstrahant.
31 Ideò vigilate, memores me per triennium
nocte & die non cessasse cum lachrymis
monere vnumquenque.
32 [10] Et nunc quoque, fratres, commendo
vos Deo & sermoni gratiæ ipsius: qui *quidem*
Deus potest superstruere, & dare vobis quod
[m] hæreditatis iure possideatis cum sanctifi-
catis omnibus.
33 [11] Argentum & aurum aut vestem nullius
concupiui:

5 Paulus Christi sedulus imitator, ad vincula perpetuo cursu properans, pi[illegible] us veteris testamenti condit, quo anteactæ vitæ rationẽ reddit, doctrinã à se propositã tuetur, & Ecclesiæ pastores ad perseuerantiã hortatur.

d *Secundum indicatos locorum situs, interuallũ fuit illud inter Ephesum atque Miletũ ad stadia circiter quadraginta, quæ efficiunt propè quinquaginta millia passuum Germanica.*

6 Veri pastoris viua imago.

e *Nihil eorum permutum, aut lucri causa subticuerim, vel aliqua ex parte dissimulem.*

7 Testificatur se, ex Dei mandato, ad vincula proficisci.

f *Vinculum spiritus vocat, instinctum Spiritus sancti impulsus ad iter Hierosolymitanum, quem promptè parateq; animo [illegible] sequeretur.*

g *Si perieritis, nulla tamen in me culpa fore. Vide supr. 18.6.*

8 Doctrina Apostolica est omnibus modis absolutissima.

h *Custodiendam, instituendam & regendam.*

i *Illustris sententia de Christi Deitate, & ostendens rectè in persona huius, propter vnionem duarum naturarum tribui vnius concreto proprietatem alterius: id quod piè antiquitas, mentione communicationis proprietatum, religiosè explicauit.*

k *Articulus ostendit excellentiam huius sanguinis indicat.*

9 Prophetia de pastoribus in lupos mox degeneraturis aduersus eos qui de nuda personali successione gloriantur.

l *Abundantia miseriæ, nimirum absentia tanti pastoris, & ingressus luporum.*

10 Dei potentia & gratuitæ ipsius promissiones in Verbo patefactæ, sunt Euangelici ministerii sustentacula.

m *Tanquam filii, atque ideo ex gratuita beneuolentia.*

11 Auaritia in primis pastoribus vitanda.

1. 2.Thes.3.8. 1.Thes.2.9. 2.Thes.3.9.

o Quasi porrecta manu, aliqui collapsum retinere.

p Euangelium non tollit, sed verè naturales affectus.

q Vocationis curriculum homines tantum amici, sed etiam Spiritu impediti conantur ... sed nostrû ... est, vbi nos ... à Deo scimus, ... prorsus ex ... pergere.

a Qui prædicebant ..., quæ pe... manerent ... illud quidem vt ..., ac humana ... deter... Hierosolymã ...

b De septem Diaconis ..., de quibus ... cap.6.

c Vocabant dono ... futura erat ...

34 Imò ipsi nostis, vsibus meis, & iis qui mecum sunt, manus istas ministrasse.
35 In omnibus ostendi vobis oportere sic laborando o suscipere infirmos, & meminisse verborum Iesu, ipsum *videlicet* dixisse, Beatum est dare potius quàm accipere.
36 Et quum hæc dixisset, positis genibus suis, orauit cum illis omnibus.
37 p Magnus autem fletus omnium ortus est: & ruentes in collum Pauli, deosculabantur eum:
38 Cruciati maximè ob sermonem quem dixerat, ipsos non esse amplius faciem eius conspecturos: & deduxerunt eum ad nauim.

34 Et vos nostis, in necessitate mea & eorum qui mecum sunt, ministri mei *fuerunt* hę manus meæ.
35 Et omnia ostendi vobis, ita oportet laborare & solicitum esse de illis qui infirmi sunt & meminisse sermonem Domini nostri Ieschua, quia ipse dixit beatum esse eum qui dat, magis quàm *sit* is qui accipit.
36 Et quum hæc dixisset, procidit super genua sua, & orauit, & omnes *illi* homines cum eo.
37 Et factus est fletus magnus in omnibus illis: & amplexati sunt eum, & osculabantur eum.
38 Maximè autem torquebantur propter illum sermonem quem dixerat, Rursus non estis visuri faciem meam. Et comitati sunt eum vsque ad nauigium.

Caput XXI.

1 *Paulus Jerosolymam tendens,* 8 *Cæsareæ Philippum Euangelistam conuenit.* 10 *Ei etiam vincula prædicit Agabus.* 17 *Jerosolymam quum aduenisset,* 26 *templum ingressus,* 27 *comprehenditur a Iudæis.* 32 *Per Lysiam tribunum iisdem eripitur.*

1 Vt q autem prouecti sumus, auulsi ab eis, recto cursu venimus Coum: & sequenti die Rhodum, & illinc Patara.
2 Et inuenta naui quæ traiiciebat in Phœnicem, *ea* conscensa, prouecti sumus.
3 Quum autem cœpisset nobis apparere Cyprus, ea ad sinistram relicta, nauigauimus in Syriam, & deuecti sumus Tyrum: illic enim nauis erat suum onus expositura.
4 Permansimus autem ibidem dies septem, inuentis discipulis: qui Paulo dicebant a per Spiritum, ne ascenderet in Hierusalem.
5 Sed peractis illis diebus, abiimus, omnibus deducentibus nos cum vxoribus & liberis, donec vrbem exiuissemus, & positis genibus in littore, precati sumus.
6 Et alii alios complexi, conscendimus nauim: illi autem reuersi sunt ad suos.
7 Nos verò nauigatione perfecta, peruenimus Tyro Ptolemaida: & salutatis fratribus, mansimus diem vnum apud eos.
8 Postridie verò egressi Paulus & nos qui cum eo eramus, venimus Cæsaream: & ingressi domum Philippi Euangelistæ (qui erat b vnus ex illis septem) mansimus apud eum.
9 Huic autem erant quatuor filiæ virgines c prophetantes.
10 Et quum *illic* permansissemus dies complures descendit ex Iudęa quidam Propheta nomine Agabus:
11 Qui quum venisset ad nos, sumpsit zonam Pauli, & vinctis sibi pedibus ac manibus, dixit, Hæc dicit Spiritus sanctus, Virum cuius est hæc zona, ita vincient in Hierusalem Iudæi, tradentque in manus Gentium.
12 Vt verò ista audiuimus, rogabamus & nos & qui in eo loco erant, ne ascenderet in Hierusalem.
13 Tunc respondit Paulus, Quid facitis flentes

1 Et discessimus ab eis, & iter fecimus recta Coum insulam: & die postero venimus Rhodum, ac inde Pataram:
2 Et inuenimus illic nauim quæ proficiscebatur in Phœnicen, & conscendimus eam, ac iter fecimus.
3 Atque peruenimus vsque ad Cyprum insulam, reliquimusq́; eam ad sinistram, ac peruenimus in Syriam, & inde peruenimus Tyrum. Illic enim erat naui exponendum onus suum.
4 Quumq́; inuenissemus ibi discipulos, mansimus apud eos dies septem: & hi dicebant quotidie Paulo per Spiritum, ne proficisceretur ad Vrischelem.
5 Et post illos dies egressi sumus vt pergeremus in itinere *nostro*: comitabanturque nos omnes ipsi, & vxores eorum vsque extra ciuitatem: & prociderunt super genua sua iuxta mare, ac orarunt.
6 Et osculati sumus inuicem, & ascendimus in nauim, reuersique sunt illi in domos suas.
7 Nos verò iter fecimus ex Tyro, & venimus ad 1 Ngachum ciuitatem: & 2 dedimus pacem fratribus qui illic erant, ac mansimus apud eos diem vnum.
8 Et die postero egressi sumus, ac venimus Cæsaream: & ingressi mansimus in domo Philippi Euangelistæ 3 qui erat ex septem:
9 Cui erant filiæ virgines quatuor, quæ vaticinabantur.
10 Et quum essemus ibi diebus multis, descęderat ex Iudęa Propheta quidam cuius nomen erat Agabus.
11 Et ingressus est ad nos, sumpsitque zonam lumborum Pauli, & vinciuit pedes suipsius & manus suas: ac dixit, Sic dicit Spiritus sanctus, Virum dominum zonæ huius ita vincient Iudæi in Vrischelem, & tradent eum in manus Gentium.
12 Et quum hos sermones audiuissemus, rogauimus eum nos 4 & filii loci *illius*, ne proficisceretur ad Vrischelem.
13 Tunc respondit, & dixit Paulus, Quid facitis

1 עכו Claitas est quæ tribui Ascher in hæreditatem contigit. Et Stephanus scribit ἀκὴν fuisse ab Hercule vocatam postquam ibi remedium sensisset ex vulnere quod à serpente acceperat. Postea verò Πτολεμαΐς, vt commemorat Eusebius, vocata fuit. Retinet ergo Syriacus contextus antiquum nomen. Grææ verò & Latinæ versiones illud habent quod est recentius.

2 Id est, Vale diximus fratribus. Hebraismus.

3 Sensus est, Vnus erat ex illis septem diaconis, de quibus act.6.

4 Id est, Habitatores & ciues loci illius. Hebraismus.

tis flentes, & comminuentes ipsum cor meum? ego enim non vt vinciar tantùm paratus sum, sed etiam vt moriar in Vrischelem pro nomine Domini nostri Ieschua Christi.
14 Et quum non acquieuisset nobis, destitimus, ac diximus, Voluntas Domini fiat.
15 Et post dies istos præparauimus nos, & ascendimus ad Vrischelem.
16 Et venerunt nobiscum quidam discipuli ex Cæsarea, adducentes secum fratrem quendam ex discipulis antiquis (cuius nomen erat Mnason, erátque ex Cypro) vt exciperet nos domi suæ.
17 Quumque venissemus ad Vrischelem, exceperunt nos fratres alacriter.
18 Et die postero ingressi sumus cum Paulo ad Iaakub, quum essent apud eum omnes Seniores.
19 Et [5] dedimus eis pacem. Et narrabat eis Paulus [6] iuxta ordinem quicquid fecisset Deus inter Gentes per ministerium ipsius.

5 Id est, Salutauimus eos Hebraismus.
6 Ad verbū, Post post, Syra phrasis antè obseruata & significat vnū post aliud narrare, quo ordine singula gesta sunt.

20 Quumque audiuissent, glorificauerunt Deum, & dixerunt ei, Tu vides frater noster, quot myriades sint in Iudæa qui crediderunt, & omnes hi æmulatores sunt Legis.
21 Dictum autem est de te quòd doceas vt discedant à Musche omnes Iudæi qui sunt inter Gentes: dum dicis ne circuncidant filios suos, neque in ritibus Legis ambulent.
22 Quia igitur auditum est ab eis quòd veneris huc,
23 Fac id quod dicimus tibi: Sunt nobis viri quatuor quibus votum est vt purificentur:
24 Assume eos, & vade, purificare cum eis, & expone pro eis impensas: vt radant capita sua: & innotescat vnicuique quòd id quòd dictum fuit de te, mendacium est, tuque Legem perficias & serues.
25 De iis qui crediderunt ex Gentibus, nos scripsimus vt seruarent seipsos ab iis quæ immolata sunt, & à scortatione, & à suffocato & à sanguine.
26 Tunc Paulus assumpsit viros illos die postero, & purificatus est cum eis, & ingressus profectus est in templum, notam faciens eis expletionem dierum purificationis, vsquedum oblata esset oblatio vniuscuiusque ex eis.
27 Quumque peruenisset dies septimus, Iudæi qui erant ex Asia, viderunt eum in templo, & incitauerunt contra eum populum totum: & iniecerunt in eum manus,
28 Clamantes, ac dicentes, Viri, filii Isfraiel, succurrite: hic est ille homo qui contra populum nostrum docet in omni loco, & contra locum hunc: & etiam Gentiles introduxit in templum, & polluit locum hunc sanctum.
29 Antè enim viderant cum eo Trophimum Ephesinum in vrbe, & putabant quòd cum Paulo ingressus esset in templum.
30 Et commota est vniuersa vrbs, & congregati sunt omnis populus: & apprehenderunt Paulum, atq; extraxerunt eum foras è templo, & eadem hora clausæ sunt ianuæ.
31 Et quum quæreret turba occidere eum, auditum est à tribuno cohortis quòd tota vrbs commota esset.

& comminuentes cor meum? Nam ego non solùm vinciri, sed & mori paratus sum in Hierusalem pro nomine Domini Iesu.
14 [2] Quum igitur non assentiretur, acquieuimus, dicentes, Fiat Domini voluntas.

2 Dei voluntas, omnium affectuum frænum est in iis qui Dei gloriam seriò quærunt.

15 Porrò post dies istos collectis sarcinis ascendimus in Hierusalem.
16 Venerunt autem simul etiam *quidam* ex discipulis Cæsarea nobiscum, adducentes secum apud quem hospitaremur, Mnasonem quendam Cyprium antiquum discipulum.
17 Quum igitur peruenissemus Hierosolymam, libenter exceperunt nos fratres.
18 Sequenti autem die introiit Paulus nobiscum ad Iacobum: & omnes Presbyteri adfuerunt.
19 [3] Quos complexus, exposuit sigillatim quæ Deus fecisset inter Gentes per ipsius ministerium.

3 Deus autor celebrandus omnium rectè dictorum & factorum.

20 [4] At illi *his* auditis, glorificauerunt Dominum: & dixerunt ei, Conspicis frater, quot sint millia Iudæorum qui crediderunt: suntque omnes accensi zelo Legis.

4 In rebus mediis (quales erant non Pharisaicæ traditiones legales ceremoniæ, tantisper dum plenius pateferet Iudæis Christiana libertas) præcipitatas vt fratribus, non præfractè & malitiosè reluctantibus veritati, sed nondum plenè institutis quoad eius fieri potest (præsertim quum de tota aliqua multitudine agitur) nosipsos vltrò accommodemus.

21 Audierunt autem de te ex aliorum sermone, te defectionem à Mose docere omnes qui inter Gentes sunt Iudæos, & dicere eos non debere circuncidere filios, neq; *secundum* ritus ambulare.
22 Quid est ergo? omninò oportet conuenire multitudinem: audient enim te venisse.
23 Hoc igitur fac quod tibi dicimus: Sunt nobis viri quatuor [d] voto obnoxii:
24 His assumptis [e] sanctificator cum eis, & [f] adde ad corū sumptus, vt radant capita, & norint omnes nihil esse eorum quę de te fama acceperunt, sed te quoque ita incedere vt Legem obserues.

d *Ad verb. habentes votum super se.*
e *Id est, (vt interpretor: hic si quidem de impuris non agitur, sed de iis qui Nazaræi voto essent obstricti,* *Suprà.18.18. num.6.18.*
f *Vt tu huic voto non tantùm interfuisse, sed etiam præfuisse videare: ideo postea dicitur Paulus dies purificationis denuntiasse. Nam quamuis in Nazaræorum oblationes essent sumptus decreti, licebat tamē iis aliquid adiicere.*

25 De iis autem qui crediderunt ex Gentibus nos scripsimus, & decreuimus ne quid huiusmodi obseruent, nisi vt caueāt ab iis quæ sunt immolata simulachris, & à sanguine, & à rebus suffocatis, & scortatione.
26 Tum Paulus assumptis viris illis, sequenti die cum eis sanctificatus ingressus est in tēplum, [g] denuntians expletionem dierum sanctificationis, vsque dum oblata fuit pro vnoquoque eorum oblatio.

g *Significandis nō sacerdotibus dierum expletio, nam quādo Nazaræorum votum finiebatur, offerenda erant sacrificia.*

27 [5] Quum autem septem illi dies iam essent explendi, quidam Iudæi ex Asia, eum conspicati in templo, conturbarunt totam turbam, & iniecerunt manus in eum:

5 Zelus præposterus maximæ confusionis & magnorum scelerum causa.

28 Clamantes, Viri Israelitæ, succurrite: hic est homo ille qui aduersus populum & Legem & locum hunc omnes vbique docet: atque adeò Græcos introduxit in templum, & polluit sanctum locum istum.
29 (Viderant enim anteà Trophimum Ephesium in vrbe cum eo, quem existimabant fuisse à Paulo introductum in templum)
30 Commota est igitur vrbs tota, & factus est concursus populi: & prehensum Paulum trahebant è templo statimque clausæ sunt fores.
31 [6] Studentibus autem ipsis eum trucidare, peruenit fama ad Tribunum cohortis, totam Hierusalem conturbatum esse:

6 Dominus inter ipsos etiam profanos inuenit qui aliorum conatus impediant.

32 Qui

32 Qui eo ipso *momento* acceptis militibus ac
Centurionibus, decurrit ad illos. At illi
quum vidissent Tribunum & milites, cessa-
runt verberare Paulum.
33 Tunc appropinquans Tribunus prehendit
eum, & iussit vinciri catenis duabus: & per-
contatus est quisnam esset, & quid fecisset.
34 Alii autem aliud clamabant in turba: &
quum non posset certi *quicquam* cognosce-
re propter tumultum, iussit duci in castra.
35 Quum igitur peruenisset ad gradus, euenit
vt portaretur à militibus, propter violenti-
am turbæ.
36 Sequebatur enim multitudo populi, cla-
mans, Tolle eum.
37 Et quum iam introducendus esset in ca-
stra Paulus, dicit Tribuno, Licètne mihi a-
liquid tibi discere? Qui dicit, Græcè nosti?
38 Nónne tu es [h] Ægyptius ille qui ante hos
dies ad seditionem concitasti, & eduxisti in
desertum quatuor millia [i] sicariorum?
39 Dixit autem Paulus, Ego quidem sum Iu-
dæus, Tarsensis, non obscuræ Cilicum vrbis
ciuis: cæterum rogo te, permitte mihi vt al-
loquar populum.
40 Quum igitur ille permisisset, Paulus stans
in gradibus, manu silentium postulauit à
plebe: & magno silentio facto, loquutus est
lingua Hebræa, dicens,

[h] [illegible] *Ægyptio, [illegible] millia ho-[illegible] coegit, vide Io-[illegible] 2. cap. 12. De [illegible] loco.*
[i] *[illegible] sicariorũ [illegible] Græcè loquens, [illegible] tamen inflexio-[illegible] autem à [illegible].*

32 [7] Et eadem hora assumpto Centurione &
duces militum multos, & accurrerunt ad
eos: quumq; vidissent tribunum & milites:
[8] destiterunt percutere Paulum.
33 Et appropinquauit ad eum tribunus, & ce-
pit eum, præcepitq; vt vincirent eum dua-
bus catenis: & interrogabat de eo quisnam
esset, & quid fecisset.
34 Et clamabāt aduersus eū homines è turba
[9] quisque aliud: & propter clamorem eorū
non poterat cognoscere quæ esset veritas,
præcepitq; vt ducerent eum in castra.
35 Et quum peruenisset Paulus ad gradus,
portabant eum milites, propter violentiam
populi.
36 [10] Veniebat enim post eum populus mul-
tus, & clamabant, & dicebant, Tolle eum.
37 Et quum appropinquaret vt introiret in
castra ipse Paulus, dixit tribuno, Si permit-
tis tu mihi, loquar tecum: Ipse autem dixit
ei, Græcè nosti?
38 Non es tu ille Ægyptius qui ante dies hos
turbam excitasti, & adduxisti in desertum
quatuor millia [11] hominum facinorosorum?
39 Dixit ei Paulus, Ego homo sum Iudæus ex
Tarso Ciliciæ ciuitate celebri, in qua natus
sum: oro te, permitte mihi loqui ad popu-
lum.
40 Et quum permisisset ei, stetit Paulus super
gradus, & [12] agitabat eis manum suam: &
quum desiissent, loquutus est cum eis He-
braicè, ac dixit eis,

7 Ad exprimendū tribunum, centurionem, milites, vtitur vocabulis.
8 Ad verbum, Desisterunt ab eo quòd percutiebant Paulū.
9 Ad verbum, Aliquid aliquid hoc est, Quisq; diuersum quid vociferabatur aduersus Paulum, vt fit in tumultu.
10 Id est, Sequebatur eum, Hebraismus.
11 Ad verbum, Facientium mala.
12 Gestus petentis audientiam.

Caput XXII.

1 *Paulum rationem fidei suæ reddentem,* 22 *aliquandiu Iudæi audiunt.* 23 *Illis verò clamantibus,* 24 *Virgis examinari iussus,* 27 *Romanum se ciuem esse declarat.*

1 VIri fratres & patres, audite meam, qua
nunc apud vos vtor, defensionem.
2 (Quum audissent autem eum Hebrea
lingua ipsos alloqui, magis præbuerunt si-
lentium: & dixit,)
3 [1] Ego quidem sum Iudæus, natus Tarsi, *vrbe*
Ciliciæ, nutritus verò in hac ipsa vrbe [2] apud
pedes Gamalielis, institutus ad exquisitam
formam patriæ Legis zelo Dei accensus si-
cut & vos omnes estis hodie:
4 Qui hoc vitæ genus persequutus sum vsque
ad mortem, vinciens ac tradens in carcerē
tum viros tum mulieres:
5 Vt & Pontifex maximus mihi testis est, &
totus seniorum ordo: à quibus etiam episto-
lis ad fratres acceptis, Damascum proficis-
cebar, adducturus etiam eos qui illic essent,
vinctos in Hierusalem, vt punirentur.
6 Euenit autem mihi iter facienti, & ap-
propinquanti Damasco, circiter meridiem,
vt repentè è cęlo circūfulserit me lux multa:
7 Cecidiq; in solum, & audiui vocem dicen-
tem mihi, Saul, Saul, quid me persequeris?
8 Ego verò respondi, Quis es Domine? Di-
xitque mihi, Ego sum Iesus Nazarenus, quē
tu persequeris.
9 Porrò qui mecū erant, [b] lucem quidē con-
spexerunt, & expauefacti sunt: vocē autem
non audierunt eius qui loquebatur mecum.
10 Dixi verò, Quid faciam Domine? Domi-
nus autem dixit mihi, Surge ac proficiscere

[1] Paulus breui an-[illegible] vitę narratio-[illegible] tum vocati-[illegible] tum doctrinā [illegible] asserit.
[2] *I. Assiduum audi-[illegible], hoc enim respexit, [illegible] qui docent solent [illegible] loco discī-[illegible] alloqui in sub-[illegible] sedentes.*
[b] *Vide supr. 9. 7.*

1 FRatres ac patres, audite defensionem
quæ est apud vos.
2 (Et quum audirent quòd Hebraicè lo-
queretur cum eis, magis desierunt, & dixit
eis.)
3 Ego homo sum Iudæus, & natus sum in
Tarso Ciliciæ, [1] nutritus verò sum in hac vr-
be iuxta pedes Gamalielis: & eruditus fui
perfectè in Lege patrum nostrorum, & fui
zelator Dei, ita vt etiam vos omnes estis.
4 Et hanc uiam persequutus sum vsque ad
mortem, quum vincirem & traderem in do-
mum vinctorum viros & mulieres.
5 Sicut testis est pro me princeps Sacerdo-
tum & omnes seniores, à quibus acceperam
literas vt proficiscerer ad fratres qui erant
Damasci, vt etiam eos qui erant illic addu-
cerem ad Vrischelem vinctos, & acciperent
[2] constitutum in caput.
6 Et quum profectus essem, ac inciperem ap-
propinquare Damasco, in meridie repentè
è cælo effulsit super me lux magna.
7 Et cecidi super terram, audiuique vocem
quæ dicebat mihi. Schaule, Schaule, quid
persequeris tu me?
8 Ego autem respondi, ac dixi, Quis es Do-
mine mi? Et ipse dixit mihi, Ego sum Ieschua
Natzareus, quem tu persequeris.
9 Et viri qui erant mecum, viderunt lumen,
vocem autem non audiuerunt eius qui lo-
quebatur mecum.
10 Et dixi, Quid faciam Domine mi? Et Do-
minus noster dixit mihi, Surge, proficiscere

1 Id est, Assiduus fui eius auditor. Mos est enim vt in inferiore loco sedentes discipuli magistros è suggestu docentes audiant: quod expressit Moses Deut. 33. 3. Hinc illa cohortatio ad studium sapientiæ, in פרקי אבות cap. 1. vt iuuenes se volutent in puluere pedum sapientum. Ita enim ibi scribunt.
יהי ביתך בית ועד
לחכמים והוי
מתאבק בעפר
רגליהם והוי שותה
בצמא את דבריהם
Sit domus tua, domus conuentus sapientum, & estote voluntas in puluere pedum eorum, estoque bibens cum siti verba eorum.
2 Id est, Mulctam impositam capiti ipsorum.

Damascum: & illic tibi dicetur de omni eo
quod mandatur tibi vt facias.
11 Et quum nihil conspiceretur mihi propter
gloriam lucis illius, 3 apprehenderunt me
manibus meis ii qui mecum erant: & ingres-
sus sum Damascum.
12 Et homo quidã Channaniah, iustus in Le-
ge, sicut testantur de eo omnes Iudæi qui il-
lic *sunt*, venit ad me.
13 Dixitque mihi, Schaule frater mi, aperi o-
culos tuos. Et eadem hora aperti sunt oculi
mei, & intuitus sum eum.
14 Et dixit mihi, Deus patrũ nostrorum con-
stituit te ad cognoscendam voluntatem e-
ius, & *vt* videres iustum illum, ac audires vo-
cem ex ore eius.
15 Essesq; ei testis apud omnes filios hominis
de omnibus quæ vidisti & audiuisti.
16 Et nunc quid cunctaris tu? Surge, baptiza-
re, & mundare à peccatis tuis, inuocans no-
men eius.
17 Et reuersus veni huc ad Vrischelem, & o-
raui in templo.
18 Vidique eum in visione dicentem mihi,
Festina, & exi ab Vrischelem, quia non sunt
accepturi tuum testimonium de me.
19 Et ego dixi, Domine mi, etiam ipsi sciunt
quòd ego tradebam in domum vinctorum,
& percutiebam in omnibus synagogis eos
qui credebant in te.
20 Et quum effunderetur sanguis Stephani
martyris tui, ego quoque eram cum eis: sta-
bam & complebam voluntatem eorum qui
interfecerunt eum: & seruabam vestimenta
eorum qui lapidabant eum.
21 Et dixit mihi, Abi: nam ego mitto te pro-
cul ad prædicandum gentibus.
22 Et quum audiuissent Paulum vsq; ad hunc
sermonẽ, sustulerunt vocem suam, & clama-
uerunt, Tollatur de terra is qui talis est: non
enim conuenit ei vt viuat.
23 Et quum clamarent, & abiicerent pallia
sua, ac 4 excitarent puluerem in cælum,
24 Præcepit tribunus vt introducerent eum
in castra: & mandauit vt verberibus inter-
rogaretur, vt cognosceret propter quã cau-
sam clamarent contra eum.
25 Et quum extendissent eum loris, dixit ipse
Paulus Centurioni qui stabat iuxta se, Per-
mittitur vobis vt hominem Romanum qui
non sit condemnatus, flagelletis?
26 Et quum audiuisset Centurio, accessit ad
tribunum, dixitq; ei, Quid facis tu? hic enim
homo Romanus est.
27 Et accessit ad eum tribunus, ac dixit ei, Dic
mihi, Romanus es tu? Dixit ei, Etiam.
28 Et respondit tribunus, ac dixit ei, Ego ar-
gento multo acquisiui 5 ius ciuitatis Roma-
næ. Dixit ei Paulus, Ego verò etiam in ea na-
tus sum.
29 6 Et statim abscesserunt ab eo illi qui quæ-
rebant vt flagellarent eum: & metuit tribu-
nus, quum didicisset quòd Romanus esset:
eo quòd is qui eum vinceret, fuisset.
30 Et die postero volebat cognoscere verè
quę esset accusatio quam afferrent aduersus
eum Iudæi: & soluit eum, iussitque vt veni-
rent summi sacerdotes & tota congregatio
principum eorum: & assumpsit Paulum, &
deducens statuit in medio eorum.

Damascum: & illic tibi dicetur de omnibus
quæ constitutum est tibi vt facias.
11 Quum verò non viderem, præ gloria lucis
illius, manu deductus ab iis qui mecum e-
rant, veni Damascum.
12 Ananias autem quidam vir pius secundùm
Legem, testimonio ornatus omnium *illic* ha-
bitantium Iudæorum.
13 Veniens ad me & adstans dixit mihi, Saul
frater recipe visum. Et ego eodem illo mo-
mento sum eum intuitus.
14 Ipse autem dixit, Deus Patrum nostrorum
delegit te qui cognosceres ipsius voluntatẽ,
& videres [c] iustum illum, & audires vocem
ex ore ipsius:
15 Nam eris ei testis apud omnes homines,
eorum quæ vidisti, & audisti.
16 Nunc igitur, quid cunctaris? exurge, &
baptizare, & ablue peccata tuã, inuocato
nomine Domini.
17 Euenit autem mihi reuerso in Hierusalem
quũ precarer in tẽplo, vt raperer extra me:
18 Et viderem eum dicentem mihi, Festina
& exi citò ex Hierusalem: quoniam non ac-
cipient testimonium tuum de me.
19 Et ego dixi, Domine, ipsi sciunt me per-
traxisse in carcerem, & cecidisse per singu-
las synagogas eos qui credebant in te.
20 Et quũ funderetur sanguis Stephani mar-
tyris tui, ego quoque adstabam, & assen-
tiebar cædi illius, & custodiebam pallia eo-
rum qui [d] interficiebant eum.
21 Tum *is* mihi dixit, Proficiscere: nam ego te
procul ad Gentes mittam.
22 [2] Audiebant autem eum ad hunc vsq; ser-
monem: tum verò sustulerunt vocem suam,
dicentes, Tolle è terra *hominem* istiusmodi:
non enim conuenit eum viuere.
23 [e] Clamantibus autem eis, & proiicienti-
bus pallia, & puluerem iactantibus in aerẽ.
24 [3] Iussit tribunus eum duci in castra, dixitq;
vt in eum flagellis inquireretur: vt resciret
quam ob causam sic clamarent aduersus
eum.
25 [4] Quum autem adstrinxissent eum loris,
dixit astanti Centurioni Paulus, Num homi-
nem Romanum, & indemnatum licet vobis
flagellare?
26 *Hoc* verò quum audisset Centurio, adiit
Tribunũ, & annuntiauit ei, dicens, Vide quid
facturus sis: homo enim iste Romanus est.
27 Accedens autem Tribunus dixit ei, Dic
mihi, num tu Romanus es? At ille dixit, Etiã.
28 Et respondit Tribunus, Ego multa summa
ciuitatem istam acquisiui. Paulus autem ait,
Ego verò etiam natus sum *ciuis*.
29 Statim igitur abscesserunt ab eo qui fue-
rant eum inquisituri: sed & Tribunus quoq;
timuit, cognito eum [f] Romanum esse, quo-
niam eum vinxerat.
30 Postridie verò volens pro certo scire cuius
rei accusaretur à Iudæis, soluit eum è vincu-
lis, & iussit primario, Sacerdotes venire, to-
tumque ipsorum consessum: ac deductum
Paulum statuit coram eis.

3 Deerant in impresso Syro testamẽto, אחדוני באידי הנון דעמי הוו id est, Apprehenderunt me manibus meis ii qui mecum erant: quæ nos ex manu scripto codice Heidelbergensi restituimus.

4 Ad verbum, Ascendere facerent. Hebraismus.

5 Vnicum est in Syro textu nouum substantiuũ à Roma formatum, & sonans Romanitatem.

6 In Syra voce omissum est Tau cum sua vocali in fine, ac scriptum פרקו pro פרק.

c *i. Christum.*

d *Proprie. Neque enim præeunte iudicio, sed manifesta vi Stephanus fuit à lictoribus cæsus quamuis per leges quidem tum haberet Iudæa quemquam capitis damnare.*

2 Peruicax superbia, neque veritatem ipsam amplecti, neq; vt ab aliis recipiatur, pati potest.

e *Descriptio seditiosi tumultus & furiosæ turbæ.*

3 Prudentis canis, non quid iustum, sed quid vtile sit considerat. & ita quidem vt vtilitatem ex præsenti aspectu metiatur.

4 Nihil prohibet iustis adminiculis Deo submissis iniuriam repellere.

f *Non patria, sed ciuitatis iure.*

Caput XXIII.

1 *Paulum causam dicentem* 2 *Ananias percuti iubet.* 7 *Dissensio inter ipsos accusatores oritur.* 11 *Consolatur Deus Paulum.* 14 *De Iudaeorum insidiis* 20 *Tribunus certior factus* 27 *Paulum Felici Praesidi mittendum curat.*

1 INtentis [1] autem in consessum oculis Paulus, ait, Viri fratres, Ego omni conscientia bona seruiui Deo ad hunc vsque diem.
2 [2] Ananias autem Pontifex maximus imperauit iis qui ipsi adstabant, vt os eius caederent.
3 [3] Tum Paulus dixit ei, [a] Futurum est vt percutiat te Deus, [b] paries dealbate: & tu sedes iudicans me secundum Legem, & [c] Legem transgrediens iubes me caedi?
4 Tum qui adstabant dixerunt, Pontifici maximo Dei conuitiaris?
5 [4] Dixit autem Paulus, Nesciebam, fratres, Pontificem esse maximum: scriptum est enim, Principi populi tui non maledices.
6 [5] Quum verò nosset Paulus vnam quidem partem esse Sadducaeorum, alteram verò Pharisaeorum, clamauit in consessu, Viri fratres, ego Pharisaeus sum, filius Pharisaei: de spe & resurrectione mortuorum ego in iudicium vocor.
7 [6] Quum autem haec esset loquutus, orta est seditio inter Pharisaeos ac Sadducaeos: & diuisa est multitudo.
8 [7] Nam Sadducaei quidem dicunt, non esse resurrectionem [d] neq; Angelum, neq; spiritum: Pharisaei autem vtrumque confitentur.
9 [8] Ortus est igitur clamor magnus & quum surrexissent [e] Scribae ex partibus Pharisaeorum, depugnabant, dicentes, Nihil mali inuenimus in homine isto: quòd si spiritus loquutus est ei, seu Angelus, ne repugnemus Deo.
10 [9] Et quum magna seditio esset, veritus Tribunus ne Paulus ab ipsis discerperetur, iussit militum manum descendere, & eum rapere de medio eorum, ac ducere in castra.
11 Sequenti verò nocte adstans ei Dominus, dixit, Confide Paule: vt enim testificatus es de me in Hierusalem, sic te oportet etiam Romae testificari.
12 [10] Orto autem die, quidam ex Iudaeis facta coitione [f] deuouerunt sese, dicentes neq; esuros se neque bibituros vsquequo trucidassent Paulum.
13 Erant autem plures quàm quadraginta *viri* qui hanc coniurationem fecerant.
14 Qui adierunt primarios Sacerdotes & Seniores, & dixerunt, Deuotione deuouimus nosmetipsos nihil gustaturos vsquequo trucidauerimus Paulum.
15 Nunc ergo vos indicate Tribuno [g] ex consessus voluntate vt eum cras ad vos deducat, veluti exquisitius percogni turos de iis quae ad eum *spectant*: nos verò, priusquā appropinquet, parati sumus ipsum interimere.
16 Quum autem filius sororis Pauli audisset insidias, venit, & ingressus in castra annuntiauit Paulo.
17 [11] Paulus autem aduocato quodam ex Cen-

1 ET quum intuitus esset Paulus congregationem eorum, dixit, Viri fratres mei, ego in omni conscientia bona versatus sum coram Deo vsque in diem hunc.
2 Et Chānaniah sacerdos praecepit iis qui stabant iuxta eum vt percuterent Paulum super os eius.
3 Et Paulus dixit ei, Futurum est vt Deus percutiat te, paries dealbate: & tu sedes, iudicas me secūdum id quod est in Lege, transgrediens Legem, ac praecipis vt percutiant me.
4 Et illi qui stabant ibi, dixerunt ei, Sacerdoti Dei maledicis tu?
5 Dixit eis Paulus, Nesciebam, fratres mei, quòd Sacerdos esset: scriptum est enim, Principi populi tui ne maledixeris.
6 Et quum nosset Paulus quòd pars populi esset Tzaducaeorum, & pars eius Pharisaeorum, clamauit in congregatione, Viri fratres mei, ego Pharisaeus sum, filius Pharisaei, & de spe resurrectionis mortuorum iudicor.
7 Et quum hoc dixisset, ruit vnus in alium, Pharisęi & Tzadukęi, & diuisus est populus.
8 Tzadukaei enim dicunt quòd non est resurrectio, neque Angelus, neque spiritus: Pharisaei verò confitentur omnia haec.
9 Et facta est vox magna: & surrexerunt quidam legisperiti ex lectissimis Pharisaeorum & contendebant cum illis, ac dicebant, Non inuenimus quicquam mali in hoc homine: si autē spiritus aut Angelus loquutus est cum eo, quid *mali* est in hoc?
10 Et quum esset tumultus magnus inter eos timebat tribunus ne discerperent Paulum: & misit ad Romanos vt venientes raperent eum è medio eorum, & introducerent eum in castra.
11 Quumque facta esset nox, visus est Dominus noster Paulo: & dicit ei, Corroborare: quia quemadmodū testificatus es de me in Vrischelem, ita futurum est vt etiam Romae testificeris.
12 Et quum factum esset diluculum, congregati sunt quidam ex Iudaeis, & anathemate obstrinxerunt se, quòd non essent esuri neque bibituri donec interfecissent Paulum.
13 Erant autem illi qui pacti fuerant cum iuramentis hoc pactum plures quàm quadraginta viri.
14 Et accesserunt ad Sacerdotes & ad seniores, ac dixerunt, [1] Omnino anathemate deuouimus nos quòd nihil gustabimus donec interfecerimus Paulum.
15 Et nunc petite vos & principes congregationis à tribuno vt adducat eum ad vos, tanquam quaerentes vt inquiratis verè factum eius: & nos paramus nos vt interficiamus eum priusquam perueniet ad vos.
16 Et audiebat filius sororis Pauli insidias has: & ingressus est in castra, ac declarauit Paulo.
17 Ac mittens Paulus vocauit vnum ex Centurionibus,

1 Ad verbum, Anathematizando anathematizauimus nos. Et verbi repetitione est auxesis, sicut alibi annotauimus.

1 Paulus bonam conscientiam omniū calumniis opponit, testē citat totius vitę suae cursum.
2 Tandem coguntur hypocritae sua ... intemperie ... prodere.
3 De iniuriis quę ... impios ad Dei tribunal citare licet, ... id sine odio & ... animo fiat.
a Graci sermonis ... ostendit, non esse imprecationem sed praenuntiationem.
b Vehemens est ... & aspera, à ... aliena. ... potest à sanctis ... acerbitatis & ... id est, ... perturbatio.
c Solet enim Lex ... audiri, ... concilii sententia ... pronuntiare
4 Magistratibus ... deferendus honor, etiam ...
Leuit. 22. 28.
5 Impios licet ... interdum com... oppugna... desistant, ... veritatis ...
Act. 24. 21.
Phil. 3. 5.
6 ... est malorum concordia, ... libet ad ... veritatem conspirent.
7 Negare Angelos & animarum hypostasin, & mortuorum resurrectionem verus Sadducaeorum heresis.
d Naturas ex per... corporum.
8 Dominus inter ... hostes inuenit, ... libet, causae ... patronos.
e Scribarum munus publicum: Pharisaeorum nomen ... fuit nomen.
9 Deus suos ad extremum non deserit.
10 Stulto zelo ... mentiri & occidere, quiduis ... sibi licere, ... arbitrantur.
f Execrando, seu ... se promiserunt.
g Senatus ita fieri ... ne pri... studio Tribunum id à se peti ...
11 Prudētia spi... cum simplicitate est coniuncta.

turionibus,& dixit ei, Adduc adoleſcentem
hunc ad tribunum: eſt enim ei aliquid quod
dicat illi.
18 Et accepit Centurio adoleſcentem, intro-
duxitque eum ad tribunum, ac dixit, Paulus
vinctus vocauit me, & petiit à me vt addu-
cerem hunc adoleſcentem ad te, quia ſit ei
aliquid quod dicat tibi.
19 Et apprehendit manu ſua tribunus adole-
ſcentem,& ſubduxit eum [a] ad vnum latus:&
interrogauit eum, Quid eſt tibi quod dicas
mihi?
20 Et dixit ei adoleſcens, Iudæi conſultaue-
runt vt peterent abs te vt deduceres Pau-
lum cras ad congregationem eorum, quaſi
cupientes vt aliquid amplius diſcant ab eo.
21 Tu igitur ne acquieſcas eis: ecce enim,
plures quàm quadraginta viri ex eis obſer-
uant eum in inſidiis,& anathemate obſtrin-
xerunt animas ſuas, quòd non comedent
neque bibent donec interficiant eum: &
ecce parati ſunt & expectant promiſſionem
tuam.
22 Et dimiſit tribunus adoleſcentem, quum
præcepiſſet ei, Nequis cognoſcat quòd hæc
declarauerîs mihi.
23 Et vocauit duos Centuriones, & dixit eis,
Ite, parate Romanos ducentos, qui profici-
ſcantur Cæſaream, & equites ſeptuaginta,
& mittentes qui iaculantur dextera, ducen-
tos, qui exeant à tertia hora in nocte.
24 Parate autem etiam iumenta, vt inequitare
faciant Paulum, & euadere faciant ad Feli-
cem præſidem.
25 Et ſcripſit epiſtolam, ac dedit eis, in qua e-
rat ita:
26 Claudius Lyſias Felici præſidi præſtanti
pacem.
27 Virum hunc ceperunt Iudæi vt interfice-
rent eum, & ſurrexi ego cum Romanis, &
ſeruaui eum, quum didiciſſem quòd Roma-
nus eſſet.
28 Quumq; inquirerem vt cognoſcerem cau-
ſam propter quam accuſabant eum, deduxi
eum in congregationem eorum.
29 Et inueni quòd de quæſtionibus Legis eo-
rum accuſarent eum: & cauſa quæ digna ſit
vinculis aut morte, non erat apud eum.
30 Quumque declaratus eſſet mihi dolus cir-
ca inſidias quas fecerũt contra eum Iudæi,
ſtatim miſi eum ad te, & præcepi accuſato-
ribus eius vt venirent, & dicerent contra
eum coram te. Eſto ſanus.
31 Tunc Romani, ſicut præceptum fuerat eis,
acceperunt Paulum nocte, & adduxerunt
eum in Antipatrida ciuitatem.
32 Et die poſtero equites dimiſerunt pedites,
ſocios ſuos, vt reuerterentur in caſtra.
33 Et adduxerunt eum Cæſaream, tradide-
runtque epiſtolam præſidi, ac ſtiterunt co-
ram eo Paulum.
34 Et quum legiſſet epiſtolam, interrogauit
eum ex qua prouincia eſſet: quumque didi-
ciſſet quòd eſſet ex Cilicia,
35 Dixit ei, Auditurus ſum te quum venerint
accuſatores tui. Et Præcepit vt cuſtodirent
eum in prætorio Hiraudis.

a Id eſt, Seorſim.

turionibus, ait, Adoleſcentem hunc abduc
ad Tribunum: habet enim quod annuntiet
ei.
18 Ille igitur acceptum eum duxit ad Tribu-
num,& dixit, Vinctus Paulus aduocatum me
rogauit vt hunc adoleſcentem ducerem ad
te, qui aliquid habeat quod tibi loquatur.
19 Tribunus verò prehenſa eius manu, quum
ſeceſſiſſet ſeorſum, percontatus eſt, Quid eſt
quod habes mihi annuntiandum?
20 *Ille* antem dixit, Iudæi conſtituerunt te ro-
gare vt cras Paulum deducas in conſeſſum,
quaſi aliquid exquiſitius percontaturi ſint
de eo.
21 Tu verò ne ipſis aſſentitor: inſidiantur e-
nim ei ex iſtis viri plures quadraginta qui
ſeipſos deuouerunt neque eſuros neque bi-
bituros vſquequo interemerint eum: &
nunc parati ſunt expectantes quid à te re-
nuntietur.
22 [12] Tribunus igitur dimiſit adoleſcentem
quum ei præcepiſſet *vt* nulli effutiret quòd
hæc ipſi indicaſſet.
23 Et aduocatis duobus quibuſdam ex Cen-
turionibus, iuſſit vt pararent milites ducen-
tos qui proficiſcerentur Cæſaream vſque,&
equites ſeptuaginta & ſtipatores ducentos
à tertia hora noctis.
24 Et vt iumenta [h] præberent, vt impoſitum
Paulum ſaluum perducerent ad Felicem
præſidem:
25 Scripta epiſtola quæ hanc ſummam conti-
neret,
26 [13] Claudius Lyſias præſtantiſſimo præſidi
Felici ſalutem.
27 Virum hũc comprehenſum à Iudæis quum
iam eſſet ab eis interimendus, ſuperueniens
cum militum manu, erui, quum cognouiſ-
ſem Romanum eſſe:
28 Et volens ſcire cauſam cur eum crimina-
rentur, deduxi eum in ipſorum conſeſſum:
29 Quem comperi accuſari de quæſtionibus
Legis ipſorum, nullius criminis reum quod
ſit dignum morte aut vinculis.
30 Quum autem mihi indicatum eſſet inſidias
huic viro factum iri à Iudæis, eo ipſo mo-
mento miſi *eum* ad te: & denuntiaui quoque
accuſatoribus vt quæ habent aduerſus eum
dicant apud te. Vale.
31 Milites igitur ſicut ipſis præceptum erat,
acceptum Paulum duxerunt nocte Antipa-
trida.
32 Poſtero autem die, relictis equitibus qui
cum eo irent, reuerſi ſunt in caſtra.
33 Qui quum veniſſent Cæſaream & reddi-
diſſent epiſtolam Præſidi, ſiſterunt coram
eo etiam Paulum.
34 Quum legiſſet autem *literas* Præſes & in-
terrogaſſet ex qua prouincia eſſet, ac co-
gnouiſſet eſſe ex Cilicia:
35 Audiam te inquit quum accuſatores quo-
que tui adfuerint. Iuſſitq; in prætorio He-
rodis ipſum cuſtodiri.

12 Non eſt conſilium contra Dominum & ipſius ...

h *Parati* ...*rent.*

13 Lyſias ... factus à Domino Pauli patronus.

CAPUT XXIIII.

3 Tertullo accuſante. 10 Paulus pro ſe cauſam dicit. 25 Præſidi & eius vxori Chriſtum annuntiat.

annuntiat. 27 Speratam pecuniam quum frustra Felix expectasset, 28 Prouincia decedens, vinctum Paulum relinquit.

1 QVinque [1] autem pòst diebus descen-
dit Pontifex maximus Ananias cum
Senioribus, & Tertullo quo-
dam oratore: qui comparauerunt coram
præside contra Paulum.
2 Citato igitur eo, cœpit accusare Tertullus,
dicens.
3 [a] Multa per te pace potientes, rebusq; re-
ctè ac fœliciter in hac Gente prudentia tua
gestis, & prorsus & vbique agnoscimus, præ-
stantissime Felix, cum omni gratiarum acti-
one.
4 Ne verò te diutius interpellem, precor te
vt audias nos paucis pro tua æquitate.
5 Comperimus enim virum hunc esse [c] pestẽ,
& qui moueat seditionem omnibus Iudæis
per vniuersum orbem, & [d] principem sectæ
[e] Nazarenorum:
6 Qui templum quoque tentauit profanare:
quem etiam prehensum voluimus secundũ
Legem nostram iudicare.
7 Sed interueniens Tribunus Lysias, cum
magna vi abduxit eum è manibus nostris:
8 Iussis ipsius accusatoribus ad te venire: ex
quo poteris ipse, inquisitione habita, de
omnibus istis cognoscere de quibus nos e-
um accusamus.
9 [f] Consenserunt autem etiam Iudæi, dicen-
tes hæc ita se habere.
10 [2] Respondit autem Paulus, quum innuisset
ei Præses vt loqueretur, Quia te [g] à multis
annis isti Genti præfuisse scio, meliore ani-
mo quæ pro me faciunt excipiendo dicam.
11 Quum tu possis nosse non plures *exactos*
esse dies quàm duodecim, ex quo ascendi
adoraturus in Hierusalem,
12 Neque verò me in templo inuenerunt
cum aliquo disserentẽ aut coitionem turbæ
facientem neque in synagogis, neque in
vrbe:
13 [h] Neque probare possunt ea de quibus
nunc me accusant.
14 [3] Hoc verò tibi confiteor me secundum
viam illam quam [i] sectam dicunt, ita serui-
re patrio Deo, vt qui credam omnibus quæ
in Lege & in Prophetis scripta sunt:
15 Et spem habeam in Deum fore quam eti-
am ii ipsi expectant, resurrectionem mortu-
orum, tum iustorum, tum iniustorum.
16 In hoc igitur ipse *me* exerceo, vt consci-
entiam habeam sine offendiculo apud De-
um & apud homines semper:
17 [4] Pluribus autem annis interiectis, veni e-
leemosynas exhibiturus genti meæ & obla-
tiones:
18 [k] Inter quæ inuenerunt me sanctificatum
in templo, non *tamen* cum turba, neque cũ
tumultu, quidam [l] ex Asia Iudæi:
19 Quos oportuit apud te adesse, & accusare
si quid haberent aduersum me.
20 Aut hi ipsi dicant si quod inuenerint in me

1 ET post dies quinque descendit Chan-
naniah princeps Sacerdotum cum se-
nioribus, & cum Tertullo oratore, &
ostendit *se* præsidi contra Paulum.
2 Quumque citatus esset, incepit Tertullus
accusans eum, ac dixit.
2 [1] In magnitudine tranquillitatis habitamus
propter te, & [2] emendationes multæ fiunt
[3] moderamine iudicii in populo hoc, & [4] om-
nes nos in omni loco accipimus gratiam tu-
am, præstantissime Felix.
4 Ne autem fatigemus te multis, oro te vt au-
dias demissionem nostram cum breuitate.
5 Inuenimus enim virum hunc quòd sit [5] si-
carius, & excitet tumultum contra omnes
Iudæos qui sunt in vniuersa terra: princeps
enim est doctrinæ Natzaræorum.
6 Et templum nostrum voluit contaminare:
& quũ apprehendissemus eum, quæsiuimus
vt iudicaremus eum [6] sicut est *præscriptum*
in Lege nostra.
7 Venit autem Lysias tribunus, & violentia
magna è manibus nostris abstulit eum, & ad
te misit.
8 Ac præcepit accusatoribus eius vt venirent
ad te: & inuenturus es, interrogans vt dis-
cas ab eo de omnibus his de quibus nos ac-
cusamus eum.
9 [7] Acclamauerunt autem ei etiam ipsi Iudæi,
dicentes quòd hæc ita haberent.
10 Et innuit præses Paulo vt loqueretur, & re-
spondit Paulus, ac dixit, Ab annis multis no-
ui te esse iudicem populi huius: & propter
hoc lubentius defensione vtor pro meipso.
11 Quum possis tu nosse quòd non plures sint
mihi quàm duodecim dies ex quo ascende-
rim Vrischelem ad adorandum.
12 Neque inuenerunt me quòd loquerer cum
quoquam in templo, neque etiam quòd
congregationem congregauerim, nec in sy-
nagoga eorum, neque in vrbe.
13 Neque facultas est in manibus eorum vt
probent coram te id de quo nunc accusant
me.
14 Cæterùm hoc fateor, quòd in ea ipsa do-
ctrina de qua loquuntur, in ea colo Deum
patrum meorum: credens omnibus quæ
scripta sunt in Lege & in Prophetis.
15 Et est mihi spes in Deo, quam etiam ipsi
sperant, futuram esse resurrectionem quæ e-
rit [8] à mortuis, *resurrectionem inquam* iusto-
rum & iniquorum.
16 Propter hoc quoque laboro vt conscien-
tia pura sit mihi coram Deo & coram filiis
hominis constanter.
17 Post annos autem plures veni ad [9] filios
populi mei, vt darem eleemosynam, & of-
ferrem oblationem.
18 Et inuenerunt me isti in templo purgan-
tem me, non cum turba, neque in tumultu.
Nisi quòd tumultuati sunt illi Iudæi qui ve-
nerunt ex Asia.
19 Quos oportebat vt starent mecum corã
te, & accusando proferrent id quod esset
eis.
20 Aut hi ipsi dicant quid inuenerunt in me

1 Hypocritæ quod ...rì nec fraude ...dam, tandem in... ...pietate nituntur ...

2 Crudeliter quidẽ ...uari administra... ...Prouinciam Felix, ...tamen preclarè ...ysse narrat Io... ...capto nempe ...sicariorum ...& profligato ...pseudo imposto... ...magnas in Iu... ...dederat.

b Euorthómatos ...nomine, quod ...perfectiones ...fuerunt.

c Ad verb. pestem.

d Quasi primos ...ducatorem, vel ...

e Sic vocabantur ...Christi... ...Nazareth ...putabant ...unde factũ ...Apostata ...Galilæum voca...

f ...Tertul... ...

2 Tertullus ex di... ...rhetorica, inci... ...ab adulatione, ...mendacia: ...verò diuina ...fretus, ...exordio ad... ...vera iustifi... ...obiectum se... ...crimen à se ...

g Causam dixit ...ante... ...Felix de Pro... ...decederet inf. 27 ...autem Felix ...præficeretur à ...administrarat ...Batha... ...& Galaunidẽ, ...de bel. Iud. lib. ...

h Ob oculos siste... ...certis argumen... ...

3 In causam reli... ...Paulus à con... ...ad qualita... ...delabitur, ...sibi religi... ...non modo ...negans, sed ...vt veram, ...& omnium ...antiquissimam, de... ...

i Hæresis siue secta ...partem.

4 Rem gestam ...verè narrat ...quam Ter... ...multis modis ...

k Quibus rebus ...occupatus.

l Hinc colligitur A... ...fuisse inimicos ...& eos qui ...populũ ...

1 Id est, Tua causa ô præses in summa tranquillitate agimus.

2 Ad verbum, Directiones multæ fiũt hoc est, Multa quæ deprauata erant, per te corriguntur, & ad regulam rectitudinis reformantur.

3 Ad verb. Per libramen rationis tuę. Pulchra est, prudentiæ, æquitatis & moderati iudicii periphrasis.

4 Id est, Tua in nos merita omnes omni loco pro singulari gratia agnoscimus & prædicamus, atque in nos gratitudinis obligationem recepimus.

5 Ad verbum, Iugulator siue mactator. hoc est, Nefandissimus.

6 Id est, Vt Lex nostra iubet.

7 Intelligit illos Iudæos quorum orator erat Tertullus.

8 Ad verbum, De inter mortuos vt Gallicè, *D'entre les morts.*

9 Id est Gentiles meos Hebraismus.

delicti, quum starem coram congregatione eorum.

21 Nisi *sit* hoc vnum verbum quod clamaui, stans in medio eorum, De resurrectione mortuorum ego iudicor hodie coram vobis.

22 Felix autem, quia nouerat viam hanc plenè, distulit eos: dicens, Quum venerit tribunus audiam [10] inter vos.

23 Et præcepit Centurio vt seruarent Paulum [11] cum quiete, & vt nemo ex notis eius prohiberetur, quominus ministraret ei.

24 Et post paucos dies misit Felix, & Drusilla vxor eius quæ erat Iudæa: & vocauerunt Paulum, & audiuerunt ab eo de fide Christi.

25 Et quum loqueretur cum eis de iustitia & sanctitate, & de iudicio quod futurum est, repletus est pauore Felix, ac dixit, Nunc abi & quum fuerit mihi opportunitas, [12] mittam post te.

26 Sperabat enim quòd munus daretur sibi à Paulo : propter hoc sedulò mittens venire faciebat eum, ac loquebatur cum eo.

27 Et quum impleti essent ei duo anni, alius præses venit in locum eius, qui vocabatur Porcius Festus. Felix autem [13] vt faceret beneficentiam erga Iudæos, reliquit Paulum vinctum.

10 Id est, De cõtrouersia quæ est inter vos, &c. Vtranque partem audiam, Heb. Deut. c. 16.

11 Id est, Ita vt Paulus quietè ageret, ne quæ ei vis aut iniuria à Iudæis afferretur, Gallicè, *En assentance.*

12 Id est, Accersam te Syra phrasis priùs explicata. Sic Gallice dicitur. *I'envoyray a pres toy.*

13 Id est, Vt rem gratam præstaret Iudæis.

iniustè factum, m quum ego starem in consessu :

21 Nisi de hac vna voce qua clamaui quum inter eos starem, de resurrectione mortuoru ego in iudicium vocor hodie à vobis.

22 5 Auditis autem his, Felix distulit eos, n Postquam exquisitius pernouero quæ ad sectam istam pertinent, inquiens, Quum Tribunus Lysias descenderit, pernoscam vestrum negotium.

23 6 Edicto etiam Centurioni vt seruaretur Paulus ac laxaretur, & ne quem prohiberet ex ipsius familiaribus ei ministrare, aut eum adire.

24 Aliquot autem pòst diebus quum adesset Felix cum o Drusilla vxore sua, quæ erat Iudæa, accersiuit Paulum, & audiuit eum de fide quæ est in Christum.

25 Disserente autem ipso de iustitia, & continentia, & iudicio futuro, expauefactus Felix respondit, ad præsens abi : opportunitatem autem nactus accersam te.

26 Simul & illud sperans, fore vt pecunia ipsi daretur a Paulo, vt eum *vinculis* exolueret: quamobrem etiam frequentius eum accersens, colloquebatur cum eo.

27 7 Biennio autem expleto accepit successorem Felix Portium Festum : & p volens gratiam inire à Iudæis Felix, reliquit Paulum vinctum.

m *Aliquando[illegible] Tribuno.*

5 Iudex vt de re dubia, Amplius pronuntiat.

n *De impietate iudicare non poterat Felix, nisi melius cognitione eius viæ quam profitebatur Paulus, de reliquis quæ ad seditionem pertinebant, censeo audiendum Lysiam, ideo ampliat [illegible].*

6 Fidus est [illegible] rum custos Dominus & incredibilis quædam virtus veritatis etiam inter homines alioqui profanos.

o *Drusilla [illegible] fuit Agrippæ [illegible] postrà loquentur [illegible] fœmina [illegible] nia quæ ab A[illegible] me[illegible] conuersio, cui [illegible] Pallantis libert[illegible] nis fratrem [illegible]*

7 Inani[illegible] malè consc[illegible] si qua inte[illegible] æquitatis [illegible] cesse tamen [illegible] deleri in[illegible] patientia [illegible] eaque di[illegible]

p *Quum [illegible] prouincia [illegible] misisset, [illegible] tis fratri [illegible] rem eua[illegible] ligitur [illegible] Iudæis gra[illegible]*

CAPVT XXV.

1 *Festus succedens Felici.* 6 *Iubet Paulum adduci.* 11 *Paulus Cæsarem appellat.* 14 *Festus Agrippæ regi negotium Pauli exponit.* 23 *Eundemque illi sistit.* 27 *vt causam cognoscat.*

1 ET quum venisset Festus Cæsaream, post tres dies ascendit ad Vrischelem.

2 Et indicauerunt ei summi sacerdotes & primores Iudæorum de Paulo, & petierunt ab eo.

3 (Rogantes eum) hanc gratiam, vt mittens accerseret eum ad Vrischelem: facientes insidias in via vt interficerent eum.

4 Et Festus reddidit responsum, Paulus seruatur Cæsareæ, & ego [1] festino vt proficiscar.

5 Qui igitur sunt inter vos in quorum manibus sit facultas, descendant nobiscum: & de omni delicto quod est in eo homine, accusent.

6 Et quum mansisset ibi diebus octo aut decem, descendit Cæsaream & die postero sedit pro tribunali, & præcepit vt adducerent Paulum.

7 Et quum venisset, circundederunt eum Iudæi qui descenderant ab Vrischelem, & accusationes multas ac duras afferebant contra eum, quas non poterant demonstrare.

8 Quumque Paulus defensionem diceret, quòd non deliquisset quicquam neque in Legem Iudæorum, neque in templum, neque in Cæsarem:

1 Id est, Citò redibo.

1 FEstus [1] ergo ingressus prouinciam, triduò pòst ascendit Cæsaria Hierosolymam.

2 Comparuerunt autem coram eo Pontifex maximus & primarii ex Iudæis contra Paulum, & eum precati sunt.

3 Petentes gratiam aduersus eum, vt accerseret eum in Hierusalem: factis insidiis vt eum in via interimerent.

4 Festus autem respondit seruari Paulum Cæsareæ, se verò citò *illuc* profecturum.

5 Qui ergo inter vos, inquit, possunt, vnà descendant, & si quid est in hoc viro improbum, accusent eum.

6 [2] Et Factis inter eos diebus non pluribus quàm decem, quum descendisset Cæsaream, postero die sedit pro tribunali, iussitque Paulum adduci.

7 Qui quum venisset, circunsteterunt *eum* qui Hierosolymis descenderant Iudæi, multas & graues criminationes adferentes aduersus Paulum, quas non poterant [a] demonstrare:

8 Quum ipse exciperet, *se* neque in legem Iudæorum, neque in templum, neque in Cæsarem quicquam peccasse.

1 Diligenter ministri Satanæ incaptandis omnibus occasionibus de[illegible] bans Domino pro suis omnia eorum consilia nullo negotio impedit.

2 Iniuriam non iniuria, sed iure licet repellere.

a *Certò & indubitatis argumentis [illegible] firmare.*

9 3 Sed

9 3 Sed Festus volens gratiam inire à Judæis,
respondens Paulo, dixit, Vis Hierosolymam
ascendere, & illic de his iudicari apud me ?

10 Dixit autem Paulus, Ad tribunal Cæsaris
sto, vbi me oportet iudicari, Judæis nulla in
re iniuriam feci, sicut & tu [b] pulchrè nosti.

11 Nam si quam iniuriam ac dignum morte
aliquid feci, non recuso mori : sin verò ni-
hil est *eorum* quorum isti me accusant, nemo
potest me illis condonare. Cæsarem ap-
pello.

12 Tunc Festus cum concilio colloquutus, re-
spondit, Cæsarem appellasti ? ad Cæsarem
proficisceris.
13 4 Diebus autem aliquot exactis, [c] Agrip-
pa rex & Bernice venerunt Cæsaream, salu-
taturi Festum:
14 Et quum dies complures illic egissent, Fe-
stus regi exposuit quæ ad Paulum *spectabant*,
dicens, Vir quidam est relictus à Felice vin-
ctus,
15 De quo, quum peruenissem Hierosolymã,
indicarunt mihi principes Sacerdotum &
seniores Judæorum, petentes damnatio-
nem aduersus eum.
16 Quibus respondi, non esse Romanis mo-
rem, quempiam [d] perdendum concedere
priusquam is qui accusatur, in conspectu
habeat accusatores, & locum defensionis
accipiat super criminatione.
17 Quum ergo huc conuenissent, absque vlla
dilatione, consequenti die quum sedissem
pro tribunali, iussi adduci hominem,
18 Cuius accusatores quum adstarent, nul-
lum crimen obiiciebant eorum quæ ego
suspicatus eram :

19 5 Sed quæstiones quasdam de sua [e] super-
stitione habebant aduersus eum, & de
quodam Jesu defuncto, quem affirmabat
Paulus viuere.
20 Dubitans autem ego in eiusmodi quæsti-
one, dixi num vellet proficisci in Jerusa-
lem, & illic iudicari super istis.

21 Quum vero Paulus appellasset vt seruare-
tur Augusti cognitioni, iussi eum seruari
quousque mitterem eum ad Cæsarem.
22 6 Agrippa verò dixit Festo, Velim & ipse
hominem audire. At ille, Cras, inquit, eum
audies.
23 Postero igitur die quum venisset Agrippa
& Bernice cum multa [f] ostentatione, & in-
troisset in [g] auditorium cum Tribunis & e-
minentibus eius vrbis ciuibus, iubente Fe-
sto adductus est Paulus.
24 Tum Festus, Agrippa rex, inquit, & omnes
qui simul adestis nobiscum, conspicitis istum
de quo omnis multitudo Judæorũ compel-
lauit me & Hierosolymis & hic vociferan-
tes non oportere eum viuere amplius.

25 Ego verò quum comperissem eum nihil
dignum morte fecisse, & is ipse appellasset
Augustum, decreui eum mittere.

26 De quo quid certi scribam [h] domino, non

9 Festus autem (quia volebat fœnerari bene-
ficium iudæis) diceret Paulo, vis ascendere
ad Vrischelem ? & illic de his iudicaberis
coram me:

10 Respondit Paulus, ac dixit, Ad tribu-
nal Cæsaris sto ; hic iustum est mihi iudi-
cari. Nihil peccaui in Judæos, sicut etiam
tu nosti.

11 Quòd si delictum commissum est à me, aut
aliquid quod dignum sit morte, non me sub-
duco à morte : si autem non est apud me a-
liquid ex his quorum accusant me, nemo
daturus est me eis dono. 2 Protectiones Cæ-
saris appello.

12 Tunc Festus loquutus est 3 cum concilia-
riis suis, ac dixit, Protectionem Cæsaris ap-
pellasti ? ad Cæsarem iturus es.
13 Et 4 quum fuissent aliquot dies, descendit
Agrippa rex & Bernice Cæsaream 5 vt salu-
tarent Festum,
14 Et quum manerent apud eum aliquot die-
bus narrauit Festus regi causam Pauli, di-
cens, Homo quidam vinctus relictus est à
manibus Felicis:
15 Et quum essem in Vrischelem, indicaue-
runt mihi de eo summi Sacerdotes & seni-
ores Judæorum, & petierunt vt 6 facerem
eis iudicium de eo.
16 Et dixi eis quòd non est mos Romanis, vt
dent filium hominis donum ad necem, pri-
usquam venerit 7 litigator eius, & arguat e-
um in facie eius, & detur ei locus ad dicen-
dam defensionẽ super eo de quo accusatur.
17 Et quum venissent huc absque dilatione,
die postero sedi pro tribunali, & præcepi
vt adducerent mihi hominem illum:
18 Et steterunt cum eo accusatores eius,
nec potuerunt vllam accusationem malam
demonstrare contra eum, sicut suspicatus
eram:

19 Quæstiones autem 8 quædam de religio-
ne eorum erant eis contra eum, & de Je-
schua quodam qui mortuus est, quem dice-
bat Paulus quòd viuus sit.
20 Et quia non eram firmus circa quæstio-
nem rerum harum, dicebam Paulo, Petisne
tu vt proficiscaris ad Vrischelem, & illic iu-
diceris super istis?
21 Ipse autem petiit vt seruaretur ad iudici-
um Cæsaris. Et præcepi vt seruaretur donec
mitterem eum ad Cæsarem.
22 Dixitque Agrippa, Cupiuissem audire ho-
minem hunc. Et Festus ait, Cras auditurus
es eum.
23 Et die postero venit Agrippa & Bernice
9 cum fastu multo, & ingressus est 10 in do-
mum iudicii cum tribunis & primoribus
ciuitatis, & præcepit Festus : & venit Pau-
lus.
24 Et dixit Festus, Agrippa rex, & omnes viri
qui estis nobiscum, de hoc homine quem
videtis, vniuersus populus Judæorum inter-
pellauit me in Vrischelem & hic, clamantes
quòd non amplius conueniret huic vt vi-
ueret.
25 Ego autem comperi quòd nihil quod di-
gnum sit morte actum sit ab eo: & quia ipse
petiit vt seruaretur ad iudicium Cæsaris,
præcepi vt mitteretur.
26 Et non noui quid scribam de eo Cæsari,
propter

2 Syra phrasis, Id est, Imploro opem Cæsaris.
3 Ad verbum, Cũ filiis consilii sui. Hebraismus.
4 Id est, Quum intercessissent.
5 Ad verbum, Vt pacem peterent Festi, Id est, Vt salutarẽt Festum, pacem & trãquillitatem ei optantes.
6 Id est, Vt condemnarem eum.

7 Ad verbum, Dominus litis eius, Id est, qui litem mouit contra eum. Hebraism.

8 Ad verbũ, Aliquæ aliquæ Syra phrasis.

9 Id est, Magno apparatu regio.
10 Id est, In auditorium in quod ad cognoscendum de causis conueniunt iudices.

propter hoc volui adducere eum coram vobis, & maximè coram te, rex Agrippa, vt quum inquisita fuerit causa eius, inueniam quid scribam.

27 Non enim conuenit vt quum mittimus hominem vinctum, non scribamus delictum eius.

habeo. Quapropter produxi eum ad vos, & maximè ad te, Rex Agrippa, vt inquisitione habita habeam quod scribam.

27 Nam præter rationem mihi videtur, mittere vinctum, & crimina in eum *collata* non significare.

Caput XXVI.

2 Paulus coram Agrippa 4 Vitam actam à juuentute. 16 vocationemq́ suam 22 tanta autoritate exponit, 28 vt etiam regis animum nonnihil flectat. 30 sed re infecta discedunt proceres.

1 ET dixit Agrippa Paulo, Permittitur tibi loqui pro teipso. Tunc Paulus extendit manum suam, & defendit se, ac dixit,

2 Super omnibus de quibus accusor à Judæis, rex Agrippa, arbitror ego de meipso, quòd beatus sim, qui coram te hodie me defendo.

3 Maximè quia scio quòd edoctus sis in omnibus quæstionibus & legibus Judæorum: idcirco peto abs te vt cum patientia audias me.

4 Norunt enim ipsi Judæi (si volunt testari) conuersationes meas quæ à pueritia mea fuerunt mihi à principio in populo meo & in Vrischelem.

5 Quia à longo tempore edocti sunt de me, & norunt quòd in doctrina principali Pharisæorum vixerim.

6 Et nunc ob spem promissionis quæ facta fuit Patribus nostris à Deo, sto & iudicor.

7 Ad quam spem duodecim tribus nostræ sperant quòd peruenient, præcibus assiduis diei & noctis: & propter hanc eandē spem accusor à Iudæis, rex Agrippa.

8 Quid iudicatis vos? nonne oportet vt credamus quòd excitabit Deus mortuos?

9 Ego enim à principio posueram in mente mea, vt contraria multa facerem aduersus nomen Jeschua Natzarei.

10 Id quod feci etiam in Vrischelem: & sanctos multos conieci in domum vinctorum, per potestatem quàm acceperam à summis sacerdotibus: & quum interficerentur ab eis, adiunxi me eis qui damnauerant eos.

11 Et in omni synagoga agitabam eos, quum cogerem vt blasphemarent nomen Jeschua, & in ira magna qua repletus eram contra eos, etiam ad ciuitates alias egressus sum ad persequendum eos.

12 Et quum proficiscerer propter hoc Damascum cum potestate & permissione summorum Sacerdotum,

13 In medio diei in via vidi è cælo, ô rex, quòd effulgeret super me & super omnes qui mecum erant, lux quæ excellentior erat quàm sol.

14 Et cecidimus omnes super terram, ac audiui vocem dicentē mihi Hebraicè, Schaul, Schaul, quid persequeris tu me? Durum est tibi calcitrare contra stimulos.

15 Et ego dixi, Quis es Domine mi? Et Dominus noster dixit mihi, Ego sum Jeschua Natzaræus, quem tu persequeris.

16 Dixitque mihi, Surge super pedes tuos:

1 AGrippa verò Paulo dixit, Permittitur tibi pro teipso dicere. Tunc Paulus extenta manu, hac defensione vsus est.

2 [1] Super omnibus de quibus postulor à Judęis, rex Agrippa, beatum me duco quòd sim hodie causam apud te dicturus.

3 Maximè quòd te gnarum esse sciam omnium quę apud Judæos sunt & consuetudinum & quæstionum. Ideo rogo te vt patienter me audias:

4 [2] Vitam itaque meam actam à iuuentute, quæque à principio fuit in gente mea Hierosolymis, sciunt omnes Judæi:

5 [3] Vt qui [a] antea nouerint me iam inde à [b] maioribus (si velint testari) secundum [c] exquisitissimam illam sectam nostræ religionis vixisse Pharisæum:

6 [3] Nunc verò ob spem promissionis factæ patribus nostris à Deo, sto in iudiciū vocatus:

7 Ad quam (promissionem) duodecim tribus nostræ, *Deo* nocte & die perpetuò seruientes, sperant se peruenturas: de qua spe postulor, rex Agrippa, à Judæis.

8 [4] Quid? incredibile iudicatur apud vos quòd Deus mortuos excitet?

9 Equidem statueram apud me aduersus nomen Jesu Nazareni multa oportere me contra facere.

10 Quod etiam feci Hierosolymis: & multos sanctorum ego carceribus inclusi, à principibus Sacerdotum potestate accepta: & quum *ab eis* interimerentur, [d] tuli suffragium.

11 Ac per omnes synagogas sæpe ipsos puniens, [e] coegi ad blasphemandum: & supra modum furens aduersus eos, persequutus sum in exteras vsque ciuitates.

12 Inter quæ etiam proficiscens Damascum cum potestate & procuratione principum Sacerdotum,

13 Die medio, rex, in via vidi cælitus lucem quæ splendorem solis superabat, circumfulsisse me, & eos qui mecum iter faciebant.

14 Quum autem omnes nos decidissemus in terram, audiui vocem alloquentem me, ac dicentem Hebraica lingua, Saul, Saul, quid me persequeris? durum *est* tibi contra stimulos calcitrare.

15 Ego autem dixi, Quis es Domine? At ille dixit, Ego sum Jesus quem tu persequeris.

16 Sed exurge, & sta in pedes tuos, idcirco enim

1 Peritum iudicem nancisci, magnum & rarum Dei beneficium.

2 Paulus vitæ suę narrationem in duo tempora distribuens, prioris testes citat ipsos aduersarios, posterioris verò, patres & prophetas.

a *Qui antea fuerim, vbi & quomodo vixerim.*

b *A Pharisæis maioribus.*

c *Exquisitissima erat inter Iudæorum sectas Pharisaismus, quia ceteris præstabat.*

3 Tres sunt testes maximè idonei veræ doctrinæ, Deus, veri Patres, Ecclesiæ consensus.

4 Mortuos resurgere probat, primùm ex Dei potentia, deinde ex Christi resurrectione, cuius ipse sit testis idoneus.

Suprà 8. 3.

d *Comprobaui, non enim fui in iudicum numero.*

e *Atrocitate supplicorum.*

enim apparui tibi, vt designarem te ministrũ
ac testem tum eorum quę vidisti, tum eorum in quibus apparebo tibi:
17 Eruens te ex hoc populo, & Gentibus, ad quos nunc te mitto,
18 5 Vt aperias oculos eorum, vt se conuertant à tenebris ad lucem, & à potestate satanæ ad Deum, vt remissionem peccatorum & sortem inter sanctificatos accipiant per fidem quæ est in me.
19 6 Vnde, rex Agrippa, non fui rebellis cælesti visioni:
20 Sed iis qui sunt Damasci primùm, & Hierosolymis, & per omnem regionem Iudææ, deinde & Gentibus, annuntiaui vt resipiscerent & conuerterent se ad Deum, opera facientes digna iis qui resipuissent.
21 Horum causa Iudæi me in templo comprehensum tentarunt manibus suis interficere.
22 7 Sed auxiliũ à Deo nactus persititi in hunc vsque diem, testificans *ista* [f] tum paruis tum magnis, nec quicquam dicens, extra ea quæ Prophetæ ac Moses futura prædixerunt.
23 *Nempe* Christum fuisse passurum, ac [h] primum ex resurrectione mortuorum, [i] lucem annuntiaturum huic populo & Gentibus.
24 8 Hæc autem ipso pro se excipiente, Festus magna voce ait, Insanis Paule: multæ literę te ad insaniam propellunt.
25 Tunc ille, Non insanio, inquit, præstantissime Feste, sed vera ac sobria verba eloquor.
26 Scit enim ista rex, apud quem etiam liberè loquor: nam latêre eum quicquam horum non arbitror, neque enim id in [k] angulo gestum est.
27 9 Credis Rex Agrippa Prophetis? scio te credere.
28 Agrippa verò dixit Paulo, Propemodum persuades mihi vt fiam Christianus.
29 Paulus autem dixit, [l] Optarim à Deo & vt propemodum & admodũ non tu modò, sed omnes etiam qui me audiunt hodie, facti essetis tales qualis ego sum, exceptis istis vinculis.
30 10 Et quum hæc dixisset, surrexit rex ac Præses, & Bernice, & qui consederant cum eis.
31 Et quum secessissent, loquebantur alii ad alios, dicentes, Nihil morte aut vinculis dignum facit homo iste.
32 Agrippa verò Festo dixit. Absolui poterat homo iste nisi appellasset Cæsarem.

propter hoc ipsum enim apparui vt constituerem te ministrum & testem eius quod vidisti à me, & quod futurum est vt videas à me.
17 Et eripiam te à Gente Iudæorum, & à Gentibus aliis ad quas ego mitto te,
18 Vt aperias oculos eorum, quò conuertantur à tenebris ad lucem, & à potestate Satanæ ad Deum, vt accipiant remissionem peccatorum, & sortem cum sanctis per fidē quę est in me.
19 Quapropter, rex Agrippa, non restiti contumaciter contra visionem cælestem:
20 Sed prædicaui primùm iis qui erant Damasci, & iis qui erant in Vrischelem, & qui in omnibus agris Iudææ: & etiam Gentibus prædicaui vt resipiscerent & conuerterentur ad Deum, & facerent opera quæ digna essent resipiscentia.
21 Et propter hæc comprehenderunt me Iudęi in templo, & volebant interficere me.
22 Adiuuit autem me Deus vsque in diem hunc, & ecce sto, & testificor [2] paruis & magnis, nihil extra Musche & Prophetas dicēs, sed ea quæ ipsi dixerunt quòd futura essent.
23 *Nempe* quòd passurus esset Christus, & quòd futurus esset principiũ resurrectionis [3] à mortuis, & quòd prædicaturus esset lucem populo huic & Gentibus.
24 Et quum ita se defenderet Paulus, clamauit Festus voce elata, Insaniisti Paule: multa doctrina adegit te ad insaniam.
25 Dixit ei Paulus, Non insaniui præstantissime Feste: sed sermones veritatis rectitudinis loquor,
26 Et etiam rex Agrippa valdè nouit de his ipsis quòd ita habeant: & idcirco liberè loquor coram eo, quia ne vnum quidem ex his sermonibus arbitror ego quòd lateat eum, nequaquam enim in occulto *hæc* gesta sunt.
27 Credis tu rex Agrippa Prophetis? scio quòd credis.
28 Dixit ei rex Agrippa, 4 Propemodum persuades mihi vt sim Christianus.
29 Et Paulus dixit, Optarem à Deo propemodum & admodum, nequaquam tibi tantùm, sed etiam omnibus qui audiunt me hodie, vt essent sicut ego, exceptis vinculis istis:
30 Et surrexit rex & præses, & Bernice, & qui sederant cum eis.
31 Et quum secessissent inde, loquebantur vnus cum alio, ac dicebant, Nihil quod dignum sit morte & vinculis, fecit homo iste.
32 Et dixit Agrippa Festo, Potuisset homo iste dimitti, nisi protectionem Cęsaris appellasset.

5 Euangelii finis ... ad Christi cognitionem adductos, & ... per fidem apprehensio iustificatos ... sanctificatos fer...
6 Paulus citat Apostolici sui muneris autorem Deum, ... autem, ipsius ...
7 Christus, scopus ... Prophetarũ.
f Qui ... & ..., quod eius fieri ... prætermisso.
g Christum non ... talem ... qualem sibi Iudæi ... , sed ... peccatorum ...
h Primum ex iis ...
i Vitam, & ... perenni ...
8 Sapientia Dei ... insania, sed ... hominibus constã... est ve...
k ... & clam.
9 Paulus veluti ... se captiuum ... dicere. Apostolici muneris non ... obliuiscit.
l Deum precor vt ... & valde, vt non tu modò, sed omnes qui me hodie audiunt efficiamini similes mei ex... vinculis.
10 Paulus solenniter absoluitur, nec tamen dimittitur.

2 Nomen Syriacum in impresso perperam erat cum Lamed loco Am, quod non dubito typographi incuria commissum fuisse, qui non satis obseruauit discrimen inter harum literarum characteres, qui apud Syros non figura sed magnitudine sola differunt. certè manuscriptus habet ץ.
3 Ad verb. De inter mortuos. Gallicè, D'entre les morts.
4 Ad verb. Paraphrastes vertit, In modico aliquo persuades, &c. & mox, Optarim à Deo in modico, & in multo. Heb. במעט וברבה

CAPUT XXVII.

1 *Paulo.* 7 9 *Periculosam nauigationem præmonenti.* 11 *Non creditur.* 14 *Diu ventis vndique iactati.* 21 41 *Naufragium faciunt,* 34 *Omnes tamen salui.* 44 *In terram euadunt.*

1 VT [1] autem decretum fuit de nostra nauigatione in Italiam, tradiderunt tum Paulum, tum quosdam alios vinctos Centurioni nomine Iulio, cohortis Augustæ.

1 ET præcepit de eo Festus, vt mitteretur ad Cęsarem in Italiam: ac tradidit Paulum & vinctos alios cum eo, viro cuidã centurioni ex cohorte Augusta, cuius nomen erat Iulius.

1 Paulus inter ... quidem & ... medias mortes, ... multis tamen ... testimo... ornatus, ... tandem ... ipsius Dei ma... deducitur.

2 Et quum factum est vt iter faceremus, de-
scendimus in nauim quę erat ex Adramā-
to ciuitate, & proficiscebatur in regionem
Asiæ: ingressúsque est nobiscum in nauem
Aristarchus Macedo, qui erat ex Thessalo-
nica ciuitate.
3 Et die postero peruenimus Tzaidum: & v-
sus est Centurio beneuolentia erga Paulum,
& permisit ei vt proficisceretur ad amicos
suos, ac refocillaretur.
4 Et illinc iter fecimus, atque (quia venti
contrarii erant) circuiuimus iuxta Cyprum.
5 Et transiuimus mare Ciliciæ & Pamphyliæ,
ac peruenimus in Myram ciuitatem Lyciæ,
6 Et inuenit ibi centurio nauim ex Alexan-
dria, quæ proficiscebatur in Italiam & col-
locauit nos in ea.
7 Et [1] quia grauiter iter faciebat diebus mul-
tis, vix peruenimus è regione [2] Kindi insu-
læ. Et quia non sinebat ventus vt proficisce-
remur rectà, circuiuimus iuxta Cretā, con-
tra Salamaunam ciuitatem.
8 Et vix iter facientes circa eam, peruenimus
ad locum qui vocatur Portus pulchri: &
propinqua erat ei ciuitas cuius nomē Lasia.
9 Et mansimus ibi tempore multo vsque ad
diem quo præterierat etiam [3] dies ieiunii
Iudæorum, & erat in eo [4] vitandum vnicui-
que quominus iter faceret mari & consule-
bat eis Paulus,
10 Ac dicebat, Viri video quòd cum mole-
stia & cum iactura multa fuit nostra nauiga-
tio, non tantùm oneris nauis nostræ, sed e-
tiam [5] animarum nostrarum.
11 Centurio autem gubernatori & [6] domino
nauis auscultabat potius quàm sermonibus
Pauli.
12 Et quia non aptus erat ille portus ad hye-
mandum in eo hyeme, multi ex nobis cu-
piebant vt nauigaremus inde: &, si quidem
possent, venire & hyemare in portu aliquo
qui erat in Creta, & vocabatur Phœnix, &
spectabat ad Austrum.
13 Quumque flaret ventus Austri, & puta-
rent quòd peruenturi essent iuxta volunta-
tem suam, nauigabamus circa Cretam.
14 Et post paululum egressus est contra nos
ventus tempestatis, qui vocatur [7] Typho-
nicus Euroclydon.
15 Et arrepta est nauis, neq; potuit resistere
contra ventum, & [8] dedimus in manū illius.
16 Et quum transiuissimus insulam quæ vo-
cabatur [9] Kaura, vix potuimus apprehende-
re scapham.
17 Quumque sustulissimus eam extrinsecus,
succingebamus remedia, & muniebamus
ipsam nauim, & quia metuebamus ne inci-
deret in syrtin maris, submisimus anten-
nam, & ita nauigabamus.
18 Quumque staret contra nos tempestas
dura, die postero abiecimus [10] vasa nostra
in mare.
19 Et die tertia [11] vasa ipsius nauis manibus
nostris abiecimus.
20 Quumque [12] duraret tepestas dies pluri-
mos, neq; sol conspiceretur, neque luna, ne-
que stellæ, spes vitæ nostræ [13] prorsus abscis-
sa erat.
21 Et quum nullus quicquam cibi sumpsisset,
tunc stetit Paulus in medio eorum, ac dixit,

2 Conscenso igitur nauigio Adramytteno,
nauigaturi secundum Asiæ regiones, proue-
cti sumus, & nobiscum erat Aristarchus Ma-
cedo Thessalonicensis.
3 Altera autem die deuecti sumus Sidonem
& Iulius humaniter tractato Paulo permisit
vt ad amicos profectus, ab illis curaretur.
4 Illinc verò prouecti sublegimus Cyprum,
quod venti essent aduersi.
5 Et pelagus quod est [a] secundum Ciliciam
& Pamphyliam emensi, deuenimus Myra
vrbem Lyciæ:
6 Et illic nactus Centurio nauem Alexandri-
nam nauigantem in Italiam, imposuit nos in
eam.
7 Quumq; multis diebus tardè nauigaremus,
vixq; peruenissemus secundum Cnidum, nō
permittente nobis vento, sublegimus Cre-
tam secundum [b] Salmonen:
8 Et illam vix prӕterlegentes peruenimus in
locum quendam quē vocant Pulchros por-
tus, cui propinqua erat ciuitas Lasæa.
9 [2] Multo autem tempore peracto, & quum
iam esset periculosa nauigatio, quòd iam e-
tiam [c] ieiunium præteriisset, admonebat
eos Paulus,
10 Dicens eis, Viri, video cum iniuria multo-
q; damno non solùm oneris & nauis, sed e-
tiam [d] capitum nostrorum, futuram nauiga-
tionem.
11 [3] Centurio autem gubernatori & nauclero
potius assentiebatur quā iis quæ à Paulo di-
cebantur.
21 Et quum appositus portus non esset ad hy-
bernandū, plerią; cœperunt consilium sol-
uendi etiam illinc, *experturi* si quo modo
possent Phœnica peruenire, & illic hyber-
nare: qui portus est Cretæ, spectans ad [e] A-
fricum & Chorum.
13 Quum autem aspirasset [f] Notus, visi sibi
propositi compotes, quum soluissent, pro-
pius præterlegebant Cretam.
14 Verùm haud multò post impegit in [g] eam
ventus turbulentus qui vocatur [h] Eurocly-
don.
15 Quumq; abreptū esset nauigiū, nec posset
obniti [i] vento, dato *nauigio flatib.* ferebamur.
16 Et quum infra paruam quandam insulam
quæ Clauda vocatur, cursu delati essemus,
vix potuimus scaphæ compotes fieri.
17 Qua subducta, adiumentis vtebantur, suc-
cincta naui: timentesque ne in Syrtin inci-
derent, summissis velis, ita ferebantur.
18 [4] Quum autem vehementi tempestate ia-
ctaremur, sequenti die iacturam fecerunt:
19 Ac tertio die ipsi nostris manibus arma-
menta nauis abiecimus.
20 Quum autem neque sol neque sydera ap-
paruissent ad complures dies, & tempestas
non parua incumberet, iam ablata erat spes
omnis salutis nostræ.
21 [5] Et quum multa iam fuisset inedia, tunc
stans Paulus in medio eorum, dixit, Opor-
tebat

1 Id est, Quia onusta erat nauis, non multum promouebat Græcum contextum exponit.

2 Ita vocat Paraphrastes locum quē Græci decunt Κνίδον, transpositis literis.

3 Intelligit diem expiationum, qui incidit in decimum mensis septimi, respondentis bonā ex parte nostro Septēbri. Tunc enim ex lege, ieiunium mandatum erat, Leuit. 23, 27. vltra illum diem dicit Lucas nauem mansisse ad *Lasiam*.

4 Id est, Res erat periculosa, quæ merito vitanda est.

5 Id est, Vitæ nostrę.

6 Id est, Nanclero.

7 Paraphrastes Græca vocabula retinet. Nam & Hebręi & Syri huiusmodi rerum vocabulis carent, & coguntur ea à peregrinis linguis mutuari.

8 Id est, Permisimus nauem potestati venti. Per manū enim significat potestatem, vsitato scripturæ more.

9 Sic in Græcis quibusdam exemplaribus Καῦδα dicitur: & Suidas videtur Καῦδω vocare. Vnde Siri mutato ω in α ex ex more, vocant Kauda. Neque enim mihi dubium est, errore siue librarii siue typographi scriptum esse Kaura, cum Resch loco Kauda, cum Daleth: nam figura harum literarū apud Syros punctulis situ solo diuersis differunt, vt procliuis fuerit lapsus. In manuscripto codice vtraque lectio ponitur, fortassis quòd vtroque nomine vocaretur. Similia propria nomina etiam in textu Hebræo Bibliorum reperientur si quis conferat 10. cap. Gen. cum principio 1. lib. Paralip.

10 Id est, Nauis armamenta.

11 Id est, Sarcinas & res priuatas singulorum qui in naui erant.

12 Ad verbum, Teneret se hyems.

13 Ad verbum, Tota tota ipsa. Syra phrasis.

a *Quod Ciliciam alluit.*

b *Crꝗi promontorium.*

2 Prouidentia, etiam quum accessit extraordinaria eius patefactio, causas medias non tollit, sed ordinat potius ac disponit rectum illarum vsum.

c *De ieiunio Iudaico intelligit, quod fiebat in festo expiationis, de quo, Leui. 23, 27 incidebat autem in septimum mensem ad occasum Vigiliarum, quod minus idoneum est nauigantibus.*

d *Ad verb. animarum nostrarum.*

3 Homines sæpe potius prudentiæ quam Deo per os seruorum suorum loquenti obtemperantes, vltrò sese mutuò in infinita pericula coniiciunt.

e *Africus flat ab occasu brumali, Chorus ab occasu solstitiali.*

f *Qui & Auster meridionalis.*

g *Sub. Cretam, cuius litoribus propterea abrepta fuit nauis.*

h *Qui flat ab ortu brumali.*

i *Obuersa prora luctari.*

4 Exitus tandem ostendit, nullos sibi peius consulere, quā qui soli suæ prudentiæ sese regendos tradunt.

5 Deus parcit etiam impiis ad tempus, propter electos suos.

tebat quidem, ô viri, mihi obediendo non
prouehi à Creta, & vitare iniuriam hanc
& damnum.
21 Sed nunc admoneo vt bono animo sitis: ia-
ctura enim nulla erit cuiusquam ex vobis,
sed tantùm nauis.
23 Adstitit enim mihi hac nocte angelus Dei,
cuius sum ego, quem etiam colo:
24 Dicens, Ne metue Paule, oportet te Cæsari
sisti: & ecce, condonauit tibi Deus omnes
qui tecum nauigant.
25 [6] Propterea bono animo estote viri: cre-
do enim Deo, ita fore quemadmodum lo-
quutus est mihi.
26 In insulam autem quandam incidere nos
oportet.
27 [7] Cæterùm quum quartadecima nox adue-
nisset, & ferremur in [k] Adria, nautæ circa
medium noctis suspicati sunt [l] appropin-
quare sibi aliquam regionem.
28 Et dimissa [m] bolide inuenerunt passus vi-
ginti: & paululum inde progressi, rursum de-
missa bolide inuenerunt passus quindecim.
29 Timentesque ne quo modo in aspera loca
inciderent, iactis è puppi anchoris quatuor,
optabant diem oriri.
30 [8] Nautis verò studentibus fugere è naui,
demissa scapha in mare, sub obtentu velut è
prora anchoras extensuri:
31 [9] Dixit Paulus Centurioni & militibus, Ni-
si isti in naui manserint, vos seruari non po-
testis.
32 Tunc absciderunt milites funes scaphæ &
siuerunt eam excidere.
33 [10] Interim autem dum oriretur dies, hor-
tabatur Paulus omnes vt caperent cibum,
dicens, Dies hic est decimusquartus ex quo
expectantes [n] ieiuni permanetis, nihil cibi
sumentes.
34 Ideo vos hortor vt sumatis cibum: hoc e-
nim ad salutem vestram spectat: [o] nullius e-
nim vestrûm capillus ex capite cadet.
35 Et quum hæc dixisset, accepto pane, gra-
tias egit Deo in conspectu omnium: & quū
fregisset, cœpit edere.
36 Omnes verò quum iam bono animo facti
essent, sumpserunt & ipsi cibum.
37 Eramus autem vniuersa capita in nauigio,
ducenta septuaginta sex.
38 Cæterùm satiati cibo, alleuabant nauim,
proiicientes frumentum in mare.
39 [11] Quum autem dies ortus esset terram
non agnoscebant, [p] sinum verò quendam a-
nimaduerterunt habentem littus, in quem
concilium ceperant, si possent, expellere
nauim.
40 *Igitur* anchoris sublatis permiserunt *eam*
mari, simul laxatis vinculis gubernaculo-
rum, & sublato artemone ad venti flatum,
tendebant ad litus.
41 Sed quum incidissent in locum [q] bima-
rem, impegerunt nauem: ac prora quidem
infixa manebat immobilis: puppis verò sol-
uebatur præ vndarum violentia.

Si acquieuissetis mihi, ô viri, non nauigasse-
mus à Creta, & vitassemus damnum & an-
gustiam hanc.
21 Et nunc consulo ego vobis vt sitis sine
molestia [14] anima enim vnius ex vobis non
est peritura, præter nauem.
23 Conspectus est enim nocte hac *mihi* An-
gelus Dei illius cuius sum, & quem colo.
24 Ac dixit mihi, Ne timeas Paule, futurum
est enim tibi vt stes coram Cęsare & ecce,
dedit tibi Deus dono omnes qui nauigant
tecum.
25 Propter hoc [17] resumite cor, ô viri. Credo
enim in Deum quòd ita futurum est sicut
dictum est mihi.
26 Cæterùm in insulam quandam [18] proiici-
endi sumus.
27 Et post quatuordecim dies quibus errraue-
ramus, & abrepti fueramus in Adriaticum
mare in medietate noctis suspicati sunt nau-
tæ quòd ad terram appropinquarent.
28 Et dimiserunt bolidem, ac inuenerunt vl-
nas viginti: & rursus paululum nauigauerunt,
& inuenerunt vlnas quindecim.
29 Qumque metueremus ne nos inuenire-
mus *esse* in loco in quo essent saxa, iecerunt
à posteriori parte nauis anchoras quatuor:
& orabant vt fieret dies.
30 Nautæ autem tentauerunt fugere è naui,
& demiserunt ex ea scapham in mare, per
occasionem, quòd ituri essent in ea, & liga-
turi nauem in terra.
31 Quumque *id* vidisset Paulus, ait Centurioni
& militibus, Si isti in naui non maneant vos
non potestis [19] seruari.
32 Tunc absciderunt milites funes scaphæ à
naui, & siuerunt eam deerrantem.
33 Ipse verò Paulus vsquedum esset aurora
suadebat omnibus vt caperent cibum, di-
cens eis, Hodie, ecce, decimus quartus
est dies, [20] à concitatione nihil gustatum
est à vobis.
34 Idcirco peto à vobis vt capiatis cibum
ad sustentationē vitæ vestræ, capillus enim
è capite vllius ex vobis non est periturus.
35 Et quum hæc dixisset, accepit panem, &
glorificauit Deum coram omnibus illis: &
fregit, ac cœpit comedere.
36 Et consolationem acceperunt omnes, &
ceperunt alimentum.
37 Eramus autem in naui ducentæ & septua-
ginta sex animæ.
38 Quumque saturati essent cibo, [21] exone-
rabant nauim, & sustulerunt triticum, ac pro-
iecerunt in mare.
39 Et quum factus esset dies, nautæ, quæ esset
illa regio non agnouerunt: sed intuiti sunt
iuxta aridam sinum quendam maris, quò
meditabantur, vt si possibile esset, impelle-
rent ipsam nauim.
40 Et absciderunt anchoras à naui, & laxaue-
runt illas in mare. Et soluerunt iuncturas
gubernaculorum, & suspenderunt [22] arte-
monem ad ventum qui flabat, & nauiga-
bant versus aridam.
41 Et peruenit nauis ad locum qui situs est
inter duas profunditates maris: & infixit se
in eum *locum*, & consistebat super eum
[23] prora ipsius, & non mouebatur: [24] puppis
verò eius soluebatur à violentia fluctuum.

42 Et

6 Promissio super [illegible] efficax.
7 Ad promissam & [illegible] salutem per [illegible] tamen tem- [illegible], atque adeò [illegible] mortes per- [illegible].
k *In mari Adria- [illegible] enim O- [illegible] Sicilia litus, [illegible] Adriatico allui [illegible].*
l *Se accedere ad ali- [illegible] regionem.*
m *[illegible] propen- [illegible] quo altitudi- [illegible] explorant [illegible].*
8 Nullum est tam [illegible] factum ad quod [illegible] & mala [illegible] homines [illegible] pellant.
9 [illegible] promissio- [illegible] exitu và cau- [illegible] simpliciter [illegible] pendet, tamen [illegible] beneficentia in- [illegible] se reddunt qui [illegible] media vel te- [illegible] vel diffidentia [illegible] amplectantur.
10 Trepidante [illegible], soli fideles [illegible] modo quieti ma- [illegible] alios etiam [illegible] exemplo confir- [illegible].
n *[illegible] potest [illegible] vocari inso- [illegible] abstinentia, cr- [illegible] Paulus eos in [illegible] missse, [illegible] conuiuio nū- [illegible] refecti fuerant [illegible] illud tempus, [illegible] agerren- [illegible] ad cibi nausiā.*
o *Hebraicum pro- [illegible], quo significa- [illegible] salutos & [illegible] ipsos fore.*
11 Tum maximè [illegible] sunt tem- [illegible], quum pro- [illegible] est portus.
p *[illegible] est intra [illegible], vt Adria- [illegible], Persicus.*
q *Sic vocatur Isth- [illegible] quod vtrinque mari [illegible].*

14 Id est, Vita.
15 Id est, Bono estote animo.
16 Ad verbum, Est nobis vt eiiciamur. Id est, Futurum est vt eiiciamur.
17 Ad verb. Viuere.
18 Intelligit, Ex quo mare cœpit concitari. Id est commoueri.
21 Id est, Auferebant ab ea quæ grauem reddebant. Id est, Onus nauis.
22 Hic quoque Græcum nomen, sed mutilatum, retinet Paraphrastes: ac ponit ארטמון, Armenō pro Artemon.
23 Ad verbum, Latus eius anterius. Latus pro parte & regione.
24 Ad verbum, Latus eius posterius. Latus pro parte & regione. Vtrobique periphrasis est, hic puppis, illic prora.

42 Et volebant milites interficere ipsos vin-
ctos, ne iniicerent se natatu, & fugerent ab
eis.
43 Et Centurio prohibuit eos ab hac re, quia
volebat seruare Paulum: & iis qui pote-
rant iniicere se natatu, precepit vt primi
natarent, & transirent ad terram.
44 Et reliquos super tabulas & super ligna a-
lia nauis fecit transire: & ita omnes liberati
sunt in terram.

42 [12] Militum autem consilium erat vt vin-
ctos trucidarent, nequis quum enatasset, ef-
fugeret.
43 [13] Sed Centurio volens seruare Paulum
prohibuit eos ab hoc consilio: iussitque vt
qui possent natare, abiicerent *se* primos &
in terram euaderent:
44 [14] Reliqui verò partim in tabulis partim
quibusdam nauis *fragmentis*, & ita factum
est vt omnes salui euaderent in terram.

12 Incredulis nihil est perfidiosius, nec magis ingratum.

13 Deus inter suos etiam hostes inuenit quorum opera suos conseruet.

14 Hominum malitiam vincit Dei bonitas.

Caput XXVIII.

1 Barbarorum humanitas erga naufragos. 3 Paulus viperam manu tollit, 5 illæsus. 8 9 Publium, & alios sanat. 11 Melita soluentes, 16 Romam perueniunt. 17 Paulus Iudæis 20 causam suam exponit. 23 Euang. docet 30 biennio.

1 ET post hæc [1] didicimus quòd Meliti vo-
caretur illa insula.
2 Et barbari qui habitabant in ea, [2] bene-
uolentias multas ostendebant erga nos: &
accenderunt ignem, vocaueruntque nos
omnes vt nos calefaceremus propter pluui-
am magnam & gelu quod erat.
3 Et Paulus sustulit multitudinem ramorum,
& posuit super ignem, & egressa est ex eis
vipera è calore ignis, & momordit manum
eius.
4 Quumq; vidissent eam barbari, quod pen-
deret in manu eius, dicebant, Omnino hic
vir homicida est, quem ereptum è mari iu-
stitia non siuit viuere.
5 Ipse verò Paulus extulit manum suam, &
iniecit viperam in ignem: & nihil mali fa-
ctum est ei.
6 Existimabant autem barbari quòd eadem
hora consumeretur, & caderet mortuus su-
per terram. Et quũ tempus multũ expectas-
sent, & viderẽt quòd nihil mali factum esset
ei, mutauerunt verba sua, & dixerunt quòd
Deus esset.
7 Erant autem agri in eo loco viro cuidam
cuius nomen erat Publius, qui quidem erat
primarius ipsius insulæ, & excepit nos domi
suæ tribus diebus libenter.
8 Pater autem Publii febri & [3] dolore visce-
rum infirmus erat: & ingressus est ad eum
Paulus, ac orauit, & imposuit ei manum suã,
ac sanauit eum.
9 Et quum factum esset hoc, reliqui quoque
qui erant in ea insula infirmi accedebant
ad eum, & sanabantur.
10 Et honoribus magnis honorarunt nos: &
quum egrederemur inde, viatico nos in-
struxerunt.
11 Egressi autem sumus post menses tres: &
iter fecimus in naui Alexandrina, quæ hye-
mauerat in ea insula, & erat super eam sig-
num [4] Gemellorum.
12 Et venimus in Syracusam vrbem, mansi-
musque ibi dies tres.
13 Et inde circuiuimus, & peruenimus ad
Rhegium ciuitatem. Et post diem vnum fla-
bat nobis ventus Australis, ac duobus die-
bus venimus Puteolos ciuitatem Italiæ.
14 Et inuenimus ibi fratres, & rogauerunt
nos, ac mansimus apud eos dies septem, &
tunc profecti sumus Romam.
15 Et quum audiuerunt fratres, qui illinc e-
rant, egressi sunt in occursum nobis vsq; in

1 Id est, Cognouimus & intelleximus.

2 Id est, Beneuolentia sua varia testimonia ostendebant erga nos.

3 Id est, Laborabat dolore viscerum.

4 Ita vocat Castorem & Pollucem, quod essent gemelli fratres.

1 ET quum salui euasissent, tunc agnoue-
runt insulam vocari [a] Melitam.
2 Barbari verò præstabant nobis non
vulgarem humanitatem: accẽsa enim pyra
acceperunt nos omnes, propter imbrem vr-
gentem, & propter frigus.
3 [1] Quum autem conuerrisset Paulus non ni-
hil sarmentorum, & imposuisset in pyram, vi-
pera ob calorem prorepens inuasit eius ma-
num:
4 [2] Vt verò Barbari viderunt pendentem be-
stiam è manu eius alii aliis dicebant, Om-
nino homicida est homo iste, quem serua-
tum è mari [b] vltio non siuit viuere.
5 At ille excussa bestia in ignem, nihil mali
passus est:
6 Illi verò expectabant dum [c] intumesceret
aut concideret repentè mortuus. [3] Sed quũ
multum *tempus* expectassent, & viderent ni-
hil incommodi illi contingere, mutati dice-
bant eum esse Deum.
7 [4] Cæterum circa locum illum erant prædia
cuidam primario insulæ nomine Publio, qui
nos exceptos, triduò per amicè hospites ha-
buit.
8 Factum est autem vt pater Publii febribus
ac dysenteria detentus, decumberet: ad
quem Paulus ingressus, quum precatus es-
set, impositis ei manibus, sanauit eum.
9 [5] Hoc igitur facto, reliqui etiam qui mor-
bis tenebantur in insula, accedebant & sa-
nabantur.
10 [6] Qui etiam multis honoribus nos hono-
rarunt, & quum proueheremur imposuerunt
quæ vsui *nobis* erant.
11 [7] Tribus itaque pòst mensibus deuecti su-
mus in naui Alexandrina, quę in insula hye-
mauerat, cui [d] erat insigne Castor & Pollux.
12 Et deuecti Syracusas, *illic* mansimus tri-
duum.
13 Vnde circumlegentes deuenimus Rhegi-
um: & altero pòst die quum superuenisset
Auster, secundo die venimus Puteolos.
14 [8] Vbi repertis fratribus, rogati sumus ma-
nere apud eos dies septem: & ita contendi-
mus Romam.
14 [9] Vnde quum audissent fratres de rebus
nostris, prodierunt nobis in occursum vsque
ad

a *Ea est quæ hodie Malta dicitur.*

1 Pios quidem pericula ex periculis manent, sed glorioso semper exitu.

2 Et si res aduersæ sunt peccatorum pœnæ, tamen quum Deus affligendis hominibus non semper respiciat peccata, temerè iudicant qui vel non expectant exitũ, vel ex rebus prosperis aut aduersis vnumquemque æstimant.

b *Ius & fas.*

c *Verbum Græcum incendi aut intumescere significat, porrò Dioscorides lib 6. cap. 38. viperæ morsum corporis tumorem gignere scribit. sic & Nicander in Alexandri pharmacis.*

3 Hominibus veræ religionis ignaris nihil in vtramque partem instabilius.

4 Seruum Dei quamuis miserum & egentem excepisse, nullum vnquam pœnituit.

5 Captiuo Paulo non fuit tamen captiua Dei virtus.

7 Deus in suorum gratiam exteris etiam benefacit.

7 Idola sanctos nullo modo consentientes non polluũt.

d *Sic solebant ornare nauium proras, vnde naues quoque sic nominabantur.*

8 Profanorum etiam corda Dominus prout libet in suorum gratiam inflectit.

9 Deus nunquam patitur suos supra vires affligi.

ad [e] Appii forum & Tres tabernas : quos
quum vidisset Paulus, gratiis actis Deo,
sumpsit fiduciam.
16 Quum autem venissemus Romam, Centu-
rio tradidit vinctos [f] Præfecto exercituum :
sed permissum est Paulo vt habitaret [g] seor-
sim, cum milite qui ipsum custodiret.
17 [10] Factum est autem vt tertio pòst die con-
uocaret Paulus Judæorum primos, qui vbi
conuenissent dixit eis, Ego viri fratres,
quum nihil fecerim aduersus populum aut
ritus patrios, vinctus traditus sum Hieroso-
lymis in manus Romanorum:
18 Qui quæstione de me habita, volebant me
absoluere, quòd nullum sit in me crimen
capitale:
19 [11] Sed contradicentibus Judæis coactus
sum appellare Cæsarem: non *tamen* quasi
habeam de quo gentem meam accusem.
20 Ob hanc igitur causam vos aduocaui, quos
viderem & alloquerer: nam propter spem
Jisraelis circundatus sum hac catena.
21 Illi verò dixerunt ei, Nos neque literas ac-
cepimus de te ex Judæa: neque adueniens
quisquam fratrum annuntiauit aut loquutus
est aliquid de te mali.
22 Velimus autem ex te audire quæ sentias:
nam de secta ista notum est nobis vbique
ei contradici.
23 [12] Quum igitur constituissent ei diem, ve-
nerunt ad eum in hospitium complures: qui-
bus [h] cum testificatione exponebat regnum
Dei, suadens eis quæ de Jesu Christo sunt, ex
Lege Mosis & Prophetis, à mane vsque ad
vesperam.
24 [13] Et alii quidem assentiebantur iis quæ
dicebantur, quidam verò non crede-
bant.
25 Quum autem inter se discordes essent, dis-
cesserunt, postquàm Paulus hoc verbum di-
xisset, Rectè sanè Spiritus sanctus loquutus
est per Esaiam Prophetam patribus nostris,
26 [14] Dicens, Vade ad populum istum, & dic,
Auditu audietis, & non intelligetis: & vi-
dentes videbitis, & non cernetis.
27 Pinguefactũ enim est cor populi huius, &
auribus grauiter audierunt, & oculis suis
[i] conniuerunt: ne cernant oculis, & auribus
audiant, & corde intelligant, & conuertan-
tur, & sanem eos.
28 [15] Notum ergo sit vobis missam esse Gen-
tibus hanc Dei salutem & ipsos audituros.
29 [16] Quum ergo hæc dixisset, exierunt Judæi
multam habentes inter se disceptationem.
30 [17] Mansit autem Paulus biennium totum
in proprio conducto: & excipiebat omnes
qui ad ipsum ingrediebantur:
31 Prædicans regnum Dei, ac docens quæ
sunt de Domino Iesu Christo, cum omni li-
bertate, nemine prohibente.

[e] *Vis Apiastrata ... militari, ab Ap... longa atque la... concurrente mare ... in qua tres e... tabernæ.*

[f] *Præfecto prætorio.*

[g] *Non in publica ... sed in priuato ... quod sibi con... .*

[10] Paulus vbique ... Apostolum esse ... .

[11] Vtendum qui... remediis à Deo ... sed ita vt glo... Dei non autem ... ipsos quæramus.

[12] Mutatus est Le... à Euangelii con... .

[h] *Argumentis ide... probans regnum ... Prophetis prædi... aduenisse.*

[13] Euangelium ... odor vi... contumacibus o... .

[14] Incredulli sponte ... reluctantur ... non tamen ... .

[i] *Videre se simula... vel multi ... atque adeò ... hoc videre.*

[15] Incredulitas ... orum non po... ... facere ... .

[16] Non Euange... sed Euangelii ... dissidio... causa.

[17] Verbum Dei ... potest vinciri.

platea quæ vocatur Appii forum, & vsque
ad tres tabernas. Et quum vidisset eos Pau-
lus, gratias egit Deo, & seipsum corrobo-
rauit.
16 Et ingressi sumus Romam : & permisit
Centurio Paulo vt habitaret vbi vellet cum
milite illo qui custodiebat eum.
17 Et post tres dies mittens Paulus, vocauit
primores Judæorum : & quum congregati
essent, dixit eis, Viri fratres, ego quum in
nulla re steterim contra populum & legem
patrum meorum, in vinculis traditus sum ab
Vrischelem in manum Romanorum.
18 Et hi quum interrogassent me, volue-
runt dimittere me, eo quòd non inuenirent
5 in me accusationem vllam quæ digna esset
morte.
19 Et quum starent contra me Judæi, coactus
sum implorare protectionem Cæsaris : non
quasi sit mihi vt accusem in aliqua re 6 filios
populi mei.
20 Propter hoc rogaui vos vt veniretis, &
viderem vos, & narrarem vobis ista : nam
propter spem Israielis vinctus sum catena
hac.
21 Dicunt ei illi, Nos epistolam de te non
accepimus è Judæa, neque vlli ex fratribus
qui venerunt ab Vrischelem, dixerunt ali-
quid quod malum sit de te.
22 Cupidi autem sumus vt audiamus ex te
7 id quod cogitas, propterea quod doctri-
nã hanc scimus, quòd à nemine recipiatur.
23 Et constituerunt ei diem, ac congregati
sunt, veneruntque ad eum multi *eò* vbi ha-
bitabat: & exposuit eis de regno Dei, testi-
ficans & persuadens eis de Jeschua, ex lege
musche, & ex prophetis, à mane vsque ad
vesperam.
24 Et quidam ex eis acquiescebãt sermonibus
eius, & alii non acquiescebant.
25 Et discesserunt ab eo, quum non essent
consentientes inuicem. Et dixit eis Paulus
hunc sermonem, Benè loquutus est Spiritus
sanctus per os Isaiæ contra patres vestros,
26 Dicens, Vade ad populum hunc, & dic eis,
Auditu audietis, & non intelligetis: & vide-
bitis, & non cernetis.
27 Incrassatum enim est cor populi huius, &
auditum suum grauem reddiderunt, & ocu-
los suos clauserunt : ne viderent oculis suis,
& audirent auribus suis, & intelligerent
corde suo, & conuerterentur ad me, & re-
mitterem eis.
28 Notum sit igitur vobis hoc, quòd ad Gen-
tes est missa hæc redemptio 7 Dei : ipsæ e-
nim quoque auscultant ei.
29 8
30 Et mercede conduxit sibi Paulus de suo
domum, mansitq; in ea duobus annis, & ex-
cipiebat ibi omnes qui veniebant ad se.
31 Ac prædicabat de regno Dei, docebatque
liberè de Domino nostro Jeschua Christo
9 absque prohibentibus.

5 Ad verbum, Post me. Syra phrasis alibi obseruata.

6 Id est, Iudæos gentiles meos.

7 Id est, sententiam tuam, Siue id quod sentis.

7 In veteri manuscripto codice bibliothecæ illustrissimi principis electoris Palatini erat דאלהא, quod omittebatur in codice impresso.

8 Totus 29. versiculus in contextu Syro non legitur, de quo quia dubito num incuria sit omissus, an verò potius in vetustis manuscriptis codicibus defuerit in contextu, adiicere non sum ausus. Si esset Syris verbis mihi versus exprimendus, ita dicerem וכד הלין אמר נפקו יהודיא וסגי דרשין הוו בינתהון: Id est, Et quum hæc dixisset, egressi sunt Iudæi & disceptabant multum inter se.

9 Id est, nullo prohibente.

Finita sunt gesta Apostolorum beatorum : hoc est, Historiæ eorum.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD ROMANOS.

Caput I.

1 Ab Apostolatus sui approbatione exorsus. 15 Euangelii commendationẽ subnectit: 16 Per quod Deus virtutem suam exercit. 17 seruandis Fide hominibus, 21 impiæ ingratitudinis reis. 26 In quos ira Dei meritò effusa colligitur, 27 quòd laxatis habenis in omne scelus passim feruntur.

1 Id est, Ministerio, Hebraismus frequens.
2 Hebraismus, Id est, In corpore. Synecdochicôs: vt nomine Carnis siue corporis, totus homo intelligatur.
3 Hoc est, Claris & perspicui · testimoniis demonstratus. * vt, Notus in Judæa Deus, Psal. 76. 2. & alibi passim.
4 Id est, Præpotenti Spiritus virtute & efficacia.
5 Vel, Quia. Relatiuum causa redditiuum.
6 Ad verbum, De Inter mortuos Gallice, *D'entre les morts.* Similiter Hebræi, מבֵּין הַמֵּתִים. Obseruandum verò, Syros plerunque vsurpare בית pro בֵּין, intermutato Nun in Tau.
7 Ad verbum, Auscultent. Fidem nominis Christi appellat veram tam de ipso quàm de ipsius officio persuasionẽ: aut certè *μετωνυμικῶς* designat doctrinam quæ vtrunque tradit, nempe Euangelium. *Ἐμφατικῶς* ergo dixit ex Hebraismo, Nominis eius, non simpliciter Eius: ne Christum à sua virtute separemus.
8 Paraphrastes addit præpositionem מ: cuius ea vis est, vt valeat, Autore Jesu Christo, nisi dicamus positum ב pro ל, In Iesum Christum.
9 Inseritur copula, sed quæ vim habeat exegeticæ particulæ: ac si dictum esset, Vocati, nimirum vt sancti sitis.

1 PAVLVS seruus Ieschua Christi, vocatus & missus, qui segregatus est ad Euangelium
2 Dei,
(Quod ante promiserat [1] per manum Prophetarum suorum in Scripturis sanctis)
3 De Filio suo (qui genitus est [2] in carne ex semine Domus Dauid:
4 Et [3] cognitus est Filius Dei [4] per virtutem & per Spiritum sanctum, [5] qui resurrexit [6] à mortuis) *nempe* Jeschua Christus Dominus noster.
5 (Per quem accepimus gratiam & Apostolatum inter omnes gentes, vt [7] obediant fidei nominis eius.
9 Ex quibus *Gentibus* etiam vos vocati estis [8] in Jeschua Christo)
7 Omnibus qui Romæ sunt dilecti Dei vocati [9] & sancti, [10] pax & gratia vobiscum à Deo Patre nostro, & à Domino nostro Jeschua Christo.
8 Primùm gratias ago Deo meo per Jeschua Christum [11] super omnibus vobis, quòd fides vestra [12] audita est in vniuerso mundo.
9 Testis enim est mihi Deus cui seruio [13] in spiritu in Euangelio Filii ipsius, quod [14] sine intermissione omni tempore memor sum vestri in precibus meis.
10 Et [15] precor (si tandem aperiatur mihi via per voluntatem Dei) vt veniam ad vos.
11 Quia [16] valdè desidero [17] vt videam vos, vt [18] impertiar vobis donum Spiritus, [19] per quod confirmemini.
12 Et pariter consolationem capiamus per fidem vestram & meam.
13 Volo autem vt sciatis, fratres mei, quòd [20] temporibus multis volui venire ad vos, & prohibitus sum vsque [21] ad hoc tempus, vt etiam in vobis esset mihi fructus, sicut in reliquis populis,

10 *Verborum ordo inuersus, qui familiaris est Paraphrasti. Hoc verò loco quæsitus videtur ex communi salutandi more apud Hebræos. 11 Ad verbum, Propter facies omnium vestrûm. Redundat nomen אַפֵּי, sicut plerunque apud Hebræos, פְּנֵי, id est, Facies. 12 Id est, Celebrata. 13 Hebraismus, Id est, Cum animi sincera promptitudine & alacritate. 14 Ad verbum, Sine quiete.
15 Verbum Hebræum & Syrum significat Dei misericordiam implorare.
16 Ad verbum, Bene. Quomodo etiam loquuntur Latini & ferè aliæ linguæ.
17 Id est, videre vos. 18 Syrè, Dem, tanquam scilicet administer Christi.
19 Vel, Per quem Spiritum. Est enim anceps relatiuum apud Hebræos & Syros.
20 Chaldæa & Syra phrasis, pro פְּעָמִים רַבּוֹת, id est, Vicibus multis. 21 Ad verbum, vsque ad nunc, Hebraismus עַד עַתָּה.

1 PAVLVS [a] [1] seruus Jesu Christi, *ex Dei* vocatione [b] Apostolus, [c] separatus ad *prædicandum* Euangelium Dei,
2 (Quod antè promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis)
3 De [d] Filio suo, ([e] facto ex semine Dauidis, [f] secundùm carnem:
4 [g] Declarato filio Dei [h] potenter secundum Spiritum sanctificationis, per resurrectionem à mortuis) *nempe* Iesu Christo Domino nostro:
5 * (Per quem accepimus [i] gratiam & Apostolatum ad [k] obedientiam fidei, inter omnes Gentes, * pro ipsius nomine:
6 Jnter quas estis etiam vos [l] vocati à Jesu Christo:)
7 Omnibus qui Romæ estis, dilectis Dei, vocatis sanctis: [m] Gratia *sit* vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Jesu Christo.
8 [4] In primis quidem gratias ago Deo meo per Jesum Christum, super omnibus vobis, [n] quòd fides vestra annuntiatur [o] in toto mundo.
9 Testis enim mihi est Deus, cui seruio [p] spiritu meo in [q] Euangelio Filii ipsius, quod indesinenter meminerim vestri:
10 Semper in precibus meis rogans, vt si quo modo tandem aliquando prosperum iter mihi detur ex voluntate Dei, veniã ad vos.
11 Expeto enim videre vos, vt aliquod impertiar vobis donum spirituale, vt vos stabiliamini:
12 Hoc est, ad [r] communem exhortationem percipiendam apud vos, per mutuam fidem, vestram simul & meam.
13 Nolim autem vos ignorare fratres, me sæpè proposuisse venire ad vos, (sed prohibitum fuisse vsque adhuc) vt fructum aliquem haberem inter vos quoque, sicut & inter reliquas Gentes.

Act. 13. 2.
1 Prima pars Epistolæ, vtilissimã præfationem continens vsq; ad ver. 16.
a *Minister. Neque enim hoc loco seruus opponitur libero, sed nomen & officiũ declarat.*
2 Attentos reddit Romanos, significans sese, non suo nomine, sed vt Dei ad Gentes legatũ, cum eis agere de re omnium maxima, iam olim plurimis idoneis testibus à Deo promissa, nunc demum autem reipsa præstita.
b *Quum ingenere se seruum dixisset, speciali nomine se Apostolum dicit, idq; non sibi propria autoritate sumpsisse, sed ex Dei vocatione, ideoq; nil de officio suo alienum agere, qui ad Romanos scriberet.*
c *Ad prædicandũ Euangelii munus à Deo constitutus.*
3 Reddit Romanos dociles explicata Euangelicæ doctrinæ summa. Docet igitur, Christum (Euangelii materiam & argumentum) vnicum esse non geminũ Dei Patris filiũ, qui quod ad naturam humanã attinet, ex Dauidis genere sit conditus: quod ad diuinam verò & spiritualẽ, qua seipsum sanctificauit, sit ex æterno Deo Patre genitus, sicut ex potenti ipsius resurrectione liquet.
d *Personam vnam Christi manifestè asserit, eiusdem duas naturas, earumq; proprietates.*
e *Qui carnem assumpsit è virgine Dauidis filia.*

f *Quatenus homo est: caro enim per Synecdochen pro homine sumitur.* g *Demonstrato & manifesto.* h *Infirmitati carnis opponitur virtus Diuina, qua morti superior.* * *i. Aquo.* i *Hoc beneficium eximiæ liberalitatis, quod mihi omnium sanctorum minimo datum est Euangelizare, &c. Ephes 3. 8.* * *Nominis eius causa.* k *Vt homines fide obediant Deo.* l *Hoc per declarationem accipitur, ac si intercederet dictio nempe significat n. Christi esse participes per vocationem. Nam & in Christo eliguntur filii Dei, & à patre electi in eius tanquam pastoris custodiam ac fide committuntur Ioh. 10. 27. & 17. 6.* m *Gratuita Dei beneuolentia. Pax autem Hebræis, est fœlix rerum omnium successus.* 4 Reddit eosdem beneuolos veris eorum laudibus commemoratis, & sua in eos verè Apostolica beneuolentia, adhibito Dei ipsius testimonio confirmata. n *Quod ea sit vestra fides vt passim in Ecclesiis cõmẽdentur. Neq; hic prætermittendũ quod Apostolus volens Romanos prædicare quòd Christi religionem susceperant, nominat fidem vt intelligamus inde pendere nostram pietatem.* o *Per omnes Ecclesias, hyperbolicè e medio petita.* p *Planè volens & ex animo illi addictus.* q *In prædicando Filio ipsius.* r *Quantumuis excellens Paulus, Ecclesiam tamen docendo, ab illa quoq; voluit erudiri.*

14 Et

14 Et Græcis & Barbaris, [f] tum sapientibus tum insipientibus debitor sum.
15 Itaque quicquid in me situm est promptum est ad vobis quoque [t] qui Romæ estis, euangelizandum.
16 [v] Non enim me pudet Euangelii Christi: [5] [x] potentia siquidè est Dei ad salutem cuiuis credenti, Iudæo in primis, tum etiam [y] Græco.
17 [6] Iustitia enim Dei per illud retegitur [x] ex fide in fidem: [7] sicut scriptum est, Iustus autem ex fide viuet.
18 [8] Palàm enim est ira Dei è cælo [a] aduersus omnem impietatem & iniustitiam hominũ, vt qui [b] veritatem iniustè detineant:
19 [9] Quoniam id quod de Deo cognosci potest, manifestum est [c] in ipsis: Deus enim eis manifestum fecit.
20 Ipsius enim inuisibilia, [d] dum ex rebus cõditis intelliguntur, ex [e] creatione mundi perspiciuntur, æterna *videlicet* eius tum potentia tum diuinitas: ad hoc vt sint ipsi inexcusabiles:
21 Propterea quod quum Deũ cognouerint, *tamen* [f] vt Deum non glorificauerunt, neque gratias *ei* egerunt: sed [g] vani facti sunt in ratiocinationibus suis, & obtenebratum est desipiens cor eorum.
22 Quum se profiteantur esse sapientes, stulti facti sunt.
23 [h] Mutarunt enim gloriam incorruptibilis Dei in efformatam imaginem mortalis hominis, & volucrium & quadrupedum, & reptilium.
24 [10] [i] Quamobrem etiam [k] tradidit eos Deus cupiditatibus cordium ipsorum, ad impuritatem, vt fœdentur corpora sua inter se:
25 Vt qui Dei veritatem mutarint in mendacium, & coluerint ac seruierint rebus creatis, præterito Creatore, qui est benedictus in secula. Amen.
26 Propterea, *inquam*, tradidit eos Deus fœdis affectibus: nam & fœminæ illorum mutarunt naturalem vsum in eum qui est præter naturam.
27 Similiterque etiam masculi relicto naturali vsu fœminæ exarserunt sua libidine, alius in alium, masculi in masculos fœda perpetrantes, & [l] compensationem quam oportuit erroris sui, in sese recipientes.
28 [11] Et sicut non visum est eis Deum in notitia retinere, *ita* tradidit eos Deus in mentem [m] omnis iudicii expertem, vt facerent quæ minimè conueniebat:
29 Oppleti omni iniustitia, malitia, scortatione,

14 Græcis & [22] barbaris, sapientibus & stultis: [23] omni homini debitor sum vt prædicē.
15 Et ideò solicitus sum vt etiam vobis qui Romæ estis, euangelizem.
16 Non enim [24] pudet me Euangelii, eo quòd virtus est Dei [25] in salutem omnium credētium in ipsum, siue ex Iudæis primùm, [26] siue deinde ex gentibus.
17 [27] Iustitia enim ipsius Dei in eo reuelatur, ex fide in fidem: sicut scriptum est, [28] Iustus ex fide viuet.
18 Reuelatur enim ipsa ira Dei de cælo aduersus omnem iniquitatem & impietatem [29] filiorum hominis, qui veritatem in iniquitate detinent.
19 Propterea quòd notitia Dei manifesta est in illis: Deus enim manifestauit eam in illis.
20 Occulta enim Dei à fundamentis mundi, in creaturis suis [30] per intellectum conspiciuntur, & virtus eius & diuinitas eius quæ *est* in æternum, vt sint [31] sine effugio.
21 Propterea quòd nouerunt Deum, & non tanquã Deum [32] glorificauerunt eũ, [33] nec gratias egerunt ei: sed [34] inanes facti sunt in cogitationibus suis, & obscuratum est cor eorum [35] insipiens.
22 Et quum putarent in seipsis quòd sapientes essent, stulti facti sunt [36] sibi.
23 Et mutauerunt gloriam Dei qui [37] non corrumpitur, [38] in similitudinem imaginis [39] filii hominis qui corrumpitur, & in similitudinem volatilium & [40] quadrupedum & reptilium [41] terræ.
24 Propter hoc tradidit eos Deus in concupiscentias immundas cordis eorum, vt afficiant ignominia corpora sua inter se.
25 Et mutauerunt veritatem Dei in mendacium, & reueriti sunt, & coluerunt creaturas multo magis quàm eum qui creauit illas, [42] cui sunt laudes & benedictiones in [43] seculum seculorum. [44] Ammin.
26 Propter hoc tradidit illos Deus in [45] libidines [46] ignominiosas: fœminæ enim eorũ mutauerunt vsum naturæ suæ, & re [47] quæ non est ex natura vsæ sunt:
27 Et è conuerso etiam masculi eorum similiter reliquerunt vsum naturæ fœminarum, & exarserunt in concupiscentia, vnus erga alium, & masculus in masculum pudendum fecerunt: & vltionem quæ iusta erat, pro errore suo, in seipsis acceperunt.
28 Et sicut [48] non iudicauerunt in seipsis, vt cognoscerent Deum, tradidit illos Deus in mentem [49] inanem, vt facerent id quod non oportet.
29 Oppleti omni iniquitate & scortatione, &

[...] *per Græcos & Barbaros intelligat, hoc est eruditos & rudes.*
t *In intelligit omnes qui Romam incolebant, etiamsi aliqui Romani non essent: V[...] epistola.*
v *Insultat hic sancta [...] Ironia, qua [...] ludibria impiorum se [...] pradicit.*
5 Altera pars epistolæ [...] initium. [...] huius disputationis status, V[...] adipiscendæ [...] rationem [...] Euangelio, absque [...] populorum dis[...] Deo pro[...] Iesum [...] videlicet, [...] apprehen[...]
x *Organon Dei vel [...] & efficax ad[...]*
y *Græcus, quam [...] Iudæo, Gentem significat.*
6 Confirmatio, In Euangelio docetur [...] Deo iusti[...] fide quotidie [...] ergo & [...]
7 *Ex fide qua quo[...] incrementum ac[...]*
8 Probatio tum [...] tum [...] ex Aba[...] iustiti[...] Deo, tum [...] fidei.
9 Altera princi[...] quæstio[...] Om[...] homines in sese [...] Christum [...] fuisse rei [...] tum [...] ac proinde [...] obnoxii, [...] quærant [...] oportet.
a *Aduersus omnes [...] species.*
b *Veritatis nomine [...] Paulus quic[...] in homine re[...] non quod ea [...] cum Deo [...] redire, sed [...] ipsorum iudicio [...] sceleris [...] Deum, tum in [...]*
[...] Impietatem [...] ex eo quod, [...] homi[...] habeant illustre [...] speculum [...] Dei æ[...] omnipotentis in rebus creatis, tamen ab illis principiis ad absurdissima [...], in constituendo Dei cultu, defecerint. c *In ipsorum animis.* d *Deum non vides, tamen vt Deum agnoscit, ex operibus eius, Cicero.* e *Ex [...] fabrica.* f *Non ex cultu coluerunt qui ipsius æternæ potentiæ ac diuinitati [...].* g *Quasi dicat, à seipsis fuisse in eam amentiam coniectos.* h *Pro [...] aliud sunt amplexi.* 10 Iniustitiam hominum primùm ostendit in eo [...] ipsius naturæ leges mutuis libidinibus sese contaminent, iusto Dei [...]. i *Religionis contemptus omnium scelerum fons.* k *Vt iustus [...]* l *Mercedem quæ meritis responderet.* 11 Idem probat longa [...] scelerum enumeratione, à quibus si non omnibus, saltem plerisque, [...] prorsus immunis. m *Insanam atque peruersam vnde fit vt exim[...] conscientia, deinde etiam maxima ex parte sublata synteresi, homines tan[...] sceleris genus præcipites ferantur.*

22 Vocem Latin vsurpat paraphrastes sicut Rabbini.
23 Distinctionem Græcam mutat, sensum tamen præclarè explicat.
24 Ad verbũ, Non enim erubesco propter Euangelium.
25 Syrè, In vitam & sic passim nomen Salutis exponit Vitam.
26 Copula pro particula ordinis & sic apud Hebræos vsurpatur pro אחרי, Post.
27 In impresso Syro Test. non legitur particula rationalis גיר, Enim, quæ fortasse propter exiguitatem omissa est. nos verò ex manu scripto codice Heidelbergensi restituimus.
28 Ad verbum, Quod Iustus ex fide viuit. Sic solet Syrus literam ד (id est Quod) præfigere testimoniis quæ aliunde citantur.
29 Hebraismus, Id est hominum.
30 Vel, Intellectis. ב est præpositio instrumenti.
31 Ad verbum, Absque exitu in latitudinem hoc est, Vt constricti conuictiq; teneantur propriæ damnationis. Elegãs periphrasis, & metaphora illustris.
32 Id est, Laudauerunt. Celebrauerunt.
33 Syrè, Et gratias egerunt absque repetitione negandi particulæ: quod Hebræis familiare est, vt negatio, initio versus posita, totum versum neget. Exemplum habes Psal. 9. 19
34 Id est, Vacui lumine cælesti & vera Dei notitia, ac omni pietate.
35 Syrè, Quod nõ est intelligens.
36 Pronomen redundat, ex Hebraism.
37 Id est, Non est obnoxius corruptioni.
38 ב Beth pro ל Lamed, sicut Psal. 106. 20. vnde hic locus desumptus est.
39 Hebraismus ante obseruatus. 40 Paraphrastes separatis nominibus vtitur, Quatuor pedum, subauditq; בהמות sine חיות, Id est, Bestiarũ siue animalium. 41 Pro terrestrium, Hebraismus עפר [...] Deut. 32. 24. 42 Hebraismus, id est, Cui soli debentur laudes & benedictiones. 43 Hebraismus, id est, In perpetuum. 44 Id est, Veritas, Stabilitas. Clausula precum apud Hebræos, Plura de hac voce annotauimus in cap. 1. Euangelii Iohannis. 45 Ad verbum esset, Dolores siue morbos & ægritudines. Itaq; generale nomen synecdochichôs pro specie κατ' ἐξοχὴν ponitur. 46 Ad verbum, Ignominia Substantiuum pro epitheto, Hebræis quoque in frequenti vsu. 47 Ratione quæ aliena est a natura ipsarum. 48 Id est, Non cogitarunt vt cognoscerent Deum: Sensus autem est, Dei cognitionem spreuerunt. 49 Syrè, Inanitatis Genitiuus vice epitheti.

29 [29] amaritudine & malitia, & auaritia, & inuidia, & cæde, & contentione, & dolo, & cogitationibus malis.
30 Et murmuratione & obtrectatione: & odio habentes Deum, contumeliosi, inflati, superbi, inuentores malorum, destituti mente, qui parentibus suis non obtemperant.
31 [31] Quibusq; nullum est pactum, neque dilectio, neque pax, neque misericordia est in illis.
32 Qui cognoscentes iudicium Dei, quòd eos qui talia faciunt, ad mortem condemnat, non tantùm faciunt illa, verumetiam associant se iis qui ea faciunt.

improbitate, auaritia, pleni inuidia, cæde, contentione, dolo, malignitate.
30 Susurrones, obloquutores, Dei osores contumeliosi, superbi, gloriosi, inuentores malorum, parentibus immorigeri,
31 Desipientes,[n] fœdifragi, charitatis expertes, implacabiles, immisericordes:
32 Qui post Dei [o] iura cognita, (*nempe* eos qui talia faciunt, dignos esse morte) non solum ea faciunt, sed etiam facientibus [p] patrocinantur.

29 Et intelligit quæ recto iudicio nō minus respuenda sunt quam palatum respuit amara.

31 Id est, Qui pacta non seruant.

n *Pactorum, ac conuentorum immemores.*

o *Per ius Dei intelligit ius quod philosophi ius naturæ, iurisconsulti ius Gentium dixerunt.*

p *Socii sunt in malefaciendo, & profanis tes laudant.*

Capvt II.

1 *Omnes ad tribunal Dei sistit.* 12 *Gentibus excusationem.* 14 *ab ignorantia præcidit.* 17 *Vrget Iudæos à Lege scripta,* 23 *in qua gloriabantur.* 27 *æquatq; eos inter se.*

1 PRopter hoc non est tibi [1] effugium, ô fili hominis, qui iudicas proximum [2] tuū, teipsum condemnas: nam tu quoque qui iudicas, in iisdem versaris.
2 Et scimus quòd est iudicium Dei [3] secundum veritatem, aduersus illos qui in his versantur.
3 Quid autem cogitas tu, ô fili hominis, qui iudicas eos qui in his versantur, quum etiam tu in iisdem verseris, quòd fugies à iudicio Dei?
4 Aut aduersus diuitias benignitatis eius, aut aduersus longanimitatem eius & [4] spatium quod dat tibi, audes? & non nosti quòd benignitas Dei ad resipiscentiam inducit te?
5 Sed propter malitiam cordis tui [5] impœnitentis, reponis tibi thesaurum iræ in diem iræ & reuelationis iudicii iusti Dei,
6 Qui rependit vnicuique secundum opera ipsius:
7 Illis qui in perseuarantia operum bonorum, gloriam & honorem, & incorruptibilitatem quærunt, dat [6] eis vitam quæ est in æternum.
8 Iis verò qui contentiosi sunt, & non acquiescunt veritati, sed iniquitati acquiescunt, rependet iram & indignationem.
9 Et afflictio & cōturbatio *erit* omni [7] homini qui operatur mala, Iudæis primùm, [8] deinde Gentilibus.
10 Gloria verò & honor & pax omni operanti bona, Iudæis primùm, [9] deinde Gentilibus.
11 Non enim est [10] acceptio facierum apud Deum.
12 Qui enim sine Lege peccauerunt, etiam sine Lege peribunt: & qui [11] in Lege peccauerunt, ex Lege iudicabuntur,
13 (Nequaquam enim auditores Legis iusti *sunt* coram Deo, sed factores Legis iustificantur.

1 QVapropter [1] inexcusabilis es ô homo quisquis *alios* damnas: nam hoc ipso quod damnas alterum, teipsum condemnas: eadem enim facis *tu* qui *alios* damnas.
2 [a] Scimus verò iudicium Dei esse [b] secundum veritatem aduersus eos qui talia agunt.
3 Putas autem hoc, [c] ô homo, qui damnas eos qui talia faciunt, & facis ea, fore vt tu effugias iudicium Dei?
4 [2] An copiam benignitatis eius & tolerantiæ ac lenitatis contemnis, ignorans te benignitate Dei ad recipiscentiam deduci?
5 Sed pro duritia tua & corde quod resipiscere nescit, [d] thesaurizas tibi ipsi iram [e] in diem iræ & patefactionis iusti iudicii Dei:
6 [3] Qui reddet vnicuique secundum opera ipsius.
7 Iis quidem qui perstant: [f] boni operis gloriam & honorem & immortalitatem, *id est* iis qui quærunt vitam æternam:
8 Iis verò qui sunt contentiosi, & qui [g] veritati quidem non obtemperant, sed obtemperant iniustitiæ, *reddetur* [h] excandescentia & ira:
9 Cōpressio *igitur imminet* & angustia aduersus omnē animā hominis perpetrantis malū, tum Iudæi in primis, tum etiam Græci:
10 Gloria verò & honor & pax cuiuis operanti bonum, tum Iudæo in primis, tum & Græco.
11 [i] Non enim est personarum acceptio apud Deum.
12 [4] Quicunque enim sine Lege peccauerunt, sine Lege quoq; peribunt: & quicunque in Lege peccauerunt, per Legem damnabuntur.
13 ([5] Non enim qui audiunt Legem, iusti sunt apud Deum, sed qui Legem præstant, [k] iustificabuntur.

1 Syrè, Exitus in latitudinem.
2 Syrè, Suum, Mutatio personę Hebręę.
3 Ad verbum, In veritate.
4 Ad verbum, Locum, Id est, Opportunitatem (subaudi resipiscendi) quam dat tibi audes tu?
5 Ad verbum, Quod non recipiscit.
6 Pleonasmus relatiuorum in Syra linguâ frequentissimus.
7 Ad verbū, Filio hominis. Syra & Hebræa phrasis.
8 Ad verbum, Et Gentilibus. Sed est Vau ordinis, vt alibi obseruatum est.
9 Ad verbum, Et. Est, ordinis Vau, vt modò dictum est.
10 Vide quæ sunt annotata Matth. 6. 2.
11 Id est, Sub Lege, vt infra cap. 3. 19.

1 Conuincit eos qui ex cęterorum numero videntur eximendi, quoniam aliorum vitia redarguant. Istos igitur dicit minime omnium esse excusabiles, quoniam si propius & intus considerentur (quod omnino facit Deus) reperientur & ipsi iisdem esse obnoxii, quæ in reliquis animaduertunt: at planè in seipsos sententiam ferunt, quum alios damnant.

a *Nulla adhuc Paulus* [illegible] *differit* [illegible] *aduersus omnes homines* [illegible] *prolepses, quas* [illegible] *mentibus* [illegible] *ipse non potuit* [illegible] *euellere.*

b *Ex veritate* [illegible] *tione, non* [illegible] *specie externa.*

c *Non* [illegible] *si quod expressit* [illegible] *nis nomen, vt* [illegible] *Deo compararet.*

2 Grauis exclamatio in eos qui sibi placent quod sint aliis perspicaciores, quum nihilo sint meliores.

d *Dum indulges tuis voluptatibus, & speras te aliquid boni tuis adiecturum, manes Dei indignationi.*

3 Firmamentum superioris disputationis, opus esse omnibus [illegible] iustitia, tum Iudæis tum Græcis.

e *Intelligit* [illegible] *quum Dominus* [illegible] *Iudicio* [illegible]

f *Gloriam,* [illegible] *opera* [illegible] *quod non* [illegible]

quasi aliquis esse possit qui viribus suis salutem possit consequi: sed vt hac proposita salutis conditione, quam præstare nemo queat, adducat [illegible] *Christum, qui solos fide donatos iustificat, vt ipse concludit, Infrà, 3. 21. 22.* g *Veritatis nomine naturalem intellexit notitiam.* [illegible] *subitò inflammata, Dei nimirū in peccatorem.* i *Homines non metitur Deus ex genere vel ex patria vt coram plectatur vel repudiet.* 4 [illegible] *ner*salem illam humani generis accusationem sigillatim applicat, tum gentibus, tum Iudæis. 5 Occupatio aduersus Iudæos [illegible] non excuset Lex illa sed condemnet: quoniam non Legem audire, sed Legem custodire iustificat. k *Iusti pronunciabuntur* [illegible] *Dei tribunal, quod scilicet accideret, si qui essent qui Legem præstarent: At quum non ex Lege, sed ex fide iustificatus fuerit Abraham,* [illegible] *neminem ex operibus iustificari.*

14 ^k Nam quum Gentes, ^l quæ Legem non
habent ^m natura quæ Legis sunt faciant,
isti Legem non habentes, sibiipsis sunt Lex:
15 Vt qui ostendant opus Legis ^v scriptum in
cordibus suis, vna testimonium reddente ip-
sorum conscientia, & cogitationibus sese
mutuò accusantibus, aut etiam excusanti-
bus)
16 ^n In die quo iudicabit Deus de occultis
hominum, ^o ex Euangelio meo, per Jesum
Christum.
17 ^8 Ecce, tu cognominaris Judæus, & acqui-
escis in Lege, & gloriaris in Deo,
18 Et nosti *eius* voluntatem, & exploras quæ
^p discrepant, institutus ex Lege.
19 Confidisque te ducem esse cæcorum, lu-
cem eorum qui sunt in tenebris,
20 Eruditorem insipientium, magistrum in-
fantiũ, quòd habeas ^q informationem cog-
nitionis ac veritatis in Lege.
21 Qui igitur doces alium, teipsum non do-
ces? qui prædicas non furandum, furaris?
22 Qui dicis non mœchandum, mœcharis?
qui abominaris idola, sacrilegium admittis?
23 Qui de Lege gloriaris, per Legis trans-
gressionem Deum dedecoras?
24 Nam Dei nomen propter vos blasphema-
tur inter Gentes, sicut scriptum est.
25 ^9 Nam circuncisio quidem prodest si Le-
gem serværis: quòd si transgressor Legis fu-
eris, circuncisio tua facta est præputium.
26 Itaque si ^r præputium iura Legis seruaue-
rit, nonne ^s præputium illius pro circuncisi-
one reputabitur?
27 Et quod est ^t ex natura præputium, si Le-
gem seruet, damnabit te, qui per ^v literam
& circuncisionem transgressor es Legis?
28 Non enim qui est ^x in propatulo *Iudæus*,
Judæus *est*: nec ea quæ est in propatulo *cir-
cuncisio, id est*, in carne circuncisio *est*:
29 Sed qui in occulto Judęus *est*, & circunci-
sio cordis, *id est*, ^y in spiritu, non litera: ^z cuius
Judæi laus non *est* ex hominibus, sed ex
Deo.

14 Si enim Gentes quibus lex non est, ex na-
tura sua fecerint Legem, ipsæ, quæ, quum
non esset eis Lex, sibiipsis factæ sunt Lex.
15 Et ipsæ ostendunt opus Legis tanquam
scriptum super cor suum, & testatur de ipsis
conscientia ipsarum, cogitationibus earum
reprehendentibus, aut [12] excusantibus [13] in-
uicem)
16 In die quo iudicabit Deus occulta filio-
rum hominis secundum Euangelium meum
[14] per manum Jeschua Christi.
17 Si autem tu qui Judæus vocaris, & acqui-
escis in Lege, & gloriaris [15] de Deo,
18 Quòd scias voluntatem eius, & discernas
vtilia, quibus instructus es ex Lege.
19 Et confidis de te ipso, quòd ductor sis cæ-
corum, & lumen eorum qui sunt in tenebris.
20 Et eruditor destitutorum mente, & præ-
ceptor infantium: & est tibi forma cogni-
tionis & veritatis in Lege.
21 [16] Tu (inquam) qui doces alios, teipsum
non doces: & qui prædicas vt non furen-
tur, tu ipse furaris:
22 Et qui dicis ne adulterium committant, tu
ipse adulterium committis: & tu qui con-
temptui habes simulachra, spolias ipse
[17] domum sanctam.
23 Et tu qui gloriaris in Lege, in eo quòd
transgrederis Legem, Deum ipsum ignomi-
nia afficis.
24 Nomen enim Dei propter vos blasphema-
tur [18] inter Gentes, sicut scriptum est.
25 Circuncisio enim prodest si Legem perfi-
cias: si autem [19] resilias à Lege, circuncisio
tua facta est præputium.
26 Si autem ita est quòd præputium obseruet
mandatum Legis, [20] nonne præputium re-
putatur circuncisio?
27 Et iudicabit præputium quod ex [21] natura
sua perfecit Legem, te qui in scriptura & in
circuncisione transgrederis Legem?
28 Non enim is qui in manifesto Judæus est,
nec etiam ea quæ conspicitur in carne,
circuncisio *est*:
29 Sed is est Iudæus, qui in occulto est: & cir-
cuncisio quę cordis est, in spiritu, & non in
[22] scripto: cuius laus non est à filiis homi-
nis, sed à Deo.

12 Ad ver. Educentibus in latitudinem. Syra phrasis.
13 Ad verbũ, In vnum vnum. Syra phrasis.
14 Id est, Opera Iesu Christi. Hebraismus tritus.
15 Pro. Hebraismus frequens.
16 Syre ad verbũ, vt Græci Tu igitur.
17 Syrus, Domum sanctuarii. Hebraismus Periphrasis sacrilegii.
18 בית pro בין, ante obseruatum.
19 Syre ad verbũ, Transgressus fueris tibi à Lege.
20 הא præcedente לא idem valet quod הלא, Nónne: atque fortius affirmat.
21 Videtur has voces opponere eis quas subiungit. In scriptura & in circuncisione, vt Ex natura sua idem sit quòd Sine Lege & circuncisione.
22 Id est, Litera.

l Comparatio ad... Gentes, quæ e... Legem Mosis ... non habent tamen quid ... præter... habeant ... pro Lege cor... inscriptum, vt ... mala ... & puni... dam vt bona ... & laude ...
... Docet igitur circuncisionem externam, si ab interiore separetur, non modò non iustificare, sed etiam damnare circuncisos, à quibus nimirum flagitet ... significat, cordis videlicet ac totius vitæ puritatem ex Legis præscripto: adeò quidem vt si quis corpore incircuncisus detur, qui ... circuncisus, longè sit quibusuis solo corpore circuncisis Judæis anteponendus. r *Metonymia Præputiatus.* s *Præputiati ... conditio.* t *Qui est natura & genere incircuncisus.* u *Litera familiari Paulo phrasi, spiritui opponitur: porrò hoc loco literalis cir... est pellicula abscissio, Spiritus autem circuncisio, est cordis, id est spiritualis finis ceremoniæ, vera pietas, iustitia, quibus à prophanis gentibus popu... ... cernitur.* x *Qui foris est, & externa circuncisione quæ fit manibus* y *Id est, Cuius vis est interior & in animo, sine qua circuncisi... ...* z *Ostendit Apostolus veri Israelitæ notam, vnde intelligitur cordis circuncisionem Deo potius esse conspicuam quàm hominibus.*

CAPUT III.

1 *Concedit Iudæis aliquam* 2 *ex fœdere prærogatiuam,* 4 *sed quæ penitus in Dei misericordia sita sit.* 9 *Iudæos ac Gentes æquè esse peccatores,* 11 *autoritate Scripturæ confirmat.* 19 *Vsumq́ legis monstrans,* 28 *Fide nos iustificari colligit.*

1 QVæ ^1 est igitur præstantia Judæi? aut
quæ vtilitas circuncisionis?
2 Multa per omnẽ modum. ^a Pri-
marium enim *illud est* quòd eis credita sunt
^b eloquia Dei.

1 QVæ est igitur excellentia Judæi? aut
quæ vtilitas circuncisionis?
2 Multa [1] omnibus modis. Primùm
quòd fideles redditi sunt sermones Dei.

1 Syr. in omni re.

1 Occupatio prima ... Judæorum ... obiectionem. An ... Judæi nihil habent amplius quàm ...? Habent inquit Apostolus, Dei ... qui sui fœderis tabulas eis commisit, adeò vt non possit quorundam perfidia efficere vt tota illa gens sine exceptione à Deo veraci ..., vt qui eorum etiam indignitate ad commendandam suam bonitatem vtatur. a *Primaria fuit Iudæorum sors atque conditio.* ... *autem hic est, Paulum omnem præstantiam, quam Iudæis concedit, in donis Dei ponere, & nihil prorsus in ipsorum meritis.* b *Oracula.*

3 Si enim ex illis *quidam* non crediderunt,
nunquid in eo quòd non crediderunt, fidem
Dei irritam reddiderunt ?
4 [2] Absit, Est enim Deus verax, & omnis filius
hominis mendax, sicut scriptum est, Vt sis
iustus in sermonibus tuis, & purus sis quum
iudicauerint te.
5 Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei sta-
bilit, quid dicemus ? nunquid iniquus est
Deus, qui [3] immittit iram suam ? (tanquam
filius hominis loquor.)
6 [4] Absit, [5] Alioquin quomodo iudicabit De-
us mundum ?
7 Si enim veritas Dei abundauit per menda-
cium meum, ad gloriam ipsius, cur [6] amplius
tanquam [7] peccator iudicor ?
8 Aut nunquid *ita est* quemadmodum bla-
sphemant de nobis quidam, & dicunt quòd
dicimus, Faciamus mala, vt eueniant bona.
Quorum damnatio reseruatur iustitiæ.
9 Quid igitur obtinemus excellentiæ ? Antè
enim pronuntiauimus de Judæis & de Gen-
tibus, quòd sub peccato sunt omnes.
10 Sicut scriptum est, Non est rectus, ne vnus
quidem:
11 Neque qui intelligit, neque qui quærat
Deum.
12 Omnes declinauerunt pariter, & reprobi
facti sunt: & non est qui faciat bonum, ne v-
nus quidem.
13 Sepulchra patentia, guttura eorum, & lin-
guæ eorum dolosæ, & venenum aspidis sub
labiis eorum.
14 Os eorum plenum est maledictione & a-
marulentia:
15 Et pedes eorum veloces ad effundendum
sanguinem.
16 Contritio & dolor in viis eorum.
17 Et viam pacis non cognouerunt.
18 Et timor Dei non est ante oculos eorum.
19 Scimus autem quòd quicquid dicit Lex,
iis qui sunt in lege dicit, vt omne os ob-
turetur, & mundus vniuersus obnoxius
reddatur Deo.
20 Quia ex operibus Legis non iustificatur
vlla caro coram illo, ex Lege enim cogni-
tum est peccatum.
21 Nunc verò sine Lege iustitia Dei manife-
stata est, & testatur de ea lex & Prophetæ.
22 Iustitia autem Dei, [8] per manum fidei est
Jeschua Christi, omni homini, etiam super
omnem hominem qui credit in ipsum, non
enim est discrimen.
23 Quia omnes peccauerunt, & destituuntur
gloria Dei.
24 Iustificantur autem per gratiam gratis,
& per redemptionem quæ est in Ieschua
Christo.

2 Syrè, propitius sis, Parcè. Subaudi Deus. Germanicè, *Be-hut vnns Gott.*

3 Syrè, venire facit.

4 Parce, vt modò dictum est.

5 Syrè, Et si non. Sic Itali quoque loquuntur.

6 Perperã scribitur הגביל, cum litera He, pro מגביל cum litera Mem.

7 In Syriaco textu legitur טליא, quod nunquam significat peccatorem, sed puerum vel infantem: quę significatio nulla ratione huic loco accommodari potest. Puto igitur erratum esse typographi, & positũ esse pro חטיא, id est peccatore: licet inter errata non commemoretur in indice, nec corrigatur, certè manuscriptus codex ita habet vt nos restituimus.

8 Id est, Per fidem, Hebrea, Syra & Chaldæa phrasis.

3 Quid tum enim si infidi fuerunt quidam:
num ipsorum infidelitas, fidem Dei inanem
reddet?
4 Absit: imo esto Deus verax, omnis autem
homo mendax: sicut scriptum est [d] Vt iusti-
ficeris in sermonibus tuis, & vincas [e] quan-
do tu iudicas.
5 [2] Quod si [f] iniustitia nostra Dei iustitiam
commendat, quid dicemus? num iniustus
Deus, qui inferat [g] pœnam? ([h] humano mo-
re loquor.)
6 Absit: alioquin quomodo iudex erit Deus
mundi?
7 [3] Etenim si [i] veritas Dei per meum menda-
cium redundauit in gloriam ipsius, cur am-
plius ego vt peccator condemnor?
8 Ac non, sicut de nobis malè loquuntur, &
sicut quidam aiunt nos dicere, faciamus ma-
la vt veniant bona? quorum damnatio iu-
sta est.
9 [4] Quid igitur? præcellimus? Nullo modo:
nam [k] ante criminati sumus Judæos & Grę-
cos omnes esse [l] sub peccato.
10 Sicut scriptum est, Non est iustus, ne vnus
quidem:
11 Non est qui intelligat, non est qui exquirat
Deum.
12 Omnes deflexerunt, simul inutiles facti
sunt: non est qui faciat quod bonum est, non
est vsque ad vnum.
13 Sepulchrum apertum, guttur eorum: lin-
guis suis ad dolũ vsi sunt: venenum aspidum
sub labiis eorum:
14 Quorum os diris & amarulentia plenum
est:
15 Veloces pedes eorum ad effundendum
sanguinem.
16 [m] Contritio & calamitas in viis eorum.
17 Et [n] viam pacis non cognouerunt.
18 Non est timor Dei coram oculis eorum,
19 [5] Scimus autem, quæcunque [o] Lex dicit iis
qui in Lege sunt dicere: [6] vt omne os obtu-
retur, & [p] obnoxius fiat totus mundus con-
demnationi Dei.
20 Propterea [q] ex operibus Legis [r] nulla caro
[s] iustificabitur [t] in conspectu eius, per Legẽ
enim agnitio peccati.
21 [7] Nunc verò absque Lege iustitia Dei pa-
tefacta est, comprobata testimonio Legis
ac Prophetarum.
22 [8] Iustitia, inquam, Dei per fidem [v] Jesu
Christi in omnes & super omnes qui cre-
dunt: non enim est distinctio.
23 Omnes enim peccauerunt, ac deficiuntur
[x] gloria Dei.
24 [9] Iustificantur autem [y] gratis, *id est* eius
gratia, per redemptionem factam in Jesu
Christo.

c *Id est, fidelitatem.*
d *Vt de iustitia tua constes vel vt tua singularis bonitas ac fides in promissionibus tuis præstandis appareat.*
e *Quum de editissimo pulcherrimum tuæ iustitiæ, constantiæ & fidei specimen, ferunt eos qui fuerant foedifragi.*
2 Altera occupatio ex priore responso promanans si commendari Dei iustitiã nostra iustitia vt propterea Deus non obliuiscatur se esse mundi iudicem, ac proinde seueram iniustitiæ vltorem.
f *Perfidia cum suis fructibus. Huic opponitur iustitia Dei, id est, fides ac veritas in promissis præstandis.*
g *Ad verb. iram, metonymicè pro effectu iræ.*
h *Hæc non in mea persona loquor, quasi ita sentiã, sed hanc fingo ex humana illi sapientia tribuo, quæ Dei voluntati non subiicitur.*
3 Tertia obiectio, aliquid addens superiori, Si peccata cedant in Dei gloriam, non modo non esse punienda, sed etiam iis esse incumbendũ: quam blasphemiam Paulus contentus execrare, iustam pœnã blasphemis denuntiat.
4 Altera ad primam illam obiectionem responsio, Judæos, si in sese considerentur, iam pridem pronuntiatum esse ore Prophetarum nihilo esse aliis meliores.
k *Argumentis: pro actam enim accusationem declarat.*
l *Reos peccati.* *Psal. 10.7.* *Esa. 9.7.*
m *Id est, Quacunque incedunt, solitudinem & vastitatem faciunt, omnia perdunt.*
n *i. Vitam innocuam & pacificam.* *Psal. 36.2.*
5 Probat illam Dauidis & Esaiæ grauissimam accusationem Judæos propriè respicere.
o *Tum Mosis, tum aliorum Prophetarum scripta, totum denique vetus Testamentum Lex vocatur per excellentiam.*

6 Conclusio totius superioris disputationis à versu 18. primi capitis. Ergo, inquit Apostolus, non est quòd quisquam ex vlla Lege, seu illa vniuersalis, seu Mosis particularis, speret se iustificandum, ac proinde seruandum: quum (sicut probauimus) ex Legis & vitæ collatione probetur, omnes esse peccatores, ac proinde condemnatione dignos in Dei conspectu. p *Reum esse comperiatur.* q *Ex eo quòd præstetur Lex.* r *Caro, ut alias sæpe pro integro homine metonymicè: est tamen hoc loco emphasis: Sic enim explicatur antithesis hominis (qui nihil est aliud quàm caro per peccatum inquinata) & Dei illius in sese purissimi & perfectissimi.* s *Absoluetur coram tribunali Dei.* t *Tacita Antithesis iustitiæ coram homunculis, quæ tum vis iustis, & iustitiæ quæ coram Deo possit subsistere. porrò sola est Christi iustitia, quæ verè coram Deo possit consistere.* 7 Itaque, inquit Apostolus, ne perirent homines, Deus quod olim promisit, nunc exhibet, rationem videlicet qua coram ipso absque Lege iustificati seruemur. 8 Huius iustitiæ veluti materia est Jesus Christus, fide apprehensus, & in hunc finem quibusuis populis oblatus, sicut extra eum omnes populi à regno Dei excluduntur. u *Qua habetur Christo, vel nititur Christo.* x *Gloria Dei nomine intelligitur meta illa ad quam contendimus, id est, vita æterna quæ in gloriæ Dei participatione consistit.* 9 Hæc igitur iustitia, quod ad nos attinet, prorsus est gratuita vt quæ nitatur iis quæ non ipsi fecimus, sed Christus nostri à peccatis redimendi causa pertulit. y *Ex gratuito dono ac munificentia.*

25 [10] Quem proposuit Deus *vt esset* placamentum per fidem, in [z] sanguine ipsius, ad declarandam iustitiam suam, per remissionem [a] praecedentium peccatorum:

25 Quem proposuit Deus propitiatorem per fidem sanguinis sui, propter peccata quae ab initio [9] peccauimus.

26 [b] Ex Dei tolerantia, ad declarandam iustitiam suam [c] praesenti tempore: [d] vt sit ipse iustus, & [e] iustificans eum [f] qui *est* ex fide Iesu.

26 Per spatium quod dedit nobis Deus pro longanimitate sua, ad ostentionem iustitiae suae quae *est* in tempore hoc, vt ipse sit rectus, & iustificet per rectitudinem illum qui est in fide Domini nostri Ieschua Christi.

27 [11] Vbi igitur gloriatio? exclusa est: [g] Per quam Legem? operum? Non: imò per legem fidei.

27 Vbi igitur gloriatio? exclusa est. Per quam legem? operum? non: sed per legem fidei.

28 Colligimus igitur, fide iustificari hominem absque operibus Legis.

28 Arbitramur igitur quòd per fidem iustificatur filius hominis: & non per opera Legis.

29 [12] An [h] Iudaeorum Deus solùm? annon & Gentium? certè & Gentium.

29 Nunquid enim Deus Iudaeorum est tantùm, & Gentium minimè? Imò etiam Gentium.

30 Siquidem vnus Deus *est* qui iustificabit [i] circuncisionem ex fide, & praeputium per fidem.

30 Quia vnus est Deus qui iustificat circuncisionem per fidem, etiam praeputium per eam ipsam fidem.

31 [13] Legem igitur [k] inanem reddimus per fidem? Absit: imò Legem [l] stabilimus.

31 Nunquid igitur Legem ipsam irritam facimus per fidem? [10] Absit: sed Legem ipsam stabilimus.

9 *Peccare peccatum*, Hebraismus, pro *Committere peccatum*, vel *Peccare*.

10 Syrè. Parce vt antea in eodem capite bis obseruatum est.

c *Hoc tempore, nimirum quo scripsit Paulus.* d *Vt summè verax ac fidelis comperiatur.* e *Christi imputata iustitia iustum & irreprehensibilem constituens.* f *Ex eorum numero qui Christum fide sunt amplexi, quibus opponuntur qui ex circuncisione, id est, ex Lege salutem expectant.* 11 Argumentum probandae conclusioni. Nos fide absque operibus iustificati, à fine sumptum. Finis iustificationis est vnius Dei gloria: Iustificamur ergo fide absque operibus, quoniam siue per sola nostra opera, siue partim fide, partim operibus iustificaremur, gloria huius iustitiae non tribueretur Deo in solidum. g *Per quam doctrinam? porrò doctrina operũ conditionem habet annexam, Si feceris: doctrina verò fidei, si credideris.* 12 Aliud argumentum ab absurdo: Si à Lege Mosis penderet iustificatio, Deus solis Iudaeis esset seruator. Item, si alia ratione Iudaeos, alia Gentes seruaret: non esset vnus & sui similis. Vtrosque igitur vna & eadem ratione iustificabit, nempe fide. Est autem coniungendum hoc argumentum cum proximè consequenti, vt planè sit firma eius conclusio. h *Deus, eorum Deus esse dicitur, Scripturae more, quos beneuolentia sua complectitur.* i *Circuncisos.* 13 Occupatio: Non idcirco propterea tollitur Lex, sed potius stabilitur, sicut suo loco declarabitur. k *Ociosam, vacuam, & omnibus viribus destitutam.* l *Firmam & efficacem reddimus.*

Caput IIII.

1 *Quod antè dixit de exemplo Abrahae,* 3 *dixit de fide.* 6 *ac Scripturae testimonio probat: & decies imputationis vocem inculcat hoc capite.*

1 Quid [1] igitur dicemus Abraham patrem nostrum adeptũ esse [a] secundum carnem?

1 Quid igitur dicimus de Abraham [1] patriarcha, quòd inuenit in carne?

1 Syrè, *Principe patrum*, Hebraismus.

2 [2] Nam si Abraham ex operibus iustificatus fuit, habet quod glorietur, at non apud Deum.

2 Si enim Abraham ex operibus iustificatus fuit, erat ei gloriatio: sed non apud Deum.

3 [3] Quid enim Scriptura dicit? Credidit autem Abraham Deo, & [b] imputatum est ei pro iustitia.

3 Quid enim dicit Scriptura? nempe, Credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad iustitiam.

4 [4] Atqui [c] ei qui operatur, merces [d] non imputatur ex gratia, sed ex debito:

4 Ei autem qui operatur, non imputatur merces tanquam quod sit per gratiam, sed tanquam id quòd debetur ei:

5 Ei verò qui non operatur, sed credit in eum [e] qui iustificat impium, imputatur fides sua pro iustitia.

5 Illi verò qui non operatus est, sed credidit modò in eum qui iustificat peccatores, imputatur illi fides sua ad iustitiam.

6 [5] Sicut etiam Dauid pronuntiat beatum eum hominem, cui Deus imputat iustitiam absque operibus: *dicens*,

6 Quemadmodum etiam Dauid dicit de beatitudine hominis cui Deus imputauit iustitiam sine operibus: quum dicit:

7 Beati quorum remissae sunt iniquitates, & quorum obtecta sunt peccata.

7 Beati illi quibus remissa est iniquitas eorũ, & tecta sunt peccata eorum.

8 Beatus vir cui non imputauerit Dominus peccatum.

8 Et beatus vir cui non imputabit Deus peccatum suum.

9 [6] Ista igitur [f] beatitatis praedicatio, in

9 Haec igitur beatitudo, de circuncisione, an

... gratis sine vllo operum ipsius respectu. b *Imputare hoc loco & similibus, significat acceptum ferre pro quo dicunt Allouer, & receuoir* ... 4 Probatio prima confirmationis, à contrariis sumpta: Ei qui suo labore quippiam promeritus est persoluitur quod debetur: ei verò qui nihil egit, sed gratis promittenti credit, fides imputatur. c *Ei qui ex opere sit aliquid promeritus.* d *Non tanquam munus tribuitur.* e *Qui eum qui in sese est impius, facit iustum in Christo.* 5 Altera eiusdem confirmationis probatio: David collocat beatitatem in gratuita condonatione peccatorum: ergo & iustificationem. 6 Noua propositio, istam iustificationis viam tum ad incircuncisos, tum ad circuncisos credentes spectare, sicut in Abrahami persona demonstratur. f *Istud igitur Dauidis dictum beatos istos esse pronuntiat.*

de præputio: dicimus enim quòd imputata
est Abrahæ fides eius ad iustitiam.

10 Quomodo ergo imputata est ei? in circun-
cisione, an in præputio? Non fuit in circun-
cisione, sed in præputio.
11 Signum enim accepit ipsam circuncisio-
nem, [2] & sigillum iustitiæ fidei suæ quæ fue-
rat in præputio, vt esset pater omnium illo-
rum qui credunt ex præputio, quò imputa-
retur etiam eis ad iustitiam.
12 Et pater circuncisionis, nequaquam illo-
rum qui ex circuncisione sunt tantùm, sed
etiam illorum qui incedunt per vestigia fi-
dei præputii patris nostri Abraham.
13 Nequaquam enim per Legem facta fuit
promissio Abrahæ, & semini eius, quòd fu-
turus esset hæres mundi, sed per iustitiam
fidei ipsius.
14 Si enim ii qui ex Lege sunt, fuerunt hære-
des, inanis facta est fides, & irrita facta est
promissio.
15 Lex enim operatrix est iræ. Quum enim
non est lex, non est transgressio legis.
16 Quapropter per fidem *est hæreditas*, vt
per gratiam iustificemur: quò sit firma pro-
missio vniuerso semini eius, non illi quod
ex Lege est tantùm, sed etiam illi quod ex
fide est Abrahæ, qui est pater omnium no-
strûm.
17 Sicut scriptum est, Constitui te patrē mul-
titudinis Gentium coram Deo, in quem cre-
didisti, qui viuificat mortuos, & vocat illa
quæ non sunt, tanquam sint.
18 Et absque spe in spem credidit quòd futu-
rus esset pater multitudini Gentium: sicut
scriptum est, Ita erit semen tuum.
19 Et non infirmatus est in fide sua, quū con-
sideraret corpus suum emortuum (quia erat
[3] natus centum annos) & vuluam emortuam
Saræ.
20 Et contra promissionem Dei non hæsitauit
tanquam destitutus fide, sed corroboratus
est in fide, & dedit gloriam Deo:
21 Et firmiter credidit quòd quicquid promi-
sit ei Deus, potens esset perficere.
22 Propter hoc imputatum est illi ad iusti-
tiam.
23 Et nequaquam propter ipsum tantùm scri-
ptum est hoc, quòd imputata sit fides eius
ad iustitiam:
24 Sed etiam propter nos: quia etiam nobis
[4] futurum est vt imputet qui credidimus in
eum qui excitauit Dominum nostrum Ie-
schua Christum [5] à mortuis.
25 Qui traditus fuit propter peccata nostra,
& resurrexit vt iustificaret nos.

2 Copula pro Hoc est.

3 Syre, Filius centum annorum.

4 Id est, Futurus est vt imputet.

5 Ad verbum, De inter mortuos Gallicè, *D'entre les morts.*

circumcisionem *solùm* an & in præputium
cadit? Dicimus enim imputatam fuisse A-
brahæ fidem pro iustitia.
10 [7] Quomodo ergo imputata est? quum esset
in circuncisione an *quum* esset in præputio?
non in circumcisione, sed in præputio,
11 [8] Et [g] signum accepit circuncisionis, quòd
[h] obsignaret iustitiam fidei quæ fuerat in
præputio: [9] vt esset pater omnium creden-
tium in præputio, vt imputetur etiam ipsis
iustitia:
12 [10] Et pater circuncisionis, iis *videlicet* qui
non solùm sunt ex circuncisione, sed qui eti-
am incedunt vestigiis fidei patris nostri A-
brahami, quæ fuit in præputio.
13 [11] Non enim [i] per Legem promissio *cessit*
Abrahæ, aut semini eius, [k] vt hæres esset
mundi, sed per iustitiam fidei.
14 [12] Etenim si ii qui [l] ex Lege *sunt*, hæredes
sunt, inanis facta est fides, & vana reddita
est promissio:
15 [13] Nam Lex iram efficit: siquidem vbi non
est Lex, ibi nec transgressio *est*.
16 [14] Propterea ex fide *est hæreditas*, vt *sit* per
gratiam, vt firma sit promissio [m] toti semini:
[15] *id est*, non solùm ei quod *est* ex Lege, ve-
rumetiam ei quod *est* ex fide Abraham, qui
est pater omnium nostrûm.
17 (Sicut scriptum est, [16] Patrem multarum
gentium constitui te) [n] coram eo cui credi-
dit, Deo *videlicet*, [o] viuificante mortuos: &
[p] vocante quæ non sunt, tanquam sint.
18 [17] Qui *Abraham* contra spem sub spe cre-
didit, vt fieret pater multarum gentium: se-
cundum id quod *ei* dictum fuerat, Ita erit se-
men tuum.
19 Ac [q] minimè imbecillis fide non conside-
rauit suum ipsius corpus iam [r] emortuum,
quum centum circiter natus esset annos,
nec emortuam vuluam Saræ.
20 Aduersus promissionem autem Dei non
disceptauit infidelitate: sed robustus factus
est fide, [s] tributa gloria Deo:
21 Ac [t] plenè persuasum habens, *eum* quod
promiserat, posse etiam facere.
22 Quapropter etiam *hoc* imputatum est ei
pro iustitia.
23 [18] Non scriptum est autem propter eum
solùm, quòd *hoc* imputatum fuerit ei:
24 Sed etiam propter nos, quibus futurum est
vt imputetur, iis *nimirum* qui credunt in eū
qui excitauit Iesum Dominum nostrum à
mortuis.
25 Traditum *in mortem* [v] propter offensas
nostras, & excitatum propter iustificatio-
nem nostri.

7 Ad incircunci sos id spectare (nam de circuncisis nō dubitabatur) sic colligit Abrahā in præputio iustificatus est, ergo ad præputiatos etiā spectat hæc iustificatio. Imò ne ad circuncisos quidē pertinet ratione circuncisionis, tantum abest vt propter præputium excludantur incircuncisi.

8 Occupatio: Cur igitur Abraham fuit circuncisus si iam erat iustificatus? Vt (inquit) confirmaretur in eo donum iustitiæ.

g *Circuncisionem, quæ signum est, vt sacramentum Baptismi dicimus pro Baptismo, qui est sacramentum.*

h *Circuncisio dicta fuit prius signum quod ad externam ceremoniam pertinet: nunc vis & substantia illius signi explicatur, id est, quorsum adhibeatur: nempe iustitiæ fidei, quæ in ipsius Christi possessionem mittimur, non simpliciter significanda, sed etiam obsignanda: Spiritus enim sanctus id re ipsa intus præstat, quod sacramenta Verbo coniuncta repræsentant.*

9 Applicatio exempli Abrahæ ad incircuncisos credentes, quorum etiam patrem constituit Abrahamum.

10 Applicatio eiusdem exempli ad circuncisos credentes, quorum sit quidem pater Abraham, sed ex fide.

11 Ratio cur existimandum sit Abrahæ semen ex fide, quia videlicet Abraham ipse credendo factus eius promissionis particeps, qua factus est omnium gentium pater.

i *Per præstita opera, aut addita impletæ Legis conditione.*

k *Vt pro filiis haberes omnes nationes orbis. Vel per mundum intelligi potest regio Chanaan.*

12 Duplex confirmatio illius rationis vna, quod promissio non posset apprehendi ex Lege, ac proinde esset irrita: altera, quòd conditio fidei frustrà adiungeretur promissioni ex operibus apprehendendæ. l *Si ii demū sunt hæredes qui Legem impleuerunt.* 13 Ratio prioris confirmationis, cur promissio non possit ex Lege apprehendi: quia videlicet Lex quum à nullo obseruetur, non conciliat nobis Deum, sed iram eius denuntiat. 14 Conclusio huius argumenti: Ex fide apprehendente promissionem Abrahamo factam, & quam primus ipse Abraham fide apprehendit totius posteritatis Abrahami (Id est Ecclesiæ ex omnibus populis collectæ) iustificationem ac salutem proficisci. m *Omnibus credentibus.* 15 Id est, non tantùm eorum qui credunt & simul ex Lege circuncisi sunt, sed etiam eorum qui absque circuncisione, & solius fidei respectu censentur in Abrahami filiis. 16 Spiritualis est ista paternitas, ex vnica Dei promittentis virtute pendens. n *Coram eo (videlicet) Deo, id est cognitione spirituali qua coram Deo locum habet, & Deo nos gratos reddit.* o *Eo qui vitæ restituit.* p *Apud quem iam sint, quæ alioqui reipsa non sunt, vt qui vel vno verbo quiduis possit ex nihilo efficere.* 17 Descriptio verbi dei in Dei potentia simul ac beneuolentia penitus acquiescentis, proposito Abrahami exemplo. q *Fortissimus, ac constantissimus: Hebræi enim contrarium eius quod negant fortissimè asseuerant.* r *Iam effœtum viribus, & ad gignendam sobolem ineptum.* s *Deo agnito & laudato, vt qui summè bonus ac verax esset.* t *Vera fidei descriptio.* 18 Vna est perpetua tum in Abrahamo tum in omnibus fidelibus, iustificationis regula, fides videlicet in Deum qui in Christo mediatore nostro expiatis nostris peccatis, eundem à mortuis excitauit, vt & nos iustificati in eo seruemur. v *Vt offensas nostras lueret.*

CAPVT. V.

1 Amplificationibus illustrat 2 iustitiam Christi quæ fide apprehenditur. 5 quia datus est pro infirmis, 8 & peccatoribus. 14 Inde comparationem facit Christi cum Adam: 17 mortis cum vita: 20 Legis cum gratia.

1 IVstificati [1] igitur ex fide, pacem habemus erga Deum per Dominum nostrum Iesum Christum:
2 [2] Per quem etiam fide [a] habuimus hunc aditum in gratiam hanc per [b] quam [c] stamus,
3 & [d] gloriamur sub spe gloriæ Dei.
3 [4] Neque *id* solùm, sed etiam gloriamur in oppressionibus, [5] scientes quòd oppressio patientiam efficiat:
4 Patientia verò experientiam, experientia autem spem:
5 Porrò spes non pudefacit, [6] quòd [e] charitas Dei effusa sit in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.
6 [7] Christus enim, quum adhuc nullis viribus essemus, [f] suo tempore pro impiis mortuus est.
7 [8] Enimuerò vix pro [g] iusto quisquam moriatur: nam pro eo qui sit *ipsi* vtilis forsitan aliquis etiam mori sustineat.
8 [h] Commendat autem suam charitatem erga nos Deus, quòd quum adhuc essemus [i] peccatores, Christus pro nobis mortuus sit.
9 Iustificati igitur eius sanguine, seruabimur nunc multò magis per eum [k] ab ira.

10 Nam si quum inimici essemus, reconciliati fuimus Deo per mortem Filii eius, multò magis reconciliati seruabimur per vitam ipsius.
11 [9] Neque id solùm, verumetiam gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem assequuti sumus.
12 [10] Propterea sicut per vnum hominem [l] peccatum in mundum introiit, ac per peccatum mors: & ita in omnes homines mors transiit, in quo omnes peccarunt.

13 [11] Nam [m] vsque ad Legem peccatum erat in mundo: peccatum verò non [n] imputatur quum nulla est lex.
14 [12] Regnauit autem mors ab Adam vsque ad Mosen, [o] in eos quoque qui non peccauerant ad [p] similitudinem transgressionis Adam, [13] qui est typus illius qui erat futurus.
15 [14] At non vt offensa, ita etiam *est* quod

1 QVia igitur iustificati sumus per fidem, sit nobis pax erga Deum per Dominum nostrum Ieschua Christum.
2 Per quem [1] admissi sumus in fide ad gratiam hanc in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ Dei.
3 Et non ita tantùm, sed etiam in afflictionibus gloriamur, quia scimus quòd afflictio patientiam perficit in nobis:
4 Et patientia probationem, & probatio spem.
5 Spes autem non pudefacit: quia dilectio Dei effusa est super corda nostra per Spiritum sanctum qui datus est nobis.
6 Si autem Christus propter infirmitatem nostram, in tempore hoc pro improbis mortuus est,
7 (Vix enim quis pro improbis moritur: pro bonis enim fortassis quis audeat mori)
8 Hîc ostendit Deus charitatem suam quę est erga nos, quia si quum peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est,
9 Quanto igitur magis iustificabimur nunc per sanguinem ipsius, & per ipsum eripiemur ab ira?
10 Si enim quum essemus inimici, reconciliatus est nobiscum Deus per mortem Filii sui, quanto igitur magis in reconciliatione eius [2] viuemus per vitam ipsius?
11 Et non ita tantùm, sed etiam gloriabimur in Deo [3] per manum Domini nostri Ieschua Christi, per quem nunc accepimus reconciliationem.
12 Sicut [4] per manum vnius filii hominis intrauit peccatum in mundum, & [5] per manum peccati mors: & ita in omnes filios hominis transiit mors in eo quòd omnes peccauerunt.
13 Vsque enim ad Legem, peccatum quum esset in mundo, non reputabatur peccatum, propterea quòd non erat Lex.
14 Sed regnauit mors ab Adam, & vsq; ad Musche, etiam super eos qui non peccauerunt in similitudine qua trăsgressus est Legem Adam, qui est similitudo eius qui futurus erat.
15 Sed nequaquam sicut [6] excessus, ita Do-

1 Syre, Facti sumus appropinquare.

2 Id est, Seruabimur. Hebraismus frequens.

3 Id est, Per Dominum nostrum, &c. Hebraismus sæpe obseruatus.

4 Id est, Opera, vt paulò antè obseruauimus.

5 Id est, Per peccatum.

6 Id est, Transgressio, qua scilicet Lex violatur, dum non manetis intra limites quos ipsa præscribit.

...reddit exploratam: ista denique experientia spem nostram alit, quæ quidem nunquam nos frustratur. 6 Fulcimen spei est certum ... testimonium, ex Spiritus sancti dono, nos à Deo diligi. hoc autem nihil aliud est quam quod fidem vocamus: vnde sequitur, fi... conscientias. e *Qua nos Deus prosequitur.* 7 Certa in aduersis consolatio, ne pacem nostram interturbent, quia qui ... infirmos atque adeò impios adeò dilexit, vt pro eis etiam mortem subiret, qui posset iam in ipso viuentes & sanctificatos negligere? f *Tempore opportuno & idoneo, quod Pater præscripserat.* 8 Amplificatio charitatis Dei erga nos, vt de ea non possimus am... qui pro iniustis & à quibus nihil boni possit captare, atque adeò pro suis hostibus Christum dederit in mortem. Quomodo igitur ... Christus moriens iustificat, & reconciliat, non seruaret ab exitio, iam viuus? g *Iusti alicuius hominis vice.* h *Confirmat, ... videlicet: vt in mediis afflictionibus sciamus eum nobis adfuturum.* i *Quum in nobis regnaret peccatum.* k *Id est, Afflictio... ...* 9 Transitio ad alterum caput iustificationis, quod positum est in gratuita obedientiæ Christi imputatione: vt ad ... peccatorum accedat etiam donum iustitiæ Christi per fidem imputatæ, quæ iniustitiam ab Adamo in nos propagatam, om... ... fructus absorbeat: vt in Christo non modò desinamus esse iniusti, sed etiam iusti esse incipiamus. 10 Ab Adamo in quo ... peccarunt, reatus & mors (quæ est reorum pœna) in omnes peruasit. l *Peccati nomine, morbum illum intelligit hæredita... quem originalem vulgo vocant: sic enim in numero singulari vocare solet illud peccatum quum fructus in numero multitudinis soleat vocare pec...* 11 Hoc ita esse, & reatum ac mortem non cœpisse post Legem Mosis datam, & violatam, illud manifestè docet, quòd mortui sunt ... ante Legem illam positam. Nam quum mortui sint, peccatum quod est mortis causa, iam tum extabat. & ita quidem vt imputare... vnde etiam efficitur aliquam iam tum fuisse Legem, cuius transgressio esset mortis causa. m *Tempore quod ab Adamo ad Mosen in...* n *Vbi lex nulla est posita, nemo vt reus ac nocens punitur.* 12 Istam autem Legem, non esse illam vniuersalem, nec ab actuali ... singulorum peccato mortem illam fuisse profectam, illud declarat, quòd ipsi infantes qui legem illam naturalem neque cognoscere ... potuerunt nec transgredi, instar Adami tamen mortui sunt. o *Infantes.* p *Secundùm eam formam qua peccant adulti, dum cu... obsequuntur, alioqui tota posteritas in Adamo (quum ipse sciens ac prudens peccaret) corrupta fuit.* 13 Respondet autem Adamus ... alteri posteriori, nempe Christo, sicut mox explicatur. 14 In eo quidem Adam & Christus inter se comparantur, quòd vter... quod suum est in suos propaget: in eo verò primùm differunt, quòd ille quidem natura suam offensam in multorum exitium propagarit, ... verò obedientia in multos ex gratia redundarit.

num.

num. Si enim propter excessum vnius multi mortui sunt, quanto igitur magis gratia Dei & donum eius, propter vnum Filium hominis Ieschua Christum in multos abundabit?

7 Copula pro aduersatiua particula, ex Hebraismo.

16 7 At non sicut delictum vnius, ita donum. Iudicium enim quod fuit ex vno, in condemnationem fuit: donum autem ex peccatis multis, fuit ad iustitiam.

17 Si enim propter delictum vnius regnauit mors, *multo* magis qui acceperunt magnitudinem gratiæ & doni iustificationis, in vita regnabunt per manum vnius Ieschua Christi.

8 Mutauimus quod perperam scriptum erat אכזנא (quod nihil significat) in איכנא, id est, Sicut. Admissus autem est error mutatione Iod in Zain & transpositione, quanuis eodem modo legatur in manuscripto.

9 Sic vertendum est כד sequente ד.

10 Pro In mortē & sic mox, In iustitia, pro In iustitiam.

11 Id est, per Dominum, &c. vt antè obseruauimus in eodem capite.

18 8 Sicut igitur per delictum fuit condemnatio omnibus filiis hominis, ita per iustitiam vnius erit iustificatio ad vitam omnibus filiis hominis.

19 Quemadmodum enim propter inobedientiam vnius filii hominis peccatores multi fuerunt, ita etiam propter obedientiam vnius multi iusti fiunt.

20 Introitus autem qui fuit Legi, *fuit* vt augeret peccatum: & 9 vbi auctum est peccatum, ibi exuberauit gratia.

21 Vt quemadmodum regnauit peccatum 10 in morte, ita regnaret gratia in iustitia, ad vitam quæ est in æternum, per 11 manum Domini nostri Ieschua Christi.

Deus gratificatur: nam si illius vnius offensa multi mortui sunt, multo magis gratia Dei & donum per gratiam quæ *est* vnius hominis Iesu Christi, in multos redundauit.

16 15 Neque vt *illud quod introiit* per vnum qui peccauit, *ita est* beneficium: nam reatus quidem ex vna *offensa est* ad condemnationem: quod autem gratificatur *Deus*, *est* ex multis offensis ad q iustificationem.

17 16 Etenim si per vnam offensam mors regnauit per vnum, multo magis *ii* qui redundantem illam gratiam & donum iustitiæ accipiunt, r in vita regnabunt per vnum Iesum Christum.

18 17 Nempe igitur sicut per vnam offensam *reatus venit* in omnes homines ad condemnationem, ita per vnam iustificationem *beneficium redundauit* in omnes homines ad s iustificationem vitæ.

19 18 Sicut enim per t inobedientiam vnius hominis, peccatores constituti sunt v multi: ita per vnius obedientiam, iusti constituentur multi.

20 19 Lex verò prætereà x introiit vt augeretur offensa: sed vbi auctum est peccatum, *ibi* y superabundauit gratia:

21 Vt quemadmodum regnauerat peccatum in mortem, ita etiam gratia regnaret per iustitiam in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum nostrum.

15 Altera disparitas in eo posita est, quòd illius quidem vna offensa homines reos effecit. Christi autem iustitia, gratis imputata, non ab illo tantùm reatu, sed etiam ab aliis omnibus absoluat.

q *Ad sententiam absolutoriam.*

16 Tertium discrimen est, quòd potentior etiam sit iustitia Christi gratis imputata ad vitam afferendam, quàm Adami offensa ad suos posteros morti addicendos.

r *Vera & perpetuæ vitæ participes facti.*

17 Itaque in summam, sicut ex Adami offensa contractus reatus omnes addicit morti: ita ex aduerso iustitia Christi, quæ Dei beneficio imputatur omnibus credentibus, eos iustificat, vt vitæ æternæ fiant participes.

s *Non tantùm quia remissa sunt peccata,* *sed etiam quia iustitia Christi nobis imputatur.* 18 Totius istius comparationis hoc est fundamentum, quòd duo isti homines sint constituti veluti duæ stirpes, vt ex illo quidem peccatum per naturam, ex isto autem iustitia per gratiam, in alios promanet. t *Neque solùm ad nos imitatione transit peccatum, sed etiam hereditaria fuit corruptio.* v *Multos opponit paucis.* 19 Occupatio: Cur igitur Lex Mosis superuenit? Vt tanto magis rei constituerentur homines, & tanto illustrius esset Dei beneficium in Christo Iesu. x *Accessit ad morbum illum, quo laborabant omnes homines vnius peccato contaminati.* y *Gratia è cœlo tanta copia fuit effusa, vt peccatum æquarit modò, sed etiam infinitis partibus superarit.*

Capvt VI.

1 *Descendit ad sanctificationem, sine qua neminem induere Christi iustitiam docet,* 4 *argumento à Baptismo sumpto.* 12 *Inde exhortationes ad vitæ puritatem deducit,* 16 *breuémque mentionem interserit Legis abrogatæ.*

1 Qvid igitur dicemus? manebimus in peccato vt gratia abundet?

1 Parce vt sæpius dictum est.

2 Ad verbum, De inter mortuos Gallicè, *D'entre les morts.* Syra phrasis vbique obuia.

3 Pro, In similitudinem. vt obseruauimus in fine præcedentis capitis.

4 Cōcisa loquutio. Id est, In similitudinem resurrectionis eius.

2 1 Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo viuemus in eo rursus?

3 An quòd ignoratis qui baptizati sumus in Ieschua Christo, in mortem eius baptizati sumus?

4 Sepulti enim sumus cum eo in baptismo in mortem, vt quemadmodum surrexit Ieschua Christus 2 à mortuis in gloriam Patris sui, ita etiam nos in vita noua ambulemus.

5 Si enim vnà plantati sumus cū eo 3 in similitudine mortis ipsius, ita etiam 4 in resurrectione eius erimus.

1 1 Qvid igitur dicemus? a permanebimus in peccato, vt gratia auctior fiat?

2 2 Absit: qui b mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in eo?

3 3 An ignoratis, nos quotquot baptizati sumus c in Christum Iesum, in mortem eius esse baptizatos?

4 Sepulti igitur sumus vnà cum eo per baptismum in mortem: vt sicut excitatus est Christus ex mortuis d in gloriam Patris, e ita & nos noua vita ambulemus.

5 4 Nam si cum eo plantati coaluimus f conformatione mortis eius, nimirum etiam resurrectionis *conformatione* g coalescemus.

1 Transitio ad illud Christi beneficium, quod sanctificatio dicitur, siue regeneratio.

a *Permanebimus in illa corruptione? Etiamsi enim non imputetur nobis reatus peccati, manet tamen in nobis corruptio, quæ sanctificatio* [illegible] *tionem sui sequens* [illegible] *latim interimit.*

2 Beneficium iustificationis & sanctificationis perpetuo vinculo cohærent, & vtrumque manat à Christo Dei gratia. Est autem sanctificatio, abolitio peccati, id est corruptionis nostræ natiuæ, in cuius locum succedat naturæ instauratæ puritas. b *Mortui peccato Paulo dicuntur, qui virtutis Christi participes ita sunt facti, vt natiua illa corruptio sit in eis emortua, id est vigore suo extincta, fructus amarulentos non edat. Contrà verò, viuere dicuntur peccato, qui sunt in carne, id est quos Spiritus Dei à naturæ corruptionis seruitute non asseruit. Peccato autem, tertio casu hoc loco construitur: alioqui Mori peccato, sexto casu, dicitur is qui peccatis quasi immortuus tenetur: qui & mortuus absolutè dicitur, infrà, versu.* 13. *Gal.*3.27. 3 Huius sanctificationis tres sunt partes, nempe veteris hominis siue peccati mors, & sepultura, & noui hominis resurrectio, à Christi mortis, sepulturæ, & resurrectionis virtute in nos promanans, cuius beneficii pignus & sigillum est Baptismus noster. c *Vt cum Christo coalescentes, vim ipsius perciperemus extinguendo peccato, & creando nouo homini.* *Coloss.*2.12. d *Vt Christus, deposita infirmitate, gloriosus cum Deo viueret in æternum.* e *Nos autem qui illius membra sumus, ideo resurreximus, vt & ipsi participes illius virtutis facti, incipiamus viuere vitam nouam, quasi nimirum iam in cœlis versemur.* 4 Mors peccati & vita iustitiæ, siue coalitio cum Christo, & in morte, & in vita, nunquam possunt diuelli: ex quo consequitur, neminem esse sanctificatum qui adhuc viuat peccato: & proinde neminem qui non resipuerit, factum esse per fidem, Christi participem: & quod antè dixerat, Legem non euerti, sed stabiliri per fidem. 1.*Cor* 6.14 *ephes.*4.23. *coloss.*3.8. 2.*tim.*2.11. *heb.*12.1. 1.*pet.*2.1. f *Quatenus virtute ab ipso in nos deriuata, perinde morimur peccato, vt ipse mortuus est.* g *Perficitur enim in dies, imò nunquam, quandiu viuemus, erit omnino perfecta sanctificatio.*

6 Illud

6 Illud scientes, h veterem illum nostrum hominem cum i eo crucifixum esse, vt eneruetur k corpus peccati, l ne posthac nos seruiamus peccato.
7 5 Etenim qui mortuus est, liber est à peccato.
8 Quòd si mortui sumus cum Christo, credimus fore vt etiam viuamus cum eo:
9 Vt qui sciamus Christum excitatum ex mortuis, non amplius mori: mortem *inquam*, ei non amplius dominari.
10 6 Nam quòd mortuus est, peccato mortuus est m semel: quòd autem viuit n viuit Deo.
11 Itaque etiam vos colligite, vosipsos tum mortuos esse peccato, tum verò viuere Deo per Christum Iesum Dominum nostrum.
12 Ne o regnet igitur peccatum in mortali vestro corpore, vt obediatis peccato in cupiditatibus corporis.
13 Neque p sistite q membra vestra r arma iniustitiæ peccato: sed sistite vos Deo vt ex mortuis viuos, & membra vestra arma iustitiæ Deo.
14 7 Peccatum enim vobis non dominatur, non enim estis sub Lege, sed sub gratia.
15 Quid igitur? peccabimus, quod non simus sub Lege, sed sub gratia? absit.
16 An nescitis quòd cui sistitis vosipsos seruos ad obediendum, eius serui estis cui obeditis, vel peccati ad mortem, vel obedientiæ ad iustitiam?
17 9 Gratia autem *sit* Deo quòd fuistis *quidē* serui peccati, sed ex corde obedistis ei formæ doctrinæ s in quam estis traditi:
18 Et liberati à peccato, mancipati estis iustitiæ.
19 t Hominum more loqnor, propter infirmitatem carnis vestræ. Nempe sicut stitistis membra vestra serua impuritati & iniquitati, ad *patrandam* iniquitatem: ita nunc sistite membra vestra serua iustitiæ ad sanctimoniam.
20 Quum enim serui essetis peccati, v liberi eratis iustitię.
21 10 Quem igitur fructum habebatis tunc ex *iis* de quibus nunc erubescitis? nam x finis illorum mors *est*:
22 Nunc verò liberati à peccato, mancipati autem Deo, habetis fructum vestrum in sanctimoniam: finem autem vitam æternam.
23 11 Nam stipendia peccati, mors: donum autem Dei *est* vita æterna, in Christo Iesu Domino nostro.

---

6 Scimus enim quòd filius hominis noster vetus crucifixus est cum eo, vt aboleretur corpus peccati, vt rursus non seruiremus peccato.
7 Qui enim mortuus est, liberatus est à peccato.
8 Si igitur mortui sumus cum Christo, credamus quòd cùm ipso Christo, viuemus.
9 Nouimus enim quòd Christus surrexit à 5 mortuis, & iterum non moritur, & mors non dominatur ei.
10 Quod enim mortuus est à peccato ipse mortuus est 6 semel: & quod viuit, viuit ipse Deo,
11 Ita etiam vos reputate vosipsos quòd mortui sitis peccato, & viuatis Deo, per Dominum nostrum Ieschua Christum.
12 Ne igitur regnet peccatum in corpore vestro mortali, vt obediatis concupiscentiis eius.
13 Et etiam ne accommodetis membra vestra arma iniquitatis ad peccatum: sed accommodate vosipsos Deo, tanquam homines qui ex mortuis reuixistis: & membra vestra arma sint iustitiæ 7 Dei.
14 Et peccatum non regnet super vos, non enim estis sub Lege, sed sub gratia.
15 Quid igitur? peccabimus, quia non sumus sub Lege, sed sub gratia? 8 absit.
16 Ignoratis vos quòd cui accommodatis vosipsos, vt obediatis ei ad seruitutem, eius ipsius estis serui cui obeditis, siue peccato, siue 9 auditui auris iustitiæ?
17 Gratia autem Deo, quòd serui fuistis peccati, & obediuistis ex corde formæ doctrinæ cui traditi estis.
18 Et quum liberi facti sitis à peccato, subiecistis vos iustitiæ.
19 Tanqnam 10 inter filios hominis loquor, propter infirmitatem carnis vestræ: vt quêadmodum accommodastis membra vestra seruituti impuritatis & iniquitatis, ita etiam nunc accommodetis membra vestra seruituti iustitiæ & sanctificationis.
20 Quum enim serui essetis peccati, liberi eratis iustitiæ,
21 Et quis fructus erat vobis tunc, 11 in quo hodie erubescitis? finis enim eius est mors.
22 Et nunc, quum liberi facti sitis à peccato, & facti sitis serui Deo, sūt vobis fructus sancti, quorum finis est vita quæ est in æternum.
23 Stipendium enim peccati, mors est: & donum Dei, vita quæ est in æternum, per Dominum nostrum Ieschua Christum.

5 Vt supra ver. 4.
6 Syrè, Vno tempore, pro Vna vice Hebraismus.
7 Quę scilicet Deo probatur.
8 Syre, Parcè vt antea obseruatum est.
9 Vel, Obedientiæ auris iustitiæ, pro Adiustitiam.
10 Antè quoque obseruauimus בין pro בין sæpè vsurpari Syrè.
11 Id est, Cuius causa.

... sunt autem ista contraria vt vnum cum altero consistere non possit. Expellit igitur peccatum iustitia. 9 Natura serui peccati ... liberi iustitiæ gratia Dei simus iustitiæ serui ac proinde à peccato liberi. f *Hoc dicendi genus emphasin habet, significat etiam Euan... quasi instar typi cuiusdam esse, cui veluti immittamur, vt eius figuræ conformemur.* t *Cùm de rebus cœlestibus loquar, libenter ... captui eorum ad quos scribo accommodo, ideo similitudines istas seruitutis & libertatis ex hominum commerciis sumo.* n *Nullum erat iusti... imperium.* 10 Adhortatio ad iustitiæ studium & peccati odium, proposito vtriusque contrario exitu. x *Vel merces aut ve...* 11 Mors est pœna peccato debita: sanctificamur autem gratis ad vitam æternam.

Caput VII.

1 *Explicat quid sit Non esse amplius sub lege,* 2 *Sumpto ex coniugii lege exemplo.* 7 12 *Idque in Legis contumeliam ne vertat.* 14 *Nostra culpa factum esse docet.* 15 *Vt in mortis materiam cederet.* 17 *Quæ in vitam datam erat.* 21 *Exinde transit ad describendam spiritus & carnis luctam.*

An

1 Vel, Adhæserit.
2 Hebraismus Si alteri nupserit.
3 Pro, Itaq; Sicut etiam Hebraicè ועתה pro eodem accipitur.
4 Syre, Aboliti,
5 Pro Literæ.
6 Vel, Imo, vt 2. Cor. 8. 7. secundum quosdam.

1 AN ignoratis fratres mei (scientibus enim Legem loquor) quòd lex dominãs est super hominem quandiu viuit?
2 Sicut mulier quæ alligata est marito suo quandiu ille viuit, per legem, si autem mortuus fuerit maritus eius, libera facta est à lege mariti sui.
3 Si verò dum viuit maritus eius [1] copulata fuerit viro alii, facta est adultera: quòd si moriatur maritus eius, libera facta est à lege, & non est adultera si fit [2] viro alteri.
4 Et [3] nunc fratres mei, etiam vos mortui estis Legi in corpore Christi, vt sitis, alteri, videlicet ei qui surrexit a mortuis, vt reddatis fructus Deo.
5 Quum enim in carne essemus, infirmitates peccatorum quæ sunt per Legem, efficaces erant in membris nostris, vt fructum redderemus morti:
6 Nunc autem [4] soluti sumus à Lege, & mortui sumus ei quę detinebat nos, vt seruiamus posthac in nouitate spiritus, & non in vetustate [5] scripturæ.
7 Quid ergo dicimus? Lex peccatum est? absit. [6] Sed peccatum non didici nisi per manum Legis: non enim concupiscentiam sciebã nisi fuisset Lex quæ dicit, Ne cõcupiscas.
8 Et per hoc mandatum inuenit sibi peccatum occasionem, & perfecit in me omnem concupiscentiam. Absque Lege enim peccatum mortuum erat.
9 Ego autem viuebam sine Lege ab initio: quum autem venit mandatum peccatum reuixit,
10 Et ego mortuus sum, & repertum est mihi

1 AN [1] ignoratis fratres (peritos enim Legis alloquor) legem *tantisper* dominari homini quoad *ipse* vixerit?
2 Nam viro subiecta mulier viuenti viro deuincta est per legem: quòd si mortuus fuerit vir, liberata est à lege viri.
3 Proinde viuente viro mœcha [a] vocabitur si fiat alterius viri: sin autem mortuus fuerit vir, libera est à lege illa: vt non sit mœcha si fiat alterius viri.
4 [2] Itaque, fratres mei, vos quoque ‖ mortificati estis Legi [b] in corpore Christi: vt essetis alterius, eius *videlicet* qui ex mortuis excitatus est, vt [c] fructum feramus [d] Deo.
5 [3] Quum enim [e] essemus in carne, [f] affectiones peccatorum [g] per Legem *existentes* [h] vigebant in membris nostris, ad fructum ferendum morti:
6 Nunc autem liberi sumus à Lege, [i] mortuo *eo* [k] in quo [l] detinebamur: vt seruiamus in [m] nouitate spiritus, ac non *in* vetustate [n] literæ.
7 [4] Quid ergo dicemus? Lex peccatum *est*? Absit. Imò peccatum non cognoui nisi per Legem: nam etiam [o] cupiditatem non nossem, nisi Lex dixisset, Non concupisces.
8 Sed peccatum occasione sumpta, genuit in me omnẽ cupiditatem per illud mandatũ.
9 Nam absque Lege, peccatum quidem erat [p] mortuum. [5] Ego verò viuus eram sine Lege [q] quondam: mandati autem illius [r] aduentu peccatum quidem reuixit. At ego [s] mortuus sum.
10 Et ego [s] mortuus sum: & repertum est

1 Proposita coniugii similitudine, statum hominis ante & post regenerationẽ inter se comparat. Lex (inquit) matrimonii hæc est, vt superstite marito constet matrimonium, & illo mortuo liceat mulieri alteras nuptias contrahere.
a *Id est, triuiorum voce & sensu.*
2 Accommodatio similitudinis. Ita, inquit, nobis contingit. Nunc enim sumus Spiritui quasi secundo marito copulati, ex quo nouam sobolem procreemus: mortui quidẽ respectu prioris mariti, posterioris autem respectu, velut à mortuis excitati.
b *Ad verbum per corpus, id est, in corpore, vt notetur arctissima illa Christi cum membris communicatio.*
c *Fructum vocat liberos quos vxor suscipit ex marito.*
d *Qui sint Deo grati.*
3 Explicatio prioris dicti, Nam, inquit, concupiscentiæ quas in nobis Lex ciebat, erant in nobis instar mariti cuiusdam, ex quo pariebamus verè mortiferam sobolem. Nunc autem mortuo illo marito, ac proinde illa vi Legis occidentis soluti transiuimus sub Spiritus imperium, vt iam non illos putres & mortuos, sed vitales fœtus edamus.
e *Cum essemus in prioris coniugii conditione, qua proximo versiculo vocat vetustatem literę.*
f *Motus ad peccatum sollicitantes, qui in ipsa etiam mente vim suam exerunt.*
g *Non dixit à Lege existens, sed per Legem, natos nimirum ex peccato intus habitante, & occasionem istorum motuum arripiente ex Legis prohibitione, nullo quidem Legis, sed nostro vitio.*
h *Vim suam exerebant.*
i *Quasi diceret vinculum quo detinebamur [illegible] est, ac effluxit, ita vt quod detinebat (peccatum videlicet) iam non habeat quę nos contineat.*
k *Est enim hic maritus intra nos.*
l *Mala quidem [illegible] fidei possessor Satanas, qui fraudè nos addixit peccato & sibi: quandiu tamen sumus peccatores, sponte peccamus.*
m *Vt eos decet qui [illegible] mortuo marito Spiritui sunt adiuncti: quos videlicet Spiritus Dei renouauit.*
n *Per literam, Legem intelligit illius veteris conditionis respectu [illegible] tequam enim voluntas nostra per Spiritum sanctum formata sit, Lex surdis canit, ac proinde nobis est muta ac mortua, quantum ad eius præstationem attinet.*
4 Obiectio, An igitur Lex & peccatum idem sunt ac mutuò consentiunt. Imo, inquit, peccatum à Legè coarguitur, ac damnatur. Peccatum autem quia redargui non sustinet, & quasi non sentiebatur, donec irritaretur à Lege, occasionem inde arripit magis [illegible] rociendi, nullo tamen Legis vitio.
o *Cupiditatis nomine non prauas cupiditates hoc loco intelligit, sed earum fontem illas ipsi etiam Philosophi damnarunt licet obscurè, hanc ne suspicari potuerunt: est nihilominus sedes natiua illius labis.*
p *Etiamsi in nobis, non agnoscitur tamen pro peccato, neque ita furit, vt post Legis cognitionem furere solet.*
5 Proponit sese pro exemplo, in quo omnes homines intueantur primò quidem quales sint natura, antequam de Lege Dei seriò cogitent stupidi videlicet, & sine sensu peccati, ad malum procliues: deinde cuiusmodi euadant quum conscientia redarguit Legis testimonio, peruicaces nimirum, & peccandi libidine multo magis ardentes quam vnquam antea.
q *Id est, Ante aduentum mandati.*
r *Cum mandatum cepi intelligere.*
s *Hic distingue mortem in peccato sumptam peccatum (de qua hic agit & Ephe. 2. 1.) à mortificatione peccati, quę pars est nostrę iustificationis.*

Vers. 4. ‖ *Mortificati estis*] Sciendum est tum Maritum tum Vxorem in vno & eodem homine considerari in vtroque matrimonio, vt meritò ac propriè Apostolus nos quod ad maritum mortuos esse dixerit, quum maritus ille fuerit in nobis atque adeo in visceribus nostris habitarit. Quod vt intelligatur vtrunque matrimonium hoc diagrammate spectandum proposuimus.

Primi Matrimonii descriptio.

Maritus.	Vxor.	Liberi.
Peccatũ siue vis illa natiua ciens in nobis affectus ad peccandum occasione per Legem arrepta: à qua videlicet irritabatur, alioquin veluti mortuum, vt infrà dicitur, versu 11, 13, & 14.	Caro seu membra nostra, nimirum facultates tum animi tum corporis, in quibus agebat peccatum tanquam maritus in vxore.	Peccata ac omnia vitiosa opera quæ nos, ex peccato illo tanquã marito quodam concepta, pariebamus in mortem.

Secundarum nuptiarum descriptio.

Maritus.	Vxor.	Liberi
Spiritus, id est vis Christi nobiscum communicati: qui Spiritus priori illi marito perempto successit, & sanctos motus in nobis ciet.	Nouus homo, id est facultates tum corporis tum animi per Spiritum sanctificatæ, in quibus ille agit tanquam maritus in vxore.	Fructus spiritus, quos ex Spiritu concipimus & parimus, vt recensentur ab Apostolo Gal. 5. 22.

illud

illud mandatum quod *institutum* erat ad vitam, mihi *cedere* ad mortem.
11 Nam peccatum occasione accepta seduxit me per illud mandatum, & per illud occidit.
12 [6] Itaque Lex ipsa quidem sancta, & [t] mandatum illud sanctum, ac iustum & bonum.
13 [7] Ergo quod bonum *est*, mihi factum est [v] mortiferum? Absit: imò peccatum *mihi factum est mortiferum*: mihi per id quod bonum est, gignendo mortem, vt proderetur esse peccatum, *id est* vt ipsum fieret [y] summè peccans per illud mandatum.
14 [8] Scimus enim Legem esse spiritualem: at ego carnalis sum, venditus vt subiicerer peccato.
15 [9] Quod enim perpetro, [10] [z] non agnosco: [11] non enim quod volo hoc ago, sed quod odi, hoc facio.
16 Quod si id facio quod nolo, hoc facio, consentio Legi quòd bona *sit*.
17 Nunc itaque non amplius ego id perpetro, sed [a] peccatum quod in me habitat, *id perpetrat*.
18 [12] Noui enim non habitare in me (id est in carne mea) bonum: nam velle adest mihi, sed vt quum bonum est, perficiam, [b] non assequor.
19 Non enim facio bonum quod volo: sed malum quod nolo, hoc ago.
20 Quod si id facio quod ego nolo, non amplius ego id perpetro, sed peccatum quod in me habitat, *id perpetrat*.
21 [13] Comperio igitur volenti mihi facere bonum, hanc legem *impositam esse*, quòd mihi malum adiaceat.
22 Delector enim Lege Dei quod ad [c] interiorem hominem:
23 Sed video aliam legem in membris meis rebellãtem [d] legi mentis meæ, & captiuum reddẽtem me legi peccati, quæ est in membris meis.
24 [14] [e] Miser ego homo: quis me eripiet ex isto corpore mortis?
25 [f] Gratias ago Deo per Iesum Christum Dominum nostrum. [g] Nempe igitur ipse ego mente quidem seruio Legi Dei, carne verò legi peccati.

mandatum ipsum vitæ ad mortem.
11 Peccatum enim per occasionem quam inuenit sibi [7] per manum mandati, decepit me, & per illud occidit me.
12 Lex ergo, sancta est & mandatum sanctum est, & iustum & bonum.
13 Bonum ergo ipsum mihi ad mortem factum est? [8] Absit [9] sed peccatum, vt conspiceretur quòd peccatum esset, *ipsum fuit* [10] quod per bonum perfecerit in me mortẽ, quo magis condemnaretur peccatum per mandatum.
14 Scimus enim quòd Lex [11] spiritualis est: ego autem carnalis sum, & venditus sum peccato.
15 Quod enim ago [12] non agnosco: & nequaquam id quod volo, facio, sed id quod odi, illud ipsum facio.
16 [13] Et si id quod nolo, facio, testor ego de Lege quòd [14] bona sit.
17 Nunc autem nequaquam ego operor illud, sed peccatum quod habitat in me.
18 Noui enim illud, *videlicet* quòd non habitat in me ([15] hoc verò est in carne mea) bonum. Vt velim enim bonum, in promptu est mihi: vt operer ipsum, non possum.
19 Nequaquam enim bonum quod volo facere, facio: sed malum quod nolo facere, illud ipsum facio.
20 Et, si illud quod nolo facio nequaquam ego facio, sed peccatum quod habitat in me.
21 Inuenio igitur legem quæ consentit menti meæ, illi *quidem* quæ vult facere bonum, *repugnare carni meæ*: propterea [16] quòd malum proximum est mihi.
22 Gaudeo enim in Lege ipsa Dei in filio [17] hominis interno:
23 Video verò legem aliam in membris meis, quę bellum gerit contra legem mentis meę, & captiuum me reddit legi peccati, quæ est in membris meis.
24 Miser ego filius hominis: quis liberabit me ex hoc corpore mortis?
25 Gratias ago Deo meo [18] per Dominum nostrum Ieschua Christum. Nunc igitur ego mente mea seruus sum legis Dei: carne autem mea seruus sum legis peccati.

7 Id est, Per mandatum.
8 Syrè, Parce.
9 Vel, Imo, vt supra.
10 Aut redundat ד Daleth in principio.
11 Ad verbũ, Spiritus est, in genitiuo casu. Sed ex duobus substantiuis simul constructis, alterum (quod scilicet à priori regitur) tum in Hebræa, tum in Syriaca lingua, in adiectiui locum subit. vt paulo pòst, Ego autem carnis, pro Carnalis sum.
12 Hoc est, Probo. vel Non est id quod scio agendum.
13 Pro, Quòd si.
14 Syrè, Pulchra.
15 Redundans particula, sicut ὅτι Græcum, cui respondet.
16 Cõcisa oratio, nam in cõtrario mẽbro oppositum comprehendit. Sic ergo implenda, Repugnãtem carni meæ &c.
17 Ad verbum, Qui est intus hoc est, Secundum hominem renatum & spiritualem.
18 Ad verbum, Per manum Domini. Hebraismus.

... vsque ad hunc 15. eiusdem vsum docuit in non regeneratis. 10 Non respondent (inquit) meæ vitæ actiones, imò repugnant voluntati meæ. Itaque ex voluntatis meæ consensu cum Lege, & repugnantia cum vitæ actionibus, satis apparet aliud suadere Legem & rectam ...tem, aliud verò vitiositatem homini insidentem etiam, regenerato. z *Non aprobo.* 11 Obseruandum est eundem & vnum ... dici velle & nolle, diuersis respectibus: velle videlicet, quatenus est gratia regeneratus: nolle, quatenus non est regeneratus, sine ... talis est qualis est natus. Sed quoniam pars regenerata tandem victrix euadit, ideo Paulus regeneratorum partem sustinens, perin... loquitur ac si vitiositas, quæ & ipsa volens peccat, esset aliquid extra ipsum: quamuis tamen postea fateatur hoc malum esse in carne ..., siue membris suis. a *Corruptio illa natiua, quæ etiam in regenitis hæret, non dum planè debellata.* 12 Vitium istud, siue peccatum, ... Lex peccati, homines non regeneratos prorsus occupat, regeneratos autem remoratur. b *Hæc illi verè conueniunt, quem gratia Dei ...: nam vbi non est Spiritus, quæ potest esse lucta carnis?* 13 Conclusio, Sicut lex Dei ad bonum hortatur, ita legem peccati (id est ...ptionem, in qua toti nati sumus) nos ad mala impellere: spiritum autem, id est animum nostrum quatenus est regeneratus, cum Lege ... consentire; carnem verò, id est totum hominem, legi peccati esse mancipatum. In summa igitur, malum & mors non sunt à Lege, sed a ..., quod quidem regnat in non regeneratis, vt qui nec velint, nec faciant bonum, velint autem & faciant malum, in regeneratis autem ... aduersus spiritum siue legem mentis, adeò vt nec tam bene viuere nec tam à malo alieni esse possint quàm volunt. c *Interior ..., vel qui & nouus, cui opponitur exterior, id est, vetus: interioris autem hominis nomine, non mentem & rationem;* *exterioris, inferio... facultates intelligit, quod facit humana Philosophia: sed exterioris nomine intelligit, quicquid est in homine vel intus vel foris, à capite ad calcem, ... quidem homo non est gratia Dei regeneratus.* d *Lex mentis, hoc loco, non de mente, qualis illa est, à natura intelligenda est, ... de mente Spiritu Dei renouata.* 14 Miserum quidem est, adhuc ex parte obnoxium esse peccato, quod sua natura nos red... ... mortis: sed clamandum est ad Dominum, qui nos per ipsam mortem aliquando victores reddet vt qui iam simus in Christo vi... e *Ærumnosis & perpetuis pugnis fatigatus.* f *Non interrogat hic Paulus, sed suspirat potius: deinde se colligit, & se ... significat in ea spe, quam habeat in Christo Iesu fundatam.* g *Hæc vera est regeneratorum perfectio, si se imperfectos esse a... Augustinus.*

Caput VIII.

1 *Concludit nihil damnationis esse iis qui sunt Christo insiti per eius Spiritum* 3 *vtcunque onerati sint*

sint adhuc peccatis. 9 *Illa enim Spiritu viuunt,* 14 *cuius testimonium* 15 *dubitationem omnem arcet,* 18 *& miserias omnes subleuat.*

1	Proinde non est cõdemnatio iis qui non ambulant [1] iuxta carnem in Ieschua Christo [2].	1	[1] Nulla igitur nunc *est* condemnatio iis qui *sunt* in Christo Iesu [2] *id est, qui* non [a] secundùm carnem incedunt, sed secundùm Spiritum.
2	Lex enim Spiritus vitæ qui est in Christo Ieschua, liberauit [3] te à lege peccati & mortis.	2	[3] Nam [b] Lex Spiritus [c] vitæ [d] *qui est* in Christo Iesu, [e] liberauit me à lege peccati & mortis.
3	Eo quòd enim viribus destituta erat Lex [4] per manum infirmitatis carnis, misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati, propter ipsum peccatum, vt condemnaret peccatum in carne eius.	3	Nam quæ Legis [f] erat impotentia quum viribus esset destituta per carnem, Deus suo ipsius Filio misso in forma consimili [h] carni peccato obnoxiæ, [i] idq; pro peccato, [k] condemnauit peccatum in carne:
4	Quò iustificatio Legis in nobis impleretur, qui nequaquam in carne ambulamus, sed in spiritu.	4	Vt [l] ius illud Legis compleatur [5] in nobis, qui non secundùm carnem incedimus, sed secundùm Spiritum.
5	Illi enim qui in carne sunt, quod carnis est cogitant: & illi qui [5] spirituales sunt, quod est spiritus cogitant.	5	[6] Nam qui [m] secundùm carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt: qui verò *sunt* secundùm Spiritum quæ Spiritus sunt.
6	Intellectus enim carnis, mors est: [6] & intellectus spiritus, vita & pax.	6	[7] Nam intelligentia carnis mors est: intelligentia verò Spiritus, vita & Pax:
7	Propterea quòd intellectus carnis inimicitia est aduersus Deum. Legi enim Dei se non submittit: quia non potest.	7	[8] Propterea quòd intelligentia carnis, inimicitia *est* aduersus Deum. [9] Legi enim Dei non subiicitur: nam ne potest quidem.
8	Et ii qui in carne sunt, [7] placere Deo non possunt.	8	[10] Ergo qui in carne sunt, Deo placere non possunt.
9	Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: si verè Spiritus Dei habitat in vobis. Si autem non sit in aliquo Spiritus Christi, hic nequaquam est eius.	9	[11] Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: siquidem Spiritus Dei habitat in vobis: quòd si quis Spiritum Christi non habet, is non est eius.
10	Quòd [8] si autem Christus est in vobis, corpus mortuum est propter peccatum: spiritus autem viuens est propter iustitiam.	10	[12] Porrò si Christus in vobis est [n] corpus quidem mortuum *est* propter peccatum, spiritus autem vita *est* propter iustitiam.
11	Et si Spiritus eius qui excitauit Dominum nostrum Ieschua Christum [9] à mortuis habitat in vobis, ipse qui excitauit Dominum nostrum Ieschua Christum à mortuis, etiam corpora vestra mortalia viuificabit propter Spiritum ipsius qui habitat in vobis.	11	[13] Sed si Spiritus eius qui excitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, is qui excitauit Christũ ex mortuis, viuificabit etiam mortalia corpora vestra per [o] inhabitantem eius Spiritum in vobis.
12	[10] Nunc, fratres mei, debitores sumus, non carni, vt in carne ambulemus.	12	[14] Nempe igitur fratres debitores sumus non carni, vt secundùm carnem viuamus, *sed Spiritui.*

1 Syrè, In carne. Hic enim ב pro כ sicut על passim vsurpat Paraphrastes.
2 Deest opposit ũ, Sed iuxta spiritum. Sicut etiam in quibusdam Græcis codicibus.
3 Mutatio personæ. In Græco codice seruatur prima persona Me.
4 Id est, Ob infirmitatem carnis. Hebraismus.
5 Ad verbum, Et spiritus, in genitiuo singulari, loco epitheti. Ponitur autem copula aduersatiuè. At qui spiritus sunt.
6 Et pro At.
7 Syrè, Pulchri esse & grati.
8 Expletiua particula, sicut apud Græcos, vnde sumpta est.
9 Syrè, De inter mortuos. Hebraismus.
10 Prò, igitur. Hebraismus.

1 Conclusio totius superioris disputationis à vers. 16. primi capitis, ad hunc vsque locum. Quum in Christo iidem iustificati consequamur peccatorum remissionem & iustitiæ imputationem, atque adeò etiam sanctificemur; ex his efficitur, esse extra condemnationis metum, qui per fidem sunt Christo insiti.
2 Fructus Spiritus, siue sanctificationis in nobis inchoatæ effecta, nos quidem non inserunt Christo, sed nos ei insitos esse declarant.
a *Ducem eum sequuti, non enim dicitur viuere secundum carnem, qui Spiritum ducem sequitur, etiam si aliquando extra viam vestigium ponat.*
3 Occupatio. Quũ adeò imbecilla sit vis Spiritus in nobis, quomodo inde possimus colligere nullam esse condemnationem in his qui hac vi sunt præditi? Quoniam, inquit, vis ista Spiritus viuificantis quæ tam imbecilla est in nobis, perfectissima & potentissima est in Christo & nobis credentibus imputata, facit vt perinde censeamur, ac si nulla prorsus reliquiæ corruptionis & mortis in nobis hererent. Antea igitur disputauit Paulus de remissione peccatorum, & præstationis Legis imputatione, atque adeò de inchoata in nobis sanctificatione: nunc autem de perfecta humanæ naturæ Christi imputatione differit, quæ pars ad planè pacandam conscientiam requirebatur, Delentur enim nostra peccata Christi sanguine, & tegitur nostræ corruptionis reatus obedientiæ Christi imputatione: ipsa autem corruptio (quam Apostolus peccatum peccans appellat) sanctificationis quidem dono paulatim sanatur in nobis, sed alio præterea remedio eget, nempe ipsius Christi carnis perfectissima sanctificatione, quæ & ipsa nobis credentibus imputatur. b *Ius & authoritas Spiritus, cui opponitur tyrannus peccati.* c *Qui veterem hominem mortificat, nouum viuificat.* d *Sub. absolutè & perfectè.* e *Imputata siquidem Christi sanctificatio, sanctificationem nostram inchoatam perficit.* 4 Non argumentatur, sed sanctificationis imputatæ mysterium explicat. Quoniam enim, inquit, Legis non erat virtus (idque propter naturæ nostræ corruptionem) vt hominem posset purum & integrum præstare, vt quæ morbum peccati potius ... cederet quam extinqueret, Deus Filium suum induit carne huic nostræ peccatrici simili, in qua penitus aboleuit nostram vitiositatem, vt in eo per fidem apprehenso, penitus integri & inculpati habiti, plenè comperiamur illam summam perfectionem habere quam Lex flagitat, & proinde nulla sit in nobis condemnatio. f *Qua legi propria non est, sed vitio nostro accidit.* g *In homine non regenerato, cuius morbum quidem indicare potuit, at non sanare.* h *Hominis natura quæ corrupta erat per peccatum, donec illam sanctificaret.* i *Vt peccatum deleret in carne nostra.* k *Nullum in nos ius habere declarauit.* l *Ipsa Legis Dei substantia compleatur, vel illud ipsum quod requirit Lex vt possimus iusti coram Deo inueniri: nam iustificationi adiungatur sanctificatio nobis imputata, iusti sumus ex perfecta illa Legis formula.* 5 Redit ad id quod dixerat, sanctificationem in nobis inchoatam, esse nostræ in Christum insitionis certum testimonium: qui quidem est vberrimus sanctæ & honestæ vitæ fructus. 6 Probatio cur incedere secundùm carnem non conueniat in Christum insitis, ambulare autem secundum Spiritum eis conueniat: Quia, inquit, carnales carnalia, spirituales spiritualia cogitant. m *Ad carnis præscriptum viuunt.* 7 Probat consequutionem, eo quòd quicquid sapit caro, mortiferum est: quicquid Spiritus, vitam ac fœlicitatem spectat. 8 Probatio cur intelligentia carnis sit mors, quia, inquit, Dei est hostis. 9 Ratio cur caro sit Dei hostis, Quoniam illi nec vult nec potest se subiicere. Carnem autem vocat hominem non regeneratum. 10 Conclusio, Ergo ambulantes secundùm carnem, Deo non possunt placere: ex quo efficitur non esse Christo insitos. 11 Ad alteros accedit, eos videlicet qui secundùm spiritum ambulant, de quibus contraria omnino superioribus intelligenda sunt: ac primùm definit quid sit in spiritu siue sanctificatum esse, nempe habere Spiritum Dei incolam: deinde affirmat sanctificationem inseparabili nexu cum nostra in Christum insitione cohærere. 12 Confirmat fideles aduersus carnis & peccati reliquias concedens adhuc quidem illos, (sicut ex ea quæ superest in eis vitiositate intelligitur) altera sui parte (quam corpus vocat, id est, massam) à terrenis sordibus nondum purificata, in morte esse: sed simul iubens de felici certaminis exitu securos esse, quoniam vel exigua Spiritus (id est gratiæ regenerationis) scintilla, quam iis inesse ex iustitiæ fructibus constet, sit vitæ semen. n *Caro, siue illud omne quòd adhuc in mortu & peccati salebris heret.* 13 Confirmatio superioris sententiæ: Eodem Spiritu præditi estis, quo & Christus. Idem ergo in vobis atque in Christo tandem efficiet, quando videlicet & vos deposita prorsus omni infirmitate, & superata morte gloria cœlesti induet. o *Virtute Spiritus, quæ sese primùm in capite nostro exeruit, sed quæ in suis membris quotidie etiam exeritur.* 14 Adhortatio ad carnem vi Spiritus regenerationis in dies magis ac magis opprimendam: Quia, inquit, debitores estis Deo, tot acceptis ab eo beneficiis.

13 15 Nam

13 [15] Nam si secundum carnem vixeritis, fu-
turum est vt moriamini: sed si Spiritu acti-
ones corporis mortificetis, vivetis.
14 [16] Quotquot enim Spiritu Dei ducuntur,
ii sunt filii Dei.
15 [17] Non enim accepistis [p] Spiritum serui-
tutis rursus ad metum, sed accepistis Spiri-
tũ [q] adoptionis per quem clamamus, Abba,
id est, Pater.
16 Qui ipse Spiritus [r] testatus vnà cum Spiri-
tu nostro, nos esse filios Dei.
17 [18] Quòd si filii, etiã [s] hæredes: heredes qui-
dem Dei, cohæredes autem Christi: [19] si mo-
dò simul *cum eo* patimur, vt simul *cum eo*
glorificemur.
18 [20] Nam statuo minimè *esse* paria quæ præ-
senti tempore perpetimur, futuræ gloriæ in
nobis retegendæ.
19 [21] Etenim mundus hic conditus [v] *quasi* ex-
erto capite obseruans, expectat [x] reuela-
tionem filiorum Dei.
20 Nam [y] vanitati mundus conditus subiectus
est, [z] non sua sponte, sed [a] propter eum qui
subiecit eum *isti vanitati*:
21 [b] Sub spe quòd & ipse vindicabitur ex [c] ser-
uitute corruptionis in libertatem gloriæ fi-
liorum Dei.
22 Scimus enim mundum totum conditum
vnà suspirare, & vnà [d] parturire ad hoc vsque
tempus:
23 [22] Neque verò *ille* solùm, sed & ipsi qui
primitias Spiritus habemus, nosipsi, inquã,
apud nosipsos suspiramus, adoptionem ex-
pectantes, *id est* [e] redemptionem corporis
nostri.
24 [23] Nam spe seruati sumus. [f] Spes autem si
cernatur, non est spes, quod enim quis cer-
nit, cur speret?
25 Si verò quod non videmus speramus, *nem-
pe* per patientiam expectamus.
26 [24] Itidem autem & Spiritus vnà [g] subleuat
infirmitates nostras, quid enim precemur
vt oportet, non nouimus: sed ipse Spiritus
[h] interpellat pro nobis suspiriis inenarrabi-
libus.
27 Qui verò scrutatur corda, nouit [i] quis

13 Si enim in carne viuatis, futurum est vt
moriamini: & si in spiritu conuersiones cor-
poris mortificetis, viuetis:
14 Illi enim qui Spiritu Dei ducuntur, hi filii
sunt Dei.
15 Non enim accepistis spiritum seruitutis i-
terum ad timorem, sed accepistis Spiritum
[11] adoptionis filiorum, per quem clamamus,
[12] Pater, Pater noster.
16 Et ipse Spiritus testatur spiritui nostro,
quòd sumus filii Dei.
17 [13] Et si filii, etiam hæredes, hæredes Dei,
& [14] consortes hæreditatis Ieschua Christi:
vt si patiamur cum eo, etiam cum eo glori-
ficemur.
18 Arbitror enim ego quòd non sint pares
passiones temporis huius, gloriæ illi [15] quæ
futurum est vt reueletur in nobis.
19 Vniuersa enim creatura expectat, & [16] o-
culos intendit in reuelationem filiorum
Dei.
20 Creatura enim subiacet vanitati, [17] non
pro voluntate sua, sed propter eum qui sub-
iecit eam.
21 In spe quòd etiam ipsa creatura liberabi-
tur à seruitute corruptionis, in libertatem
gloriæ filiorum Dei.
22 Scimus enim quòd omnes creaturæ con-
gemiscunt, & parturiunt vsque in diem
hunc:
23 Et non solùm ipsæ, sed etiam nos in qui-
bus sunt primitiæ Spiritus, congemiscimus
in nobisipsis, [18] & intentis oculis expecta-
mus, [19] adoptionem filiorum, in redemp-
tionem corporum nostrorum.
24 Eo quòd in spe est [20] salus nostra. Spes
autem quę conspicitur, nequaquam est spes.
Si enim conspiceremus ipsam, [21] cur inten-
tis oculis expectaremus eam?
25 Si verò id quod non conspicitur, spera-
mus, per patientiam expectamus.
26 Similiter etiam ipse Spiritus auxiliatur in-
firmitati nostræ, quid enim oremus quem-
admodum oportet, ignoramus: sed ipse
spiritus orat pro nobis gemitibus [22] qui ver-
bis non exprimuntur.
27 Qui scrutatur autem corda, ipse nouit

11 Syrè constitutionis filiorum siue Statuti.
12 Vide quæ de hac re scripsimus Marci. 14. in Pater, pater mi.
13 Pro, Quòd si Vau vsus est particula Vau vsus apud Hebræos.
14 Ad verbum, Filii hæreditatis, id est Hæredes Heb.
15 Hellenismus, quem Chaldæi familiariter vsurpant.
16 Syrè, Quasi in specula expectat.
17 Id est, Non sponte sua, aut pro voto suo. Gallicè, *Non pas de sa volonté*
18 Syrè, Quasi in specula expectamus.
19 Syrè, Constitutionem filiorum. Syrè Vita, quod alibi notatum est.
21 Syrè, Quasi in specula expectaremus.
22 Syrè, Qui non dicuntur, id est Dici non possunt.

...Alia ratio ab ..., Quia fortiter ... aeterna ...
... Confirmatio ... rationis, Quia ... Dei qui ipsius ...
... Obiter expli... istis ver... filio... Dei appellatio ...

...qui nobis os *aperiat non modò ad loquendum, sed etiam ad clamandum: & ita quidem vt quem veluti asperimum dominum metuebamus ...issimum patrem appellemus.* r *Hac ratione duo erunt testes, nempe Spiritus Dei, & Spiritus noster ab eo certior factus.* 18 Probatio ...tionis confirmationis, quia qui filius Dei est, cum Christo fruitur Deo. f *Bonorum Patris participes, idque gratis, quia filii ad...* 19 Iam docet Paulus qua via filii Dei ad illam felicitatem perueniant: per crucem videlicet, sicut & ipse Christus. Si... aperit consolationis fontes, ac primum quidem, quòd Christum ipsum habeamus afflictionum socium: secundo quòd illi quo... in æterna illa gloria socii futuri. 20 Tertiò, quòd hæc gloria quam expectamus, infinitis partibus superet afflictionum ... t *Omnibus bene expensis collige.* 21 Quartò, nos certò esse liberandos docet ex ea confusione & horrenda totius mundi ...atione, quæ perpetua esse non possit sicut ab initio non extitit. Cæterùm sicut ea initium habet ex hominis peccato propter ... conditus, Deo sic ordinante: ita cum electis tandem instaurabitur. v *Vocabulum Græcum significat gestum illius qui cupidissi... expectat, nimirum qui exerit caput & oculos intendit, quasi eminus venturum prospiciens. Nomine verò rerum creatarum intellige Mun... id est, istam rerum vniuersitatem, quæ initio quidem fuit condita in pulcherrimo statu, idque vt hominis ad Dei gloriam creati, præclaris & sanctis ... instrueret: nunc verò eo redacta est propter hominis peccatum, vt si inferiorem, id est, elementarem regionem spectes omnia sint infinitis & foedis... mutationibus ac tandem etiam interitui obnoxia. Sin verò cælestia corpora consideres, non possunt expertia dici istius vanitatis quum impiis etiam ... instruunt, & tandem quoque sint vltimo illo die dissoluendæ, sicut Dauid & Petrus disertis verbis declarant.* x *Id est dum gloria ... Dei præparata, reipsa patefiat.* y *Fluxæ & euanidæ conditioni, cui opponitur constans & integra natura & recto tramite ad suum finem ...* z *Non propensione naturali.* a *Vt conditoris imperio obsequantur, cui visum est ipsarum vanitate ostendere, quantopere ... offensus.* b *Noluit mundum perpetuæ maledictioni propter hominis peccatum subigere, sed spem illi fecit restitutionis.* c *A cor... cui nunc sunt mancipatæ, asserentur in fœlicem illum statum incorruptionis, qui patefiat quum filii Dei in gloriam euchentur.* d *Sig... non tantùm, summus dolor, sed etiam fructus qui eum consequitur.* 22 Quintò si expectat reliquus mundus instaurationem, ... suspirans, Idque non frustra nos quoque non pigeat ingemiscere, & longè etiam certiores simus redemptionis nostræ futuræ, quum ... Spiritus primitias. e *Extremam illam instaurationem quæ futura est nostræ adoptionis consummatio.* 23 Sextò, ... spes necessariò cohæret, quum credamus quæ nondum obtinuimus, & spes in rem præsentem non feratur. Sperandum est igitur, & ... expectandum quod futurum credimus. f *Metonymia pro eo quod speratur.* 24 Septimò, Non est quòd fatiscamus ... afflictionum pondere, quum firmissimum præsidium suppeditent preces: quæ irritæ esse non possunt, quum à Spiritu Dei in nobis ha... proficiscantur. g *Tanquam onus sustinet, ne nos sub eo fatiscamus.* h *Nos ad preces instigat, atque adeo veluti verba & ... dictat.* i *Quæ suspiria à sui Spiritus afflatu proficiscantur.*

quis

quis sit intellectus Spiritus quia secundum voluntatem Dei orat pro sanctis.
28 Scimus autem quòd iis qui diligunt Deū, in omni re auxiliatur *Deus* eis ad bonum, iis *inquam* quos 23 prædestinauit vt essent vocati:
29 Et 24 præsciuit eos, & obsignauit eos in similitudine figuræ filii sui, vt ipse sit primogenitus fratrum multorum.
30 Eos autem quos prius obsignauit, eosdem vocauit: & eos quos vocauit, eosdem iustificauit: & eos quos iustificauit, eosdem glorificauit.
31 Quid igitur dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis est contra nos?
32 Et si Filio suo non pepercit, sed pro omnibus nobis tradidit eum, quomodo non 25 omnia cum eo dabit nobis?
33 Quis se opponet electis Dei? Deus iustificat.
34 Quis condemnet? Christus mortuus est, & resurrexit, & est ad dextram Dei, & orat pro nobis.
35 Quis separabit 26 me à dilectione Christi? Afflictio? aut angustia? aut persequutio? aut fames? aut nuditas? aut 27 periculum? aut gladius?
36 Quemadmodum scriptum est, Propter te quotidie morti tradimur, & reputati sumus tanquam oues 28 ad mactationem.
37 Sed 29 in his omnibus vincimus per manum eius qui dilexit nos.
38 Persuasus enim sum quòd neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque quæ sunt præsentia, neque quæ sunt futura,
39 Neque altitudo, neque profunditas, neq; etiam creatura alia poterit separare me à charitate Dei, quæ est in Domino nostro Ieschua Christo.

23 Ad verb. Antè constituit.
24 Syrè, Et ab initio nouit eos.
25 Syrè, omnem rem id est, Quiduis.
26 Mutatio numeri. Græcus retinet pluralem. Nos.
27 Græcum nomē retinet Paraphrastes
28 Id est, Destinata mactationi, Hebraismus.

sit sensus Spiritus: quia [k] secundum Deum interpellat pro sanctis.
28 25 Nouimus autem, iis qui diligunt Deū, [l] omnia simul adiumento esse ad bonum, iis *videlicet* qui ex [m] proposito *ipsius* vocati sunt.
29 Nā quos præsciuit, *eosdem* & prædestinauit, *vt* conformes *fiant* imagini Filii sui: vt is sit primogenitus inter multos fratres.
30 Quos verò [n] prædestinauit, eos etiam vocauit: & quos vocauit, eos etiam iustificauit: quos autem iustificauit eos etiam glorificauit.
31 26 Quid igitur dicemus ad hæc? si Deus pro nobis, quis contra nos?
32 Is quidem qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, qui non etiam cum eo omnia nobis [o] gratificabitur?
33 27 Quis intentabit crimina aduersus electos Dei? [p] Deus, *is est* qui iustificat.
34 Quis est qui condemnet? Christus, *is est* qui mortuus est, imò verò qui etiam excitatus est: qui etiam est ad dextram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.
35 Quis nos separabit à [q] charitate Christi? *num* oppressio, num angustia, num persequutio, num fames, num nuditas, num periculum, num gladius?
36 (Sicut scriptum est, Causa tui occidimur totum diem: habiti sumus velut oues destinatæ mactationi.)
37 [r] Imò in his omnibus plusquam victores sumus per eum qui dilexit nos.
38 Nam mihi persuasum est, neque mortem, neque vitam, neque angelos, neque principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura,
39 Neque sublimitatem, neque profunditatem, neque vllam rem aliam creatam posse nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

k *Quia sanctis docet preces ex ipsa Dei voluntate.*
25 Octauò, Non temerè, nec nostro malo affligimur, sed ex Dei prouidentia, summo nostro bono qui sicut nos ab æterno elegit, ita etiam prædestinauit Filii sui conformationi: ac proinde suo tempore vocatos ac iustificatos, per crucem ad gloriam adducet.
l *Non tantum afflictiones, sed quidam aliud.*
m *Propositum vocat id quod Deus æterno pro bona sua voluntate apud se constituit.*
n *Præteritum pro præsenti, quo videlicet ratio explicatur, illud vt eius firmitas constet respicit etiam ad decretum Dei constantiam.*
26 Nonò, Non est quod metuamus ne quicquid nobis vtile est non largiatur Dominus, qui ne Filio quidem suo pepercerit, vt nos seruaret.
o *Gratis donabit.*
27 Magnificentissima conclusio totius secundæ partis huius epistolæ, id est, tractationis de iustificatione, Nihil nullos coram Deo metuendos accusatores, quum Deus ipse nos vt iustos absoluat: damnationem verò nobis multo minus esse formidandam, quum Christi morte & resurrectione ...

ne, omnipotentia denique ac patrocinio nitamur. Quid igitur in hac vita tanti erit momenti vt nos perterrefaciat, quasi à charitate qua nos in Filio diligit exciderimus: Nihil profectò, quum illa sit firmissima, tum in sese, tum in nobis certa fide confirmatis. p *Qui non modo insontes, sed etiam prorsus iustos in Filio pronuntiat.* q *Qua Christus nos prosequitur.* r *Non modo tantis malis non frangimur, sed etiam ipsorum victores sumus omnium istorum.*

Caput IX.

2 *Iudæis occurrit*, 7 *Ac duplex filiorum Abrahæ genus esse dicit.* 15 *Cunctáque in hoc negotio peragi ex Dei voluntate*, 20 *Instar figuli.* 24 30 *Tum vocationem Gentium*, 31 *Tum Iudæorum reprobationem.* 25 27 *Prophetarum testimoniis prædictam ostendit.*

1 Veritatem dico in Christo, & non mētior: & mens mea testatur in me per Spiritum sanctum:
2 Quòd tristitia est mihi magna, & dolor qui ex corde meo non cessat.
3 1 Orabam enim vt ego ipse 2 anathema essem à Christo pro fratribus meis & cognatis meis qui sunt 3 secundum carnem:
4 Qui sunt filii Israiel quorum erat 4 adoptio filiorum, & gloria, & fœdera, & Lex, & 5 ministerium, & promissiones,
5 Et Patres ex quibus apparuit Christus in

1 Vel, Orarim.
2 Syrè, Excisio.
3 Syrè, In carne, Hebraismus.
4 Syrè, Constitutio.
5 Id est, Cultus, subaudi diuinus.

1 Veritatem 1 dico per Christum, non mentior, (attestante mihi simul conscientia mea per Spiritum sanctum,)
2 Magnam mihi tristitiā esse, & perpetuum cruciatum cordi meo.
3 Optarim enim ego ipse [a] anathema esse *separatum* à Christo, pro fratribus meis, cognatis *inquam* meis [b] secundùm carnem:
4 Qui sunt Israelitæ: quorum *est* adoptio, & [c] gloria, & [d] fœderis, [e] & Legis constitutio, & [f] cultus & [g] promissiones:
5 Quorum *sunt* Patres, & ii ex quibus Chri-

1 Tertia pars huius epistolæ ... duodecimū caput, in qua Paulus ... fidei causa ... res ascendit ... mùm quidem ... am de Iudæorum ... iectione ... rus erat ... vtitur, ... sum in eos ... lentiam ... etiam ... iurando ... fideri ... tione ... omnes ...

rogatiuas illis concedens. a *Tanta fuit Apostoli erga fratres suos charitas, vt fieri potuisset, paratum fuisset abdicationem Israeliticæ ... re: sui sempiterno exitio, anathematis enim nomen illud hoc loco significat.* b *Carnem hoc loco appellat sanguinis coniunctionem, vt Gen. 20. 14 ... humanam naturam in genere, vt sup. cap. 1. 3.* c *Arca fœderis, quæ erat præsentia Dei symbolum.* d *Tabula fœderis, metonymia.* e *Lex ... lis.* f *Lex ceremonialis.* g *Quæ facta fuerunt Abrahamo & posteris.*

stus quod ad carnem attinet, ² qui est supra omnes, Deus laudandus in secula. Amen.
6 ³ Fieri tamen non potest vt exciderit sermo Dei. Non enim omnes qui *sunt ex patre* ʰ Israële, *sunt* Israël:
7 Neque quia *sunt* semen Abrahæ, *ideo* omnes *sunt* filii: ⁴ sed ⁱ in Isaac vocabitur tibi semen.
8 ⁵ Hoc est, non qui ᵏ filii carnis, ii filii Dei: sed qui *sunt* ˡ filii promissionis, censentur in semine.
9 ⁶ Promissionis enim sermo hic est, Hoc ipso tempore veniam, & erit Saræ filius.
10 ⁷ Neque *hic* solum, sed & Rebecca, quum ex vno concepisset, *nempe* ex Isaac patre nostro, *hæc experta est*.
11 Nondum enim natis *pueris*, quum nihil fecissent ᵐ boni vel mali: vt propositum Dei quod *est*, secundum *ipsius* electionem *id est* non ex operibus, sed ex vocante, *firmum* ⁸ maneret;
12 ⁹ Dictum est ei, Maior seruiet minori.
13 Sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau verò odio habui.
14 ¹⁰ Quid igitur dicemus? ⁿ Num iniustitia *est* apud Deum? Absit.
15 ¹¹ Nam Mosi dicit, ᵒ Miserebor cuius misertus fuero: & ᵖ commiserabor quem commiseratus fuero.
16 ¹² Nempe igitur *electio* non est eius qui ᵠ velit, neque eius qui currat, sed miserentis Dei.
17 ¹³ Dicit enim ʳ Scriptura Pharaoni, Ad hoc ipsum ˢ excitaui te ¹⁴ vt ostendam in te potestatem meam, & vt annuntietur nomen meum in tota terra.
18 ¹⁵ Itaque ᵗ cuius vult miseretur, quem autem vult indurat.
19 ¹⁶ Dices ergo mihi, Quid adhuc succen-

ne qui est Deus, qui est super omnia ⁶ cuius sunt laudes & benedictiones in seculum seculorum. Ammin.
6 Nequaquam ⁷ enim prorsus excidit sermo Dei. Nā neq; omnes qui sunt ex Israiel, sunt Israiel.
7 Nec etiam propterea quòd ex semine sunt Abrahæ, omnes sunt ⁸ filii, quia dictum est, In Ischak vocabitur tibi semen.
8 Hoc verò est, Nequaquam filii carnis, sunt filii Dei, sed filii promissionis reputantur ⁹ pro semine.
9 Promissionis nanque est sermo hic, nempe, In tempore hoc veniam, & erit filius Saræ.
10 Neque hoc tantum, sed etiam Raphka, quum ¹⁰ fuisset illi consociatio cum vno patre nostro Ischak,
11 Quum nondum nati essent filii eius, neq; fecissent bonum aut malum, ¹¹ pręcognita fuit ¹² voluntas Dei, vt firma maneret non per opera, sed ¹³ per manū eius qui vocauit.
12 Dictum est enim quòd senior erit seruus minori.
13 Sicut scriptum est, Iaakub dilexi & Esau odio habui.
14 Quid igitur dicemus? nunquid iniquitas est apud Deum? ¹⁴ absit.
15 Ecce etiam Musche dicit, Miserebor eius cuius misertus fuero, & gratiam præstabo illi cui gratiosus futurus sum.
16 Non igitur ¹⁵ per manus eius qui vult, neque per manus eius qui currit, sed per manus Dei misericordis.
17 Dicit enim in Scriptura ¹⁶ Phareuni, Ad hoc ipsum excitaui te vt ostenderem in te virtutem meam, & vt prædicetur nomen meum in terra vniuersa.
18 Itaque cuius vult, ipse miseretur, & quem vult indurat.
19 ¹⁷ Et iam dices, De quo conqueritur?

6 Hebraismus antè explicatus.
7 Antè admonuimus ingeminationes ab Hebraismo fluere, & esse emphaticas.
8 Subaudi, Abrahæ.
9 Vel, In semen.
10 Id est, Habuisset. Syra phrasis.
11 Syrè, Antè cognita fuit.
12 Ad verbum, Electio eius.
13 Id est, Per eum. Hebraismus frequēs.
14 Syrè, Parce.
15 Syrè, Hoc est per eum. Hebraism.
16 Syrè, De Pharaone ל pro על.
17 Et pro, At.

…probationis siue exempli superioris. k *Qui nati sunt ex Abrahamo consueto naturæ ordine* l *Qui virtute pro… sunt nati.* 6 Ratio applicationis, Quoniam vi promissionis natus est Isaac, ac proinde non fuit electus, imo ne extitit quidē … gratuita Dei voluntate. Ex hoc autem consequitur prædestinationis fontem esse promissionem non carnem, ex qua promissione … electio particularis siue electos nasci, non autem iam natos eligi, Dei quidem prædestinantis respectu. 7 Altera probatio … ab Esau & Iacobi exemplo vtroque nato ex eodem Isaaco filio promissionis: eadem matre, eodemque partu non diuersis, … Ismael & Isaac quum tamen Esau reiecto solus Iacob sit electus: idque ante ipsorum ortum, vt neque vlla Iacobi probitas ipsius eligen… vlla Esau improbitas, ipsius reiiciendi causa haberi possit. m *Dei decretum quod proficiscitur ex ipsius mera voluntate, qua illi vi… vno præterito, alterum eligere.* 8 Non dicit Paulus, Fieret, sed Factum permaneret. Falluntur ergo qui præscitam fidem, electi… præscitam infidelitatem, reprobationis causam faciunt. 9 Reiectionem Esau probat, ex eo quòd addictus sit fratri in seruitutem, … autem Iacobi, ex eo quòd factus sit fratris, & quidem promogeniti, dominus. Et ne quis ad res externas hoc Dei dictum traheret, … Apostolus ex Malachia, optimo Mosis interprete, seruitutem Esau, cum Dei odio, dominationem Iacobi, cum Dei amore fuisse … 10 Prima obiectio, Si Deus nulla dignitatis vel indignitatis habita ratione diligit vel odit, ergo iniustus est, vt qui in… possit amare, & dignos odisse. Auersatur Apostolus hanc blasphemiam, & postea, sigillatim respondet. n *Humana mens nullas … amoris vel odii causas, quas quæ in personis sunt nouit, vnde emanat hæc obiectio.* 11 Respondet priore loco de delectis ad salutem: in … eligendis negat Deum iniustum videri posse, etiamsi nondum natos nullius dignitatis respectu elegerit, siue saluti prædestinarit: … videlicet electos non adducit ad finem destinatum nisi interposita misericordia, quæ causa est prædestinationi subordinata. Præsup… autem misericordia miseriam: & hæc rursus peccatum siue voluntariam corruptionem humani generis: corruptio autem creationem … & integritate: Deinde misericordia suis gradibus præstatur, nimirum vocatione, fide, iustificatione, & sanctificatione, vt … ad glorificationem perueniatur, sicut docebit Apostolus. Ista autem omnia proposito Dei subordinata omnino efficiunt, vt nul… videri possit in diligendis & seruandis suis electis iniustus. o *Gratia & fauore prosequar, quem fauore prosequar.* p *Ma… misericordia amplectar, quem amplectar.* 12 Conclusio responsionis, Ergo Deus non est iniustus, gratuita bonitate eligens & … quos ei videtur, sicut etiam respondit Mosi pro toto populo deprecanti. q *Voluntatem vocat cogitationem & conatum animi … verò bona opera quorum neutri laudem tribuit, sed soli misericordiæ Dei.* 13 Iam respondet de reprobis, siue quos Deus odio habet non …, & nullo indignitatis respectu exitio destinauit. Ac primò verum hoc esse docet prolato testimonio ipsius Dei, de Pharaone, … in hunc finem excitarit, vt eo indurato & iustè punito glorificaretur. r *Deus in scriptura sic alloquitur Pharaonem, vel scriptura intro… alloquentem Pharaonem.* s *Feci vt existeres.* 14 Secundò profert finem consilii diuini, vt doceat nullam in eo inesse iniustitiā. … summus hic finis, non propriè & simpliciter ipsorū reproborū exitiū sed Dei gloria in eorū iusto supplicio elucens. 15 Conclusio … integræ ad primam obiectionem. Ergo quum Deus gratis electos quos videlicet voluit, non tamen seruet nisi gratia iustificatos, & … electos non potest consilium de ipsis seruandis iniustū videri. Nec rursus vlla est iniustitia in consilio Dei æterno de iis quos libuit per…, quoniam prius indurat quàm perdat. Tertia igitur responsio ad asserendam Dei iustitiam in æterno reprobandi decreto, posita est in … iudicandi: quod tamen subiicit in præcedente versiculo quòd satis nota sit Pharaonis historia. Est autem maximum eius pondus, si … induratio quæ misericordiæ opponitur, eadem atque illa præsupponit, nempe voluntariam corruptionem in qua indurantur re… & rursus corruptio integrum creationis statum. Est autem ista quoque induratio spontanea, quia sic indurat Dominus corruptione …, vt ipsa eorum voluntate quos indurat, ad id iudicium exercendum vtatur. Sequuntur deinde indurationis fructus, nempe incre… & peccata, quæ veræ sunt & germanæ reproborum damnationis causæ. Cur igitur exitio destinat? quia vult. cur indurat: quia cor… damnat? quia peccatores. Vbi ergo iniustitia: Imò si omnes hoc modo perderet, cui faceret iniuriam? t *Quem ei libuit amori …* 16 Altera obiectio, sed pro reprobis tantùm, ex priore responsione nascens, Si Deus quos vult destinat exitio, & quòd semel … impediri non potest, quo iure damnat qui voluntate ipsius pereunt?

18 Ad verb. Stet ex adverso voluntati eius Hebraismus.

19 Hoc est, Postquam diu tolerasset ea.

20 Hic recedit à Græco textu: ita tamen vt non obscurè seruetur sensus.

21 Ad verb. Non est tantùm.

22 Syrè, Viuet, Hebraismus.

23 Ad verb. Quæ non currebant post iustitiam. Hebraif.

24 Ad verb. Currebat post. Heb.

Quis enim est qui [18] resistat voluntati eius?
20 Tu igitur quis es, ô fili hominis, vt respondeas Deo? Nunquid dicit massa ei qui fingit ipsam, Propter quid ita finxisti me?
21 Aut non habet potestatem figulus in lutũ suum, vt ex eadem massa faciat vasa, vnum ad decus, & vnum ad dedecus?
22 Si verò volens ostendere Deus iram suam, & notam facere potentiam suam, [19] induxit pro magna longaminitate sua iram super vasa iræ, quæ perfecta fuerunt ad interitum:
23 [20] Et effudit misericordias suas super vasa misericordiæ quæ parata fuerant Deo ad gloriam,
24 Qui sumus nos vocati [21] non tantùm ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus.
25 Quemadmodum etiam in Hosea dicit, Vocabo eos qui non fuerunt populus meus, populum meum: & non dilectam, dilectam,
26 Erit enim in loco vbi vocabantur non populus meus, ibi vocabuntur filii Dei viuentis.
27 Isaiah autem prædicat de filiis Israiel, Quòd si fuerit numerus filiorum Israiel tanquam arena quæ est in mari, residuum quod erit ex eis, [22] seruabitur.
28 Sermonem decidit & pronuntiauit, & faciet eum Dominus super terram.
29 Et secundum id quod prius dixit ipse Isaiah, Nisi Dominus Tzebauth reliquisset nobis residuum, tanquam Sedum facti fuissemus, & Amuræ similes essemus.
30 Quid igitur dicemus? Quòd gentes [23] quæ non sectabantur iustitiam, assequutæ sunt iustitiam, iustitiam quidem eam quæ ex fide est.
31 Israiel autem [24] sectabatur legem iustitiæ, legem iustitiæ non est assequutus.
32 Propter quid? Quia nequaquam erat ex fide, sed ex operibus Legis. Impegerunt enim in lapidem offensionis.
33 Sicut scriptum est, Ecce, pono in Tzehion lapidem offensionis & petram scandali, & is qui in eum crediderit non pudefiet.

set? nam voluntati illius quis restitit?
20 [17] Imò verò, ô homo, tu qui es qui ex adverso responsas Deo? [18] num dicet [v] figmentum fictori, Cur me talem fecisti?
21 [19] Annon habet potestatem figulus in lutum, vt ex eadem massa faciat [20] aliud quidẽ vas [x] ad decus, aliud verò [21] ad dedecus?
22 [22] *Quid* si verò volens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam, pertulit multa lenitate [y] vasa iræ [23] coagmentata ad interitum:
23 Et vt notas faceret [z] diuitias gloriæ suæ erga vasa misericordiæ, quæ præparauit ad gloriam?
24 [24] Quos etiam vocauit, *nimirum* nos non solùm [a] ex Iudæis verũ etiam ex Gentibus.
25 [25] Vt etiam in Osea dicit, Vocabo populum qui meus non *erat*, populum meum: & eam quæ dilecta non erat, dilectam.
26 Et erit, in loco vbi dictum fuerat eis, Non populus meus vos, illic vocabuntur filii viuentis Dei.
27 [26] Esaias autem clamat super Israel, *Etiam* si fuerit numerus filiorum Israel vt arena maris, reliquiæ seruabuntur.
28 [b] Rem enim conficiet & concidet cum iustitia: quoniam rem concisam peraget Dominus in terra.
29 Et sicut prius dixit Esaias, Nisi Dominus [c] Sabaoth reliquisset nobis [d] semen, facti fuissemus vt Sodoma, & Gomorrhæ similes facti fuissemus.
30 [27] Quid igitur dicemus? Gentes quę [e] non sectabantur iustitiam, apprehendisse iustitiam, iustitiam autem eam quæ est ex fide,
31 [27] Israelem verò qui sectabatur Legem iustitiæ, ad legem iustitiæ non peruenisse.
32 Quare? Quia non ex fide, sed velut ex [f] operibus Legis, offenderunt enim ad lapidem offendiculi.
33 Quemadmodum scriptum est, Ecce pono in Sion lapidem offendiculi & petram offẽsionis: & quisquis credit in eũ non pudefiet.

17 Non respondet Apostolus non esse hanc Dei voluntatẽ, siue Deum pro suo arbitrio non eligere nec reprobare, quod importuni nonnulli vocant blasphemiam imò concedit aduersario antecedens vtrunque, hanc nimirum esse Dei voluntatem, & quidem cuius euentus sit necessarius, sed Deum propterea negat iniustam esse malorum vltorem. Quum enim Deum ita velle & facere constet ex manifestis testimoniis, quæ hæc audacia est, hominem (id est cinerem) Deo respõsare, atque adeò iniustus vocare? Quòd si quis neget ita expeditum esse nodum, respondeo nullam esse vllam in rebus firmiorem demonstrationem, vt quæ nititur certissimo illo principio, Dei voluntatem esse iustitiæ regulam.

18 Amplificatio superioris responsionis à comparatione sumpta, ex qua etiam apparet decretum Dei statui à Paulo omnibus causis superius, ita vt non pendeat à secundarum causarum respectu, sed alias potius ordinat.

v Hæc similitudo mirè quadrat primæ illi humani generis creationi.

19 Alludit ad Adami creationem, humanum genus dum conditum, ad in opificis mentem, comparat massæ luto ex qua Deus postea prout ab æterno decreuerat, condiderit & quotidie condat tam eligendos tum reprobandos: quod etiam declarat verbum faciendi. 20 Quum in obiectione facta tantum fit mentio vasorum ad dedecus tamen aliorum iam in hac responsione meminit, quoniam vtrinque eiusdem opificis eandem iustitiam esse contendit, sicut etiam poscit contrariorum ratio. x *Ad vsus honestos.* 21 Quos igitur dedecoris nomine, æternæ mortis ignominia notetur, cum Paulo loquuntur qui quosdam dicunt ad iustum exitium à Deo esse conditos, & qui hac formula offenduntur, inscitiam suam produnt. 22 Secunda responsio est, Deum, præterquam quod iustè decernit, quod pro suo iure decernit, in exequendis suis decretis ea vti moderatione quæ summam ipsius lenitatem in ipsis etiam reprobis declaret, quia eos diutissimè toleret & multis insignibus beneficiis frui sinat, donec tandem iustis pœnis addicat: idque optimo fine, nempe vt se impiorum hostem & vltorem declaret, vt quæ sit ipsius potentia, seueris istis iudiciis patefaciat, vt denique ex contrariorum comparatione, quanta sit misericordiæ suæ in electos amplitudo, reipsa demonstret. y *Vasorum nomine intelligunt Hebræi omne instrumenti genus.* 23 Itaque licet licеat cum Paulo dicere, quosdam homines à Deo opifice conditos esse ad interitum. z *Magnitudinem immensam.* 24 Stabilita in vtranque partem doctrina de æterna Dei prædestinatione, iam ad vsum eius descendit, dicens eius testimonium non esse petendum ex arcano Dei, sed ex vocatione quæ patefit in Ecclesia, proposito Iudæorum & Gentium exemplo, vt clarior sit doctrina. a *Non dicit omnes & singulos Iudæos vocatos, sed ex Iudæis & ex Gentibus.* 25 Vocatio est gratuita sicut & prædestinatio ac proinde non est quòd indignitas nostra vel maiorum nostrorum impediat quominus statuamus nos esse electos si ab eo vocemur, ac proinde oblatam salutem fide amplectamur. b *Dominus constituit ad extremam paucitatem populum ingratum redigere.* 26 E contrario verò neque externa vlla generalis vocatio, neque maiorum dignitas idoneum est electionis testimonium, nisi Deo vocanti fide respondeamus, quod in Iudæis accidit sicut prædixerat Dominus. c *Exercituum, quo epitheto summa tribuitur Deo potentia.* d *Reliquias vel tantillas, semen autem dicit, quoniam videlicet in cuiusque rei semine alioqui mortua & extincta reuiuiscunt,* 26 Electionis declaratio, est vocatio fide apprehensa, sicut in Gentibus factum est. e *Nulla operant in gentibus opera præparatoria: quod autem Gentes eò peruenerint quod non sectabantur imputandum est Diuinæ misericordiæ: quòd non peruenerint Iudæi eò quod sectabantur, imputandum est illis, qui malè quærebant.* 17 Vocationis contemptus, causa est hominum superbia, vt damnationis culpa non aliunde quàm in ipsis hominibus, querenda sit. f *Sub. iustitiam apprehensuri, sectati sunt legem iustitiæ.*

Caput. X.

1. *Pertractat effecta electionis,* 3. *quod alij respuant, alii amplectantur.* 4. *Christum finem Legis.* 15. *Gentium vocationem à Mose,* 20. *Judæorum verò indurationem ab Esaia prædictam recenset.*

b Syrè, Viuant. Hebraismus.

1 FRatres mei, voluntas cordis mei & obsecratio mea ad Deum pro illis est vt [b] seruentur.

1 FRatres, [1] propensa quidem voluntas cordis mei, & deprecatio ad Deum super Israel, est ad salutem.

1 Propensionem in Iudæis miris prædicat ex exemplo infinuationes vitiis.

2 Testor

2 Testor enim *de* ipsis, eos zelum Dei habe-
re, sed non ex notitia.
3 [2] Nam [a] ignorantes Dei iustitiam, & pro-
priam iustitiam [b] studentes constituere, iu-
stitiæ Dei non fuerunt subiecti.
4 [3] Nam [c] finis Legis *est* Christus ad iustitiam
[d] cuiuis credenti.
5 [4] Moyses enim describit iustitiam quæ est
ex Lege, *his verbis*: Quòd qui præstiterit ea,
viuet per illa.
6 At quæ ex fide est iustitia, ita dicit, [e] Ne
dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cœ-
lum? hoc est Christum ex alto deducere.
7 Aut, Quis descendet in abyssum? hoc est
Christum ex mortuis reducere.
8 [5] Sed quid dicit? Prope te [f] verbum est in
ore tuo & in corde tuo. Hoc est verbum il-
lud fidei quod prædicamus.
9 [6] *Nempe* quòd si [g] confessus fueris ore tuo
Dominum Jesum, & credideris in corde
tuo quòd [h] Deus eum excitauit à mortuis,
seruaberis.
10 Corde enim [i] creditur ad iustitiam, ore
autem confessio fit ad salutem.
11 [7] Dicit enim Scriptura, Quisquis [k] credit
in eum, non pudefiet.
12 Non enim est distinctio vel Judæi vel
Græci: nam idem *est* Dominus omnium,
diues in quosuis à quibus inuocatur.
13 [8] Quisquis enim inuocauerit nomen Do-
mini, seruabitur.
14 Quomodo igitur inuocabunt eum in quẽ
non crediderint? [9] quomodo autem cre-
dent *ei* de quo non audierint? quomodo
autem audient absque prædicante?
15 Quomodo autem prædicabunt nisi missi
fuerint? sicut scriptum est, Quàm speciosi
pedes euangelizantium pacem, euangeli-
zantium bona!
16 [10] Sed non [l] omnes auscultarunt Euan-
gelio. Esaias enim dicit, Domine, quis cre-
didit sermoni nostro?
17 [11] Ergo fides ex auditu est: auditus autem
[m] per verbum Dei.
18 [12] Sed (inquam *ego*) annon audierunt? Imò
verò in omnem terram exiuit sonus eorum,
& in fines orbis terrarum verba eorum.
19 [13] Sed (inquam *ego*) nunquid Jsrael non
cognouit *Deum*? Primus Moses dicit, Ego
ad æmulationem prouocabo vos [n] per gen-
tem quæ non est gens: per gentem in-
telligentiæ expertem, ad iram vos pro-
uocabo.

2 Testor enim de ipsis quòd zelus Dei est in
eis, sed non [1] in scientia.
3 Iustitiam enim Dei [3] ignorant, sed quæ-
runt vt iustitiam suam ipsorum stabiliant:
& ideo iustitiæ Dei non subiecerunt se.
4 Finis enim ipse Legis Christus est, ad iusti-
tiam omni credenti in eum.
5 Musche enim ita describit iustitiam quę est
in Lege, nempe qui fecerit hæc viuet in eis.
6 Iustitia autem *quæ est* per fidem, ita lo-
quitur, Ne dixeris in corde tuo, [4] Quisnam
ascendit in Cœlum, & deducet Christum?
7 Et quis descendet in abyssum sepulchri, &
ascendere faciet Christum à mortuis?
8 Sed quid dicit? Propè est tibi verbum ori
tuo & cordi tuo. Hic est sermo fidei quem
prædicamus.
9 Et si confessus fueris ore tuo Dominum no-
strũ Jeschua, & credideris corde tuo quod
Deus excitauit eum à mortuis, [5] saluus eris.
10 Cor enim credens in eum iustificatur, &
os quod confitetur eum, [6] seruatur.
11 Dicit nanque Scriptura, Omnis qui cre-
dit in eum, non pudefiet.
12 Et in hoc [7] non facit discrimen, nec Ju-
dęorum nec Gentilium: vnus est enim Do-
minus omnium illorum, qui est diues in
quemque qui inuocat eum.
13 Quisquis enim inuocauerit nomen Do-
mini, saluus erit.
14 Quomodo igitur inuocabunt eum quem
non crediderunt? aut quomodo credent ei
quem non audiuerunt? aut quomodo audi-
ent sine prædicante?
15 Aut quomodo prædicabunt si non mit-
tantur? sicut scriptum est, Quàm speciosi
sunt pedes euangelizantium pacem, & e-
uangelizantium bonum?
16 Sed nequaquam omnes illi obediuerunt
prædicationi Euangelii. Jsaiah enim di-
cit, Domine mi, quisnam credidit [8] voci
nostræ?
17 Proinde fides ex auditu auris est, & audi-
tus auris ex sermone Dei.
18 Sed dico, Nunquid non audierunt? [9] Et
ecce, in vniuersam terram exiuit [10] vox eo-
rum, & in fines [11] orbis terræ sermones
eorum.
19 Sed dico, Nunquid non nouit Jsrael? pri-
mus Musche sic dicit, Ad æmulationem
prouocabo vos per populum qui non est
populus, & per populum [12] contumacem,
ad iram commouebo vos.

1 Vel, cum scientia.
3 Syrè, Ignorarūt, sed quæsierunt.
4 Syra verba possunt & aliam ferre translationem, quisnam ascendit in cælum, & deduxit Christum? Et quis descendit in abyssum sepulchri, & ascendere fecit Christum à mortuis?
5 Syre, Viues Hebraismus.
6 Syrè, Viuit. Vt paulo post iterum Viuet.
7 Syrè, Non distinguit.
8 Ad verbū, Filia vocis nostræ, id est, Oraculis, quæ diuinitus accepta promulgamus.
9 Pro, Quum ecce.
10 Ad verbū, Filia vocis eorum, id est, Oracula. Oracularis prædicatio eorum.
11 Syrè vna voce חבל, Orbis habitabilis, vt in Psal. 19.
12 Syrè, Qui non acquiescit, id est, Incredulum.

2 Primus ad vo... ingressus, ... iustitię reuun... iter iustitiam ... in Euangelio ... oblatam fide ...
a Ignorantia iuris ... coram Deo, ... domesticos.
b Ignorantia con... arrogantia.
3 Probatio, quia ... in Christum ... et in eum cre... struetur. Itaq; ... ad salutem ... operibus, est ... & vana: Chri... ad salu... credenti ...
c ... Legis, est illos ... qui illam ob... quum autem ... vitio Le... obstructus, ... non conse... At huic mor... Christus ... Legem ...
d ... Iudæis & Gentibus.
4 ... Legem in Chri... [pro]ficere, illud ... probat, ... conditionem ... quæ à solo ... præstita est, ... per fidem nobis ... pacificetur ... nec iam ... quis poterit ... ascendere, ... ex inferis eru... vtrunque à ... præstitum ... Euangelium, ... eorum gra... qui vera fide ... vocantem am...
e Ne apud te cogi... vt faciunt qui ... sunt animo.
5 Vocatio fit per ... prędicatum.
f Per verbum in... Mosis Legem, ... Dominus voce ... promulgauit: Pau... ad prædica... Euangelii qua ... perfectio, ac...
6 Ea demum est ve... [fi]des quæ non tantum in cerebro, sed etiam in corde residet, quam externa etiam vita testamur, quæque in Christum fertur vt vnicum serua[torem], qualem se in Verbo patefecit. g *Si planè sincerè atque apertè professus fueris, te vnum Iesum ducere tuum Dominum, & seruatorem.* h *Pater, qui dicitur excitasse Filium à mortuis, non vt excludatur Filii diuinitas, sed vt patris consilium de nobis redimendis in Filii resurrectione* ... l *Fidei tribuitur iustitia, atque adeò quum oris confessio sit fidei effectum, confessio autem ...sit qua ad salutem peruenitur, consequitur* ... *quoque tribui.* 7 Alteram partem nunc probat quam proposuerat versu 4. Christum videlicet quoscunque libuit nullo dis[crimine] vocaret quod duplici testimonio confirmat. k *Credere in Deum, est assentiri Dei promissioni de salute per Christum, idq; non tantùm* ... *sed quum ad nos illas promissiones pertinere scimus, vnde nascitur confidentia.* 8 Vera inuocatio, est verę fidei testimonium: vera [autem] fides, veræ vocationis, vera autem vocatio, veræ electionis. 9 Fides ea vera est, quæ Deum quærit in verbo, & quidem prædica[to, qu]em in Ecclesia constituit Dominus. *Esa.* 52.7. *nahum* 1.15. *Esa.* 53.1. *ioh.* 12.38. 10 Vbi fides est, ibi est & verbum: at non con[tra] vbi verbum, ibi & fides: quòd multi repudient sermonem. l *Hoc dicit propter Iudæos.* 11 Conclusio superioris gradationis, ex... oportere ad vocationem ascendere, sicut ex vocatione ad electionis testimonium peruenitur. m *Ex Dei mandato.* *Psal.* 19.5.
12 Obiectio, Si vocatio electionis testimonium est, annon vocati sunt Judæi? Quid ni (inquit Apostolus) hoc fatear, cùm nulla sit gens [vo]cationis expers? nedum vt Judæos vocatos fuisse negem. 13 Pergit quærere Judæorum defensor, Annon etiam Deum vocantem [cogn]ouerunt Judæi? Esaias (inquit Apostolus) hoc negat: & simul quod neglexerunt Judęi, ad Gentes translatum fuisse testatur. Sic autem ... Apostolus, externam illam vocationem vniuersalem, cuius præco est ipsum mundi opificium, non sufficere ad Dei notitiam: particula[rem] ... ex Dei verbo per se inefficacem esse, sed fide quidem apprehendi, ex Dei dono, incredulitate autem inutilem reddi, idque sola ... culpa, qui non possint ignorantiam prætexere. n *Vocat Gentem non gentem, omnes profanos populos, sicut viuere non dicuntur* ... *qui æterno supplicio sunt addicti.*

20 Isaiah autem audet, & dicit, Conspectus sum iis qui non quæsierunt me, & inuentus sum iis qui de me non interrogauerunt.

21 [13] Ad Israiel autem dicit, Expandi manus meas toto die ad populum contentiosum & contumacem.

13 Pro aduersus Israelem. Est enim præpositionum enallage frequentissima in Hebræa Syra & Chaldæa lingua.

20 Esaias autem [o] vtitur audacia, dicitque Inuentus sum ab iis qui me non quærebant: conspicuus factus sum iis qui de me non interrogabant.

21 Aduersus Israelem autem dicit, Toto die expandi manus meas ad populum rebellem & contradicentem.

o Impudens loquitur. Esa.65.1.

Caput XI.

1 *Ne Iudæorum reiectio ad oculi aspectum limitetur,* 4 *deceptum olim Eliam fuisse ait.* 16 *& quum radicem sanctam habeant,* 13 *plures quoque ex eis esse electos.* 18 24 *Gentes verò admonet humilitatis.* 33 *& exclamat profunda esse Dei iudicia.*

1 SEd dico, Nunquid repulit Deus populum suum? [1] Absit, nam etiam ego ex Jsraiele sum, ex semine Abrahę, ex genere Biniamin.

2 Non repulit Deus populum suum quem [2] ab initio cognouerat. Aut ignoratis vos in Scriptura, Eliæ quidnã dicat? quum clamaret ad Deum aduersus Jsraiel, & diceret.

3 Domine mi, prophetas tuos occiderunt, & altaria tua subuerterunt: & ego solus relictus sum, & quærunt animam meam.

4 Et dictum est ei [3] in reuelatione, Ecce, reliqui mihiipsi septem millia virorum qui in genua non prociderunt, neque adorauerunt Baala.

5 Sic etiam in tempore hoc, residuum relictum est secundum electionem gratiæ.

6 Si autem secundum gratiam, nequaquam ex operibus: [4] alioquin gratia non est gratia, si verò secundum opera, nequaquam ex gratia, alioquin opus non est opus.

7 Quid igitur? Id quod quærebat Jsraiel, non inuenit: electio autem inuenit, reliquiæ verò eorum excæcatæ sunt in cordibus suis,

8 (Sicut scriptum est, Dedit illis Deus spiritum commotionis, & oculos [5] quibus non discernant, & aures quæ non audiant) vsque [6] in diem hodiernum.

9 Et Dauid rursus dicit, Sit mensa eorum coram ipsis in laqueum, & retributio eorum in offendiculum.

10 Obscurentur oculi eorum, vt non videant, & femur eorum omni tempore sit curuum.

11 Dico autem, nunquid impegerunt ita vt corruerent? [7] Absit, sed per lapsus eorum [8] salus fuit Gentibus, [9] ad prouocandum eos ad æmulationem.

12 Et si lapsus eorum fuit diuitiæ mundo, & condemnatio eorũ diuitię Gentibus, quanto igitur magis plenitudo eorum?

13 Vobis autem dico Gentibus: ego qui sum Apostolus Gentium, ministerium meum glorifico.

1 Syrè, Parce.
2 Id est, Ab æterno structore constitue rat.
3 Vel, Per reuelationem.
4 Syrè, Et si non & sic paulò post.
5 Syrè, in quibus, cum præpositione instrumentali.
6 Syrè, In diem fiel huius.
7 Syrè, Parce.
8 Syrè, Vita.
9 Id est, Vt ad æmulationem prouocarentur.

1 NVm [1] igitur (inquam *ego*) abiecit Deus populum suum? Absit, [2] nam *&* ego Israelita sum, ex semine Abrahæ, tribus Beniamin.

2 [3] Non abiecit Deus populum suum quem [a] præcognouit. 4 An nescitis de Elia quid dicat Scriptura? quomodo colloquatur *cum* Deo, dicens, aduersus Israelem,

3 Domine, Prophetas tuos occiderunt: & altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam.

4 Sed quid dicit ei diuinum responsum? Feci [b] vt remanserint mihi septem millia virorum, qui non flexerunt genu *imagini* [c] Baal.

5 *Ita* igitur & hoc tempore reseruatio [d] secundum electionem gratuitam facta est.

6 [5] Quòd si per gratiam, [e] non iam ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia. Sin ex operibus, iam non est gratia: alioquin opus, iam non est opus.

7 Quid igitur? Quod requirit Jsrael, hoc non est assequutus: sed electi assequuti sunt, reliqui verò [f] occalluerunt,

8 ([6] Sicut scriptum est, Dedit eis Deus spiritum [g] soporis: [h] oculos vt non videant, & aures vt non audiant) vsque ad hodiernum diem.

9 Et Dauid dicit, [i] Fiat ipsis mensa eorum pro laqueo, & tendicula, & offendiculo, & talione.

10 Obtenebrentur oculi eorum, vt non cernant: & tergum ipsorum semper incurua.

11 [7] *Num* igitur, inquam *ego*, impegerunt vt conciderent? Absit, sed per eorum lapsum salus *obtigit* Gentibus vt eos ad emulationem prouocaret.

12 Quòd si eorum ruina est [k] opulentia mundi, & diminutio eorum opulentia Gentium: quanto magis [l] plenitudo ipsorum?

13 [8] Nam (quod vobis dico Gentibus quatenus ego quidem sum Apostolus Gentium) ministerium meum [m] illustro:

1 Iam ostendit Apostolus quomodo sit aliis applicanda hæc doctrina, permanens in proposita hypothesi. Itaque docet Judæorum singulos non esse reiectos, ac proinde non temerè de singularibus personis pronuntiandũ esse sint necne ex electorum numero.
2 Prima probatio, Sum Iudæus, tamen electus. De nostra ipsorum igitur electione statuere certò possumus, ac debemus, vt prius dictum est: de aliena verò, non ita certò, sed nostra efficere debet vt de aliis bene speremus.
3 Secunda probatio, Quia Deus sibi constat in suo fœdere etiamsi sint homines perfidi, Sic ergo quũ dixerit Dominus se fore Deum suorum in mille generationes, cauendum ne ob aliquorum perfidiam, totam sobolem reiectam putemus, sed potius ob Dei fœdus de singulis Ecclesiæ membris bene speremus.
a Quem ab æterno electione amplexus est.
4 Tertia probatio à responso quod datum est Eliæ, nunc quoque quum nullus electus palàm in mundo appareret, Deum tamen suos electos, & quidem non paucos, nosse. Hinc autem cui illud efficitur, non temerè de quoquam vt reprobo pronunciandum, quũ eò etiam interdum redigatur Ecclesia, vt velut extincta oculatissimis etiam pastoribus videatur. 1.Reg.19.10. b *Loquitur de reliquis ab æterno electis, non autem in futuro eligendis. non enim electi sunt, quia idololatræ non fuissent, sed ideo idololatræ non fuerunt, quia electi erant.* c *Baal, patronum significat, vel eum in cuius aliquis est potestate quo nomine afficiunt idololatræ hodie sua idola, quæ vocant patronos suos & nostras dominas.* d *Ad verbum secundum electionem gratiæ, non qua homines gratiam eligerunt, sed quæ Deus ex gratia elegit.* 5 Etiamsi non omnes electi sint, tamen qui electi sunt, gratis se electos esse meminerint: qui verò gratiam pertinaciter repudiant, sibiipsis hoc imputent. e *Hoc versiculo corruit Iustitiariorum omnis de omni genere operum doctrina, qua docent opera causam esse iustitiæ, aut causæ partem.* f *Vide, Marc.31.5.* 6 Non tamen accidit hæc induratio, nisi interueniente iusto Dei decreto ac iudicio, sed absque culpa, quum ingratos sic puniat, omni sensu eis adempto, & duplicatis eorum tenebris, vt oblata Dei beneficia cedant iusto eorum exitio. g *Altissimum veternum, quod omnem sensum adimat.* h *Oculos ad non videndum, id est, ad videndum ineptos.* i *Sicut infœlices aues eo ipso illiciuntur ad mortem, vnde vitam petunt, sic Iudæis in mortem cederet illud vnum ex quo vitam captabant,. nimirum lex Dei cuius præpostero zelo Euangelium repudiabant.* 7 Istam gentis Iudæorum reiectionem Dominus subordinauit, vt occasionem vocationis Gentium præberet: & hanc rursus vocationem Gentium converteret in occasionem restitutionis Iudæorum, vt videlicet accensi Gentium æmulatione, tandem & ipsi Euangelium amplectantur. Hinc autem discendum est non minus subseruire Dei gloriæ seueritatem ipsius, quam misericordiam atque adeò per ipsam seueritatem Deum sibi ad misericordiam aditum inuenire, vt temerè non debeamus de quoquam desperare, nec aliis insultare, sed eos potius ad sanctam æmulationem prouocare, vt Deus in illis quoque glorificetur. k *Opulentia nomine intelligit Euangelii cognitionem in vitam æternam: Mundi autem: Gentes vniuersas per totum orbem dispersas.* l *Iudæorum nempe quum tota gens in communioni ad Christum accedet.*
8 Testatur se suo exemplo cęteris hac in re præire. m *Insigne & illustre reddo.*

14 Et

14 *Vt experiar* si quo modo ad æmulationem prouocem consanguineos meos, & seruem aliquos ex ipsis.
15 Nam si abiectio eorum, est reconciliatio mundi, quæ *erit* assumptio, ⁿ nisi vita ex mortuis?
16 ⁹ Quòd si ᵒ primitiæ sanctæ, *sancta* etiam massa: & si ᵖ radix sancta *est*, etiam rami.
17 ¹⁰ Quod si nonnulli rami defracti sunt, tu verò quum esses oleaster, insitus es, ᵠ pro ipsis: & ʳ particeps radicis ac pinguedinis oleæ factus es:
18 ˢ Ne gloriare aduersus ramos: quòd si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.
19 Dices igitur, Defracti sunt rami vt ego insererer.
20 Rectè: per infidelitatem defracti sunt, tu verò per fidem stas, ne effertor animo ᵗ sed time.
21 Nam si Deus ᵛ naturalibus ramis non pepercit, *vide* ne tibi quoque non parcat.
22 ¹¹ Vide igitur ˣ benignitatem ac seueritatē Dei: in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te verò benignitatem, si permanseris ʸ in benignitate: alioquin & tu excideris.
23 ¹² Sed & illi, si non permanserint in infidelitate, inserentur, potest enim Deus rursum eos inserere.
24 Etenim si tu ex ᶻ naturali exectus es oleastro, & præter naturam insitus es in ᵃ veram oleam: quanto magis ii qui naturales sunt, inserentur propriæ oleæ?
25 ¹³ Nolim enim vos ignorare, fratres, mysterium hoc, (vt ne sitis ᵇ apud vosmetipsos arrogantes) obdurationem *quæ* est ex parte, Israeli euenisse ᶜ tantisper dum plenitudo Gentium ᵈ introierit.
26 Et ita totus Israel seruabitur: sicut scriptum est, Veniet ex Sion ille Liberator, & auertet impietates à Iacob.
27 Et hoc illis à me fœdus, Quum abstulero peccata ipsorum.
28 ¹⁴ Itaque ᵉ quod ad Euangelium *attinet*, *sunt* inimici propter vos: ᶠ quod ad electionem autem, diliguntur propter Patres.
29 ¹⁵ Nā dona illa & illa vocatio Dei eiusmodi sunt vt eorum ipsum pœnitere non possit.
30 ¹⁶ Sicut enim & vos quondam non paruistis Deo, nunc autem estis misericordiam consequuti per istorum contumaciam:
31 Sic & isti nunc non paruerunt, vt per ve-

14 Si fortè ad æmulationem prouocem ¹⁰ filios carnis meæ, & ¹¹ saluos faciam aliquos ex eis.
15 Si enim reiectio illorum, reconciliatio mundo fuit, quid igitur conuersio eorum, nisi vita quæ est ¹² à mortuis?
16 Si autem ¹³ primitiæ sanctæ, etiam massa: & si radix sancta est, etiam rami.
17 Et si ex ramis ¹⁴ amputati sunt, & tu qui oliua es syluestris, insitus es in loca eorum, & factus es particeps radicis & pinguedinis ipsius oleæ.
18 Ne glorieris aduersus ramos, quòd si glorieris, nequaquam tu portas ipsam radicem sed ipsa radix portat te.
19 Iam autem dices, Quòd rami amputati sunt vt ego in locum eorum inserar.
20 ¹⁵ Benè. Hi quia non crediderunt amputati sunt: tu autem fide constitisti. Ne extollaris in mente tua, sed time.
21 Si enim Deus ramis illis qui erant naturales non pepercit, fortassis etiā tibi non parcet.
22 Vide igitur benignitatem & seueritatem Dei: contra eos qui ceciderunt, seueritatem, erga te autem benignitatem, si permanseris in ipsa benignitate: ¹⁶ alioquin etiam tu amputaberis.
23 Et illi, si non permanserint in defectu fidei suæ, etiam ¹⁷ ipsi inserentur, potens est enim Deus vt iterum inserat eos.
24 Si enim tu qui ex oliua syluestri, (quæ est secundum naturam tuam) amputatus fuisti, & præter naturam tuam insertus es in oleam bonam, quanto igitur magis hi, si inseruntur in oleam ¹⁸ naturæ suæ?
25 Volo autem vt sciatis, fratres mei, mysterium hoc (vt non sitis sapientes in cogitatione animæ vestræ) quòd cæcitas cordis ex ¹⁹ parte aliqua facta fuit Israeli, donec ingrediatur plenitudo Gentium.
26 Et tunc vniuersus Israiel ²⁰ seruabitur: sicut scriptum est, Veniet ex Tzehion liberator, & auertet iniquitatem à Iaakub.
27 Et tunc erit illis testamentum illud quod est ex me, quum remisero eis peccata ipsorū.
28 Secundum Euangelium autem inimici sunt propter vos, & ²¹ secundum electionem dilecti sunt propter Patres.
29 Non enim mutatur Deus in dono suo & in vocatione sua.
30 Quemadmodum enim vos quoque contumaces fuistis Deo ab initio, nunc autem gratiam consequuti estis propter contumaciam illorum:
31 Sic etiam illi contumaces sunt facti iam

10 Id est, Gentiles, meos Israelitas. Hebraismus.
11 Syre, Viuificē. Hebraism.
12 Syre, De inter mortuos Hebraism.
13 Alludit ad primitias nouæ cōspersionis quæ singulis annis offerendę erant vt in totam annum sanctæ essent. Vide Num. 15, 19.
14 Syre, Amputatum est. Impersonale.
15 Vel, Probe.
16 Syre, Si non.
17 Pleonasmus Hebræus relatiuorū.
18 Subaudi, Con[...]lescent.
19 Ad verbum, Ex loco exiguo.
20 Syre, Viuet Hebraismus.
21 Et, pro At.

... ad preclaram illam æmulationem prouocari. t *Modestè ac solicitè Deum revereri.* v *Naturales vocat, non quibus à natura ... ulla sanctitas, sed qui ex iis erant nati quos Dominus gratuito fœdere à reliquis Gentibus sibi segregarat.* 11 Quum res ipsa ostendat hæredi... non esse electionem (quamuis quo minus perpetua sit Dei benedictio, culpa sit in hominibus non in Deo) videndum etiam atque eti... quod in aliis culpamus, in nobis inueniatur. Nam firma quidem est electio, sed verè electi & insiti, non superbiunt in sese, vel cum ... contemptu: sed cum Dei reuerentia & amore proximi, ad metam sibi propositam currunt. x *Facilem ac lenem animum.* y *In ea ... ad quam benignitas Dei te euexit, Notandum autem hîc non agi de electione singulorum, quæ firma semper est, sed gentis vniuersæ.* 12 Mul... tempus tunc excisi, id est extra radicem, qui suo tempore inseruntur: multi quoque aliquatenus & in speciem insiti, qui tamen sua culpa ... excidunter, & penitus abiiciuntur: quod præsertim in nationibus ac populis considerandum est, vt in Gentibus & Iudæis. z *Na... intellige, non qualis creata fuit, sed vt est in Adamo corrupta, & ab eo in posteres deriuata.* a *In Iudęorum gentem quam mera gratia Deus ... rat, loquutus autem de tota gente non de singulis.* 13 Iudæorum excæcatio nec ita est vniuersalis, vt nullos in ea gente electos habeat ...: nec perpetua est futura, si quidem tempus erit quo & ipsi (sicut prædixerunt Prophetæ) efficaciter amplectantur, quod nunc adeò ...citer, magna ex parte, repudiant. b *Ne intus insolescatis.* c *Donec refertur enim ad tempus.* d *In Ecclesiam.* 14 Iterum, vt ... & Gentes in vnum veluti corpus in Christo coniungat, ac præsertim doceat quod sit Gentium in Iudęos officium, inculcat non peni... hac certa spe abiectam esse Iudæorum gentem. e *Quatenus Euangelium non admittunt.* f *Quatenus Deus respicit non quid mereantur, ... Deus Abrahamo promiserit.* 15 Probatio, quia fœdus de vita æterna cum illa gente sancitum, non potest esse irritum. 16 Altera ... Quia quamuis indurati meritò puniantur, tamen non propriè eius gentis odio accidit ista Iudæorum peruicatia, sed vt veluti locus ... introducendis in Ecclesiam Gentibus pateret, & Iudæi postea misericordiæ Gentibus factæ æmulatione accensi, fierent & ipsi eiusdem benefi... participes, ac ita constaret & gentes & Iudæos sola Dei gratia seruari: quod non ita esset manifestum, si vel omnes simul in Ecclesiam intro... Deus vel Iudæorum gentem absque ista velut interruptione seruasset.

propter misericordiam quæ est erga vos, vt
etiam ipsis fiat misericordia.
32 Conclusit enim Deus omnem hominem
in contumacia, vt omnis hominis misereretur.
33 O profunditas diuitiarum & sapientiæ &
scientiæ Dei, cuius iudicia nemo scrutatur,
& cuius semitæ sunt imperuestigabiles!
34 Quis enim nouit mentem Domini? aut
quis fuit ei [22] consiliarius?
35 Aut quis prius dedit ei, & ita recipiat ab
eo?
36 Propterea quòd omnia ab eo, & omnia in
eo, & omnia per [23] manum eius, [24] cui sunt
laudes & benedictiones in secula seculorũ.
Ammin.

stram misericordiam & ipsi misericordiam
consequantur.
32 Conclusit enim Deus [g] omnes in contumacia, vt omnium misereretur.
33 [16] O profundas diuitias tum sapientiæ tum
cognitionis Dei! quàm inscrutabilia sunt
[h] eius iudicia, & eius [i] viæ imperuestigabiles!
34 [17] Quis enim cognouit mentem Domini?
aut quis ei fuit à consiliis?
35 Aut quis [k] prior dedit ei, & reddetur ei?
36 Nam ex eo, & per eum, & [l] in ipsum *sunt*
omnia, ipsi *sit* gloria in sæcula. Amen.

22 Syre, Dominus consilii, vel autor. Hebraismus.
23 Id est, Per eum. Hebraismus.
24 Id est, Cui debentur laudes, &c. Hebraismus frequẽs.

g *Tum Iudæos, tum Gentes.*
16 Exclamat Apostolus, ista verè admirabili Dei sapientia perculsus, quã etiam docet esse religiosè adorandã, non autẽ curiosè & profanè scrutandã vltra reuelationis metas.
h *Ratio quam tenet in rebus vniuersis & singulis administrandis.*
i *Consiliorum & factorũ ipsius rationes.*
17 Sacrilegam hominum audaciam triplici fræno coercet: primùm quòd Deus sit sapientissimus, ac proinde absurdissimum sit ac planè impium, ex nostra stultitia eum metiri. Deinde quòd nulli sit debitor, ac proinde nemo de iniuria sibi facta queri possit. Tertiò, quod eius gloriæ causa omnia sint condita, ideoque omnia sint ad gloriam eius à nobis referenda, tantum abest vt cum eo fas sit nobis contendere. k *Euertitur hoc dicto prævisionis operum doctrina & omnis meriti.* l *Sub Deum, cuius ad gloriam omnia referuntur, nec tantùm res creatæ, sed in primis noua ipsius opera quæ in electis suis edit.*

CAPVT XII.

1 *Parænetica tractat.* 2 *Ad cultum Deo gratum:* 9 *Ad Dilectionem non simulatam.*
14 20 *Etiam inimicorum.*

1 PEto igitur à vobis, fratres mei, per misericordias Dei, vt sistatis corpora vestra victimam viuam & sanctam, & acceptam Deo per ministerium [1] rationale.
2 Et ne conformetis vos seculo huic, sed mutemini per renouationem mentium vestrarum, & discernite quæ sit voluntas Dei, bona & accepta & perfecta.
3 Dico autem per gratiam quæ data est mihi, omnibus vobis, ne [2] cogitetis præterquam quod conuenit vt cogitetis, sed cogitate [3] in sobrietate, vnusquisque sicut partitus est ei Deus fidem in mensura.
4 Sicut enim in vno corpore membra multa sunt nobis, & omnibus membris nequaquã vna actio est:
5 Sic etiam nos qui multi sumus, vnum sumus corpus in Christo [4] singuli autem ex nobis membra sumus [5] inuicem.
6 Sed sunt nobis dona diuersa iuxta gratiam quæ data est nobis. Est cui prophetia iuxta mensuram fidei suæ:
7 Et est cui ministerium est in ministerio suo & est [6] qui doctor est in doctrina sua.
8 Et est qui exhortator est, in exhortatione sua: & qui largitur, in simplicitate, & [7] qui præest, in diligentia: & qui miseretur, in hilaritate.

1 PRecor [1] [a] igitur vos fratres, per miserationes Dei, [b] vt sistatis [c] corpora vestra [d] hostiam viuam, sanctam, acceptam Deo, [e] rationalem illum cultum vestrum:
2 [2] Et ne configuremini seculo isti, sed transformemini per renouationem [f] mentis vestræ, ad hoc vt probetis quæ sit voluntas Dei, bona illa, accepta ac perfecta.
3 [3] Enimuerò per gratiam quæ mihi data est, [g] edico cuiuis versanti inter vos [h] ne sapiat supra quàm oportet sapere: sed sapiat [i] ad sobrietatem, prout cuique Deus partitus est mensuram [k] fidei.
4 [4] Quemadmodum enim in vno corpore multa membra habemus: membra verò omnia eandem non habent actionem:
5 Ita multi vnum corpus sumus in Christo, singulatim autem, alii aliorum membra:
6 [5] Habentes autem diuersa dona pro gratia quæ nobis data est: siue prophetiam *prophetemus* pro [l] proportione fidei:
7 Siue ministerium, *versemur* in ministrando: tum [m] is qui docet, in docendo:
8 Tum [n] qui exhortatur, in exhortatione: [o] qui distribuit, cum simplicitate: [p] qui præest, cum diligentia: [q] qui miseretur, cum hilaritate:

1 Vel Verbale. Videtur vocari verbale ministerium, quia non, vt in veteri cultu, bruta sermonis expertia offerebantur, sed homo ipse ratione & sermone præditus seipsum Deo offert. Aut voluit Paraphrastes Græca ad verbum exprimere. Itaque ex Græcis petenda interpretationis ratio est.
2 Cogitandi verbum Syris & Hebræis valet quod Græcis διαλογίζεσθαι.
3 Vel, Cum modestia.
4 Syre, Vnus vnus. Hebraismus.
5 Syrè, Vnius, vnius Hebraismus.
6 Id est, Qui singularem habet aptitudinem & dexteritatem in his muneribus exequendis.
7 Syre, Qui stat in capite.

1 Quarta pars epistolæ quæ absolutis Christianæ doctrinæ capitibus versatur in vitæ Christianæ præceptis explicandis. Primo autem loco generalia & fundamentalia præcepta tradit, quorum hoc est præcipuũ, vt vnusquisque sese totum spirituali Dei cultui consecret, & veluti sacrificet, gratia Dei fretus.
a *Hac præfatione indicat finem vltimum humanarum actionum esse Dei gloriam.*
b *Olim hostia sistebatur ad altare, hodie altare est vbique.*
c *Vosipsos, Synecdoche, olim aliena, nunc nostra offeruntur.*
d *Olim mortuam, nunc hostiam Spiritu vita præditam.*
e *Id est, Spiritualem, vt explicatur 1. Pet. 2. 5. Est autem antithesis cultuum quo seipsum homo spiritualiter deo consecrat, & veteris cultus in quo bruta cætera... modo rationis sed etiam sensus expertia carnalibus adhibitis ceremoniis Deo offerebantur.* 2 Secundum præceptum est ne pro vitæ regula, reliquorum hominum opiniones aut mores sumamus, sed huic seculo penitus renuntiantes, Dei nostri voluntatem, sicut est nobis in verbo ipsius patefacta, nobis pro scopo proponemus. f *Nullus itaque locus huic rationi, quam Reginam tanquam in arce locat Philosophia, nunc libero hominis arbitrio, quod fingunt Sophistæ, si mens ipsa renouanda est, Vide Ephes. 1. 18. & 4. 17. & Col. 1. 21.* 3 Tertio loco, monet etiam atque etiam, vt quisque intra suæ vocationis limites permaneat, & pro gratiæ suæ modulo sapiat. g *Præcipio.* h *Ne sibi immodicè placeat vt ii solent qui videntur plus sapere, quã reuera sapiant.* i *Sobrietas erit, si non nobis arrogamus quod non habemus, & si nunde eo quod accepimus, gloriemur.* k *Fidem appellat cognitionem Dei in Christo, cum donis quæ manant in fideles, per spiritum sanctum.* 4 Ratio huius præceptionis est duplex, vna, quoniam Deus non commisit quæuis quibusuis agenda, ac proinde præposterè agit, & non modo inutiliter, sed etiã cum aliorũ incõmodo se & alios fatigat, qui vocationis fines præterit: altera, quod ista vocationum & donorũ diuersitas & imparitas in nostrum commodũ cedit, quùm ideò instituta sit vt alii aliis obstringantur: vnde consequitur, neminem hoc ægrè ferre debere quum priuatorum cuiusq; donorũ communis sit vsus.
5 Quod in genere dixerat, peculiariter sacris muneribus applicat, in quibus periculosius peccatur. Ea verò distribuit in duo genera, Prophetarum videlicet & Diaconorum: & rursus Prophetas, in doctores & in pastores diuidit. Deaconos autem triplices facit nempe ærarii Ecclesiastici, veluti quæstores quos propriè vocant Diaconos disciplinæ moderatores, qui seniores siue Presbyteri vocantur, & propius curandis ipsis pauperibus seruientes, cuius modi erat viduarum collegium. l *Vt quisque teneat reuelationis suæ modum.* m *Qui Scripturæ interpretationi tantum vocat.* n *Qui alibi Pastor dicitur.* o *Sub, eleemosynas distribuat bona fide, & sine personarum respectu.* p *Ecclesiæ senior.* q *Qui curandis pauperibus vacant, hilares sint, ne mærorem mærori addant.*

9 Di-

9 [6] Dilectio *esto* minimè simulata. *Estote* abhorrentes à malo, agglutinati bono.

10 Fraterna charitate alii ad alios amandos propensi. Honore alii aliis præeuntes.

11 Studio minimè pigri. Spiritu feruentes. [r] Domino seruientes.

12 [7] Spe gaudentes. In afflictione tolerantes. In oratione perdurantes.

13 [s] Vsibus sanctorum [t] communicantes. Hospitalitatem sectantes.

14 [v] Benedicite iis qui vos insectantur: benedicite, *inquam* & ne imprecamini.

15 Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus.

16 Eodem animo inter vos mutuò affecti. Non elatè *de vobis ipsis* sentientes, sed [x] humilibus obsecundantes. Ne [y] estote prudentes apud vosmetipsos.

17 Nemini malum pro malo vicissim reddentes. Procurantes honesta coram omnibus hominibus.

18 Si fieri potest, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus, in pace viuentes.

19 Non vosmetipsos vlciscentes dilecti, sed date locum iræ, scriptum est enim, Mihi est vltio: ego rependam dicit Dominus.

20 Itaque si esurit inimicus tuus, ciba eum: si sitit, da ei potum: hoc enim si feceris, [z] carbones ignis coaceruabis in caput eius.

21 Ne vincitor ab eo quod malum est: sed vince bonitate malitiam.

9 [8] Et non sit fraudulenta dilectio vestra, sed sitis odio habentes mala, & adhærentes bonis.

10 Diligite fratres vestros [9] & diligite vnus alium. [10] Præuenientes honore afficite alius alium.

11 Estote solliciti, & non pigri. Estote feruentes Spiritu. Estote seruientes Domino vestro.

12 Estote gaudentes in spe vestra. Estote tolerantes afflictiones vestras. Estote perseuerantes in precatione.

13 Estote communicantes necessitati sanctorum, estote amantes hospites.

14 Benedicite persequentibus vos, benedicite, & ne maledixeritis.

15 Gaudete cum iis qui gaudent, & flete cum iis qui flent.

16 Et id quod cogitatis vos de vobisipsis, etiā de fratribus vestris *cogitate*: neque cogitetis cogitationes sublimes, sed adhærete iis qui sunt depressi, neque sitis sapientes in cogitatione animæ vestræ.

17 Neque rependatis vlli malum pro malo: sed cura sit vobis vt faciatis bonum coram filiis vniuersis.

18 Et, si possibile sit, [11] quod ad vos spectat cum omni filio hominis pacem [12] colite.

19 Neque sitis vlciscentes vosipsos dilecti mei: sed date locum iræ. Scriptum est enim, Iudicando ne iudicium facias tibiipsi: ego faciam iudicium tuum, ait Deus.

20 Et, si esurierit inimicus tuus, ciba eum: & si sitierit, da potum ei, & si hæc feceris ei, carbones ignis congeres super verticem eius.

21 Ne vincat vos malum, sed vincite malum bono.

6 Iam ad secunda Tabulæ officia accedit ex charitate ... omnium eorum ... illa deriuat. Charitatem autem Christianam definit ... malarum ... odio, bonarum autem studio, ... propenso, & ... proximi animo, cuius denique vltimus finis sit Dei gloria.

r Ipsi hac clausula ..., qua distinguit officia Christiana ab officiis Philosophicis.

7 Commemorat ... virtutes varias ... suis effectis coniunctas, nempe spem, ... animitatem patientiam, rogem in... ationem, liberalitatem in sanctos, hospitalitatem, moderationem animi in ... etiam inimicis, sympachiam tum ... prosperis tum in aduersis rebus, modestiam, honestatis & ... quo ad eius ... potest cum qui... colendæ, ar... studium, ... illis etiam cu... iniuriis ex... posit.

s Non autem delicijs & superuacaneis ... vsibus.

t Vera charitatis ... aliorum ... tanquam nostris afficimur, ... affectis proximum pro viribus iuuamus. ... sectatur.

8 Vel, porro.

9 Exegeticè accipitur, pro Id est.

10 Syre, Præuenientes. *Anteuertentes honore afficientes.*

11 Ad verbum, Secundum quod est ex vobis. Accedit ad hanc phrasin Gallica loquutio, *Quant est de vostre costé.*

12 Ad verb. Facite.

u *Bene precamini.* x *Nihil æquè scindit concordiam atque ambitio, quum quispiam humilia fastidit, sublimia* ... y *Ne prudentiæ opinione turgeatis.* z *Sic Salomon ænigmaticè iram Dei alicui imminentem depingit.*

Caput XIII.

1 *Vult vt subdatur magistratibus.* 8 *proximos diligamus.* 11 *viuamus iustè,* 14 *& Christum induamus.*

1 OMnis [1] [a] anima [2] potestatibus supereminentibus subiecta esto, [3] non enim est potestas nisi à Deo: & quæ sunt potestates, sunt à Deo [b] ordinatæ.

2 Itaque quisquis *se* opponit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi sibi condemnationem auferent.

3 [4] Nam magistratus non sunt terrori bonis operibus, sed malis. [5] Vis autem non metuere potestatem? quod bonum est facito, & laudem ab ipsa obtinebis.

4 Dei enim minister est tuo bono. [6] Quòd si feceris quod malum est, metue: non enim temerè gladium gestat: nam Dei minister est, [c] vltor ad iram ei qui quod malum est fecerit.

5 [7] Quapropter necesse est subiici, non

1 OMnis anima [1] potestatibus dominatus subdita sit. Non enim est potestas quæ non à Deo sit, & quæ potestates sunt, à Deo sunt constitutæ.

2 [2] Qui insurgit igitur aduersus potestatem, [3] aduersus constitutionem Dei insurgit, & [4] hi qui insurgunt aduersus eas, [5] iudicium accipient.

3 Iudices enim non sunt terrori, operibus bonis, sed malis. Vis igitur non timere à potestate? fac bonū, & laus erit tibi ab ea.

4 Minister enim est Dei: sed tibi ad bona. [6] & si malum facias, time. Nequaquam enim frustra accinctus est gladio: minister enim est Dei, & [7] vindex iræ illis qui faciunt mala.

5 Et propter hoc [8] necesse est nobis vt sub-

1 Iam seorsim ostendit quid subiecti debeant suis magistratibus obedientiam videlicet: quæ debetur ... neminem esse ..., & ita quidem vt non tantùm ... summo magistratui, sed etiam infimis ... magistratibus potestate fungentibus debeatur.

a Etiamsi Apostolus, etiamsi Euangelista, etiamsi Propheta, Chrysostomus. Papa itaque ... omnia re... ...titur.

2 Argumentum ab ipsa rei natura. Quorsum enim in superiore gradu sunt collocati, nisi vt inferiores eis subiiciantur?

1 Hebraismus. Id est Potestatibus dominantibus. Vtitur plurali vt sit doctrina generalis.

2 Id est, Qui igitur resistit potestati.

3 Id est, Deo resistit.

4 Id est, Resistunt eis.

5 Hebraismus Id est Pœnam.

6 Et pro At.

7 Exequutor iræ, Id est Vindictæ. Hebraismus.

8 Syrè, Constrictio est nobis.

3 Aliud maximi ponderis argumentum. Quoniam huius ordinis author est Deus, vt qui sunt rebelles sciant ... cum Deo ipso bellum gerere: vnde fieri non potest quin maximas calamitates sibi accersant. b *Distributæ, aliæ enim sunt meiores, aliæ ...* 4 Tertium argumentum ab vtilissimo fine, Quod hac ratione Deus bonos conseruet, malos coerceat: qua sententia, ipsi ... magistratus admonentur quid subiectis debeant. 5 Optima ratio ferendi iugi istius non modò sine molestia, sed etiam maximo ... fructu. 6 Deus gladio etiam vltore magistratum armauit. c *Per quem Deus vlciscitur malos.* 7 Conclusio, Parendum esse magistratui, non modò pœnæ metu sed multo magis quia, etiamsi magistratus in conscientiam ius non habet, tamen quum Dei ... minister, bona conscientia ei resisti non potest.

iecti ſumus,non propter iram tantùm,ſed e-
tiam propter conſcientiam noſtram.
6 Propter hoc etiam 9 argentum capitatio-
nis datis vos: miniſtri enim ſunt Dei, 10 in
hæc ipſa incumbentes.
7 Reddite igitur vnicuique prout debetur ei:
cui argentum capitationis, argentum capi-
tationis: & cui tributum, tributum: & cui
timor,timorem,& cui honor,honorem.
8 Et nemini quicquam debeatis 11 quàm vt
alter alterum diligat. Qui enim diligit ſoci-
um ſuum,Legem impleuit.
9 Nam etiam illud quod dicit, Non occides,
&,Non mœchaberis,&,Non furaberis,12 &,
Non concupiſces,& ſi ſit mandatum aliud in
hoc ſermone completur, Diliges proximum
tuum ſicut teipſum.
10 Dilectio erga proximum ſuum, malum
non operatur: quia dilectio expletio eſt
Legis.
11 Et etiam hoc ſcitote quòd tempus eſt, &
hora eſt deinceps vt excitemur à ſomno no-
ſtro.Nunc enim magis appropinquauit no-
bis 13 ſalus noſtra quàm quum credidimus.
12 Nox de cætero præteriit,& dies appropin-
quauit. Miſſa faciamus igitur à nobis opera
tenebrarum,& induamus arma lucis.
13 Et tanquam in die, 14 modeſtè ambule-
mus,15 non in muſica, neque in ebrietate,
neq; 16 in cubili immundo, neque in inuidia
& contentione:
14 Sed induite ipſum Dominum noſtrum Je-
ſchua Chriſtum: & ne curam habeatis car-
nis veſtræ ad concupiſcentiam:

9 Syrè, argentum *id eſt tributum* capitis.
10 Ad verbũ,Super hæc ipſa ſtantes, Id eſt, Qui præfecti ſunt cuſtodes legum & publici ſtatus,totiq; in hoc incumbunt: vt iure inde victum petant & quæcunque neceſſaria ſunt ad tam difficilis muneris adminiſtrationem.
11 Syre,Niſi quòd alter &c.
12 Dum Syrus interpres hæc ad Moſis ordinem exigit,nonum Decalogi præceptũ,quod in Paulo eſt,prætermittit.
13 Ad verbũ,Vita. Hebraiſmus iam ſepe obſeruatus.
14 Syrè,Cum modeſtia.
15 Videtur intelligere illa profuſa cõuiuia,de quibus legitur Amos 6.& Iſaiç 5. quæ præter exquiſitos cibos coniunctã etiam habebant muſicam & omne deliciarum genus Synecdochicῶς itaque totum conuiuiorum luxum ſub vna parte comprehendit.
16 Syrè. In dormitorio immundo.

ſolùm propter iram, d ſed etiam propter
conſcientiam.
6 8 Propter hoc enim etiam tributa ſoluitis,
ſiquidem miniſtri Dei ſunt in hoc ipſum in-
cumbentes.
7 Reddite igitur omnibus quod debetis: cui
tributum *debetur* tributum: cui vectigal ve-
ctigal:cui e timor,timorem: cui f honor,ho-
norem.
8 9 Nemini quicquam debete, niſi *hoc* vt alii
alios diligatis, 10 nam qui diligit alterum,
g Legem impleuit.
9 Siquidem illud, Non mœchaberis,Non oc-
cides, Non furaberis, Non falſum teſtimo-
nium dices,Non concupiſces, & ſi quod a-
liud *eſt* mandatum in hoc ſermone h ſum-
matim comprehenditur, nempe, Diliges
proximum tuum ſicut teipſum.
10 Charitas proximum non afficit malo. Ita-
que completio Legis, eſt charitas.
11 11 Idque,perſpecta opportunitate, quòd
videlicet tempeſtiuum iam *ſit* nos à ſomno
expergiſci. Nunc enim propius nos eſt ſalus
quàm quum credidimus:
12 Nox proceſſit i dies autem propinquauit.
Abiiciamus igitur k opera tenebrarum,& in-
duamur habitu qui luci conueniat.
13 Vt interdiu, compoſitè ambulemus: non
in comeſſationibus & ebrietatibus, non cu-
bilibus ac proteruiis, non lite & inuidia:
14 Sed l induimini Domino Jeſu Chriſto, &
carnis curam ne habete, ad *explendas* cupi-
ditates.

d *Vſque ad mortem inique præcipientibus reſpondendum eſt illud Petri, Præſtat Deo obedire quàm hominibus.*
8 Enumerat præcipua in quibus poſita eſt ſubiectorum obedientia.
e *Obedientiam, eamq; ex animo proficiſcentem.*
f *Reuerentiam quam magiſtratui haberi par eſt.*
9 Oſtendit quomodo futurum ſit vt quam pauciſſima iudicia exerceantur, nempe ſi vitam ita inſtituamus, vt nemo quicquã meritò poſſit à nobis flagitare, præter id vnum quod ex charitatis lege alii aliis perpetua quadam obligatione debemus.
10 Commendat charitatem vt Legis epitomen.
g *Non vnicum aliquod præceptũ alioq; ſed in genere præſtat quod Lex iubet.*
h *Tota ſiquidem Lex nihil aliud quàm amorem dei & proximi præcipit. Sed quum Paulus hoc loco de mutuis hominum officiis diſſerat Legis vocabulum reſtringendum eſt ad ſecundam tabulam.*

11 Amplificatio à circunſtantia temporis,quod & ipſum nos per ſe officii admoneat, quum tenebris ignorantiæ & prauarum cupiditatum diuinæ hæreditatis cognitione depulſis, vt vitam ad certam illam omnis iuſtitiæ & honeſtatis normam, virtute Spiritus Chriſti freti exigamus. i *Alibi dicimur in luce verſari, ſed ita vt nondum apparuerit quod ſumus: adhuc enim videmur vt in crepuſculo.* k *[illegible] quam agant, qui lucem fugiunt.* l *Indui Chriſto eſt in poſſeſſionem Chriſti mitti, ita vt ille ſit in nobis, & nos in illo.*

CAPUT XIIII.

1 *Commendat eos qui fide ſunt infirma,* 15 *ne vitio noſtro ſcandalizentur.* 10 *Et illis à diuerſo imperat vt non temerè firmiores iudicent,* 19 *vt intrà ædificationis,* 20 *& charitatis terminos,* 22 *Chriſtiana libertas conſiſtat.*

1 EI autem qui infirmatur in fide, porrigi-
te manum,& ne ſitis diuiſi in cogita-
tionibus veſtris.
2 Eſt enim 1 qui credit quòd omnia comeda-
mus, 2 & qui infirmus eſt *fide*,olus comedit.
3 Qui autem comedit, eum qui non comedit
ne deſpiciat: & is qui non comedit,eum qui
comedit,non iudicet. Deus enim aſſumpſit
eum.
4 Tu quis es qui iudicas ſeruum qui non eſt
tuus? Quòd ſi ſtat,Domino ſuo ſtat: & ſi ca-
dit,Domino ſuo cadit. 3 Vtique autem ille
ſtat: 4 facultas enim eſt in manibus Domini
eius vt ſtabiliret eum.
5 Eſt qui diiudicat diem præ die, & eſt qui

1 Id eſt, nobis veſci liceat quibuſuis vt Gen.3 3. De fructu arboris horti comedemus, id eſt Comedere licet. Ea enim eſt futuri verbi vis, apud Hebræos,Chaldæos & Syros,vt modi potentialis vim habeat.
2 Et pro At.
3 Ad verb. Stando autem ſtat. Geminatur verbũ ad maiorẽ certitudinem. Eſt autem præſens pro futuro Stabit.
4 Syrè,Prope adeſt in manibus eius.

1 EVm 1 verò qui fide eſt infirmus a aſſu-
mite,non *tamen* ad b certamina diſpu-
tationum.
2 2 Alius quidem c credit veſcendum eſſe
quibuſuis: alius autem *fide* infirmus, edit
olera.
3 3 Qui edit,non edentem ne pro nihilo ha-
beto: & qui non edit edentem ne condem-
nato. 4 Deus enim eum aſſumpſit.
4 5 Tu quis es qui condemnas alienum fa-
mulum? proprio domino ſtat aut cadit: ſta-
bilietur autem: poteſt enim Deus eum ſta-
bilire.
5 6 Alius quidem æſtimat diem præ die,alius

1 Iam tractat quomodo in rebus mediis nos gerere debeat cum fratribus, non malitia, nec damnanda ſuperſtitione, ſed beneficii Chriſti ignorantia, in earum rerum vſu peccantibus. Docet autem eos leniter & patienter erudiendos, & ita quidem vt eorum ignorantiç in eiuſmodi quidem rebus accommodare nos oporteat,ex charitatis lege.
a *Ne medio & indifferentis rei cauſa defugiatis eius conſortium, ſed eum adiungite vobis.*

b *Vt diſcedat multo incertior quàm venerit, aut perturbata conſcientia reſiliat.* 2 Proponit pro exemplo diſcrimen ciborum quod nonnulli vt in Lege præſcriptum (quam abrogatam eſſe neſciebant) penitus obſeruandum putabant, quum è contrario qui in Euangelii cognitione profecerant, abolitam eſſe iſtam, Legis pædagogiam rectè cenſerent. c *Nouit ex fide.* 3 In huiuſmodi facto, inquit Apoſtolus, neque qui libertatem ſuam norant, fratrem ignorantem arroganter deſpiciant neque indocti moroſè condemnent quod non intelligunt.
4 Prima ratio, quia quum & qui edit & qui non edit, ſit nihilominus Chriſti membrum, nec contemni qui non edit, nec condemnari qui edit meritò poteſt. Explicatur autem antecedens, verſu ſexto. 5 Alia ratio à ſuperiore dependens, cur rudes à peritioribus non debeant vt extra ſpem ſalutis poſiti, damnari. Quia inquit Apoſtolus, qui hodie rudis eſt, cras poteſt pleniore cognitione donari, vt & ipſe firmus conſiſtat. Itaque Dei eſt non hominis ſententiam illam damnatoriam ferre. 6 Aliud exemplum legalis diſcriminis dierum.

autem

autem *peræquè* æstimat quemuis diem. 7 [d] V-
nusquisque in animo suo plenè certus esto.
6 8 Qui [e] curat diem, [f] Domino curat: & qui
non curat diem, Domino non curat. [g] Qui
edit, Domino edit: 9 gratias enim agit Deo:
& [h] qui non edit, Domino non edit, & grati-
as agit Deo.
7 10 Nullus enim nostrûm [i] sibi ipsi viuit, &
nullus sibiipsi moritur.
8 Nam siue viuimus, Domino viuimus: siue
morimur, Domino morimur: siue igitur vi-
uamus, siue moriamur, Domini sumus.
9 Ad hoc enim Christus & mortuus est, & re-
surrexit, & reuixit: vt & mortuis ac viuenti-
bus dominetur.
10 11 Tu verò cur condemnas fratrem tuum? aut etiam tu cur pro nihilo habes fratrem
tuum? Omnes enim sistemur apud tribunal
Christi.
11 Scriptum est enim, [k] Viuo ego, dicit Do-
minus, quòd mihi *sese* flectet omne genu, &
omnis lingua [l] confitebitur Deo.
12 Nempe ergo vnusquisque nostrûm de se-
ipso rationem reddet Deo.
13 12 Ne amplius igitur alius de alio iudice-
mus: [m] sed hîc potius adhibete iudicium, vt
ne offendiculum ponatis fratri, aut scan-
dalum.
14 13 Noui, & persuasum habeo per [n] Domi-
num Iesum, nihil esse [o] impurû [p] per se: sed
ei qui existimat aliquid esse impurum, *id* ei
impurum *esse*.
15 Verùm si propter escam frater tuus tristi-
tia afficitur, non iam secundum charitatem
ambulas. 14 Ne esca tua illum perdito pro
15 quo Christus mortuus est.
16 16 Ne vestrum igitur bonum [q] blasphema-
tor.
17 17 Non enim est regnum Dei esca & potus,
sed iustitia, & pax, & gaudium per Spiritum
Sanctum.
18 Nam qui [r] per hæc seruit Christo, gratus
est Deo, & acceptus hominibus.
19 18 Nempe igitur quæ ad pacem faciunt,
sectemur, & quę ad mutuam ędificationem.

diiudicat omnes dies. Vnusquisque autem in
cognitione animæ suæ 5 certus esto.
6 6 Qui cogitat de die, Domino suo cogitat:
& quisquis non cogitat de die, Domino suo
non cogitat: & qui comedit, Domino suo
comedit, & Deo gratias agit: & qui non
comedit, Domino suo non comedit, & gra-
tias agit Deo.
7 Nemo enim est ex nobis qui sibiipsi viuat:
& nemo est qui sibiipsi moriatur.
8 Nam siue viuamus, Domino ipsi nostro vi-
uimus: siue moriamur, Domino ipsi nostro
morimur. Siue viuamus, siue moriamur, Do-
mini nostri sumus.
9 Propter hoc etiam Christus mortuus est, &
reuixit, ac resurrexit vt ipse esset Dominus
mortuis & viuentibus.
10 Tu verò cur iudicas fratrem tuum? aut e-
tiam tu ad quid despicis fratrem tuum? Om-
nes enim nos futurum est vt stemus ante tri-
bunal Christi.
11 Sicut scriptum est, Viuo ego, dicit Domi-
nus: mihi incuruabit se omne genu, & mihi
confitebitur omnis lingua.
12 Ergo quisque nostrûm rationem 7 pro se-
ipso reddet Deo.
13 Ne deinceps iudicemus alter alterum: sed
hoc iudicate potius, vt offendiculum 8 fratri
tuo non ponas.
14 Noui, & persuasus sum per Domi-
num Ieschua, quòd nihil quicquam conta-
minatum ex se est, nisi ei qui cogitat de se
aliqua, quòd poluta sit, ei *res* illa tantùm po-
luta est.
15 Si autem propter cibum contristas fratrē
tuum, nequaquam in charitate ambulas. Ne
perdas per cibum tuum, illum cuius causa
mortuus est Christus.
16 Et ne blasphemetur bonum nostrum.
17 Regnum enim Dei non est cibus & potus,
sed iustitia, & pax, & gaudium in Spiritu
sancto.
18 Qui enim in his seruit Christo, placet Deo,
& coram filiis hominis est probatus.
19 10 Iam 11 sectemur pacem & ædificatio-
nem vniuscuiusque.

5 Vel, Confirmetur.
6 Ad verbum, Qui cogitat diei vt subaudiri oporteat Circũstantias. Cogitare autem circunstantias diei, idem est quod antea dixit, Diem præ die diiudicare.
7 Pro Anima sua Hebraismus.
8 Mutatio numeri. Sic resoluito, nequis vestrûm fratri suo, &c.
10 Id est Itaque, vt paulo antè annotauimus frequenter fieri in Hebræa, Chaldæa & Syra lingua.
11 Ad verbum, Post pacem curramus & post ædificationem vnius, vnius id est, Cuiusque Hebraismus.

7 Opponit illi cô-[...] & præcipi-[...] iudiciis assidu-[...] proficiendi studi-[...], vt firmus de sua [...] bene con-[...], quantum sit vide-[...], & cuiusmodi [...] & vicissim infir-[...] quotidie profici-[...] vel illi abu-[...] Dei dono, vel [...] sua infirmitate [...] placeant.
d *Vnusquisque a-[...] in conscientia [...] possit, se nos-[...] persuasum esse [...] Dominum Iesum, [...] per se impu-[...] autem persua-[...] dabes verbo [...]*
[...] Ratio petita ab [...]rum mediarũ [...], quas bona [...]ientia & facere [...] aliquis, & ali-[...] rursus non face-[...] Quum enim & [...] & ciborum [...] à Deo sta-[...] esset, qui Legis [...]nem non-[...] intelligebant, & [...] alioqui Chri-[...] & seruatorem [...]ebant, quo-[...] potuissent bo-[...]scientia negli-[...], quod à Deo [...] sciebant? [...] verò, qui [...] beneficium [...] etiam in parte [...] bona consci-[...] nec dies nec ci-[...]abant. Itaque [...] Apostolus [...] firmi infir-[...] ob res istas ne [...], quum in-[...] fratres nihilo-[...] sint fratres. [...] verò si quis hanc [...] ad nostra [...] tempora trahere [...] de rebus [...] & quidē [...]modi, vt qui eas [...] arbitrabatur [...], fundamentũ [...]
[...] in Lege, & simplici ignorantia, non autem malitiosa (illis enim ad tempus quidem cessit Apostolus) nec superstitione, sed re-[...] Dei metu hallucinarentur. e *Peculiari quadam ratione obseruat.* f *Domini est iudicium rectène faciat an secus? Itaque cur [...] potius laboratis de eo, vt quisque se Deo approbet, quam vt aliena curetis?* g *Qui nullum facit ciborum discrimen.* 9 Ita significat [A]postolus sese de fidelibus tum infirmis tum firmis agere. Quid si verò cum infidelibus nobis sit negotium, nempe hîc nobis cauenda sunt duo, [...] in epist. ad Cor. explicatum: vnum, ne superstitiones eorum inter res medias numeremus, vt qui in idoleo accumbebant: alterum ne-[...] quoque quum res est media (vt idolothytum in macello emere, & domi aut priuato conuiuio edere) fratrum infirmorum conscientiam [...]eremus. h *Cibos immundos.* 10 Non hærendum, inquit, in ipso cibo, sed in vsu cibi, vt demum verè possit reprehendi [...] sic viuit, vt in Deum non respiciat. Illi enim & vita & mors nostra consecrata est, & idcirco mortuus est propriè Christus non autem sim-[...], vt vescamur aut non vescamur hoc vel illo cibo. i *Se vnum respicit, quod Hebræi dicunt, Benefacit animæ suæ.* 11 Conclu-[...] relinquendum esse ius suum Domino, ac proinde in rebus quæ prout conscientia affecta est, vel bonæ vel malæ sunt, non esse infirmos [...] à firmis despiciendos, nedum damnandos. Non valeret autem æquè hæc consequutio in altero membro, nempe ne infirmi firmos [...]: quoniam infirmis non est perspectum, eos qui diem non curant, & edunt, Domino non curare, & Domino edere, sicut fir-[...] notum esse potest infirmos eos qui diem curant & non vescuntur, Domino diem curare, & Domino non vesci. k *Iurisi-[...] formula, Deo peculiaris, qui vnus verè sua vi ac potestate existat.* l *Me agnoscet pro Deo.* 12 Vbi quid non faciendum [...] conclusit, quid faciendum sit ostendit, nempe cauendum ne fratrem nondum firmum, præpostero vsu libertatis nostræ prorsus ener-[...]. m *Obliquè malignos istos censores perstringit qui huc conferunt totum suum acumen, vt aliquid carpendum inueniant in fra-[...] vita, quum potius omne rationis iudicium huc conferre oportuerit, ne suo neglectu fratres suos vel præcipitent, vel in aliquod offendicu-[...] impellant.* 13 Occupatio, verum quidem esse, abrogatam esse illam pædagogiam legis beneficio Christi, iis qui hoc norunt, sed [ni]hilominus oportere in huius libertatis vsu considerare quid expediat, vt fratri infirmo consulatur, quum idcirco non instituatur li-[...]. n *Spiritu Domini Iesu, vel per Dominum Iesum, quem noui aluentu suo materiam diruisse.* o *Ad verbum, commune. Vide [...] 15, 11.* p *Natura.* 14 A comparatis, Crudelis est animi pluris facere escam, quam fratris salutem quod ii faciunt, qui cum [...]quam fratris offendiculo sustinent vesci, & ita ei præbent resiliendi ab Euangelio occasionem. 15 Aliud argumentum, Christi ex-[e]mplum sequi nos oportet: Ille verò nedum vt propter escam infirmos perderet, pro iis vitam ipsam profudit. 16 Aliud argumen-[tum]. Quia sic detrahitur de Euangelica libertate, quasi ad quiduis audendum aditum aperiat. q *Male audiat.* 17 Ratio ge-[ner]alis, & cæterorum argumentorum fundamentum, Regnum Dei non esse in his rebus externis positum, sed in iustitiæ & pacis studio, & [S]piritus consolatione. r *Qui pacem ac iustitiam tranquillè colit per Spiritum sanctum.* 18 Conclusio vniuersalis vsum istius li-[b]ertatis, atque adeò totam vitam nostram, ad mutuam ædificationem referri oportere, adeò quidem vt quod per se purum est & licitum, [ta]men propter offendiculum fratris illicitum censeatur.

20 Et ne propter cibū dissoluamus opera Dei,
vnaquæque enim res pura est, sed malum est
homini qui cum offendiculo comedit.
21 Bonum est vt non comedamus carnem,
neque bibamus vinum, nec quicquam per
quod offenditur frater noster.
22 Tu in quo est fides, apud teipsum retine
eam corā Deo. Beatus is qui [12] non iudicat
seipsum in eo quod discernit.
23 Qui enim [13] diuisus est, & comedit, condē-
nat sese: quia non *comedit* in fide. Quicquid
enim non est ex fide, peccatum est.

12 Id est Non condemnat.

13 Id est Qui anceps & dubius est.

20 Ne cibi causa destrue opus Dei. Omnia
quidem pura: sed malum *est* homini qui edit
cum offendiculo.
21 Bonum *est* non vesci carnibus, neque bi-
bere vinum, neque quicquam in quo fra-
ter tuus impingit aut offenditur, aut infir-
mus est.
22 [19] [s] Tu fidem habes: apud temetipsum ha-
be coram Deo. Beatus qui non condemnat
seipsum in eo [t] quod approbat.
23 Qui verò [v] ambigit si ederit, condemnatus
est, quoniam non *edit* ex fide: quicquid verò
ex fide non est, peccatum est.

19 Duplicē in his rebus, cautionem adhibet, vnam firmos spectantem, vt qui certam notitiam huius libertatis adepti est, thesaurum illum conseruet, quo videlicet prudenter & v-
tiliter ita vt dictum est vtatur: alteram, quæ infirmos respicit ne temerè solo aliorum exemplo incitati, titubante conscientia quicquam agat quoniam sine peccato fieri non potest, quod ex Dei verbo non persuasi simus ipsi probari. s *Quid nomine fidei intelligat expositum supra vers. decimo quarto, nempe, certum esse ac securum in rebus indifferentibus.* t *Quod amplectitur.* v *Secum disceptat.*

Caput XV.

1 *Fortiores robur suum conferant ad confirmandos infirmos,* 3 *Christi exemplo,* 7 *qui se communicauit,* 8 *non modò Iudæis.* 10 *sed etiam Gentibus.* 15 *Scriptionis huius Epistolæ ratio redditur.*

1 DEbitores igitur sumus nos robusti vt in-
firmitatem imbecillum sustineamus, &
non nobisipsis placeamus,
2 Sed quisque ex nobis proximo suo placeat
in bonis *rebus* [1] vt ad ædificationem.
3 Quoniam etiam Christus nequaquā sibiipsi
placuit, sed sicut scriptum est, Opprobrium
opprobrantium tibi cecidit super me.
4 Quicquid enim ab initio scriptum est, ad
doctrinam nostram scriptum est, vt per pati-
entiam & per consolationem Scripturarum
spes sit nobis.
5 Deus autem patientiæ & consolationis det
vobis [2] vt pariter cogitetis vnus de alio in
Ieschua Christo.
6 Vt vna mente & vno ore laudetis Deum
Patrem Domini nostri Ieschua Christi.
7 Propter hoc assumite, & ferte [3] inuicem,
sicut etiam Christus assumpsit vos ad glori-
am ipsius Dei.
8 Dico autem quòd Ieschua Christus fuit
minister circuncisionis pro veritate Dei, vt
confirmaret promissionem Patrum.
9 [4] Et Gentes glorificent Deum pro miseri-
cordia quę fuit super eas: sicut scriptum est,
Confitebor tibi in Gentibus, & nomini tuo
psallam.
10 Et rursus dicit, Exultate Gentes cum po-
pulo eius.
11 Et rursus dicit, Laudate Dominum omnes
vos Gentes, & glorificate eum omnes po-
puli.
12 Et rursus Isaiah dicit, Erit radix Iessæ, &
is qui exurget, erit princeps Gentibus, & in
ipso sperabunt Gentes.
13 Deus autem spei impleat vos omni gaudio
& pace in fide, vt exuberetis in spe eius per
virtutem Spiritus sancti.
14 Persuasū autē habeo ego quoq; de vobis,

1 In Syro impresso textu est דלבני נשא Filii hominis, sed apparet fuisse erratum à typographo propter affinitatē vocum דלבנינא & נשא דלבני & in manuscripto Heidelbergensi erat דלבנינא sicut nos restituimus. Sensus est, Vt par est ad ædificationem.

2 Syrè, Paritatem, Aequalitatem.

3 Syrè, ad inuicē.

4 Pro Gentes autem.

1 DEbemus [1] autem nos qui firmi *sumus*,
imbecillitates infirmorum portare, ac
[a] non indulgere nobisipsis.
2 *Itaque* vnusquisque nostrûm proximo in-
dulgeat, [b] in bonum, *id est* ad *eius* ædifica-
tionem.
3 [2] Etenim Christus non indulsit sibiipsi, sed
sicut scriptum est, Conuitia eorum qui con-
uitiantur tibi, inciderunt in me.
4 [3] Nam quæ [c] antè scripta sunt, ad nostram
doctrinam scripta sunt: vt per patientiam
& consolationem [d] Scripturarum, spem ha-
beamus.
5 [4] Deus autem patientiæ & consolationis
autor, det vobis vt eodem animo inter vos
mutuò affecti sitis secundum Christum Ie-
sum.
6 Vt concorditer vno ore glorificetis Deum
ac Patrem Domini nostri Iesu Christi.
7 Propterea assumite alii alios, sicut & Chri-
stus [e] assumpsit nos in gloriam Dei.
8 [5] *Illud* autem dico, Iesum Christum mini-
strum fuisse [f] circuncisionis, [g] pro Dei veri-
tate, vt confirmaret promissiones [h] Patrum.
9 [6] Et vt Gentes pro misericordia glorificent
Deum: sicut scriptum est, Propterea confi-
tebor tibi inter Gentes, & nomini tuo psal-
lam.
10 Et rursum dicit, Gaudete Gentes cum po-
pulo eius.
11 Et rursum, Laudate Dominum omnes
Gentes, & collaudate eum omnes populi.
12 Et rursum Esaias dicit, Erit radix Iesse, &
qui exurgat ad imperandum Gentibus, in
ipso Gentes sperabunt.
13 [7] Vtinam verò Deus [k] spei impleat vos [l] o-
mni gaudio & pace credendo, vt spe abun-
detis per virtutem Spiritus sancti.
14 [8] Persuasū autē habeo & ipse ego de vobis,

1 Iam differit generaliter Apostolus de imbecillis omni modo tolerādis, eatenus tamē eatenus bono id fieri potest.

a *Aliis spretis.*

b *Ipsius bono ac commodo.*

2 Confirmatio ab exemplo Christi, qui nihil non pertulit, vt non infirmos modo sed etiam crudelissimos hostes patientia victos ad Patrem adduceret.

3 Occupatio, qua eliciantur ex veterum exemplis, nobis ad imitandū proponi, vt Patrum exemplo patientia & spe mutuò nos toleremus.

c *A Mose & aliis Prophetis.*

d *Doctrina & consolatio tribuuntur Scripturis quia illa ad docendum & consolandum vtitur Deus.*

4 Petendum à Deo patientiæ exemplum vt mutuo consensu firmi tū infirmi Deo seruientes alii alios ad Dei gloriā adsciscamus, sicut & Christus nos omnes quantumuis indignos assumpsit.

e *Nos minimè dignatus vltro asciuit, quos gloria Dei facerit participes.*

5 Christi exempli applicatio ad Iudæos, quos quantumuis indignos, tamen propter promissiones cum patribus eorum sancitas, honore dignatus est, vt etiam ministri officio fe-
apud eos incredibili cum patientia defunctus. Multo minus igitur æquum esse, vt à Gentibus propter varia vitia spernantur, quos tanti fecit Dei Filius. f *Circuncisorū Iudæorum: quoniam enim vixit, intro eorum fines sese continuit.* g *Vt Deū esse veracē constaret.* h *Patribus factas.* 6 Einsdem applicatio ad Gentes, quas & ipsas incōprehensibili quadam bonitate Dominus respexerit, vt à Iudæis quasi extraneæ despici non debeant. i *Apertè profitebor, & celebrabo nomen tuum.* 7 Totam superiorem tractationem precibus velut obsignat, petens eis tribui à Domino, quicquid eis præceperat. k *In quem speramus.* l *Perfecto & cumulato.* 8 Peroratio Epistolæ in qua primum se excusat quòd pluribus ad eos scripserit, vt eos commonefaceret potius quàm doceret. idque ex muneris sui necessitate, quòd eum peculiariter Gentibus obliget.

frat-

m *Verè & sponte ...* [illegible]

l *Passiuè oblatio- nem Gentium, vocat ... quibus se ... sacrificium ... Dei quasi victimis ...* [illegible]

9 Magnificè qui- ... Apostolatum ... effectis asse- ... ita vt præter- ... quod verò om- ... loquitur, totam ... Deo vt vni- ... tribuat: nec ... propriè spectet, ... potius respi- ... vt eo minus de ... a se propo- ... veritate dubite- ... [illegible]

o *Ita mihi in omni- bus omnibusque ... adfuit Christus, ... maximè ... tamen dicere ... quid per ... perfecerit vt ... Euangelio obe- ...* [illegible]

p *Prore loco, vir- ... vim & ... prodigiorũ ... posteriore ... significat ... potestatem ...* [illegible]

... 15. q Iam in eos ... voluntatẽ, ... etiam re- ... familia- ... Romanis per- ... ita tamen vt ... Apostolicæ do- ... scopo ne tan- ... quidem aber- ... Nihil enim nar- ... sanctum, & ... pertineat ... veluti qua- ... spissiluncula ... Ec- ... commendãs, ... sanctam æ- ... honestè ... [illegible]

... 2.1. ... 1.12. ... 2.19.

s *... hoc officiũ ... perferende ... in ipso- ... collecta.*

t Voluntariæ qui- ... eleemosy- ... quas tamen ... charitatis lege ... [illegible]

... 9.11.

... eorum in- ...

Apud vos fideliter ... annulo obsi- ... deposuero.

Hanc pecuniam ... pauperum col- ... eleganter ... dicitur ...

fratres mei, quòd m ipsi per vos pleni sitis
bonitate, impleti omni cognitione, vt qui
possitis etiam vos mutuò monere.

15 Audacius verò scripsi vobis, fratres ali-
quatenus veluti commonefaciens vos, pro-
pter gratiam quæ data est mihi à Deo.

16 Ad hoc vt sim minister Iesu Christi apud
Gentes, operans Euangelio Dei, vt n obla-
tio Gentium fiat accepta, sanctificata per
Spiritum sanctum.

17 9 Habeo igitur quod glorier per Christum
Iesum, in iis quæ ad Deum *pertinent*.

18 Non enim sustinuerim quicquam loqui
o quod non effecerit Christus per me, *addu-
cendis* ad obedientiam Gentibus, verbis &
factis.

19 p Virtute signorum ac prodigiorum, virtute
Spiritus Dei: adeò vt ab Hierusalem & cir-
cumiacentibus *regionibus*, vsq; ad Illyricum,
impleuerim prædicandi Euangelii Christi
munus.

20 Ita porrò ambiens prędicare Euangelium,
non vbi nominatus esset Christus, vt ne su-
per alienum fundamentum ædificarem:

21 Sed sicut scriptum est, Quibus non est an-
nuntiatum de eo, videbunt: & qui non au-
dierunt, intelligent.

22 10 Quapropter etiam impeditus sum sæpe
ne venirem ad vos.

23 Nunc verò quum non amplius habeam lo-
cum in regionibus, desiderium autem ha-
beam veniendi ad vos à multis annis:

24 Quandocunque proficiscar in Hispaniam,
veniam ad vos. Spero enim fore vt *istac* præ-
teriens, videam vos, & à vobis deducar il-
luc: si tamen vestra consuetudine prius ex
parte expletus fuero.

25 Nunc autem proficiscor Hierosolymam,
q ministrans sanctis.

26 Placuit enim Macedoniæ & Achaiæ con-
ferre aliquid in pauperes sanctos qui sunt
Hierosolymis.

27 11 Placuit enim, *inquam*, & debitores illo-
rum sunt: nam si spiritualia ipsorum *bona*
Gentes participarunt, debent etiam *ipsæ* in
carnalibus eis r ministrare.

28 Hoc igitur vbi perfecero, & eis s consigna-
uero t hunc fructum, abibo istac in Hispa-
niam.

29 12 Scio verò me, quum veniam ad vos, cum
plena benedictione Euangelii Christi ven-
turum.

30 Precor autem vos, fratres, per Dominum
nostrum Iesum Christum, & v per charita-
tem Spiritus, vt mecum certetis *vestris* pro
me apud Deum precibus.

31 Vt liberer ab iis qui rebelles sunt in Iudęa:
vtque ministerium hoc meum erga Hieru-
salem, acceptum sit sanctis:

32 Vt cum gaudio veniam ad vos per volun-
tatem Dei, vnaque vobiscum refociller.

33 Deus autem pacis *princeps* sit cum omni-
bus vobis. Amen.

fratres mei, quòd & ipsi pleni estis bonita-
te, & impleti estis omni cognitione, & pote-
stis etiam alios erudire.

15 Paulò enim audacius scripsi vobis, fratres
mei, vt commonefacerem vos propter gra-
tiam quæ data est mihi à Deo,

16 Vt sim minister Ieschua Christi inter Gen-
tes, & subseruiam Euangelio Dei, vt fiat ob-
latio Gentium acceptabilis & sanctificata
per Spiritum sanctum.

17 Est igitur gloriatio mihi per Ieschua Chri-
stum erga Deum.

18 Non enim ausim loqui quicquam quod
non faciat 5 per manus meas Christus, ad
obedientiam Gentium, in verbo & in ope-
ribus.

19 Per virtutem signorum & miraculorum, &
per virtutem Spiritus Dei, ita vt ab Vrische-
lem circuiuerim vsque ad Illyricum, & im-
pleuerim 6 prædicationem Christi.

20 7 Solicitè curans vt prædicarem non 8 vbi
inuocatum esset nomen Christi, ne ædifica-
rem super fundamentum alienum:

21 Sed sicut scriptum est, Quòd illi quibus
nihil fuerat dictum de eo, videbunt eum: &
qui non audierunt, 9 acquiescent.

22 Propter hoc impeditus sum temporibus
multis quo minus venirem ad vos:

23 Nunc autem quia locus non est mihi in his
regionibus, & cupidus fui iam ante annos
multos vt venirem ad vos:

24 Quum proficiscar in Hispaniam, spero
quòd veniam & videbo vos: & vos deduce-
tis me illuc, postquam 10 aliqua ex parte
11 suauitate perfusus fuero 12 in videndo
vos.

25 Nunc autem proficiscor ad Vrischelem vt
ministrem sanctis.

26 Voluerunt enim hi qui sunt in Macedonia
& in Achaia, vt cõmunicatio esset sibi cum
pauperibus & sanctis qui sunt in Vrischelẽ.

27 Voluerunt *inquam*: quin etiam debitores
sunt illis. Si enim 13 in Spiritu communica-
uerunt cum illis Gentes, debitores sunt vt
etiam in iis quæ sunt carnis ministrent eis.

28 Hoc igitur quum perfecero, & consigna-
uero eis fructum hunc, transiturus sum per
vos in Hispaniam.

29 Noui enim quòd quum venero ad vos, cum
plenitudine benedictionis Euangelii Chri-
sti veniam.

30 Peto autem à vobis, fratres mei, per Do-
minum nostrum Ieschua Christum, & per
dilectionem Spiritus, vt laboretis mecum in
precatione quæ sit pro me erga Deum.

31 Vt liberer ab illis qui sunt 14 contumaces,
qui sunt in Iudæa, & ministerium quod de-
fero ad sanctos qui sunt in Vrischelem, acci-
piatur benè:

32 Et veniam ad vos cum gaudio, per volun-
tatem Dei, & refociller vobiscum.

33 Deus pacis sit cum omnibus vobis. Am-
min.

5 Id est, Per me, Hebraismus.

6 Vel, præconiũ.

7 Quum solicitè curarem.

8 Scribebatur corruptè בר pro כר mutato punctulo, quo discernitur apud Syros Daleth à Resch.

9 Id est persuadebantur.

10 Ad verbum, parum ex multo.

11 Syre, Tâquam odore aromatum perfusus fuero.

12 Ad verbũ, propter vidisse me vos. Hebraismus.

13 Fortassis excidit librariis aut typographo ד Daleth in voce ברוח quum dicendum fuerit ברוחו in iis quę sunt Spiritus, sicut habent Græca, quanquam ne in manuscripto quidem codice aliter legatur.

14 Qui non acquiescunt, Increduli.

u Pollicetur sese ... non venturum vacuum, benedictione Dei fretus: sed precum officium ab eis postulans, ostendit quare in quibus suis difficultatibus nisi maximè oporteat. v *Per mutuam illam coniunctionem, qua Spiritus sanctus animos nostros deuinxit.*

Caput XVI.

1 *Commendat Phœben.* 3 *salutat officiosè complures,* 17 *admonetq; vt ab iis caueant qui dis- sidiorum autores sunt.*

1 Commendo

1 Commendo autem vobis Phœbem, sororem nostram, quæ est ministra Ecclesiæ Cenchræensis:
2 Vt excipiatis eam in Domino nostro sicut iustum est sanctis, & omni re quam petierit à vobis, assistatis ei: propterea quòd etiam ipsa adstitit multis etiam mihi.
3 Salutate Priscillam & Aquilam, 2 cooperatores meos in Ieschua Christo.
4 Qui quidem pro anima mea ceruices suas tradiderunt: & nequaquam ego solus gratias ago illis, sed etiam omnes Ecclesiæ Gentium:
5 Et 3 salutate Ecclesiam quę est domi eorum. 4 Salutate Epænetum dilectum meum, qui est primitiæ Achaiæ in Christo.
6 5 Salutate Mariam quæ multum laborauit erga vos.
7 Salutate Andronicum & Iuniam, cognatos meos qui fuerunt cõcaptiui mei, & noti sunt inter Apostolos, & in Christo ante me fuerunt.
8 Salutate Ampliam dilectum meum in Domino nostro.
9 Salutate Vrbanum 6 cooperatorem nostrum in Christo, & Stachaum dilectum meum.
10 Salutate Appellen electum in Domino nostro. Salutate 7 domesticos Aristobuli.
11 Salutate Hiraudionem cognatum meum. Salutate domesticos Narcissi, qui sunt in Domino nostro.
12 Salutate Tryphænam & Tryphosam quæ laborant in Domino nostro. Salutate Persidem dilectam meam, quæ multum laborauit in Domino nostro.
13 Salutate Rufum electum in Domino nostro, & matrem eius & meam.
14 Salutate Asyncritum & Phlegontem & Hermam, & Patrobam, & Mercurium, & fratres qui sunt cum eis.
15 Salutate Philologum & Iuliam, & Nereum & sororem eius, & Lympam, & omnes sanctos qui sunt cum illis.
16 Salutate alter alterum in osculo sancto. Salutant vos Ecclesiæ Christi.
17 Peto autem à vobis, fratres mei, vt caueatis ab illis qui dissidia & scandala faciunt præter doctrinam quam edocti estis, vt longè discedatis ab eis.
18 Qui enim tales sunt, non seruiunt Domino nostro Ieschua Christo, sed ventri suo: & per sermones dulces, & per benedictiones seducunt corda simplicium.
19 Obedientia autem vestra 8 omni filio hominis innotuit. Gaudeo igitur in vobis: & volo vt sitis sapientes ad bona, & sinceri ad mala.
20 Deus autem pacis conterat breui Satanam sub pedibus vestris. Gratia Domini nostri Ieschua Christi sit vobiscum,
21 Salutant vos Timotheus 9 cooperator meus, & Lucius & Iason & Susipatraus, cognati mei.
22 Saluto vos ego Tertius qui descripsi epistolam *hanc*, in Domino *nostro*.
23 Salutat vos Gaius 10 susceptor meus, & totius Ecclesiæ. Salutat vos Erastus qui est procurator ciuitatis, & Quartus frater.
24 11

1 Ad verbum, Petite pro pace Priscilla &c. id est Salutate. & sic in sequentibus. Hebraismus.

2 Syrè, Operantes qui mecum sunt Hebraismus.

3 Ad verbum, Date pacem Ecclesiæ. Hebraismus.

4 Ad verbum, Petite pro pace Epæneti. Hebraismus.

5 Ad verbum, Petite pro pace Mariã. Hebraismus.

6 Ad verbum, Operatorem qui fuit nobiscum.

7 Syrè, Filios domus. Hebraismus, vt paulo pòst iterum.

8 Nomen generis, in voce singulari, vim habet pluralis.

9 Ad verbum, Operator qui mecum est. Hebraismus.

10 Id est, Qui me domi suæ excepit. id est Hospes meus.

11 Versus 24. in Syro textu tam manuscripto quàm impresso non habetur hoc loco, sed in calce epistolæ additur.

1 Commendo 1 autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est ministra Ecclesiæ Cenchreensis,
2 Vt eam excipiatis a in Domino sicut dignum est sanctis, & adsistatis ei quacunque in re *ipsi* vsus fuerit vobis: nam hæc tum multis hospitium præbuit, tum mihi etiam ipsi.
3 Salutate Priscillam & Aquillam, adiutores meos in Christo Iesu:
4 (Qui pro anima mea, suam ipsorum ceruicem supposuerunt: quibus non ego solus gratias ago, sed etiam omnes Ecclesiæ Gentium:)
5 Item b Ecclesiam quæ in domo eorum est. Salutate Epænetum mihi dilectum, c primitias Achaiæ in Christo.
6 Salutate Mariam, quæ multum laborauit erga nos.
7 Salutate Andronicum & Iuniam, cognatos meos, & concaptiuos meos, qui sunt insignes inter Apostolos, qui etiam ante me fuerunt d in Christo.
8 Salutate Ampliam dilectum mihi in Domino.
9 Salutate Vrbanum adiutorem nostrum in Christo, & Stachyn mihi dilectum.
10 Salutate Apellem, probatum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli *familiaribus*.
11 Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui *sunt* ex Narcissi *familiaribus*, eos *inquam* qui *sunt* in Domino.
12 Salutate Tryphænam & Tryphosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persida dilectam, quæ multum laborauit in Domino.
13 Salutate Rufum selectum in Domino, & matrem eius ac meam.
13 Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Mercurium, & qui cum eis sunt fratres.
15 Salutate Philologum & Iuliam, Nereum & sororem eius, & Olympam, & qui cum eis sunt, omnes sanctos.
16 Salutate alij alios e osculo sancto. Salutant vos Ecclesiæ Christi.
17 2 Precor autem vos, fratres, f vt obseruetis dissidiorum & scandalorum autores, cõtra doctrinam quam vos didicistis: & declinetis ab eis.
18 Nam qui eiusmodi *sunt*, Domino nostro Iesu Christo non seruiũt, sed suo ventri: & per g blandiloquentiam & assentationem corda *hominum* minimè malorum seducunt.
19 3 Vestra enim obedientia ad omnes peruenit. Gaudeo igitur quòd ad vos *attinet*: sed volo vos h sapientes quidem esse in rebus bonis simplices verò in malis.
20 4 Porrò Deus pacis *princeps* conteret Satanam sub pedes vestros citò. Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* vobiscum. Amen.
21 5 Salutant vos Timotheus adiutor meus, & Lucius & Iason, & Sosipater, cognati mei.
22 Saluto vos in Domino, ego Tertius i qui descripsi epistolam.
23 Salutat vos Gaius hospes meus & ecclesiæ totius. Salutat vos Erastus procurator vrbis, & Quartus frater.
24 6 Gratia Domini nostri Iesu Christi, *sit* cũ omnibus vobis. Amen.

25 7 Ei

1 Absoluta tota disputatione iam ad familiares commendationes & salutationes descendit: idque in præcipuum scopum respiciens, nempe vt norint Romani qui sint inter ipsos honore & pretio digni, atque adeò quos sibi imitandos debeant proponere: quamobrem etiam singulos egregiis aliquibus testimoniis exornat.

a *Christi nomine, illud autem propriũ est Christianis, cũ alioqui virtutum illarum sint & simulacbra apud profanos homines.*

b *Fideliũ cœtum in tã ampla enim ciuitate distincti fuerũt cœtus.*

c *Qui primus Achæorũ sese Christo cõsecrauit: est autẽ allusio ad legales ceremonias.*

d *Per fidem insiti.*

e *Sanctum vocat osculũ, quod ab animo proficiscitur sancto illius charitatis pleno: hoc autẽ referendũ est ad illius tẽporis morẽ.*

2 Sicuti nominatim eos describẽs qui commendatione digni erant, satis expressit quos audire ac sequi deberent: ita nũc falsos fratres eis depingit à quibus sibi caueant, non tamẽ nominatim, quoniã necessariũ id nõ erat.

f *Attentè & diligenter, quasi hostes è specula obseruetis.*

g *Vtitur nomine* Chrestologias, *quæ pollicitationem quæ re ipsa nihil præstet significat, quum cum aliis dicat pollicẽtem magis de tuis rebus quàm de propriis solicitum.*

3 Simplicitas condienda est prudentia.

h *Cognitione veritatis & prudentia instructos, vt bona amplecti mala vitare, fraudes & laqueos pseudoprophetarum effugere, illis etiam apertè obsistere possitis. hic autem locus apertè refellit fidẽ implicitã Sophistarũ.*

4 Pugnandum est certa spe victoriæ.

Act. 16. 1. phil. 2. 19.

5 Adscribit salutationes, partim ad mutuam fouendam coniunctionem, partim vt totidẽ velut subscriptoribus confirmata hæc epistola, plus apud Romanos ponderis habeat.

i *Qui dictãte Paulo excepi.*

6 Iã tertiò eis valedicẽs, id eis precatur à quo pendet totius superioris doctrinæ efficacia.

Phil.3.20.
7 Magnifica gratiarum actione, præ- dicat Dei potentiam & sapientiam, quæ maximum in Euangelio eluceant, facta etiam mentione vocationis Gentium, vt Romanos in spe salutis confirmet.
ephes.3.9.
colos.1.26.
2.tim.1.7.
tit.1.1.
l Arcani, id est, vocationis Gentium.

25 7 Ei verò qui potest vos stabilire, secundùm Euangelium meum & præconium Iesu Christi, ex reuelatione l mysterii quod m à temporibus æternis tacitum fuit:

26 Nunc verò factum est manifestum, & per Scripturas propheticas, ex imperio æterni Dei ad obedientiam fidei, omnibus Gentibus n declaratum:

27 Soli, *inquam*, sapienti Deo, gloria per Iesum Christum in secula. Amen.

28 Ad Romanos scripta fuit Corintho, per Phœbē ministram Cenchreensis Ecclesiæ.

25 Deo autem ipsi, qui potest vos confirmare secundum Euangelium meum quod prædicatum est de Ieschua Christo, iuxta reuelationem mysterii quod temporibus seculorum absconditum fuerat.

26 Manifestatum autem est in tempore hoc per scripturas Prophetarum, & per mandatum Dei qui est in æternum, innotuit omnibus Gentibus ad obedientiam fidei,

27 Qui est sapiens solus gloria 11 per Ieschua Christum in seculum seculorum Ammin.

28 Gratia Domini nostri Ieschua Christi cum omnibus vobis. Ammin.

11 Ad verbum, per manum Ieschua Christi.

m *Aliis omnibus ætatibus.* n *Oblatum & quarumuis gentium cognitioni exhibitum.*

Finitur Epistola Pauli ad Romanos quæ scripta fuit è Corintho, & missa fuit per manus Phœbæ ministræ fidelis.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS PRIOR.

CAPVT I.

1 *Post gratulationem, quæ vim habet exhortandi,* 12 *taxat dissidia Corinthiorum, tosque à fastu ad humilitatem reuocat.* 20 *Nam euertens omnem mundi sapientiam,* 25 26 *solam crucis prædicationem erigit.*

1 Inscriptio epistolæ, in qua præcipue captat Corinthiorum gratiam, ita tamen vt se Dei seruum esse, non hominum illisque meminerit.
2 Si Apostolus, ergo audiendus, etiamsi acrius interdum eos obiurgarit, quum suam causam non agit, sed Christi mandata perferat.
3 Sosthenem adiungit, vt duobus testibus sanciatur hæc doctrina.
Act.15.9.
1.thes.4.7.
Rom.1.7.ephes.1.1.
colos.1.22.2.ti.1.9.
tit.2.11.
4 Ecclesia Dei est etiam quæ magnis vitiis laborat, modo admonentibus pareat.
5 Vera definitio Ecclesiæ Catholicæ, quæ vna est.
a Nos sanctificat Pater, id est, à reliqua colluuie nos separat, donãdo nos Filio suo, vt ipse sit in nobis & nos in eo.

1 1 PAVLVS vocatione
2 Apostolus Iesu Christi per voluntatẽ Dei:
3 & Sosthenes frater,
2 4 Ecclesię Dei quę est Corinthi, 5 sanctificatis a in Christo Iesu, b vocatis sanctis, cum omnibus qui c inuocãt nomen Domini nostri Iesu Christi, in quouis loco, *Domini, inquã*, tũ ipsorum tũ nostri.
3 6 Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.
4 7 Gratias ago Deo meo semper de vobis, ob gratiam Dei quæ data est vobis in Christo Iesu:
5 Quòd d in omnibus in ipso ditati sitis, 8 e omni loquendi facultate, omnique notitia:
6 9 Prout testimonium Christi f confirmatum fuit in vobis.
7 Adeò vt nullo quod Deus gratificatur deficiamini, 10 g expectantes h dum pateat Dominus noster Iesus Christus:
8 11 Qui Deus etiam confirmabit vos vsque ad finem i inculpatos, in diem Domini nostri Iesu Christi:

1 PAVLVS vocatus & legatus Ieschua Christi, per voluntatem Dei, & Sosthenes frater,
2 Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, *nimirum* vocatis & sanctis qui in Ieschua Christo sunt sanctificati, & omnibus iis qui inuocant nomen Domini nostri Ieschua Christi, in omni loco ipsorum, & nostri.
3 Gratia vobiscum & pax à Deo Patre nostro, & à Domino nostro Ieschua Christo.
4 Gratias ago Deo meo omni tempore pro vobis ob gratiam Dei quę data est vobis per Ieschua Christum.
5 Quod in omni re diuites facti estis per ipsum, *nempe* in omni sermone & in omni cognitione.
6 Secundum testimonium Christi quod confirmatum est in vobis.
7 Quòd non destituti estis vllo ex donis eius, sed 2 expectatis reuelationem Domini nostri Ieschua Christi.
8 Qui confirmat vos vsque in finem, vt 3 irreprehensibiles sitis in die Domini nostri Ieschua Christi.

1 Id est, Erga vos Hebraismus.
2 Tanquam è specula expectatis.
3 Syrè, sine accusationibus.

b *Quos Deus pro gratuita sua beneuolentia sibi segregauit, vel quos Deus ad sanctitatem vocauit: illa expositio fontem sanctificationis, hæc finem ostendit.* c *Propriè inuocare is dicitur, qui cum clamore, Dei subsidium petit in periculo constitutus, per Synecdochen autem pro toto Dei cultu sumitur. Itaque inuocare nomen Christi, est Christum pro vero Deo agnoscere.* 6 Fundamentum & vita ipsius Ecclesiæ Christus à Patre datus. 7 Damnaturus multa vitia, incipit à vera virtutum prædicatione, ne odio aut maleuolentia impulsus postea videatur ad obiurgationis descendere: ita tamen vt omnia ad Deum authorem referat, idque in Christo, quo magis pudeat Corinthios sacra Dei dona profanare. d *In omni re seu negotio.* 8 Attingit illud nominatim quo præcipuè abutebantur. e *Quanta quamdiu hic versamur, ex parte cognoscamus, & ex parte prophetemus, hæc vniuersalis nota restringenda est ad præsentem fidelium conditionem: cæterum logon vocat non manum loquacitatem, sed sanctæ facundiæ donum, quo abutebantur Corinthi.* 9 Verum istorum donorum vsum in eo positũ ostendit, vt ita illustretur Christi in ipsis potentia, vt postea magis liqueat, quàm turpiter ad gloriam & ambitionẽ illis abutantur. f *Dono illo egregio Spiritus.* 10 Obiter inquit causam non esse cur sibi tantopere de receptis donis placeant: quum hæc nihil sint præ iis quæ sunt expectanda. g *Dum expectatis.* h *Loquitur de altero Christi aduentu.* 11 Testatur se bene etiam in posterum de ipsis sperare, vt eo patientius ferant se posteà reprehendi: simul tamen ostendit, Dei vnius opus esse, tum initium, tum etiam complementum nostræ salutis. i *Vt sitis inculpati. Inculpatos autem vocat non quos nunquam quisquam culparit, sed quos nemo possit meritò culpare, id est, eos qui sunt in Christo Iesu, in quibus nulla est condemnatio. Vide Luc.16.*

9 Fidelis est Deus 4 per quem vocati estis in communionem filii sui Ieschua Christi Domini nostri.
10 Peto autem à vobis, fratres mei, per nomen Domini nostri Ieschua Christi, vt sit vnus sermo omnibus vobis, & non sint inter vos dissentiones: sed vt sitis perfecti in vna mente & vna cogitatione.
11 5 Retulerunt enim mihi de vobis, fratres mei, *qui sunt* de domo Chloæ, quòd contentiones sunt inter vos.
12 Hoc autem dico, quòd est ex vobis qui dicat, Ego Pauli sum & est qui dicat, Ego Apollo sum, & est qui dicat, Ego Ciphæ sum: & est qui dicat, Ego Christi sum.
13 Nunquid diuisus est Christus? aut nunquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati estis?
14 Gratias ago Deo meo, quòd neminem ex vobis baptizauerim nisi Crispum & Gaium.
15 Ne quis dicat quod 6 in nomine meo baptizauerim.
16 Baptizaui autem familiam Stephanæ: rursus autem haud scio num quenquam alium baptizauerim.
17 Non enim misit me Christus ad baptizandum, sed ad euangelizandum, non per sapientiam sermonum, ne inanis reddatur crux Christi.
18 Sermo enim crucis pereuntibus stultitia est: nobis verò qui 7 seruamur, virtus est Dei.
19 Scriptum est enim, Perdam sapientiam sapientum, & vanam reddam intelligentiam intelligentium.
20 Vbi est sapiens? aut vbi est legisperitus? aut vbi est disputator seculi huius? nónne infatuauit Deus sapientiam mundi huius?
21 Quia enim per sapientiam Dei non cognouit mundus per sapientiam Deum, voluit Deus vt per stultitiam prędicationis 9 saluos faceret eos qui credunt.

4 Syrè, Per cuius manum.

5 Ad verbum, Miserunt, id est, Misit literis vel nuntiis significauerunt Hebraismus.

6 Vel, In nomen meum hoc est, Abusus fuerim baptismo vt mihi discipulos addicerem, tanquam doctrinæ & baptismi autori: & schisma studuerim in ecclesiam inducere, cuius vnum est caput, Christus.

7 Syrè, Viuimus.

8 Nónne ecce, Nota interrogandi, vt הלא antè explicata.

9 Syrè, Viuificaret.

9 k Fidelis Deus, per quem vocati estis in communionem Filii ipsius Iesu Christi Domini nostri.
10 12 Precor autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi, 13 vt idé loquamini omnes, & non sint inter vos dissidia, sed sitis l coagmentati eadem mente & sententia.
11 14 Declaratum est enim mihi de vobis, fratres mei, à domesticis Chloes, quòd lites sint inter vos.
12 m Hoc autem dico, singulos vestrûm dicere, Ego quidé sum Pauli: ego verò Apollo: ego verò Cephæ: ego verò Christi.
13 15 *Num* dispertitus est Christus? 16 num Paulus crucifixus est pro vobis? 17 aut in nomen Pauli baptizati fuistis?
14 18 Gratias ago Deo meo quòd neminé vestrûm baptizauerim, nisi Crispum & Gaiú.
15 Vt ne quis dicat me in meum nomen baptizasse.
16 Baptizaui autem etiam Stephanæ familiam: cæterùm haud scio num quem alium baptizauerim.
17 19 Non enim misit me Christus vt baptizarem sed vt euangelizarem: 20 non *tamen* cum n dicendi peritia, 21 ne inanis reddatur crux Christi.
18 o Nam sermo ille de cruce, iis quidem qui pereunt, stultitia est: nobis autem qui seruamur, p potentia Dei est.
19 22 Scriptum est enim, Abolebo sapientiam sapientum, & intelligentiam intelligentium tollam è medio.
20 Vbi sapiens? vbi q Scriba? vbi r conquisitor seculi istius? nónne infatuauit Deus sapientiam mundi huius?
21 23 Nam postquam s in Dei sapientia t mundus non cognouit Deum ex *eius* sapientia, 24 placuit Deo per v stultam prædicationem seruare credentes.

k *Verax & constans, nos non tantùm vocans, sed etiam vocatos ornans dono perseuerantiæ.*

12 Absoluta præfatione ad rem ipsam accedit, ab obtestatione grauissima incipiens, quasi Christum ipsum non Paulum loquentem sint audituri.

13 Prima pars huius epistolæ cuius scopus est, ad mutuam concordiam Corinthios, sublatis omnibus discordiarum causis, reuocare. Prima igitur hæc pars est de tollendis schismatibus. Est autem schisma quum qui in doctrina alioqui consentiunt, tamen sese ab aliis seiungunt.

l *Compacti, vt id totum quippiam, quod suis omnibus partibus aptè inter se cohærentibus componatur.*

14 Incipit obiurgationem ab occupatione, quoniam ex testibus idoneis intellexerit inter eos esse multas factiones. Simul autem aperit dissidiorum causam, quod alii ab aliis doctoribus penderent, nonnulli verò etiam sibi ita essent addicti, vt omnes doctores negligerent, solius Christi sese discipulos, exclusis doctoribus, vocantes.

m *Quod vobis dictum volo, illud est.*

15 Prima ratio cur vitanda sint schismata, quoniam sic videtur diuidi ac planè lacerari Christus, vt qui quum vnus sit, non possit esse duorum separatorum ac dissidentium corporum caput. 16 Altera ratio est, quòd non sine sacrilegii scelere sic pendeant ab hominibus vt à Christo, quod quidem faciunt qui quicquid aliquis dixerit, propter personam probant: sicut isti qui idem Euangelium ex vnius ore acceptum probabant: ex alterius autem ore fastidiebant adeò quidem vt factiones istæ ex doctorum nominibus appellarentur. Substituit autem suum ipsius nomen Paulus, non tantùm ne quemquam grauet, sed etiam vt ostendat se causam suam non agere. 17 Tertia ratio à baptismi formula & fine desumpta, qua nomen damus Christo inuocato cum Patre & Spiritu sancto. Itaque etiam si quis à doctrina Christi non deficiat, tamen à certis doctoribus pendeat cum aliorum contemptu, fit Christi desertor: quoniam si Christum vnum magistrum haberet, eum per quosuis docentem audiret. 18 Profitetur se eo liberius de his rebus agere, quòd Dei prouidentia factum sit, vt sit extra omnem suspitionem, quasi discipulos aliis ereptos velit sibi vindicare. Ex quo intelligere licet, non tantùm discipulos, sed etiam multo magis doctores ipsos hic reprehendi, qui suos greges sibi separatim cogebant. 19 Occupatio, se non fuisse apud illos baptizandis multis intentum: minimè id tamen baptismi contemptu, sed quoniam in doctrina tradenda præcipuè occupatus, auditores assentientes committebat aliis quorum illi copia erat, baptizandos. Ita verò satis ostendebat quam esset ab omni ambitione alienus, quum è contrario ii quos reprehendit, quasi sibi non Christo discipulos congregarent, de quamplurimis à se baptizandis, ambitiosè laborarent. 20 Iam se conuertit ad doctores ipsos sibi in splendida & ambitiosa facundia placentes, quò plures discipulos allicerent. Illis igitur non dissimulat se fuisse dissimilem, suum exemplum Apostolica grauitate opponens peruersis illorum iudiciis. Est ergo alter hic locus huius Epistolæ, de pia simplicitate in docendo Euangelio, tum in sententiis tum in verbis obseruanda. u *Oratoria facultate, hanc autem à se non modò vt non necessariam remouet, sed etiam vt Apostolicæ facultati prorsus contrariam: suam tamen habuit Paulus dicendi facultatem, sed eam diuinam, non humanam, & à fucatis illis coloribus puram.* 21 Ratio cur illa verborum pompa, & orationis pigmentis non sit vsus, nempe quod Deus ea demum ratione voluerit mundum sibi subiicere, ex qua intelligerent homines quantumuis stupidi, opus hoc peragi à Deo ipso absque hominum artificio. Itaque sicut proponitur in Euangelio salus per crucem Christi, qua nihil est neque contemptibilius, neque à vita remotius, ita etiam ipsam crucis prædicandæ rationem voluit Deus prorsus quàm diuersissimam esse ab iis quibus solent homines ab hominibus ad aliquid audiendum & credendum allici: ideòque quadam sapientissimæ stultitiæ specie voluit de mundana illa stultissima sapientia triumphare, sicut se facturum per Esaiam prædixerat. Hinc autem colligendum est, tum doctores illos ambitiosa eloquentia turgidos, tum etiam illorum admiratores, quàm longissimè à scopo suæ vocationis aberrasse. *Infrà. 2. 13.* o *Sermo de cruce, siue, vel genus orationis quo vtimur.* p *Illud in quo mirificam vim in suis seruandis electis declarat: quæ quidem ita non emineret, si ab aliquo humano præsidio penderet. Sibi enim homo tribueret, quod vnius crucis proprium est.* 22 Non modò probat Apostolus nouum hoc non debere videri: quum fuerit tanto ante tempore prædictum, sed etiam declarat Deum sic solere arrogantiam mundi punire, qui sibi placeret in sua sapientia: ac proinde inane esse atque adeò euanidum, & à Deo tanquam inutile reiici quod vnum isti tantopere curabant. q *Vir, ô literate, & tractandis libris exercitate?* r *O tu qui in huius mundi arcanis perscrutandis & acutissimis quibusque quæstionibus explicandis omnem ætatem consumis, insultat autem hominibus huius seculi, quorum ne vnus est qui hoc arcanum suspicari potuerit.* 23 Ostendit dignam fuisse hominum arrogantiam, quam Dominus ita traduceret, vt qui in sapientiæ mundi clarissimo speculo (.i. mundi opificio) noluerint Deum contemplari sicut par erat. s *In hac mundi fabrica, in qua singularis illa sapientia Dei insculpta est, & omnium oculis exposita.* t *Omnes homines non regenerati, sed cuiusmodi sunt quum in hanc lucem prodeunt.* 24 Mira Dei bonitas, sic mundi arrogantiam punientis, vt eius saluti nihilo minus consulat, docens videlicet homines stultescere, vt Deo sapiant. v *Sic vocat crucis prædicationem ex aduersariorum hypothesi, interim aduersarios grauissimè reprehendens, qui malint Deo talia affingere, quam suam & agnoscere & deprecari stultitiam.*

22 [25]Quandoquidem & Iudæi signum petunt, & Græci sapientiam quærunt:
23 Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem offendiculum, Græcis verò stultitiam.
24 Ipsis autem vocatis, tum Iudæis tum Græcis Christum Dei potentiam ac Dei sapientiam.
25 Nam stultitia Dei sapientior est quàm homines: & infirmitas Dei validior est quàm homines.
26 [26] Videtis enim [x] vocationem vestram, fratres, vos *videlicet* non esse multos sapientes [y] secundùm carnem, non multos potentes, non multos nobiles.
27 Verùm quæ stulta *sunt* in mundo elegit Deus vt pudefaciat sapientes: & quæ *sunt* infirma in mundo elegit Deus vt pudefaciat robusta:
28 Et quæ ignobilia sunt in mundo, & pro nihilo habita, elegit Deus, & [z] ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt [a] aboleat:
29 Vt ne glorietur vlla [b] caro coram eo.
30 [c] Sed ex ipso vos estis in Christo Iesu, [27]qui factus est nobis sapientia à Deo, iustitiaque & sanctificatio, & redemptio:
31 Vt, sicut scriptum est, [d] Qui gloriatur, in Domino glorietur.

22 Nam Iudæi signa quærunt, & Gentiles sapientiam petunt:
23 Nos autem prædicamus Christum crucifixum, *qui* scandalum Iudæis, & Gentilibus stultitia est:
24 Eis autem qui vocati sunt tum Iudæis tum Gentilibus, Christus virtus est Dei & sapientia Dei.
25 Quia stultitia ipsa Dei, sapientior est quàm filiorum hominis: & infirmitas Dei robustior est quàm [10] filiorum hominis.
26 Videte enim etiam vocationem vestram fratres mei, quòd non multi inter vos sunt sapientes secundum carnem, neque multi inter vos potentes, neque multi inter [11] vos nati genere illustri.
27 Sed elegit Deus stultos mundi, vt pudefaceret sapientes, & elegit infirmos mundi, vt pudefaceret potentes.
28 Et elegit eos [12] quorum genus est tenue in mundo, & despectos, & eos qui non sunt, vt aboleret eos qui sunt.
29 Vt non glorietur vlla caro coram eo.
30 Vos autem quoque ex ipso estis in Ieschua Christo qui factus fuit nobis sapiētia à Deo & iustitia, & sanctificatio & redemptio.
31 Sicut scriptum est, Quòd is qui gloriatur, in Domino glorietur.

10 Subaudi Sapientia.
11 Ad verbū, Filii cognationis magnæ. Hebraismus.
12 Ad verbum, Quorum cognatio est parua.
13 Hoc est Ita despectos vt nullius sint nominis aut numeri, ac si non essent.

25 Explicatio eius quod dixerat prædicationē Euangelii stultā esse. Stultitiā, inquit, hominibus quos Deus nonnisi non donauit. Sed omnibus in sese consideratis, Iudæi quidem requirunt miracula, & Græci argumenta quæ ratiocinando possint comprehendere: ideoque Euangelio non modò non credunt, sed etiam illud irrident. Dominus tamen in hac stulta prædicatione inest summa vis virtus ac sapientia, quam soli vocati percipiant: Deo videlicet demonstrante, se tum quorum illum placuit tam esse insani homines iudicant, tum esse longè sapientem: & quā infirmissima quædam habet, omne corum robur superare, sic in Euangelicæ prædicationis fructu apparuit.
26 Confirmatio ex iis ipsis petita quæ Corinthi euenerant, vbi Ecclesia ex ignobilibus & plebeiis magna ex parte constabat: vt Græciæ philisophos ad pudorem adigi necesse esset, quum viderent se sua sapientia & eloquentia nihil prorsus agere præ Apostolis, quos tamen idiotas & indoctos vocabant. Simul autem Apostolus hoc modo fastum eorum deiicit. Neque enim eos Deus prætulerat nobilibus & sapientibus illis vt superbirent, sed vt in Domino gloriari vel inuiti cogerentur, ex cuius misericordia, & sapientiam istam & omnia ad salutem necessaria, ipsi omnium etiam abiectissimi essent in Christo adepti. x *Quam rationem sit sequutus Dominus in vobis vocandis.* y *Et sapientia genere quod vnum hominibus probatur quum carnales sint spiritualem sapientiam non norunt.* z *Quæ penè nulla sunt hominum iudicio.* a *Vana & inutilia atque adeò nihili facultat. Vide Rom. 3. 31.* b *Caro vt alias, sæpe pro homine significanter autem vtitur carnis nomine, vt infirmā & miserabilem hominis conditionem Dei maiestati opponat.* c *Quos deiecerat, eos supra omnes mortales euehit, ita tamen vt eorum omnem dignitatem ostendat extra ipsos, id est, in Christo residere, idque ex Deo.* 27 Euangelium minimè omnium esse contemnendum docet, quum res omnium maximas contineat, videlicet nimirum sapientiam, veram iustitiæ consequendæ rationem, veram sanctæ & honestæ vitæ viam, veram denique ab omnibus miseriis & calamitatibus liberationem. d *Deo omnia tribuat cum gratiarum actione: hoc autem loco refellitur liberum arbitrium, quale somniant Sophistæ.*

Caput II.

1 *Prædicationem suam in exemplum adducit,* 4 *humanitus quidem abiectam,* 7.13 *spirituali tamen virtute insignem.* 14 *Tandem concludit carnis iudicio non posse æstimari.*

1 [1]EGo igitur quum venirem ad vos, fratres, non veni cum eminentia facundiæ aut sapientiæ, annuntians vobis [a] testimonium Dei.
2 Non enim [b] decreueram quicquam scire inter vos, nisi Iesum Christum, eumque crucifixum.
3 Et fui ego cum [c] infirmitate & timore ac tremore multo apud vos.
4 Neque oratio mea & prædicatio mea *versata est* in persuasoriis humanæ sapientiæ verbis, [2] sed in [d] demonstratione spiritualis potentiæ.
5 [3] Ne fides vestra consistat in sapientia hominum, sed in potentia Dei.
6 [4] Sapientiam verò loquimur inter [e] perfectos: sapientiam autem non seculi huius, neque [f] principum seculi huius qui abolentur:

1 ET ego, fratres mei, quum venirem ad vos, non per [1] magniloquentiam, neque sapientiam prædicaui vobis mysterium Dei.
2 Neque iudicaui meipsum inter vos, quasi aliquid scirem, nisi Ieschua Christum, *ac* etiam hunc crucifixum.
3 Et ego in timore magno & tremore fui apud vos.
4 Et sermo meus & prædicatio mea non erat in persuasione [2] sermonum sapientiæ, sed in demonstratione Spiritus & virtutis:
5 Ne esset fides vestra per sapientiam filiorum hominis, sed per virtutem Dei.
6 Sapientiam verò loquimur inter perfectos. Sapientiam *inquam* non mundi huius, neque dominatorum mundi huius qui abolentur:

1 Syrè, Sermonem magnificum.
2 Hebraismus. Id est Quibus humana sapientia sese ostentat ac venditat.

1 Redit ad vers. 17 superioris capitis & ad sui ipsius exemplum, concedens se neque grandi loquentia, neque humanæ sapientiæ argumentis apud eos vsum esse, imò verò contrà cum simplicitate sermonis, abiectum, & humilem secundam carnem, vnum Christum crucifixum apud eos nosse & prædicasse. *Suprà 1.17.* a *Euangelium.* b *Non decreueram videri inter vos aliā scientiam quàm Christi, eiusque crucifixi. Act. 18. 1.* c *Infirmitatem opponit eminentia sermonis, itaque coniungit timorem ac tremorem veræ modestiæ comites, non illos quibus perterrefiat conscientia, sed qui vanitati & arrogantiæ opponuntur. Suprà 1. 17. 2. pet. 1. 16.* 2 Quod aduersariis concesserat, iam in sui ministerii commendationem retorquet, cuius virtus optimè ipsis perspecta, tanto videlicet illustrior erat quanto magis constabat nullum mundi adminiculum interuenisse. d Apodeixeos, *vocaīne v[illegible], quo significatur probatio, qua fit certis & necessariis rationibus.* 3 Admonet Corinthios id ita factum esse magno ipsorum bono, vt qui hoc modo cœleste esse Euangelium manifestè perspicere potuerint. Itaque tacite eos obiurgat quòd ostentationem quærentes, maximo firmo adminiculo sese vltrò priuarent. 4 Aliud argumentum sumptum à natura rei, id est, Euangelii, quod sit vera sapientia, sed solis perfectis studiosis cognita: iis verò nihil sapiat, qui in mundo alioqui excellunt, sed vana & caduca excellentia. e *Perfectos vocat non qui iam suis perfectionem adepti, sed qui ad illam contendunt vt Phil. 3, 15. vt perfectum infirmo opponat.* f *Eorum qui inter homines, vel sapientia vel opibus ac potentia cæteris præstant.*

3 Hoc est apud se tanquam pretiosum thesaurũ seposuerat ab æterno suo demũ tempore patefaciendam.

4 Coniunctio. Quòd pro relatiuo Quæ.

5 Id est Animalis, qui tantùm ex proprio sensu & ingenio sapit.

7 Sed loquimur sapientiam Dei in mysterio, quæ recondita fuerat, & 3 prius segregauerat eam Deus ante secula ad gloriam nostram.

8 Quàm ne vnus quidem ex dominatoribus huius mundi cognouit. Si enim cognouissent eam, nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent.

9 Sed *prædicamus* sicut scriptum est, Quod oculus non vidit, & auris non audiuit, & super cor filii hominis non ascendit, quod *scilicet* præparauit Deus iis qui diligunt ipsum.

10 Nobis autem illud reuelauit Deus per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda ipsius Dei.

11 Quis est enim filius hominis qui sciat ea quæ sunt in filio hominis, nisi spiritus hominis qui est in eo? Sic etiam quæ sunt in Deo nemo nouit nisi Spiritus Dei.

12 Nos autem nequaquam spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui est ex Deo, vt sciamus 4 quòd dona à Deo data sunt nobis.

13 Quæ etiam loquimur, nequaquam per doctrinam sermonum sapientiæ filiorum hominis, sed per doctrinam Spiritus: & spiritualibus spiritualia comparamus.

14 Filius enim hominis 5 qui in anima est, non percipit spiritualia: stultitia enim sunt ei, & non potest cognoscere quòd per Spiritum diiudicatur.

15 Spiritualis autem omnia diiudicat, & ipse à nemine diiudicatur.

16 Quis enim nouit mentem Domini vt instruat eum? Nobis autem mens est Christi.

7 5 Sed loquimur sapientiam Dei *latentem* g in mysterio, *id est* occultam illam, 6 quam præfinierat Deus ante secula, ad gloriam nostram:

8 7 Quam nemo principum seculi huius cognouit: nam si cognouissent, nequaquam h Dominum gloriæ crucifixissent.

9 8 Sed *prædicamus*, sicut scriptum est, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, i nec in mentem hominis venerunt, quæ parauit Deus iis qui ipsum diligunt.

10 9 Nobis autem Deus *ea* reuelauit per Spiritum suum. Spiritus enim omnia k scrutatur, etiam profunditates Dei.

11 10 Quis enim hominum nouit ea quæ sunt hominis, nisi l spiritus hominis qui est in eo? ita etiam ea quæ sunt Dei nemo nouit, nisi Spiritus Dei.

12 Nos verò non m spiritum mundi accepimus, sed spiritum qui *est* ex Deo 11 vt n sciamus quæ Deus est nobis gratificatus:

13 12 Quæ etiam loquimur, non sermonibus quos docet humana sapientia, sed quos docet Spiritus sanctus, spiritualia cum iis quæ spiritualia sunt o coniungentes.

14 13 Animalis autem homo p non est capax eorũ quę sunt Spiritus Dei: sunt enim ei stultitia, nec potest *ea* cognoscere, quia q spiritualiter diiudicantur.

15 14 At spiritualis r diiudicat quidem omnia, ipse verò 15 à s nemine diiudicatur.

16 16 Quis enim nouit mentem Domini, qui t instructurus sit eum? nos autem v mentem Christi habemus.

5 Causam reddit cur hæc sapientia ab excellentibus illis mundanis ingeniis non perspiciatur, quoniam videlicet reuera tam sublimis est vt eò vsque penetrare non potuint.

g *Quam homines ne suspicari quidem potuissent.*

6 Occurrit obiectioni, Si tam abstrusa, quando & quomodo tãdem cognita? Deus, inquit, eam apud se ab æterno definiit, quam hoc tempore ex suis arcanis ad hominum salutem depromeret.

7 Alia occupatio, Quomodo igitur hęc sapientia à primariæ authoritatis hominibus ita repudiata est, vt etiam Christum crucifixerint? Respondet Paulus, Quia Christum qualis erat non cognouerunt.

h *Potentem illum Deum veræ gloriæ & maiestatis plenum ... tinet autem hic locus apertissimum testimonium diuinitatis Christi & vnionis naturarum, quæ talis est, vt quod proprium est humanitatis, diuinitati tribuatur in concreto, quam vo-*

pum communicationem proprietatum vocarunt. Esa.64.4. 8 Rursus obiicitur, Sed qui fieri potuit, vt acuti illi homines istam sapientiam non perspicerent? Respondet Paulus, Quia prædicamus quæ omnem humanum captum superant. i *Ne cogitare quidem potest homo, tantum abest vt ea possit sensibus complecti.* 9 Quæstio, Si captum hominum superat, quomodo à quoquam homine intelligi, ne dum à vobis declarari potest? Ex peculiari inquit, per Spiritum Dei, illuminatione à quo quisquis afflatus est, penetrat vsque ad illa Dei arcana. k *Nihil in Deo tam profundè abditum, quo non penetret Spiritus.* 10 Similitudine illustrat quod de afflatu Spiritus dixerat. Sicut vis humani ingenii res humanas peruestigat, sic mens nostra vi illa Spiritus diuini freta res diuinas intelligit. l *Mens ipsius hominis, intelligendi & iudicandi facultate prædita.* m *Non sumus afflati spiritu, qui res huius mundi docet: sed eo qui nos ad Deum subuehat, hic locus docet aduersus Sophistas quid sit fides, vnde promanet, quæ sit illius vis.* 11 Quod in genere dixerat, iam ad ea restringit quæ nobis Deus de salute nostra in Christo patefecit, ne quis Spiritum Dei à prædicatione Verbi & Christi seiungat: vel fanaticos illos putet Spiritu Dei regi, qui extra verbum vagantes, suas speculationes pro Dei arcanis obtrudunt. n *Scire hic propriè sumitur: ea enim vera est scientia, quæ à Spiritu Dei sumus persuasi.* 12 Iam ad institutum redit, & concludit argumentum quod cœperat verbis, est autem eiusmodi, Verba sunt rebus accommodanda, & res verbis conuenientibus explicandæ: est autem ista sapientia spiritualis, non humana: spirituali igitur quodam docendi genere tradenda est, non humanæ illius eloquentiæ sermonibus, vt simplex quidem illa, sed incredibilis Spiritus maiestas ibi eluceat. o *Verba Dei accommodantes, nempe sicut spiritualia sunt quæ docemus, sic spirituale sit docendi genus.* 13 Rursus occurrit offendiculo, qui fiat vt ista tam pauci approbent. Hoc verò mirum videri non debere respondet Apostolus, quum homines in suis (vt vocat) naturalibus, non sint præditi ea facultate, qua res spirituales dignoscuntur (quæ facultas est aduentitia) ideoque sapientiam spiritualem habeant pro stultitia. Hoc autem perinde est ac si diceret, mirum non esse cæcos non iudicare de coloribus, quum oculorum luce careant, ac proinde lux sit illis pro tenebris. p *Non nouit enim nisi ea quæ sunt hominum.* q *Virtute Spiritus sancti.* 14 Amplificatio à contrariis. r *Intelligit ac discernit.* 15 Carnis sapientia, inquit Paulus, nihil certi, vel in suis quidem rebus constituit ne dum vt aliena, id est spiritualia, discernat: Spiritus autem Dei quo præditi sunt spirituales, falli nullo modo potest, ac proinde à nullo redargui. s *Homine quum autem à Prophetis Prophetæ iudicantur, iudicium est Spiritus non hominis.* 16 Ratio superioris dicti Quia spiritualis dicitur, qui ex vi Spiritus didicit quod Christus nos docuit. Iam verò si quòd ex illo magistro didicimus, posset ab alio redargui, eum oporteret esse ipso Deo sapientiorem. Ex hoc autem consequitur, non tantum ineptos esse sed etiam impietatis reos, qui putant se vel perfectius quippiam posse comminisci vel meliore aliqua ratione docere posse sapientiam Dei, quam ii sciuerint aut docuerint, quos certum est illo Spiritu Dei fuisse præditos. t *Collatis consiliis edocturus quid ei sit agendum.* v *Eodem spiritu sumus præditi, qui nobis illa arcana alioquin inscrutabilia: omnemq; adeo veritatem patefecit.*

CAPUT III.

1 *Ratione reddita doctrinæ suæ humilis,* 4 *docet quo loco habendi sint ministri,* 6 *quod munus,* 10 *quæ vera ædificandi ratio* 16 *monet Corinth. ne patiantur animas suas profanari,* 18 *superba carnis sapientia.*

1 Id est Carnalibus. Nam caro & corpus apud Hebræos confunduntur.

1 ET ego fratres mei, non potui loqui vobiscum tanquam cum spiritualibus, sed tanquam cum 1 corporeis: & tanquam infantibus in Christo.

1 1 EGo porrò, fratres, non potui loqui vobis vt spiritualibus, sed loquutus sum vt a carnalibus, *id est* vt infantibus in Christo.

1 Explicata sapientiæ diuinæ (id est Euangelicæ) dignitate, & damnata vniuersaliter humanæ mentis cæcitate eandem hoc Corinthiis specialiter applicat, carnales eos appellans, id est in quibus adhuc caro spiritui præualeret. Adfert autem duplex eius rei testimonium: vnum, quòd tales eos esset expertus, adeò vt cum eis non aliter, quàm rudibus & penè in pietatis doctrina infantibus egisset: alterum quod reipsa ostenderunt ex istis factionibus, ignorantia virtutis Spiritus & diuinæ sapientiæ excitatis, sese parum admodum profecisse. a *Carnales vocat, qui sunt adhuc rudes: addit enim exegeticè infantes.*

2 Lactis

2 Lactis potu vos alui, & non [b] esca: nondum enim [c] poteratis *id ferre*: imò ne nunc quidem adhuc potestis.	2 Lac præbui bibendum vobis, & non dedi vobis ² cibum: non enim adhuc poteratis, sed nec etiam nunc ³ potestis.
3 Nam adhuc carnales estis: quum enim in vobis *sint* liuor & contentio, & dissidia nónne carnales estis, & [d] secundùm hominem inceditis:	3 Adhuc enim in carne estis. Quum enim sit in vobis æmulatio, & contentiones & dissidia, ⁴ ánnon corporei estis, & secundum carnem ambulatis?
4 Etenim quum dicit quidam, Ego quidem sum Pauli, alter verò, Ego *sum* Apollo, nónne carnales estis?	4 Quum enim dicat vnusquisque ex vobis, Ego Pauli sum: & alius dicat, Ego Apollo sum, ⁵ nónne corporei estis?
5 ² Quis igitur est Paulus, qui autem Apollos, nisi ministri per quos, credidistis, & vt cuique Dominus dedit?	5 Quis enim est Paulus, aut quis est Apollo nisi ministri ⁶ per quorum manus credidistis? & vnusquisque prout ei dedit Dominus.
6 ³ Ego plantaui, Apollos rigauit: sed Deus dedit incrementum.	6 Ego plantaui, & Apollo rigauit, sed Deus crescere fecit.
7 Itaque neq; is qui plantat, est aliquid, neq; qui rigat: sed Deus qui dat incrementum.	7 Non igitur is qui plantat est aliquid, neque is qui rigat, sed Deus qui crescere facit.
8 Is verò qui plantat & is qui rigat, vnum sunt: vnusquisque verò suam mercedem accipiet secundùm suum laborem.	8 Qui autem plantat, & qui rigat, vnum sunt: quisq; secundum laborem suum mercedem suam accipit.
9 Etenim Dei sumus [e] administri: Dei aruum, Dei ædificatio estis.	9 Cum Deo enim operamur: & opus Dei & ædificium Dei vos estis.
10 Secundùm gratiam Dei quæ data est mihi, vt peritus architectus fundamentum posui: alius autem super ædificat. ⁴ Porrò quisque videat quomodo super ædificet.	10 Et iuxta gratiam Dei quæ data est mihi, posui fundamentum tanquam architectus ⁷ sapiens: alius autem super ipsum ædificat. Quisque autem videat quomodo ædificet super illud.
11 ⁵ Nam fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Iesus Christus.	11 Fundamentũ enim aliud præter hoc quod positum est, nemo potest ponere, quod est Ieschua Christus.
12 ⁶ Quòd siquis superædificet super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam:	12 Siquis autem ædificat super hoc fundamentum aurum, ⁸ aut argentum, aut lapides Pretiosos, aut ligna, aut fœnum, aut stipulam,
13 ⁷ Cuiusque opus manifestum fiet: dies enim declarabit: nam per ignem retegetur: & cuiusque opus quale sit, ignis probabit.	13 Opus vniuscuiusque manifestum fit: dies enim ipse manifestat illud: quia per ignem manifestatur. Et opus vniuscuiusque, sicut est, ignis discernet.
14 Si cuius opus manebit quod superædificauerit mercedem accipiet.	14 Et is cuius permanserit opus, ipse qui ædificat, mercedem suam accipiet:
15 Si cuius opus exustum fuerit, damnum faciet: ⁸ ipse verò seruabitur, ita tamen vt per ignem.	15 ⁹ Et cuius opus exustum fuerit, deficiet: ipse autem seruabitur: ita tamen vt qui ab igne *seruatur*.
16 ⁹ An nescitis vos esse templum Dei, & Spiritum Dei habitare in vobis?	16 Ignoratis vos quòd templum estis Dei, & Spiritus Dei habitat in vobis.
17 Siquis templum Dei [f] violat, hunc perdet Deus: nam templum Dei sanctum est, quod estis vos.	17 Qui destruit templum Dei, destructurus est eum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.
18 ¹⁰ Nullus seipsum seducat: siquis *sibi* vide-	18 Nemo decipiat seipsum: qui putant inter

2 Ex oppositione lactis restringitur ad cibum solidiorem.
3 Hebraismus, cuius exemplum habes Ies.1.13. & aliis locis. Subauditur לנשא, Ferre.
4 Syrè, Non ecce. Hebraismus.
5 Syrè, Non ecce? Hebraismus.
6 Id est, Quorum ministerio & opera. Hebraismus tritus.
7 Heb. pro perito.
8 Aptè implet cōtextum Græcum addita distinguendi particula.
9 Et pro At.

...Deus quibusdam in præstantiore aliqua operis parte vtatur, non tamen propterea alios esse præ aliis negligendos, ac multo minus ...ngendos (sicut à factiosis istis fiebat) quum omnes vni Domino operam nauent, & ita quidem vt vni & eidem operi perficiendo, ...dispari operandi ratione inseruiant, adeò vt alter alterius ope & subsidio egeat. e *Subseruientes: Administri autem nec vi sibi a... ipsis insita agunt, sed ex gratia donata, quibus fiunt idonei. Infrà 15.10. & 2.Cor.3.6. augmentum autem omne, ita manare à Deo, vt nihil inde ...ad administrum redire possit.* 4 Iam ipsos doctores alloquitur, suos in Ecclesia Corinthiaca successores, & in eorum persona omnes ...postea fuerunt, sunt, vel erunt Ecclesiarum pastores, quum in laborem plantatorum & architectorum Apostolorum successerint. ...igitur primùm, ne putent sibi licere suo alioquo modo ædificare, id est, aliquid vel reipsa vel docendi genere diuersum ab architectis ...in Ecclesia proponere. 5 Deinde quod sit hoc fundamentum ostendit, nempe Iesum Christum, à quo illis non liceat vel tan... deflectere in ædificii structura. 6 Tertiò, Curandum ait vt fundamento respondeat superficies ædificii, id est, vt admonitiones, ex...tiones, & quicquid ad ædificationem gregis facit, solidæ Christi doctrinæ respondeat, tum in materia, tum in forma: cuiusmodi doctri...auro, argento, & gemmis comparatur: ex qua etiam materia Esaias, & Iohannes in Apocalypsi, cœlestem ciuitatem fabricant. Huic au...opponuntur ligna, fœnum, stipulæ, id est, curiosæ & futiles quæstiones vel ordinationes, itemque tota illa docendi ratio ad ostentatio...comparata. Nam falsæ doctrinæ, de quibus hic non agit, non dicuntur propriè superstrui huic fundamento, nisi fortasis specie tenus. 7 Testatur, quod etiam res ipsa declarabat, non omnes esse probos ædificatores, ne eos quidem qui vero & vni illi fundamento insistunt: ...opus malorum ædificatorum (inquit) vt ad tempus perstet, tamen non semper fallet, quoniam lux veritatis tandem vt dies apparens, ...tenebris, quale illud sit aperiet. Sicut autem materiæ illæ igni explorantur, probæ sint nécne, Ita etiam Dominus suo tempore, Spi...Verbi sui examine, ædificia omnia explorabit, ac proinde fiet vt quæ pura & solida inuenta fuerint, Ita etiam perdurent cum opifi...: quæ verò secùs, consumpta euanescant, ac proinde spe sui laboris frustretur opifex, qui sibi in re nihili placebat. 8 Non adi...salutì imperitis & ineptis ædificatoribus qui fundamentum retineant, cuiusmodi erant isti rhetores potiùs quàm pastores Corinthii: ...exceptionem, oportere nihilominus ipsos pati istud operis sui examen, atque adeò ferrè inanium laborum suorum lacturam. 9 Perstans in ædificii metaphora, docet non modò inanem esse istam ambitionem, sed etiam cum sacrilegio coniunctam. Dicit enim ...esse instar templi Dei, quod ipse videlicet sibi suo spiritu consecrarit. Deinde ad istos ambitiosos sese conuertens, profanari docet ...Dei templum, quum inania illa artificia, in quibus sibi tantopere placebant, docet esse totidem sacræ Dei doctrinæ & puritatis Ecele...tiones? quod facinus non sit futurum inultum. f *Vt rem sacram polluit ac contaminat, polluit autem Dei templum Paulo teste qui cor...puritatem Euangelii inquinabat.* 10 A contrariis collegit eos demum puram sapientiam in templo Dei profiteri, qui humana ...repudiant: quòd si à mundo rideantur, satis illis esse debere, quòd ex Dei sententia sapiant.

vos quòd sapiens sit in mundo hoc, fiat stultus vt sit sapiens.
19 Sapientia enim mundi huius, stultitia est apud Deum. Scriptum est enim, Quòd comprehendit sapientes in astutia ipsorum.
20 Et rursus, Dominus nouit cogitationes sapientum, quòd vanæ sunt.
21 Propter hoc ne quis glorietur in filiis hominis: cuncta enim vestra sunt,
22 Siue Paulus, siue Apollo, siue Cipha, siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura, omnia *inquam* vestra sunt.
23 Et vos, Christi: & Christus, Dei.

tur esse sapiens inter vos in hoc seculo, stultus fiat, vt fiat sapiens.
19 Sapientia enim mundi huius, stultitia est apud Deum: scriptum est enim, g Carpit sapientes cum versutia ipsorum.
20 Et rursum, Dominus nouit cogitationes sapientum esse vanas.
21 [11] Itaque nullus [b] glorietur in hominibus: omnia namque [i] vestra sunt:
22 Siue Paulus siue Apollos, siue Cephas: [12] siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura: omnia, *inquã*, vestra sunt:
23 Vos autem, Christi: Christus verò, Dei.

g *Vtcunque sint vafri, eos tamen Dominus capiet, quum illorum artes ...*
11 Redit ad propositionem vers. 2. priore loco auditores monens, ne deinceps eos quos Deus constituit salutis ipsorum non dominos sed ministros, pro dominis habeant, quod ii faciunt qui ab hominibus pendent, non à Domino per eos loquente.

h *Sibi placeat.* i *Adminicula vobis destinata.* 12 A personis ad res ipsas transit, vt maius sit pondus argumenti. Imò etiam Christo ad Patrem ascendit, vt doceat in ipso etiam Christo, quatenus homo est, nos idcirco acquiescere, quia nos ad Patrem vsque subuehit, sicut ipsemet Christus vbique testatur se missum à Patre, vt hoc vinculo cum ipso Deo, vna omnes deuinciamur.

Caput IIII.

1 Descriptione veri Apostolis adducta, 7 humilitatis speciem honori sibi magis esse debere quàm probro, docet. 9 Signa profert vnde re ipsa appareat 10 nec gloriæ. 11 nec ventri ipsum studuisse. 17 Ad finem, Timotheum commendat.

1 SIc simus reputati vobis vt ministri Christi, & dispensatores mysteriorum Dei.
2 Cæterùm iam requiritur in dispensatoribus vt quisque fidelis inueniatur.
3 Mihi autem hoc minimum est [1] mihi vt à vobis iudicer, aut ab vllo filio hominis: sed neque ego meipsum iudico.
4 Nulla enim re in anima mea compungor: sed non per hoc iustificatus sum: iudex enim meus, Dominus est.
5 Propter hoc ne ante tempus sitis iudices, vsque dum venerit Dominus ipse, qui illuminat occulta tenebrarum, & reuelat cogitationes cordium: tunc erit laus vnicuique à Deo.
6 Hæc autem, fratres mei, propter vos proposui sub exemplo meo, & Apollo, vt in nobis disceretis ne [2] cogitaretis plusquam quod scriptũ est: & ne quis aduersus socium suum extollatur propter *vllum* hominem.
7 Quis enim discernit te? Aut quid est tibi quod non accepisti? [3] &, si accepisti, cur gloriaris tanquam is qui non acceperis?
8 Iam saturati estis, & ditati estis, & absque nobis regnum adepti estis: vtinam autem regnum adepti sitis, vt etiam nos regnemus vobiscum.
9 Arbitror autem quòd nos Apostolos nouissimos posuit ipse Deus velut ad mortem: quia sumus spectaculum mundo, Angelis & filiis hominis.
10 Nos stulti propter Christum, vos autem sapientes in Christo: nos infirmi, [4] & vos robusti: vos gloria afficimini, & nos ignominia afficimur.

1 Pleonasmus relatiui. Hebr.

2 Subaudi de vobispsis.

3 Vel, Quòd si.

4 Et pro At.

1 [1] SIc de nobis reputet [a] homo, vt de ministris Christi, & dispensatoribus mysteriorum Dei.
2 [2] Quod superest autem, *illud* requiritur in dispensatoribus vt fidus quisque inueniatur.
3 [3] Mihi verò pro minimo est quòd à vobis diiudicer, [4] aut ab humano [b] iudicio: [5] imò nec meipsum diiudico.
4 Nullius enim rei mihi conscius sum: sed non per hoc iustificatus sum [c] sed Dominus is est qui me diiudicat.
5 [6] Proinde ne ante tempus quicquam iudicate, vsquedum venerit Dominus, qui & illustraturus est occulta tenebrarum, & manifesta faciet consilia cordium: ac tunc [d] laus erit vnicuique à Deo.
6 [7] Hæc autem, fratres, figura quadam transtuli ad meipsum & Apollo, propter vos: vt in [e] nobis discatis, supra id quod scriptum est non sapere, vt ne alius pro alio inflemini aduersus alium.
7 [8] Quis enim te discernit? quid autem habes quòd non acceperis? quòd si etiam accepisti, quid gloriaris [f] vt qui non acceperis?
8 [9] Iam saturati estis, iam ditati estis absque nobis, regnum adepti estis: atque vtinam sanè regnetis, vt & nos simul vobiscum regnemus.
9 Deus enim, puto, nos vltimos Apostolos spectandos proposuit, tanquam morti addictos. [g] Nam spectaculum facti sumus mundo & Angelis & hominibus.
10 Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem validi: vos gloriosi, non ignominiosi.

1 Conclusio ... cii auditorum erga ministros, vt pro dominis eos non habeant: interea verò vt à Christo missos audiant, missos, inquam, vt ex eorum veluti manu thesaurum illum salutis ex arcanis Dei depromptum accipiant.
a *Quisq.*
2 Posteriore loco ministros monet, vt vicissim ipsi sese non vt dominos, sed vt seruos, & quidem fideles, gerant, quum sit eis coram Domino reddenda dispensationis ratio.
3 Quoniam ... proposuerat proexemplo, cæteros reprehendens, vtitur occupatione: & grauitate Apostolica ... rus, testatur se nihil morari contraria de se illorum iudicia, quibus vt homo abiectus habebatur, quòd nihil externi illius splendoris haberet. Affert ... rationes optimas, ... nihil moueatur illorum de se iudiciis.
4 Primùm, quia quod homines in ... rebus iudicant ex ... sensu, non maioris ... momenti quàm ... indocti de sapientia iudicant.
b *Ad verbũ, ... iudicio ex ...*

...tissimo. 5 Secundò, inquit, quomodò vos quanti sim vel non sim iudicare potestis, quũ ne ego quidem qui mihi probabiliter melius ... tus quam vobis, atque adeò qui bona cõscientia in meo munere me versatum esse ausim profiteri, tamen non ausim propterea mihi ... tribuere? Scio enim me nihilominus non esse irreprehensibilem, nedum vt mihi instar vestri placeam. c *Sed me Domini iudicio ...* *Matth. 7. 1. rom. 2. 6.* 6 Tertia ratio, vt conclusio ex præcedentibus rationibus nascens: Dei est æstimare vnumquenque ... vt qui norit cordis latebras quæ sæpissimè homines fallunt, vestrum itaque hoc iudicium non est. d *Laudare præ cæteris vnu ... quũ cæteri culparentur: laudis autem potius quàm vituperii mentionem facit, quia istius mali hæc erat origo, quòd certis hominibus plus tribuerent ... par esset.* 7 Reiecto illorum iudicio, rursus se proponit pro singulari modestiæ exemplo, vt qui in hac ipsa epistola reticens illorum ... sorum doctorum nomina, non dubitarit suum & Apollo nomen substituere ipsorum loco, & eorum dedecus hoc modo velut in se reciperet, nedum vt se cuiquam anteponeret. e *Nostro exemplo, qui aliorum etiam vitia in nostras personas transferre maluimus, quàm nominatim ... quam carpere.* 8 Optimum remedium coercendæ arrogantiæ ostendit: primùm si cogites quo iure te eximas ex aliorum numero, ... & ipse homo sis: deinde si consideres, etiam siquid præter alios habeas, tamen hoc te non habere, nisi ex Dei liberalitate. Quis autem de alieno glorietur, & quidem aduersus Dominum? f *In natura igitur nihil verè laudabile, sed omnia sunt à gratia contra Pelagianos & ... pelagianos.* 9 Descendit ad grauissimã ironiam, vt ambitiosos illos ad ruborem vel inuitos cogat. g *Qui volet antithesin habere ... & Episcopi Romani, qui se eius successorem mentitur, comparet delicias Romanæ curiæ cum hac Pauli conditione.*

11

11 Ad hoc vsque tempus & esurimus & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & incertis sedibus erramus:
12 Et laboramus, operantes propriis manibus: conuitiis affecti, bene precamur, persequutionem patientes, sustinemus:
13 [h] Infamati precamur: [i] purgamenta mundi facti sumus, *vtque* omnium sordes vsque adhuc.
14 [10] Non vt vos pudore suffundam hæc scribo, sed vt filios meos dilectos admoneo.
15 Nam etsi decem milia pædagogorum habueritis in Christo, at non multos patres *habetis*: in Christo enim Iesu per Euangelium ego vos genui.
16 Precor vos igitur, imitatores mei estote.
17 Propterea misi vobis Timotheum, qui est filius meus dilectus & fidelis in Domino, qui vobis in memoriam reducet [k] quæ sint viæ meæ in Christo, sicut vbique in omnibus Ecclesiis doceo.
18 [11] Cæterùm perinde quasi ego non sim venturus ad vos, inflati sunt quidam.
19 Sed veniam breui ad vos, si Dominus voluerit, & cognoscam non [l] verba istorum qui inflati sunt, sed *spiritualem* virtutem.
20 Non enim in verbis *situm est* regnum Dei, sed in *Spiritus* virtute.
21 [12] Quid vultis? cum virga veniam ad vos, an cum charitate & [m] spiritu lenitatis?

11 Vsque ad hanc horam esurimus & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & habitatio firma non est nobis.
12 Et laboramus operantes manibus nostris: ignominia afficiunt nos, & benedicimus persequuntur nos, & sustinemus.
13 Conuitiantur nobis, & [5] supplices sumus eis, tanquam reiectamenta huius mundi sumus, & piaculum omnis hominis vsque nunc.
14 Nequaquam vt pudefaciam vos, scribo hæc, sed tanquam filios dilectos erudio.
15 Quamuis enim myrias monitorum sit vobis in Christo, tamen non sunt multi patres: in Ieschua Christo enim ego genui vos per prædicationem.
16 Peto igitur à vobis vt mei similes fiatis.
17 Propter hoc misi ad vos Timotheum, qui est filius meus dilectus & fidelis in Domino, vt ipse in memoriam reducat vobis vias meas quæ sunt in Christo, iuxta id quod doceo in omnibus ecclesiis.
18 Quasi autem non sim venturus ad vos, inflati sunt quidam ex vobis.
19 Sed si Dominus voluerit, citò venturus sum ad vos, & [6] cognoscam non sermonem eorum qui extollunt seipsos, sed virtutem eorum.
20 Regnum enim Dei non est in sermone sed in virtute.
21 Quomodo vultis? cum virga veniam ad vos, an cũ charitate & cum spiritu lenitatis?

5 Syrè, Petimus à eis, Isaac di Venisum.

6 Pro, Experiar.

Capvt V.

1 *Quòd incestuosum priuigni cum nouerca coniugium taciti ferrent.* 2 6 *Satis causæ esse admonet cur pudore deiiciantur potius quàm superbiant.* 10 *Eiusmodi scelera excommunicatione vindicanda esse.* 12 *Ne contagio latius serpat.*

1 Omnino [1] auditur *esse* inter vos scortatio, & eiusmodi scortatio quæ ne inter Gentes quidem nominatur, adeò vt quis vxorem patris habeat.
2 [2] Et vos inflati estis, ac non potius luxistis, vt tolleretur è medio vestri qui facinus hoc patrauit?
3 [3] Enimuerò ego vt absens corpore, præsens autem [a] spiritu, iam vt præsens iudicaui, vt is qui hoc ita perpetrauit,
4 Vobis & meo Spiritu [b] in nomine Domini nostri Iesu Christi congregatis, [4] cum potestate Domini nostri Iesu Christi,
5 [5] Eiusmodi *inquam homo* [c] tradatur satanæ [6] ad interitum carnis, vt spiritus saluus sit die illo Domini Iesu.
6 [7] Non est bona [d] gloriatio vestra. An nescitis paululo fermenti totam massam fermentari?
7 [8] Expurgate igitur vetus fermentum, vt sitis noua [e] massa, sicut estis fermenti expertes. Etenim [f] Pascha nostrum pro nobis sacrificatum est, *nempe* Christus.

1 In summa auditur inter vos scortatio, & quæ est scortatio qualis etiam non inter profanos nominatur, adeo vt [1] acceperit filius vxorem patris sui.
2 Et vos inflati estis, non autem potius sedistis in luctu, vt tolleretur de medio vestri is qui hoc opus operatus est?
3 Ego enim longè dissitus à vobis corpore, & propinquus vobis spiritu, iam iudicaui, tanquam propinquus, illum qui hoc operatur:
4 Vt in nomine Domini nostri Ieschua Christi congregemini vos omnes, & ego vobiscum spiritu, cum potestate Domini nostri Ieschua Christi,
5 Et tradatis istum Satanæ, ad interitum corporis eius, vt in spiritu [2] saluus fiat in die Domini nostri Ieschua Christi:
6 Non est, [3] bona gloriatio vestra, fratres mei, Ignoratis vos quòd fermenti modicum totam massam fermentat?
7 Expurgate à vobis fermentum vetus, vt sitis massa noua, sicut estis azymi. Pascha enim nostrum Christus est, qui immolatus est, pro nobis.

1 Vt scilicet ea tanquam vxore vteretur.

2 Syrè, Viuat. Hebraismus.

3 Syrè, Pulchra.

... Ethnicus & Publicanus, Matt. 18.17. id est, ius ciuitatis Christianæ amittere: extra Ecclesiã autem regnat Satan. 6 Finis tamen excõmunica... propositus, nõ est excõmunicati exitiũ sed salus, vt videlicet hoc remedio dometur ipsius caro, vt discat Spiritui viuere. 7 Alius finis ...unicationis ne contagio ad reliquos peruadat, quo fit vt necessariò sit in Ecclesia retinenda, ne alii aliorum contagione inficiantur. ... Immeritò & non bona ratione gloriamini quasi excellatis, quum inter vos tantum scelus inueniatur. 8 Allusione ad Paschæ ceremoniam ... hortatur vt impurum illum è suo cœtu eiiciant. Olim, inquit, Pascha celebraturis non licebat fermentatis panibus vesci, adeò vt im... haberetur & indignus qui Pascha vesceretur qui fermentum vel degustasset, Porrò totam nostram vitam esse oportet instar festi illius A... in quo participes facti mactati illius Agni immaculati, omnem impuritatem tum ex nobis ipsis tum ex domibus cœtibusque no... ...cul abesse iubeamus. e Massæ nomine, vniuersum Ecclesiæ corpus intelligit, singulos azymos id est, spiritu innouatos, detracta vetere corrup... f Agnum Pascha, metonymicè.

8 Propter hoc celebremus festum, non in fer-
mento veteri, neque in fermento malitiæ &
amaritudinis: sed 4 in azymis puritatis &
sanctitatis.
9 Scripsi vobis per epistolam vt ne commi-
sceamini cum scortatoribus.
10 Non autem dico, cum scortatoribus qui
sunt in mundo isto, aut cum auaris, aut cum
rapacibus, aut cum cultoribus simulachro-
rum: alioquin debuissetis etiam è mundo
exire.
11 Hoc autem quod scripsi vobis, *eiusmodi est*,
vt non cōmisceremini, 5 & siquis est qui vo-
cetur frater, & est scortator, aut auarus, aut
cultor simulachrorum aut conuitiator aut e-
briosus, aut rapax, cum eo qui 6 sic est, ne
cibus quidem comedendus.
12 Quid enim ad me attinet iudicare extra-
neos? Vos autem eos qui intus sunt iudi-
cate.
13 Extraneos autem Deus iudicat: 7 & aufer-
te malum è medio vestri.

8 Itaque g festum agitemus, non fermento
veteri, nec fermento malitiæ & nequitiæ:
sed non fermentatis *panibus* sinceritatis &
veritatis.
9 9 Scripsi vobis in epistola, ne commiscea-
mini cum scortatoribus.
10 h At non omnino cum scortatoribus mun-
di huius aut auaris, aut rapacibus, aut ido-
lolatris: alioquin debetis scilicet è mundo
exire.
11 Nunc autem scripsi vobis ne commiscea-
mini, *id est* si quis quum frater nominetur,
sit scortator, aut auarus, aut idololatra, aut
conuitiator, aut ebriosus, aut rapax: cum
eiusmodi, *inquam*, ne edatis quidem.
12 10 Quid enim mea *interest* etiam de extra-
neis iudicare? nónne de iis qui intus sunt,
vos iudicatis?
13 De extraneis verò Deus iudicat, tollite
igitur istum sceleratum ex vobisipsis.

4 In contextu Syriaco perperam scriptū erat בחמירא, In fermento, pro בפטירא, In azimis, quod ex contextu plusquam liquidum est.
5 Addit copulā, quæ exegetica est. Id est Siquis.
6 Hebraismus. Id est talis.
7 Pro inferendi particula. Auferte igitur.

g *Totam vitam tanquam perpetuum festum agamus, iuste & integrè.*
9 Generalius iam loquitur, & quod de illo incestuoso dixerat, ad alios etiam palam flagitiosos, & suis offendiculis Ecclesiam turbantes, ostendit pertinere, qui & ipsi ex Ecclesiæ communione suo ordine legitime eiciendi. Mentionem autem capiendi cibi faciens, vel Agapas respicit in quibus cœna Domini celebrabatur, vel communem vitæ vsum & consuetudinem notat: quod ad ipsum dextrè accipiendum est, nequis putet ... communicatione vel matrimonio dirimi, vel officia, quæ ali... aliis, vt parentibus filii, magistratibus subiecti, dominis serui, proximi denique proximis lucrifaciendis debent, impediri. h *Si prorsus vobis esset abstinendum ab eiusmodi hominum consortio, vobis ex ipso mundo emigrandum esset: de iis igitur loquor, qui in sinu Ecclesiæ versantur, quos debetis, disciplina Ecclesiastica ad frugem reuocare, non autem de exteris, quos debetis modis omnibus Christo lucrifacere.* 10 Eiiciendi falsi fratres ex cœtu: extranei iudicio Dei relinquendi.

Caput VI.

1 *Inuehitur in forenses contentiones,* 6 *Quibus se mutuò vexabant sub infidelibus, cum magno Euangelii dedecore.* 9 *Deinde scortandi licentiam graui comminatione exagitat.*

1 AVdet aliquis ex vobis quum est ipsi lis
cum fratre suo, litigare coram iniquis,
& non coram sanctis?
2 An ignoratis vos quòd sancti mundum iudi-
cabunt? Et si mundus per vos iudicatur,
non digni estis ad iudicandum lites 1 minu-
tulas?
3 Ignoratis vos quòd Angelos iudicaturi su-
mus? quantò magis ea quæ sunt mundi hu-
ius?
4 Sed si sit vobis lis de rebus mundi, eos qui
sunt contemptibiles in Ecclesia, 2 colloca-
te vobis in iudicio.
5 Ad verecundiam autem *vestram* hoc dico
vobis. Ita non est in vobis ne vnus quidem
sapiens, qui possit 3 ex æquo iudicare 4 in-
ter fratrem & fratrem suum?
6 Sed frater cum fratre suo litigat: & rursus
coram eis qui sunt 5 infideles?
7 Iam igitur vos ipsi peccastis inter vos, quod
lis 6 vnius cum altero est inter vos. Prop-
ter quid enim non iniuriam patimini? &
propter quid non sustinetis damnum?
8 Sed vos iniuria afficitis, & damnum infer-
tis, etiam fratribus vestris.
9 An ignoratis quòd iniqui regnum Dei

1 SVstinet 1 a aliquis vestrûm negotium ha-
bens aduersus alterum iudicio experiri
b sub iniustis, 2 ac non sub sanctis?
2 3 An ignoratis sanctos mundum iudicatu-
ros? quòd si per vos iudicabitur mundus, in-
digni estis c minimis iudiciis?
3 An ignoratis fore vt angelos iudicemus?
nedum *vt* quæ ad huius vitæ vsum pertinent
non iudicemus?
4 4 Itaque si d iudicia habeatis de iis quæ ad
huius vitæ vsum pertinent, e eos qui minimo
loco habentur in Ecclesia, eos *inquam* in
subselliis collocate.
5 5 Vt vos pudeat, vobis *hoc* dico. Itáne non
est inter vos sapiens, ne vnus quidem, qui
possit diiudicare inter fratres suos?
6 Sed frater cum fratre iudicio experitur, id-
que sub infidelibus?
7 6 Iam igitur omnino f defectus in vobis est
quòd g iudicia habeatis inter vosmetipsos
7 quare non potius iniuriam patimini? cur
non potius damnum accipitis?
8 At vos iniuriam facitis, & damno afficitis,
idque fratres.
9 An ignoratis iniustos non esse Dei hæ-

1 Eadem vox דקדקא legitur eodē sensu Matth. 13. 34. deriuata autē à דקק, Minuit Attenuauit. Vnde verbale דקדוק Grammatica, venit. Ita vocata, quòd quæ sunt in lingua minutula, (id est rudimenta) doceat.
2 Facite sedere. Hebraismus.
3 Velius æquū reddere.
4 בית pro בין, Inter, cum Num.
5 Syrè, Qui non credunt.
6 Syrè, Vnius cum vno Hebraismus.

1 Tertia quæstio de forensibus iudiciis, An liceat fideli fidelem ad infidelium tribunalia trahere. Respondet non licere, propter offendiculum videlicet. Neque enim per se malum est.
a *Quasi dicat, Eône vos audacia processistis vt non pudeat Euangelium exponere profanorum ludibrio?*
b *Coram iniustis.*
2 Addit se non prohibere quo minus si ita opus est, iure agere liceat cum proximo, sed sanctis disceptatoribus.
3 A comparatione colligit, non esse sanctorum iniuriis iudices infideles à fidelibus quæri, quum sanctos Deus ipse, iudicando mundo & diabolis sit Christo Filio velut assessores daturus, nedum vt leues istas controuersias, quæ æquitate ex bona conscientia definiuntur, nō possint diiudicare. c *Infimis subselliis.* 4 Conclusio qua remedium huic malo præscribit, nempe si de priuatis negotiis coram delectis ex Ecclesia arbitris inter se transigant: Cui muneri, inquit, vel infimus quisque vestrûm satis fecerit. Non damnat igitur iudicum subsellia, sed quid propter circunstantiā temporis expediat ostendit idque sine vlla iuris magistratus imminutione. Nec enim agit de iudiciis quæ inter fideles & infideles exercentur, neq; de publicis iudiciis, sed de controuersiis, quas nihil prohibet domesticis etiam arbitris cōponi. d *Forasticum...* e *Vilissimos quosque.* 5 Thesin accommodat ad hypothesin, huc semper eos reuocans vt falsam suam de sua ipsorū præstantia opinionem ... adimat, vnde omnia hæc mala oriebantur. 6 Nunc etiam longius progreditur, & quamuis arbitros ex fidelium cœtu iis concedens, simpliciter non damnet, sed stabiliat potius priuata iudicia, modò sine offendiculo exerceantur: tamen testatur, si tales essent quales esse optandum erat, futurum fuisse vt ne hoc quidem remedio egerent. f *Impotentia animi iis tribuitur, qui à cupiditatibus se superari sinunt vitium à temperantia & moderatione plurimùm diffidens: perstringit igitur eos qui ferendæ iniuriæ sunt impares.* g *Controuersias in foro disceptandas.* 7 Hoc ... ma ex parte spectat ad alteram reprehensionis partem, nempe quòd etiam apud infidelium iudicum subsellia litigarent: quod offendiculum debuerant potius quauis iactura redimere. Sed & illud in genere verum est, cedendum esse nobis de iure nostro, potius quàm temerè, ... aliquo vindicandæ iniuriæ studio, extremum iuris rigorem experiamur. Corinthiis autem neutrum erat curæ, quos ait oportere resipiscere, nisi malint Dei hæreditate priuari.

reditā-

reditatem possessuros? [8] Ne errate: neque
scortatores, neque idololatræ, neque mœ-
chi, neque molles, neque qui concumbunt
cum masculis,
10 Neque fures, neque auari, neque ebriosi,
neque conuitiatores, neque rapaces, regni
Dei hæreditatem possidebunt.
11 Et hæc eratis vnusquisque, sed abluti estis,
sed sanctificati estis, sed iustificati estis in
[h] nomine Domini Iesu, & per Spiritum Dei
nostri.
12 [9] [i] Omnia mihi licent, at non omnia con-
ducunt: omnia mihi licent, at ego [k] non re-
digar sub vllius rei potestatem.
13 [10] Escæ ventri *destinata sunt*, & venter e-
scis: Deus autem & hunc & eas abolebit,
corpus verò non scortationi, sed Domino,
& Dominus corpori.
14 Deus autem & Dominum suscitauit, & nos
suscitabit potentia sua.
15 [11] An ignoratis corpora vestra esse mem-
bra Christi? Num igitur tollens membra
Christi, faciam *vt sint* scorti membra? Absit.
16 [12] An ignoratis eum qui agglutinatur scor-
to, vnum esse corpus *cum scorto*? [l] Fient e-
nim, inquit [m] qui duo *erant*, caro vna.
17 Qui verò agglutinatur Domino, vnus spi-
ritus est.
18 [13] Fugite scortationem: omne peccatum
quod fecerit homo, extra corpus est: sed qui
scortatur, in proprium corpus peccat.
19 [14] An ignoratis corpus vestrum esse tem-
plum Spiritus sancti, *qui est* in vobis, quem
habetis à Deo, [15] neque esse, vestri iuris?
20 Nam empti estis pretio: glorificate igitur
Deum in corpore vestro, & in spiritu vestro,
quæ sunt Dei.

hæreditariò consequuntur? Ne erretis: nec
scortatores, nec cultores simulachrorum,
nec adulteri, nec molles, nec concubantes
cum masculis,
10 Nec auari, nec fures, nec ebriosi, nec ma-
ledici, nec rapaces: hi, *inquam*, regni Dei hæ-
reditatem non consequuntur.
11 Et hæc fuerunt in vnoquoque ex vobis, sed
abluti estis, & sanctificati estis, & iustifica-
ti estis per nomen Domini nostri Ieschua
Christi, & per Spiritum Dei nostri.
12 Omnium potestas est mihi, sed non omnia
expediunt mihi: omnium potestas est mihi,
at super me nemo potestatem habebit.
13 Cibus est ventris, & venter est cibi: Deus
autem eos ambos aboliturus est, corpus ve-
rò non scortationi, sed Domino nostro, &
Dominus noster corpori.
14 Deus autem & Dominum nostrum suscita-
uit, & nos suscitabit per virtutem suam.
15 Ignoratis vos quòd corpora vestra mem-
bra sunt Christi? tollentes membra Christi,
faciemus ea membra scorti? 7 Absit. 6 Syrè, parce.
16 An ignoratis vos, quòd is qui adhæret
scorto, vnum est corpus *cum scorto*? Dictum
est enim, Quòd erunt vtrique vnum corpus.
17 Qui verò adhæret Domino nostro, fit cum
eo vnus Spiritus.
18 Fugite à scortatione. Omne enim pecca-
tum quod fecerit filius hominis, intra cor-
pus suum est, qui autem scortatur, in corpus
suum peccat.
19 An ignoratis vos quòd corpus vestrum
templum est Spiritus sancti qui habitat in
vobis, quem accepistis à Deo, & non estis
vestri ipsorum?
20 Empti enim estis pretio. Sitis igitur glori-
ficantes Deum in corpore vestro & in spiri-
tu vestro, quæ sunt Dei.

quod eis abuterentur, tum in eo quòd res medias sine discrimine vsurpabant, quum earum vsus ad charitatis regulam sit exigendus: nec ... rectè vtatur qui intemperanter eis abutens, sese illis tanquam dominis subiicit. i *Cuius restringenda est autem vniuersalis nota* ... *Infr. 10.23. Eccl. 37.31.* k *Is certè subiicitur rebus mediis, quicunque se illis non posse carere putat, vt planè seruitus sub specie li-* ... *blandiens, manum in eiusmodi homines iniiciat.* 10 Secundò, quòd multa in rebus mediis recenserent quæ per se essent illicita, ve- ... scortationem, quam perinde ac esum & potum inter merè naturales ac licita appetitiones numerabant. Subiicit autem Apostolus hæc ... dissimilia. Nam, inquit, ad necessariũ huius vitæ vsum conditi sunt cibi, quæ non est perpetua. Nam & cibi & tota ista alimenti ratio ... spatio abolentur. At non idem sentiendum est de scortationis impuritate, cui conditum non esse corpus, sed è contrario puritati esse ... dicatum, vel illud ostendit quod Christo sit consecratum, sicut & Christus nostris etiam corporibus, ea ipsa virtute qua resurrexit, viuifi- ... datus nobis est à Patre. 11 Expositio superioris argumenti à contrariis, & eius applicatio. 12 Probatio eiusdem argu- ... Contrarii sunt ex diametro scortum & Christus, caro & spiritus: ergo qui vnum est cum scorto (quod quidem fit naturali illa corporum ... coniunctione) vnum esse non potest cum Christo, quæ vnio est pura & spiritualis. l *Apud Mosem hæc non dicuntur de scortatione, sed de* ... *sed cum illa sit illius corruptio, & vtrisque sit communis coniunctio carnis, non potest dici Apostolus hoc testimonio abusus.* m *Apud* ... *particulam (duo) non legitur, sed rectè expressa est tum hoc loco, tum Matth. 19.5. quia sit tantùm mentio viri & vxoris vnius, vnde refellitur* ... *qui enim cum multis consuescit, in multas veluti partes dissipatur.* 13 Aliud argumentum cur fugienda sit scortatio, quoniam pe- ... quadam turpitudine corpus commaculat. 14 Tertium argumentum, Quòd scortator sit sacrilegus, quum corpora nostra sint Deo ... dicata. 15 Quartum argumentum, Quòd non sumus nostri iuris, vt alteri cuipiam alii, nedum Satanæ & carni, nos possimus addi- ... quum nos Deus ipse, & quidem maximo pretio, acquisierit, vt & corpore & animo suæ gloriæ inseruiremus.

Capvt VII.

2 *Differens hic de coniugio,* 4 *quod est remedium vitandæ scortationis,* 10 *& indissolubile.*
18. 20 *iubet vnumquenque sorte sua contentum viuere.* 25 *Qui virginitatis finis esse debeat, osten-*
dit. 35 *& qui coniugium suscipere debeant.*

1 Cæterùm [1] [a] de quibus mihi scripsistis
[b] bonum *fuerit* viro mulierem non at-
tingere.
2 Sed propter fornicationes, suam quisq; vxo-
rem habeat, & proprium quæque virum ha-
beat.
3 [2] Vxori vir [c] debitam beneuolentiam red-

1 De iis autem quæ scripsistis mihi, bo-
num est viro vt ad mulierem non ap-
propinquet.
2 Sed propter fornicationem quisque vxo-
rem suam habeat & mulier virum suum ha-
beat.
3 Et vir vxori suæ dilectionem quam debet

... vxores, nec vna vxor plures habeat maritos. a *Quod attinet ad ea de quibus ad me scripsistis.* b *Commodum & (vt* ... *) expediens, quia coniugium multas secum affert molestias, idque ex diuina institutionis corruptela.* 2 Secundò, declarat summa par- ... beneuolentia colendum esse coniugium. c *Debiti nomine genus omne beneuolentiæ complectitur, quamuis tamen postea vnam spe-* ... *persequitur.*

1 Ad idem libitū. Hoc est Ad mutuam tori consuetudinem siue officium.

2 Hebraismus. Est qui hoc dono pollet, est qui alio.

3 Syrè, Coniungantur.

4 Per vxorem. Hebraismus.
5 Per virum. Hebraismus.
6 Syrè, Et si non.

7 Hebraismus. hoc est, Suo damno separet se, non fidelis: cuius culpa nulla est.

8 Syrè, Viuificatura, Hebraismus.

reddat: similiter etiam ipsa vxor marito suo.
4 Vxor non habet potestatem in corpus suum, sed maritus eius: ita etiam vir non habet potestatem in corpus suum, sed vxor eius.
5 Ne igitur damno afficiatis alter alterum, nisi quum vos ambo consenseritis de tempore, quo affligatis vos ieiunio, & ad precationem & rursus ad eandem voluntatem conuertamini, vt non tentet vos Satanas propter concupiscentiam corporis vestri.
6 Hoc autem dico ego, tanquam infirmis, non autem ex mandato.
7 Ego enim vellem vt omnes filii hominis similes mei essent in puritate: sed omni homini donum datum est à Deo: [2] est qui ita, & est qui ita.
8 Dico autem iis quibus non sunt vxores, & viduis, quod expedit eis si manserint vt ego.
9 Quòd si non continent, [3] iungantur matrimonio: expeditius enim longè est ducere vxorem quàm vri concupiscentia.
10 Iis autem quibus sunt vxores, præcipio, non ego sed Dominus meus, vt vxor à marito suo non separetur.
11 Et si separata fuerit, maneat absque viro, aut marito suo reconcilietur: & vir vxorem suam non dimittat.
12 Reliquis autem dico ego, ego *inquam* non Dominus meus: si sit frater cui sit vxor infidelis, & ipsa velit habitare cum eo, ne deserat eam.
13 Et vxor cui est maritus infidelis, & ipse vult habitare cum ea, ne deserat maritum suum.
14 Sanctificatus est enim vir qui est infidelis, [4] in vxore fideli: & sanctificata est mulier quæ est infidelis [5] in viro fideli: [6] alioquin filii eorum polluti essent: nunc autem puri sunt.
15 Si verò is qui infidelis est, separat se, [7] separet se: non est seruituti addictus frater aut soror istis: ad pacem ipsam vocauit nos Deus.
16 Quid enim nosti tu mulier an maritum tuum sis [8] seruatura? aut tu vir nosti tu num vxorem tuam seruaturus sis?
17 Sed vnusquisque, vt partitus est ipsi Dominus, & vnusquisque sicut vocauit eum Deus, ita ambulet: & etiam omnibus Ecclesiis ita præcipio.
18 Si circuncisus aliquis vocatus sit, non reuertatur ad præputium, & si in præputio vocatus sit, ne circuncidatur.
19 Circuncisio enim non est quicquam, nec etiam præputium, sed obseruationes mandatorum Dei.

reddito: similiter autem & vxor viro.
4 [3] Vxor proprium corpus non habet in potestate, sed vir: similiter autem & vir proprium corpus non habet in potestate, sed vxor:
5 Ne fraudate alius alium, [4] nisi si quid ex consensu ad tempus, vt [d] vacetis ieiunio & precibus, & rursum simul conuenite, ne tentet vos satanas propter incontinentiam vestram.
6 [5] Hoc autem dico ex concessione, non ex imperio.
7 Nam [e] velim omnes homines esse vt & ipse *sum*: sed vnusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem ita, alius autem ita.
8 [6] Dico autem [f] cœlebibus & viduis, bonum eis est, si manserint vt maneo ego.
9 Quòd si se non continent, matrimonium contrahant: nam melius est matrimonium contrahere quàm [g] vri.
10 [7] Iis autem qui matrimonio iuncti sunt, denuntio non ego, sed Dominus, Vxor à viro ne sese separato.
11 Quòd si etiam sese separarit, maneat innupta, aut viro reconciliator: & vir vxorem ne dimittito.
12 [8] Reliquis autem ego dico, non Dominus, Siquis frater vxorem habet infidelem, quæ consentiat ad habitandum cum eo, ne eam dimittito.
13 Et vxor quæ habet virum infidelem, qui consentiat ad habitandum cum ea, ne eum dimittito.
14 [9] Maritus enim infidelis [h] sanctificatus est [i] in vxore, & vxor infidelis sanctificata est [k] in viro: alioqui certè liberi vestri impuri essent: [l] nunc autem sancti sunt.
15 [10] At si infidelis sese separat, separatus esto: non est seruituti subiectus frater aut soror in [m] huiusmodi *rebus*: [11] sed ad pacem vocauit nos Deus.
16 Ecquid enim nosti vxor an virum sis seruatura? aut ecquid nosti vir, an vxorem sis seruaturus?
17 [12] Sed vt vnicuiq; *donum* partitus est Deus vt vnumquenque [n] vocauit Dominus, ita incedat: & ita in Ecclesiis omnibus constituo.
18 [13] Circuncisus aliquis, vocatus est? ne [o] attrahat *præputium*: in præputio aliquis vocatus est? ne circuncidatur.
19 Circuncisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorum Dei.

3 Tertiò, ... alterum in alterius esse potestate, quod ad corpus attinet, ... mutuò se fraudare non possint.

4 Quartò, addit exceptionem, nisi ... ter ab altero abstineat ex consensu mutuo, vt liberius vacet precib. qua in re tamen monet vt quid expediat considerent, ne diuturniore ista veluti coniugii interruptione ad incontinentiam solicitentur.

d *Toti id vacare agatis.*

5 Quintò, matrimonium docet non esse simpliciter omnibus necessarium, sed iis demum qui donum continentiæ non habent. Est enim hoc donum peculiari Dei gratia.

e *Optarim.*

6 Sextò, de repetendo matrimonio idem monet, nempe cœlibatum quidem probandum esse, sed iis demum quibus datum est vt se possint continere; ... nus, repetendum esse nuptias, vt conscientiæ paci consulatur.

f *Totus hic locus facit aduersus eos qui damnant secundas nuptias prioribus morte dissolutis: aliud enim est digamorum genus, qui vel constante priore matrimonio, vel ... iecta priore vxore alteram superinducunt: & veteribus canonibus arcentur à matrimonio.*

g *Libidine ita æstuare, vt aut voluntas succumbat tentationi, aut certè Deo pacata conscientia non possis inuocare. Nam alioquin ... est qui ... non pungatur.*

7 Septimò, prohibet dissidiis ... pudiorum nuntiationes, (de adulterio enim criminе non agit, quod tunc erat Romanis etiam legibus capitale) quibus dissolui coniugii vinculum negat Christo ipso authore.

Mat. 5.32 & 19.

mar. 10.11. *luc.* 16.18.   8 Octauò Matrimonia inter infidelem alteram partem, alteram verò fidelem, iam contracta, rata esse confirmat, vt fidelis infidelem deserere non possit.   9 Respondet obiectioni, At fidelis polluitur societate infidelis. Hoc verò negat Apostolus, & fidelem posse bona conscientia vti infidelis coniugis vase ex eo probat quòd liberi inde nati, sancti (id est in promissione) censeantur. Singulis enim fidelibus dicitur, Ero Deus tuus, & seminis tui.   h *Pietas vxoris plus valet ad hoc vt coniunctio ista pro sancta habeatur, quàm mariti infidelitas ad hoc vt coniugium istud profanetur.*   i *Non in sese est ille infidelis sanctificatus, sed respectu vxoris.*   k *Sub. fideli.*   l *Hic locus facit aduersus catabaptistas & eos qui præcisam salutis causam ponunt in baptismo, fidelium enim liberi vi fœderis sancti sunt vel ante baptismum, ... autem baptismus tanquam sanctitatis sigillum.*   10 Respondet quæstioni, Quid si infidelis fidelem deserat? tum verò, inquit, liber est fidelis, quoniam ab infideli est desertus.   m *Quum eiusmodi quippiam inciderit.*   11 Nequis prætextu istius libertatis infideli præbeat discedendi occasionem, significat pacificè colendum esse matrimonium etiam cum infideli, vt si fieri possit lucrifiat.   12 Occasione ex eo ... pta quod de seruitute & libertate coniugii dixerat, digreditur ad generalem doctrinam de vitæ statu & conditione externa, vt circuncisione & præputio, seruitute & libertate generaliter monens vt quisque sua sorte contentus viuat in Domino, quoniam externa illa vt circuncisum esse vel incircuncisum, seruum vel liberum, non sunt ex regni Dei (vt loquuntur) essentia.   n *Certo generi vitæ addixit.*   13 Significat tamen in his exemplis non omnia esse paria, quoniam circuncisio per se non sit appetenda, libertatem verò seruos appetere nihil prohibeat. In eo igitur duntaxat paritas est, quòd in istis non sit positum regnum Dei: ac proinde ista non impediant quominus Deo placeamus.   o *Attrahere, sub. præputium dicitur, qui chirurgi opera præputiatur, quo quidem fit cute ferro adducta, vt glandem rursus operiat. Cels. lib. 7. cap. 25.*

20 Vnusquisque in qua vocatione vocatus
fuit, in ea maneat.
21 Seruus vocatus? ne sit tibi p curæ: sed si
potes etiam liber fieri, potius eo vtere.
22 Etenim qui q in Domino vocatus est ser-
uus, libertus Domini est: similiter & qui li-
ber vocatus est, seruus est Christi.
23 [14] Pretio empti estis, ne estote serui ho-
minum.
24 [15] Vnusquisq; in quo vocatus fuit, fratres,
in hoc maneat r apud Deum.
25 [16] De virginibus autem præceptum Domi-
ni non habeo, s sed do quod sentio, vt t cui
Dominus per misericordiam dederit fidum
esse.
26 Existimo igitur v hoc bonum esse propter
x instantem necessitatem, bonum hoc *in-
quam* esse homini ita esse.
27 Alligatus es vxori? ne quære dissolutio-
nem: solutus es ab vxore? ne quære vxorem.
28 Quòd si etiam duxeris vxorem, non pec-
casti: & si nupserit virgo, non peccauit: sed
y afflictionem in carne habituri sunt *qui sunt*
huiusmodi, ego verò vobis z parco.
29 Hoc autem aio, fratres, quoniam tempus
a contractum est in posterum: vt & qui ha-
bent vxores, sint vt non habentes:
30 Et qui b flent, vt non flentes, & qui gau-
dent, vt non gaudentes: & qui emunt, vt
non obtinentes:
31 Et qui vtuntur c hoc mundo, vt non abu-
tentes: præterit enim d species huius mun-
di.
32 Velim autem vos absque solicitudine esse.
Qui cælebs est, curat ea quæ *sunt* Domini,
quomodo placiturus sit Domino:
33 At qui duxit vxorem, e curat ea quæ sunt
mundi quomodo placiturus sit vxori.
34 Discretæ sunt ea quæ *est* vxor & ea quæ *est*
virgo: quæ *est* innupta, curat ea quæ sunt
Domini, vt sit sancta cum corpore, tum
f spiritu: quæ verò nupta est, curat ea quæ
sunt mundi, quomodo placitura sit viro.
35 Hoc autem dico g vestro commodo: non
vt laqueum vobis iniiciam, sed vt decenter
& aptè adhærescatis Domino absque vlla
distractione.
36 [17] Cæterùm siquis aliquid non decens à
se in virginem suam committi putat, si flo-
rem ætatis excedat, & ita debet fieri: quod
vult faciat, h non peccat: iungantur matri-
monio.
37 Qui verò stat firmus i in corde, nec adigi-
tur k necessitate, sed in potestate habet
propriam voluntatem, & hoc decreuit in
corde suo, vt seruet suam virginem, bene
facit.
38 Itaque qui dat nuptum, benefacit: qui ve-
rò non dat nuptum, l melius facit.

20 Vnusquisque in vocatione in qua vocatus
est, maneat.
21 Si seruus vocatus fuisti, ne curæ sit tibi,
sed etiam si potes liber fieri, elige tibi 9 po-
tius quàm vt seruias.
22 Qui enim seruus vocatus est in Domino
nostro, [10] libertus est Dei: ita is qui liber
vocatus est, seruus est Christi.
23 Prætio empti estis: ne fiatis serui filiorum
hominis.
24 Vnusquisque in eo in quo vocatus fuit, fra-
tres mei, in eodem maneat apud Deum.
25 De virginitate autem præceptum à Deo
non 11 habeo, consilium autem do, tanquã
vir qui gratiam consequutus sum à Deo, vt
sim fidelis.
26 Et arbitror quòd hoc sit bonum propter
[12] necessitatem huius temporis: *arbitror in-
quã* quòd expediat filio hominis vt ita [13] sit.
27 Alligatus es vxori? ne quæras dissolutionẽ:
solutus es ab vxore? ne quæras vxorem.
28 [14] Et, si acceperis vxorem, non peccas:
& si virgo [15] facta fuerit viro, non peccat, af-
flictio verò in corpore erit illis qui ita [16] sũt.
Ego autem vobis parco.
29 Et hoc dico, fratres mei, quòd tempus
deinceps abbreuiatum est: vt *illi* quibus
sunt vxores, sint tanquam quibus non sunt.
30 Et illi qui flent, tanquam non flentes: &
illi qui gaudent, tanquam non gaudentes, &
illi qui emunt, tanquam non possidentes:
31 Et illi qui vtuntur mundo hoc, non [17] præ-
ter iustum vsum, præterit enim figura mun-
di huius.
32 Propterea volo vt sine solicitudine sitis. Is
enim cui non est vxor, curat quæ sunt Do-
mini sui, quomodo placeat Domino suo:
33 [18] Et is cui est vxor, solicitudine tenetur
mundi quomodo placeat vxori suæ.
34 Discrimen autem est inter mulierem &
virginem: [19] quæ viro facta non est, cogitat
de Domino suo, vt sit sancta in corpore suo
& in spiritu suo: [20] & illa cui est maritus, co-
gitat [21] de mundo, quomodo placeat ma-
rito suo.
35 Hoc autem in vestrum ipsorum [22] commo-
dum dico, nequaquam laqueum iniicio vo-
bis, sed vt sitis seduli erga Dominum vestrũ
cum honestate decora non cogitantes de
mundo.
36 Si quis autem putat quòd despectus sit
propter virginem suam, quod præteriit tẽ-
pus eius, & non tradiderit eam viro, conue-
niens *verò* sit vt tradat eam: quemadmodũ
vult faciat: non peccat, coniungetur illa.
37 Qui verò firmiter statuit in mente sua, &
non cogit eum *vlla* res, ac potis est volun-
tatis suæ, & ita iudicat in corde suo, vt seruet
virginem suam bene facit.
38 [23] Ergo etiam qui tradit virginem suam,
benefacit.

9 In Syriaco contextu non legitur particula מן præ potiusquam. Sed contextus arguit, correctori, quum exemplar relegeret excidisse. Neque enim vllus elici sensus potest nisi restituatur.

10 Ad verbum, Filius libertatis, qui scilicet seruitutem non est expertus.

11 Syre, Teneo.

12 Cæterum vocabulum retinet ἀνάγκη.

13 Hebraismus, Id est Maneat.

14 Hebraismus pro, Quòd si.

15 Hebræa phrasis, id est, Nupserit, vt Ruth. 1. 12. & 13. & aliis locis.

16 Hebraismus. Id est Maneant.

17 Ad verb. Præter iustitiam vsus, subaudi Vtantur. Hoc est, Non abutãtur. periphrasis.

18 pro Atis.

19 Id est, Nupta non est. Heb. modo obseruatus.

20 pro, At illa.

21 על pro על.

22 Ad verbum, adiumentum.

23 Alteram conclusionis partẽ præterit, quia satis in præcedenti proxima sententia expressa est.

a Cupio infirmitati vestræ consuletur. z In fines si quidem secularium peruenimus. b Fletus appellatione res aduersas, gaudii prosperas in- Hebræ. c Iis rebus quas hic Dominus nobis concedit. d Habitus, figura, vel forma, indicat autem hic nihil esse solidum. e Distra- cogitationes eorum qui sunt coniugio deuincti. ideo si cui datum est continere, commodior est cælibatus: cæterum possunt etiam coniuges cura- sunt Domini. Clem. Strom. 3. f Animo. g Significat se nemini imponere necessitatem vel ducendæ vxoris, vel non ducendæ, sed proponere vtrum vitæ genus sit commodius. 17 Iam ad parentes se conuertit, in quorum potestate sidt liberi, monens vt superiorem sequuti, dispiciant quid suis liberis conueniat ne vel necessario aduersus incontinentiam remedio ipsos priuent, vel ad matrimonium , vbi neque voluntas eò inclinat, nec vlla vrget necessitas: & rursus virginitatem laudat: sed simpliciter neque in omnibus. h Be- vt explices inf. ver. 38. i Id est, Apud se, Heb. k Cui non obstat filiæ infirmitas, aut alia aliqua ratio quominus eam liberè possis seruare l Commodius liberis consulit, idque non simpliciter sed conditionibus anteà expressis.

39 Mulier, quandiu viuit maritus eius, alli-
gata est per legem: si autem obdormierit
maritus eius, libera facta est, 14 vt sit cui
vult, dummodo in Domino nostro.
40 Beata autem est si ita maneat, secundum
sententiam meam. Puto autem etiam ego
quòd Spiritus Dei sit in me.

39 [18] Vxor alligata est [m] lege quandiu viuit
vir ipsius: quòd si [n] obdormierit vir ipsius,
libera est ad cui velit nubendum: tantùm
[o] in Domino.
40 Sed beatior est si ita maneat, secundum
meam sententiam: puto autem me quoque
Spiritum Dei habere.

14 Id est, Vt nubat vt antea notauimus.

18 Quod de cælibe marito, de vxore quoq; vidua pronuntiat licere ipsi videlicet alias nuptias contrahere, modò id religiosissimè faciat: nec tamen dissimulat eam forè à multis curis liberam quæ cælebs permanserit. m *Per legem matrimonii.* n *Mortuus fuerit.* o *Religiosè & cum Dei timore.*

Caput VIII.

1 *Ab hoc loco usque ad finem decimi cap. dehortatur vt ab impuris Gentilium epulis abstineant.*
8 *Abusum Christianæ libertatis coercet,* 1 *Et scientiam charitate frænandam docet.*

1 DE victimis autem [1] simulachrorum, sci-
mus quòd in omnibus nobis est scien-
tia, & scientia inflat, charitas autem
ædificat.
2 Si quis autem putat quòd sciat aliquid, non-
dum aliquid nouit, quemadmodum opor-
tet eum nosse.
3 Siquis autem diliget Deum, hic [3] cognitus
est ab eo.
4 De esu igitur eorum [4] quæ immolata sunt
simulachris, nouimus quòd nequaquam a-
liquid est simulachrum in mundo, & quòd
non est Deus alius nisi vnus.
5 Nam etiam sunt qui vocantur dii siue in cœ-
lo siue in terra: (quemadmodum sunt dii
multi & domini multi)
6 Nobis tamen noster vnus est Deus Pater, à
quo omnia, & nos per ipsum: & vnus Do-
minus Ieschua Christus, [5] per cuius manum
omnia, etiam nos [6] per manum ipsius.
7 Sed nequaquam in quolibet homine est sci-
entia, sunt enim quidam [7] qui sunt in con-
scientia sua vsq; nunc tanquam pro [8] simu-
lachris immolata comedunt: & quia infirma
est conscientia eorum, polluitur.
8 Cibus autem non facit appropinquare nos
Deo, non enim si comedamus, abundanti-
ores simus: neque si non edamus, *aliqua re*
destituimur.
9 Videte autem ne potestas vestra hæc sit
offendiculum infirmis.
10 Siquis enim videat te in quo est scientia,
quod accumbas in æde simulachrorum,
nónne conscientia eius, quia infirma est,
confirmatur ad edendum id quod immola-
tum est?
11 [8] Et perit sibi per scientiam tuam is qui
infirmus est, propter quem mortuus est
Christus.

1 CÆterum [1] de iis quæ idolis immolan-
tur, scimus nos [a] omnes notitia esse
præditos. Notitia [b] inflat, charitas ve-
rò [c] ædificat.
2 Quòd siquis *sibi* videtur aliquid scire, non-
dum quicquam nouit sicut oportet nosse.
3 Sed si quis diligit Deum, hic edoctus fuit ab
eo.
4 [2] De esu igitur eorum quæ [d] idolis immolan-
tur, scimus idolum [e] nihil *esse* in mundo, &
nullum *esse* Deum alium nisi vnum.
5 Nam etiamsi sint qui dicantur dii & in cœ-
lo & in terra: (sicut sunt dii multi, & domi-
ni multi.)
6 Nobis tamen vnus *est* Deus Pater ille, [f] à
quo omnia & nos in ipso; [h] & vnus Dominus
Iesus Christus, [i] per quem omnia, & nos
per ipsum.
7 [3] Sed non in omnibus *est* ea scientia, non-
nulli enim *cum* [k] conscientia idoli vsque ad
hoc tempus vt idolis immolatū edunt: & cō-
scientia eorum, infirma quum sit, polluitur.
8 [5] Cæterùm esca nos non commendat Deo:
neque enim si vescamur abundantiores su-
mus: neque si non vescamur, pauperiores
reddimur.
9 Sed videte ne quo modo potestas illa vestra
offendiculo sit iis qui infirmi sunt.
10 [6] Etenim siquis viderit te qui scientia
præditus es, in idolæo accumbere, nónne
conscientia ipsius qui infirmus est, instrue-
tur ad edendum ea quæ sunt idolis mactata?
11 [7] Et tua ista scientia frater qui infirmus est
propter quem Christus est mortuus, [l] peri-
bit.

1 Id est, Oblatis simulachris.
2 Copula pro aduersatiua At.
3 Adverb. Factus cognoscere sibi ab eo (redundat prius pronomē) Vel, Cognitione donatus est ab eo.
4 Adverb. Immolatorum simulachrorum.
5 Id est, per quē per ipsum, Hebraism.
6 Ordo verborū inuersus apud paraphrasten, Qui pre idolis tanquam quæ immolata sunt comedunt.
7 Scilicet idolorū.
8 Hebraismus. Hoc est quod Galli dicerent. *En ainsi il se pert.*

1 Aggreditur aliam rerum mediarū speciem, nempe idolothytorum, siue carnium immolatitiarum vsum. Remouet autem in primis quæ Corinthii promiscuè idolothytis vtentes prætexebant Primùm igitur afferebant, illud ciborum discrimen imperitorum hominum esse, sibi verò perspectum esse Christi beneficium, qui faceret vt omnia ista essent munda mundis Esto, inquit Paulus, simus omnes abundè instructi Christi notitia: dico tamen esse ista notitia simpliciter aquiescendum. Ratio est quia nisi charitate notitia temperetur non modò non iuuat, sed etiam plurimùm nocet, quum sit fallax magistra: imò ne nomē quidem diuinæ notitiæ meretur, à Dei dilectione ac proinde de charitate proximi seiuncta. a *Restringenda est nota vniuersalis vt apparet ex ver. 7. tum notandum est subesse ironiam, vt apparet ex versu proximo.* b *Vanitati & arrogantiæ veluti materiā subministrat, quatenus charitate destituti.* c *Instruit proximū.* 2 Applicatio eius responsi ad idolothyta. Concedo (inquit) idolum esse re vera inanem quandam imaginationem, & vnum esse Deum ac Dominum, ac proinde cibos non posse ab idolo vel sanctos vel impuros reddi, at non inde conficitur promiscuè illis vti vt quibusuis cibis licere. d *Idolum hoc loco sumitur pro simulacro ad numen representandum affictio, cui cultus exhibeatur, vnde dicta idololatria.* e *Inane & vanum somnium.* f *Quum pater à Filio distinguitur illi principium tribuitur.* g *Subsistimus.* h *Sed quemadmodum Pater Dominus etiam dicitur, sic Filius Deus: vnius ergo nomen non personas, sed naturā respicit.* i *(Per) non causam instrumentalē, sed efficientem significat, operatur enim vnà Filius cum Patre, quod non ita est accipiendū vt duas causas constituamus, quum vna sit natura & simplex vtraque, etiamsi Personæ sunt distinctæ.* 3 Ratio cur id non sequatur, hæc est, quia quod vos scitis, non desunt qui ignorent: externarum autem actionum iudicia non tantùm à vestra, sed etiam à spectatorum conscientia, dependent, ac proinde vestræ actiones non tantùm ad vestram scientiam, sed etiam ad fratrum ignorantiam accommodari debent. 4 Applicatio rationis, Multi sunt qui non possunt nisi titubante conscientia vesci idolothytis, quod ea impura esse existiment: itaque si tuo exemplo aggrediantur quod intus arbitrantur Deo displicere, polluitur eorum conscientia hoc esu: cui malo occasionem præbuisti. k *Conscientiam idoli vocat tacitū eorum iudicium qui immunda putabant esse quę idolis offerebantur, ideoq; illis bona conscientia vti non poterant: hæc enim est vis conscientiæ, vt opus natura sua medium, si bona fuerit, bonum reddat, sin mala malum.* 5 Occupatio. An verò propterea æquum fuerit nos iure nostro fraudari. Imò (inquit Apostolus) nihil quòd ad Christianismum attinet, vobis decedet si abstinueritis in fratrum gratiam, sicut etiam sumptus cibus nihilo vos reddet sanctiores. Neque enim nostri commendatio coram Deo posita est in cibis: sed cum fratris offendiculo vti libertate, id verò est libertate abuti, cuius è contrario legitimus vsus est siquis ea sic vtatur, vt fratris infirmi rationem habeat. 6 Altera clarior eiusdem rationis applicatio, proposito exemplo accubitus in idolorum templo: quod factum Corinthii malè inter res medias numerabant, quum simpliciter sit prohibitum ob loci circunstantiam, etiam cessante offendiculo, vt suo loco dicetur. 7 Amplificatio argumenti à comparatis simul & contrariis sumpta, Tu (inquit) homuncio de tua scientia tibi placens, quæ planè nulla est (neque enim si vera scientia præditus esses, in idolorum templo accumberes) fratrémne pessundabis tuo exemplo infirmam eius conscientiam ad malè agendum confirmans pro quo scilicet quando Christus ipse etiam mortem subiit.

12 [8] Ita autem peccantes in fratres, & vulnerantes ipsorum conscientiam infirmam, in Christum peccatis.
13 [9] Quapropter si esca facit vt offendat frater meus, non vescar carnibus in æternũ, ne faciam vt frater meus offendat.

12 Et si sic derelinquentes estis in fratres vestros, & percutitis conscientias eorum infirmas, in Christum ipsum delinquitis.
13 Quapropter si esca offendiculo est fratri meo, in æternum carnem non comedam, ne offendiculo sim fratri meo.

8 Altera amplificatio, eiusmodi infirmis fratris offensionẽ in Christum ipsum redundare, ne putent sibi cum infirmis tantum fratribus esse negotium.
Rom. 14. 21.

9 Conclusio quam Paulus in sua ipsius persona concipit, ne videatur ab aliis exigere cui sese prior ipse non subiiciat. Malim quidem ego, inquit, in perpetuum vsque omni carnis genere abstinere, quàm peccandi occasionem vlli fratri meo præbere: nedum vt certo loco vel tempore recusem in fratris gratiam immolaticiis carnibus non vesci.

CAPUT IX.

1 *Ostendit qualiter libertate à Domino sibi permissa.* 15 *vltrò abstinuerit,* 18 22 *ne quem in rebus mediis offenderet.* 24 *Vitamq́ nostram stadii instar esse dicit.*

1 NOnne [1] sum Apostolus? nónne sum liber? Nónne Jesum Christum Dominum nostrum vidi? nónne opus meum vos estis [a] in Domino?
2 Si aliis non sum Apostolus, at certè vobis sum, nam [b] sigillum apostolatus mei vos estis in Domino.
3 [3] Mea responsio apud eos [c] qui in me inquirunt, hæc est,
4 [4] Annon habemus potestatem [d] vescendi ac bibendi?
5 Annon habemus potestatem [e] sororem vxorem circunducendi, vt & reliqui Apostoli, & fratres Domini, & Cephas?
6 An solus ego & Barnabas non habemus potestatem [f] non operandi?
7 [5] Quis [g] militat propriis stipendiis vnquam? quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? aut quis pascit gregem, & de lacte gregis non edit?
8 [6] Num [h] secundùm hominem hæc dico? nónne etiam Lex hæc dicit?
9 Nam in Mosis Lege scriptum est, Non obligabis os boui trituranti. [i] Num boues curæ sunt Deo?
10 An hoc propter nos omnino dicit? propter nos enim *hoc* scriptum est. Nam sub spe debet is qui arat, arare: & qui triturat sub spe, spei suæ particeps esse.
11 [7] Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum *est* si nos vestra carnalia messuerimus?
12 [8] Si alii *sui* in vos [k] iuris participes sunt, *an* non potius nos? atqui non vsi fuimus iure isto: sed omnia sustinemus, ne interrumpamus Euangelium Christi.
13 [9] An nescitis eos qui sacris operantur, *ea quæ* ex [l] sacrario *sunt* edere? *&* qui altari assident, cum altari [m] participare?
14 Ita Dominus constituit iis qui Euangelium annuntiant, [n] vt ex Euangelio viuant.

1 AN non sum [1] liber? annon sum Apostolus? nunquid Jeschua Christum Dominum non vidi? aut non facti estis opus meum in Domino meo?
2 Et si aliis non fuerim Apostolus, attamen vobis sum: & sigillum Apostolatus mei vos estis.
3 Et [2] defensio erga eos qui iudicant me, hæc est.
4 Nunquid non est potestas nobis edendi & bibendi?
5 Aut nunquid non est potestas nobis sororem vxorem circunducendi nobiscum, sicut reliqui Apostoli, & sicut fratres Domini nostri, & sicut Cipha?
6 Aut mihi tantùm & Barnabæ non est potestas [3] vt non operemur?
7 Quisnam militat militiam impensis suiipsius? aut quisnam est qui plantat vineam, & de fructibus eius non edit? aut quisnam est qui pascit oues, & de lacte gregis sui non edit?
8 Nunquid tanquam filius hominis hęc dico? Ecce etiam Lex hæc dicit.
9 Scriptum est enim in ipsa Lege Musche, Non obturabis *os* bouis qui triturat. Nunquid de boue cura est Deo?
10 Sed notum est cuius causa id dicat. Etenim propter nos scriptum est, eo quòd in spe oporteat vt arator aret, & qui triturat, [4] in spe prouentus.
11 An nos qui spiritum seminauimus in vobis, magnum est si à vobis quæ sunt corporis metamus?
12 Et, si aliis est potestas super vos, nónne nobis [5] conuenit potius? Sed non vsi sumus potestate hac: verùm omnia sustinemus, vt nulla re remoremur Euangelium Christi.
13 Ignoratis vos quòd ii qui in domo sancta ministrant, ex domo sancta alantur? & ii qui altari seruiunt, cum altari partem capiant?
14 Ita enim Dominus noster mandauit vt ii qui Euangelium ipsius prædicant, ex Euangelio eius viuant.

1 Antequam longius progrediatur in proposita hypothesi idolothytorum, volens omnium istorum malorum causam ostendere simul & tollere, nempe quòd de suo iure non paterent Corinthii quicquam decedere in cuiusquam gratiam. Proponit igitur sese pro exemplo, & quidem in re penè prorsus necessaria. Agit autem de vtroque seorsim, ac primùm de persona. Si (inquit) causamini vos esse liberos, ac proinde velle vestra libertate vti an non sum & ego liber, quum sim etiam Apostolus?

2 Apostolatum suum probat ab effectis, quòd ab ipso Jesu Christo fuerit designatus, & apud eos ipsius sui muneris autoritas fuerit ipsorum conuersione magnifice obsignata. Proponit autem illis hæc omnia ob oculos, vt doceat illos sese non dignos quidem in infirmorum fratrum gratiam dimittere, quum ipse Apostolus nihil non fecisset vt eos penitus profanos Deo lucrifaceret.

a Per Dominum.
b Sigilli instar quo confirmaretur meum Apostolatum verè esse à Domino.

3 Obiter hoc addit, ac si diceret, Tantum abest vt possitis de meo Apostolatu dubitare, vt etiã eos qui hoc reuocant in controuersiã, soleam oppositis iis quæ apud vos per me egit Dominus refellere. c *Qui de me, quasi iudices de reo quæstionem habent.* 4 Iam de re dicit, Cùm & liber sim & Apostolus, cur mihi non liceat, non dico vesci idolothytis, sed meis laboribus sustentari, atque adeo vxorem etiam alere, quod & reliqui Apostoli ac nominatim Johannes & Jacobus cognati Domini, & ipse Petrus iure faciunt? d *Ecclesiæ videlicet sumptu.* e *Fidelem.* f *Non viuendi ex manuum labore.* 5 Ne videretur Apostolos grauare, æquum esse quod facerent ostendit a comparatis, quum & milites stipendiis acceptis, & agricolæ suorum laborum fructibus, & pastores sui gregis prouentu viuant. g *Militare soles.* 6 Secundo loco profert etiam ordinationis diuinæ authoritatem, à comparatis. h *Num iis tantùm vtor quæ ex hominum consuetudine valent?* i *Num ad boues propriè respexit Dominus quum hanc legem conderet? nam alioqui minime etiam ad Dei curam pertinent.* 7 Assumptio argumenti: cum amplificatione, quoniam ne sic quidem petitur ab illis merces, quæ meritis respondeat. 8 Aliud argumentum maximi momenti: Alii apud vosmet ipsos aluntur, ergo & mihi licuit idque etiam potius quàm cuiquam alii: & tamen recusaui, & quiduis adhuc potius malo perpeti nequid sit quod retardet Euangelium Christi. k *Ius appellat facultatem viuendi alieno sumptu.* 9 Vltimo tandem loco expressam de Leuitarum alimentis Legem profert, quo tamen iure vti noluerit. l *De templo (metonymia) id est, de iis quę in templo offeruntur.* m *Altaris sunt socii in diuidenda victima.* n *Ex eo quòd Euangelium prædicant, sequitur ex hoc loco, Paulum ex missarum prouentibus, & eius generis superstitionum, victum nec sibi quæsisse, nec voluisse inde alios quæri.*

1 Ad verbum, Filius libertatum, vt annotatum est supra caput. 7.
2 Syrè, Edoq̃ð in latitudinem Hebraismus.
3 Id est, Vt alimur de vinamus quàm ex labore manuum nostrarum.
4 In spe, pro sub spe. ב pro תחת, ante obseruatum.
5 Repeto, Habemus potestatem.

15 Ego autem non vsus sum vllo ex eis, neq;
propter hoc scripsi vt ita fiat mihi: esset e-
nim expeditius mihi vt [6] omnino more-
rer, [7] & non vt quis gloriam meam inanem
reddat.
16 Quamuis enim euangelizem, non est mihi
gloriatio: necessitas enim imposita est mihi:
væ autem mihi [8] nisi euangelizauero.
17 Si enim [9] in voluntate mea hoc facio,
merces est mihi: si autem præter voluntatē
meam, [10] dispensatio fidei meæ cōmissa est.
18 Quæ est igitur merces mea? vt quum e-
uangelizo, [11] sine sumptibus efficiam præ-
dicationem Christi, & non vtar potestate
quæ tradita est mihi in Euangelio.
19 Quum enim liber sim ab omnibus, omni
homini subieci meipsum, vt plures lucrifa-
ciam:
20 Et factus sum Judæis tanquam Judæus, vt
Judæos lucrifacerem: & cum iis qui sunt
sub lege, factus sum tanquam qui est sub le-
ge, vt eos qui sub Lege sunt lucrifacerem:
21 Et illis quibus lex non est, factus sum
tanquam exlex, (quum non sim Deo exlex,
sed [12] in Lege ipsius Christi) vt etiam illos
qui exleges sunt lucrifacerem.
22 Factus sum [13] cum infirmis tanquam infir-
mus, vt infirmos lucrifacerem: omni homi-
ni factus sum [14] omnia, vt omnem homi-
nem [15] seruarem.
23 Hoc autem facio [16] vt sim particeps in
Euangelio.
24 Ignoratis vos quòd ii qui in [17] stadio cur-
runt, omnes quidem currunt, sed vnus acci-
pit sibi victoriam? ita currite vt compre-
hendatis.
25 Vnusquisq; enim qui [18] certamen exercet,
ab omni re [19] continet mentem suam: & ii
qui currunt, vt accipiant coronam quę cor-
rumpitur, *currunt*: nos autem quæ non cor-
rumpitur.
26 Ego igitur ita curro, non vt propter a-
liquid quod ignotum sit: & ita contendo,
nequaquam vt contra aërem contendam:
27 Sed corpus meum subiicio & in seruitu-
tem redigo, ne fortè ego, postquam aliis
prędicauerim, ipsemet reprobus sim.

15 Ego tamen nullo istorum sum vsus. [10] Ne-
que verò hæc scripsi vt ita fiat in me: nam
bonum est mihi mori potius quam vt glori-
ationem meam aliquis inanem reddat.
16 Etenim si Euangelizem, non est quod glo-
rier: necessitas enim mihi incumbit. Væ au-
tem mihi est nisi euangelizem.
17 Nam si volens hoc faciam, mercedem ha-
beo: sin inuitus, dispensatio credita est
mihi.
18 Quæ igitur mihi est merces? vt quum E-
uangelizem, [o] gratuitum constituam Euan-
gelium Christi, ut ne abutar iure meo in
Euangelio.
19 Nam quum liber sim ab omnibus, omni-
bus meipsum seruum feci, vt plures lucrifa-
cerem.
20 Et factus sum Judæis vt Judæus, vt Judæos
lucrifacerem: iis qui sub [p] Lege sunt, vt si
essem sub Lege, vt eos qui sub Lege sunt, lu-
crifacerem:
21 Exlegibus vt exlex, (*ita tamen* vt non sim
exlex Deo, sed sublex Christo) vt lucriface-
rem exleges.
22 Factus sum infirmis vt infirmus, vt infir-
mos lucrifacerem: [q] omnibus factus sum
omnia, vt omnino aliquos seruarem.
23 Hoc autem facio propter Euangelium, vt
[r] consors eius fiam.
24 [11] An ignoratis, eos qui in stadio currunt,
omnes quidem currere, sed vnum accipere
præmium? sic currite vt comprehendatis.
25 Porrò quisquis certat, in omnibus est
[s] continens. Illi quidem itaque vt perituu-
ram coronam accipiant, *sunt continentes*:
nos autem, vt incorruptam.
26 Ego igitur ita curro vt nō in incertum: ita
pugilem ago, vt aerem non cædens.
27 Sed contundo [t] corpus meum, & in serui-
tutem redigo: ne quo modo, quum aliis
prædicarim, ipse [v] reprobus fiam.

6 Ad verbum, Moriendo morerer. Emphatica reduplicatio, Luc. 11.
7 Id est, Potius quā vt aliquis, &c. Sic passim Syri ex Hebraismo.
8 אלא Syriacè compositum ex לא & אן, pro אם לא.
9 Hebraismus. Id est voluntariè.
10 Ad verbū, Nutritio domus. Phrasis Syra.
11 Hoc est, Gratis prædicem Christum.
12 Pro sub Lege.
13 Vel, Erga infirmos.
14 In Syriaco contextu desideratur כל id est Omnia: quod expressi vt clarior esset sententia, aut potius aliquis sensus colligi possit. & ita habuit manuscriptus codex Heidelbergensis.
15 Ad verbum, Viuificarem. Hebraismus.
16 Id est, Vt fructus euangelii sim consors cum iis quibus Euangeliū prædicauerim.
17 Vocem Latinam & Græcam retinet, sed deflexam. Nam additur א ex more nominibus quæ incipiunt à duabus consonantibus.
18 אגונא ex Græcis mutuatur.
19 Id est, Abstinet.

10 Obiter auertit suspicionem, quòd hæc scripsisset quasi mercedem non persolutam repetens. Imò, inquit, mori malim, quam in hoc instituto gratis euangelizandi non perseuerare. Ni teneo quidem omnino euangelizare, quum hoc munus sit mihi a Domino commissum: sed nisi vltro & ipsius Dei amore hoc fecero, nihil sanè fecerim quod probetur. Quod si mallem Euangelium male audire quam mercedem non accipere, tum sanè constaret me non Euangelii, sed mercedis causa labores istos subire. Hoc autem ego appello iure suo non vti sed abuti. Itaque non hac in re, sed in cæteris etiam (quantum fieri potuit) omnibus omnia sum factus, vt eos lucrifacerem Christo, & vna cū ipsis Christo lucrifierem.
o *Pro quo nullus fiat sumptus, ab iis quibus illud annuntio.*
p *Legis vocabulum, hoc loco, ad illam partem, quæ erat ceremoniarum, est restringendum.*
q *In rebus mediis & indifferentibus. quasi diceret, me in omnes formas mutaui, vt omni ratione aliquos seruarem.*
r *Vt & ego cum iis quibus illud annuntio, fructum ex Euangelio percipiam.*
11 Aliam huius mali causam affert, nempe quòd gulæ essent dediti. Erant enim solennes sacrificiorum epulæ & plus satis celebratus semper fuit sacerdotum luxus. Itaq; durum istis erat luxui assuetis, quum præsertim libertatem Euangelicam prætexerent, ab his conuiuiis arceri. Eos verò ex aduerso Apostolus, tum iucunda similitudine, tum etiam suo exemplo ad sobrietatem, imò etiam ad carnis mortificationem vocat, negans aptos esse ad cursum vel pugillationem (cuiusmodi certamina Isthmica erant) qui corpori indulgerent: ac proinde affirmans, nullum eos præmium manere, nisi aliam vitæ rationem insisterent. s *Exquisitissima vtitur dieta.* t *Veterem hominem spiritui relictantem.* u *Reprobum non opponit electo, sed probato, eum nimirum quem experientia ostenderit non talem esse qualem esse oportebat.*

Caput X.

1 Si Deus Iudæis non pepercit, neque iis parcet quibus sors est æqualis 3 4 in tesseris externis suæ gratiæ. 14 Itaque absurdum esse participes fieri mensæ dæmoniorum eos qui Cœnæ domini communicant, 24 & qui in rebus mediis rationem proximi non habent.

1 Volo autē vt sciatis, fratres mei, quòd
Patres nostri omnes sub nube fuerūt,
& omnes per mare transierunt.
2 Et omnes [1] per Musche baptizati sunt in
nube & in mari.

1 Nolim autem vos ignorare fratres,
[a] Patres nostros omnes sub illa nube
fuisse, & omnes per mare transiuisse,
2 [2] Et omnes in [b] Mosen [c] baptizatos esse
nube & mari:

1 Ad verbum, Per manum Musche.

Exod. 13.21. num. 9.8.

1 Illustrat quod dixerat, proposito horrendi iudicii Dei exemplo, in eos qui & ipsi easdem reipsa, id est, eiusdem adoptionis & salutis tesseras atque nos habebant, & nihilominus quum idolorum epulis sese dedidissent, horrendis & multiplicibus pœnis, in deserto perierunt. Hæc autem præterquam quòd appositissimè dicuntur in eos qui idololatrarum conuiuiis intererant, ideo etiam videntur referri quòd nonnulli, dummodo cœtus Ecclesiasticos frequentarent, & baptizati sacro conuiuio interessent, Christum confitentes, externa illa putabant tanti non esse, vt Deus propterea ipsis succenseret. a *Sic Paulus loquitur fidus respiciens, non personas, nisi in genere.* Exod. 14.22. Exod. 16.15. 2 Re parla fuerunt veterum Sacramenta cum nostris, vt quæ ipsa in vnum Christum respicerent, qui variis typis sese illis ingerebat. b *Mose illis præeunte.* c *Omnes quidem externo symbolo baptizati fuerunt, sed non reipsa, quod illis, non Deo imputandum.*

3 Et

3 Et omnes [d] eandem [e] escam spiritualem e-
disse.
4 Et omnes eundem potum spiritualem bi-
bisse. Bibebant enim [f] ex sequente spiritua-
li Petra: Petra verò [g] erat Christus.
5 Sed plerosq; illorum non approbauit Deus:
prostrati sunt enim in deserto.
6 3 Hæc autem [h] typi nostri fuerunt, vt ne
concupiscamus res malas, sicut illi concupi-
erunt.
7 Ne igitur idololatræ sitis, sicut quidam e-
orum, vt scriptum est, Sedit populus ad e-
dendum ac bibendum: & surrexerunt ad lu-
dendum.
8 Neque scortemur, sicut quidam eorum
scortati sunt, & ceciderunt vno die viginti
tria millia.
9 Neque tentemus [i] Christum sicut quidam
eorum tentarunt, & à serpentibus perierunt.
10 Neque murmurate, sicut quidam eorum
murmurarunt & perierunt ab Extermina-
tore.
11 Hæc autem omnia typicè eueniebant eis:
scripta verò sunt ad nostri admonitionem,
in quos [k] fines seculorum occurrerunt.
12 4 Itaque qui *sibi* videtur stare, videat ne
cadat.
13 Tentatio vos non cepit, nisi [l] humana: fi-
delis autem *est* Deus, qui non sinet vos ten-
tari supra *id* quod potestis, sed [m] præstabit
vnà cum tentatione etiam euasionem, vt
possitis sufferre.
14 Quapropter dilecti mei, fugite ab idolo-
latria.
15 5 Vt peritis loquor: iudicate vos quod aio.
16 Poculum [n] benedictionis cui benedici-
mus, nónne [o] communio sanguinis Christi
est? panis quem frangimus, nónne commu-
nio corporis Christi est?
17 Quoniam vnus est panis, vnum corpus
multi sumus: Nam omnes ex vno pane par-
ticipamus.
18 Videte Israelem *qui est* [p] secundum car-
nem: nónne qui edunt victimas, [q] participes
sunt altaris?
19 Quid ergo dico? idolum aliquid esse, aut
quod idolis immolatum est, aliquid esse?
20 Imò *illud dico*, quæ immolant Gentes, dæ-
moniis immolant, & non Deo: nolim autem
vos [r] participes dæmoniorum esse.
21 Non potestis poculum Domini bibere, &
[s] poculum dæmoniorum: non potestis men-
sæ Domini participes esse, & mensæ dæmo-
niorum.
22 Num prouocamus ad æmulationē Domi-

3 Et omnes vnum [1] cibum spiritus comede-
runt.
4 Et omnes vnum potum spiritus biberunt,
Bibebant enim de petra 3 Spiritus quæ ibat
cum eis. Petra autē illa, ipse erat Christus.
5 Sed nequaquam in multitudine eorum
complacitum est Deo: ceciderunt enim in
deserto.
6 Hæc autem, figura nobis erant, ne simus
cupidi malorum, sicut illi concupiuerunt.
7 Neque simus cultores simulachrorum, si-
cuti etiam ex illis *quidam* coluerunt: quem-
admodum scriptum est, Sedit populus ad e-
dendum & ad bibendum, & surrexerunt ad
ludendum.
8 Neque scortemur, sicut *quidam* ex eis scor-
tati sunt, & ceciderunt vno die viginti tria
millia.
9 Neque tentemus Christum, sicut etiam ex
eis *quidam* tentauerunt, & perdiderunt illos
serpentes.
10 Neq; murmuretis, sicut *quidam* ex eis mur-
murauerunt, & perierunt 4 per manus exter-
minatoris.
11 Hæc omnia quæ contigerunt illis, in figu-
ram nostri fuerunt, & scripta sunt propter
correptionem nostram, ad quos finis sæcu-
lorum peruenit.
12 De cætero, qui putat quòd stet, caueat
ne cadat.
13 Tentatio non pertingit vos, nisi filiorum
hominis. Fidelis autem est Deus, qui non si-
net 5 vos vt tentemini 6 plusquam id quod
possitis, sed faciet tentationi vestræ exitum,
vt possitis sustinere.
14 Propter hoc, dilecti mei, fugite à cultu si-
mulachrorum.
15 Tanquam sapientibus loquor: iudicate vos
id quod dico.
16 Poculum gratiarum actionis quod bene-
dicimus, nonne est communio sanguinis
Christi? & panis quem frangimus, nónne
communio est corporis Christi?
17 Vt igitur vnus est panis ille, ita omnes nos
vnum sumus corpus: omnes enim ex illo
eodem pane accipimus.
18 Videte Israel qui est secundum carnem:
nónne illi qui edunt victimas, sunt consor-
tes altaris?
19 Quid igitur dico? Quòd simulachrum ali-
quid sit? aut 7 victima simulachri aliquid sit?
Non.
20 Sed id quod immolant prophani, dæmo-
niis immolant, & non Deo: non autem volo
vt sitis consortes dæmoniorum.
21 Non potestis bibere poculum Domini no-
stri, & poculum dæmoniorum: neque pote-
stis fieri participes in mensa Domini, & in
mensa dæmoniorum.
22 Aut nunquid 8 prouocando ad zelotypiam

Exo. 17. 6. num. 20. 11. & 21. 16.
d Eandem videlicet quam nos.
e Mannam, quæ spiritualis fuit cibus credentibus, qui fide Christi verum cibum amplectebantur.
f Ex riuo & rupe profluente, qui populum comitatus.
g Sacramentaliter significabat. i. ita vt esset verè adiuncta rei veritas: Deus enim non tantum signum, sed rem etiam ipsam significatā offert fide spiritualiter percipiendam.
Num. 16. 65.
3 Applicatio exempli, aduersus eos qui impediti bus suis decipiuntur extra metas à Deo propositas. Hæc enim est malorum origo, cuiusmodi sunt idololatria (cuius comes est gula) scortatio insurrectio aduersus Christū, murmur, & similia quæ grauissimis pœnis in populo veteri Dominus vindicauit: et nos qui illis successimus, & multo pleniorem habemus diuinæ voluntatis declarationem, ita simus cautiores.
h Qui Sacramenta nostra significarent: sic enim Circuncisio Israelitis quidem sigillū iustitiæ, nobis autem typus fuit baptismi: sic & alia.
i Tentare Christum idem velut ad certamen prouocare, quod ii faciunt, qui eius cognitione abutentes eam suis cupiditatibus prætexunt.
k Seculum hoc nostrum finis vocatur, est enim seculorum complementum.
4 Tandem ad Corinthios ipsos delabitur, monens, ne sibi placeant, sed vt potius Satanæ astutiis occurrant. Vtitur tamen insinuatione, & eos etiam erigit, ne videri possit eos perditis illis idololatris & Christi contemptoribus qui in deserto perierunt, penitus similes facere.
l Quæ ab infirmitate proficiscitur.
m Ille qui vos vestri boni gratia tentari sinit, aditum faciet ad euadendum.

1 Hebraismus. Id est, Spiritualem, & sic mox, Potum Spiritus, pro Spirituali.
3 Spirituali. Iam dictum.
4 Id est, Ab exterminatore. Hebraism.
5 Hoc est, Vos tentari.
6 Id est Supra vires.
7 Quasi dicat, Oblata simulachro.
8 Hoc est, Incendimus totum zelotypia. Ingeminatio emphatica.

5 Iam rediens ad illas idolorum epulas, ne quid tergiuersari possint præfatur sese non aliis rationibus vsurum quàm quas ipsimet optimè norint, Est autem inductio à simili: Sacra conuiuia Christianorum sunt pignora communionis ipsorum cum Christo imprimis, deinde etiam inter se: Israelitæ quoque suis sacrificiis mutuam in vna eademque religione copulationem sanciunt: ita igitur etiam idololatræ cum suis Idolis aut potius dæmoniis (idola enim nihil sunt) solennibus illis epulis copulantur. Ex quo efficitur mensam illam esse dæmoniorum mensam: fugienda est igitur vobis. Neque enim fieri potest vt cum Domino simul & cum dæmoniis quicquam habeatis commune, nedum vt huiusmodi epulas in rebus mediis rectè numeretetis. An igitur vultis cum Deo confligere? & si id feceritis an vos putatis fore superiores? n Gratiarum actionis, vnde Eucharistia dicitur sacrum illud epulum. o Efficax tessera nostræ cum Christo coniunctionis, atque adeò incorporationis. p Qui adhuc ceremoniis vacant. q Eiusdem cultus ac sacrificii sunt consortes. r Cum dæmoniis quicquam habere commune, aut in eam societatem coire, quæ dæmoniorum auspiciis coit. s Solebant profana Gentes sua sacra conuiuia, eius Dei laudibus cui sacrificatum erat, & libatione claudere.

prouo-

prouocamus Dominum nostrum ad zelotypiam? nunquid potentiores sumus eo?
23 Cuiusq; rei potestas est mihi, sed non quælibet res expedit: cuiusque rei potestas est mihi, sed non quælibet res ædificat.
24 Nemo quod propriū est quærat, sed quisq; etiam quæ sunt proximi sui.
25 Quicquid venditur in 9 macello, edite absque disquisitione propter conscientiam.
26 Domini enim est terra cum plenitudine eius.
27 Si quis autem ex profanis 10 vocat vos, & vultis ire, quicquid ponitur ante vos, edite absque disquisitione propter conscientiam.
28 Si quis autem dixerit vobis quòd hoc 11 victimæ sit, ne edatis, propter eum qui dixit vobis, & propter conscientiam.
29 Conscientiam autem dico, nequaquam vestram, sed eius qui *id* dixit. Cur enim libertas mea 12 iudicatur à conscientia aliorum?
30 Si ego per gratiam vtor, cur conuitiis afficior pro eo quòd gratias ago?
31 Siue igitur edatis, siue bibatis, siue aliquid faciatis, omnia ad gloriam Dei facite.
32 Estote sine offendiculo Iudæis & Græcis, 13 & Ecclesiæ Dei.
33 Quemadmodum etiam ego in omni re omni homini placeo, nec quæro id quod mihi expedit, sed quod pluribus expedit, 14 vt salui fiant.

num? num validiores eo sumus?
23 6 t Omnia mihi licent, at non omnia conferunt: omnia mihi licent, sed non omnia ædificant.
24 Nemo quod suum est quærat, sed quisque quod alterius *est*.
25 7 Quicquid in v macello venditur, edite, nihil interrogantes propter conscientiam.
26 Domini enim est terra & x plenitudo eius.
27 Quòd si quis infidelium vos vocat, & vultis ire, quicquid apponitur vobis, edite, nihil interrogantes propter conscientiam.
28 At si quis vobis dixerit, Hoc idolis mactatum est, ne edite, propter illum qui indicauit, & propter conscientiam. Domini enim est terra & plenitudo eius.
29 Conscientiam autem dico non tuam, sed illius alterius, 8 cur enim libertas mea damnatur ab alia conscientia?
30 Et si ego per y gratiam *cibum* participo, cur *ob id* impius iudicor pro quo ego gratias ago?
31 Siue igitur editis, siue bibitis, siue quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.
32 Estote sine offendiculo & Iudæis & Græcis & Ecclesiæ Dei:
33 Sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens meam ipsius vtilitatem, sed multorum, vt seruentur.

9 Romanam vocem retinet.
10 Hebraismus. Vocat & inuitat ad epulas.
11 Id est, Pertineat ad idolothytum.
12 Vel, Damnatur. Hebraismus.
13 Et pro Id est exegeticōs.
14 Syrè, Vt viuant. Hebraismus.

Supr. 6. 13. eccl. 37. 31.
6 Accedens ad aliam idolothytorum speciem, repetit generalem illam regulam. In rerum mediarum vsu, non nostri separatim, sed etiam proximorum habendam esse rationem, ac proinde multa per se licita esse, quæ propter proximi offensionem facere sit nefas.
t *Vide supra 6. 13.*
7 Applicatio regulæ ad propositam hypothesin. Quicquid in macello venit, tanquam ex Domini manu promiscuè emere, & domi cum fidelibus, siue etiam domum ab infidelibus vocati, in priuato videlicet conuictu, edere potestis, sed addita exceptione, nisi quis infirmus adsit, cuius conscientia offendatur appositis immolatitiis carnibus. Tum enim vobis omnino habenda est illius infirmitatis ratio.
v *Solebant prostare venales carnes sacrificatæ, quarum pretium ad sacerdotes redibat.*

Psal. 24. 1. x *Infinita illa rerum copia, quibus plena est.* 8 Ratio, quia nobis non est committendum vt libertas nostra malè audiat, & beneficium Dei, quo vti debemus cum gratiarum actione, in crimen impietatis vertatur, idque nostra culpa, si infirmorum conscientiam malimus offendere, quàm de nostro iure in re nihili decedere, atque ita occasionem infirmis præbere ita de nobis & libertate Christiana iudicandi. Transfert autem Apostolus ista in suam personam, vt tanto minus habeant Corinthii quod illi opponant. y *Si ex Dei beneficio hoc vel illo cibo vti mihi licet, cur cōmittam vt mea culpa hoc Dei beneficiū mihi vitio vertatur?* 9 Conclusio, ita esse nobis instituendam vitam, vt nosipsos non quæramus, sed Dei gloriam, ac proinde quàm plurimorum salutem: qua in re non dubitat seipsum Apostolus Corinthiis (suo videlicet gregi) sese pro exemplo proponere, sed ita vt eos ad ipsum archetypū (.i. Christum) reuocet, quò & ipse respicit.

Capvt XI.

1 *Notat Corinthios, quòd in sacris cœtibus.* 4 *viri orarent velatis capitibus:* 6 *mulieres verò retectis.* 17 *In summa, quòd in peius conuenirent.* 21 *& profana symposia permiscerent epulo sacro Cœnæ Domini:* 23 *quam ad primam Christi institutionem exigit.*

1 Imitatores mei estote, sicut etiam ego Christi.
2 Laudo autem vos, fratres mei, quòd in omni re memores estis mei & sicut tradidi vobis mandata, retinetis.
3 Volo autem vt sciatis quòd omnis viri caput est Christus: & caput mulieris vir est: & caput Christi Deus est.
4 Omnis vir qui orat aut prophetizat tecto capite suo, pudefacit caput suum:
5 Et omnis mulier quæ orat aut prophetizat discooperto capite suo, pudefacit caput suum: æquiparatur enim cum ea cuius rasum est caput.
6 Si enim non tegitur mulier, etiam radatur: si autem turpe est mulieri radi aut tonderi, tegatur.

1 Imitatores mei estote, sicut ego Christi.
2 1 Laudo verò vos, fratres, quòd omnia mea meministis, & sicut tradidi vobis, traditiones retinetis.
3 2 Velim autem vos nosse Christum esse omnis viri caput: caput autem mulieris, virum: caput verò a Christi, Deum.
4 3 b Omnis vir orans aut prophetans operto capite, dedecorat caput suum.
5 4 Omnis verò mulier orans aut prophetans non operto capite, dedecorat caput suum: 5 nam *id* vnum ac idem est ac si rasa esset.
6 Nam si non velatur mulier, etiam tondeatur: quòd si turpe mulieri tonderi aut radi, veletur.

2. Thes. 3. 9.
1 Quintus huius Epistolæ tractatus, De publicorum cœtuum recta dispositione, tria capita complectens, nempe de virorum & fœminarum decenti habitu, de Cœnæ Domini ritu, & de recto donorum spiritualium vsu. Reprehensurus autem nonnulla, incipit tamen ab eorum laude vniuersali, traditiones appellans, particulares decoræ & honestae leges, ad Ecclesiasticam politiam spectantes, quas postea Canones vocarunt. 2 Deum in Christo mediatore proponit, non modò pro doctrinæ, sed etiā pro Ecclesiastici decori fine ac scopo. Deinde ad quæstionem propositam, de virorum & fœminarum habitu in publicis cœtibus decenti, illud accommodans, declarat fœminam vno gradu inferiorem esse viro, ex Dei ordinatione: virum autem sic subiectum esse Christo, vt in eo oporteat gloriam Dei propter præeminentiam sexus elucere. *Ephe. 5. 23.* a *Quatenus Christus est Mediator.* 3 Hinc colligit, viros, si operto capite (quod tum habebatur subiectionis signum) publicis cœtibus ad audiendum Verbum & preces concipiendas coactis intersint, sua veluti dignitate seipsos priuare, contra Dei ordinationem. b *Politicam hanc esse legem Pauli temporis sui circunstantiis accommodandam hinc docetur, quòd hodie contraria prorsus ratione capite aperto loqui in cœtu signum est subiectionis.* 4 Vicissim etiam colligit, fœminas quæ subiectionis signo, id est velo, sublato, in Ecclesiasticis cœtibus apparent, seipsas dedecorare. 5 Argumentū primum à sensu cōmuni, quasi dictante fœminis natura, turpe illis esse non velato capite prodire in publicum, quæ tam densis & prolixis comis eas donarit, quas etiam adeò studiosè alant, vt nullo modo radi sustineant.

7 6 Vir

7 [6] Vir enim non debet velare caput, quum *is* imago sit & gloria Dei: at mulier, gloria viri est.
8 [7] Non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro.
9 [8] Neq; enim conditus est vir propter mulierem, sed mulier propter virum.
10 [9] Propter hoc debet mulier [c] potestatem habere in capite, [10] propter angelos.
11 [11] Attamen neque vir *est* absque muliere, neque mulier absque viro, [d] in Domino.
12 Sicut enim mulier ex viro *est*, ita & vir per mulierem: omnia verò ex Deo.
13 [12] Apud vosipsos iudicate: *num* decorum est mulierem non velatam Deum orare?
14 An ne natura quidem ipsa hoc vos docet, quòd viro quidem comatum esse dedecori sit?
15 Contrà, mulieri comatam esse, gloriæ sit? Nam coma [e] pro velamine data est ei.
16 [13] Quod si quis videtur contentiosus esse, nos eiusmodi consuetudinem non habemus, neque Ecclesiæ Dei.
17 [14] Hoc verò *ita* denuntio vt vos non laudem, quòd *videlicet* non cum emolumento, sed cum detrimento conuenitis.
18 [15] Primùm enim quum conuenitis in Ecclesia, audio dissidia inter vos esse: & aliquam partem credo.
19 [16] Oportet enim etiam hæreses inter vos *esse*, vt qui [f] probati sunt, manifesti fiant inter vos.
20 Itaq; quum conuenitis in vnum, *hoc* [g] non est Dominicam Cœnam edere:
21 Nam vnusquisq; propriam Cœnam [h] præoccupat in vescendo: & hic quidem esurit, ille verò ebrius est.
22 [17] Enimuerò num domos non habetis ad edendum & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis, & pudefacitis eos qui non habent? Quid vobis dicam? laudabo vos? in hoc non laudo.
23 [18] Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis, Dominum Jesum *videlicet* ea nocte qua proditus est, accepisse panem,
24 Et gratiis actis fregisse, ac dixisse, Accipite, edite: hoc meum est corpus quod pro vobis [i] frangitur: hoc facite ad mei recordationem.
25 Itidem & poculum, postquam cœnasset, dicendo, Hoc poculum, est Nouum illud testamentum per meum sanguinem: hoc facite quotiescunque biberitis, ad mei recordationem.
26 Quotiescunq; enim ederitis panem hunc,

7 Vir enim non debet tegere caput suum, quia imago est & gloria Dei: mulier verò gloria est viri.
8 Non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro.
9 Neque enim vir creatus est propter mulierem, sed mulier propter virum.
10 Propter hoc debitrix est mulier vt [1] potestas sit super caput eius propter Angelos.
11 Veruntamen non est vir absque muliere, neque mulier absque viro, in Domino nostro.
12 Quemadmodum enim mulier est ex viro, ita vir [2] per mulierem: omnis verò res ex Deo est.
13 Iudicate [3] inter vosipsos, *An* decet mulierem vt nudato capite suo oret Deum?
14 Nónne etiam ipsa natura docet vos, quòd viro ex quo creuit coma eius, ignominia est ipsi?
15 Et mulieri, ex quo [4] creuit coma eius, gloria est ipsi? quia coma eius pro velamine data est ei.
16 Siquis autem contendit de his, nobis non est consuetudo huiusmodi, neque Ecclesiæ Dei.
17 Hoc autē quod præcepturus sum, non *dico* tanquam laudans vos, quia [5] non progressi estis, sed ad id quod minus est descendistis.
18 Primùm enim quum congregamini in Ecclesia, dissidia audio quòd sint inter vos: & [6] aliqua ex parte credo.
19 Oportet vt etiam contentiones sint inter vos, vt qui probati sunt inter vos, innotescant.
20 Quum igitur congregamini, non sicut iustum est [7] in die Domini nostri, comeditis & bibitis:
21 Sed vnusquisque cœnam suam prius edit sibi, & fit *vt* vnus esuriat, & alius ebrius sit.
22 Nunquid domus non sunt vobis, vt comedatis & bibatis? An ecclesiam Dei contemnitis, & pudefacitis eos [8] quibus nihil est? Quid dicam vobis? laudabo vos? In hoc non laudo.
23 Ego enim accepi à Domino nostro id quòd tradidi vobis, quòd Dominus noster Jeschua ea nocte qua traditus fuit, accepit panem:
24 Et benedixit ac fregit, & dixit, Accipite manducate: hoc est corpus meum quod pro vobis frangitur: ita facite ad memoriam mei.
25 Similiter postquam cœnati sunt, etiam poculum dedit, & dixit, Hoc poculum est Testamentum nouum in sanguine meo. ita facite quotiescunque bibitis, ad memoriam mei.
26 Quotiescunque enim comeditis panem hunc

1 Id est, Velamen quod eius subiectionis, & alterius in eam potestatis est signum: ac ideò ipsum hic vocat potestatem, tribuens signo nomen rei signatæ, metonymicῶs.
2 Ad verbum, Per manū mulieris. Heb.
3 Ad verbum, Inter vos & animam vestram. Hebr.
4 Ad verbū, crescit
5 Ad verbum, Non ad id quod est ante vos, iuistis.
6 Syrè, Aliquid, aliquid.
7 Id est, Die quo celebratur cœna à Domino nostro instituta.
8 Id est Inopes.

...n.1. & 17. & 5.1.
...h. 3.10.
... Occupatio, Non... comæ viris ... Concedo, ... Apostolus, sed ... oblat. Nam ... est vir ut in ... dominio eluceat ... gloria: fœmina ... ex suæ subiectio... ne vicem ... fessione virū ... augustiorem.
... Inæqualitatem ... ris probat ex ... quod vir sit mate... fœminæ princi...
... Secundò ex eo ... fœmina sit viri ... condita, non au... in fœminæ ...
...n.2.23.
... Conclusio, opor... velatas esse fœ... vt subiectio... æterno signo ...
c Velamen, quod sit ... symbolum.
d Quid hoc sit, nō ... mihi liquet.
11 Digressio, quā ... Apostolus, ... de virorum ... & fœmi... gradu inferio... erat poli... ecclesiasticæ re... perinde acci... ac si nullus sit ... imparitatis ... Viros ergo ... eminere, vt ... solos viros ... condiderit Do... sed etiam fœ...: & ita esse con... fœminā ex vi..., vt viri vicissim in... fœminæ gig... quæ res aduno... ita vtrinq; ser... esse illum ... gradum, vt mu... coniunctio fouе...
d Per Dominum.
12 Inculcat argu... à communi ... sensu sumptū.
e Vt esset illi vela... & quidem eius... quod aliud accer...
13 Prętractè con... ad vltimum ... eadum est, Ec... Dei alienas ... contentionibus.
14 Transitio ad se... tractatum ... Cœnæ Do... administratio.
... Vtitur autem hac ... priore præfatione ... Apostolus, vt intelligant Corinthii se quod in genere obseruabant, (id est Apostoli monita) in re tamen vel præcipua non sine magna culpa ... errasse. 15 In Cœna Domini rite celebranda requiritur vnio tum in doctrinæ veritate, tum in affectibus, ne profanetur. 16 Schismata & hæreses, etsi ex diabolo oriuntur & mala sunt, tamen temerè non eueniunt & electorum etiam commodo cedunt. f *Quos experientia docuerit esse fidei & pietatis sinceræ.* g *Vsitata hyperbola Apostolus præcisè negat fieri, quod à plerisq; ritè non fiebat.* h *Alius non ... sumit.* 17 Agapas quamuis diu & quidem laudabiliter, autoribus ipsis Apostolis, in Ecclesiis vsurpatas, tamen propter abusum tollendas censet Apostolus. 18 Vera celebrandæ Cœnæ Domini forma ex ipsius institutione petenda est, cuius hæ partes sunt quod ad pastores attinet, Annuntiare mortem Domini prędicando ipsius verbum benedicere panem & vinum, inuocato Dei nomine, & eius institutione cum præcibus explicata: ac demum fractum panem, comedendum, & acceptum poculum, biben dum tradere, vna cum gratiarum actione. Ex parte verò gregis, Probare seipsum, i. explorare tum notitiam, tum fidem, tum resipiscentiam suam, annuntiare mortem Domini. ... vera fide ipsius verbo & institutioni assentiri: ac demùm acceptum ex ministri manu panem edere, & vinum bibere, & gratias Domino agere. Hæc fuit Pauli & Apostolorum liturgia. *Matth. 26.26. mar. 14.22. luc. 22.19.* i *Fractionis nomine designatur mortis genus quoniā Domini corpus grauissimis cruciatibus laceratum, contusum, atque etiam fractum fuit, etiamsi non perinde fuerint fracta crura eius vt latronum.* *Iohan 6.45.*

hunc

hunc,& bibitis poculum hoc, mortem Domini nostri commemoratis, vsque ad aduentum eius.
27 Qui igitur edit de pane Domini, & bibit de poculo eius, & non est dignus eo, reus est sanguinis Domini & corporis eius.
28 Propter hoc probet homo seipsum, & tunc comedat de pane hoc, & bibat de poculo hoc.
29 Qui enim edit & bibit ex eo [9] indignus, condemnationem [10] sibiipsi edit & bibit, quia non discernit corpus Domini.
30 Propter hoc multi inter vos ægroti & infirmi sunt,& multi qui obdormiunt.
31 Si enim nos ipsos diiudicaremus,non iudicaremur.
32 Quum autem à Domino nostro iudicamur,[11] castigãdo castigamur, ne cum mundo condemnemur.
33 Itaque,fratres mei, quum congregamini ad edendum,expectate alter alterum.
34 Qui autem esurit, domi suæ cibum sumat, ne ad condemnationem congregemini.De reliquis autem, quum venero, mandabo vobis.

9 Syrè,Quum non est dignus.
10 Syrè,Animæ suæ.Hebraism.
11 Id est, Seuerius erudimur.

& poculum hoc biberitis mortem Domini annuntiatis vsquequò venerit.
27 [19] Itaq; quisquis ederit panem hunc, aut biberit hoc poculum Domini [k] indignè,reus tenebitur corporis & sanguinis Domini.
28 [20] Probet autem [l] quisque seipsum,& ita de pane illo edat, & de poculo illo bibat.
29 Nam qui edit & bibit indignè, damnationem sibi ipsi edit & bibit,non [m] discernens corpus Domini.
30 [21] Propterea inter vos multi *sunt* debiles & inualidi,& dormiunt multi.
31 Etenim si nosipsos [n] diiudicaremus, non puniremur.
32 Sed quum punimur, à Domino erudimur, ne cum mundo condemnemur.
33 [22] Itaque,fratres mei,quum conuenitis ad vescendum,alius alium expectate.
34 [23] Quòd si quis esurit, domi edat: ne ad condemnationem conueniatis. [24] Reliqua verò,quum venero,constituam.

Iohan.6.53.
19 Qui sacra symbola contemnit(dico minus rectè illa vtitur) non panis & vini,sed rei ipsius(id est Christi) contemptor habetur & eius sceleris graues pœnas luet.
k *Aliter quàm dignum est tanta mysteria tractari.*
20 Probatio sui ipsius necessariò in Cœna requiritur,ac proinde admitti ad illam non debent qui seipsos probari non possunt, veluti infantes,furiosi ac mente capti,itemque homines Christianæ religionis vel nulla vel nõ satis plena cognitione imbuti, & si qui alii sunt eiusmodi.
1.Cor.13.5.
l *Hinc aperiè refellitur fides implicita Sophistarum.*
m *Discernere corpus Domini dicitur qui* *dignitatis illius habet rationem, ac proinde ad hunc cibum cum magna reuerentia accedat.* 21 Profanatio corporis & sanguinis Domini in ipsius mysteriis seuerè ab ipso vindicatur,ac proinde tanto malo tempestiuè occurrendum, sese condemnando & corrigendo. n *Probaremus & exploraremus, fide & resipiscentia nosipsos à profanis secerneremus.* 22 Cœna Domini est communis actio Ecclesiæ, ac proinde priuatis cœnis nullus locus relinquitur. 23 Non ad pascendum ventrem,sed ad animum communione Christi reficiendum instituta est cœna Domini, ac proinde à communibus epulis separari debet. 24 Quæ ad ordinem spectant, vt locus,tempus,precum formulæ, & cætera eiusmodi pro ratione temporum,locorum & personarum,disposuit Apostolus in Ecclesiis.

Caput XII.

1 *Vt à contentione & superbia Corinthios auocet,dicit spiritualia dona ideo varia conferri,* 7 *vt per illa mutuò collata,* 12 *coalescamus ea symmetria in vnum Christi corpus,* 20 *quemadmodum membra corporis humani in vnum coalescunt.*

1 DE spiritualibus autem,fratres mei,volo vt sciatis,
2 Quòd prophani fuistis, & ad simulachra,& ad ea quibus non est vox, sine discrimine ducebamini.
3 Idcirco notum facio vobis,quòd nemo est qui per spiritũ Dei loquatur, & dicat quòd anathema est Jeschua: neq; quisquam potest dicere quòd Dominus sit Jeschua, nisi per Spiritum sanctum.
4 Discrimina autem donorum sunt, sed vnus est Spiritus:
5 Et discrimina ministeriorum sunt, sed vnus est Dominus :
6 Et discrimina virtutum sunt, sed vnus est Deus qui operatur omnia in omni homine.
7 [1] Vnicuique autem datur manifestatio Spiritus, sicut prodest ei.
8 Et cui datur per Spiritum sermo sapientię: alii autem sermo scientię,per eundem Spiritum:
9 Alii fides per eundem Spiritum : alii dona sanationis,per eundem Spiritum:

1 Ad verbum,Viro, viro.Hebraismus.

1 POrro [1] de spiritualibus *donis*, fratres, nolim vos in [a] ignorantia versari :
2 [2] Scitis vos [b] Gentes fuisse qui ad idola illa muta,prout rapi contigisset,abripiebamini.
3 [3] Quapropter notum vobis facio, nullum per spiritum Dei loquentem, dicere Jesum [c] anathema : & neminem posse dicere Jesum Dominum , nisi per Spiritum sanctum.
4 [4] Discrimina autem donorum sunt, sed [d] idem Spiritus:
5 Et discrimina ministeriorum sunt,sed idem Dominus:
6 Et discrimina [e] facultatum sunt,sed idem est Deus: efficiens eas omnes in quibusuis.
7 Vnicuique verò [f] datur declaratio Spiritus ad [g] vtilitatem.
8 [5] Nam huic quidem per Spiritum datur sermo [h] sapientiæ, alii verò sermo cognitionis,per eundem Spiritum:
9 Alii verò fides,per eundem Spiritũ:alii verò donum sanationum, per eundem spiritũ:

1 Iam aggreditur tertium locum huius tractatus, id est, de recto spiritualium donorum vsu,non obscurè significat Corinthios illis fuisse abusos. Nam qui excellebat,ambitiosè illa iactantes, Deum horum donorum autorem sua laude fraudabant: & nulla fratrum habita ratione, illis ad inanem ostentationem abutabantur ac proinde Ecclesiam illorum dono vsu priuabant. Abiectiores autem vicissim excellentioribus inuidentes,secessionem meditabantur,vt totum illud corpus veluti disiectum ac dissipatum esset. Istis ergo abusibus remedium allaturus, primùm eos iubet diligenter considerare, se omnia hæc dona aliunde habere,nempe ex Dei gratia ac mera liberalitate,ad cuius gloriam sint referenda. a *Nescire in quem vsum hæc dona vobis sint concessa.* 2 Hoc probat ex prioris eorum status collatione, cum eo in quo tum erant excellentibus illis donis ornati. b *A veri Dei cultu ac fœdere prorsus alienos.* 3 Conclusio, Scitote igitur vos de Christo ne hiscere quidem in ipsius gloriam posse,nisi ex Spiritus sancti gratia. c *Execrari,vel quocunque modo de ipsius gloria detrahere.* 4 Secundo loco,iacit aliud fundamentum,nempe diuersa quidem esse hæc dona,sicut diuersæ sunt functiones, & diuersa earundem munera , sed vnum eundemq; Spiritum, Dominum,ac Deum,esse omnium istorum datorem,& quidem in eundem finem,nempe ad communem vtilitatem. d *Disertè distinguit Spiritum à donis.* e *Sic Paulus vocat vim illam intrinsecam à spiritu sancto manantem, quæ quidem illos ad mirifica aptos reddebat.* f *Spiritus sese gratis patefacit , quum videlicet hæc dona largitur.* g *Vsum Ecclesiæ.* 5 Explicat illam multiplicem diuersitatem commemoratis præcipuis donis inculcans quod antea dixerat, ab vno & eodem spiritu omnia hæc proficisci. h *Sapientia clarissimum est donum, quo præditos esse oportet, qui non tantum docent, sed exhortantur & consolantur , quod pastorum proprium: sermo cognitionis doctoribus conuenit.*

10 Alii verò [i] facultas *edendarum* virtutum, a-
lii verò [k] prophetia, alii verò [l] discretio spi-
rituum, alii verò genera linguarum: alii verò
interpretatio linguarum.
11 Sed omnia hæc efficit vnus ille & idem
Spiritus, distribuens priuatim *illa* singulis
[6] sicut vult.
12 [7] Sicut enim corpus vnum est, & membra
habet multa, omnia verò membra corporis
vnius, multa quum sint, vnum sunt corpus:
[8] ita [m] Christus.
13 Etenim per vnum Spiritum nos omnes [n] in
vnum corpus baptizati sumus: siue Iudæi,
siue Græci siue serui siue liberi: & omnes
[o] vna potione potati sumus in vnum Spiri-
tum.
14 [9] Etenim corpus non est vnum membrum,
sed multa.
15 [10] Si dicat pes, Quia non sum manus, non
sum ex corpore: num ob id non est ex cor-
pore?
16 Et si dicat auris, Quia non sum occulus,
non sum ex corpore: num ob id non est ex
corpore?
17 [11] Si totum corpus oculus, vbi auditus? si
totum auditus, vbi odoratus?
18 Nunc autem Deus collocauit membra, sin-
gula sigillatim in corpore, sicut voluit.
19 Quòd si essent omnia vnum membrum, vbi
corpus?
20 Nunc verò multa quidem membra sunt, v-
num verò corpus.
21 [12] Non potest autem oculus dicere manui,
Non est mihi opus te: aut rursum caput pe-
dibus, Non est mihi vobis opus.
22 Imò multo potius, quæ videntur membra
corporis [p] infirmissima esse, necessaria sunt:
23 Et quæ putamus *membra* corporis maximè
esse inhonesta, iis [q] honorem ampliorem
circumponimus: & quæ sunt in nobis inde-
cora, copiosiorem decorem habent.
24 Nam quæ sunt in nobis decora, *iu decore*
non est opus: sed Deus contemperauit cor-
pus, ei cui deerat, copiosiore tributo ho-
nore:
25 Vt ne sit dissidium in corpore, sed membra
idem [r] curent alia pro aliis.
26 [13] Itaque siue patitur vnum membrum, si-
mul dolent omnia membra: siue honore af-
ficitur vnum membrum, simul gaudent om-
nia membra.
27 Vos autem estis corpus Christi, & mem-
bra [s] particulatim.
28 Et alios quidem constituit Deus in Eccle-
sia, primùm Apostolos, deinde Prophetas,

10 Alii autem virtutes: alii autem prophetia:
alii autem discretio spirituum: alii autem
genera linguarum: alii autem interpretatio
linguarum.
11 Omnia autem hæc vnus Spiritus facit, &
diuidit [2] vnicuique prout ipse *Spiritus* vult.
12 [3] Sicut enim corpus vnum est, & sunt in
eo membra multa: omnia autem membra
corporis, quamuis plura sint, vnum sint cor-
pus: ita etiam Christus.
13 Etenim nos quoque omnes per vnum Spi-
ritum in vnum corpus baptizati sumus, siue
Iudæi, siue Gentiles, siue serui, siue [4] liberi:
& omnes nos vnum Spiritum imbibimus.
14 Nam etiam corpus non est vnum mem-
brum, sed multa.
15 Si etiã dicat pes, Propterea quòd non sum
manus, non sum de corpore, num propter
hoc non est de corpore?
16 Et si dicat auris, Quia non sum oculus, non
sum de corpore: num propterea non est de
corpore?
17 Si enim totum corpus oculi essent, vbi esset
auditus? & si totũ ipsum auditus esset, quo-
modo olfaceret?
18 Nunc autem Deus posuit [5] vnumquodque
ex membris in corpore sicut ipse voluit.
19 Si autem omnia vnum essent membrum, v-
bi esset corpus?
20 Nunc autem membra sunt plura, vnum est
autem corpus.
21 Non potest oculus dicere manui, Non ne-
cessaria es mihi: neque caput potest dice-
re pedibus, Non estis necessarii mihi.
22 Sed potius illa membra quæ existimantur
esse infirma, [6] illa ipsa sunt necessaria.
23 Et quæ existimamus ignominiosa esse in
corpore, honorem illis ampliorẽ adiicimus:
& quæ [7] honestatis sunt, honestatem ampli-
orem exercemus circa ea.
24 Quæ autem membra sunt in nobis quæ
sunt decora, non est opus eis *extraneo* hono-
re: Deus enim contemperat corpus, & dat
honorem maiorem membro illi quod mi-
nutius est.
25 Ne sit dissidium in corpore, sed omnia
membra æquabiliter, vnum pro alio curam
habeant:
26 Et quando vnum membrum fuerit dolens,
omnia compatiuntur: &, si glorificetur v-
num membrum, omnia membra glorifi-
centur.
27 Vos autem corpus estis Christi, & mem-
bra [8] in locis vestris.
28 Posuit enim Deus in Ecclesia sua primùm
Apostolos: post hos, prophetas post hos,

2 Ad verbum, Cuius homini. Hebraism.
3 Idem error qui antè notatus est, אִיכַנָא pro אַיכַנָא vide Rom. 5. 19.
4 Ad verbum, Filii libertatum. Hebraism.
5 Syrè, Vnum vnum. Hebraism.
6 Ad verbum, Super eis est necessitas. Hebraismus.
7 Geminatũ continuò Daleth coarguit typographi errorem qui prætermisit post secundum Daleth negationem לָא. Nisi quis vertat voces דדנכפא אנון Quæ honestatis sunt, vt sit sensus, Quæ singularem honestatem requirunt, quam versionem ideo præ alia sequutus sum quia etiam in manuscripto codice Heidelbergensi ita scriptum reperi.
8 Id est, Pro vt quisque diuersum in corpore locum obtinet & functionem, vt symmetria seruetur.

...damentis, primùm quidem manens in proposita similitudine, deinde etiam nudè & simpliciter. Compellat autem priore loco eos, qui ...excellentibus donis præditi, idcirco sese ab aliis segregabant, quibus nimirum inuidebant, Hoc autem, inquit, perinde est ac si ne... pes se esse ex corpore, quoniam non est manus; vel auris, quia non est oculus. Oportet ergo potius omnia simul mutuis vsibus colligata, ...corporis tueri. 11 Rursum eosdem compellans, docet fore vt si obtinerent quod petunt, nempe vt omnes inter se essent æ..., corporis totius ac proinde ipsorummet destructio consequeretur: quoniam corpus non esset nisi ex pluribus & quidẽ diuersis inter se ...entibus membris compositum. Ac ne quis minus rectè distributam esse istam imparitatem causetur, addit, Deum ipsum omnia illa simul ...pegisse. Oportet igitur omnia simul manere connexa, vt saluum corpus perduret. 12 Iam ex aduerso compellat excellentioribus ...ornatos, monens ne inferiores, tanquam inutiles aut nullius sint vsus, aspernantur: Deus enim, inquit, sic istam inæqualitatem tempera..., vt excellentiora & speciosiora membra aliis abiectioribus & pudendis carere nullo modo possint, ac de illis tegendis & curandis magis ... laborent: vt hoc modo mutua necessitas totum corpus velut in pace & concordia contineat: vt quamuis impar sit singulorum seor...sideratorum gradus ac conditio, tamen quia simul sunt copulata, communia habeant tum commoda tum incommoda. p *Ab...* ... q *Maiore studio tegimus.* r *Ad totius corporis commodum & conseruationem suas functiones conferant.* 13 Eandem ... iam absque allegoria Corinthiis applicat monens, quũ reipsa perspiciant diuersas esse functiones, & diuersa dona superesse, vt neque ...ia, neque ambitione peccent alii in alios, sed potius mutua charitate coniuncti singuli quod acceperunt, pro ministerii sui ratione, in ... vsum conferant. s *Aliquatenus. Nam omnes Ecclesia per orbem dispersæ, diuersa sunt vnius corporis membra.*

doctores:

doctores: post hos, patrantes virtutes: post eos, dona sanitatis, & opitulatores, & gubernationes, & genera linguarum.
29 Num omnes hi, prophetæ? num omnes hi, doctores? num omnes hi, patrantes virtutes?
30 Num omnibus his sunt dona sanitatis? num omnes hi linguis loquuntur? aut num omnes hi interpretantur?
31 Si autem 9 cum æmulatione affectetis dona ampliora, ego rursus indicabo vobis viam excellentiorem.

tertiò doctores, deinde *constituit* [t] potestates, deinde dona sanationum, [v] opitulationes, [x] gubernationes, genera linguarum.
29 Num omnes, Apostoli? num omnes, Prophetæ? num omnes doctores? num omnes *sunt* potestates?
30 Num omnes donum habent sanationum? num omnes linguis loquuntur? num omnes interpretantur?
31 14 Sed studiosi estote donorum potiorum. Et porrò iter ad excellentiam vobis indicabo.

9 Vno verbo vtitur Paraphrastes, quod Latinè non satis commodè redditur à quibusdam Aemulemini.

t *Quis... potestates ... virtutum.*
v *Discernens ... ctiones.*
x *Seniorum ordinem declarat, qui disciplinæ Ecclesiæ custodes erant.*
14 Ambitiosos & inuidos sanctam quandam ambitionem & inuidentiam docet, putà præstantissimis Ecclesiæ vtilissimis quibusque donis studeant, ac proinde charitate, quæ cæteris longè præstant, alii alios contendant superare.

Caput XIII.

1 *Monet nulla tam eximia esse dona, quæ non vitientur coram Deo si absit Charitas.* 4 *ideòque in eius laudes digreditur.*

1 SI quauis lingua filiorum hominis loquar, & 1 ea quæ est Angelorum, & charitas non sit in me, factus sum tanquam æs sonans, aut cymbalum edens sonum.
2 Et si fuerit in me prophetia, & cognouero mysteria omnia, & omnem scientiam: & si fuerit in me omnis fides, ita vt 2 montem transferam, & charitas non fuerit in me, nihil quicquam ero.
3 Et si 3 comedendum distribuam quicquid est mihi pauperibus, & si tradam corpus meum vt ardeat, & charitas non sit in me, nihil proficio.
4 Charitas 4 longanimis est & benigna, charitas non inuidet, charitas non 5 tumultuatur, neque inflatur,
5 Neque agit quod pudendum est, neq; quærit quæ sunt sua: non irritatur, neque cogitat quod malum est.
6 Non gaudet de iniquitate, sed gaudet de veritate:
7 Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, & omnia sustinet.
8 Charitas nunquam excidet, prophetiæ enim abolebuntur & linguæ tacebunt, & scientia abolebitur.
9 6 Parum enim ex multo cognoscimus, & parum ex multo prophetamus.
10 Quum autem venerit perfectio, tunc abolebitur id quod parum fuerat.
11 Quum puer essem, tanquã puer loquebar, & tanquam puer intelligebam, & tanquam puer cogitabam: quum autem factus sum vir, aboleui ea quæ erant puritiæ.
12 Nunc quidem tanquam per speculum cernimus in ænigmate, tunc verò 7 facie contra faciem: nunc 8 cognosco parum ex multo, tunc autem cognoscam quemadmodum 9 cognitus sum.

1 SI [1] linguis hominum loquar & [a] angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum æs resonans, aut cymbalum [b] tinniens.
2 Et si habeam prophetiam, & nouerim mysteria omnia, omnemque cognitionem: & si habeam [c] totam fidem, adeò vt montes transferam, charitatẽ autem non habeam, nihil sum.
3 Et si insumam alendis egenis omnes facultates meas, & si tradam corpus meum vt comburar, charitatem autem non habeam, *hoc* nihil *mihi* prodest,
4 [2] Charitas [d] lenis est, benigna est: charitas non inuidet, charitas non agit perperam, non inflatur,
5 [e] Non agit indecorè, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum.
6 Non gaudet iniustitia [f] gratulatur autem veritati:
7 Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.
8 3 Charitas nunquam excidit: sed & prophetiæ abolebuntur: & linguę cessabunt: & [g] cognitio abolebitur.
9 4 Ex [h] parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus.
10 Postquam autem aduenerit quod perfectum est, tunc quod ex parte est, abolebitur.
11 5 Quum essem infans, vt infans loquebar, vt infans cogitabam, vt infans sentiebam: postquam autem factus sum vir, vt inutilia sustuli quæ infantis erant.
12 6 Cernimus enim [i] nunc per speculum & per ænigma: tunc autem [k] coram *cernemus*: nunc cognosco ex parte, tunc verò cognoscam prout edoctus fuero.

1 Hyperbolica amplificatio.
2 Singulare pro plurali, quia est nomen generis.
3 Syrè, Comedere faciam Hebraismus.
4 Ad verbũ, Differens spiritum, id est iram. Hebraismus.
5 Vel, Turbas & motus ciet.
6 Id est, Ex parte minima. Syra phrasis ante observata.
7 Respondet huic phrasi Gallica, *Face à face*, aut *Vis à vis*. Et Hebraice dicitur
פנים אל פנים
aut פנים בפנים
8 Id est, Cognosco ex parte minima, vt modò dictum est.
9 Vel, Factus fuero, cognoscere, nempe à Deo, qui inchoatam modò notitiam perficiet aperta visione.

1 De charitate primo loco disserit, cuius præstantiam primùm ex eo demonstrat, quòd nisi ipsa interueneerit, reliqua omnia dona sint pro nihilo coram Deo. quod partim, inductione probat, partim etiam argumento à causa finali. Quorsum enim illa dona nisi ad Dei gloriam & Ecclesiæ vtilitatem, vt antè probauit? Dona autem ista, nisi adsit charitas nullum rectum vsum habet.
a *Hyperbole emphatica, quasi diceret, si linguæ essent abs... Angelorum, & eas tenerem, neque illis viterer ad commodum proximi, hoc verò nihil aliud esset quàm inanis & obstreperā loquacitas.*
b *Inconditum & confusum sonum edens.*
c *Fidei nomine donum edendorum miraculorum intelligit, non fidem iustificantem, quæ charitatis expers esse non potest, illa potest.*
2 Charitatis vim & naturam, partim ex contrariorum comparatione, partim ex suis effectis pulcherrimè describit ex quibus etiam intelligant, Corinthii tum quàm sit in Ecclesia non tantùm vtilis sed etiam necessaria: tum etiam quantopere ab ea sint alieni, ac proinde quam de nihilo superbiant.
d *Ad verb. iram differt.*
e *Non est contumeliosa.*
f *Iustitiæ iustitiam gratulatur: Hebræi enim veritatis nomine iustitiam intelligunt.*
3 Secundò, charitatis præstantiam commendat, ex eo quòd nunquam in sanctis abolebitur, reliquis autem illis donis, ad ædificationem Ecclesiæ tantisper dum hic viuimus necessariis, nullus erit in altero illo seculo locus.
g *Ratio adipiscendæ scientiæ ex prophetia.*
4 Ratio, quia nunc eo statu sumus vt quotidie discere nos oporteat, ac proinde illis adminiculis, putà linguarum & rerum perceptione, ac proinde earum doctoribus egeamus. Tunc verò quũ omnem Dei cognitionẽ adepti fuerimus, quorsum illa quæ nonnulli imperfectis ac proinde gradatim ad perfectionẽ contendentibus, adhibentur?
h *Imperfecto modo & ratione discimus.*
5 Illustrat quod dixerat, egregia similitudine, cõparans hanc vitam infantiæ, in qua balbutimus potius quam loquimur, & nihil nisi puerile cogitamus ac sentimus, ideòque iis indigemus quæ & linguam & mentem forment: vbi autem adoleuimus, quorsum illam balbutiem, pueriles nænias, illa denique quibus sensim formata est nostra infantia, requireremus.
6 Accommodatio similitudinis: infantiæ quidem, ad præsentem vitam, in qua obscurè res diuinas pro collatæ nobis lucis modulo, perceptis linguis & auditis Ecclesiasticis doctoribus, intuemur: virilis autem & constantis ætatis, ad illam cælestem & æternam vitam, in qua Deum ipsum præsentem, cernentes, & plena eius luce irradiati, quorsum hominum vocem, & mundana illa imperfectissima requireremus? Tunc tamen longè feruentissimo amore sancti omnes cum Deo & inter se deuincientur, ac proinde non abolebitur charitas, sed perficietur, quamuis non iis officiis coletur quæ ad huius vitæ infirmitatem peculiariter spectant.
i *Hæc omnia per comparationem sunt intelligenda.*
k *Ad verb. facie ad faciem.*

13 7 Nunc

13 7 Nunc verò manet fides, spes, charitas, tria hæc: maxima autem harum, charitas.

13 Hæc enim sunt tria quæ maneſt, fides & spes & charitas: ex eis autem quæ maxima est, charitas est.

permaneat, si modò Christi sumus vtpote sine quibus vera religio constare non potest, nempe fides spes & charitas. Inter ista verò ... charitas, vtpote quæ in futura vita non aboleatur vt aliæ, sed perficiatur. Quum enim fides & spes in res promissas & futuras fera... præsentes adepti, quorsum fidem & spem haberemus? At nos illic demum & Deum & nos mutuò verè & perfectè amabimus.

Caput XIIII.

2 *Commendat donum prophetiæ,* 7 *& comparatione à musicis instrumentis sumpta.* 12 *verum interpretandi Scripturas vsum docet.* 17 *abusum tollit,* 34 *ac vetat ne mulieres publicè doceant.*

1 [1] Sectamini charitatem, ambite autem spiritualia: magis tamen vt [a] prophetetis.

2 [2] Nam qui loquitur [b] lingua, non hominibus loquitur, sed Deo: nullus enim audit, [c] spiritu verò loquitur mysteria.

3 Qui autem prophetat, hominibus loquitur ad [d] ædificationem, & exhortationem, & consolationem.

4 Qui loquitur lingua, seipsum ædificat: qui verò prophetat, [e] Ecclesiam ædificat.

5 Velim autem omnes vos loqui linguis, magis tamen vt prophetetis: maior enim *est* qui prophetat quàm qui loquitur linguis, nisi si interpretetur, vt Ecclesia ædificationem accipiat.

6 Quod si nunc, fratres, veniam ad vos linguis loquens, quid vos iuuabo, nisi vobis loquar aut ex reuelatione, aut ex cognitione: vel prophetando, vel docendo?

7 [3] Atqui inanima quæ sonum edunt, siue tibia *sit*, siue cithara, nisi distinctionem tonis dederint, quomodo cognoscetur quod tibia canitur aut cithara?

8 Etenim si incertum sonum tuba dederit, quis apparabitur ad bellum?

9 Ita & vos nisi per linguam [f] bene significantem sermonem edideritis, quomodo intelligetur quod dicitur? eritis enim in aërem loquentes.

10 [4] Tot, prout inciderit, genera vocum sunt in mundo, & nihil est mutum.

11 Nisi igitur sciero vim vocis, ero ei qui loquitur barbarus: & qui [g] loquitur, apud me barbarus *fuerit.*

12 [5] Ita & vos, quandoquidem studiosi estis spirituum, ad ædificationem Ecclesiæ quærite vt excellatis.

13 Quapropter qui loquitur lingua, [h] precetur vt interpretetur.

1 [1] Sectamini charitatem, & [2] cum emulatione appetite dona spiritus: magis autem vt prophetetis.

2 Qui enim loquitur lingua, nequaquam filiis hominis loquitur, sed Deo. Nemo enim [3] audit id quod loquitur, sed spiritu [4] mysterium loquitur.

3 Qui autem prophetat, filiis hominis loquitur ædificationem & [5] exhortationem & consolationem.

4 Qui loquitur lingua, seipsum ædificat: & qui prophetat, Ecclesiam ædificat.

5 Velim autem vt vos omnes loquamini linguis, magis verò vt prophetetis. [6] Maior enim est is qui prophetat quàm is qui loquitur lingua, nisi interpretetur: si autem interpretetur, Ecclesiam ædificat.

6 Et nunc, fratres mei, si veniam ad vos, & loquar vobiscum linguis, quid prosim vobis, nisi loquar vobiscum aut per reuelationem, aut per cognitionem, aut per prophetiam, aut per doctrinam?

7 Etenim etiam res in quibus non est anima, & edunt sonum, siue tibia, siue cithara, & si distinctionem non faciant inter fistulam & sociam ejus, quomodo cognoscitur id [7] quo canitur, aut id quo pulsatur?

8 Et si buccina ediderit sonum indistinctum, quis præparabitur ad prælium?

9 Ita etiam vos, si dixeritis sermonem [8] in lingua, & non fuerit interpretatione expositus, quomodo cognoscetur id quod dicitis? eritis tanquam [9] in aërem loquentes.

10 [10] Ecce enim, genera linguarum multa sunt in mundo, & non est vnum ex eis sine voce:

11 Et, si non intelligam vim vocis, sum [11] barbarus ei qui loquitur: & etiam is qui loquitur, est mihi barbarus.

12 Similiter etiam vos, quoniam cum æmulatione affectatores estis donorum spiritus, ad ædificationem Ecclesiæ quærite vt excellatis.

13 Et is qui loquitur lingua, oret [12] vt interpretetur.

1 Ad verbum, Currite post charitatem. Hebraismus.
2 Vide suprà in fine cap. 12.
3 Id est, Intelligit Hebraismus.
4 Singulare pro plurali.
5 Ad verbum diceretur, Cordificationem. Gallicè Encouragement. Elegans nomen à לבב deductum.
6 Vel, Potior, Præstantior.
7 Alterum relatiuum cum præpositione instrumentali, subauditur more Hebraico plenum esset דבה Cum quo.
8 Hoc est Dono linguarum prædici.
9 Ad verb. Cum aëre. Formam nominis Græci seruat.
10 Id est, Ex tanta gentium varietate nulla est quæ mentis conceptum aliqua vocis distinctione non exprimat.
11 Græcū nomen.
12 Id est, Vt addatur à Deo donum interpretandi, à quo pendet doni linguarum præstantia & vsus.

... poterat cum aliquo fructu eius qui loquebatur, tamen verum vsum illius doni corrumpebat, quum nulla inde vtilitas ad ... rediret, & publici cœtus non ad priuatam alicuius, sed ad communem omnium vtilitatem sint instituti. b *Lingua ... pro idiomate peregrino sumitur, quod nemo intelligat sine interprete.* c *Afflatu quem à Spiritu accepit: quo tamen abutitur, quum ... mysteria, quæ non intelligantur à quoquam in cœtu.* d *Quæ homines promoueant in pietatis studio.* e *Cœtum* 3 Illustrat ...rat, sumpta à musicis instrumentis similitudine, quæ & ipsa quanuis articulatè non loquantur, tamen sonis suis distinguuntur, vt ... illorum vsus. f *Commodè rem ipsam explicantem.* 4 Necessitatem interpretationis cum linguarum dono coniun... ...dit ex idiomatum multiplici varietate, adeò vt sine interprete alius alii loquens, perinde faciat ac si non loquatur. g *Qua... Papistæ in omnibus suis concionibus, & qui aliquot verba Hebræa aut Græca ambitiosè è pulpito apud imperitum vulgus effundunt, vt inde sibi ... eruditionis famam conciliens.* 5 Conclusio, Si volunt spiritualibus illis donis ità vt par est excellere, quærendam ipsis esse Ec... vtilitatem, ac proinde donum linguarum non aliter vsurpandum quàm si accesserit peregrinæ linguæ interpretatio, siue ex eodem ...ante, siue ab alio interprete. h *Petat interpretationis donum.*

13 Id est, Sententia precationis meæ, Ecclesię est infructuosa, quæ eum non intelligit.
14 Id est, Ita canã vt non audiar modò, sed etiam intelligar.
15 Ad verbum, Si non, Hebraismus.
16 Id est, Qui partes idiotæ [id est priuati hominis] sustinet in sacro cœtu, neque gradu vllo eminet.
17 ־ in contextu prætermissum erat, quod nos adscripsimus.
18 Id est, Rectè.
19 Myriadem posuit pro numero infinito, ex Hebraismo
20 Id est, In libris sacris, qui omnes interdum sub Legis nomine comprehenduntur.
21 Id est, intelligent, vt supra dictũ est. Particula Etiam auget, sicut apud Hebræos. Sensus est, Hac ratione minus quàm prius intellecturos ac percepturos esse quæ dicturus sum illis.
22 Vel Inter vos. Videtur tamen magis Emphaticum, In vobis. Id est, Loquitur per vos.
23 Implet addito verbo contextum Græcum, quod in singulis mébris sequentibus est repetendũ.
24 Gallicè exprimus, Et tous au plus, trois.
25 Syrè, Vnus, vnus: sicut & Hebraicè.
26 Subaudi, Fieri decet, aut Fieri solitum est.

14 Si enim orem lingua, spiritus meus orat:
13 intellectus autem meus sine fructibus est.
15 Quid igitur faciam? orabo spiritu meo, &
orabo intellectu meo: & 14 canam spiritu
meo, & canam etiam intellectu meo.
16 15 Alioquin si benedicas spiritu *tantùm*, is
qui implet locum 16 idiotæ, quomodo dicet
Ammin ad gratiarum actionem tuam? propterea
quod 17 quid dicas nesciat.
17 Tu enim 18 pulchrè dicis, sed socius tuus
non ædificatur.
18 Gratias ago Deo quòd magis quàm vos omnes
loquar linguis.
19 Sed in Ecclesia volo quinque verba intellectu
meo loqui, vt etiam alios doceam, potius
quàm 19 myriadem verborum lingua
non intellecta.
20 Fratres mei, ne sitis pueri in mentibus vestris,
sed in rebus malis estote infantes, & in
mentibus vestris estote perfecti.
21 In 20 Lege scriptum est, Quoniam sermone
peregrino & lingua aliena loquar cum
populo isto: etiam minimè ita 21 audient
me, dicit Dominus.
22 Itaque linguæ in signum positæ sunt, non
credentibus, sed iis qui non credunt: prophetiæ
verò, nequaquam iis qui sunt increduli,
sed iis qui credunt.
23 Si ergo congregetur tota Ecclesia, & omnes
linguis loquantur, & ingrediantur idiotæ,
aut ii qui non credunt, nónne dicent
quòd hi insaniunt?
24 Et si omnes vos prophetetis, & ingrediatur
ad vos idiota, aut is qui non credit, arguitur
ab omnibus vobis, & corrigitur ab omnibus
vobis.
25 Et occulta cordis eius manifesta fiunt: &
tunc procidet super faciem suam, & adorabit
Deum & dicet, Verè Deus est in 22 vobis.
26 Dico itaque, fratres mei, quòd quum congregamini,
cuicunque ex vobis est psalmus,
23 loquatur: & ille cui est doctrina, & ille
cui est reuelatio, & ille cui est lingua, & ille
cui est interpretatio: omnia ad ædificationem
fiant.
27 Et si lingua quis loquatur, duo loquantur,
& 24 ad summum tres, & 25 sigillatim loquantur,
& vnus interpretetur.
28 Et si non sit qui interpretetur, taceat in
Ecclesia is qui loquitur lingua, & inter seipsum
& Deum loquatur.
29 Prophetæ autem duo aut tres loquantur,
&, cæteri discernant.
30 Et si *aliquid* alii reuelatum fuerit sedenti,
prior taceat.
31 Potestis enim omnes sigillatim prophetare,
vt omnis homo discat, & omnis homo
consolationem capiat.
32 Spiritus enim prophetarum prophetis
subiicitur.
33 Quia Deus non est tumultus sed pacis, vt
in omnibus 26 ecclesiis sanctorum.

14 6 Nam i si precer lingua, spiritus k meus precatur,
sed intelligentia mea l est infructuosa.
15 Quid est igitur? precabor spiritu, sed precabor
etiam m intelligentia: psallam spiritu,
sed psallam etiam intelligentia.
16 7 Quandoquidem si benedixeris n spiritu,
is qui o implet locum idiotæ, quomodo dicturus
est p Amen ad tuam gratiarum actionem?
nam quid dicas nescit.
17 Nam tu quidem bene gratias agis, sed alius
non ædificatur.
18 8 Gratias ago Deo meo, quòd magis quàm
vos omnes linguis loquar.
19 Sed in Ecclesia malim q quinque verba ex
intelligentia mea loqui, vt & alios instituã,
quàm decem millia verborum lingua.
20 9 Fratres, ne estote pueri intelligentia: sed
malitia pueri, intelligentia vero adulti estote.
21 In r Lege scriptum est, Propterea per diuersæ
linguæ *homines* & alia labra loquar populo
huic: & ita quoque me non audient, dicit
Dominus.
22 10 Linguæ igitur sunt signum, non iis qui
credunt, sed infidelibus: prophetia verò non
infidelibus sed credentibus.
23 11 Itaque si eôdem conuenerit tota Ecclesia
& omnes linguis loquantur, ingrediantur
autem s idiotę vel infideles, nónne dicent
vos furere?
24 Sed si omnes prophetent, ingrediatur autem
infidelis quispiam, aut idiota, arguitur
ab omnibus, diiudicatur ab omnibus.
25 Et ita occulta cordis eius manifesta fiunt:
atque ita procidens in faciem, adorabit Deum,
renuntians Deum verè in vobis esse.
26 12 Quid igitur est fratres? quoties conuenitis
quisque vestrûm canticum habet, doctrinam
habet, linguam habet, reuelationẽ
habet, interpretationem habet: omnia ad
ædificationem fiant.
27 13 Siue lingua quis loquitur, *fiat* per binos,
aut ad plurimum ternos, & vicissim: vnus
autem interpretetur.
28 Quòd si non sit interpres, taceat in Ecclesia
qui loquitur lingua: sibiipsi verò loquatur
& Deo.
29 14 Prophetę autem duo aut tres loquantur,
& alii diiudicent.
30 Quòd si *quid* alii patefactum fuerit assidenti,
prior taceat.
31 Potestis enim sigillatim omnes prophetare,
vt omnes discant & omnes consolationem
accipiant.
32 Et t spiritus Prophetarum Prophetis subiiciuntur.
33 Non enim est seditionis *author* Deus, sed
pacis, vt in omnibus Ecclesiis sanctorum.

6 Ratio, ... satis est ... in Ecclesia, ... Deum col... tu, id est ... doni quod accepimus, sed etiã ... nos a cœtu ... ne quod dici... reliquis infr... sum.
i *Sic ... omnis in Ecclesi... cœtu precis ... am.*
k *Donum qui ... afflatum Spiritus ... partes peragit ... soli.*
l *Nullus ex ... precibus ... Ecclesiam redi...*
m *Ita ... tiam ... os instituam.*
7 Alia ... oportet Ec... loquenti ... que adeo hanc ... sum testari, ... do assentietur ... intellexerit quid dictum sit?
n *Solo ... auditorum ...*
o *Qui ... priuatos.*
p *Vnum ... bat, ... Amen.*
8 Seipsum ... nit pro ... vt pudeat illos ... ambitionis, ... omnẽ inuidiæ ... cionem ...
q *Tracta... Mat. 18.3.*
9 Liberi ... guit nos ... kitiæ, qui ... guarum ad ... onem Ecclesiæ ... latum ... maledictionis ... mentum hac ... bitione con... inter pœnas ... populi sui ... tus est Domin... etiam exprim... quòd eos inter ... grinos ... quorum lingua ... intelligerent.
r *Legis nomine ... sacras scriptu... telligit. Esa. 28. 11.*
10 Conclusio ... guarum igitur ... puniendæ ... tati seruit, ... phetiam id ... pretationem ... ta referunt ... inde ab ... percipiatur ... citur.
11 Aliud ... mentum ... inutile ...

linguarum donũ absque prophetia, sed etiam tum iis, tum infidelibus, quos oportuit in cætu fidelium inscriberi, plurimùm nocere ... fieri vt videantur aliis furere fideles nedum vt infideles ita erudiantur. s *Vide Act. 4. 13.* 12 Conclusio, ædificationem ... siæ esse regulam ac normam recti spiritualium donorum vsus. 13 Forma vsus doni linguarum, Vni & alteri aut ad summũ ... sim in conuentu, si modò adsit interpres aliquis, linguarum dono vti fas esto: sin adfuerit interpres qui eo dono præditus est, sibi soli ...
14 Forma Prophetiæ, Duo aut tres proponunto, reliqui diiudicanto quod propositum fuerit, num sit videlicet verbo Dei ... taneum. Si in isto examine aliquid suppeditarit Dominus cuipiam, loquendi partes ei conceduntor. Quiuis, sed suo ordine ... tim, ad prophetandum quoad Ecclesiæ ædificatio feret, admittitor. Alii aliorum iudiciis se regi sinunto. t *Doctrina ...*
Prophetæ afflati Spiritu Dei.

34 [15] Mulieres vestræ in conuentibus sileant: nec enim permissum est eis vt loquantur, sed oportet vt subditæ sint, sicut & Lex dicit.
35 Quòd si quid discere volunt, domi suos viros interrogent: nam turpe est mulieribus in Ecclesia loqui.
36 [16] An à vobis sermo Dei profectus est? an ad vos solos deuenit?
37 Siquis videtur Propheta esse, aut [y] spiritualis, agnoscat, quæ scribo vobis, esse Domini mandata.
38 [17] Qui verò ignarus est, ignarus esto.
39 [18] Itaque fratres, studetis, vt prophetetis, & loqui linguis ne prohibete.
40 Omnia verò decenter & ordine fiant.

34 Mulieres vestræ in Ecclesia taceant, non enim permittitur eis vt loquantur, sed vt subiiciantur, sicut etiam Lex dicit.
35 Quòd si quid volunt discere, in domibus suis interrogent maritos suos: [37] pudor enim est vt mulieres in Ecclesia loquantur.
36 Nunquid à vobis profectus est sermo Dei, aut ad vos tantùm peruenit?
37 Siquis autem ex vobis putat quòd propheta sit, aut spiritualis sit, agnoscat hæc quæ scribo vobis, quòd mandata sunt Domini nostri.
38 Siquis autem ignorat, ignoret.
39 Ergo cum æmulatione appetite, fratres mei, vt prophetetis: & loqui linguis ne veteritis:
40 Omnia autem cum modestia & cum ordine fiant.

37 Hebræi nominibus substantiuis pro epithetis vtuntur ad auxesin, vt Abominatio Domini, pro re prorsus abominanda.

... recta sunt. 18 Prophetia in Ecclesiis omnino retinenda, linguarum donum non prohibendum, sed ordine fa-

Caput XV.

1 *Cùm essent apud Cor. qui corporum resurrectionem in dubium vocarent,* 13 *postquam eius certitudinem validis argumentis comprobauit,* 25 *rationem etiam* 35 *& modum subiungit.*

1 CÆterum [1] vobis declaro, fratres, Euangelium quod Euangelizaui vobis, & quod accepistis, in quo etiam [a] statis.
2 Per quod etiam, si retinetis quo sermone vobis euangelizauerim, seruamini: [b] nisi si frustrà credidistis.
3 Tradidi enim vobis in primis quod & acceperam, Christum videlicet mortuum esse pro peccatis nostris, secundùm Scripturas:
4 Et sepultum fuisse, & excitatum tertio die secundùm Scripturas:
5 Et visum fuisse Cephæ, deinde [c] duodecim illis.
6 Postea visus est amplius quàm quingentis fratribus [d] semel, ex quibus plerique manent vsque adhuc, quidam autem obdormierunt.
7 Postea visus est Iacobo, deinde Apostolis omnibus.
8 [2] Vltimo verò omnium, velut abortiuo visus est etiam mihi.
9 Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, propterea quòd persequutus sum Ecclesiam Dei.
10 Sed gratia Dei sum id quod sum: & gratia eius quæ in me collata est non fuit inanis, sed amplius quàm illi omnes laboraui: non ego tamen, sed gratia Dei quæ mecum est.
11 Et ego igitur & illi ita prædicamus, & ita credidistis.
12 [3] Quòd si Christus prædicatur ex mortuis excitatus esse, quomodo dicunt quidam inter vos non esse resurrectionem mortuorum?
13 [4] Nam si resurrectio mortuorum non est, Christus quoque non est excitatus.
14 [5] Quòd si Christus nõ est excitatus, inanis videlicet *est* prædicatio nostra, inanis autem *est* etiam fides vestra:

1 NOtum autem facio vobis, fratres mei, euangelium quod prædicaui vobis, & accepistis illud, & stetistis in eo.
2 Et in ea [1] salui estis. Quibúsnam verbis prædicauerim vobis memores estis, nisi frustra credidistis.
3 Tradidi enim vobis à principio quemadmodum acceperam, quòd Christus mortuus est pro peccatis nostris sicut scriptum est:
4 Et quòd sepultus est, & resurrexit tertio die, quemadmodum scriptum est.
5 Et visus est Ciphæ, & post eum [2] duodecim.
6 Et postea visus est pluribus quàm quingentis fratribus vnà, ex quibus plures superstites sunt vsque nunc, [3] & ex eis *quidem* obdormierunt.
7 Et posthæc visus est Iaakubo, & post eum omnibus Apostolis.
8 Postremo autem omnium, tanquam abortiuo, visus est etiam mihi.
9 Ego sum minimus Apostolorum: neque dignus sum vt vocer Apostolus, propterea quòd persequutus sum Ecclesiam Dei.
10 Per gratiam autem Dei sum id quod sum: & gratia eius [4] quæ in me est, non fuit inanis, sed amplius quàm omnes illi laboraui, non ego sed gratia eius [5] quæ est mecum.
11 Siue ego igitur, siue illi, ita prædicamus, & ita credidistis.
12 Si autem Christus prædicatur quòd surrexit [6] à mortuis, quomodo sunt inter vos quidam qui dicunt quòd non est resurrectio mortuorum?
13 [7] Et si resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit.
14 Et, si Christus nõ resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis quoque fides vestra.

1 Syrè, Viuitis. Hebraismus.

2 Id est, Apostolis, quamuis enim Iudas sublatus esset, à maiore tamen parte numerus, quasi integer, dicitur, vt in Actorum dictum est.

3 Copula pro Quamuis, ex Hebraismo.

4 Aptè Græcus componit.

5 Id est, Erga me, prius dixerat, In me.

6 Syrè, De inter mortuos.

7 Vel, Quòd si. & sic mox.

... cum quibus sit ita comparat, vt à se infra omnes deiiciat. *Act. 9.4. sup. 9.1. Ephes. 3.2.* 3 Primum argumentum, esse re-... à mortuis, Christus resurrexit, ergo resurgunt mortui. 4 Secundum ab absurdo. Si non est resurrectio mortuorum, Christus non resurrexit. 5 Probatio illius absurdi ab aliis absurdis, Si Christus non resurrexit, inanis est prædicatio Euangelii, & vana est ... quam accepistis, & nos mendaces sumus.

15 Reperimur [8] autem nos quoque falsi testes Dei, quia testamur de Deo quòd excitauit Christum, quum non excitauerit.
16 Si enim mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit.
17 Et si Christus non resurrexit, superuacanea est fides vestra, & hactenus in peccatis vestris estis.
18 Et iam etiam ii qui obdormierunt in Christo, perierunt.
19 Et, si in hac vita tantùm speramus in Christum miserabiliores sumus omnibus filiis hominis.
20 Nunc autem Christus surrexit [9] à mortuis, & factus est primitiæ obdormientium.
21 Et quemadmodum [10] per manum filii hominis extitit mors, ita etiam per manum filii hominis est resurrectio mortuorum.
22 Sicut enim per Adamum omnes filii hominis moriuntur, ita etiam per Christum omnes viuificantur.
23 Vnusquisq; ordine suo, principium est Christus, deinde illi qui Christi sunt, in aduentu ipsius.
24 Et tunc erit finis, quũ tradiderit regnũ Deo Patri: quum aboleuerit omnem principem & omnem dominatorem & omnes potẽtes.
25 Futurum enim est vt regnet quousque posuerit inimicos suos omnes sub pedes suos.
26 Et vltimus hostis [11] abolebitur mors.
27 Omnia enim subiecit sub pedibus eius. Quum autem dicit quòd omnia subiecta sunt illi, notum est [12] quòd is excipitur qui subiecit ei omnia.
28 Et quum subiecta fuerint ei omnia, tunc ipse Filius subiicietur ei qui subiecit ipsi omnia, vt sit Deus omnia in omnibus.
29 Alioquin quid facient ii qui baptizantur pro mortuis? si mortui non resurgunt, cur baptizantur pro mortuis?
30 Et propter quid nos quoque qualibet hora in [13] periculo manemus?
31 Iuro per gloriationem vestram, fratres mei, quę est mihi in Domino nostro Ieschua Christo, quòd quotidie morior:
32 Si [14] quemadmodum inter filios hominis

8 יַת, vt apud Græcos expletiua est particula.

9 Syrè, De inter mortuos.

10 Id est, Per hominem. Hebraismus.

11 Abolitus. Subaudi Erit. Syrè.

12 Ad verbum, Quòd præter eum qui subiecit, &c. Id est Eum excipi (siue eximi) qui subiecit illi omnia.

13 Verbum Græcum vsurpat.

14 Aliquid subaudiendum: quemadmodum etiam distinctio ostendit. Sensus est, Sicut mos est, & fieri solet inter homines. More inter homines recepto.

15 Reperimur autem etiam falsi testes Dei quoniam de Deo testificati sumus, eum excitasse Christum: quem non excitauit, si videlicet mortui non excitantur.
16 [6] Nam si mortui non excitantur, Christus quoque non est excitatus.
17 Quòd si Christus non est excitatus, inanis *est* fides vestra: [7] adhuc [e] estis in peccatis vestris.
18 [8] Nempe & qui obdormierunt in Christo perierunt.
19 [9] Si in hac solùm vita speramus in Christum, miserrimi omnium hominum sumus.
20 [10] Nunc autem Christus excitatus est ex mortuis: [11] & [f] primitiæ eorum qui obdormierunt factus est.
21 [12] Quia enim per hominem mors, per hominem quoque resurrectio mortuorum.
22 Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes [g] viuificabuntur.
23 [13] Vnusquisque autem suo ordine: primitiæ Christus, postea qui sunt Christi, in aduentu ipsius.
24 [14] Deinde *erit* [h] finis, quum tradiderit regnũ Deo ac Patri: quum aboleuerit [i] omne imperium, & omnem potẽtiam & virtutem.
25 Nam oportet eum regnare vsquequo omnes inimicos [k] subiecerit pedibus eius.
26 [l] Vltimus autem hostis aboletur mors.
27 Nam omnia subiecit sub pedes eius. Quum autem dicit omnia esse *ei* subiecta, palàm est *hoc dici* excepto eo qui subiecit ei omnia.
28 Postquam verò subiecta fuerint ei omnia, [m] tũc & ipse Filius subiicietur ei qui subiecit ipsi omnia, [n] vt Deus sit omnia in omnibus.
29 [15] Alioqui quid facient qui baptizantur [o] pro mortuis, si omnino mortui non excitantur, & cur baptizantur pro mortuis?
30 [16] Et cur nos periclitamur omni momento?
31 In dies morior, [p] per gloriationem vestram, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro.
32 [17] Si [q] secundũ hominem aduersus bestias

6 Repetit idẽ argumentum ab absurdo, explicaturus quomodo inanis sit fides sublata Christi resurrectione.

7 Primò, quum mors sit peccatorum pœna, frustrà crederemus remissa esse nobis peccata quæ maneant: manent autẽ peccata, si Christi mortem non excepit eiusdem resurrectio.

e *Adhuc sunt in peccatis, qui non sunt sanctificati, nec consequuti remissionem peccatorum.*

8 Secundò Quia nisi Christi resurrectio statuatur, perierint omnes in Christo mortui, Quis ergo fuerit fidei fructus?

9 Tertium argumentum, quod & ipsum ab absurdo petitum est, Quia nisi altera vita statuatur, in qua beati sint qui in Christum sperant, nihil esset illis miserius, vt qui in hac vita sint calamitosissimi.

10 Conclusio superiorum argumentorum, Christus ergo resurrexit.
Colos. 1.18.
apoc. 1.5.

11 Eandẽ conclusionẽ statuit pro enthymimatis sequentis antecedẽte: Christus resurrexit, ergo & nos fideles (de his enim agit) resurgemus. Additur prima huius cõsequutionis ratio, Quia Christus nobis non vt priuatus aliquis sigillatim & per se considerandus proponitur, sed vt primitiæ. Assumit autẽ quod omnibus notum erat: totũ videlicet cumulum in primitiis sanctificari. f *Alludit ad primitias frugum, quarum oblatio reliquos fructus sanctificabat.* 12 Altera eiusdem consequutionis probatio, Quia Christus considerandus est velut Adamo oppositus, vt sicut ex vno homine Adamo propagata mors est, sic etiam ex vno homine Christo propagetur vita: id est, vt omnes fideles sicut, quia natura ex Adamo orti sunt, moriuntur: sic, quia in Christo filii Dei facti sunt ex gratia, ab eo viuificentur. g *Aliena vi, nimirum Christi, resurgent:* 1.*Thess.*4.15. 13 Duo simul agit. Declarat enim & communem esse Christo cum suis omnibus resurrectionem, vt tamen ipse & tempore (primus enim iam resurrexit) & dignitatem lucat, quoniam ab eo & in eo est nostrûm omnium vita ac gloria. Deinde hac occasione ad proximum argumentum transit. 14 Quartum argumentum, quo etiam confirmantur reliqua, nititur validissimo fundamento: quod videlicet oporteat Deum regnare: hæc autem sit huius regni ratio, vt velit Pater in filio suo homine facto, Rex demonstrari, cui omnia præter ipsum promittentem subiiciantur, vt ipse Pater postea in Filio victore triumphet. Huius autem dominationis Filii in qua posita est Patris gloria, duas partes facit, nempe hostium debellationem (quorum alios oporteat omni potestate priuari, vt Satanam & impios omnes, quantumuis potentes & superbos: alios verò prorsus aboleri, vt mortem) & piorum plenam ac integram ab omnibus hostibus assertionem: vt hoc modò Deus plenè in Ecclesiæ corpore vnà cum Christo capite suo cohærente regnum ac gloriam suam, veluti Rex in subditis suis, patefaciat. Huius porrò regni primum gradum in Filii capitis resurrectione ponit: complementum verò in integra membrorum cum capite coniunctione, vltimo illo die futura. Omnia porrò ista huc pertinent vt doceat, nisi resurgant mortui, nec Patrem summum regem nec Christum omnium Dominum haberi posse. Nec enim domita esset Satanæ & mortis potestas, nec plena Dei in Filio suo & Filii ipsius in suis membris gloria. h *Complementum siue perfectio.* i *Omnes suos hostes, qui potentia sua spoliabuntur.* k *Hic consideratur Christus vt in forma serui manifestatus, quo respectu dominatur quidem Ecclesiæ vt caput, sed quæ hæc potestas ei data est à Patre.* *Psalm.*110.1. *act* 2.24. *heb.*1.13.& 10.13. l *Conclusio argumenti à toto ad partem, nam si omnes hostes subiicientur necesse est mortẽ subiici.* *Psal.*8.7. *heb.*2.8. m *Non quòd nõ antè Patri subiectus fuerit Filius, sed quia nondum plenè Ecclesia (quatenus eius corpus) perfecta est: hac enim hic languet, nec tota illa gloria particeps, sanctorum etiam mortuorum corpora, quæ in sepulchris iacent ad resurrectionis diem, gloriæ erunt expertia. Cæterùm Christus vt Deus, cum Patre nos subiectos habet. vt Sacerdos, nobiscũ Patri subiectus est, Aug. li. de Trin. lib.* 1. *cap.*
n *Significatur magnificentissimis istis verbis incomprehensibilis quædam gloria, quæ à Deo promanans, nos totos capiti nostro adiunctos implebit, ita tamen vt capitis sua seruetur eminentia.* 15 Quintum argumentum à fine baptismi, quòd nimirum qui baptizantur, pro mortuis baptizentur, id est vt aduersus mortem remedium habeant, quum baptismus sit regenerationis symbolũ. o *Qui baptizantur, vt mors ipsa extinguatur, fide resurrectionẽ ex mortuis, cuius symbolum est Baptismus.* 16 Sextum argumentũ, Nisi sit resurrectio mortuorũ, quorsum Apostoli tot mortibus sese quotidie obiicerent. *Eph.*4.1. p *Quasi diceret, quotidie morior, eiusq; rei testes appello omnes ærumnas, quas verè gloriari possum me apud vos sustinuisse.* 17 Occupatio, At tu Paule, ambitiosè fecisti: vt homines solent, quum Ephesi cum bestiis certares, Scilicet (inquit Paulus) quod enim commodum inde ad me redire potuit, præter gloriam vitæ æternæ quam spero? q *Non diuino aliquo impulsu, neque in Deum respiciens, sed vel gloria, vel temeritate actus.*

pugnaui

…ad septimum argumentum à proximo dependens, Si nulla mortuorum resurrectio, cur alii cuipiam quàm ventri & luxui fuerit studēdū?
r Epicureorum vox.
19 Conclusio, cum exhortatione, vt sibi à praua quorundam consuetudine caueant, vnde hoc malum ortum fuisse… dissimulat, monens vt sobriè sapiant iustitiæ.
Esa. 22. 13. sap. 2. 6.
s Vt iustitiæ vacetis.
20 Probata resurrectione, iam patefacit eorum stuporem, qui non sine subsannatione quærebant quomodo fieri posset vt mortui resurgerēt: & si forte resurgebāt, quærebant ridentes, qualia essent ista corpora futura. Istos igitur qui sibi acutissimi videbantur, Paulus ad rudes agricolas ablegat, à quibus erudiantur.
21 Potuisti, inquit, Apostolus, ex quotidiano vsu discere vtique, siquidem semina seruntur & putrescunt, & tamē tantum abest vt propter ea pereant, vt contrà longè ornatiora prodeant, atque adeò quæ nuda & arida seruntur, incipiunt ex morte viuere, … videlicet virtute Dei. Quid tibi incredibile videtur corpora … ex putredine … surgere: & quidem … excellentiore … prædita.
22 Diuersitatem … tum in vna eademque re, quæ modò illa formatur, sua tamē … specie: vt in … apparet, quod … seritur, & longè aliud exurgit, tum … eiusdem … speciebus, vt … animalia: tum … alterius generis…

32 pugnaui Ephesi, quæ mihi vtilitas, si mortui non excitantur? 18 r Edamus & bibamus: cras enim morimur.
33 19 Ne errate: Mores bonos commercia corrumpunt mala.
34 Euigilate s iustè, & ne peccate: quidam enim Deum non norunt, ad pudorem vobis *incutiendum* loquor.
35 20 At dicet aliquis, quomodo suscitantur mortui? quali autem corpore prodeunt?
36 21 Demens, quod tu seminas, non viuiscit, nisi mortuum fuerit.
37 Et quod seminas, non corpus oriturum seminas, sed nudum granum, prout inciderit, tritici aut alicuius ex reliquis *granis*.
38 22 Sed Deus ei dat corpus vt voluit, & singulis seminibus suum corpus.
39 Non omnis caro, eadem caro: sed alia quidem caro hominum, alia verò caro pecorū, alia verò piscium, alia verò volucrium.
40 Et *sunt* corpora cælestia, & sunt corpora terrestria: sed alius quidē cælestium decor, alius verò terrestrium.
41 Alius decor solis, & alius decor lunæ, & alius decor stellarum: stella enim à stella differt decore.
42 23 Ita & resurrectio mortuorum: t seritur *corpus* corruptioni obnoxium, excitatur incorruptum.
43 Seritur v fœdum, excitatur cum decore: seritur omnium virium expers, excitatur x potens.
44 24 Seritur corpus animale, excitatur corpus spirituale: est corpus animale, & est corpus spirituale.
45 25 Ita etiam scriptum est, Factus est y prior homo Adam animal viuens: posterior *autem* Adam *factus est* z spiritus viuificus.
46 26 At spirituale non est prius: sed animale, deinde spirituale.
47 Primus homo è terra, a puluereus: secundus homo, ipse Dominus b è cælo.
48 27 Qualis puluereus ille, tales & puluerei sunt, & qualis ille cælestis, tales & qui cælestes sunt.
49 Et sicut gestauimus c imaginem puluerei, gestabimus etiam imaginem cælestis.
50 28 Hoc autē dico, fratres, d carnem & sanguinem non posse regni Dei hæreditatem consequi, neque corruptionem consequi incorruptæ naturæ hæreditatem.

proiectus sum ad feras, Ephesi, quæ est vtilitas si mortui non resurgunt? Comedamus & bibamus: cras enim morituri sumus.
33 Ne erretis. Corrumpunt enim 15 mentes suaues 16 narrationes malæ.
34 Excitate corda vestra 17 iustè, & ne peccetis: sunt enim aliqui in quibus cognitio Dei non est. Ad pudorem vestrum id dico.
35 Dicet aliquis ex vobis. Quomodo 18 resurgunt mortui? & quali corpore veniunt?
36 Stulte, semen quod tu seminas, si non moriatur, non reuiuiscit.
37 Et id quod seminas, nequaquā ipsum corpus quod futurū est seminas, sed grana nuda 19 tritici aut hordei aut reliquorū seminum.
38 Deus autem dat ei corpus quemadmodum vult: & vnicuiq; ex seminibus corpus 20 naturæ suæ.
39 Nequaquā enim omne corpus *est* æquale: aliud enim est corpus 21 filii hominis, aliud verò 22 bestiarum, & aliud volatilium, & aliud piscium.
40 Et sunt 23 corpora cælestia, & sunt corpora terrestria. Sed alia est gloria cælestium, & alia terrestrium.
41 Et alia est gloria solis, & alia est gloria lunæ: & alia gloria stellarum: & stella excellentior est stella in gloria.
42 Ita etiam 24 resurrectio mortuorum: seminantur in corruptione, surgunt incorrupta.
43 Seminātur in ignominia, resurgunt in gloria: seminantur in infirmitate, resurgunt in robore.
44 Seminatur corpus animale, resurgit corpus spirituale: est enim 25 corpus animale, & est corpus spirituale.
45 Ita etiam scriptum est, Factus est Adam filius hominis primus in animam viuentem: & Adam posterior, in spiritum viuificantem.
46 At nequaquam prius spirituale *fuit* sed animale, & deinde spirituale.
47 Filius hominis primus 26 terrenus, quia è terra: filius hominis secundus, Dominus 27 è cælo.
48 Qualis est ipse terrenus, tales etiam terreni: & qualis est ille qui est è cælo: tales etiam cælestes.
49 Et quemadmodum induimus imaginem illius qui erat è terra, ita induimus imaginem illius qui est è cælo.
50 Hoc autem dico, fratres mei, quod caro & sanguis regnum cælorum consequi non possunt: neque corruptio consequetur hæreditate incorruptionem.

15 Id est, Ingenuæ & probæ indolis.
16 Siue Colloquia.
17 Id est, Ad iustitiæ & veritatis studium.
18 Participia præsentis temporis pro futuro, Resurrecturi & Venturi.
19 Ad verbum, Triticorum, Hordeorum, vt in Hebræo.
20 Id est, Quod naturæ suæ conueniat Hebraismus.
21 Id est Hominis Hebraismus.
22 In hoc nomine erratum fuerat, atque Daleth pro Resch positum.
23 Subaudi alia &c. & sic in sequenti membro.
24 Collectiuè, sicut apud Hebræos pro corporibus quæ resurgunt.
25 Ad verbum, Corpus animæ, Corpus spiritus, ex Hebraismo.
26 E terra, Hebraismus.
27 Id est Cælestis, Hebraismus.

…, vt corpora cœlestia & corpora terrestria: quæ singula rursus magno discrimine inter se variantur. Non est igitur quod & rem impossibilem & insolitatam repudiemus corporum non tantum resurrectionem, sed etiam mutationem in melius. 23 Corporum excitatorum ex … triplicem qualitatem ponit: incorruptionem, quia nimirum erunt firmissima & prorsus incorrupta natura: gloriam, quoniā splendore & decore inenarrabili exornabuntur: potentiam, quoniam videlicet absque cibo, potu, & aliis adminiculis, quibus caduca hæc vita ne … quidem sese ab interitu potest, perennia permanebunt. t *Sepelitur, & instar seminis homo conditur.* v *Splendoris & de… expers.* x *A priori imbecillitate liberum, quod videlicet vicissitudini tam variæ sit obnoxium, nec sese tueri nisi cibo, potu, & cæteris eiusmodi præsidiis possit.* 24 Vno verbo absoluit istam qualitatis corporis mutationem ex resurrectione, quum dicit fore vt ex animali fiat spirituale: quas duas qualitates planè diuersas, mox diligenter explicat. *Gen. 9. 7.* 25 Animale corpus dicitur, quod sola anima vegetatur, cuiusmodi fuit Adam, ex quo & nos orimur animales: spirituale verò vocatur, quod vnà cum anima, longè excellentiore virtute viuificatur, Dei videlicet Spiritu, quæ ex altero Adamo, nempe Christo, in nos deriuatur. y *Adam prior dicitur, quòd ab eo tanquam à … orti sumus, Christus autem posterior, quia in eo tanquam in principio spirituales omnes comprehenduntur.* z *Christus dicitur Spiritus ab … illa natura, id est, Deo in ipso habitante corporaliter, vt Adamus animalis ab anima præstantiore eius parte.* 26 Iubet secundo loco … ordinē istius duplicis status siue qualitatis quod animale præcesserit condito Adamo, idq; ex terræ limo: spirituale verò superne…, quū Dominus videlicet è cœlo missus, carnem nostram sibi adaptatam, plenitudine deitatis informaret. a *In cœno manens, & terræ natura addictus.* b *Descendisse de cælo dicitur Dominus, ratione communicationis idiomatum.* 27 Applicat autem Adami (vt ita …) terrenam animalitatē corporibus nostris, quandiu in terris animaliter versantur, in hac vita videlicet, & in sepulchro: tum Christi spiritualitatem iisdem nostris corporibus, postquam & ipsa resurrexerint: & illam quidem ait præcedere, hanc verò sequuturam. c *Imaginem … non vanam & inanem, sed quam res ipsa consequatur.* 28 Conclusio, non posse nos gloriæ Dei fieri participes, quin totam … corporū crassam, fæculentam & corruptioni obnoxiam naturam deponamus, vt idem corpus gloria incorruptibili ornetur. d *Hoc … caro & sanguis sumuntur pro corpore animali, quod non nisi deposita corruptione incorruptionem consequitur.*

51 Ecce dico vobis mysterium, Non omnes nos obdormiemus, omnes autem nos immutabimur.
52 Celerrimè, quasi [28] iactu oculi, [29] in buccina vltima quũ clanget: & resurgent mortui incorrupti, & nos immutabimur.
53 Oportet enim vt hoc quod obnoxium est corruptioni, induat incorruptionem: & similiter, vt mortale induat immortalitatem.
54 Quum autem induerit hoc quod corrumpitur, incorruptionem, & hoc quod moritur, immortalitatem, tunc fiet sermo ille qui scriptus est, Absorpta est mors in victoriam.
55 Vbi est stimulus tuus, ô mors? & vbi est victoria tua, ô sepulchrum?
56 Stimulus autem mortis, peccatum est: & vis peccati, Lex est.
57 Gratia autem *sit* Deo, qui dedit nobis victoriam [30] per Dominum nostrum Ieschua Christum.
58 De cætero, fratres mei & dilecti mei, estote firmi, & ne sitis vacillantes: sed estote abundantes omni tempore in opere Domini: quum sciatis quòd labor vester non sit inanis in Domino.

28 Vel, Quasi inclinatione oculi.
29 Ad clangorem buccinæ.
30 Syrè, Per manum Domini nostri. Hebraismus.

51 [29] Ecce, [e] mysterium vobis dico, Non omnes quidem obdormiemus, sed omnes mutabimur.
52 [f] Momento & iactu oculi, ad vltimam tubam (canet enim tuba) & mortui suscitabuntur incorrupti, & nos mutabimur.
53 Oportet enim hoc corruptioni obnoxium induere incorruptam naturam, & mortale hoc induere immortalitatem.
54 Quum auté hoc corruptioni obnoxiũ induerit incorruptam naturã, & mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet illud quod scriptũ est, Absorpta est mors ad victoriam.
55 Vbi tua, ô mors victoria? vbi tuus, ô sepulchrum, stimulus?
56 Stimulus verò mortis *est* peccatum: vis autem peccati, Lex.
57 Sed Deo *sit* gratia, qui dat nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum.
58 [30] Itaque, fratres mei dilecti, firmi estote, immoti, abundantes in opere Domini semper, quum sciatis laborem vestrum non esse inanem [g] in Domino.

29 Pergit vlterius declarans fore vt qui superstites vltimo illo die deprehendentur in hac vita, non descendant in illam sepulchri putrefactionem sed subitanea immutatione renouentur, quæ immutatio sit prorsus necessaria: & in vltimum illud tẽpus differtur certa beneficii & victoriæ Christi fruitio.
e *Rem arcanam & adhuc occultam, ideoque dignissimam quam attentè audiatis.*
f *Indicatur breuissimum fore illud tẽpus.*
30 Exhortatio ab vtili sumpta, vt qui intelligant alterius vitæ gloriam repositam esse fidis operariis, persteat in doctrinæ de mortuorũ resurrectione veritate.
g *Dei ope ac bonitate id efficiente.*

CAPUT XVI.

1 *Hortatur vt fratrum Hierosolymitanorum inopiæ succurrant.* 10 *Deinde Timotheum commendat,* 13 *& amica exhortatione,* 19 *deinde salutationibus Epistolam claudit.*

1 De eo autem quod colligitur sanctis, quemadmodum præcepi ecclesiis Galatiæ, ita etiam vos facite.
2 [1] Primo quoque *die* septimanæ quisque vestrũm domi suæ seponat, & seruet [2] id quod venit in manus suas, ne quum venero, tunc fiant collectæ.
3 Et quum venero, eos quos elegeritis vos, ipsos mittam cum epistola, vt perferant beneficentiam vestram in Vrischelem.
4 Si autem [3] par fuerit opus vt ego quoque eam, etiam mecum proficiscentur,
5 Venturus autem ad vos sum, quum pertransiero Macedoniam, (transiturus enim sum in Macedoniam.)
6 Et tunc etiam apud vos manebo, vel hyemabo apud vos, vt vos deducatis me in locum quo sum profecturus.
7 Nolo nunc quasi transiens per viam videre vos: spero enim quòd manebo tempus aliquod apud vos, si Dominus meus permiserit mihi.
8 Permanebo enim Ephesi vsque ad [4] Pentecosten.
9 Ostium enim magnum apertum est mihi [5] plenum operibus: & aduersarii *sunt* multi.
10 Si autem venerit ad vos Timotheus, videte vt sine [6] timore sit apud vos: opus enim Domini operatur, sicut ego.
11 Ne quis igitur eum despectui habeat, sed deducite eum [7] cum pace, vt veniat ad me: expecto enim eum cum fratribus.
12 De Apollo autem, fratres mei, [8] multùm petii ab eo vt proficisceretur ad vos cũ fratribus: [9] & omnino non erat *ei* voluntas vt veniret ad vos: quum autem erit ei [10] opportunitas, venturus est ad vos.
13 Vigilate, & state in fide, viriliter agite, & estote fortes.

1 Syrè, In omni vno [id est primo] die in sabbatho [id est, Septimana] Hebræa loquutio.
2 Hoc est, Ex eo quod ad manum habet.
3 Syra phrasis, Si ita res merebitur. Si ita par fuerit & æquum.
4 Græcum nomen vsurpat.
5 Id est Operosum, quod magnos labores requirat.
6 Timor pro formidabili periculo & discrimine, siue afflictione & persequutione.
7 Id est Tutò. Hebraismus.
8 Quasi dicat Multis verbis, Prolixè.
9 Et pro At aduersatiua.
10 Ad verbum, Locus Hebraismus.

1 [1] Porrò de collecta in sanctos, quemadmodum constitui Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite.
2 [a] Primo quoque *die* hebdomadis vnusquisque vestrũm apud se reponat, recondens [b] quod pro Dei benignitate licuerit: ne quũ venero, tunc collectæ fiant.
3 Postquam auté accessero, quoscunq; probaueritis [c] per epistolas, hos mittam, vt perferant beneficentiam vestrã in Hierusalem.
4 Quòd si res digna fuerit vt & ipse proficiscar, mecum proficiscentur.
5 Veniam autem ad vos quum Macedoniam transiero. (Macedoniam enim pertransibo.)
6 Apud vos autem forsitan permanebo, aut etiam hybernabo: vt vos me prosequamini quocunque proficiscar.
7 Nolo enim vos nunc in transcursu videre: sed spero temporis aliquantum mansurum *me* apud vos, si Dominus permiserit.
8 Permanebo autem Ephesi vsque ad Pentecosten.
9 Nam ostium mihi apertum est magnum, & [d] efficax, & aduersarii multi.
10 Quòd si venerit Timotheus, videte vt [e] tutò sit apud vos: opus enim Domini operatur vt & ego.
11 Ne quis igitur illum pro nihilo habeat: sed prosequimini eum cum [f] pace, vt veniat ad me: expecto enim eum cum fratribus.
12 Porrò de Apollo fratre multum precatus sum eum vt iret ad vos cum fratribus: sed omnino non fuit *ei* voluntas nunc eundi: venturus est autem quum tempus opportunum habuerit.
13 Vigilate, state in fide, viriliter agite, estote fortes.

1 Collectæ olim ex Apostoli instituto fiebant, primo quoque die hebdomadis, quo nimirum iam tum mos erat conuenire.
a *Qui olim dies Solis, nunc Dominicus dicitur.*
b *Vt quisque conferat pro ratione prosperitatis, quam à Domino obtinuerit.*
c *Quas illis dabitis perferendas.*
2 Reliqua pars Epistolæ scribendis rebus familiaribus consumitur: ita tamẽ vt omnia semper ad scopum propositum (id est Dei gloriam & Corinthiorum ædificationem) referantur.
d *Ad magnum & conficiendum opportunum.*
e *Sine vlla metus occasione.*
f *Saluum & incolumem, atque adeo cum bona gratia.*

14 Omnia

14 Omnia vestra cum charitate fiant.
15 Precor autem vos, fratres, nostis familiam
g Stephanæ esse primitias Achaiæ, & sese in
ministerium sanctis h addixisse:
16 Vt & vos i subiiciamini talibus, & omnibus
operam suam conferentibus & laboranti-
bus.
17 Gaudeo verò de aduentu Stephanæ, For-
tunati & Achaici, quoniam absentiam ve-
stram hi suppleuerunt.
18 Refecerunt enim k spiritum meum ac ve-
strum. l Agnoscite itaque qui sunt huius-
modi.
19 Salutant vos Ecclesiæ Asiæ. Salutant vos
in Domino multum Aquila & Priscilla, cum
Ecclesia quæ est domi ipsorum.
20 Salutant vos fratres omnes. Salutate alii
alios osculo sancto.
21 Salutatio manu mea Pauli.
22 Si quis non amat Dominum Iesum Chri-
stum, sit anathema m maran-atha.
23 Gratia Domini Iesu Christi *sit* vobiscum.
24 Charitas mea cum omnibus vobis in Chri-
sto Iesu. Amen.

Ad Corinthios prior, missa fuit Philippis per Stephanam & Fortunatum & Achaicum & Timotheum.

14 Et omnes 11 res vestræ in charitate fiant.
15 Peto autem à vobis fratres mei, pro 12 fa-
milia Stephanæ (quia nostis quòd sunt pri-
mitiæ Achaiæ, & exposuerunt animas suas
in ministerium sanctorum)
16 Vt etiam vos sitis obtemperantes iis qui
tales sunt, & omni homini qui laborat no-
biscum, & adiuuat *nos*.
17 Gaudeo autem de aduentu Stephanæ &
Fortunati & Achaici, quia 13 quod officio
vestro deerat erga me, illi impleuerunt.
18 Refocillarunt enim spiritum meum & ve-
strum. Estote igitur agnoscentes eos qui ta-
les sunt.
19 14 Salutant vos Ecclesiæ omnes quæ sunt
in Asia. Salutant vos multùm in Domino no-
stro Aquila & Priscilla cum Ecclesia quę est
domi eorum.
20 Salutant vos fratres omnes. Salutate alter
alterum in osculo sancto.
21 Salutatio per scripturam manus meæ
Pauli.
22 Qui non diligit Dominum nostrum Ie-
schua Christum, sit anathema. 15 Maran-
atha.
23 Gratia Domini nostri Ieschua Christi vo-
biscum.
24 Et dilectio eius cum omnibus vobis per
Christum Ieschua. Ammin.

Finitur Epistola ad Corinthios prior, quæ fuit scripta ex Epheso.

g *Stephanæ nomen* ... *autem mu*...
h *Sese totos mini*... *commisisse.*
i *Honore & reuer*... *prosequamini,* ... *& ab iis* ... *vos regi vt par* ... *sese, & fa*... *vobis immen*... *consecrarint.*
k *Animum.*
l *Tales ducite, qua*... *sunt reuera.*
m *Sic designatur* ... *extremi ana*... *thematis.*

11 Ad verbũ, Voluntates. Hebr.
12 Ad verbum, Domo. Hebr.
13 Ad verbum, In quo imminuti eratis.
14 Ad verbũ, Petunt pro pace vestra. Et sic in sequentibus.
15 Ita diuisim in codice Syro scribitur: neq; video cur fides librariorum quibusdam hac in parte suspecta sit. Nihil enim mihi occurrit hactenus magis consentaneum aut aptũ, quàm vt his verbis extremi anathematis formula attingatur: quia extremę Christi mundi iudicis condẽnationi, absq; spe veniæ, addicebatur peccator. Huc verò accommodari vtcunque posset ratio nominis, quo huiusmodi anathema vocant Thalmudistę שמתא quod ex duobus, propter frequentem eius vsum, videtur coaluisse, nempe ex שם & תא, quod idẽ est quod Domine veni. Quãquam non ignoro ab expositoribus Thalmud tribus modis aliter exponi.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS POSTERIOR.

CAPVT. I.

4 *A laude afflictionum auspicatur,* 8 *exponens quid in Asia pertulerit.* 10 *& quàm dextrè affulserit Deus.* 17 *Addit nulla leuitate id factum esse quòd non venerit, vti fuerat pollicitus.*

1 PAulus 1 Apostolus Iesu
Christi per Dei volun-
tatẽ, & Timotheus fra-
ter, Ecclesiæ Dei quæ
est Corinthi, vnà cum
sanctis omnibus qui
sunt in tota Achaia.
2 Gratia sit vobis & pax à Deo patre nostro,
& Domino Iesu Christo.
3 2 a Benedictus Deus ac Pater Domini no-
stri Iesu Christi, Pater *inquam* ille b mise-
ricordiarum: & Deus omnis consolationis
author:
4 Consolans nos in omni oppressione nostra,
3 vt possimus *positos* in quauis oppressione
consolari, ea ipsa consolatione qua nos ip-
sos Deus consolatur.
5 Nam sicut abundant c perpessiones Christi
in nobis, ita per Christum abundat etiam
consolatio nostra.

1 PAulus Apostolus Ie-
schua Christi per vo-
luntatẽ Dei, & Timo-
theus frater, Ecclesiæ
Dei quæ est Corinthi,
& omnibus sanctis qui
sunt in Achaia tota.
2 Gratia vobiscum &
pax à Deo Patre no-
stro, & à Domino nostro Ieschua Christo.
3 Benedictus sit Deus Pater Domini nostri
Ieschua Christi, Pater misericordiarum, &
Deus omnis consolationis.
4 Qui cõsolatur nos in omnibus tribulationi-
bus nostris, vt etiam nos possimus consolari
eos qui in omnibus tribulationibus sunt, per
eã cõsolationem quã ipsi experimur à Deo.
5 Sicut enim abundant in nobis passiones
Christi, ita per Christum etiam abundat
consolatio nostra.

1 Vide huiusmo... gratulationum expositionem in superioribus epistolis.
a Ephes. 1. 3. 1. pet. 1. 3.
2 Incipit suo more à gratiarum actione, quam tamen præ... sibi appli..., epistolam in... suæ Apostolicæ dignitatis asse..., costrus (vt ap...) eorum impor..., qui ipsius despiciendi argumentum ex eius miseriis ... Ipse verò ... ita se af..., vt superent ta... consolationes, ... etiam fon... ostendit, nempe Dei Patris misericordiam in Christo.
a *Laus & gloria* ...
b *Summè misericors.* 3 Ideo nos consolatur Dominus, vt tantò certius possimus alios solari. c *Ærumnæ, quas ob Christum perpetimur, siue quas in nobis perpetitur Christus.*

6 Siue autem affligimur, pro consolatione ve-
stra & pro salute vestra affligimur: siue con-
solationem accipimus, vt vos consolatio-
nem accipiatis, & sit in vobis efficacia qua
tolleretis illas passiones easdem quas etiam
nos patimur: & spes nostra quæ de vobis est,
firma est.
7 Scimus enim quòd si socii sitis in passioni-
bus, socii futuri estis etiam in consolatione.
8 Volumus autem vt sciatis, fratres mei, de af-
flictione quæ [1] fuit nobis in Asia, quòd plu-
rimum afflicti fuimus [2] plusquam nostræ vi-
res *sint*, [3] adeo vt propinqua esset vita nostra
vt proiiceretur.
9 Et de his [4] sententiam protulimus mortis,
ne esset nobis confidentia in nobisipsis, sed
in Deo: qui excitat mortuos:
10 Qui ex [5] mortibus duris eripuit nos, & ite-
rum speramus quòd erepturus sit nos,
11 Per auxilium precum vestrarum quæ *fiunt*
pro nobis, vt sit donum eius [6] quod est erga
nos, [7] gratia facta pro multis, & multi gratias
agant ei pro nobis.
12 Gloriatio enim nostra hæc est, testimo-
nium mentis nostræ, quòd cum simplicitate
& cum puritate, & cum gratia Dei conuer-
sati sumus in mundo, & non sapientia cor-
poris, & potissimum erga vos.
13 Nequaquam alia scribimus vobis, sed ea
quę agnoscitis, etiam persuasa habetis: con-
fido autem quòd vsque in finem persuasa
habebitis.
14 Quemadmodum etiam persuasum habui-
stis [8] ex parte, quòd gloriatio vestra sumus,
sicut etiam vos nostra, in diem Domini no-
stri Ieschua Christi.
15 Et in hac fiducia volebam prius venire ad
vos, vt dupliciter reciperetis gratiam:
16 Et transirem per vos in Macedoniam, &
rursus à Macedonia ad vos venirem, & vos
deduceretis me in Iudæam.
17 Hoc igitur quod cogitaui, nunquid tan-
quam leuis cogitaui? aut nunquid carnis
sunt hæc quæ cogito, eo quòd oportuerit vt
esset in eis Etiam Etiam, & Non Non?
18 Fidelis est Deus quòd non fuit sermo no-
ster erga vos, Etiam & Non.
19 Filius enim Dei Ieschua Christus, qui [9] per
nos prædicatus est vobis, *nempe* per me &
per Syluanum & per Timotheum, non fuit
Etiam & Non, sed fuit Etiam in ipso *Deo*.
20 Omnes enim promissiones Dei in ipso
Christo Etiam fuerunt: propter hoc [10] per
ipsum [11] damus Ammin ad gloriam ipsius
Dei.
21 Deus autem est confirmans nos vobiscum
in Christum, idem qui vnxit nos.

1 Id est, Euenit.
2 Id est, Supra vires nostras.
3 Id est, Spe vitæ præsentis amissa, propè abiiceremus omne consilium de quærendo effugio.
4 Id est, Ipsi iudicauimus fore vt moreremur.
5 Mortes duras vocat summa pericula mortis.
6 Id est, Nobis collatum.
7 Id est, Collata in gratiam multorũ.
8 Ad verbum, Parum ex multo, vt 1.Cor.1.
9 Ad verbum, Per manus nostras. Id est Opera nostra. Hebraismus.
10 Ad verbũ, Per manum ipsius. Hebraismus.
11 Id est, Respondemus. Subauditur enim vox אמונה, significans Responsum, quæ expressa legitur ad Rom.9.12. Hinc videtur auspicandum esse secundum caput: & textus Syriacus hinc sectionis initium facit.

6 [4] Siue autem premimur, pro vestra consola-
tione ac salute premimur: siue consolatio-
nem recipimus, consolationem recipimus,
pro vestra cõsolatione, efficaci (in vobis) ad
tollerationem earũdem perpessionum quas
& nos perpetimur: & spes nostra firma *est* de
vobis:
7 Quòd sciamus vos sicut socii estis perpes-
sionum, ita etiam *socios fore* consolationis.
8 [5] Non enim volumus vos ignorare fratres,
de oppressione nostra quæ nobis euenit in
Asia, nos summè grauatos fuisse supra vires,
adeò vt prorsus [e] animi penderemus, etiam
quod ad vitam.
9 Sed ipsi [f] apud nos decretum mortis habui-
mus, ne confideremus in nobisipsis, sed in
Deo qui mortuos excitat:
10 Quique ex [g] tanta morte liberauit, & li-
berat: in quo speramus nos adhuc etiam li-
beratum iri:
11 [6] Vobis etiam vna pro nobis operam con-
ferentibus ad deprecandum, [7] vt donum ex
multis personis in nos *collatum*, per multos
celebretur gratiarum actione pro nobis.
12 [8] Nam gloriatio nostra hæc est, testimo-
nium *videlicet* conscientiæ nostræ, quòd
cum simplicitate & [h] sinceritate Dei, non
cum sapientia carnali, sed [i] cum gratia
Dei versati sumus in mundo, potissimum au-
tem apud vos.
13 [k] Non enim alia scribimus vobis quàm
quæ legitis aut etiam agnoscitis: spero au-
tem vos etiam [l] ad extremum agnituros:
14 Sicut & aliquatenus agnouistis nos [m] glo-
riationem vestram esse, quemadmodum &
vos nostra *estis*, in [n] diem Domini Iesu.
15 Itaque hac fiducia prius volui ad vos veni-
re, vt [o] secundam gratiam haberetis:
16 Et per vos transire in Macedoniam, & rur-
sum à Macedonia venire ad vos, & à vobis
deduci in Iudæam.
17 [9] Hoc igitur quum deliberarem, nunquid
leuitate sum vsus? aut num quæ delibero,
[p] secundùm carnem delibero, [q] vt sit apud
me Etiam & Non?
18 [10] Imò [r] fidelis Deus *nouit* sermonem no-
strum apud vos non fuisse Etiam & Non.
19 [11] Nam Dei Filius Iesus Christus, qui in-
ter vos per nos prædicatus est, *id est*, per me
& Syluanum ac Timotheum, [s] non fuit E-
tiam & Non, sed fuit Etiam in [t] ipso:
20 [12] Quotquot enim *sunt* promissiones Dei,
[v] in ipso *sunt* Etiam, & in ipso *sunt* Amen, ad
Dei gloriam [x] per nos.
21 [13] Porrò qui nos confirmat vobiscum in
Christum, & qui vnxit nos, Deus est.

4 Neque dubium merito posse tum ærumnas quibus premi solebat, tum consolationes quas à Domino percipiebat, quum maximum ex vtrisque confirmationis argumentum capere possint ac debeãt Corinthii.
d *Etiamsi gratuitò nobis datur salus, quæ tamen certo itinere ad eam peruenitur, nimirum innocentia, & integra vita curriculo peracto, ideo dicimur salutem nostram operari. Philip.2.12. Iam verò quia Deus vnus est, qui pro gratuita sua beneuolentia in nobis omnia efficit, ideo dicitur salus ab eo effici in nobis per ea ipsa videlicet, per quæ nos ad æternam vitam oportet, superatis omnibus difficultatibus, contendere.*
5 Testatur adeò non se pudere illorum afflictionum, vt etiam cupiat earum magnitudinem ab omnibus intelligi, ac suam vicissim, quamuis nondum plenam, liberationem.
e *Prorsus inopes consilii essemus, quomodo periculum vitæ euaderemus quod ad humana videlicet præsidia.*
f *Intus & in animo, constitutum mihi erat mori.* *Rom.19.*
g *Ex summis illis periculis.*
6 Ne seipsum, videatur efferre, omnia tribuit Deo, & simul piorum precibus se plurimum tribuere profitetur.
7 Gloria Dei, bonis afflictionum sanctorum, quas proinde pretiosas haberi oporteat.
8 Secundo loco aliam calumniam diluit, videlicet quòd homo leuis esset, & cui temerè non esset credendum, quum promisisset se ad eos venturum, nec tamen venisset. Præfatur autem de animi sui simplicitate & sinceritate, quam & exipsius præsentis vo-

ce cognouerint, & in absentis literis debeant recognoscere: & se porrò alium nunquam futurum testatur. h *Candore, & animi quasi perspicuitate sancta & vera, vt testis est Deus* [illegible]. i *Fretus ea ipsa sapientia, quam Deus mihi cœlitus est gratificatus.* k *Candidè & absque fuco scribere se dicit: qui enim fucata oratione* [illegible] *meritò sanè dicitur alia scribere quàm quæ leguntur: illud autem à Corinthiis agnosci & approbari dicit Apostolus.* l *Perfectè.* m *Gloriatio Pauli in Domino erat, quòd Corinthios lucrifecisset, Corinthiorum verò quòd à tali Apostolo tam puri ac sincerè fuerant instituti.* n *Quo Iudex sedebit.* o *Alterum beneficium.* 9 Inficiatione repellit calũniam, & illud quidem inprimis quod nonnulli studebant Corinthiis persuadere, Paulum sibi in docendo Euangelio non constare. De hoc enim laborabat. p *Hominum more, qui temerè solent polliceri quiduis, & leuiter, consilium mutare.* q *Vt aliquid modo affirmem, modo negem.* 10 Deum ipsum citat testem ac iudicem suæ in docendo vno & eodẽ Euangelio constantiæ. r *Verax, & de cuius fidelitate nefas sit dubitare.* 11 Adiungit suos collegas testes, quibuscũ summo consensu semper idem, id est vnum Christum, docuit. s *Non fuit varius & inconstans.* t *Sub.Deo.* 12 Deinde que summam suæ doctrinæ explicat, omnes videlicet salutis promissiones in Christo esse firmas ac ratas. v *Omnes in vno Christo proponuntur exhibendæ ac præstandæ, constanti & inuariata ratione.* x *Nostro ministerio.* 13 Huius constantiæ laudem vni gratiæ Dei per Spiritum sanctum tribuit; simulque concludit non posse de sua & collegarum fide dubitari, quin ipsi Dei Spiritui fiat iniuria, quum sint ipsi sibi optime conscii.

23 Qui

22 Qui etiam obsignauit nos, deditque y arrhabonem Spiritus in cordibus nostris.
23 [14] Ego verò testem Deum inuoco [z] in animam meam, me *idcirco* nondum venisse Corinthum vt vobis parcam.
24 [15] Non quòd dominemur vestræ fidei, sed *quòd* administri simus [a] gaudii vestri, nam fide statis.

22 Et obsignauit nos, & dedit arrhabonem Spiritus sui in cordibus nostris.
23 [12] Ego autem Deum testem inuoco in animam meam, quòd, quia parco vobis, non venerim Corinthum.
24 Nequaquam quòd dominatores fidei vestræ simus: sed adiutores sumus gaudii vestri, fide enim statis.

12 Hinc videtur auspicandum esse secundum caput: & textus Syriacus hinc sectionis initium facit.

[illegible] cum ipsis agere. z *In caput meum siue vita mea periculo.* 15 Remouet omnem arrogantię suspicionem, testans [illegible] non vt dominum, sed vt seruum loqui, ipsis in Domino consolandis destinatum. a *Gaudium & pacem conscientiæ, cuius facit authorẽ* [illegible] *tyrannico terrori, simul finem Euangelii designat.*

Caput II.

1 Excusans se quòd non venerit, 2 Clàm illos taxat. 4 Et communem sympathiam ostendit, 5 Vt nequeat nisi ipsis hilaribus gaudere. 6 Mœcho, quem satanæ tradi præceperat, 7 Resipiscenti veniam dari obsecrat. 12 Et profectionis suæ in Macedoniam meminit.

1 HOc autem mihi faciendum iudicaui, ne
rursus ad vos cum [a] tristitia venirem.
2 Nam si ego tristitia vos afficiã, quis est
qui exhilaret me, nisi ipse qui tristitia fuerit affectus ex me?
3 Et hoc ipsum vobis scripsi, ne, quum venero, tristitiam capiam ex iis de quibus oportebat me gaudere: [b] confisus de vobis omnibus, meum gaudium, omnium vestrûm *gaudium* esse.
4 Nam ex multa oppressione & anxietate cordis, scripsi vobis per multas lacrymas: non vt tristitia afficiamini, sed vt cognoscatis charitatem quam habeo abundantissimam erga vos.
5 [1] Quod si quis tristitiam attulit, [c] non mihi tristitiam attulit, [d] sed quadantenus ([e] ne *illum* aggrauem) vobis omnibus.
6 Sufficit istiusmodi *homini* ista mulcta à pluribus erogata.
7 [f] Vt è contrario potius vos *ei* condonetis, *eumque* consolemini, ne quo modo redundante tristitia absorbeatur *vir* huiusmodi.
8 Quapropter precor vos vt [g] ratam faciatis in illum charitatem.
9 Nam in hunc finem etiam scripsi vt cognoscerem probationem vestri, *id est*, an ad omnia obedientes sitis.
10 Cui verò condonatis, & ego *condono*, nam & ego si quid condonaui, cui condonaui, propter vos *id feci*, in [h] conspectu Christi, vt ne intercipiamur à satana.
11 Non enim illius [i] machinationes ignoramus.
12 [2] Porrò quum venissem Troadem ad *prædicandum* Euangelium Christi, etiamsi ostium mihi apertum erat per Dominum, non habui relaxationem *in* spiritu meo, eo quòd non inuenissem Titum fratrem meum:
13 Sed quum illis valedixissem, abii in Macedoniam.
14 Deo autem gratia, qui facit vt semper triumphemus in Christo: & [k] odorem notitiæ suæ manifestum facit per nos omni in loco.
15 [3] Nam Christi bona fragrantia sumus Deo

1 IVdicaui autem hoc apud meipsum, vt nõ
rursus cum mœstitia venirem ad vos.
2 Si enim ego mœstitia afficiam vos, quisnam exhilarabit me, nisi is quem ego mœstitia affecis?
3 Et quod scripsi vobis, idipsum est, vt non, quum venirem, mœstitia afficerent me illi ipsi quos oportebat vt ipsi me gaudio afficerent. Confido autem de vobis quòd gaudium meum vestrûm omnium sit.
4 Et ex afflictione multa, & ex anxietate cordis scripseram vobis illa cum lacrymis multis: non vt mestitia esset vobis, sed vt cognosceretis charitatem eximiam quæ est mihi erga vos.
5 Si quis autẽ mœstitia affecit me, nequaquã me affecit mœstitia, sed paululum, vos omnes, ne grauis esset sermo contra vos.
6 Sufficit autem isti increpatio quæ fuit à pluribus.
7 Et deinceps è diuerso oportet vt condonetis ei, & consolemini eum: ne tristitia abundanti absorbeatur is qui huiusmodi est.
8 Quapropter peto à vobis vt confirmetis in eum charitatem vestram.
9 Ideo enim scripsi vt etiam cognoscerem per experientiam num omni in re sitis obedientes mihi.
10 Cui autem ignoscitis vos, ego quoque. Nam etiam ego quod condonaui, propter vos condonaui in conspectu Christi, ne occuparet nos Satanas.
11 Nouimus enim cogitationes eius.
12 Quum venissem, autem Troadem propter Euangelium Christi, & apertum mihi esset ostium per Dominum, non fuit mihi quies in spiritu meo, quod non inuenissem Titum fratrem meum:
13 Sed dimisi eos, & abii in Macedoniam.
14 Gratia autem Deo, qui omni tempore triumphum facit nobis in Christo, & manifestat per nos odorem cognitionis sui in omni loco.
15 Odor enim suauis sumus Deo per Christum

a *Tristitię causam* [illegible] *quod* [illegible] *erat, si prius* [illegible] *venisset quam* [illegible]
b *Quia omnino* [illegible] *vt quod* [illegible] *displicere intelli*[illegible] *statim tolle*[illegible] *mea gau*[illegible] *vobis* [illegible]
1 Transit ad alte[illegible] locum huius E[illegible], qui tamen [illegible] supe[illegible], ad quam [illegible] reuertitur. [illegible] de in[illegible] illius abso[illegible], quoniam su[illegible] resipiscentiam [illegible] vi[illegible] verum ex[illegible] communicationis v[illegible] declarans, nem[illegible] non ab odio [illegible] charitate inci[illegible] in eandem [illegible], vt dum mo[illegible] nullum tene[illegible], Satanæ seruia[illegible]
c *Quasi dicat per*[illegible] *abstersam il*[illegible] *molestiam* [illegible] *nunquam illam* [illegible]
d *Meam, inquit* [illegible] *nullum est illi* [illegible] *negotium.*
e *Ne iam per se* [illegible] *adiiciam* [illegible] *detractum* [illegible]
f *Propterea quòd* [illegible] *seuerè vlti*[illegible] *illi condo*[illegible]
g [illegible] *deprecatore* [illegible] *con*[illegible] *vos* [illegible] *pro fratre* [illegible]
h *Verè & ex ani*[illegible]
i *Nefanda consilia* [illegible] *volun*[illegible]
2 Redit ad Apo[illegible] sui confir[illegible], prolatis [illegible] laboru[illegible] etiam Dei [illegible] testimoniis.

k *Alludit ad sacerdotum vnctionem & sacrificiorum suffitus.* 3 Quoniam constabat eum non pari successu v[illegible] recipi, imò verò longè plurimos eum despicere, atque adeò execrari, negat propterea de sui Apostolatus authoritate quicquam de[illegible]dam, quum Christum doceat non tantùm vt credentium seruatorem, sed etiam vt contemptorum iudicem.

stum in iis qui salui fiunt, & in iis qui pereunt:
16 His odor mortis ad mortem, & illis odor vitæ ad vitam, & ad hæc quis par erit?
17 Non enim sumus sicut reliqui qui mixtura adulterant sermones Dei, sed tanquam qui in veritate, & tanquam qui ex Deo coram Deo de Christo loquimur.

in iis qui seruantur, & iis qui pereunt:
16 His quidem, odor mortis ad mortem: illis verò, odor vitæ ad vitam 4 & ad hæc quis idoneus?
17 Non enim, vt plerique, l cauponamur sermonem Dei, sed vt ex sinceritate, sed vt ex Deo, in conspectu Dei, de Christo loquimur.

4 Rursus renuet arrogantiæ nomen, omnia ipsa tribuens Dei virtuti, cui sincerè & absque turpi vlla cupiditate inseruiat: cuius rei ipsos facit testes, vsque ad versum sextum proximi capitis. *Infra 4.2.*

l *Callidè & auarè, minus denique sincerè tractamus, metaphora à cauponibus ducta, qui nihil non adulterant.*

CAPVT III.

2 Dicit se satis habiturum commendationis, 3 Quandiu in fide permanserint: 6 Se ministrum non Literæ, sed Spiritus. 8 Discrimen Legis & Euangelii exponit, 13 Quòd illius claritas magis perstringat oculos quam illuminet, 18 Huius verò lux conspicuam Dei faciem exhibeat.

1 INcipimus rursus à principio indicare vobis qui simus? aut nunquid opus habemus, sicut alii, vt literæ commendatitiæ scribantur vobis de nobis, aut vt vos scribatis, ac commendetis nos?
2 Epistola autem nostra vos estis, quæ scripta est in cordibus nostris, quæ intelligitur ac legitur à quolibet homine.
3 Agnoscimini enim quòd epistola sitis Christi, 1 quæ subministrata est à nobis, quæ scripta est non attramento, sed per Spiritum Dei viuentis: non in tabulis lapidis, sed in tabulis cordis carnis.
4 Fiducia autem huiusmodi est nobis in Christo erga Deum.
5 Non quòd nos sufficientes simus vt cogitemus aliquid tanquam ex nobisipsis, sed facultas nostra ex Deo est.
6 Qui idoneos fecit nos, vt simus ministri Testamenti noui, non 2 in scriptura, 3 sed in Spiritu. Scriptura enim occidit, Spiritus autem viuificat.
7 Si autem ministerium mortis in Scriptura 4 designatum fuit in lapidibus, fuitque 5 in gloria, ita vt non possent filii Israel contemplari faciem Musche, propter gloriam faciei eius quæ abolita est:
8 Quomodo igitur ministerium Spiritus non magis erit in gloria?
9 Si enim ministerio condemnationis fuit gloria, quanto magis excellet ministerium iustitiæ in gloria?
10 Quandoquidem etiam glorificandum nō fuit quod glorificatum est, in comparatione huius gloriæ excellentis.
11 Si enim quod aboletur, in gloria fuit, excellentius, id quod manet in gloria, erit.
12 Itaque, quia est nobis hæc spes, 6 magis reuelato oculo nos gerimus:

1 Id est, Ad quam scribendam ministerium nostrum adhibuimus.

2 Id est, In Lege Mosis, secluso Euangelio.

3 Id est, Sed in Euangelio coniuncto cum Spiritu Christi.

4 Id est, Insculptum & impressum.

5 Id est, Gloriosum.

6 Id est, Maiori cum libertate. Syriaca enim phrasis est, in nouo Testamento frequens: ובגליא, pro Liberè & apertè: vt Mar. 8. Ioh. 16. Act. 2. & 4.

1 INcipimus rursus nosipsos commendare? num egemus, vt nonnulli, commendatitiis epistolis apud vos, aut à vobis commēdatitiis?
2 Epistola nostra vos estis, inscripta in cordibus nostris, quæ intelligitur & legitur ab omnibus hominibus:
3 a Dum palàm fit vos esse epistolam Christi b subministratam à nobis, inscriptam non atramento, sed Spiritu Dei c viui, 1 non in tabulis lapideis, sed in carneis tabulis cordis.
4 d Fiduciam autem huiusmodi habemus per Christum apud Deum:
5 Non quòd idonei simus ex nobisipsis ad cogitandum quicquam, velut ex nobisipsis, e sed quòd idonei sumus, *id* ex Deo est.
6 2 Qui etiam fecit vt idonei essemus ministri noui Testamenti, non f literæ, sed Spiritus, nam litera occidit, spiritus autem viuificat.
7 Quòd si mortis ministerium literis g informatum in saxis, fuit h gloriosum, adeò vt non possent intueri filii Israel in faciem Mosis, propter gloriam vultus eius, quæ abolenda erat,
8 Qui non potius i ministerium Spiritus erit gloriosum?
9 Nam si ministerium condemnationis *fuit* gloriosum, multo magis ministerium k iustitiæ abundat gloria.
10 Etenim quod glorificatum fuit, ne glorificatum quidem fuit hac in parte, *id est* quòd ad superantem gloriam attinet.
11 Nam si quod l aboletur, *fuit* gloriosum, multo magis est gloriosum id quod manet.
12 3 Itaque quum eiusmodi spem habeamus, multa in loquendo euidentia vtimur:

a *Prudenter sic concipit orationem Apostolus, vt statim à persona commendatione, ad rem ipsam accedat.*

b *Cui velut scribendæ operam nostram impendimus.*

c *Tacitè virtutem Dei opponit atramento quo scribitur Epistola, vt ostendat vim illam esse à Deo.*

1 Obiter alludit ad externi Leuitici ministerium cum Euangelico siue Apostolico collatione, quam postea copiosè persequetur.

d *Hanc confidentiam exercemus, & ita magnificè nobis gloriari licet de nostri ministerii dignitate & fructu.*

e *Quod apti & accommodati simus ad tantam gratiam aliis impertiendam.*

2 Amplificat suum & suorum collegarum ministerium, id est, Euangelicum, eius, collatione cum ministerio Legali, quod considerat in Mosis persona, per quem videlicet lex tradita est: cui opponitur Christus Euangelii autor. Et autem collatio eiusmodi ab ipsa substantia ministerii sumpta, Lex est veluti scriptum quoddam per se mortuum & inefficax: Euangelium autem siue nouum fœdus, est velut ipsa Dei virtus innouandis, iustificandis, & seruandis hominibus. Lex proponit mortem, omnes iniustitiæ reos peragens: Euangelium offert & vitam. Legis œconomia fuit ad tempus subseruiens promissioni: Euangelium manet ad finem seculorum. Itaque quis est illius splendor præ istius gloria.

f *Non Legis, sed Euangelii.* g *Impressum & insculptum: ex hoc autem loco facilè colligitur Apostolum non agere de ceremoniis, sed de ipso Decalogo.* h *Gloria, splendorem & maiestatem declarat, quæ quidem in Mose corporalis fuit, in Christo fuit spiritualis.* i *Per quod Deus offert atque adeo tradit Spiritum non modò non mortuum, sed etiam viuificantem.* k *Sub Christi, cuius imputatione non modò non condemnamur, sed etiam vt iusti coronamur.* l *Aboletur Lex atque adeo ipse Decalogus, cum ipso Mose coniunctus si ministerium Mosis per se respiciatur.* 3 Ostendit qua iure sit posita hæc Euangelicæ prædicationis gloria, tempe in eo quòd perspicuè patefaciat id quod Lex obscurè ostendebat, vt quæ ad Christum venturum sanandos auditores amandaret, quos ipsa vulnerauerat.

13 4 Non

13 4 Nec *sumus* sicut Moses *qui* imponebat velamen faciei suę, ne intuerentur filii Jsraelm in finem eius quod aboletur:
14 Itaque occaluerunt mentes illorum, nam vsque ad *diem* hodiernum, in lectione Veteris Testamenti manet non retectum velamen illud, quod per Christum tollitur:
15 Sed ad hunc vsq; diem quum legitur Moses, velamen cordi eorum impositum est:
16 Postquam autem n conuersum fuerit ad Dominum, tolletur velamen.
17 o Dominus verò Spiritus ille est: vbi autem Spiritus ille Domini, illic libertas.
18 5 Nos autem omnes retecta facie gloriam Domini vt in speculo intuentes, *in* eandem imaginem transformamur ex gloria in gloriam, sicut à Domini spiritu.

13 Et non sicut Musche, super eius faciem positum erat velamen, ne intuerentur filii Jsraiel 7 in finem eius quod aboletur.
14 Sed excæcati sunt in mentibus suis nam vsque in hodiernum diem, quando Testamentum vetus legitur, illud ipsum velamen manet super eos, neque discooperitur, quoniam per Christum aboletur.
15 Et vsque in hodiernum diem, quum legitur Musche, velamen super cor eorum positum est.
16 Et quum aliquis ex eis conuersus fuerit ad Dominum, auferetur ab eo velamen.
17 Dominus autem, ipse est spiritus: & vbi est Spiritus Domini libertas est.
18 Nos autem omnes facie reuelata gloriam Domini, tanquam in speculo videmus, & in eam imaginem transmutati sumus à gloria in gloriam, tanquam à Dominatore spiritu.

7 Id est, In imas vsque partes ministerii Mosis, siue, In scopum doctrinæ quam proponebat.

m Intimus vsque ... ministerii Mo...
n ... Cæcorum.
o Christus est ille ... qui toll.t velamen in cordibus nostris agens, sicut etiam lex externa eò nos vocabat, sed frustrà cùm mortuis loquatur, donec isto spiritu simus vi...
5 Pergens in allegoria velaminis, comparat Euangelium speculo quod etsi sit limpidissimum, tamen intuentium aciem non ... non perstringat vt Lex, sed suis etiam radiis transformet, vt & ipsi sint eius gloriæ ac splendoris participes, aliis videlicet illustrandis: ... dicebat Christus suis, Vos estis lux mundi, quum ipse solus esset vera lux. Quinetiam alibi iubemur vt mundi faces cæteris prælucere, vt ... Spiritus Domini facti participes. Sed propriè hic agit Paulus de Euangelii ministris, vt ex præcedentibus & sequentibus liquet, idq; ... suorumque collegarum exemplo.

Caput IIII.

1 Recenset se adeo laborasse in prædicando Euangelio, vt à satana excæcati sint, qui illius splendorem non cernant, 7 prolatum in testaceis vasculis 10 tot ærumnis obnoxiis. 16 itaque suo exemplo ad fortitudinem eos hortatur, 17 ex contemptu præsentis vitæ.

1 PRopterea 1 quum ministerium hoc habeamus prout misericordiam consequuti sumus, a non segnescimus:
2 Sed abdicauimus b turpitudinis tegumenta, non incedentes cum calliditate, neque c falsantes sermonem Dei, sed declaratione veritatis commendantes nosipsos apud omnem conscientiam hominum, in conspectu Dei.
3 2 Quòd si etiam tectum est euangelium nostrum, iis qui pereunt, tectum est:
4 In quibus Deus huius seculi excæcauit mentes, *id est* infidelibus, ne irradiet eos d lumen Euangelii glorię Christi, e qui est imago Dei.
5 3 Non enim nosipsos prędicamus, sed Christum Jesum Dominum: nos autem, seruos vestros f propter Jesum.
6 Quoniam Deus g qui dixit vt è tenebris lux splendesceret, *is est* qui splenduit in cordibus nostris, h ad *præbendum* lumen cognitionis gloriæ Dei in facie Iesu Christi.
7 4 Habemus autem thesaurum hunc in testaceis vasculis, 5 vt eius virtutis præstantia sit Dei, & non ex nobis:
8 Dum in omnibus premimur, at non coarctamur: hæsitamus, at non prorsus hæremus.
9 Persequutionem patimur: sed in ea non

1 PRopter hoc non est nobis molestia in ministerio hoc quod habemus iuxta misericordiam quæ facta est erga nos:
2 Sed reiecimus occultamenta ipsa dedecoris, neque ambulamus per astutiam, neque dolosè tractamus sermonem Dei, sed in manifestatione veritatis ostendimus nosipsos apud omnes mentes filiorum hominis coram Deo.
3 Quòd si autem opertum est Euangelium nostrum, iis qui pereunt opertum est:
4 Illis, inquam, quorum Deus sæculi huius excæcauit mentes, eo quòd non credant, nec oriatur illis splendor Euangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei.
5 Nequaquam enim nosipsos prædicamus, sed Christum Jeschua Dominum nostrum: nosipsos autem, quòd serui vestri simus propter Jeschua.
6 Quia Deus ille qui dixit vt è tenebris lux oriretur, ipse ortus est in cordibus nostris, vt resplenderemus per cognitionem gloriæ Dei, in facie Jeschua Christi.
7 Est autem nobis hic thesaurus in vasis testaceis, vt magnitudo virtutis ex Deo sit, & non ex nobis.
8 In omnibus autem affligimur, sed non strangulamur: conquassamur, sed non damnamur:
9 Persequutionem patimur, sed non derelin-

1 Iam manifestè ... (se se cum col... sed per Dei misericordiam) integrè ... vocatione ... neglectis omnibus periculis de...
a Malis & calamitatibus fracti non cedimus.
b Versutias & fraudes omnigenas, quæ ... latebras hominum capiant, quibus ... operiant.
c Quod secundo ... caupona... vers. 17.
2 Obiectio, mul... audire Euangeli... nihilo magis ... prædicatione ... illustrentur. ... splendet, culpam ... in ipsis hominibus ... Satan ... dominans o... Interea ... clarissi... Euangelii lu... & suis colle... propalandam pro... quam Christus, ... prædi... quo vno ... cognosci ac ... perspici pos...

d Lumen perspicuæ ac illustris prædicationis qua annuntiatur gloria Christi. e In quo seipsum conspiciendum præbet pater. 3 Remo... more omnem ambitionis suspicionem, se quidem fideliter docere confirmans, sed vt seruum & totam hanc lucem quam aliis confe... cum suis collegis, à Domino testans promanare. f Vt hunc ipsum Iesum vobis prædicemus. g Qui solo verbo fecit. h Vt à ... illustrati, vicissim aliis eam lucem præbeamus. 4 Occurrit offendiculo, quod apud plerosque offendebat tenebras Euangelici mini... splendori quoniam videlicet Apostoli erant omnium calamitosissimi. Respondet Paulus, se quidem & collegas suos esse veluti testa... ... sed in quibus sit situs pretiosissimus thesaurus. 5 Causas mirificas affert, cur Dominus excellentissimos seruos suos ita velit affli... ... inquit, omnibus constet eos non humana sed diuina, eaque præstantissima virtute fretos consistere, quum millies moriantur, & nun... ... pereant.

quimur:

quimur: repellimur, sed non perimus.
10 Omni enim tempore mortificationem Je-
schua in corpore nostro portamus, vt etiam
vita ipsius Jeschua in corpore nostro hoc
manifestetur.
11 Si enim nos viuentes ad mortem tradimur
propter Jeschua, similiter etiam vita ipsius
Jeschua manifestabitur in corpore nostro
hoc quod moritur.
12 Itaque mors in nobis est efficax, & vita in
vobis.
13 Igitur etiam nos, quia vnus spiritus fidei
est nobis, sicut scriptum est, Credidi, pro-
pter quod etiam loquutus sum, credimus,
propter hoc etiam loquimur.
14 Et scimus quòd is qui excitauit Domi-
num nostrum Jeschua, etiam nos per ma-
num Jeschua excitabit, & assumet nos vo-
biscum ad se.
15 Omnia enim propter vos sunt, vt abun-
dante gratia per manum multorum augea-
tur gratiarum actio in gloriam ipsius Dei.
16 Hanc ob causam non est molestum nobis.
quanuis enim filius hominis noster externus
corrumpitur, attamen internus renouatur
de die in diem.
17 Afflictio enim ipsa temporis huius, admo-
dum *existens* parua & exigua, gloriam quæ
non finitur in secula seculorum præparat
nobis:
18 [1] Qui non spectamus ea quæ conspiciun-
tur. Quæ conspiciuntur enim, temporanea
sunt; quæ autem non conspiciuntur, æter-
na sunt.

deserimur: deiicimur, at non perimus:
10 [6] Quolibet [i] mortificationem Domini Je-
su in corpore circunferentes, vt etiam vita
illa Jesu in corpore nostro manifesta fiat.
11 Semper enim [k] nos qui viuimus, morti tra-
dimur propter Jesum: vt etiam vita Jesu ma-
nifesta fiat in [l] mortali carne nostra.
12 [7] Itaque mors quidem in nobis agit, vita
verò in vobis.
13 [8] Et quoniam habemus eundem [m] Spiritū
fidei secundùm illud quod scriptum est,
Credidi, & ideo loquutus sum: nos quoque
credimus, quamobrem etiam loquimur.
14 Scientes fore vt qui excitauit Dominum
Jesum, nos quoque per Jesum excitet, & si-
stat vobiscum.
15 [9] Nam hæc omnia propter vos fiunt [n] vt
gratia illa copiosissima, pluribus gratias a-
gentibus, redundet in gloriam Dei.
16 Propterea non segnescimus: [10] sed etiamsi
externus homo noster corrumpitur, inter-
nus tamen [o] renouatur quotidie.
17 Momentanea enim [p] leuitas oppressionis
nostræ excellenter excellentis gloriæ pon-
dus æternum conficit nobis:
18 Dum non spectamus ea quę cernuntur, sed
ea quæ non cernuntur. Nam quæ cernun-
tur temporaria sunt: at quæ non cernuntur,
æterna.

1 Quamuis inter errores à typographo animaduersos & correctos, hic non numeretur, certum tamen est errorem esse, in quo Daleth litera, quæ Syriacè punctum subiectum habeat, scribitur pro litera Resch, quæ prorsus ei similis est, sed punctum habet in capite. Relicto autem Daleth, vt est in textu, vertendum esset, Qui non gaudemus in iis quæ conspiciuntur: quod Græco non responderet.

6 Amplificatio superioris sententiæ, qua suas afflictiones morti quotidianæ, virtutem autem Spiritus Dei in Christo comparat vitæ quam mortem ipsam opprimat.

i *Sic vocat Paulus miseram illam fidelium conditionem, ac præcipuè ministrorum.*

k *Qui vita illa viuimus, nempe Spiritu Christi, inter mortes tantas & tantas.*

l *Miseri illi conditioni obnoxia.*

7 Conclusio admodum artificiosa ac si diceret, in summa igitur nos morimur, vt morte nostra viuatis, quum videlicet Ecclesiarum ædificandarum causa omnia illa pericula subirent, & suæ potentiæ exemplis non desinerent omnes fideles confirmare.

8 Declarat præcedentem sententiam, ostendens sese cum suis collegis mori quidem quodammodo vt alii vitam compararent, sed se nihilominus esse eiusdem vitæ cum illis participes: quoniam quod alliis credendum proponant, ipsi quoque inprimis credant, fore videlicet vt & ipsi cum eis in Christo tandem seruentur. m *Eundem scilicet ex eiusdem Spiritus afflatu.* 9 Quomodo hęc constantia in ipsis foueatur ostendit, quoniam videlicet in Dei gloriam respiciunt, & Ecclesiarum sibi commissarum salutem. n *Quum fuero liberatus & vobis restitutus, ingens illud beneficium quod in me effusum erit, vicissim in Dei gloriam redundet multis gratias agentibus.* 10 Adiicit veluti triumphale epinicium, sese quidem affligi exterius sed interius proficere quotidie: & nihil esse omnibus modis quæcunque sunt in hac vita sustinendæ ærumnę, præ constantissima illa & æterna gloria. o *Nouas vires acquirit nouis malis ingruentibus frangatur externus, qui internis viribus sustinetur.* p *Non dicuntur ærumnæ leues, quasi sint ipsæ exiguæ, sed eas illico perituras fore ostendit quum ne tota quidem vita nostra sit diuturna.* q *Quæ constantissimè manet immota.*

Caput V.

1 *Perstat in eodem argumento,* 6 *de certa spe salutis.* 8 *per fidem:* 12 *Non vt se iactet,*
14 *cùm Deum & ipsum Ecclesiam præ oculis habeat:* 17 *& nihil æstimet omnia, præter vitæ nouitatem in Christo.*

1 SCimus enim quòd si domicilium nostrū
quod est in terra hac corporis dissolua-
tur, nihilominus est nobis ædificatio quę
à Deo est, domicilium *videlicet* quod non
est factum manibus in cœlo perpetuum.
2 Nam etiam propter hoc ingemiscimus, &
concupiscimus vt induamus domiciliū no-
strum quod est è cælo:
3 Nisi etiam postquam induti fuerimus, in-
ueniamur nudi.
4 Quum enim sumus iam in hoc domicilio,
ingemiscimus à pondere eius, nec volumus
abiicere ipsum, sed [1] indui supra ipsum, vt
absorbeatur mortalitas eius à vita.
5 Et qui parat nos ad hoc ipsum, Deus, qui
dedit nobis arrhabonem Spiritus sui.
6 Quandoquidem igitur scimus, & persua-

1 SCimus [1] enim nos, si terrestris huius do-
mus nostræ tabernaculum dissolutum
fuerit, ædificium ex Deo habituros, do-
micilium *videlicet* non manufactum, æter-
num in cœlis.
2 In hoc enim suspiramus, expetentes domi-
cilio nostro, quod [a] è cœlo est, [b] superindui.
3 [2] Siquidem etiam induti, non nudi repe-
riemur.
4 Etenim qui sumus in hoc tabernaculo, suf-
piramus onerati: in quo non cupimus exui,
sed superindui, vt absorbeatur mortalitas
à vita.
5 Porrò Deus *is est* qui nos ad hoc ipsū [c] con-
didit, qui etiā dedit nobis, [d] arrhabonem
Spiritus.
6 [3] [e] Confidentes igitur semper, & scientes

1 Id est, superindui.

1 Arrepta occasione ex comparatione proximè præcedenti, corpus istud, ita vt est in hac vita calamitosum, comparat caduco & fragili tabernaculo: cui opponit cæleste domicilium, sic vocans firmam & perennem eiusdem corporis in cœlo glorificati conditionem: adeò quidem, inquit, vt nos non modo non simus isti tabernaculo addicti, sed potius domicilium illud cum suspiriis & gemitibus expectamus. Est autem etiam hic locus de futura gloria isti tributationi de ministerii dignitate insertus, vt & ille alter de quo diximus initio capitis secundi. a *Celeste, gloria nimirum non autem substantia.* b *Vestem vocat immortalitatis gloriam, qua velut vestem induimur.* 2 Declaratio superioris dicti non temerè, inquit, desideramus illo domicilio cœlesti, i. (illa gloria & æterna immortalitate) quasi veste operiri. Neque enim hinc migrantes manebimus nudi semel amisso corporis tegumento sed alia veluti veste insuper induetur receptum corpus, ac proinde non huius vitæ tædio, sed præstantioris desiderio suspiramus. Neque hoc desiderium irritum est, quum ad hanc vitam conditi simus: cuius rei pignus Spiritum adoptionis habemus. 5 Illatio ex proximè præcedente licentia nascens. Itaque quum ex spiritu sciamus nos aduenas esse quandiu hic versamur constanter hanc moram ferimus. (sic enim cum Domino nunc sumus, vt illum non conspiciamus nisi fide, ac proinde ab ipso nunc quidem absimus) ita tamen vt semper ad illum aspiremus: quamobrem etiam ita nos gerimus vt & hic viuentes & quum ad eum hinc discedemus, possimus ei esse accepti. c *Condidit, i.* e *vocat eos qui sunt animo præsenti, id est, quieto & ad sustinenda pericula parati, quòd de fœlici exitu nihil dubitent.*

dum

dum aduenæ sumus in corpore, nos peregre
abesse à Domino:
7 (Per f fidem enim incedimus, non per aspe-
ctum)
8 ‖ g Confidimus autem, & probamus potius
migrare è corpore, & ad Dominum ire ha-
bitatum.
9 h Propterea etiam ambimus, & in corpore
aduenæ, & ex corpore migrantes, ei esse
accepti.
10 4 Omnes enim nos i comparere oportet
coram tribunali Christi, vt vnusquisque re-
portet quæ in corpore *fecerit*, congruenter
ad id quod fecerit vel bonum vel malum.
11 5 Scientes igitur k terrorem illum Domi-
ni, homines ad fidem adducimus, Deo au-
tem manifesti sumus: & spero *nos* etiam cō-
scientiis vestris manifestos enim esse.
12 6 Non iterum nosipsos commendamus vo-
bis, sed vobis occasionē præbemus glorian-
di de nobis: vt habeatis *quod dicatis* aduersus
eos qui l ex facie gloriam captant, at non ex
corde.
13 7 Nam siue insanimus, Deo *insanimus*: siue
sana mente sumus, vobis *sana mente sumus*.
14 8 Charitas enim illa Christi m constringit
nos:
15 Vt qui hoc statuerimus, si n vnus pro omni-
bus mortuus fuit, nempe omnes fuisse mor-
tuos, & *illum* pro omnibus mortuum esse, vt
qui viuunt, posthac nō sibi viuant, sed ei qui
pro ipsis mortuus est & resurrexit.
16 9 Itaque nos post hac neminem nouimus
secundū carnem: 10 o quòd si etiam nouimus
Christum secundùm carnem, nunc tamen
non amplius nouimus.
17 11 Siquis igitur *est* in Christo, p noua cre-
atura *est*: vetera præterierunt, ecce noua
facta sunt omnia.
18 12 Hæc autem omnia sunt ex Deo qui re-
conciliauit nos sibi per Iesum Christum, de-
ditque nobis ministerium reconciliationis:
19 Nempe quia Deus erat in Christo mundū
reconcilians sibi non imputando eis pecca-
ta ipsorum: q posuitque in nobis sermonem
hunc reconciliationis.
20 Itaque nomine Christi legatione fungi-
mur, velut Deo *vos* precante per nos: ora-
mus Christi nomine, reconciliamini Deo.

sum habemus quòd quandiu in corpore
manemus, peregrinamur à Domino nostro,
7 (Per fidem enim ambulamus, & non per
visionem)
8 Idcirco confidimus & concupiscimus quòd
peregrinaturi simus à corpore, & futuri si-
mus apud Dominum nostrum:
9 Diligentiam adhibemus vt siue peregri-
nantes simus, siue inhabitantes, ei placea-
mus.
10 Omnes enim nos futurum est vt stemus
ante tribunal Christi, vt rependatur vnicui-
que in corpore suo id quod factum est in ip-
so, siue quod bonum est, siue quod malū est.
11 Quia igitur nouimus terrorem illum Do-
mini nostri, filiis hominum suademus, Deo
autem manifesti sumus: confido verò ego
quòd etiā manifesti simus mentibus vestris.
12 Nequaquam rursus laudamus nosipsos vo-
bis, sed occasionem damus vobis vt glori-
emini in nobis erga illos qui in facie glori-
antur, & non in corde.
13 Siue enim insanimus, *insanimus* Deo: &
siue recti sumus, *recti sumus* vobis.
14 Charitas enim Christi compellit nos.
15 Qui cogitamus istud, quòd vnus pro om-
ni homine mortuus sit, ergo omnis homo
mortuus est: & pro omni homine ipse mor-
tuus est, vt ii qui viuunt, non sibi viuant, sed
ei qui pro illis mortuus est, & resurrexit.
16 Itaque, nos neminem secundum corpus
nouimus: & si nouimus secundum corpus
Christum, attamen deinceps non cognosci-
mus.
17 Quisquis igitur in Christo est, creatura est
noua, vetera præterierunt:
18 Et omnia facta sunt noua à Deo qui recon-
ciliauit nos sibi per Christum, & dedit no-
bis ministerium reconciliationis.
19 Deus enim est in Christo, qui reconciliat
mundum maiestati suæ, neque imputauit
illis peccata eorum: & posuit in nobis ser-
monem reconciliationis.
20 Legati igitur sumus pro Christo, & ac si
ipse Deus peteret à vobis z per manum no-
stram: pro Christo igitur oramus, reconci-
liemini Deo.

z Id est Per nos. Hebraismus.

8 Pergit in depellenda omnis ambitionis & ostentationis suspitione. Nos enim, inquit, huc adigit amor Christi, vt quum ... nobis omnibus qui mortui eramus quum nobis viueremus (id est, quum terrenis adhuc affectionibus dediti essemus) mortuus sit, ... vitam quam ab eo accepimus (donati videlicet Spiritu sancto, vt nihil nisi cœleste, meditemur) totam ipsi consecremus. m *To-* ... n *Hoc loco de sanctificatione agit, quæ fit vt Christus in nobis viuat.* o *Vide 6. & 7. cap. ad Rom.* 9 Declarat quid ... sed Christo viuere, nempe neminem secundum carnem nosse, id est, sic inter homines versari, vt humana illa & carnalia non cu-... genus, patriam, formam, gloriam, opes, cætera denique eiusmodi spectant, vt quibus sese homines fatigant. 10 Amplificatio, ... adeò verum est, vt ne de Christo quidem ipso carnaliter nunc cogitemus, vt qui iam mundum reliquerit ac proinde sit nobis spi-... considerandus. 11 Exhortatio, vt vnusquisq; iam Christi Spiritus innouatus, cælestia non terrestria meditetur. p *Veluti res quæ-... à Deo condita, nam si non de nouo condatur homo quem regenerationis Spiritu donat, Deus, sed solę qualitates immutantur sic tamen voluit ... Spiritus sanctus, vt doceat omnia in solidum tribuenda gloria Dei, non quòd trunci aut stipites simus, sed quia creat in nobis Deus vt bene velimus,* ... 12 Commendat ministerii Euangelici præstantiam, tum ab ipsius Dei autoritate, vt qui sit ministerii istius autor tum ab ip-... præstantia, vt quæ annuntiet reconciliationem cum Deo, gratuita in Christo nostrorum peccatorum remissione & iustificatione ... , idque tam benignè & liberaliter, vt Deus ipse quodammodo ministrorum ore homines obsecret vt sui ipsorum habeant rationem, ... beneficium aspernentur. Hæc autem dicens, non obscurè carpit illos qui pastorum nomen mentiebantur. q *Vsus est nostra opera.*

‖ 2. Cor 5.8.9. Elegantissimarum ἀντιθέσεων diagramma.

Opposita: { E'νδημεῖν ἐν τῷ σώματι, Aduenam esse in corpore. } Connexa. { E'κδημεῖν ἀπὸ Κυρίου, Peregre abesse à Domino. } Opposita.

Opposita: { E'κδημεῖν ἐκ τοῦ σώματος, Migrare ex corpore. } Connexa. { E'νδημεῖν πρὸς Κύριον, Ire ad Dominum habitatum. } Opposita.

21 Eum enim qui non nouerat peccatum propter vos 3 peccatum fecit, vt nos essemus in eo iustitia Dei.

21 Fecit enim *vt* qui [r] non nouit peccatum pro nobis [s] peccatum *esset*, vt nos efficeremur [t] iustitia Dei in eo.

r *Qui esset à peccato alienus.* s *Peccator non in sese, sed ex omnium nostrorum peccatorum in ipsum imputatione.* t *Iusti apud Deum, & quidem iustitia non nobis inhærente, sed quæ cum in Christo sit, nobis per fidem à Deo imputatur.*

Caput VI.

1 *Vt vitam Christo dignam viuant, hortatur.* 5 *Ne afflictionibus deiiciantur,* 9 *Negligentia insolescant:* 14 *Pollutiones fugiant,* 16 *Quum sint viua viuentis Dei templa.*

1 ET tanquam adiutores petimus à vobis vt non infructuosa sit in vobis gratia Dei quam accepistis.
2 Dicit enim, In tempore accepto exaudiui te, & in die [1] salutis adiuui te. Ecce nunc tempus acceptum, & ecce nunc dies salutis.
3 Ne vlla in re detis cuiquam occasionem offensionis, vt non sit macula in ministerio nostro.
4 Sed in omni re ostendamus nosipsos, quòd ministri simus Dei in tollerantia multa, in afflictione, in necessitate, in angustiis,
5 In plagis, in vinculis, in seditionibus, in labore, in vigilia, in ieiunio,
6 In puritate, in scientia, in longanimitate, in benignitate, in Spiritu sancto, in charitate non dolosa,
7 In sermone veritatis, in virtute Dei, per arma iustitiæ, quæ sunt ad dexteram & ad sinistram.
8 Per gloriam & per ignominiam: per laudẽ & per vituperationem; quasi in errorem inducentes, & *tamen* veraces.
9 Quasi incogniti, & *tamen* cogniti: quasi mortui, & ecce viuimus: quasi castigati, & non mortificati.
10 Et quasi dolore affecti, & omni tempore gaudemus; & quasi vt mendici, & *tamen* multos ditamus: quasi vt quibus nihil sit, & *tamen* omnia possidemus.
11 Os nostrum apertum est erga vos Corinthii, & cor nostrum dilatatum est.
12 Non estis angustia affecti in nobis, angustia autem affecti fuistis in visceribus vestris.
13 Tanquam filiis autem loquor: rependite mihi [2] fœnora mea erga vos, & dilatate charitatem vestram erga me,
14 Neque sitis [3] sub vno iugo cum iis qui non credunt. Quod enim consortium est iustitiæ cum iniquitate? aut quæ commixtio est luci cum tenebris?
15 Aut quæ concordia est Christo cum Satana? aut quæ pars est fideli cum eo qui non credit.
16 Aut quæ consensio est templo Dei cum dæmoniorum? vos enim templum estis Dei viuentis, sicut dictum est, Inhabitabo in eis, & inambulabo inter eos: & ero Deus illorum, & ipsi erunt mihi populus.
17 Quapropter exite in medio illorum, & separate vos ab eis, ait Dominus, & immunda ne tetigeritis: & ego suscipiam vos.
18 Et ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, ait Dominus qui omnia possidet.

2 Id est, Compensationem hanc autẽ Syrus paraphrastes describit metaphora sumpta à fœneratoribus.

3 Ad verbum, Filii vnius iugi Hab.

1 SEd [1] & *vos* operam nostram ei accommodantes, hortamur ne frustrà gratiam Dei vos receperitis.
2 [2] Dicit enim *Deus*, Tempore [a] accepto exaudiui te, & in die salutis succurri tibi: ecce nunc tempus acceptum, ecce nunc dies salutis.
3 [3] Nullam vlla in re præbentes offensionem, ne vituperetur ministerium:
4 Sed & in omnibus nos [b] approbantes vt Dei ministri, [4] tollerantia multa in oppressionibus, in necessitatibus, in angustiis,
5 In verberibus, in carceribus, in [c] exagitationibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis:
6 [5] Puritate, scientia, lenitate, benignitate Spiritu sancto, charitate non simulata.
7 [d] Sermone veritatis [e] vertute Dei, [f] armis iustitiæ dextris ac sinistris.
8 [g] Per gloriam & ignominiam per conuitia & laudes: vt seductores, & *tamen* veraces:
9 Vt ignoti & *tamen* noti: vt morientes, & ecce viuimus: vt qui castigamur, nec *tamen* occidimur:
10 Vt dolentes, semper tamen gaudentes: vt pauperes, sed multos ditantes: vt nihil habentes, sed omnia obtinentes.
11 [6] Os nostrum [h] apertum est erga vos, Corinthii, cor nostrum dilatatum est.
12 [i] Non habitatis angustè in nobis: sed angusti estis [k] in visceribus vestris.
13 Loquor autem vt filiis de pari compensatione: dilatamini & vos.
14 [7] Ne impari iugo copulemini cum infidelibus, quod enim consortium iustitiæ cum iniustitia? & quæ communio luci cum tenebris?
15 Et quæ concordia Christo cum Belial? aut [l] quæ portio fideli cum infideli?
16 Et quæ consensio templo Dei cum simulachris? nam vos templum estis Dei [m] viuentis, sicut dixit Deus, [n] Habitabo in eis & inambulabo: & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus.
17 Quapropter exite è medio eorum, & separamini, dicit Dominus: & impurum ne attingite: tum ego excipiam vos:
18 Et ero vobis Pater, & vos eritis mihi filii ac filiæ, dicit Dominus omnipotens.

1 Ministerio Euangelii nos tamẽ indigent homines ante gratiam acceptam, vt fiant eius participes, sed etiam accepta gratia, vt in eo perseuerent.

2 Quòd ea tempestiuè tia ex gratia Dei [...] qui sua cõsilia [...] omnibus [...] vt oblatam occasionem arripiamus.

a *Gratuitæ beneuolentiæ quo videlicet tempore Deus [...] illam immensam suam [...] rem effudit.*

3 Præbet Corinthiis veri pastoris exemplar in suo & Timothei ac Syluani exemplo, nempe vt (sicut ab initio proposuerat) sibi & sui similibus authoritatem conciliet.

b *Declarantes & reipsa præstantes.*

4 Recenset primo loco quæ nec perpetuò nec sine exceptione ministris adsunt, nisi quod ad animi affectum attinet: patientia tamen excepta, quę & ipsa vna est ex perpetuis boni ministri virtutibus.

c *Sine agitationibus crebris, quum nullam quietam sedem inuenirent.*

5 Secundo loco perpetuas & necessarias virtutes recensent, & quibus vrab omnia impedimenta superentur.

d *Prædicatione Euangelii.*

e *Potestate edendi miracula & mala domandi.*

f *Integritate.*

g *Particula (per) non causam significat, sed quemadmodum dicimus per campum, per vrbem incedere, [...] bis enim iter describimus.*

6 Obiurgaturus eos, præfatur se ingenuè & animo aperto cum ipsis agere, & simul conqueritur illos in redamando patre paria non facere.

h *Oris & cordis dilatatio vehementissimum declarat affectum eius qui loquitur, vt fieri solet in summa aliqua lætitia.* i *Vos in animo meo tanquam in domicilio estis, eo minimè angusto, tot um enim cor meum vobis patefeci, at vos intus estis mihi angusti.* k *Viscera vocat Hebræorum more teneriores illos affectus, intimo cordi insidentes.* 7 Iam liberè eos obiurgat, quòd se infidelibus adiungerent, socios in externa idololatria, quasi re media & indifferente, [...] quartus est huius epistolæ locus, cuius conclusio est oportere quos Dominus filiorum nomine dignatus est, puros sese non tantùm animo, [...] etiam corpore præstare, vt toti sint Deo sacri. l *Quid commune habet.* m *Deum viuentem opponit idolis.* n *Habitat nobiscum Deus, [...] Christus factus est Immanuel.*

CAPVT.

CAPUT VII.

1 Ne nimirum teneros animos vrgendo prosternat. 2 probabile reddit quòd omnia dixerit.
4 ex ingenti erga illos dilectione. 8 itaque sibi non displicere quod mœrore eos affecerit, 10 & adduxerit ad pœnitentiam non pœnitendam.

1 HAs igitur promissiones quum habea-
mus dilecti, purgemus nosipsos ab om-
ni inquinamento ᵃ carnis ac spiritus,
perficientes sanctificationem cum timore
Dei.
2 ᵇ Accipite nos: nemini iniuriam fecimus,
neminem corrupimus, neminem expilaui-
mus.
3 ᶜ Ad condemnationem *vestri* non loquor:
nam antè dixi vos in cordibus nostris esse,
ad simul moriendum & simul viuendum.
4 Multa mihi loquendi libertas apud vos,
multa mihi gloriatio de vobis: impletus
sum consolatione, vehementer exundo gau-
dio in omni afflictione nostra.
5 Etenim quum venissemus in Macedoniam,
nullam habuit relaxationem caro nostra, sed
in omnibus fuimus oppressi: foris pugnæ,
intus terrores:
6 Sed qui consolatur ᵈ abiectos, consolatus
est nos, nempe Deus, ᵉ aduentu Titi.
7 Non solùm autem aduentu illius sed etiam
consolationem quam ille accepit ex vobis,
quum renuntiaret nobis vestrum vehemens
desiderium, vestrum eiulatum, vestrum su-
per me ardorem adeò vt magis gauisus fue-
rim.
8 ᶠ Nam etiamsi tristitia vos affeci per e-
pistolam, non me pœnitet, etiamsi pœnitue-
rit: video enim epistolam illam tametsi ad
tempus, tristitia vos affecisse:
9 Nunc gaudeo, non quòd tristitia affecti fue-
ritis ᶠ sed quòd tristitia affecti fueritis ad re-
sipiscentiam: nam tristitia affecti fuistis se-
cundum Deum, vt nulla in re detrimento si-
tis affecti per nos.
10 Nam qui ᵍ secundum Deum est dolor, is
resipiscentiam efficit ad salutem: cuius num-
quam pœniteat: at mundi dolor mortem
efficit.
11 Ecce enim istud ipsum, quòd secundum
Deum tristitia affecti fuistis, quantum in vo-
bis effecit studium? imò defensionem, imò
indignationē, imò timorem, imò vehemens
desiderium, imò zelum, imò vindicationem,
per omnia testatum fecistis vos esse puros
in hoc negotio.
12 Nempe etsi scripsi vobis, non *scripsi vobis*
eius causa qui iniuriam fecerat, nec eius
causa qui iniuria affectus fuerat, sed vt apud
vos manifestum fieret studium illud no-
strum pro vobis ʰ in conspectu Dei.
13 Propterea consolationem accepimus ex
consolatione vestri: sed longè plurimùm
gauisi fuimus ob gaudium Titi, quòd refo-
cillatus sit spiritus eius ab omnibus vobis:
14 Et quòd siquid apud eum de vobis gloria-
tus sum, non fui pudefactus: sed vt omnia
verè loquuti sumus vobis, ita & gloriatio
nostra, *qua vsus eram* apud Tytum, vera com-
perta sit.
15 Et ⁱ viscera eius amplius erga vos *affecta*

1 QVia igitur sunt nobis hę promissiones,
dilecti mei, quum mundauerimus nos-
ipsos ab omni inquinamento
carnis & spiritus, operemur quoq; sanctifi-
cationem cum timore Dei.
2 Sustinete nos, fratres mei: contra nemi-
nem iniquè egimus, neminem corrupimus,
neminem ¹ occupauimus.
3 Nequaquam in condemnationem vestram
loquor: antea enim dixi quòd in corde no-
stro positi sitis ad moriendum simul & ad
viuendum.
4 Securitas multa est mihi apud vos, & mul-
ta est mihi in vobis gloriatio: & plenus sum
consolatione, & magnum abundat in me
gaudium in omnibus afflictionibus meis.
5 Etenim ex quo venimus in Macedoniam
nulla quies fuit corpori nostro, sed in omni
re afflicti fuimus: extrinsecus bellum, & in-
trinsecus terror.
6 Sed Deus qui consolatur humiles, consola-
tus est nos per aduentum Titi.
7 Et non solùm per aduentum eius sed etiam
per refocillationem eius qua refocillatus
fuit in vobis. Nuntiauit enim nobis de cha-
ritate vestra erga nos, & de luctu vestro, &
zelo vestro qui est pro nobis: & quum audi-
uissem, gaudium magnum fuit mihi.
8 Nam etiamsi contristaui vos per epistolam,
² non pœnitet me, ³ etiamsi pœnituerit. Vi-
deo enim quòd illa epistola, etiamsi horæ
momento contristauit vos,
9 Attamen gaudium conciliauit mihi: non
quòd contristauerim vos, sed quia contri-
statio vestra ad conuersionem adduxit vos,
Tristitia enim fuit vobis in Deo, ita vt in
nulla re detrimentum acceperitis à nobis.
10 Tristitia enim quæ est propter Deum, ⁴ a-
nimi conuersionem operatur immutabilem
& dirigentem ad salutem: dolor autem
huius seculi mortem operatur.
11 Ecce enim ipsum quòd contristati fuistis
propter Deum, quantum operatum est in
vobis studium, & defensionem, & indigna-
tionem, & timorem, & charitatem, & ze-
lum, & vindictam? & in omni re ostendistis
vosipsos, quòd puri sitis in eo negotio.
12 Esto autem vt hoc quòd scripsi vobis, non
fuerit propter iniuriam inferentem, neque
propter eum cui iniuriam intulit, sed vt co-
gnoscatur coram Deo sedulitas vestra quæ
est nostri causa.
13 Propter hoc consolationem accepimus,
& cum consolatione nostra abundanter ga-
uisi sumus ob gaudium Titi, quòd refocilla-
tus sit spiritus eius cum omnibus vobis.
14 Quia in eo quòd gloriatus eram apud eum
de vobis, non puduerit me, sed vt in omni
re veritatem loquuti sumus vobiscum, ita e-
tiam gloriatio nostra quæ fuit apud Titum,
in veritate reperta sit.
15 Et etiam ⁵ viscera eius abundanter creue-
runt

1 Verbum est עלבן propriè significans auaritiæ impulsu, quæ sunt alterius, ad se trahere & eo est vsus suprà quoque ca. 2. quanquam nonnihil à propria significatione deflexo.

2 Ad verbū, Non expauescit mihi animus meus periphrasis est pœnitentiæ quæ oritur ex metu futuri mali: qualem quidam putant fuisse in Isaaco, quum postquam benedixisset Iacobo, putans esse alterum filium, adueniente Esau se deceptū esse intellexisset, atque ideo expauisset pauore magno, timens videlicet ne, quod fecerat, initium esset irreconcillabilius odii inter fratres. Genes. 27. 37.

3 Ad Verbum, Etiamsi expauisset.

4 Ad verbum, Pauorem animi.

5 Id est, Amor eius erga vos auctus admodum est.

runt erga vos, quum recordatur obedientiæ
omnium vestrûm, quòd cum timore & tre-
more acceperitis eum.
16 Gaudeo quòd in omni re confidam de
vobis.

sunt, dum reminiscitur obedientiæ omnium
vestrûm, & vt cum timore ac tremore ip-
sum exceperitis.
16 Gaudeo igitur quòd penitus confidam de
vobis.

Caput VIII.

1 Macedonum. 9 atque adeò ipsius Christi exemplo, 14 vt liberales sint in Sanctos, hortatur. 16 Titum, 18 & alium fratrem hac de causa ad ipsos profectos dicit.

1 NOtam autem vobis facimus, fratres
mei gratiam Dei quę data fuit in ec-
clesiis Macedoniæ.
2 Quòd in probatione multa afflictionum eo-
rum, abundantia fuit gaudio eorum, & pro-
funditas paupertatis eorum redundauit in
diuitias simplicitatis ipsorum.
3 Testor enim quòd secundum vires ipso-
rum, & plusquam *sit* facultas eorum,
4 Cum voluntate animæ ipsorum petierunt
à nobis cum obtestatione multa, vt consor-
tes fierent [1] in benificentia ministerii san-
ctorum.
5 Et non sicut sperauimus, sed seipsos tradi-
derunt, primùm Domino nostro, deinde e-
tiam nobis per voluntatem Dei.
6 Vt nos peteremus à Tito, vt quemadmo-
dum cœpisset, ita perficere in nobis etiam
beneficentiam hanc.
7 Sed quemadmodum in omni re abũdantes
estis, in fide, & in sermone, & in cognitione,
& in omni diligentia, & in charitate no-
stra erga vos, ita etiam in hac beneficentia
abundabitis.
8 Nequaquam [2] præcipiendo præcipio vo-
bis, sed per studium sociorum vestrorum ve-
ritatem dilectionis vestræ exploro.
9 Nostis enim beneficentiam Domini nostri
Jeschua Christi, quòd propter vos pauper
factus sit, quum esset diues, vt vos per eius
paupertatem ditescceretis.
10 [3] Consulendo autem consulo vobis hoc
quod conducit vobis. Nam à præterito an-
no cœpistis non velle tantùm, sed etiam
facere.
11 Nunc autem complete opere illud quod
voluistis: vt sicut fuit vobis animi prompti-
tudo ad volendum, ita opere compleatis
ex eo quod est vobis.
12 Si enim voluntas adsit, prout est ei, ita
accepta est, nequaquam secundum id quod
non est ei.
13 Nequaquam enim vt aliis sit relaxatio, &
vobis angustia, sed in æquabilitate estote
tempore hoc, vt abundantia vestra sit pro
penuria illorum:
14 Vt etiam abundantia illorum sit pro penu-
ria vestra, quò sit æquabilitas.
15 Sicut scriptum est, Qui multum accepit,
non superfuit illi: & qui parum accepit,
non defuit illi.
16 Gratia autem Deo, qui dedit studium hoc
pro vobis in corde Titi.
17 [4] Præcationem enim nostram suscepit: &
quia valdè solicitus est, ex voluntate pro-
pria profectus est ad vos.
18 Misimus autem cum eo fratrem nostrum,

1 POrrò [1] notam facimus vobis, fratres,
[a] gratiam Dei præstitam Ecclesiis Ma-
cedonum.
2 Nempe quòd [b] in multa probatione affli-
ctionis abundans gaudium ipsorum, & pro-
funda eorum paupertas redundauit in co-
piosam benignitatem ipsorum.
3 Quòd (inquam) pro viribus testor) & supra
vires [c] voluntarii *fuerunt*.
4 Multis cum precibus nos rogantes vt hanc
beneficentiam, & communicationem, qua
sanctis subuenitur in nos reciperemus.
5 [2] Ac non sicut sperabamus *ita fecerunt* sed
semetipsos dediderunt primùm Domino,
deinde & nobis, per Dei voluntatem:
6 Ad adhortandum Titum, vt sicut antè cœ-
pit, ita etiam absoluat apud vos hanc quo-
que beneficentiam.
7 Itaque sicut in omnibus abundatis fide, &
sermone, & cognitione, & omni studio, &
vestra in nos charitate, *videte* vt in hac quo-
que gratia abundetis.
8 [3] Non ex imperio loquor, sed [e] aliorum stu-
dio, vestræ quoque dilectionis [f] sinceritatem
reddens exploratam.
9 [4] Nostis enim beneficentiam Domini no-
stri Iesu Christi, eum *videlicet* propter vos
pauperem factum esse, quum esset diues, vt
vos illius paupertate ditescceretis.
10 [5] Et sententiam in ea re *meam* edo: nam
hoc vobis conducit, qui non solùm facere
[g] sed etiam velle antè cœpistis anno supe-
riore.
11 At nunc etiam illud ipsum facere absolui-
te: vt sicut *adfuit* promptum illud velle, ita
etiam *adsit* ipsum perficere ex eo quod ha-
betis.
12 [6] Etenim si prius adsit promptus animus,
aliquis acceptus est pro eo quod habet, nõ
pro eo quod non habet.
13 [7] Non enim vt aliis relaxatio sit, vobis au-
tem oppressio: [h] sed pari conditione hoc
tempore vestra abundantia *suppleat* illorum
defectum.
14 Vt & illorum abundantia vestrũ defectum
suppleat, vt fiat æquabilitas.
15 Sicut scriptum est, Qui multum *collegit*,
plus non habuit: & qui paulum, minus non
habuit.
16 Gratia autem *sit* Deo, qui cordi Titi indi-
dit idem studium pro vobis:
17 Quòd tum exhortationem illam gratam
habuit, tum verò maiore studio vltrò ad
vos iter suscepit.
18 Misimus autem vnà cum eo fratrem illum

1 Id est, In confe-renda pecunia ad sublevandos sanctos.

2 Id est, Imperio-so præcipio.

3 Id est, Omnino autem consulo.

4 Id est, Prouinci-am illam suscepit Ti-tus quam vt susciperet orabamus eum.

1 Sextus locus huius epistolæ, continens varias exhortationes Corinthiorum ad beneficentiam inflammandis, quæ Hierosolymitanæ Ecclesiæ inopia eo tempore sub-[...]naretur. Propo[...] autem eis primo [...]co Macedonum Ecclesiarum, [...] multis ærumnis [...] extremam p[...] redactarum, exe[...] quod æmulentur.
a *Beneficii Dei.*
b *Quod multis ærumnis quibus [...] runt ipsos explorauit, eorum alacritatem [...] modo non extinxerunt, sed etiam clariorem fecerint.*
c *Sponte liberè.*
d *Gratiam [...] quod alii [...] sent hic autem [...] 6. est explicandum.*
2 Amplificat [Ma]cedonum alacritatem in eo quod Paulum etiam rogarint vt Corinthios, Tito ad eos remisso ad absoluendam eleemosynarum collationem incitaret.
3 Tertiò, [...] vt concitatam de [...] expectationem [...] fallant.
e *Macedonum [...] gatu.*
f *Tum apparet [...] mana esse charitas, quum reipsa [...] ptè ac liberaliter [...] tribus succurrimus propter Christum.*
4 Quartum argumentum, ab exemplo Christi.
5 Diligenter [ca]uet ne vi extorquere velle videatur, quod nisi sit voluntarium, Deo gratum [...] possit.
g *Non solum [...] sed etiam vltrò [...] Designat enim [...] tatem spontaneam [...] que aliorum [...] nedum ab [...] profectam.*
6 In eos qui [...]tatem solent [...] re, quasi solis [...] bus propriam [...] opes iuuare.
7 Christianis beneficentia est [...] vt ius analog[...]

[...]netur. h *Vt sicut nunc aliis inopibus vos abundantes largimini è vestro, sic alii vicissim de suo vobis largientur.* 8 Commendat Titum [&] duos eius collegas multis nominibus, tum vt minimè sit suspecta eorum fides, quasi eos summiserit ad expilandas Ecclesias: tum vt [...] ad collationem promptiores.

cuius laus est [i] in Euangelio per omnes Ecclesias.
19 (Nec *id* solùm, sed etiam suffragiis delectus est ab Ecclesiis socius peregrinationis nostræ, cum hac [k] beneficentia quæ administratur à nobis ad ipsius Domini gloriam, & *comprobandum* promptũ animum vestrũ.)
20 Vitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac [l] exuberantia quæ administratur à nobis:
21 Vt qui procuremus honesta non solùm coram Domino, sed etiam coram hominibus.
22 Misimus autem cum eis fratrem nostrum, quem sæpe in multis probauimus studiosum, nunc autem multo studiosiorem, ob multam fiduciam quam *habeo* in vobis.
23 Siue de Tito *quæritur*, socius meus *est*, & apud vos adiutor: siue [m] de fratribus nostris, legati *sunt* Ecclesiarum, *&* [n] gloria Christi.
24 Itaque demonstrationẽ charitatis vestræ, & nostræ de vobis gloriationis edite in eos, [o] in conspectu Ecclesiarum.

cum cuius laus est in Euangelio in omnibus Ecclesiis.
19 (Quemadmodum etiam [3] diligendo delectus est ab Ecclesiis, vt proficiscatur nobiscum cum beneficentia hac quæ administratur à nobis, ad gloriam ipsius Dei, & ad animi nostri promptitudinem.)
20 Euitauimus enim hoc, ne quis imponeret nobis maculam in hac abundantia quæ administratur à nobis.
21 Procuramus enim quæ bona sunt, non coram Deo tantùm, sed etiam coram filiis hominis.
22 Misimus autem cum eis etiam fratrem nostrum, qui nobis est probatus omni tempore in multis, quòd diligens sit: nunc autem magis diligens propter fiduciam magnam quæ est de vobis.
23 Siue igitur Titus, socius meus est & adiutor erga vos: siue fratres alii, legati sunt ecclesiarum gloriæ Christi.
24 Proinde iudicium charitatis vestræ & gloriationis nostræ de vobis, in eos ostendite, in conspectu ecclesiarum omnium.

i In prædicatione Euangelii.
k Muneribus collectis in subsidium Ecclesiæ Hierosolymitanæ.
l [illegible] copiosa Ec[illegible] munificen[illegible] a fides [illegible].
[illegible] Titi col[illegible]
[illegible] quos gloria [illegible].
[illegible] huius [illegible] habituri [illegible] Ecclesias, in [illegible] conspe[illegible] quum [illegible] ad vos [illegible] suffragiis dele[illegible]

3 Suffragiis delectus est.

Caput IX.

1 *Cur de eorum voluntate bene sentiat,* 3 *illis tamen adhortandis sedulò incumbat,* 4 *rationem adducit,* 6 *& sementi eleemosynas comparat,* 10 *quas Deus rependit magno fœnore.*

1 [1] NAM de subministratione quidem quæ fit in sanctos, superuacaneum est mihi scribere vobis.
2 Noui enim prõptum animum vestrũ, quem de vobis iacto apud Macedones, Achaiam videlicet paratam esse ab anno superiore: & ex vobis *ortus* zelus prouocauit complures.
3 Misi autem hos fratres, ne gloriatio nostra de vobis inanis fiat hac in parte: vt (sicut dicebam) parati sitis:
4 Ne quo modo, si mecum venerint macedones, & offenderint vos imparatos, nos pudefiamus (vt ne vos dicam) [a] in præfidente ista gloriatione.
5 Itaque necessarium putaui adhortari fratres vt priores venirent ad vos, & prius absoluerent anteà denuntiatam beneficentiam vestram, vt ea sit parata ita vt beneficentia, & non vt [b] extortum aliquid.
6 [a] Hoc autem *dico*, Qui serit parcè, parcè etiam metet: & qui serit benignè, benignè etiam metet.
7 Quisque sicut [c] præoptat corde, *ita* agat: non [d] ex tristitia aut [e] ex necessitate: nam hilarem datorem diligit Deus.
8 Potens est autem Deus efficere vt [f] omnis gratia in vos redundet: vt in omnibus omni tempore omne quod sufficiat habentes, abundetis [g] ad omne opus bonum:
9 (Sicut scriptum est, Dispersit, dedit pauperibus: iustitia eius manet [h] in seculum.
10 Qui autem suppeditat semẽ serenti, & panem ad escam suppeditet, & multiplicet sementem vestram, & augeat [i] fructus iustitiæ vestræ.)

1 DE ministerio autem sanctorum, superfluum facio si scribo vobis.
2 Noui enim promptitudinem animi vestri, & propterea gloriatus sum de vobis apud Macedones, quòd Achaia parata sit à præterito anno, & æmulatio vestra multos prouocauit.
3 Misi autem fratres, ne inanis fieret gloriatio qua gloriati sumus de vobis in hoc negotio, vt quemadmodum dixi illis, parati sitis.
4 Ne fortè veniant mecum Macedones, & inueniant vos imparatos, & erubescamus nos (vt non dicamus quòd vos erubescetis) in gloriatione ista qua gloriati sumus.
5 Idcirco solicitudo mihi fuit vt peterem à fratribus meis his vt venirent ante me ad vos, & præpararent benedictionem illam de qua iampridem commonefacti estis, vt esset parata ita vt beneficentia, nequaquam vt [1] auaritia.
6 Hoc autem *dico*, qui seminat [2] in defectu, etiam in defectu metet: & qui seminat [3] in benedictione, etiam in benedictione metet.
7 Vnusquisque secundum id quod est in mente sua, nequaquam tanquam ex tristitia aut tanquam ex necessitate. Datorem enim hilarem diligit Dominus.
8 Facultas enim est in manibus Dei, vt omnem gratiam abundare faciat in vobis, vt omni tẽpore in omni re id quod sufficit vobis, sit vobis, & abundetis in omne opus bonum:
9 Sicut scriptum est, Dispersit & dedit pauperibus, & iustitia eius manet in seculum.
10 Is autem qui dat semen seminanti, & panem in cibum, ipse det & multiplicet sementem vestram, & augeat fructus iustitiæ vestræ.

[illegible] moderatur oc[illegible] suspicioni quã [illegible] poterant [illegible], quasi Apo[illegible] adeo anxiè il[illegible], de eorum [illegible] dubitaret, [illegible] ergo se non [illegible] facere vt eos [illegible] subueniendũ [illegible], quum sese [illegible] iis sponso[illegible] Macedonas [illegible], sed tan[illegible] currentes [illegible] fiet omnia [illegible], tum [illegible] copiosiora.
[illegible] nomine hy[illegible] quod significa[illegible] quandam [illegible] subsi[illegible].
[illegible] ab auaritia.
[illegible] Eleemosyna nec [illegible] nec mali[illegible] debet.
[illegible] autem & [illegible] comparatur [illegible] quam vberri[illegible] amplissi[illegible] benedictionis [illegible].
[illegible] seligit ac [illegible] apud se.
[illegible] Liberali animo.
[illegible], vt qui no[illegible] audire.
[illegible] Dei munifi[illegible].
[illegible] omnibus [illegible] possitis [illegible].
[illegible] loqui[illegible] Dauid de viro [illegible], & proxi[illegible], cui dicit [illegible] de futurum [illegible] largiatur, [illegible] hominibus be[illegible] pro om[illegible].

1 Vel, Expilatio.
2 Vel, Cum parcitate, id est, Parcè, Hebraismus.
3 Id est, Liberaliter & copiosè, Hebraismus.

4 Ad verbum, Per manum nostram, Hebraismus.

11 Vt in qualibet re locupletemini in om-
nem simplicitatem quæ perficit 4 per nos
gratiarum actionem Deo.
12 Quoniam functio ministerii huius nequa-
quam tantùm penuriam sanctorum supplet,
sed etiam exuberat per gratiarum actiones
multas Deo.
13 Nam propter probationem ministerii hu-
ius Deum glorificamus, quòd obedientes
præstitistis vos in confessione Euangelii
Christi, & associastis vos in simplicitate ve-
stra cum illis & cum omni homine.
14 Et orationem offerunt pro vobis in chari-
tate magna, propter magnitudinem gratiæ
Dei quæ est super vos.
15 Gratia autem Deo super dono suo ineffabili.

11 Vobis omni modo ditatis ad omnem be-
nignitatem, quę per nos efficit vt gratiæ a-
gantur Deo.
12 3 Nam subministratio oblationis istius non
solùm supplet sanctorum inopiã, sed etiam
redundat in multas gratiarum actiones a-
pud Deum, approbatione istius submini-
strationis.
13 Deum glorificando de [l] vestra testata sub-
iectione in Euangelium Christi, deque be-
nigna in se & in omnes communicatione:
14 Et ipsorum præcibus pro vobis, maximo
vos amore complectentium propter grati-
am Dei in vobis exuberantem.
15 [m] Gratia autem *sit* Deo super inenarrabili
suo munere.

3 Alius duplex fructus beneficentiæ in sanctos vel præstitissimus hic est, quòd occasionem præbeat Dei laudandi, & ita etiam patefiat nostra fides.

k *Ex hoc vestræ charitatis specimine, scilicet subministratione.*

l *Quòd vno consensu declaraueritis vos verè Euangelium agnoscere cui vosipsos libenter subieceritis, ex quo doceatis vos cum Ecclesia Hierosolymitana consentire.*

m *Ne gloriosa ista prædicatione efferantur Corinthii, claudit hoc epiphonemate hanc exhortationem.*

CAPUT X.

1 *Qua fiducia,* 4 *quibus armis,* 6 *qua vindicta sit instructus aduersus improborum calumnias, ostendit.* 7 *sed præsentem non minus virtutis habere in operibus,* 11 *quàm absentem grauitatis in verbis.*

1 Id est, Externa specie, vel Quum præsens sum. Hebraismus

2 Id est, Vti audacia.

3 Id est, sicuti statuo.

4 In versiculo tertio deerat primum hemistichium in impresso Syro: quod restituimus ex manuscripto codice Syro bibliothecæ illustrissimi principis electoris Palatini.

5 Hæc verba licet in Græcis exemplaribus non legantur, in Syriaco exemplari sunt.

6 Id est, Vanum timorem vobis incutiam.

7 Id est, Re ipsa.

1 EGo autem Paulus peto à vobis per le-
nitatem & demissionem Christi, qui e-
tiam si 1 in facie demissus sum apud
vos, attamen absens confido de vobis.
2 Peto autem à vobis ne quum venero, co-
gar per confidentiam quæ est mihi 2 vt au-
deam (3 sicut cogito) in homines qui arbi-
trantur nos quòd tanquam qui in carne si-
mus, ambulemus.
3 4 Etsi enim in carne ambulamus, atqui ne-
quaquam carnis bellum gerimus.
4 Arma enim militiæ nostræ, nequaquã sunt
carnis, sed potentiæ Dei: & per eam sub-
iugamus munitiones rebelles.
5 Et demolimur cogitationes & omnem alti-
tudinem quæ sese extollit aduersus cogni-
tionem Dei, & captiuas reddimus omnes
ratiocinationes ad obedientiam Christi.
6 Et paratum habemus sumere vindictam de
iis qui non obediunt, quum impleta fuerit
obedientia vestra.
7 Faciem intuemini vos 5 Siquis confidit de
seipso quod Christi sit, hic sciat de seipso
quòd quemadmodũ Christi est, ita etiã nos.
8 Si enim etiam aliquid amplius glorier de
potestate quam dedit mihi Dominus no-
ster, non pudet me, quia ad ædificationem
vestram dedit nobis, & ad repulsioné vestri.
9 5 Dubito autem ne existimer tanquam is
qui 6 perterrefaciendo perterrefaciam vos
per epistolas.
10 Quia sunt quidam qui dicunt quod episto-
læ graues sunt & robustæ, aduentus autem
corporis infirmus, & sermo eius contempti-
bilis.
11 Sed hoc cogitet qui eiusmodi dicit, quòd
quales sumus per sermonem epistolæ no-
stræ quum absentes sumus, tales sumus etiã
quum propinqui sumus 7 facto.

1 CÆterum [1] precor vos per clementiam
& [a] æquitatem Christi, ego ipse Pau-
lus, qui coràm quidẽ humilis sum inter vos,
absens verò sum erga vos confidens.
2 *Hoc* autem rogo, ne præsens confidenter a-
gam fiducia qua existimor audax fuisse in
quosdam, qui nos æstimant quasi [b] secun-
dum carnem incedamus.
3 [2] Nam in carne incedentes, secundum car-
nem bellum non gerimus.
4 Arma enim militiæ nostræ [c] non carnalia
sunt, sed [d] diuinitus valida ad subuersionem
munitionum.
5 Ratiocinationes euertendo, omneq́; subli-
mitatem quæ extollitur aduersus cognitio-
nem Dei: 3 & in captiuitaté redigendo om-
nem cogitationem ad obediendũ Christo:
6 Et paratum habendo quo vindicemus om-
nem contumaciam, postquam impleta fue-
rit vestra obedientia.
7 4 [e] Quæ ob oculos sunt aspicitis? si quis a-
pud se confidit se Christi esse, hoc vicissim
cogitet [f] ex sese, quemadmodum ipse Chri-
sti *est*, ita & nos Christi *esse*.
8 Nam si amplius etiam quippiam glorier de
potestate nostra quam dedit Dominus no-
bis ad ædificationem, ac non ad subuersio-
nem vestri, non pudefiam:
9 Ne videar ceu perterrefacere vos per epi-
stolas.
10 Nam epistolæ quidem [g] (inquiunt) graues
sunt & validæ: sed præsentia corporis infir-
ma *est*, & sermo nihili.
11 Hoc cogitet *qui* istiusmodi *est*, quales su-
mus verbo per epistolas quum absumus, ta-
les etiam nos *fore* reipsa quum aderemus.

1 Redit ad illam Apostolatus sui defensionem sed ita vt simul authoritate sua re ipsa vtatur. Seriò enim & grauiter monet, additis etiam plane terribilibus minis, vt se dociles præbeant. Refellit autem superbos quosdam qui quoniam in Paulo nihil hominum more splendidum viderant, & eum lenissimum experti fuerant qui tamẽ absens seuerissime ad eos scripsisset, de eo non aliter quam de Thrasone quopiam iudicabant, qui soleret aduersus absentes ferocire. Primùm igitur sese clementem & moderatum fuisse profitetur, sed Christi exemplo, cuius lenitatem si pergant aspernari, testatur se reipsa declaraturum quantopere illi hallucinentur qui de Apostolico munere vt de humanis functionibus iudicant, nimirum ex apparentia, quam externum vocant.

a *Naturam illam ad misericordiam pronam, quàm ad summum ius persequendum propensam.*

b *Non alio præsidio freti essemus, quàm quod præ me fero: opponitur itaque caro i. imbecilla Pauli conditio spirituali & Apostolica dignitati.*

2 Secundò, testatur se quantumuis alioqui cæterorum hominum similem, tamen iis viribus instructum prodire, quibus nullæ hominum munitiones siue fraude & astu, siue robore & potentia restiterint, pares esse possint quoniam diuinis armis certet. c *Ex quibus homines authoritatem sibi apud alios parant, & res illas magnas gerunt.* d *Infinita ista Dei potentia nituntur.* 3 Amplificatio spiritualis istius virtutis, quæ hostes quantumuis callidos & potentes sic domet, vt alios quidem resipiscentes ad Christum adducat, alios præfractè rebelles ab iis qui sese patiuntur separatos, pro meritis vlciscatur. 4 Inculcat eadem sed maximo cum sententiarum & verborum pondere. e *Itane verò in æstimandis hominibus externam illam larvam intuemini?* f *Etiam de me non admonitus.* g. *Indicatur certus aliquis huius sermonis author.*

12 5 Non enim [h] audemus nos [i] inserere aut conferre cum quibusdam qui seipsos commendant: sed [k] non intelligunt quòd [l] ipsi sese seipsis metiuntur, & sese sibi ipsis [m] comparant.
13 At nos non gloriabimur de iis [n] quæ mensuræ *nostræ* non sunt, sed secundùm modum nobis ad regulam admensum, id est, eius quam distribuit nobis Deus mensuræ, *gloriabimur* nos peruenisse ad vos etiam vsque.
14 Non enim vt si non peruenissemus vsque ad vos, extendimus nosipsos vltra quam deceat, nam vsque ad vos etiam peruenimus [o] in Euangelio Christi.
15 Nequaquam de iis quæ [p] mensuræ *nostræ* non sunt gloriantes, *id est* de alienis laboribus: imò sperantes fore vt augescente fide vestra, in vobis amplificemur in attributa nobis nostra mensura vlterius.
16 (Id est) vt in iis *regionibus* quæ vltra vos *sunt* Euangelizem: non vt [q] in alteri attributa mensura, de præparatis gloriemur.
17 6 Cæterum qui gloriatur, in Domino glorietur.
18 Non enim qui seipsum commendat, is probatus est, sed is quem Dominus cõmendat.

12 Non enim audemus cogitare, aut comparare nosipsos cum illis qui seipsos gloria extollunt, sed quia ipsi intra sese seipsos comparant, non intelligunt.
13 Nos non gloriamur [8] vltra mensuram nostram, sed iuxta mensuram termini quam partitus est nobis Deus, vt pertingeremus etiam vsque ad vos.
14 Nequaquam enim tanquam qui non pertingamus ad vos, extendimus nosipsos: vsque ad vos enim pertigimus in Euangelio Christi.
15 Neq; gloriamur extra mensuram nostram in labore aliorum, sed est nobis spes vt crescente fide vestra in vobis, crescamus iuxta mensuram nostram.
16 Et redundemus etiam vltra vos ad Euangelizandum, non in mensura aliorum, in iis quæ parata sunt, gloriemur.
17 Qui autem gloriatur, in Domino glorietur.
18 Nequaquam enim qui seipsum laudat, ille probatus est, sed is quem Deus laudauerit.

8 Ad verbum, Plusquam sit mensura nostra.

5 Coactus refel[...] [...]ltas quorun[...]dam ambitiosorum [...]tationes, testatur [...] nihil proferre [...], nisi quod ipsi [...] seipsis falsò per[...] [...] vero eti[...] de maximis re[...] glorietur, non [...] vltra metas e[...] mensurę progres[...] quam sit ei ad[...] Dominus vt [...] eos vsque per[...] euangelizan[...] ac longius etiam [...] perfectorum consi[...] [...] & ipsi ita pro[...], vt in iis eru[...] non sit neces[...] ipsum amplius [...]. Additur [...] amplificatio [...] quòd in alie[...] labores nusquam [...].
h *Ironia.*
i *Numerare.*
k *Non sentiunt vel [...].*
l *Sola de seipsis per[...] freti, nihil non [...]rogant.*
m *Alios omnes cõ[...], pro mensura nihil aliud adhibebant quàm seipsos.* n *De iis quæ Deus non est nobis admensus.* o *Dum Christum prædico.* p *Quasi Deus terrarum orbem inter Apostolos diuiserit excolendum.* q *In regionibus ab aliis præparatis, & quasi excultis Euangelii [...].* 6 Extollit quod de se dixerat, simulque Corinthios ad alia audienda præparat, testatus se nihil aliud quærere, quam vt [...] sese approbet, cuius vnius gloriæ studeat.

Caput XI.

2 *Ingenti se erga Corinth. amore cogi testatur,* 5 *vt laudes suas deprædicet.* 9 *Gratuitam illis suam operam impendisse,* 13 *ne qua in re superiores essent pseudoapostolis,* 22 *quos longè antecellere recenset in iis quæ veræ sunt laudis.*

1 Vtinam [1] tolleraretis paulisper desipientiam *meam*: imò etiam tolerate me.
2 Ambio enim vos Dei [a] zelotypia. Aptaui enim vos, *quos* vni viro (*vt* virginem puram) [b] sistam *nempe* Christo:
3 Sed metuo ne quomodo sicut serpens ille Euam seduxit calliditate sua, [c] ita corruptæ mẽtes vestræ *degenerent* à simplicitate [d] quæ est in Christo.
4 2 Enimuerò si veniat qui [e] alterum Iesum prædicet quem non prædicauerimus, aut *si* Spiritum alterum accipiatis quem non acceperitis, aut Euangelium alterum quod nõ receperitis, rectè, *eum* tolerauer itis.
5 Puto enim me nihilo inferiorẽ fuisse [f] summis Apostolis.
6 3 Quòd si [g] rudis *sum* sermone, non tamen *sum rudis* scientia: sed omninò manifesti facti sumus in omnibus apud vos.
7 4 Num peccaui quum meipsum demitterẽ vt vos attolleremini? quódque gratuitò Euangelium Dei euangelizauerim vobis?
8 Alias Ecclesias spoliaui, accepto ab eis stipendio, vt vobis inseruirem: & quum apud vos essem & egerem, non obtorpui cum cuiusquam incommodo.

1 Vtinam autem tolerassetis me paulisper, vt loquerer insipienter: sed etiam tolleratis me.
2 Zelotypus sum enim erga vos zelotypia Dei: despondi enim vos viro vni, virginem puram vt exhiberem Christo.
3 Metuo autem ne, quemadmodum serpens seduxit Euam versutia sua, ita corrumpantur mentes vestræ à simplicitate quæ *erat* erga Christum.
4 Si enim is qui venit ad vos, alium Ieschua prædicarit vobis quem non prædicauimus, aut spiritum alium acceperitis quem non accepistis, aut Euangelium aliud quod non accepistis, pulchrè acquiesceretis.
5 Puto enim quòd nihilo minor sum quàm Apostoli qui admodum excellunt,
6 Licet enim imperitus sim sermone meo, attamen non scientia mea: sed in omni re manifesti fuimus apud vos.
7 Nunquid [1] delinquendo deliqui quòd humiliauerim meipsum vt vos exaltaremini, & gratis prædicauerim vobis Euangelium Dei?
8 Et Ecclesias cæteras expoliauerim, & acceperim sumptus pro ministerio erga vos? & quum venissem ad vos, non grauauerim quenquam ex vobis.

1 Grauiter deliqui.

1 Agnoscit se quo[...]modo stultos i[...] in rerum ista[...] prædicatione, [...] addit se inuitum [...] facere ipsorum [...], quòd eos à va[...] quibusdam & a[...] hominibus nõ [...] Satanæ fraude [...]ptos videat.
a *Loquitur vt pro[...], sed qui tamen non [...] Domino illos [...].*
b *Vt vos coniun[...].*
c *Hic locus notan[...] contra eos quibus [...] illa & incorrup[...] scripturarũ [...] pre humanę [...] fucis ac pig[...] sordet.*
d *Quæ iis conueni[...] in Christo sunt.*
2 Testatur eos falli [...] vel excellentius a[...] Euangelii vel [...]stantiora Spiri[...] dona se à quoquã [...]cepturos somnient.
e *Perfectiorem do[...] de Iesu.*
f *Ad verbum iis [...] quam valdè [...] Apostoli.* 5 Refutat illorum Thrasonum calumnias. Sum, inquit, fateor, non ita facundus orator. Illi certè mihi Euangelii noti[...] non possunt adimere, sicut vos ipsi estis modis omnibus experti. g *Mascula illa & Euangelio digna eloquentia non caruit Paulus: [...] autem voluit fucata ista dicendi ratione, quàm nimium multi hodie sequuntur.* 4 Alia calumnia quòd videlicet homo esset vulgaris [...] manuum suarum labore victitans. Hic verò, inquit Apostolus, quid mihi possitis obiicere, nisi quod quiduis subire vestri causa sustinui, & [...] egerem, partim manibus meis victum quærere, partim etiam quum vrsit inopia, aliunde viaticum petere malui, quam vobis vllo esse [...], etiamsi vobis euangelizabam?

9 Necessitatem enim meam suppleuerunt
fratres qui venerūt ex Macedonia & in omni
ni re [2] seruaui meipsum, & seruo, vt non o-
nerem vos.
10 Est in me veritas Christi, quòd hæc glo-
riatio non abolebitur in me in regionibus
Achaiæ.
11 Quamobrem? Quòd non diligam vos?
Deus ipse nouit.
12 Sed hoc quod facio, & iam faciam, vt am-
putem occasionem illorum qui quærunt oc-
casionem, vt in ea re qua gloriantur, inue-
niantur sicut nos.
13 Sunt enim istiusmodi, pseudoapostoli &
operarii dolosi, & assimilant seipsos Apo-
stolis Christi.
14 Neque est mirandum in hoc. Etenim si
Satanas ipse transfigurat se in Angelum lu-
cis.
15 Nequaquam magnum est negotium si eti-
am ministri eius transfigurant se in ministros
iustitiæ: quorum finis erit secundum opera
eorum,
16 Rursus autem dico ne quis reputet de me
tanquam insipiens sim: alioquin etiam vt
insipientem accipite me, vt etiam ego mo-
dicum glorier.
17 Quod loquor, secundum Dominum no-
strum non loquor, sed tanquam per insipien-
tiam in hoc loco gloriationis.
18 Quando quidem multi gloriantur in car-
ne, etiam ego gloriabor.
19 Faciles enim estis ad audiendum destitu-
tos mente, quum vos sapientes sitis.
20 Et [3] extollitis eum qui in seruitutem vos
adigit, & eum qui deuorat vos, & eum qui
accipit à vobis, & eum qui extollit se supra
vos, & eum qui percutit vos in faciem ve-
stram.
21 Tanquam in ignominia loquor quasi ita sit
quòd infirmi fuerimus. (per defectum men-
tis loquor) quòd in quacunque re audet a-
liquis etiam ego audeo.
22 Si Hebræi sunt, etiam ego: & si Israelitæ
sunt, etiam ego: si semen sunt Abrahæ, eti-
am ego.
23 Si ministri sunt Christi, per defectum men-
tis loquor quod excellentior illis sum ego, in
laboribus copiosior quàm illi, in vulneribus
copiosior quàm illi, in vinculis copiosior
quàm illi, in mortibus, [4] sæpius.
24 A Iudæis [5] quinquies quadragenas *plagas*,
minus vna [6] deuoraui,
25 [7] Ter virgis [8] cæsus fui: [9] semel lapidatus
fui: ter fui in naufragio die ac nocte, sine na-
ui *inquam* in mari fui.
26 In itineribus multis, in [10] periculo flumi-
num, in periculo latronum, in periculo à ge-
nere meo, in periculo à Gentibus: in peri-
culo fui in ciuitatibus, in periculo fui in so-
litudine, in periculo in mari, in periculo
quod est à falsis fratribus.
27 In labore & fatigatione, in vigiliis multis
in fame & siti, in ieiunio multo, in denuda-
tione & nuditate.

2 Id est, Abstinui, & abstineo.

3 Non significat simpliciter Ferre aut Tolerare, sed Efferre & euehere: quemadmodum constat ex altero loco Actorum 10. 7.

4 Ad verbum, Tēporibus multis Heb.

5 Ad verbum, Quinq; temporibus quadraginta, quadraginta.

6 Hoc est, Magno cum dolore tuli.

7 Ad verbū, Tribus temporibus. Hebraismus.

8 Ab aliis quàm à Iudæis.

9 Ad verbum, Vna vice. Hebraismus.

10 Græcam vocem seruat.

9 Inopiam enim meam suppleuerunt fratres
qui venerant è Macedonia: & in omnibus
me præstiti vobis minimè onerosum, 5 &
præstabo.
10 [h] Est veritas Christi in me, quòd hæc glo-
riatio [i] non obstruetur contra me in regio-
nibus Achaiæ.
11 Quapropter? *an* quòd non diligam vos?
Deus nouit.
12 Sed quod facio, etiam faciam, vt amputem
occasionem, iis qui optant occasionem vt in
eo de quo [k] gloriantur reperiantur quales &
nos.
13 6 Nam istiusmodi pseudoapostoli, opera-
rii dolosi sunt, transformati in Apostolos
Christi.
14 Neque id mirum ipse enim satanas trans-
formatur in angelum [l] lucis.
15 Non magnum est igitur si transformentur
vt ministri iustitiæ etiam eius ministri: quo-
rum finis erit secundum opera eorum.
16 7 Rursum dico, ne quis me putet desipien-
tem esse: alioquin etiam vt desipientem re-
cipite me, vt paululum quiddam & ego
glorier.
17 Quod dico, non dico secundùm Domi-
num, sed vt desipiens, in præfidente ista glo-
riatione.
18 Quandoquidem multi gloriantur secun-
dum carnem: & ego gloriabor.
19 Libenter enim toleratis desipientes, quòd
sitis sapientes.
20 8 Toleratis enim si quis vos in seruitutem
adigit, si quis exedit, si quis stipendium ac-
cipit, si quis attollit sese, si quis vos in faci-
em cædit.
21 [m] Quantum ad contumeliam dico, sicuti
quòd nos [n] infirmi fuimus: imò in quocun-
que audacia vti velit aliquis (vt desipiens
loquor) audacia velim vti & ego.
22 Hebræi sunt? *sum* & ego: Israelitæ sunt?
sum & ego: semen Abrahæ sunt? *sum* & ego:
23 Ministri Christi sunt? (desipiens loquor)
[o] supero ego: in fatigationibus amplius, in
vulneribus supra illos, in carceribus ampli-
us, in mortibus sæpe.
24 A Iudæis [q] quinquies accepi quadragenas
plagas vna minus.
25 [r] Ter virgis cæsus fui, semel fui lapidatus,
ter naufragium feci, noctem ac diem in pro-
fundo egi:
26 *In* itineribus sæpe *fui*, *in* periculis flumi-
num, periculis latronū, periculis à *meis* gen-
tilibus, periculis in Gentibus, periculis in
ciuitate, periculis in solitudine, periculis in
mari, periculis inter falsos fratres.
27 In fatigatione & [s] ærumna, in vigiliis sæ-
pe, in fame & siti, in ieiuniis sæpe, in frigo-
re & nuditate:

5 Amplificatio, adeò se istius facti nō pudere: vt etiam deinceps non aliter agere apud ipsos decreuerit, quò verè sēper possit affirmare se gratis in Achaia docuisse, minimè id quidem quòd Corinthios dedignetur, sed vt Thrasones isti occasionem iam pridē captatam nusquā inueniant: ipse verò interea illis proponat quod æmulentur, vt verè tandem possint dicere se esse Pauli similes.

h *Forma iurisiurandi, quasi diceret, Ne censeatur in me veritas.*

i *Mihi semper patebit.*

k *Captarunt aduersarii omnes occasiones, vt pares essent Paulo. Quum igitur nunquā gratis essent docturi, quum potius Corinthios exederent, captabant aliam occasionē semper vt Paulus aliquid acciperet: quod si fecisset, tum demū se pares fore sperabant. Nam et zelum & scientiam simulabant, & externa specie eloquentiæ excellebant, vt aliqui etiam Paulum despicerent: ostendit autem hæc omnia fucum esse.*

6 Apertè tandem istos suis coloribus depingit, prædicens fore vt quantumcunque zelum gloriæ Dei simulent, tandem seipsos prodant.

l *Lucis nomine, gloria cælestis intelligitur, cuius sunt participes Angeli.*

7 Pergit aperta cū fiducia, & grauissima quadam ironia vtens petit sibi veniam tribui si velut ad tēpus apud sapientes Corinthios desipiens cū summis illis hominibus de externis etiā istis rebus cōtendat, puta de genere, de maioribus, deq; rebus fortiter gestis.

8 Antequam ad rem accedat, perstringit Corinthios, qui cum sibi sapientissimi viderentur, interea non animaduertebant pseudoapostolos ad quæstum abuti ipsorum simplicitate.

m *Quasi dicat, habita eius contumeliæ ratione qua vos afficiunt (id dico) quæ sanè minor non est, quàm si vos cæderent.* n *Infirmus habetur Paulus, qui vilis, abiectus ignobilis artifex, variis calamitatibus obnoxius Corinthiis videretur quum in eo emineret vis illa Diuina.* o *Paulus veram gloriam nactus, apertè ministerium suum asserit non sui causa, sed quòd doctrinam suam videret periclitari.* p *Præsentibus mortis periculis.* q *Respicit illud quod scriptum est Deut. 25. 3. Hic locus præterea ostendit multa quæ pertulit Paulus fuisse prætermissa à Luca.* r *A præfectis Romanis.* s *Ærumna est ægritudo laboriosa, veluti quum defessus aliquis pro quiete cogitur nouos labores capessere.*

28 9 Absque

9 ... Hæc tandem ad-dit velut appendi-cem, vt Corinthios pudeat eum asperna-ri, cuius solicitudine omnes penè Ecclesiæ penderent res ipsa [illegible].

10 Retorquet in aduersarios quod ab iis obiiciebatur: vt si dicat, Proferunt illi meas ærumnas vt mihi autoritatem de-trahant, at ego si glo-riari vellem, nō aliun-de sumpserim argu-mentum: nec quicquā hîc à me confingi Deus ipse est testis.

28 9 Absque iis quæ extrinsecus *eueniunt, vr-get* agmen illud in me quotidie consurgens, *id est* solicitudo de omnibus Ecclesiis.

28 Præter reliqua plurima, & congregatio-nem quæ est quotidiana contra me, & cu-ram meam quæ est pro omnibus ecclesiis.

29 Quis affligitur, quin ego affligar? quis of-fenditur, quin ego vrar?

29 Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis offenditur, & ego non vror?

30 10 Si gloriari oporteat, de iis quæ infirmi-tatis meæ *sunt* gloriabor.

30 Si gloriari oporteat, in infirmitatibus meis gloriabor.

31 Deus & pater Domini nostri, Jesu Christi, laudandus in secula nouit me non mentiri.

31 Nouit Deus Pater Domini nostri Jeschua Christi, benedictus qui est in seculum secu-lorum, quòd non mentior.

32 In vrbe Damasci, gentis præfectus nomine Aretæ regis, præsidio tenebat Damasceno-rum vrbem, cupiens me prehendere:

32 In Damasco princeps exercitus Aretæ re-gis custodiebat ciuitatem Damascenorum, ad comprehendendum me.

33 Sed per fenestram in corbe demissus fui per mœnia, & eius manus effugi.

33 Et ex fenestra in sporta demiserunt me ex muro, & ereptus sum è manibus eius.

Caput XII.

1 *Inuitus recenset.* 3 *reuelationes diuinitus* 4 *sibi factas,* 6 *ob quas quum verè gloriari pos-sit, nolit:* 10 *infirmitatum suarum conscius.* 11 *sed hanc sibi necessitatem ineptiendi coinnicere,* 20 *dum se addicunt ambitiosis hominibus, per quos à Christo alienantur.*

1 Pergit in pro-posito, & quoniam gloriosuli illi reuela-tiones iactabant, cō-memorat quæ ipsum supra communem hominem captum at-tollant: at non absq; præfatione, & accu-satione etiam excusa-tione.

a Quod in Christo, hoc idest, quod sine am-bitione dictum velim, quum nihil aliud quàm ipsum Christum respi-ciam.

b In sublimissimum usque cælum: nec enim de nomine tertii est phi-losophandum. Sed ta-men hic locus aduersus [illegible] obseruandus, qui [illegible] ponunt vbique.

c Sic vocant Græci quæ Latini vinaria, hortos parcus, vocāt, in quibus plantæ exco-luntur & feræ pascun-tur. Per excellentiam Græci interpretes sic vocant hortū illum [illegible]. Hinc factum vt [illegible] illa gloria Dei [illegible] nomine voca-tur.

d Quæ fando expli-cari quoquam homi-nes possint.

e Quæ nulla vi ne-[illegible] quidē possit [illegible], nempe quia [illegible] est numen. Sic [illegible] Clemens A-[illegible] 5.

5 Vt omnem am-bitionis suspicionem [illegible], testatur se [illegible] vt extrinseca non [illegible] iactare quāuis [illegible] hic affingat, ne [illegible] occasione plus ei [illegible]

1 Gloriari [1] sanè non expedit mihi: ve-niam enim ad visiones & reuelationes Domini.

1 Gloriari oportet: sed non expedit: ve-nio enim ad visiones & ad reuelatio-nes Domini nostri.

2 Noui hominem [a] in Christo ante annos quatuordecim, (an in corpore nescio: an extra corpus nescio: Deus nouit) raptum [b] in tertium vsque cælum:

2 Noui hominem in Christo ante quatuorde-cim annos, num autem in corpore, an verò absque corpore, non noui: Deus nouit) qui quidem raptus est vsque ad tertium cœ-lorum.

3 Et noui huiusmodi hominem (an in corpo-re, an extra corpus, nescio: Deus nouit)

3 Et scio hunc ipsum filium hominis (siue au-tem in corpore, siue absque corpore, non noui: Deus nouit)

4 Raptum fuisse in [c] Paradisum, & audisse [d] ineffabilia verba, quæ [e] non liceat ho-mini loqui.

4 Et raptus est in paradisum, & audiuit ser-mones ineffabiles, quos non licet filio ho-minis eloqui.

5 [2] De eiusmodi *re* gloriabor: de meipso verò non gloriabor, nisi ex infirmitatibus meis.

5 Pro hoc gloriabor, de me autem ipso non gloriabor, nisi in infirmitatibus.

6 Nam si voluero de iis gloriari, non ero insi-piens: veritatem enim dicam, sed parcè lo-quor, ne quis de me cogitet suprà *id* quod videt *esse* me, aut *quod* audit ex me.

6 Si enim voluero gloriari, nequaquam ero insipiens: veritatem enim dico, parco au-tem, ne quis cogitet de me plusquam quod vidit in me, & quod audiuit ex me.

7 [3] Et ne excellentia reuelationum supra mo-dum efferrer, datus est mihi [f] surculus infi-xus carni, *&* angelus [g] satan, vt me colaphis cædat, ne supra modum efferar.

7 Et ne extollerer propter excellentiam re-uelationum, traditus est mihi stimulus carni meæ, angelus Satanę, vt colaphis cæderet me, ne extollerer.

1 Ad verbum, Tri-bus vicibus. Hebrais-mus.

2 In verbo Græco ἐπισκηνώσῃ vide-tur autor huius para-phraseos vsum taber-naculorum respexis-se, videlicet vt pro-tegant à pluuia, sole, vento, & aliis huius-modi incommodis: quæ deinde per me-taphoram accommo-dat virtuti Christi protegenti Paulum contra stimulos Sa-tanæ.

8 Super hoc [h] ter Dominum rogaui, vt absce-deret à me.

8 Super hoc [1] ter petii à Domino vt remo-ueret à me.

9 Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea: nam potentia mea per infirmitatem ad finem su-um adducitur. [4] Libentissimè igitur gloria-bor potius de infirmitatibus meis, [i] vt tan-quam in tabernaculo inhabitet in me po-tentia Christi.

9 Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea: virtus enim mea in infirmitatibus perficitur. Li-benter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt [2] protegat me virtus Christi.

10 Propterea [k] oblector in infirmitatibus, in cōtumeliis, in necessitatibus, in persequuti-onibus, in angustiis pro Christo: quum enim infirmus sum, tunc potens sum.

10 Hanc ob causam delector in infirmitati-bus, in contumeliis, in afflictionibus, in per-sequutionibus, in angustiis quæ sunt pro Christo: quum enim infirmus sum, tunc po-tens sum.

11 Fui desipiens in gloriando: vos me coegi-stis: [5] nam ego debueram à vobis commen-dari: nulla enim in re inferior fui [l] summis

11 Ecce factus sum carens mente in gloria-tione mea: quia vos coegistis me. Debito-res enim eratis vt vos testaremini de me,

[illegible]atur ab aliis quàm per se sit ac proinde se velle potius in suis miseriis gloriari. 3 Excellens doctrina, cur Dominus præstantissimos [illegible] seruos suos à Satana vexari, & omni tentationum genere affligi velit: nempe ne nimium efferantur, atque adeò vt iugi illa exercitatione [illegible]. f *Concupiscentiam intelligit, quæ teli instar nobis inhæret, vt cogat etiam regeneratum Paulum exclamare, Non facio bonum quod vo-[lo]. Surculum autem vocat translatione ducta à surculis, qui vestigiis pedum infixi sunt, si per caduas syluas est ambulandum.* g *Qui cupidi-[tat]ibus incendit:* h *Sæpe.* 4 Concludit se pseudoapostolorum iactationibus solas suas ærumnas velle opponere: simulque se excu-[sat] quòd ipsorum importunitate de his rebus tam multa dicere sit coactus, nempe quòd euerso ipsius Apostolatu ne. esse erat ipsius doctrinam [illegible]. i *Vt magis ac magis sentiam virtutem Christi: Nam quo sunt nostra tabernacula infirmiora, eo magis elucet in illis virtus Christi.* [k] *Illas non tantùm æquo vel forti animo fero, sed etiam voluptatem maximam ex illis percipio.* 5 Testes rursum Corinthios facit eorum qui-[bus] ipsum apud eos Apostolatum obsignarat Dominus, & denuo quàm sit tum ab omni auaritia, alienus, tum in eos propensus, certis argumen-[tis] declarat. l *Vide suprà cap.11. vers.5.*

propterea quòd nihilo fui inferior Aposto-
lis illis qui admodum excellunt, tametsi non
sim quicquam.
12 Indicia Apostolorum edidi inter vos, cum
omni patientia, & cum potentiis, & cum
prodigiis, & cum virtutibus.
13 Nam qua in re inferiores fuistis ecclesiis
aliis, nisi in hoc quòd ego non grauaui vos?
Condonate mihi hoc delictum.
14 Ecce [3] iam tertiò paratus sum vt veniam
ad vos, neque grauabo vos: quia non quæro
vestra, sed vos. Non enim debitores sunt filii
recondere thesauros parentibus, sed paren-
tes filiis suis.
15 Ego verò libenter & sumptus proferam, &
etiam meipsum dabo pro animabus vestris:
etiamsi, quum abundè diligam vos, vos par-
cè diligatis me.
16 Sed esto, ego non grauaui vos, sed tanquam
vir astutus per dolum furatus sum vos.
17 Nunquid [4] per virum alium quem misi ad
vos, expilaui vos?
18 A Tito petii, & misi cum eo fratres, nun-
quid aliqua in re expilauit vos Titus? Nón-
ne vno Spiritu ambulauimus, & eisdem ve-
stigiis?
19 Nunquid rursum arbitramini quòd apud
vos nos excusemus? Coram Deo per Chri-
stum loquimur & omnia, dilecti mei, pro-
pter ædificationem vestram.
20 Metuo enim ne veniam ad vos, & non in-
ueniam vos sicut vellem: & inueniar vobis
ego quoque qualem non velletis: ne con-
tentio, & inuidia, & ira, & calumnia, &
obtrectatio, & murmuratio, & elatio, & tu-
multus *sit in vobis*.
21 Ne, quum venero ad vos, humiliet me De-
us meus, & lugeam propter multos qui pec-
cauerunt, & non resipuerunt ab impurita-
te, & à scortatione, & à lasciuia quam pa-
trauerunt.

Apostolis, tametsi nihil sum.
12 [m] Indicia quidem Apostoli edita sunt a-
pud vos cum omni tolerantia per signa &
prodigia & [n] virtutes.
13 Nam quid est in quo fueritis inferiores
cæteris Ecclesiis, nisi quòd ego ipse [o] non
obtorpui cum vestro incommodo? condo-
nate mihi hanc iniuriam.
14 Ecce, tertiò paratus sum venire ad vos, nec
cum vestro incommodo obtorpescam: non
enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. Non e-
nim debent filii parentibus thesauros con-
gerere, sed parentes filiis.
15 Ego verò libentissimè sumptum impen-
dam, & expendar pro animabus vestris: eti-
amsi, abundè vos diligens, minus diligar.
16 [6] Sed esto, ego vos non grauaui: sed quòd
sim callidus, dolo vos cepi.
17 Num per quenquam eorum quos misi ad
vos, expilaui vos?
18 Precatus sum Titum, & cum eo misi fratrē:
nunquid vos expilauit Titus? nónne eodem
spiritu incessimus? nónne eiisdem vestigiis?
19 [7] Rursum putatis quòd nos vobis excuse-
mus? in conspectu Dei, [p] in Christo loqui-
mur: omnia autem hæc, charissimi, pro ve-
stri ædificatione.
20 [8] Nam metuo ne quo modo, quum venero
nō quales velim reperiam vos, & ego repe-
riar vobis qualem nolitis: ne quo modo sint
lites: æmulationes, iræ, contentiones, obtre-
ctationes, susurri, tumores, tumultuationes:
21 Ne me postquam iterū venero, deprimat
Deus meus apud vos, & lugeam multos eo-
rum qui antè peccarunt, nec resipuerunt su-
per impuritate & scortatione & proteruia
quam patrarunt.

[3] Ad verbum, Iam tertium tempus est quo me paro, &c.
[4] Ad verbum, Per manum viri alterius. Hebraismus.

[m] *Argumenta, ex quibus liquet me verè esse Apostolum Domini.*
[n] *Potentia facta.*
[o] *Non fui remissus in victu meis manibus mihi quærendo ne vobis essem oneri.*
[6] Aliam calumniam longè grauissimā à se depellit, nimirum quòd astu & per alios quæstum faceret.
[7] Concludit se hæc ad eos non scribere quasi defensione egeat, quum nullius sibi sit conscius: sed quòd eorum maximè intersit de eius fide minimè dubitare à quo instituti fuerant.
[p] *Vt eum loqui verè ac sincere conueniat, qui se in Christo esse profiteatur.*
[8] Confirmata sua apud eos autoritate, acriter eos obiurgat, ac minas etiam addit planè Apostolicas, fore videlicet vt nisi resipuerint, ipsis deinceps non parcat, quum tertiò iam eos admonuerit.

Caput XIII.

1 *Vt tertiò aduenturum,* 2 *seueriorem vindictam illis denuntiat,* 5 *qui re ipsa experti sint virtutem Christi in suo Apostolatu.* 10 *Optat tandem vt resipiscant,* 11 *& fausta illis precatur.*

1 [1] IAm tertiò paratus sum vt veniam ad vos,
vt per os duorum triúmue testium stabile
sit omne verbum.
2 Antè dixeram vobis, & rursum prædico vo-
bis, sicut etiam [2] secundò quum essem a-
pud vos, dixi vobis, etiam nunc procul exi-
stens scribo illis qui peccauerunt, & resi-
duo reliquorum, quòd si venero, denuò non
parcam.
3 Propterea quòd experimentum quæritis
Christi qui loquitur in me, qui nequaquam
infirmus in vobis, sed potens est in vobis.
4 Quamuis enim crucifixus sit in infirmitate,
attamen viuit in virtute Dei, etiā nos infirmi
sumus cum eo, attamen viuimus cum eo-
dem in virtute Dei quæ est in vobis.
5 Vosipsos probate num in fide firmi sitis:
vosipsos tentate, ánnon agnoscitis vosipsos:

1 TErtia hac vice venio ad vos. Ex ore du-
orum testium aut trium, firmum erit
omne verbum.
2 Prædixi & secundò prædico vt præsens, &
absens nunc scribo iis qui antè peccarunt,
& reliquis omnibus, fore vt, si denuò vene-
ro, non parcam:
3 [1] Quandoquidem experimentum quæritis
in me loquentis Christi, qui erga vos non
est infirmus, sed [a] potens est in vobis.
4 Nam etsi crucifixus fuit [b] ex infirmitate, vi-
uit tamen ex potentia Dei: [c] nam & nos in-
firmi sumus cum eo, sed viui erimus cum eo,
ex virtute Dei apud vos.
5 [2] Vosipsos tentate annon sitis in fide, vos-
ipsos probate: annon agnoscitis vosmet-

[1] Ad verbum, Hoc tertium est tempus quod paro, &c.
[2] Ad verbum, Secundo tempore, id est, Secunda vice.

[1] Grauissima increpatio, quòd dum Apostolicas admonitiones despiciunt Christi ipsius patientiam tentent, atque adeò dum ipsum vt calamitosum aspernantur, nihil obiiciant quod non sit ipsi cum Christo commune.
[a] *Quum opus fuerit, ad vos vlciscendos eris potentissimus.*
[b] *Quod attinet ad infirmam illam formā serui quam accepit, semetipsum exinaniens.*
[c] *Particula (nam) non est causalis, sed ablatiua.*
[2] Confirmat quod de virtute Dei dixerat in suo ministerio elucente, colligitque ex mutua inter fidem populi & ministri prædicationem relatione oportere vt vel Apostolatum eius reuereantur, in cuius doctrina fundata sit ipsorum fides, vel seipsos damnent infidelitatis, & se non esse ex Christi corpore fateantur.

ipsos,

ipsos, *videlicet* Iesum Christum in vobis esse?
nisi reprobi estis.
6 3 At spero fore vt cognoscatis nos non esse
reprobos.
7 Opto verò à Deo ne quid mali faciatis: nō
vt nos probati comperiamur, sed vt vos
quod honestum est faciatis, nos verò d ve-
lut reprobi simus.
8 Non enim possumus quicquam aduersus
veritatem, sed pro veritate.
9 Gaudemus enim quum nos infirmi sumus,
vos autem validi estis: hoc autem etiam op-
tamus, vestram *videlicet* e instaurationem.
10 Propterea hæc absens scribo, ne præsens
seueritate vtar, ex potestate quam dedit mi-
hi Dominus ad ædificationem, ac non ad
destructionem.
11 4 Quod superest, fratres, valete, instaura-
mini, consolationem habete, idem sentite,
in pace agite, & Deus charitatis ac pacis
author erit vobiscum.
12 5 Salutate alii alios sancto osculo. Salutant
vos sancti omnes.
13 Gratia Domini Iesu Christi, & charitas
Dei, & communicatio Spiritus sancti *sit* cum
omnibus vobis. Amen.

Ad Corinthios secunda fuit scripta Philippis vrbe Macedoniæ, per Titum & Lucam.

3 Mitigat illam asperitatem, sperans fore vt se dociles fideli Apostolo præbeant: illud etiam addens, se famam & existimationē suam nihil morari, dummodo seruiat eorum saluti, qui sit vnicus suus scopus.

d *Hominum iudicio.*

e *Vt omnibus bene compositis, ecclesia membrisque luxata erant in locum suum restituantur.*

4 Breuis exhortatio, sed quæ omnes Christianæ vitæ partes complectatur.

5 Familiariter eos salutat, ac tandem eis bene precatur.

videlicet quòd Ieschua Christus in vobis est?
alioqui reprobi estis.
6 Spero autem quòd cognoscetis quòd nos
non fuimus reprobi.
7 Opto autem à Deo ne sit in vobis aliquid
mali, 3 vt experientia nostri cernatur: sed
vt vos faciatis bona, & nos simus tanquam
reprobi.
8 Non enim possumus facere quicquam con-
tra veritatem, sed pro veritate.
9 Gaudemus autem quum nos infirmi, & vos
validi *estis*: hoc autem oramus quoq; vt vos
perfecti reddamini.
10 Idcirco, quum longè absim, hæc scribo,
ne, quum venero, duriter agam iuxta pote-
statem quam dedit mihi Dominus meus ad
ædificationē, & non ad repulsionem vestri.
11 Proinde, fratres mei, gaudete, & perfecti
estote, & consolationem capite, & animi
consensus & pax sit in vobis: & Deus chari-
tatis ac pacis erit vobiscum.
12 Salutate alius alium in osculo sancto. Salu-
tant vos omnes sancti.
13 Pax Domini nostri Ieschua Christi, & cha-
ritas Dei, & communicatio Spiritus sancti,
sit cum omnibus vobis. Ammin.

Finitur epistola ad Corinthios secunda, quæ scripta fuit è Philippis Macedoniæ.

3 Syrus textus tā in impresso quam in manuscripto codice Heydelbergensi non legit aduerbium negatiuū, quod in Græco textu, secundo loco in hoc versu ponitur: & distinctiones huiusmodi sunt vt sensum efficiant quē nos in versione nostra expressimus.

EPSTOLA PAVLI APOSTOLI AD GALATAS.

CAPVT I.

1 *Post inscriptionem,* 6 *subiungit obiurgationem, Galatas accusans defectionis,* 9 *à suo Euangelio,* 15 *quod à Deo accepit,* 17 *antequam cum vllo Apostolorum contulisset.*

1 1 PAVLVS Apostolus
(non a ab hominibus
neque b per hominē,
c sed per Iesum Chri
stum, ac Deum Pa-
trem, qui suscitauit
eum ex mortuis.)
2 Quique mecū sunt
omnes fratres, Ec-
clesiis Galatiæ:
3 Gratia vobis & pax à Deo Patre & Domi-
no nostro Iesu Christo:
4 2 Qui dedit semetipsum pro peccatis no-
stris, vt eximeret nos ex præsenti d seculo
malo, secundùm voluntatem Dei & Patris
nostri:
5 Cui *sit* gloria in e secula seculorum. Amen.
6 3 Miror vos ita citò, deserto eo qui voca-
rat vos in gratiam Christi, f transferri in ali-
ud Euangelium:
7 4 Quod non est aliud, sed nonnulli vos

1 Salutatio Paulis cōplectens Apostolicę doctrinę summam, ac prætereà etiam statim ab initio præferens Apostolicæ autoritatis grauitatem, aduersus pseudapostolos mox asserendæ.

a *Designat autorem ministerii in genere, hoc enim est commune omnium ministrio.*

b *Instrumentalem causam: hæc enim est peculiaris Apostolorū prærogatina, quòd à Christo vocati sunt immediatè.*

c *Christus quidem homo est, sed etiā Deus & Ecclesiæ Caput, eo nomine ex hominum numero eximendus.*

Tit, 1, 3.

1 PAVLVS Apostolus (non
à filiis hominis, 1 neque
per filium hominis, sed
per Ieschua Christum,
& Deum Patrem eius
qui suscitauit eum 2 à
mortuis.)
2 Et omnes fratres qui mecum sunt, Ecclesi-
is quæ sunt Galatiæ.
3 Gratia vobiscum & pax à Deo Patre, & à
Domino nostro Ieschua Christo:
4 Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris,
vt eriperet nos à seculo isto malo, secundū
voluntatem Dei Patris nostri:
5 Cui gloria in seculum seculorum. Ammin.
6 Miror quomodo celeriter auersi estis à
Christo, qui vocauit vos per gratiam suam
ad Euangelium aliud.
7 Quod nequaquam est, sed secundum illos

1 Ad verbum, Neque per manum filii hominis, sed per manum Ieschua Christi.

2 Ad verbum, De inter mortuos Hebraismus.

2 Veri Euangelii summa est, Christum sua vnius oblatione nos ex mundo selectos seruare, ex Dei Patris gratuita ordinatione. *Luc. 1.74.* d *Ex deprauatissima illa conditione extra Christum.* e *In infinitum spacium, Hebr.* 3 Prima pars epistolæ, qua se Apostolum esse testatur nihilo selectis illis Christi discipulis inferiorem, & prorsus cum eis consentientem, quorum nominibus pseudapostoli abutebantur. Inchoat autem ab obiurgatione, arguens eos leuitatis, quòd tam citò aures iis præbuerint qui ipsos ad nouum Euangelium traducebant. f *Vtitur voce passiua, vt culpam in pseudapostolos reiiciat, & tempore præsenti, vt indicet ab illis rem nondum confectam, sed eos in actu esse.* 4 Tempestiuè monet vt meminerint non esse multiplex Euangelium, ac proinde quicquid prætexant isti pseudapostoli, qui Legem, Mosen, patres in ore habebant, totum hæc esse veri Euangelii corruptelas, & seipsum, atque adeò Angelos etiam ipsos (nedum istos pseudapostolos) execrabiles esse oportere, si vel tantillum velint in Euangelio quod ipsis antea tradiderat, innouare.

homines est qui conturbant vos, & volunt peruertere Euangelium Christi.
8 Etiamsi autem nos aut Angelus è cælo euangelizauerit vobis præterquam quod euangelizauimus vobis, sit anathema.
9 Quemadmodum antè dixi, & nunc rursus dico, quòd si quis euangelizet vobis præterquam quod accepistis, sit anathema.
10 Nūc enim filiisne hominis suadeo, an Deo? aut filiis hominis quæro vt placeam? Si enim hactenus filiis hominis placuissem: seruus Christi nequaquam fuissem.
11 Notum autē vobis facio, fratres mei, quòd prædicatio quæ prædicata fuit à me, non fuit à filio hominis.
12 Neq; enim à filio hominis accepi illam & didici illam, sed per reuelationem Ieschua Christi.
13 Audistis enim conuersationes meas quæ fuerunt antè in Iudaismo, quòd summè persequebar ecclesiam Dei, & destruebam eam.
14 Et excellentior eram multò in Iudaismo quàm plurimi [3] coætanei mei qui erant in genere meo, & excellentius æmulator eram doctrinæ patrum meorum.
15 Quum autem voluit is qui segregauit me ab vtero matris meæ, & vocauit me per gratiam suam,
16 Vt reuelaret Filium suum per me, quem prædicarem in Gentibus, eadem hora non reuelaui [4] carni & sanguini.
17 Neque profectus sum ad Vrischelem ad Apostolos qui erant ante me, sed profectus sum in Arabiam, & rursus reuersus sum Damascum.
18 Et post tres annos profectus sum ad Vrischelem vt viderem Kipham: & mansi apud eum dies quindecim.
19 Alium autem ex Apostolis non vidi, nisi Iaakub fratrem Domini nostri.
20 Hæc autem quæ scribo vobis, ecce, coram Deo quòd non mentior.
21 Et post hæc veni in regiones Syriæ & Ciliciæ.
22 Neque agnoscebant me iuxta faciem Ecclesiæ quæ erant in Iudæa, quæ erant in Christo.
23 Sed hoc tantùm audiuerant, quòd is qui antè persequebatur nos, nunc ecce, prædicat fidem illam quam priore tempore subuertebat.
24 Et glorificabant in me Deum.

3 Ad verbum, Filii annorum meorum Hebraismus.

4 Id est, Viri hominum. Hebraismus.

turbant, & volunt [g] inuertere Euangelium Christi.
8 Sed etiam si nos aut angelus è cælo euangelizet vobis præter *id* quod vobis euangelizauimus, [h] anathema esto.
9 Vt antè diximus, etiam nunc iterū dico, Si quis vobis euangelizauerit præter *id* quod accepistis, anathema esto.
10 5 Nunc enim *vtrum* [i] homines an Deum suadeo? aut quæro hominibus placere? Enimuero si adhuc hominibus placerē, Christi seruus non essem.
11 6 Notum autem vobis facio, fratres, Euangelium prædicatum à me non esse secundum hominem.
12 Neque enim ego ab homine id accepi, neque edoctus sum, sed [k] illud patefaciente *mihi* Iesu Christo.
13 7 Audistis enim quomodo versatus sim olim in Iudaismo, me *videlicet* summè persequutum esse Ecclesiam Dei, & eam vastasse.
14 Et profecisse in Iudaismo super multos æquales meos in genere meo, quum vehementiore studio tenerer traditionum [l] quas à patribus meis acceperam.
15 Sed quando placuit Deo, qui [m] separauit me ab vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam,
16 Retegere Filium suum [n] in me, vt euangelizarem ipsum inter Gentes, 8 non statim [o] contuli [p] cum carne & sanguine:
17 Neque redii Hierosolymam ad eos qui ante me *fuerant* Apostoli: sed abii in Arabiam, ac denuò reuersus sum Damascum.
18 Deinde tribus post annis redii Hierosolymam, vt viserem Petrum: & mansi apud eum dies quindecim.
19 Alium autem ex Apostolis non vidi quenquam, nisi Iacobum fratrem Domini.
20 In iis porrò quæ scribo vobis, ecce [q] coram Deo, non mentior.
21 Deinde veni in regiones Syriæ & Ciliciæ.
22 Eram autem ignotus facie Ecclesiis Iudææ quæ *erant* in Christo.
23 Sed solùm audierant *qui dicerent*, Qui persequebatur nos aliquando, nunc annuntiat [r] fidem quam olim vastabat.
24 Et glorificabant Deum de me.

g *Nihil enim magis est contrarium fidei, sine gratuitæ iustificationi quam ex Lege, siue ex meritis iustificatio.*

h *Vide Rom. 9. 3. 1.*

5 Confirmatio tum à natura ipsius doctrinæ sumpta, tum ab ea ratione quam erat in docendo sequutus. Nec enim, inquit, vel ea docui quæ hominibus arriderent, vt illi qui in rebus externis & operibus Legis salutis partē constituunt: neq; cuiusquam gratiam captaui: ac proinde cęlestem esse doctrinam quam vobis tradidi, res ipsa clamat.

i *Pseudapostolos perstringit, qui homines semper in ore habebant, ille etsi nihil derogare vellit Apostolis, se tamen Deum suadere non homines.*

1. Cor. 15. 1.

6 Secundum argumentum, prorsus diuinam esse suam doctrinam, vtpote quam è cælis, ex ipso Iesu Christo, absque hominum adminiculo, hauserit: qua inre vel illis ipsis sit quodammodo superior, quos Christus hominum more in terris erudiit.

k *Hic locus de patefactione extraordinaria intelligendus est. Nam alioqui solus Filius Euangelium suum patefacit per Spiritum suum, sed hominum ministerio, quod excludit Paulus.*

Act. 1. 9.

7 Probat se à Christo ipso extra ordinē fuisse edoctum, ex anteactæ suæ vitæ historia, satis vel ipsis Galatis perspecta. Nam, inquit, in qua schola fuerim à puero institutus notum est, nempe apud capitales Euangelii hostes. Et, nequis calumnietur me nomine non re discipulum Pharisæorum fuisse, nemo nescit me in Pharisaismo etiam excelluisse, & repentè Apostolum Gentium ex Pharisæo factum adeò vt nullum spacium intercesserit, quo potuerim ab hominibus institui. l *Paternas vocat traditiones, quia non solùm ipse Pharisæus erat, sed etiam Pharisæo Patre natus.* m *Loquitur de æterna Dei prædestinatione ad Apostolatum: cuius tres constituit gradus, consilium Dei æternum, destinationem ab vtero, & vocationem: nullam autem præuisorum operum facit mentionem.* n *Mihi hæc tamen phrasis Hebræis familiaris indicat gratiam cœlitus illapsam. Ephes. 3. 8.* 8 Quoniam obiici poterat, fuisse quidem ipsum in via vocatum à Christo, sed postea ab Apostolis & aliis eruditum, quorum (vt ante dixi) omnibus ad destruendum ipsius Apostolatum, pseudapostoli abutebantur, quasi aliud traderet quàm veri Apostoli, nec esset ipse ex eorum numero quibus sine exceptione credendum esset: idcirco respondet Paulus se statim à vocatione cœpisse Damasci & in Arabia Euangelizare, nec ab eo tempore Hierosolymis nisi quindecim diebus fuisse, vbi duntaxat Petrum & Iacobum viderit inde verò cœpisse in Syria & Cilicia docere, approbantibus Iudææ Ecclesiis quibus ex fama tantùm notus esset nedum vt ibi fuerit ab hominibus institutus. o *Communicaui.* p *Cum quoquam mortalium.* q *Iurisiurandi formula.* r *Doctrinam fidei.*

Caput II.

1 *Nihil à suo Euangelio diuersum sensisse Apostolos,* 3 *incircuncisi Titi exemplo ostendit,* 11 *& quod asseruerit illud aduersus Petri simulationem.* 17 *Inde transitum facit ad causæ tractationem, Gratuitò nos iustificari per Christum.*

1 Deinde

1 DEinde [1] interiectis annis quatuorde-
cim rursum ascẽdi Hierosolymam vnà
cum Barnaba assumpto simul & Tito.
2 Ascendi autem ex reuelatione, & exposui
eis Euangelium quod prædico inter Gen-
tes: sed priuatim cum eis qui sunt in pretio,
ne quomodo [a] frustrà currerem aut cucur-
rissem.
3 Sed neque Titus qui mecum erat, quum es-
set Græcus, coactus fuit circuncidi
4 Nempe propter [b] irreptitios falsos fratres
qui irrepserant ad explorandam libertatem
nostram quam habemus in Christo Iesu, vt
nos in seruitutem adigerent:
5 Quibus ne ad momentum quidem cessimus
per [c] subiectionem, vt [d] veritas Euangelii
permaneret [e] apud vos.
6 Ab iis autem qui existimantur esse aliquid,
qualescunque fuerint, nihil mihi discrepat:
personam hominis Deus non accipit: nam
qui sunt in pretio, [f] nihil mecum præterea
contulerunt.
7 Imò è contrario, quum vidissent mihi con-
creditum fuisse Euangelium [g] præputii, sicut
Petro circuncisionis:
8 (Nam qui efficax fuit per Petrum ad Apo-
stolatum circuncisionis, efficax fuit etiam
per me erga Gentes)
9 Quumque cognouissent gratiam mihi da-
tam, Iacobus & Cephas & Iohannes, [h] qui
existimantur esse columnæ, [i] dextras dede-
runt mihi ac Barnabæ societatis: vt nos in-
ter Gentes, ipsi verò inter circuncisos, *A-
postolatu fungeremur.*
10 Solùm *monuerunt* vt pauperum meminisse-
mus: quod & ipsum studui facere.

11 Quum autem venisset Petrus Antiochiam,
[k] in os ei restiti, eo quòd condemnandus
esset.
12 [2] Nam antequam venissent quidam à Ia-
cobo, vnà cum Gentibus edebat: quum au-
tem venissent, subduxit sese ac separauit ab
eis, metuens eos qui erant ex circuncisione.
13 Ac simulabant vnà cum eo reliqui etiam
Iudæi: itaque etiam Barnabas simul [l] abre-
ptus fuit in illorum simulationem.

14 Sed quum vidissem eos [m] non rectò pede
incedere, vt [n] veritati Euangelii cõgruebat,
dixi Petro coram omnibus, Si tu, quum sis
Iudæus, Gentiliter viuis, ac non Iudaicè, cur
Gentes [o] cogis iudaizare?
15 [3] Nos natura [p] Iudæi, & non ex Gentibus
[q] peccatores:
16 Scientes non iustificari hominem ex ope-
ribus Legis, sed per fidem [r] Iesu Christi: e-
tiam nos *inquam* in Christum Iesum credi-
dimus, vt iustificaremur ex fide Christi, &
non ex operibus Legis: propterea quòd non
iustificabitur ex operibus Legis [s] vlla caro:

1 RVrsus autem post quatuordecim annos
ascendi ad Vrischelem cum Bar-Nab-
ba, & assumpsi mecum Titum.
2 Ascendi autem per reuelationem, & expo-
sui eis Euangelium quod prædico in Gen-
tibus: & ostendi ipsum illis qui reputabantur
aliquid esse [1] inter me & eos, [2] ne frustra
cucurrissem aut currerem.
3 Etiam Titus qui mecum erat, qui Gentilis
erat, non fuit coactus vt circuncideretur.
4 Propter fratres autem falsos qui ingressi sunt
ad nos, vt explorarent libertatem quæ est
nobis in Ieschua Christo, quo in seruitutem
adigerent me,
5 Ne minuto quidem horæ abiecimus nos vt
seruituti eorum subiiceremus, vt veritas E-
uangelii maneret apud vos,
6 Illi autem qui reputabantur quòd essent a-
liquid (quid verò fuerint [3] mea non refert.
Deus enim faciem filiorum hominis non ac-
cipit) illi inquam ipsi nihil quicquam addi-
derunt mihi.
7 Sed è contrario: viderunt enim quòd con-
creditum esset mihi Euangelium præputii,
sicut concreditum erat Kiphæ in circunci-
sione.
8 (Ille enim qui efficax fuit erga Kipham in
apostolatu circuncisionis efficax fuit etiam
erga me in apostolatu Gentium.)
9 Et quum cognouissent gratiam quæ data est
mihi Iaakub & Kipha & Iuchannan, ipsi
qui reputabantur quòd essent columnæ, de-
xtram societatis dederunt mihi & Bar-Nab-
bæ vt nos in Gentibus, & ipsi in circuncisio-
ne *Apostolatu fungerentur.*
10 Tantummodo vt pauperum essemus me-
mores: & solicitudo incubuit mihi vt illud
ipsum facerem.
11 Quum venisset autem Kipha Antiochiam,
in faciem eius redargui eum, propterea
quod offenderentur in eo.
12 Nam priusquam venirent quidam [4] à Iaa-
kub, cum Gentibus comedebat: quum au-
tem venissent, subducebat seipsum, & sepa-
rabat, quia timebat ab illis qui erant ex cir-
cuncisione.
13 Et sese proiecerant cum eo hac in re etiam
cæteri Iudæi: adeo vt etiam Bar-Nabbâ
adduceretur [5] ad accipiendum faciem eo-
rum.
14 Quumque vidissem quod non ambularent
rectè in veritate Euangelii, dixi Kiphæ [6] co-
ram omnibus illis, Si tu Iudæus existens
gentiliter viuis, & non Iudaicè, quomodo
cogis Gentes vt Iudaicè viuant?
15 Si enim nos qui natura nostra Iudæi su-
mus, & non ex Gentibus [7] Peccatores,
16 (Propterea quòd nouimus quòd non iusti-
ficatur filius hominis ex operibus Legis, sed
per fidem Ieschua Christi) etiam nos in ip-
sum Ieschua Christum credimus quòd ex
fide Christi iustificabimur, & non ex operi-
bus Legis: quia ex operibus Legis non iu-
stificatur vlla [8] caro.

[1] ...um ostendit ... sibi cum Apo-... conueniat, qui-... se fatetur de ...angelio quod in-... Gentes docuerat, ...decimoquarto de-... à sua cõuersio-... anno contulisse, quod quidem ita sit ... probatum vt ... coegerint Ti-... suum comitem circuncidi, frustrà ri-...tibus qui ipsum ...diosè obserua-...: neque vel tan-... ad eã doctri-... quam prædica-... adiecerint, imò ... datis dextris ... & Barnabam ... Apostolos à Do-... Gentibus de-...tos agnouerint.

a *Nullo cum fru-... non quantum ad ...trinam de ea nil du-... Paulus, sed quia ...geliatur illum à re-... Apostolis dissen-... quod cursum Euã-...li impedire potuisset, ... incommodo mede-...studuit.*

b *Qui per fraudem ... pietatis simulatio-... in fidelium album ...repserant.*

c *Vt nos illis, pro-... libertate, subiice-...mus.*

d *Vera ac sincera ...angelii doctrina, ... istorum falsis doctrinis corrupta.*

e *Galatarum no-... omnes gentes in-...ligit.*

f *Nihil noui mihi ...ocuerunt.*

g *Inter Gentes, vt ...tro inter Iudæos.*

h *Quos solos isti ... columnis habent ...clesiæ, quorum no-... ad vos decipien-... abutuntur.*

i *Porrexerunt ma-... quod symbolum ... nostra in Euange-... doctrina summæ ...sensionis.*

k *Coram omnibus.*

[2] Alia vehemen-...tissima sui Apostola-..., atque adeo eius quam tradiderat do-...ctrinæ de gratuita per vnam fidem iu-...stificatione proba-...tio, quod ob hoc ip-...sum palàm Antio-...chiæ Petrum repre-...henderit In eo pec-...cantem quod in Iu-...dæorum quorundam Hierosolymitano-...rũ gratiã Iudaizans, Gentes quæ credide-...rant, offendisset.

l *Exemplo potius quàm iudicio.*

m *Rectum pedem opponit simulationi præposteræ.* n *Veritatem Euangelicam vocat, tum ipsam doctrinam, tum doctrinæ vsurpationem, quæ vulgò practica dicitur.* o *Cogi eos dicit, qui exemplo Petri iudaizabant.* [3] Secunda pars huius epistolæ, cuius status est, Nos fide in Iesum Christum absque operibus Legis iustificari quod quidem sic proponit vt primum occurrat obiectioni (sum enim, inquit, & ego Iudæus, ne quis possit obiicere me esse Legis hostem) deinde verò id confirmet expresso Dauidis testimonio. p *Etiamsi Iudæi simus, tamen ex fide iustificationem doctrinæ, quia nimirum satis intelligimus, ex Lege neminem posse iustificari.* q *Sic vocabantur à Iudæis Gentes, quod alienæ essent à Dei fœdere.* r *In Iesum Christum.* s *Vllus homo: in nomine autem carnis magna est emphasis, quo significatur hominis natura prorsus corrupta.*

[1] Id est, Priuatim.
[2] Particula דם apud Syros idem significat quod דלא id est Ne.
[3] Ad verbum, Cura non est mihi.
[4] Ad verbum, A iuxta Iaalzubum. A Ierusalem, vbi Iacobus manebat. Hebraicè diceretur מאת, vel מעם, vel מאצלי עקוב.
[5] Id est, Ad excusandum & defendendum eos.
[6] Ad verbum, Omnium illorum.
[7] Id est, Prophani & à Deo ab alienati, vt Gentiles erant.
[8] Videtur in Pauli ratione iuxta mentẽ paraphrastis, subintelligenda esse alia pars argumenti, videlicet, Quanto magis Gentibus quę natura alienæ sunt a Deo, conuenit vt sola fide in Christum iustificentur, & non per opera Legis, quę ne nos quidem Iudæos iustificare possunt?

17 Et si autem dum quærimus vt iustificemur
per Christum, reperimur etiam nos pecca-
tores, ergo Ieschua Christus minister est
peccati? Absit.
18 Si enim quæ destruxi, eadem rursus ædifi-
co, ostendo de meipso, quòd transgressor
mandati sim.
19 Ego enim per Legem, Legi mortuus sum,
vt Deo viuam:
20 Et cum Christo crucifixus sum:& deinceps
nequaquam ego viuo, sed viuit in me Chri-
stus; & hoc quod iam viuo in carne, per fi-
dem filij Dei viuo, qui dilexit me,& tradidit
semetipsum pro me.
21 Non reiicio gratiam Dei: [9] si enim per Le-
gem est iustitia, Christus frustra mortuus
est.

17 4 Quòd enim, dum quærimus iustificari
per Christum, reperimur & ipsi peccatores,
num Christus peccati minister est? Absit.
18 Nam si quæ destruxi, ea rursum ædifico,
transgressorem meipsum constituo.
19 Ego enim per Legem [v] Legi mortuus sum,
vt Deo viuerem.
20 Vna cum Christo crucifixus sum. Viuo au-
tem, non amplius [x] ego, sed viuit in me
Christus: & vitam quam nunc viuo [y] in car-
ne, viuo per fidem Filii Dei, qui dilexit me,
& tradidit semetipsum pro me.
21 5 Non abrogo gratiam Dei: nam si per Le-
gem est iustitia, igitur Christus [z] sine causa
mortuus est.

9 Ad verbum, Per manum Legis, id est Opera & ministerio Legis.

Rom. 3, 19.

4 Antequã longius progrediatur, occurrit eorum obiectioni cui ab hac gratuita per fidem iustificationis doctrina eo nomine abhorrent quòd sic dicant homines a bonorum operum studio abduci. Obiectio autem est huiusmodi, Si peccatores iustificarentur fide per Christum absque Lege, Christus peccantes approbaret, atque adeo suo ministerio velut ad peccandum hortaretur. Respondet Paulus, hanc consequutionem falsissimam esse, quoniam Christus in credentibus peccatum destruit, Ita enim, inquit, Legis terroribus homines ad Christum confugiunt, per quem à Legis maledictione soluti & iustificati seruantur, vt simul Christus vim illam suam peccati peremptricem insinuet vt vetere homine per crucifixi Christi efficaciam abolito, Christus in ipsis viuat, & ipsi sese Deo consecrent. Itaque si quis accepto Euangelio sese peccatis dedat, accuset non Christum, non Euangelium, sed seipsum, vt qui opus Dei in sese destruat. t *A iustificatione descendit ad sanctificationem alterum beneficium Christi apprehensi.* v *Lex terrens conscientiam ad Christum adducit, qui vnus efficit vt verè moriamur Legi, quoniam nos iustificando tollit conscientiæ terrores, & nos sanctificando facit, vt concupiscentia in nobis mortificata, non ita possit accipere occasionem peccandi ex Legis prohibitione, vt ante faciebat Rom. 7. 10. & 11.* x *Qui olim fui.* y *In hoc mortali corpore.* 5 Secundum argumentum ab absurdo, Si Lege iustificati possunt homines, ergo Christum necesse non fuit mori. z *Quum nulla causa esset cur id faceret.*

Caput III.

1 *Exprobrat quòd se abduci passi sint ab expressâ illis ad viuum in Christo iustificationis gratia.*
6 *Abrahæ exemplum adducit,* 10 *officium,* 21 *& causas latæ Legis exponens.*

1 O Destituti mente Galatæ, quis fascina-
uit vos? Nam ecce quasi [1] figurando
figuratus erat ante oculos vestros Ie-
schua Christus crucifixus.
2 Hoc solùm cupio vt cognoscam à vobis, Ex
operibus Legis accepistis Spiritum, an ex
auditu fidei?
3 Ita stulti estis, qui incepistis spiritu,& nunc
carne perficitis?
4 Et hæc omnia frustra sustinuistis? vtinam
autem frustra.
5 Is igitur qui dedit vobis Spiritum, & ope-
ratus est in vobis virtutes, ex operibus Le-
gis, an ex auditu fidei *id egit*?
6 Quemadmodum credidit Abraham Deo,&
imputata est ei ad iustitiam.
7 Cognoscite igitur quòd illi qui ex fide sunt,
illi sunt filii Abrahæ.
8 Nam quia præcognouit Deus quòd per fi-
dem iustificantur Gentes, prius euangeliza-
uit Abrahæ: sicut dicit Scriptura sancta, In
te benedicentur omnes Gentes.
9 Itaque fideles benedicuntur in Abrahamo
fideli.
10 Nam illi qui ex operibus sunt Legis, sub
maledictione sunt: scriptum nanque est, Ma-
ledictus est quisquis non fecerit omnia quæ
scripta sunt in Lege hac.

1 AMentes [1] Galatæ, quis vos fascinauit
ne obsequeremini veritati: quibus [a] ob
oculos Iesus Christus prius fuerat de-
pictus, inter vos crucifixus?
2 Hoc solùm cupio discere ex vobis, Ex ope-
ribus Legis [b] Spiritum accepistis, an ex [c] fi-
de per auditum percepta?
3 2 Adeò amentes estis? quum spiritu incepe-
ritis, nunc [d] carne perficimini?
4 3 Tam multa passi estis frustra? si modò e-
tiam frustra.
5 4 Qui igitur subministrat vobis Spiritum, &
efficit virtutes in vobis, ex operibus Legis
an ex fide per auditum percepta *submini-
strat*?
6 5 Sicut [e] Abraham credidit Deo, & impu-
tatum est ei pro iustitia.
7 6 *Ita* nostis nempe eos qui *ex* fide sunt, esse
filios Abrahæ.
8 7 Prouidens autem Scriptura Deum ex fide
iustificaturum Gentes, ante Euangelizauit
Abrahæ, 8 [f] Benedicentur, *inquiens*, in te
omnes Gentes.
9 9 Itaq; qui ex fide *sunt*, benedicuntur [g] cum
fideli illo Abraham.
10 Nam quotquot ex operibus Legis sunt sub
execratione sunt. 11 Scriptum est enim, Ex-
ecrabilis quisquis non manserit in omnibus
quæ scripta sunt in libro Legis, vt faciat ea.

1 Id est, Expressè repræsentatus. Hebraismus.

1 Tertium argumentum ab iis Spiritus sancti donis sumptum quibus audito & credito per Pauli ministerium Euangelio cœlitus fuerant donati, quæ quũ essent omnium oculis sic exposita vt veluti viuæ essent imagines quibus Euangelicæ doctrinæ veritatem non aliter intueri possent quàm si oculis suis Christum ipsum crucifixum spectarent, in cuius vnius morte confiderent, miratur fieri potuisse vt à pseudapostolis dementarentur. a *Quibus ita egregiè ac perspicuè fuit propositus Christus vt quasi vestris oculis repræsentata fuerit viua ipsius imago, ac si apud vosipsos esset crucifixus.* b *Spirituales illas gratias, quibus obsignata erat in Galatas Euangelii prædicatio.* c *Doctrina fidei.* 2 Quartum argumentum superiori insertum, & id quidem duplex si fidei adiicienda est Lex, hoc non erit progredi sed regredi, quum excellentiora sint dona illa spiritualia in vos collocata, quàm quæcunque possunt à vobis proficisci. Deinde consequeretur, Legem præstantiorem esse Christo, quia perficeret quod Christus duntaxat inchoaret. d *Carnis nomine ceremonias Legis intelligit, quibus opponit Spiritum, id est, spiritualem Euangelii efficaciam.* 3 Adhortatio per modum exprobrationis, ne tot certamina frustra subiecerint. 4 Tertium illud argumentum ab effectis sumptum repetit, quoniam quædam alia interuerat. *Gen. 15. 16. rom. 4. 3. iac. 2. 23.* 5 Quintum argumentum maximi ponderis, cuius triplex est antecedens. Primum, Abrahamum iustificatum esse fide, iustitia videlicet secundùm promissionem fide apprehensam gratis eis imputata: quod expressè testatur Moses. e *Vide Rom. 4.* 6 Alterum, Ex fide æstimandos esse Filios Abrahæ. 7 Tertium antecedens, omnes sine exceptione populos credentes comprehendi in benedictionis promissione. *Gen. 12, 3. eccl. 44. 22. act. 3. 16.* 8 Probatio secundi & tertii antecedentis, ex verbis Mosis. f *Benedictio hoc loco significat gratuitam ex fide promissionem.* 9 Conclusio quinti argumenti, Ergo sicut Abraham fide est benedictus, ita & eius filii (id est omnes etiam ex Gentibus credentes) benedicuntur, id est, gratis iustificantur. 10 Sextum argumentum cuius etiam conclusio est in precedente versiculo à repugnantibus, Maledicuntur qui sunt ex operibus Legis, id est, qui ex præstatione Legis æstimant iustitiam: Ergo benedictio eorum est qui sunt ex fide, id est, qui ex fide iustitiam habent. *Deut. 27. 26.* 11 Probatio antecedentis cuius syllogismi propositio est, Maledictus est quisquis non implet totam Legem.

11 [11] Nullum autem per Legem iustificari apud Deum, manifestum *est*: quoniam iustus [h] ex fide viuet.
12 [13] Lex autem non est ex fide: sed qui fecerit ea homo, viuet in ipsis.
13 [14] At Christus nos redemit ab execratione Legis, dum pro nobis factus est execratio. [15] Scriptum est enim, [i] Execrabilis quisquis pendet in ligno.
14 [16] Vt in Gentibus benedictio Abrahæ exstet in Christo Iesu, *&* vt promissum illum Spiritum accipiamus per fidem.
15 [17] Fratres, [k] humano more loquor, Hominis licet pactionem [l] authoritate confirmatam nullus abrogat aut *aliquid ei* superaddit.
16 Abrahæ verò dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit, Et seminibus, vt de multis, sed vt de vno, Et semini tuo: [18] qui est [m] Christus.
17 [19] Hoc autem dico, pactionem ante confirmatam à Deo [n] respectu Christi, Lex [20] quæ post annos quadringentos & triginta cœpit, nō facit irritam, vt aboleat promissionē.
18 [21] Nam si ex Lege est [o] hæreditas non iam ex promissione: Abrahæ verò per promissionem gratificatus est Deus *hæreditatem*.
19 [22] Quid igitur Lex? [p] Transgressionum gratia addita est [q] vsquequò venisset semen illud cui facta est promissio: [23] *Lex inquā* [r] ordinata per [s] Angelos per manū internuntii.
20 Internuntius autem, vnius non est: [24] Deus verò vnus est:
21 [25] *Num* igitur Lex *addita est* aduersus promissiones Dei? Absit, nam si data fuisset Lex quæ posset viuificare, verè ex Lege esset iustitia.
22 Sed conclusit [t] Scriptura [v] omnia sub peccatum, vt [x] promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.

11 Quòd autem non iustificetur quisquā per Legē apud Deum, hoc palàm est, eo quòd scriptum est, Iustus per fidem viuet.
12 Lex autem nequaquam est ex fide: sed is qui fecerit ea quæ scripta sunt in illa viuet in ipsis.
13 Nos autem Christus redemit à maledictione Legis: & ipse est factus pro nobis maledictio, scriptum est enim, Maledictus est quisquis suspenditur in ligno.
14 Vt in Gentibus esset benedictio Abrahæ per Ieschua Christum: vt nos acciperemus promissionem Spiritus per fidem.
15 Fratres mei, vt qui inter filios hominis *loquuntur*, loquor. Pactio filii hominis, quòd confirmata est nullus reiicit, aut mutat in eo quicquam.
16 Abrahæ autem [z] promissa est promissio, & semini eius. Neque dicit ei, Seminibus tuis, tanquam multis: sed semini tuo, tanquam vni, qui est Christus.
17 Hoc autem dico quòd pactio quæ antè cōfirmata fuit à Deo in Christo, Lex quæ fuit post quadringentos & triginta annos, non potest reiicere & irritā facere promissionē.
18 Si verò ex Lege esset hæreditas, igitur nō esset ex promissione: Abrahæ verò per promissionem eam tradidit Deus.
19 Quid igitur Lex? Propter transgressionem addita fuit, donec veniret semen illud cui facta est promissio, & data est Lex per manū Angelorum, per manum mediatoris.
20 Mediator autem non est vnius: Deus verò vnus est.
21 Lex igitur contraria est promissioni Dei? Absit, si enim data fuisset Lex quæ posset viuificare, verè ex Lege fuisset iustitia.
22 Sed comprehendit Scriptura omnia sub peccatum, vt promissio per fidem Ieschua Christi, daretur illis qui credunt.

z Id est, Edita. Hebraismus.

11 Assumptio cum conclusione, Nemo Legem implet: Nemo igitur Lege iustificatur, siue Omnes maledicuntur, qui ex operibus Legis iustitiam quærunt. Additur autem ipsius assumptionis probatio eiusmodi, Iustitia & vita tribuitur fidei. Nemo igitur Legem implet.

h *Particula (ex) hoc loco non materiā, sed instrumentum significat.*

13 Ratio superioris consequutionis adiungitur: quia Lex vitam promittit omnibus qui ipsam præstant, ac proinde si præstaretur, iustificaret, & viuificaret. Scriptura autem fidei iustitiam ac vitam tribuens, Legi adimit, quum illa quidem ex imputatione iustificet, ista verò ex operis præstatione.

14 Occupatio, Quomodo igitur possunt benedici, quos Lex pronuntiat execrandos? Quoniam Christus sustinuit maledictionem à Lege inflictam, vt nos eam effugeremus.

15 Probatio responsionis, ex Mosis testimonio.

i *Sic Latini abire in malam crucem iubent, quibus exitium imprecantur summo cum dedecore coniunctum: factus est autem pro nobis execratio, qui nobis debitam maledictionem sustinuit, vt nos suę iustitiæ redderet participes.* 16 Conclusio omnium superiorum, de quibus in quinti & sexti argumenti tractatione disseruit, nempe & Gentes fieri in Christo gratuitæ benedictionis Abrahami participes, & Iudæos etiam ipsos quibus se accenset Apostolus, nonnisi per fidem consequi promissam illam Euangelii gratiam, quam Spiritum vocat: Distinctè verò Apostolus & his & illis conclusionem applicat, additum sibi parans ad sequens argumentum, in quo explicat non aliter quàm fide in Christum posse coalescere semen illud vnicum Abrahæ ex omnibus populis conflatum. 17 Sequenti argumento quod septimum est ordine, duo axiomata præponit: vnum. Ritè pacta & conuenta inter homines, rescindere non licere, nec quicquam eis adiicere: alterum, sic pactum esse Deum cum Abrahamo, vt eius sobolem quæ ex Iudæis & ex Gentibus composita est (sicut ex præcedentibus apparet) in vnum corpus colligeret, vt qui non dicat se Deum fore Abrahæ & seminibus eius (quod tamen dicendum esset, si plura haberet diuersa semina, nempe Gentes seorsim, & seorsim Iudęos) sed se Deum fore Abrahæ & ipsius semini, quasi vni. k *Vtar exemplo quod sumam è medio & promiscuo hominum vsu, vt nos pudeat minus tribuere Dei quàm hominum pactis.* Heb.9.17. l *Quod vulgò dicunt authenticam.*
18 Proponit, septimi argumenti summam, nempe in vno Christo, tum Gentes tum Iudæos in vnum seminis Abrahæ corpus coalescere, vt omnes sint vnus Christus: sicut infrà explicatur ver. 28. m *Non agit Paulus de Christi persona, sed de duobus populis qui in vnum, nimirum Christum, coalescebant.* 19 Argumentum octauum à comparatis, Si authenticum hominis pactum firmum manet, multò magis Dei pactum. Ergo Lex non fuit lata vt abrogaret promissionem cum Abrahamo sancitam quæ in Christum respiciebat id est, cuius exitus à Christo pendebat. n *Quę ferebat in Christum.* 20 Amplificatio argumenti, Promissionem illam præterquam quòd per se firmissima est longissimi etiam temporis præscriptione, nempe 430. annorum, fuisse confirmatam, vt infringi nullo pacto potuerit.
21 Obiectio, Fatemur promissionem non abrogari Legis pacto, ideoque Legem cum promissione coniungimus, Imò inquit Apostolus, stare hæc duo simul non possunt, nempe vt hæreditas ex Lege simul & promissione detur, quum promissio sit gratuita. Ex quo consequitur, Legem non esse datam iustificandi causa, quoniam ita infringeretur promissio. o *Hæreditatis nomine significatur ius seminis vt Deus sit Deus noster, id est, ex pacti formula cum Abrahamo fideli, vt & ipsi fideles benedicamur.* 22 Obiectio ex superiore responso nascens si non est ex Lege hæreditas, saltem aliqua ex parte: quorsum igitur data iam pridem promissione, lata est Lex? Idcirco, inquit Apostolus, vt homines coargueret peccati, ac proinde doceret in Christum respicere, in quo tandem promissio illa omnium populorum simul fœderandorum impleretur: nedum vt sit lata Lex hominibus iustificandis. p *Vt homines intelligerent patefactis transgressionibus, se sola Dei gratia quam Abrahamo patefecerat seruari, nimirum in Christo.* q *Donec diruta macerie, surgeret plenum semen illud coagmentatum ex vtroque populo, Iudæis & Gentibus. seminis enim nomine, non Christus per se, sed cum suo corpore, coniunctus intelligendus est.* 23 Confirmatio superioris responsionis, ex ipsa ferendæ Legis ratione ac forma desumpta. Lata enim est, magnum omnibus terrorem incutientibus Angelis, & interueniente Mose. Porrò internuntio opus non est vni sed duobus, minimum, iisque dissidentibus. Lex ipsa igitur & internuntius, testimonia fuerunt iræ Dei, nedum vt hoc modo vellet Deus homines sibi reconciliare abolita promissione, aut Lege ad promissionem adiecta.
r *Imperata siue edicta.* s *Opera & ministerio.* 24 Occupatio, nequis obiiciat, interdum ex contrahentium voluntate aliquid adiici pactis, aut priora etiam pacta rescindi. Hoc, inquit, Apostolus in Deum non cadit qui semper vnus est, id est idem ac sui similis. 25 Conclusio per interrogationem enuntiata, eadem quidem atque illa quæ expressa est suprà vers. 17. sed ex alio antecedente nascens. vt nonum sit argumentum eiusmodi, Deus est sui semper similis: Lex igitur non est lata vt promissiones aboleat. Aboleret autem si viuificaret, quia sic iustificaret, ac proinde aboleret iustificationem illam Abrahæ & semini eius promissam ex fide. Imò potius lata est, vt omnium reatum patefaceret, quò confugientes ad Christum promissum, omnes credentes gratis in eo iustificarentur. t *Legem Scripturæ nomine intelligit.* v *Omnes homines, & quicquid ab homine proficiscitur.* x *In singulis verbis latet enthymema operum merita conuellens: nam promissio, fides, Christus, daretur, credentibus, meritis aduersantur.*

23 Priusquam autem venisset fides, Lex custodiebat nos comprehensos ad illam fidem quæ erat reuelanda.

24 Lex igitur pædagogus fuit nobis ad Christum vt ex fide iustificaremur.

25 Quum venit autem fides, non sumus sub pædagogo.

26 3 Omnes enim vos filii estis Dei per fidem Ieschua Christi.

27 Qui enim in Christo baptizati estis, Christum induistis.

28 Non est Iudæus, neque Gentilis: non est seruus, 4 neque præditus libertate: non est masculus, neque fœmina: omnes enim vos vnum estis in Ieschua Christo.

29 Et si Christi estis, ergo semen estis Abrahæ, & hæredes per promissionem.

3 In Syriaca voce hac significante Omnes vos, prima litera typographi incuria omissa fuit, posuit enim ולכון pró כולכון.

4 Ad verbum, Filius libertatum Heb.

23 26 Antequam autem venisset fides, sub Legis præsidio tenebamur, conclusi in eam fidem quæ erat reuelanda.

24 Itaq; Lex pædagogus noster fuit in Christum *respiciens*, vt ex fide iustificaremur.

25 At postquam venit fides, non amplius sub pædagogo sumus.

26 27 Omnes enim filii Dei estis, per fidem in Christo Iesu.

27 28 Nam quicunque in Christo z baptizati estis, a Christum induistis.

28 Non est Iudæus neque Græcus, non est seruus neque liber, non est masculus ac fœmina, omnes enim vos b vnus estis in Christo Iesu.

29 Quòd si vos *estis* Christi, nempe Abrahæ semen estis, & secundum promissionem hæredes.

26 Iam subsequitur secunda partis huius epistolæ altera tractatio, cuius status est. Etiamsi non iustificet Lex (id est tota illa Legalis œconomia) an propterea sit abolenda, quum Abraham ipse circuncisus fuerit, & eius posteri Legis Mosaicæ vsum retinuerint. Affirmat autem Paulus abolendam fuisse, quoniam idcirco fuit instituta vt veluti custos ac pædagogus esset populi Dei, tantisper dum reipsa appareret promissio, id est, Christus & Euangelium manifestè ac summa cum Spiritus efficacia promulgatum. y *Causam finalem notat.* 27 Quoniam ætas conditionem seruorum non mutat, addit non conditione esse liberos, ac proinde ex pueritia egressis iam non opus esse custodia vel pædagogo. 28 Particula vniuersali vsus, ne videantur saltem Iudæi obstringi Legis vinculo, pronuntiat Baptismum esse omnibus credentibus communem quòd sit nostræ in Christo libertationis pignus, tum Iudæis tum Græcis vt verè hoc modo omnes sint vnus in Christo, id est semen illud Abrahæ promissum, ac vitæ æternæ hæres. z *Tacitè circuncisioni quam iactabant pseudapostoli, opponit Baptismum.* a *Ecclesiam oportet Christo tanquam veste operiri, & subinde albescere vt sancta sit prorsus, & irreprehensibilis.* b *Vnius instar: sic summa coniunctio significatur.*

Caput. IIII.

1 *A tutela Legis emancipatos* 4 *Christi aduentu, qui eius est finis,* 9 *Absurdum est ad egenas superstitiones relabi,* 13 *Reuocat ergo eos ad puritatem doctrinæ Euangelii.* 21 *Et pulchra allegoria suam disputationem exornat.*

1 DIco autem quòd quanto tempore hæres puer est, non differt à seruis, quum Dominus sit omnium:

2 Sed sub tutoribus est & curatoribus vsque ad tempus quod constituit pater eius.

3 Ita etiam nos, quum peruuli essemus, sub elementis mundi in seruitutem redacti eramus.

4 Quum autem aduenit complementum téporis, misit Deus filium suum, & factus est ex muliere, & factus est sub Lege.

5 Vt eos qui sub Lege erant redimeret, & reciperemus adoptionem filiorum.

6 Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, qui vocat 1 Abba Patrem nostrum.

7 Itaque non estis serui, sed filii: & si filii, etiam hæredes Dei 2 per Ieschua Christum.

8 Tunc enim quum ignoraretis Deum seruiebatis illis qui natura non erant dii:

9 Nunc autem quum cognoscatis Deum, & potius quum 3 cogniti sitis à Deo, denuo conuersi estis ad hæc elementa infirma & egena, 4 & ab integro vultis subiici illis.

10 Dies & menses & tempora & annos obseruatis.

1 Vide quæ Mar. 14. annotauimus in Pater, Pater mi.

2 Ad verbum, Per manū Ieschua Christi, Heb.

3 Vel Cognitione donati sitis.

4 Ad verb. Et ab eo quod est caput, proximè ad hanc phrasin accedit Gallica, *Derechef.*

1 HOc 1 autem dico, Quandiu hæres est infans, nihil differt à seruo, quamuis sit dominus omnium.

2 Sed sub tutoribus & curatoribus est, b vsque ad tempus quod pater præfinierit.

3 Ita & nos, quum essemus infantes, sub b elementis mundi eramus in seruitutem redacti:

4 2 At postquam venit c plenum tempus, emisit Deus Filium suum factum ex d muliere, factum Legi obnoxium:

5 Vt eos qui Legi erant obnoxii, redimeret, vt e adoptionem acciperemus.

6 3 Quoniam autem estis filii, f emisit Deus g Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem, Abba, *id est* Pater.

7 Itaque non amplius es seruus, sed filius: quòd si filius, etiam h hæres Dei per Christum.

8 4 Imò tum quidem ignorantes Deum, seruiebatis iis qui natura non sunt dii.

9 At nunc quum cognoscatis Deum, imò potius edocti sitis à Deo, quomodo conuertimini retrorsum ad impotentia & k egena elementa, quibus l ad superiora regressi seruire vultis?

10 Dies obseruatis & menses, & tempora, & annos.

1 Declarat alia duplici similitudine quod de custode ac pædagogo paulo antè dixerat. Legem (id est totam illam Legalem œconomiam) dicit fuisse instar tutoris siue curatoris ad certum tempus dati tantisper dum finita illa temporaria tutela, iuris nostri fieremus, ac tandem vt filii, non vt serui viueremus, sed & obiter Legale illud regimen veluti alphabeti & rudimentorum instar fuisse docet, præ illa Euangelii doctrina.

a *Hoc additur quoniam qui est sub perpetua tutela & curatione, vix potest liber censeri.*

b *Lex vocatur elementa, quia illis veluti rudimentis Deus Ecclesiam suam erudiuit postea pleno cornu effudit Spiritum sanctum tempore euangelii.*

2 Multa simul tradit, nempe suo, tempore finitam fuisse tutelam vt desinant curiosi homines quærere cur tam diuturna fuerit illa pædagogia: item nos non esse natura filios sed ex adoptione, Idque in illo Dei Filio, qui carnem nostram idcirco induerit, vt fratres ipsius fieremus. c *Plenum dicitur tempus, cùm omnia spatia sunt peracta: itaque nec serius nec tardius venire debuit Christus.* d *Mulierem, sexus ratione vocant Mariam, non vt opponitur virgini, fuit enim incorrupta.* e *Adoptio filiorum est æterna, sed suo tempore exhibetur.* 3 Ostendit sic nos esse liberos & nostri iuris factos, vt interea nos Spiritu Christi gubernari oporteat, qui in cordibus nostris regnans verum Patris cultum nos doceat. Sed hoc non est seruire, sed vera potius libertate frui, vt filios & hæredes decet. f *Ex consequente antecedens colligit.* g *Spiritum sanctum, qui Patris est & Filii spiritus: peculiari autem ratione dicitur Spiritus Filii, quia per eum obsignatur nostra in illum adoptio.* h *Seruus non dicitur hoc loco qui peccato seruiat quod est infidelium, sed qui sub ceremoniis adhuc degit, quod est Iudæorum.* l *Particeps bonorum.* 4 Amplicat superiorem doctrinam Galatis, peculiari cum reprehensione, Poterant enim Iudæi præ illis aliquam excusationem prætexere, vt qui in illo Legali cultu fuerant nati & educati: Galatæ verò quum ex idololatria ad Christianam libertatem asciti fuissent quo prætextu poterant ad illa rudimenta regredi. k *Egena & impotentia vocantur elementa in sese, & seorsum à Christo: deinde quòd ea ratione ipsi sese egenos esse in Christo testarentur, qui tamen à Christo ad ceremonias relabi nihil aliud fit quàm relictis opibus, inania sectari.* l *Retroflexis vestigiis.*

11 Metuo

11 Metuo de vobis ne frustrà fatigatus sim a-
pud vos.
12 s Estote quasi ego: nam ego *sum* quasi vos:
fratres, rogo vos: nihil mihi fecistis iniu-
riæ.
13 Nostis autem me per m infirmitatem car-
nis vobis prius euangelizasse:
14 Et n experimentum mei quod *fiebat* in car-
ne mea, non pro nihilo habuistis, neque re-
spuistis: sed me vt Angelum Dei, vt o Chri-
stum Iesum excepistis.
15 p Quæ igitur erat beatitatis vestræ prædi-
catio? testimoniū enim reddo vobis, vos, si
fieri potuisset, oculos vestros effossos datu-
ros mihi fuisse.
16 Itaque *num* inimicus factus sum vobis,
dum vobis vera loquor?
17 Depereunt vos q non benè, imo excludere
nos volunt, r vt se depereatis.
18 Sed præclarum est s vehementer amare
in re bona semper, & non solùm dum præ-
sens sum apud vos.
19 Filioli mei, quos iterum parturio, vsque-
quò formetur Christus in vobis.
20 Velim autem nunc adesse apud vos, & t mu-
tare vocem meam: quoniam hæsito in vo-
bis.
21 5 Dicite mihi qui sub Lege v vultis esse, Le-
gem non auditis?
22 Scriptum est enim, Abrahamum duos fi-
lios habuisse: vnum ex ancilla, & vnum ex li-
bera.
23 Sed is qui ex ancilla *natus est*, x secundum
carnem natus est: qui verò ex libera, y per
promissionem.
24 Per quæ aliud figuratur. Nam hæ z sunt
a duæ illæ pactiones, vna quidem quæ est A-
gar, ex monte b Sina, generans *prolem* ad
seruitutem.
25 || Istud enim Agar est Sina mons in Arabia,
c eadem autem serie respondet ei Hierusa-
lem quæ nunc *est*, d seruitque cum filiis suis.
26 Illa verò e quæ sursum est Hierusalem, li-
bera est, quæ est mater omnium nostrûm.
27 6 Scriptum est enim, Lætare sterilis quæ
non paris: erumpe & clama quæ non par-
turis: quoniam plures sunt liberi f desertæ,
quàm eius quæ habet virum.

11 Metuo ne frustra laborauerim erga vos.
12 Estote sicut ego, propterea quòd ego quo-
que sicut vos factus sum: fratres mei, peto à
vobis nihil deliquistis in me.
13 Nostis autem quòd per infirmitatem car-
nis meæ euāgelizator vester fuerim à prin-
cipio.
14 Et tentationem carnis meæ non spreuistis
neque repulistis: sed tanquam angelum Dei
suscepistis me, & sicut Ieschua Christum.
15 Vbi igitur beatitas vestra? Testor enim de
vobis, quòd si possibile fuisset, oculos ve-
stros effodissetis, & dedissetis mihi.
16 Nunquid inimicus factus sum vobis quòd
prædicaui vobis veritatem?
17 Zelotypia laborant erga vos, non in re bo-
na, sed includere vos volunt vt vos sitis ze-
lotypia laborantes erga eos.
18 Bonum est autem vt zelotypia corripiami-
ni in rebus bonis omni tempore, non autem
quum sum apud vos solummodo.
19 Filii mei quos ab integro parturio donec
formetur in vobis Christus.
20 Vellem autem esse apud vos: iam & muta-
rem 5 vocem meam: propterea quòd obstu-
pesco propter vos.
21 Dicite mihi vos 6 qui cupiunt vt sint sub Le-
ge, Legem ipsam non auditis?
22 Scriptum est enim quòd Abrahæ duo filii
erant, vnus ex ancilla & vnus ex libera.
23 Sed is qui ex ancilla, secundum carnem
natus est: is verò qui ex libera per promis-
sionem fuit.
24 Hæc autem sunt allegoriæ duarum pactio-
num, vna est quæ ex monte Sinai generat in
seruitutem, quæ est Hagar.
25 Hagar enim mons 7 est Sinai qui est in A-
rabia, & consentit cum ista Vrischelem, &
seruit seruitutem ipsa & filii ipsius.
26 Ipsa verò Vrischelem superior, libera est,
quæ est mater nostra.
27 Scriptum est enim, Exulta sterilis quæ non
paris, & erumpe & clama quæ non parturis:
propterea quòd multiplicati sunt filii deua-
statæ magis quàm filii habentis virum.

l Temperā quæ-
... poterat vi-
... acerbius dixisse,
... atque adeò pla-
... diuino artificio,
... declarans suam in
... beneuolentiam,
... accesse fuerit Ga-
... legentes,
... prorsus esse de-
... , vel cum
... lacrymis lenitatem
... ignoscere ac
deprecari.
m Per varias af-
flictiones.
n Hoc ipsum vexa-
... quotidianas, qui-
... Dominus me ex-
... inter vos.
o Mei ministerii
...
p Quandoubique
... hominum,
... prædican-
...
q Non commodi
... causa de-
...
r Vt omnem amo-
... à me in ipsos trāf-
...
s Bonam suam ze-
... peruersæ pseu-
... zelorum opponit.
t Aliis verbis apud
... vti.
5 Quoniam pseu-
... apostoli perpetuò
... , nisi Gentes
circunciderentur,
... eis nihil
... , & istud
... eorum qui
... circuncisione cre-
... aduersus
... incircuncisos cre-
... , plenum erat
... , Aposto-
... post varia argu-
... , quibus illo-
... errorem refutauit,
... allegoriam
... dicit Spiritū
... adumbrasse
... hæc mysteria:
... videlicet, vt duo
... genera A-
... commu-
... habeerent,
... plenè diuerso ex-
... enim Abra-
... ex Agar ancilla
... genuit If-
... vi naturæ
... : ex Sara verò ingenua sustulit Isaacum, vi promissionis, & ex sola gratia: quorum ille non modò non fuit hæres, sed etiam hære-
... persequutus: ita duas esse pactiones, & velut duplices ex duabus illis pactionibus tanquam matribus nasci Abrahamo filios, Vnam
... latam fuisse in Sina extra terram promissam, secundùm quam pactionem geniti sint Abrahæ filii secundùm carnem, Iudæi videlicet, ex
... pactione (id est ex Lege) quærentes iustitiam: at non hæredes, imò tandem ex domo eiiciendi, vt qui veros hæredes persequantur. Alte-
... verò in illa sublimi Hierusalem, siue in Sione (ipsius videlicet Christi sacrificio) sancitam, quæ filios promissionis gignat: virtute nimi-
... Spiritus sancti credentes, & in promissione gratuita instar Abrahæ acquiescentes, qui soli, expulsis illis seruis, sint filiorum iure, patriæ
... hæreditatis futuri participes. u *Qui vltro appetitis.* x *Consueto hominum more, & naturæ vi ordinaria.* y *Vi promissionis, quam A-
... sibi & vero suo semini apprehendit. Nam alioqui effœti erant Abraham & Sara.* z *Figurant & adumbraut.* a *Duæ dicuntur pa-
... , vna veteris altera noui Testamenti: quæ tamen reipsa duæ non fuerant, sed temporum & œconomiæ ratione.* b *Sinæ facit mentionem, quòd
... sancita fuit illa pactio, quam adumbrabat Agar.* c *Quam rationem habet Agar ad filios suos, eādem Hierusalem habet ad suos.* d *Sub-
...* e *In sublimi, id est, excellenti loco posita.* 6 Ostendit se in hac allegoria sequutum Esaiæ Prophetæ vestigia, qui prænuntiarit Ec-
... constituendam ex filiis Saræ sterilis, id est ex iis qui merè spiritualiter per fidem fierent Abrahæ filii, potius quam ex Agare fœcunda:
... prædicens Iudæorum reiectionem & Gentium vocationem. f *Destructa & excisa.*

5 Ad verbum, Fi-
liam vocis meæ. id
est Orationem &
verba mea nutricum
more ad vestrum ca-
ptum accommoda-
rem. De filia vocis
vide quæ scripsimus
Act. 12.
6 A secunda ad
tertiam personam
transit: & exponi
potest, Dicite (in-
quam) vos qui ex eo-
rum numero estis
qui delectantur Legi
subiici.
7 Id est, Per alle-
goriam designat
montem Sinai.

Gal. 4. 25. || Vxores duæ suis liberis σύστοιχοι, inter se verò ἀντίστοιχοι, quibus duæ pactiones suis itidem liberis συστοίχους, & inter se ἀντιστοίχους adumbrat Apostolus.

Typus.	Veritas.	Typus.	Veritas.
Agar Ancilla.	Sina siue pactio vetus, qualis est quæ nunc Hierusalem.	Sara ingenua.	Noua pactio qualis est illa cœlestis Ierusalem.
Ismael seruus natus secundùm carnem, non hæres.	Eius filii, serui qui volunt ex Lege iustificari.	Isaac filius ex promissione & hæres.	Filii promissionis, ingenui & hæredes.

28 Nos autem, fratres mei, secundum Isaacum filii promissionis sumus.
29 Et sicut tunc is qui natus erat secundum carnem, persequebatur eum qui secundum spiritum, ita etiam nunc.
30 Sed quid dicit Scriptura? Eiice ancillam & filium eius: eo quòd non erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ.
31 [8] Nos igitur, fratres mei, non sumus filii ancillæ, sed filii liberæ.

28 Nos igitur, fratres, [g] secundùm Isaac, [h] promissionis filii sumus.
29 Sed quemadmodum tunc is qui [i] secundùm carnem genitus fuerat, persequebatur eum qui natus erat [k] secundùm Spiritum: ita & nunc.
30 Sed quid dicit Scriptura? Eiice ancillam & filium eius: non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.
31 [7] Nempe, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ.

Nullo modo excersendam esse Legalem seruitutem, quum ancillæ filii non sint hæredes.

8 Vltimus versus in impresso Syro codice omittebatur, sed nos ex manuscripto Heydelbergensi restituimus.

g *Exemplo Isaac, qui cælestis Hierusalem est primogenitum, velut Ismael seruæ synagoga.*
h *Semen illud ad quod pertinet promissio.*
i *Natura vlordinaria.*
k *Diuinitus & spirituali ratione.*
7 Conclusio superioris allegoriæ.

Caput V.

1 *Quia ex libera ortos esse dixit, admonet quantum sit pretium tantæ libertatis.* 15 *qualiter ea sit vtendum,* 16 *vt spiritui obediant,* 19 *& resistant carni.*

1 State igitur in libertate ea qua Christus liberauit nos: neque subiiciatis vos iugo seruitutis.
2 Ecce ego Paulus dico vobis quòd si circuncidamini, Christus nihil prodest vobis.
3 Contestor autem rursus omnem filium hominis qui circunciditur, quòd debitor est vt vniuersam Legem impleat.
4 Exclusi estis à Christo qui in Lege iustificamini, & à gratia excidistis.
5 Nos enim per spiritum qui est ex fide, spem iustitiæ expectamus.
6 In Christo enim Ieschua circuncisio non est quicquam, neque præputium, sed fides quæ perficitur dilectione.
7 Pulchrè currebatis: quis est qui turbauit vos vt veritati non acquiesceretis?
8 Persuasio vestra non fuit ex eo qui vocauit vos.
9 Fermenti modicum totam massam fermentat.
10 Ego fiduciam habeo de vobis in Domino nostro, quòd nihil aliud cogitatis: & is qui turbauit vos, ipse feret iudicium, quisquis ille sit.
11 Ego autem, fratres mei, si adhuc circuncisionem prædicarem, cur persequutionem paterer? Nunquid irritum factum est offendiculum crucis?
12 Vtinam autem etiam [1] abscindendo abscindantur illi qui conturbant vos.
13 Vos autem in libertatem vocati fuistis, fratres mei: tantummodo ne sit libertas vestra ad occasionem carnis, sed per dilectionem estote subiecti alius alii.
14 Tota enim [2] Lex in vno verbo completur, in eo *videlicet*, Diliges proximum tuum sicut teipsum.
15 Si autem vnus alium [3] mordeatis & deuoretis, videte ne vnus ab alio consumamini.

1 In libertate igitur qua Christus nos liberauit, perstate, & ne regredientes implicamini seruitutis iugo.
2 [1] Ecce, ego Paulus dico vobis, [2] si circuncidamini, Christum nihil vobis profuturum.
3 Testor enim rursum omni homini qui circunciditur, eum esse debitorem totius Legis seruandæ.
4 Facti estis [b] inanes separati à Christo quicunque [c] per Legem iustificamini, & à gratia excidistis.
5 [2] Nos enim [d] Spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus.
6 [3] Nam in Christo Iesu neque circuncisio quicquã valet [4] neque præputium, [5] sed [e] fides per charitatem agens.
7 [6] Currebatis pulchrè, quis vos inhibuit, vt non obsequeremini veritati?
8 [7] Hæc persuasio non profecta *est* [f] ex eo qui vocat vos.
9 [8] Paulùm fermenti totam massam fermentat.
10 [9] Ego confido de vobis in Domino, vos nihil aliud esse sensuros: sed qui turbat vos, auferet condemnationem, quisquis fuerit.
11 [10] Ego autem, fratres, si circuncisionem etiam prædico, quid adhuc persequutionem patior? nempè abolitum est offendiculum crucis.
12 [11] Vtinam etiam abscindantur qui vos [g] inquietant.
13 Vos enim ad libertatem vocati estis, fratres: [12] tantùm ne libertatem *arripite vt datam* carni occasionem, sed ex charitate seruite alii aliis.
14 [13] Nam [h] tota Lex vno verbo completur, isto *videlicet*, Diliges proximum tuum vt teipsum.
15 [14] Quòd si alii alios mordetis & deuoratis, videte ne vicissim alii ab aliis consumamini.

1 Id est, Prorsus abscindantur. Hebr.
2 Subaudi, Secundæ tabulæ.
3 Syrum verbum ab Hebræo videtur mutuatus esse paraphrastes, transpositis literis, & ם mutato in ן: quæ mutatio ordinaria est in hac lingua vt in Chaldæa.

1 Altera obiectio qua disertè tollitur iustitiam operũ & iustitiam ex fide non posse simul stare, quoniam nemo ex Lege iustificari potest, nisi qui plenè ac perfectè illã præstat. Arripit autem circuncisionis exemplum, quoniam erat totius Legalis cultus basis, & præcipuè vrgebatur à pseudapostolis.
a *Circuncisio alibi sigillum iustitiæ dicitur, sed hic obseruanda est circunstantia temporis, quo Baptismus Circuncisioni successerat. Præterea disputat Apostolus ex aduersariorum hypothesi, qui Circuncisioni salutis partem adscribebant.*
b *Vacui, id est, vt postea explicat, à gratia excidistis.*
c *Id est, Quotquot per Legem iustificari, reuera enim nemo per Legem iustificatur.*
2 Tacitè comparat nouum populum cum vetere. Certum enim est hunc quoque in fide non in circuncisione spem omnem iustitiæ ac vitæ fundasse, sed ita vt eorum fides esset ceremoniali & externo cultu implicita, nostra autem fides nuda est, ac spirituali cultu contenta.
d *Spiritu, qui fidem gignit.*
3 Ratio additur, Quia nunc circuncisio est abolita, Christo nobis exhibito cum plena spiritualis circuncisionis vbertate. 4 Facit etiam præputii mentionem, ne sibi Gentes in eo placeant, vt Iudæi in circuncisione. 5 Occupatio, Si abolitus est totus ille Legalis cultus, qua in re igitur nos exercebimus? in charitate, inquit Paulus. Neque enim fides de qua agitur, otiosa esse potest, imò assiduos charitatis fructus edit. e *Sic vera fides ab adulterina distinguitur, non autem charitas fidei tanquam iustificationi synaition adiungitur.* 6 Iterum obiurgat Galatas, sed cum admiratione & superioris etiam cursus laude, quo plus verecundiæ ipsis incutiat. 7 Agit ex Apostolica autoritate, negans posse ex Deo esse illam doctrinam suæ repugnantem. 1. Cor. 5. 6. f *Ex Deo.* 8 Hoc addit, ne de re parui momenti videatur contendere, solicitè monens (similitudine à fermento sumpta, qua Christus etiam ipse vsus est) ne vel minimo vitio patiantur puritatem Apostolicæ doctrinæ infici. 9 Mitigat superiorem increpationem deriuãs culpam in pseudapostolos, quibus horrendum iudicium Dei denuntiat. 10 Iubet eos considerare quàm hac in re suum commodum non quærat, quum ipsi liceret hominum odia vitare, si velit Iudaismum cum Christianismo coniungere. 11 Exemplum veri pastoris, zelo gloriæ Dei & gregis sui charitate inflammati. g *Qui enim Legem prædicant, cogunt conscientias perpetuò trepidare.* 12 Tertia pars epistolæ docens rectè Christianæ libertatis vsum in eo positum esse, vt a peccati seu carnis seruitute manumissi, & Spiritui parentes, alii aliorum saluti seruiamus, ex charitate. 13 Charitatem proximi proponit tanquam scopum ad quem Christiani omnes actiones suas referant, citato Legis testimonio. h *Ad secundam tabulam restringi debet.* 14 Exhortatio ad charitatis officia, ab vtili: quoniã nulli sibi peius cõsulant, quam qui mutuò se oderunt.

16 Hoc

16 [15] *Hoc* autem dico, spiritu incedite, & quod concupiscit caro, ne perficite.

17 Nam [i] caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Hæc autè inter se opposita sunt, vt non quæcunque volueritis, eadem faciatis.

18 Quòd si spiritu ducimini, non estis sub Lege.

19 [16] Porrò manifesta sunt opera carnis: quæ sunt, adulterium, scortatio, impuritas, proteruia,

20 Idololatria, veneficium, inimicitiæ, lis, æmulationes, iræ, contentiones, dissidia, hæreses,

21 Inuidiæ, cædes, ebrietates, comessationes, & his similia: quæ prædico vobis, sicut prædixi, eos *videlicet* qui talia agunt, Regni Dei non fore hæredes.

22 At [k] fructus Spiritus, est charitas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperantia:

23 [17] Aduersus eos qui sũt eiusmodi, nõ est lex.

24 Qui enim *sunt* Christi, carnem crucifixerunt cum affectibus & concupiscentiis.

25 [l] Si viuimus spiritu, spiritu etiam incedamus.

26 [18] Ne simus inanis gloriæ cupidi, alii alios prouocantes, alii aliis inuidentes.

16 Dico autem vt spiritu ambuletis, & [4] concupiscentiam carnis nunquam perficiatis.

17 Nam caro concupiscit id quod oppositum est spiritui, & spiritus concupiscit id quod oppositum est carni: & ambo contraria sunt [5] inuicem, vt non id quod volueritis faciatis.

18 Si autem spiritu ducimini, non estis sub Lege.

19 Nota sunt enim ipsa opera carnis: quæ sunt, scortatio, impuritas, [6] luxus.

20 Cultus simulachrorum, veneficium, inimicitiæ, contentio, æmulatio, ira, calumniæ, dissidia, schismata,

21 Inuidiæ, cædes, ebrietas, comessatio, & omnia his similia. Et illi qui hæc agunt, sicut antè dixi vobis, etiam nunc dico, quòd regni Dei non erunt hæredes.

22 Fructus autem Spirtus sunt, dilectio, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia.

23 [7] Aduersus hos lex non est posita.

24 Illi autem qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum omnibus morbis eius & concupiscentiis eius.

25 Viuamus igitur spiritu, & spiritui consentiamus.

26 Et ne simus vacui gloria, vt ignominia afficiamus vnus alium, & inuideamus vnus alii.

4 Ne perficiatis opere quod caro concupiscit: neque exequamini quod illa meditatur.
5 Ad verbum, Vnum alteri.
6 Ad verbum Fœtor.
7 Aduersus eos qui huiusmodi fructus edunt.

15 Agnoscit maximam piorum imbecillitatem quòd ex parte sint regenerati: ... monet vt meminerint se donatos esse ... Spiritu, qui eos ... seruitute peccati, ... proinde a Lege, ... fuerit, quatenus ... peccati virtus, ... cupiditatibus sese ...
i In vno enim eodemque homine regenito caro habitat ... autem Spiritus, ... sint lucta, ... copiosè explicat, Rom. 7.
16 Quod in genere dixerat particulatim explicat, ... aliquot ... effecta recensens, ... spiritus fructus opponens, vt ... possit ignorantiam prætexere.
k Non sunt igitur ... liberi arbitrii ... gratia ... .
17 Nequis obiiceret Paulum agere ... Spiritum, vt qui Spiritum vrgendo, nihil ... quam quod ... præcipit, vrgeret, ostendit se non literalem illam & eternam, sed spiritualem obedientiam requirere, quæ non ex Lege promanet, sed ex Christi Spiritu nos regenerante, quem opporteat esse nostræ vitæ moderatorem. l *Si verè donati sumus illo Spiritu vinifico, qui facit vt ... mortui, Deo viuamus, hoc reipsa, id est sancta vita testemur.* 18 Adiicit peculiares exhortationes, prout nouerat Galatas certis vitiis obnoxios, ac primum quidem ambitionem cauendam esse docet, quæ duas habet comites, obtrectationem & inuidiam, vnde infinitas ... tiones & iniurias necesse sit exoriri.

Capvt. VI.

1 *Agit iam in specie de charitate erga delinquentes & lapsos.* 6 *Erga Ministros verbi.* 10 *Erga domesticos fidei,* 12 *Non quemadmodum falsi Legis zelatores.* 13 *Qui in carne mutilata gloriantur.* 14 *Non autem in cruce Christi.*

1 FRatres, [1] etiamsi [a] præoccupatus fuerit homo in aliqua offensa, [b] vos spirituales [c] instaurate huiusmodi hominem cum [d] spiritu mansuetudinis: [2] considerans vnusquisque temetipsum, ne & tu tenteris.

2 [3] Alii aliorum onera portate, & ita complete [e] Legem Christi.

3 Nam si quis sibi videtur aliquid esse, quum nihil sit, hunc suus ipsius animus seducat.

4 Opus autem suum probet vnusquisque: & tunc in semetipso solo gloriationem habebit, & non in alio.

5 [4] Nam vnusquisque onus suum portabit.

6 [5] Communicet autem qui instituitur in sermone, ei qui se instituit, [f] omnia bona.

7 [6] Ne fallimini: Deus non irridetur: quicquid enim seminauerit homo, hoc & metet.

8 Nam qui seminat [g] carni suæ, ex carne metet interitum: qui verò seminat spiritui ex spiritu metet vitam eternam.

1 FRatres mei, si quis ex vobis præoccupetur in *aliquo* delicto, vos qui in spiritu estis instaurate eum per spiritũ lenitatis: & estote cauti ne etiam vos tentemini.

2 Et gestate onus alter alterius, vt ita impleatis legem Christi.

3 Si quis enim existimat se esse aliquid, quum non sit, seipsum fallit.

4 Sed quisque opus suum probet: & tunc in [1] seipso habebit gloriam suam, & non in aliis.

5 Vnusquisque enim sarcinam suiipsius portabit.

6 Communicet autem is qui audiuit verbum, ei qui audire facit eum, in omnibus bonis.

7 Non erretis. Deus non illuditur, id enim quod seminauerit filius hominis, illud ipsum messurus est.

8 Qui in carne seminauit, de carne corruptionem messurus est, qui in spiritu seminauit, de spiritu vitam quæ est in æternum metet.

1 Ad verbum In ter ipsum & animam suam erit gloria eius. Hebraismus.

1 Importunum ... damnat ... fratrum reprehensiones Spiritu mansuetudinis oportere temperatas.
a *A carne & Sa...*
b *Qui virtute ... sustinemini.*
c *Nauiimini in eo ... quod deest.*
d *De loquitur Heb. ... verus virtutem intelligamus à ... profecti.*
2 Attingit vlcus ... ferè sunt ... censores ... infirmitatis ... immemores.
3 Finem hunc ... reprehensionum ... vt fratrem ... ipsum erigamus, ... superbè ... Vnum ... igitur oportet non ex alio ... reprehensione sed ex sui ipsius approbatione laudabilem vitam sectari. e *Christi charitatis præceptum disertè & peculiariter vocat suum ...* 4 Ratio, cur homines oporteat in sese potissimum esse intentos: quoniam videlicet vnusquisque non ex comparatione cum aliis, sed ex sui ipsius vitæ coram Deo censebitur. 5 Aequum est Magistros pro facultatum ratione à discipulis ali. f *Quæcunque pro facultate ...* 6 Beneficentiam in egenos commendat, primùm omnium eos obiurgans, quos non pudet hoc vel illud prætexere quo minus ... inueniant, quasi Deum possint fallere, deinde eleemosynam comparans sationi spirituali quam consequutura sit spiritualis messis, vt ... ea lucrosius, auaram autem parsimoniam sationi carnali, vnde nihil nisi caducum & mox periturum colligatur. g *Huius præsentis ... commodis.*

9 Et

9 Et quum facimus quod bonum est, ne sit
molestum nobis: erit enim tempus quando
metemus, & non erit molestum nobis.
10 Nunc igitur, dum tempus est nobis, operemur bona erga omnem hominem, & maximè erga domesticos fidei.
11 Videte has literas: scripsi vobis manibus meis.
12 Qui volunt gloriari in carne, illi cogunt vos vt circuncidamini, tantùm vt propter crucem Christi non patiantur persequutionem.
13 Etenim ne ipsi quidem qui circuncidunt, obseruant Legem: sed volunt vt circuncidamini, vt in carne vestra glorientur.
14 Mihi autem non eueniat vt glorier nisi in cruce Domini nostri Ieschua Christi, per quem mundus crucifixus est mihi, & ego crucifixus sum mundo.
15 Non enim circumcisio est aliquid, neque præputium, sed creatura noua.
16 Et qui iuxta hanc semitam incedunt, pax erit super eos, & misericordia, & super Israël Dei.
17 Deinceps mihi ne quis [a] molestiam, exhibebat: ego enim stigmata Domini nostri Ieschua Christi in corpore meo porto.
18 Gratia Domini nostri Ieschua Christi cum spiritu vestro *sit*, fratres mei. Ammin.

Finitur Epistola ad Galatas, quæ scripta fuit Roma.

a Ad verbum Laborem iniiciat.

9 [7] Porrò ne benefaciendo segnescamus: tempore enim suo metemus, si non elangueri-
mus.
10 [8] Nempe igitur dum tempus habemus, simus benefici erga omnes, maximè verò erga domesticos fidei.
11 [9] Videtis quàm longis literis vobis scripserim mea manu.
12 Quicunque volunt [h] speciosi apparere [i] in carne, ii cogunt vos circuncidi, tantùm ne ob [k] crucem Christi persequutionem patiantur.
13 Nam ne ipsi quidem qui circunciduntur, Legem seruant: sed volunt vos circuncidi, vt [l] de vestra carne glorientur.
14 [10] A me verò absit [m] gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi: per quem mundus mihi crucifixus est, & ego mundo.
15 Nam in Christo Iesu, neque circuncisio quicquam valet, neque præputium, sed noua creatio.
16 Et quicunque secundùm hanc regulam incedent, pax *erit* super eos, & misericordia, & super [n] Israelem Dei.
17 [11] De cætero, ne quis mihi molestias exhibeto: ego enim [o] stigmata [p] Domini Iesu in corpore meo porto.
18 [12] Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* cum [q] spiritu vestro, fratres. Amen.

Ad Galatas scripta fuit Roma.

7 In eos qui initio quidem sunt benefici, sed non perseuerant, quòd diutius videatur messis differri, perinde acsi vnum & idem esset sationis ac messis momentum.

8 Domestici fidei (id est, eadem religionis professione nobiscum coniuncti) cæteris quibuscunque sunt anteferendi, ita tamen vt in quosuis nihilominus beneficentia nostra redundet.

9 Quarta & vltima pars epistolæ, in qua redit ad præcipuum scopum, nempe ne Galatæ sese à pseudoapostolis amplius sinant extra viam abripi. Depingit autem illos pseudapostolos suis coloribus, arguens illos ambitionis, vt qui ne Legis quidem studio faciant quod faciunt sed idcirco duntaxat vt ex Galatarum circuncisione bonam gratiam suæ gentis aucupentur.

h *Speciem opponit veritati.*

i *In ceremoniarum obseruatione.*

k *Crucifixi prædicationem.*

l *Quòd vos Iudaismo implicuerint alludit tamen ad formam circuncisionis.* 10 Comparationem sui cum illis non dubitat instituere, testificans se ex aduerso iis ærumnis gaudere, quas Christi causa sustineat, & sicut à mundo despiciatur, se vicissim mundum pro nihilo habere: quæ sit vera veri Israelis circuncisio. m *Hoc verbum apud Paulum in laude positum, significat aliqua in re acquiescere.* n *Verum Israelem: cuius laus est ex Deo, non ex hominibus, Rom. 2, 29.* 11 Perseuerans in eadem translatione, ærumnas suas atque adeò plagarum sibi pro Christi nomine impositarum vibices opponit externæ circuncisionis cicatricis tanquàm verum Apostolatus sui sigillum. o *Inustas notas, quales inuri seruis fugitiuis solebant.* p *Multum enim interest cuius stigmata feramus siquidem causa facit martyrem non pœna.* 12 Valedicens præcatur eis gratiam & Spiritum: aduersus pseudapostolorum fraudes, externa illa inculcantes. q *Cum animis vestris.*

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS.

Caput I.

1 *Post salutationem.* 4 *De gratuita Dei electione.* 5 *Et adoptione disserit,* 7 13 *A qua salus hominum, tanquam ex vero & natiuo fonte, manat. Et quia tam sublime arcanum capi non potest.* 16 *Precatur vt ad plenam.* 20 *Christi cognitionem Ephesios Deus adducat.*

1 PAVLVS Apostolus Ieschua Christi per voluntatem Dei illis qui sunt Ephesi, Sanctis & fidelibus in Ieschua Christo.
2 Pax vobiscum & gratia à Deo Patre nostro, & à Domino nostro Ieschua Christo.
3 Benedictus sit Deus Pater Domini nostri

1 PAVLVS Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei, sanctis qui sunt Ephesi, & [a] fidelibus in Christo Iesu:
2 Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.
3 [2] Benedictus Deus [3] & Pater Domini no-

1 Inscriptio & instauratio de quibus in aliis epistolis dictum est.

a *Sanctorum beneficio.*

2 Prior pars epistolæ, in qua omnes salutis nostræ causas, propositis Ephesiorum exemplis & variis exhortationibus adhibitis, pertractat, inchoans à more [i] gratiarum actione. 3 Causa efficiens nostræ salutis est Deus non vniuersaliter & confusè consideratus, sed vt Pater Domini nostri Iesu Christi.

ſtri Ieſu Chriſti, 4 qui benedixit nobis om-
ni b benedictione ſpirituali c in cœlis 5 in
Chriſto.
4 6 Sicut elegit nos d in ipſo antequam iace-
rentur fundamenta mundi, 7 e vt ſimus f ſan-
cti & inculpati g coram eo per charita-
tem.
5 8 Qui prædeſtinauit nos quos adoptaret in
filios per Ieſum Chriſtum h in ſeſe, pro be-
neuolo affectu voluntatis ſuæ:
6 9 Ad i laudem glorioſæ ſuæ gratiæ, 10 qua
nos gratis effecit ſibi gratos in illo dile-
cto.
7 11 In quo habemus redemptionem per ſan-
guinem ipſius, remiſſionem, *inquam*, pecca-
torum ex diuite ipſius gratia:
8 12 k Qua redundauit in nos l omni ſapientia
& intelligentia.
9 Patefacto nobis m myſterio voluntatis ſuæ,
13 ſecundum gratuitam ſuam beneuolenti-
am, quam propoſuerat in ſeſe.
10 14 *Nempe* vt in pleni temporis diſpenſati-
one n recolligeret omnia in Chriſto tum
quæ in cœlis ſunt tum quæ in terra:
11 15 In ipſo, *inquam*, in quo etiam in ſortem
adſciti ſumus, quum eſſemus prædeſtinati
ſecundùm propoſitum eius qui o omnia ef-
ficit ex conſilio voluntatis ſuæ.
12 Vt nos ſimus laudi gloriæ ipſius, qui prio-
res p ſperauimus in Chriſto:
13 16 In quo *ſperaſtis* & vos audito q ſermone
veritatis, *id eſt* Euangelio ſalutis veſtræ: in
quo etiam poſteaquam credidiſtis, r obſig-
nati eſtis ſ Spiritu illo promiſſionis ſancto:
14 Qui eſt arrhabo hæreditatis noſtræ, dum
in t libertatem vindicemur, ad laudem glo-
riæ ipſius.
15 17 Propterea etiam ego audita ea quæ in
vobis eſt fide in Domino Ieſu, & charita-
te in omnes ſanctos,
16 Non deſino gratias agere pro vobis, men-
tionem veſtri faciens in precibus meis:
17 18 Vt Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti, Pa-
ter ille v gloriæ, det vobis Spiritum ſapien-
tiæ & reuelationis, per x agnitionem ip-
ſius:
18 Illuminatis oculis mentis veſtræ: vt ſcia-
tis y quæ ſit ſpes illa vocationis ipſius & quæ

Ieſchua Chriſti, qui benedixit nos in omni-
bus benedictionibus Spiritus in cœlo in
Chriſto.
4 Quemadmodum prius elegit nos in ipſo an-
tè fundationes mundi, vt eſſemus ſancti &
ſine macula coram eo,
5 Et 1 per dilectionem prædeſtinauit nos ſi-
bi, & poſuit nos in filios per Ieſchua Chri-
ſtum, prout placuit voluntati eius.
6 Vt laudetur gloria gratiæ eius quam effudit
ſuper nos 2 per dilectum ſuum.
7 Per quem eſt nobis redemptio, & per ſan-
guinem ipſius remiſſio peccatorum, iuxta o-
pulentiam gratiæ ſuæ.
8 Quæ exuberauit in nos in omni ſapientia
& omni intelligentia ſpiritus:
9 Et manifeſtauit nobis arcanum voluntatis
ſuæ, quod antea propoſuerat ſe facturum eſ-
ſe in ſe.
10 In diſpenſatione plenitudinis temporum,
vt cuncta de integro renouarentur in Chri-
ſto, quæ ſunt in cœlis & in terra:
11 Et in ipſo nos electi ſumus, quemadmo-
dum prędeſtinauit nos, & vult ipſe qui om-
nia efficit iuxta conſilium voluntatis ſuæ.
12 Vt ſimus nos qui priores ſperauimus in
Chriſto, ad honorem gloriæ ipſius.
13 In quo vos quoque audiuiſtis ſermonem
veritatis, qui eſt Euangelium ſalutis veſtræ:
& in eundem credidiſtis, & obſignati eſtis
Spiritu ſancto qui promiſſus erat.
14 Qui eſt arrhabo hæreditatis noſtræ in re-
demptionem eorum qui ſeruantur, & in lau-
dem gloriæ ipſius.
15 Quapropter etiam ego, ecce, ex quo au-
diui fidem veſtram quæ eſt in Dominum no-
ſtrum Ieſchua Chriſtum, & charitatem ve-
ſtram quæ eſt erga omnes ſanctos,
16 Non deſino gratias agere pro vobis, &
memor eſſe veſtri in precibus meis.
17 Vt Deus Domini noſtri Ieſchua Chriſti,
Pater gloriæ, det vobis Spiritum ſapientiæ
& reuelationis per agnitionem ipſius:
18 Et illuminentur oculi cordium veſtrorum,
vt ſciatis quæ ſit ſpes vocationis eius, & quę

1 In Syriaco textu Per dilectionem, non cohæret membro ſuperiori, vt in Græco, ſed incipit membrū proximum, prępoſita coniunctione.
2 Verbum Syriacum propriè ſignificat, Signauit & notam inuſſit. Eſt quę metaphora ſumpta ab iis qui ex rerum magna multitudine, certas quaſdam deligunt, quas vt à reliquis dignoſcant, nota aliqua inſigniunt.
3 Ad verb. Per manum dilecti ſui.

4 Cauſa finalis prima, & noſtri ... eſt ſalus ... collatis omnibus ad ſalutem neceſſariis, quod benedictionis genus eſt ... & electorum proprium.
b Omni beneficentia, quę verè ... eſt ac diuina.
c Quę nos è ſublimi ... Filio donat Pa..., vel quia iis donis ... ſancti quæ ... ſunt cœleſtia.
5 Materia noſtrę ... Chriſtus. In ... vno, ſpirituali ... cœleſtica benedictione donamur.
6 Explicat cauſam ..., ſiue quomodo Deus Pater ... Filio ſeruet: ... inquit, ab æterno elegit nos in Filio.
d Adoptandos.
7 Explicat cauſam ... finalem proximam, quam dupli... facit, ſanctificationem videlicet & ... ificationem, de ... mox differet. ... his autem duo ... notanda, ... non poſſe vi... ſanctitatem à ... electionis ſeparari: deinde, quicquid in nobis eſt puritatis, eſſe beneficium Dei gratuitò nos ...
e Non ergo quia ... aut eſſe debe... ſancti, ideo nos ... Deus ſed vt ſancti eſſemus.
f Chriſti iuſtitia ...
g Verè ac ſince...
8 Alia etiam di... explicatio cauſæ efficientis, ipſiuſque adeò æternæ electionis, qua nos ... Deus in Chriſto elegiſſe, quoniam videlicet ei viſum eſt apud ſe nos nondum notos deſtinare quos per Ieſum Chriſtum adoptaret in filios: vt nulla hic ſit ratio electionis niſi in gratuita Dei beneuolentia quærenda, nec fides præuiſa ſit prædeſtinationis cauſa, ſed effectum. h *Nihil neque præſens, neque futurum reſpexit Deus, ſed ſeipſum.* 9 Cauſa finalis vltima ac præcipua, gloria Dei Patris, vt qui nos gratis ſeruat in Filio. i *Vt beneficentia ipſius ſicut ſummam laudem meretur, ita etiam prædicetur.* 10 Altera finalis cauſa proxima, noſtra iuſtificatio, dum nos in Filio ſuo gratis habet pro iuſtis. 11 Explicatio cauſæ materialis, quomodo in Chriſto ſimus facti Deo grati, quoniam is vnus eſt cuius ſacrificium ex Dei miſericordia nobis imputatur ad peccatorum noſtrorum remiſsionem. 12 Nunc demum ad cauſam formalem, id eſt, ad vocationem, ſiue prædicationem Euangelii, accedit, qua Deus conſilium illud æternum gratuitæ noſtræ in Chriſto reconciliationis ac ſalutis exequitur. Euangelii autem loco ſubſtituens omnem ſapientiam & intelligentiam, quanta ſit eius præſtantia declarat. k *Per quam gratiam ſeu beneficentiam.* l *Perfecta & integra.* m *Niſi enim Dominus nobis illud myſterium declaraſſet, quis vnquam per ſe vel ſuſpicari potuiſſet?* 13 Non tantùm electio, ſed etiam vocatio eſt à mera gratia. 14 Pater tum exhibuit mundo Chriſtum omnium electorum caput, quum opportunum fuit, prout ab æterno omnia tempora ſapientiſsimè diſpoſuit, Chriſtus autem is eſt in quo omnes à condito mundo electi, alioqui & à Deo ſeparati ſimul collecti ſunt: quorum alii iam erant in cœlis quum ipſe in terras veniret (qui videlicet fide in eum venturum iam collecti fuerant, alii verò in terra reperti, ab eo collecti fuerunt & quotidie colliguntur. n *Recolligi dicuntur fideles in Chriſto, quia fide ... coniuncti ſunt veluti vnius hominis inſtar.* 15 Vocationis beneficium ſeorſim applicat Iudæis credentibus ad fontē vſque recurrens, vt & ipſi neque ſibi, nec generi ſuo, neque vlli alius rei quàm vni Dei gratiæ ac miſericordiæ ſalutem ſuam acceptam ferant, tum quia vocati, tum quia priores vocati. o *Omnia ſine exceptione tribuit gratię Dei, nec tamen idcirco ſumus ſtipites: ea enim nobis vt velimus & poſſimus concedit. Phil. 2. 13.* p *De Iudæis loquitur.* 16 Iam etiam exequat Epheſios (aut potius Gentes omnes) Iudæis, quia etiamſi poſteriores acceſſerunt, tamen eodem Euangelio vocati, fide ſunt illud amplexi, & eodem Spiritu, quod eſt electionis pignus tantiſper dum ipſa cernatur hæreditas, ſunt obſignati, vt & in ipſis emineat Dei gloria. q *Sermone illo qui propriè verax eſt, vt qui à Deo proficiſcitur.* r *Tranſlatio ſumpta à ſigillis, quorum impreſſione authentica ab incertis diſtinguuntur.* ſ *Spiritu illo qui non affert Legem, ſed promiſſionem gratuitæ adoptionis.* t *Plenam & perfectam.* 17 Redit ad ſuperiorem gratulationem, duo ſimul concludens ex præcedentibus: primum, omnia bona à Deo Patre in Chriſto & per Chriſtum in nos proficiſci, vt eorum nomine à nobis laudetur: ſecundum, illa omnia quæ ad duo veluti capita reuocat, fidem videlicet & charitatem, certis gradibus in nos augeri, vt ab eiuſdem gratia petendum ſit incrementum à quo eſt initium: & à quo ſalus ſperatur. y *Quæ bona ille vos ad Chriſtum vocans ſperare iubeat.*

sit opulentia gloriæ hereditatis eius in sanctis.
19 Et quæ sit excellentia magnitudinis virtutis eius in nobis qui credidimus, secundum efficacitatem roboris virtutis eius.
20 Quam operatus est in Christo, & suscitauit eum à mortuis, & sedere fecit eum à dextera sua in cœlis.
21 Suprà omnes principatus & potestates & virtutes, & dominationes, & supra omne nomen quod nominatur, non solùm in seculo hoc, sed etiam in futuro,
22 Subiecitque cuncta sub pedibus eius, & eum qui est supra omnia, dedit caput Ecclesiæ:
23 Quæ est corpus & complementũ eius qui omnia in omnibus adimplet.

opes gloriæ hereditatis ipsius in sanctis.
19 [19] Et quæ sit excellens illa magnitudo potentiæ ipsius in nobis qui credimus, pro efficacitate fortis roboris ipsius,
20 [20] Quam exeruit in Christo quum excitauit eum ex mortuis, & [z] collocauit ad dextram suam in cœlis,
21 Longè supra omne imperium ac potestatem, & potentiam & dominium, & [a] omne nomen quod nominatur non solum in hoc seculo, verumetiam in futuro:
22 [21] Et omnia subiecit eius pedibus, eumque constituit [b] caput super omnia ipsi Ecclesiæ:
23 Quæ est corpus ipsius, & complementum eius qui omnia implet in omnibus.

19 Fidei excellentia declaratur ab effectis quoniam in illa sese exerit potentissima Dei virtus.
20 Potentiam & gloriam illam Dei longè sublimissimã, cuius credentes omnes sunt participes, adhuc tamen in nobis (propter crucis ignominiam & carnis infirmitates) per obscuram, iubet nos Apostolus in Christo gloriosissimo & dei oculis contemplari.
z Collocari ad dextram Dei est consortem esse illius imperii summi.

a *Quicquid existit, vel supra res etiam omnes eminentissimas.* 21 Ne summam illam Christi gloriam putemus aliquid à nobis alienum esse, testatur illum esse, à Deo Patre constitutum caput totius Ecclesiæ, oportere igitur corpus huic capiti coniungi, quod alioqui absque membris mutilum quiddam esset: quod tamen necessitate non sit (quum Ecclesia potius vnius Christi virtute viuificetur & sustentetur, tantum abest vt eius supplemento indigeat) sed immensa Dei voluntate, qui nos Filio dignatur adiungere. b *Vt esset caput summum, adeò vt ei nihil non subsit.* c *Tantus siquidem erga Ecclesiam est Christi amor, vt etiamsi omnia omnibus ad plenum præstet, tamen sese veluti mancum & mutilum caput existimet, nisi Ecclesiam sibi habeat velut corpus adiunctam.*

CAPVT II.

Vt gratiæ magnitudinem ex comparatione amplificet, 1. *reducit illis in memoriam,* 5 *quòd exitio prorsus addicti,* 8. *gratia sint seruati.* 13 *& propinqui facti* 16. *reconciliatione per Christum facta,* 17 *Et per Euangelium publicata.*

1 VOs quoq; qui mortui eratis in peccatis vestris & in dilictis vestris,
2 In quibus antea ambulabatis iuxta [1] mundanitatem mundi huius, & iuxta voluntatem præcipuæ potestatis aerei [2] spiritus qui sese præbet efficacem in filiis contumaciæ,
3 In illis operibus in quibus etiam nos versabamur antea in concupiscentiis carnis nostræ, & faciebamus voluntatem carnis nostræ & cognitionis nostræ, ac filii eramus iræ plenè, vt reliqui.
4 Deus autem qui diues est in misericordia sua, propter charitatem suam magnam qua dilexit nos,
5 Quũ mortui essemus per peccata, viuificauit nos cum Christo, & per gratiam suam redemit nos,
6 Et resuscitauit eum eo, sedereque nos fecit cum eo in cœlis per Ieschua Christum:
7 Vt ostenderet seculis futuris magnitudinẽ opulentiæ gratiæ suæ, & benignitatem suam quæ fuit erga nos per Ieschua Christum.
8 Gratia enim eius redempti sumus per fidẽ & hoc nequaquam fuit ex vobis, sed donum est Dei.
9 Non ex operibus: ne quis glorietur.
10 Creatura enim eius sumus, qui creati fui-

1 ET [1] vos *vnà viuificauit,* quum essetis [a] mortui [2] in offensis & peccatis:
2 [3] In quibus olim versati estis, [4] vt est vita mundi huius [b] secundum principem cui potestas est aeris, & spiritus [5] nunc agentis [c] in hominibus contumacibus.
3 [6] Inter quos & nos omnes conuersati sumus olim in cupiditatibus [d] carnis nostræ, facientes quæ carni ac cogitationibus libebant [7] eramusque natura [e] filii iræ, vt etiam [f] reliqui.
4 [8] Sed Deus qui diues est misericordia, propter multam charitatem suam qua dilexit nos,
5 Etiam quum per offensas mortui essemus, vnà viuificauit nos per Christum, *cuius* gratia estis seruati:
6 [g] Vnaque excitauit vnaque collocauit in cælis in Christo Iesu:
7 Vt ostenderet seculis succedentibus summas opes suæ gratiæ, *sua* erga nos benignitate in Christo Iesu.
8 [h] Gratia enim estis seruati per fidem: idque non ex vobis: Dei donum *est.*
9 [9] Non ex operibus, ne quis glorietur.
10 [i] Nam ipsius sumus opus, conditi in Christo

1 Vocabulum enim Syriacum עלמיותא, denominatiuum est ab עלם, quod significat mundum: estque substantiuum fœmininum, vt ita vertendum fuerit ficta Latina voce. Ac videtur per mundanitatem intelligere vanitatem.
2 Periphrasis est diaboli, cuius impulsu mundus contra Christum haud secus agitatur quam aere commoto fluctus agitantur in mari.

1 Rursus magnitudinem diuinæ beneuolentiæ declarat collatione miserimi illius status in quo nati sumus, cum ea dignitate in quam à Deo Patre euchimur in Christo. Sic igitur eam conditionem describit, vt dicat nos quod ad spiritales motus attinet, non semimortuos, sed planè ac prorsus mortuos nasci.
a *Vide Rom. 6.2. Mortuos itaque illos vocat qui non sunt renati: nam sicut immortalitas damnatorũ non est vita, sic hæc animæ & corporis coniunctio propriè vita non est, sed mors in iis qui spiritu Dei non aguntur.*
2 Causam mortis indicat, nempe peccata.
3 Omnes fuisse spiritualiter mortuos probat ab effectis.
4 Vniuersale esse hoc malum testatur, adeò vt omnes sint Satanæ mancipia.

b *Ex arbitrio principis.* 5 Ideo homines mancipati sunt satanæ, quòd Deo sint sponte rebelles. c *Filii contumaciæ dicuntur qui contumaciæ sunt dediti, Heb.* 6 Gentibus seorsum damnatis, Iudæos ipsos quibus seipsum aggregabat, fatetur nihilo esse per se meliores. d *Carnis nomine primo loco totum hominem intelligit, quam in suas partes diuidit: carnem, eam nempe partem quam alogon vocant philosophi, & cogitationem, quod tò logicon vocant, itaque nihil relinquit homini semimortuum, sed concludit hominem natura filium iræ.* 7 Conclusio, omnes homines nasci iræ & maledictioni Dei obnoxios. e *Homines filii iræ dicuntur passiue idest, iudicio Dei irati rei æternæ mortis.* f *Populi prophani.* 8 Iam sequitur alterum collationis membrum nostram excellentiam declarans, quòd videlicet Christi virtute simus à morte illa liberati, & æternæ vitæ participes facti, vt tandem & ipsi cum eo regnemus. Inculcat autem multis modis, huius beneficii causam efficientem esse gratuitam Dei misericordiam materiam verò, Christum ipsum: instrumentum, fidem quæ & ipsa sit gratuitum Dei donum, finem denique Dei gloriam g *Nempe (vt postea subiicit) in Christo. Neque enim adhuc idem nobis perfectum est, sed in capite duntaxat cuius spiritu cœpimus peccato mori, & viuere Deo, donec opus illud plenè perficiatur: spes tamen certa est, vt non magis certum sit quod percipimus, quàm quod expectamus.* h *Cohærent ergo gratia, id est, donum, & fides, quibus opponuntur Seruari ex vobis vel ex operibus Quid ergo illis in mentem venit qui tam dissonantia velint coniungere?* 9 Expressè detrahit operibus nostris iustitiæ laudem, quum ipsa bona opera sint gratiæ effecta in nobis. i *Hic de gratia, non de natura agitur: opera igitur quantumuis sint bona gratiæ in solidum debentur.*

Iesu

Jesu ad opera bona, quæ præparauit Deus
vt in eis versaremur. *Heb 12. 14*

11 [10] Propterea mementote vos quondam
Gentes in carne, [k] qui dicebamini Præpu-
tium ab ea [l] quæ vocatur circuncisio in car-
ne, & quæ manibus fit:

12 Vos *inquam*, illo tempore fuisse [m] absque
Christo, [n] alienos à republica Jsraëlis, & ex-
traneos à pactis promissionis, spem non ha-
bentes, & Dei expertes in mundo:

13 [11] At nunc in Christo Jesu, vos qui olim
eratis procul, propinqui facti estis, per san-
guinem Christi.

14 [12] Ipse enim est pax nostra, qui vtraque
fecit vnum, & intergerini parietis septum
soluit:

15 Inimicitiis, *id est*, lege mandatorum *quæ* in
ritibus *posita est*, per carnem suam abolitis:
vt ex duobus illis conderet in semetipso v-
num nouum hominem, faciens pacem,

16 Et vtrosque in [o] vno corpore reconcilia-
ret Deo per crucem, [p] peremptis inimicitiis
per eam.

17 [13] Et veniens euangelizauit pacem vobis
longinquis & propinquis.

18 Quoniam vtrique [q] per ipsum habemus a-
ditum per vnum Spiritum ad Patrem.

19 [14] Nempe igitur non amplius estis hospi-
tes & inquilini, sed conciues sanctorum, ac
domestici Dei:

20 [15] Superstructi super fundamentum Apo-
stolorum ac Prophetarum, cuius [r] imus an-
gularis *lapis* est ipse Jesus Christus.

21 In quo totum ædificium congruenter [f] co-
agmentatum, crescit vt sit templum sanctum
Domino:

22 In quo & vos vnà ædificamini, vt sitis ha-
bitaculum Dei per Spiritum.

mus in Jeschua Christo ad opera bona quæ
ab initio parauit Deus, vt in eis ambulare-
mus.

11 Quapropter estote memores quod vos
Gentes antea [3] carnales fuistis, & vocabi-
mini præputium ab ea quæ vocatur circun-
cisio: & est opus manuum in carne.

12 Et eratis in illo tempore sine Christo, &
alieni eratis à conuersatione Jsraiel, & ex-
tranei eratis pactis [5] promissionis, & sine
spe eratis, & sine Deo in mundo.

13 Nunc autem per Jeschua Christum, vos
qui antè longinqui fuistis, propinqui facti e-
stis per sanguinem Christi.

14 Ipse enim est pax nostra, qui fecit ambos
vnum, & dissoluit maceriem quæ erecta sta-
bat in medio,

15 Et inimicitias per carnem suam, & legem
mandatorum [6] cum mandatis eius aboleuit,
vt vtrosque conderet in semetipso in vnum
filium hominis nouum: & fecit pacem,

16 Et reconciliauit vtrosque in vno corpore
cum Deo: & per crucem suam interemit
inimicitias:

17 Et veniens euangelizauit pacem vobis
longinquis & propinquis.

18 Quoniam per ipsum facta est accessio
nobis vtrisque in vno Spiritu ad Patrem.

19 Igitur nequaquam estis hospites, neque
incolæ, sed [7] conciues sanctorũ, & [8] dome-
stici Dei.

20 Et ædificati estis super fundamentum A-
postolorum & Prophetarum, & ipse factus
est caput anguli ædificii; *nempe* Jeschua
Christus.

21 Et per eum coniungitur totum ædifici-
um, & crescit in templum sanctum in Do-
mino.

22 Dum etiam vos in eo ædificamini in habi-
taculum Dei per spiritum.

[3] Ad verbum, Carnis. Hebraismus.

[4] Vel Gubernatione. Id est quod ad spiritualia attinet, nihil vobis cum Israele commune erat: quia in promissionibus Dei non eratis comprehensi.

[5] Id est quod ad pacta & fœdera attinet, quibus Deus se Israelitarum Deum futurum promittebat.

[6] Intelligit multitudinem illam ceremoniarum, quibus Israel à reliquis Gentibus discernebatur.

[7] [8] Ad verbum, Filii ciuitatis Hebraismus, vt statim Filii domus.

... posteriorem ... Gentibus ... ostendit ... natu... ipsos Judæos, ... etiam ... à Deo ... quo ma... ipsas ... beneficii ... conser... ... nullo alio ... genitis ... vt vestra ... esset ... quæ cir... ... à Christo ... scopo. ... ius ... Christus vni... Judæorum & ... vinculum, ... Deo conci... ... Sicut ceremo... legali cultu ... Judæi ... ita nunc ... diruto illo ... vtrosque in se... inter se & cum ... Ex quo ... eos qui ... illas sta... vellent, Christi ... fa... ... ad Legis ... ... mortem ... crucis ...

[13] Unus gratiæ efficax est instrumentum Euangelii prædicatio, tum Judæis tum Gentibus communis. q *Christus est velutiianua, per ... ad patrem accedimus, Spiritu autem sancto tanquam duce accedimus.* 14 Conclusio, Gentes in consortium salutis esse ascitas. Descri-... Ecclesiæ præstantiam, eam vocans ciuitatem & domum Dei. 15 Doctrinam salutis disposuit Dominus initio penes Prophe-... deinde penes Apostolos: cuius scopus atque adeo veluti materia & substantia est Christus. Itaque ea demum est Ecclesia vera Catholica ... Prophetis & Apostolis est Christo superstructa, tanquam templum spirituale Deo consecratum. r *Præcipuum, id est ædificii caput, nam ... fundamenta sunt veluti capita.* f *Non tantum igitur fundamentum, sed totum ipsum ædificium Deo debetur.*

Caput III.

2 *Jdeo se dicit à Judæis multa passum,* 3 *quòd mysterium de Gentibus seruandis,* 8 *Dei iussu prædicauerit.* 13. *Deinde rogat Ephesios, ne ob afflictiones quas patitur deficiant.* 14 *Ac propterea orat Dominum,* 18 *vt percipiant quanta sit Christi dilectio.*

1 HVius [1] rei gratia ego Paulus *sum* [a] cap-
tiuus ille Christi Jesu pro vobis Gen-
tibus:

2 Si quidem audistis dispensationem gratiæ
Dei quæ data est mihi apud vos:

3 *Deum videlicet* per reuelationem notum mi-
hi fecisse mysterium illud, (sicut antè scripsi
paucis:

4 Ex quo perlecta potestis intelligere quæ
sit mea intelligentia in mysterio Christi)

5 [b] Quod aliis ætatibus non innotuit filiis ho-
minum, vt nunc retectum est sanctis eius A-
postolis & Prophetis per Spiritum:

6 Gentes *videlicet* esse cohæredes & concor-
pores, consortesque promissionis eius in
Christo per Euangelium:

1 HVius rei gratia ego Paulus vinctus sum
Jeschua Christi pro vobis Gentibus:

2 Si audiuistis dispensationem gratiæ Dei quę
data est mihi in vos.

3 Quoniam per reuelationem notum factum
est mihi mysterium (quemadmodum scripsi
vobis paucis:

4 Prout potestis, dum legitis, intelligere no-
titiam meam quæ est in mysterio Christi:)

5 Quod ætatibus aliis non innotuit filiis ho-
minis, quemadmodum nunc reuelatum
est Apostolis eius sanctis & prophetis eius
per Spiritum:

6 Vt sint Gentes [1] cohæredes eius, & parti-
cipes corporis eius, ac in promissione quæ
exhibita est in eo [2] per Euangelium.

[1] Ad verbum, Filii hæreditatis eius. id est, Participes hæreditatis eius.

[2] Ad Verbum. Per manum Euangelii Hebraismus vsitatissimus vt paulo post Per manum Ecclesiæ, id est Opera Ecclesiæ.

1 Asserit Apostolum suum aduersus ... crucis, ... etiam sumit ... ad eum ... mandum, affir... non modo ... Aposto... per Dei miseri... sed etiam ... Genti... vndiquaque ad ... vocandis de... quoniam ab ... Deus ita decre... diu di... eius consilii ...

a *Captiuus Christi ... dicitur, id est, ... Christi asserta ... teneatur.* b *Non quòd nemo Gentium vocationem antè nosset, sed quòd paucis manifestata fuit: quibus autem fuit manifestata, ... Prophetis, figuris tamen & obscurius significata fuit.*

7 Cuius ego factus sum minister, secundum
donum gratiæ Dei quæ data est mihi ab ef-
ficacitate virtutis eius.
8 Mihi *inquam* qui minimus sum omnium
sanctorum, data est gratia hæc vt euangeli-
zem in Gentibus opulentiam Christi im-
peruestigabilem:
9 Et elucere faciam omni homini quæ sit dis-
pensatio mysterii quod absconditum erat à
seculis in Deo qui omnia condidit.
10 Vt per Ecclesiam innotescat sapientia
3 multiformis principatibus & potestatibus
quæ sunt in cælis.
11 Id quod præparatum fuerat à seculis: & fe-
cit illud in Jeschua Domino nostro.
12 Per quem est nobis audacia & accessus
cum fiducia 4 fidei ipsius.
13 Quapropter peto vt non anxius sit mihi
spiritus ob afflictiones meas quæ sunt pro
vobis: nam hæc est gloria vestra.
14 Et flecto genua mea ad Patrem Domini
nostri Jeschua Christi.
15 A quo nominatur tota cognatio quæ est in
cælis & in terra.
16 Vt det vobis iuxta opulentiam gloriæ suæ,
vt in virtute corroboremini per Spiritum
suum.
17 Quò in filio hominis vestro 5 interno in-
habitet Christus per fidem & in cordibus
vestris.
18 Per charitatem, existente firma radice ve-
stra & fundamento vestro, vt possitis assequi
cum omnibus sanctis quę sit altitudo & pro-
funditas, & longitudo & latitudo.
19 Et cognoscatis magnitudinem charita-
tis Christi, ac impleamini omni plenitudine
Dei.
20 Ei autem qui potest virtute omni re ex-
cellentiore *id* facere nobis, & plùs quàm
petimus aut cogitamus, secundum virtutem
suam quæ agit in nobis:
21 Ei *inquam* sit gloria in Ecclesia eius per
Jeschua Christum, in omnes ætates 6 multo-
rum seculorum. Ammin.

3 Ad verbum, plena varietatibus.

4 Id est, Per fidem in ipsum.

5 Qui alias nouus homo dicitur: cui opponitur exterior homo & vetus: interdū etiam spiritus quemadmodum vetus homo carnis & membrorum appellatione intelligitur. Conferatur versiculus 22. cap. 7. ad Rom. & 9. ac 10. cap. 7 ad Colossenses cum hoc loco.

6 Ad verbum, Seculorum seculorum. Hebraismus.

4 Cuius factus sum minister ex dono gratiæ
Dei, quod datum est mihi secundùm effica-
ciatatem potentiæ ipsius.
8 Mihi *inquam* longè minimo omnium san-
ctorum, data est hæc gratia, euangelizandi
inter Gentes imperuestigabiles illas opes
Christi,
9 Et in lucem proferendi omnibus quæ *sit*
communio mysterii quod erat absconditum
à seculis in Deo, qui omnia hæc condidit
per Iesum Christum:
10 a Vt nota nunc fiat per ecclesiam imperiis
ac potestatibus *quæ* in cœlis *sunt* c multifor-
mis illa sapientia Dei.
11 Secundum propositum d æternum, quod
constituit in Christo Iesu Domino nostro:
12 In quo habemus libertatem & aditum cum
fiducia, per e fidem ipsius.
13 Quapropter peto ne segnescatis ob affli-
ctiones meas pro vobis, quæ est gloria ve-
stra.
14 3 Huius rei gratia, flecto genua mea ad Pa-
trem Domini nostri Jesu Christi,
15 Ex quo tota f familia in cælis & in terra no-
minatur.
16 Vt det vobis, g pro diuite sua gloria, vt for-
titer corroboremini per spiritum suum in
h interiore homine:
17 Et inhabitet Christus per fidem in cordi-
bus vestris.
18 Vt in i charitate radicati & fundati, valea-
tis assequi cum omnibus sanctis k quæ *sit*
illa latitudo & longitudo, & profunditas &
sublimitas:
19 Et cognoscere l charitatem illam Christi
m *omni* cognitione superiorem: vt implea-
mini ad n omnem vsque plenitudinem illam
Dei.
20 4 Ei verò qui infinita cum redundantia po-
test omnia facere supra ea quæ petimus, aut
mente concipimus, pro vi illa agente in no-
bis,
21 *Sit* gloria in Ecclesia per Christum Jesum
in omnes ætates seculi seculorum. Amen.

2 Vocatio Gentium inopinata, ipsis etiam Angelis cœlestibus est speculi instar: in quo magnificam Dei sapientiam intueantur.

c *Vnica semper fuit Deo ratio homines seruandi sed varia fuit forma.*

d *Quod omni principio sit antiquius.*

e *Fidem in ipsum.*

3 Docet suo exemplo efficaciam doctrinæ à Dei gratia pendere, ac proinde preces cum prædicatione & auditione verbi esse coniungendas, quibus indigeant non modò qui sunt nouitii, sed ipsi quoque veterani, vt magis ac magis per fidem cum Christo coalescentes, omnibus spiritualibus donis confirmati in cognitione eius immensæ charitatis qua nos Deus Pater in Filio complexus est, fundentur ac radices agant, quū tota familia, cuius pars iam in cœlum recepta est, pars adhuc in terris hæret, ab illa adoptione Patris cœlestis in vnico Filio suo, pendeat.

f *Tota gens quæ vnum Patrem familias habet, ea autem est Ecclesia, in Christo adoptata.*

g *Pro magnitudine misericordiæ ipsius.*

h *Vide Rom. 7. 22.*

i *Qua diligimur à Deo: ea enim est nobis nostra electionis.*

k *Quàm sit illud opus Christi omnibus partibus absolutum.*

l *Quam exhibuit nobis Deus in Christo.*

m *Quæ superat omnem ingenii nostri captum, vt quidem plenè animo concipi possit: nam alioqui quisque Dei Spiritu fretus pro modulo suo tantum percipit, quantum ad salutem satis est.*

n *Ita vt in nobis abundent quæcunque ad nostram illam cum Deo perfectionem requiruntur.*

4 Erumpit in gratiarum actionem, qua confirmentur etiam Ephesii, vt quiduis ex Deo sperent.

CAPUT IIII.

Tria vlt. cap. præceptiones de moribus continent. 1 *hortatur ad mutuam coniunctionem.* 7 *præterea varia dona à Deo conferri,* 16 *vt ædificetur Ecclesia,* 17 *Reuocat ergo eos ab infidelium vanitate.* 25 *à mendacio & spurcitie sermonis.*

1 PETO igitur à vobis ego vinctus in Do-
mino nostro, vt ambuletis quemad-
modum conuenit vocationi qua vocati
estis.
2 Cum omni demissione mentis, & mansuetu-
dine, & longanimitate: & sitis tolerantes a-
lius alium in charitate.
3 Sitisque soliciti vt seruetis consensionem
spiritus in vinculo pacis.
4 Vt sitis in vnum corpus & in vnum spiritum,
quemadmodum vocati estis in vnam spem
vocationis vestræ.

1 PRecor 1 itaq; vos, ego captiuus in Do-
mino, vt ambuletis ita vt dignum est
a vocatione qua vocati estis,
2 2 Cum omni modestia ac mansuetudine,
cum b animi lenitate, tolerantes alii alios
per charitatem:
3 3 Studentes seruare vnitatem Spiritus per
vinculum pacis.
4 4 Vnum *est* corpus & vnus Spiritus, sicut &
vocati estis in vnam spem vocationis ve-
stræ:

1 Altera pars epistolæ, præcepta vitæ Christianę complectens: quorum summa est, vt vnusquisque se gerat sicut tanta Dei gratia dignum est.

a *Vocationem vniuersalem fidelium intellige, nempe, vt sancti sint sicut Deus sanctus est.*

2 Secundò, animi mansuetudinem commendat, quæ in sese mutuò tolerandis demonstretur.

b *Vide Mat. 18. 25.*

3 Tertiò, summam coniunctionem requirit, sed quæ Spiritus sancti vinculo deuinciatur.

4 Argumentum maximi momenti ad mutuam charitatem maximo studio colendam, quòd ab vno Deo & Patre, eodem Spiritu in vnum veluti corpus conflati, vnum Dominum vna fide colentes, & vno baptismate ipsi consecrati, vnam tandemque gloriam, ad quam vocati sumus, speremus. Omnis igitur ista discerpit qui charitatem violat.

5 Vnus

5 Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma.
6 Vnus Deus & Pater omnium, qui est c super
omnia & d per omnia & e in omnibus vobis.
7 5 Sed vnicuique nostrûm data est gratia pro
mensura f doni Christi.
8 Quapropter dicit, quum ascendisset in sub-
lime, captiuam duxit g captiuitatem, & de-
dit dona hominibus.
9 Cæterùm illud ascendit, quid est, nisi quòd
etiam descenderat prius h in infimas partes
terræ?
10 Qui descendit, ipse est qui etiam ascendit
longè supra omnes cœlos, i vt impleret
k omnia.
11 6 Dedit igitur ipse alios quidem l Aposto-
los: alios verò m Prophetas: alios autem
n Euangelistas: alios autem, o Pastores &
doctores.
12 7 Ad coagmentationem sanctorum, ad o-
pus ministerii, ad ædificationem, *inquam*,
p corporis Christi.
13 8 Donec euadamus omnes q in vnitatem
fidei, & agnitionis Filii Dei, in virum perfe-
ctum, ad mensuram staturę r adulti Christi:
14 9 Vt ne simus amplius pueri, 10 qui fluctu-
emus & circunferamur quouis vento do-
ctrinę, in hominum s alea, t per veteratoriã
ad insidiosè fallendum versutiam:
15 11 Sed verè nos gerentes in charitate a-
dolescamus in eum, qui est caput *nempe*
Christus:
16 Ex quo totum corpus congruenter coag-
mentatum, & compactum per omnes sup-
peditatas commissuras, ex v vi intus agen-
gente pro mensura vniuscuiusque membri,
incrementum capit x corpori conueniens,
ad sui ipsius extructionem per y charitatem.
17 12 Hoc itaque dico, & obtestor per Domi-
num, ne amplius versemini sicut reliquæ
Gentes versantur z in vanitate mentis suæ:
18 Cogitationem habentes tenebratam &
abalienatam à a vita Dei propter ignoran-
tiam quæ est in ipsis, ex obduratione cordis
ipsorum.
19 Qui posteaquam b dedoluerunt, semetip-
sos dediderunt proteruiæ, ad c certatim pa-
trandam impuritatem omnem.
20 13 Vos autem non ita didicistis Christum:
21 Si modò eum audistis, & per eum edocti
fuistis, d sicut est veritas in Iesu:
22 Deponere quod ad pristinam conuersati-

5 Vnus enim est Dominus, & vna fides, & v-
num baptisma.
6 Et vnus Deus Pater omniũ, & super omnes,
& 1 per manũ omnium & in omnibus nobis.
7 Vnicuique autem ex nobis data est gratia
iuxta mensuram donationis Christi.
8 Propter hoc dictum est quod Ascendit in
altum, & captiuam duxit captiuitatem, &
dedit dona filiis hominis.
9 Quòd autem ascendit, quidnam est nisi
quòd etiam descendit prius in inferiora
terræ?
10 Qui descendit, ipse est qui etiam ascendit
supra omnes cœlos, vt impleret omnia.
11 Et ipse 2 dedit, sunt 3 quos *dedit* Apostolos,
& sunt quos *dedit* Prophetas, & sunt quos
dedit Euangelistas, & sunt quos *dedit* pasto-
res, & sunt quos *dedit* doctores:
12 Ad perfectionem sanctorum, ad opus mi-
nisterii, ad ædificium Christi.
13 Donec fiamus omnes nos vna res per fi-
dem, & per agnitionem filii Dei, & *fiamus*
vnus homo perfectus in mensura staturæ
plenitudinis illius:
14 Et non simus pueri qui commouentur &
variantur ad omnem ventum doctrinarum
versutarum filiorum hominis, qui per astu-
tiam suam sese componunt vt fallant:
15 Sed simus firmi in charitate nostra, vt quic-
quid est nobis, crescat in Christum qui est
caput.
16 Et ab eo totum corpus componitur, & col-
ligatur per omnes commissuras, secundum
donum quod datum est in mensura vnicui-
que membro ad incrementum ipsius corpo-
ris, vt per charitatem perficiatur ædificium
eius.
17 Hoc autem dico, & testor per Dominum,
vt deinceps non ambuletis sicut residuum
Gentium quæ ambulant in vanitate cogni-
tionis suæ:
18 Et tenebrosæ sunt in intellectibus suis, sunt-
que alienæ à vita Dei, propterea quòd nõ
est in eis notitia, & propter cæcitatem cor-
dis sui.
19 Quæ abscinderunt spem suam, & tradi-
derunt seipsas lasciuiæ, & ad perpetratio-
nem omnis impuritatis in cupiditate sua.
20 Vos autem nequaquã ita didicistis Christũ:
21 (Si verè audiuistis eum & didicistis, sicut
est veritas in Ieschua)
22 Sed *didicistis* vt deponatis à vobis con-

1 Id est, [illegible], Heb.
2 Id est, Constituit.
3 Id est, Alios Prophetas, alios Apostolos. Partitio Hebræorum more.

c *Qui vnus [illegible] in Ecclesi[illegible]*
d *Vnus prouidenti[illegible] per omnia [illegible] membra dis[illegible]*
e *Vnus in Christo [illegible] coniungitur.*
5 Admonet, [illegible] quidem vnum [illegible] corpus, & ab vno [illegible], qui poten[illegible] omnibus [illegible], in cœlis [illegible] (vnde Eccle[illegible] omnibus [illegible]) omnia bo[illegible] : sed in[illegible] variè ac diuer[illegible] ista pro eius [illegible] distribui, ac [illegible] vnumquem[illegible], suo mo[illegible] contentum, id [illegible] accepit, ad cõ[illegible] totius corpo[illegible] referre.
f *Quod Christus [illegible]*
g *Captiuorum [illegible]*
h *In terram, quæ [illegible] infima mundi.*
i *Donis suis cumu[illegible]*
k *Ecclesiam.*
6 Priore loco [illegible] Ecclesi[illegible], partim extra[illegible] & tempo[illegible], vt Apostolos, [illegible] Euange[illegible]: partim ordi[illegible] & perpetuas, [illegible] Pastores & docto[illegible] commemorat.
l *Apostoli fuerũt [illegible], quibus [illegible] Paulus: horum [illegible] per vni[illegible] orbem Ecclesi[illegible]*
m *Prophetarum [illegible] fuit ex præci[illegible] autem erant [illegible] insigni aliqua sapi[illegible] pollerent, quorũ [illegible] etiam futura [illegible]*
n *His vtebantur Apostoli vt comi[illegible] in suo fungendo [illegible], quum omni[illegible] non posset suffi[illegible]*
o *Pastores ii sunt qui Ecclesiam regunt, [illegible] qui scholam.*

7 Finem Ecclesiasticarum functionum ostendit, nempe vt hominum ministerio omnes sancti sic coalescant, vt vnum Christi corpus mysticum constitu[illegible]. p *Ecclesia.* 8 Huius ministerii vsus perpetuus est dum in mundo versamur, id est, vsque ad tempus illud quo carne exuti penitus [illegible] nos consentientes, capiti nostro Christo adhærebimus. Hoc autem fit crescente in nobis cognitione Filii Dei, ipsoque adeò paulatim in [illegible] adolescente, donec viri perfecti euadamus, quod quidem in altero fiet seculo, quum Deus erit omnia in omnibus. q *Ad eam [illegible] coniunctionem cuius vinculum est fides.* r *Christus dicitur adolescere non in sese, sed in nobis.* 9 Inter pueritiam (id est statim admodum [illegible] imbecillum, quum videlicet adhuc penitus vacillamus) & perfectam ætatem, quæ nobis in altero demum seculo obtinget, aliquid est medi[illegible], nempe adolescentia & firmus ad perfectionem progressus. 10 Eos qui in verbum Dei non recumbunt, comparat nauiculis quæ doctri[illegible] hominum tanquam ventis contrariis huc & illuc agitatæ fluctuent, & simul præmonet id accidere non tantùm humani ingenii leuitate, sed [illegible] quorundam versutiis qui hanc velut artem faciant. s *Incertis illis casibus, quibus iactantur homines.* t *Eorum qui ad alios fallendos [illegible] sunt exercitati.* 11 Veritatis & charitatis studio in Christo crescimus. Is enim sui verbi ministerio efficax, instar vitalis spiritus sic [illegible] corpus vegetantis vt singulos artus pro eorum modulo nutriat, Ecclesiam suam diuersis functionibus quasi membris constantem, se[illegible] vniuscuiusque proportione viuificat & fouet. Inde verò consequitur, neque extra Christum posse hoc corpus viuere, neque quenquam [illegible] spiritualiter crescere, qui sese à cæteris membris seiungat. v *Vi Christi, qui animę instar singula membra vegetat.* x *Ita crescit vt [illegible] corpus crescere.* y *Charitas est ipsa artuum commissura.* 12 Descendens ad doctrinæ fructus, primùm differit de morum & actionum [illegible] principiis, grauissimam comparationem instituens filiorum Dei, cum iis qui non sunt regenerati. In his enim omnes animi facultates esse cor[illegible], mente vanitati dedita, sensibus densissima caligine obscuratis, affectibus autem ad malum paulatim sic assuefactis, vt eos tandem om[illegible] [illegible] amisso iudicio oporteat ad turpissima quæuis præcipites ferri. z *Si partes omnes animę etiam nobilissimæ, corruptæ sunt, quid est homo aliud [illegible] corruptio?* a *Qua Deus viuit in ipsis.* b *Omnis iudicii expertes facti sunt.* c *Quasi agatur de lucro: ita vt alius alium superare contendat.*
13 Sequitur antithesis hominum vera ac viua Christi recognitione regeneratorum, qui longè alia habeant actionum principia, desideria [illegible] licet sancta & honesta, & mentem prorsus diuini Spiritus virtute immutatam, vnde similes quoque effectus nascuntur, vita videlicet iusta & verè sancta.

7 Cuius ego factus sum minister, secundum donum gratiæ Dei quæ data est mihi ab efficacitate virtutis eius.
8 Mihi *inquam* qui minimus sum omnium sanctorum, data est gratia hæc vt euangelizem in Gentibus opulentiam Christi imperuestigabilem:
9 Et elucere faciam omni homini quæ sit dispensatio mysterii quod absconditum erat à seculis in Deo qui omnia condidit.
10 Vt per Ecclesiam innotescat sapientia [3] multiformis principatibus & potestatibus quæ sunt in cælis.
11 Id quod præparatum fuerat à seculis: & fecit illud in Jeschua Domino nostro.
12 Per quem est nobis audacia & accessus cum fiducia [4] fidei ipsius.
13 Quapropter peto vt non anxius sit mihi *spiritus* ob afflictiones meas quæ sunt pro vobis: nam hæc est gloria vestra.
14 Et flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jeschua Christi.
15 A quo nominatur tota cognatio quæ est in cælis & in terra.
16 Vt det vobis iuxta opulentiam gloriæ suæ, vt in virtute corroboremini per Spiritum suum.
17 Quò in filio hominis vestro [5] interno inhabitet Christus per fidem & in cordibus vestris.
18 Per charitatem, existente firma radice vestra & fundamento vestro, vt possitis assequi cum omnibus sanctis quę sit altitudo & profunditas, & longitudo & latitudo.
19 Et cognoscatis magnitudinem charitatis Christi, ac impleamini omni plenitudine Dei.
20 Ei autem qui potest virtute omni re excellentiore *id* facere nobis, & plùs quàm petimus aut cogitamus, secundum virtutem suam quæ agit in nobis:
21 Ei *inquam* sit gloria in Ecclesia eius per Jeschua Christum, in omnes ætates [6] multorum seculorum. Ammin.

4 Cuius factus sum minister ex dono gratiæ Dei, quod datum est mihi secundùm efficacitatem potentiæ ipsius.
8 Mihi *inquam* longè minimo omnium sanctorum, data est hæc gratia, euangelizandi inter Gentes imperuestigabiles illas opes Christi,
4 Et in lucem proferendi omnibus quæ *sit* communio mysterii quod erat absconditum à seculis in Deo, qui omnia hæc condidit per Iesum Christum:
10 [a] Vt nota nunc fiat per ecclesiam imperiis ac potestatibus *quæ* in cœlis *sunt* [c] multiformis illa sapientia Dei.
11 Secundum propositum [d] æternum, quod constituit in Christo Iesu Domino nostro:
12 In quo habemus libertatem & aditum cum fiducia, per [e] fidem ipsius.
13 Quapropter peto ne segnescatis ob afflictiones meas pro vobis, quæ est gloria vestra.
14 [3] Huius rei gratia, flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi,
15 Ex quo tota [f] familia in cælis & in terra nominatur.
16 Vt det vobis, [g] pro diuite sua gloria, vt fortiter corroboremini per spiritum suum in [h] interiore homine:
17 Et inhabitet Christus per fidem in cordibus vestris.
18 Vt in [i] charitate radicati & fundati, valeatis assequi cum omnibus sanctis [k] quæ *sit* illa latitudo & longitudo, & profunditas & sublimitas:
19 Et cognoscere [l] charitatem illam Christi [m] *omni* cognitione superiorem: vt impleamini ad [n] omnem vsque plenitudinem illam Dei.
20 [4] Ei verò qui infinita cum redundantia potest omnia facere supra ea quæ petimus, aut mente concipimus, pro vi illa agente in nobis,
21 *Sit* gloria in Ecclesia per Christum Jesum in omnes ætates seculi seculorum. Amen.

3 Ad verbum, plena varietatibus.

4 Id est, Per fidem in ipsum.

5 Qui alias nouus homo dicitur: cui opponitur exterior homo & vetus: interdũ etiam spiritus quemadmodum vetus homo carnis & membrorum appellatione intelligitur. Conferatur versiculus 22. cap. 7. ad Rom. & 9. ac 10. cap. 7. ad Colossenses cum hoc loco.

6 Ad verbum, Seculorum seculorum. Hebraismus.

a Vocatio Gentium inopinata, ipsis etiam Angelis cœlestibus est speculi instar, in quo magnificam Dei sapientiam intueantur.

c *Vnica semper fuit Deo ratio homines seruandi sed varia fuit forma.*

d *Quod omni principio sit antiquius.*

e *Fidem in ipsum.*

3 Docet suo exemplo efficacitatem doctrinæ à Dei gratia pendere, ac proinde preces cum prædicatione & auditione verbi esse coniungendas, quibus indigeant non modò qui sunt nouitii, sed ipsi quoque veterani, vt magis ac magis per fidem cum Christo coalescentes, omnibus spiritualibus donis confirmati in cognitione eius immensæ charitatis qua nos Deus Pater in Filio complexus est, fundentur ac radices agant, quũ tota familia, cuius pars iam in cœlum recepta est, pars adhuc in terris hæret, ab illa adoptione Patris cœlestis in vnico Filio suo, pendeat.

f *Tota gens quæ vnum Patrem familias habet, ea autem est Ecclesia, in Christo adoptata.*

g *Pro magnitudine misericordiæ ipsius.*

h *Vide Rom. 7. 22.*

i *Qua diligimur à Deo: ea enim est radix nostra electionis.*

k *Quàm sit illud opus Christi omnibus partibus absolutum.*

l *Quam exhibuit nobis Deus in Christo.*

m *Quæ superat omnium ingenii nostri captum, vt quidem plenè animo concipi possit: nam alioqui quisque Dei Spiritu fretus pro modulo suo tantum percipit, quantum ad salutem satis est.*

n *Ita vt in nobis abundent quæcunque ad nostram illam cum Deo perfectionem requiruntur.*

4 Erumpit in gratiarum actionem, qua confirmentur etiam Ephesii, vt quiduis ex Deo sperent.

Caput IIII.

Tria vlt. cap. præceptiones de moribus continent. 1 *hortatur ad mutuam coniunctionem.* 7 *proptereà varia dona à Deo conferri,* 16 *vt ædificetur Ecclesia,* 17 *Reuocat ergo eos ab infidelium vanitate.* 25 *à mendacio & spurcitie sermonis.*

1 PEto igitur à vobis ego vinctus in Domino nostro, vt ambuletis quemadmodum conuenit vocationi qua vocati estis.
2 Cum omni demissione mentis, & mansuetudine, & longanimitate: & sitis tolerantes alius alium in charitate.
3 Sitisque soliciti vt seruetis consensionem spiritus in vinculo pacis.
4 Vt sitis in vnum corpus & in vnum spiritum, quemadmodum vocati estis in vnam spem vocationis vestræ.

1 PRecor [1] itaq; vos, ego captiuus in Domino, vt ambuletis ita vt dignum est [a] vocatione qua vocati estis,
2 [2] Cum omni modestia ac mansuetudine, cum [b] animi lenitate, tolerantes alii alios per charitatem:
3 [3] Studentes seruare vnitatem Spiritus per vinculum pacis.
4 [4] Vnum *est* corpus & vnus Spiritus, sicut & vocati estis in vnam spem vocationis vestræ:

1 Altera pars epistolæ, præcepta vitæ Christianę complectens: quorum summa est, vt vnusquisque se gerat sicut tanta Dei gratia dignum est.

a *Vocationem vniversalem fidelium intellige, nempe, vt sancti sint sicut Deus sanctus est.*

2 Secundò, animi mansuetudinem commendat, quæ in sese mutuò tolerandis demonstretur.

b *Vide Mat. 18. 25.*

3 Tertiò, summam coniunctionem requirit, sed quæ Spiritus sancti vinculo deuinciatur.

4 Argumentum maximi momenti ad mutuam charitatem maximo studio colendam, quòd ab vno Deo & Patre, eodem Spiritu in vnum veluti corpus conflati, vnum Dominum vna fide colentes, & vno baptismate ipsi consecrati, vnam eandemque gloriam, ad quam vocati sumus, speremus. Omnis igitur ista discerpit qui charitatem violat.

5 Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma.
6 Vnus Deus & Pater omnium, qui est [c] super
omnia & [d] per omnia & [e] in omnibus vobis.
7 [5] Sed vnicuique nostrûm data est gratia pro
mensura [f] doni Christi.
8 Quapropter dicit, quum ascendisset in sub-
lime, captiuam duxit [g] captiuitatem, & de-
dit dona hominibus.
9 Cæterùm illud ascendit, quid est, nisi quòd
etiam descenderat prius [h] in infimas partes
terræ?
10 Qui descendit, ipse est qui etiam ascendit
longè supra omnes cœlos, [i] vt impleret
[k] omnia.
11 [6] Dedit igitur ipse alios quidem [l] Aposto-
los: alios verò [m] Prophetas: alios autem
[n] Euangelistas: alios autem, [o] Pastores &
doctores.
12 [7] Ad coagmentationem sanctorum, ad o-
pus ministerii, ad ædificationem, *inquam*,
[p] corporis Christi.
13 [8] Donec euadamus omnes [q] in vnitatem
fidei, & agnitionis Filii Dei, in virum perfe-
ctum, ad mensuram staturę [r] adulti Christi:
14 [9] Vt ne simus amplius pueri, [10] qui fluctu-
emus & circunferamur quouis vento do-
ctrinę, in hominum [s] alea, [t] per veteratoriā
ad insidiosè fallendum versutiam:
15 [11] Sed verè nos gerentes in charitate a-
dolescamus in eum, qui est caput *nempe*
Christus:
16 Ex quo totum corpus congruenter coag-
mentatum, & compactum per omnes sup-
peditatas commissuras, ex [v] vi intus agen-
gente pro mensura vniuscuiusque membri,
incrementum capit [x] corpori conueniens,
ad sui ipsius extructionem per [y] charitatem.
17 [12] Hoc itaque dico, & obtestor per Domi-
num, ne amplius versemini sicut reliquæ
Gentes versantur [z] in vanitate mentis suæ:
18 Cogitationem habentes tenebratam &
abalienatam à [a] vita Dei propter ignoran-
tiam quæ est in ipsis, ex obduratione cordis
ipsorum.
19 Qui posteaquam [b] dedoluerunt, semetip-
sos dediderunt proteruiæ, ad [c] certatim pa-
trandam impuritatem omnem.
20 [13] Vos autem non ita didicistis Christum:
21 Si modò eum audistis, & per eum edocti
fuistis, [d] sicut est veritas in Iesu:
22 Deponere quod ad pristinam conuersati-

5 Vnus enim est Dominus, & vna fides, & v-
num baptisma.
6 Et vnus Deus Pater omniū, & super omnes,
& [1] per manū omnium & in omnibus nobis.
7 Vnicuique autem ex nobis data est gratia
iuxta mensuram donationis Christi.
8 Propter hoc dictum est quod Ascendit in
altum, & captiuam duxit captiuitatem, &
dedit dona filiis hominis.
9 Quòd autem ascendit, quidnam est nisi
quòd etiam descendit prius in inferiora
terræ?
10 Qui descendit, ipse est qui etiam ascendit
supra omnes cœlos, vt impleret omnia.
11 Et ipse [2] dedit, sunt [3] quos *dedit* Apostolos,
& sunt quos *dedit* Prophetas, & sunt quos
dedit Euangelistas, & sunt quos *dedit* pasto-
res, & sunt quos *dedit* doctores:
12 Ad perfectionem sanctorum, ad opus mi-
nisterii, ad ædificium Christi.
13 Donec fiamus omnes nos vna res per fi-
dem, & per agnitionem filii Dei, & *fiamus*
vnus homo perfectus in mensura staturæ
plenitudinis illius:
14 Et non simus pueri qui commouentur &
variantur ad omnem ventum doctrinarum
versutarum filiorum hominis, qui per astu-
tiam suam sese componunt vt fallant:
15 Sed simus firmi in charitate nostra, vt quic-
quid est nobis, crescat in Christum qui est
caput.
16 Et ab eo totum corpus componitur, & col-
ligatur per omnes commissuras, secundum
donum quod datum est in mensura vnicui-
que membro ad incrementum ipsius corpo-
ris, vt per charitatem perficiatur ædificium
eius.
17 Hoc autem dico, & testor per Dominum,
vt deinceps non ambuletis sicut residuum
Gentium quæ ambulant in vanitate cogni-
tionis suæ:
18 Et tenebrosæ sunt in intellectibus suis, sunt-
que alienæ à vita Dei, propterea quòd nō
est in eis notitia, & propter cæcitatem cor-
dis sui.
19 Quæ abscinderunt spem suam, & tradi-
derunt seipsas lasciuiæ, & ad perpetratio-
nem omnis impuritatis in cupiditate sua.
20 Vos autem nequaquā ita didicistis Christū:
21 (Si verè audiuistis eum & didicistis, sicut
est veritas in Ieschua)
22 Sed *didicistis* vt deponatis à vobis con-

1 Id est, Dominus. Heb.
2 Id est, Constituit.
3 Id est, Alios Prophetas, alios Apostolos. Partitio Hebræorum more.

c *[illegible] in Ecclesia [illegible].*
d *Vna prouidenti[illegible] per omnia [illegible] membra dif[illegible].*
e *Vnus in Christo [illegible] coniungitur.*
5 Admonet, om[illegible] quidem vnum [illegible] corpus, & ab vno Christo, qui poten[illegible] domitis omnibus [illegible], in cœlis [illegible] (vnde Eccle[illegible] omnibus [illegible]) omnia bo[illegible] : sed in[illegible] variè ac diuer[illegible] ista pro eius [illegible] distribui, ac [illegible] vnumquem[illegible], suo mo[illegible] contentum, id [illegible] accepit, ad cō[illegible] totius corpo[illegible] vtilitatem referre.
f *Quod Christus [illegible].*
g *Captiuorum [illegible].*
h *In terram, qua [illegible] infima mundi.*
i *Dona suis [illegible].*
k *Ecclesiam.*
6 Priore loco [illegible] Ecclesi[illegible], partim extra[illegible] & tempo[illegible], vt Apostolos, Prophetas Euange[illegible]: partim ordi[illegible] & perpetuas, [illegible] pastores & docto[illegible] commemorat.
l *Apostoli fuerūt [illegible], quibus [illegible] Paulus: horum [illegible] per vni[illegible] orbem Ecclesi. [illegible].*
m *Prophetarum [illegible] fuit ex præci[illegible], ii autem erant [illegible] aliqua sapi[illegible] pollerent, quorū [illegible] etiam futura [illegible].*
n *Hi vtebantur Apostoli vt comi[illegible] in suo fungendo [illegible], quum omni[illegible] non posset suffi[illegible].*
o *Pastores ii sunt qui Ecclesiam regunt, doctores qui scholam.*

7 Finem Ecclesiasticarum functionum ostendit, nempe vt hominum ministerio omnes sancti sic coalescant, vt vnum Christi corpus mysticum constituant. p *Ecclesia.* 8 Huius ministerii vsus perpetuus est dum in mundo versamur, id est, vsque ad tempus illud quo carne exuti penitus [illegible] nos consentientes, capiti nostro Christo adhærebimus. Hoc autem fit crescente in nobis cognitione Filii Dei, ipsoque adeò paulatim in [illegible] adolescente, donec viri perfecti euadamus, quod quidem in altero fiet seculo, quum Deus erit omnia in omnibus. q *Ad eam [illegible] coniunctionem cuius vinculum est fides.* r *Christus dicitur adolescere non in sese, sed in nobis.* 9 Inter pueritiam (id est statim admodum [illegible] imbecillum, quum videlicet adhuc penitus vacillamus) & perfectam ætatem, quæ nobis in altero demum seculo obtinget, aliquid est medium, nempe adolescentia & firmus ad perfectionem progressus. 10 Eos qui in verbum Dei non recumbunt, comparat nauiculis quæ doctrinis hominum tanquam ventis contrariis huc & illuc agitatæ fluctuent, & simul præmonet id accidere non tantùm humani ingenii leuitate, sed [illegible] quorundam versutiis qui hanc velut artem faciant. s *Incertis illis casibus, quibus iactantur homines.* t *Eorum qui ad alios fallendos [illegible] sunt exercitati.* 11 Veritatis & charitatis studio in Christo crescimus. Is enim sui verbi ministerio efficax, instar vitalis spiritus [illegible] [illegible] corpus vegetantis vt singulos artus pro eorum modulo nuntiat, Ecclesiam suam diuersis functionibus quasi membris constantem, ser[illegible] vniuscuiusque proportione viuificat & fouet. Inde verò consequitur, neque extra Christum posse hoc corpus viuere, neque quenquam [illegible] spiritualiter crescere, qui sese à cæteris membris seiungat. v *Vi Christi, qui animę instar singula membra vegetat.* x *Ita crescit vt [illegible] corpus crescere.* y *Charitas est ipsa artuum commissura.* 12 Descendens ad doctrinæ fructus, primùm differit de morum & actionum [illegible]cipiis, grauissimam comparationem instituens filiorum Dei, cum iis qui non sunt regenerati. In his enim omnes animi facultates esse cor[illegible] mente vanitati dedita, sensibus densissima caligine obscuratis, affectibus autem ad malum paulatim sic assuefactis, vt eos tandem om[illegible] amisso iudicio oporteat ad turpissima quæuis præcipites ferri. z *Si partes omnes animę etiam nobilissima, corruptæ sunt, quid est homo aliud [illegible] corruptio?* a *Qua Deus viuit in ipsis.* b *Omnis iudicii expertes facti sunt.* c *Quasi agatur de lucro: ita vt alius alium superare contendat.* 13 Sequitur antithesis hominum vera ac viua Christi recognitione regeneratorum, qui longè alia habeant actionum principia, desideria [illegible] licet sancta & honesta, & mentem prorsus diuini Spiritus virtute immutatam, vnde similes quoque effectus nascuntur, vita videlicet iusta [illegible] verè sancta.

uertiones vestras priores, filium hominis illum veterem qui corrumpitur concupiscentiis erroris:
23 Et renouemini in spiritu intellectuum vestrorum,
24 Et induatis filium hominis nouum illum qui secundum Deum creatus est in iustitia & 4 in sanctitate veritatis.
25 Propterea deponite à vobis mendacium, & loquimini veritatem 5 vir cum proximo suo: membra enim sumus vnus alterius:
26 Irascimini, & ne peccetis: & sol super iracundiam vestram non occidat.
27 Et ne detis locum calumniatori.
28 Et qui furabatur, posthac non furetur, sed laboret manibus suis, & operetur bona, vt sit illi ad dandum ei qui necessitatem habet.
29 Omnis sermo detestabilis ex ore vestro non prodeat, sed is qui bonus est & vtilis ad ædificationem, vt conferat gratiam iis qui audiunt.
30 Et ne contristetis Spiritum sanctum Dei, per quem obsignati estis in diem redemptionis.
31 Omnis amarulentia, & furor, & ira, & vociferatio, & conuitium, tollantur ex vobis, vnà cum omni malitia.
32 Et estote benigni vnus erga alium, ac misericordes: condonateque alius alii, sicut Deus condonauit vobis in Christo.

onem attinet, e veterem illum hominem deceptricibus cupiditatibus corruptum:
23 Renouari verò f spiritu mentis vestræ,
24 Et induere nouum illum hominem qui g secundum Deum conditus est h ad iustitiam & i sanctimoniam veram.
25 14 Quapropter deposito mendacio, loquimini veritatem quisque proximo suo: nam sumus alii aliorum membra.
26 15 k Irascimini, & ne peccate: sol ne occidat l super exacerbatione vestra:
27 Neque date locum diabolo.
28 16 Qui furabatur, non amplius furetur: sed potius laboret, operando manibus m quod bonum sit, vt possit impertiri cui opus fuerit.
29 17 Nullus sermo n corruptus ex ore vestro egreditor, sed si quis est commodus ad ædificationis vsum, vt o gratiam auditoribus adferat.
30 18 Et ne tristitia afficite Spiritum illum sanctum Dei, per quem obsignati estis in diem redemptionis.
31 Omnis amaritudo, & excandescentia, & ira, & clamor & maledicentia, tollatur ex vobis, cum omni malitia.
32 Sed estote alii in alios benigni, misericordes, condonantes vobis mutuò *offensas*, 19 sicut & Deus in Christo códonauit vobis.

4 Vox Syriaca est בחסירותא quæ nusquam legitur alibi hoc sensu quapropter legendum puto בחסידותא, vt sit nomen (quod vocát, abstractum, significans sanctitatem, cuius concretum חסיד significat sanctum, & admodum typographo fuit facile errorem committere in vocibus inter quas tanta est similitudo: nihil tamen mutare volui, quia idem habebatur in manuscripto codice Heydelbergensi.

5 Id est Vnusquisque cum altero, Hebraismus.

e *Vos ipsos.*
f *Vbi oportuit vim rationis præcipuam esse, ibi potissimam omnia vastans grassatur corruptio.*
g *Ad Dei imaginem.*
h *Effectum & finem nouæ creationis.*
i *Minimè fucatam, sed genuinam.*
14 Particulares aliquot Christianas virtutes sigillatim commendat, ac primùm quidem veritatem (id est sinceros mores) exigit, damnata omni fraude & simulatione, quoniam alii aliorum causa nati sumus.
15 Iram sic cohibendam docet vt quantumuis feruens, tamen foris non erumpat, & mox, atque adeò ante somnum, extinguatur: ne Satan mali suggerendi consilii occasionem ex pessimo illo consultore arripiens, nos pessundet.
k *Si irasci contigerit, at ne peccate, id est, iram cohibite, vt quod malè cogitastis malè non exequamini.*
l *Ne iracundos vos nox deprehendat, id est, omnia citò componantur.* 15 A corde descendit ad manus, furta condemnans & quoniam huic sceleri dediti solent inopiam prætexere, docet laborem optimum esse aduersus paupertatem remedium, cui sic benedicat Dominus, vt iis qui laborant, aliquid etiam supersit vnde alios iuuent, nedum vt aliena cogantur surripere. m *Laborando in rebus sanctis & proximo vtilibus.* 17 Iniicit etiam frænum linguæ, sic docens temperandum sermonem, vt non modò non destruantur auditorum animi, sed etiam instruantur. n *Ad verbum putris.* o *Vocat gratiam quicquid ad progressum in pietate & charitate pertineat.* 18 Generalis præceptio aduersus omnes exuperantias affectuum positorum in facultate, quam irascibilem vocant, quibus contrarias mediocritates opponit. Adhibet autem præfationem longè vehementissimam, cauendum esse ne Spiritum sanctum in nobis ea lege habitantem vt nostris omnibus affectibus moderetur, nostra intemperie velut tristitia afficiamus. 19 Argumentum ab exemplo Christi sumptum, quo nullum esse potest grauius, etiamsi hominibus inimicissimis condonandæ sint iniuriæ, nedum si vel habenda sit miserorum ratio, vel de seruanda erga quosuis moderatione & morum suauitate agatur.

CAPVT. V.

3 *Ne in vitiis quæ reprehendit, oscitanter suas admonitiones excipiant.* 5 *Seuera denuntiatione eos deterret.* 8 *Stimulos etiam adhibet.* 15 *Et à generali morum paranesi,* 22 *Ad specialem circa officium vxorum.* 25 *Et maritorum descendit.*

1 Estote igitur imitatores Dei, tanquam filii dilecti:
2 Et ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & victimam Deo in odorem fragrantem.
3 Scortatio autem & omnis impuritas & auaritia 1 ne etiam omnino nominetur inter vos, sicut decet sanctos.
4 Neque obscœnitas, neque sermones stultitiæ, aut lusus, aut fabulæ, quæ non sunt necessaria, sed pro his gratiarum actio.
5 Hoc enim scitote, quòd quisquis est scortator, aut impurus, aut auarus, aut cultor simulachrorum, non est ei hæreditas in regno Christi & Dei.
6 Ne quisquam decipiat vos in sermonibus inanibus, propter hæc enim venit ira Dei super 2 filios contumaciæ.
7 Ne igitur sitis illorum consortes.

1 Estote igitur imitatores Dei, vt filii dilecti.
2 Et versamini cum charitate, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem ac victimam Deo, in odorem bonæ fragrantiæ.
3 1 Scortatio verò & omnis impuritas aut auaritia, ne nominator quidem inter vos, sicut decet sanctos:
4 Et obscœnitas, & stultiloquium, & a scurrilitas, quæ non conueniunt: sed potius gratiarum actio.
5 2 Nam hoc nostis, nullum scortatorem aut impurũ, aut auarum qui est b idololatra, habere hæreditatem in regno Christi & Dei.
6 Ne quisquam vos seducat inanibus sermonibus, propter hæc enim venit ira Dei in homines contumaces.
7 3 Ne igitur estote consortes eorum.

1 Ad verbum. Ne nominando nominetur inter vos. Et infinitiuum verbi eidem verbo in præterito vel futuro gerundii loco præpositum, æquiualet aduerbio augenti verbi significationem. Idque non tantùm in Syriaco Testamento, sed etiam in vniuersis bibliis. Ita quum in principio Geneseos dicitur, Moriendo morieris, est sensus, Omnino morieris, & in fine Visitando visitabit vos Dominus, id est, Haud dubiè visitabit.

2 Id est, Homines contumaces, Hebraism.

1 Iam accedit ad alteram affectuum speciem, positam in facultate quam concupiscibilem appellant: nominatim scortationem, auaritiam & dicacitatem, & quidem grauissimè, reprehendens.
a *Sales quibus homines iaculantur, vt ve finant quidam fo- cletur, vel exemplo vel maledicentia procetur.*
2 Quoniam hæc scelera sunt ex eorũ numero quæ plerique inter vitia quidẽ numerant, expergefacit pios, vt tanto magis sibi ab iis vt nocentissimis pestibus caueant.
b *Idolorum seruituti addictus, auarus enim in suis opibus vitam suam positam esse putat.* 3 Quia nihil procliuius est quam mala exempla sequi idcirco monet sanctos Apostolus vt assiduè meminerint cæteros esse veluti tenebras, sese verò instar lucis: illos igitur turpissima quæque (vt in tenebris fieri solet) patrare: ipsos verò oportere non modò non sequi illorum exempla, sed etiam (quod proprium lucis munus est) totam tenebras coarguere & præeunte Christo, vera illa luce, sic incedere vt prudentes decet

8 Eratis enim olim tenebræ, nunc autem [c] lux in Domino: vt filii lucis incedite:
9 (Nam fructus [d] Spiritus *situs est* in omni bonitate & iustitia & veritate)
10 Probantes quid sit acceptum Domino.
11 Et ne commercium habete cum operibus illis infrugiferis tenebrarum: sed potius etiam [e] arguite.
12 Nam quæ occultè fiunt ab istis, turpe est vel dicere.
13 Sed omnia, dum arguuntur, à luce manifesta fiunt: lux enim illud est quod omnia facit manifesta.
14 Quapropter [f] dicit, Excitare qui dormis, & surge [g] à mortuis, & illucescet tibi Christus.
15 4 Videte igitur quomodo accuratè incedatis, non ut insipientes, sed vt sapientes:
16 [h] Redimentes occasionem, quoniam [i] dies mali sunt.
17 Propterea ne estote imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Domini.
18 5 Et ne inebriamini vino, in quo [k] luxus est, sed implemini Spiritu:
19 Loquentes inter vos mutuò psalmis & hymnis & cantionibus spiritualibus: canentes ac psallentes [l] in corde vestro, Domino:
20 Gratias agentes semper de omnibus in nomine Domini nostri Jesu Christi, Deo & Patri.
21 6 Subiecti alii aliis, cum timore Dei.
22 7 Vxores propriis viris subiectæ estote 8 vt Domino:
23 9 Quoniam vir est caput vxoris, vt & Christus est caput Ecclesiæ: 10 & is est qui salutem dat corpori.
24 11 Itaque sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita & vxores suis viris *subiectæ sunto* in omnibus.
24 12 Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum exposuit pro ea:
26 13 Vt eam [m] sanctificaret, postquam (eam) purgasset lauacro aquæ [n] per verbum:
27 Vt sisteret eam sibi gloriosam, *id est* Ecclesiam [o] non habentem maculam, aut rugam, aut quicquam eiusmodi, sed vt esset sancta & inculpata.
28 14 Ita debent viri diligere suas vxores vt sua ipsorum corpora: qui diligit suam vxorem, seipsum diligit.
29 Nullus enim vnquam [p] suam ipsius carnem odio habuit, imò enutrit ac fouet eam, sicut & Dominus Ecclesiam:
30 Quoniam membra sumus corporis eius, [q] ex carne eius, & ex ossibus eius.

8 Eratis enim quondam tenebræ, nunc autem lux estis in Domino nostro: 3 vt filii lucis igitur ita ambulate.
6 (Fructus enim lucis in omni sunt bonitate & iustitia & veritate.)
10 Et discernite quid sit bonum coram Domino nostro.
11 Neque sitis commercium habentes in operibus tenebrarum, in quibus fructus non sunt, sed corrigite illa.
12 Quod enim secretò faciunt, abominabile est etiam dicere illud.
13 Omnis enim res corrigitur à luce, & manifesta fit: & omnis res quæ manifestat, lux est.
14 Propter hoc dictum est, Expergiscere qui dormis, & exurge à mortuis, & illucescet tibi Christus.
15 Videte igitur quomodo ambuletis 4 circumspectè, non tanquam insipientes, sed tanquam sapientes,
16 Qui redimunt occasionem suam: quia dies mali sunt.
17 Propterea ne sitis destituti mente, sed considerate quæ sit voluntas Dei.
18 Et ne sitis ebrii vino in quo est temulentia: sed replemini Spiritu.
19 Et loquimini apud vosipsos in psalmis & hymnis, & cantionibus spiritus canite in cordibus vestris Domino.
20 Et estote gratias agentes omni tempore pro omni homine in nomine Domini nostri Jeschua Christi, Deo Patri:
21 Et estote subiecti vnus alii in charitate Christi.
22 Vxores, estote subiectæ maritis vestirs tanquam Domino nostro.
23 Quoniam vir caput est mulieris, sicut etiam Christus caput est Ecclesiæ, & est seruator corporis.
24 Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita etiam vxores maritis suis in omni re:
25 Viri, diligite vxores vestras, sicut etiam Christus dilexit Ecclesiam suam, & seipsum tradidit pro ea.
29 Vt sanctificaret eam & mundaret eam lauacro aquarum & verbo.
27 Vt constitueret eam Ecclesiam sibiipsi gloriosam, & in qua non esset labes neque ruga, neque quicquam quod illis simile esset: sed esset sancta absque macula.
28 Ita conuenit viris vt diligant vxores suas tanquam corpora sua. Qui enim vxorem suam diligit, seipsum diligit.
29 Nullus enim vnquam corpus suum odit, sed nutrit ipsum, & curat quæ sunt eius: sicut etiam Christus *curat* quæ sunt Ecclesiæ,
30 Quoniam membra sumus corporis eius, & ex carne eius sumus, & ossibus eius.

c *Filii lucis dicuntur ... quæ vera luce illustrati iam quid displiceant, vt scelerum etiam vitā arguant.* d *Tamen vi facti sumus lux in Domino.* e *Palam facite sanctitate vitæ.* f *Scriptura vel Deus in Scriptura.* g *Loquitur de mortuis.* 4 Quo corruptiores huius seculi mores, eo magis in omni occasione incumbere nos oportet, nec aliud nobis ... quàm Domini voluntatem propo... h *Metaphora à mercatoribus ducta, ... etiam ... deliciis omnibus ...* i *Difficultatum & ... plena tempora.* 5 Dissolutis infidelium conuiuiis sobrios & sanctos fidelium cœtus opponit ... personent ... domini laudes, ... aduersis siue prosperis rebus. k *Omnis profusio ea ... cum turpitudine coniuncta.* l *Serio cordis affectu, non lingua duntaxat.* 6 Breuis repetitio loci ad quem omnia referenda sint, vt pro ... Deum alii aliis ... 7 Iam ad œconomiam descendit singulas œconomices partes ordine distribuens. Vxorum autē officium in eo positum esse dicit, vt viris subiiciantur. *Coloss. 3. 18. tit. 2. 5. 1 pet. 3. 1.* 8 Primum argumentum. Quoniam maritis rebelles esse nō possint, quin ... ipsi huius subiectionis autori resistant. 9 Declaratio superioris dicti, Quia Deus in matrimonio præfecerit virum ... sicut Christus ... Ecclesiæ suæ caput. 10 Aliud argumentum. Quia vxoris salus à viro dependet, vt non tantùm iusta, sed etiam vxori vtilissima sit ista subiectio: sicut etiam Ecclesiæ salus est à Christo, quamuis longè dissimili ratione. 11 Conclusio officii vxorum erga maritos. *Coloss. 3. 16.* 12 Maritorum officium est vxores vt seipsos diligere: cuius dilectionis viuum est exemplar Christi erga Ecclesiam charitas. 13 Quoniam multi solent vxorum, infirmitates suæ duritię & inhumanitati prætexere, iubet nos contemplari Apostolus, qualem Ecclesiam nactus sit Christus, quum eam sibi adiungeret, & quomodo omnes eius sordes adeò non sit dedignatus, vt sua etiam puritate omnes illas eluere non desinat, tantisper dum illam penitus purificet. m *Sanctam efficeret.* n *Promissionem gratuitæ in Christo iustificationis & sanctificationis fide receptam.* o *Ecclesia in sese considerata, non erit sine ruga, quàm cùm ad metam peruenerit, in hac enim vita in stadio currit: ac si in Christo consideretur, munda est & sine ruga:* 14 Aliud argumentum, Vnusquisque naturæ sponte seipsum amat: resistit ergo naturæ qui vxorem non amat. Consequutionem probat primum ... Christi & Ecclesię coniunctione mystica: deinde ex Dei ordinatione, qui virum & vxorem pronunciet esse instar singularis indiuidui. p *Suum corpus.* q *Alludit ad creationem mulieris, qua nostram cum Christo coniunctionem significat, qua sit fide, ac sacramento Cœnæ obsignatur.*

3 Id est, Lucæ prædicti. Similis Hebraismus.

4 Quia vox Syra והיאית alibi non legitur, nec in hoc, nec in alio sensu, & tantū differta זהירית, quòd literam ר non habet, puto eandem esse vicem cum syncope literæ ר, quodque me mouet vt id existimem, est quòd frequenter occurrit זהיראית in eodem sensu. Et errorem esse dicere non ausim, quū non modò impressum, sed etiam manuscriptum Heidelbergense Testamentum idem habeat. Qui etiam Syri in dictionibus valde literæ aut syllabæ syncope sæpius vtuntur, vt & infra ca. 6. a. ששלתא, pro שלשלתא.

31 Propter hoc relinquet vir patrem suum &
matrem suam, & adhærebit vxori suæ: & e-
runt ambo vna caro.
32 Hoc mysterium magnum est: ego autem
dico de Christo & de Ecclesia eius.
33 Veruntamen etiam vos vnusquisque ex
vobis ita amet vxorem suam sicut seipsum,
vxor autem 5 reuereatur maritum suum.

5 Ad verbum, Sit timens à marito suo.

31 Propterea derelinquet homo patrem ac
matrem, & r agglutinabitur vxori suæ: &
qui duo *erant*, fient vna caro.
32 15 Mysterium hoc magnum est; loquor
autem de Christo & de Ecclesia.
33 16 Itaque & vos singuli *ita facite*, suam
quisque vxorem ita diligito vt seipsum: vxor
autem *videto* vt reuereatur virum.

r *Vide Mat. 19. 5.*
15 Ne quis naturalem Christi & Ecclesię coniunctionem somniet, qualis est viri & vxoris, arcanam eam esse ostendit, spiritualem videlicet & quæ à communi hominum captu sit quàm remotissima: vtpote quæ spiritus non carnis virtute, fide, non naturali aliquo connexu constet. 16 Conclusio officii tum viri in vxorem, tum vxoris in virum.

Caput VI.

1 *Subiicit præcepta de liberorum,* 5 *seruorum,* 9 *& dominorum officiis.* 10 *Deinde proponit quàm acris pugna fidelibus sit proposita:* 13 *quibus armis in ea vtendum.* 21 *Postremò Tychicum commendat.*

1 Liberi obedite parentibus vestris in
Domino nostro, id enim iustum est.
2 Et est mandatum primum quod pro-
mittit, Honora patrem tuum & matrem
tuam.
3 1 Vt sit tibi quod bonum est, & prolongent
vitam tuam super terram.
4 Parentes, ne irritetis filios vestros, sed edu-
cate eos in disciplina & in doctrina Domi-
ni nostri.
5 Serui, obedite dominis vestris qui sunt 2 se-
cundum carnem, cum timore & cum tre-
more, & cum simplicitate cordis, tanquam
Christo:
6 Non ad aspectum oculorum, quasi vt filiis
hominis placeatis: sed tanquam serui Chri-
sti qui faciunt voluntatem Dei.
7 Et seruite eis ex toto animo vestro in cha-
ritate, tanquam Domino nostro, & non tan-
quam filiis hominis:
8 Scientes quòd illud quod facit homo quod
bonum est, illud ipsum rependitur à Domi-
no nostro, siue seruus sit ille, siue 3 liber.
9 Etiam vos domini ita facite seruis: remitti-
te illis delicta: quia nostis quòd Dominus
quoque vester est in cælis, & 4 acceptio per-
sonarum non est apud eum.
10 Quod superest, fratres mei, corroboramini
in Domino nostro, & in potentia roboris
eius:
11 Et induite totam armaturam Dei, vt possi-
tis consistere contra insultus calumniatoris.
12 Quia colluctatio vestra non est aduersus
carnem & sanguinem, sed aduersus princi-
patus, & aduersus potestates, & aduersus
possessores mundi huius tenebrosi, & aduer-
sus spiritus malos qui sunt sub cælis.
13 Quapropter induite vniuersam armatu-
ram Dei, vt possitis occurrere malo, & præ-
parati existentes in omni re consistatis.

1 Retinet eadem verba quibus promissio facta est in Lege: atque prolongationem vitæ filiorum parentibus attribuit, quia ab iis dependet: videlicet, si honore afficiantur sicut Lex præscribit.
2 Id est, Illis qui dominantur vobis, quod ad corpus & res externas attinet.
3 Ad verbum, Filius libertatum, Hebraismus.
4 Ad verbum, Acceptio vultus. Vide annotata Mat. 6.

1 1 Liberi, auscultate a in 2 Domino paren-
tibus vestris: 3 id enim est iustum.
2 4 Honora patrem tuum & matrem:
5 (quod est præceptum primùm cum b pro-
missione)
3 Vt bene tibi sit, & sis longæuus super ter-
ram.
4 6 Et *vos* patres, ne prouocate ad iram libe-
ros vestros, sed enutrite eos, in doctrina &
c monitis Domini.
5 7 Serui, auscultate iis qui *vestri* domini sunt
8 secundum carnem d cum timore ac tre-
more, cum simplicitate cordis vestri, vt
Christo.
6 Non ad oculum seruientes, vt qui homini-
bus placere student, sed vt serui Christi,
9 facientes ex animo quæ vult Deus:
7 Cum beneuolentia seruientes e vt Domino,
& non hominibus:
8 10 Vt qui illud sciatis, singulos, quicquid fe-
cerint boni, hoc reportaturos à Domino, si-
ue seruus fuerit, siue liber.
9 11 Et vos domini, eadem facite erga illos,
remissis minis: scientes vestrum etiam ipso-
rum Dominum esse in cælis, nec f personæ
respectum esse apud eum.
10 12 Quod superest, fratres mei, corrobore-
mini per Dominum, & forte ipsius robur:
11 Induite vniuersam illam armaturam Dei,
ut possitis stare aduersus insidias diaboli.
12 13 Quoniam non est nobis lucta aduersus
g sanguinē & carnē, sed aduersus h imperia,
aduersus potestates, aduersus mundi prin-
cipes, id est, tenebrarum seculi huius, aduer-
sus spirituales malitias *quæ sunt* in sublimi.
13 14 Propterea assumite vniuersam illam ar-
maturam Dei, vt possitis resistere i tempore
aduerso, & omnibus confectis stare.

1 Accedit ad aliam œconomices partem & liberorum erga parentes officium in eo positum esse docet, vt parentibus obtemperent.
Colos. 3. 20.
2 Primum argumentum, Quia sic Deus sanciuit. Ex quo etiam consequitur, hactenus teneri liberos hac obedientia, vt tamen à Dei cultu non discedant.
a *Dominus enim author est, & secundum illum præstanda est obedientia.*
3 Secundum argumentum Quòd iustissima sit hæc obedientia.
4 Probatio primi argumenti.
Exod. 20. 12. deut. 5. 16. eccle. 3. 10. mat. 15. 4. mat. 7. 10.
5 Tertium argumentū ab vtili. Quod Dominus hoc præceptum inter cætera sit peculiari benedictione dignatus.
b *Peculiari, nam alioqui secundum præceptum habet misericordiæ promissionem in mille generationes, sed vniuersalem.*
6 Patrum officium est, moderatè & ad Dei gloriam iure patriæ potestatis vti.
c *Monitis ex verbo Dei petitis, siue sanctis & Deo acceptis.*
Colos. 3. 22. tit. 2. 9. 1. pet. 2. 18.
7 Iam ad tertiam œconomices partem descendit, nempe ad mutua seruorum & dominorum officia: Seruorum autem officium in eo positum esse docet, vt ex animo dominos suos ament & reuereantur. 8 Mitigat seruitutis asperitatem, quòd nihilominus eis maneat intacta spiritualis libertas, quæ corporalem seruitutem non aboleat, adeò quidem est vt Christi esse non possint, nisi dominis suis fideliter & sponte inseruiant, quatenus quidem salua conscientia id fieri potest. d *Cum solicita reuerentia, nam ne seruilis quidem metus probatur in seruis Christianis.* 9 Vt quibusuis prætextibus occasionem præcidat, docet non sine Dei voluntate seruos nasci aut fieri ac proinde in Dei voluntatem esse ipsis respiciendum, quantumlibet dura sit seruitus. e *Dei reuerentia commoti, & quasi ipsi Deo.* 10 Etiamsi ingratis aut crudelibus dominis seruiatur, tamen seruorum non minus quàm liberorum obedientia Deo est accepta. 11 Dominorum officium est moderatè & sanctè vti suo in seruos imperio, quum & ipsi alio respectu communem habeant Dominum qui in cœlis est, & tum seruos tum liberos iudicabit. *Deut. 10. 17. 2. paral. 19. 7. iob. 34. 19 sapien. 6. 8. eccle. 35. 16. act. 10. 34. rom. 2. 11 galat. 2. 6. colos. 3. 25. 1. pet. 1. 17.* f *Libertatis aut seruitutis.* 12 Concludit alteram huius epistolæ partem, graui exhortatione, vt omnes sint in procinctu, & spiritualibus armis freti, constanter pugnent, donec hostes penitus profligentur. Mouet autem primo loco, vt arma ex Deo sumamus, quibus solus confici possit hostis. 13 Secundo, præcipuos hostes inuisibiles, ac potentissimos esse declarat, ne putemus nobis cum hominibus præcipuè certandum. g *Homines, quorum fragilis & caduca est natura, cui opponuntur versutiæ spirituales, infinitis partibus potentiores.* h *Ista nomina tribuit angelis malis, propter effectus, non quod eos sua vi possint præstare, sed quia illis Deus laxat habenas.* 14 Sola Dei armatura profligari istos hostes declarat, nempe conscientiæ integritate, pia & sancta vita, Euangelii cognitione, fide denique Dei verbo adhibitis precibus assiduis & feruentibus pro Ecclesiæ salute, ac præsertim pro verè piorum ac fortium Verbi ministrorum constantia. i *Vide suprà 5. 16.*

14 State

14 State igitur lumbis circuncinctis veritate, & induti thorace iustitiæ.
15 Calceatis pedibus [k] præparatione Euangelii pacis.
16 Insuper assumpto scuto fidei, quo possitis omnia iacula mali illius ignita extinguere:
17 Galeam etiam salutarem accipite, & gladium spiritualem, hoc est verbum Dei:
18 Omni prece & supplicatione, precantes omni tempore per [l] Spiritum, & illi ipsi rei inuigilantes cum omni perseuerantia & supplicatione pro omnibus sanctis:
19 Et pro me, vt mihi detur [m] sermo ad apertionem oris mei cum libertate, vt notum faciam mysterium Euangelii.
20 Cuius causa legatione fungor in catena, vt, *inquam*, de eo liberè loquar vt oportet me loqui.
21 [15] Vt autem sciatis & vos res meas, & quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus, charus frater & fidus minister in Domino:
22 Quē misi ad vos ob id ipsum vt cognoscatis res nostras, & consoletur corda vestra.
23 Pax *sit vobis* fratribus & charitas cum fide à Deo Patre & Domino Iesu Christo.
24 Gratia *sit* cum omnibus diligentibus Dominum nostrum Iesum Christum ad [n] immortalitatem. Amen.

Missa fuit Roma ad Ephesios per Tychicum.

14 State igitur, & cingite lumbos vestros per veritatem, & induite loricam iustitiæ:
15 Et [5] calceate in pedibus vestris præparationem Euangelii pacis.
16 Et ad hæc sumite vobis scutum fidei, per quam inueniamini validi ad extinguendum omnia iacula ignita illius Mali.
17 Et imponite galeam salutis, & apprehendite gladium spiritus, qui est sermo Dei.
18 Et in omnibus precationibus & in omnibus orationibus precamini omni tempore in spiritu: & in ipsa precatione estote vigilantes omni tempore, precantes sedulò & obsecrantes pro omnibus sanctis.
19 Etiam pro me, vt detur mihi in aperitione oris mei, quo liberè prædicem mysterium Euangelii:
20 Cuius ego sum nuntius in catenis: vt cum audacia eloquar illud, sicut conuenit mihi vt eloquar illud.
21 Vt autem sciatis etiam vos id quod apud me *geritur*, & id quod ago, ecce, notum facturus est vobis Tychicus frater dilectus & minister fidelis in Domino nostro.
22 Quem misi ad vos propter hoc ipsum, vt cognosceretis quod apud me *geritur* & consolaretur corda vestra.
23 Pax cum fratribus nostris, & charitas cum fide, à Deo Patre, & à Domino nostro Ieschua Christo.
24 Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Ieschua Christum, quæ non corrumpitur. Ammin.

Finitur epistola ad Ephesios quæ scripta fuit à Roma, & missa per manum Tychici.

k Vt præparatio Euangelii sit calceorum loco: optimè autem conuenit epitheton, cùm Deum per infensissimos hostium cuneos ... id nos ad ... pergendū hortetur, quòd ex Euangelio ... scīamus nos ad Deum nobis reconciliatum contendere.

l Vt sanctæ preces ... Spiritu proficiscantur.

m Loquendi facultas.

15 Familiaris & beneuolentiæ plena ... declaratio, ... cum precatione ..., qua consueuit Paulus epistolas concludere.

n Vitam æternam.

5 Id est tanquam calceis militaribus, pedes vestros munite præparatione pacis Euangelii: quasi dicat, Muniti & parati sitis ad hanc spiritualem pugnam cognitione Euangelii pacis.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD PHILIPPENSES.

CAPVT I.

3 *De pio animi sui erga Philip. affectu testatur,* 12 *de se & de suis vinculis tractat.* 22 *& eos suo exemplo incitat,* 27 *hortaturque ad vnitatem,* 28 *& patientiam.*

1 PAVLVS & Timotheus serui Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis, vnà cū [a] Episcopis ac diaconis.
2 Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.
3 [1] Gratias ago Deo meo cum omni memoria vestri.
4 (Semper in omni precatione mea pro omnibus vobis cum gaudio preces faciens.)
5 [b] Super vestri in Euangelio communione, [c] à primo die vsque ad hoc tempus:
6 Persuasum habens hoc ipsum, fore vt qui cœpit in vobis opus bonum, perficiat [d] vsque ad diem Iesu Christi:

1 PAVLVS & Timotheus serui Ieschua Christi omnib⁹ sanctis in Ieschua Christo qui sunt Philippis, cum senioribus & ministris.
2 Gratia vobiscum & pax à Deo Patre nostro, & à Domino nostro Ieschua Christo.
3 Gratias ago Deo meo in mentione vestri sedula,
4 Quę fit in omnibus precationibus meis pro vobis: & gaudens obsecro.
5 Propter cōmunionem vestrā quæ est in Euangelio, à primo die vsque ad presens tēpus.
6 Quia confido in hoc, quòd is qui cœpit in vobis opera bona, ipse perficiet vsque ad diem Domini nostri Ieschua Christi.

a Episcoporum nomine eos qui verbo & gubernationi præerant, diaconorum, eos qui ... ærarii essent ... intelligit.

1 Scopus Epistolæ est, Philippenses modis omnibus confirmare, vt non modo non deficiant, sed etiam proficiant: Ac primo quidem præterita laudat, vt ad perpetuum hortetur: quod se etiam ... sperare dicit ... vinæ charitatis ipsorum testimonio, sed interea ad vnum Dei gratiam omnia refert.

b Quòd & vos fecistis participes Euangelii.
c Ex quo vos cognoui.
d Ad extremum vsque, sic nunquam deseret vos Dei Spiritus, donec mortalis vestra ... sistantur Christi iudicio glorificanda.

7 Ita enim iustum est mihi sentire de omnibus vobis, eo quòd in corde meo positi sitis, & in vinculis meis, & in defensione quæ est de veritate Euangelii: quia consortes mei sitis in gratia.
8 Testis enim est mihi Deus quomodo diligam vos in visceribus Ieschua Christi.
9 Et hoc precor vt adhuc crescat & augeatur charitas vestra in agnitione & in omni intelligentia Spiritus.
10 Vt dicernatis ea quæ sunt præstantia, & sitis mundi sine offendiculo in die Christi.
11 Et pleni fructibus iustitiæ qui sunt per Ieschua Christum, ad laudem & gloriam Dei.
12 Volo autem vt sciatis, fratres mei, quòd negotium meum excellenter progressum fecit in Euangelio.
13 Ita vt etiam vincula mea manifestata sint in Christo, in prætorio toto, & [1] in reliquis omnibus hominibus.
14 Et multitudo fratrum qui sunt in Domino nostro, [2] freti sint propter vincula mea, & ausi sunt magis sine timore loqui sermonem Dei.
15 Et aliqui ex inuidia & contentione, aliqui autem voluntate bona, & charitate Christum prædicant.
16 Quia norunt *quòd* in defensionem Euangelii positus sum.
17 Qui verò per contentionem Christū prædicant, nequaquam *id faciunt* sincerè, sed quia existimant quòd addunt afflictionem vinculis meis.
18 Et in hoc gauisus sum, & gaudeo, quòd quocunque modo, siue [3] obtentu siue in veritate, Christus prædicatur.
19 Noui enim quòd hæc [4] ad salutem inueniuntur mihi per precationes vestras, & donationem Spiritus Ieschua Christi.
20 Quemadmodum spero & confido quòd nulla in re pudefiam, sed [5] reuelata facie, sicut omni tempore, etiam nunc magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam siue per mortem.
21 Vita enim mea Christus est: &, si moriar, lucrum est mihi.
22 Si autem etiam in istis vita sit carnis, fructus sunt mihi in operibus meis: ignoro quod optem mihi.
23 Coarctant enim me hæc ambo: liberari concupisco vt cum Christo sim, & hoc valdè vtile esset mihi.
24 Sed etiam vt maneam in corpore meo, coarctat me desiderium propter vos.
25 Et hoc indubitatò noui, quòd mansurus sum & permansurus ad gaudium vestrum, & ad incrementum fidei vestræ.
26 Et quum venero rursus ad vos, exuberet in me gloriatio vestra quæ est in Ieschua Christo.
27 [6] Tantùm, quemadmodum decet, in Euangelio Christi vos gerite, vt siue veniā, videam vos, & siue absens sim, audiam de vobis quòd persistatis in vno spiritu & vna anima, & decertetis simul per fidem Euangelii:

1 Ad verbum, Et apud residuum omnium hominum. Cui respondet Gallica loqutio, *Et au demeurant de tous les hommes.*
2 Vel, Fiduciam sumpserunt.
3 Vel, Prætextu.
4 Id est, Eueniunt mihi vt mihi sint salutaria.
5 Ad verbum, Cū reuelatione faciei. Syra phrasis.
6 Tantùm, in Syro textu cohæret cum præcedentibus.

7 Sicut iustum est vt ego id sentiam de omnibus vobis, propterea quòd animo teneam vos, & [e] in vinculis meis & in defensione & confirmatione Euangelii, vos *inquam*, omnes vnà mecum fuisse [f] gratiæ meæ participes:
8 [2] Testis enim mihi est Deus quàm propensè amem vos omnes in visceribus Iesu Christi.
9 [3] Et hoc precor, vt charitas vestra adhuc magis ac magis redundet in cognitione & omni sensu.
10 Vt dignoscatis quæ discrepant, vt sitis synceri, & inoffenso cursu pergatis ad diem vsq; Christi:
11 Pleni [g] fructibus iustitiæ, qui *sunt* per Iesum Christum, ad gloriam & laudem Dei.
12 [4] Velim autem vos scire, fratres, quæ mihi *acciderunt*, magis ad profectum Euangelii euenisse:
13 *Adeo* vt vincula mea [h] in Christo celebria sint in toto [i] prætorio, ac reliquis omnibus *locis*:
14 Et plerique ex fratribus in Domino, freti vinculis meis, magis audeant impauidè [k] Sermonem loqui.
15 Ac nonnulli quidem per inuidiam & contentionem, nonnulli verò etiam propensa voluntate Christum prædicant.
16 Ii quidem, qui per contentionem Christum [l] non purè annunciant, quòd existiment sese afflictionem addere vinculis meis.
17 Qui verò ex charitate, quòd sciant me ad defensionem Euangelii constitutum esse.
18 [5] Quid igitur? attamen quouis modo, & in [m] speciem, & sincerè, Christus annuntiatur: & de hoc gaudeo, atq; etiam gaudebo.
19 Noui enim fore vt hoc mihi cedat saluti per vestras preces, & suppeditationem Spiritus Iesu Christi,
20 [6] Secundum intentam expectationem & spem meam, quòd nulla in re pudefiam, sed cum omni libertate, vt semper, *ita* nunc quoque magnificabitur Christus in corpore meo, tùm per vitam tùm per mortem.
21 Mihi enim *est* Christus, & *in* vita & *in* morte lucrum.
22 [7] Vtrum verò [n] viuere in carne mihi operæpretium *sit*, & quid eligam, ignoro.
23 Coarctor enim vtrinque, desiderans migrare, & esse cum Christo: nam *id* longè optimum est.
24 Sed permanere in carne, magis necessarium *est* propter vos,
25 Et hoc confisus noui me mansurum esse, & vnà permansurum cum vobis omnibus, ad vestrum profectum & gaudium fidei.
26 Vt abundet gloriatio vestra in Christo Iesu de me, mea rursus apud vos præsentia.
27 [8] Tantùm vt dignū est Euangelio Christi, vos gerite, vt siue venero & videro vos, siue absens fuero, audiā de rebus vestris, vos videlicet [o] perstare in vno Spiritu, vno pariter animo decertantes per fidem Euangelii.

e *Veterum (Christi) coniunctionis verum argumentum.*
f *Gratiam vocat, quasi singulare aliquod beneficium, vincula sua.*
2 Addit suæ in eos beneuolentiæ declarationē, ostendens simul qua re maximè possint confirmari, nempe precibus assiduis.
3 Quid præcipuè nobis sit petendum ostendit, primùm videlicet vt in vera Dei notitia, (adeò vt discrepantia possimus dignoscere) deinde in charitate crescamus, vt ad extremum vsque ad gloriam Dei per Iesum Christum, verè bonis operibus incumbamus.
g *Si iustitiæ arbor, Opera bona sunt fructus, falsò necesse est Sophistas, qui dicunt opera causas esse iustitiæ.*
4 Occurrit tacitè offendiculo, vnde nonnulli occasionem arripiebant deprimendi ipsius Apostolatus. Quibus respondet, Deum sic benedixisse suæ captiuitati, vt inde sit etiā factus illustrior, dignitate Euangelii, quāuis non simili omnium studio, tamen reipsa per istam occasionem magnopere amplificata.
h *Christi nomine.*
i *In Cæsaris regia.*
k *Euangelium per excellentiam sermo dicitur.*
l *Non puro enim, alioqui puram doctrinam.*
5 Suo proposito exemplo docet verū gaudium esse nostrarum afflictionum etiam, idque virtute Spiritus Christi, quē petentibus largiatur.
m *Speciosam scilicet causam, i. Christum ipsum prætexebant suæ ambitioni & inuidiæ.*
6 Perseuerantia opus est ad extremum vsque summa cum fiducia, proposita nobis vna Christi gloria, siue viuendum sit siue moriendum.
7 Exemplum veri pastoris, suam quamuis fœlicitatem postponentis omnium suorum vtilitati.
n *In hoc mortali corpore degere.*
8 Illis instar proœmii præpositis, iam ad exhortationes descendit, primùm omnium monens vt consensum & in doctrina & in voluntatibus se animis conseruent, deinde vt communibus illis vinculis coniuncti, perstent fidei robore freti omnia aduersa sic sustinere, vt nihil Euangelii professione indignum admittant.
o *Stanti verbum athletis conuenit, qui immoto velut gressu consistunt.*

28 9 Nec

28 9 Nec vlla in re territos ab iis qui se oppo-
nunt: quod illis quidem est exitii indicium,
vobis autem salutis: idque à Deo:
29 10 Quia vobis datum est in Christi nego-
tio, non solùm in eum credere, sed etiam pro
eo affligi:
30 11 Idem certamen sustinendo quale vidi-
stis in me, & nunc auditis de me.

28 Et in nulla re terreamini ab iis qui stant
contra nos in iudicium perditionis illorum
& salutis vestræ: & hoc à Deo ipso.
29 7 Datum est vobis vt non tantum 8 creden-
do credatis in Christum, verumetiam vt pro
eo patiamini.
30 Et sustineatis certamen, sicut vidistis in
me, & nunc auditis de me.

9 Persequutiones Euangelii hostibus intentatæ nos ... [illegible] ... sed certa potius debent, ... certa fint à Deo testimonia tum ... salutis tum ... ipsorum exitii.
10 Confirmatio eius quod dixerat, ... esse nostræ salutis indicium, quoniam pati pro Christo donum est Dei, quo suos, sicut & fide, dignatur. 11 Iam ostendit quo ... suarum afflictionum meminerit.

7 Datum est vobis, cohæret cum præcedentibus.
8 Id est, Firmiter credatis.

Caput II.

2 Obtestatur eos vt nihil prius habeant 3 humilitate: 6 idque exemplo Christi. 19 Timotheum se illuc breui missurum promittit. 26 & moram Epaphroditi excusat.

1 SI qua 1 igitur consolatio *est* in a Christo,
si quod solatium charitatis, si qua com-
munio spiritus, b si quæ viscera ac mise-
rationes,
2 Explete meum gaudium, vt itidem sitis affe-
cti, c eandem charitatem habentes, vnani-
mes, & sententiis vni.
3 Nihil *gerite* per contentionem, aut per ina-
nem gloriam, sed ex modestia alius alium
se præstantiorem existimet.
4 Ne sua quisque spectate, sed vnusquisque e-
tiam quæ sunt aliorum.
5 2 Itaque is sit affectus in vobis qui fuit & in
Christo Iesu:
6 Qui quum esset d in forma Dei, e non duxit
rapinam, f parem esse cum Deo.
7 Sed ipse se g exinaniuit, h forma serui acce-
pta, similis hominibus factus:
8 Et habitu compertus vt homo, ipse se sum-
misit, factus obediens vsque ad mortem,
mortem autem crucis.
9 3 Quapropter etiam Deus ipsum in summam
extulit sublimitatem, ac donauit ei i nomen
quod est supra omne nomen:
10 Vt ad nomen Iesu: k omne genu *se* flectat,
cœlestium ac terrestrium & subterraneo-
rum:
11 l Omnisque lingua confiteatur Dominum
esse Iesum Christum, ad gloriam Dei Pa-
tris.
12 4 Proinde, dilecti mei, sicut semper obedi-
stis, non vt in præsentia mea solùm, sed nunc
multò magis in absentia mea, cum timore
ac tremore m vestram ipsorum salutem con-
ficite.
13 5 Deus enim is est qui efficit in vobis & n vt
velitis & vt efficiatis, pro gratuita sua bene-
uolentia.
14 6 Omnia facite absque murmurationibus
ac disceptationibus:
15 7 Vt sitis irreprehensi & sinceri, Dei (in-
quam) filii inculpati, in medio nationis pra-
uæ ac peruersæ: inter quos *homines* splen-
detis vt luminaria in mundo,

1 SI vobis igitur est consolatio in Christo,
& si est loquutio 1 super cor in dilectio-
ne, & si *est* communio Spiritus, & si *sunt*
viscera, & si miserationes,
2 Complete gaudium meum, & vna cogita-
tio sit vobis, & vna dilectio, & vna anima, &
vna mens.
3 Et nihil per contentionem aut per gloriam
inanem faciatis, sed per lenitatem animi, v-
nusquisque proximum suum tanquam præ-
stantiorem se, reputet.
4 Neque quisquam quæ sunt suiipsius curet,
sed quisque etiam quæ sunt proximi sui.
5 Et hoc sentite in vobisipsis quod etiam Ie-
schua Christus.
6 Qui quum esset in similitudine Dei, nequa-
quam *per* rapinam æstimasset illud ipsum
quod esset æqualitas Dei:
7 Nihilominus seipsum exinaniuit, & formam
serui accepit, factusque est in forma filiorum
hominis:
8 Et similitudine inuentus vt filius hominis:
atque demisit semetipsum, & obedientem
se præstitit vsque ad mortem, mortem autem
crucis.
9 Propter hoc etiam Deus 2 multum exalta-
uit eum, & dedit ei nomen quod excellen-
tius est omnibus nominibus.
10 Vt in nomine Ieschua omne genu flectatur
eorum quæ sunt in cœlo & in terra, & eo-
rum quæ sunt sub terra.
11 Et omnis lingua confitebitur quòd Domi-
nus sit Ieschua Christus, ad gloriam Dei Pa-
tris eius.
12 Itaque, dilecti mei, sicut omni tempore
obedientes vos præstitistis, non quum pro-
pinquus essem vobis tantùm, sed nunc quum
longè absim à vobis, magis in timore & in
tremore operamini opus salutis vestræ:
13 Deus enim efficit in vobis tum velle tum
agere 3 id quòd vultis.
14 Omnia facite absque murmurationibus, &
absque disceptatione.
15 Vt sitis integri & sine macula, tanquam filii
sinceri Dei, qui habitant in generatione
praua & peruersa: & conspiciamini inter
eos tanquam luminaria in mundo,

1 Vehementissima obtestatio, vt ea ... repellat quicquid summa concordia violari solet, ... contentionem ... superbiam, quibus ... alii ab aliis se... ...
a Christiana.
b Si quis intima charitatis sensus.
c Parem.
2 Proponit pertissimum omnis modestiæ & morum ... exemplū, ... Christum, quē ... oporteat pro viribus imitari: is autem, quanuis, nihil ... sublimius, tamen nostri causa eo ... se abiecit, vt ... formam (nobis videlicet carnem) vltrò induerit, & quidem omnibus infirmitatibus ad mortem vsque ... obnoxiam.
d Talis qualis est ... Deus idemque Deus, ... vnus Deus sit ... prorsus simi-...
e Christus ille Deus ... gloria præditus ... quidem ... esse ... in hu... carne apparere, ... magnificentia ... aliquanto ... demittere.
f Quum par Filius ... Patri, æqualitatem ... necesse est, contra Arianos: quum Filius Patri comparetur, necesse est personam esse distinctiorem, contra Sabellium.
g Quasi ex omni ... ad nihil rede-...
h Assumpta humana natura.
3 Summissionis Christi gloriosissimum exitum ostendit, vt modestiam ... verum iter esse ad solidam laudem & gloriam.

1 Periphrasis est consolationis etiam Hebræis vsitata, vt Gen. 34. & Hosch. 2. & alibi quòd qui aliquem consolatur, potissimum vobis vtatur quæ eius cor & animum afficere ac recreare queant. Est autē syncope in voce אמר de qua vide locum 2. Thess. 2. 11.
2 Ad verbū, Multiplicauit exaltationem eius. Id est, Summè exaltauit eum.
3 Autor huius paraphrasis ... (cuius meminit Græcus textus eam referēs ad Deum) philippensibus attribuit, dum vertit. Id ... bonum quod vultis.

i *Dignitatem & celebritatem nominis, sed cum re ipsa coniunctam.* k *Omnis creatura ... subiicitur Christo.* l *Omnis gen...* 4 Conclusio, oportere nos summissos & humiles per nostræ vocationis viam ad salutem progredi. m *Conficere salutem dicitur, qui in iustitiæ studio currit.* 5 Solidissimum aduersus arrogantiam argumentum, nihil nos habere laudabile nisi ex dono Dei gratuito, & quidem aduentitio, quoniam ne ad bene volendum quidem (nedum ad bene agendum) facultatem vllam aliunde quam ex gratuita Dei misericordia habemus. n *Non sumus igitur stipites, sed bene volumus, ne quidem natura, at ... ex mala voluntate bonam fecit.* 6 Modestiam à contrariis superbiæ effectis describit, alienam, esse docens tum ab omni maligna & occulta simultate, tum ab apertis contentionibus & rixis. *Matth. 5. 14. 1. Pet. 4. 9.* 7 In summa, requirit vitam inculpatam & integram, ... verbo Dei illustrati inter huius seculi tenebras splendeant.

16 Vt sitis illis loco salutis ad gloriam meam in die Christi, ne frustra cucurrerim, neue in vanum laborauerim.
17 Quinetiam si [5] libaminis instar offerar super victimam & ministerium fidei vestræ, gaudeo & exulto cum omnibus vobis,
18 Sicut etiam vos gaudete & exultate mecum,
19 Spero autem in Domino nostro Ieschua, quòd mittam ad vos Timotheum breui, vt etiam mihi sit quies [6] quum certior factus fuero de vobis.
20 Nullus enim mihi alius est hic qui sit vt anima mea, qui diligenter curet quæ vestra sunt.
21 Omnes enim quæ sua ipsorum sunt, quærunt, & non quæ Ieschua Christi.
22 Probationem autem eius nouistis, quòd tanquam filius cum patre suo, ita seruiuit mecum [7] in Euangelio.
23 Hunc spero quòd mittam ad vos breui, postquam videro quæ apud me *geruntur*.
24 Et confido in Domino meo quòd ego quoque breui veniam ad vos.
25 Nunc autem coegit me res ipsa vt mitterem ad vos Epaphroditum fratrem, qui est adiutor & cooperator meus, vester autem legatus, & minister necessitatis meæ.
26 Qui cupidus erat videndi vos omnes, & anxius erat, quia cognouerat quòd audiuissetis quod infirmatus fuisset.
27 Etiam infirmus fuit vsque ad mortem: sed Deus misertus est eius: nequaquam autem eius tantùm, sed etiam mei, ne esset mihi afflictio super afflictionem.
28 Solicitè igitur misi eum ad vos, vt quum videritis eum, rursus gaudeatis, & mihi aliquantula sit respiratio.
29 Excipite igitur eum in Domino cum omni gaudio, & eos qui tales sunt, in honore habete eos.
30 Propter opus enim Christi, vsque ad mortem appropinquauit, & spreuit [8] animam suam vt impleret id [9] quod defuerat vobis in ministerio quod est erga me.

4 Id est, Vt id præstetis mentibus illorum quod præstant cælestia luminaria corporibus mortalium, nempe salutē. Quem sensum commodissimè habere possunt verba quoque Græci textus, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες, id est Verbum vitæ continentes. id est, Causam vitæ & salutis.
5 Alludit ad ritū qui obseruabatur in oblationibus legalibus, victimis enim adiuncta erant libamina, vt describūtur passim in Leuitico. Comparat autem Philippenses regenitos fide, victimis, & sanguinis sui effusionem, libamini: in quo similiter vini & olei effusio requirebatur.
6 Ad verbum, Quum didicero de vobis, id est, Quum intellexero quo in statu res vestræ sint.
7 Id est, In prædicatione Euangelii.
8 Id est, Vitam suam. Hebraismus.
9 Id est, Defectum officii vestri erga me.

16 [o] Sermonem vitæ prætendentia: [8] vt gloriari possim in die Christi me non frustrà cucurrisse, nec in vanum laborasse.
17 Quin etiam si pro libamento offerar super [p] hostia sacrificioque fidei vestræ, gaudeo & gratulor omnibus vobis.
18 Itidem autem & vos gaudete, & gratulamini mihi.
19 [9] Spero autem in Domino Iesu, me Timotheum breui missurum vobis, vt & ego [q] bono sim animo, cognito statu vestro.
20 Neminem enim habeo pari animo præditum, qui germanè res vestras curaturus sit.
21 Nam [r] omnes quæ sua ipsorum sunt quærunt, non quæ Christi Iesu.
22 Probationem autem eius nostis, quòd videlicet tanquam cum patre filius, mecum seruierit Deo in Euangelio.
23 Hunc igitur spero me missurum simulatq; videro rerum mearum statum.
24 Confido autem in Domino, me quoque citò venturum ad vos.
25 Sed necessarium duxi, Epaphroditum fratrem & collegam ac commilitonem meum, vestrum autem legatum, quique mihi subministrauit quibus mihi opus erat, ad vos mittere.
26 Quoniam expetebat omnes vos, & grauissimè angebatur, propterea quòd audissetis eum ægrotasse.
27 Et certè ægrotauit proximè mortem: sed Deus misertus est eius, nec eius solùm, sed & mei, ne dolorem haberem super dolorem:
28 *Eò* studiosius itaque ipsum misi, vt eo rursus viso, gaudeatis, & ego eo minus doleam.
29 Excipite igitur eum in Domino cum omni gaudio: & tales in pretio habete:
30 Nam propter [s] opus Christi accessit ad mortem vsque, non habita vitæ ratione, vt suppleret defectum vestri erga me officii.

o *Euangelium vocatur Sermo vitæ, &c efficax.*
8 Rursus addit eis stimulos, proposita sua de ipsis verè apostolica solicitudine: consolans etiam eos ne magnitudine afflictionum ipsius contristentur, ne si ipsum quidem mori oporteat, vt suo sanguine, veluti libamento, oblationem eorum perficiat.
p *Quasi diceret, Ego vos ad Christū adduxi, cui postulo vt vos hostiam viuam sistatis, nec dubitem in hoc vestro spirituali sacrificio, tanquam libamen adhibendum interuenire.*
9 Confirmat etiam eorum mentes tum remisso Epaphrodito, cuius fidem erga eos & summam in se iuuādo studium collaudat: tum etiam promittens fore vt breui Timotheum, ex cuius præsentia magnum fructum sint percepturi, ad eos mittat atque adeò fore sperans vt (volente Deo) ipse citò ad eos veniat. *Act. 16. 1.*
q *In alacritate animi confirmer.*
r *Plerique.*
s *Opus Christi vocat, Christum in persona Pauli vinctum & egentem inuisere.*

Caput III.

2 *Refellit inanes pseudapostolorum iactantias,* 7 *& illis vnum Christum opponit,* 10 *Vim & naturam fidei describit,* 15 *vt posthabitis omnibus, aspirent ad communicationem crucis Christi,* 18 *cuius inimicos notat.*

1 Proinde fratres mei, gaudete in Domino nostro. [1] Eadem vt scribam vobis non est molestum mihi propterea quòd vos admonent.
2 Cauete à canibus, cauete ab operariis malis, cauete à concisione carnis.
3 Circuncisio enim nos sumus qui seruimus Deo in Spiritu, & gloriamur in Ieschua Christo, & non confidimus in carne.
4 Quanquam mihi fuerit confidentia etiam in carne. Si enim quisquam putat confidentiam suā esse in carne, ego magis quàm ipse.

1 Ad verbum, Hæc sicut hæc, id est, Quæ antè.

1 Qvod [1] superest, fratres mei, gaudete in Domino. [2] [a] Eadem scribere vobis, me quidem haud piget, vobis autem tutum est.
2 Cauete canes, cauete malos operarios, cauete [b] concisionem.
3 [3] Nos enim sumus circuncisio, qui spiritu seruimus Deo, & gloriamur in Christo Iesu nec confidimus [c] in carne:
4 [4] Quanquam ego habeo de quo confidam etiam in carne. Si quisquam alius videtur fiduciā habere in carne, ego maximè *habeo*:

1 Conclusio superiorum, vt pergant hilares in Domino.
2 Præfatio ad sequentem admonitionem vt à pseudapostolis sibi sedulò caueant & circuncisionem cum Christo (id est operum iustitiam cum gratuita per fidē iustificatione) coniūgētes, & ceremonias abolita pro veris pietatis ac charitatis exercitiis inculcantes. Vocat autem eos canes, vt profanos nos latratores malos operarios: quòd vera opera negligerent, & verum eorum vsum non traderent. Denique vocat concisionem, quòd circuncisionem vrgentes, & sese & alios ab Ecclesia rescinderent. a *Quæ ex me sæpe audistis.* b *Alludit ad circuncisionem, cuius dum nomine gloriarentur Ecclesiam concidebant.* 3 Veram circuncisionem vsurpandam ostendit eam nimirum quæ sit animi, vt resectis per Christi virtutem omnibus prauis affectibus, puritate vitæ Deo seruiamus. c *In rebus externis, neq; ad animum ipsum pertinentibus.* 4 Peruersis Legis zelotis non dubitat seipsum etiam secundum carnem anteponere, vt omnes norint se quòd illa omnia externa nihil moretur, certo animi iudicio facere: quòd videlicet qui Christum habeat, nullo supplemento indigeat, imò non possit operum nostrorum fiducia cum gratuita per fidem in Christo iustificatione consistere.

5 Circunci-

5 Circuncisus octauo die, ex gente Israelis,
tribus Beniamin, Hebræus ex Hebræis reli-
gione Pharisæus.
6 Quod ad zelum *attinet*, persequens Eccle-
siam: quod ad iustitiam quæ est in Lege ir-
reprehensus.
7 Sed quæ mihi erant [d] lucra, ea duxi prop-
ter Christum damnum *esse*.
8 Quin etiam certè duco [e] omnia damnum
esse propter eminentiam cognitionis Christi
Iesu Domini mei: propter quem omnibus
istis meipsum mulctaui, eaq; duco pro ster-
coribus, vt Christum [f] lucrifaciam:
9 Et comperiar [g] in eo, [h] non habens meam
iustitiam, *nempe* quæ est ex Lege: sed eam
quę per fidem est Christi, *id est* iustitiam *quæ
est* ex Deo per fidem:
10 [5] Vt [i] cognoscam eum, & vim resurrectio-
nis ipsius, [6] & communionem perpessionum
ipsius, dum conformis fio ipsius morti.
11 *Experiens* ecquomodo perueniam [k] ad re-
surrectionem mortuorum.
12 Nedum vt iam *metam* apprehenderim, aut
iam perfectus sim: sed persequor *experiens*
an quoque apprehendam, cuius etiam rei
causa [l] apprehensus sum à Christo Iesu.
13 Fratres, ego meipsum non arbitror *metam*
apprehendisse.
14 Vnum autem *ago*, ea quidem quæ à tergo
sunt obliuiscens, ad ea verò quæ à fronte
sunt contendens, scopum versus feror ad
palmam supernæ vocationis Dei, in Christo
Iesu.
15 [7] Quotquot itaque [m] perfecti sumus, hoc
sentiamus: quòd si quid aliter sentitis, hoc
quoque vobis Deus reteget.
16 Attamen *in eo* ad quod peruenimus, eadem
incedamus regula *&* itidem simus affecti.
17 Estote simul imitatores mei, fratres, & eos
considerate qui ita incedunt, sicut habetis
nos pro exemplari.
18 [8] Multi enim incedunt, quos sæpe dixi vo-
bis, nunc autem & flens dico, hostes *esse* cru-
cis Christi:
19 Quorum [n] finis *est* exitium, quorum Deus
est venter, & [o] gloria cum confusione ipsorũ,
qui terrestria curant.
20 [9] Nos enim vt municipes cælorum nos ge-
rimus: vnde etiam Seruatorem expectamus
Dominum Iesum Christum:
21 Qui transformabit corpus nostrum humi-
le, vt conforme fiat corpori suo glorioso,
pro efficacitate qua potest etiam subiicere
sibi omnia.

5 Circuncisus natus octo dies, ex genere Is-
raelis, ex tribu Beniamin, Hebręus filius He-
bræorum, iuxta Legem Pharisæus.
6 Iuxta æmulationem persequutor Ecclesię,
& in iustitia Legis sine accusatione fui.
7 Sed quæ lucro erant mihi, damnum repu-
taui ea propter Christum:
8 Et etiam reputo illa omnia damnum prop-
ter dignitatem cognitionis Ieschua Christi
Domini mei: propter quem omnis rei dam-
num sustinui, & tanquam simum reputaui, vt
Christum lucrifaciam.
9 Et reperiar in eo non habens iustitiam mei
ipsius, quæ est ex Lege: sed illam quæ est ex
fide Christi, quæ iustitia est à Deo.
10 Vt in ea cognoscam Ieschua & vim resur-
rectionis eius, & fiam particeps passionum
eius, & similis fiam in morte eius:
11 Si quo modo possim peruenire ad resurre-
ctionem quæ est ex mortuis.
12 Non quòd iam acceperim, aut quòd iam
perfectus sim, sed curro, *experiens* si quo mo-
do apprehendam id cuius causa apprehen-
dit me Ieschua Christus.
13 Fratres mei, ego de meipso non iudico
quod apprehenderim.
14 Vnum autem noui, quòd eorum quæ sunt
mihi ad latus, obliuiscor, & ad ea quæ ante
me sunt, extendor: & curro contra metam,
vt accipiam [2] victoriam vocationis supernæ
Dei, per Ieschua Christum.
15 Qui igitur perfecti sunt [3] hoc sentiant: &
si quid aliter sentitis, etiam hoc Deus reue-
labit vobis.
16 Attamen ad id quod peruenimus, vna se-
mita procedamus, & vno consensu:
17 Similes estote mei, fratres mei, & conside-
rate eos qui ita ambulant secundum exem-
plum quod in nobis videtis.
18 Sunt enim multi qui aliter ambulant, de
quibus [4] sæpius dixi vobis, nunc autem flens
dico, qui inimici sunt crucis Christi.
19 Quorum finis perditio est: quorum Deus
venter eorum est, & gloria eorum confusio
ipsorum: [5] quorum cogitatio in terra est.
20 Nostrum autem opus in cælis est, & inde
expectamus Seruatorem nostrum, *videlicet*
Dominum nostrum Ieschua Christum:
21 Qui transmutabit [6] corpus humilitatis no-
stræ, vt sit in similitudine corporis gloriæ
suæ, secundum virtutem suam magnam, per
quam omnia subiecit sibi:

2 Id est, Præmium victoriæ.
3 Id est, Hoc animo sint affecti.
4 Ad verbum, Temporibus multis, Hebraismus.
5 Id est, Quorum cogitatio circa res terrenas versatur.
6 Id est, Corpus nostrum humile: vt postea gloriosum, Hebraismus.

...Tertium, vt pseudapostolos ex fructibus æstiment: qua in re non dubitat sese pro exemplari proponere. m *Antea dixerat se perfectum esse. Perfectos itaq; hoc loco eos vocat qui aliquousque sunt progressi, quos videlicet rudibus opponit, vt ipse sequente vers. explicat.* Rom. 16. 17. 8 Pseudapostolos, non maleuolentia nec ambitione impulsus, sed dolens & non sine lacrymis, suis coloribus depingit: quòd videlicet ...lii Christi hostes (vtpote quod cum cruce sit coniunctum) nihil aliud spectent quàm huius vitæ commoda, id est vt pace, ocio, & rebus ... abundantes, cum magna apud homines existimatione viuant: quorũ miserrimum exitum fore prædicit. n *Merces.* o *Quam ... ab hominibus.* 1. Cor. 1. 7. tit. 2. 12. 9 His opponit veros pastores qui neglectis terrestribus, in cælum toti aspirent, vbi sciant ... etiam in corpore suo æterna illa gloria per Dei virtutem induantur.

CAPVT IIII.

1 *A particularibus monitis.* 4 *ad generalia descendit.* 10 *eorum liberalitate ita quidem se fuisse exhilaratum dicit.* 12 *vt patienter defectum laturus fuerit.*

1 ITaque, [1] fratres mei chari & exoptati,
gaudium & [a] corona mea, ita state [b] in
Domino, dilecti.

1 PRoinde, fratres mei dilecti & charissimi,
gaudium meum & corona mea, ita state
in Domino nostro, dilecti mei.

1 Conclusionis re... vt ad victo... adeptio... fortiter, Domini ... confreti, perseuerent.

a *Meum decus.* b *Ea concordia enim Dominus sit vinculum.*

2 Ab Euodia peto & à Suntycha vt vna mens
sit eis in Domino nostro.
3 Etiam abs te peto [1] collega mi vere, vt sis
adiutor eis quæ sunt laborantes mecum in
Euangelio, cum Clemente, & cum reliquis
coadiutoribus meis, quorum nomina scripta
sunt in libro vitæ.
4 Gaudete in Domino nostro omni tempo-
re: & rursum dico, gaudete.
5 Et lenitas vestra nota fiat apud omnem ho-
minem. Dominus noster propè est.
6 De nulla re solliciti sitis, sed omni tempo-
re per precationem & per obsecrationem
petitiones vestræ innotescant coram Deo.
7 Et pax Dei quæ maior est omni intellectu,
custodiet corda vestra & intellectus vestros
in Ieschua Christo.
8 Proinde, fratres mei, ea quæ sunt vera, &
quæ sunt honesta, & quæ sunt iusta, & quæ
sunt pura, & quæ sunt amabilia, & quæ sunt
laudabilia, [2] & quæ sunt opera laudis & lau-
dationis, hæc cogitate.
9 Quæ didicistis & accepistis, & audiuistis
& vidistis in me, hæc agite: & Deus pacis e-
rit vobiscum.
10 Magnopere autem gauisus sum in Domi-
no nostro, quòd *denuo* cœpistis curam ha-
bere mei, sicut etiam curā habueratis: [3] ve-
rum non sufficientes eratis.
11 Nequaquam autem propterea quòd defu-
erit mihi, dico: nam ego didici vt sufficiat
mihi id quod est mihi.
12 [4] Ego noui vt deprimam me, noui quoque
vt abundem: in omni *loco & tempore*, & in
omni re exercitatus sum tum in saturitate,
tum in fame, in abundantia & in penuria.
13 Ad omnem rem inuenio robur per Chri-
stum qui corroborat me.
14 Attamen benè fecistis quòd communica-
stis afflictionibus meis.
15 Nostis autem etiam vos Philippenses, quòd
in principio Euangelii quum proficiscerer à
Macedonia, ne vna quidem ex ecclesiis
communicauerit mecum [5] in ratione acci-
piendi & dandi, nisi vos tantùm.
16 Quia etiam Thessalonicam [6] semel & ite-
rum necessarium mihi misistis.
17 Non quod donum requiram, sed quæro vt
fructus abundent in vobis.
18 Omnia accepi, & abundo & plenus sum,
accepiq; omnia quæ misistis mihi per ma-
num Epaphroditi, odorem fragrantem, &
victimam acceptabilem quæ placet Deo.
19 Et Deus meus impleat necessitatem om-
nem vestram iuxta opulentiam suam, cum
gloria Ieschua Christi.
20 Deo autem Patri nostro laus & gloria in
seculum seculorum. Ammin.
21 Salutate omnes sanctos qui sunt in Ieschua
Christo. Salutant vos fratres qui mecū sunt.

2 [a] Euodiam precor & Syntychen precor vt
sint itidem affecti in Domino:
3 Et rogo te quoque socie germane, opitula-
re ipsis, vt quæ in Euangelio vna mecum
certarunt, vnà cum Clemente quoq, & re-
liquis adiutoribus meis, quorum nomina
sunt [c] in libro vitæ.
4 [3] Gaudete [d] in Domino semper: rursum in-
quam gaudete.
5 [4] [e] Moderatio vestra nota sit omnibus ho-
minibus. [5] Dominus propè est.
6 [6] De nulla re soliciti estote: sed omni in re
precibus & supplicatione cum [f] gratiarum
actione petitiones vestræ innotescant apud
Deum.
7 Et [g] pax Dei quæ superat omnem intelle-
ctū, præsidio erit [h] cordibus vestris & men-
tibus vestris in Christo Iesu.
8 [7] Quod reliquum est, fratres, quæcunque
sunt vera, quæcunque [i] veneranda, quæcun-
que iusta, quæcunque pura, quæcunque a-
mabilia, quæcunq; boni nominis, si qua vir-
tus, & si qua laus est, hæc cogitate:
9 Quæ & didicistis, & accepistis, & audistis,
& vidistis in me, hæc, *inquam*, facite, & De-
us pacis *autor* erit vobiscum.
10 [8] Gauisus sum autem in Domino magno-
perè quòd iam tandem reuiruistis in vestra
pro me cura: qua de re tamen soliciti eratis,
sed destituebamini opportunitate.
11 Non quòd [k] penuriæ *mea* respectu loquar:
nam ego didici, in quibus sum, iis ipsis con-
tentus esse.
12 [l] Noui autem deprimi, noui etiam abunda-
re: vbique & in omnibus [m] initiatus sum, &
ad saturitatem & ad esuritionem, *id est* tum
ad abundantiam, tum ad inopiam.
13 Omnia valeo per Christum qui me corro-
borat.
14 Attamen rectè fecistis, quòd vnà commu-
nicastis meæ oppressioni.
15 [9] Nostis autem & vos, Philippenses, cum
[n] initio Euangelii proficiscerer è Macedo-
nia, nullam mihi Ecclesiam communicasse
in ratione dati & accepti, nisi vos solos:
16 Nam etiam Thessalonicam semel & iterum
quod opus erat mihi misistis.
17 [10] Non quòd requiram donum: sed requiro
fructum exuberantem *qui* [o] in rationem ve-
stram *inducatur*.
18 Accepi autem omnia, & abundo: expletus
sum *inquam*, acceptis ab Epaphrodito quæ
à vobis *missa fuerant*, [p] odore bonę fragran-
tiæ, hostia Deo accepta *ac* grata:
19 Deus autem meus supplebit quicquid o-
pus fuerit vobis, secundum diuitias suas glo-
riosè, in Christo Iesu.
20 Deo autem & Patri nostro *sit* gloria in se-
cula seculorum. Amen.
21 Salutate omnes sanctos in Christo Iesu.
Salutant vos qui mecum sunt fratres.

1 Ad verbum, Filii iugi mei. Id est, Particeps eiusdem iugi mecum: qui mihi adiutor in eodem ministerio es. Sumpta metaphora a iumentis, quibus eidē iugo subiectis homo vtitur ad vnū & idem ministerium. Dicitur etiam interdū de coniugibus, ita vt maritus dicatur esse vxori suæ בן עונה, & vxor marito בת עון: sicut frequenter in commentariis Rabbinorū legitur. Nec tantùm de hominibus dicitur sed etiam de cæteris animalibus, in quibus coniugii quadā vmbra conspicitur, dum vni fœminę mas adhæret, & contra. Quanquam vt ita hoc loco accipiatur non sinit vox בר, quæ masculini generis est. Nam si de coniuge Pauli intelligeretur, scribendum fuisset ברת, in fœminino genere. Præterea virum esse quem Paulus ita vocat, ostendunt adiectiuum שרירא, id est, Verus: & verbum [illegible], id est Sis quod similiter masculinum est. Idem demonstrat participium מעדר, quod pro adiectiuo sumptum significat adiutorem, in genere masculino.

2 Periphrasis est virtutū quarum tantùm opera laude & honore sunt digna.

3 Id est, Non erat vobis facultas faciendi id quod voluissetis.

4 Id est, Noui me deprimere & abundare.

5 Id est, In rebus pecuniariis, in quibus habetur dati & accepti ratio. Quæ phrasis etiam apud Rabbinos est frequens, exprimiturq; vocibus משא ומתן quæ significant acceptionem, & expositionem siue exhibitionem.

6 Ad verbum, Vno tempore & duobus.

2 Quosdam etiam nominatim appellat, partim quòd peculiari exhortatione egerent, partim vt reliquos eò alacrius iniicerent.

Apo. 3. 5. 20. 12. & 21. 27.

c *Dicitur per Anthropopathiam Deus librum habere, in quo electorum suorū nomina descripserit, quibus vitam æternam sit daturus. Eum Ezechiel vocat Scripturam domus Israel, & arcanum Domini, cap. 13. 9.*

3 Adiicit particulares exhortationes, quarum prima est vt Philippensium gaudiū nullæ ab impiis illatæ afflictiones impediant.

d *Sic à gaudio mundi distinguitur nostrum gaudium.*

4 Altera, vt omnia æqui boniq; consulentes, moderatè se gerant cum omnibus.

e *Tranquillus animus.*

5 Occupatio, non oportere vt impatientia tumultuemur, quum Deus sit nobis proximus, vt omnibus nostris malis suo tempore medeatur.

6 Tertia, ne anxii simus vlla de re soliciti, sed certa cum fiducia Deo gratias agentes, ab eo petamus quibuscunq; nobis est opus, vt pacata conscientia nos ei totos ex animo submittamus.

f *Sic David sæpissimè à lachrymis orsus in gratiarum actionem desinit.*

g *Summa illa tranquillitas animi, quam vnus Deus in Christo largitur.*

h *Animū diuidit in cor, id est voluntatis & affectuum sedem, & superiorem partem, qua intelligimus & ratiocinamur.*

7 Conclusio vniuersalis vt sicut tum verbis tum exemplis fuerunt edocti, vitam suam ad omnis sanctimoniæ & iustitiæ regulam exigant.

i *Einsmodi vt veri sancta quadam grauitate exornent.*

8 Gratam sibi esse testatur eorum beneficentiam, quâ in summa rerum inopia fuerat ab eis subleuatus: ita tamen orationem temperans vt ab omni sordium suspicione se purum esse, atque adeò se animum habere tum secundarum, tum etiam aduersarum rerum capacem, se denique in sola Dei voluntate acquiescere, testetur. k *Penuria mea habens rationem.* l *Vtitur generali nomine, de vna crucis specie loquens, nempe de paupertate: solet enim paupertas secum omnis generis incommoda trahere.* m *Metaphora dicta à rebus sacris: vita hæc enim nostra instar est sacrificii.* 9 Testatur se superiorum quoque officiorum memoriam conseruare, & rursus sinistram immodicæ cupiditatis suspicionem repellit, quòd a nullis aliis quicquam acceperit. n *Initio prædicati Euangelii apud vos.* 10 Rursus testatur, quòd eorum officium approbet, non tam id sua quàm illorum causa facere, vt qui non tam ipsi quàm Deo hoc veluti sacrificium obtulerint, cuius non sit Dominus ipse futurus immemor. o *In vestras rationes referatur.* p *Alludit ad Legis thymiamata.*

22 Salutant vos omnes sancti, maxime verò qui sunt q ex Cæsaris domo.
23 Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

Ad Philippenses scripta est Roma per Epaphroditum.

22 Salutant vos omnes sancti, maxime autem qui sunt familiæ Cæsaris.
23 Gratia Domini nostri Ieschua Christi cum omnibus vobis. Amnin.

Finitur epistola ad Philippenses, quæ scripta est à Roma.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD COLOSSENSES.

CAPUT I.

1 Post inscriptionem 4 illos laudat, vt attentos faciat ad se audiendum. 7 testimonium doctrinæ quam ab Epaphra audierant, reddit. 13 Diuinam erga eos gratiam suis elogijs prædicat, 20 & omnes nostræ salutis partes in solo Christo omnino sitas esse, exponit.

1 PAVLVS Apostolus Iesu Christi per a voluntatem Dei, & Timotheus frater,
2 Iis qui sunt b Colossis, sanctis ac fidelibus fratribus in Christo Iesu, Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.
3 Gratias agimus c Deo & Patri Domini nostri Iesu Christi semper pro vobis precantes:
4 Audita fide vestra in Christo Iesu, & charitate in omnes sanctos:
5 Propter d spem sepositam vobis in cœlis: quàm prius audistis per sermonem veritatis, *id est* Euangelii,
6 Quod peruenit ad vos, sicut & in totum mundum, & fructum profert, sicut apud vos quoq;, ex quo die verè audiuistis & cognouistis Dei gratiam:
7 Sicut & didicistis ex Epaphra dilecto conseruo nostro, qui est fidus pro vobis minister Christi:
8 2 Qui & declarauit nobis vestram per e Spiritum charitatem.
9 Propterea & nos ex quo die *id* audiuimus, non desinimus pro vobis orare, & petere vt impleamini omni agnitione voluntatis f eius, cum omni sapientia & intelligentia spirituali:
10 Vt incedatis sicut Domino dignum est, cui per omnia placeatis, omnis operis boni fructum proferentes, & crescentes in agnitione Dei.
11 3 Omni robore corroborati, secundum gloriosam vim ipsius, ad omnem tolerantiam & animi lenitatem g cum gaudio:
12 4 Gratias agentes 5 Patri, qui idoneos nos fecit ad participandam sortem sanctorum h in luce:
13 Qui, *inquam*, liberauit nos à potestate tenebrarum, ac transtulit in regnum Filii sibi dilecti.

1 PAVLVS legatus Ieschua Christi per volũtatem Dei, & Timotheus frater,
2 Iis qui sunt Colossis fratribus sanctis & fidelibus in Ieschua Christo. Pax vobiscum & gratia à Deo Patre nostro.
3 Gratias agimus Deo patri Domini nostri Ieschua Christi omni tempore, & oramus pro vobis.
4 1 Ex quo audiuimus fidem vestram quæ est in Ieschua Christo, & dilectionem vestram quæ est erga omnes sanctos:
5 Propter spem quæ reseruatur vobis in cœlis: de qua antea audiuistis per sermonem veritatis Euangelii,
6 Quod prædicatum fuit vobis, sicut etiam vniuerso mundo, & crescit, redditque fructus sicut etiam in vobis à die quo audiuistis & cognouistis gratiam Dei in veritate.
7 Quemadmodum didicistis ab Epaphra conseruo nostro dilecto, qui est pro vobis minister fidelis Christi.
8 Et idem exposuit nobis dilectionem vestram quæ est in Spiritu.
9 Propterea & nos ex eo die quo audiuimus, non desiimus orare pro vobis, & petere vt impleamini cognitione voluntatis Dei, in omni sapientia & in omni prudentia Spiritus.
10 Vt ambuletis quemadmodum iustum est, & placeatis Deo in omnibus operibus bonis, reddatisque fructus & crescatis in agnitione Dei:
11 Ac corroboremini omni virtute iuxta magnitudinem gloriæ illius, in omni tolerantia & longanimitate: & cum gaudio.
12 Gratias agatis Deo Patri, qui idoneos nos fecit ad portionem hæreditatis sanctorum in luce:
13 Et redemit nos à potestate tenebrarum, & venire nos fecit in regnum filii sui dilecti.

1 Ad verbum, Et ex quo.

a Gratuita Dei li[berali]tate. b [Co]lossæ, sita sunt [...], non procul [...] & Laodi[cea ...] parte in confinibus [...] Pamphiliæ. 1 Commendat [doctr]inam ab Epa[phra] ipsis traditam, [...] in ipsa ex[...] alacrita[te]. c Non potest aliter [...] considerari [...] in salutem, nisi [...] est Pater [...] in quo sumus [...]. d Speratam glo[riam]. 2 Suam in eos be[neuo]lentiam decla[rat], [ad]monens mini[me] oportere ipsos in [eo] gradu consi[stere], sed vlterius e[tiam] progredi tum [in] cognitione [...], tum in [...] vsu. e Spiritualem, siue [a Spi]ritu manantem. f Dei. 3 Perseverantiam [...] à nobis non [...] à Dei virtute. [...] nobis commu[nicata]. g Quæ minimè ex[...] ab iniuriis [...] ab animo læto [...] proficiscatur. 4 Absoluto pro[...], eam ipsam ag[...], id est totius [Christia]nismi bre[uem] quidem sed ex[...] de[...], quæ in [...] tractatus com[...] distribuitur. [...] enim veram [...], secun[dum] ordinem cau[sarum] explicat, ab [hoc] versiculo ad [...]. Inde verò in variis exhortationibus illam applicare Colossensibus, vsque ad capitis 2. vers. 6. Et tertio demum loco vsque ad caput tertium con[tra]rias veræ doctrinæ indicatas refutat. 5 Causa efficiens nostræ salutis est vna Dei Patris misericordia, qui nos aptos reddit ad [part]icipandam vitam æternam, à tenebris in quibus nati sumus in lucem cognitionis gloriæ Filii sui assertos. h In illo regno cœ[lesti] glorioso.

14 Per

14 Per quem est nobis redemptio, & remissio peccatorum.
15 Qui quidem est imago Dei inuisibilis, & primogenitus omnium creaturarum.
16 Et per eum creatum est quicquid est in cœlo & in terra, quicquid conspicitur & quicquid non conspicitur: siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per eum, & in eum creata sunt:
17 Et is est qui fuit ante omnia, & omnia per eum consistunt.
18 Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium & primogenitus ex mortuis, vt sit primarius in omnibus.
19 Quia in eo ille *Pater* voluit omnem plenitudinem habitare.
20 Et [s] per eum reconciliare sibi omnia: & pacificauit in sanguine crucis ejus, per eum, tum quæ sunt in terra, tum quę sunt in cœlis.
21 Etiam vos qui antea alieni fuistis & hostes in mentibus vestris, propter opera vestra mala, vos *inquam* pacificauit nunc,
22 In corpore carnis suæ, & per mortem suam: vt constitueret vos coram se sanctos, sine macula, & irreprehensibiles.
23 Si permanseritis in fide vestra, firmo existente fundamento vestro, & non dimoueamini à spe Euangelii, quod audiuistis, quod prædicatum fuit in vniuersa creatura quæ est sub cœlo: cuius ego Paulus factus sum minister.
24 Et gaudeo in afflictionibus quæ sunt pro vobis, & adimpleo defectum afflictionum Christi in carne mea, pro corpore ipsius, quod est Ecclesia.
25 Cuius *Ecclesiæ* ego factus sum minister iuxta dispensationem Dei quæ data est mihi in vos, vt impleam sermonem Dei.
26 *Nempe* mysterium illud quod absconditum fuerat à seculis, & ab ætatibus: nunc autem reuelatum est sanctis eius,
27 Quibus vult Deus notum facere quæ sit opulentia glorię mysterii huius inter Gentes: quod *mysterium* est Christus, qui in vobis est spes gloriæ nostræ.
28 Quem nos prædicamus & docemus, ac intelligere facimus apud omnē filiū hominis in omni sapientia, vt statuamus omnem filium hominis perfectū in Ieschua Christo.
29 Ad hoc enim ipsum etiā laboro, & enitor auxilio virtutis quæ data est mihi.

s Ad verbum, Per manum eius.

14 [6] In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, *id est*, remissionē peccatorum.
15 [7] Qui est imago Dei inconspicui, [i] primogenitus omnis rei creatæ:
16 Nam per eum condita sunt omnia quæ in cœlis sunt & quæ in terra, visibilia & inuisibilia, [k] siue throni, siue dominia, siue imperia, siue potestates: omnia, *inquam*, per eum, & eius respectu condita sunt:
17 Estque ipse ante omnia, & omnia per eum consistunt.
18 [8] Estque caput corporis Ecclesiæ, principium & [l] primogenitus ex mortuis, vt in omnibus primas teneat:
19 Quoniam in eo placuit *Patri* vt [m] omnis plenitudo inhabitaret:
20 [9] Et pace per sanguinem crucis eius facta, per eum reconciliare [n] omnia sibi, per eum, *inquam*, tum quæ in terra, tum quæ in cœlis.
21 [10] Itaque vos quondam abalienatos & hostes mente operibus malis *intenta*, nunc sanè [o] reconciliauit,
22 In corpore illo [p] carnis suæ, per mortem, vt sistat vos sanctos & irreprehensos & inculpatos coram se:
23 [11] Siquidem permanetis in fide fundati & firmi, nec dimouemini à spe Euangelii quod audistis, *Euangelii, inquam*, prædicati [q] omni creaturæ quæ sub cœlo est: [12] cuius factus sum ego Paulus minister:
24 Qui nunc gaudeo de iis quæ patior [r] pro vobis, & [s] reliquias afflictionum Christi vicissim expleo in carne mea, pro corpore ipsius, id est Ecclesia.
25 [13] Cuius *Ecclesiæ* factus sum minister ex dispensatione Dei quæ data est mihi erga vos ad implendum Dei sermonem:
26 *Nempe* mysterium illud quod absconditum fuit à seculis & ætatibus, nunc autem patefactum est [t] sanctis eius,
27 Quibus [u] voluit Deus notum facere quæ sint diuitiæ gloriosi huius mysterii inter Gētes, id est Christi inter vos, *qui* est spes illa gloriæ:
28 [14] Et quem nos annuntiamus, admonentes quosuis, & quosuis erudientes [x] omni sapientia: vt quosuis sistamus perfectos in Christo Iesu:
29 Ad quod etiam enitor, decertans secundū efficacitatem ipsius agentē in me potenter.

6 Materia[...] ... Dei Christus, ... oblatione nob[...] peccatorum remi[...] sionem obulansi. *Heb. 1. 7.*
7 Christi perso[...] næ graphice d[...] ptio, ex qua intelli[...] gimus eū ipsum [...] in quo vno [...] conspicuum pr[...] qui antequam [...] quam conderet[...] est ab æterno) ge[...] tus est à Patre: [...] quem omnia [...] quæ facta sunt [...] sunt, sine vlla [...] exceptione, per [...] eiū consistun[...] sua gloria [...]
i *Ante* [...] *quicquam* [...] *ideoq*[...] *ternus Filius.* *Iohan. 1. 3.*
k *Angelos* [...] *præstantissim*[...] *nibus, vt ex* [...] *simorum* [...] *corporatione* [...] *quàm* [...] *Christi præst*[...] *quos solos præter*[...] *Angelis* [...] *quirenduum.*
8 Magnifice[...] mè declarata C[...] personæ [...] maiestate, eius [...] & officium des[...] nempe vt sit [...] ecclesiæ quod [...] corpori. I. [...] eius & guber[...] ipsumque [...] vitę principiū [...] primus refug[...] tę æternæ [...] vt inter omni[...] neat, in quo [...] mirâ plenitu[...] sit omnium [...] abundātia [...] clesia [...]
l *Qui* [...] *xit vt* [...] *mortuorum* [...] *lios ad* [...] *excitat.* *1. Cor.* [...] *apoc. 1. 5. Iohan. 1. 14. infra 2. 9.*
m *Plenitudo* [...]

[...] *omnium Diuinarum copia.* 9 Iam docet quomodo sit Christus illo munere sibi à Patre imposito defunctus, mortem crucis videlic[et] [...] cum maledictione Dei coniuncta) ex ipsius decreto subiens, vt hoc sacrificio omnes tum qui in venturum ipsum credentes, iam sub [...] cœlis erant collecti, tum qui in eum deinceps in terris crederent, Patri reconciliaret. Sic autem describitur ab Apostolo iustificatio, [...] præcipua beneficii Christi pars. n *Vniuersam Ecclesiam.* 10 Alterum opus Dei in nobis, per Christum, est sanctificatio, qu[...] delicet qui Deum pessimè oderamus, & toti vltrò in vitia ferebamur, sic in bonam Patris gratiam restituit, vt simul sancto suo Spiritu [...] rificet, ac iustitiæ consecret. o *Sub Abba.* p *Id est, carneo, vt intelligamus non fuisse imaginarium corpus sed verum.* 11 Secund[...] ius partis epistolæ tractatio, qua exhortatur Colossenses vt ab hac doctrina nullo modo se dimoueri patiātur, declarans nullum aliud [...] esse verum Euangelium. q *Vniuersis hominibus: sic autem docet euangelium non fuisse conclusum vnius Iudææ angulo.* 12 Author[...] huic doctrinæ conciliat etiam ex suo Apostolatu: cuius certam approbationem ex suis afflictionibus sumit, quas pro Christi nomine [...] vt Ecclesias istis quoq; patientiæ exemplis erudiat. r *Vestro commodo atque fructu.* s *Quod superest afflictionum Christi, afflictiones* [...] *tem Ecclesiæ, Christi dicuntur, propter illam capitis cum corpore communionem, non quia amplius Ecclesiam redimere sit necesse, sed vt virtutem suam* [...] *sius in quotidiana suorum infirmitate exerit, denique pro totius corporis consolatione.* 13 Aliam sui Apostolatus approbationem profert, [...] pe quod Deum habeat eius authorē, à quo etiam peculiariter sit designatus Gentium Apostolus, vt hoc modo per ipsum impleatur quod [pro]phetæ de Gentium vocatione prædixerunt. t *Quos ipse in Christo consecrandos sibi deligit porrò mysterium nostræ redemptionis dicit absconditum fuisse à seculis, id est iampridem & ab omni æuo, paucis exceptis qui & ipsi extra ordinem edocti fuerunt.* v *Sic inicit Paulus frenum curiositati ho*[...]*minum.* 14 Testatur se fideliter suo Apostolico munere passim defungi, vt qui ad vnum Christum homines adducat, Domino ipsius [labo]ribus copiosissimè benedicente. x *Integra & absoluta, quæ nimirum in sese sit absoluta, & tandem suos sectatores perficiat.*

Caput II.

4 *Vanitatis damnat quicquid est extra Christum.* 11 *Nominatim de circuncisione,* 16 *ciborum abstinentia,* 18 *Angelorum cultu loquitur.* 20 *Vnde constituit à decretis per Christum liberatos esse.*

1 Velim

1 VElim [1] enim vos scire quantum certamen sustineam pro vobis & iis qui sunt Laodiceæ, & quotquot non viderunt [a] faciem meam in carne:
2 [2] [a] Vt consolationem accipiant [b] eorum corda ipsis charitate compactis, & omni opulentia [c] certò persuasæ intelligentiæ, ad cognitionem mysterii Dei & Patris & Christi:
3 In quo sunt omnes thesauri [d] sapientiæ ac cognitionis absconditi.
4 [3] Hoc autem dico, ne quis vobis imponat probabilitate sermonis.
5 Etsi enim corpore absum, spiritu tamen sum vobiscum, gaudens ac cernens vestrum [f] ordinem, & [g] soliditatem vestræ in Christum fidei.
6 Sicut igitur [h] accepistis Christum Iesum Dominum, *ita* in eo incedite:
7 Radicati & superstructi in eo, ac confirmati fide, sicut edocti estis, abundantes ea cum gratiarum actione.
8 [4] Videte nequis sit qui vos [i] deprædetur per philosophiam & inanem deceptionem, [5] secundum traditionem hominum, [6] secundum [k] elementa mundi, [7] & non secundum Christum.
9 [8] Nam [l] in eo [m] inhabitat [n] omnis plenitudo deitatis [o] corporaliter:
10 Et estis in eo completi, qui est caput omnis imperii ac potestatis:
11 [9] In quo etiam circuncisi estis circuncisione quæ fit sine manibus [p] corpore peccati carnis exuto per circuncisionem Christi:
12 [10] [q] Consepulti cum [r] eo per Baptismum, [11] per quem etiam cum eo resurrexistis, per fidem [f] Dei efficaciter agentis, qui excitauit eum ex mortuis.
13 [12] Vosque mortuos in peccatis [13] & præputio carnis vestræ, cum eo viuificauit condonatis vobis omnibus peccatis,
14 Ac deleto quod aduersum nos *erat* [t] rituum chirographo, quod, *inquam*, erat nobis occultè contrarium, *ipse* verò cruci affixum è medio sustulit:
15 Et expoliata [v] imperia ac potestates [x] traduxit palàm triumphatis illis [y] per eam.
16 [15] Nequis igitur vos damnet ob cibum, vel potum, aut respectu diei festi, aut nouilunii, aut sabbathorum:

1 VOlo autem vt sciatis quale certamen sit mihi pro vobis, & pro iis qui sunt Laodiceæ, & pro reliquis qui faciem meam non viderunt in carne.
2 Vt consolationem accipiant corda eorum & appropinquent per dilectionem ad omnem opulentiam persuasionis, & ad intelligentiam cognitionis mysterii Dei Patris & Christi:
3 In quo reconditi sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ.
4 Hoc autem dico, ne quis decipiat vos suasione sermonum.
5 Etiamsi enim carne absens sim à vobis, tamen spiritu vobiscum sum, & gaudeo quòd videam ordinem vestrum & firmitatem fidei vestræ quæ est in Christo.
6 Quemadmodum igitur accepistis Ieschua Christū Dominum nostrum, in eo ambulate.
7 Stabilitis radicibus vestris, & vobis extructis in eo, confirmatisque in fide quam didicistis, in qua exuberetis cum gratiarum actione.
8 Cauete ne quis denudet vos per philosophiam & per deceptionem vanam, secundum doctrinas filiorum hominis, & iuxta elementa mundi, & non iuxta Christum,
9 In quo habitat omnis plenitudo Deitatis corporaliter.
10 In quo vos quoque estis impleti, qui est caput omnium principatuum & potestatum.
11 Et per quem circuncisi estis circuncisione quæ non *facta est* manibus, *sed* per expoliationem carnis peccatorum, per circuncisionem Christi.
12 Et sepulti estis cum eo per baptismum, & per eum surrexistis cum eo, qui credidistis in virtutem Dei qui excitauit eum [1] à mortuis.
13 Et vos qui mortui eratis per peccata vestra, & *eratis* in præputio carnis vestræ, viuificauit cum eo, & condonauit nobis omnia peccata nostra:
14 Et deleuit in decretis suis contractum debitorum qui erat contra nos: & sustulit ipsum è medio ac affixit ipsum cruci suæ:
15 Et per expoliationem corporis sui [2] ostentauit principatus & potestates, & pudefecit eos palàm in semetipso.
16 Ne igitur quis [3] iudicet vos in cibo & potu, aut in distinctionibus festorum & principiorum mensium, & sabbathorum.

1 Ad verbum, De inter mortuos.

2 Id est Victoris instar in triumphum ignominiæ causa produxit.

3 Syrus textus etiam in manuscripto exemplari habet ידונכון; quòd si per errorem scriptū non sit loco נדונכון, positum saltē erit י loco נ, quod ad idem pertineat instrumentum prolationis.

...quod ... superioris, quod videtur sapientiæ ... Dei ... omnis fit in ..., cuius ..., quod ad ... vt ... boni ... corpore præ... conducit ... quam non ... intelligentia ... & indubi... persuasionem in ... Christum ... vera sapientia ... ad se... traditum ... Christianis... ... Corruptelas ad tres species. Prima ... speculatio curiosa, & subtilis ... sapientiæ speciem ... Verbum militare, significat prædam ... secunda, quæ ... super... & inanis, & ... consuetudine ... Tertia species, qui mundi elementa (id est Legalem cultum) cum ... coniun... Rudimenta, qui...

...Ecclesiā suam quasi sub pædagogo erudiit. 7 Vniuersalis confutatio omnium corruptelarū hæc est, quòd falsam religionem esse ...riò oporteat, quæ Christo quicquam adiicit. 8 Ratio, Quia vnus Christus Deus & homo perfectissimus est, & supra omnia excel...mus vt qui illum habet, nihil amplius possit requirere. l *Significatur distinctio naturarum.* m *Naturarum vnio.* n *Asse...perfectissima deitas.* o *Sancita est coniunctio Dei & hominis substantiali & hypostatica vnione.* Rom.2.29. 9 Iam peculiariter ad ...tertiam speciem agit. i. aduersus eos qui Iudaismum vrgebāt: ac primùm quidē circuncisitione carnis nobis opus esse negat, quum absque ... Christi virtute intus circuncisi. p *Periphrasis veteris hominis quem solet etiā corpus peccati vocare.* Rom.6.4. ephe.1.19. 10 Oc...o, Ne signo quidem externo nobis opus esse vt Patribus, quum iam Baptismum habeamus interioris illius renouationis tesseram ac ... efficacissimum. q *Vide Rom.6.4.* r *Vt tota vis non ex opere operato, sed ex virtute Christi ad nos emanet, adiungitur siquidem resur... Christi & fides.* 11 Finis Baptismi vnus est, mors ac sepultura veteris hominis, idq; ex potentia vnius Dei, cuius virtutem in Christo ...o & suscitato, per fidem apprehendimus. f *Quæ à Deo manat.* 12 Alter finis Baptismi est, vt qui in peccatis eramus mortui, in ... pro nobis mortuo, & fide apprehenso, remissionem peccatorum gratuitam & vitam æternam adipiscamur. 13 Nouum argumen... ...usmodi, latens in his paucis verbis, Non impedit præputium quominus in Christo iustificati vitam consequemini: ergo circuncisione ...tii non est vobis opus ad salutem. Ephes.2.1. 14 Generalius iam loquitur aduersus totum Legalem cultum, quem abolitū esse ... duplici ratione, primùm, quia qui in Christo remissionem omnium peccatorum est adeptus, quorsum illa Legis adminicula requireret? ...dò, quoniam si quis illos ritus propius consideret, comperiet totidem fuisse nostri reatus testimonia, quibus veluti chirographis nos ...ationem mereri palàm testabamur. Itaque Christus aduentu suo chirographum illud deleuit, eoque cruci affixo, de omnibus nostris ho...bus, quantumlibet potentibus, triumphauit. Quorsum igitur illos ritus nunc vsurparemus, quasi adhuc peccatorum rei, & hostium tyranni... ...exili. Eph.2.15. t *Abolitis ritibus.* v *Satanā & eius angelos.* x *Tanquā victor, captiuos ignominiæ causa trāsuexit.* y *In ea vide... cruce, quæ fuit instar triumphalis currus.* 15 Cōclusio, nominatis etiā certis speciebus, putà ciborū & dierū discrimine, quibus nos non ob... ...gi nouo argumēto probat, quoniā videlicet, res illę Christū venturū adumbrabant, nos verò iam eum ipsum nobis exhibitū possidemus.

17 Quæ sunt vmbræ earum rerum quæ futuræ *erant*: corpus autem Christus est.
18 Et ne quis velit per demissionem mentis culpabiles vos reddere, vt subiiciamini cultui Angelorum, nixus re quam non vidit, & in vanum superbiens in cogitatione carnis suæ.
19 Et non tenens ipsum caput, ex quo totum corpus componitur, & cōstituitur per commissuras & per membra, & crescit augmento Dei.
20 Si igitur mortui fuistis cum Christo ab elementis mundi, cur, acsi viueretis in mundo, iudicamini?
21 a Ne appropinquaueris, neque gustaueris, neque contrectaueris?
22 Quæ sunt vsus qui corrumpitur, & mandata sunt & doctrinæ filiorum hominis.
23 Et videntur quòd sit in illis ratio sapientiæ per aspectum summissionis & reuerentiæ Dei, & quòd non indulgent corpori: non ob rem quæ sit pretiosa, sed propter ea quæ vsus sunt carnis.

a Syriacus textus post particulam לא, (id est Ne) dehortandi, subiungit aliam particulam, nempe דל, quæ denotat sententiam in cuius capite ponitur, non dici nisi *μιμητικῶς* in aliorum persona: sicut hîc Paulus hæc pronuntiat in persona pseudapostolorū. Eadem particula legitur in 2. Thess. 2, eodem sensu: sicut ibi explicabitur.

17 Quæ sunt vmbra rerum futurarū, at a corpus, *est* Christi.
18 16 Nullus voluntarius moderator de vobis statuat ex a subiectione & cultu angelorum, 17 *sese* ingerens in ea quæ non vidit, 18 & b temerè turgens carnis suæ sensu:
19 19 Neque obtinens caput, ex c quo totum corpus per commissuras & compages suppeditatum & compactum, augescit d Dei augmento.
20 20 Itaque si mortui cum Christo, *liberi* estis ab elementis mundi, quid e vt viuentes in mundo, ritibus oneramini?
21 21 Ne attigeris, neque gustaris, neque contrectaris.
22 22 Quæ omnia ipso vsu pereunt, 23 *præscripta* ex mandatis & doctrinis hominum:
23 24 Quæ rationem quidem habent f sapientiæ in g cultu voluntario & summissione animi, & h in eo quòd corpori non parcant, nec *tamen* vllius sunt pretii, *quum* ad ea *spectent*, i quibus farcitur caro.

a *Corpus* *id est* *firmum & solidum opposit. vmbræ.* 16 Aduersus primam speciem corruptelæ disputat, cuius exemplum proponit Angelorum cul[tum]: quod falsæ religionis genus primum hac ratione refutat, quòd qui huiusmodi cultum inuehunt, sibi tribuunt quod ... nius Dei est, ... suæ conscientiarum religione obligandarum, quantumuis ista videantur homines ad humilitatem se sentiendam adducere.
a *Studiose* ... *ni* *eius, cùm* ... *demissio* ... *virtutes* ... *gantia* ... *Angelorum cultores* ... *labant eos qui* ... *ad Deum* ...
17 Secundò, quod nec visa nec audita, sed à se excogitata, pro oraculis temerè obtrudant. 18 Tertiò, quòd ista non alio fundamento quàm opinione hominum sibi immodicè in suis commentis placentium inuitantur. b *Sine ratione.* 19 Quartum argumentum maximi momenti, quòd Christum sua dignitate spoliant, vt qui vnus toti suo corpori, tum fouendo, tum etiam augendo sufficiat. c *Christo.* d *Augmento quod à Deo proficiscitur.* 20 Iam vltimo loco pugnat aduersus secundæ speciei corruptelas, quæ videlicet mere sunt superstitiosæ, & ab hominibus partim vafritie sua simplicitatem quorundam fallentibus, partim etiam planè ridiculis, excogitatæ: velbti quum incerto ciborum genere, & cæteris similibus rebus, pietas, remissio peccatorum, vis denique aliqua collocatur, quam ne ipsi quidem eiusmodi rituum [auctores] intelligunt, quum nusquam sit. Vtitur autem argumento à comparatis sumpto: Si morte Christi nouum fœdus suo sanguine sancientis, ab ritibus externis estis liberati quibus visum fuerat Domino mundum velut rudimentis quibusdam ad plenam illam veræ religionis cognitionem præparare, qua tandem ratione nescio quibus decretis oneraremini, quasi sitis huius mundi ciues, id est, quasi ab hac vita & rebus [terre]nis pendeatis? Causa verò hæc est cur suprà ver. 8. alium ordinem sequutus sit quàm in refutatione, quòd illic ostendat quibus gradibus [fals]æ religiones mundum inuaserint, initio videlicet facto à curiosis sapientum speculationibus, quas tandem crassa illa superstitio sequuta est, [qui]bus malis deinde Dominus Legalem illum cultum opposuit, quo nonnulli rursus abusi sunt: in refutatione verò incepit à Legalis cultus abolitione vt à comparatis doceret multò magis illos falsos cultus esse tollendos. e *Quasi vestra fœlicitas sit in rebus istis terrenis posita, & non potius spirituale sit Dei regnum.* 21 Mimesis, in persona istorum superstitiosorum. 22 Aliud argumentum, non posse spirituale internum regnum Dei consistere in rebus istis externis, & quæ vsu consumuntur. 23 Tertium argumentum, Quia Deus non est istarum traditionum autor, ac proinde conscientias non ligant. 24 Occupatio. Speciosa quidem hæc esse, quòd ita videantur homines optimo animo Deum colere, sese summittere, & corpus cui curando tam multi incumbunt, negligere: sed nihilominus res esse nullius dignitatis, quæ minimè spectent ad spiritualia & æterna, sed ad carnis alimentum. f *Quæ videntur quidem exquisita quædam res esse, nimirum* ... *sapientia à cœlo allata.* g *Hinc nata sunt opera supererogationis, quasi homines plus præstarent quàm illis fuerit præscriptum, origo scilicet reliquorum meritorum Monachalium.* h *Graphica Monachatus descriptio.* i *Quum in cibo & potu posita sint in quibus non est positum regnum Dei.*

Capvt. III.

1 *Terrenis exercitiis quæ pseudapostoli vrgebant,* 2 *cœlestia opponit.* 5 *& à mortificatione carnis orditur: vnde deducit particulares exhortationes,* 18 *& particularia officia quæ ex singulorum vocatione pendent.*

1 SI igitur resurrexistis cum Christo, quæ sunt superna quærite, vbi Christus sedet ad dextram Dei.
2 Quæ sunt superna cogitate, & non quæ sunt in terra.
3 Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.
4 Et quum Christus manifestabitur, qui est vita nostra, tunc etiam vos manifestabimini cum eo in gloria.
5 Mortificate igitur membra vestra quæ sunt in terra, scortationem, impuritatem, libidines præposteras, & concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est cultus idolorum.

1 1 Itaq; 2 si a resurrexistis cum Christo, 3 superna quærite, vbi Christus est ad dexteram Dei sedens:
2 Superna curate, non b terrestria:
3 4 Nam mortui estis, 5 & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.
4 Quando Christus vita *illa* nostra, patefactus fuerit, tum & vos cum eo patefietis gloriosi.
5 6 Mortificate igitur c membra vestra terrestria, scortationem, impuritatem, mollitiem cupiditatem malam, & auaritiam, quæ est idololatria.

1 Altera pars epistolæ: in qua arrepta occasione ex vanis illis exercitiis, suo more post doctrinam ipsam explicatam, Christianæ vitæ descriptionem descendit.
2 Renouatio siue regeneratio et participatione resurrectionis Christi fons est omnis sanctitatis, vnde postea deducitur riui.
a *Christi enim participes, in alteram solùs vitam transferimur, obruticibo, nec potu egelimus, similes enim erimus Angelis.* 3 Finis & scopus omniū Christianæ vitæ officiorum est, cœlorū iter ingredi, & iis quæ nos eò deducunt, incumbere, i. solidæ pietati, non autem externis illis & corporalibus. b *Sic vocat speciem illam religionis, de qua superiore capite egi.* 4 Argumentum à connexis simulque à causis efficientibus, Mortui estis quod ad carnem attinet, id est, ad veterem naturam caduca omnia quærentem: & è contrario cœpistis Spiritu viuere: ergo spiritualia & cœlestia, non autem carnalia & terrena curāta. 5 Occupatio. Nos adhuc quidem in hoc mundo versari plurimis huius vitæ ærumnis obnoxios, adeò vt quodammodo lateat vita quæ in nobis est: sed nihilominus vitæ & gloriæ initia nos habere, cuius nunc penes Christum ipsiusque Dei manum depositæ complementum certò patefiet in glorioso illo Domini aduentu. 6 Mortua natura ne sit amplius in vobis efficax, sed viua sit efficax. Vigor autem naturæ ex moribus intelligitur. Moriantur in vobis ergo carnis affectus, & viuant spirituales motus illis contrarii. Recenset autem longum vitiorum & contrariarum virtutum catalogum. c *Eleganter motus & cupiditates membra vocat, quibus ratio & voluntas hominis deprauata perinde vtitur ac corpus membris.*

6 Ob quæ [4] venit ira Dei in filios contumaces.
7 Quibus in *vitiis* & vos versabamini quondam, quum in iis viueretis.
8 At nunc deponite etiam vos hæc omnia, iram, excandescentiam, malitiam, maledicentiam, verborum turpitudinem ab ore vestro.
9 Ne mentimini alius aduersus alium, [7] quum exueritis veterem illum hominem cum factis ipsius:
10 Et indueritis nouum illum, qui renouatur [8] in [e] agnitionem congruentem imagini eius qui ipsum condidit.
11 [9] Vbi non est Græcus & Iudæus, Circumcisio & Præputium, barbarus, Scytha, seruus, liber: sed omnia & in omnibus Christus.
12 [f] Induimini igitur, vt electi Dei, sancti & dilecti, [g] visceribus miserationum, benignitate, modestia, mansuetudine, lenitate:
13 Tolerantes alii alios, & condonantes vobis mutuò, siquis aduersus aliquem habuerit querelam: sicut & Christus condonauit vobis, ita & vos.
14 Ad hæc autem omnia *induimini* charitate, quæ est [h] vinculum perfectionis.
15 Et pax Dei [i] imperet in cordibus vestris, ad quam etiam vocati estis in [k] vnum corpus: & gratias agite.
16 Sermo Christi inhabitet in vobis copiosè cum omni sapientia, docendo & commonefaciendo vos mutuò [l] psalmis, hymnis, & cantionibus spiritualibus cum gratia canentes in corde vestro, Domino.
17 Et quicquid egeritis sermone aut facto, [m] in nomine Domini Iesu *facite*, gratias agentes Deo & Patri per eum.
18 [10] Vxores, subiectæ estote propriis viris, [n] vt conuenit in Domino.
19 [11] Viri, diligite vxores, & ne sitis aduersus eas amarulenti.
20 [12] Liberi, auscultate parentibus [o] in omnibus: hoc enim gratum est Domino.
21 [13] Patres ne irritate liberos vestros, ne despondeant animum.
22 [14] Serui auscultate per omnia iis qui domini sunt secundum carnem, non obsequiis ad oculum exhibitis, vt qui hominibus placere student, sed cum simplicitate cordis timentes Deum.
23 Et quicquid feceritis, ex animo facite, tanquam Domino & non hominibus.
24 Scientes vos à Domino recepturos [p] mercedem hæreditatis: Nam Domino Christo seruitis.
25 [15] Qui verò iniuriam intulerit, referet iniuriam quam intulerit: nec est personarum respectus.

6 Propter hæc enim venit ira Dei super filios contumaciæ.
7 In quibus etiam vos ambulastis antè, quum versaremini in eis.
8 Nunc autem deponite à vobis omnia hæc, iram, excandescentiam, malitiam, maledicentiam, turpiloquium.
9 Et ne sitis mendaces vnus in alium: sed exuite filium hominis veterem cum omnibus conuersationibus suis.
10 Et induite nouum qui renouatur in agnitionem iuxta imaginem eius qui creauit ipsum.
11 Vbi non est Iudæus aut Gentilis, neque Circuncisio & præputium, neque Græcus & barbarus, neque seruus & [2] liber, sed omnia & in omni homine Christus est.
12 Induite igitur *vos*, tanquam electi Dei, sancti & dilecti, affectus & viscera, & benignitatem, & [3] demissionem mentis, & lenitatem, & longanimitatem:
13 Et estote tolerantes [4] vnus alium, & ignoscentes vnus alii: & si sit alicui aduersus socium suum querela, sicut Christus condonauit vobis, ita etiam vos condonate.
14 Et cum istis omnibus *induite vos* charitate, quæ est vinculum perfectionis.
15 Et pax Christi regat corda vestra ad quam vocati fuistis in vnum corpus: & gratias agite Christo.
16 Cuius sermo habitet in vobis opulenter in omni sapientia. Et estote docentes & erudientes vosipsos in psalmis, & in hymnis, & in cantionibus spiritualibus, & cum gratia canite in cordibus vestris Deo,
17 Et quicquid agitis in sermone & in opere, in nomine Domini nostri Ieschua Christi facite, & gratias agite [5] per eum Deo Patri.
18 Vxores subditæ estote maritis vestris, sicut iustum est, in Christo.
19 Viri diligite vxores vestras, & ne sitis amarulenti aduersus eas.
20 Filii auscultate parentibus vestris in omni re: ita enim placet coram Domino nostro.
21 Parentes ne prouocetis liberos vestros: vt non mœrore afficiantur.
22 Serui, auscultate in omni re dominis vestris [6] corporalibus, non ad aspectum oculi, sicut qui placent filiis hominis, sed corde simplici & cum timore Domini.
23 Et quicquid facitis, ex tota anima vestra facite, tanquam Domino nostro, & non tanquam filiis hominis.
24 Et scitote quòd à Domino nostro accepturi sitis retributionem in hæreditate: Domino enim Christo seruitis.
25 Qui autem delinquit, retributionem accepit, quemadmodum delinquit: & non est [7] acceptio vultus.

1 Vel Inobedientia, Id est, Super contumaces & inobedientes, Hebr.

2 Ad verb. Filius Libertatum, Heb.

3 Id est, modestiam.

4 Ad verb. Vnus vnum, Hebr.

5 Ad verb. Per manum eius Hebr.

6 Ad verb. Corporis, Hebraismus.

7 Vide quod Matth. 6 de hac loquutione est annotatum.

... *quicunque Deum sibi in Christo non proponunt in amando, quod omnino ignorant Philosophi.* 11 A viris, vt vxores diligant & leniter ... habeant. 12 A liberis, vt sint ex Dei mandato parentibus obsequentes. o *In Domino, vt explicatur Ephes. 5. 19.* 13 A patribus ... benigni sint in liberos. 14 A seruis, vt Deum ipsum reueriti, cui grata est eorum obedientia, reuerenter fideliter, & ex animo dominis ... temperent. p *Pro eo quod dominis rectè parueritis, tempus erit, quum ex seruis filios vos factos reipsa agnoscetis cum cœlestis hæreditatis ... participes.* 15 A dominis, vt memores se quoque reddituros rationem coram domino illo cælesti, qui iniustè facta, nullo habito seruorum & dominorum discrimine vindicabit, iustos & æquos sese seruis suis præbeant.

Capvt. IIII.

2. Ad generales exhortationes redit, 3. & precandi studium 6. ac sermonis suauitatem præcipit. 7. postremò commendationes & salutationes subiungit.

1 DOmini, facite æquitatem & iustitiam
erga seruos vestros, & scitote quòd etiam vobis est Dominus in cælo.
2 In oratione seduli sitis, & estote vigilantes
in ea, & gratias agentes,
3 [1] Et orantes etiam pro nobis vt Deus aperiat nobis ostium sermonis, ad loquendum
mysterium Christi, cuius causa vinctus
sum.
4 Vt patefaciam illud, & loquar illud sicut
conuenit mihi.
5 In sapientia ambulate erga extraneos, &
redimite occasionem vestram.
9 Et sermo vester omni tempore sit cum
gratia, acsi sale esset conditus: & scitote
vnicuique quomodo oporteat vos reddere
responsum.
7 Id autem quod apud me *geritur* notum faciet vobis Tychicus frater dilectus & minister fidelis & conseruus noster in Domino.
8 Quem misi ad vos ad hoc ipsum vt cognoscat quod *geritur* apud vos, & consoletur
corda vestra.
9 Cum Onesimo fratre fideli & dilecto, qui
est ex vobis. Illi notum facient vobis id
quod *geritur* apud nos.
10 Salutátque vos Aristarchus captiuus qui
est mecum, & Marcus [2] filius auunculi Barnabbæ (de quo mandata accepistis, vt si veniat ad vos, recipiatis eum)
11 Et Ieschua qui vocatur Iustus: qui sunt ex
circuncisione, & qui soli iuuerunt me in regno Dei, & qui fuerunt mihi consolationi.
12 [3] Salutat vos Epaphras qui est ex vobis
seruus Christi, omni tempore laborans pro
vobis in precatione vt stetis perfecti &
completi in omni voluntate Dei.
13 Testimonium enim perhibeo ei quòd magnus zelus est ei pro vobis, *& pro iis* qui sunt
Laodiceæ & qui sunt Hieropoli.
14 Salutat vos Lucas medicus, dilectus noster: & Demas.
15 Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, &
Nemphan, & Ecclesiam quæ est domi eius.
16 Et quum lecta fuerit epistola hæc apud
vos, facite vt etiam in ecclesia Laodicensium legatur: & illa quæ scripta est ex Laodicensibus, legite ipsam.
17 Et dicite Archippo, Diligens esto in ministerio quod accepisti in Domino nostro, vt
impleas illud.
18 Salutatio hæc, mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia vobiscum. Ammin.

Finitur epistola ad Colossenses, quæ scripta est à Roma.

1 VOs domini, æquitatem & æquabilitatem seruis exhibete, scientes vos quoque habere Dominum in cœlis.
2 [1] In precibus [a] perdurate, inuigilantes iis
cum gratiarum actione:
3 [3] Precantes simul etiam pro nobis, vt Deus
aperiat nobis [a] ostium sermonis, vt loquamur mysterium Christi, propter quod etiam
sum vinctus:
4 Vt, *inquam*, illud patefaciam sicut oportet
me loqui.
5 [4] [b] Sapienter vos gerite erga extraneos, [c] opportunitatem redimentes.
6 [5] Sermo vester semper [d] cum gratia *sit* [e] sale conditus, vt sciatis quomodo oporteat
vos vnicuique respondere.
7 Res meas omnes vobis notas faciet Tychicus dilectus frater, & fidus minister, ac conseruus in Domino:
8 Quem misi ad vos ob hoc ipsum vt cognoscat res vestras & corda vestra consoletur:
9 Cum Onesimo fido & dilecto fratre, qui est
ex vobis. Omnia *igitur* vobis exponent quæ
hîc aguntur:
10 Salutat vos Aristarchus meus in captiuitate socius, & Marcus consobrinus Barnabæ,
de quo accepistis mandata: si venerit ad vos
excipite eum.
11 Et Iesus qui vocatur Iustus, qui sunt ex circunsitione: hi [f] soli adiutores in [g] regno Dei
fuere mihi solatio.
12 Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est seruus Christi, semper decertans pro vobis in
precibus, vt stetis integri & completi in omni voluntate Dei.
13 Hoc enim de eo testor, eum multo vestri
studio ardere, & eorum qui sunt Laodiceæ,
& eorum qui Hierapoli.
14 Salutat vos Lucas medicus ille dilectus, &
Demas.
15 Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, &
Nymphon, & Ecclesiam quæ in domo illius
est.
16 Et quum perlecta fuerit apud vos epistola,
facite vt etiam in Laodicensium Ecclesia
recitetur: & eam quæ scripta est ex Laodicea, vt vos quoque legatis.
17 Et dicite Archippo, Vide vt ministerium
quod accepisti, in Domino, impleas.
18 Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia *sit* vobiscum. Amen.

Scripta est ad Colossenses Roma, per Tychicum & Onesimum.

1 Syrus codex impressus habebat ומצלין אף עלין דאלהא יפתח לן תרעא דמלתא דאונגליון Et orantes etiam pro nobis, vt Deus aperiat nobis ostium sermonis Euangelii. Reliqua huius versus cum initio quarti desiderabantur, quæ ex codice manuscripto Heydelbergensi restituimus.

2 Id est Consobrinus.

3 Id est, Petit pro salute vestra, Hebræa & Syra phrasis aliquoties annotata.

1 Generales aliquot exhortationes adiicit, & tandem additis familiaribus multis salutationibus, epistolam claudit.

2 Preces assiduas & ardentes esse oportet.

3 Precibus Ecclesiarum specialim commendandi qui verbum ministrant.

a *Os apertum & liberum ad prædicandum Euangelium.*

4 Habenda est magna etiam externorum ratio in tota vitæ nostræ ratione.

b *Considerati ac circumspecti.*

c *Occasionem illos lucrifaciendi, etiam cum vestrarum rerum iactura quærentes.*

5 Sermonem ad audiendum vtilitatem accommodatum esse oportet.

d *Ad commodum proximi comparatum.*

e *Huic oppositur sermo putris, de quo Ephes. 4. 29.*

f *Romæ igitur eo tempore non fuit Petrus.*

g *In Euangelio.*

EPISTOLA

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD THESSALONICENSES PRIOR.

CAPVT. I.

2 Gratiarum actionem ideo præponit. 4 vt Dei beneficium esse agnoscant, quicquid prædicat in ipsis laude dignum, 8 & quòd reliquis exemplum facti sunt.

1 PAVLVS & Syluanus
& Timotheus Ec-
clesię Thessalonicē-
sium, *quæ est* in Deo
Patre, & Domino
Iesu Christo, Gratia
sit vobis & pax à
Deo Patre nostro, &
Domino Iesu Chri-
sto.
2 Gratias agimus Deo semper de omnibus
vobis, mentionem vestri facientes in preci-
bus nostris:
3 a Indesinenter memoria repetentes effica-
cem vestrā fidem, & laboriosam charitatē,
& tollerātem illam spem in Domino nostro
Iesu Christo coram Deo & Patre nostro:
4 Vt qui sciamus fratres dilecti, a vos *esse* à Deo
electos:
5 3 Quoniam Euangelium nostrum constitit
apud vos non loquutione duntaxat, sed e-
tiam virtute, cum in Spiritu sancto, b tum in
certa persuasione multa: sicut nostis quales
fuerimus inter vos vestri causa.
6 4 Et vos imitatores nostri facti fuistis & Do-
mini, recepto sermone cum oppressione
multa cum c gaudio Spiritus sancti.
7 Adeò vt fueritis exemplaria omnibus cre-
dentibus in Macedonia & in Achaia.
8 A vobis enim non solùm personuit sermo
Domini in Macedonia & in Achaia: verùm-
etiam in omni loco, fides vestra quæ est in
Deum, dimanauit, vt necesse non habeamus
quicquam loqui.
9 Siquidem d ipsi de nobis annuntiant qua-
lem ingressum habuerimus ad vos, 5 & quo-
modo conuersi fueritis ad Deum, relictis
idolis, vt seruiretis Deo viuo & vero:
10 Et expectaretis Filium eius è cœlis, quem
excitauit à mortuis, *nempe* Iesum liberato-
rem nostrum ab e ira illa ventura.

1 PAVLVS & Syluanus
& Timotheus Ec-
clesię Thessalonicē-
sium quæ est in Deo
Patre, & in Domino
nostro Ieschua Chri-
sto. Gratia vobiscum
& pax.
2 Gratias agimus Deo omni tempore pro vo-
bis, & mentionem facimus vestri in preci-
bus nostris:
3 Sedulò & memores sumus coram Deo Pa-
tre operum fidei vestræ, & laboris charita-
tis vestræ, & tolerantiæ spei vestræ quæ est
in Domino nostro Ieschua Christo.
4 Nouimus enim electionem vestram, fratres
mei, dilecti Dei.
5 Eo quòd prædicatio nostra nequaquam in
sermonibus tantùm fuit apud vos, sed etiam
in virtute & in Spiritu sancto; & in persua-
sione certa: etiam vos nostis quomodo fui-
mus inter vos vestri causa.
6 Et vos nostri similes facti estis in Domino
nostro, & recepistis sermonem cum affli-
ctione multa, & cum gaudio Spiritus sancti.
7 Et fuistis exemplar omnibus fidelibus qui
sunt in Macedonia & in Achaia.
8 A vobis enim personuit sermo Domini no-
stri non tantùm in Macedonia & in Achaia,
sed in omni loco fides vestra quæ est in
Deum personuit, ita vt non opus habeamus
vt dicamus de vobis quicquam.
9 Ipsi enim renuntiant qualis ingressus fuit
nobis ad vos, & quomodo conuersi estis ad
Deum à cultu simulachrorum, vt seruiatis
Deo viuenti & vero.
10 Expectantes Filium eius è cœlis, Ieschua,
quem excitauit à mortuis, qui est liberator
noster ab ira ventura.

1 Gratulationis ... Christianæ ex... vnde etiam ... duplici in... suo cohiberi ... virtutū ... efficii, ... à Deo ... cepisse, & ab ... perseue... ad quā etiam ... epistola Thessa... hortatur. ... A tribus præci... eos com... fide efficaci, ... indefati... & spe patien... semper vt eos ... tot excellen... dona, ornatos ... perseuerare in ... electione. ... *verb. electio... esse à Deo.* ... Alia ratio cur ... sit eis persu... quoniam ... non possint ... ipsius doctrina ... medijs cœlitus ... probata, sicut ... optimè norant. ... *Brullum maxi... Pauli prædi... consequutum, ... robur demon... illa Spiritus ... & certa persua... quam in illorum ... insedisse res ipsa ... quum alacri... animis crucem ... subierint.*
4 Alia ratio, quo... ad eum vsque ... summa alacri... fuerant Euange... amplexi, adeò ... reliquis vicinis es... exemplo: quò ... ipsius illis fuerit in ... cursu defice... e *Cum gaudio, quod à Spiritu promanat.* d *Credentes omnes.* 5 Vera conuersio non est idola deserere, nisi quis simul Deum ve... & viuum in Christo vnico redemptore colat. e *Articulus additus non est otiosus: iram autem accipit pro vltione seu vindicatione, qua ... terribiliter iratus, mundum tandem vlciscetur.*

CAPVT II.

1 Declarat quanta fide ipsis Euangeliū prædicarit, 5 neque lucrum, 6 aut gloriam quæsierit. 10 idq; eorum testimonio probat: 14 & quòd ipsi infracto animo persequutiones à suis tulerint. 17 Addit se magnos illos visendi desiderio teneri:

1 NAm 1 ipsi nostis, fratres, ingressum no-
strum ad vos non fuisse vanum:
2 2 Imò etiam multa prius passi & contume-
liis affecti Philippis, sicut nostis, libertate
vsi sumus a in Deo nostro ad annuntiandum
apud vos Euangelium Dei cum multo cer-
tamine.
3 3 Exhortatio enim nostra non fuit ex impo-

1 IPsi quoque nostis, fratres mei, quòd in-
gressus noster ad vos nequaquam in va-
num fuerit.
2 Sed primùm passi sumus, & ignominia affe-
cti sumus (quemadmodum scitis) Philippis,
& tunc in certamine magno loquuti sumus
vobiscum cum fiducia Dei nostri Euange-
lium Christi.
3 Exhortatio enim nostra non fuit 1 ex er-

1 Quòd de suo A... postolatu paucis at... tigerat, copiosè ex... plicat, in eum quem ... dixi finem.
2 Veri pastoris vir... tus, ingenuè & in... trepidè medijs in pe... riculis euangelizare.
a *Dei ope ac gratia fui.*
3 Puram doctri... nam, puro animi affe... ctu, fideliter docere.

1 Quasi proposu... erimus vobis ea qui... bus in errorem vos ... induceremus, vt im... postores facere solēt. Nā in Syriaca lingua ... æquè signifi... cat imposturam qua ... quis alium decipit, ... atque deceptionem ... qua quis ab alio de... ceptus est.

rore, neque ex impuritate, neque cum dolo:
4 Sed sicut fueramus probati Deo, vt concre-
deretur nobis Euangelium eius, ita loqui-
mur, non tanquam vt filiis hominis placea-
mus, sed Deo qui probat corda nostra.
5 Neq; enim vnquam vsi sumus sermone adu-
latorio, quemadmodum nostis, nec per oc-
casionem auaritiæ: Deus testis est.
6 Neque quærimus gloriam à filiis hominis,
nec à vobis, nec ab aliis, quum possimus
[2] honorabiles esse tanquam Apostoli Chri-
sti.
7 Sed fuimus inter vos demissi, & tanquam
nutrix quæ diligit filios suos:
8 Ita etiam nos diligebamus & cupidi eramus
tradere vobis non tantùm Euangelium Dei
sed etiam animam nostram, quia dilecti e-
ratis.
9 Memores estis enim, fratres, quòd labora-
bamus & fatigabamur in opere manuum
noctе ac die, ne vllum vestrûm grauare-
mus.
10 Vos testes estis & Deus, quo modo prædi-
cauimus vobis Euangelium Dei purè & iu-
stè: & irreprehensibiles fuimus apud omnes
fideles:
11 Quemadmodum nostis quòd ab vnoquoq;
ex vobis, sicut pater à filiis suis, expeteba-
mus, & [2] loquebamur super cor vestrum.
12 Et testabamur vobis vt ambularetis sicut
conuenit Deo, qui vocauit vos ad regnum
suum & ad gloriam suam.
13 Propter hoc etiam nos gratias agimus in-
desinenter Deo, quòd sermonem Dei quem
accepistis à nobis, nequaquam sicut sermo-
nem filiorum hominis accepistis, sed sicut
est verè, *tanquam* sermonem Dei: & ipse
[3] opere agitur in vobis, & in iis qui credunt.
14 Vos enim, fratres mei imitatores facti estis
ecclesiarum Dei quæ sunt in Iudæa, illorum
qui sunt in Ieschua Christo, quòd eadem
sustinuistis vos quoque à [4] contribulibus
vestris, quemadmodum etiam illi à Iu-
dæis:
15 Qui Dominum nostrum Ieschua Christum
occiderunt, & prophetas qui erant ex ipsis,
nosque persequuti sunt: ac Deo non pla-
cent, & fiunt contrarii omnibus filiis homi-
nis.
16 Qui prohibent nobis ne loquamur cum
Gentibus vt seruetur ad complendum pec-
cata sua omni tempore. Peruenit autem su-
per eos ira vsque in finem.
17 Nos verò, fratres mei, [5] facti sumus pupilli
à vobis *ad* tempus horæ, quoad faciem no-
stram, nō autem quo ad cor nostrum, & ma-
gis studuimus videre faciem vestram cum
dilectione magna.
18 Et voluimus venire ad vos, (ego Paulus)
[6] semel & iterum, & [7] impediuit me Sata-
nas.
19 Quæ enim est spes nostra, & gaudium no-

postura, neque ex [b] impuritate, neque cum
dolo:
4 [4] Sed sicut [c] placuimus Deo *quibus* credere-
tur Euangelium, ita loquimur, non vt homi-
nibus placentes, sed Deo qui [d] approbat
corda nostra.
5 Neque enim vnquam sermone assentatorio
vsi sumus, sicut nostis, nec auaritiæ causa
quicquam prætexuimus: Deus testis est.
6 [5] Neque ex hominibus quærentes gloriam,
nec à vobis nec ab aliis: quum possemus o-
neri esse vt Apostoli Christi.
7 Sed fuimus [e] placidi in medio vestri.
8 Et, vt si nutrix foueat suos fœtus. [6] Ita cupi-
di vestri, auebamus impertiri vobis non so-
lum Euangelium Dei, sed etiam nostras ip-
sorum animas, quòd chari nobis essetis.
9 [7] Meministis enim fratres, laboris nostri ac
ærumnæ: noctе enim ac die operando, ne
quem vestrûm grauaremus, prædicauimus
apud vos Euangelium Dei.
10 [8] Vos testes *estis* & Deus, quomodo sanctè
& iustè & inculpatè vobis qui creditis vixe-
rimus.
11 [9] Sicut nostis quomodo vnumquenque ve-
strûm, tanquam pater liberos suos hortaba-
mur & consolabamur:
12 [10] Et obtestabamur vt ambularetis sicut
dignum est Deo vocante vos ad suum re-
gnum ac gloriam.
13 [11] Propterea etiam nos gratias agimus
Deo indesinenter, quòd acceptum de Deo
sermonem quem audiuistis ex nobis, exce-
pistis non *vt* sermonem hominum, sed (si-
cut est verè) vt Dei sermonem, qui etiam a-
git in vobis qui creditis.
14 [12] Vos enim, fratres, imitatores facti estis
Ecclesiarum Dei quæ sunt in Iudæa, [g] in
Christo Iesu, vt qui eadem passi sitis & vos
à propriis [h] contribulibus, sicut & ipsi à Iu-
dæis:
15 [13] Qui etiam Dominum Iesum occiderunt,
& proprios Prophetas, & nos exegerunt,
[14] neque Deo placent, & [i] omnibus homini-
bus aduersantur:
16 Prohibentes nos Gentibus loqui vt seruē-
tur, vt semper [k] compleant peccata sua, oc-
cupauit enim eos [l] ira ad extremum vsque.
17 [15] Nos verò, fratres, [m] orbati vobis ad tem-
poris momentum, conspectu, non animo, eo
vehementius studuimus videre faciem ve-
stram, cum multo desiderio.
18 Ideo voluimus venire ad vos (ego quidem
Paulus) semel atque iterum, sed impediuit
nos satanas.
19 Nam quæ est nostra spes aut gaudium,

2 Vel Graues. Vox enim Syra יקירא vtrunque significat, videlicet Nobiles & graues.

2 Id est, Consolabamur vos, sic & in Hoseæ 2. reperitur & in multis aliis locis veteris Testamēti. Est autem in textu Syriaco vox ומרלין deriuata à מלל pro וממללין Est enim syncope sicut aphæresis & apocope in hac lingua frequentissima.

3 Id est, Exprimitur opere.

4 Ad verbum, A filiis generis vestri Hebraismus.

5 Id est, Orbati vobis exiguo tempore.

6 Ad verbum, Vno tempore & duobus.

7 In textu Syriaco est עוכבני pro עכבני, à verbo עכב, quod est, Remorari & retardare, & impedire. At fortassis iuxta linguæ idiotismū, כ absque punctо dagues mutata est in ו consonantem eiusdē soni, & facta est literarum transpositio.

b *Vllo scelere aut maleficio.*

4 Alienum ab omni assentatione & auaritia, Deo suam conscientiam approbare.

c *Cùm inter Dei & hominum iudicia hoc intersit, quòd homines in eligendo spectant earum rerum qualitates quæ proponuntur: Deus verò in seipso inuenit sui consilii rationem, sic vt quum ne ad cogitandum quidem [illegible] [illegible] primùm ad sanctam illam vocationem eligit, non inuenit, sed facit idoneos. Itaque hæc approbatio à Dei misericordia pendet.*

d *Quæ grata & accepta habet.*

5 Omni vituperatione, seipsum [illegible] quibusuis, [illegible] lucrifaciendi causa, summittere.

e *Quum non [illegible] potuissem Ecclesiæ sumptibus viuere.*

f *Moribus [illegible] asperis, sed suauibus & benignis, sicut [illegible] quæ neque ambitione neque auaritia [illegible], sed quæ [illegible] affectu omnes [illegible] [illegible] pariendo [illegible].*

6 Gregem sibi [illegible] missum propter [illegible] chariorem habens.

7 Suo potius iure cedere quam eos grauare.

Act. 20, 34.
1. cor. 4, 12.
2. thess. 3, 8.

8 Sanctæ & [illegible] patæ vitæ exempla cæteris præire.

9 Paternum affectum ad exhortationes & consolationes afferre.

10 Omnem vitam sicut Deo dignū est instituendam, sedulo & ardenter vrgere.

Ephes. 4, 1.
philip. 1, 27.
coloss. 1, 10.

11 Approbato suo ministerio rursum, in eum quem dixi finem, Thessalonicensium alacritatem suæ in docendo diligentiæ respondentem & eorundem infractam patiētiam commendat.

12 Confirmat eos in domesticis afflictionibus, quoniam à suis vexabantur: quod dicit eis esse cum Iudaicis Ecclesiis commune, ac proinde iucundum etiam illis esse debere. g *Christi auspiciis collectæ.* h *At in ipsis quibuscum gentem & ciuitatem communem habetis.* 13 Occurrit offendiculo, quòd Iudæi præ cæteris Euangelium persequerētur. Id verò, inquit nouum non est, quum ipsum Christum & suos Prophetas occiderint; neque adeò expulerint. 14 Extremum exitium Iudæorum prænuntiat ne quis eorum rebellione moueatur. i *Iudæi enim nec in regnum Dei intrare volebant, nec alios sinebant ingredi.* k *Hæreditaria improbitate [illegible] exerceat, donec expleto iniquitatis cumulo, ad iram prorumpat Deus. Hebr.* l *Irati Dei iudicium, quod sanè paulo post apparuit in excidio vrbis Hierosolymitanæ, in quam plurimi etiam prouinciales conuenerant quum obsideretur.* 15 Occurrit obiectioni, cur ad eos in tantis miseriis versantes non statim accurrerit. Cupiui, inquit, sæpe: nec per me stetit, sed Satan meos conatus impediit, ideoque Timotheum fidum meum collegam, ad vos misi quoniam nihil est mihi vobis charius. m *Dissiti à vobis & quasi orphani.*

aut corona de qua glorieri annon & vos in
conspectu Domini nostri Iesu Christi in e-
ius aduentu?
20 Itaque vos estis gloria nostra & gaudium.

strum, & corona gloriæ nostræ nisi sitis vos,
coram Domino nostro Ieschua in aduentu
eius?
20 Vos enim estis laus nostra & gaudium no-
strum.

Caput III.

1 Desiderii erga illos sui fidem facit, quòd Timotheum ad eos miserit. 6 quòd prosperi eorum statu nuntio ita sit affectus, 9 vt gratias agere satis non possit. 12 itaque in precationem erumpit.

1 Quamobrem *hoc desiderium* non ampli-
us ferentes, optimum duximus soli A-
thenis relinqui.
2 Misimusque Timotheum fratrem nostrum,
ac ministrum Dei, & adiutorem nostrum
in Euangelio Christi, ad vos stabiliendos &
exhortandos super fide vestra:
3 Vt nemo commoueatur in oppressionibus
istis: [1] ipsi enim nostis ad id nos esse con-
stitutos.
4 Etenim quum apud vos essemus, prædice-
bamus vobis fore vt affligeremur: quod &
euenit, & nostis.
5 Quamobrem etiam ego non amplius fe-
rens *vestri desiderium*, misi *eum* vt cognosce-
rem fidem vestram, ne quo modo tentasset
vos tentator ille, & inanis redditus esset la-
bor noster.
6 [2] Nuper autem quum venisset Timotheus
ad nos à vobis, & annuntiasset nobis fidem
ac charitatem vestram, vosque bonam no-
stri memoriam retinere, semper cupientes
nos videre, sicut nos quoque vos:
7 Propterea consolationem accepimus, fra-
tres, ex vobis in omni afflictione & neces-
sitate nostra, per vestram fidem:
8 Nunc enim [a] viuimus, si vos perstatis in Do-
mino:
9 Quam enim gratiarum actionem possimus
Deo rependere de vobis, super omni gau-
dio quo gaudemus propter vos coram Deo
nostro,
10 Nocte ac die quàm vehementissimè pre-
cantes vt videamus vestram faciem, & quæ
desunt fidei vestræ [b] compleamus?
11 Ipse verò Deus & Pater noster, & Domi-
nus noster Iesus Christus dirigat viam no-
stram ad vos.
12 [3] Faxit autem Dominus vt abundetis & ex-
uberetis mutua inter vos charitate & in om-
nes, quemadmodum & nos in vos:
13 Vt corda vestra inculpata stabiliat in san-
ctimonia coram Deo & Patre nostro, in ad-
uentum Domini nostri Iesu Christi cum
omnibus sanctis eius.

1 Et quia non [1] sustinebamus, voluimus
residere Athenis soli:
2 Et mittere ad vos Timotheum fratrem no-
strum, & ministrum Dei ac adiutorem no-
strum, in Euangelio Christi, vt confirmaret
vos, [2] & peteret à vobis de fide vestra:
3 Ne cui ex vobis *fides* succideretur in afflicti-
onibus istis, vos enim nostis quòd ad hoc
ipsum positi sumus.
4 Nam etiam quum apud vos essemus præ-
dixeramus uobis futurum esse vt affligere-
mur: quemadmodum nostis quòd factum sit.
5 Propter hoc etiam non sustinui donec mit-
terem vt cognoscerem fidem vestram ne
fortè tentasset vos tentator, & esset labor
noster inanis.
6 Nunc autem ex quo venit ad nos Timothe-
us [3] à vobis, & annunciauit nobis de fide
vestra & de charitate vestra, & quòd sit
apud vos nostri memoria bona omni tem-
pore, & cupidi sitis videre nos, sicut nos
quoque vos:
7 Propter hoc consolationem accepimus in
vobis, fratres, in omnibus angustiis nostris
& afflictionibus nostris, propter fidem ve-
stram.
8 Et nunc viuimus, si vos confirmemini in Do-
mino nostro.
9 Quam enim gratiarum actionem possumus
rependere pro vobis Deo super omni gau-
dio quo gaudemus vestri causa,
10 Nisi vt coram Deo amplius obsecremus
nocte & die, vt videamus faciem vestram,
& compleamus id quo caret fides ve-
stra?
11 Ipse autem Deus Pater noster, & Domi-
nus noster Ieschua Christus, dirigat iter
nostrum ad vos,
12 Et augeat & abundare faciat charitatem
vestram, quæ est vnius erga alium, & erga
omnem hominem, quemadmodum nos dili-
gimus vos.
13 Et confirmet corda vestra irreprehensibi-
lia per sanctitatem, coram Deo Patre no-
stro, in aduentu Domini nostri Ieschua
Christi qui erit cum omnibus sanctis e-
ius.

[illegible] Voluntas Dei [illegible] suos vocan-[illegible] per crucē [illegible] adducat [illegible] est aduersus [illegible]tiones remediū.
[illegible] Rursus ex eo [illegible] feliciter [illegible] peruenerint, ad [illegible] iter persi-[illegible] eos horta-[illegible] in eo etiam gra-[illegible] ipsi, eorum Apostolo, facturos.
a Nam nunc[illegible] nobis videmur [illegible], quàm si pergitis [illegible].
b Aduersariorum [illegible] conclus[illegible], vix inchoatum [illegible] relinquere: [illegible] ob causam Si[illegible] & Timotheum in [illegible] reliquerat, [illegible] quum Timothe-[illegible] ipsum Athenas [illegible], statim illum [illegible]. Itaque desid-[illegible] videre Thessaloni-[illegible], vt omnibus nu-[illegible] fidem eorum im-perfectam absoluat.
[illegible] Altera pars e-[illegible], in qua de Christianæ vitæ offi-[illegible] disserit. Docet [illegible] duabus in re-[illegible] positā esse Chri-[illegible] vitæ perfecti-[illegible] nempe in cha-[illegible] erga omnes, & [illegible]iore cordis pu-[illegible], quarum tamē complementum in [illegible] aduentum Christi differtur, tunc [illegible] qua gratia [illegible] opus in nobis [illegible], eadem illud perficiet.

1 Subaudi, Carere literis aut nuntiis vestris.
2 Id est, Exhortationibus suis rogans à vobis vt permaneretis in fide vestra.
3 Ad verbum, A iuxta vos. Hebraīs.

Caput IIII.

1 Hortatur 3 ad vitæ sanctitatem 9 & charitatem mutuam. 13 Mortem infidelium eos tristari vetat, 15 & seriem resurrectionis nostræ graphicè depingit.

1 PRoinde, fratres mei, petimus à vobis, &
obsecramus vos per Dominum nostrum
Ieschua, vt quemadmodum accepistis
à nobis quomodo conueniat vobis vt am-
buletis & placeatis Deo, vt amplius adiici-
atis.
2 Nostis enim quæ mandata dederimus vo-
bis per Dominum nostrum Ieschua Chri-
stum.
3 Hæc enim est voluntas Dei & sanctificatio
vestra, & [1] vt abstitis ab omni scortatione.
4 Et sciat vnusquisque ex vobis possidere vas
suum in sanctificatione & in honore.
5 Et non in affectibus concupiscentiæ, sicut
reliquæ Gentes quæ non nouerunt Deum.
6 Et ne audeatis irritare & iniuria afficere
[2] vir fratrem suum in aliquo negotio, quia
Dominus noster est vltor aduersus hæc om-
nia, quemadmodum etiam ante hoc tempus
diximus vobis, & testati sumus.
7 Non enim vocauit vos Deus ad impurita-
tem, sed ad sanctificationem.
8 Itaque qui reiicit *hæc*, non filium hominis
reiicit: sed Deum qui dedit in vobis Spiri-
tum suum sanctum.
9 De charitate autem fratrum non opus ha-
betis vt scribam vobis ; vos enim ipsi docti
estis à Deo vt diligatis vnus alium.
10 Etiam facitis ita omnibus fratribus qui
sunt in tota Macedonia. Peto autem à vo-
bis, fratres mei, vt excellatis.
11 Vt diligentiam adhibeatis vt sitis quieti,
& [3] agentes negotia vestra, & operemini
manibus vestris, sicut mandauimus vobis.
12 Vt ambuletis cum honestate erga extra-
neos: & nullo homine opus habeatis.
13 Volo autem vt sciatis, fratres mei, ut de i-
is qui dormiunt non sit contristatio vobis,
sicut reliquis hominibus quibus non est
spes.
14 Nam si credimus quòd Ieschua mortuus
est & resurrexit, ita etiam Deus eos qui
dormierunt in Ieschua, adducet cum eo.
15 Hoc enim dicimus vobis in sermone Do-
mini nostri, qui differimur in aduentum Do-
mini nostri, qui viuemus, non præueniemus
eos qui dormierunt.
16 Eo quòd ipse dominus noster cum man-
dato & cum voce Archangeli, & cum buc-
cina Dei descendet de cælo, & mortui qui
sunt in Christo, resurgent primùm.
17 Et tunc nos qui differimur, qui viuimus, ra-
piemur cum eis simul in nubes in occursum
Domini nostri, in aera, & ita omni tempore
cum Domino nostro erimus.
18 Igitur consolemini [4] alius alium in sermo-
nibus istis.

[1] Ad verbum, vt sitis disiuncti.

[2] Id est, Alter alterum. Hebraismus vsitatissimus.

[3] Ad verbum, Negociantes opera vestra, id est Exercentes negotia vestra.

[4] Ad verb. Vnus vnum. Hebraismus.

1 QVod [1] superest igitur, fratres, roga-
mus vos, & precamur per Dominum
Iesum, vt sicut accepistis à no-
bis quomodo oporteat vos incedere, & pla-
cere Deo, [2] magis excellatis.
2 Nostis enim quæ mandata dederimus vobis
per Dominum Iesum.
3 Nam hæc est voluntas Dei, *nempe* [b] sanctifi-
catio vestra, *idest*, vt abstineatis à scorta-
tione:
4 [3] *Et* sciat vestrûm vnusquisq; suum vas pos-
sidere cum sanctificatione & honore:
5 [4] Non cum morbo cupiditatis, sicut Gen-
tes quæ non nouerunt Deum.
6 [5] Ne quis opprimat aut circunueniat in ne-
gotio fratrem suum : nam vltor est Domi-
nus omnium istorum, sicut & antè diximus
vobis, ac testificati sumus.
7 Non enim vocauit nos Deus ad impurita-
tem, sed ad sanctificationem.
8 Proinde [c] qui *hæc* reiicit non reiicit homi-
nem, sed Deum, qui etiam dedit nobis Spi-
ritum suum sanctum.
9 [6] Cæterùm, de fraterna charitate non ne-
cesse habetis vt scribam vobis: ipsi namque
diuinitus docti estis vt diligatis alii alios.
10 Nam & facitis hoc erga cunctos fratres
qui sunt in tota Macedonia: obsecramus
autem vos, fratres, vt magis excellatis:
11 [7] Et contendatis quieti esse, & res vestras
agere, [8] ac operari propriis manibus vestris,
sicut vobis denuntiauimus:
12 Vt vos geratis honestè erga extraneos, &
nullius vobis sit opus.
13 [9] Nolim autem vos in ignorantia versari,
fratres, [10] quod ad eos attinet [11] qui ob-
dormierunt, vt ne doleatis, sicut & cæteri
qui spem non habent.
14 [12] Nam si credimus Iesum mortuum esse,
& resurrexisse, ita etiam Deus eos qui ob-
dormierint in [d] Iesu, [e] adducet cum eo.
15 [13] Hoc enim vobis dicimus [f] verbis Do-
mini, fore vt [g] nos viui qui reliqui erimus in
aduentu Domini, non præueniamus eos qui
obdormierint.
16 Nam ipse Dominus cum [h] hortationis cla-
more, & voce Archangeli ac Dei tuba, de-
scendet è cœlo : & qui mortui fuerint in
Christo, resurgent primùm:
17 Deinde nos viui, qui reliqui erimus, [i] ra-
piemur simul cum eis in nubes, in occursum
Domini, in aëra, & ita semper cum Domi-
no erimus.
18 Itaque consolamini alii alios istis sermo-
nibus.

[1] Variæ exhortationes, quarum fundamentum est, vt eorum quæ ex Apostolo audierunt sint memores.

[2] *Ita contendite magis ac magis excellere, ac vosipsos quotidie superare.*

[3] Summa eorum quæ ipsis tradiderat, hæc est, vt se totos Deo consecrent. Damnat autem disertè omnem libidinosam fœditatem, vtpote quæ Dei voluntati prorsus repugnet.

[b] *Vide Ioh. 17.17.*

[3] Altera ratio, Quòd corpus ipsum polluat.

[4] Tertia, quòd honestate & puritate discernantur sancti ab iis qui Deum non norunt.

[5] Secundò omnem violentam oppresionem & immodicam cupiditatem reprehendit, quorum scelerum vindicem fore Deum seuerissimè demonstrat, vt Dei Propheta.

[c] *Hæc mandata quæ dedi vos.*

[6] Tertiò, animi ad omne beneficentiæ genus promptum requirit: in qua etiam virtute hortatur vt magis ac magis proficiant.

[7] Ingenia inquieta, & rerum ad se nihil pertinentium curiosa damnat.

[8] Otium & inertiam arguit quo vitio qui laborant, ad turpia tandem coguntur magno cum Ecclesiæ offendiculo.

[9] Tertia pars epistolæ superioribus exhortationibus ad quas etiam postea reuertitur, inserta, in qua de luctu mortuorũ & modo resurrectionis, & futuro illo supremo die disserit.

[10] Cauendum ne mortuos vltra modũ lugeamus, id est, vt solent qui eos arbitrantur periisse.

[11] Confirmatio, quia mors est tantùm corporis somnus (de fidelibus enim agit) tantisper dum adueniat Dominus. [12] Ratio confirmationis quia quum resurrexerit caput, resurgent & membra, idque Dei virtute. [d] *Moriuntur in Christo qui ad extremum vsque vitæ spiritum perseuerant in fide qua sunt Christo insiti.* [e] *E sepulchris, suscitatos, quantum ad corpora, quibus animi rursus erunt adiuncti.* [13] Resurrectionis futuræ hic modus erit. Mortuorum corpora velut è somno expergefient ad Dei tubæ clangorem. Descendet ipse Christus de cœlis. Sancti (de his enim propriè agit) qui tunc viui deprehendentur, vnà cum mortuis qui resurrexerint rapientur in nubes in occursum Domini, perpetuaque gloria cum eo fruentur. [f] *In nomine Domini, & quasi eo ipso loquente.* [g] *De his rebus loquitur quasi vnus sit futurus ex eorum numero quos Dominus adueniens sit viuos deprehensurus, quia nimirum incertum est illud tempus: singulos autem nostrûm ita comparatos esse oportet, ac si singulis momentis Dominus venturus esset.* [h] Celeuma propriè est hortamen quod apud nautas est solenne, quo vno veluti concentu remos adducunt. [i] *Repentè & oculi momento.*

CAPUT V.

1 Curiosam temporum aduentus Christi inquisitionem damnans, 6. admonet vt assiduè ad eum excipiendum sint parati. 11. Hinc descendit ad varias admonitiones.

1 Porrò

1 POrrò [1] de temporibus & [a] opportuni-
tatibus, fratres, non est opus vt vobis
scribam.
2 Ipsi enim penitus scitis diem illum Domini
vt furem in nocte, ita venturum esse.
3 Quum enim dicent, Pax & tuta omnia, tunc
repentinum eis imminet exitium, sicuti do-
lor partus mulieri ventrem ferenti: nec ef-
fugient.
4 [2] At vos, fratres, non estis in tenebris, vt di-
es ille vos tanquam fur deprehendat.
5 Omnes vos filii lucis estis ac Filii diei: non
sumus noctis, neque tenebrarum.
6 Nempe igitur ne dormiamus vt reliqui, sed
vigilemus & sobrii simus.
7 Nam qui dormiunt, noctu dormiunt: & qui
inebriantur, noctu sunt ebrii.
8 [3] At nos qui sumus diei, sobrii simus, induti
thorace fidei & charitatis, & pro galea, spe
salutis.
9 [4] Nam non constituit nos Deus ad iram, sed
ad salutem obtinendam per Dominum no-
strum Jesum Christum,
10 [5] Qui mortuus est pro nobis: vt siue vigile-
mus, siue dormiamus simul cũ eo viuamus.
11 [6] Quapropter adhortamini alii alios, & æ-
dificate singuli singulos, sicut & facitis.
12 [7] Rogamus autem vos, fratres, vt [b] agno-
scatis eos qui laborant inter vos, & præsunt
vobis [c] in Domino, & admonent vos:
13 Et quàm maximè charos ducatis, [d] pro-
pter opus ipsorum, [8] pacem colite inter vos
mutuò.
14 [9] Precamur autem vos, fratres, monete
[e] inordinatos, consolamini eos qui pusillo
animo sunt, subleuate infirmos, patientes
estote erga omnes.
15 [10] Videte ne quis malum pro malo cuipiã
reddat: sed beneficentiam semper secta-
mini, tum inter vos mutuò, tũ erga omnes.
16 [11] Semper gaudete.
17 Indesinenter orate.
18 In omnibus gratias agite: hæc enim est
[f] voluntas Dei per Christũ Jesum erga vos.
19 Spiritum ne extinguite:
20 [g] Prophetias ne pro nihilo habete:
21 Omnia explorate: quod bonum fuerit re-
tinete:
22 [13] Ab omni [h] specie mali abstinete.
23 Ipse autem Deus pacis *author* [i] sanctificet
vos totos: & integer vester spiritus, & ani-
ma & corpus inculpatè in aduentum Domi-
ni nostri Iesu Christi seruentur.
24 [14] [k] Fidelis est qui vocauit vos, [l] qui etiam
id efficiet.
25 [15] Fratres orate pro nobis.
26 Salutate fratres omnes cum osculo sancto.
27 Adiuro vos per Dominum, vt recitetur
hæc epistola omnibus sanctis fratribus.
28 Gratia Domini nostri Jesu Christi *sit* vo-
biscum. Amen.

Ad Thessalonicenses prior scripta fuit Athenis.

1 DE temporibus autem & temporum ar-
ticulis, fratres mei, non opus habemus
scribere vobis.
2 Vos enim certò scitis quòd dies Domini
nostri, vt fur in nocte ita veniet.
3 Quum dixerint quòd est pax & tranquilli-
tas, tunc derepentè surget contra eos inte-
ritus, sicut partus dolor in ea quæ vterum
gestat, [1] neque effugient.
4 Vos autem, fratres mei, non estis in tene-
bris, vt dies ille tanquam fur præueniat vos.
5 Omnes enim vos filii lucis estis, & filii diei,
nõ autẽ estis filii noctis, neq; filii tenebrarũ.
6 Proinde non dormiamus, sicut reliqui, sed
simus vigilantes & sobrii.
7 Qui enim dormiunt, in nocte dormiunt: &
qui inebriantur, in nocte inebriantur.
8 Nos autẽ qui filii diei sumus, simus vigilantes
in mente nostra, & induti loricam fidei &
charitatis: & ponamus galeam spei salutis.
9 Quoniam non posuit nos Deus ad iram, sed
ad acquisitionem salutis, per Dominum no-
strum Jeschua Christum:
10 Qui mortuus est pro nobis, vt siue vigile-
mus, siue dormiamus, simul cum eo viuamus.
11 Propterea consolamini vnus alium, & ædi-
ficate vnus alium, sicut etiam facitis.
12 Petimus autem à vobis, fratres mei, vt
agnoscatis eos qui laborant inter vos, &
[2] stant ante faciem vestram, & docent vos:
13 Vt sint in pretio vobis per charitatem a-
bundantem, & propter opus eorum, pacem
habete cum eis.
14 Petimus autem à vobis, fratres mei mo-
nete delinquentes, & [3] addite animum pu-
sillanimis, & sustinete onus debilium, & lon-
ganimes sitis erga omnem hominem:
15 Et cauete ne quis ex vobis malum pro ma-
lo rependat, sed omni tempore [4] sectamini
bona inuicem, & erga omnem hominem:
16 Et gaudete omni tempore:
17 Et orate indesinenter:
18 Et in omni re gratias agite. Hæc enim est
voluntas Dei per Jeschua Christũ erga vos.
19 Spiritum ne extinguatis.
20 Propheriam ne spernatis:
21 Omnia probate, & quod bonum est tenete:
22 Et ab omni [5] voluntate mala fugite.
23 Deus autem pacis sanctificet vos perfectè
totos, & totum spiritum vestrum, & animam
vestram, & corpus vestrum conseruet sine
reprehensione in aduentum Domini nostri
Jeschua Christi.
24 Fidelis est qui vocauit vos, qui idem effi-
ciet.
25 Fratres mei orate pro nobis.
26 Salutate fratres omnes in osculo sancto.
27 Adiuro vos per Dominũ nostrum vt lega-
tur epistola hæc omnibus fratribus sanctis.
28 Gratia Domini nostri Jeschua Christi vo-
biscum. Ammin.

Finitur epistola ad Thessalonicenses prior.

1 [Diem] quem huic [sæculo] Deus destina[uit nob]is est incom[pertum]. Certũ est au[tem] hominibus nihil [minus] expectantibus [eum] venturum.

a *Vide Act.1.7.*

2 [Ha]b[it]ens ad ex[hortati]ones, monet [quorum] officiũ esse [qui] Dei cognitione [illustrati] sumus, non [solum] securè, vt [in] voluptatibus sopiti [deprehe]ndamur ex [improui]so: sed è [contr]ario esse in Do[mino] intentos, nec [ne]c vt ab huius mun[di ...] degrauemur. [...] enim conuenit [...] tenebris, istud [...] luci.

[...]9.17. ephe.6.17

3 Fide & spe pug[nand]um est ne dum vt [...] in ferrendum.

4 Ad[d]it nobis sti[mulum], certa victoriæ [...] proposita.

5 Mors Christi no[stræ] victoriæ pignus, [...] enim mortuus [...] vt ipsius vitæ seu [...] simus parti[cipes], etiam quandiu [hic] viuitur.

6 Non tantùm vi[gi]landum nobis est, [se]d etiam alii allos [...] expergefa[ciendi] & confirmare.

7 Habenda magna [rat]io eorum qui Ver[bi] ministerio & Ec[clesi]æ gubernationi [pr]æfecti sunt à Deo, & [offi]cio suo funguntur.

b *Agnoscatis tales [es]se quales sunt, dignos [...]ce æquos in [...] in pretio habeatis.*

c *In iis quæ ad cul[tum] Dei spectant: Sic [E]cclesiasticam munus [ci]uili administratio[ni], & veros Pastores à [...] distinguit.*

d *Vbi ergo cessat hæc [...] cesset honor.*

8 Mutua concordia [in] primis colenda.

9 Habenda vniuscuiusque ratio, & se[cun]dum morbi speciẽ [re]medium adhibeatur.

e *Qui stationem non [se]ruant.*

Pro.17.13. & 20.22, [...]c.5.44. rom.12.17. [1 pet]r.3.9.

10 Charitas nullis [in]iuriis vinci debet.

11 Animus sedatus [&] trãquillus, assiduis precibus fouetur [dum] in voluntatem Dei respicimus.

f *Res Deo accepta, & [qu]am in primis delecta[tu]r.*

Eccl.18,22. luc.18.1

12 Spiritus Dei scin[ti]llæ in nobis accensæ, iugi auditione Verbi Dei fouentur, sed vera doctrina à falsa accuratè est distinguenda. g *Verbi Dei interpretationem.*
13 Generalis conclusio, vt in Christi aduentum intenti, & Dei Spiritu freti, mente, & voluntate, & corpore, puritati studeamus. h *Quicquid vel vllam speciem mali præ se fert.* i *A mundo separatos sibi consecret suo spiritu, in Christo, in quo vno veram illam pacem consequemini.* 14 Certa aduersus omnes difficultates confirmatio, est Dei tũ beneuolentia tum potentia quarum testimoniũ firmum in nostri vocatione extat. k *Semper idem & sibi constans quiq; verè præstet quod promisit: est autem vocatio efficax, nihil aliud quàm recta voluntatis Dei declaratio, itaque firma est illorum salus.* l *Qui vos perficiet.* 15 Reliqua pars epistolæ, qua sese & hanc epistolam grauissima cum obtestatione illis commendat.

1 Obseruet studiosus lector ם loco ן esse positũ in voce ימרון pro ינרון. Nam errorem esse dicere non ausim, quum manuscriptus codex etiam ita habeat. Nisi quis dicere malit Nun mutatum esse in Mem, ex linguę idiotismo.

2 Id est, Sunt vobis ministri, quæ ministrorum periphrasis in veteri Testamento frequens est, vt Deut.1.38. & 10.8.

3 Ad verbum, Addite cor paruis animo. Hebraismus.

4 Ad verbũ, Currite post bona. Hebraismus.

5 Vel Negotio malo, siue re mala. Nam צבו sicut צבותא Voluntatem, rem, & negotium significat. & in his significationibus sæpe in nouo Testamento legitur: præsertim autem in 1.Cor.7.5. & 37. Item cap.14.7. & cap.16.15. & alibi sæpe.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD THESSALONICENSES POSTERIOR.

CAPVT. I.

3 Laudat incrementa fidei, charitatis, 4 & tolerantiæ Thessalonicensium. 6 Et Dei vltionem aduersus piorum oppressores describens, 10 fideles docet recumbere in expectationem extremi iudicii.

1 PAVLVS & Syluanus & Timotheus Ecclesię Thessalonicēsium quæ est in Deo Patre nostro, & in Domino nostro Ieschua Christo.
2 Gratia vobiscum & pax à Deo Patre nostro, & à Domino nostro Jeschua Christo:
3 Gratias agere debemus Deo omni tempore pro vobis, fratres mei, vt par est, quòd valdè crescat fides vestra, & augeatur charitas omnium vestrûm, cuiusque erga proximum suum.
4 Adeò vt etiam nos in vobis gloriemur apud Ecclesias dei, propter fidem vestram, & propter tolerantiam vestram quæ est in omni persequutione vestra, & afflictionibus vestris quas toleratis.
5 Ad ostensionem iudicii iusti Dei, vt digni habeamini eo regno pro quo passi estis.
6 Et si iustum est coram Deo vt rependat afflictionem affligentibus vos:
7 Et vobis qui affligimini, quietem nobiscum in reuelatione Domini nostri Jeschua Christi, quæ erit de cælo cum virtute Angelorum eius.
8 Quum [1] sumet vltionem in vehementia ignis ab iis qui non nouerunt Deum, & ab iis qui non agnouerunt Euangelium Domini nostri Ieschua Christi:
9 Qui iudicio punientur perditionis quæ est in æternum, à facie Domini nostri, & à gloria virtutis eius:
10 Quum venerit vt glorificetur in sanctis suis, & ostendat mirabilia sua in fidelibus suis, quia fides adhibebitur testimonio nostro quod est de vobis in illo die.
11 Propter hoc omni tempore oramus pro vobis, vt [2] dignos habeat vos Deus vocatione vestra, & impleat vos omni voluntate rerum bonarum, & operibus fidei in virtute:
12 Vt laudetur in vobis nomen Domini nostri Jeschua Christi: etiam vos in eo, secundum gratiam Dei nostri, & Domini nostri Jeschua Christi.

1 Ad verbum, Faciet vindictam.

2 Vel, Idoneos reddat. Quo sensu idē verbum legitur ad Coloss. 1.12. Et tunc pro vocatione vestra, vertendum erit in tertio casu, vocationi vestræ.

1 PAVLVS & Syluanus & Timotheus Ecclesię Thessalonicēsium, *quæ est* in Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo:
2 Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.
3 [1] Gratias agere debemus Deo semper, de vobis, fratres, vt par est, quòd [a] vehementer augescat fides vestra, & abundet mutua vniuscuiusque omnium vestrûm charitas:
4 Adeò vt nosipsi de vobis gloriemur apud Ecclesias Dei, *id est* de tolerantia vestra & fide in omnibus persequutionibus vestris & oppressionibus quas toleratis.
5 [2] *Quæ res* manifesto est iudicio iusti iudicii Dei: vt digni censeamini regno Dei, pro quo etiam *ista* patimini:
9 [3] Siquidem iustum est apud Deum, vicissim reddere iis qui affligunt vos, afflictionem:
7 Vobis verò qui affligimini, relaxationem [4] nobiscum, [5] quum patefiet Dominus Jesus de cælo cum angelis potentiæ suæ.
8 Cum flammeo incendio, infligens vltionem iis [6] qui Deum non nouerunt, neque auscultant Euangelio Domini nostri Jesu Christi:
9 Qui pœnam pendent æterni exitii, *damnati* à pręsente Domino, & potente ipsius gloria.
10 Quum venerit vt glorificetur in sanctis suis & admirandus fiat in fidelibus omnibus, [7] (quòd fides habita fuerit testimonio nostro apud vos) in die illo.
11 [8] Cuius etiam rei gratia precamur semper pro vobis, vt vos dignetur ista [b] vocatione Deus noster, & compleat [c] omnem *suæ* bonitatis gratuitam beneuolentiam, & [d] opus fidei potenter:
12 Vt glorificetur nomen Domini nostri Jesu Christi in vobis, & vos in eo, ex gratia Dei nostri, & Domini Jesu Christi.

1 Prima pars epistolæ gratulatoriæ quòd Dei gratia freti, fortiter omnes hostium insultus sustinuerint. in quo prætereà ipsos cōfirmat, ostendens quibus præcipuè donis sit pugnandum, fide videlicet & charitate quotidie augescentibus.

a *Quòd quum antea exercuerit, quotidie etiam ad illud incrementum aliquid accedat.*

2 Fontem omnis veræ consolationis apperit, nempe quòd in afflictionibus quæ propter iustitiam nobis ab impiis inferuntur, quasi in speculo intueri nobis liceat iusti illius futuri iudicii testimonium, ipsumque adeo nobis iucundissimum hostibus autem acerbissimum eius exitū.

3 Probatio Deus iustus est ergo iniustos meritis pœnis afficiet & suorum miserias abolebit.

Iud. 6.

1. Thes. 4. 6.

4 Obiter eos confirmat, hac etiam ratione quòd communem cum eis conditionem & præsentis & futuri status habeat.

5 Magnificentissima secundi aduentus Christi descriptio, omnibus & piorum miseriis & impiorum triumphis opponenda.

6 Nulla est saluifica Dei notitia extra Christi Euangelium.

7 Ex fide in prædicatum ab Apostolis Euangelium censebuntur Filii Dei.

8 Proposita meta superest vt eò perueniatur. Peruenitur autem certis causarū gradibus. Primùm gratuita Dei beneuolentia, cuius vi cæteræ causæ inferiores agunt. Inde manat gratuita vocatio ad Christum, & ex vocatione fides, quam tandem consequitur Christi in nobis, & nostra in Christo glorificatio. b *Vocationem vocat non ipsam vocandi actionem, sed illud ipsum ad quod vocati erant, nempe celestis illius regni gloriam.* c *Quod iam olim ipse ex gratuita & in vos propensa bonitate decreuit.* d *Est ergo fides insigne Dei opus in vobis, neque hic quicquam Apostolus concurrendi libero arbitrio reliquit, velut imaginantur Sophistæ.*

CAPVT II.

1 Negat venturum Christi diem, donec in apostasiam prolapsus fuerit mundus, 3 Et reuelatus fuerit Antichristus: 8 cuius interitum describit. 15 Inferts inde exhortationem ad constantiam.

1 Secunda pars epistolę excellentem prophetiam continet futuri Ecclesiæ status ab ipsis Apostoli temporibus ad vltimum diem iudicii.

2 *Cogitatio illius immensæ gloriæ, cuius cum Christo erimus participes optimum nobis remedium aduersus leuitatem & impatientiam, nempe ne vel mundi splendor nos alliciat: vel crucis horribilis aspectus terreat.*

3 Cauendum à pseudoprophetis in hoc præsertim argumento, quorum triplex ferè est dolus. Aut enim fictas reuelationes propheticas iactant: aut suas quasdam coniecturas & rationes afferunt: aut suppositiciis scriptis vtuntur.

b *Per somnia & commenta, quibus prætexitur Spiritualis reuelationis nomen.*

c *Viua voce, vel conscriptis libris.*

d *Scriptis vel emendatis, vel falsò expositis.*

3 Ante aduentum Domini prædicit Apostolus erigendum thronum aliquem, gloriæ Christi ex diametro oppositum, in quo perditus ille sedens, omnia quæ Dei sunt ad se transferret, plerisque à Deo ad ipsum deficientibus.

e *De vno loquens, corpus Ecclesiasticæ tyrannidis notat.*

f *Omnes norunt quis sit ille qui se dixit posse pro arbitrio cœlum reserare & aperire: qui in Monarchas sumpsit imperium, ad cuius pedes prouoluuntur Monarchæ, illum Antichristum velut Deum adorantes.*

4 Antichristum (i. quisquis sedem illam apostaticam occupabit) prædicit non regnaturum extra Ecclesiam, sed in ipsius Ecclesiæ sinu.

5 Hæc prophetia assiduè fuit Ecclesiæ veteri inculcata, sed à posteris neglecta.

1 Rogamus 1 autem vos fratres, per aduentum Domini nostri Iesu Christi, &
nostri in eum 2 aggregationem:
2 a Ne citò à mente dimoueamini, neque
turbemini, neq; b per spiritum, neq; c per sermonem, neq; d per epistolam tanquam per
nos *scriptam*, quasi instet dies ille Christi.
3 Ne quis vos seducat vllo modo: 3 *non* enim
aduenit dies Christi quin venerit defectio priùs, & retectus fuerit e homo ille sceleratus,
filius *inquam* ille perditionis,
4 Sese opponens & f efferens aduersus quicquid dicitur Deus, aut numen: 4 adeò vt in
templo Dei tanquam Deus sedeat, præ se
ferens se esse Deum.
5 5 Annon meministis me, quum adhuc essem
apud vos, hoc dixisse vobis?
6 Nunc verò g quid obstet nostis, vt is suo
tempore retegatur.
7 6 Iam enim peragitur mysterium iniquitatis: 7 tantùm qui h nunc obstat, *obstabit* vsquedum è medio sublatus fuerit:
8 8 Et tunc retegetur i impius ille quem Dominus k conficiet l Spiritu oris sui, & illustri
aduentu suo abolebit.
9 9 *Illum, inquam* cuius aduentus est ex efficacia Satanæ, cum omni potentia & signis, ac
prodigiis m mendacibus,
10 Et cum omni fraude iniustitiæ in iis qui
pereunt: pro eo quòd amorem veritatis
non receperunt vt salui fierent.
11 Propterea igitur mittet illis Deus n efficaciam deceptionis, vt credant mendacio:
12 Vt damnentur omnes qui non crediderunt
veritati, sed o acquieuerunt in iniustitia.
13 10 Nos autem debemus gratias agere Deo
semper de vobis, fratres dilecti à Domino,
quòd elegerit vos Deus ab initio ad salutem
p per sanctificationem Spiritus, & q fidem
habitam veritati:
14 Quò vocauit vos r per Euangelium nostrũ,
ad obtinendam gloriam Domini nostri Iesu
Christi.
15 11 Nempe igitur, fratres, perstate, & retinete traditam doctrinam quam edocti estis,
siue per sermonem, siue per epistolam nostram.
16 Ipse verò Dominus noster Iesus Christus,
& Deus ac Pater noster, qui dilexit nos, &
dedit consolationem æternam & spem bonam per gratiam,
17 Consoletur vestra corda, & stabiliat vos
in omni sermone & opere bono.

1 Petimus autem à vobis, fratres mei, per
aduentum Domini nostri Ieschua Christi, & per 1 congregationem nostri quæ
est ad eum.
2 Ne citò cõmoueamini in mentibus vestris,
neque conturbemini, nec à sermone, nec à
spiritu, nec ab epistola quæ sit quasi à nobis,
quòd 2 ecce instet dies Domini nostri.
3 Ne quis decipiat vos 3 vllo modo: nam nisi
venerit prius defectio, & reueletur filius hominis peccati, 4 filius perditionis,
4 Qui est contrarius, & extollit se super omne quod vocatur Deus & numen, ita vt etiam in templo Dei sedeat, & ostentet seipsum ac si Deus esset.
5 Nónne meministis quòd quum apud vos
essem, hæc dicebam vobis?
6 Et nunc scitis quid detineat, vt reueletur
suo tempore.
7 Mysterium enim iniqui iam incipit efficax
esse, tantummodo si quod nunc detinet, tolleretur è medio:
8 Et nunc patefieret iniquus ille, quem Dominus noster Ieschua confodiet spiritu oris sui, & interficiet eum reuelatione aduentus sui.
9 Aduentus enim illius *iniqui* efficacitas est
Satanæ, in omni virtute & signis & prodigiis
falsis:
10 Et in omni deceptione iniquitatis quæ fit
in pereuntibus: propterea quòd non receperunt dilectionem veritatis, per quam seruarentur.
11 Propter hoc immittet eis Deus efficacitatem deceptionis, vt credant mendacio:
12 Et iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed complacitum est eis in iniquitate.
13 Nos autem debemus gratias agere Deo
omni tempore pro vobis, fratres dilecti Domini nostri, quòd elegerit vos Deus ab initio ad salutem per sanctificationem Spiritus, & per fidem veritatis.
14 Ad hæc enim vocauit vos Deus per prædicationem nostram, vt sitis gloria Domino
Ieschua Christo.
15 Itaque, fratres mei, confirmamini, & fortiter retinete mandata quæ didicistis, siue
per sermonem siue per epistolam nostram.
16 Ipse autem Dominus noster Ieschua
Christus, & Deus Pater noster qui dilexit
nos, & dedit nobis consolationem quæ est
in æternum, & spem bonam per gratiam
suam,
17 Consoletur corda vestra, & confirmet in
omni sermone & in omni opere bono.

1 Id est, Qua ad eum aggregati sumus.

2 Hic quoque sicut ad Colos. 2. particula לם adscribitur, vt ostendatur non ex mente Apostoli esse accipienda verba sequentia, sed μιμητικῶς prolata esse in eorum persona qui studebant fideles ecclesias à veritate discedere.

3 Ad verbũ, Vllo ex modis.

4 Id est, Homo natus & destinatus ad perditionem, Hebraismus.

g *Quid eum remoretur ac retineat.* 6 Iam ipsis Apostoli temporibus prima apostaticæ sedis fundamenta iaciebantur, sed ita vt homines fallerent. 7 Romano imperio sublato apostaticam sedem successuram prædicit, illiùs videlicet arcem occupaturam, vt ipsi veteres Tertullianus Chrysostomus & Hieronymus interpretantur. h *Qui nunc obtinet summa rerum potitur, Romana scilicet Monarchia.* 8 Verbo Domini tandem illa impietas detegetur, & aduentu Christi penitus abolebitur. i *Ad ver. exlex, id est, qui legem Dei prorsus conculcabit.* k *Ad nihilum rediget.* l *Verbo suo, veri enim Verbi ministri sunt instar oris, per quod efflat Dominus potens illud & æternum Verbum, quo tanquam ferrea virga hostes conteret.* 9 Prædicit Satanam omnes suas vires, etiam addito omni falsorum miraculorum genere, in illa sede stabilienda, explicaturum, idque maximo cum successu, sic merente mundi perfidia ita tamen vt soli increduli sint illius fraude perituri. m *Partim falsis, partim mendacii stabiliendi causa editis.* n *Vim quandam insitam decipiendi efficacissimam.* o *Ita mendacium approbauerunt, vt etiam in eo sibi placuerint, qui summus est vesaniæ gradus.* 10 Electi à malis istis omnibus tuti perstabunt. Electio autem ex istis testimoniis intelligitur: ex sanctificatione colligitur fides. fides ex eo quòd assentimur veritati: veritas ex vocatione per Euangelii prædicationem, vnde demum ad certam spem glorificationis ascenditur. p *Vt vos sanctificaret.* q *Fide qua non mendacium sed veritatem Dei (id est Euangelium) amplectitur.* r *Nostra prædicatione.* 11 Conclusio, Superest igitur vt in doctrina, & scriptis Apostolorum tradita, gratuita Dei beneficentia nos per spem inuictam consolante, & vita nostra omni sanctè instituta, perseueremus.

CAPVT.

Caput III.

1 *Monet vt piis precibus Euangelii prædicationem promoueant,* 6 *& se subducant ab iis qui otio,* 11 *& curiositate turbant ordinem publicum,* 14 *quos etiam à communi fidelium cœtu excludit.*

1 DEinceps, fratres, orate pro nobis vt ser-
mo Domini nostri currat, & glorifice-
tur in omni loco, sicut apud vos:
2 Et vt eripiamur à filiis hominis malis &
peruersis, Non enim omnis hominis est fi-
des.
3 Fidelis autem est Dominus qui seruabit
vos, & eripiet vos à malo.
4 Confidimus autem de vobis per Dominum
nostrum, quòd id quod præcepimus vobis,
fecistis atque facitis.
5 Et Dominus noster dirigat corda vestra ad
dilectionem Dei, & ad expectationẽ Christi.
6 Præcipimus autem vobis, fratres mei, per
nomen Domini nostri Ieschua Christi, vt
subducatis vos ab omni fratre qui [1] pessimè
ambulat, & non iuxta mandata quæ accepit
à nobis.
7 Vos enim scitis quomodo oporteat imita-
ri nos, qui non ambulauimus pessimè inter
vos.
8 Neque panem gratuitum ab vllo ex vobis
acceptum comedimus, sed in labore & fati-
gatione nocte & die operati sumus, ne vllum
ex vobis grauaremus.
9 Nequaquam propterea quòd non esset po-
testas nobis, sed vt in nobisipsis daremus vo-
bis exemplum vt nos imitaremini.
10 Etenim quum apud vos essemus, hoc præ-
cipiebamus vobis, vt quisquis nolit labora-
re, etiam non comedat.
11 Audiuimus enim quòd sint inter vos ali-
qui qui pessimè ambulant, & nihil quicquã
operantur nisi vana.
12 Istis autem præcipimus, & petimus ab eis
per Dominum nostrum Ieschua Christum,
vt cum quiete operentur, & comedant pa-
nem suum.
13 Vos autem, fratres mei, ne molestũ sit vo-
bis operari quod bonum est.
14 Et si quis non auscultat sermonibus istis
qui sunt in epistola, discernatur vobis ille, &
ne cõmercium habeatis cũ eo, vt pudefiat.
15 Neque velut inimicum habete eum: sed
corrigite eum tanquam fratrem.
16 Ipse autem Dominus pacis det vobis pa-
cem omni tempore, in omni re.
17 Dominus noster *sit* cum omnibus vobis.
18 Pax per scripturam manus meæ. Ego Pau-
lus scripsi: quod est signum in omnibus epi-
stolis meis: ita scribo.
19 Gratia Ieschua Christi sit cum omnibus
vobis, fratres mei. Ammin.

Finitur Epistola ad Thessalonicenses secunda, quæ scripta fuit è Laodicea Pisidia.

1 QVod [1] superest, precamini, fratres pro
nobis, vt sermo Domini currat, & glo-
rificetur sicut & apud vos:
2 Et vt eripiamur à [a] proteruis ac sceleratis
hominibus: [2] non enim omnium est fides.
3 Sed fidelis est Dominus, qui stabiliet vos
& tuebitur [b] à malo.
4 [3] Confidimus autem per Dominum de vo-
bis, vos, quæ denuntiamus vobis, & facere
& facturos esse.
5 [4] Dominus verò dirigat vestra corda ad Dei
charitatem, & Christi expectationem.
6 [5] Denuntiamus autem vobis fratres, per
nomen Domini nostri Iesu Christi, vt sub-
ducatis vos ab omni fratre qui inordinatè se
gerit, & non ex tradita doctrina quam acce-
pit à nobis.
7 [6] Nam ipsi scitis quomodo oporteat nos
imitari: quoniam non inordinatè nos gessi-
mus inter vos:
8 Neque gratis panem edimus *acceptum* à
quoquam: sed cum labore & ærumna nocte
dieque operantes, ne quem vestrûm graua-
remus.
9 Non quòd nobis *id* non liceat, sed vt nos-
metipsos pro exemplari exhibeamus vobis
ad nos imitandos.
10 Etenim quum essemus apud vos, hoc de-
nuntiabamus vobis, quòd si quis nolit ope-
rari, [c] etiam non edito.
11 Audimus enim quosdam versari inter vos
[7] inordinatè, nihil operis facientes, [8] sed
curiosè agentes.
12 [9] Iis autem qui sunt istiusmodi, denuntia-
mus, & eos obsecramus per Dominum no-
strum Iesum Christum, vt cum quiete ope-
rantes, suo pane vescantur.
13 [10] Vos autem, fratres, ne segnescite in be-
nefaciendo.
14 [11] Quòd si quis non auscultat nostro per
epistolã sermoni, hunc notate: [12] & ne cõ-
mercium habete cum eo, [13] vt eum pudeat.
15 [14] Neque vt inimicum ducite, sed admo-
nete vt fratrem.
16 [15] Ipse autem Dominus pacis *autor* sem-
per det vobis pacem omni modo, Dominus
sit cum omnibus vobis.
17 [16] Salutatio, mea manu Pauli, quod est sig-
num in omni epistola: ita scribo.
18 Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* cum
omnibus vobis. Amen.

Ad Thessalonicenses posterior missa fuit Athenis.

1 Ad verbum, Malè, malè: id est Admodum malè se gerit. Hebraismus.

1 Iam pro suo more varias admonitiones subiicit: quarum prima est vt pro Euangelii propagatione & fidorum eius ministrorum salute, preces ab Ecclesiis concipiantur. *Ephes. 6.19. colos. 4.3.*

a *Qui sui officii nullam curam habent.*

2 Mirum non est tam multis exosum esse Euangelium, quia fides sit rarum Dei donum: Ecclesia tamẽ multitudine malorum nunquam pessundabitur, quoniam nititur Dei fidelitate.

b *A Satana insidiis: potest etiam malum neutro genere sumi.*

3 Secunda admonitio, vt Apostolicã doctrinam pro vitæ regula perpetuò sequantur.

4 Tertio loco duo inculcat, quæ ex sola Dei gratia nobis donantur, charitatem videlicet, & animum in aduentum Christi intentum.

5 Quarto loco, otiosos & ignauos negat in Ecclesia esse nutriendos, imò nõ ferendos quidem. *1. Cor. 11. 2.*

6 Ne durius cum eis agere videatur, seipsum pro exemplo proponit, qui prætterquam quòd euangelizabat, suis etiam manibus operabatur, cui tamen labori se simpliciter obstrictum fuisse negat. *1. Thess. 4. 11.*

c *Vbi igitur Monachorum & sacrificiorũ otiosi ventres? Monachus (inquit Socrates Tripartitæ historiæ lib. 8.) qui manibus non laborat, similis est prædoni.*

7 Quantum sit vitium otii declarat ex eo quòd nemo sit quẽ Dominus frustrà condiderit, atque adeò quem in certa veluti statione non collocarit: ex quo consequitur ab otiosis perturbari ordinem à Deo positum quod quidẽ est maximum scelus. 8 Taxat vitium cum superiore coniunctum, vnde infinita mala consequuntur: nempe quòd nulli curiosius inuestigant aliena quàm qui sua nihil curant. 9 Præcipit Dominus & precantur Apostoli per Christi nomen, primum, vt nemo sit otiosus, deinde vt quisque tranquillè curet munus sibi à Domino impositum. 10 Cauendum ne quorundam indignitas nos reddat ad beneficentiam frigidiores. 11 Excommunicatio, peruicaciæ pœna. 12 Familiaritas cum excommunicatis vitanda. 13 Finis excommunicationis est, non exitium, sed salus peccatoris, vt pudore saltem victus resipiscat. 14 Sic vitanda fratrum excommunicatorum familiaritas, vt eorum in vitam reuocandorum occasiones omnes sedulò quærantur. 15 Preces sunt omnium exhortationum sigilla. 16 Subscripsit suis literis sua manu Apostolus, ne falsæ pro veris supponerentur.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM PRIOR.

Caput I.

Absolutum veri pastoris exemplar proponens, quum præcipua eius functio sit in docendo. 4 *monet vt reiectis vanis quæstionibus, ea tradat* 5 *quæ charitatem & fidem spirent.* 12 *Ac ne contemptui sit sua autoritas,* 14 *qualis factus sit per Dei gratiam, honorificè prædicat.*

1 PAVLVS Apostolus Iesu Christi ex ordinatione Dei seruatoris nostri & Domini Iesu Christi spei nostræ,
2 Timotheo Germano filio in fide, gratia *sit tibi,* [a] misericordia & pax à Deo Patre nostro, & Christo Iesu Domino nostro:
3 [2] Sicut te sum precatus vt permaneres Ephesi quum proficiscerer in Macedoniam, vide vt denunties quibusdam ne diuersam doctrinam doceant:
4 [3] Nec attendant fabulis & [b] genealogiis infinitis, quæ potius quæstiones præbent quàm ædificationem Dei quæ est per fidem.
5 [4] Porrò finis [c] mandati est [d] charitas ex puro corde, & conscientia bona, & fide non ficta,
6 [5] A quibus quum quidam vt à scopo aberrarint, deflexerunt ad vaniloquentiam:
7 [6] Valentes esse Legis doctores, nec intelligant quæ loquuntur, neque de quibus asseuerant.
8 [7] Scimus autem bonam esse Legem, si quis ea legitimè vtatur.
9 [8] *Nempe* sciens Legem [e] iusto positam non esse, sed [f] Legis contemptoribus, & iis qui subiici nesciunt, impiis & [g] peccatoribus, nefariis & profanis, patricidis & matricidis, homicidis,
10 Scortatoribus, masculorum concubitoribus, plagiariis, & mendacibus, periuris, & si quid aliud est quod sanæ doctrinæ sit oppositum:
11 [9] *Quæ est* secundum gloriosum Euangelium beati Dei, [10] quod concreditũ est mihi.
12 [11] Gratiam igitur illi habeo qui me [h] robustum effecit, *id est* Christo Iesu Domino nostro, quòd me fidelem duxerit, vt qui *me* in ministerio constituerit:
13 Qui prius eram [i] blasphemus & per-

1 PAVLVS apostolus Ieschua Christi per mãdatum Dei seruatoris & Jeschua Christi spei nostræ.
2 Timotheo filio vero in fide, gratia, misericordia, & pax à Deo Patre nostro & Christo Jeschua Domino nostro.
3 Petieram abs te quum proficiscerer in Macedoniam, vt remaneres Ephesi, & præciperes nonnullis ne docerent doctrinam diuersam.
4 Neque sese proiicerent in fabulas & [1] genealogias, quibus finis non est, quæ controuersias pariunt potius, & non ædificationem in fide Dei.
5 Finis autem præcepti est charitas quæ prouenit à corde puro, & à conscientia bona, & à fide vera.
6 Et ab iis aberrarunt homines, & declinarunt ad verba vana.
7 In eo quòd quæsierint esse doctores Legis, quum non intelligerent id quod loquebantur, neque id de quo contendebant.
8 Scimus autem quòd Lex bona sit, si quis secundum ipsam Legem versetur in ea.
9 Sciens quòd iustis Lex posita non sit, sed iniquis & rebellibus, & improbis & peccatoribus & peruersis & iis qui non sunt puri, & iis qui percutiunt patres suos, & iis qui percutiunt matres suas, & homicidis,
10 Et scortatoribus, & cubantibus cum masculis, & iis qui furantur [2] ingenuos, & mendacibus, & [3] periuris, & omni rei quæ est contraria doctrinæ sanæ Euangelii gloriæ Dei benedicti.
11 Quod concreditum est mihi.
12 Et gratias ago ei qui corroborauerit me, *nempe* Domino nostro Ieschua Christo, qui reputauit me fidelem, & posuit me ad ministerium suum.
13 Me *inquam* qui antè blasphemus eram,

1 Ad verbũ, Narrationes generationum.

2 Ad verbum, Filios libertatum, Hebraismus.

3 Ad verbum, Et transgredientibus iuramentum, Hebraismus.

1 Initio tum suam tum Timothei gratuitam vocationem ..., vt hæc ex illa ...metur: simulq; ... Apostolicæ ...am explicat, misericordiam Dei ...licet in Christo ... per fidẽ apprehensio, cuius exitus ... speratur.

a *Misericordia à ... distinguitur, vt ... à causa: Gratia ..., illa est gratuita ... qua ... in Christo elegit: misericordia, id est gratuita iustificatio, se...*

2 Tota hæc epistola in admonitionibus consistit, quibus omnia fidi pastoris officia graphicè ... describũtur. Prima autem admonitio est, nequid vel à Apostolica ipsa doctrina, vel in eius ...di ratione, nouetur.

3 Corrumpitur doctrina non tantùm falsis dogmatibus, sed etiam inanibus & curiosis speculationibus: quarum videlicet explicatio fidem nostram nihil iuuet.

b *Speciem vnam ... quæstionum attingit.*

Infra 4.7. & 6.4. Tit. 3.9.

4 Secunda admonitio, cum ipsa doctrina coniungendum esse legitimum ipsius vsum. Is autem est in charitate pura & conscientia bona, & germana fide positus.

c *Legis.*

d *Nec extra conscientiam bonam charitas, nec extra fidem conscientia bona, nec fides extra Dei verbum.*

5 Quod in genere de vanis & curiosis controuersiis dixerat applicat iis qui Legis zelum prætexentes in externis immorabantur, nullum de nugis quibusdam posteà garriendi finem facientes. 6 Nulli indoctiores & impudentiores sanctitatis nomine vsurpando quàm sophistæ matæologi. 7 Occupatio, se non damnare Legem sed legittimum eius vsum requirere. 8 Is demum effugit Legis maledictionem, ac proinde illam non horret, qui fugiens quæ Lex damnat, eius obseruationi ex animo studet: non autem qui de externis & curiosis quibusdam garrit. e *Is demum talis est quem Dominus vera doctrina & spiritu sancto imbuit.* f *Ad verbum, ex legibus.* g *Veluti aliquam peccandi artem exercentibus.* 9 Matæologiæ opponit non tantùm Legem, sed etiam Euangelium, vtpote quod minimè damnet, imo maximè comendet sanam doctrinam preceptis Dei comprehensam ac proinde gloriosum & beati Dei Euangelium vocat, cuius virtutem isti garruli ignorabant. 10 Ratio cur nec aliter nec aliud docendum sit in Ecclesia quàm ipse docuerit, quoniam nullum sit aliud Euangelium, quàm quod Deus ipsi commisit. 11 Asserit necessariò suum Apostolatum aduersus quosdam superiorem ipsius vitam calumniantes, seipsum ad inferos vsque deiiciens, vt Christi misericordiam attollat, qua omnia illa superiora aboleuerit. h *Qui vires mihi indidit, non solùm quum ne voluntas quidem adesset, sed etiam quum in contrariam partem totus ferebar.* i *Hæc sunt opera præparatoria, quibus sese effert Paulus.*

&

& persequutor & contumeliosus, sed gratiā consequutus sum, propterea quòd quū ignorans essem, fecerim id quod est infidelitatis.
14 Exuberauit autem in me gratia Domini nostri, & fides & dilectio quæ est in Jeschua Christo.
15 Fidelis est sermo, & dignus qui recipiatur, quod Jeschua Christus venit in mundum ad seruandum peccatores, quorum primus ego sum.
16 Sed propter hoc misertus est mihi, vt in me primo ostenderet Jeschua Christus omnem longanimitatē suam, ad instructionem eorum qui credituri essent in ipsum, in vitam æternam.
17 Regi autem seculorum, ei qui non corrumpitur, & non conspicitur, qui est vnus Deus, honor & gloria in seculū seculorū. Ammin.
18 Hoc mandatum commendo tibi, fili mi Timothee, iuxta prophetias pristinas quę fuerunt de te, vt milites in eis militiam hanc bonam.
19 In fide & in conscientia bona. Isti enim qui hanc longè abiecerunt à se, fide vacui redditi sunt.
20 Sicut Hymenæus, & Alexander, quos tradidi Satanæ, ne sint blasphemi.

sequutor & iniuriosus: sed mei misertus est, nam ignorans id faciebam, (nempe) fidei expers.
14 Superabundauit autem gratia illa Domini nostri [12] cum fide & dilectione in Christo Jesu.
15 [13] [k] Fidus *est hic* sermo, & modis omnibus dignus quem amplectamur, Christum Jesum venisse in mundum vt peccatores seruaret, quorum primus sum ego.
16 Verùm ideò misertus est mei, vt in me primo ostenderet Jesus Christus omnem clementiam, vt essem exemplo credituris ipsi in vitam æternam.
17 [14] Regi autem æterno, immortali, inuisibili, [l] soli sapienti Deo, honor *sit* & gloria in secula seculorum. Amen.
18 [15] Hoc mandatum commendo tibi, fili Timothee, *nempe* vt secundum prægressas de te prophetias, milites [m] per eas bonam illam militiam,
19 Retinens [n] fidem & bonam conscientiam, [16] qua repulsa nonnulli naufragium fidei fecerunt.
20 Ex quibus est Hymenæus & Alexander: [17] quos [o] tradidi Satanæ, vt [p] discerent non blasphemare.

12 Hanc mutationem probat ab effectis, quod qui profanus erat factus sit fidelis, & qui Christum furiosissime persequebatur iam ipsius amore ardeat.
13 Retorquet calumniam aduersariorum in ipsorum caput, docens hoc singulare bonitatis Dei exemplum, cedere totius Ecclesiæ commodo.
Mat.9.3, mar.2.17.
k *Dignus cui fides adhibeatur.*
14 Erumpit in exclamationem per animi ardore, quòd non possit in amplificanda Dei gratia sibi ipsi satisfacere.
l *Vide Iohan.17.3.*
15 Conclusio vtriusque paternæ superioris admonitionis, nempe vt fortiter aduersus omnia impedimenta decertans Timotheus, prægressis multorum prophetiis ad ministerium vocatus, & doctrinam acceptam & bonam conscientiam tueretur. m *Illis fretus.* n *Sanam doctrinam.* 16 Rectam conscientiam qui non seruant, paulatim amittunt etiam intelligentiæ donum: quod duplici eoq; tristissimo exemplo probat. 17 Nonferendi Apostatæ in Ecclesia, imò etiam excommunicandi. o *Ex Ecclesia eiectos Satanæ mancipaui. 1.Cor.5.5.* p *Vt suo malo discant, quid sit blasphemare.*

Capvt II.

1 *In precibus publicis vult omnes commendari Deo,* 4 5 *idq; duplici ratione:* 8 *inde omnes cuiuscunque loci sint, ad orationem inuitat.* 9 *& quo vestitu,* 11 *quaq; modestia mulieres in sacro cœtu se gerere debeant, disserit.*

1 Peto igitur abs te vt ante omnia precationem offeras Deo, & orationem, & obsecrationem, & gratiarum actionem pro omnibus filiis hominis:
2 Pro regibus & principibus, vt habitationē tranquillam & quietam inhabitemus in omni timore Dei & puritate.
3 Hoc enim bonum est & acceptum coram Deo seruatore nostro,
4 Qui vult vt omnes filii hominis seruentur, & sese conuertant ad cognitionem veritatis.
5 Vnus est enim Deus, & vnus est mediator Dei & filiorum hominis, filius hominis Jeschua Christus:
6 Qui dedit semetipsum redemptionem pro omni homine, testimonium quod euenit tempore suo.
7 Cuius ego positus sum prædicator & Apostolus: (veritatem dico, & non mentior) quia factus sum doctor Gentium in fide veritatis.

1 [1] Adhortor igitur ante omnia vt fiant deprecationes, preces, postulationes, gratiarum actiones pro quibusuis hominibus:
2 Pro regibus & quibusuis in eminentia constitutis: [2] vt tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate & [a] honestate.
3 [3] Nam hoc bonum est & acceptum coram seruatore nostro Deo:
4 Qui quosuis homines vult seruari, & ad agnitionem veritatis venire.
5 [4] Vnus enim est Deus, vnus etiam mediator Dei & hominum [b] homo Christus Jesus:
6 Qui semetipsum dedit redemptionis pretium pro quibusuis, [5] *Christus inquam*, testimonium illud suis temporibus *destinatum*.
7 Cuius constitutus sum ego preco & Apostolus (veritatem dico per Christum, [c] non mentior) doctor, *inquam*, Gentium [d] cum fide ac veritate.

1 Vbi absoluit quæ ad doctrinā spectant, iam secundo loco de altera ministerii Verbi parte (id est de publicis precibus) differit. Ac primò quidem quæstionem explicans pro quibus precandum sit, docet pro quibusuis precandum, ac præsertim pro quibusuis magistratibus, quòd alioqui extra controuersiam non erat, quum reges, imò etiam plerique magistratus eo tempore hostes essent ecclesiæ.
2 Argumentum à fine sumptum. Quoniam nimirùm ideò constituti sint magistratus, vt & pietas & honestas cum pace inter homines vigeant, ac proinde illos in primis oporteat Deo commendare, vt possint tam necessario munere fideliter defungi. a *Complectitur hoc nomen omne officii genus, quod vigere in hominum commerciis debet.* 3 Aliud argumentum, cur pro quibusuis, sublato gentis, sexus, ætatis, ordinis discrimine, sit in Ecclesia precandum, quoniam videlicet Dominus quosuis, interdum etiam ab Euangelio alienissimos vocando, sic Ecclesiam suam velit colligi, ac proinde preces pro quibusuis haberi. 4 Non videretur vnus quorumuis hominum Deus nisi in quibusuis seruandis bonitatem suam ostenderet, nec vnus videretur Dei & quorumuis hominum mediator Christus, humana cum quibusuis hominibus communi natura assumpta, nisi pro quibusuis satisfecisset, & pro quibusuis intercederet. b *Homo scilicet factus.* 5 Confirmatio, Quoniam ipsis etiam gentibus nunc patefactum est salutis arcanum, ipso Apostolo ad hoc munus propriè designato quo quidem fideliter & sincerè fungatur. *2.Tim.1.11.* c *Hebraicus pleonasmus magis confirmans.* d *Fidelis & sincerus: fidei autem nomine sanam doctrinam, veritatis sinceram functionem intelligit.*

8 Velim

8 [6] Velim igitur viros precari in quouis loco, puras [e] manus attollentes absque [f] ira & [g] disceptatione.
9 [7] Itidem & mulieres amictu honesto, cum verecundia & modestia ornare sese, non cincinnis, vel auro, vel margaritis, vel pretioso vestitu:
10 Sed (quod decet mulieres pietatem spondentes) operibus bonis.
11 Mulier cum silentio discito cum omni subiectione.
12 Mulieri enim docere non permitto, [8] neq; authoritatem vsurpare in virum, sed esse in silentio.
13 [9] Adam enim prior formatus est deinde Eua.
14 [10] Et Adam [h] non fuit seductus: sed mulier seducta causa transgressionis fuit.
15 [11] Seruabitur tamen liberos gignendo, si manserint in fide ac charitate, & sanctificatione cum modestia.

8 Volo igitur vt orent viri in omni loco, attollentes manus suas purè, sine ira & sine disceptationibus.
9 Ita etiam mulieres cum habitu casto vestitus: cum verecundia & cum castitate sit ornatus earum, non in intortionibus *crinium*, aut in auro, aut margaritis, aut vestibus pulchris.
10 Sed in operibus bonis, quemadmodū decet mulieres quæ [1] spondent timorem Dei.
11 Mulier in quiete sit discens, cum omni subiectione.
12 Mulieri enim docere non permitto, neque autoritatem vsurpare in virum, sed sit in quiete.
13 Adam enim formatus est primùm, deinde Eua.
14 Et Adam non errauit: mulier autem errauit, & transgressa est mandatum.
15 Salua autem sit per liberos suos, [2] si permanserint in fide, & in charitate, & in sanctificatione, & in castitate.

1 Vel, Profitentur. Est enim deductum à themate ΝΤ, quod inter cætera significat confiteri & profiteri.

2 Id est, Si ipsæ mulieres permanserint. De quibus antè collectiuè in singulari numero loquutus est.

6 De personis dis... pro quibus ... adhibendæ sint preces ... nunc verò etiam ... discrimen ... docet. Ol... vas gens vno ... certo loco ... publicum cultum ... habebat nunc ... (ritè ta... & ordine) Ec... cogantur, & ... publicè cō... precibus ... conueniunt, ... de gente, aut cor... purificatione, ... loco, sed de animo ab omni offensi... & certa fi... pleno, labo... est.

e Manū sublatio. ... pro inuocatione ... id est, signum ...

f ... offensionibus ... quæ prohibent ... bona conscientia Deum possimus inuocare. g *Dubitatione quæ fidei repugnat, Iacob 1.6.* 2. Pet. 3.11. 7 Tertio loco statuit ... mulieres honesto & ab omni luxu alieno habitu, modestè & in silentio in publicis cœtibus discant. 1. Cor. 14.34. 8 Primum argumentum, cur mulieribus in Ecclesia non liceat docere, quoniam hoc modo supra viros collocarentur, quorum videlicet essent magistræ, ... repugnat Dei ordinationi. *Gen.* 1.27. *Gen.* 3.6. 9 Hanc Dei ordinationem qua viro subest mulier, primùm probat ex eo ... Deus mulierem posteriorem creauit viri causa. 10 Deinde, quia post peccatum hæc pœna inflicta est mulieri, per quam vir do... est. h *Adam fuit seductus, sed vxoris opera, ideòque meritò hac quoque ratione debet esse viro subiecta.* 11 Obiter inserit con... ...tionem, non impedire hanc subiectionem, quominus & ipsæ mulieres perinde vt viri seruentur, si sese in coniugalibus illis oneribus, cum ... charitate sanctas & modestas præbuerint.

Caput III.

2 *Episcopos,* 8 *& diaconos Christianos depingit, cum eorum vxoribus,* 12 *liberis & familia,*
15 *Et Ecclesiam domum Dei nominat.*

1 [1] Fidus *est hic* sermo, [2] Si quis Episcopatum [a] appetit, præclarum opus desiderat.
2 Oportet igitur Episcopum irreprehensum esse, [b] vnius vxoris virum, vigilantem, temperantem, compositum, hospitalem, aptum ad docendum:
3 Non [c] vinosum, non percussorem, non turpem quæstum facientem: sed æquum, alienum à pugnis, alienum ab auaritia:
4 *Qui* suæ domui benè præsit, qui liberos contineat in subiectione cum omni honestate.
5 (Nam si quis propriè domui præesse nescit, quomodo Ecclesiam Dei curabit?)
6 Non nouitium, ne inflatus [d] in criminationem incidat diaboli.
7 Oportet autem eum etiam bonum habere testimonium ab extraneis: ne in probrum incidat & laqueum Diaboli.
8 [3] [e] Diaconos itidem honestos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpem quæstum facientes.
9 Tenentes [f] mysterium fidei cum pura conscientia.
10 Atque hi etiam probentur prius, deinde ministrent, si sint inculpati.
11 [4] Vxores itidem honestas, non calumniosas, sobrias, fidas in omnibus.

1 Fidelis est sermo, quòd si quis concupiscit presbyterium, opus bonum concupiscit.
2 Oportet autem vt sit presbyter talis vt [1] vitium non reperiatur in eo, & fuerit maritus vnius vxoris: cuius mens sit vigilans, & qui sit sobrius, & ordinatus, & amans hospites, & didacticus:
3 Non autē [2] sectator vini: cuius manus non sit præceps ad percutiendum: sed sit lenis, & non litigiosus, neque amans argentum:
4 Et qui gubernet domum suam benè, & qui contineat filios suos in subiectione & in omni puritate.
5 Si enim domum suiipsius nesciat benè gubernare, quomodo poterit Ecclesiam Dei gubernare?
6 Neque sit [3] puer doctrina sua ne sese extollat, & incidat in iudicium Satanæ.
7 Oportet autem vt testimonium bonum sit ei ab extraneis, ne incidat in probrum & in laqueum Satanæ.
8 Et etiam ministri similiter sint pudici, neq; [4] loquantur duo, neq; sint dediti vino multo, neque ament lucra turpia:
9 Sed teneant mysterium fidei, cum conscientia pura.
10 Atque illi ipsi probentur prius, & tunc ministrent, existentes sine reprehensione.
11 Similiter etiam vxores sint honestæ: & sit vigilans mens earum, sintq; fideles in omni re, & non sint calumniosæ.

1 Ad verbum, Macula.

2 Ad verbum, Transiens ad vinum. Id est, Qui poculis non desinit esse infestus, & ab eis non facilè se diuelli patitur. Eadem phrasis legitur ad Titum. 1.8.

3 Qui recens institutus est in doctrina fidei.

4 Id est, Ne sint bilingues, qui mos... vnum, modo aliud dicant: vel diuersum ab eo quod habeat in animo.

1 Absoluta tractatione tum de doctrinæ & docendi ratione, tum de publicis precibus tertio nunc loco ad personas ipsas accedit, agens primùm de pastoribus, deinde de Diaconis, vtriusque prescribens, vt certos esse ... Canones norit Ecclesia.

2 Episcopatus, ... ministeriū Verbi non est otiosa dignitas, sed opus, & ... quidem præclarum, & proinde multis ... virtutibus & domi & ... Episcopum ornatum esse oportet, ... & doctrinæ, & facultatū siue donorum, & vitæ exa... præeat futura ... electioni necesse est.

a De ambitu non ... quo vix quic... magis horrendum ... in Ecclesia, sed in vero ... animo & studio ... Dei Ecclesia inanan... comparato, quam... & vbicunque Domino visum fuerit.

b Tit. 1.6. ... Ergo qui coniu... quia coniugati ... ab Episcopatu ex... Antichristus est. *Vide vers.* 8. c *Vino quasi assidentem.* d *Ne ex eo ipso quòd in eum ... ocassionem arripiat ... quæ ipsum euertat, atque ita in eandem condemnationem ruat atque ipse Diabolus.* 3 Diaconos quoque prius probari oportet, vt ... eorum honestate, veritate, sobrietate, animo ab omni auaritia alieno, eruditione in fidei doctrina, bona denique conscientia & integritate ... e *Hi sunt qui pauperum curam habebant. Suprà,* 2.19. f *Euangelicam doctrinam quæ verè est mysterium: caro enim & ... ... non reuelant.* 4 Inquirendum etiam in Pastorum & Deaconorum vxores.

12 Diaconi

12 Diaconi sint is cui vna fuit vxor, & regat fi-
lios suos, & domum suam benè.
13 Nam qui ministrauerint benè, gradum bo-
num acquirunt sibiipsis, & fiduciam multam
in fide Ieschua Christi.
14 Hæc scribo tibi, sperans quòd citò veniam
ad te:
15 Etsi autem fiat vt differam, vt cognoscas
quomodo oporteat cõuersari in domo Dei,
quæ est Ecclesia Dei viuentis, columna &
fundamentum veritatis.
16 Et verè magnum est mysterium hoc iusti-
tiæ, Quòd Deus reuelatus est in carne, &
iustificatus est in spiritu, & visus est Ange-
lis, & prædicatus est inter Gentes, & fides
habita est illi in mundo, & sublatus est in
gloriam.

12 5 Diaconi sint vnius vxoris mariti, qui libe-
ris rectè præsint, & propriis domibus.
13 Nam qui benè ministrauerint, g gradum
sibi bonum acquirunt, & h multam liberta-
tem per fidem quæ *est* in Christo Iesu.
14 6 Hæc tibi scribo, sperans fore vt celerius
ad te veniam:
15 Quòd si tardius venero, vt noris quomodo
oporteat 7 in domo Dei versari, quæ est Ec-
clesia Dei viui, i columna & stabilimentum
veritatis.
16 8 Et sine controuersia magnum est pieta-
tis mysterium: Deus conspicuus factus est
in carne, k iustificatus est in Spiritu, con-
spectus est ab angelis, prædicatus est Gen-
tibus, fides illi habita est in mundo, sursum
receptus est in gloriam.

5 Polygami (id est plures simul vxores habentes) sicut ad episcopatum ita ne ad diaconiam quidem vocandi. g *Decus ac dignitatem.* h *Fiduciam intrepidam.* 6 Peculiaria multa subiecturus ad quotidianum Pastoris munus spectantia, præfatur de suo ad eum aduentu, vt eo magis solicitus sit Timotheus, ne quum aduenerit, negligentiæ coargui possit. 7 Pastori assiduè cogitandum est se in domo Dei viui versari, in qua conseruatur veritatis thesaurus. i *Hominum nimirum respectu: innititur etenim Ecclesia angulari illi lapidi Christo: sed ea est veritatis conseruatrix, non mater.* 8 Hac veritate cuius custos & conseruatrix est inter homines Ecclesia, ministerio verbi propterea ibi constituto, nihil augustius esse potest. Docet enim res omnium maximas, nempe Deum in Christi persona, assumpta nostra natura, factum esse visibilem, cuius tamen in tanta infirmitate maiestas infinitis modis eluxit adeò vt ipsos Angelos rei tantæ conspectus perculerit: qui denique Gentibus prædicatus, ab eis receptus est, & nunc sursum in summum gloriæ gradum euectus. k *In illa infirma carne Christi, tanta vis diuinitatis sese exeruit, vt Christum quantumuis hominem infirmum, palàm fuerit esse Deum.*

Caput IIII.

1 *Falsas doctrinas de coniugii & ciborum prohibitione:* 7 *& profanas damnat.* 8 *commendat autem pietatis studium,* 13 *& assiduam, scripturæ lectionem.*

1 SPiritus autem planè dicit quòd tempori-
bus posterioribus discedent nonnulli à
fide, & 1 sectabuntur spiritus deceptores,
& doctrinam dæmoniorum.
2 Qui per similitudinem decipiunt, & lo-
quuntur mendacium, & sunt 2 adusti in con-
scientia sua.
3 Et prohibent matrimonio coniungi, & fa-
ciunt abstinere à cibis quos Deus creauit ad
vsum, & ad gratiarum actionem, iis qui cre-
dunt & norunt veritatem.
4 Quia quicquid creatum est à Deo, bonum
est: & nihil est abominandum, si cum grati-
arum actione sumatur.
5 Sanctificatur enim per sermonem Dei, &
per orationem.
6 Hæc si docueris fratres tuos, minister bo-
nus eris Ieschua Christi, educatus in ser-
monibus fidei, & in doctrina bona quam e-
doctus es.
7 A narrationibus autem insulsis vetularum
te subducito, & exerce teipsum in iustitia.
8 Exercitatio enim corporis tempore modi-
co prodest: iustitia autem in omni re pro-
dest, & est illi promissio vitæ huius temporis
& futuri.
9 Fidelis est sermo, & dignus qui recipia-
tur.

1 Ad verbum, Et ibunt post spiritus deceptores, & post doctrinam, &c.
2 Metaphora sumpta est ab iis quibus putridum aliquod membrum amputatum est adhibito cauterio. Et sensus est, Nulla religione tenentur.

1 1 SPiritus autem disertè dicit fore vt poste-
rioribus temporibus desciscant quidam
à a fide, spiritibus deceptoribus atten-
dentes ac doctrinis dæmoniorum,
2 2 Per b hypocrisin falsiloquorum, quorum
c conscientia cauterio resecta est,
3 3 Prohibentium contrahere matrimoni-
um, *iubentium* abstinere à cibis 4 quos Deus
creauit 5 ad participandum 6 cum gratiarum
actione, fidelibus & iis qui cognouerunt ve-
ritatem.
4 7 Nam quicquid creauit Deus, bonum *est*,
nec quicquam reiiciendum est, si cum gra-
tiarum actione sumatur.
5 8 d Sanctificatur enim e per verbum Dei, &
preces.
6 9 Hæc si subieceris fratribus, bonus eris
minister Iesu Christi, innutritus in sermoni-
bus fidei bonæque doctrinæ, quam f assecta-
tus es.
7 10 Cæterùm profanas & aniles fabulas re-
iice: sed exerce teipsum ad g pietatem.
8 11 Nam corporalis exercitatio paululum
habet vtilitatis: at pietas ad omnia vtilis est
vt quæ promissionem habeat vitæ præsentis
ac futuræ.
9 13 Fidus *est* hic sermo, & dignus qui omni-
bus modis recipiatur.

1 Opponit veræ illi doctrinæ falsa dogmata quæ omnino futurum prædicit vt à quibusdam apostatis suggestione diaboli introducantur & ita quidem vt minimè desint qui illis assentiantur. a *A vera Dei doctrina.* 2 Hæretici quantumcunque simulent sanctimoniam, nulla conscientia præditi sunt. b *Sunt enim velut histrionicam quandam artem affectaturi, nequis existimet fore vt in aliquo angulo delitescant, aut pudoris speciem retineant.* c *Quorum ita obdurata conscientia, vt callum obduxerit, deinde cancrum illam inuasisse, postremò iam esse cauterio amputatam.* 3 Duas falsæ istius doctrinæ species exprimit, nempe cælibatus legem & delectum ciborum. 4 Eiusmodi doctrinas probat se meritò vocasse dæmoniacas, primum quòd earum doctores de rebus alienis decernant. An enim ipsi cibos crearunt. 5 Secundò, quòd finem cuius causa creati sunt à Deo omnes cibi, nempe vt eis frueremur, suis placitis euertant. 6 Tertiò quòd Deũ hoc modo suo honore spolient, qui in illorum vsu velit celebrari. Simul autem declarat Apostolus sobriè & cum bona conscientia vtendũ illa Dei liberalitate. 7 Canonem Apostolicũ de tollendo ciborum delectu falsæ illi doctrinæ opponit. 8 Is demum bonis Dei donis legitimè vtitur, qui illorum largitorem ex ipsius verbo agnoscit & inuocat. d *Purum & sanctum fit nostri respectu, vt eo vti possimus bona conscientia, tanquã de manu Domini* e *Agnoscimus Deum creatorem esse earum creaturarum quibus vtimur, & largitorem. Secundò, nos ex iis esse qui Christi beneficio ius illud in reliqua animantia deperditum Adami culpa, recuperauimus. Tertiò, precibus petimus vt nobis concedat Dominus dapibus ab ipsius manu acceptis bona conscientia frui. Quartò, gratiarum actione & repetitis precib. conuiuia claudimus, Ita nobis sanctificantur cibi.* 9 Conclusio cum exhortatione, vt Timotheus ista sedulò, velut ab Apostolo penè cum lacte hausta, Ecclesiis proponat. f *A cuius latere nunquam discessisti.* 10 Iterùm sanam doctrinam opponit non modò falsæ illi & apostaticæ doctrinæ, sed etiam vanis omnibus & curiosis argutiis. 11 Non tantùm sana doctrina, sed etiam pia & religiosa vita ministro Verbi opus est. g *Verum cultum.* 12 Pietas in spirituali cultu posita est, non in externæ vitæ austeritate, quæ etsi rectè vsurpata aliquem vsum habet, tamen nullo modo cum pietate est conferenda. Prodest enim illa per accidens: ista verò promissionem habet præsentis & futuræ vitæ. 13 Digressio, in qua ostendit eos qui pietati student etiamsi ærumnis & probris vexentur, idcirco tamen non esse miseros vt cæteros homines, quum ob eandem causam minimè affligantur propter quam cæteri, & longè dispar sit ipsorum exitus. Quomodo enim suos Dominus desereret, qui suos etiam hostes sua beneficentia dignatur? quàm doctrinam monet sedulò esse inculcandam.

10 Nam idcircò etiam fatigamur, & probris afficimur, quòd speramus in Deo viuo, qui est conseruator omnium hominum, maximè *verò* fidelium.
11 Hæc denuntia & doce.
12 [14] Nemo tuam iuuentutem despiciat, sed esto exemplar fidelium in sermone, in conuersatione, in charitate, in spiritu, in fide, in puritate.
13 [15] Interim dum venio, attende lectioni, exhortationi, doctrinæ.
14 Ne negligito donum quod in te est: quod datum est tibi per prophetiam, cum impositione manuum [h] presbyterii.
15 Hæc meditare, in his esto: vt tuus profectus manifestus sit inter omnes.
16 Attende tibiipsi & doctrinæ: & permane in istis: id enim si feceris, & teipsum [i] seruabis & eos qui te audierint.

10 Propter hoc enim laboramus & probris afficimur, quòd fiduciam habemus in Deo viuente, qui est conseruator filiorum hominis omnium, maximè fidelium.
11 Hæc doce, & præcipe.
12 Et ne quisquam contemnat adolescentiam tuam, sed esto exemplar fidelibus in sermone, & in conuersatione, & in charitate, & in fide, & in puritate.
13 Donec ego venero, sedulus esto in lectione, & in oratione, & in doctrina.
14 Neq; negligas donum quod est in te, quod datum fuit tibi per prophetiam, & [3] per impositionem manuum presbyterii.
15 Hæc meditare, & in eis insiste: vt notum fiat omni homini [4] quòd proficias.
16 Et attende tibiipsi & doctrinæ tuæ, & constanter persiste in his. Hæc enim quum feceris, teipsum seruabis, & eos qui te audiunt.

[14] Iam ad exhor... illam redit, ... quæ sint ... Pastoris virtu... quibus etiamsi ... etas, reuerenti... sibi conciliet, ... & oratio & ... charitatis, zeli, ... & puritatis te... litui verò, infu... annuli, pallii, ... illum huius... ineptiarum ... vsquam mentio [15] Pastoris pri... exercitium ... Scriptu... ex qua hau... exhortationis & ... materiã, & ... aliis saluificæ. [h] *Ordinis presbyte...* [i] *...est ex auditu, ... ex prædicatione: itaque sic dicuntur sese & alios seruare Ministri Verbi, in quibus Dominus posuit sermonem reconciliationis.*

[3] In Syro textu vox est composita à verbo סום, quod significat Imponere, & nomine אידא, quod significat Manum.
[4] Ad verbum, Quòd ante te progrediaris. Hebrais.

Caput V.

1 *Postquam modum monendi singulos præscripsit,* 5 *de Viduis agit quæ tunc in Ecclesia ministerium cooptabantur.* 17 *inde ad presbyteros transit:* 23 *quæ illorum habenda ratio, tradit.*

1 [1] Seniorem ne increpato, sed hortare vt patrem, iuniores, vt fratres:
2 Mulieres natu grandiores, vt matres: iuniores, vt sorores, cum omni puritate.
3 [2] Viduas [3] honora quæ verè viduæ sunt.
4 [3] Quòd si qua vidua liberos aut nepotes habet, discant in primis [4] *in* propriam domum pietatem exercere, [5] & vicem rependere parentibus: [6] hoc enim est honestum & acceptum coram Deo.
5 [7] Porrò quæ verè vidua est ac sola, sperat in Deo, & permanet in supplicationibus & precibus nocte ac die.
6 [8] At quæ in luxu viuit, *ea* viuens mortua est.
7 Hæc igitur denuntiato, vt sint irreprehensæ.
8 Quòd si qua suis & maximè domesticis non prouidet, fidem abnegauit, & est infideli deterior.
9 [9] Vidua allegatur non minor annis sexaginta, quæ fuerit [b] vnius viri vxor:
10 In operibus bonis idoneo testimonio ornata, si liberos educauit, si fuit hospitalis, si [c] sanctorum pedes lauit, si afflictis subuenit, si omne bonum opus est assiduè sectata.
11 [10] Porrò iuniores viduas [d] recusa: postquam enim lasciuierunt aduersus Christum, nubere volunt:
12 Damnandæ quòd primam fidem reiecerint.
13 [11] Simul autem etiam otiosæ esse discunt, circumeuntes domos: imò non solùm otiosæ, sed etiam nugaces & curiosæ, garrientes quæ non oportet.

1 Seniorem ne increpaueris, sed adhortare eum tanquam patrem, & eos qui sunt iuuenes, tanquam fratres tuos:
2 Et anus tanquam matres, & eas quæ sunt iuuenes, tanquam sorores tuas, in omni puritate.
3 Viduas honora, quæ viduæ sunt in veritate.
4 Et si qua est vidua cui sunt filii aut [1] nepotes, discant prius vt in domesticos suos iustitiam exerceant, & rependant [2] fœnus progenitoribus suis: hoc enim acceptum coram Deo.
5 Quæ autem verè vidua est & solitaria, huius spes est in Deo, & perseuerat in orationibus, & in obsecrationibus nocte dieque:
6 Quæ verò seruit voluptati, mortua est dum viuit.
7 Hæc præcipe illis vt irreprehensibiles sint.
8 Si quis enim eorum qui sui sunt, & præsertim eorum qui sunt domestici fidei, non habet curam, hic abnegauit fidem, & est peior quàm ii qui non credunt.
9 Elige itaq; viduã quæ non sit minor quàm sexaginta annorum, quæ vni fuerit viro.
10 Et si ei testimonium operum bonorum: si educauit liberos, si excepit hospites, si lauit pedes sanctorum, si refrigerio fuit afflictis, si ambulauit in omni opere bono.
11 A viduis autem quæ iuuenes sunt, abstine: lasciuiunt enim aduersus Christum, & quærunt vt sint viro.
12 Et earum iudicium firmum est quòd abiecerunt fidem suam primam.
13 Discunt autem etiam pigritiam, circumeuntes domatim: nec solùm pigritiam *discunt* verum etiam vt multiplicent sermones, & sectentur vana, & loquantur id quod non oporteat.

[1] De mediocritate ... priuatis reprehensionibus secun... ætatis & sexus ... seruanda. [2] De viduarum ... constituit hos ... Apostolus. [3] *Viduarum cu... habe quæ præsidio ...* [4] Liberi & nepotes viduarum parentibus pro viribus curam geranto. [5] Prima ratio, Quoniam sibi ipsis ... suis impendunt. [6] Altera, Quoniam natura ipsa docet ... vicem rependere. [6] Tertia, Quoniam Deo gratum est ... officium. [7] Secundus Canõ, ... viduarum (id est ... inopes & suo... præsidio destitutæ sunt, & piè ac ... viuunt) ... Ecclesiæ susci... [8] Tertius Canon, ... in luxo de..., & suæ familiæ ... curam negligen..., inter apostatas ... infidelibus ... censentor. [9] Quartus Canon, In viduarum ... ministran... album nulla ... ginta annis mi... admittitor, ab ... impudicitiæ ... immunis, de ... diligentia, cha..., & integritate, ... testibus ...

[1] Ad verbum, Aut filii filiorum. Heb.
[2] Id quod nati progenitoribus debent, fœnus vocat: quasi illi sumptus & labores quos in eis educandis sustinuerunt, fœnori ipsis dederint.

[b] *Quæ à viro meritò repudiata alteri nupserit.* [c] *Respicit ad consuetudinem earum regionum.* [10] Ratio prima cur iuniores viduæ ... ministerium non admittantur, Quoniam videlicet propter ætatis leuitatem, excusso tandem onere sibi à Christo imposito, de repetendo ... matrimonio cogitant: quo fit vt ministerium deserant cui se obstrinxerant. [d] *Ne in collegium viduarum admitte.* [11] Altera ..., Quòd pleræque sint garrulæ & curiosæ, & neglecta muneris sui cura discursatrices.

Z 14 Volo

14 Volo igitur vt illæ quæ iuuenes sunt, nu-
bant, & pariant liberos, & regant domos
suas, & non præbeant aduersario occasio-
nem maledicentiæ.
15 Quia enim iam cœperunt plures auertere
sese post Satanam.
16 Si quis fidelis, aut si qua fidelis sit cui sint
viduæ, nutriant illas, & non onerent Eccle-
siam, vt iis quæ sunt viduæ veræ sufficiat.
17 Seniores, qui benè sese gerunt, honore du-
plici digni sint: maximè ii qui laborant in
sermone & in doctrina.
18 Dicit nanque Scriptura, Ne occludas *os*
bouis in tritura: &, Dignus est operarius
mercede sua.
19 Aduersus seniorem, accusationem ne reci-
pias, nisi per os duorum triúmue testium.
20 Eos qui peccant, coram omni homine cor-
rige: vt etiam reliqui homines timeant.
21 Obtestor te coram Deo, & Domino nostro
Ieschua Christo, & Angelis eius electis, vt
hæc serues: neque præoccupetur mens tua
vlla re, neque facias quicquam per 3 accep-
tionem vultus.
22 Manum citò nemini imponas, neque cõ-
municaueris peccatis aliorum: teipsum ser-
ua in puritate.
23 Et posthac aquas ne bibas: sed vini modi-
cum bibe, propter stomachum tuum, & pro-
pter morbos tuos assiduos:
24 Sunt filii hominis quorum peccata nota
sunt, & præcedunt eos ad locum iudicii: &
sunt quæ sequuntur illos.
25 Sic etiam bona facta manifesta sunt: & ea
quæ aliter habent, occultari non possunt.

3 Vide Matth. 6.

14 [12] Velim igitur, iuniores nubere: liberos
gignere, domum administrare, nullam occa-
sionem dare aduersario ad maledicendum.
15 Iam enim nonnullæ deflexerunt, sequutæ
satanam.
16 [13] Quòd si quis fidelis aut si qua fidelis ha-
bet viduas, eis subuenito, & non onerator
Ecclesia, vt iis quæ verè viduæ sunt subue-
niat:
17 [14] Qui benè præsunt presbyteri, [e] duplici
honore digni habentor: [f] maximè qui labo-
rant in sermone & doctrina:
18 Dicit enim Scriptura, Boui trituranti non
obligabis os. Et, Dignus est operarius mer-
cede sua.
19 [15] Aduersus presbyterum accusationem ne
admittito, nisi sub duobus aut trib[us] testibus.
20 [16] Eos qui peccant, coram omnibus argue,
vt & reliqui timeant.
21 [17] Obtestor in conspectu Dei, & Domini
Iesu Christi, & electorum angelorum, vt
hæc serues absque eo vt vnum alteri præfe-
ras, nihil faciens in alteram partem decli-
nando.
22 [18] Manus [g] citò ne cui imponito, neque
communicato peccatis alienis: temetipsum
purum serua.
23 [19] Ne amplius esto abstemius: sed vino
pauculo vtere, propter stomachum tuum &
crebras tuas infirmitates.
24 [20] Quorundam hominum peccata antè
manifesta sunt, præeuntia damnationi: quos-
dam verò subsequuntur:
25 [21] Itidẽ & bona opera antè manifesta sunt:
& ea quę secus habent, occultari nõ possunt.

12 Quintus Canon, Viduæ iuniores nubunto, & sanctè familias suas regunto.

13 Sextus Canon, Fideles priuatim, quantum fieri potest, suas viduas iuuanto, nec istis sumptibus Ecclesia grauator.

14 Iam quomodo cũ presbyteris .i. pastoribus, denique disciplinę Ecclesiæ præfectis se gerere debeat qui eorum collegio præest, his præscriptis can. differit. 1. Canon: de presbyteris officio suo benè fungentibus, honestè sustentandis, Ecclesia, sicut Deus ipse præcepit, in primis laborato.

e De quibus magis etiam quàm de reliquis simus soliciti.

f Duplex fuit ordo presbyterorum: alii enim gubernationi, alii sermoni & orationi vacabant.

Deut. 25. 4.
1. cor. 9. 9.
Mat. 10. 10.
luc. 10. 7.

15 Secundus Canon, Accusatio aduersus presbyterum, nisi prius auditis duobus aut tribus testibus ne admittitor.

16 Tertius Canon, Presbyteri sic conuicti, palàm coarguuntor, vt sint aliis exemplo. 17 Quartus Canon, In Ecclesiasticis (præsertim aduersus ipsos presbyteros) cognitionibus, quibus Deus ipse & Dominus Iesus Christus Angelorum multitudine stipatus interest, summa sine vllo præiudicio & personarum respectu, sinceritas obseruator. *Infra, 6. 13.* 18 Quintus Canon, Neminem antistes leuiter ordinato: nullius hac in re stultitiæ aut minus recto affectui fauens, alienam culpam in se deriuato, si quid à collegis perperam fiat, Is suam conscientiam puram seruato. g *Ne temerè quemuis ad Ecclesiasticam vllam functionem admitte, quantum videlicet in te est.* 19 Sextus Canon, Presbyteri in victus ratione, suæ valetudinis moderatam rationem habento. 20 Quoniam vt summa diligentia adhibeatur irrepunt tamen ad ministerium hypocritæ, monet Pastores Apostolus, ne hac re perturbentur, vel quicquam propterea de sua in inquirendo diligentia remittant, quia Dominus peccatis eiusmodi hominum detegendis suum tempus constituit: nostrum autem est culpam tantùm præstare. 21 Alia consolatio ad eos spectans qui calumniis interdum opprimuntur.

CAPVT. VI.

1 *Docet quid seruos deceat.* 10 *Quàm exitiosa pestis sit auaritia.* 13 *Et postquam obiter de diuitibus aliquid attigit, iterum prohibet ne Timotheus se inanibus doctrinis impediat.*

1 Illi qui sunt sub iugo seruitutis, dominos
suos in omni honore habeant, ne nomen
Dei & doctrina eius blasphemetur.
2 Illi autem quibus sunt Domini fideles, ne
contemnant eos, eo quòd fratres sui sunt:
sed magis inseruiant eis, propterea quòd fi-
deles sunt & dilecti, 1 qui contenti sunt mi-
nisterio eorum. Hæc doce, & pete ab eis.
3 Si quis autem sit qui doceat doctrinam a-
liam, & non accedat ad sermones sanos Do-
mini nostri Ieschua Christi, & ad doctrinam
timoris Dei,
4 Is est qui se extollit, quum nihil sciat: sed

1 Syriacæ voces sunt דמתתנגידין כתשמשתהון, quæ id præcisè significant quod vertimus. Eorum autem sensus est, eam ob causam fideles seruos fidelibus dominis eo diligentius inseruire debere, quòd ministerium ipsorum dominis suis gratum sit.

1 Qvicunq; [1] sub iugo sunt serui, suos domi-
nos omni honore dignos ducunto, [2] ne
nomen Dei & doctrina blasphemetur.
2 [3] Qui verò fideles habent dominos, ne *eos*
despiciant quòd fratres sint: sed potius in-
seruiant, quòd fideles sint ac dilecti, [a] qui
beneficentiam illam capessunt. [4] Hęc doce,
& exhortare.
3 [5] Si quis diuersam docet doctrinam, neque
accedit sanis sermonibus Domini nostri Ie-
su Christi, & ei quæ secundum pietatem est
doctrinæ.
4 *Is* turget, nihil sciens, sed insaniens circa

1 Subiicit etiam Canonas de seruorum officio in dominos: qua de re non dubium est quin sint multæ fuerint agitatæ quæstiones ab iis qui ex Euangelio arripiunt publici perturbandi status occasiones Primus autẽ Canon est, Serui fideles, dominos infideles nacti, nihilominus summa fide eis seruiunto.

2 Ratio, ne Deus videri possit Euangelii doctrina homines ad rebellionem & res omnes malas incitare. 3 Secundus Canon, Fideles serui dominos fideles nacti, ne fraterno nomine abutuntor, sed tantò libentius eis obsequuntor. a *Et hoc sufficiat, quòd in iis quæ ad vitam æternam pertinent, sint eiusdem Dei beneuolentiæ socii.* 4 Conclusio vniuersalis, hæc omnia non tantùm esse simpliciter docenda, sed etiam cum exhortationibus sedulò inculcanda. *Vid. cap. 1. vers. 3.* 5 Eos qui in sermonibus Christi (.i. doctrina pietatis) non acquiescentes, in vanis quæstionibus (vana enim sunt alia omnia) & se & alios fatigant, grauissimè damnatos extra Ecclesiam eiicit, vt superbos, qui in Christi doctrina non acquiescant: vt mendaces impostores, qui meram vanitatem crepent: vt insanos, qui de rebus nihili tantopere laborent: vt pessimas pestes, quæ sint maximarum contentionum autores, & mentes ac iudicium hominum corrumpant: denique vt profanos & impios, qui pretioso illo pietatis & religionis nomine ad turpe lucrum abutantur.

quæstiones ac b verborum pugnas: ex qui-
bus nascitur inuidia, lis maledicentiæ, suspi-
ciones malæ,
5 Peruersæ c exercitationes hominum mente
corruptorum, & qui priuati sunt veritate, &
quæstui habent pietatem, secede ab iis qui
eiusmodi sunt.
6 [6] Est autem quæstus magnus pietas cum a-
nimo sua sorte contento.
7 [7] Nihil enim intulimus in mundum, videli-
cet, nec efferre quicquam possumus.
8 Sed habentes alimenta, & quibus tegamur,
his contenti erimus.
9 [8] Qui autem volunt ditescere, incidunt in
tentationem & laqueum, & cupiditates
multas amentes & damnosas, quæ demer-
gunt homines in exitium & interitum.
10 Siquidem radix omnium malorum est a-
mor pecuniæ: quam quidam dum appetunt,
aberrarunt à fide, & seipsos d transfixerunt
doloribus multis.
11 [9] Tu verò, e homo Dei ista fuge: sectare
autem iustitiam, pietatem, fidem, charita-
tem, tolerantiam, lenitatem.
12 Decerta præclarum certamen fidei: ap-
prehende vitam æternam, cuius causa &
vocatus es, & professus præclaram profes-
sionem coram multis testibus.
13 [10] Denuntio tibi coram Deo qui viuificat
omnia, & Iesu Christo, qui testatam fecit
coram Pontio Pilato bonam illam professi-
onem:
14 Vt serues hæc mandata, maculæ & culpæ
omnis expers, vsque ad illustrem illum ad-
uentum Domini nostri Iesu Christi:
15 Quem temporibus suis ostendet ille bea-
tus & solus f Princeps, Rex regum, & Do-
minus dominorum:
16 Qui solus habet immortalitatem, lucem
habitans inaccessam, quem vidit nemo ho-
minum, neque videre potest: cui honor &
& robur æternum. Amen.
17 [11] Iis qui diuites sunt in g hoc seculo, de-
nuntia ne efferantur animo, neque spem
ponant in diuitiis incertis, sed in Deo h vi-
uo, qui præbet nobis omnia copiosè ad
fruendum:
18 Vt alii benefaciant, vt diuites sint operi-
bus bonis, faciles ad impertiendum, facilis
conuictus:
19 [12] Recondentes sibiipsis fundamentum
bonum in posterum, vt apprehendant æter-
nam vitam.
20 [13] Timothee, depositum serua, & auersare
profanos de rebus inanibus clamores, &
oppositiones falsò nominatæ scientiæ:
21 Quam nonnulli i præ se ferentes, circa fi-
dem aberrarunt à scopo. Gratia sit tecum.
Amen.

Ad Timotheum prior missa fuit Laodicea, quæ est metropolis Phrygiæ Pacatianæ.

infirmus est circa disputationem & quæstio-
nem verborum: ex quibus fit inuidia, & con-
tentio, & maledicentia, & [2] suspicio mala,
5 Et attritio filiorum hominis, quorum corru-
pta mens est, & destituuntur veritate, & pu-
tant quòd quæstus sit reuerentia Dei: tu au-
tem elonga te ab illis.
6 Quæstus enim noster magnus est, qui est re-
uerentia Dei, cum vsu sufficientiæ nostræ.
7 Nihil enim intulimus in mundum: & notum
est quòd neque efferre ab eo *quicquam* pos-
sumus.
8 Propter hoc sufficit nobis alimentum & o-
perimentum.
9 Qui autem volunt ditari, incidunt in tenta-
tiones, & in laqueos, & in cupiditates mul-
tas stultas, & affligentes & demergentes fi-
lios hominis in ruinam & perditionem.
10 Radix enim omnium malorum est amor
argenti, quod sunt quidam qui concupiue-
runt, & à fide aberrauerunt, atque seipsos
[4] immiserunt in dolores multos.
11 Tu autem, ô fili hominis Dei, ab istis fuge,
& [5] sectare iustitiam, & rectitudinem, & fi-
dem, & charitatem, & patientiam, & man-
suetudinem.
12 Et contende in certamine bono fidei, &
apprehende vitam quæ est in æternum, ad
quam vocatus es, & confessus es confessio-
nem bonam coram testibus multis.
13 Contestor te coram Deo qui viuificat om-
nia, & Ieschua Christo, qui testatus est co-
ram Pontio Pilato testimonium bonum:
14 Vt serues ipsum mandatum sine labe & si-
ne macula, vsque ad reuelationem Domini
nostri Ieschua Christi.
15 Quem tempore suo ostensurus est Deus,
benedictus & potens, solus rex regum, &
dominus dominorum.
16 Qui solus est incorruptibilis, & inhabitat
lucem ad quam nemo accedere potest: nec
vllus filiorum hominis vidit eum, neque po-
test videre eum: cui gloria & imperium in
seculum seculorum, Ammin.
17 Diuitibus seculi huius præcipe ne eleuen-
tur in mentibus suis, neque securi sint in di-
uitiis in quibus non est securitas: sed in Deo
viuente, qui dat nobis omnia opulenter ad
recreationem nostram:
18 Et faciant opera bona, & diuites fiant in
actionibus bonis, sintq; faciles ad dandum
& ad communicandum.
19 Et ponant sibiipsis fundamentum bonum
in id quod futurum est vt apprehendant vi-
tam veram.
20 O Timothee, sis solicitus in eo quod com-
mendatum est tibi, & fuge [6] à vocibus ina-
nibus, & ab oppositionibus scientiæ falsæ.
21 Qui enim profitentur eam, aberrarunt à
fide. Gratia tecum. Ammin.

Finitur epistola ad Timotheum prior, quæ scripta fuit è Laodicea.

2 Ad verbum, Positio in mente mali & est periphrasis suspicionis qua quis aliquid mali assumit in mente sua, quod de alio suspicatur.

4 In impresso erat אצל, sed perperam pro אצרין, quod nos ex manuscripto codice restituimus.

5 Ad verbũ, Curre post eum, Hebr.

6 Ad verbum, A filiabus vocem. Vide quæ Act. 12. annotauimus.

b ...concertationes ...de rebus: ...autem etiam ...quæcunque ...habent solidi, aut ...nulla redit ...vtilitas.

c Quales videntur ...illo impudentia ...Sophistica.

6 Venalem detor... nomen quæstus, ...pietatem ...maximum lucrũ, ...diuersa prorsus ...quoniam vi... veram sufficientiam affert.

7 Stultitiam eo... irridet qui re... caducis adeò cu... ...ant, vt ex... nullo modo ...quum tamen ...supra modũ ...non possint.

8 Alia ratione Ti... ...ab auari... ...terret, nempe ...infinitas eaſq; ...simas cupi... ...secum trahat, ...seipsos auari ...ificant, conſ... ...& fidem etiam ...suam abii...

d Dolor & cura ...animum ...perfode... ...nimirum ...

9 Peculiariter ex... ...ad varias ...quibus pa... ...in primis or... esse oporteat.

e Quem Spiritus ...

...5.3.

10 Grauissima ...tio, vt summa ...superiora omnia ...tur, intentis in ...Christi aduen... ...oculis, cuius ...vano huius ...splendori, & ...tia omnibus ...piorum terricula... ...tis sit oppone...

Matth. 27.11. ...18.37.

f ...6.11. & 19.16.

f Synonymia multa ...quibus poten... Dei asserit, qua ...statione nostra ...

...1.18.

11 Addit veluti ...rium, seueram ...monitionem ad ...spectantem, ...in primis à dua... ...pestibus sibi ca... ...superbia nimi... & spe fallaci, ...tres excellen... ...tutes opponit, ...in Deum illum ...beneficẽtiam ...proximum, & mo... facilitatem.

g Rerum ad vitam pertinentium, quibuscum comparantur qui sunt bonorum operum diuites. Marc. 4.19. luc. 12.15. h Verè ...ti & æterno: nam Deo opponit caducam opum naturam. Matt. 4.7. & 6.20. 12 Laus beneficentiæ ab effectis, quod sit firmum Spiritus ...in nobis habitantis, ac proinde salutis nobis donandæ, testimonium. 13 Præcipuam omnium superiorum admonitionũ repetit, animo ...ium ministrorũ verbi altius infigendã, nempè vt inanem sophistices garrulitatem fugiant, in sinceræ doctrinæ simplicitate permanentes.

i Non tantùm voce, sed etiam vultu, gestu: in summa ita se comparant, vt etiam tacentes nihil nisi arduum & sublime de se promittant.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM POSTERIOR.

Caput I.

1 Laudata fide Timothei, 6 vt in munere sibi commisso fideliter pergat, eum hortatur. 8 Et ne propter sua vincula, 15 aut aliorum defectiones, labascat, 11 de suo Apostolatu gloriatur. 14 & depositi custodiam illi commendat. 16 Laudat enim Onesiphorum.

1 PAVLVS Apostolus
Ieschua Christi, per
voluntatem Dei, & se-
cũdum promissionem
vitæ quæ est in Ie-
schua Christo:
2 Timotheo filio di-
lecto, gratia & miseri-
cordia & pax, à Deo
Patre, & à Domino nostro Ieschua Christo.
3 Gratias ago Deo, cui seruio à primogenito-
ribus meis in conscientia pura, quòd con-
stanter memor sim tui in precationibus
meis [1] nocturnis & diurnis.
4 Et desiderem videre te, & memor sim lacry-
marum tuarum, vt implear gaudio:
5 Per recordationem quæ est erga te, propter
fidem tuam veram, quæ habitauit primùm
in [2] auia tua Loide, & in matre tua Eunica:
persuasum autem habeo quòd etiam *habitet*
in te.
6 Propter hoc commonefacio te vt excites
illud donum quod est in te per impositio-
nem manus meæ.
7 Non enim dedit nobis Deus spiritum timi-
ditatis, sed virtutis & charitatis & tranquil-
litatis *animi*.
8 Ne pudeat te testimonii Domini nostri, ne-
que etiam mei vincti ipsius: sed fer mala
cum Euangelio per virtutem Dei:
9 Qui seruauit, & vocauit nos vocatione,
sancta, non secundum opera nostra, sed se-
cundum voluntatem suam, & gratiam eius
quæ data est nobis in Ieschua Christo ante
tempus seculorum.
10 Et manifesta est nunc per manifestatio-
nem seruatoris nostri Ieschua Christi, qui
aboleuit mortem, & ostendit vitam & in-
corruptionem per Euangelium:
11 In quo ego constitutus sum præco & apo-
stolus ac doctor Gentium.
12 Propter hoc sustineo ista, & non erubesco.
Noui cui credidi: & persuasus sum quòd fa-
cultas est in manibus eius, depositum meum
seruare mihi in diem illum.
13 Sint tibi [3] formulæ sermonum sanorum,
quos audisti à me cum fide, & cum charita-
te quæ est in Ieschua Christo.

1 Ad verbũ, Noctes & dies.

2 Ad verbum, In matre matris tuæ Hebraismus.

3 Syra vox חוריא vix alibi reperitur, vt ex collatione quid propriè significet intelligi non possit: puto tamen propriè significare foramina, cuius singulare est חור vsitatum: ac formulas dicit Foramina, metaphora sumpta à numulariis, qui in diuersis capsulis (quæ speciem habẽt foraminum) diuersa monetarum genera, ordine certo, & sibi constituto disponũt, vt in promptu singula habeãt quum opus fuerit.

1 PAVLVS Apostolus Ie-
su Christi per volunta-
tem Dei, [a] secundum
promissionem vitæ, quæ
est in Christo Iesu.
2 Timotheo dilecto fi-
lio, gratia, misericordia, pax à Deo Patre,
& Christo Iesu Domino nostro.
3 [1] Gratiam habeo Deo, cui seruio à [b] maio-
ribus cum pura conscientia, prout assiduam
tui memoriam teneo in precibus meis no-
cte ac die:
4 Desiderans te videre, memor tuarum lacry-
marum, vt gaudio replear:
5 Reuocans in memoriam meam quæ in te
est non simulatam fidem, quæ habitauit
prius in auia tua Loide, & matre tua Euni-
ca: persuasus sum autem quòd in te quo-
que.
6 [2] Quam ob causam suggero tibi vt [c] exusci-
tes donum Dei quod est in te per imposi-
tionem manuum mearum.
7 Non enim dedit nobis Deus spiritum [d] ti-
miditatis, sed roboris, & charitatis, & sani-
tatis animi.
8 [3] Ne igitur te pudeat testimonii Domini
nostri, neque te pudeat mei, qui sum capti-
uus [e] ipsius: sed esto mecum particeps afli-
ctionum [f] Euangelii [g] ex potentia Dei:
9 [4] Qui seruauit nos, & vocauit vocatione
sancta: non ex operibus nostris, sed ex suo
proposito & gratia, quæ [h] data quidem est
nobis in Christo Iesu ante [i] tempora secu-
lorum.
10 Sed patefacta nunc est per illustrem illum
aduentum seruatoris nostri Iesu Christi, qui
& mortem aboleuit, & vitam in [k] lucem
produxit, ac immortalitatẽ per Euãgelium:
11 [5] Cuius causa constitutus sum ego præco
& Apostolus, ac doctor Gentium.
12 [6] Quam ob causam & hæc patior: [7] neque
erubesco: noui enim cui crediderim, & mi-
hi persuasum est eum posse depositum me-
um in illum diem seruare.
13 [8] Expressam formam teneto sanorum ser-
monum, quos à me audisti cum fide & cha-
ritate quæ *est* in Christo Iesu.

a *A Deo legatus, vt annuntiem vitam quã promisit in Christo Iesu.* *Act.12.3.*

1 Scopus epistolæ præcipuus est, Timotheum confirmare, vt fortiter ad extremum vsque perseueret, proposita primùm sua in eum beneuolentia, deinde commemoratis excellentibus donis, quæ velut hæreditaria extare voluerit Dominus in Timotheo & ipsius maioribus, quæ quidem ipsum tanto magis Deo obstringant.

2 Difficultatibus ingruentibus monet inuictam Spiritus virtutem opponendam, qua sumus à Deo donati.

b *Abrahamo, Isaaco, & Iacobo: neque enim agit de Pharisaismo: sed Christianismo.*

c *Donum Dei est velut qualam vitæ flamma in cordibus nostris accensa, quam nituntur caro & Satan suffocare: nos contra magis ac magis fouere ac sopitam suscitare debemus.*

d *Quo percellamur & perterrefiamus, vt quos vult Dominus perdere.*

3 Crucis ignominiam non modo probrosam esse negat, sed etiam honorificẽtissimam esse probat: primùm, quod Euangelium, cuius causa pii affliguntur, sit testimoniũ Christi: secundò, quod in illis demùm eluceat summa Dei virtus.

e *Ipsius causa.*

f *Euangelium quodãmodo dicitur affligi in iis à quibus annuntiatur.* *Vide vers.5. cap. seq.*

g *Fretus potentia Dei.* 4 Ostendit quantis beneficiis Deus fortiter asserendæ suæ gloriæ cum salute nostra coniunctæ nos obstrinxerit, commemoratis salutis nostræ causis nempe gratuito illo & æterno Dei proposito de nobis Christo venturo seruandis, vnde factum sit vt à Deo tandem gratis per Euangelii prædicationem, ad Christum mortis destructorem & immortalitatis autorem vocaremur. *Rom.8.25. ephes.1.4. col 1.26. tit.1.2.* h *Datam esse dicit ab æterno gratiam, ad quam ab æterno sumus prædestinati. Repugnat itaque doctrina de præuisa fide vel operibus gratiæ Dei ex diametro.* i *Ante annorum seriem qui ab initio fluxerunt.* k *Fecit vt illucesceret vita.* 5 Euangelium illud est quod prædicauit Apostolus. 6 Apostolatum suum inexpectato argumento confirmat, nempè quòd mundus illud ferre non posset, ac proinde ipsum eius præconem persequeretur. 7 Proposito suo exemplo, ostendit quomodo futurum sit vt nos crucis Christi non pudeat, nempè si certi simus Deum & posse & velle salutem, quam veluti penes se depositam habet, nobis in illum diem seruare. 8 Exprimit quis potissimum in re oporteat ipsum esse quàm constantissimum, nempe & in ipsa doctrina, cuius epitomæ sunt fides & charitas, deinde in ipsa eius tradendæ ratione, cuius velut expressam effigiem in Apostolo Timotheus cognouerat.

14 9 Præclarum depositum serua 10 per Spiritum sanctum qui inhabitat in nobis.
15 11 Nosti hoc, auersatos me fuisse omnes qui sunt in Asia: ex quibus est Phygellus & Hermogenes.
16 Præstet misericordiam Dominus Onesiphori familiæ: quoniam sæpe me recreauit, & catenam meam non erubuit.
17 Imò quum esset Romæ, studiosissimè quæsiuit me, & inuenit.
18 Det ei Dominus vt inueniat misericordiam apud Dominum in die illo: quàm multa etiam Ephesi subministrarit, tu optimè nosti.

14 Depositum bonum serua per spiritum sanctum qui habitat in nobis.
15 Nosti hoc, quòd auersati sint à me omnes qui sunt in Asia, ex quibus sunt Phygellus & Hermogenes.
16 Det Dominus noster misericordiam familiæ Onesiphori, quæ temporibus multis refocillauit me, & in catenis vinculorum meorum non erubuit.
17 Sed etiam quum venisset Romam, diligenter quæsiuit me, & inuenit me.
18 Det ei Dominus noster vt inueniat misericordiam apud Dominum nostrum in die illo: & quàm ministrauerit mihi Ephesi, abundè nosti.

9 Amplificatio à dignitate tantæ rei penes ministros depositæ.
10 Occupatio, arduum quidem id esse præstare, sed potentissimum esse Dei Spiritum qui sua virtute nos intus donarit.
11 Occurrit offendiculo propter Apostatas quosdam exorto, eorum etiam nomina exprimendo, vt ab omnibus dignoscerentur. Sed iis opponit vnius hominis singularem fidem, vt vel vnicum bonum exemplum malis omnibus præponderet.

CAPUT II.

5 *Perseuerantiam in militia Christiana commendat.* 3 *sumpta similitudine,* 4 *à militibus,* 6 *& ab agricolis.* 10 *Vincula sua sanctis vsui esse declarat.* 15 *Inde monet Timoth. vt sermonem veritatis rectè dispertiat,* 17 *& reproborum exempla fugiens,* 22 *modestè omnia agat.*

1 TV 1 igitur, fili mi, corroborare per gratiam quæ est in Christo Iesu:
2 Et quæ audisti à me a inter multos testes, hæc committe fidelibus hominibus, qui sint idonei ad alios quoque docendos.
3 2 Tu igitur tollerans esto laborum vt bonus miles Iesu Christi.
4 Nemo qui militat implicatur b vitæ negotiis, vt ei placeat à quo delectus est miles.
5 3 Quòd si certet etiam aliquis, non coronatur nisi legitimè certauerit.
6 4 Agricolam oportet prius laborando fructus percipere.
7 5 Considera quæ dico: det igitur tibi Dominus intelligentiam in omnibus.
8 6 Memento Iesum Christum resurrexisse ex mortuis, *factum* ex semine Dauid, secundum Euangelium meum:
9 7 In quo, velut facinorosus affligor vsque ad vincula: sed sermo Dei non est vinctus.
10 Ideo omnia sustineo propter electos, vt & ipsi salutem consequantur quæ est in Christo Iesu, cum gloria æterna.
11 8 Fidus *est hic* sermo: nam si cum *eo* c mortui sumus cum *eo* etiam viuemus:
12 Si patientes fuerimus, cum *eo* regnabimus: si abnegamus, & ille abnegabit nos:
13 Si infidi sumus, ille *tamen* fidus manet: negare seipsum non potest.
14 Hæc suggere, d obtestans coram Domino ne verborum pugnas sequantur: quod nullam adfert vtilitatem, *imò* auditores subuertit.
15 9 Stude teipsum probatum sistere Deo,

1 TV igitur, fili mi, corroborare in gratia quæ est per Ieschua Christum.
2 Et quæ audiuisti à me 1 per multos testes, hæc depone apud homines fideles, in quorũ manib' facultas sit etiã alios docere.
3 Et tolera mala tanquam miles bonus Ieschua Christi.
4 Nemo militat, & implicat se negotiis seculi, vt placeat ei qui elegit ipsum.
5 Et, si certauerit aliquis, non coronatur, nisi secundum legem suam certet.
6 Agricolæ qui laborat, conuenit vt primùm de fructibus suis cibetur.
7 Considera id quod dico 2 dabit tibi Dominus noster sapientiam in omni re.
8 Memor esto Ieschua Christi, quòd resurrexit à mortuis, qui est ex semine Dauid, secundum Euangelium meum:
9 In quo sustineo mala vsque ad vincula, tanquam patrator malorum: sed sermo Dei non est vinctus.
10 Propter hoc omnia suffero, propter electos, vt etiam inueniant salutem in Ieschua Christo cum gloria, quæ est in æternum.
11 Fidelis est sermo: si enim mortui sumus cum eo, etiam cum eo viuemus:
12 Et si tolerauerimus, etiam regnabimus cum eo: si autem negauerimus eum, etiam ille negabit nos.
13 Et si non crediderimus in eum, ipse in fide sua permanet: vt enim neget seipsum *fieri* non potest.
14 Hæc commemora eis, & testare coram Domino nostro, ne contendant sermonibus inutilibus, ad subuersionem eorum qui audiunt eos.
15 Et cura sit tibi vt sistas teipsum perfectè

1 Ad verbum, Per manum multorum testium. Hebraismus.
2 Vel dat.

1 Conclusio superioris exhortationis, addita tamen declaratione: non seruari depositum ab iis qui illud intus continent, sed ab iis potius qui quam liberalissimè cum aliis id communicent, vt hoc modo quamplurimi sint eius participes, sine vllo cuiusquam detrimento.
a *Præsentibus multis, qui de his rebus possint testari.*
2 Alia admonitio, Ministerium verbi esse spiritualem militiam, qua nemo sic fungi posit vt imperatori suo placeat, nisi omnibus auocamentis semel valedicat.
b *Negotiis ad rem familiarem, aut occupationes illas consuetas pertinentibus.*
3 Tertia admonitio, Ministerium esse instar pygnici certaminis, in quo nemo coronetur nisi ex præscriptis legibus certauerit, quantumuis duræ & difficiles fuerint.
4 Alia similitudo eodem spectans, Non sperandã messem nisi præeunte arationis & sationis labore.
5 Omnia ista ne intelligi quidem, nedum præstari possunt, nisi petita & data à Deo intelligentia.

6 Duo capita nostræ fidei, ab hæreticis perpetuò oppugnata, disertè confirmat: quorum vnum, nempe Christum esse verum illum Messiam, hominem ex Dauidis semine factum, est nostræ salutis basis: alterũ est eiusdem vertex, nempe eum resurrexisse ex mortuis. 7 Occupatio, Se quidem instar sceleratorum in vinculis teneri, sed causam non esse cur propterea nonnulli fidem detraherent eius Euangelio: quum Deus nihilominus ipsius ministerio benediceret, imò etiam huius captiuitatis & patientiæ suæ exemplum Ecclesiam multis modis confirmaret in vitæ melioris expectatione. *Rom. 6. 5.* 8 Quarta admonitio, Non de verbis & quæstionibus non modò inutilibus, sed etiam plerumque damnosis, esse decertandum, sed de eo potius vt nos ad omne patientiæ genus, atque adeò ad mortem ipsam cum Christo (id est, pro Christi nomine subeundam) comparemus: quoniam sit certus ad vitam, & eam quidem gloriosissimam, additus: sicut è contrario hominum perfidia nihil de veritate Dei decedit, certum autem exitium sibi accersunt homines. c *Si vnà cum Christo & Christi ipsius causa affligimur. Mat. 10. 33. mar. 8. 38. Rom. 3. 3. & 9. 6.* d *Domino etiam teste aut potius iudice aduocato, sicut fecerunt Moses Iosua, Samuel, & ipse Paulus. Act. 20.* 9 Quinta admonitio, Ministrum esse oportere non otiosum disputatorem, sed fidelem in veritatis sermone: rectè distribuendo, dispensatorem, adeò quidem vt etiam aliorum garrulam curiositatem cohibeat.

coram Deo, operarium sine erubescentia, &
prædicantem rectè sermonem veritatis:
16 A sermonibus vanis, in quibus non est vtilitas, te subducito: multùm enim adiiciunt ad improbitatem illorum qui occupantur in eis.
17 Et sermo eorum tanquam cancer pastionem apprehendet in multis: est autem vnus ex illis Hymenæus, & alter Philetus:
18 Qui aberrarunt à veritate, dicentes quòd resurrectio mortuorum facta sit: & fidem quorundam subuertunt.
19 Fundamentum autem firmum Dei mânet, & est ei signaculum hoc, Quòd nouit Dominus eos qui sunt sui, & Discedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomen Domini.
20 In domo autē magna non sunt vasa aurea tantùm, aut argentea *tantùm* sunt in ea, sed etiam lignea & testacea: ex eis *quædam* in honorem, & ex eis *quædam* in contumeliam.
21 Si quis igitur expurgauerit seipsum ab istis, erit vas mundum in honorem, aptum ad vsum Domini sui, & præparatum ad omne opus bonum.
22 Ab omnibus concupiscentiis iuuenilibus fuge, & sectare iustitiam, & fidem & charitatem, & pacem cum iis qui inuocant Dominum nostrum corde puro.
23 Altercationes stultas, quæ ineruditæ sunt, fuge: nosti enim quòd certamina gignant.
24 Seruus autem Domini nostri non debet certare, sed placidus esse erga omnem hominem, & didacticus, & longanimis.
25 Vt erudiat eos qui contendunt aduersus se, cum mansuetudine: si fortè det illis Deus conuersionem, & agnoscant veritatem.
26 Et memores sint suiipsorum, & eripiantur ex laqueo Satanæ, quo capti sunt ad voluntatem ipsius.

operarium qui non erubescat, & [e] qui rectè sermonem veritatis secet.
16 Profanos autem de rebus inanibus clamores [f] cohibe: [10] ad maiorem enim procedent impietatem.
17 Et sermo eorum depascet vt gangræna: ex quibus est Hymenæus & Philetus:
18 Qui circa veritatem aberrarunt à scopo, dicentes resurrectionem iam esse factam: & subuertunt quorundam fidem.
19 [11] Solidum tamen fundamentum Dei stat, habens sigillum hoc, Nouit Dominus qui sint sui: &, Discedat ab iniustitia omnis qui [g] nominat nomen Christi.
20 [12] Cæterùm in magna domo non tantùm sunt vasa aurea & argentea, sed etiam lignea ac testacea: & alia quidem ad decus, alia verò ad dedecus.
21 Si quis igitur seipsum ab his [h] expurgarit, erit vas ad decus, sanctificatum, & accommodum vsibus Domini, & ad omne opus bonum comparatum.
22 [13] Iuueniles autem cupiditates fuge: sed sectare iustitiam, fidem, charitatem, [14] pacem cum iis qui inuocant Dominum ex puro corde.
23 Stultas autem & ineruditas quæstiones reiice, sciens eas gignere pugnas.
24 Seruum autem Domini non oportet pugnare, sed placidum esse erga omnes, aptum ad docendum tolerantem malos.
25 Cum lenitate erudientem eos qui [i] contrario animo sunt affecti, ecquando det eis Deus vt resipiscentes agnoscant veritatem.
26 Et *elapsi* ex diaboli laqueo, à quo captiui tenentur, mentis sanitatem recipiant ad *præstandam* illius voluntatem.

e *Qui nihil addat, nihil prætermittat, mutilet, discerpat, torqueat: spectet diligenter quid ferat auditorum captus, & quid ad ædificationem conducat.*

f *Ad verb. circumsiste, id est, obserua & obside, vt videlicet prohibeat ne latius serpant.*

10 Astutiam Satanæ patefacit, qui ab his initiis exorsus, sensim nos pertrahit ad impietatem, serpente illo profanæ garrulitatis malo: quod tristi eorum exemplo probat qui resurrectionem iam factam docebant.

11 Digressio, qua offendiculis ex illorum defectione exortis medetur: primo ostendens electos esse extra huiusmodi defectionis periculum: secundo Deo notos illos esse, non nobis: ac proinde mirum non esse sæpe hypocritas pro veris fratribus habeamus: nobis autem dandam esse operam ne illorum similes simus, sed vt potius reipsa simus quod dicimur.

g *Qui colit, & tanquam fidelis ab illo cognominatur.*

12 Occupatio, Non cedere in patris familias dedecus, quod in magna domo non habeat omnia eiusdem generis & vsus vasa, sed curandum nobis esse vt vasa ad decus comparata comperiamur. *Rom. 9.21.* h *Non causam proposuit, sed exequutionem declarat, cæterùm quòd nos expurgamus, non libertati nostri arbitrii illud tribuendum est, sed ei, id est Deo, qui gratis & in solidum efficit in nobis bonam & efficacem voluntatem.* 13 Rediens vnde fuerat a ver. 16. digressus, monet vt in rebus seriis & ad pietatem ipsam spectantibus sese exerceat. 14 Sexta admonitio, Vitandam in primis omnem animi acerbitatem tum in docendis omnibus tum etiam in reuocandis qui extra vitam aberrarunt. *1. Cor. 1.2. 1. Tim. 1.4. & 4. 7. Tit. 3.9.* i *Loquitur de iis quibus nondum perspecta est veritas.*

Caput III.

1 *Prædicit quàm infesta piis tempora immineant:* 9 *sed fiducia victoriæ* 10 *animat eum ad certamen,* 14 *exercitationem sanæ doctrinæ in primis commendans.*

1 HOc autem scias, quòd in diebus extremis venient tempora dura.
2 Et erunt filii hominis amantes sui ipsorum, & amantes argentum, gloriosi, elati, maledici, qui iis [1] qui præsunt sibi non obtemperant, negantes beneficium, improbi,
3 [2] Calumniatores, subiecti affectui, feri, odio habentes bona.
4 Proditores, præcipites, inflati, amantes voluptates potius quàm charitatem Dei.
5 Quibus est species reuerentiæ Dei, & à virtute Dei longè discedunt. Qui tales sunt, longè remoue abs te.
6 Ex iis enim sunt qui irrepunt in domos, & captiuas ducunt mulierculas quæ custodiuntur in peccatis, & ducuntur in concupiscentias varias:

1 ILlud [1] autem scito, fore vt extremis diebus instent tempora molesta.
2 Erunt enim homines sui amantes, auari, gloriosi, superbi, maledici, parentibus immorigeri, ingrati, [a] prophani.
3 Charitatis expertes, nescii fœderis, calũniatores, intemperantes, immites, minimè amantes bonorum.
4 Proditores, præcipites, inflati, voluptatum amantes potius quàm amantes Dei:
5 Habentes formam pietatis, sed qui vim eius abnegarint. [2] Illos igitur auersare.
6 Ex his enim sunt isti qui irrepunt in familias, & captiuas ducunt mulierculas, onustas peccatis, actas cupiditatibus variis:

1 Ad verbum, Hominibus suis tam in manuscripto quàm in impresso codice: sed contextus docet quomodo locus intelligendus sit. Homines intelligit illos quibus meritò parendum sit. Est igitur synecdoche generis pro specie.

2 Principium versus tertii desideratur in Syro Testamento, tum impresso, tum manuscripto, videlicet, Charitatis expertes, nescii fœderis: quod his verbis restitueretur,
ודלא חובא ודלא
קימא

1. *Tim.* 4. 1.
2 *Pet.* 3. 3. *Iud.* 18.

1 Septima admonitio, Non esse sperandam Ecclesiam aliquam incorruptam in hoc seculo, sed fore potius magnum perditissimorum hominum prouentum in ipso etiam Ecclesiæ sinu, qui tamen summam pietatem & charitatem præ se ferant.

a *Quibus nullum est ius nec fas.*

2 Cum eiusmodi hominibus non simplici errore, sed peruersitate animi resistentibus veritati (quod ex eorum fructibus apparet, quos hic graphicè prorsus describit) non est quòd ludatur opera, quum sint potius auersandi.

7 Semper discentes, sed quæ nunquam ad co-
gnitionem veritatis venire possint.
8 Quemadmodum autem Iannes & Iambres
restiterunt Mosi, ita & hi resistunt veritati,
homines mente corrupti, reprobi circa fi-
dem.
9 3 Sed non procedent amplius: nam amen-
tia istorum euidens erit omnibus, vt & illo-
rum fuit.
10 4 Tu verò b assequutus es doctrinam me-
am, vitæ meæ rationem, propositum, fidem
lenitatem, charitatem, tolerantiam.
11 Persequutiones, afflictiones quæ mihi ac-
ciderunt c Antiochiæ, Iconii, Lystris: quas
persequutiones sustinuerim: sed ex omni-
bus eripuit me Dominus.
12 Sed & omnes qui volunt piè viuere in
Christo Iesu, persequutionem patientur.
13 Improbi autem homines & impostores
d procedent in peius, tum seducentes *alios*
tum seducti *ipsi*.
14 At tu permane in iis quæ didicisti, & quæ
tibi concredita sunt, sciens à quo didiceris:
15 Teque a puero sacras literas nouisse, quæ
te possunt sapientem reddere in salute, per
fidem quæ est in Christo Iesu.
16 5 Tota scriptura diuinitus *est* inspirata, &
vtilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad
correctionem, ad institutionem quæ *est* in
iustitia:
17 Vt perfectus sit e homo Dei, ad omne o-
pus bonum perfectè instructus.

7 Quę omni tempore discunt, & nunquam ad
cognitionem veritatis venire possunt.
8 Quemadmodum autem 3 Iannes & Iam-
bres insurrexerunt contra Musche, ita & hi
insurgunt contra veritatem: homines quo-
rum mens corrupta est, & reprobati sunt à
fide.
9 Sed non progredientur: amentia enim eo-
rum cognita est omni homini, sicut etiam
illorum cognita fuit.
10 Tu verò assequutus es doctrinam meam,
& assequutus 4 meas vitæ rationes, & asse-
quutus voluntatem meam, & assequutus fi-
dem meam, & assequutus longanimitatem
meam, & assequutus charitatem meam, &
assequutus patientiam meam.
11 Et assequutus persequutionem meam, &
assequutus passiones meas: & nosti quæ su-
stinui Antiochiæ & Iconii & Lystris: quam
persequutionem sustinuerim, & ex omnibus
eripuit me Dominus meus.
12 Sed & omnes illi qui volunt in timore Dei
viuere in Christo Ieschua, persequutionem
patiuntur.
13 Filii hominis autem mali & seductores,
adiiciēt malitiæ suæ, errantes, & in errorem
inducentes.
14 Tu verò persiste in iis quæ didicisti, & *in*
quibus confirmatus es, nosti enim à quo di-
diceris.
15 Et quod à pueritia tua libros sacros didi-
ceris, qui possunt sapientem te reddere ad
salutem, per fidem qui est in Ieschua Chri-
sto.
16 5 In Scriptura enim quæ per Spiritum
scripta est, vtilitas est ad doctrinam, & ad
redargutionem, & ad correctionem, & ad e-
ruditionem quæ est in iustitia.
17 Vt sit perfectus filius hominis Dei ad om-
ne opus bonum & absolutus.

3 Consolationem addit Dominum tandem illis omnem larvam detracturum. *Exod.7.11.*

4 Quominus ab eiusmodi hypocritis decipiamur, proponendæ sunt nobis sanctorum seruorum Dei virtutes, nec fugienda crux quàm illi vltro subierint, & quæ perpetua est veræ pietatis comes. Apostolica verò doctrina in primis est retinenda cuius summa est, nos fide in Christum Iesum seruari.

b *Tantū modò quid docuerim, quid egerim, sed etiam quæ mea mens ac voluntas fuerit, prorsus nosti.*

c *De Antiochia Pisidiæ intellige.*

d *Illorum improbitas quotidie augebitur.*

5 Octaua admonitio longè pretiosissima, Pastorem ex vno scripto Dei verbo sapere oportere, in quo perfectè tradantur quæcunque tum ad vera dogmata cognoscenda & stabilienda, falsa verò refellenda: tum ad malos quidem mores corrigendos, bonos autem instituendos spectant. 2.*Pet.*1.20.

e *Homo Dei propriè & peculiariter dicitur Propheta, & voluntatis Dei interpres.*

3 Iannes & Iambres, quos Syrus vocat Iannis & Iambaris, in Talmud in tractatu de oblationibus cap. Omnes oblationes publicè (vbi eorum fit mentio) vocantur יותני וממרא, Iochanne & Mamre: & dicuntur ibi fuisse principes magorum Pharaonis, multumque restitisse Mosi, & studuisse Mosis autoritatem & miraculorum eius fidem infirmarē, dum suis artibus eadem fingerent, quæ Moses diuina virtute faciebat: sed tandem eorum impotentia & diuina virtus enituit quum Aaronis virga in serpentem conuersa, eorum virgas quæ serpentes videbantur, deglutiret: & ipsi in miraculo pediculorum, quū idem præstare non possent, faterētur digitum Dei eum esse qui id præstitisset.

4 Idest, Rationē qua me gero. Id enim significat דוכר à verbo אתדכר, quòd significat Se gessit. Potest etiam verti, Cōuersationem meā.

5 Sic enim sonant Syra verba על כתב &c. Dicere enim non ausim על esse positū pro כל, (licet ita melius responderet Græco textui) quia non modo impressus, sed etiam manuscriptus codex Heydelbergensis (quem antiquissimum esse apparet) legit על.

Caput IIII.

1 *Obtestatur eum vt maximè Euangelium prædicet,* 3 *in tam deplorato tempore.* 6 *Sibi in propinquo esse mortem.* 8 *sed ita vt quasi victor ad gloriosum triumphum properet.* 10 *Tandem accersendi Timoth. necessitatem,* 11 *ex præsenti suo statu ostendit.*

1 Obtestor 1 igitur ego corā Deo & Do-
mino Iesu Christo, qui iudicaturus est
viuos & mortuos in illustri illo suo ad-
uentu & regno suo.
2 Prędicā sermonem, insta tempestiuè, intem-
pestiuè: argue, obiurga, exhortare cum
omni lenitate & doctrina.
3 2 Nam erit tempus quum sanam doctrinam
non tolerabunt, sed auribus prurientes, ipsi
sibi secundum illas suas peculiares cupidi-
tates coaceruabunt doctores.
4 Et à veritate quidem aures auertent, ad
a fabulas verò conuertentur.
5 3 At tu vigila in omnibus, perfer iniurias,
opus perage euangelistæ, b ministerii tui
plenam fidem facito.

1 Obtestor te coram Deo & Domino no-
stro Ieschua Christo, qui iudicaturus
est viuos & mortuos in apparitione
regni sui.
2 Prædica sermonem, & persta in diligentia,
1 tempestiuè & intempestiuè: argue, & re-
dargue cum omni longanimitate & doctri-
na.
3 Erit enim tempus quum doctrinæ sanæ non
auscultabunt, sed iuxta concupiscentias su-
as coaceruabunt sibi ipsis doctores, in pru-
ritu auditus ipsorum.
4 Et à veritate auertent aures suas, ad fabu-
las verò inclinabunt.
5 Tu autem esto vigilans in omni re, & tolera
mala, & fac opus Euangelistæ, & ministeri-
um tuum adimple.

1 Summa & præcipua omniū admonitionum, ac proinde grauissima obtestatione sancita, hæc est, vt sancta etiam quadam cum importunitate proponatur Dei verbum, prout fert necessitas: ita tamen vt solidum doctrinæ fundamentum substernatur, & acrimonia omni sancta lenitate temperetur.

12 Captandæ iam olim fuerūt fidis pastoribus omnes occasiones, hominibus mox ad suas fabulas vltro reuersuris.

a *Falsas ac inutiles doctrinas quibus ita nunc fascinatus est mundus, vt veritatis apertam lucem malit modis omnibus extinctam, quàm à tenebris emergere.*

3 Mundi perfidia debet fidos ministros eò magis solicitos reddere.

b *Veris argumentis comproba te germanum esse Dei ministrum.*

1 Ad verbum, In tempore & sine tempore. Hebraismus.

6 Ego autem a libor, & tempus quo resoluar,
appropinquat.
7 Certamen bonum certaui, & cursum meum
absolui, & fidem meam seruaui.
8 Et deinceps seruatur mihi corona iustitiæ,
quàm rependet mihi Dominus meus in die
illo qui est iudex iustus: non autem tantùm
mihi, sed etiam illis qui dilexerunt reuela-
tionem eius.
9 Solicitudo tibi incumbat vt venias ad me
citò.
10 Demas enim deseruit me, & dilexit mun-
dum hunc, & profectus est Thessaloni-
cam, Crispus in Galatiam, Titus in Dalma-
tiam.
11 Lucas solus est mecum. Marcum assume, &
adducito eum tecum: aptus enim est mihi
ad ministerium.
12 Tychium autem misi Ephesum.
13 3 Domum scriptorum autem quam reliqui
Troade apud Carpum, quum veneris adfer-
to, & libros, & maximè 4 fasciculum volu-
minum.
14 Alexander faber ærarius mala multa osten-
dit mihi: redditurus est illi Dominus noster
secundum opera ipsius.
15 Caue autem tu quoque ab eo: valdè e-
nim 5 sese eleuauit contra sermones no-
stros.
16 In defensione prima nemo fuit mecum,
sed omnes deseruerunt me: ne imputetur il-
lis hoc.
17 Dominus autem meus astitit mihi, & robo-
rauit me, vt per me prædicatio expleretur,
& audirent Gentes omnes: & ereptus sum
ex ore leonis.
18 Ac eripiet me Dominus meus ab omni o-
pere malo, & seruabit me in regnum suum
quod est in cœlis: cui est gloria in secula
seculorum. Ammin.
19 6 Saluta Priscillam & Aquilam & familiam
Onesiphori.
20 Erastus remásit Corinthi: Trophimum au-
tem reliqui ægrotum in Mileto vrbe.
21 Solicitudo incumbat tibi vt ante hye-
mem aduenias. Salutat te Ebulus, &
Pudus, & Linus, & Claudia, & fratres om-
nes.
22 Dominus noster Ieschua Christus sit cum
spiritu tuo. Gratia sit tecum. Ammin.

Finitur Epistola ad Timotheum secunda, quæ fuit scripta è Roma.

6 4 Nam ego iam c libor, & tempus meæ reso-
lutionis instat.
7 Certamen illud præclarum decertaui, cur-
sum consummaui, fidem seruaui.
8 Quod superest, reposita est mihi iustitiæ co-
rona, quam reddet mihi Dominus in illo
die, iustus ille iudex: non solùm autem mi-
hi, sed & omnibus qui expetiuerint illu-
strem illum ipsius aduentum.
9 5 Stude venire ad me citò.
10 Nam Demas me dereliquit, amplexus præ-
sens seculum, & profectus est Thessaloni-
cam: Crescens in Galatiam, Titus in Dal-
matiam.
11 Lucas mecum est solus. Marcum assump-
tum adduc tecum: est enim mihi perutilis
ad ministerium:
12 Porrò Tichicum misi Ephesum.
13 Penulam quam reliqui Troade apud Car-
pum, adfer quum venies, & libros, maximè
membranas.
14 Alexander faber ærarius multa mala mihi
exhibuit: reddat ei Dominus secundum fa-
cta ipsius.
15 Quem & tu caue, vehementer enim resti-
tit sermonibus nostris.
16 In prima mea defensione nemo mihi ad-
fuit, sed omnes me deseruerunt: (ne illis im-
putetur)
17 Sed Dominus mihi adfuit, & corroborauit
me: vt per me fieret fides præconii quod
audirent omnes Gentes: & ereptus fui ex o-
re e leonis.
18 Et eripiet me Dominus ab omni opere
malo, seruabitque g regno suo cœlesti: cui
gloria in secula seculorum. Amen.
19 Saluta Priscam & Aquilam, & Onesipho-
ri familiam.
20 Erastus mansit Corinthi: Trophimum au-
tem reliqui Mileti ægrotantem.
21 Stude venire ante hyemem. Salutat te Eu-
bulus & Pudens & Linus & Claudia, & fra-
tres omnes.
22 Dominus Iesus Christus *sit* cum spiritu tuo.
Gratia *eius sit* vobiscum. Amen.

Scripta est Roma posterior ad Timotheum, qui primus Ephesi ordinatus fuit Episcopus, quum Paulus iterum sisteretur Cæsari Neroni.

a Id est, Libaminis instar offeror: quod verbū ad Philipp. 2. eodem sensu legitur.

3 Id est, Repositorium scriptorum. Parua erat arca in qua scripta conseruabantur.

4 Quum in Græco texto legatur τὰς μεμβράνας, Ita vertit Syrus paraphrastes, sensum potius quàm voces respiciens, membranis enim vtebantur, vt iam nos papyro, ad scribendum: atq; vt iam libros paramus, illi non parabant, sed consutas membranas in volumen complicabant, vt facilius ferrentur & conseruarentur melius.

5 Id est, Restitit sermonibus nostris. Hebraismus.

6 Ad verbum, Da pacem. Priscillæ. Hebraismus.

4 Prædicit maximum suum obitum, pulcherrimo inuictæ constantiæ & certæ spei exemplo.

c *Pro libamento offeror: alludit autem ad sanguinis, aut etiam vini perfusionem quæ in sacrificiis vsurpabantur.*

5 Vltima pars epistolæ grauissimas aduersus quosdam querelas & singularis vbique pietatis, ac indefessi animi exempla præbens.

d *Acquiescens in hoc seculo.*

Colos. 4. 9.

e *Neronis.*

f *Purum me seruabit, nequid committam indignum Apostolo.*

g *Vt regni sui participem faciat.*

Suprà, 2. 16.

EPISTO-

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD TITVM.

CAPUT I.

5 Docet quales oporteat Ministros eligere, 10 simul ostendit quomodo vaniloquis os obturare oporteat. 12 Hac occasione perstringit Cretensium mores 14 At Iudæos, qui in rebus externis sanctitatem locabant.

1 Asserit suum Apostolatum, nō Titi sed Cretentiū causa, tū ex vocationis externæ testimonio tum ex suo cum omnibus ab initio mundi electis consensu.

a *Minister quatenus ipse Christus, quatenus fuit minister, & quidem Prophetarum caput, seruus dicitur, Esa.43.10.*

b *Eorum quos Deus elegit.*

2 Fides in qua omnes electi consentiunt, est vera ac sincera Dei cognotio huc spectans, vt Deum ritè colentes, vitam æternam tandem secundum veracis Dei promissionem ex æterno ipsius proposito suis temporibus in Christo exhibitam, consequamur.

c *Spes finis est fidei*

d *Qua vltro & gratuita liberalitate promisit.*

e *Vide 2.Tim.1.9.*

3 Hæc veritas nō est alibi quàm in Apostolica prædicatione quærenda.

f Sotor *non tantum conseruatorem vitæ, sed & datorem significat.*

4 Titi communē secum consensionem in fide prædicans Apostolus, Cretenses ad illum audiendum excitat, simulque monet qua potissimum ex re veros ministros à falsis distinguere oporteat.

5 Communis est & eadem salutis ratio pastoribus & gregi.

6 Prima admonitio, vt presbyteri oppidatim constituantur.

1 [1] PAVLVS [a] seruus Dei,
Apostolus autem Iesu
Christi secundum fidē
[b] electorum Dei, [2] & agnitionē
veritatis quæ
est secundum pietatē:
2 Ad [c] spem vitæ æternæ,
quā [d] promisit Deus
ille mentiri nescius, ante [e] tempora seculorum,
patefecit autem temporibus suis:
3 [3] Videlicet sermonem illum suum, per prædicationem
quæ concredita est mihi ex
mandato [f] seruatoris nostri Dei: [4] Tito germano
filio in communi fide,
4 [5] Gratia *sit tibi*, misericordia, & pax à Deo
Patre, & Domino Iesu Christo seruatore
nostro.
5 [6] Huius rei gratia reliqui te in Creta, vt quæ
reliqua sunt corrigas, & constituas oppidatim
presbyteros, sicut ego tibi mandaui:
6 Si quis est inculpatus, vnius vxoris vir, liberos
habens fideles, qui non sunt obnoxii
crimini luxus, aut [g] refractarii.
7 [7] Oportet enim Episcopum inculpatum esse,
tanquam Dei [h] dispensatorem: [i] non sibi
partinaciter placentem, non iracundum,
non vinosum, non percussorem, non turpis
lucri cupidum:
8 Sed hospitalem, bonorum amantem, [k] temperantem,
iustum, pium, continentem.
9 [8] Tenacem fidelis illius sermonis qui ad
doctrinam facit [9] vt possit exhortari doctrina
sana, & contradicentes conuincere.
10 [10] Sunt enim multi refractarii, & vaniloqui,
mentium deceptores, maximè ii qui sunt
[l] ex Circuncisione.
11 Quibus oportet os obturare: qui totas domos
subuertunt, docentes quæ non oportet,
turpis lucri gratia.
12 Dixit [m] quidam ex ipsis proprius ipsorum

1 PAVLVS seruus Dei &
Apostolus Ieschua
Christi, iuxta fidem electorum
Dei, & agnitionis
veritatis quæ
est in reuerentia Dei.
2 De spe vitæ quæ est
in æternum, quam
promisit Deus verax
ante tempora seculi, & patefacit sermonē
suum in tempore suo.
3 Per prædicationē nostram quæ concredita
fuit mihi per mandatum Dei Seruatoris nostri,
Tito filio vero, iuxta fidem [1] communem.
4 Gratia & pax à Deo Patre, & à Domino
nostro Ieschua Christo Seruatore nostro.
5 Propter hoc reliqueram te in Creta, vt ea
quæ deessent corrigeres, & constitueres seniores
in qualibet ciuitate, sicut præceperam
tibi.
6 Eum qui est irreprehensibilis, & fuit maritus
vxoris vnius, & sunt illi filii fideles, qui
non sunt dediti luxuriæ, neque [2] sunt immorigeri
præ crapula.
7 Debet enim senior esse irreprehensibilis,
tanquam dispensator Dei: neque ducatur
per cogitationem sui ipsius, neque sit iracundus,
neque sit [3] sectator vini, cuius manus
non sit præceps ad percutiendum, neque
sit amans lucrum turpe.
8 Sed sit amans hospites, & sit amans bona,
& sit sobrius, & sit iustus, & sit benignus, &
continens seipsum à concupiscentiis:
9 Et solicitus sit super doctrina sermonis fidei,
vt possit etiam consolari per suam doctrinā
sanam, & arguere eos qui sunt contentiosi.
10 Sunt enim multi qui sese non submittunt,
& vani sunt sermones eorum, & in errorem
inducunt mentes filiorum hominis, maximè
ii qui sunt ex circuncisione:
11 (Quorum oportebat obturare os) domos
multas destruunt, & docent id quod non oportet,
propter lucrum turpe.
12 Dixit quidam ex ipsis propheta ipsorum,

1 Vide quæ de hac voce scripsimus Act.2.

2 Metaphora est sumpta à iumentis, quæ quò magis saginantur, eò magis redduntur indomita.

3 Ad verb. Transiens ad vinum. Vide 1.Tim.3.

g *Sic propriè dicuntur equi vel boues, qui iugum subire nolunt.* 7 Secunda admonitio, à quibus præsertim vitiis alienos, & quibus præcipuè virtutibus ornatos esse oporteat Pastores, quos etiam Presbyteros vocauit. h *Quem Deus suorum donorum dispensatorem constituit.* i *Non asperis moribus, & difficili natura.* k *Circumspectum & sani iudicii, & singulare moderationis exemplar.* 8 Tertia admonitio, Pastorem eius doctrinæ tenacissimum esse oportere, quæ ab Apostolis tradita, ad salutem facit, curiosis & inanibus omnibus relictis. 9 Quarta admonitio, Verè doctrinæ scientiā ad vsum esse applicandam, qui quidem duabus in rebus consistit, nempe in regendis qui se dociles præbent, & refractariis refutandis. 10 Applicatio thesis ad hypothesin. Cretenses inter cæteros acribus reprehensionibus egere: tum propter animos eorum ad mendacia & pigritiam naturali quodam impetu propensos: tum propter auaros quosdam Iudæos, qui pietatis prætextu, partim traditiones quasdam inanes, partim veteres ceremonias cum Euangelio coniungebant. l *Ex Iudæis, vel potius ex illis Iudæis qui Christum Legi coniungere studebant.* m *Epimenides, qui inter fatidicos habitus est. vide Laertium & Ciceronem de Diuinatione.*

12 Quòd [4] Cretenses omni tempore mendaces sunt, bestiæ malæ, & ventres otiosi.

13 Et verum est testimonium hoc: propter hoc durè increpa illos vt sint sani in fide.

14 Et ne coniiciant se ad fabulas Iudæorum, & ad mandata filiorum hominis odio habentium veritatem.

15 Omnis enim res pura puris, iis autem qui sunt inquinati, & non credentes, aliquid quod purum sit, non est: sed est inquinata mens eorum, & conscientia eorum.

16 Et confitentur quòd cognoscant Deum, factis autem suis negant eum: & sunt odiosi, & [5] inobedientes, ac reprobantes ad omne opus bonum.

Propheta, Cretenses semper mendaces, malæ feræ, ventres pigri.

13 Testimonium hoc est verum: quam ob causam eos redarguito [n] præcisè, vt sani sint in fide:

14 Non attendentes Iudaicis fabulis, & mādatis hominum aduersantium veritatem.

15 [11] Omnia quidem pura puris: pollutis autem & infidelibus nihil est purum, sed polluta est eorum & [o] mens & conscientia.

16 Deum profitentur se scire, sed factis negant, quum sint abominandi, & rebelles, & ad omne opus bonum reprobi.

4 Ad verb. Filii Creta Hebraismus.

5 Ad verb. Sine obedientia Hebraiſ.

n Durè ac sine vllis ambagibus.

11 Paucis ostendit puritatem nō in legali, & externo cultu (veluti, delectu ciborum, ablutionibus, & cæteris eiusmodi iam abolitis) sed in mente & conscientia positam esse & qui secus doceant, quæ sit reipsa vera religio prorsus nescire, atque adeò nihil minus esse quàm quòd videri volunt.

o *Siquidem & conscientia impura sunt, quid puri restat ante regenerationem.*

Caput II.

2 Personarum & ætatum præscribens officia, 6 iubet vt de moribus doceat Ecclesiam. 11 & à fine redemptionis argumentatur. 12 quem dicit esse, studium & rectè viuendi.

1 Tv verò loquere id quod decet doctrinam sanam.

2 Et doce vt sint seniores vigilantes mētibus suis, & sint honesti, & sint puri, & sint sani in fide, & in charitate, & in tolerantia.

3 Et anus quoque similiter, vt sint [1] in modestia quæ conueniat reuerentiæ Dei: at ne sint calumniatrices, neque sint obnoxiæ vino multo: & doceant decora.

4 Et honestas reddant eas quæ sunt iuuenculæ, vt ament viros suos & filios suos:

5 Et sint honestæ, & sanctæ, & curam habeant decoris familiarū suarū, & subiectæ *sint* viris suis, ne quis obloquatur de sermone Dei

6 Et ab illis qui sunt iuuenes, similiter pete vt sint honesti.

7 In qualibet autem re exemplar in teipso præbe in omnibus operibus bonis: & in doctrina tua sit tibi sermo sanus.

8 Qui sit honestus & incorruptus, neque quisquam spernat ipsum: vt is qui insurgit aduersus nos, erubescat, non inueniens vt dicat aduersus nos quicquam odiosi.

9 Serui dominis suis subiiciant sese in quauis re, & præbeant se placentes, nec sint contentiosi:

10 Neque sint fures, sed ostendant fidelitatem suam bonam in qualibet re: & ornent doctrinam Dei Seruatoris nostri.

11 Apparuit enim benignitas Dei seruatrix omnium:

12 Et erudit nos vt abnegemus improbitatē & concupiscentias mundi, & viuamus in hoc mundo in sobrietate, & in iustitia, & in timore Dei.

13 Expectantes spem benidictam, & reuelationem gloriæ Dei magni & Seruatoris nostri Ieschua Christi:

14 Qui dedit semitipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret nos sibi ipsi populum nouum, qui studiosè bona opera sectaretur.

15 Hæc loquere, & require, & corrige cum omni imperio: & nemo contemnat te.

1 At [1] tu loquere quæ decent sanam doctrinam.

2 [2] Vt senes sobrii sint, venerandi, temperantes, sani fide, charitate, tolerantia.

3 Anus itidem, vt *sint* habitu qui sanctimoniam deceat, non calumniatrices, non vino multo seruientes, honestatis magistræ,

4 Vt sapientes reddant adolescentulas, vt sint maritorum ac liberorum amantes.

5 Temperantes, puræ, [a] domi manentes, bonę, subiectæ suis viris: ne sermo Dei blasphemetur.

6 Adolescentulos itidem adhortare, vt sint temperantes.

7 [3] Per omnia teipsum præbens exemplar bonorum operum, in doctrina integritatem, [b] grauitatem.

8 Sermonem sanum, qui damnari non possit: vt qui *se* ex aduerso *opponit*, erubescat, nihil habens quod de vobis dicat mali.

9 [4] Seruos *hortare* vt suis dominis subiiciant sese, vt [c] in omnibus sint *eis* accepti, non responsatores:

10 Nihil interuertentes, sed omnem bonam [d] fidem ostendentes, vt doctrinam Seruatoris nostri Dei ornent in omnibus.

11 [5] Illuxit enim gratia illa Dei salutifera omnibus hominibus.

12 Erudiens nos vt abnegata impietate & [e] mundanis cupiditatibus, sapienter & iustè & piè viuamus in præsenti seculo:

13 [f] Expectantes beatam illam spem & illustrem illum aduentum gloriæ magni illius Dei ac Seruatoris nostri, *nempe* Iesu Christi:

14 Qui dedit semetipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret sibi ipsi populum [g] peculiarem studiosum bonorum operum.

15 Hæc loquere & exhortare, & [h] argue cum omni [h] imperio, nemo te despiciat.

1 Id est, In habitu modesto.

1 Quinta admonitio, Non tantū in genere puram esse doctrinam oportere, sed etiam singulis ætatibus, & ordinibus, pro circunstātiarum varietate applicati.

2 Quę sint præcipuæ senum, & iuuenum tum virorum, tum mulierum virtutes, ad quas illos assiduè incitari oporteat.

a *Quę huc & illuc non oberrent.*

3 Sexta admonitio, integram esse oportere Pastoris tum vitam tum doctrinā.

b *Non quę homines arceat ab aditu ministri, sed quę ad omnem reuerentiam, honestam componat adeuntes.*

4 Septima admonitio, de seruorum erga dominos officio.

c *Quę sint Dei offensione præst..i possūt*

d *Fides hoc loco pro fidelitate sumitur.*

5 Octaua admonitio ad omnes pios spectans, vt quū Deus ad Euangelium omnes vocet, & Christus ita nos iustificarit vt etiam sanctificarit, omnes veræ pietati & iustitię incumbamus, certa spe immensæ illius gloriæ proposita, quodquidem ita sit inculcandum, vt etiam cōtradicentes, cū summi Dei authoritate sint coarguendi.

e *Cupiditatibus carnis quæ ad præsentes vitę ac mundi istius rationes referuntur.*

f *Apertissimè Christus dicitur magnus Deus, & metonymicè spes nostra, eius aduentus epiphaneia.*

g *Quasi instar peculii reconditum.*

h *Cum authoritate summa.*

Capvt. III.

1 Generaliter nunc vult omnes moneri, vt placidè colant ordinem politicum. 3 & memores sint vitæ pristinæ. 7 vt iustificationem communem ex gratia esse existiment, 9 Quòd siquis contentiosus his reclamet, 16 illum iubet omitti.

1 Suggere

1 Quod in genere dixerat, iam partes explicat, præcipua quæ iam declarans quæ homines hominibus, ac præsertim subiecti suis magistratibus debeant.

1 SVggere [1] ipsis vt sese subiiciant princi-
patibus ac potestatibus, vt obtempe-
rent, vt ad omne opus bonum sint parati:
2 Ne cuius famam lædant, vt sint à pugnis a-
lieni, æqui, omnem exhibentes lenitatem
erga quosuis homines.

1. Cor. 6. 11.
2 Iterum propositio nostræ regenerationis beneficio gratuito (cuius pignus est Baptismus noster) superiorem exhortationem confirmat.
2. Tim. 1. 9.
a Ad verbum, Ex operibus quæ fiunt in iustitia: porrò hic locus euidenter refutat meritorum doctrinam.
b Quem præstat & efficit vis spiritus sancti.

3 [2] Nam eramus quondam & nos amentes,
rebelles, errantes, seruientes cupiditatibus
ac voluptatibus variis, in malitia & inuidia
degêtes, odiosi, alii alios odio prosequêtes:
4 Sed postquam bonitas & erga homines a-
mor apparuit seruatoris nostri Dei,
5 Non ex operibus [a] iustis quæ fecerimus nos,
sed ex sua misericordia seruauit nos per la-
uacrum regenerationis, & renouationem
[b] Spiritus sancti:
6 Quem effudit in nos copiosè per Jesum
Christum seruatorem nostrum:
7 Vt iustificati ipsius gratia, hęredes efficere-
mur secundum spem vitæ æternæ.

3 Iterum quoque magna cum asseueratione inculcat solidæ pietati esse incumbendum vitatis omnibus vanis, & ad solas excitandas rixas vtilibus quæstionibus.
1. Tim. 1. 4.
2. tim. 2. 23.
4 Hæretici (id est qui Ecclesiasticis admonitionibus insanabiles, præfractè & factiose perturbant ecclesiæ pacem) semel sunt Verbi ministris omittendi.
5 Vltimo loco, quædam de rebus priuatis scribit, quosdam etiam commendat.

8 3 Fidus est hic sermo, & hæc volo te affir-
mare, vt curent bonis operibus præstantius
esse: qui crediderunt Deo. Hæc illa sunt bo-
na & hominibus vtilia.
9 Stultas autem quæstiones, & genealogias
& contêtiones ac pugnas legales caue: sunt
enim inutiles & vanæ.
10 4 Hæreticum hominem post vnam & alte-
ram commonefactionem reiice:
11 Vt qui noris euersum esse eum qui sit eius-
modi, & peccare, vt qui suo præiudicio sit
condemnatus.
12 5 Quum misero Arteman ad te aut Tychi-
cum, stude venire ad me Nicopolin: nam
illic decreui hyemare.
13 Zenam legisperitum & Apollo sedulò de-
ducito, ne quid illis desit.
14 Discant autem & nostri bonis operibus
præstantes esse ad necessarios vsus, vt non
sint fructus expertes.
15 Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta
eos qui diligunt nos in fide. Gratia Dei sit
cum omnibus vobis. Amen.

Ad Titum, qui primus Cretensium Ecclesiæ ordinatus fuit Episcopus, scripta ex Nicopoli Macedoniæ.

1 COmmonefacito quoque illos vt prin-
cipibus & potestate præditis auscul-
tent, & subditi sint, vt sint parati ad
omne opus bonum:
2 Et ne de quoquam obloquantur, neque
sint contentiosi, sed sint placidi, & in quali-
bet se ostendant benignitatem suam erga
omnes filios hominis.
3 Nam nos quoq; antè amentes fuimus, & in-
obedientes, & errantes fuimus, atq; subiecti
fuimus concupiscentiis variis, & in malitia,
& in inuidia versabamur, & odiosi eramus,
etiam vnus alium odio prosequebamur.
4 Quum autem reuelata est benignitas, & mi-
sericordia Dei seruatoris nostri,
5 Non propter opera iustitiæ quæ fecerimus,
sed per misericordiam suam saluos nos fe-
cit, per lauacrum [1] regenerationis, per re-
nouationem Spiritus sancti:
6 Quem effudit super nos copiosè per Je-
schua Christum Seruatorem nostrum.
7 Vt per eius gratiã iustificemur, & simus hæ-
redes in spe vitæ quæ est in æternum.
8 Fidelis est sermo, & in his volo vt ita quoq;
confirmes eos, vt soliciti sint ad faciendũ o-
pera bona ii qui crediderunt in Deum: hæc
sunt quæ bona sunt & vtilia filiis hominis.
9 A quæstionibus autem stultis, & à genealo-
giis, & à contentionibus, & à certaminibus
librorum te subducito: vtilitas enim non est
in eis, & vana sunt.
15 A viro hæretico, [2] post vnum tempus & al-
terum quo correxeris eum, te subducito:
11 Et scias quòd qui huiusmodi est, peruersus
est & peccator, & ipse condemnat seipsum.
12 Quum misero ad te Arteman aut Tychi-
cum, cura vt venias ad me Nicopolin: illic
enim 3 constitui hyemare.
13 Zenam autẽ legisperitũ & Apollo da ope-
ram vt deducas eos benè, ne quid desit eis.
14 Et discant etiam ii qui nostri sunt vt faci-
ant bona opera in rebus quæ necessariæ
sunt, vt non sint infrugiferi.
15 Salutant te omnes qui mecum sunt. Saluta
omnes qui diligunt nos in fide. Gratia cum
omnibus vobis. Ammin.

Finitur epistola ad Titum, quæ scripta fuit è Nicopoli.

1 Ad verbum, Generationis quæ fit denuo, Hebraismus.

2 Id est, Postquam semel atque iterum correxeris eum. Hebraismus.

3 Ad verbũ, Posui in mente mea. Hebr.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD PHILEMONEM.

CAPVT. I.

1 *Paulus argumentum humile hic tractans suo tamen more sublimis ad Deum duehitur.* 8 *Fugitiuum seruum & furem Philemoni remittens, pro illo deprecatur veniam: & grauiter de æquitate Christiana concionatur.*

1 PAVLVS captiuus
Christi Iesu, & Ti-
motheus frater, Phi
lemoni dilecto &
Adiutori nostro,
2 Et Apphiæ dile-
ctæ, & Archippo
cõmilitoni nostro,
& Ecclesiæ quæ do-
mi tuæ est.

1 PAVLVS vinctus Je-
chua Christi, & Ti-
motheus frater, Phi
lemoni dilecto co-
operatori nostro,
2 Et Apphiæ dile-
ctæ nostræ, & Ar-
chippo cooperato-
ri nostro, & Eccle-
siæ quæ est domi tuæ.

3 Gratia

3 Gratia vobiscum & pax à Deo Patre nostrô,& à Domino nostro Jeschua Christo.
4 Gratias ago Deo meo omni tempore, & memor sum tui in precibus meis.
5 [1] Inde ex quo audiui fidem tuam,& charitatem quæ est tibi erga Dominum nostrum Jeschua & erga omnes sanctos:
6 Vt sit communicatio fidei tuæ reddens fructus in operibus, & in cognitione omnium bonorũ quæ sunt vobis in Jeschua Christo.
7 Gaudium enim magnum est nobis & consolatio, quòd [2] per charitatem tuam refocillata sunt viscera sanctorum.
8 Propter hoc fiducia multa est mihi in Christo,vt præcipiam ea tibi quæ sunt iusta:
9 Propter charitatem autem [3] petendo peto abs te ego Paulus qui sum senex,sicuti nosti, nunc autem etiam vinctus Jeschua Christi,
10 Peto *inquam* abs te, pro filio meo quem in vinculis genui, Onesimo:
11 In quo [4] quondam tibi non erat vtilitas, nunc autem & tibi & mihi valdè est vtilis:& misi eum ad te:
12 Tu autem tanquam filium meum, ita excipe eum.
13 Volebam enim apud me retinere eum vt esset ministrans mihi pro te in vinculis Euangelii:
14 Absque consilio autem tuo nolui quicquã facere, ne tanquam per coactionem esset beneficium tuum,sed per voluntatem tuam.
15 Iam autem etiam propter hoc secessit ad tempus,vt in perpetuum eum retineas.
16 Non posthac tanquam seruum, sed excellentiorem seruo,fratrem *videlicet* dilectum meum: quanto magis tibi, & in carne & in Domino nostro?
17 Si igitur es mihi consors, recipe eum tanquam meum.
18 Quòd siquid detrimenti intulit tibi, aut debet,hoc mihi imputa.
19 Ego Paulus scripsi manibus meis, ego rependam: vt non dicam tibi quòd etiam teipsum mihi debeas.
20 Etiam,frater mi, ego refocillabor per te in Domino nostro: refocilla viscera mea in Christo.
21 Quia confido quòd auscultaturus sis mihi, scripsi tibi: & scio quòd plus quàm dico tibi, facturus sis.
22 Simul autem etiam mihi præpara diuersorium: spero enim quòd per precationes vestras donabor vobis.
23 Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Jeschua Christo:
24 Et Marcus,& Aristarchus,& Demas,& Lucas adiutores mihi.
25 Gratia Domini nostri Jeschua Christi cum spiritu vestro,fratres mei. Ammin.

Finitur epistola ad Philemon, quæ scripta fuit è Roma.

[1] Ad verbũ, Ecce.

[2] Ad verbum, Per manum charitatis tuæ. Hebraismus.

[3] Id est, Magnopere peto.

[4] Ad verbum, In [aliquo] tempore.

3 Gratia *sit* vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Jesu Christo.
4 Gratias ago Deo meo, semper mentionẽ tui faciens in precibus meis.
5 Quòd audiam tuam charitatem, ac fidem quam habes erga Dominum Jesum & erga omnes sanctos:
6 Vt [a] cõmunicatio fidei tuæ efficax fiat, [b] agnitione omnis eius boni quod est in vobis per Christum Iesum.
7 Gaudium enim habemus multum, & consolationem super dilectione tua, [c] quod viscera sanctorum refocillata sunt per te frater.
8 Quapropter quamuis multam in Christo libertatem habeam mandandi tibi quod officii tui est,
9 [1] *Tamen* propter charitatem potius precor, quum talis sim,nempè Paulus senex, nunc autem etiam captiuus Iesu Christi.
10 Precor autem te pro filio meo quem genui in vinculis meis, Onesimo:
11 Quondam tibi inutili, nunc verò tibi & mihi perutili,quem remisi:
12 Tu autem eum,id est [d] viscera mea,excipe.
13 Quem ego cupiebam apud me retinere, vt pro te ministraret mihi in vinculis Euangelii:
14 Sed absque tua sententia nihil volui facere: [e] ne velut ex necessitate sit beneficium tuum, sed spontaneum.
15 Fortassis enim [f] propterea semotus fuit abs te [g] ad tempus,vt eum à me perpetuum recipias.
16 Non iam vt seruum,sed amplius quàm seruum,fratrem (videlicet) dilectum, maximè mihi,quanta autem magis tibi & [h] in carne & in Domino?
17 Itaque si me socium habes, accipe eum tanquam me.
18 Quòd si quid læsit te,aut debet, hoc mihi imputato.
19 Ego Paulus scripsi mea manu, ego dependam: vt ne dicam tibi quòd teipsum etiam mihi insuper debeas.
20 [i] Etiam, frater *hunc* ego fructum abs te consequar in Domino: refocilla mea viscera in Domino.
21 Scripsi tibi,confisus fore vt auscultes, vt qui norim te etiã ampliùs quàm dico facturum esse.
22 Simul autem etiam para mihi hospitium: spero enim me per preces vestras donandum vobis.
23 Salutant te,Epaphras, (meus in captiuitate propter Jesum Christum socius)
24 Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas,adiutores mei.
25 Gratia Domini nostri Jesu Christi *sit* cum spiritu vestro. Amen.

Ad Philemonem missa fuit Roma per Onesimum seruum.

[a] *Communicationem fidei vocat officia benignitatis in sanctos, promanantia ex fide efficaci.*

[b] *Vt hac ratione omnes experiantur, quàm ditati sitis in Christo, nempe fide, charitate, & omni beneficentia.*

[c] *Quod ita officiosè & promptè refocillaris sanctos vt incredibili quadam voluptate sint intus perfusi: viscerum enim nomine, non solum intimas necessitates, sed & consolationẽ ad ipsa vsque penetralia descendentem declarat, quasi cor ipsum sit refectum ac recreatum.*

[1] Christianæ pro alio excusationis & commendationis exemplum.

Colos. 4.9.

[d] *Vt Filium meum quem genui.*

[e] *Vt non coactus, sed spontè hanc serui tui operam nobis commodaris.*

[f] *Emollit fugæ nomen.*

[g] *Ad temporis momentum.*

[h] *Quia mancipiũ tuum est, cæterorum seruorum more, & quia Domini seruus est, vt illum & tuo & Domini nomine tibi charum esse oporteat.*

[i] *Certè frater, sine vt hoc beneficium à te consequar.*

EPISTO-

AD HEBREOS EPISTOLA.

Scopus & summa huius Epistolæ est, Iesum Christum Filium Dei, Deum simul & hominem, esse verum illum æternum & vnicum Prophetam, Regem ac Pontificem, figuris Legis adumbratum, & nunc reipsa exhibitum: à quo doceri, regi, ac sanctificari totam Ecclesiam oporteat.

Caput I.

1 Vt ostendat doctrinam à Christo allatam primas tenere, quia sit omnium Prophetarum clausula:
4 nominatim illum supra Angelos effert: 10 & variis Scripturæ testimoniis, longè omnibus præcellere probat.

1 [1] MVLTIS vicibus multisq; modis olim Deus loquutus Patribus in Prophetis, [a] vltimis diebus hisce loquutus est nobis in [b] Filio,
2 Quem costituit [c] hæredem omnium: per quem etiam [d] mundum condidit.
3 Qui cum sit [e] splendor gloriæ, & character personæ [f] illius, [g] sustineatque omnia verbo illo suo potente [3] purgatione peccatorum nostrorum per seipsum facta. [h] sedit ad dextram maiestatis illius excelsissimæ:
4 [4] Tanto præstantior factus Angelis, quanto excellentius præ illis sortitus est [i] nomen.
5 [5] Nam cui dixit vnquam angelorum, Filius meus es tu, ego [k] hodie genui te? [6] Ac rursum, Ego ero ei pater, et ipse erit mihi filius?
6 [7] [l] Rursum autem quum inducit primogenitum in orbem terrarum, dicit, Et adorent eum omnes Angeli Dei.
7 [8] Et de Angelis quidem dicit, Qui Angelos suos facit [m] ventos, & ministros suos, [n] ignis flammam.
8 Ad Filium autem, [o] Thronus tuus, Deus, [p] in seculum seculi: [q] virga recta, virga regni tui.
9 Dilexisti iustitiam & [r] odisti iniquitatem: propterea [s] vnxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis, vltra [t] consortes tuos.
10 [9] Et, tu in initio, Domine, [v] terram fundasti: & opera manuum tuarum sunt cæli:
11 Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes vt vestimentum veterascent:
12 Ac velut amictum circunuolues eos, & mutabuntur: tu autem idem es, & anni tui non deficient.
13 [10] Ad quem autem angelorum dixit vnquam, sede ad dextram meam, vsquedum

1 [1] MVLTIfariam & omnibus formis loquutus est Deus cum Patribus per Prophetas ab initio, [2] & hisce diebus vltimis loquutus est nobiscum per Filium suum.
2 Quem [3] posuit hæredem omnium, & per eum fecit secula.
3 Qui *Filius* est [4] splendor gloriæ eius, & imago essentiæ eius: & sustinet omnia virtute verbi sui, ipseque per seipsum fecit purgationem peccatorum, & sedet ad dextram maiestatis in excelsis.
4 Et [5] tanto potior factus est Angelis, quanto excellentius est nomen quòd hæreditariò obtinuit, quàm illorum.
5 Cui enim ex Angelis vnquam dixit Deus, Filius meus es tu, ego hodie genui te? Ac rursum, Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium?
6 Rursum autem quum inducit primogenitum in mundum, dicit, eum adorent omnes Angeli Dei.
7 De Angelis autem ita loquitur, Qui facit Angelos suos spiritum, & ministros suos ignem ardentem:
8 De Filio verò dicit, Solium tuum, Deus, in seculum seculorum: virga recta, virga regni tui.
9 Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem: idcirco vnxit te Deus, Deus *inquam* tuus, oleo lætitiæ, plusquam consortes tuos.
10 Et iterum, tu à Principio posuisti fundamenta terræ, & cœli opus manuum tuarum sunt:
11 Ipsi transituri sunt, & tu stabilis es, & omnes tanquam vestimenta veterascent:
12 Et sicut operimentum complicabis eos, Ipsi autem mutabuntur: tu autem sicut es, *eris*, & anni tui non deficient.
13 Ad quem autem ex Angelis vnquam dixit, Sede a dextera mea, donec posuero inimi-

1 Generalis propositionis huius epistolæ pars prima, Filium Dei eum demū esse Prophetam, siue Doctorem qui quod Deus per prophetas aliquatenus & propositis vmbris significarat reipsa præstitit & Patris voluntatem mundo pleuè patefecit.

a *Ergo nec plena fuit superior illa per Prophetas declaratio, nec ad hanc postremā quicquam adiiciendū.*

b *Qui Deus & homo est vnus Filius.*

2 Altera pars eiusdem propositionis, Eundem Filium esse nostrum Regem & Dominum à Patre designatum, per quē etiā omnia condidit, & in quo vno gloriam suam atque adeò seipsum contemplādum proponat, quique omnia suo nutu sustineat.

c *Possessorem & ex æquo consortem omnium cum Patre.*

d *Ad verb. secula id est, quicquid vnquā extitit, extat aut extabit.*

Sap 7.26. coloss 1.15.

e *Is in quo resplendet gloria illa ac maiestas Patris, alioquin infiniti & inconspicui.*

f *Patris.*

g *Sustentet, tueatur & alat.*

3 Tertia pars eiusdem propositionis, Eundem Filium sacerdotis partibus seipso oblato defunctum, esse vnicum & potentissimum nostrum in cœlis mediatorem.

1 Ad verb. Omnibus partibus & omnibus formis. Ex altero autem membro comparationis satis intelligitur quid sibi velit paraphrastes: nēpe variis ac diuersis, peneque innumeris modis ab initio loquutum fuisse Deum cum Patribus, nouissimè autem per Filium, vt nulla aut certior aut clarior obsignatio, aut perfectior amplius requiri aut optari possit. Porrò sciunt omnes qui Hebræa attigerunt, particulam vniuersalem non semper præcisè sumi, vt Gen. 16.12. & 41, versu vltimo & Exo. 8.15. & 1, Cor. 6,12. &c.

2 Pro At aduersatiua Hebraismus tritus.

3 Id est, Constituit.

4 [illegible] Syris declarat propriè splendorem exorientis solis Videtur autem a paraphraste exquisitum, vt innuat hunc Filiū qui splēdor dicitur, simul cum Deo fuisse, & coæternum esse cum Patre. In summa, æternam æterni Filii generationem hac metaphora voluit illustrare.

5 Ad verbum, Hoc toto potior factus est Angelis secundū quod, &c.

h *Hoc indicat non modò gratissimum Patri, sed etiam perennem esse illius sacrificii odorem, tum verò quanto præstet is Pontifex aliis pontificibus.*
4 Antequam ad officii explicationem accedat, personæ dignitatem exponit: ac primùm quidem sic hominem esse docet, vt simul sit etiam Deus. i *Dignitatem ac præstantiam.* k *Filius à Patre ab æterno genitus est, sed æterna illa generatio, suo tempore mundo representata fuit, ideò addidit (hodie.) Psa. 2. 7 inf. 5.9. 2. Sam. 7.14. 1. par. 22.10.* l *Rursus autem Dominus non contentus semel dixisse, idem alibi repetit, Psa. 104.9. Psa. 45.2.* m *Cherub. psal. 18.11.* n *Seraph. Esai. 6.2.* o *Thronus propriè Principi tribui solet non seruo.* p *In æternū hac enim repetitio in immensum auget.* q *Administratio regni subrecta.* r *Repetitio Hebraica per antithesin, in qua maximum inest pondus.* s *Quatenus verbum caro factum est, effuso in eum Spiritu sine mensura.* t *Ille etenim Caput, nos membra huius sumus.* v *Terram firmam ac stabilem creasti. Psal. 102,26. Psal. 110.1. 1. Cor. 15,25. inf. 10.13.* 5.6.7.8.9. 10 His sex expressis testimoniis argumentum diuinitatis Christi in carne manifestatæ confirmatum, ex quibus liquet eum supra omnes Angelos eminere, & ita quidem vt filius & Deus appelletur.

cos,

cos tuos scabellum sub pedibus tuis?

14 Nónne omnes sunt spiritus ministerii, qui mittuntur in ministerium, propter eos qui hæreditatem consequuturi sunt ⁶ salutis?

dum posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

14 Nónne omnes sunt ˣ ministratores spiritus, qui ministerii causa mittuntur propter eos qui hæredes erunt salutis?

6 Syrè, vitæ.

x *Ministratores vocat quos vulgò spiritum Principum, & pariterm vocant.*

CAPVT II.

3 *Inde infert, Christi doctrinæ solidam audientiam deberi,* 9 *& eum nobis fratris loco in carne nostra proponit, vt libentius nos totos illi tradamus.*

1 PRopterea debitores sumus vt abundantius simus cauti in eo quod audiuimus, ne decidamus.

2 Si enim sermo qui dictus fuit ¹ per Angelos confirmatus est: & omnis qui audiuit eum, & transgressus est eum, recipit retributionem in iustitia,

3 Quomodo nos effugiemus, si contempserimus hæc que sunt ipsa ² salus nostra ? quæ cœperunt à Domino nostro dici, & ab illis qui ab eo audiuerunt, in nos confirmata sunt?

4 Quum testimonium redderet de illis Deus per signa & per prodigia, & per virtutes varias, & per ³ diuisiones Spiritus sancti, quæ collata sunt secundum voluntatem eius.

5 Nequaquam enim Angelis subiecit seculũ futurum, de quo loquimur.

6 Sed sicut testatur Scriptura, & dicit, Quid est homo quòd memor es eius, & filius hominis, quòd visitas eum?

7 Depressisti eum paululum præ Angelis: gloriam & honorem posuisti in capite eius, & potestatẽ tribuisti ei in opus manuum tuarũ.

8 Et omnia subiecisti sub pedibus eius. In eo autem quòd omnia subiecit ei, non omisit quicquam quod non sit subiectum. Nunc autem nequaquam hactenus videmus quòd omnia subiecta sint illi.

9 Eum autem quem paululum depressit præ Angelis, videmus (qui est Ieschua) propter passionem mortis suæ, *quòd* & gloria & honor positus est in capite eius. ⁴ Ipse enim, excepto Deo, ⁵ per beneficentiam suam pro quouis homine gustauit mortem.

10 Decebat enim eum ⁶ per quem omnia, & propter quem omnia & *qui* filios multos adduxit in gloriam suam, vt principem salutis illorum per passiones perficeret.

11 Qui enim sanctificauit, & qui sanctificati

1 ¹ PRopterea oportet nos eo magis attendere iis que ᵃ audiuimus, ne quando ᵇ perfluamus.

2 Etenim si per Angelos dictus ᶜ sermo fuit firmus, omnisque transgressio, & contumacia iustam mercedis retributionem retulit:

3 Quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? ² quæ quum primùm ennarrari cœperit per ipsum Dominum, ab ᵈ iis qui ipsum audierant fuit nobis confirmata:

4 Testimonium *illis* præbente Deo & ᵉ signis & prodigiis, variisque virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus, pro sua voluntate.

5 ³ Non enim Angelis subiecit ᶠ mundum illum futurum, de quo loquimur.

6 ⁴ Testatus est autem quidam alicubi dicens, ᵍ Quid est homo, vt memor sis eius: aut ʰ filius hominis, vt eum respicias?

7 ⁱ Fecisti eum paulisper inferiorem Angelis: ᵏ gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum.

8 Omnia subiecisti sub pedibus eius. Enimuerò per hoc quòd ei subiecit omnia, nihil omisit quod non sit ei subiectum: ⁵ at nunc nondum videmus ei omnia esse subiecta.

9 ⁶ Sed Iesum illum ˡ cernimus gloria & honore coronatum, qui ᵐ paulisper fuit inferior Angelis factus, ⁷ propter ⁿ mortis perpessionem, vt beneficio Dei ⁸ pro omnibus ᵒ mortem gustaret:

10 ⁹ Decebat enim ¹⁰ vt ᵖ ipse propter quem *sunt* hæc omnia & per quem *sunt* hæc omnia, multos filios in gloriam adducendo, ¹¹ ᵠ principem salutis ipsorum per afflictiones consecraret.

11 ¹² Nam & qui ʳ sanctificat & qui sanctifi-

1 Ad verbum Per manum Angelorum, id est, Ministerio angelorum,

2 Syrè, Vita nostra.

3 Hebraismus, Id est, Diuisa & diuersa inter se dona Spiritus.

4 Decerat in impresso Syro Testamento מן סבר id est, Excepto quod ex codice manuscripto antiquissimo Illustrissimi principis electoris Palatini restitui: Ita vt sit sensus, Ipse enim, excepto Deo, (hoc est Deitate sua excepta) pro omni homine gustauit mortem. Notum autem est, Gustare mortem, ex Hebraismo dici pro Mori, Eodẽ sensu. 11. ad Hebræos illud in hoc ipso paraphraste dicitur de Chanoch, quòd non gustauerit mortem. quod intelligendum est ea ratione qua communiter homines eam gustare solent. Fuit enim singularis quædam immutatio potius quàm mors, de qua Paulus 1. Cor. 15.

5 In voce Syra בטיבותה affixum pronomen ambiguum est, vt possit verti Per beneficentiam eius, videlicet Patris vel, Per beneficentiam suam, vt ipsum Christum referat.

6 Ad verbum, per manum cuius omnia. Hebraismus.

1 Iam velut respirans, & quorsum tendant hæc omnia ostendens hoc videlicet vt ex propositione Christi supra omnes creaturas intelligatur perfectissima esse eius doctrinæ maiestas, ac sacerdotium, exhortationem adhibet a comparatis sumptam.

a *Seipsum auditorem constituit.*

b *Perfluere dicitur qui sermonem auditũ non continet.*

c *Lex qua transgressoribus pœna proscripta: eam autem datam fuisse per Angelos dicit Paulus, Galat. 3.19 & Stephanus Act. 7.53.*

2 Si Angelorum sermonem non licuit impunè transgredi, multo minus fas est Euangelium a Domino Angelorum annuntiatum, Apostolorum voce confirmatum, totq; cœlestibus prodigiis, in primis autem tanta sancti Spiritus efficacia comprobatum, negligere.

d *Apostolis.*

e *Miraculorum verus finis. Signa autem ea dicuntur, quia aliud repræsentant quàm quod cernitur: Prodigia quòd insolitum aliquid exhibeant: Virtutes, quia Diuinæ virtutis specimen edant.*

3 Si Angelos qui serui sunt, nefas fuit aspernari, multo magis potentissimum illum Regem mundi instaurari. f *Futurum seculum, cuius Pater est Christus, Esa. 9. 6. vel Ecclesiam quæ velut nouus mundus erat Euangelio colligenda.* 4 Vsum istius regiæ dignitatis declarat in eo positum esse, vt homines non modo amissam suam dignitatem recipiant in Christo, sed etiam in eo supra omnia euehantur: quam hominum præstantiam Dauid excellentissimè describit. g *Quid tandem est in homine cur tantam ipsius curam habeas & tanto honore sis eum dignatus?* h *Hominem & filium hominis vocat omnes cœlestis illius regni ciues quales sunt in sese, antequam Dominus eos iure illius ciuitatis donet in Christo.* i *Hæc prima est futuri mundi ciuium dignitas, quòd proximè ad Angelos accedant.* k *In summo eum honoris gradu eminebunt, quum regni erunt participes. Loquitur autem de re futura in præsenti, quia certa est.* 5 Obiectio, Atqui vbi est tanta ista dominatio? 6 Responsio, Iam hoc impletum est in nostro illo capite Iesu, qui ad tempus nostri causa infra Angelos subsidit, homo factus: nunc autem in summam gloriam est euectus. l *Nimirum ex ipsius virtute in Ecclesiam manifestissimè apparente.* m *Qui ad tempus se exinanierit, forma serui accepta.* 7 Causam huius subsidentiæ declarat, nempè vt nostra causa mortem gustaret, ac proinde expiatoris partes obiens, noster non tantùm Propheta & rex, sed etiam Sacerdos esset. n *Vt mori posset.* 8 Hic posita est vis argumenti. Neque enim cum ipso tandem glorificaremur, nisi pro nobis (& quidem omnibus credentib.) exinanitus fuisset. Atq; hac occasione Apostolus ad alterã partem explicationis personæ Christi accedit, in qua sic Deum esse probat vt sit etiam homo. o *Mortem sentiret.* 9 Cur filium Dei, verum illum Deum (vt paulo ante probarat) nihilominus decuerit hominem fieri omnibus miseriis (excepto peccato) obnoxium, aliis præterea argumentis probat. 10 Primum, Quia Pater, ad cuius gloriam tendunt hæc omnia, multos filios decreuit ad gloriam adducere. Quomodo autem homines haberet filios nisi vnicus eius Filius factus esset hominum frater? p *Deus.* 11 Secundo Pater constituit illos filios ad gloriam adducere, nempe ex ignominia in qua antea iacebant. Filius ergo non videretur planè homo factus nisi aliis similis esset factus vt eo ipso itinere perueniret ad gloriam quò alios adduceret. Imò illum principem salutis reliquorum, præ cæteris decuit illis afflictionibus consecrari prophetam, Regem, ac Sacerdotem, ad reliquorum salutem, quæ sunt istius principatus partes. q *Antesignanum, & qui sicut est primus dignitate, ita est primogenitus ex mortuis inter multos fratres.* 12 Firmamentum vtriusque superioris argumenti. Neque enim essemus filii, in eo, neque afflictionibus consecrari potuisset, nisi homo nostri similis factus esset, sed quoniam hæc filiatio à sola natura non pendet, quia non censetur Dei filius nisi qui præterquam quòd homo est, etiam frater est Christi, (quòd fit sanctificatione, id est, coalitione per fidem cum Christo nos sanctificante) ideo facit Apostolus mentionem sanctificantis (nempè Christi) & sanctificatorum) nempè omnium fidelium) quos propterea Christus dignatur fratrum nomine. r *Præsenti tempore vtitur, vt ostendat nos adhuc in huius sanctificationis progressu versari. Sanctificationis autem nomine intelligit separationem, purificationem & consecrationem.*

cantur

f Eiusdem natura, scilicet humana.
13 Quod de incarnatione sanctificatoris docuit, applicat Prophetico muneri.
14 Idem applicat regiæ Christi potentiæ asserendis suis ab imperio diaboli & mortis.
t Recipiam me in eius fidem & præsidium.
u Hæc de se & discipulis suis dicit Esaias, quos eis ministros adhibebat, vt illius discipuli vicissim Ecclesiam totam designant. Quum igitur Prophetarum ac Ministrorum caput sit Christus, meliore iure hæc illi tribuuntur, quàm ipsi Esaiæ.
x Constant carne & sanguine, fragili videlicet & caduca natura.
y Diabolus dicitur mortis imperium habere, qui author est peccati, à peccato autem mors, atque adeo nos quotidie ad peccandum sollicitat.

cantur, 5 ex vno *sunt* omnes: quem ob causam non erubescit ipsos vocare fratres,
12 13 Dicens annuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ tibi hymnos canam.
13 14 Et rursum, Ego t fretus ero ipso. Et iterum, u Ecce ego & pueri quos mihi dedit Deus.
14 Quoniam igitur pueri x participes sunt carnis & sanguinis, ipse quoque consimiliter particeps factus est eorundem, vt per mortem aboleret eum y qui mortis imperium habet, hoc est, z diabolum:
15 Et liberos redderet quotquot metu a mortis, per omnem vitam obnoxii erant seruituti.
16 15 Non enim videlicet b angelos assumpsit, c sed semen Abrahæ assumpsit.
17 16 Vnde debuit d per omnia fratribus similis fieri; vt e misericors esset & f fidelis pontifex in iis quæ apud Deū *agenda forent*, ad expiandum peccata populi.
18 Nam ex eo quod perpessus fuit quum g tentatus est, potest & iis qui tentantur succurrere.

sunt, ex vno sunt omnes. Propterea 7 non erubescit vt vocet ipsos fratres suos,
12 Quum dicit, Annuntiabo nomen tuum fratribus meis, & in medio Ecclesiæ celebrabo te.
13 Et rursum, Ego verò confidens in eum. Et rursum, Ecce ego & filii quos dedisti mihi, Deus.
14 Quia enim filii communicant in carne & sanguine, etiam ipse eodem modo 8 communicauit in iisdem, vt per mortem suam aboleret eū qui tenebat mortis imperium, qui est Satanah:
15 Et solueret eos qui metu mortis per omnem vitam suam obnoxii erant seruituti.
16 Nequaquam enim ex Angelis assumpsit, sed ex semine Abraham assumpsit.
17 Propter hoc, iustum erat vt in omni re similis fieret fratribus suis, vt esset misericors, & 9 princeps Pontificum, fidelis in iis quæ sunt Dei: & esset expians peccata populi.
18 In eo enim quod ipse passus est & tentatus est, potest auxilrari iis qui tentantur.

7 Syriacè, pro Non erubescet.
8 Syrus textus verbū habuit plurale אשתותפו, Sed adeò certum est librariorum errore pro singulari אשתותף fuisse positum, vt veritus non sim ipsum restituere atque ita habebat manuscriptus codex Heidelbergensis.
9 Nomen Hebrēū כמר, vsurpat in bonam partem in tota hac epistola, quamuis malè sonet passim in Scriptura.

z De vno loquitur, tanquam de vno principe, cui cuncti adiunguntur vel qui ipsius Angeli. a Mortem intellige cum ira Dei coniunctam qualem extra Christum necesse est esse: ea autem nihil potest fingi miserius. 15 Explicat vocabula illa carnis & sanguinis, verè hominem esse Christum ostendens, idque non diuinæ suæ naturæ conuersione, sed humanæ assumptione, Nominat autem Abrahamum, respiciens ad promissiones de hac re Abrahamo factas. b Angelicam naturam. c Sed veram hominis naturam. 16 Idem etiam applicat sacerdotio, ad quod non fuisset idoneus, nisi homo factus esset, & quidem per omnia nobis (excepto tamen peccato) similis. d Non solùm quod ad naturam sed etiam quod ad qualitates attinet. e Qui nostrarum ærumnarum vero sensu tangeretur. f Sinceri munus suum peragens, g Quum exploraretur, & ad malum à Diabolo solicitaretur.

Caput III.

1 *Nunc ostendit quanto inferior sit Moses Christo:* 5. 6. *nempe quantum distat seruus à Domino.* 7 *Inde exhortationes minásque admiscet ex Dauidis testimonio,* 8 *siquis vel contumaciter repugnet.* 12 *vel ad obsequendum sit tardior.*

1 Substrato fundamento, id est explicata & probata vtraque vnius eiusdemq; Christi natura, triplex ei munus tribuit, nempe Propheticum, Regium, & Sacerdotale: instituta eius collatione cum Mose & Iosue, quod ad doctoris & rectoris munus attinet, vsque ad capitis proximi versiculum.
14 Cum Aarone verò in Pontificatu. Proponit autem de quo dicturus est grauissima cum exhortatione, vt in Christum tanquam vnicū illum æternum Doctorem, Rectorem ac Pontificem omnis nostra fides referatur.
a Legatum & nuntium, sicut Rom. cap. 15. dicitur minister circumcisionis.

1 VNde, 1 fratres sancti, vocationis cælestis participes, considerate a Apostolum & Pontificem b professionis nostræ Christum Iesum:
2 2 Fidelem ei qui ipsum c constituit: 3 vt & Moses *fidelis fuit* in tota domo ipsius.
3 4 *Tanto* nanque ampliore gloria præ Mose hic dignus est habitus, quanto maiorem habet honorem is qui construxit domū, quàm domus ipsa.
4 Omnis enim domus construitur ab aliquo: qui verò condidit hęc omnia, est Deus.
5 5 Et Moses quidem fidelis fuit in tota domo ipsius, vt famulus, ad testificanda quæ post erant dicenda.
6 At Christus, vt filius, domui suæ præest: 6 d cuius domus sumus nos, si e fiduciam & spem illam de qua gloriamur, ad finem vsque firmam tenuerimus.
7 Quapropter sicut dicit Spiritus ille sanctus, Hodie si vocem eius f audieritis.

1 PRoinde, fratres mei sancti, qui vocati fuistis vocatione quæ est è cælo, considerate hūc legatum & principē Pontificum 1 professionis nostræ, Jeschua Christum.
2 Quòd fidelis sit ei qui 2 fecit ipsum, sicut Musche in tota domo illius *fidelis fuit*.
3 *At verò* amplior est gloria huius multo quàm Muschæ, sicut amplior est honor ædificantis domum multo quàm ædificii ipsius *domus*.
4 Omnis enim domus ab homine ædificatur is autem qui ædificat omnia, Deus est.
5 Et Musche, tanquam seruus, fideliter se gessit in domo tota, in testimonium illorum quę dicenda erant 3 per ipsum.
6 Christus verò *præest* tanquam filius super domum suam: 4 & domus eius nos sumus, si vsque in finem retinuerimus 5 fiduciam & gloriationem spei eius.
7 Quia dixit Spiritus sanctus, Hodie si vocem eius audiueritis.

1 Vel Confessionis.
2 Facere, pro Ordinare & euehere. 1. Samuel. 12. 6.
3 Ad verbum, Per manum ipsius. Hebraismus.
4 Ad verbum, Et est domus eius nos. Id est, Quæ domus eius nos sumus.
5 Ad verbum, Reuelationem faciem, Periphrasis confidentiæ.
6 Passiuè, Quum par est in eo nos defixam habere.

b Eius doctrinæ quam profitemur, nimirum Euangelicæ. 2 Duplici ratione hanc adhortationem stabilit: primò quòd Christus Iesus sit à Deo talis designatus: secundò, quod idem impositis sibi à Patre muneribus penitus sit defunctus. c Sub. Apostolum & Pontificem. 3 Iam accedit ad collationem cum Mose: quos inter se similes facit, quòd vterque præfectus fuerit domui Dei, & fideliter opus suum peregerit: sed mox in illa similitudine maximam esse imparitatem ostendit. 4 Prima collatio, Architectus præstantior est domo ipsa, ergo & Christus Mose. Ratio consequutionis est, quia huius domus architectus Deus est, quod Mosi tribui non potest ac proinde Moses non propriè fuit architectus, sed ipsius domus pars: Christus verò vt Dominus ac Deus totam hanc domum est architectatus. 5 Altera collatio: Moses fuit fidelis seruus in hac domo, (i. in Ecclesia) subseruiens venturo Domino, Christus autem regnat & præest vt Dominus domui suæ. 6 Applicat suo fini superiorem doctrinam, verbis Dauidis omnes exhortans, vt iam Filium ipsum loquentem audientes, eius verbis plena fiducia acquiescant, quum aliter non possint in æternam illam requiem admitti. d Cuius sub Christi. e Fiduciam vocat effectum illud fidei præstantissimum, quo fit vt clamemus Abba Pater: fiduciæ autem spem coniungit. Psal. 95. 7. infra 4. 7. f Iterum enim post Mosem Deus erat loquuturus.

7 Deerat Caph. ... affixi pronominis litera, quam nos restituimus ex manuscripto Syro codice.

8 In Syriaco textu erat מַמרמרנא pro כַמרמרנא, posito per librariorum incuriã מ Mem loco כ Caph.

8 Ne obduretis 7 corda vestra ad exacerbandum ipsum 8 tanquam exacerbatores,& sicut in die tentationis quæ fuit in deserto.

9 Vbi tentauerunt me patres vestri, & probauerunt *ac* viderunt opera mea quadraginta annis.

10 Propter hoc molestè tuli generationem illam: & dixi quòd populus est quorum cor errat,& ipsi non nouerunt vias meas.

11 Adeò vt iurauerim in ira mea, quòd non essent ingressuri in requiem meam.

12 Cauete igitur, fratres mei, ne sit in aliquo ex vobis cor malum,quod non sit fidele, & deficiatis à Deo viuente:

13 Sed 9 examinate vosipsos omnibus diebus vsque ad diem qui vocatur hodiernus, neque induretur vllus ex vobis per deceptionem peccati.

14 10 Participes enim facti sumus cum Christo,si à principio,11 & vsq; ad finem in ipso stabilimento hoc firmo perseuerauerimus.

15 Sicut dicitur,Hodie si 12 vocem eius audieritis, ne obduretis corda vestra ad exacerbandum eum.

16 Qui sunt enim illi qui audiuerunt, & exacerbauerunt eũ?nónne omnes illi qui egressi sunt ex Ægypto 13 per manum Musches?

17 Et quos molestè tulit quadraginta annis, nisi eos qui peccauerunt, & ossa eorum ceciderunt in deserto?

18 Et de quibus iurauit quòd non essent ingressuri in requiem suam, nisi de illis qui nõ acquieuerunt?

19 Et videmus quòd non potuerunt ingredi, quia non crediderunt.

9 Ad verbũ, Postulate à vobis ipsis. Est enim exhortatio, quã is qui vtitur, ea declarat quid requirat in eo quem hortatur.

10 Ad verbum, Commixti.

11 Redundat copula ex Hebraismo.

12 Ad verbum,Filiam vocis eius. Vide annotata in finem duodecimi Actorum.

13 Id est,Ministro & duce Mose,Hebr.

8 Ne obdurate corda vestra,sicut g in exacerbatione in die tentationis illius in deserto:

9 Vbi tentauerunt me patres vestri: probauerunt me,& viderunt opera mea.

10 Quadraginta annis, infensus fui nationi isti: & dixi, Semper h errant corde: neque cognouerunt vias meas.

11 Itaque iuraui in ira mea, Si introibunt in requiem meam.

12 7 Videte,fratres, ne quando sit in vllo vestrûm cor malum & infidele, deficiendo à Deo viuo:

13 Sed exhortamini alii alios quotidie, i quoad appellatur dies hodiernus: ne quis ex vobis induretur seductione peccati.

14 8 Christi enim participes facti sumus, si modò k principium illud quo sustentamur, firmum tenuerimus ad finem vsque:

15 *Interim* l dum dicitur,Hodie si vocem eius audieritis, ne obdurate corda vestra, vt in exacerbatione.

16 Nam quidam quum audissent, exacerbarunt *Dominum*, non omnes tamen ii qui exierant ex Ægypto per Mosen.

17 Quibus autem infensus fuit quadraginta annis? nónne iis qui peccauerunt, quorum corpora m conciderunt in deserto?

18 Quibus autem iurauit non ingressuros in requiem suam,nisi iis qui non obedierant?

19 Et videmus non potuisse ingredi propter incredulitatem.

g *In die exacerbationis,vel contentionis.*

h *Vecordes sunt & insani.*

7 Iam expendens verba Dauidis, primùm ostendit ex particula Hodie, negligendam non esse occasionem tantisper dũm adhuc viget. Neque enim ad seculum Dauidis restringendam esse vocem illã, sed totam illud tempus complecti quo Deus nos compellat.

i *Quoad dicitur dies hodiernus,id est, quamdiu offertur nobis Euangelium.*

8 Iam ponderat verba illa, Si audieritis vocem &c. explicans ista de audita fidei dici,cui opponitur obduratio per incredulitatem.

k *Principium fiduciæ:principium autem vocat Hebræorum more,quod præcipuum est.*

l *Quamdiu hæc vox personat.*

m *Cadauera.*

Caput IIII.

1 *Adhortationem comminationi admiscet,ne quemadmodum patres, requie sibi oblata priuentur:* 11 *sed in eam ingredi studeant.* 14 *Inde initium facit tractandi de sacerdotio Christi.*

1 In codice Syriaco scriptum erat נִדְחַל דְכַל, atque coniungebatur cum superiore capite:nos autem veram lectionem restituimus, atque peruersam capitis sectionem emendauimus.Nemini enim dubiam esse potest locũ corruptum esse, ex quo nullus sensus colligi possit. Ex Græcis autem facilè intelligitur legendam est נדחל הכיל Timeamus igitur.Porro errori causam dedisse videtur similitudo vocis & literarum.

2 Ad verbum,Ad quem homo homo ingressurus esset.Syrè, דאנש אנש יעול לה.

3 Vel, Persuasi fuerunt.

1 1 Metuamus igitur ne,quũ firma sit promissio ingressus in requiem eius,inueniatur aliquis in vobis qui cesset ab ingrediendo.

2 Nam nobis etiam euangelizatum est sicut etiam illis,sed non profuit illis sermo quem audiuerunt, quia non contemperatus fuit cum fide apud illos qui audiuerunt ipsum.

3 Ingredimur autem in requiem nos qui credidimus, sic enim dicit, Sicut iuraui in ira mea, quòd non intrabunt in requiem meam:nam ecce,opera Dei ab initio ipso mundi fuerunt.

4 Sicut dixit de Sabbatho, Requieuit Deus die Septimo ab operibus suis omnibus.

5 Et hic rursum dicit, Quòd non intrabunt in requiem meam.

6 Quoniam igitur erat locus 2 in quem vnusquisque ingrederetur, & illi quibus prioribus prædicatum fuerat,non ingressi fuerunt eò quòd non 3 acquieuerunt.

7 Rursum diem alium ponit pòst tempus multum, sicut suprà scriptum est quòd dixerit Dauid, Hodie si vocem eius audieritis, ne obduretis corda vestra.

1 Metuamus igitur nequando derelicta promissione introeundi in requiem eius, videatur aliquis ex vobis fuisse frustratus.

2 1 Etenim nobis Euangelizatum est sicut & illis: at non profuit illis auditus sermo, vt a qui fide contemperatus non fuerit ipsis qui audierant.

3 2 Introimus enim in requiem nos qui credidimus,sicut dixit,Itaque iuraui in ira mea si ingressuri sint in requiem meam: licet operibus à iactis fundamentis mundi perfectis.

4 Jta enim dixit quodam in loco de septimo die,Et requieuit Deus die septimo ab omnibus operibus suis.

5 Et hic rursum, Si introibunt in requiem meam.

6 Quia igitur reliquum est vt aliqui introeant in eam,& quibus prius annuntiatũ fuit, non introierunt propter incredulitatem:

7 Rursum quendam præfinit diem, Hodie, apud Dauidem dicens, tanto pòst tempore (prout dictum est)Hodie si vocem eius audieritis,ne obdurate corda vestra.

1 His verbis, vocem eius, declarat significare à Dauide prædicationẽ Christi, qui tunc quoque annuntiabatur, quem Moses & Prophetæ non aliò respiciebant.

a *Euangelii prædicationem potius comparet, quæ bausta,id est audita nihil prosit nisi temperetur fide.*

2 Nequis obiiceret illa intelligi de terra Chanaan & Mosis doctrina, ac proinde ad Christum & vitam æternam non rectè trahi, ostendit Apostolus duplicem requiem in Scripturis commemorari, vnam diei septimi, qua Deus dicitur ab omnibus operibus suis quieuisse, alteram verò commemorari in quam Josua populũ introduxit, sed quæ requies nõ sit, vltima ad quam vocamur quod probat duabus rationibus. Quum enim tanto pòst tempore Dauid populum alloquens in terra Chanaan collocatum, vtatur aduerbio Hodie,& minetur non ingressuros in requiem Dei qui vocem Dei tunc sonantem repudiarint,necesse est dicamus aliud tempus quàm tempus Mosis, & aliam requiem quàm terram Chanaan,ab eo significari. Ea verò est æterna illa in qua cessante huius vitæ cursu,incipimus Deo viuere Sicut Deus die septimo ab illis suis operibus (id est ab hoc condendo mundo) destitit. Significat autem simul Apostolus in vno demum Euangelio aperiri huius requietis iter, quam Moses,& terra Chanaan,& tota illa Legalis œconomia adumbrauit. *Psal.* 11.11. *Gen.*2.2. *deut.*7.14.

8 Nam

8 Nam si [b] Jesus eos in requie collocasset,ne-
quaquam de alio posthac die loquutus fuis-
set.
9 Itaque reliquus est aliquis sabbatismus po-
pulo Dei.
10 [c] Nam qui ingressus est in requiem ipsius,
requieuit & ipse ab operibus suis, quemad-
modum à suis Deus.
11 3 Studeamus igitur ingredi in illam requi-
em, [d] ne quis in idem incidat contumaciæ
exemplum.
12 4 [e] Viuus enim *est* [f] sermo Dei & efficax, &
penetrantior quouis gladio ancipiti, & per-
tingit vsque ad diuisionem [g] animæ simul
[h] ac spiritus,compagûmque & medullarum,
& diiudicat cogitationes & conceptiones
cordis.
13 Nec est vlla res creata quæ non manifesta
sit [i] in conspectu ipsius: imò omnia *sunt* nu-
da & patentia oculis eius quicum nobis est
negotium.
14 5 Habentes igitur Pontificem magnum,
qui penetrauit cælos, Iesum Filium Dei, [k] te-
neamus *hanc* professionem,
15 6 Non enim habemus pontificem qui non
possit affici sensu infirmitatum nostrarum,
sed tentatum in omnibus similiter, absque
peccato.
16 Accedamus igitur cum fiducia ad thronũ
gratiæ, vt consequamur misericordiam, &
gratiam inueniamus ad opportunum auxi-
lium.

8 Si enim Jeschua filius Nun requiem præsti-
tisset illis,non fuisset 4 loquutus postmodum
de die alio.
9 Itaque firmum *id* est, Sabbatizandum esse
populo Dei.
15 Qui enim ingressus est in requiem eius,re-
quieuit etiam ipse ab operibus suis, sicut
Deus à suis.
11 Studeamus igitur vt ingrediamur in illam
requiem, ne concidamus ad instar eorum
5 qui non acquieuerunt.
12 Viuus est enim sermo Dei,& omnium effe-
ctor, & acutior multo quàm 6 gladius an-
ceps,& ingreditur vsque ad diuisionem ani-
mæ & spiritus,& commissurarum, & medul-
læ & ossium, & diiudicat cogitationes &
consilia cordis.
13 Nec est creatura quæ occulta sit à conspe-
ctu eius, Sed omnia nuda & manifesta sunt
ante oculos eius cui reddunt rationem.
14 Quia igitur est nobis princeps Pontificum
maximus, Jeschua Christus, Filius Dei qui
ascendit in cęlum,perseueremus in professi-
one eius.
15 Non enim est nobis princeps Pontificum
qui non possit 7 compati infirmitatibus no-
stris, sed qui tentatus fuit in omni re sicut
nos,excepto peccato.
16 Accedamus igitur 8 retecto oculo ad thro-
num gratiæ eius,vt consequamur misericor-
diam, & inueniamus gratiam in auxilium
impetrandum in tempore afflictionis.

b *De Iosue loquitur filio Nun: velut* [...] *terra Chanaan* [...] *fuit vera nostra* [...] *sic Iosue, Iesu* [...] *fuit.*
c *Velut Deus septimo die quieuit, sic nobis ab operibus nostris,* [...] *quæ à natura nostra corrupta proficiscuntur est quiescendũ.*
3 Reddit ad exhortationem.
d *Ne quis fiat simili infidelitatis exemplum.*
4 Amplificatio à [...] verbi Dei, cuius vis est vt in [...] animi penetralia penetret, [...] contumacibus lethales plagas infligens, [...] vero planè [...].
e *Viuum vocat sermonem ab eius effectis in quibus annuntiatur.*
f *Doctrina Dei annuntiata tum in Lege tum in Euangelio.*
g *Animam vocat* [...] *residens affectus*
h *Spiritum, id est,* [...] *illam nobilissimam quæ mens dicitur.*
i *Dei.*
5 Iam aggreditur [...] Pontificatus Christi [...] collationẽ cum Aaronis sacerdotio, & in ipso statim initio summam huius Pontificis excellentiam declarat, eum vocans Filium Dei, & in ipsis cælis ad tribunal Dei collocans, non obscura antithesi cum Aaronicis sacerdotibus & tabernaculo caduco: quas comparationes posteà luculenter declarat.
k *Retineamus, nec sinamus è manibus nostris elabi.*
6 Ne videretur tanta huius nostri Pontificis gloria nos ab ipsius aditu prohibere, subiicit eum nihilominus verè nostrum fratrẽ esse (quod etiam antea probauit) & nostras omnes miserias, suas ducere, vt intrepidè nos ad se vocet.

4 Subaudi, Deus per os Dauid.
5 Vel, Persuasi fuerunt.
6 Syrè, Duorũ oris id est Acierum. Hebr. חרב פיפיות
7 Ad verbum, Pati cum infirmitate nostra.
8 Periphrasis est confidentis, sicut & illa quæ prius declarata est de retectione facierum: cui opponitur cooperitio oculorum præ pudore aut mœrore, vel cõscientia offensionis: quæ vetat ne possimus eius conspectum ferre quem scimus nobis esse infensum. Esther. 7.8.

CAPVT. V.

1 *Primò docet quodnam sit summi pontificis officium:* 6 *Secundò, Christum à Deo nostrum Pontificem constitutum esse.* 7 *& verè præstitisse quæ summi Pontificis erant.*

1 NAm 1 omnis Pontifex ex hominibus
assumptus pro hominibus cõstituitur
in iis quæ apud Deum *agenda sunt*: 2 vt
offerat [a] donaria & [b] victimas pro peccatis.
2 Qui quantum [c] satis est, possit misereri [d] vi-
cem ignorantium & aberrantium: quòd &
ipse [e] circundatus sit infirmitate:
3 Et propter hanc debeat, sicut pro populo,
ita & pro seipso offerre *victimam* pro pec-
catis.
4 3 Neque sibiipsi quisquam sumit hunc ho-
norem, sed qui vocatur à Deo, sicut & Aa-
ron.
5 Ita & Christus nõ sibi hunc honorem sum-
psit vt fieret Pontifex, sed is qui dixerat ei,
Filius meus es tu, ego hodie genui te.
6 Sicut & alibi dicit, Tu es Sacerdos in æter-
num, secundùm [f] ordinem Melchisedec.
7 4 Qui in [g] diebus carnis suæ deprecationi-

1 OMnis enim princeps Pontificum qui
ex filiis hominis est, pro filiis hominis
assistit, in iis quæ Dei sunt, vt offerat
oblationes & victimas pro peccatis.
2 Et qui possit deprimere seipsum, & compati
iis qui ignorantes sunt & errantes: propter-
ea quòd etiam ipse infirmitate indutus est.
3 Et propter eam debitor est, vt sicut pro
populo, ita pro seipso offerat pro pecca-
tis suis.
4 Et nequaquam sibiipsi quisquam assumit
honorem, sed qui vocatur à Deo, sicut A-
haron.
5 Ita etiam Christus nequaquam semetipsũ
glorificauit, vt esset princeps Pontificum,
1 sed is qui dixit ei, Filius meus es tu, ego
hodie genui te.
6 Sicut etiam in loco alio dicit, Tu es Ponti-
fex in æternum secundum similitudinem
Melchisedek.
7 Etiam quum carne indutus esset, precatio-

1 Primæ collationis Christi Pontificatus cum Aaronico [...] prior: Alii pontifices sumuntur ex hominibus, & vocantur humano quodam [...].
2 Alterius collationis pars prior: Aaron infirmi constituuntur pontifices, vt [...] mali sensu affecti [...] quod est illis cum toto populo commune, [...] & victimas quæ [...] communis fidei [...] resipiscentiæ te[...] suo ac populi nomine offerant.
a *Oblationes rerum* [...] *expertium.*
b *Pecudes quæ iugulabantur, potissimum* [...] *sacrificiis pro* [...] *& peccato.*
c *Qui sit aptus & idoneus.*
d *Eorum qui in peccatis suis constituti, nam apud Hebræos ignorantiarum & errorum nomine quoduis peccatum intelligitur, etiam voluntarium.*
e *Quòd & ipse naturam iisdem incommodis & vitiis obnoxiam circumferat.*
3 Tertia collatio integra vocantur alii à Deo, sic & Christus [...] alio ordine quàm Aaron. Dicitur enim Christus Filius ex Deo genitus, & Sacerdos æternus secundum ordinem Melchisedec. 1. Pet. [...]3.13. *Psal* 2.7. *suprà* 1.3. *Psal.* 110.4. *infrà* 7.17.
f *Secundùm similitudinem, vt infrà explicatur, 7.15.*
4 Secundæ collationis pars altera, Christus verò insigniter afflictus & insigniter misericors, non pro suis peccatis quæ nulla erant, sed pro suo metu rogauit [...] impetrauit, & seipsum pro omnibus suis obtulit.
g *Quum adhuc nobiscum infirma & imbecilla nostra natura præditus degeret.*

1 Subaudi Glorificauit eum.

nem & ſupplicationem cum clamore vali-
do & cum lacrymis offerebat ei qui potens
erat vt à morte excitaret eum, & exaudi-
tus eſt:
8 Et [2] quamuis Filius eſſet, ex metu & paſſio-
nibus quas ſuſtinuit, didicit ipſam obedien-
tiam.
9 Atque ita perfectus eſt, & factus eſt omni-
bus qui auſcultant ei, cauſa vitæ æternæ,
10 Et nominatus eſt à Deo princeps Pontifi-
cum ſecundum ſimilitudinem Melchiſedek.
11 De ipſo autem Melchiſedek multus nobis
ſermo eſt quem eloquamur, & occupatio
ad exponendum illud quia eſtis infirmi in
auditu veſtro.
12 Debuiſſetis enim doctores eſſe, [4] quia tem-
pus vobis, ad inſtitutionem *fuit*, Nunc au-
tem rurſum opus habetis vt diſcatis hæc ip-
ſa [5] ſcripta prima principij ſermonum Dei:
& [6] opus habetis lacte, & non cibo firmo.
13 Omnis autem homo cuius cibus lac eſt,
non eſt edoctus in ſermonem iuſtitiæ, quia
imperitus eſt:
14 Perfectorum autem eſt cibus firmus, qui
quia diſquirunt, expediti ſunt ſenſus eorum
ad diſcernendum bonum & malum.

nibus & ſupplicationibus oblatis cum cla-
more valido, & lachrymis apud eum qui po-
terat [h] ipſum ſeruare à morte, & exauditus
ex metu,
8 Quamuis filius eſſet, tamen ex iis quæ paſ-
ſus eſt [i] didicit obedientiam:
9 [5] Et [k] conſecratus, factus eſt autor ſalutis
æternæ omnibus qui ipſi auſcultant:
10 Cognominatus à Deo Pontifex ſecundum
ordinem Melchiſedec.
11 [6] De quo nobis multa ſunt dicenda, eaq;
difficilia explicatu: quandoquidem ſegnes
facti eſtis auribus.
12 [7] Vos enim quos oportuit pro temporis
ratione doctores eſſe rurſum opus eſt do-
ceri quæ ſint elementa initii eloquiorum
Dei: factique eſtis ii quibus lacte ſit opus,
& non ſolido cibo.
13 Enimuerò cui cum lacte res eſt, is rudis
eſt [l] ſermonis iuſtitiæ: (infans enim eſt.)
14 Sed adultorum eſt ſolidus cibus, eorum
videlicet qui propter habitũ, [m] ſenſus habent
exercitatos ad diſcretionem boni ac mali.

[2] Syrè, כד טב, cui prorſus reſpondet Gallicè *Combienque*. & Germanicè *VVie vvoll*.

[3] Videtur Paraphraſtes intelligere horrorem illum quo affectus fuit Chriſtus & mortis metũ cum quo, imminente paſſionis ſuæ tempore, luctatus eſt.

[4] Id eſt, Diu in Chriſti ſchola verſati eſtis atque ideo hæc iam ſcire deberetis.

[5] Id eſt, prima elementa doctrinæ Dei.

[6] Ad verbum, & fuiſtis vobis opus habentes ſuper lac.

[h] *Ipſum eximere morte.*

[i] *Reipſa expertus eſt quid ſit Patrem habere cui parendum ſit.*

[5] Primæ collationis pars altera, Chriſtus autem conſecratus eſt à Deo Patre, vt noſtræ ſalutis author & æternus Pontifex, ac proinde ita homo vt ſit longè ſupra omnes homines.

[k] *Vide ſuprà 2.10.*

[6] Digreſsio vſque ad ſeptimi capitis initium, qua Hebræos partim retinet Apoſtolus in attenta conſideratione eorum quæ dixerat, partim ad ea intelligenda præparat, de quibus dicturus eſt.

[7] Exemplum Apoſtolicæ obiurgationis.

[l] *Sermonis quo docetur iuſtitia.*

[m] *Omnes intelligendi & iudicandi facultates.*

CAPUT VI.

1 *Hebræorum puerilem ignauiam perſtringens,* 4 *ſeuera denuntiatione eos terret,* 7 *& maturè proficiendi ſtudium excitat,* 9 *meliora de ipſis ſperans.* 13 *Abrahæ exemplum citat,* 17 *Fidemq; verbo Dei innixam,* 19 *anchoræ comparat.*

1 PRopterea relinquemus [1] prima princi-
pia ſermonis Chriſti, & veniemus ad
perfectionem, alioquin nunquid rurſum
aliud fundamentum iacitis de conuerſione
ab operibus mortuis, & de fide quæ eſt in
Deum,
2 Et de doctrina baptiſmatis, & impoſitionis
manus, & de reſurrectione quæ [2] eſt ex mor-
tuis, & de iudicio quod eſt in æternum?
3 Si Dominus permiſerit, faciemus hoc.
4 Atqui non poſſunt illi qui ſemel ad [3] baptiſ-
mum deſcenderunt, & guſtauerunt donum
quod eſt è cælo, & acceperunt ſpiritum ſan-
ctum,
5 Et guſtauerunt ſermonem bonum Dei, &
virtutem ſeculi futuri:
6 [4] Qui rurſum peccauerunt, *non poſſunt in-
quam* deintegro renouari ad conuerſionem:
quippe qui deintegro crucifigunt Filium
Dei, & ſubiiciunt ignominiæ.
7 Terra enim quæ imbiberit pluuiam quæ ve-
nit ſuper eam [5] vicibus multis, & produxe-
rit herbam quæ vtilis eſt eis propter quos
colitur, recipit benedictionem à Deo:
8 Si eueniat autem vt producat carduos &
tribulos, fit reproba, & non longè diſtat à
maledictione, ſed finis eius eſt combuſtio:
9 Perſuaſi autem ſumus de vobis, fratres mei,
ea quæ ſunt bona & affinia ſaluti, etiamſi ita
loquamur.
10 Nequaquam enim iniuſtus eſt Deus, vt ob-
liuiſcatur operum veſtrorũ, & charitatis ve-
ſtræ quam oſtendiſtis in nomine eius, qui
miniſtraſtis ſanctis & miniſtratis.

1 QVapropter omiſſo [a] qui in Chriſto ru-
des inchoat, ſermone, ad perfectio-
nem feramur: [1] non iacentes
rurſum fundamentum reſipiſcentiæ ab ope-
ribus mortuis, & fidei in Deum,
2 Baptiſmatum doctrinæ, ac manuum impo-
ſitionis & reſurrectionis mortuorum, & iu-
dicii æterni.
3 Atq; id faciemus, ſiquidẽ permiſerit Deus.
4 [2] Impoſſibile eſt enim eos qui ſemel fue-
rint illuſtrati, [c] guſtauerintque donum cæle-
ſte, & participes facti fuerint ſpiritus ſancti,
5 Guſtauerintque bonum Dei verbum, ac
virtutes futuri ſeculi,
6 Si prolabantur, denuò renouari ad reſipiſ-
centiam, vt qui rurſum [d] crucifigant ſibi-
metipſis Filium Dei, & ad ignominiam ex-
ponant.
7 [3] Nam terra quæ imbrem ſæpius in ſe veni-
entem combiberit, & progenuerit herbam
accommodam eis per quos excolitur, reci-
pit benedictionem à Deo:
8 At quæ profert ſpinas & tribulos, reproba
eſt, & maledictioni proxima: cuius exitus
tendit ad exuſtionem.
9 [4] Sed perſuaſimus nobis de vobis, dilecti
iſtis meliora, & cum ſalute coniuncta, eti-
amſi ita loquamur.
10 [5] Non enim iniuſtus eſt Deus, vt obliuiſca-
tur operis veſtri, & laborioſæ charitatis quã
demonſtrauiſtis erga ipſius nomen *vt* qui
miniſtraueritis ſanctis & miniſtretis.

[1] Ad verbum, Inchoationem.

[2] Syrè, De inter mortuos.

[3] Nam immergebantur aquis.

[4] In impreſſo erat ותוב, Et rurſum ſed manuſcriptum codicem ſequutus ſcripſi דתוב, Qui rurſum: quod etiã cum Græco magis conſentit.

[5] Ad verbum, Tẽporibus Id eſt, Quæ ſæpius erigat eam.

[a] *Primis Chriſtianiſmi principiis quæ Catechiſmum vocant.*

[1] Capita catechiſmi quæ ſumma quidem totius Euangelicæ doctrine complectuntur, ſed paucis & ſummariè (vt loquuntur) rudibus tradebantur, profeſſio videlicet reſipiſcentiæ & fidei in Deum: cuius doctrinæ articuli (quos vocis) ab extraneis quidem exigebantur ſtatis Baptiſmi diebus: à fidelium autem liberis in infantia baptizatis, quum eis imponebantur manus. Inter eos autem articulos, diſertè numerantur duo, nempe carnis reſurrectio, & iudicium æternum.

Infrà 10.16. mat. 12. 45. 2. pet. 2. 20.

[2] Pondus addit ſuæ exhortationi, grauiſsima comminatio certi apoſtatarum exitii,

[b] *De apoſtaſia vniuerſali loquitur, non autem de peccatis humana infirmitate contra primam aut ſecundam tabulam admiſſis.*

[c] *Notanda emphaſis huius verbi aliud enim eſt credere, vt Lydia cuius Deus cor aperuit, Act. 16. 13. aliud guſtum aliquem habere.*

[d] *Vt qui odio ferantur in Chriſtum & quaſi eum rurſus crucifixum omnium ludibrio exponant, idq; ſuo ipſorum exitio, quod fecit Iulianus Apoſtata.*

[3] Extrema ſuperiorem comminationem propoſita ſimilitudine.

[4] Lenit omnem illam aſperitatem, meliora de iis ſperans quibus hæc ſcribit.

[5] Laudat eos à charitate, vt ad perſeuerantiam hortetur.

11 Cupimus autem, vt vnusquisque vestrûm idem studium ad finem vsque ostendat ad plenam spei certiorationem.
12 [6] Vt ne sitis segnes, sed imitatores, eorum qui per fidem ac patientiã obtinent promissam hæreditatem.
13 [7] Deus enim pollicitus Abrahæ, quum non posset per quenquam maiorem iurare, iurauit per seipsum,
14 Dicens, Certe [e] benedicens benedicam tibi, & multiplicans multiplicabo te.
15 Atque ita quum patienter expectasset, assequutus est promissum.
16 Nam homines quidem per eum iurant qui sit maior, atque iisdem omnis controuersiæ finis, est iusiurandum ad confirmationem *adhibitum*.
17 Qua in re Deus volens [f] ex abundanti hæredibus promissionis ostendere immutabilitatem consilii sui, fide iussit iureiurando.
18 Vt per duas res immutabiles, in quibus fieri non potest vt mentitus sit Deus, validam consolationem habeamus *nos*, qui cursum *eò* corripuimus vt spem propositam obtineamus:
19 [8] Quam velut animæ anchoram habemus tutam ac firmam, & ingredientem vsque in ea quæ sunt intra velum.
20 [9] Quò præcursor pro nobis ingressus est Iesus, secundum ordinem Melchisedec, Pontifex factus in æternum.

11 Cupimus autem vt vnusquisque ex vobis hoc ipsum studium ostendat ad complementum spei vestræ vsque in finem.
12 Et vt non abscindatur vobis, sed sitis imitatores illorum qui per fidem & longanimitatem facti sunt hæredes promissionis.
13 Abrahæ enim quũ promitteret Deus, quia non erat ipsi qui maior esset se vt per eum iuraret, iurauit per semetipsum:
14 Et dixit [6] Benedicendo benedicam tibi, & multiplicando multiplicabo te.
15 Et ita [7] patienter expectauit, & consequutus est promissionem.
16 Filii enim hominis per maiorem se iurant, & omni controuersiæ quæ est inter illos, finis firmus per iuramentum [8] imponitur.
17 Quapropter abundè voluit Deus ostendere hæredibus promissionis, quòd pollicitatio sua non mutaretur, & [9] obstrinxit eam iuramento:
18 Vt per duas res quæ non mutantur, in quibus non potest Deus mentiri, consolatio magna sit nobis qui confugimus ad eum, & retineamus spem quæ promissa est nobis.
19 Quæ est nobis velut anchora quæ retinet animam nostram, vt non commoueatur, & ingreditur intra [10] velum:
20 Vbi prius ingressus est pro nobis Ieschua, & factus est Pontifex in æternum, secundum similitudinem Melchisedek.

6 Ostendit quibus præcipuè virtutibus constanter pergẽdum atque adeò ad proficiendũ sit opus, charitate nimirum & patientia: & nequis illud ve impossibile esse obiiciat, iubet et maiorum exempla sibi proponant imitanda.

7 Alius stimulus, quod certa sit spes hæreditatis si ad extremum perseueremus: quoniam nõ tantùm promisit Deus, sed etiam cum iureiurando promisit.

e Cumulatissimè te benedictis cumulabo. Gen. 12. 3. & 17. 4. & 22. 17.

f Amplius etiam quàm necesse esset, nisi ... imbecillitaret hominũ ... infirmitas, qui ne iurato quidem Deo credunt.

8 Spem comparat anchoræ: quoniam ut anchora in profundum maris proiecta totam nauim firmat, ita etiam spes in ipsa vsque cælorũ adyta penetret. Mentionem autem facit Sanctuarii, alludens ad Tabernaculum ... & hac ratione regreditur ad illas collationes Pontificatus Christi cum Leuitico.

9 Repetit Dauidis verba quibus omnes illæ collationes quas antea commemorauit significantur: sicut toto sequenti capite declarat.

6 Id est, prolixè benedicam tibi, & multiplicabo te. Hebraismus.

7 Ad verbum, Continuit spiritum suum. Lequutio Syra & Chaldæa iam sæpius indicata.

8 Syrè, Fit el. pleonasmus relatiui, Hebræorum more.

9 Ad verbum, Ligauit quasi fascia.

10 Ad verbum, Faciem portæ. Vide quæ annotata sunt In 27. Matth.

CAPVT VII.

1 *Hactenus ipsos stimulauit vt attentè expenderent quæ ipsis in Melchisedec consideranda sunt.* 15 *in quibus ipsi similis sit Christus.* 20 *in summa, cur cedere Lex Euangelio debeat.*

1 NAm [1] hic Melchisedec rex *erat* Salem, Pontifex Dei altissimi, qui occurrit Abrahæ reuertenti à cæde regum, & [a] benedixit ei:
2 Cui & decimas ex omnibus impartitus est Abrabam: primum quidem ex interpretatione dicitur rex iustitiæ, deinde verò etiam rex Salem: quod est rex pacis.
3 [2] Sine patre, sine matre, sine genere: nec initium dierum, neque vitæ finem habens: sed assimilatus Filio Dei, manet Sacerdos in perpetuum.
4 [3] Spectate verò quantus hic *fuerit*, cui etiam decimas spoliorum dederit Abraham patriarcha.
5 Et ii quidem qui sunt ex filiis Leui, sacerdotio fungentes, præceptum habent decimarum accipiendarum à populo secundum Legem, hoc est à fratribus suis, licet [b] egressis ex lumbis Abrahæ.
6 Is verò cuius genus ad illos non refertur, decimas accepit ab Abraham, & habenti promissiones benedixit.
7 [c] Porrò sine vlla controuersia, id quod minus est, ab eo quod maius est, benedicitur.

1 HIc autem Melchisedek est rex Salem, Pontifex Dei excelsi: & ipse occurrit Abrahæ quum reuerteretur à deuastatione regum, & benedixit ei.
2 Et ipsi separauit Abraham decimas ex omni re quę erat apud se. Exponitur autem nomen eius, Rex iustitiæ: & rursus, Rex *erat* Salem, quod est Rex pacis.
3 Cuius nec pater nec mater scripti sunt in genealogiis, neque principium dierum eius, neq; finis vitæ eius: sed in similitudinem filii Dei manet pontificatus eius in æternum.
4 Considerate verò quàm magnus *fuerit* hic cui Abraham patriarcha dederit decimas & primitias.
5 Illis enim ex filiis Leui qui accipiebãt pontificatum, [1] mandatum erat Legis vt acciperent decimas à populo: *vt ipsi inquam decimas acciperent* à fratribus suis, quum *tamen* etiam ipsi ex femore Abrahæ egressi essent.
6 Hic verò, qui non est scriptus in genealogiis illorum, decimas accepit ab Abraham, & benedixit ei [2] qui accepit promissionem.
7 Sine controuersia autem is qui minor est, benedicitur ab eo qui maior est ipso.

Gen. 14. 18.

1 Explicans verba illa, Secundum ordinem Melchisedec, quibus nititur illa comparatio Christi Pontificatus cum Leuitico, primùm considerat ipse Melchisedec vt Christi typum, cuius comparationis hæc sunt capita. Melchisedec fuit rex & sacerdos: talis vnus est Christus vnus. Fuit rex pacis & iustitiæ: talis est Christus vnus reue...

a Nempe solenni ac sacerdotali benedictione. Erant enim Sacerdotes, sicut ad sacrificandum, sic etiam ad benedicendum à Deo constituti. num. 6.

2 Alius typus, Melchisedec proponitur spectandus vt principio & fine carens, quum nec pater, nec mater, nec maiores nec mors eius describantur: talis est reuera Filius Dei, sacerdos nimirum æternus: quàtenus Deus, *amitor*, ineffabiliter genitus: quatenus homo, *apator*, ineffabiliter conceptus. Num. 18. 28. 3 Alius typus, Melchisedec ratione sacerdotii fuit ipso Abrahamo superior vtpote quem decimarit, & cui vt sacerdos benedixerit: talis reuera est Christus, à quo pendet ipsius Abrahami & omnium credentium sanctificatio, atque adeò quem vt omnium autorem colere ac venerari omnes debent. b *Progenitis ex Abrahamo Heb.*

c *De publica enĩ sacerdotali benedictione loquitur.*

1 Hoc est, Mandato legis impositum erat.

2 Idest, Abrahæ promissionis hęredi.

3 In ordine Leuitico & legali sacerdotio.
4 Hoc est, Hominum more loquendo.
5 Id est, Abrogatio.
6 Mandato scilicet.
7 Id est, in eius locum.
8 Ad verbum, Per manum Dauidis. Hebraismus.
9 Vel, Sub quo.
10 Id est, Non interit. Non mutatur.
11 Ad verbum, Viuificare. Hebraism.
12 Syrè, Iustus & erat nobis, id est Idonens, Hebraismus.

8 Et [3] hic filii hominis qui moriuntur accipiunt decimas: illic autem is de quo testata est Scriptura quòd viuat.
9 Et ([4] instar hominis loquamur) per manum Abrahæ etiam Leui, is *nimirum* qui decimas accipiebat, ipse quoque decimatus est.
10 Adhuc enim in femore erat patris sui quũ occurreret illi Melchisedek.
11 Si igitur consummatio per manum pontificatus Leuitarũ erat, (in quo posita fuit Lex populo) ad quid requirebatur Pontifex alius qui exurgeret secundum similitudinem Melchisedek? Dixisset enim, In similitudinem Aharon erit.
12 Sed sicut facta est mutatio in pontificatu, ita facta est etiam mutatio in Lege.
13 Is enim de quo dicuntur hæc, ex tribu alia natus est, de qua nemo vnquam ministrauit in altari.
14 Manifestum est enim quòd à Iuda exortus est Dominus noster, è tribu de qua non est loquutus Musche quicquam circa pontificatum.
15 Et amplius adhuc notum est per id quod dictum est, *videlicet* quòd secundum similitudinem Melchisedek exurgeret Pontifex alius:
16 Qui nequaquam secundum legem mandatorum corporalium fuit, sed secundum virtutem vitæ indissolubilis.
17 Testificatur enim *Deus* de eo, Tu es Pontifex in æternum secundum similitudinem Melchisedek.
18 [5] Mutatio enim quæ facta fuit, in mandato priore *facta fuit*, propter impotentiam eius, & quia vtilitas non esset [6] in eo.
19 Nihil enim perficit Lex: ingressa verò est [7] pro ea spes, quæ est præstantior ea: per quam *spem* appropinquamus Deo.
20 Et confirmauit illum *pontificatum* iureiurando nobis.
21 Illi enim absque iureiurando fuerant Pontifices, hic verò iureiurando: quemadmodum dicit ei [8] per Dauidem, Iurauit Dominus, & non mentietur, Tu es Pontifex in æternum secundum similitudinem Melchisedek.
22 Hoc toto præstantius est fœdus hoc, [9] in quo factus est sponsor Ieschua.
23 Et illi erant pontifices multi, quia moriebantur, neque relinquebantur vt permanerent.
24 Hic verò *Pontifex* quia in æternum permanet, [10] non transit pontificatus eius.
25 Et potest in æternum [11] seruare eos qui accedunt per manum ipsius ad Deum: viuit enim omni tempore, & offert preces pro eis.
26 Etenim talis Pontifex [12] conueniebat nobis, purus, & absque malitia & absque labe,

8 [4] Atque hic quidem homines qui moriuntur, decimas accipiunt: illic autem is de quo testatum est quòd viuat.
9 Et (vt ita loquar) in Abraham decimatus est etiam ipse Leui, qui decimas solet accipere.
10 Nam is adhuc in lumbis patris erat quum occurreret Abrahæ Melchisedec.
11 [5] Porrò [c] [d] consummatio per Leuiticum Sacerdotium erat, (nam sub hoc sancita Lex est populo) quid amplius erat opus alium exoriri Sacerdotem secundum ordinem Melchisedec nec secundum ordinem Aaronis dici?
12 [6] Mutato enim Sacerdotio, necesse quoq; est vt fiat mutatio legis.
13 Nam [e] de quo hæc dicuntur, ad aliam tribum pertinet, de qua nullus [f] attendit altari.
14 Palam est enim è tribu Iuda exortum esse Dominum nostrum: cui tribui nihil de Sacerdotio loquutus est Moses.
15 [7] *Idque* etiam magis patet *ex eo* quòd ad instar Melchisedec exoritur Sacerdos alius,
16 [8] Qui non [g] ex lege, cuius mandatum sit carnale, factus est *sacerdos*, sed ex vi indissolubilis vitæ.
17 Testificatur enim ad hunc modum, Tu *es* Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.
18 [9] Nam [h] mandatum præcedens abrogatur, propter ipsius imbecillitatem & inutilitatem.
19 Nihil enim sanctificauit Lex, sed super introducta, spes melior, per quam appropinquamus Deo.
20 [10] Et iam quatenus non absque iureiurando superintroducta est.
21 Nam illi quidem, citra iusiurandum Sacerdotes facti sunt: (hic verò cum iureiurando, per eum qui dixit ei, Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, Tu *es* Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.)
22 Tanto potioris fœderis sponsor factus est Iesus.
23 [11] Et illi quidem, plures facti sunt sacerdotes, quòd mors prohiberet eos permanere.
24 At iste propterea quòd in ęternum manet, [i] perpetuum habet Sacerdotium.
25 Vnde & seruare prorsus [k] potest eos qui per ipsum accedunt ad Deum, semper viuens vt interpellet pro eis.
26 [12] Talis enim nos decebat Pōtifex sanctus, innocens, impollutus segregatus à pecca-

4 Amplificatio duplex, vna, Melchisedec decimas accipit, vt immortalis (quatenus videlicet typus est Christi, quũ nusquam commemoretur mors ipsius, & Dauid eum proponat vt sacerdotem æternum) Leuitici verò sacerdotes, vt mortales, quum alii aliis succedant: altera, Leui ipse fuit decimatus in Abrahamo à Melchisedeco. Ergo Melchisedeci sacerdotiũ, (id est Christi qui secundum ordinem illius pronuntiatur sacerdos æternus) præstantius est Leuitico.

5 Tertius tractatus huius epistolæ, in quo postquam Christum prophetam, Regem & Pontificẽ esse comprobauit, nunc de omnium illorum munerum ratione ac præstantia distinctè differit, hæc omnia in aliis vmbratilia fuisse ostendens: in Christo autẽ vera & perfecta. Incipit autem à sacerdotio, in quo etiam superior tractatio desierat, vt sic omnia mẽbra disputationis melius cohæreant: & primò imperfectum fuisse probat Leuiticum sacerdotium, ex eo quòd alios sacerdos secundũ ordinem alium (id est diuersæ regulę ac formę) tanto post tempore promittatur.

d *Si Sacerdotium Leuiticum aliquem perficere potuisset.*

6 Hac noui sacerdotii institutione nõ tantùm declarari Leuitici sacerdotii imperfectionẽ ostendit, sed etiam ipsum Leuiticum sacerdotium cum hoc nouo commutari quoniam hæc duo simul constare non possint, quum prior illa Leuitica ordinatio tribum Iuda excluderet atq; adeò ipsi Leui subiiceret: posterior autem ista sacerdotium in tribu Iuda collocet.

e *Ordinationis Aaronicæ.*

f *Curauit altare.*

7 Ne quis obiiciat translatum quidem fuisse sacerdotium à Leui ad Iudam, sed nihilominus idem manere, expendit simul & explicat illa Dauidis verba, In æternum, secundum ordinem Melchisedec, ex quibus intelligitur diuersa etiam sacerdotii ordinatio. g *Non ex ordinatione, quæ infirma & caduca omnia præcipiat, sicuti in Aaronis consecratione, totoq; illo munere factum est.* Exod 7.4. 8 Diuersitatem & præstantiam ordinationis Melchisedeci probat ex eo quòd Legale sacerdotium externa & corporali vnctione & ritu constabat: Melchisedeci verò æternum sacrificium ac merè spirituale describitur. *Psal.* 110.4. *Suprà*, 5.46. 9 Ne quis etiam obiiceret adiectum fuisse sacerdotium posterius, vt simul coniuncta perfectum quiddam constituerent, probat posteriore abrogatum fuisse prius vt inutile, ex ipsa eorum natura: quomodo enim illa corporalia & caduca nos sanctificarent vel sola vel cum alio? h *Lex ceremonialis.* 10 Aliud argumentum præstantiæ sacerdotii Christi supra Leuiticum, quod illud sancitum sit iureiurando, hoc verò non item *Psal.* 110.4. 11 Aliud argumentum eòdem pertinens, Leuitici sacerdotes, vtpote mortales, æterni esse non potuerunt: Christus verò vt æternus est, ita etiam æterno sacerdotio fungitur, pro iis efficacissimè intercedens qui per ipsum ad Deum accedunt. i *Quod præterire non potest.* k *Idoneus est.* 12 Aliud argumentum, Innocentia & puritas summa in Pontifice requiritur, quæ ipsum à peccatoribus segreget, pro quibus oblationem facit. Atqui Leuitici Pontifices tales non inueniuntur, vt qui pro suis ipsorum peccatis primùm offerent: sed vnus Christus talis est, ideòque verus & vnicus Pontifex.

Leuit.16.30.

13 Aliud argumentum, quod tamen postea pertractabit. Leuitici victimas repetitis vicibus, primum pro se deinde pro populo offerebant. Christus autem non pro se, sed pro aliis, nō victimas, sed seipsum, non sæpe sed semel, obtulit. Neque id mirum (inquit) videri debet, quum illi sint infirmi, iste verò sit cum iureiurando Pontifex æternus consecratus.

toribus, & sublimior cælis factus:
27 Cui non sit quotidie necesse, quemadmo-
dum illis pontificibus, prius pro peccatis
propriis victimas offerre, deinde *pro peccatis*
populi: 13 Hoc enim fecit m semel quum se-
metipsum obtulit.
28 Lex enim homines cōstituit Pontifices in-
firmos: at n sermo iurisiurandi 14 post Le-
gem o *concepti*, Filium *constituit* qui in æter-
num est sanctificatus.

qui segregatus esset à peccatis, & exaltatus
supra cœlos.
27 Nec est ei necesse quotidie, sicut princi-
pi pontificum *legalium*, vt prius pro peccatis
suis offerat victimas, & deinde pro populo:
hoc enim fecit semel per seipsum, quem
obtulit.
28 Lex enim filios hominis infirmos consti-
tuit pontifices, sermo verò iusiurādi qui fa-
ctus fuit post Legem, *constituit* Filium per-
fectum in æternum.

l *Quod obtulit sacrificium.* m *Ita factum fuit vt iterum repetere minimè sit necesse.* n *Mandatum Domini cui additum est iusiurandum.* o *Exhibiti.*

14 Aliud argumentum à tempore, Posterioribus tolluntur priora.

CAPUT VIII.

1 *Quò certius probet abrogatas esse Legis ceremonias,* 5 *ideo institutas esse commemorat, vt cælesti prototypo seruirent.* 8 *Ieremiæ locum adducit.* 15 *vt veteris Testamenti correctionem probet.*

1 Paucis repetit illud ad quod omnia ista referenda sunt, nempe, & habere nos Pontificem longe alium quàm Leuitici illi sint, vt qui sit ad dexteram excellentissimi Dei in cælos vsque euectus.

2 Leuitici fuerūt Pontifices in terreno sacrario: Christus verò est in cælesti.

a *Cælorum.*

3 Leuitici in Tabernaculo caduco sacerdotium suum exercuerunt. Christus autem tabernaculum circumfert longè aliud, nempè suum corpus, quod Deus ipse æternum futurū compegit vt explicabitur infrà 9.11.

b *Sui corporis.*

4 Rationem adfert cur corpore (quod vocat tabernaculum, quod Dominus fixit non homo) oportuerit præditum esse Christum nempe vt haberet quod offerret alloqui enim Pōtifex non esset. Idem autem corpus, est & tabernaculum & victima.

5 Rationem adfert cur dixerit Pontificem nostrum versari in cælesti sacrario, non autem in terreno: quoniam (inquit) ne si nunc quidem esset in terris, terreno sacrario ministraret, stantibus Leuiticis sacerdotibus, quum ii propter illum sint constituti, id est, vt sint illius perfecti exemplaris antitypi Quorsum autem antitypi præsente ipso vero ac primario exemplari?

1 CÆterùm eorum que dicimus *hæc* sum-
ma *est*, Talem *nos* habere Pontificem,
qui consedit ad dexteram throni maiesta-
tis illius in cælis,
2 2 a Sanctuarii minister, 3 b ac veri illius ta-
bernaculi quod fixit Dominus, & non ho-
mo.
3 4 Omnis enim Pontifex ad offerenda dona
& Victimas constituitur: vnde necesse fuit
hunc quoque habere quod offerret.
4 5 Nam si esset in terra, ne sacerdos quidem
esset manentibus illis sacerdotibus qui se-
cundum Legem offerunt dona.
5 (Vt) qui exemplari & vmbræ deseruiant re-
rum cælestium, sicut diuinitus dictum est
Mosi quum esset absoluturus tabernacu-
lum. Vide enim, inquit, *vt* facias omnia ad
exemplar quod ostensum est tibi in monte.
6 6 At nunc *noster ille Pontifex eo* excellentius
ministerium sortitus est, quo præstantioris
est fœderis intercessor, quod præstantiori-
bus promissis sancitum est.
7 7 Nam si prius illud tale fuisset vt nihil in
eo posset requiri, haud quaquam fuisset se-
cundo quæsitus locus.
8 Nam incusans eos inquit, Ecce, dies veni-
ent, dicit Dominus, quum c pangam cum
d domo Israel & cum domo Juda fœdus
nouum:
9 Non secundum fœdus quod feci cum patri-
bus ipsorum, quo die prehendi manum ip-
sorum vt educerem eos ex Ægypto: nam
ipsi non perstiterunt in illo meo fœdere, &
ego despexi eos, dicit Dominus.
10 Quamobrem hoc est fœdus quod paciscar
domui Israel post dies illos, dicit Dominus.
Indam Leges meas menti eorum, & cordi
eorum inscribam: & ero ipsis Deus, & ipsi
erunt mihi populus.

1 CAput autem omnium eorum, *est quod*
fit nobis Princeps pontificum, 1 is qui
sedet à dextera throni maiestatis in
cælo.
2 Et factus est minister domus sanctæ & ta-
bernaculi veri, quod fixit Deus, & non filius
hominis.
3 Omnis enim summus Pontifex qui adstat
altari, *adstat* vt offerat oblationes & victi-
mas: propterea conueniens etiam erat huic
vt esset ei aliquid quod offerret.
4 Et, si in terra esset, nō etiam Pontifex esset:
quia erant Pontifices qui offerrent oblatio-
nes 3 secundum quod est in Lege.
5 Illi *scilicet* qui ministrabant in similitudi-
nem & vmbram eorum quæ sunt in cælo
iuxta *sermonem* qui dictus fuit Musche, quum
faceret tabernaculum, Vide, & fac omnia
secundum similitudinem illam quæ ostensa
est tibi in monte.
6 Nunc verò ministerium quod excellentius
est illo accepit Jeschua Christus, quemad-
modum excellentius quoque est fœdus il-
lud in quo factus est mediator, & promissio-
nibus quæ sunt excellentiores quàm *fuerit*
4 illius, sancitum est.
7 Si enim 5 fuisset prius 6 sine accusationibus,
non fuisset locus huic secundo.
8 Accusat enim eos, & dicit, Ecce, dies veni-
unt, ait Dominus, & complebo super do-
mum quæ est domus Israiel, & super do-
mum quæ est domus Juda fœdus nouum:
9 Non secundum illud fœdus 7 quod sanciui
cum patribus ipsorum in die quo appre-
hendi manum ipsorum, & eduxi eos è terra
Ægypti: quoniā ipsi non perstiterunt in fœ-
dere meo, etiā ego spreui eos: ait Dominus.
10 Hoc autem est fœdus quod sanciam cum
domo quæ est domus Israiel, post dies illos,
ait Dominus: *nempe* dabo ipsam Legem
meam in mentibus eorum, & super corda
eorum scribam eam: & ero eis ego Deus, &
ipsi erunt mihi populus.

1 Id est, talis.

2 Hoc est, Non esset cælestis.

3 Id est, Juxta rationem quæ præcipitur in Lege.

4 Quod videlicet in monte Sina per Mosen mediatorem sancitum fuit.

5 Ad verbum, Datum est.

6 Id est, Omni ex parte absolutum, & in quo nihil requiri posset.

7 Ad verbū, Quod dedi patribus illorum. Hebraismus.

Exod.25.40. act.7 40. 6 Aggreditur collationem Veteris ac temporarii fœderis, cuius sponsores fuerunt Leuitici pontifices, cum Nouo, cuius æternus sponsor est Christus, vt non modò istud esse illo omnibus modis præstantius, sed etiam illud per hoc abrogatum fuisse declarat. 7 Esse aliquod secundum fœdus, ac proinde prius illud non fuisse perfectum probat ex Jeremiæ testimonio. c *Percutiam.* d *Domum vocat, quasi vnam totius regni familiam: Nam quum regnum Dauidis scissum esset in duas factiones, eas significat Propheta noui fœderis auspiciis rursus coniunctum iri.* *Iere.31.31.32.33.34. rom.11.27. infrà 10 16.*

11 Et non docebit quisque [8] conciuem suum,
neque etiam fratrem suum, & non dicet,
Cognosce Dominum: quia omnes cognoscunt
me, à minimo eorum vsque ad decrepitum eorum.
12 Et ero [9] propitius eis ab iniquitatibus eorum,
& peccatorum ipsorum amplius non recordabor.
13 In eo quod dixit Nouum, prius antiquauit:
& id quod antiquatur & senescit, propinquum est corruptioni.

11 Neque docebunt singuli proximum suum,
& singuli fratrem suum, dicentes, Cognosce
Dominum: nam omnes cognoscent me, ab
eo qui pusillus fuerit inter eos, ad eum vsq;
qui magnus fuerit inter eos.
12 Ero enim propitius iniquitatibus eorum,
& peccatorum ipsorum, & iniquitatum ipsorum non recordabor amplius.
13 [8] Dum nouum dicit, antiquauit prius: porrò quod antiquatur ac senescit, propè est vt euanescat.

8 Ad verbum, Filium ciuitatis suæ Hebraismus.

9 Latinè, Et propitius ero eis, condonatis ipsorum iniquitatibus.

8 Conclusio. Ergo posteriore nouo tollitur prius antiquum, neq; enim nouum diceretur quod a vetere nō dissideret. Tollitur autē id demum quod est corruptioni obnoxium ac proinde imperfectum.

Caput IX.

1 Tabernaculi dispositionem, 10 Et ritus Legales, 11 ad veritatem in Christo exhibitam conferens. 15 concludit non iam amplius alio sacerdote opus esse. 24 quia ipse Christus sub nouo Testamento has partes impleat.

1 IN priori porrò erant præcepta ministerii,
& domus sancta mundana.
2 In Tabernaculo enim priore quod fabricatum
fuit, erat candelabrum, & mensa,
& panis [1] facierum, & vocabatur domus
sancta:
3 Tabernaculum verò interius quod erat intra
velum [2] secundum, vocabatur Sanctum
sanctorum:
4 Et erat in eo [3] thuribulum aureum, & [4] Area
Fœderis, quæ obducta erat tota auro, & erat
in ea vrna aurea, in qua *vrna* erat manna
& virga Aharon, illa quæ germinauit, & Tabulæ
Fœderis,
5 Et supra hanc [5] Cherubim gloriæ, qui vmbram
faciebant supra propiciatorium. Nequaquam
autem tempus est vt loquamur de
vnoquoque ex istis [6] quæ ita adornata erant.
6 Atque in tabernaculum exterius omni tempore
ingrediebantur pontifices, & explebant
munus suum:
7 In Tabernaculum verò quod interius illo
erat, semel in anno solus ingrediebatur
Princeps pontificum, cum sanguine illo quē
offerebat pro seipso & pro delictis populi.
8 Per hoc verò notum faciebat Spiritus sanctus,
quòd non manifestata esset adhuc via
sanctorum, quanto tempore [7] durabat Tabernaculum
prius.
9 Et erat exemplar hoc pro tempore illo in
quo oblationes & victimæ offerebantur,
quæ non poterant perficere conscientiam
eius qui offerebat ipsos.
10 Sed in cibo & in potu tantùm, & in ablutione
[8] diuersarum specierum: quæ sunt
mandata carnis, & posita fuerunt vsque ad
tempus [9] correctionis.
11 Christus autem qui venit, factus est Princeps
pontificum rerum bonarum [10] quas
effecit, & ingressus est tabernaculum magnum
& perfectum, quod non fuit factum
manibus, neque fuit ex his rebus creatis:

1 HAbuit igitur prius *fœdus* etiam constitutos
religionis ritus, & sanctuarium
[a] mundanum.
2 Tabernaculum enim constructum fuit: prius
quidem in quo *erat* candelabrum, & mēsa,
& propositi panes, quod sancta vocant.
3 Post [b] medium autem velum *erat* Tabernaculum
quod vocant [c] Sancta sanctorum:
4 Aureum habens thuribulum, & arcam Fœderis
vndiq; circuntectam auro in qua, vrna
aurea habens manna, & virga Aaron quę
germinauit, & Tabulæ Fœderis.
5 Supra hanc autem Cherubim gloriosi, obumbrantes
[d] propitiatorium: de quibus nō
est nunc dicendum singulatim.
6 [2] His verò ita ordinatis, in prius quidem
Tabernaculum quouis *tempore* ingrediuntur
Sacerdotes ritus obeuntes.
7 In secundum autem semel quotannis solus
Pontifex, non sine sanguine quem offert
pro seipso & *pro* populi [e] erratis.
8 [3] Hoc declarante Spiritu sancto, nondum
patefactum fuisse viam ad sacrarium, priore
Tabernaculo adhuc consistente.
9 [4] Quod *erat* exemplar [f] pro tempore illo
præsenti, quo dona sacrificiaque [g] offeruntur,
quæ non possunt in conscientia sanctificare
cultorem,
10 [5] In cibis duntaxat & potionibus, & diuersis
ablutionibus ac ritibus carnalibus,
vsque ad tempus correctionis [h] imposita:
11 [6] Adueniens autem Christus Pontifex futurorum
bonorum, [7] per [i] maius & perfectius
Tabernaculum non manufactum, id est non
huius structuræ,

1 Jd est, Præsentarium. Sacer scilicet ille panis, de quo præcipitur Exodi 25. 29. Facierum autem panis ideo dicebatur, quod semper mensa Domini impositus esse debuit ante conspectum arcę, vnde etiam Num. 4. 7. vocatur Jugis panis.

2 Secundum velum dicitur interius quod oppansum erat Arca, & diuidebat sāctum sacrarium à sancto, respectu anterioris veli quod separabat sanctum ab atrio. vtrumque describitur Exo. 36. 35. & 37.

3 Syrè, Dominus aromatum. Non scribitur disertè in Lege aliquod fuisse thuribulū peculiariter destinatū sacrario quod tamen hic declarat Apostolus.

4 Vocabulū Grecū vsurpat Paraphrastes.

5 Id est, Gloriosi. Hebraismus.

6 Distinctionem Græcam mutat.

7 Ad verbum, Erat duratio priori tabernaculo.

8 Ad verbum, Specierum specierum.

9 Quo omnia in meliorem statum cōstituenda erant.

10 Videtur Paraphrastes collato Christi pontificatu cum Legali, discrimen in eo ponere, quòd Legalis inefficax esset, & nō prestaret id quod adumbraret: Christi verò efficax, quia ipsa bona cælestia in Legali pontificatu adumbrata, reipsa præstitit.

1 Distributio prioris tabernaculi, quod mundanum (id est caducum) & terrenum vocat, in duas partes, nempe in Sancta & sancta Sanctorum.

a *Terrestre & caducum.*

b *Ad ver. secundum, secundum autem vocat velum quod distinguebat Sancta sanctorum ab atrio sacerdotum: altero enim velo atrium sacerdotum distinguebatur ab atrio populi.*

c *Sacrarium sacratissimum.*

Num. 17, 10.

1 Reg. 8. 9.

d *Hebræi Arcæ Fœderis operculum nomine propitiationis deriuant, sic illud Græci hilasterion, nos propitiatorium vocamus.*

Exod. 15. 12.

2 Iam accedit ad sacrificia, quæ diuidi in illa quotidiana & illud annuum ac solenne, in quo solus Pontifex in sancta Sanctorum semel tantum quotannis penetrans cum sanguine, pro se & populo offerebat.

e *Pro peccatis. Vide suprà 5. 2.*

3 Ex illo ritu annuo, colligit eluimodi sacrificos nondum fuisse patefactam viam in cœlū quod per Sancta sanctorum adumbrabatur. Cur enim Pontifex solus eò ingrediebatur, cæteris exclusis idque vt ibi tum pro suis tum pro aliis offerret, & postea rursus Sancta sanctorum occludebat?

4 Obiectio. Si non aperiebatur iter in cœlum illis sacrificiis (id est, si cultores per illa non expiabantur) cur ergo ritus illi vsurpabantur? Nempe vt homines ad illud exemplar spirituale, nempe ad Christum reuocarentur, suo aduentu omnia illa correcturum. f *Pro eo tempore quo vigere illud exemplar oportuit.* g *Sumpsit tempus præsens, de re loquens, nulla habita temporis ratione.* 5 Alia ratio, cur illa non potuerint cultoris conscientiam mundare quoniam videlicet externa erant & carnalia, siue corporea. h *Ferrent enim oneris instar, quod nobis Christus eruit.* 6 Iam aggreditur figurarum explicationem, ac primo quidem Leuiticum pontificem comparans cum Christo (id est figuram cū re) huic tribuit futurorum bonorum administrationem (id est æternorum) in quę illa carnalia respiciebant. 7 Alia collatio tabernaculi prioris corruptibilis cum posteriore (id est cum humana Christi natura) quę est verum Dei templum incorruptibile, in quod est ingressus Filius Dei, sicut Leuitici pontifices in alterum illud caducum. i *Præstantius & excellentius.*

12 [8] Neque per sanguinem [k] hircorum & vi-
tulorum, sed per proprium sanguinem in-
gressus est semel in Sacrarium, æternam re-
demptionem [l] nactus.
13 [9] Nam si sanguis taurorum & hircorum, &
cinis iuuencæ aspergens inquinatos sancti-
ficat ad [m] carnis puritatem:
14 Quanto magis sanguis Christi, qui per Spi-
ritum æternum seipsum obtulit inculpatum
Deo, purgabit conscientiã vestram à [n] mor-
tuis operibus, ad seruiendum Deo viuo?
15 [10] Itaque ob id noui Fœderis mediator est,
vt morte ad redemptionem earum præua-
ricationum intercedente quæ fuerant sub
priore Testamento, qui vocati erant pro-
missam æternam hæreditatem acciperent.
16 [11] Nam vbi testamentum est, mors inter-
cedat necesse est testatoris.
17 Testamentum enim in mortuis ratum est,
quandoquidem nondum valet quum viuit
testator.
18 [12] Vnde ne prius quidem illud absque san-
guine dedicatum fuit.
19 Quum enim Moses omnia mandata [o] se-
cundum Legem recitasset toti populo, sum-
pto sanguine vitulorum & hircorum cum a-
qua & lana coccina & hyssopo, simul & ip-
sum librum & totum populum [p] aspersit:
20 Dicens, Hic est sanguis testamenti quod
mandauit vobis Deus.
21 Insuper autem & Tabernaculum, & om-
nia vasa sacrorũ, sanguine similiter aspersit.
22 Et omnia ferè secundum Legem sanguine
purificantur, & absque sanguinis effusione
non fit remissio.
23 [q] Itaque necesse fuit exemplaria quidem
eorum quæ sunt in cælis, hisce rebus purifi-
cari, ipsa verò cælestia potioribus quàm hæ
sint victimis.
24 [13] Non enim in manufactum sacrarium in-
gressus est Christus, quod sit exemplar, ve-
ro *sacrario* respondens: sed in ipsum cælum,
vt appareat nunc in conspectu Dei pro no-
bis.
25 [14] Neque vt sæpe offerat semetipsum, sicut
Pontifex ingreditur in sacrarium quotannis
cum sanguine alieno:
26 ([15] Alioquin oportuisset eum sæpe pas-
sum fuisse à condito mundo) sed nunc se-
mel [r] in consummatione seculorum, ad

12 Neque ingressus est cum sanguine hirco-
rum & vitulorum, sed cum sanguine sui ipsi-
us ingressus est semel in domum sanctuarii,
& inuenit redemptionem quæ est in æter-
num.
13 Nam si sanguis hircorum & vitulorum, &
cinis iuuencæ aspergebatur in eos qui in-
quinati erant, & sanctificabat eos ad purifi-
cationem carnis eorum,
14 Quanto igitur magis sanguis Christi, qui
per Spiritum qui est in æternum, seipsum ob-
tulit sine macula Deo, purificabit conscien-
tiam [11] nostram ab operibus mortuis, vt ser-
uiamus Deo viuenti?
15 Idcirco ipse factus mediator Fœderis noui
qui per mortẽ suam idem factus est redem-
ptor illis qui transgressi fuerant Fœdus pri-
us, vt accipiant promissionem hi qui vocati
sunt ad hæreditatem quæ est in æternum.
16 Vbi enim est [12] Testamentum, mortem o-
stendit eius qui facit illud:
17 In mortuo enim illud duntaxat confirma-
tur quia quum viuit is qui fecit illud, [13] non
est in eo vtilitas.
18 Propterea neque prius illud absque san-
guine confirmatum fuit.
19 Quum enim [14] præceptum fuit omne præ-
ceptum à Musche populo vniuerso secun-
dum Legem, accepit Musche sanguinem vi-
tuli, [15] & aquas cum lana coccinea & hysso-
po, & aspersit librum & populum totum:
20 Ac dixit eis, Hic est sanguis Testamenti il-
lius quod mandatum est à Deo.
21 Etiam Tabernaculum & omnia vasa mini-
sterii illo ipso sanguine aspersit.
22 Quia quælibet res sanguine purificatur in
Lege, & absque effusione sanguinis non est
remissio.
23 [16] Necesse enim est vt hæc quæ exemplar
sunt cælestium, istis purificentur: ipsa verò
cælestia, victimis quæ potiores sunt istis.
24 Nequaquam enim in domum sanctam, quę
facta fuit manibus, ingressus est Christus,
quæ est exemplar illius veræ, sed in ipsum
cælum ingressus est, vt conspiceretur ante
faciem Dei pro nobis.
25 Neque vt offerret semetipsum [17] vicibus
multis, sicut faciebat Princeps pontificum,
qui ingrediebatur quolibet anno in domum
sanctam cum sanguine qui non erat suus.
26 Alioqui oportuisset vt temporibus multis
pateretur à principio mundi: nunc autem
in nouissimo *tempore* mundi semel obtulit

8 Alia collatio sanguinis victimarũ cum Christo. Leuitici [illegible] illa sua Sanctã, in [illegible] sacrarium pe[netr]antes, sanguinem corruptibilem offe[re]bant in vnum annũ [dun]taxat: Christus [ve]rò sanctum illud [suum] corpus ingres[sus], per illud in ip[sum] cælum penetra[uit], quum suum ipsius sanguinem purifi[catio]nem in æternam redemptionẽ obtulit. [Ita]que enim Christus [&] pontifici, & taber[na]culo, & sacrificiis, [&] victimis ipsis cor[re]spondet, vt figuris [ve]ritas, vt idem sit [&] Pontifex & taber[na]culum, & victima, [&] omnia vere & in [æter]num.

k *Adhibebatur e[nim] in hac reconcilia[tio]ne anniuersari sa[crificio] duplex victima [iuue]ncus & hircus.*

l *Meritò adeptus, [n]obis.*

Leuit. 16. 14.
[Nu]m. 19. 4.

9 Si externa san[gu]inis & cineris ani[ma]lium aspersio ve[ri]è efficax fuit pur[ifica]tionis symbolum, [qu]um ipsa ac præsens [ver]itas, illis æternis [sac]ramentis olim [ad]umbrata, quanto [ma]gis hoc ipsum præ[sta]bit: id est sanguis [hom]inis qui sic est san[gu]is hominis vt sic e[tia]m Filii Dei sanguis [sit], proinde æterna [viu]ificandi virtute [pr]æditus.

m *Symbola à re sepa[rata] seorsim considerat.*

1. Pet. 2. 14.

n *A peccatis quæ à [mo]rte profiscisc[u]ntur, [&] nihil aliud quam [mo]rtem generant.*

1. Ioh. 1. 7.
[A]poc. 1. 6.
Luc. 1. 75.

10 Conclusio su[per]ioris argumenti: [Na]m quum pecuinus [san]guis non expiaret [pec]cata, nouum fœ[dus] olim promissum [q]uod illa externa [effi]ciebant, nunc est [ip]sa sancitum, cuius virtute omnes præuaricationes tollantur, & cælum nobis verè aperiatur. Hinc autem sequitur, Christum etiam pro Pa[tribus] fudisse sanguinem, vt qui per veteres illos ritus fuerit adumbratus, alioqui nisi illi repræsentando seruiuissent, prorsus inutiles. Itaque [hoc] fœdus vocatur posterius, non quod ad efficaciam, id est remissionem peccatorum, attinet, sed eius temporis respectu quo res ipsa peracta [est], id est, quo Christus reuera mundo exhibitus, omnia impleuit ad salutem nostrã necessaria. *Luc.* 17. 4. 11 Ratio cur sponsoris morte [op]ortuerit hoc fœdus sanciri, Quoniam habet hoc fœdus rationem Testamenti seu donationis mortis causa, ideoque vt effectum sortiatur, [op]ortuit testatoris mortem interuenire *Rom.* 5. 6. 1. *pet.* 3. 18. 12 Analogiam esse oportet inter ea quæ purificant & quæ purificantur. [Sub] Lege typi omnes illi terreni erant, Tabernaculum, liber, vasa, victimæ, quamuis rerum cælestium typi. Oportuit igitur illa omnia lustrari [eiusd]em naturæ materia ac ritu, nempe pecudum sanguine, aqua, lana, hyssopo. Sub Christo verò cælestia sunt omnia, cæleste tabernaculum, [cæ]lestis victima, cælum denique ipsum pro æterna sede proponitur. Itaque hæc omnia simili ratione, nimirum viuifici illius sanguinis [Chri]sti æterna oblatione, sanctificamur. o *Sicut Dominus præceperat.* p *Aspergere consueuit.* q *Rerum cælestiũ typi fuere terreni; [qua]re eos rebus terrestribus lustrari oportuit, puta sanguine pecudum, lana, hyssopo. At sub Christo omnia cælestia fuerunt, quare ea viuifici illius sangui[nis o]blatione sanctificari oportuit.* 13 Alia collatio duplex, Pontifex Leuiticus in Sacrarium illud ingrediebatur, Dei quidem iussu, sed ta[men] hominũ manu fabrefactum, vt esset alterius excellentioris, nempe cælestis regiæ, exemplar. Christus verò in cælos vsque ipsos penetrauit. [Et] ille coram arca, Christus coram Deo ipso Patre comparet. 14 Alia collatio duplex, Leuiticus Pontifex alienum, Christus suum san[guinem] obtulit: ille quotannis repetebat oblationem, Christus semel tantum sese offerens, peccatum in genere aboleuit, tum præteritorum [tum] venturorum seculorum. 15 Argumentum non repetendæ Christi oblationis. Quum à condito mundo fuerint expianda peccata, [&] probatum sit solo Christi sanguine peccata posse expiari, oporteret ipsum à condito mundo sæpe mortuum esse. Atqui homo semel tantum [mori] potest. Ergo Christi oblatio nouissimis temporibus peracta, repeti nec potuit nec potest. Quod quum ita sit, certè vis ipsius & ad [præte]rita & ad consequentia ipsius aduentum peccata porrigitur. r *Diebus nouissimis.*

11 Mutatur persona ex illa similitudine ἡμῶν & ὑμῶν de qua prius.

12 Chaldæi atque adeo Syri vocem דייתיקי à Græcis mutuari frequenter vsurpant pro instrumento siue literis cautionis mandati & extremæ voluntatis. Idem enim esse dicuntur atque שטר צוואה, quod sonat instructionem, cautionem, instrumentum mandati. Ac eodem sensu Ierosolymitana paraphrasis Genes. 24. 10. eam accepit, vt autor Aruk & Elias testantur.

13 Nullius est vigoris.

14 Hoc est, Promulgatum & recitatum.

15 In Exod. 24. vers. 6, 7, 8, fit tantum mentio sanguinis.

16 Græcum nomen seruat.

17 Syrè, Temporibus, id est, Sæpe.

semetipsum per immolationem sui, vt aboleret peccatum.
27 Et sicut constitutum est filiis hominis vt 18 semel moriantur, & post mortem eorum iudicium:
28 Ita etiã Christus semel oblatus est, & in seipso mactauit peccata multorũ: 19 secunda autem vice absque peccatis conspiciendus est ad salutem eorum qui expectaut ipsum.

abolendum f peccatum per immolationem sui ipsius patefactus est.
27 Et sicut illud statutum est hominibus vt t semel moriantur, posteà verò iudicium.
28 Ita & Christus semel oblatus vt v multorum peccata tolleret, 16 altera vice absque peccato conspicietur iis qui ipsum expectant ad salutem.

18 Ad verb, Vno tempore.

19 Id est, Iterum, Hebraismus.

f *Totam illam peccati radicem.*

t *De naturali hominum conditione loquitur. Nam quòd Lazarus & alii bis mortui sunt, extraordinarium fuit: in iis verò qui repentè immutabuntur, immutatio illa species mortis erit,* 1. Cor. 15. 51.

v *Sic vniuersalis promissio ad solos electos restringitur: quærendum est autem electionis testimonium non in arcano Dei consilio, sed ex fidei effectis, vt ab imo gradu ad summum progrediamur, ibi demum certam & immobilem consolationem inuenturi.* 16 Obiter proponit Christum iudicem, partim ad eos terrendos qui in vna vnius Christi oblatione semel facta non acquiescunt, partim vt fideles in officio contineat, ne resiliant.

Caput X.

1 *Legis sacrificia inde colligit infirma fuisse,* 2 *quia quotannis repetebantur,* 5 *Christi verò hostiam vnicam esse, & perpetuam,* 6 *Dauidis testimonio probet.* 19 *Hinc exhortationem subiiciens,* 29 *seuerè iis minatur, qui Christi gratiam abiecerint.* 16 *postremò tolerantiam,* 38 *quæ ex fide nascitur, commendat.*

1 IN ipsa enim Lege vmbra erat bonorum futurorum, neque substantia ipsarum rerum. Idcirco quum quolibet anno 1 eædẽ victimæ offerrentur, nunquam potuerunt perficere illos qui offerebant eas.
2 Si enim perfecissent, iam olim quieuissent ab oblationibus suis, eo quòd non amplius sauciasset eos conscientia ipsorum ob peccata, ipsorum *inquam* qui semel purificati fuissent.
3 Atqui in istis victimis cõmemorabant peccata sua quolibet anno.
4 Non enim potest sanguis taurorum & hircorum emundare peccata.
5 Quapropter quum ingrederetur in mundum, ait, Victimas & oblationes noluisti, corpore autem induisti me.
6 Et 2 holocautomata quæ sunt pro peccatis non petiisti.
7 Tunc dixi, Ecce ego venio (quia in capite 3 libri scriptum est de me) vt faciam voluntatem tuam Deus.
8 Superius dixit, Victimas & oblationes, & holocautomata, *&* quæ sunt pro peccatis, noluisti: (quæ offerebantur in Lege.)
9 Et postea dicit, Ecce venio vt faciam voluntatem tuam, Deus. In hoc abolet primũ vt stabiliat secundum.
10 Hac enim voluntate eius sanctificati sumus, per oblationẽ corporis Ieschua Christi quæ fuit 4 vnius vicis.
11 Omnis enim princeps pontificum qui adstabat, & ministrabat quotidie 5 easdem victimas offerebat quæ nunquam potuerunt emundare peccata.
12 Hic verò vnam victimam obtulit pro peccatis, & sedet ad dexteram Dei in æternum:
13 Et expectat deinceps donec ponantur inimici sui scabellum sub pedibus suis.
14 6 Vna enim oblatione perfecit eos qui sanctificantur per ipsum in æternum.

1 LEx 1 enim vmbram obtinens a futurorum bonorum, non expressam formam rerum, iis hostiis quas singulis annis easdem continenter offerunt, nunquam potest accedentes sanctificare.
2 Alioqui desiissent offerri, proptereà quòd sacrificantes semel purgati, nullorum peccatorum amplius essent sibi conscii:
3 At in istis fit repetita mentio peccatorum quotannis.
4 Non enim potest sanguis taurorum & hircorum auferre peccata.
5 2 Quapropter b ingrediens mundum, dicit, Sacrificium & oblationem noluisti, c corpus autem adaptasti mihi.
6 Holocautomata & hostiam pro peccato non approbasti.
7 Tunc dixi, Ecce adsum (in capite libri scriptum est de me) vt faciam, Deus, voluntatem tuam:
8 Quum superius dixisset, Sacrificium & oblationem & holocautomata & hostiam pro peccato noluisti, neque approbasti (quæ iuxta Legem offeruntur.)
9 Tunc dixit, Ecce adsum vt faciam, Deus, voluntatem tuam. d Tollit prius, vt posterius statuat.
10 Qua voluntate sanctificati sumus, per oblationem corporis Iesu Christi semel *factam.*
11 3 Omnis igitur Sacerdos e adstat quotidie operans, & easdem sæpius offerens hostias, quæ nunquam possint auferre peccata:
12 Hic verò vna pro peccatis oblata victima, in perpetuum consedit ad dextram Dei:
13 4 Id quod superest expectans donec inimici ipsius scabellum pedum eius fiant.
14 Vnica enim oblatione consecrauit in perpetuum eos qui sanctificantur.

1 Syriacè, חנן כר חנן, Illæ sicut illæ.

2 Ad verbum, Combusta integra Nam in illo genere sacrificiorum nihil accipiebant sacerdotes, sed omnia igni imposita comburebantur Deo. Vnde Hebraicè hoc sacrificium dictum fuit כליל, quod sonat Penitus, Omnino.

3 Syrè, Scriptoram.

4 Id est, Qua semel tantùm facta fuit: vt antè vidimus.

5 Syriacè חנן כר חנן, vt in principio capitis.

6 Id est, Vnica.

1 Occurrit tacitæ obiectioni, Cur igitur illæ hostiæ offerebantur: Respondet primùm Apostolus de anniuersario illo sacrificio quod erat omnium maximè solenne, in quo (inquit) fiebat quotannis omnium superiorum peccatorum mentio repetita. Ergo illud non habuit vim sanctificandi. Quorsum enim repeterentur iam expiata peccata, & vnde noua peccata prodirent quotannis repetenda, si illa sacrificia peccatum abolerent?

a *Aeternorum, quæ Patribus promissa, in Christo exhibita fuerunt.*

2 Illatio ex præcedentibus, reliqua etiam sacrificia comprehendens. Quum Legalia sacrificia hoc non possent efficere, ideo Christus de se loquens vt declarato in carne nostro Pontifice, disertè testatur Deum non acquiescere in sacrificiis, sed in Filii sui nostri videlicet Pontificis obedientia, qua seipsum Patri pro nobis semel obtulit.

b *Ingressus mundum dicitur Filius Dei, quum homo factus est.*

Psal. 40. 7.

c *Ad verbum, vt in Hebræo habetur, Aures perforasti mihi: id est, docilem me & obsequentem ad audiendum reddidisti.*

d *Tollit prius, id est sacrificia, vt statuat posterius, id est voluntatem Dei.* 3 Epilogus cum altera parte collationis, Leuiticus Pontifex quotidie in suo tabernaculo eadem sacrifica repetit: ex quo consequitur, neque illis sacrificiis, neque illis victimis, non deniq; illis pontificibus tolli potuisse peccata. At Christus vna victima (seipso videlicet) pro peccatis omnium semel oblata, suis in æternum sanctificatis, sedet ad dexteram Patris, omnem potestatem adeptus. e *Sub. ad aram. Supra,* 1. 13. *Psal.* 110. 2. 1. *cor.* 15. 25. *supra,* 1. 13. 4 Occurrit tacitæ obiectioni, Nos videlicet nihilominus adhuc esse obnoxios peccato & morti. Ad quod respondet Apostolus, plenam efficaciam virtutis Christi nondum sese exeruisse, sed tandem apparituram quum omnes semel hostes suos, quibuscum adhuc luctamur, profligabit.

5 Quanuis adhuc supersint peccati reliquiæ in nobis, ab eodem tamen nunquam repetendo sacrificio pendere nostræ perficiendæ sanctificationis opus, sic probat Apostolus, rursum prolato eiusdem Ieremiæ testimonio: Nouo fœdere sublatum est peccatum, quum dicat Dominus fore vt ex eius formula peccatorum nostrorum amplius non recordetur. Ergo nullo iam expiatorio sacrificio egemus quo tollatur quod iam est sublatum, sed danda potius opera vt nunc illius sacrificii fiamus per fidem participes.

Ierem. 31.33. *rom.* 11.27. *supra*, 8.8.

f *Vbi igitur purgationis ignis, & distinctio illa pœnæ & culpæ?*

g *Bene addidit pro peccato: restat enim alia oblatio, nempe actionis gratiarum.*

6 Summa superioris tractationis, Nunc non excludimur à Sacrario vt Patres, sed in verum Sacrarium, id est in cœlum, patet nobis aditus, non pecuino, sed Iesu sanguine purificatis. Neque vt olim, opposito velo nos excludit Pontifex, sed per velum, id est carnem suam, in cœlum ipsum nobis præsens, nos introduxit, vt verè iam habeamus magnum sacerdotem domui Dei præpositum.

h *Sic caro Christi diuinitatem nobis quasi sub velo ostendit, cuius alioqui fulgorem non possemus sustinere.*

7 Exhortatio grauissima, in qua docet quo modo nobis sacrificium illud Christi applicetur: nimirum fide: quam etiam describit à consequentibus, nimirum sanctificatione Spiritus, quæ facit vt certò in Deum speremus, & pro mutua charitate alii aliorum salutem modis omnibus procuremus.

15 5 Testificatur autem hoc nobis & ipse Spiritus sanctus: nam posteaquam prædixit,
16 Hoc est fœdus quod paciscar cum iis post dies illos, dicit Dominus, Indam leges meas cordibus eorum, & eorum mentibus eas inscribam:
17 Et peccatorum atq; iniquitatum ipsorum [f] non recordabor amplius.
18 Porrò vbi est horum remissio, non *est* amplius oblatio [g] pro peccato.
19 [6] Quum igitur, fratres, habeamus libertatem ingrediendi Sacrarium per sanguinem Iesu,
20 Ea via quam dedicauit nobis recentem & viuam, per velum, [h] hoc est per carnem suam:
21 *Quumq; habeamus* Sacerdotem magnum, præfectum domui Dei:
22 [7] Accedamus cum [i] vero corde, & certa persuasione fidei, [k] puris cordibus à conscientia mala:
23 Et abluto corpore [l] aqua pura, teneamus confessionem spei non vacillantem (fidelis enim *est* qui promisit)
24 Et obseruemus alii alios, vt nos acuamus ad charitatem & bona opera:
25 Non deserétes aggregationem nostri mutuam, sicuti mos *est* quibusdam, sed adhortantes *alii alios*: [8] idque eo magis quòd videtis illum diem appropinquare.
26 Nam si [m] vltrò peccauerimus post acceptam cognitionem veritatis, non adhuc pro peccatis reliqua est hostia:
27 Sed horrenda quædam expectatio iudicii, & ignis feruor, qui deuoraturus est [n] aduersarios.
28 [9] Qui abrogarit Mosis Legem, absque misericordia, ex duorum aut trium testimonio moritur:
29 Quanto (putatis) acerbiore supplicio dignus censebitur qui Filium Dei conculcarit, & sanguinem fœderis per quem fuerat sanctificatus, profanum duxerit, & Spiritum gratiæ contumelia affecerit?
30 [10] Nouimus enim eum qui dixit, Meum est vlcisci, ego rependam, dicit Dominus. Et rursum Dominus, [o] iudicabit populum suum.
31 Horrendum est incidere in manus Dei viui.
32 [11] Reuocate verò in memoriam superiores dies, quibus postquam illustrati fuistis, ingens certamen afflictionum sustinuistis:
33 Partim quidem, dum & cum probris & cum oppressionibus [p] in theatrum estis producti: partim verò, dum [q] socii facti estis eorum qui in eo statu versabantur:

15 Testificatur autem nobis Spiritus sanctus qui dixit,
16 Hoc est fœdus quod [7] sanciam eis post dies illos, ait Dominus, Dabo Legem meam in mentibus eorum, & super corda eorum scribam eam:
17 Et iniquitates eorum ac peccata eorum non [8] commemorabo eis.
18 Vbi autem est remissio peccatorum, non requiritur oblatio quæ *fiat* pro peccatis.
19 Est nobis igitur, fratres mei, [9] fiducia ad ingressum domus sanctæ, per sanguinem Ieschua.
20 Et via vitæ quã innouauit vobis nunc per velum, quod est caro ipsius.
21 Et est nobis Pontifex summus [10] super domum Dei.
22 Accedamus itaq; corde firmo & expectatione fidei, aspersis cordibus nostris [11] & purificatis à conscientia mala.
23 Et abluto corpore nostro aquis puris, & perseueremus in confessione spei nostræ, & non declinemus: Fidelis est enim qui promisit nobis.
24 Et intenti simus alius in alium in prouocatione charitatis & operum bonorum:
25 Et ne deseramus [12] congregationem nostram, sicut est mos, [13] quibusdam, sed flagitate vnus ab alio, quãto magis videtis quòd appropinquet dies ille.
26 Si enim [14] voluntate sua peccauerit quispiam postquam accepit cognitionem veritatis, non est amplius victima quæ offeratur pro peccatis:
27 Sed futurum est iudicium formidabile, & [15] zelus ignis deuorantis [16] inimicos.
28 Si enim is qui transgressus est Legem Musche, per os duorum [17] & trium testium absque miserationibus moritur,
29 Quanto magis putatis *quòd* [18] condemnationem accipiet is qui conculcauerit Filium Dei, & [19] duxerit sanguinem Fœderis eius tanquam cuiusuis hominis, (per quem *sanguinem Christi* [20] sanctificatus fuerat) & ignominia affecerit Spiritum gratiæ?
30 Nouimus eum qui dixit, Mea est vltio, & ego rependam. Et rursum, Iudicabit Dominus populum suum.
31 Pauor est maximus incidere in manus Dei viuentis.
32 Memores estote igitur dierum priorum in quibus accepistis ablutionem, & [21] certamen magnum sustinuistis passionum,
33 Cum probris & cum afflictione: & quòd facti fuistis spectacula, & etiam consortes facti fuistis hominum qui hæc sustinuerunt:

7 Ad verbum, Dabo.

8 Subaudi, In commemorationem eorum.

9 Ad verbum, Retectio faciem. Phrasis Syra multis iam locis exposita.

10 Id est, Præfectus domui Dei.

11 Vel, & purificati. Tam cordibus quam nobis potest accommodari.

12 Hoc est, Officium, & intuenda sacra communione fidem & constantiam.

13 Ad verbum, Homini homini.

14 Id est, Vltrò.

15 Id est, Vehementissima ira Dei, quæ per metaphorã comparatur igni. Periphrasis est qua vtuntur etiam Ezech, cap. 36.5, & Zephon. cap. 1.3.

16 Chaldæa & Syra phrasis, Praeditos inimicitia. Ad verbum, Dominos inimicitiæ, בעל דבבא.

17 Copula Et loco disiunctiua Aut.

18 Ad verbum, Impositionem in caput. Alludit autem ad morem in Lege præscriptum, vt testes manus capiti damnati imponerẽt, Leuit. 24.15.

19 Id est, Non pluris fecerit sanguinem Christi, quo sancitum est Fœdus Dei, quàm cuiusuis hominis sanguinem etiam polluti.

20 Externa professione.

21 Paraphrastes ex Græco ἀγῶνα.

i. *Minimè subdolo vel fucato, sed quod verè sit addictum Deo.* k *Hoc est quod dicit Dominus, Sancti estote, quia ego Sanctus sum.* l *Spiritus sancti gratia.* 8 Facta vltimi aduentus Christi mentione, sanctos acuit ad sanctæ vitæ meditationem & perfidos apostatas ad horrendum iudicis tribunal citat, quod eum in quo solo posita est salus, perfidiosè reiecerint. *Supr.* 6.4. m *Sine aliqua causa, aut causa specie.* *Deut.* 19.15. *mat.* 18.16. *ioh.* 18.17. 2. *cor.* 13.1. n *Aliud enim est humanitus peccare, aliud Deo tanquam hosti bellum indicere.* 9 Si capitale fuit Legem Mosis violare, quanto magis exitiosum est à Christo deficere? *Deut.* 32.35. *rom.* 12.19. 10 Ratio omnium istorum est, Quia Deus est contemptorum vltor: alioqui Ecclesiam suam ritè non gubernaret. Nihil est autem ira Dei viui horribilius. o *Gubernabit.* 11 Sicut apostatas perterrefecit, ita constantes & firmos nunc consolatur, proposito superiorum certaminum successu, ad certam spem plenæ & quidem proximæ victoriæ ipsos stimulans. p *Ignominiæ causa estis producti.* q *Eorum ærumnas vobiscum communes esse duxistis.*

34 Et

22 Latius Græca extendit.

23 Id est, Et non perit.

24 Ad verbum, Retectionem faciei: quod prius declaratum est.

34 Et doluit vobis propter eos 22 qui vincti
erant: & direptionem facultatum vestrarum
cum gaudio sustinuistis, quoniã scitis quòd
est vobis possessio in cœlis quæ potior est,
23 & non transit.
35 Ne itaque amittatis 24 fiduciam quæ est
vobis, cui futurum est præmium magnum.
36 Patientia enim necessaria est vobis vt faciatis voluntatem Dei, & accipiatis promissum.
37 Propterea quòd modicum est tempus & admodum pusillum, & veniet ille qui venturus est, & non tardabit.
38 Iustus autem ex fide sua viuet: & si *illa* excidatur illi, non delectatur eo anima mea.
39 Nos autem non sumus excisionis quæ ducit ad perditionem, sed fidei quæ acquirit nobis animam nostram.

34 Nam & de vinculis meis mecum doluistis,
& direptionem facultatum vestrarum cum gaudio accepistis, vt qui sciretis *vos* habere apud vos potiorem [r] substantiam in cœlis, & quæ permaneat.
35 Ne igitur abiicite liberam illam professionem vestram, quæ magnam habet præmii retributionem.
36 Nam patientia vobis est opus: vt obsequuti voluntati Dei, reporteris promissionem.
37 Adhuc enim [f] tantillum, tantillum *utquam*, & qui venturus est veniet, neque tardabit.
38 12 Iustus autem ex fide viuet: at si *quis* se subduxerit, non probat eum animus meus.
39 At nos non ii sumus qui nos subducamus ad exitium, sed qui credamus ad animæ salutem.

r *Bona æterna & stabilia.*

f *Paululum admodum temporis adhuc superest, dum veniat.*

12 Firmæ fidei præstantiam ab effectu commẽdat, quod vnicum sit ad vitam iter: quam sententiã illustrat opposito contrario.

Abac. 2. 4. rom. 1. 17. galat. 3. 11.

Capvt. XI.

1 *Tractat vsque ad finem capitis non aliunde salutem adeptos esse patres, quicunque ab initio mundi Deo probati fuerunt, quam ex fide: vt sciant Iudæi hac sola se colligari patribus in sanctam vnitatem.*

1 Id est, Quæ ita certos reddit homines de eo quod sperant, ac si iam illud completum esset & effectu præstitum.

2 Illis Relatiuum sine antecedente expresso. Refert autem eos qui fide sunt persuasi de iis quæ adhuc sperant.

3 Syrè, Manifestatio.

4 Id est, Ex nihilo.

5 Id est, Testimonio suo approbat oblationem eius.

6 Hebraismus iam prius notatus in 2. Act. & ad Hebræos 2. Nec hinc sequitur eũ prorsus mortis expertem fuisse. significat enim, communi ratione qua reliqui mortales solẽt, mortuum non fuisse. Fuit enim subita quædam immutatio, per quã translatus est ab hac misera in fœlicem illam vitã, de qua Paulus 1. Corinth. 15.

7 Id est, Quum oraculo diuino admonitus esset de futuro diluuio, & de Dei erga se & suos fauore.

8 Subaudi, Iudicium Dei, vt iram eius auerteret.

9 Imitatur vocem Græcam *κιβωτὸν*.

10 Ad vitam filiorum domus suæ, ad verbum.

11 Id est, Hæredibus eiusdem promissionis.

12 Id est, Firmam & perpetuam.

1 Est autem fides persuasio de *rebus* illis quæ sunt in spe 1 ac si essent 2 illis in effectu, & *est* 3 euidentia eorum quæ non conspiciuntur.
2 Et ob hanc extat testimonium de antiquis.
3 Per fidem enim intelligimus quòd constructa fuerint secula sermone Dei, & ea quæ conspiciuntur, extiterint, ex iis quæ non conspiciuntur.
4 Per fidem obtulit Habel sacrificium, quod melius fuit multo quàm Kain, Deo, & propter eam editum est de illo testimonium quòd iustus esset, & 5 testatur de oblatione eius Deus: atque propter eam, etiam mortuus loquitur.
5 Per fidem translatus fuit Channuch, & 6 mortem non gustauit, nec fuit inuentus, eo quòd transtulisset eum Deus. Etenim antequam transferret eum, editum est de eo testimonium, quòd placuisset Deo.
6 Sine fide autem non potest quisquam placere Deo: debitor enim est is qui accedit ad Deum, vt credat quòd *Deus* sit, & iis qui quærunt se, futurus sit remunerator.
7 Per fidem Nuach, 7 quum dictum esset ei de iis quæ non videbantur, 8 reueritus est, & fecit sibi 9 arcam 10 in salutem familiæ suæ, per quam *arcam* condemnauit mundum, & factus est hæres iustitiæ quæ est per fidem:
8 Per fidem Abraham, quum vocaretur, auscultauit vt exiret ad locum illum quem accepturus erat in hæreditatem: & exiuit quum ignoraret quò proficisceretur.
9 Per fidem factus est incola in terra quæ promissa fuerat ei, tanquam in aliena: & in tabernaculis habitauit cum Isaac & Iaakub filiis 11 hæreditatis eiusdem promissionis.
10 Expectabat enim vrbem illam 12 cui sunt fundamenta, cuius artifex & conditor Deus est.

1 Est 1 autem fides, [a] illud quo extant quæ sperantur, & quod demonstrat quæ non videntur.
2 2 Ob eam enim testimonio sunt ornati [b] maiores.
3 3 Per fidem intelligimus constructum fuisse mundum verbo Dei, [c] vt quæ cernimus non sint ex apparentibus facta.
4 4 Abel per fidem maioris pretii sacrificium obtulit Deo quàm Cain: per quam testimonium obtinuit quòd esset iustus, testimonium perhibente Deo de donis eius: & per hanc mortuus adhuc loquitur.
5 5 Per fidem Enoch fuit translatus, ne [d] videret mortem: nec fuit inuentus, propterea quòd transtulerat eum Deus: priusquam enim transferretur, testimonium obtinuerat quòd placuisset Deo.
6 Atqui fieri non potest vt sine fide quisquam ei placeat: nam qui accedit ad Deum, hunc credere oportet esse *Deum*, & [e] præmia largiri iis qui ipsum requirunt.
7 6 Per fidem diuinitus admonitus Noe de iis quæ nondum videbantur, veritus, apparauit arcam ad seruandam domum suam, per quã arcam condemnauit mundum, & eius quæ ex fide est iustitiæ factus est hæres.
8 7 Per fidem, vocatus Abraham ausculauit *Deo*, vt abiret in locum quem accepturus erat in hæreditatem: & exiuit, nesciens quò esset venturus:
9 Per fidem commoratus est in terra promissa vt aliena, commoratus in tabernaculis cum Isaac & Iacob cohæredibus eiusdem promissionis.
10 Expectabat enim [f] ciuitatem illam habentem fundamenta, cuius artifex & conditor est Deus.

1 Excellens fidei descriptio ab effectis, quod res adhuc in spe positas repræsentet, & inuisibilia veluti oculis subiiciat.

a *Ad verb. subsistentia eorum quæ sperantur.*

2 Docet, Patres ex hac demum virtute esse æstimandos.

b *Ad verb. seniores, id est, illi Patres à quibus orti sumus, & quorum authoritate & exemplo nos plurimum cõmoueri par est.*

3 Proprium fidei ostendit, propositis selectissimis exemplis eorum qui à cõdito mundo in Ecclesia excelluerunt.

c *Ita vt mundus iste quem cernimus non sit ex aliqua apparente ac subsistente materia, sed ex nihilo conditus.*

Gen. 1. 1. iob. 1. 10.

4 Abel.

Gen. 4. 4. matth. 23. 35. Gen. 5. 24. eccles. 44. 17. 1. & 49. 16.

5 Enoch.

d *Ne moreretur.*

Gen. 6. 13. eccles. 44. 17.

e *Præmium refertur nõ ad nostrum meritum, sed ad vltroneã promissionem, quod in Abrahamo fidelium patre docet Paulus, Rom. 4. 4.*

6 Noe.

Gen. 12. 4.

7 Abrahã & Sara.

f *Opponuntur fundamenta firma tabernaculis.*

11 Per

g Non magis ad generandum habili, quā si prorsus mortuus fuisset.
h Fide quam vini habuerunt, eos vsque ad sepulchrum comitante.
i Metonymicè, res promissas.
k Patriarchæ enim acceptis promissionibus fidem suam solùs sunt professi, extructis aris & inuocato Dei nomine.

Gen. 22. 10. rom. 4. 7.
l Exploratur à Domino.
m Etiamsi promissiones vitæ in illo vnigenito Isaaco factæ essent, illum tamen mortificare statuit. Sic in spem contra spem credidit.
n Ex qua morte.
o Non enim vera fuit Isaac mors, sed instar mortis, vt videatur quasi resurrexisse.
Gen 27. 27. & 36.
8 Isaac.
Gen. 47. 31.
9 Iacob.
Gen 50. 24.
10 Ioseph.
11 Moses.
Exod. 2. 2. act. 7. 21.
p Sub. Ita vt vererentur alere.
Exod. 2. 11.
Exod. 2. 11.
Exod. 12. 22.
q Commodis quibus frui non poterat, quia iram Dei in se prouocaret.

Exod. 14. 22.
Iosue 6. 20.
12 Rubrum mare
13 Iericho.
Iosue. 6. 2.
14 Rahab.
Iosue. 2. 1.
r Insigne beneuolentiæ Diuinæ exemplum.
s Benignè & beneuolè, ita vt illos non indemnes dimiserit, sed salutem suam præstiterit.

11 Per fidem & ipsa Sara vim ad concipiendum semē accepit, ac præter tempus ætatis peperit, quòd fidelem esse duxerit eum qui promiserat.

12 Quapropter & ex vno, eòque iam g emortuo, nati sunt *posteri*, quanta est astrorum cæli multitudo, & quasi arena illa innumerabilis quæ est ad oram maris.

13 Secundum h fidem mortui sunt isti omnes, non adepti i promissa, sed eminus ea conspicati, postquam ipsis fuissent persuasa, k & ea amplexi fuissent, ac professi se hospites & aduenas esse in terra.

14 Nam qui hæc dicunt, pálam ostendunt se patriam quærere.

15 Quòd si illius memores fuissēt ex qua exierant, habere poterant tempus ad reuertendum:

16 Atqui meliorem expetunt, hoc est, cælestem: quapropter non dedignatur ipse Deus, cognominari Deus eorum, parauerat enim eis vrbem.

17 Abraham quum l tentaretur, obtulit Isaac per fidem, vnigenitum *inquam*, illum obtulit is qui m promissiones exceperat.

18 Ad quem dictum fuerat, In Isaac vocabitur tibi semen:

19 Quum ratiocinatus statuisset, Deum vel à mortuis excitare posse n vnde etiam illum o similitudine *quadam* recipit:

20 8 Per fidem de futuris benedixit Isaac Iacobo & Esau.

21 9 Per fidem, Iacob moriens singulis filiis Ioseph benedixit: & adorauit baculo innixus suo.

22 10 Per fidem, Ioseph moriens de egressione filiorum Israel meminit, déque ossibus suis mandauit.

23 11 Per fidem, Moses quum natus esset, occultatus est menses tres à parentibus suis, quòd viderent venustum esse puerulum: & non p timuerunt edictum regis.

24 Per fidem, Moses iam grandis renuit vocari filius filiæ Pharaonis,

25 Potius eligens simul malis vexari cum populo Dei quam temporariam retinere q peccati fruitionem.

26 Maiores arbitratus diuitias probrum Christi, quam Ægyptiorum thesauros. Intuebatur enim in præmii largitionem.

27 Per fidem reliquit Ægyptum, nihil timens iram regis: nam vt qui videret eum qui est inuisibilis, *ita* forti animo fuit.

28 Per fidem peregit Pascha & effusionem illam sanguinis: ne qui perimebat primogenita; ipsos tangeret.

29 12 Per fidem transierunt rubrum mare, veluti per siccam *terram*: cuius maris facto periculo Ægyptii absorpti sunt.

30 13 Per fidem mœnia Iericho conciderunt ea circundata ad dies septem.

31 14 Per fidem, Rahab r meretrix illa non periit vnà cum iis qui non obedierant, quū s pacificè excepisset hospitio exploratores.

11 Per fidem Sara, quæ sterilis erat, accepit vim vt conciperet semen: & 13 quæ non erat in tempore annorum suorum, peperit, eo quòd firmiter credidit quod fidelis esset ille qui promisit sibi.

12 Propterea ab vno qui 14 exoleuerat per senectutem, geniti sunt multi, tanquam stellæ quæ sunt in cœlo, & tanquam arena quæ est ad littus maris, cui non est numerus.

13 In fide mortui sunt isti omnes, & 15 non adepti sunt promissum suum, sed è longinquo conspicati sunt illud, & gauisi sunt in eo ac confessi sunt, quod hospites essent & incolæ in terra.

14 Hi autem qui hæc dicunt, ostendunt quòd ciuitatem suam quærant.

15 16 Quòd si ciuitatem illam ex qua egressi fuerant quæsiuissent, erat eis oportunitas vt rursus reuersi proficiscerentur ad eam.

16 Nunc autem manifestum est quòd eam quæ melior est illa, desiderabant: illam *videlicet* quæ est in cœlo. Quapropter nō 17 abstinuit Deus quo minus Deum eorum se vocet: parauerat enim eis ciuitatem.

17 Per fidem obtulit Abrahamus Isaacum 18 in tentatione sua, & vnigenitum suum obtulit super altare, illum quem acceperat per promissionem.

18 Dictum enim fuerat ei, In Isaac vocabitur tibi semen.

19 Et cogitauit apud seipsum, quòd 19 facultas esset in manibus Dei etiam a morte excitare: quapropter in typo datus est ei.

20 Per fidem, eius rei quæ futura erat, benedixit Ischak Iaakub & Esau.

21 Per fidem, moriens Iaakub benedixit vnicuique ex filiis Iauseph, 20 & adorauit super summitate baculi sui.

22 Per fidem, Iauseph moriens meminit eductionis filiorum Israel, & mandauit de ossibus suis.

23 Per fidem, parentes Musche occultauerunt eum quum natus esset, menses tres, quòd viderent quòd esset pulcher puellus, & non metuerunt à mandato regis.

24 Per fidem, Musche quum esset vir factus, 21 renuit vocari filius filiæ Pharaonis:

25 Et 22 elegit sibi vt in afflictione cum populo Dei esset, 23 & non vt tempore modico delectaretur suauiter in peccato.

26 Et cogitauit quòd maior esset opulentia probri Christi multo quàm thesaurus Ægypti. Intentus enim erat in retributionem præmii.

27 Per fidem reliquit Ægyptum, neque timuit ab ira regis: & sustinuit tanquam is qui videret Deum qui est inuisibilis.

28 23 Per fidem peregit Petzcha, & aspersit sanguinem, vt non appropinquaret ad eos ille qui perimebat primogenita.

29 Per fidem transierunt mare 24 Suph: & vt qui *transeunt* super terram siccam, & in eo absorpti sunt Ægyptii, quum ausi essent ingredi ipsum.

30 Per fidem mœnia Irichu conciderunt, quum circundata fuissent septem dies.

31 Per fidem Rachab 25 meretrix non periit cum iis qui non auscultarunt, quum excepisset exploratores in pace.

13 Id est, Quum iam excessisset annos quibus mulieres parere solent.
14 Id est, Exhaustus viribus, &c.
15 Id est, Id quod promissum ipsis à Deo fuerat non acceperunt.

16 Deerat in Syro Testamento impresso initium huius versus: nempe ואילו למדינתא הי דנפקי מנה כעין הוו. Et si ciuitatem illam ex qua exiuerant quæsiuissent, quod nos ex Syro manuscripto Heydelbergensi restituimus.
17 Anthropopathia asperitatem lenit, quæ in verbo Erubescendi apparebat in Græco contextu.
18 Id est, Quum Deus fidem eius exploraret, præciperet vt vnicum filium immolaret.
19 Syrè, Ad manum haberet Deus.
20 Sequitur Paraphrasses Græcorum interpretationem. Hebræa veritas habet, Et adorauit super caput lecti sui. Ad verbum, Negauit vt non vocaretur, &c. Id est, se eius filium esse negauit, & etiam nomen filii filiæ regis recusauit.
21 Hoc est, Potius duxit Hebraicè.
22 Id est, Quam vt. Hebraismus.
23 In codice impresso verba sonant Per fidem peregerunt Petzcha & aspersionem sanguinis.

24 Ita vocatur Hebraicè mare rubrum. Sonat autem Suph Algam. Et est verisimile vocatum fuisse sic à multitudine iuncorum qui in eo essent. Vide Act. 7.
25 Vel, Caupona. Vide quæ de hac voce plenius, dicta sunt Iacobi. 2.

32 Quid

32 Quid præterea dicam? exiguum enim eſt
mihi tempus vt referam de Gedeone, & de
Baraco, & de Schemſchune, & de Ieph-
thaco,& de Dauide,& de Schemuele,& de
reliquis prophetis.
33 Qui per fidem vicerunt regna, & opera-
ti ſunt iuſtitiam, & acceperunt promiſſa,&
occluſerunt ora leonum.
34 Et extinxerunt vires ignis, & erepti ſunt
ab acie gladii, & validi facti ſunt ex infirmi-
tatibus, & facti ſunt robuſti in bello,& ſub-
uerterunt [26] caſtra inimicorum.
35 Et reddiderunt mulieribus filios earum ex
reſurrectione mortuorum: & alii [27] in cru-
ciatibus mortui ſunt, neque intenti expe-
ctarunt vt eriperentur, vt reſurrectio excel-
lentior [28] eſſet ipſis.
36 Alii autem [29] ludibria & flagella ſubie-
runt, alii in vincula & in carceres traditi
ſunt.
37 Alii lapidati ſunt, alii, ſecti ſunt, alii acie
gladii mortui ſunt, alii circuiuerunt induti
pellibus ouilis,& caprinis, & inopes, & af-
flicti, & conturbati.
38 Homines quibus dignus non erat mundus
& fuerunt tanquam errantes in ſolitudine,
& in montibus, & in ſpeluncis & in cauer-
nis terræ.
39 Et hi omnes de quibus *editum* eſt teſti-
monium ob fidem eorum, non acceperunt
promiſſum.
40 Quia Deus prouiderat commodum no-
ſtrum, vt non abſque nobis perficerentur.

32 [15] Et quid præterea loquor? deficiet enim
me tempus commemorantem de Gedeo-
ne, de Barac, & Samſone, & Iephthe, &
Dauide, & ſamuele, ac Prophetis:
33 Qui per fidem debellarunt regna, exer-
cuerunt iuſtitiam, aſſequuti ſunt [t] promiſſi-
ones, occluſerunt ora leonum:
34 Extinxerunt vim ignis, effugerunt acies
gladii, validi facti ſunt ex imbecillis, effe-
cti ſunt robuſti in bello, exercitus extero-
rum in fugam verterunt:
35 [v] Mulieres acceperunt ex reſurrectione
mortuos ſuos: alii verò [x] diſtenti ſunt, neg-
lecta liberatione vt potiorem reſurrectio-
nem nanciſcerentur.
36 Alii rurſus ludibria & flagella ſunt experti,
inſuper & vincula & carcerem:
37 Lapidati ſunt, diſſecti ſunt, tentati ſunt,
gladio cæſi occubuerunt: oberrauerunt
cum [y] ouilis & caprinis pellibus: deſtituti,
oppreſſi, malè vexati.
38 (Quibus indignus erat mundus) in deſer-
tis errantes, & montibus ac ſpeluncis, &
cauernis terræ.
39 [16] Atque omnes hi teſtimonium adepti
per fidem, [z] non obtinuerunt promiſſum
illud
40 Quòd Deus de nobis [a] melius quiddam
prouiderat, [b] ne abſque nobis conſum-
marentur.

26 Vel, Exercitus.
27 Græcum verbū dilucidè explicat, quod Diſtendi declarat.
28 Id eſt, Obtingeret.
29 Id eſt, Se vltrò ludibriis & flagellis obiecerunt.

15 Gedeon Barac & alii, iudices ac prophetæ. *Iud.6.11. Iud.4.6. Iud.13.24. Iud.11.1. & 12.7. 1.Reg.1.18.& 13.14.*
t *Promiſſionum fructum.*
v *Innuere videtur hiſtoriã Sareptanæ illius, cuius filium Elias ſuſcitauit, & Sunamitidis, cuius filium matri reſtituit Eliſeus.*
x *Reſpicit eam perſecutionem, quàm exercuit Antiochus.*
y *Vilibus & aſperis amictibus ſancti ad extremam inopiam redacti ferarum inſtar coacti in aſperrimis locis viuere.*
16 Amplificatio à circunſtantia temporis, tanto admirabiliorem eſſe illorum fidem, quanto fuerunt obſcuriores de rebus futuris promiſsiones quæ nobis demùm ſunt re ipſa exhibitæ, vt vna ſit & illorum & noſtra fides ac conſecratio.
z *Sed eminus viderunt Chriſtum,*
a *Præſtantius.*
b *Pendebat ſiquidē eorum ſalus ab eo, nēpe Chriſto qui fuit noſtris temporibus exhibitus,*

Capvt XII.

1 *Non modò ab eorum patrum quos recitauit exemplis hortatur ad patientiam & conſtantiam,* 3 *ſed etiam ab exemplo Chriſti,* 11 *Non rectè æſtimatum iri caſtigationes Dei, ex præſente carnis noſtræ ſenſu.*

1 PRopterea etiam nos quibus ſunt illi om-
nes teſtes,qui veluti nubes circumpoſi-
ti ſunt nobis, ſoluamus à nobis omnia
pondera, etiam peccatum quod omni tem-
pore [1] paratum eſt nobis: & cum tolerantia
[2] ſtadium hoc percurramus quod propoſi-
tum eſt nobis.
2 Et intueamur Ieſchua: quia ipſe factus eſt
princeps & perfector fidei noſtræ, qui pro
gaudio quod erat ei, pertulit crucem, &
[3] confuſioni ſe expoſuit: ac ad dextram
throni Dei conſedit.
3 Videte igitur quantum ſuſtinuit à peccato-
ribus qui erant aduerſarii [4] ſibiipſis: & non
ſit anxius nec remiſſus animus veſter.
4 Nondum perueniſtis vſque ad ſanguinem
in certamine hoc quod eſt contra pecca-
tum.
5 Et obliti eſtis doctrinæ illius quam tan-
quam filiis eloquuti ſumus vobis, Fili mi,
ne negligas caſtigationem Domini, & ne

1 [1] PRoinde nos quoque, quum tanta nos
circunſtet teſtium nubes abiecto omni
pondere,& peccato ad nos [a] circuncin-
gendos procliui, conſtanter propoſitum
nobis ſtadium decurramus: 2 Cor. 7. 1
2 [2] [b] Intuentes in fidei ducem ac perfecto-
rem Ieſum, qui [c] pro ſibi propoſito gaudio
pertulit crucem, ignominia contempta, &
ad dexteram throni Dei conſedit.
3 [3] Reputate igitur quis ille ſit qui talem ſu-
ſtinuit à peccatoribus aduerſus ſeſe contra-
dictionem, ne veſtris animis remiſſi, fati-
ſcatis.
4 [4] Nondum ad ſanguinem vſque reſtitiſtis,
aduerſus peccatum decertando.
5 [5] Et obliti eſtis exhortationis, quæ vobis
tanquam filiis loquitur, Fili mi, ne negligi-
to caſtigationem Domini, neque de-

1 Id eſt, Semper eſt in promptu vt curſum noſtrum ad vitam beatam impediat.
2 Αγῶνα ex Græco.
3 Vox Syriaca eſt אמסר quæ à מסר deriuata eſt: nec vnquam me legere memini in hac ſignificatione, ſed בסר hoc ſignificare frequenter inuenitur in hoc nouo Teſtamento, Quare vel erratum eſſet à librariis puto, vel ex linguæ proprietate Mem eſſe poſitum pro Beth, quod ambæ ſint literæ labiales. Sed tamen minimè alienus erit ſenſus, aut remotus, ſi vertamus ad confuſionem ſe tradidit, vel expoſuit. Nam ita ſignificatur vltrò ignominiam ſubiiſſe, vnde apparet eam magis animo contempſiſſe. 4 Vel, In animam ſuam, id eſt, In perniciem animæ ſuæ, vel, Aduerſarii ſalutis ſuæ diuerſo à Græcis ſenſu. Ac fortaſſe hoc modo voluit Paraphraſtes inſaniam eorum exaggerare, atque explicare Græca.

Rom.6.4. col.3.8. eph.4.24. 1 pet.2.1.
1 Applicatio ſuperiorum exemplorum quibus nos incitari oporteat ad totū ſtadium, abiectis omnibus remoris & impedimentis, decurrendum.
a *Nos enim vndique peccatum obſidet, ita vt excurrere non poſſimus.*
2 Metam huius curriculi proponit Ieſum ipſum ducem etiam noſtrum, vt qui eiuſdem viæ omnes aſperitates volens ſuperarit.
b *Tanquam in ſidei metam.*
c *Qui quum omne genus beatitatis in manu ac poteſtate haberet tamen vltro ignominiā crucis ſubiit.*
3 Amplificatio à circunſtantia perſonæ & rerū ipſarū quas inter ſe cōparat. Quantus enim eſt Ieſus præ nobis, & quanto duriora pertulit, quàm nos? 4 Argumentatur ab vtilitate quæ ex Dei caſtigationibus ad nos redit, niſi per nos ſteterit primùm quòd ita dometur peccatum, ſiue carnis noſtræ peruicax illa vitioſitas. 5 Secundò, Quòd ſint paternæ in nos beneuolentiæ teſtimonia, adeò quidem vt ſeſe ſpurios eſſe declarent qui ſe à Deo caſtigari non ferunt.

ficias

ficias animo quum ab eo argueris.
6 Quem enim diligit Dominus castigat: &
flagellat quemcunque filium recipit.
7 Si castigationem sustinetis, Deus sese vobis
offert vt filiis: (quis enim est filius quem
non castiget pater?)
8 Quòd si estis absque castigatione, cuius
participes sunt omnes, nempè spurii estis,
& non filii.
9 [6] Deinde corporum nostrorum patres ha-
buimus castigatores, & *eos* reueriti sumus:
annon multo magis subiiciemur Patri spiri-
tuum: & viuemus?
10 [7] Nam illi ad paucos dies, prout ipsis vide-
debatur, nos castigabant: hic autem ad
commodum nostrum, vt participes simus
sanctimoniæ ipsius.
11 Omnis autem castigatio in præsens qui-
dem non videtur esse gaudii, sed tristitiæ:
at posteà fructum tranquillum iustitiæ red-
dit iis qui per eam fuerint exercitati.
12 [8] Quapropter [d] manus remissas & genua
soluta surrigite:
13 Et rectas [e] orbitas facite pedibus vestris:
ne quod claudum est deflectat à via, sed vt
sanetur potiùs.
14 [9] Pacem sectamini cum omnibus & sancti-
moniam, sine qua nemo videbit Dominum:
15 [10] Prospicientes ne quis deficiat à gratia
Dei, ne qua [f] radix amara suppullulans ob-
turbet, & per hanc inquinemur multi.
f Deut. 29:18.
16 [11] Ne quis sit scortator, aut profanus, velut
Esau, qui vnico edulio vēdidit suum ius pri-
mogeniti.
17 Scitis enim eum etiam posteà quum vellet
hæreditario iure benedictionem assequi,
reprobatum fuisse: [g] non enim reperit pœ-
nitentiæ locum, quamuis cum lacrymis *bene-
dictionem* illam exquisisset.
18 [12] Non enim accessistis ad [h] contrectabi-
lem montem, & incensum ignem, ac turbi-
nem, & caliginem, & procellam:
19 Tubæque sonitum & vocem verborum:
quam qui audierant, deprecati sunt ne am-
plius sibi fieret sermo.
20 (Non enim ferebant quod imperabatur,
Si vel bestia tetigerit montem, lapidabitur,
aut iaculo configetur.
21 Et Moses, adeò terribile erat [i] visum quod
apparebat, dixit, Expauefactus sum ac tre-
mebundus)
22 Sed accessistis ad montem Sion, & ciuita-
tem Dei viui, Hierusalem cœlestem, & my-
riadas angelorum,
23 Conuentum & concionem primogenito-
rum qui conscripti sunt in cœlis, & iudicem
vniuersorum Deum, & spiritus iustorum
[k] consummatorum.
24 Et ad noui testamenti mediatorem Iesum
& sanguinem aspersionis, præstantiora lo-
quentem quàm *loqueretur sanguis* Abel.

remissus reddatur animus tuus quum ab eo
corrigeris?
6 Eum enim quem diligit Dominus, castigat,
& flagellat filios illos erga quos benè est af-
fectus.
7 Sustinete igitur castigationem: quia tan-
quam erga filios, agit circa vos Deus. Quis
enim est filius quem non castiget pater
eius?
8 Et si absque castigatione estis, qua castiga-
tur vnusquisque, facti estis alieni & non fi-
lii.
9 Et, si patres carnis castigantes fuerunt nos,
& verecundabamur [5] ab illis, quanto igi-
tur magis debitores sumus vt subiiciamus
nos [6] Patri ipsorum spirituum, & viue-
mus?
10 Illi enim ad tempus quidem modicum,
prout volebant, castigabant nos: Deus au-
tem in commodum nostrum, vt participes
fiamus sanctimoniæ ipsius.
11 Omnis autem castigatio in tempore suo
non æstimatur quòd gaudii sit, sed doloris:
in fine autem fructus pacis & iustitię reddit
illis qui ea exercitati fuerint.
12 Propterea manus vestras dissolutas & ge-
nua vestra labantia confirmate:
13 Et orbitas rectas facite pedibus vestris, vt
membrum quod est claudum, non aberret,
sed sanetur.
14 [7] Sectamini pacem cum omni homine, &
sanctimoniam: quia sine ea nemo Dominum
nostrum visurus est.
15 Et estote cauti, ne quis reperiatur in vobis
[8] inops gratiæ Dei, aut ne qua radix amari-
tudinum producat florem, & vexet vos, &
per eam multi inquinentur.
16 Aut ne quis reperiatur in vobis qui sit scor-
tator & solutus, veluti Isau, qui vno edulio
vendidit suum ius primogeniti:
17 Scitis enim quòd etiam postea cuperet
hæres fieri benedictionis, [9] & reprobatus
fuerit. Locum enim pœnitentiæ non inue-
nit quamuis cum lacrymis quæsiisset *bene-
dictionem* illam.
18 Non enim accessistis ad ignem ardentem
& contrectabilem, neque ad tenebras [10] &
ad caliginem, & ad procellam.
19 Neque ad sonitum buccinæ, & ad vocem
verborum, quam qui audierant, [11] detrecta-
runt [12] ne amplius sermo fieret sibi:
20 (Nam non poterant sustinere quod præci-
piebatur, *nempe* vt si vel etiam bestia appro-
pinquaret ad montem, lapidaretur.
21 Et adeo formidabile erat visum, vt Musche
diceret, Expauesco & contremisco)
22 Vos autem accessistis ad montem Tzehi-
jum, & ad ciuitatem Dei viuentis, ad Vri-
schelem quæ *est* in cœlis, & ad cœtum my-
riadum Angelorum:
23 Et ad conuentum primogenitorum, qui
conscripti sunt in cœlis, & ad Deum iudi-
cem omnium, & ad spiritus iustorum qui
perfecti sunt.
24 Et ad Ieschua mediatorem Testamenti
noui, & ad aspersionem sanguinis eius qui
loquitur melius quàm *sanguis* Habelis.

6 Tertiò, Si Patribus, quibus secundum Deum hanc vitam debemus, hoc ius omnes concedūt vt merito possint filios suos castigare: nonne multo magis subiiciemur patri illi nostro, & spiritualis & æternæ vitæ autori?

7 Amplificatio eiusdem argumenti, Patres illi pro suo arbitrio, caduci alicuius boni causa nos castigarunt, Deus autem summi nostri commodi gratia nos erudit vt suæ sanctimoniæ nos consortes efficiat quod etsi præsens sensus non percipiat, rei tamen exitus probat.

8 Conclusio. Alacriter pergendum, & quidem recto semper & (quoad fieri potest) inoffenso cursu seruato.

d *Descriptio hominis inertis & animum despondentis.*

e *Rectum cursum tenete, & ita vt honesta vitæ vestra vestigia appareant: quæ nimirum alii ingrediantur.*

Rom. 12. 18.

9 Pax & sanctimonia cum omnibus colenda.

10 Studendum mutuæ ædificationi, tum in doctrina tum in vitæ exemplis.

f *Ne qua hæresis, aut apostasia aliudue offendiculum doctrinæ cursum impediat.*

Gen. 25. 33.

11 Vitanda scortatio, & prophanus animus, id est, Deo suum honorem non tribuens: cuiusmodi scelera quàm grauiter tandem Deus vlciscatur, horrendum Esau exemplum docet.

g *Id est, obtinere non potuit à Patre Isaaco vt eum pœniteret benedictionis ab ipso ad Iacobum fratrem translatæ.*

12 Iam ad propheticum & regium munus Christi cum Mose comparati, eādem exhortationem applicat hoc modo: Si tanta fuit Legis maiestas, quantam putatis esse Christi & Euangelii gloriā? Hanc autem comparationem particulatim etiam explicat.

h *Qui manibus palpari possit, crassæ videlicet materiæ ac terrenæ.*

5 Id est, Coram eis.

6 Obseruandum, Syrā vocem לְאַבָהין per syncopen positā esse pro לְאַבָהָתִין, vitandæ κακοφωνίας causa: atq; ideo vertendam esse Patri ipsorum, vt nos vertimus: quumque nomen ipsum singulare sit (licet plurale affigatur ei pronomen) non debuit in capite duo illa puncta habere in Syro textu, quæ solent in signum pluralis numeri, pluralibus tantùm vocibus insidere. Quod propterea dico quia videtur propter duo illa puncta hanc versionem requirere, Quanto igitur magis debitores sumus vt subiiciamus nos patribus spirituum? Ac si comparatio instituta esset inter patres terrenos, qui corpus generant, & spirituales patres qui animos informant. Atqui manifestum est ex ipso contextu, comparationem esse inter terrenos patres, & cœlestem Patrem spirituū Deum.

7 Ad verbū, Currite post pacem cum homine. Hebraismus.

8 Id est, Destitutus gratia Dei.

9 Et copulatiua pro Sed aduersatiua.

10 Et pro Aut disiunctiua.

11 Vel deprecati sunt.

12 Ad verbum, Adderetur [vt] fieret sermo cum ipsis, Id est, Ne amplius secum loquentem Deū ipsum audirent.

Exod. 20. 19. Exod. 19. 12. i *Oblata species & imago minimè quidem fictitia, sed vera.* k *Vel perfectorum: sic enim vocat in cœlum receptos, etiamsi altera sui parte dormiant in puluere.*

25 Cauete

13 Vel, Deprecemini.

25 Cauete igitur ne 13 detrectetis *audire* eum
qui loquitur vobiscum. Si enim illi non euaserunt qui detrectarunt *audire* eum qui loquebatur cum eis in terra, multo minus nos,
si subterfugerimus cum qui loquitur nobiscum de cœlis.
26 Cuius vox terram commouit: nunc autem promisit, & dixit, Adhuc semel, ego commouebo non solùm terram, sed etiam cœlum.
27 Hoc autem quod dixit Semel, ostendit mutationem eorum qui commouentur, quoniam factitia sunt vt maneant ea quæ non commouentur.
28 Quoniam igitur accepimus regnum non mobile, teneamus gratiam per quam seruiamus, & placeamus Deo cum verecundia & cum timore.
29 Deus enim noster, ignis est consumens.

25 13 Videte ne aspernemini eum qui loquitur: nam si illi non effugerunt qui auersabantur eum qui loquebatur Dei nomine in terra, multo magis nos, si eum qui de cœlis est, auersemur:
26 14 Cuius vox tunc concussit terram: nunc autem denuntiauit, dicens, l Adhuc semel ego concutiam non solùm terram, sed etiam cœlum.
27 Porrò illud Adhuc semel, declarat instabilium rerum, vtputà factitiarum, amotionem, vt maneant quæ sunt stabilia.
28 15 Quapropter regnum assumentes quod concuti non potest, teneamus gratiam, per quam ita seruiamus Deo vt ei placeamus, cum m verecundia & n reuerentia.
29 Etenim Deus noster, consumens ignis est.

13 Applicatio superioris collationis. Si non licuit sermonem in terra loquuti aspernari, quàto minus eius vocem qui est ex cœlis ipsis?

14 Euangelii stabilem maiestatem, qua totus orbis est concussus, ipsaque adeò cœlorum machina velut obstupuit, cum exili & euanescente Legalis œconomiæ sonitu comparat.

Act. 2. 7.

l *Hæc ad regnum Christi referenda esse satis indicat quod Propheta de Gentium vocatione subiicit.*

15 Generalis exhortatio vt sub tanti Regis fœlicissima subiectione reuerenter & religiosè viuamus, qui sicut suos potentissimè beat, ita etiam rebelles quam seuerissimè vlciscitur. Hic autem est Christianæ vitæ summa, priorem Tabulam respiciens. m *Significatur pudor ille honestus qui homines in officio retinet.* n *Religioso metu.*

CAPVT. XIII.

1 *Præceptiones addit non tantùm quæ ad mores,* 7 *sed etiam quæ ad doctrinam pertinent.*

1 Id est, fraterna.

2 Nempe Coniugatorum.

3 Hoc est, non retraham manus abs te.

1 CHaritas 1 fratrum maneat in vobis.
2 Et dilectionis hospitum ne obliuiscamini: per hanc enim digni habiti sunt quidam vt quum *id* non sentirent, exciperent Angelos.
3 Memores estote vinctorum, ac si cum eis vincti essetis. Recordemini eorum qui affliguntur, vt homines qui carne induti estis.
4 Honorabile est coniugium inter omnes, & 2 cubile eorum mundum est: scortatores autem & adulteros indicaturus est Deus.
5 Ne sit amans argentum mens vestra, sed sufficiat vobis id quod est vobis. Ipse enim Dominus dixit. Non deseram te, & 3 non remissas habebo erga te manus.
6 Et est nobis dicendum confidenter, Dominus *est* auxiliator meus, non timebo: quid facturus est mihi filius hominis?
7 Estote memores gubernatorum vestrorum qui loquuti sunt vobiscum sermones Dei: considerate finem conuersationum ipsorum, & imitamini fidem eorum.
8 Ieschua Christus heri & hodie, & idem est, & in æternum *erit*.
9 Ad doctrinas peregrinas, & varias ne abducamini. 4 Bonum est enim vt gratia confirmemus corda nostra, & non cibis: quia non adiuti fuerunt illi 5 qui versati sunt in ipsis.
10 Habemus autem altare, ex quo non est ius edendi iis qui in Tabernaculo ministrant.
11 Animalium enim illorum quorum sanguinem inferebat Princeps pontificum in domum sanctam pro peccatis, caro comburebatur extra castra.
12 Propter hoc Ieschua, vt sanctificaret populum suum per sanguinem suum, extra vrbem passus est.

4 Hebraismus Nam subiectum. Et non idem valet quod Quàm vt satis appareat positum esse loco comparatiui, ac si dictum esset, Melius est enim vt gratia confirmemus corda nostra quam cibis.

5 Ambulauerunt Hebraismus. Hoc est, Assueti sunt discrimini ciborum.

1 FRaterna 1 charitas maneat.
2 Hospitalitatis ne sitis immemores: per hanc enim quidam inscii exceperunt Angelos hospitio.
3 Memores estote vinctorum, tanquam vnà cum illis vincti: eorum qui malis premuntur, a acsi ipsi quoque corpore *afflicti* essetis.
4 2 Honorabile est inter quosuis coniugium, & cubile impollutum: scortatores autem & adulteros damnabit Deus.
5 3 Sint mores alieni ab auaritia: estote contenti præsentibus: dixit enim b ipse, Non te deseram, neque te derelinquam:
6 Adeò vt confidenti animo dicamus, Dominus mihi auxiliator, nec timebo quid faciat mihi c homo.
7 4 Memores estote ductorum vestrorum, qui loquuti sunt vobis sermonem Dei: quorum imitamini fidem, considerantes qui fuerit exitus conuersationis ipsorum.
8 5 Iesus Christus heri & hodie idem *est*, & in secula.
9 Doctrinis variis & peregrinis ne circunferimini: 6 bonum enim est gratia constabiliri cor, d non cibis, *quibus* non sunt adiuti e qui in ipsis versati sunt.
10 7 Habemus f altare ex quo non habent ius edendi g qui tabernaculo deseruiunt.
11 Quorum enim animalium sanguis infertur pro peccato in sacrarium per Pontificem, horum corpora exuruntur extra castra.
12 Quapropter & Iesus, vt sanctificaret populum per proprium sanguinem, passus est extra portam.

Rom. 12. 10. 1. pet. 4. 9. Gen. 18. 3. & 19. 3.

1 Ad secundam Tabulam accedit, cuius summa est, charitas, præsertim in peregrinos & afflictos.

a *Perinde afficiamini ac si vos ipsi illa calamitas vrgeret.*

2 Castum coniugium in omni hominum ordine commēdat: scortatoribus & adulteris extremum à Deo exitium minatur.

Iosue. 1. 5. 9.

3 Damnatur auaritia, cui opponitur animus sua sorte cōtentus.

b *Ipse scilicet Dominus.*

Psalm. 118. 4.

c *Opponitur homo Deo.*

4 Fortium ducum exempla sedulo ad imitationem proponenda.

5 Summā doctrinæ repetit vnicum videlicet omnium de moribus præceptorum fundamentum. Est autem eiusmodi. In vno Christo nobis esse acquiescendum, nec vnquam extra eius notitiam seruatum fuisse quenquam, aut hodie seruari, aut deinceps seruandum esse.

6 Perstringit eos qui externum cultum ac præsertim discrimen ciborum, cum Euangelio permiscebant, quam doctrinam planè damnat, vt ex diametro repugnantem Christi beneficio. d *Ex vna specie, nempè mundorū & immundorum ciborum discrimine intellige omnem ceremonialem cultum.* e *Qui eorum discrimen superstitiosè retinuerunt.* 7 Perpulchra anagoge refutat eorundem errorem, Qui olim seruiebant tabernaculo, non vescebantur victimis quarum sanguis pro peccato inferebatur per pontificem in sacrarium: istæ porrò victimæ Christum nostram oblationem repræsentabant. Itaq; non possunt eius fieri participes qui tabernaculo deseruiunt, id est, qui in Legali cultu perstant. Nos verò non pudeat illum extra Hierusalem eiectum & passum sequi: nam in hoc quoque Christus veritas illi figuræ respondet, quòd extra portam est passus. f *Altaris nomine oblationes intellige.* g *Cuius non possunt esse participes, qui legis ritus obstinatè retinent.* *Leuit. 4. 11. & 6. 30. & 16. 27.*

8 Longius progreditur in hac anagoge, & ita quoque nobis significatum dicit oportere pios Christi sectatores veluti è mundo migrantes, ipsius crucem portantes.
9 Sublatis illis corporalibus sacrificiis, docet vera confessionis sacrificia superesse, quę partim in gratiarum actione partim in beneficentia consistunt, quibus duntaxat victimis nunc delectatur Deus.
10 Parendum Pastorum & presbyterorum monitis, eorū videlicet qui pro animarum ipsis commissarum salute vigilant.
11 Vltima pars epistolæ, in qua suum ministerium Hebræis commendat perseuerantiam & gratiarum incrementum ipsis à Domino precatur: excusat se quod paucis sit eos consolatus, consumpta videlicet in disputando epistola; & quosdam familiariter & amicè salutat.
b Aptos vel idoneos vos reddat.
i Hinc illa Patrū sententia, Deum in nobis coronare opera sua.

13 [8] Exeamus igitur ad eum extra castra, opprobrium eius portantes.
14 Non enim habemus hic sitam ciuitatem, sed futuram inquirimus.
15 [9] Per ipsum igitur assiduè offeramus Deo sacrificium laudis, id est fructum labiorum confitentium nomini eius.
16 Beneficentiæ verò & communicationis ne obliuiscimini; talibus enim victimis delectatur Deus.
17 [10] Obedite ductoribus vestris, & obsecundate, vigilant enim ipsi pro animabus vestris, tanquam rationem reddituri: vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes, id enim est vobis inutile.
18 [11] Orate pro nobis: confidimus enim nos bonam conscientiam habere, vt qui in omnibus cupiamus honestè conuersari:
19 Amplius autem obsecro vos vt id faciatis, vt celerius restituar vobis.
20 Deus verò pacis *author*, qui magnum illum ouium, per sanguinem fœderis æterni pastorem, Dominum nostrum Iesum, à mortuis reduxit,
21 [b] Perficiat vos in omni opere bono, ad præstandam ipsius voluntatem: [i] efficiens in vobis quod acceptum sit in conspectu suo per Iesum Christum: cui *sit* gloria in secula seculorum. Amen.
22 Precor autem vos, fratres, sufferte sermonem exhortationis: etenim breuibus scripsi vobis.
23 Scitote fratrem *nostrum* Timotheum solutum esse, cum quo (si celerius venerit) visam vos.
24 Salutate omnes ductores vestros, & omnes sanctos. Salutant vos Itali.
25 Gratia sit cum omnibus vobis.

13 Igitur nos quoque egrediamur ad eum extra castra, induti opprobrio eius:
14 Non enim est nobis ciuitas quæ permaneat hic, sed ad illam quæ futura est, spectamus.
15 Et per manum eius offeramus victimas laudis omni tempore Deo; quæ *laus* est fructus labiorum quæ gratias agunt nomini eius.
16 Et ne obliuiscamini beneficentiæ & communicationis pauperum, his *enim* victimis placet homo Deo.
17 Et obedite gubernatoribus vestris & auscultate eis: ipsi enim vigilant pro animabus vestris, tanquam homines qui reddituri sunt rationem vestri, vt cum gaudio faciant hoc, & non cum gemitibus, nā nō est vtile vobis.
18 Orate pro nobis. Confidimus enim quòd conscientia bona sit nobis: quia in omni re cupimus vt benè nos geramus.
19 Amplius peto à vobis vt faciatis hoc, vt cito reuertar ad vos.
20 Deus autem pacis qui ascendere [6] fecit à mortuis pastorem illum magnum gregis per sanguinem fœderis quod est in æternū, [7] qui *quidem* est Ieschua Christus Dominus noster,
21 Ipse perficiat vos in omni opere bono, vt faciatis voluntatem ipsius, & ipse efficiat in vobis id quod bonum est coram eo, per Ieschua Christum: cui *sit* gloria in seculum seculorum. Ammin.
22 Peto autem à vobis, fratres mei, [8] vt patientes sitis per sermones [9] consolationis, nā paucis scripsi vobis.
23 Scitote autem quòd frater noster Timotheus solutus est: &, si citò venerit, cum eo visam vos.
24 Salutate omnes [10] gubernatores vestros & omnes sanctos. Salutant vos omnes qui sunt ex Italia.
25 Gratia *sit* cum omnibus vobis. Ammin.

6 Ad verbum, De inter mortuos.
7 Cohærent cum prioribus Pastorem gregis &c.
8 Ad verbum, Vt contineatis spiritum vestrum.
9 Vel, Exhortationis.
10 Vel, Duces.

Ad Hebræos scripta est ex Italia per Timotheum. Amen.

EPISTOLA [a] CATHOLICA IACOBI APOSTOLI.

a Vniuersalis, quòd non vel alicui homini, vel ciuitati, vel regioni sit inscripta.

Caput I.

4 *Differit de patientia.* 6 *de fide.* 10 *de animi modestia, ad diuites:* 13 *Deinde ostendit tentationes ad malum non ex Deo esse:* 17 *quum omnis boni autor sit,* 22 *Qualiter recipiendus sit sermo vitæ.*

b Fidelibus omnibus Iudæis cuiuscunque tribus sint, per terrarū orbem dispersis.
1 Primus locus, de consolatione in aduersis, in quibus nos non modò non frangi animo sed etiam exultare oporteat.

1 IACOBVS Dei ac Domini Iesu Christi seruus, duodecim tribubus [b] dispersis, salutem.
2 [1] Pro [c] summo gaudio ducite, fratres mei, quoties [2] in tentationes varias incideritis:

1 IAAKVB seruus Dei & Domini nostri Ieschua Christi, duodecim tribubus disseminatis inter Gentes, pacem.
2 Omne gaudium sit vobis, fratres mei, quum intraueritis in tentationes multas & varias.

c Misera quum esset eorum conditio in illa dispersione, rectè hinc auspicatur. 2 Primum argumentum; Quia afflictionibus explorabitur fides nostra; quam maximè nostra interest esse quàm [illegible].

3 Scitis enim quòd probatio fidei acquirit
vobis patientiam.
4 Ipsi autem patientiæ erit opus perfectum,
vt sitis completi & perfecti, & in nulla re si-
tis destituti.
5 Si quis autem ex vobis sit destitutus sapien-
tia, petat à Deo, qui dat omnibus simplici-
ter, & non improperat: & datur ei.
6 Petat autem in fide, non hæsitans. Is qui
hæsitat, similis est fluctibus maris quos com-
mouet ventus.
7 Neque existimet ille filius hominis quòd
accipiet quicquam à Domino:
8 Qui *inquam* hęsitat in animo suo, & com-
mouetur in omnibus viis suis.
9 Glorietur autem frater humilis in sublimi-
tate sua.
10 Et diues in humilitate sua: quoniam sicut
flos herbæ sic transit.
11 Oritur enim sol in calore suo, & arefacit
ipsam herbam, & flos eius decidit, & decor
aspectus eius perit: ita etiam diues marces-
cit in conuersationibus suis.
12 Beatus vir ille qui tolerat tentationes quia
postquam probatus fuerit, accipiet coro-
nam vitæ, quam promisit Deus iis qui dili-
gunt se.
13 Ne dicat quis quum tentatur, A Deo ego
tentor, Deus enim non tentatur in malis, &
ipse hominem non tentat.
14 Sed quisque à concupiscentia sua tentatur
& allicitur & attrahitur:
15 Et hæc concupiscentia concipit & parit
peccatum. Peccatum autem quum consum-
matum fuerit, generat mortem.
16 Ne erretis, fratres mei dilecti.
17 Omnis donatio bona & completa, è super-
nis descendit à Patre luminum, apud quem
non est immutatio vlla, nec etiam vmbra
recessus.
18 Ipse voluit, & genuit nos per sermonem
veritatis, vt essemus [1] principium creatura-
rum eius.
19 Et vos fratres mei dilecti, quisque ex vo-
bis sit velox ad audiendum, & tardus ad lo-
quendum, & tardus ad irascendum.
20 Ira enim viri iustitiam Dei non opera-
tur.
21 Propter hoc longè remouete à vobis om-
nem impuritatem & [2] fæcem malitiæ, &
cum mansuetudine recipite sermonem insi-
tum [3] in vobis ipsis, qui potest seruare ip-
sas animas vestras.
22 Estote autem effectores sermonis, & non

3 *Illud* scientes, 3 [d] probationem fidei vestræ
parere patientiam:
4 4 Cæterùm patientia opus perfectum ha-
beat, vt sitis perfecti & integri, ita vt nihil
desit.
5 5 Quòd si cui vestrûm deest [e] sapientia, po-
stulet à Deo qui dat *eam* omnibus benignè,
nec exprobrat, & dabitur ei.
6 Sed postulet cum fide [f] nihil disceptans:
6 nam qui disceptat, similis est fluctui maris
qui ventis agitatur & iactatur.
7 Ne igitur existimet homo ille se quicquam
acccepturum à Domino:
8 Vir animo duplici, & inconstans [g] in om-
nibus viis suis.
9 7 Porrò frater qui est [h] humilis conditionis
glorietur in sublimitate sua:
10 8 Contra, qui [i] diues *est*, in demissione sui,
9 quoniam veluti flos herbæ præteribit.
11 Nam *velut* exorto sole cum æstu, exaruit
herba, & flos illius decidit, & spectabilis
decor ipsius perit: ita & diues [k] in viis suis
marcescet.
12 10 Beatus vir qui tolerat [l] tentationem:
quoniam quum probatus fuerit compertus,
accipiet coronam vitæ, quam promisit Do-
minus iis à quibus diligitur.
13 11 Nemo quum [m] tentatur, dicat se à Deo
tentari: 12 nam Deus tentari malis non po-
test, nec quenquam tentat.
14 Sed vnusquisque tentatur, dum à propria
cupiditate abstrahitur & inescatur.
15 Deinde cupiditas, posteaquam concepit,
parit [n] peccatum: peccatum verò per actum
gignit mortem.
16 13 Ne errate, fratres mei dilecti.
17 Totum munus bonum & totum perfectum
donũ est supernè descendẽs à [o] Patre lumi-
num, apud quem non est transmutatio, aut
[p] conuersionis obumbratio.
18 14 Is [q] quia voluit, progenuit nos sermone
veritatis, vt essemus [r] primitiæ quædam su-
arum creaturarum.
19 Itaque, fatres mei dilecti, sit omnis homo
velox ad audiendum, tardus ad loquendum,
tardus ad iram.
20 Nam ira viri, [s] iustitiam Dei non exequi-
tur.
21 Quapropter abiectis omnibus sordibus &
excremento malitiæ, cum [t] lenitate recipi-
te insitum sermonem, qui possit seruare a-
nimas vestras.
22 15 Reipsa verò præstate sermonem: nec

1 Id est, Primitiæ. Sicut apud Hebræos ראשית quod principium significat, sæpe pro primitiis vsurpatur, vt Leuit. 2. 12. Num. 15. 20. & Deut. 18. 4. & passim.

2 Id significat מורסא vocabulum deductum à סור, cui respondet Hebraicum סיג, id est Scoria. Si verò deducta sit vox à מסא, cui respondet Hebraicum שגא) significat multitudinem, vertendumque erit, Et multitudinem malitiæ.

3 Ad verbum, In naturam nostram. Sed tamen dum insitum dicit, satis docet non innatũ esse in nostra natura, sed aliena opera, videlicet prædicatione, Spiritus sancti virtute implãtatum esse.

3 Secundũ, Quia sic in nobis gignitur patientia, virtus longè præstantissima.

d *Illud quo exploratur fides vestra, nempe multiplex illa tentatio.*

4 Tertium argumentum, forma quadam exhortationis propositum, vt vera & perpetua patientia a ficta & temporaria discernatur. Crux est velut instrumentum quo Deus nos expolit. Opus igitur & effectum afflictionum est nostra in Christo consummatio.

5 Responsio ad tacitam obiectionẽ. Facile quidem id est dictu, factu verò non item. Respondet, opus quidem hic nobis esse longè alia sapientia quam humana, vt quæ carni sunt adeò repugnantia, nobis tamen optima esse statuamus: sed eius sapientiæ dono facillimè nos potituros, si modò illud à Deo, quo nihil est munificentius, ritè, id est certa cum fiducia petierimus.

e *Sapientiam vocat doctrinæ illius cuius mentio facta est cognitionem: nempe quorsum affligamur à Deo & quis fructus ex afflictione sit capiendus.*

f *Quid ergo opus est aliis prędicatoribus?*

6 Digressio aduersus preces cum animi hæsitatione conceptas, vbi certã Dei promissionem habemus, qui secundus est huius epistolæ locus.

g *Cogitatis & factis suis omnibus.*

7 Reddit ad institutum, repetita propositione: exultandũ esse in cruce, vt pote quæ nos non deprimat, sed attollat.

h *Qui affligitur, vt paupertate, contemptu vllo denique calamitatis genere.*

8 Antequam concludat, tradit doctrinam superiori oppositam, quomodo videlicet prosperis rebus (vt quum omnium rerum copia suppetit) sit vtendum: ita nimirum vt nemo idcircò sibi placeat, sed eo magis sit ab omni fastu alienus. i *Cui omnia bene succedunt.* 9 Argumentum ab ipsa rerum natura sumptum, quibus nihil sit vanius & incertius. k *Et quæcunque aliquis vel animo designat vel facit.* 10 Conclusio, Crucem patienter esse ferendam, addito quarto argumento, quod superiorum summam complectitur, quia nimirum hoc itinere ad coronam vitæ peruenitur, ex gratia tamen secundum promissionem. l *Afflictionem per quam exploratur à Domino.* 11 Tertius locus huius epistolę, in quo à tentationibus externis (id est, ab afflictionibus quibus à Deo explotamur) ad tentationes internas descendit, id est ad eas cupiditates quibus ad malè agendum incitamur. Summa est, Non Deum sed vnumquenque sibi ipsi istarum tentationum esse authorem: Nos enim in sinu illam vitiositatem gestare, quæ arrepta vndecunque occasione, vitiosos motus in nobis excitet, ex quibus demùm vitiosæ actiones, ac mors tandem earum merces consequatur. m *Ad malè agendum solicitatur.* 12 Additur ratio cur Deus non possit nobis esse malè agendi author quoniam mala non appetit. n *Peccati nomine hoc locò actuale peccatum intelligit.* 13 Alia ratio à repugnantibus sumpta, Deus est omnium bonorum author, & ita quidem vt semper sit sui similis quomodo igitur malorum author censeri posset. o *Ab eo qui fons est & author omnium bonorum.* p *Pergit in metaphora, sol enim pro varia & multiplici conuersione, horas, dies menses annum lucem & noctem efficit.* 14 Quartus locus de sermonis Dei præstantia & fructu. Summa est, studiosissimè nobis audiendum esse verbum Dei, quum hoc sit semen quo nos Deus pro gratuita sua beneuolentia ex numero creaturarum selectos sibi genuit. Damnat autem Apostolus duo vitia quæ nos hac in re valdè interturbant nempè quòd ita nobis placeamus vt loqui ipsi malimus quam Deum loquentem audire, imò etiam ad corruptiones indignemur quibus vitiis placidum & secundatum animum & puritatis amantem opponit. q *Id est, quod Paulus gratuitam beneuolentiam vocat, hic enim fons est nostræ salutis.* r *Sacra cuiusdam oblationis instar, ex reliquo hominum aceruo collecta.* s *Quod Deus præscribit.* t *Lenitatem vocat modestiam & quicquid ferociæ aliisque illis spiritibus opponitur.* 15 Altera admonitio, Idcircò audiri Dei verbum, vt ex eius præscripto vita instituatur.

estote auditores solum, [16] fallentes vosmetipsos.
23 [17] Nam si quis audit sermonem, & eum non præstat, is similis est viro consideranti faciem suam [v] natiuam in speculo.
24 Considerauit enim seipsum, & abiit, & statim oblitus est qualis esset.
25 At quum introspexerit in perfectam illam Legem libertatis, & in ea permanserit, quia non fuerit auditor obliuiosus, sed effector operis, is (inquam) beatus erit in [x] opere suo.
26 [18] Si quis videtur religiosus esse inter vos, non frænans linguam suam, sed [y] suum ipsius cor seducens, huius vana est religio.
27 [19] Religio pura & immaculata [z] apud Deum & Patrem, hæc est, [a] inuisere orphanos & viduas in afflictione ipsorum, *&* immaculatum seipsum seruare à mundo.

non auditores tantùm: neque decipiatis animas vestras.
23 Si quis enim fuerit auditor sermonis, & non effector illius, hic similis est ei qui contemplatur faciem suam in speculo.
24 Contemplatus enim est seipsum, & transiuit, & oblitus est qualis fuerit.
25 Omnis autem qui prospexerit in Legem perfectam libertatis, & persliterit in ea, nequaquam est auditor auditionis quæ obliuioni traditur, sed effector operum: & hic beatus erit in opere suo.
26 Et si quis existimet quòd & seruiat Deo, & non cohibet linguam suam, sed decipit ipsum cor suum, huius vanus est cultus.
27 Cultus enim qui purus est & sanctus coram Deo Patre, hic est, vt visitet pupillos & viduas in afflictionibus suis, & vt custodiat quisque animam suam à mundo immaculatam.

[16] ... Rationes ad... quidem ...: primò, ... qui secus fecerint, ... sibi ipsis ... solent.
[17] Secunda, Quoniam præcipuũ vsum ... Dei amittãt qui ... ob vitia nõ ... dant.
v *Alludit ad natiuam ... maculam, ... opponitur puritas ... renascimur, ... viuam imaginẽ ... Lege spectamus.*
x *Ipso gerendo ... argumentum.*
[18] Tertia admonitio, verbo Dei non ... bene agendi, ... bene loquendi ... regulam præscribi...
y *Garrulitatis ... pestulentia ... seipsum non nosse.*
[19] Quarta, Charitate in proximos (præsertim alieno subsidio nitentes, vt orphanos & viduas) & vitæ puritate veram ... constare.
z *Apud Deum qui pater est.* a *Curare & pro viribus subleuare.*

Capvt. II.

1 *Personarum acceptiones discrepare dicit à Christi fide.* 14 *quam non satis est verbis profiteri*
15 *nisi & operibus misericordiæ & charitatis præstemus eandem*, 21 *Abrahæ exemplo.*

1 [1] Fratres mei, ne cum respectu personarum habete fidem Domini nostri Iesu Christi [a] gloriosi.
2 Nam si quis in cœtum vestrum ingrediatur aureum gestans annulum, veste splendida, ingrediatur autem & pauper cum sordida veste,
3 Et respexeritis ad eum qui vestem gestat splendidam, & dixeritis ei, Tu sede hìc [b] pulchrè: & pauperi dicatis, Tu sta illic, aut sede hic subter scabellum meum:
4 [c] Nonne discrimen fecistis apud vos, & facti estis iudices [d] peruersè deliberantes?
5 [2] Audite, fratres mei dilecti, nónne Deus elegit [e] pauperes mundi huius *vt fierent* diuites fide, & hæredes regni quòd promisit iis à quibus diligitur?
6 At vos contumelia affecistis pauperem. [3] Nónne diuites per tyrannidem opprimunt vos, & trahunt vos ad tribunalia?
7 Nónne blesphemant præclarum illud nomen [f] à quo estis cognominati?
8 [4] Si quidem [g] Legem regiam præstatis secundum Scripturam, Diliges proximum tuum vt teipsum, benè facitis.
9 Sin verò personam respicitis, peccatum committitis, & redarguimini à Lege veluti transgressores.
10 [5] Quisquis enim totam legẽ seruauerit, offenderit autem in vno, [h] omnibus tenetur.
11 [6] Nam qui dixit, Ne mœcheris, dixit eti-

1 Fratres mei, ne cum [1] acceptione vultus retineatis fidem gloriæ Domini nostri Ieschua Christi.
2 Nam si ingrediatur in cœtum vestrum quispiam cuius annulus sit aureus, aut cuius vestes sint splendidæ, & ingrediatur pauper in vestibus sordidis:
3 Et respexeritis in eum qui indutus est vestibus splendidis, & dixeritis ei, Tu hic sede benè: & pauperi dixeritis, Tu sta illic, aut sede hic ante scabellum pedum nostrorum:
4 Annon discrimen fecistis apud vosipsos, & facti estis interpretes cogitationum malarum?
5 Audite fratres mei dilecti, nónne pauperes mundi, diuites autem in fide elegit Deus, vt essent hæredes regni quod promisit Deus iis qui diligunt ipsum?
6 Vos autem despectui habuistis ipsum pauperem. Nónne diuites extollunt se super vos, & trahunt vos ad domum iudicii?
7 Nónne ipsi obloquuntur contra famam bonam quæ promulgata erat de vobis?
8 Et, si Legem Dei in hoc perficitis, sicut scriptum est, Diliges proximum tuum sicut teipsum, benefacitis:
9 Si autem [2] vultum accipitis, peccatum facitis, & redarguimini à Legè tanquam transgressores Legis.
10 Qui enim totam Legem seruat, & in vno transgreditur, toti Legi obnoxium se reddidit.
11 Is enim qui dixit, Ne adulterium commit-

[1] Vide annotata in cap. 6. Matth. 2.
[2] Quid sit accipere vultum, ostendimus Matth. 6. 2.

Leu. 19. 15. deut. 1. 17. & 16. 19. prou. 24. 23. eccle. 4. 2. 2.
[1] Quinta, Charitatem, quæ à vera fide proficiscitur, cum personarum acceptione consistere non posse: quod illustrat, proposito eorum exemplo qui cum pauperum contumelia diuites colunt.
a *Siquidem quæ est ... gloria cognoscenda, ... vt debet æstimetur non tantum ... personarum re...*
b *Honestè & honesto loco.*
c *Nónne (quod minimè oportuit) hoc ... apud vos vnum ... diuitem præferendum iudicastis.*
d *Ad verbum peruersarum cogitationum.*
[2] Peruersos esse iudices qui diuitem pauperi anteponant, ... ex eo quòd Deus è contrario pauperes quos veris ... diuitiis locupletat, diuitibus anteposuerit.
e *Tenues, inopes & (si mundi iudicium spectes) omnium hominum abiectissimos.*
[3] Secundò Infa... etiam eosdem esse probat, ex eo quòd diuites sint potius execrabiles, vt qui Ecclesiam persequantur & Christum blasphement: loquitur ... de impiis & profanis diuitibus, cuiusmodi semper fuerunt plerique, quibus pios pauperes & abiectos opponit. f *Ad verbum ... inuocatum est super vos.* [4] Conclusio Charitati quam præscribit Deus cum illa personarum acceptione conuenire non posse, ... via regia sit incedendum. g *Lex regia instar viæ regiæ dicitur, quæ est plana & sine diuerticulis: ea omnes & singulos proximi ... comprehendit quos officio iuuare possimus.* [5] Nonum argumentum ad eiusdem conclusionis probationem, Non diligi proximos ... qui aliis neglectis certos quosdam ambitiosè colant: quoniam non obedit Deo qui ex Dei mandatis rescindit quod minus fuerit ipsi ... commodum: imò reus meritò censetur violatæ Legis in genere, etiamsi cætera obseruarit. h *Non quòd peccatorum sit æqualitas, sed quia ... vnicum Legis apicem violarit, in maiestatem Legislatoris violauit.* [6] Probatio, Quia vnus & idem est Legislator, & corpus Legis indiuiduum.

tas idem dixit, Ne occidas. Si autem non
committas adulterium, sed occidas, factus
es transgressor Legis.
12 Ita loquimini, & ita agite, tanquam ho-
mines qui per legem libertatis iudicandi e-
stis.
13 Iudicium enim *futurum est* sine misericor-
dia contra eum qui non fecit misericordiā:
exsultimini per misericordiam supra iudi-
cium.
14 Quæ est vtilitas, fratres mei, si quis di-
cat, Est mihi fides, & opera non sint ei? Nū-
quid potest fides eius seruare eum?
15 Et, si frater aut soror fuerint nudi & ca-
rentes cibo quotidiano,
16 Et dixerit illis aliquis ex vobis, Abite in
pace, calefacite vos, & saturamini, & non
dederitis eis necessitatem corporis, quænā
vtilitas?
17 Ita etiam fides absque operibus mortua
est sola.
18 Dicet enim aliquis, Tibi est fides, & mi-
hi sunt opera: ostende mihi fidem tuam sine
operibus, & ego ostendam tibi fidem me-
am ex operibus meis.
19 Credis quòd vnus est Deus? Benè facis: e-
tiam dæmonia credunt, & 3 contremis-
cunt.
20 Vis tu scire, ô fili hominis debilis, quòd
fides sine operibus mortua sit?
21 Pater noster Abraham nónne ex operibus
4 iustificatus est quum obtulit Isaac filium
suum super altare?
22 Vides quòd fides eius 5 auxilio fuerit o-
peribus eius, & ex operibus fides eius 6 per-
fecta sit?
23 Et impleta est Scriptura quæ dicit quòd
credidit Abraham Deo, & imputata est ei
fides illa ad iustitiam, & amicus Dei voca-
tus est.
24 Vides tu quòd ex operibus 7 iustificatur fi-
lius hominis, & nequaquam 8 ex fide tan-
tùm?
25 Similiter etiam Rahab 9 meretrix nónne
ex operibus iustificata est, quæ excepit ex-
ploratores, & per viam aliam emisit eos?
26 Quemadmodum corpus absque spiritu
mortuum est, sic fides absq; operibus mor-
tua est.

3 Vel horrescunt.
4 Id est, Compertus est iustificatus fuisse.
5 Vel, Cooperata fuerit operibus eius.
6 Id est, Perfectius cognita.
7 Id est, iustus esse comprobatur.
8 Nempe ex illa mortua & sterili fide quam tu te habere iactas sine operibus.
9 Vel Caupona. Vtrunque enim significat Hebraica vox זונה, tum etiā Syra. זניתא Sed plures ac maioris autoritatis reperiuntur interpretes Hebræi, qui Hospitam interpretantur seu Cauponā, quàm qui Meretricē. Nam Ionathas, paraphrastes Chaldæus omnium scriptorum qui nunc extant antiquissimus (quippe qui ante aduentum Christi claruerit) in historia Rachab vocē זונה Chaldaicè vertit פונדקיתא, quod sonat tantum Hospitā, vocabulo deducto à פונדק quod significat Hospitium, vt testatur autor libri ערוך, qui dicit פונדק significare id quod Hebr. dicitur חנות, Constat autē חנות esse Hospitiū, à verbo חנה quod est Manere & Diuersari. Hunc Ionathan deinde sequuntur R. Schelomo, R. Ionę, R. Leui filius Gersonis, & etiam R. D. Kimhi quanquam hic vtrāque interpretationē afferat, & lectori relinquat delectum.

am, Ne occidas. Quod si non fueris mœ-
chatus, occideris autem, factus es trans-
gressor Legis.
12 7 Ita loquimini, & ita facite vt per Legem
libertatis iudicandi.
13 Nam damnatio absque misericordia *erit*
ei qui non præstiterit i misericordiam, &
gloriatur misericordia aduersus damnatio-
nem.
14 8 Quæ vtilitas fratres mei, si fidem dicat
aliquis habere se, opera verò non habeat?
num potest fides illa eum seruare?
15 9 Quod si frater aut soror nudi fuerint, &
egentes quotidiano victu:
16 Dicat autem eis aliquis vestrûm, Abite
cum pace calefcite & saturamini: non ta-
men dederitis eis quæ sunt apta corpori,
quæ erit vtilitas?
17 Ita quoque fides, si opera non habeat,
mortua est per se.
18 k Quinimò dicet aliquis, Tu fidem habes,
& ego opera habeo: ostende mihi fidem
tuam ex operibus tuis, & ego ostendam tibi
ex operibus meis fidem meam.
19 10 Tu credis Deum vnum esse, rectè facis:
& dæmonia credunt, & horrescunt.
20 11 Vis verò nosse, homo vane, fidem illam
quæ est absque operibus, mortuam esse?
21 Abraham pater ille noster, nónne ex ope-
ribus l iustificatus est, quum obtulisset Isaac
filium suum super altare?
22 Vides fidem m administram fuisse operum
ipsius, & ex operibus n fidem perfectam
fuisse?
23 Itaq; o impleta est scriptura quæ dicit, Cre-
didit autem Abraham Deo, & imputatum
est ei ad iustitiam, & amicus Dei vocatus est.
24 12 Videtis igitur ex operibus p iustificari
hominem, & non q ex fide tantùm?
25 13 Similiter autem etiam Rahab illa me
retrix, annon ex operibus iustificata est,
quum excepisset nuntios, & alia via emi-
sisset?
26 14 Nam sicut corpus absque spiritu mor-
tuum est, ita & fides illa *quæ est* absque ope-
ribus, mortua est.

7 Conclusio totius tractationis, ea conditione nos esse liberatos à Legis maledictione per Dei clementiam, vt vicissim teneamur mutuā beneficentiam fouere: & qui secus fecerit, gratiam Dei non sensurum.
i *Qui durus & asper aduersus proximum fuerit, aut etiam qui...* [illegible] *... Deum experietur.*
8 Quintus locus cū superiore tractatu optimè cohærens, De vera seu viua fide, cuius loci propositio est, Fidē quæ opera nō edat, non esse fidem illam qua iustificamur sed fidei simulacrum, sine per fidem non esse iustificatos qui fidei effectus non demonstrant.
9 Prima ratio à simili, Si quis famelico dixerit saturo esto, nec interea quicquam subministret, non erit hæc vera charitas: ita si quis dixerit se credere, & nulla edat fidei opera non erit vera hæc fides, sed mortuum quoddam fidei nomine ornatum, de quo non est cur quisquam glorietur, vt velis manifestè redargui, quum ex effectis intelligatur causa.
k *Imò etiam facilis* [illegible]
10 Altera ratio ab absurdo, Si eiusmodi fides esset vera illa fides qua iustificamur, diaboli essent iustificati, vt qui illā habeant. Atqui nihilominus contremiscunt non sunt igitur iustificati nec fides illa vera est fides.

11 Tertia ratio est ab exemplo Abrahami, quem non dubium est vera fide fuisse præditum. Is verò filium suum offerens, e a fide se præditum demonstrauit quæ minimè esset operum inanis, ac proinde verum sibi fuisse præbitum testimonium, quum diceretur fides ei ad iustitiam fuisse imputata. l *Nónne ex operibus compertus est fuisse iustificatus? hic enim non de causis iustificationis disserit, sed ex quibus esse illa agnosci possit.* m *Efficacem & fecundam bonorum operum.* n *Fidem declaratam fuisse, nempè veram fuisse, idque ex operibus.* o *Tunc impleta fuit Scriptura, quum planè perspectum est, quam verè illud fuerit de Abrahamo scriptum.* 12 Conclusio, Iustificari non qui fide qualicunque sit præditus sed e a fide quam opera consequantur. p *Iustum comprobari.* q *Ex illa videlicet mortua & tumida quam vos iactatis.* 13 Quarta ratio à simili exemplo Rahab meretricis, quæ & ipsa vera fide se iustificatam esse ex operibus probauit. Gen. 15. 6. rom. 4. 3. gal. 3. 6. 14 Conclusio repetita, Non fidem sed cadauer quoddam esse fidem quę opera non edat.

CAPUT III.

3 *Vt doceat linguam homini Christiano esse coercendam fidei & charitatis sancta repagulis,*
9 *commoda & incommoda quæ ab ea proueniunt, ostendit,* 15 *& quid humana sapientia* 17 *à cælesti distet.*

1 NE multi 1 doctores sint inter vos, fra-
tres mei, sed scitote quòd iudicij ma-
ioris rei sumus.

1 Id est, Censores importuni, aliorum vitia nimis acutè cernentes, in suis verò prorsus cæci.

1 NE 1 sitis multi doctores, fratres mei,
2 scientes a fore vt grauius iudicium
auferamus.

1 Sextus locus, Nequis (quod plerique ambitiosè faciunt) ius rigidæ censuræ in alios sibi vsurpet. 2 Ratio Quia Dei seueritatem in sese prouocant, qui tam solicitè & rigidè alios damnant, quum & ipsi rei inueniantur.
a *Sub. nisi ab ista censoria & arrogantiæ plena reprehensione aliorum destiterimus.*

2 In multis enim labimur omnes. 3 Si quis in
sermone non labitur, hic perfectus *est* vir,
vt qui possit freno moderari totum etiam
corpus.
3 4 Ecce, equis fræna in ora immittimus vt
obediant nobis, & totum corpus eorum circumagimus:
4 Ecce, naues quoque, quum tantæ sint, & à
ventis sæuis agantur, circumaguntur à minimo gubernaculo quocunque impulsus gubernatoris voluerit:
5 Ita & lingua pusillum membrum est, & sese
effert magnificè 5 Ecce, exiguus ignis quantam materiam incendit!
6 Lingua & flamma *est*, & b mundus iniquitatis: ita *inquam* lingua constituta est inter
membra nostra, maculans totum corpus,
c inflammans orbem conditum, & inflammata à gehenna.
7 Omnis enim natura & ferarum & volucrũ,
serpentiumque, & marinorum, domatur &
domita est à natura humana:
8 Linguam autem nullus hominum domare
potest, malum *est* quod coercere non possis:
plena *est* veneno mortifero.
9 6 Per ipsam benedicimus Deo & Patri, &
per ipsam maledicimus hominibus qui 7 ad
similitudinem Dei conditi sunt.
10 8 Ex eodem ore procedit benedictio &
maledictio. Non oportet, fratres mei, hæc
ita fieri.
11 Nunquid fons ex eodem foramine fundit
dulcem & amaram *aquam*?
12 Nunquid potest, fratres mei, ficus oleas
edere, aut vitis ficus? ita neque salsa dulcem aquam *potest* edere.
13 9 Quis sapiens & scientia præditus *est* inter vos? demonstret ex bona conuersatione
opera sua, cum mansuetudine sapientiæ.
14 Quòd si inuidiam amaram habetis, & irritationem in corde vestro, ne gloriamini, &
ne mendaces estote aduersus veritatem.
15 Non est *enim* ista sapientia supernè descendens, sed terrena, animalis, dæmoniaca.
16 Vbi enim inuidia est & irritatio, ibi tumultuatio & omne opus prauum.
17 Quæ autem supernè *est* sapientia, primùm
quidem pura est, deinde pacifica, moderata,
obsequens, plena d misericordiæ & fructuum bonorum, absque disceptatione, sine simulatione.
18 10 Fructus autem iustitiæ seritur cum pace
iis qui dant operam paci.

2 Multas enim transgressiones admittimus
omnes nos. Quicunque in sermone non
transgreditur, hic est vir perfectus, qui potest in seruitute continere totũ corpus suũ.
3 Ecce enim 2 fræna in ore equorum immittimus vt obsequantur nobis, & totum corpus eorum circumagimus.
4 Etiam naues ingentes, quum agunt eas venti sæui, à ligno exiguo circumaguntur in locum ad quem intenta est voluntas eius qui
gubernat.
5 Ita etiam lingua, membrum est exiguum, &
extollit sese: etiam ignis exiguus ramos
multos incendit.
6 Et lingua ignis est, & mundus peccati veluti ramus est: & ipsa lingua existens in
membris nostris maculat totum corpus nostrum, & inflammat prouentus generationũ
nostrarum, quæ currunt veluti rotæ, ac ardebit etiam ipsa in igne.
7 Omnes enim naturæ bestiarum, & volucrum, & reptilium maris & aridæ, 3 domantur à natura humana:
8 Linguam autem non potuit quisquam subiugare. Malum est hoc quod non 4 impeditur: plena est veneno mortis.
9 Per ipsam enim benedicimus Domino &
Patri, & per ipsam maledicimus filiis hominis qui ad similitudinem Dei facti sunt.
10 Et ex eodem ore procedunt maledictiones & benedictiones. Non conuenit, fratres
mei, vt hæc ita fiant.
11 Nunquid possunt ex eadem scaturigine emanare aquæ dulces & amaræ?
12 Aut nunquid potest ficus, ô fratres mei, oleas edere, aut vitis ficus? similiter neque aquæ salsæ possunt fieri dulces.
13 Quis ex vobis est qui sit sapiens & eruditus? ostendat opera sua per conuersationes
bonas, in sapientia mansueta.
14 Si autem æmulatio amara sit in vobis, aut
contentio in cordibus vestris, ne infleminì
aduersus veritatem, & mentiamini.
15 Nam hæc sapientia è supernis non descendet, sed est terrena, à tenebris animæ,
& à dæmonibus.
16 Vbi enim est æmulatio & contentio, ibi etiam conturbatio, & quicquid est mali.
17 Sapientia autem quæ è supernis est, pura
est, & plena pacis, & mansueta, & obtemperans, & plena misericordiæ & fructuum bonorum, & sine dissidio est, & 5 vultum non
accipit.
18 Fructus autem iustitię in tranquillitate seminantur illis 6 qui faciunt pacem.

a Psal. 34. 14. & 39. 36. & 35. 11.

3 Septimus locus de frenanda lingua cum superiore conflatus, vt constet neminem esse qui merito culpari non possit, quum vel linguam frenare rarissima sit virtus.

5 Duabus similitudinibus, vna à frenis equorum altera à nauium gubernaculo sumpta, quanta res sola linguæ moderatione effici possint ostendit.

b 5 Ex aduerso, quàm toto orbe terrarum incommoda ex linguæ intemperantia proueniant declarat, vt eo diligentius omnes illius moderationi incumbant.

b Congeries & cumulus quidam omniũ scelerum.

c Quæ possit vel totum orbem conditum accendere.

6 Inter cætera linguæ vitia, Apostolus potissimum coarguit maledicentiã in proximum, præsertim in iis qui nihilominus pii & religiosi videri volunt.

7 Duplici ratione negat Deo posse laudem tribui ab homine maledico: primum quia homo sit Dei imago, quam qui non reueretur, ne Deum quidem ipsum reueretur.

8 Secundò, Quia non patitur ordo in rerum natura à Deo positus, vt res adeò inter se repugnantes simul consocientur.

9 Octauus locus cum superiore cohærens, de animi lenitate retinenda, cui opponitur inuidia & animus irritabilis. Obstruit autem initio præcipuum istorum malorum fontem, nempe falsam sapientiæ persuasionem, quum tamen nulla sit vera sapientia nisi quæ cœlestis est, & ad omne veræ moderationis ac simplicitatis genus animos nostros format.

d Misericordiam opposuit inhumano & fero ingenio, fructus autem bonos tribuit cœlesti sapientiæ, quòd qui ea sit imbutus, omnia referat ad Dei gloriam & proximi commodum.

10 Quoniam sibi persuasit mundus miseros esse qui pacificam & simplicem vitam colant, pronuntiat ex aduerso Apostolus, tandem eos collecturos pacificæ iustitiæ messem.

2 Diceres, per errorem in פגודא literã ד positum esse pro ר, ac legendum פגורא, quod frequenter occurrit in significatione frænorum contra verò פגודא nunquã: sed quia Syri libri omnes & impressi & manuscripti ד habẽt, & non ר, dicendum potius est vel aliam esse vocem Syræ linguæ peculiarem, vel eandem cum פגורא, in qua tamen ex Syræ linguæ proprietate ר mutatum est in ד eiusdem organi literam.

3 Ad verbũ, Subiiciuntur, vel Obnoxia sunt naturæ, &c.

4 Vel, Celatur.

5 Quid sit accipere vultum ostendimus, Matt. 6. 1.

6 Id est, Qui colunt pacem. Hebraismus.

Capvt. IIII.

1 *Enumerat incommoda quæ ex carnis operibus proueniunt.* 7 *Animi submissionem* 8 *subiungit, & repurgationem,* 9 *à superbia,* 10 *detractione.* 14 *& ab obliuione propriæ infirmitatis.*

1 1 VNde bella & lites inter vos? nónne
hinc, *nimirum* ex voluptatibus vestris,
quæ militant in membris vestris?

1 VNde *sit* quòd sunt in vobis bella 1 &
pugnæ? nónne ex concupiscentiis quę
militant in membris vestris?

1 Progrediens in eodem argumento aliis bellorum & litium causas ab effectis donat, nempè immodicas cupiditates, quas Dominus meritò frustratur, vt nihil aliud quam insanabiles cruciatus adferant iis quibus fauent.

1 Vel contentiones.

2 Concupiſcitis, & non eſt vobis: & occiditis, & æmulamini, neque peruenit ad manus veſtras: & ² pugnatis, & bella geritis, neque eſt vobis: propterea quòd non poſtuletis.

² Vel contenditis.

2 Concupiſcitis, & non habetis: inuidetis & ſtudiosè affectatis, nec poteſtis aſſequi: pugnatis & bellatis, nec obtinetis, ³ propterea quòd non petitis.

3 Petitis, & non accipitis: eo quòd malè petatis, vt ³ ſaturetis concupiſcentias veſtras.

³ Vel, Nutriatis.

3 Petitis, & non accipitis, eo quòd malè petatis, vt in voluptates veſtras inſumatis.

4 Adulteri, ignoratis quòd amicitia mundi huius, inimicitia eſt apud Deum? Is igitur qui vult eſſe amicus mundi huius, inimicus eſt Deo.

4 ³ Adulteri & adulteræ, neſcitis amicitiam mundi inimicitiam eſſe cum Deo? Quicunque ergò voluerit amicus eſſe mundi, inimicus Dei conſtituitur.

5 Aut nunquid inaniter putatis dixiſſe Scripturam, quòd in inuidia concupiſcit ſpiritus qui habitat in nobis?

5 ⁴ An putatis Scripturam inaniter dicere, Ad inuidiam fertur ſpiritus qui ſedem poſuit in nobis?

6 Gratiam autem ampliorem dedit nobis Dominus noſter. Propter hoc dicit quòd Deus humiliat elatos, & demiſſis dat gratiã.

6 Sed maiorem offert gratiam, quia dicit, Deus ſuperbis reſiſtit, demiſſis autem dat gratiam.

7 Subdite igitur vos Deo, & reſiſtite contra Satanam: & fugiet à vobis:

7 ⁵ Subiicite igitur vos Deo, reſiſtite diabolo, & fugiet à vobis.

8 Atque appropinquate Deo, & appropinquabit vobis. Emundate manus veſtras, ô peccatores: ſanctificate corda veſtra, ⁴ duplices animo.

⁴ Vel, Diſſidentes.

8 Appropinquate Deo & appropinquabit vobis: emundate manus, peccatores: & purificate corda, duplices animo.

9 Demittite vos, & lugete: & riſus veſter in luctum conuertatur, & gaudium veſtrum in mœrorem.

9 ⁶ Senſu miſeriæ tangimini & lugete, & flete: riſus veſter in luctum conuertatur, & gaudium in ª mœrorem.

10 Demittite vos coram Domino, & exaltabit vos.

10 Demittite vos in conſpectu Domini, & extollet vos.

11 Ne loquamini vnus contra alium, fratres mei. Is enim qui loquitur contra fratrem ſuum, aut qui iudicat fratrem ſuum, loquitur contra Legem, & iudicat legem. Et, ſi Legem iudicas, non es effector Legis, ſed iudex eius.

11 ⁷ Ne alii aduerſus alios loquimini fratres: qui loquitur contra fratrem, quique damnat fratrem ſuum, loquitur contra Legem, & damnat Legem: quòd ſi damnas Legem, non es obſeruator Legis, ſed iudex.

12 Vnus eſt enim ⁵ conſtituens Legem & iudicium, qui poteſt ſeruare & perdere: tu autem quis es qui iudicas proximum tuum?

⁵ Ad verbũ, Ponens, vel conſtituens Legem.

12 Vnus eſt Legiſlator qui poteſt ſeruare & perdere: tu quis es qui damnas alium?

13 Quid autem dicemus de iis qui dicunt, Hodie aut cras profecturi ſumus in ciuitatem *aliquam* quæcunque ſit, & ⁶ transfigemus ibi annum vnum, & mercabimur, & lucrabimur?

⁶ Ad verbũ, Agemus ibi annũ vnum.

13 ⁸ Agè nunc qui dicitis, Hodie vel cras proficiſcemur in illam vrbem, & agemus ibi annum vnum, & mercabimur, & lucrabimur:

14 Et non cognoſcimus quid futurum ſit cras. Quid enim eſt vita noſtra, niſi vapor qui modico tempore conſpicitur, & euaneſcit ac diſtrahitur?

14 Qui ignoratis quid *futurum* ſit poſtero die. quæ eſt enim vita veſtra? vapor enim eſt qui ad exiguum *tempus* apparet, & deinde euaneſcit.

15 Pro eo quòd dicere deberent, ſi Dominus voluerit, & vixerimus, facturi ſumus hoc vel illud.

15 Pro eo quod dicere debuiſtis, Si Dominus voluerit, & viuamus, faciemus hoc aut illud.

16 Gloriantur in ſuperbia ſua. Omnis gloriatio quæ eſt eiuſmodi, a malo eſt.

16 Nunc autem gloriamini de arrogantia veſtra: omnis eiuſmodi gloriatio, mala eſt.

17 Et is qui nouit bonum, & non facit illud, peccatum eſt ei.

17 ⁹ Igitur qui nouerit rectè facere, nec facit, hic peccato tenetur.

2 Eos nominatim reprehendit, quos non pudet Deum velle facere ſuarum libidinum adminiſtrum, dum, vel per ſe illicita vel licita quidem verùm in peruerſos vſus, petunt.

3 Alia ratio cur eiuſmodi effrænes cupiditates omninò ſint dãnandæ, quoniã videlicet qui mundo ſeſe addicit, cum Deo diuortium facit, abrupto ſacri illius ſpiritualis coniugii vinculo.

4 Occupatio, Animos quidem noſtros ſponte in hæc vitia ruere, ſed tanto diligentius eſſe cauendum: quod ſtudium inane non erit, cùm Deus contumaces quidem oppugnet, modeſtos autem ea gratiã donet quæ ſit omnibus illis vitiis ſuperior.

Prouerb.3.34.

1.Pet.5.5. Ephe.4.27.

5 Concluſio, contrarias virtutes illis vitiis eſſe opponendas, ac proinde pro eo quod diaboli ſuggeſtionibus obſequebamur, Deo ſubiiciendas eſſe mentes noſtras, & diabolo certa cum ſpe victoriæ reſiſtendum: denique ſtudendum vt puritate & ſinceritate vitæ ad Deum quàm proximè accedamus.

6 Pergens in eadem oppoſitorũ collatione, profanis illis gaudiis ſeriam animi contritionem, & arrogantiæ ſanctam modeſtiam opponit.

ª *Hoc vocabulo Græci triſtitiam cum pudore quodam coniunctam declarant quæ in vultu demiſſo, & humi quaſi affixo apparet.*

1.Pet.5.6.

7 Aliud duplex ſuperbiæ malum grauiſsimè reprehendit: vnum, quum ſuperbi volunt cæteros viuere ex ipſorum arbitrio. ideoque ſupercilioſè damnant quicquid ipſis non arridet: quod fieri ſine graui in vnicum noſtrum Legiſlatorem iniuria non poteſt. Ita enim eius leges vt non ſatis diligenter ſcriptę culpantur, & ſibi arrogant homines quod vnius eſt Dei quum Leges conſcientiis imponunt. *Rom.14.4.* 8 Alterum vitium, Quum de his vel illis rebus ac negotiis perinde homines confidenter ſtatuunt, ac ſi aliunde non penderent ſingula ipſorum vitæ momenta. *1.Cor.4.9.* 9 Concluſio totius tractationis ſuperioris, Non modò nihil prodeſſe voluntatis Dei cognitionem, niſi vita ei reſpondeat, ſed etiam peccata efficere multo grauiora.

Capvt V.

1 *Diuini iudicii ſeueritatem diuitibus denuntiat, correpta eorum ſuperbia,* 7 *vt pauperes audientes diuitum infelicem exitum,* 8 *æquo animo afflictiones,* 11 *vt Iob,* 14 *etiam quum infirmantur ferant.*

1 O Diuites, eiulate & flete propter dolores qui veniunt ſuper vos.

1 Agite ¹ nunc diuites, flete, vlulantes ſuper miſeriis veſtris ſuperuenturis.

2 Diuitiæ enim veſtræ corruptæ ſunt, & fœtuerunt, & veſtimenta veſtra corroſa ſunt à tinea:

2 Diuitiæ veſtræ putrefactæ ſunt, veſtimenta veſtra ſunt à tineis vorata.

3 Et aurum veſtrum & argentum veſtrum

3 Aurum & argentum veſtrum ærugine vitia-

1 Diuitibus iniquis, profanis, & in ſuo luxu immerſis, vltimum exitiũ denuntiat ſtultam eorum fiduciam irridens, quum nihil ſit eiuſmodi rebus inanius

a Exauditi sunt à Domino multo potétiore quàm ipsi sitis.
b Indulsistis vobis.
c Diem sacrificii vel conuiuii vocant Hebræi diem solenni epulo destinatum.
1 Pauperibus applicat quod in diuites dixerat, monens vt patienter expectent, dum adueniat Dominus, qui iniurias, à diuitibus illatas vlciscatur.
3 Occupatio, Quamuis tardus videatur eius aduentus tamen imitandos saltem esse nobis agricolas, qui tempora fructibus terræ destinata patienter expectant. Deum porrò ne tantillum quidem dilaturum tempus illud quod constituit.
4 Patientiam Christianam ex eo commendat, quòd quum reliqui soleant mutuò sese accusare, præ impatientia, fideles e contrariò ne acceptis quidem iniuriis sint queruli.
d Gemitum vobis intestinum quandam querimoniam, quæ impatientiam declarat.
5 Conclusio, pro foribus adesse Dominum, suorum defensorem, & hostium vltorem, ac proinde non esse cur nosipsos fatigemus.
6 Quoniam plerique solent obiicere, præstare iniurias quomodocunque repellere, opponit Patrum exempla, quorum patientiæ fœlicissimus fuit exitus, quoniam Deus vt clementissimus Pater suos nunquam deserit.
e Quem exitum dederit Dominus.
7 Quoniam ab optimis etiam quibusque interdum impatientia extorquet vt in iuramenta quandoque leuiora, quandoque grauiora erumpant, monet Apostolus vt tantum scelus execrantes, simplicitati & veritati sermonis linguam assuefaciamus.
f Quod affirmandum fuerit, simpliciter & sine iureiurando affirmate: quod negandum, simpliciter negate.

vitiatum est: & ærugo eorum testabitur ad-
uersum vos, & exedet carnes vestras velut
ignis: thesaurum congessistis in vltimos dies:
4 Ecce merces operariorum qui missuerunt
regiones vestras, à vobis intercepta, cla-
mat, & clamores eorum qui messuerunt, a in
aures Domini Sabaoth introierunt.
5 In deliciis vixistis super terram, & lasciui-
stis: b enutristis corda vestra vt in c die ma-
ctationis.
6 Condemnastis, occidistis iustum: non re-
sistit vobis.
7 2 Patientes igitur estote, fratres, vsque ad
Domini aduentum. 3 Ecce agricola expe-
ctat pretiosum fructum terræ, patienter eum
expectans, dum accipiat pluuiam matuti-
nam & serotinam.
8 Patientes estote & vos, & stabilite corda
vestra, quoniam aduentus Domini appro-
pinquat.
9 4 Ne d ingemiscite alius aduersus alium, fra-
tres: vt ne condemnemini: 5 ecce, iudex
ante ianuam adstat.
10 6 Sumite, fratres mei, pro exemplari
vexationis ac patientiæ, Prophetas, qui
loquuti sunt *in* nomine Domini.
11 Ecce, beatos pronuntiamus eos qui ad-
uersa tollerant: tolerantiam Iob audistis, &
e finem Domini vidistis: nam abundat inti-
ma misericordia Dominus, & est miserator.
12 7 Ante omnia autem fratres mei, ne iura-
te, neque per cœlum, neque per terram, ne-
que aliud vllum iusiurandum: f sit autem ve-
strum est, est, & non, non: ne in condemna-
tionem incidatis.
13 8 Æger est animo aliquis inter vos? oret.
bono animo est aliquis? psallat.
14 9 Non valet aliquis inter vos? accersat
presbyteros Ecclesiæ, & orent pro eo, vn-
gentes eum g oleo, in nomine Domini.
15 Et oratio fidei seruabit laborantem, eri-
getque eum Dominus: quòd si i peccata
commiserit, remittentur ei.
16 10 Confitemini alii aliis offensas, & orate
alii pro aliis, vt sanemini: 11 multum *enim*
valet deprecatio iusti efficax.
17 Elias homo erat iisdem quibus nos ob-
noxius, & k precibus precatus est ne plue-
ret: & non pluit super terram annos tres &
sex menses:
18 Et rursum precatus est, & cœlum dedit
pluuiam, & terram produxit fructum su-
um.
19 12 Fratres, si quis inter vos aberrarit à ve-
ritate, & l conuerterit eum quispiam,

corruptum est: & corruptio eorum fuit in
testimonium contra vos, & ipsa futurum est
vt exedat carnem vestram. Ignem congessi-
stis vobis in dies vltimos.
4 Ecce, merces operariorum qui messuerunt
regiones vestras, quam peruersè retinui-
stis, clamat: & vociferatio messorum in
aures Domini Sabaoth introiuit.
5 Delitiis enim indulsistis super terram, &
subsannastis, & enutristis corpora vestra si-
cut in 1 die victimæ.
6 Condemnastis, & occidistis iustum: & non
surrexit aduersus vos.
7 Vos autem, fratres mei, 2 continete spiri-
tum vestrum vsque in aduentum Domini, si-
cut agricola, qui expectat fructus pretiosos
terræ suæ, & continet spiritum suum prop-
ter eos, donec accipiat pluuiam 3 primoge-
niam & 4 serotinam:
8 Ita etiam vos continete spiritum vestrum,
& corda vestra corroborate, appropinquat
enim aduentus Domini nostri.
9 Ne ingemiscatis vnus aduersus alium, fra-
tres mei, vt non iudicemini, ecce enim iu-
dicium ante ianuam assistit.
10 Exemplum ipsos Prophetas, accipite vo-
bis, fratres mei, ad patientiam in afflictio-
nibus vestris, qui loquuti sunt in nomine Do-
mini.
11 Ecce enim attribuimus beatitatem iis qui
sustinuerunt. Audiuistis tollerantiam Iob,
& 5 finem quem fecit ei Dominus vidistis,
eo quòd misericors est Dominus & mise-
rator.
12 Ante omnia autem, fratres mei, ne iuretis,
neque per cælum, neque per terram, nec e-
tiam iuramentis aliis: sed sit sermo vester,
Est, est: & Non, non: 6 vt non condemnemini
sub iudicium.
13 Et, si quis ex vobis fuerit in afflictione, o-
ret: & si lætetur, psallat:
14 Et si infirmetur, accersat seniores Ecclesiæ,
& orent 7 super eum, & vngant eum vncti-
one in nomine Domini nostri.
15 Et oratio fidei sanat eum qui ægrotus est
& erigit eum Dominus noster: & si peccata
perpetrata sint ab eo, remittuntur ei.
16 Confitemini autem delicta vestra alius a-
lii, & orate vnus pro alio, vt sanemini: Ma-
gna enim est vis orationis qua iustus orat.
17 Etiam Eliah, filius hominis fuit, obnoxi-
us passioni sicut nos, & orauit vt non desce-
deret pluuia super terram, & non descendit
tres annos & sex menses.
18 Et rursus orauit, & cæli dederunt pluuiam,
& terra dedit fructus suos.
19 Fratres mei, si quis ex vobis errauerit à
via veritatis, & conuerterit eum quispiam
ab errore suo,

1 Id est, In die conuiuii, pro eo enim interdũ accipit נכסא Chaldaicum & Syriacum. sicut & זבח Hebraicũ, Isaiæ 34.6. in Paraphr. Chaldaica & Prouerb. 7.14. & 17.1. In textu Hebræo.
2 Id est, Patienter expectate sine murmuratione, aut praua cogitatione propter longam dilationem.
3 Id est, Quæ paulo post factam sementem descendit.
4 Id est, Quæ paulo ante messem descendit.
5 Id est, Quem dederit ei Deus exitũ ex lectione sacrorum librorum vidistis.
6 Id est, Vt non subeatis iudicium condemnationis.
7 Vel, pro eo.

8 Optimum aduersus omnes afflictiones remedium ostendit, preces nimirum, quibus & in tristitia & in gaudio suus est locus. 9 Peculiariter ostendit ad quos potissimum medicos sit in morbis confugiendum, nimirum ad presbyterorum preces, qui & corpus (prout tunc vigebat sanationis donum) curent, & præcipuam morborum causam tollant, peccatorum videlicet remissione, suis precibus & monitis, ægrotantibus impetrata. g *Fuit hoc symbolum doni sanationis: nunc verò quum non extet donum, non est necessarium amplius symbolum.* h *Inuocato nomine Domini.* i *Rectè peccatorum meminit, propter quæ nimirum plerumque immittuntur morbi.* 10 Quoniam confitentibus, non autem sese iustificãtibus remittuntur à Deo peccata, ideò adiicit Apostolus oportere nos ingenuè inter nos de intestinis illis morbis nostris conferre, vt mutuis precibus alii aliis succurramus. 11 Preces commendat ab effectis, vt omnes intelligant nihil esse illis efficacius, modò ex puro animo proficiscantur. k *Repetitio Hebraica, quasi diceret, religiosè precatus est.* 12 Occupatio, non damnari quasuis reprehensiones, quum è contrario nihil Deo gratius quàm aberrantem fratrem in viam reuocare. l *A via reuocarit.*

20 Sciat quòd is qui auertit peccatorem ab errore viæ suæ, saluam facit animam suam à morte, & operit multitudinem peccatorum suorum.

20 Sciat eum qui auerterit peccatorem ab errore viæ suæ, seruaturum animam à morte, & obtecturum multitudinem peccatorum.

Finitur Epistola Jaakob Apostoli.

EPISTOLA CATHOLICA PETRI APOSTOLI PRIOR.

CAPVT. I.

2 Magnificè extollit Dei gratiam in Christo, 7 quæ fide recipitur, & spe possidetur. 10 de qua vaticinati sunt prophetæ. Inde deducit exhortationem, 15 vt renuntiantes mundo, 23 & priori vita, se Deo conforment.

1 PETRVS Apostolus Ieschua Christi electis, & incolis disseminatis in Pontum & in Galatiam, & in Cappadociam, & in Asiam, & in Bithyniam:

2 Qui electi fuerunt in præscientia Dei Patris, in sanctificationem Spiritus, vt sint in obedientia, & stillatione sanguinis Ieschua Christi: Gratia & pax multiplicetur vobis.

3 Benedictus Deus Pater Domini nostri Ieschua Christi, qui per gratiam suam magnâ 1 regenuit nos, per resurrectionem Domini nostri Ieschua Christi, in spem vitæ:

4 Et in hæreditatem quæ non corrumpitur, & non contaminatur, & non marcescit, quæ præparata est vobis in cœlis,

5 Qui custodimini per virtutem Dei, & per fidem in salutem quæ præparata est vt reueletur in temporibus extremis.

6 In quibus gaudebitis in perpetuum, etiamsi hoc tempore modicum affligimini tentationibus variis,

7 Quæ transeunt super vos: vt exploratio fidei vestræ conspiciatur (quæ pretiosior est quàm aurum depuratum, quod probatum est per ignem) ad gloriam & ad honorem & ad laudem, in reuelatione Ieschua Christi.

8 Quem non vidistis, & diligitis eum, & in fide eius exultatis, lætitia laudabili, quę verbis non exprimitur:

9 Vt recipiatis præmium fidei vestræ, salutem animarum vestrarum:

10 Eam *inquam* salutem de qua inquisiuerunt Prophetæ, quum vaticinarentur de gratia quæ futurum erat vt daretur vobis.

1 Ad verbum, Genuit nos ab integro.

1 PETRVS Apostolus Iesu Christi, aduenis dispersis per Pontũ, Galatiam, Cappadociam, Asiam & Bithiniam:

2 1 Dilectis ex [a] præscito Dei Patris ad [b] sanctificationem Spiritus per obedientiam & aspertionem sanguinis Iesu Christi: gratia vobis & pax multiplicetur.

3 Benedictus esto Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui ex multa sua misericordia regenuit nos in spem [c] viuam per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis,

4 In hæreditatem quæ nec perire potest, nec contaminari, nec marcescere, vobis in cælis seruatam.

5 2 Qui virtute Dei custodimini per fidem, ad salutem quæ parata est patefieri [d] tempore vltimo.

6 Qua in re exultatis, tristitia paululum nunc (si opus est) in variis tentationibus affecti.

7 Vt exploratio fidei vestræ multo pretiosior *exploratione* auri, quod perit, & tamen per ignem exploratur, comperiatur *vobis esse* laudi & gloriæ & honori, [e] quum patefiet Iesus Christus.

8 Quem quum non videritis, diligitis: quem quum nunc non cernatis, in eum tamen credentes, exultatis gaudio ineffabili & glorioso:

9 Reportantes mercedem fidei vestræ salutem [f] animarum.

10 3 De qua salute inquisierunt, & *quam* scrutati sunt Prophetæ, qui *venturam* in vos gratiam prædixerunt:

a *Vel, ex proposito Dei.*

b *Vt spiritu segregati, Deo consecrarentur, Ephes. 1.5.*

1 Dicturus Petrus de Christianæ vitæ officiis, primo loco de principiis omnium Christianarum actionum differit, longè supra naturam assurgens, & longius etiam nos deducens. Ostendit enim nos alioqui peccatores, per Dei Patris gratuitã misericordiam primùm quidem fuisse ab æterno electos: deinde ex æterno illo decreto secunda quadam creatione factos eius filios in Christo vnigenito, cuius tum Spiritu intus mutemur, tum etiam sanguine ipsius reconciliemur, idque vt tandem, sicut à mortuis resurrexit Christus ipse, nos quoque in eandem gloriam cælestem & æternam recipiamur.

c *Permanentem.*

2 Iam quo itinere ad eam gloriam perueniatur, ostendit, nempe per medias omnis generis afflictiones, in quibus tamen fides nos ita securos præstat, vt non modò non frangamur doloribus, sed etiam Deum ipsum alioqui inuisibilem, fidei oculis conspicientes, inenarrabili quadam lætitia perfundamur: quoniam eiusmodi omnia præterquàm quod temporaria sunt, nobis non perdendis, sed veluti igne quodam excoquendis ac perficiendis adhibeantur, vt tandem salutem consequamur. d *Illud est tempus quod Daniel tempus finis vocat, quo videlicet futura est summa illa instauratio, quam rerum vniuersitas expectat. Rom. 8.19.* e *De secundo aduentu loquitur.* f *Sub vestrum vos.* 3 Fidem veram ab adulterina distinguit, eam videlicet quæ in Propheticam & Apostolicam doctrinam respicit: deinde vnius eiusdemque fidei duos facit gradus pro diuersæ reuelationis modo, quum reipsa sit vnica & singularis. Tertiò, Apostolicam prædicationem dicit esse Propheticæ complementum, quamuis adhuc vltimus eius exitus ab ipsis etiam Angelis expectetur.

g *Alludit ad prophetiam Ioelis, in Apostolis tanquam in primitiis Spiritus sancti exhibitam die Pentecostes, quam idem noster Petrus explicat, Act.2.6.*

4 A fide ad spem transit indiuidua nimirum fidei comitē vtiturque argumento à comparatis, non debere nos in tantæ rei expectatione defatigari, quam summo desiderio ipsi etiam angeli spectent.

h *Translatio sumpta ex vetusto more: quum enim prælongis vestibus vterentur, non poterant nisi succincti iter facere, hinc illud Christi dictum, Sint lumbi vestri præcincti.*

5 Qualem oporteat spem nostram esse mira breuitate explicat, perpetuam nimirum, tantisper dum resperata potiamur, deinde quid nobis sit sperandum, gratia nimirum, (id est gratuita salus) nobis in Euangelio patefacta, non autem quod temere sibi pollicentur homines.

i *Solidè ac sincerè.*

6 Argumentum ad animos nostros erigendos, quum Deus minime expectet vt se quæramus, sed tantum beneficium ad nos vsque deferendum curet.

7 Scopum fidei proponit, nequis vel citius vel serius sibi plenam illam salutē promittat, alterum videlicet Christi aduentum: simulque monet ne ex præsenti statu dignitatem Euangelii metiamur, quum id quod nunc sumus, nondum sit patefactum.

8 A fide & spe trāsit ad vtriusque fructus, qui obedientiæ nomine intelliguntur. Posita autem ea est duabus in rebus, nempe vt cupiditatibus renuntietur, & sanctè vita instituatur.

11 Scrutantes in quē aut cuiusmodi temporis
articulum prænuntius ille qui in ipsis *erat*
Spiritus Christi, declararet *euenturas* Chri-
sto perpessiones, & gloriam illas consequu-
turam.

12 Quibus patefactum est eos non sibi sed
nobis ea administrare quę nunc annuntiata
sunt vobis per eos qui vobis prædicarunt E-
uangelium per g emissum è cœlo Spiritum
sanctum, in quæ desiderant angeli introspi-
cere.

13 4 Quapropter h succincti lumbis mentis
vestræ, sobrii, 5 i integrè sperate in eam
6 quæ ad vos defertur gratiam 7 in patefa-
ctione Iesu Christi.

13 8 Vt filii obedientes, qui vos non confor-
metis pristinis quæ in ignorantia vestra *vi-
guerunt* cupiditatibus:

15 Sed sicut is qui vos vocauit sanctus est, ipsi
quoque sancti in omni conuersatione red-
damini.

16 9 Propterea scriptum est, Sancti estote in am
ego sanctus sum,

17 10 Itaque si patrem k cognominatis eum
qui citra personarum respectum iudicat ex
cuiusque opere, cum timore versamini com-
morationis vestræ tempore:

18 11 Vt qui sciatis vos non caducis *rebus*, ar-
gento vel auro, fuisse redemptos ex vana
illa vestra conuersatione, ex patrum tradi-
tionibus accepta:

16 Sed pretioso sanguine, vtpote agni imma-
culati & incontaminati, *nempe* Christi:

20 12 Præsciti quidem ante l iacta mundi fun-
damenta, patefacti verò vltimis tempori-
bus propter vos,

21 Per eum credentes Deo, qui excitauit e-
um à mortuis, & gloriam ei dedit, vt fides
ac spes vestra in Deo esset.

22 13 Qui igitur animas vestras purificastis,
auscultando veritati per spiritum, cum cha-
ritate fraterna simulationis experte, ex pu-
ro corde alii alios diligite impensè:

23 Renati non ex semine intereunte, sed non
intereunte, id est, per sermonem Dei viui
& manentis in æternum.

24 14 Nam omnis m caro *est* vt gramen, & om-
nis gloria hominis vt flos graminis, exaruit
gramen, & flos eius decidit.

11 Et scrutati sunt quodnam tempus indica-
ret, & testaretur Spiritus Christi habitans in
eis, quo *tempore* futuræ essent passiones
Christi, & gloria eius quæ *sequutura erat* po-
stea.

12 Et reuelatum est illis quicquid scrutati fu-
erunt, propterea quod non sibiipsis inquire-
bant, sed nobis quæ ad nos *spectabant* vatici-
nabantur: illa *nimirum* quæ nunc manifesta-
ta sunt vobis 2 per eos qui Euangelizant
vobis per spiritum sanctum qui missus est è
cælo, in quæ concupiscunt etiam Angeli
perspicere.

13 Quapropter succingite lumbos mentium
vestrarum, & excitamini perfectè, & sperate
in gaudium quod eueniet vobis in reuelati-
one Domini nostri Ieschua Christi.

14 Tanquam filii obedientes: neque associe-
tis vos rursus concupiscentiis pristinis, quas
concupiscebatis sine scientia, sed estote
sancti in omnibus conuersationibus vestris.

15 Sicut sanctus est is qui vocauit vos.

16 Quia scriptum est, Estote sancti, sicut e-
tiam ego sanctus sum.

17 Et si ita est quòd Patrem vocatis eum in
cuius cospectu non est 3 acceptio vultus, &
iudicat omnem hominem secundum opera
eius, cum timore vos gerite in tempore hoc
incolatus vestri.

18 Scientes quòd non argento quod vetusta-
te atteritur, neque auro redempti estis ex
operibus vestris vanis, quæ accepistis à pa-
tribus vestris:

19 Sed sanguine pretioso agni in quo macula
& labes non est, qui est Christus.

20 Qui ab initio fuit destinatus ad hoc ipsum
ante constitutionem mundi, & manife-
status est in extremitate temporum pro-
pter vos:

21 Qui per eum credidistis in eum qui exci-
tauit eum à mortuis, & dedit ei gloriam, vt
fides vestra & spes vestra esset in Deum.

22 Sanctificatis animabus vestris per obedi-
entiam veritatis, & impletis dilectione quæ
non accepit vultum, quæ est ex corde puro
& perfecto. Diligite alter alterum.

23 Tanquam ii qui regeniti fuistis non ex se-
mine quod vetustate perit, sed ex eo quod
non perit vetustate per sermonem viuum
Dei qui manet in æternum.

24 Quia omnis caro fœnum, & omnis elegan-
tia eius tanquam flos agri Exarescit fœnum,
& marcescit flos.

2 Ad verbum, Per manum eorum, &c. id est, Opera & ministerio eorum qui, &c. Hebraismus.

3 Vide annotata in cap.6. Matth.2.

Et habent quidem illæ initium ab ea cæcitate in qua omnes homines nascuntur: sanctimonia verò à gratia Dei nos adoptantis, ac proinde regenerantis. vt eadem sit patris & filiorum indoles. *Luc.1.75.* *Leuit.11.44. & 19.2. & 20.7.*
9 Ostendit sanctificationem necessariò consequi adoptionem *Deut.10.17. rom.2.11. gal.2.6.* 10 Vt antea fidem & spem, sic nunc quoque obedientiam veram à ficta discernit, externæ laruæ opponens perspicacissimos Dei oculos, & vanæ securitati seriam reuerentiam. k *Si eius Patris filii vultis cognominari.* 11 Exhortatio, proposita beneficii Dei Patris, in nobis proprii Filii morte sanctificandis, dignitate ac magnitudine. Opponit autem partim Legales purificationes ipsi rei, (id est, Christi sanguini) partim etiam humanas traditiones, quas vt prorsus vanas & superstitiosas damnat, quantumuis sint inueteratæ. 12 Occupatio, Quid igitur mundo factum est ante exhibitum Christum an nulla prius fuit sanctimonia, nulla denique Ecclesia: Respondet Apostolus, fuisse præordinatum Christum liberandis hominibus antequam ipsimet homines extiterint, nedum vt vlla fuerit extra eum Ecclesia ante ipsius aduentum in carne: sed nos tamen esse fœlicissimos præ aliis, quibus re ipsa exhibitus fuit Christus, qui morte pro nobis obita ac superata, quàm efficacissimè nunc in nobis agat Spiritus sui virtute, ad fidem, spem, ac charitatam in nobis creandas. l *Ab æterno.* *1.Cor.6.20. & 7.23. heb.9.14. ioh.1.7. apoc.1.5. Rom.16.25. ephe.3.19. col.1.26. 2.tim.1.10. tit.1.2. Infrà 2.17. rom.12.10. ephe.4.3.* 13 Obedientiæ practicen (id est charitatem) commendat, sedulò rursum inculcans sese non de charitate aliqua vulgari, & à corrupta illa nostra natura promanante disserere, sed de illa demum cuius principium est Dei Spiritus, animas nostras, verbo Dei fide apprehenso purificans, atque adeò spiritualem & perennem vitam nobis ingenerans, sicut Deus ipse purissimus est & verè viuus. *Esa.40.6. eccl.14.18. iac.1.10.* 14 Ratio cur cœlestis ista genitura necessariò sit opus. Quoniam videlicet homines, quantumcunque videatur illorum splendor, natura sunt omnis veri ac solidi boni inanes. m *Carnis nomen imbecillitatem nostræ naturæ declarat, quæ quidem præcipuè in carne consideranda est.*

25 Et verbum Dei nostri manet in secula. Et hoc est verbum illud quod prædicatum est vobis.

25 [15] Sed verbum Domini manet in æternum: hoc autem est verbum illud quod Euangelizatum est vobis.

15 Rursum ne quis spiritualem illum vigorem in fictitiis imaginationibus quærat, vocat nos Apostolus ad verbum Domini, & ita quidem vt doceat non esse verbum aliud Domini expectandum, sed in eo vno consistendum quod euangelizatum est.

Capvt. II.

1 Fideles verbo Dei renatos hortatur ad ducendam vitam quæ genituræ respondeat: 6 Ac ne titubet eorum fides, allegat quid de Christo prædictum fuit. 11 Hortatur deinde vt obedientiam præstent magistratibus, 21 & patienter aduersa ferant Christi exemplo.

1 SEponite igitur à vobis omnem malitiam & omnem dolum, & simulationem, & inuidiam, & obtrectationem.

1 PRoinde [1] deposita omni malitia & omni dolo & simulationibus & inuidentiis, & omnibus obtrectationibus,

2 Et estote tanquam infantes simplices, & concupiscite ipsum sermonem tanquam lac mundum & spirituale, per quod crescetis ad salutem.

2 [2] Vt [a] modò nati infantes, lac illud sermonis sincerum expetite, vt per illud adolescatis:

3 Si gustatis & vidistis quòd bonus sit Dominus,

3 [3] Si quidem gustastis quòd bonus sit Dominus.

4 Ad quem appropinquastis, qui est lapis viuus, quem reprobauerunt filii hominis, & electus & pretiosus apud Deum.

4 [4] Ad quem accedentes, qui est lapis viuus, ab hominibus quidem reprobatus, apud Deum verò electus *ac* pretiosus.

5 Et etiam vos, tanquam lapides viui ædificemini, & estote templum spirituale, & sacerdotes sancti, ad offerendum victimas quę sint acceptabiles coram Deo per Jeschua Christum.

5 Ipsi quoque veluti viui lapides, ædificati, fiatis domus spiritualis [5] sacerdotium sanctum, ad offerendum spirituales hostias, acceptas Deo per Jesum Christum.

6 Dicitur enim in Scriptura, Ecce, pono in Tzehiiun lapidem electum & pretiosum, in capite anguli: qui credit in eum non pudefiet.

6 [6] Quapropter etiam continetur in Scriptura, Ecce pono in Sion lapidem in imo angulo, electum, pretiosum: cui qui credit, non pudefiet.

7 Vobis igitur data est hæc res pretiosa qui creditis: illis autem qui non acquiescunt, lapis est offensionis & petra scandali:

7 [7] Vobis igitur est honori qui creditis: immorigeris verò lapis quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est caput anguli, & lapis ad quem impingitur, & petra offendiculi.

8 Et qui offendunt in ipsum, non acquiescentes sermoni, quia ad hoc positi sunt.

8 *Nempe* iis qui offendunt ad sermonem, immorigeri, ad quod etiam positi fuerunt.

9 Vos autem genus estis electum, quod sacerdotio fungitur ad regnum, populus sanctus, cœtus redemptus, vt prædicetis laudes illius qui vocauit vos è tenebris ad lucem suam eximiam.

9 [8] Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus quem *sibi Deus* vt proprium vendicat: vt virtutes prædicetis illius qui vos vocauit è tenebris in admirabilem suam lucem.

10 Qui antea non reputabamini populus, nunc autem populus Dei: etiam non erat erga vos misericordia, nunc autem effusa est super vos misericordia.

10 Qui quondam eratis non populus, nunc *estis* populus Dei: qui non consequuti misericordiam, nunc estis misericordiam consequuti.

11 Dilecti mei, peto à vobis, tanquam aduenis & tanquam incolis, vosipsos separate ab omnibus concupiscentiis corporis quę gerunt bellum aduersus animam.

11 [9] Dilecti, [10] precor vt tanquam aduenæ ac peregrini, [11] abstineatis à carnis cupiditatibus [12] quæ militant aduersus animam.

Rom.6.4. ephe.4.22. colos.3.8. heb.12.1.

1 Substrato illo fundamento Spiritus Dei per verbum efficaciter agentis, cui tres virtutes superstruxit, omniū Christianarum actionum bases, nempe fidem, spem, & charitatem: nunc ad generalem exhortationem progreditur, cuius prius membrum est vt omnem tum occultæ, tū manifestæ malitiæ speciem fugiamus.

2 Alterum, vt ex nouo illo Verbi incorrupti semine recens geniti, idem Verbum auidè tanquam lac sugentes, magis ac magis in illa spirituali vita velut adolescamus. Sincerum autem illud vocat, non modò quia res est purissima, verùm etiam vt nobis ab iis caueamus qui illud adulterant.

a *Vt noui homines facti.*

3 Commendat spirituale illud alimentum à suauitate & vtilitate.

4 In eadem exhortatione pergit, sed diuersa translatione vtens, allusione ad templum facta. Itaque fidelium cætum veluti quoddam sacrum spirituale ædificium esse dicit, ex viuis lapidibus extructum: cuius fundamentum sit Christus, velut viuus lapis, omnes sibi adiunctos sua vitali virtute fulciens, & secum compingens, quanuis ab hominibus tantum hoc bonum negligatur. 5 Pergens in eadem similitudine, nos iam comparat sacerdotibus, idcirco in illo spirituali templo collocatis, vt spirituali cultu (id est sanctitate ac iustitia) ipsum colamus, sed vt templum ita etiam sacerdotium Christo superstruit, in quo vno gratæ sint nostræ omnes spirituales oblationes. 6 Probatio ex Esaiæ Prophetæ testimonio. *Esai.28.16. rom.9.33.* 7 Opposita inter se conditione credentium beatissima, rebellium autem longè miserrima, stimulos addit credentibus: aliis autem insultat: deinde etiam offendiculo occurrit, inde exorto quòd Euangelicæ huic doctrinæ nulli magis resistant quàm qui primas tenent in Dei populo quales tunc erant quū Petrus hæc scriberet Sacerdotes & seniores & Scribę. Respondet igitur primùm omnium, non esse cur ad hanc illorum contumaciam, quasi rem aliquam nouam, quisquam obstupescat, quum tot ante seculis præmoniti simus ita id futurum: deinde sic visum esse Domino nonnullos ad hoc ipsum condere vt in eorum iusta condemnatione Filius Dei glorificetur. Tertiò, Christi gloriam sic quoque plurimùm illustrari, quum nihilominus maneat Christus firmum Ecclesiæ suæ caput, & qui in eum impingunt, non Christum sed seipsos euertant. Quartò, etiamsi ad hoc isti conditi sint, Deo tamen non esse illorum exitium tribuendum, sed præfractæ ipsorum contumaciæ, quæ inter Dei decretum & eius executionem siue ipsorum damnationem intercedit, éstque vera & genuina eorum exitii causa. *Psal.118.22. mat.21.42. act.4.12. Esa 8.14. rom.9.33.* 8 Oppositum membrum, Electorum videlicet summam excellentiam describit, simulque ne quis ambigat sit electus necne, reuocat nos Apostolus ad vocationem efficacem, id est, ad euangelii vocem & in auribus & in animis nostris externa etiam prædicatione & sacramentis sonantem, ex qua æternum illud alioqui occultissimum electionis nostræ decretum certò intelligamus, idque ex vna Dei gratuita eligentis & vocantis misericordia. Itaque illud iam superesse dicit, vt tantam Dei potentissimi bonitatem modis omnibus prædicemus. *Exod.19.6. Osee.2.23. rom.25.* 9 Reddit ad generalem, illam exhortationem. 10 Ratio cur sanctè nobis sit viuendum, quia nimirum cælestes ciues sumus, ac proinde non ex huius mundi corruptissimi, sed ex cælestis ciuitatis legibus viuendum nobis est, etiamsi aduenæ simus in mundo. [11] Aliud argumentum, Carne (id est corrupta illa natura) non viuunt Filii Dei, sed spiritu. Ergo carnales motus in nobis vigere non debent. *Roman.13.14. gal.5.16* 12 Tertium argumentum. Quia quantumuis cupiditates illæ nobis blandiantur, tamen salutem nostram non desinant oppugnare.

13 Quartum argumentū ab vtili. Quoniam sic quoque nostrę existimationi cōsulimus, dum eos qui de nobis detrahunt, cogimus tandem sententiam mutare.

14 Sextum argumentum, quod etiam est maximi momenti quia sic maximè amplificatur Dei gloria, dum honestæ nostræ vitę exemplo vel profanissimi homines adducti, sese Deo subiiciunt.

b *Quando illorum quoque Deus miserebitur.*

15 Quod in genere dixerat, iam explicat per partes, sigillatim particularia hominum officia describens. Ac primo quidem loco agit de obedientia, quæ tum legibus tum magistratibus & summis & inferioribus debetur.

c *Ordinationis nomine ciuilis gubernationis dispositionē intelligit: eam autem humanam vocat, non quòd humanitùs sit excogitata, sed quòd hominū ea sit propria.*

16 Primum argumentum. Quia Dominus est illius humanę (id est inter homines cōstitutæ) politiæ author & vindex, ac proinde veros huius Domini seruos oportet præ cæteris esse huius ordinis obseruandi studiosos.

17 Occurrit quorundam cauillo, qui regibus quidem & summis magistratibus parere se velle dicunt, eorum autem ministros aspernantur: quasi verò ministri non sint armati eius à quo mittuntur authoritate.

18 Secundum argumentum à fine huius ordinis non tantum vtilissimi, sed etiam planè necessarii, quum hac demum ratione præmia virtuti, vitiis pœnæ constituantur: quibus rebus continetur huius vitæ tranquillitas ac felicitas.

12 13 Et conuersationem vestram habeatis
honestam inter Gentes, vt pro eo quod lo-
quuntur aduersus vos velut maleficos, 14 ex
bonis operibus *quæ* spectarint, glorificent
Deum b die visitationis.
13 15 Proinde subiecti estote cuiuis c huma-
nę ordinationi 16 propter Dominum: 17 siue
regi, vt qui superemineat:
14 Siue præsidibus, vt qui per eum mittantur
18 tum ad vltionē maleficorum, tum ad lau-
dem rectè agentium:
15 19 Quoniam ita est voluntas Dei, vt benè
agendo, os obstruatis amentium hominum
ignorantiæ:
16 Vt liberi, ac non veluti malitiæ velamen
habentes libertatem, sed vt serui Dei.
17 20 Omnes d honorate: e fraternitatem di-
ligite. Deum timete: Regem honorate.
18 21 Famuli, subditi estote cum omni timore
dominis, non solùm bonis & æquis sed etiam
prauis.
19 22 Hoc enim cedit gratiæ, si quis propter
f conscientiam Dei suffert molestias iniustè
afflictus.
20 Quę enim est laus si peccantes & colaphis
cæsi, istud toleretis? sed si quum benefacitis,
tamen afflicti toleretis, hoc cedit vobis gra-
tiæ apud Deum.
21 23 Nam ad hoc etiam vocati estis, quoni-
am & Christus passus est pro vobis, relin-
quens vobis g exemplar, vt insequeremini
vestigia ipsius:
22 Qui peccatum non fecerat, nec inuentus
est dolus in ore ipsius.
23 Qui conuitiis affectus, non vicissim conui-
tiabatur: quum malis afficeretur, non mina-
batur: 24 sed committebat *causam suam* ei
25 qui iustè iudicat:
24 26 Qui peccata nostra pertulit in corpore
suo super lignum, vt peccatis mortui, iustitiæ
viueremus: cuius vibicibus sanati estis.
25 Nam eratis velut oues errantes: sed con-
uersi nunc estis ad pastorem & curatorem a-
nimarum vestrarum.

12 Et sint bonæ conuersationes vestræ coram
omnibus filiis hominis: & ii qui loquuntur
contra vos sermones malos, videbunt vestra
opera bona, & laudabunt Deum in die pro-
bationis.
13 Et estote subiecti omnibus filiis hominis,
propter Deum: regibus, propter dominium
eorum:
14 Et iudicibus, quia ab eo mittuntur ad vin-
dictam delinquentium, & ad laudem ope-
rantium bona.
15 Quoniam sic est voluntas Dei operibus ve-
stris bonis obturetis ora stultorum qui non
norunt Deum.
16 Tanquam 1 præditi libertate, & non tan-
quam homines quibus facta est libertas eo-
rum, operimentum malitię ipsorum, sed tan-
quam serui Dei.
17 Omnem hominem in honore habete: fra-
tres vestros diligite: & à Deo timete, & re-
ges honorate.
18 Et illos seruos qui sunt inter vos, *nunc allo-
quor*: subiecti estote dominis vestris in ti-
more: non tantùm bonis & humanis, sed e-
tiam duris & prauis.
19 Illis enim est gratia corā Deo, illis *inquam*
qui propter conscientiam bonam tolerant
afflictiones quæ veniunt super eos per ini-
quitatem.
20 Qui autem propter peccata sua sustinent
afflictiones, quænam laus est eis? Sed quum
facitis quod bonum est, affligunt vos, ac to-
leratis, tunc multiplicabitur laus vestra a-
pud Deum.
21 Ad hoc enim vocati estis. Quia etiam
Christus mortuus est pro nobis, & reliquit
nobis hoc exemplum, 2 vt vos in vestigiis ip-
sius iretis.
22 Qui non fecit peccatum, neque dolus est
inuentus in ore eius:
23 Qui maledicebatur, & non maledicebat:
& patiebatur, & non minabatur, sed trade-
bat 3 causam suam iudici iustitiæ.
24 Et 4 portauit peccata omnia, & ascendere
fecit illa cum corpore suo ad crucem, vt
mortui peccatis per iustitiam eius viuere-
mus, 5 maculis enim eius sanati estis.
25 Quia fuistis errantes velut oues: & con-
uersi estis nunc ad pastorem & curatorem
animarum vestrarum.

1 Ad verbum, Filii libertatum, de quo genere dicendi vide Iohan. 6, & 1. Cor. 7. in annotationibus.

2 Id est, Vt vestigia eius teneretis, & patientiam eius imitaremini.

3 Ad verbum, Iudicium suum.

4 Vel, Sustulit.

5 Intelligit aspersionem sanguinis eius quo totum eius corpus fuit commaculatum.

19 Primum argumentum explicat copiosius ostendens libertatem Christianam minimè omnium (sicut iam tum nonnulli regni Dei planè imperiti dictitabant) in eo positam esse vt frænum legum excutiamus, sed in eo potius vt ex Dei voluntate vitam sanctè instituentes, omnibus planum faciamus, Euangelium non esse scelerum velamen, quum sic liberi simus, vt simus tamen Dei serui non peccati. 20 Ciuilem vitam, occatione ex iis quæ dixerat arrepta, in duas partes vniuersales diuidit, nempè in officia quæ priuati priuatis, ac præsertim fideles fidelibus debeant, & in eam subiectionem qua inferiores sunt superioribus obstricti: ita tamen vt reges Deo minimè exæquentur, quum Deo timor, regibus honor debeatur.
d *Charitate & officiis persequimini.* e *Fratrum cœtum, & coniunctionem vt Zacha.* 11. 14. *vel fraternam coniunctionem.* 21 Transit ad seruorum erga dominos officia, quæ his finibus describit vt vltro non coactè, non tantùm æquis & moderatis, sed etiam iniquis & asperis dominis serui sese subiiciant *Eph.* 5. 6. *col.* 3. 22. 1. *Cor.* 7. 10. 22 Occupatio, Duram quidem esse seruilem conditionem, præsertim si iniusti domini obtigerint: sed tanto fore Deo gratam hanc subiectionem, si voluntas ipsius plus apud seruos valeat quàm dominorum iniurię.
f *Quòd ei sit religio Deum ostendere, cuius voluntate intelligit hoc onus sibi impositum.* *Esa.* 53. 9. 1. *ioh.* 3. 6. 23 Seruitutis asperitatem lenit, quum disertè pro seruis etiam passum esse Christum ostendit, vt tanto æquius ferant illam inter eiusdem naturæ homines inæqualitatem: deinde proponens illis Christum illum Dominum dominorum pro exemplo significat non posse non videri nimium molles, qui in tolerandis iniuriis difficiliores se præbeant, quàm ipse Christus iustissimus simul & durissimè omnium afflictus, & tamen patientissimus. g *Translatio sumpta à pictoribus vel à pædagogis.* 24 Remedium aduersus iniuriam illis ostendit, nempè vt Deo causam suam commendent, Christi exemplo. 25 Videtur conuertere orationem ad dominos qui & ipsi Dominum ac iudicem in cælis habeant, iniurias seruis illatas iustè (id est absque personarum acceptione) vlturum. 26 Reuocat eos Apostolus à consideratione iniuriarum quas perferre coguntur, ad cogitandam magnitudinem, simul & finem beneficii à Christo accepti. *Esa.* 53. 5. *mat.* 8. 17.

CAPUT III.

1 *Ne mulieres Christianæ viros suos, licet alienos ab Euangelio, contemnant,* 5 *piarum mulierum exemplum proponit.* 8 *Addit generales præceptiones.* 14 *vt æquis animis sustineant*

sustineant persequutiones, 16 & intrepidè respondeant de sua fide. 18 idque auspiciis Christi.

1 SImiliter etiam vos vxores, subditæ sitis maritis vestris, vt eos qui non obtemperant Sermoni, per conuersationes vestras bonas sine labore acquiratis:
2 Videntes quòd in reuerentia & castitate vos geritis.
3 Neque ornemini ornatibus externis intorsionis capillorum vestrorum, aut excogitatione auri, aut vestimentorum sumptuosorum:
4 Sed ornate vos in [1] filio hominis occulto cordis, in spiritu lenitatis, qui non corrumpitur: *hic est* ornatus qui est sumptuosus coram Deo.
5 Ita enim etiam olim mulieres sanctæ quæ sperabant in Deo, ornabant seipsas, & subditæ erant maritis suis.
6 Quemadmodum Sara subdita erat Abrahæ, & vocabat eum Dominum meum: Cuius estis vos filiæ in operibus bonis [2] non perterrefactæ vllo pauore.
7 Vosque viri, similiter habitate cum vxoribus vestris secundum scientiam, & tanquam vasa debilia in precio habete eas, eo quòd etiam ipsæ vobiscum hæredes erunt doni vitæ quæ est in æternum: & ne sitis impingentes in precibus vestris.
8 Tandem autem vt sitis omnes vos in concordia, & sitis dolentes cum iis qui dolent, & amantes vnus alium, & estote misericordes & mansueti.
9 Et nemini malum pro malo rependatis: neque etiam conuitium pro conuitio, sed quod contrarium est illis, benedicite: ad hoc enim vocati estis, vt benedictionem hæreditate consequamini.
10 Qui vult igitur vitam, & diligit dies bonos videre, custodiat suam linguam à malo, & sua labia, vt non loquantur dolum.
11 Recedat à malo & faciat bonum, & quærat pacem & [3] sectetur eam.
12 Quia oculi Domini super iustos, & aures eius vt audiant eos: & facies Domini super malos.
13 Et quisnam est qui faciat vobis malum, si fueritis æmulatores bonorum?
14 Et si *contingat* vt patiamini propter iustitiam, beati estis: & ne timeatis ab illis qui territant vos, neque conturbemini.

1 Filium hominis occultum cordis vocat internum hominem, qui secundum Deum est creatus, quem aliàs Paulus vocat nouum & spiritualem, cui opponitur externus, vetus & carnalis.

2 Id est, Non vi aut metu adacta, sed sponte & liberè bonis operibus incumbentes.

3 Ad verbum, Currat post eam. Hebraismus.

1 SImiliter [1] vxores subiectæ *sint* suis viris: [2] vt etiam, si qui non obediunt Sermoni, per vxorum conuersationem absque sermone lucrifiant:
2 Vbi spectarint cum reuerentia *coniunctam* castam conuersationem vestram.
3 [3] Quarum ornatus non sit externus ille in nodis capillorum, & circumposito auro, vel palliorum amictu.
4 Sed [a] occultus ille cordis homo *situs* in incorruptione lenis ac quieti spiritus, qui est [b] coram Deo pretiosus.
5 [4] Ita enim olim & sanctę illæ mulieres sperantes in Deo, ornabant sese, subiectæ suis viris.
6 Sicut Sara obediuit Abrahæ, dominum eum vocans: cuius factæ estis filiæ dum benè facitis, [5] etiam quum non terremini vllo pauore.
7 [6] Viri similiter, vnà [c] versentur, vt [d] scientes decet, [7] [e] vasi muliebri vt infirmiori tribuentes [f] honorem, [8] vtpote quum vnà etiam hęredes *situ* [g] gratiæ vitæ, [9] ne interrumpantur preces vestræ.
8 [10] Denique omnes *estote* concordes, mutuo molestiarum sensu affecti, fraterna præditi charitate, ad intimam misericordiam proni, comes:
9 [11] Non reddentes malum pro malo, aut conuitium pro conuitio, sed contrà, benedicentes: [12] vt qui sciatis vos ad hoc vocatos esse vt benedictionis hæreditatem possideatis.
10 [13] Itaque qui vult vitam diligere, & [h] videre dies bonos, coerceat linguam suam à malo, & labia sua, ne loquantur dolum.
11 Declinet à malo, & faciat bonum: quærat pacem, & persequatur eam.
12 Nam oculi Domini *sunt intenti* in iustos, & aures eius in deprecationem eorum: [i] vultus verò Domini aduersum eos qui faciunt mala.
13 [14] Et quis est qui affligat vos, si bonitatis æmulatores fueritis?
14 Sed & si *quid* perpetiamini propter iustitiam, beati *tamen estis*. [15] Cæterum timore [k] eorum ne timete, neque turbamini: Sed Dominũ Deum [l] sanctificate in cordibus vestris.

Colos. 3.18. eph. 5.22.
1 Tertio loco vxorum in maritos officia perscribit, subiectionem etiam illis præcipiens.
2 Nominatim de iis agit qui maritos habebant non Christianos, quas tanto magis viris suis subiectas esse oporteat vt eos honestate ac pudicitia Domino lucrifaciant.
1. Tim. 2. 9.
3 Mulierũ luxum damnat, & verum ac corã Deo pretiosum earum ornatum indicat, interiorem videlicet & incorruptibilem, in placido & quieto animo positum.
a *Qui in mente fidem fixam habeat: opponitur ergo occultus homo externo corporis ornatui.*
b *Verè pretiosus, & ipsius Dei iudicio.*
4 Argumentum à sanctarum mulierum ac præsertim Saræ credentium matris exemplo.
5 Quoniam mulieres natura sunt meticulosæ significat se subiectionem ab eis requirere, quam nec vis nec metus extorqueat.
6 Maritos vicissim suum officium docet, nempè vt quanto excellunt intelligentia ac prudentia, tantò se præstent prudentiores & magis circumspectos.
c *Omnia matrimonii officia obeat.*
d *Quo maior est praditus prudentia, eo magis circumspectè se gerat in perferrendis incommodis quibus infirmitas muliebris & sibi, & marito sapenumero molesta est.*
7 Argumentum secundum, Quoniam vxor etsi natura sit viro infirmior tamen sit insigne viri organon ad vsus longe præstantissimos conditum: vnde consequitur, non idcircò esse negligendam quoniam sit imbecillis, sed è contrario tantò magis solicitè habendam. e *Mulier vocatur vas Hebræorum more, quia ea vtitur maritus tanquam comite & adiutrice, ad fideliter coram Deo vitam transigendam.* f *Honestam curam & solicitudinem.* 8 Tertium argumentum, In eo quod longè maximum est (id est, in vitæ æternæ beneficio) pares esse, quæ in domestico contubernio sint impares, ac proinde minimè esse aspernandas, quantumuis sint infirmæ. g *Gratuiti illius beneficii, quo donatur vita nimirum æterna.* 9 Quartum argumentum, Vitanda omnia iurgia, quòd preces impediant, ac totum Dei cultum ad quem communiter sunt vocati maritus & vxor. 10 Rediens ad communes exhortationes, concordiam commendat, & quæcunque ad pacem & mutuam coniunctionem fouendam spectant. *Pro. 17.13. & 20.22. mat. 5.39. rom. 12.17. 1. thes. 5.15.* 11 Nonmodò referendæ non sunt iniuriæ, sed etiam beneficiis pensandæ. 12 Argumentum à comparatis, quum ipsi à Deo quem toties offendimus, vocati simus ad tantùm bonum, nedum vt iniurias sibi à nobis factas vlciscatur an nosipsos tanta beneficentia reddemus indignos potius quàm vt mutuas offensas condonemus? Est autem digressio ad fortiter sustinendas afflictiones, ab hoc versu vsque ad finem huius capitis. 13 Tacita obiectio, Atqui nostra hæc patientia nihil aliud quàm malorum improbitatem fouebit, vt impunè quidem illi in nos grassentur, nos verò pereamus. Imò verò (respondet Apostolus Dauidis ipsius verbis) Sine noxa viuere, & fugientem etiam pacem persequi, iter est ad fœlicem & tranquillam pacem. Quòd si quis iustè agendo affligitur, Dominus omnia obseruat, suo tempore pios clamantes liberaturus, & improbos perditurus. *Psal. 34. 13.* h *Beatam ac fœlicem vitam transigere.* *Esa. 1. 16.* i *Ad verb. facies, sumitur autem Hebræorum more pro ira.* 14 Secundum argumentum, Impii lacessiti, magis ac magis proteruiunt: itaque beneficiis potius sunt vincendi. Quòd si ne sic quidem possint lucrifieri, nihilominus tamen beati erimus si propter iustitiam affligamur. *Mat. 5. 16.* 15 Consilium certissimum in afflictionibus quantumuis terribilibus, sibi animo constare. At quomodo hoc consequemur? Si Deum sanctificauerimus in animis nostris, id est, si in eum vt omnipotentem, vt hominum amatorem, vt verè bonum ac veracem, recumbamus. *Esa. 8. 12, 13.* k *Ne ipsorum more & exemplo consternemini.* l *Omnem ei laudem & gloriam tribuite, & ab ipso solo pendete.*

15 [16] *Estote*

16 Volt nos propter iustitiam affligi, non sollicitos esse nô de vita nostra vel abnegatione veritatis, vel pari violentia, aut aliis eiusmodi artibus redimenda, sed potius de ratione fidei nostræ intrepidè quidem, sed tamê cum placido & Dei reuerentiæ pleno spiritu reddenda, vt non habeant hostes quod meritò possint obiicere, sed potius sui ipsorum eos pudeat.

17 Ratio duplici paradoxo Christiano constans: vno, quoniã si semel omninò subeundæ sunt afflictiones, præstat iniustè quàm meritò affligi: alter quoniam non temerè, sed Dei nostri voluntate sic affligimur.

Rom.5.6. heb.9.19.

18 Probatio vtriusque paradoxi, prolato Christi ipsius (nostri archetypi) exemplo, vt qui non propter sua peccata (quæ nulla erant) sed pro nostris fuerit afflictus, & quidem ex Patris decreto.

15 [16]*Estote* autem semper parati ad respondê-
dum cuilibet petenti rationem eius spei
quæ in vobis est, cum lenitate & reueren-
tia:

16 Conscientiam bonam habentes: vt pro eo
quod loquuntur aduersum vos tãquam ma-
leficos, pudefiant qui incessunt vestram bo-
nam in Christo conuersationem.

17 [17] Melius enim *est* vt benè agentes, si ita
velit Dei voluntas, malis afficiamini, quam
malè agentes:

18 [18] Nam & Christus semel pro peccatis
passus fuit, [19] iustus pro iniustis: [20] vt nos ad
Deum adduceret, [21] mortificatus quidem
[m] carne, viuificatus autem Spiritu:

19 [22] Per quem etiam spiritibus qui *sunt* in
carcere profectus prædicauit,

20 Olim immorigeris, quum [n] semel expecta-
bat Dei patientia in diebus Noe, quum ap-
pararetur arca: in qua paucæ (id est octo)
[o] animæ seruatæ sunt in aqua.

21 [23] Cui rei correspondens exemplar Bap-
tismi, nos quoque nunc seruat (non quo car-
nis sordes abiiciuntur, sed stipulatio bonæ
conscientiæ [p] apud Deum interroget) [24] per
resurrectionem Iesu Christi,

22 Qui est ad Dexteram Dei, profectus in cœ-
lum, subiectis ipsi angelis & potestatibus ac
virtutibus.

15 Sed sanctificate in cordibus vestris Domi-
num Christum, & sitis parati ad defensio-
nem apud omnem qui quærit vobis sermo-
nem de spe fidei, cum mansuetudine & cum
reuerentia.

16 Existente vobis conscientia bona: vt ii qui
loquuntur de vobis tanquam de hominibus
malis erubescant, tanquam viri qui calum-
niantur conuersationes vestras bonas quæ
sunt in Christo.

17 Iuuat enim vos, quum facientes opera bo-
na, sustinetis mala, (si modo ita voluntas est
Dei) & non quum facitis ipsi mala.

18 Nam etiam Christus [4] semel mortuus est
pro peccatis, iustus pro peccatoribus, vt vos
offerret Deo, & mortuus est in corpore, &
vixit in spiritu.

19 Et prædicauit animabus illis quæ inclusæ
fuerunt in sepulchro:

20 Quæ antea non obedientes fuerant in di-
ebus Nuach, quum longanimitas Dei præ-
ciperet vt fieret arca, propter expectatio-
nem conuersionis eorum, & octo animæ
tantùm ingressæ sunt in eam, & saluæ factæ
sunt per aquas.

21 Secundum quem typum vos quoque salui
facti estis per baptismum (non corpore ab-
luti à sordibus sed confitentes Deum in cô-
scientia pura) & resurrectionem Ieschua
Christi:

22 Qui sublatus est in cœlum, & est ad dexte-
ram Dei, & subiiciuntur ei Angeli & prin-
cipatus & potestates.

4 Ad verbum, Vno tempore. Hebraismus.

19 Argumentum à comparatis, Passus est Christus iustus pro nobis iniustis, & nos iniustos pœnitebit pati pro iusti nomine? 20 Aliud argumentum, partim à connexis sumptum, Quoniam videlicet qua via Christus incessit, eadem & nos ad Patrem suum adducit: partim à causa efficiente. Quoniam nimirum Christus non modò, proponitur pro exemplo quod imitemur, sed etiam sua virtute nos in omnibus istis vitæ asperitatibus sustinet, donec ad Patrem nos adducat. 21 Aliud argumentum ab istarum afflictionum exitu fœlicissimo, in quo etiam Christus nobis & exemplo & virtute præit, vt qui grauissima quidem sit ad mortem vsque perpessus, sed altera tantum sui parte nempè carne, siue humana natura: sed tamen victor diuinitatis suæ vi euaserit. m *Secundum humanam naturam, corpore tantum mortuus est, anima verò dolores sensit mortis.* 22 Tacita obiectio, Christus quidem hoc potuit nos autem quid? Imò (respondet Apostolus) hanc ipsam virtutem omnibus seculis Christus & seruandis piis, quanuis paucissimis & calamitosissimis, & suorum hostium rebellioni vindicandæ exeruit, vt ex diluuii historia liquet. Christus enim is est qui temporibus illis quum Deus patientissimus terminum ad resipiscendum mundo definisset, adfuit, non quidem corporali præsentia, sed diuina illa sua virtute, prædicans resipiscentiam, per os videlicet ipsius Noe, arcam apparantis, spiritibus illis immorigeris qui nunc in carcere seruantur, plenam suæ rebellionis mercedem expectantes, & paucos illos, (id est, octo omnino capita) in aquis seruauit. *Gen.6.14. mat.24.38. luc.17.26.* n *Hoc aduerbio declaratur tempus vltimum præfixum fuisse, quo elapso nullum posteà superesset.* o *Homines.* 23 Applicatio anagogica superioris exempli ad tempora aduentum Christi consequuta. Fuit enim illa Noe conseruatio in aquis nostri Baptismi figura: minime id quidem quasi materialis illa Baptismi aqua nos seruet, vt aquæ illæ arcam sustinentes, Noe seruarunt: sed quia Christus vi sua interiore quam Baptismus exterior adumbrat, nos ablutos conseruat, vt possimus Deum bona conscientia inuocare. p *Conscientia sanctificata potest liberè Deum inuocare.* 24 Eadem illa virtus qua Christus resurrexit & nunc in cœlum euectus, omnem potestatem accepit, nos hodie tuetur ac conseruat.

Capvt IIII.

1 *Longius profert Christi exemplum,* 6 *nempe ad carnis mortificationem.* 8 *Charitatem in primis commendans.* 12 *Redit inde ad patientiæ doctrinam.* 17 *necesse enim esse vt initium correctionis ab Ecclesia fiat.*

1 Absoluta digressione, iam ad intermissam exhortationem redit, arrepta occasione ex eo quod de Christi morte & resurrectione dixerat, sanctificationem nostram sic definiens, vt sanctificari idem sit atque pati in carne, id est desistere à nostra illa vitiositate, & resurgere Deo, id est virtute Spiritus sancti renouari, vt quod reliquum est vitæ, ex Dei voluntate transigamus.

1 QVum [1] igitur Christus passus sit pro
nobis carne, vos quoque eadem co-
gitatione armamini: *nempè* quòd qui
passus est in carne, destitit à peccato,

2 Vt non amplius cupiditatibus hominum,
sed voluntati Dei, [a] quod reliquum est tem-
poris in carne viuat.

3 [2] Satis enim est nobis quòd anteacto vitæ
tempore [b] libidinẽ Gentium patrauerimus,
quũ incederemus in lasciuiis, cupiditatibus,
vinolentiis, comessationibus, compotatio-
nibus, & nefariis simulacrorum cultibus.

4 [3] Quamobrem *illi*, non côcurrentibus vobis

1 SI Christus igitur passus est pro vobis in
carne, vos quoque iuxta eandem cogita-
tionẽ armemini. Quisquis enim moritur
in corpore suo, desinit ab omnibus peccatis.

2 Vt non deinceps concupiscentiis filiorum
hominis viuat, quanto tempore est in cor-
pore, sed voluntati Dei.

3 Sufficit enim tempus illud quod præteriit,
in quo [1] operati estis voluntatem profano-
rum in crapula & in ebrietate, in fœtore, &
in comessatione, & in cultu dæmoniorum.

4 Et eece, nunc obstupescunt, & blasphemant

1 Id est, Ea fecistis quæ solent placere iis qui sunt alieni à Deo.

a *Quod præsenti vita in hoc corpore transigenda superest.* *Eph.4.23.* 2 Memoria turpitudinis anteactę vitę in peccatorum sordibus ad seriam resipiscentiam nos inuitat. b *Profanè ac libidinosè Gentium instar vixerimus.* 3 Ne peruersis hostium de nobis iudiciis & calumniis moueamur, opponendum est extremum illud Dei iudicium quòd eos manet, quum nemo prorsus siue tum viuus deprehendatur, siue anteà mortuus fuerit, sit illud effugiturus.

vos in eo quòd non stultescitis cum ipsis in eadem crapula pristina.

5 Qui reddent rationem Deo, qui iudicaturus est mortuos & viuos.

6 Propter hoc enim euangelizatum est etiam mortuis, vt iudicarentur secundum filios hominis in carne, & viuerent secundum Deum in spiritu.

7 Appropinquat autem finis vniuersi, propter hoc sobrii estote, & vigilate ad orationem:

8 Et ante omnia charitas prompta vnius erga alium sit vobis: charitas enim operit multitudinem peccatorum.

9 Et estote amantes hospites sine murmuratione.

10 Et vnusquisque ex vobis donum quod accepit à Deo subministret proximis suis, tanquam dispensatores boni gratiæ diuersæ Dei.

11 Quisquis loquitur, tanquam sermonem Dei loquatur: & quisquis ministrat, tanquam qui *ministret* ex virtute quam Deus dedit ei: vt in omnibus quæ facitis, laudetur Deus [a] per Ieschua Christum, cuius est gloria & honor in seculum seculorum. Ammin.

[a] Ad verbum, Per manū Ieschua Christi. Hebraismus.

12 Dilecti mei, ne obstupescatis propter tentationes quæ contingunt vobis tanquam alienū quiddam eueniat vobis, quia ad probationem vestram fiunt.

13 Sed gaudete quòd consortes fiatis passionibus Christi, vt ita etiam in reuelatione gloriæ eius gaudeatis & exultetis.

14 Et si probris afficiamini pro nomine Christi, beati estis: quia Spiritus gloriosus Dei requiescit super vos.

15 Tantummodo, ne quis ex vobis tanquam homicida, aut tanquam fur, aut tanquam patrator malorum patiatur.

16 Si autem patiatur tanquam Christianus, non erubescat, sed glorificet Deum eo ipso nomine.

17 Quia tempus est vt incipiat iudicium à domo Dei: si autem à nobis incipit, quisnam erit finis eorum qui non obediunt Euangelio Dei?

18 Et si iustus vix seruatur, improbus & peccator vbi inuenitur?

19 Propter hoc, qui patiuntur secundum voluntatem Dei, commendent ei animas suas in operibus bonis, tanquam creatori fideli.

---

ad eandem luxus profusionem, [c] peregrinari sibi videntur, blasphemantes:

5 Qui redditurí sunt rationem ei qui paratus est ad iudicandum viuos & mortuos.

6 4 Nam idcircò mortuis quoque prædicatum est Euangelium, vt damnarentur quidem secundùm homines, *id est* carne, viuerent autem secundum Deum, *id est* Spiritu.

7 5 Omnium autem finis imminet. Estote igitur sobrii & vigilantes ad orandum.

8 6 Ante omnia verò charitatem alii in alios propensam habentes: nam charitas operiet multitudinem peccatorum.

9 7 Hospitales estote alii erga alios, sine murmurationibus.

10 8 Vt quisque accepit donum, *ita* alius in alium illud subministrantes, 9 vt boni dispensatores variæ Dei gratiæ.

11 10 Si quis loquitur, *loquatur* vt eloquia Dei: si quis ministrat, *ministret* tanquam ex viribus quas suppeditat Deus: vt in omnibus glorificetur Deus per Iesum Christum, cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

12 11 Charissimi ne tanquam [d] hospites, 12 exploratione illa per ignem quæ fit in vobis ad vestri experimentum, percellimini, vt si peregrinum aliquid vobis accideret.

13 13 Imò in eò quòd consortes estis afflictionum Christi, gaudete, vt & quum patefiet eius gloria gaudeatis exultantes.

14 14 Si probris afficimini in nomine Christi, beati *estis*: quoniam & ille gloriæ & ille Dei [e] Spiritus super vos requiescit: *qui* quod ad illos quidem attinet, blasphematur, quod ad vos autem, glorificatur.

15 15 Sed enim nemo vestrûm malo afficiatur, vt homicida, aut fur, aut maleficus, aut vt alienarum rerum inspector:

16 Sed si vt Christianus, ne pudefiat, imò glorificet Deum hac in parte.

17 16 Nam tempus *est* quo incipiat iudicium à domo Dei: 17 quòd si primùm *incipit* à nobis, quis erit finis eorum qui non parent Dei Euangelio?

18 Et, si iustus vix seruatur, impius & peccator vbi comparebit?

19 18 Itaque qui malis afficiuntur ex voluntate Dei, tanquam fideli conditori commendent animas suas benefaciendo.

---

c *Rem nouam & insolitam existimantes esse.*

4 Digressio, quoniam extremi illius iudicii vniuersalis mentionem fecerat. Occurrit autem obiectioni, Quum Christus non ita pridem aduenerit, videri excusationem habituros qui anteà mortui sunt. Hoc verò pernegat Apostolus quoniam, (inquit) idem hoc Euangelium fuit illis etiam annuntiatum, (Iudæos enim alloquitur) idque in eundem finem atque nunc vobis illud annuntio, nempe vt caro (id est vitiositas illa quæ in hominibus regnat) abolita viuente Spiritu Dei se gubernari patiantur.

5 Redit ad propositum, addito argumento à circumstantia temporis, Quòd vltimus ille finis immineat, ac proinde tanto diligentius sit vigilandū & precandū vera cū animi sobrietate.

6 Charitatem mutuam commendat, ex eo quòd innumerabilia peccata velut sepeliat, ac proinde pacis concordiæ sit fautrix & conseruatrix. Qui enim inter se amant, mutuas offensas facilè condonant.

Prou. 10.12.

7 Ex multis charitatis officiis, vnum cuius tum præsertim maximus erat vsus, nominatim commendat, nempe hospitalitatem, quam vult esse voluntariam ac planè benignam.

Rom. 12.9.

phil. 2.14.

8 Charitatis vsum ostendit, nempè vt quod quisque donum proprium habet, ad proximi vtilitatem referat.

9 Ratio, Quia quicquid habemus donorum, hac lege accepimus à Deo vt simus ipsius œconomi. 10 Species duas istorum donorum vt præcipuas commemorat, nempè docendi munus in Ecclesia, & reliquas Ecclesiasticas functiones, in quibus duo sint in primis obseruanda: nempè vt purum Dei verbum doceatur, & quicquid geritur, ad Dei Patris in Christo gloriam, veluti scopum, referatur. 11 Quoniam cum sincera religionis professione crux est coniuncta, commodè repetit Apostolus quod prius attigerat, nos commonefaciens ne afflictionibus vt re quapiam noua & insolente perturbemur. d *Ac si in rem nouā, & de qua antea non cogitaueritis, incidatis.* 12 Ratio prima, Quoniam Dominus hoc velut igni minimè vult nos consumere, sed excoquere ac perficere. 13 Altera ratio, Quoniam diuersissimæ sunt piorum & impiorum afflictiones tribus in rebus: Primùm, quia soli pii in afflictionibus cum Christo communicant, ac proinde gloriæ quoque ipsius suo tandem tempore participes fient. 14 Secundò, Quia quanuis infideles longè aliter statuant, vt qui pios affligendo sint in Deum blasphemi, tamen pii eo ipso quod tot probris afficiuntur, vera gloria spirituali à Deo afficiuntur, & ipsorum adoptio à Dei Spiritu in ipsis obsignatur. e *Spiritus nomine intelligit ipsa spiritus dona.* 15 Tertium discrimen, Quia non ob scelera affliguntur pii, sed ob iustitiam, vt Christiani: vnde fit vt crux quum sit illis fidei ac iustitiæ testimonium non tristitiæ, sed inenarrabilis cuiusdam lætitiæ argumentum ipsis subministret. Proponit autem hoc tertium discrimen Apostolus sub exhortationis forma. 16 Tertia ratio, Quia totius mundi Dominus de suis domesticis potissimùm solicitus, idcircò illos in primis castigat, ita tamen vt in sua etiam maxima seueritate modum teneat: hoc autem quum semper alias consueuerit, nunc potissimum facit, quum seipsum Ecclesiæ suæ præsentem exhibuit. 17 Ne pii vmbratili illa impiorum fœlicitate offendantur, quasi Deus non sit mundi gubernator, quum impiis benè sit, piis autem malè, docet nos Apostolus à comparatis colligere. Deum qui ne suis quidem parcat quominus eos sub cruce erudiat, suo tandem tempore longè aliter tractaturum rebelles & impios, quos semel perdere constituit. 18 Conclusio, Quum non temerè, sed ex Dei voluntate pii affligantur, illis minimè esse desperandum, sed nihilominus in sanctitatis & beneficentiæ via pergendum, sese Deo suo fideli conditori (id est Patri) commendando.

CAPVT

Caput V.

1 *Seniores admonet ne imperium vsurpent in Ecclesiam.* 5 *Iunioribus docilitatem & modestiam commendat.* 8 *Sobrietatem quoque, & excubias aduersus hostem truculentum.*

1 Peculiariter describit presbyterorũ (id est eorum qui Ecclesiæ curam gerunt) officium.

2 Præfatur à suæ personæ circumstantiis, se videlicet, vt ipsorum collegam, non de rebus incompertis, sed quas optimè omnium esset expertus, cum eis agere, & eam ipsam conditionem eis proponere quam ipse prior subierit, quum & labores eosdem sustineat, & spem etiam communem cum eis habeat.

3 Primus Canon, Qui pastor est, gregem pascito.

a *Non dicit, offerte pro viuis & mortuis, & peregrina lingua centones malè consutos cantillate, sed Pascite.*

4 Secundus, Pastor gregem non suum, sed Dei esse cogitato.

5 Tertius, Pastores non alienos greges innaduunto, sed sibi à Deo commissum pascunto.

6 Quartus, Pastores non coactè, sed libenter: non auarè, sed animo in gregem propenso: non vt domini sortis & hæreditatis Dei, sed vt eius ministri, Ecclesiam Verbo, & sanctæ ac inculpatæ vitæ exemplo gubernanto.

b *Clerus, sortem & hæreditatem Domini significat, id est, populum Christianum.*

7 Ne hominum perfidia vel etiam crudelitate frangantur pastorum animi, monet eos, vt in summum illum Pastorem & coronam in cœlis repositam, perpetuò intueantur.

8 Peculiares multas virtutes Christianas commendat, ac modestiam quidem in primis, qua admonitione omnes quidem egemus, sed iuniores præsertim, propter ætatis illius proterviam & superbiam.

1 PResbyteros [1] qui inter vos sunt, [2] precor ego vnà presbyter, ac testis afflictionum Christi, atque idem gloriæ patefaciendæ consors.

2 [3] a Pascite Dei [4] gregem [5] qui penes vos est, [6] illius inspectioni vacantes non coactè, sed libenter: non turpiter affectantes lucrum, sed prompto animo:

3 Neque vt dominantes b cleris, sed vt qui sitis exemplaria gregis.

4 [7] Et quum apparuerit ille Pastorum princeps, reportabitis immarcessibilem illam gloriæ coronam.

5 [8] Similiter iuniores subiecti estote senioribus: & omnes vicissim subiicimini. Modestia estote intus ornati: [9] nam Deus superbis resistit, demissis autem dat gratiam.

6 Demittite vos igitur [10] sub potenti manu Dei, vt vos in tempore attollat:

7 Omni cura vestra in eum coniecta: nam illi cura est de vobis.

8 [11] Sobrii estote: vigilate: nam aduersarius vester diabolus, tanquam leo rugiens, obambulat quærens quem deuoret.

9 Cui resistite firmi per fidem: [12] scientes easdem afflictiones à vestra quæ in mundo est c fraternitate impleri.

10 [13] Cæterùm Deus omnis gratiæ *autor*, qui vocauit nos ad æternam suam gloriam in Christo Iesu, Paulisper afflictos, is *inquam*, absolutos vos reddat, stabiliat, roboret, fundet.

11 Ipsi gloria & robur in secula seculorum. Amen.

12 [14] Per Syluanum vobis fidum fratrem (vt existimo) paucis scripsi, adhortans *vos*, & testificans hanc esse veram gratiam Dei in qua statis.

13 [15] Salutat vos ea quæ est d in Babylone vobiscum electa *Ecclesia*, & Marcus filius meus.

14 Salutate alii alios charitatis osculo. Pax vobis omnibus qui estis in Christo Iesu. Amen.

1 PEto autem à senioribus qui sunt in vobis, ego senior, socius vester & testis passionum Christi, atque consors gloriæ eius quæ reuelabitur.

2 Pascite gregem Dei traditum vobis, & curam habete *illius* spiritualiter, non coactè, sed voluntariè, non in lucro turpi, sed ex toto corde vestro.

3 Non tanquam domini gregis, sed sic vt sitis eis exemplar bonum.

4 Vt quum reuelabitur princeps pastorum, recipiatis ab eo coronam gloriæ quæ non marcescit.

5 Et vos iuniores subdite vos senioribus vestris, & amicite vos intrinsecus demissione mentis vnus erga alium: Quia Deus contrarius est iis qui sese exaltant, & demissis dat gratiam.

6 Demittite igitur vos sub manu potenti Dei, vt ipsa exaltet vos in tempore conuenienti.

7 Et curam vestram omnem coniicite super Deum: nam illi cura est de vobis.

8 Vigilate, & memores estote. Nam aduersarius vester Satan, *est* tanquam leo rugiens & obambulans, & quærens quem deuoret.

9 State igitur contra eum confirmati in fide: & scitote quòd etiam contra fratres vestros qui sunt in mundo, hæ eædem passiones eueniunt.

10 Deus autem gratiæ est qui vocauit nos ad gloriam suam quæ est in æternum, [1] per Ieschua Christum, qui dedit nobis vt quum sustinuerimus has afflictiones modicas, corroboraremur, & confirmaremur, & stabiliremur, in eo in perpetuum.

1 Ad verbum, Per manum Ieschua Christi, Hebraismus.

11 Cui est laus, & possessio, & gloria, in seculum seculorum. Ammin.

12 Hæc pauca, quemadmodum arbitror, scripsi vobis per Syluanum fratrem fidelem: & suadeo, ac testor quòd hæc est gratia vera Dei, in qua statis.

13 Salutat vos congregatio electa quæ est in Babylonia, & Marcus filius meus.

14 Salutate vnus alium in osculo sancto. Pax cum omnibus vobis: eis *inquam* qui sunt in Christo. Ammin.

Finitur epistola Petri Apostoli.

9 Quoniam superbia plerisque videtur iter esse ad huius vitæ splendorem, testatur Apostolus ex aduerso, ignominiam quidem esse superbiæ mercedem, modestiæ verò gloriam. *Rom. 12. 18. iac. 4. 6.* 10 Quoniam modestis minantur superbi illi spiritus, monet Apostolus, vt potentiam Dei superborum hominum vanitati opponamus, & ab eius prouidentia toti pendeamus. *Iac. 4. 30. Psal. 55. 23. sap. 12. 15. mat. 6. 25.* 11 Vigilantia & fide expugnatur Satanæ crudelitas, in omnes ad nos vorandos occasiones intenti. 12 Neque nouæ sunt, atque vnius alicuius propriæ, sed iam olim toti Ecclesiæ communes persequutiones à Satana excitatæ: ac proinde patienter ferendum est, in quo tales totque socios certaminis habemus. c *Fratrum cœtus per orbem terrarum disperso.* 13 Superiorem doctrinam solenni precatione veluti sigillo obsignat, rursus inculcans vt ab eodem petant virium incrementum, à quo & initium habuerunt & complementum sperant: nempè à Deo Patre in Christo Iesu, in quo certa est nobis æternæ vitæ gloria. 14 Perseuerantia in doctrina Apostolica, vnicum est Christianæ fortitudinis fundamentum: doctrinæ autem Apostolicæ summa est, gratuita à Deo salus. 15 Salutationes familiares.

d *In illa celebri Assyriæ ciuitate, in qua tum erat Petrus Apostolus circumcisionis.* *Rom. 16. 16. 1. cor. 10. 20. 2. cor. 13. 12.*

Sequens Epistola Syriacè non extat.

EPISTOLA

EPISTOLA CATHOLICA PETRI APOSTOLI POSTERIOR.

CAPUT I.

3 Postquam Dei bonitatem, 5 & fidei bona commemorauit, 6 sanctitatem vitæ illis commendat. 12 Eo quòd plus ponderis habeat monitio, 14 se iam morti vicinum indicat. 16 Insuper etiam oculatum testem se esse veritatis Christi asserit.

1 SIMEON [1] Petrus seruus & Apostolus Iesu
Christi, iis qui æquè
pretiosam fidē nobiscū sortiti sunt per [a] iustitiā Dei nostri & seruatoris Iesu Christi:
2 Gratia vobis & pax
multiplicetur [2] per agnitionem Dei, & Iesu Domini nostri:
3 Prout [b] diuina vis ipsius omnia nobis donauit quæ [c] ad vitam & pietatem *pertinent*, per
[d] agnitionem illius qui vocauit nos ad gloriam ac virtutem:
4 [4] Ex eo quòd maxima illa nobis ac pretiosa
promissa donauit, vt per hæc efficeremini
[e] diuinæ consortes naturæ, elapsi ex corruptione quæ est in [f] mundo per [g] cupiditatem.
5 [5] Ad hoc ipsum verò *vos* omni prætereà
collato studio, [h] adiicite fidei vestræ virtutem, virtuti verò scientiam,
6 [6] Scientiæ verò continentiam, continentiæ verò tolerantiam, tolerantiæ verò pietatem,
7 Pietati verò animum in fratres propensum,
animo verò in fratres propenso, charitatem.
8 [7] Hæc enim si vobis adsint & exuberent,
non inertes vos nec infructuosos efficient in
Domini nostri Iesu Christi cognitione.
9 Nam cui hæc non adsunt, is cæcus est [i] nihil procul cernens, oblitus sese à veteribus
peccatis suis fuisse purgatum.
10 [8] Quapropter, fratres, potius studete vocationem & electionem vestram firmam efficere: hæc enim si feceritis, nunquam impingetis.
11 Ita enim copiosè subministrabitur vobis
introitus in æternum regnum Domini nostri
& Seruatoris Iesu Christi.
12 [9] Quapropter non negligam vos de istis
semper commonefacere, tametsi peritos &
confirmatos in præsenti veritate.
13 Iustum enim arbitror, quandiu sum in hoc
[k] tabernaculo, excitare vos per commonefactionem:
14 Quum sciam breui futurum vt deponam
hoc tabernaculum meum, sicut Dominus
noster Iesus Christus declarauit mihi.
15 Sed & studebo subinde vt vos possitis post
exitum meum horum mentionem facere.
16 [10] Non enim arte compositas fabulas sequuti, notam vobis fecimus Domini nostri
Iesu Christi potentiam & aduentum: sed vt
qui oculis nostris aspeximus illius maiestatem.
17 Acceperat enim à Deo Patre honorem &
gloriam, voce ad eum delata huiusmodi à
magnifica illa gloria, Hic est ille Filius meus
dilectus, in quo acquiesco.
18 Et hanc vocem nos audiuimus è cælo delatam, quum essemus vnà cum eo in monte
illo sancto.
19 [11] Et habemus firmissimum sermonem
propheticum: [12] cui rectè facitis quòd attendatis, velut lucernæ splendenti in obscuro loco, vsquedum [l] dies illucescat, &
[m] lucifer exoriatur in cordibus vestris:
20 [13] Si illud primùm noueritis, nullam prophetiam [n] Scripturæ esse [o] propriæ explicationis.
21 Non enim libidine hominis allata est olim
Prophetia, sed [p] acti à Spiritu sancto loquuti
sunt sancti [q] Dei homines.

1 Salutatio, in qua significat se vt Christi legatum cum eis agere quibuscum alioqui vnam & eandem fidem communem habeat, in Iesu Christi Dei ac seruatoris nostri iustitia fundatam.

a *Ex eo quod Deus vt starēt promissis, fidelem sese ac proinde iustum nobis exhibuit.*

2 Fides est agnitio Dei & Christi, ex qua omnis fœlicitas in nos promanat.

3 Christus sese nobis in Euangelio patefaciens, idque sua vnius vi, donat nobis quæcunque tum ad vitam æternam requiruntur, in qua videlicet nos glorificare constituit, tum etiam ad pietatem, dum vera virtute nos instruit.

b *De Christo loquitur, quem Deum facit & quidem seruatorem vnicum.*

c *Ad salutem.*

d *Hac est summa vera religionis, vt à Christo, quasi manu ducamur ad Patrem.*

4 Explicatio superioris sententiæ, expositis tantorum beneficiorum causis, à Deo omnia hęc bona promanare, ex gratuita ipsius promissione, bona, inquam longè pretiosissima, vt liberati à mundi corruptione (id est vitiosis quas circunferimus cupiditatibus) quodammodo efficiamur ipsius Dei similes. e *Diuinæ naturæ nomine, non essentiam, sed participationem qualitatum intelligit, qua imago Dei in nobis restituitur.* f *In hominibus.* g *Illa enim cupiditas sedes corruptionis, illa autem in nostris visceribus est collocata.* 5 Substrato fundamento (id est explicatis, nostræ salutis, ac præsertim sanctificationis causis) iam nos exhortari incipit vt toto animo in illius gratiæ verū vsum incumbamus. Auspicatur autem à fide, sine qua nihil Deo placere potest, quam monet vt virtute (id est bonis sanctisq; moribus) cumulemus, sed coniuncta cum eis diuinæ voluntatis cognitione, sine qua nec fides, nec vlla vera virtus extat. h *Prætereà sufficite & suggerite.* 6 Alias quasdam virtutes præcipuas enumerat, quarum aliæ ad priorē, aliæ ad posteriorē Legis tabulā pertinent. 7 Sicut ex vera cognitione Christi nascuntur illi veluti fructus, ita vicissim sic fructificando fouetur & crescit ipsa cognitio, adeò quidem vt qui est infructuosus, is vel nunquam veram lucem cognouerit, vel accepti sanctificationis doni sit oblitus. i *Is in quo cognitio Dei non est efficax, cæcus est quantum ad Dei regnum attinet, qui non cernat longius remota, id est cœlestia.* 8 Conclusio. Quum igitur ex fructibus illis nostra vocatio ac electio approbetur, & in nobis confirmetur, atque adeò quum hoc vnum sit in æternum Christi regnum iter, superest vt totis animis huc feramur.

9 Amplificatio conclusionis, addita modesta excusatione in qua suum in eos studium declarat, vicinum suum obitum prædicens.

k *Corpore.*
Ioh. 21. 19.
1. Cor. 1. 17.
2. cor. 1. 23.

10 Alia amplificatio ab huius doctrinæ summa certitudine tum dignitate, vtpote cuius sit author Dominus ille noster Iesus Christus Filius Dei, cuius gloriæ & spectator & auditor fuit Ipse Apostolus.

Mat. 17. 5.

11 Euangelii veritas ex eo etiam elucet quòd cum Prophetarum prædictionibus prorsus consentiat.

12 Apostolica doctrina Propheticam minimè excludit quum sese mutuis testimoniis stabiliant. Fuerunt autem Prophetæ velut lucernæ cæcis prælucentes tantisper dum Euangelii fulgor splendesceret.

l *Plenior & apertior cognitio, quàm sub legis vmbra.*

m *Clarior illa Euangelii doctrina.*

2. Tim. 3. 16.

13 Legendi quidem Prophetæ, sed ita vt à Deo petatur interpretationis donum, vt idem sit Propheticorum scriptorum author & interpres. n *Scripturam coniungit Prophetiæ, vt veram à falsa distinguat.* o *A Deo siquidem proficiscitur vera Scriptura interpretatio.* p *A Deo afflati, & cōpositos tamen intellige homines, non quales fuere profanorum Vatum.* q *Diuini interpretes ac nuncii.*

CAPUT II.

1 Exponit cur hæc monuerit superius, nimirum propter falsos doctores, 3 quorum nefandas artes ac interitum describit. 12 Brutis animalibus, 17 & fontibus sine aqua eos comparat, 20 quòd homines Deo consecratos, ad pristinam immunditiem retrahant.

1 FVerunt [1] autem & pseudoprophetæ inter [a] populum, vt etiam inter vos erunt
falsi doctores, qui subintroducent hæreses exitiales, etiam Dominum qui illos mercatus est abnegantes, accersentes sibi ipsis
velox exitium.
2 [2] Et multi sequentur eorum exitia, per
quos via veritatis blasphemabitur.
3 [3] Et per auaritiam fictis sermonibus [b] vos

1 Vt olim fuerunt duo Prophetarum genera, Vnum verum alterum falsum ita predicit Petrus quosdam veros, quosdam falsos fore doctores in Ecclesia, adeò vt ipse Christus à quibusdam abnegetur, qui tamen illum redemptorē vocabunt.

a *Populum intelligit stante Israelis repub. & postea regno florente sub lege.*
2 Non tantùm erunt hæreses, sed etiam multi earū sectatores. 3 Auaritia plerumque hæreseos comes instituta ipsarum etiam animarum mercatura.
b *Vobis tanquam pecoribus ad nundinationem abutentur.*

negoti-

4 Cõsolatio piorum Deum qui angelos apostatas in tartara tenebrosa præcipites dedit, tádem iudicandos, qui priscum mundum, seruato octauo Noe, diluuio perdidit: qui Sodoma, seruato Loto, in cinerẽ redegit: suos electos ab illis erroribus liberaturum, & iniustos illos simul destructurum.

Iob. 4.18.
iud. 6.

c *Sic vocauerunt Græci infirma terræ loca, quæ puniendis noxiorum animis essent destinata.*

d *Caligine quasi catena cõstrinxit: caliginẽ autem vocat miserrimam & horroris plenam vitæ conditionem & simul translationẽ à damnatis facinorosis, qui in carceris pedore retinentur constricti, donec ad vltimum iudicium pertrahantur.*

e *Qui fuit ante diluuium, non quòd nouum Deus condiderit, sed quia noua orbis facies apparuit.*

Gen. 7.8.
Gen. 19.24.

f *Centum enim & viginti annis non desiit impios & dictis & factis commonefacere, quanta illis ira Dei immineret.*

g *Quocunque oculos vel aures applicuisset. Non minus laborans quam si equuleo fuisset impositus.*

h *Anxiam ac doloribus confectam animam trahebat. Heb. 3.*

i *Longo vsu exploratum est in liberandis & eripiendis iustis.*

5 Ad illud corruptorum hominum, in Ecclesiæ tamen sinu versantium, genus descendit, eorum videlicet qui nequitiæ sunt dediti, & seditiosè magistratuũ authoritatem (quam ne ipsi quidem Angeli coram Deo ministrãtes vituperant) conuitiis incessunt. Vera & expressa Romani cleri (quem vocant) descriptio.

negotiabuntur: 4 quibus damnatio iam o-
lim non otiatur, & quorum exitium non
dormitat.
4 Nam si Deus Angelis qui peccauerant non
pepercit, sed c in Tartarum detrusos, d cate-
nis caliginis tradidit damnationi seruatos:
5 Et e prisco mundo non pepercit, sed octa-
uum Noe iustitiæ præconem seruauit, dilu-
uio in mundum impiorum inducto:
6 Et ciuitates Sodomorum ac Gomorrhæ in
cinerem redactus subuersione damnauit,
fecitque vt essent exemplar impiè victuris.
7 Et iustum Lot libidinosa nefariorum con-
uersatione fatigatum eripuit.
8 (Iustus enim f ille quum habitaret inter
eos in dies animam iustam iniquis illorum
factis, & g videndo & audiendo h excru-
ciabat)
9 i Nouit Dominus pios è tentatione eripe-
re, iniustos autem in diem iudicii *ipsos* pu-
niendo seruare.
10 5 Maximè verò eos qui carnem sequentes,
in impura cupiditate incedunt, & domina-
tum despiciunt: *qui, inquam, vt sunt* auda-
ces & sibi placentes, non horrent k digni-
tates conuitiis incessere:
11 Quum ipsi Angeli qui sunt robore ac po-
testate maiores, non ferant aduersus eas a-
pud Dominum maledicum iudicium.
12 6 At isti, veluti animantia rationis exper-
tia quæ l naturali impetu feruntur, m facta
ad eum finem vt capta intereant, ea vitupe-
rantes quæ ignorant, n sua ipsorum corrup-
tela interibunt:
13 Reportaturi mercedem iniustitiæ, vt qui
pro voluptate ducant quotidianas delicias,
labes ac maculæ, qui o fraudibus suis se ob-
lectant, vobiscum epulando.
14 7 Oculos habentes plenos adulterii, & qui
à peccando cessare nesciant: inescantes a-
nimas instabiles, cor habentes ad auaritiam
exercitatum, p execrandi homines:
15 Qui relicta recta via, aberrarunt, sequuti
viam Balaam *filii* Bosor, qui mercedem ini-
quitatis amauit:
16 Sed redargutionem suæ transgressionis su-
stinuit: nam subiugis asina muta, humana
voce loquuta prohibuit prophetæ demen-
tiam.
17 8 Isti sunt q fontes aqua carentes, nebulæ
à turbine agitatæ: quibus r caligo tenebra-
rum in æternum seruata est.
18 Nam s prætumidam vanitatem loquendo
t eos inescant per carnis cupiditates lasci-
uias, qui v verè effugerant eos qui in errore
versantur:
19 Libertatem eis pollicendo, quum ipsi serui
sint corruptionis: siquidẽ à quo quis supera-
tus est, huic etiam in seruitutẽ est addictus.
20 9 Itaque si postquam inquinamenta mun-
di, per agnitionem Domini & Seruatoris
Iesu Christi effugerint, his rursum implicati
superentur, facta est vltima eorum conditio
deterior priore.
21 Satius enim fuisset eis non cognouisse
viam iustitiæ, quàm cognita *illa*, regredi à
sancta doctrina ipsis tradita.
22 Sed accidit eis quòd vero prouerbio dici
solet, Canis reuersus est ad suum ipsius vo-
mitum: & Sus lota, ad volutabrum cœni.

v *Reipsa, non simulatè, nempè quia idololatria destiterunt.*

Ioh. 8.34.
rom. 6.20.

Matth. 12.4.
heb. 6.4.

9 Præstaret nunquam cognouisse iustitiæ viam, quàm ab ea ad veteres pollutiones reuerti: quod hominum genus canibus & porcis comparatur.

Prou. 26.12.

Caput III.

1 *Ostendit non frustra hæc repiti,* 2 *quia sæpius excitandi sint,* 4 *ob periculum quod ab illusoribus illis impendet,* 8 *Itaque pios monet ne ex carnis sensu,* 12 *diem Domini metiantur.* 14 *sed quasi præsentem sibi statuant.* 15 *In qua doctrina Paulum facit sibi socium & suffragatorem.*

1 Hasce 1 iam alteras vobis literas scribo,
dilecti, quibus sinceram mentem ve-
stram per commonefactionem excito:
2 Vt memores sitis verborũ quæ prædicta sunt
à sanctis Prophetis, & doctrinæ illius nostræ
qui sumus Apostoli Domini & Seruatoris:
3 2 Illud primum scientes, venturos extremis
diebus a irrisores, suis ipsorum cupiditatibus
incedentes:
4 3 Et dicentes, Vbi est pollicitatio aduentus
eius? nam ex quo *die* Patres obdormierunt,
omnia ita permanent ab initio creationis.
5 4 Illud enim sponte ipsos latet, cœlos jam
olim extitisse per Dei sermonem, & b ter-
ram ex aqua & in aqua consistentem:
6 5 Quamobrem is qui tum erat mundus c a-
qua inundatus periit:
7 6 Qui verò nunc sunt cœli ac terra, eodem
sermone repositi, seruantur igni in diem
damnationis & exitii impiorum hominum.
8 7 Vnum autem hoc ne vos lateat, dilecti, V-
num diem apud Dominũ *perinde esse* vt mil-
le annos, & mille annos vt diem vnum.
9 8 Non tardat Dominus qui promisit, (vt
nonnulli tarditatem *hanc esse* ducunt) 9 sed
patiens est erga nos, nolens vllos perire, sed
omnes ad resipiscentiam tendere.
10 10 Veniet autem nocte, sicut fur dies ille
Domini, quo cœli cum d stridore præteri-
bunt, elementa verò æstuantia soluentur,
terraque & quæ in ea sunt opera exurentur.
11 11 Quum igitur hæc omnia soluenda sint,
quales oportet esse vos in sanctis conuersa-
tionibus & pietatis officiis:

1 Remedium aduersus perditos illos veræ doctrinæ & sanctimoniæ hostes ex iugi meditatione Propheticorum & Apostolicorum scriptorum petendũ est.

2 Nominatim aduersus Epicureos asserit alterum Christi aduentum.

a *Hominum monstra, qui Dei contemptu & sacrilega audacia volunt ingeniosi apparere.*

3 Ratio quam prætexunt irrisores, quoniam continuus est naturæ cursus qualis ab initio fuit, idcircò perpetuũ fuisse & futurum mundum.

4 Opponit illis creationem cœli & terræ, per Dei sermonem, quam isti voluntaria inscitia ignorant.

b *Quæ, aquis in vnum locum collectis, cœpit emergere.*

5 Secundò opponit diluuium vniuersale, quod fuit quasi totius mundi interitus.

c *Aquis scilicet in suum illum pristinum locum redeuntibus, mundus, id est, iste spectabilis terræ decor, & animantia quæcunque in terra deletam.*

k *Principes, & quicumque augusta maiestate præditos.* 6 Graphica eorundem pictura, in qua bestiis comparantur, idcirco natis vt dum ventri student, sese in laqueos induant perituras. Nihil enim esse istis ignorantius, quamuis quæ ignorant, audacissimè vituperent: & fore vt bestiarum exemplo, iis ipsis voluptatibus quibus delectantur, & Ecclesiæ cœtum contaminant exitiũ sibi ipsis accersant. l *Naturæ nomine (vtpote de brutis loquẽ) quod sensualitatem vocant, intelligit.* m *Idcircò condita vt cedant aliis in prædam: Sic isti sese sponte in Satanæ laqueos coniiciunt.* n *Eo exitio peribunt, quod ipsi corruptis illis moribus accersunt.* o *Isti in sacris Ecclesiæ conuiuiis versantes, quum hoc pacto videri velint vera esse Ecclesiæ membra, labes tamen & maculæ Ecclesiæ.* 7 Eosdem damnat, vt ipso etiam gestu & vultu, inexhaustæ libidinis, vt leuiculorũ hominum animas negotiantes, vt in auaritiæ artibus omnibus exercitatos, denique ad maledicendum filiis Dei venales, exemplo Balaami, quem mutũ etiam pecus redarguit. p *Ad verb. maledictionum filii.* *Iud. 11.* 8 Alia eorundem nota, ex qua possint quales sunt optimè deprehendi, quòd intus nihil habeant nisi vel prorsus vanum vel magnopere noxium, quamuis magni cuiusdam boni speciem præ se ferant: quod quidem eis impunè non cedet, vt qui falsæ libertatis obtẽtu, homines in miserrimam peccati seruitutem pertrahant. q *Qui scientiam quidem iactant, sed intus nihil minus habent.* r *Densissimæ tenebræ.* s *Vanis & prætumidis verborum ampullis decipiunt.* t *Quasi pisces hamo capiunt.*

6 Tertio, pronuntiat non fore Deo difficilius igni cremare cœlum & terrã die illo destructioni impiorum destinato (quod etiam faciet) quam olim eum ea creare solo verbo & postea aquis obruere. *Psal. 90.4.* 7 Occupatio, Quod diu videtur hoc iudicium differri, nostro quidem respectu verum esse, at non coram Deo, cui nullum est vel longum vel breue tempus. 8 Verturus omnino est Dominus, quia promisit; idque nec tardius, nec citius quã promisit. 9 Ratio cur nõ protinus adueniat vltimus ille dies, quia Deus patienter expectat, dum electi ad resipiscentiam adducantur, et nullus ipsorum pereat. *Eze. 18.31. & 33.11. 1 Tim. 2.4.* *Matt. 24.44. 1 thes. 5. 2 apoc. 3.3. & 16.15.* 10 Descriptio supremi interitus mundi breuis quidem illa, sed qua nihil grauius dici possit. d *Impetu veluti sibilantis procellæ.* 11 Exhortatio ad vitæ puritatem proposito horrendo illo Dei iudicio, quo sicut nostram lasciuiã & simul tamen nos recreari oporteat, modò vigilantes & ad Iudicis occursum parati ab ipso inueniamur.

12 ¶ Expe-

e *Vbi ... nobis pa... minimè sanè torpescentem.* *Esa.65.17.66.22. apoc.21.1.* f *Cœlis.*

12 e Expectantes & properantes *ad* aduentum
dieiDei, in quo cœli flagrantes soluentur,
& elementa æstuantia liquescent ?
13 Sed cœlos nouos ac terram nouam secun-
dum promissum expectamus, in f quibus iu-
stitia inhabitat.
14 Quapropter dilecti, hæc expectantes, stu-
dete, vt immaculati & incontaminati ab eo
reperiamini g cum pace.
15 Dominique nostri patientiam, salutem ar-
bitremini: 12 sicut & charus frater noster
Paulus pro sibi data sapientia scripsit vobis:

g *Vestro bono, elementem illum ac pacificum experturi.*

12 Pauli epistolæ expresso Petri testimonio approbatæ.

16 Vt qui in omnibus ferè epistolis loquatur
de istis: 13 inter quæ sunt nonnulla difficilia
intellectu, quæ indocti parumque stabiles
detorquent, vt & reliquas Scripturas, suo
ipsorum exitio.
17 Vos igitur, dilecti, istorum præscii quum
sitis, cauete ne illorum nefariorum errore
cum illis abducti, excidatis à propria sta-
bilitate:
18 Sed crescite in gratia & agnitione Domini
nostri & Seruatoris Iesu Christi: cui gloria
& nunc & ad tempus sempiternum. Amen.

13 Quædam sunt in his rebus obscura: vnde indocti arripiunt occasionem quosdam minus firmos euertendi, detortis Scripturæ testimoniis in suum ipsorum exitiũ. Remedium autẽ hoc est aduersus istiusmodi fraudem, laborare vt in dies magis ac magis crescamus in Christi cognitione.

EPISTOLA CATHOLICA IOANNIS APOSTOLI PRIMA.

Caput I.

Sermonem illum æternum in quo est Vita, 5 & Lux, 7 annuntiare se testatur, 9 & propitium fidelibus Deum fore, si gementes sub vitiorum onere, confugere discant ad ipsius misericordiam.

1 ANnuntiamus vobis id quod
erat à principio, quod au-
diuimus, & vidimus ocu-
lis nostris, perspeximus, &
palpauimus manibus no-
stris, illud quod est Ver-
bum vitæ.
2 (Et vita manifestata est,
& vidimus, & testamur, ac prędicamus vobis
vitam quæ est in æternum, quæ erat apud
Patrem, & reuelata est nobis)
3 Et id quod vidimus & audiuimus, annuntia-
mus etiam vobis, vt sit vobis societas no-
biscum: societas autem nostra est cum Pa-
tre & cum Filio eius Ieschua Christo.
4 Et hæc scribimus vobis, vt gaudium nostrũ
quod est in vobis, sit completum:
5 Et hæc est annuntiatio quam audiuimus ab
eo, & annuntiamus vobis quòd Deus lux
est, & tenebræ prorsus nullæ sunt in eo.
6 Et si dicamus quòd societas sit nobis cum
eo, & ambulamus in tenebris, mendaces
sumus, & non per veritatem incedimus:
7 Si autem in luce ambulamus, sicut ipse est
in luce, societas est nobis inuicem: & san-
guis Ieschua Filii eius purificat nos ab om-
nibus peccatis.
8 Et si dixerimus quòd non est nobis pecca-
tum, nosipsos seducimus, & veritas non est
in nobis:
9 Si verò confitemur peccata, fidelis est &
iustus, vt remittat nobis peccata, & purifi-
cet nos ab omni iniquitate nostra.
10 Et si dixerimus quòd non peccauimus, fa-

1 QVod 1 erat à principio
a quod audiuimus, quod
vidimus oculis nostris,
quod spectauimus, &
manus nostræ contre-
ctarunt b de Sermone
vitæ.
2 (Nam vita patefacta est, & vidimus & testa-
mur, & c annuntiamus vobis, vitam illam æ-
ternam quæ erat apud Patrem & patefacta
est nobis)
3 Quod, *inquam*, vidimus & audiuimus, id an-
nuntiamus vobis 2 vt & vos communionem
habeatis nobiscum: & communio nostra
sit cum Patre & cũ Filio eius Iesu Christo.
4 Et hæc scribimus vobis vt gaudium vestrum
sit plenum.
5 3 Hoc est igitur nuntium quod audiuimus
ex ipso, & renuntiamus vobis Deum lucem
esse, nec tenebras in eo esse vllas.
6 Si dixerimus nos societatem habere cum
eo, & in tenebris incedimus, mentimur, nec
sincerè agimus.
7 Quòd si in d luce incedimus, sicut ipse est in
luce, communionem habemus cum eo mu-
tuam, 4 & sanguis Iesu Christi Filii eius pur-
gat nos ab omni peccato.
8 5 Si dixerimus nos peccatum non habere,
e nosipsos fallimus, & f veritas in nobis non
est.
9 6 Si confiteamur peccata nostra, g fidelis est
& iustus, vt h remittat nobis peccata nostra,
& purget nos ab omni iniquitate.
10 7 Si dixerimus nos non peccasse, i menda-

1 Incipit à personæ Christi descriptione, quem vnicum facit, non geminum, & eum quidem tum Deum æternum (vt qui erat ab initio apud Patrem, quique est æterna illa vita) tum verum hominẽ factum, quem & Iohannes ipse cum suis collegis & audiuerit, & spectarit, & palparit.

a *Audiui loquentem, vidi ipse oculis meis, contrectaui meis manibus verum Deũ, verum hominem factũ nec ego solus, sed alii præterea qui mecum fuerunt.*

b *Ipsum illum sermonem æternum, per quem omnia facta sunt & in quo vna est vita.*

c *Ab eo missi. rectè autem ea doctrina annuntiata dicitur. nemo enim de ea ne suspicari possit, nisi fuerit annũtiata.*

2 Vsus huius doctrinæ hic est, vt omnes vna coniuncti cũ Christo per fidem, filii Dei habeamur: qua vna in re plena felicitas est posita. *Iohan.8.12.*

3 Iam aggreditur questionem vnde intelligamus nos cum Christo esse coniunctos, nempe si regamur ipsius luce, quod ex vitæ nostræ ratione intelligitur. Sic autem argumentatur, Deus est lux purissima in sese: itaque optimè ei conuenit cum iis qui lucidi sunt: cum tenebrosis autem nihil est ei commune. *Heb.9.28. 1.pet.1.19. apoc.2.5.* d *Deus dicitur lux esse ex sua natura, atq; in luce esse, i. in æterna illa & infinita beatitate: nos verò in luce, incedere, quatenus illius radii in verbo prælucẽt.* 4 Digressio ad peccatorum remissionem. Nam sanctificatio ista eorum qui in luce ambulãt, est quidem testimonium nostræ cum Christo cõiunctionis: sed quoniam nostra ista lux est valdè caliginosa, aliud simul beneficium in Christo necesse est cõsequamur, nempe vt nobis sanguine ipsius aspersis remittantur peccata: & hoc demùm est nostræ salutis fulcrũ. 5 Hoc beneficio nemo est qui non prorsus egeat, quũ nemo non sit peccator. e *Hinc perfectio illa, quam quidam somniant, & supererogatio facilè refellantur.* f *Non igitur vt aliqui excipiũt, ita modestiæ gratia loquitur Ioh. sed quia ita res est.* 6 Initium igitur salutis est malum suum agnoscere, & apud eum deprecari qui gratis condonat omnia peccata: quia sic facturum se promisit, & est ipse fidelis ac iustus. g *Pendet ergo salus nostra à gratuita Dei promissione, qui quia fidelis est & iustus præstabit quod promisit.* h *Vbi ergò merita nostra? hæc siquidem vera est nostra felicitas.* 7 Repetitio superioris sententiæ, qua omnes sine exceptione damnauit peccati: adeò vt si quis secus sibi persuadeat, Dei ipsius vanum reddat sermonem, quantum in se est. Quorsum enim vel sacrificiis olim, vel nunc Christo & Euangelio fuisset opus, si non sumus peccatores? i *Non modò seipsos fallunt, sed etiam in Deum sunt blasphemi.*

cem facimus eum,[k] & sermo eius non est in
nobis.

cimus eum mendacem, & sermo eius non
est apud nos.

Capvt. II.

1 Proposito Christo mediatore & aduocato, 3 docet vitæ sanctimonia probari Dei cognitionem, 12 quam cuiusuis ætatis & conditionis hominibus communem facit, 14 modò vni Christo adhæreant. 15 Tandem vbi ad contemptum mundi hortatus est, 18 suadet Antichristos fugiendos esse, 24 inhærendum autem agnitæ veritati.

1 Filioli [1] mei, hæc scribo vobis, vt ne pec-
cetis. Quòd si quis etiam peccarit, [a] ad-
uocatum apud Patrem habemus, Iesum
Christum iustum.
2 Et ipse est [b] propitiatio pro peccatis no-
stris: nec pro nostris solùm, sed etiam pro
totius [c] mundi *peccatis*.
3 [2] Et per hoc scimus nos eum [d] nosse, [e] si
mandata ipsius obseruamus.
4 [3] Qui dicit, Noui eum, & mandata eius non
seruat, mendax est, & in eo veritas non
est:
5 [4] Qui autem seruat sermonem eius, verè in
hoc [f] charitas Dei adimpleta est: per hoc
scimus nos [g] in ipso esse.
6 [5] Qui dicit se in eo habitare, debet, sicut
ille ambulauit, ita & ipse ambulare.
7 [6] Fratres, non nouum mandatum scribo vo-
bis, sed mandatum vetus quod *videlicet* ha-
buistis *iam inde* à principio: vetus hoc man-
datum, sermo ille est quem audiuistis *iam
inde* à principio.
8 [7] E contrario mandatum nouum scribo vo-
bis, [h] quod verum est in ipso, & in vobis:
quia tenebræ prætereunt, & vera illa lux
iam lucet.
9 [8] Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum
odit, in tenebris est vsque adhuc.
10 Qui diligit fratrem suum, in luce manet,
& offendiculum in eo non est.
11 Qui autem odit fratrem suum, in tenebris
est, & in tenebris ambulat: & nescit quò eat,
quia tenebræ oculos ipsius obcæcarunt.
12 [9] [i] Scribo vobis filioli, quoniam remissa
sunt vobis peccata, [k] propter nomen eius.
13 [10] Scribo vobis, patres, quoniã nostis eum
qui à principio est. [11] Scribo vobis adole-
scẽtes, quoniã Malum illum vicistis. [12] Scri-
bo vobis, pueruli, quoniam nostis Patrem.
14 [13] Scripsi vobis, patres, quoniam nostis
eum qui *est* à principio. Scripsi vobis, adole-
scentes, quia fortes estis, & verbum Dei ha-
bitat in vobis, & illum Malum vicistis.
15 [14] Ne diligite [l] mundum, neque ea quæ in

1 Filii mei, hæc scribo vobis, ne peccetis:
& si quis peccauerit, est nobis aduoca-
tus apud Patrem, Ieschua Christus, iu-
stus,
2 Ipse enim est propitiatio pro peccatis: &
non pro nostris tantùm, sed etiam pro pec-
catis totius mundi.
3 Et in hoc sentimus quòd cognoscimus eum,
si obseruaimus mandata eius.
4 Is enim qui dicit, Noui eum, & mandata e-
ius non seruat, mendax est, & veritas non est
in eo.
5 Qui verò seruat sermonem eius, in eo ad-
impletur vera charitas Dei: in hoc enim
cognoscimus quòd in eo simus.
6 Is qui dicit, In eo sum, [1] conuenit ei vt iu-
xta ambulationes eius ambulet.
7 Dilecti mei non mandatum nouum scribo
vobis, sed mandatum vetus, quod erat vo-
bis à principio: mandatum autem vetus, est
sermo quem audiuistis.
8 Rursum mandatum nouum scribo vobis,
quod est verum in ipso & in vobis, quòd te-
nebræ transierunt, & lumen verum incipit
esse conspicuum.
9 Qui dicit igitur quòd est in luce, & odit fra-
trem suum, in tenebris est vsque adhuc.
10 Qui diligit fratrem suum, in luce manet,
& offendiculum non est in eo.
11 Qui autem odit fratrem suum, in tenebris
est, & in tenebris ambulat, & nescit quò eat,
quia tenebræ excæcarunt ipsos oculos eius.
12 Scribo vobis, filii, quòd remissa sunt vobis
peccata vestra propter nomen eius.
13 Scribo vobis, patres, quia nouistis eum qui
fuit à principio. Scribo vobis, adolescentes,
quòd vicistis ipsum Malum. Scripsi vobis,
infantes, quòd nouistis Patrem,
14 Scripsi vobis, patres, quòd nouistis eum
qui est à principio. Scripsi vobis, adolescen-
tes, quòd fortes estis, & sermo Dei habi-
tat in vobis, & vicistis ipsum Malum.
15 Ne diligatis mundum, neque quicquam

k *Doctrina eius locum non habebit in nobis, id est in cordis penetralibus.*

1 Hinc non consequitur, peruersæ naturæ nostræ laxandũ esse frænum, aut peccandum eo liberius quòd peccata sanguine Christi expientur: sed potius tantò diligentius resistendum peccatis: nec tamen ob nostram imbecillitatem desperandũ, quum aduocatum, & expiatorẽ habemus Iesum Christum Iustum, ac proinde Patri acceptum.

a *Christum quum nominat, alios omnes excludit.*

b *Propitiatio cum munere aduocati coniungitur, vt intelligamus eundem esse aduocatum & Pontificem.*

c *Pro hominibus omnium ordinum, ætatum locorum, vt non ad Iudæos tantùm, de quibus agit, vt ostenditur ver. 7. infr. sed etiã ad alias nationes pertinere hoc beneficium.*

2 Reddit ad testimonium nostræ cum Deo coniunctionis, nempè sanctificationem, explicans quid sit in luce incedere, nempè mandata Dei obseruare. Ex quo efficitur sanctimoniam non esse positam in illis quæ homines sunt commenti, nec in vana Euangelii professione.

d *Hæc non de quacunque notitia, sed de fidei cognitione sunt intelligenda.*

e *Ex fructibus enim agnoscitur arbor.*

3 Sanctimonia (id est vita ex præscripto mandatorum Dei, quantumuis imbecilli simus, instituta) necessariò cum fide (id est vera Patris in Filio cognitione) cohæret. 4 Qui mandata Dei obseruat, is verè Deum amat: qui Deum amat, in Deo est, siue cum Deo cohæret. Ergo is demùm qui mãdata eius obseruat, est in Deo. f *Qua Deus diligitur.* g *Significat nostram cum Christo coniunctionẽ.* 5 Qui vnum est cum Christo, eius vita viuat necesse est i. eius vestigiis incedat. 6 Explicaturus præceptum mutuæ charitatis, præfatur, se quum sanctimoniam vrget nouam quampiam vitæ rationem non adferre (vt solent qui traditiones subinde excogitant) sed eam ipsam Legem inculcare quæ est à Deo initio tradita, per Mosen, videlicet, quum Deus cœpit Leges populo suo condere. 7 Addit, Veterem quidem esse illam doctrinam, sed quæ nunc sit quodammodo noua, tum Christi tum etiam nostri respectu: in quibus nimirum ille per Euangelium efficaciter Legem suam non tabulis lapideis sed animis nostris insculpat. h *Quæ res nempè nouam esse doctrinam quam scribo vobis vera est in illo & in vobis.* 8 Iam ad secundam tabulam, (id est, mutuam charitatem) accedens, negat vera luce præditum, siue verè regeneratum, ac Dei filium esse, qui fratrem odit: & eiusmodi hominem miserè in tenebris errare, quantumcunque Dei cognitionem iactet, vt qui sciens prudens in barathrum ruat. 9 Iterum à sanctificatione ad peccatorum remissionem reuertitur, quòd gratuita in Christo reconciliatio sit nostræ salutis fundamentum cui posteà veluti basi, sanctificatio est superstruenda. i *Ideo ad vos scribo, quia ex eo numero estis numero, quos Deus sibi reconciliauit.* k *Propter eum Christum autẽ nominans cæteros excludit, siue illi sint in cœlis, siue in terra.* 10 Hanc doctrinam singulis ætatibus conuenire docet, ac primùm quidem senes alloquens, ostendit Christum & eius doctrinam res esse longè vetustissimas, ac proinde si veteribus delectantur, nihil eis æquè gratum esse oportere. 11 Adolescentes monet, si vires suas cupiant ostentare gloriosissimum certamen hic eis proponi, Satanam videlicet pessimum hostem superandum iubens eos esse de victoria tam securos quam qui iam sint ea potiti. 12 Pueris denique ostendit, verum Patrem à quo bona omnia sint expectanda, in Euangelio ipsis commonstrari. 13 Totidem exhortationes pari serie subiicit, ac si diceret, Memineritis patres quod modò scripsi, patefactũ esse vobis æternum Dei Filium. Memineritis adolescentes, vires illas, quibus dixi Satanam à vobis esse profligatum, à verbo Dei quod intra vos habitat, in vos esse collatas. 14 Mundus cupiditatibus prauis, libidinibus & fastu plenus, Patri cœlesti penitus est iniquus. Itaque Pater & mundus simul diligi non possunt: quæ admonitio in primis est florenti iuuentæ necessaria. l *Mundum considerat quatenus cum Dei voluntate non consentit: alioqui dicitur Deus ipse mundum infinito quodam amore dilexisse, Iohan. 3. 16. id est, eos quos ex mundo elegit.*

1 Id est, Quoad fieri potest: vitæ & operum Christi imitator esse debet.

	Vetus interpretatio		Beza
	quòd est in eo: qui enim diligit mundum, charitas Patris non est in eo.		mundo sunt: si quis diligit mundum, non est [m] charitas Patris in eo.
16	Quicquid enim est in ipso mundo, concupiscentia est corporis: & concupiscentia est oculorum, & superbia mundi: quæ non sunt à Patre, sed sunt ab ipso mundo.	16	Quoniam quicquid est in mundo, cupiditas carnis & libido oculorum, & fastus vitæ, non est ex Patre, sed ex mundo est.
17	Et transit mundus, & concupiscentia eius: qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum.	17	[15] Porrò mundus præterit, & cupiditas ipsius. Qui verò præstat voluntatem Dei, manet in æternum.
18	Filii mei, tempus est vltimum: & quemadmodum audiuistis quòd venturus est pseudochristus, & nunc multi facti sunt pseudochristi: & hinc cognoscimus quòd tempus est vltimum.	18	[16] [n] Pueruli, [17] vltimum tempus adest: [18] & sicut audiuistis antichristum venturum, etiam nunc antichristi multi cœperunt esse, vnde scimus vltimum tempus adesse.
19	E nobis egressi sunt, sed non ex nobis fuerunt: sed egressi sunt à nobis vt notum fieret quòd non ex nobis erant.	19	[19] E nobis egressi sunt, sed non erant ex nobis: [o] nam si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum: [20] sed egressi sunt ex nobis vt patefieret non omnes esse ex nobis.
20	At vobis vnctio est ex sancto, & discernitis omnem hominem.	20	[21] At vos [p] vnctionem habetis [q] à Sancto illo *profectam*, & nostis omnia.
21	Non scripsi vobis quòd nesciatis ipsam veritatem: sed nouistis eam, & quòd omne mendacium non sit ab ipsa veritate.	21	[22] Non scripsi vobis *idcirco* quòd veritatem ignoretis: sed quia eam nostis, & nullum mendacium esse ex veritate.
22	Quis est mendax, nisi is qui negando pronuntiat quòd Ieschua non sit Christus? & hic est pseudochristus. Qui negat Patrem, negat etiam Filium:	22	[23] Quis est mendax nisi qui negat Iesum esse [r] Christum illum? hic est antichristus, qui negat Patrem & Filium.
23	Qui negat Filium, neque in Patrem credit: [2] qui confitetur Filium, Patrem quoque confitetur.	23	[f] Quisquis negat Filium, is nec Patrem habet. Qui confitetur Filium etiam Patrem habet.
24	Et vos quicquid audiuistis ab initio, maneat in vobis. Si enim maneat in vobis quicquid audiuistis ab initio, etiam vos manetis in Patre & in Filio.	24	[24] Quod igitur audiuistis à principio, in vobis maneat: si in vobis manserit quod audiuistis à principio, vos quoque in Filio & Patre manebitis.
25	Et hæc est promissio quæ promissa est nobis, *nempe* vita quæ est in æternum.	25	Hæc autem illa est promissio quam ipse pollicitus est nobis, *nempe* vita illa æterna.
26	Hæc autem scripsi vobis, propter eos qui seducunt vos.	26	[25] Hæc scripsi vobis de iis qui seducunt vos.
27	Et etiam vos, si manserit in vobis vnctio quam accepistis ab illo, non opus habetis vt quisquam doceat vos, sed tanquam vnctio quæ est à Deo, ipsa docet vos de omni re: & vera est, nec est in ea mendacium: & sicut docuit vos manete in eo.	27	Sed [t] vnctio quā vos accepistis ab eo manet in vobis, [v] nec necesse habetis vt quisquam doceat vos: verùm sicut eadem [x] vnctio docet vos de omnibus, *quæ* & verax est, & non mendax: & sicut docuit vos, manebitis in eo.
28	Et nunc filii mei manete in eo vt quum manifestabitur, non pudefiamus ab eo, sed sit vobis [3] reuelatio faciei in aduentus eius.	28	[26] Nunc igitur, filioli, manete in eo: vt quū patefactus fuerit, habeamus fiduciam, neque pudefiamus coram eo in ipsius aduentu.
29	Si nouistis quòd iustus est, scitote quòd quisquis facit iustitiam, ex ipso est.	29	[27] Si scitis eum iustum esse, nostis, quicunq; exercet iustitiam, ex ipso natum esse.

2 Syra paraphrasis, vt hoc versu sententiam eandem affirmando ingeminat, sequuta videtur veterem interpretem latinum.

3 Periphrasis est fiduciæ, sicut contrà diffidentiæ symbolū est faciei occultatio. Gen.3.8.

m *Qua Pater amatur.*

15 Quanto præstet Patris voluntati quam mundi cupiditatibus obsequi, ex ipsa vtriusque natura & dispari exitu demonstrat.

16 Iam ad pueros ipsos, in religionis tamen summa probè institutos, se conuertens, socordiam illi ætati familiarem iubet eos excutere variis argumentis.

n *Diminutiuo vtitur, non quia infantulos alloqueretur, sed blandioris appellationis causa.*

17 Primùm, quia vltimum tempus adsit, vt nullam dilationem res patiatur.

18 Secundò, quòd antechristi (id est, apostatæ) quos venturos audierant iam præsentes adsint. Huius autem periculi oportuit incautam illam ætatem in primis admoneri.

19 Digressio aduersus offendicula quibus illa præsertim rudis ætas percelli potest. Itaque ne tam turpi quorūdam defectione terreantur, primùm testatur apostatas, etsi in Ecclesia versati sint, tamen ex Ecclesia nunquam fuisse, quoniam Ecclesia est electorum cœtus, qui perire ac proinde à Christo deficere non possunt.

o *Electi igitur à gratia nunquam prorsus excidunt.*

20 Secundò, In Ecclesiæ commodum hæc fieri ostendit, vt patefiant hypocritæ. 1.Cor.11.19.

21 Tertiò, solatur eos vt firmi perstent, quum à Spiritu sancto vncti sint vera totius salutis notitia.

p *Gratiam spiritus sancti trāslatione sumpta ab vnctionibus in Lege receptis.* q *A Christo, qui Sanctus peculiariter dicitur.* 22 Occupatio, Se ista non scripsisse vt religionis ignaris, imò verò veritatis gnaris, adeò quidem vt possint veritatem à mendacio distinguere. 23 Falsam antichristorum doctrinam apertè iam demonstrat nempè quòd vel Christi personam vel eius officium vel vtrunque simul oppugnent: quod qui faciunt, Deum frustra iactant, quum negato Filio, negetur etiam Pater. r *Verum esse Messiam.* f *Falluntur ergo & alios fallunt, qui Turcas & infideles alios eundem Deum adorare tradunt, quem nos adoramus.* 24 Illi doctrinæ tota Prophetica & Apostolica prædicatio repugnat. Est igitur illa prorsus repudianda, ista verò omninò retinenda, huc nos deducens vt in gratuita promissione (id est, in vno Christo per Patrem nobis dato) vitam æternam quæramus. 25 Idem Spiritus qui veritatis cognitione electos imbuit & sanctificat, perseuerantiæ donum eis tribuit. t *Spiritus quem à Christo accepistis, qui(que) vos in omnem veritatem inducit.* v *Harum rerum minimè rudes estis, quas non tanquam ignotas propono, sed vt notas inculco.* x *Ita cœlestem commendat doctrinam qua imbuti erant vt simul magnificè fidem prædicet, & diligentiam eorum qui inter eos docebant, ita tamen vt nihil de dignitate Spiritus decedat.* 26 Conclusio totius tum exhortationis tum etiam tractationis superioris. 27 Transitio ad sequentem tractationem, eodem quidem spectantem, sed tamen luculentiorem, & diuerso quodam ordine idem argumentum explicantem. Illic enim ab effectis ad causam docuit nos ascendere: hic verò à causis ad effecta descendit. Est autem huius argumenti summa, Deum esse omnis iustitiæ fontem, ac proinde eos demùm qui iustitiæ studeant, ex ipso natos esse deprehendi, vt qui Deum Patrem referant.

CAPVT. III.

1 Inestimabilem diuinæ adoptionis honorem commendans, 7 testandam esse bonis operibus vitæ nouitatem docet. 14 cuius certum symbolum est charitas. 19 Deinde fiduciam, 22 & Dei inuocationem subnectit.

1 Auspicatur hunc conuenientię patris & filiorum explicationem à summa causa, nempe à gratuita illa Dei in nos charitate, qua posita complectitur vt etiam in filios adoptet.

a Cuius charitatis manus.

b Vt simus, & ita quidem vt tales nos esse constet.

2 Antequam hanc adoptionem declaret, duo præfatur: vnum, non esse tantam istam dignitatem ex carnis iudicio æstimandam, quoniam mundo sit incognita, vt qui ne Deum quidem ipsum patrem norit.

3 Alterum ne nobis quidem ipsis (nedum extraneis) adhuc plenè patefactā esse istam dignitatem: cuius complementum certum quidem nos manet, & quidem tale vt simus ipsi filio Dei similes futuri, eiusque ipsa sicuti est, conspectu fruituri, sed tamen in alterū eius aduentum differtur.

c Non dixit pares sed similes.

d Nunc enim videmus per ænigma. 1. Cor. 13. 12.

4 Iam istam adoptionem, cuius gloria in spe, adhuc posita est, ab effectu describit, quòd videlicet quisquis est factus Dei filius, Patrem studeat puritate referre.

e Similitudinem significat non paritat.

5 Puritatis huius regula non aliunde quàm ex Lege Dei petenda est, cuius transgressio illud est quod peccatum vocatur.

f Puritati non studet.

g Peccati breuis definitio.

1 Videte 1 a qualem charitatem dedit
nobis Pater, nempe vt filii Dei b vocemur,
2 propterea mundus non nouit
nos, quia non nouit eum,
2 3 Charissimi, nunc filii Dei sumus, sed nondum
patefactum est quod erimus, scimus
autem fore vt quum ipse patefactus fuerit,
c similes ei simus: quoniam videbimus eum
d sicuti est:
3 4 Et quisquis habet hanc spem in eo sitam,
purificat se e sicut & ille purus est.
4 5 Quisquis f committit peccatum, etiam
Legem transgreditur: nam g peccatum est
Legis transgressio.
5 6 Et scitis illum patefactum esse vt peccata
nostra tolleret, & peccatum in eo non esse.
6 Quisquis in eo manet, non peccat: quisquis
h peccat, non vidit eum, neque nouit
eum.
7 7 Filioli nemo vos seducat, qui exercet iustitiam,
iustus est, sicut ille iustus est.
8 8 Qui committit peccatum, ex i diabolo
est: quoniā à k principio diabolus l peccat.
Ad hoc patefactus est Filius Dei vt dissolueret
opera diaboli.
9 Quisquis natus est ex Deo, peccatum non
committit, quoniam m semen ipsius in eo
manet: nec potest peccare eo quòd ex
Deo natus est.
10 9 Per hoc manifesti sunt filii Dei & filii diaboli,
quisquis non exercet iustitiam, non
est ex Deo 10 & qui non diligit fratrem
suum.
11 Quoniam hæc est denuntiatio quam audiuistis
à principio, vt diligamus alii alios.
12 12 Non sicut n Cain, qui ex illo Malo erat,
& occidit fratrem suum, 13 Cuius autem
rei gratia occidit eum? quia opera eius mala
erant, fratris autem eius iusta.
13 Ne miremini, fratres mei, si odit vos mūdus.
14 14 Nos o scimus nos translatos esse ex morte
ad vitam, quia diligimus fratres: qui non
diligit fratrem, manet in morte.
15 15 Quisquis odit fratrem suum, homicida
est: & nostis nullum homicidam habere
vitam æternam in se manentem.
16 16 Per hoc cognouimus charitatem Dei
quòd ille animā suam pro nobis posuit: nos
igitur debemus pro fratribus animas ponere.

1 Et videte quam magna est charitas Patris
erga nos, qui filios vocauit nos, etiam
fecit nos, propter hoc mundus non
nouit nos, quia etiam ipsum non nouit.
2 Dilecti mei, nunc filii sumus Dei, & non apparuit
vsque adhuc id quod est futurum vt
simus. Scimus autem quòd quum manifestatus
fuerit, in similitudine eius erimus, &
videbimus eum sicuti est.
3 Et omnis cui est de eo hæc spes, purificat
se ipsum, sicut ille purus est.
4 Qui autem facit peccatum, iniquitatem agit,
peccatum enim omne iniquitas est.
5 Et scitis quòd ille qui manifestatus est,
manifestatus est vt tolleret peccata nostra, &
peccatum in eo non est.
6 Et omnis qui in eo manet, non peccat, &
omnis qui peccat, non vidit eum, neq; nouit
eum.
7 Filii mei, ne quis seducat vos. Qui facit
iustitiam, iustus est, sicut etiam ipse Christus,
iustus est.
8 Et is qui agit peccatum, ex Satana est: quia
à principio ipse Satanas peccator est, &
propter hoc manifestatus est Filius Dei, vt
dissolueret opera Satanæ.
9 Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non
facit: quoniam semen ipsius in eo est: neque
potest peccare, quia ex Deo natus
est.
10 In hoc discernuntur filii Dei à filiis Satanæ,
omnis qui non facit iustitiam, & non diligit
fratrem suum, non est ex Deo.
11 Nam illud mandatum quod audiuistis ab
initio est, vt diligatis vnus alium.
12 Non sicut Cain qui fuit à malo, & occidit
fratrem suum, & propter quid occidit eum,
nisi quia mala erant opera sua, & fratris eius
iusta?
13 Et ne miremini, fratres mei, si odit vos
mundus.
14 Nos nouimus quòd transimus de morte ad
vitam, in hoc quod diligimus fratres. Is qui
non diligit fratrem suum, in morte manet.
15 Quisquis enim odit fratrem suum, homicida
est: & scitis quod in nullo homicida potest
manere vita quæ est in æternum.
16 In hoc cognoscimus charitatē illius quæ
fuit erga nos, quòd ille dedit animam suam
pro nobis: & etiam iustum est nobis, vt
nos pro fratribus nostris demus animas nostras.

6 Argumentum à materiali nostræ salutis causa. Christus est purissimus in sese, & venit vt peccata nostra tolleret, nobis videlicet Spiritu suo sanctificatis: ergo qui verè Christi particeps est, sese non dedit peccato: & è contrario qui peccato se dedit Christum ignorat. h *Peccare dicitur, qui puritati non studet, in eo autem peccatū regnat: in fidelibus autem dicitur habitare peccatum, non regnare.* 7 Aliud argumentum à coniugatis, Qui iustè viuit, iustus est, & Christum iustum refert, vnde etiam Dei filius esse intelligitur. 8 Argumentum à repugnantibus Diabolus est peccati author, ac proinde ex diabolo est, siue afflatu diaboli regitur, qui seruit peccato: quòd si diaboli filius, non igitur Dei. Nam ita inter se repugnant diabolus & Deus, vt etiam Filius Dei sit missus destruendis diaboli operibus. Itaque ex opposito, quicunque peccato resistit, Dei est filius, Spiritu ipsius videlicet veluti nouo semine regeneratus, adeò quidem vt iam necessario à subiectione peccati sit liberatus. *Ioh. 8. 44.* i *Diabolum refert, vt filius patrem, & eius spiritu regitur.* k *Ab ipso mundi exordio.* l *Non dicit peccauit, sed peccat in actu enim continuo peccandi versatur.* m *Sic vocatur Spiritus similitudine ab effectu, quòd eius virtute tanquam semine quodam noui homines efficiamur.* 9 Conclusio, Ex vita impura dignosci qui diabolico spiritu regantur: ex pura verò, qui sint Dei filii. 10 Charitatem in fratres, vt alteram filiorum Dei notam, incipit commendare. *Ioh. 13. 34. & 15. 12.* 11 Ratio prima à præcipientis Dei authoritate. *Gen. 4. 8.* 12 Amplificatio à contrario exemplo Caini fratricidæ. n *Exemplum profert & oppositum, in quo contemplemur, & filiorum Dei, & filiorum diaboli naturam: quæ nos in hoc mundo maneat conditio, & quis denique vtrorumque sit futurus exitus.* 13 Breuis digressio, Ne miremur nos, dum officium facimus, esse mundo exosos, quum hæc iam olim fuerit iusti Abelis conditio, cui quis tandem non malit esse similis quàm Caini? 14 Ratio secunda. Quia charitas est testimonium nos à morte ad vitam esse translatos: ac proinde odium in fratres est mortis argumentum, cui quisquis indulgeat, velut mortem in sinu fouet. o *Charitas indicium est nos translatos à morte ad vitam, nempe quia ex effectis agnoscitur causa.* 15 Confirmatio, Quisquis homicida est, versatur in morte æterna: qui fratrem odit est homicida: ergo est in morte. Inde sequitur oppositum, eum qui fratrem diligit, ad vitam transiuisse. Nam natura mortui nascimur. *Luc. 2. 21.* 16 Iam quousque charitas Christiana porrigatur ostendit, eousque videlicet vt Christi exemplo, sui etiam quisque obliuiscatur, vt fratribus consulat.

17 Et is cui est possessio huius mundi, & videt fratrem suum quòd necessitatem habet, & claudit viscera sua ab eo, quomodo est charitas Dei in eo?
18 Filii mei, ne diligamus alius alium sermonibus & lingua, sed operibus & veritate.
19 Et per hoc cognoscimur quòd ex veritate sumus, & antequam veniat ille, quietum reddimus cor nostrum.
20 Et si ita est, quòd cor nostrum [1] reiiciat nos, quanto magis Deus, qui maior est corde nostro?
21 Dilecti mei, si cor nostrum non reiiciat nos [2] reuelata sumus facie coram Deo.
22 Et quicquid petimus, accipimus ab eo: quoniam obseruamus præcepta eius, & bona agimus coram eo.
23 Et hoc est mandatum eius, vt credamus in nomine Filii eius Ieschua Christi, & diligamus alius alium, sicut mandauit nobis.
24 Et is qui seruat mandata eius, in eo seruatur, & ipse manet in eo, & in hoc intelligimus quòd habitat in nobis, de spiritu eius quem dedit nobis.

1 Reiicere accipitur pro Reprobare accusare, & condemnare, sicut & paulò infrà.
2 id est, Fiduciã habemus, vt in fine præcedentis capitis annotauimus.

17 [17] Qui verò habuerit [p] mundanas facultates, & viderit fratrem suum egentem, & [q] clauserit viscera sua coram eo, quomodo charitas Dei manet in eo?
18 [18] Filioli mei, ne diligamus verbo neque lingua *solùm*, sed opere & veritate.
19 [19] Et per hoc cognoscimus nos ex veritate esse [20] & coram ipso securа reddemus corda nostra.
20 [r] Nam si nos condemnet cor nostrum potentior est Deus corde nostro, & nouit omnia.
21 [21] Charissimi, si cor nostrum nos non condemnet, fiduciam habemus apud Deum:
22 Et quicquid petierimus, accipimus ab eo, quoniam præcepta eius custodimus, & ea quæ ipsi placent facimus.
23 [22] Hoc est igitur eius mandatum vt credamus nomini Filii eius Iesu Christi, & diligamus alii alios, sicut mandauit nobis.
24 Nam qui seruat eius mandata, in eo habitat, & ipse in eo, & per hoc nouimus eum habitare in nobis, *nempe* ex [f] Spiritu quem nobis dedit.

17 Argumentatur à comparatis. Nam si vel ipsam vitam tenemur proximis impendere, quanto magis fratris inopiam, facultatibus nostris subleuare?
p *Unde hęc vita sustentatur.*
q *Non aperuerit illi suum pectus, nec prompto illi animo succurrerit.*
18 Charitas Christiana non in verbis, sed in reipsa posita est ab affectu sincero proficiscitur.
19 Charitatem commendat à triplici effectu. Primùm enim ex ea intelligimus nos verè esse Dei filios vt anteà declarauit.
20 Inde fit pacatam conscientiam habeamus, sicut è contrario qui statuit se Deum habere pro iudice quòd sit malè sibi conscius, vel nũquam vel temerè quietus est, quũ Deus multo quàm nos acutius videat & seuerius iudicet. r *Si mala conscientia nos coarguat, multo magis ad nos condemnandos valere debet Dei iudicium, qui melius etiam corda nostra norit, quàm nosipsi.* 21 Tertius effectus ex hoc quoque nascitur, quòd in his miseriis certi sumus nos exaudiri, vt qui filii Dei simus: sicut ex gratia sanctificationis, quæ electis propria est, intelligimus. *Ma.21.22.Ioh.15.7. & 16.23. Ioh.6.29. & 17.3.* 22 Conclusio, Fidem in Christum & charitatem mutuam, res esse simul connexas, ac proinde sanctificationis externa testimonia interiori illo Spiritus nobis dati testimonio vicissim respondere. *Ioh.13.34. & 15.10.* f *Spiritum sanctificationis intelligit, id est, ex quo regenerati viuimus Deo.*

CAPUT IIII.

1. *Ubi quædam inseruit de probandis spiritibus, quia alii ex mundo,* 5. *alij ex Deo loquuntur,* 7 *ad charitatem redit.* 9. *& Dei exemplo ad fraternum amorem hortatur.*

1 Dilecti mei, ne omnibus spiritibus credatis, sed discernite spiritus num ex Deo sint: quia multi pseudoprophetæ exiuerunt in mundum.
2 Per hoc cognoscitur Spiritus Dei, omnis spiritus qui confitetur quòd Ieschua Christus venit in carnem, ex Deo est.
3 Et omnis spiritus qui non confitetur quòd Ieschua venit in carnem, non est ex Deo: sed hic ex pseudochristo est, de quo audiuistis quòd venit, & nunc in mundo est iam.
4 Vos autem ex Deo estis, filii, & vicistis eos: quoniam maior est is qui in vobis est quàm qui in mundo.
5 Et ipsi ex mundo sunt: idcirco ex mundo loquuntur, & mundus eos audit.
6 Nos autem ex Deo sumus: & is qui nouit Deum, audit nos, & is qui non est ex Deo, non audit nos, per hoc ipsum intelligmus spiritum verum, & spiritum deceptionis.

1 [1] Dilecti, ne cuiuis [a] spiritui credite, sed probate spiritus an ex Deo sint: nam multi pseudoprophetæ venerunt in mundum.
2 Ex hoc cognoscite Dei spiritum: [b] Quicunque spiritus confitetur Iesum [c] christum in [d] carnem venisse, ex Deo est:
3 At quicunque Spiritus non profitetur Iesum Christum in carnem venisse, ex Deo non est: sed hic est ille *Spiritus* Antichristi, de quo audistis eum venturum fuisse, & qui iam nunc in mundo est.
4 [3] Vos ex Deo estis, filioli, & vicistis eos, quoniam potentior est qui *est* in vobis, quàm qui in mundo est.
5 [4] Ipsi è mundo sunt, ideò mundana loquuntur, & mundus eos audit.
6 [5] Nos ex Deo sumus: qui nouit Deum, audit nos: qui non est ex Deo, non audit nos, ex hoc cognoscimus [e] spiritum veritatis & spiritum erroris.

1 Occasione ex Spiritus nomine arrepta ne charitas à Dei cultu, qui præcipuè à vera eiusdem notitia pendet separetur: redit ad id quod capite secundo de cauendis Antichristis dixerat. Vult autem duplicem cautionem à nobis hic adhiberi: vnam vt quum multi pseudoprophetæ, temerè quibusuis non credamus: alteram, ne, quia multi falsa docent, idcircò nullis credamus. Tenendã igitur esse mediam viam, vt Dei spiritus qui omnino sequendi sunt, nouerimus, ab impuris spiritibus fugiendis distinguere.

a *Metonymicè, id est, ei qui se Spiritus dono prædicatum dicit ad obeundum Prophetę munus.* 2 Certam & perpetuam Antichristianæ doctrinæ dignoscentiæ regulam tradit nempe si Christi diuina aut humana natura, aut vera earundem vnitio negetur, vel de ipsius, vnici videlicet nostri Regis, Prophetæ, ac Pontificis æterni, officio vel tantillum detrahatur. b *De doctrina simpliciter loquitur, non de persona.* c *Verum Messiam.* d *Verum hominem.* 3 Solatur electos certa spe victoriæ ita tamen vt eos doceat non sua sed Dei virtute pugnare. 4 Causam adfert cur istis mundus potius quàm veris doctoribus applaudat: quoniam videlicet nihil nisi mundanum spirant, quæ etiam est altera Antichristianæ doctrinæ dignoscendæ ratio. 5 Suam & collegarum suorum doctrinam testatur certum esse Dei sermonem, quem vniuersis totius mundi suffragiis securè opponere sit ne esse, & inde veritatem à mendacio distinguere. e *Veridicos Prophetas, quibus opponuntur spiritus erroris, id est, errantes & alios in errorem adducentes.*

7 [6] Dilecti

6 Reddit ad charitatis mutuæ commẽdationem.
7 Ratio prima, Quoniam res est planè diuina, ac proinde filiis Dei prorsus cõueniens adeò vt qui illius est expers dici non possit Deum verè nosse.
8 Confirmatio, Quia Dei natura sit homines diligere: cuius rei illustrissimum præ cæteris documentum est, quòd non quosuis, sed Filium illum suum, & eum quidem Vnigenitum, sola illa gratuita & infinita nos hostes suos beneuolentia impulsus, tradiderit in mortem, cuius sanguine expiati, fieremus æternæ ipsius gloriæ participes.
f *Deum, dum vocat charitatem multo plus dicit, quam si eum infinitè nos amare pronuntiaret.*
9 Ratio altera à comparatis, Si Deus nos ita dilexit, an nos ipsius filii, inter nos non amabimus?
10 Tertia ratio, Quia Deus oculis inuisibilis, ex hoc sui Spiritus effectu (nempe charitate) intelligitur, & quidem non extra nos, sed nobiscum coniunctus, in quibus ita sit efficax.
g *Verè ac reipsa comprobata.*
21 Huic Charitati fundamẽtum aliud substernit, nempe fidem in Iesum, quæ nos cum eo coniungit, sicut charitas nos cum eo coniunctos esse testificatur. Reddit autẽ Christo testimonium, vt oculatus testis.
h *Confessionem intelligere ex vera fide manantem, & quam charitas consequitur, vt omnia cohæreant.*

7 [6] Dilecti, diligamus alii alios: [7] nam charitas ex Deo est: quisquis diligit, ex Deo natus est, & nouit Deum.
8 Qui non diligit, non nouit Deum: [8] nam Deus est [f] charitas.
9 Per hoc patefacta est charitas Dei in nos, quòd Filium illum suum vnigenitum misit Deus in mundum vt viuamus per eum.
10 In hoc est charitas non quòd nos dilexerimus Deum, sed quòd ipse dilexerit nos, & miserit Filium suum vt esset propitiatio pro peccatis nostris.
11 [9] Dilecti, si Deus nos ita dilexit, debemus & nos alii alios diligere.
12 [10] Deum nemo spectauit vnquam: si diligamus alii alios, Deus in nobis habitat, & charitas eius [g] adimpleta est in nobis.
13 Per hoc cognoscimus nos in eo habitare & ipsum in nobis, quòd de Spiritu suo dedit nobis.
14 [11] Nos verò spectauimus & testamur Patrem misisse Filium qui esset seruator mũdi.
15 Quisquis [h] professus fuerit Iesum esse Filium Dei, Deus in eo habitat, & ipse in Deo.
16 Et nos cognouimus & credidimus charitatem quam habet Deus in nobis. [12] Deus charitas est: & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.
17 [13] Per hoc adimpletur charitas in nobis, vt fiduciam habeamus in die iudicii quòd [i] qualis ille est, *tales* & nos sumus in hoc mundo.
18 [k] Metus non est in charitate: sed adimpleta charitas foras eiicit metum: quoniam metus cruciatum habet: qui autem metuit, non est perfectus in charitate.
19 [14] Nos diligimus eum, quoniam ipse prior dilexit nos.
20 [15] Si quis dixerit, Diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est. [16] Qui enim non diligit fratrem suum quem vidit, Deum quem nos vidit quo modo potest diligere?
21 [17] Et hoc mandatum habemus ab eo, vt qui diligit Deum, diligat & fratrem suum.

7 Dilecti mei, diligamus alius alium: quia charitas ex Deo est: & quisquis diligit, ex Deo natus est, & nouit Deum.
8 Quia Deus charitas est: & quisquis non diligit, non nouit Deum.
9 In hoc enim innotuit charitas Dei quæ est erga nos, quòd Filium suum vnicum misit Deus in mundum, vt viuamus per eum.
10 In hoc est charitas: nequaquam quòd dilexerimus Deum, sed quòd ipse Deus dilexerit nos, & miserit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris.
11 Dilecti mei, si ita dilexit nos Deus, etiam nos debitores sumus vt vnus alium diligamus.
12 Deum vnquam nemo vidit: si autem diligamus vnus alium, Deus in nobis manet, & charitas eius adimpletur in nobis.
13 Et in hoc cognoscimus quòd in eo manemus, & ipse manet in nobis, quòd de Spiritu suo dedit nobis.
14 Et nos vidimus, & testamur quòd Pater misit Filium suum seruatorem mundi.
15 Omnis qui confitetur Ieschua quòd sit Filius Dei, Deus in eo manet, & ipse manet in Deo.
16 Et nos credimus & scimus charitatem quę est ipsi Deo erga nos. Deus enim charitas est, & quisquis manet in charitate, in Deo manet.
17 Et in hoc adimpletur charitas eius nobiscum, vt reuelata facies sit vobis in die iudicii: quia sicut ille fuit, ita etiam nos sumus in hoc mundo.
18 Metus in charitate non est: sed charitas adimpleta foras eiicit ipsum metum: quia metus in irritatione est: is autem qui metuit, non est perfectus in charitate.
19 Nos igitur diligimus Deum: quia ipse prius dilexit nos.
29 Si autem quis dixerit, Ego diligo Deum & fratrem suum odio habeat, mendax est: ille enim qui fratrem suum qui videtur, non diligit, Deum ipsum qui non videtur, quomodo potest diligere?
21 Et hoc mandatum accipimus ab eo, vt omnis qui diligit Deum, diligat etiam fratrem suum.

11 Quarta ratio, Deus est fons & origo charitatis, ipsaque adeò charitas: ergo qui in eo manet, Deum secum habet. 13 Rursus vt paulò antè charitatem ex eo commendat, quod cum ex nostri cum Deo in hac re conuenientia certum nobis nostræ adoptionis testimonium suppeditetur, ita fiat vt intrepidè supremum illum diem iudicii expectemus, adeò vt trepidatio & cruciatus ille conscientiæ à charitate expellatur. i *Similitudinem significat, non paritatem.* k *Si ex charitate intelligimus nos esse in Deo, & Deum in nobis, nos filios esse, nos Deum esse, vitam æternam esse in nobis: rectè colligit pacem ac tranquillitatẽ inde colligit.* 14 Ne quis illam conscientiæ pacem existimet a charitate nostra vt causa proficisci recurrit ad fontem, nempe ad gratuitam dilectionem qua nos Deus licet iram ipsius promeritos prosequitur. Hinc autem duplex alia charitas oritur, vtraque primæ illius index ac testis, ea videlicet qua Deum qui prior nos dilexit redamamus: ac demum propter illum, proximos quoque diligimus. 15 Sicut charitatem proximi à charitate Dei in nos inseparabilem esse ostendit, quoniam hæc illum gignit Ita iam aliam charitatis speciem qua nos Deum diligimus, à charitate proximi disiungi posse negat, vnde consequitur, impudenter mentiri, qui se Dei cultores vocant quũ proximos negligant. 16 Prima ratio à cõparatis, cur nõ possit proximus odio haberi & Deus diligi, nempe quia qui fratrẽ non potest amare quem videt, quomodo Deũ inuisibilem amauerit? 17 Secũda ratio, Cur nõ possit Deus odio haberi & proximus diligi, quia vnus & idẽ Legislator & se & proximũ diligi præcepit.

CAPVT. V.

1 *Ostendit fraternum amorem & fidem esse res coniunctas.* 10 *Nullam autem haberi posse fidem Deo nisi credendo in Christum.* 14 *Hinc est inuocatio,* 16 *vt pro fratribus etiam valeant preces nostræ.*

1 Pergens in eodem argumẽto, quomodo vtroque illa charitas in nobis ex Dei in nos charitate deriuetur, ostendit: nempe per Iesum mediatorem fide apprehensum, in quo facti Dei filii, & Patrem ex quo sic geniti sumus, & fratres similiter nobiscum genitos diligimus.

1 [1] QVisquis credit Iesum esse [a] Christum illum, ex Deo natus est: & quisquis diligit genitorem, diligit etiam [b] eum qui ex eo genitus est.

1 OMnis qui credit quòd Ieschua est Christus, ex Deo natus est: & omnis qui diligit Genitorem, diligit eum qui genitus est ex eo.

a *Verum esse Messiam.* b *Singulari numero vtens omnes fideles intelligit.*

2 Et in hoc cognoscimus quòd diligimus fi-
lios Dei, quum diligimus Deum & facimus
mandata eius.
3 Hæc enim est dilectio Dei, vt seruemus
mandata eius: & mandata eius non sunt
grauia.
4 Quia quicquid natum est ex Deo, vincit
mundum: & hæc est victoria quæ vincit ip-
sum mundum, fides nostra.
5 Quis enim est qui vincit ipsum mun-
dum, nisi is qui credit quòd Ieschua Filius
est Dei?
6 Hic est qui venit [1] per aquas & sanguinem,
nempe Ieschua Christus: nequaquam per a-
quas tantùm, sed per aquas & sanguinem:
& spiritus testatur quòd ille spiritus est ve-
ritas.
7 [2]
8 Et sunt tres testes, Spiritus,& aquæ, & san-
guis: & tres ipsi in vnum sunt.
9 Si testimonium filiorum hominis accipi-
mus, quanto magis testimonium Dei quod
maximum est? & hoc est testimonium Dei
quod testificatus est de Filio suo.
10 Quisquis credit in Filium Dei, est ei hoc
testimonium in seipso: omnis qui non credit
Deo, mendacem facit eum, in eo quod non
crediderit testimonium quod testificatus
est Deus de Filio suo.
11 Et hoc est testimonium, quòd vitam quæ
est in æternum, dedit nobis Deus: & illa vi-
ta in Filio eius est.
12 Omnis qui habet Filium, habet etiam vi-
tam: & omnis qui non habet filium Dei, non
est ei vita.
13 Hæc scripsi vobis, vt sciretis quòd vita æ-
terna est vobis, qui credidistis in nomen Fi-
lii Dei.
14 Et hæc confidentia est nobis apud eum,
quòd quicquid petimus ab eo secundum
voluntatem eius, audit nos.
15 Et si persuasum habemus quòd audit nos,
in eo quòd petimus ab illo, confidimus
quòd accipimus iam petitiones nostras
quas petimus ab eo.
16 Si quis viderit fratrem suum quòd pec-
cauerit peccatum quod non condemnat ad
mortem, petat, & dabitur ei vita: eis *in-
quam* qui nequaquam peccauerũt tanquam

2 [2] Per hoc cognoscimus nos diligere filios
Dei, quum Deum diligimus, & mandata e-
ius seruamus.
3 [3] Hæc est enim charitas Dei, vt mandata e-
ius seruemus: [4] & mandata eius grauia [d] non
sunt.
4 [5] Quoniam quicquid natum est ex Deo,
vincit mundum: [6] & hæc est victoria quæ
[e] vicit mundum, *nempe* [f] fides nostra.
5 [7] Quis est qui vincit mundum, nisi qui cre-
dit Iesum esse Filium Dei?
6 [8] Hic ille est qui venit per aquam & sangui-
nem, *nempe* Iesus Christus: [9] non per aquam
solùm, sed per aquam & sanguinem: & [g] spi-
ritus is est qui testificatur spiritum verita-
tem esse.
7 Nam tres sunt qui testificantur in cœlo, Pa-
ter [h] Sermo, & Spiritus sanctus: & hi tres [i] v-
num sunt.
8 Et tres sunt qui testificantur in terra, Spiri-
tus & aqua, & sanguis: & hi tres in vnum
consentiunt.
9 [10] Si testimonium hominum accipimus te-
stimonium Dei maius est: [k] nam hoc est te-
stimonium Dei quod testificatus est de Fi-
lio suo.
10 [11] Qui credit in Filium Dei, habet, testi-
monium in seipso: qui non credit Deo, men-
dacem eum fecit, quia non credidit testi-
monio quod testificatus est Deus de Filio
suo.
11 [12] Est autem hoc testimonium, *nempe* quòd
vitam æternam dedit nobis Deus: & hæc
vita in Filio eius est.
12 Qui habet Filium, habet vitam: qui non ha-
bet Filium Dei, vitam non habet.
13 [13] Hæc scripsi vobis qui creditis in nomen
Filii Dei: vt sciatis vos vitam æternam ha-
bere, & vt credatis in nomen Filii Dei.
14 [14] Et hæc est fiducia quam apud Deum ha-
bemus, ipsum, si quid petierimus secundùm
voluntatem eius, nos audire.
15 Quòd si scimus eum audire nos, quicquid
petierimus, scimus nos habere petitiones
quas ab eo petimus.
16 [15] Si quis viderit fratrem suum peccare
peccato *quod* non *est* ad mortem, [l] petet,
& dabit ei vitam peccantibus *dico* non ad
mortem. Est peccatum ad mortem: non

1 Ad verbum, Per manum aquarum & sanguinis. Hebr.

2 Totum septimũ versiculum Syrum Testamentum omittit, sicut etiam multi Græci codices: qui ita restitui posset, דתלתא אנון דסהדין בשמיא אבא מלתא ורוחא קדישא ותלתיהון חד אנון: Id est, Nam tres sunt qui testificantur in cœlo, Pater, & Sermo, & Spiritus sanctus: & hi tres vnum sunt. Sed quia non modò in impresso, sed etiam in manuscripto codice Heydelbergensi omittebatur, nec in omnibus vetustis Græcis codicibus legebatur, textui inserere non sum ausus. Ne tamen versiculorum fieret perturbatio, vtque eorum numeri responderent numeris versiculorũ Græci textus, à sexto transilii ad octauum.

2 Charitas proximi à Charitate qua Deum diligimus sic dependet, vt hanc illi præire oporteat: inde consequitur charitatem non esse appellandam quum ad malè agendum coeunt homines, quoties denique proximum amantes, in Dei mandata non respicimus.

3 Ratio, Quia Deum diligere est mandatis eius obsequi: quod quum ita sit & vtraque charitas ab eodem Legislatore sit mandata (vt anteà docuit) efficitur illud quoque, Diligi non posse proximum vbi mandata Dei violantur.

*Matth.*12.30.

4 Quoniam docet experientia nullam inesse carni facultatem, imò ne voluntatem quidem ad præstanda Dei mandata, idcircò ne videatur Apostolus toties inculcans mandatorum Dei obseruationem impossibilia flagitare, pronuntiat grauia non esse Dei mandata hactenus quidem vt eorum onere opprimamur.

d *Regeneratis, q Dei Spiritu aguntur & qui liberati sunt per gratiam à Legis maledictione.*

5 Ratio, Quoniam ex regeneratione nacti sumus vires quibus superatur mundus, id est, quicquid mandatis Dei reluctatur.

6 Explicat quænam sint illæ vires, nempe fides.

e *Vtitur præterito tempore, vt indicetur etiamsi adhuc versemur in hac lucta, certissimam tamen esse victoriam.*

f *Quæ est instrumentalis causa apprehendens eum qui illud reuera præstat.*

7 Duo præterea declarat, vnum quæ sit vera fides, ea nimirum quæ in vnum Iesum Filium Dei respicit: ex quo consequitur alterum, nempe has vires propriè non esse fidei, sed fide tanquam instrumento ex Iesu Christo Filio Dei hauriri. *1.Cor.*15.57.

8 Præstantiam Christi in quo vno omnia nobis donantur, sex testibus comprobat, tribus cœlestibus, & totidem terrenis, penitus inter se consentientibus. Cœlestes sunt, Pater à quo missus est Filius, Sermo ipse caro factus, & Spiritus Sanctus. Terreni testes, aquas (id est, sanctificatio nostra) sanguis (id est, iustificatio nostra) Spiritus, id est, agnitio Dei Patris in Christo per fidem ex Spiritus sancti testimonio: sicut in annotationibus copiosius exposuimus.

9 Monet ne aquam à sanguine (id est, sanctificationem à iustificatione, siue iustitiam inchoatam à iustitia imputata) separemus: quoniam illa non nititur nisi quatenus est huius testimonium: hæc verò etsi ab illa nunquam separetur, tamen sola est nostræ salutis materia.

g *Spiritus noster, tertius testis, testatur Spiritum sanctum esse veritatem, id esse verum quod nobis ille dictat, nempè nos esse filios Dei.*

h *Vide Ioh.*8.13.

i *In vnum consentiunt. Ioh.*3.16.

10 Argumento à comparatis, ostendit quantum sit pondus cœlestis testimonii quod Pater edidit de Filio, cui consentit & ipse Filius, & Spiritus sanctus.

k *Meritò ita colligo, nam illud testimonium quod dixi in cœlo perhiberi, à Deo manat, Filium suum ornante.*

11 Firmitatem etiam terrestrium testium probat ex conscientia vniuscuiusque testimonium illud in sese habentis quam falli non dicit, vtpote quæ cœlesti Patris de Filio testimonio assentiatur: alioqui enim Patrem oporteret esse mendacem si conscientia, Patri assentiens mentiretur.

12 Iam tandem quod sit hoc testimonium confirmatum declarat tot testibus nempè vitam siue fœlicitatem æternam esse merum Dei donum, quæ in Filio resideat, & ab eo in nos, qui per fidem cum eo coniuncti sumus promanet, adeò vt extra eum nusquam inueniatur vita.

13 Epilogus epistolæ, in quo primùm ostendit hac doctrina etiam ipsos egere qui iam credunt, vt magis ac magis in fide crescant: id est, vt quotidie de sua in Christo per fidem salute fiant certiores.

14 Quoniam quod speramus nondum reipsa obtinemus inuocationem cum fide connectit Apostolus, quàm vult ex fide proficisci, deinde ista concipi, vt nihil diuinæ voluntati non consentaneum petatur: cuiusmodi preces vanæ esse non possunt. *Supra* 3.22.

15 Preces non tantùm pro nobis ipsis, sed etiam pro fratribus peccantibus sunt concipiendæ, ne sint eis mortifera ipsorum peccata: additur tamen exceptio, peccata illius quod nunquam remittitur, siue peccati in Spiritum sanctum, id est, vniuersalis, & ex animo proficiscentis apostasiæ à cognit[a] Euangelii veritate, sicut in annotationibus pluribus exposuimus. *Matth.*12.31. *marc.*3.29.

l *Perinde est ac si diceret, Petet à Domino vt illi condonet, qui rogatus illi dabit veniam.*

16 Occupatio, Omnem quidem iniquitatem nomine peccati comprehendi, sed non idcirco desperandum quoniam non omne peccatũ est lethale, & extra spẽ remedii.

17 Ratio cur non omne, imo etiam cur nullum peccatum sit quibusdam lethale: quia nimirùm ex Deo sunt nati, id est, facti filii Dei in Christo: cuius Spiritu donati non seruiunt peccato, neque satana, lethaliter vulnerantur.

18 Vnumquemque oportet vniuersales promissiones sibi peculiariter applicare, vt certò nobis persuadeamus, nos (quum totus mundus sit natura perditus) gratis factos esse Dei filios, misso ad nos Filio Ipsius Iesu Christo, à quo illustrati sumus veri Dei & vitæ æternæ notitia. m *Apertissimè asseritur Christi diuinitas.* 19 Disertè exprimit præceptum de cauendis idolis quæ vni vero Deo opponit, vt hoc veluti sigillo totam superiorem doctrinam obsignet. *Luc.* 24.15.

pro illo dico vt roget.

17 [16]Omnis iniquitas peccatum est: sed est
peccatum *quod* non *est* ad mortem.

18 [17]Scimus quòd quisquis natus est ex Deo
non peccat: sed qui genitus est ex Deo, conseruat seipsum, & Malus ille non tangit eum.

19 [18]Scimus nos ex Deo esse, & mundum
totum in malo iacere.

20 Sed scimus Filium Dei venisse, & dedisse
nobis mentem, vt cognoscamus illum qui
verax est, & sumus in verace illo, in Filio
eius Iesu Christo, [m]hic est verus Deus &
vita æterna.

21 [19]Filioli, cauete vobis ab idolis. Amen.

[3]ad mortem. Est enim peccatum mortis:
nequaquã pro hoc dico vt oret quisquam.

17 Omnis enim iniquitas, peccatum est, &
[4]est peccatum quod nequaquam mortis
est.

18 Et nouimus quòd omnis qui natus est ex
Deo, non peccat. Qui enim natus est ex
Deo, conseruat seipsum, & malus non appropinquat ei.

19 Nouimus quòd ex Deo sumus, & mundus
vniuersus in malo est positus.

20 Et scimus quòd Filius Dei venit, & dedit
nobis notitiam, vt cognosceremus veracem
& essemus in ipso verace, in Filio eius Ieschua Christo. Hic est Deus verax, & vita
quæ est in æternum.

21 Filii mei custodite vosipsos à reuerentia
simulachrorum.

3 Id est, Extra omnem spem veniæ quod æterna mors necessariò consequitur, quod alibi vocatur peccatum in Spiritum sanctum, in hoc & in futuro seculo irremissibile. Et est quum quis illuminatus fuit à Spiritu Dei, destinata malitia, sciens & prudens Deo ipsi, cuius cognitione donatus fuit, bellum indicit, Satanæ sequutus exemplum.

4 Peccant quidem & grauiter, etiam regenerati, sed de eo peccato hîc intelligit, pro quo orandum non est, & dicit huiusmodi peccatũ non cadere in regeneratum, proinde nõ orandum esse pro eo.

Finitur epistola Iuchannan Apostoli.

Sequens Epistola Syriacè non extat.

EPISTOLA CATHOLICA IOHANNIS APOSTOLI SECVNDA.

CAPVT I.

1 *Inscribitur hæc Epistola eximiæ ac præstanti dignitate fœminæ,* 4 *quæ filios in Dei timore rectè educatos habebat.* 6 *Hanc orat vt in charitate Christiana perseueret,* 7 *ne in Antichristos incidat.* 10 *quin potius eos omninò vitet.*

a *Electa appellatiuum est nomen non proprium.*

b *Eximia atque præstanti dignitate fœmina.*

1 Christianæ cõiunctionis vinculum est vera & constans veritatis professio.

c *Cum vera cognitione quam charitas comitetur.*

2 Vera hæc professio nostra est tum in mutua charitate quam mandauit Dominus: tum verò maximè in sana doctrina, quæ & ipsa nobis tradita est. Est enim mandatum Dei, solidum & regulæ morum & dogmatum fundamentũ, & ista sunt inter se inseparabilia.

d *Prout veritas præscribit.*

1 PRESBYTER [a]electæ [b]dominæ, & liberis
eius quos ego verè diligo, nec ego solus, sed
& omnes qui norũt veritatem:

2 Propter veritatem
quæ permanet in nobis,
& nobiscum erit in æternum.

3 Sit vobiscum gratia, misericordia, pax à Deo
Patre, & à Domino Iesu Christo Filio Patris [c]cum veritate & charitate.

4 [2]Gauisus sum valdè quòd inuenerim ex filiis tuis, qui integrè incedant, [d]sicut mandatum accepimus à Patre.

5 Et nunc rogo te, domina, non vt mandatum nouum scribens tibi, sed quod habuimus à principio, vt diligamus alii alios.

6 Hæc autem est charitas, vt incedamus secundum mandata eius. Hoc est mandatum
illud, sicut audistis à principio, vt in eo ambuletis.

7 [3]Nam multi impostores, ingressi sunt in mũdum qui non confitentur Iesum Christum
venisse in carne. Qui est eiusmodi, impostor
est & antichristus.

8 [4][e]Attendite vosipsos, ne perdamus quæ operati sumus, sed vt mercedem plenam recipiamus.

9 Quisquis transgreditur, nec manet in doctrina Christi, Deum non habet: qui manet in doctrina Christi, hic & Patrem &
Filium habet.

10 [5]Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam
non adfert, ne recipite eum domum, nec
Aue ei dicite.

11 Qui enim dicit illi Aue, communicat operibus eius malis.

12 Quum multa haberem vobis scribenda,
nolui charta & attramento: sed spero *me*
venturum ad vos, & [f]præsentem præsentibus loquuturum, vt gaudium nostrum sit cõpletum.

13 Salutant te filii sororis tuæ electæ. Amen.

3 Antichristi personam & officium Christi oppugnantes, iam in Ecclesiam temporibus Apostolorum irrepserant.

4 Omnia amittit qui facit doctrinæ iacturam.

e *Circumspicite, & diligenter considerate.*

5 Cum peruersæ doctrinæ defensoribus commercium nobis esse non debet.

f *Ad verbum os ad os.*

EPISTOLA IOHANNIS TERTIA.

1 Hoſpitalitatem Gaii laudat, 9 & Diotrephis ambitionem accuſans, 10 Gaium monet, vt benè faciendo perſeueret, 12 Poſtremo Demetrium commendat.

1 SENIOR, [1] Gaio dilecto,
quem ego verè diligo.
2 Dilecte, in primis opto vt
proſperè agas & valeas, ſi-
cut proſperè agit anima
tua.
3 Gauiſus ſum enim valdè quum veniſſent
fratres, & teſtimonio ſuo commendaſſent
integritatem tuam, prout tu integrè ambu-
las.
4 Maius [a] iſtis gaudiũ non habeo, quum *vide-
licet* audio filios meos integrè ambulare.
5 Dilecte, [b] fideliter agis quicquid facis erga
fratres & erga peregrinos,
6 Qui teſtimonio ſuo commendarunt chari-
tatem tuam in conſpectu Eccleſiæ; quos re-
ctè facies [c] ſi proſequutus fueris vt Deo dig-
num eſt.
7 Nam pro nomine eius profecti ſunt, nihil
accipientes à Gentibus.
8 Nos ergo debemus recipere huiuſmodi,
[d] vt adminiſtri ſimus veritati.
9 [2] Scripſi Eccleſiæ: ſed qui primatum inter
eos ambit Diotrephes, non recipit nos.
10 Propterea, ſi venero, ſuggeram ipſius faci-
nora quæ facit, verbis improbis garriens in
nos; quique etiam his non contentus, ne-
que ipſe recipit fratres & qui volunt *recipe-
re* prohibet, & ex Eccleſia eiicit.
11 Dilecte, ne imitare quod malum eſt, ſed
quod bonum eſt, qui bene facit, ex Deo eſt,
qui autem malè facit, non [e] vidit Deum.
12 Demetrio teſtimonium redditum eſt ab
omnibus, & ab ipſa veritate: ſed & nos teſti-
monium perhibemus, & noſtis teſtimonium
noſtrum verum eſſe.
13 Multa poſſem ſcribere, ſed nolo atramen-
to & calamo tibi ſcribere:
14 Spero autem fore vt ſtatim te videam, &
vt coram loquamur.
15 Pax tibi. Salutant te amici. Saluta amicos
nominatim.

1 Exemplũ Chriſtianæ gratulationis.

a *Sub. Gaudiũ.*

b *Agis vt fidelem decet.*

c *Commendat Gaium vel eos ipſos quos iam anteà exceperat, ad eum redeuntes ad procuranda Eccleſiæ negotia, vel alios quorum eadem erat conditio.*

d *Vt & ipſi aliquid conferamus ad veritatis prædicationem.*

2 Ambitio & auaritia duæ peſſimæ peſtes (præſertim in iis qui Eccleſiaſticũ aliquod munus ſuſtinent) in Diotrephis perſona damnantur.

e *Non nouit.*

EPISTOLA CATHOLICA IVDÆ APOSTOLI.

3 Admonet pios vt ſibi caueant ab eo hominum genere, 4 qui ex Chriſti gratia laſciuiendi prætextum capiant. 5 quos non impunè laturos eius gratiæ contemptum, 6 7 tribus exemplis demonſtrat, 14 & vaticinium Enoch profert. 20 Modum denique piis oſtendit, quo omnes eorum machinas diſiicere queant.

1 IVDAS Ieſu Chriſti ſer-
uus, [a] frater autem Iaco-
bi, vocatis, [b] à Deo pa-
tre ſanctificatis, & Ieſu
Chriſto [c] ſeruatis:
2 Miſericordia vobis &
pax & charitas multipli-
cetur.
3 [1] Dilecti, quum omne ſtudium adhibeam,
vt ſcribam ad vos [d] de cõmuni ſalute, ne-
ceſſe habui vobis ſcribere, ad vos hortan-
dos vt [e] decertetis pro fide quæ [f] ſemel tra-
dita eſt ſanctis.
4 [2] Nam ſubrepſerunt quidam homines, pri-
us iam olim deſcripti ad hanc damnatio-
nem [3] impii, qui Dei noſtri gratiam transfe-
runt ad laſciuiam, & ſolum illum verum
Deum, ac Dominum noſtrum Ieſum Chri-
ſtum negant.
5 [4] Volo autem vos *iſtorum* commonefacere,
vt qui ſemel hoc ſciatis Dominum, quum
populum ex Ægipto liberaſſet, rurſus eos
qui non credebant perdidiſſe.
6 [5] Et Angelos qui non ſeruata ſua origine
reliquerunt ſuum domicilium, iudicio mag-
ni illius diei vinculis æternis ſub caligine re-
ſeruaſſe.
7 Sicut Sodoma & Gomorrha, & his finitimæ
ciuitates, ſimili modo atque [g] illæ ſcortatæ,
& [h] carnem alienam ſectatæ, propoſitæ ſunt
exemplo, ignis æterni pœnam ſuſtinentes.
8 Similiter tamen & iſti [i] ſopiti, carnem qui-
dem polluunt, [6] [k] dominatum verò reiiciunt,
& dignitates conuitiis inceſſunt.
9 [7] At Michael archangelus, quum aduerſus
diabolum certans, diſceptaret de corpore
Moſis, non auſus eſt illi impingere notam
maledicti, ſed dixit, Increpet te Dominus.
10 [8] At iſti, quæcunque non nouerunt conui-
tiis inceſſunt: quæcunque verò naturaliter,
vt animantia rationis expertia ſciunt, in iis
ſeſe corrumpunt.
11 [9] Væ ipſis: nam viam Cain ingreſſi ſunt, &
deceptione mercedis, qua deceptus fuit Balaã
effuſi ſunt, & contradictione Core perierunt.

a *Vt diſtinguatur ab Iſcariote.*

b *Per Deum Patrem.*

c *Repoſitis æterno Dei conſilio, qui Chriſto traderentur cuſtodiendi.*

1 Scopus huius epiſtolæ, in qua pios aduerſus profanos quoſdam, & in ſana doctrina, & in rectis moribus confirmat

d *De iis quæ ad noſtram omnium ſalutē ſpectant.*

e *Pro viribus tueamini fidem, ſana ſcil. doctrina & vitæ exemplis.*

f *Quę ita ſemel tradita eſt, vt poſteà nunquam ſit immutanda.*

2 Non temerè, ſed ex Dei prouidentia fit vt nonnulli perditi in Eccleſiam irrepant.

3 Hoc primùm in illis damnat quòd ex Dei gratia captarent laſciuiendi prætextum: quod fieri non poteſt quin Chriſto ſummum imperium abrogetur, quum eiuſmodi homines Satanæ ſe addicant, vt hodie facit Anabaptiſtarum ſecta, quos Libertinos vocant.

4 Proponit horrenda ſupplicia eorum qui gratia Dei ſunt abuſi, vt ſuis cupiditatibus obſequerentur.

5 Angelorum lapſus ſeueriſsimè punitus quanto magis homines perfidos vlciſcetur Dominus.

g *Sodomæ & Gomorrhæ veſtigia ſequutæ.*

h *Sic adumbrat prodigioſas libidines.*

i *Perinde ſtolidi & rationis expertes ac ſi altiſſimo veterno ſenſus omnes haberent ſopitos.*

6 Alterum iſtorum dogma pernitioſiſsimum, quòd magiſtratuum autoritatem etiam cum conuitiis tollebant vt hodie Anabaptiſtæ.

k *Magis eſt dominatum aſpernari, quā Dominum, id eſt, rem ipſam quàm perſonas.*

7 Argumentum à comparatis, Michael ex præcipuis angelis vnus Satanan, quamuis execrabilem, contentus fuit iudicio Dei coercendum tradere: & iſtos homunculos peruerſos non pudet poteſtates à Deo ordinatas conuitiis inceſſere. 8 Concluſio, iſtos duplici ſcelere teneri, nempe audaciſsimæ inſcitiæ in quibuſdam damnandis, & impudentis contemptus eius cognitionis quam quum eſſent adepti, non aliter tamen quam bruta rationis expertia viuebant, ventri nimirum ſeruientes. 9 prædicit eorum exitium quoniam Cainum impudenti malitia, balaamum turpi auaritia, Core denique factioſo & ambitioſo ingenio referant.

12 [10] Hi ſunt in [l] agapis veſtris macularum
inſtar, dum vobiſcum conuiuatur, [m] abſque
vllius metu ſeipſos paſcentes: nubes aqua
carentes, ventis circumactæ, arbores e-
marcidæ, infrugiferæ, bis emortuæ, era-
dicatæ:
13 Vndæ maris efferatæ, deſpumantes ſua ip-
ſorũ dedecora: ſtellæ erraticæ, quibus [n] ca-
ligo tenebrarum in æternum ſeruata eſt.
14 Prophetauit autem etiam de iſtis ſeptimus
ab Adam Enoch, dicens, Ecce, [o] venit Do-
minus cum ſanctis millibus ſuis,
15 Vt ferat iudicium aduerſus omnes, & re-
darguat quicunque ex ipſis ſunt impii, de
factis omnibus quæ impiè patrarint, deque
omnibus duris quæ loquuti fuerint aduer-
ſus ipſum peccatores impii.
16 Hi ſunt murmuratores, queruli, in cupidi-
tatibus ſuis incedentes: & quorum os loqui-
tur prætumida, admirantes perſonas vtili-
tatis gratia.
17 [11] Vos autem dilecti memores eſtote ver-
borum quæ prædicta fuerunt ab Apoſtolis
Domini noſtri Ieſu Chriſti:
18 Quòd *videlicet* dixerunt vobis, in extre-
mo tempore futuros irriſores qui in impiis
ſuis cupiditatibus incedant.
19 [12] Hi ſunt qui ſeipſos ſegregant, animales,
Spiritum non habentes.
20 Vos autem, dilecti, ſanctiſſimæ veſtræ fidei
ſuperſtruentes voſipſos, per Spiritum ſan-
ctum orantes,
21 Alii alios in charitate Dei conſeruate, ex-
pectantes miſericordiam Domini noſtri Je-
ſu Chriſti in vitam æternam.
22 [13] Et alios quidem habito delectu com-
miſeramini:
23 Alios verò [p] terrore ſeruate, ex flamma ra-
pientes: odio habentes [q] vel eam tunicam
quæ à carnis contactu ſit maculata.
24 [14] Cæterùm, ei qui poteſt vos ſeruare à
peccato immunes, & ſtatuere in conſpectu
gloriæ ſuæ inculpatos cum exultatione,
25 *Id eſt* ſoli ſapienti Deo Seruatori noſtro,
gloria & magnificentia & robur & pote-
ſtas, & nunc & in omnia ſecula. Amen.

10 Aliis multis epithetis tum ſordes & petulantiam eorũdem, tum vero maximè ina[n]em eorum grandiloquentiam & vaniſsimum faſtum grauiſsimè inſectatur grauiſsima comminatione adiuncta, ex Enochi antiquiſsima prophetia de futuro iudicio.

l *Agape erant fraterna Eccleſiaſtici cœtus conuiuia, quæ deſcribũtur à Tertulliano in Apologet. ca. 39.*

m *Impudenter & abſque vlla vel Dei vel Eccleſiæ reuerentia.*

n *Denſiſſima tenebra.*

o *Præterum futuri loco Heb. more.*

11 Prędictus eſt iſtiuſmodi monſtrorum exitus, ne rei nouitate percellamur.

12 Antichriſtorum eſt ſeſe à piis ſegregare, vt qui ſpiritu Dei non regantur: contrà verò Chriſtianorũ eſt mutuò tũ in fide tum in charitate ſeſe ſanctis precibus ędificare, tantiſper dũ Chriſti miſericordia appareat ad plenã ſuorum ſalutem.

13 Inter eos qui aberrant, hîc delectus piis ſeruandus eſt, vt alios lenius tractent, alios, iã in ipſa flãma verſantes ſeuera præſentis periculi denũtiatione ſeruare ſtudeãt: ita tamen vt ſic abhorreant à malis & turpibus, vt vel leuiſsimam eorum contagionem fugiant.

p *Abſterrentes illos, & ſancta ſeueritate reuocantes.*

q *Hyperbole ab interdictis pollutionum Legalium ſumpta.*

14 Commendat eos Dei Gratiæ, ſatis declarans Dei ſolius eſſe eam ipſam quàm à nobis requirit conſtantiam nobis præſtare.

IN

IN APOCALYPSIN NIHIL DVM TALE VISVM EST edere quale in superiores libros: interea tamen visum est subiicere quæ ante aliquot annos de huius libri autoritate scripsimus. Sunt autem eiusmodi.

QVIA de huius libri authoritate iam pridem nonnulli dubitarunt, paucis diluam argumenta quæ in hanc partem adferri solent: deinde quid mihi videatur exponam. Argumenta verò citabo uti sunt ab Erasmo studiosè ac diligenter collecta: cuius quidem adeò varium mihi videtur in hoc argumento (vt in multis aliis) iudicium fuisse, vt quid statuerit non facilè iudicare possis: nisi quòd eò tandem videtur inclinare, vt existimet aliquam esse quidem huius libri autoritatem, sed non eam tamen quæ sit reliquorum qui sine controuersia sunt recepti. Audiamus ergò quid dicat. Testatur (inquit) diuus Hieronymus, Apocalypsin ætate sua non fuisse receptam à Græcis. Dorotheus Tyri episcopus ac martyr in Compendio vitarum tradit Iohannē in Patmo insula Euangelium suum scripsisse, huius autem libri non meminit. Anathasius Græcus in suo Catalogo non affirmat hoc opus esse Iohannis. Dionysius Alexandrinus (cuius verba citat Eusebius libro 7. Ecclesiasticæ historiæ) librum existimat ab alio quopiam Iohanne viro sancto scriptum. Eusebius ipse ita citat hunc librum aliquot locis vt Iohanni non sine exceptione tribuat. Idem Caium quendam orthodoxum citat lib. 3. qui à Cerintho hæretico scriptum dicat. Hoc sit primum argumentum: ad quod ita respondeo. Si spectetur quibus rationibus permoti sunt nonnulli ad hunc librum repudiandum, tum demum facilè apariturum quàm immeritò istud fecerint. Deinde sicut à quibusdam fuit repudiatus, ita fuisse à plerisq; receptum, adeo quidem vt Epiphanius illos à quibus reiiciebatur, apertè inter hæreticos recensuerit: vt interim omittam antiquissimos scriptores, Iustinum philosophum, & Irenæum Lugdunensem episcopum, martyrem vtrunique, non modò illum comprobasse, sed etiam commentariis illustraße. De Dorotheo quod affertur nihil habet momenti, qui suo tantùm silentio videatur hunc librum reiecisse. De Athanasio, suspectum esse titulum Erasmus ipse annotauit. De Dionysio mox viderimus, quum ipsius rationem expendemus. Caium (quicunque tandem is fuerit) vel ipsius Dionysii verbis refuto quæ scripta sunt libro Ecclesiasticæ historiæ tertio. Eusebium autem sanè nihil moror, in quo docti omnes iudicium in plerisq; scriptis requirunt. Nunc ad alterum argumentum veniamus. Scribit (inquit) Hieronymus quosdam eruditissimos viros totum hoc argumentum multis conuitiis fuisse insectatos, quasi nihil haberet Apostolicæ grauitatis, sed vulgatam tantùm rerum historiam, figurarum inuolucris adumbratam. Deinde nec in sententiis esse quicquam Apostolica grauitate dignum. Ad hoc ita respondeo, Quicunque tandem isti eruditissimi viri fuerint, magnam eos reprehensionem mereri in eo quod conuitiis ausi sint eum librum exagitare qui sanè sit breuissimus si ea demas quæ ad verbum ex Prophetis sunt exscripta. Longè aliter Basilius, Gregorius, Cyrillus, Epiphanius, Irenæus, Hippolytus (vt Arethas testatur) qui hunc librum non modò (vt Dionysius Alexandrinus) putarunt à sancto viro scriptum esse. sed apertè etiam Iohanni Apostolo vendicarunt: nunquam id certè facturi si nulla grauitatis Apostolicę in eo vestigia animaduertissent. Vtros verò pro eruditioribus habebimus? an istos quorum & singularis pietas & summa eruditio testata est plurimis ipsorum monimentis, an illos potius quorum ne nomina quidem apparent, argumenta verò satis indicant quàm meritò eruditißimi appellentur? Negant in hoc scriptore vllam apparere grauitatem, quum tamen penè omnia ex Prophetis ad verbum descripserit. Dicunt eum complecti vulgatam rerum historiam. Id verò quî potest in eo verum esse qui (si admodum pauca excipias) res præteritas non narrat, sed futuras prænuntiet? Ista igitur non modò vera non sunt, sed ne verisimilia quidem. Ad tertium argumentum accedamus. Hic (inquit) solicitè suum nomen inculcat, proinde quasi syngrapham scriberet non librum: idq; non solùm præter morem Apostolorum, verùm multo magis præter suum morem qui in Euangelio multo modestiora narrans, non exprimit tamen vsquam suum vocabulum, sed notulis indicat, Discipulus ille quem diligebat Iesus. Et Paulus coactus

referre de visionibus suis, rem exponit sub alterius ersona. At hic tam arcana cum Angelis colloquia describens, quot locis inculcat, Ego Iohannes? Hæc est ratio quæ Dionisium Alexandrinum impulit vt ab alio aliquo Iohanne scriptum hunc librum arbitraretur. At, quàm hoc est infirmum & imbecille? Non animaduerterunt qui sic sentiunt aliud esse historiam, aliud prophetiam scribere. Nam historiæ veritas aliunde potius quàm à scriptore pendet: in prophetia verò, quia res futuræ prædicuntur, nulla nisi reuelantis & annuntiantis autoritate innixæ, quis non videt hoc requiri in primis, vt vndè tandem illarum prædictio emanet, quis patefecerit, quis scripserit, intelligamus? Ideò videmus non modò in prophetiarum initijs, sed etiam in singulis penè visis, nihil æquè solicitè adscribi atque Dei dictantis & Prophetæ scribentis nomen. Exemplo sit vel vnus Ieremias, qui minimùm centies vicies nomen suum inculcat. Ita enim omnino faciendum erat, ne latebras quærere videretur, vt pseudoprophetæ solebant. Quid verò? apud Danielem à capite septimo annon penè singulis versiculis repetitur, Ego Daniel? Esaias autem quoties Esaiam Filium Amos inculcat? Atqui Iohannes hoc non consueuit in Euangelio. Fateor: nam historiam scribebat, in qua illi accidit quod nulli ex alijs discipulis, vt ipse de se multa dicere cogeretur. At Paulus etiam ipse hoc non fecit. Certè non fecit eo in loco in quo suas visiones ex professo non tractabat: sed quum sui muneris præstantiam asserit, quàm altè, quàm magnificè sese Paulum illum esse dicit non ab hominibus, neque per homines, sed à Iesu Christo designatum Apostolum? Quid quum sua illa certamina prædicat, an personam alienam assumit? Sed aliquid etiam amplius consideremus. Iohannis nomen in toto hoc opere (nisi me calculus fefellit) quinquies tantùm repetitur: & illud Ego Iohannes, tribus tantùm locis, nempe cap. 1. vers. 9. addita tamen explicatione, quæ vna ad omnem amoliendam arrogantiæ suspicionem satis superq; sufficit. Item cap. 21. vers. 2. & cap. 22. vers. 8. quibus locis simpliciter tantùm commemorat quid viderit, vt de visionis fide dubitari non possit. Ergo (vt paucis hoc argumentum absoluam) ratio illa Dionysii non modò futilis est, sed etiam imperitiam arguit, atque adeò plena est calumniæ: imò verò (quod ingenuè & sine vlla maleuolentia à me dici, Deus testis est) nimium inconsiderata est vox ista, hunc scriptorem perinde suum istud, Ego Iohannes, inculcare, ac si syngrapham non librum scriberet.

Accedo ad quartum argumentum. In Græcis (inquit) quos viderim exemplaribus, non erat titulus Iohannis Euangelistæ, sed Iohannis Theologi. Atqui vel hic titulus eam Iohanni Euangelistæ vendicat, quem nemo ignorat κατ' ἐξοχὴν fuisse Theologum à veteribus appellatum: quod de Christi diuinitate nemo vnquam hominum apertius aut diuinius scripserit. Alter autem ille Iohannes, quem ego sanè suppositititum esse suspicor, non Theologus (quo cognomento nihil dici potest augustius) sed Presbyter dicebatur.

Venio tandem ad styli dissimilitudinem, quam dionysius ille Alexandrinus tribus argumentis confirmat, vt refert Nicephorus Ecclesiast. historiæ lib. 6. cap. 23 Primùm ex tota orationis indole ac ductu: deinde quòd quum Euangelio & epistolæ Iohannis catholicæ multa sint communia, hic liber ne syllabam quidem vllam habeat cum eis communem. Postremò, quòd sermonis etiam dono excelluerit Iohannes, alicubi hic noster rusticis barbarismis & solœcismis vtatur. At ego primùm omnium respondeo, istam styli dissimilitudinem minimè esse admirandã in tam dissimili argumento. Nam in Euangelij historia & in epistolis, quamuis impulsu Spiritus sancti, tamen ex suo sensu loquitur: hìc audita & dictata excipit. Illic partim narrat rem gestam, partim docet: hìc de rebus futuris agit, & quidem præscriptis verbis: & miramur eum non iisdem vti sententijs? imò quis vnquam hanc legem cuiquam scriptori præscripsit? Quid quòd pleraq; ipsis superiorum Prophetarum (puta Ezechielis, Danielis, Zachariæ, Esaiæ, & aliorum) verbis illi dictantur, ab eodem illo Spiritu, nimirum qui quondam per illos hæc eadem erat loquutus? Itaque mirum nemini videri debet quòd non ita culto sermone vtatur, vt qui à Prophetarum qui Hebraicè scripserunt, ne verbis quidem, nedum charactere, discedere voluerit: quo minus sanè suspicari par est quicquam hic commentititum Ecclesiæ obtrudi.

Superest vltimum argumentum, quòd videatur hic liber fauere Chiliastarum hæresi: quo nomine nonnulli adducti sunt vt hoc opus à Cerintho editum sub Apostoli nomine putarint. Ego verò, vt concedam Chiliastas nonnullis ex hoc libro testimonijs esse abusos, idcirco tamen hæretico tam impuro hunc librum esse tribuendum, absit vt concedam, nisi locos illos aliter accipi cõmodè non posse quispiam ostenderit. Alioquin quem tandem librum admittemus?

Aliter

Aliter autem accipiendos esse doctissimi viri iampridem indicarunt: vt huic libro idem planè acciderit atque epistolæ ad Hebræos, quam nonnulli pertinacissimè repudiarunt, quòd facere pro Nouatianis videretur: quum ipsi potius seipsos debuerint accusare. Deinde, quæso, quum alia præterea fuerint Cerinthi deliria, vt qui Deum esse mundi conditorem negarit, Christum ex Maria ac Iosepho cæterorum hominum more genitum docuerit: Christum & Iesum vt distinctas personas separarit: cur non etiam hæc sua dogmata huic libro aspergeret? Atqui tantum abest vt hoc faciat, vt è contrario aduersus illos errores certa ex hoc libro testimonia peti possint: vt à Cerintho ista proficisci non potuisse, vel ex vna ista ratione satis appareat. Quid verò quòd vbi de mille annis loquitur, nihil eorum narrat de quibus Cerinthus tam impiè garriebat? Vbi enim luxus ille? vbi cibus & potus? vbi nuptiæ & ioci? vbi sacrificia & dies festi Hierosolymis celebrandi? Ergo vanum etiam ac futile est hoc argumentum.

Quæ quum ita se habeant, quamuis non censuerim quidem ego pertinatius de scriptoris nomine litigandum, tamen Iohanni Apostolo potius quàm cuiquam alij hunc librum tribuerim. Nam præterquam quod vetustissimum esse constat, & ex veteribus doctissimi & religiosissimi quiq; Iohannis Apostoli esse non dubitarunt, his etiam coniecturis ducor, quòd illis temporibus non videam cui tandem alij tantæ maiestatis plenæ prophetiæ, tamque augustum Theologi nomen, tribui potuerint: deinde quòd planè Apostolicæ sit dignitatis non vni alicui Ecclesiæ, sed Asiaticis Ecclesiis scribere: postremò, quòd quæ de insula Patmo commemorat, cum iis prorsus conueniant quæ de Iohannis exilio veteres summo consensu tradunt. Quòd si quid aliud liceret ex stylo conijcere, nemini certè potius quàm Marco tribuerim, qui & ipse Iohannes dictus est: adeo non in verbis tantùm, sed etiam in formulis dicendi plerisque similis, ac penè idem est Euangelii Marci & huius libri character.

Ad ipsum autem librum quod attinet, quamuis eum esse me agnoscam cui hæc mysteria valdè adhuc obscura videantur, tamen quum vbique videam Spiritus prophetici numen eminere, & veterum prophetarum non tantùm vestigia sed sententias, ipsaq; adèo verba in hoc libro agnoscam: quum manifesta & magnificentissima vbique tum diuinitatis Christi, tum nostræ redemptionis testimonia in eo extare videam: quum denique ex ijs quæ prædicta sunt, nonnulla manifestè iam apparuerint, veluti quæ de Asiaticarum Ecclesiarum excidijs, & scorti illius septem montibus insidentis regno prædixit: venio in eam sententiam vt existimem Spiritum sanctum in hunc pretiosissimum librum congerere voluisse quę ex superiorum Prophetarum prædictionibus implenda post Christi aduentum supererant, ac nonnulla etiam addidisse, quatenus nostra intereße cognouit. Obscuritas in his (fateor) maxima est: sed ea minimè noua in Prophetarum (ac presertim Ezechielis) scriptis. Deinde nostrum hoc vitium est, qui singula diligentius non annotamus, & quotidiana illa Dei prouidentiæ iudicia in Ecclesiæ suæ administratione, rebus nostris priuatis intenti, non consideramus. Postremò, nouit Dominus quid quatenus nosse expediat, ideoq; prophetiarum lucem pro sua infinita sapientia non aliter iam olim temperauit quàm Ecclesiæ vtile fore præsciuit. Superest igitur, vt hæc mysteria sancti Dei homines cum timore ac religione quatenus fas & vtile est, scrutentur: omnes vero, siue quæ nouerint, siue quæ non nouerint, in hoc libro comprehensa Dei mysteria venerentur, potius quàm (nonnullorum more) vel derideant, vel fanaticis suis commentis polluant.

APOCA-

APOCALYPSIS IOHANNIS THEOLOGI.

Caput I.

1 Indicat doctrinæ genus quod hic tractaturi 8 nempe illius qui est principium & finis: 12 Deinde septem candelabrorum & stellarum 50 mysterium explicat.

1 APocalypsis a Jesu Christi quam dedit b ipsi De-
us, vt indicaret seruis
suis quæ oporteat fieri
citò: & verò missam per
Angelum suum, seruo
suo Iohanni significa-
uit.
2 Qui testificatus est sermonem Dei, & te-
stimonium Iesu Christi, & quæcunque
vidit.
3 Beatus qui Legit & beati qui audiunt ver-
ba prophetiæ huius: & obseruant ea quæ
in ea scripta sunt, tempus enim propè est.
4 Iohannes septem Ecclesiis quæ sunt in A-
sia: Gratia *sit* vobis & pax à c Qui est, & qui
erat, & qui venturus est: & à d septem Spi-
ritibus qui in conspectu throni eius sunt:
5 Et à Jesu Christo, *qui est* fidus ille testis,
primogenitus ille ex mortuis, ac prin-
ceps regum terræ: qui dilexit nos, & la-
uit nos à peccatis nostris per sanguinem
suum.
6 Et fecit nos reges & sacerdotes Deo & Pa-
tri suo: ei, *inquam* gloria & robur in secula
seculorum. Amen.
7 Ecce, venit cum nubibus, & videbit e-
um omnis oculus, etiam qui eum transfixe-
runt: & plangent coram eo e omnes tribus
terræ, Etiam. Amen.
8 Ego sum f α & ω, *id est* principium & finis:
dicit Dominus, Qui est, & Qui erat &
qui venturus est, ille, *inquam*, omnipo-
tens.
9 Ego Iohannes, *qui* & frater vester *sum* &
socius in afflictione & regno & tolerantia
Christi Iesu, eram in insula quæ vocatur
g Patmos, propter sermonem Dei & testi-
monium Jesu Christi.
10 Fui *autem* h Spiritu correptus die i Domi-
nico, & audiui à tergo vocem magnam
tanquam tubæ,
11 Dicentis, Ego sum, α & ω, primus ille &
vltimus, &, Quod vides scribe in libro, &
mitte septem Ecclesiis quæ sunt in Asia, E-
phesi & Smyrnæ, & Pergami, & Thyatiræ, &
Sardibus, & Philadelphiæ & Laodiceæ.
12 Conuersus sum igitur vt k viderem vocem
quæ loquuta erat mecum, Conuersus autem
vidi septem candelabra aurea:
13 Et in medio septem candelabrorum (au-
reorum) *quendam* similem filio hominis in-
dutum talari *veste*, & præcinctum ad mam-
millas zona aurea.
14 Caput autem eius & capilli *erant* candidi
vt lana alba, tanquam nix: & oculi eius vt
flamma ignis:
15 Pedes autem eius similes chalcolibano,
veluti in fornace ardentes: & vox illius tan-
quam vox aquarum multarum.
16 Habebat autem in dextra sua stellas sep-
tem: & ex ore eius anceps gladius prodi-
bat, & facies eius qualis sol in suo vigore
lucet.
17 Quum autem vidissem eum, cecidi ad pe-
des eius veluti mortuus: tum imposuit mihi
dextram suam, dicens mihi, Ne metue: ego
sum primus & vltimus:
18 Et qui viuo, sed fui mortuus: & ecce, vi-
vo, in secula seculorum. Amen. Et habeo
claues inferorum & mortis.
19 Scribe quæ vidisti, & quæ sunt, & quæ post-
hac sunt futura:
20 Mysterium septem stellarum quas vidisti
in dextra mea, & septem candelabra au-
rea. Septem stellæ, l Angeli sunt septem
Ecclesiarum: & candelabra septem quæ
vidisti, septem Ecclesiæ sunt.

a Rerum occultatarum patefactio.
b Quam filius è sinu Patris nobis per Angelos reuelauit.
c Iehoua nomen quod proprium est, præteriti, præsentis & futuri temporis notatione significatur.
d Hi sunt Spiritus qui infrà, 5.6. Agni cornua & oculi dicuntur: eos autem adiungit Deo tanquam stipatores.
Exod.3.14. Psal.89.38. 1.Cor.15.21. Col.1.12. Heb.9.14. 1.Pet.1.15. 1.Ioh.1.9. 2.Pet.2.5. Esa.3.14. Matth.24.10. Iud.1.4.
e Omnes homines.
f Ego is sum ante quem nihil est, imò per quem factum est quicquid factum est, quique vt Omnia intereant, superstes illis omnibus maneam.
Infrà 21.3.13.
g Patmos vna est Sporadum in qua exulasse Iohannes perhibetur.
h Hic explicatur sanctus ille enthousiasmos, quo prophetæ correpti extra mundū peregrinabantur cum domino: sic Ezechiel sæpe dicit se translatū fuisse à Domini spiritu, & Spiritum Domini in se incidisse.
i Dominicum vocat diem quem Paulus primam hebdomados vocat, 1.Cor.10.2.
k Vt cum viderem cuius vocem audieram.
Psa.41.40. & 44.6.
l Angelorum nomine Ecclesiarum ministros intelligit.

Caput II.

1 Iubetur Iohannes scribere quæ Dominum necessaria nouerat Ecclesiis, 2 Ephesiorum, 8 Smyrnensium, 12 Pergamenorum, 18 Thyatirensium, 25 vt quæ ab Apostolis acceperunt, teneant.

1 ANgelo Ephesinæ Ecclesiæ scribæ, Hæc
dicit, qui tenet septem stellas in dex-
tra sua, qui ambulat inter septem can-
delabra aurea:
2 Noui opera tua, & laborem & tolerantiam
tuam: & quòd non possis ferre malos;
& exploraris eos qui se dicunt Apostolos
esse, & non sunt: & comperisti eos *esse* men-
daces:
3 Et onere pressus fuisti, & sustines: & pro-
pter nomen meum laborasti, & non es de-
fatigatus.
4 Sed habeo *aliquid* a aduersum te, quòd
charitatem tuam primam omiseris.
5 Memor esto itaque vnde excideris, & resi-
pisce, & priora opera facito: sin minus, ve-
niam aduersum te citò, & mouebo cande-
labrum tuum è loco suo, nisi resipueris.
6 Sed hoc habes, quòd odisti facta Nicolai-
tarum quæ & ego odi.
7 Qui habet aurem audiat quid Spiritus
dicat Ecclesiis, Victori dabo edere ex
arbore vitæ quæ est in medio b Paradisi
Dei.
8 Angelo verò Smyrnæorum Ecclesiæ scri-
be, Hæc dicit primus ille & vltimus, qui
fuit mortuus & viuit:
9 Noui opera tua & afflictionem & pauper-
tatem

a Quod tecum expostulem.
b Sic Christus loquitur nempe vt mediator.
b Smyrna vna fuit Ionicarum ciuitatum in Asia.

tatem, (sed diues es) & blasphemiam
eorum qui se dicunt Iudæos esse, & non
sunt, sed Synagoga Satanæ.
10 Nihil eorum metue quæ passurus es,
ecce, futurum est vt mittat diabolus a-
liquos ex vobis in carcerem, vt explo-
remini: & habebitis afflictionem die-
rum decem: esto fidelis vsque ad mor-
tem, & dabo tibi coronam vitæ.
11 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus
dicat Ecclesiis, Victor non lædetur à mor-
te secunda.
12 Angelo verò [d] Pergamensis Ecclesiæ
scribe, Hæc dicit qui habet romphæam
illam vtrinque acutam,
13 Noui opera tua, & vbi habites, *nem-
pe* vbi thronus est Satanæ: & *quod* te-
neas nomen meum, neque negasti fi-
dem meam, [e] etiam iis diebus quibus
Antipas martyr ille meus fidelis truci-
datus est apud vos, vbi Satanas habi-
tat.
14 Sed habeo aduersum te pauca, quòd
habeas istic qui teneant doctrinam Ba-
laam, qui docebat balac obiicere offen-
diculum coram filiis Israel, vt [f] ederent
ex iis quæ simulachris immolantur, & scor-
tarentur.
15 Ita habes etiam qui teneant doctrinam
Nicolaitarum: quod odi.
16 Resipisce: sin minus, veniam aduersum
te citò, & pugnabo cum illis gladio oris
mei.
17 Qui habet aurem, audiat quid Spiri-
tus dicat Ecclesiis, Victori dabo edere
ex [g] Manna illo abscondito: & dabo illi
[h] calculum album, & in calculo nomen
nouum scriptum, quod nemo nouit nisi
qui accipit.
18 Angelo verò Thyatirensis Ecclesiæ scri-
be, Hæc dicit Filius Dei qui habet ocu-
los tanquam flammam ignis, & cuius pedes
sunt similes chalcolibano:
19 Noui opera tua & charitatem & [i] sub-
ministrationem, & fidem, & tolerantiam
tuam, & opera tua, & vltima plura prio-
ribus.
20 Sed habeo aduersus te pauca, quòd
permittis mulierem Jezabel, quæ se di-
cit prophetissam, docere & seducere
seruos meos, vt [k] scortentur, & edant ex
iis quæ simulachris immolantur.
21 Et dedi illi tempus vt resipisceret à scor-
tatione sua: & non resipuit.
22 Ecce, ego abiiciam eam in lectum: &
eos qui adulterium committunt cum ea
in afflictionem maximam, nisi resipuerint
ab operibus suis:
23 Et filios eius [l] interficiam morte: sci-
entque omnes Ecclesiæ me esse scruta-
torem renum & cordium: & dabo vnicui-
que vestrûm secundum opera sua.
24 Vobis autem dico reliquis Thyatirensi-
bus, Quicunque non tenetis doctrinam
hanc, Et qui non approbastis [m] profundi-
tates Satanæ, vt aiunt: [n] non imponam vo-
bis aliud onus.
25 Tamen id quod habetis, tenete quous-
que veniam.

d *Pergamum celeberrima olim vrbis in Asia nomen, Attalicorum regum sedes.*

e *Amplificatur Pergamensium fides, quod in ipso persecutionis æstu constantes fuerint.*

f *Quod hic de idolothytis agit, refertur ad eam speciem de qua agit Paulus, 1.Cor.10.24.*

g *Alludit ad concionem illam quæ habetur, 6.Iohan. & ad locum Psal.105.40.*

h *Huiusmodi calculum refert Arethas solitum dari Athletis in certaminibus, vel quod calculi olim essent albi indicantes absolutionem.*

i *Hic vocat officia sanctis præstita.*

k *Passim in scriptura nomine scortationis intelligitur idololatria.*

1.Sam.16.7.psal.7.10. ierr.11.20.& 17.10.

l *Pleonasmus Hebraicus cuius tamen maxima est emphasis, vt Latinè dicimus internecione delere.*

m *Notat ostentationem aliquorum qui iactarent profundam, id est copiosam atque vulgarem scientiam suam, quæ tamen esset Satanica.*

n *Aduersum vos nihil grauius denuntiabo, contentus vobis significare quid in vobis requiram.*

Psal.29.

26 Nam si quis vicerit, & obseruauerit ad
finem vsque opera mea, dabo ei potesta-
tem in Gentes:
27 Et reget eas virga ferrea: & tanquam
vasa fictilia conterentur: sicut & ego ac-
cepi à Patre meo.
28 Et dabo ei stellam matutinam.
29 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus
dicat Ecclesiis.

CAPVT III.

1 Sequitur Epistola quinta ad pastores Ecclesiæ Sardinensium, 7 Philadelphensium, 14 & Laodicensium, 16 ne tepidi sint, 20 seq. gloriæ Dei promouendæ operam dent.

1 ANGELO autem Ecclesiæ quæ est
[a] Sardibus scribe, Hæc dicit qui
habet septem Spiritus Dei & sep-
tem stellas, Noui opera tua, *nempe*
[b] quòd dicaris viuere, sed mortuus
sis.
2 Esto vigilans, & confirma [c] reliqua mo-
ribunda: non enim inueni opera tua ple-
na coram Deo.
3 Memento igitur quæ acceperis & au-
dieris: obserua igitur illa & resipisce.
Quòd si non vigilaueris, veniam ad te tan-
quam fur, neque intelliges qua hora ve-
niam ad te.
4 Habes *tamen* aliquot capita etiam Sar-
dibus quæ non inquinarunt vestimenta
sua, ideoque incedent mecum albati:
[d] digni enim sunt.
5 Qui vicerit, amicietur vestimentis al-
bis: neque delebo nomen eius ex libro
vitæ, sed profitebor nomen eius coram
patre meo & coram Angelis eius.
6 Qui habet aurem audiat quid Spiritus
dicat Ecclesiis.
7 Angelo verò Philadelphiensis Ecclesiæ
Scribe, Hæc dicit Sanctus & verax il-
le, qui habet [e] clauem Dauidis: qui ape-
rit, & nemo claudit: & claudit, & ne-
mo aperit:
8 Noui opera tua: ecce, proposui ti-
bi ostium apertum, nec quisquam po-
test claudere illud: quia nonnullam
habes virtutem, & obseruasti sermo-
nem meum, neque abnegasti nomen
meum:
9 Ecce, [f] præbebo eos qui sunt ex synago-
ga Satanæ, *id est* eorum qui dicunt se Iu-
dæos esse, nec sunt, sed mentiuntur, ec-
ce, *inquam*, faciam vt ipsi veniant & a-
dorent ante pedes tuos & sciant quòd ego
dilexi te:
10 Quoniam [g] obseruasti sermonem tole-
rantiæ meæ, ego quoque te liberabo ex
tempore tentationis, quod venturum est
in orbem vniuersum, ad explorandos inco-
las terræ.

a *Sardis florentissima & celeberrima vrbis nomen, Lydorum regis sedes.*

b *Nomine viuis, sed reuera es mortuus.*

c *Cætera, quorum ea est conditio, vt iam laborent mox nisi confirmentur interitura.*

Infrà 16.15. 1. the ss.5.2. 2 pet. 3.10.

d *Idonei scilicet, quia in Christo iustificati fuerunt, quod reipsa comprobarunt iustum enim est qui iustitiam facit, sed ita vt arbor fructum gignat. Vide Rom.8.18.*

Infrà, 20.12.& 21.27. phil.4.4.

e *Potestatem omnem gubernationis, iubendo & vetando & expediendo ac coercendo. Est autem è domus Dauid Ecclesia, regni autem Dauidici promissio perpetua, ad Christum pertinet.*

f *In eum statum redigam.*

g *Quia patientiâ illam & constantiam præstitisti, quam à te requiro.*

11 Ecce, venio citò: tene quod habes, vt ne-
mo accipiat coronam tuam.
12 Si quis vicerit, faciam vt sit columna in
templo [h] Dei mei, nec foras egredietur
amplius: & inscribam ei nomen Dei mei,
& nomen ciuitatis Dei mei, *id est* nouæ
Hierusalem, quæ descendit è cælo à Deo
meo, & nomen meum nouum.

h Vide sup. 27.

13 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus di-
cat Ecclesiis.
14 Angelo verò Laodicensium Ecclesiæ scri-
be, Hæc dicit [i] Amen, testis ille fidelis &
verax, [k] principium opificii Dei:

i Amen Hebrais verè seu veritatem ipsam significat.
k A quo principium ducunt omnes res conditæ.

15 Noui opera tua, *nempe* te neque frigidum
esse, neque feruidum: vtinam frigidus esses
aut feruidus.
16 Itaque quoniam tepidus es, nec frigidus
nec feruidus, futurum est vt te euomam ex
ore meo.
17 Nam dicis, Diues sum, & ditatus sum, &
nullius egeo. Neque nosti te esse ærumno-
sum, & miserabilem, & pauperem, & cæ-
cum, & nudum.
18 Consulo tibi vt emas à me aurum igni
exploratum, vt diues fias: & vestimenta
alba, vt induaris, nec appareat dedecus
nuditatis tuæ: & collyrio inungas oculos tu-
tuos, vt videas.
19 Ego quoscunque amo, arguo & castigo:
[l] Ferue igitur ac resipisce.

Prou. 3. 12. heb. 12. 5.
l Zelus opponitur iis qui nec calidi nec frigidi.

20 Ecce, sto ad ostium, & pulso: si quis audie-
rit vocem meam, & aperuerit ostium, in-
grediar ad eum, & cœnabo cum eo, & ipse
mecum.
21 Si quis vicerit, tribuam ei vt sedeat me-
cum in throno meo, vt & ego vici, & sedeo
cum Patre meo in throno eius.
22 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus di-
cat Ecclesiis.

CAPVT. IIII.

1 Alia narratur visio, 3 diuinæ maiestatis gloriam continens. 8 quæ à quatuor animalibus, 10 & viginti quatuor senioribus celebratur.

1 POstea aspexi, & ecce, ostium erat aper-
tum in cœlo: & vox prima quam audi-
ui tanquam tubæ loquentis mecum, di-
cebat, Ascende huc, & ostendam tibi quæ
oporteat fieri posthac.
2 Statimigitur fui [a] correptus à spiritu: &
ecce, thronus positus erat in cælo, & *quidam*
throno insidebat.

a Vide sup. 1. 10.

3 Is autem qui sedebat, aspectu similis erat
lapidi iaspidi & sardio: & in circuitu throni
erat iris aspectu similis smaragdo.
4 Et in circuitu sedis, sedilia viginti qua-
tuor: & super sedilia vidi viginti quatuor
seniores sedentes, amictos vestibus albis: &
habentes impositas capitibus suis coronas
aureas.
5 Prodibant autem è throno fulgura, & to-
nitrua & voces: & septem lampades igneæ
ardentes ante thronum, quæ sunt septem
spiritus Dei.
6 Erat etiam ante thronum mare vitreum
simile crystallo: & inter thronum & quæ
thronum ambiebant quatuor animalia plena
oculis antè & retrò.
7 Animal autem primum erat simile leoni,
& secundum animal simile vitulo, & ter-
tium animal habens faciem velut homo:
& quartum animal simile aquilæ volan-
ti.
8 Et [b] quatuor animalia singula per se ha-
bebant alas senas in circuitu, & intus plena
erant oculis: die ac nocte sine intermissio-
ne dicentia, Sanctus, sanctus, sanctus Do-
minus Deus, ille omnipotens, qui Erat, qui
Est, & qui Venturus est.

b Vnumquodque animalium habebat alas senas.

9 Et quum [c] tribuebant illa animalia glori-
am & honorem & gratiarum actionem ei
qui throno insidebat, illi *inquam* viuenti in
secula seculorum:
10 Procidebant viginti quatuor illi seniores
ante illum insidentem throno, & adorabant
illum viuentem in secula seculorum, &
abiiciebant coronas suas ante thronum, di-
centes,

c Dicitur dari Deo gloria, honor, regnum & cætera huiusmodi, quum celebratur pia prædicatione id quod ipsius est proprium.

11 Dignus es Domine, qui accipias gloriam
& honorem & virtutem: quia tu creasti
omnia, & propter voluntatem tuam sunt, &
creata sunt.

Infra, 5. 12.

CAPVT V.

1 Librum septem sigillis obsignatum, 3 quem nemo aperire poterat, 6 Agnus ille Dei, 9 dignus qui ipsum aperiat, 12 omnium cælestium voce decantatur.

1 DEinde vidi ad dexteram eius qui insi-
debat throno, librum scriptum intus
& à tergo, obsignatum sigillis sep-
tem.
2 Et vidi Angelum fortem prædicantem vo-
ce magna, Quis est dignus qui aperiat li-
brum, & soluat eius sigilla?
3 Nemo autem poterat neque in cœlo, ne-
que in terra, neque subter terram, aperire
librum, neque eum inspicere.
4 Flebam igitur ego multum, quòd nemo
dignus inuentus esset, qui aperiret & lege-
ret librum, nec qui eum inspiceret.
5 Tum vnus ex senioribus dicit mihi, Ne fle-
to: ecce, [a] vicit Leo ille ex tribu Iuda, stirps
illa Dauidis, vt aperiat librum, & soluat
septem eius sigilla.

a Obtinuit.

6 Aspexi igitur, & ecce inter thronum &
quatuor animalia, & inter seniores illos,
Agnus stans tanquam mactatus, habens
cornua septem, & oculos septem, qui
sunt septem Spiritus Dei missi in omnem
terram.
7 Is venit & accepit librum ex dextra illius
throno insidentis.
8 Quumque accepisset librum, quatuor illa
animalia, & viginti quatuor illi seniores
prociderunt coram Agno, habentes singuli
citharas, & phialas aureas plenas suffituum,
quæ sunt [b] preces sanctorum.
9 Et cecinerunt canticum [c] nouum, di-
centes, Dignus es qui accipias librum, &
aperias eius sigilla: quoniam mactatus es, &
redo-

b Vide infrà, 8. 3.
c Non vulgare.

redemisti nos Deo per sanguinem tuum ex
omni tribu, & lingua, & populo, & natione.
10 Et fecisti nos Deo nostro reges & sacerdo-
tes: & regnabimus super terram.
11 Tum aspexi, & audiui in circuitu throni &
animalium & seniorum illorum, vocem An-
gelorum multorum, numero d millies cen-
tena millia, & decies centena millia:
12 Dicentes voce magna, Dignus est Agnus
ille mactatus e qui accipiat virtutem, & di-
uitias, & sapientiam, & fortitudinem, & ho-
norem, & gloriam & benedictionem.
13 Sed & omnem creaturam quæ in cœlo est,
& quæ super terram & sub terra & in mari,
& quæ in eis sunt omnia, audiui dicentia,
Sessori throni & Agno, benedictio, & honor
& gloria, & robur, in secula seculorum.
14 Quatuor autem animalia dicebant, Amen.
& viginti quatuor illi seniores procidérunt
in facies suas, & adorarunt eum qui viuit in
secula seculorum.

Supra, 1. 6. 1. pet. 2. 9.

d Indicatur numerus ingens. Dan. 7. 10.

e Cui deferatur laus omnis, tanquam potentissimo, sapientissimo, &c.

CAPVT VI.

1 Aperit Agnus primum libri sigillum. 3 secundum, 5 tertium, 7 quartum, 9 quintum, 12 & sextum. Quibus apertis, cædes, fames, pestes, sanctorum querelæ, terræ motus, & varia cœli prodigia oriuntur.

1 POsteà aspexi, quum aperuisset Agnus
primum ex sigillis, & audiui vnũ ex qua-
tuor animalibus dicens, tanquam vocem
tonitrui, Veni, & vide.
2 Aspexi igitur, & ecce, *aderat* equus albus:
& qui insidebat ei habebat arcum, & data
est ei corona, & prodiit vincens, & vt vin-
ceret.
3 Quumque aperuisset sigillum secundum,
audiui secundum animal dicens, Veni, &
vide.
4 Et prodiit alius equus rufus: & ei qui insi-
debat super eum, datum est vt tollat pacem
è terra, vt alii alios mactent: datusque est ei
gladius magnus.
5 Et quum aperuisset sigillum tertium, au-
diui tertium animal dicens, Veni, & vide.
Aspexi igitur, & ecce, equus niger *aderat*:
& qui insidebat ei, habebat stateram in ma-
nu sua.
6 Et audiui vocem inter illa quatuor anima-
lia dicentem, a Chœnix tritici denario, &
tres chœnices hordæi denario: & vinum &
oleum ne læseris.
7 Quumque aperuisset sigillum quartum, au-
diui vocem quarti animalis dicentem, Veni
& vide.
8 Tum aspexi, & ecce *aderat* equus pallidus,
& eius qui insidebat ei, nomen erat Mors:
& infernus sequebatur eam, dataque est eis
in quadrantem terræ potestas trucidandi
gladio, & fame, & morte, perque terrestres
feras.
9 Quum verò aperuisset sigillum quintum,
vidi sub altari animas eorum qui mactati fu-
erant propter verbum Dei, & propter testi-
monium quod tuebantur.
10 Clamabant autem voce magna, dicentes,
Vsquequò Domine, qui sanctus *es* & verax,
non iudicas ac vindicas sanguinem no-
strum de iis qui habitant in terra?
11 Tum datæ sunt singulis stolæ albæ, & di-
ctum est eis vt requiescerent adhuc paulu-
lum temporis, vsquequò b compleantur e-
tiam conserui eorum & fratres eorum, qui
trucidandi sunt sicut & ipsi.
12 Deinde aspexi quum aperuisset sigillum
sextum, & ecce terræ motus magnus factus
est: & sol factus est niger vt c saccus cilici-
nus, & luna tota facta est vt sanguis:
13 Et stellæ è cœlo ceciderunt in terram, sicut
ficus abiicit grossos suos quum vento mag-
no concutitur.
14 Et cœlum abscessit sicut liber qui conuol-
uitur: & omnes montes & insulæ è suis locis
emotæ sunt:
15 Et reges terræ, proceres, & diuites, & tri-
buni, & potentes, omnesque tum serui tum
ingenui absconderunt se in speluncis & in
petris montium:
16 Et dixerunt montibus & petris, Cadite su-
per nos, abscondite nos à conspectu eius
qui insidet throno, & ab ira Agni:
17 Nam venit dies ille magnus iræ illius, &
quis poterit stare?

a Magna indicatur caritas annonæ. est enim chœnix mensura aridorum, octaua pars modii, olim apud Græcos diurni cibi seruilis.

b Vsquedum compleatur numerus certus.

c Ita vocabant olim opera pilis texta.

Esa. 2. 19. Osee. 10. 8. luc. 23. 30.

CAPVT. VII.

1 Grassantes in orbe Angeli, 3 inhibentur donec Electi Domini, 5 ex omnibus tribubus signentur. Deinde eorum qui Christi causa persequutionem sustinuerunt, 16 fœlicitas, 17 & gaudium describitur.

1 POsteà vidi quatuor Angelos insistentes
quatuor a angulis terræ, tenentes qua-
tuor ventos terræ, ne flaret ventus super
terram, neque super mare, neque in vllam
arborem.
2 Et vidi alterum Angelum ascendentem ab
ortu solis, habentem sigillum Dei viui: qui
clamauit voce magna quatuor Angelis qui-
bus datum est nocere terræ & mari,
3 Dicens, Ne nocete terræ, neque mari, ne-
que arboribus, quoadusq; obsignemus ser-
uos Dei nostri in frontibus suis.
4 Et audiui numerum obsignatorum, cen-
tum quadraginta quatuor millia *erant* obsig-
nata ex omnibus tribubus filiorum Israel.
5 Ex tribu Iuda, duodecies mille obsignata:
ex tribu Ruben, duodecies mille obsignata:
ex tribu Gad, duodecies mille obsignata:
6 Ex tribu Aser, duodecies mille obsignata:
ex tribu Nephtali, duodecies mille obsig-
nata: ex tribu Manasse, duodecies mille ob-
signata:
7 Ex tribu Simeon, duodecies mille obsigna-
ta: b ex tribu Leui, duodecies mille obsig-
nata: ex tribu Issachar, duodecies mille ob-
signata.
8 Ex tribu Zabulon, duodecies mille obsig-
nata: ex tribu c Ioseph, duodecies mille ob-
signata: ex tribu Beniamin, duodecies mil-
le obsignata.
9 Posteà aspexi, & ecce, *aderat* turba mul-
ta, quam numerare nemo posset, ex omni-
bus gentibus & tribubus & populis & lin-
guis: stabantque ante thronum & in con-
spectu Agni, amicti stolis albis: & palmæ in
manibus eorum.

a In quatuor terræ plagis seu cardinibus.

b Omisso Dan, & recenset Leui.

c Ephraim alterius filii Ioseph, & qui primogenitura donatus est, vnus Ioseph dicitur.

10 Et

10 Et clamabant voce magna dicentes, Salus
à Deo nostro *est*, sedente super thronum, &
ab Agno.
11 Omnes autem Angeli stabant in circuitu
throni & seniorum & quatuor animalium il-
lorum: & procubuerunt in conspectu throni
in facies suas, & adorarunt Deum,
12 Dicentes, Amen: benedictio, & gloria, &
sapientia, & gratiarum actio, & honor, &
virtus, & robur Deo nostro, in secula secu-
lorum. Amen.
13 Tum me compellauit vnus ex illis seniori-
bus, dicens mihi, Isti qui amicti sunt stolis
albis, quinam sunt, & vndè venerunt?
14 Et dixi ei, Domine, tu nosti. Et dixit mihi,
Hi sunt qui venerunt ex afflictione magna,
& lauerunt stolas suas, ac dealbarunt in
sanguine Agni.
15 Ideo sunt ante thronum Dei, & seruiunt
ei [d] die ac nocte in templo eius: & qui insi-
det throno, [e] habitabit cum eis.
16 Non esurient amplius neque sitient am-
plius: nec in eos incidet sol neq; vllus æstus.
17 Quoniam Agnus qui in medio throni est,
pascet eos, & deducet ad viuos fontes a-
quarum, & abstersurus est Deus omnem la-
chrymam ab oculis eorum.

d Alludit ad diurna & nocturna Leuitarum ministeria, atqui nulla nox est in cœlo.

e Vel super eos, vt significetur diuina defensio atque protectio quasi erga illos, qui vt sub diuinis tabernaculis sunt in tuto.

Esa. 49. 10.
Esa. 25. 1.
Infrà, 21. 4.

CAPUT VIII.

1 *Septimo sigillo aperto* 3 *offeruntur sanctorum preces per suffitus.* 6 *procedunt septem Angeli cum tubis.* 7 *& quatuor primis clangentibus ignis decidit,* 9 *mare turbatur,* 10 11 *aquæ amarescunt,* 12 *& stellæ obtenebrantur.*

1 PORrò quum aperuisset sigillum septi-
mum, factum est silentium in cœlo, me-
dia fermè hora.
2 Et vidi septem illos Angelos qui [a] adstant
coram Deo, quibus datæ sunt septem tu-
bæ.
3 Tum alius Angelus venit, & stetit ante a-
ram, habens thuribulum aureum: & dati
sunt ei suffitus multi, vt offerret cum preci-
bus Sanctorum omnium, super altare aure-
um quod est ante thronum.
4 [b] Ascendit autem fumus suffituum *cum* pre-
cibus Sanctorum, è manu Angeli ad conspe-
ctum Dei.
5 Deinde accepit Angelus thuribulum, & im-
pleuit illud igne altaris, abiecitque in ter-
ram: & facta sunt tonitrua & voces, & ful-
gura & terræ motus.
6 Et septem Angeli qui habebant septem tu-
bas, præparauerunt se vt clangerent.
7 Primus igitur Angelus clanxit, & facta est
grando & ignis, mista sanguine, proiectaq;
sunt in terram: & tertia pars arborum exusta
est, & omne fœnum viride exustum.
8 Deinde secundus Angelus clanxit, & quasi
mons magnus igne ardens proiectus est in
mare: factaque est tertia pars maris, san-
guis.
9 Et mortua est tertia pars creaturarum quæ
erant in mari, animantia *dico*: & tertia pars
nauium perierunt.
10 Tum Angelus tertius clanxit, & cecidit è
cœlo stella magna, ardens velut fax, ceci-
ditque in tertiam partem fluminum, & in
fontes aquarum.

a Qui coram eo apparent vt ministri.

b Nullius sunt precij nostræ preces, nisi adsit in primis vnica illius oblationis verè gratus odor, id est, nisi prius in Filio per fidem iustificati placeamus.

11 Nomen autem stellæ dicitur Absinthium:
versa est igitur tertia pars aquarum in absin-
thium: & multi homines mortui sunt ex a-
quis, quòd amaræ factæ essent.
12 Deinde quartus Angelus clanxit, & per-
cussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ,
& tertia pars stellarum: ita vt obscuraretur
tertia pars eorum, & dies non luceret pars
tertia, & noctis similiter.
13 Et vidi, & audiui vnum Angelum volantem
per medium cœli, dicentem voce magna,
Væ, væ, væ incolis terræ, à reliquis sonis tu-
bæ trium illorum Angelorum qui clangent.

CAPUT IX.

1 *Quinto Angelo clangente,* 3 *locustæ vastatrices prodeunt.* 13 *Sextus autem clangens* 16 *equites educit,* 20 *humanum genus deuastantes.*

1 TVm quintus Angelus clanxit, & vidi
stellam è cœlo cecidisse in terram, cui
data est clauis putei [a] abyssi.
2 Aperuit igitur puteum abyssi: & ascendit
fumus putei vt fumus fornacis magnæ: &
obscuratus est sol & aer à fumo putei.
3 Ex fumo autem exierunt locustæ in terram,
dataque est illis potestas qualem habent
potestatem terrestres scorpii.
4 Et ipsis est dictum ne læderent gramen ter-
ræ, neque viride quicquam, neque vllam ar-
borem: sed tantùm homines qui non habe-
rent signum Dei in frontibus suis.
5 Datum autem est eis non vt occidant eos,
sed vt crucientur mensibus quinque, *sit*que
cruciatus eorum vt cruciatus scorpii quum
percusserit hominem.
6 Itaq; per eos dies homines quærent mor-
tem, sed non inuenient eam: & deside ra-
bunt mori, sed fugiet mors ab eis.
7 Figuræ autem locustarum similes *erant* e-
quis paratis ad prælium: *erant*que impositæ
capitibus earum tanquam coronæ similes
auro, & facies earum vt facies hominum.
8 Et habebant capillos vt capillos mulierum:
& dentes earum vt leonum erant.
9 Habebant etiam loricas vt loricas ferreas:
& sonitus alarum ipsarum vt sonitus curru-
um, equis multis currentibus ad bellum.
10 Sed & habebant caudas similes scorpio-
num, erantque aculei in caudis earum: &
earum potestas *erat* nocere hominibus
menses quinque.
11 Habent autem sibi impositum regem, An-
gelum abyssi, cui nomen Hebraicè Abad-
don, Græcè autem Apollyon, *id est Perdens*.
12 Væ vnum abiit, & ecce veniunt adhuc duo
væ postea.
13 Tum sextus Angelus clanxit, & audiui vo-
cem quandam ex [b] quatuor cornibus alta-
ris aurei, quod est ante oculos Dei,
14 Dicentem sexto Angelo qui habebat tu-
bam, Solue quatuor illos Angelos vinctos
ad magnum Euphratis flumen.
15 Soluti sunt igitur quatuor illi Angeli, para-
ti ad horam & diem & mensem & annum,
vt occidant tertiam partem hominum.
16 Eratque numerus equestris exercitus bis
millies centena millia: nam audiui nume-
rum eorum.

a Abyssum vocat profundissimas tartari tenebras.

Sup. 6. 16.
esa. 2. 19.
ose. 10. 8.

Suprà, 26. 9.

b Alludit ad aram suffitus, collocatam in atrio sacerdotum è regione Arcæ fœderis, interposito tamen velo.

17 Itemque vidi equos per visionem: & ipso-
rum sessores habentes thoraces igneos, &
hyacinthinos & sulphureos: erant autem
capita equorum vt capita leonum: & ex ore
ipsorum prodibat ignis & fumus & sulphur.
18 Ab his tribus occisa est tertia pars homi-
num, *nempe* ab igne, & fumo, & sulphure,
quæ prodibant ex ore ipsorum.
19 Potestas enim equorum in ore eorum est,
& in caudis eorum: nam caudæ eorum si-
miles sunt serpentibus, habentes capita per
quæ nocent.
20 Porrò reliqui homines qui occisi non sunt
his plagis, non resipuerunt ab operibus ma-
nuum suarum, vt ne adorarent dæmonia, &
simulacra aurea & argentea & ærea & lapi-
dea & lignea, quæ neque videre possunt, ne-
que audire, neque ambulare.
21 Neque resipuerunt ab homicidiis suis, ne-
que à veneficiis suis, neque à scortatione
sua, neque à furtis suis.

Psa. 115.4, & 135.15.

Capvt. X.

1 *Alius apparet Angelus amictus nube,* 2 *li-
bellum apertum tenens.* 3 *Inclamat,* 9 *&
Ioanni,* 8 *oraculi iussu, deuorandum tradit.*

1 TVm vidi alium Angelum fortem de-
scendentem de cœlo, amictum nube:
supra cuius caput erat iris: facies au-
tem eius *erat* vt sol, & pedes eius vt colum-
næ igneæ.
2 Habebatque in manu sua libellum aper-
tum: & posuit pedem suum dextrum super
mare, sinistrum autem super terram.
3 Clamauitque voce magna sicut leo rugit:
& quum clamasset, loquuta sunt septem to-
nitrua voces suas.
4 Et quum loquuta fuissent septem tonitrua
voces suas, ego scripturus eram: sed audi-
ui vocem de cœlo dicentem mihi, [a] Obsig-
na quæ loquuta sunt septem tonitrua, & ne
ea scribas.
5 Et angelus quem vidi stantem super mare
& super terram, [b] sustulit manum suam ad
cœlum:
6 Et iurauit per eum qui viuit in secula secu-
lorum, qui creauit cœlum & ea quæ sunt in
eo, & terram & ea quæ in ea sunt, & mare &
ea quæ in eo sunt, [c] tēpus non fore amplius:
7 Sed in diebus vocis septimi Angeli, quum
futurum est vt clangat, consummandum esse
mysterium Dei, sicut annuntiauit seruis suis
prophetis.
8 Et vox quam audieram è cælo, rursum lo-
quuta est mecum, & dixit, Abi & accipe li-
bellum illum apertum, *qui est* in manu Ange-
li stantis super mare & super terram.
9 Abii igitur ad Angelum, dicens ei vt daret
mihi libellum. Et dixit mihi, Accipe & de-
uora eum: & amaritudinem adferet ventri
tuo, sed in ore tuo erit dulcis tanquam mel.
10 Accepi igitur libellum è manu Angeli, &
deuoraui eum, eratque in ore meo dulcis
tanquam mel, sed quum deuorassem eum, a-
maruit venter meus.
11 Tum dixit mihi, Oportet te iterum pro-
phetare coram populis, gentibus, linguis, &
regibus multis.

a *Tenetas occulta.*

b *Hic erat gestus iurantis, vi etiamnum hodie.*

c *Nihil temporis erit amplius.*

Capvt. XI.

1 *Templum metiri iubetur.* 3 *Dominus te-
stes duos excitat,* 7 *quos à bestia laniatos,* 9
nemo terræ mandat. 11 *Deus autem in vitam
reuocatos,* 12 *ad cœlum euocat.* 13 *Terren-
tur impii.* 11 *Et septimi Angeli tuba, resurre-
ctionis,* 18 *& iudicii nuntia, describitur.*

1 DAtus est autem mihi calamus similis
virgæ: adstititq; Angelus dicens, Sur-
ge, & metire templum Dei & altare, &
eos qui adorant in eo.
2 Sed [a] atrium quod extra templū est [b] exclu-
de, & ne metiaris illud: nam datū est Gen-
tibus: & vrbem sanctam calcabunt mensi-
bus quadraginta duobus.
3 Sed dabo illam duobus testibus meis, qui
prophetabunt diebus mille ducentis sexa-
ginta, amicti saccis.
4 Hi sunt duæ illæ oleæ, & duo candelabra in
conspectu Dei terræ posita.
5 Quòd si quis velit eis nocere, ignis prodit
ex ore ipsorum, qui deuoret inimicos eo-
rum: nam si quis velit eis nocere, ita oportet
eum occidi.
6 Hi habent potestatem claudendi cælum,
ne pluat diebus prophetię ipsorum: & pote-
statem habent super aquas, conuertendi eas
in sanguinem: & percutiendi terram omni
plaga quotiescunque voluerint:
7 Porrò quum [c] finierint suum testimonium,
bestia illa ascendens ex abysso, geret aduer-
sus eos bellum, & vincet eos, & occidet eos.
8 Et cadauera eorum iacebunt in plateis vr-
bis magnę, quę vocatur [d] spiritualiter Sodo-
ma & Aegyptus, vbi & Dominus noster cru-
cifixus est.
9 Et videbunt *homines* ex tribubus & populis
& linguis & gentibus cadauera eorum per
tres dies & dimidium, & cadauera eorum
non sinent poni in monumentis.
10 Et incolæ terræ gaudebunt super illis, &
lætabuntur: & munera mittent alii aliis,
quoniam hi duo Prophetæ cruciarint terræ
incolas.
11 Sed post dies tres & dimidium spiritus vitæ
à Deo *prodiens* ingredietur in illos: stabunt-
que *erecti* in pedes suos, & timor magnus
cadet super eos qui ipsos spectarunt.
12 Deinde audierunt vocem magnam de cæ-
lo, dicentem ipsis, Ascendite huc. Ascende-
runtque in cœlum per nubem: & viderunt
illos inimici eorum.
13 Factusq; est in illa hora terræmotus mag-
nus, & decima pars Vrbis cecidit, & occisa
sunt in terræmotu capita hominum septies
mille: & reliqui territi sunt, & [e] dederunt
gloriam Deo cœli.
14 Væ secundum abiit, & ecce væ tertium ve-
niet citò.
15 Septimus igitur Angelus clanxit, & factæ
sunt voces magnæ in cœlo dicentes, Facta
sunt regna mundi, *regna* Domini nostri, &
Christi eius, qui regnabit in secula seculo-
rum.
16 Tum viginti quatuor illi Seniores qui in
conspectu Dei sedent in sedibus suis, pro-
ciderunt in facies suas, & adorarunt Deum:

17 Dicen-

a *Loquitur de atrio exteriore, quod atrium populi dicebatur, quoniam omnibus patebat.*

b *Ad verb. eiice foras: eiici autem censetur quod in metiendo tanquam profanum negligitur.*

c *Quum legationem suam obierint.*

d *Occultiores quadam singularis intelligentiæ consideratione.*

e *Confessione sua celebrarunt gloriam Dei.*

17 Dicentes, Gratias agimus tibi Domine
Deus omnipotens, Qui es, & Qui eras, &
Qui venturus es: quòd adeptus es pote-
statem tuam magnam, & regnum inieris.
18 Et iratæ sunt Gentes, & aduenit ira tua: &
tempus mortuorum, vt iudicentur, & des
præmium seruis tuis Prophetis, & sanctis, &
timentibus nomen tuum, paruis & magnis:
& perdas eos qui perdunt terram.
19 Tunc apertum est templum Dei in cœlo,
& visa est Arca fœderis eius in templo eius:
& facta sunt fulgura & voces, & tonitrua &
terræmotus & grando magna.

CAPVT. XII.

1 Mulieris 2 parturientis signum apparet, 4 cuius partui insidiatur Draco, 7 qui à Michaele deuictus, 9 deiicitur. 13 Et quo magis vincendus excluditur, eo acrius piis imminet.

1 VIsum est autem signum magnum in
cœlo: Mulier amicta sole, sub cuius
pedibus erat luna: & in capite coro-
na stellarum duodecim:
2 Et prægnans, clamabat parturiens, & cru-
ciabatur vt pareret.
3 Et visum est aliud signum in cœlo, Nam ec-
ce *adfuit* draco magnus rufus, habens capi-
ta septem & cornua decem: & in capitibus
suis diademata septem.
4 Cuius cauda trahebat tertiam partem stel-
larum cœli, quas abiecit in terram: stetit au-
tem is draco ante mulierem parituram, vt
quum peperisset, filium eius deuoraret.
5 Peperit autem filium masculum, recturum
omnes gentes virga ferrea: & raptus est fi-
lius eius ad Deum & *ad* thonum eius.
6 Mulier verò fugit in solitudinem, vbi habet
locum paratum à Deo, vt illic pascant eam
diebus mille ducentis sexaginta.
7 Et factum est prælium in cœlo. Michael &
Angeli eius præliabantur cum dracone, &
draco pugnabat & angeli eius:
8 Sed non obtinuerunt,[a] neque locus eorum
amplius inuentus est in cœlo.
9 Et proiectus est draco ille magnus, serpens
ille antiquus qui vocatur Diabolus & Sata-
nas, qui seducit totum terrarum orbem:
proiectus, *inquam*, est in terram, & angeli
eius cum eo proiecti sunt.
10 Et audiui vocem magnam dicentem in
cœlo, Nunc facta est salus & virtus, & re-
gnum Dei nostri, & potestas Christi eius:
quia deiectus est accusator fratrum nostro-
rum, qui accusabat eos ante conspectum
Dei nostri die ac nocte.
11 Sed ipsi vicerunt eum propter sanguinem
Agni, & propter sermonem testimonii sui: &
[b] animæ suæ prodigi fuerunt vsq; ad mortē.
12 Propterea lætamini cœli & qui habitatis
in eis. Væ incolis terræ & maris: nam de-
scendit diabolus ad vos, iræ magnæ plenus,
vt qui sciat se paulùlum temporis habere.
13 Quum igitur vidisset draco se proiectum
esse in terram, persequutus est mulierem
quæ pepererat masculum.
14 Sed datæ sunt mulieri alæ duæ aquilæ ma-
gnæ, vt volet à conspectu serpentis, in de-
sertum,[c] in locum suum, vbi alitur per tem-
pus & tempora, & dimidium temporis.

a Eiecti sunt ita vt nusquam posteà apparuerint in cælo.

b Ad verb. & non dilexerunt animam suam: sic autem Hebræis dicitur diligere animā suam, id est, vitam, qui nihil habet hac vita charius: & è contrario non diligere animā suam, qui non dubitat illam periculis exponere, quoties ita facto opus est.

c In eum locum qui est à Deo ipsi destinatus.

15 Eiecit autem serpens ex ore suo post mu-
lierem, aquam tanquam flumen, vt eam fa-
ceret rapi à flumine:
16 Sed succurrit terra mulieri, aperuitq; ter-
ra os suum, & absorpsit flumen quod eiece-
rat draco ex ore suo.
17 Iratus est igitur draco aduersus mulierem:
& abiit vt gereret bellum cum reliquis ex
eius semine obseruantibus mandata Dei, &
habentibus testimonium Iesu Christi.
18 Stetique super arenam maris.

CAPVT. XIII.

1 Describitur bestia illa multiceps, 8 quæ maximam mundi partem in idololatriam seducit, 11 quæ ab alia bestia ascēdente 15 confirmatur.

1 TVm vidi bestiam è mari ascendentem,
quæ habebat capita septem & cornua
decem: & imposita cornibus eius de-
cem diademata, & impositum capitibus e-
ius nomen blasphemiæ.
2 Eratque hæc bestia quam vidi, similis par-
do, & pedes eius vt pedes vrsi, & os eius vt
os leonis: dedit autē ei draco virtutem suam
& thronum suum, & potestatem magnam.
3 Et vidi vnum ex capitibus eius quasi letha-
liter cæsum: sed ipsius plaga lethalis curata
est: & admirans vniuersa terra sequuta est
bestiam:
4 Et adorarunt draconem qui dedit potesta-
tem bestiæ: & adorarunt bestiam, dicentes,
Quis similis bestiæ? quis poterit pugnare
cum ea?
5 Datumque est ei os loquens magna & bla-
sphemias: & data est ei potestas agendi,
menses quadraginta duos.
6 Aperuit igitur os suum ad blasphemiam
aduersus Deum, vt conuitiis afficeret no-
men eius, & tabernaculum eius, & eos qui
in cœlo habitant.
7 Sed & datum est ei bellū gerere cum San-
ctis, & eos vincere: & data est ei potestas in
omnem tribum, & linguam, & gentem.
8 Itaq; adorabunt eam omnes incolæ terræ,
quorum non sunt scripta nomina in libro vi-
tæ Agni illius mactati, *iam inde* à iactis mun-
di fundamentis.
9 Si quis habet aurem, audiat.
10 Si quis in captiuitatem abducit, in capti-
uitatem abibit: si quis gladio occiderit, o-
portet eum gladio occidi: hic est patientia
& fides sanctorum.
11 Deinde vidi aliam bestiam ascendentem
è terra, habentem cornua duo similia Agni
sed loquebatur vt draco.
12 Ea uerò potestatem prioris bestiæ omnem
exercet in conspectu eius: & facit vt terra &
ipsius incolę adorent bestiam illam primam,
cuius curata fuerat plaga lethalis.
13 Editque signa magna, adeò vt etiam i-
gnem faciat è cœlo descendere in terram in
conspectu hominum.
14 Et seducit incolas terræ, propter signa
quæ datum est ei vt faciat in conspectu be-
stiæ: dicens incolis terræ vt faciant imagi-
nem bestiæ quæ gladio vulnerata fuit, sed
reuixit.
15 Datumque est ei vt [a] animaret imaginem
bestiæ, vt etiam loquatur imago bestiæ &

Gen. 9. 6. matth. 26. 52.

a Vitam inderet, nempe sicut Iannes & Mambres Mosis prodigia imitabantur.

faciat vt quicunque non adorarint imagi-
nem bestiæ, occidantur.
16 Sed & facit vt omnes, parui & magni, diui-
tes & pauperes, liberi & serui, accipiant
[b] characterem in manu sua dextra, aut in
frontibus suis:

b *Notam nominis bestiæ.*

17 Et ne quis possit emere aut vendere, nisi
qui habeat characterem aut nomen bestiæ,
aut numerum nominis eius.
18 Hic sapientia est. Qui intelligentia prædi-
tus est, computet numerum bestiæ: nume-
rus enim hominis est: & numerus eius, sex-
centa sexaginta sex.

CAPVT XIIII.

2 *Agno stante super montem Sion.* 4 *vnà cum castis suis cultoribus,* 6 *Angelus vnus Euangelium nuntiat.* 8 *Alius Babylonis casum prædicit.* 9 *Tertius bestiã vitari monet.* 13 *Vox è cœlo beatos illos pronuntiat qui Domini causa moriuntur.* 16 *Mittitur postea falx Domini in messem,* 18 *& in vindemiam.*

1 TVnc aspexi, & ecce, *aderat* Agnus stans
super montem Sion, & cum eo centum
quadraginta quatuor millia, habentia
nomẽ Patris eius scriptum in frontibus suis.
2 Et audiui vocem è cœlo tanquam vocem
aquarum multarum, & tanquam sonum to-
nitrui magni: & vocem audiui citharœdo-
rum pulsantium citharas suas.
3 Et canentium quasi canticum nouum ante
thronum, & ante quatuor illa animalia, & il-
los seniores: neq; quisquam poterat disce-
re canticum illud nisi illa centum quadra-
ginta quatuor millia, ii *videlicet* qui empti
sunt è terra:
4 Hi sunt qui cum mulieribus non sunt inqui-
nati: virgines enim sunt: hi sequũtur Agnum
quocunque ierit: hi empti sunt ex homini-
bus, primitiæ Deo & Agno *sacræ*:
5 Et in quorum ore non est inuentus dolus:
sunt enim inculpati ante thronum Dei.
6 Deinde vidi alium Angelum volantem per
medium cœli, habentem Euangelium æter-
num, vt euangelizaret incolis terræ, & om-
ni genti, & tribui, & linguæ, & populo:
7 Dicentem magna voce, Timete Deum, & ei
tribuite gloriam: nam venit hora iudicii e-
ius: & adorate eum qui fecit cœlum & ter-
ram & mare & fontes aquarum.

Psalm.145.6.

Act.14.15.

8 Et alius Angelus sequutus est, dicens, Ceci-
dit Babylon, vrbs illa magna, quia vinũ [a] iræ
scortationis suæ potandum præbuit omni-
bus gentibus.

a *Scortationis suæ, qua Deus est ad iram inflammatus.*

9 Et tertius Angelus sequutus est illos, dicens
voce magna, Si quis adorauerit bestiam &
imaginem eius, & acceperit characterem
in fronte sua aut in manu sua,
10 Bibet hic quoq; ex vino iræ Dei, ex mero
inquam, infuso in poculum iræ ipsius: & cru-
ciabitur igne & sulphure in conspectu An-
gelorum sanctorũ, & ante cõspectum Agni.
11 Et fumus cruciatus eorum ascendet in se-
cula seculorum: nec habebunt requiem die
nec nocte qui adorãt bestiam & imaginem
eius, & si quis acceperit characterem nomi-
nis eius.
12 Hic tollerantia sanctorum est: hic qui ob-
seruant mandata Dei, & fidem Iesu.
13 Tunc audiui vocem è cœlo dicentem mi-
hi, Scribe, Beati ab hoc tempore mortui, ii
qui [b] Domini causa moriuntur. Etiam, dicit
Spiritus: quoniam requiescunt à laboribus
suis, & [c] opera eorum sequuntur eos.

b *Ad verbum In Domino, id est, propter Dominum.*

c *Operum nomine, præmiũ intelligit quod bona opera consequitur.*

14 Aspexi autem, & ecce *aderat* nubes candi-
da: & super nubem sedebat *quidam* similis
homini, habẽs impositã capiti suo coronam
auream, & in manu sua falcem acutam.
15 At alius Angelus prodiit è templo, clamans
voce magna ad eum qui insidebat nubi,
Mitte falcem tuam, & mete: quia venit tibi
hora vt metas: nam aruit messis terræ.

Ioel.3.3.

Matth.3.9.

16 Misit igitur is qui insidebat nubi falcem
suam in terram, & demessa est terra.
17 Tum alius Angelus prodiit è templo quod
est in cœlo, habens & ipse falcem acutam.
18 Et alius Angelus prodiit ab altari, habens
potestatem in ignem: & clamauit voce ma-
gna ad eum qui habebat falcem acutam,
dicens, Mitte falcem tuam acutam, & vin-
demia botros vineę terræ: nam maturæ sunt
eius vuæ.
19 Misit igitur Angelus falcem suam acutam
in terram, & vindemiauit vineam terræ, &
misit in magnum illum lacum iræ Dei.
20 Et calcatus est lacus extra ciuitatem: exi-
uitq; sanguis è lacu vsque ad frænos equo-
rum, per stadia mille sexcenta.

CAPVT XV.

1 *Apparent septem Angeli, habentes plagas septem vltimas.* 3 *Victores bestiæ Deum laudant.* 6 *Angelis septem dantur septem diuini furoris phialæ.*

1 DEinde vidi aliud signum in cœlo ma-
gnum & admirabile, Angelos septem
habentes plagas septem vltimas, quo-
niam per illas expleta est ira Dei.
2 Et vidi tãquam mare vitreum mixtum ignẽ
& eos qui victoriam reportabant ex bestia
& imagine eius, & charactere eius, ex nu-
mero nominis eius, stantes apud mare vi-
treum & habentes citharas Dei:
3 Qui etiam cantabant canticum Mosis, [a] ser-
ui Dei, & canticum Agni, dicentes, Magna
& mirabilia sunt opera tua, Domine Deus
omnipotens: iustæ & veræ sunt [b] viæ tuæ,
rex sanctorum.

a *Sic vocatur Moses per excellentiam, sicut describitur, Deut. 34.10.*

Psalm.146.6.

b *Gesta tua.*

Ierem.10.7.

4 Quis non timebit te, Domine, & glorifica-
bit nomen tuum? nam solus sanctus es. Nam
omnes gentes venient & adorabunt coram
te: nam iudicia tua patefacta sunt.
5 Et post hæc aspexi, & ecce, apertũ est tem-
plum Tabernaculi testimonii in cœlo.
6 Et prodierunt è templo septem Angeli, ha-
bẽtes septẽ plagas, induti lino puro & cãdi-
do, & præcincti circa pectora zonis aureis.
7 Et vnum ex quatuor animalibus dedit sep-
tem Angelis phialas aureas, plenas iræ Dei
viuentis in secula seculorum.
8 Et impletum est templum fumo *prodeunte* à
Dei maiestate & à virtute eius: nec quis-
quam poterat ingredi in templum donec
explerentur septem plagæ septem Angelo-
rum.

CAPVT XVI.

2 & 17 *Effundunt Angeli septem commissas sibi*

sibi furoris diuini phialas: quibus effusis varia plaga in orbe terrarum exoriuntur. 18 ad terrendos improbos, 19 & magna vrbis incolas.

TVnc audiui vocem magnam è templo, dicentem septem Angelis, Ite, effundite septem phialas iræ Dei in terram.
2 Abiit igitur primus *Angelus*, & effudit phialam suam in terram: factumq; est vulnus malum ac noxium aduersus homines qui habebant characterem bestiæ, & eos qui adorabant imaginem eius.
3 Deinde secundus Angelus effudit phialam suam in mare, [a] factumq; est quasi cruor cadaueris, & [b] quodcunq; animal viuebat in mari, mortuum est.
4 Tum tertius Angelus effudit phialam suam in flumina, & in fontes aquarum: & factæ sũt sanguis.
5 Et audiui Angelum aquarum dicentem, Iustus es, Domine, Qui es, & Qui eras, & qui eris, quod hæc iudicaris:
6 Quoniam, sanguinem sanctorum & Prophetarum effuderunt, & sanguinem eis dedisti ad bibendum: digni enim sunt.
7 Et audiui alium è sanctuario dicentem, Etiam Domine Deus omnipotens, vera sunt & iusta iudicia tua.
8 Posteà quartus angelus effudit phialam suã in solem, & datum est ei æstu affligere homines per ignem.
9 Et æstuauerunt homines estu magno, & blasphemarunt nomen Dei habentis potestatem in has plagas: neque resipuerunt vt tribuerent ei gloriam.
10 Tum quintus Angelus effudit phialam suam super thronum bestiæ illius: & factum est regnum eius tenebrosum: & mandebant linguas suas præ dolore.
11 Et blasphemarunt Deum cœli præ doloribus suis, & vlceribus suis: nec resipuerunt ab operibus suis.
12 Tum sextus Angelus effudit phialam suã in flumen illud magnum, *nempe* Euphraten: & siccata est aqua eius, vt pararetur via regum ab ortu solis *aduentantium*.
13 Et vidi ex ore draconis, & ex ore illius bestiæ, & ex ore pseudoprophetæ illius, tres impuros spiritus similes ranis *prodeuntes*.
14 Sunt enim spiritus dæmoniorum edentes signa, qui*que* abeunt ad reges terræ & totius mundi, vt congregent eos ad prælium magni illius diei Dei omnipotentis.
15 Ecce, venio vt fur. Beatus qui vigilat & custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet, & videantur pudenda ipsius.
16 Congregarunt igitur eos in locum qui vocatur Hebraicè Arma-gedon.
17 Tum septimus Angelus effudit phialam suam in aërem: & prodiit vox magna è templo cœli, à throno, dicens, Fuit.
18 Factique sunt sonitus, & fulgura, & tonitru: & terræ motus factus est magnus qualis nunquam fuit ex quo homines fuerunt super terram, terræ motus *inquam* adeò magnus.
19 Et dirupta est vrbs illa magna in tres partes, & ciuitates Gentium ceciderunt, & Babylon magna venit in memoriam ante Deum, vt præberet ei poculum indignationis iræ suæ.
20 Et omnis insula fugit, & montes non sunt [c] inuenti.
21 Et grando magna, quasi [d] talenti pondo descendit è cœlo in homines: & blasphemarunt Deum homines propter plagã grandinis: quoniam magna fuit plaga eius vehementer.

a Versum est in sanguinem & eum quidẽ putrem & saniosum, qualis solet esse cadauerum.
b Ad verbum, & omnis anima, pro omni animante.

Apo.3.3. mat.24.44. luc.12.39.

Iere.25.15.

c Dissparuerunt, quod Hebræi dicunt, & non ipsi, Gen.5. 24.
d Quasi talenti pondo, erat autem talentum sexaginta minarum, id est, sexcentarum drachmarum vt significetur ingens & inauditum pondus.

CAPVT. XVII.

1 Describitur meretrix illa magna, 2 cum qua reges terræ scortantur, 6 ebria piorum sanguine, 7 & bestia quæ portat illam. mysteriũ vtriusque. 11 & exitium 14 Postremo agni victoria.

1 TVm venit vnus ex septem Angelis qui habebant septem phialas, & loquutus est mecum, dicens mihi, Heus tu, ostẽdam tibi [a] damnationem meretricis magnæ, sedentis super aquas multas:
2 Cum qua scortati sunt reges terræ, & cuius scortationis vino inebriati sunt incolæ terræ.
3 Quumq; me per spiritum in desertum transtulisset vidi mulierem insidentem bestiæ [b] coccinæ, plenę nominibus blasphemiæ, habenti capita septem, & cornua decem.
4 Erat autem mulier illa amicta purpura & cocco, & inaurata auro & lapidibus pretiosis & margaritis, habens poculum aureum in manu sua plenum abominationibus & immunditia scortationis suæ.
5 Et in fronte suo nomen scriptum, Mysteriũ, Babylon illa magna mater illa scortationũ & abominationum terræ.
6 Et vidi mulierem illam ebriam sanguine sãctorum & sanguine martyrum Iesu: & miratus sum quum viderem illam, admiratione magna.
7 Tunc dixit mihi Angelus, quare miraris? ego dicam tibi mysteriũ mulieris, & bestiæ quæ portat eam, quæ habet capita septem & cornua decem.
8 Bestia quam vidisti fuit, & non est: & ascensura est ex abysso, & in exitium abitura: & mirabuntur incolæ terræ (quorum nomina scripta non sunt in libro vitæ à iactis mundi fundamentis) videntes bestiam quæ erat, & non est, & tamen est.
9 Hic est mens quæ habet sapientiam, [c] Septem capita, septem montes sunt super quos mulier sedet.
10 Et reges septem sunt: quinque ceciderunt, vnus est & alius nondum venit: & quum venerit, oportet illum breue *tempus* manere.
11 Bestia autem quæ erat, & non est, is octauus est, & è septem illis est, & in exitiũ abit.
12 Decem autem cornua quæ vidisti, decem reges sunt qui regnum nondum acceperũt, sed potestatem tanquam reges vna hora accipient cum bestia.
13 Hi vnum consilium habent, & vires ac potestatem suam bestiæ tradent.
14 Hi cum Agno pugnabunt, & agnus vincet eos: quoniam Dominus dominorum est, & Rex regum: & qui cum eo sunt, vocati, & electi & fideles.
15 Deinde dixit mihi, Aquæ quas vidisti, vbi meretrix sedet, populi sunt & turbæ, & gentes, & linguæ.

a Latam sententiam de isto scorto.
b Coccineo colore, id est, veste rubra & purpurea: nec sanè temerè factum est vt hic color Romanæ curiæ placuerit.
c Putri etiam voluerunt qua illa sit septicolis ciuitas tantoperè decantata, de qua Virgilius Septemque vna sibi muro circumdedit arces: de illa videlicet quæ cùm hęc scriberet Iohannes, habebat regnum super reges terræ: erat & non est, & tamen adhuc est, sed ad exitium tendit.

Inf.9.16. 1.Tim.6.15.

16 Et decem cornua quæ vidisti in bestia, hi
odio persequentur meretricem, & solam
reddent illam & nudam, & carnes eius co-
medent, & ipsam igne exurent.
17 Deus enim dedit in corda eorum vt faci-
ant quod placitum est ei, & vt consentiant,
dentque regnum suum bestiæ donec com-
pleantur verba Dei.
18 Et mulier quam vidisti, est vrbs illa magna
quæ habet regnum super reges terræ.

Caput XVIII.

2 Horrendum Babylonis excidium proponitur. 11 16 18 lugent negotiatores terræ, qui ex pompa & luxu ipsius ditati sunt, 20 Exultant verò omnes electi ex tam iusta Dei vltione.

1 ET post hæc vidi alium Angelum descé-
dentem è cœlo, habentem potestatem
magnam: adeò vt terra resplenduerit
gloria eius.
2 Exclamauit autem vehementer voce ma-
gna, dicens, Cecidit, cecidit Babylon illa
magna, & facta est domicilium dæmonio-
rum, & custodia omnis spiritus impuri, & cu-
stodia omnis volucris immundæ & inuisæ:
3 Quia ex vino iræ scortationis eius biberunt
omnes gentes: & reges terræ cum ea scor-
tati sunt, & mercatores terræ opibus deli-
ciarum eius diuites facti sunt.
4 Et audiui aliam vocem è cœlo dicentem,
Exite ex ea popule mi, ne participes sitis
peccatorũ eius, & ex plagis eius accipiatis.
5 Nam [a] accumulata peccata eius pertige-
runt vsque in cœlum: & recordatus est
Deus scelerum eius.
6 Reddite ei sicut & ipsa reddidit vobis: &
duplicitate ei duplum secundum opera e-
ius: in poculo quod propinauit, propinate
ei duplum.
7 Quantum extulit sese & luxuriata est, tantũ
date ei cruciatum & luctum: quia in [b] cor-
de suo dicit, Sedeo regina, [c] nec sum vidua,
nec luctum [d] videbo.
8 Ideo [e] vna die venient eius plagæ, mors &
luctus, & fames: & igne exuretur, quia vali-
dus est Dominus Deus, qui damnauit eam.
9 Tum flebunt eam, & plangent super ea re-
ges terræ, qui cum illa scortati & luxuriati
sunt, quum viderint fumum incendii eius,
10 Procul stantes propter metum cruciatus
eius, & dicentes, Vah, vah, magna illa vrbs
Babylon, vrbs illa valida, cuius vna hora ve-
nit iudicium.
11 Sed & mercatores terræ flebunt & luge-
bunt super ea: quoniam merces eorum ne-
mo emit amplius.
12 Merces auri, & argenti, & lapides pretio-
si, margaritarum, byssi, purpuræ, serici &
cocci, & omne lignum thyinum, & omne
vas eburneum, & omne vas ex ligno pretio-
sissimo, & ære, & ferro, & marmore.
13 Et cinnamomum, & suffitus, & vnguen-
tum, & thus, & vinum, & oleum, & simi-
lam, & triticum, & iumenta, & oues & e-
quos, & [f] rhedas, & mancipia, & animas ho-
minum.
14 Et [g] fructus desiderii animæ tuæ abie-
runt à te: & omnia pinguia & præclara ab-
ierunt à te, nec amplius ea inuenies.

[a] *Vsus est verbo quo significatur peccata mutuò sese consequẽtia & alia nascentia ex aliis, in eum tandẽ cumulum excreuisse, vt ad cœlum vsque pertigerint.*
[b] *Secum, siue apud se.*
[d] *Sum populosa ac potens.*
[e] *Breui, & vno eodemque tempore.*
[f] *Lecticarum fuit autem rheda Gallicum vehiculi nomen quod postea à Romanis vsurpatum, ad Græcos transiit.*
[g] *Græcè* Opora: *significat, antẽ tempus proximè antecedens Autumnum, quo tempore fructus maturescunt, quorum etiam dónomen est* Opora *id est, fructus animo expetiti.*

15 Harum inquam rerum mercatores diuites
facti, procul ab ea stabunt propter metum
cruciatus eius, flentes ac lugentes,
16 Et dicentes, Vah, vah, ciuitas illa magna,
quę amicta erat bysso & purpura & cocco, &
deaurata erat auro & lapidibus prætiosis &
margaritis: quinam vna hora vastatæ sunt
tantæ diuitiæ?
17 Sed & omnes gubernatores, & omnis in
nauibus versantium turba, & nautæ, & quot-
quot ex mari quæstũ faciunt, longè stabunt,
18 Et clamabunt videntes fumũ incendii eius,
& dicent, Quæ similis *erat* vrbi isti magnæ?
19 Et iniecto capitibus puluere, clamabunt
flentes ac lugentes, & dicentes, Vah, vah,
quod vrbs illa magna, in qua omnes qui
habebant naues in mari, diuites facti sunt,
quæ vna hora desolata est.
20 Exulta super eam cœlum, & sancti Aposto-
li, & Prophetæ, quoniam de illa [h] sumpsit
pœnas Deus vestræ vltionis causa:
21 Tum sustulit quidã Angelus fortis lapidẽ
instar molæ magnæ, & proiecit in mare, di-
cens, Ita cum impetu proiicietur Babylon
vrbs illa magna, nec [i] amplius inuenietur.
22 Et vox citharœdorum & musicorũ, & tibia
ac tuba canentium non audietur in te am-
plius: nec vllus artifex cuiuscunq; artis inue-
nietur in te amplius: & sonitus molæ non
audietur in te amplius,
23 Et lux lucernæ non lucebit in te amplius &
vox sponsi & sponsæ nó audietur amplius in
te: cuius mercatores erant proceres terrę, &
cuius veneficiis seducę sunt omnes gentes.
24 Sed in ea sanguis Prophetarum & sancto-
rum inuentus est, & omnium qui mactati
sunt in terra.

[h] *Ad verbum indicauit vestrum iudicium.*
[i] *Disparebit.*

Caput XIX.

1 Laudant cœlestes Deum quòd vindicarit sanguinem suorum è manu meretricis. 9 Beati scribuntur qui ad cœnam nuptiarũ Agni vocati sunt. 10 Angelus adorari se prohibet. 11 E cœlo summus ille Rex regum apparet. 19 Bellum oritur, 20 in quo apprehenditur Bestia, 21 & in stagnum ardens deiicitur.

1 POst hæc audiui vocem magnam turbæ
multæ in cœlo dicentis, [a] Halleluia, sa-
lus, & honor, & gloria, & virtus Domino
Deo nostro *est*:
2 Quia vera & iusta iudicia eius: & meretricẽ
illam magnam quæ corrupit terrã scortati-
one sua damnauit, & vindicauit sanguinem
seruorum suorum ex manu eius.
3 Deinde secundò dixerunt, Halleluia: & fu-
mus eius ascendit in secula seculorum.
4 Et prociderunt vigintiquatuor illi Seniores
& quatuor illa animalia, & adorauerũt Deũ
insidentẽ throno, dicentes, Amẽ, Halleluia.
5 Tum vox è throno prodiit, dicens, Laudate
Deũ nostrum omnes serui eius, & qui time-
tis eum parui & magni.
6 Et audiui tanquam sonitum turbæ multę, &
tanquã sonitum aquarum multarum, & tan-
quã sonitũ tonitruorum magnorum, dicen-
tium, Halleluia: quoniam regnum iniit
Dominus Deus ille noster omnipotens.
7 Gaudeamus & exultemus, & demus glo-
riam ei: quia venerunt nuptiæ Agni, & vxor
eius parauit se.

[a] *Indicare Dominum.*

8 Et

8 Et datum est ei vt amiciatur bysso pura &
splendida, byssus enim b iustificationes sunt
Sanctorum.
9 Tum dixit mihi. Scribe, Beati qui ad cœnam
nuptiarum Agni vocati sunt. Et dixit mihi,
Hæc verba Dei vera sunt.
10 Et procidi ante pedes eius vt adorarem e-
um: sed dixit mihi, Vide ne *feceris*: conseruus
tuus sum, & fratrum tuorum qui habent c te-
stimonium Iesu. Deum adora: testimonium
enim d Iesu est spiritus prophetię.
11 Deinde vidi cœlum apertum,& ecce *adfuit*
equus albus:& qui insidebat ei, vocabatur Fi-
delis & Verax,& *qui* e iustè iudicat & pugnat.
12 Oculi autem eius *erant* tanquam flamma ig-
nis,& in capite eius diademata multa, habe-
batque nomen scriptum quod nemo nouit
nisi ipse:
13 Et amictus erat veste tincta sanguine: vo-
caturq; nomen eius Sermo Dei.
14 Exercitus autẽ qui sunt in cœlo, sequeban-
tur eum equis albis,vestiti bysso alba & pura.
15 Et ex ore eius prodibat gladius acutus vt eo
percuteret gentes, ipse enim reget eas virga
ferrea. Et is qui calcabit lacum vini furoris
& iræ Dei omnipotentis.
16 Habebatq; in vestimento & in femore suo
nomen scriptum,Rex regum, & Dominus do-
minantium.
17 Tunc vidi *quendam* Angelum stantem in so-
le, qui clamauit voce magna,dicens omnibus
auibus quæ volabant per medium cœli, Ad-
este,& congregamini ad cœnam magni Dei,
18 Vt edatis carnes regum, & carnes tribuno-
rum,& carnes fortium,& carnes equorum, &
eorum qui ipsis insident,& carnes omnium li-
berorum ac seruorum,paruorum ac magnorũ.
19 Deinde vidi bestiam illam,& reges terræ,&
exercitus eorum congregatos ad gerendum
bellum cum eo qui insidebat equo,& cum ip-
sius exercitu.
20 Sed comprehensa est Bestia & cum eo pseu-
dopropheta ille,qui ediderat signa coram ea,
quibus seduxit eos qui acceperant characte-
rem bestiæ,& qui adorauerant imaginem eius
viui coniecti sunt ambo in stagnum ignis ar-
dens sulphure:
21 Et reliqui occisi sunt gladio eius qui inside-
bat equo,prodeunte ex ore ipsius: & omnes
aues saturatæ sunt carnibus eorum.

b Bona opera quæ ... fidei testimonia.
...22,2.
c Quibus mandatum est vt de Iesu testentur.
d Ad eum enim tanquam ad certissimum scopum ferunt omnes Prophetiæ.
e Exegeticè additur.
...2.15.
Suprà.17.14.1.tim.6.15.

CAPVT XX.

1 Angelus 2 Satanam vinculis constringit ad mille annos, 8 quibus solutus, Gog & Magog, i. occultos & apertos hostes in Sanctos concitat. 11 Sed Domini vindicta coercet illorũ insolentiam. 12 Aperiuntur libri, ex quibus iudicantur mortui.

1 DEinde vidi Angelum descendentem è
cœlo habentem clauem abyssi, & cate-
nam magnam in manu sua.
2 Et apprehendit draconem: serpentem *inquam*
illum antiquum, qui est diabolus & Satanas:
& vinxit eum *ad* annos mille.
3 Coniecitque eum in abyssum, quam occlusit,
& obsignauit super eum,vt non seduceret am-
plius gentes, donec complerentur anni mille:
nã postea oportet eũ solui *ad* exiguũ tempus.
4 Deinde vidi a sedes & sederunt super eas, &
iudicium datum est eis: & animas eorum qui
securi percussi sunt propter testimoniũ Iesu,
& propter sermonẽ Dei, quiq; non adorarunt
bestiam, neq; imaginem eius,nec acceperunt
characterem eius in frontibus suis, aut in ma-
nibus: viuentque & regnabunt cum Christo
mille annis.
5 Reliqui verò ex mortuis non reuiuiscent do-
nec expleti fuerint mille anni. Hæc est resur-
rectio prima.
6 Beatus & sanctus qui habet partem in resur-
rectione prima:in hos *enim* secunda mors non
habet potestatem: sed erunt sacerdotes Dei
& Christi,& regnabunt cum eo mille annis.
7 Quum verò expleti fuerint mille anni, solue-
tur Satanas è carcere suo.
8 Et exibit vt seducat gentes quæ sunt in qua-
tuor b angulis terræ, Gog & Magog, vt con-
greget eos in prælium: quorum numerus est
sicut arena maris.
9 Ascenderunt igitur c super latitudinem terræ,
& circumierunt castra sanctorum, & vrbem
dilectam: sed descendit ignis à Deo è cœlo,
qui deuorauit eos.
10 Et diabolus qui seducebat eos,coniectus est
in stagnum ignis & sulphuris,vbi *erat* & bestia
illa, & ille pseudopropheta: & cruciabuntur
die ac nocte in secula seculorum.
11 Tum vidi thronum magnum candidum, &
quendam ei insidentem,à cuius conspectu fu-
git terra & cœlum, quorum locus non est in-
uentus.
12 Et vidi mortuos magnos & pusillos stantes
in conspectu Dei,& libri aperti sunt,& alius li-
ber apertus est,qui est *liber* vitæ: iudicatique
sunt mortui ex iis quæ scripta erant in libris,
secundum opera ipsorum.
13 Et reddidit mare mortuos quos habebat:
Mors quoq; & infernus reddiderunt mortuos
quos habebant: & iudicatum est de singulis
secundum opera ipsorum.
14 Infernus autem ac Mors coniecti sunt in
stagnum ignis: quæ est mors secunda.
15 Et qui non inuentus est in libro vitæ scriptus,
coniectus est in stagnum ignis.

a ... Datum est siquidem iudicium, quod videlicet mortui sunt con... autem quia ... ad eos ...tur.

b plagis & cardinibus.
Ezec.39.2.
c Quasi diceret ita vt terræ superficies quanta quanta est, completa fuerit.
Sup.3.5 infrà 21. 27.phil.4.3.

CAPVT XXI.

2 Nouam Ierusalem descendentem è cœlo, 9 sponsam vxorem Agni, 12 ac illius structuram describit, 19 pretiosis lapidibus ornatam. cuius Templum est Agnus.

1 DEinde vidi cœlum nouum & terram
nouam: primùm enim cœlum & prima
terra abierat, & mare non amplius ex-
tabat,
2 Et ego Iohannes vidi sanctam ciuitatem Hie-
rusalem nouam,descendentem à Deo è cœlo
paratam vt sponsam ornatam viro suo.
3 Et audiui vocem magnam è cœlo,dicentem,
Ecce, tabernaculum Dei *est* cum hominibus,
& habitabit cum eis: & ipsi,populi eius erunt,
& ipse Deus cum eis erit, Deus ipsorum.
4 Et absterserus est Deus omnem lacrymam ab
oculis eorum:& mors amplius non extabit,ne
que luctus, neque clamor, neque dolor exta-
bit amplius,quia præcedentia abierunt.
5 Et dixit eis qui insidebat throno, Ecce, noua
facio omnia. Et dixit mihi, Scribe: nam hæc
verba fidelia sunt & vera.
6 Et dixit mihi,Fuerunt:Ego sum α & ω,initium
& finis.Ego sitienti dabo ex fonte aquæ viuæ,
gratis.
7 Victor, possidebit omnia:& ero ei Deus,& ip-
se erit mihi filius.

Esa.65.17.& 66.22. 2.Pet.3.13.
Sup.7.17.esa.25.8.
Esa.43.19. 2.cor.5.17.
Sup.1.8.inf.22.13.

8. Timidis

8 Timidis autem, & incredulis, & execratis,
& homicidis, & scortatoribus, & veneficis, &
idololatris, & omnibus mendacibus, a portio
assignata est in stagno ardenti igne & sulphure,
quod est mors secunda.

a Sors & tanquam hæreditas. Hebr.

9 Tum venit ad me vnus ex septem illis angelis
qui habuerant septem illas phialas plenas septem
plagis vltimis, & loquutus est mecum dicens,
Veni ostendam tibi sponsam vxorem
Agni.
10 Et sustulit me per spiritum in montem magnum
& sublimem, & ostendit mihi ciuitatem
illam magnam, sanctam, *inquam* illam Hierusalem,
descendentem è cœlo à Deo:
11 Habentem gloriam Dei, & cuius lumen, *erat*
simile lapidi pretiosissimo, tanquam lapidi iaspidi
instar crystalli splendenti.
12 Habebat autem murum magnum & sublimem,
habentem portas duodecim: & in portis
Angelos duodecim, & nomina inscripta, quæ
sunt nomina duodecim tribuū filiorū Israel.
13 Ab oriente *erant* portæ tres: ab aquilone,
portæ tres: ab austro, portæ tres: ab occasu
portæ tres.
14 Et murus vrbis habebat fundamenta duodecim,
in quibus *erant* duodecim nomina Apostolorum
Agni.
15 Porrò is qui loquebatur mecum, habebat
calamum aureum, vt metiretur ciuitatem &
portas eius & murum eius.
16 Vrbs ipsa verò b quadrangularis sita est: cuius
longitudo tanta est quanta & latitudo.
Mensúsque est ciuitatem illo calamo, ad stadiorum
duodecim millia: suntq́; longitudo
& latitudo & altitudo eius æquales.
17 Et mensus est murum eius, c centum quadraginta
quatuor cubitorum, mensura hominis
quæ est d Angeli.
18 Erat autem structura muri eius ex Iaspide:
ipsa verò ciuitas aurum purum & similis vitro
puro.

b Quadrata figura est æqualitatis laterum & angulorum ... vocant autem Græci tetragonon, firmum, constans & ... omnibus numeris absolutum.

c Multiplicatio numeri duodecim in seipsum.

d Hoc addidit, quia Angelus hominis speciem referebat.

19 Et fundamenta muri vrbis omni lapide pretioso
ornata. Fundamentum primùm *erat* iaspis:
secundum, sapphirus: tertium, chalcedonius:
quartum, smaragdus:
20 Quintum, sardonyx: sextum, sardius: septimum,
chrysolithus: octauum, beryllus: nonum,
topazius: decimum, chrysophrasus: vndecimum,
hyacinthus: duodecimum, amæthystus.
21 Duodecim autem portæ, duodecim margaritæ
sunt, & singulæ portæ ex singulis margaritis
sunt: e & forum ciuitatis, aurum purum,
tanquam vitrum perlucidum.

e Sic vocat vrbis ... magis patentē.

22 Nec templum vidi in ea: Dominus enim Deus
omnipotens, templum illius est, id est
Agnus.

Esa.60,16.

23 Neque ciuitas ista eget sole vel luna, vt luceant
in ea, nam gloria Dei illustrat eam, &
lucerna eius est Agnus.

Esa.60,5.

24 Et gentes quæ seruatæ fuerunt, ambulabunt
ad lucem eius: & reges terræ gloriam suam
& honorem ad eam adferent.

Esa.60,11.

25 Nec portæ eius claudentur interdiu: nox
enim non erit illic.
26 Et adferetur gloria & honor Gentiū ad eam.
27 Non intrabit in eam quicquam quod inquinat,
aut abominandum quippiam patrat, vel
mendacium *loquitur*: sed qui scripti sunt in libro
vitæ Agni.

Sup.1.5.& 20.12. psal.4.3.

Capvt. XXII.

1 Ostenditur aqua viua fluuius, 2 & arbor vitæ. 6 8 Sequitur prophetiæ huius conclusio, 8 in qua Ioan. ostendit verissima esse quæ hic cōtinentur, 13 & iam tertio repetit dictata hæc omnia ab eo esse, qui est A & Ω.

1 Deinde ostendit mihi purum fluuium aquæ
viuæ, spendidum tanquam crystallum,
procedentē ex throno Dei & Agni.
2 In medio *autem* fori eius, & ex vtraque parte
fluminis, *erat* arbor vitæ adferens fructus duodecim,
per menses singulos edens fructum suum
& folia sua ad inseruiendum Gentibus.
3 Nec vllum aduersus quenquā anathema erit
amplius: sed sedes Dei & Agni in ea erit: &
serui eius seruient ei.
4 Et videbunt faciem eius: & nomen eius in
frontibus ipsorum *erit*. *Esa.6,19.*
5 Et nox illic non erit, neque opus est eis lumine
lucernæ, neque lumine solis: quoniam Dominus
Deus illustrat eos: & regnabunt in secula
seculorum.
6 Tum dixit mihi, Hæc verba fida *sunt* & vera, &
Dominus Deus sanctorum Prophetarum misit
Angelum suum vt indicet seruis suis quæ
oporteat fieri citò.
7 Ecce, venio citò: beatus qui obseruat verba
prophetiæ libri huius.
8 Ego verò Johannes, *is sum* qui hæc audiui, & *Supra 19,10.*
vidi. Et quū audissem & vidissem, cecidi vt adorarem
ante pedes Angeli qui mihi hæc ostendebat:
9 *Is* verò dixit mihi, Vide ne *feceris*: conseruus
enim tuus sum, & fratrum tuorum Prophetarum,
& eorum qui obseruant verba libri huius.
Deum adora.
10 Deinde dixit mihi. Ne obsignaueris verba
prophetię libri huius: tempus enim propè est.
11 Qui nocet, noceat adhuc: & qui sordidus est,
sordescat adhuc: & qui iustus est, iustificetur
adhuc: & sanctus, sanctificetur adhuc.
12 Ecce, venio citò: & merces mea mecum est *Rom.2,6.*
vt reddam vnicuique prout opus ipsius erit.
13 Ego sum α & ω, principium & finis, primus *Supra 1.8.& 21.6. esa.41.6.& 44.6.*
& vltimus.
14 Beati qui præstant eius mandata, vt sit eis
ius in arborem vitæ, & per portas ingrediantur
in vrbem.
15 Foris autem *erunt* canes & venefici, & scortatores,
& homicidæ, & idololatræ, & quisquis
amat ac committit mendacium.
16 Ego Jesus, misi Angelum meum, vt hæc
vobis testificaretur in Ecclesiis. Ego sum
stirps & progenies illa Dauidis, stella splendida
& matutina:
17 Et spiritus & sponsa dicūt, Veni. Et qui audit,
dicat, Veni: & qui sitit, veniat: & qui vult, accipiat *Esa.55,1.*
aquam vitæ gratis.
18 Enimuerò vnà testor cuiuis audienti verba
Prophetiæ libri huius, si quis adiecerit ad
hæc, imponet ei Deus plagas scriptas in libro
isto:
19 Et si quis abstulerit *aliquid* ex verbis libri
Prophetiæ huius, auferet Deus partem eius
è libro vitæ, & ex vrbe sancta, & ex iis quæ
scripta sunt in libro isto.
20 Dicit qui testatur ista: Etiam, venio citò, Amen.
Etiam veni Domine Jesu.
21 Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus
vobis. Amen.

FINIS.

TRINITY ... CAMBRIDGE

.19.

19.18.

2.6.

1.8.& 31.6.
5.& 44.6.

55.1.